סדור

אוצר התפלות

הברכות וההודאות, התשבחות והתהלות

שתקנום לנו הזקנים והנביאים (אנשי כנסת הגדולה), ואחריהם רבותינו שבא"י ושבבבל, למן עזרא הסופר וסיעתו עד גדולי רבותינו שבדורות האחרונים, ועליהם נתלו המאורות הגדולים שכבר הופיע אורם עליהם, ורבים שהיו עד עתה ספוני טמוני

גנזי מרומים

ואורם הגנוז טרם יצאו מנרתיקם, ה"ה:

שני סדורים כתבי יד

א) ערוגת הבושם
ב) ראשי בשמים

יכילו

א) **עץ יוסף** באור התפלות וקשור המשך המאמרים ותבורן, ותוכן והבוונות הפשטיות של כל המאמרים והענינים שנקבצו בסדור הזה, כלם בקצור נמרץ ע"פ הפשט הנכון ועל יסודי דברי חז"ל. נלקט ונבחר מתמצית **מאתים בחירי המפרשים** הראשונים והאחרונים, ויהיו יחד לבאור נפלא. —

ב) **ענף יוסף** הערות מאירות עינים, ממאמרי חז"ל בתלמוד בבלי וירושלמי וממדרשים שונים וזוה"ק, ומספרי גאוני ישראל קדמאי ובתראי. —

סדור כתב יד

עבודת הלב

יכיל

א) **עיון תפלה** באורים נפלאים, עדיות שבעדיות מבחירי המפרשים הקדמונים והאחרונים, ומספרים עתיקים יקירי המציאות וכתבי ידי הגאונים. כלם נוסדו על דברי חז"ל הנפוצים בכל התורה שבעל פה, ועל פי עומק הפשט לפי חקי הדקדוק והגיון, חקרי השמות הנרדפים והשתנות הלשונות שבמקומות שונים, והערת מקור כל פסוק ומאמר בכת"ק ובכל ספרי חז"ל.

ב) **תקון תפלה**, (יכלל: א) שנויי כל הנוסחאות השונות שעלו בסדורי התפלה למיום הוחל הסדור להכתב בישראל, נוסחת תלמוד בבלי, נוסחת

המשך מעל"ד

נדפס בארץ־ישראל
Printed in Israel

מפעלי ספרים ליצוא בע"מ
books export enterprises l.t.d.

ירושלמי. נוסחת רב סעדיה גאון ז"ל. נוסחת רב עמרם גאון ז"ל. נוסחת הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש. נוסח' מחזור ויטרי ומחזור לבני רומא. נוסחת הספרדים, התימנים, והאיטלינים. נוסחת בני כפא וקראסוב. נוסחת האר"י ז"ל, וכדומה. —

ג) **המקורים הראשונים** לכל התפלות והברכות ולכל הענינים שנאצרו באוצר הזה, תולדותם, מקריהם, שמות יוצריהם וזמני יצירתם ומסורתם, הכל ממקורות ספרי קדמונינו ז"ל. —

ד) **מבוא גדול** בראש הסדור. כולל חקרי הרבה מקצעות שבתפלה, על יסודי התלמוד המדרשים ודפוסקים.

ה) **הערות גדולות** לכל המקצעות שבסי' להפיץ אור גדול על ענינים רבים שהיו סבוכים ונבוכים בקורות התפלה.

כל אלה חוברו יחדיו ע"י הרה"ג המובהק החכם המדקדק מר **אריה ליב בן שלמה גורדון** ז"ל בירושלם תוב"ב (מחבר ס' בינת המקרא משפטי לשון עברית ועוד), כשמונה עשרה שנה ישב על אוצרות גנזי הספרים והעמיק חקר לבחור ולברור משופרי דשופרי שבהן את כל הענינים חז"ל, וימץ תמציתם, כדבורה זו שמוצצת מיץ הפרחים ופולטת דבשם, ויצר את הסדור הנפלא הזה.

ג) יעיח **מקור ויסוד כל מנהג** מנהגי בישראל שבא זכרו בהסדור, ויפיץ אור בהיר עליהם ע"פ הלבוש ושארי ספה"ק. —

ד) **ארבעים פרקים** האוצרים בקרבם גדולות וראשות במעלות למוד התורה ומעשי המצות, וביותר בעניני עבודת ה' בתפלה ובברכות, בכוונותיהם והשפעותיהם הקדושות על רוח האדם, ובעניני היראה והאהבה והדביקות בה' בתפלה ובעבודת אלהים בכלל. ארבעים הפרקים הנשגבים האלה חשובים לספר נעלה מאד בפ"ע. —

ה) **מאמרים גדולים** לפני כל ענין וענין בבאורי המצות והמנהגים, מקוריהם טעמיהם וכוונותיהם. —

שני הסדורים האלה חוברו ע"י הרה"ג המפורסם מוהר"ר **חנוך זונדל** בהר"ר **יוסף** ז"ל (מחבר הפירושים עץ יוסף וענף יוסף ויד יוסף על כל המדרשים ועל עין יעקב ועוד), אשר בחר לקט ואסף מהמצית דברי חז"ל בש"ס ומדרשים בזוה"ק ובתק"ז ומספרי יראים וספרי קבלה, והוסיף נופך משלו דברים נשגבים חוצבים להבות אש קודש בכל הענינים ההם. —

ועל כל אלה נוספו עוד מבחרי הבאורים מן

סדור דובר שלום
ספר **אחרית לשלום** (כ"י)
} מהרב הג"מ יצחק אליהו לנדא ז"ל מ"מ דפה ווילנא (מחבר ס' ברורי המדות על המכילתא, כפלים לתושיה. לשמוע כלמודים על עין יעקב, ושד).

הבאורים יפיצו אור חדש על הרבה מאמרים שבסדור, ואורם וזרוע על פני כל הסדור

המשך לקמן

ומלבד הבאורים הכוללים הנ"ל שמשתרעים על פני כל הסדור הרפסנו

באורים פרטיים לחלקים שונים של הסדור

מגדולי גאוני ישראל, שכל אחד מהן קבע ברכה ותהלה לעצמו, הלא:

[כתב יד] א) **פירוש רש"י** ז"ל לתפלות ראש השנה, ולהפלת נעילה, ולהושענות. עם הגהות ממחזור ויטרי, ועליהן הערות המחבר עיון תפלה הנ"ל. (וי"א שהפירוש הנה מאחד קדמון בדורו של רש"י). ב) פירוש **מסדור כל בו** יוצר להפסקות ולשבת הגדול. ג) **באור הגר"א** ז"ל לפרקי אבות, הוגה ונתקן ע"פ כ"יק. ד) פירוש **מעשה נסים** להגדה של פסח, לרבינו יעקב מליסא ז"ל (מחבר ס' חוות דעת ונתיבות המשפט וכו'). ה) **באור הרוו"ה** ז"ל למערבית. ו) **באור** להפיוט אזכרה שנות עולמים (במעריב ליל ראשון של פסח) להג"מ משה טוביה ז"ל אבד"ק האנוי. ז) **באור** להפיוט אור יום הנף (במערבית ליל ב' ש"פ) להג"מ נח חיים צבי ז"ל אבד"ק סננצא והמבורג. ח) פירוש **באר מיכל** למערבית ליל ב' ש"פ. ט) פי' מס' **אור לישרים** לקרוב"ץ לפורים ולכליתוה ר' סיון. י) פירוש נפלא מאת **הריב"א** ז"ל (מס' עבודת ישראל) לשיר היחוד.

גם יתנו מסכיב לכל המאורות הגדולים הנ"ל ככבי אור:

הערות נפלאות כתבי יד מהרבה חכמי התורה

אשר יפיצו אור גדול, אור חדש על פני מאמרים וענינים רבים שבסדור.

דינים

דרך החיים לרבינו יעקב מליסא ז"ל הנ"ל. הדפסנוהו בשלמותו כפי שנדפס בחיי הרב המחבר ז"ל בתוצאה שנית באלטונא הקצ"א. והוספנו בו מלואים מהג"ם שלמה גנצפריד ז"ל (מחבר קצור ש"ע ועוד).

[כתב יד] **הגהות רבינו עקיבא איגר** ז"ל על דה"ח. נכתבו בעצם כ"יק על גליון הסדור דרה"ח שנדפס באלטונא הנ"ל. ונוספו עליהם הערות מהג"ם יהושע העשיל הלוי לעווין ז"ל שאסף מחדושי רעק"א על או"ח.

נמוקי הגרי"ב להג"ם ישעיה ברלין ז"ל, נעתקו מגליון סידורו ומגליון מחזור כל בו.

ועולת הכותרת לכל אלה היא:

פיוט מר' ינאי (הנזכר בש"ס בבלי. ובירושלמי נקרא "ינאי") לשבת הגדול (תחלתו אוני פטרי רחמתים), והוא יקר המציאות מאד.

[כתב יד] **פיוטי ר' אלעזר הקליר** ז"ל למוסף פ' זכור ופ' פרה. נמצא בכ"י ישן על קלף בירושלים תוב"ב.

שתי בקשות לרב סעדיה גאון ז"ל. בהן ישפוך האדם שיחו לפני ה' בהתעטף עליו רוחו יתודה בהכנעה רבה ויתנחם על חטאתיו, תפשו תערג אל האלהים. —

המשך מעל"ד

שתי המרגליות הטובות האלה יקירי המציאות מאד · והן נפלאות בתוכנן ובנגונן. והראב"ע ז"ל בפירושו לקהלת (ה' א') מפליג מאד בשבחן בדברו שמה קשות על ארבעה דברים קשים שנמצאים בפיוטי הקליר, ואמר בזה"ל: והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מחבר כמו הם, והן על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש" עכ"ל.

בקשה לרבינו בחיי הדיין הספרדי ז"ל (בעל חובות הלבבות), מיקירי המציאות מאד! תוכנה, השתפכות הנפש וכלותה אל האלהים, וידוי גדולה ודרשה עצומה, וכניעתה הגדולה לפני ה', עם כוספה הנערץ לקרבת אלהים, ולהוספותת והיראה לשמו הגדול. —

עוד נלוו עליהם

תוכחות ושירי קודש

א) תוכחה לרבינו בחיי הנ"ל. ב) תוכחה להראב"ע ז"ל. ג) שיר קודש לר' שלמה ן' גבירול ז"ל. ד) לר' משה ן' עזרא ז"ל. ה) לר' יהודה הלוי ז"ל ו) לר' אברהם ן' עזרא ז"ל. ז) לר' ישראל נאגארה ז"ל (מחבר הזמר „יה רבון" וספר „זמירות ישראל"), מלבד אלה שכבר נדפסו בסדורים, כמו: ח) למהר"ם אלשקר ז"ל. ט) לר' שמעיה הספרדי ז"ל וכדומה.

[כתב יד] הערות רבות מחכמי תושיה. נפוצות על פני כל הסדור מזהירות ככבבי אור בשמים.

זכרון ימות עולם מהמחבר סדור דובר שלום.

[כתב יד] זכרון ימות עולם מהמחבר סדור ערוגת הבושם.

גם הצגנו: א) תורת השב מחטאיו. ב) מסירת מודעה לחולה. ג) וידוי לשכיב מרע (מהרמב"ן ז"ל). ד) וידוי הגדול להרחיד"א ז"ל. ה) סדר הלמוד לאבל וליום שמת בו אביו או אמו (יאהרצייט). ו) מפתחות כל פרקי המשניות ע"פ א"ב.

ולדקדוק יושר הקריאה הצגנו:

ציון בתבנית ככב * על כל אות שמנוקדת בשוא נע, ומתגים לפני התנועות שנגינתן מלעיל.

הסדור הענקי הזה מלבד שהוא אוצר גדול לתפלות, הנה הוא יותר הרבה אוצר גדול לספרי למוד וחקרי הפירושים והכוונות הנוסחאות והמקורים הראשונים של כל ענין שבא בסדור הזה,

מפתח הענינים

(הענינים שנתחדשו בסדור הזה נדפסו במפתח באותיות גדולות).

מפתח הענינים

תולדות הסדור והתפתחותו:

סדור התפלה הוא הספר הקדוש היותר עתיק שהנחילנו אבותינו הקדושים הזקנים והנביאים אחרי חתימת כתבי הקודש. ואלה תולדותיו: כשבא עזרא ובית דינו — הזקנים והנביאים (החרש והמסגר) לבצר את היהדות ולבסס על יסודה אחדות האומה, שבה תלוי קיומה הנצחי, שלא תתפורר ותתבולל בין העמים שגלתה בינידם. ואחרי אשר המקדש — שהיה המרכז הרוחני להיהודים ולהיהדות — חרב ושמם, ועבודת הקרבנות בטלה, ובני ישראל גלו מארצם ויפוצו בגוים, ויחזו כי הבית השני לא יוכל למלאות חורבן המרכז הרוחני אף בעבודת הקרבנות שחזרה אליו, יען שרוב העם גלו ונתרחקו ממנו מבלי יוכלו עוד לעלות לעבודת בהמ״ק, גם חזו ברוח קדשם שהבית הזה איננו רק בנין עראי וזמני, וסופו ליחרב גם הוא, ובבנינו ראו חורבנו — שגם בקיומו הנהו דל ושפל לעומת הבית הראשון, שמלבד קטנותו הנה חסרו לו חמשה עקרי קדשי המקדש: א) ארון וכפורת וכרובים, ב) אש (של מעלה) ג) שכינה, ד) רוח הקודש ה) ואורים ותומים (יומא כ״א.) *) וישפל ערכו מאד, אשר על בן ביסדו בכו בקול גדול, רבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים (ע׳ א ג, יב). ויהי כי נועצו ונוסדו יחדו עזרא וסיעתו — הזקנים והנביאים — במה לרפאות את המרכז ההרוס, ויער ה׳ את רוחם לכונן ולבסס את המרכז הרוחני על יסוד עבודת האלהים בעבודה שבלב, שיכוננוה ויבצרוה בברכות ובתפלות ובקריאות קודש שיתקנום לישראל, ויקבעום לחובה על כל איש ואיש מישראל, שכלם כאחד בכל מקומות נפוצותם ישתוו בהן, וכלם יעבדו את ה׳ בלב אחד ברוח אחד ובשפה אחת, והיתה העבודה הזאת להם כחוט השדרה רוחני, המבריח כבריח התכון את לבות כל העם להתאחד ולהתרכז בברכותיהם ותפלותיהם, בשאיפותיהם ובגעגועיהם אל עתיד מקווה אחד המתבטא בתפלות המאותדות לכלם יחד. והיתה זאת להם למרכז רוחני נצחי ולקשר של קיימא לבלי יתפרדו ויתפורר הגוי האחד לנצח — ויעמדו עזרא ובית דינו — אנשי כנה״ג — הזקנים והנביאים ויתקנו להם לישראל ברכות ותפלות, קדושות והבדלות (ברכות ל״ג.). מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים**) תקנו שמונה עשרה ברכות

---

*) בירושלמי תענית (פ״ב ה״א) חשיב „אש, וארון, ואורים ותומים, ושמן המשחה, ורוח הקודש״, וכ״ה בירושלמי מכות פ״ב ה״ו והוריות פ״ג ה״ב. וכ״ה במדרש שה״ש פ״ח, אבל במדרש במד״ר (פט״ו סי׳ י. תנחומא בהעלותך סוס״י ו׳) חשיב „הארון והמנורה והאש ורוח הקודש והכרובים״. ובמסכת יומא (דף נ״ב.) חשיב עוד הרבה דברים שנגנזו עם הארון, וכן בהוריות (יב.) וכריתות (ה׳:) ועי׳ תוספתא יומא פ״ב ותוספתא סוטה פי״ג ואדר״נ סו״פ מ״א:

**) ובירושלמי (ברכות פ״ב ה״ד) גרס „ומהם שמונים וכמה נביאים״. ועיין ירושלמי מגלה פ״א, ה״ה.

תולדות הסדור והתפתחותו

על הסדר (סגלת י.) וברוח הקודש רוח הנבואה ששרתה עליהם הפליאו בחכמה רבה לתקן את הברכות והתפלות בסגנון נפלא שיעוררו בם א) את עקרי האמונה ויסודות היהדות, ב) את בטויי צרכי היחיד וצרכי האומה בפרט — וצרכי כל האנושית בכלל. ג) את זכרון העבר הגדול של האומה וזכרון אבותיה הראשונים' ד) את האמונה והבטחון בגאולת ישראל, בתחייתו וקיומו הנצחי. ה) את התקוה והשאיפה להעתיד המזהיר של יעודי הנביאים לישראל בפרט ולכל האדם בכלל, לתקן עולם במלכות שדי, לממשלת הצדק המוחלט, ולכליון הרשעה,

ולנצחון האמת והשלום הכללי — בכל העולם כלו. —

וברוח הקודש וחכמת האלהים שבקרבם השכילו ויצרו להברכות

והתפלות מבטאים נפלאים ועמוקים ומלים נשגבות, כל מלה שקולה מדודה ספורה ומנויה, חרותה במושגים זכים וטהורים, תוכה רצוף רעיונות קדושים וכוונות עמוקות שאינן מושגות רק לחכמי לב המעמיקים חקר במצפוני דברי קדשם אולם גם על חציונותם ושטחם, רוח אלהים מרחפת ונגלות בם מחשבות קדושות וכוונות נעלות המרוממות את הנפש שתשאף קרבת אלהים. ויעוררו בלב האדם ורוחו יראת הרוממות ואהבת ה', ויזכירו לפניו גם עקרי האמונה ויסודי היהדות ויטעום וישרישום בלבבו עמוק. —

כי הנה בבוא האדם לברך את ה' על אחת ממפעלות חסדו, או על פליאות יצירותיו, או בבואו לשפוך שיחו לפני ה' להתפלל לו ולבקש חסדו, הלא יתעוררו בו בזה כמה עקרי האמונה: א) האמונה במציאות ה', ב) שהוא הבורא הממציא את הכל, ג) שהוא כל יכול, והכל תלוי ברצונו. ד) שהוא משגיח השגחה פרטית, ה) שהתודה או התפלה מחויבות לו לבדו, ו) באמרו „אתה" לשון יחיד יורה אחדותו ית"ש, ז) שם הויה בכתיבתו מורה עצמותו ית' שהוא נצחי היה הוה ויהיה, ובקריאתו באדנות מורה שהוא אדון הכל, ח) מלת „אלהינו" מורה השגחתו הפרטית על ישראל *), ט) מלך העולם שמשגיח על כל העולם כלו בכללית ומושל עליהם, י) נוסח הברכה כמדבר לנגלה ונסתר (ברוך אתה ... אשר קדשנו) יורה, שהקב"ה אף שנגלה במציאותו מצד מעשיו. בריאותיו יצירותיו, אבל מהות מציאותו נסתר ונעלם מכל נברא ולא

---

*) „אלהים" מורה על השגחתו על בריותיו, ובהשגחה יש ב' ענינים: השגחה כללית היינו על כל בריותיו ועל כל העולם בכללית, והשגחה פרטית שמשגיח על ישראל עמו וזה מתבאר במלת אלהינו) (הגר"א ז"ל).

תשיגהו שום השגה, ואין אמתתי מושגת כ"א לעצמו ית' בלבד (כל' הרשב"א ז"ל) ככתוב (איוב יא, ז) החקר אלוה תמצא, עד תכלית שדי תמצא. —
ובעקרי הברכות בראשיתן, כן גם במופסי הברכות והתימותיהן כלולים
הרבה עקרי האמונה, למשל: בברכות התורה יורה שהתורה מן השמים. בברכו ברכות המצות יורה קבלת עול מצות עליו. בברכת המחזיר נשמות יורה השארת הנפש ותחיית המתים. באמרו ומביא גואל יורה האמונה בביאת המשיח. בברכת מלך אוהב צדקה ומשפט, יורה האמונה בשכר ועונש. אלה וכאלה הרבה מאד מעוררים את המתפלל על יסודי האמונה ועקרי הדת ושרשיה — לכל המתבוננים לכוונותיהם. —

ומה רבה תועלת הכוונה וההתכונות במלת אתה שבברכות ובתפלות!
כי הנה כשיאמר האדם לאלהיו אתה כמדבר לנוכח, פנים אל פנים, הלא בהכרח שיצייר במחשבתו אשר ה' נצב עליו, עומד נכחו, לפי שהוא מלא כל הארץ ולית אתר פנוי מיניה. וכששים אל לבו לפני מי הוא עומד — לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, שרואה במעשיו ויודע כל מצפוני לבו ומחשבותיו ככתוב (ירמיה כג, כד) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה', וכתיב (שם יז, י"ד) אני ה' חוקר לב בוחן כליות, הלא אז בוודאי שתפול עליו אימת המלך ויגיעו אליו מיד היראה וההכנעה בפחד השי"ת ובושתו ממנו תמיד (לשון הרמב"ם במורה נבוכים ח"ג פרק נ"ב) ועל זה אמר דוד (תהלים טז, ח) שויתי ה' לנגדי תמיד. —

והנה כל אלה אינם רק קצת דוגמאות מן הכוונות הנגלות השטחיות
שבברכות ותפלות שתקנו לנו אנכה"ג ברוח הקודש אולם מה רבו עוד הכוונות הפשטיות והנגלות, ויותר מהמה הכוונות הצפונות והנסתרות העמוקות מאד, שאינן נגלות רק לגאוני הרוח אשר נתן ה' מרוחו עליהם ועי' כתב בס' נפש החיים (שער ב' פ') וז"ל: „כי כל „תיבה מהתפלה או של איזה ברכה, היא העולה למעלה... „לפעול פעולתה בשרשה העליון המיוחד לה... „והמשכיל יבין „מדעתו שלא לחנם הוצרכו לתקון תחנה קטנה ותפלה קצרה, מאה „ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים, אלא שהמה השיגו ברוח „קדשם והשגת נבואתם העליונה, ונהירא להו שבילי דכל סדרי בראשית „ופרקי המרכבה, לזאת יסדו ותקנו מטבע ברכות והתפלות באלו „התבות דוקא מאשר ראו והשיגו איזה דרך ישכון אורה של „כל תיבה פרטית מהם... ולכן קראו רז"ל את ענין התפלה דברים העומדים ברומו של עולם (ברכות ו:) היינו שהדברים עצמם — הם

"תיבות התפלה - עומדים ברום העולמות"... ובס' רוח חיים (אבות פ"א מ"ג ד"ה על התורה) שונה הדברים ההם ומסיים "אך המה (אנשי כנה"ג) כוונו בה ותקנוה על אפן שיהיה הכל כלול בה וכל איש מישראל מתפלל כפי הבנתו" עכ"ל (וע"ין לקמן בהערות לשבר"ץ). וכן הרוח הקודש שנחה על הזקנים והנביאים נאצל גם על התנאים והאמוראים שבא"י ובבבל, ועל הגאונים ורבותינו הגדולים שאחריהם, ויוסיפו ויתקנו עוד ברכות ותפלות ותחנות, שירות ותשבחות, ווידויים וקינות, זמירות ופיוטים, לכל מקרי האדם בכל עתות חייו, כמשחז"ל (בשוח"ט מזמור פ"ז) "בשם שהבאר נובע מים חדשים בכל שעה כך ישראל אומרים שירה חדשה בכל שעה". ובב"ר (ר"פ פ' וי"א) איתא "על כל שבח ושבח שישראל משבחין להקב"ה משרה שכינתו עליהם מ"ט ואתה קדוש יושב תהלות ישראל".—

גם הוסיפו לקבוע קריאות פרשיות שונות ופסוקים שונים מתורה שבכתב, מלבד שלשת הפרשיות של ק"ש שקריאתן מדאורייתא (לפי רוב דעות הפוסקים) ומלבד עשרת הדברות שקראו בבהמ"ק בכל יום לפני תפלת השחר (תמיד ה') (ובגבולין בטלום מפני תרעומת המינים שלא יאמרו שאין תורה אלא הן (ברכות יב:)). וכן קבעו גם למודים רבים מתורה שבע"פ, משנה, תלמוד, הלכה ואגדה, כל אחד ואחד למטרת ענינים שונים ולכוונות שונות, כמ"ש בפנים הסדור למקומותם, וכדאיתא בירושלמי שלהי ברכות "מה התינוק הזה צריך לינק בכל שעה שביום רק כל אדם שבישראל צריך ליגע בתורה כל שעה שביום". והעיקר הכללי הוא כדי לנטוע ולהשריש בלב ישראל את העיקר היותר גדול לעבודת ה' שהוא דעת אלהים ללמוד לדעת ארחותיו חקיו ומשפטיו, ככתוב (משלי ב' ה') "אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא" וכתיב (הושע ו' א') חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות.—

כל קדשי עבודת הלב עבודות הקודש האלה, נקבצו ובאו בקובץ אחד בספר הקודש סדור התפלה, והיה הוא מקדש מעט, מקדש המיטלטל ומצוי ביד כל איש ואיש מישראל, והיה עמו תמיד בכל עת ובכל מקום שיהיה. מקדש רוחני הזה בנוי באש קודש אש מן השמים, אליו יבוא היהודי בכל עת אל הקודש לעבוד את אלהים בעבודת הלב שתתבטא בשפתים, כדבר הנביא (הושע יד ג') "קחו עמכם דברים ושובו אל ה'... ונשלמה פרים שפתנו"... ועבודת הקודש הזאת אינה צריכה לא לכהן ולא למזבח ולקרבן כי קרובה היא אל כל אחד ואחד מישראל בפיו ובלבבו לעשותה, וחז"ל הפליגו בשבחה ואמרו (ברכות לב:) "גדולה תפלה יותר מן הקרבנות". ואת העבודה הזאת—עבודת הלב—הברכות והתפלות התשבחות

וההודאות תקנו לישראל לכל עתותיו. למן הקיצו בבוקר משנתו עד שכבו לישון בלילה, לכל ימיו, לשבתיו וחדשיו ומועדיו ולכל מעשה האדם בכל עניניו, הן בעניני חולין הן בעניני קודש (ברכות התורה והמצות) ולכל הנאה שיהנה באחד מחושיו*) ולכל רגשותיו (ברכות הראיה, השמיעה הטעם והריח) ולכל מקרה שיקרהו לטוב או לרע, לשמחה או לאבל, למראות הטבע, ולמפלאות היצירה. אם לברך את ה' ולהודות לו על חסדיו או על מפעלותיו ויצירותיו, או לשפוך שיחו לפניו להתפלל לו לבקש רחמיו וחסדיו לכל צרכיו ומחסוריו. לכלם יפנה אל המקדש הזה וימצא בו בטויים נעלים, ברכות והודאות, תפלות ובקשות לכל ענין וענין. —

ומלבד הענינים המקריים. הנה חייבו חז"ל את האדם לברך מאה ברכות בכל יום (מנחות מג:) ואיתא בירושלמי (שלהי ברכות) ותוספתא (סוף ברכות) "תני בשם ר' מאיר אין לך אחד מישראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום, קורא את שמע, ומברך לפניה ולאחריה, ואוכל את פתו ומברך לפניה ולאחריה, ומתפלל שלשה פעמים של שמונה עשרה, וחוזר ועושה שאר מצות ומברך עליהן". ורב נטרונאי גאון כתב חשבונם (שבולין למאה ברכות) ומובא בשבלי הלקט השלם (התרומה הראשונה סימן א') ותקנו כמה קריאות ולמודים בכל יום ויום כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו (לשון הרמב"ם הלכות ברכות פ"א ה"ד) כי הרעיון הרוחני שבכל ברכה ותפלה, בכל קריאה ולמוד התורה, ישפיע שפע קדושה על האדם וירומם את רוחו, ובלבת אש קודש תתלהב הנפש ותחזק כוספה לקרבת אלהים, לאהבה וליראה את שמו הגדול ולדבקה בו. וכיון שהאדם סופג ללבו את רוח הקדושה שישפיעו כל אלה עליו, תפעם זו בקרבו בכל עתות היום, כמ"ש הכוזרי (מאמר ג' פ"ה) וז"ל בהמשך דבריו, "יתאוה קרבתו שבו מתדמה ברוחניים ויתרחק מהבהמיים ויהיה פרי יומו ולילו השלש עתות של תפלה... ומתמדת עליו ברכת התפלה עד עת תפלה אחרת כהתמדת כח סעוד היום עד לסעוד בלילה... ובעת התפלה מטהר נפשו מכל מה שקדם ויתקנה לעתיד..." עכ"ל. —

והנה המטרה הקדושה והתועלת הרוחנית שכוונו לה אנשי כנה"ג ורבותינו שאחריהם בכל ענין וענין שהכניסו אל המקדש הזה (הסדור) לא תגיע בשו"א בקריאה ואמירה בעלמא בכל הדברים הקדושים

---

*) ז"ל הרמב"ם (הלכות ברכות א' ד') כל הברכות שלשה מינים הם: ברכות הנאה. ברכות המצות וברכות הודאה עכ"ל.

הם מבלי התבונן לפחות בכוונותיהם הפשטיות והשפחיות. כי באם לאו הלא אז יהיו כל האמירות והקריאות כגוף בלי נשמה. ובס' חובות הלבבות (שער חשבון הנפש) כתב "דע כי המלות תהיינה בלשון כקליפה והעיון במלות בלב (כעיקר הפרי) והתפלה כגוף, והעיון (הכוונה) ברוח, וכשיתפלל בלשונו ולבו בל עמו תהיה תפלתו גוף בלא רוח וקליפה בלא לב... ובכמוהו אמר הכתוב (ישעיה כ"ט, י"ג) יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני... וכן המתפלל כשיהיה לבו ומצפונו ריק מענין התפלה לא יקבל האל ממנו תפלת אבריו ותנועת לשונו. הלא תראה מה שאנו אומרים בסוף תפלתנו, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך וגו'... הלא זה גנאי גדול שיטעון שדבר עם אלהיו בלבו ובמצפוניו ולבו בל עמו ושואל אח"כ לקבל אותו ולרצות בה ממנו... וחז"ל אמרו (ברכות ל' ע"ב) לעולם ימוד אדם את עצמו אם יכול לכוון את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל" עכ"ל. עוד כתב בשער הנ"ל וז"ל "וראוי לך שתדע כי כוונתנו בתפלה איננה כ"א כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו והשלכת כל יהבה עליו" עכ"ל. ובכוזרי (מאמר ג' פ"ה) אמר בהמשך דבריו על התפלה "ויהיה הלשון מסכים עם המחשבה לא יוסיף עליה ולא יבטא בתפלתו ע"ד המנהג והטבע כמו הזרזיר והגיב"א (והפאפאגי) אלא עם כל מלה מחשבה מכוונה בה" עכ"ל. — אולם לא כל אדם יודע ומבין כוונת הדברים אף בפשוטן, ואם אף יבין פירוש המלות הנה אין די בהם לקשור את הרעיון בדברים נפרדים ולעורר באדם רגשות קודש ורוממות הרוח, יען כי רוח אין בהם. והצורך אפוא ברעיון והסבר והמשך בבאור כוונת הדברים להמשיך את הלב, להפיח רוח חיים בהמלים ולתת נשמה בהמאמרים, כדי לרומם את הרוח ברגשות קודש. —

ובבאורים שקדמו אין ברובם כדי ספוק לרוח החכמים, והנפש לא תמלא מהם, ואף המעולים שבהם הניחו עוד מקום גדול להתגדר בו. —

עוד זאת ראינו לצורך גדול לקבץ אל הסדור את כל הנוסחאות השונות שבסדור. שלפי דעת בעלי הסוד יש לכל נוסחה ונוסחה שורש ויסוד מיוחד למעלה. אולם ישנם גם נוסחאות שנשתנו בעברם מן המקובל בעל פה אל הכתב, ומן הכתב אל ההדפסה, והנוסחאות השונות הרם יאירו אור גדול על עיקר טופס הנוסחה האמתית, ולפעמים יתברר על ידיהן איזה שבוש שהוחזק בטעות המעתיק באיזו נוסחה, למשל: במנחת שבת נוסח אשכנז נדפס "והנחילנו... שבת קדשך וינוחו בם" ויפלא

מאד איכה תבוא המלה בם בכל רבים בהיותה מוסבת על המלה „שבת קדש” שהיא ל' יחיד ? (ועי' שם בהערה ובעיון תפלה). ונראה שאין זאת רק טעות המעתיק, וכדומה הרבה. –

עוד ראינו צורך גדול להמתפלל, לדעת את השורש והמקור של כל תפלה וכל ענין, תולדתו, מולידו, זמן יצירתו ומטרתו. כי חשיבות הענין בעיני האדם והתבוננותו בו תלויה הרבה בתנאים האלה: בגדולת קדושת מולידו ומחוללו, בקדמוניותו, ובמטרתו, אם גלויה ופשוטה היא, או עמוקה בנגלה ובנסתר. –

לשלשת הדברים הגדולים האלה שמנו לבנו לבקש ולחפש למצוא דברי חפץ למטרה זו בגנזי חכמת החכמים. ויגענו ומצאנו בעזרה יותר הרבה מאשר בקשנו, כי נגלו לפנינו הרבה אורות הגנוזים בגרתיקן, והוצאנום לאור להאיר על כל הענינים הנ"ל, כמבואר בשער הסדור. ועוד הוספנו על המאורות הגדולים ההם הרבה ככבי אור, אשר יפיצו אור חדש על כל הענינים שבסדור – והקורא יתפלא וישתאה אל כל קרני האור הגדול הזה, ויקרא: אלמלי לא נדפס כל הסדור אלא בשביל אחת מהן דיו! –

דקדוק הלשון בק"ש ותפלה.

אמרו חז"ל (ברכות טו:) קרא (ק"ש) ולא דקדק באותיותיה ר' יהודה אומר לא יצא (רק בדיעבד נקטינן להקל). וכתב הרמב"ם ז"ל (הלכות. ק"ש פ"ב ה"ט) „כיצד ידקדק, שלא ירפה החזק ולא יחזק הרפה ולא יניח הנד ולא יניע הנח כו'". ואמרו (ברכות טו:) שצריך ליתן (בק"ש) ריוח בין הדבקים, וכתב הרד"ק במכלול (שער דקדוק האותיות דף ל"ב: ד' ל"ה) והביאו הב"י בטוא"ח סי' ס"א, וז"ל „רבותינו ז"ל הזהירו בק"ש על האותיות הדומות „לבארם ולהפסיק ביניהם כמו עַל לְבָבְךָ (דברים ו, ו), עַל לְבַבְכֶם (שם יא, יח) „... אבל הזהירו בק"ש והוא הדין בכל קריאה, כי הקריאת „בתורה ובנביאים ובכתובים היא חובה עלינו. ואחר שהיא „חובה ומצוה עלינו יש לדקדק באותיות ולבאר קריאתם, ומה „שהזהירו בק"ש היא לשתי עלות. האחת מפני שיש באותן הפרשיות יחוד „השם וקבלת עול מצות. והאחרת שכל ישראל קוראים אותם פעמים ביום. חכמים ועמי הארץ, לפיכך היו צריכין להזהר עליהם מפני עמי הארץ שאינם רגילים בקריאה" (ע"ש שמביא הרבה הוכחות ע"ז), ובשו"ע או"ח (הלכות ק"ש סי' ס"א) אחרי חשבו שם כל הדקדוקים שנחשבו שם לחיוב בק"ש כתב הב"י בס"ק כ"ב וז"ל „אף בפסוקי דזמרה ובתפלה צריך לדקדק בכך". והרמ"א מסיים שם „והוא הדין הקורא בתורה בנביאים ובכתובים יש ליזהר". –

ואמרו (מגילה כד:) „אין מורידין לפני התבה לא אנשי בית שאן כו' מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין". וכתב הרא"ה בס' החנוך (מצוה תר"ו)

דקדוק הלשון בק"ש ותפלה

"ומן הענין הזה יש לנו ללמוד בתפלותינו ובתחנונינו לפני ה' ב"ה, לדקדק מאד ולהזהר בלשון שאין לומר לפני ה' ב"ה כי אם בדקדוק גדול". — ובספר הזכרונות (לר' שמואל אבוהב ז"ל) כתב "ידוע שהתפלה הרצויה והמשובחת היא האמורה בדבור המדוקדק ובכוונה בכל מלה ומלה. ושתהא התפלה בכללה שהאדם מתפלל לפני המקום מתוקנת ומסודרת ע"פ האמת והצדק בלי שבושים ונמגומים בענין ובלשון שתהא זו הולכת ע"ד דקדוק לשוננו הקדושה בכל תנאיה ובכל משפטיה", עכ"ל. וחז"ל אמרו (ברכות כו:) "תפלות כנגד תמידין תקנום" ובכן אם יבטא האדם את התפלות בשבושים הלא יהיה כמקריב בעלי מומין לה', והנביא צוח (מלאכי א, ו—ח) "בוזי שמי... מגישים על מזבחי... וכי תגישון עור לזבח אין רע, וכי תגישו פסח וחלה אין רע, הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך אמר ה' צבאות". — וכל התוכחה הזאת הולמת גם את המתפללים בשבושים, לאמר: הגם לפני הפחה תדבר בלשון עלגים...? —

ומה גדול עלבונה של לשוננו הקדושה, לשון התורה והנביאים, שתצטרך לצוויים ואזהרות שלא לבטא מלותיה בק"ש ותפלה בשבושים ושגיאות שלא כמשפטיה וחקותיה, בעוד אשר בכל הלשונות הנכריות ידקדקו בני אדם לדבר אף בשיחות בטלות בינם לבין עצמם בדקדוק הלשון לכל משפטיו, ומה נבזה לשון עלגים בעיניהם! ולבשתנו ולחרפתנו רבי עמנו, ואף החרדים ויראי ה', אשר בדברם בשפות נכריות יקפידו לדבר בדקדוק רב לכל משפטי הלשון וילעגו להשוגה אף בשגיאה קלה, הנה גם אלה יעיזו להקל ראשם נגד ה' לבטא לפניו את ברכותיהם ותפלותיהם בלשון עלגים בשבושים גסים, עד אשר תקוץ נפש השומע משמוע! כי יחליפו בקריאתם את מקום הנגינות מלעיל ומלרע זה בזה, שמלבד שהוא מגונה בכל לשון הנה תשתנינה גם ההוראות של מלות רבות לפי מקום נגינתן, וכן גם בשוא נע ונח, שתשתנינה גם בהן כמה הוראות, ואצ"ל בשין ימין ושמאל וסמך שכל ההוראות משונות בהן, ולמטרת הקריאה כמשפט הצגנו ציון על כל אות שמנוקדת בשוא נע, ומתגים לפני התנועות שנגינתן מלעיל. —

אלה תולדות הסדור הענקי הזה והתפתחותו. סדור כמוהו לא היה עוד מעולם. ובלי גוזמא והפלגה נאמר שאין לך בו עמוד אחד שלא ימצא בו איזה דבר חדש ומועיל שיתפלא ויתפעל הקורא בו, כל אחד לפי בינתו והשגתו, והוא שוה לכל נפש והכל יהנו לאורו. — ובכללו הוא מקדש מעט שבו ארון הקודש מלא ספרי תורת המקדש וקדשיו להבין להשכיל וללמד את בני עבודת האלהים בעבודת הלב — כמשפט. —

דברי המאסף שפ"ץ הסופר.

שלהי אלול שנת מאה ברכות לפ"ק

הקדמת המחבר
דרך החיים

אמרו רבנן בשמעתא דכל הנפטר מחבירו אל יפטר אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו. ולכאורה משמע דהאי אל יפטר אלא מתוך דבר הלכה הוא לנתינת טעם שמתוך כך זוכרהו. והוא בלתי מובן. הכי יזכור אותה ההלכה אשר שמע בעת פרידתם שהוא נבהל ואץ לדרכו יותר מאשר יאמר הרם ישים לדרך פעמיו. אמנם לדעתי יתכן שאף מתוך כך זוכרהו אינו נתינת טעם על כי מפני זה יאמר לו דבר הלכה בעת פרידתם. ואכן מוסב ע"ד הלכה. והרצון כי הכונה הורה לנו בזה כי טוב לפני הנוסע ממקום לנסוע לדרך לאשר יודע מאמרם ז"ל כי כל הדרכים בחזקת סכנה. לזאת הקדים להכין רפואה והצלה למען ינצל מכל רע לא יפגעהו. ושלא בהיותו אומר דבר הלכה מדינים שצריכין תמיד בכדי שמתוך כך יזכרהו תמיד. וזה כוונת מאמרם ז"ל מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו. והיינו שהדבר הלכה יהיה בדבר שיזכרהו בכל יום בימי הלוכו ויתגולל לו זכות מתוך כך שחבירו יזכרהו על דבר הלכה אשר למד ממנו ועל הטוב יזכר שמו בכל פעם שיברכהו. ונודע כי ברכות צריך שיהיו רוחם נמוכה ועי"ז שלום יהיה לו וישמור נאמנו זכותו וינצל מכל דבר רע לא יגעהו. והצלה והצלחה תסובבהו, וברכתו תמלאהו. ועתה אם כך אמרו ז"ל על הנפטר מחבירו בעודו בחיים חיותו להשמר נפשו בל יקראו אסון בשום לדרך דרכו פרים פעמיו לנסוע. איך הוא יתן אל לבו על אחת כמה וכמה יתפלל להכין ולהמציא מזור ותרופה לבל יכשל כביכול עם הקודש לילך בדרך כל הארץ כי זה כל האדם. איך תתבהל נפשו ותדאג ותתחלחל. ואל יתן דמי לו עד ימצא מרפא לנפשו בסוף הדרך מסוכן. כנודע מאמר ריב"ז שהיה בוכה ואומר אינו לפני מלך בשר ודם מוליכין אותי וכו' ולא עוד אלא שיש לפני ב' דרכים. הנה בעת בוא מועד נאמנו צריך רחמים גדולים בעת דין ותמנו בל ילכדוה החולים הרשומים בנפשו חס ושלום. מה טוב ומה יפה העצה שיעשה לו כי ילמד דבר הלכה לרבים ובן שלימים ברורים שצריכין תמיד בכל יום שמתוך כך תמיד על הטוב יזכר שמו בבה"מ.

מן

הקדמת המחבר
בעל ספרי ענף יוסף ועץ יוסף

יתברך הרחמן ויתעלה הטוב והמטיב לבריותיו בתורת נדבה וחסד ורחמים, והנה תכלית כוונת הבורא בבריאתו אותם בכדי להטיב לנו מטובו וחסדו, כמד"א עולם חסד יבנה, ואיה מי האדם אשר גם אם יוכל לשלם להקב"ה גמול על כל הטובות שעשה עמו, וכמד"א מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, הרצון בזה ע"ד שאנו אומרים בסליחות ומרבה להטיב, ואמרתי שפירושו שהוא שיתן לאדם שכר על המצוה קודם שעושה אותה ולאחר שעושה אותה, ע"ד מי הקדימני ואשלם לו. ואחז"ל שכך אמר הקב"ה מי הקדים לפני לעשות מזוזה עד שלא נתתי לו בית מי עשה ציצית עד שלא נתתי לו בגד, הרי שנתן לו הקב"ה קודם עשיית המצוה, מ"מ אח"ז כשעושה המצוה וקובע מזוזה בפתחו וציצית בטליתו ג"כ נותן לו שכר, הרי שהוא מרבה להטיב. וזה שאמר הקב"ה מי הקדימני לעשות המצוה שאלשלם לו שכר על המצוה, הרי אני הקדמתי לו שכר קודם עשיית המצוה, ואעפ"כ אני מטיב עוד לשלם לו שכר בעד עשיית המצוה, ומ"מ ואשלם לו גם אחרי עשיית המצוה. וזה כונת הכתוב הנ"ל מה גמול אשיב לה' על כל הטובות שהקדימני, הרי כל תגמולוהי ר"ל כל הגמול אשר אוכל להשיב לו, עלי דידי הוה, שהוא משלם לי שכר גם על המזוזה והציצית, א"כ לא שלמתי לו שום גמול על הבית והבגד שנתן לי, אך רצונו יתברך להגדיל חסדו וטובו בעולמו. וכיון בזה כך, ראה זה חלק אדם מעל לקבל טובו מאלהיו, וחלק אלהים ממעלתו שאדם יכיר והכרת כח גדלו ואלהותו בעולמו ונפלאותיו ושבחו ונפלאותיו תמיד, שבעל זה הכונה עילה הקב"ה את האדם מכל בעל חי ונתן בו כח הדבור וחלק לו מחכמתו ובינתו כדי להלל ולשבח ולפאר לבוראו כמד"א עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, וחלילה לו לאדם להיות כפוי טובה כמד"א כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך כן אברכך בחיי, והרצון מה שחסדך עמדי יותר מכל בעל חי ונתת בי כח הדבור והחכמה והבינה, הלא הוא כדי שפתי ישבחונך

ישבחונך

ישבחוך, כן אקיים ואברך בחיי:

ובכן אחר שהתפלה הזאת ראוי לכל איש אשר חלק לו ה' בינה שלא יתפלל בתפלה אם פיו ולבו, ויהא חס על כבוד קונו לעבור את פרשת הקדושה הנתונה לנו, בנזר זר האחרים, המעט כזאת אם רב יעשה הדברים לשם עולם ויכתוב בעט ברזל ועופרת. ובהיות הדבר כן חרדתי על כל האלופים איש אמלא מקום לחכמי שיהיה נחת רוח ליוצרי לעולם — עולם. ורציתי שהתפלה היא עבודה מעולה ויקרה אשר יעבוד האדם את ה' יתעלה, ועומדת ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בה, כי לא בשוי הדברים אשר האדם מוציא בשפתיו עיקר התפלה, כי אם הרעיון אשר בקרב לבו, כאמרם ז"ל רחמנא לבא בעי, ותפלה בלא כונה כגוף בלא נשמה, ותפלה בכוונת הלב צריך שיקדים לפניה עריכת הגוף והכנת הנפש, שיטהר האדם רעיוניו ממחשבות זרות וממשאות עסקיו, וזה אי אפשר בלתי אם המתפלל יודע ומבין מה שהוא מוציא מפיו, באופן זה נמשכו המלות אחרי המחשבה, כי היא קודמת בו לדעת, ולא מה טוב ומה נעים, כי גם המחשבה גם המלות כשוים. על כן מלאתי את נפשי תשובה להאיר עיני המתפללים בפירוש המלות ולהבין במקומות שצריכין פירוש וביאור, כדי שיכוין המתפלל במלות, ולהכיר גם אותם ענינים, להשכיל גדולת אלוה, ולהתבונן רוב טובותיו וחסדיו אשר גמל עליו, ולהודות אותו עליהם, ולשים במחום באמונתו, ובוחלים בישועתו, ובוטח ברחמיו, ולבקש כל משאלותיו ממנו לבדו, ובודאי דברי הכנסת הגדולה שהיו מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים שנהירין להו שבילין דכל סדרי בראשית ופרקי המרכבה ורוח ה' דבר בם, לא כוונו אלא לשם, ובודאי ארגו את דבריהם על דרך הסוד והקבלה ורמזו והפשט, כאמר רז"ל והשיגו אותו - ודך ישכון אורה למתן דורי עולמים וכמה עליונים וסוד המרכבה, אך לאו כל מוחא סביל דא, ומה לו לעמוק עם לקבלה ולגרועם וחידות ורמזים, והעלותי שיהיו פירוש המלות בפשט התפלה כראוי, לכן לקחתי לעצמי לפרש דבריהם על דרך הפשט הנכון, וגם

חברתי

חק עולם יהיה לו. הלא יאמרו ישר כחו ויפה אשר הלך ואשר הביא לפניו להקל הדרך גם כי ירדו בקבר שפתיו ברור מללו. ומברכותם יתעוררו עליו רחמים גדולים ויגאל מכל דין העומד לנגדו ותחיה נפשו בגלל הדבר הזה בעת שקט ושאנן ואין מחריד. ובהיות עתה עת לחי ובאתי בימים בא מועד עת הכנת צידה לנפש שתתחשב עם קונו ועולם מעין כל חי עת פקודתו. לא ידע אדם את עתו. אלהים צלתו. עדת ימי חייו. ובחשבי במחשבתי בראותי כי זמנם ומשך אין. חשבתי אני עם לבי כבוד אל אחוזה במה אחרונה אם לא בתפלת וברכת תמימים ישרים אשר ישובבוני ובזאת ירננו ותגאל נפשי. ובחבוריי אשר חברתי במשפט עורי וגואלי. לא ידעתי אם כוונתי בהם להלכה וגם יראתי אם לא התערבו בהם שגגות בלתי רצויות חס ושלום ואחשבה לדעת זאת בהפנותי אל לבי אף כליותי הגיוני אלכה לשוח בשדה לעסוק בדיני תפלה שהמה בכל העולם. קטן וגדול שם הוא והם דברים העומדים ברומו של עולם. והמונים נכשלים בהרבה דינים. הידיעה נעלמה מהם. אין אתם יודע לחפש ולבקש הדבר להמצא כתוב לדעת אמתתו על בוריו כמו בענין סדר התפלה והוא עומד באמצע תפלה בצ"ם ולפעמים חוזר במקום שאין צריך לחזור או להיפך וגורם ברכה לבטלה ח"ו וכמה דינים שכיחים וצריכים אף להודע לדרוש מפי ספר. אולם כשעומד בבית הכנסת אי להושבים בספרים שאי אפשר להם ללכת לבקש אותו דין הנחוץ כמו דין אבק ויציאה אשר אין שמה ספרים לבקש הדין על בוריו וכגון במעשים ספר תורה ויציאה כמה וכמה דינים. ואם הגעתי דבר דבור על אופניו והשמתי מקום שלא הדין ובקל יוכל למצאו כי את הכל כתבתי על סדר סוס וסדר המנהג ולא חדשתי להמציא דינים מחודשים כי יראתי. אך אספתי ולקטתי במעט ובקצר רעיון מהש"ע ומג"א וא"ר ופ"מ וכדומה ובכולם רשמתי לדעת מבין מי יצא הדבר ועל מעט מאשר הכרעתי לפי קוצר שכלי והבאתיהם בקיצור נמרץ להללם יחד להיות דבר השוה לכל נפש ומועלים הם לכל יודעי דת ודין להבין ולהורות כאשר

מלתי

מלתי אמורה למעלה כי נהוג בעת עמדו במקום שספרים אין אתו ואולי בושת ורבים הביא מעון בזאת יסופר שם יעקב וברכת צדיקים תתמכני ובימין צדקתו תשעני:

חברתי כמה פרקים והגהתי אותם קודם סדר התפלה כדי שידע כל אדם מעלת התפלה, ואיך שכל תיבה ותיבה היא נצרכת מאד לתקן רבוי עולמות וכמה עליונים וסדור המרכבה, ואיך צריך האדם לברר מלבו תענוגי העולם והנאותיו מכל וכל בעת התפלה, ואך להסתכל כלפי מעלה ברוממות הבורא יתברך, ויתן להוסיף תת כח בהשלמות הקדושים בכל תיבה ותיבה שמוציא מפיו, וכל זה הוא רק סוגה פשטיית, אבל עבודת התפלה השלימה צריכה שתהיה עם הנפש, ועוד כמה ענינים ודברים טובים מבוארים בפרקים עיין בהם ותמצא נחת. גם קודם כל דבר שמצאו בסדור התפלה הגהתי על מה הדיה הטבעו, ויסודה ותקונה ומעלתה, בעולמות העליונים:

ות"ל שהוא חיבור נפלא, פירוש נאה ומתקבל, מתוק מדבש ונופת צופים, המרוס מהודות כסף מזוקק, בנויות על אדני השכל, מרבים ונכוחים למבין, נחמדים ונעימים לאוזן שומעת, מיוסדים בתבונה ובדעת, מעטה תרבים סלם, משמחים לב, מאירים עינים, מתוק וגם נברו היל לירות תוך לבב אוש חן מוסר ודעת, תכמרת מוסריו כל סיג לב טורפת, בו ימלאו עונג לרוות צמאון נפשם להבין דברי התפלה על דרך הפשט הנכון, ויאורו העינים, ויתפתחו האזנים לראות ולשמוע, ויכיט הלבבות ויתעוררו הרעיונות, לכל דברי פירוש הלזה:

ואני מודיע לכל, שהפרקים והפירושים והביאורים אינם מלבי שאני חדשתי אותם, שלפני יודעם, שאני תולעת, נבער מדעת, ונעדרה הידיעה, לחבר יריעה, ואין מלה בלשוני, ואין לקח על שפתי, אין כרמל בצקלוני, ולחם ושמלה בביתי, ואיך אחבר אמרי ספר, ולא ידעתי ספר, אך ורק הוא מקובץ ומלוקט מספרי גדולי המחברים הראשונים והאחרונים, בערך שתי מאות ספרים, ומסדור הגדול, ומסדור מגיד צדק, ומאבודרהם. ולא לכבודי עשיתי זאת, כי זה מלאכה ולא חכמה, וכל כי רב דחד יומא יכול לעשות כן, כי אם לשם ה' צבאות הוא מלך הכבוד, וכל משאלי לבי גילי, קטני העבך, כמוני כערך, וכל כוונתי הוא רק לזכות את הרבים:

ואנכי עקן הודאה ליודע הלבבות ומבין הנסתרות על העבר שנתקבל לרצון בעזרתו חבורי עץ יוסף וענף יוסף על המדרשים, ולעתיד הבקשה לרם ונשא, לשבת בביתו, בתורתו ויראתו, ויגילני משגיאות, ויראני נפלאות בתורתו, וישם לטובה אות, ומפיק תמים, יבלח לנח מים להמחכים והומים:

כ"ד זעירא דמן חבריא **חנוך זונדיל** בהמנוח מוה' **יוסף** ז"ל בעל המחבר ע"ג

יוסף וענף יוסף על המדרשים ועל עין יעקב וכו'.

מבוא
מאת המחבר סדור עבודת הלב

ה׳ אלהינו העיר את רוח המדפיסים הנכבדים לתת לבית ישראל סדור תפלה עם באורים נכונים על פי עצם הפשט הדקדוק הלשון ולהראות את מקורי התפלות, תולדותיהן והתפתחותהן מאז נתחברו עד היום הזה ע״פ מקורים נאמנים מספרות ישראל ומן ההיסתוריא שלהם, ואני נותן הודאה להשי״ת על חלקי כי הייתי המאושר לזכות במלאכת שמים זו, כי בי שָׂמוּ עיניהם להוציא מחשבתם הטובה אל הפועל לחבר את הסדור הזה. ומלבד החומר הרב שהספיקו המה למלאכתי זאת, הזמין לי ה׳ די חומר לשלמות המלאכה פה באה״ק העשירה בספרים עתיקים ובהרבה כתבי יד. והנה בבאורי על לשונות התפלות והברכות שמרתי דרכי הפשט וההגיון ודקדוק הלשון והתרחקתי מדרך הדרוש בכל האפשר, כי לא לדרוש באתי כי אם לבאר. עשירות הנה תפלותינו בדרושים ורעיונות נשגבים הרחוקים מן הפשט הפשוט, אבל הפשט הוא קודם להם בזמן*). ובהערותי בחלק התקון הפיוטי אור על ענינים רבים שהיו סבוכים ומעורבבים בקורות התפלה, והמחברים שקדמוני נתרשלו להעמידם על בורים, ויעזר לי צור ישעי החונן לאדם דעת להסיר מהם הערבוביא ולהגיה׳ עליהם אור. את מלאכתי אמנם גמרתי אך לא את המלאכה, כי לא לאיש אחד לגמור מלאכת מחשבת כזאת. די לי מה שפתחתי פתח רחב ידים לפני חכמים גדולים וטובים ממני לעבוד בשדה לא עֻבַּד כראוי, עד היום הזה.

הסדור הזה „עבודת הלב״ שאנכי נותן היום לפני המתפללים הקוראים, יכלכל שני באורים. א) **עיון תפלה**, ביאור לשונות התפלות והברכות על פי פשוטן לפי חקי הדקדוק וההגיון, הערות מקורן בספרי הקדש ובכל ספרי חז״ל, השתוות הלשונות הנמצאות במקומות שונים, חקירת השמות והפעלים הנרדפים, ביאורים והערות מכתבי יד קדמונים הנמצאים בידי. ב) **תקון תפלה** תולדות התפלות והברכות על פי מקורים נאמנים בתולדות ישראל ובספרי קדמונינו ז״ל, העתים והתרפתקאות שעברו עליהן מיום שנתחברו עד היום, שנויי הנוסחאות השונות מיום הוחל סדר תפלה להכתב בישראל עד העת הזאת. ובתור מבוא למלאכתי הגדולה ראיתי להעיר את אזן הקורא על איזה ענינים הראוים לשום אליהם לב.

(א) מה היא תפלה?

בספרי חז״ל השם תפלה נרדף עם השם תחנה, בקשת הצרכים מאת היוצר ב״ה. אך בספרי הקדש מצאנוהו נ״כ להוראת ספור שבחו של מקום, ותתפלל חנה (ש״א ב׳ א׳) ויתפלל יונה (יונה ב, ב), ותפלה לחבקוק הנביא על שגיונות (חבקוק ג, א) הוציאו חז״ל מפשוטו ודרשוהו בשוחר טוב מזמור ז׳ פסוק ירדוף אויב נפשי ושם מזמור צ׳ סי׳ ז׳ על ענין תחנה ובקשה, „כששמע חבקוק נפל על פניו והיה מתחנן לפני הקב״ה ואמר לפניו רבש״ע אל תדין אותי מזיד אלא שוגג שנא׳ תפלה לחבקוק הנביא על שגיונות״ ואתפלל אל ה׳ אחרי תתי את ספר המקנה (ירמיה לב, כז) אין שם אלא תהלות ותשבחות; ואשר יראה לי בזה כי השרש פלל הונח בתחלה להוראת **ברור המחשבות העולות על הלב בערבוביא והבדלת מחשבה**

*) גדר הפשט והדרש מבואר אצלי בבאורי לברייתא דר׳ ישמעאל בד״ה התורה נדרשת.

אחת מבין חברותיה, אם בהברח ישר הרגיון — והוא המשפט הצודק, או בדרך השערה בעלמא, בהיות אחת מהן קרובה אל המציאות יותר מכלן והשכל הישר מראה לה פנים — והיא ההשערה. ראה פניך לא פללתי (בראשית מח, יא) לא שפטתי ולא שערתי לראות פניך, ואלו אמר לא חשבתי לא דמיתי ולא עלתה על לבי הייתי אומר שכבר נתיאש ממנו (גמרי והכיח זכרו מקרב לבו וישכחהו, אבל באמת לא כן היה כי מאן להתנחם לפי שאין מקבלין תנחומין על החי (רש"י שם לז, לה), לפעמים היה אומר יוסף איננו ולא אמר מת (שם מב, לו) ולפעמים היה אומר כי אחיו מת (שם שם לח), מזה נראה שמחשבות שונות היו מתרוצצות תמיד בקרב לבו אך לא ידע להכריע, לפיכך אמר לא פללתי. ואור פני לא יפילון (איוב כט, כד) בהעתקת מצב האותיות כדרך המליצה וראו פני לא יפללון, ושעור הכתוב, אשחק עליהם — לא יאמינו, אפילו בשעה שאני שוחק על תעתועיהם אינם מאמינים שכונת השחוק היא עליהם, בשביל שכל כך הם מתישים שפלות ערכם כנגדי עד שאינם מחזיקים את עצמם להיות ראוים אפילו לשחוק שלי, וראות פני לא יפללון, אפילו בהיותם קרובים אצלי קרבת מקום אינם יכולים להעלות על לבם ולשער במחשבתם שאביט אליהם ממרום שבתי ואשית לבי ליצורים שפלים כמוהם, ופירוש ראות פני שאפנה אליהם פני לראותם. שגו ברואה פקו פליליה (ישעיה כח, ז) כהן ונביא משגיחי העם על ידי שגוהם ביין ובשכר שגו בתאה מתו עיניהם מראות מעמד העם הפרוע, ולכן פקו פליליה נכשלו המחשבות ולא ידעו לחשוב נבונה במה להיטיב מעמדם, מגזרת לפוקה ולמכשול לב (ש"א כה, לא). ובפני כן נקראו השופטים המבררים את הדעות הסותרות ומבדילים האמת מתוך השקר בשם פלילים (שמות כא, כב), כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים (דברים לב, לא) אפילו אויבינו בנפש שאין רצונם להרבות כבודנו יודעים לשפוט כי לא כצורנו צורם, כי יתרון צורנו על צורם כיתרון היש מן האין, וכמו שנאמר (מלאכי א, יא) כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים. — ומן השרש פלל הסתעף השרש פלה להוראת הבדלה מחשבית המוחשת ונכרת היטב. והפלה ה׳ בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים (שמות ט, ד) שנבדלו זה מזה בהבדל מחשבי מוחש ונכר. והפלא ה׳ את מכותך (דברים כח, נט. אלף תחת הא מעדות הקמץ) כל רואיהם יכירום שנבדלו לרעה מכל המכות שבעולם. אבל הבדלת ישראל מן העמים (ויקרא כ, כו) והבדלת שבט הלוי מבני ישראל (דברים י, ח) והבדלת המאכלות האסורות מן המתרות (ויקרא כ, כה) וכיוצא בהם אין ההבדל מוחש ונכר כל כך, לפיכך השתמש בשרש בדל הרגיל*).

התפלה, היא ביחור המחשבות הממלאות לבו של אדם, הבדלת הטובות מבין הרעות, הקדשתן ויחודן לאלהים; והיא עבודה גדולה למי שאינו רגיל בה, וחסירים

*) הרבה פעלי ל"ה נרדפים עם פעלי הכפל או קרובים להם בצד מה, שגה שגג, שחה שחח, עסה (ישעיה יז, יד) שסס (תהלים פט, מב), מסה (שם ו, ז) מסס (שם צז, ה), מצה (ישעיה נא, יז) מצץ, ברה (ש"א יז, ח) ברר (יחזקאל כ, לח), נדה (עמוס ו, ג) נדד (תהלים לא, יב), דחה (משלי יד, לב) דחח (ירמיה כג, יב), דמה (איכה ג, מט) דמם (שם ב, יח), הגה הגג (תהלים ה, ב), חיה חיי (בראשית ג, כב), סלה כל אבירי (איכה א, טו) סלל מאבירי מסלה, הציעם ארצה. בלה בשרי ועורי (שם ג, ד) בלל בשרי ועורי ביתר והשחית סדר בנין גופי. חלה חלל—החולה מחלל ולבו חלל בקרבו. כלה כלל—כלות המלאכה כלה הדבר כלול בהדרו. וכיוצא בהם הרבה.

וחסידים הראשונים היו שוהין עליה שעה שלמה במקום התְּלם להתפלל (ברכות ל׳ ע״ב). ולפיכך קראה הכתוב **עבודה שבלב** (דברים יא, יג), ותניא בספרי (קיצור הברייתא בריש תענית) ולעבדו זו תפלה או אינו אלא עבודה ממש (עבודת הקרבת קרבנות) ת״ל בכל לבבכם וכי יש עבודה בלב הא מה ת״ל ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה וכו׳ וכן הוא אומר כדניאל אלהך די אנת פלח ליה בתדירא וכי יש פלחן בבבל אלא זו תפלה, כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה, ע״כ. וסדר עבודת״ה כך הוא, המתפלל מברך ומבדיל מחשבותיו הצופות ומציאן לפני בוראו, מתחיל בשיר ושבחה ומסיים בבקשה (אם ירצה לבקש דבר מה). וכדדריש ר׳ שמלאי (ברכות ל״ב ע״א) לעולם יסדר אדם שבחו של הקב״ה ואח״כ יתפלל (יבקש) מנלן ממשה דכתיב ואתחנן אל ה׳ וגו׳ אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך וכתיב בתריה אעברה נא וכו׳. ולא עצה טובה קא משמע לן ר׳ שמלאי, כמו שתיל הלשון הזה בתלמוד בתתם לנו עצה טובה, כמו לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו (ב״מ נ״ט א׳), לעולם ישליש אדם מעותיו שליש בקרקע ושליש בפרקמטיא ושליש תחת ידו (שם מ״ב א׳), לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה (שלהי קידושין), לעולם יִשְׁנֶה אדם לתלמידיו דרך קצרה (פסחים ג׳ ב׳). גם לא משנת חסידים היא זו כמו לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו (שם ג׳ א׳), לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש (שבת פ״ג ב׳), לעולם יהא אדם ענותן כהלל (שם ל׳ ע״ב), לעולם ירגיז אדם יצ״ט על יצה״ר (ברכות ה׳ א׳), א״א דוקא קאמר, שכך היא המדה וכן הוא גדר התפלה, כמו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות קודם שימות (שבת ל׳ ע״א) לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה (ברכות ו׳ ב׳), לעולם יהא אדם ירא שמים וכו׳ (תדב״א פ׳ כ״א). שכל אלה תוכחות גמורים הם ואי אפשר בלאו הכי, כי מאחר שגדר התפלה **יחוד המחשבות להשי״ת** מובן מאליו שעקרה ספור שבחו של מקום והבקשה טפילה. ולפי דברינו אלה עקר התפלה היא **כונת הלב** וכל תפלה שאין בה כונה לא שמה תפלה, לפיכך אמרו רבותינו בסו״פ תפלת השחר לעולם ימוד אדם את עצמו אם יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל, ובסו״פ אין עומדין (ל״ד ב׳) תניא אם אינו יכול לכוין בכלן יכוין את לבו באחת ומפרש רב ספרא משום חד דבי רבי דהיינו בברכת אבות, לפי שהיא ספור שבחו וגדולתו של הקב״ה שזהו עקר התפלה כאמור. —

ומה שבא פעל התפלה תמיד בבנין התפעל המורה על עשות פעולה בעצמו? לפי שהתפלה לא תגרום שנוי ותמורה ברצון השם יתברך לשנותו לטוב בעד המתפלל, כי השי״ת נעלה ומרומם על כל שנוי ותמורה כמו שנאמר (מלאכי ג, ו) אני ה׳ לא שניתי (וראה מה שכתבנו בעיון תפלה לשמונה עשרה בברכת אתה קדוש בד״ה ושמך קדוש), אלא שהיא פועלת שנוי ותמורה בנפשו של המתפלל במסרו לבו ומחשבתו ליוצרו, ועל ידי זה (כשתפלתו הגונה) יִמָּשֵׁךְ שנוי ותמורה גם במצבו, כי השם יתברך מוכן ומזומן תמיד להטיב לברואיו ההולכים בדרכיו, וכך ברא את עולמו, אלא שהם היו מעכבים בכונתם חַיִץ במעשיהם ודרכיהם הבלתי רצוים בינם לבין טובת הבורא, ובהסירם את החַיִץ הזה על ידי התפלה ממילא יוכשרו אל הטוב באופן שהמתפלל פועל בעצמו פעולה המסבות מדרגת הנפש וכשרון קבלת הטוב; ובכוזרי מאמר שלישי סימן י״ט ׳כי הענין האלהי כמטר מְרַוֶּה ארץ מהארצות כשתהיה הארץ ראויה לו׳ עכ״ל. ובעקרים

מאמר

שאמר רבינו בפרק יח בחסדי השי"ת ימשכו כנגד התפלה על המקבלים כפי מה שיהיה בכלתם לקבלם" עכ"ל, ושם בפרק יח "מה שהביא אנשים לפקפק בתפלה לפי שהם אומרים שלא ימלט הדבר מחלוקת, אם שנגזר מהשם טוב מה על איש, מה או לא נגזר, ואם נגזר אין צריך תפלה, ואם לא נגזר איך תועיל התפלה לשנות רצון השם לגזור עליו טוב אחר שלא נגזר, שלא ישתנה השם מן הרצון אל לא רצון ולא מלא רצון אל רצון וכו', ובעבור זה יאמרו שלא תועיל התפלה להשי"ת טוב מה או להנצל ממה שנגזר עליו, ונמצא איוב טוען זה הדעת בשם הרשעים ונטה אליו וכו', וזה הדעת איננו נכון, שההשפעות העליונות יושפעו על המקבל בהיותו במדרגה ידועה והכנה ידועה לקבלם, ואם לא יכין האדם עצמו לקבל השפע ההוא הנה הוא המונע הטוב מעצמו, שאם נגזר על איש מה על דרך משל שיצליחו תבואותיו בשנה פלונית והוא לא יחרוש ולא יזרע בשנה ההיא אף אם ימטיר השם מטרות עוז על פני תבל ארצה לא תצלחנה תבואותיו אחר שלא חרש ולא זרע. והוא המונע מעצמו הטוב ההוא בשלא הכין עצמו לקבלו" עכ"ל, עיי"ש. —

(ב) אם חובת התפלה דאורייתא או דרבנן?

מצאנו בזה שלש דעות מתחלפות בין גדולי הראשונים. א) דעת המורה הגדול רבינו משה המיימוני ז"ל בספר המצות עשה מצוה ה' "הוא שצונו לעבדו, וכבר נכפל זה הצווי פעמים באמרו ועבדתם את ה' אלהיכם (שמות כג, כה) ואמר ואותו תעבודו (דברים יג, ה), ואעפ"י שזה הצווי הוא ג"כ מהצוויים הכוללים (שאין ראוי למנותם במנין המצות) כמו שביארנו בשרש ד', הנה יש בו יחוד אחר שהוא צווי לתפלה, ולשון ספרי (דברים יא, יג) ולעבדו זו תפלה, ואמרו גם כן (שם) ולעבדו זו תלמוד (התפלה באופן שביארנו לעיל בירור המחשבות והבדלן ויחודן להשי"ת היא עבודה גדולה הצריכה למוד והרגל, ואפי' אם נפרש בפשיטות לעבדו זו תלמוד תורה ג"כ הכונה על עבודת התפלה, כי להגיע אל מדרגת התפלה באופן האמור אי אפשר אלא על ידי אהבת ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו, ולמדרגת אהבה גמורה כזאת אי אפשר להגיע אלא על ידי הלמוד תורה, כמו ששנינו בספרי פ' ואתחנן פסוק והיו הדברים האלה על לבבך לפי שהוא אומר ואהבת את ה' אלהיך איני יודע באיזה צד אוהבים את הקב"ה (כי איך אוכל לאהוב עצם כזה שאינני מכירו?) ת"ל והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך תן הדברים האלה (דברי התורה) על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו ע"כ. ולומר שלמוד התורה בעצמו נקרא עבודה, בזאת ימאן הרמב"ם, כי לא מצינו לשון עבודת ה' אלא בקרבנות ובתפלה, לפיכך הוא מפרש תלמוד דהכא על התלמוד המרומם נפשו של אדם למדרגת התפלה כאמור) וכמשנתו של ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי אמרו מנין לעקר תפלה מצוה מהכא את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד (דברים ו, יג), ואמרו עבדוהו בתורתו ועבדוהו במקדשו (רש"י בפ' ראה שם יג, ה לא גרים עבדוהו בתורתו אלא עבדוהו במקדשו) רוצה לומר התכוין אליו להתפלל שם כמו שביאר שלמה ע"ה (בתפלת שלמה מ"א ח') מבואר שהתפלה בבית המקדש יותר רצויה כמו שאמר והתפללו והתחננו אליך בבית הזה, או לכל הפחות יכוין את פניו ואת לבו כנגד מקום המקדש כמו שאמר שם והתפללו אליך דרך ארצם, ושמעת אל תחנוני עבדך ועמך ישראל

אשר

אשר יתפללו אל המקום הזה (עי' ברכות ל' א"א) יהי שאנו אומרים בברכת העבודה רצה יי' אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם — בכל מקום שהם, והשב את העבודה לדביר ביתך — אז — ואשי ישראל ותפלתם תקבל באהבה וברצון. כי תלמוד התורה וקדושת המקדש מכשירים את האדם להתפלל תפלה רצויה)" עכ"ל. ובמצוה יחיד כתב „זמני התפלה אינם מן התורה אמנם חוב התפלה עצמה מן התורה כמו שביארנו, וחכמים ז"ל סדרו להם זמנים, וזהו ענין אמרם (שם כ"ו ע"ב) תפלות כנגד תמידים תקנו, רוצה לומר שתקנו זמניהם כפי זמני הקרבן" עכ"ל. ובספר הי"ד הלכות תפלה רפ"א „מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר (שמות כג, כה) ועבדתם את ה' אלהיכם מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם ואמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, ואין מנין התפלות מן התורה ואין משנה התפלה הזאת (נוסחה הקבוע) מן התורה ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה" עכ"ל. ב) דעת רבינו משה בר נחמן ז"ל בספר המצות שם „שכל ענין התפלה אינה חובה כלל (מן התורה) אבל היא ממדת חסד הבורא ית' עלינו ששומע ועונה בכל קראנו אליו ועקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם מ"ע שתהיה כל עבודתנו לאל יתעלה בכל לבבנו כלומר בכונה רצויה שלמה לשמו וכאין הרהור רע לא שנעשה המצות בלי כונה (בהקדמה הנפלאה של רבינו מנחם המאירי למס' נדרים אחרי אשר האריך שם בגדר המצות אי צריכות כונה או לא מביא שם וז"ל „דעת כלם שוה שאם עשה המצות בבלתי כונה עשיה רק כדרך מי שמתעסק בדבר או בבלתי הרגשה וכו' שלא יצא לדברי הכל, והוא גם כן — שאף למי שאמר מצות אין צריכות כונה לא אמר זה אלא בדיעבד, וכבר גלו אמתת הענין בתוספתא (ברכות רפ"ג) שהכל תלוי בכונת הלב שנאמר תכין לבם תקשיב אזנך, נמשך למה שאנחנו בו ונאות אליו, להודיע על העושה כדרך זה (בלי כונה גמורה) שאינו נגמל עליה ר"ל שאיננו מקבל גמול על עשייתה (אבל גם לא יענש כי עכ"פ יצא ידי חובתו, והוא כדרך שאמרו בירושלמי עירובין שלהי פרק שלישי מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא על שלא שמרתי יום אחד בארץ, סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחד וכו' ר' יוחנן קרי עליהון וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם, ע"כ)" עכ"ל. (וכבר איפסקא הילכתא בשו"ע אר"ח סי' ס' סעי' ד' וסי' תקפ"ט סעי' ח' דכל המצות צריכות כונה לצאת ידי חובת המצוה) או על הספק אולי יש בהם תועלת וכו' ומה שדרשו בספרי ולעבדו זה התלמוד ד"א זו תפלה — אסמכתא היא, או לומר שמכלל העבודה שנלמוד תורתו ושנתפלל אליו בעת הצרות ותהיינה עינינו ולבנו אליו כעיני עבדים אל יד אדוניהם (אבל שלא בעת צרה אין חובה להתפלל כלל, ואם כי בימי שלמה שהאומה היתה מאושרת אין שטן ואין פגע רע לא התפללו כלל)" עכ"ל הרמב"ן ז"ל, והכריח שיטתו ממאי דאמרינן (ברכות כ"א א') דבע"ק אסור בתפלה וקורא ק"ש ומברך על המזון לאחריו משום דק"ש וברהמ"ז דאורייתא ותפלה דרבנן, וכן הק"לר שם בספק התפ"ל, ולענין הפסקה בסעודה מפסיקין ללולב ואין מפסיקין לתפלה (סוכה ל"ח א') משום דתפלה דרבנן. והגאון ר' חנניה קוים ז"ל בספרו קנאת סופרים תמה על הרמב"ן ז"ל „איך יתכן אצלו כי התפלה שמתפללים בעת צרה לבד היא מצוה מן התורה לאפוקי אותה התדירה שמתפללין בכל יום. והלא המכוון בה לבקש נ"כ מדי יום ביומו מאת הבורא די מחסורנו אשר

חסר לנו מצרכי בני אדם התמידיים אשר בלעדם אי אפשר להתקיים וכו׳״ עיי״ש שהאריך, ואני מוסיף לתמוה עוד לפי מה שביארתי לעיל בגדר התפלה שעקרה ביחוד במחשבותיו של המתפלל ומסירתן להקב״ה, דהיינו מסירת הלב ליוצרו, שזהו יסוד כל עבודתנו, כמו שנאמר (משלי כג, כו) תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה ואמרו בירושלמי דברכות פ״א ה״ה אמר הקב״ה אי יהבת לי לבך ועינך אנא ידע דאת לי, היתכן לומר שפטרנו הקב״ה מן המצוה העקרית הזאת שהיא הבסיס לכל התורה כלה? ג) דעת רבינו יהודה הלוי ז״ל בספר הכוזרי מאמר שלישי סי׳ י״ז וי״ט שתפלת הצבור היא דאורייתא ותפלת היחידים דרבנן ״כי הבקשה והתפלה במה שמתיחד בו היחיד אינו אלא מן הרשות וכבר קבעו לזה מקום בשומע תפלה בכי שהוא רוצה״ עכ״ל, ובסי׳ י״ט כתב ״היתרון לקהל מכמה פנים, מהם כי הקהל אינם מתפללים במה שיש בו הפסד ליחיד, והיחיד אפשר שיתפלל במה שיש בו הפסד ליחידים אחרים ואפשר שיש ביחידים והם מי שיתפלל במה שיש בו הפסדו, ומתנאי התפלה הנענית שתהיה במה שיועיל העולם ולא יזיקהו בשום פנים, ומהם שמעט הוא שתשלם תפלה ליחיד מבלי שגגה ופשיעה״ עכ״ל, כלומר ומן הטעמים הללו לא מסר הכתוב ענין התפלה ליחידים אלא לצבור דוקא, ואשר הביאו אל הדעת הזאת לפי שהוא מפרש את השם תפלה על ענין תהלה ובקשה לא כמו שפירשנו אנחנו לעיל, ותהיה אצלו הבקשה בכל תפלה העקר וספור השבחים הקודמים לה וההודאה שאחריה אינם אלא לתפארת הסדר בתור אמצעים צדדיים המועילים לקבלתה כמו הכונה. אמנם הוה אצלו ענין התפלה בכלל

דאורייתא מבואר לקמן בסי׳ ל״ה ״ויבאר לי (הקראי שאינו מאמין בקבלת חז״ל) מאין הוא חיב בתפלה לאלו׳ עכ״ל, וכתבו המפרשים באוצר נחמד ובקול יהודה שהחבר הלך בשיטת הרמב״ם דתפלה מ״ע מה״ת עיי״ש. ונראה למצוא מקור לסברתו החדשה מה שמחלק בין יחיד לצבור לענין החיבה, משום דתלמודא דידן (ב״מ ק״ז ע״ב) יליף חובת התפלה מן המקרא (שמות כג, כה) ועבדתם את ה׳ אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך, ועבדתם את ה׳ אלהיכם זו ק״ש ותפלה וברך את לחמך ואת מימיך זו פת במלח וקיתון של מים ודבא ורבה בר מרי בודאי אינם חולקים בפירוש הכתוב של ועבדתם את ה׳ אלהיכם, וגם הרמב״ם בפסקיו בריש הלכות תפלה מביא רק את המקרא הזה ולא את המקרא השני שנזכר בספר המצות ואותו תעבודו, ובכסף משנה דחק ליישב זה, ולפי דברינו ניחא. משום דתלמודא דידן יליף מניה מצות תפלה ותלמודא דידן עקר. ולפי שהכתוב הזה מתחיל בלשון רבים ומסיים בלשון יחיד פירשו ר׳ יהודה הלוי ז״ל שהתפלה נמסרה לצבור ומשיתפללו הצבור יענה כל יחיד ויחיד לפי דרכו וצרכיו. ולשיטתו יתישבו גם כן כל הקושיות שהקשה הרמב״ן ז״ל משום דבכל הנהו דוכתי מיירי בתפלת יחיד.— ואני הצעיר לא להכריע בין הדעות באתי, כי מי אני להכריע בין גדולים חקרי לב ולהכניס ראשי בין ענקים נוראים שמעניקים חמה ולבנה בצוארם, אבל תורה היא וללמוד אני צריך, וללמוד ולהבין הרשות נתונה לכל אדם. לפי דעתי מה שאמר הרמב״ם ״ואין משנה התפלה הזאת מן התורה״ כוונתו לומר כי לא לבד שהנוסח הקבוע אינו מן התורה אלא אפילו שעור ארך התפלה ומספר מלותיה אינו מן התורה, דמדאורייתא אדם יוצא ידי חובת

תפלה

תפלה להשי"ת אפילו בתפלה קצרה שבקצרות, וכדתניא (ברכות ל"ד א') מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה בפני ר' אליעזר והיה מקצר יותר מדאי אמרו לו תלמידיו כמה קצרן הוא זה, אמר להם כלום הוא מקצר יותר ממשה רבינו דכתיב אל נא רפא נא לה אפשר לומר שהתלמיד הזה ירד לפני התיבה להתפלל תפלה הצבור הקבועה והיה מקצר יותר מדאי ואוקמה אדאורייתא כדי שלא יבטל את הישיבה מתלמוד תורה, דמצינו שיש רשות לאנשי סגולה לעשות כך כדרב יהודה שלהי ר"ה דהוה מצלי מתלתין יומי לתלתין יומי, ואפשר עוד שירד לפני התיבה להתפלל תפלה פרטית על איזה צרה שבאה עליהם אז, והתפלה הקבועה היה מתפלל כהלכתה על פי תקנת אנשי כנה"ג. אבל מדאורייתא אין שום שיעור לתפלה, ודוד מלך ישראל ע"ה היה נוהג להתפלל שלש פעמים ביום תפלה שלמה כמו שנאמר (תהלים נה, יח) ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וע"ז סמכו רבותינו לתקן שלש תפלות ביום לכל ישראל כדאמרינן (ברכות כ' ע"ב ול"א ע"א, והב"ח בהגהותיו מוחק זה בדף כ' ע"ב וגם בש"ס כת"י מינכען משנת קי"ג שהו"ל הרנ"ר ליתא, ועיי"ש בתוס'), וכשתקפו עליו צרות ולא היה לבו פנוי לתפלה היה מקצר תפלתו, הוא שאמר (שם מזמור ה') אמרי האזינה ה' כשלבי פנוי להתפלל לפניך באמרים רחבים וברורים — האזינה אמרי, וכשאין לבי פנוי להאריך בתפלתי רק לקצר ולעלות — בינה הגיגי מלשון והגה מפיו יצא (איוב לז ב) שהוא דבור קצור בלתי מובן כ"כ, והוא שדייק הרמב"ם בלשונו בספר המצות להביא משנת ר"א בנו של ריה"ג מנין לעקר תפלה מצוה, ולהכי אמרינן בכולא תלמודא דתפלה מדרבנן דהיינו התפלה כמו שתקנוה חכמים.

(ט) למי מתפללין?

הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל (תהלים ה, ג)

לא יצווח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצווח ואני עונה מיד.

(ירושלמי ברכות פ"ט ה"א)

לשון הרמב"ם ז"ל בפירוש משנה כל ישראל „היסוד החמשי שהוא ית' הוא הראוי לעבדו ולגדלו ולהודיע גדולתו ולעשות מצותיו, ושלא יעשה כזה למי שהוא תחתיו במציאות מן המלאכים והכוכבים והגלגלים והיסודות ומה שהורכב מהם, לפי שכלם מוטבעים על פעולתם ואין משפט ואין בחירה—אלא לו לבדו השי"ת, וכן אין ראוי לעבדם כדי להיותם אמצעים לקרבם אליו (לעבוד אותם באחת מן העבודות האסורות כדי שימליצו טוב בעדנו לפני הקב"ה) אלא אליו בלבד יכונו המחשבות (כוונתו לפרש גדר התפלה כפירושנו) ויניחו כל מה שזולתו" עכ"ל. וז"ל הגאון החוקר ר' יוסף אלבו ז"ל ברביעי מספר העקרים פרק י"ז „כל מיני החסד מושפעים ונמשכים מהשי"ת ואין נמצא אחר שיוכל להשפיע חסד גמור על שום נמצא, וזה לפי שאי אפשר שיקוה חסד גמור משום נמצא אלא אם כן נמצאו במשפיע ההוא ד' תארים. האחד, שיהיה בלתי משתנה כדי שיהיה החסד קיים ובלתי משתנה, ואין נמצא זולת השי"ת אשר לא ישתנה. והשני, שיהיה המשפיע בלתי צריך אל עזר זולתו, שאם יצטרך אל עזר זולתו אין החסד המקווה ממנו בטוח, ואין נמצא בעולם שלא יצטרך אל עזר זולתו אלא השי"ת. והשלישי, שיהיה המשפיע ההוא יכול על שני ההפכים בשוה, כי בזולת זה לא יוכל המקבל להשיג חפצו בכל עת, שפעמים יצטרך אדם אל דבר ופעמים אל הפכו, ואין בעולם שיהיה יכול על זה אלא

השי"ת

השי"ת לבדו שנאמר יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע (ישעיה מה, ז). והרביעי, שלא יהיה דבר בעולם אשר יוכל לעכב את המשפיע מלעשות רצונו, והוא מבואר שכל נמצא זולת השם יוכל השם לעכב על ידו, ואין מי שיעכב ביד השם שלא יעשה רצונו, אמר הכתוב (איוב ט, יב) הן יחתף מי ישיבנו מי יאמר אליו מה תעשה, ובהתחבר אלה התארים במשפיע יהיה מקבל החסד בטוח שיתקיים בידו החסד המגיע או שיגיע המבוקש, ואחר שאין נמצא זולת השם שימצאו בו יחד אלו ארבעת התנאים מבואר הוא שאין ראוי שיבקש או שיקוה חסד משום נמצא זולתו וכו' ואי אפשר שימשך החסד מזולתו אלא ממנו בלבד. ולזה אמר המשורר (תהלים קל, ז) יחל ישראל אל ה' כי עם ה' החסד רוצה לומר ולא עם זולתו; ולזה תהיה התפלה ראויה אליו ולא לזולתו, כי איך יתפלל אדם למי שאינו יכול לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו וכו'" עכ"ל. ולשון רבינו יצחק אברבנאל ז"ל בספר ראש אמנה פרק י"ב בביאור דברי הרמב"ם ז"ל בעקר החמשי הנ"ל "כבר זכרתי בהקדמה החמשית שהשם ית' פועל ברצון, ואינו כשאר הנמצאים מהמלאכים והגלגלים והכוכבים זכר שכלם ממונים על פעולותיהם ואין להם לא שלטון ולא חפץ לפעול מה שיפעלו, אבל השם ית' הוא פועל כפי הרצון והחפץ ולכן אליו תאות העבודה והשירות ההילול והשבח, ועוד שיכולתו ית' היא בלתי בעלת תכלית, וזהו אמרו "כי כלם ממונים על פעולותיהם" ר"ל שכחותיהם ופעולותיהם מוגבלות ומסודרות ובעלי תכלית לא יעברו מהמסודר אצלם, אבל השי"ת כל אשר יחפוץ יעשה ולכן ראויה אליו העבודה כי הכל בידו כחמר ביד היוצר ואין מי יאמר לו מה תעשה, ועוד שכל האמות והלשונות נתיחדו

להנהגת העליונים המושלים עליהם, וכמו שאמרו שר מלכות יון שר מלכות פרס, זולתי עם ישראל שלא נתיחד להנהגת שר ולא כוכב בלתי לה' לבדו, וכמאמר משה אדונינו (דברים ד, יט) ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים (לשלטון והנהגת צרכיהם אבל לא לעבודה כי גם בני נח מצווים שלא לעבדם) ואתכם לקח ה' וגו' להיות לו לעם נחלה וגו', וכתב הראב"ע דבר מנוסה הוא כי לכל עם ועם כוכב ידוע ומזל וכן לכל עיר ועיר, והרשם לישראל מעלה גדולה להיות השם ולא כוכב להם והיו ישראל נחלת ה', עכ"ל, ועז"ז אמרו בפרקי ר' אליעזר ששבעים שרים הפילו ביניהם גורלות על שבעים אומות וכו' ונפל גורלו של הקב"ה על ישראל שנאמר כי חלק ה' עמו וגו' (פרקי ר"א פרק כ"ד עיי"ש), רצו בזה שהיחס אשר לכל שר ושר עם אומתו שהוא מנהיג אותה בלתי אמצעות שר וכוכב ומזל, ומזה נמשך הרחקת ע"ז כולה וכו' וכן אמר הנביא ירמיהו אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב רצה לומר ולא לאמצעי, וכן דרשו חז"ל בירושלמי ברכות כה' אלקינו בכל קראנו אליו אליו אתה צווח ואי אתה צווח לא למיכאל ולא לגבריאל: ואין להקשות ממה שהתפלל יעקב אל המלאך ואמר המלאך הגואל אותי וגו' יברך את הנערים וגו' כי התפלה לאל היתה כמו שאמר האלהים הרועה אותי מעודי והמלאך היה שליח ההשגחה להצילו וכו' כי פעולת האל ית' בדברים המוחשים מחויב הוא שיהיו על ידי אמצעים עם היותו הוא ית' הפועל המשגיח בפרט בפעל ההוא, ומסכים לזה מציגו באברהם שאמר ה' אלקי השמים אשר לקחני וגו' הוא ישלח מלאכו, ובכל

מסוח

מקום שנמצא תפלה אל המלאך הכונה תפלה להשי"ת שישלח מלאכו שליח השגחתו לעשות אותו פעל, וכבר באחו חז"ל בחכמתם זה עצמו, אמרו (סנהדרין ל"ח ע"ב) אל תמר בו אל תמירני בו כלומר שלא יעשה לו עבודה (כך מפרש שם אי הכי נפלתו ליה כתיב אל תמר בו), כי העבודה ראויה לאל ית' ולא לזולתו. ומה שנמצא ביהושע שהשתחוה למלאך (רז"ל וההשתחואה היא מארבע העבודות שחייבין עליהן זיבוח קיטור ניסוך והשתחויה (סנהדרין ס' ע"ב). ותפלה איני יודע משפטה, אם היא בכלל מקבלו באלוה וחייבין עליה מיתה, או היא בכלל כיבוד בעלמא שאינו אלא כלאו דלא תעבדם, ולפירוש הרמב"ם בעובד מאהבה ומיראה (ה' ע"ז פ"ג ה"ו) אפשר שמתפלל אליה בלי קבלת אלהות אלא שתיטיב לו או שלא תריע לו ופטור לגמרי, תד"ע) היינו שהכניע עצמו לפני המלאך לעשות מצותו כדרך הקטן שנכנע לפני מי שגדול ממנו עכ"ל. ובעקרים מאמר שני פרק כ"ח „המשתחוה למלאך מצד עצמו וכחו הוא מקצץ בנטיעות והוא עובד עבודת אלילים שהוזהר עליה בדבור לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, אבל המשתחוה לו מצד מה שהוא שליח השם הוא מותר, כמו שהמשתחוה לפקיד המלך מצד עצמו וכחו ומקבלו כאדון ולא מצד הכח שיש לו מהמלך הוא מורד במלכות. והמשתחוה לו מצד שהוא שליח המלך הוא כבוד אל המלך; ובעבור זה היה מותר ליהושע להשתחות אל המלאך כשנראה לו ביריחו ויאמר אליו אני שר צבא ה' עתה באתי ויפול יהושע ארצה וישתחו, שעם היות ההשתחויה אחת מארבע עבודות שאסור לעשותן אפלו למלאכי השרת, אלא לפי שההשתחויה ההיא היתה לכבוד השם בלבד לחזות זה שלוחו היתה מותרת, אבל המתפלל למלאך ומשתחוה לו מצד עצמו וכחו המיוחד לו מצד מה שיורה עליו שמו—הוא מה שהוזהר עליו בדבור לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, וכן כתב הרמב"ן. ומכאן התבאר טעות המזכירים בתפלתם שמות המלאכים, כי שמות המלאכים אמנם הם להם מצד הכח אשר להם בעצמם וזה מה שהוזהרנו עליו בדבור לא יהיה לך וגו', ואמנם נפל הטעות בזה למה שמצאו קצת תפלות מיוחדות לקדמונים נזכרו בהם שמות מיוחדים וחשבו מתוך כך שמותר להכנים בתפלה כל השמות, ואינו כן, כי לא הותר להזכיר שם מן השמות בתפלה אלא השמות המיוחדים לו ית' בלבד ולא שם אחר כלל" עכ"ל. — ותכמים הרבה מן האחרונים ז"ל הרחיקו ללכת עוד יותר ואסרו לבקש מן המלאכים שום בקשה ואפילו להיות מליצי יושר בעדנו לפני השי"ת ולהכנים תפלתנו לפני כסא קדשו ב"ה או לעורר רחמיו עלינו — גם זה אסור משום סרך עבודה זרה, ואומרים שזו היא כונת הירושלמי ברכות רפ"ט לא יצוח לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי יצוח ואני עונה מיד. לפיכך קראו תגר על הפיוטים שנתקבלו בכל תפוצות ישראל כמו מלאכי רחמים משרתי עליון חלו נא פני אל במיטב הגיון. מכניסי רחמים הכניסו רחמינו לפני בעל הרחמים, מכניסי דמעה הכניסו דמעותינו לפני מלך מתרצה בדמעות, השתדלו והרבו תחנה ובקשה לפני מלך אל רם ונשא. מדת הרחמים עלינו התגלגלי ולפני קונך תחנתך הפלי ובעד עמך רחמים שאלי, וכיוצא בהם. ויש שחששו לכבוד של מחברי הפיוטים ההם שעל כל פנים היו צדיקים גדולים וחכמי לב, ואמרו כי לבטל אמירתם לגמרי אי אפשר שכבר נתקבלו בכל המחזורים וסדורי התפלה, לפיכך תיקנום ותקנום באופן הנאות. כדבר האמור אצל הגאון מהר"ל מפראג ז"ל בספרו נתיבות

עולם

עולם נתיב העבודה פרק י"ב בפרק נגמר הדין (סנהדרין מ"ד ע"ב) אמר ר' יוחנן לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו ואל יהו לו צרים מלמעלה (פירש"י שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים ושלא יהו לו מסטינים מלמעלה) כלומר שיתפלל אל השי"ת שלא יהיו לו צרים מלמעלה, אבל שיתפלל ויאמר למלאכים (בבקשה מכם) אל תהיו לי צרים—זה אין ראוי, רק שיהיה זה דרך תפלה להשי"ת (וכך פירש הגאון בעל חתם סופר חלק או"ח סי' קס"ו), אבל אנו נוהגין לומר מכניסי רחמים הכניסו רחמינו וכו' ואין זה ראוי, כי דבר זה דומה כאלו מתפלל אל מלאכים שיכניסו רחמינו וכו' וראוי שיאמר זה דרך תפלה להשי"ת שהוא יצוה למכניסי הרחמים שיכניסו לפניו תפלותינו, ולפי זה ראוי להגיה מכניסי רחמים יכניסו רחמינו" עכ"ל, ובעקבותיו הלך הרב ר' יעקב צבי מעקלענבורג ז"ל בסדור עיון תפלה בפזמון מלאכי רחמים בסליחות ליום שני ושלח ידו להגיה יְחַלּוּ פני אל תחת הכתוב בכל הספרים חַלּוּ נא פני אל. ובשם הגאון ר' חיים מוואלאזין ז"ל בעל נפש החיים יספר שהיה אומר תחת מלאכי רחמים משרתי עליון **אבות העולם אהובי עליון חלו נא** וכו'. וז"ל הגאון ר' יוחנן מריוש ז"ל בפירושו קמחא דאבישונא למחזור בני רומא חלק שני בסדר המעמדות שלפני ר"ה "וראיתי אני המחבר להאריך מעט בזה אם ראוי לומר **מלאכי מרומא סמכו יתנא** והעי"ו צלותנא וכו' (תפלה בלשון ארמית שנהגו לאמרה בימי קדם) נוכל להוכיח מן הירושלמי דברכות שאין לקרוא לשום מלאך בעת צרה ואף בענין שיקרא לו שיבקש עליו רחמים לפני השי"ת וכו' ועי"ז נאמר כל אשר יקרא בשם ה' ימלט, וכן נראה האמת שהרי לא תמצא בכל כ"ד ספרים בכל הצרות שהיו לישראל ליהודים ומרובים שקראו לשום מלאך שיתפלל ויבקש רחמים עליהם אלא להי' ית' לבדו היו קוראים וצועקים ומתפללים, כמו שתמצא באברהם ובאבות ובמשה ויהושע ושמואל ואליהו וכל ישראל וכל הנביאים כלם איש לא נעדר, ולזה נהגו ברוב המקומות שאין אומרים מלאכי מרומא וכו' שזאת תהיה סבה לטעות אחר מלאך אחד או יותר שיחשוב האדם כי בהתפללו לאותו מלאך שיתפלל בשבילו למקום ב"ה די לו בכך, גם יחשוב שיותר תהיה מקובלת תפלת המלאך מתפלתו, ובזה יסיע עצמו כל איש מקדמונו של עולם וכו'" עכ"ל. וכאלה התמרמרו רבים מגדולי האחרונים על התפלות כמין זה, ולולא הרגל ההמון באמירתם היו משכיחים זכרם מתוך הסדורים. — אבל מה נעשה לגאונים הקדמונים מחברי התפלות ההן ביום שידובר בם? היתכן שכל הצדיקים והחסידים האלה חטאו והחטיאו את הרבים במסרם לצבור תפלות כאלה שיש בהן מעין עבודת אלילים? ובשלמא אלה התפלות אשר לא נודע לנו מי אביהם אפשר לומר שנתחברו מבעלי בתים פשוטים שלא היו בני תורה" כלשונו של הגאון מהר"ל מפראג ז"ל בספר נתיבות עולם נתיב העבודה פרק י"ב על אחד השירים המקודשים אצלנו. אבל מה נאמר ומה נדבר על הגאון הקדמון ר' אמתי בר' שפטיה מחבר הפזמון מדת הרחמים עלינו התגלגלי ולפני קונך תחנתך הפילי, שהי סמוך לגזרת תתנ"ו ורבינו תם ז"ל בתוס' יבמות מ"ז ב' ד"ה פסוק נושא ונותן בפיוטו לשמחת תורה המתחיל אשנבי שחקים והוא ואביו היו בדורם אנשי מופת; וכמו כן ר' יואל בר יצחק הלוי חתנו של הראב"ן תלמידו של רבינו תם ואביו של הראבי"ה בסדר סליחות למנהגנו סליחה ל"א לעריה **המתחלת אמת אתה הוא ראשון** עומד ומתפלל למלאכים ואומר

אמת

„אמת פליאים (אתם המלאכים הנקראים פליאים שופטים יג׳ יח) בַּקְשׁוּ עלינו לה׳ צבאות, מיכאל גבריאל תשר הָבִיאוּ לה׳ למוראות, וְחַלּוּ נא פני אל לְקָרֵב קץ הפלאות, ונתתם לי אות אמת׳ ושם סליחה ל״ג שנם היא מעשה ידיו כנראה מתוך סגנונה. „מלאכי רחמים חַלּוּ נָא לשוכני סנה, הסריסים המשרתים את פני המלך׳ ושלמה הקטן הוא רבינו שלמה בר יְהוּדָה ן׳ גבירול ז״ל שכל פזמיו נִכָּרִים על פי סגנונם המיוחד אומר בפזמו שנאנים שנאנים (הנמצא בסדור רב עמרם גאון חלק ב׳ דף מ״ג ע״ב) שהמלאכים מתפללים לפני הקב״ה על ישראל החמוסים. „נצוצים נקבצים לך יחד ירננו, בעד עמוסים החמוסים לך קולם יתנער׳ וכיוצא בהם הרבה. — אבל הפליאה תגדל על האחרונים ביותר, מה ראו על ככה לאסור כגון תפלה כזה שכל הראשונים נהגו בו היתר? זה לשון רבינו צדקיה בר׳ אברהם הרופא בשבלי הלקט סי׳ רפ״ב „ואומר ודוי אבל אנחנו חטאנו ונופלים על פניהם ואומרים מכניסי רחמים הכניסו רחמינו וכו׳ מכניסי דמעה הכניסו וכו׳, ואין בזה משום משתף שם שמים ודבר אחר שאינו דומה למה ששנינו ליה ולך מזבח (סוכה מ״ה ע״ב עיי״ש). והרב ר׳ אביגדור כהן צדק זצ״ל הביא ראיה על זה מהא דאמרינן בסנהדרין פרק נגמר הדין א״ר יוחנן לעולם יבקש אדם שיהו הכל מעמצין את כחו מלמטה ואל יהו לו צרים מלמעלה ופירש רבינו שלמה זצ״ל שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים ושלא יהיו לו מסטינים מלמעלה, וגם במדרש שיר השירים על פסוק השבעתי אתכם (במדרש רבה דילן ליתא) אומרת כנסת ישראל למלאכים העומדים על שערי תפלה ועל שערי דמעה הוליכו תפלתי ודמעתי לפני הקב״ה ותהיו מליצי יושר לפניו שימחל לי על זדונות ועל חשגגות ותאמר (איוב לג, כג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף״ עכ״ל. והמאמר הזה העתיקו גם בעל התניא רבתי דפוס קרימונה סוף סי׳ ע״ב דף ק״ב ע״א ומי לא יראנו שעל המאמר הזה נוסדה התפלה מכניסי רחמים. ור׳ אביגדור זה לאו בעל הבית פשוט הוא אלא גאון ישראל ותפארתו והיה תלמידו של רבינו שמחה בר שמואל משפירא ורבו של אדונינו מהר״ם מרוטנבורג ז״ל, ובתשובותיו סי׳ ק״ב כתב עליו לחכמי וינא „הלא עמכם ארון הברית הכרתי והפלתי מורי הרב ר׳ אביגדור הכהן הגדול אשר חשן המשפט על לבו״ עכ״ל. ובתשובות הגאונים זכרון לראשונים הוצאת מקיצי נרדמים סי׳ שע״ג תשובה לרב שרירא גאון ז״ל „וששאלתם הא דאמר רב יהודה אמר רב (שבת י״ב ע״ב) לעולם לא ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית, הכי חזינא דהכי קאמר רב מילתא דתבע אדם מן מלאכי השרת אל ישאל בלשון ארמית אבל מילתא דתבע אדם מלפני בוראו ישאל בכל לשון, ולהכי קאמר שאני חולה דמן רחמנא תבע (דשכינה עמו). והאי דקאמר דשכינה עמו — משום שיש כמה דברים שהמלאכים עושין בהם לפום דחזו ולא צריכין רשות מלמעלה וכו׳ וקאמר יעקב המלאך הגואל וגו׳ וישעיה אמר ומלאך פניו הושיעם וזהו שר הפנים והא חזינן דקא משבח ליה רחמנא ומודיע למשה כבודו וגדולתו דכתיב הנה אנכי שולח מלאך וגו׳ השמר מפניו וגו׳ כי שמי בקרבו וכו׳, וקחזינן מלאכים שעושין רצון נביאים וצדיקים מדקאמר ליה מלאך ללוט הנה נשאתי פניך וגו׳. שמע מינה נתנה לו רשות לעשות כמה שיראה וכו׳ כגון דברים אלו מי ששואל דבר ממלאכי השרת קאמר רב יהודה אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי וקאמר ר׳ יוחנן שאני מהיש מבירין בו וחולה שאני דשכינה עמיה. ואין

מלאכי

מלאכי השרת עושין בו כלום אלא ברשות, הכין איכא למימר בפירושא דשמעתא, אלא מיהו במאי דשמיע לנא ובמאי דחזי לנא לא חזינא ולא שמענא מעולם דמסנעין רבנן מלמשאל צורכיהון בלשון ארמי, אלא נמי אית כאבא דרחמי דהוו רגילין בה ועדאן מיתסרי בסתיבתא דאמרין בלשון קדש שומרי שערים פתחו שערים ותשמע צעקת ישראל עשוקים, והדר אמרין ליה בלשון ארמי נטרי תרעי פתחו תרעי ותשתמע צוחתא דישראל עשיקי, ואית ביה נמי מילי דאזרין להון בלשון ארמי בלחוד ולמלאכי שרת אינון במטו מינך איזגדא קלילא דפסע עלמא בארבעי (אליהו הנביא ברכות דף ד׳ ע״ב) וכו׳״ עכ״ל. ואם הגאונים הקדמונים היו רגילין להתפלל בסגנון כזה — אנן מאי נעני אבתרייהו? כללו של דבר כפי הנראה ממנהגי הקדמונים ז״ל, שאסור להתפלל למלאך או לאיזה כח נבוה שישפיע לנו איזה טובה, כי לא בידו טובו והוא רק ממונה על הטובה אבל לא יכול להיטיב על דעת עצמו, וכמ״ש הרמב״ן בפירוש התורה פ׳ וישלח פסוק למה זה תשאל לשמי ״אמר אין לך בידיעת שמי שום תועלת כי אין הכח והיכלת בלתי לה׳ לבדו, אם תקראני לא אענך ומצרתך לא אצילך״ עכ״ל, אבל להתפלל למלאך שיכנים תפלתנו אשר התפללנו להקב״ה לפנים מן הפרגוד ולהוסיף מצדו תחנה ובקשה ומליצה טובה בעדנו, זה מותר לדעת כל הקדמונים, כי אין בזה שום עבודה למלאך אלא כמו שמבקשים מן השר שימליץ עלינו טוב בפני המלך. ואפילו משה רבינו ע״ה כשראה שתפלתו חושבה ויקם בקש מאת המלאכים שיתפללו בעדו, כדאיתא בתנחומא פ״ש ואתחנן כיון שראה משה שאין משגיחין בו הלך אצל שמים וארץ אמר להם בקשו עלי רחמים וכו׳ הלך אצל כוכבים ומזלות ואמר להם בקשו עלי רחמים (עי׳ ע״ז י״ז א׳ תוס׳ ד״ה עד שאנו). וכו׳ הלך אצל הרים וגבעות אמר להם בקשו עלי רחמים וכו׳ הלך אצל הים והנחל וכו׳ מיד הלך לו אצל שר הפנים אמר לו בקש עלי רחמים שלא אמות וכו׳, ע״כ. ורבותינו ז״ל (בברכות ס׳ ע״ב) תקנו לנו תפלה מיוחדת למלאכים בשעה שנכנס אדם לבית הכסא שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני סמכוני סמכוני (כפל הלשון שלא יראה כמצוה עליהם כמפגיע אלא בדרך בקשה, ואע״פ שהמלאכים מצווין מפי הקב״ה לשמרו כמו שנאמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך, בכל זאת אינו מן הנימוס לצוות אותם, ולפיכך מדבר אליהם בדרך בקשה). ובשמו״ר פ״ש ל״ב אמר הקב״ה למשה מי ששמר את האבות (המלאך ששמר את אברהם שנאמר הוא ישלח מלאכו (בראשית כד, ז) ואת יעקב שנאמר המלאך הגואל אותי (שם מח, טז) מלאך שהשכינה עמו) הוא ישמור את הבנים שנאמר הנה אנכי שולח מלאך וגו׳, בכל מקום שהמלאך נראה השכינה נראית עמו שנאמר וירא מלאך ה׳ אליו בלבת אש ומיד ויקרא אליו אלהים, ולא עוד אלא בשעה שצועקים ישראל לפניו תבא להם תשועה (שצועקים למלאך הזה שיודרש בשבילם תשועה מאת השי״ת) וכו׳ וכן בגדעון ויבא מלאך ה׳ וגו׳ וירא אליו מלאך ה׳ וגו׳ ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל, וכן לע״ל בשעה שנגלה הגאולה בא (המלאך הזה) לישראל שנאמר (מלאכי ג, א) הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני, ע״כ. — ובתשובות הגאון ר׳ ישראל מברונא ז״ל סי׳ רע״ה ״מה שאנו אומרים נא כל מדה נכונה ובערב ר״ה) וכן מדת הרחמים (עלינו התגלגלי) ומכניסי רחמים ומלאכי רחמים (משרתי עליון חלו נא פני אל וכו׳) אינו אלא דרך שאלות ועבודות. שמדבר בפני המלך

רמלך ליועציו לדבר למלך לפי שהוא בוש לקרב אל המלך, ואין זה דרך אמצעי כללי עכ״ל. ובתשובות הגאון האיטליאני ר׳ שמשון מרפורט ז״ל בספרו שמש צדקה חלק או״ח סי׳ כ״ג כתב וז״ל והאמת עד לעצמה שאם מלאכי הרחמים אומנותם בכך ללמד סנגוריא על ישראל השרוים בצרות ועל משמרתם יעמדו לקבל התפלות ולהכניסם מחיצה לפנים ממחיצה עד קדש הקדשים לרצון לפני ה׳—למה נחדל לבקש מהם שיעמדו לימין אביונים ושפלים לדבר טוב על ישראל, ומה שמץ פסול ימצא בדברינו אלה כל עוד שכונתנו לשמים ולבנו תמים להאמין באמונה שלמה שה׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו העונה בעת צרה וזולתו כאפס ואין יחשב להרע או להיטיב עכ״ל עיי״ש שהאריך הרבה בזה. —

(ד) מתי הֻחלו ברכות ותפלות לְהִכָּתֵב ?

יודע מרבותינו ז״ל כי בימי קדם היה אסור לכתוב שום דבר תורה מבלעדי תורה נביאים וכתובים, כדדריש ר׳ יהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש (גיטין ס׳ ע״ב) כתיב כתב לך את הדברים האלה וכתיב כי על פי הדברים האלה (שמות לד, כז) הא כיצד דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן על פה (משום דהרבה גופי תורה תלוין בחסר ויתר ובתמונת אותיות הכתב שאי אפשר להוציאן בעל פה) דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרן בכתב (כי הדבור הנמסר מפה לאזן מובן יותר אל השומע מן הדבור הנמסר בכתב העלול לשגיאות). ולפיכך נאסרו בימי קדם גם כתיבת האגדות, כדאמר ר׳ יהושע בן לוי (מראשי חכמי האגדה ב״ק נ״ה ע״א) במס׳ סופרים פרק ט״ז הדא אגדתא כתובה (כ״ה גי׳ הגר״א ז״ל) הכותבה אין לו חלק לעוה״ב והדורשת (מתוך הספר) מתכוך (כלומר מתקלל לישנא מעליא כמו בכ״מ נ״ט ב׳ ונמנו ע״ז וברכוהו) ובלשון המקרא (מ״א כא, יג) ברך נבות אלהים ומלך) והשומעה (מפי הקורא) אינו מקבל שכר, ור׳ זעירא (בירושלמי מעשרות סוף פרק ג׳) הוה מקנתר לאלין ספרי אגדתא (שהיו כתובין בימיו שלא ברצון חכמים) והוה קרי לון ספרי קוסמין. כי האגדות לפי צורתן החיצונה בלי הבין עומק כונתן — עלולות להשנות עורים בדרך ולהוליכן חשך ולא אור, כמו האגדות המדברות נפלאות על אל אלים ית״ש ועל מעשה בראשית ומעשה מרכבה וכיוצא בהם שאי אפשר לבארן בכתב כמו שהן בעצמן *). וכמו כן היתה כתיבת הברכות והתפלות אסורה בימים ההם, כדתניא בשבת (קט״ו ע״ב) הברכות והקמיעין אע״פ שיש בהם אותיות של שם ומענינות הרבה שבתורה אין מצילין אותן מפני הדליקה (לפי שלא ניתנו ליכתב ואסור לקרות בהן) אלא נשרפין במקומן הן ואזכרותיהן, מכאן אמרו כותבי ברכות כשורפי תורה (שהרי לא יצילום בשבת, רש״י), מעשה באחד שהיה כותב בציון (ברכות ותפלות) באו והודיעו את ר׳ ישמעאל והלך ר׳ ישמעאל לבודקו כשהיה עולה בסולם הרגיש בו נטל טומוס של ברכות ושקען בספל של מים וכו׳. והיה האיסור הזה נמשך והולך עד זמן של ר׳ יוחנן וריש לקיש, ועד הימים ההם היו הכל מתפללין בעל פה, ולפיכך היו חכמים רבים שלא היו בקיאין בתפלה בעל פה, כמו בויקרא רבה פרשה כ״ג סי׳ ד׳, ר׳ אלעזר אזיל לחד אתר אמרו ליה פרוס על

שמע

* ור״ח בר פפא דתני תתם פנים מסבירות לאגדה טעמא יהיב לדברי ריב״ל מפני מה אסור לכתוב הגדות מפני שצריכין הסברה סבורות פנים בפנים.

שמע אמר להם לינא חכם (איני יודע) עבור לפני התיבה אמר להן לינא חכם. אמרין דין הוא ר׳ אלעזר דין הוא דאתון מתגלגלין ביה על מנן צווחין ליה רבי, נתכרכמו פניו והלך לו אצל ר״ע רבו וכו׳ תני ליה עובדא א״ל צבי מרי דיליף א״ל אין אלפיה לבתר יומין אזל להוא אתר א״ל פרוס על שמע ופרס, עבור לפני התיבה ועבר, אמרין אתחסם ר׳ אלעזר וקורין לו ר׳ אלעזר חסמא. ובירושלמי (ר״ה פ״א הלכה ג) מילתא דרב אמרה כולהם נידונין בר״ה וגזר דין שלהם מתחתם בר״ה דתני בתקיעתא דרב זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב ועל המדינות בו יאמר וגו׳, והיינו ברכות של מוסף ר״ה שיסדן רב כמו שכתבנו בפנים, ומדאמר דתני בתקיעתא דרב ולא אמר דכתיב כדאמרינן (ב״ב קמ״ו ע״א) כתיב בספר בן סירא כל ימי עני רעים בן סירא אומר אף לילות, ובב״ק (צ״ב ע״ב) דכתיב כל עוף למינו ישכון ותני והוא בבן סירא, משמע דבזמן סדור הירושלמי לא היו הברכות הללו כתובות עדיין בספר. ואע״ג דמצינו כי האי לישנא גם במגילת תענית דכתיבא ומנחא, כמו בתענית (י״ח ע״א) דתניא בעשרים ותמניא ביה אתת בשורתא טבתא ליהודאי, ובמנחות (ס״ה ע״א) תנו רבנן אלין יומיא דלא להתענאה בהון, היינו משום שהיו גורסין אותה בבית המדרש גם בעל פה, אבל הברכות והתפלות אלו היו כתובות היו מותרים לאמרם מתוך הספר כי היכי דלא לטעו. וגם ר׳ אלעזר בן פדת ורב יהודה היו נוהגין איסור בכתיבת ברכות ותפלות, ולפיכך אמר ר׳ אלעזר בש״ה ר״ה (ל״ה א׳) דבברכות של פרקים צריך אדם להסדיר מקודם כדי שיהיו שגורים על לשונו ואח״כ יתפלל, ורב יהודה הוה מסדר צלותיה ומצלי אפי׳ בשאר יומי משום דמתלתין לתלתין יומין הוה מצלי. — ובימי ר׳ יוחנן ור״ש לקיש התחילו להתיר כתיבת הגדות, כדאמרינן (גיטין ס׳ ע״א) ר׳ יוחנן ור״ש לקיש הוו מעיינו בספרא דאגדתא בשבתא והא לא ניתן ליכתב אלא כיון דלא אפשר עת לעשות לה׳ הפרו תורתך ופירש הרב המאירי בהקדמתו הגדולה למס׳ נדרים בדף ה׳ ע״א „אמרו בפרק חמשי של גיטין על קצת החכמים היה לאסור קריאת הגדה בשבת וגם בטיטולם אחר שלא ניתנו ליכתב שהרי דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאמרם בכתב, והסכימו גדוליהם להתיר, ובאו בטעם היתר זה מזה הפסוק ר״ל עת לעשות לה׳ הפרו תורתך, ר״ל אחר שלא היה הלמוד מצליח בדרך אחרת ניתן ליכתב הוא, והוא אמרם ז״ל על זה כיון דלא אפשר עת לעשות לה׳ הוא״ עכ״ל. אבל לא נתפשט ההיתר עדיין בקרב כל החכמים עד ימי אביי ורבא שאז הותרה כתיבת האגדות לכל העולם, כדאמרינן (שבועות מ״ו ע״ב) דדבא אפיק זוגא דסרבלא וספרא דאגדתא מיתמי בדברים השוין להשאיל ולהשכיר. וביחד עם היתר כתיבת האגדות הותרה גם כתיבת הברכות והתפלות כדשלח להו ר׳ יוסא (רבי אסי תלמידו של ר׳ יוחנן) לבני סוריא או לבני בבל (ירושלמי עירובין פ״ג שלישי) ר׳ יוסא משלח כתב להון אע״פ שכתבו לכם סדרי מועדות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש, ופירש בקרבן העדה ז״ל לישנא בתרא דהיינו סדר תפלות המועדים, וכ״כ בהדיא בהגהות מיימוניות על סדר התפלה להרמב״ם סוף הלכות ר״ה אות ח׳ שכתבו להם סדר תפלות המועדים. ובמג״א ה׳ ק״ש סי׳ ס״ח ס״א נר״ם בירושלמי נוסח סדר התפלות תחת סדר המועדות, ובלא כספק קבלת אמת היתה בידם שר׳ יוסא שלח להו סדר תפלות. אבל בעיני יפלא הדבר מאד כי משמעות סוגית הירושלמי לא משמע דאיירי התם בסדור

בסדור תפלה אלא בסדור חשבון המועדות, דאמר התם מקודם אמרה כנסת ישראל מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא על שלא שמרתי יום אחד בארץ מכורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחד, ר' יוחנן קרי עליהון גם אני נתתי להם חקים לא טובים וכו' ר' יוסא מישלח כתב להון אע"פ שכתבו לכם סדרי מועדות וכו' כלומר אע"פ שכבר כתבנו לכם חשבון קביעות המועדים ואתם בקיאים מהיום והלאה בקביעא דירחא שמא תאמרו שאין לכם לעשות אלא יום אחד יו"ט בלבד, אנחנו מזהירים אתכם שלא תשנו מנהג אבותיכם שנהגו בשני ימים טובים, והוא כפי הנראה לבאורה אותו המאמר בעצמו הנזכר בבבלי (ביצה דף ד' ע"ב) והשתא דידעינן בקביעא דירחא מ"ט עבדינן תרי יומי משום דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם זימנין דגזרה המלכות גזרה ואתו לקלקולי. וגם הגאון האיטליאני ר' שמשון מורפורגו זצ"ל מפרש בת' שמש צדקה אורח סי' כ"ג את המאמר הזה על סדר תפלה, ובלא ספק קבלתם אמת מפי הראשונים ז"ל שבעת ההיא שלח להם גם סדר תפלה כתוב כהלכתו, ומאז נתפשטו סדורי תפלה כתובים בכל תפוצות ישראל.— ומה שקדם היתר כתיבת האגדה לכתיבת ההלכה? שהרי בימי אביי ורבא לא היה נמצא אפי' אות אחת של הלכה בכתב של סופר (זולתי מגלות הסתרים בב"מ צ"ב א', שבת ו' ב' ערש"י) כמו שכ' רש"י בעירובין (ס"ב ע"ב) ד"ה כגון "שלא היתה דבר הלכה כתובה בימיהם אפי' אות אחת חוץ ממגילת תענית ולהכי קרי לה מגילה" עכ"ל. וכן נראה ממאי דחזינן בכמה הוכתי שנפל אצלם ספק בהברה, כמו (שבת ע"ז ב') בעי תנמי כדי גמיעה או כדי גמיאה, גרעינן או גרוינין, אוממות או עוממות, מאמצין או מעמצין, ובעירובין (נ"ג ע"א) פליגי רב ושמואל חד תני מאברין וחד תני מעברין, אע"פ שבימיהם היו מבדילין בין אלפין לעיינין כדתניא (מגילה כ"ד ב') אין מורידין לפני התיבה לא אנשי בית שאן וכו' מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין, מ"מ לפי שהם קרובים בהברתם נולד ספק. ובמעילה (ט"ו ב') מתני ליה רב הונא לרבא חמשה דברים בעולם מצטרפין וכו' א"ל תני בעולה, ובב"ק (ס' ע"א) מאן דתני ניכה לא משתבש ומאן דתני ליכה לא משתבש, ושם (קי"ד ע"ב) ישתלמו קאמר מר או יש תלמוד קאמר מר, ומעולם לא אמרו ניתי ספר ונחזי היכי כתיב, מכל זה מוכח שלא היה דבר כתוב בימיהם עד דורן של רב עינא ורב סימונא מרבנן סבוראי שבימיהם התחילו לכתוב המשנה והתלמוד, כמבואר באגרת רב שרירא גאון המובאת ביוחסין, וכ"ה דעת רב נסים גאון בהקדמתו למס' ברכות בש"ס ווילנא החדשים. עיי"ש לשונו. אבל האגדה הקדימו להתיר כתיבתה עוד בימי ר' יוחנן ור"ש לקיש. ור' יוחנן קבע מסמרות בהיתר כתיבתה ואמר בירושלמי (ברכות פ"ה ה"א) ברית כרותה היא כל הלמד אגדה מתוך הספר לא במהרה הוא משכח. ולא זו מחבבו עד דהוה נקט ליה בידיה כי הוות אזיל באורחא בחברת תלמידיו (ברכות כ"ג סוע"א). ופלא על הרדב"ז ז"ל בתשובותיו ח"א סי' רל"ב שמאחר כתיבת האגדה עד רבינא ורב אשי עיי"ש. וטעם קדימת היתר כתיבת האגדה לכתיבת ההלכה נראה בעיני לפי שהאגדה תועלתה רבה למשוך לבו של אדם ליראת השם ולאהבתו, וכמו ששנינו בספרי פ' עקב פסוק כי אם שמור תשמרון (דברים יא, כב) דורשי רשומות אומרים רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר הקב"ה ומדבק בדרכיו, והכתיבה בספר תתן להם האפשרות להתפרסם הרבה בקרב העם ולפעול עליהם

פעולתם

פעולתם הנשגבה. ובדורו של ר׳ יוחנן אני רואה עוד טעם מדיני לנחיצות פרסומם, את הטעם הזה למדתי מתוך לשון הספרי על הפסוק הנ״ל „כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת ש״א תאמר למדתי הלכות די לי ת״ל כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת למוד מדרש הלכות ואגדות (אל למוד ההלכות תצרף גם למוד המדרשות והאגדות) וכו׳ וכה״א (משלי כז, יא) חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר״ ע״כ, למדונו רבותינו שמלבד התועלת האמורה לעיל עוד תועלת גדולה רבת הנחיצות ללמוד המדרשות והאגדות, והיא — למען דעת על פיהן להשיב חורפינו דבר. כידוע מרבותינו ז״ל שבכח המדרשות והאגדות היו נלחמים נגד המינים השונים עד שיכלו להם והכריעום תחתיהם. ולעת זקנת ר׳ יוחנן החלה הכתה הידועה להתאזר עוז נגד תורת היהודים בכל האמצעים האפשריים, וביחוד השתמשה בחבור אגדות של דופי והפצתם בקרב העם והעם התמים לא ידע להבחין דקים על האגדות ההם כי דרכי האגדות בכלל היו מוזרים לו, לפיכך נאלץ ר׳ יוחנן להתיר כתיבת האגדות האמתיות ולפרסמם בקרב העם כדי שילמד להבחין בינם לבין אגדות הכתה ההיא, ובכח המדרשות שהם הכנת המוראות לעמקן ילמד לשונו להשיב חורפיו דבר. ועי׳ מה שהארכנו בענין זה בתקון תפלה לברכת התורה. ובהיות הברכות והתפלות דומות בצד מה אל המדרשות והאגדות, הותרה גם כתיבתן בעת ההיא, והיה זה איזה זמן אחר סדור תלמוד ירושלמי, כמו שהוכחנו לעיל מלשון תני בתקיעתא דרב. — אבל כל סדורי התפלות שנכתבו בימי חכמי התלמוד אשר בלא ספק היו לנו לעינים בתקון הנוסחאות האמתיות, אבדו מאתנו בארך טלטול הגלות, ולא נשארו אצלנו אלא מעט בקצורים הנזכרים בשני התלמודים וביתר ספרי חז״ל המובאים בסדורנו זה איש איש במקומו, ועל אלה וביוצא בהם נוכל לצעוק מכאב לב — חבל על דאבדין! — הסדור הראשון מסדור הקדמונים שהגיע לידינו הוא סדורו של רב עמרם בר ששנא גאון ז״ל שהיה יותר מאלף שנים לפני זמננו ושלח סדורו לארץ ספרד, ומשם נתקבל בארץ איטליה. וכשמונים שנה אחרי כן כתב רב סעדיה בר רב יוסף גאון ז״ל את סדורו ופיוטיו המהוללים בפי הראב״ע ז״ל, אבל סדורו לא זכה לפרסום כסדורו של רב עמרם, ועד היום נשאר בכת״י חבוש במטמן בעיר אוקספורד באוצר ספרי הבאדליאנא. ובסדורנו זה העתקנו קצת משנויי נוסחאותיו כפי אשר הגיעו לידינו, והרב רבי דוד אבודרהם ז״ל מזכירו בספרו פעמים הרבה. ובדורו של רש״י ז״ל הופיעו עוד סדורים שונים מחכמי הדור ההוא, ומכלם לא הגיעו לידינו אלא סדורו של רבינו שמחה מוויטרי תלמידו של רש״י *) שהו״ל חברת מקיצי בהגהות הרב הגדול ר׳ שמעון הורוויץ ז״ל אב״ד בעיר ליפסיאה, וסדר תפלה להרמב״ם ז״ל בספר הי״ד. וספרו לי חכמי התימנים הנמצאים פעה״ק שנמצא בארץ תימן סדור תפלה כת״י להרמב״ם שאיננו שוה בכל לסדר תפלה הנדפס בספר הי״ד. ומאז עד היום נתחלקו הנוסחאות הלוך והתחלק כפי התחלקות הקהלות זו מזו, לא ראי נוסחאות הספרדים השונים כראי נוסחאות התימנים, ולא זה וזה כראי נוסח האיטליאנים, ולא ראי אלו כראי נוסח היהודים הקריטשקים, שנוסחם

*) ובמבוא לספר האורה הוצא׳ הדר״ש באבער ז״ל כתב שהיה בידו איזה כתבי יד מנוסחת של רש״י ז״ל.

שנוסחם המיוחד במינו היה שמור אתם כל ימיהם בכת״י, ובשנת תצ״ח זכה להדפיס בפעם הראשונה ובפעם השניה בשנת תרנ״ד (ושתי ההוצאות הם כעת יקרי המציאות). וכתב הרו״א ז״ל בספרו (דפוס אמשטרדם דף ל״ט ע״א) הובאו דבריו בבי׳ לסדור א״ח סוסי׳ קי״ג יש אנשים שמנו התיבות שיש בכל ברכה וברכה משמונה עשרה ברכות והביאו פסוקים על כל ברכה וברכה מענינה שעולות תיבותיה כמנין תיבות הברכה, וכן עשיתי אני בראשונה מנין זה, ואח״כ נראה לי שאין לו יסוד ולא שרש, כי לא תמצא מקום בעלם שאומר שמונה עשרה בענין אחר תיבה כתיבה, אלא יש מוסיף תיבות ויש גורע, ואם כן המנין הזה אינו מועיל עכ״ל. —

מי תקן סדר תפלה?

בתשובת השאלה הזאת לא אאריך כאן, לפי שכבר הארכתי בה הרבה בפנים הסדור בחלק תקון תפלה ובארתי שם כפי כח כל הנחוץ לבאר בענין זה, וכאן אכתוב בקצרה כפי צרך המבוא. ז״ל הרמב״ם ז״ל בראשון מתפלה מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה׳ אלהיכם וכו׳ ואין משנה התפלה הזאת מן התורה וכו׳ אם היה רגיל מרבה בתחנה ובקשה ואם היה ערל שפתים מדבר כפי יכלתו ובכל עת שירצה וכו׳ כיון שגלו ישראל בימי נ״נ הרשע נתערבו בפרס ויון ושאר האומות ונתבלבלה שפתם והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה ולא היה יכול לדבר כל צרכו בלשון אחת אלא בשבוש שנאמר ובניהם חצי מדבר אשדודית ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם (נחמיה י״ג, כד. פרוש ואינם מכירים לדבר לא יהודית ולא כלשון עם ועם כראוי בלי שבושים) ומפני זה כשהיה אחד מהם מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקב״ה בלשון הקדש עד שיערב עמה לשונות אחרות. וכיון שראו עזרא ובית דינו כך, עמדו ותקנו להם שמונה עשרה ברכות על הסדר, שלש ראשונות שבח להשם ושלש אחרונות הודיה ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים שהם כמו א ב ו ת לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הצבור כלן, כדי שיהיו ערוכות בפי הכל וילמדו אותן ותהיה תפלת אלו העלגים תפלה שלמה כתפלת בעלי הלשון הצחה. ומפני זה תקנו כל הברכות והתפלות מסודרות בפי כל ישראל כדי שיהא ענין כל ברכה ערוך בפי העלגי עכ״ל. ועי׳ מה שכתבנו בפנים בהערה לשמונה עשרה ברכות בדבור המתחיל ואם הקפידו אנכה״ג ותבין כונת הרמב״ם באמרו בסוף דבריו כדי שיהא ענין כל ברכה ערוך בפי העלגי דהיינו תבן הברכה עיי״ש. ואמרינן במגילה (י״ז ע״ב) אר״י ואמרי לה במתניתא תנא מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר, פרש״י כמשפט המקראות כדיליף לקמן, עכ״ל, היינו עזרא ובית דינו שזכר הרמב״ם ז״ל. עוד תניא התם שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות על הסדר לפני רבן גמליאל ביבנה, את המאמר הזה בארתי בביאור מספיק בתחלת הערתי לשמונה עשרה ברכות. ותפלות שבת ור״ח ומועדים נוסדו בימי חכמי המשנה והתלמוד, וזמן רב אחרי אנכה״ג, כמו שהעירותי בתקון תפלה אצל כאו״א, וכמו כן תפלות ר״ה ויוה״כ וסדר הודוי, הוכן נוסדו בישיבת רב בסורא, כמו שהעירותי במקומן. — ובתשובות הגאונים זכרון לראשונים שהו״ל הברת מקי״נ בסי׳ רנ״ח תשובה לרב שרירא גאון ז״ל ושאלת הא דאמר רחב״א א״ר יוחנן אנכה״נ תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות (ברכות ל״ג ע״א) מקמי הכין בבית ראשון היכי הוו עבדי?

כך שמענו שלא היה להם בתפלה בבית ראשון אלא ברכות אבות וגבורות וקדושת השם והם שלש ראשונות, ועבודה וברכת כהנים לבסוף, אחר שמברכין על המאורות (יוצר אור) וקוראין עשרת הדברים (משמע מלשונו דאפילו בגבולין היו נוהגים כן ולא היו חוששין לתרעומת המינים) וקורין שמע והיה אם שמוע ומזכירין יציאת מצרים בפרשת ויאמר ומברכין אחת לאחריה על גאולת ישראל באמת ויציב (מן הלשון הזה משמע שנוסח אמת ויציב כבר היה מתוקן בימי הבית הראשון, אבל אי אפשר לומר כן כמו שביארנו בתקון תפלה לברכה זו, הראה דהבורי מהורא והכי קאמר—ומברכין אחת לאחריה על גאולת ישראל (כמו שאנו אומרים) באמת ויציב, ירצה כמו שאנו מברכים על גאולת ישראל בברכת אמת ויציב, אבל בנוסח ברכתם ז לא קמיירי) ומשמע שגם בבית ראשון היו סומכים גאולה לתפלה, וכן משמע בגמ' (ברכות י' ע"ב מאי והטוב בעיניך עשיתי א"ר א"ר שסמך גאולה לתפלה). ושאר ברכות של תפלות (כלומר של תחנות ובקשות) בבית שני תקנום הנביאים ואנשי כנה"ג. וכך היה מנהג מקדש גם בבית שני דתנן אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם ברכו וקראו וכו' (ראה ברכות י"א ע"ב)" עכ"ל הגאון ז"ל. אבל מי תקן סדר תפלה בבית הראשון לא נודע לנו בבירור, ובדרך השערה אפשר לומר שחזקיהו מלך יהודה וסיעתו היו הראשונים אשר תקנו סמיכות גאולה לתפלה, ומפני כן בקש מהקב"ה שזכות התקנה הזאת תעמוד לו לקום מחליו, ופירוש אמרם "שסמך גאולה לתפלה" שתקן לסמוך גאולה לתפלה. ובכן אחל לבאר סדר תפלה בעזרת נורא עלילה אשר לו דומיה תהלה.—

הקדמה כוללת לכל הברכות

מספר יד הקטנה דף ר"ץ ע"ש באורך. תוכן דבריו. מה שאנו אומרים בכל הברכות ברוך אתה, לכאורה פירושו מהולל אתה. אבל באמת אין הדבר כן כו' ע"ש. ועיין בעין יעקב מס' ברכות בס"ש ישמעאל בני ברכני בהרשב"א ובהכותב שם. ועיין בחינוך פרשת עקב וברבינו בחיי שם ותוכן דבריהם. כי השורש והיסוד המפורסם הוא. אשר ה' יתברך ויתעלה רב חסד וחפץ למאד להיטיב לבריותיו וכל חפצו ורצונו להיותם ראוים ומוכנים לקבל הטוב והחסד ממנו. ורק לזאת היתה ענין הבריאה כולה. לגודל ועוצם רב טובו וחסדו אשר אין לו קץ ותכלית וסוף ע"כ היתה הבריאה למען יהיה מקום לחול השפעות רב טובו וחסדו וזה סוד עולם חסד יבנה פירוש בשביל שיהיה מקום להתקיים בו החסד והטוב כו' ע"ש. מעתה זאת ענין אמרינו על איזה דבר מאכל או הנאה ברוך אתה ה'. כלומר אתה הוא מקור הברכה ואתה ית' הנמצא קדמון אשר המציא הנמצאים כולם והוא מקור כל הברכה ושפע וכל הברכות הן משתלשלות ממנו והוא הממציא אותם ומשפיע מהן שפע רב לבריותיו כפי רצונו הטוב. ואתה הוא המלא טוב וחסד לאין קץ ותכלת וסוף כלל. ואתה הוא המוציא לחם מן הארץ. כלומר לכך אתה מריק ושופע תמיד ברכת הטוב והחסד לזון הנמצאים כולם כו' וע"ז הדרך תיקנו לנו ברכה בכל תפלה. והכונה שאנחנו מתפללים לפניו ית' חננו דעה בינה והשכל. ברוך אתה ה' חונן הדעת. ור"ל כי אתה הוא מקור הברכה ומקור שפע כל הטובות והחפץ להטיב לבריות בכל מיני טובות שבעולם לכן אנחנו מכינים עצמינו לכך ומבקשים זה ממך. וכן בתפלת השיבנו כו'. כי אם אנחנו לא נהיה מכינים עצמינו לבקש הכל ממנו ית' הרי לא יהיה לנו באפשרי לקבל טובה ושפע כי זאת בעצמה יהיה לנו למניעה ולמסך מבדיל. כי מצדו ית' אין שום מניעה רק אדרבה חפצו ותשוקתו תמיד להשפיע ולהטיב. רק כל המניעות הם מצד המקבלים כו'. וכמו כן תיקנו לנו ברכה על כל מצוה כי אף התורה והמצות אשר צוה לנו הוא ית' לא למענו ולא לצורכו חלילה אלא הכל לצרכינו ובשבילנו

כי

הקדמה כוללת

כי עם התורה והמצות יתעלה נשמתינו במעלת העליונים ולקבל רב טוב הצפון ונועם זיו העליון אשר עין לא ראתה. ולכך על כל מצוה ומצוה הקנו לנו ברכה כלומר כי אתה הוא מקור הברכה והחסד ולכך קדשנו במצותיו למען ישפיע עלינו יותר טוב ויותר נועם. ואי אפשר לקבל שפע מבלעדי המצות. ופורשים אנחנו בברכותינו כל מצוה ומצוה כי בכל מצוה נקבל נועם והענג אחר כי לרב טובו ית' אין קץ. וכמו כן תקנו ברכה על גבורותיו ונפלאותיו אשר המה מתחדשים לפרקים לאמר ברוך אתה ה' שכחו וגבורתו וכו' וכיוצא. והכונה אשר הכל להתעלותינו לפי שהוא מקור הברכה והשפע כו' עיי"ש ולפי הערת ענין זה א"כ הרי תיבת ברוך הוא שם תואר כלומר הודאה אליו ית' כי הוא מקור הברכות כולם וכ"כ אבודרהם ז"ל וז"ל ברוך אינו לשון פעול אלא כמו רחום וחנון שהוא עצמו הוא מקור הברכות ואינו מקבלם מאחרים עכ"ל׃

בשמים ראש

מאת המחבר פי' עץ יוסף וענף יוסף

פרק א בו יתבאר עיקר כונת בריאת האדם׃

כתיב ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו. וכן כתיב כי בצלם אלהים עשה את האדם. והדבר הזה פלא הוא כלל אינו כמשמעו. כי כתוב מפורש (ישעיה מ) ומה דמות תערכו לו. אלא פירושו דמיון מה בצורת דבר. כי כמה חכמים כמשמעם נגד זה. אמנם להבין ענין אומרו בצלם אלהים דיקא. ולא שם אחר. כי שם אלהים יורה פירושו שהוא מורה שהוא ית"ש בעל הכחות כולם. כמ"ש בטור או"ח סי' ה'. וענין מה שהוא ית' נקרא בעל הכחות. כי לא כמדת ב"ו מדת הקב"ה. כי האדם כשבונה בנין ודרך משל ספינה. אין כשבונה טורח וממציא לו מכחו הבנין. רק שלוקח עצים שכבר נבראו ומסדרם כבנין. ואחר שכבר סדרם לפי רצונו. אם שכחו הסר ונסתלק מהם עכ"ז הבנין קיים. אבל הוא ית"ש. כמו כשם בריאת העולמות כולם. בראם והאצילם הוא ית' יש מאין בכחו הכ"ס. כן הוא כל יום וכל רגע ממש. כל כח מציאותם וסדרם וקיומם תלוי רק במה שהוא ית"ש משפיע בהם ברצונו ית' כל רגע כח ושפעת אור חדש. ואלו היה הוא ית' מסלק מהם כח השפעתו אף רגע אחד. כרגע היו כולם לאפס ותהו. וכמו שיסדו אנשי כנה"ג במטבע נוסח בכל יום תמיד מעשה בראשית. היינו תמיד ממש כל עת ורגע. והאריכים מפורשת במאמר לעושה אורים גדולים שלא אמר עשה אלא עושה. וזהו שנקרא הוא ית"ש האלהים בעל הכחות כולם. שכל כח פרטי הנמצא בכל העולמות. הכל הוא ית"ש הבעל כח שלהם שמשפיע בהם הכח וגבורה כל רגע. ותלוים בידו תמיד לבטלם ולסדרם כרצונו. כן כדמיון זה כביכול ברא הוא ית' את האדם והשליטו על רבו רבון כחות ועולמות אין מספר. ומסרם בידו שיהא הוא המסדר והמנהיג אותם ע"פ כל פרטי תנועות מעשיו ודבוריו ומחשבותיו. וכל סדרי הנהגותיו. כן לטוב או להיפך ח"ו. כי במעשיו ודבוריו ומחשבותיו הטובים הוא מקיים ונותן כח בכמה כחות ועולמות עליונים הקדושים. ומוסיף בהם קדושה ואור. כמ"ש (ישעיה נא) ואשים דברי בפיך וגו' לנטוע שמים וליסוד ארץ. וכמאמרם ז"ל א"ת בניך אלא בוניך. כי הם המסדרים עולמות העליונים כבונה המסדר בנינו. ומשים בהם רב כח. ובהיפך ח"ו ע"י מעשיו או דבוריו ומחשבותיו אשר לא טובים. הוא הורס ר"ל כמה כחות ועולמות עליונים הקדושים לאין ערך ושיעור כמ"ש (שם מט) מהרסיך ומחריביך וגו'. או מחשיך או מקטין אורם וקדושתם ח"ו. ומוסיף כח לעומת זה במדורות הטומאה ר"ל. וזהו ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים וגו'. כי בצלם אלהים עשה וגו'. שכמו שהוא ית' הוא האלהים בעל הכחות הנמצאים בכל העולמות כולם. ומסדרם ומנהיגם כל רגע כרצונו. כן הוא רצונו ית' שיהא האדם שיהא הוא הפותח והסוגר של כמה אלפי רבואות כחות ועולמות. ע"פ כל פרטי סדרי הנהגותיו בכל ענייניו בכל עת ורגע ממש. כפי שרש העליון של מעשיו ודבוריו ומחשבותיו. כאלו הוא ג"כ הבעל כח שלהם כביכול. ואמרו ז"ל באיכה רבתי (פסוק וילכו בלא כח וגו') ר"ע בשם ריב"ל אומר בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה כד"א באלהים נעשה חיל. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום כביכול מתישין כח גדול של מעלה דכתיב צור ילדך תשי וכו'. ובכ"מ בזוה"ק דתני כ"י עבדין פגימו לעילא וכו'. וכן להיפך כנ"ל. וזש"כ תנו עוז לאלהים. ובזוהר ר"פ בא ויהי היום ויבאו ה' להתיצב על ה' כד בעאן לקיימא על אינון עובדין דישראל על ה' ודאי קיימין. דהא כד ישראל עבדין עובדין דלא כשרין כביכול מתישין חילא דקב"ה. וכד עבדין עובדין דכשרן יהבין תוקפא וחילא לקב"ה. וע"ד כתיב תנו עוז לאלהים במה בעובדין דכשרן. ולכן אמר לאלקים. וכן באלהים נעשה חיל. שהי' בעל הכחות כולם וכנ"ל. כי הוא יתברך אחר שברא כל העולמות ברא את האדם אחרון למעשה בראשית והוא כח מאסף לכל המחנות. שכלל בו כל מחנות אורות האצילות והעולמות והיכלין העליונים שקדמו לו. וכל תבנית הכבוד העליון בסדר פרקי המרכבה (ועיין בספר נפש החיים שער א' פ"ו בהגה"ה) וכל הכחות פרטים הנמצאים בכל העולמות עליונים ותחתונים. כולם נתן כח וחלק מעצמותם בבנינו וכללו בו במספר פרטי כחותיו שבו. כמ"ש בזוהר יתרו דף ע"ה ע"ב קוב"ה כד ברא ליה לב"נ סדר ביה כל דיוקנין דרזין עלאין דעלמא דלעילא. וכל דיוקנין דרזין תתאין דעלמא דלתתא. וכלא מתחקקא בב"נ דאיהו קאים בצלם אלהים. ע"ש דכתיב ויברא אלהים את האדם בצלמו ע"ש. (ועיין עוד בכל המאמרים שבזוהר ובז"ח ובמדרשים שהבאתי בספר נפש החיים שער א' פ"ו) וזה כל האדם שכל כח פרטי שבו מסודר עד שלם וכח אחד פרטי מסוד השיעור קומה של כלל הכחות והעולמות. שמסודרים כביכול כתבנית קומת אדם *) (כמש"ת בהגה"ה כאן). וכן המצות כולן. קשורין ותלוין במקור שרשן העליון בסדרי פרקי המרכבה ושיעור קומה של העולמות כולם. שכל מצוה פרטית בשרשה תלוה רבו רבון כחות ואורות מסדרי השיעור קומה. כמ"ש בזוהר יתרו דף פ"ה ע"ב כל פקודי אורייתא מתאחדין במלכא קדישא עלאה. מנהון ברישא דמלכא. ומנהון בגופא. ומנהון בידי מלכא. ומנהון ברגלוי כו'. (ועיין עוד בספר נפש החיים ס' הנ"ל שהבאתי עוד כמה מאמרים מזוהר ומתקונים) ובעשות האדם רצון קונו ית' ומקיים באיזה אבר וכח שבו איזה מצות ה'. בתיקון ענפ

*) ביאור ענין שיעור קומה הוא שכל השגתנו כביכול אותו ית"ש. הוא רק מצד התחברותו ית' להעולמות. וסדר מצב העולמות והכחות כולם העליונים והתחתונים יחד בכלל. מסודרים כביכול בכל פרטיהם כתבנית קומת אדם. כסידור כל פרקי אבריו וגידיו וכל פרטי הענינים שבו והתאחדותם אחד בחבירו. שהוא כולם יחד בתוכו כל הכחות והעולמות. והוא ענין השיעור קומה האמור בדבריהם ז"ל במדרשים. ועצמותו ית' מתפשט ומסתתר בתוך כולם וממלאם והוא נשמתא דלהון כביכול כענין הנשמה המתפשטת ומסתתרת בגוף האדם. לכן הורשינו לתארו ית' בתואר אדם. כדכתיב ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם וגו'. ועיין בארוך בספר נפש החיים שער ב' פ"ה׃

בגג לאותו עולם וכח עליון המקביל לתקנו. או להעלותו. או להוסיף אור וקדושה על קדושתו מחסד ורצון העליון ית"ש. כפי ערך ואופן עשייתו. ולפי רוב הסתכלות וטהרת קדושת מחשבתו בעת עשייתו המצוה המצטרפת לטובה למעשה העקרית. וכפי ערך מדרגת אותו העולם וכח עליון. ומשם נמשך הקדושה וחיות גם על אותו הכח של האדם שהוא קיים מצות בוראו המכוונת נגדו. וכאשר קיים כל המצות בשלימות בכל פרטיהן ודקדוקיהן כעיקר המעשה. ונוסף עליהם הצטרף עולם טהרת וקדושת המחשבה. הרי תיקן כל העולמות והסדרים העליונים. ונעשה כולו בכל כחותיו ואבריו מרכבה להם ומתקדשים מקדושתם העליונה. וכבוד ה' נוסף עליו תמיד. וכן כשפוגם ח"ו בפגום אחד מכחותיו ואבריו ע"י חטאתו אשר חטא, ג"כ הפגם מגיע לפי שרשו לאותו העולם וכח העליון המכוון נגדו בסדרי השיעור קומה כביכול. להרסו ולהחריבו ח"ו. או להורידו. או לטנפו. או להחשיך ולהקטין זיהור אורו. ולהחליש ולהמעיט כח טהרת קדושתו ח"ו. הכל כפי ערך החטא ואופני עשייתו. וכפי ערך וענין אותו העולם וגובה מדרגתו. כי לא כל העולמות ישוו בענין הפגם והקלקול. שבתחתון הוא הריסה וחורבן ר"ל. ולמעלה מניעת האור. ובעליון יותר ממנו גורם רק התמעטות שפעת אורו או הקטנתו. וביותר גבוה ונעלה גורם רק התמעטות בגודל נחת ריחו ותפארת קדושתו הנעלה. ובגבוה רבות בחינת שינוי. ואיש החכם ויבן את זאת לאמיתו. לזו יחיל בקרבו בחיל ורעדה. בשומו על לבו של מעשיו אשר לא טובים ח"ו. עד היכן המה מגיעים לקלקל ולהרוס בחטא קל ח"ו. הרבה יותר ממה שהחריבו נ"נ וטיטוס. כי הלא נ"נ וטיטוס לא עשו במעשיהם שום פגם וקלקול כלל למעלה. כי לא להם חלק ושורש בעולמות העליונים שיהיו יכולים לנגוע שם כלל במעשיהם. רק שבחטאינו נתמעט ותש כביכול כח גבורה של מעלה. את מקדש ה' שמלו כביכול המקדש העליון. וע"כ היה להם כח לנ"נ וטיטוס להחריב המקדש של מטה המכוון נגד המקדש של מעלה. כמאחז"ל (איכה רבתי) קמחא טחינא טחנת. הרי כי מעשינו החריבו עד מעלה. עולמות עליונים הקדושים. ומה שהחריבו רק עד מטה. וזהו שהתפלל דוד המע"ה יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות. כיצד שיחשב לו כאלו למעלה בבתי מרומים הרס. אבל באמת לא נגעו שם מעשיו כלל (ספר נפש החיים):

פרק ב בו יבואר שחיבור עצמותו יתברך אל העולמות תלוי בעסק התורה ומעשי המצות ועבודת התפלה של עם סגולה:

וכמו שענין חבור וקיום נשמת האדם בגופו הוא ע"י אכילה ושתיה. ובלעדם תפרד ותסתלק מהגוף. כן חיבור עצמותו ית' אל העולמות שהם סוד האדם הגדול. כדי להעמידם ולקיימם ולא תגעל נפשו אותם. גזרה רצונו ית' שיהא תלוי בעסק התורה ומעשי המצות ועבודת התפלה של עם סגולה. ואלמלי היה הוא ית' מסלק עצמותו ית' מהם. וכרגע היו חוזרים כולם לאפס ואין. שכל עיקר ענין התחברותו יתברך אל העולמות שמסודרים כתבנית אדם בכל הפרטים ואברי האכילה כולם גזרה רצונו יתברך שיהא תלוי במעשיהם הטובים של עם קדושו. שזהו ענין אכילה ושתיה אל העולמות. להעמידם ולקיימם. ולהוסיף כח קדושתם ואורם ע"י התחברותו ית' אליהם כראוי כפי רצון העליון ית"ש. הכל לפי רוב המעשה של עם סגולה שהמה המתקנים ומאחדים העולמות שיהיו ראוים לקבל שפעת האור ותוספת קדושתו יתברך. כענין המזון שהוא מוסיף כח הגוף ומעדן אותו. וזהו ענין הכתוב לכו לחמו בלחמי. שפירשוהו חז"ל ובזוה"ק פרשת נח דף ל"ג ע"ב. ובפרשת עקב דף רע"א ע"ב. על התורה ע"ש. שהיא בלחמי ממש. כביכול לחמו ית'. וכמ"ש בפרשת עקב שם התקין פתורא למלכך כו' ע"ש. ובפרשת בלק דף ר"ב סוף ע"א כי ממנו תאכל דא"א עגלא יתן את כו' דהוה זכאה בביטול אינו מפרנס לה ויהיב לה מזונא כו'. בג"כ כי ממנו תאכל ולית מזונא בהאי עלמא אלא מנה ע"ש. ובזוה"ק פרשת משפטים דף קכ"א ע"א קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כו' וישראל אתקריאו אילנא רבא ותקיף. ומזון לכלא ביה. כי אורייתא דאיהו מזונא לעילא. כי צלותא דאיהו מזונא כו'. ומלאכים לית לון מזונא אלא בישראל. דאי לאו דישראל יתעסקון באורייתא. לא הוה נחית לון מזונא מספרא דאורייתא דאתקריאת ען. הה"ד עץ חיים היא וגו' ולא דאילני מלוב. וזהו ענין מאמרם ז"ל ישראל מפרנסין לאביהם שבשמים (ספר נפש החיים):

פרק ג בו יבואר גודל החיוב של עסק התורה וכמה מצות הוא מקיים בלימוד התורה. ובמה לאוין הוא עובר בביטול לימוד התורה:

דע כמה מצות מקיים האדם בלימוד התורה כדכתיב. א') אם בחקותי תלכו וגו' שפירש"י שתהיו עמלים בתורה. ב') ושננתם לבניך. ג') ודברת בם. ד') בשבתך בביתך. ה') ובלכתך בדרך. ו') ובשכבך. ז') ובקומך. הרי ז' מצות. ובמשנה תורה נאמר ג"כ בפסוק. ח') ולמדתם אותם את בניכם. וכתיב ב') ושמרתם. וכתיב ג') ושמרתם את חקותי. ד') ולא מחקותיהם תלמדו ללכת בהם ואז"ל בת"כ שלא יהיה מפטר ומשאך אלא בהם. בקדושים כתיב ה') ושמרתם את כל חקותי. ו') ושמרתם משמרתי וגו'. בראה ז') ושמרתם ועשיתם. בואתחנן ח') ולמדתם אותם. ט') ושמרתם את כל חקותי לעשות. י') אשר תלמדו לעשות ואז' בספרי זו משנה. וכן אז' בספרי כ"מ שנאמר שמירה קאי על התורה. עוד שם. יא') והודעתם לבניך ולבני בניך. יב') לשמור את כל חקותי. יג) ושמרתם לעשות. ובעקב יד) ושמרתם ועשיתם אותם. טו) תשמרו לעשות. טז) ובחרת בחיים. בכי תשא יז) שמור לך וגו'. עוד עברה לאוין א') השמרו לכם. ב') ושמור נפשך. ג') פן תשכח את הדברים. ד') ופן יסורו מלבבך. ה') השמר לך פן תשכח עוד אני לאוין השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם תרגומו ואז' בספרי כשאדם סר מן התורה מיד נדבק בעבודת כו"ם. עוד ב' לאוין השמרו לכם פן תשכחו את בריתי וגו' וכ"מ שנאמר פן ואל אינו אלא ל"ת. וגם מקום שנאמר בו שמירה אסור להסיח דעתו ממנה. ולפיכך היתה הדעת שכל הקדשים מצוה שנאמר ושמרו את משמרתי וגו'. ולכך נאמר בה והגית בו יומם ולילה והגית מלשון מחשבה. כמ"ש והגיון לבי לפניך. שצריך שלא יסיר מחשבתו מהתורה. ולפיכך כתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפיך ובשא"א לדבר בתורה ע"ז אמר שכ"פ והגית וגו' רק חזק ואמץ. עוד כתיב למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה'. ובתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. זכרו תורת משה עבדי. במשלי כתיב אל תטוש תורת אמך. תורתי אל תעזובו ואל תסורו מאמרי פי. אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך. אל תתן שינה לעיניך. להקשיב לחכמה אזנך. הטה לבך לתבונה ולתבונה תתן קולך. אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה. שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה. ויתמך דברי לבך. קנה חכמה קנה בינה. אהבה ותצרך. ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנינך קנה בינה. סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה. שמע בני וקח אמרי. לדברי הקשיבה לאמרי הט אזנך. בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אזנך. לשמור מזמות ודעת שפתיך ינצרו. דדיה ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד. פי' מחמת אהבתה תהיה תמיד שוגג בכל מעשיך. במחשבותיך תהיינה תמיד בתורה. קשרם על לבך. כתבם על לוח לבך. ענדם על גרגרותיך. שמור אמרי ומצותי תצפן אתך. שמור וגו' ותורתי כאישון עיניך קשרם על אצבעותיך. אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא. יס' ראיתי את זה לבן יותר כמו אשה אל אשתה. ועתה בנים שמעו לי. אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי. לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. עזבו פתאים וחיו ואשרו בדרך בינה. אל תשכח בינה מן תורה. הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי. כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדו על שפתיך. תנה לבך לדעת חכמה וגו'. למען תהיה תורת ה' בפיך. ומזה יוכל לידע ולראות כמה מצות בלימוד התורה. וכל אחת מצוה בפ"ע. כמו שמצאנו בפרשה במצות הכנסת אורחים שמפרש הכתוב כל פעולותיו של אברהם אבינו. וימהר אברהם וגו'. ואל הבקר רץ אברהם וגו' ויקח חמאה וחלב. ויתן לפניהם. ויאמר. לפי שכל פרטיו הוא מצוה בפ"ע. וכן בפרשת עקידה פרט הכתוב כל פרטי ענינו. וישכם אברהם וגו'. ויחבוש את חמורו. ויקח. וילך. וירא. לפי שכוון בכל תנועה לקיים מצות קונו. וכן מצינו באליעזר עבד אברהם לפי שהוא עבד נאמן לאדוניו לכן בסיפור המעשה לבתואל אמר בכל פעם אדוני. וישביעני אדוני. ויאמר אדוני. ואומר לאדוני. לפי שהמשיך א"ע בכל פרטי פעולותיו לקיים מצות אדוניו. ועאכ"ו במצות בוראינו ית"ש ותמצא נכלל כל פרטי המצות בלימוד התורה. כדכתיב ובחרת בחיים וז"ל בתורה שהיא חיים לעושיה כדכתיב כי הוא חייך. נמצא מקיים מצוה בבחירתו. וכזה שמצוה אחת וגדול לתורה הוא ג"כ מצוה בפ"ע. וכן

השמימה מאתה מש"ע. וכן מתקן לתקן בה הנדיבות והשפעות והארות והבהירות לכל אחד ואחד יש מקום בש"ע כדלעיל. והאריכות בספר התניא ולא השמטתי. השלכות כבירות וכוונות תלוי אל מתוק. הנקבים והנימים הגוף אם מתקיים כסף ולמתמשלין השתשוע. הנקודים לנקוד על דלתותי יום יום. הרילה כדכתיב ומדות לדעת את ה'. שינים בנימת"ד כדכתיב אשרי יושבי ביתך. המתחבאים ובאים בו יומם ולילה. גם ידוע שעיקר שבירת הילא"ל הוא ע"י תורה כמשנ"ל בדלתי יוא"ל בדלתי תורה תבלין. וכזה מקיים ש"ע אל ומערם כרע מקרקע שהשכל בתורה עד השמים. גם אי' בגמרא כל השונה ילד ומתודה עליו כאילו מכבד להקב"ה מלרכשם שלומם כמ"ש זבח תודה יכבדנני. ומצוה מקיים ע"ש לתת כבוד לשמו. כדכתיב ועל פני כל העם אכבד. וכתיב הבו לה' אלהיכם כבוד. הבו לה' כבוד ועוז. שים לו כבוד לה' וגו' ותן לו תודה. הרי שבמה וכמה מצות אדם מקיים בעסק התורה. וכ"ז הלל במשנה ר' חנניא בן עקשיא רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שע"י עסק התורה מקיימים מצות הרבה כנ"ל (ספר מעלות התורה).

פרק ד בזה הפרק נרחיב מעט בדבור בלשון מדברת גדולת יקר תפארתה ומעלתה של התורה הקדושה. והאדם הישר העוסק והוגה בה בתורת חסד על לשונו לעשות נחת רוח ליוצרו ובוראו ית"ש. ואיש דעת המאמץ כח לתמכה ולסעדה ולהחזיק בדקה. הוא המחיה והמקיים כל העולמות על מכונם :

אמרו ז"ל בשמות רבה פ' ל"ג. אדם לוקח חפץ שמא ישנו לקונה בעליו. אבל הקב"ה נתן תורה לישראל ואומר להם כביכול לי אתם לוקחים כו'. הרי דהעסק ועיון בתורה לבד הוא דבוק בשמו ובכבודו ית'. והוא ית' ושמו ובכבודו חד. והוא ענין שאמרו ז"ל בכ"מ קוב"ה ואורייתא חד. וגדולה מזו מפורש בגמ' דף ס' ע"א ותולדותיה דקב"ה תורה איקרי כו' ואין תורה אלא קב"ה. והענין כי התורה הקדושה היא רצונו יתברך. ובמאמר פיו יתברך כמש"נ נבראו העולמות כולם. שע"י סידור וגלגול צרופי האותיות ע"פ סדר הרל"א שערים פנים ואחור שבמאמר בראשית ברא כו' נאצלו ונבראו העולמות עליונים ותחתונים כפי רצונו בכל סדר מלנם ופרטי ענייניהם וכל הנכלל בהם. וכן בכל מאמר ומאמר שבו ע"ד הנ"ל נבראו כל פרטי המינים הנכללים בהם שעליו נאמר אותו המאמר. כמ"ש בזוהר תרומה דף קס"א ע"א דכד ברא קוב"ה עלמא אסתכל בה באורייתא וברא עלמא. ובאורייתא אתברי עלמא כמה דאוקמוה דכתיב ואהיה אצלו אמון אל תקרי אמון אלא אומן. כד ברא קב"ה עלמא. דהא לא אתברי עלמא עד דסליקת אורייתא כו'. וכד בעא קב"ה למברי עלמא הוה מסתכל בה באורייתא בכל מלה ומלה ועביד לקבלה אומנותא דעלמא בגין דכל מלין ועובדין דכל עלמין באורייתא איתנון כו'. באורייתא כתיב בה בראשית ברא וגו' אסתכל במלה וברא את השמים. כתיב בה ויאמר אלהים יהי אור אסתכל במלה וברא את האור. וכן בכל מלה ומלה דכתיב בה באורייתא אסתכל קוב"ה ועביד ההוא מלה. וע"ד כתיב ואהיה אצלו אמון כגון כל עלמא אתברי עכ"ל. ולכן כל התורה בכלל וכל העולמות כלליהם ופרטיהם ופרטי פרטיהם, כולם כלולים ורמוזים בעשרה מאמרות דמעשה בראשית. ולכן אמרו בזוהר דאורייתא היא נהורו דכל עלמין וחיותא וקיומא ושרשא דכלהון. והענין כי השתלשלות העולמות הולכים על סדר ההשתלשלות וההדרגה. שכל עולם ביותר עליון וגבוה הוא נשמתו וחיותו וקיומו ואורו של העולם שתחתיו לבד. אמנם יתברך שמו הגבוה על כל עולמות כ"ע. שהוא ממלא ומאיר לכל כל עולמות בי"ע שבתחתיו. סובלו אלהות גמור. ולכן התורה הקדושה שנמשכה מעליון העולם היא למטה למטה גם מאצילות קדשו ית'. וקוב"ה ואורייתא כולא חד. והיא הנפש והחיות והאור והמציאות דעלמין כלהון. שכמה שנמשכה בבריאה בה נאצלו ונבראו כולם. כן היא נשמתם וחיותם וקיומם על סדר מלכם. ובלתי שפעת אורה בהם כל רגע ממש להאירם ולהחיותם ולקיימם. היו חוזרים כולם לתהו ובהו ממש. ולזאת עיקר חיותם ואורם וקיומם של העולמות כולם

על ידי הוא רק כשאנחנו עוסקין בה כראוי. כי קב"ה ואורייתא וישראל כולא חד. שכל אחד מישראל שרש נשמתו העליונה מדובק ואחוז באות אחת מהתורה והן לאחרים ממש. ולכן אילו הבריאה שהיתה התורה נעזבת עדיין במקור שרשה הנעלם מכל עם לנשמה העליונה. ומרחוק לבד היתה לכל העולמות להחיותם ולקיימם. ולא נשתלשלה אלמותה ממש למטה לזה העולם שיתעסקו בה קטנים ממש. עדיין היו העולמות רופפים ורופסים ולא היו על מכונם כלל. וקראום חז"ל שני אלפים תהו. והיו תלוים ועומדים עד שנתנה ת"ש. כידוע מאמרם ז"ל (שבת דף פ"ח ע"א. וע"ז ד' ג'. ודברים רבה פ"ח ובריש תנחומא. ובריש מדרש רות. ובריש שה"ש הש"ק דאיתיך רעיתי) ומאז שנתגלתה וירדה כביכול ממקור שרשה העליון לזה העולם כמאמרם ז"ל באה משה והורידה לארץ. כל חיותם וקיומם של כל העולמות הוא רק ע"י הבל פיהם והגיונם בה. וה"מ דלהוי שום הפסק כלל אלא היה העולם כולו. מקצה עד קצהו פנוי ח"ו אף רגע אחת ממש מהעסק והתבוננות שלא בתורה. ברגע היו נחרבים כל העולמות עליונים ותחתונים והיו לאפס ותהו ח"ו וכן בפועל אדם אם מיעוטו ח"ו הבל רק כפי ענין ורוב עסקו בה. לכן אנו מברכים עליה וחי עולם נטע בתוכנו. כענין הנטיעה שנוטעים כדי לעשות פרי לברכות טובה. כן אם אנו מחזיקים בתוה"ק בכל כחנו כראוי. אנו ממשיכים חי עד וממשיכים מברכה הנעלם למעלה מכל העולמות. תוספת קודש וברכה ואור גדול בכל העולמות. וגם לעורר ולייחד האצילות העליונים עם התחתונים וכל העולמין שקילין ומתרין כנודע (ספר נפש החיים שער ד') :

פרק ה בו יבואר גודל שכר למוד התורה הקדושה. לזאת ההכרח להביא קצת מאמרי חז"ל בש"ס ומדרשים וזוהר אשר בם ידובר גודל שכר לומדי תורה. להלהיב לבות החפצים להתדבק באהבת תורתו יתברך ולהתלונן בצלה :

ארז"ל (חלק דף צ"ט) כל העוסק בתורה לשמה כאלו עושה שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה שנאמר או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי. רב אמר כאלו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה שנאמר ואשים דברי בפיך וגו' לנטוע שמים וליסוד ארץ. עוד אי' בגמרא כל העוסק בתורה יסורים בדלים ממנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף. אין רשף אלא יסורים ואין עוף אלא תורה כו'. ובילקוט משלי אי' הגיא היה רבי בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה נעשית לו סם חיים שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה. ואומר רפאות תהי לשרך. ואומר כי מוצאי מצא חיים. אמר רבי יוחנן למה נמשלה כעץ החיים. מה עץ החיים פרוש על ג"ע. כך התורה פרושה על כל החיים ומכניסתו לתוך עץ החיים ע"כ. גם התורה מכפרת על עונותיו של אדם שנאמר זאת תורת העולה ואמרו חז"ל כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה וכל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת. עוד אחז"ל מאי דכתיב כאהלים נטעו ה' כנחלים וכו' למה נמשלו ד"ת לנחלים. מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ד"ת מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות. עוד אחז"ל אם נתחייב אדם מיתה לשמים מה יעשה. אם רגיל לשנות פרק אחד ישנה ב' פרקים. ללמוד דף אחד ילמוד שני דפים. עוד אי' בגמרא ושמתם את דברי וגו' אל תקרי ושמתם אלא וסם תם שהתורה היא סם חיים שמרפא כל גופו של אדם. ובזוהר שרקו עמודי שמיא כד לאו ת"ת למה נתכנו לעמודים שבה עמודי עולם שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה כו'. ובמכלתא אי' כל המקבל עליו עול תורה מעבירים ממנו עול מלכות ועול ד"א. גם אי' נתנבה שנקראת רע ואח להקב"ה. ובמדרש אי' הקב"ה מאיר פניהם של צדיקים מסוף העולם ועד סופו כמ"ש ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. עוד אחז"ל כשאדם עוסק בתורה מקיפים אותו מלאכים שואלים מהבל פיו כמלא עין והוא נתכן כמלך בגדוד. ובספר ראשית חכמה אי' כשאדם עוסק בתורה הא השכינה עומדת בגדיו ואומרת השב עמך נטל כחיל אביי אם תהיה עמך כי תמיד. עוד אי' כל העוסק בתורה בעולם הזה עתיד לזכות לעוה"ב הקב"ה מושך עליו חוט של חסד כשנ"ג

שנאמר

בלוסס ליה באמר יומם יעום ס׳ תסח וגילה שירה עמי. וכתב בגאון מו״ה אברהם אחיו של הגר״א ז״ל ח״ל ומה שאמרו חוט של חסד לפי שבכל ספס״ב הוא חסד גדול כידוע כמ״ש ולך ה׳ חסד כי אתה משלם לאיש כמעשהו. וכן בשוס״ג הוא עיקר החסד שם. וב״י ספרים שסך אליו חוט מעיקר החסד. ומה שאמרו בשוס״ן שרומה ללילה הוא ע״י הגרות שיש לאדם ע״י יגרו בשוס״ן. לא נמבל ללילה. ולכן הקב״ה מושך עליו חוט של חסד לבגן עליו מן השו״ב ניוש ע״י השורה. עד אי׳ בגמרא ריש כל מדעין אגח דם. ורי״ב כל אשון אלא חמר. ובלאר דלית חמר תמן סמסמים מתבעין. ואמר הגאון הנ״ל בשם אחיו הגר״א ז״ל רס״ם לפי שבאוהם כוח רואס כל הצבירום והדם הוא הנפש ורוח מהוהם. ח״ש ריש כל מרעין התלם כל חולי הנפש אגח דם. וריש כל אשון רואה כל הבסולות לבדם אלא חמר היא השורה שמשלה לייו כמ״ש ובאו ביין מסכתי. ובלאר דלית חמר תמן סמסמין מתגעין פי׳ מי שאינו בעל תורה צריך לרפאות המדות אגך ומה לבהמה. אבל מי שהוא בעל תורה אינו צריך לרפאות המדות רק לעסוק בתורה ובירלת ה׳ כל היום. הסך כה והסך כה דעולה בה ימינה לא תזוע באין לך מדה טובה הימנה. פי׳ שהיא עולה על כל המדות. וכל המדות בכללו גם עכ״ל. ובמשלי רבתא אי׳ חכמות בנתה ביתה כו׳ אמר הקב״ה אם זכה אדם ולמד תורה וחכמה חבוב לאני כמו שברא שמים ובלאו במתיך כל העולם כולו. ובתם בפ׳ אבת מיל אמרו אמר הקב״ה לישראל בני היו מתעסקין בתורה ביום ובלילה ומעלה אני עליכם כאלו אתם מעמידים את כל העולם. עוד אחז״ל אין הגליות מתקבצין אלא בזכות התורה שאמר גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם. כי ידוע שהשלשה גליות הראשונים היו בעון ג״ע ע״ז ש״ד ונגאלו בזכות אברהם יצחק ויעקב. וגלות הזה האחרון הוא בעון לה״ר ובגלות הוא שהוא היפך התורה והמצות. ותהיה הגאולה אי״ה בזכות משה רבינו ובזכות התורה שניתנה ע״י משה. ולכן קץ זה נסתר מכל עין כמ״ש במשה ולא ידע איש את קבורתו (בשם הגאון מו״ה אברהם הנ״ל).(ועיין עוד מעלת ושכר התורה בקונטרס זכרון לנפש חיה הנדפס בריש מדרש שה״ש). ועתה אבאר לפניך גם המאמרים שמגלים בזוה״ק המדברים מגודל שכר לומדי תורה. אי׳ בזוהר מאן דאשתדל באורייתא כתיב בספרן בקד״ר תשמור עליך אורייתא תיטר עליך מדינא דהאי עלמא. וקילות הוא השיתך לשוב״ב כד יתערון מתי עלמא כדין היא תשיתך הכא בגוריא על גופך בגין דיקיימון איטן בקדמיתא לחיי עלמא כמ״ש אלה לחיי עולם בגין דעסקין בחיי עלמא דאיהי אורייתא איהי קיימא עליה דכ״ע ולתעבידא בגוריה קמי קב״ה ולרימת קלא. ובפרשת ויצא אי׳ ומאן דבעלין מילין דאורייתא כאלו תרב עלמא כליה. דכמה אי׳ ליה לב״נ לאשתדלא באורייתא. דכל מאן דאשתדל באורייתא אית לי׳ חיין בעלמא דין ובעלמא דאתי. ואפילו מאן דלא אשתדל ביה לשמה כדקא יאות יכתב הגאון מו״ה אברהם הנ״ל כוונתו בתיבה כדקא יאות לומר שבדקא יאות הוא דאינו מבהדל אבל לא חיו לקיטור שע״ז אחז״ל טוב לו שלא נברא כו׳. אלא ר״ל שלומד ע״מ שיקרא רבי ובישב בישיבה) זכי לאגר טוב בעלמא דין ולא דיינין ליה בהאי עלמא. ת״ח אורך ימים בימינה בהאי דאשתדל בה לשמה. ובשמאלה עושר וכבוד אגרא טבא ושלימא אית ליה בהאי עלמא. וכל מאן דאשתדל לשמה כד נפיק מהאי עלמא אורייתא אזלית קמיה ואכריזת קמיה ומגינת עליה דלא יקרבון ליה מארי דדינא. כד שכיב גופי׳ בקבר איהי נטרת ליה. כד נשמתא אזלא לאסתלקא מהאי עלמא איהי אזלת קמיה. וכמה תרעין אתפתחן קמיה עד דיתעבר נשמתא דיוקמן מתיא. ואיהי סנגוריא עליה. והאי בר נש דלא זכי לאשתדלא באורייתא כד נפיק מהאי עלמא נטלין ועיילין ליה לגיהנם תתאה דלא ירחם עליה. ת״ח כמה הוא שבחי דאורייתא דהא לא נטו ישראל מלמעלא קדישא אלא בגין דאשתדלין מאורייתא כו׳. ועלמא לא אתקיים בקיומיהי אלא באורייתא בגין דאיהי קיומא דעלמין עילאין ותתאין. עוד שם כמה אית ליה לב״נ לאשתדלא באורייתא כו׳ וכל מלה דאורייתא דאתחדשת מפומיה דב״נ האי מלה סלקא וקב״ה נטיל לההיא מלה ונשיק לה ועטר לה בשבעין עטרין. עד שם כד בעי קב״ה למברי עלמא הוה מסתכל באורייתא וברא. אמר לה עלמא עלמא אם בגישך לא קיימא אלא על אורייתא דעסקין בה. ואם לא אנא אהדרך לך לתוהו ובוהו. אורייתא קיימא ומברי יומם דב״נ דיתעסק בה. וכל מאן דאשתדל באורייתא איהו קיים עלמין וקיים כל עבידא על תיקוניה. בפרשת

ולא כל מאן דאשתדל באורייתא אית ליה חדו מסולא חדי מעותא דלא יכיל לאשלטאה עליה. דכד ב״נ אזיל באורחא דאורייתא אתרחים הוא לעילא ואתרחים הוא לתתא וחמותא דקב״ה איהו. בפרשת ויצא כמה חביבא אורייתא קמי קוב״ה דכל מאן דאשתדל באורייתא רחים הוא לעילא וקב״ה אציית לקליה ולא שביק ליה בעלמא דאתי. ואורייתא בעי לאלעי בה יממא ולילא למעבד שלמותא לגבי ב״נ יממא ולילא. בפרשת ויקהל כד נגח קודשא בריך הוא עלמא לא נגח אלא בגין דישראל יקבלון אורייתא איהו לגבה דחיין בהאי עלמא ובעלמא דאתי ובאורייתא אתברא עלמא ועל אורייתא קיימא עלמא. וכל מאן דאשתדל באורייתא כאלו אשתדל בהיכלא דקוב״ה בגין דכד ב״נ עסיק באורייתא קב״ה קאים התם ואצית לקליה ולא שבקיה מתלת דינין מדינא דהאי עלמא ומדינא דמלאך המות דלא יכיל לאשלטאה עליו ומדינא דגיהנם. בפרשת עד כל ב״נ דאשתדל באורייתא ובפקודוי מתהכן באורייתא קב״ה חפי עליה ושכינתא פריסת גדפהא עליה והוא מקיים עלמא. וקב״ה חדי עמו כאלו נטע שמיא וארעא. בפרשת שמיני זכאין איטן ישראל דקב״ה יהיב לטן אורייתא קדישא חדותא דכל חדותא דקב״ה דכתיב ואהיה אצלו שעשועים ואורייתא שמא דקב״ה. וכפומא דב״נ אתי לאתעסקא באורייתא הוא פתחא לקבלי׳ לאשתלמא בהדי׳. וכפומא דב״נ אהדר עינוי מנה ויהך לאורחא אחרא כמ״ש אם תעניה יום יומים תעזבך לא יכתבת פתחא עד דייתי לאתחברא בה ולא יתובי מנה. ומאן דאשתדל באורייתא כאלו משתדל בשמא קדישא ומתדבק בקב״ה ומתמסר בגופיה דאורייתא ואתרחם לעילא ואהבא בקב״ה וקב״ה משיש כו׳ ויתיר מיין הטוב דא חיילא דאורייתא דהיא טב מכולא. טב בעלמא דין וטב לעלמא דאתי ודא הוא יינא דלגור יהא דרייה לקב״ה מכולא. ומאן דמרוי מיינא דאורייתא אתייטב לעלמא דאתי ויזכה למחיה כד יקים קב״ה לצדיקים. בפרשת מטות וכד איהו אשתדל בשלהותא דמאלי ולעי באורייתא כמה נטורין זמינין לקבלי׳ לנטרא ליה ושכינתא שריא עליה וכלא מכרזי קמי׳ והבו כבוד יקרא לדיוקנא דמלכא הבו יקר לברי׳ דמלכא אתנטר הוא בעלמא דין ובעלמא דאתי. בפרשת אי״ח כל מאן דאשתדל באורייתא זכי הוא לאחסנא מהוא׳ שקי דיהלא כו׳. בפרשת קדושים כתיב אם יבושר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם. בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל הוא מתכפר בד״ת. בגין דד״ת סלקין על כל קרבנין דכתיב זאת התורה לעולה ולמנחה וגו׳ דכל מאן דאשתדל בה ביתא אצ״ג דאתגזר עלוי עונשא מלעילא ניחא ליה מכל קרבנין ושלמין והאי עונשא לא אתקרע בגין דילעי בה לשמה וקב״ה יתפייס בה. וה״ה לא אתדכי ב״נ לעלמין אלא במילין דאורייתא בגין כן מילין דאורייתא לא מקבלי טומאה דכתיב יראת ה׳ טהורה עומדת לעד בגין דאיהי קיימא לדכאה לאינון מסאבין ואסוותא באורייתא אשכחנא כמ״ש רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך. דכיותא אשכחנא באורייתא דכתיב יראת ה׳ טהורה עומדת לעד מאי עומדת לעד דקיימא תדירא בהאי דכיותא ולא אתעדי מינה לעלמין. ועוד שם אין כבוד אלא תורה אלין חכימין דאוכי הא ירתין האי כבוד ולא טפשין דעלייהו כתיב וכסילים מרים קלון דמאן דלא ידע אורייתא אקרי כסיל שאמר וכסיל לא יבין את זאת הוא התורה שאמר וזאת התורה. בפרשת אמור זכאין איטן ישראל דקב״ה אתרעי בהון מכל עמין. ומגו רחימותא דלהון יהיב לטן אורייתא דקשוט למנדע אורחא דמלכא קדישא. וכל מאן דאשתדל באורייתא כאלו אשתדל בקב״ה. דאורייתא כולא שמא דקב״ה. ומאן דעסיק באורייתא כאלו עסיק בשמו. ומאן דרחיק מאורייתא רחיק מקב״ה. בפרשת שלח לך בקב״ה מכסה באורייתא אזילו באורחי אשתדלין בעלמאי והא אנא מתיל לטן בעלמין טבין ובעלמין עילאין. עלו זה נגנב אשתדלו באורייתא ותרתון דבית קיימא קדייכי ומה תדבון לי. עוד שם אילם אהבים ויעלת חן. אורייתא נהירו דכל עלמין. כמה יומים וגילים ומקורין ומבועין אתפשטו מינך מה אימא נבעך כולהון מן עלך עלאין ותתאין רחימתא דילך מאן זכי לינקא מינך כדקא יאות ומאן יכיל למימר וגנאה סתרים וגנזין דילך. בפרשת קרח הנ׳ חמדים מזהב וגו׳ כמה עלאין איטן מילי דאורייתא יקירין איטן כו׳ בגין דאיטן שמא קדישא וכל מאן דאשתדל באורייתא אשתדל בשמא דקב״ה ואתיהיב בעלמא דין ואתיהיב בעלמא דאתי. ת״ח כל מאן דאשתדל באורייתא אתיד באילני דחיי כיון דאחיד בה בטולא נחית דבטיב

בן חיים סיה למחזיקים בה. ר"י אומר כל מאן דאשתדל באורייתא מדה אית ליה מכולה מדה ממותא כמה דאמרין נגון דהדה עליה בריא ואמיד כים. פרשת חוקת ת"ח מילין דאורייתא קדישין עלמין אינון משקין אינון בתר מהמקום מדנס. ומאן דאשתדל באורייתא כאלו קאים כל יומא בטורא דסיני ומקבל אורייתא שנאמר היום הזה נהיית לעם. פרשת נשא תאנן מילין דאורייתא וכמה חביבה אורייתא קמי קב"ה דהא קב"ה לבתר. פרשת פנחס כל מאן דאשתדל באורייתא זכי דיפתחון כמה פתחין לגבי עלמא כמה סתרין נשמתא דנפיק מהאי עלמא כיון דמקדימין קמי' והולת לכל שערי פתחין ומכרזא ואומרת פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים. עבדה דמלכא קדישא דלית חידו לקב"ה אלא מאן דאשתדל באורייתא דהא כל חדיקה תגמא הדין נייהי לקלים וקב"ה לאשתכחא בינייהו. פרשת ואתחנן ת"ח כמה היא חילא קמי אורייתא וכמה היא עלאה על כולא דכל מאן דאשתדל באורייתא לא דחיל מעלאין ותתאין ולא דחיל ממרעין בישין דעלמא בגין דאיהו אחיד באילנא דחיי ואכל מיני' כל יומא. דהא אורייתא אוליף לב"נ אורחא דקשוט אוליף עיטא כליך יתוב קמי מארי' לבטל האי גזירה דאלמלא אתגזר עלי' מיתה כלו אתבטל ואסתלק מיניה ולא שריא עלוי' עיטא דהר כב בהאי עלמא. דבמאי דאשתדל באורייתא יומא ולילא ולא יתעדי מינה אצ"ד והגית בו יומם ולילה. דאתעדי מיניה ואתפרש מאורייתא כאלו אתפרש מחיין:

פרק ו בו יבואר גודל העונש של המבטל למוד התורה הקדושה:

במדרש רבה איכה. אומרי במנ"ע ומגלות בזמן שישראל מבטלין דברי תורה לאין שנאמר ולמה האבד על הארץ נצתה. אין לנו אלא מלכות כו'. כבמיד אלו ישראל כו'. נפבי ישכבר של תורה. וכן הר"י מרפיה אתם נרפים. נרפים כם מאורייתא לכן תגמד ששמרה נמסים ולרשעת. כתיב ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים והיתה במכילתא אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ידיהם מן התורה לכך בא השונא עליהם. לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מן התורה שנאמר ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת ה' וכל ישראל עמו ומה הוא ע"כ ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים וגו' ויקח את אוצרות בית ה'. כתיב כל עמל האדם לפיהו כל פיוט שנשנו שבאדם מנסל מן התורה ותביה שיהא נפלה גורם למעמו כל כך כל. וזה"ס שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו. עוד אחז"ל ותפשה רדם כדני היה מה דגים הללו כיון שפירשו מן המים מיד מתים כך ישראל כיון שפירשו מן התורה מיד מתים. וז"ס שאמר לך מן תמכה יגו' פי' שאמר לך לעצמך דייקא מן תמכה את התורה ויהיה נפסק חייך. אך לכתורה היא מגן מ"ש שאמר לך מן תמכה אין דייך אזהרה בבכתה הוא דבר שהוא מטור כיזו של אדם. ונראה דהכי פירושו שאמר מן המדרים אגודתם ששמתה חזו רוב אלילה ותהיה לו רוב ככב חכב וקשים בתי"ש מן הלכל ובנות ונהים טובים תבנה וגו' ורם לבבך ושכחת. וגם דלא"ס כמ"ש ולא מי דלאה וגו' ולאחי לא זכרת. בספרי איתא שאמרו לכם פן יפתה וגו' וסרתם ועבדתם וגו' כיון שאדם פורש עצמו מן התורה מיד הולך נע"ז. ובמדרש א' לא במור השמרון למד הקב"ה מרי נידון זו התורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור ונרך בידי זו הנשמה שנאמר נר אלהים נשמת אדם. אם אתה משמר את נרי אני משמר את נרך ואם אין אתה משמר את נרי אני מכבה את נרך. כתיב כי דבר ה' בזה וגו' הכרת תכרת. הכרת בעוה"ז תכרת בעוה"ב ואחז"ל בגמרא שזה על מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. כה נגמ' כל הפורש מן התורה אש אוכלתו שנאמר מזהב ילכו והאש תאכלם. ובמדרש איכה א' מצינו שויתר הקב"ה על ע"ז ג"ע וש"ד ולא ויתר על מאסה של תורה. עוד שם במדרש הקול קול יעקב כו' כל זמן שקולו של יעקב נמצא בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין הידים ידי עשו שולטות בהם כו'. ובגמרא א' כל מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורים מכוערים ועוכרים אותו שנאמר נאלמתי דומיה החשיתי מטוב זה התורה בכראה שנאמר ולאני נעכר. עוד בגמרא אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה. עוד א' בגמרא מ"ד ותיים

אדם כדגי הים למה מתלו ת"ח לדגי הים מה הדגים שבים כיון שעולין מן הים ליבשה מיד מתים אף ת"ח כיון שפירש מן התורה מיד מת. ובזוהר א' מאן דפסק מאורייתא על דברים בטלים מתפסק חיוהי מהאי עלמא. עוד א' במהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו כו' כרי זה מתחייב בנפשו כו'. עוד א' כל המפסיק עצמו מד"ת נופל בגיהנם שנאמר כי רפאים שם. פי' נופל בוא לשון מסתה כמ"ש ונפל מי כל אחיו נפל. ולכך נופל בגיהנם על אבר רלא ליתן מנוחה לגופו לאיות בטל מן התורה. ובמדרש סוד בקיקי הכי ק והמפסר ויהם מכורכים מן בשמים אמר להם אל תבנו מה שכתוב בספר הגלגו מן כסיף הזה ולא רכי כוה סרג להגים כו'. ר"ב אומר הכבד והמקל נתנו מכורכים אמר לכם אם שמרתם את התורה הרי הכבד לאכול ואם לאו הרי המקל ללקות בו כו'. ובגמרא איתא היה ר"ש אומר רק השמר לך ושמור נפשך כו' מבל למלך שנטל צפור ומסרו ביד עבדו א"ל השמר בצפור בלא תאבד. ואם אבדתו לא תהא סבור צפור נאיבד אבדת נפשך אבדת. וכה"א כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חי כם ובדבר הזה תאריכו ימים. דבר שלמה אומר רק הוא. חייכם הוא כו'. ובמכילתא א' אמר רבי תהיה בגורים בן דברי תורה לפרוע ממי שאינו עמל בהן כל צרכן. ובמדרש א' ומרדף רעה למותו וכי יש אדם שמרדף רעה לנפשו כוי אומר זה שמגדיל ימיו בלא תורה. ובזוהר א' על פסוק כתגסית ביום צרה וגו' בשעתא דבר נש אתרפי מאורייתא ואזיל בא' אורחא דלא כשרין. כמה בעלי דבבין זמינין ליה לקבליה לאוי עליו קטרוגין בגרמי. ואפי' בשעתא דבר נש דאיהו חטא דליה אימה אורח דנצא לקבלי' דכתיב אם כוכב בארסיה מאן דמרפה ידוי מהקב"ה דלא לאתתקפא בקב"ה. ואיך יכיל בר נש לאתתקפא בקב"ה. מאן דאתתקף באורייתא דאתתקף באילני דחיי ויהיב תוקפא לבכיוהא. וכמה כגוונן קיימין עלויה לאדכרא ליה לטב. ובזוהר פרשת מקרע א' כל מאן דלא לעי באורייתא ולא אשתדל בה נזיפו איהו מקב"ה. רחיקא הוא מיניה. ולא שרי שכינתא עליו ואינון נטורי' דאזלין עמיה אסתלקין מיניה. ולא עוד אלא דמכריזי קמיה ואמרי אסתלקו מאהרניה דפלוגתא דלא חש ליקרי' דמאריה. ובזוהר פרשת ח"מ א"ר כמה מצין רמינהו על בני עלמא דהא ליה לבו עיינין למחזי ולנא לאשגחא ולא ידעין ולא שייכי לאסתכלא ברעותא דמאריהון היך נייחין ולא מהדרי מהכא יהי עד לא ייתי הכוא יומא דהמי על יהו הבינה וקבלא ויתגע הכוא מארי' דפקדונא תשכנא מינייהו. וכרוזא כל יומא קארי עלייהו ונשמתיהון אסהידת בהון כל יומא ולילה כו' מכרזת ואומרת עד מתי פתיים תאהבו פתי מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו. לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. ולית מאן דיהמר לבי' כו'. בפרשת בהעלותך וכתב אולפינון דישראל דקב"ה אתרעי בהון ויהב להון אורייתא דקשוט אילנא דחיי דביה ירית בר נש חיין בהאי עלמא ובעלמא דאתי. דכל מאן דאשתדל באורייתא ואחיד בה אית ליה חיין. וכל מאן דשבוק מילין דאורייתא ואתפרש מינה כמה דאתפרש מחיין. דאינו חיים וכל מלוי חיים שנאמר כי חיים הם למוצאיהם. ובפרשת ואתחנן בעי ב"נ לבוטשא מילין דאורייתא כלוי הגר ר בגין דלית מקטרגא לגבי' בר מאילין דאורייתא דכתיב והיו הדברים האלה אבל הני מאוך כוס על גבין תרי ילידי יצ"ם דהטהר בהו ויגו"ר להכנע מהו. ויצה"ר כד המי ב"נ דלא אשתדל באורייתא כדין הוא סליק לעילא ואוליף עליה חובא כמ"ש וכסילים מרים קלון וגו' הר הדב א' בזוים כדין דהיה לשהיד לנא כמ"ש כמה הוא כלא נוטר כתוב זה יהיה בשהיד מבה רכינו לההוא עלגונא של תורה. ודע יקרא כיים עוד כמה וכמה מאמרים בגמרא ומדרשים וזוהר במדברים ממעלת התורה ומבכרה ובגובה. רק קצרתי. ומי שאינו אבר מרדם בהרדמת הזמן אשר לא יעיר משנתו נשמו הדברים האלה על לבו ויתגבר על יצרו הרע בכל כחו:

פרק ז בו יבואר שעיקר עסק התורה לא תלוי דוקא בדביקות אלא העיקר שילמד לש"ש התורה כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול. ולא לקנטר ולהתגאות חז:

ענין עסק התורה לשמה אין פירושו דביקות כדברי אחז"ל במדרש בנקם זוד המלך ע"ה מלפני ית' שהעוסק בתהלים יחשב הגלו

אלא ית' כאלו היה עוסק בנגעים ואהלות. הרי שהעוסק בהלכות הש"ס כפשוטן ויגיעה הוא ענין יותר נעלה וחשוב לפניו ית' מאמירת תהלים. ואם נאמר שלשמה פי' דביקות דוקא ורק בזה תלוי כל עיקר ענין עסק התורה. הלא אין דביקות יותר נפלא מאמירת תהלים כראוי כל היום. וגם מי יודע אם השיבו הקב"ה על זה נוס. כי לא מצינו בדבריהם ז"ל מה התשובה השיבו הוא ית' על שאלתו. ומסתברא נמי הכי. דהרי כמה הלכות מרובות יש בש"ס שבעת אשר האדם שעוסק בהם הוא צריך לעיין ולהעמיק מחשבתו ושכלו בשני הסברות שבהם. כגון קנין ושאר דיני ממונות שאין הן נוגעי ללבבם לו המשא ומתן בש"ס ובכללי דיני מיגו של המלות בהיה כהלכה יכול לעיין. וכמעט בלתי אפשר שיהא אלו אז גם הדביקות בשלימות כראוי. אבל האמת כי ענין לשמה פי' לשם התורה כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול. ולא לקנטר ולהתגאות. ועיין עוד מה שאכתוב לקמן פרק ט' בשם נפש החיים):

פרק ח בו יבואר שאף שכתבנו בפרק הקודם שעיקר לימוד התורה לא תלוי דוקא בדביקות. מ"מ ודאי שצריך טוהר המחשבה ויראת השם. ולטהר מעונותיו בהרהורי תשובה. גם יקבל על עצמו לעשות ולקיים ככל הכתוב בתורה שבכתב ושבע"פ:

איתא במשנה אם אין יראה אין חכמה. ואמרו (ביומא דף ע"ב) מ"ד למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין. אוי להם לת"ח שעוסקים בתורה ואין בהם יראת שמים. ובפ"ר פ' מי כל מי שיש בו יודע ואין בידו יראת חטא אין בידו כלום שמפתחות של תורה כיראת חטא. ובהקדמת הזוהר דף י"א ע"ב אמר רשב"י בירא לה ליהוי תרעא לאעלא גו מהימנותא ועל פקודא דא אתקיים כל עלמא וכו' ודא יקרא ויראה לכל שאר פקודין דאורייתא. מאן דנטיר יראה נטיר כולא. לא נטיר יראה לא נטיר פקודי אורייתא כו'. והיראה נכפלה בתורה כ"כ פעמים. והיראה היא עיקר כל המצות והעבודות כמ"ש ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. ואח"כ ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולדבקה בו וגו'. והקב"ה אינו מבקש רק היראה. ומחילה בא לידי כולם. כי היראה מביאה לידי ההליכה בדרכי ה' ולאהבה ולדביקות ולכל המצות. וכמ"ש הן יראת ה' היא חכמה. כי יראת ה' תחלה היא עיקר הקיום של חכמת התורה וכמ"ש חז"ל (שבת ל"א ע"א) אר"ל מ"ד והיה אמונת עתיך וגו' אמונה זה סדר זרעים כו'. חבית של נמא והכניסו לו כל הש"ס. ומסיים ואפ"ה יראת ה' היא אוצרו. דימה הכתוב את התורה לתבואה. והיראה לאוצר המחזיק בו המון תבואות ומשתמרים בתוכו. שיראת ה' היא האוצר לחכמת התורה שע"י זה תתקיים אצל האדם. ואם לא הכין לו האדם תחלה אוצר היראה. הרי רב תבואות התורה כמונח ע"פ השדה למרמס לרגל השור והחמור ח"ו. שאינה מתקיימת אצלו כלל. וזאת האמת שזו היא הדרך האמיתי אשר בזה נתר ה' שבכל פה שיכין האדם עצמו ללמוד. ראוי לו להתיישב קודם שיתחיל שב"פ זמן מועט ביראת ה' טהורה בטהרת הלב להתודות על חטאיו מ"ומקא דלבא. כדי שתהא תורתו קודש וטהורה. ויכוין להתדבק בלימודו בו בתורה בו בהקב"ה. היינו להתדבק בכל כחותיו לדבר ה' זו הלכה. ובזה הוא דבוק בו ית' ממש כביכול. כי הוא ית' ורצונו חד כמ"ש בזוהר. וכל דין והלכה מהתורה הקדושה הוא רצונו ית'. שכך גזרה רצונו שיהא כך הדין כשר או פסול טמא וטהור אסור ומותר חייב וזכאי. וגם אם הוא עוסק בדברי אגדה שאין נפקותא לשום דין ג"כ הוא דבוק בדבורו של הקב"ה. כי התורה כולה בכללה ופרטיה ודקדוקיה ואפילו מה שתלמיד קטן שואל מרבו בכל יצא מפיו ית' למשה בסיני. כמ"ש חז"ל בסוף פ"ב דמגילה. ובפ"ק דברכות דף ה'. ובקהלת רבה. ובירושלמי פ"ב דפאה. ובויקרא רבה פ' כ"ב. ובנב"ר פ' מ"ג. ולא עוד אלא כי גם בהותו העת שהאדם עוסק בתורה למטה. כל תיבה שמוציא מפיו הן הן הדברים יוצאים כביכול גם מפיו ית' באותה העת ממש. כדאיתא בזוה"ק דתישין גבי מלכא קדישא ותורה עליו פילגשו ע"ש. וגם צריך קודם למודו לקבל על עצמו לעשות ולקיים ככל הכתוב בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ. וכהשמר לאל יתברך לאבוקי במצוה אליבא

דהלכתא לעיין לאמיתה של תורה (ספר נפש החיים שער ד'):

פרק ט בו יבואר שאף שעיקר עסק התורה לא תלוי דוקא בדביקות. מ"מ עשיית המצות ודאי צריכה להיות למצוה מן המובחר בדביקות ומחשבה טהורה שבטהורות כפי שכלו והשגתו:

עשה דברים לשם פעלן ודבר בהם לשמן (נדרים דף ס"ב ע"א). ופירש הרא"ש ז"ל עשה דברים לשם פעלן לשם של הקב"ה שפעל הכל למענהו. ודבר בהן לשמן של דבורך ומשאך בד"ת יהי' לשם התורה כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול ולא לקנטר ולהתגאות עכ"ל. ודקדק לכאורה שינוי לשון דר"א בר"צ שבמעשיה אמר לשם פעלן ובדיבור אמר לשמן. לכן בענין המעשים פירש לשמו של הקב"ה שפעל הכל למענהו. ובענין הלימוד פי' לשם התורה כגון לידע ולהבין וכו'. ובזהנו ז"ל מבוארת אף שבענין הלימוד תורה לשמה אין פירושו דביקות. אלא פירוש לשמה לשם התורה כגון לידע ולהבין כו'. מ"מ עשיית המצוה ודאי שצריכה להיות למצוה מן המובחר בדביקות ומחשבה טהורה שבטהורות כפי שכלו והשגתו. כדי שיתקן עי"ז לגרום תקוני העולמות וכחות והסדרים העליונים זה לשון פעלן כי כל פעל ה' למענהו ואח"ל לקילוסו. ואם כי ודאי ג"כ במצות העיקר בהם לעיכובא היא המעשה בפו"ל. והכוונה הרגיה ועוהר המחשבה אינה מעכבת כלל. עכ"ז מצורף קדושת ועוהר מחשבתו לעיקר המעשה כנ"ל לשפר ולפ"נ ל תיקונים יותר גדולים בהם למעלה מכחם שהיה המצוה נעשית בלא דביקה וקדושת המחשבה (ספר נפש החיים שער ד' פרק ג'):

פרק י בו יבואר מעלת המצוה ושצריך האדם לכוין בעשית המצוה לעשות עצמו מרכבה לשכינה:

דע כי כל המצוה הם בנויות גוף ונשמה. כי כל נברא אלהים יתברך הם בנויות גוף ונשמה ואפילו בשלשלת הבריאה כידוע. וכן התורה כלה הפשטות שבה היא בנויות הגוף. והפנימיות והבוהניות שבה מרזי אלהים יתב' הוא בחינת הנשמה. וכן במצות מ"ש. כי עשיית המצוה גופה כמו הנחת תפלין וציצית וסוכה ואתרוג ובדומה הם רק גוף המצוה. אבל העיקר בהם הוא הנשמה שבהם. והוא המחשבה הטובה מה שהאדם מתקן דעתיו וכל גופו אל המצוה כו'. כמו בתפלין העיקר בהם כמו שאנו אומרים בלשם יחוד וכו' שהוא נגד הלב לשעבד בזה תאות ומחשבות לבנו לעבודתו ית"ש. ושל הראש נגד המוח שהנשמה שבמוחי עם שאר חושי וכחי כולם יהיו משועבדים לעבודתו ית"ש. כי זה הוא העיקר בכל המצות לעשות עצמו מרכבה לשכינה על ידיהם לראות לישר לבנו ומחותיו ותאוות לנו לשם ה'. כי כל הכוונה בהם לקרב אותנו לעבודתו. ומשה"ב אחז"ל (סנהדרין דף ק"ו) הקב"ה ליבא בעי דכתיב וה' יראה ללבב. כי אין הקב"ה רוצה ודורש רק את הלב מה שמתקרב ע"י המצוה הזו לאהבתו ויראתו והכנעת תאותו לנו לדבר שתין ממש יתברך. כי לא ניתנו המצות רק לצרף ולחבר על ידיהם לבנו אל ה' לאהבה אותו וליראה ממנו ולהתוון בדביקתו. וגם לגדרם ולכנוס מכל סיג שלא ישלוט עליהם קטורת. אם להתקבל ח"ו נהלום והמהה לדבר אחר שאינו נוגע אליו. ממון ואשה ובנים. תזן מן המשכרת לעיניהו. (ספר נת"ח):

פרק יא בו יבואר שכל השפעתו מן עולם העליון אינו כי אם על ידי האתערותא דלתתא במחשבה ודבור ומעשה. לכן לא יעשה האדם המצוה כמצות אנשים מלומדה ח"ו:

הנה ידוע שכל השפעות מן עולם העליון אינו כי אם ע"י האתערותא דלתתא. לפי ערך האתערותא שעושה ממטה בעשיית המצות במחשבה ודיבור ומעשה באהבה ויראה ושמחה. כי אם האדם עושה המצות כמצות אנשים מלומדה כגולם שאינו נותן לב כלל למה הוא עושה ומה הוא עושה. ולך מתמה שאתה מושל גם רק מנשוריו והוא גם רוצה מאביו כן וממודעיו והולך ועושה ממעשיהם

ממשיכה בלא גג. ומתבריח קצורים את השדים כחבליו ותכקו מגבלי חבליו שאין בהם ממש. הנה הסמים בו ונשארים אלה כליך חיות והוא כמשל אשת כל חי שתה. והשארים לנסים מארץ ולא פרחה לעילא. כי כל מלים דלא אתעביד ברחילו ורחימו דמלאכי' לא פרחה לעילא. כמ"ש בתקוני זוהר ס"י. והנה כשאדם מדליק בלבו אש של מלים לאור כמה וכמה זכה הוא בזכות שאין לו קץ לעשות אותו ממצות ה' אלהיו. כלא כמה וכמה אלפי אלפים רבוא רבבות שלמות ובשרו כוחם שרפים ומלאכים וחיות הקודש מיראים ומפחדים ותמהים אולי יגיע להם איום עליונה ממלך עולמים ב"ה וב"ש. והקב"ה שוב את כל אלה לבד שהוא חתן מאותם כהבנים מהארץ וכל לגאלים כבדי לקרב את הארץ ויזכרים אליו להמתיק מגו ברכותיו ולהשביע להם מטיבו ואין זה בשמים ממעל. ואם יציר האדם נכפשו אלוך מה! ב"ה וב"ש סבכבד והסרה עומד עליו ורואה במעשיו ומצוה לאמר בני עשה לי דבר זה שאשמע מזה ואקבל מזה רוח. כלא כאריה ישאג ולכפיר יתן קולו שלא נסל אדם כלל לעמד אלך ואעשה כאשר צוה ה' אלהי במסירות גופי ונפשי ורוחי ונשמתי ולא יפרכני גשם ושלג מן השמים ולא ישמע לקול שרים ושרים ולא ימנעו דבר מה שבנים או נתן מלאה ובנים וממון. ולא יתרים כלל אם הוא בגוף לתת אהבה והתמדה והשתוקקות הפריצה והתקיצה למצות ה' אלהיו לעשות לו נ"ר. ומכרים כאשר יהגר כמה שלמות טוה מעלותיו כמה יחודים וצרופים ותקוני השכינה והתיחדות מאורות אלהים יתברך נשמ"ס כם בספירות הקדושים והיחודים ע"י מצותו בעינוים באהבה. זה ודאי שבעל הבבה אין קץ ממש לאהבת ה' אלהיו. וממילא ישאל עליו יראה ופחד כשמסתכל במעשה הגדול והסר שהוא עושה עתה אנשי השמים. וכמה שלמות לאין קץ עומדים ומלאכים ותכליתה עיניהם לראות מעשה כמשה הזו שהוא עושה. והוא שומר בין עולם ומיוחדם ומקשרם לנור עולמים ב"ה אורות אורות עליונים והשפעות וברכות להם. והוי חיל ורעדה יאחזו ונבהלים וכבה שהוא עושה לפעמים כזה. ולזה כאשר הוא מדליק בלבו חוות ואור לאהבה את ה' בעשיית מצותו וליראה ממנו הן הקב"ה מדליק לפניו אורות עליונים מוחין עליון להשפיע על האדם הזה להוסיף לו אורות על אורות ומוחין על מוחין עד אין קץ. ועל כן כתב האר"י ז"ל (בכוונת הק"ש) שאות ואהבת גימטרי' ב"פ אור. כי אתי קיום האדם מ"ע של ק"ש שהוא ענין מסירת נפשו לה' אל אחת באהבה ותמדה ותשוקה נפלאה. להמשיך נמוחו בחיים ב"ה והוא חושק ורוצה מאד בכלות נפשו לאלהים לקרבן ולצאת מגוף כמטר בשמים ולהדבק במקור החיים במאורות אלהינו יתברך. הן שבמ"כ אהבה חי וכו' ולשון כאור הזה והוי הקב"ה מעורר מגן כאור העליון כאשר יוכל האדם הזה לשאת בנפשו. ואם האורות כלנו שהוא כאור הגדול שהאדם למעלה והאור היורד מאלהינו יתברך למטה מיחודים כיחוד נשר ואמני ונעשין אחד שהוא מסבר אהבה כמדה. כי כל בחינת אהבה חוזה על התקשרות שני דברים מינוק לעמוי לאחד משמן אהבה. ועל כן שני האורות נעשים כמלוה אחת ואהבת עולה שני פעמים אור להורות ע"ז ששני האורות מיוחדים בבחינת האהבה האמתית (בעמ"ח):

פרק יב בו יבואר איך שהתפלה היא מצות עשה מן התורה וגודל מעלות התפלה הדך כלל:

מצות עשה מן התורה לעבוד את ה' בתפלה שנאמר ועבדתם את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. ואמרו חז"ל בס"פ תענית ובספרי ובירושלמי דברכות פרק תפלת השחר איזה עבודה שבלב הוי אומר זו תפלה. ואמרו בפרק הספלה שהתפלה היא עבודה שנאמר בדניאל אלהך די אנת פלח ליה בתדירא. ונקראת עבודה סתמא. ואמרו בגמרא (ברכות דף ל"ב) א"ר א' גדולה תפלה יותר ממע"ט שאין לך גדול במע"ט יותר ממשה רבינו ואעפ"כ לא נענה אלא בתפלה דכתיב וכו'. וא"ר א' גדולה תפלה יותר מכל הקרבנות שנאמר וכו' (רבה סדר שמיני). עד פלים סקן כמשה בתפלה שהתפלל ויאמר גדול עוני מנשוא כיד התפלה הוא סגורה שאמר וישב פלך עד ומתחלה עם וכד עג"ר פליו. וכן פליו נתקיים שאמר לו ישעיה לו לביתך כי מת אתה ולא תחיה.

וכיון שמתפלל לפני המקום אמר לו ישעיה כה אמר ה' וגו' שמעתי את תפלתך. וז"ל הזוהר פרשת ויחי דף ר"ג ע"א השתא דקודשא לא אתעביד לצלותא דצ"ל אתער שלימו לעילא ותתא ובצלותא דבעי קב"ה מתברכין עלאין ותתאין. וע"ד בצלותא דישראל מתברכין עלמין עלאין ותתאין. ומאן דלא מברך ליה לא יתברך. סס"ד כי מכבדי אכבד וגו'. ובפרשת ויקהל דף ר' ע"א צלותא דצ"ל דחיל למארי' ואתקין תקונא דלעילא כמה דאוקימנא בקרבנא בשירין ותושבחן דקאמרין מלאכין עלאין לעילא וכבדא אורה דתשבחן דקאמרין להאי הוי קיימא ס'. ובעי בר נש לאחזא לגיס ורעותיה ולסוגה בכל אלי תקונין ותחרין דצלותא עמ"ם ורשמים כחדא כו'. ואי ב"נ יכוין לגיס ורשמים לכל דא ס' כדין קב"ה קרי ליה שלום לפתח כו'. וכד אסתלק סכוח כ"נ מסאי כלמא נשמתיה סלקא ובקעי בכל אינון רקיעין ולית מאן דימחי בידה. וקב"ה קרי לה ואמר יבא שלום. ושכינתא אמרם יכתו על משכבותם. ויפתחון לה תריסר סוכי דאפרסמונא דכית כו'. ובויקרא רבה ס"י פי' כ' למד כח התפלה מאהבן שנתפלל בגוד עליו כיצור כנים ורק שהתפלל משה עליו נמנע ממות תלי בגויים ונשתיירו שנים. ותהגותמה ס"פ מקן אי' אמר הקב"ה כשם שאני וקף לזורח נשמ"ס ומלים וגדל מתים ולסחות כבריות כך משה זוקף לשכלל לפני ולבק אותי מעין מעשי. ולא שלאמר אני נרוח מה אני מתפלל וכו' מהו וכל מלאני כח. אר"י שכך כיו פושים שלדיקים מלאכי כח כגבורים ש'. כלומר ע"י התפלה מוסיפים כח בגבורה של מעלה לסור רחמים ולהדליק כח מדרגת הדינים. ובזוהר סדר בשלח אי' בדף נ"ח ע"א הגאלה בגדולה עלאה היא על שאר חגרי חשב מלות שאין והוא קדים בתר כרנגלה דמארי' וקבר ליה כתרין מכתורין דצלותא דישראל. ובעמא דמשי כולי כתר לרישא דמלכא קדישא הוא מקבל צלותהון דישראל. וכלהו מילין ואכלושין מתעטרין ונכמין ולמרין ברוך יקרא כו'. ועוד שיש עוד הרבה מאמרים מ...רה יתהרבים ועיקר העוב ולהבנת הקיצור לא' בעתקת ס כולם:

פרק יג בו יבואר גודל מעלות התפלה שתקנו וסדרו לנו אנשי כנסת הגדולה בזמן בית שני:

כבר כתבתי בפרק הקודם שהתפלה היא מצות עשה מן התורה. ומימות משה רבינו ועד זמן שחרב בית קדשנו והגלינו ונגלו ישראל. היה כל אחד מתפלל בכוונה גמורה כפי שהיה לו סדר התפלה לעצמו. ושלא לרנן לפני אדון כל. אך כאשר גלו ישראל בין העמ"ס ונולדו להם בנים בארצותיהם. והנה הבנים אשר קמו אחריהם היתה שפתם משובשת ומעורבת מלשונות מוסבים משפות אדומיות לידוניות אחרות כמו שנאמר ובניהם חצי מדבר אשדודית וגו'. ולא היה יכול אחד מהם להתפלל ולדבר כל צרכו בלשון עברית כי אם בשבוש ובמעורבות לשון הגויים. וכאשר ראו אנשי כנסת הגדולה זאת הרעה כחולם. אמרו לנו והלכנו לאחר לאלהינו ובכלמה שריס שעהיו לגמת וכל קבל עוזם ולשון התפלה המקבלה עבודה הכסה בחרת ינוקן קדר זהב ודורים וישרה כדי שתהיה על הלשון קלה ונפש שאורה עד שבניה כלם יחד מתפללים בשפה אחת ובלשון אחד. ונתקבצו כלם ותקנו לנו סדר התפלה כמו שהיא כיום בידינו (רמב"ם). והמשכיל יבין מדעתו שלא לחנם סדרו לתיקון התיבה ... ותפלה קצרה כזו שלם ועבר ... ונביאים ונכם כמה ... אלא שבהם הסיעו ברוח קדשם ובכח עוזתם סגולות ... ונבחר לנו שאולן בכל סדרי ורגלים וסדרי ההבכנה. לזאת יסדו ותקנו מטבע ברכות והתפלות. ואלו סגולות חזקה. וכאשר ראו והבינו אותו הדך יסדון ארה של כל מיבה פרט מה ממה לאשר היא נערכת אליו לתיקון רבוי שלמות וכחות עליונים ואחד בזדכבה. וכמ"מ הרמב"ם ז"ל בעמודה ערך גווג. וכן ענין מאמרם ז"ל שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. ובתנחומא פ' תולדות אמרו ולמה נעקרו האמהות. אמר ר"ל שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתן. ובזוהר תולדות דף קל"ז ע"א אי' ת"ח ברין בגין לאשתעשע קב"ה עם אבהתא ולא אתעתרו עד דבעו צלותיה. בגין דקב"ה אתרעי בצלותהון דצדיקיא כו'. מ"ט בגין דצלותהון דצדיקיא רעוא קדישא לכל איתן דאיהו מ...ר צלותהון דצדיקיא. והבלו שרת (משלי ט"ו) ותפלת ישרים רצונו. ... ולא כמין התפלה

ובגיים

דהיינו הפיוחדים גרועה של עולם (ברכות דף ו' ע"ב), היינו שהגר"ס באמת כמה תיבות שהאנשים עוסקים בהם עשרות. ובזוהר ויקהל ד"ף אמר לצלותא דבר גם איהו עולמא) וגופא. איכו קימה כרזין עלאין ובני נשא לא ידעין. ההא צלותא דבר גם בקצתא תיירין. ביקטת דקיסין. פותחת פתחין. וסלקא לעילא. ועיין בע"ב שם ובדף ר"ב ע"א ורים ע"ב. שהלוח נפלאות ענין עליית כל מלה ומלה דצלותא. ובריש פ' ואתחנן דף ר"ס ריש ע"ב ובשמתא דצלותא קימה כל איתן מלין דאסיק ב"ג משום ה בבפיה צלותא כלהו סלקין לעילא ובקעין רקיעין עד דמטו כו' ומהמפטרי כו'. כי כל תיבה ותיבה מהתפלה הם של אותם כרסם.היא העולה למעלה מעלה ע"י מאלי קלין וגדפין דנסלין לה. לפעול פעולתה כברכה בעליון המיוחד לה. והוא נעשה כזה כביכול שותפו של יוצר בראשית. ובונה ולנטוע כמה וכמה עולמות. כמ"ש בהקונים התקון י"ח דף ל"ב ע"ב וכד ב"נ אסיק כלים והטורים בצלותיה כמה שסין פתחין גדפייהו וצפייהו לקבלא לון. הה"ד כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים כו' ונטיל קב"ה איתן מלין ובני בהון עלמין דאתמר בהון כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו'. ורוח דמלה ואהים דברי בפיך וגו' לנטוע שמים וגו' ולאמר לציון עמי אתה אל תיקרי עמי אלא עמי בשותפותי. וז"ל התקונים תיקון ס"ס ד' ק"ו ע"א כלי ציבו דאוקמוהו מארי מתני' דב"נ דאשתדל בצלותא דמלייה דכל ברין דצלותא כביעתא דיליה כמה דאוקמוהו כל העולה לא נברא אלא לצוות לזה. ואפי' כרסיא ואופנים לא אתבר' לו אלא לשימתיה. וכד ב"נ אסיק כלים ודנורים בצלותא כמה שסין אתתין גדפייהו ופומייהו לקבלא לון הה"ד כי עוף השמים וגו' ונטיל קב"ה אלין מלין ובני בהון עלמין דאתמר בהון כו'. ובתקון ע"ד דף קל"ב ע"א ז"ל וכמה דעבין ליה בכמה ניגונין דשירה ותשבחות ותהלות הכא כד סליק לעילא טולנו חיון דמרכבה ומתברין דמלאכין קדישין דחיות ואופנים וכרסיא כלהון גדפייהו בההוא ונגונא לקבלא ליה כח ככי מגרא דצלותא ותיקונין דיליה פ' וכל מלך דהנהיך לקב"ה ומקדש ליה בצלותא כגאלי עלמא קב"ה מברך ליה בבפות עלמא ומקדש ליה כו'.סוף סוף בכל מה דאשתדל ב"נ בפקודי קב"ה בגיליה ובגין בריכתיה כגי אשתדל קב"ה בגין ב"נ ולה זתיב בהבה עלמא. זכאה תולקיה מלך דישתדל למעבד רעותיה דליה סיפא דיכול למימר מגרא דיליה בכה"א עלמא דאיפו נדרי דרין. ב"נ עביד לקב"ס רעותיה דאיפו לסוס בעתא בכלי עלמא ובני ליה בגינא כי' קב"ה נמי ליה לב"נ בעלמא לדרי דרין עכ"ל (ספר נפש החיים שער ב'):

פרק יד בו יבואר שצריך האדם לפנות לבו משרדת המחשבות בעת התפלה
לשרש מלבו תענוגי העולם והנאותיו בכל וכל ואך להסתכל כלפי מעלה ברוממות הבורא ית"ש. ויכוין להוסיף תת כח בהשלמות הקדושים בכל תיבה ותיבה שמוציא מפיו. וזו היא כוונה פשטית:

הנה כמו שכתבנו בפרק י"ב שחז"ל דרשו קרא דכתיב ולאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם שעבודה שבלב זו תפלה. והנה האהבה באמת שצריכה להיות בכל לב ובאה בשט. כי היא ממצות התלויות בלב. וכן ענין האהבה בכל נפש באמת. היינו אף גם למסור נפשו עליו ית"ש משום נפלאה האהבה לו ית'. למה נכרכה זו מידות הוא בתורה. בגם בעבודה היא בתפלה צריכה להיות בכל לב ובכל נפש. והנה מ"ש בכל לבבכם על ענין התפלה. הוא פשט ומבואר כוונת הכתוב לשני ענינים. כאחד היינו לפנות לבו מטרדת המחשבות ולהמריו אל הבטוח הגלומה להיות התפלה בלבב שלם ומעומקא דלבא. וכדאי' בזוהר בבלק דף ר"ג ע"ב כל מלין דמצלי צלותא קמי מלכא קדישא בעי למבעי בעותי' ולצלאה מעומקא דלבא בגין דישתכח לביה שלים בקב"ה ויכוין לבא ורעותא. והשני היינו גם לשבר מלבו תענוגי התפלה המעני העולם והנאותיו מכל וכל. ואך להסתכל כלפי מעלה ברוממות הבורא ית' כמו שאמרו (יבמות דף ק"ה ע"ב) המתפלל צריך שיתן לבו למעלה עד שיבא כל כח לבו בעיניו בתפלה *). ונפרש לפי מה שבהגה"ר בפרק י"ב ובפרק י"ג גודל מעלת התפלה בודאי רלוי מאד להאדם שיבר לשוב על כוונתו ושוכר מחשבתו בתפלתו רק להוסיף תת כח בהשלמות הקדושים ולשבר נקשו מקול העליון קל גדול שידוע בזוהר. ולמבבא מיגב ברכאן ובהילו לבלות ולהעביר רוח הטומאה מן העולם ויתוקן עולם במלכות ית"ש **). ולא יכוין האדם בתפלתו על עניניו וצרכי עצמו כלל. אף שלפי פשוטו נראה טובת התפלה כל בקשה (הון יתפלה ר"ב) חוס בכוש מהדר על עניני צרכי עצמו. ודאי גרור לכל מכין שלא ביוזם לאנשי כנסת הגדולה על הגדולה משבושו פירוש במלת לכד כמ"ש לעיל. והגלוה בנגד התמידים תקנום שהיו עולות כליל לאשיב כולם לגבוה סלקא ולא היה בכם הלק הדיוט כלל ***). והנה שימשם פ"ו. הוא כמו שאמר השג"ד לכב"י כאשרה כי שגרלה הם' מגיד מיבריס ז"ל ליזהר מלחשב בשעת התפלה בשום מחשבה אפטו על תורה ומצות. כי אם בתיבות התפלה עצמה. רק הדבריו שלא אמר לטון בכוונת התיבות. כי באמת נשומן שימיות סוגת התפלה אין אתנו יודע עד מה. כי גם שנתגלה לנו קצת כוונת התפלה מבוזותינו הראשונים ז"ל קדישי עליון. ועד אתנן ברב שקדוש איש אלהים טרח כאר"י ז"ל. אבר הפליא הגדיל לעשות בוחם שלא ס. איום במרך אף כטסה מן היס כלל. עד פיתוחים שומם טוונת אנשי כנסת הגדולה מהגיפי בתפלה. שהיו ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים. וכל מבין יבין דלא ייחי איום על ענאת שיוכל להק הקן תפלה וטרח כזה. לכלול ולגנוז בתפלה תפלה קטנה והזורה נוסחה אחד. התקונים של כל השלמות עליונים והתחתונים וסדרי פרקי המרכבה. ובכלל פסקי מהמהללים יוגרס תקונים חדשים בסדור השלמות והנהגות. והמבבות שתחן הדשים להגריב. בתפם שיקנום עד ביאת הגואל ב"ב לא כיהה ולא תהיה שום תפלה בפרטים דומה לחבירתה שקודם לה והחבירה כלל. דלוגין דלניב בלגרא לא לגיב גרתבא. הלגיב נרמבא כו' כמ"ש התקונים הקן כ"נ. ועל בכל יום לחבירו שלפניו ולאחריו. והוא גלוי אפבר אם לא ע"י בגוזאה הבלוהנב ורוח קדשו ית' אבר הופיע עליהם בשעת שאמם בפה תקן טבת משבע התפלה והברכות שב כוא ית' נם כם אלו התיבות בסלות ובסאות נהוגם כל תקונים. ולאו מי הוא אשר עמד בסוד ה' על עומק כוונתו ית'. איזה דרך ישכון לורה של כל תיבה פרטית מהם. אלא העיקר בעבודת התפלה בשעת שהאדם מוליא

---

*) הגה"ה אמנם כל עיקר ענין הפסרת הלב היא רק למטה ולא למעלה גם לענין התפלה אף שבקריאת עבודה שבלב. שהעיקר בכל המצות הוא המעשה:

**) הגה"ה וכמ"ש בכל מקום נזכר דצלותא בלחש לא מבבא ברכתא מעומקא דלבא. והוא בקול גדול. וח"ש הקול קול יעקב בקול תפלה שהאדם מתעורר לשומעו בקול עליון:

***) הגה"ה ואף דהלכתא כמילתא לה בש"ס. שהיחיד רשאי לחדש דבר בתפלתו על צרכי עצמו וצערו. בכל ברכה לפי מעינה. גם בזה צריך שלא תהא תפלתו כוונתו על צערו. ולא זו בלבד שצריך שיכוון נכוחם לישראל בכללם. כי כאלמם ישלא אין שייך. ונקם להטתן כלל לפני ית"ש. להסיר מעליו צערו ויסוריו. שלא כמו רקיב ופסח דהוי לכבר עשתיו. כמאמרם ז"ל (ברכות דף כ"ב ע"א) אין יהודין בלא שנ. ואם לא תיסרו. שכב בשעלת כמה שנכבר. אמנם הכלים הכוונה צריכה שהשים רק לורך גבוה. כי נמקום שיש חלול שם יתברך כגון צרת כלל ישראל. כאמור פס ה' אלם וכמה שרים ומגורים. מתיירים לנקם ולבסן שיא לפני ית"ש על חלול שם ית'. ואף לתקן שם יתברך. וגם היחיד על צערו אף אם אין חלול השם כנ"ל. יש מקום ג"כ לנקב לפני ית' על גודל הצער של מעלה כשהאדם שרוי בצער למטה. כמאמרם ז"ל מתשנה פ"ו דסנהדרין אר"מ בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי. ואם כענין תפלה היחיד על צערו. צריך שתהא כוונתו רק לצרך גבוה לבד. כ"ש מטבע ברכות התפלה שקבועה וסדורה מאנשי כנה"ג בגדולים והקדושים. ודאי רלוי שלא לכוין בהם כלל לצרך עצמו כגרתא מששם. אלא לצרך גבוה לבד. להמשיך ברכה רבה וקדושה לעשותם כלה בהתמרותם ית"ש אליהם.

שאלה מאת כל מינים מהתפלה. ילייד לו לא במחשבתו לומר הזיכה בלשון שיש בשרתה *) ולשון להוסיף על יהי כח בקשתה כיוסף פרי למעלה לשרשה קדושתם ואדרם כמ"ש לעיל. ולכן נקראת התפלה דברים שעומדים ברומו של עולם. שכל תיבה בכוונתה ומה היא כעולה למעלה למעלה כל אחת למקורה ושרשה לפעול פעולות העליונים מעלות. והיא עולה נפלאה ברוקם ומלובש למרגליות עלמה כזה לגעל ולהסיר מעלין בזה כל מחשבות הפסולים המורדות ומשנות מסרת במחשבה והכוונה. וכל אשר יוסיף סלגע בזה. יתוסף סדרה ומעלה בתפלה. והיא כוונה פשוטה (ספר נפש החיים שער ב'):

פרק טו בו יבואר עבודת התפלה השלימה שתהיה עם הנפש:

עבודת התפלה ע"פ הכוונה הפשטית כבר מבוארת לעיל. אמנם עבודת התפלה בשלימות צריכה שתהיה עם הנפש. וכדכתיב ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם ואחז"ל איזו התפלה. כמו שכתבתי לעיל ס' י"ג. וכאשר יתמיד האדם התפלה באלו המדרגה שיתפלל. אז"כ יתוסף לו סדרה על סדרתו. כי מלים בכמה מקומות במקרא ובדברי חז"ל שהתפלה נקראת נפש. והענין שעבודת התפלה היא במקום עבודת הקרבן. וכמו שהקרבן היה להעלות נפש הבהמה למעלה. ולכן עיקר הכפרה היה תלוי בזריקת הדם שהוא הנפש. וכן הקטרת האימורים עיקרם היה לכוונת העלאת הנפש. כן עיקר ענין התפלה הוא להעלות ולמסור ולדבק נפשו למעלה. כי כח הדבור של האדם נקרא נפש כמ"ש ויהי האדם לנפש חיה ות"א לרוח ממללא. וכן נראה לעין שבכל דבור שהאדם מוציא מפיו. יוצא מפיו רוח והבל הלב. והדבור הוא עיקר נפש האדם שזה יתרון באדם מן הבהמה. א"כ כל תיבה שיוצאת מפי האדם הוא כח וחלק נפשו. לזאת בעת עמדו להתפלל לפני קונו ית"ש יפשיט גופו מעל נפשו. כיון שיסיר כל רצוני הבלים העולם מכחות הגוף שמתקן ומדבק נפשו. שלא תהיה עבודת תפלתו רק בנפש ובעוצם עלאה דילה. והוא שהאדם כמדו בתפלה צריך לגעל ולהסיר מעליו במחשבתו כל חשוקי הגוף והנאותיו וכל עניניו עד שיזקקם במחשבתו למאס הגוף כאלו אינו נעל גוף כלל. ורק נפשו לבדה היא במדרגת המלאכים. ומכוונת כל תיבה שהיא כח וחלק מנפשו. ידביק בה רעותי' מלה לתקן ולהוסיף בה נפשו ממש לגמרי ולהדביקה בשרש העליון של תיבות התפלה העומדים ברומו של עולם. וכמ"ש בזהר ויקהל דף ר"ג ע"ב כד פנה למהדי' בצלותא הדבק רעותי' כשרה בגלותה ליהוא אינון דקיעין דהאן דשלמה דקודשא לאעטרה לון בשמא דהוא סתימא. ותמן ולגללא ליהוא אינון דקיעין עלאין סימאין למשוי כלהו חד כו'. ובשוד דסתמי' ובסיפוריה מרתען. לבי' יתין רעותי' דסלק לעילא לעילא ליהוא כלא ברזא דרזין דהמן מקייעו בכל רעותין ומחשבתין ברזא דקיימא בא"ס. וזה יתקשר כלהו בחד מסולק מהו הגולם. והוא מוכן עליו למעלה. עד שגם אחר התפלה יקשה לו שלא לגעות ולחשבתו לענייני זה העולם. ויראה בעיניו כאלו נופל ונעשה וירד מלגרא רמא לבירא עמיקתא. וכענין חסידים הראשונים שהיו שוהים שעה אחת גם אחר התפלה. והוא ענין מאמרם ז"ל המתפלל צריך שיתן לו למעלה. וכל כך הרבה והתמכם להכנס ישתבח בכח נפשו. עד שיהא חושק ומפליא בלמה שמתגעגע עליה אותו הדבור הקדוש של אותה תיבה מעסת התפלה תצא נפשו יוצאת מהגוף לגמרי והתפלה להתדבק כביכול בו יתברך. וז"ש ולעבדו וגו' ובכל נפשכם. וכן מ"ש חנה ואשפוך את נפשי לפני ה'. והוא מבואר. והנה כל כנ"ל בענין התפלה. שעיקרה שסירה הנפש לדבקה בו יתברך בכל תיבה. היינו שסירת כלל הנפש לו יתברך אלא כוונה והכוונה בבחינת הפרטים הבלולים בנפש. אמנם יש מדרגה יותר גבוהה מזה. ועוד מדרגה יותר גבוהה מזה. כאשר יבאר בזה ספר נפש החיים בשער ב' ע"ש:

פרק טז בו יבואר היתרון על מה שהקשו המפרשים על ענין התפלה לאלהים יתברך. הלא אין מעצור לפניו ית' מהשפיע ברכתו וטובתו מבלעדי שאלתנו עליהם:

נחקרה זה כבר בשאלה מרגיש חקרי לב' על ענין התפלה לאלהים יתברך. אם בתחלתה אלום הוא. כי ה' הוא המשגיח והמחיה את כולם. הלא אין מעצור לפניו יתברך מהשפיע ברכתו וטובתו מבלעדי שאלתנו עליהם. ואם גם כי לעיני בשר יודמה שהתפלה יהיה רב לו לפעול הטוב לבעלים וגם להשבית ולגעל את אשר גזר עליו. ותכבה ידיו תושיה. וא"כ יהיה הגילה מקוב לומר שיהיה שינוי רצון אלא יתברך (ועל דרך השואל ומבקש ממלך ב"ו אשר עם שאלתו הוא פועל השאלה. לבטל ולשנות רצונו ממה שהיה) והכתוב אמר (מלאכי ג) אני ה' לא שניתי. לך חלקי אמרה נפשי בזה. עם מה שידעתי. כי הבטחת הטובה והישועה שהאלהים ע"ש מעין. והוא בנביא (ישעי' יב) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. כי כמה המעין הנובע. אבל תימה מלאמרים. כל המבקש לרוות צמאונו ילך אל מעין המים. ובהמנעו קלים יהיה חולה מימיו מקרקעיתו. לא יבוא עמו ויצמא דיו. וע"ד זה נ"ל הוא ישועת ה'. כי היא ממש בבחינת המעין. והעומד לעד במלא הקרוב לבוא אל דורשיו חיים ותמיד. וכענין הכתוב (ישעי' נו) כי קרובה ישועתי לבוא. וכמאמר (תהלים פה) אך קרוב ליראיו ישעו. ואין בזה השתנות רצון אלא יתברך ח"ו. גם לא שינוי זמן במדת ישועתו. כי מקום אתה נכון כסא לימין הדורשו והמבקשו. אך שלילות ביאתה נקרא פרטיים הוא אך מסבת הדורש הישועה. כי לבו חסר ממנו לקרב עצמו אליה. ואינו תמים עם ה' בבתוק הייחול והתקוה והאמונה בו יתברך. והוא ממש כאשר יביע אחד במלחמה בלעושה. כל עוד שיתקרב אליה מתקרב גם עליה הגרמים בה. והתרחק עם התרחקותו על שיעור אחר. ולפי הכלים יקדמה. כי התרחקותם זה מן זה היה מעשה שיסבב. אבל האמת כי כל הרחקה העורות והתקרבותם הוא רק ביד האחד. היינו בהתקרב האדם המביט אל המראה יתדמה כאלו מתקרב גם הצורה במראה לעומתו. והביטך נניחך. כן ממש תשועת ה' יתברך עומדת במלא מלמן וקרובה לבוא אל המאמין כאלה העומד על המעיין ומקרב עצמו אליה ברב הייחול והתקוה ומחכה עליה שתבוא. ומה שיקרה לפעמים כי תעמוד מרחוק והתפלה לעת צרה ח"ו. הוא לך מסבת כי הדורש והמבקש הישועה לבו כל עמו במבטח עוז לבהלך על ה' יהבו. ועל כן לפי רוב התרחקותו מהתוחלת והתקוה בלבו ונפשו. כן תתרחק ותבוא אחור עזרתו וישועתו. וכאשר רמז המשורר האלקי במאמר קצר (תהלים לג) יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך. כלומר כפי ערך שלם בטחונו והתוחלת כן יהי חסדך עלינו. והוא הענין בהתפלה אל האלקים יתברך. כי אין עיקרה ויסודה לעשות את שלעז לאדי. רצוי. ולעשות מה שקדם ברצון בתורה ימ"ש ח"ו. אבל בהתפלה הוא נתיבה כל לאמון תוחלתו ותקותו. וכי הוא יתברך משתו ולה' הישועה. אשר על ידי כן יבוא רוח ודעה אותו ערוך את תפלתו אל המשיע. וע"י השתדלותו והתאמצותו ללכת לנכח דרכו להתפלל אליו יתברך.ה' לו בעזרו. ויוציאנו למרחב. והוא הוא שאחז"ל (ברכות לב) הרגשה צריכים חזוק ה'. תפלה מנין שנאמר (תהלים כז) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וגו' ומכן כדבריו (ספר אהל יעקב):

פרק יז בו יבואר תירוץ על מה שהקשה בעל העקידה בשער כ"ח לכה תהיה התפלה דבר מצוה וחובה דמאחר שהתפלה הוא צורך האדם לבקש צרכיו אם לא יבקש מהקב"ה איזו

*) הגה"ה ודמה שהלכה פסוקה בש"ס שהתפלה נאמרת בכל לשון. היינו שלא ידי מצות תפלה כמו שכתבתי לעיל שבכל ממנות ותפלה מצות תפלה שנקראת עבודה שבלב. אבל עיקרן לתפלה הוא חלק הפשטי שבכן. אמנם למעלה מן כמבואר תהיה צריך לגרף גם מוכר המחשבה וכוונה שלימה. ולפי גודל מוכר הכוונה כן יגדל מעשה התפלה. ונפרע עבודה שלב שבתפלה. אם כי מי שמתפלל בכל לשון יצא י"ח. אבל אין ערוך למי שמתפלל בלה"ק באלו הפיוטים דוקא העומדים ברומו של עולם ומדבק כל כחותיו נפשו

הוא דאספיד אנפשיה ומה בצע לו יתברך בדבר התפלה:

הקשה הגאון הקדוש בעל ס״ח עמ״ב ז״ל דתפלה היא מצות עשה מן התורה (כמו שבואר לעיל פרק י״ב) כי למה יהיה התפלה דבר מצוה וחובה. דמאחר שהתפלה הוא צורך האדם לבקש צרכיו לא היה ראוי לקבוע בדבר מצוה וחובה. אלא כל אדם ישאל כן מעצמו להצלתו וטובתו. וכל אינש דלא יבעי מהקב״ה איהו דאפסיד אנפשיה ומה בצע לו יתברך בדבר התפלה. ותירץ הס״ק מטעם הכי התפלה היא מ״ע מן התורה. מטעם שהקב״ה רצונו תמיד להטיב. כי הוא טוב ומטיב לכל. והוא רב חסד המוכן לעשות חסד עם הבריות בשפע מרכב נחמות וכיוצא בו. אך בסיבת רוב הבריות מלאי חטא ופשע. ומדת הדין מקטרגת תמיד למעלה. והקב״ה כל דרכיו משפט. לכן בדבר קשה לפניו יתברך לבטל שורת הדין המתעורר מצד קטרוגי הדינים. אמנם ע״י התפלה הוא בוכה נותן כח לקטע. בעה״ז מתעורר הרחמים מאליו. וקטרוג מדה״ד נמתק ברחמים וחסד. והוא מוסיף כח בגבורה של מעלה ע״י התפלה כד כי נייחא בדבר נכנת ורצון שלה. ולפיכך מצוה להתפלל. ועיין עוד מזה בהלכה ג׳ א״ה בפרק י״ח:

פרק יח בו יבואר הירוץ על שאלת הספ״ת באתר שהשי״ת הוא חוקר לב. מה צורך לאדם לבקש צרכיו בפיו ושפתיו. הלא די כשיכוין לבו אל השמים והוא ישמע:

הקשה הספ״ח מה הוא הבה״ית הוא חוקר לב מה צורך לאדם לבקש צרכיו בפיו ובשפתיו. הלא די כשיכוין לבו אל השמים והוא ישמע. ותירץ הוא ז״ל כי נודע תכלית שלימות האדם של כל בה״ת היא בהיותו חי מדבר. יש לו סגולה נפלאה בטבע בכח דבורו עם צירוף כוונת הלב לעורר רחמים למעלה בכל פי דבורו ולהמשיך עליו שפע מן הכחות העליונים בכח דבורו. ולבטל ממש כח המקטרגים להמתיק ברחמים וחסד. וכתב הגה״ק בהכ״ב מפי מסורה נזכר בכמה דוכתי שדבור התפלה בכוונה רצויה היא בוקע חלוני רקיע לעלות במעלות העולם מעלה מעלה עד מקור רצון עלמ״ה שהוא מקור חסד העליון ורחמים גדולים להמשיך שפע למטה להמתיק בו מדרגות קטרוגי הדינים בהארת שפע אור החסד והרחמים. ומזה מתברכים כל העולמות העליונים המשתלשלים שפע ממקור יש התחתון. וכזה מתקיימים כל העולמות. ומ״מ הכל לפי עת רצון ולפי ערך מדרגת התפלה כפי כוונת המתפלל. אבל מ״מ לעולם שום תפלה הראויה עכ״פ אינה חוזרת ריקם. ואם אינה שבה כולה עושה פעולה. אם לא במקום גזירת שנה מסורה על איזה הס״ד. או שלא זה לשם סבה נעלמת. אבל מן הכלל כל תפלה בכוונה רצויה הוא מעוררה שפע חסד ורחמים בכל העולמות. ולאמר זהיר כבלח נפרצה כמן מסורה דמה״ש מצוה לאדם להתפלל על אותות בכל יום לפי כחים לו. כדי להוסיף כח בגבורה של מעלה לעורר שפע המזון למטה. כי דבור התפלה מעורר השפע חסד ורחמים למעלה כממתיק דין המקטרגים. ועיין מ״ב לעיל:

פרק יט בו יבואר שעיקר תכלית ושלימות האדם להרגיל את לבבו בכח מוחו ושכלו ובעשיית תורה או מצות או תפלה. שיהיה נחקק בלבו אהבת ה׳ יותר מכל הדברים שבעולם. וכל חמדת ותענוגי העוה״ז יהיה כאפס ואין בעיניו נגד אהבת ה׳ אשר יבער בלבו:

דע כי עיקר התכלית והשלימות האדם. להרגיל את לבבו בכח מוחו ושכלו ובעשיית תורה ומצות ותפלה שיהיה נחקק בלבו אהבת ה׳ יותר מכל הדברים שבעולם. וכל דבר אשר יבוא לידו מכל חמדות ותענוגי עוה״ז הכל יהיה כאפס ואין נגד אהבת ה׳ אשר יבער בלבו. ולאמץ לבהרים ידמה לכל אדם אשר ודאי הוא אוהב ה׳ יותר מכל חפציו. אבל מזה אין אם כן הוא רק לראות מה מעשהו כל היום וכל הלילה ובמה יגיעו ועבודתו תמיד. הלא עיקרו הוא לשבר סבותו אותם ועבודת פעלת בביתו או בשווקים וברחובות ולבוא מעיר לעיר ומכפר לכפר. או בדרך רחוקה למולך על שבה או בתוים. ולפעמים יסבול ביס הגדול או במדבר במקום גדודי חיות ולסטים בסכנת עצומה. והכל כדי להרבות הון ולמלא ביתו וביתו מאכלים ומשקים והפטוקים ולקבץ את הם בתכנים טובים ומרגליות ולהלבישם בבגדי רקמה ומשי. ולעטר את ביתו בציורים וכיורים וכדומה מהבלי העולם. הלא יתפלא בנפש בלא ספק שאם בשביל לקיים שם מצוה ממצות ה׳ לשם ה׳ ולא לכבוד עצמו. גם יוכל יסרים אחד בים הגדול לקיים שם מצות כבוד אב ואם לשם ה׳. והכל כי להכנת עצמו ואשתו ובניו וכל תולדותיו קבועים בלבו יותר שלא יחסר ולא יצטרך נפש ושלא ימלאהו לבו מלוי חמדת לבו. ואהבת ה׳ קל בעיניו. אם יקרה לו מצוה בביתו יעשנה מפני שיודע שאם זה צריך לעשות. אבל לא יעשה באדם שאוהב בשלו. בבחינה הסוגיה היא. גדולה על מי הוא שאינו זוכר בכל ימי חייו. על עצמו גם על השבה. הלא ודאי על עצמו. בעל מצות ה׳ יספיק לו נצחים ובלא בשעת מן היום ויוצא ידי חובתו בו ביומם ובלילה בק״ש שחרית וערבית. וכהודע לו מה שאחז״ל (מנחות צט) בלבור ללמדו בפני עם הארץ. הבחינה השלישית כי אפילו בעת עשותו מצות ה׳ בתפלה שחרית וערבית וכה״מ במעט זמן זה הלא גם כן מחשבתו קודר ומהומה בעסקי העולם ותוקף את המצוה בלא יעבב בזה. וימהר לילך ולרוץ מביתכ״נ. וגם כאשר בעסק יתמוד מה יבוא לו תיכף על מחשבתו. דברים הצריכים למחייתו ושאר עסקיו המוטרדים לו. ועבודת ה׳ לא יתקור. אבל מי שיש לו לב משכיל ויראה והגד על דבר ה׳ כי מ״שם התורה והמצות הם העיקר בעיניו. להיותו יודע בטוב שבשביל זה בא אל העולם הזה להתור בכלל תורה ומצות ומעשים טובים. ודעתו לחזור למקום אשר לוקח משם. ושם. כל דבר שנקודשה במעשה ה׳ אל כאן. שם כמה אלפים יקרה מהמדה למאד. ובכיכול מלך מ׳ לנחים נ״ה וב״ש מתפאר ומהלל בהם ועושה ממש מעלה לראשו ומתענג מזה. וכל מצוה ומצוה גורם להשפיע כל מיני נרצות והודות ומאורות בכל העולמות שלמעלה ושלמטה. אין מבטל השפע עד אין קץ כמוכן מאת אלקים ב״ה בעד כל מצוה ומצוה בלא שופטו עין רואה. עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו. וע״כ בהיותו יודע זאת בטוב. כמה כל ימיו ימי היותו התהלים על אדמה אינו נכס כי אם כאורח שנטה ללון במלון ולא בקביעות ודעתו ומחשבתו קשורה ועומדת בה בכיתו להביא לבה אל המינים אשר נטלת בעדם. וכאן בחמדי עוה״ז כם טפלים ומשעלים אליו לנטות רק את המוכרח לו ביותר בלי אפשר לו בלעדיו. כי אלו דבר ריק וקל הוא בעיניו למאד ואינו מחשב לו כל עסקיו ותפליו ומ״מד ו לכלום. להיותו יודע שאין זה ביתו ודירתו. כי שם ביתו למעלה. וכל מגמתו לבוא לביתו להיות לו מלומה בידו שלא יחסר הגילה בפתי נפש. וע״כ בבוקר כשעומד ממטתו אינו עולה על רעיונו ומחשבתו כי אם העיקר לו מה שצריך לעשות בזה העולם. יבוא תורה ותפלה עבודת ה׳ נאמנה. ואחר התפלה ושיעורין דאורייתא מקיים מצות הקיט משמתו עד אחר חצות היום ויותר. מדבר בדבר מה הוא הנצרך לו בהכרח לקיום גופו. ואף שעוסק במלאכה או בסחורה שעה ושתים כפי הצורך לו על היום הזה ללחם וכסות לו ולנפש ביתו ובניו הנטפלים אליו. וגם בם דעתו ומחשבתו לביתו לראות שלא יבא חיה דבר מה שלא נכון בזה להזור למקום. כגון איזה דמאות גניבה. גזילה. שקיעות. חורת דיבור. הוצאת מקת. קינאה. נקימה. נטירה. שנאת חנם. גבהות. גסות הרוח. לשה״ר. רכילות. ליצנות. חניפה. שקר. דברים בטלים. כי בכל אלה לא יוכל ח״ו לראות את פני ה׳ אלהיו. ומכ״ש כיון שהעיקר בעיניו אינו אלא דרך ה׳. כרי גם המלי עוה״ז כאפסים בעולם. ממלא בכם ממעי הדכים. עבודה ה׳ ועבודת עצמו. בזה נבמוני עם כ״י כמקצרים ונלמדים בכל גופם ומלודם בהבלי עוה״ז עושים הדברים עיקרם לבמם לשם עצמם לתענוג גופם והנאתם. ודרך ה׳ שיש מעשם הוא טפל ובדרך אגב בעיניו. והוא לריק שהעיקר בעיניו אינו אלא עבודה ה׳ שיש נמשבה כבוה. כי הוא העיקר בעיניו רשה. והנאת גופו שיש שם לככל והכי נחשב בעיניו. כי לא הכיס מיומו לעשות הדבר הזה עיקר בעיניו. וכמו למשל כאשר יכנס בית לבנתו. בנה כמה וכמה מצות ה׳ יש בבנין הבית. כמו מצות מזוזה. מעקה. להכניס אורחים אל ביתו. לעבוד שם עבודת ה׳ בתורה ובתפלה כראוי. וגם חמדי עוה״ז יש בבית כמו שישכב בו ובהבלים או להתפרנס ממנו וכדומה. בזה זה הלוים הבמוני אינו שם לבו כלל בעת הבנין אם יש בזה איזה עסק ממצות ה׳. רק לנמצא

בין אגרה לנער שם עם אמו וכו'. ותרומם מסכלי עוה"ז. וכל זה כמבזיל בזה לפיק. וגם שם לא כלל מאזנים סגולת גוף שיש בהם שבנן. כי אלה לא מתגב זה בפיזיו לגלות. ומתחלם כגם כבית מכמסא. אבן שליטת מסם נמם לכנים את הבית כלו לעונדו שבנן לקיים גו מלים מורה מנקם סבנסם הורדים. כי אלה זה עיקר בפיזיו ותכ"ב כזה בעיניו יותר מכל מחמדי עוה"ז. ע"כ מתחלה סדה כיון נהק לקיים מלה מן התורה נמוזה ה'. וכן כעיבה כמם פלדיק כזה לב עיסה כ"כ וכן כדי לקיים בה מצות ה' כמלה ולתקן לפניו ולבו זה סוא ע"ש כל מגשיו. וזה שיסים אוכל מממם לעשל מתב פגיות. כי איש חשב בעיניו עסק בעוה"ז (כמ"ח):

פרק כ בו יבואר איך שצריך האדם לירא את ה' יראת הרוממות ולא יראת העונש. או עבור קבלת שכר. גם יבואר בו איך יכול האדם לבא לידי יראת הרוממות ואהבת אמת:

הנה ידוע אשר כל העבודה שאדם עובד להקב"ה מפני פחד העונש או עבור קבלת שכר בעוה"ז או בעוה"ב בגשם או ברו"ח. אין זה עבודה מאהבה. כי אין זה עבודה להקב"ה כי אם את עצמו שהוא לקבל פרס כמו שאינו עובד מבלי עוה"ז לקנין מאכל לפיהו. או בירא לנפשו מעונש וסבל נמם שבהשגחה עליה. וזה אינו ירא מהגבורה כי אם מעונש אלא תכליתו עבה באהבתו. אך עיקר העבודה לעבוד את ה' בנחתם יראת הרוממות ואהבת אמת. וכל אדם שיש לו לב משכיל ונבון ועדיין לא השיג בבלי עוה"ז והמסכתים יכול לבא לידי מדה זו. וזה בישים אל לבו היטב שזה אשר מלאו כמחזרים על כסתם. מלובש בבגדים כמקנים את לעניים. קרועים ובלויים ועסק לזה לא בזה אינו כפרי ולא רואה אורות מימיו. בה סכל למוד. למלך אחד כיושב על כסא רם ונשא. וכל עבדיו שריו ויועציו עומדים לפניו מימינו ומשמאלו מלובשים בגדי משי ורקמה וכתרים על ראשיהם משובצים בכל אבני יקר סהלומין ומסיקן סגה. והמה מחוכמים בכל מיני חכמה ומדע. מלומדים בכל מיני כתב ולשון. וכל אחד ואחד ...ספר ושמחים אלי יכבדו המלך לשרתו כדבר מה. והנה יבוא איש אכפרי כעני הזה בבגדים קלועי על גבי סלוי לומר אני אכבם את המלך לשום לפניו לחם לאכול ובגד ללבוש וכדומה. ומכ"ש שיאמר אני חפץ להכתיר את המלך בכתר במלוכה שלו. אשר ודאי הוא כחלי זה לראות את כתר המלוכה שלו. ומכ"ש לנגוע בקצה בידיו כבשים המטונפים ומזוהמים. הלא לא ירוצו ראשו בתוא שלא יודע כלל לא סוף זה בעולם. כי תלויה בלא הוא מכבד את המלך. שהמלך יתכבד בכלי אחר כזה. והרבה יותר מזה לאין קץ הוא נפסדת לאלהים יתברך. שגדולתו וחכמתו כביכול והדרת זיו יקרו הוא נלאים ביאור וערך. וכל מלאכי מעלה ושרפי קדש וחיות אש לא השיגו מגדולתו ית"ש אף אחד מקצת. כי אם מעט לפי ערכם ולא יותר. וכל צבא השמים כאים כמום אלפי אלפים ורבוא רבבות מלאכי השרת וחיות הקדש שכולם מהללים ומשבחים מסוף העולם ועד סופו ושלום מגה לכל עבר ועבר. שומדים מימינו ומשמאלו אלפים ומאות ומסקים ויכמה בשרים והאמת נפשם מדי יציע הממ והפמם שהוא יתברך למלך הכבוד. ואמה יבוא אדם שביה מפסה פחות תרם שמרסי אדמה עב הסכל דל נפש עני ואביון סדה ללמם לו. אשר קומה קטן והל חייו היום חיים היום כאן ומחר בקבר סוהם לא ראה אורות מימיו. לומר אני אכבד את המלך מה"מ הקב"ה הגדול והנורא שאין קץ לגדולתו ואין ערך לגדולתו. שלא פ"ז אלו יעמדו ראשו למלך על עבודה זו נמחבנם לבד. ומכ"ש כדיבור פה וק"ו כן כם על קיו המצוה או עיון לכ במאלם ונורא ואמת שכולם הם קיצורי כתרים לגוים שלם ויושב כולם אינם כביכול. ולהכתיר גם את אלהים ית"ש כביכול בכתר הכבוד כמלוגתי ז"ל (חגיגה יג) כמגשיכה שבא שכולן. שמי כנסם מתגריו מכלך חוה מלום שבא ועומד אחרי סמרכבה וקושר כתרים לקונו. וכמבו מסוכי שם ממלאים של צדיקים הוא עושה כתרות וכו'. וכן הוא מפורש (זוהר בשלח דף ל"ח ע"א ע"ש). והמלאכר הכפא ישראל אשר בך אתפאר כלומר ממשמשך שממן שכר ומפרס נלחמי. פזולי כלאשר ישים אדם את כל זאת ללבו מיד יפול עליו יראה ופחד ורעד ורעש. ויבין

וישכיל שאינו ראוי וכדאי בשום אופן לעשות לעשה יתברך ולעמוד למלך הכבוד רב ושליט עיקרה והרבה דכל עלמין וכולה קמיה כלה. ואיש ימסור נפשו ורוחו ונשמתו וגם כל אשר לו בכיה ובמון כעת מה שיעשה תגע אחד בכל ימי חייו רצון המלך יתברך על רצון. גם זה אינו כמשלם על אחת מיני אלף וכו' לביות ראוי לבתש. כי מה הוא ומה ימי חייו וכל אשר לו. הכל והמה אין כמהנה. מלי רחמי ה' וחסדיו אשר מעולם ועד עולם שנתן לנו רשות לעבוד יתברך. וכתר גם מכל כתר אשר בשלמות עליונים. ונתן לנו כתר הכבוד שלו לעבדו ולעמוד ולהכתירו בכתר מלכות אשר לו. ומיד יכמם בשרו ויכמה נפשו ויפלא חידתו ליוך ולהתקרב ולגרת אותו ולעבדו בלבב שלם ולהכתירו בכתר מלוכה ע"י מלות ומע"ט ותפלה בשוחם בהם קשרי כתרים לקונו בכל כ"ס. ובזה ולאכתו ולסער מזה בכל מאמלי כחו עד מוטי קסם אחרונים מדם סמגם. ויקמם כמבשו בחיות אהבם רבם עזם ועל מה אלוו יתברך עד אשר מכלם נכם ותמשר כלם לכנם להלה סביב לעבדו בלבם. ולא יעבכנם בגשם ושלג לא גוף ולא ממון ואשה ובנים. ויעזוב כל אשר לו מ"ית ממון. ואהבה הולא שורשת נכחם כל נחיים סהאות סהיגות והגיד לם טובר ועולם ומלאכיו לשרתו ולנכך נשמו בכל אות נפשו נלמת. וסוף ותכלית כל העבודות הוא האהבה בשלימה הרציה לפני מי שאמר והיה העולם. רק היראה היא קודם והאהבה היא תכלית כל המאמרות והמצוות. ורק לזה נברא העולם להדבק בו באהבה כמ"ש בזה יבוא ד' נח"ס בהשער לשער אהבת ה' ע"ש (כמ"ח):

פרק כא בו יבואר שיראה ואהבה הם תרין ריעין דלא מתפרשין. ועיקר כל התורה והמצות תכלית שלימתן היא האהבה שהיא הדביקות בה'. אכן היראה היא השער לה' שממנה יכול לבא למדת האהבה היא הדביקות בה':

אמר הכתוב ליראה את ה' וגו' לאהבה אותו וגו'. הכוונה שיראה ואהבה הם תרין ריעין דלא מתפרשין. ועיקר כל התורה והמצות תכלית שלימתו היא האהבה שהוא הדביקות בה' באהבה רבה עזה ועצומה יומם ולילה. כי זה היסוד עיקר הבריאה שיתדבקו כל הנבראים בה' אלהיהם אחרי התרחקותם ממנו יתברך. והנה היראה היא השער לה'. כמו מי שבא אל שער המלך נופל עליו פחד ויראה מאת המלך. ועדיין אין לו אהבה. כי עדיין לא ראה פני המלך והדר זיו יקרו ותקף הפלגת וחכמתו הבלתי שיעור. אבל מיד כשמתחיל לנכנס מהשער המלך ולפנים. לחדרי המלך. אשר אין די באר לגלל ולפרש כבוד ויקר זיו הדרת יפיים וחן פרכם. היכל לפנים מן היכל. וחדר לפנים מחדר. כולם מצוירים ומפוארים בכל מיני ציור וציור הראוי לכלי המלך. וכל היכל שיותר פנימי משונה יותר למעלה. ביותר מיני יופיים ויוקרים. מהם בכסף. מהם בזהב. מהם באבנים טובות ומרגליות ובכל מיני אבן יקר. אשר זיו יופיים ורוץ הדרת אורם מאיר ומבהיק ומופיע ומפיק נגה למעלה עד אשר מתמן מסנסי עין הרואה מהביט במראה הגדול הזה. וכל מיני שירות וזמירות בנבלים וקול כלי זמר ישמע בכל היכל ביותר פנימי ביותר שלא. והמה עומדים עבדי המלך משרתיו ויועצי המלך וחכמיו מלובשים בכל מיני פאר ועטרות וכתרים על ראשיהם משובצים בטוב ספיר ויהלום וכל אבן יקרה. ומחוכמים בכל מיני חכמה ומדע. ומיד כשרואה כל אלה. ומבין מזה קצת גדולת המלך וחכמתו ויקרו והוד גדולתו. מיכף ומיד מתחזק בלבו אהבה וחמדה ותשוקה אל המלך הגדול הזה. ותאוה נפשו לשלי מי יתן שאזכה לעמוד כאן על סיפים אשר אחרים על כלותם. ואיש מהמם בלל לא לאכול ולא לשתות ולא שארי מיני תענוגים. ויראם כלותם נפשו אל המלך. ומכ"ש דכ"ש אם יכנס אל היכל המלך פנימה ויראה פני המלך. והוא אשר יתן כל נפשו ורוחו ונשמתו לאהבת המלך. ובתשוקה וחמדה ותאוה אל האהבה הזו לא אשר לבער לכל על העבודה כי הוא בלתי שיעור וערך. והנה שיראה המלך אשר שהוא ודאי אשר ג"כ הוא בלתי שיעור וערך. מרוב גדולת המלך וכבודו ותפארתו על המקומות. גם. יותר מן המקומות. ע"ש ודאי כי עיקר לגמרי המלך והפגעו הוא היה מאהבה ותשוקה והחמדה שנתלהט היה לבו זה הלוח אליו ויהיה כלות נפשו וכל כח גופו אליו. אך שאשרי עשהו ובראו. כי אם שני האהבה שלא היראה אין זה כבוד גדולת המלך. וזה קודם שהאהבה

לא לאחרים. ולכתוב שיש בחינת יראה שלמעלה. ורק הוא לגדול הי' וכו' מגדלי ה' ועבדתו כי כאשר ליי' הוא היראה (ועיין ע"ס נשי ח) כי כאשר יכנס האדם בקצת דקה לידע את ה' יפול עליו היראה והפחד. וכל עוד שאין האדם יראה ופחד ממלכו של עולם לא השכיל לבנים כלל בעבודה ואף שידמה האדם כי יש בו אהבה לה' טועה הוא כי אם לא שי' השתלשות היראה ד' שהוא השער ליכנס אשר עליו היראה נעלם עליונה הסלך לא השכיל לבנים נכבד אמו כלל וכלל. וע"כ עכ"פ תחלה העיקר הוא היראה שהוא שער לה'. ועם היראה הזה יוכל להשקיע חלק קצת האורה אשר לאמר והמצות אשר עשה. אבל לא זו סוף הכבוד. ולאמר כשמתחיל ליצר ולהבין קצת גדולת יוצר בראשית שאין לו שיעור וערך ומספר. ואיך כל הספים רץ וכו' רק כל אחד לפי כח שכלו והבנתו להבין מ:תם מושר מאשר עיניו רואות מבריאת שמים וארץ וכל צבאם. כארבע יסודות אש ומים רוח ועפר. ולארבעה מינים דומם צומח חי מדבר. ומהמאורות המאירין כמו השמש והלבנה והכוכבים. ורואה את גדולתו וכחו וחכמתו שאין לה שיעור. ומאשר ידעו קצת ממקובלי תורת אמת מהשרפים ואופנים וחיות הקודש מלאכים אראלים חשמלים המשמרים ביראה באימה ברתת בזיע. ומתחדשים לבקרים בכל יום. וזכר דימר עמך מתחת הרום הנשאות הכסא. ורואה הפלגת גדלותו שאין לה שיעור. וכן השמים שברקיע אלים אין שיעור לגדולתן. כי הנה כל רקיע טלו סתם כוכב אחד עומד כמאמר חז"ל (פסחים צ"ד) ואין הכוכב עד הרקיע אף בשמש קטנה עד ים אוקינוס. ומכ"ש הרקיעין שאין גרוין וכמ"ש בזוה"ק סדר בשלח דף נ"ז ע"ש. זה והדומה לזה כשישים אל לבו אשר אפילו כרים הגלגלים שבעליונים למעלה כל מה שהוא מגיע ויודעת קצת בגדולת אלהים אינו אפילו כטפה מים בגדול נגד מעלת גדולת כבוד והדר זיו תפארתו כביכול ב"ה. והלא תצמא נפשו ויכמה בבאו וימסור נפשו לגודל אהבה וחמדה ותשוקה ותבוקה. והלוואי לשוח בנעימת ידידות תפלות עריבות שמו הגדול והקדוש ויתברך ויתפלל בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו בכל חייו ונפשו ומאמרי כחו עד מיצוי דם הנפש לאהבה זו לדבק לאורו ב"ה ע"י התורה והתפלה והמצות שהוא מלא הכסא שהם רצון יתברך. והוא ורצון אחד מיוחדים בתכלית היחוד כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהלכות יסודי התורה הלכה י'. ואהבה זו ממילא נמשכת היראה. כי כאשר ממתן רצונו ונכר גדולת מלכו של עולם ב"ה והלא מפיל עליו יראה ופחד עד אין שיעור. ולכן עיקר מקום כל מקום לבחינת לבחינת אהבה שלמעלה כי אם היא עיקר היראה וזה השלימות מכל כמ"ש בסוף פרק הקודש בשם החסיד הקדוש נח"ש. וע"כ מטולר בתיקוני זהר תיקון י' ואורייתא אי מנה בלא דחילו ורחימו דמלאכי' לא פרחת לעילא וכו' כי היראה והאהבה הם תרין גדפין כמו הכנפים לעוף. שכאשר אחוזה נפה אף אחת לא יוכל לעוף ולמעלה ביום אחד. כי יראה ואהבה הם הכנפים לפרוח על ידם יפרחו ויעלו למעלה כל התורה והמצות והתפלה. כי הן כל התורה והמצות. שהרי על השולחן בעת שהם הרי הם מושים על הארץ. ואין יעלו השמימה. רק כשמשקין אותם בתורה ומירלתו מהבנתו לפי ערך גדולת יוצר כל. הרי מתוכנת ולהם קשורים לגל השמים באהבה ויראה הם הם יעלים אם בתורה והמצות שמם על כנפי נשרים להיות לרצון ולפי לפני כסא כבודו. אבל בלעדיהם מי יעלה לנו השמימה מן הארץ. והנה זה אפילו בתורה ותפלה שהם עמוד העולם להן התורה והעבודה תלוים מן השמים. ומכ"ש במצות הנעשות בדבר הגשמי מן הארץ כמו להגבה סוכה ציצית וכדומה. שאם לא יקיים בהם מחשבת אמת לאהבה שמו ויראתו (שזה הוא הכוונה שבמצות כמ"ש בסוף פ"ד) כליך יתקבלו ויתרבין ויעלו לשמים אחרי שהמצוה עשה הם. אשר ע"כ הכן צריך יותר לחזק ענין היראה והאהבה לתת עליהם שם ד' ואורו ויקדשו שיעלו למעלת השמימה (עס"ח):

פרק כב בו יבואר ששלימות בחינת יראה הרוממות והאהבה לא יצוייר כי אם אחר שיקדם לה העצה השלימה על מבותה:

דע שבשלימות בחינת יראת הרוממות לא יצוייר כי אם אחר שיוקדם לה השגת השלימות המחודש על מבוטת. כי אם יחוויק האדם בלבו לדבר בעולם. הרי כבר יצוייר בשבו שהכ"ס הוא כללי יצורים הוא יוקר מעולות. ונמצא שאין היראה הוא על שלימותו אשר יש לו מליצות לתור כי ענ"ס הוא רואי לבד יותר מעלתו. אבל מי שקדמה לו השגה השלימה ולא יצוייר אצלו שום מציאות אחרי זולתו היכל יראה מאלי' ומתפחד בלימה ויראה ורעת חיל וחלחלה וכל אבריו וארכבותיו. דא לדא נקשן עומד מי אני לבא עד הלום ואין הלום אלא מלכות מלכי כל עולם ב"ה לפניו ולארצו ולגרך בפניו ולהסים כתר מלכות בראשו וככל הספר בפרק יב"ע ע"כ אשר הכתוב (משלי כ"ג) עקב ענוה יראת ד' כלומר בסוף של ענוה הוא יראת ה' שהאדם שיש לו בחינת ענוה שאינו תופס כלל לנפשו כלום. כי יודע בבירור בעצמו שאינו כראוי לעבודה הוא כשום אופן. וע"כ יגשה רבים בשי' בו שלימות מדת הענוה אחז"ל (ברכות ל"ג) שיראה לגבי משה מלתא זוטרתא היא. כי לגודל הכחמה והענוה שהיה בו ממילא היה ירא ומתפחד לפני מי הוא עומד ולא מי הוא שעומד אשר בג"ל). וזה שאמר הגהה הכחמה ומלבשתו ענוה ויראה. הרי שאינה כהגה מעט קודם יראה מצוה בשעה מבילה היראה. וגם ע"י ענוה והכנעה לא לידי אהבה כמ"ש ושל ד' אלהיך את לבבך ולה לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיך. ואהבה כבלה בתורה כ"ו עשמים:

פרק כג בו יבואר שצריך האדם לעסוק בתפלה ותורה ומצות עד חצות היום ויותר, ואח"ז יעסוק במלאכה או בסחורה שעה או שתים להרויח על היום הזה ללחם ובסות לו ולנפשות ביתו. ויבטח בה' שיזמין לו פרנסתו בשעה או בשתים כמו אם הי' עוסק בפרנסתו כל היום:

כתיב (שמות טו) ויבאו בשומר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר וגו'. וקשה למה לא העדיף המרבה כי בשלמא הממעיט לא החסיר זה הוא מדרכי אלהים יתברך לשלוח ברכה במעשה ידי אדם וימלא לו החסרון. כאשר נמצא מקום על מה לחול ברכתו. כמו בשמן של אלישע (מלכים ב' ד') וכדומה. וע"ז אמר הכתוב (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר. שבשלמא ברכה מעטם לשום מרובה. אבל להחסיר את המרובה את אשר כבר לקח לכאורה מה היכולת לסתורה הזה. אם כבר לקח למה יחסרו מנישתו. לכן אמנה הוא סודו מה שכתב הרמב"ם ז"ל (בסוף הלכות תמורה) שרוב מעשה התורה הן עצות מרחוק מגדול העצה לתקן הדעות ולישר כל המעשים וכו' וכו' כלה כתוב על שלימים במצוות התורה וגו'. וכן מדברי חכמי אלהות ז"ל ועל כולם הזה"ק (יתרו דף פב) קרלו לתרי"ג עטין דאורייתא הרי"ג עצין. שבן עצות אל האדם איך להתקרב אליו יתברך בכל לבבו ונפשו ומאודו. ודע לכל עצות מהת הבטחון בגודל יתברך שאין לו שיעור וערך. כי מדע שלא אדם ישתדל בכל עת וירבה בעבודתו בכח הכוחות אשר עליו ובכח גופו ולא ינוח ולא ישקוט מלעסוק יומם ולילה בצרכי פרנסתו. לא יהיה לו אף שתות מזה שרוצה יותר ממה שקצב לו השגחת ה"ס שירדתה מן השמים לו כמה כשעה וכדומה. וכן אם ימעט בהשתדלות ועסק צרכי פרנסתו ולא ימעט ממה כ"ל בשעה אחת או שתים מן היום. לא יחסר לו מאשר גזר עליו השגחה. ולכן ראה שיש צריך האדם להשתדל ולעשות דבר שבו לעסוק פרנסתו. שלא יהיה כל הבטחים יושב בטל. כי אין הפרנסה שורה כי אם על דבר העשוי מה. כמו שהוא מבואר בתו"ה. וזה הכל מקרן מחנה תורה של בתקלל האדם והארץ ולא יכלו להתברך כי אם בגלויה עשיה. אבל בשם הבטחון והלי שיסה אדם מתפרנס בלא יגיעה וכלי שום עשיה כלל. כמו חוס וגוף שמתפרנסים שלא נוצר. ועל כן אמרו (כתובות דף קיא) עתידים חי"ן שתלויין בעשקות וכלי מילת. כי בשם הבטחון לא יצטרך האדם לשום עשיה. רק שבארץ צריך שם לחזק בכל עסקי פרנסת האדם. אבל שום עשר מחמלת ענוכה האדם לבשתדלות מה. אבל כל ענין השתדלות הוא רק על דרך הבריאה בארצה. אשר לא יוכל האדם לומר אשב בביתי ולא אזרע ולא אקצור והם יתמלא גדולה בארץ. רק שהוא צריכה להשתדלות מה. ואיה הבריאה בארץ. אבל אחר הבריאה הרי כל שי הגדול הרי הוא יושב בטל. ולא יועיל לו כלל אם ישב כל היום ולא יעשה מה דבר את לא. ושבל מעשה פרנסתו יתברך. ורק הוא בכל העשיה. האדם הוא מחויב לעשות איזה דבר בהשתדלות. אבל שלו אינו כי אם השתדלות. ובאמת הכל הוא מאת הפרנסה יתברך. ולא יועיל הם כלל שום ערמות והשתדלות. והנה ענין שלמה אשר

אשר יהי' אחר הזמן הממון או שאר דבר קשה נאישר . כמו אבק
גזל או רבית וכדומה . איש אשר פשע וחטא לו . כי מה שהיה רצוי
לו להרויח בזה ההפסד . אם היה מתדין וגוזר על ילדו נתגע כזה .
ודאי היה מגיע לו זה הריוח בהיתר בפעם א' ממש אחרי שגזר כן
קבל עליו . ובודאי אם היה אדם שעסק בתורה בשני שלישי היום או
בשני שלישי בעת והשאר היה עוסק במו"מ . היה מרויח כל אשר
קבל עליו כמו שמרויח כל היום בלתי עסק (ועיין מזה דברי הרב
החסיד הקדוש מה"ש בשער הבטחון שמאריך בזה), ואולם תדע אשר
אף שהשתדלות זהו אין חיוב על האדם לעשות ביגיע כפו. גם
זה הוא סבה מאת הבורא ב"ה שמזמין לפני האדם סבה זו ועסק
זה וכדומה . כי הקב"ה הוא סבת כל הסבות והוא מסבב כל
הסבות שתבואנה אל האדם. ועל כן אחז"ל (סוטה מח ע"ב) כל מי
שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמנה .
כי אם הוא בלתי ספק אשר למחר ודאי יזמינו ה' סבה אשר
שיהיה לו לחם לאכול לפי אשר גזר עליו . וכל אדם מנעמת מאת
הבורא ב"ה על לחם לפי הטף וכבודו לבטח עצמו על מה שיזמין
השגחתו כמאמר הכתוב (תהלים קלו) נותן לחם לכל
בשר . ואומר (שם קמו) נותן לחם לרעבים . והנה אמר מפורש
לכל בשר . כי הכל מושגחים על פי ממלא לשונם . ויחשב ממה שגזר
עליו לא יועיל לו אף אם יעבוד כל היום . וא"כ מי שיש לו מה
היום ואומר מה אוכל למחר . ויגע וטרד על למחר . הרי זה
מקטני אמנה . כי למחר ודאי יזמין לו ה' מה שיצטרך למחר .
ובכדי לעבודת לשם ה' בחיים א . שלא יהיה אדם אומר מה אוכל
למחר ויאמין באמונה שלימה כי ה' הוא שמשפיע לו המזון בכל עת
ויזמין לו מעט למחר ולזמן אחרת . עשה ה' טוב גם נתן
סגלה שיצריך שהמרבה מן אכילה יום אחד בכדי שלא יהיה אדם טורח
להאמין מיום זה על למחר רק יאמר ברוך ה' יום יום . ויאמין
באמונה כי ה' אשר השפיע לו היום ישפיע לו גם למחר כהשתדלות
זה. וגם המן היה לשם ההשגחה הזה כמו הלקיטה והמלוכה
לכיון אשר על כן בהם התולה לקנו המרבה והממעיט באחד היה
מרבה נלקטה כי חשב אולי לא יהיה לו מחר והכין למחרת .
ואחר הממעיט בלקטה כי בטח על הבטחת ה' שיזמינם ה' למחרת
המחרתה. וכן ממנה . שלא ירדך ה' במעשה ידיו והמרבה לא העדיף
כלום כי לא העדיף . והנה דרכים יתבר הכיפי אל דבר זה ראה
מעשה ומכל סגלה כלליות שלם עומר להם דבר נפשו שאין אל
יותר ממנו עד בוקר . כי כן היה כאשר ברוח צדי להשריש בעם
ה' האמונה והבטחון על לא כזיתר כלם . וללמד לדורות הבאים
שלא יהיה אדם שוגה בכל ימיו מהלאו על הבזון מאוצרו להבה.
רק כאשר יהיה לאדם על פרנסת יום זה לא יעסוק עוד ביום זה
בהשתדלות הפרנסה ויהיה בזכר ביום לעבודת בוראו. והם
ישבע כל ימיו שיעסוק בתפלה ובתורה ובמצות עד אחר חצות היום
ואח"כ יעסוק בעסק שהיה ושלא בפרנסתו של זה היום לבד .
ובהיות נתנה הראשון לישראל הקדים למצוה לכם אותן שהמכנותם
שלא יעבוד האדם יום ולילה על מזונותיו ומלאות אוכל פיהו. כי
הרי במן הממעיטים לא החסיר ולא העדיף המרבה . ועל כן מהמה
הקרא ואומר ולא שמעו אל משה ויותירו אנשים ממנו עד בוקר
וגו' שהוא מסתפק על ענין האמון . כי אע"פ שראו בעיניהם דבר
ה' אשר אמר גם המרבה לא העדיף מאכילת יום אחד בכדי שלא
יותר ממנו עד בוקר ואעפ"כ הם הותירו . ועל כן אחז"ל (ב"ר
פ"ה וש"ר) שדתן ואבירם היו . כי לא היה זאת גודל רשעות
ומליטת לעשות דבר הגדלה לענין כל נבוכור אשר הקב"ה מזמין
בכל יום ואינם מאמין שיודעו והם עושים . ולא יעשו אלה כי אם
רשעים גמורים והם דתן ואבירם . לא כן הצדיקים אשר אפילו
מדבר שאין גדולה לענין בטוחים בה' (נמ"ח) :

פרק כד בו יבואר שבכל דבר ודבר שאדם עושה מאכילה ושתיה וכדומה בכולם צריך לעשות העיקר בהם למצות ה' ולהעלות מהן הניצוצי קדושה שיש בהן :

נודע שבכל דבר ודבר שבעולם הם לית אתר פנוי מיניה . ובכולם
מצוים ניצוצי הקדושה והחיים הקדושים מעלך עולמים ב"ה .
גם אותן שיקום בכן בחשת הבריאה כמאמר מה יתבנן בהמר של
על דבר מאבר יפי כן . ואותן באלהותו והחיים ישבו בכם עד היום
להתיחסה . וכן אותן , שנמצא בכל מינות החיים צומח חי מדבר
בעת בריאת העולם הידועים . והמה נקראים טפלים כי נפלו
ממקור קדושתם אל הקליפה ונשמית עוה"ב (ועיין בכוונות האר"י
בסודה שהם טפלים) וכולם מאסרים ונכספים לעת הגיעם לשרת
בקדש שהאדם יעשה ממהן איזה דבר מצוה שיתדבקו על ידי זה
לקדושת ה' אלהיהם ויתעלו למעלה לשוב אל חיק אביהם . ואם
האדם שעל הדברים האלה ומקרב לצרכו להאות בלי בוננת
למלאות תאותו ומכוין במחמדי עוה"ז . הנה לא די שלא העלה
את הניצוצות הטה עוד הורידם לבאר שחת לעמקת הקליפה יותר .
לכן שעסק בהן לתאות הגופניות . וכל התאות נמשכין מהשורש
הרע והקליפה . הרי מהאתה עמהן הרע ונעלין יותר ח"ו . ומ"ו
האדם חייב בדמיהם שהוריד לעמקי הקליפות . לכן בכל דבר
ודבר שהאדם עושה מאכילה ושתיה וזיווג ומו"מ וכדומה בכולם צריך
האדם לעשות העיקר בהם למצות ה' ולראות את הניצוצות לה'
אלהים אשר שם . כי לא במקרה ולא בכוונתו נמצא לאדם על
הבורא כל חפציו המצויים אצלו . כי הבורא ה' לפנה ומבט מהלאו
כל הדורות והכל לפני הגלוי לפניו . ולא יצייר ביגב שלמו במקרה
ח"ו נמצא את המאכל מהמציאתו יתברך . רק ביקרה במקום הזה
זה לאדם זה והמזון זה לאדם זה . ומאכליה אלו לזה ואלו לזה
וכדומה . אך האמת הכל נשקל בפלס מאורים . וכל אדם אין לו
אלא מה שצריך לו משרש שרש נשמתו . כי בכל אשר תראם
לאדם מכבוד והבגד ולבנים טובות ומאכל ומשקה ומלבושים ובגדי
כסף שלם הם שלו ממש שיש בהן ניצוצי קודש משרש נשמתו .
וכולם מתחברים ובאו אליו בכדי לעלות אתו עמו אל הקודש פנימה
בעת שמתמצאותו בהם לעבודת קונו . ועל זה נאמר ראה נתתי
לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וגו' ובחרת
בחיים . כי בכל דבר אשר במונח לפניו ועוסק בו יש בו בחי' בחינות
אלו . חיים וטוב . מות ורע . ואתה תבחר ותקרב בחיים . כי
מצד הקדושה נקרא חי שהוא חיות כל עולם . והקליפה
והטומאות נקראים מתים בסוד מ"ם מלא תבילה . וע"כ צריכים
לבחור לעלות בחיים שהם הניצוצים הקדושים ולהדבק עמם בחיים
חיים כזה . ויכול האדם לבא לזה המדרגה כשיתחזק במחשבתו
בלחמה אהבה וגבורה יתברך עד שיקבל דעתו בטל השלימים
ב"ה בלהבה עזה ולאמונה תמיד בכל עת ובכל שעה ורגע . אז
בודאי ישפל כל חפציו וצרכיו נגד צרכי עבודת המקום ב"ה .
ויהיה לו כח לנצח את יצרו הרע כשיתגבר עליו בשיסיתו להתאוות
בתאוות הזמן (נמ"ח) :

פרק כה בו יבואר שצריך האדם לקבוע מקום להתפלתו :

כבר מבואר בגמ' ובש"ע א"ח סי' צ' סעיף י"ט שצריך כל אדם
לקבוע מקום לתפלתו . שלא ישנהו אם לא לצורך . ואין
די במה שיקבע לו בהכ"נ להתפלל אלא גם בבהכ"נ שקובע בו
צריך שיהיה לו מקום קבוע . ובירושלמי מבואר דגם בשלפמה
אינו יכול לילך לבהכ"נ שמתפלל בביתו צריך לייחד מקום . וכתב
האר"י ז"ל בשם ד"א קובע מקום אחד דא"א לנטלם עכ"ל .
וכתב בספר דרך מצוה ח"ל מחויב כל אדם לעצום לעצמו מקום
קבוע להתפלל אם ערב ובוקר שאין הבינה שורה אלא בבהכ"נ
או במקום קבוע על הישוב שאין בו בהכ"נ . ואם לחבירו אדם
שמר אלא מלא כל הארץ כבודו . אף אתם לאמור לו מכבוד ישראל
בגוה"ר נקראים אדם כמ"ש על כן לבית שמה . ובכם לאסורה
לילך אם נפלה על מקום שאינו קבוע שנע ונד . א"כ אין השכינה
יכול לשרות עם ישראל רק במקום קבוע . כן מצאתי בספרי
האר"י ז"ל . ועוד טעם אחר אם אינו מתפלל במקום קבוע אזי
התפלה כגלגל חוזר וגוזו מלאכי חבלה ב"מ . ובשל ראשית חכמה
שביא שבאל גלה ע"י . משל לאחד שדים לו אשר גחל מענר ליום
ומהוליל מפני האספים שלא יגזלו ממנו לוקח ממנו שומרים שמלוים
אותו בדרך ולא הוא בא עם הממון לביתו בשלום . כן התפלה
אליהם לעלות לרקיע . והוא מהלך ת"ק שנה . ובמעלו של עולם כמה
מיני משחיתים ומזיקים שמעכבים על התפלה . ואין נ"ל שמזיקים
שנבראו מששת ימי בראשית . אלא אחר' מכל דבור ודבור שמדבר
בבהכ"נ מן ברוך שאמר עד אחר י"ח . נברא מלאך משחית ותופס
תפלתו . והנה תבין על מה טעם פי' הטעם שאלה ב"מ דבר כשלם

ודרך בכתבי האר"י ז"ל אל תיקרי דבר אלא דבור לפי שהיה מדבר בבית הכנסת נכרא מילתי מגלה וממהין את האדם בשעת הדבר כ"מ. ונחזור לענין ראשון כי המבחינים רואים וגוזלים שהפלה שמתפלל אדם שלא במקום קבוע. ומה יעשה שינצל מהגזלנים האלה יקח לעצמו עמו שומרים דהיינו מנין שיתפלל בבהכ"נ בצבור. והיחיד בישוב יקבע לו מקום מיוחד לתפלתו ואז השכינה שורה באותו מקום. והשכינה במקום מנין כדדרש בכתבי האר"י ז"ל בכל מקום אשר אזכיר את שמי ר"ל במקום קדוש הקבוע שאני נותן לך רשות להזכיר. אז אומרת אבוא אליך וברכתיך. אמנ"א בעימשליא עשרה. ואני אמשול המשל מן המזיקים. ובכתבי האר"י ז"ל הביא משל נאה. משל למלך שרוצה ללכוד חומת העיר ורוצה לשבות ונקב בחומה. אזי עושה קני הבריחה בקירו כל"ד ניק"ש ויורה כמה פעמים במקום אחד עד שינקב בחומה. אבל אם הוא עיכב ויורה פעם אחת כאן ופעם אחת במקום אחר אז בחומה נבלעת שלימה ולא יועיל כל פעולותיו שעשה. כך מיום שחרב בהמ"ק נעשה מסך חומות ברזל ביניו לאביו שבשמים. והתפלה שלנו הוא כמו קני הבריחה. ואם אדם מתפלל כל פעם במקום אחד אז תפלתו עושה נקב אחד לנקב החומה של ברזל. ואם לאו לא יכול לנקוב. וכ"כ ירא כל אדם לקבוע לו בית הכנסת שיתפלל שם ובתוך בית הכנסת יקבע מקום מיוחד. והיושב יקבע ג"כ מקום מיוחד ויאמר נפש אלא זה שמקום אני בוחר להתפלל לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה בשם כל"י להיות מקום קבוע להתפלל אני וביתי וכל ישראל ויהי רצון שתהיה שכינה שורה במקום הזה כמו בכל בתי כנסיות שבישראל. ואח"כ יאמר כך אני הוא בקדושתו בקדושת בית הכנסת ותפלתו מקובלת בתוכה:

פרק כו בו יבואר גודל חיוב ומעלת התפלה בבית הכנסת או בבית המדרש. ואף שיכול להתפלל במנין בביתו: כתב בא"ר בסי' ע' סק"ז שישתדל להתפלל בביהכ"נ:

הלא הוא מפורש בגמרא הקדושה כל מי שיש לו ביהכ"נ בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע וכתב מ"א, בסק"ג משמע אפי' אין מנין בבית הכנסת מדקאמר בגמרא בית הכנסת בעירו ולא קאמר מי שיש מנין בעירו וטעמא דנקרא שכן רע כתב הא"ר דשכן רע הוא נהנה בשכונת חבירו. כן הוא מהלה שאינו נהנה בגדול השכינה אתו. וז"ל בזוהר פ' תרומה דף קכ"ד ע"א בזמנא דקב"ה אתי לבי כנישתא דא מקדש מעט וכל עמא לא אינון כחדא ומצלאן ומשבחן ואודן ליה לקב"ה כדין הדורא דמלך איהו כו' ע"ש. ועיין עוד בזוהר פ' בלק. ואם יש מנין בבית הכנסת והוא אינו רוצה להתפלל עמהם במזיד ומבטל ביהכ"נ. אין לו מליץ יושר כשהוא ב"ד יתנהל ויתקבל כמים כנגד להתפלתו. ואלה מה שיכתוב הפיוטן כאשר מול כסא היכל של היכל כו' כי כמו שיש בית הכנסת למטה יש מקום שנקרא ביהכ"נ למעלה והם עליונה הנקראת כך. וכמו שנכנס האדם בבהכ"נ של מטה כך נכנסת נשמתו בסוד ביהכ"נ של מעלה ומרחפת עליו הקדושה מכח ביהכ"נ ש"מ ודי לאדם בפלייתו זאת. ומכ"ש אותן האנשים שהולכים מבהכ"נ והיכה נכנסים לביהכ"נ ומתפללים בחוץ ביהכ"נ שיש לכם עבירה גדולה. שעל כיוצא בהם נאמר סביב רשעים יתהלכון כמו הקליפה שהולכת סביב הקדושה כמו שכתב האר"י ז"ל. ויפרש בזה מנהגים שהולכים מבהכ"נ ההולכים להתפלל דרך שם:

פרק כז בו יבואר גודל מעלת תפלה בצבור:

הנה חיוב תפלה בצבור מבואר בגמרא ובש"ע א"ח סי' צ סעיף ט'. וכתב הרמב"ם בפ"ח מהלכות תפלה שאפילו היו נכס שעליהם מצוה להתפלל עם הצבור. ובזוהר הי' על פסוק ויבוא המלאכים אל יעקב כי המלאך סנדלפון הממונה על תפלות ישראל שבה ורוקם עטרה לחי העולמים ונותר הכבוד מתפלתן של ישראל כמבואר בפיוט וכגון כך לעולה דשליחין איהו מרוקמה מכמה גוונין ועשויה כליל ועטרה לחי העולמים. משא"כ צלותא דיחיד דאיהו מגוון חד ואינה יכולה להיות ממנה עטרה מרוקמת בגין כך נאמר ויירא יעקב מאד ויצר לו ולא במין צלותא ועיי"ש באין זה לשוט ממש. והענין הוא בכל גוונים שיוצאים מכל איש בתפלה היא כפי מדתו באותו פעם. אם היא מצרה הדין והחסד והרחמים הכעולים מגוון חיור סומק ירוק. וכן כל איש כפי מהות הצדק וכפי מרירות לבו וצמרת לבו בשעת תפלתו יוצאים הגוונים. יש שמתפלל מתוך מרירות לבו ומוליא תפלה והוא בחור. ויש מתוך השבר ויש מתוך השמש ויש מתוך היסורין ויש מתוך הבני ויש מתוך הרעב ויש מתוך הבטחה ויש מתוך שמחה של מצוה ויש מתוך היראה ויש מתוך הצדק ויש מתוך התשובה ויש מתוך התענית. לא נוכל על זה כגוון של זה. והבן הדייק באלה הדברים. יש פה בבואו מסיך מרגליות בתוכו ויש פה שמלהיב ומקן דעור ואבנים טובים עד אין שעור ואין מספר לגוונים היוצאים מן תפלות ישראל. ובכך חכם הרוצה שיודע מה נלב כל אחד ואחד ויודע מדריגתו ושורש נשמתו של כל אחד. ועכ"פ מכלם יחד משוזרת ומרוקמת כליל החור ויפה להיות עטרה בראש אלהים חי'. ומזה תקח עיניך תמה והבט כי כל היופי של הכליל והעטרה יהיה לפעמים מנקודות השחורות יותר מגוון הלבן או האדום או כזהב או ירוק. וזה בלא זה לא סגי. כי אתה אל אתה נכופיה יחד נעשה כלילה יופי. משא"כ אם לא היה בה הגוון השחור או כדומה לזה. מכמה מבואר הדבר שצריך שיתפללו אלה עם אלה ויתחברו אלה באלה כאשר ביארו לנו חז"ל מחלבנה ואגודת הלולב והערבה. וכתב הרמב"ם בהלכ' דיו נכב שיתפלל ט'. ור"י כלבבי לא מתפלל עם הצבור אף כגוון שחור שלו נטרף עם הגוונים הלבנים ונעשים כתר ככבוד לחי העולמים. משא"כ אם מתפלל ביחיד כגוון שחור אינו כי אם שחור ואין יקבל ויעלה תפלתו לרצון. ויש לנו ללמוד מוסר מיעקב אבינו שהיה נזיר בתפלתו ופרשו תקנה היתה בבת הכבוד ולא רצה לבטוח על תפלתו מפני שהיה ביחידי ומה יעשו אלה שיש להם ביהכ"נ בעירם ואינם נכנסין להתפלל עם הצבור. ועליהם נאמר כה וגו' על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה ונקרא שכן רע. ועיין בספר ראשית חכמה:

פרק כה בו יבואר מעלת מי שזוכה להיות מעשרה הראשונים ומכ"ש ראשון. ושזוכה לזקנה ושיבה:

במדרש קהלת (פ"ט סי' כ"ח) עיר קטנה זו בית הכנסת. ואנשים בה מעט זו צבור. ובא אליה מלך גדול זה מלך מלכי המלכים הקב"ה. וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים זה השטן ועקמון. ומצא בה איש מסכן חכם זה הזקן שהוא ההזן. ואדם לא זכר וגו' אמר הקב"ה אתם לא אדכרתונון אנא מדכר ליה (ויקרא י"ט) מפני שיבה תקום וגו'. ונראה זה מקדים למה דאי' בזוהר תרומה הני קדמאי דיתכנשו בבי כנישתא זכאה חולקיה כו' ולא תימא כל הנייתא בשעתא דקב"ה אתי לבי כנישתא ולא אשכח תמן עשרה מיד הוא כועס ואם אמרת הוה חד דאקדים אתחבר בשכינתא וקיימא בדרגא דצדיק. אלא למלכא דבעי בני מתא דיתכנשון עמיה ביום פלן ובזמן פלן. עד דמזמני גרמייהו אינון בני מתא. אקדים חד ואתא לביתא דמלכא. בין כך ובין כך אתא מלכא אשכח לההוא בר נש דאקדים תמן. אמר ליה בני מתא פלונית הן אינון. אמר ליה מלכי אנא אקדימנא מנייהו והא אינון אתיין אבתראי לפקודי דמלכא. כדין טב בעיני מלכא. ויתיב תמן בהדיה ואשתעי עמיה. ואתעביד רחימא דמלכא. בין כך ובין כך אתא כל עמא ואתפייס מלכא עמהון ושדר לון לשלם. אבל אי אינון בני מתא לא אתיין וחד לא אקדים לאשתעי קמי מלכא כו' מיד כעיס מלכא ורגיז מה כתיב ואין איש ואין עונה לא נאמר אלא ואין איש ע"כ. וזהו מבואר דברי המדרש הנ"ל עיר קטנה זו בית הכנסת. ויקראה קטנה לגבי הכנסת מביא דלגבי בית המקדש נקרא בית הכנסת קטנה. וכמ"ש ז"ל ואהי להם למקדש מעט אלו בתי כנסיות. ואנשים בה מעט זה הצבור שעדיין לא באו עשרה. ובא אליה מלך גדול זה ממ"ה הקב"ה. ובנה עליה מצודים כו' שרוצה לכעוס מדוע באתי ואין איש. ומצא בה איש מסכן חכם זה הזקן שהוא בזמן הדרכים להשכים ולבא לבהכ"נ. ומלט הוא את העיר כי ע"י שישתעי עמיה בין כך ובין כך אתא כל עמא ואז נתפייס הקב"ה ושדר לון לשלם. ואדם לא זכר את האיש המסכן כי בני העיר אינו יודעים כי הזקן המקדים לבא לביהכ"נ ועי"ש הטוב של הוא. אמר הקב"ה אתם לא זכרתם אותו אני אזכרנו הכ"ד

מפני שיהא מקום במאריך ימים. או כאמר יען . וקם כל עמם. עד אשר על מקומו יבוא בשלום :

פרק כט בו יבואר גודל שכר לבישת הציצית ועונשה :

גדול מצות מצוה ציצית. אחז"ל בפרק התכלת והיתה לכם לציצית וראיתם אותו וזכרתם כו' שקולה מצוה זו כנגד כל המצות ע"ש. עוד שם רשב"י אומר כל הזהיר במצוה זו זוכה ומקבל פני השכינה ע"ש. כתב הסמ"ג סי' רס"ח ד' ציצית הם ל"ב חוטין שהתורה מתחלת בב' בראשית. ומסיימת בלמ"ד. וכתב הטורים ל"ב חוטין הם שמונה והם ס"ד עד ס"ד פנים שיש בכאן כבוד. וכן תמצא ס"ד תיבות מן דבר אל בני ישראל עד אני ה' אלהיכם. לרמז שאלו בבגדים מנח. כתב בספר ז"ל הרגל בציצית זוכה למעלות נפשיה ומעלות שכליות. וזה הי' בספר ח"ד דמצות ציצית מעלת הן מוטה בכבוד מבית התלמוד. ועי' עוד בס' החינוך פ' שלח לך. ואמרו חכמי הקבלה כי מי שלובש וזהיר במצות ציצית כראוי הן משלה מלאכים אותו בלבוש אשר שיראו בו אל במלי מרין ומל יהו תוהים בו כמה מלאכי חבלה ומבריחין אותו מביתם. ע"כ ירוצה כל איש לשום לו ציצית בכנף כל בגדיו. ונאמר בספר במדבר דף ס"ג גדולים כתיב לחורותם ובבגד כתיב להיתם תכלת ח"ו נותרים לשון דירה. רמז כי כדירה באדם יש מרבה ק"ש במצוה. אבל פרשת ציצית לא יש. במה נגלה ס"י ביאה האדם משפט בציצית. ולא כמולך בשות זה ממש שאמר מתורת ספרייתן זה מית. אמרו חז"ל כל הזהיר במצות ציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים ושמונה מאות עבדים שנאמר אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות וגו' והחזיקו בכנף איש יהודי וגו' ופירשו בספר מצות בכנף יחזיקו בכל כנף של איש יהודי י' אנשים מכל לשון מהם שבעים לשון הרי י' פעמים שבעים לכנף שהם ד' מאות. וד' כנפות הרי כ"ח מאות. וכתב הלבוש הטעם מפני שיהיו כלשונות ויכירו בזמן ההוא כמה גדולה מצוה זו. וכי הוא שכינה עליו בגלות. ומגילה להם לחיי שנ"ג לכן יחזיקו וגו'. ולכן שמכרה כל כך גדול. גם עונש המבטלה הוא גדול. וכן אחז"ל אדם כשנגש בגד בן ד' כנפות ואינו עושה בו ציצית עליו נאמר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. כלומר כשי"ם יהפוך נלווהם בפעמים שאלך שהסיר במצות הציציות בכנפות וינער לורם הרשעים ממנה. לא עוד כ"ם ב"ב יהיו ויותר. כאשר בארץ המקיימים מצוה בכנפות בגד הציצית. אבל הרשעים שאינם מקיימים אותם ינער מן הארץ עכ"ל. ועוד ציצית עולה ת"ר. ות' חוטין. וה' קשרים. הם י"ג. הרי תרי"ג. אע"פ שהוא כתוב תרי"ד מצות בהתורה בלבד ממש כתוב ציצית בכתיבה בלא יו"ד וחד מינייהו לציצית שדי למ"ד לשלותו והיה מצלמת המבין :

פרק ל בו יבואר מעלת מצות תפילין שכרה ועונשה :

אמרו חז"ל כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. כלומר בכיון שהוא קורא וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפות בין עיניך. ואינו מניחם כאן שהוא חייב מכח מצוה שמעיד עדות שקר על עצמו שהוא אומר מה שאינו מקיימה. אע"פ שעושה המצוה יוצא ידי ק"ש ומצוה אחרי כי שהוא מקיים מה אחר והוא שמעיד עדות שקר על עצמו. ויש מפרשים מעיד עדות שקר על עצמו ר"ל על השי"ת. וה"ק כיון שאומר הק"ב יהיה אם שמוע וגו' ונתתי מטר ארצך וגו' והבמש אבל אם לא השמעו אותי מתן וכו' ואשר היא שהוא ית' נותן ואחרי אין להו שיספים שהרי הוא אינו מניח תפילין והקב"ה נותן מטר (למם). עוד אחז"ל גדולה מצות תפילין שכל המניחן מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחיו וכו' ואמר כל המניח תפילין ומתעטף בציצית וקורא ק"ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן עוה"ב. ואמר אביי מורה אני בו שכל שותפיו ומחלין לו ע"כ. ובזוהר פרשת ואתחנן אי' כד נפקא מתיבתא דביתא בציצית ובתפלין ד' מלאכין קדישין מזדווגין בהדיה ונפקין עמיה מתרעא דביתי' ואזלין ליה פי' מלין אותו לבית הכנסת ומכרזי קמיה הבו יקרא לדיוקנא דמלכא ע"כ. ועיין עוד בזוהר פרשת שלח : תוספת בב"ב סי' כ"ב ביטול

בנתיק שאמר הקב"ה לבית ארבע מדריגות אלו ביש כנס יחד בבית יציאת מצרים. על סגולות כנגד הלב. ועל הראש עד האות כדי שיזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו שהם מורים על יחוד. ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו. וישעבד להקב"ה הנשמה שהיא במוח וגם הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות וכזה יזכור הבורא וימעיט הנאותיו ע"כ. והב תמיהה בשלשה יחוד שאנו אומרים קודם הנחת תפילין, כי זה הוא עיקר המוחה כוללו לידע ולהבין במוחו ודעתו גדולת אלקינו כ"ה וב"ה מה שעשה במצרים ולו הכח והממשלה בכל העולמות עליונים ותחתונים לעשות בהם כרצונו. וע"כ ראוי ימסור נפשו ורוחו ולבו ונשמתו וכל אבריו כי הוא אחד ואין יחיד כיחודו. ועיקר יחוד אלקים ית"ש הוא כשאדם מיחד עצמו בכל אבריו וגידיו במחשבה דבור ומעשה שלא יהיו בהם תוך מדבר בטוב לעבודתו. כמו הוא מרכבה יחודו שאין נשלם כי אם אלקינו ב"ה וב"ש. ואינו יוצא מיחודו רשות היחיד לרס"ד בקבלה ס"א כד אתר שאינו לה' כי שם בוי' ב"ה הוא יחיד ומיוחד ותלויה גלות מאהדותו אף במחשבה קלה נשלם. ואדם כשחשב מחשבה קלה אשר אינה לה' ח"ו הרי הוא פורש עצמו מיחודו ואתחדתו ה"ז לחבות המה כנפי ס"א כד אתר שאינו לה'. וצריך לעשות המצוה כהלכה וידקדק לבמו יתי'. וזהו כהבנה שנאמר. כי כל תנוה שלא נעשית כהלכה בכל גלתי הבנה יירשה רק עושה סתם כמצות אנשים מלומדה. מעוה זו לא תוכל לעילה. ובגלאי רבה כתב ניד מעם על הזרוע כנגד תוש המישוש שאלוי ביד ולכן אין בו אלא בית אחד. ועל הראש ד' בתים כנגד ד' חושים שבראש. חוש הראות. חוש השמע. חוש הריח. חוש הטעם. כדי שיתעורר האדם בחמשה חושים ויזכור תמיד אל ויתודו והוא משגיח על כל ברואיו. ולרמז זה יתגבר לעשה של יתן כך שיעור לרמז שבשפעה שלם הבית במצוה שרוב עד עובר בשולה. ולאפוקי מלבן כל התאומים שבשמתו במשגיח מגעם עד גלגל הלבנה ולא יותר עכ"ל :

פרק לא בו יבואר איך יכוין בברכות :

יכוין בברכות פי' המלות. וכשיזכיר השם (מטעם בנתי פ' אמר בקדם שיזכיר השם יכוין כן) יכוין פי' קריאתו באדנות שהוא אדון הכל. ויכוין בפירוש כתיבתו ביו"ד ה"א שהוא היה הוה ויהיה. וכשיזכיר אלהים יכוין שהוא תקיף ובעל היכולת ובעל הכחות כולם (א"ח סי' ה'). וכהגהה בגר"א אי' ח"ל ואין צריך לכוין בכל השמות רק אדון הכל עכ"ל. כתב במשנת מהר"מ נגלה סי' פ"ג קריאת השם באכתב הוא ש"א תחת האל"ף. חולם על הדל"ת. וקמ"ץ תחת הנו"ן. ולא במקום שנכתב בשם א"ד כגון אדני שפתי תפתח השו"א הוא העיקר וגם צריך להתנענע אות אל"ף ולא בפת"ח כלל וכלל ע"כ. אבל בספר א"ח יעיד הרבה בתשובה למהר"ר שבתי בספר ז"ל אחר מהר"מ בתשובה עכ"ל ופסק ליזהר לקרות האל"ף בחטף פת"ח והוא כמו ש"א ופת"ח. אך לא להאריך בשום אחד מהם. ולא כאלו שקורין בש"א לבד או בפת"ח לבד. וכן כתב בעל ספר פ"מ ובעל של"ה ובעל ברכת הזבח (א"ר) :

פרק לב בו יבואר פי' כל ברכה. ומה שבכל ברכה תחלה מדבר כלפי השם כאלו הוא נגדו ובסופן כאלו אינו נגדו :

ברוך אתה ה'. על שם ברוך אתה ה' למדני חקיך. וברוך אינו לשון פעול אלא כמו רחום וחנון. שהוא מקור הברכות ואינו מקבלן מאחרים. אלקינו. על שם לאבי ה' אלקין שאמר הקב"ה. ועל שם במה ישראל ה' אלהים שאומרים ישראל. מלך העולם על שם ומלך עולם. אשר קדשנו במצותיו. על שם והתקדשתם והייתם קדושים. ועל שם לכות לו לשם קדוש ולשמור מצותיו. ויש מפרשים שהוא לשון אירוסין וקידושין. שקדשן הקב"ה לישראל במצות שנאמר וארשתיך לי באמונה. והמצות נקראת אמונה שנאמר כל מצותיך אמונה. וזהו כל שם הורה טוב לנו (הטורהם). ובספר הבטיר דף כ"ב אי' פ"ם למאריך אשר קדשנו במצותיו וצונו ולא למריך אשר קדשנו וציונו. מלמד שחי השלמים כוללים בו כל המצות כולן ונרמזו עליו מהם לם כדי לקדשו בהן ואינו נוכב עכ"ל. וז"ל ר"ח וע"כ אנו אומרים אשר קדשנו במצותיו

כי עשיית המצוה יתקדש בנשמה והכניסה בצור חדש. שבאמת נשמת שהלבש בג"ע מתחלה. שעל ידי המצות נעשים לבושים רוחניים אל הנשמה. וזהו שכל הברכות נתחלקו מדבר כלפי השם כאלו הוא כנגדו. ונסתר כאלו אינו כנגדו. הטעם לפי שמה שאמר שויתי ה' לנגדי תמיד. כי כשמזכיר את השם ואומר ברוך אתה ה' הוא עומד לנגדו. וכיון שאומר אח"כ מלך העולם נמצא שאינו עומד לנגדו. שר"ל אינו אלהינו שהוא מלך העולם הוא קדוש במעונו ונשגב לעשותו. והרמב"ן כתב שהטעם שתקנו הברכות בלשון נוכח ונסתר מפני שהקב"ה נגלה ונסתר. נגלה מצד מעשיו. ונסתר מצד אלהותו. גם הנשמה נגלית ונעלמת. לכן נשמה מברכת נוכח ונסתר כמו שאמר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו. ברכי נפשי את ה'. ה' אלהי גדלת מאד וגו' עוטה אור כשלמה וגו' מן גערתך ינוסון. והברכה היא בדבור הפה ומחשבת הלב. הלב נעלם והקול נשמע. והאדם מורכב גוף ונשמה ואלמלי היה לו לידבק בקונו ולעמוד נכחו תמיד מצד נשמתו אלא שאינו יכול מצד גופו. לכן ברכותיו נוכח ונסתר. ואם תאמר מה יועילו להקב"ה ברכותיו. יש לומר אין ברכותינו אלא כדי לזכות בברכותיו כאמרם ז"ל כל המברך מתברך. וכן כתיב שאו ידיכם קודש וברכו את ה' יברכך ה' מציון. והטעם בכל הברכות שאנו חייבים לברך את השם על כל המצות. לפי שאמר כי קדשנו במצותיו. וגם על המזון ושאר ההנאות להודות לו על שהספיק לנו את צרכנו להיות גופותינו בריאים שיהיו נפשותינו נחים להתבונן חסדי ה' ונודה לשמו (אבודרהם). ונראה עוד בחיים בשער ה' פ"ג כתב שלכן תקנו נוסח הברכה נוכח ונסתר משום שמצד התנהגותו ית' נראה אל העולמות שמ"מ יש לנו קצת השגה כל הנו (ועי' לעיל פ"א ופ"ב) אנו מדברים לנוכח ברוך אתה ה' כו'. כי העולמות הם צריכים לשפע ההשפעה והרצוי ברכה מעצמותו ית' שמתחבר אליהם. והוא מלך העולם הע"ש ברא"ש שהיא כל כך נחת ולמלכה עליהם והשפעה על בריין יתמזי לכל חד כפי ערכו וחוזן המזון דלכן. ואלו אינם וכיד הנגלים הדמה ע"כ. והמצוה אותנו ומקדשנו הוא עצמותו ית' א"ס ב"ה לכן בכתוב מכל סתימין. לכן תקנו בלשון נסתר אשר קדשנו כו'. וזה קרוב לפי' ריב"א ועיין לקמן פרשה ל"ד מ"ש שם:

פרק לג בו יבואר איך שמחויב כל אדם לברך מאה ברכות בכל יום. וביום התענית או שבת ויו"ט שמחסרין מן הברכות הקבועות בכל יום. תמצא בהם הרבה ברכות שתקנו להשלים המאה. ומה שיחסר עוד ממלא להו באספרמקי ומגדי. תם יכוין בשבתות וי"ט לברכת הקורא בתורה והמפטיר ויענה אחריהם אמן:

כתב בלבוש בריש סי' מ"ו תקנו חז"ל לברך מאה ברכות בכל יום. מפני שהיה קבלה בידם מפי דוד המלך ע"ה שהיה כן בזמן הקדש ע"י מעשה שהיה בימיו שהיו מתים מישראל מאה נפשות בכל יום. ולא היו יודעים על מה היו מתים. עד שחקר והבין ברוח הקודש שעליו שהיה מפני שלא היו משבחין ומברכין בראוי לשם ית' על כל טובותיו שהשפיע עליהם על כן היו מתים בשנה זה. לפיכך עמד דוד ותקן להם לישראל מאה ברכות שיברכו בכל יום כנגד המאה שמתו. ומאז פסקו למות. וזהו שנאמר ונאם הגבר הוקם על. ע"ל בגימטריא מאה הוי. ואסמכוה נ"כ על פסוק מן התורה דכתיב ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך וגו' ואמרו אל תקרי מה אלא מאה. ר"ל מאה ברכות. וחז"ל תקנו אלו מאה ברכות על סדר העולם והנהגתו מה שנהנין ממנו הבריות בכל יום. לפיכך צריך כל אדם ליזהר בהם. והפוחת אל יפחות. והמוסיף יוסיף על הנר ברכה שתקנו לו. כמו שאחז"ל ברוך ה' יום יום בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו שבירך אותך. ואמרו עד כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו מעל. לפיכך יזהר כל אדם שלא יבא לידי מעילה ולא יהנה מהשם דבר מהנהגת העולם הזה עד שיברך עליו. ובימי התעניות או בשבת וי"ט שמחסרין מן הברכות הקבועות בכל יום. תמצא בהם הרבה ברכות לאחרות שתקנו להשלים המאה עכ"ל. ועוד אמרינן בפרק הרואה אמר רב חייא בריה דרב אויא בשבתות וי"ט דלא נפישי

ברכות ממלא להו באספרמקי (פי' מיני בשמים) ומגדי (פי' מיני פירות). כיצד יעשה מריח ריח זה לפניו ואחר ומריח ריח זה ומברך לפניו ברכה הראויה לכל אחד ואחד. ואוכל ממין זה ומברך לפניו ולאחריו ואחר ואוכל ממין מכאן זה ומברך לפניו ולאחריו עד שישלים מאה ברכות. וגם יכוין בשבתות וימים טובים לברכת הקורא בתורה והמפטיר ויענה אחריהם אמן. כי אחז"ל גדול העונה אמן יותר מן המברך ויעלו לו להשלים מאה ברכות. ואם יכול להוסיף על מאה ברכות הרי זה משובח כמו שאמר דוד והוספתי על כל תהלתך. ואמר עוד פי יספר צדקתך כל היום תשועתך כי לא ידעתי ספורות (אבודרהם). ונכתב בשל"ה ז"ל אי' רמז לאני עתן לפניכם היום ברכה וקללה. והקשה קללה אין קללה למעלה. ופירש כי שלא יברך קללה ונעשה כלל ק' ר"ל שיברך מאה ברכות. אז תהיה הקללה ג"כ ברכה. שאם ח"ו יגזור עליו קללה אזי תהפך הקללה לברכה. וזהו דכתיב ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה. היינו שיברך כלל ק' בכל יום ויהיה מהפך קללה לברכה. וזהו פי' הפסוק (תהלים ק"ט) ויאהב קללה ותבואהו ר"ל שהרשע אוהב את הקללה. וא"ת מי פתי שיאהב קללה. ומפרש הפסוק ולא חפץ בברכה בלא בירך בכל יום מאה ברכות כנ"ל. ונראה דרך משל כתב כתבו חכמי אמת שלמעלה נמצא לכל אדם אם היה צדיק. דהיינו אם קיים בכל יום אותיות צדי"ק. היינו צ' אמן ד' קדושות י' קדישים ק' ברכות:

פרק לד בו יבואר פירושו של אמן. וגודל שכר עניית אמן ועונש של מי שאינו עונה אמן:

יזהר לענות אמן על כל ברכה ששומע מפי המברך. ועיין בט"ע סי' קכ"ד דאי' שם בגמרא ב"ן שהפלה יענו אמן אחר כל ברכה בין אותם שיצאו ידי חובה בין אותם שלא יצאו. ובכוונה שיכוין בלבו אמת היא הברכה שבירך המברך ואני מאמין בזה. ובגמרא אחז"ל כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי ג"ע שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמנים. וח"ל עוד ועין דף קנ"ג ע"א ונחי יקלו מאן דלא ידע לאהדר למאריה ולא אתכוין באמן. דהגיק גדול העונה אמן יותר מן המברך דאמן מסיק ברכתא וכו'. ונראה יש סמוך בע"ה כתב בשם הגמרא והטעם כי כל השלוחים והתהומים תלויין במלה אמן והוא עיקר ויסוד שהוא לכל העולמות כולם. ומי שמכוין לכל ברכה ויכוין הזוכות מפי המברך ועונה אמן בכוונה וכדינו גורם למעלה קדושה אמנה מאד ושפע רב טוב לכל העולמות כי הוא פותח המקור העליון מקור מים חיים והקול יוצא בשמים ממעל ומודיע שכל העונה אמן והאמונה גורם פלוני זה עמד מלך הקדוש. וכשישראל עונים כראוי והתפלות הכרוז יוצא בכל העולמות פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים כמו שהם פותחין שערי הברכות והשפעה מלמעלה ותקבל התפלה. והנה זה הכרוז בשה"ג. ובשה"ג אחז"ל שאמתו כולם ומכריזות לפניו וכו' ועולה ממדרגה למדרגה להתקן בג"ע בשה"ג ועליו נאמר כי מכבדי אכבד. אבל מי ששומע מפי המברך ולא מכוין בדקה יאות וכמה דלאצריך עליו נאמר ובוזי יקלו. וכשהוא שילמך כמו שהוא לא פתח שערי הברכות והשפעה למעלה כך לא פותחין לו. וכשהוא יוצא מהעולם הם מכריזין לפניו סגרו שערי ג"ע מלפני פלוני ולא יכנס ולא מקבלו אותו חוי ליה חוי לבעמתים ומחה לגיהנם מדרגה אחר מדרגה עד דמטית לאבדון. ומי שיורד לשם אינו עולה לעולם עכ"ל. וכ"כ בגמרא פרשת בלק. ונראה דרך משל אם אחד שומע ברכה ואינו עונה אמן חייב מיתה וביתן לאמ"ן טעריקון אני מוסר נפשי. שכל אחד מישראל מחויב למסור נפשו על עניית אמן. וכתב הרמ"א בא"ח סי' קכ"ו ויצמד בניו הקטנים שיענו אמן. כי מיד שהתינוק עונה אמן יש לו חלק לעולם הבא עכ"ל. והנה בפירוש וכוונת אמן יש פנים שונות ממה שהברכות בן נחלקות. כגון ברכת המצות כל מקום שכתוב אשר קדשנו במצותיו וצונו שבשעת הברכה כאלו הוא שאנחנו מברכין שמו ית' על הטוב אשר גמלנו שבחר וקידש אותנו במצותיו הקדושות שבהם קיום העולמות כנודע ועל ידיהם אנו מקדשים קדושים ומקדש גופינו ונשמתינו והם תכליתם לא זולת זה בשם עונין והוא ית"ש שמו נא המשה כגון להתעטף בציצית או להניח תפלין ובדומיהן שמצווים. הז העונה אמן אחר המברך בברכה

כלם. צריך לכוין פירוש אמת ואמונה שזה השבח והברכה שברך המברך ואני מאמין בזה. ואחר ברכת השיר והשבח והגדולה לו יש לכוין ברכת אלהי נשמה שנתת בי. וכן ברכת מודים וברכת שים לך ומברך הטוב והמטיב שבברכת המזון יכוין השבח אמן אמת כיון שהברכה והשבח שברך ויודה שמברך על כל הטוב אשר גמלו ואני מודה ומאמין בזה. וכן בברכת אשר יצר וברוך שאמר וישתבח וכל הברכות של שחרית וג' ראשונות שבי"ח ברכות וברכה ראשונה שבברכת המזון והזמינם עם שבח ישר והודאה ישם לאל מלך יאמר כל זה כו'. וברכת השנים יכוין בשנה ג"כ טובה בתכלית אמת כיון שהברכה והשבח שברך המברך שבאת יתי' ברא ובמלאות זה כשדי אל זו בשמך. אמנם ברכות בשאלות ובקשות והודאות יאמן שאחר הקדיש שאלה תפלה ובקשה. וכן אמן שאחר רחם ובונה שבברכת המזון ואחר ברכת ביסלה ויבא ואמן שאחר ברכת כהנים והודאך יכוין בשנה אמן יהי רצון שיהיה בקשה כמברך וכמקבל ושן ישבה ויקיים ה' את דברו. אמנם ברכות באמצעיות שבי"ח ברכות שחלוקין הם שבחו של הקב"ה ושאר הם בקשה כגון אתה חונן וגו' וסופי והשיבנו כו'. וכן שלח לנו המלך בקשה ושים בזה כי שואל ושולח. וכתוב. יכוין ששנה אמן לשתי כוונות. וזה שאמת כיון בהודאה והשבח ושיהיה דברי כמבקש ומתפלל. על כן יכוין האדם במאד לשמוע אל הברכה ואל התפלה לידע באיזה ברכה שאל הש"ץ. אם מתפלל. אם משבח. כדי שיוכל לענות אמן בכוונה הנכונה. וכתב בפ"מ במעגלות סי' נ"א בקדיש יתגדל ויתקדש שמיה רבא דבעלמא שענין אמן בסירוב יהי רצון שיאמרו דברי בתומה. וכיוצא שיאמר בימינו. דא"כ ההלכה כשופט שיהיה כזה הבוא לעת קץ יהיה ה' אחד נסתרת. וא"כ על מה אומרים שמם בזה אמן יהא שמיה רבא כו' אמן קאי על מה בסיום המברך בעגלא וכו' ואמרו אמן לי עכ"ל. כתב בספרים שעונה שלא"ל גדול העונה אמן יותר מהמברך משום דהמקבל ברכה כאמן בה קבלה בו בשעה בו אמנה כדאי' בדברים רבה. מה שאין כן המברך עכ"ל:

פרק לה בו יבואר גודל העונש של מי שמדבר בשעת תפלה ובשעת חזרת הש"ץ התפלה ואפילו ללמוד אסור אז:

הנה כבר כתבתי בפרק כ"ו שמכל דבר הטוב שמדבר בבית הכנסת מן ברוך שאמר עד לאחר י"ח נכרא מלאך מחבית והוסף תפלתו. ואותו מלאכים מכה אותו בשעת כדבר ב"מ. ובספר פנן מגיה כבס אר"ל אהשאל שוכיזן שאותם המדברים בבה"כ בשעה שהקהל מתפללים בצבור יזה הוגן בעולה רותחת. ח"ל ה"ע סי' נ"ה אסור להפסיק בשום דבר אפילו לעסוק אפילו בד"ת מבירתיל ברוך שאמר עד אחר תחנון אפילו מתפלל ביחיד ומכ"ש אם מתפלל בבית הכנסת. ח"ל פמ"ח בהגהי לאורי ז"ל בשם מי המדבר בבית הכנסת אפילו לאחר זמן התפלה בבלא היום. אפילו בדברי חסר וילכו כמה לא היה מביא תשובה עד שהיה יוצא מבה"כ כדי שלא ימשך לדברי חול. ח"ל זוהר תרומה ומאן דאשתעי בבי כנישתא ווי ליה דאחזי פרודא ווי ליה דגרע מה מהימנותא ווי ליה דלית ליה חולקא באלהא דישראל דאחזי דהא לית אלהא ולא אשתכח תמן ולית ליה חולקא ביה ולא דחיל מניה ואפגים קלנא בתיקונא עילאה עכ"ל. וכתב בר"ת פ"ד מבעה"ק שאיכור זה סוג לשון שיחת חולין. ומכ"ש שיחה בטילה כלשונה אף מתוך לנעל"נ כמ"ש והנה גם ולא מדבריך בטלים מכל אמרו הנה שיחה בטילה שוגג נעשה עכ"ל. וזה לשון הב"ע בסי' קנ"ד סעיף ו' לא ישיח שיחת חולין בשעה שהש"ץ חוזר התפלה. ואם שח הוא חוטא וגדול עונו מנשוא וגוערין בו ע"כ. והכל בו דף ע' כתב אוי להם למדברים דברים בטלים או שחוק בשעת התפלה כי ראינו בעלים כמה בתי כנסיות שנחרבו על שנתנו בהם קלות ראש ע"כ. ובספר ווי העמודים כתב מן הראוי שכל קהלה וקהלה יעמידו אנשים על זה אשר ישגיחו בשומרים רבים אל המדברים ויענשו עונש גדול. וכתב בבעל הטורים (בדברים כ"ו י"ט) לתהלה ולשם ולתפארת כלומר שיהיו ישראל משבחים ומהללים לשם. הוא לשם לתפארת. וזהו דאמרינן עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק. כלומר עטרה שמעטרים להקב"ה בתפלתם מחזירה לכם. אבל מי ששח שיחת חולין בבית הכנסת מקיצין לו כל גופו בקוצים עכ"ל. וכתב בה"ג דף ק"כ ראיתי מתחרדים על דבר זה שמשימין סידור ועיניהם בשעת חזרת התפלה ועיניהם ולבם שם. ולא יראו כבודם. ולא מכוונים על כל מלה ומלה ע"כ. ובמ"א כתב בשם תשובת מ"ע סי' ק"כ דמי שעוסק בתורה אף שלא יצא עבד מ"מ לא נקרא חוטא ע"כ. והא"ר כתב בסי' קכ"ד ס"ק י"ב כיון שמחזיקים עצמו בחידוש למתפללים שלא בכוונה לכן נכון לשמוע מש"ץ כדי לצאת בתפלת הש"ץ. גם אין לומר תפלות ותחנונים בשעה שהש"ץ חוזר התפלה עכ"ל. ועי' בא"ת סי' נ' סעיף י"ח שכתב רמ"א שלא יעסוק בתורה בבית הכנסת בזמן שהציבור אומרים בלחש ותחינות. שלא ילמדו עמי הארץ ממנו ויתנהגו ג"כ:

פרק לו לפי דאיתא בכוונת האר"י ז"ל שקודם כל תפלה יאמר בפה מלא הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך לכן אכתוב כאן בקצרה מעלת מצוה זו:

כתבו הספרים כי יש ששים רבוא אותיות לתורה וששים רבוא נשמות מכוונים זה כנגד זה. וכאשר אוהב יהודי לאחד מגיע אות אחת בתורה. אוהב עוד אחד מגיע עוד אות אחת יותר וכו'. ובספר שרבי נחל כתב כמו שהס נמלא חסר אות אחת בס"ת הס"ת פסולה. כן נחסר אהבת ריע אחד הס"ת פסולה ע"ש עוד. ובזוה"ק כתב בשם המקובלים כשאוהב את יהודי אחד מעורר בלט עליון ושובה חיבור למעלה ואחרי לו. אוהב עוד איש אחד שוב יותר חיבור למעלה. ומה טוב חלקו ומה נעים גורלו שמעורר רחמים ומוסיף כח בקדושה. וכתב רבי יואל נ"ע קודם שיאמר קדושה יתחבר בכל לבו בבית הכנסת אם אוהב כל האנשים שישנם פה. כי אומרים בקדושה כשם שמקדישים אותו בשמי מרום. ובין המלאכים יש שלום ואחדות מאד כן צריך להיות לנמצא כו' עכ"פ יהדר שיאהב אלה אנשים אהבה גמורה בתמות נאמנות ויגיע מזה אותיות בתורה הקדושה. אבל אם ישנאו אותך כשיה"כ אחרי פה כהן לפני פמליא של מעלה כמי האומר נ"ל אם אהבת אף שהרב הגביה מנין שעברה אהבה גמורה בעומה נאמנות אנא הרוס פניך מה הטיב שלא תטנו ותבלם כו':

פרק לו בו יבואר שצריך האדם להתודות קודם התפלה:

איתא בברכות תפלות כנגד תמידים תקנום. והא' שהקרבן מועיל לפי מדת הרחמים דכיון שהוי"ה נ"ס שאמר אדם שחטא יביא קרבן ויתכפר. אבל מדת הדין אמרה נפש החוטאת היא תמות. ועוד אם אדם חטא בהמה מה חטאה. אלא מה שאמר אדם לדעת גם מה"ד יודה ומחלה על קרבנו כמ"ש והשוחט את עונם ולא יהיה קרבנו מרוצה. וזה היה בזמן שבית המק' היה קיים. ועכשיו בעוה"ר אין לנו קרבן ולא מקדש תקנו אנשי כנסת הגדולה תפלה במקום קרבן. וא"כ ק"ו ומה קרבן עצמו לא היה מכפר בלתי הוידוי עאכו"כ התפלה שהיא במקום קרבן איך תהיה מקובלת בלי שיתודה מקודם. (ספר דרך חכם):

פרק לה בו יבואר שבכל מצוה שאדם עושה צריך שיאמר הריני עושה מצוה זו לפולחנא דשמא קדישא וליחדא שמא דקוב"ה ברחימו כו':

כל מצוה שאדם עושה צריך שיהיה לשם שמים. וצריך שיאמר בפיו הריני עושה מצוה זו או הריני הולך לבית הכנסת להתפלל או הריני לומד דבר זה לפולחנא דשמא קדישא כמ"ש זוהר תזריע א"ר אליעזר בכל עובדוי דבר נש בעי ליה דלהוון כולהו לשמא קדישא. מאי לשמא קדישא לאדכרא בפומיה שמא קדישא דהאי לפולחניה ולא ישרי עלוהי סטרא אחרא בגין דאיהו זמין תדירא לגבי בני נשא ויכיל לאשראה על ההוא עובדא. ובגין דא בעינן ובמקרה מכל דבר רע עכ"ל. וביותר צריך ליזהר בזה במצוות התמידות כי יותר הקליפה רוצה להאחז בכוונות התמידות ובפרט אם יש לבעמים איזו סבייה באיזה המצוה כי טוען לנות

יותר

ידע שכל. וכאשר אומר בתחלת המעשה שאח לעבודתו יתכוין הרי זה מסלק כל הענינים שלא יסרכו בעשיה מטה. וכן שכתב בסדור האר"י ז"ל ונמצא בחסידים כדיני תפלה כנכב"ל שצריך לומר קודם כל דבר מצוה ליחדא שמא דקוב"ה בדחילו ורחימו ודחילו ורחימו בשם כל ישראל וכו' ובזה ליחד בזה ד' אותיות שמו יתברך כמבואר בס' הכוונות וכידוע :

פרק לט בו יבואר איך שהקב"ה בחכמתו ברא את האדם מטפה סרוחה ויכוננהו בחכמה וברא בו רמ"ח אברים כולם לטובת האדם ובתפלתו יתן הודאה להקב"ה ע"ז : וביותר כשאומר ברכת אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים כו' חלולים כו' :

כתיב (איוב י') הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני. פי' ברא את האדם מטפה סרוחה ויכוננהו בחכמה. וברא בו נקבים כדי להחיותו. עשה לו העינים להביט ולראות בהם. עשה לו העפעפים לסגור עיניו ולישן ושלא להביט ברע כמו שנא' ועוצם עיניו מראות ברע. עשה לו נקבי האזנים לשמוע בהם. עשה לו נקבי החוטם להריח בהם ולהכניס בהם ולהוריד בהם הפסולת מתוך הראש. עשה לו פה לאכול ולדבר. עשה לו שינים ומלתעות לטחון בהם המאכל. עשה לו הלשון ללעוס בו המאכל בתוך הפה ולחתוך בו הדבור. עשה לו בית הבליעה והושט לבלוע המאכל והמשקה. עשה לו הגרגרת להעלות ולהוריד רוח נשמת חיים מן הלב מתוך הריאה אל החוטם ואל הפה ולהוציא קול הדבור יוצא מתוך סמפוני הריאה הבא מרוח נשמת חיים. עשה לו הלב להיות בית מכון לרוח החיים ולחשוב כל מחשבות. עשה לו הקרב העליון הוא האצטומכא לקבל המאכל והמשקה ולהתבשל בתוכו ולכלכל מטעם המאכל והמשקה כל הגוף להחיותו. עשה לו הכבד בצד ימין עם המרה האדומה והדם במקורות הכבד לחמם את קרב העליון ומחום הכבד והמרה מתבשל המאכל והמשקה בתוך הקרב העליון. עשה לו המעים לקבל פסולת המאכל והמשקה ומתגלגל בתוכם בעקמומיות עד מקום הוצאת גדולים וקטנים. עשה לו שתי הכליות ימין ושמאל לחמם את הכנסן בחומם להחיותו ולחזקו ולהוציא גדולים וקטנים חוץ לגוף. ועוד אמרו רז"ל הלב מבין והכליות יועצות. עשה לו הטחול בצד שמאל עם המרה השחורה לקבל בקרבם הקרבים והמעים שלא יתייבשו ויתלהטו המאכל והמשקה מפני חום רוסח הקרבים המתחממים ונרתחים מחום הדם והכבד והמרה האדומה. ועוד אמרו רז"ל הטחול שוחק. עשה לזכר ולנקבה אברי המשגל אברי להזריע בהם ולהוליד. עשה לנקבה שדים להיות בהם החלב להניק את הולד. עשה לו עצמות להיות בנין הגוף חזק. עשה בשר על העצמות כדי לחמם קור העצמות. עשה לו גידי הדם ובהם הורידין להביא את הגוף בהם והולכות מגיד אל גיד. עשה לו עצבים לחזק את דבק העצמות והאברים. עשה לו אברים וקדירים ודקים ותלויה של שדרה וקברי. ואצבעות ידים ורגלים והחושים והירכים והשוקים והברכים והקרסולים וכפות הרגלים ותלויות הצואר והכתפים כדי שיוכל להתפשט ולהכפל לכפוף ולהזקף לעמוד ולישב לכרוע ולהשתחוות ולצור להבו אנה ואנה. קרם לו עור מלמעלה לבשר ולעצמות ולגידים ולעצבים כדי לכסות את הגוף להיות הם מלהתקרר ולהגן על האברים הפנימיים. עשה לו גולגולת הראש להיות מגן על כל האברים ומוח הראש שבו יתכן ישוב הדעת והשכל בחכמה. עשה לו את המכסה לנוח הראש כדי שלא יתייבש המוח והעינים מחום הקרנים השולטים מלמטה למעלה אל הראש. עשה לו שערות הראש לחמם את הראש שלא יתקרר על אשר אין לו בשר בין העור ובין עצם הגולגולת. עשה לו שערות הזקן משני צדי הדרת פניו ולהיות מובדל מהנשים מן הנשים. עשה לזכר ולנקבה טבור כדי לקבל מחיה משדה במעי אמו עד בואם לאויר העולם כי לא יוכל הולד לקבל מזון ומחיה מן הפה מפני שהוא סתום עד צאתו לאויר העולם. עשה לו ידים למשמש ולהפוך ולהכות ולהחזיק ולעשות מלאכה כדי להחיותו. עשה לו צפרנים כדי להיות נבדל מכל בריה ולהתגרד בהם. עשה לו רגלים כדי להעמיד עליהם הגוף ולהוליכו ולהביאו בכל מקום. והנה כל מה שברא הקב"ה באדם לא ברא אלא לצורך האדם ולהחיותו והוא היה הבריאה גדולה אין כמוה. ולהמליך בהבאי הצור תמים פעלו. שעושה בחכמה עם כל בני עולם. ואין לבריאה אחר מכשיר אפילו שולט על כולם. שלא תאמר אלו היה לי שלש רגלים שלש עינים הלא הייתי מהלך על הצדדים אלו היו פני הפוכים לאחור הייתי יותר נאה לי מ"ל הצור תמים פעלו. (תנחומא) :

פרק מ בו יבואר איך על כל פעולה שאדם רוצה לעשות יאמר אעשה זה אי"ה:

כתב בספר מעיל צדקה דף י"ג מהם לשון הגר"ה ז"ל שכתב בדף ב' וז"ל על כל פעולה בתוכה הכל לעשות ואפילו לזמן קרוב יאמר אעשה זו אי"ה. בין שיהיה דבר קטן או גדול. ואם הרויח יאמר הרווחתי בעזרת הבי"ת. ואם אירע לו היזק דבר או הפסד יאמר מאת ה' היתה זאת לי. ויבקש במחשביו לא כמו איזה בני בלי דעת נמשל כבהמות נדמו כשמגיע הבי"ת להם הפסד בממון או אח"כ הם מקבלין בנסיונה הצדקה. כי ראוי הוא כמכבש אבל יהבו לו במרוה לבאלו במים מטהרים. רק יתבוננו במחשביו אולי הטא באיזה ממון ויחזירנו לבעליו. או שמנע היזם צדקה ויתן ויתעורר ויתן ויודה לה' ויהיה מודה ושתב ע"כ :

כוונות הברכות

אמרו חז"ל בסס' ברכות כל ברכה שאין בה הזכרת השם כו'. כתב הרשב"א ז"ל לפת נוסח הברכות כמדבר לנגלה ונסתר אמנם יש טעם נגלה וגדול התועלת. והוא לפי שכבר ידעת ששני יסודות עצומות יש שעליהם נבנה הכל. האחד לדעת שהוא ית' מחויב המציאות ושאין ספק בזה כלל. והשני שאין אמתתו ית' מושגת כי אם לעצמו ית' לבד. והוא במציאותו נגלה. ובאמת מהותו נסתר ונעלם מן הכל. וכדי לקבוע שני הפינות הללו בנפשותינו. ע"כ קבעו נוסח הברכות בנגלה ובנסתר. ברוך אתה. כמדבר עם מי שהוא נמצא מפורסם, ילו עד שהוא מדבר פנים אל פנים. וכדי שלא תשתבש המחשבה שהוא ית' נמצא כמציאות שאר הנמצאים. ושיש יחוס בין מציאותו למציאותם. קבעו לומר מיד אשר קדשנו במצותיו לקבוע בנפשותינו שאף על פי שהוא נמצא מפורסם. מהות מציאותו נסתר ונעלם שאי אפשר לדבר בו רק ע"ד נסתר. ברוך הוא. עכ"ל :

שיר לרבינו שלמה בן גבירול ז"ל

שְׁשׁוֹנִי רַב בְּךָ, שׁבֵן מְעוֹנִי! זְכַרְתִּיךָ—וְנָס מֶנִּי יְגוֹנִי
לְךָ חֶסֶד, וְיֵשׁ עָלַי לְהוֹדוֹת וְאֵין בַּמֶּה לְבַד הֶגְיוֹן לְשׁוֹנִי
מְרוֹמִים לֹא יְכִילוּן תַּעֲצוּמָךְ וְהֵיךְ יוּכַל שְׂאֵתְךָ רַעְיוֹנִי?
הֲבִינֵנִי וְתַנֵּנִי נְכֹחָה וְנִפֵּק אֶת רְצוֹנְךָ רְצוֹנִי
קְחָה שֶׁבַח, מְקוֹם זֶבַח, וְיִיטַב כְּקָרְבָּנִי, וּמִנְחַת זִכְרוֹנִי
טְהוֹר עַיִן, פְּקַח עַיִן לְעָנְיִי שְׁלַח אוֹרְךָ וְהָאֵר עִוְרוֹנִי
נְצֹר גֹּדֶל חֲסָדֶיךָ לְמַעֲנִי יְהִי סֹחֵר עֲלֵי גֹדֶל עֲוֹנִי
כְּמוֹ שִׂמְךָ לְפִקָּדוֹן בְּלִבִּי תְּהִי רוּחִי בְּיָדְךָ פִּקְדוֹנִי.

איתא בתוס' ח"מ. התפלה היא במקום הקרבן (ברכות כ"ו) דכתיב ונשלמה פרים שפתינו (הושע י"ד), ולכן צריך המתפלל ליזהר שתהא תפלתו דומה להקרבן כו'. ובזוהר ז' איתא דקרבן שאין עמו הכונה זבח רשעים תועבה היא. וכדי לעורר את האדם לתשובה עם התפלה. לכן הקדמנו לפני התפלה התוכחות להראב"ע ונגד ספר חובות הלבבות:

תוכחה

לרבינו אברהם ן' עזרא ז"ל

אִם לֹא תֵדְעִי נַפְשִׁי אַחֲרִיתֵךְ קְחִי לָךְ מוֹפֵת וְאוֹת מֵרֵאשִׁיתֵךְ
הֶבֶל יְסוֹדֵךְ וְעַל תֹּהוּ בִּטְחָתֵךְ בּוֹאֵךְ כְּצֵאתֵךְ וְחַיַּיִךְ כְּמוֹתֵךְ
וְלָמָּה תִרְגְּעִי וְרוּחַ שָׁוְא תִּרְעִי פְּנִי לָךְ כִּי תִסְּעִי כְּמוֹ אֹהֶל רוֹעִי
תְּבַקְשִׁי וְאֵינֵךְ וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָּקַחַתְּ עֵינֵךְ.

בְּתַאֲוָה דְבֵקָה אֲשֶׁר הִיא אוֹיַבְתֵּךְ וְלֹא הִתְבּוֹנַנְתְּ כִּי תִקְרַב עִתֵּךְ
יְיַפֶּה יוֹנֵךְ וְגַם פִּתָּה תְּפַתֵּךְ עַד יִיעֲפוּ אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֵּךְ
וְנוֹשְׂאֵי כֵלַיִךְ יִדּוּ עָלַיִךְ וְיָשׁוּב אֵלַיִךְ גְּמוּל מַעֲלָלָיִךְ
לָזֹאת מֵעָלַיִךְ הָסִירִי יֵינֵךְ וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָּקַחַתְּ עֵינֵךְ.

רַב לָךְ לִדְרוֹשׁ אֶת אֲשֶׁר הָעֲזוּבִי אַל טוּב יְיָ תִּנְהֲרִי אִם תֹּאבִי
אֵיךְ תַּהְפֻּכוֹת בְּלִבֵּךְ תַּחְשְׁבִי פְּעָמִים תְּשׁוֹבְבִי וּפַעַם תְּשׁוּבִי
אִם אַחַת לְקוֹנֵךְ וְרַבּוֹת לִרְצוֹנֵךְ וְאֵיךְ יִתֹּם עֲוֹנֵךְ
הַשָּׂטָן לְשִׂטְנֵךְ יַעֲמֹד עַל יְמִינֵךְ וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָּקַחַתְּ עֵינֵךְ.

הָחֵל זְמַן בָּךְ וּלְעָמָל נִדַּחַתְּ לִבְנוֹת וְלִקְנוֹת וְעוֹדֵךְ לֹא נַחַתְּ
הַכֹּל יִכְלֶה וְעַל מַה בָּטַחַתְּ הֲלֹא בְּהִתְעַנּוּגֵךְ שַׁבְרֵךְ לְקָרַבְתְּ
לָאֵל חַי לְעָבְדֵהוּ אַתְּ אָמָה וְלָמָּה לָךְ עֲבוֹדַת אֲדָמָה
שׁוּבִי דְעִי מַה תֹּאמְרִי לַאדוֹנֵךְ וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָּקַחַתְּ עֵינֵךְ.

תוכחה

מַה לָּךְ תֵּבֵל תְּסִיתֵנִי לַהֶבֶל — תְּנִי אוֹ קְחִי אֲנִי עוֹד לֹא אֲקַבֵּל
אֵיךְ אֶשְׂמַח עַל זְמַן אוֹ אֶתְאַבֵּל — מְעַט אֶשְׁכְּנָה בָּהּ יִנָּשֵׂא אוֹ יִבֹּל
וְאֶעֱבוֹד אוֹ אָרִיד — הַמָּוֶת יַפְרִיד
בֵּינִי וּבֵינֵךְ — וְאֵיךְ עַל זֶה לֹא פָּקַחַתְּ עֵינֵךְ.

תוכחה

להזכיר רבינו בחיי הדיין הספרדי בר יוסף ז״ל
נזכרה בחוה״ל שער התשובה סוף פ״ז ובשער אהבת ה׳ פ״ה.

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

נַפְשִׁי עֹז תִּדְרְכִי, וְצוּרֵךְ בָּרְכִי
וְהוֹן לְפָנָיו תַּעַרְכִי.
וְשִׂיחָה לְנֶגְדּוֹ שִׁפְכִי.
וְהִתְעוֹרְרִי מִשְּׁנָתֵכִי.
וְהִתְבּוֹנְנִי מְקוֹמֵכִי
אֵי מִזֶּה בָּאת וְאָנָה תֵּלֵכִי:

נַפְשִׁי מִתְּנוּמָתֵךְ עוּרִי.
וְלִפְנֵי יוֹצְרֵךְ שִׁיר דַּבֵּרִי.
וְלִשְׁמוֹ זַמֵּרִי. וְנִפְלְאוֹתָיו סַפֵּרִי.
וְגוּרִי מִמֶּנּוּ כַּאֲשֶׁר תָּגוּרִי:

נַפְשִׁי אַל תִּהְיִי כְּסוּס
כְּפֶרֶד אֵין הָבִין.
וּכְשִׁכּוֹר נִרְדָּם וְאִישׁ נִדְהָם.
כִּי מִמְּקוֹר בִּינָה קֹרַצְתְּ.
וּמִמַּעְיַן חָכְמָה לֻקַּחַתְּ.
וּמִמָּקוֹם קָדוֹשׁ הוּבֵאת.
וּמֵעִיר גִּבּוֹרִים הוּצֵאת.
מֵאֵת יְיָ מִן הַשָּׁמָיִם:

נַפְשִׁי לִבְשִׁי בִּגְדֵי שֵׂכֶל.
וְהִתְאַזְּרִי אֵזוֹר בִּינָה.
וּמַלְּטִי אֶת נַפְשֵׁךְ מֵהַבְלֵי פִגְרֵךְ.
אֲשֶׁר אַתְּ בּוֹ מִתְגּוֹרֶרֶת.
וְאַל יַשִּׁיאֵךְ לִבֵּךְ בְּנֹעַם חֶמְדּוֹתָיו.
וְאַל יְסִיתֵךְ בְּשְׂכִיּוֹת תַּאֲוֹתָיו.
אֲשֶׁר יִמַּסּוּ כְמוֹ מַיִם יִתְהַלְּכוּ לָמוֹ.
וְזִכְרִי כִּי לֹא לָעַד
וְלֹא לְהוֹעִיל רֵאשִׁיתָם.
כִּי אִם לְבֹשֶׁת וְגַם לְחֶרְפָּה אַחֲרִיתָם:

נַפְשִׁי שׁוֹטְטִי בִּרְחוֹבוֹת תְּבוּנָתֵךְ.
וְסֹבִּי בְּחַדְרֵי חָכְמָתֵךְ.
וּבוֹאִי עַד תְּבוּנַת בִּנְיַן מַשְׂכִּיתֵךְ.
אֲשֶׁר בֶּעָפָר יְסוֹדוֹ.
הֲלֹא הוּא גוּף נִמְאָס וּפֶגֶר מוּבָס.
קָרוּץ מִמַּעְיָן נִרְפָּשׂ וּמִמָּקוֹר מָשְׁחָת.
בָּנוּי מִטִּפָּה סְרוּחָה.
שְׂרוּפָה בָאֵשׁ כְּסוּחָה.
גּוֹלֶם כִּדְמוּת תּוֹלֵעָה.
וְהָיָה רַק זְוָעָה.
עָצוּר בְּרֶחֶם מִטִּנָּף.
סָגוּר בְּבֶטֶן מְלֻכְלָךְ.
יֻלַּד בְּצִירִים וַחֲבָלִים.
לִרְאוֹת עָמָל וַהֲבָלִים.
כָּל הַיּוֹם הִתְאַוָּה תַאֲוָה.
וְסָר מִמּוּסָר וּמִמִּצְוָה.
בַּחֹשֶׁךְ בָּא וּבַחֹשֶׁךְ יֵלֵךְ.
דַּל אֶבְיוֹן עָנִי וְהֵלֶךְ.
לֹא דַעַת לוֹ מִבַּלְעָדֵךְ.

תוכחה

וְלֹא תָבוֹא לוֹ מִכְּלוּנֵךְ.
בְּחַיָּיו עָפָר וּבְמוֹתוֹ אֵפֶר.
בְּעוֹדוֹ תוֹלָעִים יְסוֹבְבוּהוּ.
וְאַחֲרִיתוֹ רִמָּה וְגוּשׁ עָפָר יְכַסּוּהוּ.
לֹא יֵדַע בֵּין יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ.
טָמוּן בָּאָרֶץ חֶבְלוֹ.
לָכֵן לְכִי אַתְּ וּמָלְכִי עָלָיו.
כִּי לִבְנֵי חָכְמָה מְלוּכָה תֵאוֹת.
וְעֶבֶד אֱוִיל לַחֲכַם לֵב.
וְאַל תֵּלְכִי בִּשְׁרִירוּת לִבֵּךְ הָרָע.
וְאַל תִּנָּקְשִׁי בְּמוֹעֲצוֹתָיו.
וּמַאֲסִי בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹתָיו.
וְאַל תִּבְטְחִי בְעֹשֶׁק וּבְגָזֵל אַל תֶּהְבָּלִי.
כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם.
וִיאַבֵּד אֶת לֵב מַתָּנָה:

נַפְשִׁי שִׁיתִי לִבֵּךְ לַמְסִלָּה דֶּרֶךְ הָלָכְתְּ.
כִּי הַכֹּל הָיָה מִן הֶעָפָר.
אָמְנָם הַכֹּל שָׁב אֶל הֶעָפָר.
וּלְכָל נִבְרָא וְנוֹצָר.
יֵשׁ קֵץ וְתַכְלִית.
לָשׁוּב אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִמֶּנָּה לֻקָּח.
הַחַיִּים וְהַמָּוֶת אַחִים.
שִׁבְתָּם יַחַד אִישׁ בְּאָחִיו יְדֻבָּקוּ.
יִתְלַכְּדוּ וְלֹא יִתְפָּרָדוּ.
אֲחוּזִים בִּשְׁתֵּי קְצוֹת גֶּשֶׁר רָעוּעַ.
וְכָל בְּרוּאֵי תֵבֵל עוֹבְרִים עָלָיו.
הַחַיִּים מָבוֹא. וְהַמָּוֶת מוֹצָא.
הַחַיִּים בּוֹנֶה. וְהַמָּוֶת סוֹתֵר.
הַחַיִּים זוֹרֵעַ. וְהַמָּוֶת קוֹצֵר.
הַחַיִּים נוֹטֵעַ. וְהַמָּוֶת עוֹקֵר.
הַחַיִּים מְחַבֵּר. וְהַמָּוֶת מַפְרִיד.
הַחַיִּים מְחָרֵז. וְהַמָּוֶת מְפַזֵּר.
וּדְעִי נָא וּרְאִי.
כִּי גַם עָלַיִךְ תַּעֲבֹר כּוֹס.

וְתֵצְאִי מִמְּלוֹן חֶדְרֵךְ כְּרֶגַע.
כִּי יִקְרֵךְ עֵת וָפֶגַע.
וְתָשׁוּבִי אֶל בֵּית עוֹלָמֵךְ.
בַּיּוֹם הַהוּא תִּרְצִי פְּעֻלָּתֵךְ.
וְתִקְחִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ חֵלֶף עֲבוֹדָתֵךְ.
אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה.
אִם טוֹב וְאִם רָע.
לָכֵן שִׁמְעִי נָא וּרְאִי וְהַטִּי אָזְנֵךְ.
וְשִׁכְחִי עַמֵּךְ וּבֵית אָבִיךְ.
וְקוּמִי רֹנִּי לְמַלְכֵּךְ.
יוֹמֵךְ וְלֵילֵךְ שְׂאִי אֵלָיו כַּפַּיִם.
וְהִשְׁתַּחֲוִי לוֹ אַפַּיִם.
וְעַפְעַפַּיִךְ יִזְּלוּ מָיִם.
בִּכְרִיעָה עַל בִּרְכַּיִם.
אוּלַי יִתְאָו הַמֶּלֶךְ יָפְיֵךְ.
וְיִשָּׂא פָּנָיו אֵלַיִךְ. וְיָשֵׂם לָךְ שָׁלוֹם.
וְיָחֹן עָלַיִךְ בִּימֵי עָנְיֵךְ בָּעוֹלָם הַזֶּה
וְאַחֲרֵי שׁוּבֵךְ לִמְנוּחָיְכִי.
כִּי מְעוֹדֵךְ גָּמַל עָלָיְכִי:

נַפְשִׁי הָכִינִי צֵדָה לָרֹב אַל תַּמְעִיטִי.
בְּעוֹד בַּחַיִּים חַיָּתֵךְ וְיֵשׁ לְאֵל יָדֵךְ.
כִּי רַב מִמֵּךְ הַדָּרֶךְ.
וְאַל תֹּאמְרִי לְמָחָר אֶקַּח צֵדָה.
כִּי פָנָה הַיּוֹם.
כִּי לֹא תֵדְעִי מַה יֵּלֶד יוֹם.
וּדְעִי כִּי תְמוֹל לָעַד לֹא יָשׁוּב.
וְכָל אֲשֶׁר פָּעַלְתְּ בּוֹ.
שָׁקוּל וְסָפוּר וְחָשׁוּב.
וְאַל תֹּאמְרִי מָחָר אֶעֱשֶׂה.
כִּי יוֹם הַמָּוֶת מִכָּל חַי מְכֻסֶּה.
מַהֲרִי עֲשׂוֹת בְּכָל יוֹם חֻקּוֹ.
כִּי בְּכָל יוֹם הַמָּוֶת יְשַׁלַּח חִצּוֹ וּבְרָקוֹ
וְאַל תִּתְמַהְמְהִי מֵעֲשׂוֹת.
חֹק דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ.

כִּי כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ .
כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ .
וְאַל תְּדַמִּי בְנַפְשֵׁךְ .
כִּי אַחֲרֵי צֵאתֵךְ מִמַּסְגֵּר פִּגְרֵךְ .
תָּשׁוּבִי לְתוֹכַחַת . מִמְּשׁוּבָה נִצַּחַת .
כִּי לֹא יִתָּכֵן לָךְ אָז עֲשׂוֹת טוֹב וָרָע .
וְלֹא יוֹעִילֵךְ תְּשׁוּבָה מִמְּשׁוּבָה .
וְלֹא הִנָּחֵם לָךְ מֵרֶשַׁע וְאַשְׁמָה וָפֶשַׁע .
כִּי הָעוֹלָם הַהוּא
נָכוֹן לְחֶשְׁבּוֹן וְסֵפֶר כָּל צָפוּן וְסָתוּם .
אֲשֶׁר בְּיַד כָּל אָדָם חָתוּם .
וְעָרוּךְ לְשַׁלֵּם שְׂכַר טוֹב .
לְיִרְאֵי יְיָ וּלְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ .
וּלְהִנָּקֵם בּוֹ נְקַם בְּרִית מִן שׁוֹכְחֵי אֵל .
הָאוֹמְרִים לָאֵל סוּר מִמֶּנּוּ .
וְדַעַת דְּרָכֶיךָ לֹא חָפָצְנוּ .
מַה שַּׁדַּי כִּי נַעַבְדֶנּוּ .
וּמַה נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע בּוֹ :
נַפְשִׁי אִם חָכַמְתְּ חָכַמְתְּ לָךְ .
וְאִם לַצְתְּ אַתְּ תַּלִּין מְשׁוּגָתֵךְ .
שִׁמְעִי מוּסָר וַחֲכָמִי וְאַל תִּפְרָעִי .
שִׁיתִי עַל לִבֵּךְ תָּמִיד .
דִּבְרֵי קֹהֶלֶת בֶּן דָּוִד .
סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע .
אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא .
וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר .
כִּי זֶה כָּל הָאָדָם .
כִּי אֶת כָּל מַעֲשֶׂה .
הָאֱלֹהִים יָבִיא בְמִשְׁפָּט .
עַל כָּל נֶעְלָם .
אִם טוֹב וְאִם רָע .
וְאַל תִּשְׁכְּחִי .
כִּי בְּיַד כָּל אָדָם יַחְתּוֹם .
לָדַעַת כָּל אַנְשֵׁי מַעֲשֵׂהוּ .
וְזִכְרִי אֵין חֹשֶׁךְ וְאֵין צַלְמָוֶת
לְהִסָּתֵר שָׁם פּוֹעֲלֵי אָוֶן .
בַּקְּשִׁי אֶת יְיָ קוֹנֵךְ .
בְּכָל כֹּחֵךְ וְאוֹנֵךְ .
בַּקְּשִׁי צֶדֶק בַּקְּשִׁי עֲנָוָה .
אוּלַי תִּסָּתְרִי בְּיוֹם אַף יְיָ .
וּבְיוֹם חֲרוֹן אַפּוֹ .
וְתַזְהִירִי כְּזֹהַר הָרָקִיעַ .
וּכְצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָתוֹ .
וְתִזְרַח עָלַיִךְ
שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ
וְעַתָּה קוּמִי לְכִי
וְהִתְחַנְּנִי לַאֲדוֹנַיִךְ .
וּשְׂאִי זִמְרָה לֵאלֹהַיִךְ .
הַלְלִי יָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה לֵאלֹהֵינוּ .
כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה :

הקדמה לבקשת רבינו בחיי ז"ל

בספר חובות הלבבות בשער אהבת ה' ס"ו בסופו כתב בוה"ל : וכבר חברתי דברים נמרצים יש בהם תוכחה והכלם לנפש, ותהרץ בעבודה ותתעורר לתפלה בלילה, והם בלשון עברית וקראתים תוכחה. ואח"כ סמכתי להם דברים צחים בלשון העברית בשבח והודאה לאל ובקשה תחלה ותחנונים דברים רכים מעירים את לב המתפלל ומעוררים את טבעו, וקראתים בקשה וכתבתים בסוף הספר הזה למי שרוצה להתנפל בהם לילה או יום, ומי שקבל על עצמו זה הענין ינוב בתוכחה שיתפלל אותה בישיבה אחר שיקרים מה שיודמן מן הזמירות הידועות או זולתם לפניה, ואח"כ יתפלל הבקשה בעמידה והשתחויה עד סופה ויכרע ויאמר מה שירצה מן התחנונים ויאמר סמוך לזה אשרי תמימי דרך ושיר המעלות עד סופם. עכ"ל :

הקדמה לבקשת רבינו בחיי זצ"ל

הנה הבקשה הזאת נשמטה מכל ספרי חובות הלבבות, ונדפס קצור ממנה בבלוניא בשנת ש"א במחזור רומי שעם פי' קמחא דאבישונא מבלי הזכיר שם את שם המחבר וחסרה בפתיחה, ומהרש"ל ז"ל מצאה בסדור בני רומי כ"י על קלף והיא נמצאת גם בעקר הספרים שבפרמא, ורק קצת מהבקשה אומרים בני ספרד בסליחות, והוא הוידוי שתחלתו אשמנו באומר ופועל, וגם האשכנזים והאיטליאנים אומרים הוידוי הזה בימי השובבי"ם. ורבינו בחיי ז"ל בכתבו הבקשה הזאת היו לנגד עיניו שתי הבקשות של רב סעדיה גאון ז"ל (שנדפסו לקמן) (כל זה תמצית דברי מהרש"ל ז"ל): ואנחנו הדפסנו את הבקשה היקרה הזאת בשלמותה כפי שיצאה מאת רבינו המחבר ז"ל:

בקשה לרבינו בחיי זצ"ל

יי שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך.

ולשוני תצחצח, ולבי תכין, ונפשי תעיר, והגיוני תישיר, ושגיוני תכשיר, ושיחי תקשיב, ואמרי תאזין, ותפלתי תשמע, ורנתי עדיך תקרב, ושועתי אליך תבוא. בשמרי לספר תהלתך ולהגות צדקתך ולחוות פלאך, לשיח בנוראות עזך, לערוך מסבך, להגיד אמתך. בעוד נשמתי בי ורוח חיים באפי. עד אשר לא תחשך שמשי, ויכבה נר נשמתי, וישוב פגרי אל הארץ אשר ממנה לקח, ורוחי יהלך אליך למשפט נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה, מקום לא יועיל הון ולא יסכון סכן, כי אם עשות משפט ואהבת חסד, כי אמנם ידעתי כי למען ספר שמך הובאתי הנה, ולחוות גדלך נוצרתי עדנה:

בינותי יי אלהי באור הדעת אשר חננתני כי אתה אחד לבדך, אחד מאין חקר, אחד מאין ערך ודמיון, אחד מאין תחלה ותכלה, אחד מאין ראשית ואחרית, אחד מאין אחר כערכך, אחד מאין שני לנגדך, אחד לא כאחד ראש המנין, אחד לא כאחד ראש המנויים, אחד מאין חבור ואוסף, אחד מאין פרוד ומחלקת, אחד מאין אחר קדמך, אחד מאין אחר יאחרך, כי כל אשר נקרא אחד בלתך, לא באמת הוא אחד, ולא באמונה מיוחד, כי הוא מחובר מאחדים, ובנוי מנפרדים, וגם נפרד לאחדים, ונחלק לנפרדים, וגם יש לו תחלה ותכלה, וראשית ואחרית, אחור וקדם, ערך ודמיון, גם יש שני לנגדו, וכמוהו עוד מלבדו, לכן אמת על יצוריך וניציב על בריותיך, ליחדך בכל לב, ולומר לפניך יי אלהינו יי אחד:

ואמת יי אלהים, כי אתה אלהי האלהים ואדני האדנים, בראת שרש כל דבר מאין, וצוית כל נוצר מאפס, וחברתם מרום אפיך ויהיו לאחדים, ובדברך אבן פנה ירית להיות לעולם עומדת, ובמאמרך חוג שמים כוננת להיות לעולם סובב, גם ארץ ורוח תכנת, ומים ואש קנית ותעשה משרשי כסא כבודך מאש, וצבאות מלאכי מרום מרוח, ותבדל בין מים למים, ותשם חק וגבול למנת מימי הארץ, לבל יפרצו פרץ, ותדשא האדמה בכל מיני זרעונים, ונטעי נעמנים, ותחצב מן האור מאורות וכוכבים קבועים בגלגלי רום, מושלים ביום ובלילה, פוצחים ביום שירה לעושם, ונותנים זמרות בלילה

לקינם, כי דים כי חכם בראם, ומעידים כי גבור יצרם, המשכיל בסם ידם, כי
לא יבא עד תכונות צבאותם, לדעת מסלותם, נבער כי לא יבין חקר הליכותם,
נשרצו המים דגי הים ועוף השמים, ותנינים גדולים, ורמש לאין מספר וחיות
קטנות עם גדלות. ותוצא הארץ גם בהמות שדי וחיתו ארץ, ואחר כל זאת
יצרת אדם לכבודך, ובראת אנוש קורא בשמך, ונפחת באפיו נשמה יקרה
חיה וברה, מרגשת ומשכלת, קולטת מוסר וחכמה, ולומדת דעת ומזמה,
מגדת כי אתה יצרתה, ומעידה כי אתה בראתה(א), בה ישכיל כל חכם לב
נפלאותיך, ובמזמה יתבונן איש תבונה ימצאך. כי אתה שמתה לאות ולמופת
לאנשי לבב בחיתם, ונתתה לעד מטהר למביני מדע בנפשותם. כי אם יכזב
בה מכזב, ויכחש בה מכחש, כאבן מקיר תזעק נשמתו, וכפים מעץ תענה
רוחו, לכן בלבותם ישכילוך כל מבקשיך, ובמחשבותם ימצאוך כל דורשיך.
ואלהים קרוב אתה בחדרי רוחם למאד, כי נפשותינו לך עלינו לעדים נאמנים,
וגויותינו מענינות בנו עדות אמת, ותודיענו כי אנחנו החמר ואתה יוצרנו וכי
אתה הוא הבורא ומעשה ידך כלנו:

נאמנת ייי אלהים כי אתה האל עשה פלא ואין מי יעשה כמעשיך וכגבורותיך(ב),
כי כל עושה זולתך יש מיש עושה, ואתה עשית יש מבלי מה, וכל חכם
חרש יצרת אין בו כח לחדש שרש דבר לא חדשתו, ולא להמציא עקר חדש
לא יצרתו, אבל אתה הוא יוצר ובורא, מחדש ומתאר, לכן נאה לך להלל,
עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר:

ונאמנת ייי אלהים כי כל יצור נמצא לא תהו בראתו, ולא בהבל יצרתו, כי בו
תכלית העולם, וגם מעיד על חכמתך ותבונתך, וכל אשר עשית הם
מאין חסרון, ושלם מאין יתרון, כענין שנאמר ידעתי כי כל אשר יעשה
האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע. לכן יאות לך להלל,
מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין
כמוך. מאין כמוך ייי גדול אתה וגדול שמך בגבורה:

ונאמנת ייי אלהים כי ברב רחמיך על זרע ידידיך, וחסדיך על בני עבדיך,
ממצרים גאלתנו במסות גדלות, ומבית עבדים באתות נוראות, וים
סוף בקעת לפנינו, ובימיו הובשת להעבירנו, ולחם שמים האכלתנו, ולסגלה
בחרתנו, ושמך הגדול הנחלתנו, ודברות קדשך מלהבות אש השמעתנו,
ותורת חסד חננתנו, ומצות אמת הודעתנו, ומשפטים ישרים למדתנו, וחקים
צדיקים הוריתנו, להנחותנו במעגלי ישר, להאיר בם עינינו, ולצרוף נשמותינו
מסיג חשקי גויתנו, ולפדות נפשותינו מטנופי(ג) הזמן, ומן תאוות העולם הזה,
להנחילנו אור זרוע לצדיקים לעולם הבא:

לכן

א) נ״א מקודם אתה בראתה ואח״כ אתה יצרתה. ב) כדברים (ג, כד) חסר יו״ד מרבים פ״מ חסורים. ג) פי׳ טנוף, מלשון טנפות קלם (יחזקאל לד, כו).

בקשה לרבינו בחיי

לכן חשבתי דרכי וחקרתי ארחתי, ושקלתי מפעלותי, ואזנתי אחרית כל תמורותי, והנה הכל הבל ורעות רוח, וסופו תהו, ואחריתו תעתועים, ואתאוה להשיב רגלי אל עדותיך, להסתופף תחת כנפי כבודך, ולהסתפח אל עבודתך, כי ידעתי כי יהיה טוב ליראיך, ולא יבשו קויך, ולא יכלמו מבקשיך, וכל החוסים בך במקום נאמן ישכון, וזרעו לפניך יכון:

תרתי בלבי ובינותי כי אחרית כל דבר נוצר בראשיתו, וסוף כל חדש בקדמותו, וכל אשר יחבר נתק, וכל אשר בנוי נעתק, וכאשר לא היה יהיה. הכל יאבד, ואתה תעמד. הכל יכלה, ואתה תהיה. הכל יסוף, ואתה תקום. מלבד נפשות החסידים הבוטחים בחסדך, אשר תעמיד לעולם, ובל תמוט רגלם, כענין שנאמר הבטחים ביי כהר ציון לא ימוט לעולם ישב. ואתה הוא יי באשר היית עד לא ראשון לא שנית כן תהיה אחרית כל אחרון לא תשתנה עד עולמי עד, הזמנים לא יתאו לך תחלה, והדורות לא ישיגו לך תכונת תכלה, כי אתה קורא הדורות מראש, לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש, אשר המה יסוד הזמנים, ועקר חשבון השנים. לכן נאה לך להלל. לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים. המה יאבדו ואתה תעמד וכלם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלפו. ואתה הוא ושנותיך לא יתמו. בני עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יכון:

גם היום ידעתי והתבוננתי כי אתה מקום העולם, ביען כי בדברך נצב, וברוח פיך עומד, ואין העולם מקומך, כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, ובאמונה ידע כי כל אשר אין לו חקר לא יכילהו מקום, ולא יכלכלהו מעון, כי כל מקום נקצב, וכל מעון נחקר, ולא יכון לכלכל נחקר ללא נחקר, ולא יתכן להכיל נקצב ללא נקצב, ואיך יכילך מקום, ואתה יצרתו, ואיך יכלכלך מעון, ואתה בראתו, ואתה הוא עד לא מקום מזמן, וטרם עת וזמן. גם כן יתברר לאנשי לבב, בהעלותם על לב כי אין לך ערך ודמיון בכל הנמצאים, כי כל נמצא זולתך, מקום יכילהו, וזמן יתארהו(א), יאמן אני במשקלת(ב) דעתם, מפורא דבר, כי אין לך מקום, כי כל מקום נודע, וכל זמן נחקר, ויבינו וישכילו כי את השמים ואת הארץ כבודך מלא, וכי אתה קרוב אליהם, מנשמת רוח אפיהם, וממועצות כליותיהם, קרבת דעת ומזמה, ולא קרבת איש אל אחיהו, לכן ירננו לך המולות שרפים בשלשם לך קדשה מלא כל הארץ כבודו, ויזמרו לך חיות ואופנים ברוך כבוד יי ממקומו:

וחק על יצוריך, להלל ולרן לפניך גדול יי ומהלל מאד ולגדלתו אין חקר, כי אתה רם והכל שפל נגדך, אתה נשא והכל שח למולך, אתה משבח והכל לך (ישבחו) [ישבחך], אתה מרומם והכל לך יתומם, אתה צדיק והכל

צדקתך

א) בחטף פתח, או יתארהו בחטף קמץ, וכמו שהם בפסוק אחד (ישעיה מד, יג).

ב) כמו (מ"ב כא, יג), או במשקלה כמו (ישעיה כח, יז).

(סנ"ס)

בקשה לרבינו בחיי

צדקתך יספר, אתה מפאר והכל לך יפאר, אתה מלך והכל לך ימליך, אתה עזוז והכל בך יעוז, אתה גדול והכל גדלתך יביע, אתה נורא והכל נוראותיך ישיח, אתה חסין והכל חסן עזך יגובב, לכן לך נאה להתפאר כי ממזרח שמש ועד־מבואו גדול שמי בגוים, ולמען כי אתה סובל הכל, ובורא הכל מאין כל, אתה מחיה הכל, ומאתך כל, ופעלך הכל. תהלה לך דומיה, וזמר לך נעים, והודות לך יאות, ורנן לך מה טוב, ואף כי ידענו כי לך כל יועיל הלל, ולא יסכון זמר, אמנם עלינו בחק מוסר הדעת אשר חננתנו לשלם לך מדות טובותיך ונפלאותיך אלינו בהלל ובזמרה ותודה, כפי כחנו, ואם נעלית על כל־התהלות, וגבהת על כל־התשבחות, ונשאת על כל־הברכות, ואין כח בכל־יצוריך עליונים ותחתונים לספר אחד מאלף רבבות נוראות ע׳ נ׳ ה׳ אף כי בני אדם, ואף כי תולעת ולא־איש חרפת אדם ובזוי־עם כמוני, צמאה לך נפשי מתוך מאפרה לחות נעמך ונכספה וגם כלתה (נפשי) מבבלי נחשפתה לדורות את־שמך, ותתעטף עלי לחזכיר שמך ולהרבות זכרך, וכמה לבי ובשרי לרנן לפניך, ואתאוה לשבחך ולהללך ולזמר שמך עליון, כי לשמך ולזכרך תאות־נפש, ואעמד על דלתי רחמיך, ואתיצב על פתחי חסדיך, ואבין מנחה ארשת שפתי לחלות פניך, ואקח עמי דברים לחות מקצת פלאיך, למען אברכך בחיי ובשמך אשא כפי. כמו חלב ודשן תשבע נפשי ושפתי רננות יהלל־פי. דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך, אולי בעצתך תנחני בעדי, ואחר כבוד תקחני במותי, כמשפט לאהבי שמך, ואם נקלתי מחלות פני רם ונשא, ונלותי מחות פלאי גדול בלי חקר, ביען כי אנכי עפר ואפר, רמה ותולעה, כלוב מלא מרמות, כלי נמאס מלא בשת וכלמות, ידעתי יי כי ענות עני לא תבזה, ובל תסתיר פניך ממנו, ובשועו אליך תעתר לו, ומה־אנוש ומה שחוא) ומה־תהלתו, והכל כאין נגדך, ולאפס ותהו נחשב למולך, לולי אשר רוממתו במצותיך, ופארתו בעדתיך, וכבדתו ביחוד שמך, והודעתו זמרות רננך, וערך קדשתך, והרשיתו לשפוך שיחה ורנה לפני כסא כבודך, ולפי שידעתי כי לישרים נאוה תהלה, ולחסידים יאות זמר, ולצדיקים יאתה רננה, ואני איני כדאי, לזאת באתי לחדרי, וחפשתי סתרי, וסגרתי דלתי נעוה, ופתחתי חרצבות מעוה, ופשטתי בגדי גאוה, ולבשתי סותי ענוה, וסדרתי כפי קצר שכלי ומעוט דעתי לפניך, אמרים מעטים מפתחי תהלותיך, וזכרון גבורותיך, ומעט קט מנפלאותיך, ומזעיר מרוממותיך,

כי מי יוכל למלל כל־גבורתיך, וישמיע כל־תהלותיך:

ואתה יי יודע כי אין די בלשוני לספר כל־אשר בלבבי ובמחשבתי מגבורתיך, אדם ביקר בל יבין, נמשל כבהמות נדמה, ובעמדי לפניך יי אלהי זכרתי ונבהלתי ואחז בשרי פלצות, כי הקיפוני פשעי וסבבוני

א) כצ"ל לרוים (עמוס ד, יג).
(סנ"מ)

בקשה לרבינו בחיי

אשמי, באתי במצולות זדוני, ושבעתי במעמקי שגיוני, ושטפתני שבלת חטאותי, ואשיב אל לבי ואמר: איככה אפתח פי ואגידה שפה לפני יוצר כל, ומכף רגל ועד־ראש אין־בי מתם. פשע וחטאה מרמה ועולה, ואם־התרחצתי במי־שלג והזכותי בבור כפי, במחשבותי אני ברשת חטאה נלכדתי, ובשחיתותם נתאששתי, ותעבוני שלמותי, ויחרד לבי ויתר כבודי, ועצמותי (רפפו) (תפפו), ידי רפו, וכמים נשפכתי והתפרדו כל־עצמותי, וכצל כנטותו נהלכתי, וכארבה ננערתי, ובשתי מאד ונכלמתי להרים אלהי פני אליך, ולשאת ראש לפניך, ואזכר משפטיך מעולם יי ואתנחם, כי מלך גדול אתה, וכי כל־מודה ועזב ירחם, ואומר אודה עלי פשעי ליי, אולי ישא עון חטאתי סלה, ואמצא את־לבי לשפוך שיחה לפניך, ולבקש מחילה ולדרוש סליחה ולשאול כפרה ממדת רחמיך, ואכונן נפשי ובשרי לומר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו תבא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחנתנו, שאין אנו עזי פנים וקשי ערף בדבר הזה לומר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו אבל אנחנו חטאנו:

ד"ס א"ב

אשמנו באמר ובפעל, בזינו חק למעל מעל, גזלנו משפט וצדק, דרכנו כמשכת חדק, הפרנו ברית וחק, והרבינו פשע לאין חק, זנחנו טוב הורית, חרשנו רשע שגאת, טפלנו שקר ומרמה, יעצנו און ואשמה, כלינו ימינו בהבלי העולם, לא זכרנו כי תביאנו במשפט על כל־נעלם, מאסנו מוסר הדעת, נואלנו מחכמה ומדעת, סרנו ממשפטי צדקך, עזבנו ארחות חקיך, פנינו אל כל־תמורותינו, צללנו במצלות תאוותינו, קפצנו פה מחוקים, רחב פינו בניב עולה יצריח, שובבנו משבה נצחת, תעבנו כל־איש תוכחת:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתסלח ותמחל לנו על כל עונותינו ופשעינו, כי־אתה גחי מבטן מבטיחי על־שדי אמי, עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה, ואם אתה לא תחנני ותשא פשעי למי אשא עיני, ואין לי אב זולתך, כי־אבי ואמי עזבוני ואתה יי אספתני, ובטובך מעודי אספתני, ואם לא יחוס היוצר על מעשה ידיו, למי יתחנן יציר חמר וישפוך שיחו, ובמה יתרצה אל עשהו, הלא אל רחמי יוצרו ירוץ, ועל דלתי חסדי עשהו ישקד, ואני הנה כעיני עבדים אל יד אדניהם וכעיני שפחה אל יד גברתה, כן עיני נשואות אליך, כי אין לי סביר בלתך, ולא יודע נגע לבבי זולתך, חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך מחה פשעי, כי־אתה קנית כליותי תסכני בבטן אמי, הלא כחלב התכתני וכגבינה הקפאתני, ועור ובשר הלבשתני ובעצמות וגידים סוכבתני, חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוחי, ואם־חטאתי ושמרתני ומעוני לא תנקני, אנה אלך מרוחך ואנה מפניך

אברח, אם־אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך, אשא כנפי־שחר אשכנה
באחרית ים, גם־שם ידך תנחני ותאחזני ימינך, ואמר אך־חשך ישופני ולילה
אור בעדני, גם־חשך לא־יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה. ואם
תפקד עלי בדרכי ותרע מעגלי, למי אנוס לעזרה לפגע בעדי אליך ולבקש
רחמים מלפניך, אם לחיים אשר המה חיים ערגה, כלו סג יחדו נאלחו אין עשה־
טוב אין גם אחד, ואם לשוכני עפר אשוע לפגע בעדי אליך, הלמתים תעשה־
פלא אם־רפאים יקומו יודוך סלה, ואם אל מלאכי מרום אזעק ואל קדושים
אפנה לשאת רנה ותפלה בעדי לפני כסא כבודך, הצעקתם תשמע אלי, כי
אתה תעביר חטאתי ותכפר זדוני, לכן ממך אליך אסורה, ומנגדך (עליך)
[אליך] אברחה, ומפניך אל חסדך ארוצה, וממדת דינך אל מדת רחמיך
אנוסה, כי רבים רחמיך ועצמים חסדיך, רחום וחנון נודעת ארך אפים ורב
חסד נקראת, זכר רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה, חטאות נעורי ופשעי אל־
תזכר כחסדך זכר־לי־אתה למען טובך יי, כי אתה ידעת כי יצר לב האדם
רע מנעריו, ועיר פרא אדם יולד, ואיך יצדק ילוד אשה ויזכה קרוץ מחמר,
אשר בעון חולל, ובחטא יחמתהו אמו, ואיך יטהר אנוש וממי טמאה יסודו,
מי־יתן טהור מטמא, ואם־עונות תשמר־יה יי מי יעמד. סלח־נא לעוני
ולחטאתי אל תפקד. כי־עמך הסליחה למען תורא. כי במה אקדמה יי
אלהי, ובמה אכף לך אלהי מרום, ובמה הכפר על עוני ותעביר פשעי
ואטהר מחטאותי ואזכה משגגתי:

ואם בתשובה ותודה תמצא, הנני שב ומתודה לפניך בכל לבי, ואמר אמנם
אנכי חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען־תצדק בדברך תזכה בשפטך,
ואם בשבר רוח תכפר, הנה נשבר לבי בקרבי ורחפו [כל־] עצמתי, ודאבת
נפשי לרוב יגונותי ועצם תוגותי אשר קראני בעוני, עד אשר לא נותר מתם
בבשרי מפני זעמך ואין־שלום בעצמי מפני חטאתי. לולי רחמיך אשר הקיפוני
וחסדיך אשר אפפוני, אזי שכנה דומה נפשי ואבדתי בעניי:

ואם בבכי וצעקה תסלח, הנה במסתרים תבכה־נפשי, ורוחי תזעק בחדריך,
ולבי יחיל בקרבי, ואימות מות נפלו עלי, על רב פשעי וגדל זדוני
ופלגי־מים ירדו עיני על לא־שמרו תורתך:

ואם בתפלה ובתחנונים תמחל. הנני מפיל תחנתי לפניך יי אלהי ושופך שיחי
נגדך, וכעיני עבד אל־יד אדוניו כן עיני נשואות אליך:

ואם בהצנע לכת תכפר יי, הנה לא־גבה לבי ולא־רמו עיני ולא־הלכתי
בגדלות ובנפלאות ממני, אם־לא שויתי ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו
כגמל עלי נפשי, ולך דומיה תהלה, לך יי הוחלתי אתה (תענה) יי אלהי:

ואם בזבח ומנחה תשא פשע, הנה בעונינו שמם מקדשנו, וגלה יקרנו,
ובית תפארתנו היה לשרפת אש, ולא יכון לנו לשום קטורה באפך

בקשה לרבינו בחיי

וכליל על־מזבחך על אדמת נכר, אבל זבחיך רוח נשברה, לב־נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. היטיבה ברצונך את־ציון תבנה חומות ירושלם. אז תחפץ זבחי־צדק עולה וכליל אז יעלו על־מזבחך פרים,

ואם בעשות משפט ואהבת־חסד תתרצה, ואתה היודע מחשבות אדם, ומבין (סעיפי) (שעפי) לב בשר ודם, ידעת כי בכל־לבי לעשות רצונך חפצתי, וללכת בדרך עדותיך נכספתי, ולהסתופף בביתך בחרתי, ומלפניך אשאל כל־ימי, אחלי יכנו דרכי לשמר חקיך, אבל אתה ידעת שבתי וקומי, וממך לא נכחד עצמי, כי סבבוני חבלי היצר הרע אשר בו בחנתני, ואפפוני הבלי העולם אשר בו צרפתני, ותכבד עלי למאד יד שאור עסתי, ותשטפני שבלת ערבי גויתי, כי כנעורי הסיתוני, ומבטן אמי השיאוני, ויכבידו עלי עלם, ויעמיסו עלי נטל סבלם, ויכנע תחת ידם, ויעבידוני בפרך כרצונם, עד אשר לבי סחרחר וכחי עזבני, ולא יתנני השב רוחי להזכיר שמך הנעים בבר לב ובנקיון כף, לרדף צדקה ומשפט, ולעשות חסד ואמת, אשר במו יכפר עון, ובעבור אשר ערכתי לפניך אמרות נכחות, ושפכתי נגדך תחנות ושיחות, (לעורר) (להעיר) נפשי הישנה משנתה, ולהקיץ נשמתי הנרדמת מתנומתה, כי ידעתי אמנם כי לא ברב דברים תתרצה, ולא ברוח שפתים תמצא, כי אם בשבר רוח ובחרדת נפש ורך לבב, לכן שפכתי שיח והארכתי והוספתי תחנה למולך, אולי לבי הישן יקץ ויחרד מן זעפך, ונפשי מתנומתה תעור ותפחד מן חרון אפך וקצפך, ואפשיטנה ערמה מבגדי ילדות ושחרות,
אולי תצא מעבדות העולם הזה לחרות:

ומה לי עוד לדבר לפניך יי אלהי, אחרי נעבדתי לתהו והבל, וכליתי כחי לריק בעבדות יושבי חבל, ועתה יי אלהי הרוחות לכל־בשר, אם אני עשיתי כאולתי ופשעתי, עשה אתה כחכמתך וסלח, כי אל תמים דעים אתה. ואם שלמתי לפניך רעה תחת טובה, גמלני טוב ולא רע, כי יתר מרעהו צדיק, וכל־שכן הבורא. ואם הרביתי לפשע, אל תפן לרשע מעללי, ואל תשפטני כפעלי, ואל־תבוא במשפט את־עבדך, כי המחילה והסליחה תהלתך, ועבר על פשע תפארתך, הורני יי דרכך ונחני בארח מישור, והבר מחשבותי וטהר רעיוני מהבלי העולם הזה, ליראה את־שמך, והצילני מכל־צרות וצוקות ורעות העולם הזה והעולם הבא, הנגלות אלי והנסתרות ממני, המבדילות ביני לבינך, והמדירות אותי מעבודתך, והטריפני לחם חקי, והגיתני מעמל ומלבוש, והרחיקני מעצר לחם ושמלה, והרחב לבי לרוץ דרך מצותיך, וחנני חכמה ובינה עצה וגבורה ודעת והשכל, להוסיף דעת בך, ולהשכיל את־דרכיך הנעימות וארחותיך הידידות, והטה לבי אל־עדותיך המקרבים אליך, והמורים עליך, המעידים על אלהותך, והשהדים על יחודך, עד אשיתך נגדי תמיד, ובל תמוט עבודתך מנגד עיני, כענין שנאמר שויתי יי לנגדי תמיד כי מימיני

בקשה לרבינו בחיי

בל־אמוט, והסר על בשר ודם משכמי, והעבר סבל אנוש מעל צוארי, ויחד לבי לעמס על מצותיך ונקנו לסבל מוטות קרבתך, כי בם חיי רוחי, ואשוב אליך בתשובה שלמה בכל־לבי ואמר אם־(און) (עול) פעלתי לא אסיף. לב טהור ברא־לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי. אל־תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל־תעזבני. השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני. יהי־לבי תמים בחקיך למען לא אבוש. זכר־דבר לעבדך על אשר יחלתני. והבטחת (לעושה) (לעשי) רצונך כי כל־מודה ועזב ירחם, וקראת בפי נביאך יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל־יי וירחמהו ואל־אלהינו כי־ירבה לסלוח. עלי אלהים נדריך אשלם תודות לך. כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי להתהלך לפני אלהים באור החיים. זכרני יי ברצון עמך פקדני בישועתך. לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך להתהלל עם־נחלתך. פנה אלי וחנני תנה־עזך לעבדך והושיעה לבן־אמתך. עשה־עמי אות לטובה ויראו שנאי ויבשו כי־אתה יי עזרתני ונחמתני. יהיו לרצון אמרי־פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

שיר קדש

להחסיד הג' ר' ישראל נאגארה ז"ל נדפס בספר שבחי אלהים.

ידידי רועה סקיטי. מפרסם אנשי לצון. הגידה לי עתה
על מה נשׁשת מעט הצאן.

שוב לאסוף נדחיך. כי הם זרע אוהביך. וראה את שלום אחיך.
וגם את שלום הצאן:

רעני בנאות דשאים. תן מרעה על כל שפאים. בזרועך קבץ טלאים.
וסחב צעירי הצאן:

אמר נא פודה מצילי. עד אנה אויבי מהילי. ירעני רועה אוילי.
ויהי הבל רעה צאן:

להר אשר הורי בנו. השיבנו ומשול בנו. לגור בארץ באנו.
כי אין מרעה לצאן.

חון על עניים מרודים. ספח עליהם נדודים. הבט נא וראה העתידים.
העולים על הצאן:

זכור כי את למו נצח. וזר ידושב בקצה. למה זנחת לנצח.
יעשן אפך בצאן:

קבץ אלפי וצאני. וחלצם מיד שונא. חיש מהר על ידי מונה.
עוד תעבורנה הצאן:

ובנה מקדש ואריאל. ושלח מבשר ישראל. ובא לציון הגואל.
ורחל באת עם הצאן:

פרק שירה

מאמר מבעל העקרים בביאור פרק שירה

מַלְּפֵנוּ מִבַּהֲמוֹת אָרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יְחַכְּמֵנוּ (איוב ל"ה י"א).

אמר ר' יוחנן אלמלי לא ניתנה תורה היינו למדין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה ודרך ארץ מתרנגול (עירובין ק' ע"ב).

כתב בספר העקרים (מאמר ג' פ"ל) על הפסוק מלפנו מבהמות ארץ וגו' וז"ל אין רצוננו לומר שהבהמות והעופות הם יותר חכמים ונבונים ממין האדם שיצטרך האדם ללמוד מהם. כו' אבל יאמר כי האדם מצד שכלו והיותו כללותיו ילמוד מכל הנמצאות חיים כל ההנהגות והמדות המעולות אשר להם ויקבץ כלם בו ויהיה בו כללותיהם כו'. ועל הכוונה הזאת נתחבר פרק שירה שאמרו רז"ל כל האומר פרק שירה בכל יום מובטח לו שהוא בן העוה"ב. ואין הכוונה על (א) ההגיון והאמירה בפה אלא על המחשבה, שלב כמו אמרתי אני בלבי (קהלת ב') והמחשבה היא שיתבונן כי מכל אחד מן הנבראים הנמצאים לעין יש ליקח ראיה על איזו מדה טובה או מוסר השכל או דבר חכמה ובינה כו' (ב) ולומרים שאחר שם בכל פרק שירה לרמוז על ההוראה כאמרם ז"ל אלא אומרת. והוא לומר כי מהשמים שהם יש ליקח ראיה אל המלאך מעשה אלהים בלתי מתנועע והוא נהגלים היכולת והעצמה שהוא מעיד גופים פעלים כאלו הוא כאלוה יספרו. והוא דבר חכמה ובינה כמו שנתבאר במקומו. וכן אמר שם בלבים מה שם האומרים שלא באמונה והודעה נגלית לפני ה' שהם (תהלים ל"ב) והוא לומר כי מה שהשכל מכיר את קונו ואת המשיג והוא מכנע תמיד לפניו ומחזיק לו טובה בכל יכלתו מאשר בידו לעשות. יש לקחת מזה מוסר השכל להודות לאל על כל הטובה שהוא משפיע לנו וזן ומפרנס אותו ולהשתחות לפניו ולעבוד עבודתו מאשר השיג ידו בעל כל אשר הוא גומל לחסידים טובות בלא שיהיה כפוי טובה. וכן אומר. נמלה מה היא אומרת נותן לחם לכל בשר כו' (שם קל"ו) ור"ל כי כן שהשכל האדם נמלה בהיות בריה קטנה והכין בקיץ לחמה ואגרה בקציר מאכלה ילמד מדי ההרגלות ויבין כי ה' נותן להם לכל בשר ומכין מזון לכל בריותיו אשר כלה בנתן להם טבע לבקש פרנסה בעת הראוי והדבר הראוי. ולכן האדם אחר שנתן בו מדע והשכל צריך שיתגדל בגבהותו ולא יתעצל כמה כי מלכת כבש היא הטבע ומכינים עצמם לקבל אותה כמו שאמר למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידך אשר תעשה (דברים י"ד) וכדי שלא יאמר האדם לאחר שהדבר תלוי בהשתדלותי אגנוב או אגזול או אעשוק כאשר יעשה ידי אמרו למדנו גזל מנמלה כי לעולם לא תגנוב ולא תגזול ולא תקח דבר ממה שזכתה בו חברתה עד שינו המנהיג טעם [illegible] לקחת גרגיר חטה מאחת מהם ולהניחו בפני האחרות ונעברת עליו [illegible] כי לא יקחו דבר בלתי ראוי וע"ז אמר שלמה לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם אשר אין לה קצין שוטר ומושל (משלי ו') ר"ל שאין לה קצין שוטר ומושל שישגיחם על הגזל והשתדל יותר ממה והשתדל להכין בקיץ לחמה מזולת גזל. וכן מה שאמרו יונה מה היא אומרת יונתי בחגוי הסלע וגו' (שה"ש ב') רוצה לומר כי לכך נמשלו ישראל ליונה כדי ללמוד מדרכיה כמו שאמרו במדרש היות מה יונה זו [illegible] אף ישראל [illegible] מה יונה בשעה שמכירת בן זוגה אינה ממירתו באחר לך ישראל מבעת שהכירוהו להקב"ה לא ממירוהו באחר [illegible] מה שאמרו למדנו צניעות מיונה ושם במדרש היה דמוניים כהנה שמדמים את ישראל ליונה. וכן מה שאמרו שם בפרק שירה תפוח מה הוא אומר כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי (שם ב') ע"ז הדרך יתפרש כי לכך נמשל הקב"ה לתפוח כמו שאמרו במדרש הזה אומר לך אומות העולם שאילן התפוח אין אדם נהנה בצלו לפי שאין לו צל גדול כשאר אילנות מכל מקום לתקום טובת הפרי וריחו ומתיקתו [illegible] אל הפרי שהוא טוב אדם ליושב בצל במועט הזה. כך הע"ם [illegible] [illegible] [illegible] ושבתי. ועל הדרך הזה יתפרש כל הפרק כולו:

אָמַר רַבִּי כָּל הָעוֹסֵק בְּפֶרֶק שִׁירָה בָּעוֹלָם הַזֶּה זוֹכֶה לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם וְתַלְמוּדוֹ מִתְקַיֵּם בְּיָדוֹ וְנִצּוֹל מִיֵּצֶר הָרָע וּמִפֶּגַע רָע וּמֵחִבּוּט הַקֶּבֶר וּמִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם וּמֵחֶבְלוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ וּמַאֲרִיךְ יָמִים וְזוֹכֶה לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

תַּנְיָא אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר כָּל הָאוֹמֵר שִׁירָה זוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה זוֹכֶה וְאוֹמְרוֹ לָעוֹלָם הַבָּא שֶׁנֶּאֱמַר אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה שָׁר לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא יָשִׁיר אוֹתוֹ לֶעָתִיד לָבֹא:

תַּנְיָא רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגָּדוֹל אוֹמֵר כָּל הָעוֹסֵק בְּפֶרֶק שִׁירָה זֶה בְּכָל יוֹם מֵעִיד אֲנִי עָלָיו שֶׁהוּא בֶּן הָעוֹלָם הַבָּא וְנִצּוֹל כְּפֶגַע רָע וּמִיֵּצֶר הָרָע וּמִדִּין קָשֶׁה וּמִשָּׂטָן וּמִכָּל מִינֵי מַשְׁחִית וּמַזִּיקִין. גְּמוֹר בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לָדַעַת דְּרָכַי וְלִשְׁקוֹד עַל דַּלְתוֹת הֵיכָלַי וְתוֹרָתִי וְלִשְׁמוֹר מִצְוֹתַי וְחֻקַּי. נְצוֹר תּוֹרָתִי בִּלְבָבְךָ וְנֶגֶד עֵינֶיךָ תִּהְיֶה יִרְאָתִי. שְׁמוֹר פִּיךָ וּלְשׁוֹנְךָ מִכָּל חֵטְא וְאַשְׁמָה וַאֲנִי אֶהְיֶה עִמְּךָ בְּכָל מָקוֹם שֶׁתֵּלֵךְ וַאֲלַמֶּדְךָ שֵׂכֶל וּבִינָה בְּכָל דָּבָר. וֶהֱוֵי יוֹדֵעַ שֶׁכָּל מַה שֶּׁבָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לֹא בְרָאוֹ כִּי אִם לִכְבוֹדוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר כֹּל הַנִּקְרָא בִשְׁמִי וְלִכְבוֹדִי בְּרָאתִיו יְצַרְתִּיו אַף עֲשִׂיתִיו:

אָמְרוּ חז"ל עַל דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁעָה שֶׁסִּיֵּם סֵפֶר תְּהִלִּים זָחָה דַּעְתּוֹ עָלָיו וְאָמַר לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יֵשׁ בְּרִיָּה שֶׁבָּרָאתָ בְּעוֹלָמְךָ שֶׁאוֹמֶרֶת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת יוֹתֵר מִמֶּנִּי. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה

נזדמנה

(א) התיבה והאמירה בפה ר"ל אין כוונת חז"ל בזה על אמירה פשוטה דהיינו שיאמר פרק שירה אלא על המחשבה הלב כו'.

(ב) האומרים הנזכר שם כלומר לכוון אומרים שאחז"ל בזה בפרק שירה כמו שמים אומרים וכו' וכן השאר אין פירושם אמירה ודבור ממש או מחשבה אלא לשון הוראה כמו והוא אומרת.

נזדמנה לו צפרדע אחת ואמרה לו דוד אל תזוח דעתך עליך ואני אומרת שירות ותשבחות יותר ממך, ולא עוד אלא כל שירה שאני אומרת ממשלת עליה שלשת אלפים משלים. שנאמר וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף. ולא עוד אלא שאני עוסקת במצוה גדולה. וזו היא המצוה שאני עוסקת בה. יש בשפת הים מין אחד שאין פרנסתו כי אם מן המים ובשעה שהוא רעב נוטלני ואוכלני. וזו היא המצוה. לקים מה שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חתה על ראשו ויי ישלם לך. אל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך:

פרק ראשון

שמים אומרים. השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע: (תהלים יט ב)

ארץ אומרת. ליי הארץ ומלואה תבל וישבי בה: (שם כד א) ואומר. מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לצדיק: (ישעיה כד טז)

גן עדן אומר. עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבוא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו: (שיר השירים ד טז)

גיהנם אומר. כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב: (תהלים קז ט)

מדבר אומר. ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת: (ישעיה לה א)

שדות אומרים. יי בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה: (משלי ג יט)

מים אומרים. לקול תתו המון מים בשמים ויעל נשאים מקצה ארץ: (ירמיה נא טז)

ימים אומרים. מקלות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום יי: (תהלים צג ד)

נהרות אומרים. נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו: (שם צח ח)

מעינות אומרים. ושרים כחוללים כל מעיני בך: (שם פז ז)

פרק שני

יום אומר. יום ליום יביע אמר ולילה ללילה יחוה דעת: (שם יט ג)

לילה אומר. להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: (שם צב ג)

שמש אומר. שמש ירח עמד זבלה לאור חציך יהלכו לנגה ברק חניתך: (חבקוק ג יא)

ירח אומרת. עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו: (תהלים קד יט)

כוכבים אומרים. אתה הוא יי לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים: (נחמיה ט ו)

עבים אומרים. ישת חשך סתרו סביבותיו סכתו חשכת מים עבי שחקים (תהלים יח יב):

ענני כבוד אומרים. אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו: (איוב לז יא)

רוח אומר. אמר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ: (ישעיה מג ו)

ברקים אומרים. ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו: (תהלים קלה ז)

טל אומר. אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון: (הושע יד ו)

גשמים אומרים. גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה: (תהלים סח י)

אילנות

פרק שלישי

אילנות שבשדה אומרים. אז ירננו עצי היער מלפני יי כי בא לשפוט את הארץ: (דברי הימים א טז לג)

גפן אומרת. כה אמר יי כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל: (ישעיה סה ח)

תאנה אומרת. נוצר תאנה יאכל פריה: (משלי כז יח)

רמון אומר. כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך: (שיר השירים ד ג)

תמר אומר. צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה: (תהלים צב יג)

תפוח אומר. כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי: (שיר השירים ב ג)

שבלת חטים אומרת. שיר המעלות ממעמקים קראתיך יי: (תהלים קל א)

שבלת שעורים אומרת. תפלה לעני כי יעטף ולפני יי ישפך שיחו: (שם קב א)

שאר השבלים אומרים. לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו: (שם סה יד)

ירקות שבשדה אומרים. תלמיה רוה נחת גדודה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך: (שם שם יא)

דשאים אומרים. יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו: (שם קד לא)

תרנגול אומר. בשעה שבא הקדוש ברוך הוא אצל הצדיקים בגן עדן זולפין כל אילני גן עדן בשמים ומרננים ומשבחים ואז גם הוא מתעורר ומשבח:

בקול ראשון אומר. שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד יי עזוז וגבור יי גבור מלחמה: (שם כד ז ח)

בקול שני אומר. שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד יי צבאות הוא מלך הכבוד סלה: (שם שם ט י)

בקול שלישי אומר. עמדו צדיקים ועסקו בתורה כדי שיהיה שכרכם כפול לעולם הבא:

בקול רביעי אומר. לישועתך קויתי יי: (בראשית מט יח)

בקול חמישי אומר. עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך: (משלי ו ט)

בקול ששי אומר. אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך שבע לחם: (שם כ יג)

בקול שביעי אומר. עת לעשות ליי הפרו תורתך: (תהלים קיט קכו)

תרנגלת אומרת. נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו: (שם קלו כה)

יונה אומרת. כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה דלו עיני למרום יי עשקה לי ערבני: (ישעיה לח יד) אומרת יונה לפני הקדוש ברוך הוא. רבונו של עולם יהיו מזונותי מרורים כזית בידך ואל יהיו מתוקים כדבש על ידי בשר ודם: (עירובין דף יח ע"ב)

נשר אומר. ואתה יי אלהים צבאות

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הָקִיצָה לִפְקֹד כָּל הַגּוֹיִם אַל תָּחֹן כָּל בֹּגְדֵי אָוֶן סֶלָה: (תהלים נט ו)

עָגוּר אוֹמֵר. הוֹדוּ לַיְיָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ לוֹ: (שם לג ב)

צִפּוֹר אוֹמֵר גַּם צִפּוֹר מָצְאָה בַיִת וּדְרוֹר קֵן לָהּ אֲשֶׁר שָׁתָה אֶפְרֹחֶיהָ אֶת מִזְבְּחוֹתֶיךָ יְיָ צְבָאוֹת מַלְכִּי וֵאלֹהָי: (שם פד ד)

סְנוּנִית אוֹמֶרֶת. לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: (שם ל יג)

חֲסִית אוֹמֶרֶת. עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: (שם קכא ב)

צִיָּה אוֹמֶרֶת. אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה: (שם צז יא)

רְצִיפִי (נ"א אוּנְבִּי) אוֹמֵר. נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם: (ישעיה מ א)

חֲסִידָה אוֹמֶרֶת. דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַיִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ כִּי נִרְצָה עֲוֹנָהּ כִּי לָקְחָה מִיַּד יְיָ כִּפְלַיִם בְּכָל חַטֹּאתֶיהָ: (שם שם ב)

עוֹרֵב אוֹמֵר. מִי יָכִין לָעֹרֵב צֵידוֹ כִּי יְלָדָו אֶל אֵל יְשַׁוֵּעוּ: (איוב לח מא)

זַרְזִיר אוֹמֵר. וְנוֹדַע בַּגּוֹיִם זַרְעָם וְצֶאֱצָאֵיהֶם בְּתוֹךְ הָעַמִּים כָּל רֹאֵיהֶם יַכִּירוּם כִּי הֵם זֶרַע בֵּרַךְ יְיָ: (ישעיה סא ט)

אַוָּז שֶׁבַּבַּיִת אוֹמֶרֶת. הוֹדוּ לַיְיָ קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילוֹתָיו: שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל נִפְלְאוֹתָיו: (תהלים קה א ב)

אַוָּז הַבָּר הַמְשׁוֹטֶטֶת בַּמִּדְבָּר כְּשֶׁרוֹאָה אֶת יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה אוֹמֶרֶת. קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְיָ יַשְּׁרוּ בָּעֲרָבָה מְסִלָּה לֵאלֹהֵינוּ: (ישעיה מ ג)

וְעַל מְצִיאוּת מְזוֹנוֹתֶיהָ בַּמִּדְבָּר אוֹמֶרֶת. אָרוּר הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּאָדָם: (ירמיה יז ה) בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּייָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: (שם שם ז)

פְּרוּגִיּוֹת אוֹמְרִים. בִּטְחוּ בַייָ עֲדֵי עַד כִּי בְּיָהּ יְיָ צוּר עוֹלָמִים: (ישעיה כו ד)

רְחָמָה אוֹמֶרֶת. אֶשְׁרְקָה לָהֶם וַאֲקַבְּצֵם כִּי פְדִיתִים וְרָבוּ כְּמוֹ רָבוּ: (זכריה י ח)

צִפֹּרֶת כְּרָמִים אוֹמֶרֶת. אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים מֵאַיִן יָבֹא עֶזְרִי: (תהלים קכא א)

חָסִיל אוֹמֵר. יְיָ אֱלֹהַי אַתָּה אֲרוֹמִמְךָ אוֹדֶה שִׁמְךָ כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא עֵצוֹת מֵרָחוֹק אֱמוּנָה אֹמֶן: (ישעיה כה א)

שְׂמָמִית אוֹמֶרֶת. הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: (תהלים קנ ה)

זְבוּב אוֹמֵר בְּשָׁעָה שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה. קוֹל אֹמֵר קְרָא וְאָמַר מָה אֶקְרָא כָּל הַבָּשָׂר חָצִיר וְכָל חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה: (ישעיה מ ו) יָבֵשׁ חָצִיר נָבֵל צִיץ וּדְבַר אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם: (שם שם ח) בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו: (שם נז יט)

תַּנִּינִים אוֹמְרִים. הַלְלוּ אֶת יְיָ מִן הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל תְּהוֹמוֹת: (תהלים קמח ז)

לִוְיָתָן אוֹמֵר. הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: (שם קלו א)

דָּגִים אוֹמְרִים. קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים: (שם כט ג)

צפרדע אומרת. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

פרק חמישי

בהמה דקה טהורה אומרת. מי כמכה באלים יי מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה פלא: (שמות טו יא)

בהמה גסה טהורה אומרת. הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב: (תהלים פא ב)

בהמה דקה טמאה אומרת. הטיבה יי לטובים ולישרים בלבותם: (שם קכה ד)

בהמה גסה טמאה אומרת. יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך: (שם קכח ב)

גמל אומר. יי ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו: (ירמיה כה ל)

סוס אומר. הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו אל יי אלהינו עד שיחננו: (תהלים קכג ב)

פרד אומר. יודוך יי כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך: (שם קלח ד)

חמור אומר. לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: (דה"א כט יא)

שור אומר. אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי ויאמרו לאמר אשירה ליי כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים: (שמות טו א)

חיות השדה אומרים. ברוך הטוב והמטיב:

צבי אומר. ואני אשיר עזך וארנן לבקר חסדך כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי: (תהלים נט יז)

פיל אומר. מה גדלו מעשיך יי מאד עמקו מחשבותיך: (שם צב ו)

אריה אומר. יי כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו יתגבר: (ישעיה מב יג)

דוב אומר. ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו: ישימו ליי כבוד ותהלתו באיים יגידו: (שם שם יא יב)

זאב אומר. על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו: (שמות כב ח)

שועל אומר. הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם ופעלו לא יתן לו: (ירמיה כב יג)

זרזיר אומר. רננו צדיקים ביי לישרים נאוה תהלה: (תהלים לג א)

חתול אומר. ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם: (שם יח לח)

פרק ששי

שרצים אומרים. ישמח ישראל בעשיו בני ציון יגילו במלכם: (שם קמט ב) (נ"א יהי כבוד יי ע"ל):

אלים שבשרצים אומרים. אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך בניך כשתלי זיתים סביב לשלחנך: (שם קכח ג)

נחש אומר. סומך יי לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים: (שם קמה יד)

עקרב אומר. טוב יי לכל ורחמיו על כל מעשיו: (שם שם ט)

שבלול אומר. כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש: (תהלים נח ט)

נמלה אומרת. לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם: (משלי ו ו)

עכבר אומר. ואתה צדיק על כל הבא עלי כי אמת עשית ואני הרשעתי:

חלדה אומרת. כל הנשמה תהלל יה הללויה: (תהלים קנ ו)

כלבים אומרים. באו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני יי עשנו: (שם צה ו)

רבי ישעיה תלמידו של רבי חנינא בן דוסא התענה חמש ושמונים תעניות אמר כלבים שכתוב בהם והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה יזכו לומר שירה ועגה לו מלאך מן השמים ואמר לו ישעיה עד מתי אתה מתענה על זה הדבר שבועה היא מלפני המקום ברוך הוא מיום שגלה סודו לחבקוק הנביא לא גלה דבר זה לשום בריה בעולם אלא בשביל שתלמידו של אדם גדול אתה שלחוני מן השמים לזדקק אליך ואמרו כלבים כתיב בהם ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו ולא עוד אלא שזכו לעבד עורות מצואתם שכותבין בהם תפלין ומזוזות וספר תורה על כן זכו לומר שירה. ומה ששאלת חזור לאחוריך ואל תוסיף בדבר הזה עוד כמו שכתוב שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו: ברוך יי לעולם אמן ואמן: ברוך יי מציון שוכן ירושלים הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

שיר קדש לר' יהודה הלוי ז"ל

דברי כנסת ישראל לאלהיה.

ידידי! השכחת / הטתך בבין שדי?
ולמה מכרתני / צמיתות למעבידי?:
הלא אז בארץ לא / זרועה רדפתיך
ושעיר והר פארן / וסיני וסין עדי:
והיו לך דודי / והיה רצונך כי
ואיך תחלוק עתה / כבודי לבלעדי??:
דחויה אלי שעיר / הדופה עדי קדר
בחונה בכור יון / מענה בעל מדי:
היש בלתך גואל / ובלתי אסיר תקוה?
תנה עזה לי, כי / לך אתנה דודי:

דינים השייכים לתקון חצות (כסדור בית עובד)

א) בספר הזוהר הקדוש האריך הרבה והפליג מאד בגודל [illegible] זה דקימה בחצות לילה לעסוק בתורה ולהפיל תחנונים ותחנה [illegible] [illegible] הלילה נכנס הקב"ה אל גן עדן [illegible] (ואיתן [illegible] בעניינו לא ידעי ולא מסתכלין לא יקומון בדינא וכו' ווי דלא יקומון ועיינא דא בגו דוכתא דצדיקים [illegible] [illegible] יורד שאול ולא יעלה ע"כ. ומוסיף יותר בגודל

דינים השייכים לתקון חצות

בשבת ויו"ט עד וקרי ליה שם מיתה דמלאכי דלא לבעבר רחמיה ולא
לשנה לימים דמלאכים וכו' יע"ש. כי על כן רחל סוד לכל אדם
להרבה עשר נקיות מעט ע. כי נקיותו מעט ע לא ע נלכד דמ"ל
סוד מבעשב ממשל סכ'. אלא גם סבה סנס לא רב מאד. כי
מגדל פסוס להמבבל מעט א לכה לעד רבי בכה דברכה
מהר שוכב וכו' וכבר פלגין נשכח קיום מעט א ותוך חוכה ברב
בקיא בעל רלפיה חכמה ז"ל וכרב דעת חכמה בספר בעטרה ס"ב
ב) כבוין אין חצות לילה בעלם בש"ה של יעקב סי' א' דהבכיק
חצות בלילה בין לדעת בש"ס ובין לדעת כבוכר מעשה שבבהיל
לשבר רוח גשרים דבוה מעב כחצי לילה י"ב בשעות אחר חצות
ביום בשמשה בלילה כל אדם בין בקן ובין במחרף. וכ"כ הרב
מהר"ר חיד"א ז"ל בריש ספרו מהגה להוד כברכ בכ יעקב ז"ל
דים לו למשב בכל מקום ובכל זמן בין בקין ובין במחרף י"ב
שעות בשוות ממש שבשמש שלולה בקיע דוחלי כבר עבכו בב
שעות שלמיהם מהלכם בלילה יע"ש. וכ"כ בס' שלמי נסר בשם
הרב המקובל מהר"ש שרעבי זצ"ל וכן יש לנהוג :

תקון חצות לילה

הנה לפי ערש קודם תקון חצות לילה מעבק מעט כח יס. וצריך
לעשות שני תקונים בחצות לילה. ואחד לתקן על רחל
דמילתא שבלכה בגולה. והשני לרות יעקב ולאה. וצריך לעשות
שני התקונים אחד לתקן בחצות כל בבלכה בגולה וה"ן זה בקרנם
תקון רחל. וכשר צריך ללמוד תורה בחצות זה נקרא תקון יעקב
ולאה: ר"ל מחוננים ומתחברים יחד וכרחל במקרא יעקב עם סבכיהם
בכקללות לאה ע"י עסק בתורה שעוסקים בחצות בלילה וזה לפי
פשוטו. אבל יש בה סודות עמוקים והמשכיל יבין. ותקון רחל
הוא רק בימים שאומרים נפילת אפים. ותקון לאה הוא אפי' בימים
שאין אומרים נפילת אפים אפילו שבת וי"ט ור"ח רק שאין אומרים
מזמור יעקב כ' אבל אומרים שאר הסדר. וצריך ללמוד אחר התקון
עד אור הבוקר ואם בלילות הארוכים ואינו יכול לעמוד עצמו בלי
שינה יכול לחזור לישן רק שיזהר בקודם שיאור היום ויעלה עמוד
השחר שיחזור להתעורר בלומן בשעה רחל לגלות עם דודה כאור
הבוקר שמהלך נשר כבוד אם רב בשחר אני מעורר השחר :
הנה אחר שהעביר גופו (פי' לפסח ולעשות צרכו) ויברך ידיו
ויניק והולך מלמפיך האמר כל הנרסה על הסדר כמ"ש
הרמב"ם ז"ל לפי מה: בסדר עד ולפי האברהם ולפי מנהג המקובלים
עד לעולם יהא אדם ירא שמים וכו'. וכבר כתבתי למעלה כי
אחר חצות לילה מעשים ב' דברים. הא' הוא לאה ויעקב והב' הוא
לנסה על רחל שיורדת בירית בגלות ביורדת למטה בעת סוחם
כרה. ולכן צריך שילך לו במו זה והבו יו"ל בפתח סמוך למזוזה
והלך מגעליך והאלר יר"ל ב יחם ס ותעטף ראשך כאבל
והרכה בבכיה כפי בקך ויקח אפר מקלה ויניח על מצחו במקום
כותה תפלין. וגם הכוון כבוד ר"פ שנאמר לשום לאבלי ציון לתת
להם פאר תחת אפר. גם יכוף ראשו ויתחנן עיניו בקרקע ממש
והמתמרר בבכיה על בריאת כתורה בבכוף לאוסטמוס בראש :

תקון רחל

יקח אפר מקלה ויניח על מצחו במקום הנחת תפלין ויאמר

לשים לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר :

ויתודה מתחלה ואח"כ יש לו ידיו ויבכה ויתאבל על חורבן בית המקדש ויאמר כוידוי אשמנו וכו'. מה נאמר לפניך ה'. אתה יודע וכו' עד על כל חטאתינו ואח"כ יאמר זה :

קלז עַל־נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן׃ עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ
כִּנֹּרוֹתֵינוּ׃ כִּי שָׁם שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר
צִיּוֹן׃ אֵיךְ נָשִׁיר אֶת־שִׁיר־יְיָ עַל אַדְמַת נֵכָר׃ אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָ‍ִם תִּשְׁכַּח יְמִינִי׃
תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי לְחִכִּי אִם־לֹא אֶזְכְּרֵכִי אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַ‍ִם עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי׃
זְכֹר יְיָ לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלָ‍ִם הָאֹמְרִים עָרוּ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ׃ בַּת־בָּבֶל
הַשְּׁדוּדָה אַשְׁרֵי שֶׁיְשַׁלֶּם־לָךְ אֶת־גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ׃ אַשְׁרֵי שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־
עֹלָלַיִךְ אֶל־הַסָּלַע׃

עט מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ טִמְּאוּ אֶת־הֵיכַל קָדְשֶׁךָ שָׂמוּ אֶת־
יְרוּשָׁלַ‍ִם לְעִיִּים׃ נָתְנוּ אֶת־נִבְלַת עֲבָדֶיךָ מַאֲכָל לְעוֹף הַשָּׁמָיִם בְּשַׂר
חֲסִידֶיךָ לְחַיְתוֹ־אָרֶץ׃ שָׁפְכוּ דָמָם כַּמַּיִם סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלָ‍ִם וְאֵין קוֹבֵר׃ הָיִינוּ חֶרְפָּה
לִשְׁכֵנֵינוּ לַעַג וָקֶלֶס לִסְבִיבוֹתֵינוּ׃ עַד־מָה יְיָ תֶּאֱנַף לָנֶצַח תִּבְעַר כְּמוֹ־אֵשׁ קִנְאָתֶךָ׃
שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל־מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ׃ כִּי

פירוש

על נהרות בבל. זה נאה במזמ"ק אשר יגלו ונודה לא ישראל לבבל ואמר בלשון עבר אשר ישבנו ויבכו את אקרות אחרה הקן: ערבים. ערבי נחל: תלינו כנורותינו. שהיו מנגנים בהם בבהמ"ק והוצרכו להעלימם מן השונא תוך אמר כלעשם נמצא לא ירצם הלויים: כי שם. ר"ל שבה הגלאהם כי שם שאלו הכשדים מאתנו לנגן על הכנורות דברי שיר: ותוללינו. מלשון תולעת המהוללים ומלעיגים גם שאלו דברי שמחה ואמרו לנו שירו לנו מן השיר אשר שוררנו בציון בבהמ"ק על הדוכן: איך נשיר. כן אמרנו בלבנו: תשכח ימיני. כחה ותנועתה:

ערו ערו. לשון חורבן: בת בבל. עדת בבל: השדודה. אשר סופך להיות שדודה ע"י דריוש המדי: אשרי שישלם. משנה ומאמר יהיה זה אשר ישלם לך את גמולך הראוי לך כפי אשר גמלת לנו: אשרי שיאחז. משנה ומאמר יהיה זה אשר יאחז בידו את עולליך וינפצם על פני הסלע ויקום נקמת עם ה': לעיים. לגלים: לחיתו. ו"ו יתירה: וקלס. ענין לעג וחרפה: עד מה. עד מתי: תאנף. תקצוף עד מתי יהיה כן וכי תאנף לנצח. וכי תבער קנאתך כמו אש בוער ושורף עד סופו: אל הגוים. על הגוים:

אבל את־יעקב ואת־נוהו השמו: אל תזכר־לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד: עזרנו אלהי ישענו על־דבר כבוד־שמך והצילנו וכפר על־חטאתינו למען שמך: למה יאמרו הגוים איה אלהיהם יודע בגוים לעינינו נקמת דם־עבדיך השפוך: תבוא לפניך אנקת אסיר כגדל זרועך הותר בני תמותה: והשב לשכנינו שבעתים אל־חיקם חרפתם אשר חרפוך אדני: ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודר נספר תהלתך:

זכור יי מה־היה לנו הביטה וראה את־חרפתנו: נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לנכרים: יתומים היינו ואין אב אמתינו כאלמנות: מימינו בכסף שתינו עצינו במחיר יבאו: על צוארנו נרדפנו יגענו ולא הונח־לנו: מצרים נתנו יד אשור לשבע לחם: אבתינו חטאו ואינם ואנחנו עונתיהם סבלנו: עבדים משלו בנו פרק אין מידם: בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר: עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב: נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה: שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו: בחורים טחון נשאו ונערים בעץ כשלו: זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם: שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחלנו: נפלה עטרת ראשנו אוי־נא לנו כי חטאנו: על־זה היה דוה לבנו על־אלה חשכו עינינו: על הר־ציון ששמם שועלים הלכו־בו: אתה יי לעולם תשב כסאך לדר ודור: למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים: השיבנו יי | אליך ונשובה חדש ימינו כקדם: כי אם־מאס מאסתנו קצפת עלינו עד־מאד: השיבנו יי | אליך ונשובה חדש ימינו כקדם:

הבט משמים וראה מזבול קדשך ותפארתך איה קנאתך וגבורתיך המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו: כי־אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה יי אבינו גאלנו מעולם שמך: למה תתענו יי מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך שוב למען עבדיך שבטי נחלתך: למצער ירשו עם־קדשך צרינו בוססו מקדשך: ועתה יי אבינו אתה אנחנו החמר ואתה יצרנו ומעשה ידך כלנו: אל־תקצף יי עד־מאד ואל־לעד תזכר עון הן הבט־נא עמך כלנו: ערי קדשך היו מדבר ציון מדבר היתה ירושלם שממה: בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל־מחמדינו היה לחרבה: העל־אלה תתאפק יי תחשה ותעננו

פירוש

היותר. פתח האסירים ממסגר עליהם: בני תמותה. המוכנים להמיתם בעונה: ואנחנו. ואנו אנחנו שאנו עמך כו' נודה לך לעולם: זכור ה' מה היה לנו. כמות אשר היה לנו בימי קדם. וראה חרפתנו עתה. אין הבלנו מלגרף רוחה לבירה כמיקאה: מימינו בכסף שתינו. שהיינו ירחים לגאול מים מן הסגר מפני האויבים והיינו קונים מהם בכסף: על צוארנו נרדפנו. בעול כבודה קשה: יגענו. בנה היינכם היתה לנו. אבל הדבר אשר יגענו בשבילו לא הונח לנו: מצרים נתנו יד. שיעזרונו ולאשור שיספקונו לחמם: בנפשנו נביא לחמנו. בסכנת נפשנו שהיינו מסוכנים בהביאנו מכליה מפוחדים מן השדה מפני חרב המדבר: נכמרו. נתחממו: זלעפות רעב. כמו רוח זלעפות לשון שריפה: טחון נשאו. כשהיו האויבים מוליכים אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם רחיים ומשאות כדי לייגעם: ונערים בעץ כשלו. כשל נפלו: על זה היה דוה לבנו. על המקדש נמקרא שבלו: ואתה ה'. יודעים כי לעולם תשב והואיל וכן הוא למה לנצח תשכחנו: כי אם מאוס מאסתנו. בשביל שמאסת בנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת: השיבנו ה'. מפני שמכפיל בדברי קינות מלכן נכפל מקרא שלפני פסק אחרון:

עד־מאד: המאס מאסת את־יהודה אם־בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא קוה לשלום ואין טוב ולעת מרפא והנה בעתה: ידענו יי רשענו עון אבותינו כי חטאנו לך: אל־תנאץ למען שמך אל־תנבל כסא כבודך זכר אל־תפר בריתך אתנו: כה ׀ אמר יי קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על־בניה מאנה להנחם על־בניה כי איננו: יי ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על־נוהו: ויקרא אדני יהוה צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגר שק: על־אלה ׀ אני בוכיה עיני ׀ עיני ירדה מים כי־רחק ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממים כי גבר אויב: הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון:

ויאמר אח"כ אלו חמש קינות . קינה להה"ג הרב מוהר"ר משה אלשיך זלה"ה :

הקבצו ושמעו בני יעקב כלכם . קרעו לבבכם ואל בגדיכם . כי בפשעיכם שלחה אמכם . ותנו כבוד ליי אלהיכם :

מי האיש החפץ חיים וחך אכל יטעם לו . אוהב ימים לראות טוב ולבקר בהיכלו . והאלהים יראה לו . לשכון באהלו מבלי לו . אשר לא עמל בו ולא גדלו :

אנה הלך דודך תרקיע עמו לשחקים . אנכי חטאתי והוא אסור באזקים . ועל זאת ספדו והילילו באו ולינו בשקים . ברחובות ובשוקים :

שכינה מה אומרת קלני מראשי . הגדלה והגבורה והתפארת עברו ראשי . והנצח וההוד אין דורש לנפשי . ותזנח משלום נפשי :

על זאת אספדה ואילילה . אספדה בחילה . קולי כחולה . מעי מעי אוחילה . למענכם שלחתי בבלה . ואני בתוך הגולה :

עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם . הגליתי אתכם ליסרה אתכם . ויתעבר יי בי למענכם . וישלחני אלהים לפניכם :

בבית ישראל ראיתי שעריריה . אין איש שם על לב שלמה אהיה כעטיה . כקיר נטוי וכגדר הדחויה . המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה :

ידענו יי רשענו ועון אבותינו . הננו אתאנו לך יי אלהינו . שוב למען עבדיך וכלית לעוננו . תשוב תרחמנו ותכבוש עונותינו :

ויאמר יי אהבתי אתכם . כל ישעי וכל חפצי אשוב לרחמכם . שובו אלי ואשובה אליכם . אנכי אנכי הוא מנחמכם :

אמרו לבת ציון כה אמר אדוניך . תחת היותך עזובה יבעלוך בניך . וכמשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך . והיית עטרת תפארת ביד יי וצניף מלוכה בכף אלהיך :

קינה זו חיברה החכם השלם מורי ורבי איש האלהים מוהר"ר חיים הכהן מן הרב טובה זלה"ה וכמו חתום נראה בראשי הבתים חיים הכהן:

קול ברמה נשמע בלילה. קול נהי מציון המהללה: קול וכו'

ח שבתי ימים הייתי גברת. ביד יי עטרת תפארת. ועתה אני שחרחורת. טבעתי בבור ביון מצולה: קול וכו'

י חידה רעיה אני הייתי. וכבוד יי עליון אני נקראתי. ועתה לתחתיות ירדתי. ודודי ורעי לרום עלה: קול וכו'

י חד יודעי בתולותי ורעותי. בכו עמי כי רבות אנחותי. אין נוטה עוד אהלי ומקים יריעותי. כי דודי מני נסע ונגלה: קול וכו'

מ מרום השלכתי ברוב מגנה. שלח אש בעצמותי וירדנה. ויצאתי בגולה בדד כאלמנה. הגלת יהודה הגלת שלומים כלה: קול וכו'

ה הייתי ככלה בתוך אפריון. וענן יומם על מכון הר ציון. השלכתי לחוץ כעני ואביון. בגדי לקח צר ואני אמללה: קול וכו'

כ הני וזקני טבחו איבי. מחזיקים בבריתי זרע אהבי. בני היקרים ובחורי. הלכו בשבי ועוללי בגולה: קול וכו'

ה ן כל אלה אין דורש לנפשי. אמלאה החרבה ואל עמים ארים ראשי. ואויבי אמר לא תקראי לי עוד אישי. כי נפלתי לפני בני עולה: קול וכו'

נ א אב הרחמן תשוב לציון. עין בעין נראה בבנין אפריון. והבית הזה יהיה עליון. ואז גאולים יפצחו צהלה: הבית וכו' קול וכו'

קינה זו סגולה מירושלמי תנ"ב. בנגון בזמן קול תתן:

עד מתי יי ביום זה לעמתך. במר תילל עדתך. על בית תפלתך. אשר שרפו צריך. והרגו בני בריתך. אלהים באו גוים בנחלתך:

עד מתי יי תשכח שאון קמיך. ושממות היכלך. ונפוצות לאמך. הלחוצים עליך. ההרוגים על שמך:

עד מתי עשנת בתפלת עמך. אשר יהגו לפניך. על חרבן ביתך. אלהים באו גוים בנחלתך:

עד מתי יי אשכבה בין שפתים. ובין תנור וכירים. יכהו לי עינים. לוהטים לי ישאפו ערב ובקר וצהרים:

עד מתי אשתומם על חרבן פעמים. עד מתי לא תרחם את ירושלים
עד מתי יהגה בצר שארית צאן מרעיתך. אלהים באו גוים בנחלתך:

עד מתי יי עובדי כוכבים יעלוזו. אשר אכלו את יעקב ובכל עת יבוזו.

אֲנִי אֶדְרוֹשׁ אֶת שְׁלוֹמָם וְהֵם יִמְרְטוּ וְיָגוֹזּוּ. בְּחֶרְפָּה הִכּוּ לְחָיַי וּבְשָׂפָתַי שָׁוְא נָקוּזוּ: עַד מָתַי יְיָ רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ. עַד אָן יִצְעַק בַּשְּׁבִי (סב"ס) אֱמֶתֶךָ. אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנַחֲלָתֶךָ:

קינה רביעית. קינה ע״פ ר״ת שם אדנ״י:

בְּהֵיכָלְךָ שָׁמִיר וָשַׁיִת. הִנֵּה זֹאת תּוֹרַת הַבָּיִת: בהיכלך וכו׳

אֵיכָה נֶחֱרַב הָאוּלָם. וְנֶהֱרַס יְסוֹד הָעוֹלָם. וְחָלְלוּ כּוֹכָבִים וַהֲלֹם. וְיָצָא הַכֹּהֵן מִן הַבָּיִת: בהיכלך

דַּ יָרַת קֹדֶשׁ אֲשֶׁר בָּנִיתָ. לְהַנְחִיל לְעַם זוּ קָנִיתָ. אוֹי כִּי לְאוֹיְבִים צִוִּיתָ. יָבֹאוּ וּפִנּוּ אֶת הַבָּיִת: בהיכלך

נָ חָשְׁכוּ כָּל מְאוֹרֶיהָ. סֻגְּרוּ כָּל שְׁעָרֶיהָ. עַד כִּי אָמְרוּ כָּל רוֹאֶיהָ. כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת: בהיכלך

יְיָ שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפְּךָ וַחֲמָתֶךָ. וּזְכוֹר דְּבַר נְבוּאָתֶךָ. לְבַשֵּׂר נָא לַעֲדָתֶךָ. גָּדוֹל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבָּיִת: לבשר נא וכו׳

קינה חמישית עַל הֵיכָלִי אֶבְכֶּה יוֹמָם וָלַיְלָה. וּלְתִפְאֶרֶת צִיּוֹן עִיר הַמְּהֻלָּלָה: בְּכִי תָמִיד עַל חָרְבַּן פְּעָמִים. אֶרֶץ צְבִי וִירוּשָׁלַיִם. וְעַל עַמָּהּ אֲשֶׁר הָלְכוּ בַגּוֹלָה: ולתפארת

בֵּית תִּפְאַרְתִּי שָׂם אוֹיֵב לְשַׁמָּה. הוֹשִׁיבַנִי בִּידֵי נְבִיּוֹת וְשַׁמָּה. עַל זֹאת אֶבְכֶּה תָמִיד בְּקוֹל יְלָלָה: ולתפארת

סִפְרֵי תוֹרָה כִּי חֻלְּלָה תִּפְאַרְתֵּךְ. נָפְלָה נִזְרֵךְ מִיּוֹם שֶׁחָרַב בֵּיתֵךְ. עַל זֹאת אֶשָּׂא קִינָה עַל אָהֳלִיבָה וְאָהֳלָה: ולתפארת

חִזְקִי עַמִּי מַהֵר אֶבְנֶה דְבִירְכֶם. נָקָם אֶלְבַּשׁ וְאָשִׁיב אֶת שְׁבוּתְכֶם. תּוֹךְ הֵיכָלִי אֶשְׁכּוֹן כְּבַתְּחִלָּה. כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּתְהִלָּה. כְּדִכְתִיב כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:

עוּרָה נָא יְמִינְךָ רָמָה. וְלִזְוֹעֲפָה קְרָא נֶחָמָה. וַיֵּאָמֵר לְעַם דַּלָּה וַעֲגוּמָה: עֲנִיָּה סֹעֲרָה רַחֲמָה:

עוּרָה נָא חֲשׂוֹף זְרוֹעֶךָ. וְיִגָּלֶה נָא קֵץ יִשְׁעֶךָ. וַיֵּאָמֵר לְשֶׂה נֶאֱלָמָה. עֲנִיָּה סֹעֲרָה רַחֲמָה:

עוּרָה נָא יְמִינְךָ הָאֵל. וּפְדֵה בְרַחֲמֶיךָ יִשְׂרָאֵל. וַיֵּאָמֵר לְעַם דַּל הַשּׁוֹאֵל. וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל:

עוּרָה נָא יְמִינְךָ עֶלְיוֹן. וּבְנֵה בְרַחֲמֶיךָ אֶת צִיּוֹן. וַיֵּאָמֵר לְעַם דַּל וְאֶבְיוֹן. כִּי נִחַם יְיָ צִיּוֹן. כְּדִכְתִיב כִּי נִחַם יְיָ צִיּוֹן נִחַם כָּל חָרְבוֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן יְיָ שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה:

אח״כ מסגולת לקום ולומר אלו הפסוקים:

הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי שְׁבִי יְרוּשָׁלָיִם הִתְפַּתְּחִי מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת צִיּוֹן:

על

על־חומתיך ירושלם הפקדתי שמרים כל־היום וכל־הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את־יי אל־דמי לכם: ואל־תתנו דמי לו עד־יכונן ועד־ישים את־ירושלם תהלה בארץ: נשבע יי בימינו ובזרוע עזו אם־אתן את־דגנך עוד מאכל לאיביך ואם־ישתו בני־נכר תירושך אשר יגעת בו: כי מאספיו יאכלהו והללו את־יי ומקבציו ישתהו בחצרות קדשי:

הטה אלהי ׀ אזנך ושמע פקח עיניך וראה שממתינו והעיר אשר־נקרא שמך עליה כי ׀ לא על־צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על־רחמיך הרבים: אדני ׀ שמעה אדני ׀ סלחה אדני הקשיבה ועשה אל־תאחר למענך אלהי כי־שמך נקרא על־עירך ועל־עמך: אתה תקום תרחם ציון כי־עת לחננה כי־בא מעד: כי־רצו עבדיך את־אבניה ואת־עפרה יחננו: בונה ירושלם יי נדחי ישראל יכנס:

עד כאן תקון רחל וה״א הוא אלא בימים שאומרים תחנון :

זה תקון לאה והסימן באיל״ה

תיקון לאה אומרים גם בימים שאין אומרים תחנון אפילו בשבת ויו״ט וי״א רק באין אומרים למנצח יענך ולא למנצח מזמור לדוד בטוח. אבל שאר הסדר אומרים. ווידוי אלהינו אשמנו וכו׳. ואח״כ אומרים לדוד מזמור המגלה כביר בג׳ יום :

מב למנצח משכיל לבני־קרח: כאיל תערג על־אפיקי־מים כן נפשי תערג אליך אלהים: צמאה נפשי ׀ לאלהים לאל חי מתי אבוא ואראה פני אלהים: היתה־לי דמעתי לחם יומם ולילה באמר אלי כל־היום איה אלהיך: אלה ׀ אזכרה ׀ ואשפכה עלי ׀ נפשי כי אעבר ׀ בסך אדדם עד־בית אלהים בקול־רנה ותודה המון חוגג: מה־תשתוחחי ׀ נפשי ותהמי עלי הוחלי לאלהים כי־עוד אודנו ישועות פניו: אלהי עלי נפשי תשתוחח על־כן אזכרך מארץ ירדן וחרמונים מהר מצער: תהום־אל־תהום קורא לקול צנוריך כל־משבריך וגליך עלי עברו: יומם ׀ יצוה יי ׀ חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי: אומרה ׀ לאל סלעי למה שכחתני למה־קדר אלך בלחץ אויב: ברצח ׀ בעצמותי חרפוני צוררי באמרם אלי כל־היום איה אלהיך: מה־תשתוחחי ׀ נפשי ומה־תהמי עלי הוחילי לאלהים כי־עוד אודנו ישועת פני ואלהי:

מג שפטני אלהים ׀ וריבה ריבי מגוי לא־חסיד מאיש־מרמה ועולה תפלטני: כי־אתה ׀ אלהי מעוזי למה זנחתני למה־קדר אתהלך בלחץ אויב: שלח־אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל־הר־קדשך ואל־משכנותיך: ואבואה ׀ אל־מזבח אלהים אל־אל שמחת גילי ואודך בכנור אלהים אלהי: מה־תשתוחחי ׀ נפשי ומה־תהמי עלי הוחילי לאלהים כי־עוד אודנו ישועת פני ואלהי:

ואח״כ אומרים למנצח מזמור לדוד יענך וכו׳ תפלה קודם ובא לציון. למנצח בנגינות מזמור שיר וכו׳ המגלה כבפירת השוטל :

קיא הללויה ׀ אודה יי בכל־לבב בסוד ישרים ועדה: גדלים מעשי יי דרושים לכל־חפציהם: הוד־והדר פעלו וצדקתו עמדת לעד: זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום יי: טרף נתן ליראיו יזכר לעולם בריתו: כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים: מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל־פקודיו: סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר: פדות ׀ שלח לעמו צוה־לעולם בריתו קדוש ונורא

שְׁמוֹ: רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְיָ שֵׂכֶל טוֹב לְכָל־עֹשֵׂיהֶם תְּהִלָּתוֹ עֹמֶדֶת לָעַד:

נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ כַּשִּׁכּוֹר וְהִתְנוֹדְדָה כַּמְּלוּנָה וְכָבַד עָלֶיהָ פִּשְׁעָהּ וְנָפְלָה וְלֹא־תֹסִיף קוּם: וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד יְיָ עַל־צְבָא הַמָּרוֹם בַּמָּרוֹם וְעַל־מַלְכֵי הָאֲדָמָה עַל־הָאֲדָמָה:

נא לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד: בְּבוֹא־אֵלָיו נָתָן הַנָּבִיא כַּאֲשֶׁר־בָּא אֶל־בַּת־שָׁבַע: חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי: הֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי: כִּי־פְשָׁעַי אֲנִי אֵדָע וְחַטָּאתִי נֶגְדִּי תָמִיד: לְךָ לְבַדְּךָ חָטָאתִי וְהָרַע בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי לְמַעַן תִּצְדַּק בְּדָבְרֶךָ תִּזְכֶּה בְשָׁפְטֶךָ: הֵן־בְּעָווֹן חוֹלָלְתִּי וּבְחֵטְא יֶחֱמַתְנִי אִמִּי: הֵן־אֱמֶת חָפַצְתָּ בַטֻּחוֹת וּבְסָתֻם חָכְמָה תוֹדִיעֵנִי: תְּחַטְּאֵנִי בְאֵזוֹב וְאֶטְהָר תְּכַבְּסֵנִי וּמִשֶּׁלֶג אַלְבִּין: תַּשְׁמִיעֵנִי שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה תָּגֵלְנָה עֲצָמוֹת דִּכִּיתָ: הַסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵחֲטָאָי וְכָל־עֲוֹנֹתַי מְחֵה: לֵב טָהוֹר בְּרָא־לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נָכוֹן חַדֵּשׁ בְּקִרְבִּי: אַל־תַּשְׁלִיכֵנִי מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל־תִּקַּח מִמֶּנִּי: הָשִׁיבָה לִּי שְׂשׂוֹן יִשְׁעֶךָ וְרוּחַ נְדִיבָה תִסְמְכֵנִי: אֲלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ: הַצִּילֵנִי מִדָּמִים אֱלֹהִים אֱלֹהֵי תְּשׁוּעָתִי תְּרַנֵּן לְשׁוֹנִי צִדְקָתֶךָ: אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ: כִּי לֹא־תַחְפֹּץ זֶבַח וְאֶתֵּנָה עוֹלָה לֹא תִרְצֶה: זִבְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נִשְׁבָּרָה לֵב־נִשְׁבָּר וְנִדְכֶּה אֱלֹהִים לֹא תִבְזֶה: הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי־צֶדֶק עוֹלָה וְכָלִיל אָז יַעֲלוּ עַל־מִזְבַּחֲךָ פָרִים:

שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון וכו' המזה בברכי נפשי:

עַד אָנָה בְּכִיָּה בְּצִיּוֹן וּמִסְפֵּד בִּירוּשָׁלָיִם: תָּקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן וְתִבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: אַתָּה תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד: כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ טוֹב וּמֵטִיב הִדָּרֶשׁ לָנוּ שׁוּבָה אֵלֵינוּ בַּהֲמוֹן רַחֲמֶיךָ בִּגְלַל אָבוֹת שֶׁעָשׂוּ רְצוֹנֶךָ בְּנֵה בֵיתְךָ כְּבַתְּחִלָּה וְכוֹנֵן מִקְדָּשְׁךָ עַל מְכוֹנוֹ וְהַרְאֵנוּ בְּבִנְיָנוֹ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּתִקּוּנוֹ וְהָשֵׁב כֹּהֲנִים לַעֲבוֹדָתָם וּלְוִיִּם בְּדוּכָנָם לְשִׁירָם וּלְזִמְרָם וְהָשֵׁב יִשְׂרָאֵל לִנְוֵיהֶם וְשָׁם נַעֲלֶה וְנֵרָאֶה וְנִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנֶיךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם:

ואחר כך יאמר פרק ראשון ממסכת תמיד:

בִּשְׁלֹשָׁה מְקוֹמוֹת הַכֹּהֲנִים שׁוֹמְרִים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. בְּבֵית אַבְטִינָס וּבְבֵית הַנִּיצוֹץ וּבְבֵית הַמּוֹקֵד. בֵּית אַבְטִינָס וּבֵית הַנִּיצוֹץ הָיוּ עֲלִיּוֹת וְהָרוֹבִים שׁוֹמְרִים שָׁם. בֵּית הַמּוֹקֵד כִּפָּה וּבַיִת גָּדוֹל הָיָה מֻקָּף רוֹבְדִין שֶׁל אֶבֶן וְזִקְנֵי בֵית אָב יְשֵׁנִים

פירוש

שומרים בביהמ"ק. מפני כבוד הגדולה שאין נאה שלא יהיה שם שמירה: עליות. בנוים כנגד שערי העזרה: והרובים. ילדים שלא הביאו עדיין ב' שערות, כתנות לבד הגיח: בית המוקד כיפה. בנין של בית המוקד לא היתה עליה אלא כיפה (בלע"ז גוועלב) שבויה מלמטה והיה מוקף רובדין של אבן. אצטבאות סביב של אבני גזית היו מבולטות מכותל לתוך בית המוקד אבל סביבות ועל

שם ומפתחות העזרה בידם ופרחי כהונה איש כסתו בארץ לא היו ישנים בבגדי קדש אלא היו פושטין ומקפלין ומניחים אותם תחת ראשיהם ומתכסים בכסות עצמן. אירע קרי לאחד מהן יוצא והולך לו במסבה ההולכת תחת הבירה. ונרות דולקות מכאן ומכאן עד שהוא מגיע לבית הטבילה. ומדורה היתה שם ובית הכסא של כבוד. וזה היה כבודו. מצאו נעול בידוע שיש שם אדם. פתוח בידוע שאין שם אדם. ירד וטבל עלה ונסתפג ונתחמם כנגד המדורה. בא וישב לו אצל אחיו הכהנים עד שהיו השערים נפתחים יוצא והולך לו: ב מי שהוא רוצה לתרום את המזבח משכים וטובל עד שלא יבא הממונה. וכי באיזו שעה הממונה בא לא כל העתים שוות. פעמים שהוא בא מקריאת הגבר או סמוך לו מלפניו או מלאחריו הממונה בא ודופק עליהם והם פותחין לו. אמר להם מי שטבל יבא ויפיס. הפיסו זכה מי שזכה: ג נטל את המפתח ופתח את הפשפש ונכנס מבית המוקד לעזרה. ונכנסו הכהנים אחריו ושתי אבוקות של אור בידם ונחלקו לשתי כתות אלו מהלכין באכסדרה דרך המזרח ואלו מהלכין באכסדרה דרך המערב. היו בודקין והולכין עד שהם מגיעין למקום עושי חביתין. הגיעו אלו ואלו אמרו שלום הכל שלום העמידו את עושי חביתין לעשות חביתין: ד מי שזכה לתרום את המזבח הוא יתרום והם אומרים לו הוי זהיר שלא תגע בכלי עד שתקדש ידיך ורגליך מן הכיור והרי המחתה נתונה במקצוע בין הכבש למזבח במערבו של כבש אין אדם נכנס עמו ולא נר בידו אלא מהלך לאור המערכה לא היו רואין אותו ולא שומעין את קולו עד שהיו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור. והם אומרים הגיע עת. קדש ידיו ורגליו מן הכיור נטל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח ופנה את הגחלים הילך והילך. וחתה מן המאוכלות הפנימיות וירד הגיע לרצפה הפך פניו לצפון הלך למזרחו של כבש כעשר אמות. צבר את הגחלים על גבי הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים מקום שנותנין שם מוראת העוף ודישון מזבח הפנימי והמנורה: נשלם תקון לאה

כתבו בספרים הק"מ מי שאינו זוכה לקום בתמידות בחצות ממש יורז ה"ש להקדים לקום באשמורת מה שיוכל ויזהר שאדם אחד שלא יתגרה בשינה בלילה כי הרבה שינה עושה וז"ל זוה"ק פ' בראשית דף י"ע ע"ב תו תפנוקי בני אדם דמתפנקי בשינתא דליליא נפקא מנייהו שדה ושדות עכ"ל: ובסדר אחר תיקון חצות יעסוק בתורה עד אור הבוקר. ויכוין לתת נ"ר והפלחם אל השכינה. ושתתקן ע"י התורה בפוסק כה אז כדי שתהא מתוקנת בפלות בשחר לפלות התפלת השחר כו' ע"י הכת שהוספת בה בלילה. וזו אתה נקרא שושבינא דמטרוניתא כשתכוין לזה להשתתף עמה בצערה ולתקנה: וכתב בתולפ"י כענין הזה וז"ל. בשעה שמוד השחר כאשר הכלה המעוטרת בכמה שירות ותשבחות ובכמה מיני תורה כלולה ממעלה ומטה ויושבת בתיק דודה. וכשרואה אותה באותו התיקון הטוב אלוה לכתוב בספר כל ב"ת העומדין בבית ה' בלילות. ועוסק

פירוש

ועל גביהן הכנים אחרות קצרות מהן שאלאות נמי מן הכותל היו כעין מעלות זו לזו: זקני בית אב. שהמשמר היה מתחלק לשבעה בתי אבות כמנין ימי השבוע כל א' עובד יומו. וזקני בית אב של אותו יום היו ישנים שם על אותן רובדים: ופרחי כהונה. בחורים שמתחיל שער זקנם לפרות מהם היו השומרים: כסתו. לשון כרים וכסתות: בארץ. שלא היו יכולים לשכב שם ע"ג מטות רק על הארץ כדרך שומרי חצרות המלכים: תחת ראשיהם. כנגד ראשיהן: בכסות עצמן. בבגדי חול: במסבה. שבילים: הבירה. הביתספ"ק קרוי בירה: ונרות דולקות. מתחילה ומדורה היתה שם. שהכהן מתחמם בה לאחר שטבל ונסתפג. קיצת המים שעליו: בא וישב לו. דבית המוקד: (ב) לתרום. את הטובה תרומת הדשן: הגבר. י"מ תרנגול. וי"מ כהן שהיה רגיל לקרות בכל יום סמוך לע"ה: (ג) הפשפש. פתח קטן שבתוך גופו של פתח גדול וכו היו נכנסים מבית המוקד לעזרה: עושי חבתין. של כ"ג שהיה מקטיר בכל יום מחליתה בבוקר ומחליתה בערב: (ד) במקצוע. בקרן זוית: בן קטין. כך שמו של כה"ג שעשה מוכני לכיור גלגל שסובב שע"י משקעים הכיור בבור שלא יהיו מימיו נפסלים בלינה: המאכלות הפנימיות. הגחלים שבאמצע האש שנתאכלו היטב וקרובים להיות דשן: הגיע לרצפה. רצפת העזרה מקום שהכהנים: הפך פניו לצפון. כלומר לא היה מהלך כדרכו דרך מזרח ויוצא תוך לעזרה אלא הופך פניו לצפון העזרה דהיינו כנגד המזבח: והולך במזרחו של כבש. על קרקע העזרה סמוך לכבש מצד מזרח והולך כשער אמות:

(סי' אוצר התפלות לג)

על זה תקנו של מעלה [illegible] צריך בכל [illegible] עליהם ומתחרים [illegible] כשאין שולטים עליו לפי [illegible] ומוסר [illegible] ח"ל [illegible] לאמר [illegible] מתחילה [illegible] ותולדותיהם [illegible] והסוף [illegible] ראשית [illegible] בגודל מעלת [illegible]

[illegible] אחר חצות לילה. ולא לאיש יכול להשכים [illegible] אחר שלמד. [illegible] לקום להשכים [illegible] יום בלמוד. כי גדול מעלת [illegible] כמ"ש [illegible] כמו שכתבו הצדיקים [illegible] (פירוש בחצות לילה) [illegible] רצון [illegible] ויש תיקון לישראל [illegible] שעשה [illegible] לקום ולהתגבר בשירות ותשבחות [illegible] עד שיתגבר [illegible] ידיו [illegible] ג"ס [illegible] :

[illegible] :

יהי רצון מלפניך יי אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה, וישמחו בי חברי שלא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא. ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר. ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך:

וכיוצא בו יאמר :

מודה אני לפניך יי אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש. ולא שמת חלקי מיושבי קרנות. שאני משכים והם משכימים. אני משכים לדברי תורה. והם משכימים לדברים בטלים. אני עמל והם עמלים. אני עמל ומקבל שכר. והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אני רץ והם רצים. אני רץ לחיי העולם הבא. והם רצים לבאר שחת. שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך:

[illegible] מודה אני [illegible] :

דרך החיים

דין השכמת הבקר

שויתי יהוה לנגדי תמיד

זה כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים. כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול. ולא דיבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדיבורו במושב המלך. כ"ש כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה במעשיו כמו שנאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'. מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד הש"י ובושתו ממנו תמיד. ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הש"י. גם בהצנע לכת. ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב וכשיעור משנתו (יעיין רק משום מפני הסכנה ואחר כך) מיד יתגבר כארי ויקום בזריזות לעבודת בוראו יתברך ויתעלה קודם שיתגבר עליו יצר הרע בטענות והוכחות לבקש ממנו שלא יקום ויתחכם עליו לבטלו בחורף איך תעמוד בבוקר והקור גדול. ובקיץ יטען איך תעמוד ממטתך ועדיין לא שבעת משנתך או בטענות אחרות כדומה כי הוא אומן וכסיל ויודע לצוד בני אדם במכמורות בל יקום. לכן צריך כל בעל נפש ירא וחרד על דבר ה' שלא ישמע לו. ואף אם יקשה לו מחמת כבדות הגוף ועצלותו. ישים מגמתו רצון מלך מלכי המלכים הקב"ה וישים אל לבו כי אם יקראו מלך בשר ודם או אדם אחר אליו יקום מיד. או מפני ריוח שיבא לו חיי שעה או גבית ממון מחוב שמצפה לקבל כמו כן [illegible] מיד ממטתו ולא יתרשל. או אם ילך ללכת לעבודת המלך יקום ולא יתרשל פן יעליל עליו או לנקות חן בעיני המלך. על אחת כמה וכמה לעבודת מלך מלכי המלכים הקב"ה שיש לו להזהר לקום במהירות ובזריזות. והמלומד לילך בדרך הזה ד' או ה' פעמים לא יכבד עליו ולא יהיה לו למורח. והבא ליטהר מסייעין לו :

דיני נטילת ידים שחרית (ולבישת בגדים וקצת הנהגת בית הכסא) :

(א) בשחרית תיכף כשיעמוד ממטתו יטול ידיו ויאמר ליתן ד' אמות בלא נט"י ויעשה צרכיו. ואח"כ יטול ידיו שנית (א) ויברך ענט"י ואם אשר יצר. וכן יש ליזהר בשחרית שישטף הפנים ידיהם כי רוח הטומאה שעליהם נשארים בלא נטילה (פ"מ) [ובדיעבד אם כבר כאוכלין אין לנהוג. ח"ד] :(ב) לא יגע בידו קודם נטילת שחרית לא לפה ולא לחוטם ולא לאזנים ולא לעינים ולא בפי הטבעת כי רוח הטומאה שורה : (ג) טוב להקפיד בנט"י שחרית בכל הדברים המעכבים בנט"י לסעודה אם אפשר (ועי' לקמן בכל' נט"י לסעודה) אבל אם אי אפשר ליטול מכלי ולא בכח גברא ולא שאר דברים הפוסלים בנט"י לסעודה. ובכן טוב ליטול משכב : (ד) מים הפסולים לנט"י לסעודה כשרים לנט"י שחרית ומברך ענט"י (ח"ד) : (ה) נט"י שחרית אין נוטלין ע"ג קרקע אלא לתוך כלי (ואפי' ע"ג קיסמין אסור). מי הנטילה של שחרית לא יתן לפני בהמה ולא ישפכם בבית. ולא במקום שעוברים שם בני אדם (מפני רוח רעה) : (ו) יטול כלי [illegible]

גליון רעק"א

(א) [illegible] שנית [illegible] ר' עקיבא [illegible] (כיון [illegible]) [illegible] אשר יצר [illegible] :

[illegible] לשון רע.

בין ימינו ושופך ליד שמאלו כדי שירוק מים על ימינו תחלה ויטול כל יד ג' פעמים פעם א' על יד ימין ופ"א על יד שמאל. ויטלם עד פרק הזרוע וצריך לפשוט האצבעות כדי לקבל הטהרה כמו שרוצה לקבל דבר ויגביהם כנגד הראש: (ז) לא יטול ממי שלא נטל ידיו שחרית אבל להביא מים מותר ממי שלא נטל ידיו: (ח) אם שכשך ידיו לתוך כלי של מים עלתה לו נטילה לנקיות ולתפלה (ויברך עט"י) אבל לא לרוח רעה שעליהן וכן אם שכשך ידיו בנהר בג' מימות מחולפות נ"ל עלתה לו לנקיות ותפלה אבל לא לרו"ר א) וצריך ליטול ידיו עוד פעם אחרת להעביר הרו"ר שעליהן: (ט) אם היה ניעור כל הלילה ב) יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו שחרית להתפלל ולהעביר הרו"ר. לכן יטלם בלא ברכה ואפי' אם היה ישן מעט ביום ואח"כ היה ניעור בלילה אף דבין אם הלילה גורם או השינה צריך נטילה מ"מ אינו צריך ברכה. דלהרו"ר לבד לא תקנו ברכה (מ"א ס"ק י"ב עיי"ש): (י) השכים בבוקר קודם עלות השחר ונטל ידיו. ואח"כ כשיאיר היום צריך ליטלם פעם שנית ג) בלא ברכה. ולכן כשאומרים סליחות שמשכימין קודם אור היום צריכין ליטול ידיהם שנית כשיאיר היום: (יא) ישן ביום כשיעור שיתין נשמין יטול ידיו בלא ברכה אבל פחות משיעור שיתין נשמין א"צ ליטול ידיו: (יב) אלו דברים צריכים נטילה במים. הקם מהמטה והיוצא מבית הכסא ומבית המרחץ והנוטל צפרניו והחולץ מנעליו והמשמש מטתו והנוגע בכנה והמפלה את כליו אפי' לא נגע בכנה ד) והנוגע בגופו ובידו במקומות המכוסים. ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל ידיו אם ת"ח הוא תלמודו משתכח ממנו ואם אינו ת"ח הוא יוצא מדעתו: (יג) צריך ליזהר בתפלה שלא יגע בשוק ובירך ובמקומות המכוסים באדם לפי שיש שם מלמולי זיעה וכן שלא לחכך בראשו. אבל במקומות המגולים בראשו ובפניו ובמקום המגולה שבזרועותיו שהיא עד הפרק שמקדים (עלנבויגען) אין להקפיד. וכן מותר ליגע בצוארו עד החזה: (יד) אם אין לו מים יקנח ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי. אפי' בגב סיד. ויברך על נקיות ידים כדלעיל לתפלה. אבל לא להעביר הרו"ר שעליהן (ואף שלתפלת מנחה אין מברכין מן הטעם דסגי בנקיות עפר הכא צריך לברך על נקיות ידים משום דבלילה נגע במקומות המטונפים והויא נקיות גדול לנקות ידיו לכן צריך לברך שחרית אף כשמנקה בצרור או בשאר מידי דמנקי) (פ"ת): (טו) לא תקנו חז"ל אלא לתפלה אף שישן נגבתי ידים ובודאי לא נגע במקום המטונף אבל אחר ברכות השחר יכול לומר אם ישן נגבתי ידים אף בלא נטילה (פ"ת) ואף אם אין ישן נגבתי ידים ואין לו מים אבל משכבו תיכף כשיעור משנתו יאמר מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה. רבה אמונתך. [ויש לומר תיבת בחמלה באתנחתא. כי רבה אמונתך אין להפסיק ביניהם והוא מן הכתוב חדשים לבקרים פי' שהקב"ה מקיים אמונתו להחזיר נשמות המופקדים בבקר בבקר. וטעות הוא ביד האומרים בנשימה אחת ומפרידים בין תיבה רבה ובין אמונתך (יד אהרן)]. שאין בו לא שם ולא כינוי:

(טז) כל הדברים המבוארים לעיל (ס"ק י"ב) צריכין נטילה משום רו"ר ואפי' לא נגע רק באצבע קטנה צריך ליטול עד הפרק ובכל ספקות עד קשרי אצבעותיו. אבל אם ליכלך ידיו בטיט או ברפש א"צ לנקות אלא מקום שנתלכלך בלבד (פ"ת): (יז) ניעור בלילה א"צ לברך רק אם נגע במקום מטונף או עשה צרכיו צריך לברך (וא"ל משום דלהרא"ש הטעם שצריך לברך שחרית משום שידיו אין נקיות ואף שלתפלת מנחה א"צ לברך אף כשנטל ידיו משום שאינן נקיות. מ"מ בשחרית תקנו חכמים שחייב ליטול ידיו וצריך לברך. א"כ אם עשה צרכיו או נגע במקום מטונף צריך ליטול להרא"ש. וגם להרשב"א שכל הטעם לנטילת שחרית משום דנעשה בריה חדשה מ"מ אף שלא ישן צריך לברך משום דעל חידוש העולם צריך לברך אף שאינו ישן כמו שכ' הרשב"א בתשו' סי' קצ"א וכיון דלדעת הרא"ש והרשב"א צריך לברך עפ"י ראוי לסמוך עליהם): [(יח) כשילבש בגדיו יזהר שלא יגלה גופו ואל יאמר הנני בחדרי חדרים מי רואני. כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו: (יט) יזדקק שלא ילבש החלוק או שאר בגד שיהא התפירות לחוץ שלא יתגנה בעיני הבריות ויזהר מללבוש שני בגדים ביחד ו) כי קשה לשכחה: (כ) ינעול מנעל ימין תחלה ולא יקשרנו ואח"כ ינעול של שמאל ויקשרנו ויחזור ויקשור של ימין. ובמנעלים שאין להם קשירה ינעול ימין תחלה. לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו: (כא) כל אדם ירגיל עצמו לפנות ערב ובקר שהוא זריזות ונקיות. ישב לפנות בבית הכסא ולא יגלה א"ע עד שישב וגם אז לא יגלה רק מה שצריך לו. ז) ויזהר בלילה כמו ביום: (כב) אם נפנה במקום מגולה שאין שם מחיצות יכוין שיהיו פניו לדרום ואחוריו לצפון או איפכא. אבל בין מזרח למערב אסור. ולהטיל מים בכל ענין שרי: (כג) לא יפנה בעמידה. לא יאנס לדחוק עצמו יותר מדאי שלא ינתק שיני הכרכשתא. אם אינו יכול לפנות ילך ד"א וישב ויעמוד וישב עד שיפנה. או יסיח דעתו מדברים אחרים: (כד) יזהר לקנח יפה כי טנופת בפי הטבעת מעכבת התפלה. לא יקנח ביד ימין מפני שקושר בה תפילין. ומה"ט אין לקנח באצבע אמצעי שכורך עליו רצועה של תפילין. ואטר יד יקנח בשמאל דידי' שהוא ימין של כל אדם: (כה) המשהה נקביו עובר משום בל תשקצו ובקטנים משום בל תשקצו ומשום שלא יהיה עקר]:

דיני כוונת הברכות (ודין עניית ב"ה וב"ש ואמן):

(א) יכוין בברכות פירוש המלות. [ברוך אינו לשון פעל אלא כמו רחום וחנון שהוא עצמו הוא מקור הברכות ואינו מקבלם מאחרים (אבודרהם) והטעם שתקנו הברכות בלשון נוכח ונסתר שאומר בתחלה אתה ואח"כ אומר קדשנו וכדומה הוא מפני שהקב"ה נגלה ונסתר. נגלה מצד מעשיו ונסתר מצד אלהותו (שם בשם הריב"א)]. ובהזכיר השם יכוין [קודם שמזכירו] פי' קריאתו באדנות שהוא אדון הכל. ויכוין פי' כתיבתו בי"ה שהוא היה הוה ויהיה [והיינו כשנכתב בי"ה אבל כשנכתב באל"ף דל"ת אין לכוין אלא שהוא אדון הכל. וצריך לקרותו בחטף פתח ובקמץ

גליון רעק"א

א) חום א"א לו בענין אחר ישכשך ידיו בב' מימות מחולפים דהוי ספק שבא יועיל לרוח רעה. ב) [ואיה"ל יש להסתפק כו'. עי' חי' רע"א סי' ד' בבנ"א ס"ק י"ב מ"ש שם]: ג) אף כשחוזר וישן קודם שיאיר היום. ד) וא"צ נ"ט רק במקום שנטמא וחלך. בין חז"ים ומכנסים כשהוא. ה) והנוגע בגופו וכיחו. צ"ל בידו. ו) [כי קשה לשכחה. בש"ע או"ח ס"ב בב"א סק"ג בחי' רעק"א כתב וז"ל מניח בגדיו תחת מראשותיו קשה לשכחה. אוכל מה שעכבר אוכל או חתול. והרגיל בזיתים. ושותה שירי רחיצה. ואוכל לב בהמה. (ובשם מהר"ר סי' ע"ב סק"ב בשם התשב"ץ ליזהר גם שלא לאכול לב של עוף) הוריות י"ג. ועמ"ש בגליון ש"ע י"ד סי' שע"ו סק"ח]. ז) [ויזהר בלילה כמו ביום. ובחי' רעק"א סי' ג' סעי' י"ב בשם בכנישתא פי' וז"ל לא יעשה בה"כ מכוון כנגד בהכ"נ שלא יהיה פי מבואת מגולה נגד בהכ"נ או בהמ"ד. ס"ח סי' תר"נ].

אחת הש"ץ מן הנוסח יו"ד ס"א מן השוכב א' ד']
והזהירו חכמים שיהיו זהירין שהוא תקיף ובעל סיבולת ובעל
סבלנות סלה : (ב) כל ברכה שאדם שומע בכל מקום
אומר ברוך הוא וברוך שמו . ואם הוא עומד במקום
שאינו רשאי להפסיק אסור לאומרו ואפי' בפסוקי
דזמרה (כתב המחבר לקמן בדיני ברוך שאמר) ובכ"ש
בברכות שהש"ץ מוציאו . כגון ברכת שופר ומגילה שצריך
להסיר לאומרו דהוי הפסק באמצע ברכה (דעת מרדכי)
וכן באמצע הקדיש דבר שמוזהר וצריך להזהיר על זה המון.
ואחר כל ברכה יענה אמן ואם הוא ברכה שהאדם כגון
ברוך שאמר וישתבח וגאל ישראל וכדומה . יענה בלבו אמת
היא הברכה שבירך המברך ואני מאמין בה . ואם הוא
ברכת תפלה יכוין אמת הוא ואני מתפלל שיאמנו דבריו
(ויתר דיני אמן תמצא בדיני קדיש) : (ג) אם בירך ברכה
לבטלה יאמר אח"כ ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד .
על שהוציא שם שמים לבטלה . ואם אמר ברוך אתה ה'
ולא אמר אלהינו יסיים ויאמר למדני חקיך שיהא כקורא
בקורא פסוק ואין כאן הוצאת ש"ש לבטלה [סי' ר"ו] :

דיני ברכת ציצית :

(א) יתעטף בציצית מעומד ויברך מעומד על טלית גדול
להתעטף בציצית ועל טלית קטן על מצות ציצית . והעולם
נוהגים הטלית מקופל סביב צוארו על כתפיהם לא יצא
י"ח . בתוך לא יכסה ראשו בטלית אפי' ת"ח : (ב) צריך
להפריד חוטי הציצית זה מזה קודם לברכה לעיין אם הם
כשרים שלא נפסקו ואם הוא שעת הדחק כגון שהצבור
מתפללין ואין לו פנאי לבדוק או שקורין אותו לעלות לתורה
אם ידע שאתמול היו כשרים יכול להתעטף ולברך בלא
בדיקה א) . ומ"מ בדיקה אלא פעם אחת ביום ואפי' לובשו
שנית וחייב בברכה א"צ בדיקה (מ"א סי' י"ג ס"ק ה' וא"ר
סי' ח' ס"ק י"ג) : (ג) מחזיר שתי ציצית לפניו ושתים
לאחריו כדי שיהא מסובב במצות : (ד) אם לובש טלית קטן
כשאין ידיו נקיות ילבשו בלא ברכה וכשיטול ידיו ימשמש
בציצית ויברך על מצות ציצית . או כשלובש טלית גדול
יברך עליו ויכוין לפטור גם את זה ואז א"צ למשמש בציצית :
(ה) יכוין בהתעטפו שצוה הקב"ה להתעטף בציצית כדי
שנזכור כל מצותיו לעשותם : (ו) הציצית יהיו מבחוץ ולא
יתחבין בכנף והאולכין בין הגוים יוצאין בתחתונים רק
בשעת הברכה יהיו מגולים כדי היות ד' אמות: (ז) נוהגין
לעשות עטרה מחתיכת משי לסימן שאותן ציצית שלפניו יהיו
לעולם לפניו : (ח) אם לבש כמה ד' כנפות בלי הפסק
והיה דעתו על כולם לא יברך אלא ברכה אחת ואם שח
ביניהם אפי' שלא מענין לבישה א"צ לברך . ואם הפסיק
ברוב צריך לברך משום היסח הדעת ולכתחלה לא יפסיק
בשיחה . ובתיקונו ודאי לא הוי הפסק אם לא שהסיח דעתו
ואפי' אם פשט הראשון קודם שלבש השני א"צ לברך כיון
שהיה דעתו מתחלה על כולם. ב) ואם לא היה דעתו מתחלה
על כולם והביא . לפניו אפי' בשעה שעדיין לובש בטליתות
שבירך עליהן או שהיו לפניו טליתות שבירך עליהן בשעה
שבירך צריך לברך (א"ר): (ט) אם בירך על טלית קטן על
מצות וחזיק חושב ללבוש טלית גדול אם מכוין לפטור
גם הטלית גדול בעל מצוה א"צ לחזור ולברך על טלית גדול
אבל בסתם צריך לחזור ולברך (ש"ח) : (י) אם לבש
טלית קטן ובירך עליו והלך בבית זה למקום אחר בתוך
הבית אפי' מחדר לחדר לא חשיב הפסק ואין צריך לברך
כשלובש עליו השבינה דעתו מתחלה עליו ג) בשעת ברכה.
אבל אם הלך מביתו אפי' חזר למקומו צריך לברך דהוי
מקום אחר הפסק (כיון דהוי ב' מצות הוי שינוי מקום הפסק)
(מ"א) : (יא) אם פשט טליתו ויצא לחוץ והיה דעתו לחזור
ולהתעטף בו מיד א"צ לחזור ולברך (משום דבטלית אחת לא
הוי שינוי מקום הפסק דהוי כחוזר למקומו כמו ביצא מסוכה
וחזר) אבל אם לא היתה דעתו לחזור ולהתעטף מיד צריך
לחזור ולברך ואם נשר הטלית מאליו וחזר ונתעטף מיד אם
אם נשאר עליו טלית קטן א"צ לחזור ולברך ואם לאו צריך
לחזור ולברך כשמתעטף (מ"א וא"ר) : (יב) אם נפל טליתו
שלא במתכוין מעל כל הגוף ד) אפי' אם נשאר בידו צריך
לברך שנית כשמתעטף בו דאודאי ליה מצותו אבל אם נשאר
עוד אפי' על מקצת גופו א"צ לברך שנית (מ"א דלא כט"ז)
(והטעם כיון דבודאי אסור לכסות אפי' מקצת גופו בטלית
של ד' כנפות בלא ציצית והוי כעוסק עדיין בחיוב כמלבוש"ד):
(יג) הלן בטליתו ה)בלילה או שלבשו קודם אור היום כשיאיר
היום א"צ לברך וטוב לפטור אותו בט"ג (שם): (יד) המכסה
בבגד שחייב בציצית ולא הטיל בו ציצית ביטל מצות ציצית :

דין בגדים שחייבין בציצית ומקום הציצית :

(א) בגד של צמר רחלים או של פשתן חייב בציצית מדאורייתא
ומשאר מינים או צמר של רחל בת עז י"א דחייב
מדאורייתא וי"א דאינו חייב רק מדרבנן ואם סרק צמר
משאר מינים שאינן בגבה הרוב והלכתא דאפי' בגדים של
שאר מינים חייבין מדאורייתא (סי' ט'): (ב) ציצית של
צמר ופשתן פוטרין בכל המינים חוץ מצמר לפשתן או לפשתן
משום כלאים והמנהג שלא לעשות ציצית של פשתן כלל אפי'
בשאר מינים משום דצריך שיהא מין צמר רחלים שדומה לתכלת
ויבא לעשות בו ציצית של פשתן שיסבור שהוא תכלת ויהיה
כלאים (שם במ"א ס"ק ב'): (ג) ציצית של שאר מינין אין
פוטרין אלא במינן כגון משי למשי ורא"י שלא לברך רק על
טלית של צמר וציצית של צמר והכנו עלמא לעשות ציצית של
צמר אפי' לטלית של משי (שם במ"א) : (ד) אם הטיל בטלית
של שאר מינים קצת ציצית ממינו וקצת מצמר או פשתן יש
להסתפק אם יצא . טלית העשוי של צמר והערב של משי
יטיל ציצית של צמר ולא של משי ו) ורא"י שהברכה תהיה על
הטלית קטן של צמר (שם במ"א) : (ה) שאין הציצית רק
לבנים ואין לשנות ואף בבגדים הצבועים (שם):(ו) אף שראוי
שלא לעשות הטלית רק של צמר מ"מ אם א"א לו בטלית אחר
רק בשל פשתן יעשה טלית פשתן וציצית פשתן ולא יבטל מצות
ציצית וכמ"א כתב שיעשה הכנף של עור ויעשה בטלית ציצית
של צמר (שם) : (ז) טלית שאין לה ד' כנפות פטורה יש לה
יותר חייב לעשות לה ציצית בד' כנפות המרוחקין ולכתחלה
לא יעשה טלית כזה כי יש פוטרין ולכן נוהגין שטליתות
קטנים שיש להן בית הצואר פתוח עד רחבו והרי יש לה יותר

גליון רעק"א

א) אם ברוך כשנגנו א"צ לברוך בשעת הברכה. ב) ואם לא היה דעתו מתחלה על כולם. לענ"ד משמע מדבריו דאפי' אם היו כולם בשעה שבירך על הטלית אם אין דרכו ללבוש כולם צריך שיהיה דעתו בפירוש על כולם. ג) ר"ל שהיה דעתו בשעת ברכה לילך אח"כ לחדר אחר וללבוש שם טלית גדול. ד) אפי' אם נשאר בידו. בס' תוספת שבת בליקוטים בתחלת הספר כתב אפשר דבשעת התפלה א"צ לברך כמו בתפילין כשממשמש ממקומם בשעת התפלה. ה) בלילה או וכו'. במהרי"ל בזה שלובש קודם אור היום דלובש בלא ברכה. כשיאור היום ימשמש בציצית ויברך. וב"ח כש"ע סי' י"ח ס"ו. ו) וראוי שהברכה כו'. נ"ב לס"ש בקדום אות (ב') [נ'] דנוהגי לעשות ציצית צמר לטלית משי. והשמש המברך
עליו מסילא גם בזה מברכין ועשוו :

מד' כנפות יש לעשות הכנפות היתרות עגולים (סי' י') : (ח) יש לה ד' כנפות ותתך כנף אחד או ב' באלכסון שנעשית בת ה' או בת ו' חייבת ויעשה הציצית בהכנפות המרוחקין (שם) : (ט) טלית של בגד וכנפות של עור חייבת וכן אם רובה בגד ומיעוטה ע"ר חייבת ולהיפך פטורה דאזלינן בתר עיקר ורוב הבגד וכן אם למעלה בגד ותחתיו ע"ר חייבת ולהיפך פטורה דהתחתון בטל למה שלמעלה (שם): (י) יש לה ג' כנפות וקשר בהם ציצית ואפי' א) קשר אחד ואח"כ עשה לה כנף ד' והטיל בו ציצית צריך להתיר הג' ציצית שעשה בפיסול משום תולמ"ה אבל הציצית שעשה בכנף הד' א"צ להתיר כיון שנעשה בהכשר ואין פסול הראשוני' פוסל אותה (שם במג"א): (יא) מלבושים שהם פתוחים מן הצדדים למטה ויש להם ד' כנפות לצד מטה ולמעלה הם סתומים או רובו סתום פטורה ואם עשה בו ציצית ואחר כך פתח בו רובו פסולים משום תולמ"ה ואם רובו פתוח חייב והנקבים שמכניסין בהם הידים מצטרפין לרוב ולכך אפי' אם בסוף רק מיעוט נגד פתוח ועם הפתיחה שבמקום הכנסת הידים רוב פתוח כשר ויוצא בו (א"ר שם) מחלה על מחלה חייב ואין יוצאין בו בשבת וה"ה דאין מברכין עליו (שם) : (יב) כל המלבושים שאין עשוין שיהיו הב' ציצית לפניו ושתים לאחריו כגון (קאפפילים) שלנו ששני כנפות הם סמוך לארץ ושנים הם אצל הצואר זכיולא בו פטורים מציצית ולכתחלה יעשה קרן אחת עגולה ואם חוגר עצמו באמצע בחגורה פטור לדברי הכל אפי' לכתחלה (שם) : (יג) אין לעשות בטליתות קטנים שלנו קרסים למטה מתגיה ב) שלא יהיה נראה כסתום ואם הקרסים הם כפופים מאד וא"א לפותחן אלא ע"י מעשה חשבינן לגמרי כסתום הן לענין שעטנז הן לענין ציצית וכן אם מחברם בחוט שקורין שט"ד עד שא"י לפתוח בקל הוי ג"כ כסתום ואם הוא ברוב הגוף כך פטור מציצית ואין יוצאין בו בשבת כשעשה בו ציצית (שם א"ר) :

דיני חוטי הציצית :

(א) החוטין צריכין שיהיו שוין לשמן ג) ושזורין לשמן דהיינו שיאמר בתחילת השזירה ובתחילת הטווי שהוא עושה לשם מצות ציצית ואם לא טוה לשמן אפי' בדיעבד פסול ואם לא שזרן לשמן כשר בדיעבד (א"ר פ"מ סי' י"א) : (ב) אם נפסקו משזירתן ונעשו י"ז אם נשתייר כדי עניבה כשר (שם) : (ג) שיעור אורך הציצית אחר עשייתן הייט ד) אחר הכריכה והקשירה יהיה י"ב גודלים חוץ ממה שמונח על קרן הבגד והחוט ששושין ממנו הכריכות צריך להיות יותר ארוך ויכול לכרוך הגדיל קצת מחוט זה וקצת מחוט זה משום דבזמן התכלת כרוכין קצת מחוטי תכלת וקצת מחוטי לבן (שם במ"א) : (ד) חוטים שתולים מן הסדים העולם הוא דלא הדרי בעינא אבל אם התחילם לו ע"מ להחזיר בעין אין יוצא משום דאמרינן דהתחיל לו למלאכה אחרת . אבל אם התחיל לו ציצית מתוקנים היינו חוטים שזורים ופסוקים אפי' ע"מ להחזירם בעין מותר להטיל בבגדו דאל"ה אמאי התחילם ודמי למ"ש בסי' י"ד אם שאל לו טלית דצריך לברך עליו (שם ובמ"א) : (ה) צריך לעשות נקב באורך הטלית לא למעלה מג' אצבעות דהיינו רוחב ג' גודלין ולא למטה מכשיעור שיש מקשר אגודל כ) עד סוף האצבע. וכן השיעור ברוחב הטלית. ואם עשה למעלה מג' אצבעות אע"פ שכשקשר הציצית עשה האוסין של הבגד קצרים ונתכסו הכנפות והוא למטה מג' כשר והי"ה איפכא כקשר לגודל כשר ואם לאחר שעשה הציצית למעלה מג' אצבעות חתך בנקב שיהא הציצית למטה מג' אצבעות פסול משום תולמ"ה ואם יתקן מחוטי ערב עד שלא ישאר בו כשיעור קשר אגודל כשר (שם) : (ו) צריך לחתוך ראשי האוסין קודם עשיה שאם יכרוך אפי' חוליא אחת ויקשור קשר אחד על התוליות קודם שיחתכם אי תולמ"ה ובשעת הדחק כגון בע"ש עם חשיכה יוצא אפי' בחוליא אחת וקשר אחד שצריך לעשות מדאורייתא וקשר בלא חוליא או חוליא בלא קשר ע"ג פסול מדאורייתא כיון דבעינן גדיל (שם) : (ז) יש אומרים שצריך לדקדק שיהא הציצית לאורך הטלית דבעינן שתהא נוספת על הקרן גם יזהר שלא יהא הציצית תלוין באלכסון על קרן זויות (שם) : (ח) אם נפסקו חוטי הציצית קודם שהטילן בבגד מותר לקשור אותן וכן אם נפסק חוט מצד אחד אחר שהטילן בבגד אפי' לא נשתייר כדי עניבה וקשרו חשוב כאילו היה ח"ם שלם מתחלה כיון שבחוט אחד לא נפסל והרי נקשר קודם שנפסל ונעשה כחוט שלם ולכך אם אחר כך נפסק חוט אחד מן הצד השני כשר אפי' לא נשתייר כדי עניבה כיון שנקשר חוט הראשון קודם שנפסל נעשה כחוט שלם אבל אם נפסקו ב' חוטים משני צדדים ולא נשתייר כדי עניבה אין מועיל קשירה ופסול כיון שנקשר אחר שנפסלה. כללא דמלתא קשירה קודם שנפסל נעשה כחוט שלם ואחר שנפסל לא מהני קשירה משום תולמ"ה (סי' י"ב) : (ט) אם נפסקו קצת מהחוטין צריך שישארו עכ"פ שני חוטין שלימים משני צדדים שיהיה כ"א ארוך י"ב גודלין והשנים האחרים צריכין שישתיירו כדי עניבה היינו שצריך לעשות חוט אחד הנפסק על כל התוטין ואם נפסקו שני חוטין ונשאר קצת משני צדדים ולא נשאר אפי' בצד אחד כדי עניבה ובין שני הראשים יש כדי עניבה ו) אין מצטרפין ולפ"ז בשעת עשיה אם דקדק לתת סימן שלעולם יהיו הד' ראשים מצד אחד של הקשר ואז אם נפסקו משני צדדים אם נשתייר כדי עניבה בצד אחד כשר ואם לאו פסול ואם לא דקדק אפי' נפסקו הב' ראשים מצד אחד אם לא נשתייר כדי עניבה פסול ואם נפסקו שלשה ראשים בין מצד אחד בין משני צדדים בין דקדק בין לא דקדק פסול (שם) :

דין אם נודע לו בשוק שהציצית פסולין אם צריך לפשוט :

(א) אם נודע לו בשוק בשבת שנפסק לו אחד מן הציצית אפי' משל טלית גדול א"צ לפשטו בשוק משום דגדול כבוד הבריות ובשבת שהולך בבגד בלא ציצית אינו עובר כ"א איסור דרבנן משום דא"י להטיל בו ציצית בשבת וכן אין להסור לאת בו בשבת מחמת נשאר הציצית כו"ל כמשאוי בשבה והסור לו לילך בשוק ד"א משום מעביר ד"א ברה"ר דמ"מ בזמן הזה דאין לנו רה"ר רק כרמלית ולא הוי רק איסור דרבנן וכבוד הבריות דוחה איסור דרבנן ולכך אין צריך לפשטו אבל בחול אם נפסקו לו הציצית בשוק מטלית גדול צריך לפשטו אפי' בשוק משום דבחול עובר באיסור

גליון רעק"א

א) קשר אחד . נ"ב היינו קשר וחוליא . ע' במג"א סי' י"ח סק"ח . ע' בסמוך במיני חוטי ציצית אות ו"ו . ב) שלא יהיה נראה כו' . נ"ב שהוא כסתום . ואף אם הטלית ארוך לא יעשה הקרסים למטה מחשש משום מ"ע שלא יאמרו שבירך שלא כדין . כ"ח בלבוש . ג) ושזורין לשמן . נ"ב וטוב להחמיר שיהיה גם הניפוץ לשמה . ד) אחר הכריכה כו'. נ"ב ואם אין לו ציצית ארוכים כ"כ יעשה רק חוליא א' וקשר אחד . ה) עד סוף הצפורן . נ"ב בתוך הגדיל שקורין אוריליי לא יטיל בו ציצית ואם הטיל בו פסול . וטוב למדוד הקשר גדול בלא הגדיל ויהיה תוך ג' אצבעות עם הגדיל . ו) אין מצטרפין . נ"ב עמג"א ב' יש להסתפק אם הוא פסול . ולפ"ז בטלית משי יש להקל דהוי ס"ס . ספק דאינו חייב בציצית מדאורייתא וספק שמא כת"ג הציצית כשרים ולגבי דרבנן הוי חד ספק ולקולא :

דלאורייתא בשב ואל"ת אם אינו מטיל בו ציצית וכבוד הבריות אינו דוחה איסור דאורייתא בשב ואל"ת משום דלא הוי גנאי גדול כ"כ אבל אם נפסקו לו הציצית מן הטלית קטן בשוק אפי' בחול א"צ לפושטו בשוק משום דהוי גנאי גדול לפשוט הטלית קטן והגנאי גדול דוחה כבוד הבריות אפילו איסור דאורייתא בשב ואל"ת (סי' י"ג מ"א שם): (ב) אם נפסקו לו הציצית בשבת בבית המדרש ומתבייש לישב בלא טלית ישב בעטפו אפי' לכתחילה בשבת בלא ברכה משום גדול כבוד הבריות ובשבת אינו רק איסור דרבנן כנ"ל אבל בחול אסור לעטפו: א) אבל אם לבש טלית בציצ"כ ואח"כ נודע לו שהוא פסול אפילו בחול אין צריך לפושטו בבית הכנסת רק ימהר לילך לביתו כדי לפושטו אבל בשבת דאינו אלא איסור דרבנן א"צ למהר לילך לביתו (שם): (ג) בחול אם נפסק הענף מן הטלית בבית הכנסת והשאר הגדיל א"צ למהר לילך לביתו כי יש לסמוך על ר"י שמכשיר לעיל בנסתר כדי שיגיעו מן הגדיל ותיקף כשיבא לביתו יפשטם מעליו ויטיל בו ציצית (פ"מ א"ח סי' י"ב ס"ק ז'): (ד) בחול אם אין ציצית מצויין כלל דינם כמו בשבת לכל הדינים המבוארים לעיל בסעיפים הנ"ל (מ"א שם): (ה) הרואה בחבירו בשוק או בבית המדרש שנפסקו לו הציצית לא יאמר לו עד שיגיע לביתו ואם אינו רוצה לילך לביתו תיכף יקראנו לבא לביתו ויאמר לו שם שנפסקו הציצית כדי שיפשיטם (שם): (ו) אם ידע מתחלה שהטלית פסול ולא תיקנו ב) אסור לעטפו אפי' בשבת אפי' היכא דשייכא כבוד הבריות (שם במ"א):

דין ציצית שעשאן א"י ואשה וקטן ודין טלית שאולה:

(א) ציצית שעשאן א"י ביים שתלאן בבגד אפי' ישראל עומד ע"ג פסולים ואשה יש לכתחילה להחמיר שלא להניחה להטיל ציצית בבגד אבל בדיעבד כשר (סי' י"ד ומ"א שם) וכן קטן פחות מי"ג שנים דינו כאשה אבל אם הוא בן י"ג שנים ויום אחד אף שלא הביא עדיין שתי שערות אפי' לכתחילה אין להחמיר (פ"מ סי' י"ד): (ב) הטיל ישראל בבגד ציצית בלא טויה והוא בשבת שא"א להתירם ולחזור לקשרם או שנפסק אחד מן החוטין שאם יתירם יפסלו מלהחזירם להטילם מחדש אם אין ציצית אחרים מותר ללובשו דיש לסמוך על הרמב"ם המכשיר וכן מותר לצאת בו בשבת בכרמלית אבל לא יברך עליו וכן אסור לצאת בו ברה"ר וכבר נתבאר דבזמן הזה אין לנו רה"ר (שם): (ג) השואל מחבירו או השוכר טלית מצוייצת בודאי נתכוין חבירו להקנות לו הטלית כדי שיצא בו המצוה ומברך ודוקא אם שאלו כדי להתפלל בו אבל אם לא שאלו רק כדי לעלות לתורה או לדוכן אין להכניס עצמו בספק ברכה ויכוין בפירוש שאינו רוצה לקנותו וא"צ לברך עליו לכל הדעות אבל בטלית של קהל צריך לברך עליו אפי' כשלובש אותו רק כדי לעלות לתורה או לדוכן משום דטלית של קהל אדעתא דהכי קנאו מתחילה שכל מי שלובש אותו יהיה שלו כמו באתרוג (שם ובח"א): (ד) מי שלוקח טלית חבירו שלא מדעתו אפי' להתפלל בו ג) יכוין נ"כ שאינו רוצה לקנותו ולא יברך עליו (מ"ש הגא"ז דיברך עליו ודחייה אותו למ"ש התוספות והרא"ש אם שאל טלית שאינה מצויית והטיל בה ציצית שיכול לברך עלי' אף שפטור מידי דהוי אנשים דמברכין על מ"ע שהז"ג אף שפטורות אין מוחה לענ"ד כי התוספות והרא"ש כתבו שטיל בנידון דידהו שהטיל ציצית בבגד שלו אף שהבגד פטור מ"מ מברך עליו כמו דנשים מברכות על מ"ע שהז"ג אבל כאן בנ"ד ששאל בגד עם ציצית הוי כחוטין שתלוין ואחרון שאל דשאילה דאין מברכין עליהם) (שם): (ה) אם לקח טלית חבירו כשהוא מקופל כשמסירו אח"כ צריך גם כן לקפלו (רק בשבת א"צ לקפלו כקיפולו הראשון) וכן אין רשאי לשאלו שלא מדעת בעלים מביתו לבהכ"נ או מבהכ"נ לביתו כי הבעלים מקפידין על זה (שם א"ר):

דין אם להתיר ציצית מבגד לבגד. ודין אם נקרע הטלית:

(א) מותר להתיר ציצית מבגד זה ולהניחם בבגד אחר אבל שלא להניחם בבגד לא משום שאסור לבטל מצות טלית זה ואם רוצה לעשות מהטלית בגד שלא יהא בה ד' כנפות מותר להתירן ואם מוכר הבגד לא"י ג"כ מותר להתירן וכ"ש אם רוצה להטיל בהטלית ציצית יותר יפין או יותר כשרין דהיינו שהציצית כבר מיפסקין קצת ראשים ורוצה להטיל בו עכשיו שלימים נ"כ מותר להתירן ואם נפסק חוט אחד אפי' שנשתייר כ"ע וכבר התירם שוב אסור להטיל אותם לכתחילה אפי' בבגד זה (כן משמע בסי' י"ד ד' במ"א ס"ק ד') וכ"ש בבגד אחר אבל מותר לקשור שני חוטין קצרים כדי לעשות מהם ארוך של י"ב גודלין ולהטיל אותם בבגד בתחילה (סי' ט"ו): (ב) טלית מצויילת כהלכתה ונחלקה לשתים ורוצה לחברה הדין כך אם אין בכל חלק לבדו כדי להתעטף אזי צריך להתיר כל הציצית משני החלקים ויחברם ואח"כ יטילם בו מחדש ואם יש בחלק אחד כדי להתעטף צריך להתיר הציצית מחלק הב' שאין בו כדי להתעטף ויחברם ואח"כ יטילם וכן הדין אם רוצה לחבר חתיכה א' מטלית אחר ואין בו כדי להתעטף אין צריך להתיר רק מאותה חתיכה האחרת ואם יש בכל חלק לבדו כדי להתעטף ורוצה לחברם יוכל להתיר הציצית מאיזה חלק שירצה ויחברם ואח"כ יטילם ואם נקרע בטלית כנף א' בעגול שנעשה בת חמש כנפות צריך להתיר כל הציצית שנעשו בפיסול (שם): (ג) אם נקרע המקום שהציצית תלויין בו ולמטה ונשתייר כל שהוא למטה מחובר אף שאין שם מלא קשר אגודל אם קודם הטלת ציצית נקרע כשר ואם רוצה לתפור הקרע או אם הטלית של צמר מותר לתפור בחוט משי אפי' לבן וא"צ להתיר אותה מהכנף ולחזור ולהטילה שנית אחר שתפר הכנף כיון דלא נפסל משלם ואם הבגד הוא משאר מינים אז אין רשאי לתפור הקרע ולכן יזהר כך ולא יתפרנו בחוט לבן רק בחוט צבוע שאין נהגים עתה לעשות הציצית רק לבנים וחיישינן שמא ישתייר מחוט התפירה שם ואח"כ כשיטיל בו ציצית יצרף החוט הנשאר מהתפירה לג' חוטין אחרים שיטיל שם ויהיו הציצית פסולין כי חוט התפירה לא נעשה לשמן ואפילו בדיעבד אם תפר ולא נשייר מחוט התפירה והטיל שם ציצית

גליון רעק"א

א) אבל אם לבש כו'. נ"ב אינו מובן כיון דאסור ללבוש בחול דליכא בלא טלית הוי רק גנאי קטן הא בלבישו ונודע לו שהוא פסול צריך לפשוט. אבל דברי המג"א בטלית קטן בשוק דהוי גנאי גדול וא"צ לפושטו. ומ"מ ימהר לילך לביתו. ובשבת א"צ למהר לילך לביתו. ב) אסור ללבוש כו'. נ"ב ואם שכח ומתעטף לעשות בו ציצית י"ל דעדיפא כבוד כמ"ש סי' שא"ח ס"ג בתנ"ה. ג) יכוין נ"כ שאינו רוצה לקנותו כו'. נ"ב יש לדון כיון דאינו רוצה לקנותו הוי שאלה ולא מקיים בזה מצות ציצית אמאי שרי ליטול שלא מדעתו הא לא שייך הטעם דניחא ליה דליעבד מצוה בממוניה הא אינו עושה מצוה. ד) במ"א סק"ד. נ"ב הר"ן מסכת דל' והמג"א שם כמ"ש רס"י ט"ו. אבל באשת לא היה צריך המג"א זה כי התפר אם היה מותר לחזור לתלותו כיון דנעשית תחלת בתכשר הא כיון אם ניחוש דבעי' תלייה לשמה אינו פסול להתירה ולתלותה כיון דמעולם לא היה בתכשר:

אעפ"כ ששולין מחמת גזירה ולכן בטלית של צמר שאין פסולין בו רק צלית של צמר דאין המנהג להסור בחוטי צמר לא שייך גזירה זו דאף אם יסייר חוט התפירה לא ירגיש לחוטי הציצית ובשאר מינים פסול משום גזירה זו . ואם ירצה יקח חתיכת בגד משולש של בגד ויחברה במקום הכנף ויתפור התפירה של משה למטה מקשר הגודל והתפירה של מעלה למעלה מג' אצבעות ובזה אפי' לרמ"א מותר לתפור כיון דאין ראוי להטיל בו ציצית (שם) : (ד) אם נקרע הכנף מהבגד תוך ג' אצבעות ונשאר מחובר אף בכל שהוא וחזר ותפרו וה"ה אם תפר חתיכה בגד שהוא משולש לבפת הבגד כן כאורך כן ברוחב או אם הטיל בה ציצית בחתיכה זו פסולה לדעת קצת מפרשים שמפרשים כן לדעת רב שמרם מחמת דהוי כמאן דפסק אף שתפרן לבגד ואם יטיל ציצית למעלה מאותה חתיכה. התפירה ישנו הציצית רחוקים מקצה הבגד יותר מג' אצבעות ופסול ולכן נוהגין לתפור בכל כנף מהטלית חתיכה של בגד משולש של שלש שאין בה תפירה משום דנרוב בגדים אפילו הם חדשים יש בהן תפירה תוך ג' ויש פסול לדעת המפרשים הנ"ל רק צריך ליזהר שיתפור התפירה של משה למשה מקשר אגודל והתפירה של מעלה למעלה מג' אצבעות כשהטלית של שאר מינים אבל בשל צמר אין להקפיד (שם) : (ה) כשתופרין סביב הכנף שמטילין ציצית משום חיזוק בטלית של צמר יכול לתפור אפילו בחוט לבן ובטלית של שאר מינים לא יתפור רק בחוט צבוע (שם) :

דין שיעור טלית :

(א) שיעור טלית של קטן שהגיע לחינוך . (שיעור חינוך כשיודע . להתעטף ולהטיל שתי ציצית מלפניו ושתים לאחריו) כדי שיתעטף ראשו ורובו בו ומשערין בקטן עלמו שמתעטף בו (פ"מ במ"ז סי' ט"ז) לפי גדלו ולפי קטנו ואם יש בו זה השיעור צריך אביו להטיל בו ציצית ואם אין בו זה השיעור אין מברכין עליו ואין יוצאין בו בשבת לכרמלית (שם) : (ב) בגד שלובש בו גדול אין חייב בציצית אא"כ יש בו שיעור שיתעטף ראשו ורובו של קטן בן תשעה שנים וגם הגדול לובשו לפעמים ערא' ויוצא בו לפני פתח ביתו ברחוב ואינו מתבייש ואם הגדול לובשו לפעמים ערא' ואין בו כדי שיתכסה ראשו ורובו של קטן רק לפחות מבן ט' או להיפך מטילין בו ציצית ואין מברכין עליו ואין יוצאין בו בשבת אפי' לכרמלית (שם) : (ג) יש לעשות הכתפים של טלית קטן רחבים ושלא יהיה בו בתי זרועות ארוכים (מ"ח א) סי' י' ס"ק ב') :

דין מי החייבים בציצית וזמן ציצית וברכתן :

(א) שומא חייב בציצית. נשים ועבדים פטורין ואין להם ללבוש בגד של ארבע כנפות ולהטיל ציצית דהוי יוהרא. טומטום ואנדרוגינוס חייבין ויטלין בו"כ לברך. קטן היודע להתעטף בשני ציצית לפניו ושתים לאחריו ויודע לאחוז בשעת ק"ש אביו צריך לקנות לו ציצית כדי לחנכו (סי' י"ז) : (ב) להרמב"ם אפי' כסות יום שלובשו בלילה פטורה מציצית וכסות המיוחדת ללילה אם לובשה ביום חייבת ולהרא"ש כסות המיוחדת ללילה פטורה אפי' לובשה ביום וכסות המיוחדת ליום חייב אפי' לובשה בלילה וספק ברכות להקל ולכן אין לברך רק על כסות המיוחדת ליום ולובשה ביום ולאחר תפלת ערבית שוב אין לברך אף שעדיין יום ג) ויסיר הטלית כשמתחיל ברכו והגליל יה"ל יתעטף בעוד יום ויברך ובמוצאי"כ לא יסירו עד אחר ערבית. והשבר לפני התיבה ביום לאחזה דבר אפי' לקדיש יתעם יתעטף משום כבוד צבור וכל מלבוש שאין עשוי ללובשו רק לכסות בו בלילה אפי' מכסה בו ביום או שעשוי רק להצעתו לדרך המטה ולא דרך לבישה פטור מציצית ומ"מ בכיסוי של צמר יעשה קרן אחד עגול כי לדעת כת פסות חייב בכה"ג (סי' י"ח) : (ג) כשלובש קודם אור היום אין מברך אבל אחר עלות השחר מברכין וה"ה ד) בערב עד צאת הכוכבים מברכין (שם) : (ד) ציצית חובת גברא הוא ואינו חייב. רק כשלובשו ולכך אין מברך על עשיית הציצית כיון בעושה אותן קודם שלובשו ואפי' נפסקו אחר שלבשו צריך לפשטו ולעשות בו ציצית וצריך לברך כשחוזר ולובשו אף שלבשו תיכף (סי' י"ט) : (ה) עשה טלית לצורך תכריכין אע"פ שלובשו לפעמים בחייו חייב בציצית ואין לברך עליו. מוכרי בגדים שלובשין פעמים להראותן פטור אבל אם לובשין להעביר המכס אסור דחייב (שם) :

דין לקיחת טלית מא"י ולמכור לו ומה לעשות בציצית שנפסקו . ודין ציצית בבה"ק :

(א) אסור ליקח ציצית מא"י אפילו מתגר אבל טלית מצוייצת מתגר א"י (אפי' אינו רק תגר משאר סחורה) אם אומר שלקחו מישראל נאמן (ב"י סי' כ) אבל טלית מצויילת כבר (פ"מ) ואסור לבטח ציצית אפי' כשרין ושזורין ע"י א"י אם לא בב' חותמות (פ"מ במ"ז) : (ב) אסור למכור טלית מצויילה לא"י ואפי' להפקיד אצלו או למשכן אצלו אסור אם לא לפי שעה מועטה מיהו (סי' כ') : (ג) חוטי ציצית שנפסקו אין זורקן לאשפה ולא נהוג נשם משמש בזויין ויש מדקדקין לעשות בספר ושושין אותן בספר לסימן משום דאיתעביד בהו מצוה חדא זימנא ליתעביד בהו מצוה אחריתא (שם סי' כ"א) : (ד) טליתות של מתה אדם גדול מקום אסור לקחת בהן ואסור ליחד אותם לשום תשמיש מגונה אלא עושין והם כלים (שם סי' כ"א) : (ה) בטלית גדול אסור ליכנס לבית הכסא וכן בקיס"ע אין ליכנס לבית הכסא אבל לקטנים ליכא איסורא ובטלית קטן נ"כ ליכא איסורא וכ"ש שמותר לשכב בטלית קטן וכן אין ליתן לטבס א"י לכבס הטלית עם הציצית אלא מתיר הציציה ואח"כ כובסן (שם) : (ו) יש ליזהר שלא לגרור ציציותיו על גבי קרקע (שם) : (ז) קנה טלית ועשה בו ציצית מברך שהחיינו בשעת עשיית הציצית ואם לא בירך בשעת עשיית הציצית מברך בשעת עיטוף ראשון (דלא גרע מקנה כלים חדשים) (שם סי' כ"ב) ומברך להתעטף קודם ואחר כך שהחיינו (פ"מ) כמו ברכת מלביש ערומים ושהחיינו שבדין שמברך מקודם מ"ע ס) ואח"כ שהחיינו : (ח) אסור לילך על הקברות ואם לובש ציצית אף שאין נגררים על הקברות עד שיתכסם בכסות שלא יהיו מגולים משום לועג לרש (שם סי' כ"ג)

דין הנהגת לבישת ציצית ושכרה :

(א) יש ליזהר לכל אדם לעשות טלית נאה משום זה אלי ואנוהו כתנאה לפניו במצות (גמרא) (סי' כ"ד) : (ב) אף

גליון רעק"א

א) סי' י' סק"ב, נשמ"ק . תנ"ב י"ץ סק"א . ב) המיוחד ביום ולבשו ביום . נ"ב או שמיוחד ליום ולילה . ג) ויסיר הטלית ט'. נ"ב נלענ"ד דוקא כשלובש טלית קטן . אבל אם אין לו טלית קטן אין להסירו כיון דכסות יום הוא . ותם לברכת שפסקו כסות יום חייב בלילה . אם יקרא ק"ש בלא ציצית הוי כמעיד עדות שקר בעצמו כמ"ש (נשמ"ק) . ד) בערב עד צאה"כ מברכין . נ"ב כ"כ המג"א . ולדידי צ"ע לדינא דעמוד השחר הוא יום ודאי מדינא אבל בה"ש הוי ספק לילה . והאשי"ר דהוי ס"ס ספק יום וספק דכסות יום חייב בלילה תו"ע . ה) ואח"כ שהחיינו (פ"מ) . נ"ב לא דהלים בן . וכתב הי"ל דברכת שהחיינו קודמת דכבר נתחייב בה משעה שהטיל הציצית אלא דכתב עלה ויש לראות דא"כ באכילה נ"כ יברך שהחיינו מאח"כ בפה"ע דנתחייב מכבר בראיה . ובסי' תכ"ה סק"ו כ' הפ"מ בפשיטות דמברך שהחיינו ואח"כ על האכילה ע"ש . הרי דדעת הפ"מ דמברך שהחיינו ואח"כ להתעטף .

שאין חיוב מצות ציצית רק כשלובשם בגד בת ד' כנפות מ"מ יזהר כל אדם ללבוש טלית קטן שיצא לבוש בו כל היום כדי שיזכור המצוה בכל רגע וע"י זה תהיה קדושה לנגד עיניו תמיד יראתו ולפחות כנפות שבכל צד שיפנה יזכור שמצוה ולכה"פ יזהר שיהא לבוש בשעת ק"ש ותפלה וכל הקורא ק"ש בלא טלית כאילו מעיד עדות שקר בעצמו (מ"א בשם זוהר): (ג) מצוה לאחוז הציצית ביד שמאלית בין קמיצה לזרת בשעת ק"ש וכנגד לבו רמז לדבר והיו הדברים האלה על לבבך וכשמגיע לפרשת ציצית יקחם ביד ימין ויביט בהם עד שמגיע לנחמדים ומחמדים לעד וינשק הציצית ויסירם מידו (מ"א בשם כתבים): (ד) טוב להסתכל בציצית בשעת עטיפה כשמברך ויש נוהגים להסתכל בציצית כשמגיע וראיתם אותו וליתן אותם על עיניו ומנהג יפה הוא ותבוני מצוה היא גם נוהגים לנשק הציצית בשעת שרואה בהם וגם זה כוונה חיבוב מצוה (שם): (ה) המסתכל מסתכל בשני ציציות שלפניו יש בהם עשרה קשרים רמז לעשר ספירות וגם יש בהם ס"ו חוטין ועם השמונה קשרים עולים כ"ו כמנין הוי"ה. גדול עונש המבטל מצות ציצית ועליו נאמר לאחוז בכנפות הארץ ס' והמהדר במצות ציצית זוכה ורואה פני השכינה (שם):

הלכות תפילין

דין הנחת תפילין וברכתן:

(א) צריך ליזהר שיניח כיס התפילין למטה ולמעלה הטלית בכדי שיפגע תחלה בטלית להניחו קודם כדי שלא יעבור על המצות ואם פגע תחלה בתפילין צריך להניחם תחלה (סי' כ"ה) (ובמחצית השקל כתב לדעת המג"א דאפי' אם הוציא תחלה מן הכיס הגדול של ראש כיון שעדיין מכורכת לא הוי מעביר על המצות אם מניח של יד תחלה מכ"ש אם הוציא תחלה התפילין בכיס שלהם דאין זה מעביר על המצות אלא מתעטף תחלה בטלית): (ב) רצוי להתעטף בטלית ותפילין בביתו וילך לבית הכנסת ואם הולך במבואות המטונפות או בין הא"י יתעטף בחצר בית הכנסת (שם): (ג) אם מניח הש"י מברך להניח בקמ"ץ תחת הה"א ואח"כ בשל ראש מברך על מצות בפת"ח תחת הוא"ו ויאמר אח"כ בשכמל"ו משום ספק ברכה לבטלה (שם) (ויש להסתפק אם השומע יענה אמן אחר ברכה זו (פ"מ) ויש לברך בלחש שלא ישמע אחר): (ד) אפי' פגע בשל ראש תחלה מ"מ יניח של יד תחלה (שם): (ה) צריך לברך על של יד אחר הנחה על הקיבורת קודם הקשירה וכן בשל ראש קודם שמהדק כדי שיהיה עובר לעשייתן והברכה והנחה תהיה מעומד (שם): (ו) אסור להפסיק בשיחה בין של יד לשל ראש ואפי' אותן שאין מברכין בתש"ר דלא גורם ברכה שאינה צריכה מ"מ אסור להפסיק. וה"ה בתפילין דר"ת הדין כן ואם שח מברך על של ראש שתים להניח וגם על מצות ורשאי לחזור התפילין ש"י ממקומן קודם שיברך שתים (שם ומ"א): (ז) אם שח לצורך התפילין אין צריך לברך שתים אבל לכתחלה אסור לשיח אפי' לצורך התפילין אם לא שאי אפשר בלא"ה ואפי' לקדיש ולקדושה לא יפסיק רק ישתוק ויכוין למה שאומרים א). ואם הפסיק מברך שתים ב). ובחול המועד שא"צ מברך יפסיק לקדיש ולקדושה (שם): (ח) לא יוציא הש"ר מכיס עד אחר שיהדק הש"י ואם מונח אצלו בכיס לא יפתח הש"ר עד אחר שיהדק ויניח שניהם מעומד (שם): (ט) אם ממשמש כמה פעמים ביום צריך לברך בכל פעם. ובמשמוש ממקומם בתפלה א"צ לברך כיון דבתפלה ודאי אין מסיח דעתו אבל אם נשמטו ממקומם שלא בשעת תפלה צריך לברך ואם נשמט רק אחת ומחזירם מברך ג) כמו שמניח תפלה אחת. ואם הזיזן ממקומן אדעתא להחזירן א"צ לברך ואפי' חלצן כדי לילך לבית הכסא א"צ לברך אבל אם לא הי' בדעתו לחזור מיד צריך לברך וכן אפי' נפסק הקשר מהשל יד בין של יד לש"ר אפי' מפסיק בעשיית הקשר א"צ לברך להניח (מ"א סי' כ"ה) וכן אם בשעת הברכה לא היה הקשר כלל ועשה הקשר בין ברכה להנחה א"צ לחזור ולברך (מ"א שם): (י) מותר לברך על תפילין שאולין אבל לא על תפילין גזולין (שם): (יא) אין לחלוץ התפילין עד אחר קדיש יתום שלאחר עלינו ובר"ח קודם מוסף ובחול המועד של סוכות קודם הלל ובחול המועד של פסח הלבוש חולצין קודם הלל והמ"א אחר הלל ורבים נוהגין לחלוץ בחול המועד של פסח קודם קריאת והקרבתם בס"ת ובחול המועד דסוכות קודם הלל (שם):

דין מקום הנחת תפילין:

(א) מקום הנחת תפילין של יד הוא בבשר התפוח שבזרוע עצם הסמוך לעלבכזין ולא לחצי עצם הסמוך לשחי. גידם שאין לו זרוע שמאלית כלל פטור לגמרי מלהניח של יד אבל אם יש לו זרוע שמאל יניח על יד ימין בלא ברכה (והח"ד כתב דהעיקר כשנשאר הקיבורת מקום הנחת תפילין דיניח על הזרוע שנשאר ויברך וכן נראה עיקר לפענ"ד דיניח על הזרוע שמאל דמ"ש המ"א דרב אשי לטעמיה דנפשיה קאמר מ"מ מוכח דלית הלכתא כהסברי דהתם כיון דידכה משמע נ"כ ימין למה נאמר ידכה ופי' דלמה נאמר ידכה דמשמע נ"כ ימין ה"ל לכתוב שמאלך או לשון אחר שיהיה משמע שמאל ומזה עמד הסברי דגידם מניח בימין וא"כ לרב אשי דס"ל דידכה לא משמע רק שמאל ממילא לא שכח מקרא דגידם מניח בימין רק דמ"מ נראה דלא יברך דספק ברכות להקל) (סי' כ"ז) [והאו"ד של הקשר של יד תהיה נגד הלב והמעברתא נגד הכתף והגלילה נגד היד. ומ"מ איטר שהוא מניח בימין ואין לו עתה תפילין רק שאולין ממי שמניח בשמאל (או איפכא מפני שאין לו כעת רק תפילין מאיטר) וא"כ אם יניחם באופן זה תהיה היו"ד נגד תוך ע"כ יהפוך ויניח שהמעברתא תהיה נגד היד והגלילה נגד הכתף כדי שתהיה היו"ד נגד הלב (ע' א"ר)]: (ב) יש ליזהר שלא יזוז הקשר מהתפילין: (ג) לא יהא דבר חוצץ בין התפילין לבשרו ד) בין בש"י בין בש"ר ואפי' בכינה מתה ועפר יש ליזהר וברצועות אין להקפיד רק שלא יניחם על הבגד אבל בדבר מועט

גליון רעק"א

א) ואם הפסיק מברך שתים. נ"ב כ"כ המג"א. אבל הט"ז [כתב] דלא מקרי הפסקה לחייב לברך. ובא"ר הסכים להמג"א ולענ"ד צ"ע לדינא. ב) ובחוה"מ כו' יפסיק כו'. נ"ב בא"ר כתב דגם לקדיש ולקדושה לא יפסיק. אם בירך על תפלה ש"י והלך לבית אחר והניח שם תפלה ש"ר הוי הפסק וצריך לברך על ש"ר גם להניח ואם הלך מחדר לחדר בתוך בית אם היה דעתו לכך כשבירך על של יד לא הוי הפסק. ג) כמו שמניח תפלה אחת. נ"ב דמניח רק ש"י מברך רק להניח. ואם מניח ש"ר מברך שתים. ד) בין בש"י בין בש"ר. נ"ב אם עלול לנזילות בראשו שא"י להניח תפילין על בשרו יניח על כובע דק ולא יברך ויסמוך על הפוסקים דברכת להניח דשל יד פוטר נ"כ הראש. ואם אין לו תפלה ש"י ומניח של ראש על כובע יש יברך על של ראש על מצות לחוד. ואם יש לו מכה בזרועו יניח תפילין ש"י על סמרטוט ולא יברך אף שאין לו תפילין ש"ר ויכסה תפילין של יד בבגד.

אין להקפיד וכ"ז היא אלא ברצועה שקושר סביב היד אבל בכריכות אין להקפיד כלל (שם ס"ז ומ"א):
(ד) איטר גמור אפי' שנעשה איטר ע"י שהרגיל עצמו יניח בימין. ואם שולט בכל מלאכה בימין רק שכותב בשמאל או להיפך היד שכותב בה היא חשובה ימין ומניח תפילין ביד שכנגדה ואם שולט בשתי ידיו מניח בשמאל של כל אדם (מ"א דלא כה"ר) מיהו היינו שנולד כך רק אחר כך הרגיל עצמו לכתוב בשמאל ועושה כל מלאכתו בימינו יניח בשמאל (שם במ"א): (ה) אורך רצועה של יד כדי שתקיף הזרוע ויתמתח על אצבע אמצעי ויכרוך עליו שלש כריכות ב' בפרק התחתון ואחד בפרק אמצעי ונוהגין לכרוך על היד שבע כריכות ואין לכרוך הרצועה על התיתורא כדי לחוץ (שם): (ו) מקום הנחת של ראש מהתחלת עיקר השער בהמצח עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס (שם): (ז) הקשר צריך שיהיה מאחורי הראש באמצע העורף והקציצה תהיה עד בין העינים ולא יטה לכאן ולכאן ומקום הקשר שהוא כמין דל"ת יהיה לצד חוץ (שם): (ח) השחור שברצועות יהיה לצד חוץ ולא יתהפכו ואם נתהפכה הרצועה שסביב הראש והזרוע המנהג להתענות. א) אורך רצועה של ראש משם למטה מהטבור. רוחב הרצועה יהיה יותר מחטה שהיא מכשורה ואם הם פחות מכשיעור זה ואין לו אחרים ב) יניחם כך וי"א בעינן עכ"פ שיהיו מקולסין קצת לפניו ואם לאו פסולין לגמרי. תפילין של ראש יהיו נגלין ג) ובשל יד אין קפידא (שם):

זמן הנחת תפילין וחליצתן:

(א) אסור להניח תפילין בלילה אפילו אחר שהתפלל בעצמו תפלת ערבית ואפי' הוא עדיין יום אבל כשלא התפלל הוא אף שהצבור התפללו כבר מותר (סי' ל"ד) (וכתב הפ"מ דאין עובר על בל תוסיף משום דמניח אותן מספק ע"כ יתנה אם מחויב אני בהני מניחן לשם מצוה ואם לאו אין אני מניחן לשם מצוה. עוד כתב במשבצות דתפילין דר"ת להניח בחה"מ ע"ש): (ב) אסור להניח תפילין בשבת ויו"ט אבל בחוה"מ המנהג להניח בלא ברכה וגם לא ילך ברה"ר רק יניחם בביהכ"נ (סי' ל"א): (ג) חייב אדם למשמש בהם בכל שעה בהתפילין וכשיאמר וקשרתם לאות על ידך ימשמש בשל יד. וכשיאמר בין עיניך ימשמש בשל ראש (סי' כ"ח): (ד) תפילין ש"י חולץ ביד שמאל ומעומד אחר שמסיר הכריכות מהאצבע ואח"כ חולץ הש"י מעומד. יעשה התיק נגד שיניח הש"י אבל הש"ר לצד מעלה כדי שיפגע בש"י תחלה (שם): (ה) זמן הנחתן בבוקר משיראה חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ויכירנו (סי' ל"ד):

דין אם נתקלקל עור הבתים והרצועות:

(א) ד) אם נעשה קרע בעור הבתים מבחוץ פסולין אבל אם נעשה בשל ראש קרע בעור הבתים שבין בית לבית אם לא נעשה רק בבית אחד כשר ואם נעשה בשני בתים אם כן זה אצל זה אפי' אם באחד הקרע למעלה ובשני הקרע למטה או אפילו בצד השני פסול אבל כשיש קרע בבית ראשון בין בית לבית ובית אחד שלם ובבית שלישי יש קרע כזה שיש בית שלם מכל צד מפסיק ביניהם כשר (סי' ל"ג):
(ב) אם נפסקו בתפירות דלמטה אם הם ג' תפירות אפי' זה שלא כנגד זה פסול ואם נפסקו ב' תפירות וא"ז ג"כ פסול והב"ח אלא למטה אחרים יש לסמוך על הפוסקים המכשירים בנקרעו התפירות (ח"ר) ונראה דלא יברך עליהם [תפילין בין ש"י בין ש"ר צריכים להיות מרובעים בראשם ובתפירתם ובמקום מושבן ואם נעשו מרובעים ואח"כ נתקלקלו צריך לתקן]: (ג) עור הרצועות צריך שיהיה מעובד לשמן ומעור בהמה טהורה וגם צריך שישחירם ישראל לשמן ואם לא השחירן ישראל לשמן פסולין ולא מהני מה שיחזור וישחיר דהט"ז כתב ע"ז כתב דלא מהני. ותקנתן אם אין לו רצועות אחרות שישחיר נגד הסוף של הרצועות לשמן דאף שהשחירו מב' צדדים כשר ויהפוך הצד שהשחיר לשמן למעלה (שם בפ"מ) [עור הבתים צריך ג"כ להיות שחור ויש להחמיר אף בדיעבד ואם ברצועות (מחצית השקל)]: (ד) שיעור אורך הרצועה של יד כל שתמתח עד אצבע אמצעי ויעשה ממנה ג' כריכות על האצבע ובשל ראש של ימין עד הטבור ושל שמאל עד החזה ואם נפסק בתוך השיעור שמקיף הראש והזרוע אין לתפור אותם אפי' עדיין רק בשעת הדחק כשר בתפירה בגידים ואין לברך עליהם אבל מה שתולה מן הרצועות חוץ ממה שקושר על הראש והזרוע אפי' שלא בשעת הדחק מותר לתפור ומניחם בברכה (ח"ר בשם כמה אחרונים סי' ל"ג):

דין מי הם הפטורין מתפילין:

(א) ה) חולה מעיים פטור מתפילין אפי' אין לו צער אפילו אלא בגוף ואסור להחמיר על עצמו ואם יודע שיכול להעמיד בעצמו בשעת ק"ש יניח תפילין בין אהבה לק"ש ויברך וכן הדין במי שאין יכול להעמיד על עצמו מלהפיח (סי' ל"ח): (ב) המניח תפילין צריך ליזהר מהרהור תאוה ואם יודע בודאי שא"א לו בלא הרהור אסור להניחם (שם): (ג) אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין (ועיין עוד לקמן בדיני אבל מה ששייך לזה ע"ש):

דין תפילין שנמצאו ביד א"י:

(א) תפילין שנמצאו ביד א"י כשרין ואין לוקחין מהם ביותר מכדי דמיהם הרבה אבל במעט יותר מחויב לקנותם (סי' ל"ט):

דין היאך לנהוג בקדושת התפילין:

(א) אסור לתלות תפילין בין בבתים בין ברצועות אבל בכיסן מותר וכן כשאוחז בעצמה שאוחז התפילין בידו והרצועות תלוין מותר וכן אסור לתלות סידור בשלשלת שקבועה בדפי הסידור כי הדפין חוצין מגוף הסידור ואין חוששין לתפילין שמותר לתלותן בכיסן (סי' מ'): (ב) אסור לשמש מטתו או לעשות צרכיו בבית שיש בו תפילין עד שיניחם בכלי תוך כלי והוא שכלי אחד השנימי לא כחיצון אינו מיוחד להם דמיוחדין להם אפי' הרבה מיקרי כלי אחד ואם מניח התפילין והטלית לתוך כיס אחד גדול שני

גליון רעק"א

א) אורך רצועה כו'. נ"ב ארכן של יד כדי שתקיף הזרוע ויקשור ממנה הקשר ויתמתח על אצבע אמצעית ויכרוך על אצבעות ג' כריכות. ובשל ראש הימנית עד הטבור והשמאלית עד החזה. וי"א ימין עד המילה ושמאל עד הטבור. ונכ"מ יהיה ימין ארוך משמאל. ב) יניחם כך. נ"ב וס"ם צריך שיהיה הרצועות רש"י משלשים קטנות ומלא"ה פסולים לגמרי. ג) ובשל יד אין קפידא. נ"ב היינו שנקרע בגדיו ותי"ו הוא גלוי. אבל על הכבוד לא דכתיב' ולא לאחרים לאות. וגם בנקרע בגדו טוב לכסותו. ד) אם נעשה קרע כו' פסול. נ"ב ואם אין לו תפילין אחרים רק אלו אם הם ישנים או חדשים (כ"ז שאם היה מושבן ותתן ורצועות הבית נפתח מקרי חדשים) צריך להניח בלא ברכה דליש פוסקים ישנים כשרים וי"א חדשים כשרים. ואם יש לוה בזה ישנים וחדשים מניח שתיהן והמברך דהמג"א יתנא בא' מהן. ואם ג' בתים קרועים פסול אפי' בין חדשים בין ישנים. ה) חולה מעים כו' פלצות. נ"ב משום דמתפלל ולא חיישינן. אבל באמת בש"ע איתא דלא יתפלל.

הכיסן המוכן כלין ואסור אם לא שמכסה הסלים של התפילין בתוך הכיס שהוא דתפלה ליה כלי ובן במותר צריך כלי תוך כלי ואם סמוכה מונחת בנרתק של עור אף שהיא וגביה שמותרת מחוברת מורש עליה כלי שאינו כליה ומותר וכן הדין בספרים שלעשן אפי' כן כתב משפיעה והכך המוכן כעין ספר ובעיקן בכסוי אחרים והבעאת סוחק יש לסכל בספרים שלעסן (שם): (ג) אפי' בכלי תוך כלי אסור לשימם תחת מרגלותיו או תחת מרגלותיו כנגד ראשו אפי' אין אשתו עמו אבל שלא כנגד ראשו מותר אפי' בכלי אחד אם אין אשתו עמו ואם א) אשתו עמו צריך כלי בתוך כלי ואם הכר של נגיבן מיקרי כלי שני ואם הם מחוברין במקום אחר אסור לשימם תחת מרגלותיו ואם יש למעלה מרגלותיו מקום גבוה שלשה טפחים או משך ג"ט מותר (שם): (ד) לשינת קבע צריך לחלוץ אבל לשינת עראי אין צריך לחלוץ (שם): (ה) אפי' מטפחת אסור להניח על ראשו שיש בו תפילין אבל מה שנהגו להניח כובע ב) מלבוש או כובע מותר (סי' מ"ג): (ו) אסור ליקח רצועה של ראש ורצועה של יד להניח שהרצועות מקודשות אבל של יד לש"ר מותר ואם עדיין לא הניחם אפי' בבתים מותר לעשות תפ"ל לשל יד שאלו אינן מקודשות של עור אחד וגרלים כבית אחד (סי' מ"ב):

דין אם מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה:

(א) אם נפסקה רצועה של יד מותר לקשור אסור לקשור שם כמו שנתבאר לעיל ואפי' אם ירצה לחתוך רצועה הארוך למעלה לעשות בו הקשר ש"י והחתיכה שהיה בה הקשר יקשור למטה אסור משום דאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה ואם אין רוצה לקשור בחתיכה שנפסקה אעפ"כ לא יחתוך הצד האחד למעלה לעשות בו הקשר רק יעשה הקשר בצד שנפסק כדי שיהיה עכשיו הקשר באותו הצד שהיה מקודם קודם של הקשר וכן בשל ראש אם נפסק מה שמקיף הראש אסור לחתוך מה שבתוך הקשר שיהיה תוך לקשר מטעם הנ"ל (שם): (ב) כיס דלאזמני' למיעבד ביה תפילין (אפי' רק בדיבור) לשום ולא ביה חדא זימנא אפי' נכרים אסור ג) למיעבד ביה שרי ואם לא ביה בנירים לדעתו דלעשות מותר ואם עשה כיס לשם תפילין וגם ביה תפילין חדא זימנא אפילו לעשות אסור נ"ל למיעבד ביה שרי וכן שאר דברים של חול ואם לא ביה חדא זימנא לדעתו למיעבד ביה תפילין אפילו לא אזמני' מעיקרא נ"ל אסור דהוי כאזמני' ולא ביה ואם היה כיס והוסיף בו דבר בשביל שם תפילין ולא ביה חדא זימנא לדעתו דלעשות אסור עד שיטול מה שהוסיף בשבילו אבל אם התנה מעיקרא בכל ענין שרי (שם ס"ח):

שישתדל האדם להתפלל בצבור בבית הכנסת ומתי פטור:

(א) ישתדל אדם להתפלל בצבור בבית הכנסת ואע"פ שיכול להתפלל בביתו בעשרה משום דברוב עם הדרת מלך [כשהולך לבהכ"נ מצוה לרוץ עד הפתח ובבהכ"נ עצמה אסור לרוץ אלא ילך באימה וביראה. וכן לכל דבר מצוה מצוה לרוץ אפי' בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה. אבל כשיוצא מבהכ"נ אסור לרוץ אלא כשהולך ע"מ לחזור או כשהולך לבית המדרש] ואם הוא אנוס כגון שהוא חולה כתו אע"פ שאינו חולה שהוא מצטער ויש לו צער אם יצטרך לאסוף אליו עשרה להתפלל ממתין יכוין עכ"פ להתפלל בשעה שהצבור מתפללין [מי שהוא מלומד שיהא מתפלל בביתו בחורף בנחת (בא"ר סי' נ"ה בשם ר"י חסיד)] מיהו אם חלש לבו ואפי' אינו חולה גמור מותר לו להתפלל קודם הצבור בביתו אבל אם הוא בבהכ"נ אסור להתפלל קודם הצבור אלא אם כן הוא אנוס וכמו נחוץ (א"ח סי' נ"ב ועי' במ"א): (ב) וכן בני הישובים אם אין להם מנין להתפלל עכ"פ יראו להתפלל בשעה שהצבור מתפללין בעיירות אך אם הוא צריך ללמוד או לעסוק במלאכתו הנחוץ לו ויתבטל מ"מ לקמן שאסור קודם התפלה כשהגיע זמנה וכמו שיתבאר לקמן מאחרין הרבה להתפלל יכול להקדים עצמו ולהתפלל משעה שהאיר המזרח ותו דכמוהו ותיקין מתפללין (עיין א"ר שם): (ג) וכן אע"פ שעבר זמן תפלת הצבור אעפ"כ יתפלל בבית הכנסת: (ד) מה דכתבנו לעיל שצריך להשתדל להתפלל בבית הכנסת עם הצבור היינו שהצבור אין מאחרין זמן התפלה וק"ש כפי שיתבאר א"כ לקמן זמנם. אבל אם מאריכין בפיוטים ומאחרין זמנה או לסבה אחרת אין להמתין עליהם כלל ומותר לו להתפלל אפי' בבית הכנסת וא"צ לילך לביתו אפי' אם יש לו שהות לילך (שם מ"א וא"ר): (ה) לא ישכים אדם לילך מעיר שמתפללין בעשרה רק מקודם יתפלל בצבור ואח"כ ילך ודוקא אם יכול לבוא למחוז חפצו בעוד היום גדול שלא יצטרך אחר שיתפלל לילך יחידי (שם): (ו) יקבע מקום לתפלתו ולא ישנה אם לא לצורך ואין די במה שיקבע בהכ"נ להתפלל בו רק יקבע לו מקום בבהכ"נ ולא ישנהו וכל תוך ד' אמות כחד מקום חשוב ומותר לו לשנותו תוך ארבע אמות (סי' צ'): (ז) אם אין לו תפילין להתפלל מוטב שימתין עד לאחר שיתפללו הצבור וישאל מחבירו התפילין דתפלה בתפילין עדיף מתפלה בצבור (מ"א ס"ס ס"ו וא"ר סי' ל"ח):

דיני פסוקי דזמרה [וברכת השחר]:

(א) פסוקי דזמרה צריך לומר קודם ק"ש לכן אם עבר זמן ק"ש או שהולך להתפלל ק"ש עם הצבור שוב לא יאמר ברכת פסוקי דזמרה דהיינו ב"ש וישתבח אבל שאר פסוקי דזמרה וכן ברכת השחר שמברך בבוקר חייב לומר ד) אחר התפלה (סי' נ"ב) [חוץ מברכת אלהי נשמה (כמש"ל גבי דין אם איחר לבא לבהכ"נ ס"ק ב') וגם ברכת התורה אינו אומר אח"כ שכבר נפטר באהבה רבה אבל שאר ברכת השחר אם שכח לאמרן תיכף יש שהות לאמרן כל היום וגם בלילה עד השינה ולכן ביוה"כ (בסליחות) שאין אומרים ברכת שעשה לי כל צרכי וברכת המעביר שינה יאמר אותן בלילה תיכף כשיעל מנעליו וכשרוחץ פניו (כ"כ בס' מעשה רב מהגאון מהר"א חסיד ז"ל)]:

זמן ק"ש ואם עבר זמנה מה דינה:

(א) זמן ק"ש של שחרית משיראה את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד"א ויכירנו. ונמשך זמנה עד ג' שעות זמניות שהוא רביע היום לפי ערך השעות כגון אם היום ארוך ט"ו שעות נמשך זמנה עד סוף ארבע שעות ופחות ג' שעות זמניות (סי' נ"ח): (ב) אם קראה מעומד

גליון רעק"א

א) אשתו עמו כו'. נ"ב אף שאינה רוצה לשמש. מ"א. ב) מלבוש או כובע מותר. נ"ב אם הוא משום כבוד ד' קבין והתפילין נרתקות אסור. ג) למיעבד ביה חולי. ואם אזמני' הכי ביה תני תפילין שרי למיעבד ביה תפילין אחרינא למ"ד הזמנה (מגילה כ"ו א') ולא גרע עילוי. רשב"א בת' בסי' תפלי'. ד) אחר התפלה. נ"ב אבל ברכת התורה נשמה לא יאמר דכבר יצא בברכת מחיה המתים. מ"א סי' נ"ב. וכ"כ המחבר בסמוך ודין אם איחר לבא לבהכ"נ.

סעו"ב ואו

שחר יצא בדיעבד אף קודם שיכיר (שם) והוא שלא יהא רגיל לעשות כן דאז גם בדיעבד לא יצא (שם ועיין א"ר): (ג) אע"פ שזמנה נמשך עד סוף שעה ג' כנ"ל בסעיף א' אם עברה שעה ג' ולא קראה קורא אותה עם ברכותיה עד שעה ד' ואם עברה שעה ד' ולא קראה קורא אותה בלא ברכותיה כל היום (שם) ואין להמתין על תפילין עד שיעבור זמן ק"ש (עי' ס"ז ונ"א בא"ר) : (ד) אם לא קראה ביום בשוגג או בטעות קורא אותה בערבית אחר שקרא של לילה יקרא פעם שנית לתשלומי היום בלא ברכות וכן אם לא קרא בערבית ישלים בשחרית (שם) ודוקא בשוגג אבל לא במזיד ודינה כדין לא התפלל תפלה ויתבאר אי"ה לקמן אחר תפלת שמונה עשרה של שחרית חול ותדרשט לכאן :

זמן תפלה על שחרית :

(א) זמן תפלת השחר מצותה שיתחיל עם הנץ החמה וראוי ונכון ליזהר בזה אף בימי הסליחות (א"ר סי' פ"ט) ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני כל המזרח (ולא סגי במה שהבריק השחר כנקודה לבד) (א"ר) יצא ואם צריך להשכים לדרך ואין השיירא ממתנת לו מותר לקרות ק"ש ולהתפלל מיד כשיכיר את חבירו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות. כמו שיתבאר לעיל בדיני ק"ש (שם) ובליל שבועות שניעורין כל הלילה מותר להתפלל מיד קודם הנץ (עיין ס"מ סי' תצ"ד) : (ב) זמן תפלת השחר נמשך עד סוף ארבע שעות זמניות שהוא שליש היום לפי ערך השעות (דהיינו אם היום ארוך ח"י שעות אזי ו' שעות על היום זמנה וכשהיום ארוך ט' שעות אזי ג' שעות על היום זמנה) עד זמן זה צריך לגמור תפלתו ואם טעה או עבר והתפלל אחר ד' שעות עד חצות אע"פ שאין לו שכר תפלה בזמנה שכר תפלה מיהו איכא וה"ה לכתחלה אם לא התפלל מקודם יכול להתפלל אחר ד' שעות עד חצות רק שאין לו שכר תפלה בזמנה כנ"ל (שם) : (ג) אחר חצות אסור להתפלל תפלת שחרית לכן כשטעה או נאנס ולא התפלל קודם חצות ימתין אחר חצות חצי שעה (דהיינו כדי שיגיע זמן תפלת מנחה) ויתפלל מנחה ואח"כ שחרית בתורת תשלומין (ודוקא בטעה או נאנס אבל במזיד אין לו תקנה) ודוקא מנחה קודם כמו שיתבארו אי"ה דינים אלו אחר תפלת ש"ע של שחרית בחול עיין שם ובדיעבד אם התפלל בחצי שעה זו שלאחר חצות יצא וא"צ להתפלל שנית אחר מנחה לפי שבחצי שעה זאת מחלוקת הפוסקים אם להתפלל שנית לכן ערלם לי כמ"ם (ועיין בא"ר) אבל אחר החצי שעה הנ"ל אם התפלל קודם מנחה צריך לחזור ולהתפלל כמו שיתבאר (סי' פ"ט וע"ש בא"ר):

דברים האסורים קוד :

(א) כיון שעלה ע"ה אסור לו לאדם להקדים לפתח חבירו או לבהכ"נ לילך ממקום שקבוע לו למקום חבירו ולומר לו צפרא דמרי טב והכ"ש ליתן לו שלום או לכרוע אליו ואפי' הוא רבו או אביו אסור אף כשאינו הולך להקביל פניו רק כשהולך ללכת לאיזה עסק נראות דרך מקומו של חבירו (אבל לא לעסקו) ואגב זה הולך לפתחו מותר לומר לו צפרא דמרי טב אבל לומר לו שלום או לכרוע אליו אסור וכתבו קדמונים לאסור לומר שלום אפי' פגע בדרך אף שרגיל לומר לו שלום רק לומר לו צפרא דמרי טב בכדי שיתן לב שאסור להתעכב בדברים אחרים כלל עד שיתפלל אבל כריעה אסור מדינא (סי' פ"ט) וכל זה לפתוח לומר לחבירו שלום אבל כשחבירו שואל בשלומו מותר להשיב בכל ענין : (ב) ואפי' התחיל מקצת ברכות אסור להקדים לפתחו לומר שלום או לילך בבית הכנסת ממקום למקום כמו שנתבאר לעיל בסעיף א' עד שיתפלל הש"ע אבל פגעו בדרך אין לחוש כ"כ ומותר ליתן לו שלום כשהתחיל הברכות (שם): (ג) אסור לאדם להתעסק בצרכיו או לילך לדרך משעלה ע"ה עד שיאמר מקצת ברכות וט"ב להחמיר עד שיתפלל תפלת י"ח ואפי' אם יצא למקום שיכול להתפלל עם הצבור בזמנו אעפ"כ אסור דהליכה בדרך הוי נמי ספק בצרכיו (שם ועיין מ"א וט"ז) אך כל זה שלא בשעת הדחק אבל בשעת הדחק שאין השיירא ממתנת לו יכול לילך מקודם לדרך ויתפלל בדרך (מ"א) : (ד) כל מה שנתבאר לעיל היינו לאחר שעלה ע"ה אבל קודם שעלה ע"ה מותר אפי' להסתפר או ליכנס לבורסקי א) וכן נראה ממ"ש הכ"מ מהלכ' כיון קפידתו על מנחה גם על תפלת שחרית עי' פ"ו מהלכה ע"ש) ועיין לקמן סעיף ו' אבל אכילה ושתיה יש ללמוד לאסור מלאכות: (ה) ואם התחיל לעשות מלאכה ממלאכות קודם ע"ה א"צ לפסוק לא לק"ש ולא לתפלה אם עדיין יש לו שהות לקרות ק"ש ולהתפלל ואם התחיל לאחר שעלה ע"ה דהתחיל באיסור פוסק לק"ש אבל לא לברכות ולא לתפלה ואחר כך כשגומר המלאכה קורא ק"ש עם הברכות ומתפלל ודוקא שעדיין יש לו שהות אבל אם רואה שהזמן עובר צריך להפסיק (ע"ש וס"ס ע' במ"א) (ולענין אכילה יתבאר לקמן אי"ה) וכ"מ שאינו פוסק אפי' יעבור זמן תפלה בצבור אינו פוסק (פסקי תוס' הביאו א"ר סי' רל"ב) : (ו) אסור לאכול ולשתות אחר שעלה ע"ה ומים מותר (ושהעא וקאפפע מותר בלא צוקר וחלב) (אחרונים) בין בחול בין בשבת ואם התחיל לאכול אפי' קודם ע"ה צריך להפסיק כשיגיע זמן ק"ש ותפלה כיון דאסמכוה אקרא חמירא (שם) אמנם לאכול יותר מכביצה דאי דרך קבע (ועיין ס"ס רל"ב) או לשתות אסור אפילו חצי שעה קודם ע"ה (עיין ס"ס תרל"ב דאסור בטלנו חצי שעה קודם וממילא ג) לענין ק"ש דאורייתא) (ונ"ל אכילה ושתיה רגילה הוא בין ביום ובין בלילה ולא דמי שם הרמב"ם והמחבר שכתבו על בורסקי ותספורת שמותר קודם ע"ה דהוא דבר דלא שכיח ע"ש) ולענין התחיל אחר חצי שעה דינו כהתחיל באיסור המבואר לעיל סעיף ה' ע"ש : (ז) ואפי' ללמוד אסור כשיגיע זמן תפלה ודוקא מי שרגיל להתפלל בביתו ביחידות ואינו רגיל לילך לבית הכנסת (עיין לעיל בדינים שצריך להשתדל לילך לביהכ"נ) דילמא מימשך בגירסא ויעבור זמן ק"ש ותפלה ואם רגילין הצבור לבוא אליו מותר דודאי יזכירוהו וכן מי שרגיל לילך לבהכ"נ ואם הוא מלמד לאחרים אפי' אינו רגיל לילך לבית הכנסת מותר דאם לא ילמוד עמהם עכשיו יתבטלו ולא ילמדו כלל (שם): (ח) אם התחיל ללמוד אפי' שהתחיל באיסור (אם מתפלל ביחידות) א"צ להפסיק לתפלה אם לא יעבור ועדיין יש לו שהות (סי' ק"ו מ"א וט"ז) : (ט) חצי שעה קודם ע"ה מותר אפי' להתחיל ללמוד (עיין חק יעקב סי' תל"א) אף שהוא דבר המצוי ול"ד למלאכה מ"מ מותר מטעם שנתבאר בחק יעקב וכשהתחיל שוב אינו פוסק אם לא שירא שיעבור הזמן (עיין ס"ס ע') : (י) אם אמר לחבירו שאינו נוהג

גליון רעק"א

א) וכן נראה ממ"ש הכ"מ כו'. נ"ב חידושי מהרש"א ברמב"ם פ"ו מהל' תפלה ובמ"א סי' פ"ט סק"ו. ג) לענין ק"ש דאורייתא. נ"ב אינו מבורר דאפי' משום דרבנן בי"ש שני אסור. אלא לענין דיעבד משום דאורייתא צריך להפסיק אפי' התחיל בהיתר.

שלא יערב בעירבא יוצרות מותר לומר (עיין ס"ס תל"א ונבאר לקמן שם) :

דין אם איחר לבא לבית הכנסת ומצא צבור מתפללין היאך יתנהג. והיאך יתנהג כשהגיע לשירה חדשה אם ימתין להתפלל שמונה עשרה כדי לשמוע דבר שבקדושה :

(א) אם בא לבהכ"נ ומצא צבור בסוף פסוקי דזמרה יאמר ב"ש עד מהולל בתשבחות ואח"כ תהלה לדוד עד מעתה ועד עולם הללויה ואח"כ יאמר ישתבח ויתפלל יוצר אור עד לאחר ש"ע כסדר עם הצבור (סי' נ"ב) ואם יש לו שהות יותר יאמר ג"כ הללו אל בקדשו עד כל הנשמה תהלל יה. יש לו שהות יותר יאמר ג"כ הללו את ה' מן השמים עד עם קרובו הללויה. ואם עוד יש לו שהות יותר יאמר שאר הללויה. ואם יש לו שהות יותר יאמר ויברך דויד עד ובריתו. ואם עוד יש לו שהות יותר יאמר הודו עד והוא רחום וילוג עד והוא רחום שקודם אשרי וגם יתחיל (שם): (ב) ואם איחר לבא וכבר התחילו הצבור יוצר ואין לו שהות לומר פסוקי דזמרה יתפלל עם הצבור מיוצר אור עד לאחר ש"ע ואח"כ יתפלל פסוקי דזמרה בלא ברכות ב"ש וישתבח אבל יברך ברכה שמחויב לברך בבוקר לבד מברכת אלהי נשמה דיצא בברכת מחיה מתים (שם ועיין סר"ח): (ג) ואם בא סמוך לש"ע אם יוכל להתחיל ביוצר ויגיע לתפלת ש"ע בשעה שהצבור מתפללין בלחש יתחיל ואם לא יגיע לתפלת ש"ע של צבור אם יתחיל ביוצר אור לא יתחיל כלל רק יתפלל כסדר בלא יאריך ולא יתפלל הב"ש לבד עם הצבור (שם ועיין סי' ק"ט): (ד) ואם בא לבית הכנסת והצבור מתפללין ישתבח אם לא יוכל להתחיל בב"ש ותהלה לדוד וישתבח כנ"ל בסעיף א' לא יאמר עמהם ישתבח כלל רק ישתוק וישמע מהש"ץ כשאומר ישתבח ויענה אמן על ברכתיו ואחר כך יתפלל עם הצבור מיוצר כנ"ל בסעיף ב' (סי' נ"ב במ"א): (ה) אם היה עומד בק"ש בשעה שהצבור התחילו תפלת ש"ע אם יכול להתחיל ולגמור התפלה (עד אלהי נצור) קודם שיגיע הש"ץ לקדושה בכדי שיוכל לומר עם הצבור מתפלל ואם לאו אל יתפלל רק ימתין בשירה חדשה ואם כבר שמע קדושה או שיודע שישמע אח"כ אם יוכל לגמור קודם אמן דהאל הקדוש מתפלל ואם לאו אל יתפלל רק ימתין כנ"ל ואם שמע גם אמן דהאל הקדוש או שיודע שישמע אותו אח"כ צריך שיוכל לגמור קודם אמן דברכת שומע תפלה בכדי שיוכל לשמוע הברכה ולענות אמן ואם כבר ענה גם אמן הזה צריך שיוכל לגמור קודם שיגיע הש"ץ למודים ואפי' כבר שמע מודים צריך שיגמור קודם מודים בכדי שישחה עם הצבור ואם יטעה בתפלתו למודים בשעה שהש"ץ אומר מודים או שמכוין תפלתו שיבוא לא' מהאלו ברכות ששוחה בהן בעת שיגיע הש"ץ למודים ויכול לשחות עמהם יכול להתחיל ולגמור תפלתו וכשיגיע הקהל למודים והוא לברכות שאין בהם שוחה עמהם ויאמר ברכותיו והקהל מודים וישחה (סי' ק"ט ע"ש באחרונים) ואם השעה עוברת אם ימתין יתבאר אי"ה לקמן סעי' י"א: (ו) וה"ה אם יודע שהצבור יאמרו ברכו והוא לא שמע עדיין אם יכול לגמור תפלתו עד אלהי נצור טרם שיאמרו הקהל ברכו מתפלל כדרכו ואם יודע שלא יוכל לגמור תפלתו קודם ברכו צריך להמתין בשירה חדשה עד שישמע ברכו. וכן אם יודע שהצבור יאמרו קדיש צריך שידע שיוכל לגמור תפלתו קודם יהא שמיה רבא כנ"ל (שם) ואמנם אם כבר שמע הקדיש ועונה אמ"ר א"צ להמתין שוב (דלא עדיף מקדושה וברכו אז: דלא עדיף מזה שנתבאר לעיל בסי' נ"ה בבא"ח בשם.

מרדכי דאפי' באמת מותר כשהתחיל הקדיש כשעברו ואפי' הא דמתחיל ש"ע כיוצא בזה דלא כמ"א כאן וגם לפעמים ע"י שימתין על הקדיש ישהה בברכת אמת ויציב כדי לגמור סלה ויאמר בספק פלוגתת הפוסקים אם צריך לחזור לראש או לא לכן ינהג כנ"ל): (ז) לכתחילה אין להתחיל ולהתפלל ש"ע עם הש"ץ בחזרתו התפלה בקול רם רק ימתין בשירה חדשה עד שיאמר הש"ץ קדושה וברכת האל הקדוש ויענה אמן ואח"כ יתפלל ש"ע וצריך שישער בעצמו שיוכל להגיע בתפלתו בברכת ש"ת עם הש"ץ בשוה ובשעה שיאמר הש"ץ מודים יאמר הוא ג"כ מודים או לברכת הטוב שמך כדי שישחה עם הצבור כנ"ל בסעיף ד' או שימהר לסיים התפלה עד אלהי נצור קודם שיגיע הש"ץ לברכת ש"ת (שם) ואם יודע שלא יוכל לבא לשם כנ"ל צריך להמתין בשירה חדשה עד מודים וכן אם לא יסיים קודם קדיש ימתין עד אחר קדיש (שם): (ח) ואם מעט יאמר גאל ישראל שאז צריך להתחיל התפלה בכדי להסמיך גאולה לתפלה וגם הש"ץ מתפלל בשעה זו וכן אם אין יכול להמתין לסבה מן הסבות או שיעבור זמן התפלה מתפלל עם הש"ץ בשוה ויאמר עמו מלה במלה כל הקדושה כמו שהוא אומר וכן יאמר עמו מלה במלה ברכת האל הקדוש כמו שהוא אומר לדור ודור ויגיע עמו עד למודים ולברכת ש"ת בשוה וכמו שנתבאר לעיל ואם יודע שיהיה יכול לסיים מן ברכת האל הקדוש עד לסוף קודם שיגיע הש"ץ לברכת ש"ת מתפלל (שם) וכמו שנתבאר: (ט) ואם מתפלל והגיע הש"ץ למודים והוא עומד באמצע התפלה אם הוא באמצע ברכה ישחה בה ולא יאמר מודים ואם הוא בתחלת הברכה או בסוף לא ישחה לכן יכון להגיע באמצע הברכה בשעה שהש"ץ והציבור יאמרו מודים כדי שישחה עמהם (שם) ואם הש"ץ אומר קדיש (או קדושה) או ברכו באמצע תפלתו ימתין וישתוק ויכוין למה שאומר הש"ץ ויהא כעונה וכד יאמר יתברך הדר לנעתיה (סי' כ"ד): (י) יחיד שעומד בתפלתו וכשהגיע למקום קדושה הצבור אומרים קדושה דסידרא או קדושת יוצר לא יאמר עמהם דקק"ט ט' שאין הקדושות שוות אבל קדושה דמוסף וקדושה דשחרית יאמר עמהם (סי' ק"ט): (יא) כל זה שאמרנו עד כאן שצריך להמתין היינו אם אין השעה עוברת אם ימתין אבל אם יעבור השעה וזמן התפלה אם ימתין א"צ להמתין ויתפלל מיד אמנם אם אין לו שהות להמתין עד אחר קדושה וקדיש רק על אחד מהם כמו כן ימתין עד אחר הקדושה לא יוכל לענות יהא"ר ועל שניהם אם ימתין יעבור זמן התפלה יהא"ר עדיף מקדושה (ועיין בסי' נ"ו וק"ט) וכן אם אירע לו במנחה שאם ימתין על יהא שמי' רבא לא יתפלל מעריב בצבור יהא"ר עדיף (א"ר סי' ק"ט דלא כמ"א) ומכ"ש דעדיף ממודים ואמן הא"ל וקדושה עדיף ממודים דמוטב שיאמר קדושה עם הצבור ומודים אם יוכל לכוין ולהגיע באמצע ברכה יכוין וישחה כמו שנתבאר לעיל אך נראה דקדושה אם יכול לומר עם הש"ץ מלה במלה לא עדיף ממודים (ועיין ב"י וס"ח) ומודים עדיף מאמן הא"ל ונראה דה"ה במנחה אם ימתין עד מודים לא ישמע ברכו דברכו עדיף ממודים דהא יכול לכוין ולהגיע באמצע ברכה ולשחות (דהא הכי אמאי ימתין עד מודים יתפלל וישחה באמצע הברכה כמו שנתבאר ותו' סע"ח משום דהוי הפסקה באמצע תפלה ע"ש אמנם בלא דלא ימתין על מודים ולא ישמע ברכו קודם התפלה ודאי ביגיע לברכו באמצע התפלה ויצטרך להמתין באמצע התפלה דליהוי כעונה כמבואר בסי' ק"ד וזה יותר הפסק דהא לדעת גדולי הראשונים לא ימתין וישתוק כלל משום דהוי כהפסק ע"ש בב"י שהביאם ולכן לכ"ע אם כבר התפלל ימתין

וישחה

ישהא ואפי' לאמר תהלים. נראה כך ע"ש) (ועיין בא"ר ובשאר אחרונים) :

דין קדיש בי' ומי שמצטרף ואם יצאו מקצתן :

(א) אין אומרים קדיש וקדושה וברכו וכל דבר שבקדושה פחות מי' זכרים גדולים בני י"ג שנים ויום אחד (ויום א' לאו דוקא ואפי' שעה אחת ואפי' רגע אחד לשנת י"ד שני) (מ"א סי' נ"ה) ואפי' נולד בסוף יום ר"ה נעשה בן י"ג שנה בתחלת ליל ר"ה של שנת י"ד (תומים בח"מ סי' ל"ה) : (ב) אם בא לכלל שנותיו כמו שנתבאר לעיל בסעיף א' א"צ תו לבדקו אם הביא שתי שערות דמסתמא כיון שהגיע לכלל שנותיו כבר הביא (סי' נ"ה) : (ג) אם נער אחד נולד בכ"ט לאדר ראשון בשנה מעוברת ונער אחד נולד באחד באדר שני ושנת י"ג אינה מעוברת אותו שנולד באחד באדר שני נעשה ב"מ באחד לאדר ואותו שנולד בכ"ט לאדר ראשון נעשה ב"מ בכ"ט לאדר (סי' נ"ה) וכן הנולד באדר בשנה פשוטה ושנת י"ג היא מעוברת אינו נעשה ב"מ עד אדר שני (שם) אבל הנולד באדר ראשון בשנה מעוברת ושנת י"ג היא ג"כ מעוברת נעשה ב"מ ג"כ באדר ראשון (אחרונים שם דלא כמ"א וכן הסכים בתי' מעיל צדקה סי' כ"ח) : (ד) מי שנולד ביום ראשון דר"ח כסליו והיו אז ב' ימים ר"ח ובשנת י"ג היה חשון חסר וכסליו אינו אלא יום אחד ר"ח אעפ"כ אינו נעשה בר מצוה עד ר"ח כסליו (מ"א וכ"ש) ומי שנולד בר"ח כסליו ולא היה רק יום אחד ר"ח ובשנת י"ג היו שני ימים ר"ח נעשה ב"מ ביום א' דר"ח (ב"ח וא"ר שם) : (ה) אונן אין מצטרף למנין והיזה נקרא אונן. יתבאר אי"ה לקמן וכתב הפר"ח סי' ע"א דאונן דחייב להתפלל אפי' אינו מוטל עליו לקברו אם הוא בעיר שהמת שם אין מצטרף דדמי לישן לעס"ח לקמן דלא מצטרף ואם אינו בעיר שהמת שם ויש שם מי שיתעסק עבורו שדינו שאם רוצה לקרות רשאי ואין מוחין בידו מצטרפין (וע' פ"ח סי' נ"ה וע"ה) אבל אם הוא בעיר אע"פ שאין מוטל עליו לקברו כגון שאינו יורש שלו ואפי' יש לו מי שיתעסק עבורו אפ"ה אינו מצטרף (ועיין פ"ח הנ"ל) אם לא שמסרו לכתפין כמו שיתבאר בדיני אונן וכן ישן או שוטה שלם אין מצטרפין (מ"א ופר"ח ושבות יעקב) וכן מנודה אין מצטרף אבל אם לא נתנדה אף שהוא עבריין מצטרף (שם): (ו) חרש השומע ואינו מדבר וה"ה מדבר ואינו שומע מצטרפין אבל מי שאינו שומע ואינו מדבר אינו מצטרף (שם ודלא כפ"ח סי' קנ"ד יע"ש בא"ר) (ס"ק ח'): (ז) אם התחילו מקצתן להתפלל ש"ע לבדם ואינם יכולין לענות עמהם מצטרפים עמהם לעשרה ובלבד שיראה רובם מתפללין ש"ע ויכולין לענות עמהם (שם ועיין א"ר סי' כ"ה דלא כמ"א שם) : (ח) היו עשרה בבית הכנסת ואומרים קדיש או קדושה אפי' מי שהוא בבית אחר יכול לענות עמהם ובלבד שלא יפסיק טינוף או ע"ז ביניהם או עובד כוכבים (א"ר) ואם בא לבית הכנסת ומצא צבור באמצע קדושה או ביהש"ל עד שלא השלימו יכול לענות עמהם (שם נ"ה): (ט) לכתחילה אם אין בבית הכנסת רק מנין מצומצם אין לשום אחד מהם לצאת ואם יצאו עליהם נאמר ועוזבי ה' יכלו אבל אם בשאר עשרה יכולין הנשארים לגמור אם כבר שמעו קדושה וברכו והקדישים עד אחר עלינו (סי' נ"ה ועי' סי' ק"ע בת"ש) : (י) אם התפללו בלא מנין ואח"כ בא מנין לא יאמרו מיד קדיש רק יאמרו שלשה פסוקים או מזמור אחד ויאמרו קדיש וכן הדין בעלינו ובפסוקי דזמרה. וכאשר אבאר אי"ה כל אחד ואחד במקומו (שם): (יא) אם התחילו לומר קדיש של אחר ישתבח ויצאו מקצתן יאמרו ברכו (א"ר ופרישה שם) (וכן כתב הפר"ח בשם מהרי"ל): (יב) אם התחילו להתפלל יוצר בעשרה ויצאו מקצתן לא יתפלל הש"ץ י"ח בקול רם דכבר נשלם תפלת יוצר ואפי' התחילו תפלת ש"ע בלחש ויצאו אין אומרים הש"ע בקול רם בחזרת מעשרה אבל אם יצאו לאחר שכבר התחיל הש"ץ הש"ע בקול רם יגמרו הש"ע וגם הקדושה א) ואלי קדיש וקדיש שלם שלאחר ובא לציון ודוקא אם נשיירו רובן אבל אם לא נשיירו רובן לא ואף אם נשיירו רובן לא יקראו בתורה אם לא שהתחילו לקרות בתורה בעשרה ויצאו מקצתן וכמו שיתבאר אי"ה בהל' קה"ת ואומרים אי"ה ברכתו בברכה ט' אבל הכהנים לא ישאו כפים אם לא התחילו בעשרה והקדיש שלאחר עלינו אפי' אם יגמרו עלינו בעשרה אין אומרים הקדיש אם יצאו ומכ"ש לשיר ולמזמור (שם בסי' נ"ה): (יג) בערבית אם התחילו ברכו בעשרה אומרים הקדיש שקודם תפלת י"ח אפי' אם יצאו מקצתן אבל הקדיש שלאחר י"ח לא (שם) אבל התחילו להתפלל תפלת ש"ע בלחש בעשרה ויצאו אומרים הקדיש ב) שלאחר ש"ע (שם): (יד) במנחה אם התחילו אשרי בעשרה ויצאו מקצתן אין אומרים קדיש שקודם ש"ע ואם התחילו הש"ע הדין כמו בשחרית שנתבאר לעיל סעיף י"ב:

דין צואה היאך ירחיק ממנה בעת התפלה וק"ש. ומביה"כ וד"ר :

(א) ריח צואה אדם מאחריו צריך להרחיק ממקום שכלה הריח ד"א ואפי' אם יש לו חולי שאינו יכול להריח מ"מ צריך להרחיק ד"א ממקום שכלה הריח לאדם המריח וכן אם אין לצואה ריח כלל מ"מ צריך להרחיק מצואה עצמה ד"א ומלפניו צריך להרחיק מלא עיניו ואפי' הוא סומא ובלילה צריך להרחיק שלא יראה הרואה אותה ביום (סי' ע"ט): (ב) צואה לצדדין שלפניו צריך להרחיק מלא עיניו ואם מצדו ממש יש לכתחילה לזהר גם מזה כמו מלפניו ולילך בכדי שתהא הצואה מלאחריו ואז סגי בד"א ואם א"א רק בטירחא יתירה סגי גם לצדדין בד' אמות כמו מלאחריו (שם ועי' ס"ס פ"ח) ומכ"ש בדיעבד אם כבר התפלל שא"צ לחזור ולהתפלל: (ג) ש"ץ המתפלל בבית הכנסת ורואה צואה בביהכ"נ או בבית שמתפללין אפי' היא לאחורי הש"ץ כשיעור הרחק' הנ"ל מ"מ צריך שישתוק עד שיוליכנה דממאי דמוציא רבים ידי חובתן צריכין לענות אמן אחר ברכותיו אין ראוי להיות צואה מפסקת ביניהם (שם) ובפסוקי דזמרה עד ישתבח שא"צ לענות אמן מותר הש"ץ להתפלל (שם במ"א) ואם אמר הש"ץ עד אחר ישתבח והיה שם עד שהעבירו הצואה יאמר הש"ץ איזה פסוקים קודם הקדיש (עי' סי' נ"ד מ"א) ואם שהה בק"ש ובתפלה כדי לגמור כולה צריך לחזור לראש ומשערין לפי הקורא (ס"ס ע"ח) וכפי שיתבאר אי"ה לקמן אחר הש"ע ובפסוקי דזמרה אפי' שהה כדי לגמור את כולה מ"מ אינו חוזר רק למקום שפסק (עי' סי' פ"ה וסי' נ"ג מ"א ס"ק ה'): (ד) מן מי רגלים צריך להרחיק כמו שנתבאר בצואה (עי' ס"ס נ') עד שיבשו. ברביעית מים לא"ש בקרקע ל"ב בכלי ובלבד שלא יהא עביט המיוחד לכך. רביעית שאמרו הוא למי רגלים של פעם אחת בין מעט בין הרבה ולשתי פעמים צריך שני רביעיות וכן לשלש (סי' ע"ו) ומי שיש לו חולי שאינו יכול להעמיד מי רגליו ומטפטפין תמיד עיין ש"פ סי' ע"ח בס"ה מאי תקנתיה לתפלה: (ה) לפי מה שנתבאר לעיל

גליון רעק"א

א) וחזי קדיש. נ"ב משמ"ע. ב) שלאחר ש"ע. נ"ב, ומשמ"ק אומרים הח"ק והק"ש.

סעיף ג' ובסעיף ד' אם תינוק המטיל מים בבית הכנסת צריך הש"ץ לשתוק ולהמתין ויחיד צריך לילך לפניו ד' אמות או מן הצדדים ד' אמות ואפילו עומד בתפלה טוב לילך למקום אחר מלהמתין ולשתוק פן ישהה כדי לגמור את כולה וכן בק"ש (סי' ע"ח במ"ד וס"ס נ') ומאיזה תינוק צריך להרחיק ממימי רגליו יתבאר אי"ה לקמן בסעיף ח': (ו) כל דמתבאר עד כאן שצריך להרחיק מצואה אפי' אין להם ריח רע לפעמים כ"ש דוקא צואת אדם או צואת חתול סנה מן הדרך וצואת חתול ונמי' ונבילה מסרחת אבל צואת חזיר וכלב אם לא נתן לתוכן עורות וצואת שאר בהמה חיה ועוף או אפי' תרנגולין ההולכין בבית אם אין בהם ריח רע א"צ להרחיק מהן ואם יש בהם ריח רע שדרך בני אדם להסתפר מאותו ריח או טל של תרנגולין שיש בהם סירחון דינם כצואת בני אדם וצריך להרחיק מהן כמו שיתבאר לעיל סעיף א' (שם) ריש ד"א ממקום שכלה הריח מיהו בדיעבד בק"ש צריך לחזור ולקרות ובתפלה יתבאר ויתפלל כמו שיתבאר אי"ה אחר תפלת ש"ע בדין אם התפלל ש"ע: (ז) צואת עופות של עגלים שקורין אינדיען דינה כצואת אדם ואפי' אם אינה מסרחת לפעמים (עמ"א ס"ק י"ב) ובדיעבד כבר נתבאר לעיל ס"ק ו' (הרמב"ם תפס): (ח) תינוק שאחרים בימיו אוכלין כזית פת או מתבשיל של חמשת מיני דגן מרחיקין מצואתו אבל אם ידוע שלא אכל מימיו כזית פת אין מרחיקין (מ"א סי' פ"א) ומ"מ טוב והדר להרחיק גם מצואת תינוק אפי' בן שמונה ימים (עיין מ"א שם) וכן אין נכון לקרות ק"ש אצל חיתולות דשתמן מסריחין בצואה מקום טנוף (מ"א שם): (ט) ריח רע שאין לו עיקר כגון ריח הפתח בין ממנו בין מחבירו אסור לקרות עד שיכלה הריח ואם מרחיק עד שפוסק הריח די בזה וא"צ ד"א (ס"ס פ"ט). וכן אם מעבירו טלה בכיתו ושאר ריח נ"ל שגי שירחיק עד מקום שיכלה הריח ואם יש לו חולי שאינו מריח אע"פ שיש שם ריח א"צ להרחיק רק שלא ירגיש די בזה (סי' ש"ה במ"א): (י) טלה יבשה בעגרכה ע"י גלילה בלי זריקה מותר לקרות כנגדה אם אין לה ריח ודוקא בעגרכה ולא מבעי מה שמשגרת לשנים וטלה קרושה מחמת הקור והיה כי יחם כבינה וממם אסור ובדיעבד צריך לחזור ולקרות ק"ש ולהתפלל כתורת הדנה כמו שמתבאר לעיל סעיף ו' ע"ש (סי' כ"ב במ"א) (ועי' בא"ר): (יא) מי רגלים שנבלעו בקרקע א"צ להרחיק אבל לא בהם עופת ע"מ להסריח (שם במ"א וכ"ש בא"ר בשם הרבה פוסקים): (יב) היתה טלה על בשרו ומכל שכן בגד שהבגד אם נראה הבגדה יותר אע"פ שמכוסה בבגדו אסור לקרות (וה"ה דינם כטלה) ואם אין שם ממש רק לכלוך בעלמא והלך הריח והוא כעין מילמולי וישב מותר לקרות ומי שיש לו חולי הטחורים (עי' מ"ב סי' ע"ז וא"ר סי' ע"ו): (יג) ואם היה על בגדיו ומכוסה יש להקל נגד הצורך (מ"א וא"ר): (יד) טלה בעששית אם אין מגיע לו ממנה ר"ד מותר לקרות כנגדה אע"פ שרואה אותה (סי' ע"ו): (טו) טלה בעומק תניח סגל עליו וקולה קרינה שנעצבת דהבינה שמכוסה וכיון שאין מגיע לו ריח רע מותר והוא שלא יהא הגדל מגע בצואה (שם): (טז) טלה במים נעלים אסור לקרות כנגדם אא"כ כיה במים עכורין שאינה נראית מתוכם (שם במ"א ס"ק ס'): (יז) העבירה לפניו טלה אסור לקרות כנגדה ועי' חזיר כצואה דמי ואפי' עולה מן הנהר אין הרחיצה עולה לו דהוי כגרף של רעי (שם) ועי' מ"ש לעיל בסעיף ס' מהו ע"ש: (יח) היתה טלה במקום גבוה י' טפחים או נמוך ורוחב ד' טפחים על ד' טפחים (ובדיעבד אף אם לא היה ד"ט על ד' טפחים) מ"מ לחזור ולהתפלל רק בתורת נדבה וכמו שמתבאר לעיל (עי' י' כי סלונתות מחודשים בזה) או שכיסה בבית אחר

והכית פיוח (כיון דהחלונות עדשה מסבית מגדרין ולא נכרן כל הסתל דלא הפתח בכל הסתל הוי כבית אחד) ויזכב אל הפתח אם רואה הצואה אע"פ שאין לה ריח יש להרחיק מלפניו כמלא עיניו ואמות מאחוריו או מצדדין אין צריך להרחיק ד' אמות ובשעת הדחק יש להסתיר ע"י שיעצים עיניו או בלילה שאינו רואה אותה הוי"ל וא"א להחזיר פניו ממנה ובלבד שלא יוציא ראשו חוץ לביתו למקום שיש שם הצואה (עמ"א רסי' ע"ד) ואם אינו רואה מחמת נוכבה או מחמת שעומק מותר אפי' לכתחילה (ועי' סי' ע"ט במ"א וא"ר שם) וכ"מ שאין לה ריח רע אבל אם יש לה ריח רע לא מהני הפסקה ולא שיועי רשות עד שירחיק למקום שכלה הריח וא"צ יותר וכמו שמתבאר לעיל: (יט) קרא ק"ש במקום הראוי להסתפק בצואה ומצא אח"כ צריך לחזור ולקרות עם הברכות וכ"מ אם מצא הצואה תוך ד' אמותיו אבל אם מצא רחוק מד' אמות אפי' מלפניו כנגדו אע"פ שצריך להרחיק כמלא עיניו לכתחילה מ"מ בדיעבד שלא היה יודע שיש שם צואה והוא יותר מד"א א"צ לחזור ולהתפלל אף שהיה מקום הראוי להסתפק (עי' ס"ס פ"א) וכן אם מצא תוך ד' אמותיו ואין המקום ראוי להם ספק א"צ לחזור ולקרות עי' ס"ס פ"א בא"ר) וכן הדין בתפלה (ועי' פר"ח) וממי רגלים אפי' במקום הראוי להם ספק א"צ לחזור ולקרות (ע"ש): (כ) ספק צואה בבית מותר ובאשפה אסור דחזקתו שיש שם צואה אבל ספק מי רגלים אפילו באשפה מותר דהוי רק מדרבנן דלא אסרה תורה אלא כנגד העמוד של מי רגלים (עיין א"ר ומ"א שם): (כא) התפלל ומצא צואה כפי השגבת חייב להתפלל שנית (א"ר ס"ק י'): (כב) מים סרוחים או מי משרה שסורין בהם הפשתן או הקנבוס צריך להרחיק מהן כמו מצואה (סי' ס"ז): (כג) לא ילך אדם במבואות המטונפות ויניח ידו על פיו ויקרא ק"ש ואפי' אם היה קורא צריך להפסיק ואם שהה כדי לגמור את כולה כבר נתבאר שצריך לחזור ולקרות את כולה (סי' פ"ה): (כד) אסור לקרות נגד בית הכסא ואפי' אין בו צואה אפי' יש מחיצות ואם רק סומכים לבית הכסא מותר כנגדו ואסור בתוכה אבל אם יש נגד החלון בית הכסא והחלון פתוח נגד הדחק יש לסמוך ולהקל אם אין מגיע לו ריח רע (ועי' סי' ע"ט וסי' פ"ג דהלכה כ"ס להקל): (כה) אם סמוך בית הכסא לכותל הבית ומחוסן שכותל הבית הוא נ"כ כותל ביהכ"ל כיון דהכותל אינה מיוחדת דוקא לביהכ"ל והוא נ"כ כותל הבית מותר (א"ר שם): (כו) הספסל העשוי עם נקב והוא מעמידין גרף ומכין על זה אע"פ שסילוהו הגרף והוא דף של הנקב מ"מ הספסל דין ביהכ"ל יש לו וצריך לכסות אותו דהויא כל הספסל בבגד או כדבר אחר (שם סי' פ"ג) (וא"ר לעניז של מי רגלים דלאו של מתכת מותר דכלן טרחן מוכחת עליהם) (וכ"כ הט"ז סי' פ"ז) וא"ל דלא הספסל מיוחד לישיבה כמו כסא שמיוחדין לישיבה והשתמש בכר והצריך להדבר מסיר הכר משלו ומכין על הכלי שלא משם מים להחזיר מכלי כיסוי כלל דהוא כגרף של רעי ואפי' אם מיוחד לדבר אחר הסכימו האחרונים בסי' פ"ז וס"ח דמותר ע"ש במ"א וא"ר וכן האדירו במחיצות ביהכ"ל אף שמחיצות ביהכ"ל דין ביהכ"ל יש להם כמ"ש בא"ר מכל מקום אם מיוחד גם הכותל לבית מותר כמו שמתבאר לעיל סעיף כ"ה ע"ש ס"ל מותר ועוד דאין טרחן מוכחת עליהן כ"כ. ודמי לגרף של מתכת כמ"ש לעיל ואין כאן מקום להאריך: (כז) גרף של רעי ועביט של מי רגלים של חרס ושל עץ צריך להרחיק מהן כמו מצואה ואפי' הדיח בהם מים ואין בהם ריח רע אבל אם הם של מתכת או של זכוכית או של חרס מצופה (שקורין גלאזירט) מותר אם הם רחוצין יפה ואין בהם ריח רע וגרלה דהיים כריח רע שאין לו עיקר דדיים שירחיק עד מקום

מקום שיכלה הריח (עי' סי' ע"ט וסי' פ"ג) ואין צריך ד"א וכמו שנתבאר: (כח) אם הכלי מיוחד לדבר אחר נ"ל אף בכל פעם שמשתין שותן בתוכו רביעית מים נותר אם אין לו ריח רע. (מ"א ומ"ד סי' פ"ז): (כט) גרף ועביט של חרס שאינו מחופה או של עץ וכפאו על פיו אסור אבל של מתכת אפי' אינו רחוץ מותר משום דכסוי הוא ואם יש לה ריח צריך להרחיק ד"א ממקום שכלה הריח דהוי כריח רע שיש לו עיקר (כמו בצואה שכתב הרוקח והובא במ"א סי' ע"ט ס"ק כ אבל אם הם רחוצין ויש להם ריח אינו מרחיק רק עד מקום שיכלה הריח כדין ר"ר שאין לו עיקר): (ל) אם העמידו תחת המטה ומחיצות המטה מגיעין סמוך לארץ מותר ואמרי' לגבי צואה כמכוסה וכן אם מכוסה בכלי ואף שהוא קצת למעלה מגביהין לגבי כל צואה שהוא מגולה טפחים (שם) ואם יש להם ר"ר דינו כמו בסעיף הנ"ל: (לא) הגיהם תוך כלי שטוחים למעלה צריך שיהא כלי שהוא גבוה למעלה מהן עשרה טפחים (שם מ"א בשם הגדולים):

משאר דברים הצריכין ליזהר בשעת תפלתו וק"ש:

(א) טפח מגולה באשה אפי' באצבע במקום שדרכה לכסות אסור לקרות קריאת שמע כנגדה ואפי' אשתו אבל פחות מטפח באשתו נ"ל אסור וכן אם לובשת דק ומתחזי בשרה אסור ואין חילוק בין פנויה לנשואה. וכן שער של אשה ואפי' אשתו במקום שצריכה לכסות אסור לקרות ק"ש כנגדה אבל בתולות שדרכן לילך פרועי ראש וכ"ש שער נכרית אפי' דרכה לכסות מותר. וה"ה שערות של נשים שרגילין לצאת מחוץ לצמתן דמותר (סי' ע"ה שם ס"ג ומ"ד): (ב) יש ליזהר משמיעת קול זמר אשה אפי' אשתו אפי' שהיא בשעת ק"ש אבל קול שרגיל בו מותר (שם): (ג) צריך שלא יהא עיניו רואין את הערוה אפי' של חבירו (חוץ מערות קטן שאינו ראוי לביאה וכ"ש ערות בהמה מותר) ואפי' עוצם עיניו אסור כיון דהוא עד עיניו וכשמחזיר פניו ונוטה מן הערוה מותר ובמקום שהולך נ"ל אסור להביט אבל אם עוצם עיניו מותר בלילה ואינו שם במחיצתו ואינו רואה אותה (סי' ע"ד באחרונים): (ד) וצריך שלא יהא לבו רואה את הערוה בשעת ק"ש וברכה אפי' אין ערותו מגולה (דאז בלא לבו רואה את הערוה אסור משום ערוה מגולה) דהיינו שהולך בבגדיו אם אין בגדיו מונחין דבוקים ממש על בשרו (מ"א נ"א) וצריך שילך במכנסים או שיאזור בחזור או שיחבק גופו בזרועותיו (אבל שיכסה בידיו לא מהני) דכיון דאין ערותו מגולה רק שלבו רואה את הערוה לכן אם מחבק בזרועותיו דהוי אין לבו רואה את הערוה מהני וכן ערות חבירו לא יראה לבו [דהיינו שלבו מגולה ואין הערוה אתו במחיצתו ועוצם עיניו דלא אין לאסור משום שיש רואה את הערוה רק משום לבו רואה אותה] (הפ"ת שם): (ה) שאר אבריו רואין את הערוה מותר ובלבד שלא יהו נוגעין באבריו או בשל אחר. ולכתחלה שהלבוש מונח עליו צריך להפסיק בבגד בענין שלא יגע הגיד בהן אבל בכיס אין איסור (שם) אמנם שהמדקדקין מדקדקין גם בזה (כ"ה חלקין): (ו) וכל זה לענין ק"ש אבל לתפלה צריך שיכסה לבו וה"ה כל גופו ויאזור מתניו אם רגיל לאזור כך שהולך במכנסים ואם הולך כל היום בלא אזור מותר בלא חגורה ומיהו בדיעבד יצא בלא חגורה אבל הדברים שאמרים גם בק"ש הנ"ל גם בתפלה בדיעבד לא יצא (ועיין סי' צ"א וס"ס ע"ד במ"ד): (ז) היה עומד במים ורוצה לברך אם ערותו תוך המים ולבו למעלה אפי' המים צלולין מותר רק לא יביט לערותו כיון דהמים צלולים הם ורואה הוא ערותו ואם גם לבו בתוך המים אם המים צלולין אסור לקרות עד שיחבק גופו בזרועותיו הנ"ל בסעי' ד' או שיכסה את לבו או לגופו ממש בבגד ובלבד שלא יסתכל בערותו ואם המים עכורין אף שיעול נעכרים ברגליו שלא יהיו אבריו נראין כגון שיש עפר ורפש מתחתיו מפני אך שלא יצא ריח רע (סי' ע"ד ובאחרונים): (ח) הא דכתבנו דמהני כיסוי לגופו שלבו אף שלבו תוך המים ואינו מפסיק מ"מ כשלבו רואה את ערות חבירו אסור (וע' מ"ד): (ט) אסור לקרות ק"ש בתוך ד"א של מת או בביה"ק אפי' לאחר ד"א של הקברים ואם קרא תוך ד"א חוזר וקורא (סי' ע"א):

דין וסדר מי ראוי להיות ש"ץ ומי לא:

(א) אין לקטן להיות ש"ץ עד שיהיה גדול בשנותיו שהוא י"ג שנים שלימות כגון אם נולד בא' דר"ח ניסן אין נעשה ב"מ שראוי להיות ש"ץ עד שיהיה לתחלת יום א' דר"ח ניסן שנת י"ד וביום ההוא מותר לו להיות ש"ץ אבל אם מתפלל ערבית שלפני ר"ח שבע"ש אין לו להיות ש"ץ דעדיין לא השלים שנת י"ג עד הלילה של ר"ח (סי' נ"ג וכבר נתבארו דינים אלו לעיל אבל דיני קדיש נתבארו ע"ש): (ב) ביום שמתענין אין להיות ש"ץ אלא מי שמתענה ומשלים וקיבל עליו את התענית (במקום שצריך קבלה ויתבאר אי"ה לקמן בדיני תענית) מיהו אם אין שם אחר להתפלל יעבור הוא לפני התיבה ויסוף שיתענה בעצמו יתבאר לקמן בדין ענינו (סי' תקס"ו): (ג) סומא יורד לפני התיבה להתפלל (סי' נ"ג). גר יורד לפני התיבה (שם). מיהו אם יש שם אחר אחר עדיף (דאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע) (שם): (ד) אבל אין לירד לפני התיבה בשבת ויו"ט וכן בימים נוראים אם לא דליכא עדיף מיני' (יו"ד סי' שע"ו): (ה) אם יש אבל ושואל נדחה שואל מפני האבל אם לא שיש מנהג קבוע על פי חכמים שאבל נדחה (עי' ש"ך יו"ד סי' רס"ה בשם מהרי"ל מינץ) ולא כמ"א סי' נ"ג דאמר נ"ש דלא דוחה לשואל וכן דוחה למוהל) (מ"א שם) וכל זה שאין הקהל מקפידין על זה אבל רשות ביד הקהל לבחור שליחם מי שירצו (שם): (ו) וכן בן השלשים דוחה למי שאחר שלשים וכן כל מי שנדחה בקדיש כמו שנתבאר סי' קל"ב ס"ל לענין תפלה ואם שניהם שוין כמו אם יש שנים שאומרים קדיש על אב ואם וכן כל כה"ג בדבר מסור לקהל את הנבחר יקדים לתפלה ואם שוין לגמרי יטילו גורל וכמו בקדישין שנתבאר בסי' קל"ב סכ"ל:

(ז) אמנם אם שניהם שוין ואחד כהן והשני לוי או א' לוי והב' ישראל או אחד ת"ח והשני ע"ה הת"ח קודם לע"ה אפי' הע"ה הוא כהן או לוי אבל אם שניהם ת"ח כהן קודם ללוי ולוי קודם לישראל (מ"ד סי' נ"ג): (ח) מדבר ואינו שומע מותר להיות ש"ץ (עי' סי' נ"ה וכמש"כ מהרש"ם) (ועי' לעיל בדיני קדיש בנערים וש"ס הלא ע"ש): (ט) אף שאין ממנין ש"ץ מי שלא נתמלא זקנו אבל באקראי שרי להתפלל כל שהגיע לכלל שנותיו הנ"ל בסעיף א' (ולא אין לבדוק אם הביא שתי שערות דמסתמא הביא אם לא שידוע שעדיין לא הביא) (עיין סימן נ"ג וסי' נ"ה) אך בימים נוראים אין להתפלל אלא מי שנתמלא זקנו ולא מפני מחילת הצבור (שם במ"א בשם מהרי"ם) ובן כ' שנים אף שלא נתמלא זקנו עדיין או שיש לו זקן משום והוא מבן י"ח ולמעלה מכלי (שם) ובתענית יש ליזהר שירד לפני התיבה מי שיש לו זקן ממש (שם במ"א):

דיני אונן:

(א) מי שמתו לו מת שחייב להתאבל עליו מחמת שהוא אונן ופטור מתפלה וק"ש (ומיהו אם יש מתעסקין ולא שיהיה מותר לו לילך לביהכ"נ ומותר קדיש על אביו ואמו בשבת ויו"ט דליכא אנינות מ"מ אבל בשאר ימים אחרים לא) (ס"ס סי' ע"א וש"ע) ופטור מכל המצות (מיהו אם מקבר מתו ולאחר שמתאבל ועדיין לא עבר זמן שיתחייב משום שהוא נעבר

מברך ברכת המזון וכן בהבדלה יעו"ר אם עשה ערבית בשחר אינו חייב לברך אבל אחר שנקבר המת אפי' כל היום דדמי לתשלומין אם לא הבדיל יום ראשון בשחר אינו מבדיל ביום שני משום דקי"ל דעכשיו החיוב של הבדלה ואינו משום תשלומין דימות כל שפטור מן החיוב פטור מתשלומין כמו שמבואר בהרא"ש סוף מ"ק ור"פ מי שמתו ס"ל כל שלא אכל המזון עדיין זמן ההפסקה שאני וכן בהבדלה יעו"ר אפי' כל היום יכול לברך כנ"ל) אפי' ברכת הנהנין וכל המצות שבתורה פטור עד שיקברוהו וישליך עפר על המת ואם יש חברים בעיר שמתעסקין שמתפיס מיוחדין לאבילים ההם ולאחר שמתעסקין הקרובים בצרכי הקבורה שמוסרין להם והם יקברוהו כשמסרוהו להם חייב בכל המצות (ס"ע סי' ע"א) וכן מקום שמוליכין המת מעיר לעיר אם מקום קרוב הוא הוי אונן אבל אם המקום רחוק כגון מהלך ב' ימים מותר עד שיבאו לעיר קבורתו (י"ד סי' שמ"א לענין בשר ויין דמותר וכבר כתב הרנ"י בא"ח סי' ע"א דה"ה לענין ע"ש וכן ראיתי לגדול אחד שהנהגת בי"ד סי' שמ"א ע"ש): (ב) ואם עבר זמן תפלה אחת בשעה שהוא אונן כפי שמבואר לעיל סעיף א' א"צ להשלים אותה תפלה בתפלה הסמוכה כגון שהיה מתו מוטל לפניו משעת השחר והאיר כל פני המזרח (א"ח סי' ע"א ות"ש בדיני תפלה) עד לאחר חצות (ולא יתפלל בשתי שעה שלאחר חצות עד זמן מנחה גדולה כמ"ש בב"י והב"ח שמחמירים) לא ישלים במנחה דל"ד לשכח או אונס ולא התפלל שחרית דמשלימה במנחה דהתם בשעת חיוב מחויב רק שע"י שכח לא התפלל משא"כ כאן דהוי פטור מדין (עיין סי' ע"א במ"א וביו"ד סי' שמ"א) וכן הדין במנחה ובמעריב: (ג) וה"מ אם היה מתו מוטל לפניו משעת התחלת חיוב התפלה עד השלמת זמנה כמו שמבואר סעיף ב' אבל אם מת לאחר שכבר התחיל החיוב עליו כגון אם נאחר שהאיר כל פני המזרח אף על פי שלא קברוהו עד לאחר חצות משלים בזמן מנחה דהואיל וחל עליו החיוב בתחלת עת שבא זמן התפלה אף על פי שלא היה שהות לגמור התפלה מ"מ כיון שחל עליו החיוב חייב להשלים אח"כ בזמן מנחה (דהא הרא"ש פ' מי שמתו מדמה לשוגג דלית תשלומי' ע"ש והנה סל"מ ס"ל דתניא כ"כ כי דהיכא שמתה לאחר שעלה ע"ש כיון דחל עליו החיוב צריך להשלים א"כ כ"ש דהוי' (עי' רעג"ם ס' תצ"ב כ"כ כ"כ ול"מ שם והגאון מבואר באשר כתבתי ח"ק שם): (ד) ואם נמשך אנינות עד סמוך לסוף זמן ק"ש שהוא עד רביע היום כפי ערך השעות של יום (כמ"ש לעיל בהלכות ק"ש ע"ש) ואם יתפלל כסדר יעבור הזמן של ק"ש יקרא ק"ש בלא ברכות ואח"כ יתפלל כסדר ויקרא עוד הפעם ק"ש עם הברכות (עי' סי' נ"ח דאם קרא ק"ש שלא בזמנה יקרא אח"כ עם ברכותיה) ואם נמשך עד לאחר ארבע שעות שהברכות עבר דהיינו מה שקודם ג"ש לא יאמרם אף שיש לו ספק (עמ"א ר"ס ע"א) וכ"כ דנבריו שם שכיון שלאמרה עבר זמנה נבל אלו הברכות זמן כמ"ש שהחולין מתפללין מברך כי אף שקי"ל בסימן מ"ז דשל ערך השולם אף מברך ואף אם נשאר כל הלילה מברכים על צרכי העולם היום עד זמן קימה שהוא שליש היום כמו בק"ש עי' סי' נ"ח זולת ברכות השחר והברכה שלא עשני גוי ושלא עשני עבד ושלא עשני אשה אבל אותן הברכות יברך (ולא יניח תפילין עיין יו"ד סי' שמ"ח) ויתפלל כסדר (ואלו הברכות זמנן כל היום ואפילו אחר חצות אם נקבר יאמרם): (ה) אם נמשך עד סמוך לזמן תפלה שהיא עד שליש היום וכמו שמבואר לעיל בדיני תפלה ואם יתפלל כסדר יעבור זמן התפלה ויפסיד לגמרי ק"ש אבל שליש היום יתפלל בלא ברכות שמבואר לעיל בדין איחר לבא בבית הכנסת סעיף ט' והלך כסדר ע"ש ס"ל יתפלל כמבואר

שם דאם אין לו פנאי כדי להתפלל מה שלפני ידלג ס"ל ידלג כדי להתפלל ש"ע קודם שליש היום ואם יש לו שהות יתפלל שקודם קודם כמבואר שם ואם השעה דחוקה לו שאם יתפלל מברכת יוצר ימשך להשלים תפלה ש"ע אחר שליש היום ואם יתפלל ש"ע לבד לא יוכל לברך הברכות יוצר אור והבה רבה ואמת ויציב עד גאל ישראל ופי' קודם שליש היום והא לא יוכל לאמרם דכבר עבר זמנן אבל התפלה אף שיעבור שליש היום ולא יהיה לו שכר תפלה בזמנה מ"מ יהיה לו שכר תפלה שלא בזמנה וגם כדי לסמוך גאולה לתפלה מוטב שיברך הברכות קודם שליש היום והתפלה לאחר שליש היום ולאחר כך לא יאמר עוד ברכת פסוקי דזמרה רק מה שקי' דזמרה בלא ברכות כמו שמבואר לעיל בדיני איחר לבא ע"ש: (ו) אם יש להאונן בן לומר אחריו קדיש עליו כמו שאר אבלים וגם האונן מותר ליכנס לבית הכנסת רק לא יברך ברכת הכהנים ס' רק הבנדק יברך מיהו אם אפשר למסור לקברו קודם שילך מבית הכנסת בתפלת ערבית יש לקברו (א"ח סי' שמ"א ביו"ד וא"ד סי' קל"ב) ולענין לקרוא לס"ת לתורה יתבאר לקמן א"י בדיני קה"ת ע"ש: (ז) מי שמת לו מת בשבת אינו נוהג בעצמו דיני אנינות כלל וחייב בכל המצות (חוץ מדברים שבצינעה) וכן ביו"ט וליל יו"ט ולילי פורים שקורין את המגילה (ועי' בזה בס"ע א"ח ס"ס תרצ"ו) אבל בי"ט ראשון אם רוצה לקברו על ידי עממין פטור או אפי' בי"ט שני אפי' אינו רוצה לקברו עתה נ"כ פטור אם לא שא"א לקברו ע"י אונס או מחמת הג' (עי' מ"א סי' תקמ"ח וא"ד שם) אבל בלילי יו"ט יקדש ויתפלל ככל ואין לו דין אונן (ע"ש וכן הכמות אחרונים) ואם מת בשבת ולא קברוהו במוצ"ש יבדיל ביום א' וה"ה אם לא קברוהו עד יום ג' יבדיל ביום ג' והא לא אבל לא יברך על נר ובשמים (סי' רצ"ס ע"ש ועיין יו"ד סי' שמ"א) ולא יאכל בפני המת אפי' בשבת משום לועג לרש אלא יאכל בבית אחר ואם אין לו בית אחר יעשה מחיצה שאינה עשויה פירוש מטיו ואם אין לו סדין יחזיר פניו ויאכל (עי' יו"ד סי' שמ"א): (ח) אבל ביום ראשון (אפי' ביום שנקבר שאינו יום המיתה כיון שהוא יום ראשון לאבילות ולהגאונים) לא יניח תפילין (א"ד סי' ל"ח) אבל אם מת או נקבר בחוה"מ מניח תפילין בין בחוה"מ בין לאחר המועד אף שהוא יום ראשון לאבילות מ"מ כבר נהגו מנהגים במועד (שם) וכן הנקבר ביו"ט שני יניח תפילין לאחר המועד דיום טוב עולה למנין שבעה ויום שלאחר המועד יחשב לשני (א"ח סי' ע"ב) וכן אם שמע שמועה קרובה (דהיינו בתוך שלשים אפי' ביום שלשים עצמו) ג"כ פטור (יו"ד סי' שפ"ח וסי' ת"ב) ואפי' בא לו שמועה קרובה במקום שכבר הניח תפילין ומתחיל להתפלל חולץ אבל אם שמע שמועה רחוקה (דהיינו לאחר ל' יום) בשמעו פסוקי דזמרה וכה"ג לא יחלוץ רק יחלוץ ממעליו (ע"ש וב"ה סי' קל"ב) אבל אם שמע בלילה או נקבר בלילה אינו מניח תפילין ביום (א"ד סי' ל"ח): (ט) כל זמן שאינו נקבר המת אינו חולץ מנעל ובגדל ואינו חייב בעטיפת הראש רק אסור לו לישב או לישן על גבי המטה אפי' כפויה ולי"מ שאסור בתשמיש המטה ואסור ברחיצה וסיכה ושמחה ושאלת שלום ותספורת ובמלאכה אבל מותר לצאת מפתח ביתו והטעם דחדוי יותר משום קודם שנקבר ומוטל לפניו ולא כתיב לו רק דברים שצריך לו לעסוק בצרכי הקבורה כגון לילך ... גם ... לו לתקן הדברים אף שמשנה שאין צריך לצרכי הקבורה ויתבאר לקמן בהלכות אבילות סדין: (י) מי שמת בחורבה ולא ניתן לקבורה אינו חל על הקרובים לא אבילות ולא אנינות ואפי' ... (רמב"ן בה"ג יו"ד סי' שמ"א) ואם דנים אבילות לא חל עליהם כמו שכ... דאבילות אינו חל אלא אחר קבורה או אחר

מלקברו דהיינו שם נרים בדעתם שלא יקברוהו כלל כגון שהיתה הגזירה שלא יקברוהו כלל. מחמת שנאה ולא מחמת ממון שאז אין עשוי להתבטל אבל כשהוא מחמת ממון אף שהמושל רוצה ממון הרבה מ"מ חשוב כלא נתייאשו: (יא) הא דלא חל אנינות כשלא מניחין המת לקברו היינו שהמת אינו ברשותם ושונאים שלא יקברו אותו כלל אבל אם המת ברשותם ואין מניחים לקוברו יום או יומים אף שיודע שיעכבוהו מלקברו יום או יומים חשוב כאילו לא נתייאשו וחל עליהם אנינות: (יב) וכן מי שנהרג בדרך או גררתו חיה או שטפו נהר ולא נתייאשו מלקברו אין חל על הקרובים לא דין אנינות ולא דין אבילות ומונים לו שבעה ושלשים מיום שנתייאשו מלקברו (י"ד סי' שמ"ה): (יג) וכל הני דינים אם אחר שנתייאשו מלמצאו או שניתן להם רשות אין עליהם אנינות כמו במלקט עצמות (בסי' ת"ג): (יד) אם הקרובים בתפיסה אין חל עליהם דין אנינות אבל אבילות חל עליהם אחר הקבורה (י"ד סי' שמ"א):

הלכות מזוזה

(א) מצות עשה לכתוב פ' שמע והיה אם שמוע ולקבעם על מזוזת הפתח וצריך ליזהר בה מאד וכל הזהיר בה יאריכו ימיו ושנותיו (יו"ד סי' רפ"ה): (ב) מצות נתינתה בטפח החיצון של רוחב מזוזת הפתח כדי שיהיה כל הבית שמור כיון שהוא בפנים למזוזה (שם):

דין מקומות שחייבין במזוזה:

(א) אלו המקומות שחייבין במזוזה אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ורפת בקר לולין ואוצרות יין ושמן ובית השותפין כולם חייבין ודוקא בבית השותפים ישראלים. אבל בשותף ישראל ואינו יהודי פטור במזוזה ודוקא שדר עם אינו יהודי בבית אחד אבל אם דר כל אחד בבית אחר תחת גג א' הבית של ישראל חייב במזוזה ופתח הבית המשותף לישראל ולאינו יהודי פטור וכן אם שכר בית בשותפות עם האינו יהודי בכותל המפסיק בינו ובין האינו יהודי לא יעשה מזוזה אבל בשאר חדרים יעשה מזוזה רק שיניח המזוזה באופן שיהא שמור מן האינו יהודי וכן השוכר בית מהאינו יהודי חייב לעשות מזוזה מ"מ אותן אנשים בכפרים ששוכרין השענק מן המושל שמוכרין שם יי"ש או שאר משקים והא"י שם כל היום ורגילים הא"י לגנוב המזוזות ולנהוג בהן מנהג בזיון יש לעשות באופן שיהא שמור מן הא"י (יו"ד סי' רפ"ו): (ב) בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצר חייבין במזוזה ואם הנשים רוחצות שם כיון שעומדות שם ערומות אין כבוד שמים להיות שם מזוזה וכן אם טינופות של בני אדם מצוי שם אין לעשות שם מזוזה (שם): (ג) חדר שאיש ואשתו ישנים חייב במזוזה וצריך לעשות מזוזה בחלל הפתח ויהיה הדלת מפסיק בין המזוזה והחדר ואם א"א לעשות הדלת שיהא סוגרה מבפנים או שאין שם דלת כלל צריך לכסות המזוזה בכלי תוך כלי (שם): (ד) במקום שיש טינופות כגון שתינוקות מצויין שם טוב לכסות המזוזה ובמקום טהרה טוב שתהא נראית (שם): (ה) בית הכסא ובית המרחץ ובית הבורסקי ובית הטבילה פטורים ממזוזה (שם): (ו) בית הכנסת פטורה ממזוזה ואם יש בה בית דירה בעזרה לשמש ביהכ"נ העזרה חייבת וביהכ"נ פטורה (שם): (ז) בית המדרש חייב במזוזה אבל לא יברך עליה ולכן כשרוצה לקבוע מזוזה בביהמ"ד אז טוב שיקבע מקודם מזוזה בביתו ויברך עליה ויכוין דעתו גם על מזוזה שבביהמ"ד על סמך ברכה שבירך בבית והברכה תחזור על שתיהן (שם). סוכת החג שעושים רק לחג פטורה ממזוזה אבל אם משתמשין בה כל השנה חייב במזוזה:

(ח) הבית שבספינה פטורה ממזוזה. החנויות שבשווקים שאין יושבים בהן רק ביום פטור ממזוזה (ולא דמי לבית האוצר ובית התבן שאין משתמשים בהם בכל שעה אפ"ה חייב במזוזה כיון שהשימוש שוה ביום ובלילה) אבל חנות שהיא בביתו פתוח לרה"ר צריך מזוזה לפתחיה (שם בש"ך): (ט) בית שאין בה ד"א על ד"א פטור ואם יש בה כדי לרבע ד' על ד' בשוה אע"פ שארכה יתר על רחבה שהוא עגול או בעלת ה' זויות חייב במזוזה ולא יברך אבל יקבע מזוזה אחרת ויברך ויהיה דעתו גם על זו (ש"ך) (שם): (י) בית שדרך תשמישו להיות מקורה ואין לה תקרה פטור. היה מקצתו מקורה ומקצתו אינו מקורה אם היה המקורה נגד הפתח חייב במזוזה והוא שיהיה במקורה ד' על ד' אבל כל שהשמיש אפי' בלא תקרה חייב אפי' אינה מקורה (הרא"ש בהל' קטנות): (יא) בית שאין לו דלתות יש בזה מחלוקת הפוסקים אם חייב במזוזה לכן יזהר כשרוצה לקבוע מזוזה שיעמיד הדלת בתחילה ואחר כך יקבע המזוזה משום דלדעת הפוסקים שאם אין לו דלת פטור אם יקבע המזוזה ואחר כך יעמיד הדלת הוי תולמ"ה ואם א"א לתלות הדלת מיד יקבענה בלא ברכה ואח"כ כשיתלה הדלת יטול המזוזה ויקבענה פעם ב' ג"כ בלא ברכה וכ"ל אף לדעת הפוסקים הסוברים שאם אין דלת פטור מזוזה אם קבעה כשהיתה דלת ואח"כ כשנטל הדלת וחזר ותילה אותה שאין בזה חשש משום תולמ"ה כמו גבי סכך גם ביק כשהיו הדלתות מהרעפים פתוחים ואח"כ סוגרן ואחר כך כשפותחן אין בזה משום תולמ"ה (שם): (יב) הרבה חדרים זה לפנים מזה כולם חייבין במזוזה (שם): (יג) אם יש בבית הרבה פתחים לחצר או לרה"ר ונעשו כולם לכניסה וליציאה בני הבית כולם חייבין במזוזה ואפילו נתמעטו הדיורין שאין רגילין לצאת ולבא אלא באחת מהם (שם): (יד) אכסדרה שיש לו פתח גדול מן הרחוב שמכניסין שם יי"ש בחביות גדולות ואח"כ עומד סגור ואין משתמשין דרך אותו הפתח ויש לו פתח קטן מן הבית שנכנסין ויוצאין בו תמיד אם הפתח קטן ראוי למזוזה הוא חייב והגדול פטור משום שאין תשמישו בו לכניסה ויציאה אלא לפעמים שמכניסין בו חביות גדולות ואין זה תשמיש קבוע ובטל הוא לגבי פתח קטן אבל אם אין הפתח קטן ראוי למזוזה דהיינו שאין גבוה עשרה ורוחב ארבעה אע"פ שמשתמשין בקטן אינו אלא כחור בעלמא והגדול הוא עיקר הפתח והוא חייב והקטן פטור שבטל לגבי פתח הגדול (שם): (טו) בית שיש לו שני פתחים בקרן זוית הבית פתח אחד נפתח לצד צפון ופתח אחד לצד מערב ובקרן זוית יש פצים א' שמבדיל בין שני הפתחים אם יש בעובי הפצים טפח צריך שתי מזוזות היינו מזוזה אחת בימין הכניסה לצד מערב ומזוזה אחת צריך לעשות בפצים המבדיל נחלן בפתח הצפוני ואם אין בפצים המבדיל טפח א"צ רק מזוזה אחת בפתח המערבי לימין הכניסה ובפתח הצפוני א"צ משום דהפצים הוי כמאן דליתא והוי כפתח א' באלכסון והוי גם לפתח הצפוני מימין הכניסה (ש"ך שם): (טז) השוכר בית בחוץ לארץ על שלשים יום פטור ממזוזה וכן הדר בפונדק בא"י אבל השוכר בית בא"י חייב תיכף לעשות מזוזה וכ"ה השואל בית דינו כשוכר (שם): (יז) השוכר בית מן הא"י חייב במזוזה כמו בשוכר בית מישראל אבל במקום דאיכא למיחש לסכנה שיטול שלא הא"י שיעשה לו ליסוף פטור ממזוזה (שם):

דין איזה פתח חייב במזוזה:

(א) אין הפתח חייב במזוזה אא"כ יש לו שתי מזוזות ומשקוף ויש אם גוף הכתלים הבנוין רביעית והמשקוף ג"כ מגוף הכתלים אף שאין בהם מזוזות אחרות העומדין לצדי הכתלים

בכותלים לגמרי ואם יש פתח בסוף הכותל ויש לו מזוזה
אחת מהצד ומצד השני אין קנה הכותל כזה חייב
במזוזה אבל אם הכותל שנכרת נכלה מן הפתח או אם
המזוזה בצד ימין והכותל בצד שמאל כזה לרמ"א פטור
ולהרא"ש פטור ורבינו ירוחם חייב ולכן יקבענה בלא
ברכה אבל אם המזוזה בצד שמאל והכותל בצד ימין כזה
לכ"ע פטור ממזוזה (בס נק"ד): (ב) בית שיש לו
פתח מכאן ומכאן וכיפה כמין קשת על כותליו אם יש
בגובה המזוזות י' טפחים קודם שמתחיל להתעגל אף שאין ברוחב
ארבעה טפחים עד שמגיע לגובה י' מן הארץ וכן הדין
כשמתחיל להתעגל מהארץ ויש בה רוחב ד' בגובה
עשרה לרמב"ם ולרא"ש חייב דכל שיש בו רוחב ד'
אפילו באל עגיל חשוב כמזוזה ולכן דיקבענה בלא ברכה
ואם מתחיל להתעגל בגובה י' מן הארץ ונעשה ל מעלה למעלה
עשרה מן הארץ יש רוחב ארבעה כתב הש"ך צריך עיון היאך
לעשות במזוזה שצריך לקבעה בתחילת שליש העליון כי
לרמב"ם ממקום שמתחיל להתעגל חשיב כמשקוף והניחן
המזוזה במקום העיגול הוי כמונח במשקוף ואם יקבענה
בשליש העליון של המקום הזה קודם שמתחיל להתעגל לא
יצא לדעת רש"י דס"ל שבמקום עיגול שרחב ד' חשוב כמזוזה
והעולה שלפע"ד יקבענה בתחילת שליש העליון של כל
הפתח שיש עם העיגול ובזה יצא אף לדעת הרמב"ם כיון
שיש לגמרי עשרה בלא העיגול מצטרף הכל לקרות מזוזה
(ע"ש שם) רק שלא יהיה למעלה מכתפיו (שם):

דין מקום קביעות המזוזה בפתח:

(א) כשקובע המזוזה יברך אקב"ו לקבוע מזוזה וכשקובע
הרבה מזוזות בפעם אחת מברך ברכה אחת לכולם
[אבל שהדיוט אינו מברך משום דאינו בא מזמן לזמן (סימן
רפ"ט)]: (ב) איזה מקום קביעתה בתוך חלל הפתח בטפח
הסמוך לחוץ (כדי שיפגע במזוזה תחלה א"נ כדי שתשמור
כל הבית מן המזיקין) ואם שינה אינו מעכב בדיעבד ובלבד
שיניחנה בתוך חלל הפתח ואותם שדרים ברחוב של הא"י
וחלל השער בולט עד הרחוב והדלת נסתרת לתוך חלל הבית
צריך להניחה בתוך חלל הפתח שלא ינכר אותה הא"י יכול
להניחה במזוזה עד חלל הבית ובלבד שיהא בטפח הסמוך
לפתח וצריך להניחה בתחילת שליש העליון של גובה השער
ואם הניחה למעלה מזה כשירה בדיעבד והוא שיהיה רחוק
מן המשקוף טפח אבל אם הניחה למטה משליש העליון אפילו
בדיעבד פסולה ואם הפתח גבוה הרבה והשליש בתחילת
שליש עליון הוא למעלה מכתפיו צריך להניחה לגובה משליש
העליון עד כתפיו (שם): (ג) צריך לקבעה מימין הנכנס
ואין חילוק בין אם בני הבית איטרים אם לאו לעולם צריך
לקובעה מימין הנכנס ואם קבעה בשמאל פסולה (שם):
(ד) בית שיש בו חדרים הרבה שהם פתוחים זה לזה
ואין פתוח רק פתח אחד לרה"ר משנין דרך ימין מימין
הכניסה של אותו חדר הפתוח לרה"ר (כן משמע שם):
(ה) ומי שחולק ביתו לשנים ובכל חלק פתח פתוח לרה"ר או
לחצר ובמחיצות החולקות יש פתח מזה לזה ובזה יש ספק
איזה מהן ימין ולזולתו לא יבינה אזלינן בזה בתר היכר ציר
דהיינו במקום שקובע הציר שהדלת סובב בו הוא הבית ובדרך
שנכנסין שם לימין קובעים אותה אבל בשני הפתחים
הפתוחים לרשות הרבים לא אזלינן בתר היכר ציר אלא יעשה
אותה מימין הנכנס מרשות הרבים וכן הדין בבית שיש בו
כמה חדרים ובשני הבתים החיצונים יש בכל א' פתח פתוח
לרשות הרבים או לחצר עושין המזוזות של הבתים הפתוחין
לרה"ר מימין הנכנס מרה"ר או מחצר ובשאר הפתחים אזלינן
בתר היכר ציר ואם אין היכר ציר או אזלינן בתר עיקר
התשמיש היינו בחדרים הפנימיים שמשתמשין לכל בית ובית
עושין המזוזה מימין הנכנס מה הוא בית שבהדר נשתמש בו
ואם יש חדר א' שמשתמשים לשניהם עושין המזוזה בפתח אחד
מימין הנכנס לבית אחד ובפתח הב' מימין הנכנס מן הבית
הב' ובפתח שנכנסין בו מן הבית שלנו לבית החורף אף שיש
מן הבית החורף פתח לרה"ר לפ"ז לא אזלינן בתר היכר
ציר וקובעין המזוזה בפתח שנכנסין מן הבית לבית החורף
מימין הנכנס מן הבית לבית החורף משום דעיקר התשמיש
בבית החורף ולא בבית (ש"ך דלא כמשמע מלבוש): (ו) לא
יעמיק להכשיר טפח במזוזת הבית בעומק ויושיב שם המזוזה
שאם עשה כן פסולה (שם): (ז) קבעה במזוזת הפתח בע"ד
הלשון ולאחר כך חיברה לפתח כשרה משום תעשה ויקבע
על מזוזת הפתח כשנכנסין ויעשין שיהא ראשה המזוזה לצד
פנים וסופה לצד חוץ ותרגה מסופה לראשה דהיינו מאחד
כלפי שמע (שם): (ח) אותן הפתחים שבבית שעושין מזוזה
אחת מן הקרקע עד המשקוף ומזוזה אחרת שאינו מגיע עד
המשקוף רק שנכנסין את הכותל לערך אמה או יותר אם
המזוזה שמגיע עד המשקוף הוא מימין הכניסה עושין
המזוזה באותה המזוזה ואם המזוזה הקטנה הוא מימין
הנכנס אם הוא גבוה עשרה טפחים עושין במזוזה בו ואם
אינו גבוה עשרה טפחים עושה במקום הרחב. כן נראה לי

מספר חסידים

(א) על אותן שיושבין בבית התפלה ובגלויות עוסקים
בפיוטים ואינם יכולים לעמוד, עליהם הכתוב אומר
ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל. כל יוצא
לא עמי ובפיוטן צלותא לעמי כו' (ב) כתיב שמור
רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. בלא יהיו רגליך
ממהרות. וכתיב הכון לקראת אלהיך ישראל כשאדם
בא לפני מלך ב"ו לא ינא כאדם שבא בשוק אלא
מתעטף לשום לפניו באימה ויראה. אבו שהולכים
לפני אדון כל הארץ יום יום מכ"ש שיש לנו להתעטף
בציצית לפניו באימה וביראה: (ג) כשהאנשים נדקה לו
חסרים נפטר כשהם צריכים להודיעם להם כדי שיתפללו
על החולים כו' ואף שהוא מן החיים צריך להתפלל
עליהם ואומר רחם על מטה זה ויתפלל בעדו כו'
ובעת החג ובהלולות ובכן ובכתב בלוית אם לא נרתשי
מלבו. ואף על פי שכבר מתו וכבר עברו י"ב חדש צריך
להתפלל עליהם בכל חודש וחודש כי מתכפרים אם על
ניכנס שנאמר והיה מדי חודש בחדשו יבוא כל בשר
כו' וכתיב ואתם לא תכנס שרי בכל חודש וחודש
שמתכפרים בו ולפני יו"ט ושבת ומאריכין לאותן שלא סמכו
שבת ויו"ט כגון: (ד) כשאומר בלחש ברכת שהודם
ובשאר ברכות הוא נוטל את המצות שאחרי תרי"ג קולות
לא המצא אלא עם אותן שעושים מ"ש לכן יאמרו
מק"ד: (ה) לא יפסיק אדם את נרו בנכלל כו':
(ו) יש מתפלל ותפגם ויש מתפלל ואינו נפגם כשעם לפי
שאומר תפילתו ושלטוש של חבירו אינו מעלה על לבו שלא
התפלל עבורו לוס יתכן שלא יהיה נפגם כי כתיב ושמע
לך רחמים ורחמך כל המרחם ירוחם ואם לאו גם בין
זה לנשמה ועליו אף ונוטר האדם מן הכנסה שלו:

שויתי יהוה לנגדי תמיד

יגל גדול בתורה. שתמונת אותו שמלך גדול הקב"ה המקיף על כל בריותיו. ויגלה מעשה וישם ויבשיל עמיו. ויקן על דרכו. גם ובימיו. בשכבו ובלכתו בשכבו ובקומו, ילמוד לפיכך. ככבד אמן; סריך לעמוד ולעבוד לפני אלהיו. ואם ישכב על מטתו, גם עיבה לו בשכבו. רק נשמור כראוי. כדי לגמור לשוב אל מטתו. ויתעמר אל מלכות אבינו היקר אותו אחר אחר. לכן יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו. שיהא הוא מעורר השחר*), ובכ"ם לא יאחר את הזמן שהציבור מתפללין. וכתב גדול היום ובקומו יאמר:

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם שֶׁהֶחֱזַרְתָּ בִּי נִשְׁמָתִי בְּחֶמְלָה. רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ:

ואין צריך לזה נטילה. אף שידיו מטונפים. כי אינו מזכיר השם ולא כינוי. אבל הגאון מוהרי"ל יעבץ ז"ל כתב

עץ יוסף

מודה אני כו'. יתן ההודאה הזאת על החזרת נשמתו בשמחה שלומה כמבואר בזוהר הא' מאן דיהיב פקדון לחבירו והוא חייב לו הא הופס בפקדון בשביל החוב. ואנו מפקידין כל הלילה נשמות ביד הקב"ה והוא מחזירן לנו בכל יום ואינו תופס בשביל מה שאנו חייבים לו בעונינו הרבים רב מהובה. ולכן אמר בזוהר שיש ללמוד ממנו שאין לתפוס פקדון חברו אפילו הוא חייב לו. ומאן דתפים לית ביה מן בני מהימנותא קדישא. ולכך אנו צריכין להודות ולשבח על זה (יעלוס דהב):

ענף יוסף

מודה ס'. יתואר פ"ע ממי דאי גאיכה רבתי על פסוק חדשים לבקרים רבה אמונתך. אמר ר' אלכסנדרי ע. באמה מחדשנו בכל בקר ובקר אנו יודעין שאמונתך רבה לגאלנו. וע"י שאנו מפקידים נשמותינו גלילות בידך כבכן פיפום מפוהם כי כ ואתה מחזירן לנו מאקי: כאילו הן חדשות. מזה יודעים אנו פיסיה מתי מאמ. כי זה תכין פ"ס הוא. וזהו מודה אני ס' שהחזרת בי נשמתי בחמלה. ממזה אנו רואים שרבה אמונתך לגאולה:

עיון תפלה

מודה אני... רבה אמונתך. במדרש תהלים סכ"ה וש"ס בידך אפקיד רוחי, בנוהג שבעולם אדם מפקידין אצלו פקדונות והוא מחליף את של זה בזה ושל זה בזה אבל הקב"ה אינו כן אלא וד' אלקים אמת (ירמיה י, י) שמא עמד אדם שחרית. ובקש נפשו ולא מצאה? או שמא מצא נפשו ביד אחר או נפשו של אחר בידו? הוי אומר וד' אלקים אמת. א"ר אלכסנדרי ב"ו מפקידין בידו חדשים והוא מחזירן בלויין ושחוקין אבל הקב"ה מפקידין בידו בלויין ושחוקין והוא מחזירן חדשים, תדע לך שהוא כן שפועל זה שיגע כל היום וגופו יגעה עליו ושחוקה ובהולות ישן בוא מפלים נפשו להקב"ה ובשחרית היא חוזרת בגופו בריה חדשה שנאמר (איכה ג, כג) חדשים לבקרים רבה אמונתך, ע"כ, ועל זה המדרש מרמז שכתוב בתום' בברכות ס"ו א' ד"ה כל, ועי' ב"ר כע"ח ומבוא לתנחומא הובאת בובער ד' ע"ח ע"א. וגם בתנחומא פ' משפטים פי' מ' אמר הקב"ה כמה אתה חייב לי אתה חוטא לפני ואני ממתין לך ובשכן עולם לפני כל אמש ואמש ונותנת דין וחשבון ופיה היינה ואני מחזירה לך וכו'. ובדברים רבה ספ"ס כל עונ"ע מכעיסין אותו ובן ישראל וכשבנות עולות אלו שנאמר אשר בידו נפש כל חי ובבקר הוא מחזיר לכל אחד ואחד את נשמתו שנאמר נותן נשמה לעם עליה, ע"כ. ובתדבא"ר פ"ב אמי אגד לדקותיו וחסדיו של הקב"ה שהוא עושה עם ישראל בכל יום אדם נמכר ובכל יום אדם נפדה, רוחו של אדם נוטלת הימנו ונתנת לבעל הפקדון ובבקר מחזירם אליו, שנאמר בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי, ע"כ: מלך. מאר מכינוי כסאך בוליך, ושם מלך העולם שהוא ית' מולך את העולם ומנהיגו (רי"ל מעקלשענטשג), ועי' רו"ס בהבנת המקרא (במדבר לג, מ) וכרמב"ם ריש תרומות: וקים. נמצא במקרא (דניאל ו, כו) ופורתו—בעשטעהענד—, והרוה"ה בברכת יוצר ובמירת סמחיק—ועלבסטשטאנדיג—. ואונקלוס תרגם. אלהים חיים (דברים ה, כג) אלהא קימא: שהחזרת. כורות הפעל הזה בתלמוד סבוב ושב למקומו הראשון, כמו החזיר חלילה (סוטה מג, ב), ונאמר על הרגשיות (כריתות ח, א), סבוי גם סבבות (תהלים קית, יא) ת"י אף החזרו יתי. וממה שהשתמשו בו בתחלת י"ח שלא דעת השוני המדקדקים מסלה על סברת הלשון העברית, ואמרו המחזיר שבינתו... והחזירתני בתשובה... וגם ממה שמצא ו בב"ב קל"ב א' ויקח את בת לוי בתקהר מבעי ליה? ולא אמרו נשב

מבעי

תקון תפלה

מודה אני לפניך. הנוסח הזה לא זכרו הראשונים, ונראה שתקנו אותו החסידים האחרונים לאמרו בשעת קימה תחת ברכת אלהי נשמה שאסור לאמרה בידים מטונפות מפני האזהרות שבה. ויש מוסיפין נוסח מספר זהר חדש יהי רצון שלא אבעם ויהי לבי נכון ומסיר בידי, נוסד על מאמרם בב"ר פל"ד ופ' ס"ו ובשח"ש מזמור י"ד וקוה"ר פ"ה הרשעים

---

*) כתוב בספר זכר טוב כשתעור משנתך חשוב בדעתך פסוקים אלו. נפשי אויתך בלילה אף רוחי בקרבי אשחרך; לישעך ואבוך תיות נפש: אני שכבתי ואישנה הקיצותי ועודי עמך עכ"ל:

נ"ל באם אין ידיו נקיות לא יאמר טהרה זו בשפתיו. אבל ואל הצבא מדיף לדעתי אם ידיו מטונפות ודאי יצא שכלו בספקה. ואפילו נקיות יש להחמיר בשוכב ערום דודאי נגע דמי סי' ע"ג. מיהו בתחלה יש לומר בלא הפסקה. כי ברכה אשונה אין להפסיק ביניהם ובפרט ביד כלומדים כנגשמה אחת ומפרידין בין הונת לבם וגין אמונה (יד אפרים סי' ד'):

בשחרית תיכף כשיעמוד ממטתו יטול ידיו. ואסור לילך ד' אמות בלא נט"י. וכתב בספר א"ר יש ליזהר שמים להחמיר ולעשות עכ"פ כפרי המוסר. ביין הלדה ב' כליו. א' מים היה וא' ריק סמוך למטתו.

וכתב מגן החיים ובוד טיוב הכלי ריקם סוב כי הוא מגל קפלה אחרא עכ"ל. ותקנו חז"ל נט"י בבוקר מפני ג' דברים. א' כדי להעביר רוח רעה. ועוד מחמת שיוצא נעשים בריה חדשה. וגם לדמיון כהן המקדש ע"מ מכיור למעודה. ולפיכך צריך נטילה הגונה כתקנה. והא' ליזהר גם בכל הדברים המעכבים בנט"י לאכילה אם אפשר. אבל אם אי אפשר אינו מעכב לא כלי ולא כח גברא ולא שיעור כי יש הפוסלים בנט"י לאכילה. וכן ניגוב אינו מעכב. וצריך ליזהר לצוות מים על כל יד ג"פ: **וסדר הנטילה** נוטל כלי של מים ביד ימינו ונותנו ליד שמאלו כדי שיריק מים על ימינו תחלה. ואח"כ על יד שמאל. עד ג"פ בסירוגין. כשנותן מים ע. יד ימינו כל פעם יאמר ייד הגדולה. וביד שמאל ביד החזקה. וכשמגביה הידים יחד יאמר נ"פ יד כהמה. וכשימלא ידיו לנשוך פניו יאמר ידיו גליני זהב וגו'. כשנותן כליו יאמר לאבו כתם וגו'. כבתח בפתום יו יאמר בפתותיו שושנים וגו'. וכשמנגב פניו יאמר ופניהם פני אדם וגני אריה אל הימין לארבעתן. ובזה ימצא חן בעיני כל רואיו:

כתב בספר דרך חכם כשנוטל ידיו שחרית יאמר בפה מ.א כרוני טובה זאת להכניע יצר הרע להיות נגד נל"ע. ובזו שמריק מהגלה ביד שמאל על ימין וכן הוא נושה ג"פ בסירוגין הוא מכניע היצה"ר בגלל שמאל נל"ע בגלל ימין. כמ"ש לב חכם לימינו הוא היצ"ט. ולב כסיל לשמאלו הוא היצה"ר. ולכך שקודם עי"כ אדם שום ברכה צריך לנקות את עצמו מכל טינוף וכל דיבור שמגלה כלאת מגופו: אפילו מנחיריו אי אפשר. לכן תיכף כשיעמוד ממטתו אם הרגיש בעצמו שצריך לנקביו צריך שיטול ידיו כנ"ל בלא ברכה וגם ימחך פי ונקיו. ואח"כ יפנה לצרכיו. ואח"כ יטול ידיו פעם שנית. ויברך על נט"י וגם אשר יצר. ואח"כ יאמר אלהי נשמה סי'. כי ג' ברכות אלו צריכין להיות על הסדר זה אחר זה. אבל אם הרגיש בעצמו שאינו צריך לנקביו יאמר על נט"י ואשר יצר כו' תיכף אחר הנטילה אע"פ שלא עשה צרכיו. אבל במשך כל היום אף אם עשה צרכיו אינו מברך על נט"י רק אשר יצר. כשעושה צרכיו יזהר מאד לנקות פי הטבעת היטב אחר עשיית צרכיו. ובספרים כתוב שיזהר גם כי אי אפשר נקיות שלא יבא לידי. לא יגע בידו קודם נטילה שחרית לא לפה ולא לחוטם ולא לאזנים ולא לעינים. ואם נגע בהם הוא חשש סכנה. וכן יש ליזהר בשחרית שיטלו הקטנים ידים: כי הוא סכנה ונוגעים במאכלים בלא נטילה. לא יטול ידיו ממי שלא נטל ידיו שחרית אבל להריח בו מים תוסף תחת שלא נטל ידיו, נטילת ידים שחרית אין נוטלין ע"ג קרקע אלא לתוך כלי. ואפילו ע"ג קסמין אבור. ומי הנטילה שחרית לא יתן לפני בהמתו ולא ישפכם בבית ולא במקום שעוברים שם בני אדם. אם היה ניעור כל הלילה יטלם בשחרים בלא ברכה. רק אם נגע במקום המטונף או עשה צרכיו צריך לברך. הכל בבוקר קודם שהאיר ונטל ידיו אח"כ כשיאיר היום צריך ליטלם פעם שנית בלא ברכה. ולכן כשאומרים סליחות שמשכימין קודם אור היום צריכין ליטול ידיהם שנית כשיאיר היום. יען ביום כשיעור שיהין כשמין יטול ידיו בלא ברכה:

סדר לבישת בגדים וברכת ציצית

יהא אדם צנוע אפילו בחדרי חדרים. כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו. וכתיב והצנע לכת עם אלהיך. ע"כ לא ילבש חלוקו מיושב. אלא יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו כשעודו שוכב. ונמצא כשיקום הוא מכוסה. יזהר שלא יטיל חלוקו ולא שום דבר ממי שלא נטל ידיו. שהוא סכנה. וידקדק בחלוקו ללובשו כדרכו שלא יהפוך הפנימי לחוץ. ומ"מ אף אם הכל לבשו מהופך הוא והפסו. אין טוב לאדם שילבוש ב' מלבושים יחד מפני הסכנה. ויזהר ליקח ב' לדדי מלבוש ביד ימינו וילבש בית יד הימנית ויסבב מלבושו לאחוריו ואח"כ ילבש בית יד השמאלית. מנעלים שלא שלא לחץ קשירה יגעול של ימין תחלה. וכשחולץ מעליו חולץ של שמאל תחלה. המלבוש העליון שלובש בשחרים יהיה של מלוה דהיינו טלית קטן. ולא ילך ד' אמות בלי ציצית. ואם לובש הטלית קטן קודם שיהין ידיו נקיות ילבשנו בלא ברכה. רק יאמר מקודם **הריני מזמן את גופי להתלבש במלבוש מצוה** שזה משכל לומר אף בעוד שאין ידיו נקיות. ואחר זה כשיטול ידיו ימשמש בציצית ויבדוק אותם ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת צִיצִת:

עיון תפלה

מבני לוי, כלום שחשבוה לבעל עברי נמור. לפיכך לא תפסק בעיני הנהגת נוכח ספרדי מנהג כסא וקראוהו הפ"שב הכינהו לציון:

תקן תפלה

הרשעים ברשות לבם (רצונם מושל על שכלם) שנאמר אמר נבל בלבו, אבל הצדיקים לבם ברשותם וישם דניאל אל לבו, דומין לבוראם ויאמר ד' אל לבו. ובב"ר פס"ח נמצא אמר ר' שמואל ב"נ

בשחרית צריך לומר מודה אני לפניך ד' אלקי שהוצאתני מאפילה לאורה:

ואחר כך יאמר:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתהא חשובה מצות ציצת לפניך כאלו קימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה וכונותיה ותרי"ג מצות התלוים בה אמן סלה:

איתא בספרי כל המתעטף בציצית קדושתו כשלה מאל חכמו שנאמר למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדושים וגו' מלמד שהציצית מוסף קדושה:

כתב בספר כתר חכמים פרק אחד עשר שיקבל עליו בכל יום לקיים תרי"ג מצות. והקבלה לא תהיה בלשון נדר ונודר הריני מקבל עלי לקיים כל רמ"ח מ"ע ולא לעבור על שום ל"ת שמא זה כשיעבור ולא יקיים דבריו ח"ו נ"כ עובר על הנדר. אלא יעלה מחשבתו הטובה לפני הקב"ה בלשון תפלה. ויאמר זאת קודם שילבש טלית ציצית בכל ע"ש. וזה נוסח התפלה:

רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצונך ולקיים כל המצות שכתבת בתורתך ולהזהר בכל אזהרות שהזהרת בתורתך. יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתהיה בעזרי שאוכל להזהר שלא אעבור היום ובכל יום על אחת משלש מאות וששים וחמש מצות לא תעשה. ושאוכל לקיים היום ובכל יום כל מצוה שיזדמן לפני משתי מאות וארבעים ושמונה מצות עשה. ומה שלא אוכל לקיים תצרף מחשבתי הטובה למעשה. ויחשב לפניך כאלו קיימתי אותם במעשה. ועל ידי זה תעשה לבוש רוחני לנפשי רוחי ונשמתי לשתי מאות וארבעים ושמונה אברים הרוחניים ושלש מאות וששים וחמשה גידים הרוחניים. ובזה יהיה לי הלבוש דרבנן בעולם הנשמות בתחיית המתים לעולם הבא אמן:

סדר עטיפת טלית גדול

אחר שנקיון והלביש כראוי יתחיל לילך לבית הכנסת או לבית המדרש. ויזהר לקיים מה שנהגו להתעטף בציצית ולהניח תפילין קודם שיצא מפתח ביתו לבית הכנסת. כי זה הוא נסדר בכבוד ויראתו שיהא רושם בעולמות העליונים הקדושים כדאיתא בזוהר בכמה מקומות. ואם נכנס לבהכ"נ ואין ציצית בכנפו ואין תפילין בראשו ואומר אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. הקב"ה אומר היכן מורכבי. ומקום שאין לאנשים רשות מיוחד ואין יכולין לילך לבהכ"נ מעוטף בטלית גדול. ילבש הטלית בפרוזדור בהכ"נ. וקודם שלובש הטלית יעיין בחוטי הציצית אם הם כשרים בלא כשק. ועיקר העיון צ"ל לעולם מן הקשרים מקום שהחוטין מחוברין בנקב הטלית. כי אם נפסק שם חוט אחד פסול לכל הדעות. וצריך להפריד חוטי הציצית זה מזה קודם לבישה. וכתב מ"א ... נ"ש לדיק יפריד ציציותיו תמיד:

בשעת בדיקת הציצית של טלית גדול קודם הברכה יאמר פסוקים אלו:

ברכי נפשי את־יי. יי אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת: עטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה:

וקודם עטיפת הטלית יאמר זה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם יה בוה ביחודא שלים בשם כל ישראל: הריני מתעטף גופי בציצית כן

עץ יוסף

מתעטף גופי בציצית כו'. ז"ל ר"ח כשיאמר להתעטף בציצית יכוין שהנשמה היא המתעטפת באור מצוה זו בין למטה בין למעלה ששורש הנשמה שהיא למעלה ג"כ תתעטף באור מצוה זו. והוא כי בנשמה יש רמ"ח אברים ושס"ה גידים

דובר שלום

לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה וכו' ליחד שם י"ה בו"ה וכו'. מבואר בספרי האמת שהטלית כל הבריאה והעולמות והפעולה הכוללת הוא לאחד כל השניים לתיקון יחוד אחדותו ית'. ויתבאר בס"ג דאמת שהוא השכינה פ"ש שנה הנגלות שלו. בכל זה כבודו ית' נעלם ונסתר מכל חי ולית ביה תפיסה כלל. אך נעשה מתעטף כל העולמות. ונס שלום הנפל בכל מעשיו. זה הרצון מתואר כתואר השכינה. שרצונו שוכן בתוכנו ומקיים אותנו. ובזה תואר קדושה כוללת כל הנגלה והנסתר מכל. זהו לכם יחוד קוב"ה ושכינתיה. לאחד כאחד קדושת העלמו ית' עם רצון שכינתו המתגלה לנו. ששל כוס ע אפילו כל הברכות נלבון נוכח והסתר יחד כמו ברוך אתה ה' אשר קדשנו וכו' כמואר שכה הוא לפי מסמת

וְתִתְעַטֵּף נִשְׁמָתִי וּרְמַ"ח אֵבָרַי וּשְׁסָ"ה גִידַי בְּאוֹר הַצִּיצִית הָעוֹלֶה תַרְיַ"ג וּכְשֵׁם שֶׁאֲנִי מִתְכַּסֶּה בְּטַלִּית בָּעוֹלָם הַזֶּה כָּךְ אֶזְכֶּה לַחֲלוּקָא דְרַבָּנָן וּלְטַלִּית נָאָה לָעוֹלָם הַבָּא בְּגַן עֵדֶן. וְעַל יְדֵי מִצְוַת צִיצִת תִּנָּצֵל נַפְשִׁי וְרוּחִי וְנִשְׁמָתִי וּתְפִלָּתִי מִן הַחִיצוֹנִים וְהַטַּלִּית יִפְרוֹשׂ כְּנָפָיו עֲלֵיהֶם וְיַצִּילֵם כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ עַל גּוֹזָלָיו יְרַחֵף וּתְהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת צִיצִת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ וְתַרְיַ"ג מִצְוֹת הַתְּלוּיוֹת בָּהּ אָמֵן סֶלָה:

ומה"ר יעבץ הברכה עלה כולה וכשהוא גדולה [אם לא ברך על טלית קטן ישן לצאת גם עליו בברכה ע]:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהִתְעַטֵּף בַּצִּיצִת:

ויכוין בהתעטפו בציצית להתעטף כדי שיזכור כל מצותיו לעשותם (ב"י יו"ד סי' ח' סעיף ה'). ואם גם כן מכוון דלא קיים המצוה כתיקונה... ח"ר). ואחר הברכה ישים הטלית על ראשו ויתעטף. ויפיל שני ציציות שלפניו לאחריו בכתף השמאלי ושתים האחרות יפלו לפניו. ונמצאו כל הד' ציציות נגד שמאל ויעמוד כך השוהא כדי הלוך ד' אמות לפחות. אח"כ יסירם מעל פניו. ויפשיל על ראשו כדרך ב"א המתכוין בכסותו לשתים בכתפי כתף מצויה כבלי ראש. ויהיו כל ציציות כנגד פניו. ובמדיר לפים אחת מצד ימין לאחוריו וכן אחת מצד שמאל לאחוריו. ושניים הב' לצדדין מונחות משתלשלות על כתפיו. ונמצא מסובב בהם. ויאמר ד' פסוקים אלו ממזמור ל"ו:

מַה יָּקָר חַסְדְּךָ אֱלֹהִים וּבְנֵי אָדָם בְּצֵל כְּנָפֶיךָ יֶחֱסָיוּן: יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם: כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה אוֹר: מְשֹׁךְ חַסְדְּךָ לְיֹדְעֶיךָ וְצִדְקָתְךָ לְיִשְׁרֵי לֵב:

ומדת בל פסוקים אלו רם ורב למקובלים ז"ל:

עץ יוסף

נידים יאורו ע"י מצות ציצית. וכלל זה לכל מ"ע ומצות שיעשה האדם צריך לכוין כי נשמתו שהיא חלק אלוה ממעל מתתקנת והאדר באור מצוה ע. וכן לענין הטלית עכ"ל:

דובר שלום

שכינתו השגחה והשפע נשפע לפי תכונת קדושתו שנעלמה. ומודעת מאמר חז"ל בתחלה שבריאה עלה במחשבה לבראות העולם במדה"ד ראה שאין העולם מתקיים בהם מדה"ד. שאין העולם יכול להתקיים רק בהשתתף יחד מדה"ד עם מדה"ר. והיא הנקראת אגוז דהם י"ה הוא הדין בהם הויה והם ו"ה הוא הרחמים שבהם הויה ישרים. והו בדמיון והיות נאחד כאחד. דהיינו הוא גולת הדין. והיינו שיש מהם הרחמים הויה ליחד עם י"ה משאת הדין עם ו"ה כפית הרחמים. שהוא יסוד קיום העולם מתוך מדה"ד עם מדת הרחמים. והנה אומרותא דלעילא באתגליא מלא. שע"פ הכונת המצוה הממתוקים נמצא תיקון העליון. לכן כשמתאחדים ישראל באות א' מעלים. והאחדות נמצא בעליונות כל היחודים ביחוד האמיתי. וזו לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה בדחילו י"ה בו"ה ביחודא שלים. יחוד שלם האמיתי. נשם כל ישראל מתאחדים כאיש אחד:

עיון תפלה

לְהִתְעַטֵּף. השרשים עטף ועטה ענינם אחד, יעטפו בר (תהלים סה, יד), כנגד יעטה (שם קט, יט). והתעטף נמקרא ענין אחר לו, בהתעטף עלי נפשי (יונה ב, ח) אפיסת הכחות. אבל בלשון התלמוד גם הכא גם בהתעטף ענינו לבישה בגד עליון, עם שין ויום יין (ירושלמי פ"ו שבת), התעטף ויצא לקראתו (שבת לא, א). ופירוש התעטף בציצית להתעטף בבגד שיש בו ציצית: בְּצִיצִת. כן הסכימו רוב הפוסקים לקרות בפתח הצ"ת, לסורות על אליגת היחודים שענינו עלים הצי"ת לעשותה בבגדינו כהלכתה. וכן ניסח בִּקְשָׁה הכתובים כלה, וכן נקרא את ההלל שלא בתלמוד: צִיצִת. של שם הפתילים התלוים בו כמו ויקחני בציצית ראשי (יחזקאל ח, ג), ד"א על שם נראותם אותו כמו מציץ מן החרכים (לשון רש"י במדבר טו, לח):

תקון תפלה

להתעטף בציצית. מנחות מג, א. וברכת על מצות ציצית לא הוזכרה בתלמוד, וכ' בכל בו סי' כ"ב דעל ט"ק נהגו לברך על מצות ציצית, ושעב המנהג כתב דרכי משה בטור או"ח סי' ח' אות ה' וזה לשונו והמנהג לברך [על ט"ק] על מצות ציצית. וטעם המנהג נ"ל כי חששו לדברי הפוסקים דאין יוצאין בטלית קטן כזו. ולכן לא מברכים להתעטף או להתלבש ראו רוח משמע דעכשיו מקיימים המצוה כ וגו

לפי שמצות ציצית שקולה כנגד כל המצות ועוד שהיא תדירה שנוהגת גם בשבת ויו״ט. ותדיר קודם (ב״י ולבוש) על כן אחר ברכת טלית מניח תפלין (ב״י ולבוש). והמחבר כתב שהמהדר בתפלין נקט. ור״ל דבתפלין יש קדושה יתרה לכך יניח התפלין אחר שלבש הציצית כדי שיכנס מקדושה קלה לקדושה חמורה. והמניחין כיס התפלין והטלית בתוך כיס אחד צריכין ליזהר שלא יניחו כיס התפלין למעלה כדי שלא יפגע בהם תחלה ויצטרך להניחם קודם הטלית כדי שלא יעבור על המצות. וכתב בספר פרי מגדים א׳ ואמתן. זה שאמר הקב״ה להניח תפלין על היד להזכירו שלא יאמר כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה. וביד שמאל דוקא. לפי שהאמר במחשבה עושה ובלב. ולב השכל לבחינתו תמיד. והא דכתב יד כהה למה שהעושה מחשבה היא עיקר באדם ולכך נתנם כהה. כי לא נתנה וכו׳ יקח הכל. ועל הראש נגד המוח לומר ועיני האדם לא תשבענה. וחז״ל אמרו והיו לטוטפות בין עיניך מקום שעושה קרחה נאמר כאן בין עיניך ונאמר להלן ולא תשימו קרחה בין עיניכם. לא כמו כי הכין כהנה לנקבת השער ע״י ועיני האדם לא תשבענה. הוא במקום שעושה קרחה ר״ל שמורה על לב וכל נגע ומפריד האדם מן העולם הזה ומן העוה״ב הלבוש אחר נקבת השער. כי כשהי׳ עושה שמשל לגמלין לרעתו ושמחית האדם עם שמעביר מן העוה״ב. [illegible] מוחין ומכאן. והא שאמר מקום שעושה קרחה. והוא המוח למוחין. והנותן התפלין בשני מקומות אלו נזהר לאדם [illegible] ואף מצוה בכל המוח כנ״ל. [illegible] לאלפים מאני סילקה. [illegible] ז״ל ובמשנת חסידים בדיני תפלה [illegible] ודקב״ה בדחילו ורחימו ותפלה [illegible] כל ישראל ט׳. [illegible] על כן קודם הנחת תפלין יאמר בפה מלא דריני מזמן ראשי וזרועי לתרבבת התפלין:

וקודם הנחת תפלין יאמר זה:

לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ לְיַחֵד שֵׁם י״ה בו״ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל. הִנְנִי מְכַוֵּן בְּהַנָּחַת תְּפִלִּין לְקַיֵּם מִצְוַת בּוֹרְאִי שֶׁצִּוָּנוּ לְהָנִיחַ תְּפִלִּין כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ. וְהֵם אַרְבַּע פָּרָשִׁיּוֹת אֵלּוּ. שְׁמַע. וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ. קַדֶּשׁ. וְהָיָה כִּי יְבִאֲךָ. שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִחוּדוֹ וְאַחְדוּתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בָּעוֹלָם. וְשֶׁנִּזְכֹּר נִסִּים וְנִפְלָאוֹת שֶׁעָשָׂה עִמָּנוּ בְּהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרָיִם. וַאֲשֶׁר לוֹ הַכֹּחַ וְהַמֶּמְשָׁלָה בָּעֶלְיוֹנִים וּבַתַּחְתּוֹנִים לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כִּרְצוֹנוֹ. וְצִוָּנוּ לְהָנִיחַ עַל הַיָּד לְזִכְרוֹן זְרוֹעַ הַנְּטוּיָה. וְשֶׁהִיא נֶגֶד הַלֵּב לְשַׁעְבֵּד בָּזֶה תַּאֲוַת וּמַחְשְׁבוֹת לִבֵּנוּ לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְעַל הָרֹאשׁ נֶגֶד הַמֹּחַ. שֶׁהַנְּשָׁמָה שֶׁבְּמֹחִי עִם שְׁאָר חוּשַׁי וְכֹחוֹתַי כֻּלָּם יִהְיוּ מְשֻׁעְבָּדִים לַעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וּמִשֶּׁפַע מִצְוַת תְּפִלִּין יִתְמַשֵּׁךְ עָלַי לִהְיוֹת לִי חַיִּים אֲרוּכִים וְשֶׁפַע קֹדֶשׁ וּמַחֲשָׁבוֹת קְדוֹשׁוֹת בְּלִי הִרְהוּר חֵטְא וְעָוֹן כְּלָל. וְשֶׁלֹּא יְפַתֵּנוּ וְלֹא יִתְגָּרֶה בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְיַנִּיחֵנוּ לַעֲבֹד אֶת יְיָ כַּאֲשֶׁר עִם לְבָבֵנוּ. וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת הֲנָחַת תְּפִלִּין לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וְכַוָּנוֹתֶיהָ וְתַרְיַ״ג מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ אָמֵן סֶלָה:

ואח״כ יניח תפלין של יד וקודם הקשירה יברך ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהָנִיחַ תְּפִלִּין:

עיון תפלה

לְהָנִיחַ תפלין. כן הסכימו רוב הפוסקים לקרא בקמצות הה״א מפורש נוח ומענין שימה והשכבה, כמו לְהָנִיחַ ברכה אל ביתך (יחזקאל מד, ל), וַיַּנִּיחֵנִי על כר נכח (שם מ, ב), ולא לְהָנִיחַ בפתח מגזרת ינח (ועיין)

תקון תפלה

כהוגן רק מברכים הש״י שנתן לנו מצות ציצית ואף שאין מקיימין אותה עכשיו כתקנה ולכן תקנו לשון על דלשעבר משמע כנ״ל טעם המנהג וכן כתב הרא״ש פרק קמא דפסחים וסוף פרק. רבי אליעזר דמילה בשם ר״ת לענין ברכות מילה ועיין שם ז

להניח תפלין, על מצות תפלין. מנחות לו, א. מב, ב. ברכות ס, ע״ב (ולפי דברי רגאון לחם חמודות סי׳ (כו״ג) א׳ ע״ז

ומהדק וקושר יפה כדי שלא תזוז הקציצה מהקשר. ואח"כ כורך שבע כריכות על קנה הזרוע. ולפי שאסור להפסיק בדיבור בין תפלה של יד לתפלה של ראש לכן תיכף אחר הכריכות יקח של ראש ויניח על הראש וקודם הידוק מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת תְּפִלִּין:

ומיד אחר הברכה יאמר:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וּמֵחָכְמָתְךָ אֵל עֶלְיוֹן תַּאֲצִיל עָלַי. וּמִבִּינָתְךָ תְּבִינֵנִי. וּבְחַסְדְּךָ תַּגְדִּיל עָלַי. וּבִגְבוּרָתְךָ תַּצְמִית אֹיְבַי וְקָמַי. וְשֶׁמֶן הַטּוֹב תָּרִיק עַל שִׁבְעָה קְנֵי הַמְּנוֹרָה, לְהַשְׁפִּיעַ טוּבְךָ לִבְרִיּוֹתֶיךָ: פּוֹתֵחַ אֶת יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל חַי רָצוֹן:

אח"כ יכרוך ג' כריכות על האצבע האמצעית שתים מהן סביבה על פרק התחתון של אצבע והשלישית על באמצע בפרק האמצעי (פע"ח גבי כוונת השל"ה). ומשמע מדבריו דכריכה השלישית הוא בפרק אמצעי.
אבל בספר מקור חיים דף ס"ב כתב. האר"י ז"ל היה קושר האצבע בפרק האמצעי ושתי כריכות אחרות בפרק התחתון. א"כ משמע מדבריו דהאצבע דווקא יהא בפרק האמצעי (א"ר):

כנגד ג' כריכות אלו יאמר פסוקים אלו:

וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי לְעוֹלָם וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בְּצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים: וְאֵרַשְׂתִּיךְ לִי בֶּאֱמוּנָה וְיָדַעַתְּ אֶת יְיָ:

בלילה שתפלין יזהר להסיר מקודם ג' הכריכות מן האצבע. ויסיר של ראש תחלה ואח"כ של יד:

אחר הנחת תפלין יאמר זה:

שמות י"ג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ: הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: וְהָיָה כִי־יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת

עיון תפלה

(לדעת רד"ק ועוד רבים) היה נשתמשו גם מענין פגוס והכרה מיד, כמו מקומך אל תנח (קהלת י, ד), ויפקד עוד לפגירתו במדבר (במדבר לג, ט), וכן הסכים הגר"א ז"ל באו"ח סי' כ"ח סק"כ. וכתב הב"ה בטור או"ח סי' כ"ה ובת' מהרי"ט חלק או"ח סי' ז' מה שאין מברכין לקשור תפלין כלשון הכתוב וקשרתם, לפי שאין הקשירה עקר המצוה רק מה שמונח עליו זמן מה. וכן משמע מלשון הכתוב והיה לאות על ידך (שמות יג, ט), כלומר שיהיו מונחים לאות ולזכרון, ועי' בספר קנות החזן חו"מ סי' קפ"ב ובת' הרשב"א סי' ק"ז. על מִצְוַת, כן הגהו בפתח וכן אסיק המג"א בשם. ואם תמורה מה"ס דס"יכה כחדא הפיני לענין אבור הפסק:

דקדוק תפלה

ע"ז לא גרים הרא"ש להני ברכתא, ובש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג גרים כי מיכסי גלימא אומר ברוך להתעטף בציצת אבל תפלין לא נזכרו, עיי"ש בדקדוקי סופרים), תנחומא סו"פ בא; והזמן אשר בו החלו הטוטפות להקרא בשם תפלין לא נודע לנו בברור, שגם התלמודי הפ"ין והיהיר תפלה, כמו תפלה ארבעה כליט יכל"ס יח, ח), הקמיע והתפלה (מקואות י, ב) תפלה של יד (מנחות לד, כ), תפלתו עגולה (מגילה כד, ב), ואך לעתים רחוקות נפגשם בשם הראשון, כמו ביומא לג, ב' עבורי דרעא אטוטפתא אכור, ובמו"ק כו, א' שקליה לטוטפתיה אתתיה אבי סריא ובירושלמי בם הפלי' ע"ש, ולעילא מן כלילא טוטפן (תרגום אסתר ח, טו), טוטפתך יהון עליך (ת"י יחזקאל כה, טו), ובשבת נז, א' ולא בטוטפות

ומפרש ר' יונן בר חייא בירושלמי קובטירא שנותנו במקום הטוטפות. הקדמון היותר עתיק אשר הזכירם בשם תפלין הוא שמאי הזקן, בבבליתא בא סו"ס י"ז שמאי הזקן אומר אלו תפלין של בית אבי אמא וכן הגי' בתנחומא סו"פ בא, אבל בירושלמי עירובין פ"י ה"א הגי' הלל הזקן אומר אלו של בית אבי אמא,

חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה: שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג ליהוה: מצות יאכל את שבעת הימים ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים: והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יהוה בפיך כי ביד חזקה הוצאך יהוה ממצרים: ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה: והיה כי יבאך יהוה אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבתיך ונתנה לך: והעברת כל פטר רחם ליהוה וכל פטר | שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליהוה: וכל פטר חמר תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו וכל בכור אדם בבניך תפדה: והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג יהוה כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זבח ליהוה כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה: והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו יהוה ממצרים:

הנהגת הליכה מביתו לבית הכנסת

אם ביתו סמוך לבהכ"נ יאמר שמחתי באומרים לי בית ה' נלך:

זהר בכל עת אשר הוא רוצה את המצוה נכונתו לו כלולאתי תהיה בית אשר תהיה מצוה בנפשו, ישים ידו סימנים על המצוה ויקבל עליו עול מלכות שמים ועול מצוה שכתובה בפרשת שמע ויהיה אם שמוש בכוונה ויכוין במחשבתו בזה הלשון:

אני מאמין באמונה שלימה ואמיתית שאתה יחיד ומיוחד ומקבל עלי לקיים מצותיך הקדושים:

וכונה צ מבואר בזה"ק בר"מ פ' ואתחנן דף רס"ג ע"ב וז"ל פקודא למקבע ב"ב מזוזה ט' ע"ש. ומצוה לרוץ כשהולך לבהכ"נ. וכן לכל דבר מצוה.. אפילו בשבת באסור לפסוע פסיעה גסה (א"ח סי' ר' סעיף י"ב). ומספר היראים לר"י מהמש דוקא סמוך לבהכ"נ מצוה לרוץ. וכתב בס יפה דהכי מסתבר דקודם לכן אין נראה שמתכוין לשם מצות בהכ"נ. ופמ"ג בשם בתי ידות פי' בבבל הדרך יש גו לרוץ. ובטלו סמוך לבהכ"נ ימהר יותר. כתב ע"ה דבבהכ"נ עצמו אסור לרוץ אלא ילך באימה ויראה. וכן כשיוצא מבהכ"נ אסור לרוץ (מחבר בס). ואם דעתו לחזור ולכנס מותר לרוץ (במ"א ע"י ופמ"ג ומ"א). ומבהכ"נ לבהמ"ד מצוה לרוץ (סלי"ס):

תקון תפלה

וכן גי' הרמב"ם בפ"ב מתפלין, הזקנים הללו היו בערך מאה שנה לפני הרבן, וההשערה הישרה אומרת שכבר איזה דורות לפניהם החלו להקרא בשם הזה. ונראה שהשם תפלין נתחדש בימי גלות בבל, שרשו תפל שענינו חבור ודבוק חזק, והנם טחים אותו תפל (יחזקאל יג, י) טחים אותו בחבור חזק — ובכל זאת יפול, רוצה אשה בקב ותפלות (לויות דבוקה בבעלה) מתשעה כבין ופרישות (כתובות סב, ב), יצא אלונתין שאינו אלא תפלן (ירושלמי שביעית פ"ז ה"א) דמה המדובקים בדוריהם וקריאת השם הזה הוא בענין נתינת טעם למצות המוטצות, כי אות הם לנושאיהם שהם נבדלים מכל העמים ודבקים בהקב"ה, וכמו"ש רבינו בחיי בכד הקמח אות ת' „מצות התפלין אות היא שאנחנו דבקים בו ית', ובכדי שתהיה הדעת הזאת רשומה בלבבות נצטוינו לעשות לה זכרון ושנינית אותו הזכרון בשני האיברים היד והמוח לשעבד פעולותינו ומחשבותינו אליו ית' ולדבקה בו" ע"כ.

וטעם חדוש זה בגלות בבל, כדי להזכיר תמיד את העם חובתם ושעבודם לאביהם שבשמים לשמרם מן הטמיעה וההתבוללות בקרב אויביהם השליטים, וכמו שנאמר (שמות יג, ט) והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ד' בפיך. וכבר מצינו שדאגו הזקנים שבאותו הדור לשמור את העם מן ההתבוללות, כמו שנאמר (דניאל א, ח) וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל בפתבג המלך וביין משתיו, ואמרו (ע"ז לו, א) דניאל גזר על יין ושמן בעיר. ונקוד השם תפלין ג"כ לא איתבריר לן, ונראה בעיני שהעקר כדעת המורסין את היו"ד ומגישין את הלמ"ד תְּפִלִּין וכמו שנאמר מן חָמֵשׁ חֲמִשָּׁה כן נאמר מן תָּפֵל הנזכר למעלה תְּפִלָּה ביחיד תְּפִלִּין ברבים, והיו"ד הכתובה בתלמוד היא אם הקריאה. וגם לדעת התוס' (מנחות לד, ב) ורבינו יונתן נתיב יג ח"ד שהוא מלשון פליאות והוכחה כי שם ד' נקרא עלינו ושרש פלל צריכים לנקד בחיריק מְדֻגֶּשֶׁת.

תפלת השה"ר לרב סעדיה גאון זצ"ל

הוא אחת משתי התפלות של רב סעדיה גאון אשר יהלל הראב"ע בשבחן בפירושו על קהלת בפסוק אל תבהל על פיך בדברו שמה קשות נגד הפייטנים, וחשב ארבעה דברים קשים שנמצאים בפיוטי הקליר ואמר שם בזה"ל: והגאון רב סעדיה נשמר מארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא חבר מתבר כמוהן והן על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש ע"כ. ונדפסת בסוף ספר תפוחי זהב (מנטובה שס"ג) והיתה שגורה בפי הגאון ר' מנחם עזריה מפאנו ז"ל. ומובאת בקבץ מעשה ידי גאונים קדמונים (ברלין תרט"ו), הובאה ג"כ בתשובת פאר הדור סי' ק"ל להרמב"ם ז"ל.

ובשבלי הלקט השלם סי' י"ח כתב שהשיב הראב"ד ז"ל בזה"ל מה ששאלת הלא אמרו חכמים מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום כו' והרי תפלה רב סעדי' ז"ל כל אותה הבקשה שיש בה כמה שבחות האיך אומרים אותה כך נ"ל שלא אמרו לספר אלא בצבור או בעיקר התפלה אבל ביחיד תחנונים הם עכ"ל.

אַתָּה הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ. אֶחָד מִתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ. וּמְרוֹמָם עַל כָּל־הַבְּרָכוֹת, וְנַעֲלֶה עַל כָּל־הַהוֹדוֹת. וְגָבוֹהַּ מִכָּל־הַתִּשְׁבָּחוֹת, לְלֹא קָצֶה וּלְאֵין סוֹף וְעַד אֵין מִסְפָּר. אֵין עֲרוֹךְ אֵלֶיךָ מִכָּל־דְּמוּת, וְאֵין שָׁוֶה לְךָ בְּכָל־תְּמוּנָה. וְלֹא כָמוֹךָ בְּכָל־הַנִּמְצָאִים, וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין אֱלֹהִים. יֶשְׁךָ מֵאָז וְאֵין שֵׁנִי לָךְ וּמֵעוֹלָם אַתָּה וְאֵין אַחֵר אִתָּךְ, מְעוֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם וְאֵין זָר עִמָּךְ*) וּמִשְּׁךָ הַחָכְמָה אַתָּה לֹא נוֹעַצְתָּ אֶת־חָכָם וִיבִינֶךָ. וּמִמְּךָ הַדַּעַת וְהַתְּבוּנָה וְלֹא כוֹרָה הוֹרֶךָ. וְהָעֹשֶׁר וְהַכָּבוֹד מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא לְקַחְתָּם בְּמִמְּהַת. וְאַתָּה מוֹשֵׁל בַּכֹּל וּמַלְכוּתְךָ מֵאַחֵר לֹא קִבַּלְתָּהּ. וּבְיָדְךָ כֹּחַ וּגְבוּרָה וְלֹא קְנִיתָם מֵעֵת, כִּי גְבוּרָתְךָ וְגַאֲוָתְךָ לֹא תֶחְדַּל לָעַד, וְחָכְמָתְךָ וּתְבוּנָתְךָ לֹא תוֹסִיף וְלֹא תֶחְסַר. וּמַלְכוּתְךָ לֹא תַחֲלִיף, כִּי הִיא מַלְכוּת כָּל־עוֹלָמִים, וְעֻזְּךָ וּכְבוֹדְךָ לֹא יִשְׁתַּנּוּ עַד־עוֹלְמֵי עַד, וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמּוּ. כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי עוֹלָם וְאַתָּה הַיּוֹעֵץ וּמִי יָפֵר, וּבִנְטוֹתְךָ יָדְךָ מִי יְשִׁיבֶנָּה, וְאִם תַּשְׁקִיט עַם מִי יַרְשִׁיעֵהוּ, וְאִם תַּסְתֵּר פָּנִים מִי יְשׁוּרֶךָּ. אֲשֶׁר אִם בֵּרַכְתָּ וּמְבֹרָךְ, לְעוֹלָם דְּבָרְךָ נִצָּב בַּשָּׁמַיִם לְעוֹלָם חַסְדֶּךָ, וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתֶךָ:

אֵל מִסְתַּתֵּר מֵעֵינֵי כָּל־חַי, וְנִשְׂגָּב וְנִפְלָא מֵרְאוֹת כָּל־יְצוּרִים, הַשּׁוֹכֵן מָרוֹם, וְהַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ, הַיּשֵׁב עַל־חוּג הָאָרֶץ וְגַם הִיא לֹא הֱכִילֶךָ. הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ, וְאֵי־זֶה מְקוֹם מְנוּחָתֶךָ. וְהַכֹּל מֵאִתָּךְ, וְהַכֹּל לָךְ, וְהַכֹּל עֲדֶיךָ. בִּלְבוּרָם יַשְׂכִּילוּךָ כָּל־מְבַקְשֶׁיךָ, וּבְמַה־שְׁבוּהֶם יִמְצָאוּךָ כָּל־דּוֹרְשֶׁיךָ. וַאֲלֵיהֶם קָרוֹב אַתָּה בְּהַדְרֵי רוּחָם, כִּי נַפְשׁוֹתֵינוּ לָךְ עָלֵינוּ עֵדִים נֶאֱמָנִים. וּגְוִיּוֹתֵינוּ יַעֲנוּ (תַעֲנֶינָה) בָנוּ עֵדוּת אֱמֶת, (יוֹרוּנוּ) (וְתוֹרֵנוּ) כִּי אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יֹצְרֵנוּ, וְכִי אַתָּה הַבּוֹרֵא וּמַעֲשֵׂה יָדְךָ כֻּלָּנוּ:

וּבְכָל־זֹאת אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, אַתָּה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עֲבָדֶיךָ, וּלְפָנֶיךָ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמִתְפַּלְּלִים וּמִתְחַנְּנִים וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ. וּמְשַׁבְּחִים לָךְ בִּתְהִלָּתֶךָ, וְשׁוֹאֲלִים מִלְּפָנֶיךָ חַיֵּינוּ וְלֶחֶם חֻקֵּנוּ. וּמַדָּע לִלְבָבֵנוּ, וּרְפָאוּת בְּשָׂרֵנוּ, וּלְהָאִיר עֵינֵינוּ, וְלִפְדּוֹת נַפְשֵׁנוּ מִכָּל־צָרָה. כִּי יָדַעְנוּ כִּי־כֹל תּוּכָל וְלֹא־יִבָּצֵר מִמְּךָ מְזִמָּה:

אתה

---

*) נ"א אלהים חיים אתה ומספר ימים אין לך..

(סג"מ)

תפלת השדר לרב סעדיה גאון

אתה עשית את העבים שמי השמים וכל צבאם. כדק נטית אותם, וכיריעה פרשתם וכאהל כתחתם. ימינך טפחה אותם על תהו, ועמודיהם יתפפו, ויתמהו מגערתך בעודם. וכעשן תמלחם כארגת, ונגלו כספר השמים וכל צבאם יבולו כנבל עלה מגפן וכנבלת מתאנה. ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא יי האלהים הנתן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה. האמר לחרס ולא יזרח בלילה, ובעד כוכבים יחתם ביומם. עשה עש כסיל וכימה וחדרי תימן. מוציא מזרות בעתם ועיש על בניה תנחם. וכלם יעמדו לאור חציך, וילכו לנגה ברק חניתך, ומפחדך יקדרו וידעכו, ויאספו נגהם. ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא יי האלהים הרוקע הארץ על המים, המטביע אדניה, השם ממדיה, הנוטה עליה קו, התולה אותה על בלימה, מכין הרים בכחו, וגבעות בחיל תקפו, יוסד עמקים ואפיקים וגאיות. ובשלחך דברך ארץ עד מהרה ירוץ, עת אשר תביט עליה ותרעד, וכי תגע בהרים ויעשנו, וימסו כדונג, ויזלו כמים מגרים במורד, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא יי האלהים הכנס כנד מי הים, נתן באוצרות תהומות, אשר שמת חול גבול לים, חק עולם בל יעברנהו. המשלח מעינים בנחלים ומבקע בצורות יאורים, משביח שאון ימים, ובקול רעמך יחפזון, רגע הים ויהמו גליו, ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל, מגערתך יי, מנשמת רוח אפך, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא יי האלהים המכסה שמים בעבים, המכין לארץ מטר, המצמיח הרים חציר, משקה הרים מעליותיו, הנוטע בארץ עץ כל פרי, המצמיח מצא דשא ועשב לעבדת האדם להוציא לחם מן הארץ, לתת זרע לזרע ולחם לאכל. ואם נשפת בהם ויבשו, וסערה בקש תשאם, ומפחדך החסיר לבנון אמלל ונער בשן וכרמל. ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

אתה הוא יי האלהים הבורא כל נפש חיה, הארץ וכל אשר עליה, הימים וכל אשר בהם, שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדלות, היודע כל עוף הרים עם אברה חסידה ונוצה ומבינתך יאבר נץ ועל פיך יגביה כל נשר. ולך כל חיתו יער בהמות בהררי אלף, יגעת ואלפים כלם, בהמה ורמש ותורו ארץ למינה. כלם אליך ישברון לתת אכלם בעתו, תתן להם ילקטון תפתח ידך ישבעון טוב. תסתיר פניך יבהלון, תסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון, ואתה חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים:

תפלת השחר לרב סעדיה גאון זצ"ל

אתה הוא יי האלהים אשר יצרת את־האדם עפר מן־האדמה, עור ובשר הלבשתו ובעצמות וגידים סוכבתו, חיים וחסד עשית עמו, ורוחך הטובה נתת להשכילו, ארחו ורבעו זרית וכל־דרכיו הסכנת, ותודיעהו חפץ רצונך, ותלמדהו לעשות הטוב והישר בעיניך כל־ימי חייו בארץ, עד בא יומו עת פקדתו. תתקפהו לנצח ויהלך, משנה פניו ותשלחהו. יגוע כל־בשר יחד ואדם על־עפר ישוב, ואתה חי וקים לעדי־עד ולנצח נצחים:

אתה הוא יי האלהים, ואתה מחיה את־כלם, כי עמך מקור חיים. האל המושל בגבורתו עולם, בכל־מקום עיניך משוטטות, לא יסתר איש במסתרים כי אם אתה תראהו, לא ילך אנוש מרוחך ואנה מפניך יברח, מלך משפט אהב, כונן מישרים ולא־עולתה בו, אשר לא־ישא פנים ולא יקח שחד, כאשר זמת כן היתה, וכאשר יעצת היא תקום, קולך חוצב להבות אש, ורוחך מפרק הרים ומשבר סלעים, ודברך לא־ישוב ריקם כי אם־עשה ואשר־חפצת והצליח את־אשר שלחתהו. תכן לבבות, בחן כליות, חפש כל־חדרי־בטן, מגלה עמקות מני־חשך, ויצא לאור צלמות, מעביר יום ומביא לילה, מזריח חמה ומעריב לבנה מביא קיץ ומביא חרף, משנה עתים ומחליף זמנים, מוליך דור ומביא אחר, מסיר מלכים ומקים מלכים, משפיל גאים ומגביה שפלים, ממית חיים ומחיה מתים, מוריש עשירים ומעשיר רשים, מקים מעפר דלים מאשפות ירים אביונים, משביע רעבים ומרוה צמאים, מלביש ערמים וזוקף כפופים, וסומך נפלים ומתיר אסורים ופוקח עורים, ופותח חרשים, מנהל פסחים ומרנין אלמים וממלא חסרים, ופוקד עקרות ופותר רחמים, מוליד אחרי עוצר, ומרפא אחרי מחץ, וחובש אחרי שבר, קרוב לנשברים ומושיע את נדכאים, אוהב ענוים ושונא גאים, ומקרב את־הרחוקים ומקבל את־השבים, סולח עונות ומכפר חטאים ועובר על־פשעים, רב חסד לטובים ולרעים, ארך אפים לצדיקים ולרשעים, וגומל טובות לחיבים, ועונה בכל־עת צרה ליורדי הים באניות, לתעי במדבר בישימון דרך, לאסירי עני וברזל, לשוכבים על־ערש דוי, להולכי בלא־כח לפני רודף, לנהונים לפני פריץ חיות, לאשר נדמו בתוך ההפכה, לגרים ולתושבים בארץ לא להם, ליושבי ארץ כי תבא עליהם חרב, לכרמים וליוגבים בהעצר טל ומטר, לאיל כי תערג על־אפיקי־מים, ליעלי־סלע עת תכרענה ילדיהן תפלחנה, לערב כי ילדיו אל־אל ישועו, ותשועת הכל תשמע בפעם אחת, וכהרף עין תושיע את־כלם, כי אתה אל־רחום וחנון ארך אפים ורב־חסד ונחם על־הרעה:

וצבא השמים לך משתחוים, ושרפים ממעל לפניך עומדים, ומלאכים ורוחות עשית לך נצבים, ומשרתיך אש להט נראים כלפידים.

החיות רצוא ושוב כמראה הבזק, תשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו. וכלם מפארים לשם קדשך, ומשבחים לפני כסא כבודך, ומיראתך ינועו אלים, ומאימתך ירעשו אופנים, ומקול דברך הרפינה כנפיהם, וישאו קדשה לך, האל אשר כבודו מלא כל־הארץ, ויתנו ברכה לך, האל הברוך כבודו ממקומו. ולא יכירוך לך מקום, ולא ידעו לך מתנה (נ"א מנוחה) כי ענן וערפל סביביך, וסופה וסערה בדרכיך, ואש מתלקחת כמראה החשמל לפניך, ונגה כאור תהיה קרנים מידך, והוד והדר וזהר מנגה נגדך, ותשת חשך עבי שחקים סתרך, וגאות וגבורה שמת לבושך, ודמות כל־גאה ורם הראית ברכבתיך, כי כל־הגאים והרמים שפלים תחתיך, ולמולך מי יעוז ומי יוכל לעמוד נגדך, ומי זה לפניך יתיצב, ומי הקשה אליך ערף וישלם. בעבור כי אתה הוא בעל הגבורה, אל־יתהלל הגבור בגבורתו, ולמען כי אתה הוא בעל החכמה, אל־יתהלל חכם בחכמתו, ולפי כי אתה הוא בעל העשר, אל־יתהלל עשיר בעשרו, כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולון, כלבוש תחליפם ויחלפו וכצל תעבירם ויעברון. ואף כי המשכיל ויודע אותך לא במעשיו יתהלל כי אם בשמך, כי בך יצדקו ויתהללו כל־זרע ישראל לאמר: באלהים הללנו כל־היום ושמך לעולם נודה סלה:

אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם, והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם, וכרת בריתך את־יצחק ונשבעת לו בהר המריה, והקמת עדות ביעקב, ותורה שמת בישראל. המסות הגדלת אשר־ראו עינינו, האתת והמפתים, היד החזקה, והזרע הנטויה אשר לא נבראו כהם בשמים ובארץ. העדות, המקרא והמשנה, הכתובים והדרושים, המשיבי נפש, המשמחי לב, המגביהי קומה, המאירי עינים, אשר יעשה אתם האדם וחי בהם, מן־השמים השמעת את־אבותינו את־קולך, ועל־הארץ הראיתם את־אשך הגדולה, ובתות מפניהם צריהם, ומנך לא־מנעת מפיהם, ותתן את־משכנך בתוכם כי שמך עליהם נקרא יי צבאות אלהי ישראל ישב הכרבים. כל אשר עשית בעבור ישמרו חקיך, וינצרו תורתך ומשפטיך. על־כן גדלת יי אלהים עד־מאד, כי־אין כמוך ואין אלהים זולתך ככל אשר־שמענו באזנינו. על־כן נאמר: ברוך יי אלהים, וברוך שם כבודו לעולם:

ברוך אתה אלהי האלהים, וברוך אתה אדני האדנים. ברוך אתה ראשון מקדם עד לא כל־ראשון, וברוך אתה אחרון בסוף לתכלית כל־אחרון. ברוך אתה עשה גדלות עד־אין חקר, וברוך אתה פועל נפלאות עד־אין כל־מספר. ברוך אתה לא ייעף ולא ייגע, וברוך אתה לא־ינום ולא יישן. ברוך אתה מגיד מראשית אחרית, וברוך אתה

תפלת השחר לרב סעדיה גאון זצ"ל

מודיע מקדם אשר לא נעשה. ברוך אתה משלם שכר טוב ליראיו. וברוך אתה עזו ואפו על עוזביו. ברוך אתה מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים, וברוך אתה אשר לא יבושו קויו לעולם. ברוך אתה בשמים ממעל, וברוך אתה על הארץ מתחת. ברוך אתה ביום כי יאיר לנו, וברוך אתה בלילה כי יחשיך ממנו. ברוך אתה על כסא כבודך, וברוך אתה בכל קצוי השמים. ברוך אתה בבית מקדשך, וברוך אתה בכל אפסי הארץ. ברוך אתה במלאכי מרום, וברוך אתה בקהל קדושים. ברוך אתה בבני ישראל, וברוך אתה בכל לאמים ואיים. ברוך אתה בדורות העוברים, וברוך אתה בדורות הבאים. ברוך אתה בימי גלותנו, וברוך אתה בימי גאולתנו. ברוך אתה בעולם הזה, וברוך אתה בעולם הבא. ברוך אתה בכל הברכות אשר נאמרו, וברוך אתה בכל הברכות העתידות להאמר. ולך דמיה תהלה, ולך יאתה מלוכה (נ"א ברכה), נעים לזמר וטוב להודות. ואם הואלנו כל ימי חיינו, ואף (נ"א ואם) נדדנו כל שנה מעינינו והתיצבנו כאיים, ושפכנו שיח בכל הימים שבימים לברכך בדברי כל פה, ולהללך מרננת כל לשון, ולהודות לך מרחשת כל לב, ולשבחך מארשת כל שפה, ויותר ממנין עפר הארץ וחול הים וכוכבי הרקיע. ולרב מחשבון השנים הימים והשעות והרגעים, ולמעלה ממספר כל צמח כל (נ"א פרי כל) עלה וכל זרע, ולמאד ממדת מצעדי כל רגל, כל נשמת רוח חיים, ולא הגענו עד חלק אחד מאלפים ורבבות תהלותיך. אמת! מי ימלל גבורות יי' ישמיע כל תהלתו, אבל כפי כחנו נזכיר מקצתם, ואתה משמים תשמע ותושיע ותרצה לנו,

כי אל שומע תפלה אתה:

יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתמחול לנו על כל עונותינו, ותכפר לנו על כל פשעינו ותסלח לנו לחטאתינו כגדל חסדך כי רבו משובותינו, ולך חטאנו ועוינו פשענו ומרדנו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים. אנא למענך קבלנו ורצה תשובתנו, כבסנו מעונינו ומחטאתינו טהרנו, (נ"א חננו משגיאות ומנסתרות נקנו), ותהיה מהשבים אליך בכל לבם, אשר לחטאתם לא תזכר עוד:

יהי רצון מלפניך יי' אלהינו שתנהג עמנו במדת הרחמים כל ימי חיינו, ותניח לנו ממטרתנו, ותכונן מעשה ידינו, ותרפא את מכותינו, ותצילנו מכף איבינו ולא ישמע צעקה ובכי בבתינו, ולא שד ושבר בגבולנו, ותהיה רצונך ליראי שמך, כי תלמדנו תורתך ומשפטיך, ותשכילנו שכל טוב מלפניך, ותיחד לבבנו ליראה שמך, למען נשכיל בכל אשר נלך ובכל אשר נפנה שם, עד היום אשר תאספנו אליך, ותוציאנו משלום אל שלום, ותמצא מנוחה בארח החיים לפניך, ונעמות בימינך נצח:

תפלת השחר לרב סעדיה גאון זצ"ל

יהי רצון מלפניך יי אלהינו שתראה בעני עמך ישראל הנפוצים בכל־הארצות, ובחרבות ירושלם אשר היתה שממה, ומקדשה אשר היה משכח ונעזב במדבר, ותקנא לשם קדשך המחלל בגוים, ותקבץ שארית צאנך מכל־המקומות אשר נפוצו שמה, ותשב ישראל אל נוהו וארמון על־משפטו ישב, ובאה הממשלה הראשונה ממלכת לבת ירושלם, ועמד ורעה בעז יי בגאון שם יי אלהיו, ונקוו אליו כל־הגוים לקרא כלם בשם יי ולעבדו שכם אחד, כי לך אנחנו מחכים ומצפים לישועתך, ומיחלים לזמן רחמיך וחסדיך, אל תבישנו יי משברנו, ואל תפח נא מלכנו את־תקותנו, הראנו יי חסדך וישעך תתן לנו, וקים לנו הבטחותיך, ומלא לנו נחמותיך, הושיעה יי את־עמך וברך את־נחלתך ורעם ונשאם עד־העולם:

בקשה לר' משה בן עזרא ז"ל:

מקור עיני. על עוני. יתהלך לעתותי. ואור אשי. עלי כחשי. יקד בין צלעותי. ודם לבי. עלי חובי. יזל עם דמעותי. כהזכירי. בהכירי. פשעי וזדונותי.

נשבר לבי בקרבי. רחפו כל־עצמותי:

שכור מי חש. ולא תירוש. וחמת תנין ישקהו. וכף בעל. ביד מעל. ותמאו אותו משקהו. ולא נמנע. ולא נכנע. מאל אשר לא ינקהו. וכגושה. עלי שרשי. מצעדי יתחקה. ועיניו על נתיבותי. לשמר כל־ארחותי.

נשבר לבי בקרבי. רחפו כל־עצמותי:

האדון. אל תדון. באף על גבר עצל. והוא שבר. לפי קבר. תמיד בורחים כצל. ואיך ינצל. ואת־מריו. שת עדיו. ועל שיבה לא יתנצל. הן חצי כלמותי. לפלח כליותי.

נשבר לבי בקרבי. רחפו כל־עצמותי:

לנקמות. תעור חמות. ומתי קנאה שנם. וקום כגבור. לבן מכור. מצעק כימת הנם. שאר יוסף. היה מאסף. ולפרותו תשא נס. ועם מפרד. אשר ירד. פלאים מהר כנם. אל ידידות משכנותי. ותעיר קברות אבותי:

הנהגת הליכה מביתו לבית הכנסת

בשעת הליכתו לבהכ"נ ילך בזריזות ויכוין במחשבתו בכל עת ההליכה בזה הלשון:
אני הולך לבהכ"נ לעבוד את בוראי ית"ש:

כתוב בזוה"ק נכון לאדם להתפלל קודם כנכנסו לבית הכנסת תפלה קצרה זו:
נדבות פי רצה נא יי ומשפטיך למדני. יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתהא תפלתי צלולה וזכה וברורה מכל ערבוביא המבטל כוונת התפלה:

כשבא לפתח בהכ"נ ישהה מעט ויאמר
ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך:

וכשבא לבית הכנסת יאמר זה:

מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל: וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: יְיָ אָהַבְתִּי מְעוֹן בֵּיתֶךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ: וַאֲנִי אֶשְׁתַּחֲוֶה וְאֶכְרָעָה

עץ יוסף

משכנותיך ישראל. ישראל סבא: ואני ברוב חסדך. והוא חסד לאברהם: אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. זה פחד יצחק (תולעת יעקב). ובזוהר פי' ברוב חסדך אבוא ביתך דא אברהם. אשתחוה אל היכל קדשך דא יצחק. ביראתך דא יעקב שאמר מה נורא המקום הזה:

ענף יוסף

מה טובו וכו'. איתא במדרש שה"ש פ"ב סי' י"ב ובילק"ר פ' א' אמר רבי יצחק עד שלא עמד אהל מועד היתה נבואה מצויה באומות העולם. משעמד אהל מועד פסקה נבואה מהם שנאמר אחזתיו ולא ארפנו. וא"ת והלא בלעם בן בעור נתנבא. אמור לטובתן של ישראל נתנבא שנאמר (במדבר כ"ד) מה טובו אהליך יעקב. (שם כ"ג) לא הביט און ביעקב. כי לא נחש ביעקב. מי מנה עפר יעקב. (שם כ"ד) דרך כוכב מיעקב. וירד מיעקב עכ"ל. ולכן תקנו לומר זה הפסוק בכניסתו לבית הכנסת. אבל בתשובת רש"ל סי' ס"ד כתב ז"ל אני מתחיל ברוב חסדך ומדלג מה טובו שאמרו בלעם ואף הוא אמרו לקללה. ופסוק האחרון ואני תפלתי אני מדלגו כי אין לאומרו אלא במקום שקבעו חכמים דהיינו במנחה בשבת. ומ"מ כשאני יושב אומר אני אלו ב' פסוקים אחרי יושבי ואשרי כמש ט' וסו נח: אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. זה

עיון תפלה

מה טובו אהליך. בסנהדרין ק"ה ב' דרשוהו על בתי כנסיות ובתי מדרשות, ובבמד"ר פ"כ זה אהל מועד שבמדבר ושבשילה, ובשוח"ט מזמור ה' דרשהו על בתי המקדש הראשון והשני: ואני ברוב חסדך. חסד גדול הוא מאת הקב"ה שנותנו לבוא אל ביתו להשתחוות לפניו כפרש הספורנו כראוי מחלאת עונותינו: ביראתך. בְּהַפְלָאֵי יראת כבודך: ואני אשתחוה. נוסד על המקרא (תהלים צה,ו) בהסבת לשון רבים ליחיד ובתוספת באו על ואני. וכן הסבו לשון יחיד לרבים בתפלת והוא רחום אתה ד' לא תכלא רחמיך ממנו תחת ממני (שם מ, יב), וכן

תקון תפלה

מה טובו. נוסח קצר מורכב מפסוקים נפרדים (במדבר כד,ה; תהלים ה, ח; שם ט,ח; שם צה,ו; שם סט, יד), וענינו נטילת רשות והרמנא לעמוד במקום הקדש להתפלל. וזמן יסודו לא נודע בבירור; את המקרא ואני ברוב חסדך הזכירו הכל בו סי' פ"ז, ור"ד אבודרהם הלכות ברכות שער ח' דף קל"א ב'. ובסדר רב עמרם גאון ד' נג ע"ב כתב הנכנס לבית הכנסת אומר מה טובו אהליך וגו' ואני ברוב חסדך וגו' כשיוצא אומר ה' נחני בצדקתך וגו', וכ' אבודרהם לפי שבאלו שני הפסוקים נמצאו י"ח תיבות כנגד י"ח ברכות (דהיינו המקרא ואני ברוב חסדך שלפני התפלה והמקרא ה' נחני בצדקתך שלאחר התפלה).

ובמחזור ויטרי ד' נ סדר הפסוקים כך הוא, ואני ברוב חסדך וגו', ואני תפלתי וגו', מה טובו אהליך וגו', שמחתי באומרים לי וגו' (תהלים קכב, א), שש אנכי וגו' (שם קיט, קסב), אמרי האזינה וגו' הקשיבה וגו' ה' בקר וגו' (שם ה, ב ד). ומהרש"ל בתשובה סי' סד מיאן באמירת פסוק מה טובו, לפי שנאמר מפי בלעם ולקללה נתכוין, ואחרים הקשו עליו דהא מסקינן בסנהדרין ק"ה ב' כלם חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות דהיינו מה טובו אהליך, ולא אמרו כלום שחזרה המחצה השני משכנותיך ישראל חזר לקללה כמבואר שם, וכן מבואר בשמו"ר פל"א. אך הדברים בכלל אינם מובנים לי דמאי איכפת לן

אֲבָרְכָה לִפְנֵי יְיָ עֹשִׂי: וַאֲנִי תְפִלָּתִי לְךָ יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:

בקשה מאת רבי שלמה בן גבירול. ב׳ טעמים יחד וב׳ תנועות:

שַׁחַר אֲבַקֶּשְׁךָ. צוּרִי וּמִשְׂגַּבִּי. אֶעֱרוֹךְ לְפָנֶיךָ. שַׁחְרִי וְגַם עַרְבִּי:
לִפְנֵי גְדֻלָּתְךָ. אֶעֱמֹד וְאֶבָּהֵל. כִּי עֵינְךָ תִרְאֶה. כָּל־מַחְשְׁבוֹת לִבִּי:
מַה־זֶּה אֲשֶׁר יוּכַל. הַלֵּב וְהַלָּשׁוֹן לַעֲשׂוֹת וּמַה כֹּחַ. רוּחִי בְּתוֹךְ קִרְבִּי:
הִנֵּה לְךָ תִּיטַב. זִמְרַת אֱנוֹשׁ. עַל־כֵּן אוֹדְךָ בְּעוֹד תִּהְיֶה. נִשְׁמַת אֱלוֹהַּ בִּי:

אֲנִי־קְרָאתִיךָ כִי־תַעֲנֵנִי אֵל הַט־אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ: וַאֲנִי ׀ עָלֶיךָ בָטַחְתִּי יְיָ אָמַרְתִּי אֱלֹהַי אָתָּה: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי בְּשַׁוְּעִי אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאִי יָדַי אֶל־דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל־אֲדֹנָי(א) אֶתְחַנָּן: הָאִירָה פָנֶיךָ עַל־עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ: כִּי־לְךָ יְיָ הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי: שִׁמְעָה תְפִלָּתִי ׀ יְיָ וְשַׁוְעָתִי ׀ הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתִי אַל־תֶּחֱרַשׁ: שְׁמַע־יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה־עֹזֵר לִי:
שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד שָׂמַחְתִּי בְּאֹמְרִים לִי בֵּית יְיָ נֵלֵךְ: שָׂשׂ אָנֹכִי עַל־אִמְרָתֶךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב: הַקְשִׁיבָה לְקוֹל שַׁוְעִי מַלְכִּי וֵאלֹהָי כִּי־אֵלֶיךָ אֶתְפַּלָּל:

א) אדני כנ״ע וכ״ה בכל כתבי יד וגם נמנה במסורה בכדי קל״ד וזולתו, וכן העיד רבינו שמואל בן חפני גאון כובא בספר אבודרהם וכן הנ״ל כמ״ש

ענף יוסף

שלש מפתחים כנגד ארון הקודש בנו סורת הפתוח. ארון הבמתולה ע לא לשם אלסות. ולא לשם פגדות לארון הקודש או לתורה. אלא אנו מפהחים לאדון כל כד אומן שמם קודשו עליהן. והוא שמכמום אל היכל שמם עליו קודשו. אבל ת״ע בילמדן ולא לארון עלמו (או לכתובים בפניהן) רק לכבוד וליראתן הגדולה (מגר הגלתן): באמת ישעך. פי׳ במעטר ישעך שהוא אמת. ר״ל קיים:

עיון תפלה

וכן נהגו לומר אחר התפלה ה׳ שמרי ה׳ צלי על יד ימיני יחת שמרך וגו׳ (תה׳ קכ״א ה) וכן בתפלת ב״פ בברכת רפאנו ד׳ ונרפא תחת רגלי וגו׳ (ירמיה יז, יד) כי׳ בנ״ע או״ח סי׳ קפ״ו ובפ״ז שם. ובמגילה כ״ב ב׳ ת״ר כריעה על הברכים קידה על אפים השתחויה ז פישוט ידים ורגלים: ואני (מתחלת אניך כי שם) תפלתי לך יי (תה׳ סט) עת רצון, (אתם) אלהים ברב חסדך (אני נוסח) ועני אמת ישעך סלמתי; כן מפלו רבותינו באגדה ברכות פרק ע״ז וירושלמי תכות פ״ב ה״ו. ובברייתות א׳ ס׳ דרשיק אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין, לפי״ז כוונת המקרא ואני (מעריך) תפלתי לך ה׳ (בשעה שהיא) עת רצון (דהיינו בשעה שהצבור מתפללין). ובדברים רבה פ״ב מהו עת רצון א״ר שמואל ב״נ שערי תפלה פעמים פתוחין ופעמים נעולין. ובמוח״ש מזמור ס״ט ר׳ יוסי בן חלפתא שומר מתים. סס לתפלה. ועי׳ בסנהדרין ק״ב א׳ הנה מקום ר״י:

תקון תפלה

בפונת בלעם זהרי אנחנו מסגים לבירכה ואחר כונה הלב תן דן הדברים, וראיה בחורה לדברינו ממה שאמרו בברכות י״ב ב׳ בקשו לקבוע פרשת בלק (ובב״ב י״ד ב׳ קורא אותה פרשת בלעם ובירושלמי סוטה פ״ה ה״ח קראות פרשת בלק ובלעם) בק״ש דהיינו ברכותיו של בלעם, ומסיק בירושלמי דפרקין ת״ה מפני שכתוב בה יצ״מ ומלכות בית דוד ושכיבה וקימה. ופסוק לא הביט און ביעקב קבעו במלכיות דר״ה אע״ג דתנן (בר״ה לב, א) אין מזכירין מלכות זכרון ושופר של פורענות. ובפסחים קי״א א׳ ואי מימצעי מאי תקנתיה נפתח באל ונסיים באל ופרש״י אל מוציאם ממצרים זהר ואם חוו דברי בלעם מועלים כל כך עד שגם חפונת לא תועיל לשעותם לטוב לא זהו משתמשים בהם לסגולה. ובברכות הבה פרשה ז׳ אומרין כל ישראל אוכלין בעולם הזה מכח ברכות שברכם בלעם הרשע:

ויין (מנ״ם) - אי׳

יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ וַאֲצַפֶּה: אֲנִי־קְרָאתִיךָ כִי־תַעֲנֵנִי אֵל הַט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרָתִי: רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יְיָ:

מִי אָנֹכִי שֶׁאֶזְכֶּה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא אֵל גָּדוֹל וְנוֹרָא וְאָנֹכִי אִישׁ חוֹטֵא וְהִכְעַסְתִּי שְׁמוֹ הַגָּדוֹל בְּמַעֲשַׂי הָרָעִים וְאָנֹכִי בָּשָׂר וָדָם עָפָר וָאֵפֶר וְאֵינִי כְדַאי וְרָאוּי לְהַזְכִּיר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא וּמִכָּל שֶׁכֵּן לְהִתְפַּלֵּל לְפָנָיו וְלִזְכּוֹר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל כַּמָּה פְּעָמִים. אוֹי לִי אֵיךְ אֶשָּׂא פָנִים לַעֲמוֹד לִפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל וְנוֹרָא מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עִלַּת כָּל־הָעִלּוֹת וְסִבַּת כָּל־הַסִּבּוֹת. אֶלָּא מִפְּנֵי רַחֲמָיו וַחֲסָדָיו הַגְּדוֹלִים שֶׁהוּא מְרַחֵם עַל בְּרִיּוֹתָיו וְרוֹצֶה בִּתְפִלָּה וְתַחֲנוּנִים שֶׁל עֲבָדָיו כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר קָרוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שֹׁמֵעַ תְּפִלָּה, עָדֶיךָ כָּל־בָּשָׂר יָבֹאוּ:

תפלה מכתב האר"י ז"ל לומר תמיד קודם כל התפלות בבהכ"נ (בבהכ"נ):

אנא יי אלהי אל יעכב שום חטא ועון והרהור רע את תפלתנו ותעלה לרצון למעלה עד עתיק יומין. אנא יי אלהינו תפשט ידך מתחת כנפי הכרובים לקבל אותה ברחמיך הרבים ובצל כנפיך תסתירנה מכל הקליפות ותצוה למלאכיך הממונים על התפלה בגודל חסדיך להכניס תפלותינו לפניך ואל יהיו עונותינו מבדילים בינינו לבינך ותתן בנו כח על ידי תפלותינו להכרית הקליפות ולטהר השלטות ולהעלותך מעולם לעולם ולהעלות את נפשותינו ורוחותינו ונשמותינו ולטהרם מכל סיג:

אנא יי זכני להיות מחשבים לפניך בכל לב. הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני ואל תטרוף עלי את השעה ותגיחני לעבדך ולתקן את אשר עותי למען אזכה לראות פניך כדכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך ולא איעול בכיסופא קמך אמן סלה:

בס' כוונות האר"י ז"ל כתוב קודם כל התפלה יקבל עליו מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך. ויכוין לאהוב כל אחד מישראל כנפשו ובזה יהיו זה תקבל תפלתו בתוך תפלת כל ישראל. על כן יאמר זה מלה:

הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך:

כתבו המקובלים קודם כל תפלה יאמר פסוק זה:

הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים:

פיוט זה דבר ר' יהודה לומר כזמר הזה בכל בקר. (והמנגן מגדולי המקובלים). ומתם שמעיהו:

אוֹדֶה לָאֵל לֵבָב חוֹקֵר. בְּרָן־יַחַד כּוֹכְבֵי בֹקֶר:

שִׂימוּ לֵב אֶל הַנְּשָׁמָה. לְשֵׁם שָׁבוּ וַאֲחְלָמָה. וְאוֹרָהּ כְּאוֹר הַחַמָּה. שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר הַבֹּקֶר: אודה

מִכִּסֵּא כְבוֹד חֻצָּבָה. לָגוּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה. לְהַצִּילָהּ מִלֶּהָבָה. וּלְהָאִירָהּ לִפְנוֹת בֹּקֶר: אודה

עֲוֹרוּ נָא כִּי בְכָל לַיְלָה. נִשְׁמַתְכֶם עוֹלָה

לְמַעְלָה. לָתֵת דִּין וְחֶשְׁבּוֹן כְּפָעֳלָהּ. לְיוֹצֵר עֶרֶב וָבֹקֶר: אודה

י מְצָאָה מְנֻגֶּפֶת מְעֻנּוֹת וְתוֹסֶפֶת. כְּמוֹ שִׁפְחָה נֶחֱרֶפֶת. תָּמִיד בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר: יי

י מְצָאָה מְקֻשֶּׁטֶת. בְּטַלִּית וְטוֹטֶפֶת. כְּמוֹ כַלָּה מְקֻשֶּׁטֶת. תָּמִיד בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר: אודה

ה גאתה בפקדונו. יחיורנה לו כרצונו. איש לא גוע פשעו. ויהי ערב ויהי בקר: אודה

ו החיו העגיה. יחידה תמה תקיה. ואשר נפש לא חיה. איך יזכה לאור הבקר: אודה

כתוב ס' של"ה הקדוש שטוב ונכון מאד לומר קודם התפלה פיוט זה [illegible] כעוקר ובכוונה [illegible] כמוחים שלכה בשה אשכר:

כל־ברואי מעלה ומטה. יעידון יגידון כלם כאחד. יי אחד ושמו אחד:

ש לשים ושתים נתיבות שבילך. לכל־מבין סודם יספרו את־גדלך. ומהם יכירו כי הכל שלך. ואתה האל המלך המיחד: יעידון

ל בבות בחשבם עולם בנוי. ימצאו כל־יש בלתך שנוי. במספר במשקל הכל מנוי. כלם נתנו מרועה אחד: יעידון

מ ראש ועד סוף יש לך סמן. צפון וים וקדם ותימן. שחק ותבל לך עד נאמן. מזה אחד ומזה אחד: יעידון

ה כל מפך נובד זבור. אתה תעמוד והם יאבדו אבוד. לכן כל־יצור יתן לך כבוד. כי מראש ועד סוף הלא אב אחד: יעידון

מ רומם על־כל־ברכה ותהלה. סבת כל־סבה ועלת כל־עלה. אין לו ראשית ולא אחרית ולא תכלה. שמע ישראל יי אלהינו יי אחד: יעידון

ש די שוכן בשמי עליה. אשר לו הים היבשה וציה. יוצר הרים ובורא כל־בריה. בורא שמים וארץ ויעמדו כאחד: יעידון

כח עושי דברו. אומר לחרם ולא יהל אורו. עמו עז המשל ופחד: יעידון

א ל נערץ בסוד קדושים. אופנים ואשים וחיות ותרשישים. כלם מעריצים ומקדישים. וקדשה לו משלשים כאחד: יעידון

ל אדיר ונאור נעלה ברום חביון. אין לו שני ואין לו ראשון ולא דמיון. דר בשחק ואמונתו בצביון. קו בי בקר ברך יחד: יעידון

ש מו אחד ואין שני לנגדו. היה והוה ויהיה ואין עוד מלבדו. מלא כל־הארץ כבודו. משוא פנים אין לפניו ולא מקח שחד: יעידון

ק דמון לכל־נמצא וצופה כל־נעלם. לא ישיב ידו נבלם. אלהים חיים ומלך עולם. ומי ישיבנו והוא באחד: יעידון

ר ם על־כל־דמים. ורוכב על־ענים. מלך עליון וסולח לעונים. אלהי האלהים ואדני האדונים. ועמך כלם כאחד. יעידון יגידון כלם כאחד. יי אחד ושמו אחד:

ה אל הבורא שחקים באמרו. גבורי בכתוב בתורתך שמע ישראל יי אלהינו יי אחד: ונאמר וידעת היום והשבת אל־לבבך כי יי הוא האלהים בשמים ממעל ועל־הארץ מתחת אין עוד:

קודם תפלת שחרית יאמר:

לשם יחוד קב"ה ושכינתיה וכו'. הריני בא לקיים מצות תפלת שחרית שתיקן אברהם אבינו ע"ה לתקן שרשה במקום עליון: ויהי נועם וכו'

שיר מורכב מיתד וב' תנועות ויתד וב' תנועות בדלת וכן בסוגר:

אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מָלַךְ. בְּטֶרֶם כָּל־יְצִיר נִבְרָא: לְעֵת נַעֲשָׂה בְחֶפְצוֹ כֹּל. אֲזַי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא:

עץ יוסף

אדון עולם. מה שתיקנו חז"ל בתחלת סידור שבעה"ש שם אדני. הוא כדי להזכיר זכות אברהם. והוא כמאמר חז"ל מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה מי שקרא להקב"ה אדון עד שבא אברהם שנאמר ויאמר אדני אלהים במה אדע וגו'. ואף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנאמר ועתה שמע אלהינו אל תפלת ע"ך וגו' למען אדני. למען מיבעי ליה אלא בשביל אברהם שקראך אדון. עוד יש טעם מה שקראוהו חז"ל בשם אדון ולא בשם מלך ע"פ מ"ש המהרש"א בח"א שבזמן שהיה בהמ"ק קיים נאה לקרותו בשם מלך. אבל בשעת הגלות אז אין הכסא שלם כביכול ואין הכבוד שלם כביכול אין לקרוא בשם מלך. ולזה פתח בשם אדון. והכי פירושו אדון עולם כי עכשיו אדון הוא בעולמו ולא מלך. רק אשר מלך בתחלה בטרם כל יציר נברא. ואז היה מלך לעצמו כי לא היה אז מי שיקראו מלך. ולעת נעשה בחפצו כל והוא שנשהל העולם כלו ונשהל זרע אברהם אוהבו ובנה האדמון על תלו והוכן בחס"ד כסאו. והיה שמו שלם וכסאו שלם אזי מלך שמו נקרא. אבל עכשיו בעונותינו הרבים כביכול אינו מתעטר בשם מלך עד עת שתשוב המלוכה לבעליה. והוא בעת שיתמו רשעים מן הארץ והרשעה כולה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ אז והמלוך אתה ה' לבדך וגו'. ומש"ה כתן ואחרי ככלות הכל לבדו ימלוך נורא. ובודאי האי ככלות הכל קאי על עובדי כוכבים כי זרע יעקב לא יכלו ח"ו ולפיכך לא אמר אחרי כלות הכל אלא ככלות שכ"ף הראשון הוא כ"ף הדמיון ככלות ולא כלות הכל ממש. כי ז"י לא יכלו לעולם. כמד"א אני ה' לא שניתי ואתם ב"י לא כליתם. ופי' כמו שהיו אפשר לתאר בו ית' שום שינוי ח"ו כמו וינחם ה' או ויתעצב ה' אלא לפי הדמיון. כך א"א להאר בהם בישראל כליה ס"ו

ענף יוסף

אדון עולם. הוא כמו רנון כשלמים המוזכר בכמה מקומות. ספירש מ: אדון עולם כתב בספר ערבי נהל: סדר גלק וז"ל חקרו החוקרים והפלוסופים הראשונים והאחרונים וכל בעלי הדת אם נמצא לכמי"ת אוה תכלית ותוספת שלימות ע"י מה שברא העולם. הסכימו כולם פה אחד בדבר אחד. במליאות כל העולם והנמצאים לא יוסיפו לו שלימות ח"ו. כי אם אשר נאמר שיהו נקרא מלך ואין מלך בלא עם וכל עוד שיתוסף רבוי בעם יוסיף כביד וגדולת ממשלת המלך וכמש"ס ברב עם הדרת מלך. הנה אין זה שייך רק במלך בשר ודם שענין מלכותו הוא בהסכמה לבד שהסכימו אנשים שיהשעבדו אליו ושהוא ימלוך עליהם. אבל אם אין מי שיהשעבד לו וסר לממשלתו בטל מלכותו. ואין זה כמו"ס ית"ש אשר מלכותו היא עצמית בו. והוא המלוכה יש מאין. וכמו שהנמצאים משועבדים לו ונבראה ברים לממשלתו

עיון תפלה

אדון עולם. הסכה מלה הזאת נתחלת כמאמר, וכרצון כו כי מקרה המלוכה אצל הבוי"ת אינו מקרה מלסרף כמו אצל בו"ד, שמלכותו תלויה ברצון ממלכתו, כי מלכותו של הקב"ה תלויה אך ברצונו לבד, כאשר עז נידו לברוא לו ממלכה בכל עת שירצה. ולכן אמר הוא הדון כולה אשר מלך (נוסל עליו תאר המלוכה גם) בטרם כל יציר נברא, (והוא) לעת נעשה בחפצו כל (אחרי אשר הבריאה מן הכח אל הפועל) אזי מלך שמו נקרא (בפי יצוריו), כאשר שאין בין קודם הבריאה למה שאחריה בנוגע למלכותו ית' רק הקריאה לבדה, כי באין ברואים היים וקיימים מי יקראהו מלך: לעת נעשה בחפצו כל. מחבר השיר הזה היה נוכח כיוון סתרום הערבי של רס"ג על ויאמר אלקים בבתרגום ערבית שלמען הרחיק הגשמיות תרגם פשאע אללאה — ויחפץ אלקים, — וזה בחפצו ברא את העולם, הוא חפץ ויהי, אין אומר ואין דברים בלי נכנע קול שנרה אשר יאמם לחלק בין אמירה לעשיה, כי אם בחפצו לבד, בלי אחור בלי עכוב ובלי אמצעי, כמאמר הכתוב ונפשו אויתה ויעש (איוב כג יג), וכמ"ש המסורה כל

תקון תפלה

אדון עולם. נראה שמחבר השיר הזה כוון לשקול ע"ם יתד ושתי תנועות, אך בכמה מקומות לא עלה לו יפה ונלחץ לבוא בין המצרים. ומחבר הסדור עבודת ישראל בקש להחליט שמעולם לא היתה כונת המחבר למשקל זה, אך אין דבריו נראים. ומחבר השיר הזה לא נודע לנו בבירור; ויש מיחסים אותו לר"ש ן' גבירול וקרוב מאד להיות. וז"ל הש"ז בס' שרי השירים לרשב"ג ד' ק"מ לא היה במקרא מי שקרא להקב"ה אדון עולם כי אם אדון כל הארץ, אלהי עולם, מלך עולם, אל עולם, עד שבא הרשב"ג וקרא אדון עולם כאן ובשני חיי. ארון עולם אשר נעלם; וגם מזה זכר לסברתי כי גם אדון עולם אשר מלך לו הוא" על"ל. ובספר מטה משה (תלמידו של מהרש"ל) סי' ל"א כתב

וְאַחֲרֵי כִּכְלוֹת הַכֹּל. לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ נוֹרָא:
וְהוּא הָיָה וְהוּא הֹוֶה. וְהוּא יִהְיֶה בְּתִפְאָרָה:
וְהוּא אֶחָד וְאֵין שֵׁנִי. לְהַמְשִׁיל לוֹ לְהַחְבִּירָה:
בְּלִי רֵאשִׁית בְּלִי תַכְלִית. וְלוֹ הָעֹז וְהַמִּשְׂרָה:

עץ יוסף

ח"ו אלא לפי הדמיון והוא כמד"א ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה. וכן כתיב וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וגו' אבל עוזבי ה' יכלו לגמרי. ועליהם מרמז מה שאמר הכל. וזהו מה שאמר ואחרי ככלות הכל שיכלו הרשעים כולם אז לבדו הוא ימלוך נורא שאז יתודע גבורות ונוראות אלהינו בפועל כמד"א ונורא הוא על כל סביביו הם הצדיקים שיהיו יחידי סגולתו. ואמר לבדו הוא ימלוך כמד"א ונשגב ה' לבדו ביום ההוא והשוב לו שם המלוכה. כמד"א ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם. פי' כשמכלה את הרשעים אז התגדל מלכותו ביותר על הצדיקים ועל ברי מעלה: והוא אחד ואין שני כו'. יבואר ע"פ מאי דאיתא עתידין לדיקים שיאמרו בפניהם קדוש. אך הקב"ה קדושתו מעצמותו ואין צריך לאחר. אבל הצדיקים הם חסרים בעצמם רק קדושתם ממנו ית' הנוקדשם. ומבלעדיו ית' אין קדושה. זה מה שאמר והוא אחד בעוה"ז ואין שני לעתיד לבוא. להמשיל לו בדומה ח"ו. ולהחבירה פי' מלשון חבר שיהא חברותא כלפי שמיא: בלי ראשית בלי תכלית כו'. קשה למה אמרו שניהם בלי ראשית ובלי תכלית. הלא הנחה ידועה היא כי כל דבר שיש לו תחלה יש לו תכלה. וכל דבר שיש לו תכלה יש לו תחלה. וכל דבר שאין לו תחלה אין לו תכלה כו'. והיה די לו לומר בלי ראשית ובזה הדע כי אין לו תכלית. אבל נראה שבא לשלול מהקב"ה המדה שנמצא במלך ב"ו. מדת בשר ודם שיכולין לברוח ולהסתר ממנו. אבל הקב"ה בלי ראשית

בכונת

ענף יוסף

למשמעתו כי כל אשר חפץ עשה. כך העבד והאין המשעבד אליו ושב למשמעתו. בהרי אנו רואים שנמצאמו בכח עשקים וכל בעליהם טלם מאין המתנם. הרי מלכותו על האין כמו על היש. ועל האבדר כמו על הנמצא. ועל זה נאמר ה' מלך ה' מלך כו' ר"ל העבר והוה ועתיד שוה לענין מלכותו. כי גם בעבר קודם בנרא הנבראים היה ג"כ מלך כי מלכותו גם על העבר והתהו והאפס. ואין חילוק בין העבר והוה לק לענין זה לבד. כי בעבר שהיה מלכותו על העבד לא היה מי שיכיר את מלכותו ויקראהו ויתארהו בשם מלך. ועכשיו קוראים לו ברואיו שם ומואר מלך. אבל העבד עם היות כח מלכותו עליו, מ"מ לא בהוג מזה ולא יכבדו יורדי בור אל אמיתך. נמלא אין חילוק רק לענין המשעבדים אל המלך יש"ש שהמשועבדים הראשונים דהיינו העדרים לא קראוהו מלך. והנמלאים קוראים אותו מלך. אבל לעצמותו לא נתחדש שום תוספת. וזהו מה שאנו אומרים אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא היינו שגם אז היה מלך. רק לעת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא דייקא ר"ל שאין החילוק רק בעתה נקרא מלך. וכן ואחרי ככלות הכל ויבאר לבדו אפ"ה ימלוך. לא כמלך ב"ו שאין מלך בלא עם. משא"כ הוא יש"ש גם בהיותו לבדו הוא ג"כ מלך וכאמור שכ"ל. וזהו שאמר אח"כ והוא היה בעבר. והוא הוה. והוא יהיה בתפארה על העתיד: להמשיל לו ולהחבירה. לדמות אליו. להיות לו חבר. והוא ע"ד (ישעי' מ') ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש. בפירושו הקב"ה אומר ואל מי תדמיוני ויהיה שוה לי באמת וזהו שאמר כאן ואין שני לדמות אלו להיות לו חבר באמת: ולו העוז והמשרה. לו הגבורה והממשלה:

יתיר

עיון תפלה

אשר חפץ עשה (רשי"ק): יְצִיר. משקל חדש בלא נמצא בכס"ק, ובמוסף לר"ה יְצוּר עיי"ש דברינו: כִּכְלוֹת. הכ"ף הראשונה נוספת בשביל המשקל, וכמוה אחרי כאשר יגמו הרודפים (יהושע ב, ז): להחבירה. מענין יתחבר כסא הוות (תהלים צד, כ) פרש"י היוכל להדמות לך, ובעור — ואין שני אשר נוכל להמשיל לו ולהדמות אליו: העז והמשרה. היכלת והממשלה, וכן בברכת

ישתבח

עוד שני חרוזים: בְּלִי עֶרֶךְ בְּלִי דִמְיוֹן בְּלִי שִׁנּוּי וּתְמוּרָה, בְּלִי חִבּוּר בְּלִי פֵרוּד גְּדָל כֹּחַ וּגְבוּרָה. ואחר מנת כוסי ביום אקרא נוסף חרוז: וְהוּא רוֹפֵא וְהוּא מַרְפֵּא וְהוּא צוֹפֶה וְהוּא עֶזְרָה.

תקון תפלה

כתב בשם ר"י החסיד שרב שרירא גאון ורב האי בנו אמרו כל המכוין בעת תחלת אדון עולם שהוא שיר נאה ומשובח מובטח לו שתפלתו נשמעת, וכ"כ השל"ה בסדור שער השמים, ואם קבלה היא נקבל. ובשם הגר"א ז"ל אמרו שתקנו לומר אדון עולם לפני תפלת השחר כי תפלת השחר אברהם תקנה שהיה הראשון אשר קרא להקב"ה אדון (ברכות ז, ב). ובסדורי הספרדים אחר ולו העז והמשרה נוספו

ובקצת

וְהוּא אֵלִי וְחַי גֹּאֲלִי. וְצוּר חֶבְלִי בְּעֵת צָרָה:
וְהוּא נִסִּי וּמָנוֹס לִי. מְנָת כּוֹסִי בְּיוֹם אֶקְרָא:

עץ יוסף

בכמות. וכל דבר שאין לו ראשית בודאי אין לו תכלית ומלא כל הארץ כבודו. וע"ז נאמר אם

ענף יוסף

וצור חבלי. ומזה גואלי: והוא נסי. דגלי: מנת כוסי. חלקי

יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה'. מדת ב"ו שאינו בטוח במדת ימי עולמו שמא ימות לכן ממהר לפרוע ולהכנס מעולמו. אבל הקב"ה אינו כן כי אין קץ ותכלית באורך ימיו. וע"ז אמר בלי תכלית כי אין קץ ותכלית לאריכות ימיו. ומצא כי בלי ראשית קאי אכמות ולומר כי אין ראשית לכמותו וממילא מדע כי אין תכלית לכמותו והוא שמלא כל הארץ כבודו ואין נסתר ממנו. ובלי תכלית קאי אאריכות ימיו יתברך ולומר כי אין תכלית לבטחונו להורות שהוא מאריך אף וגבה דליה מהני פירנס. וממילא מדע כי לא היה ראשית לימיו ושנותיו ית'. וזה מה שאמרו. ומלא ואין עוד מלבדו. מדת ב"ו שירא ומתירא את האדון שלא יבקש ההבוחות עד כח המלך אין לגאל ממנו. וגם אין לו עוז וכח להעמיד האדון בחיים עד שיקבל עונשו. ולכן אמר בו ית' ולו העוז והכח והגבורה היא הממשלה ואין לנגאל ממנו בשום ענין ואפי' בעולם ואף במיתה. ושמא האמר א"כ שאלהים אדיר הוא כ"כ למה עזב אותם זמן רב כ"כ ואף מחכים ומעונים והיה אפשר לומר ח"ו כי עזב אותם אלהים מלהקרא אלהי יעקב. ועל כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. או אפשר לומר ח"ו השם כח כוחו בזקנתו. על זה אמר כאן והוא אלי להורות שלא סר ממנו ח"ו לעולם כי כבר נשבע הקב"ה שלא להחליפם. רק הוא אלי ומכנה אלהותו עלי תמיד. ולכן שיתף את שמו בשמם בהיותם נקראים ישראל כמו מיכאל גבריאל. ולכן הזכיר כאן שם אל. וגם שלא נטעה ח"ו בטעות הבאי ולומר שיפול בו ית' ההשתנות. על זה אמר וחי גואלי. והוא כמו שהשיב לו הקב"ה למשה ואלה חי אני ואמר רבה אמר רב יצחק מלמד שאמר לו הקב"ה למשה משה התיישבי בדבריך פי' שהשיבני זה ואתה בעיני האומות שידעו כי חי וקים נוהלם שלא השיג בו לא זקנה ולא תשישות ולא העדר ח"ו. וזה מה שאמר כאן וחי גואלי ויגאלני אי"ה ברחמיו וברוב חסדיו. ורצה לזה אמר וצור חבלי בעת צרה. והוא מיוסד על מה שאמרו חז"ל על פסוק הפסים לבקרים רבה אמונתך אר"ש בר אבא על שאתה מחדשנו בבקרן של מלכיות אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו. כי לולי ה' שהיה עמנו ולא עזבנו בעת צרותינו כבר היינו נאבדים בכמה מלכיות ואחר שהוא תמיד עמנו בודאי יגאלנו גאולה שלימה. וזהו מה שאמר כאן וצור הוא הקב"ה עושה תמיד חבלי פי' חלקי וגורלי בעת צרה להושיעני: והוא נסי. הגם והדגל שלי במלחמה. ע"ד מ"ש כשאה נס הריצו הרא"ש וכו' והסימן הוא שמעמידין הגם על ההר לסימן שירוצו ויתקבצו לשם כל אנשי המלחמה. וזהו והוא נסי ומנוסי פי' שהקב"ה הוא הנס שלי שאליו אני צריך לנוס ויקבץ את עמי. וטעם כי מנת כוסי הוא ביום אקרא ואין צורך למלחמות שאמרתי ובקשתי. ועכ"פ מכל זה ראיה שיגאלני גאולה שלימה אי"ה. או יהיה פי' והוא נסי ע"ש כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים פירש"י לגדל אתכם כי כל לשון נס הוא לשון הרמה וגדולה: ומנוס לי. ע"ש ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה: מנת כוסי ביום אקרא. ע"ש כי מי וגו' כה' אלהינו בכל קראנו אליו (מסדור מגיד צדק): נידו

עיון תפלה

יסתכם עם וממעלה: וחי גואלי. גואלי טעמו וחי כמו, כלומר גואלי הוא חי (איוב יט, כה): וצור חֶבְלִי. כנסבך חֶבֶל (ישעיה סו, ז) לכון הכתוב כמו חֵלֶק חַלָּקִי. פגל מן חֶבֶל (דברים לב, ט) לכון גורל ספקים חֲבָלַי נפלו (יהושע יז, ה); ולכי הכתוב גורלם אריכים לפרש והוא לי צור מעוז להושיעני מן החבלים אשר יאחזוני בעת צרה, ועי' סדור עבודת ישראל נסר כ"ו: והוא נסי. כמו שכתוב ה' נסי (שמות יז, טו) ומנוסי. כמו שכתוב ה' עזי ומעזי ומנוסי (ירמיה

הקון תפלה

ובקצת סדורי הספרדים אחר החרוז להתחיל לו להתגבירה טוסף עוד: וְהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וכו' הַכֹּל יוֹדֶה וכו' בְּכָל צָרָה. ובסדור ספרדי תפלת החדש נמצאת בסוף השיר עוד שני החרוזים: בְּמִקְדָּשׁוֹ תָּגֵל נַפְשִׁי מְשִׁיחֵנוּ יִשְׁלַח מְהֵרָה, וְאָז נָשִׁיר בְּבֵית קָדְשִׁי אָמֵן אָמֵן שֵׁם הַנּוֹרָא. ונראה לכל עין בוחנת שכל החרוזים הללו לא יצאו מידי המחבר, כי אין בהם לשונו ורוחו, לכן יפה עשו סדורי האשכנזים שלא קבלום:

בְּיָדוֹ אַפְקִיד רוּחִי. בְּעֵת אִישַׁן וְאָעִירָה:
וְעִם רוּחִי גְּוִיָּתִי. יְיָ לִי וְלֹא אִירָא:

שיר בן ב' תנועות ויתד וב' תנועות ויתד וב' תנועות ברלת וכן בסוגר. ובתוכו רצוף י"ג עקרי הדת:

(א) מציאות השם **יִגְדַּל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁתַּבַּח. נִמְצָא וְאֵין עֵת אֶל מְצִיאוּתוֹ:**

(ב) אחדותו **אֶחָד וְאֵין יָחִיד כְּיִחוּדוֹ. נֶעְלָם וְגַם אֵין סוֹף לְאַחְדוּתוֹ:**

עץ יוסף

בידו אפקיד רוחי בעת אישן ואעירה. פי' ומאמין אני בו שאעירה אי"ה בבוקר: ועם רוחי גויתי. פי' ומאמין אני בו שגם רוח שהפקדתי בידו יהיה גויתי וגופי. ר"ל שלא יתן כי רוח אחרת מהמת השאר. אלא אותו הרוח שהפקדתי בידו אותו רוח יחזור לי. מבוא שה' לי לכן ולא אירא:

יגדל אלהים חי. יתגדל האלהים שהוא חי וקים לעד ולעולמי עולמים. גדולה שייך במי שהוא גדול ומושל על עלתו נמלא בהאריך קנינים לערכו. ושבח שייך על מי שיש לו מדות טובות ורלוי לכך מלד עלמו. ולכן אמר יגדל בשמו שנקרא אלהים לבון יש נאל ידי שר"ל גדול וחזק על כל אלהים מלד נעלה. והם ע"י חמשה עיקרים הראשונים. וישתבח על שיש בו השמונה עיקרים האחרים שהם מורים על שהוא ראוי לשבח ואנו לריכים לזה. כי אחר שאנו מודים שהוא אלהים כל זה לריך שאינו שיגדל וישתבח על אופן זה:

עקר א נמצא ואין עת. כי אם היה הויתו נמצא בעת זולת עת. אין זה יתרון על שאר הנמצאים וכמו שהם נעדרי המציאות לפעמים כך הוא ח"ו. אבל במה שאין עת אל מציאותו לומר מתי התחלה ומתי הפסיק בזה יראה שאין מציאותו כמציאות שאר ב"ח. רק הוא עלה כולם יצא יעדר כהעדרן והם נעדרים לולי המציאות אותם. והתורה על זה היסוד הוא דבור אנכי ה' אלהיך:

עקר ב אחד ואין יחיד כיחודו. הענין הוא שאין אחדותו יתברך שוה לשאר אחדים. כי הוא יתברך אחד האמתי. וכלם נקראים בשם אחד העובר. כמו שכתב רבינו בחיי בספר חובת הלבבות. כמו

ענף יוסף

מלוי: בעת אישן ואעירה וכו'. כתב בכבוד שמי שמים ויש מדקדקים ואמירה לתיבת אישן. וכן מורה זאת. לפי זה לריך לנקד בפת"ח. אמנם כמיק ואמירה קאי אלמטה. ואישן בנקוד קמ"ץ. כלומר כשאני אעיר ורוחי עם גויתי שמחזר הרוח לגוף. בידוע שה' לי ולא אירא כעת: יגדל. השיר הזה חבור איש מגד. וכללו כל יסודי האמונה שאחד שיקבע ההדש בלנו. והם י"ג עקרים הנזכרים בי"ג נהים המתוצעם אלו. והמשכה הראשונים הם מורים גדולה בהאמנה בשי"ת. והשמונה האחרים הם בבחי' נאמנה הזה:

עיון תפלה

פו, יט). והרא"ב בספר הבחור מאמר ד' תקן ונכנוס לי מפני המסקל: בידו אפקיד רוחי. כמו שנאמר (תהלים לא, ו): בעת אישן ואעירה. בילקוט פינחס רמז תשפ"ו ובספרי שם, סימן זה יהא מסור בידך כל זמן שאדם נתון בחיים (איוב יב, י) נפשו פקודה ביד קונו, מת נתונה באוצר. ובבמדבר רבה פ"כ כמוך לא ישכב עד יאכל טרף ובמשנה ליבון מפקיד רוחו להקב"ה וכשנער ממליך הקב"ה השומרים בלילה מיב יש אותו לבומרי הבוקר, ע"כ. ויש נוסחן ואעורה מהנפעל, ונכון הוא, כי בהספיל יותר: יי לי. (תהלים קיח, ו), והכו"ז של ולא, הוסיף מפני הנחה, אבל אין המשכל עולה יפה, וע' תקון תפלה:

יגדל אלהים חי. הגאון יעב"ץ נפסק לביר היחוד כתב שביר יגדל יש בו תארים ניספים מחודשים מסמחבר ולא מצאנו להם חברים במקרא, כמו אלקים חי, ע"ע. ובאמת הוא מקרא מלא (ת"ב יט, פו; ושמים לו יח): נמצא תמיד, ואין לו לומר באיזו בהתחלה או נפסקה לו הסכך מציאותו (הג' יעב"ץ). ולשון הרמב"ם בפירוש המשנה חלק „להאמין מציאות הבורא, שיש שם נמצא שלם בכל דרכי המציאות, הוא עלה מציאות הנמצאים כלם, ובו יעמוד על כלב העדר מציאותו, כי נהעדר מציאתו יתבטל מציאת כל הנמצאים וכו'. וזהו היסוד הראשון מורה עליו דבור אנכי ה' אלהיך: אחד ואין יחיד (ביסוס על יחוד) כיחודו (מספד"ן): נעלם. ענין אחדותו נעלם מעין כל חי וגם אין לו סוף (הרו"ה). ולשון הרמב"ם (סג"ם) נכלתין

תקון תפלה

יגדל. שיר נכבר מיוסד על שתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות בדלת ובסוגר. יסודתו על הי"ג עקרים כפי שסדרם הרמב"ם ז"ל ברישא פרק חלק, ובדבר מחבר השיר נבוכו רבים. בעל סדור הגיון לב ברא גברא ויחיאל בר ברוך שמיה וצדריה לקמן ושמו למחבר השיר, ובעל בירתו

(ג) הרחקת הגשמיות אין לו דמות הגוף ואינו גוף. לא נערוך אליו קדשתו:

עץ יוסף

כמו אחד המניני והמספרי המקובץ והמחובר המורכב והמחולק והמשותף והדמיון. האדם הוא אחד לפי הדמיון. אבל באמת הוא מורכב מן היסודות הארבעה. ומחובר מאברים ומחולק בפעמיו. ומקובץ מחומר וצורה. ואף אבן הוא מורכב מן היסודות הד' ומקובץ מחומר וצורה. וכן אחד המניני הוא אחד כבלא הנמתי שני אלגו וכשלא מניח עוד אחד קודם לו נעשה הוא שני והרי הם שנים. וכן יכול אני לחלק האחד לחלקים רבים ונעשו רבים מאחד. ונמצא גם הוא כל אחד שבר מעליו כיון שנעשה הוא הרבה. א"כ מה שהיו קורין אותו אחד אינו אמת אלא בדרך העברה ושם מושאל בעלמא. סוף דבר כל האחדים הם שקר מאחר שאפשר להוסיף עליו או לגרוע ממנו ולחלק לחלקים. וכן מה בח"ה בשער היחוד פ"ב אחד שנ' שהוא מקבל הרבוי והשינוי והחילוק והמחלוקת והחיבור והפרידה והתוספת והחסרון והתמונה והמשתנה והדמיון והצורה וכל המקרים המיוחדים. אבל אחד האמת לא יתרבה ולא ישתנה ולא יתחלף ולא ישופר במדה ממדת הגשמים. ולא השיגהו לא הויה ולא הפסד ולא תכלה ולא יעתק ולא יסוע ולא ידמה אל דבר ולא יתדמה אליו דבר ולא יתחבר עם דבר. כי הוא אחד האמת ואין לאחד האמת תחלה ולא תכלה ולא מקרה ע"ב בתוכות הלבבות. ועתה ראה שבעל השיר הזה כלל בתיבה אחת כל הענין. והוא במה שאמר נעלם. ומשכנם את זה לזאת. כי כל מתרבה או משתנה נרגש. וכן כל הויה נרגשת. וכן כל הנעתקה או תנועה נרגשת. וכן כל המתדמה אל דבר או מתחבר וכן כל בעל התחלה או תכלה נרגש. וכן כולם. ומובן הוא כי בתיבת נעלם כלל כל המדות. סוף דבר אחר כל ההויות לאחד האמת הוא בזה שאין כפלא נוכל לחלקו ולא להוסיף עליו. והיינו שיהא ממלא כל המקומות. ולא ישאר מקום פנוי חלה לו כדי שנוכל לחלקו ולהפריד חלק מחלקיו. או להביא דבר מן הנד להוסיף עליו או לשתף או נדמה לו. ונמצא כשאני אומר אחד האמת הוא כמו שאומר אין סוף. וזה מה שאמר ואין סוף לאחדותו. ועתה ראה מן הפלא איך שהוא מלא כל הארץ ואין מקום פנוי בלעדו וממלא כל המקומות ואעפ"כ לא ניתן לראות ולהשיג ממהותו דבר אף לשום מלאך או שרף בכדי שנוכל להאר לו הויה ומציאות לעולם רק בדרך פליאה. והוא כמו שכתב גם בח"ה כשאני אומר עליו יתברך הוא וממלא הוא מורה על הפכו שאינו נעדר ח"ו. כי הנעדר לא יהיה ממנו כעל. ע"ש פי'. וזה הוא מה שמגדיל שבחו יתברך ע"ש. הפלא. נעלם וגם אין סוף לאחדותו. כי אף כי אין סוף לאחדותו וממילא ממלא הוא את כל המקומות. אעפ"כ נעלם הוא מעין כל חי באמיתת עלם. כבודו ית' ויתעלה. ומדויק מאד מלה וגם. ונרמז על זה העיקר פסוק שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (מגיד נדק):

עקר ג אין לו דמות הגוף ואינו גוף. כל זה להרחיק ממנו הגשמיות. אין לו דמות הגוף פי' שאין לו תואר מתוארי הגוף. הייטו פה עינים אזנים ודומיהם. ומה שנמצאהו מתואר בתורה עיני ה' אזני ה' וירח ה' את ריח הניחוח. הכל כדי לשבר את האוזן. וזהו שיסד הפייטן אדמך אכנך ולא ידעתיך. ואינו גוף פירוש וגם אינו מתוארי המלאכים שהם. אינם גוף שכלים הנפרדים. לפי שהם נגבלים ובעלי תכלית כמד"א ונויהו כתרשיש שהוא שליש העולם ונתיחס להם ההעתק והתנועה וההליכה ושאר התארים. אבל הוא ית' נעלה ומרומם מזה. שאין לו גבול ותכלית וממלא את כל המקומות. ושמא תאמר א"כ איך נוכל לומר עליו ית' קדוש שפירושו מופרש כמו שפירש

רש"י

עיון תפלה

לשמין שהבי"ת אחד באחדות שאין כמוהו אחדות, וזו היסוד השני, מורה עליו מה שנאמר שמע ישראל: ה' ה' אחד: אין לו דמות הגוף כתחתונים, וגם דמות של אינו גוף (מלאך) אין לו (הג' יעב"ץ), ודוחק, אך כונתו פשוטה, אין לו דמות הגוף (כפ"א טדישה) את הגוף הנראה לעינינו בעולם המעשה, וכמ"ש האבן עזרא בריש בראשית „הכמים על אלה פ נ ר א י ב ידבר" וגם אינו גוף כלל. אפילו בדמיון הגיסות של השכלים הגדלים. ולשון הרמב"ם במשנתו „באחד הזה שזכרנו אינו גוף ולא כח בגוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ומאורעותיו וכו' שנאמר כי לא ראיתם כל תמונה: לא נערוך אליו (אל הגוף הנזכר) קדושתו (של הקב"ה), אין לנו לערוך קדושתו של הקב"ה

נקודים

תקון תפלה

כרתו תקנו שבו בחרוז האחרון מתים יחיה אל ברוב חסדו ברוך עדי עד. ובשרון ח"ב דף ק"ג כתב הי"ד וז"ל הגאון יעב"ץ בפסקו על שיר היחוד מיחס אותו אל הרמב"ם (המתבונן בבארנו עיון תפלה ימצא בשיר הזה נטיות הרבה מדרך הרמב"ם). אך כגנון לשון השיר הזה אינו עולה בדמיון עם כגנון לשון

השיר

(ד) שהוא קדמון **קַדְמוֹן לְכָל־דָּבָר אֲשֶׁר נִבְרָא. רִאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ:**

(ה) שראוי לעבדו ולא לזולתו **הִנּוֹ אֲדוֹן עוֹלָם לְכָל־נוֹצָר. יוֹרֶה גְדֻלָּתוֹ וּמַלְכוּתוֹ:**

(ו) הנבואה **שֶׁפַע נְבוּאָתוֹ נְתָנוֹ. אֶל אַנְשֵׁי סְגֻלָּתוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ:**

עץ יוסף

רש"י ז"ל כל מקום שנאמר בו קדושה אינו אלא לשון הפרשה כמו קדושים תהיו פירוש פרושים תהיו. ואם הוא מלא כל העולם אין שייך בו לומר לשון הפרשה שיהא מופרש בעולם ח"ו. כי לא יעלה בדעתנו ח"ו שהקב"ה נפרש מאיזה דבר היה הדבר שהוא בטל ממציאות. כי הוא ית' סובב הכל ונותן כח בכל ואין מקום ריק ופנוי ממנו ח"ו וכל הארץ האירה מכבודו. וכמד"א הסתיר פניך יבהלון. אבל באמת כי הוא ית' אינו מופרש בעולם ח"ו רק מופרש הוא מדעתנו והשגתנו והשגת כל הנאצלים והנבראים בעולם. וזהו מה שאמר כאן לא נערוך אליו קדושתו פי' נעלמותו. רק אלינו. כי מופרש הוא ממנו מדעתנו. (מגיד צדק):

עקר ד קדמון לכל דבר אשר נברא. ולקמן אמר הנו אדון עולם לכל נוצר. יבואר ע"פ מאי דאי' בערכי הכנויים אות ב' אור שיש בו ממש כתיב ביה יצירה. חושך שאין בו ממש כתיב ביה בריאה כמד"א יוצר הרים ובורא רוח. ולכן דקדק שם לומר לכל נוצר יורה גדולתו פי' לא זה שנראה גדולתו בעליונים ברוח"י מעלה שהם אינם גוף שכלים הנפרדים. אלא שאף כל יצורי מטה כולם מכירים גדולתו ואלהותו ויכלתו והשגחתו וכולם יעידון ויגידון לאמר הנה אלהינו זה. וכאן דקדק לומר קדמון לכל דבר אשר נברא ר"ל אפי' מדברים הדקים מאוד שנבראים כמו החושך והרוח שלא הוזכרה בריאתם בתורה והנביאים ניט עליהם יוצר אור ובורא חושך יוצר הרים ובורא רוח. שלא תטעה ח"ו לומר שהם קדמונים. אלא שהקב"ה קדמון עליהם ג"כ ראשון ואין ראשית לראשיתו. שגם בספר האמונות כתב קדמון לערך הבן. והבן לבן. אבל ראשית הקב"ה אין דומה לו. וע"ז רמז בפסוק מעונה אלהי קדם:

עקר ה הנו אדון עולם. בא להראות שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו. מלך ב"ו אינו מראה גדולתו ותפארתו אלא ליחידי סגולתו ואף להם לא בכל עת. כי כל מה שמתראה יותר מתמעט פחדו ומוראו. לפי שרואים שהוא ג"כ מחומר קרוץ כמותם יאכלו עמו. ומה גם שהוא מתירא שלא יתקנאו בו שרים רבים ונכבדים ויהרגוהו. אבל מדת הקב"ה אינו כן. כי כל מה שנתגלה יותר כבודו. נתרבה יותר מוראו ופחדו. כמד"א ונורא הוא על כל סביביו. וכה"א המשל ופחד עמו כשהקב"ה נותן ממשלה לאיזה שר ומלאך נותן לו הממשלה עם הפחד ביחד. וגם לא שייך בו היראה. כי אדון הכל הוא. וזה מה שאמר כאן הנו אדון עולם לפיכך לכל נוצר יורה גדולתו ומלכותו. (מגיד צדק):

עקר ו שפע נבואתו נתנו אל אנשי סגולתו ותפארתו. יבואר ע"פ מאי דאי' בגמ' ג' דברים בקש משה ונתנו לו. בקש שלא תשרה שכינה אלא על ישראל כמד"א ונפלינו אני ועמך. ונתנו לו כמד"א נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים

לך

עיון תפלה

לקדושת שנופיה שקדושים (מהרב"ד"ע): קדמון... לראשיתו. כלשון הזה לקח מספר חובות הלבבות שער היחוד פ"ז „שהוא הקדמון הראשון אשר אין ראשית לראשיתו ואין תכלית לקדמותו"; ולשון הרמב"ם שם „שנאמין כי זה האחד האמור הוא קדמון בהחלט וכל נמצא זולתו בלתי קדמון בערכו אליו וכו', והיסוד הזה מורה עליו מה שנאמר מעונה אלהי קדם: הנו אדון עולם. לכן אליו לבד ראוי להתפלל ולהיה עבודתנו: לכל נוצר יורה גדלתו ומלכותו. עפ"ה (איוב יב, ז) ואולם שאל נא בהמות ותורך וגו'. ובכסף כוזלת בעל דין לדון זוד שיא דף י"ד נורם וג' נוצר יורה גדלתו ומלכותו, וכן אלא מסרשד"ע בכדו' ישן דפוס זו גילוהו. ולשון הרמב"ם שם „היסוד החמישי שהשי"ת הוא הראוי לעבדו ולגדלו ולהודיע גדולתו ולעשות מצותיו ושלא יעשה כזאת למי שהוא תחתיו במציאות וכו' אלא אליו בלבד יכוונו המחשבות וכו': שפע. ל' שפע ימים (דברים לג, יט): אל אנשי סגלתו. כמו שנאמר (שמות יט, ה) והייתם לי סגלה: ותפארתו. כמו שנאמר (ישעיה מו, יג) לישראל

תפארתי

תקון תפלה

השיר עת שערי רצון להפתח הנמצא במחזור הספרדים במנחה ליו"כ אשר הוא באכות מאת הרמב"ם כאשר תעיד חתימתו בראשי הבתים, ובספר נובלות חכמה דפוס באזיליאה דף צ"ב ע"ב מיחס אותו אל הר"ש ן' גבירול, אך הדעת הזאת רחוקה, באשר ידענו כי ממציא הי"ג עקרים היה הרמב"ם לא לפניו, והרב שי"ר כתב במכתביו שיר יגדל מאוחר בלי ספק להרמב"ם, שעל דבריו בפרק חלק הוא מיוסד, ונראה שהוא מחבר מאיזה איש פרובינצי משכיל בדרך הפילוסופים אך לא ספרדי,

ולא

(ז) נבואת מרע"ה לא קם בישראל כמשה עוד. נביא ומביט את תמונתו:
(ח) תורה מן השמים תורת אמת נתן לעמו אל. על יד נביאו נאמן ביתו:

עץ יוסף

לך ה' הגפן. ומה שנאמר ויקר אלהים אל בלעם. וכן ויבא אלהים אל אבימלך בחלום. פירש רש"י כאדם שהולך אל פילגשו בהחבא. וגם זו נבואה מעט מאוד כמ"ש נפל וגלוי עינים וכן ואלה סבור שהם כעין כאדם שמסתכל אחורי הכותל. אבל בנביאי ישראל נאמר ויד ה' היתה אלי פי' בפרסום ובגלוי. וכן כתיב ובפרס הלא מרחוק הקדמתיך נביא. כי הם נקראים יחידי סגולתו ואנשי הסתרתו כמ"ש בישראל והייתם לי סגולה וגו'. וכן נאמר ישראל אשר בך אתפאר. וזה מה שאמר כאן שפע נביאתו נבואה שהיא בשופע. ומשו אל האדם שסתן מיד ליד בקירוב. אל אנשי סגולתו ותפארתו הם נביאי ישראל. ולכן יש להטות אליה אוזן ולהאמין ולבלתי היות מלעיבים במלאכי אלהים:

עקר ז לא קם בישראל כמשה עוד נביא ומביט את תמונתו. והנה לעיל נתבאר מעלת נביאי ישראל. ועתה מבאר מעלת משה רבינו אדון הנביאים על כל הנביאים. שז"ל הרמב"ם ז"ל ביסודי התורה ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים. שכל הנביאים בחלום או במראה. ומשה רבינו מתנבא והוא ער ועומד שנאמר ובבא משה אל אהל מועד וגו' וישמע את הקול מדבר אליו. כל הנביאים ע"י מלאך לפיכך הם רואים מה שהם רואים במשל וחידה. משה רבינו לא ע"י מלאך שנאמר פה אל פה אדבר בו. ונאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. ונאמר ותמונת ה' יביט. כלומר שאין שם משל. אלא רואה הדבר על בוריו. כל הנביאים יראים ונבהלים ומתמוגגים. ומשה רבינו אינו כן רק כאשר ידבר איש אל רעהו בלי רתת. כל הנביאים אינם מתנבאים בכל עת שירצו ומשה רבינו כ"ז שירצה רוה"ק לובשתו ונבואה שורה עליו ש' בנא' עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם וגו'. וזה מה שאמר כאן לא קם בישראל כמשה עוד נביא בדבור כי נביא מגזרת ניב שפתים. שזכה שדיבר עם ה' פה אל פה. וגם לא זכה שום נביא להביט תמונתו ית' כמשה כנ"ל. ולכן חילק לשנים נביא ומביט את תמונתו. וגם מרמז בתיבות לא קם ע"ש שמשה לא חרד מן הדבור לנפול ארצה. כמו שנאמר בדניאל ולא עצרתי כח וגו'. אלא משה קם על רגליו כאשר ידבר איש אל רעהו. ואחרי שנאמין כן. בודאי אין לנו להאמין לנביא אחר שיבא להפך דבריו של משה רבינו שהיתה נבואתו גדולה מכלם:

עקר ח תורת אמת. שזאת התורה שבידנו היא תורת אמת מיוסדת על האמת והמשפט. ולכן עלינו לאהבה אהבת הטוב ולא לעזוב אותו. וכן אמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו: נתן לעמו אל. ועל שנתנה הוא אין ספק שיש בה עריבות ומתיקות כדבש. ולכן לאהבה אהבת הערב. וכן אמר דוד ומתוקים מדבש ונפת צופים. ועל שנתנה לעמו ואין מלך מנחיל לעמו רק דבר המועיל להטיב נפש. ולכן עלינו לאהבה אהבת המועיל:

עיון תפלה

תפארתו, ודמו לס"ס בברכות ד' א' נקט שלא השרה שכינה רק על ישראל ונתן לו. ולשון הרמב"ם שם „היסוד הששי הנבואה. שידע האדם שזה מין האדם ימצאו בהם בעלי מדות משלמות מאד ושלמות גדולה ונפשותיהם נטויות עד שהן מקבלות צורת השכל, אחרי כן ידבק אותו השכל האנושי בשכל הפועל, וזהו הנבואה" עכ"ל. הרמב"ם לא דבר רק מן האמונה במציאות הנבואה, אבל המשורר שלפנינו הוסיף על דבריו ויסד לעקר ויסוד בדת להאמין בנבואת ישראל: לא קם. עפ"ה (דברים לד, י): ומביט. כמו שכתוב (במדבר יב, ח) ותמונת ה' יביט. ולשון הרמב"ם שם „היסוד השביעי נבואת מרע"ה, והוא שנאמין כי הוא אבי הנביאים כלם אשר היו מלפניו ואשר קמו אחריו כלם היו תחתיו במעלה: תורת אמת וגו' נאמן ביתו. הוא מרע"ה כמו שכתוב (שם שם, ז) בכל ביתי נאמן הוא. ולשון הרמב"ם שם. „היסוד השמיני היות התורה מן השמים, והוא שנאמין כי כל

תיקון תפלה

ולא נמצא אצל הספרדים. ואחרי המבוכה הזאת ישמע מה בפי החכם כהרשד"ל הבוחן ובודק גנזי נסתרות, וז"ל במבוא למחזור בני רומא חלק שני דף י"ת, בערבית ליל שבת יש במנהג בני רומא השיר חדוש יגדל ושם מחברו לא נתפרסם עדיין, ואני ראיתי כתוב בכ"י על קלף מנהג בני רומא נכתב בשנת קמ"ג ושם הסופר שכתבו משה בכמ"ר יקותיאל חפץ ממשפחת הצפרוני וכתב אותו לכמ"ר דניאל מו"ה בכמ"ר שמואל הרופא יש"ר בכמ"ר דניאל זלה"ה דיין, ועל גבי יגדל כתב „אלה הם י"ג עקרים שסדרם כמהר"ר דניאל זקני בכמ"ר יהודה דיין" וכן בחומש כת"י על קלף הנמצא בת"ת בוויניציאה

(ט) לא תשתנה התורה **לֹא יַחֲלִיף הָאֵל וְלֹא יָמִיר דָּתוֹ. לְעוֹלָמִים לְזוּלָתוֹ:**

עץ יוסף

המועיל. וכן אמר דוד תורת ה' תמימה משיבת נפש. ואע"פ שנתנה ע"י משה. הלא הוא. על יד נביאו. המדבר דבריו אשר נתן בפיו כמו שאמר פה אל פה אדבר בו. ועוד שהוא נאמן ביתו. וכל אשר לו נתן בידו. וא"כ דבריו כדברי המלך שהסיר טבעתו מעל ידו ונתנה לעבדו. וכן מצינו שאמר משה בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו' כי לא מלבי (במדבר טז, כח):

עקר ט לא יחליף האל ולא ימיר דתו לעולמים לזולתו. יבואר ע"פ מה שכתב הרמב"ם הכופר בתורה האומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת. וכבר בטלה תורה זו אע"פ שהיא היתה מאת ה' כגון הנוצרים. הרי שאמר שני דברים שלא החליף הבורא מצוה במצוה ולא הבטיל תורה זו לעולם. וזה מה שאמר כאן לא יחליף כו'. שידוע שחליפין היא לשון שינוי פרט בפרט

כמו שמליף ותחלף את משכרתי. שהחליף בין רב למעט. וכמו מחלפות השיטה שהוזכר בפ"ס. ור"ל שזאת התורה בעצמה לא תהיה מחלפת מצוה במצוה. ולא ימיר הוא תמורה ר"ל תורה אחרת כמו במצוה ואם המר שר"ל בהמה בבהמה. וזה ידוע שבעל השיר הזה של יגדל עשאו ע"פ מבקל יחד והמצוה. ועיקר טנהו הוא כך. האל לא יחליף ולא ימיר דתו לזולתו לעולמים כידוע למבין. והבתא יהיה פירושו הכי. האל לא יחליף דתו פי' הדת הזה גופו לא יחליף מצוה זו במצוה אחרת. וגם לא ימיר דתו לזולתו פי' שלא ימיר דתו של לזולה דת הא לעולמים אף בעולם הבא. וזה לאחרי שים בה מה שראוי להבאת הטוב והמועיל והערב א"כ לא תצטרך להבאתה וקיומה. וכן בא בכתוב רמז לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו (דברים יג, א):

נופת

דובר שלום

לא יחליף האל. לפי שלא קם נביא כמשה לכן בכור הדבר שלא יחליף האל דתו ותורתו לעולמים לנביא אחר. עולמו שאין שום נביא ראוי למדרגה זו לדבר. שאין לו מעלה הכתנה כמשה שיהיה ראוי לקבלם התורה:

עיון תפלה

התורס הזאת הנתונה ע"י מרע"ה היא כולה מפי הגבורה וכו' ומי ס"א היה כמו סופר שקוראין לו והוא כותב וכו' (בלשון הברייתא ב"ב ט"ו א' הקב"ה אומר ומשה כותב) ולפיכך נקרא מחוקק, ואין הפרש בין ובני תב סס ומגדים ובס אשתו מהיטבאל ותמנע היתה פילגש (כמו אמרו בסנהדרין צט, ב' ע"ש) ובין אנכי ה' אלהיך ושמע ישראל כי הכל מפי הגבורה והכל תורת ה' תמימה עכ"ל. ומפקיק בסנהדרין שם ואפי' אמר כל התורה כלה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו אמרו זהו כי דבר ה' בזה, ורמזו בזה על כל המאמרים הנאים במשנה תורה בלשון מדבר בעדו, כמו ואנכי עמדתי בהר ואתנפל לפני ה' ויתעבר ה' בי, וכאלה הרבה, וזה להפיל על מאמרו בבמדבר רבה פ"ח אמרו לו ישראל רבינו משה הקב"ה לא נתן קצבה לברכותיו ואתה אמרת אלף פעמים, אמר להם מה שברכתי אני הכם משלי ברכתי,

תקון תפלה

במינציאה (ובסוף הפרטיות כתוב בו והתחיל להכתב בעיר פיסא המהוללה שנת קצ"ח לפרט ונשלם וגו' התום יום שלישי י"א בחדש תשרי שנת קס"ה) כתוב "אלו הם י"ג עקרים שסדרם כמ"ר דניאל זצ"ל בר' יהודה דיין זלה"ה יגדל אלהים חי וכו'" ואחר שיר יגדל יש גם שיר אדון עולם, ובדפוס בולוניא הוא בראש המחזור, וקרוב הדבר שגם הוא נעשה באיטליאה" עכ"ל. ומסה שהשתמש בשיר הזה המשורר עמנואל הרומי סוף מחברת ד' בשירו המתחיל אפתח בכנור נראה שהיה השיר מפורסם כבר קרוב לתחלת האלף הששי, כי ידענו שעמנואל זה השלים ספרו בשנת תצ"ג, ועי' בספר על דבר הפיוטים לצונץ ד' תק"ז. ובספר הדראות בעל דין לדון דוד נשיא (חי בשנת ק"צ) מובא כל השיר ובסופו מזכיר חרוז אחד שאינו בנוסחתנו: צלש

זנב"ב פ"ח כי הקב"ה ברך ישראל בכ"ב וקלין במוגה וכו' ואלו משה רבינו ברכן בשמונה וקללן בכ"ב, ונתגלה ל"ח כ' והלא בלשון יחיד ומשה מפי עצמו אמרן ע"ב נחוס ור"ן. עליט לדעת גם אותן הדברים הדומין בעיניס כאלו משה אמרן מפי עצמו — שכינה היתה מתחברת עם נשמתו של משה ומדברת מתוך גרונו בתור דבור עצמי. ועי' פיסב בסקדמת אברבנאל למשנה תורה ובספר אהל יעקב ריש דברים בשם הגר"א ובספר תפארת ישראל למהר"ל מפראג פרק מ"ג ובת' רדב"ז ח"ב סי' כ"א וקמ"ג: לזולתו. לדת אחרת, והיא רשי טמר לזולתה של נמלת דתו ספיא נקבה, והנה אמפי פחרז (כדיר עבודת ישראל), ולי נראה לזולתו בליה אחר בלעדי משה שהכר מחרז שקדם. ויש מגיהים בזולתו בני"ת, כמו לא יחליפנו וגו' טוב ברע (ויקרא כז, י), שמיר כבודו בלא יועיל (ירמיה ב, יא), ולא סרים שמוגה, ולבון הרמב"ם שם "יסוד שהתיפי מפסוק, והוא כי התורה הזאת מועתקת מאת הבו"ה לא מזולתו ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבע"פ, שנאמר לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו" עכ"ל: הרמב"ם שם ליסוד אי

(י) ידיעת השם **צוֹפֶה וְיוֹדֵעַ סְתָרֵינוּ. מַבִּיט לְסוֹף דָּבָר בְּקַדְמָתוֹ:**

(יא) שכר ועונש **גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כְּמִפְעָלוֹ. נוֹתֵן לְרָשָׁע רַע כְּרִשְׁעָתוֹ:**

עץ יוסף

עקר י צופה ויודע סתרינו. רואה ויודע סתרינו פי' מחשבותינו ומעשינו הנעשים בהסתר בחדרי חדרים. ולא נאמר א"כ עזב ה' את הארץ למקרים ונמלא כל איש בשרירות לבו הולך. כמו שנאמר אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם. ועוד אלה לי בכלל זה. מביט לסוף דבר בקדמתו. שהוא רואה את הנולד בזה המעשים שלאיש נעבר ולעתיד יהיה צריך לעשות מה שיעשה. מה שאין כן בבשר ודם שיעשה דבר לצורך שעה אין לו אלא מה שעיניו רואות:

עקר יא גומל לאיש חסד כמפעלו נותן לרשע רע כרשעתו. פירוש גומל חסד לכל איש כמפעלו ונותן רע לכל רשע כרשעתו. אבל קשה למה לא קאמר נ"כ נותן לרשע רע כמפעלו. אך יבואר ע"פ מאי דאי' באבות ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. בקשה דה"ל למימר שישלם לך שכר מלאכתך. אך החילוק הוא בין מלאכה לפעולה בזה. שלפעמים המעשה היא מעוטה. לך הפעולה היוצאת מן המעשה היא רבה מאד. כמו מי שנפל לנהר ורלה אחד וגטל מקל אחד ויתד הקוע בו והוציאו מן המים. שבזה מלאכה ומעשה האדם הלזה היא מעוטה. אבל הפעולה שנמשכה מהמעשה הלזה רבה היא שהציל אדם מן המיתה. וכן הוא ענין עקידת התורה באם שהלימוד בעצמו אינו אלא עמל פה לבד. מ"מ הפעולה היוצאת ממנו היה רבה הערך מאד. כדאמרינן בפ' חלק כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בין פמליא של מעלה ובין פמליא של מטה. רב אמר כאילו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה. רבי יוחנן אמר אף מגין על כל העולם כולו. ריב"ל אמר כאילו מקרב את הגאולה. ואלו גומל הש"י החסד שמשלם שכר לאיש כפי הפעולה ולא לפי המלאכה והמעשה. אבל ברשעים הקב"ה מענים אותם רק כפי מעשה הרשע ולא כפי הפעולה היינו הפגם שנמשך ממעשהו שפוגם בכל העולמות העליונים. וזהו ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך ר"ל פעולתך דייקא. וזהו שאמר כאן גומל לאיש חסד כמפעלו. אבל לרשע נותן רע רק כרשעתו לבד ולא כפי פעלו. וזהו חסד גדול:

ענף יוסף

גומל לאיש חסד כמפעלו נותן לרשע רע כרשעתו. עיין ביאורו בעץ יוסף. אבל יש גורסים גומל לאיש חסד כמפעלו יתן לרשע רע כרשעתו. ופי' לאיש חסיד נותן גמול כפי פעולותיו הטובות אם מעט אם הרבה שעשה. ומה שאמר חסיד שהוא העושה לפנים משורת הדין והמתקרב לקצה האחרון: ולא אמר לדיק העומד בין המצוע. הוא מטעם שאמר שגומל לו כפי פעולותיו שלם כאילו יש לו חיוב אצל הש"י ושהוא ראוי לגמול. וכבר הנלאנו אם לנקות מה תתן לו. כי מדרכי השפע שאדם ראוי לעמוד על המצוע. אבל החסיד ראוי לגמול יען הוא מכריח עצמו חוץ למצוע. וכן ה"ל נותן גומל לחסיד טוב חסידותו כמו שאמר לרשע רע כרשעתו. אלא בתיבת לאיש תשכב גם כל רשע. כאומר לאיש רשע רע כרשעתו. ואת נכון יפה ולריך הוא ליפד בסוף הדלת מה שאינה בתיבה כחסידותו:

על

ישלם

עיון תפלה

ההוספה והערך ומסורתו אי החלוף והתמורה סגול יותר. צופה וגו' בקדמתו. כל הדברים וכל הענינים הבאים בעולם מראש ועד סוף הם לאחיך ודיקים אלה כלם ומפנים זה מזה כדרך שלה ופעול שהם ומסובב עד הסבה הראשונה המחייבת את כלם והוא הסי"ה והיודע ראשית הדברים יוכל להבין לסופם. בהיות הסוף מחויב ונרדף מן ההתחלה, וזהו אמרו מביט לסוף דבר בקדמתו, בהיותו קודם לכלם וסבתם, ולכן הרמב"ם שם, כי הוא ית' יודע הנמצאות של ב"א ואינו מעלים עינו מהם וכו' כמו שאמר (ירמיה לב, יט) אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם" ע"ל. והמבואר על עקר זה שלשה ענינים. א) צופה. כדברי הרמב"ם שיודע מעשי ב"א ומשגיח עליהם בהשגחה פרטית. ב) יודע סתרינו. הוא ידיעת כל המחשבות בנגלה, כמו שנאמר (תהלים לג, טו) היוצר יחד לבם, וכל יצר מחשבות מבין (דה"א כח, ט), כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם (מ"א ח לט), ועי' תוס' שבת יב, ב ד"ה שאין. ג) מביט לסוף דבר. הוא ידיעת העתידות כמו שבארנו: גומל לאיש. עקר שכרו: גומל חסד לכל איש כמפעלו ונותן רע לכל רשע כרשעתו (מתוך שנודות ישראל):

תקון תפלה

שְׁלשׁ עֶשְׂרֵה לְעִקָּרִים הֵנָּם יְסוֹד דַּת אֵל וְתוֹרָתוֹ. ובסדורי הספרדים באת ההוספה הזאת בשנוים ובבלבול המשקל, ואח"כ נוסף בהם עוד חרוז: תּוֹרַת מֹשֶׁה אֱמֶת וּנְבוּאָתוֹ בָּרוּךְ עֲדֵי עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ. ונראה שהחרוזים הללו לא יצאו מידי המחבר, ולא מטעמיה של הרב יעקב בבאני בספר ישרש יעקב דף כ"ב באשר אין רוח המשקל נוחה מהם, כי נראה שהמחבר לא כתב שתי פעמים ברוך עדי עד שם תהלתו, גם לאיזה מטרה יכפיל שנית עקר אמתת התורה:

ברוך

(יב) ביאת המשיח **יִשְׁלַח לְקֵץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ. לִפְדּוֹת מְחַכֵּי קֵץ יְשׁוּעָתוֹ:**

(יג) תחיית המתים **מֵתִים יְחַיֶּה אֵל בְּרֹב חַסְדּוֹ. בָּרוּךְ עֲדֵי־עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ:**

תהלתו עומדת לעד. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

הנה מבואר בכמה מקומות בספר גודל חטאת האדם המזכיר השם בלי כונה. לכן יתן האדם אל לבו ובפרט להזכיר השם שטרח הוי"ה או שאר שמות הקדושים בתפלה או בברכות והודאות להוציא מפיו בכונה שלימה כדי שלא יוציא מפיו חיזה שם בלא כונה. גם יזהר מאד כשיאמר אלהינו מלך העולם שלא יחסור ג' תיבות אלו. אלא יחשוב פי' הלע"ז של תיבות אלו. ולפחות שמחה שלימה בתיבת אלהינו על אלהותו יתברך עלינו. ובתיבת מלך העולם על גודל מלכותו. וכזה אזהרה ע בכל הברכות (יוש"ר). ועיין לעיל ס' ל"ב:

צריך לאמ"ר בידך כו'. שכל הברכות שכן שבח והודיה. נאמרות בעמידה. ואם הם מצוות במעשה כן הברכות אחר שפעולה היא. אם נעשית בעמידה גם הברכה צריכה להיות בעמידה. ואם בישיבה בישיבה. וכן שדבר בברכה הנהנין וברכה המצות. כדרך שעושין כך היא אומן ברכתן. אם מעומד מעומד אם מיושב מיושב. הגאון ר' יעב"ץ:

כתב ריב"א מה שמתחיל בברכות נוכח באמרו אתה וסיים בנסתר באמרו קדשנו וצונו לפי שהשי"ת נגלה מצד מעשיו ונסתר מצד עצמו. וכן הנשמה נגלית ונעלמת. והכונה שיא נפש ונתחבטות הלב. והאדם מורכב מגוף ונשמה. מצד נשמתו הוא דבק בקונו. ומצד גופו לא. ולכן בא דרכי האדם נוכח ונסתר:

עץ יוסף

עקר יב ישלח לקץ הימין משיחנו. ע"ש הפסוק שאמר והעמוד לגורלך לקץ הימין. ואי' בזוהר פ' נח א"ל הקב"ה לדניאל ואתה לך לקץ ותנוח וגו' א"ל הא אמרת ואתה לך לקץ אית קץ לימינא ואית קץ לשמאלא ולא ידענא לאן קץ לקץ הימין או לקץ הימים. א"ל לקץ הימין. וזהו שאמר כאן לקץ הימין. ושליחות המשיח יהיה. לפדות מחכי קץ ישועתו. אף על פי שיתמהמה. כי מי שאינו מאמין ואינו מחכה לא יזכה בביאת משיח: **עקר יג** מתים יחיה אל. אף לרשעים. ולכן אמר ברב חסדו. וגם זה אחד מעקרי האמונה. לבלתי יחשוב האדם שהשאול בית מנוס לו. ואז כל ימי חיי הבלו ישביע יגרו בעוה"ז ולא יירא מאומה מלך: ברוך עדי עד שם תהלתו. הענין הוא כי על כל אדם או דבר חפץ יוכל לומר עד פי' שיהיה הדבר עד זמן פלוני או פלוני כמו עד ימות המשיח או עד שיחיו המתים או עד סוף ימי העולם. כמו עד בלתי שמים ולא יזהר. כי לא יוכל לומר עד אלא כשיש זמן בעולם יוכל לומר עד זמן פלוני. אבל לאחר זמן לא שייך לומר עד. אבל הוא יתי' הוא גם לאחר הזמן. שהוא מבלה הזמן ואין הזמן מבלה אותו. וזהו שאמר ברוך עדי עד פי' בסברה העד פי' כשלא יהיה העד. ומלת עדי לשון הסרה הוא. ומה שאמר ה' ימלוך לעולם ועד. מלה ועד ג"כ לשון הסרה הוא פי' כשלא יהיה העולם ויהיה עולם אחר. וכן פי' בלשון אשכנז ועד. וזה שמתרגם ה' מלכותיה קאם לעלם ולעלמי עלמיא. הרי שתירגם על מלה ועד ולעלמי עלמיא שפירושו בשלמות יהיו אחר שיסור העולם הזה. (מגיד צדק):

דובר שלום

ישלח לקץ הימין משיחנו וכו' ישועתו. הגאולה כאמה מסויסמת לקץ שהיא בתלויה בזמן. והגאולה של אחישנה מסויסמת לקץ הימין היינו שהשפילדות כח הגם כמשמעם ימין. ומחתינים אמנם ביאת המשיח בהתעוררות ימינו כביקץ ויתעורר הימין. לפדות המחכים קץ ישועתו: מתים יחיה אל ברוב חסדו ברוך עדי עד שם תהלתו. אחר זמן שהקב"ה יחיה ב"ב יהיה חיי נצחים שלא ימותו עוד. זהו המתים יחיה אל ברוב חסדו ומאותו זמן והלאה יהיה שם תהלתו ברוך עדי עד בשיהו נצחים נצחים. וברכהו עדי עד:

עיון תפלה

ישלח לקץ הימין. כמו ימים, והמשורר תפס לשון הכתוב בסוף דניאל. ולשון הרמב"ם שם "היסוד השנים עשר ימות המשיח, והוא להאמין ולצפות ביאתו, ולא יחשוב (על ימי מחשב בפיהו שם) שיתאחר, אם יתמהמה חכה לו, ולא ישים לו זמן ולא יעשה לו סברות ממקראות להוציא זמן ביאתו, ושיאמין שיהיה לו יתרון ומעלה על כל אשר היו מעולם כפי מה שנבאו עליו כל הנביאים עד מלאכי ע"ה וכו': מתים יחיה אל. כמו שנאמר (ישעיה ס, יט) יחיו מתיך נבלתי יקומון. ברוב חסדו. כיון בזה למה שכתבנו לקמן בשמונה עשרה בברכת אתה גבור בשם ר' יוסף אלבו על מחיה מתים ברחמים רבים: ברוך עדי עד. חתם המחבר שירו בשבח השי"ת כמו שפתח בשבחו יגדל אלהים חי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

אם כשנטל ידיו היה במקום שצריך לכסות לא יברך על נטילת ידים אלא אחר שילא מבית הכסא. וכן נהגו לעשות. שכן אמרו חז"ל על הכתוב ובטל ידיו וקרא ק"ש כאילו הקריב קרבן שנאמר ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה':

עץ יוסף

אשר קדשנו במצותיו. הכוונה שיש חילוק בין מצותיו יתברך ובין מצות האומות והמדיניות שאין להם הוך וקדושה רק לקיים הנהגת המין האנושי משא"כ מצותיו ית' שהם מקיים עילוי וקדושה מנפש ועד בשר. וזהו אשר קדשנו במצותיו (אלשיך): וצונו. מדבק בלאו דלא הסור וגו': נטילת. ע"ש הכלי שקרין נטל. ולהנ"ם שאין צריך לא כלי ולא שאר המנות שצריכין בנטילה לטהרה. מ"מ לא רצו חכמים ז"ל לשנות הברכה. ויש מפרשים שהוא לשון הגבהה כמ"ש שאו ידכם קדש וברכו את ה'. וכתיב וינטלם וינשאם (ישעי' סג, ט):

ענף יוסף

על נטילת ידים. ר"ת סג"י. כי מי שמגלגל בנטילת ידים כוף בא לידי עניות (אבודרהם): כתב שותק כי ט יוכון בגרכת נפ"י שיש ט ה"נ תיבות נגד ה"נ מדות (ח"נ סי' ד' ס"ק ס'): ויברך אחר נטילה קודם הסור, וקודם ניגוב כדי שתהא הברכה עובר לעשייתה:

נמכמס

אבל

עיון תפלה

ברוך אתה. ברכה ברבים ו"ל לא הבדילו בפתרון בין ברכת השבח לברכת הודיה, שאין שתיהן אלא חשק המברך להוספת טובת המבורך וחפצו באשרו, לא כמו שטחה נפי הכתון לפרש ברכת אלקים מענין שבח והלול, כאשר אמרו נמס' ב"מ קי"ד א' וסכי בשלמתו וגרכך יצא שקדם שאין צריך גרסה, וסריך גמ' ולא ובכתיב ואמלי הכנעת וברכת וכו', ולפי התרך כמין אלי קושיא. גם ברכת ר' ישמעאל כה"ג כשאמר לו ישמעאל בני ברכני (ברכות ז, א) לא זכר בה שום הלול ושבח רק תפלה ובקשת רחמים. אבל האמת כי גם ברכת אלקים מיום גלוי חשק המברך לראות בתוספת טובתו כי תתגדל ותרבה מלכותו בעולמו, וסלית גם שתלה והתחנה על אשר שנבראים בכלל ונבראת, כי אשרי מעוך שמלכותו מלוכרת. והנכון ששם, נאמרו ברכות הגאון ר' חיים שולוואן ז"ל בספר נשמת החיים שער ב'. והסא"ו כרלצונים מפני מה היתה תקנת הברכות בנוסח ובסתר ברוך אתה... אשר קדשנו? והשיב על זה במחזור ויטרי סי' ס"ה ד"ה ב"ג „דוד אמר שויתי ה' לנגדי תמיד שמ"ה אני כשאני כאלו שכינה שרויה כנגדי, והכתוב ברוך כבוד ה' ממקומו — הרי מרלה את עצמו כאלו השכינה נסתרת ממנו, כיצד יתכנו שני מקראות אלו? אלא כך מבכמשמע, בשעה שאדם מזכיר שמו של הקב"ה אומר שויתי ה' לנגדי תמיד וצריך לסרלות עצמו כאלו הוא לפניו ומדבר אליו פא"פ, אבל נאמר הזכרת השם אומר ברוך כבוד ה' ממקומו וצריך לברך כמו ע"י שליח וכו'". עכ"ל. והגאון ר' חיים ז"ל גם נברך ג' אמר לן בלריסות, והאלים לריסתו, כי מליאות הבי"ת מתקוממת בשתי מדרגות. א) מדרגת מליאות אלא הלאכות סולם הבריאה, ובמדרגה זאת הוא נסתר מעין כל חי ואיש יוכוס במחשבה ולא נקרא בשם אלא בכנוי נסתר. ב) מדרגת הירה יוד נגמת הבריאה סולם וחיי כל החיים, כמו שנאמר (נחמיה ט, ו) ואתה מחיה את כלם, ובמדרגה זאת אל מסתתר נגלה לברואיו של פי משלו, ואליו מתייחסים כל המצות והתפלות, והאלים כונה עבודתנו על פי התורה והמצוה; ולהפך סברכים לאנחנו מתמלא לשמו הגדול והנגלה לנוכח במעשה ולגלותו, ברוך אתה, הכרכה היא תוספת ורבוי הנגלות מנסתר ועליו על חי, והדברנו אח"כ מפקומתנו

תקון תפלה

ברוך אתה. במנחות מ"ג ב' תניא היה ר' מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך, פרש"י קרי בית מאה, וכתב אבן הירחי במנהגיו דר' ע"א ונראים הדברים שאחר שיסדם מרע"ה שכחום וחזר דוד ויסדם (כמו שאמרו במדבר רבה פי"ח בא דוד ותקן להם מאה ברכות, והובא בטור סי' מ"ו), ובשבלי הלקט מוסיף שאחר שיסדם דוד חזרו ונשתכחו משני ומרוב עבודת הגלות עד שבאו התנאים והאמוראים ויסדו לנו אלו תרתיהם, וכ"כ בסדור רב עמרם גאון, ועי' רמב"ם פ"א מהלכות ברכות ה"ה, ובפ"ז מהלכות ק"ש ה"ו „כל הברכות הערוכות בפי כל ישראל עזרא הסופר ובית דינו תקנום": **אשר** קדשנו במצותיו וצונו. כתב הרמב"ם בפי"א מה' ברכות ה"ג „כל המצות שהן מדברי סופרים בין מצוה שהיא חובה מדבריהם כגון מקרא מגלה והדלקת הנר בין מצות שאינן חובה כגון ערוב ונטילת ידים מברך על הכל קודם לעשייתן אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות, והיכן צונו בתורה שכתוב בה אשר יאמרו לך תעשה (דברים יז, יא), נמצא ענין הדברים והבעתן כך הוא אשר קדשנו במצותיו שצוה בהן לשמוע מאלו שצונו לעשות כך וכו'" עכ"ל: **על** נטילת ידים. ברכות ס' ע"ב, ועי' תנחומא תזריע סי' ה':

אשר

עיון תפלה

והמיוחס אשר נשמת רוחו עליו ממקור עצמותו כמו שנאמר (דברים ד, טו) כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם. מקדים אנחנו את דברנו ונכון נאמר אשר קדשנו... וצונו. אַתָּה· הנשמה העליונה לא תבדיל במלת גוף הנכח בין זכר לנקבה, כי תאמר לנשים אַתְּ או אַתָּה, והעברי שאל אליה הש"י בל מלת קשור המשפט הוא והרחיב הנרה או לשברת אא (ע"ז הָאָבֶל תחת הָאֲבָל) ואמר אַתָּה תחת אַתְּ הוא· בכן דרך המלה הזאת להצטרף למלות כנויי הגוף, כמו אנכי הוא (ישעיה מג, יג), אַתָּה הוא (שם שם ט), אתם המה (נחמיה ט, יד), ויאמר גם אתה הוא (תהלים מד, ה) לפי שכבר נדרשה הה"א בתיבה, וממה שמצאנו במקרא בה שמים. אַתִּי ביוד כמו אחד התיו שופטים יח, ג; מ"א יד, ב; מ"ב ד, טז; שם ח, א; יחזקאל לו, יג), ומזה וְיָרַדְתְּי וְשָׁכַבְתְּי (רות ג, ג, ד), ומזה שָׁבַרְתִּי נִתַּקְתִּי לנוכחת (ירמיה ב, כ), קָמְתִּי (שם ו, ג), רָאִיתִי (יחזקאל טז, ג) שלדעת ר' יונה בהרקמה דף רכ"ח שניהם לנוכחת, ולפי דעת ר' יוסף קמחי כפי שנעתק ממנו באוצר נחמד חלק שני ד' פ"ג, ועוד רבים כאלה, מכל זה נשפט בצדק שהצרך לנוכחת אַתִּי · וכמו שהביא מהרש"ל באוצר נחמד ח"ק ד' דף קכ"ה, אך לא מצאתים רק מקוצר מן אַתְּ הִיא. יי אלהינו. לשון הרשב"ם (שמות ג, ו) „שזה קורא את עצמו אהיה ואנחנו קוראים אותו יהוה ויו תחת יוד כמו כי מה הוה לאדם" עכ"ל. ותכן דברי הגאון ר' הירץ ז"ל בספר החיים בשער ג' סי' י: „שני השמות כללו מורים על היותו ית' השמה הבריאה כולה והוא כל כחותיה, השם המיוחד מורה על אלה מצד השגתו את עצמו, והשם אלהים מצד השגתנו אותו" והענין עמוק עיי"ש. ובב"ר פ' י"ב ביום עשות ה' אלהים כך אמר הקב"ה אם בורא אני את העולם במדת הרחמים הוא חטאיו סגיאין במדת הדין העולם יכול לעמוד, אלא הרי אני בורא אותו במדה"ד ובמדה"ר והלואי יעמוד, וכן שם פל"ג והבסדרו שרחו במדת הדין ובמדת הרחמים שנאמר וישלחהו יי אלהים, ושם פע"ג ויזכר אלהים את רחל והדין שהן בהכנסה צרתה לביתה, עיי"ש פרש"י. ובשמו"ר פ"ו ועל דבר זה בקשה מדת הדין לפגוע במשה שנ' וידבר אלהים אל משה ולפי שנסתכל הקב"ה בסבלן של ישראל דבר כן חזר ונהג עמו במדת הרחמים שנ' ויאמר אליו אני ה'. ובדברים רבה פ"ב ואף משה כך אמר יי אלהים אתה החלות אם מתנהג בדין נאבדים לפ' אתכם ואם לאו אתכם ברחמים, עיי"ש מ"ב, ועי' מה שכתבתי לקמן בבאור מזמור שיר חנוכת הבית אליך ה' אקרא. ובירושלמי תענית פ"ב ה"א ימי בשם ר' מאיר כי הנה יי יוצא ממקומו יוצא ממדת הדין ובא למדת רחמים. ובב"ר פל"ג א"ר שמואל ב"נ אוי להם לרשעים שהם הופכים מדת רחמים למדת הדין, בכל מקום שנאמר ה' מדת רחמים זו יי אל רחום וחנון, וכתיב ויאמר יי אמחה את האדם, אשריהם הצדיקים שהם הופכים מדת הדין למדת רחמים, בכל מקום שנאמר אלהים הוא מדת הדין, אלהים לא תקלל, עד האלהים יבוא דבר שניהם, וכתיב ויזכור אלהים את נח. ובבמדבר רבה פי"א ולא שמע יי כביכול עשיתם (לו) מדת הדין כאלו אכזרי, עיי"ש במה"כ, ובפירוש וזאת הברכה בעיני, ורש"י (דברים א, מה) העתיק לשון זה „כביכול עשיתם מדת רחמיו כאלו אכזרי". ובברכות מ"ח ב' אשר נתן לך יי אלהיך דיינך בכל דין בדק בין מדה טובה בין מדת פורענות. ושם ס' ע"ב ב"י אהלל דבר זו מדה טובה באלהים אהלל דבר זו מדת פורענות. והמעתיק יראה בעיניו ולבנו יבין בדברי רז"ל מחויבים מכללו של הברך הנזכר, כי מצד השגתו ית' את כל העולם— כלו חסד יכנה, ואף מה שנראה בעינינו ששפט הוא בעיני רחמים גמורים, וכמו שנאמר (בראשית נ, כ) ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה. ועי' עוד מו"נ חלק ראשון סס"א וכוזרי מאמר רביעי מסי' א' והלאה מש"כ בזה: על נטילת ידים. בטור סוף סימן קנ"ד ובירושלמי פ"ח דברכות ה"א ילפי לה מהאמריקן ב כלי ברכת מ"ב א' היכף לנטילת ידים ברכה מקרא שאו ידיכם קדש וברכו את ה', ומסיק התם ובדברים רבה פ"ב ואם נטל ידיו ובירך מיד יבא מוכנת שאין שטן המקטרג בסעודתו, נראה שמדבר ג"כ מן הטילה הראשונה, ועי' ירושלמי ברכות פ"ח ה"ב, ותנחומא סוף ל"ס א' ובבמדבר רבה פי"א א"ר שמעון בן פזי כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנאמר שאו ידיכם קדש וברכו את ה'; מכל זה נראה שהמקרא שאו ידיכם קדש היה המקור אצלם לנטילת ידים, ונאמר תרגומו דשלי קרא טולו ידיכון קודשא לכן הקנו לומר על נטילת ידים. וכמו עוד למש"א הרש"ג ר"ל מהקלפטורת ז"ל „על ידי הרחיצה יוצאת הידי המזוהם לטהרה וכו' תקנו נוסח הברכה על נטילת ידים, לעמר נרומז את הידים והביאם למדרגה יותר גבוה מאשר היו, כי נטל עניינו נשא, כמו לשמיה נטילת (דניאל ד, לא), וינטלם וינשאם (ישעיה סג, ט)" עכ"ל. ומה שלא תקנו על נשיאת ידים ללשון הכתוב? לפי שהלשון הזה מיוחד אלא על נשיאת כפים לדוקא, ומפני שהרחיצה הדתית מצוה אלא בשם נטילה לכן הוכב שם הכלי המיוחד לרחיצה דתית נטלא, אחקן רב יעקב מגבר ספד מטלא בת רביעית (חולין קז, א), שלא בת מחזא (גיטין סט, א), ובת"י (שמות ל, יח) ויתקן מים מטלא דכיא. ולפי שכלי הנטילה מחזיק רביעית שנים אחרי כן בשם הזה גם לנוסח שמחזיק כמו רביעית, ברש"ם ל"ם א' משמר ליום נכלי, פרש"י שטות, ובכ"ב ל"ט ב' אמאל ז רביעית של הגרם, ועי' מש"כ בנחמד ויסרי ספ' ס"א דף ל"ם ובמרדכי פרק ח' דברכות סי' קנ"ב:

(דח"ח) כשל מים והסיח דעתו מלהטיל מים ואח"כ מלך להטיל מים פעם אחרת א"צ לברך רק פעם א' אשר יצר. [מי ששותה סם המשלשל די"ב כדעתו מתחלה לשתות שבני מעים עד שתכלה כוחמא מהם. ס"ה נבא"ס דעת הלק"ט שלא יברך רק אחר גמר הפעולה. ודעת היד אפרן שיברך בכל פעם והספרים אינם כעת ח"י ומסתברא דכל פסק נרמות לפעל]. ואפי' לא הבתין רק פעם אחת צריך לברך א"י :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת־הָאָדָם בְּחָכְמָה וּבָרָא בוֹ נְקָבִים חֲלוּלִים

עץ יוסף

אשר יצר את האדם. ע"ש ויצר ה' אלהים את האדם: בחכמה. תיבה זו תפורש בשני אופנים. אופן אחד שתיבת בחכמה מוסב על חכמת האדם. ור"ל נתן בו צורה מלאה חכמה. וזה ירצה ממה שהוא נזכר במשכלת הראשונה. ונרמז בו עולם קטן וכיוצא בזה. והכרת פניו ענתה בו וזה ירצה ממה שהוא נלב בקומה זו מדבר. שכל זה מורה על שהגוף מלא חכמה. אופן ב' שתיבת בחכמה מוסב על ה'. כמו ה' בחכמה יסד ארץ. כמו תמשת החושים. והוצאת המותרות והמחזיק והמעכל והדומים שנראה מסמיכת וברא בו נקבים שהכל לפרשו נקבי הוצאות המותרות: וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים. ויבואר ע"פ מה דאי' בקהלת רבה פ"ז (פ' יט) מעשרה שליטים. מעשרה דברים שמשמשין את הגוף שבכבן משה. ואלו הן פה שותה לוושט ומן וושט לאמסיסא ומהמסיסא לקיבתא. ומקיבתא לאיסטומכא. ומאיסטומכא לכרוכא קפינא. ומכרוכא קטינא לבית כסיא. ומבית כסיא לכנה מעיא. ומכנת מעיא לכרוכא עבית. ומכרוכא עביא לפי דיבא. ומפי דיבא לסטרוכא. ומסטרוכא לעיוקתא. ומעיוקתא לברא ע"כ. לא ברא הקב"ה מעי אדם ארוך כמלא קומה להכנים המאכל ולהוציאו דרך בו. משום שלא היה המאכל נשהה בקרבו בכדי בישול והפקת המזון הטוען טרף המורת הגוף. לכן נברא כעין מחילה להשהה בקרבו בכדי שיעור הנ"ל. ואם לפי שמוציא מן המאכל מיני בונים לפי רבוי ההרכבות שבאדם. ושרף הראוי לזה בלתי ראוי לאחר. לכן יצר את האדם בחכמה עשר מיני מחילן. ונקב ממחילה אל מחילה האחרת. ובבוא המאכל למחילה ראשונה נשהה בנקב אשר בתחתיתו עדי ישלים כח בישולו ודרך הפקת מין הראוי אל הגידים היוצאים ממנו לתת ממיו

ענף יוסף

בחכמה. מ"ח כ"ף מ"ם ס"י בגימטריא מרי"ג. ופי' יצר האדם לכבודו לקיים מרי"ג מצות: **וברא** בו נקבים ט', קשה איך שייך פה הנקב בריאה. וי"מ בבריאה פירושו שנקב בו נקבים בו' פ"ד בנא' וברא הוסכן בתרגומה (יחז' כג, מז): **חלולים** חלולים בגימטריא רמ"ח. וכשל כל' מרומז כל רמ"ח אברי האדם שחלולים רב. כי האדם מגול אפילו בין פנים נבשר ובין פנה לפנים. והא"ל נפנים פנמו. וזה ע"י ורידין

עיון תפלה

אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים. כתב ר' אברהם בדרבי גם' חיתם הכלה דף קנ"ט „כריאה שם טשל נס על דבר שאין בו ממש כמו ונורא הנך (תהלים סב, ז) אין החכם צריך יצירה כי נספתי שאר יסיס תקן נלי יצירה" עכ"ל: בחכמה. שנתחלת פ' פקודי סוף סי' נ' דבר אחר רקמתי בתחתיות ארץ הוי נרון אשר יצר את האדם בחכמה כמו שברא שמים וארץ בחכמה שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ וגו' ובבצלאל אומר ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה וגו' במה שברא הקב"ה את כולנו יצר את האדם וגו': **חלולים חלולים**. נב"ר פ"א א"ר תנחום ששד ס ס אם יש בו נקב כיהודו של מתם כל רוחו יוצאה שמם וקודם עשוי מחולים (כל מין בגוף, מן הגידים הפנימים שורקים והורידים עד שעור שהוא קלו מפוה קיים חלולים שעולים ומתפשלים כאחד, כידוע בחכמת הנתוח) ואין רוחו יוצאה שמם, והמעמדר רבה פ"ס וכן בהנחומא נאמר כמו פי' ס' אם נראה אתם ועתידי אתכם מחולים מלאמר ותסכת אל מחולך. ועל יסוד המאמרים שלה ממר הנוסח הזה. יכתב הר"ם פרחון במחברת הערוך פרס חלו ופרס חסף „מסים מבטם על אדם חללים חללים אשר כתוב בגאמת חפין ונקמן קן סו כיום שברא קונו (יחזקאל כח, יג) וכן אמר המתרגם נרב לא אסתכליה נמרך דאתעביד חללין ומקבין דלא ין צרך דלא אפשר לך דתתקיים בלא בהון, ומשום זה הפסוק הקט תרגומו אשר יצר את האדם

תקון תפלה

אשר יצר. שם. ונוסח הברכה הזאת כבר היה לפראה עיני יונתן בן עוזיאל ועליו יסד תרגומו (יחזקאל כח) את דמי למגא דצורתא די מתקן בחוכמא (אשר יצר את האדם בחכמה) ומשכלל בשופריה וכו' ברם לא אסתכלית בפגרך (בגופך) דאתעביד חללין ונקבין דאינון צרכך (כלשון התלמוד אשר ח תקנו לעיל בעיון תפלה של צרכי האדם) דלא אפשר לך דתתקיים בלא בהון (אי אפשר להתקים, נראה שזו

מטוסס

גָּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כִסֵּא כְבוֹדֶךָ שֶׁאִם יִפָּתֵחַ אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסָּתֵם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשַׁר לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ וַאֲפִילוּ שָׁעָה אֶחָת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא כָל־בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

יש שאומרים אשר בכתב אשר יצר גרכת אלהי נשמה:

גליון הגר"ב יש אומרים רופא חולי כל בשר וע' פ"ז סי' ר ס"ק ג' ודע עוד כי לנוסחת הלבוש ובא"ת וסידור של ר"י עמדין י"ל אי אפשר להתקיים וגו' אמנם התשבי כתב לאותו בחיריק וכתב שם שאומרו בציר"י טועה כי הוא לשון איה:

עץ יוסף

מחיה לכח הבריאה המגעת הלין. והרי הנמרו כח פליטתו. אז נפתח הנקב אשר נסתם בהתהיותו דיוצא דרך בו יתר המאכל אל מחילה אחרת. וכמעשה הראשונה מעשה השניה ונסתם הנקב שבתחתית מחילה שניה עדי קליטתו מין הראוי. אל הגידים הוצאים ממש כנ"ל. ואז נפתח הנקב שבתחתית השניה ויוצא אל השלישי. וכן כולם. עד אשר יצא ממעי אחרון. הרי מ"ש נקבים נקבים חלולים חלולים היינו נקב וחדר החלול. נקב וחלל. וזהו שאמר שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקיים. וזהו שאמרו בב"ר פ"א א"ר הגוף הגוף הזה אם יהיה בו נקב כחודו של מחט כל רוחו יוצאת ממנו. והאדם נשאר מחולים נקבים נקבים ואין רוחו יוצאת ממנו מי ישבה כן להיה אלפים לבדך ע"כ (מהרב הגדול מוהר"ר יעקב מסלאנים נפר סר"ח): אפילו שעה אחת. פי' דאף שאפשר להתקיים יום או יומים. מכל מקום בשעה יציאה לא היה אפשר להתקיים אפילו שעה אחת (א"ר): רופא כל בשר ומפליא לעשות. שאין היטק טלד בלי ריסק אברים: ומפליא לעשות. כמו בדרש רבי חנינא

ענף יוסף

בכדי כוחך. והמסבב נתוסם במקום שלכן גכנס כשמר פיך בכוחך וכן במקום הצרין לשמר פה כמו וחיצו. והא"ר פי' נקבים נקבים מבוש שכל אדם כבהמה וחיים כל גופו וכל. אברים מלאים נקבים דקים בא"ח לראות וכבים לו כאב ותדיב הכאב יוצא מתוט דרך נקבים אלו באמצעות (ולא כן א"ח נסתפקה: לפני כסא כבודך. רמז שכל הנפשות יש תחת כסא כבודו. ולכן לא אמר לפניך: אפילו שעה אחת. ובטבעיות אחרות ליתא רבי מינים. ואין למחוק שום נוסחא שנאלא מאלו חכמים (א"א וס"ז): רופא כל בשר. ויש נוסחאות רופא חולי כל בשר. ואין למחוק שום נוסחא מאלו ספרים (פ"ז): כתב מ"א דבכתבים כתב דיש כח בברכה מ"ם תיבות ולפני הנוסחא לפניט יש בה מ"ז תיבה. ובפילוס הכל בו כתב דיש בה מ"ה תיבות. פי' כנגד יצירת הולד. ובנגד כנגד קליפת הצב. ומכתמא היה לפניהם נוסחא הכרם:

עיון תפלה

נחכמה וברא בו נקבים נקבים חללים חללים (וכ"ה בסדורי ספרדים) והאומר חלולים טועה הוא דהגן (כ"כ בס"א) אין שפון חלל תחת רפ"ל וכו' עכ"ל. אבל הרב אברהם ן' הירחי במנהגו תפלה סי' ג' והטור או"ח סי' ו' וכ"ה במדרש תנחומא דפוס ווינציא בשמיני ר' נ"ס. ע"כ (בתנחומא שלנו ליתא) אמרים ישראל בכל אבר ואבר שבגופו מהם, ולכן אנו אומרים בכל יום אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים, חלולים חלולים בגי' רמ"ח, ע"כ, וכ"ה גי' הרי"ף והרא"ש ורוב הראשונים, וכ"ה בסדר רב עמרם גאון ובמחזור וטרי ר"ט. ובספרים כת"י ומחזור ויטרי סי' פ"ט אות נ' "לא ימצא חללים דלא נשתי לשוני אלמא מריפי לשון חללי" עכ"ל: גלוי וידוע. זהו ענין שהתפללות לפני כבודו ית' על המעשה שנעשה, כענין שאמרו בבא דבי אליהו נמצא פ"ק ג' בגמרא שהמשה אדם לבית הכסא אומרים לו: (כהמלכה) רחב ידי בכבוד דרך ומסמס. וכענין שהתפללות הוא שלש פעמים כ"ד נ' שהוא עומד בתפלה ונקם להתפלל ומי' יצרתם נקבים נקבים חלולים חלולים (כ"ה כת"י מהרבוה ממכת קלי. כמו מה בעזיק נד"ם הגירסא חללים חללים בלא וי"ו וכ"ה בדפוס שולים מסכת ל"ם) וכוי' וכו', וכס"ג לאות סכם.ד. ב' ע"כ נפי גרסת כת"י מהרבתן ספרים לגים הבכם

תקון תפלה

שזו היא הגרסא הנכונה). ובאבודרהם גרים אינו יכול להתקיים. ובגמ' ברכות כת"י פאריש גלוי וידוע לפניך שאם יסתם אחד מהם או אם יפתח אחד מהם יותר כדאי אינו יכול להתקיים אפי' שעה אחת. ובסדורי הספרדים הוסיפו כי אם על ידי נפלאותיך ורפואותיך. ובסדורי התימנים נקבים נקבים חללים חללים מהם סתומים ומהם פתוחים שאם יסתם אחד מהם או יפתח אינו יכול להתקיים אפילו שעה אחת. ובמחזור רומא כנוסחתנו, אך בסוף אין כל בריה יכולה לעמוד לפניך (כלשון הגמ' ברכות ו' ע"א אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין) שעה אחת בא"י הרופא לכל בשר וגו'. ונוסח רב עמרם ג"כ כנוסחתנו, אך בחסרון שתי התיבות ולעמוד לפניך:

דיני ברכת התורה

(רמ"ת) (א) א) אין לענות אמן אחר המפסיק בכ"ת [ולי נ"ל למען בלתם שלא יבא שבומם לידי הפסקה] עד לאחר המלמד הורה לנ"י כי הכל ברכה א' היא ודביק למעלה. ולכן נ"ל והעדב זה גו"ו: (ב) אין עובר פסוקים קודם בכ"ת אפי' דרך תחנם ובקשה לכן מסדרם ותכן לומר בכ"ת קודם כליתה: (ג) שהרהר בד"ת א"צ לברך בכ"ת אבל כשכותב ד"ת לעצמו דרך לימוד חייב לברך: (ד) כמברכים קודם אור היום יברך בכ"ת ואף אם ישן אח"כ בין ביום בין בלילה א"צ לחזור ולברך (ס"מ סי' מ"ז דלא כפר"ה) והעוסק שדעתו על אדם לחזור ולברך א עד שנת עליה שלמחרת: (ה) לישר כל הלילה חייב לברך בכ"ת דלאן דעתו רק על מגה"ע (מ"א וא"ר) אך נכון אם אפשר שישמע בכ"ת מהיב אחר ויאמר לו שיכוין להוציאו ומכ יכוין לצאת ויענה אמן וכו' (מסכה דנלמת יב מחלוקת הפוסקים בזה ע"ש במ"א לכן דרך הנכון להוציא עצמו מפלתהם ויעשה כנ"ל וכ"כ כמ"א סי' הנ"ד ע"ש): (ו) אם ישפסק אם בירך בכ"ת חייב לברך פעם שנית ודק ברכת אשר בחר בנו (תבו' ש"א): (ז) אם קראוהו לעלות לס"ת קודם שבירך בכ"ת ובירך ברכת אשר בחר בנו על הס"ת א"צ לברך פעם ב' אשר בחר בנו רק יברך ברכת לעסוק בד"ת והערב נא עד לעמו ישראל ויהלו ברכת אשר בחר בנו ויתהיל מיד יברכך כו' (ע' ק"ש) ואם בירך בכ"ת ותיכף קראוהו לעלות לס"ת צריך שיברך על התורה אשר בחר בנו כו' ומ"מ צריך שיאמר קודם שיעלה (הורה הפסוק יברכך (מ"א שם):

גליון רעק"א א) אין לענות אמן כו', נ"ב לענ"ד העיקר לענות אמן. דהרי הרמב"ם והרשב"א ואבודרה"ם כתבו הערב בוא"ו הרי דס"ל דהוי ב' ברכות וכן ס"ל להרש"א סי' מ"ו לעיקר אלא דה' ריותר טוב לומר בוא"ו. והיינו דזה נבה לכל השיטות. ונקט רק בדרך יותר טוב. אבל לא דס"ל כן, ובב"א שם כתב דהאר"י נהג לענות אמן, וכן כ' הש"ך. משמע דס"ל כן לדינא. עקיבא:

דע שנלמס כהורה היא מלום כגב כדא' בגמרא דנלמות. ולכן כתקיל גלא ואינו הנכון במקום מכוה חייב לברך שוכר נמ"ע ופגא נג. וקודם שיברך ברכת התורה יאמר זה:

הריני רוצה לקיים מצות עשה דאורייתא לברך על התורה. והריני עושה לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

עץ יוסף

פ' המעלה מלך דכתיב עשה נחוצה עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר באו ורואה שלא כמדת הקב"ה מ"ת ב"ו. ב"ו נותן חפציו בחמה גרורה ועיר למעלה ספק משהמר ספק אינו משהמר. ואלו הקב"ה נר את האלך במעי אמו פהיותה ופיס למטה. ומשהמר. הוי אומר ומפליא לעשות: וצונו לעסוק בדברי תורה. כדכתיב ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו'. וכתב הס"ז דעירוש לעסוק היינו שעוסק בפלפול ומשא ומתן של תורה כמ"ש אם בחקותי תלכו ע"מ שתהיו עמלים בתורה. משא"כ באותם שלומדים ד"ת מתוך פוג ואינם יגעים בה אין התורה מתקיימה אצלם. ע"כ

עיון תפלה

אומר ההנהגי המונדים וכו' עד שאכסם ולמעה צרכי שבן צרכי האדם, מי"ס ד"ס: לפני כסא כבודך. כמי (תקן ב... הבנעים בלשיבם לא יזבר להזקים (פרי"ע מס' לצנורת): באם יפתח. מי סדרש לביות סתו: כמון כסטר ובני נביים: או יסתם. מי בדרש לסיות סהוח כמון בית כגלשה והבימה (אסודרסס): אי אפשר להתקיים כדליתא בגדס ל' ע"ב י.א לאחר בעולם נפתח כסתום ונבתב ספרוח מלמלא כן לא לססר לעמוד (שו' א"ח סי' ו), והבנות מסרלנ"ח כתב נלמח לא גרם רבים אפילו שעה אחת. ותם זכביח מאגרת ד.רב. מסים דכסס יצא ססה כגרסס, עכ"ל: להתקים בחיים, ולעמוד לפניך. על מסמרת הזולה והמצודה (פרי"ע משקלמגטות): רופא כל בשר. פר"ל, וכ"ס בסדור רב עמרם גאון ובאסודרסס ובבודרי הכברזים והראמוני ובמחזור ויטרי ובסדרי מאסר נ' סי' י"ח ובסקדם שכר נ"י, אבל במגזור בני רומא הרופא לכל בשר. ועי' מש"כ לקמן בשין תפלה בסף ברכת כסור ד"ה גואל הסדים [illegible] ומפליא לעשות. עפ"ס (שמות ת, יא), והוסר על המאמר ב"ר פ"ח אשר סותקם לנמלא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] פרק ע"ב: [illegible]

תקון תפלה

לעסוק בדברי תורה. ברכות יא ע"ב, ובסדור רב עמרם ובה"ג ור"ח ורב אלפס ורמב"ם ובעל המאור ורא"ש ובמחזור רומא ובסדורי התימנים ובג ועוד

עיון יוסף

צ"ב. וז"ל ואמר בראשית ישלו המים בזכו' קרא את הלת סיקדין. חד למלעי באורייתא ולאשתדלא בה ולאפשא לה בכל יומא ולא יתנשי מיניה וכו'. והנה מ"ש לאשתדלא בה פי' הר"ח שצריך להשתדל בה להבין בהוכיחא בעומק הדבר שהוא עוסק בה כמ"ש אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה וגו'. ומ"ש ולאפשא לה בכל יומא כתב הר"ה ז"ל שישתדל לפרות ולרבות בה כמו שצריך לפרות ולרבות במין הגשמי. והוא שלא יהיה שכלו עקור שאינו מוליד פירות. וז"ש ודלא מוסיף יסף. שלא יצא האדם לומד היום מה שלמד אתמול. ואם הוא אינו מוסיף כדי להוליד פירות הרי הוא כעין יבש שכורתין אותו ואין בו תועלת עכ"ל. ומי שלא זכה בשכלו לקבל חלק שיוכל לחדש. דיו אם לומד כל יום מה שלא ידע מקודם. ובזה ה"ל פריה ורביה בתורה: ובספר חות יאיר כתב דלכאורה יותר היה ראוי לומר ולמוד תורה. אך באמת לא כל אדם זוכה להבין בתורה. ואמר רחמנא שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך. וזבולן הספיק מזונות ליששכר והקדים הכתוב זבולן ליששכר. משום הכי אמרים לעסוק. דאף מי שעוסק במ"מ אם הוא מספיק ללומדי תורה שיוכלו ללמוד ה"ל כמו מעשה תנחל כחו מן כעובה:

הנה ברכת התורה הם שלש ברכות. ונראה להה טעם לשלש ברכות על מה דאמרי דקאמר בגמרא הולך נימריטו לכולהו. ע"פ מה דאיתא בספרים כי זכינו לחסד גדול ע"פ התורה הקדושה. ולכן צריכין אנו לתת שבח והודיה על כל אחד ואחד משלשה דברים הללו. ולכן אנו מברכין אשר בחר בנו שהוא נגד ישראל. וברכה והערב נא את דברי תורתך כו' נגד התורה הקדושה. וברכה אשר קדשנו במצותיו נגד השי"ת. והקדים הברכה של אשר קדשנו. מפני שהיא קדומה במעלה. וכן והערב נא שהיא נגד התורה היא ג"כ יותר מעולה מברכת אשר בחר בנו שהיא כנגד ישראל. ואמרו על ברכת אשר בחר בנו שהיא מעולה שבברכות מפני שהקב"ה והתורה לא קם שום יתרון כביכול במה שישראל קבלו התורה. משא"כ אנו בני ישראל חבה יתירה נודעת לנו שנתן לנו כלי חמדה. ויש לנו יתרון ומעלה גדולה. ולכן ברכה ז מעולה שבברכות. כי עלינו לשבח על חסדו הגדול אשר נתן לנו תורת אמת (פסח פיים):

עיון תפלה

הפסוק עשק הוא סבר, כי התעשקו עמו (בראשית כו, כ) נהפך ונתנו עמו ושמו עשק. להבר לנו המים יהיכן לנו לעסיק? שנאמר והגית בו יומם ולילה (יהושע א, ח), הפסוק דהגה כמעט העיון בבינת הלב על ידי עמל ויגיעה, ובתלמוד פ"ז י"ם ע"א לעולם ילמד אדם תורה ואח"כ יהגה „עיין בתלמודו לדמות מילתא למילתא להקשות ולתרץ (לשון רש"י), דומה לאומרים בשבת ס"ג א' ליגמר איניש והדר ליסבר, ובברכות כ"ח ע"ב ומנעו את בניכם מן ההגיון, כי מהם כל הכמים הצעירים מסוגל יותר הל חקר הדברים כפי מה שהם מאשר להעמקה יתירה. ובתורת כהנים ריש פ' בחקותי דרשו רבותינו כל מה אני מקיים אם בחקותי תלכו שיהיו עמלים בתורה „ר ל חקי התורה וכלליה שהתוו יגעים בעיון לבסוף החקים האלה והכללים שעל פיהם התורה נדרשת, ולהוציא ע"י הכללים כאלה את התורה שבעל פה שזה לא יושג רק בעמל ויגיעה" (פי' מלבי"ם בהתורה והמצוה). וכתבו תלמידי רבינו יונה ברכות י"א ב' ד"ה והא דרב המנונא „ואשתכח דהוו להו שתי ברכות האחת כנגד תורה שבכתב והאחרת כנגד תורה שבע"פ" ע"כ, אך לא ביארו לנו איזו היא של בכתב ואיזו של בע"פ, אבל בב"י טוא"ח סי' מ"ז בשם האגור ובלחם חמודות פ"ק דברכות סי' ע"ח ובסדור כנהו יעב"ץ כתבו שהברכה הראשונה נתקנה על התושבע"פ: בדברי תורה. כנוי לתורה שבע"פ דדרשינן לה במגילות יט,

תקון תפלה

ובסדורי הספרדים ואבן הירחי ואבודרהם וכ"ח בש"ס כת"י מינכען משנת ק"צ אקב"ו על דברי תורה, אך גרסת לעסוק עדיפה יותר על התושבע"פ כמו"ש בעיון תפלה, וכן גרים במחזור ויטרי דף נ"ח, וכן הכרי: רבינו יצחק באור זרוע הלכות ק"ש סי' כ"ד „ועל דברי תורה משמע לקיים" עכ"ל. ומתקן הברכה הזאת שמואל הכהן בריה דאבא בר אבא (אבוה דשמואל), הוא שמואל ירחינאה אסיה דרבינו הקדוש. בימי הדור ההוא אחרי מות רבינו הקדוש (בערך ג'—תתק"ם) אשר נתן חתיתו על כל פנות העם בעז המשרה הנתונה לו מאת מלכי רומא האנטונינים, חדשו המינים והכופרים את פני מלחמתם הישנה נגד התורה שבע"פ ויאמצו זרועותיהם להלחם בה בכל האמצעים אשר עמדו לימינם. יש אשר יצאו להתוכח על אודותיה בפומבי, עם ר' שמלאי בדברים רבה פ"ב על המקרא כי' אלהינו בכל קראנו אליו שאלו המינים את ר' שמלאי וכו', עם ר' יהושע בן לוי בברכות ז' ע"א ההוא מינא דהות בשבבותיה דריב"ל דהות קא מצער ליה טובא בקראי, עם ר' יוחנן בסנהדרין ל"ח ב' כל מקום שפקרו המינים וכו', ובקוה"ר על המקרא כל הדברים יגעים ר' יונתן ערק חד מן תלמידוי לגבי מיני, ועי' ע"ז י"ז סע"א ר' חייא ור' יונתן הוו קאזלי באורחא, ובב"ר ס"ם פ"ב ר' ינאי ור' יונתן הוו יתבי אתא ההוא מינא

ג) מן ושליהם וכל הדברים מלמד שהראהו הקב"ה (ממש דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכו':

וְהַעֲרֶב־נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי צֶאֱצָאֵינוּ א) וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ

א) כצ"ל, וכ"ה בגמ' דפי' הפוסלים דעד אלאה דרי מיבעי ליה לאיהם למבעי רחמי מכאן ואילך לא צריך. סורה מאורת על אבסכיה שלה. והכין אבכחמה בנוסחא דווקי. עכ"ל יעב"ץ ועיין עיון תפלה.

עץ יוסף

והערב נא ה' כו'. הכוונה דאיתא בסנהדרין דף צ"ט כשם עמל ממלה לו כי אכף עליו פיהו. הוא עמל במקום זה ותורתו עימלה לו במקום אחר. ופירש"י כיצור על התורה תדיר מעשית לו סחורה בפיו ותורה עומלת לו מחזרת עליו. ומבקשת מאת קונה למסור לו סטמי תורה מפני שאכף פיהו על ד"ת ע"כ. ופי' בחידושי אגדה שמגלין לו רזי תורה ע"כ. לזה מתפללין והערב נא ה' כו': בפינו כו'. ר"ל שיערב לנו בפינו ולא יהיה לנו למורח אלא תהא סחורה בפינו: כלנו יודעי שמך. ר"ל שהמסור לנו טעמי וסודות התורה. כי התורה כלה שמותיו של הקב"ה כנודע. עוד יש לפרש יודעי שמך ע"פ מאי דאי' בזוהר פ' פינחס כל דאשתדל באורייתא בכל מיניה היובא דכוכביא ומזלי ע"כ. ופי' כי בשבת אמריק בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא. ופירשו התוס' דזכות גדול מהני. ונראה כשלומד פשוטי התורה אמריק לאו בזכותא תליא. אבל כשעמל ועוסק ומשתדל בתורה האי זכות גדול. וזה כוונת הזוהר כל דאשתדל כו'. וזהו שקשה לרש"י פסוק אם בחקותי תלכו כו' דשים ונתתי גשמיכם בעתם דקשה הא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא. לזה מתרץ על מנת שתהיו עמלים בתורה והוה זכות גדול. וזהו שאמר כאן ונהיה כו' יודעי שמך ר"ל ולא שמי' דכוכבים ומזלות כי ע"י שאנחנו עוסקים שמירתו עמלים בתורה כמו שכתבתי לעיל (בברכת לעסוק בדברי תורה)

ענף יוסף

והערב נא. יש למ"ד היבום כנגד כ"ד ספרי מקרא ושם סדרי המשנה שאנו מתפללים בימין שגורים בפינו ובפיות ישראל: וצאצאי צאצאינו. כן גרס הב"ח. הפוס דאמריך כל שה א ובנו ובן בנו ת"ח אין תורה פוסקת מזרעו לעולם. והמ"א כתב ח"ל ול"ל דצאצאים היינו יוצאי חלציו וכן מרגום באיוב כ"ה י"ד על וצאצאיו. בניא ובני בניא. לכן אין לגעם הנוסחא עכ"ל. וא"ר כתב עליו דלא פירש המרגום שם אלה רק בני בניא. לא בניא ע"ש. גם נ"ל דשי' כן רשום דהוכל בפסוק בם בניו בפילוש לכן לריכין לפרש ונאלאיו על בני בניא. אבל כשמוכרין

כמל

עיון תפלה

והערב נא. והמתק נא, מן יערב עליו שיחי (תהלים קד לד), ובכוהני סקדש כהסביל מגן אבי״ נו, סשם והערב (פ"א יח, פח). וכ"כו התוס' (ברכות יא, א) ד"ה כל לעסוק בדברי תורה והערב נא כבר ברכה אחת היא ת"ל והערב בוי"ו, עכ"ל. ולפי סדור עמרי כתוספות אין להם רמז מבואר במקרא, כמו שפיט בתענית י"ו ע"א ביתר מדרש שורחן ביהיד וכו' כלמת תבת תעות והתפילות הרי כן כמדרש הלוים נטערה, והכנסת כ"ד א' ככה אתאי נו"ם אמיקריה נקרא משמיה עמרי, וכמה שכלו ומרו כנ"ק פ"ד א' לטיניר דרשת שן האחת עין מסוון, ובמסמת ס"ס א' נעגין ומן עמרת, ואלו עד היום קמו נקרנע כמה כתות לדוקים וביתוסים קראים ומינים אשר כיקנו לעוריד עוז מנפחם של כתובים ויתאמצו בכל כח להסיר את לבנו מאליה ולהדר אותם בפינו, לפיכך תקנו רבותינו לומר והערב נא וכו' את דברי תורתך בפינו: ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו. הנוסח הזאת קבל סדר אבן טרחו ז"ל (מנסיג תפלה סי' י"ט) נגרסה,

וכ'

תקון תפלה

סינא שאלינהו מאי דכתיב וכו', ובמדרש שמואל פ"ד ר' ינאי ור' יונתן הוו יתבין אתא חד גבר ושאל להו וכו' א"ר ינאי לר' יונתן יונתן אחי אסוף חרפתי. ורבים מהם התחפשו בחלוקא דרבנן וילבשו אדרת שער למען כחש ויתגוללו בתוך הישיבות להרות רעה לתלמידים שלא שמשו כל צרכם, לזרוק בהם מרה ולשום בגבורתם ראש, כידוע לבקי בקורות הימים ההם. ור' יונתן בתענית פ"ו ב' מסר סימן להכירם על פי החיצוניות המיוחדת שעל פניהם של תלמידי חכמים יראי אלהים, אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו, כי הא דאמרינן בירושלמי ריש פרק המוציא יין בר' יהודה בר' אלעאי דאמרת ליה ההיא מטרוניתא שתיית חמרא את, אמר לה לאו אלא אולפני שכיח בי דכתיב חכמת אדם תאיר פניו. ויש אשר שקדו על דלתי הישיבות בתור תלמידים שומעי לקח וכוונתם היתה לחפש עלות ולהציל מפיהם דבר זר כדי להלעיג עליהם, וכמו שאירע לר' יונתן ב"ב ע"ה ע"א יתיב ר' יונתן וקדריש עתיד הקב"ה וכו' לגלג עליו אותו תלמיד וכו', ותופש ישיבה הרבה ראו און ולא התבוננו, וכוונתם היתה לשמים, בחשבם אולי המאור שבה יחזירם למוטב (איכה רבתי פתיחתא ב' ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז), אבל לא הודו להם חכמים, כי אין

וְלוֹמְדֵי תוֹרָתְךָ לִשְׁמָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְלַמֵּד תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

עץ יוסף

במל חזבא דכוכבים ומזלות (אחר). או פי' יודעי שמך בהשגת פעולתך. אשר השמות מורים עליהם. ע"ד והמי ה' לא יודעהי להם:

עיון תפלה

ור' יוחנן מחבר התפלה הזאת כוון בזה למאמרו בב"מ פ"ה ע"א א"ר יוחנן כל שהוא תלמיד חכם ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין התורה פוסקת מזרעו וכו': ולומדי תורתך לשמה. כתב הר"ש נדרים ס"ב ח' „פירוש לשמה כל דבורך ומשאך בדברי תורה יהיו לשם התורה כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול ולא לקנטר ולהתגאות" עכ"ל, ועי' ביאור דבריו ברחבה בספר נפש החיים שער ד' פרק ג'. ובספר מנחת שבת ריש פרק ו' מ"ב „לשם התורה עצמה. שלא יתערב בו שום כונה לתועלת עצמו ואפי' תועלת נפשית" עכ"ל, ולפי"ז פירוש לשמה ככל לשם שנהלמוד בפירושו בשביל„ כמו לשם שמה דנדרים הזבח נזבח (זבחים מו, ב), הגם נכתב לשמו ולשמה ולשם גירושין

ענף יוסף

כמ:כילין ונזלאו לאחד פירושו כנוי לאות פכ"נ: ולומדי תורתך לשמה. כן נגרס בל"ת דף ס'. וכ"כ הב"ח וכ"כ כנ"א. וטעו לאתוקי לקוחו כנ או דיין. אלא

תקון תפלה

הצר שוה בנזק יתר התלמידים העלולים לנפול בשחיתותיהב, וגזרו אומר (מכות י, פ"א) לבל ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון, וכל השונה לתלמיד שאינו הגון (אע"פ שכונתו לשמים) כזורק אבן למרקוליס (חולין קלג, א) ודעתו לבזוהה שכונהו נ"כ לשמים ס"ם אסור לפי שזו היא עבודתו (סנהדרין סד, א). אחרי כן תוכיפו לדרהיכב עוד מכל גבולם ויאסרו להתוכח עמהם גם בינם לבין עצמם, אמר ר' יוחנן וכו' אבל אפיקורוס ישראל כש"כ דפקר טפי (שם לח, ב), ועי' שבת ל' ע"ב ותרב"א רבה סנ"פ י"ד ובע"ז ד' ע"א ובב"ר פ"ז, ולמען חזק אמונת התושבע"פ בלב העם עמדו ותקנו לה ברכה בפני עצמה והקדימוה לברכת התורה שבכתב, כדי להודיע לכל שהיא אצלנו העקר, ושמואל הסתקן את הברכה הזאת בתחלת ברכות התורה—

אית ליה בעירובין פ"ח ע"ב דחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. ור' יוחנן האומר בשיר השירים רבה על פסוק כי טובים דודיך מיין (וממנו רב דימי תלמידו בע"ז לה, א) ערבים עלי דברי דודיך (דברי סופרים) יותר מיינה של תורה. דוסיף בברכת שמואל לומר והערב נא את דברי תורתך בפינו. וכן מצינו לר' יוחנן מאמרים הרבה אשר תעודתם ונקודת מבטם אך לחזק מוכחות התושבע"פ שהתרופפו בימיו, כמו במגילה יט: ב ועליהם ככל הדברים מלמד שהראהו הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וכל מה שהסופרים עתידים לחדש, וממנו קבל הדבר הזה ריש לקיש חברו ותלמידו בברכות ה' ע"א ודריש ליה מן המקרא ואתנה לך וגו' מלמד שכלם נתנו למשה בסיני. ובן דורו ר' יהושע בן לוי שנה הוא ראה עלבונה של התורה המסורה כמו שזכרנו לעיל אמר ג"כ בויק"ר פכ"ב הלכות תלמוד תוספתות אגדות ואפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לומר לפני רבו כלן נאמרו למשה מסיני, ובגיטין ס' ע"ב א"ר יוחנן לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבע"פ, ועי' שמו"ר פמ"ז ובמד' תנחומא תוצאת בובער וירא סי' ו', ובחגיגה ט"ז ב' א"ר יוחנן אל תהי שבות קלה בעיניך וכו', וכן נראה לגרוס בכריתות ה' ע"א א"ר יוחנן אל תהי גזרה שוה קלה בעיניך עיי"ש בהגהות הגרי"ב בשם ב"ש, ובסנהדרין ל"ח ב' אמר ר' יוחנן כל מקום שפקרו המינים תשובתם בצדם: ולומדי תורתך לשמה. ב"ח גי' הרי"ף וכ"ה באבודרהם, אבל במחזור ויטרי לא גריס לשמה, ובגמ' גרסינן ועוסקי תורתך, וכ"ה ברמב"ם בפ"ז מתפלת ח"י. ובסדור רב עמרם הנוסחא מְלַמְּדֵי תורתך ויודעי שמך. ובמחזור לבני רומא יִרְאֵי שמך וגו'. ובסדורי התימנים — את דברי תורתך בפינו ובפיפיות (כ"ה גם באבודרהם ובמחזור רומא ובסדורי הספרדים ועוד בהרבה נוסחאות) עמך כל בית ישראל וגו' וצאצאי עמך כל בית ישראל יודעי וגו', בכונה הוסיפו מלת כל, ראה מה שהארכנו לקמן בסוף שמונה עשרה בפיסקא אלהי נצור בד"ה עלינו ועל כל ישראל, ובמחזור ויטרי תקן הלשון באופן אחר אנחנו כלנו וצאצאינו וצאצאי כלנו: המלמד תורה לעמו ישראל. כ"ה בגמ' ובכל הראשונים, אך בספרד חותמין נותן התורה (תקון סיכתי), וכן חותמין התימנים, ובסדור רב עמרם חותם המלמד תורה לעמו ישראל בר"ימים. והרב ר' אברהם בנו של הרמב"ם ז"ל אמר בשם אביו „חותם המלמד תורה תועה לפי שאין השי"ת מלמדה לנו אלא צוה אותנו ללומדה וללמדה, וזה נמשך אחר עקר דתנו והיא שמעשה המצות הם בידינו לא בהכרח מאתו ית' לא על עשייתן גם לא על עזיבתן" עכ"ל. ופלא גדול הוא, שהרי כבר מצאנו אני ה' מלמדך להועיל (ישעיה מח, יז), המלמד אדם דעת (תהלים צד, י), ומתורתך תלמדנו (שם), גם דוהמע"ה התפלל למדני חקיך (שם קיט, יב, כו, סד, סח, קח, קכד, קסה), וכן בברכת אהבה רבה כן תחננו ותלמדנו, ורבותינו ז"ל אמרו במגילה ו' מ"ב לאוקמי גירסא סייעתא דשמיא, ובמדרש שוחר

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

במדבר ו וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל אַהֲרֹן וְאֶל בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם: יְבָרֶכְךָ יְהֹוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהֹוָה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהֹוָה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: וְשָׂמוּ אֶת שְׁמִי עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:

משנה אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר הַפֵּאָה וְהַבִּכּוּרִים וְהָרֵאָיוֹן וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְתַלְמוּד תּוֹרָה:

עץ יוסף

אשר בחר בנו וכו'. לשון השיר ויתרון בברכתו על מעמד הר סיני אשר בחר בנו מכל האומות וקרבנו לפני הר סיני והשמיענו דבריו מתוך האש ונתן לנו את תורתו הקדושה שהיא משתעשע בה בכל יום. ובגמרא אמרינן שהיא המעולה בברכות התורה ופרש"י לפי שיש בה שבח וקילוס לתורה ולישראל. וקשה הלא אמרינן בריש מסכת ע"ז מלמד שהחזיר הקב"ה ברוך הוא את התורה על כל אומה ולשון ולא קיבלוה. ואם כן מאי בחירה שייכא הכא. שהרי הוכרח ליתן את התורה לישראל. דאולם לא מצא אומה שיקבלוה. וי"ל כמו שיאמרו האומות לעתיד כלום כפית עלינו הר כגיגית כישראל כו' כדאיתא במסכת ע"ז שם. א"כ אהני שפיר אשר בחר בנו ע"י כפית עלינו לבד הר כגיגית להכריחנו לקבלת התורה שהיא כלי חמדה. ולא על אחת מאחרי אומות העולם: נותן התורה. שבכל יום ויום אתה נותן לנו את התורה. היינו כשאנו עוסקים בה אתה יה' ממציא לנו טעמים ודינים:

יברכך ה'. בממון: וישמרך. מזיקין. שלא ישלטו עליך ויוליכו מן העולם ע"י העושר. שלא יהיה העושר שמור לרעתך: יאר ה'. שיהיה לך פנים מאירות ולא בפנים זעומות: ויחנך. יתן חן עליך בכל מקום שתהיה הולך: וישם לך שלום. שלום בכניסתך ושלום ביציאתך שלום עם כל אדם (מוה"ב):

אלו דברים שאין להם שעור. מדאורייתא: הפאה. שאדם חייב להניח בסוף שדהו לעניים: והבכורים. דכתיב ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך: והראיון. שחייב אדם להראות בעזרה בשלש רגלים. פ"א עולת ראיה ושלמי חגיגה: וגמ"ח. דבגופו כגון בקור חולים וקבור מתים וכו ולא בממון: ותלמוד תורה. אין לו שעור דכתיב והגית בו יומם ולילה (יהושע א'):

ענף יוסף

אלא שלש דברים נאמן וסוף הכבוד כנל (א"ד) ועיין מ"ש לעיל ס' ז': יברכך ה' וישמרך. כנגד שלשה שקורין בתורה בחול: יאר ה' פניו אליך ויחנך. כנגד חמשה שקורין בתורה במועד: ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. כנגד שבעה שקורין בתורה בשבת (אבודרהם):

דובר שלום

מה שמסמכו בברכת התורה שבלולה הולך אחר יום שבנה. כיון מכל דבר, מעולה בספרים לכי בגא' והגית בו יומם ולילה מקדים היום ואח"כ הלילה. והסמכו לזה פ"פ מאמ"ל כשהיה משה בהר והוא עומד מקרא ידע בה א' יום וכשהיה עומד משנה היה יודע שהוא לילה. והבה"כ קודם לתפלה"ש. לכן קדם בזה יום ללילה:

עיון תפלה

נירנזין (גיטין כה, ב): אשר בחר בנו. כמו שנאמר (דברים ז, ו) בך בחר ה'. והברכה הזאת נתקנה על התורה שבכתב (עי' יעב"ץ בסדורו). ועיין בסדר כזה רלה דבריו בתיקון תפלה:

תקון תפלה

טוב מזמור קי"ט אמר דוד אל תאמר הרי הם לפניך למוד מעצמך אלא אתה הורני. ובירושלמי ברכות פ"א ה"ח אמר ר' אבא והוא ששנה על אתר (לאלתר), וכ' התוס' י"א ב' בד"ה שכבר „והצרפתים נהגו לומר פסוקים בברכת כהנים וגם אלו דברים שאין להם שיעור שהיא משנה פ"א דפיאה ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהם שהיא ב' ייתא בשבת קכ"ז ע"א (שם הוא ברייתא דר' יוחנן וצ"ל אבות דר"נ פ"ם) מפני הירושלמי דבעי שילמוד על אתר, אבל אין צריך כמו שכתבתי כבר" עכ"ל; אשר בחר בנו. בברכות י"א ב' רב המנונא אמר אשר בחר בנו.

פאה פ"א אדר"נ: פ"א

אֵלּוּ דְבָרִים שֶׁאָדָם אוֹכֵל פֵּרוֹתֵיהֶם בָּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לוֹ לָעוֹלָם הַבָּא וְאֵלּוּ הֵן כִּבּוּד אָב וָאֵם וּגְמִילוּת חֲסָדִים וְהַשְׁכָּמַת בֵּית הַמִּדְרָשׁ שַׁחֲרִית וְעַרְבִית וְהַכְנָסַת אוֹרְחִים וּבִקּוּר חוֹלִים וְהַכְנָסַת כַּלָּה וּלְוָיַת הַמֵּת וְעִיּוּן תְּפִלָּה וַהֲבָאַת שָׁלוֹם בֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כֻּלָּם:

(דח"ח) (א) המשכים קודם אור סיום יאמר אלהי נשמה מיד אחר ברכת התורה וא"צ להמתין עד שלא יספר וא"צ לומר פעם שנית כשיקום לפני כשיתן גוד כשהם (פ' פ"ם פרו פ"ע ושו' שר ה"י) וכ"ש כשחוזר לשנתו שלא ליכן אבל כשדעתו ליזהר עוד אח"כ לא יאמר כשיתכים ברכת אלהי נשמה רק יאמר א) בלא שם ומלכות ואח"כ כשיתן ויתכים שנית יאמר עם שם ומלכות (הג"ה פי' ו' פ"ק ח') : (ב) המיטור נלילה לא יאמר ברכת אלהי נשמה (ח"ר סי' פ"ו אות י"ג וכן לומר בלא שם ומלכות:

גליון רעק"א א) בלא שם ומלכות. נ"ב אינו מדוקדק דהא ברכת אלהי נשמה אין בה מלכות:

גליון הגרי"ב במשנה ריש פאה אלו דברים שאדם אוכל וכו' כבוד אב ואם וגמ"ח והבאת שלום בין אדם לחבירו ות"ת כנגד כולם. ובקידושין (ל"ט) מייתי משנה זו והוסיפו בה הכנסת אורחין. ובשבת קכ"ז א"ר יוחנן ששה דברים אדם אוכל וכו' ואלו הן הכנסת אורחין ובק"ח ועיון תפלה והשכמת בית המדרש והמגדל בניו לת"ת והדן את חבירו לכף זכות. וז"ל הרמב"ם בנוסח סדר תפלה שלו נהגו העם לקרות בכל יום וכו' וקורין משנה זו אלו דברים שאדם אוכל וכו' כבוד או"א וגמ"ח ועיון תפלה ובק"ח והשכמת ביהמ"ד והכנסת אורחים והבאת שלום בין אדם לחבירו ות"ת כנגד כולם. ועך רואה כי מלבד שכלל והוסיף דברי ר' יוחנן כאלו כולם במשנה שנויה חסר עוד שנים מדר"י וצ"ע [ולענ"ד נראה כוונת הרמב"ם דהנך כולם א"נ דכלולים הם במשנה דמסיק בשבת קכ"ז ב' דר' יוחנן אך פירושי קא מפרש כ"ם חשבם הרמב"ם כמו שחשבם ר' יוחנן ונתן כינה אותם בשם משנה משום דכלולים במשנה. אמנם להנך ב' לא קא חשיב דס"ל דמילתא דפשיטא הם ולא צריך לחשבי' דהמגדל את בניו לת"ת ב"ש הוא כת"ת, דהרי לפעמים בנו קודם לעצמו כדאי' בקידושין כ"ט ב', וכ"כ הרמב"ם פ"א מת"ת. והדן את חבירו לזכות ג"כ קל היא חדתא בין חבירו לחבירו יביא שלום ב"ש שלא יתעורר לבבו למחלוקת נגד חבירו ויעשה כל היתאקאות ליפוך לבבו לשלום] והתוס' כתבו ברכות י"א ב' ד"ה שכבר וכו' והצרפתים נהגו לומר וכו' אלו דברים שאדם אוכל וכו' שהוא ברייתא במס' שבת וכו' ומהרש"ל תמה אמ"ש שהוא ברייתא במס' שבת וכו' דהא משנה מפורשת היא עכ"ל. ויותר מסתבר להגיה שהיא מימרא וכו' ונהם שר"י מפרש המשנה הכי עכ"פ מנהגי דלא כגמ' ודלא כהרמב"ם ונגד כולם חסר ויתיר ומצאתי בתשובת רש"ל סי' ס"ד שהתעורר מזה לכן הנוסח הנכון אלו דברים שאדם אוכל וכו' ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו והכנסת אורחים ובקור חולים ועיון תפלה והשכמת בית המדרש והמגדל בניו לת"ת והדן את חבירו לכף זכות ותלמוד תורה כנגד כולם:

עץ יוסף

והקרן. כמשל שהנה בקרנים יקרא גוף הדבר קרן. ור"ל העיקר: כבוד אב ואם. עי' קידושין דף מ': ותלמוד תורה כנגד כולם. שקול כנגד כולם. כי בת"ת יוכל האדם לכל זה שהתלמוד מביא לידי מעשה:

אלהי

ענף יוסף

אלו דברים כו'. כתב כל"ג במשנה שמצה שכסן שם כבוד אב ואם. ונמילות חסדים. והבאת שלום בין אדם למגירו ובין אדם לעצמו. והכנסת אורחים. ובקור חולים. ועיון תפלה. והשכמת בהמ"ד. והמגדל בניו לת"ת. והדן את חבירו לכף זכות. ות"ת כנגד כולם פ"כ (א"ל) : ואלו הן. ניסח כמלוה ואלו הן נפסק. אך נהדר"נ פס ובקידושין ל"ט פ"ב א':

תקין תפלה

בגו, נראה שרב המנונא לא תקן את הברכה הזאת מחדש, כי כבר היתה מתוקנת לקריאת התורה בצבור, אלא שהוא נתן לברך אותה גם לתלמוד תורה דיחיד, בין על תושב"כ בין על תורה שבע"פ. בשביל שהיא כוללת שתיהן, שע שתיהן נופל הלשון ונתן לנו את תורתו, וכלשון הגמ' בברכות ה' ע"א שכלם נתנו בסיני, והא דשמואל שתקן ברכה מיוחדת לתושבע"פ לא שמיעא ליה, ולא גרסינן בגמ' אמר רב המנונא זו מעולה שבברכות כי לא ידע מברכה אחרת זולתה, אלא כגירסת הרי"ף דס"תמא דגמ' קאמר „והא דרב המנונא מעולה שבברכות" לפי שהיא כוללת שתיהן, או כמשמעות דרש"י ז"ל. — ובדבריכר בה פי"א א"ר אלעזר איזו היא הברכה שברך משה בתורה תחלה באי' אמ"ה אשר בחר בתורה הזאת וקדשה ורצה בעושיה. דומה מעט לברכת ההפטרה הבוחר בתורה ובמשה עבדו, ובמס' סופרים פי"ג ה"ז ביחיד כשהוא מתחיל (כצ"ל) לקרוא אומר באי' אמ"ה אשר נתן לנו תורה מן השמים חיי עולם ממרומים באי' נותן התורה:

מרכס ע לינס שוסמת גברוך, פל"ס תמוס עסיה גרכס סרלוס פל שמתן לנו סנשמס, וסיה כברכת סגפהיס וכוילת בכן :

אֱלֹהַי. נְשָׁמָה שֶׁנָּתַתָּ בִּי טְהוֹרָה הִיא אַתָּה בְרָאתָהּ אַתָּה יְצַרְתָּהּ אַתָּה נְפַחְתָּהּ בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְּרָהּ בְּקִרְבִּי

גליון הגר״ב **אלהי** נשמה כו׳, באלי׳ רבה ס׳ מ״ו כתב שלא לומר הא אך אמר נשמה שנתת בי טהורה וישתה שקט נ״ב. ודע דגם בגמ׳ ברכות ס׳ ב׳ ליתא לתיבת היא :

עץ יוסף

אלהי. נשמה כו׳. הנך רואה קורא ידיד כמה חכמות ודעות מועילה ללון אנשי כנסת הגדולה בברכה ע. כלא בקורא׳ אתה נשמה טוהו בכל עסקי הנפש הבאה לו לאדם מן השמים והיא במדברת נזרו עליה השבעה נדרים הגמשכים. הא׳ שהיא מעולם השמים לטוהר ועולם רוחני נוזרה ממקור החיים והו טהורה היא. וכדאמרו בפ״ק דברכות מה הקב״ה טהור אף הנשמה טהורה. הב׳ שהיא בריאה משפת ימי המעשה. וזהו אתה בראתה. הג׳ שנתן לה לחברתה הדיוקן שמקרא במקרא ובאל הגמי האמת ללב. וזהו אתה יצרתה. הד׳ שבהיות העובר בבטן אמו הקב״ה נופח בו הנשמה. וזהו ואתה נפחתה בי. הה׳ שאחר יצאתה לאויר העולם לריכה שמירה ועזר אלפי הבר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. וזהו ואתה משמרה בקרבי. הו׳ שהנפש היא בלתי נפסדת ונשארת אחר המות. וזהו ואתה עתיד לטלה ממני. על דרך ואיננו כי לקח אותו אלהים. והדבר האלקי מורה שיש לו עדיין מציאות. הז׳ שעתיד הקב״ה להחזירה לעתיד לבא אל הגופים עצמם בעת תחית המתים. ואתה רואה קורא ידיד שמאמר ואתה נפחתה בי הוא מיוסד על הפסוק ויפח באפיו נשמת חיים. והוא לבן שממנו יובן היות הנשמה רוחניית ועולם מעלה בהיותה אצולה מרוח הקודש. וכאילו כביכול הגיע הקב״ה אפיו אל הגולם ונפח בו הנשמה והשפיע עמה מחכמתו על האדם ובזה הורה הכתוב שהנשמה היא האלהית יען בהה הלוו מעון אחר שנבראו הגוף עפר מן האדמה. מה שלא תמצא כן בשאר ב״ח אשר כולם בפעם אחת נבראו עם הנפש הצומחת והמרגשת. ולפי שאין אלנו יסוד דק מהרוח. יתכן זה העולם לדבר נפוח. אבל היא נביחה אלהית לא נביחה יסודית (ספר נשמת חיים) : אתה יצרתה. הנה בברכות דף ס׳ נ״י אתה יצרתה בי. וכתב הגל״ח דלא גרסינן

ענף יוסף

אלהי נשמה כו׳. כתב האבודרהם שצריך לפסוק מעט בין אלהי לנשמה, כדי שלא יבא כחוזר לנשמה אלהים וחס : **טהורה היא.** פי׳ ממקום טהור נגזרה. ואמרינן נמי מה הקב״ה טהור אף הנשמה טהורה : **אתה בראתה.** נגד הנפש בבוא הדם כדכתיב ויברא אלהים את האדם : **אתה יצרתה.** נגד הרוח כדכתיב ויוצר רוח אדם בקרבו (זכריה יב, א) : **אתה נפחתה.** נגד הנשמה כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים : **ואתה משמרה בקרבי.** דכתיב שומר נפשות חסידיו. ור״ל שמשמרה שלא תצא עד עת בוא דברו. וזהו שאמר ואתה עתיד ליטלה ממני פי׳ ליום המיתה שנאמר והרוח תשוב אל האלהים: ולהחזירה

עיון תפלה

אלהי, נשמה שנתת בי. לפי חקי הלשון העברית היה ראוי לומר הנשמה שנתת כי כה״א הידיעה, כמו והאנשים אשר ישבו בודון (דברים יז, יב), כאנו אל הארץ אשר שלחתני (במדבר יג, כז), וכן וכאלה נאמר בסדורי התימנים : **טהורה היא.** הלשון הזה נגמ׳ נדה ל׳ ע״ב ונשמה שנתתן בך טהורה היא. ומטרת הברכה היא להזכיר לאדם שנשמתו אשר נתנו להקב״ה נירהו קדם לשמור את טהרו נשמתה, עיי״ש נגמ׳. ומלת היא ליתא בכל הנוסחאות : **אתה בראתה.** מן הלשון הנזכר : **אתה יצרתה.** ליתא לה טרס. ובסדור רב עמרם אתה יצרתה אתה נפחתה בי אתה משמרה בקרבי בלא וי״ו, ואתה בראתה לא חביב כלל. ובמחזור ויטרי כלהון בווין וכ״ה בסדורי התימנים. ובמחזור רומא אתה בראתה כי

שונציגו וברמב״ם פ׳ ז כהלכות תפלה ח״ג איתיה.

תקון תפלה

אלהי נשמה. ביכות ס׳ ע״ב כי מתער אומר אלהי נשמה, אבל בירושלמי ר״ה פ״א וברכות פ״ד ובשוח״ט מזמור י״ז ובפסיקתא רבתי פ״י מצינו דבי ר׳ ינאי אמרי הנעור משנתו אומר ברוך מחיה המתים, וכתב הרד״ל בהגהותיו במדבר רבה פ״ב סי׳ ע״ה דזה פליג אגמ׳ דילן, אך המבאר לפסיקתא רבתי ברעסלא תקצ״א ג׳ „זותי ברכת אלהי נשמה וחותם דמחזיר נשמות לפגרים מתים ודומה לברכת מחיה המתים״ עכ״ל, וב״כ ביפה מראה. ויש לצרף לזה מש״כ בשבלי הלקט הלכות תפלה סי׳ ב׳ „כי עקר דברכות היא המחזיר נשמות לפגרים מתים, ולפי שצריך לברך ברכה זו כשניעור משנתו מיד תיכף לתעורתו האריכו בה כדי שיהא מתעורר יפה יפה ויוכל לכוון בברכה״ עכ״ל : **אתה בראתה.** בגמ׳ ובסדור רב עמרם ליתא, אך בש״ס דפוס ובדברים רבה סו״פ י״א ואתה בראתני ואתה יצרתני

וְאַתָּה עָתִיד לִטְּלָהּ מִמֶּנִּי וּלְהַחֲזִירָהּ בִּי לֶעָתִיד לָבֹא. כָּל־זְמַן שֶׁהַנְּשָׁמָה בְקִרְבִּי מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי רִבּוֹן כָּל־הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל־הַנְּשָׁמוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר נְשָׁמוֹת לִפְגָרִים מֵתִים:

עץ יוסף

גרסינן תיבת בי. משום דהנשמה כבר טהורה בשעת בריאת עולם. ועוד שאם אומר יצרתה בי א"כ בו בגופו טהורה א"כ איך שייך אח"כ אתה נפחתה בי. למה היה צריך להפיחה בו אם כבר היא בו. וכן ברי"ף והרא"ש לא נזכר תיבת בי עכ"ל: ולהחזירה בי לעתיד לבא. פירוש לתחית המתים. הוא מיוסד על המדרש איכה רבתי חדשים לבקרים רבה אמונתך א"ר אלכסנדרי על שאתה מחדשנו בכל בוקר ובוקר אנו יודעים שאמונתך רבה לתחית המתים (ר"ל אשר שאלהבה ס"א) תחיית המתים או על בוקר שמחזיר לנו נשמתנו וכן כנה אותה איוב בשינה באומרו כי עתה

ענף יוסף

ולהחזירה בי לעתיד לבא. נאמרה כמה מנא' וגו' לחזי נכם ותיכם: כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך. פ"ד לא המתים יהללו יה וגו' שאנו נברך יה וגו': רבון כל המעשים. פי' שם אני ה' שעשה כל אלה: אדון כל הנשמות. פ"ש טמן נפשם לפס נגים: המחזיר נשמות לפגרים מתים. כי בכל בקר מחזיר לנו נשמותינו. והשינה דומה למיתה כמו שאחז"ל שינה אחד מששים במות. ועוד פי' שמחזיר נשמות שיחיה המתים לעתיד לבא. ובספר גליא מסכת כתב אלפי נשמה שנשמה בי טו' ואתה נפחתה בי הכתוב נגד דאי' בגמרא"ן על קדם

ויאמ

ס"א): המחזיר נשמות לפגרים מתים. עניינו על הפקודה אלו בלילה והשינה אחד מששים במיתה. שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי. והספרי מגדים

פי'

עיון תפלה

בי ואתה נפחתה בי וכו' ואתה נוטלה ממני ואתה עתיד להחזירה בקרבי לע"ל: לטלה. לפי תקן כל העברית הירלאי להיות לנטלה, אלא שכן מנהג לשון התלמוד, הבהמה אינה מועדת לא לנגח ולא לנגף ולא לשך (ב"ק טו ב), לטול את הכוס (ברכות סו, ב), לשא בנחה (גיטין מה, א): ולהחזירה בי. לעתיד לבוא פי' לתחית המתים (אבודרהם): רבון. מלה תלמודית ועקרה בארמית, והלוני זקן (כתובות יח, יג) ת"א ורבוני סיב (רש"י): כל המעשים. בגמ' ברכות ס' ע"ב גרסינן כל העולמים. ובסדור רב עמרם מודה אני לפניך אדון כל המעשים ונכון הזה ששמעתי ר' אליעזר בן עזריה נדרשתו תענית נ' ע"ב ובמדבר רבה פי"ד אל אחד נתן פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ב"ה, ובפרקי היכלות רבתי פרק כ"ה מלך כל העולמים אדון כל המעשים, וגרסתנו רבון כל המעשים נזכרה בתחילתה נשלח פ'

תקון תפלה

יצרתני ואתה נתתני בגופו של משה, כתב שם הרד"ל שזה לקוח מנוסח ברכתנו: המחזיר נשמות לפגרים מתים. כעין הלשון הזה נמצא בגמ' סנהדרין ק"ח ע"א ר' מנחם בר' יוסי אומר אפי' בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים, המליצה הזאת לוקחה מנוסח ברכתנו — ושאלו כל הראשונים לפי הכלל המבואר בירושלמי ברכות פ"א ה"ח א"ר יודן טופס ברכות כך הוא מטבע קצר פותח בברוך ואינו חותם בברוך מטבע ארוך פותח בברוך וחותם בברוך, מפני מה אין פותחין ברכה זו בברוך הלא מטבע ארוך הוא? והשיבו הראב"ד יאבן הירחי מפני שהיא סמוכה לברכת המפיל חבלי שינה כי השינה איננה הפסק (כמו ברכת ישתבח השבוח אותה סמוכה לברוך שאמר ופסוקי דזמרה אינם הפסק, וכן יהללוך נחשבת סמוכה לברכת תהלל

והלל

סיס ס' נקרבנו ר' יהושע אומר (בפסיקתא דר"כ הוצאת בובער פיסקא זכור דף כ"ח ע"א בגירסא ר' יהודה אומר) אמרו ישראל לפני הקב"ה. רבון כל המעשים כמו שהוא רמז כאן, וכן בגירסא נאמנות דר"נ פי"א רבון כל המעשים אמרו ע"ש, ונס"ו עתיקה הברכה אחד ובכר כיחס למרלס שני סמאים סראפורים והשתמשו במליצותיה. (ועי' מש"כ בינגר לשבח פיסקא אל אדון) בא"י וגו', ולאבודרהם שמחוק בשם רב עמרם רבון כל המעשים אדון כל הנשמות כמו בסדורינו, וכתב הטעם שצריכים לסיים אדון כל הנשמות כדי לומר מעין החיתם סמוך לחתימה. ובסידורי התימנים מודה אני לפניך רבון כל המעשים בא"י וגו'. ובסדורי הספרדים רבון כל המעשים אדון כל הנשמות מושל בכל הבריות חי וקים לעד בא"י וגו'. ובמחזור ובני רומא מודה אני לפניך יי אלהי ואלהי אבותי בא"י וגו'. ובמחזור ויטרי כל זמן שהנשמה תהא תלויה בקרבי מודה אני וגו': המחזיר נשמות לפגרים מתים. פי' אבודרהם על פיקוס, כי האדם נעשה כמת בעת שנתו, וכמו שאמרו בב"ר פמ"ד על פסוק ויהי השמש לבוא נובלות מיתה שינה, ובדברים רבה סופ"ה ובבקר הוא מחזיר לכל אחד ואחד את נשמתו:

(רמ"ח) (א) כשמשכים קודם אור היום לא יברך ברכת אשר נתן לשכוי בינה עד שיאיר היום שאז שומע קול התרנגול יש ליזהר לכתחלה ובדיעבד יצא אפי' לא שמע קול התרנגול וחוקא בירך לאחר חצות אבל קודם חצות אפי' שמע לא יצא וצריך לברך שנית (בשה"ש סי' מ"ז): (ב) אפי' [היה] במדבר שאינו שומע קול התרנגול חייב לברך. גם הסומא יברך ברכה זו שהוא נהנה מהיום: (ג) אם קודם וניבך שלא כסדר אינו מעכב אפילו הכי יברך אח"כ שלא כסדר גוי והלא עבדי עבד (אחרונים סימן מ"ו וכן בסידור) וקודם מרין קודם וכיבך שלא עשני עבד קודם שלא עשני גוי מכל מקום יברך אחר כך שלא עשני גוי (עיין סידור וסג ומגן אברהם וגליון רבא סי' מ"ו): (ד) שומע מברך ברכת פוקח עורים (ועי' סימן מ"ו במגן אברהם בשל"ח ובכי משנכר דסה. גם אחר במלבושות מברך): (ה) אם קידם וניבך זוקף כפופים קודם שבירך מתיר אסורים שוב לא יברך מתיר אסורים (שם):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן לַשֶּׂכְוִי בִינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה:

עין יוסף

פי' וז"ל סגה מלת סבר היא רק על אדם ורוב על רשע. וגם פי' חלשות. ואנו מברכים להקב"ה על שנשה חסד גם עם הרשע. שהוא מחזיר הנשמה לצדיק שמוסיף אומן בכל יום אין זה כל חידוש. אבל זה שמחזיר הנשמה לפגרים שהוא ביטול ושבירה ואין בהם לתשוחה מעשה ונקראים מתים בחייהם זהו חסד גם. אלא שמחזיר להם נשמותיהם אולי ישובו ע"כ:

לשכוי. פי' הלב נקרא שכוי בלשון המקרא דכתיב או מי נתן לשכוי בינה. והלב הוא המבין. ועל ידי הבינה אדם מבחין בין יום ובין לילה. ומפני שהתרנגול נ"כ מבין זה שבערי הוא קורא בכל פעם באותו העת. ובערבי קורין לתרנגול שכוי. וגם יש בשמיעתו לאדם הנאה שיודע שהוא קרוב ליום והגיע עת לעמוד ממטתו. לפיכך תקנו ברכה זו בשמיעת קול תרנגול (טור). עוד יש לפרש שכוי פירשו שכה. ועניט ראיה בלשון ארמי

ענף יוסף

ויפח באפיו נשמת חיים מלך דנפח מן דיליה נפח ע"כ. ושוגג בחלק חן הבו"ם בנפיחתו בכנס ומיקנוס אל תוך האדם. ומלות זה יש פילוי גדול ושרה אל האדם על המלאכים גזה. המלאכים אין להם מהבהמה כי לא נפח בהם נשמת חיים ואין להם רק חלק רוח כדכתיב עושה מלאכיו רוחות. אבל האדם יש בו נשמה. שהקב"ה נפח מפנימיות דיליה אל תוך האדם אשר הוא חלקו ח"ק ה' נתון באדם. והמעולה בזכר הנשמה דוקא היא לנוקה בהקב"ה. אבל לא נפש ולא רוח. מפני דעיקר חלק אלוה היא נשמה של הקב"ה שנתנה לתוך האדם ע"ש. ובספר נחלת אבות פירש אמה נראה נשמת בבריאה. אמה נשמה כי בנפת הבריון. ואמה משמרה בקרבי בגוף בחיים חוזי. ואמה עתיד לטלה ממני בעת המות. ולהחזירה בי בזמן התחיה בכ"ל. ובז"ם פ"ם ו' כתב כי אמה נראה זה על הנפש הבנפיה שנאמר ויברא כו'. יצרה על רוח החיוני שנאמר כו וייצר כו'. ואמה נפחתה בי על הנשמה השכלית כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים כ"כ:

עיון תפלה

אשר נתן לשכוי בינה. כתב הרא"ש בברכות פ"ט סי' כ"ג „הלב נקרא שכוי בלשון המקרא דכתיב מי נתן לשכוי בינה (איוב לח, לו) והלב הוא המבין וע"י הבינה אדם מבחין בין יום ללילה, ומפני שהתרנגול מבין זה נ"כ ובערבית קורין לתרנגול שכוי שתקנו ברכה זו לומר בשעת שמיעת קול התרנגול, ומיהו אפי' לא שמע קול התרנגול יכול לברך ברכה זו שאינה אלא הודאה ומקום שנתן לנו בינה והבנה ונראה לנו כל גרסנו דאף אם יבן אדם בנית אבל יבחין כיצא היום ע"י קול התרנגול" עכ"ע. ונעל ויעתר יעשק רבה ניתקן כלשון „ברוך חתת להבחין, ס"ג לא נתן ססכל בכן נתן להבחין, כטוק רוצה לדעת טיב הדבר, כמו

תקון תפלה

וחלל אינו הפסק; אך קשה מברכת הרב את ריבנו שאחר המגילה וצ"ע), והרבה חולקים על זה ואומרים שברכת אלהי נשמה אינה כלל ברכת אחרונה על הנאת השינה כי אם ברכת המעביר שנה מעיני וגו', והרא"ש בתשובה ריש כלל ד' כתב הטעם לפי שהיא סמוכה לאשר יצר, והשיב עליו הטור דהא בגמ' אמרינן כי מתער אומר אלהי נשמה, ועי' באור הגר"א שו"ע או"ח סי' ד' סק"ג וסי' ו' סק"ט. ור"ת פירש בברכות מ"ו א' ובפסחים ק"ד ב' ד"ה כל וכ"כ בשבלי הלקט ענין תפלה סי' ב' בשם יש מפרשים „לפי שהיא הודאה כמו שנפתחת בה בשם ובברוך דמי וכו' ומצינו ברכת הודאה אחרת שאין בה פתיחה ויש בה חתימה שוה לברכת אלהי נשמה היא נאמרת על הגשמים מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה וכו' ברוך אל ההודאות ואין לה פתיחה מטעם שהיא הודאה ובהודאה יש במשמע הזכרה ומלכות וכל דבר הצריך לברכה" עכ"ל:

אשר נתן לשכוי בינה. בברכות ס' ע"ב. כי שמע קל תרנגולא לימא אשר נתן וכו', והוא פסוק באיוב (לח לו) וכתב הגאון בעל סדרי יו"ב שבי פרק ט' סי' כ"ג אות פ' „ויש לתבות של הברכות

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי גּוֹי:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי עָבֶד:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא עָשַׂנִי אִשָּׁה:
הנשים אומרות בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשַׂנִי כִּרְצוֹנוֹ:

עץ יוסף

לראשי. והנה אשתו מאחריו ה״א והסתכילא. והנה זאת הברכה היא הודאה על הראיה אשר חנן ה׳ אותנו בהבחנת בין יום ולילה. ר״ל בין אור לחשך. ולשון בינה כיין ברא״ה כמו (איוב לא, א) ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה (דברי ריעם):

שלא עשני גוי כו׳. ברכה זו נתקנה להיה שבח והודאה למקום שעשאהו מבני ישראל אשר בחר בנו מכל העמים וקרבנו לעבודתו ולקיים מצותיו (לבוש). כתוב בכונת האר״י ז״ל שהכוונה הוא לומר שלא נחלק נשמותינו בנשמות עובדי כוכבים ומזלות:

שלא עשני עבד. ר״ל עבד כנעני. שאע״פ שהוא טוב מן העובד כוכבים שחייב בכל המצות שאשה חייבת. מ״מ הוא מזולזל מאד שאין לו יחס חוטת אבות ואסור בבת ישראל ושאר עניני שפלות שיש בו (לבוש):

שלא עשני אשה. שאע״פ שיש לה מעלה וחשיבות מ״מ אינה חשובה כמו הזכרים בישראל שהרי אינה חייבת בכל המצות שפטורה ממצות עשה שהזמן גרמא. וגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה (לבוש):

שעשני כרצונו. והוא כמו שמצדיקה עליה את הדין על הרעה (לבוש):

ענף יוסף

שלא עשני גוי. כתב הלבוש הא דתקנו ג׳ ברכות אלו בתפלה מיד אחר נטילת ידים מפני שנברכת אשר יצר ואלהי נשמה ולפני נסה טוב נתקנו כל היום. וג׳ ברכות אלו ג״כ מפיקין של מהם היתירה נתקנו לפיכך סמכו זה לזה. והכהן והלוי מתחילין בברכות כל הלכה. וכתב מהרש״ל דאין הא דתקנו לומר שלש ברכות אלו בדרך שלילה. ולא תקנו נוסח שעשני יהודי כמו שעשני בן חורין. גרוע כשעשני איש. הוא משום שאמרו ז״ל נמנו וגמרו שטוב לאדם שלא נברא משנברא. וי״ל כי יותר טוב לאדם היינו לגבי המתכלם שלו (אשר בעבורה נקרא אדם וכה הוא נגדל משאר בעלי חי) להשאר במעלותה שהיתה בגדלותה המנוקה בגוף. משום זה שלקחה הקב״ה ממקור הקדושה והכניסה בגוף האדם. הוא כדי שיכירו בלימות על בליותה בעולם הזה עולם המעשה. שבמנהג נכון והלך בדרכי הקב״ה ושמור מצותיו חוקותיו ותורותיו. אבל כיון שנעשה האדם אחר כל התאות ועושה כפי אי״ב טוב היה לו שיהיה נשאר הנפש במעלתה הרוחני. ולכן לא ילדק לברך ברכות אלו בדרך חיוב. כי ודאי טוב לו לאדם שלא נברא לא איש ולא אשה לא יהודי ולא גוי לא בן חורין ולא עבד. כלומר מאחר בכך גזרה חכמתו לברוא את האדם.

פליט

פוקח

עיון תפלה

כמו וַיִּבָּחֲנוּ דבריכם (בראשית מב, טז), בָּחַנְתָּ לבי (תהלים יז, ג׳), והוא הפנחין אינו רק מבדיל בין שני דברים דומים, כמו שלא יזכה יבחין הם בין מלכי וכו׳ (כריתות ט, ע״ב), וזוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור (שם כג, ב), אני הוא שהבחנתי בין טפה לטפה (ב״מ סא, ב): שלא עשני גוי עבד אשה. בלא נסח כונתנו

תקון תפלה

בלשון בינוני חוץ מזו ושעשה לי כל צרכי עכ״ל. ועל זו יש לתת טעם לפי שכן הוא לשון הכתוב באיוב אי מי נתן לשכוי בינה. וכן יש לתת טעם על גאל ישראל שמדברת מגאולת מצרים להבדילה מברכת גואל ישראל המדברת מן הגאולה העתידה, כאשר יתבאר במקומו, ואולם בסדור רב עמרם וברמב״ם ובמחזור לבני רומא ובסדורי התימנים והספרדים ובאבודרהם הנוסחא דניתן לשכוי בינה: שלא עשני. בקבץ תשובות הרמב״ם (ליפסיא תרי״ט דף נ״ב) כתב בנו הר״ר אברהם ז״ל „ונראה מכונת אבא מארי ז״ל בזה תפלה שג׳ ברכות של גוי ועבד ואשה ראוי לברך אותן בכל יום בין ראה אותם בין לא ראה וכ״נ מהלכות הר״ר יצחק ז״ל בעל ההלכות, ואמר לי מי שראה נוסחא ישנה מן התלמוד והיה כתוב בה כד חזי איניש גוי מברך וכו׳ וכן בעבד וכן באשה, ונראה שזו הנוסחא מדויקת שהזיקה יאמת אותה, וכן נמצא בסדור לרבינו עמרם בר ששנא ז״ל״ עכ״ל, ובסדור רב עמרם שלפנינו לא נמצא. ובתוספתא דברכות פ״ו ה״ח ר׳ יהודה אומר שלש ברכות צריך אדם לברך בכל יום שלא עשני גוי (כן הגירסא בתוספתא כת״י אירפורט וכ״ה בירושלמי שם פ״ט ה״ב) שלא עשני אשה שלא עשני בור, שלא עשני גוי שנאמר כל הגוים כאין נגדו, שלא עשני אשה שאין אשה חייבת במצות, שלא עשני בור שאין בור ירא חטא — ובמנחות מ״ג ב׳ תניא היה ר׳ מאיר אומר חייב אדם לברך ג׳ ברכות בכל יום אלו הן

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ עִוְרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַלְבִּישׁ עֲרֻמִּים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מַתִּיר אֲסוּרִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף כְּפוּפִים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם:

עץ יוסף ענף יוסף

פוקח עורים. שנאמר ה' פוקח עורים. על שם שלא ישנו ולכך נשמו סגדול: שלא עשני גוי, שבשעת השינה היה כשור בעינים סגורות. מגד, אסם:

ואע"פ שלא היה עור מתחלה. מ"מ כאדם וזהו שנאמר והפקחנה עיני שניהם אע"פ שלא היו סומים בתחלה. אלא חדוש ראו דבר מה:

מלביש ערומים. פסוק ילא הוא ובא כאן על שלובש בגדיו:

מתיר אסורים. מפני שמניע איבריו שהיו כאסורים כל הלילה. וגם זה פסוק הוא:

זוקף כפופים. פסוק הוא ובא כאן על זקיפת קומתו שהיתה כפופה כל הלילה:

רוקע הארץ על המים. פי' ברכה זו כי טבע המים אשר הם קלים מיסוד הארץ. וכל יסוד הקל מחברו טבעו להקיף את חברו. כטבע האש יקיף האויר. וטבע האויר והרוח יקיף המים והארץ ר"ל המים משלים את הרוח והרוח עשה לאש. לכן כפי טבע המים היה להקיף את הארץ

נקגותה

עיון תפלה	תקון תפלה
כמדינו נעוסים שלנו, ולפיכך אין מברכים שלא עשני נכרים וזה, כי כמפי האדם לא יוכל להיות נעוסים כלנו (מהרש"ל):	שעשני ישראל וכו', ונראה שזהו שליתותיד המבקרים. א) ובעל ויעתר יצחק והרוו"ה והרי"צ מעקלענבורג היינו נכרי, וגם זה שליחות יד שלא לצרך, כי גוי בתלמוד ענינו נכרי, וכמו"ש הרד"ק בשרשים שרש

בפסם

גוי, וכן נראה מהפסוק שהביאו שטונו לומר גוי ולא נכרי. ורב אחא בר יעקב במנחות שם שנת נוסח הברכה שלא עשני עבד תחת בור, עיי"ש בגמ': פוקח עורים. בגמ' ברכות שם כי פתח עיניה לימא פוקח עורים (בפס' דרך ארץ ובה כל"פ י"א המתהפך משנתו על הצדין אומר פוקח עורים, ועי' הגר"א שם מתיר אסורים), כי תריץ ויתיב לימא מתיר אסורים, כי זקיף לימא זוקף כפופים, כי לביש לימא מלביש ערומים. ואבודרהם וסמנו המפ"ש למחזור רומא בעל קמחא דאבישונא כתבו שברכת מתיר אסורים לא נזכרת בגמ', וכן ליתא בבה"ג ופסקי רי"ד, וגם בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג ליתא, וכ"כ רב עמרם גאון בסדורו „ולא אמרינן מתיר אסורים משום דבזוקף כפופים סגי ליה" אבל הרי"ף והרמב"ם ומחזור ויטרי ובמחזור רומי וסדורי התימנים והספרדים הזכירוה, ושלש הברכות פוקח עורים מתיר אסורים זוקף כפופים לשון דכתוב (תהלים קמו): רוקע הארץ על המים. לשון הכתוב

תהלים

א) כתוב בבאור הגר"א ז"ל (או"ח סי' מ"ו ס"ק ד') „שלא עשני גוי" כן הוא ברי"ף ורמב"ם וכן הוא בתוספתא סוף ברכות, וירושלמי שם, אבל נדפס בספרים שלנו „שעשני ישראל" וכן הוא ברא"ש וטור, עכ"ל. נראה שהגר"א ז"ל לא ראה את הרא"ש והטור מדפוסים הראשונים שלא חלו בם ידי הצענזוריא, וכתב ע"פ הנוסחא שבאה בספרים שכבר חלו בם ידים. כי הנה ברא"ש (סוף פ"ט דברכות) בנדפס בנעאפעל ד' אמ"ד ס"ד, הנוסחא היא „שלא עשני גוי" ובטור ד' פאנו „רע"ו" ג"כ הנוסחא „שלא עשני גוי" ובטור ד' מאנטובא שנת לר"ס הנוסחא „שלא עשני כותי" (במקום „כותי" כבר באה בלי ספק מפחד הצענזוריא, שכבר החלה בשנת „שי"ג"). ובהוצאי הספרים של בג"מ מאחרי שהראשון ז"ל נמצא סוה"ת, כתב יד ישן מאד, על קלף, ושם הנוסחא „שלא עשני גוי". ובכ"ה (מחיבר סידור על „הטור") כתב „יש מקומים שאומרים לא מכרך „שעשני ישראל" כו'. שלא מוכח מדור שלפניו היתה הגירסא בטור „שלא עשני גוי". ככה עלה הדבר שהגר"א ז"ל עבר אחרי הרא"ש והטור שכבר נשתנה בהם הנוסחא, ולא ראה אלה שמדפוסים הראשונים, אבל כל"ס סו יקירי במציאות מאד, ונעלמו מעיניו. — והנה בכל סדרי הראשונים הנוסחא „שלא עשני גוי" כן הוא בכלי סלקא כשלם (נונעבר) וכדומה. ובמחזור ויטרי (הוצאת מקיצי נרדמים) הנוסחא „שלא עשני נכרי". וכד"ס (מנחום בן) בספס סכ"י „של"ע גוי". וע"ו כתב במחבר ד"ם ח"ל „וכן הוא בכל סכ"י ובכל הדפוסים הישנים, ושתנה כדי נסולוות „מן שאחור וכ"כ בכל הראשונים כדי ליבנים. ולם המלא הנוסח „שעשני ישראל" כמו ברא"ש (גם הוא לא ראה את הרא"ש „בנעאפעל כנ"ל ו) וכרים סמיא בפסגה הוא מן הצענזור שהתחיל בשנת ש"ג, ועי' במעיו"ס [ברכות פ"ס סי' כ"ד על „שלא עשני גוי" ולא כשפה בשהתה כתוב שעשני ישראל לאין זה אלא מדפיסים שהגיהו כן הספרים, כן נ"ל ברור. ובדפוס ישן גרס שלא עשני גוי, וכן הוא בקזור פסקי הרא"ש] עכ"ל. וכן כתב בעל מגן אברהם „אבל שעשני יהודי" שינוי מן המדפיסים. —

דברי המאסף...

פ"פ האר"י ז"ל אין לומר ברכה זו בט"ב וביוה"כ ויש לנהוג כמ"ש פ"פ שו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי כָּל־צָרְכִּי:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמֵּכִין מִצְעֲדֵי גָבֶר:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בִּגְבוּרָה:

עץ יוסף

לקטתם.. וכן ראינו שבחלק אחד נשמר טבעו זה. שהם יתן לרוח עפר או רגב האדמה נגלל משה ויכסיהו המים כטבעם. ומדוע ראינו בגלות זה היסוד שאינו כן. אבל נהפוך הוא כי הארץ למעלה מהמים. והוא הפך הטבע כי אם פלא מפלאות יוצר בראשית. לזה התקינו חז"ל לברך בעת קום האדם בבקר והדריכה כפות רגליו על הארץ ברוך רוקע הארץ על המים. כי הוא ענין צדקה וחסד מאתו ית' לבנין עולם כמ"ש הכתוב עולם חסד יבנה מה שבטל טבע זה היסוד והקוה הוהו למקום אחד ונראה היבשה לתועלת האדם וכל הבעל חי שלא יוכלו לחיות במים:

שעשה לי כל צרכי. ברכה זו נתקנה ליתן שבח להש"י על שנתן לו מנעלים מפני כשנועל מנעליו יכול ללכת לעשות כל צרכו. משא"כ ביחף:

המכין מצעדי גבר. ברכה זו נתקנה לתת שבח להש"י שברא באדם היברים והגידים שברגלים שמהם בא ההלוך. וכן הוא אומר מה' מצעדי גבר כוננו (תהלים לז, כג):

אוזר ישראל וכו'. פסוק הוא. ובא כאן ע"ש שאחר המיניה. והא שפורש בזו הברכה לומר ישראל משא"כ בשאר ברכות (חוץ מברכת עוטר ישראל). הוא מפני שישראל מצוין בזה ומוזהרין בזה יותר. כי בחגורת תגורה עיקר כוונתם כדי שלא יהא לבם רואה את הערוה משא"כ זולתם אין כוונתם בחגורה אלא כדי שיהיו מזרזים בגבורתם יותר. שכן הוא טבע החגורה מזרזת את האדם יותר שכן כתיב אזר נא כגבר חלציך וגו' אבל ישראל עיקר טעמם בחגורה הוא לצניעות כדי שלא יהא לבם רואה את הערוה והגבורה תבא ממילא. לכך מברכין ואומרין אוזר ישראל בגבורה. כלומר אע"פ שאין עיקר כוונתנו לזה (וגם ההודיה מחשת כזה) מ"מ הוא ברחמיו וחסדיו נתן לנו הגבורה אגב (לגוש):

ענף יוסף

שעשה לי כל צרכי. אף שכל הברכות הן בלשון עבר. מ"מ אין לשנות נוסח זה ולומר העושה לי כל. כיון שהגירסא כן בגמ"ם אף שאין אנו יודעים הטעם (ההלכות הפקל). וכתב הב"ש א' שעשית לי כל צרכי. ואינו נראה. שכל הברכות כן הם מדברים בנסתר וכדר נסתר (פר"ח). עוד כתב הפר"ח עיקר הנוסחא מתחלה ברכת שעשה לי כל צרכי ואח"כ ברכת המכין מצעדי גבר. וכן איתא בש"ס:

המכין מצעדי גבר. כן היא הגירסא בגמ' המכין. אבל הא"ח גרס אשר הכין:

אוזר ישראל. לכאורה ברכה זו וגם ברכת עוטר ישראל נכללו בברכת מלביש ערומים. אך מפני ששתי ברכות אלו מיוחדות לישראל יותר משא"כ שאר הברכות שהן להנאת העולם וכל אדם נהנה בהן. לכן קבעו לברך עליהם בפרטות (א"ר):

עיון תפלה

שעשה לי כל צרכי. בגרסות כ' ע"כ כי ביום משאיר לימא ברוך שעשה לי כל צרכי. וכתב אטודרסם טעם הברכה בכל זמן שהיה יחף אינו יכול ללכת ולעשות צרכיו וביון שלבש מנעליו כאלו נעשו לו כל צרכיו, עכ"ל. וב"ה נסדרו תפלה זכה ימה על מנין שברכה הזאת בחשבו שעשיית צרכים הוא רצוי מיוחד רק להפועל הגמונם, אבל מעשה גדולה בידו, שלשון הזה נופל על כל צרכי האדם, כמו עושה אדם כל צרכי השדה (כ"ב ס', פ"ב), צרכי בתים מותר לעשותן בחוה"מ (שו"ע או"ח סי' תקל"ו), עושה אדם כל צרכיו בשם (ברכות נ, פ ס), תאכלו ועשו צרכיכם במנוי (עירובין סח, פ"ב). ובסדור רב עמרם ובאשכול ובראב"ד שוק כל ות ק"ש והפלה סי' ד' ובמנהג סי' א' בנוסחא שלא חסר מקבלי כלום. ובגמ"ם כתי"י מינכען משנת ק"ב ובמחזור ויטרי ובמחזור לבני רומא בנוסחא שעשית לי כל צרכי, והנוסחא הזאת תמשים שארי כל הברכות כלן בלשון נסתר, כמו שזכרתי לעיל בביאורי ריש ברכה על נטילת ידים, וכן יש לחתום על ברכת המוב שבך בחתום עברם ועל ברכת שאותך לבדך ביראה נעבוד, ועי' מעדני יו"ט על הרא"ש פות מ': אוזר ישראל, עוטר ישראל. בברכות ס' ע"ב כי הסיר המיים לימא אוזר ישראל בגבורה, פי

תקון תפלה

(תהלים קלו, ו): המכין מצעדי גבר. עש"ח (משלי כ, כד; תהלים לז, כג) מה' מצעדי גבר כוננו, והשתמש בתשעיל כלי הכתוב (משלי טז, ט) וה' יכין צעדו, ועי' חושב מה שנכתוב לקמן בעיון תפלה בבירכת אתה גבור וגו' מחיה מתים בהבדל שבין

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתִפְאָרָה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן לַיָּעֵף כֹּחַ:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּעֲבִיר שֵׁנָה מֵעֵינָי וּתְנוּמָה מֵעַפְעַפָּי:

(דה"ח) (א) אין לענות אמן אחר ותנומה מעפעפי. כי הכל ברכה אחת עד לעמו ישראל. לכן נכון לומר ויהי רצון בלא"ו: (ב) אם ניעור כל הלילה לא יאמר ברכת המעביר שנה בשם ומלכות כמו באלהי נשמה (ס"ד סי' ת"ז אות י"ג):

גליון הגרי"ב בסוגיא דברכות ס' ב' וכן בהרמב"ם איתא המעביר חבלי שנה וגם בברכת המפיל הנוסח שם חבלי

עץ יוסף

עוטר ישראל. ע"ש במכים כובע או מצנפת בראשו. והא ששורש בא הברכה ישראל. משום שגם בכובע אין כוונה ישראל דמה לאלהם שאלהם אין עושים אלא לתן על הראש מפני הקור או החום. וכשירא הק הולכים בלא כובע ואין מקפידים בזה. אבל כוונת ישראל בזה אינו אלא מפני שיראת ש"ש עליהם לפיכך מברכין עוטר ישראל בתפארה כלומר שגם זה השלימות יש לנו. ונקט לשון עיטור כלומר דרך מעלה ועוד בכך משום דכתיב והיית עטרת תפארת ביד ה' כייב בתפארה. ולהט"ג דבנטילת ידים נ"כ אין הכוונת בזה שהם אינן מקפידים רק לנקיות ולא לטהרה ולקדושה. מ"מ התם אין צריך להזכיר ישראל שהרי אומרים בפירוש אקב"ו כו' (נגוז):

הנותן ט'. ע"ש שמחזיר לו הקב"ה נשמתו הנעייפה מפירח היום בריאה וחזקה:

המעביר שנה מעיני. היא תרדמה בבהוך כעינים:

ותנומה מעפעפי. היא ניס ולא ניס תיר ולא תיר שאינה אלא בעפעפים וזה אפילו בבקם ממטתו:

ופלגי

עיון תפלה

פריס בודרא אריסיה נימא עוטר ישראל בתפארה; נראה בעיני שהמיסדים כוונו בשתי הברכות שלא בזה סונה שמה כסתורית מלבד תגירת האור ופריסת בסדר, כי לפי המינן הפשוטי מה טעם זכרון שב ישראל כאן, ומי ישנ"א נלוד אבדי המייחו וישראל נלוד פרסי סדרא אריסיטו? ודברי האגודהכם דף פ"ז ע"ב ופס"ז או"ח סי' פ"ו בק"ב ידועים. ונראה בעיני בעיה מינות המיכלים לתקן ברכה על פידוה הגרות והתאלות אבל כנגד את כני ישראל נארטות בקדם ויולה בב"ה על אף אויניהם. אחר ישראל בגבורה. לכלחם כרוח כביר ולנג המין נגד כל סגורות תגל כשוגרים לכסע. עוטר ישראל בתפארה. דבר נצחון, כי אויביו נגשו קרסו כרעו חתו ולא יכלו קום וכלא רס ויתעודד, וכמו שקבעו לומר בברכת אמת ואמונה המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שנאינו. ותפי אסכה נימי הגי יש אבר כמה ראו את פסוק בכבש סברתו על שהמתם כל כח הכבל (עי' מה שכתוב לקמן גריס טסח ויתן לך בעולי סבת) עמדו ותקנו עוד ברכה שלישית הנותן ליעף כח. ולמען כסב שוי המחוסים טלות מן הרעיון הזה, כלשון ננרשת האלה במקום חז"ל של בפעלות בגבורות:

ויפי

תקון תפלה

הוצאת הפיעל דהוצאת ההפעיל: הנותן ליעף כח. לה"כ (ישעיה מ, כט). וכתב האגור "בסדורי האשכנזים (ונתקבלה אח"כ גם בסדורי הספרדים וכ"ח גם במחזור ויטרי) מוסיפים עוד ברכה אחת הנותן ליעף כח ואני קבלתי מרבותי שאין להוסיף עוד על הברכות שנזכרו בתלמוד, וגם בסדר הברכות של בעל הסמ"ג והרוקח אינה נזכרת ברכה זו, מ"מ המנהג בצרפת ואשכנז לאמרה" עכ"ל, וראה מש"כ בעיון תפלה, ועי' תשובת מהרש"ל סי' ס"ד: המעביר שנה מעיני. כן הגירסא בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג וכ"ה ברפוס שונצינו ובדפוס ווניציאה ר"פ וכ"ה במס' דרך ארץ רבה פרק י"א רחץ פניו אומר ברוך המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי וכ"ח בסדור רב עמרם ובסדורי התימנים ובמחזור ויטרי וכן גרסת הרי"ף והרא"ש והטור וסמ"ג ופסקי רי"ד ורבינו ירוחם ואגודה וכן הזכירוה התוס' ברכות ס"ז א' ד"ה כל, אבל גרסת הלבוש ובה"ג, והרמב"ם פ"ז מהל' תפלה ואבודרהם ומחזור בני רומא וסדורי הספרדים המעביר חבלי שנה וגו', וכ' במעדני י"ט על הרא"ש פרק ט' סי' כ"ג אות א' "וכן נראה כיון דכשנכנס לישן הוא אומר המפיל חבלי שנה על עיני" עכ"ל, אבל בהגהות ענף חיים שבסוף סדור התימנים ירושלים תרנ"ד סי' ג' כתב "הא דלא גרסינן לה משום דמשמע דדוקא חבלי שנה הוא מעביר ולא כל השינה" עכ"ל, ודבריו נכונים:

וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאַל תְּבִיאֵנוּ לֹא לִידֵי חֵטְא וְלֹא לִידֵי עֲבֵרָה וְעָוֹן וְלֹא לִידֵי נִסָּיוֹן וְלֹא לִידֵי בִזָּיוֹן

גליון הגר"ב וכן אנו נוהגים. והנה המג"א בסי' מ"ו כתב בשם ספר אות אמת לומר כל נוסח הברכה בלשון רבים שתרגילנו וכו' ודבקנו וכו' ובשם חסד כתב דשם אהא לשון יחיד שתרגילני וכו' ודבקני וכו' ובדקתי בגמ' וברי"ף ורמב"ם ורא"ש ותוס' אהא לשון יחיד וכ"ה באבודרהם לכן לענ"ד ע"פ ששה עדים גדולים נאמנים יקום דבר לבטון עליהם לומר בלשון יחיד. ואת לדעת כי ביהי רצון שנדפס אחר ברכה זו והוא שגגה המדפיסים שהדפיסו לשון יחיד אלהי ואלהי אבותי וכו' וצריך לאומרו בלשון רבים: [ובשו"ע או"ח סימן מ"ו במוסף למגן אברהם סק"ד הגהה מבעל הגר"ב אליו כזה. עיין שם].

ענף יוסף

ואלהי אבותינו. לכן אומרים ברוב התפלות כן לפי שאנו מזכירים זכות אבות ומתפללים בזכותם: שתרגילנו בתורתך. ואף שהטוב והרע מסורין בידי אדם לעשות כרצונו. אפ"ה מתפלל להש"י שיסייעו לעשות הטוב ולהתרחק מן הרע כמו שמצינו גבי דוד שהתפלל להש"י שיסייעו לדבר טוב ושירחקו מן הרע כדכתיב הדריכני בנתיב מצותיך. וע"ד שאמרו ז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו. וזהו מה שאמר אחר כך ודבקנו במצותיך. ע"ד דבקה נפשי וגו': ואל תביאנו לא לידי חטא. ר"ל שאם לא תתן לי סיוע. היצה"ר יגבר עלי. ומאלו אהיה סבה להביאני לידי חטא: לא לידי חטא. שלא אחטא בשוגג: ולא לידי עבירה ועון. שלא אחטא במזיד. והמתפלל צריך שיתפלל תחלה על דבר מועט ואח"כ מוסיף והולך. כמו שמצינו גבי דוד המלך ע"ה שאמר בתחלה שגיאות מי יבין וגו': ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון. ואמרו לא נאמר כן משום שמצינו דאמע"ה שאמר בחנני ה' ונסני. ולא

עיון תפלה

ויהי רצון שתרגילנו. היא סיומה של ברכת המעביר שנה מעיני וכן היא כתובה בגמ' ברכות ס' ע"ב בנוסחאות מדויקות שהיא לה בלי פרוד. וכן מצאתיה בסדר רב עמרם ורב סעדיה וכ"ה דעת הרא"ש, וכתב עוד שצ"ל ויהי רצון מי"ן (אבודרהם), וכן נכון, כי נאמת הברה הסמוכה בספי עולמה אינה ראויה לברכה אם לא יצרף אלים תנאי זהן, כי מה יתרון לאדם בסור מעליו תנומתו אם לא יתגיל אחרי כן את נפשו בתורה ובמצות אך יתור כל היום אחרי עיניו ולבו, ומה בצע לעשר אם לאור יקום רוצח, הלא טובה לו שנת עולם, כי שינה לרשעים הנאה להן והנאה לעולם (סנהדרין עא, ב), לכיכך סמכו אליה ויהי רצון שתרגילנו בתורתך: ודבקנו במצותך. עפ"ה דבקתי בעדותיך (תהלים קיט, לא): ואל תביאנו לא לידי חטא. כמו שכתוב ונתתי מכשול לפניו (יחזקאל ג, כ), אל תט לבי לדבר רע (תהלים קמא, ד), למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך (ישעיה סג, יז); ואין זה מונע הבחירה החפשית אלא כמו שאמרו רבותינו (מכות י, ע"ב) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו: עֲבֵרָה. גם ארמי ע"מ אֲבֵדָה ונוסף כמוהו, כמו ערות דבר (דברים כד, א) ת"א עֲבֵרַת פתגם, ונתוסף ליוה"כ נפיוס אשה דעי למרחוק — עָבַרְתִּי על אלהים. ובתלמוד משתמשים בו הרבה לענין העברת תורה והאלפת חק, ונופל על כל דבר חטא ועון ופשע, כמו על כל עברות שבתורה הקלות והחמורות הזדונות והשגגות (שבועות ב, ע"ב), עברות שבין אדם למקום וכו' עברות שבין אדם לחבירו וכו' (יומא פה, ע"ב), הירא מעבירה בידו (סוטה מד, א); אך ברוב פעמים שהם עבירה הוא דבר ברוח, כמו כהרהורי עברה קשים מעבירה (יומא כט, א), הרהור עברה ועיון תפלה (ב"ב קסד, ב), הוא שנוהגין לשם עבירה (מ"ק טו, ב), גדולה עבירה לשמה (הוריות י, ב), שמעות אין מעבירים לא (ע"ז יח, א), מלמד שמביאים לדבר עבירה חוטא (סוטה ט, ב), אם מידי עבירה

תקון תפלה

ויהי רצון. אומר רבינו תם שזה מן הברכה ברוך אתה ה' המעביר שנה מעיני וכו' וצ"ל ויהי רצון" עכ"ל התוס' ברכות ס"ו א' ד"ה כל ולפ"ז ראויה כל הברכה להאמר בלשון יחיד אלהי וגו' שתרגילני וגו' כמו שהתחיל המעביר שנה מעיני וגו' וכגרסת תלמודנו שם, וכ"ה בסדורי רב עמרם ורב סעדיה וכ"ה גי' הרי"ף והרמב"ם פ"ז מה' תפלה ה"ד והרא"ש ואבודרהם וכש"ס כת"י פאריש, וכ"ה במחזור רומא ובמחזור ויטרי (במחזור ויטרי השם בלשון רבים אלהינו והתפלה בלשון יחיד שתרגילני), אבל נוסח הספרדים גם הברכה גם התפלה בלשון רבים המעביר חבלי שנה מעינינו וגו', וכ"כ המג"א בשו"ע או"ח סי' מ"ו סק"ד בשם ספר אות אמת שצריכים לומר בלשון רבים ודמה אותה לתפלת הדרך בב' ק"י ס"ד לפי שהיא קבועה לרבים, ע"י שו"ע סי' תקס"ת, עוד כתב שם המג"א בשם האגודה שיש בנוסח זה נ"ח תיבות, והמספר הזה מסכים לנוסח הרמב"ם שהוא: ברוך אתה יי אלהינו מלך

ולא

מלך

יעלב

וְאַל תַּשְׁלֶט־בָּנוּ יֵצֶר הָרָע וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רָע וּמֵחָבֵר רָע וְדַבְּקֵנוּ בְּיֵצֶר הַטּוֹב וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים וְכוֹף אֶת יִצְרֵנוּ לְהִשְׁתַּעְבֶּד־לָךְ וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים

עץ יוסף

ולא עמד בנסיון ובא לידי בזיון. ואם דוד המלך כך אנו כחומרים עאכ"ו. ע"כ יפה לנו אבירי הרועים לומר בכל יום תמיד ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון (תם ישעיה): ולא לידי נסיון. כמעשה איוב ואברהם. כי שמא לא אעמוד בנסיון. שהרי דוד המע"ה לא עמד בנסיון בבת שבע: ולא לידי בזיון. ר"ל שלא אצטרך לבריות שמתנתם מועטת וחרפתם מרובה: ואל תשלט בנו יצה"ר. כמו שנשלט בלוט והכהו: והרחיקנו מאדם רע. שהוא המונע והמעכב לשלימות התורה והמצות: ומחבר רע. שלא נלמד ממעשיו: ודבקנו ביצר הטוב כו'. שתזמין לנו דרכים המביאים לידי תכלית: והשע"ת כתב שצ"ל וכפה אותו במלאכים וכל"ף בשוא והפ"א בציר"י: וכוף את יצרנו להשתעבד לך. ר"ל תן בו הכנעה וכפייה בטבע שאוכל בבחירתי לעשות פעולה לשעבוד לך: לחן ולחסד ולרחמים כו'. ר"ל שאהיה אהוב לשמים ולבריות:

וגמלנו

עיון תפלה

ילמו (שבת סד, א), מגרה מסמסמת לבו של אדם (יומא לט, א), פלפיגל שפלטו אל מן המגרה (סנהדרין יט, ב), נפלה ממנו מילה ונתנה לעוברי עבירה (שם שם, א), הבא לידו דבר עבירה וניצל (קדושין לט, ב), כיון שהגיעה עבירה אין דין שמתחללת (שם מו, א), ר"מ היה מתלוצץ בעוברי עבירה (שם פא, א) המפקיר עצמו לעבירה (שבת לג, א), שמשה נכשה שוק בא לידי עבירה (נדרים כ, א), תחלת עבירה הרהור הלב (ר"ה שמה פ"ז), שמא שונרי עבירה יש בכם (יבמות שם ב), בכל המקומות אלו הכונה דבר ערוה;

תקון תפלה

מלך העולם המעביר חבלי שנה מעיני ותנומה מעפעפי (ו) יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עברה ועון ותשלט בי יצר טוב ואל ישלט בי יצר רע ותחזקני במצותיך ותן חלקי בתורתך ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמלני חסדים טובים, ברוך אתה יי גומל חסדים טובים" ע"כ, חולתו מן הנוסחאות לא מצאתי שסכה לזה חמספר:

ולא כאן גם מסדר התפלה כוונת, לא לידי חטא (בשוגג) ולא לידי עבירה (בהלכה מתגברת סלר, ממולא כין סוגג למזיד) ועון (במזיד, כמבואר ביומא ט, ב): ואל תשלט בנו יצר הרע. כמו שנאמר ואל תשלט בי כל און (תהלים קיט, קלג), ובמחזור רומא והשלט בי יצר טוב ואל תשלט בי יצר רע, וכעין זה ברמב"ם עי' תקון תפלה, ונראה שנוסד על מאמרם (ברכות סא, ב) צדיקים יצר טוב שופטן (כלו השופטן והכלים שעליהם) רשעים יצר רע שופטן. ונוסחת המחזור ויטרי והרמב"ם שגורסין יצר טוב יצר רע בלי ה"א נראה עקר לפי חקי הלשון העברית, ראה לקמן ד"ה ומשכן שמסחית: ודבקנו ביצר הטוב. כמו שנאמר דבקה נפשי אחריך (תהלים סג, ט), והפעל לא נמצא במקרא אך בוגיליהו מן הפעל אשר בלחוכו ידבקו (איוב מא, ט), וכמו שאמרו בברכת אמת ויציב חדים טבעית ובברכת אמת ואמונה בחתימות טבע בגוליותו מן טבעו בים סוף (שמות טו, ד). ולסטודרסם גורס והדביקנו ביצר הטוב, ובסדורי הספרדים ותדביקנו ביצר הטוב שנבין השפיל. ובסדור רב עמרם ודבקני ביצר הטוב: וכוף את יצרנו. טוי מפעל מגזרת כפף, ובתלמוד (כ"מ לג, ב), לכוף את יצרו עדיף; להשתעבד־לך. בנפעל הרבה יוסף הלרמי ש"ן לפני הס"א וכגם כגון שפעל (פועל) אשתפעל (פעל), כמו ואשתכלל סהיה ולדעת (אונקלוס ברלשית ב, א), ומורים שבלילי (שמה ד, יג), לאבלשם נגרמים ולא משתלף (ת"י תהלים פו, ס), לא תשתלף בטיפטן (ת"י איוב סת, פח) מגזרת חלף כמספן לאון, ולא אשתבודעה (אונקלוס ברלשית מ, כג), וישתמרון לך מלסן (שם שם, כם), ושתבבו ית ירמיה (יונתן ירמיה לח, ו), אשתרבבו לתגמתו (ת"י איוב ו, יח), וכן משמעו כשמות דקן שמות מרובעים, כמו שעבוד עמי (אונקלוס שמות ג, ו), מה בשברירא (כלשמות יט, יא) לשם ר' נתן שלומר הוא מגזרת ברר בלשון סני נמור, כלולא דשברירא (ת"י משלי ש, לא) מגזרת ברר (איוב ל, כג). והתלמודי יתן לגרמים כללם המונה עברית מרובעת ואמר שעבר שעברתי שחבר שחברתי שרבב שרבבתי (כרסות סג, ג): ותננו היום. עי' לקמן ד"ה שתגלני סיוט:

בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסָדִים טוֹבִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּצִּילֵנִי הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם מֵעַזֵּי פָנִים וּמֵעַזּוּת פָּנִים. מֵאָדָם רָע. וּמֵחָבֵר

עץ יוסף

ותגמלנו חסדים טובים. פי' החסדים שאינם ממעטים זכיות. כמו שהיה ירא יעקב אבינו ע"ה שמא נתמעטו זכויותיו. או פי' חסדים טובים משום שיש חסדים שאינם טובים כפי הנראה. כמו ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ר"ל מדה כנגד מדה. בכדי שיבין ויפשפש במעשיו וישוב: ולכן מבקשים חסדים טובים בנגלה ובנסתר: בא"י גומל חסדים טובים כו'. שמעביר שינה מן האדם ומחדש כחו ועושה לו חסדים בנגלה ובנסתר:

יהי רצון כו'. זה היה תפלת רבי בתר צלותיה כדאיתא בברכות פרק היה קורא: מעזי פנים. שלא יתגברו בי אנשים שהם עזי פנים: ומעזות פנים. שלא יעשו אותי עזות פנים. דהיינו שלא יוליכו עלי לעז שאני ממזר כדאמרינן פ' עשרה יוחסין דכל עז פנים אינו מיוחס. מהרש"א בחדא"ג. או פירושו שלא אהיה גם אני כנגד אחרים. כי עז פנים לגיהנם (אבודרהם): מאדם רע. אע"פ שאינו עז פנים: ומחבר רע. כדי שלא אלמוד

ממעשיו

דובר שלום

ותגמלנו חסדים טובים. גם פעמים הרבה אינם רעים בעצמם. רק רעים לסכלים הטוב. כמלא מכל הרעות הגם מלך שמחד. רק אינם חסדים טובים. לכן מבקשים אנחנו ותגמלנו חסדים טובים. שיהיו חסדים טובים. טובים בעצם. לא טובי רעים לסכלים הטוב:

עיון תפלה

גומל חסדים טובים לעמו. כמו"ש חסדי ה' אזכיר וגו' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם וגו' (ישעיה סג, ז). וענין גמילות חסד עשות חסד לאחרים מתורת הדין. ובסדור רב עמרם ובר"י והרמב"ם ובהלכות גדולות. ובפסקי רי"ד ואבודרהם ובסדורי התימנים הגירסא גומל חסדים טובים ותו לא, וכ"ה ני' הגר"א ז"ל. אבל במחזור ויטרי ובנוסח אשכנז הגומל חסדים טובים לעמו ישראל בלא הידיעה. ואולם גרסת האשכנזים והספרדים ומחזור לבני רומא גומל חסדים טובים לעמו ישראל בלי ה"א הידיעה אינה לפי הכלל בחתימת הברכות, כי כל ברכה המקיימת בבינוני פועל והאריו למ"ד הכלל יבוא הקיטוני בה"א, כמו המלמד תורה לעמו ישראל, הנותן ליעף כח, הנותן לשכוי בינה, העושה לי כל צרכי, המחזיר שכינתו לציון, הגומל לחייבים טובות, המאיר לעולם כלו בכבודו, המחזיר נשמות לפגרים מתים, ובמחזור בני רומא חותמת ברכת אשר יצר הרופא לכל בשר. ובפרקי ר"א פ"ט י"ז צריכים לגרוס נמ"י הגומל שכר טוב לגומלי חסדים. אבל מלך מוחל וסולח לעונותינו לפי הכלל היו צריכים לגרוס סולח המ"ן רטפים ומפלי בכבדות נשמעו בלשתם. וכן הדין אם אחריו בי"ת או מ"ם, הבוחר בעמו ישראל באהבה, הבוחר בשירי זמרה, הבוחר בתורה ובמשה עבדו, הרוצה בתשובה, המברך את עמו ישראל בשלום, האל הנאמן בכל דבריו, העונה בעת צרה, הנותן ריח טוב בפרות, ולכן נלדק נורס הגר"א המקדש שמו ברבים בה"א, ובברכת השנים גרס הגר"א בונה ירושלים ומוסק ברחמיו (ואלה ברכות כלן יוצאים מן הכלל, אוהב ישראל בגוילה, עוסד ישראל בתפארה, שמח לזון בניה). המעביר בנס מעיני, המוציא לחם מן הארץ, הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם. ועי' ברכות ל"ח ע"א והם נ"ב כות"ב ובתכונת חכמת מנות בש"ס דשם וילנא הנ"ל:

תקון תפלה

יהי רצון וגו' שתצילני. תפלת רבינו הקדוש בתר צלותיה (ברכות טז, ב) ושם הגירסא בל' רבים אלהינו וגו' שתצילנו וגו' וכ"ה בסדורי הספרדים, אבל בשבת ל' ע"ב הגירסא בל' יחיד, וכן הגי' בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג בברכות ושבת, וכ"ה בילקוט משלי

שתצילני היום. עד הערב: ובכל יום. משם ואילך עד תפלת השחר. ובנוסח הנמ' ברכות ט"ז ב' ובילקוט משלי רמז תתקמ"א הגירסא שתצילני מעזי פנים וכו', ובשבת ל' ע"ב שתצילני היום מעזי פנים וכו', אבל בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג ליתא גם' בשבת לתיבת היום, ונראה שהיא הוספה מאוחרת: מעזי פנים. (דברים כח, נ; דניאל ח, כג) שלא יתגברו בי בני אדם עזי פנים: ומעזות פנים. שלא אהיו אני כנגד אחרים. עזות הוא ממקרים, אבל עזות האור הסתגל (משלי יח, כג): מאדם רע ומחבר רע ומשכן רע. כנגד שלשה דברים שנזכרו באבות פרק ב' משנה י"ד עין רעה חבר רע שכן

רָע. וּמִשָּׁכֵן רָע. וּמִפֶּגַע רָע. וּמִשָּׂטָן הַמַּשְׁחִית. מִדִּין קָשֶׁה וּמִבַּעַל דִּין קָשֶׁה. בֵּין שֶׁהוּא בֶן־בְּרִית וּבֵין שֶׁאֵינוֹ בֶן־בְּרִית:

גודל מ״ה אמירת הפקידה ... ויש לא היה ... והכפל ... מן כל ... מקרבן דפקידה יצחק כו׳ ופקידה יוחנן השליח ליפרה: להזכרה ליש בכל זמן בגלותו. ... פליאה מכל הדינים ... וקלם נפש ולמד אל חסד לו ... ... לאיסון ... גם בעש״ק ובמקרים ובשאלו״י וי״ע ועל שמספרים מלאים הגורל מהלם אתירתו:

יש׳ ותפלה חג לוקרה ... דראש השנה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ וּפָקְדֵנוּ בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים מִשְּׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם וּזְכָר־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אַהֲבַת הַקַּדְמוֹנִים אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וְאֶת־הָעֲקֵדָה שֶׁעָקַד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ עַל־גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

בראשית כב א

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח

עץ יוסף

ממעשיו הרעים. ואחז״ל אל תתחבר לרשע: ומשכן רע. כדי שלא אלקה עמו כדכתיב סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ואל תגעו בכל אשר להם פן תספו בכל חטאתם. ואמרו חז״ל אוי לרשע אוי לשכנו: ומפגע רע. הם קרות ילדי סומך: ומשטן המשחית. כמו שמצינו בשלמה ויקם ה׳ לשטן את הדד האדומי. וקראו משחית ע״ש מה שאמרו חז״ל הוא השטן הוא מלאך המות שולה ומסטין יורד ונוטל נשמה. והוא המשחית כלונית. לא תאמרו כאומר מבזיזה: מדין קשה כו׳. שהדין עצמו שכיני ובין חבירי לא יהא קשה ולטריח בב״ד: ומבעל דין קשה. אף אם הדין לא יהיה קשה מצד עצמו. אם יהיה הבע״ד קשה לא יהיה ליית לדינא: בן ברית. מהול: שאינו בן ברית. שהוא נכרי. ושדע מאמרם ז״ל והוא ברמב״ם לדינא כי גם בעובדי כוכבים אזהרה לא תגזל כו׳. ומחלל לשאינו מדין ומבע״ד קשה שלא יולמה גזל ע״י. ואמר בין בגד בן ברית ובין בגד שאינו בן ברית כי לענין גזל שניהם שוים וכשפסק הרמב״ם ז״ל. ופשוט הוא (מעין פתרונה): את יחידך. לחבבו בעיניו. כדי להכפיל שכרו: המוריה. מקום בית המקדש בהר המוריה שמשם הוראה יוצאה ושם מקטירין מור ולבונה: וישכם. זריזין מקדימין למצות: ויחבוש. בעצמו. ויקן

עיון תפלה

רע: ומפגע רע. מפגעי שמן ומקרים: ומשטן המשחית. לפי חקר שלמון היה רואי לפיות ומחשטן בה״ש, כמובא באחר ובמתואר שעומדים במאמר ביהם שהו, כמו עבד עברי, העבד העברי. אך כלשון

תקון תפלה

משלי רמו תתקפ״א, וא״ח בסדור רב שרירא ובאגודותם, ובמחזור וישרי הסדורי הראשונים אלהינו שהצילנו:

שבלמוד לא יאמרו את שכל הום, כמו שנאמר סגרוף (...), סגל המאמר (...), שהוא שגבלו וסכר שמדי ותמן שלחוש (...), וגב שגזל (...), סירות שטסרין (...): מדין קשה. שיכלים אנו לדון שלא בקשוי (ערוך ערך יהול), ולפי״ז שיא תפלת שדיין שיאמרש שקב״ה מדין קשה ומבעל דין קשה, ואוא האסן, כי רכינו שקדום שאכר שנכרתה שאלה (תקון תפלה) סיים נפיא ישראל ואחי; שינבם שיואר הטובם כימיו כדהאים בסנהדרין (...) ... אחר רבי לביח טפרים, נלא שפק כל שדבר שקשה בדיני ממונות שבילו אליו, לכן שהמלו אונע מדין קשה וכו׳: בן ברית. שוכנם שבריהו של אלה״ם. ובג״ק ...

(מתשרי נכרים:

את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים: ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק: ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם: ויקח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדו: ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעלה: ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה לעלה בני וילכו שניהם יחדו: ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ויערך את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אתו על המזבח ממעל לעצים: וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחט את בנו: ויקרא אליו מלאך יהוה מן השמים ויאמר אברהם | אברהם ויאמר הנני: ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי | עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני: וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנו: ויקרא אברהם שם המקום ההוא יהוה | יראה אשר יאמר היום בהר יהוה יראה: ויקרא מלאך יהוה אל אברהם שנית מן השמים: ויאמר בי נשבעתי נאם יהוה כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך: כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער איביו: והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקלי: וישב

עץ יוסף

ויבקע. אע"ס שהיו נעריו עמו. משום זריזות מצוה: המאכלת. סכין ע"ש שמכשרת את האוכל. ד"א מאכלת ע"ש שמאכלת את ישראל בעוה"ז: את המזבח. מזבח אין כתיב כאן אלא המזבח. הוא המזבח שהקריבו בו ראשונים אדה"ר ובניו. נח ובניו (פדר"א) ומשם נלקח אדם ממקום כפרתו: ויעקד. קשר ידיו ורגליו לאחוריו: אחר. אחר שאמר לו המלאך אל תשלח ידך. ראהו נאחז שהוא נאחז: בסבך. ענף וסעיף אילן. וכמוהו בסבך היער. ונקרא כן לפי שהענפים מעורבבים ומקשרים זה בזה. כמו נמר מסובך בדרז"ל: יראה. יבחר לו המקום הזה להשרות בו שכינתו. ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום. הימים העתידים. שיאמרו כל הדורות הבאים עד היום שעומדים בו. בהר זה יראה ה' לעמו: שער. נקראת כל הארץ שער ע"ש כניסתה כמו שער הארץ. לפי שבכניסתה היא חזקה ובצורה. כהרים וערי הבצורות שהם מעולים. וכיון שנכנסו אויבים ועברו השערים הרי כל הארץ נכבשת לפניהם: והתברכו בזרעך. יאמרו ברכתם בזרעך. הבא לברך כמו יאמר יהא שמי מבורך כזרעך: עקב. בשכר. כמו שהעקב סוף הגוף. כן השכר בסוף המעשה:

(פנ"מ) א' ו׳ ...

כחו

אברהם אל־נעריו ויקמו וילכו יחדו אל־באר שבע וישב אברהם בבאר שבע:

כתפלה סוכה לקוחה מהשכן בל ע"ס:

רבונו של עולם יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתזכר־לנו ברית אבותינו כמו שכבש אברהם אבינו את־רחמיו מבן יחידו ורצה לשחוט אותו כדי לעשות רצונך כן יכבשו רחמיך את־כעסך מעלינו ויגלו רחמיך על־מדותיך ותכנס אתנו לפנים משורת דינך ותתנהג עמנו יי אלהינו במדת החסד ובמדת הרחמים ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ומעירך ומארצך ומנחלתך. וקים־לנו יי אלהינו את־הדבר שהבטחתנו על־ידי משה עבדך. כאמור וזכרתי את־בריתי יעקוב ואף את־בריתי יצחק ואף את־בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר (ובגלוי) ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר:

גליון הגרי"ב הנוסח של לעולם יהא וכו' עד וישכם ויאמר אתא נ"ב ברמב"ם בסדר תפלת שלו · ואדרבה נגד סלכים ולא אבוש כי לא ארע מובן תפירוש על ב' מלות הללו וישכם ויאמר. למה דוקא תתנה זו ישכם ויאמר ולא מצינו כן בשארי תתנות הגדולות והקצירות. [ועיין תקון תפלה]:

עץ יוסף

כמו שכבש. מן ותגהו לה הארץ וכבשוה. וכבשה כתיב. ויותר נראה כי הוא לשון מניעה וכסוי. כמו ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו. ור"ל כמו שמנע אברהם אבינו את רחמיו מבן יחידו והתחזק בו אהבת השם יתעלה על אהבה יצחק בנו וכבש רחמיו מבן יחידו כן יכבשו רחמיך ט'. כלומר יהי כח למדת רחמיך למנוע מדת גבורתך ופחדך להתפשט עלינו:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר. ז"ל סעה"ס. בכאן כולל עלם ירא שמים העיקרי והתמידי. העיקרי הוא שהוא ירא שמים בסתר במלפון לבו ובהתעוררו בכל לבבו ואז כוונתו לשם שמים. והתמידי שלעולם יהיה ירא שמים בסתר. ויובן זה ע"ד שאחז"ל כל מעשיך יהיו לש"ש וכן כתיב בכל דרכיך דעהו ופירשו בו שהכוונה הוא אף בפעולות הגשמיות שעושה למשל משא ומתן יכוין בלבו שעושה לשם שמים כדי שיהיה לו להחיות את נפשו ונפשות ביתו להשי"ת ויתן מזה לדקה והוצאתה במו לה"ה וכן כשאוכל ושותה אף שהפעולה היא גשמית יחשוב בלבו שעושה בשביל שיהיה בריא לעבודת השי"ת הרי אף שהפעולה גשמית מ"מ בסתר דהיינו במלפון לבו יש בזה הענין מחשבה טובה ויראת שמים. עד כאן לשונו: בסתר ובגלוי. הפר"ח כתב דל"ל בסתר כבגלוי. ובזלאמרינן

ענף יוסף

כמו שכבש א"א את רחמיו ט'. ר"ל אע"פ שהתחק אלא לרחם על בנו ונפשו על בן יחיד: **ויגלו רחמיך**. כי נכמרו רחמיו מתחממין אלמגלגלו רחמויי. ור"ל שיכמו רחמיו על מדותיו. וסמדות הן מדות הקב"ה שכן מדה כנגד מדה. אם אדם עושה מעבין לו ואם עשה לפנים מלינין לו. ואנו מבקשים מלפניו שיכמו רחמיו על מדותיו וידינם לכף זכות (אבודרהם):

עיון תפלה

ירא שמים. שמים כנוי להשי"ה, והתואר כזה מצוי הרבה בתלמוד, גדול הכנסה מיניעו יותר מירא שמים (ברכות ח, ע"א), כל שיודע בעצמו שהוא ירא שמים (יבמות סג, ב). ושם שמקרב מזה יראת שמים, כמו אהבת תורה ויראת שמים (ברכות טז, ב), כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים (שבת לא, ב), הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות לג, ב). או מורא שמים, יה"ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ד (שם כח, ב), ויהי מורא שמים עליכם (אבות פ"א, מ"ג), ומורא רבך כמורא שמים (שם פ ד, מט"ו), ויש הבדל בין יראה ובין מורא, יראה שמים עליונה יראת הרוממות מפני פחד ה' ומהדר גאונו, יראה הבאה מהשגת החכמה ודעת קדשים, ובענוה תהיה

תקון תפלה

לעולם יהא אדם. בתנא דבי אליהו רבה פרק כ"א מכאן אמרו (פירש בעל הזוקקין משום דאמר מקודם לכן שילמוד אדם תורה באימה ביראה ברתת וזיע ויסתכל מה שתעלה לו אחר מיתתו ויגיס לבו להנהגת הקב"ה בעולמו, אז כשמצייר בלבו כל זאת) לעולם יהא אדם ירא שמים יראה גמורה על האמת ומודה

עץ יוסף

וכדאמרינן פ׳ תפלת השחר כשחלה ריב"ז נכנסו תלמידיו לבקרו וכו׳ א"ל יה"ר שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם א"ל תלמידיו רבינו עד כאן. א"ל ולואי. תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם כו׳ עכ"ל. ויש מוחקין תיבה ובגלוי. ובב"י הביא בשם רבי שלמה שלא לומר בסתר ע"ש: בסתר ובגלוי. כפי׳ ס׳ סדר היום ביאורו יש הרבה מצות שאפילו לא נכתבו השכל מחייבן לקיימן. ויש מצות שהשכל של אדם לא יכול להשיג טעמן. ומחייב כל איש ישר לשמור ולקיים כל המצות לפי השם שהוא המצוה. היינו בין המצות אשר הן נסתרות ונעלמות מידיעתנו ולא נתברר ענינן אלא לה׳ אלהינו. ובין אותן השכליות אשר הן נגלות ומפורסמות לנו ולבנינו. כולן כאחת נשמרה להשלים כללי אחד בלבד. היינו לפי שנצטוינו בהן בזאת התורה. ולא לפי שהשכל מחייבן לעשות. וזהו שיסדו לנו המסדרי׳ התפלה והזהירונו לעולם יהא אדם ירא שמים. כלומר לעולם בכל דרכי האדם יהיה מגמתו יראת שמים. שכל מה שיעשה יעשהו להיות ירא ממנו יתברך ולא לשום סבה אחרת. לא מלבד בסתר בדברים הנסתרים ממנו. אלא אפילו בגלוי וידוע אלינו טעמו לא יעשהו אלא בעבור יראת ש"י לקיים גזירת מלכו של עולם. ויקבל בזה שכר אלהי (כ״ה לעתיד): ודובר אמת בלבבו. פסוק הוא בתהלים. ופרש"י הטוב שאף אומר בלבבו הוא אמת ואינו אחד בפה ואחד בלב. ובאגדה מפרש כגון רב ספרא שהיה לו חפץ אחד והיה עתן לו בו אדם אחד סמונים. והיה מ.קש רב ספרא מאה. לאחר זמן נצטרך רב ספרא למעות ונתן בלבו ליטול הסמונים מאותו האיש וליתן לו החפץ. וגם אותו האיש נצטרך להפץ ונתן בלבו לקנותו מרב ספרא במאה. בא אותו אדם לבית רב ספרא וא"ל תן לי החפץ וטול מאה כדבריך. א"ל רב ספרא לא אטול אלא סמונים שכבר גמרתי בלבי ליטול שמונים ועכשיו אלו הייתי נוטל מאה לא הייתי מקיים ודובר אמת בלבבו:

לא

עיון תפלה

יראתו על פניכם (שמות כ, יז), הורתה הואת אין בה פחד רק אהבה והלוה השקט ובטחה, לכן תוסיף ימים (משלי י, כז). מורא שמים פירושו הפחד מפני הסכנה הצפויה לעוברי רצונו, ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ (בראשית ט, ב), מוראה של מלכות (אבות פ"ג, מ"ב), ואם אדונים אני איה מוראי (מלאכי א, ו) ומורא רבך כמורא שמים, כמו ששנינו (שם פרק ג, משנה טו) והוי זהיר בהלכתן שלא תכוה: ומודה על האמת. אחד משבעת הדברים האמורים בחכם (אבות פ"ה, מ"ט) וכל המעמיד את דבריו שלא לשם האמת עליו הכתוב אומר לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו (משלי יח, ב): **ודובר אמת בלבבו.** כגון רב ספרא שבא איש אחד לקנות ממנו חפץ בשעה שקרא ק"ש ופסק לו כך וכך דמים וכשלא ענהו רב ספרא לפי שלא רצה להפסיק קסבר הקונה שמיעט במחירו והוסיף עוד, לאחר שגמר תפלתו נתן לו החפץ בדמים הראשונים לפי שמתחלה גמר בלבו למכרו בדמים הללו (רש"י מכות כ"ד א׳ בשם שאלתות דרב אחאי גאון שאלה לו), ובחולין צ"ד ע"ב א"ע רב ספרא אף לא ידעינן דקאתי מר, לא רצה לגנוב דעת הבריות אפי׳ במקום דאיכו קמטעי נפשיה, עיי"ש. ושלש המדות הללו נזכרו גם בתנא דבי אליהו רבה פרק י"ג בין ל"ח המדות שמאשרות את האדם בעולם:

לא

תקון תפלה

ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו ובכל יום ויום ישכים ויאמר רבון כל העולמים וכו׳ עד בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה׳, הכל כמו שהוא לפנינו רק בשנויים קטנים: ולפי הענין שם צדק בעל תוקקין בפירושו. אולם רבנו צדקיה בר אברהם הרופא בשבלי הלקט ענין תפלה סי׳ ו׳ מעתיקו בלשון הזה: תניא בסדר אליהו רבה העשופים ברעב בראש כל חוצות אין רעב אלא מדברי תורה כמה שנאמר הנה ימים באים נאם ה׳ והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דבר ה׳, ועל אותו הדור הוא אומר לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו ישכים וישהיר (מלשון שחרית) ויאמר רבון כל העולמים וכו׳, ע"כ. מן הגירסא הזאת נראה שמעמד הדור גרם לומר את המאמר לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר וכו׳ ולתקן אמירה תוספת הזה, וכשנתבונן בספרי הזכרונות לגזרות והשמדים שעברו על אבותינו בימי קדם נמצא שבימי מר בר רב אשי אחרי מות רב נחמן בר הונא בשנת תשס"ז לשטרות היא שנת ד׳ אלפים רש"ז למנין הרגיל, בשבת המלך איזדאגערד השני על כסא מלכות הפרסים, בקש לעקור מלב נתיניו היהודים שני עקרי האמונה הצרופה אחדות האל וחדוש העולם, בהיותם העקרים היותר מתנגדים להבלי תעתועי האמגושים. הוא איזדאגערד בן בירם בן איזדאגערד הראשון הישר באדם אשר ידע את תורת היהודים ויכבד את נשאי הגלה ויתהלך עמהם בענות צדק, כנראה מתוך המאמרים האלה, אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי אפיתחא דבי אזדגור מלכא (כתובות ס"א ע"א), אמר רב אשי אמר לי הונא בר נתן זמנא חדא הוה קאימנא קמיה דאיזגדר מלכא והוה מדלי לי המיינאי ואמר לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כתיב בכו כי אתאי קמיה דאמימר אמר לי איקיים בך והיו מלכים אומניך (זבחים יט, ע"א). ובאותו תור הזהב זכה רב אשי

רבון כל העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. מה אנחנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקותינו מה ישועתנו מה כחנו

עץ יוסף

לא על צדקותינו כו'. ע"ש אם צדקת מה תתן לו: מה אנחנו. כי אין בנו ממש. והשערי תפלה כתב שאין לשבש הנוסחא [של] מה אנו. וליכא למיחש ללשון הדיוט כמו ונחנו ואנחנו (ישעיה נ') דהכתוב מלמד מש"כ אנו כמורה על לשון רבים מדברים הוא. ולעיל ע"ש: מה חיינו. שאין ממש בחיינו: מה חסדנו כו'. אין ממש בהחסדים וצדקות שלנו שעשינו. ומפני שאנו אין שום צדקה וג"ח הוא רק להתגאות ולא לש"ש. וא"כ מה כחנו כו' אין ממש בכח מעשינו שיועיל לנו להיות מפילים תחנונים לפניך. ויש כאן ז' פעמים מלה מה עד מה נאמר לפניך כנגד ז' הבלים שאמר קהלת. וזה שאמר בסוף כי הכל הבל. (ענף) :

סלם

דובר שלום

מה אנחנו. כל מנין נעשה מכח נפ"ש יתפלל או נפ"ש שהן מתמלא הפנין או נפ"ש השכל. ובמעשיו אין החיים מכל אלה השלשה. מצד השכל מה אנו. ומצד הנפש מה חיינו. ומצד הגוף השפלה מה חסדנו. ולפי מלך בעולם הבא הוא בעולם. תורה ועבודה וגמ"ח. וזה מה חסדנו בגמ"ח. מה צדקותינו בחלק העבודה. מה ישועתנו בתורה. בתפלה מכבנת הכהנים לתושבינו ע"ד שנאמר בגבורות ימים ימינו. וזו ישועתנו בתורה: מה כחנו מה גבורתנו. כתבורה היא בשני חלקים. בשב טוב וסור מרע. לשניים

כמוב

עיון תפלה

לא על צדקותינו. לא על מבטחת צדקותינו אנחנו מפילים תחנונים להשיב לנו כי על רחמיך בלבד (רש"י דניאל ט, יח): מה אנו. כל"ל וכ"ה בגמרא יומא פ"ז ב' וכ"ה בהדב"י רבה פ' כ"א וכ"ה בסדור רב עמרם וכאבודרהם ובסדור הרמב"ם בתפלת נעילה ובכל סדורי התפלה הקדמונים. ובעלי הלשון האחרונים תקנו לשון חז"ל ע"פ לשון המקרא מה אנחנו, אך יותר נכון לשמור כאותה הלשון שהתפללו מתקני התפלה, ויפה שיתקן כל אבות המליצות של ביום, וה' הרוצה ללבב מבין גם בלשון המשנה. ודע כי בפזמון לשני בה"ם „ונכל אלא אנו ניס" ובפתיחה לסליחות של ימי התשובה „כי על רחמיך הרבים אנו בטוחים" ובודוי ליוה"כ „כי אנו עמך" ובסדורי הגרו"ה והרי"ב"ע גם בתפלת נעילה שכתו לתקן ויציאה כמו שהם. ובמנע להנקוד דפתי טעה לקרוא את האל"ף בחטף פתח אֲנוּ להזווהו למלת אֲנִי, וכפי הכתוב בירמיה (מב, ו), וראה מש"כ במודים דרבנן בתפלת שמו"ע: מה אנו מה חיינו. מש"כ מי אנכי ומי חיי (ש"א יח, יח), ומה נרוע עוד ממי, כי מי יאמר על חי מדבר ומה על דבר סתם. (רד"ק שם, תלי"ע סי' קסג): מה חסדנו. כמו שנאמר וחסדכם כענן בקר (הושע ו, ד): מה צדקותינו. כמו שנאמר וכבגד עדים כל צדקותינו (ישעיה סד, ה), ונאמר אם צדקת מה תתן לו (איוב לה, ז). ואין אנשי שכל לבטוח עליהם כי יצילום מן התלאה אשר מצאתנו בימים ההלה (ראה תקון תפלה). ואף גשם את ישועתנו כי אנו בצרתנו ויד ו תוכיח לנו להלחם בעד קומנו — גם זה הבל, כי, — כה יש עתני.

תקון תפלה

לעלות לגדולה ולהתום את התלמוד, כמו שזכה רבינו הקדוש בימי אנטונינוס אויריליוס קיסר רומא (ע' ע"ז י, תוס' ועיין שם, כ"א). וזה נכון איזדגערד השני אשר נודע לו בלא ספק יסודות אמונת היהודים על פי אביו זקנו, נפתח לקול אמגושיו המתעתעים לגזור על היהודים לבלתי שמור את השבת ולבלתי קרוא את שמע, ובכל בתי הכנסיות הושבו מטעם המלך שומרים לַבַּקֵּר לשמור את היהודים מן הקריאות האסורות, והשומרים ההם היו מתמהמהים בבתי הכנסיות עד כלות השעה השלישית על היום שהוא הזמן האחרון לק"ש. ועל אותו הדור אמרו חכמינו ז"ל לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר, כי אם אי אפשר לנו להיות יראי שמים בגלוי נירא נא את ה' אלהינו לכל הפחות בסתר, ולהיות מודים על האמת, כונתם תהיפך לבלתי הודות על שקר למרות היד הנפויה להכריחנו על כך. ואם גם מוכרחים אנחנו מפחד אויב לחכחיד האמת תחת לשוננו -- לכל הפחות נהיה דוברים אמת בלבבנו. מה עשו עוד החכמים שבאותו הדור, עמדו ותקנו שתי תקנות. א) שיקרא כל אחד ואחד פסוק היחוד בביתו מיד בקומו ממטתו בטרם תגיע עת כניסה הצבור לבתי התפלה אשר שם בבר יתנו עליו השומרים פיו ולשונו, ובעד הפסוק הזה תקנו נוסח מלוקט מנוסחאות קדומות לפניו ולאחריו, ובקריאת פסוק זה לבדו יצאו בדיעבד ידי חובת קריאת שמע של שחרית, כדתניא בברכות י"ג ב' שמע ישראל ה'

אלהינו

כמו שנאמר אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה (תהלים קמו, ג) פי' הרמב"ם שגם לנפשו לא יוכל להושיע ואין יוכלו אחרים להשען על ישועתו: מה כחנו מה גבורתנו. להלחם עם התקיף ממנו:

גם

מה גבורתנו מה נאמר לפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשיהם תהו וימי חייהם הבל לפניך. ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל:

עץ יוסף

הלא כל הגבורים. במעלת כאין לפניך: ואנשי השם וגו'. כי כל זכיות מעשי אינן כדאי לחיי שעה שהקב"ה זן ומפרנס אותי (על"ס): כי רוב מעשיהם תהו. ואינן נחשבים לכלום. ודוקא רוב מעשיהם ולא כל מעשיהם. כי מעשה המצות והתורה הם חשובים ונחשבים מאד. או הוי' על פי מה שאמרו חז"ל הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה וגו'. ואמרו לא כל המרבה בסחורה מחכים. וזהו כי רוב מעשיהם שמרבים במעשה הוא דבר תהו. כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט.

דובר שלום

השות צריך האדם לשוכר כמו לעשותו נשפל סמעטם. ובזמנים כרע שכילר מעשיו צריך לסתגבר עליו בגבורה. זהו מה כתוב בעשיית הטוב. ומה נגורסטו נגד טובה נמנעסם כרע: כל הגבורים כאין לפניך וגו'. שלא מעלת האדם הנה גבורה כותב ומכמס. אבו כל הגבורים כאין לפניך נגטרפים. ואנשי השם נשפל כלא היו, וחכמים ונבונים כבלי מדע והשכל: כי רוב מעשיהם תהו וכו'. שמלך כמעלה רוב מעשיהם תהו. וגלד כאגין ימי חייהם הבל. ומלך כהוסל מותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. רק סמנין הסגין לפי סבק באמתו בני גריסן:

עדיף

ועניין הגלה הוא מי שממעט במעשה ועושה מלאכתו ארעי ובזה המועט מרויח כמו מי שעובד עבודתו בכל יום מאין הפונות (ספר סגולה): ומותר האדם מן הבהמה אין ס'. הכוונה כי האדם דוגמת של מעלה. המוגה כללית תופסת בתוכו כל הכחות הנמצאים בעולם כולו. ובזה יש לו יתרון על כל הבעלי חי. שכשהאדם עוסק בתורה ובמצות ידבק על ידי כוונתו לה' שהוא בעל הכחות כולם. אבל כשהאדם אינו עוסק בתורה ומצות בכחות העיקרים שיש לו. אלא מכלה ימיו הכל בדברי הבל. הרי המותר שיש לו על הבהמה הוא אין. וזהו ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל

הבל

ציון הפלת

מה נאמר לפניך. כמו שנאמר בודוי ליוה"כ מה נאמר לפניך יושב מרום וגו' הלא כל הנסתרות והנגלות אתה יודע, כלומר מה צריך לנו לומר לפניך אם אתה יודע כל ואת יותר ממנו: הלא כל הגבורים וגו' ואנשי השם וגו', שהם הגבורים אשר מעולם אנשי השם (בראשית ו, ד), ונאמר כי לא בכח יגבר איש (ש"א ב, ט), ונאמר גבור לא ינצל ברב כח (תהלים לג, טז): וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל. גם אלה הגדולים בעיניו כחכמים ונבונים, בעיניך הם כבלי מדע והשכל: כי רוב מעשיהם תהו. כי מי כמוך יודע שרוב מעשיהם אפס ותהו ולא נעשו ע"ד דרכי החכמה והתבונה. ואמר רוב מעשיהם, לפי שאמרו מיקרא רבה פכ"ח מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש שלא אמר אומר אלא בכל עמלו בעמלו הוא שאינו מועיל אבל בעמל של תורה מועיל, ועי' שבת ל' ע"ב. ובנוסחת רב עמרם ורמב"ם והסדרים ומחזור בני רומא כי כל מעשינו תהו וימי חיינו הבל וגו'. ובמחזור ויטרי ובסדורי הספרדים והתימנים כי רוב מעשינו תהו וימי חיינו הבל וגו'. וימי חייהם הבל. כי אם אין חכמה ואין מעשה גם החיים הבל ואין יתרון לאדם מן הבהמה. והיינו כמאי דפתח מה אנו מה חיינו. ובסדורי הספרדים והתימנים הוסיפו מדעתם הוספה שאינה מן הענין: לבד הנשמה הטהורה שהיא עתידה לתת דין וחשבון לפני כסא כבודך וכל הגוים כאין נגדך שנאמר הן גוים כמר מדלי וכשחק מאזנים נחשבו הן איים כדק יטול. ולא נמצאה הוספה זאת בשום נסח בסדורי הקדמונים: ומותר האדם. (קהלת ג, יט), ראה עקרים מאמר ג' פ"ב ובסדר אליהו זוטא פרק כ"ד. ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא ובסדורי התימנים וכן כתוב בדברי קדשך ומהר וגו':

תקון תפלה

אלהינו ה' אחד זהו ק"ש של ר' יהודה הנשיא. ואמר רב נחמן לדרוש עבריה בפסוקא קמא צערן מפי לא תצעת. ודי חובת ק"ש של ערבית (אם נאמר שהשומרים היו לנים בבתי התפלה) אילי יצאו בק"ש שעל המטה, כמו"ש רש"י בריש ברכות. ב) ולמען תת פרסום ופומבי להעקר הגדול שכל היהדות תלויה בו, תקנו תקנה שניה, לקרא ק"ש קצרה בקדושת

סוסף

עץ יוסף

הבל. פי׳ כשהוא מכלה כל ימיו וחייו בהבל. מה יתאמר ע״ד הכתוב מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש. וכתב בעל ערבי נחל ביאורו שיבואר בהקדם דלפעמים גדר אדם מכונה על איש המתגאה ור״ל שמחזיק א״ע בגדר אדם שהיא מדרגה חשובה. משא״כ הענו אינו מחזיק א״ע כלל בגדר אדם רק לגו לב בשר בעצמו. וכמ״ש חז״ל אדם לא כתיב ביה ורמש בשר כתיב ביה ורמש. לכן צריך שיהיה במחשבתו בשר ולא אדם. עוד נקדים כי המתגאה אמרו חכמים ז״ל אמר הקב״ה אין אני והוא יכולין לדור במחיצה אחת. והענו מחמת שהיא יכולה לבא במחיצתו של הקב״ה והיא נשארה בזה העולם שהיא יכולה לעלות למעלה מרקיע כי שם נקרא מחיצתו של הקב״ה כמשה״כ השמים שמים לה׳ וגו׳. ולזה אמר מה יתרון לאדם בכל עמלו. ר״ל המתגאה שנקרא אדם אין לו שום יתרון בעמלו אע״פ שעמל בתורה ומצות. ונתן טעם על זה לפי שיעמול תחת השמש שכל תורתו ומצותיו נשארות תחת הרקיע באין עולות לשמים כאמור עכ״ל: וזהו ומותר האדם מן הבהמה ר״ל היתרון שיש לאדם המתגאה על הבהמה. הוא אין ולא כלום. משום כי הכל אפי׳ התורה והמצות שעושה ג״כ הבל שאינן עולין למעלה כנ״ל ונשאר בעוה״ז תחת השמש: עוד יש לפרש ע״פ מה שאחז״ל שישראל נקראים אדם. ושו״ג נקראים האדם כמו שכתבו התוס׳ [יבמות דף ס״א ע״א ד״ה ואין]. וזהו שאמר ומותר האדם מן הבהמה. הוא אין. משום שהכל הבל. פי׳ משום שכל ימיו ושניו הוא עוסק בדברי הבל. אבל אנחנו עמך כו׳. ועיין במטה משה שהאריך בזה. עוד יש לפרש דהנה אחז״ל כל המתגאה כאילו עובד אלילים. ועוד אחז״ל הבל זה עבודת אלילים. וז״ש ומותר האדם מן הבהמה עיקר מותרות שלו אם מחזיק עצמו לאין ואפס. כי הבל שמי שמחזיק עצמו להבל שכל המעלות בו. הוא הבל היינו כאילו עובד אלילים. (כמא רחיי):

אבל

תקון תפלה

מוסף לשבתות וימים טובים שאז מתכנסים כל העם לבתי התפלה אפי׳ אותם שאין עתותיהם בידם לבקר בהיכל ה׳ בימות החול ואפי׳ התינוקות, ובשעה זו כבר יצאו האורבים מלפניהם והיו יכולים להרים קולם באין מגור מסביב כ״כ. והגזרה הזאת ארכה כחמש שנים, כי סוף סוף ראה ה׳ בעני עמו והמושל הרשע על עם דל נקטף בלא עתו בארח פלא, וביום ההוא שאולה בטלה הגזרה, וכרונות קטועים לכל האמור מצאנו כה וכה בספרות קדמונינו ז״ל. באגרת רב שרירא גאון הנדפסת ביוחסין דפוס קראקא דף ק״ז ע״ב כתב וז״ל ורב נחמן בר הונא שכיב בשנת תשס״ו (לשטרות היא שנת ד׳ אלפים רט״ו) ובה׳ שמדא וגזר יזדגרד לבטולי שבתא (בגזירת שבת בפיה״נ לא דקדקו האויבים כ״כ כמו בגזרת ק״ש שהיא המחאה היותר בולטת נגד שטת השניות של הפרסיים) ומלך בפתחיא רב סבירמי דהוא מר בר רב אשי (ע״ש ע״ב) וכו׳ רב רחומי בפומבדיתא שכיב וכו׳ בעידן שמדא דגזר יזדגרד ובתריה מלך רב ספא בריה דרבא, ובאותו הפרק דיליה ודמר בר רב אשי שמענו מן הראשונים וראינו כתוב בספרי זכרוניהם דבעו רחמי ובלעיה תנינא ליזדגרד מלכא בבי משכבו ובטל שמדא עכ״ל. ובשבלי הלקט הוצאת בובער ענין תפלה סי׳ מ״ח (אתקן לשונו ע״פ העתקת הב״י בטור או״ח סוס׳ תכ״ג) מה שאומרים במוספי שבתות וימים טובים פעמים ולהיות לכם לאלהים בקדושה מצאתי בתשובות הגאונים ז״ל לפי שבימי רב נחמן (בר הונא) גזר יזדגרד מלך פרס שלא יקראו ק״ש, מה עשו חכמים שבאותו הדור תקנו להבליעו בין הקדושות רישא שמע ישראל וסיפא אני ה׳ אלהיכם שלא השתכח תורת ק״ש מפי התינוקות (כי הגדולים כבר קראו בקוםם ממטתם את הפסוק הראשון כנ״ל) ובקשו רחמים מן השמים ובא תנין בחצי היום ובלע יזדגרד המלך בבית משכבו ובטלה הגזרה וכו׳, אמרו חכמים שבאותו הדור לא נבטל אותה שלא לאמרה כלל כדי שיתפרסם הנס לדורות וכו׳ עכ״ל. ובמנהיג הלכות שבת סי׳ מ״ג והבלתי טעם למנהג קדושה רבא במוסף שבת ויו״ט לפי שכשנגזרה גזרה לבטלם מק״ש שחרית וערבית דתקינו לאמרה במוסף שבת ויו״ט לפי שהמוספין כל היום ולא ירגישו בהם האויבים וכו ואע״פ שנתבטלה הגזרה התקנה לא נתבטלה עכ״ל. משמע שמתחלה היתה התקנה על קדושת המוספין, וכן משמע בפרדס הגדול לרש״י בסי׳ ד׳ מפירושי התפלות מרב משה ורב שר שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא שדור הכי בשבתות וימים טובים וביום הכפורים בתפלת שחרית אין מנהג בישיבה ובכל בבל לומר מה שאומרים בקדושה של מוסף פעמים באהבה שמע וכו׳ מה טעם לפי שכשנגזרה גזרה שלא לקרות ק״ש כל עקר וכו׳ והיו מריעים לנו ובשביל הפחד לא היו יכולים לומר מלכות שמים בקול כי האורבים היו ממתינים שם עד שלש וארבע שעות כי ידעו שעד ארבע שעות זמנה לקרות ואחר ארבע שעות היו האורבים הולכים להם וישראל מתאספים יחד בסתר ובפחד והיו אומרים קדושה (קדושה מוסף) וכו׳ ובתוך הקדושה היו אומרים פעמים באהבה הכל כפיכה שאנו אומרים עכשיו בקדושה.

וכיון

אֲבָל אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ. בְּנֵי אַבְרָהָם אֹהַבְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לוֹ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. זֶרַע יִצְחָק יְחִידוֹ שֶׁנֶּעֱקַד

עץ יוסף

אבל. פי' באמת. אעפ"כ יש לנו דין להפיל תחנונינו לפניך לפי שאנחנו עמך כו': בני בריתך. שכרת עמנו ברית. או פירוש בני האבות שכרת אתם ברית וכמו שמפרש והולך בני אברהם כו': אברהם אוהבך. כדכתיב (יש"ע מ"א, ח) זרע אברהם אוהבי: יצחק יחידו. נקרא כן בעבור שאינו אברהם יעקב יעקב. אבל יצחק לא נקרא כן. גם אברהם ויעקב נסתנו שעתם מה שאין כן ביצחק. ומה שאינו ושבועתו ליצחק. אין זה השבועה כל השם רק שבשעה שאמר הקב"ה לאברהם וליעקב בניך אחריו ועם הם יעמדו על קחשת במך. עד שבא יצחק

עיון תפלה

אבל אנחנו עמך. בכל זאת לא נואשנו מתשובה כי על רחמיך בטחנו לבקש מעמך חסד ורחמים, באשר עמך אנחנו בני בריתך שכרת עמנו ברית עולמים, גם זכות אבותינו תעמוד לנו בעת צרה: בני אברהם אוהבך. כמו שנאמר ותתנה לזרע אברהם אהבך (דה"ב כ, ז), זרע אברהם אוהבי (ישעיה מא, ח): זרע יצחק יחידו. של אברהם, שנאמר את בנך את

תקון תפלה

וכיון שבטלה הגזרה והיו פורסין את שמע בקול רם ובלא פחד וכו' אמרו חכמים שבאותו הדור נקבע אותה בסופה (תשאר קבועה בסופה כמו שהיתה בימי הגזרה) וכו' כדי שיתפרסם הנס לדורות" וכו'. אבל בסדור רב עמרם דף י"א ע"א הובאה תשובה זו מרב שר שלום בסגנון אחר, וז"ל שם מפני שכשנגזרה גזרה על שונאיהם של ישראל שלא לקרות ק"ש כל עקר היה אומר אותה ש"ץ בתפלעה בעמידה בבה

תפלת שחרית בין בחול בין בשבת, כיון שבטלה וכו' אמרו חז"ל שבאותו דור נקבע אותה בסופה שאין בה ק"ש, ולמה קבעות בסופה כדי שיתפרסם הנס לדורות וכו'" עכ"ל, ועי' באור זרוע חלק שני הלכות שבת סי' נ', ובנוגע אל התקנה הראשונה כתב בשבלי הלקט ענין תפלה סי' ו' שר' בנימין אחי כתב שראוי לומר בסתר שלא אמרו אבא אליהו אלא כנגד דורו של שמד שגזרו שלא לקרוא את שמע ולא היו יכולים לחיות יראים בגלוי על כן הזהירם וזרזם לקבל עליהם עול מלכות שמים בסתר, תדע לך שכן הוא שאומר וחייבים אנו לומר לפניך תמיד שמע בכל יום (בתדב"א הנדפס ליתא אלא כמו בסדורים שלפנינו וכו' ומיחדים את שמך פעמים באהבה ואומרים שמע ישראל וכו' (בסדר הרמב"ם הנוסח וחייבים אנו לומר לפניך בכל יום ערב ובקר שמע ישראל וגו' וכ"ה בסדורי התימנים, ובסדור רב עמרם ומחזור ויטרי וחייבים אנו לומר לפניך בכל יום (תמיד) אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה (מאד) ירושתנו שאנו משכימים ומעריבים ערב ובקר בכל יום תמיד ואומרים וגו', ובמחזור ויטרי אשרינו שאנו משכימים ומעריבים ומיחדים שמך פעמים בכל יום ואומרים וגו', ובמחזור רומא כמו בשבלי הלקט. ובסדורי הספרדים וחייבים אנחנו לומר לפניך שירה בכל יום תמיד אשרינו וגו' יפה מאד ירושתנו אשרינו כשאנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומיחדים שמך בכל יום תמיד ואומרים פעמים באהבה וגו') ועל"כ אומר ברוך המקדש שמו ברבים" וכו' עכ"ל; גם בסדר תנאים שבמחזור ויטרי דף תפ"ג נזכרת הגזירה הזאת "בשנת תש"ו נאסף רב נחמן בריה דרב הונא וגזר ארגזור מלך פרסים על אבותינו לחלל שבתות" עכ"ל, ואולי על אותו הדור של שמד כוון רש"י בשבת כ"ד סע"א "ומצאתי בתשובות הגאונים שהיו רגילים לקרות בנביא בשבתות במנחה יו"ד פסוקים ובימי פרסיים גזרו גזרה שלא לעשות כן", ועי' מה שכתבנו לקמן בתקון תפלה על קדושה ובא לציון שלדעת ר"י אור זרוע ז"ל גם היא נתקנה בשעת השמד הזה;

ומה שאמרתי למעלה כי נוסח רבון העולמים מלוקט מנוסחאות קדומות, כן האמת, החלק הראשון ממנו נזכר ביומא פ"ז ב' ר' יוחנן אמר רבון העולמים פירש"י לא על צדקותינו וכו', ושם מאי נעילת שערים וכו' ושמואל אמר מה אנו מה חיינו, והנה בנוסח הגמ' לא באה תיבת כל, וכן בברכות י"ז א' רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא וכו' רבון העולמים בלי תיבת כל, וכן רבון העולמים שאומרים במוצאי שבת, וכ"ה בנוסח הרמב"ם ובסדורי הספרדים, אבל בסדר רב עמרם ובמחזור רומא ובסדורי התימנים רבון כל העולמים וכ"ה בטור ובתדב"א;

אבל אנחנו עמך, הנוסח הזה כבר היה למראה עיני ר' יוסי הגלילי וממנו לקח מליצתו במכילתא בשלח פסוק ה' ימלוך לעו"ו ר' יוסי הגלילי אומר אלו אמרו ישראל על הים ה'

עַל גַּב הַמִּזְבֵּחַ. עֲדַת יַעֲקֹב בִּנְךָ בְּכוֹרֶךָ שֶׁמֵּאַהֲבָתְךָ שֶׁאָהַבְתָּ אוֹתוֹ וּמִשִּׂמְחָתְךָ שֶׁשָּׂמַחְתָּ בּוֹ קָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל וִישֻׁרוּן:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְשַׁבֵּחֲךָ וּלְפָאֶרְךָ

עץ יוסף

יצחק ולמד עליהם סניגוריא כדאי' בפ' ר"ע דף פ"ט ואמר רבש"ע אל תמחה שם בניך רק אני אמחה שמי של יצחק כמנין רד"ו שנים שהן בגלות כדי לכפר עליהם ונשאר מן הש"ן ל' ונקרא שמו יצחק (ספר אגרת שמואל): יעקב בנך בכורך. דאי' בב"ר פ' ס"ג ויקרא שמו יעקב אמר הקב"ה אתם קריתם לבכור שלכם שם אף אני קורא לבני בכורי שם שנאמר כה אמר ה' בני בכורי ישראל ע"כ. פי' אף אני קורא ה' ישראל ע"ש שררה לא יעקב יאמר שמך ע"ש שעקב. וזהו שאמר כאן יעקב בנך בכורך שמאהבתך שאהבת אותו כו' קראת את שמו ישראל וישרון. לשון שררה כדכתיב לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל. וכן קראת אותו ישרון שהוא לשון יושר כדכתיב ויהי בישרון מלך. ישורון בגימטריא ישר ונאה:

לפיכך אנחנו כו'. כנגד מה שאמר לעיל ז' פעמים מה ר"ל מה אנו מה חיינו כו' שהוא כנגד

דובר שלום

עדת יעקב בנך בכורך. פי' מאמר"ל משל לבכורה פי' שהבכורה לשון יגא מכרו מגלה יעקב עשיו שמרון בלדם הוא כאשון לילדים שכהנם לשון. לכן הוא בכורך שהמיחם לך לבכור מלך הילדים:

אחרית לשלום

ומשמחתך ששמחת בו. לא מצינו במקרא מקום שמחה מפורשת ליעקב. ואולי הוא בכלל מה שנאמר בפ' נצבים כאשר שש על אבותיך. ויעקב מהולל בחיר שבאבות. ובזוה"ק ששון זה יעקב. ומה שמשמחת ששון ליעקב יתכן ע"פ מה דאיתא בחדושי אגדות למהרש"א מפלאה דששון השמחה לא שייכא רק בדבר שלם שאין בו שום חסרון. לכן יעקב שנאמר בו איש תם ומעשיו בשלימות בלי חסרון נאמר בו ששון:

עיון תפלה

את יחידך (בראשית כב, ב): עדת יעקב בנך בכורך. כמו שנאמר בני בכורי ישראל (שמות ד, כב), ובב"ר פס"ג אמר ר' יצחק אתון קריתון לבוכריכון שם אף אנא קורא לבני בכורי שם שנא' כה אמר ה' בני בכורי ישראל: שמאהבתך שאהבת אותו. כמו שנאמר ואהב את יעקב (מלאכי א, ב): ומשמחתך ששמחת בו. כמו שאמרו בב"ר פס"ח אמרו לו קפיצה הם עולים בו (פי' המלאכים שמחים ומרקדים שמו מרוב שמחת גילם) שנאמר ישראל אשר בך אתפאר, את הוא שאיקונין שלך חקוקה למעלה, ושם ר"פ ס"ב יעקב שאיקונין שלו קבועה בכסא הכבוד, ובמדבר רבה ריש פרשה ד' הרבה יקר את נעימי שכביכול אני ומלאכי השרת שלי יצאו לקראתך [illegible] נשק אותו ובניו מהם: קראת את שמו ישראל וישרון. (בראשית לה, י; ישעיה מד, ב). ישרון מן ישר בתוספת נו"ן הרבה, כלומר הישר שבישרים: לפיכך אנחנו חייבים להודות לך. נכלל ששלחנו להיות זרע ידידיך הללו ולא זרע [illegible] שם אחר, והוא ע"ד ש"נו מברכים שלא עשני גוי עבד ואשה

תקון תפלה

מלך לעולם ועד לא היתה אומה ולשון שולטת בהם לעולם אלא אמרו ה' ימלוך לעתיד לבוא על עמך צאן מרעיתך זרע אברהם אוהבך בני יחידך יצחק עדת יעקב בנך בכורך וכו'. וכתב בשבלי הלקט שם ואומרין זרע יצחק יחידו וכו' ופירוש יחידו שהיה יחיד לאברהם עכ"ל. וכ"ה בטור ובתדב"א ובמחזור ויטרי, אבל ברמב"ם ובמחזור רומא יחידך כמו במכילתא, ופירושו שקראת אותו יחיד שאמרת את בנך את יחידך אשר אהבת, או פירושו שנתיחד לשמך בעודנו בחיים, כמ"ש רש"י (בראשית כח, יג) ואע"פ שלא מצינו במקרא שיחד הקב"ה שמו על הצדיקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני משום שנאמר הן בקדושיו לא יאמין, כאן יחד שמו על יצחק וכו' עכ"ל, ובב"ר פס"ד א"ל הושעיה את עולה תמימה מה עולה אם יצאת חוץ לקלעים נפסלת אף את אם יצאת חוץ לארץ נפסלת. ובסדר רב עמרם ובסדורי התימנים והספרדים זרע יצחק עקדך שנעקד על גבי מזבחך: שמאהבתך. כעין הלשון הזה בתדבא"ר פי"ט שאתה אבי שבשמים באהבתך שאהבת אותנו ובשמחתך ששמחת בנו, ושם פי"ח בא ולמד מדוד מלך ישראל שמאהבה שאהב אותו ומשמחה ששמח בה ושם פכ"ו עיי"ש:

לפיכך אנחנו חייבים להודות. לקח מנוסח ההודאה הנזכרת במשנה (פסחים קטז, ב):

וּלְבָרֶכְךָ וּלְקַדֵּשׁ וְלָתֵת שֶׁבַח וְהוֹדָיָה לִשְׁמֶךָ: אַשְׁרֵינוּ מַה־טּוֹב חֶלְקֵנוּ וּמַה־נָּעִים גּוֹרָלֵנוּ וּמַה־יָּפָה יְרֻשָּׁתֵנוּ. אַשְׁרֵינוּ שֶׁאֲנַחְנוּ מַשְׁכִּימִים וּמַעֲרִיבִים עֶרֶב וָבֹקֶר וְאוֹמְרִים פַּעֲמַיִם בְּכָל־יוֹם:

עץ יוסף

כנגד ז' הבנים שבקהלת. קאמר אבל אנחנו עמך בני בריתך כו' לפיכך צריכין אנחנו ליתן ז' מיני שבח להקב"ה (ועיין): מה טוב חלקנו ומה כו'. הוא האושר המשולם לבחור בחיים שהוא דביקות הנשמה בשרשה באלהים חיים. האחד מה טוב חלקנו שהנשמה היא חלק אלוה ממעל: ומה נעים גורלנו. כמ"ש אתה תומיך גורלי. כי ה' הטוב בעלותו הגורל הבחירה הטובה: ומה יפה ירושתנו. הוא הברית שכרותה לנו מאבותינו כמ"ש רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם וגו' (ספר המקנה). או פי' מה טוב חלקנו היינו הקב"ה כמו שאמר ירמיה חלקי ה' אמרה נפשי (איכה ג, כד) ודוד אמר (תהלים עג, כו) וחלקי אלהים לעולם. וזה ג"כ כוונת האגדה שאמר איזהו עשיר השמח בחלקו כלומר שהוא שמח באלהיו שהוא חלקו הטוב כנ"ל (ספר חסידים). או פי' מה טוב חלקנו ר"ל חלק בה"ע. ומה נעים גורלנו זה הקב"ה. דאי' בפדר"א שכשחלק הקב"ה בדור הפלגה ע' לשונות לע' שרים העליונים ע"י גורל נפל גורל של ישראל להקב"ה. וכן כתב יונתן בפרשת האזינו על פסוק בהנחל עליון גוים וגו' כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו: ומה יפה ירושתנו. זו התורה שנקראת מורשה קהלת יעקב: או פירוש מה טוב חלקנו. בעוה"ז. ומה נעים גורלנו. כנגד עולם התחיה. ומה יפה ירושתנו. כנגד לעתיד לבא (מ"ע): אשרינו שאנחנו משכימים כו'

דובר שלום

מה טוב חלקנו וכו'. כי השבחות כלולות בשלשה שמות. טוב ונעים ויפה. וזהו מה טוב חלקנו בסוג הטוב. ומה נעים בסוג הממתק הנעים. ומה יפה בסוג היופי:

עיון תפלה

והלכה, כמ"ש לעיל. לפיכך, מלה תלמודית מורכבת מן לפי כך, ובעבריה על כן: שבח והודיה. שתי המלים האלה לא נמצאו במקרא כ"א בתלמוד. ובסד' רב עמרם והרמב"ם ומחזור רומא ומחזור ויטרי וסדורי התימנים והספרדים ובתכלאל(?) ספ"א לִתֵּן שבח והודיה, וכ' הר"י יעב"ץ בסדורו שאין לשון טוב, ראה מש"כ למעלה בברכת אלהי נשמה ד"ה לשלה. ונדבר קריאת השם הודאה תלוי בהבדל שבין הירושלמים לבבליים, הראשונים מחליפים את הא' לי"ד הסמוך בו"ד וקוראים ההודייה בשוא פתוח (ירושלמי שבועות פ"ז ה"א), שבו אותו כמשמו בהודייה (שם פסחים פ"ג ה"ו), הש' ר"ע הודיה תוכיח (שם פ"ז מ"ג), וי"ל שהם נטר כן אבור בהגייה (שם פ"ז פ"ס מ"ג) ההתניית שמושה כבף לסלב (שם ב"מ פ"ד פ"ג) והאחרונים מחליפים את הה"א באל"ף וקוראים ועל הסמדה ועל ההודאה (בבלי יומא שם, ג), הוראת שעה היתה (פ"ז כד, ב), מקפיק הודאה לסבלם (יומא ח. פ"א), הנאה מנין (קדושין סו, ב), האונאה פרעה כסף (ב"מ שם, ב), אך הקריאה ביו"ד יותר עברית וכ"ה בתכלאל שם: אשרינו. כעין התחומים לסלבבות הכפלים שעקר רפה ומלא לכל יעשה בינוש, כלומר, נוכרם זאת כמו רואים כי באמת מאושרים אנחנו בארץ ואין לנו לפרסוק כלל על גורלנו שמר, אלא מה טוב חלקנו. שברית אשר כרת הקב"ה עם אבותינו להיות חלקנו תורלנו נלח, כמו שנאמר ה' מנת חלקי וכוסי אתה תומיך גורלי (תהלים טז, ה), ונאמר חלקי ה' אמרתי (שם קיט, נז) ונאמר חלקי ה' אמרה נפשי (איכה ג, כד), ונאמר לא כאלה חלק יעקב (ירמיה י, טז; נא, יט). ומה יפה ירושתנו. הזכות שירשנו מאבותינו שהיא סומכת לעולם, כדאמר סו"ס ליה פ"ר אבא לשלב זכות אבות קיימת לעולם מכירין ואומרין ולא שכח את ברית אבותיך, ועיי' שבת נ"ה א' תוס' ד"ה ושמואל: אשרינו שאנחנו וכו'. וביחוד המאושרים שאנחנו

תקון תפלה

ולקדש וגו' לשמך. בסדור עבודת ישראל הגיה על פי ב' כת"י ולקדש את שמך ולתת וגו' לשמך; ולגרסת סדורינו יש לומר כי שמושו שהלמ"ד עומדת לפעמים במקום יחס הפעול, כמו הרגו לאבנר (ש"ב ג, ל), ותמצא כקן ידי לחיל העמים (ישעיה י, יד), הרופא לכל תחלואיכי (תהלים קג, ג), האוכלים למעדנים (איכה ד, ה): משכימים ומעריבים. כעין הלשון הזה בב"ר פ' ס"ח הדא הוא שישראל משכימים ומעריבים בכל יום ואומרים שמע ישראל, ובבמ"ר (פרשה ב' פ"ג) ודרשו השכם והערב (דניאל ח, יז) על ק"ש שחרית וערבית:

(וח"ת) אחר שמע ישראל יאמר בשכמל"ו אם פרשה ראשונה נכון לאומרה אך יכוין שלא לצאת בזה מצות ק"ש בכדי שיקיים המצוה כתקונה בי' דאם אח"כ עם הברכות אם לא בירא לנפשו שמא יעבור זמן ק"ש וכפי שיתבאר לעיל וזמנם (עיין מ"א ס"ס מ"ו):

בק"ש דקרבנות יזהר כ"א שיקרא הפסוק שמע ובשכמל"ו בכוונה ממש כמו בק"ש דיוצר, גם פרשה ואהבת עד ובשעריך. וק"ש זו חוב גדול לקרות אף שמתפלל שותיקין כי ד' ק"ש מחויב לקרות בכל יום. ק"ש זו וק"ש דיוצר וק"ש דערבית וק"ש של המטה. וכ"כ האריז"ל. וכל ק"ש אלו מחויב לקרות כל הג' פרשיות. אבל ק"ש זו שקוראה ק"ש דקרבנות אין צריך לקרות פ"א חוץ רק פרשה ראשונה. אך אם יעבור בעונו שיעבור מ"ג זמן ק"ש דיוצר אז יוכל לקרות בק"ש דקרבנות כל הג' פרשיות. ויכוין לצאת בזה בקריאה פ"א דק"ש של שחרית בזה"ע (הריני רוצה לצאת בזה בקריאה מ"ע דק"ש בל שחרית בפני יוצרי וגוחי ית'') וא"ל נשבעים סינו בק"ש ז. האריז"ל פ"א סוד:

דברים ו, ד

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

אַתָּה הוּא עַד שֶׁלֹּא נִבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא מִשֶּׁנִּבְרָא הָעוֹלָם אַתָּה הוּא בָּעוֹלָם הַזֶּה וְאַתָּה הוּא לָעוֹלָם

עץ יוסף

ס' ואומרים שמע ישראל. כי כיון שאנו חלק אלקו לכן סכל להעיד עליו שהוא אחד (חיי אדם): אתה הוא עד שלא נברא העולם כו'. כן הוא בתוס' פ' ע"פ דף ק"ד ובפ' שלשה שאכלו וברמב"ם. וכן בכל הסדורים הישנים. ובירושלמי. ובילקוט פ' ואתחנן רמז תתל"ו. ויש שמחקים על ספח זה דמשמע שנברא ח"ו ע"י אחר. ומגיהים הסדורים אתה הוא עד שלא בראת כו' אתה הוא משבראת. ושרי להו מאריהו. דהגירסא אמיתית אתה הוא עד שלא נברא כו' וקאי על מה שסיים ה' אלהינו ה' אחד אתה הוא עד שלא נברא העולם ואתה הוא ה' אחד משנברא העולם. דכשם שקודם שנברא העולם היה הוא ושמו בלבד. כך משנברא העולם היה הוא ושמו בלבד. דהא לא נבראו המלאכים עד יום שני. וא"כ מי ברא אלה ה' אחד ע"י כח אותיות שמו הגדול ית' בהם נברא העולם. והוא דרך כבוד כלפי מעלה לומר לפניו ית' אתה הוא ה' אחד עד שלא נברא העולם פ"י

עיון תפלה

בזכרנו את תעודתנו הגדולה כי נבחרנו מכל אומה ולשון ליחד שמו הגדול ב"ה ולהפיץ דעת אל אחד בארץ: שמע ישראל. הבי' ישראל, כמו השמע אלוה לספור אותו (בראשית מח, טו). יי (הוא) אלהינו, יי שידוע שהכל מודים במציאותו, כמו שנאמר כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים (מלאכי א, יא), אלא שהם סבורים כי מרוב גדלו מסר הנהגת העולם בידי צבא השמים, שקר בימיהם, רק הוא אלהינו אדונינו מלכנו ומנהיגנו ומשגיח עלינו בהשגחה פרטית, לא ע"י שום אמצעי. יי (הוא) אחד, אחד בעצמותו, פשוט בתכלית הפשיטות בלי שום הרכבה, אחד ואין שני, לא להמשיל לו להיות כמוהו ולא להתחבירה להיות מבר אליו נמצאהו. זאת היא אמונתנו הברורה. והמקרא הזה כולל שני מאמרים בפני עצמו וכמוהו, כאשר הוא יי והשומעים אלהינו אחד. ורבותינו ז"ל קראו לקריאת שמע עדות (ברכות יד, ב), לפי שבקריאתנו זאת מעידים אנחנו כי יי הוא האלהים (ישעיה מג, לב), ונרמז על זה בגדול הע"ין והד"ת אותיות גדולות, כלומר שמע ישראל הקב"ה עד נאמן: אתה הוא עד שלא נברא העולם. זה הערה על ברוך שם כבוד מלכותו שאנו מכריזים את מלכותו ית' כי תגלה ותראה והנשא עלינו בקרוב. וגו

תקון תפלה

עד שלא נב"א. ילקוט ואתחנן רמז תתלי"ו בשם ירושלמי פרק תרואה (לפנינו ליתא) בשעה שישראל נכנסים שחרית לבתי כנסיות וכו' ואומרים שמע וכו' מתקבצין כל מלאכי השרת אצל הקב"ה ואומרין לפניו אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעוה"ז ואתה הוא לעוה"ב קדש את שמך על מקדישי שמך, מיד נוחת דעתו, ואולי זהו מחציתו השני של המאמר (פסחים ד' ס"ח) בשעה שכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם (בבקר) ומשתחוים לחמה מיד כועס הקב"ה, ועי' ב"י פסקת סי' כ"א. נראה שזה היה נוסח קדמון מלפני הגזרות, ובשעת הגזרות הוסיפו וקדש את שמך בעולמך על הכונה אשר באתו בעיון תפלה ורב סעדיה גאון בפירוש ספר יצירה פ"א מ"א גרים וקדש את שמך בעולמך על מקדישי שמך. והב"ח בסדורו תפלה זכה האריך לשון לשבש הנוסחא וכתב שצ"ל אתה הוא עד שנברא העולם, ולא ידע כי

הבא קדש את שמך על מקדישי שמך וקדש את שמך בעולמך ובישועתך תרים ותגביה קרננו: ברוך אתה יי מקדש את שמך ברבים:

לדעת הפוסקים והאריז"ל אין נוהגים כאן:

אתה הוא יי אלהינו בשמים ובארץ ובשמי השמים העליונים. אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין

עץ יוסף

ע"י כח אותיות שמך . וב"ה ובריסה וא"ר וכ"כ הט"ז ומ"א דעיקר כנוסחא שלנו : קדש את שמך על מקדישי שמך כו' . שברכה זו נתקנה כנגד דורות שגזרו בהם גזירות שלא לקרות ק"ש והוצרכו לקרות בסתר . ורבים מסרו עצמם על קידוש שמו ית' . וזהו שאמר קדש את שמך על מקדישי שמך כו' . ומסיימים מקדש את שמך ברבים שמודים הודה ושבח לשם יתברך שנתבטלה גזירת השמד והכאן: אנו לקדש שמו ית' בגלוי ברבים (לגש): ברוך אתה ה' מקדש . כתב הפר"ח אע"פ שי"א בעריכה שם על פי הירושלמי . מ"מ העיקר כדברי הרמב"ם ז"ל שלא להזכיר בה שם מאחר שלא נזכרה בבבלי וכן אנו נוהגין עכ"ל . אבל הב"ח כתב כך ראיתי מהמדקדקים שאמרו בלא שם ומלכות. ומיהו לא יורה כן לאחרים ולא ישנה המדוריס ע"כ (א"ר) : את שמך ברבים . ובסידור יעב"ץ גרס את שמו ברבים :

אתה הוא ה' אלהינו כו' . אלו הפסוקים עולה עד בשובי את שבותיכם כו' שהן הן מעין ברכת קידוש השם שמורין על קדושתו ויכלתו ית' (לגש) : ומבלעדיך אין אלהים . דכתיב אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים :

יוד

עיון תפלה

כנה לתבות שבברכה הזאת נוגעת לעצמותו, ואמר — אתה הוא עכשו אותו שהיית מקודם לכן ואחר תהיה אחרי כן, כי הבריאה לא הוסיפה בך שלימות ואין לך ערך במלכותך עליה, ראה מה שכתבנו בבאורנו

תקון תפלה

עד שלא בלשון התלמוד טעמו כמו בטרם בלשון עברי, כמו עד שלא תגע החמה (ברכות כב, ב), עד שלא יגיעו לשורה (שם יט, ב), עד שלא יאמר יש לי

מן

רים אדון עולם ורים ברכת אשר יצר . ויש אומרים שזה ביאור על פסוק האחדות, כמו שהיית אחד עד שלא נברא העולם כן הנך אחד משנברא העולם, כי אין עוד מלבדו , אבל הראשון עקר : קדש את שמך . כאן מתחלת בלם התפלה והתחנה אשר אלים סון נתחלת הרבון ,לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך" ומה הם התחנונים אשר בגלו נתחנן אליך : קדש את שמך על מקדישי שמך . כלום שכר טוב לצדיקים המקדישים שמך : וקדש את שמך בעולמך .. רוצה לומר במחללי שמך ,כי בזמן שהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתקדש בעולמו, וכן הוא אומר (יחזקאל לח) ונשפטתי אתו וגו' ואחר כך והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו'" (רש"י שמות יד, ד מן המכילתא): ובישועתך תרים . מענין סתר, כ"ה בסדור רב עמרם ורמב"ם ובטור סי' מ"ו ובמחזור ויטרי ובסדורי התימנים והספרדים, והוא ע"ד הכתוב וברצונך תרום קרננו (תהלים פט, יח), אבל במחזור רומא תרים מבנין הפעיל : ותגביה. כ"ה בכל הסדורים, והוא פעל עומד, כמו הגביהי לשבת (תהלים קיג, ה), אם תגביה כנשר (עובדיה פסוק ד; ירמיה מט, טז), ואלה רבים שמדים בהפעיל, ודומה הקריב (שמות יד, י), כם יצאו את העיר לא הרחיקו (בראשית מד, ד) , השמיק מתנו (שופטים ט, ט); ובסדור עבודת ישראל בניה והגבה שלא כדין . וענין הכפל תרום במעלה ותגביה במקום , ועי' מורה נבוכים חלק ראשון פרק כ' : מקדש את שמך ברבים . כ"ה ני' הטור סי' מ"ו וממחזור . ויטרי ובכל סדורי האשכנזים. אבל בסדור רב עמרם וברמב"ם סי' א' ובשבלי הלקט סי' ו' ובסדורי הספרדים וכ"ה ני' הגר"א המקדש שמו ברבים , ובמחזור רומא ובסדורי התימנים מקדש שמו ברבים בלי ה"א, וראה מה שכתבנו לעיל בברכת השחר ד"ה גומל חסדים טובים. וכתב הרב אחד בגמרא חלק י"ז דף ס"ד לפי שהברכה הזאת נתקנה בימי השמד (ראה תקון תפלה) ובימי גזרה היה פותחן שם לבעלי דעות אחרות עומד שהכתוב רומז לעולם אחר לפיכך אמרו בימי נכח , ויסם אמר . וענין ברבים שמר רבים נזקים בשבלי הלקט בשם אחיו ר' בנימין ז"ל ,וע"כ אומר ברוך המקדש שמו ברבים לפי שבשעת השמד אין שמו מקודש ברבים אלא בסתר" עכ"ל :

אתה הוא יי אלהינו (ירמיה יד, כב) בשמים ובארץ . כן הנוסח הקדמון וזה לקח הפסוק בבהרית נר"ם ויוה"ל בשמים ובארץ נגור ונכרן: אתה הוא ראשון וגו' ומבלעדיך וגו'

אֱלֹהִים. קַבֵּץ קֹוֶיךָ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־בָּאֵי עוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא הָאֱלֹהִים לְבַדְּךָ לְכֹל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ. אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּם וּמִי בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ בָּעֶלְיוֹנִים אוֹ בַתַּחְתּוֹנִים שֶׁיֹּאמַר לְךָ מַה־תַּעֲשֶׂה. אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד בַּעֲבוּר שִׁמְךָ הַגָּדוֹל שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ. וְקַיֶּם־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מַה־שֶּׁכָּתוּב בָּעֵת הַהִיא אָבִיא אֶתְכֶם וּבָעֵת קַבְּצִי אֶתְכֶם כִּי

עץ יוסף

קויך. המקוים והמיחלים לך: אתה הוא האלהים. לשון הכתוב (מ"ב יט, טו): ומי וכו' בעליונים וכו' שיאמר לך מה תעשה. אבינו שבשמים עשה עמנו חסד בעבור וכו'. להבורא קשה דמי בעליונים וכו' אין שייכות (הקודמת) לבקשה אבינו שבשמים. וי"ל משום שאין לו לאדם לעיין אותו צריך לבקש ולאיזה דבר טוב לו. משום שבאמת אין אדם יודע מה טוב לו. והמתחשב זה טוב לו. ולא יהיה לו מתלונתו. יהיה לו מחלה לב. לכן אין לו לאדם להתפלל רק תפלות המסודרות מאנשי כנסת הגדולה או להתפלל שהוא להקב"ה שיעשה הטוב בעיניו. כי הקב"ה יודע מה טוב לאדם. ולזה אינו בא לידי מחלת לב. כי כל מה שמגיע אליו הכל מקבל מאהבה ואומר כל מה דעביד רחמנא לטב הוא דעביד ויכול להיות שמתמלא בקשתו כי אפשר שדבר זה טוב לפניו. וזהו שמקדים לומר שאפי' בעליונים אינו יודע מה טוב לפניו שיבקש מה שיעשה לו. ולכן אין לו לבקש רק אבינו שבשמים עשה עמנו חסד ה' (ספר מלא יעקב): בעת ההיא אביא ה'. הפסוק הוא בסוף צפניה: ובעת קבצי אתכם. תהיו לשם ולתהלה:

עיון תפלה

וגו', (ישעיה מח, ו): קבץ קויך. הגרע"ה הגיה הוי"ו כמו שהולים (סס, ג) מחזור עבודת ישראל: מארבע כנפות הארץ. (ישעיה יא, יב): יכירו וידעו כל באי עולם. ובמלים לשכה יכירו וידעו כל יושבי תבל, כי מתן הסוד התפלה הולה כבר שנתקנו יותר לשון התלמוד, ולמר הג' מלבי"ם ז"ל (ישעיה מג, טו), שירושה הוא בכלל והשכרה הוא על ידי התשובה, עיי"ש: אתה הוא וגו' לכל ממלכות הארץ וגו'. (מ"ב יט, טו): את הים ואת כל אשר בם. ובנחמיה (ט, ו) כתוב הימים וכל אשר בהם, ת"ע שהלא בם בנוסח מלפניו הנה על השמים והארץ והים: שיאמר לך מה תעשה. (איוב ט, יב; קהלת ח, ד), עיין רש"י (בראשית כו, ו) והגרע"ה הי' ע"ל: אבינו שבשמים. אמר ת"ל בלשון התלמוד, כמו על מי יש לנו להשען על אבינו שבשמים (סוטה מט, ב), והתפלה אומר קריאה המורה נשמה ותחנה יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, ונוסח הקדים המקבל שהמסן וכו' קדם לפסוק די המורה: בעבור שמך הגדול שנקרא עלינו. כמו שנאמר ושמך נקרא עלינו (ירמיה יד, ט), וכן שהמלים שמו והתפלה ורמז שיבקש אלא שלך השם כי שמך הגדול נקרא עלינו: וקים לנו. וקים לנו: מה שכתוב. סוף צפניה:

תקון תפלה

מן הדין (ממוס ח, ז), עד שלא נברא העולם (ברכות ג, ב), ובפרקי דר"א פ"ג עד שלא נברא העולם, ובשמות רבה הוא היה עד שלא נברא העולם והוא יהיה בסוף כל העולם, ובתדב"א פכ"ו אני הוא עד שלא נברא העולם ואני הוא משנברא העולם אני הוא בעוה"ז ואני הוא בעוה"ב (וכ"ה גם בתדב"א פכ"א) ובסדר רב עמרם ובטור ובסדורי הספרדים בבי"ת ולא בלמ"ד, אף הרמב"ם ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא וסדורי התימנים לעוה"ב בלמ"ד כמו בילקוט. והרמב"ם ובסדורי התימנים גרסו אתה הוא קודם שנברא העולם. ובמחזור ויטרי אתה הוא ארון קודם שנברא העולם, מסכים להוראה הראשון שפירשנו בעיון תפלה. ובסדורי הספרדים אתה הוא אחד קודם שבראת העולם, מסכים להוראה השני שפירשנו שם. וכתב הטו"ז בשולחן בשם של"ה וב"ח שלא לומר עד שלא בראת העולם (בנוסח התדב"א): אבינו שבשמים. נוסחתנו כמו בתדב"א שם, ובסדור רב עמרם עשה עמנו חסד בעבור שמך הגדול הגבור והנורא קים לנו מה שהבטחתנו בכתוב. והרמב"ם עשה עמנו כמו שהבטחתנו על ידי הנך. ובמחזור ויטרי עשה עמנו בעבור שמך הגדול וקים לנו יי אלהינו מהרה מה שהבטחתנו בקבלת על ידי צפניה חוזך. ובמחזור רומא עשה עמנו בעבור כבוד שמך האל הגדול הגבור והנורא וקים לנו מהרה מה שכתוב על ידי צפניה נביאך:

אֶתֵּן אֶתְכֶם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה בְּכֹל עַמֵּי הָאָרֶץ בְּשׁוּבִי אֶת־שְׁבוּתֵיכֶם לְעֵינֵיכֶם אָמַר יְיָ:

עיון תפלה

לשם. שהם טובו פרסום, כי הפרסום אפשר להיות גם לרעה כנודע והמון, לכן הוסיף ולתהלה שהפרסום יהיה לטובה (מהרש"ל): בשובי את שבותיכם לעיניכם. פירוש כי הגאולה תהיה רק מאתו ית' והיא מעשה נסים לא גאול ולא בכח, כענין שנאמר בגאולה הראשונה ה' ילחם לכם ואתם תחרישון (שמות יד, יד), וזהו לעיניכם כלומר רק בעיניך תביט (מהרש"ל מלובלין):

עיון הערה לאמירת הקרבנות תפלה

איתמר (מנחות קי, ע"א) א"ר יצחק מאי דכתיב זאת תורת החטאת וזאת תורת האשם כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת וכל העוסק בתורת אשם כאלו הקריב אשם. ובמגלה ל"א ע' ובתענית כ"ז ב' אמר אברהם רבש"ע תינח בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין ביהמ"ק קיים מה תהא עליהם א"ל כבר תקנתי להם סדר קרבנות בזמן שקורין לפני מעלה אני עליהם כאלו הקריבום לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם. ובשמו"ר פל"ח לפי שישראל אומרים רבון וכו' עניים אנו ואין לנו קרבנות להביא אמר להם דברים אני מבקש שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ואני מוחל לכם על כל עונותיכם ואין דברים אלא דברי תורה (פרשיות הקרבנות) שנאמר אלה הדברים. ובויקרא רבה פ"ט כיון ששמעו ישראל פרשת הקרבנות נתיראו (מפני שבזמן שאין ביהמ"ק קיים מה תהא על שונאי ישראל) אמר להם משה אל תתיראו התעסקו בתורה ואי אתם יראים מכל אלה הס"ד זאת התורה לעולה ולמנחה. ובתנחומא פ' צו פיסקא ככר היה לשלמים וכן אמר ר' שמואל בר אבא אמר הקב"ה לישראל אע"פ שביהמ"ק עתיד ליחרב והקרבנות בטלין לא תשכחו עליהם לסדר הקרבנות אלא הזהרו לקרות בהן ולשנות בהן ואם תעסקו בהן מעלה אני עליכם כאלו בקרבנות אתם עוסקים וכו' אמר הקב"ה ליחזקאל וכו' גדול קריאתם בתורה כבנינה לך אמור להם ויתעסקו לקרות צורת הבית בתורה ובשכר קריאתה אני מעלה עליהם כאלו עוסקים בבנין הבית וכו' ועיקר אמר הקב"ה לישראל אע"פ שחרב ביהמ"ק ובטלו הקרבנות אין קרבן עולה נטל מכם. אתם עוסקין וקורין בפרשת עולה ושונין בפרשת קרבנות מעלה אני עליכם כאלו אתם מקריבין קרבן עולה לפני שנאמר זאת תורת העולה. ובשה"ש רבה פרשה ד' פסוק כחוט השני אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אין לנו לשון של זהורית והשעיר המשתלח אמר להם כחוט השני שפתותיך לחישת פיך חביבה עלי כחוט השני של זהורית. ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא ו' ר' אחא בשם ר' חיננא בר פפא (כן בגירסא בילקוט פינחס רמז תשע"ז) אומר לפי שהיו ישראל אומרים לשעבר היינו מקריבין קרבנות ומתכפרין בהם עכשו שאין אנו מקריבין קרבנות מה לנתכפר בהם (כ"ה בפסיקתא שאלות השבר ובן נכון התוס' היה זה ולא שלום, ובילקוט גם הגירסא מהו שנתכפר בהם) אמר הקב"ה הואיל ואתם מתעסקים בהם כאלו אתם מקריבין קרבנות. — עוד אמרו בתלמוד (ברכות כ"ו ב') ר' יהושע בן לוי אמר תפלות כנגד תמידין תקנום ותניא כוותיה מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות וכו' ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב וכו' ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי איברים ופדרים וכו' קרבים והולכים כל הלילה. ובויקרא רבה רפ"ז ורבנן אמרין מנין לעובר לפני התיבה שצריך להזכיר פסוקים וקרבנות וכו' מן הדא ברכתא דלה ה' אלהים עוכן כלין מפרש יתכוון כנין. ובבמדבר רבה פי"ח כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו אמרו ישראל רבש"ע בזמן שביהמ"ק קיים היינו מקריבין קרבן ומתכפרין ועכשו אין בידינו אלא תפלה ע"כ. ובגי' ויז תפלה י"ח ברכות שאלו משם ברכת המינים שתקנום ביבנה ואת צמח דוד שתקנו אחריו (ביאור המדרש הזה נכתב לק' בסדרם בשמונה עשרה ברכות), ועיי"ש רש"כ, והב"ר פס"ח רבנן אמרין כנגד תמידין תקנום, ע"כ. על מאמרים אלה וכיוצא בהם סמכו קדמונים ז"ל ותקנו לנו אמירת הקרבנות לפני סדר התפלה. — ולפי שאמרו בקדושין ל' ע"א ובע"ז י"ט ע"ב א"ר ספרא משום ר' יהושע בן חנניא מאי דכתיב ושננתם לבניך אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמ' מי ידע כמה חיי לא צריכא ליומי, וכתבו התוס' בד"ה לא צריכא ור"ל לפרש בכל יום ויום שלשה ישלש, ע"כ תקן כמו"ר רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא ומשנה וגמרא, ע"כ, ובש"ז גם הוסיפו ולכך תקנו פסוקי התמיד ומשנת איזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל, ע"כ. וכתבו בברייתא דר' ישמעאל לפי שהיא יסוד הגמרא, ועוד שהיא תחלת ספר תורת כהנים שהוא ספר הקרבנות. — ותקנו לומר פסוק ושחט אותו אחר פרשת התמיד ע"פ שאמרו בויקרא רבה פ"ב והלל מה לומר לפנים לפני ה' אמר כשהיה עוקד אברהם אבינו את יצחק בנו התקין הקב"ה שני כבשים אחד של שחרית ואחד של ערבית, וכל כך למה, שבשעה שהיו ישראל מקריבין תמיד על גבי המזבח וקורין את המקרא הזה צפונה לפני ה' זוכר הקב"ה עקדת יצחק, מעידני עלי שמים וארץ בין גוי בין ישראל וכו' בשעה שהן קורין את המקרא הזה זוכר הקב"ה עקדת יצחק, ע"כ. והטעם דאי אפשר לומר רבה פרו שהם מקור מה שאמר הוא ליתא לפני פרשה, וילקוט שלמה רמז ל"ט ואילך.

וידבר

(וחו"א) מקדש. יאמר פרשת כרבליות עד יום אחד, אחר כך פרשת הכיור. פרשת הכיור ופרשת תרומת הדשן יאמר. ואמר קודם אור סוס א).

בלוח העק"א א) [ואיתא בתשובות רעק"א וז"ל על שו"ע או"ח סי' א' סק"י במג"א. כתב ולא נהירא דהא נאמר ובער עליה הכהן עצים שהם סדרי ב' גזרי עצים ואסור בלילה כדאיתא בס"ג דיומא ע"ש. (ובתשובת רעק"א בשו"ע או"ח השמטות)]:

שמות ל׳ וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם: וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־רַגְלֵיהֶם: בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהֹוָה: וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ לְדֹרֹתָם:

פרשת תרומת הדשן

ויקרא ו׳ וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו לֵאמֹר זֹאת תּוֹרַת הָעֹלָה, הִוא הָעֹלָה עַל מוֹקְדָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כָּל־הַלַּיְלָה עַד־הַבֹּקֶר וְאֵשׁ הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד בּוֹ: וְלָבַשׁ הַכֹּהֵן מִדּוֹ בַד וּמִכְנְסֵי־בַד יִלְבַּשׁ עַל־בְּשָׂרוֹ וְהֵרִים אֶת־הַדֶּשֶׁן אֲשֶׁר תֹּאכַל הָאֵשׁ אֶת־הָעֹלָה עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְשָׂמוֹ אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ: וּפָשַׁט אֶת־בְּגָדָיו וְלָבַשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים וְהוֹצִיא אֶת־הַדֶּשֶׁן אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה אֶל־מָקוֹם טָהוֹר: וְהָאֵשׁ עַל־הַמִּזְבֵּחַ תּוּקַד־בּוֹ לֹא תִכְבֶּה וּבִעֵר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן עֵצִים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים: אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכְבֶּה:

קודם פרשת הקטורת יאמר זה (ואין להקפיד אם יאמרו היה"ר הזה בשבת ויו"ט פמ"ג פ"ו וה"ס):

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּרַחֵם עָלֵינוּ וְתִמְחָל־לָנוּ עַל־כָּל־חַטֹּאתֵינוּ. וּתְכַפֶּר־לָנוּ אֶת־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ. וְתִסְלַח לְכָל־פְּשָׁעֵינוּ. וְתִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ קָרְבַּן הַתָּמִיד שֶׁיְּכַפֵּר בַּעֲדֵנוּ. כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

עץ יוסף

כיור. כמין דוד גדול ולו דדים המריקים ושופכים מים: וכנו. כתרגומו בסיסיה. מושב מתוקן לכיור: לרחצה. מושב של הכיור: ובין המזבח. מזבח העולה: את ידיהם ואת רגליהם. בבת אחת היה מקדש ידיו ורגליו. כיצד מניח ידו הימנית ע"ג רגלו הימנית וידו השמאלית ע"ג רגלו השמאלית ומקדש: בבואם אל אהל מועד. להקטיר שחרית ובין הערבים קטרת או להזות מדם פר כהן המשיח ושעירי עבודה זרה: ולא ימותו. הא אם לא ירחצו ימותו שבתורה נאמרו כללים ומכלל לאו אתה שומע הן: אל המזבח. החיצון שאין כאן ביאת אהל מועד אלא בחצר: ולא ימותו. לחייב מיתה על המשמש במזבח ואינו רחוץ ידים ורגלים שבפרשה הראשונה לא שמענו אלא על הנכנס להיכל:

(דה"ח) (א) לא יאמר פרשת התמיד אלא ביום וכן כל הקרבנות לא יאמר גם לא דאיכא קרבים אלא ביום (פ"א) אבל פ' הכיור ופ' תרומת הדשן מותר לומר קודם אור היום (שם): (ב) יש לומר פ' התמיד וכן כל הקרבנות בעמידה (סי' מ"ח): (ג) לא יאמר שום פרשה בעל פה רק כשסגורה בפי כל כמו ק"ש וברכת כהנים ופ' התמיד אבל אם אינו שגור בפי כל אע"פ שסגורה בפיו אסור ולכן יש ליזהר בזה כי כמה אנשים מוסיפים ואומרים כמה פרשיות הסגורים בפיהם אף שאינם שגורים בפי הכל ואינו נכון (סי' מ"ח במ"א) וסוגיא דשמי לאמרו בע"פ (בס):

גודל מעלת פ' התמיד כתב השל"ה יאמר פ' התמיד במזכיר בה שני כבשים הקרבים בכל יום א' בבקר כנגד מדה"ר וא' בערב כנגד מדה"ד. ותקנו לקרות בענין הקרבנות לפי שכל שמטין בהם (פי' שמכה באמירה במקום קרבן לכפר על חטא שבא עליו אותו הקרבן וכן בקרבנות שאינם באים על חטא יתין שמכה פסק הקריאה כפסק הקרבנות) כאילו מקריב: ופ' התמיד ואינו מקומן נ"ל דוקא בעמידה דוגמת הקרבן שהוא בעמידה וכן כל פרשיות הקרבנות יאמר בעמידה דוקא עכ"ל: פרשיות הקרבנות לא יאמר אלא ביום:

במדבר כ"ח א'

וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: צַו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אֶת־קָרְבָּנִי לַחְמִי לְאִשַּׁי רֵיחַ נִיחֹחִי תִּשְׁמְרוּ לְהַקְרִיב לִי בְּמוֹעֲדוֹ: וְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשֶּׁה אֲשֶׁר תַּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם עֹלָה תָמִיד: אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי

עץ יוסף

צו. לשון זרוז: ואמרת אלהם. לקבוע תבה לדורות: קרבני. זה הדם: לחמי. אלו אמורים הקטרים: לאשי. הנתנין לאשי. למערכות האש שעל מזבחי: ריח ניחחי. ריח של נחת רוח לפני. שאמרתי ונעשה רצוני: תשמרו. להעמיד משמרות כהנים לוים על גביהם בשליחות כל ישראל. ילמדנו עוד שטעון בקור. נאמר כאן תשמרו ונאמר להלן והיה לכם למשמרת: במועדו. באמנו בבוקר ובערב אפי' בשבת ובטומאה: ואמרת להם. אזהרה לב"ד: שנים. ולא ארבעה. שאין להם תשלומין אם עבר זמנו בטל קרבנו: ליום. שיהיו נשחטים נגד היום: תמיד. בלי הפסק יום: אחד. מובחר מיוחד שבעדר: בבקר. עד ד' שעה קרוי בוקר: השני. שאם לא הקריבו כבש בבוקר מ"מ שלוחי מיתפלל אדם כל היום. ואם היתה פרשת פסח אתה דאין התמיד בא כדנה.

דובר שלום

צו את בני ישראל וגו'. כפילת הדברים ואמרת אלהם ואמרת להם. יתכן לפי פשוטו במקרא שהוא על פי הנ"י כלל הפרה ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי תשמרו וגו' ביתכו משמרות לעמוד על הקרבן. אח"כ שכו ואמרת להם להתמוטים בה הפרה זו האשה אשר תקריבו לה' שיהיו התמידים משל צבור ולא משל יחיד שאתם כמתוסים על נפשם כלבנוק מקריבו אותם. ואח"כ מזכיר לכהן המקריב את הכבש האחד תעשה בבקר. ומה שנאמר בקרבן תמיד קרבני ולא נאמר כן בכל הקרבנות רק קרבנכם קרבנו. לפי שכל הקרבנות באים ע"פ מעשה האדם ומחשבותיו לכפר על חטאו או לתודה על תגמולוהי יתברך נמצא שהם מתייחסים לאדם לכן מכונים בשם לכינוי שהאדם קרבנו. אך קרבן התמיד בא לכפרים שפע עליון לעולם כמבואר בספרי אמת. לכן מתייחס הקרבן לה'. זהו קרבני להשפיע על ידם: איתא נודע ביהודה טעם למה תקנו פרשת תמיד בפני עצמו ולא תקנו לומר התמיד תוך תפלת י"ח כמו קרבנות המוספין שהם תוך התפלה לפי שאמרו שם תמיד קודם בתפלת י"ח לא היה באפשרי להתפלל רק בא נדבה. לכן קבעוהו בפ"ע:

עיון תפלה

וידבר. (במדבר כח, א): את קרבני אשר הוא לחמי לאשי. שלחם ומזון הנתן לאש המזבח יום יום אותו תשמרו להקריב וגו'. ובא אשים בלשון רבים דרך כבוד כמו (ה"ק ארונים, בעלים, וכן בנפשם (אבות פג, ג) וכליל לאשים אש המזבח. ובספרי נאמר שלי שי' כ"ו, מה שאמר לאשי אשר כל קדש, הוא אומר כי הקרבן הוא הלחם וריח הניחוח אשר הם מיוחסים אלי — אמנם הם "לאשי" עכ"ל: במועדו. בכל יום הוא מועד התמידים (רש"י): ואמרת להם. הרי זו אזהרה לב"ד (ספרי): את הכבש אחד. חסרה ה"א הידיעה, כמו חוך טובה (תהלים קמג, י) תחת הטובה, על גבעה הגבוהה (ירמיה יז, ב) תחת הגבעות, הרבה סנבהים (תהלים קד, יח) תחת הגרים, לעיני גוים רבים (יחזקאל לט, כז) תחת הרבים, שבע פרות הטובות (בראשית מא, כו) תחת הפרות, יום הששי (שם א, לא) תחת היום, עי' רלב"ם, אל גוים המורדים (יחזקאל ב, ג) תחת הגוים: בבקר וגו' בין הערבים. לדעת שד"ל השם בקר נגזר מן בקע—אור כלשון הכתוב אז יבקע כשחר אורך (ישעיה נח, ח), וממנו נגזר השם בָּקָר שתחלת מראתו היתה הראויה בכל בקר, לבקר בהיכלו (תהלים כז, ד) לבראות לפניו בבקר בבקר, ואח"כ הושאל על הדרישה לדעת דבר. וערב הוא תחלת הלילה בשעה שאור והחשך מתחמשים בערבוביא, ולשון בין הערבים נראה בעיני אותן שעות שבין עריבת היום לעריבת הלילה,

תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם: וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן כָּתִית רְבִיעִת הַהִין: עֹלַת תָּמִיד הָעֲשֻׂיָה בְּהַר סִינַי לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה: וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיהוָה: וְאֵת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכּוֹ תַּעֲשֶׂה אִשֵּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה:

כ' הטור"י שיש לומר גם הקרבנות פסוק ובמה כדאמרי' במדרש ויקרא ·אמר אליהו זכור לטוב מעיד אני עלי שמים וארץ, בין גוי בין ישראל בין איש בין אשה בין עבד בין אמה בשעה שהן קורין את המקרא הזה צפונה לפני ה' אני זוכר להם עקידת יצחק בן אברהם.

ויקרא א׳ יא׳ וְשָׁחַט אֹתוֹ עַל יֶרֶךְ הַמִּזְבֵּחַ צָפֹנָה לִפְנֵי יְהוָה וְזָרְקוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־דָּמוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא אֲמִירָה זוּ חֲשׁוּבָה וּמְקֻבֶּלֶת וּמְרֻצָּה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְנוּ קָרְבַּן הַתָּמִיד בְּמוֹעֲדוֹ וּבִמְקוֹמוֹ וּכְהִלְכָתוֹ:

אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהִקְטִירוּ אֲבוֹתֵינוּ לְפָנֶיךָ אֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם. כַּאֲשֶׁר צִוִּיתָ אוֹתָם עַל־יְדֵי מֹשֶׁה נְבִיאֶךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

שמות ל׳ לד׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף | וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה

עץ יוסף

בבוקר בתמיד בבקר. לא יקריבו בערב: בין הערבים. משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים. וכתב הרמב"ן לדעתי מפני שהשמש בשני ערבים. מכאן שמו לזמן מנחה גדולה ומנחה קטנה: ועשירית האיפה. מ"ג ביצים וחומש ביצה: סלת. מן החטים: למנחה. מנחת נסכים: בלולה. דהיינו ליבלל. אין בילה מעכבת: כתית. לא נאמר אלא למנורה: רביעית ההין. ג' לוגין: עולת תמיד. המעשה כעולה העשויה בהר סיני. שנא' בה בתמידה. מלמד שטעונה כלי: העשויה. בגימטרי' ספירות. מעשיה. שהקריבו בהר סיני. היא זאת עולה מן המדבר: ונסכו. יין: בקדש הסך. על המזבח יהא נסך ויבלע בו: שכר. יין המשכר פרט ליין מגתו:

ענף יוסף

צפונה. הוא האמר של ירך המזבח הצפון לפני ה': לפנים לפני ה'. שהכה מדה"ד כנגדה לפני מדת הרחמים:

סמים. בשמים. מכאן למדו חז"ל י"א סממנים נאמרו למשה בסיני. מיעוט סמים שנים. נטף שחלת וחלבנה. הרי חמשה. סמים בהרא. לרבות עוד כמו אלו. הרי עשרה. ולבונה הרי אחד עשר: וכתב בעה"ט בפסוק והקטורה אשר תעשה יש בו י"א תיבות כנגד י"א הסממנים שבקטורה: נטף. בלסמון והוא הצרי. ונקרא כן ע"ש שנוטף מעצי הקטף. והוא עץ האפרסמון: ושחלת: הוא הציפורן שורש בושם חלק ומאיר כשחלת: וחלבנה. שרף עץ ונקרא גלבנ"ה בלע"ז בריח רע. ומנויה לקרבן בסממני הקטורת. רמז לצרף פושעי ישראל בתעניותיהם שיחזרו בתשובה ויהיו ריחם לטוב: לבונה. היא כמו כן שרף אילן

עיון תפלה

הפרשה הזאת כבר נזכרה שנית מכי יתעו עלי ערב והכינה שלוש פעמים ביום (תי"ו ופות יה ו): בשמן כתית. נגזלים את הזיתים (כסרי): העשויה בהר סיני. שלכן שמונו נמיתי המלואים, או כלומר הקרבנם לפני מתן תורה (רמ"ז): נסך שכר. יין המשכר ולא יין מגתו (רש"י): ריח ניחוח. נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני, ניחוח מלשון מנוחה והנאה כמו כמכאל פ"ו ותוספות (רמב"ן בראשית ח, כא):

דובר שלום

אתה הוא ה' אלהינו וכו'. הנה אלוהיהם סמכו זה בסמוך קטורת ולא כל הקרבנות. ויתכן ע"פ מה דאיתא בירושלמי במס' יומא וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש אפי' אותם שכתוב בהם ודמות פניהם פני אדם לא יהיו באהל מועד הרי בשעת הקטורת לא היה רק ה' לבדו שאין עוד מלבדו ולכן באהל מועד. זה אתה הוא ה' אלהינו שהקטירו לפניך קטורת הסמים. לפניך לבד הקטירו הקטורת:

השחיטה אותו. (ויקרא א, יא), והשוחט אותו מי שיקריבנו, שהשחיטה כשרה בזרים. על ירך המזבח צפונה. צד צפון המזבח לחצה בעזרה, ועל כתו ובלא חצה ממש (עמוד כב ב) סמוך לו (רמב"ן):

ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה: וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ: וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם: וְנֶאֱמַר וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה: וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה לְדֹרֹתֵיכֶם:

תָּנוּ רַבָּנָן[א] פִּטּוּם הַקְּטֹרֶת כֵּיצַד. שְׁלשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים הָיוּ בָהּ. שְׁלשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וַחֲמִשָּׁה כְּמִנְיַן יְמוֹת הַחַמָּה. מָנֶה לְכָל יוֹם פְּרַס בְּשַׁחֲרִית וּפְרַס בֵּין הָעַרְבָּיִם. וּשְׁלשָׁה מָנִים יְתֵרִים שֶׁמֵּהֶם מַכְנִיס כֹּהֵן גָּדוֹל מְלֹא חָפְנָיו בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים וּמַחֲזִירָם לְמַכְתֶּשֶׁת בְּעֶרֶב יוֹם הַכִּפֻּרִים. וְשׁוֹחֲקָן יָפֶה יָפֶה כְּדֵי שֶׁתְּהֵא דַקָּה מִן הַדַּקָּה. וְאַחַד עָשָׂר סַמָּנִים הָיוּ בָהּ. וְאֵלּוּ הֵן.

א) כריתות ו' ע"א. ירושלמי יומא פ"ד ה"ה.

עץ יוסף

סריותו הטוב נודף: ממלח. מעורב יפה. שיערב שחיקתן יפה יפה זה עם זה: ממלח טהור קדש. ממולח יהיה וטהור יהיה וקדש יהיה. כתב הרמב"ן ממולח טהור קדש שיהא מלוח במלח סדומית כמו שאמרו מלח סדומית רובע. וא"ת מעורב ירצה לומר ממולח נמחק. שיערב הסמים כולם בשחיקה מאד ומעורבים יחד יפה יפה עד שיהיו נמחים ולא יוכר אחד מהם. מלשון כי שמים כעשן נמלחו (ישעיה נ"א), וכן ובלוי מלחים (ירמיה ל"ח), ארץ פרי למלחה (תהלים ק"ז) שהוא ענין השחתה וכליה. ורש"י פירש על לשון התרגום כי לשון ממולח שיהא מעורב יפה בשחיקתו ע"ש. והנה שעטת התרגום שהוא לפי הרמב"ן מעורב. אבל לפנינו אי' נוסח התרגום מְעָרַב (ספר מיני תרגומא): ושחקת ממנה הדק. ת"א ותשחוק מנה ותדיק. שמפרש הדק דקה בכל יכולתך: ונתתה ממנה וגו'. היא קטרת שבכל יום ויום שעל מזבח הפנימי הוא מזבח הזהב שבאהל מועד: אשר אועד לך שמה. ת"א די אזמן מימרי לך תמן: ונאמר והקטיר. שוב פי' הטעם: בבקר בבקר. אלקא לשני בקרים. מכאן למדו שמטיבין וחוזרין ומטיבין: בהיטיבו. נקוי בזיכין של מנורה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה. והיה מטיבן בכל בקר: הנרות. הבזיכין שמן והפתילות מונחין בהן: ובהעלות. בהדליק: יקטירנה. בכל יום פרס מקטיר בשחרית ופרס מקטיר בין הערבים: פטום. כתישת ותיקון סממני הקטורת ועירובן יחד: מנה. היא מאה דינרין. והדינר משקל דרהם וחצי. והדרהם משקל ס"ד שעורות בינוניות. ודרהם הוא רביע לוט: כמנין ימות החמה. בכל יום היו מקטירין על מזבח הזהב שבהיכל. מנה אחד. חצי בשחר וחצי בין הערבים: ושלשה מנים יתרים. אע"פ ששחקן עם שאר המנים. מחזירן למכתשת בעיוה"כ: ושוחקן יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה. להכניס לפני ולפנים. שצריכה שתהא דקה יותר מכל כל השנה שנאמר

קטרת

אחרית לשלום

פטום הקטורת וכו'. משקל שנכנס שמנים מנה וכו' בורית כרשינה תשעה קבין. פירש הלשון דעד בורית כרשינה נאמר בלשון הקודש ומן בורית כרשינה והלאה נאמר בלשון ארמי יסכן דסמי כן במכון ד"א כמתני הקטורת כמו בל' הק'. ומן בורית כרשינה והלאה כתב רק מכשירי קטורת. לכן שינה בסם בלשון ארמי לסימן דאינה מן סמני הקטורת. דמלת כרשינה אינה מלשבצי ומלת קבין הוא ארמי ובלה"ק הוא קבים

עיון תפלה

והקטיר עליו אהרן וגו' ובהעלות אהרן וגו'. (שמות ל, ז ח):

תני רבנן. בבלי (כריתות ו' ע"א, ירושלמי יומא פ"ד ס"ס), ועי' שו"ת רלב"ח סי' ק"ח:

פטום הקטרת. הפעל פטם בתלמוד נולד מן הפעל בשם נקראת שהגרם, הבי"ת נתחלפה בפ"א במוצא השפתים, והשי"ן בטי"ת כמנהג בארמי, כמו תקשואים (במדבר יא, ה) ת"י ית קטייא, ושר נעברי קטרא בארמי. וכסומי מילי בעלמא (ב"מ סו, א) ענינו בסום דברים של מה בכך. ובמחזור ויטרי ד' ת"ד כתב „כתישת סמנים ותקון הקטרת קרוי פטום, ואינו לשון דשון כמו שור של פטם, אלא כלשון מסיקה בזיתים ובצירה בענבים וגדירה בתאנים כן לשון פטום בקטרת" עכ"ל: כיצד. מורכבת משתי מלות כְּאֵי

הצרי והצפורן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה. מור וקציעה שבולת נרד וכרכם משקל ששה עשר ששה עשר מנה: הקשט *) שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא. ואם אין לו יין קפריסין מביא חמר **) חורין עתיק. מלח

*) בס"א הגיה בני ארוכים או הקשט בשי"ן ימנית שאמר שוא בסדורים או הקושט בשי"ן שמאלית. וראיתי כתוב בס' סדורים (לצאת ידי שניהם יאמר הקשט וגם הקשט שנים עשר וכו' ויאמר כאחד בלחש:

**) בשם הרב הגאון מו"ה אלעזר הורוויץ הלוי ז"ל, אב"ד דק"ק ווין.

גם זה ראיתי ונכון הוא לבל נכשל את הגירסא שמובא בכל סדורי השלום נבריאה דקטורת בזה"ל: ואם אין לו יין קפריסין הביא חמר חורין עתיק. ולאחרים אין הגירסא צ' כנגד יען לדעתי הוא חורין שיא מלא את הכנה

עיון יוסף

קטורת סמים דקה: הצרי. בלע"ז באלס"מו. ורש"י פי' נטף הוא צרי. ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף. ובלע"ז גומא והצרי קורין לו טריאק"ה. ולא ידעתי אם הוא טעות סופרים או המגיד כתב לו. כי הטריאק"ה היא סם אחד. אבל היא מרקחת רבה הרכבה יכנים בה שאור ודבש בשר עקרבים ונחשים כי יכניסו בה אבק שעקרבים ובשר האפעה ולכן נקראת טריא"ק כי שמם בלשון יון טריא"ק. ובלשון רבותינו תמיד טריקי"ה היא (שבת דף ק"ט ע"ב) ואילו היכנס בקטורה בשר עקרבים ונחשים ושאור ודבש וכתיב כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו. אבל הצרי הוא השרף כעין שמן הנוטף מעץ הבלסמון הנקרא בלשון חכמים קטף. והוא מה ששנינו (כריתות דף ו') רשב"ג אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. ושמא יקראוהו קטף בעבור שקוצרים ענפיו בימי החום והצרי זב מהקציצה ההיא (רמב"ן) (ועי' בס' מיני הרקחת סדר כי הבא): והצפורן. הוא בשם חלק כצפורן והוא שחלת האמור בתורה שתרגום שחלת טופרא שהוא תרגומו של צפורן: החלבנה. הוא שרף האילן וריחו רע: והלבונה. לבנה ביותר והוא שרף עץ: משקל שבעים שבעים מנה. כל אחד מד' סמנים הללו היה משבעים מנה: מור. מירר"א: וקציעה. הוא עשב קרוי קדה בכתוב: שבולת. שפיקנרד. שהוא דק כשער שבולת: וכרכום. זאפרן: ששה עשר ע'. כל אחד ואחד מד' מינים הללו היו של ששה עשר מנים שהם יחד ס"ד מנים: הקשט. הוא שרש לבן וטוב: שנים עשר. י"ב מנים: וקלופה. בושם שהוא קליפת עץ משקלו שלש מנים: וקנמון. הוא הקנמון שאחז"ל שהיה מרעה לצבאים בא"י (עיין סמ"ג עשין קמ"ו שכתב שהיא קאניל"א בלע"ז ע"ש) והיה משקלה ט' מנים. הרי בין הכל שס"ח מנים. ומקנמון לא נשתייר כי אם מעט בעולם. ואינו מצוי: בורית כרשינה. הוא עשב ששמו כך ומלבנים בו הבגדים. ובורית מלשון בר לבב. בבור כפיך. ע"ש שהוא מטהר ומלבין הבגדים מלכלוך. וכרשינה הוא שם המקום שנטעה שם. ויש מפרשים בורית עשב שמכבסין בו ונקרא אהלא והכרשינה הוא ג"כ עשב שהוא מכבס הבגד כמו בורית או יותר. ומשניהם היו תשעה קבין. ודע שהבורית כרשינה והיין והמלח ומעלה עשן וכפה הירדן. כל אלו אינם מהשס"ח מנים דלאו סממנים נינהו. ואינו אלא לצורך תיקונו והכשרו: יין קפריסין. מבהיק חזק ועז. דומה ליין בחוזקו. נעשה מפירי קפריסין הגדלים באילן צלף. וזהו שאמרו מפני שהיא עזה: סאין תלתא. הוא מדה הבת: וקבין תלתא. מדת תרקב. והקב הוא אחד מששה בסאה. ובקב ארבעה לוגין. והלוג שש ביצים: תלתא. שלש. ירצה שהיא בל' ארמית. מפני שחייב אדם לומר בלשון רבו. וכך שנויה: חמר חורין. י"מ יין לבן מלשון חיור. ולא לבן עז אלא טעם ולבנונית מעט. ע"ד ירקרק ואדמדם. ואינו רחוק אולי שכך נקרא ע"ש מקום הנקרא חורן שבכתוב סוף ספר יחזקאל. ששם גדל: עתיק. ישן שהוא חזק מאד: מלח סדומית. מלח האגבים (?) ממימי ים המלח. שהוא ימה של סדום. והוא מלח

עיון תפלה

צד נאה אמן*): יין קפריסין. פירש"י (כריתות ו א) שבא ממקום ששמו קפרס (ניסטרן), פי' בנלווין יין קפריסין כעשין מקפרס של אילן הוא שבמי קפרס כגון הצלף והקפרס (קאפערנבערויין), ובעל מוסף הערוך בערך קפרס פירש יין הבא ממקום ידוע ששמו קפרים בנאו הורדוס לכבוד אמו קפרים: חמר חורין עתיק. פרשו המפרשים יין לבן ואותיות

*) [פי' מ"ש ס"ז בפתח הכלה פרק כילי].

אחרית לשלום

כמו מן שם סמים: חמר חורין. פי' מ"ש בזה סג"ת כח"ס אג"ד זוין. ובתוספות מבאר שהוא חורין הוא גוון כאינו לבן מכל וכל ואינו אדום יפ"ם ותם סעיף נסות גון באינו לבן דאם הוא לבן כמים אינו יין כמבואר באורוכה במשנת יעקב ד' נ"ג:

חומרת רבע הקב. מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן הבבלי אומר אף כפת הירדן כל שהוא. ואם נתן בה דבש פסלה. ואם חסר אחת מכל סממניה חיב מיתה. רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. בורית כרשינה למה היא באה כדי ליפות בה את הצפרן כדי שתהא נאה. יין קפריסין למה הוא בא כדי לשרות בו את הצפרן כדי שתהא עזה.

ובמנוגס חל יין [יין לבן] וכדאיתא להדיא בגליתא במסכת כריתות ו' ע"א מביא חמר חיור יין סמיק. ואפ"ה י"ב כתן יתור וכפ"ג נכון, ואם נאמר חמר לתם נאמר יין וכן לפירוך אם נאמר חיר יין לתם נאמר חמר וכ"ה ע"ב מס' כלי המקדש פל' ס' מביא גאתת לפון סנברייתא כך. תביא חמר חור פסיק וכ־שין בגמ' ב"ב נ"ז ע"ב בפי' תיניס ל"כ וכו' מלבא חמר חורין מהו. א"ל אל תלא יין כי יסאדם. ובערבנ"ב ותוס' שם וכג"ם מכן סנ"א כב"ע א"ם סי' רב"ם. ואני דמסתפינא שייתי אומר דתלא חמר סנברייתא ע אין ש־האסם יין כ"א פנ סאדם חסיב. וסייט מדת הומר. דגבל נווע דהליסה היא מעבר האומר כמו סנה. כנאמר (יחזקאל מ"ס י"א) ופ"ע בנד"ק שכת: דתומר שוא עם טיט ומשתוף למדת סלא ולהדת סינם. ואי"ב י"ל דספירום בבי־יסא כך הוא. אם יש ט יין קפריסין שהוא חזק ביותר לשריית הצפורן לא יש די ופסוק כשהביא ג' סאין וג' קבין מפלין יחד נכ"א קבין שהוא אינם ובפית סאינם. אך כשאין לו יין חזק כזה או מסתכרה לספלים החמרין ע"י מדס סותר גדולה מיין חסר ו־דין לקח חומ"ר ד קא שהוא כפר א פות כנלפ"ד. בלוגן דסחמ"ל יהיה לנו להומ"ל:

עץ יוסף

בה וסתנין אותו בקטורת משום על כל קרבנך תקריב מלח. ויש אומרים שהוא מלח דקה ביותר וזהו שאז"ל שמסמא את העינים פי' שהיא נדבקת בידים ואינה נראית מפני דקותה: מעלה עשן. היא עשב (רש"י) שמתמר ומעלה עשן הקטורת כמקל שאינו מתפזר לכאן ולכאן. ומעלה עשן ודאי היה נכנס בקטורת ומתערב בה: כפת הירדן. כל אלו אינם מהסמ"ח ממים. וכפת הירדן הוא בושם שגדל על שפת הירדן. ויש אומרים רעי של דג הגדל בירדן והוא עמבר"א בלע"ז. ערוך. והמוסף הערוך כתב בירדן היה גדל כמו זפת והוא כמו נפט אשר בהגיעו לאש נדלק ומעלה להב. אלא שיש הפרש שהנפט כמו שמן נגר. וכפת הירדן עב וקשה. אבל בעו"ה בירדן הוא נתך וצף על פני המים. ויש לכיפת סגולות ברפואה (מנאהי): דבש. כולל כל מיני מתיקה. בין דבש דבורים בין דבש תמרים וכל הפירות בכלל: פסלה. שנאמר כל שאור וכל דבש לא תקטירו. ונקט דבש לרבותא אע"ג דמעלי לה שאם נותן בה מעט אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה הנודף. ונראה דפסלה. ואין לה תקנה. כיון דדבר לא היה נקלט ונסרך בה. ונפסלה אפי' בנגיעה בעלמא גם קודם שנתערב עמה ע"י כתישה. משא"כ שאור כל זמן שלא נתערב. טעלו. ולא פסלה בנגיעה: ואם חסר. ה"ה אם יתר. אלא שבחסר לא חייב אלא על כוונתיה הי"א בלבד. שאם חסר אחד מהם והכניסה כה"ג ביוה"כ לפנים. חייב משום ביאה ריקנית. משא"כ בחסר אחד מאלו הדברים שבאין להכשירה ולתקנה. אינו חייב מיתה. כ"מ בכ"ש. וכתב היעב"ץ וז"ל וצ"ל דווקא בשתיקן אותה ע"י דברים אחרים חזקים ועזים ששרה אותה בהן. כגון שלקח מי רגלים תחת יין קפריסין. וכן מלח לסהרוקנית מקום הסדומית. ובורית מכל מקום המורת של כרשינה. בכה"ג היא הסטור ויצא בדיעבד. שאין דברים הללו אמורים אלא ע"ד המובחר. אבל אם לא תקנה כתחילה ושריה כראוי גם. הרי לא נעשית כהלכתה. וקטורת זרה היא. וחייב עליה בודאי. למנם ביתר לה סמנים של שפן. חייב בכל אופן עכ"ל. ועיין בא"ר סוף סי' קל"ב שהאריך בכל זה:

רבן שמעון כו'. לא בא לחלוק אלא לפרש בא. הצרי לא תטעה שהוא תריאק מורכב אלא שרף של עץ האפרסמון (באלסמון בלע"ז) שקוצצין אותו בימות החמה. ונוטף ממנו שרף כמין גומא בלע"ז. והוא פריו. כדי שתהא. הציפרן נאה. ויסור שחרוריתה ע"י שיפת הבורית: מפני שהוא עזה. כך היא הגירסא הנכונה. ואין קפריסין קאי שהוא עז. ואין לומר אם הוא לשון נקבה. אחר שאין בו רוח חיים. ומלא זה בכתוב שמרים ימלו ישתו. ויש גורסין כדי שתהא עזה. וקאי אצפורן

והיא

עיון תפלה

יין הם נסימן האוחר כמו סנריין. והגאון ר' הייס ברלין הי"ו קורא חמר חורין, כלומר יין אחר ובלבד שיהיה עתיק, כי בלשון ירושלמי חורין פירושו אחר. וכן בבבלי, עי' רש"י ב"מ י"ז א' ד"ה וליומא חרא [אמנ בברייתא ש המובאה במחזור ויטרי (נד 70) שגמ אינה יין לבן ישן. אהל"נ]:

כי

והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד: תניא רבי נתן אומר כשהוא שוחק אומר הדק היטב היטב הדק מפני שהקול יפה לבשמים. פטמה לחצאין כשרה לשליש ולרביע לא שמענו: אמר רבי יהודה זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין. ואם חסר אחת מכל סממניה חייב מיתה:

תניא בר קפרא אומר (א) אחת לששים או לשבעים שנה היתה באה של שירים לחצאין: ועוד תני בר קפרא אלו היה נותן בה קורטוב של דבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה. ולמה אין מערבין בה דבש. מפני שהתורה אמרה כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה':

מצאתי בכתבי האר"י ז"ל בכל פעם שיאמר פטום הקטורת צריך לומר אלו הפסוקים ג"פ. וכן בשחרית וכן אחר [illegible] ג"כ [illegible] כי הם מסוגלים. ועיין תפלה ג' פסוקים אלו באבודרהם ובכ"י בשם הירושלמי:

ג"פ ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: ג"פ ה' צבאות אשרי אדם

גליון הגר"ב (א) [illegible] שבועות [illegible] ד"ה מותר ונפ' פירש הא דתניא בכריתות אחת לע"ב שנה וכו' [illegible] ר"ל שהיו אלא אחת לשבעים שנה וכו' ובאמת הקטורת הכתוב במחזורים ג"כ לששים או לשבעים שנה ויכול להיות בשלשים ששים שנה בשתי שנים בששות [illegible] עכ"ל. אמנם רש"י גם בכריתות שלפנינו [illegible] ת"ר מותר הקטורת [illegible] שנה היה מפטם אותה לחצאין:

עץ יוסף

והלא היא. הטעמא הוא משום שהצפורן נעשית עזה ע"י שריותה ביין קפריסין הנז': מי רגלים. כמשמען. שהם חריפין כמ"ש [ויש מפ'] לענין כחם. ואם לא שאינה נעשית חוץ למקדש. היה ראוי לשרותה בהם. מאחר שהם יפין לה. לצפורן. שמלבנין אותה ביותר. וזהו כשורה ללבנה היטב. וא"ת לא נשאר בה כלום והיתה בולעת מהם. כי הצפורן הוא חלקה וקשה כאבן. ואין משבעת לבלוע. לכן ודאי יראוי היה לשרות אותה ביפה לה. אם לא מטעם שא"א לעשותה חוץ למקדש (יעב"ץ). אבל הכל בו כתב י"מ מי רגלים מעין אחד הוא ששמו רגלים. וא"א לומר שמי רגלים ממש חלילה שלא עלה על לב אדם לשרות בהן סמני הקטורת עכ"ל. ובבאר שבע האריך והביא מאמר [illegible] דמה העוד כבוד יש בזה שהם מי רגלים שהם למים אלו. אלא דמי רגלים ממש קאמר. והביא ראיה מהירושלמי פ' טרף בקלפי עיין שם. ועיין בא"ד סי' קל"ג ס"ק ח': וכתב אבודרהם וא"ת מנ"ל שאין מכניסין מי רגלים הרי קרבו ופרשו קרב. ותירץ ר"ש דמי רגלים אין בהן אלא לתיקון בעלמא. וכיון דאפשר לתקן בגעדיהם בכ"ח האי שאין מכניסם. לאפוקי קרבו ופרשו הוא הקרבן גופיה מגולה הכתוב. ובזה ניחא נמי הא דהחלבנה שהוא נמי ריחה רע. משום שהיא מגוף הקטרה: אומר הדק היטב. הממונה לומר כן לשוחק. והכל בו פירש השוחק אומר כן לקטורת היטב תהדק. וזה שאמר מפני שהקול יפה לבשמים קול האומר הזה יפה לבשמים: פטמה לחצאין. שלא עשה ממנה אלא משקל קפ"ד מנים שהן חצי שס"ח כשרה: לשליש ולרביע לא שמענו. אם כשרה אם לאו: זה הכלל אם כמדתה כשרה לחצאין. לא בא רבי יהודה לחלוק אלא לפרש. אם כמדתה שלקח מכל סמניה כמשקלן הקצוב ואח"כ חלקן. או שלקח חצי משקלן של כל אחד ופטמה. כשרה לחצאין: ואם חסר אחת כו'. פי' ואם חסר אפי' מנה אחת מכל סמניה שפיחת או הותיר בין בכולה בין בחציה לפי ערך. חייב מיתה:

אחת לששים או לשבעים. כשהכהן היה נוטל מלא חפניו ביוה"כ מאותן ג' מנים של קטורת לא היה לוקח הכל. כפי' ישמעאל בן קמחית בהיותה יחד מחזקת ד' קבין לא היה חופן הכל. ובן גמלא לא היה מחזיק ידו אלא ב' זיתים שלא כל האפנים שוין. לפיכך היה מספיק פעמים לס' ופעמים לע': קורטוב. מדה קטנה מחזקת אחד משמינית שבשמינית הלוג: לעמוד מפני ריחה. שהיה נודף ריח טוב ממנה ביותר:

ה' צבאות עמנו. בגלות. ואם יש לנו צרות מיוקר ומזונות פרנסה. בזה הוא משגב לנו אלהי יעקב תמיד סלה. משגב הוא מגין חוזק: ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך. ולא ייאש לנו

ואחר

עיון תפלה

כי כל שאר. (ויקרא ב, יא). ה' צבאות. (תהלים מו, ח): אשרי אדם (שם פד, יג):

בוטח בך: ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה: וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

נוהגים שאומרים פרשת המוספין קודם תפלת מוסף אחר הקדיש. וכן עשה סדר המתרגם: (ועין סי' סדר השמנות במוקדם. אחר התפלה שמתחיל וסדרים דהוי הוא מקדימין שקטורת ואח"כ אחר גמר תפלת שם בקדיש תתקבל). ועל"כ מי שלא אמרם כלל בתן לא תוכל להחזיר שנאמרה בתפלה המוספין. וכן אחר שמסיימים ובתחלה לפ' התמיד כמו שמקדימים מתחלה אין לחזור עליו בתפלה. לפי שאינם אלא זכרון דברים בעלמא:

במדבר כח וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה:

ר"ח ובראשי חדשיכם תקריבו עלה לה' פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים: ושלשה עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד: ועשרן עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה לה': ונסכיהם חצי ההין

א) תהלים לב ז. ב) מלאכי ג ד.

עץ יוסף

נאמר שנית: ה' הושיעה. ולא זו שמדת רחמיו יושיענו, אלא גם המלך. שהוא מדת הדין כידוע שתואר מלך הוא כינוי אל מדת הדין. שעל כן בימים הנוראים נתחדש יתברך כתואר מלך שאומר שמלך הקדוש המלך המשפט יעננו. מיד ביום קראנו: יעננו ביום קראנו. ר"ת יבי"ק. ר"ת יחוד ברכה קדושה. ועולה במי"ה אלהים. אותיות יבי"ק עם ט"ו"ן של תיבת יעננו. האל יעקב. שכך עשה ליעקב שנאמר לאל העונה אותי ביום צרתי: אתה סתר לי כו'. הכוונה כי אעפ"י שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וכמו שאמרו לא כיון אמותינו עקרות אלא מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. הרי שהוא יתברך מכנים הצדיק בצער כדי שיתפלל לפניו. ועל זה שאמר דהמע"ה שיו בחכמה לומר אתה סתר לי מצר תצרני. ואם תתאוה לתפלתי. אני אשים תמיד להתפלל בקול רנה של פלט האלהים כן שאמר. תסובבני סלה. ועתה למה תכניסני בצרה כי תמיד תפלתי תקדמך (אלשיך):

עלת שבת בשבתו. ולא שיעלה שבת זה בשבת אחרת. הרי שלא הקריב בשבת זו כוונתו אני יקריב שתים לשבת הבאה. ת"ל בשבתו מגיד שאם עבר יומו בטל קרבנו: על עולת התמיד. מגיד שאין מקריבים מ שבת אלא ביתחים, ספרי. פי' בין תמיד של שחר לתמיד של בין הערבים. דהכי משמע על עולת התמיד של שחר יקריבו שני כבשים. ותמשמע שני (כמפורש)

עיון תפלה

ה' הושיעה. (עם ט, י). בירושלמי ריש פרק אין עומדין ר' חזקיה ר' יעקב בר' אחא ר' יוסה בשם ר' יצחק לעולם אל יסלק פסוק זה מתוך פיך ה' צבאות עמנו משגב לנו וגו'. ר' יוסי בר ר' אבין ר' חנינא בשם ר' יוחנן אשריך ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך. ר' חזקיה בשם ר' אבהו יהי רצון לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו מן השעות החצופות הקשות הרעות היוצאות שמתרגשות לבוא לעולם (בסוף תפלת אלהי נצור בברכות י"ז א' בשם בש"ס דקדוקי סופרים מכת"י ירושלמי) כמין שוסה ע' מצרות רעות ושעות קשות ומכל מיני פורעניות המתרגשות הבאות (מג"ם) א'

תפלה

המתרגשות וגו'). אח בפסוק הראשון שמען ר' יוחנן אומר של פי מוקדם אסור קדם לו בתפלה ע"ש ה' אלהיה ור' יוחנן שוו נרבי בהורייתא וכו' ריקש וניזיל ונעביד עסקא וכו' אתו חרי תה"מ שמפיט ר"ה דיאמר חד לחברים נפרי טלייסו שאי גודל וכו' ר' יוחנן שמע מילתא לא שמע וכו', ולפי פרשו עין כמין שנוהח שז"ח בפסלים ויגלו האדר סתחוים מרחוי שמים ראוי לו לומר ה' צבאות שמע משגב לנו וגו'. ובפסוק השני ראוי לו לומר תמיד של פי דרכו שכל יהיו שיש חי נבטחנו בהקב"ה ולא שעון בשום דבר בעולם אלהי בתורה, וכפי שמספר שלו

כמיל

יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יָיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: וּשְׂעִיר עִזִּים אֶחָד לְחַטָּאת לַיהוָה עַל־ עֹלַת הַתָּמִיד יֵעָשֶׂה וְנִסְכּוֹ:

אַבַּיֵּי הֲוָה מְסַדֵּר סֵדֶר הַמַּעֲרָכָה מִשְּׁמָא דִגְמָרָא וְאַלִּבָּא דְאַבָּא שָׁאוּל. מַעֲרָכָה גְדוֹלָה קוֹדֶמֶת לְמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת וּמַעֲרָכָה שְׁנִיָּה שֶׁל קְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים וְסִדּוּר שְׁנֵי גִזְרֵי עֵצִים קוֹדֵם לְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי

עץ יוסף

למעלה מהתמיד של בין הערבים כלומר קודם לו: זאת עולת חדש בחדשו. שאם עבר זמנו בטל קרבנו והוצ' אין לו תשלומין בחדש אחר: לחטאת לה'. כל שעירי מוספין באין לכפר על טומאת מקדש וקדשיו. והשעיר של ר"ח שנא' בו לה' ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שאין מכיר בו בחטא אלא הקב"ה בלבד. ושאר השעירים למדין ממנו: על עולת התמיד. מגיד שאין מוספין קריבים אלא בימים, ספרי. והרי מבואר לעיל: ונסכו. אין ונסכו מוסב על השעיר שאין נסכים לחטאת: מסדר סדר המערכה. שזה סדר עבודה של כל יום: משמא דגמרא. כך מקובלת וגמורה בפי בני הישיבה: ואליבא דא"ש. דאמר כרם מפסיק להו: מערכה גדולה. היא שסורפין עליה אברים ופדרים: מערכה שניה. שנוטלים ממנה גחלים במחתה להכניס למזבח הפנימי שחרית וערבית: גזרי. בקעיות. משים אותן על המערכה שנאמר ובער עליה הכהן עצים: לדשון. הסרת הדשן: פנימי. מזבח הקטורת שבהיכל. כשהכנס

פגע

עיון תפלה

תמיד השירים רבה פסוק מים רבים לא יוכלו לכבות ונספקתא דרב כהנא שלאת נונער פיסקא ולקתהם לבן, ר' יוחנן הוה נפיל וסליק מסנריא לנסורין והוה ר' חייא בר אבא סמך ליה מטון חד בית חקלא א"ל יוחנן כדין בית חקלא הות דידי חבינתיה נגין פילפי באורייתא מטון חד בית כרם וא"ר יוחנן כדין בית כרם דידי הוה וכו' מטון חד בית זיתא ואמר כלן, בכי ר' חייא בר אבא בכי וכו' דלא שבקת לסיבתך כלום ו' כד דמך ר' יוחנן היה דורו קורא עליו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב ר' יוחנן את התורה בה יבוזו לו, ע"כ, נלוים אמר אינם לו רצוי נומר אשרי אדם בוטח בך. ונגרסת ליה ע"ב אמר ר' יוחנן בשם ר"ש דורות הראשונים היו עושין תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימו בידן, דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימו בידן. וגם לנו ראוים שני כתרגמות אלו נאמרים בכל יום באשר הם מבארים לפנים שני עקרים גדולים ונכבדים בגוף א מהם בגיונות בנוים בארוכים נארטום: א) שאמונה בהשגחה פרטית, כי ה' נגלה עמנו ולא יתן למוט רגלנו. ב) כיצד הבו"ה ז"ל שמדת הבטחון סוה בכל אדם באין הבדל בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, כל הב מה הכסיה יתנב, דלא כמיסח רביע כחי גם' הוטח הלגבות שאר הבטחון ס"נ הקדמה לי, מתפים שהתלונו גדולה לקים הם עריים בו בסרא מעבודתו ולפצות מלוחיו ולעובד מפה הבכירו ממנו כפי מה שהוא מבקש כדי שישוב בעבודה מפניס לו בגה הבוא בוטח עליו בו וכו' ולבל כי עיקום של הבטחון והוא מעורם אותו כמה כוא הכל וכו' מי מספר על חקי כמלכים ומעותיו אשר יעד שתהיה תוחלת הבוטח עליו נכונה וכו' ע"כ. אך לא כך אמרו רבותינו ז"ל בשוחר טוב תהלים מזמור א' ואחריו מה כהינו אשרי אדם בוטח בך אשרי אברהם אין כתיב כאן (רמז למאמר בפרקי דר"א פכ"ו כשהוליך אברהם וכו' נאמר י"ג שנה וכו' ובטח בגל יוצרו ואמר אשרי אדם בוטח בך) אלא אשרי אדם כל אדם במשמע, וכן מפורש באליכה רבתי פרשה ד' בסוק רוח אפינו אפי' רשע ובוטח בק' הקב"ה מקבלו, כ"ה ני' סימס שם עיי"כ, וכן משמע בשבת קנ"ס א' רשעים היו אלא שהיו נפרוגים במי שאמר והיה העולם, כלומר אף הארץ נגם הקב"ה אסו כ"כ. ולר' אבהו יאתם בתפלה כוה על פי מעמדו ודרכי חייו בהיותו קרוב למלכות והיה יודע וגם לפני כהם בגית המלך, כדאמרינן בסנהדרין י"ד ע"א ר' אבהו כי הוה אתי ממתיבתא לבי קיסר נפקן מטרוניתא דבי קיסר ומשריין ליה וכו' נריך מחיין לבלב, ונזומא ע"ב ע"ח בשלמא ר' אבהו מבוס יקרא דבי קיסר, וידוע נקורות ישראל! כי אנשים כאלה אשר שחקרם אל פוהות לפניו היו אלי כל ש ויתמורה בסמיר לרעים רוח פתועל אבר עלה עליהם, ולא נפתים רחוקות נסתים היו נכל עלם עולא ס' מסים להם; לכן שהפלג תמיד נאלמו מיולט מן הכשות הרוצופות (התגוכלות, כבלות לסתם סזלוב, ודמו פי' לגאן סתקרא (דיפל בן ש) על מה דחלא בהרזוצפת מן קדם מלכא): אביי הוה מסדר. (יומא לג ע"א): סדר המערכה. שזה סדר העבודות של כל יום ויום: משמא דגמרא. מפמא דהלא יסיבה דרבנן דבי מדרשא 3

וְדִשּׁוּן מִזְבֵּחַ הַפְּנִימִי קוֹדֵם לַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת וַהֲטָבַת חָמֵשׁ נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לְדַם הַתָּמִיד וְדַם הַתָּמִיד קוֹדֵם לַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת וַהֲטָבַת שְׁתֵּי נֵרוֹת קוֹדֶמֶת לִקְטֹרֶת וּקְטֹרֶת קוֹדֶמֶת לְאֵבָרִים וְאֵבָרִים לְמִנְחָה וּמִנְחָה לַחֲבִתִּין וַחֲבִתִּין לִנְסָכִין וּנְסָכִין לְמוּסָפִין וּמוּסָפִין לְבָזִיכִין וּבָזִיכִין קוֹדְמִין לְתָמִיד שֶׁל בֵּין הָעַרְבָּיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְעָרַךְ עָלֶיהָ הָעֹלָה וְהִקְטִיר עָלֶיהָ חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים. עָלֶיהָ הַשְׁלֵם כָּל־הַקָּרְבָּנוֹת כֻּלָּם

תפלת רבי נחוניא בן הקנה

(בשמים ראש) גודל מעלת תפלה זו מובא בבדה"י פ"ס. וכתב הר"מ בשי' כי אנא בכח היה נוהג מהרי"ח לאומרו בלחש. וכל ב' תיבות בשני אלפין פ"ב בשמים יכסה פניו ובשמים יכסה רגליו ובשתים יעופף. והכוונתו היה אומר בשכמל"ו בכ"ל. וכן כתב בפ"ח וכתב בסידור הגאון הנקרא כ' לא דיש' טוב ס לכמוד כשאומרים אנא בכח (פ"ח):

אָנָּא[א)] בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה: אב"ג ית"ץ

קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא: קר"ע שט"ן

נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם: נג"ד יכ"ש

א) ויקרא ו ח.

א) כן הוא בשל"ה מס' פסחים (דף קמ"ב א') וע"ש עוד טעם לאמר תפלה השום, ועי' מ"ש על זה בגרגוני בסידורו למו"ג ח"א פ' ס"ב, ועי' בס' השתלות לר"י בכרך ה"ב דף 4.

עץ יוסף

שנעשו בו תחלה. לכן הוא קודם להטבה. שאין מעבירין על המצות: להטבת חמש. הא דמפסיק ההטבה בזריקת דם התמיד משום דכתיב בבקר בבקר בהיטיבו אמרה תורה חלק הטבה לשני בקרים. ועושה הטבת חמש תחלה. דכיון דאתחיל בה עביד רובא דאפשר ליה: לדם התמיד. לזריקתו: שתי נרות. דכתיב בהיטיבו את הנרות אין פחותות מהשתים: לקטורת. להקטרתו: לאברים. להעלותן להקטירן על מזבח החיצון: למנחה. מנחת נסכו של תמיד: לחבתין. חבתי כה"ג שמקריב בכל יום. ונקראין ע"ש המחבת שנעשין בה: נסכין. יין: ומוספין. של שבת ור"ח: בזיכין. שני בזיכי לבונה. שהיו נותנים על לחם הפנים כל שבת. והוא חלק גבוה: עליה השלם. על עולת הבוקר השלם כו'. שלא יהא דבר מאוחר להתמיד של בין הערבים. השלמים לשון השלם:

נא גבור דורשי יחודך. פי' אותן שהם לומדים תורה הקדושה כדי ליחד יחודים: כבבת שמרם. מכל צער. שלא יהיה להם צער לא יוכלו ללמוד

עיון תפלה

אנא בכח. צריכים להפסיק מעט בין שתי המלות אלו, לפי שמלת בכח נמשכת לאחריה: בכח גדולת ימינך. עפ"ש ימינך ה' נאדרי בכח (שמות טו, ו): תתיר צרורה. כן ראוי לנקד, והס"א בסוף המלה במקום ה"א הידיעה ברפה, ובספס"ק הרבה כעין זה, כמו אחריו לא פתח קֻיָתָה (שופטים יד, יז) תחת הקיתה, היא העולה על מוקדה (ויקרא ו, ב) תחת המוקד, ממלכות צפונה (ירמיה א, טו) תחת הצפון, ישובו רשעים לשאולה (תהלים ט, יח) תחת להשאול, ולכן דרשו בירושלמי (יבמות פ"א ה"ו) לדוגמא שתחתונה של שאול, כמו שדרשו היכך המיומנת שבירך (חולין לא, א) שורוע המיומן שבזרוע (שם קלד, ב), שמרלע מיוחד שבמרלעין (קדושין כא, ב). ולפי שנאמר חתום בצרור פשעי (איוב יד, יז) לכן יתפלל הש"ץ להתיר צרור הפשעות המבדיל בינינו לבין אלהינו ומך בעת מעכור תפלה: קבל רנת עמך. רנה זו תפלה (ברכות לא, א) של שבח (רש"י), ועיי"ש מהרש"א בח"א ד"ס יכול ישאל: נא גבור. אנא א! גבור, כן דרך חז"ל במטבע שברכות ובהפלות לבקש לפעמים באל"ף ממלת אנא, כמו בברכת המזון ונא אל תצריכנו וגו', וכן בנוסח הקדמון שאומרים בשני וחמישי ובכל זאת שמך לא שכחנו נא אל תשכחנו, אבל במקרא לא מצאנו מלה נא רק בדרך צרוף לפעל שבקשה שלפניה, כמו הושיעה נא הצליחה נא סלח נא, ואמרי דבר"י (שם פ"א) אין נא אלא לשון בקשה: דורשי יחודך. אלה הדורשים והמפרסמים יחודך בעולם: כבבת שמרם. עפ"י שמרני כאישון בת

תקון תפלה

אנא בכח. שיר חרוזי בלי משקל, נוסד לפי דעת המקובלים על השם של מ"ב אותיות המוזכר בתלמודנו (קדושין עא, א) אמר רב יהודה אמר

ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם: בט"ר צת"ג
חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך: חק"ב טנ"ע
יחיד גאה לעמך פנה. זוכרי קדשתך: יג"ל פז"ק
שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלמות: שק"ו צי"ת
ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

רבון העולמים אתה צויתנו להקריב קרבן התמיד במועדו. ולהיות כהנים בעבודתם. ולוים בדוכנם. וישראל במעמדם. ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל התמיד ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו. (א) ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו: לכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיהא שיח שפתותינו חשוב ומקבל ומרצה לפניך כאלו הקרבנו קרבן התמיד במועדו. ועמדנו על מעמדו. כמה שנאמר ונשלמה פרים שפתינו. ונאמר (א) ושחט אתו על ירך המזבח צפנה לפני יי וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו על המזבח סביב: ונאמר (ב) זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים:

א ויקרא א יא. ב שם ז לז

גליון הגר"ב (א) לפי סדור זה משמע דהך פסוק (הושע י"ד ג') ונשלמה פרים וגו' הנביא אמר בשם דקב"ה לישראל שיאמרו ונשלמה וגו' אכן במדרש רבה פ' קרח פי' י"ח נראה לחדי' דישראל אמרו ונשלמה וגו':

עץ יוסף

לשמר הטורים הקדושה: ברכם. במנין. שלא יהיה לסם כל קץ חוק: טהרם. מהאריז"ל רעים: רחמם צדקתך תמיד גמלם. פי' אנו מתפללים עשה עמנו צדקה כרוב רחמיך והושיענו למען שמך. ולמה צדקה תמיד גמלם כו': שועתנו קבל ושמע צעקתנו כו'. כי זה אנו צועקים כמה שנים ואין אנו נענין. מגלה:

עיון תפלה

עין (תהלים יח, ח), בת הוא קטר מן בבת, ובא במקרא סמוך כבבת עין (זכריה ב, יב). ובגימטר סם לבבה דעת יומין סמוך גלגל סעין (פינפסטל), כי כן תרגם במקרים סם בגלגל עינים ובתהלים (יז, ח) לא יסק בת עין (תרגם כגלגל די במציעות עינא), וגלגל בעין ידוע בתלמוד (מס' לג, ב) נגלגלתו דעינה, אבי דור סמטל לא כהנא אלא בגלגל בעין (סנהדרין קה פ"א), ונבראשית רבה ריש פרשה ו' לא נברא לסאיר אלא גלגל חמה נלבד, וכן בשוחר טוב תהלים סוף מזמור י"ח ואח"כ גלגל חמה עולה ומאיר, ססוס נ"ב כדור נוף סחמה לא הגלגל אשר בו החמה קבועה כמו בספחים נ"ב א', כי הגלגל סוב אינה מאיר, סבר החמה שוקעת ותכן סרוט על הארץ אע"פ שהגלגל קיים לעיניו. ולפי"ז בבת עין וקראו בת עין הוא כל כדור העין, ויש לנשער עוד כי בבת עין א"ד הוא סם אישון עין שלדעת הרד"ק נקרא כן שהוא במנין בשביל צורת אדם הקטן אשר יראה שם, ובבת עין היא הבטנה הגרשית בעין, והשם בטנה ידוע בתלמוד כהתבגלתי בנבלה שלי (מדרש פ"ב), א"ל רשא בטנה שלך (בראשית רבה פ"ד): צדקתך תמיד גמלם. יש ספחות שכתוב בהם רחמי צדקתך תמיד גמלם. ואנו היום מגיהים צדקתם תחת צדקתך היא סגרת טסד על נעון שמקרא ימלאי ה' כצדקתי (ש"ב כב, כא). והנה עיניך ברואות סבכל תרוז מתרוזי השיר הזה זכר המחבר איזה תאר בנח לסקב"ה, בתרוז הראשון גדולת ימינך, בשני נורא, בשלישי גבור, בחמישי חסין קדוש, בששי יחיד גאה, ובשביעי יודע תעלומות, ולמה בעתה נחלת התרוז הרביעי לבלתי הזכיר בתוכו שום שבח? לכן נראה לסגיה ט תמים תחת תמיד, ויהיה הטוא שער התרוז — אתה אל תמים גמלם צדקתם: חסין. פ"ע, שם יתאר ע"ס גביר מנזרת וחסן הוא כאלונים, חזק (דבבים תהלים פט, ט): לעמך פנה, כמו שנאמר ופניתי אליכם (ויקרא כו, ט): שועתנו קבל ושמע צעקתנו. פוגר הרב"א (ירושת פלאים חוברת ד' (סג"ב)

תקון תפלה

אמר רב שם של מ"ב אותיות אין מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועני ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משתכר ואינו מעמיד על מדותיו וכו'. ולפי דעת רש"י בע"ז י"ז ב' ד"ה עליו לשריפה הוא השם שהגה אותו ר' חנינא בן תרדיון באותיותיו, דורשו בארבעים ושתים אותיות ועושה בו מה שהוא חפץ" עכ"ל. ומסגנון לשון השיר נראה שחובר בארץ ישראל בתחלת התפשטות חכמת הקבלה. ואלה המיוחסים אותו להתנא ר' נחוניא בן הקנה אינם

שמים

(דה"ח) כתב בשו"ע א"ח סי' א' טוב לומר בכל יום פרש' עולה ומנחה ושלמים וחטאת ואשם. לכן מי שאין לו פנאי מחמת אונס יאמר אחר כל פרשה יהי רצון וכו'. ובשבת ויו"ט לא יאמר יה"ר. ולדעת הגאון יעב"ץ לא יאמר כלל פרשיות אלו בשבת. אבל הברייתא דר' ישמעאל אומרים לעולם. יש נוהגין לומר איזהו מקומן בבית הכנסת ואינו נכון. ויש לאמרו גם בבית הכנסת (מ"א סי' נ'): [כתב המג"א כיון דאיזהו מקומן הוא במקום לימוד משנה. צריכים ללמוד להבין דאל"כ אינו נחשב לימוד. דדוקא בתהלים אף שאינו מבין. הקב"ה יודע כוונתו. אבל מי שאומר המשנה ואינו מבין. אינו נקרא לימוד. לכן צריכים ללמוד הפירוש]:

(בשתים ראש) זה לשון הלבוש סי' נ' אחר פרשת התמיד אומרים משניות דפ' איזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל אומר בי"ג מדות וכו'. והטעם משום הא דאמרינן בקדושין דף ל' ע"א לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד. ואסמכוה רבנן אקרא דושננתם ואמרו אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם. ול"ע דה"פ מדכתיב קודם זה והיו הדברים וגו' על לבבך. מדאמר והיו על לבבך על כרחך ר"ל אחר שלמדתם אותם פעם אחת יהיו על לבבך אבל אח"כ ושננתם אותם עוד ב' פעמים מדלא כתיב ושניתם בחד נו"ן אלא ושננתם בב' נוני"ן. אלא ע"מ שישנה אותו ב' פעמים. והרי ג' פעמים וע"כ הם מקרא ומשנה ותלמוד. שכל אחד מגלה את הדברים יותר. כי המשנה היא פי' על המקרא והתלמוד הוא פי' על המשנה. והו' אל תקרי ט' כלומר אל תפרש לומר ושננתם ר"ל ב' פעמים שכל עם הראשון. אלא ב' פעמים חוץ מן הראשון. דאל"כ מאי טוננים באמ"ש אל תקרי וכו' הוא"ל קרין ושננתם ושלשתם. אע"כ כמו שפירשתי. ויקשו בגמ' מי יודע כמה חיי. ותרצו לא נצרכה אלא ליומי כלומר בכל יום ללמוד בשלשתן. ולכן אומרים זה אחר זה. וידבר זה מקרא. איזהו מקומן זהו משנה. ותמרו משניות אלו ולא משניות אחרות מאותה מסכת. מפני שבכל משניות של זה הפרק אין בהם מחלוקת לתנאים כי כלם משניות ברורות למשה מסיני. ומדרש דרבי ישמעאל הוי במקום התלמוד כי המדרש כתלמוד. ונמצא בה טעם שיהא תפלת סדרם כהנים בשוה לכל הקרבנות לכן קבעוה אלא הקרבנות. וכתב בא"ז בשם הגה"ס כבר אומר פרק איזהו מקומן לא פרק במה מדליקין אי פעמים סקודש יפסק קול מיגון דמשניות ולא כהשנים שבכל זה אלא עכ"ל:

משנה זבחים פ"ה

א א) אֵיזֶהוּ מְקוֹמָן ב) שֶׁל זְבָחִים קָדְשֵׁי קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן

עץ יוסף

א קדשי קדשים. חטאת ואשמות עולה ושלמי צבור של עצרת. שנפסלין ביוצא ובט"י ומחוסר כפורים ומועלין בהם: שחיטתן. בסכין של קודש. ובדיעבד אפילו בקרומית של קנה כשרה. והוא הדין לכל הקדשים. ושחיטה בהם. דבשאר קדשים כשרה אפילו בזרים ובנשים ובטמאים (ולכתחלה בעינן מיוחסים). מה שאין כן בשר המשיח. ובשל יום הכפורים אפשר דמעכב נמי. ואין שוחטין ולא מקריבין אלא ביום. ואחר שנפתחו דלתות ההיכל: בצפון. מקיר המזבח לצפוני עד כותל העזרה. וכל שכנגד הרוחב שהוא מכותל האולם עד כותל מזרח העזרה:

פר

עיון תפלה

ירמיה ו') כי הכשות זועק לעזרה ומקוה לישועה, ואין מושיעין רק למי שיש בידו להושיע, לא כן הצועק הוא רק צועק מכאב לב כמו שנאמר והם תצעקו מכאב לב (ישעיה סה, יד), ואפשר שיצעק גם בינו לבין עצמו וגם אל מי שעזרתו מסופקת, כי השרש צעק איננו מורה רק לצעקת המדבר בצלה דרישת הפעל. לכן היטיב מחבר השיר כאשר יחד הפעל קבל אל השועה והפעל שמע אל הצעקה, כי השועה תנועת ישועה נפה והצעקה קוראת רק על הצער, ואם גם באזני מושיעים. ועי' הגר' מלבי"ם (איוב יט, ז):

איזהו מקומן. פרק ה' דזבחים, ואין מחלוקת בכל הפרק הזה:

תקון תפלה

שמים על לבם כי בימים ההם לא חובר עוד שיר בחרוזים. ונראה עוד שהתפלה הזאת לא נוסדה בתחלה בעד כל יחיד לבדו, רק בעד הש"ץ להתפלל על הקהל שתקבל תפלתם:

א) כתוב בסמ"ג: והא דקבעו פרק א"מ וברייתא דר"י כי אחר פרשת התמיד לאמרם ענין הקרבנות משנה. והא דקבעו דוקא זה הפרק ולא פרק אחר ממסכת זבחים לפי שאין באותו פרק מחלוקת (מפי בעל הטורים) עכ"ל. ועוד י"ל לפי שבפרק הזה נזכרו כל הקרבנות. וגם"כ לפי שהמשניות האלו קדומות מאד כנראה מלשון לפנים מן הקלעים שנשנו בזמן המשכן שהרי בבית עולמים לא היו קלעים כי רק חומת העזרה היתה תחתם. ב) שֶׁל זְבָחִים. כן הנוסחא בכל סדורים ישנים וכי"י וכן במשניות וגמרא. ולא כמו שכתב רוו"ה. ועוד כי כיר הקדימו קדמונינו את תיבות הפרק הזה על מספר שמ"ת (עי' חי' שמות הגר"א).

פַּר וְשָׂעִיר שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל בֵּין הַבַּדִּים וְעַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן ג מְעַכָּבֶת: ד שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב: ב פָּרִים הַנִּשְׂרָפִים וּשְׂעִירִים הַנִּשְׂרָפִים שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן הַזָּיָה עַל הַפָּרֹכֶת וְעַל מִזְבַּח הַזָּהָב מַתָּנָה אַחַת מֵהֶן מְעַכָּבֶת. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד מַעֲרָבִי שֶׁל מִזְבֵּחַ הַחִיצוֹן אִם לֹא נָתַן לֹא עִכֵּב אֵלּוּ וָאֵלּוּ נִשְׂרָפִין בְּבֵית

עץ יוסף

פר. פרו של אהרן בן שתי שנים המים (והוא הדין לכל הקדשים שהם תמימים) · וצריך סמיכה בכהן גדול. כיצד. מניח שתי ידיו (בלי חציצה) בין קרניו בכל כחו. ופניו למערב ומתודה עליו. ותיכף לסמיכה שחיטה. במקום שסמך: ושעיר. אשר לה'. בן שנה. אין בו סמיכה אלא בחבירו המשתלח: וקבול דמן. מצואר הבהמה. ומצוה לקבל כל הדם שאפשר. אבל דם התמצית פסול. ושפיכו מנענעו מהרה. כדי שלא יקרוש ממנו להזות המזרק: בכלי שרת. במאן קודש. שינה בקבלה. דיוה"כ והוי אינה אלא בכהן גדול. אפי' של תמיד שבו ביום. וכל שאר קדשים. אינה אלא בכהן כשר לעבודה בבגדיו: הזיה. באצבע: על בין הבדים. כה"ג עומד בין ב' בדי הארון ומזה א' למעלה וז' למטה. כסדר נשורה. כמנין עביה של כשורה. אלא הן ששי דמים שנעשים בה: ועל הפרוכת. שכנגד הארון מבחוץ ההיכל עומד ומזה כנגדה. א' למעלה וז' למטה. ולא היו דמים נוגעים בה. ואם נגעו נגעו: מזבח הזהב. שבהיכל. מזה מדם התערובת של פר ושעיר. ד' מתנות על ארבע קרני המזבח מבחוץ · וז' על טהרו: מעכבת. הכפרה: יסוד מערבי. אמה התחתונה של מזבח. רחבו אמה על פני כל רוח מערבי. והוא הקרוב לו בצאתו מההיכל: אם לא נתן. שירים ליסוד: והאימורין מולחן ומקטירן. ושדו שמד בכבש לצד חרק למערכה גדולה (וה"ה לכל הקרבנות) על מזבח העולה. ואין בהם הבשר אלא נשרפין בשוק. אבל יש בהם ניתוח בבית הדשן. מקום שריפתן: ב פרים. בני שתים. שניהם הם. א' פר העלם דבר של צבור שטעו ב"ד בהוראה. להתיר אחד מן הכריתות שהיחיד מביא על שגגתו כבש חטאת קבועה. ועשו רוב הקהל על פיהן (אפי' לא עשו ב"ד) מביאין פר (שלשה מב"ד סומכין עליו). ונשרף בלי הפשט. וניתוח כנזכר. והאימורין מקטירין כנזכר. והשני פר כהן משוח. הוא הכה"ג ששגג בלאחת מכל המצות כנ"ל לעצמו. מביא כמו כן פר (וסומך עליו ומתודה והוא שוחטו וזורק דמו ומקטיר אימוריו) ונשרף הכל כנ"ל. והוא הנקרא ג"כ פר הבא על כל המצות חוץ מעבודת אלילים. שאם שגו בה ב"ד. מביאין פר לעולה. ושעיר לחטאת. והמשיח דינו כהדיוט. בשעירה: ושעירים. בני שנה. הם שעירי עבודת אלילים הנזכר שמביאין אותן שבטים שחטאו. כל שבט שעיר א' (מלבד הפרים) ודינם כפר העלם דבר לכל דבריהם: שחיטתן. פר מביא. צריך כה"ג לכתחלה: וקבול דמן. כמו כן. ואם עבר ועשה כהן הדיוט כשר. וכן לאחרו: על הפרוכת. כנגדה. ואין נוגע בה. א' הזיות בלבד מזה. ולא צ"ל שיהיו כסדרן: ועל מזבח הזהב. על קרנותיו בלבד: אלו ואלו. של יוה"כ ושאר הנשרפים: בבית הדשן. מחוץ לעיר אל מקום שפך הדשן. ושריפתן כשרה בעץ ובגלולים. וכל הטלים כשרים לה אפי' קש וגבבא:

ג) מעֻכֶּבֶת, הכ"ף בקמץ, כי פה הפסק דבור. ד) שְׁיָרֵי, בן עקר נקודת, כי הוא כמו שְׁאָרֵי בחלוף הרי"א ושנקלו במשקל קָנֶה, קָנִים (ויחי ו, ח). (ספר שפת יש' ...):

הַדֶּשֶׁן: ג חַטֹּאת הַצִּבּוּר וְהַיָּחִיד אֵלּוּ הֵן חַטֹּאת הַצִּבּוּר: שְׂעִירֵי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים וְשֶׁל ח) מוֹעֲדוֹת שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן אַרְבַּע מַתָּנוֹת עַל אַרְבַּע קְרָנוֹת: כֵּיצַד עָלָה ו) בַכֶּבֶשׁ וּפָנָה לַסּוֹבֵב וּבָא לוֹ ז) לְקֶרֶן דְּרוֹמִית מִזְרָחִית. מִזְרָחִית צְפוֹנִית. צְפוֹנִית מַעֲרָבִית. מַעֲרָבִית דְּרוֹמִית. שְׁיָרֵי הַדָּם הָיָה שׁוֹפֵךְ עַל יְסוֹד דְּרוֹמִי. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אִם נִתְחַיַּבְתִּי חַטָּאת שֶׁתְּהֵא אֲמִירָה זוּ מְרֻצָּה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי חַטָּאת:

עץ יוסף

והוי יודע הפרים והשעירים דלצבור שאין קבוע להם זמן אין דוחין שבת: ג אלו הן חטאת הצבור. שצריך להזכירן. שהפנימיות כבר נשנו: שעירי ר"ח ושל מועדות. שדמן ניתן על המזבח החיצון. כולן באין [illegible]: חטאת היחיד הם אלו. אם שגג בעבודת אלילים מביא שעירה בת שנתה. בין שיהיה מלך או הדיוט או כהן משיח. ואם שגג בטומאת מקדש וקדשיו מביא כשבה או שעירה (והוא קרבן עולה ויורד. שאם אין ידו משגת מביא תורים או בני יונה או עשירית האיפה). ואם היתה השגגה באחת מכל כריתות שחייבין עליהם חטאת. אז יהיה חילוק בין השוגגים. אם היה יחיד מעם הארץ. יביא שעירה או כשבה לחטאת, ואם היה נשיא הוא המלך מביא שעיר (וכה"ג כבר נתבאר דינו)· כל אלה של יחיד טעונין סמיכה בפנים. ווידוי החטא. הפשט העור. הקטרת האימורים במלח. ואם היא ממין הכבשים. מסיר גם האליה התמימה עם חליות קיה השדרה עד מקום הכליות ומקטירן עם החלבים: ארבע קרנות. של מזבח הגולה: בכבש. בנין משופע מחובר במזבח שעולין בו למזבח. וכבש קטן יוצא מצפונו אל הסובב: ופנה לסובב. לימינו דרך מזרח. ומפני שהדם ניתן באצבעו על הקרנות שנבקש עבר לכן הוצרך לעמוד על הסובב שגבהו אמה: דרומית מזרחית. כיצד עשה. לוקח הכהן הדם במזרק שנתקבל בו. מוליכו אל המזבח. וטובל אצבעו הימנית הסמוכה לגודל בדם: וסומך באצבעו הגדול מכאן ובגודל מכאן. ומתחיל ויורד כנגד חודה של קרן עד שיכלה הדם שבאצבעו. וכן הוא עושה בכל קרן. וצריך לטבול אצבעו על כל קרן. וכשגומר הנתינה על הקרן. מקנח אצבעו בשפת מזרק מבחוץ. וטובל שנית. בשירי הדם פסולים. וצריך שיהיה בדם כדי טבילה. לא שיספג אצבעו מהדם: יסוד דרומי. הוא אמה אחת בלבד (אבל יסוד המערבי) שבו פוגע תחלה בירידתו מהכבש ונותן השירים. דכתיב ואת כל דמה ישפוך אל יסוד המזבח. אח"כ מפשיט ומוציא אימורין ומקטירן: ונאכלין. הבשר אחר שהוסר גידו ודמו. וכל חלב לה' כדכתוב בתורה. והוא החלב אשר על הקרב. בכללו חלב שעל הקבה. ושתי כליות עם חלב שעליהן וחלב אשר על הכסלים ויותרת הכבד. ונוטל מן הכבד מעט עם היותרת: הקלעים. שהן היקף לחצר המשכן (מן יריעות מעשה קליעה נקבים נקבים) שכן כתיב בחטאת במקום אה"מ יאכלנה. ובבית עולמים היתה חומת העזרה במקום הקלעים: לזכרי כהונה. דכתיב כל זכר בכהנים יאכל אותה: בכל מאכל. בין צלי בין מבושל: ליום. זביחתו: ולילה. שלאחריו. ולמהו מהודה. ובשר זבח. לרבות חטאת ואשם: עד חצות.

ח) מֹעֲדוֹת, בל' מקרא בא לרוב ברבוי זכר מֹעֲדִים, מֹעֲדֵי, ובל' משנה ברבוי נקבה כמו המנחה את המועדות (מגלה ג, ט), וכן נמצא פעם אחת במקרא (דה"ב ח, יג). ו) בַּכֶּבֶשׁ, בשי"ן ימין כמו דה"ב ט' י"ח, והוא מעלה אחת לבר המשופעת ותולכת מהקרקע על המזבח. ז) קֶרֶן, היא ל' נקבה בכל המקרא וכן רבויו אף שמצאנוהו בל' רבוי הזכר מ"מ שמושו בל' נקבה, ותעד וישבר את שתי קְרָנָיו (דניאל ח, ז), וְהַקְּרָנַיִם גבהות והאחת גבוהה מן השנית (שם שם, ג), ולכן אמר קרן דרומית ולא דרומי ואין זרות כלל בלשון ודברי בעל תוי"ט דחוים (עיי"ש)

ד הָעוֹלָה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים שְׁחִיטָתָהּ בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָהּ בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָהּ טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע וּטְעוּנָה ח) הֶפְשֵׁט וְנִתּוּחַ וְכָלִיל לָאִשִּׁים:

יְהִי רָצוֹן כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי עוֹלָה:

ה זִבְחֵי שַׁלְמֵי צִבּוּר וַאֲשָׁמוֹת. אֵלּוּ הֵן אֲשָׁמוֹת. אֲשַׁם גְּזֵלוֹת אֲשַׁם מְעִילוֹת אֲשַׁם שִׁפְחָה חֲרוּפָה אֲשַׁם נָזִיר אֲשַׁם מְצוֹרָע ט) אָשָׁם תָּלוּי: שְׁחִיטָתָן בַּצָּפוֹן וְקִבּוּל דָּמָן בִּכְלִי שָׁרֵת בַּצָּפוֹן וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין לִפְנִים מִן הַקְּלָעִים לְזִכְרֵי כְהֻנָּה בְּכָל מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אִם נִתְחַיַּבְתִּי אָשָׁם שֶׁתְּהֵא אֲכִילָה זוּ מְרַצָּה לְפָנֶיךָ כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי אָשָׁם:

עץ יוסף

מזכירים. עפ"ש ס"ג לתורה. להרחיק האדם מן העבירה:

ד העולה. כל עולת בהמה אינה באה אלא מן הזכרים מן הבקר ומן הצאן (ועולת עוף אינה באה מן העופות). ומן הבקר בין גדולים בין קטנים. טעונה סמיכה. ומתודה עליה עון עשה ועון ל"ת שניתק לעשה. ונסכים עשרון סולת. בלול ברביעית ההין שמן. ויין לנסך רביעית ההין. למין לא בן שנה. אבל נסכי איל והוא בן שתי שנים. שני עשרונים בשמן שלישית ההין ויין שלישית ההין. ונסכי מין הבקר שלשה עשרונים בלולים בחצי ההין שמן וכן הוא מדת היין. ומנחת נסכים זו אינה טעונה תנופה והגשה ולא לבונה. אלא מלח. ונפרסת על מזבח העולה. והיין מתנסך בספל שבמזבח: קדש קדשים. משום דלא כתיב בהדיא, איצטריך ליה: מתנות. זריקה בכלי: שהן ארבע. בקרן מזרחית צפונית. ובקרן מערבית דרומית שכנגדה. למטה מחוט הסיקרא. כמין גאם: שירי הדם. נשפכין על יסוד דרומי: הפשט. אחר זריקת הדם וקודם הולכת האימורין. וה"ה לכל שאר הזבחים. חוץ מחטאת לכהני המזבח. וה"ה לכל ק"ק: וכליל. כיד האבה האש. כדאמר מזבח. ומעליהו לתמוד: לאשים. כלה נשרפת ע"ג האש:

ח שלמי צבור. ב' כבשי עצרת. טעונין תנופה חיין ושחוטין (התנופה היא שמוליך ומביא מעלה ומוריד ועשויה במזרח העזרה). ונסכיהם כנסכי כבשי עולה: אשם גזלות. האמור בשבועת הפקדון. ובא על זדון כשגגה: אשם מעילות. הנהנה מן ההקדש בשגגה: אשם שפחה חרופה. הבא על שפחה שחציה שפחה וחציה בת חורין המיועדת לעבד עברי. ישנו במזיד כשוגג. כל אלו מביאין איל אשם בשתי סלעים. וטעונין סמיכה ווידוי העון: אשם נזיר. שנטמא נזיר בין שוגג בין מזיד: אשם מצורע. ביום שמיני לטהרתו טעון סמיכה (ואינה סמוכה לשחיטה. לפי שצריך לעמוד חוץ לעזרה ולהכניס ידיו לפנים לסמוך). וטעון תנופה חי עם לוג השמן. בידי כהן תחת ידי הבעלים. בני כהנים מקבלין דמו. אחד בכלי וזורק על קיר המזבח כדם שאר אשמות. ואחד בידו הימנית ויצקה לתוך השמאלית. ומזה באצבעו הימנית על תנוך אוזן המצורע הימנית ועל בהן ידיו ורגליו הימניות. וטעון נסכים. וכל אלו מביאין כבש בן שנה. וטעונין סמיכה: אשם תלוי. הבא על ספק אכילת כרת. כגון על ודאי חטאת

ח) הַפְשֵׁט. הה"א פתוחה וכ"ה בסדור רבות [illegible]... ט) אָשָׁם תָּלוּי [illegible]...

ו הַתּוֹדָה וְאֵיל נָזִיר קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר לְכָל־אָדָם בְּכָל־מַאֲכָל לְיוֹם וָלַיְלָה עַד חֲצוֹת: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

יְהִי רָצוֹן כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי תוֹדָה:

ז שְׁלָמִים קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן שְׁתֵּי מַתָּנוֹת שֶׁהֵן אַרְבַּע. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר לְכָל־אָדָם בְּכָל־מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה אֶחָד: הַמּוּרָם מֵהֶם כַּיּוֹצֵא בָהֶם אֶלָּא שֶׁהַמּוּרָם נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים לִנְשֵׁיהֶם וְלִבְנֵיהֶם וּלְעַבְדֵיהֶם:

יְהִי רָצוֹן כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי שְׁלָמִים:

ח הַבְּכוֹר וְהַמַּעֲשֵׂר וְהַפֶּסַח קָדָשִׁים קַלִּים שְׁחִיטָתָן בְּכָל־מָקוֹם בָּעֲזָרָה. וְדָמָן טָעוּן מַתָּנָה אַחַת וּבִלְבָד שֶׁיִּתֵּן כְּנֶגֶד הַיְסוֹד. שִׁנָּה בַאֲכִילָתָן הַבְּכוֹר נֶאֱכָל לַכֹּהֲנִים וְהַמַּעֲשֵׂר לְכָל־אָדָם. וְנֶאֱכָלִין בְּכָל־הָעִיר בְּכָל־מַאֲכָל לִשְׁנֵי יָמִים וְלַיְלָה

עץ יוסף

קבועה. בא איל בפני עצמו. טעון סמיכה. (ונ"ל שטעון גם ודוי. שהרי הכתוב קראו חטאת):
ו התודה. מביאין אותה ד' שצריכין להודות. סימנם וכל החיים יודוך. ובאין עמה ארבעה מיני לחם מארבעים עשרוני סולת. עשרה חמץ עושה מהם עשר חלות. ועשרה למצה ג' מינין חלות ורקיקין ורבוכה. ועושה מהם שלשים חלות שוות. בחצי לוג שמן: ואיל נזיר. שמקריב ביום מלאת ימי נזרו. ומביא עמו לחם. לוקח ששה עשרונים וב' שלישי עשרון. ועושה מהם עשרים חלות שוות שלא מצה. עשר חלות ועשר' רקיקין. ושמן שלא רביעית. טעונין סמיכה ויין. ותנופה ושוק. ונסכים: קדשים קלים. אין מועלין בהם. ועורותיהם לבעלים: בכל העיר. דכתיב תאכלו במקום טהור. אליכם זה חומריות לכל ח"ס. זר מחל וטהור. היה מחוסר כפורים. אינו אוכל עד שתביא כפרתו: המורם. חזה ושוק המיוחד שניתן מהם לכהן כשאר שלמים ואחד מארבעה חלות מכל מינין בג' אדם. ומורם מאיל נזיר. זרוע בשלה חזה ושוק ואחת מכל מין חלה ורקיק אחד. כל זה בכלל המורם יום האחרון: כיוצא בהם. נאכלין בכל העיר ליום ולילה: ולעבדיהם. הכנענים. והאימורין מקטרין על המזבח:
ז שלמים. באין מכל מין בהמה טהורה. מטעונין סמיכה ונסכים: לשני ימים. יום הזבח. ויום אחריו. ולילה שביניהם: המורם. חזה ושוק. טעון תנופה:
ח והמעשר. מעשר בהמה: כנגד היסוד. בכל מקום היה יסוד. לאפוקי מזרחית דרומית שלא היה לה יסוד: שנה באכילתן. הע"ס ספמום

ט. ואיל, כן יקר בסדור דפוס פראג שנת רפ"ו ונ"ל בספיגות.

אֶחָד: הַפֶּסַח אֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא בַלַּיְלָה וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא עַד חֲצוֹת וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא לִמְנוּיָו וְאֵינוֹ נֶאֱכָל אֶלָּא צָלִי:

יא) רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר יב) בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת הַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֵן: (א) מִקַּל וָחֹמֶר. (ב) וּמִגְּזֵרָה שָׁוָה. (ג) מִבִּנְיַן אָב מִכָּתוּב אֶחָד. וּמִבִּנְיַן

עץ יוסף

אותן למחר דמן: אלא עד חצות. דבר תורה. כרמב"ם הדרים בלילה הזה לג"ם: למנויו. לאותן שנמנו עליו:

ר' ישמעאל אומר כו'. שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן דינים כך: א מק"ו. כיצד. ויאמר ה' אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים. ק"ו לשכינה. שתסגר לפחות ז' ימים. הרי למד חמור מקל להחמיר. וה"ה איפכא קל מחמור להקל: ב בג"ש כיצד. ערות שבה לא למדה אלא מג"ש. אתיא שם שם זמה זמה: ג מבנין אב מכתוב אחד. כיצד הרי נאמר בחג המצות אך אשר יאכל לכל נפש כו'. התיר אוכל נפש. בשאר המועדים מנין. אלא אמרו ז"ל זה בנין אב לכל המועדים: ומבנין אב משני כתובים. כיצד. נאמר במומי אדם או גבן או דק וגו' וכתיב במומי בהמה או חרוץ או יבלת. באדם לא נאמר חרוץ יבלת. בבהמה לא נאמר דק הבלול. מניין ליתן האמור של זה בזה. ולמדו אדם מבהמה ובהמה מאדם

עיון תפלה

רבי ישמעאל. ברייתא בריש ספר תורת כהנים: רבי רבו הדעות בניקוד האלף הזה, והולם הניקוד שכאן כמו שקבלנו בפת"ח ברי"ש, כן הוכיח הרב המדקדק ר' זלמן הענא ז"ל מגמ' דעירובין ע"ט ע"ב מריש דאמריתו רַבִּים בְּרַבִּי איתלף לי: התורה נדרשת. כל הדברים הנלמדים על פי המדות הללו רובם נתבנים לדברים בלתי מפורשים בתורה בהדיא ובלתי מפורסמים לכל אדם ואין עונשים על פיהם, כאשר בארתי כל זה בארוכה במאמרי תורת הזמה בקובץ אור תורה שיצא לאור בירושלים שנה שלישית מחברת כ', והרמב"ם ז"ל קראם דברי סופרים: א) מקל וחמר. ללמוד שבא קל משפט חמור להקל או שבא חמור משפט קל להחמיר, כמו ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים (במדבר יב, יד) קל וחמר לשכינה. כי הראה חמור שנאמר רבן וגו' (שמות כג, ט) קל וחמר לחמור אוכנך. ומה נזיר שקדוש מרחם ממונו, הוא בלמים מגעיל (ב"ק יג, א): ב) מגזרה שוה. נלמדת בשני היפיכם, האחד, נאמר מועדו בפסח ונאמר מועדו בתמיד מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח דוחה את השבת (פסחים סו, א), השני, אמר קרא דאלה והיתה מקיש הויה ליציאה (קרין האשה לבעל לאשה מרשות הבעל) מה יציאה בשטר אף הויה נמי בשטר (קדושין ה, ע"א), וזה האחרון נקרא בתלמוד היקש: ג) מבנין אב מכתוב אחד. ערות אחות אביך לא תגלה בין מן האב בין מן האם, ודין הוא חייב כאן וחייב באחותו מה אחותו בין מן האב בין מן האם אף כאן בין מן האב בין מן האם (יבמות כב

יא) רַבִּי, הרי"ש בפתח והבי"ת דגושה כן נקדו הנכון והוא מלשון רַב שבארנו שפירושו אדון; ושר, כמו רַב־שָׁקֵה (מ"ב יח, יז), רַב־ טבחים (בר' לז, לו) שהוא כמו שר הטבחים, רַבֵּי מלך (ירמיה לט, יג), לא רַבִּים יחכמו (איוב לב, ט) ובתרגום רברבנא וכלם לשון שררות וגדולה בלשון ארמי וכו', ובעל התשבי שנקד רִבִּי בחיריק טעה, וגם טעה במה שאמר כי המיסנים בהתיבות עשם כתבו בריבי ביו"ד אחרי הרי"ש, כי לא נמצא כן אלא בירבי ביו"ד קודם לרי"ש והוא כמו בְּיד (בר) רַבִּי וכו', והעד שהעקר רַבִּי בפתח הוא השם רַבָּן וכו', כמו רַבָּן גמליאל, רַבָּן שמעון, רַבָּן יוחנן וכו' והוא מלשון רב והנו"ן בסוף משקל ובא כך להגדלת המעלה והתפארות, והשם המקרה ממנו רַבָּנוּת (...) וכו', ועוד עד שני ונאמן נמצא בעירובין ע"ח ע"ב רַבִּים בְּרַבִּי איתלף לי וכו', ומה שאוסרים רִבִּי ביו"ד המדבר בעדו הוא דרך כבוד לעשות את הגדול בחכמה לרב לו. יב) בִּשְׁלֹשׁ, בנקוד הבי"ת זו טעו הרבה מן המדקדקים ונקדו בִּשְׁלָשׁ־עֶשְׂרֵה הלמ"ד בקמץ חטוף ואינה אלא טעות, ונמצא מלת שְׁלֹשׁ יותר מכ' פעמים במקרא וכולן הלמ"ד בחולם, חוץ מן אחד ואם שָׁלָשׁ־צֵלָה (...) שהוא בקמץ חטוף בעבור סמיכותו למלה שהיא מלעיל בתנועה ראשונה וכו', ודע כי בספרינו הנוסחא בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מדות ואבודרהם כתב במדרש השכם גורס בִּשְׁלֹשׁ עשרה מדות וכן כתב רבינו סעדיה ע"כ"ל, אמנם בסנהדרין פ"ז ע"א וחולין קטו ב' נא ולמד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן משמע שהעקר בִּשְׁלֹשׁ עשרה, וכן גורס גם הבחיי סוף בהעלתך:

אָב מִשְּׁנֵי כְתוּבִים. (ד) מִכְּלָל וּפְרָט. (ה) וּמִפְּרָט וּכְלָל. (ו) כְּלָל וּפְרָט וּכְלָל אִי אַתָּה דָן אֶלָּא כְּעֵין הַפְּרָט. (ז) מִכְּלָל שֶׁהוּא צָרִיךְ לִפְרָט. וּמִפְּרָט שֶׁהוּא צָרִיךְ לִכְלָל. (ח) כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל לְלַמֵּד לֹא לְלַמֵּד עַל עַצְמוֹ יָצָא אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל כֻּלּוֹ יָצָא. (ט) כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא יג)לִטְעוֹן טוֹעַן אֶחָד שֶׁהוּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא

עץ יוסף

מאדם. זהו מב' כתובים. וכן נחשבים למדה אחת: ד מכלל ופרט. כיצד. נאמר אדם כי יקריב וגו' מן הבהמה. כלל חיה שהיא בכלל בהמה. מן הבקר ומן הצאן פרט. נתמעטה חיה. ואין בכלל אלא מה בפרט: ה מפרט וכלל. כיצד. נאמר בהשבת אבדה וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו פרט. משמע אלה בלבד חייב להשיב. כתב אחריו וכן תעשה לכל אבדת אחיך. חזר וכלל. נעשה הכלל מוסיף על הפרט ומרבה כל דבר: ו כלל ופרט וכו' אלא כעין הפרט. כיצד. הרי שנאמר על כל דבר פשע. כלל הכל. על שור על חמור וגו'. פרט אך אלו בלבד. על כל אבדה. חזר וכלל. אי אתה דן אלא כעין הפרט. מה הפרט מפורש דבר המיטלטל וגופו ממון. אף כל כיוצא בו. יצאו קרקעות שאינם מטלטלים ועבדים שהוקשו להם. ויצאו שטרות שאין גופן אלא לראיה: ז מכלל שהוא צריך לפרט. כיצד נאמר קדש לי כל בכור. יכול אף הנקבה בכלל והייתי אומר כל פטר רחם במשמע. תלמוד לומר זכר. זהו כלל שצריך לפרט. ואם נאמר זכר. יכול אפילו יצאה נקבה לפניו. תלמוד לומר פטר רחם. אי פטר רחם יכול אפי' שלא יצא אחר יוצא דופן. ת"ל בכור. זהו פרט שצריך לכלל והם מדה אחת: ח ויצא מן הכלל ללמד. כיצד. והנפש אשר תאכל מבשר זבח השלמים וגו' אשר לה' שלמים בכלל כל הקדשים הן. כשיצאו מן הכלל לא ללמד על עצמן יצאו אלא על הכלל כולו יצאו. מה שלמים קדושת מזבח. אף כל שקדושתו קדושת מזבח חייבין עליו. יצאו קדשי בדק הבית: ט ויצא לטעון טוען אחד שהוא כענינו.

עיון תפלה

ד. ב). וזה נקרא בתלמוד מה מצינו חדא מחדא: ג) בנין אב משני כתובים. לא ראי השור שדרכו לילך ולהזיק כראי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק ולא ראי הבור שתחלת עשייתו לנזק כראי השור שאין תחלת עשייתו לנזק, הצד השוה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך אף אני אביא בור המתגלגל (ב"ק ו' ע"א). וזה נקרא מה מצינו חדא מתרתי: ד) מכלל ופרט. כיצד. מן הבהמה כלל, מן הבקר ומן הצאן פרט, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט (תורת כהנים). ואם תאמר כלל ופרט למה נכתב הכלל הואיל ואין למדין ממנו? כדי שתדע שבפרט דוקא ולא נברין מ"ט מידי בבנין אב (הראב"ד בפרושו שם ותוס' חו"ל סו, ב ד"ה איסא): ה) כפרט וכלל. הוא בכתוב בהשבת אבדה וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו (דברים כב, ג), ומשמע מזה שאלו אתה חייב להשיב ולא שאר דברים, ואח"כ כלל וכן תעשה לכל אבדת אחיך (דברים שם). פרט וכלל נעשה כלל מוסיף על הפרט ואיתרבו כל מילי (חולין סו, ב). ואם תאמר תאמר שנשנה לרבות כל דבר פרטא למאי אתא? שלא נלמוד דבר מן הכלל על ידי אחת המדות: ו) כלל ופרט וכלל (או פרט וכלל ופרט) (חולין סו, ב) אי אתה דן אלא כעין הפרט. על כל דבר פשע כלל, על שור על חמור על שה על שלמה פרט, על כל אבדה חזר וכלל, מה הפרט מפורש דבר המיטלטל וגופו ממון אף כל דבר המיטלטל וגופו ממון, יצאו קרקעות שאינן מטלטלין יצאו עבדים שהוקשו לקרקעות יצאו שטרות שאין גופן ממון אין נכנס תשלומי כפל (ב"מ נז, ב): ז) מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל. כיצד, קדש לי כל בכור יכול אפילו נקבה במשמע, ת"ל זכר, אי זכר יכול אפילו יצתה נקבה לפניו ת"ל פטר רחם אי פטר רחם יכול אפי' יצא אחר יוצא דופן ת"ל בכור (בכורות יט, א), פרש"י דבכור זכר לא הוא פרט מדה זאת לפי שהוא כלל ופרט שבשני הכתובים במדה רביעית, רק פטר רחם מפרש משמעותו של הכלל בכור שלא תאמר בכור לבכורים אלא דוקא בכור ללידה, והכלל בכור מפרש משמעותו של הפרט פטר רחם לומר שצריך להיות גם בכור לכל הולדות: ח) כל דבר שהיה בכלל וכו' אלא ללמד על הכלל כלו יצא. אמר הכתוב איש איש מבני ישראל וגו' אשר יתן מזרעו למלך מות יומת (ויקרא כ, ב) ומלך בכלל באר סת"ע נים היה ולמה פרט שסו יוצא מכלל, לא ללמד על עצמו יצא שהוא בסקילה אלא ללמד גם על בעל אוב וידעוני שהם כמו כן בסקילה (תו"כ פרשה סח): ט) כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טען אחד

יג) לטעון טוען. כתב ר' עזריאל טורילא בסדורו (ספרים תמיד), כי בספרים ישנים הגירסא לטעום טעם ותשובת בי בן הוא גם בסידור דפוס פראג רצ"ו, אך רק בראשון והשני כתוב לטעון טעם ומשני

לְהָקֵל וְלֹא לְהַחֲמִיר. (י) כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִטְעוֹן טוֹעַן אַחֵר שֶׁלֹּא כְעִנְיָנוֹ יָצָא לְהָקֵל וּלְהַחֲמִיר. (יא) כָּל־דָּבָר שֶׁהָיָה בִּכְלָל וְיָצָא לִדּוֹן בַּדָּבָר הֶחָדָשׁ אִי אַתָּה יָכוֹל לְהַחֲזִירוֹ לִכְלָלוֹ עַד שֶׁיַּחֲזִירֶנּוּ הַכָּתוּב לִכְלָלוֹ בְּפֵרוּשׁ. (יב) דָּבָר הַלָּמֵד מֵעִנְיָנוֹ וְדָבָר הַלָּמֵד מִסּוֹפוֹ:

עץ יוסף

כיצד. נאמר ואשר יבא את רעהו ביער וגו'. מכה בשגג בכלל רוצח היה. שנאמר ומכה אדם יומת. בין בשגג בין מזיד. ויצא מכה בשגג לטעון טוען אחד שהוא כענינו של מזיד. שזה מיתה וזה מיתה. יצא מן הכלל להקל על עצמו שניצול בערי מקלט. והוא ולא להחמיר: י ויצא לטעון טוען אחר שלא כענינו. כיצד. נאמר כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד. והוציא העבריה מן הכלל. שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים הלא אמה העבריה בכלל עבד עברי היתה. שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה. למה יצאה מן הכלל. לטעון טוען אחר שלא כענינו. שעבד אינו יוצא בסימני נערות ולא במיתת האדון. והאמה יוצאה בסימנין ובמיתת האדון אפי' תוך שש. יצא להקל עליה שיוצאה תוך שש. ולהחמיר עליה שאדוניה מקדשה בעל כרחה: יא ויצא לדון בדבר החדש. כיצד. נאמר וכהן כי יקנה נפש קנין כספו וגו' ויליד ביתו. בתו בכלל היתה. בין פנויה בין נשואה. ויצאה לדון בדבר חדש. שאמר שנשואה אינה אוכלת בתרומה. שנאמר ובת כהן כי תהיה לאיש זר וגו'. והואיל והוציאה הכתוב מהכלל. אי אתה יכול להחזירה לכללה אפי' אלמנה וגרושה. אם לא שהחזירה הכתוב בפירוש. שנאמר ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה וגו' מלחם אביה תאכל: יב דבר הלמד מענינו. כיצד. נאמר שבו איש תחתיו יכול ישבו בתוך ביתם כל היום. בא הכתוב ולמד. אל יצא איש ממקומו. שהוא אלפים אמה (עירובין ...) שהוא דבר הלמד מענינו: ודבר הלמד מסופו. כיצד. נאמר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו. אסר כל שאר שבעולם. ובסוף הענין פירש

האמורות

עיון תפלה

אחד וכו'. וה"א בכתוב ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים וגו' (דברים יט, ה) מכה נפש בשגגה בכלל רוצח היה דכתיב מכה אדם יומת בין בשוגג בין במזיד משמע, ויצא מכה בשוגג מן הכלל לטעון טען אחד שהוא כענינו של מכה במזיד שזה במיתה וזה במיתה, ויצא מן הכלל ללמד על עצמו שנקלט בערי מקלט, זהו ולא להחמיר (רבינו הלל שם): י) כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טען אחר וכו'. הוא שכתוב כי תקנה עבד עברי וגו' (שמות כא, ב) והוציא את העבריה מן הכלל שנאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים והלא אמה עבריה בכלל עבד עברי היתה שנאמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה למה יצאה לטעון טען אחר שלא כענינו שעבד אינו יוצא בסימני נערות ולא במיתת האדון והאמה יוצאה בסימנים ובמיתת האדון אפי' תוך שש, יצאה להקל עליה שיוצאה תוך שש ולהחמיר שאדונים מקדשה בעל כרחה (רבינו הלל שם): יא) כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש וכו', והוא שכתוב וכהן כי יקנה נפש קנין כספו וגו' ויליד ביתו וגו' (ויקרא כב, יא) ובתו בכלל יליד ביתו היתה בין פנויה בין נשואה ויצאה לדון בדבר החדש שנאמר שנשואה אינה אוכלת בתרומה דכתיב ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל, ושאל והואיל והוציאה הכתוב מן הכלל אי אתה יכול להחזירה לכללה אפי' אלמנה וגרושה אם לא יחזירנה הכתוב לכללה בפירוש דכתיב ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה וגו' (רבינו הלל שם): יב) דבר הלמד מענינו: לא תגנב דעשרת הדברות אוקימנא בגונב נפש, אתה אומר בגונב נפש או אינו אלא בגונב ממון, צא ולמד משלש עשרה מדות, שלש מצות נאמרו בענין זה שתים מפורשות ואחת סתומה ילמד סתום מן המפורשות מה מפורשות מצות שחייבין עליהן מיתת ב"ד אף סתומה מצוה שחייבין עליה מיתת ב"ד (מכילתא פ' יתרו): ודבר הלמד מסופו. כיצד, ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם (ויקרא יד, לד) יכול אף בית שאין בו אבנים ועצים ועפר משמע ת"ל ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית, דבר למד מסופו שאין בית מטמא עד שיהא בו אבנים ועצים

ואת נמצא בכ"י וכן גרסת כל בו וכן הוא בסדור [illegible]. ובסדור [illegible] הראשון לטעון טעם והשני לטעון טוען ובשני הזה נוספת כ"י [illegible] ובסדורי ספרד לטעון טוען, ונראה כי זה גם גרסת [illegible], אמנם העיקר גרסת [illegible] לטעון טוען והוא ענין [illegible] כענו אות [illegible]. [illegible] תחות קַטַנָּה [illegible] שֶׁבַע, אֹרַח. [illegible]

(יג) וְכֵן שְׁנֵי כְתוּבִים הַמַּכְחִישִׁים זֶה אֶת־זֶה עַד שֶׁיָּבוֹא הַכָּתוּב הַשְּׁלִישִׁי וְיַכְרִיעַ בֵּינֵיהֶם:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

עד כאן הוא תקון עולם העשיה. ואומרים קדיש דרבנן:

(בשמים ראש) קדיש שאומרים לפני פסוקים. אחד להפסק השלמות. והשני להכניע הקליפות שלא יתאחזו. כי הוא כמו העמוד המפריד בין עולם לעולם. ודרך העמוד הוא עליית כל עולם למעלה והכל בו. נגד זה נתקן הקדיש בין כל עולם ועולם. ולכן נאמר בלשון ארמי שאין מבינים בו המלאכים. כדי שלא יקטרגו בנו. כי הם מדברים בלה"ק. והוא מלך הכבוד. החיצונים שיניקתם מהאחוריים של הקדושה שהוא הכנה. הם מבינים אותו. וע"י אמרנו השבח הגדול הזה נמשך הם נכנעים. ואינם עולים עם התפלות (כל"ן יעב"ץ). וכן

עץ יוסף

האסורות לנו. ומזה נלמוד הנסתרות. ואלו מדות אחת הם: יג וכן שני כתובים המכחישים. כמו שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. וכתוב אחר אומר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. בא הכתוב השלישי והכריע. שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו. מלמד ששניהם כאחד נבראו ואין כאן הכחשה: יהי רצון כו'. הכוונה לפי שאין תורה בלא בית המקדש כמ"ש (איכה ב, ט) מלכה ושריה בגוים אין תורה. לכן יאמר יהי רצון שיבנה ב' ותן כו' כמ"ש (ישעיה יא, ט) כי מלאה הארץ דעה את ה' (הגר"א בביאורו על צרך אגדה). וזהו שאמר ושם

דובב שלום

שיבנה בהמ"ק וכו'. בזמן שביהמ"ק קיים אדם חוטא ומביא קרבן ונתכפר לו. אין ביהמ"ק קיים קורא פרשת הקרבנות האמור בתורה ומעלים עליו כאלו הקריב בפועל. וזהו יה"ר שיבנה בהמ"ק במהרה ואז נקריב הקרבנות בפועל. ובזה"ז תן חלקנו בתורתך שפ' בתורה יהיו חשובים כקרבנות:

אחרית לשלום

וכן שני כתובים וכו'. סיימו בתפ' בזה וכן שאין לו מכן פסוקי. והגר"א ז"ל בסוף מדות הוא כתב. פירוש כמו מדות שלאמרה דבר הלמד מענינו ודבר הלמד מסופו. הוא ההקים אחר וכן קורא אותו כפו"כ רבי מנה ז' מדות וכו' פ"ב. לכן אומר וכן שני כתובים ג"כ א"א ללמוד מעצמו אם לא ממקום אחר. היינו שיבוא כתוב שלישי ויכריע:

עיון תפלה

ישמעאל ונסדר (תורת כהנים): יג) וכן שני כתובים המכחישים זה את זה וכו'. ר"ל כמו שיוכל הכתוב להתבאר מענינו או מסופו כן יתבאר לפעמים גם ממקום אחר. דרך משל, כתוב אחד אומר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ וכתוב אחר אומר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם שנאמר אף ידי יסדה ארץ וגו' קורא אני אליהם יעמדו יחדו מלמד ששניהם נבראו כאחד:

יהי רצון וגו' שיבנה בית המקדש ב"ב ותן חלקנו בתורתך. התפלה הזאת לקוחה ממס' אבות (פ"ה מ"כ), וג"כ סדר על מאמר שהוספתא דמס' עדיות (פ"א) הובאה בגמ' (שבת קלח, ב), כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל, ובסנהד' (צז, א) אין בן דוד בא עד שיתמעטו התלמידים, ושם — תורה משתכחת מלומדיה; ולזה מתפלל שיבנה בית המקדש במהרה בימינו בטרם תשכח התורה מאתנו — ולא יהיה חלקנו ונחלתנו בין יושבי קרנות (ברכות סח, ב). ובמחזור ויטרי שיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו ותו לא. ובסדורי הספרדים שתבנ עירך:

*) ודע שהמדה הזאת של שני כתובים המכחישין זה את זה היא המדה האחרונה של י"ג מדות שהתורה נדרשת בהם שהוכיח ר"י מיום ס' ויקרא ומביים וכן שני כתובים וכו'. ובלשון וכן הוא קשה ובגר שהעורר עליו הר' בעל קרבן אהרן. ותירוצו נלאתי מהיישב על הדעת, כי מלת וכן בכל מקום הוא בא להורות השיווי והדמות לא להוראת החילוק. אכן ראה זה נלאתי לרבים שמצאתי ב"ר צדוק תלמיד הר"מ מרוטנבורג שכתב בספרו תשב"ץ בסי' רי"ד לפי נוסחת כ"י שבידי ז"ל: מהר"מ נ"ע היה אומר בברייתא דר' ישמעאל וכן שני כתובים המכחישים וא"ו. לפי שבתחלה מתחיל ר' ישמעאל בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם ומונה אותם מק"ו ומגז"ש וכו' ואינו אומר אחר שום מדה וכן. אלא היה רוצה לומר למדה וכן א"כ לאחר שמונה המדה האחרונה היה לו לומר אחר כל מדה ומדה וכן זאת וכן זאת. והטעם מה שהוא כי אות לפי שבה"כ הוא ס' ויקרא והוא מונה בתחלה כל המדות ואח"כ הוא אומר וכן כלומר אותה המדה שבכאן שיקרא הם שני כתובים המכחישין לפי שכאן הוא אומר וידבר ה' אליו מאהל מועד ובמקום אחר אומר ודברתי אתך מעל הכפרת וכו' בא הכתוב השלישי וכו' והכי פי' בלשונם הקול היה יוצא מבין שני הכרובים אבל משה לא היה שומע את הקול כ"א מאה"מ. ואל התמה שהוא וכן בלא אל"ף שב"כ יש בהרבה מקומות וכן בלא אל"ף עכ"ל. והדברים מסתברים. גם בתלמוד שלנו מצאנו כמה פעמים כן במקום כאן כמו במ"ב פ"ג דגלאים ובמשנה ב' פ"ב דקינין ובמקומות זולתם אין מספר. ובתלמוד ירושלמי ברוב המקומות חסר אל"ף כמובן והבוחר יבחר: (הרוו"ה בספרו מקרא סוף פ' נשא): ובעל עבודת ישראל כתב כי בסדור שנדפס בשנת רס"ו גם בכ"י אחד מצאתי וכאן:

וכן כתב שלמה בסי' נ"ז וז"ל מה שאנו אומרים אותו בלשון תרגום י"א מפני שהמלאכים שלא יתקנאו בנו בזה מפני שנאה היא כבוד כלפי מעלה שהוא כמו שבח הקב"ה מזכר לחורבן הבית וגלות ישראל ומתעורר לגאולה. ובן אחז"ל בשעה שישראל עונין אמן יהא שמיה רבא הקב"ה מנענע ראשו ואומר אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם ומה לו לאב שגלה מקלסין אותו בניו ורחקם מעל שולחנו, ובכיסול פיה דלאג לפניו על זה. ומתעורר לגאולה. ואילו היה אומרים אותו בלשון הקודש היו מבינים אותו המלאכים. והיו מנגדים שע"י שבח זה מתעורר הקב"ה לגאולה. והיו מלאכי הדין מקטרגין גם והיו מקטרגין עליו. לכך אומרים אותו בלשון תרגום והם אינן נזקקים לשמוע ממי שידבר בלשון תרגום. ואף שמתביישין דלאגם הקב"ה כביכול והשתעררותו לגאולה כשמזכיר כלאו ומתעורר לגאולה ואומר אוי לה'. מ"מ אינן יודעים מאיזה סיבה יתעורר הקב"ה לזה. ואין להם מקום לקטרג כי יאמרו אם שמח כביכול משלחו ומרעתו כטוב יאם מתעורר על זה שלא בזה זכות שום טוב נגאלו. ע"פ שרעו לגאלם בלי שום זכות. ואין להם בזה מקום לקטרג. אבל אם היו מבינים שע"י זכות השבח שלהם הוא שלא מתעורר היה להם מקום לקטרג ולומר אין ביכם ולגם שרים ונלמדים יכתם ולגם בל מהם. וכיוצא בזה. כמון שיש להם טוטם הרבה כנגד זה מוסם. לכך אומרים בלשון תרגום עכ"ל. ואכל גו כ' הטעם שלא יקטלנו המלאכים על שמתפללין על הגאולה דלעתיד יהיו הצדיקים גדולים מהמלאכים. ושמחה דמלאכים אין שכתם לעשות רק טוב. וכיון שכן אין להחזיק להם מינם אם לא ימחו. אבל הצדיקים מתגברים על יצרם ע"כ. ובספר תניא כתב הטעם לפי שבימיהם נאמו חוריכם שלא יאמר קדיש. והנהיגו לאומרו בלשון שלהם שלא יכירו בו. ואף שבטלו הגזירה לא רצו להחזיר הדבר לישנה כדי שלא ישכחו הנסים והנפלאות ע"כ. כתב שבודרכם אל יקשה בעיני מה שתקנו לומר יתברך וישתבח ויתפאר כו' בלשון הקודש. כי כנראה הוא לא היו יכולין לעשות בלשון תרגום ע"כ:

כתב רמ"א באו"ח סי' נ"ו כשמתחיל יתגדל יש לומר ועתה יגדל נא וגו' זכר רחמיך וגו'. ומהרי"ל כתב שאין לומר גדלו ועתה יגדל. ופסקי תוס' מסיק דנקדיש בין יבא לא ליומר ונקדיש שקודם תפלת ערבית אין לאומרו אבל בשאר קדישים אומרים. וכן פסק במג"א דף ת"ד. וכתב במ"א דדוקא קודם שמתחיל החזן יאמר ועתה יגדל. דבשעה שאומר החזן יתגדל יש לשתוק ולכוין ולשמוע הקדיש: (דיני קדיש תמצא אצל קדיש שבסוף התפלה):

[א] וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר:
[ב] זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

חזן יתגדל ויתקדש שמה רבא. בעלמא די ברא כרעותה וימליך מלכותה. בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: ק"ה יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא:

א) במדבר יד, יז. ב) תהלים כה, ו.

עץ יוסף

מעבך בירלה. מפני שלא אין תורה אין יראה: יתגדל ויתקדש. הוא ע"פ המקרא והתגדלתי והתקדשתי האמור במלחמות גוג שאז יתגדל שמו של הקב"ה דכתיב (זכריה י"ד, ט) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (לבוש): יזהר החזן להדגיש ג' דיתגדל דלא ליתחזי יתקדל. תרגום של שרף קדל (של"ה): שמיה רבא כו'. יש מפרשים ת' תיבות אלו שם יה רבא. ופירושו שאנו מתפללין על שם יה שאינו שלם עכשיו שיתגדל ויתקדש ויחזור להיות שלם. והיינו לעת הגאולה שיינקום נקמתו מעמלק וזרעו שכבר נשבע שלא יהיה הכסא שלם ולא השם שלם עד שינקום ממנו. דכתיב כי יד על כס יה שאין הכסא שלם ואין השם שלם אלא לאחר שנקום ממנו. ואז יהיה הכסא שלם וגם השם שלם דכתיב האויב תמו חרבות לנצח. וכתיב בתריה וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו. הרי השם שלם וכסא שלם (לבוש): עוד יש טעם על שמיה רבא רב"א בהיפך המלה בר"א. כלומר בשם יה צר העולמים (א"ר): בחייכון וביומיכון. לפי שלא ישארו כי הם אחד מעיר ושנים ממשפחה לכך מתברכין ישראל בחייכון כו' (א"ר): בעגלא ובזמן קריב כו'. כתב האגודה רבא צריך שיאמר החזן בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן בנשימה אחת. ואחר ואמרו אמן יענו הצבור אחריו אמן יהא שמיה רבא. על שם שאמר גדלו לה' אתי: יהא שמיה רבא כו'. לפי הפירושים שכתבתי לעיל על שמיה רבא אסור להפסיק בין רבא למברך. אבל לפי מה שכ' הטור שהוא כפשוטו תרגום של שמו הגדול הוא שגורס רבא. לפ"ז צ"ל שמיה רבא מברך הכל בנשימה אחת. ואין להפסיק ביניהם. וכן פסק רמ"א וב"ח. אך כתב הב"ח דלאחר נמי ידי פירוש שמיה הוא שם יה צ"ל שמיה מפיק ה"א: מברך. בקמ"ץ. שהוא לשון תרגום. אבל מבורך הוא לשון הקודש (של"ה): לעלם. שו"א תחת כלמ"ד. וקמ"ץ תחת

ענף יוסף

ועתה יגדל וגו'. אומרים פסוק יגדל וגו' מפני שהוא סם. של לשון יתגדל. ואח"כ אומרים זכר רחמיך וגו' מפני מדות רחמים טוב של שיתב בלשמיה רבא שבמנו (לבוש): ויש בקדיש י' לשונות של שבח. ואלו הן. יתגדל. ויתקדש. יתברך. וישתבח. ויתפאר. ויתרומם. ויתנשא. ויתהדר. ויתעלה. ויתהלל. ותקנו כנגד עשרה הלולים שאמר דוד בס' תהלים כדאי בירוש' פ"ק דמגילה. ושם אישור. מטח. ניצוח. שיר. מזמור. השכל. רנה. הודה. תפלה. ברכה (של ה :

חזן

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעֵלָּא (בעשי"ת מוסיפים וּלְעֵלָּא מִכָּל־) מִן כָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן. וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל־תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל־מָן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא. דִּי בְאַתְרָא הָדֵין וְדִי בְכָל־אֲתַר וַאֲתַר. יְהֵא לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא רַבָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמִין וְחַיִּין אֲרִיכִין וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וּפוּרְקָנָא מִן קֳדָם אֲבוּהוֹן דְּבִשְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

עֹשֶׂה שָׁלוֹם (בעשי"ת הַשָּׁלוֹם) בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

עץ יוסף

הגי"ן. ופת"ח תחת למ"ד (של"ה): יתברך וישתבח כו'. כתב רש"ל יתגדל ויתקדש שמיה רבא יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל. הן כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם ולזה אומרים בעלמא די ברא כרעותיה. ולפי שבעשרת הדברות נכללין ביו"ד מאמרות והיה הפסק בין שני דברות ראשונות לשמונה. שבשני דברות נאמרו מפי הגבורה ושמונה מפי משה. כן הפסיקו בקדיש בין שני שבחות יתגדל ויתקדש לשמונה האחרונים עכ"ל. ובכל בו כתב יתברך כו' ח' מיני שבח. ז' נגד ז' רקיעים. והשמיני כנגד רקיע שעל ראשי החיות. וצריך להאריך ולמשוך הקלוסין כדי למנות השבח: כתב הבל"ח לא יניח ב' דיתברך דלא לישתמע יתפרך. וכן יזהר להתיך ה"א דיתהלל דלא לישתמע ח"ו ויתהלל: כתב הראב"ן בסי' י"ב נשאלתי למה תקנו בקדיש ט"ו שבחות כגון יתגדל ויתקדש וימליך ויתברך כו' עד ויתהלל וכו' שירתא תושבחתא ונחמתא הרי ט"ו. וג"ל כנגד ט"ו שיר המעלות. וכן בישתבח יש ט"ו שבחות. וכן באמת ויציב יש ט"ו ווי"ן עד טוב ויפה ואמת אינו מן המנין כי הוא נכתב למעלה אלהיכם אמת ע"כ. והא"ר כתב שהם כנגד שם של יה: שמיה דקודשא. כתב הכל בו דקודשא בוי"ו כי קודש עולה ת"י במקדש ראשון היה קיים ת"י שנים ובו היה בריך הוא זה השם והיו הכהנים קורים אותו ככתבו ועכשיו אנו צריכין לנחמו מעלבונו ומתפללים שיחזור חסיה סלה: לעילא מכל ברכתא ושירתא תושבחתא ונחמתא. ד' מיני קלסין כנגד ארבע אותיות הויה. ועתה תבין מה לשון נחמתא כלפי מעלה עכ"ל. וכן כתב ילקוט וז"ל ואומר ונחמתא משום מה דאמרו למעלה שהקב"ה מתאונן על גלותם ע"כ: דקודשא. בריך הוא לעילא כו'. וז"ל ד"מ כתב א"ז יש לומר דקודשא ולגות באתנחתא. ואח"כ בריך הוא לעילא מכל ברכתא וכו'. אבל המפסיק אל בריך הוא. ואח"כ מתחיל לעילא טועה הוא עכ"ל. הרי שמפרש דקודשא מסיים ובריך הוא מתחיל ברכה אחרת. ודבריו צ"ע דנראה דקודשא בריך הוא קאי על שמו יתברך כו' ולעילא מתחיל וקאי אלמעלה שאמר יתברך כו' (הגר"א בביאורו על א"ח סי' נז): די באתרא הדין כו'. אינו חוזר על התורה אלא על החכמים שזכר. וכן הוא שיעורו על ישראל ועל רבנן די באתרא הדין כו' יהא חנא וחסדא כו' (אבודרהם): יהא שלמא רבא. על שם יהי שלום בחילך. והטעם שנקבע השלום באחרונה לפי שהוא שקול כנגד הכל. וכן הוא אומר ביוצר עושה שלום ובורא את הכל (אבודרהם): עושה שלום כו'. קודם עושה שלום פוסע ג' פסיעות לאחריו בכריעה אחת כעבד הנפטר מרבו. ואחר שפסע ג' פסיעות בעודו כורע קודם שיזקף יאמר עושה שלום במרומיו. על שם המלאכים שהם אש ומים שני הפכים ואין אחד מכבה את חבירו (לבוש). וכשיאמר עושה שלום במרומיו יהפך פניו לצד שמאלו שהוא ימין השכינה. וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו יהפך פניו לצד ימינו ודלא כהאומרים עלינו ועל כל ישראל. ואח"כ ישתחוה לפניו כעבד הנפטר מרבו ומסיים ועל כל ישראל ואמרו אמן. ואמן הוא קיום השבועה אמן קבלה (כל בו). ועיין עוד בקדיש בקודם ברכו: הוא ברחמיו כו'. כ"ה ני' הרמב"ם:

הגה בס"ע א"א פי' ה' הטיב פי' טוב עוור בכל יום שמרים סגורות ; רמ"ע וכו'. נאמרים קודם . וכן נוהגין עמים כבר בשבח השמים כרוך עד כרוך אחרי שכל . ואמרו בל רמ"ע כים וכל עוור ס' אומי רצונס כנ"ל ונוהגים בכפייה ולומר בפני חמר סאמר ה"ש גם חפתו .

שמות כ׳ א׳ וידבר אלהים את כל־הדברים האלה לאמר: אנכי יהוה אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: לא־יהיה לך אלהים אחרים על־פני: לא־תעשה לך פסל וכל־תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ: לא־תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי יהוה אלהיך אל קנא פקד עון אבת על־בנים על־שלשים ועל־רבעים לשנאי: ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי: לא תשא את־שם־יהוה אלהיך לשוא כי לא ינקה יהוה את אשר־ישא את־שמו לשוא: זכור את־יום השבת לקדשו: ששת ימים תעבד ועשית כל־מלאכתך: ויום השביעי שבת ליהוה אלהיך לא־תעשה כל־מלאכה אתה ׀ ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך: כי ששת־ימים עשה יהוה את־השמים ואת־הארץ את־הים ואת־כל־אשר־בם וינח ביום השביעי

עץ יוסף

וידבר אלהים. אין אלהים אלא דיין. לפי שיש פרשיות בתורה שאם עשאן אדם מקבל שכר ואם לאו אינו מקבל עליהם פורענות. יכול אף עשרת הדברות כן ת"ל וידבר אלהים דיין ליפרע: את כל הדברים האלה. מלמד שאמר הקב"ה עשרת הדברות בדבור אחד מה שא"א לאדם לומר כן. א"כ מה ת"ל עוד אנכי ולא יהיה לך שחזר ופירש כל דבור ודבור בפני עצמו: לאמר. מלמד שהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו: אשר הוצאתיך. כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי. ד"א לפי שהיו שומעין קולות הרבה שנא' את הקולות קולות באים מד' רוחות ומן השמים ומן הארץ. אל תאמרו רשויות הרבה הן. ולמה אמר לשון יחיד אלהיך ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגוריא במעשה העגל וזה שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך לא להם צוית לא יהיה לכם אלהים אחרים אלא לי לבדי: מבית עבדים. מבית פרעה שהייתם עבדים לו: אלהים אחרים. שאינן אלהות אלא אחרים עשאום אלהים עליהם. ד"א אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונים אותם ודומה כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם: על פני. כל זמן שאני קיים: פסל. על שם שנפסל: וכל תמונה. תמונת כל דבר אשר בשמים: אל קנא. מקנא ליפרע: לשנאי. אם הבנים שונאי. שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם: ועשה חסד לאלפים. נוצר חסד שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור. נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים: לשוא. לשקר על עמוד של אבן שהוא זהב: את שמו לשוא. לשוא זה לשון חנם. לבזיון ולהבל. על של עץ עץ. על של אבן אבן. כתב הרמב"ע עון הזה קשה מכל העונות שבאין אחריו. כי הרוצח והנואף שאר עבירות קשות לא יוכל לרצוח ולנאוף בכל עת שירצה כי יפחד. ואשר הרגיל עצמו להשבע לשוא ישבע ביום אחד כמה שבועות ולא נזהר. ומרוב תועבת שוא זה. טרם הדבור יקדים השבועה. ואם לו לשון אחות. והוא יחלל שם שמים כשרהסית בלא הנאה. ואילו לא היה בישראל רק זאת העבירה לבדה. הספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו: זכור. לשון פעול. וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת. שאם נזדמן לך חפץ יפה תזמינו לשבת: ועשית כל מלאכתך. כשתבא שבת יהא בעיניך כאילו כל מלאכתך עשויה. שלא תהרהר אחר מלאכה: אתה ובנך ובתך. אלו קטנים. ובא כאן הכתוב להזהיר גדולים על שביתת קטנים: וינח ביום השביעי. כביכול הכתיב בעצמו מנוחה ללמוד הימנו ק"ו לאדם שמלאכתו בעמל וביגיעה

על־כן ברך יהוה את־יום השבת ויקדשהו: כבד את־אביך ואת־אמך למען יארכון ימיך על האדמה אשר־יהוה אלהיך נתן לך: לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא־תענה ברעך עד שקר: לא תחמד בית רעך לא־תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל אשר לרעך:

מזמור זה סוף תיקון גדול מתיקוני רבותינו (?) ... ויאמר ... בלשון יחיד לא תהיה כיון שהוא על כל אחד ואחד. כי אם על כל ישראל (יומ"ס): ויש נוהגים לומר מזמור שבת היום כנגד מסכת הוריות:

תהלים ל

מזמור שיר חנכת הבית לדוד: ארוממך יי כי דליתני

עץ יוסף

שיהא נזון בכפלים: על כן ברך. ברכו במן לכושנו כפלים ליום ששי: ויקדשהו. קדשו במן שלא היה יורד בו: למען יאריכון ימיך. אם תכבד יאריכון. ומכלל הן אתה שומע לאו שאם לא תכבד יקצרון: לא תגנוב. הכי ניתני אלא בא"ה: לא תגנוב. בגונב נפשות הכתוב מדבר. לא תגנבו (ויקרא יט, יא) בגונב ממון: לא תחמוד. אנשים רבים מתמיהים על זאת המצוה איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו מה שהוא נחמד למראה עיניו. אך אתן לך משל. דע כי איש הכפרי שיש לו דעת נכונה ויראה בת מלך שהיא יפה. לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה כי ידע כי זה לא יתכן. כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו הגם שהיא יפה כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו. ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאם אדם בעבור חכמתו ודעתו רק כאשר חלק לו ה'. ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד. ויאמר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו. יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי. על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו. כי ידע שהשם לא רצה לתת לו לא יוכל לקחתו בכחו ובמחשבותיו ובתחבולותיו. על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו (אבן עזרא):

מזמור שיר חנכת וגו'. מבואר במדרש כי מזמור נאמר כנגד בית ראשון. ושיר כנגד בית שני. ולפי שעתיד להבנות שעם שלישית ואף הוא יהיה נחנך ע"י דוד מלך ישראל. שיסדר תהלות. לכן פסוק זה בר"ת שע רמז גם על שלישי. כי הוא ר"ת למשח"ה כנגד בית ג' שיהיה למשיח ועגדולה שאינה פוסקת. ולהיות אף שנקרא לשם דוד. שלמה יאכנו. לכן ר"ת כל הפסוק הזה מחיבת חנכת הוא שלמה. כי הבית חנכת בלמה יותר: ארוממך ה' כי דליתני. מלשון דלה והלשה חלי

עיון תפ"ח

מזמור שיר חנכת הבית לדוד. כתב בעל ומרת יה שמזמור זה יסדו דוד בבוא ממני אף הו' ותשגר שהנפש משל ישראל בבנותו ונזכה בגרן ארנן היבוסי ויקבע את המקום הזה לבנית עולמים ויחנכהו בעולות ושלמים ויאמר דוד זה הוא בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל" (דה"א כב, א): ארוממך. אתה ארוממך. כי נרד"ק כי סו"ת יסחנח ברוב שעמים לשנן (משלי ודרך גורת ספולים קל סמכו): כי דליתני. רוממתני משערי מות כאמרך לחלתי המשחית הרף

תקון תפלה

מזמור שיר חנכת הבית. (תהלים פרק ל). מי תקן לאמרו קודם פסוקי דזמרה? ומתי ומאיזה זמן ואיך זה? לא נודע, כי בכל הסדורים לא נזכר, גם בשבלי הלקט והמנהיג ואבודרהם ורוקח ובשר ושו"ע ומטה משה (והלבוש מהרש"ל) וסדרי רמב"ם ורמב"ן האורים והתומים (ולבד בשבת) אינו, [גם במחזור וויטראן וגם ליוורנו, וכן בסדור יעב"ץ], גם הרוו"ה ושו"ע והגר"א בסדור עבודת ישראל לא הביאוהו, גם בסדור שער השמים לחשל"ה עשה אשכנז את שגורר ... חע"ו, וכן בעל' רח"ח אלשונא תקע"א שנדפס בחיי המחבר נ"ב אינו, גם הרו"ח בשערי תפלה ישנו, תפ"י לא הזכירו. ובסדור חסר לאברהם לר"א אזולאי ז"ל תקמ"א וכן בהושענות השירים נזכר אתר הודו לה', ובסדור שער הרחמים שקלאוו תקמ"ח נדפס מאו ... בלי ... ובלי באור החדוש, נראה שבימים ההם עוד לא נהגו לאמרו בצבור ובקבע, אבל בסע"ה כבר סדרש בוונת המזמור בסדר התפלה, והמזמור עלה בשנת של. וטעם תקנו יש אומרים לפי שבתי התפלה ... היא בשם מקדש מעט כמו שנאמר (יחזקאל יא, טז) ואהי להם למקדש מעט ודרשו רבותינו ז"ל (מגלה כט, א) אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל, ועבודת התפלה היא במקום עבודת הקרבנות, לפיכך נהגו האחרונים לאמרו לפני התפלה מזמור שיר חנכת הבית. ונראה שזה אחר אשר הנהיגו אשירתו פרשותו על פי דרכו של ר' ... חנכת הבית. העתיד להפוות ... כי דליתני.

וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי: יְיָ אֱלֹהָי שִׁוַּעְתִּי אֵלֶיךָ וַתִּרְפָּאֵנִי: יְיָ הֶעֱלִיתָ מִן־שְׁאוֹל נַפְשִׁי חִיִּיתַנִי מִיָּרְדִי־בוֹר: זַמְּרוּ לַייָ חֲסִידָיו וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ: כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב

עץ יוסף

בד"א מזוע אתה ככה דל בן המלך. והוא כמו שאחז"ל ששה חדשים נצטרע דוד: ולא שמחת איבי לי. שאמרו, דוד שבא על א"א מיתתו במה. שע"י שחלי נתכפר לי: שועתי אליך ותרפאני. מחלי הגופני: העלית מן שאול נפשי. זהו שרפאת אותי מחלי הנפש. ולא בלבד רפאת גופי ממות השה"ג והנפש מבא"ל הוא ניהגם כי אם גם את הגוף מגיהנם. וזהו חייתני גם את הגוף. מיורדי בור מהיותי יורד לבור הגיהנם בחברת הנפש כמעשה המיגר ושמא שמבואר בהתוממא סדר ויקרא ח"א מירדי בזיר"ק הדל"ת טמר מירידה שלי. כי גם אני הגוף התעתדתי לכך. והוא על אשר בא אל בת שבע: זמרו לה' חסידיו. כלומר בהנהגתו עמכם במדת ה' הוא מדת הרחמים. אך ססף על הזמרה עוד הוסיפו הודאה בהנהגתו ביסורין ודין. שזה השם הנקרא זכר קדשו הוא שם אדנות שעליו נאמר וזה זכרי לדור דור הוא זכר קדשי הוא מדת הדין. וזהו: והודו לזכר קדשו. כי הלא לטובתכם הוא: כי רגע. שהוא באפו אין האף אלא נגעים. אך חיים ברצונו. וכוונתו כי בערב ילין בכי. טרם יבא הצער. והבכי הוא כדי שלבוקר תהיה רנה. א"א ילין לשון עתיד. ואומר ולבקר ולא אמר ובבקר. כי טלא הצער והחולי לא יהיה האדם מרנים. בעוונותיו ולא

עיון תפלה

טרף יזך (ס"ג כד, טז): ולא שמחת איבי לי. גם אלה שהתאוץ עליהם (תהלים ג, ב) ה' מה רבו צרי, בלא ספק היו מריעים על משנאיו, וכמו שאמרו (שבת ל, ע"א) באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדרה: שועתי אליך. על מכת הדבר אשר היתה בי (בעמי) ותרפאני ממנה, כי רפואת העם היא רפואת המלך. העלית מן שאול נפשי. כבר טלטלתי מחיי ונחשבתי בעיני כמו חללים שוכבי קבר, כי כן משפטי כאשר אנכי הטאתי בנפש עמי ונתת נפש תחת נפש. ואת"ה ברחמיך העליתני משאול ותחייני מרדת בור: והודו לזכר קדשו. כמו להודות לשם קדשך (תהלים קו, מז), כי שם וזכר נרדפים, כמו שנאמר זה שמי לעולם וזה זכרי לדר דר (שמות ג, טו). ינלבין כי כהגיתמם גם משה איש האלהים במזמוריו המיוחסים אליו (תהלים לא, יג); וכן מצינו במקומות רבים שאהב המלך דוד להשתמש במליצותיו של איש האלהים, כמו (שם קלה, יד) כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם (דברים לב, לו), עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה (תהלים קיח, יד; שמות טו, ב), ימלך ה' לעולם (תהלים קמו, י) לקח ממליצות ה' ימלך לעולם ועד (שמות טו, יח), עדות ה' נאמנה (תהלים יט, ח) לקח ממליצתו של איש האלהים במזמורו המיוחס אליו (שם צג, ה) עדותיך נאמנו מאד; ועוד הרבה: כי רגע באפו. פירוש כי בדגע אפו, ונעתקה אות הב׳ וגם ממקומה כמנהג העברי, כמו יש לאל ידי (בראשית לא, כט) תחת יש אל לידי, ותשקמו כדמעות בלים (תהלים פ, ו) תחת דמעות בשלים, והפך בסוף עיניה (מ"ב ט, ל) תחת פך בעיניה. וטעמו כי גם בעת אפו ובבלף קצפו חיים ברצונו — רוצה בקיומו של עולם, כמו שנאמר (יחזקאל לג, יא) חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה; בערב ילין בכי ולבקר רנה. נחלקו רבותינו במקרא ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד (ש"ב כד, טו) כמה נמשך זמן הדבר, רבה ברכות ס"ב ע"ב שוחר טוב מזמור י"ז מדרש שמואל רבתי פל"א, ובמדבר רבה פי"ח שבכל יום ויום היו מתים מישראל מאה אנשים, מה שאמרו שבכל יום נראה שנמשך הדבר כל שלשת הימים, כי על פיהם משלשה לא ידקק לומר כל, כמו שהעיר הג' מלבי"ם בהתורה והמצוה ויקרא סי' קנ"ז והגאון בעל יד מלאכי בערך כל עיי"ש, ועי' פירוש מהרז"ו. ואולם הרד"ק ז"ל פירשו ע"ד הפשט מהבקר ועד עת מועד לשחיטתו בבקר, ואז פסק, ולכן אמר בערב ילין (העם) בבכי, ולבקר (כאשר סר מעליהם אף המות) רנה:

תקון תפלה

נשאתני על כל עמי התבל, וכמו שתקנו בתפלות: הבוחר בנו ורוממתנו מכל הלשונות, ובקדוש לרגלים ורוממתנו מכל לשון: ולא שמחת אויבי לי. שחשבו לכלותני: ותרפאני. רפואת הנפש, כמו שנאמר ומל ה' אלהיך את לבבך (דברים ל, ו), ועל רפואת הנפש מיגונה או מעונותיה פירשוהו גם ר' משה הכהן ורש"י ז"ל. או רוצה לומר ותרפאני מן דכעת אשר הכיתני בארץ עניי ומרודי: העלית מן שאול. מן הגלות הדומה לבור שאון, כמו שנאמר (זכריה ט, יא) שלחתי אסיריך מבור אין מים בו: מירדי בור. שלא אנקש

יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה: וַאֲנִי אָמַרְתִּי בְשַׁלְוִי בַּל־אֶמּוֹט לְעוֹלָם: יְיָ בִּרְצוֹנְךָ הֶעֱמַדְתָּה לְהַרְרִי עֹז הִסְתַּרְתָּ פָנֶיךָ הָיִיתִי נִבְהָל: אֵלֶיךָ יְיָ אֶקְרָא וְאֶל־אֲדֹנָי[א] אֶתְחַנָּן: מַה־בֶּצַע

א) כן הוא במסורה וכצ"ל, וכן הוא במנחת שי.

עץ יוסף

ולא היה שב עד ה'. כי הלא ממני תרצו כי הנה ואני אמרתי בשלוי. טרם בא עלי חולי וצרה ויסורין: בל אמוט לעולם. כי חשבתי עצמי לשלם וצדיק לפניו יתברך. ואתה ה' ברצונך. לרחם עלי. העמדתה להררי ומזלי. עז. ולא החליתני. הנה באחרונה: הסתרת פניך. על עונותי: הייתי נבהל. ולא ידע מה לעשות להקן מה שאין כן עתה כי החליתני: אליך ה' אקרא. בשמים: ואל אדני אתחנן. אח"כ בתפלה שהוא לשון תחנונים. וכמו שאמרו חז"ל שבתחלה יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. וזאת היתה תפלתו: מה בצע בדמי. בכריתתי מן העולם. ע"ד (ישעיה נ"ח

עיון תפלה

אני אמרתי בשלוי. ויבפרד שָׁלֵו ע"מ עָבֵר כָּלֵף. וענין בשלוי בעת שלותי, אחרי אשר הניח לי ה' מכל אויבי מסביב ואחרי בשרו את דברי שירתי הגדולה (שם כב), אמרתי אז בלבי כי מעתה בל אמוט עוד לעולם ואבלה יהי שמתי בהשקט ובטחה, כאלו עין

תקון תפלה

אבקש אחרי תעתועי העמים והבליהם: **בשלוי.** בעודני יושבת על אדמתי בזמן הבית: **הסתרת פניך.** כמו שנאמר (דברים לא, יח) ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא: **אליך ה' אקרא** מן המצר קראתי

נעין כי אתה ה' רצית וחקקת להעמידני על הַרְבֵי כוי, ה' ברצונך העמדתה להררי עז. ויאמר מהר"י מטקלענבורג (הכתב והקבלה במדבר כו, יג; ויקרא טו, ה) „בכל התורה וראית חבר ה"א וכאן וראיתה ה"א נוסף בהינה ע"פ המסורה, וכוון מאד ע"ם הכלל שבידינו כי לכל פעל הנעשה בחפץ ורצון תתחבר ה"א עכ"ל: **הסתרת פניך הייתי נבהל.** חרד ובומס על השגוי השאלומי בלי דעת מה: **אליך יי אקרא ואל אדני אתחנן.** המבקש חסד ורחמים מאת השי"ת בלי טעם קוראהו יי, והדורש משפט בתהו טעם לדבריו קוראהו אדני, כי כבודו ועוז של אדון ומלך את משפט אהב. כמו בי אדני לא איש דברים אנכי (שמות ד, י) וכה בלא בשלך לותי, אדני למה הרעותה וגו' ומאז באתי אל פרעה וגו' (שם ה, כב כג), אל נא אדני וגו' ואנכי לא אוכל וגו' פן תדבקני וגו' (בראשית יט, יח—יט), בי אדני וגו' וישמעו הכנעני וגו' ימה תעשה לשמך הגדול (יהושע ז, ח—ט), בי אדני במה אושיע וגו' הנה אלפי הדל וגו' (שופטים ו, טו), ואברהם בדברו משפט אל השופט כל הארץ אמר נ"כ (בראשית יח, כו, ל, לב) הנה נא הואלתי לדבר אל אדני וגו' אל נא יחר לאדני וגו' כל אלה הדבורים לא בקשת רחמים ששופטים היו אלא דברי טעם, ראוי לך לסור חרון אפך מעל כל המקום לבל תדבק הרעה גם בעשרת הצדיקים, דכשתן רבוז לפה ההיא אינו מבחן יכו'. והכלל היה הבריח את רבותינו להוציא את המקרא בי אדני שלח נא ביד תשלח (שמות ד, יג) מידי פשוטו ביאר אתה מכניר עלי (את הדין) אכרן אחי נ"ול ממני ואתה משלחני (תנחומא טכסר), ובשמו"ר פ"ג עד שלא עבדתי היה אהרן אחי מתנבא להם פי' שנה וכו' שכשיו אכנס בתחומו של אחי, ע"כ, שלח נא ביד תשלח, ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן (רש"י). וכ"ה בדברים רבה פ"ב אברהם אמר אדני ה' מה תתן לי וכו' את מתבקש לי בדין (בטעם ומשפט בבלי) שיהיו לי בנים הן לי ואם לאו ברחמים תתן לי, יאף משה כך אמר אדני ה' אתה החלות את מתבקש בדין בהכם לא"י אכנס ואם לאו אכנס ברחמים. ובמקרא שלפנינו אליך ה' אקרא ואל אדני אתחנן, בתחלה בקש רחמים על נפשו חטאתי מאד אשר עשיתי ועתה ה' העבר נא את עון עבדך וגו' (ש"ב כד, י), ובאחרונה כשראה המלאך המכה בעם על לא חמס בכפם שאל להתהגן בדריבת משפט מאת השופט כל הארץ, הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי (שם שם, יז): **מה בצע בדמי.** וכן היתה תפלתי אז, מה בלע בדמי אשר ישפך ארצה ובירדתי אל שחת. **בצע,** הו נח והכר, כמו בלע כסף (שופטים ה, יט), ותרגומו בכל מקום ממון. ונוסח התפלה כזו היא ענין מדם אשר לא מכר במקומו נוסף על הנזכר שם; וסרבה עניניה יש אשר קרו בהם הכתובים במקום אחד ונתבארו במקום אחר, כמו המכתב לחזקיהו בהלותו ויחי מחליו שלא נזכר במלכים ב' פרשה כ' ונכתב בישעיה ל"ח, ותפלת יהושפט מלך יהודה שלא נזכרה במלכים א' פרשה כ"ב ונכתבה בדה"ב (כ, ו), ותשובת מנשה (שם לג, יג) לא נזכרה במלכים, והרבה כיוצא בהם. ויש לשער השערה קרובה כי אחרי הַתְמוֹ את המאמר תהי נא ידך בי ובבית אבי הוסיף לומר מה בצע בדמי וגו' כאשר גם הוא לא חפץ למות כי אם לחיות

(סג"ם) א'

בְּדָמִי בְּרִדְתִּי אֶל־שָׁחַת הֲיוֹדְךָ עָפָר הֲיַגִּיד אֲמִתֶּךָ: שְׁמַע יְיָ וְחָנֵּנִי יְיָ הֱיֵה עֹזֵר לִי: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: קדיש יתום

(דה"ח) (א) אין לכפות אמן אב היא הברכה כסוף שם סש"ץ המרלה כשוה אמן אחר ברכותיו וה"ס בכל הברכות סדין קך לבד ביתחוח ויתכלל אי"ס הדברים. וקראוהו הלל משום במזמורים המזמור מסלס (בשבים ראש) ואח"כ ממתלך לומר כמון שאמר כו'. והסקים בהכם א משום שאמרו ז"ל במדיב אדם לגמור הלל בכל יום לבנה סטי"ם בתסלום ותבכסום של דוד. ואת ר"ל הלל המצרי. אלא פסוק לדוד אחמומך וגו' עד כל הנשמה תהלל יה וגו'. ושוד אחז"ל

עץ יוסף

(מ, י) אמי למרהי בדמי ימי אלכה בשערי שאול: ברדתי אל שחת. בקבר: היודך עפר. כשהאדם שב לסיות עפר וכי יודך או: היגיד אמתך. וכי יוכל האדם כשהוא עפר להגיד אמתך. סיים לפסוק בשורת אמת. שזה אי אפשר אלא כשהאדם חי על האדמה בגוף ונפש יחד. לכן. שמע ה' וחנני. ותתן לי חיים של מנוחה כדי שאוכל להודות לך ולעסוק בתורה. ואם אין בי כח לעמוד נגד היצה"ר. אתה ה' היה עוזר לי. ע"ד הבא ליטהר מסייעין לו. כי כלא רבות פעמים. הפכת מספדי. שהייתי מתאבל על חטאי: למחול לי. ובשרתני גם כי סעביר חטאתך לא תמות: פתחת שקי. לאחר הסק שאזרתי והתעניתי על חטאי פתחת אותו בבשורתך: ותאזרני שמחה. תחת השק. לזה גם עתה הנני: למען. בעבור זה: יזמרך כבוד. היא הנשמה: ולא ידום. ולא ישתוק גם הגוף מלשבח אותך: לעולם אודך. ואני מקבל עלי לשבח ולהודות לך תמיד כל הימים. כך היתה תפלתי. וקבל ה' תפלתי לכן גם אתם התנו הודאה לה' אף בהנהגתו עמכם ביסורין ודין:

עיון תפלה

להודות ולספר תהלתו יה, נראה שגם מכרם דלבית התהלה ושם סיומו: היודך עפר. כמו שנאמר בשאול מי יודה לך (תהלים ו, ו), ונאמר לא רפאים יקומו יודוך סלה (שם פח, יא), ונאמר לא המתים יהללו יה (שם קטו, יז), ונאמר כי לא שאול תודך (ישעיה לח, יח), ואמר הרד"ק על הגוף אמר שהוא מת ולא על הנשמה" עכ"ל. ואפ"ס שגם הנשמות מקלסות להקב"ה כפי אמרו רבותינו (שש"ר פ"ח) כשם שקולים של הקב"ה שולה לו מגן עדן בפי הצדיקים כך שולה מגיהנם מפי הרשעים, ונשואר שוב מגמור ס"ד אמר ר' יוחנן מלמד שקולים של הקב"ה שולה מגיהנם יותר מגן עדן, ואמרו (עירובין יט ע"א) שמצדיקין עליהם את הדין ואומרים לפניו רבש"ע יפה דנת וכו' ועי' ב"ב ע"ד ע"ב, אין זה כבחירתן כי אין בחירה במלאכים, רק על פי טבע יצירתן, והרי זה דומה לאדם שממלא מטעה מדברת ויצא דברים כהוגה לספר תהלתו כל היום, הבתהלות כאלה ימלא נחת ורוח לנו? אין זה מהולל מפי אחרים אלא מהלל נפשו. חי חי יודך כמוני היום, נשיותי בעל בחירה ורצון חפשי ותהלתי היא מוכרחת יק נבחרה: הפכת מספדי. שהייתי סופד על מתי העם: למחול לי. שעל ידי שעד מקום נגית מקדשך ונתתך בעבודה: פתחת שקי. כמו שנאמר וישא דויד את עיניו וירא את מלאך ה' עומד בין הארץ ובין השמים וגו' ויפל דויד והזקנים מכוסים בשקים על פניהם (דה"א כא, טז), ואז פתחת השק ונמקומו אזרתני שמחה בית עולמים: למען יזמרך כבוד. אשר ישכון בבית הגדול והקדוש הזה ולא ידם לנצח, כמו שנאמר (מ"א ח, יא) כי מלא כבוד יי את בית יי. ולכן ה' אלהי לעולם אודך, תמיד אידך מקריב נמי על הדבר הגדול הזה שעשית עמי:

תקון תפלה

קראתי יה: היודך עפר. הצבים אשר לא ידעוך: הפכת מספדי וגו' ותאזרני שמחה. כמו שנאמר (תהלים קכו, ב) אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה. ולפי סגנון הפירוש הזה היא השירה אשר תשורר כנסת ישראל בשוב השי"ת את שיבת ציון ובהבנות הבית האחרון, והוא לנו שיר לאומי, לפיכך נתנו הקהלות לאמרו בכל יום כדי לחזק בלבנו את התקוה על הגאולה העתידה במהרה בימינו.—וכבר השתמשו בו גם בבית שני לשיר לאומי והיו משוררים אותו במוכבי גדול בהוסיפם על העיר והעזרות (שבועות טו, ב) ובהבאת בכורים (בכורים פ"ג מ"ד), אולי מפני שגזרה המלכות גזרה שלא להביא בכורים (תענית כח, א), לכן יפה אמרו ארוממך וגו' ולא שמחת אויבי לי. ועי' ויקרא רבה פכ"ח אסתר רבתי פרשה יוד ובפסיקתא דרב כהנא הוצאת בובער פיסקא ח' ובהערות ותקונים סי' צ"ח:

לקמן ואם סיים הוא ברכה אחת וב"ץ ברכה אחרת מותר לענות אמן (סי' נ"א וסי' מ"ט). נכון לומר ב"ש בעמידה (ב"ח) [ויאחז ב' ציציות שלפניו בידו הימנית ובחתימת ב"ש ינשקם]: (ב) מב"ש עד ישתבח מותר לענות אמן אפי' באמצע הברכה של ברוך שאמר או באמצע הברכה של ישתבח מותר לענות על כל ברכה ששומע (כיון שברכת ב"ש וישתבח לא הוזכרה בגמרא) וכן כל ברכת הודאה מותר לברך כמו אשר יצר לאחר עשיית צרכיו וכיוצא בזה וכן לענות ק"ש עם הצבור שצריך שיקרא עמהם פסוק ראשון קודם [לקמן בסוף דיני ק"ש כתבתי שצריך לקרות כל ק"ש כי כן העלה הגאון מהר"ם ז"ל ע"ש. אמנם אם עומד בפסוקי דזמרה נלע"ד דרך הכרעה דדי בפסוק ראשון] ומכ"ש לקדיש ולקדושה ולברכו [ופשוט דלא יענה אמן אחר אמירת הש"ץ ברכו דבלא"ה מספק על אמן זה הס"נ סי' נ"ז] (עי' לקמן בדיני ק"ש ועי' ב"י בסי' נ"ה): (ג) ברוך הוא וב"ש אסור לענות באמצע פסוקי דזמרה כיון שלא הוזכרה בגמרא כלל (עי' מ"א סי' קכ"ד): (ד) אבל לדבר ולהפסיק בלא לדברי שבח והודאה כלל אסור להפסיק אפי' אם מוכרח להפסיק יאמר קודם שיפסיק ברוך ה' לעולם אמן ואמן עד ויברך דוד וכשחוזר ומתחיל יאמר ג"כ אלו הפסוקים (סי' נ"א) [בכל מקום שאסור להפסק אפי' בלה"ק אסור לדבר]: (ה) ואפי' שהה כדי לגמור את כולה בפסוקי דזמרה א"צ חוזר לראש (מ"א סי' נ"ג ע"ש): (ו) כשצריך להפסיק והוא עומד באמצע פרק יש לו ליזהר ולגמור לסיים עד הפרק כי טוב יותר להפסיק בין הפרקים מבאמצע הפרק ואלו הן אמצע הפרקים של פסוקי דזמרה מהודו עד אבל והלל לה'. מן חנו עוז לה' עד ברוך אלהים. מן אל נקמות עד על גאים. מן הושיעה לה' עד יחלנו לך. מן ישמחו השמים עד על השמים כבודו. ובין הללויה. להללויה. ומן ברוך ה' לעולם עד אמן ואמן. ומן ויברך דויד עד לשם תפארתך. ומן אתה הוא ה' לבדך עד במים עזים. ומן ויושע עד ה' ימלוך לעולם ועד (מ"א סי' נ"א): (ז) לא יגע באמצע פסוקי דזמרה וכ"ש בק"ש ותפלה במקומות המכוסין אף ברגלו במקום המטונף אבל במקומות המגולין מותר ליגע (היינו ביד עד הסרק המגולין שקורין פלעטנ"גען ובצואר עד החזה) וכן בנוגעת הטף והאוזן אסור ליגע כ"א ע"י בגד ואם נגע (בהפסק) [בנטה] פסוקי דזמרה

ש בק"ש די בנקיון רור או חוכך ידו בכתל לנגד (סי' צ"ד) כמו בתפלה ויתבאר (שם):

אחז"ל כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב. וכיון שמוטל על האדם לאומרו בכל יום. תקנו לאומרו קודם התפלה. כי כן הוא דרך שמספר ומכבים מלכות נסדר השבח תחלה ואח"כ יבקש צרכיו ממנו. ומטעם זה ג"כ תיקנו חז"ל לאומרו סמוך ברכה לפניהם וברכה לאחריהם. והם ברכת ברוך שאמר לפניהם וברכה ישתבח לאחריהם. כמו שתקנו ברכה על כל מה שחייבו חז"ל לעשות ברכה לפניו ולאחריו. וצריך לאומרו בניגון ובנעימה כי הוא שיר נאה ונחמד. ואחז"ל בית בו פ"ז מינים. וסימן דאמן כמה פ"ז כלומר בברכה שלאחריה סוה פ"ז מינים (לבוש): כתב בספר היכלות בשבח זה תקנו אנשי כנסת הגדולה ע"י פסקה שנפל מן השמים ומלאכים כתוב בה ע"כ: כתב תולעת יעקב שקבלו בידינו לאומרו מעומד ללמוד שהוא כנגד שרפי עליונה. שה"ד שרפים עומדים ממעל לו. וכ"כ הב"ח ר"ס נ"ג. וכתב המ"א בסי' נ"א שכן שכבים לעמוד: מן ברוך שאמר עד ישתבח נקרא פסוקי דזמרה. לשון לא תזמור. לפי שהם כורתים הקליפות והמקטרגים על התפלה. לכן ישלהב לב האדם לומר השבח בנעימה ונגונה ובשמחה עצומה ובמתינות גדולה ולא ידלג שום תיבה ולא יבליעם אלא יוציא מפיו כמונה מעות. כדי בלא תהא תפלתו נמסרת לחיצונים חלילה:

פסוקי דזמרה צריך לומר קודם ב"ש. לכן אם עבר זמן ק"ש או שהולך להתפלל ב"ש עם הצבור. אם לא יאמר ברכת פסוקי דזמרה. דהיינו ב"ש וישתבח אבל פסוקי דזמרה וכן ברכות השחר (חוץ מברכת אלהי נשמה) חייב לומר אחר התפלה (סי' נ"ב ופר"ח). אם בא לבית הכנסת ומצא צבור בסוף פסוקי דזמרה אומר ב"ש עד תהלה במתינות ואח"כ תהלה לדוד עד מעתה ועד עולם הללויה. ואח"כ אומר ישתבח. ומתפלל יוצר אור עד לאחר ש"ע כסדר עם הצבור (סי' נ"ב). ואם יש לו שהות יותר. יאמר ג"כ הללו אל בקדשו עד כל הנשמה תהלל יה. אם יש לו שהות יותר יאמר ג"כ הללו את ה' מן השמים עד עם קרובו הללויה. ואם יש לו עוד שהות יותר יאמר שאר הללויה. ואם יש לו שהות יותר יאמר ויברך דויד עד וכרות. ואם יש לו עוד שהות יותר יאמר הודו עד והוא רחום וידלג עד והוא רחום שקודם אשרי ושם יתחיל (שם). ואם איחר לבוא וכבר התחילו הצבור יוצר ואין לו שהות לומר פסוקי דזמרה. יתפלל עם הצבור היוצר אור עד אחר ש"ע. ואח"כ יתפלל פסוקי דזמרה בלא ברכות ב"ש וישתבח וכמו שכתבתי לעיל. ואם בא סמוך לש"ע. אם יוכל להתחיל ביוצר ויגיע לתפלת ש"ע בשעה שהצבור מתפללין בלחש יתחיל. ואם לא יגיע לתפלת לצבור ב"ש אם יתחיל ביוצר אור, לא יתחיל כלל רק יתפלל כסדר בלא הצבור ולא יתפלל ש"ע לבד ג' כצבור (שם ועיין סי' ק"ט). ואם בא לבית הכנסת והצבור מתפללין ישתבח. אם לא יוכל להתחיל בב"ש ותהלה לדוד וישתבח כנ"ל. לא יאמר עמהם ישתבח כלל. רק יפסוק ויאמר עמהם כשאומר ישתבח ויענה אמן עם הש"ץ. ואח"כ יתפלל עם הצבור מיוצר אור עד אחר ב"ש. ואחר כך יתפלל פסוקי דזמרה בלא ברכות ב"ש וישתבח: כתב השל"ה בסי' נ"ג נתגלה מיבריא אימא דבזיר לכל לבים סבבום בסוכתם כדי שיוכל להתפלל בסדר ולא בדילוג, כי הכוונה כן מספר הליטנות. וטעם דעוזם דאם עבר ומבואר יעשה כמו שנתבאר, ולא כאותם שעוברים על כלים ומתפללים כסדר ואין מתפללין עם הצבור. גם עוברים על דברי סמוך כמה שאמרים חכ"ל

כתוב בכל ס' קודם ברוך שאמר יאמר זה:

הריני מזמן את פי להודות ולהלל ולשבח את בוראי לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל(א):

(א) בשו"ת מדע ביהודה קמא סי' ד' סי' נ"ג קרא תגר על האומרים לשם יחוד קוב"ה וכו' ועי' בספר משנת הברכה לבני ישראל יומא סג"ל למה וע"ל אבר"ת קמאמנו שמבאר כמגת.

יאחז בשתי ציציות שלפניו בשעת אמירת ברוך שאמר:

בָּרוּךְ שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם. בָּרוּךְ הוּא. בָּרוּךְ עֹשֶׂה בְרֵאשִׁית. בָּרוּךְ אוֹמֵר וְעֹשֶׂה.

עץ יוסף

ברוך שאמר והיה העולם. הוא תהלת הבריאה יש מאין: **ברוך הוא.** הוא הנסתר והנעלם בבחינת עצמו יתברך: **ברוך עושה בראשית.** פי' עושה מעשה בראשית. הוא בחינת הקיום בזמן קיום והויה בכל רגע בנבראים כולם: **ברוך אומר ועושה.** בכל מה שמבטיח ע"י נביא. או כמוהם שהאמירה והעשיה ביחד. כמ"ש כי הם לא בעמל ולא ביגיעה כו' אלא בדבר ה' וכו' שמים נעשו. והיא ההבטחה מוכלא להתכונן על בחינת הקיום שטבע ממנו תמיד בכל רגע

אחרית לשלום

ברוך שאמר והיה העולם. תחלה נחן שמזכיר בבריאת העולם יתכן ע"פ מה"ל בראשית וכו' למה בי"ת. אמר הקב"ה שהיו נורא אותם בזמן ברכה שלולי ימעוד ע"ש. אז ברוך שאמר והיה העולם, שהתחיל הויית העולם בבי"ת לבון ברכה לפי בסוף ברוך: שאמר והיה העולם. יתבאר עפ"י מאמר חז"ל בתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדה"ד ראה שאין העולם מתקיים בחף שתף מדה הרחמים וכו'. והאמירה יקדם אחרי בבריאה היסד בהשתתפות מדה"ר ת"ס מוזכר בכל ענייני הבריאה רק שם אלהים. והיינו דהמאמר בראשית ברא אלהים שכל נפרצו על ראשית המחשבה למדה"ד המתיחס לשם אלהים. אך מה בי"ת ו"ת ויאמר אלהים ויעש אלהים. ויברא אלהים. מוזכר שם מדה"ד. גם בגוף המעשה והבריאה. ולא

נזם שיכים שתוף הרחמים. אך הענין בזה כפ"י מאמר חז"ל. דבור קשה. אמירה רכה. וזהו בהזכירה העולם בכל מעשה בראשית מלא ויהבר אמירה רכה מקדם בכחמים. לבתף הותה עם מדת אלקים של מדה"ד. ומקדים

עיון תפלה

ברוך שאמר והיה העולם. הרז מה שהחכמים והפלגן בב"א במאמר אחד (פי' לפיל בביאור על בריאת דל' ישמעאל מדה י"ג). ולא אמר ונעשה העולם, כי כמעשה יאמר על תקון הדבר והויית הצורה בו והגלות הצורה בפיה, וזה לא היה במאמר ראשון כי אם בהסבה ניכרת שבלנו ביום השבי (ר' יעקב אנטולי מלמד התלמידים פ' יתרו). והנבור **שאמר והיה העולם** רגיל על לשון קדמוני רז"ל, כמו שכל מי שמזיק לישראל כאלו מזיק לפני מי שאמר והיה העולם (מכילתא פ' שמות), כמה חביבה שלאכם לפני מי שאמר והיה העולם (ב"ס פ' הפסחים, חגיג

תקון תפלה

ברוך שאמר. לשון הרב הקדמון ר' יעקב אנטולי בספר המלמד פ' יתרו „ואם דהמע"ה בנה טריקלין נאה לעוה"ב — מה נהדר הפרוזדור שחברו לו רבות גנז'ל לבי שיבין ציוריו הופים (ברוך שאמר לפסוקי דזמרה)" עכ"ל הרב הזה לא יכנה רביתינו כי אם לחכמי המשנה והתלמוד, כידוע לבקי בלשונו. וכן נראה מלשון הרי"ף ברכות פרק אין עומדין „והקינו רבנן (חכמי המשנה או הגמ') למימר ברכה בקביעו וברכה בבתרייהו ומאי ניניהו **ברוך שאמר** וישתבח' עכ"ל, והמקובלים יקרימוה עד אנשי כנה"ג

ית המקדש לפני מי שאמר והיה העולם (ב"ס פ' בשלח), רב יהודה בר יחזקאל היה מברך יתבאר ויתגדל ויתברך שמו של מי שאמר והיה העולם (דברים רבה פ"ה), ברוך מי שאמר והיה העולם אמן ואמן (ירק"ר סו פ"ג), ובה החסר גלה מי. ובנוי עולם על כחנל לא נגלהו במקרא, כי שם עניני נצחיות והמדה (ראה לבן מורה קהלת ג, יא). אך חז"ל שהמשתמשו בו הרבה על בורלה ואת, כמו עולם כמנהגו הולך (ע"ז נד, ב), עולם להכסדרה דומה (ב"ב כה, א): **ברוך הוא.** כיום הברכה כפי סינון חז"ל, כמו באגדה שבח ברוך המקום ברוך הוא, ברוך שיאמר הנשמהו לישראל ברוך הוא, והדג"א סתמים רבי"ה ברוך המקום. ברוך הוא באין לפניו משוא פנים (תדב"א רבה פ"כ פ"ז פ"ט פי"ב פי"ג פס"ו פי"ח פכ"ב פכ"ד), ועוד הרבה: **ברוך עושה בראשית.** נלעטר מהתק במאמרות ונתן טרם לכל הבריאה כלה, ובראשית פירושו המתחלות, וכן לפרש מעשה בראשית ושסת ימי בראשית ויצר בראשית כיוצא בזה ואת הבציאות, והוא לבון מובהק, לפי שמעשה רבינו ע"פ פתח כדר הבריאה במלת בראשית לכן קראו כל המעשים שנעשו בששת הימים מעשה בראשית ושמים ימי בראשית עד שהמאלות נכללה יקראו בראשית (ר' יעקב אנטולי שם), ועי' רמב"ם ז"ל ריש הלכות פרק ל': **ברוך אומר ועושה.** בלא כוונת נו"ד מדת הקב"ה, בעיה בשלם המבר

א) מקור הלשון של **ברוך שאמר** שמצא בכתב תלמוד גדולות (דף 2) הוא מקי"ו ז"ל וזהו מקמי הרב הדרוני ריש שמיכתא מי שנכנס לבית הכנסת ומצא לבור שהמלין כר ולא יאמר בה.גו: ממסרים בקהלם. כך שמפס ממר מתם גאון בשעת הנכונה שאומר ברוך שאמר והיה העולם סי' מזה מיחה בברכה ברוך כאשר כגר נהגו ביומי התלמוד שהוגדו הלבושים כנבר ידוע ומקובל. וכן כניה נפל ברוך (ערך הפל ד') שתבונה סו מ ב ס ר' מבב גאון, ועי' מה בכנית כג"ם ר"ש סלוטסקיפטר ז"ל נבספרות של בנב"ג דפ"ס ברלין.

הסגיח בניסחו עוזיאל ראם

בָּרוּךְ גּוֹזֵר וּמְקַיֵּם. בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הָאָרֶץ.

עץ יוסף

בלי שביתה. והוא אומר ישועה ביחד. כי אלו זאת היה בטל העולם ח"ו. אחר שהוא צריך תמיד לקחת קיום וחיות מה' ב"ה: ברוך גוזר ומקיים. פי' גוזר עושה מה ומקיים. או הכוונה ע"פ מה שאחז"ל בב"ר (פ"ה) וישב הים לאיתנו בוקר לאיתנו. לתנאו שהתנה עמו שיקרע לפני ישראל. עוד אי' שם לא עם הים בלבד התנה אלא עם כל מעשה בראשית שיתחדשו לעת הצורך. ור"ל שבתחלה עשיית הדברים שם הקב"ה בטבע שיעשה בהם כל מה שיעשה. ע"ד משל ביום שני בהחלק המים הושם בטבעם שיחלקו. הים למשה והירדן ליהושע ולאלישע. וכן כולם. ובעת הצטרכות הגזרה להראות אז גוזר הקב"ה שיקיים התנאי. כי באמת אין דבר חדש תחת השמש וזהו שאמר ברוך גוזר ומקיים שגוזר הקב"ה על הדבר ההוא שיקיים התנאי הראשון. ומקיים. או פי' ברוך גוזר ומקיים בחסד. כי לטובה לא חזר בו: ברוך מרחם על הארץ. במדת הדין. ברוך רחם הוסר. והארץ

אחר

אחרית לשלום

ומקדים הרחמים לדין כמאמר חז"ל בכל מקום ויאמר אלה ה'. ותנא עלמו שלא תוכל ויאמר בפסוק להבין רק שם אלהים לבדו נראה שעלה במחשבה תחלה לברוא במדה"ד. וזהו שאמרו מרבנים. ברוך הוא ע"ג הטוב שפסק שאמר והיה העולם. שהזכיר בהיים שעולם לשון אמירה לשתף בזה מדה"ר. וזהו כי אמרתי עולם חסד יבנה. מה שאמרתי בבריאת העולם לשון אמירה שהיה שמשי עולם חסד יבנה. בינה. העולם במדה"ר ומבד. ומדויקים בזה פסוקי מע"ב. דכל מקום שלא נאמר בו ויאמר דרשו חז"ל שאין בו טובה. ויבא אלהים את האור וגו'. פרש"י ז"ל ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים. ויעש אלהים את הרקיע וגו' דרשו במ"ר למה לא כתב בשני כי טוב בו נברא גיהנם. בו נברא מחלוקת המים. ויקח אלהים ניכבה אדן דרשו במ"ר אני אל שדי שאמרתי לעולמי די

עיון תפלה

שאומר דבר אין אמירתו מחייבת מעשה, אבל הקב"ה אינו כן, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל מאמרו של הקב"ה מעשה (במדרש שוחר טוב מזמור ק"ח פסוק לעולם ה' דברך נצב וגו' אותו הדבר שאמר הוא עשה) ואין שום הפסד וכליון לפי הכונה הראשונה, כי ההפסד הנראה אינו מכוון לעצמו אלא לצורך הויה אחרת מגלה וההפסד היום תהיה אחר זמן, אם כן הפסדו מעבה יצירתו בנין (ר' יעקב אנטולי שם): ברוך גוזר ומקיים. זו ברכה על קיום הבריאה שהקב"ה גוזר על התמדת מציאותה וקיומה (וכמו שנאמר (תהלים לג, ט) כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד) ובלעדי גזרתו התמדתה כבר הורס לאפס ותהו (הרב רי"ל מסקלאפמונגא). ורש"י (ברכות נ"ז סוף ע"ב) פירש ברוך גוזר ומקיים שגוזר להשמיד כבל וקיים גזרתו. וכמו עוד בברכה זאת למה שאמרו רז"ל ירושלמי (ר"ה פ"א ה"ג) בטבע שבעולם מלך בו"ד גוזר גזרה רוב מקיימה רוב אחרים מקיימין אותה אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזרה ומקיימה תח"ה, ונויק"ר סל"ס הר"א בטבע שבעולם מלך בו"ד גוזר גזרה אם רצה לקיימה הרי הוא מקיימה ואם לאו סוף מקיימה ע"י אחרים אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזרה הוא מקיימה תחלה, הה"ד מפני שיבה תקום וגו' אני הוא שקיימתי (תחלה) עמידה זקן תחלה (ירושלמי בכורים פ"ג ה"ג לתוח לתיבת מלות), ופי' במו"ל פ"ע. ודע כי שרש גזר שהוא בטעמו לשרש כרת, נגזרו את הילד (מ"א ג, כה) = העגל אשר כרתו לשנים (ירמיה לד, יח), ויגזרו עצים (מ"ב ו, ד) = ויכרתו לי ארזים (מ"א ה, כ), ועל לשון כריתת ברית מתורגם גזר קים. ועקר השרש הזה גם (דברים יח, ד; תהלים קב, ו), ובחלוף אותיות סמוכה קצץ, ויקצצו את ידיהם (ש"ב ד, יב) = ויכרתו את ראשו (ש"א לא, ט), ובתוספתא רי"ש ולא תקצרו את פאת (ויקרא כג, יח). ונשאל אח"כ על חתוך הדין, כי הפסק ביוצא מפי השופט הרי הוא כרות וגזור והתוך והחלקו מכל לדין בלי שוף ותרשן, ואשר נגזר עליה (אסתר ב, א) = שבועים שבעים נחתך על עמך (דניאל ט, כד). ובדברי רז"ל הרבה, וגזר דין כלום מתום כל אחד בזמנו (ר"ה טז, א), ויחתם גזר דינם לגזר שחת (סוטה לט, ב). ובזה על מאמר מרן שאין לספקה בו ולהטיל ספק באמתתו ודיוקו, אע"פ שגזרת נביא חוזרת גזרת אורים ותומים אינה חוזרת (יומא עג, ב). ואמר על חתך שקבוע ביוצא מפי מושל ארץ בלי להוסיף או לגרוע, גזרה מלך הוא (ב"ב קטז, א), חקה חקקתי גזרה גזרתי אי אתה רשאי לעבור על דברי (במדבר רבה פי"ט): ברוך מרחם על הארץ.

תקון תפלה

בנה"ג, כ"כ בספר תולעת יעקב בשם אור זרוע כי שבח זה תקנוהו אנכה"ג, וכ"כ הגאון יעב"ץ בסדורו, ובספר מנורת המאור סי' צ"ג כתב וז"ל „כתוב בספר היכלות (ספר קדמון מאד) שיש בו פ"ז תיבות והסימן ראשו כתם פז" עכ"ל, וכן הוא באמת לפי הנוסחאות המגויות. ואיך שהוא, השבח הזה קדמון מאד ובשום אופן אי אפשר לאחרו עד ימי הגאונים, כמו שעלה על דעת בעל סדור הגיון לב, מי לא יראה כי רוח ראשוני חכמי המשנה דובר בו, מי לא יתבונן שחז"ל השתמשו במליצותיו במקומות הרבה; כמו מליצת מי שאמר והיה העולם לקוחה בלא ספק מנוסח ברכתנו, גם התנא הקדמון שמעון בן שטח השתמש במליצה זו, ולא לפנינו אתה

עומד

בָּרוּךְ מְרַחֵם עַל הַבְּרִיּוֹת. בָּרוּךְ מְשַׁלֵּם שָׂכָר טוֹב

עץ יוסף

אומר. ארץ אשר ה' דורש אותה. או פי' ע"ד דכתיב וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ. ולא שהנחם על מה שעשה את הארץ. כי הארץ לא חטאה. ועיין בהעתק ס' לא ידון רוחי. וזהו ברוך מרחם על הארץ: ברוך מרחם על הבריות. כדכתיב ורחמיו על כל מעשיו. וכדאי' בב"ר פ' ל"ג באמר הקב"ה כשנזכרתי לנח לא לו לבדו זכרתי אלא לו ולכל שהיו עמו בתיבה הה"ד ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה וגו': ברוך משלם שכר טוב ליראיו. כדכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. ור"ל שאף שאין הדין מחייבין אותנו לעבדו בלי שום גמול. וכדכתיב כל עמל האדם לפיהו. ודרשו חז"ל בויקרא רבה פ"ד ובקהלת רבה פ"ו כל מה שיעמול אדם ויקבל מצות ומע"ט בעוה"ז אינו מספיק להבל היוצא מתוך פיו ע"כ. ור"ל שאפי' לא היה ה' מטיב עם האדם רק ענין הנשמה אשר בה יחיה. אין שכר האדם בכל מה שיתעסק במצות ומע"ט מספיק ליסוד זה שעושה עמו

אחרית לשלום

בכח הרחמן והמרחם. והוא מדה"ד עד פה תבוא ולא תוסיף. ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים דרשו חז"ל קטרגה הלבנה ונתמעטה שע"י מדה"ד. ויכלה אלהים את השמים דרשו חז"ל שסרס את הנקבה. ויעש אלהים את חית הארץ דרשו במ"ד זה הנחש. ובבריאת האדם בנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו לא הזכיר בו ויאמר יען כי בתחלת הבריאה שהיה שיהא האדם כלים אלהים, אז יוכל לעמוד גם במדה"ד. והיה הטובה בתקוה להחזיק שיתנהג העולם במדה"ד כמו שהיתה רצונו שהמחשבה. וזהו שאמרו חז"ל בעשרה מאמרות נברא וכו' נבראשית נמי מאמר וכו' דלכן לא נאמר בבראשית ויאמר דהתחלת היה במדה"ד לא בנאמנים על ויאמר. שכ"ז נברא גם הוא במאמר. וזהו שנאמר מסלה לדוד נאמרו שכל אוכלות בראשון אלהי ושתמשה בם כו"ם לימד נ"כ על בריאת העולם דנאמרו במדה"ד ואח"כ בתוך מדה"ל נתבטה ויאמר:

עיון תפלה

הוא משגיח בעולם בשפל כדרך רחמים ורחמיו לעולם הם: ברוך מרחם על הבריות. שהשגחתו גם באישים, שלא תאמר כי השגחתו רק במינים השומרים אבל האישים כנפסדי: אין נכה השגחה, נסיק בא ולמדך מרחם על הבריות, כלומר משגיח על בריה ובריה (ר' יעקב אמדין שם). ולי נראה דרחמים והשגחה תרי מילי נינהו, וכאן מדבר מן הרחמים אלא מן השגחה, ומובא נמ"ל, שהיה נדין לנהוג את העולם בכללו על פי מדת הרחמים, כי העולם בכללו אם לא יתנהג על פי מדת החסד והרחמים אי אפשר לו להתקיים ולעמוד, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל בתחלה עלה במחשבה לברוא במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים הקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין (פי' רש בראשית מב"ל ב"ר פ"ד י"ב), אבל הבריות הפרטיות היו ראויות להתנהג רק על פי מדת הדין, כי למה יחונו? כנפש החוטאת צריכה למות, והעולם יתקיים גם בלעדה, וכמו שאמר שם להקב"ה מפני מה אדם חוטא ואין אתה פורע לו מיד (שוחר טוב מזמור נ"ג), אבל מטובו של הקב"ה לרחם גם על הבריה הפרטית וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, ברוך מרחם על הבריות. וכן נאמר בברכת סכיך (תפלות כל חי) המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים: ברוך משלם שכר טוב ליראיו. שלא תאמר בכלל הוא משגיח על כל הבריות בשרם מפני מה צדיק ורע לו? נסיק בא ולמד שהוא משלם שכר טוב ליראיו, באין טוב בעולם הזה הכלית שכר ולא רשעו הכלית רע, אלא בעולם הבא בטוב טוב (ר' יעקב אמדין שם). ולפי דרכנו נראה כי אחר אמרו ברוך מרחם על הבריות, ונכללו ג"כ בכל השגחת טובו על בריותיו כיא נתור רחמים, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל ויק"ר פכ"ז רוח הקדש אומרת מי הקדימני ואשלם, מי קלב נפשי עד שלא נתתי לו נשמה, מי קל נשמי עד שלא נתתי לו בן זכר, מי עשה לי מעקה

תקון תפלה

עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם (סנהדרין יט, א), ומליצת עושה בראשית נזכרת במשנה (ברכות נד, א) על הזיקים ועל הגבעות וכו' אומר ברוך עושה בראשית, וכן הנוסחא במשניות דפוס נאפולי. וספרים דגרסי במשנתנו עושה מעשה בראשית וכ"ה בכת"י מינכען משנת ק"ג, והיתה לפניהם הנוסחא גם בברכת ברוך שאמר כך, וכמו שנמצא באמת בתדב"א זוטא פ"ד „ברוך שאמר והיה העולם ברוך הוא ברוך עושה מעשה בראשית ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים ברוך שזכר את הראשונות והעביר אחרונות וכו', וכ"ה בנוסח מחזור ויטרי ברוך הוא ברוך שמו ברוך עושה מעשה בראשית, אך לפי קבלת פ"ז תיבות אשר זכרנו למעלה לא יתכן זה לפי נוסחתנו. ומליצת אומר ועושה גוזר ומקיים הזכירה רב תנחומא (ברכות מ, ב) ראה מקום שנטלין ממנו עפר (בבל) אומר ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים. וכבר השתמשו בה בימי רבן גמליאל ורבי יהושע כשסו"ר פ"ל לא אמרתם אלהים אומר ועושה למה אינו משמר את השבת? ומזה תראה שמשמע בלא ספק מנוסח ברוך שאמר שהיה ידוע או לרבים, אך פיו הכשילו והוליך מאמר

לִירֵאָיו. בָּרוּךְ חַי לָעַד וְקַיָּם לָנֶצַח. בָּרוּךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל בָּרוּךְ שְׁמוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ

עץ יוסף

עמו ה'. ומ"מ הקב"ה משלם לו שכר על מעשיו. ע"ז אמר ברוך משלם שכר כו'. ומה שאמר שכר טוב ולא אמר שכר לבד. לרמוז שמשלם לו השכר לפי הפעולה. ולא לפי המעשה לבד. ועיין מ"ש לעיל בענין עיקר י"א והבן. וכדי שלא תקשה ע"ז הא אנו רואים צדיק ורע לו. והיה שכרו. ע"ז אמר ברוך חי לעד וקים לנצח. שאם אינו משלם לו בעוה"ז ישלם לו לעוה"ב. כי חי וקים הוא לעד ולנצח נצחים ונאמן הוא לשלם שכר לאוהביו ולשומרי מצותיו: ברוך פודה ומציל. משום שע"ז שאמר לעיל ברוך משלם שכר טוב ליראיו קשה הא לפעמים רשע מכהיר הצדיק ואינו נכוה בגחלתו מיד כי אם לאחר זמן רב. וא"כ איה צדקתו של הצדיק. אך באמת ישרים דרכי ה'. כי זה ע"י מאמר חז"ל כל שמעניש את חבירו על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה. וא"כ בשביל זה הצדיק הקב"ה מאריך אפו על הרשע ואינו נפרע ממנו

דובר שלום

ברוך חי לעד. נשמת האדם גם היא חי לעד אך אין מתקיימת בגוף אלא רק משתנה ממצב למצב. והוא ית' חי לעד וקים לנצח באין שום שינוי המצב: ברוך שמו. שאנחנו כביכול נעלם מכל חי. ומכירים אותו ית' רק מצד מעשיו. והמודיע ומברך הם לפי ערך פעולותיו

עיון תפלה

עד שלא נתתי לו גג, מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית, מי עשה לי סוכה עד שלא נתתי לו מקום, מי עשה לי לולב עד שלא נתתי לו דמים, מי עשה לי ציצית עד שלא נתתי לו טלית, מי הפריש לפני פאה עד שלא נתתי לו שדה, מי הפריש לפני תרומה עד שלא נתתי לו גרן, מי הפריש לפני חלה עד שלא נתתי לו עיסה, מי הקריב לי קרבן עד שלא נתתי לו בהמה" ע"כ. ובשמו"ר פל"א ואם נתת אין אתה נותן משלך אלא משלי, וכן הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך (דה"א כט, יד). בכל זאת ישיב גמול לעושי רצונו בתור תשלום שכר, ברוך משלם שכר טוב ליראיו. ובאמרו שכר טוב, הקדנו שהשכר מטב בהאי עלמא ליכא אלא למען ייטב לך לעולם שכלו טוב ולמען יאריכון ימיך לעולם שכלו ארוך (קדושין לט ע"ב): ברוך חי לעד. כלומר אם גם יתמהמה כגמול הבטחה נחכה לו, כי בעל הגמול חי לעד וקים לנצח וסוף סוף יבוא על שכרנו ולא יאחר, אשרי שאל יעקב בעזרו וגו' השומר אמת לעולם (תהלים קמו, ו) ערש"י. ועד כאן הכל — ברוך פודה ומציל. הפלט מיד רעים ושודו מכף עריצים. וההצלה היא מיד שואב (מרעותו) כשהם לא בכף, והפדיון אחר שכבר נלא בכפו, ראה בנ' מלבי"ם (ירמיה טו, כא): עד כאן הקדמה לברכת פסוקי דזמרה, ומכאן ואילך מתחלת הברכה עצמה: ברוך אתה וגו' האל. כתב רב עמרם גאון בסדורו ד' ל"ו ע"א הכי אמר ר' כהן רבא יצחק הכי נהיגין במתיבתא לומר ברכת ברוך את רינה ולא מאריך באל הרב את רינה דהא מאריך פ' אלהינו, עכ"ל. ומאותו הטעם עצמו מחק הר"ד אבודרהם (מסעודרם השו"ז ד' מג ע"א) מלה זאת בנוסח שלפניו. וכן בברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון לא נמצא מלת האל אחר אלהינו בסדר רב עמרם ד' נ"ב ע"א רק בלשון הגמ"ם אבינו מלכנו אדירנו וגו', גם הר"ד אבודרהם מחק אותם שם ד' קכ"ב ע"ב. ומה שהשמיטו בברכת אבות שבשמונה עשרה האל הגדול הגבור והנורא, לפי שבלשון הזה אמר משה (דברים י, יז) ובדאמרינן בברכות ל"ג ב' האי תלת דאמרינן אי לאו דאמרינהו משה באורייתא ואתו אנשי כנה"ג ותקנינהו בתפלה לא הוינן יכלין למימר להו. ואולי

תקון תפלה

מאמר גוזר ומקים באומר ועושה, ומליצה מרחם על הארץ נזכרת במשנה (תענית ט, א) בא"י המרחם על הארץ. ונראה שגם התואר חי וקים בדרז"ל לקוח מברכה זאת, כמו בברכות (לג, א) חי וקים לעד, ושם ל"ב א' ובנדרים ס"ב א' חי וקים לעולם, ובתענית י"ג א' כלך אל חי וקים ועוד. הנה ידענו שאמירת פסוקי דזמרה כבר היתה נהוגה בימי התנאים, ור' יוסי בן חלפתא אשר חי בדור שלפני רבינו הקדוש הזכירם (שבת קיח, ב) יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום ומסקינן כי קאמר ר' יוסי בפסוקי דזמרה, ובלא ספק תקנו אז ברכה לפניהם ולאחריהם, וברכת ישתבח שהיא ברכה אחרונה לפסד"ז נזכרת בירושלמי לפי עדותן של הגהות מיימוניות בפ"ז מה' תפלה אות ע' ומנהיג הלכות תפלה סי' ד' "גרסינן בירושלמי (לפנינו ליתא) המספר בין ישתבח ליוצר אור עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה" ע"כ ורבינו יונה בברכות פ' אין עומדין ד' ל"א מעיד גם הוא שראה במדרש שאסור בין ישתבח ליוצר אור אין לו להפסיק, וע"פ עדותן של שלשת הגאונים הללו יקום דבר שברכת ישתבח כבר היתה מתוקנת בזמן חכמי התלמוד בתור ברכה אחרונה לפסד"ז, ומאחר שתקנו להם ברכה אחרונה בלא ספק גם ברכה ראשונה תקנו

הָעוֹלָם. הָאֵל הָאָב הָרַחֲמָן הַמְּהֻלָּל בְּפִי עַמּוֹ מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר בִּלְשׁוֹן חֲסִידָיו וַעֲבָדָיו. וּבְשִׁירֵי

עץ יוסף

ממנו מיד למען לא יהיה הצדיק נדחה ממחיצתו. אלא ממהין הקב"ה כעה מעלה מקום מגד אחר לספניסו. והענין עפ"י מ"ש בזוהר בהרבה דוכתין פדעתו מדרת שהם מלאכי סתר. וכתב שכנגד יש מלאך אחד להמלין עבורו. או יתגבר מאליו. ואעפ"כ מדה"ד אינה חוזרת ריקם. וצריך ליתן למדה"ד איזה איש אחר תמורת זה החולה. וזה פדעתו שצריך ליתן פדיון לסט"א. ומייתי זהר עובדא דיהבי תליסר גוברין תמורת איש אחד. ולכאורה הוא תמוה דמי יתן תמורתי. ולפי הנ"ל ניחא. להיות כי זה האיש המרגיז ארץ מכהיר את הצדיק והיה ראוי להמיתו. אלא הקב"ה אינו רוצה להעמיסו בשביל הצדיק כדי שלא ידחו אותו ממחיצתו של הקב"ה. ובבוא העת אשר מכרח הקב"ה ליתן לס"א איזה איש תמורת איזה צדיק. אז הקב"ה נותן את הרשע הזה לשחת את הצדיק הזה כמ"ש צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (משלי יא,ח) ועי' בשבט מישראל (סי' ל"ד). וזהו ברוך פודה ומציל. ר"ל בכודה את הצדיק הזה ומציל אותו ממיתה ע"י כופר הרשע הזה שהכתיר לאיזה צדיק. וגם ומציל לצדיק הראשון שהרשע הכתירו. מעונש שלא יהא נדחה ממחיצת הקב"ה: האב הרחמן. ע"ש כרחם אב על בנים. שהוא מגיח ומרחם עליו כרחם אב על בנים: המהלל בפי עמו. ע"ש הכתוב תהלת ה' ידבר פי: משובח. ע"ש דור לדור ישבח מעשיך: ומפואר. ע"ש ובישראל יתפאר: בלשון חסידיו. ע"ש וחסידיך ירננו. ואמר בלשון ע"ש ורוממת תחת לשוני: ועבדיו. ע"ש הללו עבדי ה'. והכוונה בזה שאמר המהולל בפי עמו כו' בלשון חסידיו ועבדיו. להודיע שהם מהללים לשם כלשון בני אדם. לא שהם מהללים בבחינת עלמו. אלא שהתורה התירה להם להלל כדי לאמת מלתא לעם. וזה אי אפשר מבלתי היתר ההודאים והמהללים כפי לשון בני אדם. ועי"ד שאמרו אי לאו דאמרה משה ואמרינהו ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו אנן לא יכלינן למימרינהו. והוא שסדרו לנו בלשון חסידיו:

ענף יוסף

האל האב הרחמן. כתב אבודרהם אמ"ן גומר פיהם האל. דה"ג המדיק אלסוס ע"כ. והכי קי"ל בברכה באחר שמגילה סרב את ויגש. ונ"ל דמש"ה יש לומר ברוך עושה מעשה בראשית. דסיבת מעשה מגלים לתיון פ"ו תחת תיבת האל. אבל בס"מ כתב בשם תסר"ס דלהכי ובשירי דוד עבדך נהלך כו' עד עדי עד שמו הגדול:

דובר שלום

המשועים. זהו ברוך שמו כיוצא על מעשיו שמלך באותיו ימ': האל האב הרחמן. שהכנס לקבלת כות מעלה שהם. מלך הרחמים שמעשו לרחם. ומלך השבע כרחם אב על בנים. ומלך המהללה שהוא מגיח על מי שפתחיו להיטיב לו. זה אלה הכלשה מתיר. האל המיוחד בכל השלמות. האב שמלך השבע מרחם. הרחמן שמדת רחמיו גורמין להיטיב:

עיון תפלה

נוסח הרד"א בד' נ"ה ב"א „ה"ל הגדול המעטר והגורא פסיק הוא" עכ"ל, וגם בנוסח הספרדים ובנוסח התימנים כת"י ליתא, אבל בנוסח הרמב"ם ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא ובנוסח התימנים הנדפס בירושלים הרל"ד איתיה, ובמנורת המאור נר ג' סי' נ"ג ערוה הלל עניש ספור מעלותיו של המהולל, והללו זוה מעלות המהולל ויתרונו על עלהו יהללוהו. שבח ע"ך ... ח), כמו נליו אשם השבחם (שם סם, י), והוהלל דפי המהולל, בהוכיתו לפני כל מעלותיו הנכבדות לפרות הפץ רוגזיו, ושבח אני את המתים (קהלת ד, ב), ושבחתי אני את השמחה (שם ח, טו), אע"פ שבני אדם רגילים לגנות את הדברים ה"ה אני אשבחם ואוכיח חועלתם השבח יוצא מפי אוהב את או אוהב דבק אשר קבלו לאמת או לאוהבו שורחהו לכרונת בשבחו למען ספר מעלו עקבות שם. פאר גזור מן פאר, נגלא במאמר מעלות מיוחדות שעל ידיהן הוא מצוין מכל אלהו, לשות עליו הוד והדר ולהפארו (שבת קלג, ב), ומזה נקראו הזקנים פאר כי הוא מבוה הוד והדר על טבשו ומלין חשיבותו, לתת להם פאר תחת אפר (ישעיה סא, ג). המפאר גם הוא אוהב דבק ומבין בשם לספר (בעקבות עדי"ן). ולכן הניחו מתקני הברכה יומר המהולל בפי עמו, משבח ומפאר בלשון חסידיו ועבדיו, כלומר אוהביו ויודעי שמו: ובשירי דוד. הם פסוקי דזמרה שלקוחים מספר

תקון תפלה

תקנו לרם, והיא בלא ספק ברכת ביוך שאמר ומה גם לפי עדותו של הר"ד אבודרהם ד' כ"ד ע"ב „ואומר במדרש מי האיש הירא ורך הלבב זה הסדבר דלא נרים ליה עיי"ש: המהלל וגו' משבח ומפאר בכל פ"ה, כמבן כנער דבק כבלתי דנק, הודע טורחתו הבקשת שלון, מסגיח הלון ימים (תהלים סס, אח"כ לקיות על סבקשה שלון האתלוננים והמסילים

דָּוִד עַבְדֶּךָ. נְהַלֶּלְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בִּשְׁבָחוֹת וּבִזְמִרוֹת נְגַדֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וְנַזְכִּיר שִׁמְךָ וְנַמְלִיכְךָ מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ. יָחִיד. חֵי הָעוֹלָמִים. מֶלֶךְ

עץ יוסף

הגדול. פירוש נקיט ואזיל. והם כל השירות והשבחות שנסדר לפניו מכאן ואילך. וזה מה שאמר ובשירי דוד עבדך נהללך ה' אלהינו הוא הודו לה' קראו בשמו שתקן דוד לשורר לפני הארון בכל יום: בשבחות. זה מזמור לתודה. כמ"ש ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה. והוא שבח נפלא ועצום. וכן הביא הרב ב"י וז"ל מזמור לתודה יש לאומרו בנגינה שכל השירות עתידות ליבטל חוץ ממזמור לתודה: ובזמירות. הם פסוקי דזמרה:

ענף יוסף

דלהכי אין אומרים מעבה שלא לגוביף על מנין פ"ז כ"ב: וכיון דאסרי' לנו תיבה אחת יש לנו לכפלים במנין תיבות (א"ר סי' נ"א): ונפארך ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו כו'. כ' בד"ח בלבים פ"ב סי' כ' דבשבחלות לאשונים סיך ונזאלך ונמליכך ונזכיר שמך מלכנו כו'. ואח"כ שונה ונזכיר שמך ונמליכך מלכנו כו'. כדי לחבר לשון מלוכה למלכנו. אבל נוסחא דאשונה נכון. כיש ל' לשונות כינה, נגדלך ונשבחך ונפארך ונמליך. והם מגד עבד ד' עמים המרכבה העליונה: כתב נפ"ש מכ"י טריא אז"ל נשם עמו. כי הוא כמנין פ"ז היבום:

כתב

נגדלך. בשירת הים כמ"ש וירא ישראל את היד הגדולה. כי אז נתגדל שמו בעולמו נגד כל העמים: ונשבחך. הוא ישתבח: ונפארך. הוא יוצר המאורות כמ"ש ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה: ונזכיר שמך. אהבה רבה כי בשמך הגדול והנורא בטחנו. וקרבתנו לשמך הגדול: ונמליכך מ'. זו ק"ש קבלת עול מלכות שמים: יחיד חי העולמים. עד ח"י ברכות דשמונה עשרה שאנו מברכים לחי העולמים: מלך משובח ומפואר. הוא עד הגלה לחד שאנו אומרים ג"פ בכל יום משום דאית בה שבח מיוסד ואתי באלפא ביתא. שהוא אמר לחי העולם שמשבח בכל מיני שבחי

הדנוד

עיון תפלה

מספר תהלים: בשבחות ובזמרות. כמו בשבחותיו וזמירותיו. וה"ר אבודרהם הביא נוסחא בשבחיו ובזמירותיו. בשבחות, מיחיד: שבחה כמו בברכה ירבה סי' ושבחה, ולא שבח, כי ממנו נאמר שבחים, והיה המסקל זה מקובל בפי קדמונינו ז"ל בנסח ענר: חי העולמים. כן נקד ר' שמואל ארקוואלטי בערוגות הבשם והגאון בעל תוכחות י"ש סוף מס' תמיד ור' שבתי סופר והרז"ה והרו"ם. והנה ר"ד אבודרהם כתב בפירוש ישתבח כ"ה אי' ,חי העולמים ע"ש וישבע בחי העולם (דניאל יב, ז)" ע"כ, ובפירוש ברוך שאמר כתב ,חי כמו מים ע"ש חי אנכי לעולם (דברים לב, מ)" ע"כ, נראה שמי שמקרא שנים אחר הביא הרויחנו לריכי, בברכת ישתבח כוון על הכיוד מרלאי לסיות כלירי כמו שהוא נמקרא וישבע בחי העולם, ולפי שיש מפרשים את המקרא הזה בחי העו"ל כלומר בס' סופו הודו של העולם כמו שהביא שם ר' כ"ת ע"כ

תקון תפלה

המזמור מברוך שאמר עד סוף התפלה (אולי לזה המדרש כוון רבינו יונה לעיל), אם כן נזכרה גם ברכת ברוך שאמר בספרי המדרש, ואע"פ שלא נמצא המאמר הזה במדרשות שלפנינו, הרבה מדרשים היו בידי הראשונים שאינם עכשו בידינו כידוע. המקורות הללו מספיקים למבקר ישר להקדים יסוד ברכת ברוך שאמר בכמה מאות שנה לפני זמן הגאונים. וביוחסין דפוס קראקא דף קכ"ב בספורו של ר' נתן הבבלי מספר כי בשבת הראשונה של מנוי ריש גלותא היה החזן משורר ברוך שאמר והיה העולם והבחורים עונין ברוך הוא, וכן אחר מאמר ברוך עושה בראשית ענו הבחורים ברוך הוא, וכן אחר כל מאמר המתחיל ברוך; אבל אין זה מטעם הברכה אלא לתפארת הזמרה בלבד. ונוסח בני רומא בברכה זו. ברוך שאמר והיה העולם

ברוך

בשם בעל המלמד ,ומה טוב לומר חי העולמים כלשון שכתוב בחי העולם כי הוא חייבה וקיומה" ע"כ, וכ"ש דעת הרמב"ם בנו"נ חלק ראשון פרק ע"ב ,ומפני זה הענין נקרא הב"ה בלשוננו חי העולם (כי הוא חי העולם והוא מרם העולם. ר' שם טוב) ואמר וישבע בחי העולם" ע"כ, וכן כתב הרב ר' שם טוב שם ריש פרק ס"ח, וכן כתב בכוזרי מאמר ד' סי' ג'. וכן הביא הרב ר' דוד אבודרהם בברכה בלשונו את המקרא חי אנכי לעולם, ונוח דמתי סמוכו לפרש שאמר חי העולמים חסר לעולמים, ונלה נוהיב, כמו מכון לשבתך עולמים (מ"א ח, יג), עד עולמים (ישעיה מה, ז), ולא בסמיכות כהלר לגם המקרה המגהרו (תהלים סי' קמב), כמו גבורי כח (תהלים קג, כ), גדול העצה (ירמיה לב, יט), ושגיע שם הלר שורכב; וכן פירש רב נסים גאון נפירוש

ברכות

מְשֻׁבָּח וּמְפֹאָר עֲדֵי־עַד שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

עץ יוסף

בשיר. על זה אמרו מלך משבח ומפאר: עדי עד שמו הגדול. שאף עד קצה דסדרה שהוא ה' ימלך לעולם ועד. ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא. גם יש לפרש עדי עד שמו הגדול ע"פ מה שכתב הרמב"ם ז"ל שיש לאדם ב' שמות. שם העצם ושם המעלה. ושם המעלה הניתן לו משום מעלתו אף שיותר חשוב משם העצם. כמו המלך הקורא אותו בשמו העצם ענוש בכבודו וחייב מיתה, וכדאי' בילקוט ראובני סדר מקץ. וכן אמרו חז"ל הקורא לרבו בשמו חייב מיתה עכ"ל. אלא בב"ו כשמגיע מעלה נוטל ממנו שם העצם. אבל הקב"ה אינו כן. כי שמו המיוחד הגדול הקדוש והנורא בו נכלל כל השבחים והתארים בב"ת מה שלא שייך כל המקלסים. והוא כמד"א ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה. וכן אנו אומרים כי כשמך כן תהלתך. פי' שאינך צריך לתהלה אחרת חוץ משמך כמדת ב"ו. וזהו שאמר עדי עד שמו הגדול. כאין נוטל ממנו שם העצם. וזה מה שאמר הכתוב יגד בן מכיר שמך משא"כ בקיצם ב"ו. לך הותר לנו להאריך בשבחים כדי להשמיע לאזן מה שהיא יכולה לשמוע משום גבורותיו ונפלאותיו ומעשיו הנוראים:

כוזו

עיון תפלה

ירושלמי נ"ב ע"א, ה' העולמים שלא יחתו בפחיו וכו' יאמר חי אלהי לעולם קיימת לו סילת מפני שהוא חי העולמים עכ"ל ע"כ, והדרש ויהבע בחי העולם נ"ל בחי לעולם. וכ"כ בהמשתהל (גרלאות מב, ט) [illegible] בחי העולם [illegible] ה' כמו חי ה', כמו שדי לעולם, ומ"ד שלו"ן עולם. (תהלים פב, יג) השלמים לעולם. ועי' ספרי [illegible] ודרך דף ה' ע"ב. וכן חי ה' אשר נתן לו [illegible] (פ"ג ג, ג) נ"ל [illegible] כלומר [illegible] ה' [illegible] (כך ה' [illegible]) [illegible] (פ"ב [illegible]) [illegible] ה' [illegible], כמו שלמה לא ידעתי (תהלים פא, ו) [illegible] עם, לא [illegible]

תקון תפלה

ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים ברוך אל חי לעד וקים לנצח ברוך עושה בראשית ברוך מרחם וגו' ליראיו ברוך פודה ומציל ברוך הוא וברוך שמו בא"י אמ"ה האל המלך המהולל המשבח והמפאר בפי עמו ובלשון כל חסידיו וגו' אלהינו נשבחך ונרוממך ונגדלך ונמליכך ונזכיר את שמך מלכנו וגו' עדי עד שמך הגדול וגו'. ונוסח הספרדים — ברוך שאמר וגו' ברוך הוא ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקים ברוך עושה בראשית ברוך מרחם וגו' בשבחות ובזמירות, ונגדלך וגו' ונמליכך ונזכיר שמך מלכנו וגו'. בשתי הנוסחאות חללו ובנוסח

אשכנז

[illegible] (תלמ' פי' [illegible]), כמו שבעת ימים שלש [illegible], והרי זה כאלו אמר ה' אדוני [illegible], וכמו חי [illegible] (תהלים פב, מ) כאלו אמר חי [illegible], ורצונו כמו [illegible] ה' כן [illegible] [illegible], ולא [illegible], כי [illegible] חיים (ברכות [illegible], ב). ולפי הדברים [illegible] ה' העולמים [illegible] ה' עולמים [illegible] [illegible] בתפלת [illegible]. [illegible] לה' עולמים בתפלת שחרית. [illegible] [illegible] פרק כ"ז [illegible]. וכן [illegible] (תהלים ג, [illegible]). [illegible] חי [illegible] מן [illegible], כי כל ה' [illegible] ה'. [illegible] ה' [illegible] [illegible] [illegible] ה' [illegible] [illegible] ה' [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: משבח ומפאר עדי עד שמו הגדול. [illegible] מלך מהולל בתשבחות. [illegible] [illegible] [illegible] ר' יוסף [illegible] [illegible]

[אין אומרים הפסוקים במזמור ולא ידלג שום תיבה ולא יבליעם אלא יוציא מפיו כאילו מונה מעות. ד״מ]:

הוֹדוּ לַיָי קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו:

עץ יוסף

הודו לה׳. הוא בדה״א ט״ז ח׳. ופירשו אותו שם ב״י הוא לה׳. כי אתם נבדלים כראויים להודות לו יתברך. ואל תרבו הדברי האריך רבים שן יאמרו סיימתם לכולם שבחי למרן. כ״א בלבד: קראו בשמו. אבל: הודיעו בעמים עלילותיו. פי׳ פעולותיו ר״ל תולדיו. כי כל תולד יורה על איזה פעולה מפעולותיו באופן

ענף יוסף

כתב הכל בו נהגו לומר אחר ברוך שאמר מקודם ובכמה נ״י ינהגו הודו לה׳ קראו בשמו. משום שכל הפרים ספרי האורך בדרשה ספן זה ביטו אומרים לפני זה כתוספר כמו במדינו נס׳ יוספין. ומפורש. בסדר עולם כי בתמיד בל כפר היו אומרים מהודו לה׳ עד ונביאי אל תרעו. ובתמיד של בין הערבים היו אומרים מביאו לה׳ כל הארץ עד והלל לה׳. ולפי שהוזכרו סדר הקרבנות אנו אומרים נ״כ זה כתקנות סכ״ל. וי״ם מסכמים ז״ל אומרים בכ״ד זה כוח במנו כפרות נכפלתן את כהן כמדה סלפתים. לכך אנו קורין. אותו בכל יום:

עיון תפלה

נכס, אבל כתארים שהם מצד עצמו לא סותר לסללו נכס ולא לסתלל לפניו, וזהו שאמרו רז״ל (ברכות לג, ב) על האל הגדול הגבור והנורא אלו״ם שאמרם מרע״ה לא היינו מתירים עצמו להתפלל נכס לביוחס נראים שהם תארים מצד עצמו ולא מצד פעולותיו, עד שבאו אנכה״ג וביארו שאף אלה הם תארים מצד הדרכים בהוא מנהיג נכס בריותיו שהותר לסלל נכס, כמו שאמרו רז״ל (יומא סט, ב) למה נקרא שמם אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה, אמרו זהו גבורתו שנתן ארך אפים לעוברי רצונו, וזהו נוראותיו שאלמלא מוראותיו האיך אומה בפ״ה יכולה להתקיים בין האומות, וכן בכלם באמרו שם שהם תארים מצד המדות שטבע בהן עם הבריותי עכ״ל. ואלה התארים אשר ישובח בו יתואר בהם שאינם מצד פעולותיו אומר הרמב״ם במורה נבוכים פנ״ט מראשון הראוי שיובנו שאלים לא היוכיים בשום צד, ובהכיר זה יתוי לנו שנשתוק מלתאר אותו בעצמנו בשום תאר אלא מה שמצא למרע״ה או לנביאים שתארוהו בהם, וי״ף כב ראוי שנבין שאמנם אמרום הייוניים על צד הכרחה אלהותית וכדי להבין את כתון, אבל על דרך האמת ראוי שיובנו שוללים, עכ״ל:

הודו לה׳. תנו הודה לה׳ בעד טובו: קראו בשמו. פרסמו גדלו, כמו ויקרא בשם ה׳ (בראשית יב, ח) ודרשו רז״ל (סוטה י׳ ע״ב) מלמד שהקריא א״א שמו של הקב״ה בפי כל עובר ושב, וכן ראה קראתי בשם בצלאל (שמות לא, ב) פרסמתי כח מעשיו: הודיעו בעמים עלילותיו. הנהגתו ההשגחיית, ונגלל מן

תקון תפלה

אשכנז נשמר הכספר פ״ז היבות כנ״ל. ונוסח ספרדי ישן לקח מנוסח רב עמרם בשנוים קלים — ברוך שאמר והיה העולם (ברוך הוא, איננו בנוס״י) וגו׳ (כמו בנוסח הספרדים הנ״ל). ליראיו ברוך מעביר אפלה ומביא אורה ברוך אל חי לעד וקים לנצח ברוך שאין לפניו עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד (כלשון התנא סופ״ד דאבות) צדיק הוא בכל דרכיו (וחסיד בכל מעשיו, איננו ברב עמרם), בשבת אומר ברוך אשר נתן שבת מנוחה לעמו ישראל, ובמועד אומר ברוך אשר נתן מועדי שמחה וחגי נדבה לעמו ישראל (בנוסח הספרדי הישן ברוך פודה ומציל — לשבת וליו״ט — ברוך שנתן לעמו ישראל את יום השבת הזה ואת יום חג פלוני הזה את יום טוב מקרא קדש הזה) ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו לעולמי עד בא״י אמ״ה (האל בנוסח הספרדי הישן איננו) המלך הגדול והקדוש אב הרחמן מהלל בפי עמו משבח ומפאר בלשון כל חסידיו וגו׳ אלהינו בשבחות ובזמרות (ברב עמרם בשבחיו ובזמיריו) נהודך נגדלך נשבחך נפארך ונרוממך, ונמליכך ונקדישך ונעריצך ונזכיר שמך מלכנו אלהינו יחיד חי העולמים משבח ומפאר שמו עדי עד וגו׳. ונוסח מחזור ויטרי — ברוך שאמר והיה העולם ברוך הוא ברוך שמו ברוך עושה מעשה בראשית וגו׳ ליראיו ולקויו ולחוסי בו ברוך הוא ברוך שמו ברוך הוא על כסא כבודו ברוך פודה ומציל ברוך אל חי לעד וקים לנצח בא״י אמ״ה האל אב הרחמן המלך הגדול והקדוש מהלל בפי וגו׳ כל חסידיו וגו׳ נגדלך אלהינו יחיד חי העולמים מלך משבח ומפאר עדי עד בא״י וגו׳. ונוסח התימנים הנדפס — ברוך שאמר וגו׳ ברוך הוא ברוך אומר וגו׳ ברוך גוזר וגו׳ ברוך מרחם וגו׳ ברוך מעביר אפלה וגו׳ ברוך משלם וגו׳ ברוך שאין לפניו לא עולה ולא שכחה לא כזב ולא כרמה לא משוא וגו׳ ברוך אל חי וגו׳ בא״י אמ״ה האל המהלל בפי וגו׳ כל חסידיו וגו׳ דוד בן ישי עבדך משיחך נהללך וגו׳ בשבחות ובזמירות נודך תשבחך נפארך נמליכך נזכיר שמך מלכנו אלהינו יחיד (עש״ח וגרוטמה שמו יחיד, פירוש עץ חיים), יחיד חי העולמים משבח ומפאר עדי עד שמו בא״י וגו׳. ובכת״י שנוים קטנים, ומזכירים גם של שבת ברוך המנחיל מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קדש. ועי׳ בתשובות מהרלב״ח סי׳ ע״ד:

הודו לה׳ קראו בשמו. (דה״א טז, ח—כב), ובתהלים (קה, א—טו) בשנוים קטנים; וכן התוצה השפי (סג״ם) א׳

שִׁירוּ לוֹ זַמְּרוּ־לוֹ שִׂיחוּ בְּכָל־נִפְלְאוֹתָיו: הִתְהַלְלוּ בְּשֵׁם קָדְשׁוֹ יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ: דִּרְשׁוּ יְיָ וְעֻזּוֹ בַּקְּשׁוּ פָנָיו תָּמִיד: זִכְרוּ נִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה מֹפְתָיו וּמִשְׁפְּטֵי־פִיהוּ: זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ בְּנֵי יַעֲקֹב בְּחִירָיו: הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־הָאָרֶץ מִשְׁפָּטָיו: זִכְרוּ לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר:

עץ יוסף

א. פי' שע"י הודאה רבים יודעו נפלאותיו ית' ועי"ז יודו לו יתברך: שירו לו כו'. יאמר שלא טובה לעמו ישראל. כי יש שלשים ימיסה בשירות וזמרות ויש בשיחה. אמר הנה ידעתי כי אם תשירו בפה יהיה לו. ואם תזמרו בכלי שיר יהיה לו. שיהיו השירות וזמרות במה שהוא שבח לו יתברך ולא בדברי חול. ואם תשיחו פי' תדברו יהיה בכל נפלאותיו. באופן כי גם בשעות שתתעסקו בשיחה או בשירות וזמרות יהיה לכם קודש ולא בדברי חול. והוא כי אתם עם קדוש וכו': התהללו. שבחו א"ע להתפאר: בשם קדשו. ר"ל בהיות בכם שם קדשו. כי שם ה' נקרא עליכם. וגם שבעת איבכם תוספי טובה. אל תתחשו. כי הנה יבא זמן שישמח לב מבקשי ה': דרשו ה' ועזו. פי' בין כשהוא מתנהג עמכם במדה"ר שמורה ע"ז שם הויה ב"ה. ובין כשהוא מתנהג בעוזו שהיא מדה"ד. כמד"א, כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. וכן כתי' חסד ומשפט אשירה. פי' בין חסד ובין משפט אשירה. כי הדין שלו משותף תמיד עם הרחמים. וזהו שמסיים: בקשו פניו תמיד: זכרו נפלאותיו אשר עשה. מכת הבכורים. ושלקה פרעה עצמו ובניהם כל בבית. ויחרבה הפרעות ולא חזרו לאחוריהם: מופתיו ומשפטי פיהו. מופתיו הוא מה דכתיב (ש"א ו, יד) והעגלה באה אל שדה יהושע בית השמשי ותעמוד שם. ומשפטי פיהו הוא מה דכתיב (שם) ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' וגו': זרע ישראל עבדו כו'. אתם זרע ישראל עבדו: בני יעקב בחיריו. פי' בחורים לה' מיתר העובדי כוכבים. דעו: כי הוא ה' אלהים. פי' אף שהוא ה' אלהינו שאינו מכנה שמו אלא עלינו אלהי ישראל. מ"מ הוא שולט כל העולם והוא דן את כולם. וזה אומר: בכל הארץ משפטיו. ולפי שכל מעלת ישראל אשר בחר בהם הקב"ה הוא ע"י התורה. לכן אמר: זכרו לעולם בריתו. פי' התורה הכתובה בברית: דבר צוה כו'. והיא הדבר אשר צוה לנו אחר אלף דור. כי תתקע"ד דורות שסבב הקב"ה מן העולם ולא נבראו. ולאחר כ"ו דורות משנברא

העולם

עיון תפלה

מן העולם והצבא בה מעלת הנגידה (פי' מלבי"ם ישעיה יב, ד): שירו לו. חברו שירים לשמו: זמרו לו. השירים האלה יהיו מערכים לפי חקי הזמרה: שיחו בכל נפלאותיו. אפילו שיחת חולין שלכם תהיה בכל נפלאותיו שעיניכם רואות: התהללו בשם קדשו. התפארו בשם קדשו הנקרא עליכם, למען ישמחו מבקשי ה' החפצים להכנס תחת כנפי השכינה וישמח לבם בראותם את מי הם מבקשים: דרשו ה' ועזו. כינוי לארון, כמו ויתן לשבי עזו (תהלים עח, סא), לומר דרשו מקום הארון ובו תתפללו לפניו, כמו לשכנו תדרשו (דברים יב, ה) (מלב"ם ורד"ק): זכרו. ב"נ: נפלאותיו. מעשה בראשית: מופתיו. במצרים: ומשפטי פיהו. בסיני (מלב"ם תהלים ק"ה): זרע ישראל. אליכם זרע ישראל אני מדבר את דברי, ובתהלים ק"ה זרע אברהם: הוא ה' אלהינו. אע"פ שבכל הארץ משפטיו והוא מנהיג העולם כלו — הוא אלהינו בפרט ואנחנו עמו (רד"ק). והכ"ע אמרו רבותינו בספרי ס' ואתחנן פסוק שמע ישראל ה' אלהינו למה נאמר והלא כבר נאמר ה' אחד ומה ת"ל ה' אלהינו, עלינו חל שמו ביותר. כיוצא בדבר אתה אומר אלהים אלהיך אנכי, עליך חל שמי ביותר, ע"ש: זכרו לעולם בריתו. אתם בני ישראל זכרו תמיד ואל תשכחו כי ארץ כנען ירושת עולמים היא לכם, לא על ידי כבוש שכבשו לשעתה בחמיר חרב, כי אם על ידי הברית אשר כרת אלהי עולם את אבותיכם: ודבר צוה. הדבר אשר גזר — קים

נאמן

תקון תפלה

(ד"ה טז ח עד לו) נשנה בתהלים צ"ו בשנוים. והמעיין מוכיח ששירי תהלים חברו בראשונה ובדברי הימים נתאחדו לאחרים. ותניא בסדר עולם רבה פרק י"ד בשחר היו אומרים הודו לה' קראו בשמו וגו' עד אל תרעו בנביאי, ובין הערבים היו אומרים שירו לה' כל הארץ וגו' עד ואמר כל העם אמן והלל לה', וכך היו אומרים כל ארבעים ושלש שנים לפני הארון עד שהביאו שלמה לבית עולמים, ע"כ. ור' אברהם ן' הירחי כתב בספר המנהיג תפלה סי' ב' שהיה אומר אותו על הקרבן דבר יום ביומו, ולפיכך נהגו לומר מזמור זה לפני סדר התפלה כי תפלות כנגד תמידין תקנום. גם המפרש הקדמון בעל מחזור ויטרי דף ס"א כתב שהיו אומרים אותו על תמיד של שחר. ובסדר רב עמרם דף כ"ז ע"א כתב „ובשחרית של שבת וכו' ועומד חזן הכנסת וכו'

ופותח

אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִצְחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ לְיַעֲקֹב לְחֹק לְיִשְׂרָאֵל בְּרִית עוֹלָם: לֵאמֹר לְךָ אֶתֵּן אֶרֶץ כְּנָעַן חֶבֶל נַחֲלַתְכֶם: בִּהְיוֹתְכֶם מְתֵי מִסְפָּר כִּמְעַט וְגָרִים בָּהּ: וַיִּתְהַלְּכוּ מִגּוֹי אֶל־גּוֹי וּמִמַּמְלָכָה אֶל־עַם אַחֵר: לֹא־הִנִּיחַ לְאִישׁ לְעָשְׁקָם וַיּוֹכַח עֲלֵיהֶם מְלָכִים: אַל־תִּגְּעוּ

עץ יוסף

העולם נתן את התורה. הרי אלף דור: אשר כרת את אברהם. ר"ל בשביל התורה כרת ברית עם אברהם בשעת המילה ואמר לו ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך: ושבועתו ליצחק. וכן ביצחק אחר העקידה נאמר גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. הה מה שאמר ושבועתו ליצחק פי' והשבועה של אברהם: ויעמידה ליעקב. וכן ביעקב בגלותו מבאר שבע שלא היו בידו אז כשרונות וזכיות כאלו. אעפ"כ נאמר הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. וזה מה שאמר ויעמידה ליעקב לחק. וכן כשנקרא שמו ישראל והוליד י"ב שבטים ונעשה מזכות בפרשת וישלח נאמר ויאמר לו אלהים אני אל שדי וגו' ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ. וזהו שאמר. לישראל ברית עולם: לאמר לך אתן ארץ כנען. פי' לכל אחד מן האבות אמר לך אתן ארץ כנען: חבל נחלתכם. מה שהיא עתה חבל נחלתכם: בהיותכם מתי מספר. אז נשבע לתת לכם ארץ כנען. וזה דבר גדול שאין לומר מרוב עם שהייתם תפשתם ארץ כנען. אלא בהיותכם מתי מספר. ומ"ת אפי' לאלף ויותר יש מספר לכך אמר: כמעט. כלומר ביותר מעט: וגרים בה. והייתם שם כגרים בארץ. ועוד זאת שלא ישבו במקום אחד. אלא: ויתהלכו מגוי אל גוי. ולא נלכד ממקום למקום תחת ממלכה אחת אלא נ"כ: וממלכה אל עם אחר. ועכ"ז: לא הניח לאיש לעשקם. כשפן והיה כי יראו אותך המצרים וגו' והרגו אותי וגו'. שלא שלטו המון העם בם. וגם: ויוכח עליהם מלכים. היינו פרעה ואבימלך באברהם ויצחק. שהיו מלכים. וביעקב את לבן שגם הוא היה מלך כמו שאחז"ל שהוא כושן רשעתים מלך ארם נהרים. שאמר הוא יתברך לפרעה ולאבימלך וללבן: אל תגעו במשיחי. אלו האבות שהיו גדולים ונשיאים כמו מלכים משוחים כמו שנאמר באברהם נשיא אלהים אתה בתוכנו. ואיתא במדרש ב"ר פ' מ"ג שהשוו כל אוה"ע וקצצו ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבו אותו למעלה ממנה והיו מקלסין לפניו ואמרו לו מלך את עלינו נשיא את עלינו כו'. וכן יצחק היה מלך כדאיתא בסדר הדורות. וכן יעקב היה מלך כדאיתא במדרש ב"ר פ' נ"ג שאמר לו יהודה ליוסף מה פרעה מלך ואתה שני בארץ מצרים. כך אבא מלך בארץ

עיון תפלה

לאלף דור נגמר הפסק. כמו שנאמר (דברים ז, ט) האל הנאמן שומר הברית וגו' לאלף דור: בהיותכם מתי מספר. שמשורר קולע במאמרו זה אל המקרא (דברים ז, ז) לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו' כי אתם המעט מכל העמים, וכה אמר לבני ישראל, לא כרת הקב"ה עמכם את בריתו בימים האלה בהיותכם מרבים באוכלסין מכל העמים כמו שנאמר (מ"א ד, כ) יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים לרוב וגו', אז הייתם סבורים כי מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם לכרות בריתו עמכם ומחמת שאתם כבר אוחזים בא"י זה יותר מארבע מאות שנה נתן לכם את הארץ הזאת לרשתה, אבל באמת לא כן הדבר, שהרי כריתת הברית היתה בהיותכם עוד מתי מספר, כמעט, ונתינת הארץ היתה כמו כן בשעה שאבותינו עדיין היו גרים גם לא אזרחים, ויתהלכו מגוי אל גוי וגו' מארץ כנען לארץ מצרים ולא"י פלשתים וכו', אלא מאהבת ה' את אבותינו ומשמרו את השבועה אשר נשבע להם. וכל כך היו חביבים בעיניו עד כי לא הניח לאיש (הלמ"ד נוספת, ובתהלים כתוב לא הניח אדם בלא למ"ד) לעשקם ויוכח עליהם מלכים (פרעה ואבימלך) אל תגעו במשיחי (בגדולי, כמו למשחה בהם (שמות כט, כט)) (פצ"ם) א'

תקון תפלה

ופותח רבון כל העולמים לא על צדקותינו וכו' מזמור לתודה וכו' הודו לה' (הלל הגדול) וכו' הודו לה' קראו בשמו וכו' למנצח וגו' השמים מספרים וכו' ברוך שאמר וכו' מזמור שיר ליום השבת וכו' יהי כבוד וכו' אשרי וכו' וכו'" עכ"ל, ואלו בסדר תפלת שחרית לחול דף ב' ע"ב לא זכר הודו כלל, נראה מזה שבימיו לא היו אומרים הודו אלא בשבת ויו"ט, וכמו שכתב אבודרהם אמשטרדם תפ"ו דף נ"ט ע"א „שחרית של שבת וכו' ואח"כ מוסיפין י"ב מזמורים על שאר ימי השבוע ואלו הן הודו לה' קראו בשמו וכו' ומוסיפים בתוכו פסוקים מפוזרים מתהילים וכו'" עכ"ל, וכ"כ בדף פ"ז ע"ב ובדף צ' ע"ב אצל תפלת י"ט „וקורין הזמירות כמו בשבת" עכ"ל, עיי"ש. ובמס'

בִּמְשִׁיחָי וּבִנְבִיאַי אַל־תָּרֵעוּ: שִׁירוּ לַיְיָ כָּל־הָאָרֶץ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־אֶל־יוֹם יְשׁוּעָתוֹ: סַפְּרוּ בַגּוֹיִם אֶת־כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו: כִּי גָדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְנוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים: כִּי כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים | וַיְיָ שָׁמַיִם עָשָׂה: הוֹד וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְחֶדְוָה

בכל מקום שנדפס קו כזה | הוא להורות שצריך להמתין שם ולהפסיק מעט (כפי שמתבאר בסי' נ"ס):

עץ יוסף

כאהרן הכהן ואמר שי לו: ובנביאי אל תרעו. אלו האבות שהיו נביאים. כדאי' בב"ר פ' ס"ז על פסוק זה. ועד כאן היו אומרים בתמיד של שחר: שירו לה' כל הארץ. מכאן מתחיל מה שהיו אומרים בתמיד של בין הערבים: בשרו מיום אל יום ישועתו. כמו יום ביומו. כלומר בכל יום בשרו ישועתו כי תמיד הוא מושיע אתכם מיד אויביכם ואמר זה על ישועת הארון כי ע"י הכה את הפלשתים. וזהו: ספרו בגוים את כבודו. כי כבוד גדול היה דבר הארון: בכל העמים נפלאותיו. ר"ל מכת הטחורים. ושלקחו פרות עלות ונמשכו לא נטו. וישרנה הפרות ולא חזרו לאחוריהם: כי כל אלהי העמים אלילים. כי הוא עשה השמים הכל. משום: וה' שמים עשה. ומאחר שהוא עשאם. כולם עבדים הם ומשרתים רצים בשליחותו לכל אשר יצוה. ואין להם כח ואיל מעצמם. כי הם כפי השפע שמקבלים לערך שמושקעים תחת ידם. ואם יסתיר פניו מהם והיו כלא היו. לכן יכירו הכל כי ה' הוא אלהי האלהים ושרה על כולם: הוד והדר

גבין

עיון תפלה

להאצל בהם, רש"י) ובנביאי (פי' תחת נע"ד, כמו ואתה באלהיך תשוב (הושע יב, ז) תחת לאלהיך, ונתפלים כתוב ולנביאי, והם האבות כמו שנאמר (בראשית כ, ז) השב אשת האיש כי נביא הוא) אל תרעו: שירו לה' כל הארץ. כמו וכל הארץ באו מצרימה (בראשית מא, נז): בשרו מיום אל יום ישועתו. במדרש (שם, ג) דרשו רבותינו מיום אל יום היינו מעת לעת, וכאן פירושו כל סוף כל הנסק, כי ישועתו מתחדשת בכל רגע, והטל על זה לשון בשורה כעל כל דבר חדש: ספרו בגוים. את כבודו

תקון תפלה

ובסה' כופרים פי"ז הלכה י"א לפי גירסת הגר"א כשמע שגם בר"ח היו אומרים הודו, דגרסינן התם וצריכין לומר בר"ח אחר יהי כבוד ה' מלך מזמור שירו לה' שיר חדש ואחריו הודו לה' קראו בשמו וששת המזמורים של כל יום (נראה מזה שלא היו אומרים הודו בכל יום רק ששת המזמורים לבד מתהלה לדוד עד כל הנשמה), לפי"ז היו אומרים הודו בימי הגאונים בכל יום שיש בו קרבן מוסף. אבל במחזור ויטרי מזכיר הודו גם בחול. והיו גם

קהלות

בכל העמים נפלאותיו. האומה נקראת גוי כיחס אל יחוד האומות, בהיותה נבדלת מכן בארצה בשפתה בדתה ובמנהגים המיוחדים, ונקראת עם כיחס אל עצמה, על פי האחדות והקשר שאנשיה בין פרטיה להאסף למערכה אחת. כמו גוי מגזר מן גו, כמו שכל טף נבדל מאחיו במקום במראהו ובתכונתו כן גוי, והם עם מגזר מאלת העמם עם בכל איש מוסף לחיות חיי חברה עם יחד אויבי גוי. ולכן דרשו רבותינו כנגדת פסח והיי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצוינים שם. ופירוש גוי גדול (דברים ד, ז ח) קדוש (שמות יט, ו) צדיק (ישעיה כו, ב) איתן (ירמיה ה, טו) מיחד הגויה. אבל פירוש עם גדול (דברים ב, י) קדוש (שם יד, ב) צדיק (ישעיה ס, כא) בעצמו. כבוד האלהים הוא קנין יחסי, שהכבוד שהוא תולדת מיחס האומות נכוחה נכבדת ומרוממת על כלן, ופירוש ספרו בגוים את כבודו של הקב"ה בהוא משפיע עליכם לעיני כל הגוים, ובכל העמים ספרו נפלאותיו בהוא עושה לעמיכם תמיד על פי הנהגותיכם העצמיות למעלה הטבעית, לא עשו כן לכל העמים על פי עצמותם המה: ונורא הוא על כל אלהים. אלהים הם כחות הטבע אשר העמים הבולים נתנו הקדימו והעריצו לאלהים, כלם יראים מפני אל עליון, כי כלם אלילים אמיתי מנולתי יכלת, וה' לבדו שמים עשה: הוד והדר. ההוד הוא שיש בפניו שמכריז עליו שבהן, והדר הוא רק מבחוץ. ומלאכי מהודך עליו (במדבר כז, כ) מהוד קדשך כבודם עליך, כן יתן לאחרים הודך (משלי ה, ט) משלוחך הפנימיות, ויגדל ה' את שלמה וגו' ויתן עליו הוד מלכות (דה"א כט, כה) רוח קדשו המשיל מורא על כל הבריות, ויהי כזית הודו (הושע יד, ז) כזית שאינו נשיר עליו. הכל כשים הודו במלחמה (זכריה י, ג), הוד נחרו אימה (איוב לט, כ), שאין אחר להם מעגין הדר הרים (יחזקאל ז, ז), וכן הוד ירוע (חבקוק ג, ג) כלם ענינים המשפעת של חוק, ששם דר הדלות. הפשל מ הוד לדעת קנת ומשירי אהודנו (תהלים כח, ז), של כן עמים יהודוך (שם מה, יח). הוד והדר לפניו. לפני הארון: עז וחדוה במקומו. במקום שהכן

בִּמְקֹמוֹ: הָבוּ לַיְיָ מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ מִנְחָה וּבֹאוּ לְפָנָיו הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ: חִילוּ מִלְּפָנָיו כָּל־הָאָרֶץ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ וְיֹאמְרוּ בַגּוֹיִם יְיָ מָלָךְ: יִרְעַם הַיָּם וּמְלוֹאוֹ יַעֲלֹץ הַשָּׂדֶה וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ: אָז יְרַנְּנוּ עֲצֵי הַיָּעַר מִלִּפְנֵי יְיָ כִּי־בָא לִשְׁפּוֹט אֶת־הָאָרֶץ: הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ

עץ יוסף

לפניו ה'. לפי שהיתה יגלה ובכיה בפלשתים כל ימי שבת הארון בשדה פלשתים: הבו לה' משפחות עמים. זהם יתום ע. ומפרש הבו לה' כבוד ועוז: הבו לה' כבוד שמו. כי כשמו כן תהלתו: בהדרת קודש. כי כן אמרנו הוד והדר לפניו: חילו מלפניו כל הארץ כו'. מלך ב"ו כשרואה שדואגים ויראים ממנו אז הוא מטיל עליהם יותר אימה. והם דואגים ממנו יותר שלא יחריב כל בתיהם. ומדת הקב"ה אינו עושה כן כשהעולם יראים ממנו אז תכון תבל בל תמוט. שהוא עושה נקמה ברשעים. והצדיקים מתקיימים והארץ מתקיימת ואינה מתמוטטת. לכן חילו מלפניו כל הארץ. מפני שכשאין הבריות דואגים ממנו וחוטאים. אז יהפכם ויאבדם: ישמחו השמים ותגל הארץ. ר"ת השם. פי' כשיתגלה שמו הנכבד אז ישמחו השמים ותגל הארץ על רוב שמחה שתהיה אז בעולם. ישמחו אותיות משיח. כשיבא משיח אז תהיה שמחה למעלה ולמטה. ותגל אותיות גלות. לומר כשיתקבצו גליות של ישראל. אז תהיה גילה ושמחה לה"ן כמבואר ביבמיה מ"ס ע"ס ושם נ"ב ושם ס': ירעם הים. ישמיע קול רם מגודל השמחה: ומלואו. הבריות המגדלים אותו: יעלוץ השדה וגו'. ישמח השדה וכל הבריות המצויות בו: מלפני ה'. וכל השמחה תהיה לפני ה' על. כי בא לשפוט את. יושבי: הארץ. ואז יאמרו אלה ואלה: הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו: ואמרו. נ"ל עתה: הושיענו אלהי ישענו. כלומר בכל יום ויום נתפלל על קבוץ הגליות שעתיד להיות ותאמרו הושיענו כי אתה מעולם אלהי ישענו: להודות לשם קדשך. על התשועה הנ"ל: להשתבח בתהלתך. לשבח את כלמט

עיון תפלה

הארון, לפי שהיתה יגלה ובכיה בפלשתים כל ימי שבת הארון אצלם — אמר כי בשובו אליו עז וחדוה במקומו (רד"ק דה"א ט"ז): הבו ליי. אתם משפחות העמים אשר ראיתם ושמעתם פלאי הארון בארץ פלשתים הבו גדל לה'. ואמר הרלב"ג (תהלים כ"ט) כי שבח כבוד שמו כבוד ארונו, לפי שהארון נקרא שם (ש"ב ו, ב): שאו מנחה. לא כמו שעשו הפלשתים שהשיבו הארון לאלהי ישראל ושיתו על העגלה, רק בידכם שאו מנחה ובאו בפניכם והשתחוו לפני בהדרת קדש: חילו מלפניו כל הארץ. ואז גם אתם בטוחים, כמו שנאמר (תהלים ב, יא) וגילו ברעדה, גם קיום העולם בטוח, אף תכון תבל בל תמוט, כי בלין יראת שדי אין בטחון לכל הבריאה כלה, כמו שנאמר (שם פב) עד מתי תשפטו עול וגו' ימוטו כל מוסדי ארץ: ישמחו השמים וגו' מלפני יי כי בא לשפוט את הארץ. היא נבואה לעתיד לבוא, בוא יבוא היום אשר בו תמה: כל הבריאה כלה מפני ה' בעצמו יבוא למלוך על כל הגוים ולשפוט את הארץ: ואמרו הושיענו וגו' וקבצנו וגו'. שמשורר הוא ברוח הנבואה כי סוף סוף ישראל גלה יגלה מעל אדמתו כמו שנאמר (שם קו, כז) וישא ידו להם וגו' ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות, לפיכך שם את כשם להתפלל על הגאולה העתידה כי ימהר יחיש מעשהו לתקן עולם במלכות שדי ולשפוט בעצמו את הארץ:

תקון תפלה

קהלות בישראל אשר לא אמרו הודו כלל, ושרם התימנים, גם במקומו של רבינו צדקיה הרופא בעל שבלי הלקט לא היו נוהגין לאמרו, לפיכך לא הזכירו לא בסי' ו' ולא בסי' ע"ז. גם הטור בסי' נ"א כתב יש מקומות שנוהגין לומר מזמור לתודה והודו לה' קראו בשמו, ויש שאומרים הפסוקים והמזמורים הנוספים (על ששת המזמורים שהם עקר פסוקי דזמרה שבשבילם נתקנו הברכות תחלה וסוף) קודם ברוך שאמר, ובאשכנז נוהגין לומר ברוך שאמר מיד ואחריו כל המזמורים בין בחול בין בשבת, והכי מסתבר להקדים הברכה לכל המזמורים שתהא לכלם

בִּתְהִלָּתֶךָ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעֹלָם וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אָמֵן, וְהַלֵּל לַייָ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ: וְהוּא רַחוּם | יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנִּי חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנִי: זְכֹר־

עץ יוסף

להשתבח בתהלתך. כי לשבח יחשב לדעת כס' המהולל מאד: **מן העולם כו'**. מן העוה"ז עד העוה"ב: **ויאמרו**. לא חד שיאמרו כולם אמן. ר"ל אמן פי' אמת הדבר. אף יאמרו הלל לה' כל אחד לפי מהללו. ועד כאן היו אומרים בתמיד של בין הערבים: **רוממו ה' אלהינו כו'**. ותקנו לומר כאן לפי שעד כאן הוא שתיקן דוד לומר לפני הארון. הייתי אומר כי אין קדושה אלא בזמן ארון. אבל בבית שני שלא היה בו ארון נפסקה הקדושה ח"ו. לכן תקנו פסוקים אלו לומר כי לא נפסקה הקדושה מבית המקדש אף בבית שני שנחסר בו הארון. וזה מה שאמר: רוממו ה' אלהינו. אף בבית שני: והשתחוו להדום רגליו. זה בית המקדש: כי קדוש הוא. הבית אף כשאין הארון. **ומשום שאפ"ה** הייתי אומר כי אין קדושה אלא בבית המקדש. אבל עכשיו בעוה"ר שנחרב בית קדשנו **ותפארתנו** נס הקדושה מכל וכל. לזה אמרו: **רוממו** ה' אלהינו והשתחוו להר קדשו. פי' אף כשנחרב הבית **ולא** נשאר כי אם ההר מ"מ לא נפסקה קדושה ממנו **לעולם**. ואמר הטעם לפי שאין קדושת הארון וביהמ"ק **מעצמם**. שתעדר הקדושה בהעדרם. רק: **כי קדוש הוא**: ה' אלהינו. ומה שהמקדש נקרא שמו על **המקום ההוא**. כמד"א כי אם אל המקום אשר יבחר ה' **וגו'** לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה. והלמ"ד של לשכנו שם לא"ד בעטר. פי' בשביל שכנו שהבכי, שכינתו שם. והנה ידוע מאמר חז"ל כי מעולם לא זזה השכינה מכותל מערבי. וזה מה שאמר כי קדוש הוא אלהינו וקדושתו נצחית. ולכן רוממו ה' אלהינו והשתחוו אף להר קדשו. כמד"א והתפללו אל המקום הזה: **והוא**. יתברך: **רחום**. לא שמוותר. כי מאן דאמר דקודשא בריך הוא וותרן הוא יוותרו מעוי. כי אם: **יכפר עון**. על ידי יסורין. אלא רחמנותו הוא: **ולא ישחית**. האדם לגמרי מכל וכל. כי אם יביא יסורין לאט לכפר עון וגבי דיליה: **והרבה**. פעמים רבות: **להשיב אפו** מהם ואף בעגל שנפרע מהם. מ"מ: **ולא יעיר כל חמתו** כי אם קצתה. שלא נפלו מן העם כ"א שלשת אלפי איש. וכן במרגלים לא העיר אלא מקצת חמתו. ויש בפסוק זה י"ג תיבות. לזכור י"ג מדות הרחמים. ועכשיו אנו אומרים רבש"ע אם כך היא מדתך. אנו מבקשים: **אתה ה'**. מקור הרחמים: **לא תכלא**. פי' לא תמנע רחמיך ממני. ואף שאין בידי מעש להצדיק. ואין בידי תשובה להביא אל המלך. מ"מ: **חסדך ואמתך**. פי' החסד של אמת שלך שאין מנסה לתשלום גמול שמה: **תמיד יצרוני**. פי' ישמרוני. ויש בפסוק זה י' תיבות לזכור זכות אברהם שנתנסה בעשר נסיונות: **זכור רחמיך וגו' כי מעולם המה**. כלומר מעולם זה המה. כי מלאכי העולם העליון לא יצטרכו
לחסד

עיון תפלה

ברוך ה' וגו'. חתימת השיר: **מן העולם ועד העולם**. מתחלת העולם ועד תכליתו יהא ברוך (רש"י נחמיה ט, ה). מהזמן הראשון עד הזמן האחרון — כל הימים (רד"ק תהלים מא, יד). ובזוהר פ' נח מזמור ק"ו מן עלמא דלא איגלי ביה עד עלמא דאגלי ביה, כן גירסת אבודרהם בפירוש נשמת דף ס' ע"ב, ומביא לזה שאמרו בב"ר פ"ג סי' ז' מלמד שהי' הקב"ה בונה עולמות ומחריבן עד שברא אלו: [**והלל ליי**. הלל שם דבר האל"ף, וסב על ויאמרו: **להדם רגליו**. בית המקדש: **להר קדשו**. להר המוריה שבו בית המקדש (רד"ק תהלים צט): **והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו**. האף הוא הכעס החיצוני הממעיט, והחמה היא ההמה הפנימית המסורה בלב (פי' מלבי"ם תהלים עח, לח): **לא תכלא רחמיך**. הרחמים הם בעת צרה כרמות השי"ת נמשכו על האומה, כמו שנאמר (שם קו) וירא

תקון תפלה

לכלם ברכה תהלה וסוף, עכ"ל. וכ"ה במחזור ויטרי ובמחזור רומא אומרים יהי כבוד ה' מלך גאות לבש הודו לה' קראו בשמו עד אמן והלל לה' למנצח וגו' השמים מספרים ה' מלך ירגזו עמים ועוד פסוקים מלוקטים ברוך שאמר יהי כבוד אשרי וכו': **רוממו וגו'** רוממו וגו'. (תהלים צט, ה ט): **והוא רחום**. (שם עח, לח), וכתב המג"א או"ח סי' רפ"א בשם כנסת הגדולה שיש מקומות שאין אומרים והוא רחום בשבת ויו"ט בפסוקי דזמרה: **אתה יי**. (שם מ, יב): **זכור רחמיך ה'**. (שם כה, ו);
תנו

רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: תְּנוּ עֹז לֵאלֹהִים עַל־יִשְׂרָאֵל גַּאֲוָתוֹ וְעֻזּוֹ בַּשְּׁחָקִים: נוֹרָא אֱלֹהִים מִמִּקְדָּשֶׁיךָ אֵל יִשְׂרָאֵל הוּא נֹתֵן עֹז וְתַעֲצֻמוֹת לָעָם בָּרוּךְ אֱלֹהִים: אֵל־נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים: לַייָ הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה:

עץ יוסף

לחסד ולרחמים. ולכן תן לנו משלנו. או יאמר זכור רחמיך של שם ה'. וגם חסדיך. כי שתי אלה מהויות עולם המה. שלא נברא העולם עד נשתתף שם ה' בשם אלהים. וגם במדת החסד כי עולם חסד יבנה. והיה זה למען יתקיים העולם. שאל"כ לא היה מתקיים על חטאות בני האדם. ויש בפסוק הזה ז' תיבות כנגד ז' ימי בראשית שברא בהם עולמו בחסד וברחמים. ואמר שאף שהקב"ה מתנהג עמכם במדת הדין מ"מ אל תתרעמו עליו יתב' אלא: תנו עז לאלהים. למה"ד. משום שאף שמתנהג עמכם בדין אעפ"כ: על ישראל גאותו ועוזו בשחקים. שמתפאר ומתגאה בכם בין בני מעלה כמד"א ישראל אשר בך אתפאר. ואל תחשבו כי אחר שעיקר שכינה עלתה למעלה. אף שנשאר קצת למטה כמו שאחז"ל שלא זזה שכינה מכותל מערבי. אין לנו תועלת ממנה. כי דעו כי: נורא אלהים. גם אשר הוא: ממקדשיך. למטה. וכתוב ממקדשיך ביו"ד. כי בנית המקדש היו שלשה בתים אולם והיכל ודביר. כי כל כך הוא טרח בשל ישראל הוא הנותן עז כו'. שאלמלא חסד אל לא היה להם כח לסבול הגלות. כי גם שהעיקר למעלה. חלק השאר הוא מושפע מהעליון. וזהו ברוך אלהים שהוא מושפע וברוך מאל ישראל המכר. מתפלל לקרב הגאולה ולקחת נקמה מהרשעים. ואמר: אל נקמות ה'. אתה ה' יכול לנקום מהם. לכן אתה: אל נקמות הופיע. פי' הראה נקמות מהרשעים: הנשא. הראה רוממותך: שופט הארץ: השב גמול על עובדי כוכבים הגאים. וכאשר תושיענו אודה ואומר: לה' הישועה. ולא יושיע אדם בעצמו: על עמך כו'. ועל עמך מוטל לברך ולהודות לך

עיון תפלה

בזכר להם וגו' ויתן אותם לרחמים וגו'. החסד והאמת גם ש"א בשם לרם, החסד הוא נמאס והאמת מגיד זמות או הנשמה קודמת (הג' מלבי"ם שם ש, יב):

תקון תפלה

תנו עז וגו' נורא אלהים וגו'. (תהלים סח, לה—לו): אל וגו'. הנשא (שם צד, א ב): לה' הישועה (שם ג, ט):

ה'

כי מעולם המה, בראש ימות עולם: תנו עז לאלהים. אתם ממלכות הארץ תנו תודה כי יך לאלהים עז ואיל להושיע העולם כהכנו ובכנה קצרי יד: על ישראל גאותו. גדלו, הרואה לראות גדלו של הקב"ה תנוק על ישראל, שכל השונא כנו מהאמינים לכלותם וידיהם לא תשיגנה תושיה, וכמו שאמרו (סוטה סט, נ) כן כן נגרותיו וכו'; ואת רואים גם דרי מטה, אבל עוזו — כחו ויכלתו — ידוע רק לדרי מעלה בשחקים: נורא אתה אלהים ממקדשיך וגו'. סנת המליצה הזאת כמליצת רבותינו במו"ר ר"פ כ"ס אמר ר"ש לקיש ט"ד עושה סרקאירין ונותן בתוכו כל מיני משקין כהו"א בפני עצמו שמה יכול להוציא את כלן ממקום אחד, אבל הקב"ה אינו כן כשהמטיר אש וגפרית על הסדומיים היה מן השמים וכו' וכשיטיב לישראל אינו מטיב אלא מן השמים שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים. ובילקוט איוב (לו, לא) כי בם ידין עמים יתן אכל למכביר, כאשה הוה עומד אצל תנורו, נכנס אוהבו רודה פת חמה ונותן לו נכנס שונאו רודה גחלים ונותן על ראשו, אף השמים כך, לישראל נותן הקב"ה לחם מן השמים שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, ולסדומיים נותן גפרית ואש שנאמר וה' המטיר על סדום וגו' גפרית ואש וגו' מן השמים. וכאן הוא תולה את הדבר במקדש, לפי שבימיו כבר ירדה שכינה מן השמים ושרתה בתוך ב"י במקום הארון (כלומר ברכו ההתגלות היה במקום ההוא), ושעור המקרא, מן המקדש אשר שם משכן כבודך שם מטלך אימים סראים על הגוים אשר לא ידעוך, ומאותו המקום בעצמו הנך נותן עז ותעצומות לעם אשר בחרת בו: אל נקמות. שקוף נגדו וגיסר לאויביו — הופיע על פני תבל והשב גמול על גאים, ועל ידי זה תתגדל ותתכבד מלכותך „כי כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד" (רש"י שמות יד, ד). הופיע. צווי ויואר הופע, כמו הודע את ירושלים (יחזקאל טז, ב), הושע עבדך (תהלים פו, ב), וכן בסדר הפלה ר"ס יהושע בסדר נאון עזך. והנה נתאחר מפני ההפסקה: לה' הישועה. על הש"ת מוטלת הישועה להושיענו בעת צרה כי מי יושיענו זולתו, ועל עמך מוטלת ברכתך לברך ולהודות לשמך הגדול בשביל הישועה (רש"י). וכעין זה בישעיה (לח, כ) ה' להושיעני עליו מוטל להושיע, ונגינותי ננגן ועלינו מוטל לנגן שירי הלל.

יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: הושיעה את־עמך וברך את־נחלתך ורעם ונשאם עד־העולם: נפשנו חכתה דנ"ש חוי"ת ליי עזרנו ומגננו הוא: כי־בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו:

עץ יוסף

עד סלה: ה' צבאות עמנו כו'. אי' בירושלמי אמר ר' עקיבא כל האומר ג' פסוקים אלו ה' צבאות עמנו. ה' צבאות אשרי. ה' הושיעה אינו ניזק. ופי' ה' צבאות עמנו בגלות ואם יש לנו צרות. הנה הוא משגב לנו אלהי יעקב מניחנו סלה. משגב הוא בנין חוזק: ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך. ולא ייאש לנו מאורך הגלות: ה' הושיעה. ולא ע"פ מדת הרחמים יושיענו. אלא גם: המלך. שהוא מדה"ד כידוע שהאומר מלך הוא כיחוד אל מדת הדין. שעל כן בימים הנוראים מאריכים יתי' באומר מלך שומר המלך הקדוש המלך המשפט: יעננו. מיד: ביום קראנו: הושיעה את עמך. הם האומן: וברך את נחלתך. הם הנבחרים תמיד לשם הטוב: ורעם. רעה אותם במרעה טוב: ונשאם. ותן לשם רוממות: עד העולם. כל ימי העולם. ואף שדעתם חסרה מפאת כאומר מלחמות להקב"ה כראוי. הנה: נפשנו. יודעת אלה, וקרבנו: חכתה לה'. ועל שאין הלב האמרי מחכה וסמוך בבטחון. על כן לא הועילה לנו מה שהפשט חכתה. כי אם לסלוק היזק. כי: עזרנו ומגננו הוא. אך כאשר תהיה: כי בו ישמח לבנו. שגם הלב האמרי ישמח בו ית'. והשמחה בו תהיה מרוב האמונה: כי בשם קדשו בטחנו. אז לא תהיה מונעת סילוק

עיון תפלה

ומדלפס נביס ס': יי צבאות: בהמשות ל"כ ב' תניא כתב גב מגבאות ספרי זה נמחק, ר' יוסי אומר צבאות כלו נמחק שלא נקרא צבאות אלא על שם ישראל, אמר שמואל אין הלכה כר' יוסי, הנה לדעת

תקון תפלה

ה' צבאות (תהלים מו ח; פד יג): ה' הושיעה (שם כ,י): הושיעה את וגו' (שם כח,ט): נפשנו חכתה וגו' כי בו ישמח וגו' (שם לג, כ כא)

יהי

הת"ק כאן וגם ש"ס צבאות אינו נמחק ושמואל דפסק הלכתא כותייהו בשם צבאות אחר עצמי להקב"ה כמו שנבאר בסמוך, הנה לדעת ר' יוסי, וכן דעת הגמ' (ברכות לא, ב) עד שבאת חנה וקראתו צבאות אמרה מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך וכו' ובבריתא דל"ב מדות מדה ס"ו אמרה חנה שתי צבאות בראת בעולמך העליונים והתחתונים וכו' ובתרגום (שם, א) וריש לקיש אמר ה' צבאות שמו אדון הוא בצבא שלו, ובמכילתא שירה פים פסוק אשירה לה' מהו צבאות אות הוא בתוך צבא שלו, השם צבאות אחר לגבורתיה לפיכך אין בו קדושה. אולם לדעת הסוברים שהשם הזה תואר עצמי להקב"ה דהלכתא כותייהו, נראה פירושו מענין צבי ממלכות (ישעיה יג, יט) בתרגומו חדוה מלכוון, וכן הרבה גם (ד, ב; כג, ט), וכן תתנה (ירמיה ג, יט) צבי צבאות גוים חדוה תושבחת עממיא, נראה שהוא מסרב צבאות זה רבוי מן צבי כמו פסם צבי לחוב יתרבה לסממים צבאות (שה"ש ב, ז), ורש"י פירש (ישעיה ד, ב) צבי הוא מי דבר נאון שיש בו חסן, ועל צביון (ר"ה יא, א) פרש"י נעשם כל אחד ואחד ונדמים כל אחד ואחד, רוצה לומר בתכלית שלמיות הטבעית; והכל נובע ממקור אחד, כי הדבר הכולם הכל חפצים בו שהכל מתאוים אליו והכל שמחים ומשתבחים בו, לפיכך נכתר בתואר הזה להקב"ה שהוא הכולם השלמות בכל מיני השלמיות: יי צבאות עמנו. כאלו עם חברו שהתחבר עמו לטובת עצמו והולך את חברו נתחבר אליו להצלת חברו, עמך ישב בקרבך בטוב לו (דברים כג, יז), וישבת עמו ימים אחדים עד בוא אף אחיך ממך (בראשית כז, מד), וחי אחיך עמך (ויקרא כה, לו), רואה גנב ותרץ עמו (תהלים נ, יח), ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית יח, טז) וכנגד מזה כי אוכב גרים היה; ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם (שם מ, ד), רועה את אחיו בצאן (שם לז, ב), אל תירא כי אתך אני (ישעיה מג, ה) לעזרך (אבל אל תירא כי עמך אני (שם מא, י) מדם מרובה מן הראשונה, שיש נכון ובטוח כי לא יעזוב לפי שאני שלא נחת רוח בחברתך. וכמובן עמו אנכי בצרה (תהלים צא, טו), ה' צבאות עמנו. (מל"ג), מי אתי מי (מ"ב ט, לב) לעזרני, כריש פירשה אבר את בי... (בראשית מ, ז) כתוב לו לנכבת עם רבי המלוכה אבל לא נכח, יען לא למטן אהבו (ש"ב יג, ט) לממך נכבד נתחברתו (ומציו הסיב לו לשי סף דרך ארץ לנס יען עמך, כי נודע נכון עמך יהיה לו לכבוד אך לנס זה יכבד עליך, כמו שאמר נתחלה. מל"ג), ובגדעון וסים אשר אומר אליך זה ילך אתך (לעזר לך כוחתו) הוא ילך אתך וגו' זה לא ילך עמך (כי אין לו זכות רק יקבל תועלת ממך בהכבדו במלחמה) הוא לא ילך (שופטים ז, ד). והנה עוד ... אחרת נמלת את, ענין התאגדות, ויעברי אתם מלחמה (בראשית יד, ח), כי את רגלים רצת (ירמיה יב, ה) (מלבי"ם): אשרי אדם בוטח בך. רצה מה שכתבו בפסוקים אלו בברכות השחר: נפשנו חכתה וגו'

יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: הַרְאֵנוּ יְיָ חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ: קוּמָה עֶזְרָתָה לָּנוּ וּפְדֵנוּ לְמַעַן חַסְדֶּךָ: אָנֹכִי | יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו: וַאֲנִי | בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַייָ כִּי גָמַל עָלָי:

(דה״ח) אין אומרים מזמור לתודה רק בעמידה (ס׳ כ״ס) ואין אומרים אותו לא בשבת ויו״ט ולא בחול המועד של פסח ולא בעי״פ ולא בעיוה״כ לפי שאין תודה באה בימים הללו (שם). ויש מקומות שנהגים לומר מזמור לתודה בר״ה ויוה״כ ואין למחות בידם (מ״א שם):

(בשמים ראש) כתב הלבוש מזמור לתודה יש לאומרו בנגינה. תמצי בשוח״ט כ״ד נאה ומשובח שיהיו אומרים אותו על כל קרבני ההודות שהיו מקריבין לפני שנה והודה לאלהים על כל הטובות שגמלנו. לפיכך אחז״ל כל הקרבנות בטלים לעתיד חוץ ממזמור לתודה. כי חסדיו ונפלאותיו לא יפסקו לעולם כמו שנאמר כי [טוב ה׳] לעולם חסדו עכ״ל. וכתב ההגהות ש״ס ט ד׳ שמות

נגד ד׳ שצריכין להודות בסימנם חיי״ם, ר״ת חבוש בבית אסורים יסורין. ים. מדבר. וזה ג״כ כמו הכל התיי״ם יודוך סלה. ולפי שאין יום שאין נעשה נס לאדם. אלא שאין בעל הנס מכיר בנסו. ולכך נתקן הודאה. לכן תקנו לומר אותו בכל יום:

מִזְמוֹר לְתוֹדָה הָרִיעוּ לַייָ כָּל־הָאָרֶץ: עִבְדוּ אֶת־יְיָ בְּשִׂמְחָה

עץ יוסף

יחלנו לך. כי אם: יהי חסדך ה׳ עלינו כאשר יחלנו לך. אך אנו מבקשים: הראנו ה׳. השם הרחמים: חסדך. מיד: וישעך תתן לנו. ולא להמתין בהישועה עד הדור הבא אחריס: קומה עזרתה לנו. מיד. עזרתה כמו לעזרה: ופדנו. כדכתיב ואתן אדם תחתיך (ישעיה מג, ד): למען חסדך. ומדרש אינו חסד. זה שאמרת ע״י דוד עבדך בית קדשו: אנכי ה׳ אלהיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיך. בשאלות ובקשות: ואמלאהו. לכן בשאו לנו לבקש כל זאת מלפניך: אשרי העם שככה לו. פי׳ שכך מובטח לו מאת אלהיו למלאות את כל שאלותיו. והוא כמד״א כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו. ומש״א אשרי העם שה׳ אלהיו: ואני בחסדך בטחתי. ולא בחסד ולא במעשים שלנו באנו לבקש: יגל לבי בישועתך. פי׳ שתושיע לך יחייק לשמך. שגם הסגולה כביכול עמש בגלות ואתפ״ל: אשירה לה׳. כאלו. גמל. הטוב הזה. עלי. ובשבילי:

מזמור לתודה. זה המזמור יאמר המביא תודה על הנס שנעשה לו: הריעו לה׳ כל הארץ. שתשמחו כולכם על כי תראו מפלאות ה׳ בהנס שנעשה לי: עבדו את ה׳ בשמחה. וכתוב אחד אומר עבדו את ה׳ ביראה. אפשר היראה עם השמחה לכל קשה מאד

עיון תפלה

יחלנו לך. במקום מקוה על דבר בלתי בחור ובהיחל מיתל על דבר ברור (עי׳ מלבי״ם תהלים קל, ה). וירא לבוש (ישעיה נא, ה). אבל הנה מגינו רק הפתעה לנד: אנכי וגו׳ המעלך מארץ מצרים. ומחויב אתה להכניע המה אלי, ואז הרחב פיך ובאשר ממני ואני אמלא כל משאלותיך: אנכי. מלת הגוף למד״ב אני, ומלת אנכי לא תבוא אלא להורות ענין חדש מאיזה דרך סיבה, אם לשלול כל זולתו לומר אני לבדי ולא אחר, אנכי ה׳ אלהיך, או להורות התנגדות, אנכי ישבתי בבית ארזים וארון ה׳ יושב בתוך היריעה (ש״ב ז, ב), או לרמוז גדולה וחשיבות, אנכי אברהם (בראשית טו, א). אל תירא כי אתך אנכי (שם כו, כד), או פחיתות ושפלות, ואנכי עפר ואפר (שם יח, כז). (מלבי״ם):

מזמור לתודה. לאומרו על זבחי התודה (רש״י), והמודה בלבו על נס המורחב ויודיעם לאחרים בקהל עם ובמושב זקנים (תהלים קז, לב), לכן אמר הריעו לה׳ כל הארץ: עבדו את ה׳ בשמחה. (מלבי״ם).

תקון תפלה

יהי חסדך וגו׳ (תהלים לג,כב): הראנו ה׳ (שם פה,ח): קומה עזרתה (שם מד,כז): אנכי ה׳ (שם פא, יא): אשרי העם (שם קמד,טו): ואני בחסדך (שם יג,ו): מזמור לתודה (שם ק). וכתב רבינו צדקיה בשבלי הלקט סי׳ ע״ז מזמור לתודה יש מקומות שאומרים אותו בחול ולא בשבת ומצאתי טעם לדבריהם בשם רבינו שלמה זצ״ל לפי שאין קרבן יחיד קרב בשבת ותודה קרבן יחיד היא, ובמקומנו מנהג לאמרו בשבת ולא בחול, וכתב אחי ר׳ בנימין נר״ו הטעם לפי שהשבת היא יום ההודאה ובלשון הזה פתח אדם הראשון מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה׳, עכ״ל. ובעל הרוקח בסי׳ שי״ט שמע על רבי׳ אליהו שלא היה מדלג בשבת ויו״ט כי אם שתי תיבות מזמור לתודה והיה מתחיל הריעו לה׳ כל הארץ מפני שזה שבח של הקב״ה עכ״ל:

כי

בָּאוּ לְפָנָיו בִּרְנָנָה: דְּעוּ כִּי־יְיָ הוּא אֱלֹהִים הוּא עָשָׂנוּ וְלֹא (ולו קרי) אֲנַחְנוּ עַמּוֹ וְצֹאן מַרְעִיתוֹ: בֹּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה חֲצֵרֹתָיו בִּתְהִלָּה הוֹדוּ לוֹ בָּרְכוּ שְׁמוֹ: כִּי־טוֹב יְיָ לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ:

ביו"ט מתחילין כאן יהי כבוד כדלקמן:

(בשבת ראש) כתב סלגוש בא"ח סי' רפ"א וח"ע. שנהגו להוסיף מזמורים בשבת ויו"ט לפי שאין בו בטול מלאכה לעם. ונהגו להוסיף מזמורים אחר ברוך שאמר. כדי שיהא לעולם בדרכם לפניהם ונרכה לאחריהם בפוא ישתבח. ואלו המזמורים שמוסיפין הם סוגם שמדברים או המתפסם בלאעים פסלו בנת. או ממתן

עץ יוסף

אחד. שאין אחבר שיהיה בירה שש ושמח. עם היות הירא והרכה ישבח הלב ויעציבו. ונאמר שאין ספק כי כל אדם ישוש שכלו שראוי לו לסבול עמל ומורח גדול זמן מה. כדי שישיג מעלה וכבוד מה. אע"פ שבהיותו סובל עמל ומורח יצטער ויתעצב בלי ספק. אבל כשיעבר נגפו הכבוד והמעלה המקווה ע"י טורח שבוא. יהיה כאין העמל והטורח לטומח טוב המקווה. וכן הוא הענין בעבודת השי"ת. כי בהיות אדם משער גודל מדרגה המושגת ע"י יראה. שהיא כשתבער בפנו גודל חממות ה' ומעלתו עד שיירא ויחרד מגופו. לא יחוב לכל הטורח והעצבות וחרדה המגיעים אליו ע"י היראה. עכ"ע שעקרים מאמר ג' פ' ל"ד. ודבריו אלו מרחומים ממדרש שוח"ט מזמור זה: דעו כי ה' הוא אלהים. פי' מדת הדין שהנהגה דעו אותו כי רחמים גדולים הוא. כי לטובתכם הוא ית' מייסר אתכם. כדי שתעשו תשובה. ויפטר אתכם מכל הפאתיכם. ויציל אתכם מכל צרותיכם. והוי דעו כי ה' בהיא רחמים הוא אלהים פי' דין. ר"ל האלהים הוא דין אבל אתכם. הוא ה' רחמים באמת. נכן אל תקוצו בתוכחתו. ואם תהרהר לומר כי צדיק אתה ולמה תתייסר. זאת תשיב אל לבך. וזאת. כי: הוא עשנו. כלומר כי אין אני יודע מה שאני צריך לתקן עצמי כאשר ידע מי שעשאני. ולכן אחר שהוא עשנו ודאי שיודע מה הוא התקון שצריך לשלמות נפשנו. יותר מהמעשה עצמו. ולמה אקפיד. ואם בכל זה יכבד עליך הצער ולא תוכל שאתו. לזה שית לבך כי: ולו אנחנו. כלומר לא שלם אנחנו כי אם שלו ית'. וכאשר בכל צרת העבד. צרתו גם יותר. כי הממון שלו הוא. ולא של העבד מעצמו. גם אנחנו אין לנו מעצמנו כי אם לו ית' אנרס. ומי יחוש חוץ ממנו. וגם אנחנו: עבדו. מגד האלהות בבחינת כשם שהוא

העיקר: וצאן מרעיתו. מגד שאמר. כי הוא מאכילנו ומפרנסנו שלא ע"י שר כאומות העולם. והוא היודע באיזה מרעה ירעה שייטיב לנו. כרועה עדרו צאן מרעיתו ולא מה שלפי עינים יראה טוב: באו שעריו. הם שערי ירושלים שערי ציון: בתודה. לה'. על שזיכה אתכם לבוא בשעריו. וכשתבואו אחרי כן לחצרותיו היא השורה. תוסיפו על ההודאה תהלה. וזהו. חצרותיו תהלה. ולא עוד אלא גם על מה שזיכה אתכם להודות לו. והתשיב אתכם לרצות הודאה מפיכם. חייבים אתם להודות לו. וזה יאמר הודו לו. כי על מה שתבאו שעריו בהודאה והצרותיו בתהלה על זה הודו לו שרצה בעבודתכם. כי מה אנו ונפיו יתברך שיחשוב הודאת פינו. ועתה אמר מה המה דברי ההודאה שיודה לה' על מה שהטיב לו ועשה לו נס. ואומר ברכו שמו כו'. והוא כי הנה הצריך להודות על נס שנעשה לו. צריך לברך ברכה לה' כאשר הדרך לם ברוך אתה ה' הגומל כו'. שזאת צריך להודות שאין אנו כדאים אל הנס ההוא. כי אם שהוא ית' שבה בתורת חסד. והוא הנוסח המסודר אלא שהוא הגומל לחייבים טובות. שליסית שאפי' גם של יחיד צריך הוא ונס וכן גם נוהר ברוך שעשה נס לאבותי במקום הזה. וזהו שאמר ברכו שמו. שהוא לומר ברוך אתה ה'. ועל השמית והוא להודות כי לא בצדקתי עשה הוא ית' כ"א בחסדו שהוא ענין הגומל לחייבים טובות אמר: כי טוב ה'. כלומר לא בזכותו רק למה שהוא טוב וגומל לחייבים טובות: לעולם חסדו. שעושה יותר מהראוי אף לעושה הטובה. ועל השלישית אמר. ועד דור ודור. שהם בני דורות אחרים. שהם אב ונס וכן גם צריך להודות: אמונתו. יתברך. שהוא נאמן לעשות חסד עם תלמידיו. ועיין במלשיך:

נפלא

עיון תפלה

כי לאברית עובדי ה' יש חקים ויש שכר נפשותכם: דעו כי יי הוא אלהים. על ידי הנסים המפורסמים יכירו כל העולם כי ה' הוא האלהים, כמו שנאמר וירא כל העם ויאמרו ה' הוא האלהים, הכולם מיודי בכל העולם ואין כל כח נמצא אלתו: הוא עשנו. אנחנו מיוחסים אליו בארבעה דברים. א) הוא עשנו בתחלה. ב) וגם אחרי האשר שתנו אין אנחנו עומדים ברשות

(סג'ם) א'

עצמנו רק לו אנחנו קנינו אנחנו. ג) עמו. הוא מנהיג אותנו כמלך המנהיג את עמו. ד) וצאן מרעיתו. הוא מפרנס ומכלכל אותנו כרועה הדואג לפרנסת צאן מרעיתו (פי' מלבי"ם): באו שעריו בתודה. על הטובה. חצרותיו בתהלה. על מפלאות הנהגתו הטובה. לעולם. חסדו. נצחי: ועד דר ודר אמונתו. אמונת הבטחתו קיימת לדור דורים. והיא שעמדה לאבותינו ולנו:

נפלאה

ממתן תורה לפי מה שהיה בשבת. ומטעם זה אין אומרים אותם כסדר שהם כתובים בתהלים. רק סמכו דמעשה בראשית יחד ודמתן תורה יחד, והקדימו השמים מספרים כבוד אל שהוא בסי' י"ט בתהלים והוא הראשון במאמר ממעשה בראשית. וסמכו אחריו לדוד בשנותו וגו' שהוא בסי' ל"ד מפני שאותו מעשה היה בשבת, ובזכות השבת ניצל. והוא ראשון בתהלים המדבר מענין שבת אחר השמים. ואחריו שמע תפלה למשה שהוא בסי' צ' ומדבר ג"כ ממעשה בראשית בטרם הרים יולדו וגו'. ומזמור ישב בסתר עליון שהוא סמוך לו אחריו מיד בתהלים סי' צ"א. והוא שיר של פגעים קבעו אחריו ואומרים אותו בשבת להנצל מן המזיקין המצויין בליל שבת כדאי' בפרקי פסחים ואחריו הללויה הללו את שם ה' שהוא בסימן קל"ה והוא מדבר במתן תורה דכתיב כי יעקב בחר לו יה וגו' שהוא ע"י מתן תורה. וגם כתיב בו כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ וגו' שהוא ממעשה בראשית. ואומרים אחריו הודו שסמוך לו מיד בסי' קל"ו והוא הלל הגדול שיש בו כ"ו כי לעולם חסדו כנגד כ"ו דורות שהיו מבריאת עולם עד דור מ"ת. ועולם לא נתקיימו בשבילם אלא בחסדו של הקב"ה בלא התורה. כי אין קיום לעולם אלא בזכות התורה דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. ואומרים אחריו מזמור רננו צדיקים בה' וגו' אע"פ שהוא בסי' ל"ג מפני שהוא טפל אחר הלל הגדול שירננו הצדיקים בה' על רוב חסדיו. והודו לה' בכנור וגו' על כל החסדים שעשה עמנו. והזכיר אחריו בדבר ה' שמים נעשו וגו' שהוא מענין מעשה בראשית. ומקדימין אחריו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' והוא שהוא ג"כ הודאה להשי"ת על החסדים דכתיב להגיד בבקר חסדך וגו'. והרי כולם שייכים למזמור הלל הגדול שהוא עיקר ההודאות לו ית' על כל זה. ואחריו מזמור ה' מלך גאות לבש וגו' שהוא סמוך למזמור שיר ליום השבת וגו' והוא נדרש על כניסת שבת שקיים הקב"ה מלאכתו ונתעלה בשמחה לעשות וישב על כסא קדשו וגו'. אחר כל זה נתיסד לנו אשר עשה כו'. ויש להאריך ולהנעים בזמירות ביום השבת ויו"ט (ואין למחות. אף שהמחאה מטין בשב בטול תורה. כמ"א) אך לא יאריך יותר מדאי. כדי שיאכלו קודם חצות היום. ובכל אלו אם לא אמרם אין מחזירין אותו. אך מנהג אשר עשה מכל המעשים שהוא נתקן בברכות יוצר מחזירין אותו הכ"ל. ועיין מה שכתבתי אלו נהגו אשר עשה:

בשבת וביו"ט מוסיפין מזמורים אלו. ובפולין וקצת אשכנז מוסיפין גם בהושענא רבה:

תהלי יט

לַמְנַצֵּחַ מִזְמוֹר לְדָוִד׃ הַשָּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הָרָקִיעַ׃ יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר וְלַיְלָה לְּלַיְלָה יְחַוֶּה־דָּעַת׃ אֵין־אֹמֶר וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם׃

עץ יוסף

למנצח מזמור לדוד. שני מיני שבח. ושמו אחריו. מזכיר בראש המזמור הזה כנגד השלשה דברים שמדבר בו. והם שבח השמים. ושבח התורה. ותפלה על עצמו. כי מהשמים מספרים עד ואין נסתר מחמתו מדבר בשמים. ומתורת ה' תמימה עד ושפת עסים מדבר בתורה. ומגם עבדך עד סוף ונראה מדבר בעדו ומתפלל על עצמו: השמים מספרים כבוד אל. ר"ל ע"י השמים נראה כבוד האל. וכאלו הם יספרו כבודו: ומעשה ידיו וגו'. ר"ל הכוכבים והמזלות שהם מעשה ידיו של הקב"ה שהם ברקיע כמו שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. מהם מגידים כבודו: יום ליום. מיום ליום: יביע אומר. ר"ל בכל יום כאלו יאמרו פלאי ה'. כי בכל עת נראים בהם מפלאות המקום. יביע פי' ידבר: יחוה. פי' יגיד: אין אומר ואין דברים. כן אמת שאין בהם אמירה ודבור

אחרית לשלום

יום ליום יביע אומר וגו'. ביטוי המליצה אומר. דעת. לפי שהתגלות פלאי השי"ת ביום. הוא בגלוי וניכר יותר מפלאי השם בלילה. וכמו כן תכונת אמירה בפועל ניכרת יותר מתכונת דעת במחשבה. לכן מיחס ליום אומר בפועל. ומיחס ללילה דעת במחשבה:

עיון תפלה

השמים מספרים. ממקום מצב האדם נמשכו לעולם שני מרחקים מתנגדים זה לזה עד בלתי תכלית, פנים ואחור ימין ושמאל מעלה ומטה, על מקום מושבו אשר פה ועל הנקודות הרחוקות ממנו אשר שם. ובאשר המרחקים הם תמיד בעלי שתי פאות מתנגדים ומעומדים ביחס למצב האדם — נקרא השם שמים ברבוי זוגי להורות על שתי פאות המרחקים האין סופיים (תקן דברי הגר"א ז"ל ריש בראשית): רקיע. הוא המקום בשמים שבו נתלים השמש והירח והכוכבים והמזלות, כמו שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים, וכמו שאמרו מסדרי הברכות בברכת ק"ש של ערבית ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם (סג"ב) ברקיע כרצונו, ובחגיגה י"ב ב' רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים ומזלות קבועים. והמשורר מזהיר לפנינו במזמור זה שגדולת הבורא ית' אפשר להכיר על ידי שני דברים, האחד על ידי ההתבוננות במעשיו הנפלאים ובכל מרחבי הבריאה, וביחוד במבט אל הרקיע הפרוש לעינינו, וכמו שנאמר (ישעיה מ, כו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם וגו'. והשני על ידי ההתבוננות בתורתו התמימה ובפקודיו הישרים אשר נתן לעמו להאירם אור עולמים, וכן אמר המשורר במקום אחר (תהלים קיא, ז) מעשי ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו: יום ליום וגו' ולילה ללילה. הכוון שהלמ"ד של ליום וללילה הוא במקום

בְּכָל־הָאָרֶץ יָצָא קַוָּם וּבִקְצֵה תֵבֵל מִלֵּיהֶם לַשֶּׁמֶשׁ שָׂם־אֹהֶל בָּהֶם: וְהוּא כְּחָתָן יֹצֵא מֵחֻפָּתוֹ יָשִׂישׂ כְּגִבּוֹר לָרוּץ אֹרַח: מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ וּתְקוּפָתוֹ עַל־קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ: תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה מְשִׁיבַת נָפֶשׁ עֵדוּת יְיָ נֶאֱמָנָה מַחְכִּימַת פֶּתִי: פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי־לֵב

עץ יוסף

ותשר ולא נשמע קולם: בכל הארץ. אבל על כי קו השמים יצא להיות נראים בכל הארץ: ובקצה תבל מליהם. על מעשה שמים ורקיע. מחמת זה מספרים ספירת כבוד אל. ומכריזין בבוקר יוצר המאורות ובערב המעריב ערבים: לשמש שם. הקב"ה: אהל בהם. בשמים. ומכאן למדו חז"ל שהשמש נתון בתוך תיק: והוא. ר"ל השמש הזה יוצא במהרה להאיר על הארץ כאשר ישמח החתן בצאתו מחופתו: ישיש. הוא גם במהלכו כאשר ישיש הגבור לרוץ בזריזות. כי הוא בטוח בגבורתו ולא יחת מפני כל. וכן השמש בטוח הוא הולך מהלכו כאין מוחה. ובמדרש למה תדמה השמש לחתן. מה החתן נכנס לחדר טהור ויוצא שמח כך השמש יוצא בבוקר טהור ונכנס לערב שמח בברכה שמודים לשמש. והקב"ה טובלו בנהר דינור כדי שיצא בכל בוקר במהרה. ד"א מה חתן שמח שיוצא מחופתו למלאת תאותו. כך השמש שמח לעשות רצון קונו: מקצה השמים כו'. כי יוצא ממזרח ושוקע במערב: ותקופתו. פי' הקפה וסבוב: ואין נסתר מחמתו. אין מי שיהיה נסתר מחום השמש. כי אפי' בחדרי חדרים ישיגם חומו. גם שיהיו ואין נסתר מחמתו ליום הדין. כמאמר ולהט אותם היום הבא: אבל. תורת ה'. היא יותר תמימה ושלימה בשלימותה מן השמש. כי השמש עם כל תועלתו לפעמים יזיק בחומו הרבה עד כי יחלה האדם חולי מות. אבל התורה: משיבת. עוד: נפש. האדם. כי היא מגינה ומצלת מן הצרות. גם תורת ה' תמימה משיבת נפש לדרכי החיים ומגינה על עומדיה מחליו להם כמאור השמש. לצדקה ומרפא בכנפיה. ומבואר במדרש כי יש בכאן ששה דברים משונים. ותמה תיבות בכל אחד. ובכל אחד נזכר מזכר שם הוי"ה. כנגד התורה שבכתב הכלולה בחמשה חומשי תורה. דליכא מלתא דכתיבה בנביאים דלא רמיזא באורייתא. וכנגד התורה שבעל פה הכלולה מששה סדרי משנה. לרמוז דכולם נתנו מרועה אחד הוא ה' אחד אשר נתן לנו בשתי הלוחות: עדות ה' נאמנה. כמשמעות תקראנה עדות כי מעידות על המקיימים אשר מאמינים בה': מחכימת פתי. אבל השמש לפעמים יכלים חומו במוח האדם ויפתנו: פקודי ה' ישרים משמחי לב וגו':

עיון תפלה

כ"ח, כמו כי האדם יראה לעינים (ש"א טז ז) ת"י חזו בעיניהון, ויהי דוד לכל דרכיו משכיל (שם יח, יד) כמו בכל דרכיו, ובשאר הכתוב יום ביום ולילה בלילה, לאמר כל הימים וכל הלילות, כמו ובאמרם יום ביום (אסתר ג, ד) — יביע הרקיע אומר ויגיד לבני אדם דעת גדולתו של הקב"ה, אבל לא באמר ולא בדברים (האמר הוא מאמר מכלכל רעיון והדברים הם המון האותיות), אין אנחנו שומעים מן השמים לא אמר ואף לא דברים ואפילו קול פשוט בלא המון אותיות, רק מה שבכל הארץ יצא קום (קו נגינה, רד"ק), ובני אדם רואים אותם ומתעוררים על ידם להכיר גדולת יוצרם, דומה כאלו נשמע מליהם עד אפסי תבל: לשמש שם (הקב"ה) אהל בהם (בשמים). רש"י, והוא הגרם השמימי הזוהר מגלה לבני אדם הכבוד שתמידי מעוררם להתבונן מפלאות תמים דעים: והוא. השמש. יוצא בבקר על הארץ בפנים שוחקים כחתן הזה שיוצא מחופתו יחידו ופניו אדמו מכבוד, ואח"כ ירוץ כל היום כגבור בגבורות ופניו אדומים ושמחים כגבור שאין לו רק ארח: מקצה השמים מוצאו. דרכן של בני אדם לדמות לפי ראות עיניהם שיש לשמים קצה ושם פתח ומשם יצא השמש בבקר בבקר להאיר על הארץ, אבל האמת לא כן, כי תקופתו על קצותם, הוא מקיף על כל קצות השמים סביב סביב במעגל קבוע בלי שינוי, ובריאתו של ותקופתו לסדירת הקודש, כמו לא אדי ובנדיך בא לעבר אבל (בראשית מג, י): ואין נסתר מחמתו, אין דבר בעולם אשר לא יתפעל מחם השמש, כידוע לחוקרי הטבע: תורת ה' תמימה. שכמו שהחול נגלה את הדבר כמו שעל ידו מכירים גדולת הבורא, ע"י התורה התמימה בלי חסרון: משיבת נפש. כמו שהמאכל משיב נפש הרעב שמו ומצילו מן המיתה הגשמית, כן התורה משיבה נפש שוקקים לדרכי חיים ומצילתם מן המיתה הרוחנית: עדות ה'. החלק מספורי שבתורה נקרא עדות באשר הדורות מעידים על אבותם, והם נוגדים שקרי הדת, כחדוש העולם, השגחה, השארת הנפש, שכר ועונש, תחית המתים, והאמונה בלבב, העדות הזאת נאמנה והיא מחכימת פתי, מעורר דעתו: פקודי ה'. הם המצות השכליות

מִצְוַת יְיָ בָּרָה מְאִירַת עֵינָיִם: יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד מִשְׁפְּטֵי יְיָ אֱמֶת צָדְקוּ יַחְדָּו: הַנֶּחֱמָדִים מִזָּהָב וּמִפַּז רָב וּמְתוּקִים מִדְּבַשׁ וְנֹפֶת צוּפִים: גַּם עַבְדְּךָ נִזְהָר בָּהֶם

עץ יוסף

ולא כן השמש כי מכהים דלגה נגד האדם שלא יהיה לקח ברק אותו: מצות ה' ברה מאירת עינים. אבל המרבה להסתכל באור השמש עיניו כהות. ואמר על המצות שלש לשונות. עדות. פקודי. מצות. משום כי מצות התורה נחלקות לג' חלקים. א' אותן שאין השכל מחייבן מטבע. אלא שהקב"ה מצוה אותן בטבע. כגון שבתות ומועדים שמסורת הטעם למה מצוה אותן לנו. ב' חוקים והם אותן מצות שלא גילה לנו טעמן כגון כלאים וטעמו פרה אדומה. ג' הן אותן שהשכל מחייבן כגון גניבה גזילה וכיוצא בהם. וצריך האדם לשמרן מפני צווי ה'. לא מפני שהשכל מחייבן. דאל"כ לא נקרא עובד ה' אלא עובד שכלו. ולכן על אותן שאין השכל מחייבן מטבע אמר מחכימת פתי. שמתחלה הוא פתי כהן שבשכלו לא הבין ואח"כ הודיע לו טעמן. כנגד אותן שגם השכל מחייבן אמר משמחי לב שגם לבו מסכים לזה. וכנגד החוקים אמר מצות ה' שאין אנו שומרים אותם מצד טעם אלא מצד שהם מצות ה' שהוא צוה עלינו. ואנו מאמינים שאף שאין אנו יודעים טעמן נעלם מכל מקום הם ברורות בטעמן הנסתר. וכשהאדם מקיימן נברא מהן מלאכים רוחניים. וברוחניותם יעצרן כח להיות מאירת עינים מחשך כל עון וחטא אשר בא לידו לעבירות. וגם לעשות טוב כענין מצוה גוררת מצוה. ועוד כי כיון שהוא מכניע היצה"ר ואינו שומע לו לעבור על החוקים שיש ביד היצה"ר להסיתו לעבור עליהם יותר מעל שאר מצות. א"כ בודאי לא יעבור על אותן שיש להן טעם: יראת ה' טהורה. ר"ל שאין יראתו מיראה ופחד העונש. שאין זו נקראת יראה טהורה. אלא יהיה ירא וחרד מלעבור ממוראת העונש שהוא בא באחריו. שזו נקראת יראה טהורה. ויראה זו היא: עומדת לעד. משא"כ יראת העונש כראותו שאף כי ירא הוא הוא ניזוק הוא פורק ממש של היראה. אבל יראת הרוממות עומדת לעד. משא"כ השמש כי לפעמים יכסהו ענן: משפטי ה'. שהופש לפעמים לצדיק ורע לו ורשע וטוב לו. הם משפטי אמת. משום שהם: צדקו יחדו. שהמשפטים והדינים של עוה"ז עם המשפטים והדינים שידונם הקב"ה בעוה"ב. כי מה שנפרעים מן הרשע וטוב לו מאת כל אבר העוה"ז. ושהיה שכר טוב לצדיקים אשר היה להם רע בעוה"ז על כל המע"ש שעשו ולאחר שעבר עליהם בעוה"ז. נמצא כי משפטי ה' יחדו צדק ונראים שהם אמת. משא"כ כשאין אנו מעריכים אותם יחדו מה שעושה בהם בעוה"ז עם מה שעושה בהם בעוה"ב נראין לכאורה שאינן אמת וצדק מוצדקים. אבל יחדו הם אמת ומוצדקים ואינם מכחישים זה את זה. אבל השמש כשהוא נראה מה שאופק אינו נראה באופק שממולו וכאילו מכחיש זה את זה: הנחמדים וגו'. הכוונה שכל מה שיש לו לאדם כסף וזהב הוא חומד יותר. ע"ד יש לו מנה מבקש מאתים. אף שאין הגוף נהנה מרבוי העושר. כי אם ראות עיניו. והדבש הוא להיפך שמתוק לחך ואינו חומד ליתרון. שכיון שיש לו לפי צרכו אינו חומד יותר. אבל התורה יש לה החמדה והמתיקות ואף עוד גדולה המדתה מחמדת ממון וגדולה מתיקותה ממתיקת הדבש וכו'. וזהו שאמר הנחמדים מזהב וגו' ומתוקים וגו': ונופת צופים. הוא דבש טוב מסורת: גם עבדך נזהר בהם. בפקודי התורה:

נזהר

עיון תפלה

שכל הפקודים ונותן בלב והשכל מודה עליהם (רד"ק) ישרים, נגזר על חקי הישר והצדק. משמחי לב, כי אין שמחה אמתית ללב תמים כשמחה עשות טוב: מצות ה'. הם כל מצות התורה אע"פ שלא נתגלו טעמיהן בכל זאת ברות הן בזכות ומאירות עיני המבין קצת ענין: יראת ה'. היראה מפני הנזק כי יראה בלתי טהורה, והיראה מהאמן להסתיר יראתו מעיני האדם מפני שהוא חושב אותם למוש ולרצון לב, וגם לא תעמוד לאורך ימים, כי לעת לעת יתהלל נפשו עם הנזק הבא עד שלא ירגיש עוד מפניו; אבל היראה מפני גבהי מעלות שיש יראה טהורה שהיא מסוכה השכל ושר שמלמד דעת להכיר ערך שלום הוא לבורא ממנו ויראה אותו יראת הכבוד, והיראה הזאת היא מעלה לעולם כל זמן שלא יתנכל ערך הדין כמעולה. ואמר המשורר כי היראה שהתורה תלמדנו היא לא די היא יראה טהורה כשעומדת לעד: משפטי ה'. הנכון כי המשפטים במקום הזה הם העונשים אשר יעדה התורה לעוברי רצונו, כמו משפטך תהום רבה (תהלים ל"ו, ז), הם אמת כיחס אל המשפט תצדק כיחס אל הנשפט. צדקו יחדו, ילכו נזוקים. ועי' במדבר רבה פ"י: סוף די ס"ו דבר נפלא: הנחמדים. הה"א הזאת במקום כנוי הרומז הם, ראה ספרי מבשר לשון עברית דף נ"ב ע"א. כל חלקי התורה הם נחמדים מזהב מצד השכל ומתוקים מדבש מצד הערב, כי תועלת הזהב אך בשלום הגוף וברכות הדבש רק לפי שעה, אבל תועלת התורה לחיי עד ותרומתם לא תחדל: גם עבדך נזהר בהם. אע"פ שאני מלך והרבה דברים מותרין לי השכל מסיר

מלבבי

בְּשָׁמְרָם עֵקֶב רָב׃ שְׁגִיאוֹת מִי־יָבִין מִנִּסְתָּרוֹת נַקֵּנִי׃ גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ אַל־יִמְשְׁלוּ־בִי אָז אֵיתָם וְנִקֵּיתִי מִפֶּשַׁע רָב׃ יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגֹאֲלִי׃

מזמור הלז עשאו דוד כאשר ברח מפני שאול אל אכיש מלך גת. ונקרא ג"כ אבימלך כי"ה לדיק :אבימלך (בנבמב בפורים אל פרס) כ:ח כ:ס ל:ברנו כדאי' במדרש תהלים ורש"י). וכאשר מלך ממנו אמר זה המזמור הודה לאל שהצילו. ואמר השבח הזה ע"פ אלפא ביתא בראשי פסוקים עלה בו"ו שהיא באמצע פסוק. לפי שהיה טרח לתו"ע מנורע מהפסחה בנחלת ה'. לכן בא הו"ו בנסתר. כהסתר פניו ממנו. וכנגד זה נכפלת הפ"א על הגאולה והשמורה. כי היא וי"ו גא"ה ב"ע ג"ר ד"ק ה"ל ו"ס (בגאון יעב"ץ): ובספר אוה לאן כתב זה שמבינו כ"ע א"ב סונתו גרמזו בשמו שבתורה אך נב ג"ם לגבלה כי כל הא ב לרוכה ובי"ח הדבור תפסה. כן רמה או עלה ברא הקב"ה אפילו השעות לגבלה. שמתחלה יהיה תמהים למה נברא כדאיתא במדרש:

לְדָוִד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת־טַעְמוֹ לִפְנֵי אֲבִימֶלֶךְ וַיְגָרְשֵׁהוּ וַיֵּלַךְ׃

עץ יוסף

בשמרם עקב רב. פי' בשביל שאתה רב הלים. ולא לתקות שכר: שגיאות כו'. הנה יש ב' מיני שגיאות. אחד שיודע הדין אלא ששגג במלאכות. כענין השב על הלב שהוא שומן. שני שנעלם ממנו הדין ולא ידע על דבר שהוא אסור ועשאה. והיא שגגת תלמוד. ואמר על בחינה הראשונה שגיאות מי יבין. שיודע לו. וא"כ לא יאשם השוגג. אך בשוגג השני שהוא. מנסתרות. שנסתר הדין ממנו שהיא שגגת תלמוד. בזה אצטרך להיות פניך שתנקני. כל אחכל במה שיש לי שגגת תלמוד. לבלתי השעות עלי זדון. ולא לבד אהגה פניך שתנקני מן השוגג: כי אם: גם מזדים. הם הזדונות שעשיתי כבר: חשוך עבדך. מהם: אל ימשלו בי. נגרור לי זדונות אחרים. כענין עבירה גוררת עבירה. ופתח במאי דסליק. ואמר: אז. כשלא תניח את העבירה שתגרור לי אחרת כמכרחת אותי אהיה: איתם. פי' כתם בעל תמימות שאין לו מכריח לרע. ועל הראשונים דפתח בה. שהוא מנסתרות נקני שהיא שגגת תלמוד. אמר על זה. שלא לבד שאהיה נקי ממה ששגה הדין. שיאמרו לי למה לא למדת. כי אם גם: ונקיתי מפשע רב. הוא מזיד גמור. והוא שאם בשגגת תלמוד אעשה דין אסר לא כדת. יוכל להיות שאף שאהרה בן יתודע לי שטעיתי. מפני הכבוד לא אשוב לפסק הדין. כי אם אדרבה אחזיק באשר דנתי. ואומר יפה דנתי. ונמצאתי משות מעשה שהוא פשע רב. לכן אני מבקש מנסתרות נקני שלא אכשל ח"ו בשגגת תלמוד: יהיו לרצון וגו'. אמר דוד עד עתה דברתי על המעשה. מלפעול שוגג. מנסתרות נקני. גם מזדים. ועתה אני בא לבקש על הדבור ועל המחשבה. ואומר על הדבור יהיו לרצון אמרי פי גם שלא יהיו מלבי. שחשבתי דברים חיצונים בלבי. מ"מ אל דברי פשה תמיס לקבל ברצון. וגם. והגיון לבי. יהיו. לפניך. כי תהיה עם לבי בל יהרהר בדברים חיצונים. כי אם יהיה נאות לפניך: ה' צורי. להצילני מן החטא טרם אחטא: וגואלי. לאחר שאחטא שתרפא אתה אותי רפואת הנפש ומוחל לי העון. או פי' צורי בעוה"ז. וגואלי בעוה"ב:

בשנותו את טעמו. בעת ששינה את דעתו. כמו וטעם זקנים. כמ"ש ויתו על דלתות השער. שעשה עצמו שוטה: ויגרשהו. שלא הרגו כרצון עבדיו. שאמרו לו הלא זה דוד וגו'. ונתן דוד ע"ז תודה לאל: וילך. וגם נתן תודה לה' שלא יצא נס ונודע שהיה מורה כי בן דעת הוא. רק הלך כבלתי ירא. שבזה החזיק בסברתם כי משגע

יהגג

עיון תפלה

מלסתי. במו לשון שלש שבות על סוס (ברכות ד' פ"א) ולהציל עלמי במומן תגרי (ב"ק ס' פ"ב) ימ"ונא נכס, מ"מ נזכרתי במדתם כאחד מהם, כאשר יודע אני כי בשמרם במדת המעה יש עקב רב אחרית רשם והשנה: שגיאות מי יבין. לזוכר מעשיהם. לשיך אני מתפלל כי תנקני מכן בחותן נסתרות ממני ושיחתי: גם מזדים. מרשעים המכשי יש בני אדם בחלקת לשונם. חשוך עבדך. וניחוד אל ימשלו בי, אל תהני בישותם לבל ימשכוני אחריהם בחזקה: אז איתם. אשם, אהיה תמים. מן התורת שלמה מבין נפעל (כשלים) מן השמלים המקבלים ספולת ההפעיל, כי ספים דרכיך (איוב כב, ג), ראה ספרי גפלול והדק ס' מ', וכם הוא דגש תמורת נח: ונקיתי מפשע רב. ונאה אומר מחלק נדול מן הפשעים: צורי. מחסי מפני אויב. וגואלי, המציל אותי למרחב הרחק מאויבים, וכן אמרו רבותינו ז"ל במדרש צורי בזה וגואלי בבא פי' צורי בעולם הזה וגואלי לעולם הבא:

לדוד. (תהלים לד): בשנותו את טעמו. בהסתירו דעתו, כמו שנאמר (ש"א כא, יד), וישנו את טעמו בעיניהם: לפני אבימלך. כל מלכי פלשתים נקראים כן, וכל מלכי מצרים פרעה, ואע"פ ששמו אכיש

אברכה את־יי בכל־עת תמיד תהלתו בפי: ביי תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו: גדלו ליי אתי ונרוממה שמו יחדו: דרשתי את־יי וענני ומכל־מגורותי הצילני: הביטו אליו ונהרו ופניהם אל־יחפרו: זה עני קרא ויי שמע ומכל־צרותיו הושיעו: חנה מלאך־יי סביב ליראיו ויחלצם: טעמו וראו כי־טוב יי אשרי הגבר יחסה־בו: יראו*)

*) יראו כבי"ב נקראה במלאפו"ם והאל"ף נעלמת.

עץ יוסף

תהג: אברכה וגו'. משום שכשאדם רוצה להלל ולברך לאיזה איש אינו מהלל אותו אלא כשלא קיבל מאותו האיש רעה. אבל אם קיבל ממנו רעה אינו מהלל ומברך אותו. ע"ז אמר אברכה את ה' בכל עת. כמאמרז"ל חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. והוא בכל עת אף בעת בשבא לי רעה. עוד זאת אדם לאדם אינו יכול להללו תמיד אלא לזמנים משום שכלו שבחיו שיש לשבחיו גבול וקץ. אבל הקב"ה אינו כן שאין קץ לשבחיו ותהלותיו. וזהו שאמר. תמיד תהלתו בפי. עוד זאת שלב"ו לפעמים ימנע מלהלל אותו שלא יהיה נמשך למהלל בזיון שלא יאמרו עליו שהוא משועבד ונכנע לפלוני. ומכתמא הוא בעצמו חסר ממעלות אלו שמהלל לפלוני. שלא נמצאת מעלות אלו לפלוני. אבל אצל הקב"ה אינו כן אלא אדרבה הוא מתהלל ע"י זה. וזהו שאמר. בה' תתהלל נפשי כ"ל. עוד זאת שלפעמים נמשך הרעה ובוז לאותו פלוני ע"י תהלותיו של זה. ששונאיו שומעים תהלותיו מתקנאים בו ומדברים עליו לשה"ר כדי לבזותו. אבל אצל הקב"ה אינו כן אלא אדרבה. ישמעו ענוים. תהלותיו. וישמחו. עוד זאת שמטבע אדם כשמהלל לאיזה אדם גדול או למלך. רוצה שלא יהיה מהלל אדם אחר. רק הוא לבדו יהללו. כדי שרק הוא ימצא חן בעיני המלך או הגדול. אבל אצל הקב"ה אינו כן. שמחייב כל אחד לראות שיתרבה כבוד הקב"ה בכל מה דאפשר. וזהו שאמר. גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו: דרשתי את ה'. בהיותי בין ידיהם. ומתחנן לפניו בלבבי: ויענני. ומכל מגורותי. פי' פחדי: הצילני. ואמר מגורותי לשון רבים. על ז' וכיוצא בה. מגורה שאול. שבסכנתו היה כפסע בינו ובין המות כמה פעמים: הביטו אליו. עבר במקום עתיד. וכמות רבים. אמר כל בני אדם שהם בצרה. יביטו אליו: ונהרו. פניהם. כלומר שיושעו. ונהרו הוא מלשון נהורא בארמי: ופניהם אל יחפרו. כי השואל מה ואין נותנין לו יחפור ויכלם: זה עני. כמוני היום. קרא: חונה מלאך ה'. הוא צלם אלהים דבר גם זכאה: ויחלצם. מכל צרה. והוא ע"ד דאי' בזוהר כד אפילו לדניאל בגוב אריותא לא שלטו ביה דהוו דחלין מיניה. אתיב ר' חזקיה הא כתיב אלהא שדר מלאכא וסגר פומא דאריותא. א"ל כלא דיוקנא דבר נש זכאה איהו מלאכא דסגר עכ"ל: טעמו. נחש השכל: וראו. במראה עין: כי טוב ה'. שמגיע טוב לחוסים בו. ותכירו ותדעו כי. אשרי הגבר יחסה בו: יראו את ה' קדושיו. בא ללמד

אחרית לשלום

אברכה את ה' בכל עת. כ"ד במדרש שוח"ט. את הכל עשה יפה בעתו אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע כל מה שעשית בעולמך. יפה עשית חוץ מהשטות. אמר לו הקב"ה בחייך וכו' כיון שבא אצל אכיש שבה עלתה בשטות וכו'. נמצא עד אותו זמן של אכיש תמיד היה דוד מברך את ה'. רק בעת שהשטות שולטת לא היה מברך אותו. ומאותו זמן והלאה כשראה שגם השטות טובה לפעמים. אז אמר אברכה את ה' בכל עת. דגם בזמן שאתה את השוטה אברכנו:

עיון תפלה

אלהים קורין לו אבימלך (רש"י): אברכה וגו' בכל עת. בין בעת טובה ובין בעת רעה, כמו שנאמר (תהלים קטז) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא, וכן הוא אומר (שם קא) חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה ואם משפט אשירה (ברכות ס' ע"ב). כי על פי שיטת הפילוסופים ושיטת תורתנו התמימה אין בעולם רע בהחלט, והרע הנראה לעינינו הוא על מנת להטיב, סתירה על מנת לבנות, קלקול על מנת לתקן. והדברים עתיקים: בה' תתהלל נפשי ישמעו ענוים וישמחו. לשון אל פרשן במאמר הודו לה' קראו בשמו והתהללו בשם קדשו (ומהן) ישמח לב מבקשי ה', ראה (הג"ם) א'. נא רט ס: הביטו אליו. כל אותם שהביטו אל ה' מתוך צרותיהם. ונהרו. האירו פניהם (רש"י): טעמו וראו. הבינו, כמו בשנותו את טעמו — בינהו: אשרי הגבר יחסה בו. החוסה היא נעלה מהבטחון בלב, לכן אמר טוב לחסות בה' מבטוח באדם, כי הבוטח באדם הוא רק בוטח בו בלבו אבל עדיין לא מצא בו מחסה, ואולם הבוטח בה' ית' הוא חוסה, כי בבטחונו כבר ימצא בו מחסה ועוז (עי' מלבי"ם תהלים קיח, ח): יראו. נקוד זו"א, כי לא יחק כמנהג כיה רמזי לגיות יראו כמו מן יסד ינק בטוי יסודו ינקו, ואמר הרד"ק שזה כדי להבדיל בינו ובין יראו מן ראה: שהיד תנל"ה: יראו את ה' קדושיו.

את־יי קדשיו כי־אין מחסור ליראיו: כפירים רשו ורעבו ודרשי יי לא־יחסרו כל־טוב: לכו־בנים שמעו־לי יראת יי אלמדכם: מי־האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב: נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה: סור מרע ועשה־טוב בקש שלום ורדפהו: עיני יי

עץ יוסף

לאמר דעת את השם שלא יאמרו ויחשבו כדבר הנראה לעיני הצדיקים הם חסרים והלא מחסרי כל טוב. והרשעים מלאים כל טוב. ובשביל זה יראים בטוב ויבחר ברע. לז"א שאין הדבר כנראה כן. וזהו שאמר יראו את ה' קדושיו ויראו הצדיקים. ואל יפחדו מדאגת הפרנסה. כי אין המחסור ליראיו דוקא. כי יש. כפירים רשו ורעבו. ר"ל שאפילו גם כפירים רשו ורעבו. ולפעמים. ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב. ולכן כשורה. טוב יותר: לכו בנים שמעו לי. מה שאמר לכו ולא אמר בואו. להיות שעיקר המצוה היא שמיעת האוזן בשמחה [illegible]. כי אם שמיעת הלב להיות הדברים נכנסים בלב כבתוך. ולזה אמר לכו בנים ר"ל אם תלכו בלבכם כאשר הלכו לדרככם את שמעו לי יהיו דברי המוסר לכם לקחת מוסר בלבבכם: יראת ה' אלמדכם. [illegible] ע"ד משל. [illegible] את גם שלא [illegible] הצדיקים. כי [illegible] מכת מרדות. [illegible] כן [illegible] יכה [illegible]. כי [illegible] ליראת [illegible]. [illegible] כן בכל [illegible] יראת ה' את [illegible] שלא יעבור עליכן. כי יודע [illegible] ממחיר וקין [illegible] לראות [illegible] [illegible] ותלבן ותמרוק [illegible]. [illegible] יראת [illegible] [illegible] ונשא עליו [illegible] [illegible]. ולא יראה את פני ה'. וזהו שאמר יראת ה' אלמדכם [illegible] [illegible] [illegible] עד ראותכם את פני ה': מי האיש החפץ חיים. [illegible] החיים [illegible] החפץ האדם. אבל חייב [illegible] אינם ביד האדם [illegible] לו. [illegible] אורך ימים. [illegible] בעלי [illegible]. כדי שלא יאבד [illegible] [illegible]. וכמו שאמר [illegible] ימי [illegible] למות ר"ל [illegible] כל [illegible] עליו מה [illegible]. ולא [illegible] לו מכל [illegible] יום אחד. וזהו אוהב ימים: לראות טוב. [illegible] על ידם: נצור לשונך מרע וגו'. [illegible] לשה"ר [illegible] [illegible] כל האומר לשה"ר כאלו [illegible] בעיקר [illegible] מי אדון לנו. [illegible] על לשה"ר יותר [illegible] [illegible]. [illegible] לשה"ר. [illegible] [illegible]. ואמר [illegible] לשה"ר [illegible] רע. [illegible] [illegible]. סור מרע. [illegible]. ועשה טוב. [illegible] התורה [illegible] טוב כמה שאמר כי לקח טוב נתתי לכם וגו'. [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] של [illegible]. [illegible] לשה"ר [illegible] [illegible] לשה"ר [illegible] [illegible] שנאמר [illegible] חיים וגו'. [illegible]. בקש שלום ורדפהו. ר"ל [illegible] שלום [illegible] [illegible]. [illegible] בין אדם [illegible]: עיני ה' אל צדיקים. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] הצדיקים. [illegible] עיני ה' [illegible] מדת רחמים ומדת הדין [illegible]. [illegible] לצדיקים [illegible] מדת

אהבת לשלום

כפירים וגו'. ע"ד [illegible] [illegible] [illegible] להם [illegible] המספקן [illegible] להם והוא [illegible] [illegible]. ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב. ע"ד [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] שמספק [illegible] [illegible] לו:

עיון תפלה

[illegible] קדוש (תהלים [illegible]) [illegible] [illegible] — [illegible] יותר [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] כי אין מחסור ליראיו (רד"ק): לכו בנים. [illegible] [illegible] [illegible] כי אין מחסור ליראיו [illegible] [illegible] [illegible] אלמדכם [illegible] (רד"ק): מי האיש החפץ חיים. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ברכות [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] החפץ חיים [illegible] ואוהב ימים לראות טוב: סור מרע ועשה טוב. [illegible] [illegible]: בקש שלום [illegible] ורדפהו [illegible] (רד"ק, [illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: עיני ה' [illegible] אל [illegible] [illegible]

אל־צדיקים ואזניו אל־שועתם: פני יי בעשי רע להכרית מארץ זכרם: צעקו ויי שמע ומכל־צרותם הצילם: קרוב יי לנשברי־לב ואת־דכאי־רוח יושיע: רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו יי: שמר כל־עצמותיו אחת מהנה לא נשברה: תמותת רשע רעה ושנאי צדיק יאשמו: פודה יי נפש עבדיו ולא יאשמו כל־החסים בו:

תהלה זו מזמור דוד בתיבה ור"ת קבלה אלה שהיתה למשה רבינו. וכאן נקבעה. ודבר זה מהולתם שלוה ומקלוד ימיו ומהפלו? בלו ישראל הגילה כפי מעשיו (רד"ק):

תפלה למשה איש־האלהים אדני מעון אתה

עץ יוסף

מדת הדין לרחמים. שכי שעם היות עיניו על הצדיקים להטיב להם תלוי בלי תפלה. מ"מ לא ימנע משמוע תפלתם להתעסק בשמוע מפיהם תפלתם עם הכנר עת אותם טרם יקראו: וזהו. ואזניו אל שועתם. ועל ההתאוה פירש ואמר כי ה' בעושי רע ה'. לומר מה שאמרתי כי מגדיל הוא ית' חסדו עם הצדיקים במבנית עליהם להטיב להם גם במדה"ד. הוא הכן הרשעים שמהפכין מדה"ר לדין. כי הנה: פני ה'. הם פני מדה"ד: בעושי רע. כי גם מד"ר מסבת על מדה"ד באה כי תטיב להם גם כדי. להכרית מארץ זכרם. והנה אמרתי ואזניו אל שועתם. הורתי הוא בצעק וכו' שמע בשוב ומפר אותם לשמוע תפלתם ולהתעסק בשמיעת תפלתם עם היות בוכל מרחם כגר הגלים טרם יקראו: קרוב ה' לנשברי לב. הנה הנפרים מהם שלבם נשבר בקרבם. הוא קרוב להם לשמוע צעקתם ותפלתם. ובמלכא ביתא דר"פ איתא קרוב ה' לנשברי לב יעיינין בשברי לב לגבי הקב"ה יותר ממלאכי השרת. שהמה"ש מרוחקים מן השכינה לא מלנים רבנות הרבה בגו' הרבים שעומדים מהכל לו. אבל נשברי לב הקב"ה קרוב אליו כיון אשר ע"כ: ואת דכאי רוח יושיע. הם המעבירים שאין לבם נשבר אבל הם דכאי רוח כי הם עניים ומתמלאים פעמים לפעמים לעשות להם צדקה. יושיע ה' להם בשכר צדקתם. וכדכתיב מלוה ה' חונן דל: רבות רעות צדיק. יתפרש ע"ד שאחז"ל רשע ורע לו צדיק ורע לו לא כמו דיסרה ועקרנא. וזה שאמר כאן רבות רעות צדיק שרעות הצדיק הן רבות ותשובות לרוח לו. ולפ"כ: ומכלם יצילנו ה': שומר. הקב"ה: כל עצמותיו. הם העמודי הגוף ויסודותיו: אחת מהנה לא נשברה. אפילו אחת מהם אשר היה נחות הצדיק בלעדיו: תמותת רשע רעה. אחת שמלא כלו תמותתה. הכך רבות רעות הצדיק שלא יצלוהו בו. שבע יפול וקם: ושנאי צדיק. שהרשע לו הרשות וסיו בשוברו: יאשמו. יתחייבו בנפשם. ומה שלפעמים רשע מכניע צדיק ואיש נסה נחלתו מיד כ"ש לומר אין רע. הוא לטובת הצדיק. למען לא יהיה הצדיק נדחה ממחיצתו של הקב"ה. כמו שאחז"ל על שהיו חטא של יחיד אין מכריזין עליו במחיצתו של הקב"ה. ולכן הקב"ה מעריך אפו עם הרשע. עד לעת מצוא הקטן מלך אשר לשבים. והוא כהיקרה שאיזה צדיק יתלה וים שלו הולך מלך. לא יתגבר מאליו. ואעפ"כ מדה"ד אינה תוארת ריקם וצריך ליתן למדה"ד איזה איזה דבר תמורה זו כתולה. לא הקב"ה סתן את הרשע הזה לפדות את הצדיק. כמ"ש צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו. וזה שאמר: פודה ה' נפש עבדיו. ע"י הרשע הזה שהיה רשע לצדיק: וזה: ולא יאשמו כל החוסים בו. כלומר הצדיק הראשון שהרשע הרע לו לא יאשם ולא ידחה ממחיצת הקב"ה. וזה אמר כל החוסים בו שכי' הם החוסים במחיצת הקב"ה:

איש האלהים. בהיה נביא: מעון. כי' מקום ומחסה. באה מקומו של עולם ואין העולם מקומו. וכן אמר (מלבין ישראל) בכל הדורות היית לנו מקום ומחסה:

עיון תפלה

אל שועתם: פני ה'. פנים של זעם, כמו ושמתי את פני בנפש ההיא (ת"י בשם ממחה): צעקו. הרשעים אף כי הרשעו הרבה בכל זה כאשר צעקו אל כי מנהרהיכם את ה' שמע, וכמו במנשה במלכים (דה"ב לג יג) ויכתר לו חלה את פני ה' אלהיו וגו' ויתפלל אליו ויעתר לו וגו' וישיבהו ירושלים למלכותו. כאשר קרוב ה' לנשברי לב, יהיה צדיק או רשע, וכן הוא אומר (תהלים קמה, יח) קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת, בין צדיקים בין לרשעים אם אך יקראוהו באמת, עי' מה שאמרנו שם: רבות רעות צדיק וגו' תמותת רשע רעה. כמו שאמר שלמה (משלי כד, טז) כי שבע יפול צדיק וקם והרשעים יכשלו ברעה (אות):

תפלה למשה איש האלהים. (תהלים צ) וקבלו חז"ל כי אחד עשר המזמורים מן תפלה למשה עד לדוד מזמור (צב קא) הכל אמרם: ה' מעון אתה. אתה הוא מעון של כולם, אתה עד מעון, אתה מחסה ומ', מחסה מגרם לו סולם ממנו ... עולם

הָיִיתָ לָּנוּ בְּדֹר וָדֹר: בְּטֶרֶם | הָרִים יֻלָּדוּ וַתְּחוֹלֵל אֶרֶץ וְתֵבֵל וּמֵעוֹלָם עַד־עוֹלָם אַתָּה אֵל: תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד־דַּכָּא וַתֹּאמֶר שׁוּבוּ בְנֵי־אָדָם: כִּי אֶלֶף שָׁנִים בְּעֵינֶיךָ כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: זְרַמְתָּם שֵׁנָה יִהְיוּ בַּבֹּקֶר כֶּחָצִיר יַחֲלֹף: בַּבֹּקֶר יָצִיץ וְחָלָף לָעֶרֶב יְמוֹלֵל וְיָבֵשׁ:

עץ יוסף

ומחסה: בטרם הרים יולדו. שהוא מספר היות הליאת העולם. והנה כי אח"ע על פסוק נלקת עפר למולך כו' מלמד שנטל הקב"ה עפר מתחת כסא הכבוד והשליך תוך המים. וכן אמרו כי מן הנגזרות נעשו הרים ושאר השכר מישור. כלל הדברים כי היו ההרים תוך המים כעוברים תוך בטן המלאה. ועל כן כאשר גזרה חכמתו ית' ואמר יקוו המים וגו' ויראה היבשה. יתייחסו ההרים לעוברים הנולדים נגלתם מרחם אמם. ועל זה אמר בטרם הרים יולדו. אשר היו קיים גם תוך המים וממציים. וגם: ותחולל ארץ ותבל. שהיו רכים נגלתם מתוך המים והיית או כטרא אותם. ויאמר ארץ על א"י. ותבל על הו"ע. והוא כמ"ש ז"ל כי תחלה נברא השם יתברך א"י בלבד ואח"כ חו"ל. שהיה התפשטות מהודש. שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות. הנה מטרם הרים יולדו ומאז תחולל כו' וגם כל ימי מצב העולם שהוא: מעולם עד עולם. העתיד: אתה אל. תקיף ובעל היכולת נערך אחד. אבל בן אדם אינו כן. עם היותו יציר כפיך נגר מסעך. וראוי שידמה הענף לשרשו. תשיבהו אנוש במכאובים ותחלואים עד שיהיה מדוכא ביסורין. מה גם בימי הזקנה ימים אשר אין בהם חפץ: ותאמר שובו בני אדם. אל הארץ אשר ממנה לוקחתם. או יאמר שובו מדרכיכם הרעים. וכי לסבת זה נמלאו היסורין להסיר אדם מעשם. כמוכר במענה אליהוא באירך: כי אלף שנים. לו חיה. הלא כיום אתמול כאשר יעבור הם בעיניך. כי אחר שעבר הזמן מה לו אם היה זמן מרובה או זמן מועט הלא הלך לו ואיננו: ואשמורה בלילה. וכמו משמרה אחת ממשמרות הלילה. כי לאחר שעבר הזמן. משמר אחד ואלף שנים לאחת תחשב: זרמתם. מרוצת חייהם: שנה יהיו. המה כחלום השינה. כי כשהקיצו אין דבר מדברי החלום. כן אין ממש בחיי האדם: בבקר יציץ וחלף. אם בבקר יציץ ומחליף כח. הלא: לערב. בימי הזקנה: ימולל ויבש. ודומה הוא לאילן כשנתייבש אחר שורשם

עיון תפלה

בנה. והתחיל מזמוריו במה שסיים ברכותיו שעונת אלהי קדם, ובימי עזרא וסיעתו נמלאו שסרים שכתוב בהם מעון אלהי קדם, כדאיתא בירושלמי תענית פ"ד ה"ב ובמס' סופרים פ"ו ובספרי וזאת הברכה ג' ספרים מצאו בעזרה ספר מעון, ועי' בראשית רבה פס"ח. ויש אומרים כי ס"ע ומעון אחד הם, כמו בתהלים (עא, ג; צא, ט): היית לנו בדר ודר. כמו שנאמר (שם קכד, ב) לולא ה' שהיה לנו וגו' לולא ה', שהיה לנו אזי היים בלענו: עוד בטרם הרים ילדו מבטן האדמה ע"י הרעשים, ועוד יותר בטרם חוללת (יסדת, כלה"כ (משלי ח, כג) באין תהומות חוללתי) ארץ ותבל לפני הבריאה, ומעולם ועד עולם — היית לנו — אתה אל, כי ישראל ראשית מחשבתך בכל הבריאה כלה (דברים לב, ח ט), וכמו שאמרו רבותינו ויקרא רבה פל"ו במה שנאמר לא נבראו אלא בזכות ישראל, ובתדב"א רבה פי"ד שני דברים יש בעולם ואני אוהבם אהבה גמורה ואו הן תורה וישראל אבל איני יודע איזה מהם קודם, אמרתי לו בני דרכן של בני אדם אומרים התורה קדמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו, אבל אני אומר ישראל קדמו שנאמר ראשית תבואתו, עי"ש: תשב אנוש עד דכא. שכן נותן רשות לאנוש שוטע לשוב אליך עד היותו דכא, כלומר עד צאת נפשו, ותגיד הנך קורא שובו בני־אדם! — כי אלף שנים בעיניך. כל זה מקריאת הקב"ה אל האדם השבע, כך אתה קורא אליו: בן אדם קצר ימים —. עד מתי תכלה מספר בנותיך בדיפת הבל וריק, ועד מתי לא תשיב אל לבך כי זכת לאבות עלי ארץ ומספר בניו חצוי, ואם לא עכבו אימתי! כן שנות גבר בולד משבעים עד שמונים שנה, ואף גם חיה אלף שנים מה שלא חיה עוד אדם על פני האדמה — סוף סוף גם הזיף ההוא עבור יעבר, והרי סברו נראה בעיניך כיום אתמול, או עוד פחות מזה — כאשמורה אחת בלילה, כי אחרי שעבר אלף הלך לו מה בינו לבין יום אחד או לאשמורה אחת. ושעור הכתוב, כי גם אלף שנים כי יעבר (האלף יהיה) בעיניך כיום אתמול: זרמתם. הן כבר זרמת את השנים הללו כמו את היום האחד כן את האלף השנה כזורם מים עבר אשר לא ישוב עוד: שנה יהיו. בעיניך יהיו נחשבים או כחלום חזיון לילה אשר נקומך בבקר הרי הם כחציר אשר יחלוף ואיננו, כי הוא האדם וכן המה ימי שני חייו מבקר לערב יפתו. בבקר (ימיו) יציץ וחלף (בגזרת (איוב יד, ו) יצא יפרח ועוד יחליף) לערב (בערוב: במבוא בקרוב קצו) ימולל ויבש. ואפילו

כִּי־כָלִינוּ בְאַפֶּךָ וּבַחֲמָתְךָ נִבְהָלְנוּ: שַׁתָּה שת כ׳ עֲוֹנֹתֵינוּ לְנֶגְדֶּךָ עֲלֻמֵנוּ לִמְאוֹר פָּנֶיךָ: כִּי כָל־יָמֵינוּ פָּנוּ בְעֶבְרָתֶךָ כִּלִּינוּ שָׁנֵינוּ כְמוֹ־הֶגֶה: יְמֵי־שְׁנוֹתֵינוּ׀ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת׀ שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי־גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: מִי־יוֹדֵעַ עֹז אַפֶּךָ וּכְיִרְאָתְךָ עֶבְרָתֶךָ: לִמְנוֹת יָמֵינוּ כֵּן הוֹדַע

עץ יוסף

החמה עליו כל היום: כי כלינו. מדבר בלשון בני הגלות שיאמרו אם חיי כל אדם הוא הבל אף אם המה בשלוה. כל שכן אנחנו בגלות אשר גלינו באפך שאנפת בנו על עונותינו: ובחמתך וגו'. כפל הענין במלות שונות: שתה. שמת: עונותינו לנגדך. לזכור בהם ולפרוע עליהם גמול: עלמנו. השגיאות שהמה נעלמים מאתנו תשימם מול מאור פניך. לזכור גם בהם ולשלם גמול גם עליהם: כי כל ימינו פנו בעברתך. פי' כי לא היו בהם ימי טובה. אלא כלם כמו עברו בעברתך. פי' בעברתך שזעמת וגזרת בזעת אפיך תאכל לחם. אנו מוציאים כל ימינו לקבץ להם לביתנו: כלינו שנינו. אמר כלינו שהוא פעל יוצא. לומר כי אנחנו גורמים הכליון בשנינו: כמו הגה. כמו הדבור היוצא מן הפה יחלף במהרה כן שנינו חלפו: ימי שנותינו בהם. במספרם יהיו: שבעים שנה: ואם בגבורות. בהתגברות כח הטבע יהיו: שמונים שנה: ורהבם. הוא ענין התחזקות כמו ירהבו הנער בזקן. ור"ל אף התוקף והאומץ של השנים ההם. המה: עמל ואון. פי' יגיעה וצער. לפי שלא יארכו ימי האומץ: כי גז חיש ונעפה. פי' נכרת מהר ויעף. א"נ האומץ שהיה בתחלה גרם להוסיף הצער באחרית: מי יודע עז אפך. פי' בימים מועטים כאלה מי יוכל לדעת תוקף אפך על מה היא. ולהיות נשמר ממנו: וכיראתך עברתך. כאשר יראתך נעלמה מלדעת איך יראה את ה'. כן נעלמה: עברתך. מלדעת על מה אתה מתמלא עברה וזעם. כי אין להם בימים מעטים כאלה: הבינות. לפי ענין: ימינו. שהמה קצרים: כן הודע.

עיון תפלה

את האדם נערך חליפתו לעשב השדה, כמו שנאמר (ישעיה מ ז) אכן חציר העם יבש חציר נבל ציץ וגו': כי כלינו באפך. כי זה לקריאת ההתעוררות — מערקע וואהל! — כמו כי עבדך ערב את הנער (בראשית מד, לב), כי נתן ה' בידינו את כל הארץ (יהושע ב כד) ושמעו ה', עד כאן הדור שבחו של הקב"ה מכאן ואילך מתחלת התפלה עצמה. ושעור הדברים, הן אמת כי אתה נעלם שכך מעורר את לב האדם כשהוא נמשך לטוב אליך, והערותיו של הקב"ה הן בדרכים שונים, כמו שביארם אליהוא בן ברכאל (איוב לג, יד—ל) כי באחת ידבר אל וגו' בחלום חזיון לילה וגו' אז יגלה אזן אנשים וגו' והוכח במכאוב וגו' ותקרב לשחת נפשו וגו' יעתר אל אלוה וגו' פדה נפשו וגו' הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר להשיב נפשו מני שחת. אבל אנחנו ששכבנו ואין אנו מתעוררים לקול הקריאה, כי יצר לב האדם רע מנעוריו, וכה הננו הולכים וכלים בתגרת אפך המתוחה עלינו תמיד, כי כל ימינו זעף ה' נשא — ובגלל קשי נבהלים אנחנו לנוע כמחתך מגלי מציק, הן כלינו באפך ובחמתך נבהלנו (לגוע, מגזרת ויבהילו להביא את המן (אסתר ו, יד) מהירות שאמית שאין שהות עוד לתקן המעוות): שתה עונותינו לנגדך. כלומר גלו ששענו ומרינו ואתה לא סלחת, אך שמת את עונותינו לנגדך, שמתם לנגד עיניך בלי לשכח אף לא מהם, וגם עלומינו מה שאנחנו חוטאים בשחר אהלינו שיו למאור פניך, כמו שנאמר (דניאל ב, כב) ידע מה בחשוכא ונהורא עמה שרא. ובינתן זה כל ימינו פנו בעברתך. מאור כי כלינו באפך. כלינו שנינו כמו הגה. מהרנו לכלות שני חיינו ולגוע — כדכיר ק', מאור ובחמתך נבהלנו. — גם זו רעה רבה על האדם, כי בשנות הפעוטות והעלומים שקדת ימי שנותינו; ימי שנותינו בהם (בשנת השנות אף) שבעים שנה, ואם בגבורות ולא כרבה נגרו ימי שמונים שנה (רש"י): ורהבם. ר"א ופסת כה"א של קליה (מ"א ז, לו), אמתותיו (בראשית כ, יז) תחת אמותיו כמו שנותיו, כלומר ורבם של ימי שנותינו כלים בעמל ואון כשמחות ושפעות ונגרם ויגון. רב פתרונו בתלמוד החלק היותר גדול מן הדבר, כמו רב וקרוב (ב"ב מ, ב), הולכין אחר הרב (חולין יא, א): כי גז חיש. פשוטו — לא זו בלבד שקצרו ימינו אלא שגם המעט הנשאר מהם גז (גזר מגזרת וכן גוזו ועבר (נחום א, יב)) חיש מהר כפרס הספקנו להתבונן בו. ובשעה מן העולם כלו כדי עוף הפורח. ובמצב כזה, בשיות יצרנו קשה ושלוני לחטא וימינו קצרים ונוכחנו סתלוימות, מי יודע להשמר מפני עז אפך: וכיראתך עברתך. כמו שיראתך נעלמה מרב בני אדם, לפי שבגבר הספק הסכינו בכל החזיונות העלולים לעורר אימתך על הבריות, כך עברתך נעלמת מהם, וכמו שנאמר (קהלת ח, יא) אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע: למנות

וְנָבִיא לְבַב חָכְמָה: שׁוּבָה יְיָ עַד־מָתָי וְהִנָּחֵם עַל־עֲבָדֶיךָ: שַׂבְּעֵנוּ בַבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וּנְרַנְּנָה וְנִשְׂמְחָה בְּכָל־יָמֵינוּ: שַׂמְּחֵנוּ כִּימוֹת עִנִּיתָנוּ שְׁנוֹת רָאִינוּ רָעָה: יֵרָאֶה אֶל־עֲבָדֶיךָ פָעֳלֶךָ וַהֲדָרְךָ עַל־בְּנֵיהֶם:

וִיהִי נֹעַם אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

עץ יוסף

אל דרכיך. ר"ל לפי ערך משך השנים כן תרבה לנו חכמה לדעת הכל במשך זמן. כ"ן מנין השנים שהם ימי חיים. כלומר כפי מנין ימים שהם רק כמנין כן. תן לנו ידיעה לפי ערך ולא: ונביא. גם אנו: לבב חכמה. ר"ל אז תתן גם הכנה חכמה לו מתשוב לתור בה לבוא אל תוכן עומק הדבר: שובה ה'. מחרון אפך: עד מתי. תהיה עוד: והנחם. תשוב: על עבדיך. מהטובה אמרת להיות מחולה להם: שבענו בבקר. שהבקר עת רצון. ור"ל בכל בקר ובקר: ונרננה. בהודות והלל: ונשמחה בכל ימינו. כי תשוב להטיב לנו בעבור רוב ההודאה והלל. וכן יהיה הולך ואור הולך כל הימים: כימות. כמנין הימים אשר עינית אותנו וכפי השנים אשר ראינו רעה. ונגד גלות ראשון אמר כימות. שלא היה אלא ע' שנה. ונגד גלות האחרון שהוא ארוך אמר שנות ראינו רעה. כי גלות ראשון נגד גלות אחרון הוא כימים נגד שנים: יראה אל עבדיך פעלך. הוא בית המקדש בנוי שירד מלמעלה לע"ל כמשה"ע שהוא פעלו של הקב"ה ממש: והדרך על בניהם. שבניהם של עבדיך יזכו להשגה רוחנית להשיג כבוד ה' אשר ימלא את הבית:

ויהי נועם וגו'. הנה בספר המגיד כתב שאף שהמלאכה הקב"ה עוזר לאדם עכ"ז לא היה האדם יכול לו. אעפ"כ לא יוכל לאדם חלק אלהי ממעל במעשה טוב של האדם ונותן לו שכר מושלם כאלו אדם עצמו עושה כולו. וזהו ויהי נועם וגו' עלינו. שימשיך נעימות בימים: ומעשה ידינו כוננה עלינו. שיכונן מעשה ידינו לשמור לנו על הכוונה. וזו חסד אחד. ועוד חסד בגי תעשה: ומעשה ידינו כוננהו. פי' לכונן שלו במעשה ידינו כאלו כולו מעשה ידינו הוא בלא עזרתו. שלא יהיה לנו מתנה:

יוסף

עיון תפלה

ימינו כן הודע. כדרך הודיעני ה' קצי (תהלים לט, ה), תן לנו לב לדעת מספר ימי חיינו — ואז נביא לבב חכמה, כלומר נביא חכמה בלבנו ונשתדל יותר בחכמה כשנדע קצנו (ראב"ע ורד"ק) ונתחכם להשיג יראתך ולהנצל מעברתך. וטעם מלת כן כמו שהקצרת הימים והרבית הצרות כן תודיע אותנו למעט ימי מספר אלה; אבל כל זמן שהשארתנו במצב חסרון הידיעה — למה ה' יחרה אפך בעמך ולמה ישבו כל ימינו בעברתך? — שובה ה' מחרון אפך עד מתי תאנף בנו והנחם על הרעה לעבדיך, דומה לתפלתו על ישראל (שמות לב, יב). וכלל עוד במאמר זה רעיון גם, כלפי מה שזכר למעלה ותאמר שובו בני אדם, אמר שובה ה' אתה אלינו עד מתי תחכה על תשובתנו אליך הרחוקה מן האור: שבענו בבקר חסדך. כלומר אחר הלילה הארוך (שנות ראינו רעה) ראוי והגון כי יאיר בקר חדש לנו שמש צדקה: שמחנו כימות עניתנו. אין רצוננו במספר ימים, אבל יהיה שלם לנו שמחה תחת שנות נשאנו (ש"ר ורד"ק): יראה אל עבדיך פעלך. כי בהיותם הולכים בקרב צרה אין לבם פנוי להתבונן בפלאות אל: והדרך. שעתיד להתגלות להופיע על בניהם בדור אחרון, כמו שנאמר (ישעיה לה, ב) המה יראו כבוד ה' הדר אלהינו — נראה שכבר בימינו:

ויהי נועם אדני אלהינו עלינו. שתשרה עלינו שכינת כבודך, וכן התפלל רבינו (שמות לג, טז) כמו שפירשו רבותינו (ברכות ז' ע"א) בקש שתשרה שכינה על ישראל וכו' בקש שתשרה שכינה רק על ישראל וכו': ומעשה ידינו כוננה עלינו. כמלאכת המשכן והקרבת הקרבנות ומעשה המצות — כוננה עלינו שיהיו רצוים לפניך. ומעשה ידינו שאנחנו עושים לעצמנו ג"כ כוננהו (פרש"י). ור' משה גבי בן־עזרא פירש מעשה הראשון הם הפעולה, העשייה תעלה כרצון לפניך, ומעשה השני הם התפעל, הדברים הנעשים יהיו כפי רצון:

אמרו במדרש כי משה רבינו חיבר גם מזמור זה. ונקרא שיר של פגעים בפ"ק דשבועות. משום שמסוגל כנגד כל פגעים ומזיקין :

תהלים צא

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַיְיָ מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי
אֶבְטַח־בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת: בְּאֶבְרָתוֹ ׀
יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת־כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא־תִירָא מִפַּחַד לָיְלָה
מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם: יִפֹּל מִצִּדְּךָ ׀

עץ יוסף

ישב. פי' בלשון קריאה אל מול היושב. אתה היושב. בסתר עליון. ר"ל המתבודד בעבודת ה' ובעיון סתרי תורתו: בצל שדי יתלונן. אתה שתלונן בו'. והוא ענין התמדה. ע"ד צדק ילין בה: אומר לה'. אומר אני לך בעבור ה' אשר הוא מחסי ומצודתי. ענין מבצר חזק: כי הוא יצילך. אשר הוא יצילך: מפח. פי' מרשת: יקוש. מלשון מוקש: מדבר הוות. ומדבר המשבר: באברתו יסך לך. באבר הכנף יש לך ויגן עליך מפגעי הזמן שלא יגיעו לך. אך בתנאי שתהא חוסה לנסתר תחת כנפיו. וזהו שאמר: ותחת כנפיו תחסה: צנה וסוחרה אמתו. מי שהולך באמיתו יהיה לו הקב"ה למגן כמו צנה וסוחרה שמסבבת את האדם: לא תירא מפחד לילה. אם תלך באמיתו אין לך לירא משודדי לילה ומכל פגיעות הבאות לאדם כשהוא הולך יחידי בלילה: מחץ יעוף יומם. מקרות הבאים לאדם ביום ומשוד המשוטט כהן: מדבר באפל יהלוך. מזיק הנקרא דבר ומזיק בלילה: מקטב ישוד צהרים. מזיק הנקרא קטב ומזיק בצהרים: יפול מצדך אלף וגו'. אם תהיה במלחמה במלחמת בני אדם זה עם זה ואתה צריך לינק

ענף יוסף

יושב בסתר וגו'. במזמור זה שהוא שיר של פגעים לא תמצא זיי"ן. כי הבוטחים בטוחים אינם צריכים לכלי זיין. וגם יענך מפסוק שיב לו ז' רפאים. כדאיתא בקדושין שיב מזיק שיש בו ז' רפאים. וגם שהוא כי שבע פסוקים בברכה אין אומרים אותו מתחלה [כתוספות שבת], ואלו הן. הכתוב שיבה בו שבע שמים. ושבועות אחד. וחלב הבכור אחד. ויום הכפורים אחד. ושעבוד מצים. כהי בשם (אבודרהם):

עיון תפלה

יושב בסתר עליון. כל המפרשים פרשוהו כדעת בעל הטעמים שהפסיק יושב, בסתר עליון; בצל שדי, יתלונן; והיא לדעת קצת התחלת המזמור כאלו אמר במזמור ליושב בסתר עליון ומתלונן בצל שדי, והוא מצוה אין האלהים. אבל הפייטן בשיר הקדמון שאיתו ביד מדת משפט במוסף לר"ה ויוה"כ הלך בסתר בצל, שדי מסדר את המקרא כן, יושב בסתר, עליון; בצל, שדי יתלונן. וכ"ה בשוחר טוב פרשה זו ובתנחומא רבה פנ"ד ר' יהודה בר' סימון אמר יושב בסתר עליון שרואה ואינו נראה ובצל שנעשה בצלאל יתלונן שדי. וכן נראה לפרש על דרך הפשט, כלפי תלונה המבורר במזמור הקודם שלפי דעתו היתה הנהגת הקב"ה את בני האדם ראויה להיות בתוקף אחר יותר מאות אליהם, כי במצב הזה שהם אי אפשר להם להתקיים ולעמוד, לבשתהו רוח ה' ואחז דברים בפיו בתור תשובה כללית על התלונה הזאת, שלפי האמת אין ראוי לבן אדם קצר רואי לשאול שאלות ולטעון טענות כנגד הנהגת הקב"ה אשר דרכיו נסתרו ונבצרו מבינת אנוש, כמו שנאמר (ישעיה כו, יא) ה' רמה ידך בל יחזיון. דע אתה בן אדם — כי עליון יושב בסתר, שדי מתלונן בצל, כלומר בהסתר, ואי אפשר לך לעמוד על סוד הנהגתו, ועליך רק להיות תמים עמו ולהאמין בו שכל דרכיו אמת ומשפט צדק ומישרים ולחוס בצל מדת הבטחון לבטוח עליו בכל נגד, אז לא תאונה אליך רעה והיית נצח ומאושר בארץ. ושיר הזה נקרא אצל רבותינו (שבועות טו, ע"ב)

ב) שיר של פגעים או שיר של נגעים, ושמו נאה לו, כי בכל עת שיבואו על האדם פגעים רעים וקורא אותו ומתעורר על פיהו לחזק בטחונו בה' אלקיו, הוא ניצל מכל מיני מזיקים ונגעים ופגעים שבעולם: אומר לה' (על ה' ובעבורו, כמו (שמות יד, ג) ואמר פרעה לבני ישראל) שהוא מחסי ומצודתי תמיד, על אלקי אשר אבטח בו בכל עת — כי הוא יצילך מפח יקוש וגו' אם אך תבטח בו כמוני: מפח יקוש. יתר במקום פועל (רד"ק), כמו בת בבל השדודה (תהלים קלז, ח), כלם אחזי חרב (שה"ש ג, ח). ודרך כזה טבע הרבה בתלמוד שתבא המלה שהיא במקום פעל, בפעלים יוצאים, לאסוקי מסור ומסגל (כריתות כ' ע"ב), שתוי אל יתפלל (עירובין סד, א), אחד תפוס במוסירה (ב"מ ס, א), מי שהיה נשוי (כתובות צ, א), חלוצה לכהן הדיוט (יבמות ס, א), וגם בפעלים עומדים, רכוב ומנהיג (ב"מ ח ב) נפולה באחורו (חולין נא, ב), נפסה מסכת ערבוצה (ב"ק לב, א), הוי שקוד ללמוד תורה (אבות ב, יד), מי שאכולה ממנו (ב"מ כב, ב'): מדבר הוות. מדבר המביא לידי הוה ושוד: צנה וסוחרה אמתו. אמתו של הקב"ה שהבטיח לכל הבוטח בו תגן עליך כצנה וסוחרה (רד"ק). צנה וסוחרה מיני מגן, הצנה מקפת רוב גופו והסוחרה כל הגוף סביב סביב (רש"י): מפחד לילה. כי הלילה מטיל על האדם פחד כמו שנאמר (שה"ש ג, ח) מפחד בלילות. — ואפי' אם ישודו הדבר והקטב בל עך

אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי־אַתָּה יְיָ מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא־תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא־יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה־לָּךְ לִשְׁמָרְךָ בְּכָל־דְּרָכֶיךָ: עַל־כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן־תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל־שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי־יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ: אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: ארך ימים וגו׳

עץ יוסף

בידיהם בתוך חרבות וסכינים וקשת וכלי זיין וחנית: שיפול מצדך אלף ורבבה מימינך אתה המצוי ביניהם בשלום ואליך לא יגש. או פירושו יפול אף אם בעת הדבר יפלו אנשים רבים מצדך ומימינך מ"מ אליך לא יגש הדבר ההוא ולא יזיק לך. ואף שלפעמים מציל הקב"ה גם לרשעים בזכות הצדיקים. זה אינו אלא מדלגה. כי כשיזן הוא יתברך המשחית לבא לנגוף ברשעים יפגע גם בצדיק ההם. לפיותו בלתי מבחין בין טוב לרע. אבל אם הצדיק שאת שלם בכל קצו. והוא תמים עם אלהים. אבר גם אם יפול מצדו המון רב רשעים. לא יאונה אליו כל רע. כי רב חילו לבלי תת המשחית לנגוע בו. או לא ינצלו הרשעים עבורו. ועי' בספר קשת יהונתן: רק בעיניך תביט. משפט ה' ברשעים שיכרתו. למען יבולו להם כפעלם. ואתה בשלום: המזמורים שלאחריו הם מעותים בראשיה כמ"ש יהב ביה עינו ס' כי ראי"ה נימסר לרי"ו זה ג' פנ יה ס"ע. וז"ש רק בעיניך תביט ושלומת רשעים תראה (כ"י): כי אתה. החסיד: ה'. בהוא. מחסי ועליון שמת. אותו: מעונך. פי' מגנסתך. ביתך. לא תאונה. פי' לא תקרה: אליך רעה. ונגע לא יקרב באהלך. נמצא כל השרוי בתוכו נשמר. ובילקוט חדש פי' באהלך זו אשתך: כי מלאכיו. שלוחי השגחתו: יצוה לך. עליך ובשבילך: על כפים ישאונך. תהיה כל כך מוגלה בתהלה שלך כאילו המלאכים ישאוך על כפיהם. שלא העמיד רגלך על הארץ: פן תגוף. פי' תגוף. באבן רגלך: על שחל. אריה הגדול: ופתן. שהוא הזקן הרע: תדרוך תרמוס. ולא יזיקך. ע"ד וחית השדה השלמה לך: כפיר. ארי הקטן משחל וגדול מגור: ותנין. הוא הנחש בעל סנפירין כדג. והוא גדל בים. ונקרא קראקאדי"ל בלע"ז. ונזכר ד' מינים. א) פחד לילה. ב) מחץ יעוף. ג) מדבר. ד) מקטב. וכנגדן ד' מיני מזיקים. א) שחל. ב) פתן. ג) כפיר. ד) תנין כנגד ד' פתים שביום ובלילה שלא תירא מהם (כל בו): כי בי חשק. דברי הא-ל למלאכיו. עבדי זה שם חשקו בי ובדין הוא שאפלטהו מכל צרה: אשגבהו. פי' אחזקהו. יען. כי ידע. ומכיר. שמי. להיות חרד מפני: יקראני ואענהו. לכן כאשר יקרא אלי אענה אותו. וכה דלא אגיל את טרם יקרא אלי. אינו על שאני רחוק ממנו עד יקראני. כי הלא. עמו אנכי בצרה. ונגזר גלותו ומגן לו. אלא רצוני שתלוהו מהגלה וגם אכבדהו שאשמע תפלתו להשתעשע בדברו עמי: ארך ימים אשביעהו. בעוה"ז. ואראהו בישועתי בעוה"ב. שההא נפשו שבעת. או יאמר אם ימות החסיד בגלות. עוד יחיה בתה"מ וישבע ימים. וראה בישועה הקרובה לבא. והיינו מלחמת גוג ומגוג. שיבא להלחם על הקב"ה דכתיב למה רגשו גוים וגו' על ה'. לפיכך אמר בישועתי ממש. דקב"ה כביכול אז נושע מהם:

עיון תפלה

פד כי יפול מצדך השמאלית אלף ורבבה מימינך הנה נסות כי אליך לא יגש לא הדבר ולא הקטב: רק בעיניך תביט ופחד ורתת לבך נראותך שלומת רשעים. וכל המגפה הזה יהיה לך בעבור כי אתה הסכמת בלבך לאמר ה' מחסי, עליון שמת מעונך, את הקב"ה שמת מכון מנסתך (רש"י): נסים. לא תאונה אליך רעה. לא תקרה לך, כמו והאלהים אנה לידו (שמות כא, יג): על כפים ישאונך. הנו"ן נוספת להורות על התמידות, כמו ספתי ישבחונך (תהלים סג, ד), ישחרונני ימצאונני (משלי א, כח), מהם אתקננו (ירמיה כב, כד) לעינם, תעבדון את האלהים (שמות ג, יב) היו המצרים עבדי אלהים לעולם, גזרת תדשן כי ה' שאתני (במדבר טז, כח) שבחינה הואת היה לכם לדור אהרן לא אך לפני משה, ואת המעשה אשר יעשון (שמות יח, כ) כל ימי חייהם: פן תגוף. אתה: כי בי חשק ואפלטהו. לא זו בלבד שינוס את מלאכיו לשמרך מכל רע, אלא בהיא נעלמו ונכנודו ישאל גם ויפלטך, כאמרו כי בי חשק לכן הדין נותן שאפלטהו אני בעצמי, וכשור המקרא, הקב"ה יאמר כי בי חשק וגו', ופעל האמירה מובן מאליו בהרבה מקומות, כמו לעיל כי אתה אמרת ה' מחסי, וכמוהו כי ירא לאמר אשתי (כי אמר) פן יהרגוני (בראשית כו, ז), כי (אמר) אלהי אבי בעזרי (שמות יח, ד), כמוע (אמר) ה' צבאות (ישעיה ה, ט): אשגבהו כי ידע שמי. כי ידע שים לבטוח בשמי, כי מגדול עוז שם ה'

הַלְלוּיָהּ | הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ: שֶׁעֹמְדִים בְּבֵית יְיָ בְּחַצְרוֹת בֵּית אֱלֹהֵינוּ: הַלְלוּיָהּ כִּי־טוֹב יְיָ זַמְּרוּ לִשְׁמוֹ כִּי נָעִים: כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי אֲנִי יָדַעְתִּי כִּי־גָדוֹל יְיָ וַאֲדֹנֵינוּ מִכָּל־אֱלֹהִים: כָּל אֲשֶׁר־חָפֵץ יְיָ עָשָׂה בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ בַּיַּמִּים וְכָל־תְּהֹמוֹת: מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה מוֹצֵא רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו: שֶׁהִכָּה בְּכוֹרֵי מִצְרָיִם מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה: שְׁלַח | אוֹתֹת

עץ יוסף

הללויה הללו וגו'. פרש המקרא כאלו אמר הלל יה ומי יהלל. ואמר הללו עבדי ה' את שם הללו את שם ה' אבל לרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי: עבדי ה'. חסידי ישראל: שעומדים בבית ה'. אמר כנגד לוים וכהנים שדירתם בבית ה' במשמרותיו: בחצרות. כנגד עם ישראל הבאים הקרבני. שעומדים על מעמדן בעזרת ישראל ועזרת נשים שהן חצרות: הללויה. אמרתי לכם: כי טוב. מקור הטוב הוא ומטיב: זמרו לשמו. אמרתי: כי נעים. ערב. לשמו ולא כנוי [illegible]. שמו הוא והוא שמו: כי יעקב וגו'. ישראל בחר יעקב כבר בחר לו יה לאלהים. ולא רצה להשתעבד אפילו למלאך. כענין שכתוב אם אין פניך הולכים. ולפיכך ישראל נבחר כמו כן לסגולתו. חטיבה כנגד חטיבה. לכן ראוי שתהללוהו: ידעתי. נתברר לי עוצם גדולתו: ואדונינו. גדול. מכל אלהים. הם צבא השמים והמלאכים (ועי' מ"ש לקמן על פסוק הודו לאלהי האלהים) אלהי העמים אשר חלק אותם להם להנהיגם: כל אשר חפץ ה' עשה. זאת היא הראיה והמופת על הקודם. שהשי"ת גדול על כולם. שהרי אין לה כח ויכולת לעשות רק מה שהוטבע בה בעת יצירתה. ואינם רשאים לשנות הפקודה. אבל השי"ת מושל בכולם לשדד מערכותם ולשנות מנהגם הטבעי ככל חפצו: מעלה נשאים. עננים המתנשאים למעלה: מקצה הארץ. היבשה. כי מי הים הם עולים. וכתוב עב קטנה וגו' עולה מים (מ"א יח, מד). זה אחד מנפלאותיו אשר עושה תמיד בשמים ובארץ ובימים שקדם זכרם. שכן כתוב בירמיה י"ד היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים ([illegible]) הלא אתה הוא ה' וגו' עשית את כל אלה: ברקים. הם אש: למטר עשה. שהם באים עם המטר ואינו מכבה אותם: מוצא. כמו מוציא: רוח. כך דרך הרוח לבוא עם העננים לפני הגשם. כענין שכתוב (משלי כה, יד) נשיאים ורוח וגשם. וכתיב והשמים התקדרו עבים ורוח: מאוצרותיו. שהרוח אינו נראה לעין. הוא כמו דבר הגנוז באוצר. שגם ראיה לקוחה מנפלאותיו הנדירות. וכן אמר איוב עושה גדולות ואין חקר וגו' העושה מטר וגו': שהכה בכורי מצרים. מזכיר מכה זו לבד. לפי שהיא העיקרית. ועוד בפעם הראשונה אמר לו הנה אנכי הורג את בנך בכורך. לפיכך פרסמה והקדימה. משא"כ שאר המכות כללן בפסוק שאחר זה באמרו שלח אותות וגו': שלח אותות. הם האותות שעשה משה לפני פרעה:

ומופתים

עיון תפלה

הללויה. (תהלים קלה): הללו את שם ה'. במזמור ק"נ הקדים הללו עבדי ה' להללו את שם ה' כדי לסמוך ליהי שם ה' מבורך, ובמזמור זה נהפך כדי לסמוך אל שעומדים בבית ה' (רד"ק): הללו עבדי ה'. העובדים את ה': שעומדים בבית ה'. הכהנים העומדים בפנים המקדש: בחצרות בית אלהינו. יתר העם העומדים בעזרה: לכם הללויה. לפי שהוא טוב ושמו נעים: ישראל לסגלתו. כמו שנאמר (שמות יט, ה) והייתם לי סגלה מכל העמים: כי אני ידעתי כי גדול ה'. כנגד חמשת החושים שבגוף יש הרגשה חושית רוחניית בנפש, זה הדעת שבנפש מקביל אל חוש ההרגש בגוף, כדעת היא הרגשה פנימית שהנפש מרגשת את המושג הרגשה חזקה ונאמנה וא"א לו לאדם לבטל בו ספקות או לצייר הפכו במחשבה (דרוש כספר המדות ח"ב). וטעם כי אני ידעתי, רק אני לבדי (שזכיתי בתורת ה') ידעתי והכרתי כי גדול ה' בכח הבריאה הגדול מכל כח טבעי, ואדונינו מהיותו גדול מכל אלהים, מכל הכחות המושלים בארץ (ר"פ ספורנו): והולך ומבאר גדולתו בכח הבריאה, כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ וגו' מעלה נשיאים (עננים ועבים נשאים על כנפי רוח) מקצה הארץ (מן הימים והנהרות העולים מן הארץ) ברקים למטר עשה (מתנגדות האדים ההם יוליד הברקים) מוצא רוח מאוצרותיו (על ידי אצירות האדים ונחיצתם יוליד הרוח). עתה מבאר גדולתו בהנהגת העולם, שהכה

(ס"ב) א'

וּמֹפְתִים בְּתוֹכֵכִי מִצְרָיִם בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו: שֶׁהִכָּה גּוֹיִם רַבִּים וְהָרַג מְלָכִים עֲצוּמִים: לְסִיחוֹן ׀ מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן וּלְכֹל מַמְלְכוֹת כְּנָעַן: וְנָתַן אַרְצָם נַחֲלָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: יְיָ שִׁמְךָ לְעוֹלָם יְיָ זִכְרְךָ לְדֹר־וָדֹר: כִּי־יָדִין יְיָ עַמּוֹ וְעַל־עֲבָדָיו יִתְנֶחָם: עֲצַבֵּי הַגּוֹיִם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יַאֲזִינוּ אַף אֵין־יֶשׁ־רוּחַ בְּפִיהֶם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם

עץ יוסף

ומופתים. כם ספר המנות: בתוככי. ביו"ד משכת. ומזה ראיה שבית מופתית לרבותא. שמלאך הדעת שהוא גורה סעולם. וכל אשר יחמון

ענף יוסף

ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו. היינו נחלה אחר מיוסר. וי"ל דמתחלה פי"ש דברי הגמרא שמעון ושלב טעמו בסיחון כי במעון ונחלה כתיב אל מלכים

ישבב ט: לסיחון וגו' ולעוג. שהיו שקולים כנגד כל ממלכות כנען: ונתן ארצם נחלה נחלה וגו'. א"י היא ב' נחלות. שבעבר הירדן. ובארץ ישראל. ד"א ב' עולמות: נחלה לישראל עמו. וסמך ליה ה' שמך לעולם. שבנחלת א"י בית המקדש ומזכירין השם ככתיבתו. עד מרמז הסמיכות שהשם הוא נחלה לישראל. כמה שנאמר אני חלקך ונחלתך: ה' שמך לעולם. לעולם אחד הבא. אז יהיה נקרא בשמו המיוחד. משא"כ בעוה"ז הוא נעלם: זכרך. לא כשהוא נכתב הוא נקרא. והוא לדור ודור. בעוה"ז ובעוה"ב נזכר כן: כי ידין ה'. דין. עמו. אף אם חטאו לו ויבלתם ביד פשעם. כיד יכיעם נקמתם נהם חטאות: ועל עבדיו. השבים אליו: יתנחם. להטיב להם להשיבם אל אדמתם ונחלתם. להיות שם ה' נקרא עליהם. ויתברך זכרו בשיהם לדור ודור: עצבי. האלילים שלמון הם לעובדיהם. כי לא יושיעום מ רעתיהם: כסף וזהב מעשה ידי אדם פה להם וגו'. הכוונה כי אלו מלגון כסף או זהב יבבה צורף קערת כסף. לא הקרא כסף אחרי קטת הצורה הסיא. רק קערת כסף. אך עובדיהם יקראו כסף וזהב אף אחר מעשה ידי אדם. אין מעשה ידיו מקנים גם שבת צורה כאשר בעשותו כלי. והוא כי הלא הקערה שהיא תמנם לשמוש הראוי לכל הנקרא קערה. והפיקס בכלי זולתם. אך כשהוא צורת אדם אחר שבמעשהו לא ישרתו הגברים למה דיברתו אברי האדם. למה תקראנו אדם של כסף. כי הלא פה להם ולא ידברו ס' א"כ איפא אינו רק מתיכת כסף או זהב ובו אברים ודמו זה לפה וזה לאזן וזה לגהורים וכיוצא: פה להם וגו' עינים להם וגו'. הקדים הפה לעין שלא כסדר הא"ב ושלא כסדר יציאת הולד לאויר העולם. משום דהוי לא זו אף זו. דלא מבעיא שאין להם כח הדבור כבני אדם. אלא ראית העין לבד כבהמה אין להם. ולא בלבד כח החוש המגיע מרחוק מקום מאד. א"א אפי' כח היותר גרוע והוא ברגש השמע שאינו ברגש חזק כ"כ כח הראות שאין אדם שומע ברחוק מקום כרחוק מקום הראות אפי' זה אין להם. וזה אומרו: אזנים להם ולא יאזינו. אף אם אדם יקרב אליו וילחש באזנו ממש של הפסל. וכ"ש שלא ישמעו מרחוק: אף אין יש רוח בפיהם. לפי שלפעמים אדם עושה צורה בחכמה שמוציאה רוח מפיה. לסיכך אמר דאף הרוח שיש בפיה הוא אין רוח. כי הרוח זה אינו כח ממש של הצורה אלא מכח שהתחבולה בנה נעשית. וזהו ואמר אין יש. ומאחר שאין לה רוח מוטבע בה א"כ אינה מאומה: כמוהם יהיו עושיהם. אף אם הם אינם

מודים

עיון תפלה

בכורי מצרים וגו' בתוככי. לנוכח מצרים, כמו ישודלתי בגין ציון של בניך יון (זכריה ט, יג) (רא"בע): לסיחון. למ"ד ליחס הפסוק, ושמרו שהכה לסיחון, כמו הכנו לעזר (ש"ב ג, ל): ונתן ארצם. לישראל עמו להיות להם לנחלה: ה' שמך לעולם. שמרו לעולם שמך ה', וכן לעולם זכרך ה', כמו שנאמר זה (השם ה') שמי לעולם וזה (השם) זכרי לדור דור (שמות ג, טו), ואומר (תהלים פג, יט) וידעו כי אתה שמך ה' לבדך, כלומר כי אתה לבדך נקראת בשם ה' שמורה לפי מה שכתבנו בברכת על נטילת ידים שהוא ית' בשמת הבריאה כלה יהיו כל כחותיו, ומציאת כל

אשר חשן עשה ואין כל כח זולתו במציאות אשר יתנגד לרצונו. ואחרי אשר לעולם שמו ה' במוחש אמצא כי עוד יבוא היום אשר בו ידין ה' עמו ויריב ריבם מיד רודפיהם חנם כמו שרב ריבם מיד מצרים: ועל עבדיו יתנחם. כמו שנאמר (דברים ל, ט) כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב (ר"ש ספורנו): עצבי הגוים. לעמת מה שאמר למעלה כי גדול ה' מכל אלהים — אמר אבל עצבי הגוים יהיו המה, אם מצד החמר הם כסף וזהב, ומצד הפועל הם מעשה ידי אדם, ומצד הצורה פה להם ולא ידברו. וגם הבנת החושים לא יראו ולא יאזינו, וגם הכחות הרוחות אשר לבעלי

ספים

כל אשר-בטח בהם: בית ישראל ברכו את-יי בית אהרן ברכו את-יי: בית הלוי ברכו את-יי יראי יי ברכו את-יי: ברוך יי מציון שכן ירושלים הללויה:

(רח"ח) צריך להדגיש ולהתיז באות כ' כי לעולם חסדו דלא יתשמע כלעולם וכן יתיז הסמ"ך של חסדו דלא ליתשמע כשי"ן לשון חשד ח"ו (א"ר ס' נ"א):

במזמור זה יש כ"ו פסוקים נגד מספר שם הוי"ה. ומלת הודו קאי על כל הכ"ו פסוקים. והוא הלל הגדול של מלאכי השרת:

תהלים קלו

הודו ליי כי-טוב כי לעולם חסדו:
הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו:
הודו לאדני האדנים כי לעולם חסדו:

גליון הגרי"ב בת"כ דברכות הביא הרי"ף ירושלמי ר' יונה בשם ר' חייא צריך להתיז כי לעולם חסדו ופי' רש"י שם דלא לשתמע כלעולם וגם הסמ"ך של חסדו צריך להתיז ע"כ. הא דלא קאמר ר' יונה כן על כי טוב שיתיזו דלא לשתמע כטוב דאין בזה חירוף כאשר הוא אם נשמע כלעולם דמשמע דבאמת אין זה לעולם. אמנם תמהתי שלא הזכירו הפוסקים דבר מזה והרא"ש הביא ג"כ דברי הירושלמי שצריך להתיז הזי"ן של הזכרו ולא זכר כלו"ח:

עץ יוסף

מודים בהם. מפני שהתנים מכשול לפני עור. ואף מי שאינו עושה אותם אלא שבוטח בהם יהיה כמוהם.

ענף יוסף

ואל תתגר בם מלחמה ונתן הקב"ה נחלת עמון ומואב נחלה לפיתון נכדי בהיות נחלה לישראל עמו (מעשה תורה):

וזהו. כל אשר בוטח בהם: בית ישראל. הם ישראלים: בית אהרן. הם הכהנים: בית הלוי. הם הלוים: יראי ה'. הם הגרים שנקראים בשם זה כדאי' במדרש במזמור אשרי כל ירא ה': מציון. המופיע אור שכינתו מציון. השוכן בירושלים: הללויה. הללו את יה בזה ההלל שאמר ברוך ה' מציון שוכן ירושלים:

הודו לה' כי. הוא לבדו יקרא טוב. ולא זולתו. כי מלך בשר ודם מטיב לפעמים. ולפי האמת הוא לגימלתו כי צריך לו. אך מי יקרא טוב בעצם. הקב"ה: כי. בשביל. לעולם. הוא. חסדו. ולא לעצמו. ובמדרש א"ר יהושע בן לוי הודו לה' למי שגובה חובתו של אדם בטובתו. עשיר בשורו. עני בשיו. יתום בביצתו. אלמנה בתרנגולתה. או פי' כי לעולם חסדו כי חסד ה' הוא דבר המתקיים לעולם. ולא כן חסדו של ב"ו. או פי' כי טוב ה' שמטובו מטיב לעולם בלי שום הפסק. שכן כ"ו דורות קדמו לתורה והיה זן אותם בחסדו. וכנגדם הם כ"ו כלו"ח הללו: הודו לאלהי האלהים. הטעם שהשם אלהים הוא שם משותף לכל בעל כח שנמצא בעולם. על שרי מעלה ומטה נקראים אלהים כמ"ש אלהי השמים. וכן דייני מטה נקראים אלהים. אמנם כולם אין הכח בלתם מעצמם. רק ממה שקבע בהם הוא יתברך כח וגבורה להיות מושלים. לכן נקרא הוא יתברך אלהי האלהים. שכל כח פרטי הנמצא בכל א' ומות הכל הוא יתברך בעל כח שלהם שמשפיע בהם הכח והגבורה כל רגע. ולכן נקראים אלהי העובדי כוכבים אלהים אחרים משום שאין הכח שלהם מעצמם רק מכח הבורא ממש. והגבים ממני מושך נ"ל כחו מסבה בעליו עד בעל כח האמיתי של כלם הוא יתברך. ולכן נאמר (ירמיה י') וה' אלהים אמת. שהוא הבעל כח האמיתי של כ"כ. שכלם מקבלים ממנו יתברך: לאדוני האדונים. הם המנהגים

עיון תפלה

פתוחים. ופותר שתוחים אין נשם אף אין יש רוח בפיהם, ימלד התכלית במיהם יהיו עושיהם (פי' מלבי"ם): ברכו את ה'. אמר שם חלקם בין ע דין ולא שם חלקם בין עובדי כוכבים, וכמו שאנו מברכים בכל יום שלא עשני גוי: יראי ה'. מי שאבר הגלוים על ה' ומחזיקים בבריתו (במדבר רבה פ"ח): הודו לה' כי טוב. השיר הזה נקרא אצל רבותינו (פסחים קיח א) הלל הגדול, מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה; ונראה שיסודם רבותינו ז"ל נגלה לפי שנמצא בו מענין של השגחה, כי לדעת ר' יוחנן גם המזמור שקודם שייך להלל הגדול. בהלל ש?י הללו עבדי ה' הללו את שם ה', ובהלל הגדול אליו את שם ה' בהלו עבדי ה'. שם נאמר המגביהי לשבת המשפילי לראות, וכאן שבשפלנו זכר לנו. שם נאמר ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה, וכאן כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ. שם קריעת ים סוף וכאן קריעת ים סוף. שם עצביהם כסף וזהב וכאן עצביהם כסף וזהב. שם חמש פעמים כי לעולם חסדו, וכאן כ"ו פעמים כלו"ח. ועוד דמיונים הרבה. ולא בא ר' יוחנן לתת טעם אלא למה נקרא שמו גדול, ואמר הטעם לפי שהקב"ה יושב ברומו של עולם (כמו שנאמר הודו לאל השמים) ומחלק

לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

עץ יוסף

שגלגלים שהם אדונים על השפלים ומנהיגים אותם והוא אדון עליהם: לעושה. מוסב על מלת הודו. כלומר הודו לעושה נפלאות גדולות וכן כלם: לבדו. שביום ראשון לא נברא מלאך. כדי שלא יאמרו גבריאל מותח מכאן ומיכאל מכאן ונבראו שמים. אך קשה הא כתיב בדבר ה' שמים נעשו. ומכל דיבור שלו נעשה מלאך. הרי גם ביום ראשון היו מלאכים. על זה מתרץ. לעושה השמים בתבונה. והוא מ"ש שכתוב ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה. כמלת כונן קאי על הפעולה וגם המעשה ביסדם בתבונתו במחשבתו. ולא בפעל ידים כב"ו העושה בפעל ידים. וזהו שאמר כונן שמים בתבונה. שלפי הכוונה היה רק במחשבה. ומה דכתיב בדבר ה' שמים נעשו. תירצו במדרש וכבר שמים נעשו. וזהו מ"ש כאן לעושה השמים בתבונה כי באותה התבונה שצייר אותם במחשבתו. בזה מתה עשה אותם ולא במאמר פיו. ולא נברא מזה מלאך. ואח"כ מזה נראה כל"ח לבדו ואין זולתו: לרוקע הארץ על המים. אעפ"י שהים גבוה מהיבשה בערך תכונת כדור הארץ בכללו. אבל היבשה עולה ועומדת על המים בכל מקום. וזהו מנפלאות האל ומחסדו להיות נראית היבשה שיהיו החיים והצמחים עליה: לעושה א"ר וגו'. דאי' במדרש לא נברא להאיר אלא גלגל חמה. ולמה נברא הירח. להכחיש השמש שלא יעשוהו אלוה. באופן כי הכחשת השמש נראה מן הירח שיש לו לגבא הכוכבים. ולשמש אין כוכב אחד. ואין דרך המלך ליסור בדד ואין כל עבדיו למשנה כטלפ. לכי מזה יכפשו שאין הירח עבד השמש. וכן לא יכפשו שהירח הוא אלוה. לפי שהשמש גדול ממנו בזורו. א"נ בכונה עשה הקב"ה שניהם גדולים. היינו השמש גדול באור. והירח גדול בשלאים עמו הכוכבים. כדי שידעו שכל שהם מעשה ידיו ושהוא המושל בין ביום ובין בלילה. וכן דברי התורה (בראשית א, טז) ודברי המשורר פה לעושה אורים גדולים. ר"ל שניהם גדולים כל אחד בעניינו. להורות כל"ח ולא זולתו. ומפרש: את השמש. שהוא גדול באור: לממשלת ביום. ר"ל להורות ממשלתו ית' ביום. מחמת היות השמש לבדו ואין עבד אתו. שאין זה נדר מלוכה כלל. והיתה לה' המלוכה ביום: ואת הירח והכוכבים בלילה: לממשלות בלילה. מזה ראה כי לו היום אף הלילה. ואין הירח מושל. שבכבר

זית

עיון תפלה

מזונות לכל בריה, כמו שנאמר נותן לחם לכל בשר, והוא דבר גדול ונכבד מאד שלא נזכר בהלל המצרי: לעושה נפלאות גדולות לבדו. על מפלאות בריאת השמים והארץ הכתוב מדבר, וכמו שאמרו רבותינו בריש בראשית רבה הכל מודים שלא נבראו המלאכים ביום ראשון שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממדד באמצעיתו אלא אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי וגו' מי אתי מי אתי כתיב מי היה שותף עמי בבריאתו של עולם, אר"ת כי גדול אתה ועושה נפלאות לכה—כי אתה אלהים לבדך אתה לבדך בראת את העולם: לעושה השמים בתבונה. וכן אמר שלמה (משלי ג, יט) כונן שמים בתבונה: לרוקע הארץ על המים. יש על במקום אצל, כמו תחנו על הים (שמות יד, ב), ויחנו על הירדן (במדבר לג, מט), ועליו מטה מנשה (שם ב, כ), אעפ"י בסבת המים לעלות על הארץ מפני קלותם, רקע את הארץ אצל המים כדי שתראה היבשה, ועשה את הארץ גבוהה מן המים כדי שלא יעלו ויכסו אותה: לעושה אורים גדולים. אור יומם ואור לילה, שניהם גדולים ומספיקים להאיר לארץ ולדרים עליה ככי צרכם: לממשלת ביום וגו' לממשלות בלילה. שם המקרא תחת שם הפועל וראוי למשול ביום ולמשול בלילה, כמו למקרא העדה ולמסע את המחנות (במדבר י, ב) ת' לקרוא ולהסיע. בתהלה הללנו את הקב"ה על עצם האור, ואח"כ על הכלים המפיצים את האור שהם השמש והירח והכוכבים: כי לעולם חסדו. חסד ה' בבריאת השמים והארץ וכל צבאם הוא מעולם ועד עולם תמיד בלי הפסק, כי הוא מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, ראה ביארנו לברוך שאמר על המאמר ברוך עושה

ומקיים

לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

עץ יוסף

זרח הבמה עליו ואורו גדול. וא"כ כנ"ח: למכה מצרים. בכל מכה: בבכוריהם. ביחוד במכת בכוריהם שהיא קשה בכולן. ותנחומא. שעל ידן יצאו ממצרים. ובמדרש איתא בכוריהם לא נאמר אלא בבנו יכם. שעמדו בכורים והרגו שוקן של אביהם. למכה אותיות המלך. שאף פרעה בכור היה: ויוצא ישראל מתוכם. מתוך מצרים. שלא נלקו במכותיהם ולא נסבו עמהם: ביד חזקה. ביד רמה. לא כבורחים: ובזרוע נטויה. כענין שכתוב נטה את ידך וגו' וישובו המים על מצרים: לגוזרים. י"ב קרעים לי"ב שבטים. שיהא לכל אחד שביל ודרך בריות. שיוכלו לילך בנחת כסדר. ובמדרש איתא אל תיקרי לגזרים אלא לגזורים. ר"ל בזכות המילה: והעביר ישראל בתוכו. בינשה. כבהמה בבקעה תרד. ולא הביאם ע"פ התהום שלא יטריחו ולא יפלו לבם תרד: וגער. כמו במגער הקדרה והופך העליון למטה והתחתון למעלה. הארץ היא הסיר. ויפרו רשעים מגנה אל עמקי הים שם היתה קבורתם: למוליך. בעמוד ענן: במדבר. הגדול והנורא. שיפק שם צרכיהם. ובזה נכללו כל נסי המדבר. או יבואר ע"פ מה שאמרו חז"ל שעמון ומואב סיבבו בסיחון. ולזה הסבב נהלי שני יוליך עמו במדבר ואיחרם מ' שנה. כדי שיכבוש סיחון ועוג ארץ בני עמון ומואב. וזהו שאמר כאן למוליך עמו במדבר מ' שנה. למכה מלכים גדולים ויהרוג מלכים אדירים הם מלכי עמון ומואב

עיון תפלה

זמקים: למכה מצרים בבכוריהם. למכה בכורי מצרים אין כתיב כאן אלא למכה מצרים בבכוריהם, שהיה נותא הרגו הבכורות באבותיהם, לפי שהיו הבכורות מבקשים לה ליא את ישראל מארצם ואבותיהם מיחו בדבר (שוחר טוב מו וה זה): כי לעולם חסדו. אין פירושו כפירוש כי לעולם חסדו דמעשה בראשית, כי רק פעם אחת הכה מצרים בבכוריהם וקרע את הים והכה מלכים גדולים סיחון ועוג ולא לעולם, אלא פירושו כי חסד הש"ית לעולם ואינו פוסק לעשות עמנו נסים ונפלאות פעם כך ופעם כך, פעם הכה מצרים ופעם קרע את הים ועוד נסים אין ספורות לנו: ביד חזקה ובזרוע נטויה. יד פעמו שבט ויסורים, כמו יד ה' הויה (שמות ט, ג) ת"א מחא מן קדם ה', וזרוע משל על הכח והשלטון, כמו היו זרוע לבני לוט (תהלים פג, ט), נטויה, ענין הטיה והאריכה, ופעם זרוע נטויה כח המתפשט לבלי גבול, ונקרא כן הכח העליון המשדד מנהג הטבע, כי בהנהגה הטבעית נתן הקב"ה חק קבוע ושעור מצומצם עד היכן יתפשט ולא יעבור גבולו לשנות, וכאלו כחו כביכול מצומצם בגבול זה, אבל כשברצונו ית' לשנות ההנהגה הטבעית ויעבור כחו אז כחק הקבוע ממנו, יקרא הכח הזה זרוע נטויה (כרי"ל מעקלענבורג): ונער. תרגם אונקלוס (שמות יד, כז) ושניק והורשתו לחץ ותחיקה, כמו ותנהר מהנק נפשי (איוב ז, טו) תרגם הארמי ובחרת בינוקא נפשי, ממעקותי הוציאני (תהלים כה, יז) משיניקי אפיק יתי, והוא הנכון, כי אם היתה השנה בפירש מן הינשה אל הים מלשון ויפרו רשעים ממנה (איוב לח, יג) היה לו לכתוב לתוך הים, לים סוף בלמ"ד. גם דברי האומרים שהוא מל' בתלמוד ניער את הקדרה (חולין קח, א) ענין בחישה וגלגול לא רחוקים כמה: לסיחון. ששרו הודו למכה סיחון ועוג:

וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

במזמור זה יש כ"ו פסוקים נגד כ"ו אותיות השם. [בתוספות פסחים קי"ח ע"א ד"ה מאי ובמהר"ל יש מוכח במזמור כמו לדיקים מקומו של אמר הלל הגדול ולא כנוסחת השו"ע והאר"י שמקדימין אותו]:

רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְיָ לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: הוֹדוּ לַייָ בְּכִנּוֹר בְּנֵבֶל עָשׂוֹר זַמְּרוּ־לוֹ: שִׁירוּ לוֹ שִׁיר חָדָשׁ הֵיטִיבוּ נַגֵּן

עץ יוסף

ומולב. ואח"כ לסיחון ולעוג. והטעם כי ונתן ארצם של סיחון ועוג נחלה לסיחון ולעוג. כדי שתהיה אח"כ נחלה לישראל עבדו: שבשפלנו. במצרים. כדכתיב ביחזקאל ט"ז וכו'. וכן בגלות בבל זכר לנו חסדו. בכל זה: ויפרקנו. ולא השניח לדלוחנו ומיעוט אכיותינו: נותן לחם לכל בשר. כאן רמז לכם שמתו ה על הפרנסה שבאה הת"ך שהם אותיות שקודם אות אחרונה של נותן לחם לכל. ור"ת נותן לחם לכל בשר. הוא לנכ"ל. כי חסד גדול הוא עושה ליתן לחם אף לנבל. שהוא א' מן הדברים שרגזה ארץ כדכתיב תחת שלש רגזה ארץ וגו' ונבל כי ישבע לחם. וסופי תיבות נותן לחם. הוא מן שנתן לישראל: הודו לאל השמים. כי מן השמים בא המטר שהוא סבה לכל מזון. יכוין אל השמים יהוא שה שירד המטר מן השמים. והוא חסד גדול שאין לו הפסק. וזהו כי לעולם חסדו: רננו צדיקים בה'. ר"ת הוא נצר. לומר דאף נצר רנם לה' ברחמים כמו דאמרו חז"ל חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה: רננו. השמיעו קול רנה: בה'. בו יתברך תהיה רננתכם ותהלתכם ולא בזולתו: לישרים. בלטים כנשפתהם: נאוה. האל"ף נחה. מלשון נוי שבתלמוד. ור"ל נאה לישרים לתת תהלה להקב"ה שהוא צדיק וישר אבל לרשע אמר ה' מה לך לספר חקי: בכנור. כלי שיר ידוע בעל נימין: בנבל. הוא כלי נגון שיש לו בית קבול כנואד נאד. הקרוי כמו כן נבל יין: עשור. בעל י' נימין. עד שוה"כ שנקרא מ': זמרו לו. קולות הנגונים הכליים מעוררים ומכינים הנפש ומישרים אותה לפעולה והשגה שכליות. גם כנוד שמים הוא ורלוי נכך. שהכל נרא למענהו ולקלוסו: שירו לו

ענף יוסף

ולעוג מלך הבשן. ומה בלא זכר ולכל תת טוב בנכון כמו שהוזכר למעלה. לפי בכל פסוקי המזמור הזה התמוים הם נמלא כל"ח. ותהלות כמה שנהן נסב לא היה חסד כי אם אמת. לפי בכנל ניתנה לאברהם אבינו. אבל ארץ סיחון ועוג בלא ניתנה לאברהם ויצחק לכם זה והוא חסד (סמל כד סקמא):

עיון תפלה

שבשפלנו. אע"פ שהוא ית' מגביה לשבת ומשפיל לראות בשמים ובארץ אפילו הכי אינו מונע מלזכור את בריאתו. ורמז עוד כי שפלנו לא ברוחם כמוסרי, כמו שנאמר (יחזקאל טז, ו) ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך, ונאמר (שם כג, ח) ליס שכולי עיני לא השליכו ואת נעולי מצרים לא עזבו, ואמרו רבותינו במד"ר פכ"ט עד עכשו היו אלו שנדים מעבדי כוכבים ואתם קורע לשם את הים: ויפרקנו מצרינו. שהיינו משפיס נסכם נותן לחם לכל בשר. היינו נמצא דפחת, נתהלה הזכיר חסדי ה' הכוללים לכל העולם ואח"כ חסדיו לעמו בפרט, ואח"כ חזר והלל לכל בשר (רי"ב):

רננו צדיקים (תהלים לג): בה'. בו"ת במקום למ"ד, וכן הוא אומר (שם לא) לכו נרננה לה'. לא טעמו כמו שמחו צדיקים בה' (שם לב, יא), כי רנה נרדף לשמחה עם שמחה, כמו רני ושמחי ירנו (שם קמ, ג): לישרים נאוה תהלה. נאה לישרים להלל להקב"ה: נאוה, שרשו נאה, ומצא נרגב בתלמוד ובסדר הברכות, כי לך נאה (ברכת ישתבח), ולך נאה להודות (חתימת ברכת הודאה בי"ח), ולשמך נאה לזמר (ברכה יהללוך אחר הלל), והוי"ו כמו וי"ו של המתחה, כמעתוי קשת: הודו לה' בכנור. ה' כלי שהנגן משוררים הנפש שהכנסם ומעוררים אותם, כמו שנאמר (מ"ב ג, טו) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' (רד"ק): בנבל עשור. מפרש וי"ו השמים

בִּתְרוּעָה: כִּי־יָשָׁר דְּבַר־יְיָ וְכָל־מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה: אֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט חֶסֶד יְיָ מָלְאָה הָאָרֶץ: בִּדְבַר יְיָ שָׁמַיִם נַעֲשׂוּ וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם: כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם נֹתֵן בְּאוֹצָרוֹת תְּהוֹמוֹת: יִירְאוּ מֵיְיָ כָּל־הָאָרֶץ מִמֶּנּוּ יָגוּרוּ כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל:

עץ יוסף

שיר חדש. בכל יום על נסיו ונפלאותיו שמחדש עלינו. שנאמר חדשים לבקרים וגו': בתרועה. גם ייטיב נגן במנגן בהתחלף הקולות והתמזגם בדקות ועובי על צד היותר יפה: כי ישר דבר ה'. פי' גזירות ה' הן ישרות: וכל מעשהו. לשלם גמול. הוא באמונה. ואין עול בו: אוהב צדקה. לפנים: ומשפט. לעשוקים: חסד ה' מלאה הארץ. עושה חסד עם כל הבריות. או יבואר ע"פ מה דאי' בילקוט סדר כי תשא רמז ת"ל שהקב"ה אוהב אדם אחד וחטא חטא אחד שחייב עליו מיתה. מה עושה נותן לו בן ואח"כ ממית בנו ומכפר עליו. משל למלך שיש לו אוהב אחד שחייב לו ואין לו במה לשלם ומדת הדין מקטרג לפניו שיכריחהו לשלם. מה עושה המלך שולח לו בלילה כיס מלא מעות לביתו ובבקר אומר לשוטרים שיבואו לביתו ויפרעו מכותו אם אינו משלם לכם. והוא במעות של המלך משלם להם ומוליכים להם. ור"ל שנותן לו בן שחייב מיתה אף הוא בעודו קטן ממית נגעו הראשון שנעשה מתכפר עליו. ונתקן נ"ל בבן הזה. נמצא שהחטא שיש לו להקב"ה על זה האיש. מהפכת לחסד במה שמקדים לו הצדקה בנותן לו הבן. ואח"כ עושה משפט ומעניש במה שחייב. וכן בכל הטובות שעושים לאדם בממון וקרקעות וכדומה. יש לפרש שהקב"ה נותנם לאדם בשביל בשעת הדין מגבה הכסים שעומדים ע"ז מימינו ומשמאלו. אלו מימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה. וכהדין ענד ומלך בשעה יעמיד אדן ואי אפשר לדחות המקטרג בכדי. אז הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו מזכיר לאדם טובות וברכות מצד הרחמים והחסדים בתחלה מפני הדין. ולימין אח"כ כאשר יתגבר הדין שולח המקטרג ונוטל מאתו שהיב כלו. ונמצא זה פורע רובו והוא כמקודם. וזהו אוהב צדקה ומשפט. ר"ל מתחלה צדקה ואח"כ משפט. ובזה חסד ה' מלאה הארץ. דר"ת היתה. כי חמתו מתגברת. ושוברת כל אות בשני מלמה. והתמלא הארץ במקומה חסד. וכנ"ל: כונס. אוסף וצובר מי ים אוקיינוס להיות כמו נד ונגור גבוה מן הארץ ולא ירד לשטף כדרך המים: נותן. כלא את התהומות באוצרות לבל יצאו לשטוף הארץ: ייראו מה'. לכן בדין הוא שייראו ממני כל הארץ. שלא יקרא מי הים וישפכם ע"פ הארץ. כי כלא בטבע ישפכו מי אוקינוס ויציפו העולם כאשר בדור אנוש שנאמר הקורא למי הים וישפכם וגו'. וכן בטבע בין תהום התחתון ובין תהום העליון היו יוצאים ומציפים כמו כן. אלא שהקב"ה סוכר מעינות תהום ויסך בדלתים ים. וזהו שאמר כי הוא אמר ויהי. ר"ל הקב"ה אמר והיה העולם ושמים ותהומות. הוא אשר צוה ויעמד הים והתהומות שלא יצאו ויכסו העולם. אבל בלתי מאמרו יתברך לא היה יכול לעמוד אפילו רגע אחד במקומו שלא יצא וישטוף העולם. ולמה עשה כן הוא יתברך. אך לא למען ייראוהו אנשים. כי יאמרו ללבבם הנה לא בטבע הוא שיעמדו המים ולא ישפכו על הארץ. אך אין זה כי אם אלהים עשה כמתרה בבני אדם שיעשו רעש. שאם לא ישובו רעשם ישטפם כמו שעשה בדור אנוש ובדור המבול. לכן ייראו מה' כל הארץ פי' כל יושבי הארץ. ויגורו פי' ויפחדו

מ״ט

עיון תפלה

דאמי בנבל ועשור (כלי מנין בעל עשרה נימין). וכן הוא אומר (תהלים צב, ד) עלי עשור ועלי נבל (רד"ק): כי ישר דבר ה' וכל מעשהו באמונה. במעשה בראשית היו דברים ומעשים, הדברים, ויאמר אלהים יהי רקיע — יהי מאורות, והמעשים, ויעש אלהים את הרקיע, ויעש את שני המאורות הגדולים, ויעש אלהים את חית הארץ, וענין הדברים שאמרם מן הדין על סיג, והמעשים הוא התקון. ואמר המשורר כי בין הדברים ובין המעשים היו היושר והאמונה מבלי עקף תרעון. ותמנע לתנאת העולם, שזה הוא אוהב לעשות בשם צדקה ובשם משפט, אבל החסד הוא הגובר. לכן אמר חסד ה' מלאה הארץ (רד"ק): כונס כנד. אסף, כונס, וכן תרגם אונקלוס נצבו כמו נד (שמות טו, ח) קמו כשור, וכן פירש מנחם, ואין נד ונאד [illegible] (רש"י), וכן פירש הרד"ק כנאד ועדימה להורות שהמים נעצרים על הארץ: נותן באוצרות תהומות. תחת הארץ (רש"י), וכן נתברר לחוקרי הטבע כי בבטן האדמה אוצרים תהומות גדולים ורחבים, ואלה נקראים תהומות לא ימים סתם ולא ימים: ייראו מה'. יש לארץ ולכל יושבי תבל לירא ולגור תמיד מפני ה', ואל יאמרו בלבם כי אחרי שכבר ברא ותקן את כל העולם כלו על מתכנתו הרי ידו מסולקת ממנו והרי הוא עומד וקים מפני עצמו, לא כן הדבר, לעולם אין ידו של הקב"ה מסולקת מן העולם, כי כמו שהוא ית' אמר ויהי כמו כן לך הוא צוה ויעמוד, מצוה תמיד שיעמוד על עמדו ולא יתמוטט,

ואלה

כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: יְיָ הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא
מַחְשְׁבוֹת עַמִּים: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ
לְדֹר וָדֹר: אַשְׁרֵי הַגּוֹי אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהָיו הָעָם בָּחַר לְנַחֲלָה
לוֹ: מִשָּׁמַיִם הִבִּיט יְיָ רָאָה אֶת־כָּל בְּנֵי הָאָדָם: מִמְּכוֹן
שִׁבְתּוֹ הִשְׁגִּיחַ אֶל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין
אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם: אֵין הַמֶּלֶךְ נוֹשָׁע בְּרָב־חָיִל גִּבּוֹר לֹא־
יִנָּצֵל בְּרָב־כֹּחַ: שֶׁקֶר הַסּוּס לִתְשׁוּעָה וּבְרֹב חֵילוֹ לֹא

עץ יוסף

מהם כל יושבי תבל. פי' הבל ישוב. שלא ישקט ומחשבות יבטלם: ה' הפיר עצת גוים וגו'. כתב הגר"א בביאורו על הכ"ע פי' י"ג שעצה ומחשבה הם ב' דברים. עצה היא מה שאדם נותן עצה לאחרים שיעשו כן. ומחשבה הוא מה שחושב לעשות בעצמו. וזהו שאמר ה' הפיר עצת גוים. מה שמיעצים לאחרים. ולא עוד אלא אף הניא פי' בטל מחשבות עמים מה שהם חושבים לעשות בעצמם. אבל עצת ה' מה שנותן בלב איש ביעצהו כן לעולם תעמוד. כי ב"ו אפי' מה שחושב בלבו לעשות מה שבידו לעשות לא תקום. אבל הקב"ה אינו כן אלא אפי' העצה שנותן בלב אדם היא תקום. וכדכתיב רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום. וכ"ש שמחשבות לבו מה שחושב הקב"ה בלבו לעשות בעצמו. שהוא קיים לדור ודור: אשרי הגוי אשר ה' אלהיו. ולא כל גוי יוכל להיות עצמו תחת מלכותו. אלא: העם בחר לנחלה לו. וזהו שהבלנו כמאמרם ז"ל בפדר"א שהוריד שבעים מלאכים והגרילו ע' אומות. ונפלו ישראל לנחלה לו מפני יחס נפשותם. וזה שאמר: משמים הביט ה'. לבחור לו עם: ראה את כל בני האדם. ולא מצא בהם יבחר לעמו כישראל לכן לא לקח שאלה לנחלה לו: ממכון שבתו השגיח. ר"ת מכה. על ידו השגיח לתקן כבודו ניציהם: היוצר יחד לבם. הוא: המבין אל כל מעשיהם. שעתידים לעשות. כלומר כי הנה בכל לב ולב אשר לכל איש ואיש יש יצר הטוב ויצר הרע. והוא ית' יוצר אותיות לבם שהם שתי בחינות הלב יחד הוא מבין את כל מעשיהם אשר יעשו בשתי בחינות לבם. וגם סוף בלומרו המבין וגו'. לומר לא שתכריח ידיעתו. רק שמבין אשר יבחרו: אין המלך וגו'. אמר ראו כי הכל בהשגחה ולא בהשתדלות. כי הלא לפעמים אין המלך נושע. והוא בסבת רוב חיל. שעל חילו יבטח כי רב הוא. ויפול. משא"כ אם לא היה רב חילו ויבטח בה'. וכן: גבור לא ינצל. בסבת היות לו: רב כח. שיבטח בגבורתו לבא במקום אשר אולי חנל שם. ויפול. ומזאת הסדר הלזה בסבת גבורתו. הרי שהכל בהשגחה. כי מה שהיה בדעה מראש יועיל. גרם לו היזק. כי אין הענין הולך אחר מה שהדעת מראה. כ"א בהשגחה. וגם לא הועיל השתדלות והכנה. כי הלא עיקר ההכנה הוא היות סוס רוכב ליום מלחמה. והנה: שקר. היא היות הסוס לתשועה. כי לפעמים אין רגלי ידקור מלמטה את הסוס ויפול סוס ורוכבו. ויקל נפלו להמית גם אותו. ואם היה רגלי היה יכול לו לשמור עצמו. כי בנפילת נפילת סוס יוכה ומת. והספק הזה הוא בסוס בינוני. אך אם רב חילו של הסוס אז ודאי שלא ימלט את רוכבו. שהוא רץ ומרקד בחוזק ונוזף באופן שיגלגל מוח רוכבו. ויפול מגבי בקרב רפה וימות ויהיה למרמס תחת רגלי הסוסים ומרכבות. וגם לפעמים רוצה להסך הסוס אחור לנוס. ואינו יכול לו מחמת רוב חוזק הסוס. וזהו שאמר: וברב חילו. וכחו של הסוס ודאי הוא שלא ימלט את

ענף יוסף

כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד. לפי שבדברי הקב"ה לעולם יש נגלה ונסתר נפרש ר"ת הוא אמר ויהי הוא תיבת הו"א פעם אחת. וכן ר"ת הוא צוה ויעמוד הוא תיבת ע"כ פעם אחת. ואני רואה בס"ה

עיון תפלה

ולנא מטהו התמידית כבר שב השלום אל האהבה שמולם (ראה מקרים לר' יוסף אלבו מאמר ד' פרק ס'). — ובכיות קיום הגרילה כלה הלוי אך ברשטו של הקב"ה, ברצתו מקיימה וברצתו מבטלה, מובנו ממילא כי הוא עצת גוים ובבל מחשבות עמים, כלן התפרקה והתגאה מפני עצת קדוש ישראל, ה' הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. ויאמר הג' מלבי"ם „הניא שוסף על הפיר, שמוסף בבר על הדבר, והמניא מונע שלא יחול הדבר כלל": היוצר יחד לבם, היוצר כמו האוצר, כמו השליכהו אל היוצר (זכריה יא, יג), ואמר כי הוא אוצר יחד לבם כלומר כל מחשבותיהם אצורים בידו (רד"ק). ואני השפ"ן שם לנכוי ברומז הוא, ראה מה שכתבתי למעלה במזמור י"ט פסוק כמאמדים מהבב, כלומר הוא יוצר יחד לבם הוא מבין אל כל מעשיהם ברב חיל. בגלל רב, כמו והסה חיל סובב את העיר (מ"ב ו, טו): וברב חילו.

יְמַלֵּט: הִנֵּה עֵין יְיָ אֶל־יְרֵאָיו לַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: לְהַצִּיל מִמָּוֶת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בָּרָעָב: נַפְשֵׁנוּ חִכְּתָה ידגיש החי"ת לַיְיָ עֶזְרֵנוּ וּמָגִנֵּנוּ הוּא: כִּי־בוֹ יִשְׂמַח לִבֵּנוּ כִּי בְשֵׁם קָדְשׁוֹ בָטָחְנוּ: יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ:

יז׳ המזמור אדם הראשון אמרו ויש אומרים מרע"ה אמרו וגרסי׳ כמו כר"ש בההלמו. מזמור שיר ליום השבת ר"ת נמשה. או פר"ת משה. ולמ"ד באמצע כמו שכוח·כמו תורה ליעקב. ועיין מ"ב על ימחאו משה:

מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַייָ וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן: לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־

עץ יוסף

בעליו. ואמר דוד הלא אמרתי כי הכל בהשגחתו ית׳. ושנה יתחמץ לבבם נראות כי: עין ה׳. בלבד: אל יראיו. ר"ל שהם מושגחים רק ממדת רחמים (והיינו כשאין ישראל עושין רצונו של מקום. כדאמרו הז"ל סוף מדרש שה"ש ע"ש). אך לא במדה"ד. ועי"כ לא יעדרו מהם יסורין, ע"פ מדת הדין. ולא כל סוג יראיו. רק לאותם שאינן הפנים נאכול אפילו פרי מעשיהם. כי אם: המיחלים לחסדו. ולמה ימנע מהם חסד בטחונם ולאמנת תקותם. לזה אמר אל יהמהו על האחין כי הלא גם זה לטובתם. כי הלא היא: להציל ממות נפשם. היא גיהנם הנפש לעוה"ב. וגם את הגוף: ולחיותם ברעב. אמר דוד ברוח קדשו כאלו בני הגלות אומרים: נפשנו חכתה לה׳. לומר הנה גם שדעה חברנו מפלת ההומר מלחמה לה׳ כראוי. הנה נפשנו יודעת מאד ובקרבנו חכתה לה׳. ועל שאין הלב החמרי מחכה ושמח בבטחון. על כן לא תועילה לנו מה שנפשנו חכתה. כי אם לסלוק היזק: כי עזרנו ומגננו הוא. אך כאשר נזכה: כי בו ישמח לבנו. שגם הלב החמרי ישמח בו יתברך. והשמחה זו תהיה מרוב האמונה: כי בשם קדשו בטחנו. או לא תהיה טובתנו סילוק היזק. כי אם: יהי חסדך ה׳ עלינו כאשר יחלנו לך:

שיר. של לוים: ליום השבת. שיזמרו אותו הלוים ביום השבת: טוב להודות לה׳. יום השבת טוב להודות בו יותר מאשר ימי השבוע. כי האדם פנוי בו מעסקי העולם וגמתהו זכה מטרדות הגוף. ואפי שבפרשת בראשית לא נאמר כי טוב גבי שבת. לכן התהיל כאן טוב. טוב נא"ת כ"ס נפש. לפי שהנשמה יתירה נתונה לאדם בשבת. ד"א התחיל טוב שבשבת ניתנה התורה והתורה נקראת טוב: ולזמר. ושוב לומר: לשמך. שהוא: עליון. על כל: להגיד בבקר חסדך. כאשר בכל ימות השבוע אדם הולך בבוקר לעבודתו. אבל זה הבוקר יום לשמחה ולענג ויכול לזכור חסדי אל: ואמונתך בלילות. אמר לילות לשון רבים. כי כל הלילות אפי׳ בימי חול הם טובים להודות שהם שקטים יותר מימים: עלי עשור. כלי מינן עם עשרה נימין: ועלי נבל. כלי מינן שיש לו בית קבול:

ענף יוסף

ויהי הוא נוטה ועמוד כזה הש"די שהוא שם השבים כדאיתא בכתבי האר"י ז"ל נתנא נזה כי יש לו כשמדה למה שלומד בשם זה (בספר חסד לציון): הנה עין ה׳ אל יראיו למיחלים לחסדו. ר"ת בגימטריא יוסף זה תבית בן יוסף:

עיון תפלה

נסום לא מלאנו חיל כי אם גבורה, כמו לא בגבורת הסוס (תהלים קמז, י), התתן לסוס גבורה (איוב לט, יט), לכן נראה שבא שב על המלך הגוזר מקודם, לומר, והמלך ברוב חילו לא ימלט נפשו: הנה עין ה׳ אל יראיו. עין הוא שם המשותף וכו׳ והוא שם ההשגחה, אמר על ירמיהו קחנו ועיניך שים עליו (ירמיה לט, יב), פירוש שים השגחתך עליו, ולפי ההשאלה הזאת נאמר בכל מקום ופנו עיני ולבי שם כל הימים (מ"א ט, ג) השגחתי ושמתי, עיני ה׳ המה משוטטים בכל הארץ (זכריה ד, י) כי השגחתו הולכת בכל מה שבארץ נ"ל (רשב"ם שרש ת"א פמ"ד): למיחלים לחסדו. למ"ד למיחלים תחת ה"א הידיעה, כמו הקרים אשר למלך אשר עליו (מ"ב ז, ב), או שים האדן [illegible] למעלות (תהלים קכא, [illegible]), ומקורן בלשון ערביה אל באחר (שם) אל בלדר (ספיר), וכן הוא אומר רוצה ה׳ את יראיו את המיחלים לחסדו: נפשנו חכתה. ראה באורה לעיל סוף פיסקת הודו לה׳ קראו בשמו:

מזמור שיר ליום השבת. (תהלים צב). מזמור שהלוים אומרים אותו בשבתות, והוא מדבר מענין העולם הבא שכלו שבת (תפ"י). וכן במ רבותינו בשלהי מס׳ תמיד מזמור שיר לעתיד לבוא ליום שכלו שבת ומנוחה (כלומר מזמור שיר —) לחיי העולמים, לחיים הנצחיים: טוב להודות לה׳. בעד הבריאה עצמה כהעלמת מעיני כל חי: ולזמר לשמך עליון. בעד ההשגחה את הבריאה הגלויה למשכילים ולישרים בלבותם: להגיד בבקר חסדך. טוב להגיד בבקר החסד עם הישרים: ואמונתך בלילות. עם הרשעים

נָבֶל וַעֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְיָ בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן: מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְיָ מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְיָ: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ | יְיָ כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן: וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה אָזְנָי: צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה: שְׁתוּלִים בְּבֵית יְיָ

עץ יוסף

קטן מהאחר ואחר שקראו כמו כן נבל יקר: עלי הגיון. נועם השיר נשמע על הכנור: כי שמחתני ה'. ביום השבת שיש לי פנאי להתבונן: בפעלך. הארץ יסדה בחכמה מעלה: במעשי ידיך. שמים בתבונה כוננת: מה גדלו מעשיך ה'. הנראים הגשמיים: מאד עמקו מחשבותיך. נעלה השכל כלו. מי יוכלו להשיג תכליתו: איש בער. לשון ובערת הרע. נבער מדעת. נעור וריק מן הדעת: לא ידע. גנבי שמים וגודל מעשיהם: זאת. ענין עולם השפל. שהארץ הגשמה שהיה כגן עדן קודם שנתקלקל העולם: בפרוח רשעים. נסבת פריחת רשעים: כמו עשב. כי לא תהיה אחרית לרשע: ויציצו. וכשהציצו: פועלי און. גורם קלקול וכליון העולם עמהם: להשמדם. כי הרע מכלה עצמו: ואתה מרום לעולם ה'. מכל מקום אתה מרומם. כשאתה עושה דין ברשעים: איביך ה'. שהמלאים לשמים: איביך. הרשעים לבריותיך: יתפרדו. ימק בשרם ויתפרדו עצמותיהם: ותרם. תרוממנה קרנות הצדיק כנגד כל קרנות רשעים: כראים. מלא יו"ד נרמז על עשר קרנות שנגדעו מישראל ועתידים לחזור להם: קרני. רמז המשורר ביחוד על עצמו. שיהיה משיח ה' ע"י קרן השמן. כענין שדרשו ז"ל רמה קרני בה' ולא בפך. זהו שמסיים: בלותי בשמן רענן. הוא שמן של קרן המלוכה שקיימת נמשכת ובזה ברית מלח עולם. ורמז ג"כ על מלכות בית יוסף שנמשל לקרני ראם. שיהיו נאחדים ביד מלך המשיח שיהא מהלכיו. כמו שכבר היו תחת ידו. בלותי לשון בלה: בשורי. כמו שוררי. המביטים אלי לרע ומעיינים בי אולי ימצאו לי עלה להשחיתני. כענין ויהי שאול עוין את דוד. הביטה עיני נקמתי מהם עד עיום הרעה: בקמים. בעומדים עלי: מרעים. מלשון קול העם ברעה ור"ל אם מרחוק צריח מלחמה רעה שרים ותרועה: תשמענה אזני. קול שברם נשברם יב מי ירא בי: צדיק כתמר יפרח. הוא ע"ד שאמרו אין מגילין בשרים אלא מהתמרים שבבקעה. מפני שהם יותר עונים מאותן שבהרים. וזהו שאמר אם הצדיק יפרח ויגדל בפעולה כתמר המגיעים ממש בשרים. או כארז בלבנון ישגה פי' יתגדל ויתנשא ויעלה מעלה מעלה כקומת הארז אשר בלבנון. ע"ד אם נגלה בהתנשאות: שתולים בבית ה'. יהיו נטועים וקבועים בבית

אחרית לשלום

יתפרדו וגו'. ע"ד מאמר חז"ל דהשכרשעים חברים יחד והגוג ביניהם: שמה מסקיימין העולם. ע"ד שנא' הכל עלבים אסרים הנה לו. זהו כי הנה אויבך יאבדו. יען כי יתפרדו כל פועלי און. שלא יתאחדו להיות חבר עלבים. לכן יאבדו:

עיון תפלה

הישנים, שכלם חיים טובים כעולי מן ואתה אל תבין בומרם ואילך על יד ימיהם: בפעלך, במעשי ידיך. פי' ומעשה בעותם מקבלים יסיה הפ"ל שפסק בעבירות שדבר והמעבה הדבר העשוי (פי' מלבי"ם). ואמר המשורר כי לא נגבד שאני מרנן במעשי ידיך שנגמרים, אלא שגם במעלך [בעודך עוסק בעשייה המעשה] כבר שמחתני שמחה גיל, בעות עני נכון ובמוח כי אתה תפעל דבר למטבה ולהכליתו: מה גדלו מעשיך ה'. נפלאות בגמלאים: מאד עמקו מחשבותיך. נעתם להתכליות המסומות בהם (ר"י פורט): איש בער. יוכל לזות בעל הארץ שמספו אך לא שורד השרום ולא השליש והפאר בבלי דעת בגבעיד — כבהמה שבקעה. וכסיל אשר תגביר אלו תאוותו לגבות פיהם עלי בסל, הגה לא ידעו ולא־יבינו כי פריחת רשעים כמו עשב ואלת סופלי און היא למען השמדם עדי עד: ואתה מרום לעולם ה'. בכל מספסק ידך על העליונה שכל מצדיקים את דינך (רש"י): כי הנה איביך וגו' יאבדו. עתה עיני רואות באבדת אויביך ה' ובהתפרד אגודת פועלי און ונפשי תגיל בישועתך — תאמר כנסת ישראל, והכסל לחוק, כמו אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלזו: ובזה הריכות כראים קרן נחלתי ובני ששון ובטוח כי מן הם ומלאם יהיה בלתי (בגדי יחד פסתי, מקור מגרת בלה נמלם עד כל תי אתם (ירמיה ס, ס), ולכן סמיום מלרע) בשמן רענן כמי לאשר ושלות שלמים: ותבט עיני בשורי. בשודדי בצוררי: בקמים עלי מרעים. ששרו במרעים הקמים עלי לרעה תשמענה אזני קול מפלתם: צדיק כתמר יפרח. כנגד אמרו למעלה בפריחת הרשעים

בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ: עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ: לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְיָ צוּרִי וְלֹא־עַוְלָתָה עלתה כ׳ בּוֹ:

פתך במזמור הזה אלא מזמור שיר ליום השבת. לפי שמזמור זה מדבר בשבת של כניסתו. בכיום תלאכתו נשפסף הקב"ה בתפלתו לעם זה גאות לבש. וכן יסדו תפלות ספר ליום המנוחה. גאות לבש לבש ביום שבת. נוסף פעם ימים לבש בגדי תפארתו לכבוד שבת:

יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת ׀ יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת ׀ מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר

עץ יוסף

בנית ה׳ לומדי התורה ויתחכמו: בחצרות. בכל הדבר במ"ס: עוד ינובון. מלשון תנובה והצמחה. ור"ל בימי זקנתם ירבו עוד תנובה והצמחה. ויהיו. דשנים. פי׳ שמנים: ורעננים יהיו. פי׳ ורטיבים יהיו: להגיד. ויגידו כל אדם פועל ה׳ ומעשהו יבינו: כי ישר ה׳. דבריו יסיבו עם היושר כולו: ולא עולתה בו. בהנהגת העולם. שהרשעים יכחו ממנה וצדיקים ישכנו לעד עליה:

ה׳ מלך. ביום השבת בנו נבראה אדם ולכן יש בו מיבות כמספר אדם. שהוא תכלית הבריאה אשר יצרו לעבוד לו והוא יתברך מלכו ואלהיו: גאות לבש. סליו נאותו ביותר: לבש ה׳ עוז. בקלים כתחתונים: אף תכון תבל. ע"י עוז זה שמלבישים אותו מלמעלה נורכ שיורד השפע מלמעלה כפלים. ומתכסם עולם: כל תמוט. שלא תחזור לתוהו ובוהו. ואמר כי לו לאקל"ם יוחס הגאוה מאחר שהוא היה קדמון לכל קדומים. משא"כ שום בריה אחרת. ואפילו כסא הכבוד שלו היה לו זמן שלא היה. כי אחר נבראת. וזהו: נכון כסאך מאז. אבל אתה: מעולם אתה. אך לא היו בני אדם שיקראו לך מלך. וע"י מי נקראת מלך. ע"י ישראל עמך הקדוש. ועתה שיכבה הכל ורואים: נשאו נהרות. שכאו כשדים ראה על עמך בחורבן הבית הראשון שסמך בו ה׳: נשאו נהרות קולם. בחורבן בית שני. אך נמוחים אנחנו בך יתו׳: ישאו נהרות דכים. פי׳ ישאו את שברם: מקולות מים רבים. פי׳ מן הקולות שבהם מתנה התורה שנקראת מים רבים שמקיימים אותה: אדירים. ישראל עמך. משם ינתאו מ בריתם. ואף אלה הם רבים ואדירים. הלא: אדיר במרום

עיון תפלה

הרשעים היתה כמו שהם בקדמות כלה יבש, אבל לא כן הצדיק. כי אם כתמר יפרח וכארז בלבנון ישגה (יגדל, כמו (איוב ח, יא) ישגה אחו בלי מים: עוד ינובון בשיבה. גם בימי זקנה ושיבה יוציאם לא יחדל: להגיד כי ישר ה׳. תכלית השיר הזה ומטרתו היא להגיד לבאי עולם כי ישר ה׳ שהוא צורי, ולא עולתה בו, ואין להתפעל מהצלחת הצדיקים ורעות רשעים בעולם הזה, כי לא לעולם הזה:

ה׳ מלך גאות לבש. המזמור הזה אשר נבנית המקדש של הקרבן ביום השבת לשבוע, על שם שגמר הקב"ה מלאכתו ומלך עליהן (ר׳ עקיבא בבריתא דר"ה ד׳ ל"א ע"א), ובאדר"ן פ"א שגמר את כל מעשיו ונתעלה וישב במרומו של עולם: גאות לבש. מה שהדבר הזה לו נאה ולו יאה נקרא לבישה, כמו צדק לבשתי וילבשני (איוב כט, יד), וראה דברי הרי"ע עקידה שער מ"ה: לבש ה׳ עז והתאזר. כן יפרש הרי"ע אלבש ה׳ עוצמה והיודרה, בחסרון וי"ו החבור: אף תכון תבל. מוסב על ה׳ מלך, כלומר עכשו ביום שהבריאה כלה — ה׳ מלך והתבל נכונה לבל תמוט לעולם: נכון כסאך. כסא הוא כנוי למלוכה, כמו שנאמר בדוד (ש"ב ז, טו) כסאך יהיה נכון עד עולם, וכן אמרו בסנהדרין (כ׳ ע"ב) אין כסא אלא מלך. ועי׳ רש"י ר"ה ל"ב ב׳ ד"ה ובוין. כלומר, אל תחשוב בלבנו כי רק עכשו ביום שהבריאה כלה היתה למלך אבל מקודם לכן של ימי מלכות, לא כן הדבר, כי באמת נכון היתה נכונה כסאך מאז גם בטרם כל יציר נברא, וכמו שכתבנו בתפלת אדון עולם. מעולם אתה — מה שהנך עתה, והבריאה לא הוסיפה בך שום שלמות: נשאו נהרות. כל היום תשמענה אזנינו איך שהנהרות והימים הומים ורועשים כשאון גליהם והמון דכי משבריהם, על מה ירמזון הקולות הנוראים האלה: מקלות מים רבים ומשברי ים האדירים שומעים אנחנו תמיד כי אדיר במרום ה׳, כלומר הנהרות והימים בקול רעשם הנורא כמו מספרים כבוד אל ותהלות ה׳ יבשרו כי אדיר הוא במרום שבתו, וגם החלק הקטן מן הבריאה ורואו כל הבריאות כלם אומרת כבוד להקב"ה. וכן מנהג הלשון במקומות הרבה לדבר על החלק במקום הכלל, ומדה היא בתורה שהכלל והפרט מדות דר"א בנו של ריה"ג מדבר בנאמר במקצת וחוזר בכל, וראה מה שהארכתי בזה בספרי מפתחי לשון עבריה דף מ"ד ע"ב בהערה. ובב"ר רפ"ה מתחלת ברייתו של עולם לא היה קילוסו של הקב"ה עולה אלא מן המים הה"ד מקולות מים רבים

בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

מכאן ואילך פסוקים מפוזרים מתהלים. י"ח שם בהללו ההם כ"א בקמץ. בליהק אמרי האזון דפייך לכאן ולכאן. ופסוק ה' מלך שהשם לג"ש. וגודל מעלות פסוקים אלו עיין בכתבי האריז"ל:

יְהִי כְבוֹד יְיָ לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְיָ בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל

עץ יוסף

במרום ה': עדותיך. דברי הנביאים המעידים על הטובה: נאמנו מאד. להתקיים. ויהיה לביתך נוי ויופי קדושה. ותתמיד לאורך ימים. ואם יאריכו הימים אשר אין בהם חפץ. לא יעבר חוק. ולא יפול מדבר ה' ארצה: יהי כבוד. פסוק זה שר העולם אמרו. ובמדרש אי' הקב"ה לא שמח בעולמו שנא' ישמח ה' וגו' שמח לא נאמר אלא ישמח שעתיד לשמוח. ולכאורה למה לא שמח. אך יתבאר ע"פ מאי דאי' בר"ה סדר כי תבוא א"ר יוחנן כל השונה תורה לאמיתה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה ובראה את עצמו שנאמר ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד וגו' לעשות אותם לא נאמר אלא לעשותכם אותם מכאן שמעלין עליו כאלו הוא עשה ובראה את עצמו א"כ לומדי תורה אין נבראין ממעשה ידיו של הקב"ה. הרי כאילו עשו ובראו את עצמן. אבל העו"ה נבראין ממעשה ידיו של הקב"ה. ובהם עדיין לא שמח הקב"ה. אבל לעתיד כתיב כי מלאה הארץ דעה וגו' אז ישמח ה' גם בהם. וזהו ישמח ה' לעתיד באותן שנקראו עכשיו מעשיו. ח' תיבות בפסוק הזה כנגד ז' ימי בראשית: יהי שם. ג' פסוקים אלו מתחילין יהי. להסיק חברם אע"פ שאינם סמוכים בתהלים: יהי שם ה' מבורך. כאשר נברך לאלהינו על כל מיני ברכות. ברכות הנהנין או על כל מצוה או על תפלה והודאה. נברך בשמו הגדול. לפי שהיה מקום לומר שממלחמת עמלק והלאה שנשבע שלא יצרף אותיות י"ה לאותיות ו"ה עד ינקם מעמלק שנא' כי יד על כס יה וגו'. אלא נברך לשם יה. לזה אמר מעתה ועד עולם. והוא כי לא יעלה על לב חלילה כי יש פירוד בפועל בשמו הגדול. כי אין בשמו שינוי חלילה. רק שמה שמורה בחינת התחברותם בלתי נמצא בעלם בשפע בעולם הוא יהיה אחרי כן. אך גדולתו לעולם עומדת: ואמר רמז לא שמות עיפ העובדי כוכבים. שהרי: ממזרח שמש עד מבואו. על ידי כן: מהלל שם ה'. שעל ידי כן הכל. כמו שאחז"ל שהכיר אברהם את בוראו ע"י ראותו השמש זורחת במזרח

עיון תפלה

רבים וגו' ומה הן אומרים אדיר במרום ה': עדותיך. מה שהעידות בתורתך שבע פעמים שהבריאה כלה טובה היא — נאמנו מאד, זאת נראה בעליל. לביתך, לעולמך, כי העולם נקרא בדרך השאלה בית ה', כמו שנאמר (ישעיה סו, א) השמים כסאי והארץ הדם רגלי, ונאמר (תהלים קד, ג) המקרה במים עליותיו: נאוה קדש. ראוי והגון תפארת ורוממות: ה'! קריאה להקב"ה, ביתך יעמוד לארך ימים, חיים בנוי הפתח אף תכון תבל בל תמוט: יהי כבוד ה' לעולם. פסוק זה במזמור ברכי נפשי. על השיר הנשגב הזה התומם החוקר שנתפרסם בכל הארץ אלכסנדר פאן הומבולד בספרו הקוסמוס ואמר שאין בכל שירי קדם משלו. בשיר הזה מצייר לעינינו המשורר האלהי בציוריו חיים הגדולים לעין כל מתבונן — תבנית היצירה בכלל והמספר הפלא הסודר בקרבה, ואחרי השלימו ציוריו הנשגבים קרא ברוח קדשו: יהי כבוד ה' לעולם, הכבוד הזה שהוא כל מעשה בראשית, כמו ששנו רבותינו במשנה (אבות פ"ו) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, יתקיים לעולם: ישמח ה' במעשיו. ראוי לו להקב"ה לשמוח במעשיו כי נפלאים הם, ובזה נ"ל נבואה לעתיד, אע"פ שבימים האלה אין כבודו של הקב"ה שלם, כי רבו מנאציו המסירים עיני כבודו, אבל לעתיד נבואה כאשר יתמו חטאים מן הארץ וגו' אז יהי כבוד ה' לעולם ואז ישמח ה' במעשיו שמחה שלמה: יהי שם ה' מבורך. דבר נעלם בעצמו ונתגלו ממנו איזה כחות ועניינים שלפיהם אפשר להכירו בתארים, הם שמות הדבר ההוא, ועד"ז הם שמותיו של הקב"ה, אע"פ שהוא ית' אל מסתתר ונפלא ממחשבת כל חושב, נקרא בשמות כפי כחותיו וגבורותיו הנודעים לנו על פי פעלו, ותפלתנו כי ירבה ויגדל כבוד שמו הגדול בהתגלות פעלו לעיני כל חי (מהרי"ל מעקלענבורג): ממזרח שמש עד מבואו. בקרב כל הגוים היושבים תחת השמש יהי מהלל שם ה'. אף כי לפי האמת

תקון תפלה

יהי כבוד. נוסח מחובר מפסוקים מפוזרים. יהי כבוד (תהלים קד, לא), ואמרו רבותינו (חולין ס' ע"א) פסוק זה שר העולם אמרו. יהי שם ה' מבורך וגו' (שם קיג, ב, ג, ד). ה' שמך לעולם (שם קלה, יג). ה' בשמים (שם קג, יט). ישמחו השמים (דה"א טז, לא). ה' מלך ה' מלך וגו', מורכב משלשה פסוקים, ה' מֶלֶךְ עולם ועד (תהלים י, טז), ה' מלך תגל הארץ (שם צז, א), ה' ימלך לעולם ועד (שמות טו, יח), והפסוק המורכב הזה נזכר במדרש מסכת אצילות בסופו רקיעים אומרים ה' ימלוך לע"ו הארץ

שם יי: רם על כל גוים יי על השמים כבודו: יי שמך לעולם יי זכרך לדר ודר: יי בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי מלך: יי מלך יי מלך יי ימלך לעלם ועד: יי מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו: יי הפיר עצת גוים הניא מחשבות

בין ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד לא יפסיק כמו בין ה' אלהיכם אמת כמו שיתבאר להלן אי"ה (א"ר סי' נ"א בשם פסקי תוס'):

עץ יוסף

במזרח ומסבב ובא במערב. אמר אם זה היה אדון העולם אין הוא שוקע וכו'. הרי שמראות הזריחה והסבוב והשקיעה נראה מלאותו ית' בעולמות הגשמיים. ימ"מ. רם על כל גוים ה'. שיאמרו לומר כי. על השמים כבודו. ולא בתחתונים. ושקר כזבו. שאם לא היתה השגחתו על אותו עולם. עליון או תחתון. היה אותו עולם מתבטל. וכנגד מה שאמר יהי שם ה' מבורך וגו'. אמר: ה' שמך. בן ארבע אותיות הוא: לעולם. בכל זמן. אלא שה' זכרך. שיהיה נזכר בכתבו שינו עתה. אלא. לדר. שהיה בית המקדש ראשון בימיהם: ודר. שהיה בבהמ"ק שני בימיהם. או פי' לדר ודר בזמן שעליו לאמר כי יד על כס יה וגו' מדור דור. כי הוא ית' אמר שיהיה מדור דור. שהוא שאם זכו יהיה בדור של אחישנה. ואם לאו יהיה בדור של בעתה. וכנגד מה שאמר ממזרח שמש וגו' אמר הנה אף ע"ג בזמן שהשכינה בארץ ע"י בבהמ"ק שהשגחתו היא ג"כ על עולם השפל. כ"א גם כאשר נסתלקה: וה' בשמים הכין כסאו. עכ"ז לא עזב העולמות אל המזלות. כי אם. ומלכותו בכל משלה. כי לא מצד מהגזירה העולמות כולם בהשגחתו יתנהג. ור"ל כי כל שלשת העולמות עולם המלאכים ועולם הגלגלים ועולם השפל כלל ה' באמרו וירא אלהים את כל אשר עשה וגו'. וזהו שאמר ומלכותו בכל משלה. היינו בכל בפת"ח הנ"ת שהוא כאומרו בהכל סידוע. הוא אשר נאמר וירא אלהים את כל אשר עשה: ישמחו השמים וגו'. ערמז השם שלם בר"ת. לומר כשיהיה אי"ה השם שלם ואז יאמרו בגוים ה' מלך. ויודו ביחודו: ה' מלך. אינו כהוגן. אלא בבריאתו דמעשה מרכבה הוא. ומתחיל בהווה: ה' מלך. בערכנו שאנו עומדים בו עתה. ואח"כ אנו מעידים על נצחיותו ה' מלך שהכל מלך מאז מעולם עד לא עשה ארץ וחוצות. וכאשר הארץ כנגד הגלה: ה' ימלוך לעולם ועד. וכלל הענין שעם שמלכיותיה מלכות כולם אין מתייחם היות עולם ועד רק באחרונה. אומרים ישראל הגולים מה לנו לבקש על גלותנו נבקש על העיקר. שיהיה. ה' מלך עולם. שהוא אחר לאת בכינה מהגלות. ובכלל מאחים מה. כי אחר שה' מלך עולם ועד. אז כבר: אבדו גוים מארצו. מארצו הוא כל הארץ שכולה ארצו. ובכלל הוא שנסים נאולים שאם אבדו גוים מארצו אין גולים: ה' הפיר עצת גוים. ר"ל זה אנו בטוחים שלא תהיה לנו ח"ו כליה בגלות. כמו שדרשו חז"ל על פסוק צדקת פרזונו בישראל. וזהו שאמר ה' הפיר עצת גוים במה שפזר את ישראל בארבע רוחות העולם. שבזה מתיעצים לכלותם הודים בהם דלא אית להו כלהו תחת ממשלתם ולא בעו להיות מלכות קטיעא. ולא די שהופר עצתם מה במיעוטים ח"ו. אלא אף. הניא. פי' מנע: מחשבות עמים. פי' מה שחושבים

נפשות

ענף יוסף

ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד. כתוב בספר כד הקמח ידוע כי אין זה פסוק מלא אבל הם פסוקים מפוזרים. שבתהלים י' כתיב ה' מלך עולם ועד. ובמזמור צ"ג כתיב ה' מלך גאות לבש. ובמזמור קט"ו כתיב ימלוך ה' לעולם וגו'. וא"כ כיון שאינו פסוק מלא למה הזכירו כאן שלשה הזמן השלוש. אך הוא כדי להורות על אמונה שבכל הזמנים השלוש והמעמיד כלם הם בהקב"ה בשווה לפי שלא עברו מימיו וצמחיו כמות. ושלא שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים ק"ב) ואתה הוא ושנותיך לא יתמו עכ"ל:

עיון תפלה

רם על כל גוים ה', פי' מרומם על כל ברכה ותהלה אשר יהללוהו כל גויי הארץ, ולא זו בלבד אלא גם רם על השמים כבודו, שכבודו ית' מרומם גם על הכבוד אשר יתנו לו כל דרי מעלה (רהכ"פ וכד"ק): ה' שמך. כאמרו למעלה במזמור קל"ה: ה' בשמים הכין כסאו. אע"פ שהקב"ה קבע עקר דירת כבודו בשמים ממעל ובכינת עזו בגבהי מרומים, עליו לדעת כי מלכותו בכל משלה, גם בשפלי תבלים, וכמו שאמרו רבותינו בברכת אמת ויציב – ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ: ה' מלך עולם ועד. מלכותו של הקב"ה איננה תלויה בנפלאות כמו אלה כי אם בו בעצמו, ולכן ה' מלך עולם ועד גם באבד כל גוים מארצו (פי' מלבי"ם תהלים י, טז), וכמו שכתבתי למ: ה בביאור מזמור צ"ג בפסוק נכון כסאך מאז: ה' הפיר. באמרו למעלה מאשר (ב:"מ)

תקון תפלה

הארץ אומרת ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד, ובמס' סופרים פי"ד ה"ח ובהגדה קדושה בסדר רב עמרם דף י"ג ע"א: ה' הפיר (תהלים לג, י).

רבות

עַמִּים: רַבּוֹת מַחֲשָׁבוֹת בְּלֶב־אִישׁ וַעֲצַת יְיָ הִיא תָקוּם: עֲצַת יְיָ לְעוֹלָם תַּעֲמֹד מַחְשְׁבוֹת לִבּוֹ לְדֹר וָדֹר: כִּי הוּא אָמַר וַיֶּהִי הוּא צִוָּה וַיַּעֲמֹד: כִּי־בָחַר יְיָ בְּצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: כִּי־יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ: כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְיָ עַמּוֹ וְנַחֲלָתוֹ לֹא יַעֲזֹב: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית

עץ יוסף

לעצות בעמים. מה שגזרו לעשות (ועיין לעיל מזמור רננו פסוק י׳ פסיר). תקום. שרבות מחשבות בלב איש. ר״ל שחושב לעשות מה שגזרו לעשות. לא תקום. אלא. ועצת ה׳. ר״ל מה שהקב״ה נותן בלב איש שיעשה: היא תקום. וזהו שאמר. עצת ה׳. מה שנותן בלב איש לעשות: לעולם תעמוד. ומכ״ש: מחשבות לבו. מה שהוא חושב לעשות בעצמו תקום. לדר ודר: כי הוא אמר ויהי. שברא את העולם באמירה. לכן אין כח באדם לעשות מעניני העולם: הוא צוה. לעשות כן: ויעמוד. ויקום כן ולא יכול אדם לשנות גזרותיו. ולכן בודאי לא חסיד לנו חלילה בגלות. אך העיקר בקשתנו הוא על העיקר שיהיה ה׳ מלך עולם: כי בחר ה׳ בציון אוה למושב לו. ר״ל אימתי יבחר ה׳ בציון כשימלוך ...ב״ה. ר״ל א׳ מבקשי ה׳ מהם. שכוונת הקב״ה שלא יהיה כסא שלם והשם שלם עד שיתקום נקמתו מעמלק שנאמר כי יד על כס יה. ואז יבחר ה׳ בציון. וכל הטעם הזה על עמלק הוא מכוס. כי יד כס. כס סגלתי שלמים בעולם: בחר לו יה. לעם מכל העמים: ישראל. גם שלומי אמוני ישראל בחר לו הקב״ה: לסגולתו. כמד״א והייתם לי סגולה מכל העמים. והוא רצה לגדל ולעקר את שמם. לכן כל הטעם הזה עליו. ולפי שהם עם סגולתו. לכן אנו בטוחים. כי לא יטוש ה׳. שהוא בן אברהם אוהבו. עמו. בעבור שמו. כלומר כי הוא ית׳ לא יחוש על עמו שהוא חסר. ולא יחפץ לנטוש עמו בשביל שמו שיתחלל: ונחלתו לא יעזוב. עד בא דור זכאי שעל ידי זכותם יחסרו לו לעמלק ולשרו בעת ישנו בה ולא יתחלל השם. אבל כ״ז שלא יהיה דור זכאי ישגיח ה׳ עליהם מה שאין השם שלם ולא יטוש את עמו בעבור שמו שיתחלל. לפי שהם עם בחירו וסגולתו. ואף בהם חוטאים. הלא הוא יתברך רחום. וזהו שאמר: והוא רחום. לא בויתור. כי מאן דאמר דקודשא בריך הוא ותרן הוא יוותרו מעוי. כי אם. שיכפר עון ע״י יסורין. אך רחמנותו הוא: שלא ישחית

עיון תפלה

ל״ג: רבות מחשבות. בשרו רבות הן המחשבות אשר הולדנה לרעיוני בלב איש, ואחרי כל אלה עצת ה׳ היא תקום; ועל דרך זה יתפרש רבות בנות עשו חיל (משלי לא, כט) רבות הן הבנות אשר עשו חיל, כמו רבות רעות צדיק (תהלים לד, כ): כי הוא אמר ויהי. בארש למעלה במזמור ל״ג: כי בחר ה׳ בציון — כי יעקב בחר לו יה. נקשרים למה שלפניהם, אחרי אשר ידענו כי עצת ה׳ לעולם תעמד ודבריו חיים וקיימים לעד, יהי לבנו סמוך ובטוח כי בחירתו בציון ובישראל לא תופר ג״כ לעד ולנצח נצחים. ולא יטוש ה׳ את עמו לעולם, כי ה׳ נצחות ישראל ימי יעבר ודבר ויקימם. ואע״פ שעונות שגיתינו מבדילים בינינו לבין אלהינו — אל נאמרה נואש, כי סוף סוף הוא רחום יכפר עון. והכלל המסדר לארח פסוקים נפרדים אשר יתלכדו יחד באחיתו לרעיון שלם לחזק תקות היסוד הנלוי ב בנו לבבן יהיה לב בוטח לא במוחו, אלא בסחן והקיה בעמדו בתפלה ותהלה לפני ה׳ אלהיו מתוך עלטון הגלות ומתוך דאגת הזמן המולים להשריש כונתו, כי עיקר פסוקי דזמרה מתהלה לדוד ואילך. ובסדר ר׳ עמרם גרוך שאמר יהי כבוד אחרי:

תקון תפלה

רבות מחשבות (משלי יט, כא). עצת ה׳ (תהלים לג, יא). כי הוא אמר (שם שם ט). כי בחר (שם קלב, יג). כי יעקב (שם קלה, ד). כי לא יטש (שם צד, יד). והוא רחום (שם עח, לח). ה׳ הושיעה (שם כ, י). — ובס׳ מטה משה סי׳ מ״ם כתב ונתנו לומר יהי כבוד ופסוקים אחריו קודם תהלה לדוד, ויש בהם כ״א אזכרות כנגד כ״א פסוקים שבתהלה לדוד, עכ״ל. והנה מן יהי כבוד עד ביום קראנו נמצאו י״ט אזכרות ואזכרה אחת בפסוק אשרי העם שה׳ אלהיו שלפני תהלה לדוד, והאזכרה העשרים ואחת צריכים למצא בהשם יה בפסוק כי יעקב בחר לו יה, כמ״ש הרמב״ם בהל׳ יסודי התורה פ״ו ה״ד ואצ״ל יה שהוא שם בפני עצמו מפני שזה השם מקצת שם המפורש הוא, עכ״ל, עי׳ שוחר טוב מזמור ט׳ פסוק האויב תמו. או *)שיש לצרף למנין כ״א אזכרות את האזכרה היוצאת מר״ת של הפסוק ישמחו השמים ותגל הארץ. ובסדור רב עמרם ב׳ ע״ב הוסיף לפני יהי כבוד עוד שלשה פסוקים שיש בהם שתי אזכרות, אלה ברכב וגו׳ המה כרעו וגו׳ ה׳ הושיעה וגו׳, ואולי לאלה

בי בחר ה׳ בציון — כי יעקב בחר לו יה. הכתוב כדבר נחר בו מפני מעלותיו המיוחדות, והכתוב

*) כ״ה נקוד סדוריה בשם הגר״י ז״ל וכ״ה בסדור בעל התניא וכ״כ מבריענץ.

וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:

כתב הלבוש ואחר יהי כבוד. אומרים תהלה לדוד ארוממך אלוהי וגו' עד כל הנשמה תהלל יה וגו'. לפי שאמרו חז"ל בגמ' שאומר מזמור. תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב. ואמרי' יש בידו תהלה זאת ומעלה טובה מכל ע' מכרפת מצד שיש בו כל האלף בי"ת ופסוק פותח את ידך שהוא העיקר. אבל בפעמים שיש לומר כולו. מפני שמזכיר בפסוק זה שבחו של הקב"ה שמשגיח על בריותיו השגחה פרטית ומפרנס ומשביע לכל חי רצונו. לפיכך צריך לכוון מאד בכל המזמור. ויותר בפסוק פותח את ידך שהוא העיקר. ואם לא כוון בפסוק זה צריך לחזור ולאמרו ומתהלה כולו פעם אחרת. ואם כוון בפסוק פותח וגו' אע"פ שלא כוון בכולו אין צריך לחזור. אבל לכתחלה צריך לכוון בכל המזמורים שכולם דברי שיר ושבח הם. ולא יאמר אותם במרוצה רק בנחת מלה במלה כדי לכוון בהם. ואותם בני אדם שאומרים אותם במרוצה לא יפה עבדין שמקלקלין בבנין של מקום בשביל שאין לבם. הנה מוסיף בתפלה בער. ונהגו לומר קודם תהלה לדוד פסוק אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה. משום דילפינן מיניה שצריך אדם לישב שעה אחת קודם שיתפלל. כלומר בתפלה יושבי ביתך ואח"כ יהללוך סלה ואומרים גם פסוק אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו. כלומר בשמתן לו שבח ותודה שזכינו לכך יהללוך תמיד סלה. וזה דלא כד"ס נמצאת סי' י"ד שכתב שאין לאמר אלו שני פסוקים. וכן ל"מ דף ל"ח הספרים וכתב דאין לאות מנהגנו. וכתב האר"י ז"ל בכוונת תפלתי מה שהם שאומרים בתהלה ג"פ אשרי כנגד ג"פ שאומרים תהלה לדוד בכל יום. כתב הרוקח באשרי פר"ת אותיות כנגד מר"ע מלות וכ"ו אותיות התורה. כתב של"ה שתהלה יש חי"ו באמצע חוץ מפסוק חנון ורחום וגו' ופסוק קרוב ה' וגו'. סימן לך באמרי ח"ק אש. ה' ממנו ק' מקרוב שהי ח"ק. אל"ף מחנך למ"ד מ'ה"ל שהי א"ל. לומר לך מה אל הוא נאמרו בכל יום פ"ב. עוד כתב הלבוש ואחר מזמור תהלה לדוד נהגו לומר פסוק ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה. וטעמא כדי לשלשלי הללויה בתר הללויה, דכולה פרקים עד כל הנשמה תהלל יה מתחילתי סוף פרקא הללויה והללויה דבסוף תהלת ה' ידבר פי ריב פרקא הוא משום הכי מוסיפין ואנחנו נברך יה וגו' לסיים בהללויה ולהתחיל מיד אחריו המזמור שאחריו שמתחיל בהללויה הללי נפשי וגו'. ועוד טעם אחר שמוסיפין פסוק זה לפי שאמרו חז"ל כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב. לפיכך אחר שאמרנו תהלה לדוד אנו אומרים ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם כלומר שזכה לאמרו גם לעוה"ב. לפיכך אפילו כשאומרים תהלה לדוד לבדו בלא שאר מזמורים כגון במנחה ובסדר קדושה יש לומר גם כן פסוק זה. ומי שלא יאמרו בכל פעם טעה זה. ואפילו לפעם ראשון. כיון שקבעוהו לסוף זה המזמור למה נרשו ונחלוק בקריאתו מאמת זה בין פעם לפעם:

עץ יוסף

ישחית. מכל וכל כמשחית. כ"א יבואו יסורין לפעמו לכפר עון וגבי דליה: והרבה. פעמים רבות. להשיב אפו. מהם. ואף אם נפרע מהם. מ"מ. ולא יעיר כל חמתו. עליהם כי אם מעט מעט. ולכן אין עיקר בקשתנו למענו. רק בקשתנו. ה' הושיעה. אמו אומר הושיע. אלא הושיעה. שהוא מסריקן הושיע ה'. והיא הבקשה הנקראת ה' כודוש. שושע אותה כי עמנו היא נצרה. שכל מקום שגלו ישראל היא עמהם. ואז כשנהיה בא"י תהיה לנו כהמ"ק גם. המלך. שהוא מהב"ד. שאמר מלך הוא ניחד אל מהד"ד. שע"כ נימים הגורלים הגלות יתברך באמר מלך. המלך הקדוש. המלך המשפט: יענו. מיד. ביום קראנו. שלא יתיחדו בשני שמות הויה אלהים:

אשרי

עיון תפלה

את הדבר בחר אותו מפני המעלה אשר נמצאו בו, כך בחר ה' אלהיך (דברים ז, ו) מפני מעלתך, ואת גם היו כל האומות טובים אתה נעלית עליהם. לא בחר ה' באלה (ש"א טז, י) לא דבר בגנותם, רק בלא נמצאה בהם מעלת כבוד המלוכה ולא טובים הם מכל איש ישראל, לכן דוד עבדי אשר בחרתי אותו (מ"א יא, לד), דבר בגנותם כי עזבו את ה' וישתחוו לעשתורת וגו', והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה (שם ח מד), כי בחר ה' בציון — מפני מעלת קדושתה, כי יעקב בחר לו יה — יהסד סימן הייתם, שום אנכי נופל עליך בחר לך את מכה (ש"ב כד, יב) לא בשביל מעלתה אלא בשביל שתכרותיה גרועות ממנה, ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן (בראשית יג, יא) דרשו רבותינו בב"ר פנ"א כאיש דבחר עריות (כתובה) דלהיה, ועי' נזיר כ"ג א', כלומר לא בחר בה על פי מעלתה כי אם ע"פ מה שהיא נאותה לו:

תקון תפלה

לאלה הפסוקים כוון בעל מטה משה, ופסוק אשרי לא קחשיב כלל משום דשייך לתהלה לדוד, כדמשמע בגמ' (ברכות ד' פ"ב) מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי. ובמחזור לבני רומא נוספו עוד שני פסוקים באמצע הנוסחא, אחר ה' הפיר עצת גוים נוסף עצו עצה ותופר, ואחר כי יעקב בחר לו יה נוסף כי בו ישמח לבנו. וכבר זכרנו לעיל בתקון תפלה פיסקא הודו לה' קראו בשמו שנוסחת יהי כבוד קדמון מאד ונזכר במס' סופרים פי"ז ה"א לא כעין תקנה חדשה אך כנוסח מקובל מימי קדם בכל תפוצות ישראל, כי לא אמרו שם צריכים לומר יהי כבוד, ה' מלך וגו' רק צריכים לומר בר"ח אחר יהי כבוד (הידוע מכבר) ה' מלך וגו':

אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה׃
אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו׃ תְּהִלָּה לְדָוִד
א אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃
ב בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד׃
ג גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר׃

עץ יוסף

אשרי וגו'. הוא על דרך הולך ואיש עושה שכר הליכה בידו וכו' הולך ועושה חסיד. וזהו שאמר אשרי יושבי ביתך עוד יותר אשר יהללוך זה סלה. או הוא ע"ד מצוה גוררת מצוה. וזהו אשרי יושבי ביתך משום שע"י זה עוד יהללוך סלה: שככה לו. שזכה לכך שיהיו מיושבי ביתו של הקב"ה וזכה להודות להקב"ה: שה' אלהיו. במיוחד כמו אליהו ונקרא אלהי ישראל. וגם בשם ישראל יש שם אל: ארוממך אלוהי המלך. בעוה"ז: ואברכה שמך. לעוה"ב: בכל יום אברכך. בעוה"ז: ואהללה שמך. בעוה"ב. וכן בסוף תהלת ה' ידבר פי בעולם הזה. ויברך כל בשר וגו' לעוה"ב הרי ג' פסוקים מעידים על עוה"ב זה שאמרו"ל כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב: גדול ה'. כמה דבר גדול שמעך אשר יש לו תכלית יודע הדבר בשיעורו. אם בכמות אם באיכות. לא כן דבר שאין לו תכלית. שאין אפשריות ליתן שיעור על ערכו. אך יאמר עליו גדול הוא מאד. יען אין מלה בלשון להגדילו יותר ממלת מאד: ח"ש גדול ה' עד אין תכלית לכן הוא מהולל במלת מאד. והטעם ולגדולתו אין חקר ואין אפשר להגבילו אך
במאמר

עיון תפלה

אשרי יושבי ביתך. פסוק הוא במזמור פ"ד, ונראה במקום אחר שהמזמור הזה הושר בפי העולים לבאות את בית ה' שלש פעמים בשנה ואמר המשורר כי מן האושר הגדול בלתי מרגיע בנפשי בפעם הזאת בלכתי לבקר בהיכל ה' רק לשעה קלה, אבל לשער נלאך כמה גדול אושרם של הכהנים והלוים היושבים שם בקביעות בלי הפסק, ה"א, מה מאושרים כמה אלה היושבים תמיד בביתך, אשרי עוד יהללוך סלה, עד ועוד, כלומר כל הימים אינם פוסקים מתהלתך כמוני אשר עסקי ביתי יאלצוני לשוב בעוד יום או יומים אל מקומי, לכן קנאתי מאד במאושרים האלה; ואמר הרד"ק כי עוד יהללוך ענינו תמיד יהללוך, כמו עוד כל ימי הארץ (בראשית ח, כב): אשרי העם. סוף מזמור קמ"ד וחובר לתהלת מזמור קמ"ה: ארוממך אלוהי המלך. לשון ר' יוסף אלבו ז"ל (עקרים מאמר ב' פ' כ"ב) "התארים שהם מצד פעולותיו כגון הי"ג מדות שהם התארים המתיחסים אליו מצד הדרכים שהוא מנהיג בהן בריותיו רשות להללו בהם ולבקש מלפניו בהם, אבל התארים שהם מצד עצמו לא הותר להללו בהם ולא להתפלל לפניו וכו'" כפירשתי לשונו לפי בביאורי לברוך שאמר; ועל יסוד הרעיון הזה סובבים הפסוקים הראשונים במזמור שלפנינו, ארוממך אלוהי המלך, בשמות אלהים ומלך הם מצד הנהגתו הנגלית על פי פעליו, ראה עיון תפלה בברכת הבוחר פיסקא ברוך אתה וגו' על נטילת ידים בשם ר' הירץ ז"ל, ואברכה שמך וגו ואהללה שמך וגו' אך את שמך אברך ואהלל ולא את עצמך, ראה למעלה פיסקא יהי כבוד פסוק יהי שם ה' מבורך. אהללה שמך לעולם ועד באמרי תמיד גדול ה' ומהלל מאד, כי גם השם המיוחד ב"ה הוא מצד הבריאה ולא מצד עצמו, כמו"ש שם בברכה עוש"י, אבל לגדולתו שאין נגלית

תקון תפלה

אשרי וגו' תהלה לדוד, בברכות ד' ע"ב א"ר אבינא כל האומר תהלה לדוד בכל יום שלש פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא, ומסקינן הטעם משום דאתיא באלף בית (במדרש תדשא פרק כ' ולמה נכתב ספר הקינות כסדר כ"ב אותיות? בשביל שיהא הספר הזה מוכן ורגיל לכל ישראל בפיהם, ע"כ, ונראה שכן היתה גם דרכו של דוד המלך ע"ה, כל מזמור שהיה מבקש להשגירו בפי כל העם לגודל תועלתו סדרו בסדר א"ב כדי להקל על הזכרון בעל פה, וזאת היתה כונת התלמוד משום דאתי בא"ב, אם כן זאת לנו לעדה שהיתה כונת מחברו שיהא רגיל תדיר בפי העם) ואית ביה שבח הכנת מזון לכל חי; ושלש הפעמים הן שתים בשחרית ואחת במנחה. ותקנו חז"ל לומר לפני תהלה לדוד פסוק אשרי יושבי ביתך וגו' לפי ששנינו שם (ל' ע"ב) חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין ומפרש בגמ' (לב ע"ב) דאמר קרא אשרי יושבי ביתך, וכ' התוס' ד"ה קודם ולפיכך תקנו לומר זה הפסוק קודם תהלת לדוד, לאפוקי מהנהו דאמרי אשרי הרבה, עכ"ל, כוונו בזה שיש אומרים לפני תהלה לדוד ג' פעמים אשרי
כנגד

דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו:
הדר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה:
ועזוז נוראתיך יאמרו וגדלתך אספרנה:
זכר רב־טובך יביעו וצדקתך ירננו:
חנון ורחום יי ארך אפים וגדל־חסד:
טוב־יי לכל ורחמיו על־כל־מעשיו:

עץ יוסף

כמאמר מאד: דור. שהולך: לדור. הבא. ור"ל זקני הדור מספרים מעשיך לבחוריהם מה שראו בימיהם. וגם: וגבורתיך. שלא ראו אלא שהוגד להם מדורות הקודמים: יגידו. לדור הבא. אמר דוד גם אני. הדר כבוד הודך ודברי נפלאותיך אשיחה. עם לבבי: ועזוז נוראותיך. כענין נסי מצרים וכיוצא: יאמרו. דור שהולך לדור שבא. וגם אני. וגדולתך אספרנה. תמיד: זכר רב טובך. פי' הרבית טובך: יביעו. ידברו. כמו תבענה שפתי. יביעו לשון מעין הנובע. אדם המדבר ואינו שותק נקרא נובע: וצדקתך. וכרון צדקתך: ירננו. בקול רם בפני כל אדם. וכך הם אומרים: חנון. דכתיב ושמעתי כי חנון אני. ור"ל שנותן מתנת חנם: ורחום. שנאמר ואלביש מרחם. ור"ל שמרחם עליו ושומר אותם מפני המזיקים: ארך אפים. אינו ממהר לכעוס: וגדל חסד. שמדת ב"ו כשעושה חסד עם חבירו. חסדו הוא מעט בכמות וקטן באיכות. אבל של הקב"ה הוא גדול באיכות ורב בכמות כדכתיב ורב חסד: טוב ה' לכל. מנהג ב"ו טוב לאוהביו ולסמוכים לשולחנו. ואינו טוב לאחרים. אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא מרחם על כולם: ורחמיו על כל מעשיו. כמו שהוא מרחם על האדם כך מרחם על שקצים ורמשים ומפרנס את כל

מביאי

עיון תפלה

גדלתו אין חקר ולו דומיה תהלה; ולא זו בלבד אלא גם אלה התארים שבם על פי הנהגתך ופעולותיך לא הייתי מרשה בנפשי עוד ליחסם אליך, כי נורא תהלות אתה וכל הקלר נבהם, משל למלך שיש לו דינרי זהב ומקלסים אותו בפרוטות נחשת, אבל בזה אני מתנהג כמנהג הדורות שעברו, ובראותי כי דור לדור ישבח מעשיך וגו' כן אעשה גם אני הדר כבוד הודך וגו' אשיחה, וכמו שהדורות אשר קדמוני עזוז נוראותיך יאמרו (היו רגילים לומר) ואני הולך בעקבותיהם וגדולתך (מעט מן הגדולה שאני מבין כאתך על פי שכלי) אספרנה, כן ילכו הדורות הבאים אחרי בעקבותי אני — זכר רב טובך יביעו וגו'. ולפי שבמזמור הזה מבואר לנו עקר ויסוד גדול בשטת תהלותיו של הקב"ה, לכן בחרו קדמונינו ז"ל להשגירו בפי כל איש ישראל; ולכן נקרא זה המזמור בשם תהלה לדוד ולא באחד מכל שאר המזמורים אשר בספר תהלים, לפי שבזה מפיץ אור על כל שיטת התהלות אשר לדוד: טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו. שבפסוק הזה הוא עקר גדול בהנהגת השי"ת את עולמו והלואי ויתנהגו על פיו כל באי עולם, ורחמיו על צדיקיו ועל חסידיו ועל עושי דברו לא נאמר אלא ורחמיו על כל מעשיו, לומר לך שהקב"ה מרחם גם על אלה שמדת הדין מרחיקתם; וכבר בקשו מלאכי השרת לומר שירה להקב"ה בשעת קריעת ים סוף אמר להם הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני (סנהדרין לט, ב), והשניקה ר' יהושע בן לוי להתפלל על הרשעים בימיו לא הסתפייא מילתא משום ורחמיו על כל מעשיו (ע"ז ד' ע"ב), וכה"ג אירע לר'

מאיר

תקון תפלה

כנגד ג"פ תהלה לדוד הנאמרים בכל יום, ואומרים פסוק אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו, ובמחזור רומא מקדימין לפני תהלה לדוד שלשה פסוקים המתחילין באשרי, אשרי יושבי, אשרי העם, אשרי תמימי דרך (רבינו צדקיה הרופא בשם אחיו ר' בנימין בשבלי הלקט סי' ז' לא הקפיד אלא על שלש פעמים אשרי ולא על שלשה פסוקים), ובמחזור ויטרי הקדים ששה פסוקים של אשרי, לפיכך כתבו התוס' שאין צריך באשרי הרבה. ואולי לא גרסי התוס' בגמ' שלש פעמים רק כל האומר תהלה לדוד בכל יום ותו לא, וכ"ה גי' רב עמרם והרא"ש והטור והרוקח סי' ש"כ, ובאבודרהם דפוס אמשטרדם דף ט"ד ע"ב כתב ובספרים מדויקים גורסים כל האומר תהלה לדוד שלש פעמים בכל יום מפני שאי אפשר שלא יכוין דעתו באחת משלשתן, לפי שכתבו הגאונים שצריך לכוין בכלו ולכל הפחות בפותח את ידך, ע"כ. וחבור פסוק אשרי לתהלה לדוד כבר היה נהוג בימי קדמוני האמוראים, כנראה ממאמרו של ר' יוחנן (ברכות ד' ע"ב) מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי, וכן הגירסא בש"ס כת"י מינכען.

משנת

י יוֹדוּךָ יְיָ כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה:
כ כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ:
ל לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ:
מ מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר:
ס סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים:

עץ יוסף

מבלי כוונה עד קריי רחמים. חנו על כל מעשיו כי הם כלם מעשי ידיו: יודוך ה' כל מעשיך. אותם שנקראים מעשיך. והם אותם חיים שעוסקים בתורה. (ועיין מ"ש בריש ישי כבוד ותמן): וחסידיך. אותם הם שעוסקים בתורה שנקראת חסד כדכתיב ותורת חסד: יברכוכה. שהם מקיימים מלי דברכות. מפני שהם מבחינים לברך מעין המטבע. מה שאין בני אדם אינם יודעים: כבוד מלכותך יאמרו. שבכל ברכה צריך להזכיר מלכות: וגבורתך ידברו. לבני אדם: להודיע לבני האדם גבורותיו וגו'. כדי שייראו מלפניו ויכירו אותו: מלכותך מלכות כל עולמים. פי' כל העולמות. שהרי לכל צדיק יש ש"י עולמות ומלכותו בכלם: וממשלתך בכל דור ודור. ואין לה הפסק: סומך וגו'. הנו"ן חסרה מן האלף בית"א לפי שראה דוד בה מפלה קשה שנאמר נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל וסמכה ברוח הקדש ואמר סומך ה' לכל הנופלים. והנו"ן שחסרה רמז לאחר ס"ן דורות יחרב הבית. ולכן סמך לו סומך ה' לכל הנופלים אותו דור שנפלו

עיון תפלה

מאיר בהנהו בריוני דהוו בשבבותיה (ברכות י' ע"א), ודביתהו דאבא חלקיה הוה בעיא רחמי על הנהו בריוני דליהדרו בתיובתא ואהדרו (תענית כג ע"ב), ור' אלעזר בר' שמעון הוה תפיס גנבי על פי הרמנא דמלכא שלח ליה ר' יהושע בן קרחה חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה — יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו (ב"מ פג, ב), ובכלל הפסוק הזה כנגד רשעי הדור להשאם כסי כל איש שבע ביום. ומזה המקרא למד רבינו הקדוש לרחם גם על בעלי חיים מזיקים וחייס על הנהו עכברי דשיפי שמרן רבי (ירושלמי כלאים פ"ט ה"ד) חזיתון קטלין חד מן דעכברין אמר ארפונון ורחמיו על כל מעשיו כתיב (הגה בב"מ פ"ה א' הגירסא בני כרכושתא ופרש"י בני חולדה). ומה שהתיר ר"מ להרוג זאב והארי וכו' אפ"ל דלא הגיעו לר' יוחנן (סנהדרין טו, ב), ובב"ק (פ' ע"ב) נפק רב ודרש חתול מותר להרגו, ובשבת (קכא, ב) אמר ריב"ל כל המזיקין נהרגין בשבת, היינו שטעמא משום דלא עדיפי מרודף שניתן להרגו (ברכות נח, א; סנהדרין עג, א), דהתם מיירי במזיקין שדרכן להמית בני אדם:

תקון תפלה

משנת ק"ג, אבל בשבלי הלקט שם גרים מפני מה לא נאמר נו"ן בתהלה לדוד. — וכתב רב עמרם בסדורו דף ג' ע"א ומוסיפין בתר לעולם ועד ואנחנו נברך יה וגו' כדי לשלשלי הללויה בתר הללויה. ומה שבחרו בפסוק זה יותר מכל הפסוקים בספר תהלים המסיימין הללויה כתב אבודרהם ד' מ"ד ע"ב להודיע שהוא בן העוה"ב וזהו מעתה ועד עולם. וכתב רבינו צדקיה בשבלי הלקט סי' ד א"ר יוסי יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום (שבת קיח ע"ב, (ועי' מש"ל למעלה בתקון תפלה פיסקא ברוך שאמר) ואוקימנא בפסוקי דזמרה, ומפרש במס' סופרים פי"ז ה"א דהיינו מתהלה לדוד עד סוף הספר שהן ששה מזמורים, ורבינו שלמה זצ"ל פירש אלו שני מזמורים הללו את ה' מן השמים והללו אל בקדשו, עכ"ל. ורב עמרם והרי"ף פ"ה דברכות והרמב"ם פ"ז מהל' תפלה הי"ב מפרשים מתהלה לדוד עד סוף הספר, וכתב רב עמרם שם ובתר ואנחנו נברך יה אומר הללויה הללי נפשי וכו' עד סוף השירה ה' ימלוך

יודוך ה' כל מעשיך. כמו שחסידיך יודוך תמיד בפיהם כן יודוך כל מעשיך אשר עשית במלאותם וקיומם, כלם אומרים תודה ותהלה לשמך הגדול, כמו שנאמר השמים מספרים כבוד אל (תהלים יט), נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו (שם צח, ח), ברן יחד כוכבי בקר (איוב לח, ז): להודיע לבני האדם. מאמר מוסגר בתוך באור כמדבר לנפשו, אין רצוני שהם אומרים ומדברים כבוד מלכותו וגבורותיו כפי מה שהם באמת, מה שהוא נמנע, אלא רק כפי הבנת בני אדם האפשר להם להשיג מכבוד מלכותו וגבורותיו, לא יותר: מלכותך וגו' וממשלתך. המלוכה היא האדנות והממשלה היא עסק ההנהגה הכוללת והכוללת; מלך הארץ הוא הוא אדוני הארץ אשר לרצונו נכנעו כל יושביה לעבדו שכם אחד, ומושל הארץ הוא המנהיג המשגיח והמכיר בכל עניניה. יוסף היה מושל ארץ מצרים ולא מלכה, ופרעה היה מלך הארץ ולא מושלה. אליעזר עבד אברהם משל בכל אשר לו (בראשית כד, ב), ושלמה משנה את המלך יושב בשמו על כסא דין ואינו מוסר משפט הארץ ביד מושלים ופקידים (משלי כ, ח), ודוד מבנה לעקב"ץ

עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ:

צריך לכוין בפסוק פותח את ידך (וכתב המג"א סימן נ"א ס"ק ב' שבכל מקום שכתוב צריך לכוין פירוש פירוש המלות. אבל לא יכוין כוונות ותבות. ועיין לעיל סי' נ"א) ואם לא כוון בו צריך לחזור ולאמרו בכוונה. ואם נזכר אחר שגמר תהלה לדוד לפי מה שכתבתי לעיל צריך לחזור ולאמרו כל מזמור תהלה לדוד. או כוונתו שצריך לחזור מפסוק פותח את ידך עד סוף המזמור כסדר. אבל הא"ר פוסק כמשמעות הפ"מ שאין צריך לחזור אלא פסוק זה בלבד. וכמוי אדם כלל וכו' הגר"ז פוסק בתחילה לומר מפסוק פותח וכו' עד סוף המזמור כסדר. ואם לא נזכר עד שגמר אחר המזמורים לאחריו ואין לו פנאי לחזור. מ"מ יאמר אחר התפלה מפותח וגו' עד סוף המזמור עכ"ל:

פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן:

עץ יוסף

שנפלו ונהרגו צריכים סמיכה והוא דור של צדקיהו שבימיו נחרב הבית ונהרגו וסמך לו עיני כל וגו' שנאמר ואת עיני צדקיהו עור: לכל הנופלים. אותם שהיו בתכלית העניות עשה יתב' להם סמיכות מעט מעט עד שיצאו מכלל נפילה ויהיו במדרגת כשר. זאת"כ וזוקף לכל הכפופים לאותם שיצאו מנפילה לכפיפה הוא זוקף אותם לגמרי להיות במדרגת העשירות. ואף שאין קצב להקב"ה לעשירם תיכף. אך הוא לטובתם. שכל טובה רבה יחד שולטת בה עין. ועיין באלשיך איוב ח' ז': עיני כל אליך ישברו. בין אדם ובין בהמה בין חיה ועוף ודגים בקלים ורמשים כולם מצפים אליך לתת להם אוכל: ואתה נותן להם את אכלם בעתו. דרשו חז"ל בעתם לא נאמר אלא בעתו. שהקב"ה מזמין לכל אחד פרנסתו לפי טבעו ומזגו די ספוקו. ויש שזמנו לאכול ביום ויש בלילה. יש בשעה זו ויש בשעה אחרת. ותיבת את במיותר לרבות מרבה משקים. ויש שאינו רוצה באכילה אלא בשתיה. גם תיבת את מרבה בגדים ובתים וכוסות וכל צרכיהם: פותח את ידך. ר"ת פא"י. הוא גימטריא צ"א כמנין הוי"ה ואדנ"י. וס"ת חתך הוא שם של שר הממונה על הפרנסה. שמלוה הקב"ה לו ליתן בשפע: ומשביע לכל חי רצון. ס"ת עלי"ן. העלין והשבין שתן לבהמה. ובזוהר איתא על פסוק זה אכילה לא כתיב אלא רצון. ההוא רעוא דשוי על ההוא אכילא שבעא איקרי. ואפי' דלית קמי דבר כם אלא כזית עכ"ל. ולפי זה פ"פ אתה הוא שפותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. אף בדבר מועט אתה משביעו כמה שמרבה ומרוצה באותו דבר מועט. ולפי שזה נעפי
שאין

עיון תפלה

אע"פ שהוא רם ונשא מאד מאד בכל זאת מלכותו בכל משלה, מלכותו בעצמה מופלת בכל ואיננו מוסר הנהגת העולם בידי מושלים על דעתם (תהלים קג, יט). כי לה' המלוכה, ולפי האמת הבי"ה הוא אדון כל הארץ, אבל הגוים לא הכירו מלכותו, והוא רק מושל בהם שלא מדעתם (שם כב, כט), אבל לעתיד לבוא יכירו וידעו כל יושבי תבל כי אליו תכרע כל ברך תשבע כל לשון והיתה לה' המלוכה (סוף עובדיה), ואז יהיה ה' למלך על כל הארץ. — פה יחסר פסוק בלם שראוי להתחיל באות נו"ן, פה חזה המשורר באלהי ברוח קדשו שביתת מלכות שמים ונפילתה — כי כתידה היא לשבות ימים רבים, פה רמז לנו מרוז שמתחיל בלשון נפילה, אבל נמנע לכוללו בפיו מפני הכבוד, והרי זה כעין מדת תקון סופרים המוכרת בירושלמית רבה פמ"ע ובמכילתא בשלח פסוק ומרוב גאונך ונסברי בהעלותך פסוק והי' בנסוע הארון ובדרש"י חוב (לג, ג) ובמסורת הגדולה (תהלים קו, כ); ולמען תת רמז מובהק שכך היה בלבו לאמרו אבל נמנע מהטעם האמור, סמך אליו מיד את המדבר מסמיכת הנופלים, כלומר אמר — הנפילה הזאת אשר ראיתי בחזיון לבי לא תתמידי, כי סוף סוף עתיד הקב"ה לסמוך לכל הנופלים. וזהו מה שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות ד' ע"ב) מפני מה לא נאמרה נו"ן באשרי מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל (מלכות שמים ותקומת ישראל תלוי בו), אמר רנב"י אפ"ה חזר דוד וסמכן ברוה"ק שנאמר סומך ה' לכל הנופלים: ואתה נותן להם את אכלם בעתו. בעת האוכל, בעת הראויה לאכילה, כלומר כשאינם כפי צרכן הטובה ולא נפסק, כמו בבוא בעתו; ולפעמים אתה פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. כשפע רב כפי רצונו יותר

תקון תפלה

ימלוך וגו' כי לה' המלוכה וגו' ועלו מושיעים וגו' והיה ה' למלך וגו', אבל בסנהיג סי' כ"ד מעתיק „וביסוד העמרמי עד ומהללים לשם תפארתך ותו לא, ועומד ש"צ ואומר ישתבח, ובכל גבול ישראל אומרים השירה, ואין לדלגה, להזכיר שבח הגאולה הראשונה דכתיב למען תזכור וגו', עכ"ל. וכבר כתבנו בתקון תפלה פסקא הודו לה' קראו בשמו בשם הטור סי' נ"א וב"כ אבודרהם ד' כ"ד ע"ב הטעם שנהגו לומר ויברך דויד ושירת הים לפי שכל אותן חמשה עשר לשונות של שבח הסדורים בברכת ישתבח דורש במכילתין בתוך שירת הים ומתוך הפסוקים של ויברך דויד. וכ' עוד הר"ד אבודרהם ד' כ"ב ע"א ומפני שבאלו המזמורים נשלם התילים תקנו לומר אחריהם ברוך ה' לעולם וגו' ברוך ה' מציון וגו' ברוך ה' אלהים וגו' וברוך שם כבודו וגו', שאלו הפסוקים
מצינו

צַ דִּיק יְיָ בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו׃
קָ רוֹב יְיָ לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת׃
רְ צוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם׃
שׁ וֹמֵר יְיָ אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד׃

עץ יוסף

באין ט לאכול אלא דבר מועט שבשם מן הרצון. לפיכך ס"ת ומשביע לכל חי רצון הוא לעני: צדיק ה' בכל דרכיו. צדיק נקרא מי שעושה כפי הדין. וחסיד נקרא מי שעושה לפנים משורת הדין. ובמדרש הי' כתיב ללכת בדרכיו פי' במחותיו מה הוא חסד ואמת וג"ם אף אתה כן. עיין בתנחומא סוף סדר וישלח. וזהו שאמר צדיק ה' וגו' שמתנהג בצדק ובדין עם אותם ההולכים בכל דרכיו. שאלו אין צריכין חסד. וחסיד בכל מעשיו פי' אבל לאותם שמנג אים מעשיו (עיין מ"ש ריש יהי כבוד) מתנהג עמהם במדת חסיד שהוא לפנים משורת הדין. שאם יתנהג עמהם בדין לא היה להם תקומה ח"ו. ועולם חסד יבנה: קרוב ה'. מלך ב"ו יכול להציל אוהבו כשהוא קרוב אצלו. אבל רחוק לא יכול להצילו. אבל הקב"ה קרוב לכל קראיו. יכול לכל ת"ל. לכל אשר יקראוהו באמת. ואין הפירוש שיקראוהו באמת שיכוין תפלתו. כי בימים ראות שאפי' לפעמים מכוין ולא נענה. אך הפירוש שיקראוהו עם האמת במדת אמת יהיה נקטיה לאתי נברא ולא ישנה מוצא שפתיו. ואז שפת אמת תכון לעד קשורת תפלתו לכני הקב"ה. ח"ב קרוב ה' לכל קראיו יהיה מי שיהיה. אך יקראוהו באמת כלומר עם האמת שתהיה עם האי קורא מדת האמת: רצון יראיו יעשה. טדאי אף אם לא היה מתפלל. אלא שמתאוה לשמוע שועתם ואח"כ יושיעם. וזהו ואת שועתם ישמע ויושיעם. וכדרך שאמרו במדרש למה היו האמהות עקרות מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים: שומר ה' וגו'. יאמר הטה שם הרחמים עושה ב' הפכים כאחד. ששומר את כל אוהביו. וישמיד את כל הרשעים. ואמר את כל אוהביו. תיבת את מרבה מחזיק עמדי תורה. והמסייעים לדבר מצוה. ואת כל הרשעים. תיבת את מרבה מסייע ידי עוברי עבירה. כגון משה שלגם נגנטה. ומי שהיה בידו ממום:

עיון תפלה

מכדי כלך, כגון בשנת בונע, ואמרו בשו"ר ר"פ כ"ב מזון לא נאמר אלא רצון שהוא טתן לכל אחד ואחד כפי רצונו מה שהוא מבקש. — ובכל האופנים צדיק ה' בכל דרכיו. הכל כפי ראות עיניו ית': קרוב ה' לכל קוראיו. טיק"ר פ"ה אך טוב לישראל אלהים יכול לכל ת"ל נברי לבב, טוב ה' למעוז ביום צרה יכול לכל ת"ל ויודע חוסי בו (נחום א, ז), טוב ה' לקויו יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו (איכה ג, כה), קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת, ע"כ, עיי"ש בביאור מהרז"ו ובשוחר טוב פרשה ד'; ויש לצרף לזה מש"כ הרי"א בעקרים מאמר ב' פרק כ' מלת כל הבא לפעמים על רוב הדבר, כמו ותשא כל העדה ויתנו קולם (במדבר יד, א) שבתי בבית ה' כל ימי חיי (תהלים כז, ד) פירושו רוב העדה ורוב ימי חיי, ורבים כן, ופעמים יבוא זה האכון על הלק מהכלל אע"פ שאינו רוב הכלל, כמו כי קצף לה' על כל הגוים (ישעיה לד, ב) ולא אמר אלא על חלק מהאומות כמו שפירש בסוף הענין כי זבח לה' בבצרה ושבח

תקון תפלה

מצינו אותם כתובים בסוף ספרי התילים, ולכן תקנו לאומרם בהשלמת התילים, עכ"ל. והגאון בעל הלבוש כ' שהפסוקים האלה הם בעין ברכה, שלפעמים יצטרך המתפלל להפסיק בפסוד"ז לצורך גדול יאמר פסוקי' אלו בתור ברכה אחרונה ואח"כ לכשיחזור למקום שפסק יאמרם שנית בתור ברכה ראשונה, ועי' לחם חמודות ברכות פ"ת סי' י"ט, ועי' מטה משה סי' נ"ד עוד טעם לזה, וכתב הרב אבן הירחי מנהיג סי' כ"ה ויעמוד החזן (אחר שירת הים) ויאמר קדיש להזכיר קץ הימין והגאולה לפני התפלה, כי עקר הקדיש על ענין הגאולה נוסד וכו' וזהו יתגדל ויתקדש כדכתיב והתגדלתי והתקדשתי, עכ"ל. ובכל בו סי' ו' כתב ואחר ישתבח פותח החזן קדיש שכן דרך הקדיש לבוא אחר קריאת פסוקים או אחר דרשה, עכ"ל. ובשבלי הלקט סי' ח' בשם הגאונים ז"ל מפני מה מקדשין במקום שדורשין פסוקים לפי שאין כל תיבת ואות שבתורה שאין שם המפורש יוצא מהן מה שאין אנו יודעים לכן נתנו לקדש, ובת' הראב"ד ז"ל מצאתי על מעשה הקדיש לא נמצא בידינו דבר מבורר היטב מן הראשונים אך סמכו האחרונים על הפסוק ונקדשתי בתוך בני ישראל ועל מה שאמרו כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה, מן הדברים הללו יוצא להם שאם נתקבצו עשרה בני אדם לדבר מצוה בין לתפלה בין לתלמוד תורה צריכים לקדש, לפיכך אחר פסוקי דזמרה סמוך לברוך הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים יקדישו פעם אחת לפי שכבר סיימו את המצוה דפסוד"ז ועכשו יתחילו מאהרת שהיא ק"ש בברכותיה, לכן נתקן הקדיש אחר פסוד"ז, עכ"ל:

תְּהִלַּת יְיָ יְדַבֶּר פִּי וִיבָרֵךְ כָּל בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃

כיון תהלת ה' וכיון ידבר פי יפסיק וימתין מעט (א"ר סי' נ"א):

וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

ע"ע הגמרא בפרק פ"ם דף קי"ז ע"א אמרינן נבכרס מאמרות של שבח נאמר ספר תהלים ס' גדול מכולן, הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת. ובשבת דף קי"ח ע"ב אמאר אר"י יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום. שבהם תקוה טובה לישראל בגלותם. והבטחה גדולה על גאולתם העתידה:

תהלים קמו

הַלְלוּיָהּ הַלְלִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ׃ אֲהַלְלָה יְיָ בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי בְּעוֹדִי׃ אַל תִּבְטְחוּ בִנְדִיבִים בְּבֶן אָדָם שֶׁאֵין לוֹ תְשׁוּעָה׃ תֵּצֵא רוּחוֹ יָשֻׁב לְאַדְמָתוֹ בַּיּוֹם הַהוּא אָבְדוּ עֶשְׁתֹּנֹתָיו׃ אַשְׁרֵי שֶׁאֵל יַעֲקֹב בְּעֶזְרוֹ שִׂבְרוֹ עַל יְיָ אֱלֹהָיו׃ עֹשֶׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם

עץ יוסף

גמות ולינו מוחה: תהלת ה' ידבר פי. זה הפסוק אמר דוד אחר קמ"ה מזמורים. וה"ל נומר דבר פי. יאמר ידבר פי כאלו רלה עכשיו להתחיל בתהלת ה'. מגיד שאין לגמור את ההלל על השם יתברך ויתעלה וצריך הוא על כל ברכה ותהלה. וקאמר תהלת שם הוי"ה ידבר פי ר"ל בנשמת חיים שני המדברה, ויברך כל בשר שם קדשו הוא שם אדני. ויבואר ע"פ הידועה שהנשמה היא במדרגה יותר מן הרוח. ורוח היא במדרגה יותר מן הנפש. ולכן דוד שהיה לדיק גדול זכה לנשמה והגיע עד סוד של השם הוי"ה ב"ה להודות לו ית'. אבל אותם שהם מכונים בשם בשר שאין להם רק רוח כד"א ורוח כל בשר איש. הנה הינם משיגים להודות לו ית' רק בשם אדני. ועיין מ"ב בריש נשמת כל חי. הרי דוד התחיל בתהלה לדוד וסיים תהלה ה'. לומר כי המזמור הגיע עליו. כי אין שבח כמו תהלה: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם. די לעולם להלל בתאי השם שכן כל הנשמה תהלל יה:
הללויה. אתם כולכם הללו את יה. וגם את נפשי הללי את ה': בחיי. כי הרשעים בחייהם קרוים מתים. ע"כ לא יוכלו להללו. כי לא המתים יהללו יה: אומרה. בכלי נגון: בעודי. נמצא כאן.

כדכתיב היטפל בקבר הבלך: אל תבטחו בנדיבים שלא תבליגו מבא מזונותיכם על נדיבי העם. כי הלא הוא: בבן אדם שאין לו. לעלמו תשועה. ואיך תהיה לכם בו תשועה. כי מה תוחלת מן האדם שעל בתלא רוחו שעומדת לצאת ויסוב הגוף לאדמתו. שעומד לשוב ביום ההוא. שרוחו בא לצאת וגופו ישוב לאדמתו קרוב להיותו נוסם. או אבדו עשתונותיו פי' מחשבותיו מגודלת הזמן. ולא מקודם יום המות. שכל זמן שהוא בחייו ובבריאותו אינו זוכר המות ואינו עוזב מחשבות הבלו. להיות דבק בה' לעזר נאת לדקה שתנסח בו להתפרנס ממנו מלדקה שיתן לך. לכן אל תבטחו בנדיבים ליזון מהם וגם אני אומר לך שלא תבקש מותרות. כי: אשרי שאל יעקב. הבלתי שאל רק לחם לאכול ובגד ללבוש: בעזרו. שכל: שברו. פי' תקותו לא היה רק על ה' שיקרא אלהיו. שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שאיני שבה אלא צרכי מהעוה"ז וכל סברי הוא כי ושבתי בשלום וגו' והיה ה' לי לאלהים. שיכנה שמו עלי בחיי. עם היותי שלם בגופי. ולא טומא חשוב כמת. וכיון שיעקב לא רלה ליהנות מן העוה"ז עם היות כי יעקב הוא. א"כ מכ"ש שאר בני אדם לא יבקשו מותרות בעוה"ז. כ"א יקוו נפ'

עיון תפלה

זסנה גדול בארץ אדום, וכן אמר ירמיה שממה תהיה כל הארץ (ירמיה ד, כז) על חרבן ירושלים, ועל"ז אמר למען אספרה כל תהלתיך (תהלים ט, טו), עכ"ל. ועי' מה שכתבנו לעיל מזמור לדוד בשנותו פסוק קרוב ה' לנשברי לב: תהלת ה' ידבר פי. סיים נמס שפתח: ואנחנו נברך יה. (תהלים קטו, יח): הללויה הללי נפשי. כנגד מה שסיים במזמור

הקודם תהלת ה' ידבר פי, הוסיף לומר הללי נפשי שהללוי יצא ממקור הנפש לא מן השפה ולחוץ: אזמרה לאלהי בעודי. בשדני פה עלי ארץ, כי לא המתים יהללויה: בבן אדם. אחר נגזר כאחר יעד יאמר בתלמוד: שאין לו תשועה. שגם לנפשו לא יוכל להושיע בצר לו ואף כי לאחרים (רלב"ג): שברו. תקותו, כל תקוה שבשכל והסברה מחייבין אותם

הַשֹּׁמֵר אֱמֶת לְעוֹלָם: עֹשֶׂה מִשְׁפָּט לָעֲשׁוּקִים נֹתֵן לֶחֶם לָרְעֵבִים יְיָ מַתִּיר אֲסוּרִים: יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים: יְיָ שֹׁמֵר אֶת־גֵּרִים יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד וְדֶרֶךְ רְשָׁעִים יְעַוֵּת: יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

תהלים קמז

הַלְלוּיָהּ כִּי־טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ כִּי־נָעִים נָאוָה תְהִלָּה: בּוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס: הָרוֹפֵא לִשְׁבוּרֵי לֵב וּמְחַבֵּשׁ לְעַצְּבוֹתָם: מוֹנֶה מִסְפָּר לַכּוֹכָבִים לְכֻלָּם שֵׁמוֹת יִקְרָא: גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב־כֹּחַ

ענף יוסף

נ"י: השומר אמת לעולם. פי' שמומר אמתת הבטחתו עד עולם ואם אף יארך הזמן סוף סוף קוימה קאי. כי אם האמין בכל דור ודור עושה משפט לעשוקים. כמון שאמר שביקים בני ישראל ובני יהודה. והקב"ה שפט מכבש בעושקיהם כה: לרעבים. כמ"ש ויענך וירעיבך. ונאמר ולא יקחו עוד חרפת רעב בגוים: אסורים. בגלות. כדכתיב לאמר לאסורים צאו. לאשר בחשך גלו: פוקח. פנין הגיהה: עורים. אלו ישראל שנאמר עשקה כעורים קיר: כפופים. אלו ישראל כדכתיב כי שחה לעפר נפשנו: צדיקים. כדכתיב ועמך כולם צדיקים: גרים. כי גרים ותושבים אנחנו על הארץ. לא כרשע ערוך ומתערה כאזרח רענן: יתום ואלמנה. יתומים היינו ואין אב אמותינו כאלמנות: יעודד. יקים ויגביה: ודרך רשעים. יעוות. מלשון עוות ועקם. ביטלו נתיבו ויאבדו: ימלוך. כשימלוך וגו' יהיה כל זה. ולכן הלוים בשיר אלהי באותך הגלות וגם יעודד אותנו לעתיד לבא. יחתם המזמור במאי דפתח הללויה:

כי טוב. כי הוא טוב: זמרה אלהינו. פי' לאלהים הוא מדה"ד במייסר אותם בגלות: כי. גם זה:

נעים. אלה ויפה לנו. ולכן: נאוה. לו: תהלה: בונה ירושלים ה'. יבנה לא נאמר. אלא בונה. כל שעה הוא בונה שהרי תלמיד של רבי יוחנן ראה מלאכים מביאים אבנים לשערי ירושלים: יכנס. יאסוף: הרופא לשבורי לב. אבלי ציון שלבם נשבר ודכה: ומחבש. הוא ענין קשירת המטלית על המכה: לעצבותם. כי רבו עצבותם על שברם. ומהר פי' הרופא לשבורי לב דהיינו שיחיה המתים. ולפ"ז ומחבש לעצבותם ירמוז למאי דאמרו חז"ל דהבעלי מומים יחיה ה' אותם עם מומם ואח"כ הוא מרפא אותם. והוא ומחבש לעצבותם אחר שהחיים: כספר. סכום: לכוכבים. שאין לאדם להגיע למספרם ככתוב בתורה. ואם שבעלי התכונה הקודמים תבנו שעמדו על מספרם. הנה נודע בדורות הללו שאמת ביב כוכבים קטנים שאין מספר להם. ומפני שגם ישראל נמשלו לכוכבי שמים. לכן אמר כאן אחר כינוס הנדחים כי לא יפקד אחד מהם בגלות. כי עוד תפטורה הנאן ב"ה מורה לראות שאין חסר מהמספר. ויוליא במספר צבאם איש לא נעדר. ולהם אלה לקרוא שמות טובים. כי מצאו חן בעיניו וידעם בשם: גדול אדונינו. להוציא דבר כיסם גלות ישראל לשונו: ורב כח. לכבנית

עיון תפלה

אהבה נקראת שבר: השובר אבה לעולם. בשירו אברו של ה' אלהיו השומר אמת לעולם, שומר הבטחת הבטחתו לעולם: זוקף כפופים. אוהב צדיקים. בתנחומא טנשר פ' יולא ס' י' ונאמרת גרשבית שמ"ה חוקף לכל הכפופים האמר שאף לרשעים הוא זוקף אם ישבו הוא כימך אותם, אם ושלום נפלו אין להם תקומה שנאמר שם נפלו פועלי און דחו ולא יכלו קום, נפלו אין להם עמידה, אבל הצדיקים כי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו, ע"כ, ע"ש: יתום ואלמנה יעודד. אפל נגנם ממלת כפסם עוד, יאריך ימיהם:

הללויה כי טוב. המזמור הזה מדבר מן הגאולה שתהיה במהרה בימינו: כי טוב זמרה אלהינו. כי טוב לזמר לו (רש"י): כי נעים. נאמר לו, ולו נאוה התהלה: בונה ירושלים. בשרו —

ה' הרופא לכל שבורי לב ומחבש לעצבותם, הוא עתיד להבנות גם שבר עמו באחרית הימים ומחץ מכתו ירפא, בנסתו ירושלים בנין עדי עד ובכנסו לתוכה נדחי ישראל: מונה מספר לכוכבים. אין מקרא יוצא מידי פשוטו, אבל רעיון נעלה יש במקרא זה, כי הכוכבים באלה כל בית ישראל הם המשולים לכוכבים בהקומות רבים בכה"ק (בראשית טו, ה· שם כב, יז· שמות לב, יג; דברים א, י) ומי יכול לספור צדיקי הבנים יותר מבני ישראל אשר הביאו צדק עולמים לכל יושבי תבל, כמו שנאמר (ישעיה מה, ו) ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי עד קצה הארץ, ונסיך יזהירו לעתיד כזוהר הכוכבים לעולם ועד (דניאל יב, ג), ואמר המשורר כי בזמן קבוץ גלויות עתיד הקב"ה להיות מונה כספר לכוכבים המפוזרים אלה ולקרוא שם מהיכות. לכל אחד כפי ענינו. ותגאלתי אחיה שכן איפר

לִתְבוּנָתוֹ אֵין מִסְפָּר: מְעוֹדֵד עֲנָוִים יְיָ מַשְׁפִּיל רְשָׁעִים עֲדֵי־אָרֶץ: עֱנוּ לַייָ בְּתוֹדָה זַמְּרוּ לֵאלֹהֵינוּ בְכִנּוֹר: הַמְכַסֶּה שָׁמַיִם | בְּעָבִים הַמֵּכִין לָאָרֶץ מָטָר הַמַּצְמִיחַ הָרִים חָצִיר: נוֹתֵן לִבְהֵמָה לַחְמָהּ לִבְנֵי עֹרֵב אֲשֶׁר יִקְרָאוּ: לֹא בִגְבוּרַת הַסּוּס יֶחְפָּץ לֹא־בְשׁוֹקֵי הָאִישׁ יִרְצֶה: רוֹצֶה

עין יוסף

להבניה עליהם לגמור ממנן ככוכבים. אחר שבמעט נתגלגו: להבונתו. להמליא הסגית נרעט להגליס חגט: אין מספר. אין מאמר. מלשון ספור דברים. פי' אינה מגדת בדבור. כי קורא יד הלשון לגמרה. שאין מי שיוכל לספר ולהשיח בשום תבונתו. כי אין לה חקר וא"א נבכל אמשי להגיע עדיה: מעודד. ענין חממות וחזק: ענוים. כם ישראל הנכנעים עכשו. ור"ל שאין בפיסת הכוכבים כלום כעדו יתברך. כי הלא משדד עניים ה' התכלאות גדולה עם הותם שפלים. ומשפיל רשפים עדי ארץ כאחת. כאשר היה בישראל במצרים שהיו שפלים וכמו רגע פלו השמימה. ואת הרשעים המצריים השפילם עדי ארץ. וכן במקומות זולת מצרים. ואילו היה מחמה בפיסת המזל לא ירדו ולא יעלו רק נאם נאם על פי הספת המזל ולא בלי הדלגה. אך אין זה כי אם שהקב"ה הוא העושה. ואין שפיסת המזל כלום כנגדו: ענו. כמו ענית ואמרת: לה'. הוא מדת הרחמים. כאשר יתנהג עמכם בתואר ה' הוא רחמים: בתודה. שהוא להודות לו בפה. אך כשהוא מתנהג עמכם במה"ד אז לא בלבד בפה כי אם גם זמרו לאלהינו בכנור. כי גודל הבנת סוגתכם נמכן לכם מהיסורין והגלות. כמו שהיה לכם רב טוב בגילותכם ממצרים. וכן יהיה לכם לעתיד. ואל תאמרו איך יהיה הדבר הזה נכתב. הלא אורה יהל. ירח קדם הולך ואור. אל תתמה על החפץ. שבת וזמן לכל חפץ. שהלא לפעמים הרחו אור בהיר בשחקים. והוא אלהינו. המכסה שמים בעבים. פתאום. ומכין בהם המטר. ואפי' שלא לצורך אדם. רק להצמיח הרים הגבוהים חציר למאכל החיות והיעלים השוכנים על ההרים הגבוהים: נותן לבהמה לחמה. זה הדוב כשנולד אינו יכול ללכת אחרי אמו מפני קטנותו. והקב"ה מזמין לו פרנסתו ומולך נפרמיו ומתוק לו כדבש. לבהמה לחמה בגימטריא באלגש: לבני עורב. הא"ע העורב הזה הוא אכזרי על בניו. והקב"ה מרחם עליהם ומזמן להם יתושים מתוך צואתם ונכנסין לתוך פיהם. ואם הוא יתברך חומל על אלו שאינם בני שכר ועונש. אף על שהם מעשה ידיו. שאכ"ו לא יפלא ממנו לחוס ולרחם על עמו ונחלתו. ואף אם לא נראו מדיין בימי הישועה. ימהר ויחיש הגאולה, ויט עליו במבניע לקבל השעה: לא בגבורת הסוס יחפץ. הקב"ה אינו חפץ במי שתולה בטחונו בגבורת הסוס לרוץ ולרדוף במלחמה כדכתיב שקר הסוס לתשועה. וכתיב ואלה בסוסים וגו': לא בשוקי האיש. הרוכב: ירצה. ה'. כי אם. רוצה ה' את יראיו. ששם.

יתיחגים

עיון תפלה

שיער רבינו בחיי בספר כד הקמח סוף ערך נחמו „ומה שאמר כאן על הכוכבים לכלם בשם יקרא (ישעיה מ, כו) נתן רמז לישראל שמשלו ככוכבים שהם עתידים שישבו כלם לירושלים וכל אחד נקרא בשמו וכו'" עכ"ל. ואמר הראב"ע „לכלם שמות יקרא כשמם איש לא נעדר": להבונתו אין מספר. אין ספור שיספר מהותה (ר' שנדיה פערע) כמו ספור חלום דגדעון (שופטים ז, טו) שמשו ספור החלום: ענו לה'. שירו לה', כמו וענתה שמה כימי נעוריה (הושע ב, יז), אמר כנגד ישראל שירו לו נשה אמרו לו גלי (ראה עיון תפלה לעיל מסקא הודו לה' פסוק שירו לו זמרו לו) והשיר יהיה שיר תודה על הגאולה ועל הפדות (רד"ק): המכסה שמים בעבים. גם באלה הפסוקים כוון המשורר מנם מליצה מלבד הרעיון הפשוטי. הגלות והגאולה לישראל שם ניתם הוריעם והקצירה, כגלות דמתה לזריעה, כמו שנאמר (זכריה י, ט) ואזרעם בעמים; הגאולות המונרות עליו כשבה בשעם דומות למטר היורד על הארע לגדלו ולהצמיחו, גם המטר בשעתו אין רוח הבריות נוחה הימנו, ואף נאמו דצריך ליה עלמא כח נשו דגן רחמי (כנ"ס)

כליה ומבפלי ליה (כ"מ פה, א), והוצאותיו גוזות ודמעות, וכבר אמרו הכמים כי שהקב"ה חפץ מי מדכאו ביסורין (כרכות ס' ע"א), ואמר ר"י למה נמשלו ישראל לזית נואר לך מה זית זה אינו מוציא שמנו אלא ע"י כתישה כך ישראל אין חוזרין למוטב אלא ע"י יסורין (מנחות נג, ב). ונאמר (ישעיה מח, י) בחרתיך בכור עני, נחרתי אותך לי כל ידי כור הפני אשר נרספיך בו; והגאולה דמתה לקצירה, כמו שנאמר (תהלים קכו, ה) הזורעים בדמעה ברנה יקצורו. ואמר המשורר כי מה שהאל מכסה שמים בעבים ומכין לארץ מטר הן תכליתו ידועה להצמיח חציר לאדם למען תת להם לכל בשר, כן גם פגני הגלות והמצוקות אשר כסה גם שמי חיינו כל ימי היותנו בגולה — תכליתה רמה ונשגבה להצמיח לנו ישע עולמים ולהפליאנו עליך באין אחריה ידידים: המצמיח. שב אל המטר, המטר מצמיח את ההרים חציר: לבני עורב. לאפסי כח הנעזבים לנפשם, פי' רש"י ורד"ק, וגמי עורב דונמא בעלמא, ראה דבריו לעיל מזמור ל"ג פסוק הסוס נסרות: לא בגבורת הסוס. כמו שפירש בגאולה הראשונה שאמרנו סמכנו על גבורתנו נשמח וכו'

ממה

יְיָ אֶת־יְרֵאָיו אֶת־הַמְיַחֲלִים לְחַסְדּוֹ: שַׁבְּחִי יְרוּשָׁלַיִם אֶת־יְיָ הַלְלִי
אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן: כִּי־חִזַּק בְּרִיחֵי שְׁעָרָיִךְ בֵּרַךְ בָּנַיִךְ בְּקִרְבֵּךְ: הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ
שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ: הַשֹּׁלֵחַ אִמְרָתוֹ אָרֶץ עַד־מְהֵרָה יָרוּץ
דְּבָרוֹ: הַנֹּתֵן שֶׁלֶג כַּצָּמֶר כְּפוֹר כָּאֵפֶר יְפַזֵּר: מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ כְפִתִּים
לִפְנֵי קָרָתוֹ מִי יַעֲמֹד: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיַמְסֵם יַשֵּׁב רוּחוֹ יִזְּלוּ־מָיִם:

עץ יוסף

המיחלים לחסדו. יחייה ביסוריה בנטרתם: שבחי. העיר ירושלים את ה׳. כקטן נמך לתוקך: ציון. היא עיר דוד ככא המליכה ומגדל עוז לעיר הקודש: כי חזק וגו׳. הנה מקרא מלא הוא ופתחו שעריך תמיד יומם ולילה לא יסגרו. ואיך יהיה בריחים לשעריה. אך פירושו כי חזק בריחי שעריך שערי התורה. שהם מושב הזקנים והמורים. כדכתיב אל זקני העיר השערה. הם השומרים והבריחים לשעריה: ברך בניך בקרבך. כי למודי ה׳ יהיו: השם גבולך שלום. כמו שיהיה לך שלום בעיר כן יהיה לך בכל מקום אף חוץ לעיר. ולא יתן עוד דגן מאכל לאויביך: חלב חטים ישביעך. בבכל נטל ישראל שהם ת׳ פרסה על ת׳ פרסה יהי פסת בר בהם גלוסקאות יפהפיות. בהוא כי מקודשת הארץ לא תוציא הטה בפסולת מוץ טנין ומורכן ולא קמה כי אם סולת נקיה ולא ביצטרך לטחון ולנפה ולאפות כי אם כפין גלוסקא יפהפיה של סולת נקיה אפילו כך יוציא ית׳ מן הארץ כמו שמוציא כל אחד מפירות הארץ הנאכלין כמות שהן חיים. והו שאמר חלב חטים בהוא המובחר שבהם שהוא הסולת. שה ישביעך: אמרתו. גזרתו: ארץ. לארץ: מהרה. מהר יום ה׳: דברו. דבר עבדיו הנביאים בניבאו נחמות ישועות ישלים ויקיים ה׳: הנותן שלג. כאשר ירד הגשם והשלג כן יצא דברו הטוב ממלכות ירדה הרץ: כצמר. לשר מלובן. ואף שהשלג יותר לבן מ״מ לא יוכל לדמותו לדברים אחרים אשר הם בארץ. גם יתן שלג כצמר. כמו צמר שהוא טוב לאדם מפני הצינה כשהוא מלובש בבגדי צמר. כן שלג הוא טוב לאדמה בימי החורף כשהארץ מכוסה בשלג. והיא תועלת גדולה לה: כפור. הוא היורד בשחר בימי הקור: כאפר. שאינו חשוב: יפזר. לרוב: קרחו. כמו הקרח הטרא. והוא יותר קר מכפור שהמים מגלידים ונעשה כתיתין פתיתין: לפני קרתו מי יעמד. שלא יהיה קור וצינן. ובמדרש היתה משליך קרחו כפתים הכל לפי משא הבריות. העני לפי חוסר מלבושיו מיקל עליו הקור. וכ״ז השלג והכפור והקרח הוא סבה לברכת הפירות. אח״כ כשבא העת שאינם צריכים עוד אזי. ישלח דברו. ישלח המאמר או חום השמש. וימסם. והם ממסים את השלג והכפור והקרח. או. ישב רוחו. כשהוא משב רוח מערבית אזי. יזלו מים. השלג מוליך למים. עוד יש לבני ישראל לשבח לאדונינו המלך הקדוש

עיון תפלה

נלחם בעדנו, כמו שנאמר (שמות יד, יד) ה׳ ילחם לכם ואתם תחרישון, כן תהיה הגאולה האחרונה, שנאמר (זכריה יד, ג) ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם, ונאמר (צפניה ג, כ) בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה׳, רצה עיון תפלה נרמה השיר סוף פיסקא לעולם יהא אדם בשם מהרש״ל: בשוקי האיש. ספק גבורת האנשים וכחם בהאבקם עם האויב בשוקיהם (רי״ב), ואמר כי אין חפץ לה׳ לא בגבורת סוס ולא בכח אדם, המלחמה לה׳ לבדו — ועלינו רק שלאה והתוחלת לחסדו: שבחי ירושלים. יאמר זה כנגד ירושלים הבטוח ומ־ובללת כמו שהיא עתידה להיות לעתיד לבא: השולח אמרתו ארץ. אמנם קשה היה לישראל כקריעה ים סוף לחכות אלפי שנים עד עת בוא דבר ישועה ורחמים מאת הקב״ה להסיר שמלת שביו מעליו ולפתח רוח חיים בעצמותיו היבשות אשר קדרו מני קרח, אבל כמעט הגיעה שעת לשלוח אמרתו ארצה — אז עד מהרה ירוץ דברו ומסקיים במהירות בלי אחור, וכמו שנאמר (ישעיה ס, כב) אני ה׳ בעתה (כהגיע העת הרוצה לגאולה עמי) אחישנה (אמהר לחושה מעשי להקים את כל דברי הטוב אשר דברתי עליו), וכמו שהיה בגאולת מצרים, כדתניא במכילתא פרשת בא (יב, מא) מגיד שכיון שהגיע הזמן לא עכבן הקב״ה כהרף עין. כי לכל זמן ועת לכל חפץ, עת לתת שלג וכו׳ ועת להמסותו, ומשל הוא על ישראל אשר נגלד על גברו שלג שנים באלפי שנות גלותו, בתחלה גופן נליו מכסה שלג כמכסה האמר על בשר חיתו שדי, ואחר כך הגדיל שקפאון ויהי לכפור, גליד קרח דק, והגדיל עוד ויהי לסהותי קרח, עד שכמעט יאהב נפשו מקפאון. וכמעט הגיע הזמן — ישלח דברו וימסם, בשלח ה׳ דברו הטוב יפשו כרגע השלג והכפור והקרח והיו כלא היו. ישב רוחו, רוח נח משיב נפש יזלו מים חיים וירוהו. — וכי ישאל שואל: מה נשתנה אומה זו מכל אומה ולשון שבעולם? מה כחה מכח בבכה שנלה והאריכה ימים? ונעוד אשר נימים ולעיתים נשלו מימינה ומשמאלה שמון לאומים עצומים ולא יספו קום, היא נגבה כשלע אהן וכל ספרות חבל לא סטרוה ממקומה? באלה גדולה היא —

מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: לא עשה כן ׀ לכל־גוי ומשפטים בל־ידעום הללויה:

תהלים קמח

הללויה ׀ הללו את־יי מן־השמים הללוהו במרומים: הללוהו כל־מלאכיו הללוהו כל־צבאיו: הללוהו שמש וירח הללוהו כל־כוכבי אור: הללוהו שמי השמים והמים אשר ׀ מעל השמים: יהללו את־שם יי כי הוא צוה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם חק־נתן ולא יעבור:

עץ יוסף

הקדוש אלהים אשר בחר בנו כו' ונתן לנו את תורתו. וזהו שאמר. מגיד דבריו ליעקב. פסוקי תורה ליעקב: חקיו ומשפטיו. אלין דינין דאורייתא: לישראל. למאן דאיהו בדרגא עלאה יתיר (זוה"ק): לא עשה כן לכל גוי. ליתן להם התורה: ומשפטים בל ידעום. אינם יודעים משפטי התורה. הודיעם אכ"כ אלא [ידעום] הם לא ידעו אותם מבחירתם. עם היות שהופיע עליהם אור שגם. כמו שאחז"ל ע"פ וזרח משעיר למו וגו' גם העתיקם אליהם מן הסיד (סוטה ל"ה). והם עשו עצמם כמתנכרים להם כאילו לא ידעום. „בל ידעום" ב' דבראשית ול' דכל ישראל וזו נ"ע. וסיים המזמור במאי דפתח הללויה:

הללו את יה. והתחיל מעולם הגדול עד עולם הקטן. וכך אומר המשורר. אתם הדרים בשמים. והאיש השמים לא אמר. במרומים. שהם שמים על השמים. להם נאה להלל: הללוהו כל מלאכיו. שהם אינם גשמות: הללוהו כל צבאיו. שהם נשמות המאורות. אבל לא מורכבות כמו אדם. והם הכוכבים שהם בגלגל המזלות: הללוהו שמש וירח. אמר תחלה שני המאורות הגדולים. ואח"כ מזכיר חמשה כוכבים והם כוכבי אור כי הם מאירים יותר על הארץ מכוכבים אחרים: הללוהו שמי השמים. והוא כדור אש והוא סמוך ללבנה. ואח"כ המים אשר מעל השמים. והוא קרוב לנו לארץ ונקרא כדור המגר. ומה שאמר כאן אשר מעל השמים. לא שמים ממש. אלא האויר נקרא שמים. והוא קרוב לעננים. ונראה כמו טרות המים. עד הם גבול עליון: יהללו את שם ה'. אמר המשורר אף כי כל אלה הם עליונים עד מאד מ"מ הקב"ה הוא עליון עליהם ויהללו כולם את שם ה': כי הוא צוה. היינו נבראים והנה נבראו: ויעמידם לעד לעולם. שלא ישתנו כמו אדם. רק יעמדו עד זמן קצוב מאתו ית': חק נתן. לכל אחד מתי ישמש זה ומתי ישמש זה: ולא יעבור

כמק

עיון תפלה

אבל השונאים בלדם, מגיד דבריו ליעקב וגו', הכח הנורא הזה הנשגב מבינת אנוש אך בתורה יסודתו, התורה נפחה בקרב האומה רוח חיים, רוח גבורה, רוח אלדמות, העשוי לבלי חת מפני כל כלי משחית: לא עשה כן לכל גוי, להם לא הגיד הקב"ה חקיו ומשפטיו, בשביל שמשחתם בקרבם מום בה, ואפילו משפטים בל ידעום, המשפטים הכוללים, משפטי חברת האדם שעליהם העולם עומד לא בקשו לדעתם, כי זע בתולדות העמים הקדמונים:

הללויה הללו את ה'. המזמור הזה נקשר אל המזמור הקודם כדרך שנאמר (תהלים סט, לה) יהללוהו שמים וארץ ימים וכל רומש בם כי אלהים יושיע ציון. במזמור הקודם ציר המשורר בנין ציון ותשועת ישראל, ובמזמור הבא אחריו יקרא אל השמים והארץ תהומות וכל צבאם להלל שם ה' על התשועה הזאת אשר ממנה נמשך השנוי והשגב גמשו הגדול, כמו שנאמר (ישעיה ב, יא) ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, ובמזמור זה יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו: מן השמים. הלל ואחריו ארץ, במרומים, הם הטורים הסוככים במרומי הבריאה, שרפים ואופנים וחיות הקדש: כל מלאכיו כל צבאיו. וכן במזמור ק"ג ברכו ה' כל מלאכיו ברכו ה' כל צבאיו, מלאכיו הם השכלים הנבדלים, צבאיו הם הגרמים השמימיים העליונים הבלתי נראים; שמש וירח וכל כוכבי אור הם הגרמים השמימיים התחתונים הנראים. והשב בדרכי מעלה מלמעלה למטה: שמי השמים. חזר וכלל, כלומר כל הטורים הגבוהים והעבים בכל המרחקים האין סופיים מסביב, ראה למעלה תחלת מזמור השמים מספרים: והמים אשר מעל השמים. כמו שנאמר ריש בראשית ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע, ובתרגום (ש"פ) עוסק הייתי בין מים העליונים למים התחתונים: כלם יהללו את שם ה' וגו'. אבל דרי מטה לא נכון לומר כי נשגב שמו לבדו, לפי שאלה שיש שמו הגדול נשגב ומרומם גם קודם לכן בטרם נתגלתה מלכות שמים בארץ, אך עם אותם הללו בשביל שזכו לראות המשך קיומם לתמיד לנוא אם שומרו בהמיר ארץ, ויעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור. — שבזו יקרא המשורר לדרי מטה להלל שם ה'.

הללו

הַלְלוּ אֶת־יְיָ מִן־הָאָרֶץ תַּנִּינִים וְכָל־תְּהֹמוֹת׃ אֵשׁ וּבָרָד שֶׁלֶג
וְקִיטוֹר רוּחַ סְעָרָה עֹשָׂה דְבָרוֹ׃ הֶהָרִים וְכָל־גְּבָעוֹת עֵץ
פְּרִי וְכָל־אֲרָזִים׃ הַחַיָּה וְכָל־בְּהֵמָה רֶמֶשׂ וְצִפּוֹר כָּנָף׃
מַלְכֵי־אֶרֶץ וְכָל־לְאֻמִּים שָׂרִים וְכָל־שֹׁפְטֵי אָרֶץ׃ בַּחוּרִים
וְגַם־בְּתוּלוֹת זְקֵנִים עִם־נְעָרִים׃ יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׂגָּב
שְׁמוֹ לְבַדּוֹ הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה
לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ׃

גליון הגרי"ב בחורים וגם בתולות. לא אמר עם בתולות אלא וגם לומר בחורים לבד ובתולות לבד. ספר חסידים סי' קס"ח *):

*) פי' כשי"ם וכרון יוסף לגיס הגאון מו"ה יוסף שטיינהארט ז"ל אב"ד דק"ק פיורדא מה שכתב על ענין זה.

עץ יוסף

בחוק הזה: הללו את ה' מן הארץ. פי' מן הנבראים בארץ. ומי הם. תנינים. מיני דגים גדולים שבים: וכל תהומות. כל השוכנים בעומק הים: אש. הוא אש הברק השורף מדבר שהוא חם: וברד. ידוע והוא הפך שהוא קר: שלג. הוא קר: וקיטור. הוא העשן העולה מן הארץ. והוא חם: רוח סערה עושה דברו. כשהרוח סוערת בא בחוזק מפיל האילנות והבנינים וספינות שבים נאמר שהקב"ה מטה לו שיעשה דברו ואינו בא במקרה: ההרים וכל גבעות. עתה מדבר מיסוד העפר שגם הם צריכין להודות לו יתברך. והוא ענין מאמרם ז"ל כי בכל מקום שהיה אומר שיעלה משם התהום ויציף העולם נתן שם הר או גבעה. וע"כ יהללו את ה' שע"י הוא יתברך מקיים העולם. ועכשיו הזכיר צומח והוא. עץ פרי. שעל ידן מברכים שמו יתברך. דהיינו מצות בכורים ותרומות ומעשרות. וגם ארזים שמהם היו עצי קרשים למשכן ועצי ארזים למקדש. ועכשיו הזכיר בעלי חיים ואמר: החיה. בלשון יחיד והה"א הידיעה. לרמוז על הבהמה שהיא חיה ידועה שנבראת לצלתה: וכל בהמה. שעומדים מוכן קרבנות לה': רמש. שאחז"ל שהקב"ה הטעם על שלמו מסתכל בהם ומרחם: וצפור כנף. לחכמות ועופות העוף. ועתה מדבר מבעל חי מדבר: מלכי ארץ וכל לאומים. שחייבים להלל יתב' שהוא המקיימם. אפי' בזמן הבית היו מקריבים ע' פרים שלא יחרב העולם מהם. ועתה מדבר מישראל: בחורים וגם בתולות. שנאמר בהם תתעלפנה הבתולות היפות והבחורים כו' עתידים הם שהם. זקנים עם נערים. שנאמר בהם עוד ישבו זקנים וזקנות וגו' ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות וגו' כל בני ישראל הללו יהללו את שם ה': כי נשגב שמו לבדו. כי שמו הגדול נשגב על הכל. והא דלא כתיב בחורים עם בתולות כמ"ש זקנים עם נערים. לפי שאינו ראוי שיהיו הבחורים עם הבתולות יחד המהללים לה'. דא"א לאש בנעורת שלא תדלק בהם היצה"ר. וכן מצינו בשמחת בית השואבה שתקנו כך הבית גזוזטרא כדי שתהיינה הנשים רואות מלמעלה ולא יתערבו עם האנשים מפני זה של יצה"ר כמש"ל. ולכן אף שהן צריכין להלל. אבל לא עם הבחורים יחד. וקאמר זקנים עם נערים לרמוז שלא יתביישו הזקנים להלל עם הנערים יחד אף כי לכאורה אין זה כבודם. אלא יעשו כמו שהיה דוד עושה. שהיה מפזז ומכרכר ומהלל בכל עת לפני ארון ה' אף כי מלך היה עם עבדיו הפחותים כולם ממש לכבוד ה': הודו על ארץ ושמים. הדר מלא על ארץ ושמים. כי עליונים ותחתונים כולם עומדים בכחו. ובזה יודו כל העולם כי הכל בכחו: וירם קרן לעמו. כשירומם קרן ממעלה לעמו ויהיה תהלה לכל חסידיו של בני ישראל אשר הם עם קרובו שנפשותם חלק אלוה ממעל. אז כולם יודו כי הכל בכחו ויהללו יה. וסיים במזמור כמו דפתח הללויה:

עיון תפלה

הללו את ה' מן הארץ. כלל ואח"כ פרט: תנינים וכל תהומות. המים וכל אשר בהם: אש וגו' וכל גבעות. חלק הדוממים: עץ פרי. חלק הצומחים: החיה. חלק החיים: מלכי ארץ. חלק המדברים, אלה ארבע ממלכות הטבע כלם יהללו את שם ה'. בהשגה לא כי נשגב שמו לבדו, והנה אשר הקדים לבן נתן הודו רק על השמים, עם שנאמר (תהלים ח, ב) אשר תנה הודך על השמים, עכשו הודו על ארץ ושמים כאחד כגדל: וירם קרן לעמו. הנה אמר לפנים הרים קרן צריהם: ויהם תהלה לכל חסידיו. הנה אמר לפנים היתה האמת נעדרת וסר מרע משתולל, עכשו יתהללו בשם קדשו: עם קרובו. הקרובים אלו נהרגו כבהמות הקרובים אל ה' (יחזקאל מג, יט) והוא קרוב אליהם בשעת הצרה:

המזמור הזה מדבר לעתיד בגאולת משיחנו:

תהלים קמט
הַלְלוּיָהּ ׀ שִׁירוּ לַיְיָ שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ בִּקְהַל חֲסִידִים: יִשְׂמַח יִשְׂרָאֵל בְּעֹשָׂיו בְּנֵי־צִיּוֹן יָגִילוּ בְמַלְכָּם: יְהַלְלוּ שְׁמוֹ בְמָחוֹל בְּתֹף וְכִנּוֹר יְזַמְּרוּ־לוֹ: כִּי־רוֹצֶה יְיָ בְּעַמּוֹ יְפָאֵר עֲנָוִים בִּישׁוּעָה: יַעְלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם: רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּיפִיּוֹת בְּיָדָם: לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בַּגּוֹיִם תּוֹכֵחוֹת בַּלְאֻמִּים: לֶאְסֹר מַלְכֵיהֶם בְּזִקִּים וְנִכְבְּדֵיהֶם בְּכַבְלֵי בַרְזֶל: לַעֲשׂוֹת בָּהֶם ׀ מִשְׁפָּט כָּתוּב הָדָר הוּא לְכָל־חֲסִידָיו הַלְלוּיָהּ:

במזמור הזה יש בלשם עשר הלולים. כמו נגינות עשרה מלות (כמאמר יעב"ץ):

שם קנ
הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ

עץ יוסף

שיר חדש אמר כנגד ישראל. לא יהיה להם די בשירים הכתובים. אלא הם יחדשו לו שיר נפ"ל: תהלתו. תסופר. בקהל חסידים: בעושיו. כאמגל ומרומם אותו: במחול בתוף וכנור. שמות כלי נגון: כי רוצה ה' בעמו. עתה נראה לכל כי רוצה ה' בעמו ואת הענוים יפאר בישועה: יעלזו. ישמחו: בכבוד. אל החופף עליהם. או פי' בכבוד גוים יתימרו: ירננו על משכבותם. כי השי"ת יעשה להם נסים והם שוכבים על מטתם וירננו על זה: רוממות אל בגרונם. פי' בגאוה. ור"ל שירננו תמיד מרוב דבקותם בו ית'. וחרב פיפיות תהיה ברוממות בידם. כאומן שלא יאמרו כלי זיין אחר. פיפיות בעל ב' פיות שהותך משני צדדים: בגוים. הם שהרעו לישראל: בלאמים. הם שבעצמם אין מרעים. רק כאשר אחרים מרעים לישראל הם שמחים: בזקים. שלשלאות: משפט כתוב. ונתתי את נקמתי באדום וגו': הדר הוא. המשפט הזה יהיה להדר לכל חסידיו שדבקו בו וסיים המשורר במה שפתח הללויה: הללויה. הללו את יה: בקדשו. במקום קדשו בעולם המלאכים: ברקיע עזו. בעולם הגלגלים. כי שם נראה עוזו וחוקו. והזכיר בתקע שופר בנבל וכנור. שהמלאכים יש להם כלי שיר כנגלים וכטרחת כלאים:

עיון תפלה

הללויה. שיר חדש. אין פירושו שיר חדש ולא שיר ישן, אבל פירושו שיר של חדש, שיר של התחדשות, שיר המדבר מן ההדשות הנכבדות אשר עתידי לבוא לכלל האומה, ולכן לא נמצא התאר הזה כי אם בשירים המדברים מתשועת האומה כולה ולא מתשועת יחיד. והמזמור קוה קויתי ה' (תהלים מ) פירשו רבותינו שהוא מדבר מכלל האומה, עיי"ש רד"ק, ויתן בפי שיר חדש הוא שירה היה, ראה במות רבה פכ"ג ובשוחר טוב מזמור א' כסוק לא כן הרשעים. אלהים שיר חדש אשירה לך (שם קמד, ט) שם מדבר ג"כ מתשועת האומה כולה ולא מתשועת נסבו הפרטית, כמו שהתהו! המלמד ידי לקרב להלחם בעד העם, וסיים אשרי העם שככה לו. והשיר הזה גם הוא כחבריו ההולכים לפניו שיר הגאולה לעתיד: תהלתו צריכה להשמע בקהל חסידים כמוהם: ישמח ישראל בעושיו. בלשון הפארה, וכן (איוב לה, י) איה אלוה עשי (רד"ק); ורבותינו ז"ל ויק"ר פ"ל והנאמת שנעשה אחרי ציון ל"ה שמתידין ישראל לשמוח במעשיו של הקב"ה, שירשו עושיו כמו מעשיו: בני ציון. הקרובים אל מקום ישבתו תמיד במלכם: כי רוצה ה' בעמו. יותר מכל העמים, וכן וכנוי אבי כי רצה (דה"א כח, ד) יותר מכלם, הירצה ה' באלפי אילים (מיכה ו, ז) יותר מכל דבר, וכמו את הבית וארצה בו (חגי א, ח) יותר מכל המקומות, לא בשוקי האיש ירצה (תהלים קמז, י) יותר מן האלהים: רוממות אל בגרונם. וכה לחרב פיפיות בידם (רש"י): תוכחות. יסורין, כמו והוכחתיו בשבט אנשים (ש"ב ז, יד), ויום תוכחה (הושע ה, ט): בזקים. בכבלי ברזל. מיני שלשלאות: משפט כתוב. לפי הפשט משפט חרון שכבר נכתב ונחתם עליהם בנבואת המון ה' נבאיה, משפט כזה אין להשיב עוד; ובאמת משפט רודפיו אם כבר כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, כהוב בתורה וירד מיעקב והאביד שריד מעיר (במדבר כד, יט), בנבי יה ונתתי את נקמתי וגו' ביד עמי ישראל (יחזקאל כה, יד), ומשולש בכתובים שישי ושמחי וגו' גם עליך תעבר כוס (איכה ד, כא): הדר הוא לכל חסידיו. כמשמעו היא ישועה הוד והדר על כל חסידיו: הללו אל בקדשו. בעולם הרוחניים שכלו קדש קדש: ברקיע עזו. בעולם הכוכבים והמזלות הגלגלים ברקיע

בִּגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ:

כופלים פסוק כל הנשמה לפי שהוא סיום [ההללים]. וכן (מסיים) [כופלים] ב"ה ה' ימלוך ה'. שלא יהיה נראה כמתחיל שם לומר על ישראל שם משלים לסיים. לכך כופלים. וכל סיום הספרים כופלים הפסוק זה (אבודרהם):

קבעו פסוקים אלו אחר כל הנשמה משום שאלו הפסוקים כולם הם כתובים בסוף ספרי תהלים. כיון פסוק, ברוך ה' לעולם אמן ואמן סוף ספר ג'. ופסוק ברוך ה' אלהים וברוך שם כבודו אחר ספר שני. וכן כה"ג פסוק כדומה

עץ יוסף

הלויה בשער סלות: **בגבורותיו.** תפארת גבורותיו: **כרוב גדלו.** כמו שגדולתו מרובה כן הללוהו ברבה. וכאן הקדים גבורה ואח"כ גדולה. ולהלן למפרע לך ה' הגדולה והגבורה. וכן האל הגדול הגבור והנורא. לפי שרצה לומר מיד בתקע שופר לכך סמך גדלו אצל שופר שנאמר יתקע בשופר גדול: **בנבל.** הוא חלול כמו נבל יין שמוליך את הקול: **וכנור.** שמאיר ומבהיק את הקול כנר שהוא דולק: **בתוף.** תוף שמתופפים בו ומקקשים בו: **ומחול.** הוא חליל והוא נקוב וחלול: **במנים.** שם כלי זמר ממינים הרבה: **ועגב.** יש לו כמין ענבות סלסות: **בצלצלי שמע.** פי' שמצלצלים ומשמיעים קול: **בצלצלי תרועה.** לפי שנאמר בתקע שופר חזר ואמר תרועה. הרי תקיעה תרועה. תרועה הרעשת קול המשבר את הקול לקולות קטנים וקצרים: **כל הנשמה תהלל יה.** נרמז שכל ההלולים אשר הלל להקב"ה מראש ספר תהלים ועד סופו לא היה מן השפה ולחוץ כי אם בפנימיות נשמתו אתם ספרו בפסוק זה. ופשוטו כל מי שיש לו נשמה ומכם משכלת תהלל יה. ויש מפרשים כל הנשמה בכנ"ע תהלל יה. וקיים המסורר במאי דפתח. הללויה:

אחרית לשלום

הללוהו בתקע שופר וגו' כל הנשמה תהלל יה. תהלל נז"ח דהף אף שהללו אותו בכל מיני זמר בשופר בנבל וכנור וכו' במה נחשב הוא. דהעיקר הוא כל הנשמה תהלל יה שהללו מפנימיות הנשמה וגוף הבנין דהביג כאן חמשה כלי זמר ומסיים בהתי"ה ישכן ע"פ שנאמר בשיר סיחוד כל הנראים והנעלמים והנדמים בספר הלולים. ונאמר התפלה הספר התם כלם וע' הקדים. במות. אישים. מתי. אנה. מלנ. קנין. מלאכים. שופל. זמול. יע"ש. והנה כח השיר הוא לעורר בהם כחי הנפש וכחי הנפש הוא מצרה להביר בהם הנעלמים אשר בספר הלולים. ויש בהספרים א' שהוא סלה והע' מקרים. והפלס על כחי הנפש היא הנשמה והתפעה כמה המקרים. ולמובחם בחר דהמעל"ה חמשה כלי שיר שידע לעורר בהם חמשה כחי נפש המקרים, והעיקרי הוא כל הנשמה תהלל יה הוא הפלס: **הללוהו** בנבל וכנור וגו' כל הנשמה תהלל יה. ע"ד מאמר הכתוב והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'. שהנגון מעורר שמחת הנפש כפי שבארנו בהקדמתנו לתהלים יע"ש. וזהו הללוהו בנבל וכנור וע"י שיר הנבל והכנור התעורר הנשמה אשר כל הנשמה תהלל יה:

עיון תפלה

ברקיע השמים (בראשית א, יז): **בגבורותיו.** הנפלאים לעינינו בהבל הלזה: **כרב גדלו.** יגדלו הרב אשר בינו ממנו. — והלל הזה צריך להיות בכל כלי שיר. **בתקע שופר**, בתקיעת שופר. **תקע** בה, תלמיד, ע"מ **שמע** (שמות כג, א): **בהול.** אולי הוא אותו כלי השיר **מחלת** הנזכר (תהלים פח, א), ובמשנה בכורים (פ"ג מ"ג) נקרא **חליל** דהגן ההם החליל טה מכה לפניהם, ובערכין (י' ע"ב) אמרים היינו חליל היינו אבוב ואמאי קרי ליה חליל דחלי קליה, וכן דעת התרגום הארמי שמעתיק בתופין ובחנגין כתרגומו של אונקלוס על בתופים ובמחולות (שמות טו, כ). והנגה שהוא כלי שיר ולא רקוד, שכן תרגם יונתן (ש"א א, ו) מחללים בחלילים משבחין בהגניא, אבל רקוד בלשון ארמי ספוא, למה תרקדון (תהלים סח, יז) למה תהון ספוין, ועת רקוד (קהלת ג, ד) לספינא בהילולא והרגום דידן כפי הנראה חולק על רב פפא הנזכר, בתרגמו במנים ועוגב בחלילין והכנרין, א"כ אבוב וחליל לאו חדא מילתא נינהו. אבל תרגומו על מנים חלילין נראה שהוא שבוש המעתיקים, כי לא מצאתי בתרגום השם הליל לכלי שיר, ועוד כי השם מנים אחד הוא כפי הנראה עם השם במנענעים (ש"ב ו, ה) אלא שהוא קל, ושם מתורגם רביעין, לכן נראה שצריכים להגיה רביעין תחת חלילין: **בצלצלי שָׁמַע.** כלים המשמיעים קול פשוט, והכלי ההפסק נבחנה הגירה לקמן, כמו ושם בְּסָפֶר (דברים ח, טו): **בצלצלי תרועה.** כלים המשמיעים קול רועד — ערשיטערנדע שטימע: **כל הנשמה.** ההלל הזה יהיה בהסכמת כל כחות הנפש:

זה סוף ספר ג'. ופסוק ברוך ה' מציון הוא סוף מזמור קל"ה. ולכן תקנו לאמרם בהשלמת פסוקי דזמרה (א"ר סי' נ"א):

בָּרוּךְ יְיָ לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְיָ מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אָמֵן וְאָמֵן:

עץ יוסף

ברוך וגו'. הוא כעין ברכה לאחר הפסד"ז. ואמר ברוך ה' שעזרנו לגמור הלל: **אמן ואמן**. הוא כדרך שעונים אמן אחר הברכה להיות מקוים: **ברוך ה'** מציון וגו'. כהתימו פסוקי דזמרה שמתחילים ומסיימים בהללויה. ראה שיש מקום לומר שמהראוי לברך את ה' שלום. ובכלל הוא שם יה. על כן אמר ברוך ה' מציון כו'. לומר בהלול שם יה תלוי הכל. והוא כי הלא כמו זר נחשב החסיד יתב' את האדם כי יבא אחרי המלך הקדוש וברכה ירצה מסיא. וכן הוא מן התימה שישכון ה' בירושלים כי האמנם ישב אלהים על הארץ. אך יצדקו שני הדברים האלה במה שידעת אמונה אומן בי"ה ה' צור עולמים העוה"ב ביו"ד והעוה"ז בה"א. ועל כן יש לו יתב' שייכות עם האדם מחמת נפשו שהוא מהעולם שנברא ביו"ד שבשמו. וגם שוכן בירושלים שיש לו שייכות ע"י שהעוה"ז נברא בה"א שבשמו. ועל כן ראוי להלל את שם י"ה להחזיק באמונת היות רצוי יתב' בשני הדברים. וזה ענין הכתוב היות ברוך ה' מציון ע"י בני האדם המתיחסים אליה מפאת נפשם כד"א ולציון יאמר איש ואיש יולד בה. וכן היותו שוכן ירושלים מאסס נופו ממקום המוכן שנברא בה"א. על שני הדברים האלה הללו את שם י"ה שבו נבראו העולמות. שע"י כן יש לו יתב' שייכות לשני הדברים הנאמרים: **ברוך ה' אלהים וגו'**. לפי שפסוק זה והבא אחריו אמר דוד אחר סיום ספר ב' ונתן ברכה לאל שזיכהו לגמור ספר ב' לכן קבעוהו ג"כ אחר סיום פסד"ז. וביאורו שאמר רשב"ג ג' נקראו בשם הקב"ה. צדיקים כו' משיח שנאמר וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו. וקאמר שנתנו ב"י לא נאמר ברוך אלא לה' שהוא אלהים. ולא מהנקרא בשמו. ומה שנברכהו הוא על ד' גאולות. על של בבל אומר אלהי ישראל כי שם נתפרסם בעולם היותו אלהי ישראל. שכל האומות אמרו כי ה' הוא אלהים אמת והוא אלהי ישראל. בראותם הצלת חמו"ע מן אתון נורא יקדתא. ועל גאולת מדי אמר עושה נפלאות לבדו. שעמד אז נס שאחות היתה לנו בבית המלך והיא הצילתנו. האמת הוא כי לבדו יתב' עשה לנו הנפלאות. שאע"כ כאשר עשה לאחת היה עשה לשניה. ועל גאולת יון אמר וברוך שם כבודו לעולם כנגד דברי היונים שאמרו לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל. ורצונם לומר שיכתבו שבעשותם בחורב תבנית שור סילקו מעליהם שם אלהי ישראל. על כן אמר נברך ברוך שם כבודו לעולם בלי הפסק. ועל הגאולה העתידה אמר נברך ונאמר וימלא כבודו את כל הארץ. כי עליה נאמר ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר וגו'. אמן על הגאולה. ואמן על התחיה. או על כי זאת ליבא לפומא לא גליא אנו אומרים כי כאשר ראינו האמנה בשלש ראשונות תאמן האחרונה. וזהו ואמן:

ישראל

דובר שלום

וימלא כבודו את כל הארץ. בכתוב במקום לאין תכלית, ותלית וימלא כבודו את כל הארץ. בטעם מהראוי לומר וימלא כל הארץ את כבודו, הוא ע"פ מה שנאמרתי במקום אחר. שלא יתכן להגביל כבוד ה' שיחזיק איזה מקום. שהוא למעלה מהזמן והמקום. רק שהקב"ה הוא מקומו של עולם. זהו וימלא כבודו שכבודו ממלא מכל הארץ. שהוא מקומו של כל הארץ. ומלא את כמו מן כמו כלאתי את ספיה:

עיון תפלה

ברוך ה' לעולם. (תהלים פט, נג): **ברוך ה' מציון.** (שם קלה, כא). ובתרגום הארמי בריך ה' מציון דאשרי שכינתיה בירושלם. ואמר אבן יחייא שברכה הזאת היא ברכת המלך המולך בציון (כי שם בית המלכות) ועליו יציץ נזר המלוכה, הוא יאמר ברוך ה' מציון וגו', ודבריו נראים, כי אחרי חשבו שם ברכת בית ישראל ובית אהרן ובית הלוי ראוי לכבד גם את בית המלוכה בברכת ה': **הללויה.** אחרי הפרט חוזר וכולל כאחד, אתם כלכם כל שבות בשם הללויה: **ברוך ה' וגו' וברוך שם כבודו** וגו'. (שם עב, יח יט): **עשה נפלאות לבדו.** כמ"ש (שם קלו ד) לעושה נפלאות גדולות לבדו. וטעם לבדו נאמרנו לעיל בהלל הגדול: **אמן ואמן.** אמרו רבותינו (דברים רבה פ"ז) אמן הזה יש בו ג' [illegible] שבועה וקבלה ואמנה, שבועה מנין שנאמר והשביע הכהן וגו' ואמרה האשה אמן אמן (במדבר ה, כב), אמנה מנין שנאמר ויען בניהו וגו' אמן כן יאמר ה' (מ"א א, לו), קבלה מנין שנאמר ואמר כל העם אמן (דברים כז, טו), ועי' שוחר טוב מזמור פ"ט:

כתב אבודרהם שמנהג העולם לומר ויברך דויד ועומד שם. לפי שכל אוסף ממון שמטה לנוטה על שנה שקודמת
נכריה יבשנה. והם במכילתין מסוף שירה שיש ומשוך פסוקים של ויברך דויד כצ"ל, והוא שבח גדול מורה של
אלוהו יתי׳, ועל מהללו בכל העולמות. והשלו משיש כל העולמות. והוא נ"ל שמירי דוד הממ"ס. שמונה של
הנדרש לבית האלהים:

שפר בפוסים שמוש סיס מעט מודי ז"ל עסים סמך לודקס נאמרו ושב: מושל בכל. ומנן גלע. פרוטות. עסים.
ונבחי והשלוחים סיס מפליך אח"כ לצדקה ע"פ ספטס:

(דה"ח) יש לעמוד כשאומר ויברך דויד עד אתה הוא ה׳ האלהים ועד בכלל (ס׳ נ"מ ועיין מ"ר):

ויברך דויד את יי לעיני כל הקהל ויאמר דויד ברוך אתה יי אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם: לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה והמתנשא לכל לראש: והעשר והכבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך

עץ יוסף

ישראל אבינו. אביו קאי על ישראל ר"ל יעקב אבינו. וזכר יעקב אבינו על בנין הבית. לפי שיעקב אבינו אמר תחלה לבנות בית אלהים שנאמר והאבן הזאת וגו׳ יהיה בית אלהים ובב"ר מפרש כי על שם הנדבה שהתנדבו זכר ישראל אביהם שהוא היה תחלה לנודרים שנאמר וידר יעקב נדר וגו׳ אלה המדר בנמי שפתח תחלה: מעולם. הזה: ועד עולם. הבא. ועד בכלל: לך ה׳ הגדולה וגו׳ כי כל בשמים וגו׳. בלשון תמוה מאד. והנראה בזה דמלת כי פירושו מלשון אשר. כי ידוע שאין ליחס להשם יתברך אלא עצמו. דמה"ש אמרו בש"ס דהגדול הגבור והנורא אי לאו דאמר משה ס׳. דכל מה שאתה משבחו אתה מגנהו ס׳. רק עיקר הפי׳ הוא כמ"ש הרמב"ם שהוא אל תאר הפעולה שהוא נותן הגדולה והגבורה לנבראים. וזה שאמר כאן לך ה׳ הגדולה וגו׳ אשר כל הגדולה והגבורה שבשמים והנצח וההוד שבעולם המלאכים בכל מאתך הוא (דרך החיים): לכל לראש. לכל הממונה לראש. על שום דבר פקידות. או פי׳ שאמר דוד לכל השבחים שאני אומר אינו אלא לראש השבחים שבך שעדיין לא אמרתי כלל משבחים שלך אלא עדיין אני לראש משבחך. כי אין להם גבול: והעושר והכבוד. שנתת לנו להתנדב לבנין הבית בשפע גדול. מידך מתם לך: ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה. שנתת לי כל אוצרות האלו:

ענף יוסף

ויברך דויד את ה׳. ר"ס ודחי. שזה שמעיים׳ גי׳ אשיש שהוא נכסא. שזה כוח ה׳ האלהים ר"ס אהיה. לכן נ"ל נעמידם עד כאן כצ"ל כי כל הכונה הזו נכסא סוף. ונמצא שופו בתחלתו (מכנאון תוה"ל יעב"ץ):

עיון תפלה

ויברך דויד. (דה"א כט, י—יג) אחרי אשר הכין המלך את כל הדרוש לבנין בית האלהים מנדבותיו ונדבות העם, קם ויברך את ה׳ לעיני כל הקהל אשר רצה לשכן את כבודו בישראל: אלהי ישראל אבינו. בבראשית רבה ס׳ ס׳ אלהי אברהם יצחק וישראל אינו אומר אלא אלהי ישראל אבינו תלה את הדבר במי שפתח בו תחלה, כי יעקב פתח בנדר תחלה שנאמר וידר יעקב נדר (בראשית כח, כ). והרד"ק מוסיף זכר פה יעקב אבינו על בנין הבית לפי שיעקב אבינו אמר תחלה לבנות בית אלהים כמו שכתוב והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים: מעולם ועד עולם. מתחלת העולם ועד תכליתו יהיה ברוך (רש"י נחמיה ט, ה): לך ה׳ הגדולה. הגדולה אשר נתת לי והגבורה להתגבר על אויבי והתפארת בהתפאר י בה והנצח בכל מלחמותי והוד מלכות אשר שמת עלי, הכל ממך ומידך זאת לי. כי כל (לך) מן בשמים ובין בארץ, ואם כן אני שלך וכל אשר לי שלך: לך ה׳ הממלכה. ממלכת המלכים לך היא, כי אתה נותנה לאשר תחפוץ לכסא; ולא לבד ממלכת מלכים שהיא מסורה נכבדה מאד יצאה, כי אם גם הליה המתנשא לכל דבר שיהיה — להיות עליו לראש, לך הוא, כי מאתך משפטו וגלגלו יצא, כן פרשו רבותינו (ברכות נח, א) לכל לראש א"ר יוחנן אפי׳ ריש גרגותא מן שמיא מנו ליה. — ולא לבד ההתנשאות היא מאתך, כי אם גם העשר והכבוד שיש לאיש בלי כל התנשאות מלפניך הם: ובידך כח וגו׳ ולחזק לכל. מה שנראה בבני אדם מדרגות מדרגות זה קטן וזה גדול זה רפה וזה חזק, אין זה גרשון כחק יכלתך תולה, כי באמת יש בידך כח הגבורה לגדל ולחזק לכל, אבל לא עשית ככה, כי זה מסודות הנהגתך האלהית שאין להרהר אחרים. ובמדרש אבא גוריון הגאה טבעו (אסתר א) פסוק

(סג"מ)

12—15

לְגַדֵּל וּלְחַזֵּק לַכֹּל: וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ וּמְהַלְלִים לְשֵׁם תִּפְאַרְתֶּךָ: וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל־כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: אַתָּה־הוּא יְיָ לְבַדֶּךָ אַתָּה עָשִׂיתָ אֶת־הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם וּצְבָא הַשָּׁמַיִם

עץ יוסף

מודים אנחנו לך. שחלקת לנו הטובך. מודים נימסריא ק'. כם ק' ברכות. ובהם אנו מודים שמשל הקב"ה: ומהללים לשם תפארתך. לשם של ארבע אותיות:

אתה הוא ה' לבדך וגו' ואתה מחיה את כלם וצבא השמים. שגם הם מונים מזו השכינה: לבדך אתה עשית את השמים. כשהיית ה' לבדך

דובר שלום

ועתה אלהינו מודים אנחנו לך. כמו"ש מלך משלומתיו הוא נתלה סבת נגד פני גבר כי מכירו בכל פנין. ומלך שלמותו יתגלך הוא נעלם נסתר הסבלם ואין ניכר רק מלך שמו. וזו מלך תפשיך מודים אנחנו לך כאיש אתה

אוצרות לשלום

אתה הוא ה' לבדך. כל הגמולא בשם שהוא גלוי עד הפנים יאמרו עליו אמר אתה. ובשם שהוא נעלם יאמרו עליו הוא. והבוי"ם שהוא נתלה תמיד מלך משלומיו ונעלם תמיד מלך שלמותו כניטל. ישאל תמיד ביחד אתה וגם הוא. וזו אתה הוא המאמדות אמר הגה ואמר

הוא, הוא רק בך ה' לבדך ואין לזולתך: וצבא השמים לך משתחוים אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם

עיון תפלה

לעשות כרצון איש ואיש א"ל הקב"ה, רשע יכול אתה לעשות כרצון איש ואיש? שני אנשים מבקשים לישא אשה אחת שמא יכולה להנשא לשניהם? שתי ספינות מפרשות לים אחת מבקשת רוח דרומית ואחת מבקשת רוח צפונית שמא יכולה רוח אחת לנהג שתיהן? שני בני אדם באין אצלך אחד אומר איש יהודי ואיש גר ואויב שמא יכול אתה לגאח ידי שניהם כאחד? אלא לרוממם כאחד ללב השני, ומי יכול לעשות כרצון איש ואיש— הקב"ה לבדו. וכעין זה נאמר רבה: ועתה אלהינו. בהתנגדנו לפניך כל הנלבנה הזאת: מודים אנחנו לך. על שחלקת לנו מטובך: ומהללים לשם תפארתך. לאמר כי ממך הכל ולא מידנו כי אם מידך נתנו לך:

וניסוד כשמרמי היו מתפללין עד ומהללים לשם תפארתך ותו לא. וכ"ה ברוקח סי' ש"כ וז"ל הזמירות הודו לה' קראו בשמו וכו' וקורא ברוך ה' לעולם ופרשה דדברי הימים לך ה' הגדולה עד לשם תפארתך, וכם היו מודים ומתפללים ישתבח, אך לאחר מכאן תקנו לומר פרשה שבעזרא אתה הוא ה' לבדך עד במים עזים, ויושע עד לעולם ועד, כי לה' המלוכה וגו' ועלו מושיעים וגו' והיה ה' למלך וגו' ועומד החזן ואומר ישתבח' עכ"ל. ובסדור הרמב"ם סדרו הפסוקים מן אתה הוא ה' לבדך עד ושמת שמו אברהם בברכות השחר אחר בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה', ושירת הים אנו בין ישתבח ליוצר, וכ"כ בפ"ז מהל' תפלה הי"ג יש מקומות שנהגו בהם לקרות בכל יום אחר שמברכין ישתבח שירת הים ואחר כך מברכין על שמע, ויש מקומות שקורין שירת האזינו, ויש יחידים שקורין שתי השירות, עכ"ל. ורואה שלמעלה תקון תפלה פסוקה אשרי יושבי ביתך:

אתה הוא ה' לבדך. כ"ה התחלת האשכנזים, וכ"ה ברוקח, והוא בנחמיה (ט, ו—יא); ומה שאמר הרוקח פרשה שבעזרא לפי שהראשונים כללו ספר עזרא ונחמיה בשם ספר עזרא, וכ"ה לשון רש"י תחלת נחמיה "דברי נחמיה מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה" באמרו ספר זה ר"ל ספר עזרא בשסק בו, וטעמא דמילתא אמרו רבותינו (סנהדרין צג, ב) לפי שהחזיק טובה לעצמו לא נקרא ספרו על שמו. ובאמשטרדם ובסדורי הספרדים ובמחזור נבני רומא ובפסה אשה סי' ל"ב מתחילים בנחמיה מן ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה, ובסדורי התימנים אחר לשם תפארתך אומרים זה ותו לא ומתחילין ויושע, והוא כמתלה הבני של פסוק ה' בנחמיה שם, והמה אני איך יפסקו באמצע פסוק והא קי"ל בתענית (כז, ב) דלא פסקינן, כי הא דתמה הרוקח נבי' שי"ש בשם אחיו ר' יהודה על שחולקין הפסוק יהללו את שם ה' כשמכניסין הס"ת, ועי' תוס' סוכה ל"ח ב' ד"ה הוא אומר מה שמפסיקין בהלל ה' לפי שאמרו שני בני אדם, ועי' במג"א או"ח סי' תכ"ב סק"ח וסי' רפ"ב סק"א, ובתשובות יעב"ץ ובעז ח"ב סי' ב' כתב דהיכא דאיכא נגינה מפסקת מותר להפסיק ועי' חתם סופר או"ח סי' י': ואתה מחיה את כלם. בכל חלקי המציאות יש חיים, ולא לבד בנמחים אלא אפילו בדוממים יש מדרגה ידועה ממדרגות החיים, וחייהם הם כחות המקרימים אותם לבל יתפרדו חלקיהם איש מעל אחיו וישארו קיימים במנגם, והם דרך משל— כח המחזיק— קאהאזיאן — כח הדבקות — ארדהאזיאן — כח הקורבה —. אפיניטאט — ומלבי האגרות בכלל — אנגרעגאטסצושטאנדע: וצבא השמים לך משתחוים. הע"פ בנות נבם כח וגבורה להיות מושלים

לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים: אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְּׁמוֹ אַבְרָהָם: וּמָצָאתָ אֶת־

עץ יוסף

אתה עשית את השמים וגו' שלא יאמרו מיכאל מותח בדרומו וכו': לך משתחוים. בכל יום: בחרת באברם. ע"י מעשיו שהשכיל מדעתו: והוצאתו מאור כשדים. הרי מעשי מקום. והוצאתו מאור כשדים מכבשן האש: ושמת וגו'. הרי כאן מעשי השם. ג"ד שקורין גר דיש של אדם. לכן מתאים מלא על ידיהם. וכך אמרו הלוים והזכירו לישראל שלא מכבל לא"י כמוהו. שיהא גם הם משעיהם לטוב. או גם הקב"ה יקרא בשם אחר לתהלה ולתפארת שיש להם שארית בארץ. ולא יירא משנה שנא כמו שמוכיח סוף הענין. וכהם אלא הערה והזכרה ישה לנו בגלותם. עפ"כ את אמירי התקם במלאכים לישועת הקרובה. שלא יתכן אלא בהשתחות מעשים לטובה. או שתאם מלכם ומקומם. ולעבדיו יקרא שם אחר להתברך בארץ באלהי אמן כ"ב: ושמת שמו אברהם. הוסיף לו ה' שמאמר ה' חומשי תורה. אברהם גימטריא רמ"ח

דובר שלום

אתה הוא וגו' עד סוף. ומלך מלעוסך אתה מסלאים רק לשם השלך שאין אנו מעיינים עלם הזה. והנאמר שמלך מלפנוסך אתה מעיינים שאתה הוא ה' לבדך. ומלך משפיך אתה מעינים שאתה פנים את השמים וגו' בארץ וגו'. וגם א"כ הוא אתה מחיה את כולם שמספיקין לך בלעדך. ואנו כנגד המשפיעים המברכים לך משתחוים שלום ככתבים לרצוך:

אחרית לשלום

וגו'. הפיוטים המאמרים פ"ש מאמר חז"ל דאמר אברהם כן לי לא תתה זרע הסתכלתי באצטגנינות שלי אברם אינו מוליד א"ל הקב"ה צא מאצטגנינות שלך. וזה הבט השמים כמה מזלות לך משתחוים וכנגדים לך שלפני בחרת באברם וגו' שפ"פ אצטגנינות המזלות אין לו בנים ושמת שמו אברהם והוליד בן: ושמת שמו אברהם. הורה שינה שיא שינוי מטובה שאין גם שום שינוי כמו ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו וגו' ועד עולם. והוא שאמר יצחק לעשו הן גביר שמתיו לך וגו' ולכה אפוא מה אעשה בני. אחרי שמתיו לך גביר נתקיים שינוי שבלתי משתנים מה אוכל לעשות לך. וכן נאמר בלעבר ויפה כבר מלכות ברכה. שינה תמידית: לא שמפי שיסור כגבר מרחמה. וזו ושמת שמו אברהם שינוי מטובה שבלתי משתנה. לכן אמרו חז"ל שקרא לאברהם אברם עובר בעשה. וזהו בפ' קדושים אשר יתן מזרעו למולך וגו' ואני אתן את פני באיש ההוא וגו'

ואם

עיון תפלה

מושלים נקרא הבל כמו שאמרו מסדרי הברכות בשבח אל אדון על כל המעשים ביותר לשבח, וכמו שנאמר (בראשית א, יח) ולמשול ביום ובלילה, וכהודע בכל ספרי רבותינו שמערכת השמים מושלת בארץ, כמו בשבת קי"ט אמרו ליה כלדאי דיוסף מוקיר שבי אכיל כלהו נכסיה, והם קרו ה' כתיב אצטגנינות דריב"ל אלא כאן דכתב בשבת וכו', נסתכלתי באצטגנינות שלי וכו' וכולא שניא הם, ונשכח ל"ט א' ת"ד בזמן שהמאורות לוקה וכו', ובמו"ק כ"ח א' א"ר חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא אלא במזלא תליא ע"ש בתוס', ובשבת י"ב ב' ראו שמושיען של ישראל במים לוקה, ובב"ב ט"ז ב' אצטגנינות היתה בלבו של אברהם, ועוד במקומות הרבה, בכל זאת היו מושלים על דעת עצמם כי כלה לך משתחוים ורעך אלא כל מעשיהם, וכמו שסיימו בשבח המלך עושים באימה רצון קונם: אתה וגו' אשר בחרת באברם. משמי מעלותיו על כל בני דורו, ראה למעלה עיון תפלה סוף פיסקא יהי כבוד. והסמכה בחירת אברהם להשתחויית צבא השמים על דרך שפירשנו, לפי שאברהם היה הראשון אשר הרבה בעולם את הידיעה הזאת, כי מדור אנוש עד דורו של אברהם האמינו כל דרי מטה שהקב"ה מסר הנהגת העולם בידי צבא השמים ולא השאיר לעצמו שום ממשלה בארץ, לפיכך היו עובדים לצבא השמים בחשבם אותם למושלים על דעת עצמם, עד שבא אברהם אבינו והוריד השכינה לארץ ושימשה למושל בכל העולם כלו בדרך צבא השמים תחת רגליו, וכמו שכתב רש"י ז"ל (בראשית כד, ז) עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות וכו' אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו וכו', עכ"ל. ועוד טעם אחר, להודיע לבאי עולם שבמקום גדולתו של הקב"ה שם ענותנותו, האלהים הגדול הגבור והנורא בורא כל המציאות הגדולה והנוראה — מרכין את עצמו על הפרט ובוחר באברהם ובזרעו: והוצאתו מאור כשדים כדי להרחיקו מארצו וממולדתו: ושמת שמו אברהם. שינה גם את שמו התולדיי, ובזה הגדלתו והפרשתו מן הדורות שלפניו לבלתי היות לו שום יחס וקשר עמהם כאלו נברא מחדש, ולכן עשהו הקב"ה לאברהם אבינו עקור כדי להפסיק בו ארש של תרח, והשנה שמו שנה גם טבעו, ומעתה יתייחסו תולדותיו אחריו לא אחרי אבותיו, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל שמ"ב אברם לא מוליד אברהם מוליד, והחמירו בברכות (יג, א) שלא לקראו בשם התולדיי כלל למען ישתקע השם לגמרי והיה כלא היה; אחרי כן נסיתו בעקדה ומצאת את לבבו נאמן לפניך:

וכרות

נוהגין במקום שהש"ץ מתחיל מהפסוק והקהל אומרים וכורת עד יש: גם פסוק אחר פסוק בנגון [דה"ח]. [ואין להפסיק בין לפניך עד כל ה' כי הוא פסוק אחד]. ועכשיו נוהגים במעלה מתחילים אשר יתחיל השליח בסימן (ס) ובמקום שיתחיל הקהל בסימן (ק) כדי שידע הש"ץ להתחיל ולגמור במקום הראוי. אך יזהרו שהש"ץ יאמר גם פסוק של עניינו. ויאמרו בנגון שלא יתחיל עמו פסוק שלו עד שיגמור חבירו. ולא יהיה הנגון עיקר והאמירה טפל. הח"ב:

סוהל

לְבָבוֹ נֶאֱמָן לְפָנֶיךָ וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית לָתֵת אֶת־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
קהל הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ
ס וַתָּקֶם אֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה: ק וַתֵּרֶא אֶת־עֳנִי אֲבֹתֵינוּ

עץ יוסף

רמ"ח מצות עשה שקיים כולם ועל שהיה שלם בכל רמ"ח אבריו שלא עבר בהם עבירה: וכרות. מקור כמו ולכרות. ונקשר אל לבבו נאמן עד נגד שמצא חן בעיניך גם לדבר הברית הזאת: לתת. גימטריא תת"ל. שתת"ל שנה עמדו ב' מקדשים: הכנעני. החוי לא נזכר כאן. כי הם הגבעונים שהחיו יהושע וישראל וכרתו להם ברית לשיהם

אחרית לשלום

ואם הכלם ימליכו וגו' ושמתי אני את פני וגו'. דמשמע אמן את פני באיש ההוא בתכונת נחינה שיהלום לשמעתת. דיהכן שיתחזק טפו להסיר פני זעמו. אך כאשר ימליכו פניהם נזה יגדל הכון כל כך עד אשר ושמתי אני את פני באיש שיהא מכוונם להכרית אותו. כדרך מאמר חז"ל ניכנס כלה והם אינם כליה. וזהו בשופטים שום תשים עליך מלך. ובשופט נאמר אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי. דבהיות המלך בשמון ממשיו כמו מלכות ב"ד. אז שום תשים עליך מלך בתכונת מה שמידים נמד. אך בהיותו בלתי מוכשר אז אתן לך מלך בתכונת נחינה. ובזה יהיה באפשרי ואקח בעברתי להסירו ממלוכה. וזהו שאנו מבקשים שים שלום עלינו בתכונת שיהא שיהיה שלום כלתי:

עיון תפלה

וכרות עמו הברית. כבר קדמה מחשבתך מראש ימות עולם לכרות עמו הברית, וכמו שדרשו רבותינו בב"ר פי"ב ובשוחר טוב מזמור ק"ד אמר ר' יהושע בן קרחה (בשוח"ט א"ר יודן) לא ברא הקב"ה את עולמו אלא בזכות אברהם שנאמר השמים והארץ בהבראם בה"א בראם אותיות של אברהם, ולכך נכתב **וכרות** בדרך המקור ולא בדרך הפעולה כמו שהארכתי בספרי משפטי לשון עברית חלק שני מאמר א' אות ד' וגרדתי שהמקור מורה על המחשבה הקודמת בזמן אל הפעולה, וכ"כ רש"י (שמות כ, ח) זכור לשון פעול וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, עכ"ל: **לתת את ארץ** וגו' **לתת לזרעו.** שתי מתנות היו, אחת לו, כמו שנאמר (בראשית יג, יז) כי לך אתננה, ואחת לזרעו, כמו שנאמר (שם יב, ז) לזרעך אתן את הארץ הזאת (סדור דובר שלום): **הכנעני** וגו'. החוי לא נזכר כאן, כי הם הגבעונים אשר החיו יהושע וישראל וכרתו להם ברית להניחם בארצם (שם' יעב"ץ): **ותקם את דבריך כי צדיק אתה.** לא בשביל שהיו ראוים לכך, שהרי העיד עליהם הכתוב (יחזקאל כ, ח) וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו, ורבותינו ז"ל בקשו להם זכות בשביל מה נגאלו ממצרים, כי מצד דרכיהם לא היו ראוים לגאולה, יש מי שאומר בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור (רב עוירא סוטה יא, ב), ויש אומרים בשביל ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שנו את שמם את לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא אחד מהם פרוץ בערוה (בר קפרא בשם ר' אלעזר הקפר ברבי ויק"ר פל"ב), ור' פינחס בשם ר' חייא כדאי היתה גדירת ערוה שעמדה בזכותה נגאלו ממצרים (שיר רבה ד' **פסוק גן** נעול), ויש אומרים בזכות דם פסח ודם מילה כנ' ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו' ונאמר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך וגו' (ר' מתיה בן חרש מכילתא בא פ"ה ופיי"ש סו"פ ס"ה), ויש אומרים בזכות התורה שעתידים לקבל (ר' נחמיה שוח"ט מזמור קי"ד), ר' יהושע ב"ל אומר בזכות המשכן שנאמר (שמות כט, מו) אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם (שם), ובפרקי ר"א סו"פ מ"ח חושב ג' דברים ע"ש, ובשוח"ט מזמור מ"ד מכח; אתה למד שלא היו ביד ישראל כשיצאו ממצרים מעשים שיגאלו בהם ולא בזכותם נקרע הים אלא לעשות לו שם וכו' ולמען תספר באזני בנך וגו'. קצרו של דבר, רבות שמענו רבותינו למצא זכות ליוצאי מצרים, מתוך שיודעים ברצונם שאמתי הוא וכל האומר הקב"ה ותרן יותרו חייו (ב"ק נ' ע"א). והכנסיה הגדולה הוסיפה על כל הזכיות המזכרות עוד דבר אחד ונכבד מאד כי **מאהבת** ה' אתכם ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותיכם (דברים ז, ח), וכן אמרו בשיר רבה פסוק כשושנה בין החוחים ר"י בשם ר' חנן אמר גוי מקרב עם ועם מקרב גוי אין כתיב כאן אלא גוי מקרב גוי הללו ערלים והללו ערלים אלו מגדלי בלוריות ואלו מגדלי בלוריות אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים אם כן לא היתה מדת הדין נוהגת שיגאלו ישראל לעולם, אמר רשב"נ אילולי שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין לעולם, ע"כ. וכ"ה בפסיקתא דר"כ פרשת החדש סי' ק"ט: **ותרא את עני אבותינו.** כמו שנאמר

בְמִצְרָיִם וְאֶת־זַעֲקָתָם שָׁמַעְתָּ עַל־יַם־סוּף: ס וַתִּתֵּן אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה וּבְכָל־עֲבָדָיו וּבְכָל־עַם אַרְצוֹ פ כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה: ס וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה פ וְאֶת־רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמַיִם עַזִּים:

סדר מהרי"ל ז"ל בשם ספר מדרש שאחת מעשר סגולות שמכפרין עונותיו של אדם בלי ספק ופירוש הוא מי שיקרא ויושע בשמחה ובנגון וכן כתב של"ה שירה היה צריך לאמרה מעומד ובשמחה רבה כאלו עומד עתה ויצא ממצרים והעוברים ובבנין המשבחים. ועיין זוהר בשלח דף נ"ד דף ע"ב שם כ: ב"ע דאמר שירתא דא בכל יומא ומכוין בה זכי למימרא לגאולה דאתי. ועיין עוד. ונדפסים ברוקח דף קל"א ע"ב. ונדפסת גם דף מ' ע"ב:

מוהל

וַיּוֹשַׁע יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם פ וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם: ס וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם

עץ יוסף

נכריהם בארצם. לכך לא מנה כאן: הזידו. מלשון זדון ורשע הכבידו של עבדתם. עם שנגזר עליהם גלות לא שמו עליהם רחמים ועשו לרעה. גם הקשו ערפם והכבידו אותם משעבוד בבניית קן הישועה: כהיום. אמר לשון זה להורות על ביאור הידיעה בגמורה העומדת עד כאילו מעשית היום הזה שאנו עומדים בו. שה"ה להכחיש גם יציאת מצרים. שהכל יודעים ומעידים עליו. ואין מקום לאפיקורסים לרדות. לכן הזכירתו התורה כ"ב פעמים. ופתח בו נאנכי. כי הוא עמוד אמונתנו הנאמנה. או פי' כהיום כזה היום. זה יום ה'. כי ביום ה' יצאו ממצרים: ואת רודפיהם השלכת במצולות. ר"ת רהב. הוא שרו של מצרים: ויושע ה'. כביכול הושע עמהם: את ישראל. עם ישראל: ביום ההוא. כי עד אותו יום היה עליהם פחד מצרים ככתוב והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאד: על שפת הים. שפלטן הים על שפתו ודאום מתים. כן פי' חז"ל. ולדעת הג"ע לשון מסורס הוא ר"ל וירא ישראל העומדים על שפת הים מת. את מצרים מת טובע בים. עוד יש לדרש את מצרים מת וזה שר של מצרים. ר"ל שהוכר משלטנותו. והיא מיתתו. ולדרש זה יאמר על שפת הים כי שם עמד ולא יכול עבור בים להציל עמו כי מת שם ולא היה בו כח עוד. ועל שנטבעו המצריים והוא לא נטבע משום שהוא אינו בעל טביעה. לכן כתיב מת לשון יחיד: וירא ישראל את היד הגדולה. פי' ישראל סבא זה יעקב שראה גאולת בניו: את היד. מה היד ונטרתה:

וייראו

דובר שלום

כי ידעת כי הזידו עליהם וגו'. כפי מה שמבואר בדברי הרמב"ם ז"ל שאם היו המצריים מכוונים בהעבידם ע"י לקיים גזרת ה' באמר ועבדום וענו אותם אז לא היו ראוים לעונש אך לפי שאין אלהים על מגמתם וכוונתם רק בזדון לכן נכרת לישראל לכן נעשו עליהם. אותות ומופתים בפרעה להעניבם על הטובתם בישראל. אף שהאמת נאמת עכ"ז ידעת מהשגתם מלבם שלא כוונו לקיים גזירתך. רק כי הזידו עליהם בזדון לכן נכרת לישראל:

עיון תפלה

(דברים ט, ז) וירא את עניינו: בפרעה ובכל עבדיו. הוא התחיל בעצה תחלה דכתיב ויאמר אל עמו (שמות א, ט) לפיכך לקה תחלה דכתיב ובכה ובעמך ובכל עבדיך (שם ז, כט) (סוטה יא, א): כי הזידו עליהם. כרע לעשות יותר ממה שנגזר, ע"ד שכתוב (זכריה א, טו) אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. ומאמר יתרו (שמות יח, יא) כי בדבר אשר זדו עליהם פרשו רעותיהם שהוא מקרא קצר, בדבר אשר הרשיעו עליהם בו נשפטו, כן הרגם אונקלוס וכן פרשו במכילתא שבמה שחשבו מצרים לאבד את ישראל בו נפרע מהם כמותם: ויעברו בתוך הים ביבשה. בתורה (שמות יד, כב) כתוב ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה, ובנ"ח הוא אומר ויבאו אחריהם וגו' אל תוך הים, כי הסוס בוא לפי מושכו ונקשר תמיד עם יחם ואליו ולא עם יחם שם, מכאן אתם לחד שלא נ...רע הים עד שבאו לתוש עד חוטמן ואח"כ עשה להם יבשה" דברי רעותיו שמו"ר סכ"א, ועשה הכתוב לפי דבריהם ויבאו בני ישראל (אל תוך הים, וילכו) בתוך הים ביבשה: ויושע וגו'. (שם שם ל): וירא ישראל את מצרים מת. כל המחנה מת כאיש אחד כמו שנאמר לא נשאר בהם עד אחד: את היד הגדולה. אז השורעות

הגדולה

וייראו העם את־יהוה ק ויאמינו ביהוה ובמשה עבדו׃
מ אז ישיר־משה ובני ישראל את־השירה הזאת ליהוה
ויאמרו לאמר ק אשירה ליהוה כי־גאה גאה סוס
ורכבו רמה בים׃ ב עזי וזמרת יה ויהי־לי לישועה

עץ יוסף

וייראו. ממכותיו וניסיו אשר הראה במצרים: ויאמינו בה'. שהוא אלהי אמת: ובמשה עבדו. הנאמן בשליחותו. ובמדרש ילק"ש איתא אם במשה האמינו בה' לא כ"ש. א"כ מה ת"ל ובמשה. אלא לומר לך כל המאמין בעבד ה' כאלו מאמין בה'. ורבים תמהו על זה דהוה ליה למימר א"כ מה תלמוד לומר בה'. ויש לפרש ע"פ מ"ש תוס' בריש פרק האיש מקדש וז"ל ואין שייך לתרץ הכא לאו דוקא ור"ל לא זו אף זו. דלא שייך כן בשתי תיבות ע"כ. והיינו דמקשה הכא דלא ניחא דקרא לא זו אף זו קאמר. דא"כ ה"ל למכתב וגם במשה כדמצינו בשמואל א' סי' י"ב ויירא כל העם מאד את ה' ואת שמואל. ולא כתיב את ה' ושמואל. הייט מש"ס דבשתי תיבות לא שייך לא זו אף זו דמשמע כאלו הם ש"ים. והייט דמקשה דא"כ מה ת"ל ובמשה. דמשמע דש"ים. ומשני דבאמת כן הוא שכל המאמין במשה כאלו האמין בה' (ספר המקנה):

אז ט'. אפרש כל השירה הזאת על פי המכילתא. היתה שם גדולה האמונה שהאמינו ישראל במי שאמר והיה העולם. בשכר שהאמינו ישראל בה' שרתה עליהם רוה"ק ואמרו שירה. שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ונאמר אז ישיר משה ובני ישראל: אז ישיר. אז שר לא נאמר אלא אז ישיר ללמדך שעתיד לעתיד ישיר השירה. ואפילו למ"ד אין מזכירין יצ"מ לעתיד לבא מ"מ מודה הוא שהשירה יהא נאמר גם כן לעתיד שהוא אינו זכירת הנס אלא שבחא למריה. משה ובני ישראל. הרי משה בכלל ישראל הוא ולמה פרטו הכתוב. אלא ללמד ששקול משה כנגד כל ישראל. ד"א ללמד שאמר משה שירה כנגד כל ישראל. שמשה אמר אשירה לה' וכן ישראל עונים אחריו. משה אמר גאה גאה וישראל עונים אחריו וכן כולן. הרי שהיה משה אומר שירה כנגד כל ישראל: לה'. לה' אמרוה ולא לב"ו. ר"ל לא כשאר שירות שאומרו כהן תארי שבח לב"ו שפל ידם מעשה הנס.

כמו הכא שאול באלפיו וכו'. אבל כאן נאמר כל השירה להקב"ה לבד ולא לב"ו: ויאמרו לאמר. לאמר לדורות. מכאן סמכו לשיר השירה בכל"ב. ד"א לאמר למלאכים שלאמר קדמו שרים אלו ישראל. אחר נוגנים אלו המלאכים: כי גאה גאה. גאני וגאתיו. גאני במצרים שנאמר בני בכורי ישראל. וגאתיו במצרים שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג וגו'. ור"ל הוא היה גאה ורחמם אותי במצרים וקרא לי בן בני בכורי ישראל. ואני גאתיו במצרים ורוממתיו ושרתי לפניו הלל שנאמר השיר וגו' וזה הלל אמרו במצרים בלילת הפסח. וכן מצותו לדורות. וילפינן לה מהאי קרא כדאי' בפסחים דף צ"ה. ד"א כי גאה גאה גאני וגאתיו. גאני על הים שנאמר ויסע מלאך האלהים אף אני גאתיו על הים ושרתי לפניו שירה. ר"ל בשביל שגאה אותי ועשה לי נסים על הים. גאתיו אף אני ושרתי לפניו שירה על הים. ד"א גאה על פרעה אשר גבה בקומה ורם לבבו. וגאה לעתיד שנאמר כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם. ד"א כי גאה גאה מתגאה הוא על כל המתגאים: סוס ורוכבו. קשורים זה בזה. יתגלגלו ולא יתפרדו. המים מעלין אותן לרום ויורדין לעומק כמורה חץ. וזהו רמה בים. כמו רומי קשת. ואומר דאע"פ הקב"ה הראה גאותו על הסוס שיש לו גאוה שכן אחז"ל סוס רוחו גאה ורוכבו מתגאה עליו. וזהו שת"א אתגאה על גוותניא: עזי. אין עוז אלא תקפי שנאמר ה' עוזי ומעוזי. ואומר ה' עוזי ומגני בו בטח לבי ונעזרתי. ד"א עזי עוזר וסומך אתה לכל באי העולם אבל לי יותר: וזמרת יה. עשאני זמרה פי' חשובה ונדמו זמרה כמו אימרה דכתיב וה' האמירך היום. אף אני עשיתיו אימרה שנאמר את ה' האמרת היום. ויהי לי לישועה. היה לי לשעבר ויהיה לי לעת"ל. ר"ל תיבת ויהי סוא הוה כולל עבר ועתיד ואלו היה כתוב היה לי לישועה היה משמעו לשעבר. ואלו כתוב יהיה היה משמעו לעת"ל. נכן

סג"ב

עיון תפלה

הגדולים, כמו משפי ידך נדד ישבתי (ירמיה טו, יז), תכבד עלי ידך (תהלים לב, ד), וכן אמרו במכילתא את כל הגדולים מיהו: מכינות מיתות אמורות ע. מאו: וייראו העם את ה'. יראת הרוממות והרוממות: אז ישיר משה (שמות טו, א). נאמנו דברי רש"י ז"ל בפירוש פשט המקרא כלומר, וכוונה בזה דבק דרך לפ"ק (בספר לסתים מס' מ"ה מפג ו ב"ס) עתיד

אלא מחשבת שהיה אז חשב לפרוח בין שבונה מחשבתו אל ספע בין סלה סנילה, אז ישיר אמר לו לנו שישיר וכן עשה ויאמרו לאמר, אבל לא יכנס בלשם (פ"א יא, ז) שינה מסורס אחריו שבנה ובנה שקבלה שנשאר במחשבתו ולא שיצאה אל הפעל (הרוו"ה ובבית השרם): עזי וזמרת יה. לדעת רש"י וכוונה שכמוה כמה סוף של מקרא, כיו"ד של פי נוספת כיו"ד של

ששני

ק זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארממנהו: ס יהוה איש מלחמה יהוה שמו: ק מרכבת פרעה וחילו ירה בים ס ומבחר שלשיו

עץ יוסף

כתיב ויבי הוא כה בלשון עבר ועתיד: זה אלי. ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכל שאר הנביאים ור"ל דזה משמע שראו בעצם כהוראת לשון זה. לכך אמרו שראתה שפחה על הים מה שלא ראו הנביאים. שהם לא ראו אלא בדמיון ובמראה כדכתיב וביד הנביאים אדמה (הושע יב יא). וכן כתוב ואראה מראות אלהים ולא כתיב ואראה אלהים אלא מראה. וכאן כתיב זה אלי שראו השכינה: ואנוהו. אשיבנו נוה. הוא ת"א ואבני ליה מקדשא. ד"א ואנוהו אתנאה לפניו במצות אעשה לולב נאה סכה נאה ציצית נאה תפלין נאה: אלהי אבי. אני מלכה בת מלכים אהובה בת אהובים קדושה בת קדושים טהורה בת טהורים: וארוממנהו. ארומם ליה בית המקדש כדכתיב לרומם את בית אלהינו (עזרא ט ט): ה' איש מלחמה. שהוא נלחם על המצריים: ה' שמו. שהוא מרחם על בריותיו כי פועל רחמיו גם בשעת מלחמה שאע"כ היה הכל כלה נדיף: מרכבות פרעה וגו'. במדה שאדם מודד בה מודדין לו. הם אמרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וגו' אף אתה באותה מדה מדדת להם שנאמר תהומות יכסיומו. הם לקחו שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים. אף אתה מרכבות פרעה וחילו ירה פי' השליך בים. הם שמו שלישים פי' ממונים על כולו. אף אתה ומבחר שלישיו וגו'. הם מררו את חייהם בעבודה קשה בחומר. ואף אתה עשית להם המים כטיט והיו משתקעין בה. לכך נאמר טובעו בים סוף ואין טובעו אלא בטיט שנאמר טבעתי ביון מצולה וכתיב ויטבע ירמיהו בטיט: ירה בים. כתוב אחד אומר ירה וכתוב אחד אומר רמה. ירה שהן יורדין לתהום. רמה שהם עולין

עיון תפלה

שיושבי בשמים (תהלים קכג, א), שוכני סנה (דברים לג, טז) ובעלי הלשון המדקדקים קוראים אותה יו"ד החירק, לכן הוא"ו רפה. וזמרת, נסמך מן זמרה, הסמוך יה, ובא ג"כ התי"ו פתח כמו מנת חלקי (תהלים טז, ה), ולמקצת הימים (דניאל א, יח), ובכן הם"ה זו בשיחה ובריחה כלומר נקמה מגודה לא תזכר (ויקרא כב, ד), ויהי, עבר מהופך תחת עבר יבר כמנהג הלשון בדברי תקומה, כמו ובני ישראל היושבים בערי יהודה וימלך עליהם רחבעם (דה"ב י, יז) תחת מלך, מבלתי יכלת וגו' וישחטם במדבר (במדבר יד, טז) תחת שחטם, והאבנים אשר שלח משה וגו' וינח [illegible] (שם שם, לו) תחת [illegible], ואשר לא שם לבו בשוב (שמות ט, כא) תחת עזב, אל ה' ויאר לנו (תהלים קיח, כז) תחת האיר, אף הוא ויכה את המים (מ"ב ב, יד) תחת הכה, ביום קראתי ותענני (תהלים קלח, ג) תחת עניתני, יחד סביב ותבלעני (איוב י, ח) תחת בלעתני, אתם ונשיכם ותדברנה (ירמיה מד, כה) תחת דברתן, כאשר צוה ה' אל משה ויניחהו אהרן (שמות טז, לד) תחת הניחהו, כאשר צוה ה' את משה ויפקדם (במדבר א יט) תחת פקדם; ובשיר הכתוב לדעתו: עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, כלומר ישלחו ונקמתו של הקב"ה ונפיצי מרודפי, ושבי נסמכים עד"ז אינם זרים בלה"ק, כמו הופעי דורכי יסד (ירמיה מח, לג) מגור ומוג לציון (יחזקאל לא, טו): זה אלי. זהו גבורי, זה [illegible] ופיותי אשר בו [illegible]: ואנוהו. אעשה לו נוה (ראה תל"ע פי' שנ"א), אני יהיה לו לנוה, כמו שנאמר ושכנתי בתוכם (שמות כה, ח), ושכנתי בתוך בני ישראל (שם כט, מה), גם פירושו אעשה אותי לנוה לו, כמו שנאמר [illegible] אלהי קדם (דברים לג, כז) אדני מעון אתה (תהלים צ, א): אלהי אבי. לא בצדקתי ובישר לבבי עשה לי את התשועה הגדולה הזאת, כי אם משמרו את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותי: ה' איש מלחמה ה' שמו. כשהקב"ה נלחם ברשעים אז נתפרסם שמו הגדול בעולם, כמו שנאמר (תהלים פג) כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם וגו' וידעו כי אתה שמך ה' וגו', ותמצא את פסוק ואכבדה בפרעה מגיד הכתוב כשהקב"ה פורע מן האומות שמו מתגדל בעולם וכו': ירה בים. כתוב אחד אומר ירה וכתוב אחד אומר רמה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו, ירה שהם יורדין לתהום רמה שהם עולין למרום (מכילתא), וכמו שנאמר (שם קז, כו) יעלו שמים ירדו תהומות. ורבותינו לא [illegible] להוציא זה את [illegible] מפשוטו, כי רמה ביה ענינו השליך מגזרת נושקי רומי קשת (שם עח, ט), רמת לחי (שופטים טו, יז), ויאמינה כרכה, ורמו לגוב די אריותא (דניאל ו, יז), מפאי רמי ומאלי לא חרמי (ב"מ מב, ב), רמא תיהא ולא זי ארבעה (כ"ב ט, ב), אבל ממה שנקשרו שני הפעלים האלה [illegible] אשר לבי [illegible] (בלכה מן [illegible] אל הים) היה להם להקבר ביחס שאליו, כמו והשליך אל תוך שרפת הפרה (במדבר יט, ו), השליכו אל הבור (ירמיה לח, ו), ואת דהקם לפרש שאין הכתובים מדברים כה מהשלכה אל הים כי אם מהעליה והירידה אשר היתה להם בתוך הים עצמו, והוציאו הכתוב בלשון רמה לרמז גם על משג הכרמה [illegible] מגזרתו, כי הפעלים הנחים [illegible] ומקר בהם רם, ראה מה שהארכתי בספרי משכני לשון עברית דף [illegible]. יכן השלכת נמצאה (נחמיה ט יא) [illegible]

טָבְעוּ בְיַם־סוּף: ק תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אָבֶן: ס יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב: ק וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ: ס וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם:

עץ יוסף

עולין למרום: תהומות יכסיומו. שעלה התהום התחתון על התהום העליון וחיפה עליהם את הרקיע והקדיר עליהם הכוכבים: ירדו במצולות. מלמד שנפרץ הים הגדול לתוכו והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות. לכך נאמר ירדו במצולות: כמו אבן. במדה שאדם מודד בה מודדים לו. הם אמרו ורמיתן על האבנים אף אתה עשית להם המים כמו אבן והיו המים מכים אותם על מקום האבנים. ד"א כמו אבן היא היתה מכה ניטמת. הרשעים שבהן היו מטורפין כקש. הבינונים כאבן. הפקחים הם שאמרו הטובה מבני ישראל וגו' אלו שירדו למים כמו העופרת ומתו מיד במיעוט יסורין. ד"א כמו אבן על שהקשו לבם כאבן: ימינך ה' וגו'. ימינך שתי פעמים. שאותה ימין שבה תרעץ אויב היא פשוטה לקבל שבים ולעשות צדקה לשבים לבניו: נאדרי בכח. נאה אתה ואדיר בכח. ד"א ימינך ה' נאדרי בכח כשישראל עושין רצונו של מקום הן עושין שמאל ימין שנא' ימינך ה' ימינך ה' שתי פעמים. וכשאין ישראל עושין רצונו כביכול עושין ימין שמאל שנאמר השיב אחור ימינו: תרעץ אויב. רעצת אויב אינו אומר אלא תרעץ אויב לע"ל. ור"ל שמרמז ג"כ על לע"ל. שלפי פשוטו תרעץ אויב זה פרעה שנאמר אמר אויב וגו'. ולעתיד זה שנא' יען אמר האויב עליכם האח וגו' (יחזקאל לו ב): וברב גאונך תהרוס קמיך. הרבית להתגאות נגד מי שקם נגדך. ומי הם שקמו נגדך הם שקמו נגד בניך: תהרוס קמיך. הרסת קמיך אכ"כ אלא תהרוס קמיך לע"ל שנאמר אלהים הרס שנימו בפימו. מפני מה כי לא יבינו וגו' יהרסם בעוה"ז ולא יבנם לעוה"ב: תשלח חרונך. שלחת אכ"כ אלא תשלח לע"ל כדכתיב שפך עליהם זעמך וגו': יאכלמו כקש. אכלמו אכ"כ אלא יאכלמו לע"ל שנא' והיה בית יעקב אש וגו' (עובדיה פ' יח): וברוח אפיך. זה הבל נשימת הנחירים: נערמו מים. נעשו ערמות כמין תל וחומה מימינם ומשמאלם. להגן על ישראל ממצריים. ובתוכו נעשו בקעה מקומות בדרך ענבים מים מתוקים כמו נאדות והמת מים מתוקים. כאילו היו נוזלים מסלע לצורך שתייתן: נד.

פי'

עיון תפלה

ממקום למקום בתוך המצולות: טבעו בים סוף. אלו נאמר טבעו או הטבעו הייתי אומר טבעו מאליהם או הטבעו על ידי סבה טבעית, עכשו שנאמר טבעו שכונה ביד טבעית, כי לא כרה מכה היד הגדולה עד הרגע האחרון עד צאת נפשם, וכן אמרו מסדרי הברכות חדים טבעת את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע, ראה ספרי מבפשי לשון עברית חלק ב' מאמר א' אות י"א, ולקמן בבאור לשונות עשה ברכות ברכה אתה גבור ד"ה מחיה מתים אתה וד"הו אין אתה להיות מתים: תהומות יכסיומו. כמו יכסום, היו"ד תחת ה"א למ"ד הפעל והוי"ו כאחרונה נוספת כמנהג השירה, כמו תאכלמו תוי יכמו תבלעמו. והרי"ל מעקלענבורג אומר שכל הפעלים האלה בתוספת וי"ו באו להורות הרכבה יחיד ורבים, ופעם הרכבה זו התאחדות הרבים כאלו הם אחד למהירות הפעולה בהם, ונאמרו תבלעמו ארץ יורה שנבלעו ברגע אחד כאלו היו איש אחד, וכן כלם: ימינך ה'. שעור המקרא ימינך ה' נאדרי בכח — ימינך זאת תרעץ אויב, והוא דרך כפל בגילה, כמו עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלזו, אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם, כי הנה אויבך ה' כי הנה אויביך יאבדו, עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר, אענה נאם ה' אענה את השמים, לוי ה' וגו' עלי ה' וגו' אף חייב בלעונו, ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו (רש"י): נאדרי בכח. מן הנפעלים המקבלים פעולה בלא מן הקל, רפא נרפא (ירמיה נא, ט), פתיתני ואפת (שם כ ז), מלט נמלט דכא נדכא (תהלים קמג, ג: ישעיה נג, י), דכה נדכה (תהלים נא, י; שם לח, ט), כבד נכבד נקה הנקה פזר נפזר (שם קמח, ז), אלה וכיוצא בהם מקבלים פעולת בפעל: הבדיל נבדל הגיש נגש השאיר נשאר הותיר נותר הזהיר נזהר (יחזקאל ג, כא), אך תחת מגיהם מן אחחק נפיהם (ירמיה ח, יז), נהניעותי וגו' כאשר ינוע בכברה (עמוס ט, ט) הזעיק נזעק האציל נאצל הקהיל נקהל הקריב נקרב המטיר נמטר (שם ד, ז), המיט נמוט העלה נעלה הקל נקל (ש"ב יט, מד; בראשית טז, ד), הצמיד נצמד: אלה יכוונו בהם מקבלים פעולת הפעיל: נצדק נקדש — צדק קדש או מן הצדיק הקדיש, נאדר מן יאדיר (ישעיה מב, כא): תרעץ. תשבר, כמו וירעצו וירצצו את בני ישראל (שופטים י, ח): תהרס קמיך. תהרוס שמספר והסדרים במערכה מחנה האויב ולא יוכלו להחזיק מעמד: וברוח אפיך. כמו שנאמר ויולך ה' את הים ברוח קדים וגו': נערמו מים עמדו כמו ערמות תבואה נטויה (רש"י ועי' פרחון בשרשים): כמו נד. ראה למעלה מזמור ... נדיקים כפוק כונס כנד: קפאו תהומות.

כשו

ק אָמַר אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל ס תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי
אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי: ק נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלֲלוּ
כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים: ס מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה
נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא: ק נָטִיתָ יְמִינְךָ

עץ יוסף

פי' שלל. ועל נביזה שלקחו המים כמין כיפה. נתן עליהם מחרב ומשל וחרב. וכדאי' במכילתא קפאו תהומות בלב ים שנאמר כמין כיפה בלב ים: אמר. בלשון: אויב. שר מצרים בכלל. ובמכילתא וכי מאין ידעו ישראל מה חשב עליהם פרעה במצרים אלא רוח הקדש שרתה עליהם והיו יודעין מה פרעה חושב עליהם במצרים: ארדף אשיג אחלק. נרדוף נשיג ונחלק אכ"ל אלא ארדף אשיג אחלק. מורדף אני להם. משיגם אני להם. מחלק אני שללו וממונו להם: תמלאמו נפשי. תמלאם אינו אומר אלא תמלאמו. ממלאים הם נפשם ממנו: תורישמו ידי. תורישם ידי אינו אומר אלא תורישמו מוריש אני עברי וכנודי להם: צללו. שקעו במצולות: כעופרת. אבר: במים אדירים. דבק שם אלו: מי כמכה באלם. מי כמוך באלו שמשמשין לפניך במרום. שנא' כי מי בשחק יערוך לה'. ד"א מי כמוך באלו שקורין עצמם אלוהות. כגון פרעה וסנחריב ונבוכדנצר נגיד צור: מי כמכה נאדר בקדש. נאה אתה והדיר בקדש: נורא תהלות. כל המהללים יראים להללו. כי מי ישמיע כל תהלתו: עושה פלא. עשה פלא אכ"ל אלא עושה פלא לעתיד לבא. ד"א עושה פלא עשה עמנו פלא ועושה עמנו בכל דור ודור. ד"א עשה פלא עם אבות ועתיד לעשות עם בנים: נטית ימינך תבלעמו ארץ. מגיד שהים היה זורקן ליבשה. והיבשה זורקן לים. אמרה יבשה ומה בשעה שלא קבלתי אלא דם הבל בה"א יחידי

ענף יוסף

במים אדירים וגו'. כתב הע"ת בשם ספר דעת חכמה שיש להפסיק בין במים ובין אדירים. ויש שנראה שהוא במים וש"ש באדירים. באדירים קאי על מצרים. כמ"ש בגמ' (מנחות נג ע"א) יבא אדיר ויפרע מאדירים. וכן הוא במדרש צללו אדירים כעופרת במים ככ"ל: מי כמכה וגו'. כתב הלבוש מי כמכה נאדר יכ"ף של כמכה רפויה. דאל"כ נראה מחרף כאומר ה' מיכה שהוא כהן שבנה בית ועשה הבעל שנאמר ועבר בים צרה. ואין להקבות הפסוק מי כמכה באלם. משום בזה אינו

סמוך

עיון תפלה

כמו והגבינה הקפיאני שהוקשו ותשו כאבנים (רש"י): תמלאמו נפשי. תמלא מהם נפשי, יש הרבה בלשון הזה (עיין ליחסים אחרים), כי ארץ הנגב נתתני (שופטים א, טו) כמו נתת לי, דברו לשלם (בראשית לז, ד) כמו דבר עמו (רש"י): אריק חרבי. תרגומו אשלוף חרבי, ועל שם שהוא מריק את התער בשליפתו ונשאר ריק נופל בו לשון הריקה, וכן ולא הורק מכלי אל כלי (ירמיה מח, יא) לא שרק הכלי אין כתיב כאן אלא לא הורק היין מלשון הלשון מוסב על היין (רש"י), ועי' דבריו (בראשית יד, יד): תורישמו ידי, הרד"ק ירש רוש רשה יסוד כולם ריש ב' אותיות, ולשון רש הונח בעם על השקעת הקנינים מרבות נרבות לכן יש במשמעו קנין והעדר והיינו הרישות והירושה, כי הרישות העדר והירושה קנין, וכמו מזה שבלים מתחלפים על גזרות שונות לרמוז בהם על הצדדים המתחלפים שבבחינה נמין הכוס, ואמר ירש נקל על קנית הירושה, ואמר רש ומתגרשם על העדר ושלילת הירושה, אלא שבכל שמד והמגורש יוצא, ואמרו הוריש נבנפעל להעמיד ההעדר והקנין בפעל אחד, כמו והורשתם את הארץ וישבתם בה (במדבר לג, נג), ואחר השלילה שמו יתפרש בלשון נירופין הנוית המעיים מנורשים ואת מלחם, וכל לשון הרשה שבתורה תרגם אונקלוס לשון גירושין חוץ מן תורישמו ידי שתרגם בלשון השמדה, לפי עקר כונת האויב לגרשם מארץ חיים (רוו"ה): נשפת ברוחך. אותה הרוח שהקפיאה את המים ותשימם ליבשה בשביל ישראל היא שבה והגירה על מצרים (סדור דובר שלום): צללו כעופרת במים אדירים. בב"ב (עג ע"ב) דגסל חזינא לבר נוניא כל שב שני ולא קמסיא מארעא ולא משום דנפישי מיא אלא משום דרדיפי מיא, פי' רשב"ם מחמת חריפות המים לא היה נבלע עדיין, אבל על המצרים שהיו סדרי ברשעת וחריפות המים כזידונם לא נכנס עליהם, רגע אחד שלט שמים ורגע אחד ירדו תהומות. ונמצא ת"ג א' מאדירים אלו המצרים דכתיב צללו כעופרת במים אדירים, פרש"י המצרים שהם אדירים, וכן בתנחומא סילוקא שמות רמז קס"ז ותהלים רמז תרס"ז, אבל במכילתא הגירסא במים שנקראים אדירים שנאמר צללו כעופרת במים אדירים מצרים שנאמר אותה ובנות גוים אדירים (יחזקאל לב, יח): נורא תהלות. בשוח"ט מזמור ק"ו מהו נורא תהלות א"ר יודן נורא אתה על כל השבחותיך, כיצד, מלך בו"ד נכנס למדינה מקלסין אותו בשום גבור ואינו אלא חלש שהוא עשיר ואינו אלא עני שהוא רחמן ואינו אלא אכזר, אבל הקב"ה אינו כן אלא מכל דבר שמקלס אדם להקב"ה יש בו יותר ויותר, מכאן שהוא נורא על כל השבחותיו, ע"כ: נטית ימינך וגו'

תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ: ח נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ עַם זוּ גָּאָלְתָּ ק נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל נְוֵה קׇדְשֶׁךָ: ח שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת: ק אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד ח נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן: ק תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ

עץ יוסף | ענף יוסף

יחידי נאמר אחר אתה וגו' פתח אין אוכל לקבל דמן סמוך לנס. וכן כל פלשתי באתרגם פ' מי כמוך בכ"ף רפויה של אוכלוסין הללו. עד שנשבע לה הקב"ה שאינו מזה לא נאמר על טים: עם זו גאלת. בג' דגושה. גם כי מעמידה בדין שנא' נטית ימינך וגו' ואין ימין אלא שבועה שנאמר נשבע ה' בימינו: נחית בחסדך. חסד שעשית לנו שלא היו בידינו מעשים. לפי שכל העולם שלך ואין לך עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצרתי לי וגו': נהלת. נהגת: בעזך. בזכות התורה שנקראת עוז שנא' ה' עוז לעמו יתן. וזהו דכתיב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה: אל נוה קדשך. בזכות בית המקדש שהם עתידין לבנות. ואין נוה אלא מקדש שנאמר ואת נוהו השמו: שמעו עמים ירגזון. כיון ששמעו האומות באבד פרעה והילו בים סוף ומלכות מצרים בטלה ונשבו שפטים בעבודה זרה שלהם. והקב"ה הגביה קרנן של ישראל ומכניסן לארץ התחילו מתרגזים: חיל אחז יושבי פלשת. כיון ששמעו יושבי פלשת שישראל נכנסים לארץ. אמרו הם באו לשדד ערובן של בני אפרים שהרגנו אותם. אמרו אין להם דרך בכל מקום אלא עלינו ועכשיו הם באים ובוזזים את נכסינו ומחריבים ארצנו: אז נבהלו אלופי אדום. אף שנאסר לישראל ארצם. מ"מ נבהלו מפני אימתה שהיו אוננים ומצטערין עצמן על כבודה של ישראל שעולים כ"כ למעלה. ד"א היו מתיראין שיתבעו להם ישראל על שבסבב עשו אביהם ליעקב אביהם של ישראל: אילי מואב וגו'. מפני אימתה. ד"א היו מתיראין שיתבעו להם ישראל על המריבה שהיתה בין לוט אביהם ובין אברהם אביהם של ישראל כמה שנאמר ויהי ריב וגו': נמוגו. אין נמיגה אלא נמיסה. פי' כדבר הנמס ונעשה כמים: כל יושבי כנען. שכיון ששמעו שאמר הקב"ה כי החרם תחרימם. אמרו. אדום ומואב לא היו מתיראין אלא מממונם ומנכסיהם. אבל עלינו הינן באים אלא לכלותינו ולירש את ארצנו התחילו להמס: תפול עליהם אימתה. על רחוקים: ופחד. על קרובים. ועיין עוד בספרי סוף סדר עקב: בגדול זרועך וגו'

עיון תפלה

נחית בחסדך. זהו הרגע שנטית ימינך על מצרים להשמידם — באותו הרגע עצמו היתה ימינך עסוקה בעמך לנחותם בדרך ולנהלם אל מחוז חפצם. והבדל שבין נוסח הפסוק נסג נהל זהו ראה דברי הגאון מלבי"ם (תהלים לא ד'): שמעו עמים ירגזון. הרוגז והחיל ההרדה הרעדה והחלחלה מיוחסים תמיד אל פנים הרוגז החיל החרד הרועד והמתחלחל, כי חרדת אלהים (ש"א יד, טו) אין פירושו החרדה מפני אלהים אלא חרדה גדולה מאד, וכמו שאמר הרד"ק במכלול כל דבר שירצה בעל הלשון להגדילו סומך אותו לשם קדש כמו נפתולי אלהים (בראשית ל, ח), הררי אל (תהלים ס, יא); אבל היראה והפחד האימה והחתפה הנם מיוחסים גם אל העצם אשר מפניו יראו ויפחדו, פחדך ויראתך (דברים ב, כה) שמפחדים ויראים מפניך, יראתך כסלתך (איוב ד, ו) שאתה ירא, יראת שמיר ושית (ישעיה ז, כה) פירשו רבותינו במדרש שמואל פ"כ מה הדין שירה לא מדחל אלא מן פרזלא, כלומר לא יבוא שם הדבר שהשמיר והשית יראים מפניו, והוא מעדר הברזל, בבוא פחדכם (משלי א, כז) כאשר בוא אותם שוחדים, חתית נטריה (יחזקאל לב, כג) שנתתים המפיצים, מחתת דלים (משלי י, טו) שחתה הדלים, את אימתי אשלח (שמות כג, כז) שאני מאיים על אחרים, וטכל לומר נ"כ אימתי כשאחרים מאיימין עלי; שאמרונים הם הכונה קנונות בעלם המסיבה יראה ופחד על פניהו, והראשונים הם שמים פתאומיים הנולדים רגע על ידי ההפעלות מפני איזה מקרה, ואמרו רבותינו במכילתא אימתה על רחוקים ופחד על קרובים, כענין שנאמר (יהושע ב, ט) וכי נפלה אימתכם עלינו וגו' כי שמענו את אשר הוביש ה' וגו'. והפעל מן אימה נמצא בתלמוד (סנהדרין כט, א) מאיימין על העדים, איומתי בהיל כפיר (יוצר ליום ראשון של פסח). ויאמר מהר"ד"ל היראה נמסכת מידיעה ומראיית השכל המגיד רע עתיד, ובהפך הפחד איננו נמשך מידיעה כי אם מהעדר ידיעה, וזה כאשר יביט האדם או יעלה על לבו דבר אשר לא ידעהו ידיעה ברורה ולא יכיר הכרה שלמה מה טיבו ומה כחו וגם יוכל להמלט ממנו, ויפחד מאשר לא ידע, פחד קראני ורעדה וגו' ולא אכיר מראהו (איוב ד, יד), מפחד בלילות (שה"ש ג, ח) פחד לא היה פחד (תהלים יד, ה); ושמי בניינים לו, הפועל הקל פוחד בעל כרחו בעבור כי ספק שהוא עומד בו מחסרון הכרתו בדבר אשר יפחד ממנו, והמפחד הכבד מפחד ברצונו ומגביה בעצמו הפחד, אשרי אדם מפחד תמיד (משלי כח, יד) השלם צריך להתבונן כי מכשולים על כל צעד בכדי להשמר מפניהם, ותפחד תמיד (ישעיה נא, יג) הגך מגביה בעצמך פחד כאלו היה באמת ממה לפחוד: בגדל זרועך. מקור מפכל שם

יִדְּמוּ כָּאָבֶן ם עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ קָנִיתָ׃
ק תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה
ם מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ׃ ק יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃

עץ יוסף

וגו'. כיון שילאו ישראל מן הים ננס עמלק את כל אומ"ה יבא ונלחם עם ישראל. והתפלל משה בתוכה שעה ודממו כלן כאבן. לכך נאמר בגדול זרועך ידמו כאבן. ר"ע דייק כן שמתחלה אמר אז נבהלו וגו' כולן בלשון עבר וכאן אמר תפל עליהם וגו' כולן לשון עתיד. לכך אמר שזה היא תפלת משה שהיה מתפלל על העתיד: עד יעבור עמך ה'. לפי שכל העולם שלך ואין לך עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצרתי לי. ובילקוט איתא עד יעבור עמך ה' את הים. עד יעבור את הירדן. עד יעבור נחלי ארנון: עם זו קנית. ישראל הם אחד מחמשה שנקראו קנין. שהם דברים וקניים חשובים לפני המקום. והם שמים וארץ. בית המקדש. תורה וישראל: תבאמו ותטעמו. נתנבאו אבות ולא ידעו מה. תביאם ותטעם אכ"כ אלא תבאמו ותטעמו לאחרים משמע. אנת בנים נכנסים ולא האבות: בהר נחלתך. בהר שהנסחתנו בו שנאמר בהר קדשי בהר מרום ישראל. ובהמ"ק הוא אחד מחמשה דברים שנקראו נחלה. בהמ"ק. א"י. תורה. ישראל: מכון לשבתך. בבית המקדש של מטה הוא מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה: פעלת ה'. חביב בהמ"ק לפני מי שאמר והיה העולם. בכשברא הקב"ה את העולם. לא בראו אלא במאמר שנאמר בדבר ה' שמים נעשו. כשבא לבהמ"ק כביכול פעולה לפניו שנאמר פעלת ה': מקדש אדני כוננו ידיך. חביב בהמ"ק לפני מי שאמר והיה העולם שכשברא הקב"ה את עולמו לא בראו אלא בידו אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ. וכשבא לבנות בהמ"ק כביכול בשתי ידיו שנאמר מקדש אדני כוננו ידיך: ה' ימלוך לעו"ו. ר"י הגלילי

ענף יוסף

גאס גאה גב' : גובה (רד"ק בס' הדקדוק): ידמו כאבן. הכ"ף דגושה שלא יבא נשמע כאומר ידמוך אבן ח"ו (רד"ק):

עיון תפלה

(כמו הפ"אל) עם בי"ת בכל"ס, כמו בקרב פלי ארצים (תהלים כו כ), כאשר הגדל זרועך (הרכבים לבקעה): ידמו. מפני מכפולים וראוי להיות ידמו נפלים יחפי השיב (שם קד, לב) אלא שהוא, ולכן כדל"ת דגושה להשלים ע"ן נפלא, וכמיהו ונדמה שם (ירמיה ח, יד) ראוי להיות ונדם כי הה"א טוספת: כאבן. הד מן י"ח מלין דנסין נתר יהו"א בלא מבטל, וכן כי גמלה, וכן עם זו גאלת. ועי' במסרה גדולה (דניאל ס, יח): עד יעבר עמך ה'. א ביאה ראשונה, עד יעבר עם זו קנית, זו ביאה שניה (ברכות ד' ע"א), וראה למעלה פסוק ימינך ה' נאדרי בכח: עם זו קנית. הקונים מפרסמים את הקונה, ולפי שישראל מפרסמים גדולתו של הקב"ה כמו שנאמר (ישעיה מג, כא) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, וכן השמים והארץ כמו שנאמר (תהלים יט, ב) השמים מספרים כבוד אל, ונאמר (ישעיה מג, י) תהלתו מלאה הארץ, וכן אברהם שנאמר (בראשית יד, ד) ויקרא שם אברם בשם ה', פרשו רבותינו (ב"ר פ"ט ל"ט וסוטה י' ע"א) מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה, וכן בית המקדש שנאמר (תהלים סח, לו) נורא אלהים ממקדשיך, ראה בארוך למעלה סוף פיסקא הודו לה' קראו בשמו, וכן התורה כלה אומרת כבוד למתנה, לפיכך נקראו חמשה דברים אלה קנינו של הקב"ה שעל ידיהם הוכר בעולמו, כמו ששנו רבותינו בברייתא דקנין תורה בתנא דבי אליהו זוטא פי"ז ושם פ"ט חמשה קנינים קנה הקב"ה בעולמו ואלו הן תורה קנין אחד שמים וארץ קנין אחד אברהם קנין אחד ישראל קנין אחד בית המקדש קנין אחד. ובגמ' פסחים פ"ו ע"ב ובמכילתא בשלח פסוק זה ובספרי האזינו פסוק ה' אלא הוא אבין קנך לא נחשב אברהם לקנין בפני עצמו, לפי שלא ביאר לשון קנין מפורש בו וכללוהו בכלל ישראל, אבל הגה דקנין תורה חשיב אחד ישראל מיעקב לפי שבתורה מצינו שנאה בלא יצאה ממנו פסולת (שבת קמ"ו א' פסחים נ"ו א' בוח"ס מזכור ס"ה הואיל ויעקב אין בו פסולת אינו מזכיר אלא יעקב לבדו, רש"י בראשית מו, לח), ומזכור דבריו בספרי ואתחנן סי' ד' ע"ב): תבאמו. א ביאה שלישית והיא האחרונה, אחה בעצמך תביאמו, לא כביאות הראשונות שהיו על ידי אדם, שהראשונה על ידי יהושע והשניה על ידי עזרא וסיעתו, כמו שנאמר עד יעבר, ולפיכך לא נתקיימו, אלא כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון (ישעיה נב, ח), ושב ה' אלהיך את שבותך (דברים ל, ג), כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל (ישעיה נב, יב). ועי' לקמן בתפלת שמונה עשרה ברכה ולירושלים עירך ד"ה ובנה אותה וגו' בנין עולם: ותטעמו. אתה בעצמך תטעמו אז נטיעה של נצחית שאין אחריה עקירה, כמו שנאמר (שם ס, כא) נצר מטעי מעשה ידי להתפאר, ולפיכך לעולם יירשו ארץ, ונאמר (עמוס ט, טו) ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד: מכון לשבתך. שעור הכתוב תטעמו בהר נחלתך אשר אותו פעלת להיות מכון לשבתך ויהיו כוננוהו למקדש, ואז — ה' ימלך לעלם ועד, תהלת ותפארת מלכותו בכל העולם: ועד. עקרו עד, שפירש נצח, כמו במחו בסי'

מ יְהֹוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: ק (יְהֹוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא):

(בשמים ראש) כתוב בכתבי האר״י ז״ל טוב לומר גם השירה פ׳ כי בא סוס פרעה וגו׳. והגר״א כתב שאין לומר פ׳ כי בא סוס וגו׳ אף שהוא מהשירה לפי שלא תקנוהו בתפלה ולפיכך אין כופלין פסוק ה׳ ימלוך לעו״ל לסיום השירה כמו שכופלין פסוק כי הנשמה לסיום פסד״ז עכ״ל. אבל לפי מ״ש בז״ל בשם מהרי״ל לא מן הטעם הזה אם כופלין פסוק ה׳ ימלוך לעו״ל. הלא הסוף דהפסוק ויהי באשמורת הבוקר עד ה׳ ימלוך יש שם י״ח אזכרות של שם ד׳ אותיות. ול׳ פעמים י״ח עולה פ״ב אותיות נגד שם פ״ב. ובפסד״ז מתחילין מיושם ונחסרו ד׳ שמות דקודם ויושע לכך כופלין ה׳ ימלוך. ומוסיפין עוד פסוק כי לה׳ המלוכה וגו׳ להשלים המנין. והחומשי אינו מן המנין רק הפרש ביום ההוא יהיה ה׳ אחד עכ״ל. ע״ש גם מהרי״ל נשאל בש״ל שאין לומר פ׳ כי בא סוס וגו׳ דאל״כ למה לנו לכפול פסוק ה׳ ימלוך הרי בפסוק כי בא סוס פרעה יש שם אחד. והגאון מוהר״ר יעב״ץ פסק לאמרו. וכתב בכ״ה מנהגו של אמ״ה ז״ל ולא היה כופל הפסוק ה׳ ימלוך:

כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהֹוָה עֲלֵהֶם

עץ יוסף

הגליוני אומר אלו אמרו ישראל על הים ה׳ מלך לעו״ז לא היה אומה ולשון שולטת בהן לעולם. אלא אמרו ה׳ ימלוך לעו״ו לעתיד לבא: ה׳ ימלוך לעו״ו. מפני מה כי בא סוס פרעה וגו׳ וישב ה׳ עליהם וגו׳ ועי״ב במפי

עיון תפלה

עדי עד (ישעיה ט, ד), שולמי עד (שם מה, יז), והקל הפתח הגדול לפתח קטן, והח״ש קמוצה לפני ננ״ה מפסקת (מכלול ודרך סי׳ מ״ה): **כי בא** וגו׳ בים. ונעיל (יד, כג) הוא אומר ויבאו אחריהם וגו׳ אל תוך הים, ולמען **ישב** הלשון על מתכונתו נריכים לפרש גם כאן כדרך שפירשנו למעלה פיסקא אחת סוף ה׳ לבדך פסוק ויעברו בתוך הים ולהוסיף במקרא הזה נקשר עם יחס שני, ויהיה שעור הכתוב — **כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו (ויעמדו) בים,** והודיענו בזה כי הים אשר נבקע ונהפך ליבשה בשביל ישראל לא שב לאיתנו עד אשר תמו כל מחנה מצרים לרדת אל תוכו ועד אשר הקיפו כפות רגלי האחרון שבהם מיבשת האדמה ליבשת הים, ואז גזר הקב״ה כרגע שישובו עליהם המים ויטביעם כאחד, **וישב ה׳** עליהם את מי הים, ועיד נפלא מזה, כי באותו כרגע

תקון תפלה

בדבר סיום השירה יש מחלקת בין החכמים, הר״ד אבודרהם ד׳ כ״ד ע״ב כתב „בפסוקי דזמרה כופלין הפסוק האחרון כל הנשמה תהלל יה להודיע שנגמרו המזמורים של ספר תהלים כדרך סיום הפרשה שכופלין הפסוק האחרון, וכן בשירת הים כופלין פסוק ה׳ ימלך מפני שהוא סוף השירה ואם לא היו כופלין אותו לא היה נראה שהוא סוף השירה״ עכ״ל, וכ״כ רב עמרם בסדורו דף ג׳ ע״א „עד סוף השירה ה׳ ימלך לע״ו״ עכ״ל, וכ״כ ר׳ טוביה בפסיקתא זוטרתא פסוק זה „שירת משה רבינו שמונה עשר פסוקים וכנגדן תקנו רבותינו שמונה עשרה ברכות של תפלה״ עכ״ל, ולפי״ז המקרא כי בא סוס פרעה איננו עוד מן השירה, כי הוא הפסוק הי״ט מן אז ישיר, גם המרדכי פרק לולב הגזול סי׳ אלף רפ״ח מזכיר חכפלת הפסוק ה׳ ימלך, גב במחזור לבני רומא כופלין הפסוק הזה ואין אומרים כי בא סוס פרעה כלל לפי שאינו מן השירה א). אבל מדברי המכילהא אשר הבאנו למעלה בעיון תפלה הממשכת מקרא זה לשלפניו ה׳ ימלך לעולם ועד מפני מה כי בא סוס פרעה, נראה שגם הוא מן השירה, וכן הוא בסדורי התימנים, וכן מנהג הסופרים לכתוב גם פסוק זה בדמות שירת אריח על גבי לבנה, כדאיתא במס׳ סופרים פי״ב הי״א שירת הים שלשים שישין וכו׳ וכו׳ ידיך, בא, סי, ע״כ וכ״כ הרמב״ם בפ״ח מהל׳ ספר תורה, אלא שהוא סידר חשיטות בסוף השירה ברכבו, את, ובעל אור תורה סידר הים, אבל בזה הכל מודים שגם המקרא כי בא סוס פרעה הוא מכלל השירה, וכ״ה דעת הראב״ע ודון יצחק אברבנאל, וכ״ה במחזור ויטרי דף תרס״ג. ולפי הדעת הזאת לא יתכן לכפול הפסוק ה׳ ימלוך ולעשות הפסקה באמצע השירה משום. דכל פרשה דלא פסקה משה רבינו אנן לא פסקינן לה בצבורא, כדאיתא (ברכות יב ע״ב), וראה בש״ם דקדוקי סופרים סוגיא זו אות ב׳ בהערת הגאון סלבוב; גם הכלבו סי׳ ד׳ כתב בשם קונטרס אחד דהכפלת ה׳ ימלך טעות הוא. ובנוסחאות הספרדים אתאו את התבל בשני ראשים, שכופלין הפסוק ה׳ ימלוך וגם אומרים אח״כ פסוק כי בא סוס פרעה, ואולי

א) וכן ספרינו הגדול ממשון בל״ל ילמק (נסים כהבן רש״י) בפירוש לנביאי על פסח ולאחרון בל פסח מסק אם סיומו בפסוק ה׳ ימלוך לעולם ועד ואמ״כ בפסוק והיה ה׳ למלך על כל הארץ, וכל פסוק כי בא סוס פרעה לא נכס שם סיום, מזה מבלם. כי דעתו גם כן שהפסוק כי בא גו׳ אינו מן השירה.

אֶת־מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם: ס כִּי לַיהוָה הַמְּלוּכָה וּמֹשֵׁל בַּגּוֹיִם: וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה: פ וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

עץ יוסף

שמעו כל העמים שאין אלוה זולתו ומדע מלחמתו: כי לה' המלוכה. ר"ת כלה. פי' כשיכלו הרשעים אז תהיה לה' המלוכה: ועלו מושיעים. ז' רועים וח' נסיכי אדם: והיה ה' למלך על כל הארץ. זה נשלם כמו: יהיה ה' אחד. ש מדת הרחמים. שלא תהא מדת הדין בעולם. אלא הכל ברחמים: ושמו אחד. שהשם יקרא ככתיבתו ולא בכנוי. כי כל הארץ תהיה בקדושה כמו המקדש כי יתקדש. והא ושמו אחד זה השם הנגלה והטרא שהיו אומרים במקדש יקרא לעוה"ב בכל העולם. ובכל ט כתב והיה ה' למלך ר"ל כי לעתיד יבאו כל נשמות הקדושים לאחד ויהיה ה' אחד ושמו אחד יה"ר שיהיה ב"ב:

עיון תפלה

פרשת שלמו שרתו המים של מצרים עד ברגע הלכו בני ישראל ביבשה בתוך הים, וזו סופה של מקרא, ובתחלתה פסוק ויט משה את ידו בשעה שהאחרון שבישראל מן הים ירד הראשון שבמצרים לתוך הים, וחלקם רמז רל"ו ובפסיקתא זוטרתא דר' טוביה בגי' בשעה האחרון שבישראל מן הים ירד האחרון של מצרים לתוך הים, אבל בספר הזהר וירא דף קי"ג ע"ב כתוב כדנרים, א"ל ר' יוסי בזמנא דבעא קוב"ה ימא לישראל הוה קרע ימא לאלין ואלין נטבעו? ושיט הוו תרין ממשריין תרינא ושכינין לאלין ומחין ולאתבא נסא הכא ודינא הכא כלא כחדא, ע"כ, וכן נראה דעת ר' שמשון בן צדוק שמו"ר בכלב"ו סי' ב' על פסוק ואתו נבקע הים מד' רוחותיו, ר"ל בטביעת מצרים וגאלת ישראל היו בבת אחת. ולפיכך יסדו אכה"ג בברכת אמת ויציב בהחלה ודים טבעת ואח"כ וידידים העברת עמר עד בבעת סביבת הודיה ניס עדיין לא עברו הידידים; והתכלית הכוונה הואת לגאלת מלכם של השונים מדרך האמונה ומבקשים להביא גם קריעת הים תחת חקי הטבע הכוללים, מרדת מי הים ושלוחם -- נצבו כמו נד גליסה, — שהרי חפות המים נתכונתם עד רדת האחרון שבמצרים ועבותה פעולת ההויה ברגע אחד, מורים באצבע כי יד אל עשה זאת מוך כל הארץ עשתה זאת ואין לטבע חלק בזה, כי הטבע לא חכתה עד האחרון ולא הפליאה בין ישראל למצרים. ועל הסתרה הגמלאה מזאת בעירונו רגותים בתכילתה פסוק זה ה' ימלך לעלם ועד — מפני מה — כי בא סוס פרעה וגו' בים וישב ה' עליהם וגו'; ואפי' זה היה להם לישראל לומר ה' מלך עולם ועד בלשון הוה, שהרי בימיהם ולעיניהם נגלתה זרוע ה' ומלכותו להופלה בכל, אבל הם לא השכילו נפלאותיו ואמונתם שלמה היתה עדיין רופפת בידכ, ועד שיהיה הספק למלא בכל המעשים כאלה עקבות הטבע, נסיך טעלו לדות כהתגלות הברורה הנעלה מעל כל ספק עד אחרית הימים ואמרו ה' ימלך לעתיד לבא, שאז אין בנין ירגו מפלאות המים דעים ומלכותו הברורה. ואלה הדברים דבר ר' יוסי הגלילי במכילתא, ר' יוה"נ אומר אלו אמרו ישראל על הים ה' מלך לא היתה אומה ולשון שולטת בהם לעולם, אלא אמרו ה' ימלוך לעתיד לבא. ואפ"ם בסתברי משתמש פעמים בצורת העתיד להוראת הזמן ההוה, אם הפעולה מסובבת ומתמדת כמו ככה יעשה איוב (איוב א, ה) תחת היה עושה, לא אדע מאה ונוה (ת"א ג, ז) כי לא ידעתי, מה תבקש (ברא' לז, טו) אתה מבקש, בן חכם ישמח אב (משלי טו, כ) שמשמח, יום ליום יביע אמר (תהלים יט, ג) מביע, והאלה רבים, אבל נאחז כתמונת העתיד שנרגז פעמים המשמעות שלנו פעם תחת התאר סלך שאין במשמעותו כי אם ההוה והתמדה — הורו בזה האחרון לאמונה בזה: כי לה' המלוכה. (תהלים כב, כט), המקרא הזה נבחר להעלם פיסקא אחרי יוסבי ביתך פסוק מלכותך מלכות כל עולמים: ועלו מושיעים. סוף עובדיה: והיה ה' למלך. (זכריה יד, ט): ה' אחד ושמו אחד. כמו שם' אחד גם בימים האלה שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, כן יהיה לעתיד לבא ושמו אחד. וענין סמיכתו של פקב"ה כבר נאמר למעלה במקומות הרבה שם תהרים על פי

תקון תפלה

ואולי יאמרוהו בתור הוספה בעלמא כדרך שמוסיפין שאר פסוקים שלא מן השירה, ואומרים גם תרגום הפסוק ה' ימלך לע"ו כדי להבדיל בין השירה ובין הפסוקים הנוספים, אבל דעת המוסיפים אשר תקנו בתחלה תוספת שלשת הפסוקים כי לה' המלוכה וגו' ועלו מושיעים וגו' והיה ה' למלך וגו' היתה כפי הנראה להסמיך מלכיות למלכיות, ג' פסוקים אלה אצל ה' ימלך לע"ו, ולא להפסיק בינתים בפסוקים אחרים. ומנהג הוספת שלשת הפסוקים האלה קדמון מאד, ונזכר גם בסדורו של רב עמרם גאון זצ"ל:

הגר"א כתב שחין גומר וברתורתך כתוב לאמר שמע ישראל וגו' קודם ישתבח. שכל פ"ש בקדושים מקום י' פסוקין מנ:יום דל"ג פכ"ל. אבל נסדר טהג כגאון יוסף כתב שלא מן הכס הוא זה. ואין כם בידינו לבטל מתפ:ב ספנכו ח"ע. וכן הגאון מוהר"ר יעב"ץ כתב נאמנו. וכפס אחר שלו משום שלריכין להזכיר ק"ש בכל ד' תלוקי עולמות. שכן תקנוהו בברכות השחר ובפניני. לפי שבכל בחינות אבי"ע שולרכנו לתקוני ק"ש. לכן כפיקר נאמנו. כ"ה מנהגו של אמ"ה ז"ל פכ"ל:

וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

יכוין בד' של אחד לגרסס עם י"ט של ישתבח שהוא לירוף אחד מלירופי שדי. ולכן אין להפסיק בין אחד לישתבח:

בשבת וביום טוב אומרים כאן נשמת:

(דה"ח) (א) כשיאמר ישתבח יש לעמיד (סי' נ"א): (ב) כל הט"ו שבחים שבישתבח שהם משיר השבחה עד לאחר הכודאות יש לאמרם בנשימה אחת (מ"א בשם של"ה סי' נ"ג) [אבל מהרי"ט כ' ביהיו נאמרים בלי שהייה גמורה. אבל לא בנשימה אחת. אלא אדרבה נ"ל בנשימה כמסדר בנתי של מלך]: (ג) אף אם סיים ברכת ישתבח בשוב עם הש"ץ יאמר אמן (סי' נ"א): (ד) כשמגע ברכת ישתבח מותר לענות אמן (פ"מ סי' נ"א): (ה) אם לא היה לו טלית והביאו לו בין פסוקי דזמרה לישתבח ימתין עד לאחר ישתבח ויברך דהא אף לדבר מצוה אסור להפסיק (כמו שנתבאר לעיל אבל דיני ב"ש): (ו) כד"א ביחיד אבל בש"ץ יתעטף מיד שהביאו לו ויברך ולא יפסיק בין ישתבח לקדיש דבנאי לגבור להמתין עליו בין ישתבח לקדיש (סי' נ"ג): (ז) אך אם לא הביאו לש"ץ עד לאחר ישתבח קודם שאמר הקדיש יכול להניח שם תברך וכקהל ימתינו הואיל וא"א (שם) אבל לאחר שהתחיל הקדיש אין להפסיק שוב לענות לברך עליו רק יתעטף בין קדיש לברכו ואחר תפלת י"ח ימשמש בציצית ויברך (שם ועי' סי' ס"ו): (ח) אם כאו אנשים וקבלו בבית הכנסת על איזה אנשים דלא נאיתי דינא וכיולא בין ישתבח לקדיש שמותר לדבר מצוה להפסיק אח"כ לא יאמרו הקדיש לבד רק יאמרו קצת פסוק

(בשמים ראש) מטלא נאמר מרומם [ד' קל"ג] כי בזמן שישראל אומרים שירה היה ממסרין לבני נפטרה שמעמדו על היה. ולכשמגיעים לישתבח אזי נפל הקב"ה הוא בסרא ושוי ליה קמיה ובני' מתפסרת בי"ע מבינין דרחמי. ונזה תקנו שיר ושבחה הלל וזמרה וכו' כד ומ:כית הא אלים:. ואח"כ נתוסף עמר ברכות והודאות. וע. כן נ"ל בכוונה גדולה ושלא להפסיק בשבחות אלו כלל. אלא יאמר שיר ושבחה וכו' עד נצחה ועד עולם בנשימה אחת. ואי פסיק בינייהו אזי מסתום בדפי כרוניא נפיק חד שלהובא וקאלי כמילא ואמר סליקא די פסיק גאותא דקב"ה ישתאי ויתפסק מן עלמא דלא יחזי בגוותה דמלכא קדישא כד"א וכל ישראל נאום ה' בנין דאלין אלים אינון נאום ה' וכו' ע"ש. וכתב המ"א בשם של"ה בסי' נ"ג כל הט"ו שבחים שבישתבח בהם משיר ושבחה עד לאחר והודאות יש לאמרם בנשימה אחת. אבל הגאון מוהר"ר יעב"ץ כתב יש בו בישתבח י"ג

עיון תפלה

ספולותיו הגלות לעינינו (ובמדרש הלל בהוליא לאור מלוגד אשכמי ונדפס בבית המדרש חלק ו' הגביל משל על במות התארים של הקב"ה משל למה הדבר דומה למלך ששלח פמליא שלו למלחמה וניתן להם האיקונין שלו ואמר להם כל זמן שאתם נולחין תהיו מקלסין איקונין שלי וכאלו בי אתם מקלסין לכך נאמר הללו יה בם ב'). והתאריו רבים לאין חקר, כאשר פעולותיו הבוטה עלמו כספר, כי אנחנו קלרי ההבנה רואים כל פעל ופעל כדבר בפני עלמו. והנה כל חכמה נלמדת על ידי כללים, מבינים בחכמה ההיא אחר הקיפוה בתבונתה מכל לדדיה מסביב, חלקים לחלקים, ויבימו לה כללים ויסודות בעל פיהם נמסרת להתלמידים. ממספר הכללים והיסודות הולך ומתמעט לרגלי השתלמות החכמה, ובלל גדול בדרכי הלמוד, התבונה והכללים נערכים בערך מהופך, ברעות התבונה המקפת כל חלקי החכמה וחודרת במעמקיה — ימעט מספר הכללים, כי המבין יוכל להכנס כללים הרבה תחת סוג אחד. דרך משל בחכמת למוד התורה שנה לנו ר' ישמעאל ברים תורת כהנים שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהן, והלל הזקן שהיה גדול ממנו והקיפתו את התורה יותר שלמה וירודת, לא שנה רק שבע מדות לפני זקני בתירה (שם ובאבות דר"נ פל"ז ופי' פסחים סו, א), שלימת רוב גאוני ישראל אלה שבע המדות כוללות כל התורה כלה, ואין נרך לסברת רבינו שמשון מקינון ז"ל. משל שני, בפרקא קמא ד:ם' בבא קמא מובאות שתי ברייתות נהתגלים, האחת מתוספתא דר' אושיעא והשנית מתוספתא דר' חייא, בתוספ' דר' חייא תניק עברים וארבעה אבות נזיקין (ב"ק ד' ע"ב), והנא דר' אושיעא לא תנא כי אם י"ג אבות, ר' ובישא תנא בומר תנם והבולא וכלל נגב ינוקן בחשם ור' חייא כורסן, ר' אושיעא תנא נוק וכולל מסמה מדמע והנכך התחיו ור' חייא פורסן, כבביל שתנא דר' אושיעא היה גדול מהנא דר' חייא, אע"פ שר' חייא היה גדול מר' אושיעא, נפיכך בנה משנתו בדרך יותר קלרה וכוללת, והנא דמתניתין שהיה גדול מביניהם העמידן על ארבעה, ותנא יהדם וכל מילי דאדם, וכיולא בהם הרבה בתלמודנו. וכן הוא גם בחכמת דעת אלהים, המקריב קרוב נאלהיו והכרתו את האלהות ברורה יותר, הוא כולל התאריס הרבה תחת סוג אחד, בדעתו שכלם ממקור אחד ילאו. לפיכך שנו חכמים בתוספתא דברכות פרק א' ס"ה והובא בגמ' דף נ' ע"א מברכותיו של אדם נכר אם הוא תלמיד חכם, ר"ל אם הוא כולל או פורט. ולעתיד לבוא כאשר המלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים (ישעיה יא, ט) וכלם ידעו אותו למקטנם ועד גדולם (ירמיה לא, לג), אז יתגלה המאור האמתי אשר המוני לכל התאריס תולאות, ולא יהיה להקב"ה רק שם תואר אחד:

ישתבח

זמרה מקודם דאין אומרים קדיש עד שיאמרו תחלה קצת פסוקי דזמרה (שם) ואם כיון שהיה הפסק גדול צריך לומר עוד הפעם קצת פסוקי דזמרה וכן כל כיוצא בזה (סי' נ"ד): (ט) אם בא לבית הכנסת והקהל אומרים ישתבח נתבאר לעיל בדיני איחור לבוא לבית הכנסת ע"ש: (י) לדבר מצוה מותר להפסיק בין ישתבח לקדיש כגון לברך את החולה ועל דבר מצוה (סי' נ"ד): (יא) התפללו פסוקי דזמרה בלא עשרה ואחר כך באו עשרה קודם שאמרו ישתבח יאמרו המתפללים ישתבח והש"ץ יאמר קדיש ובדרכי כי הקדיש שייך על שאמרו ישתבח במנין אבל אותן שלא התפללו פסוקי דזמרה לא יאמרו ישתבח כמו שנתבאר לעיל (סי' נ"ב בפ"מ): (יב) וכל זה שבאו קודם ישתבח אבל אם באו אחר ישתבח יאמרו ג"פ מפסוקי דזמרה ויאמרו קדיש (עי' בסי' הנ"ל ובא"ר סי' תקפ"א) כי אין לומר קדיש כיון שלא אמרו קצת פסוקי דזמרה כי': (יג) די"ן קדיש ולצרף מנין ואלו מקצתן כבר נתבאר לעיל קודם התפלה ע"ש:

י"ג לשונות של שבח כנגד י"ג ברוך בבש"א. שב"ש הוא ברכה לפני פסד"ז. וישתבח הוא ברכה לאחריה. וסי"ג לשונות של שבח הם בסוד תליסר מכילן דרחמי. וי"ג נהרי דאפרסמונא דכיא. ואמרינן בלי הפסק שמא יש מעיים נשרפו. אבל לא נשיתה אתם. אלא אדרבה נ"ל שמעתם כמסדר שבתי של מלך ע"ע, וכן כתב בחיי אדם בשם הגר"א וז"ל יזהר מאד שיאמר י"ג שבחים שבישתבח מן שיר ושבחה עד ותלות בלא הפסק אבל אע"ע שיאמר בנשימה אחת ע"ע. כתב הכל בו שבשבח זה יסד שלמה המלך ע"ה ונתגלו חתום בראשי תיבות ישתבח "שמך "לעד "מלכנו "האל המלך. והאבודרהם כתב אפשר כי השבח שחבר זה [השבח] היה שמו שלמה ושבחו לכבוד שלמה המלך. והגאון מוהר"ל יעב"ץ כתב ולדעתי צריך לכוין למי שהשלום שלו:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה

עץ יוסף

האל. חזק. לשון אילי הארץ: **המלך.** פי' שהרוממך אנשי המלך: **הגדול.** פי' גדול אתה וגדול שמך בגבורה: **והקדוש.** פי' והאל הקדוש נקדש נצדקה: **בשמים ובארץ.** פי' מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך: **כי לך נאה ה' אלהינו.**

ענף יוסף

ישתבח וכו'. ברכה זו אינה פותחת בברוך מפני שסמוכה היא לברוך שאמר. ופסוקים שביניהם לא הוו הפסק. וכתב בספר אום אני חומה צריך להתנים היו"ד של ישתבח. שלא יהיה נראה כאומר איש שבח עד כאן לשונו:

עיון תפלה

ישתבח. שעור המאמר, ישתבח שמך לעד (מלכנו האל המלך הגדול והקדוש) בשמים ובארץ, כלומר, אתה מלכנו שאתה האל המלך הגדול והקדוש, תשקנו ותאות נפשנו כי ישתבח שמך לעולמי עד בשמים ובארץ: **שיר ושבחה.** כ"ה בכל הסדורים המדויקים, וכן הקר ר' שלמה ן' גבירול בשירו **שבחה** בחכי כפי המובא בספר מהלך שבילי הדעת במשכלי השירים. אבל במחזור לבני רומא דשם טעויות נקדו **שבחה**, וכ"כ המדקדק ר' שבתי סופר בהגהות מהלך שבילי הדעת במין השמיני ממשכלי השירים: **הלל** בכתבי הקדש לא נמצאה התמונה הזאת במיני שם בצירה כמו במקום הזה, רק במובן מקור או שם הפעל שלא תיות עליו ה"א הידיעה, כי ויאמרו כל העם אמן **והלל** לה' (דה"א טז, לו) מקור תחת פעל מחלם **והללו** לי **והללו** לה' (עיל במזמור הודו לה' קראו בשמו לא פרשתי כך). כמו גם אלא בבדה ילדה

תקון תפלה

ישתבח. בדבר קדמות הברכה הזאת כבר העלינו בתקון תפלה לברוך שאמר שהיתה מתוקנת כבר בימי רבותינו חכמי התלמוד, ובמכילתא דר' ישמעאל השתמשו במבטאיה פעמים אחדות, כנראה מדברי המכילתא אשר הבאנו לעיל בעיון תפלה, וכן במכילתא דבשלח פרעה פרשה א' פסוק ויחזק ה' את לב פרעה מגיד הכתוב שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים אבל ישראל מרוממים ומשבחים ונותנים שיר ושבח וגדולה תהלה ותפארת למי שהמלחמה שלו, ושם פרשה ב' אמרו ישראל למשה — רבינו משה מה עלינו לעשות, אמר להם אתם תהיו מפארים ומרוממים ונותנים שיר ושבח גדולה ותפארת למי שהמלחמה שלו, ושם פרשה ג' א"ל הרם את מטך וכו' ואתה תהא מרומם ומשבח ונותן שיר ושבח

ועזוב (ירמיה יד, ה) תחת **ועזובה**, נמחם **וספוד** (זכריה ז, ה) תחת **וספדתם**, שרנו סיהודים **ואבד** (אסתר ט, ו) תחת **ואבדו**, ושם במקרה **תהלה** או **הלול** (ויקרא יט, כד); אבל רבותינו בתלמוד השתמשו בו גם במובן שם התאר, כמו ימים שהיחיד גומר בהם את **ההלל** (ערכין יד, א), **התהלל** והשמחה שמונה (סוכה מח, א), רביעי גומר עליו את **ההלל** (פסחים קיח, ב), תאר להמזמורים בתהלים מפרשה קי"ג עד פרשה קי"ח; וככה הוא שם המקרה כחבריו שבהם חמורה וכו': **נצח.** כנ"ל בגיר"ש סס"ט, לא כמו שנדפס בכל

וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר א)בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים: הקהל עונים אמן והש"ץ אומר חצי קדיש

הרבה נוהגים בעשי"ת אומרים כאן קודם חצי קדיש **שיר המעלות ממעמקים** וגו' (תהלים ק"ל):

גליון רעק"א א) בשירי זמרה. נ"ב שירים של שבחים. וזמרה מגזרת הכתוב מזמרת הארץ. אבודרהם:

עץ יוסף

ע"כ מי לא ייראך מלך הגוים כי לך יאתה: **גדול בתשבחות.** שאין יכולת בשום נברא לספר כל שבחיו: **אל ההודאות.** שאין יכולת בשום נברא לספר כל הודאותיו: **אדון הנפלאות.** שאין יכולת בשום נברא לספר כל נפלאותיו שעושה בכל עת. וכדכתיב כי גדול אתה ועושה נפלאות: **הבוחר בשירי זמרה.** כמאמר ונעים זמירות ישראל: **חי העולמים.** בציר"ה תחת החי"ת דוקא כמ"ש בתוי"ט סוף תמיד (מגנ"א). ופי' שהקב"ה מחיה כל העולמות עליונים ותחתונים. ולא היה מסיר מהם השגחתו אפי' רגע אחד שאז כלא היו: **אמן.** שראוי ויאה להלל ולשבח אותך בשבחים אלו:

אחרית לשלום

חי העולמים. יש בזה שתי נוסחאות. בכל הסדורים הגירסא מלת חֵי בציר"י והוא ע"פ מדרש הנעלם. והטעם בסוף יש' הם כמות שבכל העולמים. ובס' הפרדס במערכת השמות כתב לא נקרא חֵי העולמים בציר"י אלא חַי העולמים בפת"ח. ובאליהו רבה כתב נ"ל לומר בפת"ח וכ' דגם הפר"ח שכתב לומר בציר"י אינו כן. וגם מהר"ע ספרנו ז"ל כתב לומר בפת"ח. ובסדורים ישנים מצאתי שמביא ב' הנוסחאות בפת"ח ובציר"י:

עיון תפלה

בכל הסדורים נשנה. כי הוא יסוד על המקרא לך ה' הגדולה וגו' **והנצח** וההוד, כנראה מן המכילתא דשירת הים פ' אשירה לה' נאה גדולה לה' נאה גבורה לה' וכן דוד אומר לך ה' הגדולה והגבורה וגו' שאנו נאה גדולה וגבורה תהלה ותפארת וכו', ובילקוט רמז רמ"ב בשנוים קצת אשירה לה', לה' נאה גדולה לה' נאה גבורה לה' נאה התפארת והנצח וההוד, וכן דוד אמר וכו' אשירה לה' שהוא נאה לו גדולה וגבורה ותפארת והנצח וההוד, ע"כ, ונראה תקון תפלה. [**ונצח** זה הוא גם המקרא כמו שפרש"י (ש"א טו, כט) **נצח** ישראל הקב"ה שהוא נצחונו של ישראל, וכן תרגם יונתן כבר נזר עליך מן קדם מרי נצחניה דישראל, אבל **נצח** בכל הוא תאר הפעל, כמו ועברתו שמרה **נצח** (עמוס א, יא), אף ה' ישכן **לנצח** (תהלים סח, יז): **תהלה ותפארת.** מי שיש לו תהלה כל אשר יזכיר שמו יהללו, ועדיין אפשר שימצא אדם אשר לא יכירהו ולא ינהג בו כבוד, מוסיף עליו מי שיש לו תפארת שסימני גדולתו גלוי (ראה עיון תפלה פסקא ברוך שאמר) וכלם יכירוהו ויכבדוהו (מהרש"ל): **מעתה ועד עולם.** מוסב על כי לך נאה, כלומר כי לך נאים כל שירות אלה מעתה ועד עולם בלי הפסק. וכתב הר"ד אבודרהם כל אלו ט"ו לשונות של שבח כנגד ט"ו שיר המעלות שאמר דוד וכנגד ט"ו מעלות טובות הסדורים בהגדת פסח. וכתב עוד, ברוך אתה ה' מלך גדול ומהולל בתשבחות אל

תקון תפלה

ושבח והודאה **גדולה ותפארת** למי שהמלחמות שלו. גם בסדור רב עמרם הנוסח גדולה ותפארת ובסדרי אבודרהם והתימנים כמו במאמר הראשון של המכילתא **וגדולה תהלה ותפארת**. אבל נוסח הספרדים שוה בסדר השבחים לנוסח אשכנז. וכתב הרד"א ד' כ"ח ע"א ותמצא כי **ש**מך **ל**עד **מ**לכנו **ה**אל ר"ת שלמה, ואפשר כי החכם שחבר זה [השבח] היה שמו שלמה, או עשאו לכבוד שלמה המלך, ע"כ. והר"ר שי"ר בתולדותיו בקש למצא בראשי תיבותיו מחבר ששמו אברהם, אבל רק לפי נוסח הספרדים והאר"י בחתימת הברכה: **א**דון הנפלאות **ב**ורא כל הנשמות **ר**בון כל המעשים **ה**בוחר בשירי זמרה **מ**לך אל חי העולמים, כי לפי יתר הנוסחאות אין זכר לאברהם זה, וכפי הנראה **לקחו** שני השבחים בורא כל הנשמות רבון כל המעשים מנוסח ברכת אלהי נשמה **ושנו** מעקרם לכונת איזה חתימה: **הבוחר בשירי זמרה.** במדרש אגדת בראשית פרק נ"ט והיה כי תמצאן אותו וגו' אמר הקב"ה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות ואצילם מהן יאמרו לי שירה שנאמר וענתה השירה הזאת, וכן אתה מוצא במצרים וכו' כיון שהצילם מיד אמרו שירה, באו למדבר וכו' כיון שראו באר המים מיד אמרו שירה, וכן דבורה וברק וכו' וכיון שהצילן מיד ותשר דבורה, וכן כשבא סנחריב אמר חזקיה ונגינותי ננגן (ובגמ' סנהדרין צ"ד א' אמרינן דלא אמר חזקיה שירה על מפלת סנחריב וצ"ע), וכן דוד נתכנסו עליו צרות וכו' וכשהצילו הקב"ה מכלן מיד אמר שירה, לפיכך והיה כי תמצאן אותו וגו' וענתה השירה הזאת, ע"כ. ובאותיות דר"ע פרק א' ומנין שלא ברא הקב"ה את העולם אלא בשביל שירה וזמרה שנאמר הוד והדר לפניו עוז ותפארת במקדשו, הוד והדר בשמים עוז ותפארת בארץ: **מלך אל חי.** כעין

התאר

(בעמיס ראש) שמה גדול תפלת הש"ר יזוב הנקראה הקבועה בג' כל כסני כל כפעם הש"ר בכל כחו קורעין לו גז"ד של ע' שנה. אר"י אפי' יש בו שמץ ע"ז מוחלין לו וכו'. ופי' כחו פירושו בכל כונתו ובכל אבריו. כ"ל ביאחרנה בכל לב ונפש ולא רק בשפתיו ולבו בל עמו. וגם לא יענה בקול גדול. שלא יענה קולו יותר מהאומר קדיש כמ"ש דאין העונה אמן רשאי להגביה קולו יותר מהמברך (א"ר). ותקנו הקדיש בלשון ארמי כדי שיבינו אותו הכל שרובם היו עמי הארץ ואפי' הנשים היו מבינים בלשון ארמי וידעו ויבינו הכל שמספיד השם להתגדל ולהתקדש לעיני כל העמים. ועיין לעיל אצל הקדיש שאחר אישו שכתבתי גם שם טעמים ופירושים על הקדיש:

בקדיש חייב לכרוע ה פעמים. א' כשיאמר יתגדל ויתקדש. ב' כשיאמר אש"ר. ג' כשיאמר יתברך. ד' כשאומר שמיה דקוב"ה. ה' כשאומר ואמרו אמן. והגר"א בביאורו סי' נ"א סק"י כתב שאין לכרוע כלל בקדיש ע"ש. מצוה יותר לענות אש"ר מקדושה וברכו. ואסור להפסיק באש"ר כששומע קדושה. (ועיין לע [מ"א ר"ס נ"ו):

חזן

יתגדל ויתקדש שמה רבא. בעלמא די ברא כרעותה וימליך מלכותה. בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: ק"ה יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא:

חזן

יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמה דקודשא. בריך הוא לעלא (בעשי"ת כופלים ולעלא מכל) מן כל ברכתא ושירתא תשבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן:

גליון הגרי"ב באמירת הקדיש אשהגשש ומדי דברי בו זטר אזביה עוד שנהגין החזן כשאומרים יתגדל ויתקדש שמיה רבא יענה אמן שכ"ר עבדי כי כן מבואר ברמב"ם יהביאו הב"י ס' נ"ו [ודע שיש שם טעות דפוס:

עץ יוסף

בעלמא די ברא כרעותיה. לפי שבשברא את העולם הזה לא היה בה מדיין עם מי יהיה מלך כי עדיין לא נבראו המלאכים עד יום שני (אבודרהם): וימליך מלכותיה. כלומר שיראה מלכותו עלינו: בחייכון וביומיכון כו'. לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא. וע"כ לא יהיה האחד דוחף אחר הכסא והרבנות שחברה בעליו כמ"ש במסה רבינו רב לך הניע עתו של יהושע. לכן כשאנו מתפללים על ביאת בן דוד ראוי להתפלל על חיי דכל בית ישראל ובכללן חכמיהם ופרנסיהם שיזכו עמנו יחד בגאולת הגואל שלא ידחו מפני פרנסי הדור ההוא (יעב"ץ): בעגלא. במהרה: אמן יהא שמיה רבא. למה באמר עליו לגזור בעגלא ובזמן קריב אנו עונין אמן. בקשה אמן יהי רצון (כל בו): לעילא מן כל ברכתא כו'. כלומר למעלה מכל שירות ושבחות שאדם מהלל ומשבח למלך ב"ו יהיו שבחיו של הקב"ה (אבודרהם): ונחמתא. כלומר

עיון תפלה

אל ההודאות אדון הנפלאות בורא כל הנשמות אדון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה חי העולמים, יש כאן כאן הוידאות ס"ז תיבות כנגד ס"ז מעלות שבמקדש שעליה משרת נשים לעזרת ישראל שעליהם עומדים הלוים בשיר, ע"כ. אבל בנוסחי רב עמרם ובני רומא ואשכנז נמצאו ס"ו תיבות בכל החתימה בזולת בא"י, בר"ע „בא"י מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות אדון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה חי העולמים" ובמחזור רומא „בא"י מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים אמן" ונוסחאות נהגו לענות אמן אחר ברכת עצמו (פי' תוס' ברכות מ"ה ב' ד"ה הא בטובה) הוי האי אמן בכלל חתימת הברכה אבל האשכנזים שלא נהגו כן הוסיפו בתחלת החתימה תיבת אל — אל מלך גדול וגו' כדי להשלים המספר ס"ו. ויש שלא הוסיפו על המספר הזה כלל, במחזור ויטרי מוסיף על נוסח אשכנז תיבת כל, אדון כל הנפלאות, והוא גם ס"ז תיבות. ובסדורי התימנים „בא"י אלהי מלך גדול התשבחות אל ההודאות אדון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה חי העולמים אמן" ובנוסח האר"י „בא"י אל מלך גדול ומהלל בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות בורא כל הנשמות רבון כל המעשים הבוחר בשירי זמרה מלך יחיד חי העולמים" ונוסח הספרדים „בא"י מלך גדול וכו' (כנוסח האר"י) בשירי זמרה מלך אל חי העולמים אמן". — חי העולמים. כבר נתבאר די צרכו בעיון תפלה לברוך שאמר שפירושו החי לעולמים:

תקון תפלה

התאר המורכב הזה בברכה יוצר למלך אל חי. ומה שאין ברכה זו פותחת בברוך אע"פ שהיא מטבע ארוך, אומר הרד"א דף כ"ד ע"ב והטור סי' נ"ד מפני שהיא סמוכה לברוך שאמר ששניהן נתקנו על פסוקי דזמרה זו לפניהם וזו לאחריהם ופסוקים שבינתים לא הוו הפסק, וכה"ג כתב הטור בסי' רל"ו דברכת אמת ואמונה אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לחברתה דק"ש לא הוי הפסק, ועי' בעיון תפלה פיסקא אלהי נשמה מה שכתבנו שם:

גליון הרי"ב חרעוב בס"ש הו"א ח"ל כי הרמב"ם בסדר התפלות וי"ל בית שיאמר הש"ץ יתגדל ויתקדש שמיה רבא כל העם עונין אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא הנך ז' תיבות מן יהא עד עלמיא בשגגת הרעוב וזהו מלאכה בסרוצה בטל וחם לא ירצה] כיס ישלא לבאורה על פרש"א. והאחרונים שלא הוכירו כלל הך אמן. ולכן אני מסתפק אם יש לדעות הך אמן לעתה יגדל נא וכו' שכתב המג"א שאין ישאי לאמרו במקומות שאסור להפסיק או אפשר דל"ד דהך עניית אמן נזכר ברמב"ם בהדיא משא"כ ועתה יגדל וכו' אדרבה העיד המג"א בס' כ"ז ס"ק ז' בשם האר"י שמפקפק כלל לאמרו ומה גם שהוא אך מלת אמן לחוד אפשר דמותר להפסיק ואני כדרכי שלא להרהות [עי' בפי' המשניות לרמב"ם אבות פ"א מש"ו ר"ג אומר עשה לך רב וכו'] אמי' ביתנא בכותחא אתנהל גם הבא והאחרים בזה הלכה מה' ישאו ברכה. ואדרבה עוד על תיבת ויתקלס שהזכיר הטור בי דעות ש"ו שיאן אומרים אותו ונתנו טעם לדבריהם שחייב לומר שבע תיבות כנגד שבעה רקיעים. ויש אומרים ויתקלס ומעמם לפי שהפסק באמן בין יתברך לוישתבח וצריך שיהא שבע [תיבות] אחר האמן ונתנו עתה לומר ויתהלל במקום ויתקלס עכ"ל. הנה מה שמים שנהגו לומר ויתהלל לא אדע ולא אבין. דלאס"ש המור שם אקשי הכי דמנהגא דידן שלא לענות אמן אחר יתברך א"צ לומר כלל ויתקלס או ויתהלל וכמ"ש המור בעצמו שהעתקתי למעלה. ותל מנהג שלנו לק"ם דאנן אומרים ח' תיבות מן יתברך עד ויתהלל די"ל דסמכין אמ"ש הב"י בשם ש"ל וז"ל יש בקדיש עשר לשונות של שבח ואלו הם יתגדל ויתקדש יתברך וישתבח וכו' עד ויתהלל ויתהדר וי"א שהם כנגד עשרה מאמרות וכו' ע"ש: אדרבא על רבינו המור שלא הזכיר מזה כלום אדרבה כתב שיהיה רק שבעה שבחות צ"ע קצת. גם הב"י כתב בי דעות דרב האי גאון כי שיש לומר ויתקלס על שם שיצא הקב"ה לעתיד למלחמה ונלחם. טובא נחרשת מתינבמי: קלסא דנהשא. ורב יהודה גאון כתב שאין אומרים ויתקלס לפי שאנו מוצאים שהוא לשון גנאי ע"כ. ובאמת המעיין יראה כי רוב הפעמים קילוס לשון גנאי ומיעוטו שהם לשבח [עי' ורש"י סוטה כ"ז ד"ה דומה וכו' ועי' תוס' ב"ס כ"ד ד"ה כאמני וכו' ותו"כ כי' ובסנהדרין ס"ד ד"ה מרקולים] ולכי חמה אקרא על מה דתנו: במשנה ערובה פסחים קמו ע"ב לפיכך אנחנו חייבים וכו' לעלה ולקלס למי שעשה וכו' ואנחנו אומרים אותו בלילי יו"ם הראשונים של פסח גם בכל שבת ויו"ם אנו אומרים ובמקהלות רבבות עמך וכו' לעלה ולקלס וכו' והלא אף רבינו האי גאון לא קאמר אלא באמירת קדיש דקאי על העתיד שיצא ה' ונלחם כמ"ש למעלה ועל אחת כמה וכמה לר"י גאון שאף בקדיש לא יאמרנו משום שמצאום אותו בלשון גנאי ואיך נאמר לשון קילוס בהאמורים למעלה. ואל ההנר"ם אקב"ב אולי יבצא לישב במעם ערב אחודנו בקהל רב בוקר וערב. [ולענ"ד נראה דבפסחים ובהגדה וכן דשבתות וי"ט שאומרים דרך הודה לפיכך אנחנו חייבים וכו' שכן דובת כל היצורים) וכו' ליכא למטי שיהא פירושו מזון דהאיך שייך חוב לבדון משא"כ בקדיש אין ליתן מקום לטעות] ואמים עוד בשמיה דקודשא צריך לעוה קצת ואח"כ יאמר בריך הוא לעילא מכל ברכתא וכו' אבל המפסיק אצל בריך הוא ואח"כ מתחיל לעילא טעות הוא בידו עכ"ל הד"ם בסי' נ"ז בשם תא"ו והביאו המג"א ס"ק ח' וכנון דא כמצוה להודיע לרבים. גם באלה יכשלו בלבונם בשגה שהש"ץ אומר בריך הוא שנים השומעים גם הם תיבות אלו בריך הוא לעילא וזה חיוף הוא אלא יש להם לומר גם מכל ברכתא וכו' עי' מ"ז ס"ק ג':

(רמ"ח) (א) אם החזן מאריך בנגון יאמרו הקהל יתברך בעת הש"ץ מאריך בניגון אבל לא בשעה שאומר ברכו ואם אינו מנגן טוב שלא נומר כלל רק ישתוק וישמע מהש"ץ ברכו (סי' נ"ז): (ב) אם לא שמע אחד מהש"ץ כשאמר ברכו רק שמע מהקהל שאמרו ברוך השם המבורך לעולם ועד עונה עמהם נ"כ ביצל"ו אבל אם שמע מהש"ץ לבד כשעונה ביצל"ו לא יענה עמו. רק יענה אמן על דבריו (א"ר סי' ק"ם דלא כמ"א סי' נ"ז ועי' סי' קכ"ד ובמ"א סי' נ"ו ס"ק ה'): [כתב בס' שערי אפרים (אבל דיני ברכת התורה) אות ש"ל[נוהגין לכתהלה הצבור אומרים ברוך ה' המבורך כו' פונים אחריהם אמן והיחידים ואומרים ברוך ה' כו' וטעות הוא בידם שכיון שאומרים מיד ברוך ה' כו' א"צ לומר אמן. אבל הצבור יאמרו אין אחר הש"ץ אף שאמרו מתחלה ביצל"ו וכן נוהגין ועי' פ"מ סי' נ"ז]: (ג) מי שמתפלל ביחידות והגיע לברכו אף שכבר שמע ברכו קודם התפלה מותר לפרוס על שמע ולומר ברכו או אחר בבית כיון דיאמר מיד אחר כך ברכות ק"ש אבל לאחר שכבר קרא ק"ש והברכות ושמע ברכו ידים התפלה או אח"כ או אפי' מבעולה לתורה לא יאמר עוד השבע (סי' ס"ס): יד) איחר לבא לבית הכנסת וכנאמר לעיל קודם התפלה: (ה) בכח להניח טלית או שלא היה לו מקודם יכול להניח בין הפרקים בלא ברכה ולאחר התפלה ימשמש בטלית ויברך (סי' ס"ז): (ו) אבל אם שכח להניח תפילין או שלא היה לו. יכול להניחן בין הפרקים ולברך עליהן והטעם דק"ש ותפלה צריך תפילין ולכן יכול להפסיק אפילו להברכה אבל באמצע הפרק יש חילוק שאם הביאו לו באמצע הפרק בלפני ק"ש כגון באמצע יוצר אור או באמצע אהבה רבה ימתין עד שיגיע בין הפרקים שיברך או אבל אם הביאו לו התפילין באמצע הפרק של ק"ש עצמה כגון באמצע שמע או באמצע והיה או באמצע ויאמר מברך עליהם מיד והטעם כי כל דיבור שבק"ש צריך תפילין ולכך לא ימתין וכן כשהגיעו באמצע הפרק שלאחר ק"ש כגון באמצע אמת ויציב נ"כ יברך מיד ולא ימתין; דאם ימתין עד בין הפרק דהיינו שיאמר גאל ישראל שוב א"א להפסיק ולברך מחמת דבעינן גאולה לתפלה אסור להפסיק אבל בין השם אלהיכם לאמת לא יפסיק כלל ובין גאולה לתפלה יניחם ולא יברך עד אחר התפלה כמבואר לקמן (פ"ת במ"ז סי' ס"ו): (ז) אלו הן בין הפרקים. בין קדיש לברכו. ובין יוצר המאורות לאהבה רבה. ובין אהבה לשמע. ובין שמע לוהיה. ובין והיה לויאמר (שם): (ח) אין לפנות ב"ה וכ"ש בין הפרקים (מ"א סי' קכ"ד) אבל אמן יכול

ענף יוסף

כלומר יתנחם בנחמת ציון יותר משאר נחמות של בני אדם. ומצאתי שהקב"ה מתנחם בנחמות שנאמר וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי. ביון שאמר למעני יראה שהוא מתנחם בנחמות (שם). והכל כו כתב בסי' לפי שאחז"ע שהשכינה מקוננת כיונה [ואומרת] אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני. על כן אמר ונחמתא לשון נחמה על הדבר לעתיד:

יפסיק לשמוע בין הפרקים על כל ברכה וברכה שישמע (פ"ת סי' נ"א) (וכל בין אהבה רבה לשמע עיין לקמן): (ט) באמצע הפרק וכו' בין ברוך שאמר עד ישתבח כמו באמצע הפרק אין לענות אמן אמנם אחר הא-ל הקדוש וש"ת וכן לאמן יהש"ר עד לאחר תיבת יתברך ואמן שלאחר יתברך עונה וכן לקדושה דהיינו שיאמר קק"ק כו' וברוך כו' אבל ימלוך לא יאמר וכן למודים נ"כ עונה ולא יאמר רק מודים אנחנו לך ולברכו יאמר ברוך ה' המבורך לעולם ועד (ולא יאמר יתברך) כיון שהוא שומע בתפלה וכן מברכות התורה (גם אמן יענה אחר בה"ת) לכל אלו עונה אפילו באמצע פרק הכא דפליק עליה (והטעם דדין זה למד מהאי דשאל מפני הכבוד וממילא דשרי לסדרי וגם חולק המ"א בס"ק ג' בין פליק עניא)

ואם הפסיק באמצע הפסוק היינו דלא כפליק עניא. חוזר לראש הפסוק (סי' ס"ז): (י) אסור בין הפרקים לא יפסיק לקרות עם הצבור פסוק ראשון של שמע [אלא יאמר התיבות שהוא אומר בשעה שהצבור אומרים הפסוק הראשון של שמע בניגון הצבור שיהיה נראה כאילו קורא עמהם] (סי' ס"ה): (יא) הטיל מים לא יברך אשר יצר רק ישול ידיו ולאחר התפלה יברך אשר יצר (שהפסיק בברכות ק"ש והטעם כדי לגמור את כולה ע' בק"ש וה"כ הכא): (יב) אם התפלל ביחיד לא יאמר פיוטים באמצע ברכות קריאת שמע [אבל כשמתפלל עם הצבור אין לפרוש עצמו מהצבור באמירת הפיוט] (סי' ס"ח מ"א): (יג) אם שכח לומר הפיוט (כשמתפלל בצבור) באמצע ברכה לא יאמר בין ברכה לברכה (גם):

תקון הערה לסדר קריאת שמע וברכותיה תפלה

בסדר קריאת שמע וברכותיה יש לסמוך, א) ברכת אהבה רבה אנו שייכה לק"ש על פי האמור בתוספות ל"ע ב' בשם רבנ"י בק"ש שחרית וערבית אדם שלא נדחה ידי חובת והגית בו יומם ולילה, ואין זה סותר לשיטתו בברכות ל"ט ע"ב רבנ"י אומר אפשר אדם שורה בשעת תיבה וס' תורה מה הבא עליה, כי גם הוא מדבר מן האבות אשר לפי מלבם סיסק בידם לקיים קרא כדכתיב, וכאן מדבר מהמון העם. ובתוס"ע מתמור א' פסוק כי אם בתורת ה' חפצו א"ל ר"ה ומה אם מקיים ובתורתו יהגה יומם ולילה א"ל ר' יהושע זו קריאת שמע שאדם קורא שחרית וערבית מעלה עליו הקב"ה כאלו יגע בתורה יומם ולילה, ובמכילתא דבגלת פרשה סדר ויסע סימנא ב' גרס ר' יהושע אומר שונה אדם שתי הלכות בשחרית ושתים בערבית ועוסק במלאכתו כל היום מעלין עליו וכו', ובמטרה המאיר סי' נ"ג גרסינן בספרי נמה הקשיש ק"ש שחרית וערבית לפי שאמר הקב"ה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו' ואמר ששת ימים תעשה מלאכה כיצד יתקיימו שני מקראות כלנו, לפיכך תקן להם ק"ש שחרית וערבית בכל שקורא אותה כאלו קרא כל התורה כלה, ע"כ. ולזה תקנו אהבה רבה בשחרית שהיא כעין ברכת התורה, כמבואר (ברכות י"א ב') מהקורא ק"ש אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה, ואהבת עולם ערבית, לפי שהפסיק ביניהם הפסק גדול, והביאת הב"י גם בתוס' ד"ה שכבר שהטביל אה"כ אינו נפטר מברכות התורה אלא אם לומד מיד וגם לא ישנה היסח הדעת, לפיכך מברך לפני ק"ש של ערבית פעם שנית. אבל ברכת יוצר המאורות שחרית וכן מעריב ערבים ערבית המדברת נ"כ מחלוף היום והלילה ע"י המאורות, איזה שייכות יש לכן לק"ש? ור' יהודה הלוי ז"ל (כוזרי מאמר שלישי סי' י"ז) אמר כזה בערה פילוסופים, ואם הבין דבריו: הנה יוצר המאורות סדר העולם העליון וגדל באופים הם וגדל טובתם והם אבל טורח הקבן שבמתבים, הלוא כזה יועילנו לבל יגדלו בעיניו המאורות להתבונן לזופלים על דעת עולם כחברת הבבלי"ם בימי קדם, רק הוא ית' יוצר המאורות מתולה יתנהיגם, ואחרי שמו את סוף ב"ה יוצר הכל, יתן אל לנו באהבת עולם (והאשכנזים באהבה רבה) ההכרה הפנים באלהי בפדה המוכנת לקבלו (פי' במילת התורה) ולהדבק האור במלאכה הזאת, והנהגתו אותה בנפלאות יוצאות מסדר הטבע הטבעי, ובוא זה תמיד אהבה ושמחה ואלי היה גודעו **שמחה גדולה ויתרה** שמחת בנו, ובפיוט זה בנוסח לעולם יהא אדם **שמאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו**, והאשכנזים דף כ"ח ע"ב דתק נמצא כמו לסמיכת חמלה אל אהבה בת"ב באהבתו ובחמלתו הוא גאלם) ויהיה אהבת עליהם, ויסמוך לזה קבלו התורה וק"ש, ואחרי כן נמה בטלן אמת ויציב מהמשיעים שהואילו לקבלת התורה, ועדותו שקבל עליו מלכות שמים כאשר קבלוה האבות לפניו וכן יקבלוה הבנים עד עולמי עד. **ב)** בירושלמי (ברכות פ"א) פיסקא ותב"א עד מטה, ר' זעירא בשם ר' אבא בר ירמיה ג' תכיפות הן תיכף לסמיכה שחיטה תיכף לנט"י ברכה תיכף לגאולה תפלה, תיכף לסמיכה שחיטה וסמך ושחט. תיכף לנט"י ברכה שאו ידיכם קדש וברכו, תיכף לגאולה תפלה יהיו לרצון אמרי פי מה כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה, ע"כ. ובבבלי ט'ב א' לא יליף מקראי, אבל רש"י מביא הך הגמרא דירושלמי בפ"א ד' ע"ב ד"ה זה הסומך וסמיכות גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים וכו'. ויש להתבונן מה ראו חכמים ללמוד מן הסמיכות הזאת סמיכות גאולה תלוי לתפלה, הלא זה המקרא ה' צורי וגואלי אינו מדבר מגאולת מ..ם כ"א מגאולת נפשו של דוד אשר גאלו מיד אויביו, וכמו שהוזכר במקום אחר (תהלים קג, ד) הגואל משחת חייכי, ואולי שיש נכון ללמוד זאת מתפלת ישעיהו הנביא (ישעיה ס"ג) אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך (גאולה) למה תתענו ה' מדרכיך וגו' שוב למען עבדיך וגו' (תפלה), והקב"ה בעצמו מזכיר בתפלה גאולת ישראל (גם ק"ש מפסוק י"ז עד כ"ד) ואח"כ מזכיר קבלת תפלתם והיה טרם יקראו ואני אענה וגו': **ג)** עד כאן של סדר הפרשיות כסדר שהלנו כשעתים (ברכות יג פ"א) א"ר יהושע בן קרחה למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע (וכ' המהרש"א בחידושי אגדות דהוה ליה להקדים פרשה והיה אם שמוע שנאמרה בלשון רבים לפ' שמע שלא נאמרה רק בלשון יחיד, ועי' תוס' י"ד ב' ד"ה למה, ודבריו דחוקים קצת, ואפשר דשאלה דריב"ק לא היתה גומר בשתי הפרשיות כמו שאנו אומרים ולהבין שהיה כהיך ממש שהן מסודרות בתורה, כי למה צריך לזאת, אבל שאלתו היתה לקרא רק פרשת והיה אם שמוע לבדה ובלא להקדים לה פרשת שמע כלל, כי מה צורך בקריאתה, הא כל מה שיש בשמע יש נ"כ בוהיה אם שמוע, אהבת ה', מסירת נפש, תלמוד תורה, אמונת היחוד ושלילת אלהים אחרים, כי באין אלהים אחרים—ה' אחד, שפסת עלות פרשת והיה אם שמוע שיש בה נ"כ הכל ועוד את שמונה נפ' בשמע

וע"ז תקינו כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה, ולהאמין אמונה שלמה שהשי"ת אחד ומלכותו בכל משלה, ואחרי שכבר נשרשה בלבו האמונה הזאת כאמור בפסוק שמע ישראל וכנגד מתן על כלשו עול מלכותו ית' הוא מוסיף לקבל עליו עול תורתו) והיה אם שמוע לויאמר (פי' הכונה ששונה נמה׳ להפוך שדין מסדר שכן כתובות בתורה) שוהיה אם שמוע נוהג בין ביום ובין בלילה (תלמוד תורה) אבל ויאמר אינו נוהג אלא ביום בלבד (מצות ציצית), או כמשמעו של רש"י (שם י"ד ב') שוהיה אם שמוע ללמוד ולעשות ויאמר אין בו אלא לעשות בלבד, אבל הטעמים הפשטיים הללו זורקים עוד טעם כללי לכללות הסדר. ד) מנא הא מילתא דאמור רבנן בתוספתא דברכות רפ"ב ובירושלמי פ"א ה"ט הקורא את שמע צריך להזכיר יציאת מצרים באמת ויציב (והמ"ע שכבר קרא את שמע וברכת ויאמר תמיד בא להזכיר עוד פעם יצ"מ בברכה שלאחר ק"ש. חסדי דוד) רבי אומר צריך להזכיר בה מלכות, אחרים אומרים צריך להזכיר בה מכת בכורות וקריעת ים סוף, ובירושלמי מביא ר' יהושע ב"ל אומר צריך להזכיר את כלן, וצריך לומר צור ישראל וגואלו (כלומר צריך שיאמר **צור ישראל קומה בעזרת ישראל** וגו' ומתים בגאולה בא"י **גאל ישראל**, והמגא דבר בלשון קצרה). מנא לן הא? הטעמים שכתבו ע"ז מפרשי התוספתא והירושלמי אינם מספיקים. ועי' במוס רבה קו"פ כ"ג.—

כל זה הביאני לחקור ולדרוש אחרי המקור להאמין של סדר ק"ש וברכותיה, ומה דמות ערכו לנגדם בם רם לפניו את הדברים כפי הסדר הזה. ואשר אחזה כי בחקירה זאת, כי כפי המקובל אצלנו מפי רבותינו הכתי התלמוד ז"ל **ענין קבלת עול מלכות שמים בכלל** כבר היה נהוג בישראל מימי עולם ומשני קדמוניות, כנראה מהרבה מאמרים מקובלים בתלמוד. כמו בפסחים (נ"ו ע"א) השכם והערב (דגלים) אמר ר' יוחנן כדי לנטל את ישראל מקריאת שמע שחרית וערבית, ובירושלמי (ברכות פ"ב ה"א) ויהי המה הולכים הלוך ודבר (אליהו ואלישע) במה היו עוסקים אמר ר' אחא בר [illegible] בקריאת שמע היו עוסקים היך מה דאת אמר ודברת בם, וברש"י (בראשית מו, כט) אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא קריאת שמע, ולא ידעתי מקום המאמר, ובמס' דרך ארץ זוטא פ"א שכן מליצו ביעקב שלא נשק ליוסף, עיי"ש בביאור נחלת יעקב. אבל סדר הברכות כמו שהוא אצלנו ודאי שלא היה בימיהם עד ימי אנשי כנה"ג, כמו שלא היתה אז עדיין קבועה לסדר התפלה שאדם חייב להתפלל בכל יום מן התורה, וכמו שכתב הרמב"ם בריש הלכות תפלה, רק כל אחד ואחד היה רחשי לבבו כפי מדרגת בינתו והכמתו, אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לקבל עליו עול מלכות שמים שלמה. וכשבאו אנשי כנה"ג מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים (מגילה י"ז ב', וברבה רות פרשה ד' פסוק וקנה בפז בא ובירושלמי מגילה פ"א ה"ז שמונים ושלשה זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים) אשר תקנו לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות כמוב אמרו על אנשי כנה"ג (ברכות ל"ג א') ויבקשו לתקן בסדר זה כל הנבדד הזה טופס קבוע לדורות ולהשגיחו בפי כל ישראל בכל מקומות שהם, בלא ספק הבינו כשהאותיות לחרוז ולהאחיט בנבל נאור קדמוניהם, ובלא ספק היו כתבי הקדש וביחוד שירי נעים זמירות ישראל נר לרגלם גם בדבר הזה, וכמו שהיו נר לרגלם בתקנת סדר תפלת התורה

שפרה, כדאיתא במגילה (י"ח ב') מ"ל מנין שאומרים אבות שנאמר הבו לה' בני אלים, ומנין שאומרים גבורות שנאמר הבו לה' כבוד ועז, ומנין שאומרים קדושות שנאמר השתחוו לה' בהדרת קדש, עיי"ש, ובברכות כ"ח ב' הני י"ח כנגד מי א"ר הלל בריה דרשב"נ כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד בהבו לה' בני אלים, רב יוסף אמר כנגד י"ח אזכרות שבק"ש, ובירושלמי ברכות פ"ד ה"ג ריב"ל אמר כנגד שמונה עשר החוליות שבשדרה, ר' תנחומא בשם ר' חנינא בשם ר' פינחס כנגד י"ח פעמים שאבות כתובים בתורה אברהם יצחק יעקב, רשב"ל בשם ר' יוחנן כנגד י"ח צווין שכתוב בפרשת משכן שני, ובבמדבר רבה רפ"ב י"ח מקומות אתה מוצא משה ואהרן שוים כנגד י"ח ברכות, ע"ש בביאור מהרז"ו, ועי' לקמן בהערה לי"ח ברכות עוד רמזים לזה, ועי' תנחומא טכפר כ"ש ויקרא בהעלותך ומקנים סי' ג'; כן גלה סוד מלאו החכמים השלמים הללו אבן שלמה יצדק אשר היתה לראש פנה אל המוסד הגדול הזה, סדר **קריאת שמע וברכותיה**. אם יקרה זאת נמלאה לעיניכם ברוכה בכל והמורה כפי המלך דוד ע"ה בספר תהלים מזמור י"ט; וקרבת ברכת ק"ש אל המזמור הזה כבר הרגישו גדולי ישראל בדורות שלפני לפניו, כאבודרהם דף כ"ט ע"א, וכתב בפי' המנהגים מה שמעו אהבת עולם (לדידן אהבה רבה) יוצר המאורות וכו' ומצא דרך המסודר במזמור השמים מספרים כבוד אל שהזכיר יצירת המאורות וסמך לזה תורת ה' תמימה ואח"כ עדות ה' נאמנה שהם חיובים להעיד על יחוד השמים, ולכן קורא מיד ק"ש שהוא יחוד הקב"ה ע"כ, וכ"כ תלמידי הר"ף ז"ל בשלמו, וז"ל רבינו בחיי בספר כד הקמח ערך כי תבוא "בהזמור השמים מספרים כבוד אל הזכיר נפלאות מסבות הגלגלים ומהלך השמש ואיך הוא המאיר לכל העולם, והזכיר אחריו תורת ה' תמימה להודיע שעדיין יש אור גדול למעלה מן השמש והיא התורה, ולזה אמר מאירת עינים כלומר יותר מן השמש וכו', ולפי סדר המזמור תקנו לנו רז"ל **והאר עינינו בתורתך** עמד אחר יוצר המאורות" עכ"ל. והשערתם אמת, אך לא בדרך אסמכתא בעלמא ואמיזה בדרך המשל כנראה מלשונם, כי אם בדרך למוד גמור, לפי שבאמת סדר המלך דוד ע"ה במזמור הזה סדר עבודת השי"ת, ואיך יסדר איש ישראל שבחיו של מקום טרם נשתו להתפלל לפניו ולהשתחוות להדם רגליו, ולפיכו ערכו לפניו אנשי כנה"ג סדר קריאת שמע וברכותיה, נתחלה עליו לשבח **לאדון הכל** לתת גדולה **ליוצר בראשית** אשר ברא את השמים וכל צבאם, **השמים מספרים כבוד אל**, וכנגד זה **יוצר אור ובורא חושך** עושה שלום **ובורא את הכל**, ומסיימים יוצר המאורות, וסמוך לתפילה מתפללין תפלה קצרה **שאלהי עולם** זה יאיר אורו על עמו בפרט; וכן עושים במעריב ערבים, אחרי השבח הכללי הוא יה' אלהי כל הצבאות ומלך כל הארץ — מתפללים תפלה קצרה שמלך כל הארץ זה ימלך עלינו בפרט. — מן השבח הכללי עוברים אנחנו לשבח פרטי, להודות ולהלל לשמו הגדול על שבחר בנו מכל העמים לאהבה אותנו אהבה רבה ואהבת עולם ולדבקה בנו ולתת לנו את תורתו התמימה (עי' לקמן בהערה לברכת אהבה רבה), **תורת ה' תמימה משיבת נפש**, ומסיימים הבוחר בעמו ישראל באהבה; וכדרך סדר השבח שסדרו הלוים לפני עולי בבל (נחמיה ט, ו), מתחיל **בכלל**, אתה הוא ה' לבדך וגו' ולבא

השמים

השמים לך משתחוים, ומסיים בפרט, אתה הוא וגו' אשר בחרת באברם וגו' ועל כן קורין ויושע וגו', ואולי מפני זה קבעוהו לאמרו לפני סדר ק"ש וברכותיה בבקר תמידים בשחר השבח. ואחרי הגיעם לידי מדה זו שקבלו אמונו של מלכותו ית' לעבדו בלב אחד באהבה גמורה ובמסירת נפש, ובמצוה שקודמת לקבלת את מעידים אנחנו עליו עדות נאמנה שם' זה אשר אנחנו מרגילים אותו בפה באלוה — לא לבד שהוא אלהים, אלהי ישראל, כי אם ה' אחד, אחד ואין שני לכל השמים אשר בהם כל השמים, ומאחר ראוי ושכן שיקבלו כלם עול מלכותו ית' לעבדו שכם אחד, כי אין נמלטים אל אחר מנמצאי אלוה אשר ימלך עליהם, כאשר יאמינו הפתאים הסכלים כתבן; כעדות הזאת נחוצה לנו מאד בתחלת קבלתנו עול מלכותו ית', כדי לגלות הכוונה שאנו מודים שאומרים שם זה מיוחד רק לבית ישראל ואין לעמים אחרים חלק בו, כמו שקרא אותו כרש מלך פרס (עזרא א, ג) ויבן את בית ה' אלהי ישראל הוא האלהים אשר בירושלים, וכן אמר המלך ארתחשסתא (שם ז, טו) די מלכא ויעטוהי התנדבו לאלה ישראל די בירושלם משכנה, וכן אמר האיש אשר על בית יוסף (בראשית מג, כג) אלהיכם ואלהי אביכם, וכן אמרו פלשתים (ש"א ה, ח) מה נעשה לארון אלהי ישראל, ועל זה אמר המשורר עדות ה' (שישראל מעידין עליו שהוא אחד ואין שני, ועוין עדות ה' באמת על ה', כמו יראת ה' שיראה ממני ה') נאמנה מאד והיא מחכימת פתי העמים הפתאים כאמור. והתבוננו בכלל זה, שמעידים אנחנו עוד לבד קיומה ומקבלים עלינו עול מצותיו כמצוות, לעבדו לא לבד בלב ובמחשבה כי אם גם בפעל ובמעשה, לא כאלה הכופרים מדרכי חיים שחושבים לצאת ידי חובתם לאלהים במחשבות שבלב מבלי צרך למלבושים גשמיים, שקר נימוס; וכנגד זה אמר דוד פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים, הפקודים והמצות המעשיות, ומסדרי הפעולה סדרו כנגד זה הענין הזה קריאת פרשת והיה אם שמוע, שמצוה קבלת עול מצות מעשיות כלומר העבודה ה' ומעשהו בלב נפש. ונאמר גם כאשר כמו מדה כנגד מדה לאמר אתם נשמעים אהבתם ועבדתם לי במעשה — גם אני אעשה אהבתי לכם במעשה, ונתתי מטר ארצכם בעתו וגו'. ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם, החזקו את הדעה האמתית בלב ונפש, והמ"ב מצוה לזה את המעשה וקשרתם אותם לאות על ידכם ותפלין של יד. והיו לטוטפות בין עיניכם תפלין של ראש), וכוי אותם גם על דברי הפרשיות במע וכיה אם במעש, וקבעו עוד פרשה אחת אשר תכליתה להשריש בלבנו יראת ה', כנגד מה שאמר המשורר נתמשך שנזכר יראת ה' טהורה עומדת לעד, וכמו שידענו שאין לנו בעולם כלי המחזק ומקיים את הדעות האמתיות והמעלות כמעט אלא יראת ה' בלבד, כמו שאמרו (שבת ל"א ב') אין להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד, ונמצא מסדרי הפעולות נפקדת ויאמר שכתוב בה אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, ואמרו

(סנהדרין נ"ז ג') אנכי ה' אני, יראה שתהי עליכם, והדומה הזאת שהשי"ת הוציאנו מכור הברזל ממצרים ועשנו לו לעם סגולה מכל העמים יראתו בלבנו, ואמ"ש שיש הרבה עבירות בתורה בתלמוד אותן לירא את ה', כדי ירשם ושמה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' (דברים י, יב) כהקדמה בפי הקדמונינו שרבה שרשה, מ"מ כתבו בפרשה ויאמר לפי שיש בה מצוה נכבדת מאד ממצות הזכרון; בעלים אמרו רבותינו (נדרים כ"ה א') שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות, והשאל רבי יוסף לרב ברים דרבה אסך במאי זהיר טפי א"ל בציצית (שבת קי"ח ב'), הצלחה שכל איש יהודי נושא בגדו כל היום מזכירים אותו על כל צעד ושעל שהוא עבד ה' ומשועבד לעבודתו, בחיב שבא הנגע עדי לוסר מצותיו תמיד, וכמו שאמרו רבותינו (מנחות מ"ג ב') תכלת מביאה לידי אורח ועירה מביאה לידי מעשה, ותכלת דומה לים (ספרי פרש' שלח ומנחות שם) וים לרקיע כמו שאמרו בירושלמי (סוטה פ"ב ה"ב) וכתב מים ממקום שבאת. ולא יתנה דעתו עליו ולא יתגאה ולא ידמה רגלי הכבוד, ויש דומה לרקיע ומשם תמיד מורא שמים עליו. והרקיע דומה לכסא הכבוד ויפחד תמיד כי עתיד ליתן דין וחשבון לפניו, ובברכות (י"ב ב') פרשת ציצית מפני מה קבעוה א"ר כי מחכמה מפני שיש בה חמשה דברים ע"ש. וכנגד מה שאמר המשורר משפטי ה' אמת, וכאלה למעלה בפסוק זכרה שנתגלה כי הפסוקים במקום הזה כמו המספיק סכום הדברים (תהלים לג, ז), כלומר המוכנים אשר יודו שמשה לשונו רצונו, תקנו המסדרים לאמר אמת ויציב שנזכר שם יציאת מצרים וקריעת ים סוף ומכת בכורים, ממצרים גאלתנו ה' אלהינו ולא אחד כפעל מעשה והשקעת במי ים כלאחד, כל בכוריהם הרגת, לפי שמכת בכורות קשה מכלן (רש"י שמות ד, כג) והיא כנגד כל המכות (רש"י שם ט, יד) תקנו אותה בפני עצמה, וקריעת ים היתה קץ שעבודם על מצרים; ועוד מוסיף בלשון להזכיר גם מלכות, כי מלך במשפט יעמיד ארץ (משלי כט, ד) ועוד מלך משפט אהב (תהלים צט, ד). וכאמר בשמות טו, יח) ה' ימלוך לעלם ועד כי בא סוס פרעה וגו', וכאמר סוף עובדיה ועלו מושיעים וגו' לשפט את הר עשו והיתה לה' המלוכה. וכנגד מה שאמר המשורר גם עבדך נזהר בהם בשמרם (בשמירה הנ"ל) עקב רב ... תקנו לומר אשרי איש שישמע למצותיך וגו'. וכנגד מה שקיים המשורר ה' צורי וגואלי תקנו לומר צור ישראל וגו' גואלנו ה' צבאות שמו. ומקום הזמור הזה למדו רבותינו סמיכות גאולה לתפלה. ובדברים רבה פ"ב ומי שהוא יושב כך מהו מתן שכרו? אמר רבה בר אבוה הוא קרא ק"ש והתפלל מיד (כלומר אחרי עשותו ככל הסדר הזה) תענה לו בתפלתו כמתלת. ומלקוט תהלים רמז תתפ"ב וכל מי שתוכף גאולה לתפלה אין השטן מקטרג באותו היום, אבל ביקרא רמז גרים כמו בירושלמי פ"א דברכות ונח"ש סי' קל"ד באותו היום, כלשון סלומדו (ברכות ב', ע"ב) עיי"ש:

כשמגיע הש"ץ ברכו אומרים הקהל יתברך:

חזן בָּרְכוּ אֶת יְיָ הַמְבֹרָךְ:

ק"ה בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

ופוסק כאן ביהכ"נ וגם אמן וכן אין עונין אחריו אמן:

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים: סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו. וּשְׁמוֹ

עץ יוסף

ברכו את ה' המבורך. הא דאומר המבורך שלא יראה כאלו מוציא עצמו מהכלל בפירוש שיאמר להם ברכו כאלו הוא אין רוצה. ואפ"ה שיאמר אח"כ ברוך כו' אין די. לכך אומר המבורך. ואעפ"כ חוזר ואומר ובה"ח. אבל קשה הקהל למה יאמרו המבורך כיון

ענף יוסף

ברכו את ה' המבורך. שאומר המבורך מגדיאתו כולם העליונים והשפלים. והם סנדיו והפרכיו הגדולים הפעמים השמים שבמדור העליון ובמדור התחתון. ברוך ה' כו'. בהמבורך אפשר המבורך בפי כל הבריות באמרי ברוך כו'. ותירץ הא"ר ע"פ מאי דאיתא כמובן

עיון תפלה

בָּרְכוּ. הנקדנים נהגו לנקד הרי"ש בחטף פתח בָּרְכוּ, ממה שמצאו במסרה שכל לשון ברכה לא יהיה הנון בכ"ף הרי"ש בחטף פתח, ולפי דעתי נטו מני דרך כי לא הבינו טנת המסורה, והענין כך הוא, הראשונים

תקון תפלה

ברכו. המנהג פשוט בכל תפוצות ישראל לומר ברכו לפני פריסת שמע, הש"ץ אומר ברכו את ה' המבורך והקהל עונין ברוך ה' המבורך לעולם ועד, והש"ץ חוזר, כדעת ר' יהודה בירצלוני דמובאת בטור או"ח סי' נ"ז וסי' קל"ט, ונחשב לדבר שבקדושה שצריך עשרה, דתניא במס' סופרים פרק י' הלכה ז' אין אומרים קדיש וברכו פחות מעשרה, ועי' רש"י (מגילה כג, ב) ד"ה אין פורסין על שמע, וכן המנהג שהעולה לתורה אומר ברכו לפני קריאת התורה; וברכו זה זכרוהו רבותינו פעמים רבות, במשנה (ברכות מט ב) אמר ר"ע מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובים ואחד מועטין אומר ברכו את ה', ר' ישמעאל אומר ברכו את ה' המבורך, ובגמ' (נ' ע"א) אמרינן דכולי עלמא נהוג כר' ישמעאל, ונראה שגם ר"ע הודה לו אח"כ, דתניא בפרקי היכלות אמר ר' עקיבא בכל יום ויום מלאך אחד עומד באמצע הרקיע שחרית ופותח ואומר ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעו"ו, וכל גדודי מעלה עונין אחריו עד שמגיע לברכו, וכשמגיע לברכו חיה אחת יש שם ששמה ישראל וחקוק על מצחה ישראל וכו' ועומדת באמצע הרקיע ואומרת בקול רם ברכו את ה' המבורך וכל גדודי מעלה עונין אחריה ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ע"כ, ובספרי האזינו פסוק כי שם ה' אקרא אמר ר' יוסי מנין לעומדים בבית הכנסת ואומרים ברכו את ה' המבורך שעונים אחריהם ברוך ה' המבורך לעו"ו ת"ל כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו, ובתנחומא ריש ויגש מהו אשכת בניך גם אני אמר הקב"ה אף אני מצטער עליהם שאני מפסירן שהם אומרים בכל יום ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ובתנא דבי אליהו זוטא פי"ז אמר ר' יוחנן בן זכאי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אדם אחד וכו' אמר לי רבי מת אני ולא חי וכו' כשבאתי לכאן הנחתי את אשתי מעוברת וכו' כי בשעה שיאמר בני ברכו את ה' המבורך אז יתו מעלין אותי מדינה של גיהנם, ע"כ, ובמס' כלה רבתי (ווילנא תרמ"ג) בפ"ב מסופר כזאת על ר' עקיבא [וכן בזוה"ח רות ד"ה ר' רחומאי פתח גבור בארץ], ומביאו במנורת המאור נר ראשון סי' פ' ושם לא נזכר ברכו אלא אקדיה בבי כנישתא לברוכי בקהלא; וכתב עוד במנה"מ שם ומצינו כתוב זה יותר בארך במדרש תנחומא פ' תולדות נח (לפנינו ליתא) מעשה בר"ע וכו' ולמדו ברכת המזון וק"ש ותפלה והעמידו והתפלל ואמר ברכו את ה' המבורך באותה שעה התירוהו מן הפורענות וכו', ע"כ: **יתברך**. כתב אבודרהם דף כ"ז ע"א ונוהגין בכל המקומות שאומר הקהל בלחש ישתבח ויתפאר בשעה שש"ץ אומר ברכו, ויש שאינם רוצים לאמרו כדי שיאזינו למה שאומר הש"ץ כדמסיק בסוטה פרק אלו נאמרין (דף מ' ע"א) גבי ברכת כהנים שאין להקהל לומר פסוקים בשעה שהכהנים מברכין מזה הטעם (כלום יש עבד שמברכין אותו ואינו מאזין), וגם רב עמרם ורבינו סעדיה והרמב"ם ז"ל לא כתבוהו, עכ"ל, והרא"ש בתשובה כלל ד' סי' י"ט כתב שלכך מאריך בו החזן כדי שיאמרו הקהל באותה שעה יתברך וישתבח, וסימן לדבר מודים שלכך מאריך בו החזן כדי שיאמרו הקהל מודים דרבנן, ע"כ; ותחלת הנוסח הזה לקוח מנוסח הקדיש ומוספת על הכל יתגדל שאומרים בשעת הוצאת ס"ת בשבת וי"ט הנזכר במס' סופרים פרק י"ד הלכה י"ב: שהוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים עש"ה (ישעיה מד, ו) אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים: סלו וגו'. (תהלים סח, ה): ושמו מרומם. ;ש ה

מְרוֹמָם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

(הגה"ה) (א) אם טעה בברכת יוצר אור והתחיל לומר אשר בדברו מעריב ערבים וסיים בסיום ברכת המעריב ערבים נזכר ואמר יוצר אור וכל סדר הברכה עד שלא אמר בא"י אמ"ה ואמר כסדר וסיים בא"י יוצר המאורות יצא (סי' נ"ט) אבל אם לא נזכר עד שסיים בא"י המעריב ערבים צריך לחזור לראש יוצר אור ולומר בא"י (כיון דאין בחתימה מלכות הוי הפסק בחתימה אחרת שאינה מעין הפתיחה עי' ס"ס רי"ד ובא"ר סי' ק"מ) לכן כשהתחיל בסיום החתימה ולומר בא"י ונזכר ימהר קודם שאמר המעריב ערבים ולומר אמ"ה יוצר אור וכן אם אמר מעריב ערבים ולא אמר יוצר אור אפילו סיים יוצר המאורות לא יצא (סי' נ"ט) וצריך לחזור לראש בא"י אמ"ה כסדר עד אחר יוצר המאורות: (ג) וכן אם אמר יוצר אור וסיים יוצר

עץ יוסף

בחולין דף צ"א חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת. דישראל מזכירין השם לאחר שתי תיבות שמע ישראל ה'. ומה"ש אין מזכירין אלא אחר ג' תיבות ק' ק' ק' ה'. ופריך והא איכא ברוך כבוד ה' ממקומו. ומשני כיון דאיתיהב רשותא איתיהב. ופירש"י כיון שכבר הזכירו בקדושה אחר ג' תיבות איתיהב רשותא להזכיר אפי' אחר שתי תיבות. ונראה דה"ה בישראל דהא לכאורה איך אומרים ברוך ה' שהוא אחר תיבה אחת. אלא דכיון דכבר הזכיר הש"ץ אחר שתי תיבות ברכו את ה' מותרים להזכיר. וזה אומרים המסך. ר"ל שכבר בירכו הש"ץ דהוי כאלו כבר הזכירו הם. (פ"ת סי' נ"ז במשנ"ת):

ענף יוסף

כי כולם מברכים ומקדישים ומברכים את שמו כי הוא בלאם והמלאכים מאין. וכן אנו אומרים ביוצר של שבת ברוך ומבורך בפי כל נשמה. הזכיר ברוך על שם שהוא מקור הברכה. והזכיר מבורך לפי שהוא מבורך בפי הכל (כד סקתה):

עיון תפלה

הראשונים היו מקפידים מאד בנקודים תיבה, ולא היו מניחים כי אם באות הגרון ובאות הכפל ובכל בנין פִּקֵּד הדגוש, כמו דִּבְּקוּ הַלָּלוּ דִּבְרֵי בִּרְכוּ, כי לפי דעתם באות השואית בנעלמה גורמת להתנועע אם היא נראית או כשלג, ולפעמים גם את הרוקה, כמו וּשְׂדֵה וְזָהָב, אבל אין השוא מתנועע בכבת המתג שלפניו. והיה מנהגם לצרף אל כל שוא נע בנעלם שמלה פתח כמנהג אותיות הגרון האלה, ולא היה שום שוא נע נעלם מזה הצרוף כי אם השוא הנע שבראש התיבה והשוא השני משני שואים באמצע התיבה, לבנה שהזכירה הרד"ק בבנין שלמה בית השוא הדר ר' הלוי ד' "מפני שאין צריך לעזור בו נדר הזמ"ה נא אתו למקרי בשוא נח שהרי אין לפניו התנועה" ע"כ, זולתי בשוא נע הבא אחר תנועה היו רגילים לצרף אליו קמץ יען גם נראה שהיה לנראות תקירו, כמו קֳדָשִׁים נְגָרוֹת מן קֹדֶשׁ גֹּרֶן, כמ"ש הראב"ע במאזנים אויפנבך דף י' ע"ב. ומנהג לצרף הפתח לשוא נע, לפי שהקדמונים היו מנהים קריאת כל שוא נע לקריאת הפתח, כמו שהביא הרד"ק במכלול ליק דף קל"ט ע"א ור' שמואל ארכיבולטו בספרו ערוגת הבשם שער ב' פ"ו "אם ימצא שוא לפני כל אחד מאותיות אחה"ע ויו"ד קריאתו נוטה לפתח" ע"כ, ולשון הראב"ע בספרו (ויקרא ט, כב) "כל שוא נע שאין אחריו אות אחה"ע ולא אות יו"ד נקרא כפתח חטף, וכן יש ספרים שינקדו פתח אפי' שלא באותיות אחה"ע כמו וַיְבָרְכוּ וַיְגַלּוּ" ע"כ, ועוד זה כצרוף טרח הכותבים בלכם, ושכתבתי נגלי המסורת מליצן ברכה. ועתה לכל בנין הדגוש, וַיְבָרְכוּ וַיְבַקְּשׁוּ וכיו"ב. כן היתה שיטת רבותינו המדקדקים, כאשר הוכחתי כל זאת בספרי מספרי לשון עבריה דף ס"ט ע"א. אבל המדקדקים האחרונים והגר"א ז"ל שבזמנו הסכימו שאין להבחין הנע שום שוא לחטף, ולכן אין צורך עוד בכל הפתחין הללו, ויסד פנו המדפיסים שהשמיטו אף כ"כ ולא השאירו כי אם באותיות הגרון הדורשות הרחבה:

תקון תפלה

(נחמיה ט, ה): ברוך שם כבוד. כשהחזן מגנן השם אומרים הקהל בשכמל"ו ע"פ הספרי פ' האזינו ומנין לאומר ברכו את ה' שעונין אחריו בשכמל"ו ת"ל כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו, וכן היו נוהגין בימי קדם לענות בשכמל"ו בשעה שאחד מזכיר את השם, כדתנן (יומא ל"ט כ') והן עונין אחריו בשכמל"ו (אחר הוצאת הכהן הגדול את השם) ואמרינן עלה בגמ' (ל"ז ע"א) תניא ר' אומר כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו אמר להם משה לישראל בשעה שאני מזכיר שמו של הקב"ה אתם הבו גדל, תחת אשר האחרונים נוהגין לענות ברוך הוא וברוך שמו שאין לו שום מקור בדברי רז"ל, ובלא ספק הוא לקוח מברכת ברוך שאמר שבנוסח בני רומא טרכין ביותר ברוך הוא וברוך שמו ואינם מפרידים בין ברוך הוא לברוך שמו כאשר יעשו האשכנזים, ובמחזור ויטרי טופל שב ברוך הוא ברוך שמו פעמים, אלא שבני רומא אומרים וברוך שמו בוי"ו ובמחזור ויטרי ברוך שמו בלא וי"ו. ומדברי הטור או"ח סי' קכ"ד נראה שהרא"ש ז"ל היה הראשון שהנהיג עניית ב"ה וב"ש בשעת הזכרת השם בברכה: יהי שם ה' מברך. כשהחזן מגנן תיבת המבורך אומרים הקהל פסוק זה, והוא בתהלים (קיג, ב):

המאורות רק באמצע הברכה אמר המעריב ערבים כגון שאמר יוצר אור המעריב ערבים וסיים באי"י יוצר המאורות יצא (סי' נ"ט): (ג) ואם התחיל יוצר אור וטעה בחתימה וסיים בא"י המעריב ערבים תחת יוצר המאורות אם תוכ"ד נזכר ואמר יוצר המאורות יצא אבל אם שהה אחר שאמר המעריב כדי דיבור לא יצא אף באמר יוצר המאורות לאחר כ"ד בודאי ושהה כ"ד ויאמר עוד הפעם מברכת יוצר אור מהתחלתה (עי' השו' רשב"א ס' ל"ה ורמב"ן במלחמות ברכות פ"א):(ד) אם טעה ולא נזכר עד שהתחיל אהבה רבה לא יפסיק בינתים רק יסיים כסדר ברכת אהבה רבה ואח"כ יאמר יוצר אור קודם ק"ש (רשב"א ברכות די"א ד"ה אחת ארוכה דלא כמ"א):

איתא בכתבים בתחלת יוצר אור צריך למשמש בתפילין. לכן כשאומר יוצר אור ימשמש בשל יד. ובורא חשך ימשמש בשל ראש. ויכוין אלו התפילין הם אות שאנחנו יחיד ושהוציאנו ממצרים. וביוצר אור יפתח פיו ויכוין גבורת השם במאורי אור שברא. ובבורא חשך יסגור פיו ויכוין גבורת השם בבריאת חשך:

קודם יוצר אור יחשוב במחשבתו הריני מוכן ומזומן לכלול את עצמי עם אינון דמברכין למרייהו (פע"ח):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת־הַכֹּל:

עץ יוסף

יוצר אור ובורא חשך. אור שיש בו ממש כתיב בו יצירה חשך שאין בו ממש כתיב בו בריאה. כמ"ש יוצר הרים ובורא רוח. ואיבעית אימא אור שיש בו עשייה דכתיב ויאמר אלהים יהי אור ואין הויה אלא ע"י עשייה ויצירה. לכן אמר יוצר. חשך דלא שייך ביה עשייה ר"ל דלא כתיב ביה עשייה אלא הבדלה והפרשה. בלבד קרי ביה בריאה כמ"ד הבריאה פלוני (ערכי הכנוים). והכל בו כתב שיש אומרים שלפיכך נופל בו לשון בריאה אף שאינו אלא העדר האור לפי שעל ידי התגלגל גלגל השמש למטה לארץ בא החשך. ומאירין

דובר שלום

ובורא חשך. הקשו המפרשים שאל החשך שהוא העדר האור לא יתכן לומר בו בריאה. ובמדרשו של רשב"י איתא חשך שאית בו ממש כתיב ביה בריאה ומש"ה מקדים אור לחשך דאלו אותו החשך שהוא העדר האור היה החשך קודם לאור הנה על חשך ממשי שברא:

אחרית לשלום

איתא בספרי אמת דראוי לישב בברכת יוצר ע"פ הסוד. ומצאתי סמך לזה במדרש שה"ש וירא ה' אליו באלוני ממרא וגו' א"ל הקב"ה שב אברהם אתה סימן לבניך מה אתה יושב ואני עומד כך יהיו בניך בשעה שיכנסו לבה"כ ובמ"ד וקורין ק"ש והם יושבים וכבודי עומד ביניהם מ"ש אלהים נצב בעדת אל עכ"ל. הרי דראוי לישב בק"ש וה"ה בברכותיה. ועי' במג"א סי' נ"ט: עושה שלום וכו'. כל הנבראים המה מורכבים מיסודות והיסודות המה כחות הפכיים אש ומים. רוח ועפר. ובטבעם מנגדים זה לזה וכל אחד מתגבר על עלמו. אז מתבטל קיום הנמצאים. לכן קודם שברא הקב"ה הבריאה שם תחלה מדת השלום בעולם שיהיה שלום בין היסודות. ואח"ז ברא את הכל:

עיון תפלה

יוצר אור ובורא חשך. ישעיה סי' מ"ה כה אמר ה' למשיחו לכורש (הפ"סי) אשר החזקתי בימינו וגו' למען ישראל עבדי וגו' למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי וגו' יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה, נודע לכל חוקר קדמוניות שהעמים הקדמונים אשר לא הופיע עליהם אור תורה מן השמים ואחר שכלם הלך לנגד ולמראה עיניהם **שפטו**, כאשר התבוננו בתבל מלחמה-תמידית בין כחות מתנגדים, אור וחשך, טוב ורע, בנין והריסה, הויה וכליון, ולבם היה נפון **משכיל** להבין ולהשכיל אחדות מקורם ותכליתם, מהרו להחליט שרשיות מתנגדות מושלות בבריאה, אשר הולהמנה אשה ברשותה מלחמה עולמים, פעם תגבר יד האחת, ובפעם אחרת יד השנית על השניה, והיתה זאת **אמת** המדה **לסדר** על פיה מנג הכלח עם ועם. העשיר בדעת, שהשגתו מקפת יותר ומחזות סוגות כיו לאחדים בידו — המעיט ברשויות, והדל הרבה; והפרסיים הקדמונים שמינו בשתי רשויות כוללות, האחת לממשלת האור והטוב, והשנית לממשלת החשך והרע, וישימו שם האחת אורמיז ושם השנית אהרימן (תוספות סנהדרין לט, א), ולפיכך התאמץ הנביא להשיב את כורש הפרסי מדרך תועים, כי מלך פרס היה (ר"ה ג' ע"ב) ולמען ישראל עמו, ואמר שהאל ה' הוא **היוצר אור** והוא בעצמו **הבורא חשך**, החשך והרע הארצי והתריסה הבאים בעולם אינם משכים משלימה איזה מתנגד לרצונו של הקב"ה, אלא הכל מאתו ית', באשר מכונת הבריאה דורשת את כלם; הכחות המתנגדים פועלים זה על זה ומשפעים איש מרעהו במדה ובמשקל ובשעור ערוך ומדויק ומפעולת שניהם יקום דבר **שלם**, וזהו עושה **שלום** שהאל ית' עושה שלום בין הטוב והרע שלא יעברו חקם, ועל פי זה הוא **בורא רע** שגם הרע לצרך הבריאה,

לקטן

הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה־בְרֵאשִׁית: מָה־רַבּוּ

עץ יוסף

ומבדילין מדת לילה ביום ומדת יום בליל׳ להודו׳ לפניו שהכל בידו יתברך ולא כמו שתי רשויות ח״ו והוא גולל זה מפני זה: המאיר לארץ. להבי אור לארץ. כי השמש מגדל הצמחים והתבואות וממתיק הפירות: ולדרים עליה. להבי אור לבני אדם הדרים עליה שיעשו עסקיהם ולא תניף באבן רגלם: ברחמים. שמביא האורה מעט מעט ולא בפעם אחת כולה שלא כיו יכולין להביט בה: ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. שהוא יתברך מחיה ומהוה את כל הבריאה מראשית ועד אחרית. מיום בריאת העולם ועד הימים אשר עתיד לעמוד. ואלמלי יסיר השגחתו ממנו ותוקפו מכל הנבראים כולם אף רגע אחד היה כל העולם כלא היה והיה לאפס ואין. ואך הוא מחיה ומשפיע להם אורו וכחו בכל רגע ורגע. וזהו ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. שהוא מחדש ממש בכל יום תמיד ובכל רגע ורגע. כי משפיע להם כח אורו כאשר בראשית הבריאה שהמציאו כל מאלה. ועד עתה אינו נפסק השפעת אורו בכל רגע ורגע. ועל כן אנו אומרים בברוך שאמר ברוך עושה בראשית ולא עשה בראשית. משום שתמיד הוא עושה בראשית ומחדשה נריח פיו ית׳ ואלמלא כן כאשר נפת הבריאה. שמיום הבריאה עד כלותה הקב״ה משפיע ומבניה על עולמו השפע אורו הטוב מרוח פיו ית׳ להחיותה ולקיימה: מה רבו. מה גדלו. או פירושו רב במספר: כלם

עיון תפלה

ויכוון האדם בעמדו לפני יוצרו, שהויות הנין הברכות נגד חזון בני בינה, ויכוון ערך תליפת כח הנפש, אני ה׳ עושה כל אלה, ולכן יפול גם על החשך לשון בריאה, לפי שהכל מסובב מידי של הקב״ה לצורך קיום העולם, ובב״ר פ״ג ילקוט איוב רמז תתקכ״ד א״ר תנחומא משגברא (נל״ום מבדילין) עושה שלום במרומיו; ומסדרי הברכות החליפו תיבת רע במקרא בתיבת הכל משום לישנא מעליא, כדאמרינן (ברכות יא, ב) כתיב רע וקרינן הכל לישנא מעליא, כלומר אחרי שבותו שלום אמת בין הכחות המתנגדים אשר יצר בעולמו — הכל צורך הבריאה כלה גם הרעה בברכות וכמו שנאמר (בראשית א, לא) וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, ואמרו רבותינו בב״ר פ״ט א״ר סימא והנה טוב זו מדת הטוב והנה טוב מאד זו מדת יסורין, א״ר זעירא והנה טוב זה גן עדן והנה טוב מאד זה גיהנם, א״ר שמואל בר נחמן והנה טוב זה מלאך חיים והנה טוב מאד זה מלאך המות, שנהם מנוגדות, כי טוב נאמר בהשקפה פרטית, אבל טוב מאד נאמר בהשקפה כללית ובאופן זה הכל טוב גם הדברים במובתם כלתי נראים למשקיפים פרטיים: המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ולמה תאמר ההגה לדרים עליה, אבל מה תועלת האור לארץ? ויש לומר כי הצמח מגדלת הצמחים וממתקה הפירות, כמו שנאמר (דברים לג, יד) וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים (אונקלוס), וידוע לבעלי חכמת הטבע שבשמש פועלת גדולות ונוראות בקרב הארץ: ברחמים. על יסוד מאמרם (נדרים לט, ב) אמר רבא הקב״ה בכל יום ויום מבתחוים לכם ואתם אומרים, יסיקרא רבה ס״פ ל״ת בכל יום ויום הקב״ה יושב בדין של גלגל חמה ולגנה. באין מבקשים לצאת להאיר לעולם, מה הם אומרים הבריות מקטרגים לנו הבריות מבתחוים לנו, ובשוח״ט מזמור י״ט פסוק בשמש שם אבל בכל יום ויום עומדין בדין לפני הקב״ה למה שכן מתביישין לצאת ואומרים שהבריות מבתחוים לנו ומפייסין להקב״ה, והוא הקב״ה שבה (מליצה) (מודה) שכן בגיו וכן יוצאין בעל כרחם שנאמר בבקר בבקר משפטו יתן לאור (צפניה ג, ה), לפיכך אמרו מסדרי הברכה שנאמר וגו׳ ברחמים לפי שאורת הדין היתה שהאת כי ימצא מרבבים אותה, ועי׳ שמות רבה פל״ח סי׳ פ״ו; וכוונו עוד לומר שלמרו בביאור אור מאמר ש׳ ד״ל כי בשמש ונגן כ׳ נכלית ני מה השמש יוסחת אף הקב״ה כן ת״ע ונגן, וכמו שנאמר (תהלים קכא, ו) יומם השמש לא יככה וירח בלילה, וזהו ברחמים, ועי׳ עוד מה שכתוב בזה בזוהר לגבי בפיסקא הכל יודוך בד״ה שברא במדת רחמיו: ובטובו מחדש. ראה למעלה בביאורנו לבלי הגדול פסוק לעושה אורים וגו׳ כי לעולם חסדו: מה רבו

תקון תפלה

ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. בחגיגה (י״ב ע״ב) הראשון ומחדש בכל יום מעשה בראשית בלי תיבת תמיד, והטעם משום דהתם מדבר רק מחדוש האור שזה אינו אלא פעם אחת בכל יום, וכמו שפרש״י ד״ה ויוצא ערבית מתיו ומתפשט למטה מן האור והרי העולם חשוך וזהו חידושו למעשה בראשית בכל יום, עכ״ל, והכא כולל ג״כ חידוש כל הבריאה כלה ברצונו של הפ״ת שזה תמיד בלי הפסק, וכמו שנאמר (תהלים לג, ט) כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד, הקב״ה עושה ומצוה תמיד שלא יתבטל העולם ממציאותו, ראה מה שכתבתי בעיון תפלה מזמור רננו צדיקים פסוק זה: ובסדר רב עמרם בהכל יודוך לשבת: המאיר לארץ וגו׳ ובטובו מחדש בכל יום מעשה בראשית בלי תיבת תמיד, ובזוהר דהיכלים — ולדרים עליה המחדש בכל יום תמיד וגו׳, ובמחזור רומא — ולדרים עליה המחדש טובו בכל

מַעֲשֶׂיךָ יְיָ כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ. אֲדוֹן עֻזֵּנוּ צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ. מָגֵן יִשְׁעֵנוּ מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵל

עץ יוסף

כלם. כל מעשיך עשית בחכמה: קנינך. כל הדברים המתמלאים את העולם שלך המה וקנינים לך: המלך המרומם לבדו מאז. פי' מאז עד שלא נברא העולם היה מלך שמו נקרא והיה מרומם. אך היה רק מלך לעצמו. כי לא היה מי שיקראהו מלך ומי שישבח אותו. אבל משנברא עולמו הוא משובח ומפואר ומנשא. וזהו. המשבח והמפואר והמתנשא מימות עולם. פי' מכל יום ויום מימות עולם משתבח ומתפאר ומתנשא שמו בעולם מצד הנפלאות שאנו רואים בכל יום כולם יהגו עדיהן ויצדקו לומר הנה אלהינו ומלכנו זה שבח בשלו כחסדו ורצוני: ברחמיך הרבים רחם עלינו. משום דכתיב יהי מארת חסר משום שנורמין להפיל אסכרה בתינוקות לכן באה תפלת רחמים בברכת המאורות: אדון עוזנו כו'. זה מיוסד ע"ד הבקשה עשה למען תורתך עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען קדושתך. והוא זה. עוזנו היא התורה כמד"א ה' עוז לעמו יתן: משגבנו. הוא שמו של הקב"ה כמד"א ישגבך שם אלהי יעקב: ישענו. הוא ימינו של הקב"ה כמד"א יושיעהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו: משגב בעדנו. הוא קדושתו של הקב"ה המקדש והמשגב ע"י עמו ישראל (כמו שיתבאר לקמן בדבריו). וזה מה שאמר ברחמיך הרבים רחם עלינו בשביל תורתך וזה שאמר אדון עוזנו. וקראוהו בשם אדון ע"ש ארון הברית אדון כל הארץ. ועשה למען שמך וזה מה שאמר צור משגבנו. וקראוהו בשם צור שהוא לשון חוזק ע"ש מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב. הרי ששמו הגדול והקדוש הוא צור משגבנו. ועשה למען ימינך וזמש"א מגן ישענו ע"ש ותתן לי מגן ישעך שהוא ימינו של הקב"ה כמד"א ותושיעני ימינך. ועוד עשה למען קדושתך ואלו ישראל לא היתה קדושתו ניכר בתחתונים כמו שיסד הפייטן על ישראל קדושתו ולכן נקרא ה' לגאית קדוש ישראל. וזמש"ה משגב בעדנו. כלומר מה שאתה משגב ומקודש הוא בעדנו כי אם אין ישראל מי ידע קדושתך בתחתונים. וא"כ עשה למען קדושתך: אל ברוך כו'. מה שתקנו לומר אלפ"א בית"א בוצר של אל ושל שמת להודיע כי לא נתקיימו שמים וארץ ותולדותיהם אלא בעבור התורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ

עיון תפלה

מעשיך ה'. בחולין (קכז א) א"ר עקיבא יש לך בריות גדולות בים ויש לך בריות גדולות ביבשה, שבים אילמלי עולות ליבשה מיד מתות שביבשה אילמלי יורדות לים מיד מתות, יש לך בריות גדולות באור ויש לך בריות גדולות באויר, שבאור אילמלי עולות לאויר מיד מתות שבאויר אילמלי יורדות לאור מיד מתים, מה רבו מעשיך ה', ע"כ, ובבוה"ש מובא נ"ד אמר דוד לפני הקב"ה כל מה שעשית יפה עשית והחכמה יפה מן הכל וכן הוא אומר (תהלים קד, כד) מה רבו מעשיך ה'

תקון תפלה

בכל יום תמיד סע"ב וגו', ובנוסח אשכנזים ומובו מחדש בכל יום תמיד סע"ב וגו' אתה אל אלהי עולם ברחמיך הרבים וגו': מלאה הארץ קנינך. „סקנה קנין שלך" (רש"י), נראה מזה שבספריו היה חסר ע"ר והוא שם יחיד; המשבח והמפאר והמתנשא. כ"ה בכל הנוסחאות בה"א הידיעה, אבל במחזור ויטרי שלשתם בלי הא"ו, ובנוסח התימנים מוסיפים אחריהם מלת נאוב:

רוממי

כלם בחכמה עשית: ופ"ל הפשט מדבר מפעולות השמש והירח בארץ שהם מפני השי"ת, וכמו שנאמר לפני זה עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו וגו' תשת חשך וגו' תזרח השמש וגו (שם), ולמנה זאת העתיקוהו מסדרי הברכה: המלך המרומם לבדו מאז. מלת מאז שבה על בראשית שזכר לפני זה, כלומר מימי בראשית: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו. כלפי מה שאמר המאיר לארץ וגו' ברחמים, כתפלה קצרה — שכמו שהאיר לנו ברחמיו הרבים עד היום כן יאיר לנו ברחמים גם לימים הבאים, ועי' רד"א: אדון עזנו. גם זה מן הפסוק, האדון בטוח עוזנו כמו שנאמר (ירמיה טז, יט) ה' עזי ומעזי, הוא יהיה לנו צור משגבנו, שעיר שיכול להשגב בתוכו מפני אויב, עפ"ב (ש"ב כב, ג) אלהי צורי וגו' משגבי; ומי שהוא תמיד מגן ישענו עפ"ב (תהלים יח, לו) ותתן לי מגן ישעך, יהי אתה המשגב בעדנו: אל ברוך. כל דבריו של הפיוט מורכב מעשרים ושתים אותיות, לפיכך נהגו המחברים הקדמונים והפייטנים בתקנותיהם לסדר שבחו של מקום בסדר אל"ף בי"ת, כל שכן ימלא פי תהלתך (שם עא ח), כלומר כל דבורי יהיו רק בתהלתך, ועי' מה שכתבנו לעיל בפסוקי דזמרה תקון הכלה פיסקא אשרי. והנה בתארי השם הקדוש אל מוצאנו במקרא כל סדר האל"ף בי"ת, מלבד ארבע אותיות, ואלו הן, אל אמונה (דברים לב, ד), אל

בָּרוּךְ גְּדוֹל דֵּעָה. הֵכִין וּפָעַל זָהֳרֵי חַמָּה. טוֹב יָצַר כָּבוֹד לִשְׁמוֹ. מְאוֹרוֹת נָתַן סְבִיבוֹת עֻזּוֹ. פִּנּוֹת צְבָאָיו קְדוֹשִׁים

עץ יוסף

הארץ לא שמתי. והתורה כלה יוצאת מאותיות אלפ"א בית"א כ"ב אותיות. וזה שאמר הכתוב גילה ושמחה וכו' ואומר במדרש חזית דך בכ"ב אותיות שכתובת בהן את התורה (אגודה). ומהר"י פירן כתב דאיתא במדרש ר"א הקליר כשרצה לייסד הפיוט עלה לרקיע ע"י שם ושאל למיכאל האיך המלאכים משוררים והאיך שירתם מיוסדת. וא"ל בא"ב והנהיג הוא ג"כ לעשות כל שירותיו בא"ב. ורמז כאן א"ב ושמו מיכאל.

מ"ספרים כ"ט ח"ג: גדול דעה. ע"ש גדול העצה: הכין ופעל זהרי חמה. ע"ש אתה הכינות מאור ושמש. ופעל ע"ש מי פעל ועשה: טוב. ע"ש הודו לה' כי טוב. הרי שהקב"ה נקרא טוב: יצר כבוד לשמו. ע"ש כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו. כלומר שהוא מתכבד עם בריותיו שיצר. וכאילו יצר הכבוד לשמו: מאורות נתן סביבות עזו. ע"ש ונהורא עמיה שרא: פנות צבאיו. פי' שרי צבאיו. שהם. קדושים:

פנות

דובר שלום

הכין ופעל וכו'. איתא בגמ' לפה הקב"ה שממירין דור אנוש לפשוטן למאורות אלהות אמר הקב"ה ותלה אני בעצמי בהם פנים וכן מהמבין אח"ז שמבין אותן אלהות אינו כיה אחד מאמ"ל. זהו הכין ופעל זהרי חמה. ובחשבו פיפטו השמש באלהות. לכן טוב יצר כבוד לשמו שיכירו כבוד שמו שהוא בראו ולא שהוא אלהים. לכן נתן סביבות עזו מאורות פנים המכחישים זה את זה:

אחרית לשלום

גדול דעה וכו'. התיחסות המאורות לתואר גדול דעה יתבן עפ"י דאיתא בזה"ק ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים בקדמיתא בחבורא חדא כו' דא במא עליה כחדא טו"ב אלהים. ואיתא בברכות גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות שנאמר כי אל דעות ה'. זהו גדול דעה בגדלות דעה הניתן בין בני שמות. בכח כזה הכין ופעל זהרי חמה. דגם בריאת המאורות היה בשני שמות:

עיון תפלה

אמת (תהלים לא, ו), אל גדול (דברים ז, כא), אל גמולות (ירמיה נא, נו), אל דעות (ש"א ב, ג), אל הכבוד (תהלים כט, ג), אל זועם (שם ז, יב) לפירוש רש"י (ברכות ז' ע"א), אל חי (יהושע ג, י), אל חנון (יונה ד, ב), אל ישועה (ישעיה יב, ב; תהלים סח, כ), אל ישראל (תהלים סח, לו), אל כביר (איוב לו, ה), אל למושעות (תהלים סח, כא), אל מסתתר (ישעיה מה, טו), אל מושיע (תהלים קו, כא), אל נושא (שם צט, ח), אל נערץ (שם פט, ח), אל נקמות (שם צד, א), אל סלע (שם מב, י), אל שגיא (איוב לו, כו), אל עליון (בראשית יד, כב), אל עולם (שם כא, לג), אל צדיק (ישעיה מה, כא), אל קדוש (שם ה, טז), אל רחום (שמות לד, ו), אל שדי (בראשית יז, א), אל תמים (תהלים יח, לא); אבל הכ"ית והט"ית והוי"ו והפ"א חסרים, עד שבאו אנשי כנה"ג והשלימום, הכ"ית אל ברוך, הטי"ת אל טוב בתפלת י"ח בברכת השנים ובסוף ברכת מודים, שהיא בנוסח הספרדים, אל פועל ישועות בברכת אהבה רבה. ואולם הוי"ו צריכה לחסור, לפי שאין במקרא אחר לו מקרה המתחילים בוי"ו, כי הספר ודאי (ברכות נג, ב) וכן ותיק כן מלות תלמודיות: הכין ופעל זהרי חמה. כמו שנאמר (תהלים עד, טז) אתה הכינות מאור ושמש, שהכין כי הוי"ו של ושמש היא וי"ו המיכות, כמו גלה וחרסה (ויקרא כב, כ) פירש"י גלה של המין הנוהג בו חרסות דהיינו גלגלת חרסה, כרנה אחרים שגבוק והרוק (הגה"ם)

(בראשית ג, טו) לדעת רבים צבעון הרוק, עיר ואם בישראל (ש"ב כ, יט) פירשו בו עיר אם, עיר של אב, עיר שיושבת בה אם בישראל עכ"ל, ונלבון המשנה (מיר כד ע"א) אהל ורבע עצמות, פירוש אבל של רבע, וכן כאן מאור שמש דהיינו זהרי החמה, העגם המאיר אשר לגוף השמש, כי העגם המאיר אינו גוף השמש בעצמו, כמו שנתברר לחוקרי התכונה. ונאמרו זהרי חמה בלשון רבים רמז על שני מיני הזהר המושפעים מן השמש, זהר ישר, ההולך בדרך ישרה מן השמש אל הגוף המואר; זהר חוזר, כשהשמש מתחת לאופק הוא מסיך אורו על גוף הירח שעומד נכחו ומשם חוזר אלינו להאיר חשכת לילה: טוב יצר כבוד לשמו. מלת אל שברשם האלפא ביתא עומדת במקום טתים, כלומר אל טוב (כנגד א ברוך, ולפי"ז גם בנוסח אשכנז נמצא התאר אל טוב) יצר כבוד לשמו, כי על ידי השמש אשר אין נסתר מחמתו הכל נותנים כבוד לשמו, וכמו שאמר להלן ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה, ובנוסח אל אדון ביוצר נבנת פאר וכבוד נותנים לשמו: מאורות נתן סביבות עזו. סביבות הרקיע שנקרא עזו, כנאמר (תהלים קנ, א) הללוהו ברקיע עזו, ונאמר (בראשית א, יז) ויתן אותם אלהים ברקיע השמים: פנות צבאיו קדושים. כל מחלקה מן העם הפונה למטרה מיוחדת נקראת פנת עם, וזהו הבאור הנכון של ויתיצבו פנות כל העם (שופטים כ, ב), גבי פלוס כן פנות שטה (ש"א יד, לח) מחלקות העם

פסי

רוֹמְמֵי שַׁדַּי. תָּמִיד מְסַפְּרִים כְּבוֹד־אֵל וּקְדֻשָּׁתוֹ: תִּתְבָּרַךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל־שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְעַל־מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה: תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים. יִשְׁתַּבַּח

עץ יוסף

שנות פי' שרים מלשון גמו כלום כל שנות העם (ע"א יד, לח): רוממי שדי תמיד. ערב ובקר: מספרים כבוד אל וקדושתו. ולקח לשון מספרים כבוד אל ע"ש השמים מספרים כבוד אל. ואמר כאן כבודו וקדושתו פי' כבודו הנראה והנגלה בעליונים כי הוא סובל ונושא את הכל. וקדושתו העצמית הנסתרת נעלמת מעין כל חי. כי כל קדושה לשון הפרשה הוא. שהוא מובדל ממדע כל המלאכים והנלאים באמיתת עצם כבודו ומהותו ית': תתברך. אתה: ה' אלהינו על שבח מעשה ידיך. פירוש יותר ממה שמשבחים אותך מעשה ידיך: יפארוך. שיפארוך (הגאון יעב"ץ):

תתברך צורנו מלכנו וגואלנו. ע"ש מלך (טר) ישראל וגואלו: בורא קדושים. אלו המלאכים ע"ש [illegible]

עיון תפלה

שמי כל אחת מועדה למערכה ידועה, ושם שנות צבאיו קדושים כל צבאיו שקדושי' למחלקותיהם כלם רוממי שדי תמיד, ובמלת קדושים חסרה ה"א הידיעה, ראה נרכות השמר ובאור לפרשת כתמיד ד"ה את הככב אחד: מספרים כבוד אל. בסוף הפלסא ביתא רמז על המאור שעליו נסדה ברכת יוצרת המאורות, השמים מספרים כבוד־אל, כמו שכתבנו בסדרה לסדר ק"ש ונרסתים: תתברך וגו' על כל שבח מעשה ידיך. כ"ה נירסא הספרדים והתימנים בתוספת מלת כל וכן עקר, ושבח נמק ס הוה פירושו השבח הנזכר בתלמוד, בעל חוב נוטל את השבח (ב"ק לט, ב), שבח ספר ושמשד צריך לימלך (ב"מ יד, א), שבחו של פי שנים בשבח (ב"ב קמב, ב), כלומר, נך ה' אלהינו יאתה להתברך בפי כל הבריות על כל שבח מעשה ידיך, על כל מעשה ידיך השובים והמשובחים, אבל על מאורי אור שעשית יפארוך סלה, הפאר מעולה מן הברכה, כי הוא מציין את המפואר בגאוות ושימנים שנבקים המשוררים רמשי שמתוממות בלב כל רואיהם ומרוממים אותו על כל ברכה ותהלה, רשה למעלה ברכת ברוך שאמר; ומאורי אור לשון הכתוב (יחזקאל לב, ח):

תתברך צורנו. אחרי גמרו את הכלל על יצירת המאורות, מתחיל לברך את השי"ת על בריאת המלאכים שנבראו להגיד גדולתו, ומהם מראה וכן מעשה גם אמתו: צורנו. בע"ז (ט, א) תנא דבי אליהו (סדר אליהו רבה פרק ב) ששת אלפים שנה הוי העולם שני אלפים תהו, שני אלפים תורה, שני אלפים ימות המשיח, ושני האלפים הראשונים עד שהיה אברהם בן נ"ב שנה ושהתחיל לנהץ דעת אלהים בארץ — היו כל העמים הולכים מקדן, לא ידעו את ה' ואת מלכותו לא הכירו, ולא נקרא השי"ת אך צור העולמים באשר הוא יוצרם ומחוללם, ובשני האלפים השניים עטה התורה ודעת השי"ת, שאז נתפרסמה מלכות שדי בכל העולם בכלל ובישראל בפרט, נקרא מלך ישראל, ובשני האלפים האחרונים שעת קע"ב אחר חרבן בית שני ואלאה, שהם עת תקות הגאולה נקרא גואל ישראל, וכנגד שלשת הזמנים האלו תקנו מסודי הנוסח שלשה התארים צורנו מלכנו וגואלנו (פתח שער פרחמים): ישתבח שמך לעד מלכנו יותר משורתים. מאמר מקביל לנוסח

תקון תפלה

רוממי שדי תמיד. כאן צריכים להפסיק, ראה עיון תפלה; ויש מפסיקים בדרך אחרת קנות צבאיו קדושים, רוממי שדי תמיד מספרים, כבוד אל וקדושתו, ורוממי שם נכסד, הדויד רומם (תהלים סו, יז לדעת התרגום הוא שם) בפלס עולם, והרבים רוממים גם רוממות בפלס אוצרות, ובסמיכות רוממי שדי או רוממות אל (שם קמט, ו). ובנוסח בני תימן רוממות שדי תמיד מספרים, ובנוסח בני רומא רוממי שדי ותמיד יספרו: תתברך. במחזור ויטרי תתברך ה' אלהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת תתברך מושיענו על שבח וגו', וכשבת שוה לנוסח אשכנז. ובמחזור רומא תתברך ה' אלהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ועל כל שבח מעשה ידיך והמאורות אשר יצרת הבה יפארוך סלה, וכ"ה בנוסח התימנים, ובסדורי הספרדים תתברך וגו' (כמו במחזור רומא) על כל שבח וגו' מאורי אור שיצרת המה יפארוך סלה, וכ"ה באבודרהם אך בחסרון מלת המה, וכתב שם הקורא ועל כל שבח בוי"ו טועה הוא: ועל מאורי אור שעשית יפארוך סלה. פירוש בני אדם יפארוך על המאורות, אבל לפי נוסח בני רומא והתימנים פירוש המאורות בעצמם יפארוך כמ"ש השמים מספרים וגו' לשמש שם אהל בהם: תתברך צורנו. ובנוסח הספרדים והתימנים תתברך

שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ. יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם

עץ יוסף

ומשמשים אלף קדום (דניאל ז, י): יוצר משרתים. אמר לשון הוה. שהוא יוצר תמיד בכל יום. כדאי' בחגיגה דפי' אין לך יום שאין נבראים בו מלאכים מנהר דינור ואמרי

ענף יוסף

כתב מהרי"ט ז"ל שאין לומר ומלך עולם אלא מלך עולם. במלאה ח"ו כב' רשויות. אבל הגאון מהרי"ל סבול אומר: שצריך לומר ומלך שפסוק אלה הוא (ירמיה

שירה ובטלי שנאמר חדשים לבקרים. ר"ל שיוצר תמיד חדשים לבקרים ומתבטלין מפחד ההשגה כמו שנאמר ומלאכיו ישים תהלה לפי שהן עומדים ברומו של עולם ומתעלפות מפחד היושב על כסא ומתבטלים מאימתו. וכן הוא בפי'. יוצר משרתים. אותם המתחדשים בכל יום: ואשר משרתיו. מעולם כמו מיכאל וגבריאל: כלם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה. ע"ש ויראה להם. כי ספל הפחד והיראה גם עליהם. שאין מדתו יתברך כמדת ב"ו. מדת ב"ו כל מי שמתקרב אליו יותר להיות מבני היכלו מתמעט מוראו. אבל מדת הקב"ה אינו כן אלא כל מי שמתקרב אליו יותר מתגדל מוראו כמד"א ונורא על כל סביביו. וכן את אומר המשל ופחד עמו. כל מה שהוא יתברך נותן ממשלה לאחד השרים מתגדל יותר הפחד עליו. כי הוא ית' נותן הממשלה והפחד ביחד. וכמו שיסד הפייטן ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון מיראת רוממותו ית'. כי הם מכירים ערכם לפניו ית' שהוא כלום: יחד בקול. משמיעים בקול כאחד. שאין אחד מקדים או מאחר לחברו: דברי. נמרת שיוצאת מפי הקב"ה מכריזים. וכן שבחיו ודברי הלולו: אלהים חיים ומלך עולם. פי' שהוא אלהים חיים ומלך עולם: כלם אהובים. לפניו ית'. ואהובים זה לזה שאין בהם קנאה ושנאה ותחרות: כלם ברורים. כמעט שאין בהם יצה"ר. והם נבחרי לב ושכלים נפרדים:

כלם

עיון תפלה

תתברך וגו' בורא קדושים. ויאמר הרב מהרי"ל משקלאנגורג בסדורו עיון תפלה בשחרית לשבת "בסוג הדוחמים יש שני מינים, האחד כשה נבדלים משוללי פגופות זכים והשלים שיותר קרובים לשכינתו ית' ועליהם הוא שורה תמיד, וכפי מדרגתם נקראים גלגל או כסא או אופן וכיו"ב, והשני הם המלאכים, ומלאכים החפים שנבראו לעשות שליחותו ית', ויתקן פעל המין הראשון אמר בורא קדושים ועל המין השני אמר יוצר משרתים" עכ"ד, וכן מפסיקים התימנים בסדורם מנהגם מהרב בירושלים תובב"א: ואשר משרתיו כלם. הכל אשר כל משרתיו עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה וגו', כך הוא סדר המאמרים, והמפרשים כלם לא הפסיקו אלא ביארום יחד; ומשרתיו כלם כמו כל משרתיו, והוא דבור תלמודי כמו ותקנו עשרי ערלו, וכן בכל יום ביוצר לשבת ומאיר לעולם כלו, ובברכת המזון הזן את העולם כלו, ובמקרא וידעו עמם כלו (ישעיה ט, ח) תחת כל העם, שמעו עמים כלם (מ"א כב, כח) תחת כל העמים, וברוב עממים יכשל האלמוד מלה כל נכללים, כמו כל טיטוב כלו תחת טובו אחד יושב (שמות לג, א), ונוטל שיתפלל אדם כל היום כלו (ברכות כא, א) ובתפלת ר"ה ויוה"כ וכל הרשעה כלה כעשן תכלה, וכמוהו במקרא וכל נגיד כלם (ירמיה ג, טו), כ: מלכי גוים כלם (ישעיה יד, יח): עומדים ברום עולם. הקב"ה יושב ברום עולם, ככתוב בברכת אמת ויציב ברום עולם מושבך, וכל משרתיו עומדים, כמו שנאמר (מ"א כב, יט) וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו, ונאמר (ישעיה ו, ב) שרפים עומדים ממעל לו, ונאמר (זכריה ג, ז) ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה, ונאמר (דניאל ז, טז) קרבת על חד מן קאמיא; ושירות יושב שוכן, והשרים שעומדים מוכנים ומזומנים — דיענסטפערטיג: ומשמיעים ביראה יחד בקול. כמו שנאמר (יחזקאל ג, יב) ואשמע אחרי קול רעש גדול, ונקדושת מוסף לשבת לא בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול: דברי אלהים חיים ומלך עולם. לשון הכתוב (ירמיה י, י): כלם אהובים. טיקל"ה פי' אמר בר קפרא מה אם בפועלים שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא כבוד ותפארת ולא מחלוקת אלא עין רעה צריכים שלום הה"ד עושה שלום במרומיו, שהתחלתם מעין מן העתות שלנו פלכ"ל: כלם ברורים. נראה שהוא מלשון המורים נברנה מקומות נתברר של ענבנים, כמו במס"ד פ"ג אותם שבה נתברר עמם של שבקו, ובמ"ר פ"ט בעמם שנאמר (סנהדרין)

תיקון תפלה

תתברך לנצח צורנו: ומשמיעים ביראה. בנוסח התימנים ומשמיעים את קולם יחד בדברי אלהים וגו', ובנוסח בני רומא ואבודרהם ומשמיעים ביראה יחד קול בדברי אלהים וגו': כלם אהובים. כתב הרב בעל עטרת זקנים בש"ע או"ח סי' נ"ט אהובים ברורים גבורים ר"ת אב"ג והוא שם אחד משם של מ"ב ע"כ, ובסדור מנהג כפא וקראסוב הנוסחא כלם אהובים כלם ברורים כלם גבורים ותיקים

וכים

בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם: וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת־פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים:

עץ יוסף

כלם גבורים. כמד"א גבורי כח עושי דברו. ומתגברים כשיר וימהרו כנשר לרצון קונם: בקדושה ובטהרה. כי כמו שהם קדושים וטהורים כך הם דבריהם. ובספר היכלות איתא כשבא עת לשורר מתלבשין מלא"ש ס' וטובלין ז"פ בנהר אש כו'. או בקדושה ובטהרה אחר אליו ית'. ופירושו שפותחים את פיהם לספר בקדושתו ובטהרתו יתברך בשירה ובזמרה:

ענף יוסף

(י, י): רצון קונם. ולא קוניהם (הגר"א) והגאון מהר"ש יעב"ץ כתב בל"נ קוניהם: ומברכים ומשבחים כו'. בפ"ס נוסף ולא בנו"ן בנוסח הספרדים דנוכת זה. נכון נראה ופשוט (הגאון מהר"ש יעב"ץ):

אחרית לשלום

ומברכים וכו'. משיב כנגד שבע מיני שבח ויתכן לפי שיש ז' נגד שש כנפים. ובכל אחד אומרים שירה. כמבואר בספרי אמת דמאמר נבכמל"ז מסיים נגד כנפיהם. וכנגד ששה שבחים במזכיר כאן משיב בסמוך בבה מהרים של בנת שבס בס. האל. הגדול. הגבור. והנורא. קדוש שמו:

עיון תפלה

על פסקא הקב"ס ניד"ט עכקיו עיי"ב, ובכ"ר פרשה ע' כי י"ח אני מברר עבקי עמך, ופירוש הלבון הזה ידיעה ברורה והסרת כל ספק, וכן הם מלאכי השרת, כלם ברורים, כלם יודעים את תפ"ידם תכלית הידיעה, כלם נבררו על עסקיהם: כלם גבורים. כמו שנאמר (תהלים קג, כ) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח: וכלם עושים וגו' רצון קונם. כמו שנאמר (שם שם, כא) משרתיו עושי רצונו: וכלם פותחים את פיהם. דבר כאן כלשון בני אדם: בקדושה ובטהרה. כי כמו שהם קדושים וטהורים כך הם דבריהם (אגודרס): בשירה ובזמרה. שירה הם המליצם הביריות — פלאזיע —, זמרה — מעלאדיע — ראה עיון תפלה ראש פרשת הודו לה' קר"ו בשמו: ומעריצים ומקדישים. וכן בקדושת מוסף לשבת ויו"ט נעריצך ונקדישך, וכן בפיוט לשחרית יוה"כ אתחיל ובכן ברפים עומדים ממעל לו, וכלם מעריצים ומקדישים והגליה, וכן בפיוט ל וסף שמתחיל נ"כ כזה יהעריצו ולהקדישו בסדר מכולסים, וכן בפיוט ונתנה תקף בשער כבוד שמך הנערץ והנקדש; אבל בפסוק (ישעיה כט, כג) והקדישו וגו' יעריצו, הקדשה קודמת להערצה, וכ"ה נוסח הספרדים בקדושת שחרית נקדישך ונעריצך, וכן בפיוט שלפני קדושת שחרית ליוה"כ המתחיל מי יתנה תקף תהלת; סמוך לכסאו ויקדישוך עליונים ויעריצוך תחתונים:

תקון תפלה

וכים חפצים טהורים ישרים בכירים לובשים עוז ותפארה וכלם עושים באימה וגו', ונראה שמיסדי הנוסחא ההיא סברו כמו שסוברים המבקרים האחרונים שבלא ספק יצא מידי המחבר אל"ף בי"ת שלם כדרך אל ברוך גדול דעה, ואבד ברבות הימים ולא נשאר בידנו כי אם תחלתו, ועוד נשאר במטע וזעי"ן והפ"א וכלם עושים באימה וגו' וכלם פותחים את פיהם וגו', לכן חשבו המיסדים ההם למלאות את החסרון הזה בהוסיפם שבשם האריז"ל ע"ס א"ב, ובאות למ"ד עמדו מלדת. ותתיסת אב"ג בראשי תיבות מצאנו ג"כ בברכה רביעית שבבהמ"ז אדירנו בוראנו גואלנו: רצון קונם. בסדור רב עמרם ובאבודרהם ובסדורי הספרדים והתימנים ומחזור ויטרי קוניהם, וכ"ה בנוסח בני רומא, אלא ששם חסר יו"ד, וכן הגיה הרב בעל עבודת זקנים בשו"ע שם כדי להסיר הרבוי, ואע"פ שמצינו דוגמתו במקרא בורא השמים ונוטיהם (ישעיה מב, ה), ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמט, ב), איה אלוה עושי (איוב לה, י), וכן בלשון המדרש (ב"ר פ"ט י') ר' יוסי בר' נהוראי כל זמן שהיו ידי קוניהם משמשין בהן היו כוהים והוכיח נתו ידי קוניהם מהם ניתן להם נחה, מ"מ כדי שלא נתן את פינו לחטיא את בשרנו יותר נכונה גרסת רוב הספרים רצון קונם, וכ"ה בברכת הלבנה (סנהדרין מב, א) ששים ושמחים לעשות רצון קונם, אבל במחזור ויטרי דף קס"ג ובאבודרהם אמשטרדם דף ק"ל ע"א גרסי גם התם קוניהם, וכן בברכה אל אדון ביוצר לשבת (במחזור רומא נקדו שם קוֹנָהֶם ע"ד (יחזקאל כג, מה) ישפטו אותהם תחת אותם) ונבצרה ממני מזמה ידעת טעם הדבר: ומברכים. במחזור ויטרי ומברכין ומשבחין ומפארין ומקדישין וממליכין ומעריצים כלם בנוני"ן מלבד האחרון, ובסדורי הספרדים מברכין משבחין מפארין (בלי ווי"ן) ומקדישין ומעריצין וממליכין, ובמטה משה סי' פ"ו וכן מהרי"ו סי' ל"ד כתבו שאין לומר בנוני"ן עיי"ש;

יש טועים לעמוד כשמגיע לאמר ומתחילים את שם האל המלך הגדול הגבור והנורא. כי האל המלך הגדול הגבור והנורא ר"ת בגימטריא כמספר שם הויה. ואין להנהג בזה יסוד ועיקר. ומכ"מ טוב נוהגים כן, ח"ל. וכן כתב הגאון מו"ה יעב"ץ ח"ל שאל המלך א"צ לעמוד שמיד אלא ספר אין מס"ע שמנין. ולא נהגו שום עמידה בתפלה דמיושב לא כאן ולא בקדושה עד סמוך לתפלת י"ח עכ"ל:

אֶת־שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה. וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה. לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת־רוּחַ בְּשָׂפָה

עץ יוסף

המלך. שקנה והמליך את הכל: **הגדול**. מצד סימני מעשיו הנראים בעולם: **הגבור**. לנגד את המערכות כולם: **והנורא**. על כל בריותיו. כי מוראו ואימתו עלים לכולם: ואעפ"כ **קדוש הוא**. ומופרש בעצמותו ית' שאין להכיר אמיתת מציאותו יתברך ויתעלה כי הוא נסתר ונעלם מעין כל חי אף מכסא הכבוד וכתר הכבוד שאומרים איה מקום כבודו ית' שעלמי ויתעלה ואינן יכולין להשיג דבר קטן או גדול מאמיתת מהותו ית'. רק מצד השוה שביניהם ביודעים שיש להם מנהיג ומלך לעולם. וזה מה שאמר: **וכלם** מקבלים עליהם של מלכות שמים זה מזה. פי' שעול מעלתו העליונה: **ונותנים** רשות זה לזה. פי' הגדול נותן רשות לקטן. ובסידור ספרד הנוסחא ונותנים באהבה רשות זה לזה. וכתב בספר באר מים חיים הכוונה בזה שמי שאוהב את השי"ת לא אהבת עצמו בשום אופן. אין חילוק לכמו כלל וכלל בעשיית המצוה אם הוא עשאה או אחרים שעשין ויבא לסוף מ"מ אחרי שעכ"פ יגיע נחת רוח לבוראו מזה והוא הוא עיקר עבודתו לעשות נחת רוח לפניו. ומה לו אם יגיעם נחת רוח ממש או מחבירו. כי זה שאין בחינת האהבה שלם אלא רוצה הוא דוקא שהוא יזכה בכל המצות ויחטוף כל המצות מזולתו לידו אך בשלה ובקשה. ואינו מתמעט כלל במה שרואה חבירו עושה מצוה ועובד ה'. כי היה חפץ שלא יעבוד ה' כי אם הוא להיות יחיד בעיני המקום ולמצוא חן בעיניו על זולתו. ועל כן מסבב שיגיע כל המצות לידו. ולא יעשה בה אדם דבר כי אם הוא. אבל לא זו אהבת אמת. אלא האוהב את בוראו אהבת אמת משתוקק שיגיע נחת רוח לבורא עולם. לא ישתדל כלל לחטוף המצוה מזולתו. כי אין נ"מ אצלו כלל אם הוא העושה או אחר. שמ"מ יהיה נחת רוח למי שאמר והיה העולם. והמלאכים לפי שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ולא יחפוץ אחד להיות גדול מחבירו אף בעיני המקום. ע"כ נותנים רשות באהבה רבה זה לזה להקדיש כו' כי כל כוונתם שתגיע הנאה לבורא עולם. יהיה ממי שיהיה מאתו או מזולתו עכ"ל ואף לפי נוסחא שלנו הוא ג"כ פי' טוב: **להקדיש ליוצרם**. הוא יוצר בראשית: **בנחת רוח**. כלומר באהבה: **בשפה**

ברורה

עיון תפלה

את שם האל המלך הגדול הגבור והנורא קדוש הוא. פשו"ה (תהלים צט, ג) יודו שמך גדול ונורא קדוש הוא: וכלם מקבלים וגו' זה מזה. שנאמר (ישעיה ו, ג) וקרא זה אל זה ואמר קדוש וגו' ומתרגמינן ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש וכו', ופירוש מקבלים נוטלים רשות זה מזה, ערב"י: **ונותנים רשות זה לזה**. כמו שאמרו בא"ר"נ פי"ב כשהם פותחין את פיהם ואומרים שיר זה אומר לחבירו פתח אתה שאתה גדול ממני וזה אומר לחבירו פתח אתה שאתה גדול ממני, לא כדרך שבני אדם עושין שזה אומר לחבירו אני גדול ממך וזה אומר לחבירו אני גדול ממך, ויש אומרים כתות כתות הן כת אחת אומרת לחברתה פתחי את שאת גדולה ממני שנאמר וקרא זה אל זה ואמר, ע"כ: **להקדיש ליוצרם בנחת רוח**. לא כדרך בני אדם שמתוך קנאתם ושנאתם מבקש כל אחד להקדים את חבירו ולעבור אותו ומתוך כך יולדו ביניהם פרעות ונגזל ואין מספר וסדר בכל מעשיהם, וימשך לפעמים אסון, וכמו שאמרו רבותינו (יומא כג, א) היה ר"מ אומר כשעמדו ישראל על הים היו שבטים מנצחים זה עם זה, זה אומר אני יורד תחלה וכו' קפץ שבטו של בנימין וירד לים תחלה והיו שרי יהודה רוגמים אותם, וביומא (כג, א) מעשה שהיו שניהם שוים ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהם את חבירו ונפל ונשברה רגלו, ושם (כג, א) קדם אחד מהם לתוך ד' אמות של חבירו נטל סכין ותקע לו בלבו, אבל המלאכים אינם כן אלא מקדישים ליוצרם בנחת רוח, וכלם כאחד עונים הקדושה ואומרים, לא זה מקדים את זה ולא זה מקדים את זה, ועי' מש"כ הגאון רד"ל בפירושו לפדר"א פרק ד' סי' נ"ו: **בשפה**

ברורה

תקון תפלה

בשפה ברורה ובנעימה. במחזור רומא **בשפה ברורה בנעימה ובקדושה כלם כאחד עונים ביראה ואומרים קדוש וגו'**; ובסדורי הספרדים — **ובנעימה קְדוֹשָׁה, כלם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה קדוש וגו'**; ובאבודרהם — **ובנעימה קְדוֹשָׁה, עונים באימה ואומרים ביראה וגו'**; ובסדורי התימנים **להקדיש לצורם בנחת רוח בשפה ברורה ובנעימה**

טהורה

בְּרוּרָה וּבִנְעִימָה קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

כשעונים בצבור קדושה זאת אומרים אותה בקול רם (א״ר סי׳ נ״ט). וקדושה ע גם היחיד אומר אותה (שם). וכתב המ״א בשם ספר הקנה לאמרה דוקא מיושב. ובתשובת ח״ע סי׳ ק״ב כתב בקדושה דמיושב אם היה יושב ועמד הרי זו טיפה. ואם היה עומד וישב מיכר באינו חכם ע״כ: אם טעה [הש״ץ] בברכת יוצר בענין שצריך לטעות אחר תחתיו. אם טעה קודם קדושה צריך להתחיל מראש. ואם טעה בקק״ק. יתחיל מקק״ק. ואם טעה בהאופנים יתחיל מהאופנים. ואם טעה מלא: ברוך ואילך יתחיל מ.אל ברוך (סי׳ נ״ט וש״ע בלבוש ובמ״א ובא״ר):

קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

עץ יוסף

ברורה. גימטריא לבון הזהב. שהוא לבון המבורר: ובנעימה קדושה. הדלי״ת בחולם ולא בשורק, ור״ע ובנעימות קול קדושה וטהורה (אבודרהם וכנה״ג וא״ר): כלם כאחד עונים. כתב ב״ע מה שאנו אומרים כלם כאחד שנים. ואין אומרים כלם כאחת. כתבו התוס׳ בסנדלפון שנקרא אחד שנאמר וארא וגו׳ אופן אחד בארץ אמר ר״א מלאך אחד יש שעומד בארץ וראשו מגיע בין החיות. וגדול מחבירו מהלך ת״ק שנה ושמד אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו (א״ר): עונים. מכריזין:

קדוש קדוש. נ״פ להגדיל הענין שאין למעלה ממנו. כמו מלך מלכי המלכים וכיוצא. כי כפילות ב״פ הוא בכל הנמצאים כשאחד יותר מחבירו. מלכי ארץ המושלים בכיפה נקרא מלך מלכיא. וכל כיוצא בזה (הגר״א בישעיה ו׳): ה׳ צבאות. שהוא הוא ומתפשט בכל צבאות וככולה קדוש ומובדל בקדושתו מהם (שם): מלא כל הארץ כבודו. כמו והארץ האירה מכבודו. שאין בארץ התפשטות כמו למעלה. שלכן אינן חיין לעולם. והם בבחירה ויצה״ר שולט בהן. רק מלכותי בכל משלה ואדון עליהם. לכן שם אדני בארץ והויה בשמים ממעל. וזה כבודו. מלכותו. כמו בשכמל״ו שאומרים אחר יחודי. בתהלי (שם): נעמתם

ענף יוסף

ובנעימה קדושה. כד׳ בתה״ס. ופירושו כתבתי בעץ יוסף. ולדעת רש״י (ישעיה ו, ג) נ״ע של בהלא״ס. ושייך תיבת קדושה למטה. ול״ל קדושה כלם כאחד וכו׳:

דובר שלום

קדוש וכו׳. אף שהוא יתברך קדוש מובדל ומופלא מעולם השפל וכמ״כ הוא קדוש ומופלא מעולם הגלגלים. וכן הוא קדוש ומופלא מעולם העליון. בכ״ז מלא כל הארץ כבודו. שאף שמצד עצמותו הוא קדוש ונעלה. עכ״ז יש לו פעולותיו מלא כל הארץ כבוד שמו:

עיון תפלה

ברורה. בלי הבלעת אותיות כדרך שבני אדם מדברים בלי מנעולים: ובנעימה. הטעמת הדברים ע״י השנות מדרגות הקול, כמו שפי׳ רש״י (מגילה לב, א) ד״ה כל הקורא בלא נעימה „כגון טעמי המקראות" עכ״ל, וזהו מה שנקרא (בנדרים לז, א, ובמגילה ג, א) פסיק טעמים, ולפי פרוש זה לא ידקדקו האומרים ובנעימה קדושה. קדושה תאר אל נעימה, ונכונה מכלן גרסת המחזור לבני רומא והיא גרסת רב נטרונאי גאון כמובא בהגאה רבתי סי׳ ד׳ בנעימה ובקדושה, ובקובץ תורתן של ראשונים לה׳ רייב מאיר הורוויץ דף כ״ב סי׳ כ״א תשובה לגאון (רב האי) ושאלתם וכו׳ אבל אין לו רשות לומר קדושה כלם כאחד וכו׳ וכבינוני עד שפה ברורה ובנעימה וכו׳ עכ״ל, מזה נשמע שהגאון מחבר מלת קדושה למטה:

קדוש קדוש. נשגב ומרומם על עולם המעשה הזה, נשגב ומרומם על עולם הכוכבים והמזלות, נשגב ומרומם על עולם השכלים הנבדלים (רד״ק ואבודרהם ור׳ מאיר אלדבי בספר שבילי אמונה), ועי׳ לקמן תפלת י״ח ברכת אתה קדוש; ולפי תרגום יונתן פירושו קדוש בשמים קדוש בארץ קדוש בעולם הבא, ובכוזרי מאמר ד׳ סי׳ ג׳ קדוש ענינו שהוא נקדש ומרומם מהשיגות לו מדה ממדות הברואים: מלא כל הארץ כבודו. כל הארץ יעיד על שלימותו, כלומר תורה עליו, וכן אמרו וכבוד ה׳ מלא את המשכן (רמב״ם מורה נבוכים חלק א׳ סי״ט) דומה לאמרו תהלתו מלאה הארץ, כי השבח יקרא כבוד (שם פרק סה); ורבותינו כרבוהו על שכינת האלהות ב״ה, אמרו (ברכות מג, ב) המהלך בקומה זקופה אפי׳ ד״א כאלו דוחק רגלי שכינה דכתיב מלא כל הארץ כבודו, ובקדושין (לא ע״א) ר״ה בריה דרב יהושע לא מסגי ד״א בגלוי ראש אמר שכינה למעלה מראשי. ובשמו״ר פרשה ל׳ העליונים והתחתונים אגרו של הקב״ה שנאמר מלא כל הארץ כבודו וכתיב (ירמיה כג, כד) הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא, ובשוח״ט מזמור כ״ד בשר ודם בונה בית של חמשים אמה ובשהוא גדול של מאה אמה וכלו בשלש אמות (עד ראשו ראה תוס׳ ב״ב דף ק׳ ע״ב ד״ה והביכין) אבל הקב״ה אינו כן בראת את הארץ והוא ממלאה וכה״א מלא כל הארץ (כנ״ל)

כבודו

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים׃
בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ׃

(דה"ח) ימתר לסיים יוצר המאורות קודם הש"ץ כדי לענות אמן אחר הברכה של הש"ץ דבאמצע אסור להפסיק כמו שנתבאר לעיל:

(בשמים ראש) כתב בש"ע מהרי"ל וגריא ז"ל לאל ברוך בקמ"ץ פתח סגו"ל. וכן למלך אל חי וקים בקמ"ץ תחת הלמ"ד הראשון. והגאון יעב"ץ כתב לאל קמוץ. למלך פתוח:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵרוּ. וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל

עץ יוסף

לעמתם משבחים. מה רו נעומת שלהם. מפני שאמר תחלה לעומת שרפים. לא תחשוב שהם פנים כנגדם אליהם. אלא פירושו לעומת הקול של שרפים ששומעין אותו מקדישין. אף החיות והאופנים מתגברין כנגדן בקולם ומהללם. אבל לעומתם לנגד אלה פניהם משבחים. כי אין צריכין לפנות מנגם ולהפוך. כי כל ד' רוחות הם לפנות פניהם שארבעה פנים להם (הגאון יעב"ץ): ממקומו. ממקום שהוא. לפי שאין יודעין מקום כבודו (שם):

לאל ברוך. חזר הפב לתהלת ברכת אל ברוך ג"ד. כלומר לאל ברוך נ"ד מלם: נעימות יתנו. פ"ה נעימות בימינך נצח: למלך אל חי. פ"ה הוא אלהים חיים ומלך עולם: וקים. ע"ב ותגזר אומר ויקם לך: זמרות יאמרו. פ"ה ונעים זמרות ישראל. והר כאן ג' השלים נעימות זמרות ותשבחות. כנגד קק"ק שאמר למעלה (אנודרהם): כי הוא לבדו פועל גבורות. שלא כדרך מלך ב"ו שאיש הוא הפועל הגבורה בעצמו. רק ע"י מבריתיו. אבל הוא ית'

אחרית לשלום

כי הוא לבדו פועל גבורות וכו' זורע צדקות וכו'. לפי שהמתנהיגים הומרים שיש שתי רשויות. שאחד מליט והשני מטיב. לזה מנחלים נביא כי הוא בעצמו פועל גבורות פיסה מלחמות נמדה"ד. והוא בעצמו זורע צדקות ומצמיח ישועות במדה"ר. שהוא מקור כל הטובה. ומדויק מלת לבדו. דאין שני כמו: כי הוא לבדו פועל גבורות עושה חדשות וכו' המחדש בטובו בכל יום וכו'. הבדל מלאכת הבוי"ת ממלאכת בו"ד דבו"ד כשגמר מלאכתו אין צריכין עוד לכח הפועל דגם בלעדיו מתקיימת עבודתו. אך מלאכת הבוי"ת קיומה בכל רגע רק מכחו ית' דאם תסיר ח"ו השגחת קיומה כהרף רגע אז הוא בעליה מתיאותה. והשגה לזה דמלאכת בו"ד נעשה מאיזה חומר שקדום. וכחו רק לתקן אותו כחומר בא"ה טרם שהתחלה לו. לכן שקיום הוא מצד החומר מצד הבוטל. אך הבורא"ה ברא כל העולם מאין. וכל מציאותה הוא רק מכחו יתברך. לכן קיומו גם הוא רק מכחו תמיד. וזהו כי הוא לבדו באין עוד זולתו. פועל גבורות כי הוא עושה חדשות יש מאין. לכן מן ההכרח שישיה הבוי"ת מחדש בטובו בכל יום תמיד מע"ב שהשגחת קיומה בכל יום ורגע הוא המהדיר לההקים:

עיון תפלה

כמהו, וכן הביאהו המקובלים, עי' נפש החיים שער ג' פרק נ' בארך: ברוך כבוד ה' ממקומו. מקום קראוהו בלשון המהו שם לגעלת כמים וערכו, כאמרם ממלא מקום אלותיו כחכמה ובירגאה, ואמרם עדיין מתלוקת במקומה עומדת ר"ל במדרגתם, ועל זה אלד מן כהשאלה נאמר ברוך כבוד ה' ממקומו כלומר כפי מעלתו (תהלים מו"ג ח"א פ"ח); ויונתן תרגם ברוך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה, פירש ג"כ על ענין שכינת אלוהו ב"ה, בית שכינתיה רמז למדרגת ההסתר שהסתיר הקב"ה שכינת כבודו סה,לות לפילגו, ועל זה אנו מתפללים בלשון ברכה (ראה עיון תפלה ברכות סביב ריש ברכת ע"ש) שמדרגת ההסתר הזה תגלה ותראה מלכותו עלינו ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו, וכי' פקרים מאמר שפסי"ו ובגאורגו לקדושת בקפשל שבת: לאל ברוך. כצ"ל בשוא הלמ"ד, ראה עיון תפלה ברכות השחר יהי רצון וכו' שתצילני היום ד"ה

תקון תפלה

באימה: מתנשאים לעמת שרפים לעמתם משבחים ואומרים. כ"ה גם במחזור ויטרי, ובמחזור רומי ובאבודרהם ברעש גדול (במחזור רומי כלם ברעש גדל) מתנשאים לעמתם, משבחים ואומרים וגו'; ובסדורי הספרדים מתנשאים לעמת השרפים וגו'; ובסדורי התימנים והאופנים וחיות הקדש יחד מתנשאים לעמתם, משבחים ואומרים וגו', עי' מש"כ לקמן בקדושה שחרית לשבת: ברוך כבוד ה' (יחזקאל ג, יב): לאל ברוך. בסדורי הספרדים כי הוא לבדו מרום וקדוש פועל גבורות וגו' כי לעולם חסדו בא"י וג', ובקצת סדורים ספרדיים כלי"ח והתקין מאורות משפט עולמו אשר ברא בא"י, כדי לומר מעין חתימה סמוך לחתימה, ואין צורך לזה כי גם המקרא לעושה אורים הוא מעין חתימה; ובסדורי התימנים פועל גבורות עושה חדשות

זורע

גבורות עשה חדשות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהלות אדון הנפלאות. המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית: כאמור

עץ יוסף

נגדו שואל הבטחת כאן ואיש צריך לגבורתיו. והראיה כי הוא יתברך. עושה חדשות. פי' שהוא טרח את גבורתיו כלם חדשים לבקרים ומעשה ידיו הוא. והוא המחיל והמתן כח בכל. כי כחו וגבורתו מלא עולם. משא"כ במלך ב"ו שגבורת גבורתיו אינה ממנו ואינה בידו: בעל מלחמות. פי' שכל המלחמות המתעוררות בעולם ממלכה בממלכה הוא המשדרן והוא בעלן של המלחמות מצד צדדיו כפי ידיעתו ורצונו לפעול בעולם פעם מגביר לזה ופעם לזה והוא הנותן בלבם לערוך מלחמה ממלכה בממלכה: זורע צדקות. יש לומר ע"פ מאי דאי' בד"ר פ"ג רבנן אמרין מאמונתו של ב"ו אתה יודע אמונתו של הקב"ה. מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום. והלכו אנשים להתפרנס שם. והיו בידן שתי סאין של שעורים. והפקידו אצלו. ושכחו אותן והלכו להן. והיה רבי פנחס בן יאיר זורע אותן בכל שנה ועושה אותן גורן וכונסן. אחר ז' שנים הלכו אותן החברים לבא להתבע אותן ליתן להן. מיד הכיר אותן ר"פ ב"י אמר להן טלו ופנו אוצרותיכם. הרי מאמונתו של ב"ו אתה יודע אמונתו של הקב"ה ע"כ. א"כ לפ"ז בודאי זורע כל צדקות שישראל נותנים ומשלם להם קרן עם פרי. וזה שאה"כ (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד. שהנותן צדקה הוא כאלו זורע זו הצדקה וקוצר אח"כ הרבה כפי החסד שהקב"ה עושה עמו שמשלם לו קרן עם פרי ופרי פרי. כאלו היו זורעין בכל שנה ושנה מעת נתינת הצדקה עד יום מותו. וזש"א זורע צדקות שישראל עושין שעה"ז: ומצמיח. לכם: ישועות. כמאמר חז"ל גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא. הרי כי הצדקה מצמיח ישועה. וכל שמחשב הקב"ה הצדקה לחשבון יותר מהוה מתוך התקרבות הישועה יותר ויותר: בורא רפואות. כי ממכה עצמה מתקן רטיה ובורא רפואה קודם למכה. וזה"ש ולא ידעו כי רפאתים (הושע יא, ג) כי הדין כלול ברחמים ותכליתו רפואה גדולה: נורא תהלות. הוא יראתי מלהגיד תהלותיו פן יתפתו: אדון הנפלאות. שאין כל בריה יכולה לספר כל הנפלאות שהוא עושה בכל רגע. וגם מדרש כל זה יפה ברמז על ז' כוכבי לכת שהן ג"כ מאורי אור בשמים: פועל גבורות. בשמש. כי ישיש כגבור: עושה חדשות. בירח מחדש חדשים: בעל מלחמות. במאדים: זורע צדקות. בצדק: מצמיח ישועות. בכוכב. דרך כוכב מיעקב: בורא רפואות. בנוגה. ידוע לטבעיים. וגם כתיב וסנה כאור תסיה. וכ"כ ומרפא בכנפיה: נורא תהלות. בשבתאי המתמהמה בשבת: אדון הנפלאות. הוא מגד גלגל השמיני שהוא מופלא ומכוסה. וזה שאמר אדון הנפלאות שהוא ית' אדון עליו וממיש בכחו הגדול: המחדש בטובו בכל יום תמיד מע"ב. היינו תמיד ממש בכל עת ורגע. שאלו היה הוא ית' מסלק מהם כח השפעתו אף רגע אחד. כרגע היו כולם לאפס ותהו. וראייתם מפורסמת: כאמור לעושה אורים גדולים. שלא אמר עשה אלא עושה וקרוב להתימה מעין פתיחה כי

עיון תפלה

ותבין המבחית: עושה חדשות. עפ"ה (ישעיה מג, יט) הנני עושה חדשה: בעל מלחמות. עפ"ה (שמות טו, ג) ה' איש מלחמה ועפ"ה (ש"א יז, מז) כי לה' המלחמה ועפ"ה (תהלים כד, ח) ה' גבור מלחמה: זורע צדקות. עפ"ה (שם קג, ו) עושה צדקות ה', ומציע זריעה אל צדקה (משלי יא, יח) וזורע צדקה שכר אמת: מצמיח ישועות. וכן בתפלת י"ח בברכת גבורות ומצמיח ישועה; וישועה ורפואה ותהלה שלשתן שלשתן בפסוק אחד (ירמיה יז, יד) רפאני ה' וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה: נורא תהלות אדון הנפלאות. כמו שנאמר (שמות טו, יא) נורא תהלות עושה פלא; המחדש וגו' כאמור וגו'. מרמזי לעיל בהלל הגדול בד"ה כי לעולם חסדו:

תקון תפלה

זורע צדקות מצמיח ישועות אדון הנפלאות המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית וגו' כי לעולם חסדו, התקנת מאורות לשמח עולם בא"י; ובמחזור רומא — למלך אל חי וקים לעד זמירות וגו' זורע צדקות נורא תהלות בורא רפואות מצמיח ישועות אדון הנפלאות המחדש טובו בכל יום וגו' כל"ח ובחסדו נהגם להאיר על הארץ בא"י; גם ברב עמרם ובאבודרהם המחדש טובו בכל יום וגו' בלי בי"ת, ובמחזור ויטרי ומחדש בטובו בכל יום וגו'

הערה. לשמעתין בדברי האסטרולוגים הקדמונים תמלא שבעת כוכבי לכת שצ"ם חנכ"ל מושלים בעולם השפל על שבעת הדברים שחשבו מסדרי הברכה כאן, דרך משל שבתאי מושל על הבריאה והתחדשות „בעולמות בגשמיים מושל התחדשות חיות ובעלי חיים" (לשון המהר"ל פי' ספר יצירה פ"ד מ"ב), צדק מושל על הצדקות, מאדים מושל על המלחמות, חמה מושלת על הרפואות, כמו שנאמר (מלאכי ג, כ) שמש צדקה ומרפא בכנפיה,

לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל צִיּוֹן

עץ יוסף

כי לעולם חסדו. כי מתוק האור וטוב לכל ברואי בני אדם: אור חדש על ציון תאיר וכו'. יבואר ע"פ מה שאחז"ל ע"פ נפתח אהבתה ח"ע זמן אהבתה לא זמן נפתח. והכוונה שבלי ספק יבא משיח אבל אם אנחנו נהיה זכאים וע"י תפלותינו יבא. אז מהר יבוא ולא יאחר עד קץ האחרון. אבל אם אנחנו לא נזכה רק ה' למען יעשה לא יבא אלא עד הקץ האחרון. ועי':

ענף יוסף

לעושה אורים גדולים וכו' בא"י יוצר המאורות. כתב בספר כד הקמח דף י' בנוסח התפלה והברכה של ק"ש אנו מזכירים המאורות תחלה ואומרים בא"י יוצר המאורות ואח"כ ליום ואחר עולם ודבק לבנו במצותיך הוא משום כי כל הפעולות הטבעיות הן תחת השמש ולא על השמש. אבל זכות תורה ומצוה הוא על השמש. ועל כן הזכיר דוד ע"ה ענין התורה והמצוה והשמש במזמור אחד. הזכיר השמש תחלה הוא שאמר (תהלים יט) לשמש שם אהל בהם והזכיר אחריו תורת ה' תמימה וגו' מצות ה' ברה וגו' לבאר כי מעלת התורה והמצות והזכות בהם הוא למעלה מן השמש ותחלה הקדים השמש תחלה שהוא המאור הגדול והודיענו קלת דרכיו ואח"כ הזכיר כי יש ענין מאור גדול ממנו והיא התורה והמצוה. והנו נ"כ טעם מסדרי התפלות שהקדימו תחלה המאורות ואח"כ התורה והמצות וזה נגאל כי אור התורה והמצוה גדול מאור המאורות הטבעיות. וע"כ אין לאדם שתועלה בלכת מתחתשי הדברים הטבעיים שהם תחת השמש עלמי נקיום התורה והמצות שהם למעלה מן השמש:

עיון תפלה

נגה משל על הישועות, "שלום משחד ושמחה וכל מיני ברכה וכל תענוג ושלוה" (לשון הרא"ד שם), כוכב משל על הגבורות "יש לו לנער מלך הגבורה וגו' הוא שלומד מלחמה מלך הגבורה וכו'" (לשון הרא"ד שם), לבנה משלת על התהלות "ולא הסדרה כי היא מלכות" (לשון הרא"ד שם), וכנגד זה כוונו מסדרי הברכה את המאמרים כאלה, לאל הכל מאת לבא השמים ולמסרו ליד כפליו להשי"ת לבדו, כי הוא לבדו עושה כל שנעת הדברים הנזכרים. הוא לבדו פועל גבורות וגו', והוסיפו עוד תאר שמיני אדון הנפלאות, לומר שהוא מהכיר לפעמים את עולמו גם בהנהגה נביית שאינה על נתק לבא השמים. ולא שמרו המסדרים סדר הכוכבים, כי אם כדר הגאולה העתידה נמהרה בימינו, והמעיין היטב יבין:

אור חדש על ציון תאיר. כתב רבינו צדקיה הרופא בשבלי הלקט ענין תפלה סי' י"ב: מצאתי בשם רב סעדיה הגאון ז"ל מה שאומרים ואור חדש על ציון תאיר ותוהמין יוצר המאורות טעות הוא בידן, מה טעם לפי שלא תקנו חכמים ברכה א על אור העתיד לעשות במשיח אלא על האור שאנו רואים בכל יום (פירוש דקי"ל בפסחים ק"ד א' שצריך שיאמר בברכה מעין החתימה סמוך לחתימתה ולומר מעין פתיחתן סמוך לחתימתן, והכא לא הוי לא מעין פתיחה ולא מעין חתימה). ור' בנימין אחי ס"ז כתב דלא משתקינן ליה, ונודאי שאין מברכין על אור העתיד אלא על האור שאנו רואים עכשו, אמנם הקב"ה שבשיהנו להדש זה האור ולהוסיף עליו כאור בשבעת הימים. וכו' והנא פירושו האור הזה שהוא עתיד לחדשו ולהוסיף כאמרו תאיר [על ציון] ונזכה לאורו ומעין חתימה היא, עכ"ל, והרא"ש בתשובה כלל ד' סי' כ' כתב הגרסתים אין אומרים ואור חדש על ציון תאיר כי אין זה לא מעין החתימה ולא מעין פתיחה, ואני אומר שהוא מעין פתיחה והתימה, כי יוצר אור היינו אור שברא הקב"ה בששת ימי בראשית ולא היה העולם כדאי להשתמש בו נגנזו לצדיקים לעתיד לבא, והיינו אור חדש של ששת ימי בראשית שעתיד הקב"ה לחדשו לנו, עכ"ל; ולכי אי"ר לי שאור חדש זה איננו האור הגנוז לע"ל אלא האור שמתחדש בכל יום, שהרי אמר לפני זה המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית — אם כן גם האור מתחדש בכל יום, והמאמר הזה נאמר בדרך מליצה השיר בזה למליצתו של המשורר הנשגב ר' מאיר שליח צבור מוורמייזא בקינתו הנשגבה שאלי שרופה באש: אתמה מאד על מאור היום אשר יזרח אל כל, אבל יחשך אלי ואליך, כי האלקינו ההולכים נקרב ביה אינם נהנים מאור השמש, ולזה אנחנו מבקשים אור חדש (זה) על ציון תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו, כלומר אור הוא שאתה מחדשו בכל יום תמיד להאיר לארץ ולדרים עליה — תחדשהו גם למען ציון ולמעננו, שיוכל גם אנחנו ליהנות מאורו כדרך שנהנים ממנו כל העולם כלו:

תקון תפלה:

וגו' בוי"ז, כי לעולם חסדו בא"י, גם רב עמרם ואבודרהם מחקו מסדוריהם אור חדש על ציון תאיר ולא תקנו תחתיו כלום, ועי' מש"כ בעיון תפלה. — וז"ל הרוקח סי' ש"ט "נוהגנו ומנהג אבותינו לומר אור חדש על ציון תאיר וכו' ויש בני אדם שאין אומרים וכן בהשובות הגאונים יש שלא לאמרו וכו' ואני אליעזר אומר מנהג אבותינו תורה שלמה היא, כי הברכה על המאורות שנבראו בששת ימי בראשית והם חמה ולבנה ואור שגנז הקב"ה לע"ל, וזהו לעושה אורים גדולים חמה ולבנה ואור שגנז, ועתיד להאירו לצדיקים לע"ל" עכ"ל, כלומר שהברכה הזאת מדברת בין מן האור של עכשו ובין מן האור שלעתיד, וכ"ה דעת הרא"ש בתשובה הבאתי בעיון תפלה ד"ה אור חדש, וכן נראה דעת ר' אלעזר הקליר שפיים אחר יוצר אור או־

תָּאִיר וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

(דה"ח) כשיאמר והביאנו יקבץ בידו השמאלית הד' ציציות ויחזיקם בין קמיצה לזרת וישימם נגד הלב בשעת ק"ש. וכשיגיע לפרשת ציצית יקחם גם ביד ימין. כשיאמר ובנו בחרת יכוין במעמד הר סיני שאז בחר בנו מכל עם וקרבנו לתת לנו את תורתו. כשיאמר לשמך הגדול יכוין מעשה עמלק כי אין השם מלא עד שימחה זכר עמלק. כשיאמר להודות לך יכוין כי הפה לא נברא רק להודות לך ולא לדבר לשון הרע וזהו זכירת מעשה מרים. כשיאמר באהבה יזכור מעשה במדבר הקציפו ה' ולא היו אוהבין אותו (עמ"א וא"ר סי' ס'):

(בשם ראש) ברכת אהבה רבה צריך לכוין בה הרבה. שכוללת דברים רבים. ביחוד שבח נתינת התורה הקדושה שהביאה אותנו לבחינה האמתית ולדרך טוב הרצון. אשר ע"כ באהבתה רבה תמיד. ומתפללים להשי"ת שיזמין לנו להבין ולהשכיל באמיתו. שלא ניגע לריק. ויטע בלבנו אהבתו ויראתו. ולייחד שמו באהבה. ומגודל מעלת ברכה ז. שעדים נתקנו בה"א למי שלא בירך אותה. ושוקלת מה שילמוד אחריה מיד. וסמיך ברכת אהבה ליוצר המאורות. לפי שיש בה אכוון מתן תורה המאירה יותר מכל המאורות. ועל דרך שאמר דוד במזמור השמים מספרים אחר שזכר שבח יצירת המאורות אמר תורת ה' תמימה. מצות ה' ברה מאירת עינים (יעב"ץ). לפי שיש דעות אם עונין אמן אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה. לכן ימתין שיסיים הברכה עם הש"ץ. אבל אם סיים קודם הש"ץ יאמר לעצמו אמן (א"ר סי' נ"ט) אבל על ברכה אחרת לא יענה אמן בין אהבה לשמע. רק על אמן ברכות שדיג שיכול לענות באמצע הפרק יכול לענות בין אהבה לשמע כמו שנתבאר לעיל. ויחשוב במחשבתו אני מכוין לכלול את עצמי עם אינון דאוהבין למרייהו (מעב"ה):

עץ יוסף

ועוד חילוק יש בין זכה ללא זכה שאם נהיה זוכים אז יבא משיח בלי גליות וחבלים כלל רק אור גדול יתגלה בעולם. כמ"ש והלכו גוים לאורך. ונאמר בית יעקב לכו ונלכה באור ה'. לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות. אבל אם לא נזכה ח"ו אז כאשר יבא משיח תהייה צרות בעולם ולא ישאר רק אחד בעיר ושנים במשפחה ואלו הם חבלי משיח המוזכר בגמרא (ועיין באלשיך (ישעיה יז) פסוק שנים שלשה גרגרים בראש אמיר). משא"כ אם נהיה זוכים אז נהיה כולנו חיים וגם יגלה כבוד ה' כנ"ל. וזהו שאנחנו מתפללים אור חדש על ציון תאיר. כמד"א לא יהיה עוד לך השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם: ונזכה. שנהיה זכאים ואז נהיה. כלנו. וגם. מהרה. היינו אחישנה. וגם. לאורו. היינו בלי חבלי משיח רק נלכה באור ה' כנ"ל (ספר ארץ צבי): יוצר המאורות. אמר מאורות לשון רבים רומז לאור השמש ואור הגנוז (הגאון יעב"ץ):

אהבה

תקון תפלה

אור עולם (זה גנז) באוצר חיים (ובמקומו) אורות מאפל אמר ויהי. ובנוגע להתוספות החדשות, מלבד אלה שזכרתי לעיל מצאתי בשבלי הלקט ענין תפלה סי' י"ג "ויש שמסיימין בה ונזכה כלנו מהרה לאורו למען ייצר אור בא"י וכו' כדי להזכיר בה מעין חתימה בהדיא" עכ"ל, ובמנהיג הלכות התול סי' ל"א "לכך צ"ל אחרי המקראות תכן מאורות לשמח עולם" עכ"ל. ומה שאמרתי לעיל כי המקרא לעושה אורים גדולים הוא בעצמו מעין חתימה, יש חולקין ע"ז ואומרים כי אין חותמין מתוך פסוק אבל רב עמרם ומחזור ויטרי ואבודרהם כולהו סבירא להו כנ"ל, גם בגאולה חותמין מתוך פסוק, בשחרית גואלנו ה' צבאות וגו' בא"י גאל ישראל, ובערבית כי פדה ה' את יעקב וגו' בא"י גאל ישראל, ורב עמרם מסיים בגאולה של שחרית ה' ימלך לע"ו בא"י גאל ישראל, ומזהיר מאד שלא להוסיף על זה, וכן בברכה שניה שבברכת המזון מסיימין ככתוב ואכלת ושבעת וברכת וגו' בא"י על הארץ ועל המזון, ויש מוסיפין שם בין הפסוק לחתימה ונודה לך על הארץ ועל המזון. ועי' היטב מג"א או"ח סי' רפ"ד ומרדכי סוף פסחים:

[הערה. אחרי אשר נפרט לברך להשי"ת על האור הגשמי אשר ברא להאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים, מברכים אנחנו עכשו על האור הרוחני אשר נתן לנו להאיר נפשותינו, הוא אור התורה הקדושה המאירה את הנפש, והתורה נקראת אור שנאמר (משלי ו, כג) כי נר מצוה ותורה אור, ונאמר (ישעיה נא, ד) ומשפטי לאור עמים ארגיע, ונאמר (תהלים יט, ט) מצות ה' ברה מאירת עינים, ואמרו רבותינו (איכה רבתי פתיחתא ב' וירושלמי חגיגה פ"א ה"ז) שהמאור שבה מחזיר למוטב, ובברכות (יז ע"א) עיניך יאירו במאור תורה, ובמגילה (ט"ז ב'), אורה זו תורה, ורבינו בחיי בכד הקמח ערך נר חנוכה (העתקנו דבריו במבוא לק"ש וברכותיה) כתב "במזמור השמים מספרים כבוד אל הזכיר נפלאות מתנועות הגלגלים ובמהלך השמש ואיך הוא המאיר לכל העולם, והזכיר אחריו תורת ה' תמימה להודיע שעדיין יש אור גדול למעלה מן השמש והיא התורה, ולזה אמר מאירת עינים כלומר יותר מן השמש, ולפי סדר המזמור תקנו לנו רז"ל והאר עינינו בתורתך לומר אחר יוצר המאורות" עכ"ל. —

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ. אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ

עץ יוסף

אהבה רבה וכו'. אין ז' באהבה רבה וכן באהבת עולם לפי שז' אהבות יש בעולם. אב. ואם. אח. ואחות. בן. בת. כלה. וכלן מיחון בשביל אהבת הקב"ה. כמו שכתוב: אהבה רבה. ע"ש מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה שבין ישראל לאביהם שבשמים: **חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו**. הוא כמו שכתוב בח"ה שער עבודת אלהים וז"ל כי כל טובת בני אדם קצתם לקצתם כלם הם אינם גומלים. כי בעלם מכוון הוא לתועלת עצמו. א' טובת האב על הבן מכוין בו לתועלת עצמו כי הבן נתח מהאב עם שהם תקותו בו על עת זקנתו. או כדי שיזכה על ידו לחיי העוה"ב. ב' טובת האדון על עבדו הוא מכוין לתקן ממונו במעט עם צרכו לעבודתו כו'. ג' טובת העשיר על העני לקבל שכר שמים כו'. ד' טובת החומל על העני שהאב לו הוא המסין בה לדחות צער מעל עצמו אחר מלאכתו מצ..ת נפשו וכאבו למי שחמל עליו. והוא כמו שמראה כאב שמלאכתו בטובת ה' עליו. וכל טובות בני אדם קצתם לקצתם בעבור השבח והכבוד וכו'. וא"כ חייב להם התורה והשכל השבח וההודאה למי שמטיב בה. אבל טובות הבורא יתברך על ברואיו הוא מבלתי כוונת תועלת. ולא לדחיית נזק מעליו. כי אינו צריך לבריותיו כלל. והמל את מעשיו בתורת חסד ונדבה בלתי כוונת תועלת עצמו כלל. וזה מה שאמר כאן חמלה גדולה ויתרה על חמלת הבריות חמלת עלינו. עלינו דייקא. כי כל החמלות שבעולם הן כמו שחומלים על עצמם. אבל אתה חמלת עלינו. **בעבור אבותינו שבטחו בך**. ע"ש זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי

ענף יוסף

כתב הגר"א בביאורו על הגדה פיסקא והיא שעמדה לאבותינו. זה שאנו אומרים בבקר אהבה רבה ובערב אהבת עולם. לפי שאהבה רבה פירושה אהבה גדולה. ואהבת עולם פי' אינה אהבה מחמת שלמותנו רק אהבתה מעולם. ולכן בבקר שהוא דוגמת הגאולה אז נ"ע אהבה רבה שאוהב אותנו אהבה גדולה מחמת שלמותנו. ובערב שהוא דוגמת הגלות אנו אומרים אהבת עולם שהאהבה היא מחמת שהבטיח לאבותינו שמקיים אהבתו עלינו

עיון תפלה

אהבה רבה וגו' **חמלה גדולה** וגו'. סמך אהבה אל חמלה על שם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם (ישעיה סג, ט), הרד"ק, ויאמר הגר"ז, במתן תורה הראית לנו אהבה **רבה** כי גלית לנו בשכן כבודך על הר סיני, ואחר שחטאו בעגל שהיתה הגורם **נאבלם** — אתה חמלת עלינו להשפיע לנו טובה יותר מבראשונה, שציותנו לעשות משכן להשכין שכינת כבודך בתוכנו, תחת אשר בתחלה לא היה הכבוד רק על ההר, והוא **גדולה ויתרה**" ע"כ: **בעבור אבותינו שבטחו בך**. שהקדימו נעשה לנשמע, שקבלו עליהם לעשות

תקון תפלה

אהבה רבה. בברכות (יא ע"ב) ואיזו מה היא אמר רב יהודה אמר שמואל אהבה רבה, תניא נמי הכי אין אומרים אהבת עולם אלא אהבה רבה, ורבנן אמרי אהבת עולם וכן הוא אומר (ירמיה לא, ב) ואהבת עולם אהבתיך. וכתב מר רב כהן צדק שיש לקיים דברי שניהם ולומר שחרית אהבה רבה וערבית אהבת עולם, וכן כתוב בסדר רב עמרם וכן כתב מר רב שר שלום שנהגו מכאן ואילך בישיבה כן, וכן נהגו בני אשכנז, וכ"ה במחזור ויטרי סי' ע"ד ובאור זרוע הלכות ק"ש סי' כ"א. ואבודרהם הביא בשם רבינו שרירא ורבינו האי גאון שכתבו אין אנו מאמינים שמר רב שר שלום אמר כן לפי שלא נאמר כן בנהרדעא מעולם אהבה רבה לא בשחרית ולא בערבית, ולא בעילם פרס ומדי, וכל מדרשות שבסורא אין אומרים אלא אהבת עולם חוץ ממדרש אחד, ובודאים אנו שבאותו [מדרש] היה רגיל מר רב כהן צדק, ע"כ וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם, וכן נהגו הספרדים והתימנים ובני רומא, וכ"ה בשבלי הלקט סי' י"ד ובמנהיג סי' ל"ב ובאבודרהם ובכוזרי מאמר ג' סי' י"ז, וכן משמע בסדר אליהו רבה רפ"ו אהבה רבה לא נאמר אלא אהבת עולם אהבתיך, שלא תאמר אהבת הקב"ה שלש שנים או עשר או מאה שנים לכך נאמר ואהבת עולם אהבתיך. אבל התוס' והרא"ש פסקו כמנהג האשכנזים; ויש לומר טעם לזה, שבבקר מדברים מתחלת הולדת האהבה על ידי מתן תורה שהיה בבקר, כמו שנאמר (שמות יט, טז) ויהי ביום השלישי בהיות הבקר, ואז היתה אהבה רבה במאד מאד, התגלות האלהות לעיני כל ישראל. ובערב מדברים מקיום האהבה **והמשכה** שזה לעולם ולעולמי עולמים, ולפי שביום הוא עקר זמן תלמוד תורה לכן מזכירים מצב האהבה שהיתה בזמן קבלת התורה, אבל בערב הוא זמן המנוחה ושביתה מת"ת, וכמו שאמרו רבותינו (עירובין סה ע"א) לא איברי לילה אלא לשינתא — ובכל זאת האהבה קיימת, לכן אומרים אהבת עולם: **אהבה רבה** וגו' **חמלה גדולה** וגו'. על זה נוסד דברי הפייטן בפיוט אשר הודוי ליום הכפורים ובאהבתך ה' אלהינו לאהבת את ישראל עמך ומחמלתך מלכנו שחמלת על בני בריתך נתת לנו וגו', ולפי גירסת אור הגנוז בתוספתא דברכות פרק ג' ברייתא י"א הנוסח הזה קדמון מאד, דגריס התם

שֶׁבָּטְחוּ בְךָ וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל

עץ יוסף

אחרי במדבר בארץ לא זרועה. ולא אמרו איה לחם ואיה דגן: ותלמדם חקי חיים. כלומר נתת להם התורה שהיו בה חקים ומצות ונאמר בה כי חיים הם למוצאיהם: כן תחננו. מתנת חנם. אע"פ שאין אנו כדאין: ותלמדנו. כמותם אבותינו: המרחם. על כל הבריות: להבין. להיות מבין ומחודד: ולהשכיל. פי' המשכיל עומד שמעתא אליבא דהלכתא. כמד"א ויהי דוד לכל דרכיו משכיל ודרשו חז"ל שהלכה כמותו בכל

ענף יוסף

עלינו לשלם תחתם אבותינו וגם תחתם עצמנו: והנה בתקונים והמ"א וא"ר הביאו בשם ס' מד' זכירות הן. א' זכירת מתן תורה. ב' זכירת עמלק. ג' זכירת מרים. ד' לזכור את יום יציאת מצרים. לכן כשיאמר ובנו בחרת יכוין במעמד הר סיני שאז בחר בנו מכל עם וקרבנו לשמך לנו תורתו. כשיאמר נשמך הגדול יכוין מעשה עמלק. כי אין השם שלם עד שימחה זכר עמלק. כשיאמר להודות לך יכוין כי הפה לא נברא רק להודות לך ולא לדבר לשון הרע והוא זכירת מעשה מרים. ובק"ש יזכור יציאת מצרים. עד כאן כשיאמר באהבה

יזכור כשהיו במדבר הקיפו ה' ולא היו אוהבין אותו. אבל בספר טעם כעקן יוסף עלא ביה נראה חז"ל אומר הני. אם קבלה היא נקבל ואם לדין יש תשובה. דהלא בגון כפי' המליץ ובמה שנוגע בכלל הברכה במקומה לק"ש. ואנו שיצו יוצאים בזכירה בלב בלבד כמבשתי. הלא תלינו בינקוש בחקותי [רמז תרפ"א] וז"ל זכור את יום השבת יכול בלבך כשהוא אומר שמור את יום השבת וגו' הרי שמירה הלב אמור הא מה אני מקיים זכור אלא להיות שונה בפיך. וכה"א זכור את אשר הקצפת יכול בלבך כשהוא אומר אל תשכח הרי שכחה בלב אמורה הא מה אני מקיים וכו'. וכה"א זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים יכול בלבך כשהוא אומר ננגע הצרעת לשמור מאד ולעשות הרי שמירה הלב אמורה הא מה אני מקיים וכו. וכה"א זכור את אשר עשה לך עמלק יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחה בלב אמורה הא מה אני מקיים זכור להיות שונה בפיך עכ"ל. הרי שצריך להוציאו מן הפה. א"כ למה לנו לזכור אותו ולהפסיק בתפלה תוך ב"ש מעין ברכה ק"ש. אבל מ"ש האמ"א שצריך לכוין כשאומר ובנו בחרת מכל עם ולשון כאלו נטל צבבנן ואז בלבבו וניתן לו מתפלה וגדולה כי אין אם תולה כדת השקר ואין גדולה כדת האמת עכ"ל. נ"ל נכון דזהו מענינא דק"ש שאומרים גם ה' אחד. ובברכה ע אני אומרים מכל עם ולשון. ויודע שאלפי דור הפגנה היו הכופים באלוג קודש במעה שום חדש והאמינו שאין ה' אחד ח"ו. ומהם בלל ה' את שפת כל הארץ. והנה לעתיד שיהיה ה' אחד ושמו אחד יהיה שפה אחת. ותוי ובנו בחרת מכל עם ולשון דייקא ואח"כ ה' אחד עכ"ל:

עיון תפלה

לעשות כל אשר תְּצַוֵּם בעדם שנשי מה תְּצַוֵּם, ולא חששו מן חכביד עליהם עול כבד המצות, אבל בטחו בך והאמינו שבלא ספק תתן להם חקים טובים ומשפטים צדיקים אשר יחיו בהם, וכן היה כאמת ותלמדם חקי חיים, בעבור זה מבקשים אנחנו מאת כי כן תחננו ותלמדנו: האב הרחמן. בכ"ל בשני פמי"ן כמבעם האב והמחבר הטומדים ביחס אחד: הרחמן המרחם. יש לך אדם שהוא רחמן בנפשו ובכל זאת אינו מרחם (בפעל) על הבריות, לפי שאין ידו משגת, או סבות אחרות ימנעוהו מהוציא רחמיו אל הפעל, אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא רחמן ומרחם בפעל: ותן בלבנו. בינה ושכל או כסרון, ובסדורי הספרדים ותן בלבנו בינה: להבין ולהשכיל. להבין פירושו להבין דברי תורה בדרך ישרה על פי כח התבונה אשר חנן אותו אלהים, להשכיל פירושו לקרבם אל השכל באמצעות משלים ודוגמאות לקוחים מן המציאות, וכך אמרו רבותינו ז"ל מדרש שיר השירים לקופה מלאה פירות ולא היה לה אזן ולא היתה יכולה להיטלטל, ובא פקח אחד ועשה לה אזנים והתחילה להטלטל על ידי אזניה, כך עד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכול להשכיל דברי תורה (כי שלא היה שמשיל הרלאין של דרך ההסבר על פי משלים ודוגמאות) וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סובנין תורה, כי במקום שהלחם יד התבונה לתפוש הדברים שם — בא המשל והסבירו, (יע"ם) א'

תקון תפלה

א"ר אלעזר בר' צדוק אבא היה מתפלל תפלה קצרה בלילי שבתות ומאהבתך ה' אלהינו שאהבת את ישראל עמך ומחמלתך מלכנו שחמלת על בני בריתך נתת לנו ה' אלהינו את יום השביעי הגדול והקדוש הזה באהבה, ובסדר רב עמרם וכן במחזור לבני רומא „ועומד בתפלה בלילי שבתות ואומר אבות וגבורות וקדושת השם ואומר ומאהבתך ה' אלהינו וגו'" והוא לקוח בלא ספק מנוסח ברכה זאת שהיתה מתוקנת כבר בזמן הבית, כדמבין (כרתות יח, ב) מאי ברכה אחת אהבה רבה: ותלמדם חקי חיים. רש"י ברכות י"א ב' ד"ה שכבר גריס ותלמדם חקי רצונך, ולא נמצא כן בשום נוסח. ובברכה זאת רבו השנוים בנוסחאות. בנוסח רב עמרם ותלמדמו חקי חיים וגו' אבינו אב הרחמן וגו' והאר עינינו במצותיך ודבק בלבנו תורתך ויחד לבבנו ליראה את שמך וגו' ונשמחה בישועתך ורחמיך וחסדיך אל יעזבונו נצח סלה ועד והבא עלינו שלום מארבע כנפות כל הארץ והוליכנו קוממיות וגו' לשמך הגדול באמת בא"י. ובמחזור ויטרי אהבת עולם אהבתנו וגו' ותלמדנו

אבינו

כדרך

לִשְׁמוֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ

עץ יוסף

כל חקים; לשמוע, מאחרים והמגיד עד תכליתו כי כל מה שמשמע לשון הנ״ל ללמד וללמוד לשמור לעשות ולקיים. [illegible] ... סתורה ובכלל ישראל [illegible] ... סתורה ובכלל [illegible] ... נדול שמביא לידי מעשה [illegible] ... ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים [illegible] ...

גינישו. ובדאמרינן ינעתי ומצאתי תאמין, אבל אלק חכמת חוד הנסתר אינו מסור כלל ביד אדם להשיגו אף ביגיעה, [illegible] ...

[illegible]

לבבינו ויחדנו חז״ל כנגד יצריך; לאהבה וליראה את שמך. ספלהבה ויראה פי׳ תרין רעין דלא מתפרשין, וע״ין ח״ש

עיון תפלה

[illegible]

תקון תפלה

אבינו מלכנו אב הרחמן רחם עלינו וכו׳ להשכיל וכו׳ והאר עינינו במצותיך ודבק לבנו ביראתך ויחד וכו׳ לע״ז כי שם קדשך (פתי פרש״ע) באמת נק״א עלינו ועשה עמנו בעבור שמך הג׳ הגבור והנורא כתוב באותיות תורם ותנביא [illegible] (ירמיה נם גנוסח לעולם יהא אדם ירא [illegible]) והושיענו למען שמך, בך בטחנו לא נבוש בשמך חסינו לא נכלם ולא נכשל לעד

[illegible]

ולא־נבוש לעולם ועד. כי בשם קדשך הגדול והנורא

עץ יוסף

מ"ש בסליחות בפרק כ"א: ולא נבוש לעו"ז פי' לא בעולם הדין ולא בעולם הזה. והוא כמד"א אבל אברהם אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד בדרשו חז"ל אנכי מגן לך בעוה"ז שכרך הרבה מאד בעוה"ב. והטעם לפי שהוא יחד את לבו לגבות לעבודתו כמד"א ומצאת את לבבו נאמן לפניך ופירשו חז"ל שני הלבבות. דהיינו אפי' בעסקי העוה"ז היה דעתו ומחשבתו רק ליראת הבורא ולעבודתו ומן הדין הוא שיקבל שכרו גם בעוה"ז לפי שלא מילא תאותו כל ימיו בעוה"ז. משא"כ אם האדם עושה מחשבתו בהצטרכות עסקי העוה"ז רק בשביל עצמו ואף אם מעשה המצות יעשה הכל לשמו הגדול אין לו לקבל שכרו על מעשה המצות רק בעוה"ב כמאמר חז"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם והיא מדה כנגד מדה. מי שעובד אותו ית' הן בעסקי המצות והן בעסקי העוה"ז שניהם ליחידו והוא מייחד גם זה לעבודתו ית' הרי הוא כמו שעובד אותו ית' בשני עולמות העוה"ז והעוה"ב ונוטל שכרו בשניהם. משא"כ אם אין אדם שמשים מחשבתו בעסקי העוה"ז לו ית' רק במעשה המצות בלבד הרי לא עבד אותו אלא בעולם אחד ואין לו לקבל שכרו גם בעוה"ז רק בעוה"ב: כי בשם קדשך הגדול והנורא בטחנו. בגדת שמך למשכון כתיבתי יעשה למען שמך. ולמענו

עיון תפלה

ליראה שמך, וכן נמצא נוסח רב עמרם ויחד לבבנו ליראה, ונסדר ר' סעדיה ויחד לבבנו לאהבה לחוד, אבל בייחד הנוסחאות לאהבה וליראה. וענין יחוד הלבב, שכל נטיותיו המתעוררות בין פנימיות בין חיצונות יתאחדו כלן לשם שמים, דרך משל סקולה והאהבה והכבוד בן פרשות שבמדות המוציאין את האדם מן העולם (אבות פ"ד מ"א), וכשיתאחדו לשם שמים כלן מדות משובחות, כיצד? פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן קנא לאלהיו ויכפר לבני ישראל עולם (במדבר כה, יג), ואמר (משלי כג, יז) אל יקנא לבך בחטאים כי אם (כ"ה תקנא) ביראת ה' כל היום, ואמרו רבותינו (ב"ב כב ע"א) קנאת סופרים תרבה חכמה. סקולה ישה ומשרתה לאחיות אמת ולהקים ארץ כשר לשם שמים, הכבוד רעו ומשרתה לאל"י רב חסיות, ואמי' לאמ"ד (קדושין לב, ב) רב הביא כמאלו של כבודם כבודם מחא, מ"מ אין להם למחול שלא נוהג גדול, ובתאוות נ"ז אף כל התורה זלמידי חכמים, ואו אינם מותר חסד ופורק מהם יראת שמים, ושם (קא ע"ב) נסוג בניחותך ברחים ודרי, הרס בתלמידי ח"ש. סתריה לאום לתלמיד חכם בשביל כבוד התורה (שבת קב ע"א) ועי' שבת פ"ג פ"א, ויס"ד בכל מזרחה; ועל ביזוה כנס שרמו (אבות פ"ב מ"יו) וכל מעשיך יהיו לשם שמים וסוא שדרבי רבותיו (ברכות סג ע"א) ואסבה את ה' אלהיך בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע, ויסוד הדברים ע"ש כללו שדרכי בידו שבכשלים סכלים ע"ד שמים מורים ירוח, כמי שבבת שחי צריכות כללו לחם ומים ... כלה ח. ברעלו אחת אמור ולך שטי שמאן; נשוי רגליו שלאחר סריכן (סוטה י' ע"א) קודם שיחבו יודר ויטיב יש לו שוד לבנות שלאחר ואיש נביר ולבב (ב"ב יב ע"א) לסיק את ממללין ויחד לבבנו: ולא נבוש לעולם ועד וגו' בטרהו, עס"ה (תהלים כה, ב) אלהי בך בטחתי אל אבושה ואמר (שם לא, ב; עא, א) בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם וכן אתו מתפללים בשמונה עשרה בברכת על הצדיקים ולעולם לא נבוש (סא"ם)

תקון תפלה

לעד ולעולמי עד כי אתה ה' אלהינו אבינו, ורחמיך וחסדיך הרבים אל יעזבונו נצח סלה ועד ותבא עלינו ברכה ושלום ומארבע כנפות הארץ תוליכנו קוממיות וגו'. ובנוסח יוסא אהבת עולם וגו' ותלמדם לעשות חקי חיים וגו' רחם נא עלינו וגו' ותאיר עינינו במצותיך ודבק לבנו לתורתך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך כי שם קדשך הגדול באמת נקרא עלינו עשה עמנו בעבור כבוד שמך האל הגדול הגבור והנורא מהרה באהבה הרים קרננו ותמלוך עלינו ותושיענו למען שמך כי בך בטחנו לא נבוש ובשמך הגדול חסינו לא נכלם ולא נכשל לעד ולעולמי עד כי אבינו ואלהינו אתה ורחמיך וחסדיך הרבים אל יעזבונו נצח סלה ועד ונגילה ונשמחה בישועתך ותבא עלינו ברכה ושלום מהרה מארבע כנפות הארץ, ותוליכנו מהרה קוממיות לארצנו וגו' וליחדך באמת באהבה כא"י; ... ובסדורי החכמים אהבת עולם ה' חמלה גדולה יתרה ... חמלת עלינו אבינו מלכנו בעבור שמך ובעבור אבותינו אשר בטחו בך ותלמדמו חקי חיים ... כן תחננו אבינו אב הרחמן (באשכנזים ... אבינו) המרחם רחם נא עלינו וגו' להשכיל לשמוע ... וגו' ותאר עינינו במצותיך ודבק בלבנו יראתך (באשכנזים תורתך) ויחד לבבנו לאהבה את שמך (באשכנזים לאהבה וליראה) ומלוך עלינו אתה לבדך כי שם קדשך באמת נקרא עלינו בעבור שמך האל הגדול הגבור והנורא מהרה באהבה הרם קרננו וגו' ... עד עולמי עד, כי אבינו מלכנו אתה נגילה ונשמחה בישועתך, רחמיך ה' אלהינו וחסדיך אל יעזבונו נצח סלה ועד, ותבא עלינו ברכה ושלום מארבע כנפות הארץ

באר ...

בָּטָחְנוּ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ: וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן. וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ

עץ יוסף

ואריס. נגילה ונשמחה בישועתך. יותר מאשר מיל בישועתם. כי יותר מאשר שבו לם שבו לך. וכ"ד זה פי' בספר כלי חמדה על כסק אלה תמוב פי' שתשוב שמם מן הגלות וגם תחיינו אבפ"כ ומעך ישמח בך בישועתך: והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ. ולא תוליכם בבזי ובהאולים רק: ותוליכנו קוממיות לארצם. פי' בקומה זקופה כמו שכ' בתורתך של י"מ ואולך אתכם קוממיות פי' בקומה זקופה. כי כן עשית לם ופעל פעלת בימי קדם בשעותך סרלות ממצרים. וזה מה שאמר כי אל פועל ישועות אתה. וכתיב ובני ישראל יוצאים ביד רמה. ובכן הראנו גם עתה חסדיך וישעך ותוליכנו קוממיות לארצם: ובנו בחרת מכל עם ולשון. כמ"ש והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם: וקרבתנו. לאר סיני לדעת תורתך. להיותנו מקראים בשמך הגדול ולכנות שמך כנוינו

דובר שלום

והביאנו לשלום וכו'. מנוחה בספרי אמת בתחלה יקבץ גליות למקום אחד ואח"כ יפלו לציון. אמר שתחלה והביאנו לשלום למקום אחד מארבע כנפות הארץ. ואח"כ ותוליכנו קוממיות לארצנו. ומלת קוממיות הוא ע"פ מאמר חז"ל מתי מת"ל יבאו באחרית הימים לא"י ע"י גלגול מחילות. לכן מבקשים שתוליכנו קוממיות לא כמו מהלכי קומה בחיים לא אחר המות בגלגול מחילות. וכן אמר והביאנו לשלום. דבהליכת חיים אומרים לשלום ולא בשלום. אלו כפטר ליום כמתים מפרשי לומר בשלום: **כי אל וכו'**. שאין שום שבח להגדר בישועה. הלכך אמר אל פועל ישועות ומי יאמר לך מה תעשה. ובלעדו ראויים הגאולה לישועה יותר מגלותם כי כנו בחרת בבחירה משלם יותר מכל העמים: **וקרבתנו** לשמך הגדול. בקרבת אותנו להתודע על ידים ששמך נקרא גדול בתורה של סגבנת עלמותך. ומלת סלה י"מ שהוא אמר להקב"ה. וי"מ שהוא לשון נצח. והטעם שקרבתנו סלה לשמך הגדול נצחם לעולם:

עיון תפלה

כי בך בטחנו, ראה דברים שם: נגילה ונשמחה בישועתך. עמ"ש (תהלים ט, טו) בשערי בת ציון אגילה בישועתך, ובשוחר טוב שם כשתחזור שכינתך לשערי ציון אגילה בישועתך, א"ר אבהו זה אחד מחמשה מקראות הקשים שהם מלמדים שישועתן של ישראל היא ישועתו של הקב"ה, עיי"ש בהערות ר"ש בובער הערה נ"ה ובמדרש תהלים ס"ס ד': והביאנו לשלום. וכן בנוסח שלום עליכם בליל ש"ק אומרים להמלאכים בואכם לשלום, פירוש אל מקום הטוב, אבל עד שלא בשלום (ע"א סג, ט), בא בשלום רבי ותלמידי (ר"ה כה ע"א), ובמיר לכה דודי בואי בשלום שהרה נעלה, כיוצא בעולם הכיר בטוב, ועי' מש"ה (סו ע"א): מארבע כנפות הארץ. עכ"ה (ישעיה יא, יב) ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ. ותוליכנו קוממיות לארצנו. עמ"ש (ויקרא כו, יג) ואולך אתכם קוממיות, ופירש קוממיות בקומה זקופה, כי כשלך בקרב גרה הולך שחות, ובשמות רבה פל"ה שאו משוקעים בטיט ובלבנים במצרים והוציאן הקב"ה בקומה זקופה, ובבמדבר רבה פ"ג פי' י"ג ואולך אתכם קוממיות אמר ר' חייא בקומה זקופה ואין יראים מכל בריה: כי אל פועל ישועות אתה. כמו שנאמר (תהלים עד, יב) פועל ישועות בקרב הארץ: ובנו בחרת מכל עם ולשון. וכן אומרים בקידוש ליו"ט אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון: וקרבתנו וגו' סלה. יאמר דברי רהג"י על מתום

תקון תפלה

(באשכנזים) **וליראה את שמך למען לא נבוש ולא נכלם לעולם ועד, כי בשם קדשך הגדול והגבור והנורא** וגו' **בישועתך, ורחמיך וחסדיך אל יעזבונו** (וגו') **ותבא עלינו שלום מהרה מארבע כנפות כל הארץ ושבור עול הגוים מעל צוארנו) והוליכנו מהרה קוממיות לארצנו כי בנו בחרת מכל עם ולשון וקרבתנו לשמך הגדול להודות לך וליחדך ולרוממך ולאהבה את שמך בא"י** (באשכנזים **והוליכנו קוממיות** וגו' **לשמך הגדול באהבה להודות לך וליחדך ולאהבה את שמך בא"י**). ובסדר היבני כ — **בעבור שמך הגדול ובעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדנו חקי חיים לעשות רצונך בלבב שלם כן תחיינו ותחננו** (וגו') **ותן בלבנו בינה** (וכ"ה בסדור הסרד ם) **להבין להשכיל** וגו' **וליראה את שמך לא נבוש ולא נכלם ולא נכשל** וגו' (כמו בנוסח) **והדריך הרבים** וגו' (כמו בגרסם) **מהר והבא עלינו ברכה ושלום מהרה מארבע כנפות כל הארץ ושבור עול הגוים מעל צוארנו** (וגו') **כי אל פועל** וגו' **וקרבתנו מלכנו לשמך הגדול באהבה להודות לך וליחדך וליראה ולאהבה את שמך בא"י.** וב"ה נוסח הספרדים אך בשינוי קלות, גדולת ויתרת שבטחו בך והלמדם, כן תחננו אבינו, למען לא נבוש, ולא נכשל לעולם ועד, כי בשם קדשך הגדול הגבור והנורא וגו', ורחמיך ה' אלהינו, ליראה ולאהבה את שמך: והנה בנוסח בני רומא הדבק לבנו לתורתך בלט"ד, אבל בותר'

התעוררות

הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת. לְהוֹדוֹת לְךָ וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

(דה"ח) (א) שמע ברכה בין אהבה לשמע לא יענה אמן דהוי כהפסיק בין ברכה למצוה דאסינו באמן דסמוך יש מחלוקת הפוסקים אם יענה אמן. ואפי' אמן דס"ל דעונה אמן הוא משום דהוי השלמה לרמ"ח תיבות רק על אותן ברכות בדינים שיכול לענות באמצע הפרק יכול לענות בין אהבה לשמע כמו שנתבאר לעיל וכן יכול לענות אמן אחר ברכת הבוחר אחר שסיים הברכה (עיין סוף סי' ס"א בהג"ה): (ב) ביחיד יאמר אל מלך נאמן [כי בק"ש יש רמ"ה תיבות וג' תיבות אמ"נ כולם מנין רמ"ח כנגד אבריו של אדם] אבל בצבור לא יאמר [אלא ישמע למה שהש"ץ חוזר ואומר ה' אלהיכם אמת ויכוין לצאת תיבות ה' אלהיכם וגם כבר אומר אמת בלחש ועלו רמ"ח תיבו' והב"ח יאמר נ"ל מתחלה בלחש אמת אלא להפריד בין אלהיכם לאמת ולא הו"ל אח"כ רק ג' תיבות כי אמת השני אינו מן המנין אלא נוסח ברכת אמת ויציב הוא (מ"א). והיחיד אינו חוזר ואומר אמת אבל אם רוצה לומר כל הג' תיבות ה' אלהיכם אמת עם הש"ץ אין איסור בדבר: כתב בסדר היום מי שלא השלים ק"ש וכבר הקדים הש"ץ וסיים יותר טוב שיעמוד במקום שהוא וישתוק וישמע לש"ץ כשחוזר ה' אלהיכם אמת. והא"ר ינמור הק"ש ויועיל לו כיון שהוא עומד בתוך ק"ש וזה עדיף טפי מלכוון בש"ץ ועיין בשע"ת)] (סי' ס"א): (ג) צריך להאריך בח' של אחד כדי שימליך הקב"ה בשמים ובארץ ויאריך בדל"ת של אחד שיעור שיחשוב: שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם ולא יאריך יותר משיעור זה (סי' ס"א) [ויש נוהגים לנטות הראש כפי המחשבה מעלה ומטה ולד' רוחות. והרמ"ע צריך להיות מזרח צפון מערב דרום (כדרך ד' מתנות המזבח) ולא יסב הראש מזרח מערב צפון דרום דהוי ס"ו ש"ו (עס"ו)] וידגיש היטב הד' של אחד ויטעימנה יפה אבל לא יותר מדאי (שם): (ד) צריך לכוין בק"ש לצאת מ"ע של ק"ש וכן לכוין עכ"פ כוונת העיון של פסוק ראשון שהוא שמע ישראל ובשכמל"ו (סי' ס'):

(בשבילי ראש) (א) כתבו הפוסקים טוב להרהר בשעת קריאת ק"ש בפרשת הדברות. כי עשרת הדברות נרמזים בג' פרשיות אלו ועשרת הדברות הם עיקר התורה כדאיתא בירושלמי ברכות פ"ק. וכדאיתא לקמן בק"ש היך כל דבור ודבור נרמז בק"ש: (ב) כתב הר"א ע' של שמע וד' של אחד הם גדולים יחד מספר האותיות. שהוא סימן עד. רמז לעדות. ד"א שמע נוטריקון ש"או מ"רום ע"יניכם. נמי. ש"די מ"לך ע"ולם. היממי. ש"חרית מ"נחה ע"רבית. ואם משנה בן מקבל עליך ע"ול מ"לכות ש"מים. שהוא שמע למפרע: (ג) כתב במהר"ל כל ט ע' של שמע גדולה לומר ע' אומות ישראל כמו שיש ע' שמות לה' אלהינו*). אעפ"כ ה' אחד. והד' ד' גדולה כדי שימליך בד' רוחות העולם: (ד) ועכ"פ צריך לכוין בשמע ישראל הכוונה הפשוטה. והוא זה. שמע ישראל ר"ל קבלו עליכם ה' שהוא אלהינו באהבה מאמינים בו. הוא ה' אחד בכל העולמות בשמים ובארץ וד' רוחות העולם. ולכן יאריך באחד ולא יאמר כמו שאומרים ההמון אחדי שדוחקין הדלי"ת כאלו היא בשוא אלא יאמר הבינה בתיקונה. רק יאריך בנשימתו

*) ונסתכים בבעל הטורים במדבר י"א ס"ז. ואם

אח

עין יוסף

הגדול סלה באמת. פי' ע"י התורה שנקראת אמת: ולייחדך באהבה. פי' שלא תהיה אהבת שום דבר תקוע בלבבנו לא אהבת כל קנייני העוה"ז ואף לא אהבת אשה ובנים רק אהבתך יחידית ולא תהיה שום אהבה משותפת עם אהבתך. גם פירוש וליחדך באהבה זו ק"ש שיש בה יחודו של הקב"ה וכתיב בה ואהבת את ה' אלהיך: הבוחר בעמו ישראל באהבה. כמד"א לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו' כי מאהבת ה' אתכם וגו'. ואהבה זו אינה בטלה לעולם כי היא אהבה שאינה תלויה בדבר רק היא אהבה כעולית ונפלאה:

דובר שלום

להודות לך. על השפעת הטוב: וליחדך באהבה. באהבה הוא אחדות הנפשות ולא שום כח אחר: הבוחר וכו'. הבחירה שייך אם מצד מעלה יתרה שבו מאשר זולתו. או מצד האהבה בלי שום טעם. והבדל ביניהם. שהבחירה שמצד המעלה שייך שתהיה נעדרת בהעדר המעלה. אך הבחירה שמצד האהבה בלי תלויה בדבר אינה בטלה לעולם. וזהו הבוחר בעמו ישראל באהבה בלי שום תועלת המעלה רק באהבה שאינה תלויה בדבר ואינה בטלה לעולם:

עיון תפלה

מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק עולמית (עירובין נד ע"א): באמת. בשביל מדת האמת אשר בה הנשיאו ישראל מכל העמים, כמו שנאמר (צפניה ג, יג) שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, ובשביל התורה שנקראת אמת, כמו שנאמר (תהלים יט, י) משפטי ה' אמת (סדור שער הרחמים), ובשביל אמתו של הקב"ה בהבטחתו אותנו (ויקרא כו, יב) והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם ושוב לא יהמור בו לעולם, כמו שאמר שמואל הנביא (ש"א יב, כב) כי לא יטש ה' את עמו וגו' כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם: הבוחר וגו' באהבה. שנאמר (דברים ז, ז) ויבחר בכם וגו' מאהבת ה' אתכם:

תקון תפלה

הנוסחאות נקשר הפעל דבק בבי"ת, ויש הבדל גדול ביניהם, דביקה בבי"ת יותר עצמית מדביקה בלמ"ד, דביקה בבי"ת היא דביקה עצמית — איינפערליבט —. אבל דביקה בלמ"ד היא דביקה שכנית — אנהאָנגענד:

(ה) אם לא כוון כנ"ל אם נזכר מיד קודם שאמר ואהבת יחזור ויאמר שמע ויאמר בשכמל"ו פעם שנית בכוונה ואם נזכר לאחר שגמר הפרשה או באמצע יאמר פעם שנית כל הפרשה כולה ואם נזכר לאחר שכבר התחיל והיה אם שמוע יגמור עד, ואח"כ יתחיל ויקרא את שמע וגו' כל הפרשה עד והיה אם שמוע ויחזור בפ' ויאמר (עי' סי' ס"ג וס"ד בא"ר ומ"א עי' לקמן סעיף י"ב וי"ג) [הקורא ק"ש לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו מפני שנראה כקורא עראי וכתיב ודברת בם ודרשינן עשה אותה קבע. אך לצורך מצוה מותר לרמוז בפ' שניה (בא"ה"ט)]: (ו) הפסיק באמצע ק"ש ושהה כדי לגמור את כולה (דהיינו מראש ועד סוף אפילו הפסיק באמצע ק"ש משערין מתחלת ק"ש ועד סוף) חוזר לראש ודוקא מחמת אונס שהיה אינו ראוי כגון מי רגלים שותתין על ברכיו או שהוצרך לנקביו או המקום אינו ראוי כגון שהיה בו צואה אבל אונס אחר לא (מ"א סי' ס"ה) שהה כדי לגמור את כולה לפי הקורא משערין (שם): (ז) אבל במזיד או שהאונס אינו מחמת האיש או המקום שאינן ראוין בין שהה בדבור בין שהה בלא דבור אינו חוזר רק למקום שפסק עי' ט"ז ומ"א סי' ק"ד וכ"ל כדברי הט"ז ועי' לקמן בדיני תפלה מ"ש בזה רק אם פסק באמצע ענין חוזר לראש הפסוק שהפסיק בו (עי' סי' ס"ו): (ח) דינים אלו שייכים נ"כ בברכת ק"ש אם שהה כדי לגמור אותה ברכה עי' תו' ר"ה ד' ל"ד: (ט) אם הוא במקום שאינו נקי שאינו יכול לקרות ק"ש וגם להרהר אסור כגון שהוא מקום מטונף יהרהר שחייב לקרות ק"ש ויצטער על זה (א"ר ושאר מפרשים ס"ם ס"ב): (י) במקום אונס כגון שהוא חולה וכה"ג שאינו יכול לקרות בפיו יהרהר ודי בזה ואח"כ כשיעבור האונס א"צ לקרות אבל בלא אונס לא יצא בהרהור וצריך לקרות פעם שנית (שם): (יא) היה הולך בדרך ורצה לקרות ק"ש צריך לעמוד בפסוק ראשון וכן כשאומר בשכמל"ו וה"ה רוכב כמהלך דמי וצריך לעמוד אבל בעגלה או בספינה א"צ לעמוד (סי' ס"ג): (יב) קרא פרשה וטעה בה אם יודע היכן טעה כגון שקרא כולה אלא שדילג פסוק אחד או תיבה אחת באמצע חוזר לראש אותו פסוק ואם אינו יודע היכן טעה חוזר לראש הפרשה (סי' ס"ד וע"ש וע' א"ר): (יג) קרא ק' שמע וטעה בה ודלג פסוק אחד או תיבה אחת דיחזור מאותו פסוק כמו שנתבאר אפי' אם נזכר לאחר שכבר קרא פ' והיה אם שמוע מ"מ יקרא אח"כ מפסוק שטעה בו ולא מראש הפרשה אפי' שהה כדי לגמור את כולה וכן באיך (סי' ס"ד וס"ה) וסדר הפרשיות אינו מעכבין: (יד) היה עומד בוכתבתם וא"י אם בוכתבתם של פ' ראשונה או של פ' שניה וכן אם סיים הפרשה וא"י אם ראשונה או שניה יחזור לשניה שהוא מוסיף אם שמוע ואם התחיל למען ירבו א"צ לחזור דסידרא נקט ואזיל (סי' ס"ו) וכן אם התחיל ויאמר חיקה באמר כל מה שלפניו (פרישה) וה"ה אם יודע שאמר אמת ויציב (א"ר סי' ס"ז): (טו) ספק אם קרא ק"ש חוזר וקורא עם ברכותיה ויברך לפניה ולאחריה אבל אם יודע שקרא ק"ש וא"י אם בירך הברכות א"צ לחזור הברכות כיון דחובת ק"ש ודאי יצא (סי' ס"ז): [קרא ק"ש ונזדמן לבהכ"נ ומצא צבור שקורין ק"ש צריך לקרות עמהם כל ק"ש שלא יראה כאילו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו (עיין ביאורי הגאון מהר"א ווילנא ז"ל) וה"ה אם הוא בבהכ"נ ואומר דברי תחנונים או פסוקים במקום שרשאי להפסיק. וכן שאר דברים שהצבור אומרים כגון תהלה לדוד קורא עמהם שכן דרך ארץ (מ"א סי' ס"ה) ואם עומד בברכות ק"ש ובפסוקי דזמרה עיין לעיל אצל ב"ש סימן ו' ואצל ברכו ס"ק י']:

ואז יכוין ויפסיק מעט ויאמר בשכמל"ו בלחש דוקא ואסור לאמרה בקול רם. וטוב שיכוין ג"כ שהוא מוסר עצמו להריגה בשביל אמונה ע. וידמה בדעתו כאלו הוא נשרף עכשיו על קדושת שמו. לקיים כי עליך הורגנו כל היום. ויחשב לו כאלו עשה בפועל ממש. ואלא למודעי שאף שמלשון זה"ק בפ' תשפטים ובפ' ט ובהקדמת תיקונים משמע שחיוב של מסירת נפש בפסוק זה דוקא בתיבת אחד. אך משום שבלאי אפשר שיאריך באות ח' דאחד כ"כ עד שיכוין פי' המלה של אחד ולג"ר במחשבתו איזה מיתה של מ"נ. לכן בודאי שטובת הזוהר למימסר נפשו באחד ר"ל אחר שיכוין פי' המלה דאחד וכו"ג ואחר שיבלים תיבת אחד ויגמור מחשבתו הנ"ל אז יקבל על עצמו מ"נ (חיי אדם כלל כ"א): (ה) יש להפסיק בין ישראל לה'. וכן אלהינו לה' השני: (ו) נוהגים ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין (מחבר סי' ס"א). ואפשר דלשון ידיהם דעלמא קאמר ומיירי ביד אחת. וזה לשון הב"ע מהר"י לוריא ז"ל יסגור עיניו בידו הימנית. ובידו השמאלית יאחז ד' ציציות ע"כ (א"ר): (ז) נוהגים לקרות פסוק ראשון בקול רם כדי לעורר הכוונה: (ח) היה הולך בדרך ורצה לקרות ק"ש צריך לעמוד (והפרישה כתב ה"ה יושב. וכ"מ מרבינו יונה פרק תפלת השחר על מתניתין דהיה רוכב) בפסוק ראשון. כן כשאומר בשכמל"ו (מ"א ודרך חיים. ותמהני שהרי הא"ר בסי' ס"ג ס"ק ו' מביא הרבה פוסקים שס"ל שצריך לעמוד עד על לבבך וכן הסכים הא"ר) וה"ה רוכב כמהלך דמי (דרך החיים. אבל החיי אדם כתב שרוכב אין צריך לעמוד): (ט) איתא בש"ס כל המדקדק באותיות ק"ש מכוו שמצננים לו גיהנם. וכתב הא"ר בסי' ס"ב ס"ק א' וז"ל שמעתי סימן לדבר ב' תבמע וה' מתאחד הוא א"ע כשאר מ"ע משמע מ"ד מאחד. ר"ב א"כ"יס מ"ישאל ע"זריה ד"ניאל לרמז מי שקורא ק"ש בכוונה ניצול מאש כחנניה מישאל עזריה דניאל:

קודם קריאת שמע יאמר במחשבתו:

הריני רוצה לקיים מ"ע של ק"ש שצוני בוראי לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה ואני מכוין לכלול את עצמי עם אינון דמיחדין לפייחו:

יחיד אומר **אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן:**

(דה"ח) (א) ידגיש י' של ישראל שלא תבלע ולא תראה שמע אשראל וכן היו"ד של וכיה דלא ליתחמע וגאי (ס"ם ס"א): (ב) כל מקום שנרשם קו מפסק כזה | הוא לאורות כדי להפסיק מעט בין התיבות כפי שנתבאר בסעיף הנ"ל: (ג) צריך לקרות ק"ש בטעמים כמו שהם בתורה ולא נהגו בזה רק המדקדקים (שם):

דברים ו׳ ד׳

שְׁמַ֖ע יִשְׂרָאֵ֑ל יְהֹוָ֥ה אֱלֹהֵ֖ינוּ יְהֹוָ֥ה | אֶחָֽד:

ימ להפסיק מעט בין אחד לברוך שם. כי עיקר קבלת מלכות שמים הוא פסוק ראשון:

בלחש **בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:**

עץ יוסף

יכוין כשיאמר שמע ישראל פי' שמע ישראל שה' הוא **אלהינו**. הוא אחד. יחיד ומיוחד בשבעה רקיעים. **ובארץ**. ובארבע רוחות העולם. ואני מאמין כ"ז באמונה שלימה: אחד מספרו י"ג. ובפרשת בראשית תמצא י"ג פעמים בן. ובענין מ"ת דפ' ואתחנן תמצא י"ג פעמים אש. למען הודיעך שכל המכוין באחד ניצול מאש של גיהנם וזוכה לג"ע לי"ג מעלותיו שיש בו (כד הקמח): **בשכמל"ו**. אני נותן לך הודאה עצומה שזיכית אותי להיות בחלקך הקדוש שאתה מלך גדול כזה שלא תמנע מלכותך לעולמי עולמים:

ענף יוסף

אל מלך נאמן. אל פי' תקיף בעל היכולת והחסדים. מלך פי' מנהיג ככמו כמלך בגבאיו. נאמן פירושו ליפרע ונאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפניו. א"כ נכללו כאן ג' עיקרים. מציאות השם ויכלתו. אל. והשגחה. מלך. ושכר ועונש. נאמן (כלי פז): **שמע** ישראל וגו'. כשיאמר ה' אלהינו יכוין לקבל עליו דבור אנכי ה' אלהיך. וכשיאמר ה' אחד יכוין לקבל עליו דבור לא יהיה לך אלהים אחרים וגו'. ולא יהיה לו מבטח לא במזלו ולא במזל ולא לסמוך בדבר אחר שיוכל להועיל לו רק בה' לבדו שהוא אחד ואין שני לו: ושבכם

עיון תפלה

אל, מציאות השי"ת. **מלך**, משגיח ומנהיג. **נאמן**, על שכר ועונש: **שמע ישראל**. פרשתי לעיל בברכות השחר בפיסקא לעולם יהא אדם, ועי' בס' העקרים מאמר ג' פרק נ"ה: **ברוך שם**. פרשתי ג"כ שם, וקי"ל בר"ה נ"כ ב' דשמע ישראל הוא מלכות כר' יוסי, וכן משמע [illegible] י"נ ע"ב כיון **דאמלכתיה** למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים תו לא צריכה, לפיכך אומרים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו: ואהבת

תקון תפלה

אל מלך נאמן. בשבת (קי"ט ע"ב) מאי אמן אל מלך נאמן, כלומר **בעונתנו** אמן אנחנו **סבונים** את הכונה האצורה בשלש המלים האלה כפי שבארנות בעיון תפלה; והתאר אל מלך נאמן נזכר ג"כ בספר יצירה פרק א' משנה ה' ופרק ו' משנה ג', ובב"ר פרשה א' סי' י"א מנאמן לנאמן מהקב"ה שנקרא אל מלך נאמן. וטעם הוספת שלש המלים האלה לפני קריאת שמע כתב רבינו צדקיה הרופא בשבלי הלקט ענין תפלה סי' ט"ו, הקורא את שמע צריך שיתחיל אל מלך נאמן, לפי מה שדרשו רז"ל בתנחומא (פ' קדושים) א"ר מנא לא תהא ק"ש קלה [illegible] שהרי רמ"ח תיבות יש בה כנגד רמ"ח איברים שבאדם (אהלות פ"א מ"ח) אמר הקב"ה אם [illegible] רמ"ח תיבות שבק"ש וקראת אותן כתקונן אני משמר רמ"ח איברים שבך, ותימא שהרי בג' [illegible] שבק"ש יש רל"ט תיבות וכשתוסיף ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הרי רמ"ה ואנו אומרים [illegible] ומצאתי בתשובות הגאונים ז"ל דתירץ רב דניאל גאון ז"ל רמ"ח תיבות יש בק"ש והוסיפו [illegible] אל מלך נאמן שהם שלש תיבות כדי שיעלו למנין רמ"ח, וכן כתב רבינו שלמה ז"ל בפרדס, [illegible] מטה משה חלק ראשון סי' פ"ח כתב על ההוספה הזאת „זהו לפי מנהג קדמונים ואח"כ [illegible] שלא יפסיק בין הבוחר בעמו ישראל לשמע, ותקנו במקומו שיחזיר הש"ץ ה' אלהיכם [illegible] איתא בספר התקונים תקון י' ואיהו בלילא מד' פרשיתא דק"ש רמ"ח עם אל מלך נאמן, [illegible] יעברון הפסקה תקינו לאחזרא שליחא דצבורא ה' אלהיכם אמת, וכן כתב בספר הזהר פ' [illegible] ובק"ש איתא רמ"ח תיבין עם ה' אלהיכם אמת" עכ"ל, ועי' תשובות מהרש"ל סי' ס"ד: [illegible] **כבוד מלכותו**. בפסחים נ"ו א' אמרו לו בניו ליעקב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכו' [illegible] אותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אמרי רבנן היכי נעביד נאמרוה [illegible] רבינו (כלומר ומיחזי כמוסיפים פסוק בתורת משה ודבר זה אסור) לא נאמרוה אמרו יעקב, [illegible] אומרים אותו בחשאי (כדי להבדיל בין פסוקי תורה לפסוק נוסף), וברוקח ה' ברכות סי' שב"נ מביא [illegible] אמת לי כשעלה משה למרום ושמע קריאת שמע שהתחילו המלאכים ואומרים ברוך שם כבוד [illegible], הלך משה והתקין שיהו אומרים אותו בחשאי, ע"כ, ועי' דברים רבה סוף פ' ואתחנן:

(בשמים ראש) אח"כ יפסיק מעט כדי להפסיק בין קבלת מלכות שמים לקבלת עול מצות וזהו יקרא ואהבת וגו'.
וצריך לקרות בדקדוק המלות ובנחת ובכונה. ולדקדק להפסיק בין סוף של לבבך ובין היום להפסיק שלא יהיה נראה סוף וגו' [illegible] שלא יהיה נראה כמ"ש. ויפסיק בין [illegible] שלא יהיה נראה כמו [illegible]. ויפריד בין ותבים [illegible]. ובין תיבה שמתחלת בסוף תיבה שלפניה. כגון בכל לבבך. על לבבך. בכל לבבכם. על לבבכם. עשב בשדך. ואבדתם מהרה. הכנף פתיל. אתכם מארץ. וצריך להפסיק בין תיבה שסופה מ"ם לתיבה שלאחריה שתחלתה אל"ף. כגון ולמדתם אותם. וקשרתם אותם. ושמתם אתם. ולמדתם אותו. וראיתם אתו. ועשיתם אתם. שלא יהיה נראה כקריאה [illegible]. ואפי' במקום שאין צריך [illegible] כגון ועבדתם אלהים אחרים. עיניכם אשר. ועיניכם אשר. [illegible]. לאלהיכם אני. אלהיכם אמת. וכל אלו הדברים [illegible] אפי' בקריאתו [illegible] וכל הברכות צריך לדקדק בזה שיהיה ניכר כל אות ואות כי קרוב שיבלע האל"ף (קי' ס"ח):

קודם שיאמר ז יאמר במחשבתו אני מכוין לקיים מ"ע של אהבת השם. ואני מכוין לכלול את עצמי עם אותם המוסרים את עצמם על קדוש השם ית"ש (ממס"ח):

(דה"ח) (ד) כשאומר וקשרתם לאות על ידך ימשמש בתפלין של יד וכשאומר לטוטפות בין עיניך ימשמש בתפלין של ראש:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ

עץ יוסף

ואהבת את ה' אלהיך. שיהא כל אחד ואחד מכיר רצונו ומשים לאהבה אותו: בבכל לבבך. דרשו חז"ל בשני יצריך. והענין לאהוב את ה' ביצה"ר הוא שיהפך יצה"ר שלו לטוב. פי' שכל התאוות הרעות שבו שמתאוה בהם לרע. או אפי' לדברי הרשות שכל בזמן התאוה לדברי הרשות הוא כח הרע. יכניע אותן וישברן ויתאוה בכחות האלו לטוב. וישתמש בכח הזה לה' ולתורתו ומצותיו. שבזה גדולה הרבה. ממה שאוהב את ה' מצד טבע תולדתו וכח הטוב שבו. אמת כי זה נקרא מעביר על מדותיו וצריך כח הרבה לזה להכניע ולשבר כ"כ כחו תאות לבו עד אשר יתאוה לה' ותאוה [illegible]. והכונה כי זה שאוהב את ה' מצד הטוב שבו יוכל ח"ו לפעמים לעבור עבירה בכח הרע שבו כי עדיין לא נכנע כח רעתו. חוץ שאוהב את ה' בכח הרע שבו. וזו נמנע מן מכשול עבירה. כיון שהרע שבו נהפך לטוב ועל כן אמרו במדרש על פסוק והנה טוב מאד. והנה טוב זה יצ"ט. מאד זה יצה"ר. כי זה הוא טוב מאד כאמור (באר מים חיים): ובכל נפשך. דרשו חז"ל אפילו הוא נוטל את נפשך. ולכאורה יותר היה צודק לומר אפי' שנוטלים את נפשך. ויחזור על המעבירים את ישראל על דת. כלומר עבור ואל תהרג או תהרג. אך ע"פ דרכם במתיקו [illegible] לשון למודים. נשמע להשיב את אשר יבקשו נפשו. ליהרג ואל יעבור כי לא יהיה לנו שום שנוטלים את נפשו. כי [illegible] הוא יתב' נוטל את נפשו [illegible] עליכם על כל כבוד חופה. כנודע מגד [illegible] המקדשים את ה'. כאומר כי כן הוא [illegible] דרכו. ואז טוב לו. ועל כן ישמח ויגיל וישיש בשמחה (אלשיך). והנה [illegible] כ' פעמים נכל נפשכם. הרי נ"ס. תג ג' מיני מיתה [illegible] שחייב כל אחד מישראל כמש"כ ונקדשתי בתוך בנ"י. ות"ח [illegible] ולא [illegible] ויפול לפני [illegible]. תם [illegible] קדשי. ועבדו גדול מאד. ושלש עבירות הנמנו הם. א) על עבודת כוכבים ג"ע וש"ד. אפי' בצנעה. ואפי' את הכותים [illegible] ולא [illegible] על דת מחויב למסור נפשו למיתה. ולא על הכשילה נגד שלא אפי' על חוק ומנהג של כל העבירות [illegible] ארין יהרג ואל יעבור. ב) על שאר מצות [illegible] להעביר [illegible] על דתו ולא [illegible] הוא [illegible] יהרג ואל יעבור. ג) וכ"ש שלא בעשרה נאמר. אבל [illegible] חייב כל אחד מישראל למסור [illegible] אפי' בצנעה. ואפי' אם [illegible] ישראל. ות"ם [illegible] בצנעה ואפי' [illegible] בשעת גזירה חייב לסרה

עיון תפלה

ואהבת וגו' בכל לבבך. [illegible] ועקרה [illegible] כמו שאמר בברכה [illegible] ליבנו לאהבה וגו', ובקודש [illegible] שבנו ואהבתו וגו', [illegible] [illegible] בשלימות האהבה של הקרוב אל הרוך, כמו על כל זה לאהוב את יחידו שקרוב אליו מכל קרוב. [illegible] אהבת נפשו, והיא [illegible] האנושית, והעקרה [illegible] ארוחות, כאהבת דוד ויהונתן שנאמר (ש"א כ, יז) ואהבת נפשו אהבו, ונאמר ידיד נפש אל נפשי רוחת אהבתך, [illegible] ובבל

וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר ׀ אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם ׀ עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ

עץ יוסף

אדם ליתן כל אשר לו ולא לעבור על לאו דאורייתא. חסו. ובכל מאדך. בכל ממונך. אבל לקיים מ"ע אינו מחויב לפזר רק חומש נכסיו. וכ"ז יכוין כאמרו

דובר שלום

והיו הדברים וגו'. אליבות הפעולה כהוא אלא במחשבה והדבור ומעשה. ושיהיה תמידין בכל מקום ובכל זמן. וזו והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום

פסוק ואהבת וגו' וסלקי יחשב לו כאלו קיים בפועל (חיי אדם כלל כ"א סי' י"ג): והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. זה לשון הזוהר סדר ואתחנן בעי בר נש לצוואה מלין דאורייתא עלוי תדיר. בגין דליה מקטרגא ליצה"ר בר ממלין דאורייתא. דכתיב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך חרי יצרי. יצ"ט אתעבר בהו. וליצה"ר אתכפא בהו. ויצה"ר כד חמי בב"נ דלא אשתדל באורייתא כדין סליק לעילא ואוליף עליה חובא כמ"ש וכסילים מרים קלון עכ"ל: ושננתם. לשון חידוד הוא. שיהיו מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא תאמר לו מיד: לבניך. אלו בנים ממש. וגם התלמידים קרואים בנים והרב קרוי אב: ודברת בם. אחז"ל ביומא ודברת בם. בם ולא בדברים אחרים. ר"א עשה אותם קבע ולא ארעי. ולכאורה אינו מובן. דמתחלה משמע דברים אחרים כלל וכלל לא. ואח"כ אמר שדברים אחרים שותר רק שלא יעשה אותם קבע אלא שיעשה התורה קבע. עוד קשה הלא לא ימצא תורה למלאכי השרת. והאיך אפשר שלא ידבר דברים אחרים לצורך פרנסתו והוויו. אך נראה שלשון ודברת גם שכל שתי פירושים. פי' אחד לשון דבור ממש וי"פ גם רומז על תורה שבכתב שמתחיל בבי"ת. ועל תורה שבע"פ שמתחיל במ"ם. וגם לשון דיבור משמע לשון הנהגה כמו ידבר עמים תחתינו. שכל הנהגותיו של אדם לא יהיו אלא ע"פ התורה כדאי' במוסר. והשתא מתורץ הגמרא מה שאמר ולא בדברים אחרים קאי על הנהגותיו של אדם שלא יהיה רק ע"פ התורה כדאי' במדרש שבשם תנאים ואמוראים כל הנהגותם לא היו רק ע"פ התורה (מהגאון מו"ה אברהם אחיו של הגר"א): בשבתך בביתך. הינו נשמך אורה כל עסקך כל האדם.

עיון תפלה

נפשך בנה תנותך ודעתך יסכימו לאהבה את השם יה' בהכירך אותו מי הוא; ויוסיף עוד ובכל מאודך כלומר מאד מאד (ראב"ע ורמב"ן ורבינו בחיי), והוא ביאור למה שקדם, שאהבה אשר זכרתי צריכה להיות במדה מרובה מאד מאד, לעמוד בנסיון ולבטל מסים גם אהבת התועלת כאהבת ההון והבנים, ואהבת ההנאה כאכילה ומשגל אבל באיזה דרך יגיע האדם לידי מדרגת אהבה כזאת? ואיך אפשר לצוות את הלב שיפעל בלי כונה? על זה אמר הכתוב והיו הדברים האלה וגו' על לבבך וגו' ודברת בם וגו', כלומר על ידי הלמוד והסתכל התמידי בדברי התורה תבוא בלא ספק לידי מדה זו, וכך אמרו רבותינו בספרי פ' ואתחנן לפי שהוא אומר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך איני יודע כיצד אוהבים את הקב"ה? ת"ל והיו הדברים האלה על לבבך, שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו, ע"כ. ואמר על לבבך כמאמר הכתוב (ירמיה לא, לג) נתתי תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה, כתבם על לוח לבך (משלי ג, ג), כי הלב משכן הרגשות והציורים שהוא גם משכן הזכרון, כי על ידי הציור החזק ישאר הדבר שמור לארך ימים, וראה למעלה עיון תפלה ברכת אהבה רבה ד"ה ויחד לבבנו ביאור דברי רבותינו ז"ל: ושננתם לבניך. תלמד אותם בשנון וחריפות מוסיפים שכליים (ר"ע ספורנו). ואמרו רבותינו בספרי ושננתם לבניך אלו תלמידיך, וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרוים בנים, שנאמר (מ"ב ב, ג) ויצאו בני הנביאים וכי בני הנביאים היו

והלא תלמידים היו, אלא מכאן להתלמידים שהם קרוים בנים, ע"כ, מאד נדקו רבותינו בהוציאם את המלה משפשוטה, כי אחר בנים הם קטנים הצריכים לאבותיהם, ובנים כאלה אין מגיה ללמדם בשנון וחריפות, וכספק הוא, ראוי להנזהר מן ההעמקה היתרה, כמו שצוה ר"א לתלמידיו (ברכות כח, ב) מנעו בניכם מן ההגיון, וכמו שנאמר לעיל בעיון תפלה שיעסוק לעסוק בדברי תורה קראו מסם, וכמו שאמר רבא (ב"ב כא, א) מותבינן בהוא דגרס ולא דייק, ופירש רש"י בלומד הרבה ולא דייק בלמוד התינוקות, ואז"ל בסיפתו בע"ז (יט, א) לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה, פרש"י יעיין בתלמודו להקשות ולתרץ ובראשונה לא יעשה כן שמא יבטל, ע"כ, ובברכות (סג, ב) הם ואח"כ כתת, ופרש"י שתוק והאזן לשמועתך עד שתהא שגורה בפיך ואח"כ שאינה מיושבת לך ואח"כ כתתנה, ע"כ, ובשבת ס"ג א' מאי קמ"ל דלינמר איניש והדר ליסבר, לכן נדקו רבותינו [illegible] את המקרא ושננתם רק לתלמידים גדולים שכבר מלאו את לבם בהלכה אבל ולמדתם אותם את בניכם דורש את שמוע דברי הכל בנים ממש, כדאמרינן (קדושין כט, ב) על כא דתו"ד שאב חייב בנו ללמדו תורה, מנלן, דכתיב ולמדתם אותם את בניכם, ובספרי פ' עקב מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לה"ק ומלמדו תורה, וכ"ה בסוכה מ"ב א' ת"ר קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה ע"ש: ודברת בם בשבתך וגו'. בכל שמעמדים ההיה, בין בשבתך בביתך ובין בלכתך וגו', וכמו שנאמר (משלי

בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת

עץ יוסף

אדם. וכמו וישב משה לשפוט את העם. וכמו וישבו בארץ ויסחרו אותה. וכמו בתים טובים תמצא ויושבה. שכולם פירושם לשון עסק. וה"פ בשבתך בביתך אפי' כשאתה עוסק בפרנסה ובכל עסקים שבביתך. אל תפרוק ממליך עול תורה מן נפשך כן במחשבה ועל מעשיך לא יהיו אלא לשם שמים. וכל כונותיך לא יהיו רק ע"פ תורה כנ"ל. וה"פ שתהא תמיד שיושבים ואין ביניהם דברי תורה כו' שאינו יוצא מהעסק ההוא שום תועלת והכלית לתורה. הרי זה מושב לצים כמו הלץ שכל דבורו הבל וריק (מטגאן הנ"ל): ובלכתך בדרך. פי' אף כשאדם הולך לעסקיו ומדאי לגו ומחשבתו טרודים בענין העסק ההוא. אעפ"כ ולמדת מה שתוכל לעיין בעת ההיא. כמ"ש במשנה המהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה כו'. עוד שם המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו כו'. עוד אמרו בגמ' המהלך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בתורה שנא' כי לוית חן הם לראשך. עוד אמרו שנים ההולכים ואין ביניהם ד"ת ראוין לישרף שנא' שמה הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וגו'. שאף שהולך לצורך ודאי. ילמוד בפי יכלתו לפי שעת. ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריו. כדאיתא במדרש אפילו לומד כל היום ותמנע הימנו פרק אחד וגו' סגר מקרא בידו. גם דרך מורה על יום המיתה כמ"ש אנכי הולך בדרך כל הארץ. וכמ"ש דרכי מות ור"ל שאפי' הוא מתקרב אל המיתה מחמת חלשות אפ"ה יעסוק בתורה כמ"ש תם כל נפשו יעסוק בתורה. עוד פי' מ"ד אדם כי ימות באהל אפי' בשעת מיתה אל יפרוש מן התורה (מטגאן הנ"ל): ובשכבך. מורה על יסורים. כמו שכב על צדו השמאלי וגו' והכנה על צד הימני. ופירושו אפי' יסורין עליך יהיו או על בני ביתך ח"ו אפ"ה תעסוק בתורה. גם פי' ובשכבך כשאתה שוכב על מטתך תהא מחשבתך עוסקת בתורה. והשינה נקראת נפילה כמ"ש ויפל ה"א תרדמה. וכמו ותרדמה נפלה על אברם. וע"י התורה שיחשוב על מטתו אז בנפילה נקימה יחשב לו. וכדאיתא בגמ' כל המשכים עצמו מד"ת ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות. גם ע"י התורה שיחשוב הלך נשמתו בשעת שינה למחלה העליונה ושונה הנשמה שם כדאי' בזוהר. וגם מצינו בכהאר"י ז"ל שלמד הרבה תורה בתוך שנתו (מטגאן הנ"ל): ובקומך. פי' אפי' שתהא בכל המעלות לא תסור מן התורה ומקבלת עלמות שמים כמ"ש לבלתי רום לבבו מאחיו (מטגאן הנ"ל): לאות על ידך. אלו תפלין

שבתוב

דובר שלום

של לבך. ושיהו לקמני: מתנגנת הלב. והיינו גם בתליות הדטר בהבן אותם לגנך והתה נעמך הדבר גם. והיינו שלימים גם נמעבה בהבתוב אותם של מזוזת ביתך וקבלתם על ידך בהם כלי המעשה והשפעתו בכל זמן בשכבך ובקומך ובכל מקום בשבתך בביתך ובלכתך בדרך:

עיון תפלה

ו, כב) בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך (פי' מלבי"ם): וקשרתם לאות. התפלין הם אות כי אנחנו עבדי הש"י, והם מכלל מצוות הזכרון אשר בכן מצויים בני ישראל מיהר שעמים, כמילה וציצת ומזוזה, וכמו שעבדי מלך בו"ד מצויים בבגדיהם באותות מיוחדים אשר יזכירום שעבודתם על כל עמד ונעד, מציין איש ישראל במצות הזכרון, מילה בבשרו, תפלין בראשו ובזרועו, ציצית בבגדו, ומזוזה בפתחו, כדי להזכירהו בכל מעשיו ובפעולותיו ובכל עת שהוא שוגה כי עין צופיה על כל דרכיו אשר אין סתר ואין נעלמות להסתר מנגדו; באדם מוכן לפעולות טובות ולכן אברים מיוחדים, בראש ארבעה אברים פועלים: המוח החשב והוגה דעות, עין רואה, אזן שומעת, ופה מדבר, הפעולות הללו חרבות השגחה יתירה להכינן להמגרת הדת ולגבל תמכרתם חקה, לכן צוה הקב"ה לקשור על הראש תפלה בת ארבעה בתים, כדי לשמור את ארבעת האברים הפועלים המיוחדים בראש, אבל כחם פעולתו סדרית מעשה; ועל היד תפלה בה בית אחד, לשמור את הידים מעשות מעשים אשר לא יעשו, היד הימנית היא הפועלת קשרת ומהדקת ומהקת ומשמשת את התפלה הזאת על היד השמאלית, הקשור והמשמש יזכירוה תמיד את טובותיו לאלהים. תפלת היד נגד הלב כנגד הלב נתור טפס ומזכיר לבלתי תעות עליו ברהורים אסורים, ונגשים נפלאה הכי, כי אין אדם עליו ברגש ובהרהור לקלא יחהם לנמרי (ב"ב קסד ע"ב). ולפי שכל אדם צריך להיות מעשיו מרובין וקודמין לחכמתו (אבות פ"ג משנה יז — יב), והם כהנחת תיקון המעשה יותר מוכרחת לקיום העולם מהנחת תקון המחשבה, כי לא נחתם גזר דינם של דור המבול והדור ההפלגה אלא על קלקול מעשיהם, בדור המבול מהו אומר כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ וגו' כי מלאה הארץ חמס מפניהם, ובדור הפלגה הוא אומר (בראשית יא, ו) וזה החלם לעשות, וכן מצינו באנשי נינוה (יונה ג, י) וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה, לפיכך מקדימין תפלה של יד לתפלה של ראש, ותקן מצות התפלין כל היום בלי הפסק, וגם בלילה וזמן התפלין כדפסקינן (מנחות לו, ב), אלא שאין מורין כן להתחלם להניחן בלילה גזירה שמא יישן בהם, ועי' דרישה טור או"ח סי' ל', כי כל זמן שסמוך לאדם לחטוא ופשות והרהור עליו לשאת אותות קדש אלה בכדי להזכירו תמיד כי שמא דשמיא עליה: וקשרתם לאות. את הדברים האלה כמוסים למעלה וחיו

עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ׃ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ׃

עץ יוסף

שבזרוע: והיו לטוטפות בין עיניך. אלו תפלין שבראש. ועפ"י מנין פרשיותיהם נקראים טוטפות. טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: מזוזות ביתך. מזוזות חסר שאין צריך אלא לאחת משתי המזוזות בפתח אחד: ובשעריך. לרבות שערי חצרות ושערי מדינות ושערי עיירות. ובשעריך ולא בשערי רעך:

ענף יוסף

ביתך ובשעריך. יכול לקבל עליו דשר לא ממשודרים לפך משום דכתיבין ביתך ולא בית רעך: וכו'

עיון תפלה

הדברים האלה וגו', וכן והיו לטוטפות הדברים שאלה יהיו לטוטפות בין עיניך, כלומר שיהיו כתובים בטוטפות האלה אשר בין העינים; ואע"פ שהדברים האלה הם כלל דברי התורה לא ארבע הפרשיות בלבד, כמו שכתבנו למעלה, קבלו רבותינו שצריכים לכתוב בבתי התפלין רק ארבע פרשיות שמע, והיה אם שמוע, קדש, והיה כי יבאך, ולמה דוקא ארבע הפרשיות האלו? לפי שבארבעתן הזכרת מצות תפלין, כדתניא במכילתא בא פסוק והיה לאות בארבעה מקומות מזכירין מצות תפלין קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמע, מכאן אמרו מצות ארבע פרשיות של יד הם כרך אחד ארבע פרשיות של ראש הם ד' טוטפות ואלו הן קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמע, כותבן כסדרן (כסדר שהן כתובות בתורה), וזה כשיטת רש"י (מנחות לד, ב), (וכמו שאנו נוהגין), ועוד שארבע הפרשיות האלה מדברות מארבעה ענינים נכבדים מאד הראוים להטביע על לב כל איש ישראל בעט ברזל ובצפרן שמיר, א) פרשת שמע מדברת מקבלת עול מלכות שמים, ב) פרשת והיה אם שמע מדברת מקבלת עול מצותיו, שכר מקיימיהן ועונש עובריהן, ג) פרשת קדש לי מענין יציאת מצרים תחלת היותנו לעם, ותנאי גאולה שהיה רק על מנת לעבוד את ה', וכמו שנאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. שכתב הפירוש הרלב"ג "בעבור זאת העבודה שהיא אכילת הפסח ולא יאכל חמץ שהיא תחלת המצות שצוה לנו השם—עשה לנו מה שעשה בצאתנו ממצרים, והטעם — לא הוציאנו ממצרים רק לעבדו, ככתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, וכתוב אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים (כלומר לעבדי)" עכ"ל, והרוו"ה הכריח פירושו מתוך הלשון שנאמר בעבור ולא בגלל, כי מלת בגלל נאמרת על הסבה אשר מגלגלה נמשך המסובב, ומלת בעבור נאמרת על המכוון, דרך משל הנותן פרוטה לעני מתברך, יכול לומר בגלל תתך הפרוטה תתברך, ויכל לומר תן פרוטה לעני בעבור תתברך, לכן בהכרח פירוש בעבור זה בשביל שימתך זה (קיום המצות) עשה ה' לי, והדברים ברורים. ד) פרשת והיה כי יביאך נוספת עליה שיש בה מכת בכורות, המכה הגדולה

שבכל המכות, כמו שכתב רש"י (שמות ד, כג; ט, יד), המכה אשר השקה והרבה את לב מלך מצרים יותר מכל המכות, המכה אשר גם החרטומים הודו שאינם יכולים להודות כי רק יד אלהי ישראל עשתה זאת "לפי שאין כל בריה יכולה להבחין בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור" (כפסיקתא דרב כהנא פיסקא ויהי בחצי הלילה סי' ב') "אני הוא שהבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור" (ב"מ סא ע"ב), ובהם בתחלת שליחותו של משה לא הרע לו הקב"ה שום מכה כי אם זו לבדה, שנאמר (שמות ד, כג) ואמרת אל פרעה וגו' הנני הורג את בנך בכורך, וכן בהלל הגדול לא נפרסה מכל המכות אשר הכה המצרים במצרים כי אם זו, שנאמר (תהלים קלה, ח) שהכה בכורי מצרים וגו', ונאמר (שם קלו, י) למכה מצרים בבכוריהם כל"ח, ובתוספתא דברכות רפ"ב ובירושלמי פ"א ה"ט אחרים אומרים צריך להזכיר מכת בכורות באמת ויציב כל בכוריהם הרגת וגו', וכן באמת ואמונה ערבית המכה בעברתו כל בכורי מצרים, וכל כך למה? לפי שמכת בכורות באה מידו של הקב"ה בלי שום אמצעי, כמו שנאמר (שמות יב, יב) ועברתי בארץ מצרים וגו' והכיתי וגו' אני ה', אני ולא מלאך אני ולא שליח אני ולא אחר (הגדת פסח ומכילתא בא פרשה ז'), מלאך כמשמעו, שליח זה משה, אחר זה חק הטבע, ובא האות והמופת לכל באי עולם שהקב"ה בעצמו ובכבודו עוסק בהנהגת האומה הישראלית בלי שום אמצעי, לכן מאד נכבד זכרון המכה הזאת ונכתב בבתי התפלין: לטוטפות. בארמית ענינה פאר והדרים, כדתנן (שבת ס, א) ולא בטוטפת, והוא תכשיט הראש, כי התפלין של ראש הם פאר לישראל ולהראות לכל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליו (ברכות ו' ע"א), ובזוהר ס' בא דף מ"ג ע"א הקונא פלוגתא דכירא וכו' ועל כן אקרון טוטפות: וכתבתם על מזוזות. כתרגומו, ופירוש מזוזות אחת המזוזות, כמו ויקבר בערי גלעד (שופטים יב, ז) באחת ערי גלעד, אל ירכתי הספינה (יונה א, ה) אחת מירכתיה, וקבלו רבותינו שהיא המזוזה הימנית. והמזוזה היא סימן שכל קניני האדם הם להקב"ה והוא בחסדו מתנם לו, ואסור לו ליהנות מהם בטרם תתן הודה וברכה לנותנם (ברכות לה, א), ולפי שעקר קניני האדם הם נכסי דלא ניידי הנקראים נכסים שיש להם אחריות (קדושין כו, א), זה המקום

אין פרשה ראשונה לפרשה יפסיק מעט. ויכוין לקבל עליו עול מלכות שמים המצות (סי' ס"א):

דברים יא, יג

וְהָיָ֗ה אִם־שָׁמֹ֤עַ תִּשְׁמְעוּ֙ אֶל־מִצְוֺתַ֔י אֲשֶׁ֧ר אָנֹכִ֛י מְצַוֶּ֥ה אֶתְכֶ֖ם הַיּ֑וֹם לְאַהֲבָ֞ה אֶת־יְהֹוָ֤ה אֱלֹֽהֵיכֶם֙ וּלְעָבְד֔וֹ בְּכָל־לְבַבְכֶ֖ם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶֽם׃ וְנָתַתִּ֧י מְטַר־אַרְצְכֶ֛ם בְּעִתּ֖וֹ

עץ יוסף

והיה אם שמוע תשמעו. אם תשמעו בישן תשמעו בחדש: **אשר אנכי מצוה אתכם היום.** שיהיו עליכם כחדשים כאלו נשמעתם בו ביום: **לאהבה את ה'.** שלא תאמר הרי אני למד בשביל שאהיה עשיר בשביל שאקרא רב בשביל שאקבל שכר. אלא כל מה שתעשו עשו מאהבה וסוף הכבוד לבא: **ולעבדו בכל לבבכם.** עבודה שהיא בלב זו התפלה בתפלה קרויה עבודה שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא. וכי יש פולחן בבבל. אלא על שהיה מתפלל שנאמר וכוין פתיחן ליה וגו': **בכל לבבכם ובכל נפשכם.** והלא כבר הזהיר בכל לבבך ובכל נפשך. אלא אזהרה ליחיד אזהרה לצבור. והא דלא אמר בפרשה זו בכל מאדכם כסדר שאמר בפ' ראשונה. לפי שפ' ראשונה נאמרה בלשון יחיד. ויש לפעמים שימצא יחיד שיהיה לו ממונו חביב עליו יותר מגופו. אבל פרשה זו נאמרה לכללות הצבור ואין במציאות שיהיה לכלם ממונם חביב מגופם [וכה"ג לצבור לא מיעט]. ולזה כשאומר בכל נפשכם מכ"ש בכל מאדכם: **ונתתי מטר ארצכם.** עשיתם מה שעליכם. אף אני אעשה מה שעלי: **בעתו.** בלילות שלא יטריחו אתכם

אחרית לשלום

ונתתי מטר ארצכם וגו' ואספת דגנך. פירשו בלשון רבים ליחיד ישכן דבא לרמז שיהיה הדגן מרובה

עיון תפלה

ב"ס לקטע מזוזה בפתחי בתים ובשערי החצרות והעירות שקבועים למען יזכור את השי"ת בבא ובצאתו כי לו הרכוש והקנינים והוא הנותן לו כח לעשות חיל, ולא יתגאה בעושר שאינו שלו, ויש תועלת מדרך השכל הממצאים שתכלית המזוזה לשמור את הבית ממזיקים, ומביאין ראיה ממ"ר (יא, א) שאמר אונקלוס נכניתו ידו על המזוזה ואמר הקב"ה עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ, ובירושלמי פאה פ"א ה"א במעשה דרבינו הקדוש וארטבן דשלח ליה חד מזוזה ואמר לגמא שלוחיה לך מלה דלא דמי וכיה מיסרה לך דהוינא בשכך משמור עליך, אבל סבות גדולה היא בידם, שמזוזה איננה סגולה כקמיע וזולת, כי אם מצוה מצות הבורא ית', תכליתה המכוונה להזכיר את האיש הישראלי בי ישבור הוא את נפשו מהלכת בפח הטוב, ולא שתשמור היא את גופו או את רכושו מנזק, והיה בכוונת המזוזה סומכת את האדם כדברי רבותינו המגדרים, אך זה בשביל שגלוה בפרטית, כי אם בשביל הכוונה הכללית המיוחדת לכל המצות כלן לשמור את שומריהן מנזקין, כדאמרינן (פסחים ח' ע"ב) אר"א שלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן, ובסוטה (כא, א) מצוה שכתוב את המצוה נר לימר לך מה נר מגין וכו' אף מצוה מגינה וכו', ובשבת (סג, א) כל העושה מצוה כמאמרה אין מבשרים אותו בשורות רעות שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע:

הערה. הפרשה הזאת נאמרה בלשון יחיד, לפי שהיא מדברת מן הדעות האמתיות והיכרת האמונה שבלב, והדבר ידוע שכשם שאין פרצופי שני בני אדם דומין זה לזה כך אין דעותיהם ושאיפותיהם דומים זה לזה (סנהדרין ל"ח א' היה ר' מאיר אומר בשלשה דברים אדם משתנה מחבירו בקול ובמראה ובדעת. ובברכות נ"ח א' שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהם דומים זה לזה), לפיכך נאמרה הפרשה הזאת לכל יחיד ויחיד בפני עצמו לפי שיש כפי מדרגת שכלו והבנתו לה. ומצות ושננתם לבניך תלוי לכל יחיד ויחיד להורות דעה לתלמידים. וראה מה שנכתוב בפרשה שניה:

והיה אם שמע. בארנו למעלה בהערה לסדר קריאת שמע וברכותיה, קחנו משם: **אם שמע** תשמעו וגו' ונתתי מטר ארצכם וגו' ונתתי עשב בשדך. עבודת השי"ת וקיום המצות יותר חשובים ויותר שלמים ויותר **מקובלים** לתכלית נתינת התורה **בהעשותם** בצבור מאשר יעשם כל אחד ואחד לעצמו, כדתניא (ברכות ח' ע"א) ר' נתן אומר מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר ולא ימאס, ושם אמר רבב"י כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מבין האומות, נראה בעיני שתיבת **עם־הצבור** שבה על שלשתן, כל העוסק בתורה עם הצבור ובגמילות חסדים עם הצבור ומתפלל (עבודה שבלב במקום עבודת הקרבנות) עם הצבור, וכן הן שלשת העמודים שעליהם העולם עומד **תורה ועבודה וגמילות חסדים** (אבות פ"א מ"ב), כי בבית שני היו עוסקים בשלש אלה ובכל זאת חרב, לפי שלא עסקו בהם בצבור, כמו שאמרו רבותינו (יומא ט' ע"ב) בבית שני היו עוסקים בתורה ובמצות ובגמילות חסדים ומפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חנם, כלומר שכל אחד ואחד קים את התורה בכל חלקיה, אבל לעצמו, באופן שכל אברי האומה היו נפרדים ומובדלים זה מזה ולא התחברו לגוף אחד, כמו שהיתה כונת התורה לעשותם לגוי אחד ולהיות כלם כאחד דבוקים

בגל

יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה

עץ יוסף

אתכם. ר"ל בעתו בלילי שבתות שהכל מצויין בבתיהם: יורה. היא רביעה שלאחר הזריעה. שמרוה הארץ ומרוה: ומלקוש. רביעה היורדת סמוך לקציר של חטין ושל שעורות. גם הוא לשון דבר המאוחר כמו שת"א הסמוכים לקישא. ד"א שהוא מל קשיותן של ישראל שהכשרה מתאחר חוזרין בתשובה ומתפללין עליו בלב שלם: ואספת. בלשון יחיד כי הכתוב בא אבל יחיד שכ"ל ואמר גשם יתן לכם אלהים עשב בשדה: ואספת דגנך. לא כענין שנאמר זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף. והיה אם זרע ישראל וגו'. אלא כמתוב מאספיו יאכלוהו: ותירשך. יין חדש נקרא תירוש. שהשותה ממנו הרבה נעשה כמו גנב: ויצהרך. שמן זית המשתמשין ממנו להדלקה. צהר לשון אורה. כמו צהר תעשה לתבה: ונתתי עשב בשדך. שלא תצטרך להוליכם למדברות: לבהמתך. כשעשב מצוי לבהמה אז האכל לטובע כי רב תבואות בכח שור לעבוד את האדמה לתת יבולה. ונהרו אל טוב ה' על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר. ובגבורים אנושים ודי חלב עזים תמלא ובינה ללחמך וחיים לנערותיך. ורז"ל למדו מכאן שאסור לאדם לאכול עד שיתן מאכל לבהמתו. ואע"פ שברכה היא. מ"מ ממה שהפסיק בענין ולא הסמיך ואכלת אל דגנך. ע"כ בא לאמרו כענין האמור: השמרו לכם. משתהיו אוכלים ושבעים השמרו שלא תבעטו. שאין אדם מורד בהקב"ה אלא מתוך שביעה שנאמר פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך ושכחת. ואומר ויאכל וישבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים ועבדם. שהעושר והטובה הגדול מסוכנים מאד. לכ"א שהיה משורים בדעת. יותר מן הכעסן והשוחק. כי אלו הם יסורים לגוף ואינם משחיתים. אבל יוצאין מהם תועלת גדולה לנפש. ואפי' דקדוקי עניות ר"ל שמעבירין את האדם על דעת קונו אונס הוא ואין אדם נתפס על צערו. וע"פ הרוב יוצא מהם טוב בסוף. אם האדם שהיה במצב טובה ורוח נדיבה בגבהות נגורא שבלתם לחזבתו לרעות אם יקבלם מאהבה

ענף יוסף

דגנך. ולא דגן של אחרים. יבוין לקבל פלוי דשל לא סגסב:

דובר שלום

השמרו וגו'. שבמדת האדם הולך וגדל ממדרגה למדרגה. ומקודם מרב טוב האדם והמשגי לבב. זהו פן יפתה לבבכם פן ירחב לבבכם מרוב השגה, יפתה לשון הרחבות כמו יפת אלהים ליפת. ואז מתוך הרחבת הלב והרמה מעבודת ה' ע"ד ובא' וישמן ישרון ויבעט. ואח"ז משיאו לכרע ועבדתם אלהים אחרים למשוך מהם השפעות טובה. אף בבאמת הם

אחרית לשלום

מרובה לכל אחד בלא יוכלו לספוק באסיפה התבואה לאחד בכל ימיו. רק כל אחד יספוק כפלו כי רב הוא: ואספת דגנך. ואמר אסיפה שדגן אמן שבב בשדך לבהמתך הוא ספיחי השדה: ואכלת ושבעת. היינו ברכה במעים שמאכילם כל דהו הוא שבע. ומה שמפסיק בין ואספת דגן ואכלת במאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך. רמזו חז"ל להקדים אכילה לבהמה מלאדם:

עיון תפלה

בכל אחד על ידי קיום התורה כולה, נפיק אמר רהב"י שכל העוסק בכלה אלא בצבור, תלמוד תורה צבורי, גמילות חסדים צבורית, ועבודת תפלה צבורית מביא גאולה לעולם; ובתורת כהנים פ' בחקותי ומאה מכם רבבה ירדופו וכי כך הוא החשבון? אלא אינו דומה מרובים העושים את התורה למועטים העושים את התורה, ובברכות (נג, א) בית הלל אומרים אחד מברך לכלן (היו יושבין בביהמ"ד והביאו אור לפניהם) ולא יברך כל אחד ואחד לעצמו משום ברב עם הדרת מלך, ובפסחים (סד, א) שחט ישראל וקבל הכהן נותנו לחבירו וחבירו לחבירו וכו' ומפרש בגמ' ג"כ משום ברב עם הדרת מלך, ובחולין (נ' ע"ב) גבי ברכות ושלש מאות כהנים מפשיטין אותה. המטר, על פי דרכו יורד לצבור ולא ליחיד (רק לעתים רחוקות בתור יוצא מן הכלל אמרו בית אלמי (תענית ח"ג ע"ב) פעמים שהגשמים יורדין בזכות אדם אחד בזכות שדה אחד בזכות עשב אחד, ועי' בבלי פ' ע"א), ואע"פ שהוא מזיק ליחידים אין הקב"ה מבניח בהם, כמו שבתפלל הכהן הגדול ולא הכנס ויפיק תפלת עוברי דרכים (יומא נג, ב), ובויק"ר פל"ה גשמים שיורדים לשלום יוצאי דרכים מליריה בהם מפרשי ימים מלירים בהם דורכי גתות ושוטחי גגות מלירים בהם, ובשיר רבה פ"ח מוסיף שמשי גרנות מלירים בהם כי שטרו בלא מים ונתן מלא יין מליר בהם, כל אלו יחידים הם ובשבילם לא ישמע הגשם הדרוש לצבור. והברכה, שופעת על כל אחד ואחד בפני עצמו, על פי תכונתו ומלבו ומעמד צרכיו, וכמו בההלל שבמע"ה בתפלתו הארוכה (מ"א ח, לט) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו, כי צרכי כל אדם שונים זה מזה, ועי' שמו"ר פל"א סי' ה'; לפיכך נאמרו העבודה והמטר בלשון רבים והברכה בלשון יחיד. העונשים המגיעים לכלל האומה כשאין עושים רצונו של מקום, נראים ג"כ נאמר בלשון רבים כמובן, לפיכך נאמר השמרו לכם וגו' ועצר את השמים וגו' ואבדתם מהרה וגו': פן יפתה לבבכם. השרש פתה בארמית כמו רחב בעברית, כמו פתיה אמין בת (דניאל ג א),

(סג"ם) הכתוב

לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם:
וְחָרָה ׀ אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר
וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ
הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־
לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ
לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם ׀ אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם,

---

עץ יוסף

מוסנם. דבר בתון הוא שיש תקוה לאחריתו. והמקיים תורה מעוני סופו לקיימה מעושר. אבל יש עושר השמור לבעליו כעבי בדעת לרעתו ר"ל. מנפש עד בשר יכלה. ואבד העושר ההוא בענין רע. והוא כדכב יכלה. לפיכך הוא צריך שמירה יתירה יותר מכל דבר ואויב שבעולם: **וסרתם**. הסר לבבו מן התורה הרי הוא כעע"ז שכן אמר דוד כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו': **אחרים**. לעובדיהם. ר"ל מתנכרים. שצועקים אליהם ואינם עונים: **לא תתן את יבולה**. אף מה שאתה מוביל לה. כענין שנאמר זרעתם הרבה והבא מעט. גם יש לפרש והאדמה לא תתן את יבולה אף אם יהיה עליה גשם לא תתן את יבולה מחמת מכות הברכה בתוך הגשם: **ואבדתם מהרה**. איני נותן לכם ארכה. משום שיש לכם ממי ללמוד: **ושמתם**. דרשו חז"ל אף לאחר שתגלו היו מצוינים במצות. הניחו תפלין עשו מזוזות: **את דברי**. כתב הרוקח את לרבות ת"ח הלכות ואגדות ולרבות מצות הכתובות בתורה. את לרבות טעמי המצות וסודי התורה ומעשה בראשית ודקדוקי סופרים: **אלה**. בגימטריא ל"ו מסכתות. ל"ו פסחים בלוחות. ומסורת ידה בס' קנין הוא נ"ו לנין: **בין עיניכם**. בגובה הראש. שהוא מכוון בין העינים: **ולמדתם**. היכא למונך תם. מכאן למדנו ליתן ריוח בין הדבקים. ודרשו כן מיתורא דקרא דכתיב אותם דלא איצטריך. דהכי ה"ל למימר ותלמדום: **לדבר בם**. משעה שהבן יודע לדבר על אביו ללמדו תורה צוה לנו משה. או יבוק

ענף יוסף

ואבדתם מהרה. מאן דקטיל לקטיל. יכין לקבל עליו דבר לא תהלה:

דובר שלום

אחרים לעובדיהם ואין מטיבים להם, אא"ז מוסיפו עוד לצרה ביותר והמפורסים להם לעולם שבלתי חקות קבלת כמוך מהם: **וחרה אף ה' בכם**. ה' שהוא רחמים יתהפך אצו במדה"ד שהרחמים מתהפכין מדה"ר למדה"ד. **ועצר** את השמים ולא יהיה מטר. ולפעמים שתגז הארץ יבולה גם בלי מטר כמו ארץ מצרים או גן הירק המשקה בגלגל. נגד זה יעצר את האדמה ולא תתן את יבולה:

ואבדתם וגו'. הראה במדה"ד איכה לא נמשיכתינו מתיהתינו מסיקותינו לגמר לגמר מתיסותינו בגת אחת זהו בגללהה נאמר ואסיר עם טייני ואספת דגנך. ואח"ז ונתתי עשב בשדך לבהמתך. ואח"ז ואכלת ושבעת. אך כשתעשו הסבירה אז בתחלת הענין כאשר יעצר השמים תיכף ואבדתם מהרה מעל הארץ בפעם אחת: **ושמתם** וגו'. פירוש ולבא שבי פרשיות בבירור.

עיון תפלה

ירחיב ה' לנו (בראשית כו, כב) ת"א **אפתי** ה' לנא, והעברי ישתמש בשרש זה בקל ובהפעיל להוראה אחת, כמו **יפת** אלהים ליפת (שם ט, כז) פרש"י ירחיב, **ולפותה** בשפתיו לא תתערב (משלי כ, יט) פירושו רוב המפרשים מרחיב שפתיו ומרבה דברים (פעל יוצא), כן **יפתה** לבבכם — **ירחב** לבבכם (פעל עומד), כמו **ופחד** ורחב לבבך (ישעיה ס, ה), כי מרוב טובה **ירחב** הלב, דוגמת **ורם** לבבך ושכחת את ה' (דברים ח, יד), כי הלב יתפשט למעלה ולגדלין; וכן אני מפרש (איוב לא, כז) כלפי מה שאמר לעיל אם שמתי **זהב** כסלי וגו' אם אשמח כי רב חילי וגו' הוסיף **שמו** — אם גם אראה אור כי יהל, כראותי כי שמש **שלמתי** סוף הלוך ואור, וירח יקר הולך, וגם נגלה בסתרי על מעשי **ירחי** לא יאסף והצלחתי הבנה פרי, שדרך בני אדם במצב מאושר כזה לשכוח את ה' ולומר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, אבל אני — האם הפתיתי לאלהים **ביפה** בסתר **לבי ותשק ידי לפי** לאמר כחי ידי עשיתי והכמתי כי נבונותי, ידעתי כי גם היא עון פלילי, כלומר, לא זו בלבד שאם הייתי מתחזק בכח עשרי הרב להניף על יתום ידי וגו' היה נחשב לי לעון פלילי, אלא שהזהרתי גם מלהרחיב לבי ולהתגאות בעשרי, כי גם זה היה נחשב בעיני לעון פלילי, שהרי בזה **כחשתי לאל ממעל** הנותן לי כח לעשות חיל, וראה מה שכתבתי למעלה בהערה לסדר קריאת שמע וברכותיה: **ולמדתם אותם את** בניכם.

בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ: לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע*) יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ:

*) צריך להטעים יפה העי"ן של נשבע.

(רה"ח) (א) כשיאמר וראיתם אותו ימשמש בשתי ציציות שלפניו (שם): (ב) ידגיש ויתן ריוח בין של תזכרו דלא לישתמע תשכרו (שם) וכן זיי"ן של זכרהם: (ג) כשיאמר את כל מצות ה' יזכור שזאת שקולה ככל המצות ונגד כל התורה כולה (שם):

(בשמים ראש) יש נוהגים כשאומרים וראיתם אותו להסתכל בכ"ט ונותן אותם על עיניו ומנשק יפה הוא ומטובי מאוד. גם נוהגים קצת לנשק הציצית בשעה שרואה בהן וסגלה הוא מטוב מאוד (סי' כ"ד):

(ד) כשיאמר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים יכוין לקיים מ"ע של זכירת יציאת מצרים (עיין סי' ס' וסי' ס"ז): (ה) אין להפסיק בין ה' אלהיכם ובין אמת בשום דבר (סי' ס"ו) וכן בין אמת ויציב (סי' ס"ו) ואפי' לדברים שמפסיקין באמצע ק"ש (שם): (ו) אם הוא מסופק אם אמר אמת ויציב אינו חוזר כיון שהזכיר יציאת מצרים בפ' ציצית אבל אם הוא מסופק אם אמר גם פ' ציצית חוזר לראש כיון שזכירת יצ"מ דאורייתא (מ"א סי' ס"ז):

עץ יוסף

פסוק של שמע: וכתבתם. וסמוך ליה למען ירבו ימיכם. לומר לך שכל הזהיר במצות מזוזה מאריכין לו ימיו ושנותיו. וגם קאי אלפני פניו שלמדתם. שהתורה היא סם חיים. ומכל כן אתה מוצא לנו: כימי השמים על הארץ. כאשר השמים משפיעין לארץ שנאמר כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' כי אם הרוה את הארץ. כך תהיו אתם בבחינה זו להשפיע לכל:

ענף יוסף

למען ירבו ימיכם. צריך לקבל עליו בזה כבד את אביך ואת אמך. שנכתב בה אריכות ימים:

דובר שלום

ונאמר שנים במתעסק דבר ומתעסק. זהו ושמתם את דברי אלה על לבבכם וגו' והיו לטוטפות בין עיניכם הם תרי שרשוני. ועל נפשכם הוא לשון המתעסק, וקשרתם אותם לאות על ידכם בכלי המתעסק. ולמדתם אותם את בניכם כדבור: למען ירבו ימיכם וג'. שלמה המלך הוא חיי בני ומזוני. ומשיב שלכו. והכלה הנפש סוף מזוני. ירבו ימיכם הוא חיי. וימי בניכם הוא בני: לתת להם וגו' הארץ. השמים והארץ כמה שמתיחסים שתיד זה לזה שנכללו כאחד. וכן מרכבה שמים השבן נמלאו והארץ כנגד מגלה. לפי שאין נפרדים זה מזה. וכן שלימות הארץ ושלימות ישראל תלוים זה בזה. שאין שלימות הארץ בלעדי ישראל ואין שלימות ישראל בלעדי הארץ. וזו שנשבע לתת הארץ להם. כימי השמים על הארץ כמו שקשר השמים על הארץ הוא תמידי ודבוק כן יתיחדו כאחד ישראל והארץ:

עיון תפלה

בניכם. אתם שנצטוו תלמדו את בניכם לא למוד יחידי בלבד כי אם למוד צבורי, עליכם לכונן ישיבות ובתי תלמוד לחנך הבנים בתורה, לפיכך נאמר בלשון רבים. ושיעור זה היה בלא ספק לעיניו ליהושע בן גמלא הכהן הגדול (ב"ב כא ע"א) עד שבא יהושע בן גמלא ותקן שיהיו מושיבין בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, בתחלה לא דקדקו על לשון רבים שבמקרא ושגרו נפרש קרא כדכתיב שהכונה רק על האב ללמד את בנו, מאי דרש? ולמדתם (אתם המצוות) אותם (את דברי התורה) את בניכם, שהובא על המצות ולא על הצבור, כי מלת ולמדתם משמעה אתם ולא אחרים, ולבסוף כשהתבוננו שהסברה הזאת דקדקה שיש לדבר בלשון יחיד כשהדבור לכל יחיד בפני עצמו, ולשון רבים כשהכונה לדבר אל הצבור, אם כן מוכרחים אנחנו לפרש ולמדתם אתם הצבור תלמדו את התורה לבניכם למוד צבורי דהיינו על ידי הושבת מלמדי תינוקות, הלא שבקשו למצא את התקנה הזאת רק על עיר ירושלים מפני כבודה, וסמכו על מה שנאמר כי מציון תצא תורה, ובאחרונה כשראו את הקלקול היוצא מן המצב הזה, הוקמה אדאורייתא ויושיבו בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר: בשבתך בביתך. זו הזהרה אל האבות עצמם, שלא יסמכו על תלמוד הצבורי בלבד בנוגע להדרכת בניהם בתורת ה', רק כל איש ואיש מנקודת מצבו בחייו וכפי מדרגת דעתו ובינתו צריך בעצמו ללמד גם הוא את בנו לצוות ולדבר תמיד בדברי התורה בכל עת אשר ימצא שעה פנויה לכך, בשבתו בביתו ובלכתו בדרך ובשכבו ובקומו, והרי זה מקרא קצר, וכאלו היה כתוב ולמדתם אותם את בניכם (אתם הצבור) ולמדת אתה את בניך (אתה האב): וכתבתם על מזוזות ביתך. כל איש ואיש צריך ליחד טוב ורשות נמי בשער והכנסיה שלו:

יפסיק מעט בין פרשה ופרשה ויאמר. ויכוין לקיים מ"ע זכירת יציאת מצרים:

במדבר טו לז

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם

עץ יוסף

לאמר. היינו לאמר בה כאן לנתן הענין ונחוק: דבר אל בני ישראל ואמרת. כלל זה תדע שבכל מקום דכתיב בתורה דבר וגו' ואמרת. הדבור הוא אל כלל העם והאמירה על פרטים. וכן כאן דבר אל בני ישראל שיודיעם תחלה מצות ציצית בכלל ואמרת אליהם בפרט. והפרט הוא מה שבא בקבלה ח' חוטין בכל כנף שהם ל"ב על ארבעה רמז לבוש ידועה. וכ' קדרים נ"ע כל זה נכלל במה שאמר ואמרת אליהם. כי פרטי המצוה לא יתבארו מהכתובים כלל (מדי סדר ויקרא): ועשו להם ציצית. על שם הפתילים התלויים בה. כמו ויקחני בציצת ראשי. ד"א ציצת ע"ש וראיתם אותו כמו מציץ מן החרכים: על כנפי. צריכה שתהא טפח על הקרן. מכאן אמרו (מנחות מ"ב) נ"ל תוך שלש אצבעות בגודל ולמעלה ממלא קשר גודל: לדורותם. שמחובת בכל זמן ובכל מקום: ונתנו. שלא יפרידו עם הבגד: על. שם: פתיל. חוט ושזור: תכלת. הוא חוט של צמר צבוע בדם חלזון שהוא דג שדומה עינו לעין הים ודמו שחור כדיו והים הגדול הוא מצוי. ונוזרין אותו צמר התלם הביד [illegible] כדרך שעושין שלבשין כדי שיקלוט הצמר את הצבע (נחיי סדר שלח): והיה לכם לציצת. הויה אחת לכולן שארבעתן מצוה אחת ומעכבות זו את זו: וראיתם. תוהם עליהם שם.יכם: וזכרתם. שהראיה מביאה לידי זכירה: ועשיתם. מזכירם

ענף יוסף

כתב רבינו בחיי בסדר בהעלותך שלשים ושלש תפוחין על ציצית הם כנגד ל"ב נתיבות חכמה שכתב וסכן זה ע"ל:

עיון תפלה

ויאמר וגו' לאמר. סיפר אשר דבר הרמב"ן ז"ל בריש פרשת ויקרא „הכוון בעיני כי מלת לאמר נאמרת על גבורה הענין בכל מקום, וידבר ה' אל משה באמירה נמורה לא מפסקת ולא ברמז, ולכן יתמיד זה בכל התורה כי נבואת משה הא אל פה ידבר בו ולא בחידות" עכ"ל, והרב ר"ל מעקלענבורג ז"ל בהכתב והקבלה ריש ויקרא הוסיף על דבריו „שנכלל במלת לאמר השתוכרת באמרי המלות גם פרוש המצוה ובאורה, כי המלות הכתובות בתורה אינם אלא כללי המצות, ונלמדת גם פרטותיהן ודקדוקיהן וביאוריהן מאמרו למשה בסיני; וים לאמר הענין כלומר בלשון רז"ל, כמו ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו (בראשית ה, כט), ותקרא את שמו יוסף לאמר יוסף ה' לי בן אחר (שם ל, כד)" עכ"ל, וים עוד לאמר כדברים האלה בלי הוספה וגרעון, כמו ויצו ה' אלהים על האדם לאמר וגו' ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (שם ב, יז) וחוה הוסיפה ונכשלה (סנהדרין כט, א): דבר וגו' ואמרת. „דבור הוא דבר האורה עצמה כמו שהיא כתובה לפנינו, והאמירה היא הפירושות שבתורה כמותים וספמנים" (הגר"א), ופה שמור המקראות — דבר אל בני ישראל (מהשם הציצית) שיעשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדורותם ויתנו בתוך הציצית פתיל תכלת, ואמרת אליהם (טעם הציצית) והיה לכם לציצת וראיתם אותו וזכרתם וגו': ועשו להם ציצת. ציצת שם דבר אל היוצא מאיזה דבר, כמו הצומח מן האדמה, כציץ השדה (ישעיה מ, ו), כציץ יצא (איוב יד, ב), היוצא מן הגוף, תנו ציץ למואב (ירמיה מח, ט), השער מן הראש, ויקחני בציצת ראשי (יחזקאל ח, ג), והציצית מכנף הבגד, וכן אמרו בספרי ס"ס שלח שהוא גם בתלמוד (מנחות מב, ב) אין ציצת אלא יוצא. אבל והיה לכם לציצת הוא שם המקרה, ההסתכלות, מגזרת מציץ מן החרכים (שה"ש ב, ט), כלומר והיה (פתיל התכלת לדעת הראב"ע או הציצית לדעת הרשב"ם ורעותיו ז"ל), לכם לציצת, לראיה והסתכלות, וראיתם אותו וזכרתם וגו', ואין זה השם אחד יבוא להוראות שונות, כי שלשתם לוקחת פרטם, השם קציר אשר לחם הקציר, כאסוף קציר קמה (ישעיה יז, ה), והוא גם שם אשר לתבואה הנקצרת, אשר קצירו רעב יאכל (איוב ה, ה), ולפעמים הוא שם מקרים לתלושה הקצירים, אין חריש וקציר (בראשית מה, ו). השם מעשה אשר לדבר העשוי, מעשה ידי להתפאר (ישעיה ס, כא), והם מקרה הפעולה, שבת ימי המעשה (יחזקאל מו, א): וראיתם אותו. את הציצית הכולל התכלת והלבן כאחד, כך

אחרית לשלום

דבר אל בני ישראל ואמרת וגו'. כאן דבר ואמרת, פי' דאיתא במנחות מתי אתה יש לך ונכלם שמם וכתוב בה שתי פעמים אני ה' אלקיכם אני הוא שעתיד ליפרע ואני הוא שעתיד לשלם שכר. הרי שיש בתלם ציצית דין העונש ותוב השכר. לכן נאמר בה שתי הלשונות. דבר הוא קשה נגד דין העונש ואמירה היא רכה נגד שילום השכר:

פרשו

וְלֹא־תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם:

יש לצרף אלהיכם לאמת

עץ יוסף

בזכירה מביאה לידי עשיה: ולא תתורו. כמו מתור הארץ. הלב והעינים הם מרגלים לגוף. שהי סרסורי עבירה. העין רואה והלב חומד. והגוף עושה העבירה. וכתיב תנה בני לבך לי ועיניך. אין יהבת לי לבך ועיניך אנא ידע דאת דילי: אחרי לבבכם. זו מינות. כמ"ש אמר נבל בלבו: ואחרי עיניכם. זו זנות כענין שנאמר כי היא ישרה בעיני: וזונים אחריהם. זו עבודה זרה כענין שנא' ויזנו אחרי הבעלים: למען תזכרו ועשיתם. לעשות זכרון המעשה. ללמדך שהזכירה לעשות מטה ונמצא ולא עשאה מעלין עליו כאלו עשאה: את כל מצותי. לרבות מצות דמצורת סיינים ותקנות חכמים ותקנת נביאים: והייתם קדושים. המצות בכלל מקדשין את האדם להיות בדוגמא עליונה. וביחוד במצות ציצית ההדמה לשרפי מעלה. וכמ"ש על ריב"א כשהיה מתעטף בציצית המצויין היה דומה למלאך ה' צבאות: אני ה'. נאמן לשלם שכר: אלהיכם. נאמן ליפרע מכעוסים: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזרותי: מארץ מצרים. אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור. אני מבחין ועתיד ליפרע ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא. ומעלה התכלת אמרו נתחכמה שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד. ומתוך שהוא רואה אותו זוכר את קונו שנאמר (שמות כד) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. ר"ל דהיינו רקיע. וכתיב ספיר. וכתיב (יחזקאל א, כו) כמראה אבן ספיר דמות כסא. אלמא דרקיע הייני כמחזה כסא. וזה שאמר המדרש ומתוך שהוא רואה אותו ר"ל לציצית כדכתיב וראיתם אותו זוכר את קוני היושב על הכסא. ועיין ספרי פרשת שלח ובמדבר רבה פ"ד: אני ה' אלהיכם. עוד למה נאמר. כדי שלא יאמרו ישראל מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר? הנו לא עושים ולא נוטלים שכר. לכך נאמר עוד הפעם אני ה' אלהיכם. לומר על כרחכם אני מלככם. וכן הוא אומר (יחזקאל כ לג) אם לא ביד חזקה וגו' אמלוך עליכם:

ענף יוסף

אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. יכוין לקבל עליו דבור לא תנאף. שהעינים והלב הם סרסורי דעבירה. העין רואה והלב חומד: למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי. יכוין לקבל עליו דבור זכור את יום השבת לקדשו. שהיא שקולה כנגד כל מצות של תורה (ירושלמי פ"ק דברכות): אני ה' אלהיכם. יכוין לקבל עליו דבור ולא תחמוד ולא תגנב כדי שלא יחזור. אמר הקב"ה אם כפית על חברך שדה סופך להיות אני עליך וזהו הפדה עליך אבל נתפסתי שמים וארץ (ירושלמי שם):

עיון תפלה

פרשו רבותינו, ו פי"ז ציצית הוא שם זכר ובחי"ז אינה נקבה רק נוספת לגבי הכתב מלוחות האמנת"י: אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העבירות, העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירה (רש"י), נראה מדבריו שהעינים הם המתחילים בעבירה, בהיותם משוררים את הלב להרגיש טעם ההנאה ולחמוד, וכן נראה מלשון התלמוד (סוטה ח ע"א) אין יצר הרע שולט אלא במה שעיניו רואות, ואמר החכם אין תוכן בשני הדברים כבליעת העין, ועי' ב"ב נ"ז ע"ב; אבל בספרי אמרו ר"ל אחרי לבבכם ואחרי עיניכם מגיד שהעינים הולכים אחר הלב, אבל א"ר שעין שהבכה אומת, כי הלב פותח את העינים להביט אליו לזורי התאוות, ואחרי שהם אליו הוא הרגישם וחומדם, וזה בכלל אמרם (ב"ר פ"ד וע' פ"ו ובחז"ל מבשל י"ד ושה"ש ר"א) הרשעים ברשות לבם, כלומר שלבם מושל על כל הסיבם וגו' שלהם, אבל הצדיקים לבם ברשותם: למען תזכרו וגו' מצותי. ולמעלה אמר מצות ה'? אבל תמיד נתחונן בהרפיון אשר שרשו בברכות השחר ברכה אשר יצר פיסקא ברוך אתה וגו' אשר קדשנו, בפרט יסוד הברכה בכח ובחבר, תלה לבנך פעם הכתובים האלה, בכתוב הראשון צדקתנו החורה ליחד עבודת המצות של השם, וזכרתם את כל מצות השם ועשיתם אותם, ובכתוב השני שורשנו לזכור ולגלות בכוח שהמצוה אינם באה אלינו ממקור עצמותו הנס"ר שעיון כל חי, למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי: אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת להיות לכם לאלהים. כמו שנאמר (שמות ג, יב) בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, ועי' מש"כ לעיל בפרשה שמע ססוק וקראתם בשם הראב"ע: אני ה' אלהיכם. בעל כרחכם, כמו שנאמר (יחזקאל כ, לג) חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם (ספרי), וכמו"כ פ' שמיני פי' ק"ע כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים על מנת כן העליתי אתכם שתקבלו עליכם עול מצותי, להיות לכם לאלהים בעל כרחכם:

(בשמים ראש) איתא במדרש הנעלם א"ח ה' אחרי מות כל מאן דיקרא ק"ש כדקא יאות כל סיגס ותיגס מכסיא בכל אבר דיליה. ומאן לא יקרא ק"ש כדקא יאות ביממא ובלילא כל אבר ואבר דיליה יתמלין מן רוח רעה ומכל מלין ומרעין בישין דעלמא. אמר ההוא ינוקא תלת תיבין אינון חסרין מן ק"ש מן רמ"ח תיבין. ונמר אבהליס. אבל אנא במסגא מאבגא דמשתליב עם ה' אלהיכם אמת ע"כ. וכתב בס' סברס התאמרים דהש"ץ אינו אומר בלחש אמת והיחיד אומר בלחש אמת ואינו חוזר ואומר אמת ומלא רמ"ח תיבות אבל אם אומר בלחש אמת וחוזר ואומר אמת הוי רמ"ט תיבות עכ"ד. פי' אם כשנים היחיד את שמע קודם שמסיים הש"ץ אומר אמת כדי שלא להפסיק בין ה' אלהיכם לאמת ואחר שהש"ץ גם כמון אין היחיד חוזר ואומר אמת אלא מתקים בפסק. והש"ץ אינו אומר בלחש אמת. דאם היה אומר בלחש אמת ובחוזר לא הוי דלא יאמר אמת כי איך יאמר ה' אלהיכם וילנ אל ה' אלהיכם והתורה שאין לו חבור. לפיכך אם יאמר גם בלחש ומלא רמ"ח תיבות. אבל בק"ש סי' ס"א ס"ג לא מבואר כן. שאמר שם וכדי להשלים רמ"ח תי' מסיים ש"ץ ה' אלהיכם אמת וחוזר ואומר בקול רם ה' אלהיכם אמת ע"כ. וגם מדברי רמ"א שם משמע ואם היחיד יוצא י"ח לאמרם עם הש"ץ אין איסור בדבר ע"כ. אלא דס"ל דאמת הוי סוף התחלת הברכה. ואינו מצטרף למנין תיבות של ק"ש. עוד כתב המחבר שם ואם היה קורא ביחיד יכוין בט"ו וי"ן שבאמת ויציב בסוליס נ' והם כנגד ג' שמות הכוי"ס שכל שם עולה כ"ו וד' אותיותיו הם למ"ד (וכתב בפ"ר מלאתי בספר התכונה ז"ל בשמעתי כי ט"ו תיבות וי"ן לעמודים העמודו יברהו נמצא רמ"ח ע"ס. ונמצא בו"ין לפני המקום נגליא מן החשבון. ע"כ ספרתים בזה עכ"ל) ועמ"א כתב בשם אחד יאמר אל מלך נאמן. ובה"ל כתב וח"ל ח"ל לבכרים דבמסמים היחיד יכול לכוין בט"ו וי"ן לא יאמר אל מלך נאמן. אבל נוהגים שאין מפסק אפרים יש לאמרו. אבל כאמור כשר כתב דבמבנים יכוין בפסוק פירסמ אומר ה'

אל אמת. שהוא כנגד ה' אלהיכם אמת. וכתב בספר סיום דלכתר יהדי טוב לשמוע מפי הש"ץ שלש תיבות אלו ולכוין בט"ו וי"ן. ואם גמרו הצבור והש"ץ קודם שאמר הוא. שותק במקומו וישמע ויכוין בש"ץ. ואח"כ יגמור ויאמר לו כ"ן שהוא עומד בתוך ק"ש והם כמ"ח אלפים עכ"ל. ומשמע מדבריו דאם לא הגיע עדיין לק"ש שאומר לבא לבסכ"ל אינו יוצא בחזרת הש"ץ. אלא יאמר אל מלך נאמן. או יכוין בט"ו וי"ן. כתב בתשובת ב"ש ח"ב סי' כ"ו היש לנעור בש"ץ כשגומר ה' אלהיכם אמת שלא יחזור לומר ג"כ אני כדעת הפוסקים והזוהר. דהא אין לנו אלא דברי הב"י בא"ח סי' ס"א ולבוש בהלכה. ועיין בתשובת רדב"ז סי' ל"ח: אף שהאריך הבר י"ם בפרטם לילים היקבו אבני כמ"ש ג"כ על הגאולה. ותקנו לומר אמת ויציב כו' על הגאולה שעברה שעשה עמנו חסד ואמת וקיים דבריו שהבטיח לאבותינו לגאולי וכר גאלנו. והפליא חסדו עמנו והעבירנו בים בחרבה והשקיע צרינו בתוכו. לפיכך מזכירים בו יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכת בכורים ושר ישראל הגאולה. ואמת ואמונה תקנו על הגאולה של עתיד שאנו מאמינים שיקיים לנו גם הבטחתו ויגאלנו בקרוב. וגם אנו מפקידים נשמותינו בידו בכל ערב ומאמינים בו שיחזירם אלינו בלוב ושקטה ורגועה (נ"ט). וכתב הל"ח בספר הקודש פ' י"ב ובפ' עשה ומתן באמונה. זה שתקנו ו' אמת כאמת ויציב משום שלא נברא העולם אלא באמת. כמו שמצינו במעשה בראשית רמז הכתוב אמת בס"ת בששה פסוקים. ואלו הן. א) בראשית ברא אלהים א"ת. ב) וירא אלהים א"ת. ג) ויברא אלהים א"ת. ד) ויברא אלהים א"ת. ה) וירא אלהים א"ת. ו) ברא אלהים לעשות. ללמדך שכל מה שנברא בששת ימי בראשית הוא קיים על האמת עכ"ל: [אמר המאסף: לדעתי נרמז ז"פ אמת, בק"ש בראשית ברא אלהים רומזים אמת גם על שבת, שאותיותיה נתלות במלת בראשית]'. כי שלא היה גירם תמם אכרי אים כו' וגם לא היה גרם אמת אל ממצרים גאלתנו:

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד

עץ יוסף

אמת. תיבת אמת היא כתובה אצל ה' לית ומ"מ אסור להפסיק בין אלהיכם לאמת משום ב' וה' אלהים אמת. ואמת הוא חותמו של הקב"ה וכדאי' בירושלמי פ"ק דסנהדרין. משום דאל"ף ראש האותיות והמ"ם אמצען והתי"ו סופן. לומר שהוא ראשון ואחרון ואין עולתו: **ויציב** ונכון כו'. הנה יש כאן ט"ו תיבות נרדפות

ענף יוסף

כתב הגודרס אמת ויציב היא סומכה בנכון לפי פסוק סמוכה לברכה שלפני ק"ש דק"ש לא הוי הפסק ע"כ. וכתב הא"ר בשם מהר"ש שצריך לסמוך אני ה' אלהיכם לאמת שלך כמו בברכה דגאל:

עיון תפלה

אמת ויציב. הרב הגדול ר' נחום ז"ל בעל הדור ספר הרחמים העיר ע"ז הברכה נכתב סלה, והפסולה דבריו לפני הגר"א ז"ל קלטיה, לפי דעתו טעמו שזה כשר שהאריך בזה מן אמת עד ויציב כאשר קוים והסכמה לזה שמר הסיגים אשר התגלה בעבור פסוקי שתי הפרשיות הראשונות שבק"ש, שמע והיה אם שמוע, והכהן נגמר את התארים האלה מקבלים

תקון תפלה

אמת ויציב. הברכה הזאת נזכרת במשנה (תמיד לב ע"ב), ובברכות (יב ע"א) כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו שנאמר (תהלים צב, ג) להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות, ופרש"י שברכת אמת ויציב כלה על חסד שעשה עם אבותינו שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם, וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ועריצים ולשום נפשנו בחיים ולהדריך אותנו על במות אויבינו.

וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר. וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר

עץ יוסף

נרדפות שכולן מורות על ענין אחד והוא אמונת קבלת הדברים עלינו בלב שלם ונפש חפצה אך הנראה מפשוטם אין טעם אחר. גם קשה למה כל התיבות הן בלשון קודש ותיבת ויציב הוא תרגום. אך אמיתת הענין הוא

ענף יוסף

כתב במחזור כל בו מצאתי בספר ישן מי שאינו שוהה מעט הפסקה בין ואדיר למתוקן הרי זה מחרף ומגדף מפני שואדיר הוא נדרש על הקב"ה שהרי קאמר ה' אלהיכם אמת ויציב כו' ואדיר. ומשובח ומתוקן כו' קאי למטה אהדבר הזה. אבל יש מפרשים שמתיבת אמת קאי אתיבות הדבר הזה שאומר אח"כ. כמבואר בתוס' פ"ק דברכות. ואלו ואלו דברי אלהים חיים. ובלבד שיכוון לבו לשמים:

עיון תפלה

מקבילים אל הפסוקים באופן מסכים לדרכנו. לעומת הפסוק הראשון המדבר מיחוד השי"ת אמר **אמת**. חותמו של הקב"ה (שבת נ"ה א' סנהדרין ס"ד א' וירושלמי ריש סנהדרין וריש דברים רבה ושה"ש רבה פ"א פסוק (טו?)), אמת הדבר הזה שהשי"ת אחד. ולעומת הפסוק השני ברוך שם כבוד מלכותו אמר ויציב, פירושו ג"כ אמת, כמו ויציב מלתא (דניאל ב, מה) והכונה כמו שאנו אומרים בעלינו לשבח **אמת** מלכנו, ולפי שנשתנה הפסוק הזה מכל חבריו שנאמר בלחישה לשנה אשר שההגדה לעיל בתקון תפלה, נשתנה גם קיומו שנאמר בלשון ארמי. ולעומת הפסוק השלישי הדבר מאהבת השי"ת בשלש בחינות לב ונפש ומאד — אמר ונכון, שאם נרגיל את עצמנו (על ידי העסק בתורה) להגיע מדרגת אהבה כזאת או **תכון** אהבתנו להשי"ת בל תמוט עולם ועד, ע"ד (מ"א ב, מו) והממלכה נכונה ביד שלמה, כלומר בטוח. ולעומת הפסוק הרביעי והיו הדברים האלה וגו' על לבבך, כלומר חרותים על לוח לבך — אמר וקים, כי על ידי הגיון בחוק ישארו הדברים שמורים לאורך ימים. ולעומת הפסוק החמישי ושננתם לבניך — אמר וישר, נחק את התורה לתלמידינו בהגיון ישר עד אשר יראו בעיניהם ולבבם יבין כי ישר דבר ה' (תהלים לג, ד). ולעומת הפסוק הששי וקשרתם לאות על ידך וגו' — אמר ונאמן, התפלין הם עד נאמן (ברכות יד סוף ע"ב; תהלים יט, ח; שם פט, לח) שאנחנו עבדי הקב"ה. ולעומת הפסוק השביעי וכתבתם על מזוזות ביתך, על ידי קביעת המזוזה יחדל הבית מהחשב קנין בעליו ויסוב להיות כעין בית אלהים אשר שם שכינה כבודו — אמר **ואהוב**, הבית יהיה אהוב להקב"ה שנאמר (שם פז, ב) אוהב ה' שערי ציון, ואהוב לבעליו שנאמר (שם כו, ח) ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך. ולעומת הפסוק השמיני והיה אם שמע תשמעו אל מצותי וגו' אשר נאמרה כפרט לסדר ק"ש ובכוונתה שיטעו התגשמות אהבתנו את השי"ת בעבודה מעשיית הנראית לעינים — אמר **וחביב**, שהאהבה תגיע למדרגת חביבות, כי החביבות ענינה התגלות האהבה הנטועה בלב על ידי סמנים גלוים. כמו דאו חבתכם לפני המקום לכרובים (יומא נד, א) ודלתא דפריה (חגיגה ט, ב), להודיעך כמה מצות חביבות עליכם (סוטה מא, ב), אף בשעה שאתה מתנדב עמים (ראתה מרבה חבתך לכם לעיני כל) כל קדושיו בידך (ב"ב ח, א), חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות (מנחות מג, ב). ולעומת הפסוק התשיעי ונתתי מטר ארצכם וגו' ואספת דגנך וגו' — אמר ונחמד, אוצר הדגן התירוש והיצהר יהיה אוצר נחמד אשר שם טוב ה' את הברכה. ולעומת הפסוק העשירי ואכלת ושבעת — אמר **ונעים**, השבע נעם כולל שלוה גופנית והנאה רוחנית כאחד. כמו ולחם סתרים ינעם (משלי ט, יז), ודעת לנפשך ינעם (שם ב, י), כי מאכל הצדיק גם כנפשו **יתענג** ממנו. ולעומת הפסוק האחד עשר וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וגו' — אמר **ונורא**, נורא הדבר הזה, **הרחק** מעליו דרכך. ולעומת הפסוק השנים עשר וחרה אף ה' וגו' ואבדתם מהרה וגו' — אמר ואדיר, אדיר אלהי המשפט לתת לעושי רע כרעתם. ולעומת הפסוק השלשה עשר ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם וגו' ואמרו רבותינו (**מנחות לז, ב**) שהיא שימה כנגד הלב, וכן ועל נפשכם פירושו שהיא שימה כנגד משכן הנפש שהוא המוח — אמר **ומתוקן**, כי התפלין הם מתוקנים כהלכתם איש על מקומו הראוי. ולעומת הפסוק הארבעה עשר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו' ובלכתך בדרך וגו', דהיינו בעל פה, ומשום דקי"ל (גיטין ס ע"ב) דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בע"פ, נשארה הכונה על התורה המסורה, לזה אמר ומקובל, התורה המקובלת איש מפי איש בעל פה. ולעומת הפסוק החמשה עשר וכתבתם על מזוזות ביתך — אמר **וטוב**, כי המזוזה מלבד מה שהיא מצוה ממצות התורה היא שומרת ביתו של אדם לבלי תאונה אליו רעה ונגע לא יקרב באהלו (ע"ז יא, א). ולעומת הפסוק הששה עשר למען ירבו ימיכם וגו' על האדמה וגו' — אמר **ויפה**, כי ארצנו הקדושה היא יפה בכל הארצות, כמו שנאמר כלילת יפי משוש לכל הארץ (איכה ב, טו), יפה נוף משוש כל הארץ (תהלים מח, ג), ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג, יט): **הדבר הזה עלינו לעולם ועד**. סב על כל-האמור מששה עשר התארים כלנו אמר אמת הדבר הזה ויציב הדבר הזה וגו' ויפה הדבר

תקון תפלה

כל אלה הנסים התדירים תמיד, עכ"ל, ושם במשנה (י"ג א') ר' יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק, ולקמן (י"ד א') מפרש ר' יוחנן דכתיב (ירמיה י, י) וה' אלהים אמת, לפיכך אין מפסיקין בין אלהיכם לאמת, ושם (כ"א א') ק"ש דרבנן אמת ויציב

דקאי אמאי דסליק מיניה. והוא קבלת עול מלכות שמים ועול מצות. ותמה"א הדבר הזה דקאי על ק"ש כמבואר בס"ע. וכיון שהיה לזה. זכה למונח הבנין על אמיתתו. כי יש כאן ע"ו תיבות ועם תיבת אמת הן פ"ו והם נגד פ"ו פסוקי דק"ש עד ויאמר. ופתח רבה אתה איך מקבילים הדברים אחד אל אחד בדיוק הפלא. והוא זה. נגד פסוק שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אמר אמת. ונגד בשכמל"ו שאומרים בחשאי לפי שגנבו אותה מן המלאכים כמבואר במד' ויציב בלשון ארמי ג"כ שלא יבינו המלאכים. נגד פסוק ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך אמר ונכון על שם והכן לבבם אליך. וכמד"א אשר הכינותי את לבבי. ונגד פסוק והיו הדברים האלה וגו' על לבבך אמר וקים ע"ש ודבר אלהינו יקום לעולם. ונגד פסוק ושננתם לבניך ודברת בם פי' רש"י לשון חידוד שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אמר וישר לשון סדורת דברים שלא יגמגם אדם והגה ע"ש כי ישר דבר ה'. ונגד פסוק וקשרתם לאות על ידך שהוא על זרוע נגד הלב לשעבד בזה תאות ומחשבות לבנו לעבודתו יתברך. אמר ונאמן ע"ש ומצאת את לבבו נאמן לפניך. ונגד פסוק וכתבתם על מזוזות ביתך והיא לעשות מקום להשראת הש"י בבית להיות שוכן בתוכו ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם. אמר ואהוב ע"ש אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך. ונגד פסוק והיה אם שמוע ודרשו חז"ל אם שמוע בישן תשמע בחדש. פי' כשיהיו חביבין אליך הדברים הישנים שלמדת כבר לשמוע כל שעה והעם כאלו הראשונה חובה לשמוע בחדש. על זה אמר וחביב לומר שהדברים האלו חביבין הם עלינו תמיד. ונגד שני פסוקי ברכה מה שנאמר ונתתי מטר ארצכם בעתו וגו' ונתתי עשב בשדך וגו' אמר ונחמד ונעים. ונגד האזהרה השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים אמר ונורא לומר נורא הוא אלהים לסור ממנו חלילה ולעבוד אחרים ח"ו ע"ש ונורא הוא על כל אלהים. ונגד פסוק התוכחה מה שאמר וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים וגו' ואבדתם מהרה מעל הארץ. אמר ואדיר לומר כי אדיר הוא אלהינו לפרוע מן העוברים רצונו ע"ש מה אדיר שמך בכל הארץ. ונגד פסוק ושמתם את דברי אלה על לבבכם שפי' רש"י אף לאחר שתגלו היו מצוינים במצות הניחו תפלין עשו מזוזה כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו אמר ומתוקן. לומר כי כן עשינו לנו תקנות וגדרים וסייגים אף בגלותינו לבל תשכח תורת אלהינו. והוא ע"ש ואזן וחקר תיקן משלים הרבה ותקנות לתורה. ונגד פסוק ולמדתם אותם את בניכם אמר ומקובל. לומר כי כן קבלנו עלינו ועל זרענו אחרינו לעולם ועד. ונגד פסוק וכתבתם על מזוזות ביתך שאמרו חז"ל רשומות זו מות מביתך בזכות המזוזה נגד זה אמר וטוב ע"ש ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב. ונגד פסוק למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם. על זה אמר

עיון תפלה

הדבר הזה עלינו לעו"ל, נשלב יפה הארץ בעיניו גם שבאו בסוד מעליה יפיה ותהיה שמלת הכל, כי ברצות ה' דרכנו במסרה נימינו הטוב לקדמתם ועוד יכלול יפיה שבפיהם. וראה תוס' ברכות (יב א) ד"ה אמת ויציב "לא קאי על השכינה אלא קאי על הדבר הזה וכו' יקן אותה בהר"ס

תקון תפלה

ויציב דאורייתא, פרש"י שמזכיר בה יצ"מ דחובה דאורייתא הוא דכתיב למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ועיי"ש בתוס' ובתוספות (י"ב ב') ד"ה ורבי. וברכה זו אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לאהבה רבה, וק"ש אינה הפסק, כמו שפסוקי דזמרה אינם הפסק בין ברוך שאמר לישתבח, ראה תוס' ברכות (מ"ו א') ד"ה כל. ויש בחתימתה מעין פתיחתה, כי אמת הוא קיום על הפסוק שמע ישראל כמו שכתבנו בעיון תפלה, וקי"ל בר"ה (ל"ב ב') כר' יוסי דשמע ישראל הוא מלכות, וכן משמע בברכות (י"ג ב') כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה, ויציב הוא קיום על הפ' ברוך שם כבוד מלכותו, ולפי"ז פתיחת הברכה במלכות, וכ"א סמוך לחתימתה ה' ימלוך לעו"ו. וע"ד מיסדי הברכה הזאת כתב רבינו צדקיה בר' אברהם הרופא בשבלי הלקט ענין תפלה סי' ס"ז "מאמת ויציב עד הדבר הזה (יותר נכון עד ולעולמי עולמים, כי עד המקום הזה מדובר על הבוי"ת בלשון נסתר ומכאן ואילך בלשון נכח) אגרת אחת היתה, לפי שכששדרו מאה ברכות שלחו לגולה (אשר נשארו בבבל) ראוכם לקבל מאה ברכות? שלחו להם אמת ויציב ונכון וכו', וכן כשתחשוב מאמת עד אמת ועד בכלל תמצא מאה אותיות לא פחות ולא יותר (זהו דוקא כשתהיה מלת וקיים בשתי יודי"ן וכן ומתוקן ומקובל יהיו אלפם וי"ו), אבל אין זה לפי חקי הדקדוק, ולכאורה היה נראה שראשי חכמי הגולה מחברי האגרת הזאת ידעו היטב לשון הקדש והכתבה. בלא ספק על פי חקי הדקדוק, ויותר קשה לפי מאי דקי"ל בשבת (קט"ו ב') כותבי ברכות כשורפי תורה, ופרש"י מטבע הברכות שטבעו חכמים כגון י"ח ושאר ברכות, כי אז לא הותר עדיין לכתוב בלימודי תבי"ד ספרי הקדש, וא"כ אי אפשר לומר ששלחו להם נוסח ברכת אמת ויציב בכתב, כי אם בעל פה ע"י איש עתי, ואיך נשאר השליח מלת וקיים בשתי יודי"ן? או איך תוציא מה נסתר מתבנית קטנה שאותיה ראש חוי? והנה נמסר שחשבו את האותיות הנדרשות לכפולות, מלא יוסיפו עד שתי אותיות, כי גם הנקיב ואדיר הנדרשות? ומלבד זה הנדרשות אינן נחשבות לכפולות לענין זה ראה תקוני פ' האזינו פסוק כי שם ה' אקרא "מן הפסוק עד הזכרת השם יש כ"א תיבות כן פ"ח אהיה וכו' לפיכך תקנו חכמים וכו' וכן בקדושת יוצר לשבת שמונים וחמש אותיות וזה פרסן נקדישך ונעריצך כנעם סוד שיח שרפי קדש המשלשים

הזה עלינו לעולם ועד: אמת אלהי עולם מלכנו צור יעקב מגן ישענו. לדר ודר הוא קים ושמו קים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קימת: ודבריו חיים וקימים

עץ יוסף

אמר ויפה כמו מה יפה ירושתנו ע"ש כלילת יופי משוש לכל הארץ ([illegible]): אמת אלהי. של כל העולם הוא. מלכנו. ולפע"ז נקרא. צור יעקב. ביחוד. כמד"א ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. פי' שאינו מכנה אלהותו רק על יעקב ר"ל על ישראל שנקראים בשם יעקב שנאמר שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל. והוא. מגן ישענו. ע"ש ותתן לי מגן ישעך. ואף אם נראה שעזב ה' את עמו. הוא רק למען מרק עונות אבל באמת. הוא קים. כמה שנאמר בדור דורים שנותיך: ושמו קים. כמה שנאמר ה' שמך לעולם: וכסאו נכון. כדכתיב נכון כסאך מאז. ואין בו בהקב"ה שום שינוי ותשות כח ח"ו: ומלכותו ואמונתו לעד קימת. כמה שנאמר ה' ימלוך לע"ו וכתיב ועד דור ודור אמונתו. והרי נשבע בשמו וכסאו ומלכותו כמד"א כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור ודרשו חז"ל שנשבע הקב"ה שאין השם שלם ואין כסאו שלם עד שימחה זכרו של עמלק ובודאי יעשה למען שמו וכסאו ומלכותו ולא ישקר באמונתו ח"ו: ודבריו חיים וקימים. כמאמר חז"ל בחיה שכל דבר ודבר שיצא מפי הקב"ה

כא

עיון תפלה

בסה"ס עכ"ל: אמת אלהי עולם מלכנו. הוא קיום והסכמה לפרשת ציצת שכתוב בה אני ה' אלהיכם וגו' להיות לכם לאלהים, והם אלהים פי' שניהם במובנם, שאחד מלך ומושל אשר אליו תכרע כל ברך תשבע כל לשון, כמו שנאמר (שמות כ, ב) אנכי ה' אלהיך וגו' לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וגו' כי אנכי ה' אלהיך אל קנא, והשני משגיח ומושיע את עמו לכל צרכיהם, עוזר ומושיע ומגן ודואג לאחריתם, כמו שנאמר (ישעיה מא, יג) כי אני ה' אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא, ולזה אנחנו מקיימים עלינו אלהותו ית' לפי שתי אלה ההוראות, הא' אמת הדבר שאלהי עולם הוא מלכנו, קבלנו עלינו עול מלכותו כמו שהתנה עמנו בהוציאו אותנו ממצרים, ואנחנו משועבדים לעבודתו, והב' צור יעקב אבינו מגן ישענו, משגיח עלינו בהשגחה פרטית כאשר השגיח על אבינו הראשון, כמו שנאמר (בראשית כח, טו) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך. וכן הוא סדר ההפסקות באבודרהם והעתקה אשכנזית להרו"ה ובסדור עיון תפלה להרי"צ מעקלענבורג: לדור ודור הוא קים. כמו שנאמר (ישעיה מד, ו) אני ראשון ואני אחרון: ושמו קים. כמו שנאמר (תהלים קלה, יג) ה' שמך לעולם: וכסאו נכון. כמו שנאמר (שם צג, ב) נכון כסאך מאז: ומלכותו ואמונתו לעד קימת. שנאמר (שמות טו, יח) ה' ימלך לעולם ועד, ונאמר (תהלים ק, ה) ועד דור ודור אמונתו (עכ"ל אבודרהם); והוא קיום והסכמה לסיום הפרשה אני ה' אלהיכם בהשגחה השניה אשר פרשנוה למעלה בשם הספרי בעל ברחבם כלומר, לעולם אהיה לכם לאלהים ומלך, לעולם לא יסור שלי מעליכם ועולי מעל שכמכם, בין תרצו ובין לא תרצו, וכמו שקרה בימי יחזקאל שנקבצו לנטל ברית ראשונים ולפרק מעליהם עול מלכות שמים, ויען אותם הנביא בשם ה' (יחזקאל כ, לג) והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגו' חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם, לזה אנחנו אומרים — כמו שהוא (אמונתו) קים לעד כן שמו (השגחתו בבריאה) קים וכסא מלכותו נכון לעולם: ודבריו חיים. כ"ה בכל הסדורים נוסחא (נוסחת גם רומא ובסדורי התימנים חיים נאמן), (עכ"ש)

תקון תפלה

לך קדשה וכן כתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש וכו'" עכ"ל, ואם נחשב את התרשות לכפולות יהיו בהאזינו תשעים אותיות לפני השם ובקדושה פ"ו אותיות; אם לא נרחק לומר שלפי השיטה הזאת לא נכתבה האגרת בתור תקון ברכה כי אם בתור אגרת שלומים לחכמי ארץ ישראל, ובתוך דברי האגרת הודיעו להם שקיימו וקבלו את תקנתם עליהם ועל זרעם, ולפי שהיתה כתובה בתור אגרת שלומים לא שמרו את הדקדוק כראוי וימלאו את החסרים להשלים הנקוד בדבריהם, וכאשר הוטב נוסח הקיום בעיני אנשי כנה"ג קבעוהו אח"כ לברכה אחרונה על ק"ש ביחד עם מלואיו, ודוחק), כן מצאתי לגאונים ז"ל, ובשם רבינו שלמה (רש"י) זצ"ל מצאתי י"ח קיומים יש באמת ויציב שתקנום נשיאי א"י ושלחום לאנשי יבנה בשעה שתקנו י"ח ברכות של תפלה, וגאוני רומי זצ"ל פירשו דאמת ויציב אקרית שמע קאי דקאמר וטוב הדבר הזה שאמרת לקבל מלכותך, וכן נראה לר' בנימין אחי נר"ו דאק"ש קאי, וי"ח קיומים הללו נגד י"ח אזכרות שבק"ש, שעל כל אזכרה אנו מקיימין עלינו עול מלכות שמים וכו'" עכ"ל, ודעתי בזה כבר כתבתי בעיון תפלה: אמת אלהי עולם מלכנו. בסדור רב עמרם אמת אלהי עולם הוא צור יעקב וגו': ודבריו חיים וקימים. במחזור רומא ודבריו חיים וקימים ונאמנים

נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד (ינשק ציצית ויסירם) וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. עַל אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ עַל בָּנֵינוּ וְעַל דּוֹרוֹתֵינוּ וְעַל כָּל דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ׃

עַל הָרִאשׁוֹנִים וְעַל הָאַחֲרוֹנִים דָּבָר טוֹב וְקַיָּם לְעוֹלָם וָעֶד אֱמֶת וֶאֱמוּנָה חֹק וְלֹא יַעֲבֹר׃ אֱמֶת שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מַלְכֵּנוּ מֶלֶךְ אֲבוֹתֵינוּ גֹּאֲלֵנוּ גֹּאֵל

עץ יוסף

כא לו לכל אחד ואחד מישראל ואמר לו מקבלני אתה עליך. ואמר הן. ונשקו על ראשו. הרי שדבריו חיים וקיימים. תם מכל דבר ודבור שיצא מפי הקב"ה נקרא מלך: נאמנים. פ"ה מאמינים כל פקודיו: ונחמדים. פ"ה שנחמדים מזהב ומפז רב: לעד ולעולמי עולמים. פ"ה ועד דור ודור אמונתו: על אבותינו ועלינו על בנינו ועל דורותינו. פ"ה והגלגו לנו ולבנינו: ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך. פ"ה ונרו ממנו כל זרע ישראל. ואמר עבדיך פ"ה ולישראל עבדיך:

על הראשונים. שנא' ואתה צדיק על כל הבא עלינו: ועל האחרונים. שנא' ולדקתו לבני בנים: דבר טוב וקים לעולם ועד אמת ואמונה חק ולא יעבור. ר"ל התורה שהיא אמת שנאמר אמת קנה ואל תמכר וגו'. והמצות שהם אמונה שנאמר כל מצותיך אמונה הם דבר טוב וקים לעולם ועד והם חק עלינו לקיימם ולא יעבור זה החוק: אמת שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו מלכנו מלך אבותינו גואלנו גואל אבותינו. כל זה פ"ה הכתוב מלך ישראל וגואלו. אתה גאלת את אבותינו מארץ מצרים. ואתה עתיד לגאלם מגלותנו

עיון תפלה

ודומה אליו במקרא כי חָיוֹת הנה (שמות א, יט) מגזרת נחי ע"ו יו"ד לָגִים לָגוּת כי השם כמורכב חיי שאי אפשר לו ללכת ע"ד שתי הגזרות כאחד, הולך לפעמים ע"ד השלמים, כמו והרפכשד חַי (בראשית יא, יב) ענין נשאר בשלם חָי עוד (איוב ז, כג), ולפעמים ע"ד נחי ע"ו יו"ד, כמו ואבא בא היא נְחָיָה (שמות א, יט) ענין נשארת בשלם ולא שָׁתָה לנפ (ע"א ד, ג); וקמץ היו"ד מפני קרבתו אל הנגינה, כמו ולבנו יבין וָשָׁב (ישעיה ו, י), התישה כמשנב וְהוּקָה (ירמיה מח, א), וכו אל נֶאְסָה (מ"ב ט, כט), ראה ספרי מסלול ודרך סי' מ"ב, ופירוש חָיוֹת הנה בריאות וחזקות, וכן כאן דבריו חַיִּים חזקים ומוצקים: נאמנים. וכן אמרו בברכת ההפטרה נאמן אתה הוא ה' אלהים ונאמנים דבריך, עפ"ה (דה"א יז, כג) הדבר אשר דברת וגו' יאמן:

תקון תפלה

ונאמנים וגו'. ובסדורי התימנים דבריו חַיִּים ונאמנים לעד וגו': על אבותינו ועלינו. בסדורי הספרדים על אבותינו, עלינו ועל בנינו וגו'. ובסדור רב עמרם עלינו ועל אבותינו ועל בנינו וגו'. ובסדורי התימנים עלינו ועל אבותינו על בנינו ועל כל דורותינו על הראשונים וגו'. ובמחזור רומא עלינו על אבותינו על בנינו וגו'. ובמחזור ויטרי מושך חסד ליודעיו וצדקתו לישרי לב עלינו ועל אבותינו על בנינו וגו': דבר טוב וקים לע"ו. באבודרהם ובסדורי הספרדים דבר טוב וקים באמת ובאמונה חק וגו'. ובסדורי התימנים דבר טוב וקים באמת חק וגו'. ובמחזור רומא דבר טוב וקים אמת ואמונה וגו': אמת שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו. במחזורי

על. עתה יתחיל פרק חדש בהור הוספה אל הפרק הראשון. על אבותינו ועלינו על בנינו (הקרובים לנו) . ועל דורותינו (הרחוקים אחרים) ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך (אשר יהיו לקץ הימין, ואח"כ הלל בקברה) על הראשונים ועל האחרונים (כלומר מראשון ועד אחרון, על כלם נתקבל) דבר טוב וקים לעולם ועד (דבר שהוא) אמת ואמונה (זאין לכחש אחריו כלל, והדבר הזה נתקבל עלינו כמוך) חק ולא יעבר (ומהו הדבר הגדול הזה?) אמת שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו (נעמי האומים אשר בארצו לנהוג כד"ם אמת אלהי עולם מלכנו, כאחד) מלכנו מלך אבותינו (אלהנו משעבדים לעבודתך, והזכי) גואלנו גואל אבותינו (הכוננו ומנהיג עלינו בהנהגה פרטית, וכתנוע לפתר אמתן פי מה שכתוב לקמן בתפלה י"ח בר"ה ברכת אבות כד"ה אלהים ואלהי אבות נו, והולך ומאריך בזה ע:) והשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ (וטעם האריכות לגיד שבחו של הקב"ה שקיים הבטחתו אלינו דרכה לאין חקר מקיים הבטחתו אלו, ולפיכך מסיים) אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו (שיקיים גם הוא שהישראלי כל הבטחותיו ולאהבו ככל אשר שלח עליו: ובמחזור ויטרי דף ל"ה

אבותינו יוצרנו צור ישועתנו פודנו ומצילנו מעולם שמך אין אלהים זולתך:

עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל־דור ודור: ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי־ארץ: אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו:

עץ יוסף | ענף יוסף

מגנתנו : צור ישועתנו . צור סלע' ואין צור כאלהינו. עזרת אבותינו אתה. ר"ת ע"ב הוא שם ע"ב שם ישועתם ע"ש וירום אלהי ישעי : פודנו . על שם אשר פדם מיד צר : ומצילנו . על שם ויציל ה' : מעולם שמך . ע"ש כי מעולם שברתי עולך ור"ל מאמר רב. וכתיב כי סלעי ומצודתי אתה ולמען שמך תנחני ותנהלני : אין אלהים זולתך . ע"ש אני ה' ואין עוד אלהים מבלעדי (ישעיה מה, כא) :

נבקע הים :

עזרת וכו'. הענין הוא כי מגן הוא שלא יראה הצרה בעיניו. ומושיע הוא לשון פריקה מיד הצרה כמד"א ויושיעם מיד שונא ויגאלם מיד אויב. וכן תרגם אונקלוס ואין מושיע לה ולית דפריק לה. ועוד הוא לראות מפלת שונאו כמד"א ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי. וזה ידוע שאין אדם זוכה לראות מפלת שונאו אלא כשניצל בזכות עצמו כמד"א אל תביט אחריך אצל לוט לפי שניצל בזכות אברהם. ומש"ה כתיב ה' לי בעוזרי פי' בשבילי אז ואני אראה בשונאי. וזה מה שאמר עזרת אבותינו ה' אבל בניהם המחזיקים אחריהם ונשענים על זכות אבותיהם אינן זוכים לעזרה רק שתהיה להם למגן ומושיע. וזה מ"ש מגן ומושיע לבניהם אחריהם : ברום עולם מושבך . כדכתיב אדיר במרום ה'. ור"ל אע"פ שברום עולם מושבך אעפ"כ מגיעים משפטיך שאתה עושה ברשעים וצדקתך שאתה עושה עם צדיקים עד אפסי ארץ. כלומר עד דור האחרון שמאפס הארץ. או פירושו עד מקום שאין שם ארץ כי אם תוהו ובוהו : אשרי איש שישמע למצותיך. מה מאד מאושר האיש במצות ובמצ"ע ע"פ תשב"כ וע"פ תורה שבע"פ. וזהו ותורתך ודברך

עיון תפלה

תחלת הפסקא כזאת בלשון הזה, כושך חסד ליודעיו וצדקתו לישרי לב (תהלים לו, יא) עלינו ועל אבותינו. על בנינו וגו' : אשרי איש שישמע למצותיך. עפ"ה (משלי ח, לד) אשרי אדם שומע לי : ותורתך ודברך ישים על לבו. עפ"ה (דברים יא, יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם

תקון תפלה

במחזורי ויטרי ורומא חסרו שתי התיבות ואלהי אבותינו : יוצרנו צור ישועתנו . בסדור רב עמרם צורנו וצור ישועתנו פודנו ומצילנו מעולם הוא שמך ואין לנו אלהים זולתך . ובמחזור רומא צורנו צור ישועתנו וגו' (כסר"ע) ואין אלהים עוד זולתך ובמחזור ויטרי ג"כ צורנו והשאר כמו בנוסח אשכנז . ובאבודרהם ובסדורי הספרדים צורנו וגו' מעולם הוא שמך ואין לנו עוד אלהים זולתך סלה. ובסדורי התימנים גואלנו גואל את אבותינו יוצרנו וצור ישועתנו פודנו ומצילנו מעולם הוא שמך ואין לנו אלהים עוד זולתך ובסדור תימני כת"י גואלנו הגואל אבותינו יוצרנו וצור ישועתנו (וכן ומלך אבותינו בשניהם בת"י, וכן בסר"ע וגואל וצור בווי"ן, ואולי להקבילם אל המאמ' הקודם אלהינו ואלהי אבותינו) פודנו ומצילנו מעולם הוא שמך ואין לנו עוד אלהים זולתך. — כתב הרוקח בסי' שכ"א שיש מן אמת עד זולתך מאה תיבות וזה דוקא אם נגרוס בנוסח האשכנזים מעולם הוא שמך, וכן היתה גרסת המחזורי מאמר ג' סי' י"ג, ובנוסח הספרדים נסיר מלת סלה מן המאמר האחרון, ובנוסח בני רומא החשבון מכוון בלי תקון, אבל בנוסח מחזור ויטרי ק"ג תיבות, ובנוסח התימנים צ"ב תיבות:

עזרת אבותינו. כ"ה בכל הנוסחאות הידועות לי, אבל במחזור ויטרי מתחיל עוזר אבותינו, אמנם בכת"י המחזור שהיה בידי מהרשד"ל ג"כ עזרת אבותינו: מגן ומושיע לבניהם. באבודרהם ובסדורי הספרדים להם ולבניהם וגו': אשרי איש. באבודרהם ובסדורי הספרדים ובהגהות לסדור רומא בת"י ספרדי אמת אשרי איש וגו'. ובמחזור רומא אשרי איש שישמע אל מצותיך וגו'. ובסדורי התימנים אמת אשרי איש אשר ישמע אל מצותיך וגו'. ובמחזור ויטרי שישמע למצותיך בבי"ת, ואולי הוא ט"ס. ונוסח רב עמרם שוה לנוסח אשכנז:

אֱמֶת אַתָּה הוּא אָדוֹן לְעַמֶּךָ וּמֶלֶךְ גִּבּוֹר לָרִיב רִיבָם: אֱמֶת אַתָּה הוּא רִאשׁוֹן וְאַתָּה הוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ: כָּל־בְּכוֹרֵיהֶם הָרַגְתָּ

עץ יוסף

ודבק ישים על לבו: אתה הוא אדון לעמך. ע"ש כי הוא אדוניך והשתחוי לו: ומלך גבור לריב ריבם. על שם מלך ישראל וגואלו וע"ש ה' כגבור יצא וע"ש כי ה' יריב ריבם. וכן על הים נראה הקב"ה כגבור הלא נסדרס: אתה הוא ראשון. שעשית לנו נפלאות בגאולת מצרים: ואתה הוא אחרון. להראנו נפלאות בגאולה זו האחרון: ומבלעדיך אין לנו מלך גואל. ולא זו שאין לנו גואל מלבדך אלא אתה ומושיע. אין בלתך. ר"ל אפילו ישועה קטנה שעשית לנו בגלות בכל יום ויום הכל ממך היא: ממצרים גאלתנו ה' אלהינו. פי' אתה בעצמך כמד"א אני ולא מלאך ואמר גאלתנו פי' אותנו כדברי חז"ל בכל יום ויום יראה אדם עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שהא' ואותנו הוציא משם. וזה מה שאמר גאלתנו: ומבית עבדים פדיתנו. קרא למצרים בית עבדים משום שכל עבד הנכנס לשם אין יוצא משם לעולם: כל בכוריהם הרגת. פי' אתה בעצמך הרגת בכוריהם כדאיתא במכילתא פ' בא וה' הכה כל בכור שומעני על ידי מלאך או ע"י שליח ת"ל והכיתי כל בכור לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח. ואמר כל בכוריהם הוא כדאי' שם כל בכור בארץ מצרים אפי' ממקומות אחרים. שהם במצרים. ובכורי מצרים שהן במקומות אחרים מנין ת"ל למכה מצרים וגו'. בכורי אחם כוש ופוט ולוד מנין ת"ל ויך כל בכור במצרים וגו'. וגם בכור השבי

ובכור

אחרית לשלום

אמת אתה הוא אדון וגו'. שינוי הלשון שלמעלה אמר אמת שאתה הוא ה' אלהינו וכו' וכאן אמר אמת אתה הוא ולא שאתה. לפי דמלת אמת יש לה שני פירושים. א' לאמת ענין האמור. ב' הוא שם להקב"ה ע"ד שנאמר וה' אלהים אמת וכמאמר חז"ל חותמו של הקב"ה אמת. לכן למעלה רוצה לאמת א' מהם ועל כן אומר אמת שאתה הוא ה' אלהינו. וכאן כוונה לשם הנ"ל. לכן א"צ לקשר בו ש' השמוש. רק אמת המשותף אמת

כאמיתי

עיון תפלה

נכבד (אטודוס): אמת אתה הוא ארון לעמך. אלו אמר אדון עמך הייתי אומר בעל כרחם שלא ברצונם, כמו אדוני יוסף (בראשית מג, כ), אדוני האיש אדוני הארץ (שם מב, ל), ועכשו שאמר אדון לעמך פירושו שהם סמוך לאדון יהם בחסן נגס, כמו שמו אדון לשפתינו (תהלים יב, ה), מי אדון לנו (שם יב, ה) את מי קבלנו עלינו לאדון: אמת אתה הוא ראשון וגו'. עפ"י (ישעיה מד, ו) אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים: ממצרים גאלתנו וגו' ומבית עבדים פדיתנו. וכן בברכה כאן ועל שהוצאתנו ה' מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים, וכן בברכת (יד פ"ג) מודים אנחנו לך ה' אלהינו שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים, עפ"י (דברים יג, ו) המוציא אתכם מארץ מצרים והפודך מבית עבדים, הכינוי מארץ מצרים לא היה גם לבן ארץ, כי ארץ מצרים היה אמר בעמים יתהללו (מסכת ב' פ"ט חנן אתה מכנים למצרים), וכלה ... (... רש ...), ונקראת ערות הארץ ... מנחים ... (קהלת ...) והארץ לשלם ... ערוה והארץ יש לה ערוה שנאמר גלותה את ערות הארץ באתם, אמנם גם ... ערות ... כי. היתה ... בימים ההם בארץ ... [illegible]

תקון תפלה

אמת אתה הוא וגו' לריב ריבם. כ"ה גם בנוסח רב עמרם ואבודרהם. ובמחזור ויטרי מלך גבור בלא וי"ו. ובמחזור רומא ומלך גדול וגבור לריב את ריבם. ובסדורי התימנים לריב ריבם לאבות ובנים. ובסדורי הספרדים אמת שאתה הוא וגו' (כמו בסי' התימנים): אמת אתה הוא ראשון וגו' ומושיע. כ"ה גם במחזור ויטרי ואבודרהם וסדורי הספרדים. ובסדור רב עמרם ובמחזור רומא גואל עוזר ומושיע. ובסדורי התימנים ומבלעדיך אין לנו מושיע: ממצרים גאלתנו וגו'. בסדור רב עמרם במצרים גלית כל בכוריהם הרגת וגו' זדים טבעת וגו'. ובמחזור רומא במצרים גלית כל בכוריהם הרגת בכורך גאלת ים סוף בקעת זדים טבעת וידידים העברת וגו'. ובסדורי התימנים אמת ממצרים גאלתנו ה' אלהינו מבית עבדים פדיתנו כל בכורי מצרים בדבר הרגת וגו' וידידים עברו מים ויכסו מים צריהם עד אחד

מהם

וּבְכוֹרְךָ גָּאָלְתָּ וְיַם־סוּף בָּקַעְתָּ וְזֵדִים טִבַּעְתָּ וִידִידִים הֶעֱבַרְתָּ וַיְכַסּוּ מַיִם צָרֵיהֶם אֶחָד מֵהֶם לֹא נוֹתָר: עַל־זֹאת שִׁבְּחוּ אֲהוּבִים וְרוֹמְמוּ אֵל וְנָתְנוּ יְדִידִים זְמִרוֹת שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם. רָם וְנִשָּׂא גָּדוֹל

עץ יוסף

ובכור. הפשוטה וגם בכור בהמה. והא שאמר כאן כל בכוריהם הרגת תיבת כל מרבה כל אלו הנ"ל: וים סוף בקעת. כי בתחלה היה הרבה ריוח והלכה לפניו ית' נפלאים גם מכשה לבטל המצרים לעיניהם חללים חללים ואח"כ ילכו לדרכם דרך המדבר. אלא שהקב"ה קרע להם הים כדי להגדיל הנס ולתת כבוד לשמו עניים: וזדים טבעת וידידים העברת. הא דהקדים טביעת מצרים לגאולת ישראל. הלא ישראל עברו תחלה את הים ואח"כ רדפו המצרים ונטבעו בים אך בא לרמוז אל מה שאמרו בש"ר פ' כ"ב אמר ר' יוחנן כיון שעלה אחרון שבישראל מן הים ירד לתוכו אחרון של מצרים. הרי כשהרגה המצרים הראשונים שנטבעו בים עדיין היו אז הרבה מישראל בתוך הים ונינצלו אח"כ. גם איתא שם וריש לקיש אמר על אלו ואלו נפל היה מד' רוחותיו. ובשוח"ט אי' אף הראשונים במצרים הגיעו ליבשה וקמו לילך והביא הקב"ה את הים ודבקם וכסה אותם. הרי דאף שעברו ישראל את הים מ"מ עדיין לא היתה העברת הגלה כיון שהיה פחד מצרים עליהם שגם הם הרבה עברו את הים ובאו ליבשה. אלא אח"כ כשהשיב הקב"ה את הים חוץ למקומו ודבקם היה וכסה אותם אז נעשה העברת ישראל העברת הגלה: אחד מהם לא נותר. פי' אחד המיוחד שבהם הוא פרעה שאמר לא ידעתי את ה' זה נותר. וזהו שאמרו חז"ל לא נשאר בהם עד אחד ולא עד בכלל. שפרעה נשאר ונעשה מלך נינוה כמו שהביא מהר"ם במסורת: על זאת שבחו אהובים. כמד"א אז ישיר משה וגו' ומתרגמינן וכבן שבח משה: ורוממו אל. ע"ש אלהי אבי וארוממנהו: רם ונשא. שהוא למעלה מן השלמות כולם: גדול ונורא. שהראה בים גדולותיו ונוראותיו:

אותיות לשלום

שלאחרי. אשר הוא אחרון. אשר הוא לאחרון: ויכסו וכו' על זאת שבחו וכו'. מאמר על זאת מוסב. והכוונה דאין הקב"ה שמח גם במפלתם של רשעים. לכן אמר מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני. א"כ באיזה הכונה אמרו ישראל שירה על הים. אך הענין בזה דאת ע"י מפלת ובלין הרשעים נגמר ישועת ישראל. בזה ראוי לומר שירה על הישועה. וזהו ויכסו מים צריהם וכו' והאשר מעשה ידיו טובעים בים אין ראוי לומר שירה. רק על זאת שבחו אהובים ורוממו אל לומר שירה על הישועה שלאחת מזה. שפי"ז משפיל רמים. בזה מגביה שפלים ומוציא אסירים וכו':

משפיל

עיון תפלה

וזדים טבעת. עפ"ה (שמות יח, יא) כי בדבר אשר זדו עליהם, ונאמר (נחמיה ט, י) כי ידעת כי הזידו עליהם: וידידים העברת. הם ישראל, שנאמר (תהלים ס, ז) למען יחלצון ידידיך, ובמנחות (נג ע"ב) ידידים אלו ישראל דכתיב (ירמיה יב, ז) נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה: ויכסו וגו' אחד מהם לא נותר. פסוק הוא (תהלים קו, יא), ובתורה (שמות יד, כח) כתוב לא נשאר בהם עד אחד, ראה הכתב והקבלה (שמות י, יט) ובבית האוצר למהרש"ל ח"ב ד' קכ"ה ובהתורה והמצוה ובגאון מלבי"ם (שמות שם) ההבדל שבין נשאר לנותר: על זאת שבחו אהובים. אלו ישראל שנאמר (ריש מלאכי) אהבתי אתכם אמר ה', ובתורה (דברים ז, ח) כי מאהבת ה' אתכם. ואמר שבחו כי אז ישיר משה ת"א בכן שבח משה. ורוממו אל. ע"ש אלהי אבי וארוממנהו (שם טו, ב): חי וקים רם ונשא. אלה טועים המפסיקים בין חי וקים לרם ונשא מפרידים

תקון תפלה

מהם לא נותר. ובמחזור ויטרי ממצרים וגו' טבעת, יבשה עשית וידידים עברו ים וגו' (כמו בס' התימנים). ובסדורי הספרדים אמת ממצרים וגו' מבית עבדים וגו' ובכורך ישראל גאלת וים סוף להם בקעת וגו' וידידים עברו ים ויכסו וגו'. ובאבודרהם אמת ממצרים וגו' להם בקעת וגו' (כמו הספרדים): על זאת שבחו אהובים וגו'. בסדור רב עמרם על זאת שבחו אהובים לאל ונתנו וגו' מגביה שפלים משפיל גאים מוציא אסירים פודה ענוים עוזר דלים ועונה וגו' תהלה לאל וגו' ה' ימלוך לעו"ו בא"י גאל ישראל. ובמחזור ויטרי על זאת וגו' ורוממו לאל וגו' מגביה שפלים וגו' ה' ימלך לעו"ו גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל ופודה כנאמך יהודה וישראל בא"י. ובמחזור רומא ועל זאת שבחו אהובים לאל ונתנו וגו' למלך אל רם ונשא חי וקים גדול ונורא וגו' (כמו במחזור ויטרי)

ועונה לעמו ישראל בעת שועם אליו תהלה לאל עליון ברוך הוא, משה וגו' ה' ימלך לעו"ו
בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם כי מעולם אתה גואל בא"י וגו', ובסדורי

התימנים

וְנוֹרָא מַשְׁפִּיל גֵּאִים וּמַגְבִּיהַּ שְׁפָלִים מוֹצִיא אֲסִירִים וּפוֹדֶה עֲנָוִים וְעוֹזֵר דַּלִּים וְעוֹנֶה לְעַמּוֹ בְּעֵת שַׁוְּעָם אֵלָיו:

(הגה) (כאן צריך לעמוד ויכין עצמו לתפלת י"ח ויסיר כיחו וניעו וכל דבר המבלבל מחשבתו) [וכ"כ א"ר ססי' ס"ו בשם מהרי"ל]:

תְּהִלּוֹת לְאֵל עֶלְיוֹן בָּרוּךְ הוּא וּמְבֹרָךְ. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְיָ מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא:

(בשמים ראש) בספר הלכה מגודה חולק על הא"ר שכתב והמדקדקים ממתינים לפני שירה חדשה או בצור ישראל עד שהחזן מסיים גאל ישראל ועונין אמן עכ"ד. אבל הוא ס"ל דאסור הם לענות אמן על גאל ישראל. ובספר יוסף אומץ כתב לפי שיש פלוגתא בגמ' אם אחר גאל ישראל לכך יתחיל ב' או ג' תיבות בתפלת י"ח קודם שמסיים הש"ץ לאפוקי נפשיה מפלוגתא. ולא הוי כהתחלת אחרי מחשבה דליט מפיקר

עץ יוסף

משפיל גאים. הם המצרים שהיו מתגאים על ישראל השפילם הקב"ה עד לארץ: ומגביה שפלים. ישראל שהיו שפלים הגביהם עד לשמים: מוציא אסירים כו'. אמר ד' לשונות נגד ד' לשונות גאולה והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. נגד והוצאתי אמר מוציא אסירים. נגד וגאלתי אמר פודה ענוים. ונגד והצלתי אמר ועוזר דלים נצילם מיד מכניעי רעתם. ונגד ולקחתי אתכם לי לעם אמר ועונה לעמו: תהלות לאל עליון. פי' כל התהלות שישנן בעולם הכל הן לאל עליון. כמו שיסד הפייטן התהלה והתפארת לחי העולמים: משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה. שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל. ואמר עם גרמה ותען להם מרים. בשמחה רבה ע"ש בתופים ובמחולות. וכתיב ויוליא עמו בששון ברנה את בחיריו. וסמך שירה אצל שמחה ע"ש בשמחה ובשירים. לכי שזה תלוי בזה: ואמרו כלם מי כמכה כו'. פי' אף או"ה אמרו מי כמכה כדאי' במכילתא מי כמכה באלם כיון שראו ישראל שאבד פרעה וחילו בים סוף ובטלה מלכות של מצרים ועשו שפטים בעבודה זרה שלהם פתחו פיהם ואמרו כלם מי כמכה באלם. ולא ישראל בלבד אמרו שירה אלא אף האומות כששמעו זאת כפרו בעבודה זרה שלהם ופתחו פיהם כולן והודו למרום ואמרו מי כמכה באלם ה' מי כמוך שיעשה כמעשיך וכגבורותיך: נורא תהלות. משום דכל מה דאית מצוה להקב"ה את פניס. ומי ימלל וישמיע כל תהלתו. מי כמוך י"ב תיבות עד י"ב שבטים. י"ב גוזרים:

פירס

עיון תפלה

בין הדנקים (מהרי"ל מטקלנבורג): משפיל גאים ומגביה שפלים. עפ"כ אני ה' השפלתי עץ גבוה הגבהתי עץ שפל (יחזקאל יז, כד. אבודרהם): תהלות לאל עליון. כב על ויתנו ידידים האמור למעלה, כלומר ומהו ידידים תהלות לאל עליון: ברוך הוא ומבורך. ברוך על ידי עצמו, והוא מלמעלה ומבורך ע"י הצדיקים ממטה למעלה (הגר"א בפירוש ספר יצירה פרק א' משנה ט'): משה ובני ישראל. ביאור למה שאמר קודם לכן על זאת שבחו אהובים ונתנו ידידים, מי הם האהובים והידידים? משה ובני ישראל לך ענו שירה, וענו לשון שיר הוא, כמו וענתה שמה כימי נעוריה (הושע ב, יז) לדעת הראב"ע ורד"ק, מן ותען להם מרים (שמות טו, כא), כי דרך המשוררים במקהלה לקרוא מאמר לעניית כנגדו. ואמר בר"ד אבודרהם „סמך שירה אצל שמחה ע"ש בשמחה ובשירים (בראשית לא, כז), לפי שזה תלוי בזה" עכ"ל:

שירה

תקון תפלה

התימנים ועל זאת שבחו גאולים ורוממו לאל ונתנו ידידים שירו: זמירות תשבחות למלך וגו' גדול גבור ונורא משפיל גאים עדי ארץ מגביה שפלים עד מרום מוציא וגו' (כמו בסר"ע) ועונה לעמו ישראל בעת וגו' (כמו במחזור רומא) משה וכל בני ישראל לך אמרו שירה בשמחה רבה אמרו כלם וגו' עושה פלא ה' ימלך לע"ו ונאמר גואלנו וגו'. ובסדור תימני כת"י עושה פלא שירה חדשה שבחו גאולים לשמך הגדול וגו' לע"ו ונאמר גואלנו וגו'. ובסדורי הספרדים על זאת וגו' (כמו במחזור ויטרי) גדול (גבור) ונורא וגו' (כמו בתימנים) העונה לעמו ישראל בעת וגו' התהלות לאל עליון גואלם ברוך וגו' לשמך הגדול על שפת וגו' לע"ו ונאמר גואלנו וגו'. ובאבודרהם כמו בסדורי הספרדים, תהלה לאל עליון, לשמך על שפת, והשאר כמו בנוסח הספרדים

בלי תיבת גואלם. ודי"ל רב עמרם בסדורו דף ו' ע"ב שאין להוסיף דבר על ה' ימלך לע"ו מפני שיש כי שעשה ואומר מה שלא תקנו חז"ל כאן בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם

בתפלה ואע"ג דיש אומר אדני שפתי תפתח כדיין לא התחיל התפלה ועדו עומד בספק. אבל לא יקדים יומר מדאי כי אסור להקדים תפלתו לתפלת הצבור. כן הובאו דבריו בספר נוהג כצאן יוסף. ונראה שטעמו שס"ל דלא תהני שיסיים עם הש"ץ משום דהסמוך בסי' ס"ו ס"ל דגאל ישראל הוא סיום ברכות. ואפי' יחיד יענה אמן אחר שסיים גאל ישראל א"כ לא תהני מה שיסיים עם הש"ץ לדעת הטור. וגם לא ס"ל כמ"א שיתמין בשירה חדשה משום דלדעת החולקים על הטור שס"ל דגאל ישראל לא הוה סיום ברכות וכמו שכתב המ"א בס"ק ז' וא"כ אין חילוק בין אמן דגאל ישראל לשאר אמנים ואסור לענות באמצע הפרק. וגם לא ס"ל שיסיים קודם הש"ץ ויענה אח"כ אמן על ברכת הש"ץ. משום דעת המקובלים אסור להפסיק בין גאולה לתפלה אפילו באמן של גאל ישראל וכן הסכים הרה"ס ח"א סי' ו' ולכן כדי לצאת ידי כל הדעות ס"ל שיתחיל ב' או ג' תיבות בתפלה י"ח קודם שמתחיל הש"ץ כנ"ל:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

כתב המ"א בסי' צ"ה בשם רוקח כשעומד להתפלל ילך לפניו ג' פסיעות דרך קירוב והגשה לדבר שצריך לעשות ע"כ. ולא כתב אם יעשה פסיעות אלו אחר שאמר גאל ישראל או קודם. והעולם נוהגים כשעושים פסיעות אלו קודם צור ישראל. אבל בא"ר סי' ס"ו ס"ק ס' כתב בשם פמ"ח מיום כשמגיע לתהלות לאל עליון אז ילך מתקומו ג' פסיעות ויעמוד שם עד שירצה להתפלל י"ח ואז ילך אותן ג' פסיעות דרך קירוב והגשה למנהג ע"כ. והלבוש השמיט דין זה של הר"א. וכתב הא"ר בסי' צ"ה ואפשר משום דס"ל דזה כשעומד במקומו בניתו. אבל כשכבר הלך ממקומו כדי להתפלל ומכ"ש כשהולך לבהכ"נ א"צ. גם נראה בא"ר להאר לאחוריו כדי לילך לפניו דהיינו כשעומד אצל הכותל. וברוקח כתב הטעם דכתיב ג' הגשות לתפלה. ויגש אברהם. ויגש אליו יהודה. ויגש אליהו. ועוד כתיב והגליהם רגל ישרה. רגליהם ב' רגל א' ואח"כ ישרה מייבר דגליו. ישרה אותיות שירה וגמטריא תפלה ע"ש ע"כ. עוד כתב הרוקח טעם משום בבנה מפה פ"ס קודם תפלתו לתוך שלב מה טוב תבך עדן ותפלה. ואם כ"כ הפעם לפסוע ג"כ ג' פסיעות לאחר תפלת י"ח לחזר מתוך אותן מחיצה עכ"ל:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה

עץ יוסף

שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד. והוא מן הכלל והתימה הגדול לשיר שירה חדשה שלא שמעתה אוזן מעולם יהל שהיה רבוא ולבוין בתיבה ואות באות. ואיך היה זה אם לא כי רוח ה' דבר בהם וכדכתב האלשי"ך על פסוק אז ישיר ע"ש: כלם הודו. פי' נתנו הודאה על העבר: והמליכו. בהווה: ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד. לעתיד לבא.

אחרית לשלום

צור ישראל וכו'. הא דמזכיר בזה זכות ישראל וכן בתפלת ערבית כי פדה ה' את יעקב הכונה ע"פ מה שאמרו חז"ל דיעקב אמר ברוך שם כבוד מלכותו שהשיג תבונת מלכותו של הקב"ה בזמן לע"ל זה שאנו אומרים ה' ימלוך לע"ו שהוא מלכותו בהסיס לע"ל שהיא ברכת יעקב לבניו שאמר בשכמל"ו. לכן מזכירין בזה מעל יעקב וישראל. ואמר פה חמש פעמים אחר ישראל יעקב שבות

ד' תיבות בפסוק ה' ימלוך נגד ד' תקופות. ע"ז אותיות נגד ס"ו מעלות ונגד שבעה רקיעים וח' אוירים: צור ישראל. פתח את לשון הגאולה בלשון צור. כי במיכה גאולה לתפלה רמוז דוד בספר תהלים ופתח ג"כ בלשון צור שנאמר ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה. ומכאן למדו חז"ל סמיכת גאולה

עיון תפלה

שירה חדשה וגו' ה' ימלך לע"ו. מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון (ברכות ז' ע"ב), לומר שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל הבריות (סוטה י' ע"ב) ופרסם בעולם שהוא בעל הבריאה כלה, הוא אדוניה ואין לאחר חלק בה; בסגנון כזה יאמרו מסדרי הברכה הזאת, מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שיחד גם המלוכה דהיינו הנהגת העולם להקב"ה לבדו, כי אפשר להיות בעל הבית ולמסור הנהגתו לאחרים, עד שבאו ישראל על הים ויחדו אליו גם את המלוכה ואמרו ה' ימלך לע"ו, ולכן היא שירה חדשה, כי עד עכשו לא קראו אדם בשם מלך:

צור ישראל. עש"ה (ש"ב כג, ג) לי דבר צור ישראל: ופדה כנאמך יהודה וישראל.

תקון תפלה

(כדי לומר מעין חתימה סמוך לחתימה, וראה מה שכתבתי לעיל בד"ה אמת ויציב)" עכ"ל, וכ"כ במנהיג סי' מ"ג „והאומר בסוף אמת ויציב בגלל אבות תושיע וגו' דבר ש"א תקנוהו חכמים וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו" עכ"ל, וכתב בסדור עבודת ישראל שההוספה הזאת היא עפ"י סדור רב סעדיה גאון ז"ל: ונהגו הקהלות לומר זאת בשבתות וי"ט שאומרים פיוט בברכה זו:

צור ישראל. כבר כתבתי בהערה לסדר ק"ש וברכותיה שעל דנוסח הזה רמוז בירושלמי ברכות.

קומה בעזרת ישראל. עש"ה (תהלים מד, כז) וקומה בעזרתנו: כן נקד בעל סדור עבודת ישראל בשי"א המ"ס, דלא כהרוה"ס

יִשְׂרָאֵל: גֹּאֲלֵנוּ יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

מספרם י״ה ממשיך תקון עולם האצילות:

עץ יוסף

גאולה לתפלה. הנה יש ליתן טעם שפתח בלשון עבר שגאלנו את מ״י משום שבא עד גאולה אחרונה שנרמזת באות נ״י. כדאיתא במדר״ש ס׳ אותיות הכתובות הוא כנגד הגאולה כו׳ נ״ן זו עתיד הקב״ה לגאול את ישראל בסוף מלכות ד׳ ולומר להם צמח שמתי להם שנאמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה׳ עכ״ל: גואלנו ה׳ צבאות שמו קדוש ישראל. בפי׳ מחזור כל בו כתב שיש שאין גורסין זה ע״ש. ולפי שגורסין אמר כאן בגאולה ה׳ פעמים ישראל. אפשר שהוא נגד ד׳ גליות שאנו עתידין ונגד גאולת השבטים מיד הקליפות שיהיה במהרה בימינו אמן:

אחרית לשלום

שהוא הסוד למה שנאמר בפ׳ בהעלותך והגיה את הלוים כהנים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבוד את עבודת בני ישראל באה״מ ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש. מוזכר ה״פ חמש פעמים ישראל במקרא אחד לחביבותם. ושינוי המליצה דכאן מוזכר בברכה גאל ישראל שם ישראל ובתפלת מעריב מוזכר בברכה זו שם יעקב כשם דיעקב אבינו תקן תפלת ערבית שנאמר ויפגע במקום ואז לא היה נקרא יעקב לכן מזכירין בערבית שם יעקב. ושם ישראל נקרא בשחרית שנאמר שלחני כי עלה השחר וגו׳ כי אם ישראל. לכן מזכירין בשחרית שם ישראל:

עיון תפלה

כהגר״א שהפסיק בפסוק שלא כדין. ופירוש: פדה אלהים יהודה וישראל כנאומך אשר נאמת על ידי עבדיך הנביאים, כמו שנאמר (ישעיה יא, יב) ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ, ונאמר (ירמיה כג, ו) בימיו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח, ונאמר (יחזקאל לז, טז) קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו וגו׳ ועשיתי אותם לגוי אחד בארץ בהרי ישראל וגו׳ ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד, כלפי מה שסבר ר״ע במשנתנו (סנהדרין קי ע״ב) עשרת השבטים אינם עתידים לחזור שנאמר וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה מה היום הולך ואינו חוזר אף הם הולכים ואינם חוזרים, אנחנו מתפללים בכל יום להשיב גם את שבות ישראל עם שבות יהודה, כי יקים השי״ת את דבריו אשר דבר ביד עבדיו הנביאים ושבתי את שבות עמי ישראל ויהודה אמר ה׳ (ירמיה ל, ג), ונאמר (שם לג, ז) והשיבותי את שבות יהודה ואת שבות ישראל ובניתים כבראשונה: גואלנו וגו׳. פסוק הוא (ישעיה מז, ד): בא״י גאל ישראל. לשון עבר הוא וטעמו אשר גאל ישראל (הריג״ה בסדור עבודת ישראל):

תקון תפלה

ברכות (פ״א ה״ט) יצריך לומר צור ישראל וגואלו, עי״ש. וכתב המנהיג בהלכות ברכות סי׳ ס׳ ונהגו לומר צור ישראל קומה לעזרת ישראל ופדה כנאומך יהודה וישראל גואלנו ה׳ צבאות שמו קדוש ישראל בא״י גאל ישראל, ושמעתי כנגד חמשה ישראל הכתובים בפסוק אחד בפ׳ בהעלותך (במדבר ח, יט) ונזכרים חמש פעמים נגד חמשה חומשי תורה בשביל חיבתן של ישראל לפני הקב״ה עכ״ל: גאל ישראל. בפסחים (קיז:) אמר רבא קריאת שמע והלל גאל ישראל דצלותא גואל ישראל מאי טעמא דרחמי נינהו, וכתב שם רשב״ם כר״ע דמתניתין שמספר ומשבח על גאולת ישראל שעברה, עכ״ל. וכתב אבודרהם ז״ל דף ל״ג ע״ב ותמצא כי בברכה זו מזכיר ז׳ פעמים אמת כנגד חצבה עמודיה שבעה עכ״ל, ונפלא בעיני שהי׳ לפי נוסחתו הם שמונה פעמים אמת, ארבע פעמים לפני עזרת וארבע פעמים בתוך עזרת, כמו בנוסחי הספרדים והתימנים, וכ״ה בנוסח הזוהר (פנחס דף רל ע״א), אבל בנוסחי אשכנז ורומא לא נמצאו רק שש פעמים אמת; ואולי לא חשיב האבודרהם אמת קמייתא דתחלת הברכה שהיא שייכא להפסוק האחרון של פרשת ציצית, כדמפרש ר״ש (ברכות יד, א) משום דכתיב וה׳ אלהים אמת וצ״ע. ועי׳ ספר חסידים סי׳ רנ״ח וכתב הכלבו סי׳ ט׳ שברכת אמת ויציב נתקנה ע״ד שלש פרשיות של ק״ש, אמת אלהי עולם מלכנו כנגד פרשה ראשונה שהיא קבלת עול מ״ש, (אמת) אשרי איש שישמע למצותיך כנגד והיה אם שמע שהיא קבלת עול מצות, אמת ממצרים גאלתנו כנגד פרשת ציצית שהיא להזכיר שאנו עבדיו שפדאנו מבית עבדים והקנו לעם סגולה ונתן לנו מצות ציצית לאות ולזכר, כמנהג היום שנותנים אות על העבדים הקנוים, עכ״ל, ועי׳ מש״כ בעיון תפלה. ובשוחר טוב פרשה ו׳ שבע ביום הללתיך א״ר יהושע בן לוי אלו שבע מצות שבקריאת שמע, יוצר אור ואהבה רבה (מכאן משמע דהלכה כשמואל בברכות י״א ע״ב דבעינן למימר אהבה רבה ולא אהבת עולם דהא ריב״ל קאי כוותיה ותוס׳ (שם ד״ה ואמר) כתבו בשם סדר תנאים ואמוראים דהלכה כריב״ל בכל מקום) שמע והיה אם שמע ויאמר אמת ויציב וגאל ישראל (סבר לה דברכת אמת ויציב מרכבת משום אגרות כמ״ש לעיל בשם שבלי הלקט). ועי״ש המאמר הזה נבין דברי הירושלמי בברכות (פ״א ה״ו)

(רחו"ח) (א) אין להפסיק בין גאולה לתפלה אפי' לקדיש ולקדושה ודוקא בחול אי' מו"ש אבל בשבת שפסק לקדיש ולקדושה וכן במעריב אפי' בחול שפסק אפי' לברכו (ע"ש קי"א וסי' רל"ו) וכן אין מפסיקין לענות אמן אחר הש"ץ אלא אמן של גאל ישראל אם שמע מהש"ץ שפסק ועונה (אמנם נכון לסיים בשוה עם הש"ץ דאז א"צ לענות מ"א סי' ס"ו ועי' סי' קי"א ורא"ה לדברי ממ"ש בתשו"ד סי' י"ט שובא דבריו בסי' קי"ט ע"ש בב"י) ודוקא שכבר השלים הברכה של גאל ישראל והרב שהתחיל לתפלל שמע הברכה גאל ישראל מהש"ץ אבל אם שמע הברכה הנ"ל קודם שסיים הוא גאל ישראל אסור לו לענות אמן של גאל ישראל (חוץ מאמן של האל הקדוש ושו"ת) דקודם גאל ישראל דין אמצע הפרק יש לו וכמו שנתבאר לעיל (א"ר שם דלא כמ"א ועי' פ"מ) לכן אם יודע שיאמר קדיש או קדושה ימתין בשירה חדשה כדי לענות אם עדיין לא שמע (ועי' לעיל בדין איחר לבוא לבית הכנסת מ"ש מתי צריך להמתין תח"ז משם ותדרשנו לכאן עי' סי' קכ"ד) ובדיעבד אם התחיל שירה חדשה קודם שאמר בא"י גאל ישראל נ"כ עונה לקדיש ולקדושה רק לכתחלה ימתין בשירה חדשה (עי' פ"ם ס"ו ונא"ר) והש"ץ לאחר שהתפלל התפלה בלחש קודם חזרתו בקו"ר מותר לו להפסיק (א"א פ"ם קי"א) רק לא לדבר הרבות (עי' פ"מ שם): (ב) שכח להניח טלית אם לא היה לו מקודם והביאו לו בין גאולה לתפלה לא יתעטף ולא יברך ומכ"ש באמצע התפלה לא יניח ואפילו היה עומד בטליתו ונפל כולו לא יתעטף דהוי הפסק ואם עבר והתעטף לא יברך (סי' נ"ז) רק קודם שסיים בא"י גאל ישראל דהוי באמצע הפרק יניח בלא ברכה ולאחר התפלה ימשמש בטלית ויברך (סי' ס"ו): (ג) אם לא היו לו תפלין והביאו לו תפלין בין גאולה לתפלה יניחם ולא יברך עד אחר התפלה אבל אם הביאו לו באמצע הפרק של אמת ויציב קודם גאל ישראל יניחם ויברך עליהם והטעם דתפלה צריכה תפלין (שם): (ד) לא יפסיק דבר חוצץ בינו ובין הקיר דבר גדול שגבוה י' טפחים ורוחב ארבעה אבל דבר קטן לית לן בה ודבר קבוע

(ערוגת הבושם) כתב הלבוש סי' קי"ב צריך אדם ליזהר בתפלת י"ח שאחז"ל שתקנו י"ח זקנים ומהם היו כמה נביאים כו', ובדיוק גדול ובכוונה גדולה תקנום. לפי שתקנוה על פימי המאורעות שהיו נפלאות. שכן אמרו בהגדה [פרקי דר"א *)] כשניצל אברהם מאור כשדים פתחו מלאכי השרת ואמרו מגן אברהם. כשנעקד יצחק וניצל אמרו מחיה המתים. כשבא יעקב ופגע בשערי השמים והקדיש שמו של הקב"ה אמרו האל הקדוש. כשנתגדל בגדולה יוסף ע' לשונות אמרו חונן הדעת. כשעשה ראובן תשובה גלוי ונקרא עליו תיוהו ושב בתשובה וחיה דכתיב יחי ראובן ואל ימות אמרו הרוצה בתשובה. כשעשה יהודה תשובה אמר ואמר צדקה ממני ונסלח לו אותו עון אמרו חנון המרבה לסלוח. כשאמר הקב"ה במצרים לישראל וגאלתי אתכם אמרו גואל ישראל. כשריפא רפאל את אברהם אמרו רופא חולים. כשזרע יצחק ומצא ק' שערים אמרו מברך השנים. כשבא יעקב למצרים ונתקבצו השבטים עם יוסף אמרו מקבץ נדחי עמו ישראל. כשאמר הקב"ה למשה ואלה המשפטים אמרו מלך אוהב צדקה ומשפט. כשטבעו המצרים בים סוף אמרו שובר אויבים ומכניע זדים. כשאמר הקב"ה ליעקב ויוסף ישית ידו על עיניך ונשען על דבריו ואח"כ נתקיים אמרו משען ומבטח לצדיקים. כשבנה שלמה בית המקדש אמרו בונה ירושלים. כשעברו ישראל בים סוף ואמרו שירה אמרו מצמיח קרן ישועה. כשנאנחו ישראל ויזעקו וישמע ה' את נאקתם כדכתיב וישמע אלהים את נאקתם אמרו שומע תפלה. כשירדה שכינה במשכן אמרו המחזיר שכינתו פי' שכבר נסתלקה מהם ע"י מעשה העגל ועכשיו חזרה. ואית דאמרי כשהורידה השכינה בבית שני אמרו המחזיר שכינתו לציון וזה עיקר שלנו. כשהכניס שלמה את הארון לבית ולפנים ופנה ונתן הודאה ושבח אמרו הטוב שמך ולך נאה להודות. כשנכנסו ישראל

*) עי' הנוסחא בבבלי הלכה כהלכה סי' י"ת. נהרן

תקון תפלה

על הא דתנינן תמן בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, מפרש התם ר' יוסי בר נתמן בשם ר"י בן לוי ע"ש שבע ביום הללתיך, ומפרש הרשב"א בתשובה הובאו דבריו בפירוש בעל החרדים דר' יוסי ס"ל כבני מדנחאי שבערב קורין פרשת ציצת ואי"כ למה הוסיפו ברכה, אחת בערב, כדי שיהיו בין כל הברכות של שחר ושל ערב שבע ע"ש שבע ביום הללתיך, ולא חכנים ר"י עצמו במנין הפרשיות אלא הברכות, עכ"ל, ולפי המאמר הנזכר הכותה בשיטות שיש שבע מצות בלילה כמו ביום, ארבע הברכות ושלש הפרשיות, ואפי' אם תמצי לומר דסבר ריב"ל כבני מערבא (ברכות יד ע"ב) שהיו אומרים תחת פרשת ציצת הפסוק (ויקרא יח, ב) דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם אני ה' אלהיכם אמת, ג"כ שבע מצות הן, דאמירת הפסוק הזה ג"כ מצות שהוא במקום ויאמר :

תקון הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

גרסינן במגילה (יז ע"ב) ת"ר ואמרי לה במתניתא תנא מאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים (ראה למעלה בשערים לסדר ק"ש וברכותיה ד"ה כל זה) תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר, פרש"י כמשמע המקראות כדלקמן, עכ"ל, עוד תניא התם שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות על הסדר לפני רבן גמליאל ביבנה (בספרי תולדות ישראל לקח השלשים ושמונה סדרתי את המעשה הזה בימי רבן גמליאל הזקן, וכן האמת, ראה סדר הדורות ח"ב ערך שמעון הפקולי). והם י"ח ע"א וכי מאחר דמאה ועשרים זקנים ובהם כמה נביאים תקנו תפלה על הסדר שמעון הפקולי מאי הסדיר? ומשני שכחום וחזרו ויסדום. ובשיטה מקובצת הנדפס מחדש על ברכות (כח ע"ב) כתב „לא שנשתכחו מעולם רק שהיו אומרים אותם שלא כסדר שלנו אומרים היום ובא והסדירם כסדר הזה אשר בידינו, וכן הוא העיקר, כך שמעתי וכך קבלתי אני הכותב, וראיה מן הגמ' דקאמר שמעון הפקולי הסדיר ולא קאמר יסד" עכ"ל, כונתו כי לא יתכן לומר שנשתכחו לגמרי כמוש"כ התוס' (ברכות כ"ב ב') ד"ה ומאי עזרא היכי תיקן לדבר הרני? בכל

קבוע כגון תיבה או ארון או מטה אין חוצין וה"ה דבר שבוא לצורך התפלה בבית הכנסת כמו שלחן וכה"ג שצריך להניח ספר עליו לא הוי חציצה (סי' צ' כס"ה) והמדקדק ואפשר לו יזהר גם בדבר שהוא צורך תפלה (ע"ש מ"א וא"ר): (ס) ואף במידי דחציצה ביני וביני סכותל אם א"א להתפלל בקלות במקום אחר כגון לפעמים שמתפללים בעשרה בחוזה חדר וא"א לכל אדם לעמוד בלי חציצה אל הכותל אל יעכב התפלה בשביל זה וילך לחדר אחר ומ"מ יעצים עיניו או יניח יהוך הסידור שלא יבא לידי ביטול כוונה (שם כס"ו): (ו) כפני הים חוצין ואדם אינו חוצץ ואם אפשר גם בזה יזהר (שם): (ז) בגדים המצויירין אע"פ שאין בולטין אין נכון להתפלל נגדם ואם יקרה לו להתפלל נגד בגד מצויר או כותל מצויר יעצים עיניו ולכן אין לצור צורות בסדורים או בבית הכנסת ולמעלה מקומת איש מותר (שם): (ח) במתפלל לא יעמוד לא ע"ג מטה ולא ע"ג כסא ולא ע"ג ספסל ואפי' אינן גבוהים ג"ט הואיל והוא דבר שמיטלטל ולא ע"ג מקום גבוה ג"ט אע"פ שהוא קבוע אלא"כ היה זקן או חולה שקשה לירד משם או שהיה ש"ץ וכוונתו להשמיע לצבור (סי' נ') ואמנם עכשיו נוהגין להיות מקום הש"ץ בעומד מקום נמוך מה"ר בהכ"נ ע"ש ממעמקים קראתיך כו' (שם): (ט) היה גבוה ג"ט ויש בו ד' אמות על ד' אמות הרי הוא כעליה ומותר לו להתפלל על גביו וכן אם היה מוקף מחיצות אע"פ שאין בו ד' על ד' מותר שאין גובהו ניכר הואיל שחלק רשות (שם): [לא יתפלל במקום פרוץ כמו בשדה מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת המלך ולבו נשבר ואם היה בדרך מותר לו להתפלל בשדה]: (י) כשעומד להתפלל לא יסמוך עצמו על

לארץ ומסקיים לסם ומספי עלוס גארץ אמ"ו המנהג הם עמו ישראל בגלות עכ"ל האגדה. והטונה כי מאורעות האלו משפיע בכל יום והם הכוללים כל מה שנעשה עם ז הצמח. כי תמשה אלבות סימן לגניה. ואנו צריכין להתפלל אליו ית' שיהיה עמנו כמו שהיה עמהם. על כן תקנום להתפלל עליהם בכל יום. ואע"פ שהמאורעות האלו י"ט דברים הם ואנו קרין אותה תפלת י"ח מפני שמתחלה לא תקנו רק י"ח ברכות. כי ברכת ולמלשינים לא תקנו הקב"ה וקמים ואח"כ בימי ר"ג נתרבו המינים והוסיף לתקן ברכה זו וקבעוה בין הלו ברכות התפלה. אבל בשם הראשון שלא היו אלא י"ח לא זו מפני סבריות וקראוה תפלת י"ח. ומה שבינו סדר המאורעות שמטו הכל על סמך הפסוקים. עוד אחז"ל שלש ראשונות למה הן דומין לעבד המסדר שבח לפני רבו. אמצעיות למה הן דומין לעבד שמבקש פרס מרבו. אחרונות למה הן דומין לעבד שקבל פרס מרבו שמשבחו והולך לו. וכיון שהראשונות והאחרונות כולן הן שבחו של הקב"ה לפיכך אמרו אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות שאין דרך אדם לשאול צרכיו מן המלך בשעה שמספר בשבחו אלא מקדים לספר שבחו ואח"כ שואל ממנו מה שצריך.. וכשיפטר מלפניו משבחו ומברכו והולך לו. וכן הכסים של תמ"ס כקב"ה. לפיכך אין שואלין צרכיו בשלש ראשונות ובשלש אחרונות. ודוקא צרכי יחיד. אבל צרכי צבור שואלים ואין קפידא. כי אדרבה זהו נ"כ שבחו של מלך ברבים צריכין לו. ועל זה אנו סומכין באומרים פיוטים וקרוב"ץ אפי' בג' ראשונות ובג' אחרונות בשלש צרכי רבים הם עכ"ל הלבוש: **כשיעמוד** להתפלל יכוין רגליו זה אצל זה בכוון (פי' לאסוק) תנ"ד בירושלמי דסגי בעקב גלד גודל, קמ"ל דלא סגי בכך אלא בעינן שוין ממש זה

על

אל זה. אליבא רבה) כאילו אין אלא אחת לדמות למלאכים דכתיב בהן ורגליהם רגל ישרה כלומר רגליהם נראים כרגל אחת (סי' צ"ה) ועוד כשעומד כן אינו עומד בחוזק וזה מורה בעומד באימה ובכנעה. ומהרי"א בש"ג כתב למה שנסתלק ממנו הטעם לגבוה ולא להשיג שום חזן מגלעדי ה' פ"ב. ודעת רבינו בחיי פ'

קנח

תקון הערה לשמונה עשרה ברכות תפל:

יום שוא ע"כ אנו זכורים, עכ"ל, ועי' בהגהות הב"ח שם, וכמו שכ' הר"ן ז"ל בשם רב האי גאון ז"ל (ר"ה ל"ד ס') אל התשנו בלבבכם כי בימי ר' אבהו נפל ספק זה וכו' עיי"ש, ועי' תבו' תוס יו"ט סי' קנ"ב, אבל סדר הברכות יתכן שאנשי כנה"ג לא הקפידו עליו כ"כ רק למצוה ולא לעכובא, כמו בברכות ק"ש שכשתקנום על הסדר הקבוע, כמו שהארכתי בהערה לסדר ק"ש וברכותיה, ומ"מ קי"ל בשו"ע או"ח סי' ס' סעיף ג' דסדר ברכות אינו מעכב, עד שברבות הימים שכח הסדר לגמרי וכל אחד סדרן כחפץ לבו, ובבית דינו של ר"ג קבעו מסמרות בסדר ברכות התפלה וסמכום על המקראות כמבואר בגמ', ובזה הכל כמנהג את סדרם לא יצא ידי חובתו, ועי' תוס (ברכות ל"ד ס') ד"ה אמצעיות, ותקנה גדולה עשו בדבר הזה, התלמיד שהם ראו שהבית עתיד ליחרב בעוד ארבעים שנה וישראל גלה יגלה מעל אדמתו ומלאכו רשות רבות וצרות ויחשר לכל רוח באין מורה ומגיד ובאין שופטים ושוטרים, ולעם משוך ומפורד נתתן סדר קבוע בכל דבר, כי הסדר הכולל מחזיק העמים והקיום, ואם שנוי הלשונות הבלתי עקריות גרם פרוד הדעות בישראל, כמו שאנחנו רואים בימינו היום, קל שנוי בעלם הסדר. אבל בברכות ק"ש לא הקפידו על הסדר לפי שבתים הן. והנה בפירוש רבינו חננאל שבש"ס חדש דפוס ווילנא שם לא גרים בגמ' לא הקבוצה ולא התירון, וכן רבינו יונה בברכות שם נראה בהדיא דלא גרים להו כלל, וכן בש"ס כת"י מינכען מסכת ק"נ שהו"ל מהר"ר רבינאוויץ בדקדוקי סופרים ובכל הכת"י שהיו בידו ליתנהו להנהו מילי וכן הטקס, לפי שהחלה שמעון הפקולי מאי הסדר ר באמת אינה שאלה, כי בימי אנשי כנה"ג היה נאמרת נוסח הברכה ברבות בנוסח אחר ממה שהיא בידנו היום, נוסח נוסח ברכת השיבה שופטינו כבראשונה וגו' אין לו מקום בימי אנשי כנה"ג שהושיבו בהי דיינין בכל ערי יהודה (ב"ק פ"ב א' וריש כתובות) וכי לא ישרו בעיניהם השופטים הצדיקים שהושיבו הם בעצמם בימיהם היה בלא ספק נוסח הברכה מלוך עלינו אתה ה' לבדך בחסד וברחמים וצדקנו במשפט ולא יותר, ועל זה ודאי היו צריכים להתפלל, כי או היו נכנעים תחת מלכי פרס, אבל בארבעים השנה שלפני החרבן שגלתה סנהדרין מלשכת הגזית ועד המשפט לקח מהושיעי ישראל ונתן לפקידי רומא, ראוי היה להתפלל השיבה שופטינו כבראשונה: ועפ"ז נבין כונת התפלה השיבה שופטינו כבראשונה וגו' והסר ממנו יגון ואנחה

נבאורם

(י) העומד או על חבירו ואפי' סמיכה כל דהו שאם ינטל אותו דבר שסומך עליו לא יפול אסור (לפי שמשמע הגמ' שצריך לעמוד באימה) (עי' א"ר סי' קמ"א): (יא) כשהוא מתפלל לא יאחוז בידו דבר שאם יפול יש בו הפסד או יזיק לו מפני שלבו עליהם ויטרד והמדקדקין נזהרין מלאחוז בידיהם שום דבר ורק נכון אבל מחזור או סדור שמתפלל מתוכו הואיל והוא לצורך התפלה לא טריד (סימן צ"ו): (יב) יש ליזהר למי שמתפלל מתוך הסדור שיראה תחלה כל המקומות שצריך להתפלל באותה תפלה ולא יחפש אחריהם בשעה שמתפלל (שם): (יג) נפל ספר לפניו על הארץ ואינו יכול לכוין מפני זה מותר להגביהו כשסיים הברכה (מ"א שם): (יד) צריך להסיר מאתו כל דבר המטרידו מהתפלה כמו כיחו ורוקו (סי' צ"ב): (טו) היה צריך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל בין לגדולים בין לקטנים (א"ר סי' צ"ב בשם גדולי המחברים דלא כמ"א) וה"מ שאינו יכול להעמיד על עצמו שיעור שעה ומחמת אבל יכול להעמיד שיעור זה יצא בדיעבד אבל לכתחלה לא יתפלל עד שיבדוק עצמו יפה יפה ואע"פ שיעבור תפלת צבור מ"מ יפנה מקודם מיהו אם יעבור זמן התפלה יש לסמוך על הרי"ף ולהתפלל הואיל ויכול להעמיד על עצמו שיעור הנ"ל (שם ועי' א"ר): (טז) אם באמצע תפלתו נתעורר לו

קצת מהגדולים לזה שכתב להראות כאלו רגליו כבולים ואין תפשו תלוי בעצמו ואין בידו להזיק לשום אם אין הקב"ה מסכים על ידו. ולפי שמטעם הרגלים נדונה מחשבת הידים לקרב קרבנו ולדחות נזהו לכך נהגנו בטון רגלים ולא הידים ע"כ. וכתב הא"ר דמשמע ברמב"ם פ"ה מהלכות תפלה דכיון הרגלים אינו אלא לכתחלה ואין צריך לחזור ולהתפלל אף בלא טון כלל. מ"מ נראה דרשות בידו להתפלל נדבה בלא חיוב. עכ"ל. עכ"פ לכתחלה ודאי צריך לטון רגליו זה אצל זה. ויכוף ראשו מעט למטה. ויסגיר עיניו בלא יסתכל בשום דבר. וכשמתפלל בסדור לא יגביה עיניו מן הסדור. כי המתפלל בעינים פתוחות ומסתכל בשאר דברים מקדים עליו מלאך המות. וכ"ל שאינו זוכה לראות השכינה בשעת מיתתו רק מלאך המות. ויניח ידיו על לבו כימין על השמאל. ויעמוד באימה ויראה כי השכינה נגד המתפלל. ויש אל לבו אף שבלה"ה מלא כל הארץ כבודו. מ"מ שהכינו שעומד לעבדו ורוצה לשאול כל צרכיו ואין בידו שום ברכה מלאך או מזל לו טובה לתלויה שאלתו כ"א בכולם יש' מתפלל כעני בשעת נלבו בלב (שם). ויוציא התלות מפיו בנחת כדי שישמע מה שהוא אומר. אבל ישהר שיהיה בלחש באופ' שהעומד סמוך לו לא ישמע קולו כמ"ש בחנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. ואפי' בר"ה ויוה"כ ואפי' מתפללים כולם בסדורים. כי אין הטעם משום בלא יבלבל בלנד

אלא שעמים אחרים דתפלה צריכה דוקא בנחת (סי' ק"א). וז"ל הזהר פ' ואתחנן דף ר"ס בהפלה דלב המעולה סנא אמר מאן דפקח עיני בשעתא דצלותא או דלא מאיך עיני בארעא אקדים עליה מלאך המות. וכד תיפוק נפשיה לא יסתכל בנהירו דשכינתא ולא ימות בנשיקה. מאן דמזלזל בשכינתא מזלזל הוא בההיא שעתא דאצטריך ליה הס"ד כי מכבדי אכבד כו'. האי מאן דאסתכל בשכינתא בשעתא דאיהו צלי. ואיך יכיל לאסתכלא בשכינתא. אלא למנדע דודאי שכינתא קיימא קמיה. וז"ל הזהר פ' ויקהל אי האי צלותא אשתמע לאודנין הכ"ל לית מאן דליים לה לצלותא ולא לאימן לה אחרנין בר מאן דשמע בקדמיתא בגין כן בעי לאסתמרא דלא ישתמעון להאי צלותא בני נשא עכ"ל. ובכתבי האר"י ז"ל אי' ואם מגביה קולו בעמידה דלחש מכנים לאחיזת הקליפות לכן הזהר מאד:

תקון הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

לכאורה מה ענין זה לזה ואפשר לומר בדוחק עפ"מ שאמרו רבותינו בשבת (קל"ט ע"א) אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל, והיינו בלאות ס"ס חרב באה לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין וכו'. ועוד קשה מאי דאמרינן שם במגילה וכיון שנתקבצו הגליות (ברכת תקע בשופר) נעשה דין ברשעים (ברכה השיבה שופטינו) וכיון שנעשה דין ברשעים כלו המינים (ברכת ולמלשינים), וכן בילקוט אסתר ג' פסוק ולמלך אין שוה להניחם ובמדרש אבא גוריון פנים אחרים הוצאת בובער שפו; ישע. עם אחד במלשינותו של המן „ואח"כ אומרים אוהב צדקה ומשפט ומקיים שעשה הקב"ה בגו דין" ע"כ, לכאורה יפלא היה נזכר בברכת השיבה ענין עשות דין ברשעים, הלא תכלית המשפט האמתי איננה רק לנער הרשעה מקרב הארץ כי אם גם להקים הצדק על מכונו אולם לפי דרכנו יובן היטב, כיסוד הנוסח הוא על גלות הסנהדרין מלשכת הגזית, דכיון דחזו דנפישי להו רוצחים ולא יכלי למידן אמרי מוטב נגלי ממקום למקום כי היכי דלא ליחייב (ע"ז ח' ע"ב), מובן מאליו כי אחרי סור בחד הסנהדרין מעל פני הרשעים שופכי דם נקי הוכפלו הרציחות ותמלא הארץ שוד וחמס ורבו **יגון ואנחה** כי אין שלום ליוצא

ולבא, לשכך תקנו תפלה על השיבת הסנהדרין למקומה למען תוכל **לעשות דין ברשעים** ולבער הרע מקרב הארץ, וחזר השלום למקומו ונסו **יגון ואנחה** אבל במצב שהיו אז לא היתה תועלת גם בתשובת הסנהדרין למקומה, כי מלכי רומא הפריצים לא נתנו לשפוט על דעת עצמם מבלי הסכמת פקידיהם, לכן הוסיפו אז להתפלל על הסרת עול הרומאים מעל שכמם, **ומלוך עלינו אתה ה' לבדך** וגו' ואז תמלא יד הסנהדרין להוציא לאמת משפט, דאופן שעקר מטרת הברכה הזאת **עשות דין ברשעים**. והקיצור ממנה בתפלת הביננו **והתועים על דעתך** ישפטו, רוצה לומר לא על דעת שופטי הרומאים כי אם על דעת המקום ב"ה דהיינו ע"פ הסנהדרין; וגרסת המחזור ויטרי סי' מ"ב **והתועים, בדתך** ישפטו, ר"ל לא בדתי הרומאים. — וכן לא היה ראוי להתפלל בימי אנשי כנה"ג **ושא נס לקבץ גליותינו**, כי מלכי פרס אשר מלכו בימיהם על כל נפוצות ישראל כבר נתנו להם הרשיון להתקבץ ולשוב לארצם, כמו שהכריז כורש ברש ספר עזרא, ואם הם ברצונם לא אבו להתקבץ — מה יעשה להם הקב"ה והיתה אז הנוסחא בלא ספק **תקע בשופר גדול לחרותנו** ולא יותר, כי בני חורין לא היינו בעת ההיא: אבל בימי ר"ג הזקן כבני מגלותנו רעות רבות וצרות בכל ארצות פזורינו, והיו

כל

ז) אסור בין לגדולים בין לקטנים להעמיד עצמו עד שיגמור ולא יפסיק ודוקא שאינו מתאוה כ"כ שיהא משום בל תשקצו אבל אם יש משום בל תשקצו יכול להפסיק ואם השתין מים לא יתפלל עד שישהה כדי שילך ד"א מפני ניצוצות וכן שמתפלל לא ישתין עד שישהה כדי שילך ד"א (שם): (יח) היה עומד בתפלה ויצא ממנו ריח מלמטה ונצטער הרבה וא"א להעמיד על עצמו אם מתפלל בביתו הולך לאחוריו ד' אמות ואם א"א יכול לילך לאחוריו ילך לצדדין ומוציא הרוח וממתין עד שיכלה הריח ואומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלמתנו בחיינו רמה ותולעה במותנו וחוזר למקומו שפסק ואם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש (סי' ק"ג) אבל אם יכול לעמוד על עצמו אף ע"י דחיקה רבה ליכא משום בל תשקצו וכל זה כשמתפלל בביתו אבל בצבור דהוי ליה בזיון גדול א"צ כלל להרחיק לאחוריו וגם לא יאמר הרבון רק ימתין עד שיכלה הריח וחוזר למקומו שפסק ואם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש כנ"ל (סי' ק"ג דלא כמ"א): (יט) אפילו נטל ידיו שחרית אם הסיח דעתו צריך לחזור וליטול ידיו אם יש לו מים אע"פ שאין להן שום לכלוך ולא יברך וכן אפילו ידיו מלוכלכות ונגע במקומות המכוסים מ"מ אם אין לו מים א"צ לחזור אחר מים רק ינקה ידיו בצרור או בקיסם וכן אם הזכיר באמצע תפלה שנגע במקומות המכוסים ינקה ידו בכותל או בכל מידי דמנקי (סי' צ"ב): (יט) לא יגהק ולא יפהק בתוך התפלה ואם צריך מתוך אונס יניח ידו על פיו שלא יראה פתיחתו (סי' צ"ז): (כ) וכן אסור לו לרוק בתוך התפלה ואפי' בתחנונים שאחר תפלתו אסור כ"א שלא בפני ואם א"א בלא ירוק שמצטער הרבה ויהא טרוד בתפלתו מבליע בכסותו באופן שלא יהא נראה על הבגד ואם הוא איסטניס וא"א לבליע בכסותו במה שיש לו או שאינו יכול להבליעו נותן פיו עד שיבליע בכסותו וזורק לאחוריו ואם א"א לאחוריו זורקו לשמאלו ואם א"א לו לשמאלו יזרוק לימינו ואם א"א לימינו יזרוק לפניו (שם וח"א בשם הב"ח): (כא) אם כינה עוקצתו ימשמש בבגדיו להסירה שלא תתבטל כוונתו אבל לא יסירנה בידו (שם ועיין א"ר): (כב) היה עומד בתפלה והתחילו מי רגלים שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו מימי רגליו וחוזר לברכות אפי' אם נפלו על בגדיו ויש בהם טופח ע"מ להטפיח כיון שהם מכוסין בבגדיו אבל אם הם מגולין צריך להסיר אף בתפלה אסור לזוז ממקומו וא"צ להסיר המי רגלים אפי' הם מגולין ואם היו שותתין על גופו צריך לקנח את גופו וכלופן שכנגד המקנח לא יגע על בשרו ואם נפלו בארץ מרחיק ד' אמות (סי' ע"ז וע"ח): (כג) אם עמד להתפלל בצפון או בדרום יעמוד במקומו ויחזיר פניו למזרח ואם עמד למערב לא יחזיר פניו כלל רק יעמוד במקומו ויתפלל (סי' צ"ד בט"ז) ואם מתפלל בצבור ושכח והתחיל להתפלל לרוח אחרת ונודע לו מילתא אם יכול לצדד פניו באופן שאין כ"כ היכר ש"ד ואם לאו יכוין עצמו לצד [illegible] (עי' פ"מ ועיין סי' ק"ד דהליכה לא הוי הפסק כ"כ ועיין מ"ש מ"א סי' קכ"ד): (כד) כשעומד עם הצבור ומתפלל אסור לו להקדים תפלתו לתפלת הצבור אא"כ השעה עוברת ואין הצבור מתפללין כגון שמאריכין בפיוטים או לסבה אחרת או מותר להתפלל אפילו בבהכ"נ וא"צ לילך לביתו אפילו יש לו שהות (סי' נ' ע"ש מ"א וא"ר): (כה) אינו פוסק בתפלתו לא לקדיש ולא לקדושה ולא לברכו אלא ישתוק ויכוין למה שאומר הש"ץ ויהא כעונה ונקדים לאחר שאמרו יתברך סדר גאולתיו (סי' ק"ד) [וי"א כשעומד להתפלל ילך לפניו ג' פסיעות דרך קירוב והגשה]

תקון הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

כל הגליות חפצות להתקבץ תחת כנפי אביהם שבשמים בכל לבם ובכל נפשם לא באו לשם הקב"ה גם. — וכן התפלה על גרי הצדק לא היתה ראויה בימי אנכה"ג, כי לא נודעו לנו גרים בעת ההיא, רק בימי ר"ג הזקן נתרבו גרים בישראל, כמלכי בית חדייב וזולתם אין מספר, עד שסופרי העמים הקדמונים כדיא קסיוס וכיו"ב היו מתרעמים על התרבה הגדול שדוקא בימי רדת מלכות ישראל וחסו בלאומי נתוספו עליהם המון גרים מסביב. וכן משמע מתוך הברייתא השנויה (מגילה י"ז ב') וכולל גרי הצדק עם הצדיקים, ובתוספתא שמ"ע דברכות וכולל של גרים ושל זקנים במבטח לצדיקים, מזה משמע שמתחלה היתה הברכה מתוקנת רק לצדיקים, ובימי ר"ג הוסיפו בה גרים.—וכן הוסיפו והשב את העבודה לדביר ביתך אין לו מקום בתחלת בנין הבית השני, כי העבודה כבר שבה אז למקומה והכהנים בדוקים ומנוקים אבל שמץ דופי עומדים ומגלחים עליה, מה מקום לבקשה זו? בימיהם היה בלא ספק נוסח ברכת העבודה כמו שזכר רש"י ז"ל (ברכות י"א ב') **רצה ה' אלהינו עבודת עמך ישראל ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון ברוך המקבל עבודת עמו ישראל**, אי נמי **שאותך לבדך ביראה נעבוד**. ובתוס' (תמיד ל"ב ע"ב) ד"ה ה"נ מסיימין **בא"י שכן בציון**, וברש"י (יומא ס"ח ע"ב) **רצה בעמך ישראל ותרצה העבודה בדביר ביתך וכו' שאותך לבדך ביראה נעבוד**, או כמו שהיא בויקרא רבה פ"ז ובפסיקתא דר"כ הוצאת בובער פיסקא שובה **רצה אלהינו ושכון בציון עירך** (כי שכינה הסרה בבית שני כדאיתא ביומא כ"א ב') **ויעבדוך בניך בירושלים**, עיי"ש בהערה ל"ג; אבל בימי ר"ג הזקן אע"פ שגם אז עדיין העבודה במקומה עומדת, קרוב הדבר מאד שכוננו דבריהם נגד בית חוניו במצרים אשר הרים ראש בימים ההם נגדה שירד כבוד בית ה' בירושלים, בתגרת ידי כהני און שסגרוהו על פי פקודת מושלי רומא כידוע, ועי' מנחות ק"ט א' ויומא ל"ט א' וירושלמי יומא פ"ו ה"ג, לכן בקשו להשיב העבודה לדביר בית ה' בירושלים. ואף אמנם הקשיב אלהים בקול תפלתם, כי בשנים מועטות אח"כ נחרב בית חוניו, כשלשים שנה לפני חרבן בית ה' בעיה"ק, ובזה העבודה בציון. — לפי זה היתה לשמעון הפקולי עבודה רבה לפני רבן גמליאל לשנות להוסיף ולגרוע בנוסחי הברכות כנגד המאורעות שהיו בימי אנשי כנה"ג באופן שיסכימו למעמד האומה בימיו, ואיך יתכן לאמר ששמעון הפקולי אלו הסדיר? הרי הסדיר את הנוסחאות כולם ועדכן והתקן כפי הנצרך:

וברכת המינים נראה בעיני שמתקנה לא עד הפרידו הגליל כמו שחשבו רבים מגדולינו ז"ל (עי' בס"ג דשם ברלין נוספת הג' היילדעסהיימער ז"ל דף כ"ה

תקון הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

ב"ו), כי עדיין לא נסדרו כ"כ בעת ההיא כאופן שיוסדרו לתקן כנגדם ברכה מיוחדת, אלא עיקר תקנתה היה נגד כל הכתות הטועות הנוטות ממקור דת ישראל (נגדוע לא להוסיף, שנתרבו בימים ההם, כמו הצדוקים והבייתוסים והאיסיים (היונים והרומאים קראום אסינים בנו"ן, כמעט ברור אצלי שמקור המלה בעברית **חיצונים** אשר נבדלו מעל עדת ה' לעדה ולכהנה בפני עצמה ויכוננו להם מושב **מחוץ** למחנה, ומשריהם נקראו אצל רז"ל במסכת חלק בשם **ספרים חיצונים**. ואחרים סברא בקהל נוהגי עוה"כ ומנחם חברו של הלל הזקן שאמר עליו אביי (חגיגה ט"ז ע"ב) שיצא לתרבות רעה, הייט שמסך ידו את האיסיים ידוע, ויוסף הכהן סופר דברי הימים אשר נטל חלק ברלאם בחורבן הבית בהסגירו את מבצר יודפת ואת נפשו ביד אויב, היה בימי נעוריו תלמיד האיסיים, ויחס הכתה הזאת לנמיות הגליליים ידוע בקורות הימים) והנוצרים שאחרית (שנוצרו מכת הפרושים, כמו שזכרו בתוספתא סוף מס' ידים ע"ש הגהת הגר"א ז"ל והובאה בר"ש) וביותר בהם, כל הכתות האלו היו נקראים אצל רז"ל בשם מינים, א) ולפי שכל המינים הנזכרים הזיקו הרבה ליהודים ולהיהדות כידוע בקורות הימים, הוצרכו לתקן כנגדם את הברכה הזאת. — אבל קשה מאד לעמוד על בירור הנוסח האמתי שהיה לה בימי קדם, כי מאז עד היום קבלה שנויים הרבה לפי רוח המבקרים אשר עלו עליה. ולבי אומר לי כי נוסח התימנים הוא היותר קדום ויותר קרוב אל המקור הראשון: **ומלכות זדון** וכן הנוסח בספר יוסף המקנא בימי בעלי התוס'. ב"ת ח"ג נר ס ו, וכן היה גם נוסח האשכנזים בימי מהרש"ל ז"ל כמו שזכר בהגהותיו אגדות (מגילה י"ז ע"ב ד"ה עקרון תעקר) **תעקר ותשבר** (ושניהם מבנין הקל, וכן העקר, כי אשר נפעל לא נמצא אלא אצל שרשים נחים), וסוף הברכה בכל הנוסחאות **שובר** אויבים ג"כ מהקל) **מהרה בימינו, בא"י שובר אויבים ומכניע זדים**, והוא מה שאמרו במגילה י"ז ב' ובזלג זדים עמהם ב):

ובדבר מספר הברכות נראה כי קבלה היתה ביד חז"ל שהמספר הזה דוקא, ומצאו עליו סמוכים הרבה, אמרו בברכות כ"ח ב' הני י"ח כנגד מי (שהעתקתי לעיל בהערה לסדר ק"ש וברכותיה), ובירושלמי שם פ"ד ה"ג ריב"ל אמר כנגד שמונה עשר המזמורות שכתוב מן ראשו של תהלים עד יענך ה' ביום צרה כלומר אחרי אשר התפללת שמונה עשרה ברכות יענך ה') אם יאמר לך אדם תשעה עשר הן אמור לו אשרי ולמה רגשו חדא פרשה היא (וכ"ה בבבלי ט' ע"ב), וכן היה מנהג בעלי המסורת למנות בספר תהלים קמ"ז פרשיות, כדאיתא במס' סופרים פט"ז ה"א ובשוח"ט מזמור כ"ב אריב"ל וכו' קמ"ז מזמורים שכתוב בספר תהלים כנגד שנותיו של יעקב, ועי' פסחים קי"ז א' כתוס', ומזה נראה אמיתת גרסת כתבי מינכען מגנת ק"נ שהיה ביד הרב מהר"ר רבינאוויץ ז"ל דגריס בברכות שם מאה פרשיות אמר דוד עד פרשת ברכי נפשי ששם אצלנו פרשה ק"ד, ואע"ג דאין נגרוע מן המספר אלא הפרשה יו"ד כדעה קמת כדמשמע בסוגיין וכ"ה לפי מסקנת התוס' (מגילה יז ב) בד"ה וחד דתרי פרשתי ניהו, יש לומר דפרשה מ"ב ומ"ג חדא הויין, דהתם מוכחא מילתא דתרווייהו חד ענינא, וכן פרשה ע' ופרשה ע"א בן ה' חס תי אחת הן, ואת נראה ממה שמצינו שתיהן נמצאות גם במקום אחר בפרשה אחת והיא פרשה מ', בפ' מ כתוב ישימו על עקב בשתם וגו' ישישו וישמחו בך וגו' ואני עני וגו', שלשה הפסוקים האלה בסדרן נמצאים בפרשה ע': בפרשה מ' כתוב יסוגו אחור ויכלמו חפצי רעתי, ובפרשה ע"א יעטו חרפה וכלמה מבקשי רעתי; שם נאמר אגידה ואדברה עצמו מספר, ובפ' ע"א כי לא ידעתי ספורות. ועי' עוד מה שהאריך בזה ר' חפלץ היידענהיים ז"ל בפתיחתו לס' תהלים שהו"ל ובפרשת תשובה מאהבה סי' קי"א וקי"ב ובהערות הר' בובער למדרש שוח"ט שם הערה פ"ח). וז"ל הר"ד אבודרהם ז"ל מאספרדים תפ"ו דף ה' ע"א "ותקנום גם נגד י"ח אזכרות שבשירת הים, כי המנהג בשירה י"ח אזכרות, ויה ואלי ואלהי הרי י"ד, וכשיפסוק ה' שהוא קודם השירה הרבע אזכרות, הרי י"ח אזכרות (במחזור ויטרי בהדפס מחדש דף ו' וז"ל "בפרשת הים מן ויהי באשמורת הבקר עד ה' ימלך לעו"ו יש י"ח אזכרות" עכ"ל), ובמדרש אמרו שנתקנו גם נגד י"ח פסוקים שבשירת הים ונגד י"ח פסוקים שבמעלה הדברות (את השירה נחשב לפי זה עד כי בא סוס פרעה, עי' דברים לעיל בתקון הפלה לשירת הים; אבל בפסוקי עשרת הדברות לכתורה נעלם ממני החשבון, אם לא נאמר שהוא חושב מן וידבר אלהים את כל הדברים האלה (ולפי הטעם התחתון) עד אל הערפל אשר שם האלהים, ור"ל במגילא דעשרת הדברות), ותמצא כי שמונה עשרה פעם בכל שבוע אנו מתפללין שמונה עשרה ברכות" עכ"ל. וברוקח הלכות ברכות כהנים סוף סי' שכ"ג "כנגד י"ח פעמים ירא? אל שם נחשם, ואחד לירא את השם הנכבד (ומזו לפי דעתי ששם חושב את שני הפעמים העקרים את אלהים, והם מספרם: כי יראו המילדות את האלהים (שמות א', כ"א), ותיראן המילדות את האלהים (שם שם יז), ירא אלהים אתה (בראשית כ"ב, יב), את האלהים אני ירא (שם מב, יח), ולא ירא אלהים (דברים כה, יח), ירא אלהים (שמות יח, כא), יראת אלהים (בראשית כ, יא)

למנין

א) ובכ"י עבודת ישראל כתב מי ... ספר במגילות הגולה ויאמר שאין אלוה כזה נקרא מין .. [illegible] פי' שמתגין בלהוני חושים כמו השאגים (ירמיה יג, י)

ב) אולם נירסת רב עמרם ורב סעדיה ורמב"ם [illegible]. וכתב בסדור עבודת ישראל ולפלשתים [illegible] ואלה נוספה י"ח ברכות השלבה בימי רבן גמליאל, ונקראת ברכת המינים או ברכת הצדוקים, כי נתקנה נגד הצדוקים והאפיקורסים שרבו בימים ההם. וכיון מכיפים ומדיחים ומתגוללים [illegible] ג"כ אם היהודים [illegible] רעות עליהם [illegible] ... ועי"כ עם ר"ג וגזם [illegible] לתקן תפלה על אבודם [illegible] [illegible] . [illegible] עד שאחו [illegible] ונסדור [illegible] ורפ"ו [illegible] ולפלשתים [illegible] וגם"כ [illegible] ק"ח .

תקון והערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

כמו שמצינו יראה את ה' (דברים ו, ב; ו, יג; י, כ) וירא את ה' (שם לא, יב), ליראה את ה' (שם ו, כד; י, יב; יד, כג; יז, יט; לא, יג), וייראו העם את ה' (שמות יד, לא), ליראה את וגו' את ה' אלהיך (דברים כח, נח), וכל אלה הם יראת הכבוד. אבל ויראת מאלהיך חמש פעמים וכן טרם תיראון מפני ה' אלהים (שמות ט, ל) הם יראת העונש, כשורש יראה בקשור עם מ״ם, לפיכך לא חביב לנו, כי תכלית העבודה שבלב זו תפלה לא את הבריאת יראת הכבוד לא יראת העונש שהיא יראה פחותה, כמבואר ברוקח שרש היראה בשם ברייתא דרפב״י (במדרש חדשה פ״ב ע״ש) עד ועליה תפלת קריבה יבסבר ראשית חכמה (שער היראה פרק י״ד), ובמשלי י״ח פעמים יראת ה' ואחד חכם ירא וסר מרע (כנגד ברכת המינים, שחכם ירא את ה' ומרחיק דרכו מן המינות, כדאמרינן (בע״ז יז א) הרחק מעליה דרכך זו מינות), וי״ח שמיעות נתומו, ואחד שמוע אשמע צעקתו כמו״ל, עכ״ל. „(ונראה לפי דעתי שמיעות הם שאמרו אל תפלה, וזה מספרם: גם שמע בקולי (בראשית ל, ו), ולא שמע בקולכם (דברים א, מה), ולא שמע אלי (שם ג, כו), ואת צעקתם שמעתי (שמות ג, ז), וגם אני שמעתי את נאקת בני (שם ו, ה), ושמעתי כי חנון אני (שם כב, כו), שמוע אשמע צעקתו (שם כב, כב) ולישמעאל שמעתיך (בראשית יז, כ), שמע ה' קול יהודה (דברים לג, ז), וישמע אלהים אל לאה (בראשית ל, יז), וישמע אליה אלהים (שם שם, כב), וישמע אלהים את נאקתם (שמות ב, כד), ונצעק אל ה' וישמע קולנו (במדבר כ, טז), וישמע ה' בקול ישראל (שם כא, ג), וישמע ה' אלי (דברים ט, יט; י, י), וישמע ה' את קולנו (שם כו, ז), אבל השלש שמיעות שאצל הגר שמע ה' אל עניך (תרגום יונתן ארי גלי קדם ה' סיגופיך), שמע אלהים אל קול הנער וישמע אלהים את קול הנער אינן שמיעות של תפלה, כי לא מצינו כלל שהתפללו רק לפקח ממכאוביהם. ונעם זה הרמז לשמוע אל הרנה ואל התפלה)". והמספר הזה היה שמור ביד האומה הישראלית עד ימי רבן גמליאל הזקן בלי תוספה וגרעון. ובימי רבן גמליאל הזקן אחרי מות המלך הצדיק אגריפס הראשון שהיה כל ימיו מגן לעמו ומשה לדתו, שבו הכתות השונות אשר נפרדו מעל עדת ה' והרימו את ראשם, ויחלו לשום שטות בתורת ישראל ולקנות בעקרי האמונה, עד שהוצרכו לתקן כנגדם ברכה מיוחדת, תפלה ותחנה לבעל הכרם שיטע ויכלה את קוציו; ונתקבלה הברכה בכל תפלות ישראל ונתחברה בתפלת שמונה עשרה. — או [illegible] לבד. היהודים הבבלים קבעו את הברכה במות שניה סחורה ויקבעוה בסדר התפלה ותהיינה אלה תשע עשרה ברכות, ועל המספר שמונה עשרה לא חששו כלל, ומה שלא שנו את שמה לקרותה תשע עשרה לפי שהשם הזה כבר הורגל בפי העם מימי המתקנים הראשונים עד ימיהם, לכן לא רצו לשנותו. חוץ שונה רש״י ז״ל (ברכות כ״ח ב' ד״ה ביבנה תקנוה) „לאחר זמן מרובה" עכ״ל, משום דקשיא ליה קושייתנו מפני מה לא שנו הבבליים את שמה ע״ז מתרץ לאחר זמן מרובה תקנוה אחרי שכבר הנתגר השם הזה בפי כל העם והיה קשה להחזירם מן ההרגל, לפיכך השאירו את השם כמו שיצא מפי המתקנים הראשונים כנה״ג, אח״כ נקבו חכמי בבל ומצאו רמז גם לברכה המוספת זאת, כדאמר שם בגמרא ברכת המינים ביבנה תקנוה כנגד אל הכבוד הרעים, וחוליא קטנה למסה היא גוו, וכנגד אחד בשק״ס. והיה אחלם נוסח ברכת בונה ירושלים כפי הנראה כמו שהיה בסדורי הספרדים הקדמונים בלי הזכרת מלכות בית דוד, כי למלכות בית דוד מיוחדת ברכת את צמח, כ״ה בנוסח רב עמרם גאון **על ירושלים עירך ברחמים תשוב** (קשור אל שוב עם מלת היחס על מלאנו שהם את במקרא (מיכה ה, ב) ישובון על בני ישראל, וגם הפייטנים השתמשו בזה, כמו רבינו שלמה ן' גבירול בשוף שירו כתר מלכות בד״ה יהי״ר ה' אלהי לשוב עלי ברחמים, ורבינו גרשום מאור עולם ז״ל גם יחזו זכור ברית אברהם ועקדת יצחק ושוב ברחמים על שארית ישראל) **ושכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בנין עולם בימינו בא״י בונה ירושלים**. ובנוסחי הרמב״ם ואבודרהם והתימנים **תשכון בתוך ירושלים עירך כאשר דברת ובנה אותה בנין עולם במהרה בימינו בא״י בונה ירושלים**. ובמחזור לבני רומא **ולירושלים עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בנין עולם ב״ב בא״י ב״י**, וכ״ה בכל נוסחאות הספרדים הקדמונים. גם ההגדה המובאת במסורת המאור ס״י ק״א המביאה מקורים לתשע עשרה ברכות התפלה „ומנין שאלת הכנעת אויבים קרויה תפלה שנאמר (מ״ב יט, ד) אולי ישמע ה' אלהיך את כל דברי רבשקה וגו' ונשאת תפלה וגו', ומנין שהבטחת צדיקים קרויה תפלה שנאמר (משלי טו, כט) ותפלת צדיקים ישמע, ומנין שאלת בנין ירושלים קרויה תפלה שכן דניאל אמר בתפלתו (דניאל ט, יז) והאר פניך על מקדשך השמם (כל ענין התפלה מורה שם שהיתה כונתו להתפלל רק על **העיר והעם** לא על המקדש, לכן צריכים לומר כי מקדשך השמם שזכר כונתו ירושלים השוממה, ומצינו שכל שטח ירושלים נקראת מקדש במשנה (אבות פ״ה מ״ה) דשתת במקדש והיינו בירושלים (וביומא כ״א א' אין כונת הגמ' לשנות המשנה אלא ר״ל שאם תבקש תמצא יו״ד נסים גם במקדש עצמו), וכי הא דמצלינן בתפלת ומפני חטאינו והביאנו לציון עירך ברנה ולירושלים **בית מקדשך** בשמחת עולם, וכ״ה בנוסחי רב עמרם ומחזור ויטרי והרמב״ם והתימנים ובני רומא, רק בסדורי הספרדים תקנו **עיר** מקדשך, ואין צרך לתקן, ועי' דברי בקובץ אור תורה הוי״ל בירושלים חוברת ח' משנה שלישית דף ו' ע״ב), ומנין שאלת ביאת המשיח קרויה תפלה שכן אומר חנה בתפלתה (ש״א ב, י) ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו, ומנין ששואלין לשמוע תפלתן ולעשות בקשתן שנאמר (תהלים לט, יג) שמעה תפלתי ה' וגו'" עיי״ש, וכן ההגדה המובאת בבבלי הלכה הפלה ענין תפלה סי' י״ח הקובעת זמני התיסדות תשע עשרה הברכות „אחי על הסדר זה סדר עולם, שכן מצינו י״ח ברכות של תפלה מעולם היו מתוקנות זו אחר זו, כיון שבאו אנשי כנה״ג כלעם ותקנם כסדרן, כשנצל אברהם מאור כשדים פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י מגן אברהם (בפרקי ר״א פרק כ״ו כשניצל מדי המלכים), כשירד יצחק מעל המזבח פתחו מה״ש (בפרקי ר״א פל״א פחד יצחק) ואמרו בא״י מחיה המתים, כשבא יעקב ופגע בשערי שמים והקדיש שמו של הקב״ה (וכ״ה בפרקי ר״א סוף פל״ה) פתחו מה״ש

ואמרו

תקון הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

ואמרו בא"י האל הקדוש, כשלימד גבריאל את יוסף שבעים לשון (בפרקי ר"א פ"ט ע' כשאמר הקב"ה למשה שוד בם התורה) פתחו מה"ש ואמרו בא"י חונן הדעת, כשחזר ראובן בתשובה ותיקן פתחו מה"ש ואמרו בא"י הרוצה בתשובה (בפרקי ר"א פ"ט מ"ג בשנוי; אחר עיי"ש), כשהודה יהודה על מעשה תמר ונסלח לו פתחו מה"ש ואמרו בא"י חנון המרבה לסלוח (בפרקי ר"א ס"פ מ"ו כפי הנראה חסר), כשאמר הקדוש ברוך הוא לישראל וגאלתי אתכם פתחו מה"ש ואמרו בא"י גואל ישראל (בפרקי ר"א סו"פ נ' כפה"נ חסר), כשרפא רפאל את אברהם פתחו מה"ש ואמרו בא"י רופא חולים, כשמלא יצחק שדה שעורים פתחו מה"ש ואמרו בא"י מברך השנים, כשבא יעקב למצרים ונתקבצו כל בניו אצלו פתחו מה"ש ואמרו בא"י מקבץ נדחי עמו ישראל, כשאמר הקב"ה למשה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם פתחו מה"ש ואמרו בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט, כשטבעו המצרים בים פתחו מה"ש ואמרו בא"י מכניע זדים (מן ההגדה נראה שהברכה הזאת מעולם היתה מתוקנת אלא שלא השתמשו בה ללא צורך, עד שבא ר"ג ומצא בה צורך להכנעת המינים והשומעים הרבים שהיו בימיו, וכן מורה לשון הברייתא בברכות (כ"ח ב') אמר להם רבן גמליאל כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים, לא אמר שיודע לתקן **ברכה על הצדוקים** אלא **ברכת הצדוקים** משמע המתוקנת מעולם אלא שצריכים להתקן אותה לפי מעמד דורו, והתקון היה מה ששנינו בתוספתא שמזכיר זקנן וכולל של מינים ושל רשעים במכניע זדים), כשאמר הקב"ה ליעקב ויוסף ישית ידו על עיניך ובטח על דברו הבטוחים יוסף את הדבר פתחו מה"ש ואמרו בא"י משען ומבטח לצדיקים, כשבנה שלמה את ביהמ"ק פתחו מה"ש ואמרו בא"י בונה ירושלים, כשנושעו ישראל ועברו בים סוף ויושע ה' פתחו מה"ש ואמרו בא"י מצמיח קרן ישועה, כשעלתה שועת בני ישראל אל האלהים מן העבודה פתחו מה"ש ואמרו בא"י שומע תפלה, כשירדה השכינה ושכנה במשכן בין שני הכרובים פתחו מה"ש ואמרו בא"י המחזיר ברחמיו שכינתו לציון, כשהכניס שלמה את הארון למקומו ונתן שבח והודאה למקום ואמר ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל פתחו מה"ש ואמרו בא"י הטוב שמך ולך נאה להודות, כשנכנסו ישראל לארץ ונתקיים עליהם המקרא ונתתי שלום בארץ פתחו מה"ש ואמרו בא"י עושה השלום, לפיכך הנהיגו אנשי כנה"ג תקנו בחכמתם כסדר הזה מיד פתחו מה"ש ואמרו ברוך חכם הרזים" ע"כ, וכ"כ בהגדה במגילה (י"ז ב'), שלש ההגדות הללו המשוות מספר ברכות התפלה לתשע עשרה — בגליון הן שאינן מקפידות על המספר שמונה עשרה. — ואולם בני ארץ ישראל הנקראים בני מערבא לא אבו נשוא אופן לגלות יד בהמספר המקובל מפי אנכה"ג, בשביל שמון הרמזים שיש עליו כאמור למעלה, ובשהוקבעה ברכת המינים בסדר התפלה כללו שתי הברכות **בונה ירושלים ומלכות בית דוד** בברכה אחת וחתמו חתימה אחת בשתיקן **אלהי דוד ובונה ירושלים**, והיה אצלם נוסח הברכה ככה: **ולירושלם עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם וכסא דוד מהרה בתוכה תכין בא"י אלהי דוד ובונה**

ירושלים, ובזה נשאר המספר י"ח על מתכונתו. ומה שבחרו להבליע מלכות בית דוד בנעימת בנין ירושלים ולא חברו שאר שתי ברכות השייכות ג"כ זו לזו לפי שלא היתה תשוקתם גדולה כ"כ למלכות בן אדם בתור מלוכה גשמית כי אם למלכות הקב"ה בעצמו ובכבודו, כי הא דמללינן בברכת השיבה שופטינו **ומלוך עלינו אתה ה' לבדך**, וכבר אמר ר' הלל (סנהדרין צט ע"א) אין משיח (גשמי) לישראל ופרש"י "**אלא הקב"ה בעצמו ימלוך** עליהם ויגאלם" עכ"ל, ומלך המשיח יהיה לישראל בתור נביא אוהב הביניים בין הקב"ה לישראל כשמואל הנביא. לכן בחרו להבליע כסא דוד בבנין ירושלים **ושכינת כבוד השי"ת** בתוכה שזהו העקר, ולפיכך כתבו וחתמו בירושלים, ועי' לקמן בהערה לברכות האמצעיות. — זכרונות להבלעה הזאת מצאנו הרבה בגמרא ירושלמית ובמדרשים ירושלמיים, תניא בתוספתא פ"ג דברכות הלכה כ"ה ובירושלמי שם פ"ב ה"ד "שמונה עשרה שאמרו חכמים כנגד י"ח אזכרות שבהבו לה' בני אלים, וכולל של מינים בשל פושעים ושל גרים בשל זקנים (בנוסח הירושלמי שם ותני עלה כולל של מינים ושל רשעים במכניע זדים ושל גרים ושל זקנים במבטח לצדיקים, וכן העקר) ושל **דוד בבונה ירושלים**" ע"כ, אבל נחלקו הנוסחאות בהבנת דברי התוספתא הזאת, רבינו חננאל (כפי המובא באור זרוע הלכות תפלה סי' ל', ועי' תולדות ר"ח בטוה"ע תקל"ב הערה ל"ה שרבינו חננאל עשה סדור תפלה) ומחזור ויטרי בגדפס מחדש והאשכנזים והספרדים האחרונים בגורסים בברכת ירושלים **וכסא דוד מהרה לתוכה תכין** העיגוס כפשוטה, כמו שפרשה הג' נפ"י תוספאה שם, שחובה להזכיר של דוד בברכה זו, והיא חובה טלית לכל ישראל כירושלמיים כבבליים מבלי פדות, כדקתני רישא וכולל של מינים בשל פושעים ושל גרים בשל זקנים, דהא כולי עלמא לא פליגי. אבל הספרדים הקדמונים עד ימי הרד"א ז"ל שאינם מזכירים של דוד בבונה ירושלים כמו שהעתקתי נוסחתם למעלה, הביאוה כדרך שהבין אותה רבינו ישעיה די טראני ז"ל בספר המכריע להתוי"ט (י"ג ע"ב) לפי דעתו התוספתא הזאת ירושלמית היא, ובני מערבא היו כוללין שתי הברכות בנין ירושלים ואת צמח דוד בברכה אחת והיו חותמין בה אלהי דוד ובונה ירושלים, כדאיתא בירושלמי (ר"ה פ"ד ה"ו וברכות פ"ד ה"ה) ר' בא בשם אבא בר ירמיה בתפלה הוא אומר אלהי דוד ובונה ירושלים (אבל בבבלי פסחים קי"ז ב' חותם ברכת את צמח מצמיח קרן ישועה) ובמדרש שמואל (והוסדר מאת רבנן דא"י דבני מערבא) בפרשה כ"ו ועשיתי לך שם כשם הגדולים מכאן קבעו חכמים אלהי דוד ובונה ירושלים, ובירושלמי (ברכות פ"ב ה"ד) אף מי שהתקין את התפלה הזאת על הסדר התקינים שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות אחרונות שבחו של מקום ובבבלי ל"ד א' א"ר חנינא אחרונות דומות לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והרש"א ז"ל בחדושי אגדות דייקו המחזיק טובה ומשבחו על הפרס, עכ"ל. סובר נ"כ דאחרונות שבחו של מקום, אע"ג דרצה והיה שלום בקשת צרכים הם. נ"ל כסברת רבינו תם ז"ל בתשובותיו הובאה בבבלי שלשם שלש ענין תפלה סי' כ"ח "שלש אחרונות צרכי רבים הם ודין שבח להם, כי שבח הוא לאדון שרבים צריכים לו" ע"כ, כלומר שאמצעיות יש מהם צרכי רבים ויש מהם צרכי

יחיד, אבל שאמרוהו רק צרכי רבים ויש להם דין שבחים לאמר. והרמב"ם נותן הלכות תפלה קורא לכלם אמירות הודאות, כי עקרן שהודאה, ועבודה והודאה חדא מילתא כדאמר במגלה (י"ח א'), וביום שלום מוסב על ברכת כהנים) והאמצעיות צרכן של בריות, חנם דעה רצה תשובתנו וכו' בנה ביתך ושמע עתירתנו ורפא נגעי, וכתב הגאון בעל סדר חרדים בפירושו „אבל ברכת את צמח לא היתה לבני ירושלמי אלא כוללין את צמח בתבנה (מנהג הספרדים) כדאמר לקמן ולא ברכה בפני עצמה" עכ"ל, וגם בשאלתי פירקא א"ר תנחומא מפני מה התקינו דומע תפלה ברכה חמש עשרה וכו', וכ"ה גרסת רש"י ז"ל בראשית רבה פמ"ט סי' ט', דלפי מסכת בני מערבא עד שומע תפלה י"ד ברכות, ועיי"ש בפירוש מהרז"ו. ובמדרש תהלים הוצאת באבער פ' כ"ט כיון שיצאת חמה ורבע מרשעי שפ"ע עיד ביהמ"ק נכנס לכך אומר אלהי דוד בונה ירושלים, מזה כאגדה הזאת לתרץ הקושיא למה הקדימו לחתום בשל דוד לפני בנין ירושלים כאן לפי סדר הברכות היה צריך להיות בהפך, ולכחו הרלב"ג למעלה את הקושיא הזאת, אבל האגדה מתרצת באופן אחר לפי שבאת דוד קודם לבנין ירושלים והמקדש. ובפסיקתא זוטרתא ריש פרשת ואתחנן „וחכמי ישראל אמרו (פ"ם ו"ע יחנו אנשי ארץ ישראל אמרו, כי כן שתיק האגדה הזאת בעל הלכות גדולות הלכות ברכות פרק תמיד אמרין **במערבא** דאשכחן בתפלת חנה וכו') מלאנו בתפלת חנה חשיך י"ח, רמה קרני בה' מגן אברהם (יומתק על פי ביאורנו לקמן בפנים על מגן אברהם), ממית ומחיה מחיה המתים, אין קדוש כה' האל הקדוש, כי אל דעות ה' חונן הדעת, ונכשלים (שנכשלו בעונם) אזרו חיל הרוצה בתשובה, מוריד שאול ויעל מרבה לסלוח (אמר אלה שבכר ירדו שאולה בעונותיהם הוא מרבה לסלוח ומעלם, כעדת קרח במדבר רבה פרשה י"ח סי' כ' ועי' שוחר טוב סמ"ז), כי שמחתי בישועתך גואל ישראל, מקים מעפר דל (חולה, מדוע אתה ככה דל בן המלך) רופא חולי עמו ישראל, ורעבים חדלו מברך השנים, רגלי חסידיו ישמור (וכל ישמעו ויתגוללו בתוך האומות) מקבץ נדחי עמו ישראל. ידין אפסי ארץ אוהב צדקה ומשפט, ורשעים בחשך ידמו מכניע זדים (גם האגדה הזאת סוברת שעקר ברכת המינים קדומה לר"ג כמו שכתבנו למעלה), קשת גבורים חתים (באחרית הימים תשבר קשתו של עשו כאשר הבטיח לנו הקב"ה מראש על ידי עובדיהו הנביא **וחתו גבוריך תימן** למען יכרת איש מהר עשו מקטל. וישראל עושה חיל, ויש עוד לרמז על הברכה הזאת אם המקרא עד עקרה ילדה שבעה כאביו. שבעתו היא תפלה בתנא"ה) מעשן ומכפה לצדיקים, ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו אלהי דוד ובונה ירושלים (כן הוא בהלכות גדולות לפי נוסח מערבא, והבבליים הם מרחים ויתן עז למלכו עד בונה ירושלים, עפ"ם עיר עז לנו (ישעיה כו, א). ירושלים היא לה קרית עז, וירם קרן משיחו נגד את צמח דוד, (כ"ה בילקוט שמואל א' של ויתפלל חנה בשם מדרש ילמדנו, ועי' רוקח סי' שכ"ז בשם מדרש ויכולו), אין צור כאלהינו שומע תפלה (כ"ה גם בהג"ה ובחוקה ובילקוט, וקשה מה ענין זה לתפלה לכן נראה דהכוונה אריסה דקרא **כי אין בלתך**, והמקרא הזה הוא נאמר נגד נחל בתפלה כדאמרינן בירושלמי (ברכות פ"ט ה"א) כי יתן אמר משמיה דידיה כו"ד יש לו בפרק אם באת לו עת צרה בא יעמוד על פתחו של פטרונו וקורא לעבדה או לבן ביתו וכו' אבל הקב"ה אינו כן אם באת על אדם צרה לא יצוח לא למיכאל ולא לגבריאל (ואע"פ שהם מן השרים היושבים ראשונים במלכות) אלא לי יצוח ואני עונה לו מיד הה"ד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט, ע"כ, וע"ז רמוז הנה כי אין בלתך אין ראוי להתפלל לשום נברא זולתך, וזה אחד מן הי"ג עקרים שיסד הרמב"ם ז"ל). אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה זו עבודה (הה"ג ובחוקה ובילקוט אל תרבו תדברו גבוהה שאותה לצרך בירושה נשגבה, וזה נכון), יצא עתק מפיכם זו הודאה (אמרה חנה לבני אדם בריות קדמים, אתם העשירים המאושרים היושבים בגבהו של עולם, כאשר ישפיע השי"ת עליכם רוב טובה — אל יפתה לבבכם להוציא דברי פיזה לפני האלהים, אל תשיתו בשמים פיכם לדבר גבוהה גבוהה (תמורת לשון מדברת גדולות) כדרכו של עשיר, ואל תכעסו בעבודתו מריב כל, כמו שנאמר וישמן ישרון ויבעט, והתחת **להודות** לו על כל הטוב אשר גמל עליכם בחסדו — יצא עתק מפיכם. תביעו תדברו עתק, חלילה לכם מזאת, אלא תעבדו את ה' ביראה ואז ירבה טובכם, ירושלמי שם פ"ם ה"ז הובא בתוס' סוטה ל"ב ע"ב בד"ה פירוש. ואפשר שכונתו אל תרבו תדברו גבוהה זו עבודה שבלב, כדאמרינן (תענית ב' ע"א) איזהו עבודה שבלב זו תפלה, והזהירה שלא להתפלל בגאוה ובגדל לבב כי אם רחמים והתחנונים לפני המקום ב"ה בהכנעה ושפלות, וגם שלא להגביה קולו בתפלתו (ברכות כ"ד א'), יצא עתק מפיכם (יצא מפיכם השפה חזק לכל דרכי השי"ת והנהגתו) זו הודאה), ויתן עז למלכו שים שלום (כ"ה גם בה"ג, ובחוקה ובילקוט עושה השלום, כשלום נקרא עז כמ"ש ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום): — ובמאמר התוספתא הנ"ל לפי שיטה זאת כך היא **שמונה עשרה ברכות שאמרו חכמים כנגד שמונה עשרה אזכרות שבהבו לה' בני אלים**, וכדי לקיים את המספר המקובל הזה שיש עליו המון רמזים גם אחרי קביעת ברכת המינים בתפלה — צריכים לכלול של דוד בבונה ירושלים, ולפי שהבבליים לא קבלו עליהם לכלול כאמור למעלה, תנו בסיפא **ואם אמר זה לעצמו וזה לעצמו יצא** כנ"ל, וראי אשתי דסליק מיה, וכן פירש רבינו יעב"ץ בספר המכריע שם, ומפרש שכתוב בשם ואם אמר אלו לעצמן ואלו לעצמן יצא תקון המגיהים הוא בשביל שלא הבינו כונת התוספתא, ושלל דסיפא לא דמי לכולל דרישא, דשם דתני ברישא וכולל של מינים ושל רשעים במכניע זדים ושל גרים ושל זקנים במבטח לצדיקים אי: היינו לעשות משתי ברכות ברכה אחת כמו בסיפא, אלא משום דבכר אמרנו למעלה שברכת מכניע זדים. **מעולם היתה מתוקנת וידועה לחכמים** מימי עולם ומכניס קדמוניה, אך לא השתמשו בה לצאת ערך, ובימי ר"ג נתחדש הצורך לתקנם כראוי ולקובעם חובה בסדר התפלה, ומכת הצורך שיהא רבוי המינים והרשעים בקרב האומה, לכך תקנו חכמים להכניס גם את המינים והרשעים. ביוון שברכה הזאת ונמשלו על עלה יחד שיכלו מקרב האומה ויכנעו לפני ה', לא נהפתק בנוסח המתוקן מימי עולם שהם לא חטאו מימים כי עדיין לא היו כ"כ רבות בישראל. וכמו כן ברכת הצדיקים משולם שהיה מתוקנת ושותדת אך לא מכרו בה גרים חדשים בשביל שלא שנתרבו גם, אך בימי ר"ג שנתרבו גרי צדק בישראל

וגם בתוספת סיחרה גדלה עד שמים, כי הרהיבו באשר מקן ושגלה בנכנד, שני זקנים לא נשאו ויששיב שתססמו, לפיכך תיקנו להכניס בברכה הזאת גם את הגרים והזקנים. והברייתא הזו נשניה ניבינת ר"ג שתקנו סדר תפלה, ושגגה מוכיח עליה שהיא קדומה מאד. —

ואולם בגם אחר חתימת התלמוד היו בני ארץ ישראל שבגים ימים רבים לכלול שתי ברכות אלו בברכה אחת, וכשפייטו ר' אלעזר הקליר (היה נבברא אחר חתימת התלמוד, ואלכד ראיתו של הרוו"ה מקינת אאמין **תשע מאות ועודה**)ב יש לי להביא ראיה חוקה ומלכה לדבר הזה, שהרי חבר פיוטים לקיטור הקה"ש שנקחבה מוסף, כמו"ש התוס' (חגיגה י"ג ע"א) ד"ה רגלי שהפיוט וחיות אשר הנה לר"א הקליר הוא, ושם נפרק השני בד"ה ועמך תלואים וגו' זאת המתמדת שמע כה אחד רונפת שחר ונשף ליחד לאחד, מוסב על פעמים בלהבה שמע אומרים. ב) והדבר ידוע שקיטור הקה"ש של קדושת המוסף ניתקן ע"י גזרת יוסטיניאנוס הקיסר מלך פרס כמו שהארכתי לעיל בפיסקא לעולם יהא אדם ע"ש, ובלא ספק עברו שנים רבות עד אשר נתפשטה התקנה גם במקומו של ר' אלעזר הקליר. העירני ע"ז חכם אחד) ורבי ינאי הפייטן ור' יודן ברבי מתתיה שכבר את פיוטיהם לשמונה עשרה של חול, כמו הקרובות לפורים כסדורי האשכנזים והקרובות לעשרה בטבת ול"ג בעומר וע"כ במחזור לבני רומא, לא פייטו שום דבר לברכת את צמח. ובפיוט שקדמון אהללך בקול רם וגו' כי אל במוק. טחן אור יומם בונה ירושלים אמ"כ. סולח לנדנלב בומע תפלה אמ"כ. לשחרית יום הכפורים, דע נ"כ ברכת את צמח, עיי"ש בסי' הרוו"ה ובספר חסידים סי' תתי"ד ובמכילתא נמי ריש פרשת וישלח. —

ודאם זו אלא שבמכח בני רומא חותמת ברכת ולירושלים בכל שנים **בונה ירושלים**, רק בעשרה בטבת ויום תשעה באב היא חותמת **אלהי דוד ובונה ירושלים**, סטום אלא שכשנקבו מסדרי הנוסח את פיוטים מחכמי ישראל בעד שימים האלה לא מצאוה אלא בנוסח בני ארץ ישראל מימן הקליר, ולקחו משם את הפיוטים ביחד עם נוסחת הברכה וחתימתם וקבעום בסדר תפלתם, ושכחו שהחתימה הזאת לא להם היא כי אם לבני א"י, שהרי אומרים אח"כ ברכת את צמח ותחתמין גם מצמיח קרן ישועה כשיטת הבבליים; אבל בתפלת שמונה עשרה לשום גדליה שפייט' פיוטים מחכמי דורה

לכן נמצא שם פיוט גם לברכת את צמח וחתימת ברכה בונה ירושלים כאלהים. — ולא אחדל מהליץ לפני הקורא זה שפלתה על דעתי שקורה בשיעור שחודה החתימה כנמלכר רבה פי"ח סי' כ"א, אמרו ישראל רבש"ע בזמן שבית המקדש קים היינו מקריבין קרבן ומתכפרים ועכשו אין בידינו אלא תפלה, כל חבה עון וקח טו"ב טוב בגימטריא י"ח תפלה י"ח ברכות? הואל חסם ברכת המינים שתקנו ביבנה **ואת צמח דוד שתקנו אחריו על שום בחנני ה' ונסני**, וגלאו כל חכמי לב לנגיד מסר דבר מהי קאמר. וגראה שההגדה הזאת חולקת על כל האמור למעלה, לפי דעתה לא תקנו לנו אנשי כנה"ג יותר **משבע עשרה ברכות** כמנין טו"ב, ואז צמח דוד היא ברכה חדשה שנתקנה **אחר** חרבן ביהמ"ק, כי כל זמן שבית המקדש היה קיים לא היו מתפללים כלל על תשובת מלכות בית דוד כי אם על חזרת מלכות **שדי** למקומה שימלוך עלינו הקב"ה בעצמו ובכבודו כמו שהיה בימי משה ויהושע וזקנים ושמואל הנביא, שנאמר (דברים לג, ה) ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל, ירצה שבמעמד הר סיני כאשר התאספו ראשי העם וכל שבטי ישראל היו **ביחד** (כמו שאמרו במכילתא פ' יתרו פסוק ויחן שם ישראל נגד ההר בכל מקום הוא אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת אבל כאן השוו לב **אחד** לכך נאמר **ויחן**) אז המליכו עליהם את הקב"ה, ובשמואל נאמר (ש"א יב, יב) וה' אלהיכם הוא מלככם, והנביאים היו לישראל בתור אנשי הבינים בין הקב"ה לעמו להגיד להם את דברו, כמו שרי המלוכה מוסרים דברי המלך לאנשי ארצו; ותפלת כה"ג ביום הכפורים (יומא נ"ג ב') ולא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה לא היתה על מלוכה נשרה במובן המלוכה, אלא על שליטה כל שהיא, כמו ויוסף הוא השליט תחת ממשלת פרעה, ונתקנה על קומר של בית הלל שהיא ועל ראשי גליות שבבבל, דאמר סנהדרין (ה' ע"א), אבל המלוכה והממשלה הי' לבדו. והיה ה' למלך על כל הארץ, ולפיכך תקנו לשאלה בברכת השיבה שופטינו **ומלוך עלינו אתה ה' לבדך**. ואולם אחר חרבן בית שני כשרבו מפיהי השקר והמשומדים גם מלאו חכמי ישראל לפרסם כנגדם מהלה נלוים כדי להוציא מלבם של הזונים אחריהם ולהודיע ברבים שאין בידיהם בן דוד המקווה וישועתו הנל, ועליו להתפלל ביותר מהרה, ועמדו ותקנו ברכת את

א) ראייתו א של הרוו"ה אינה ראיה, לפי שבשנת הפייטן היה על בזמן מן בנין בית ראשון עד חרבן שניה תשני. כדאיתא במדרש ויק"ר פי"ב סימן ה' וז"ל כיון שבנה ושלמה את בהמ"ק ושאה נמיה גם פרעה.. כלומר שנה עלה על דעתו (של הקב"ה) להחריב את ירושלים כו' עיי"ש. ובקינה לך ה' הצדקה לר"א הקליר אמר **בתשע מאות שנה שהיתה שנואת כבושה מלהשמע**, ופירש המפרש לבדור כל גו מר"ל משיצאו ישראל ממצרים עד שבנו המורכן בית ראשון, שכל לאהן שבנים חטאו וכיפה עולת הקב"ה כועסת. ובאמת הרוו"ה שהקליר היה אחר רב האי גאון מוסרכת מדברי רבינו גרשום ז"ל בהובאו בשבלי הלקט הבלם (ענין תפלה סי' כ"ח) ח"ל ושוד בשיב רב נטרונאי גאון ז"ל שאומרין פיוטין באבות ובגבורות ובכל תפלה ותפלה דלל תנל ותנל מעים. והרבין בו דברי אגדה ותחנות ובשרים אומרים בכל ברכה וברכה מעין חתום ברכה ובר"ה ויוה"כ דברי רשי וסליחות והתשובה שלא דברי חורבן שנים בשנות כיהו כו'.. וגם יש לנו ללמוד מן הפיוטים הראשונים שהיו חכמים גדולים כרי ר' ינאי שהיה מן הזקנים הראשונים ופייט קרובות לכל זמן ושנה שלא פסקו הם ר' **אליעזר ברי קליר מן החכמים הראשונים** ופייט קרובות לכל הרגלים ולזוכר המצוות ונגזרות דברי אגדה ותחינות סגרם וכו' עכ"ל. ולפי שבתלה דברי רב נטרונאי גאון מוסכים על פיוטי הקליר וא"כ קדם הקליר סגרם גם לרב נטרונאי גאון שקדם סגרם לרב האי גאון. ואם גם מאמר שבוטו על פיוטים אחרים, כבם דים סגלים מדברי רגמ"ה שאומר על הקליר שהוא מן **החכמים הראשונים** פרי מרבה מזה שקדם פרנה גם לרב האי גאון שהרגמ"ה היה בזמן ימיו של רב האי גאון, ולא היה אומר על חכם שבומו שהוא מן **החכמים הראשונים**. ב) מה זו ראיה? הלא יוסטיניאנוס שמי היה בימי של בר רב אשי והאמר שבזמן קלו אח"כ הימר הקליר את הפיוטים הנ"ל ועיין נהור ארוע אלפים שנה כי מן ד"ב תפלה במוסף

תקו הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

את צמח. את צמח דוד עבדך (כאמור) מהרה תצמיח, כפרש"י כי העולם כלו אחר בן דוד מוזיף) וקרנו תרום בישועתך (לא כקרנם של אחרים שהרמם בישועת חרבם וקשתם) כי לישועתך (ולא לישועת אחר) קוינו כל היום. והיה דמסיים על שום כתב ה' ונאמר, תלית בהויה והכוון בדבר ויתבונן ויתבונן אם הוא אותו הדבר האמתי שלא יוסיף ושלא יחלף ושלא יאמר בדבר אחר, וכשראה דוד ברוח קדשו שעתידים לעמוד בעולם אנשים אשר ישאו את שמו עליהם לשוא, בקש מלפני הקב"ה „בחנני ונסני" שלא יחשבו בני אדם ולא יעידו באחר. ובעת ההיא תקנו נ"ל מלכות בית דוד בברכת המזון וגזרו כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ (בתוך מחלה לברית ותורה אחרית) ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו (ברכות מ"ח ע"ב) —

ואם הקפידו אנשי כנה"ג מסדרי התפלה גם על לשון הברכות ועל מספר מלותיהן כמו שהקפידו על תכן כל ברכה וברכה — או לא? חלוקים גדולי חכמינו האחרונים ז"ל מחלוקת בדבר. הגאון המקובל האלהי ר' חיים זצ"ל מוולאזין הגדול במקובלים אשר קדמונו כותב בספרו הקדוש נפש החיים שער ב' פרק י"ד וז"ל „והמשכיל יבין מדעתו שלא לחנם הוצרכו לתקון תפלה קצרה זו ע"י ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים, אלא שהם השיגו ברוח קדשם והשגת נבואתם העליונה ובבירור, גם בניין דכל סדרי בראשית וסדרי המרכבה, ונתנו יסדו ותקנו מטבע ברכות ותפלות באלו התיבות דוקא, מאשר ראו והשיגו איזה דרך יסכון אורה של כל תיבה ותיבה מכן שהיא גורמת אחד לתקן רבוי עולמות וכחות עליונים וסדור המרכבה, וכמאמרם ז"ל בעבידם צרך גבוה" עכ"ל, וגם בפרק י"ג הוסיף לכתוב „מה שנתגלו לנו קצת כוונת התפלה מרבותינו הראשונים ז"ל קדושי עליון ועד אחרון האריז"ל אינם בערך אף כטפה מן הים נגד פנימיות עומק כונת אנשי כנה"ג מתקני התפלה, שהיו ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים, וכל מבין יבין דלא איתי אינש על יבשתא שיוכל לתקן תקון תפלה וברכה כזה לגלול ולגנוז במטבע תפלה קבועה וסדורה בנוסח אחד התקונים של כל העולמות עליונים ותחתונים, ושבכל פעם שמתפללין יגרמו תקונים חדשים בסדור העולמות והכחות, מעת שתקנוה עד ביאת הגואל ב"ב לא היתה ולא תהיה שום תפלה בפרטות דומה לחברתה שקדמתה לה ושלאחריה כלל, לגבוהין דלבי: לצפרא לא לביה ברמשא ולביה ברמשא לא לביה לצפרא כמש"ש בתקונים תכ"ב, ולכן אמרו רבותינו בחגיגה ט' ע"ב וברכות כמדבר פ"ם מעוות לא יוכל לתקן זה שביטל ק"ש ותפלה, וזה בלתי אפשר אם לא על ידי הנבואה העליונה אשר הופיע עליהם השי"ת בעת תקון נוסח מטבע התפלה והברכות, הם הוא ית' כביכול אלו התיבות הסדורות וגנוזות בתוך כל התקונים" עכ"ל, מכאן שאמר תפלה קבועה וסדורה בנוסח אחד, נראה שהוא סובר כי רק נוסח אחד בלבד יצא מפי אנשי כנה"ג שהיו בנ"י ומתוך הסד על העולה כלה כאחד. וניהר ביותר כתב הגאון יעב"ץ ז"ל בסדורו במאמר שלם בית אל בפרק המעשה ספרם ז' וז"ל „כי נוסחי ברכות התפלה ק"כ זקנים ונביאים עמהם ודקדקו על כל תיבה ותיבה ושקלום במאזני שכלם הקדוש בעיון ובדיוק רב של סדר ונסוח

וכו' וכלי ספק אנשי כנה"ג שתקנום הקפידו, אחד על מנין התיבות, ויודעי דקדק אחד נלבון שתהא שנה אחת ברורה שמורה לכלל ישראל בתשואה גמורה וכו', ואם נשתכח הזמן וברוב התעתקות שנעשו בתוך העמים ועל ידי עירוי מכלים לכלים שונים נשתנו הנוסחאות בין המקומות הרחוקים ממזרח למערב. אבל הספרדים והמעתיקים היו, ומ"מ לא שלטה רק להלוך הביבות לבתים דרך כלל וכו', והאחד בודאי שהם, ולא ישנה עשה שהם מתוקנים מלשון האבות הראשונים הקדושים ונקבעו לנצור וכו', ומחמת שאין לנו ידיעה ברורה ביד מי הקבלה הנאמנה הראשונה כזו לכן כל אחד מחזיק בשלו ועושה לו סמוכות מה שיוכל וכו', ואחר שבני אשכנז מוחזקים בקבלתם הרבה יותר מן הספרדים, כמ"ש הרא"ש בתשובה (הובאה בב"י טור יו"ד סוס"י ס"ב לענין סימני עופות ע"ש, ועי' תשובת ריב"ש סי' שע"ו „ומי עור כבתה עינו מראות פני חכמת האשכנזים, כי מורשת הגלה תורה ודבר ה' מאשכנז" עכ"ל) וכו' וכו'" עכ"ל הריעב"ץ ז"ל. ולפי דרך זה כל המון בית ישראל הנוסים בנוסחאותיהם מן הנוסח הקבוע שהוקבע מפי אנשי כנה"ג לכל, שאותה כולה בכל מקום שהם — הרי הם משנים ממטבע שטבעו חכמים, וזה דבר תימה. — אבל רבינו אבודרהם ז"ל בספרו דף ל"ט ע"א ורבינו הב"י ז"ל בטור או"ח סוס"י קי"ג כתבו וז"ל „יש אומרים שמנו התיבות שיש בכל ברכה וברכה משמונה עשרה ברכות והביאו פסוקים על כל ברכה מענינה במנין תיבותיה כמנין תיבות הברכה, וכן ראיתי אני בראשונה מנין זה, ואח"כ נראה לי שאין לו יסוד ולא שרש, כי לא תמצא מקום בעולם שאומר שמונה עשרה כענין אחד תיבות בתיבה, אלא יש מוסיפין תיבות ויש גורעין, ואח"כ שמנין הזה אינו מועיל" עכ"ל, נראה דעתם שלא הקפידו חכמים אלא על תוכן הברכות ועל החתימה אבל לא על יתר התיבות ומספרן, ותוכן הברכות והחתימות נשמרו באמת עד היום בכל הנוסחאות השונות הנגלות לנו, מלבד שלשה שנויים קלים, בנוסח הרמב"ם ורב עמרם ונוסח ספרדי מנהג ההם וקראוה דשם קלה ת"ס חותמת ברכת המינים שובר רשעים ומכניע זדים, ובנוסח ספרדי ליוורנא אבל שובר אויבים ומכניע זדים כתוב בצדו ומכניע מינים, ובנוסח ספרדי תפלה החדש כתוב בפנים שובר אויבים ומכניע מינים ובצדו כתוב נ"א ומכניע זדים; וברכת את צמח חותמת בסדורי התימנים מצמיח קרן הישועה נה"א סדיפה, וכמו כן ברכת שמע קולנו חותמת אצלם שומע התפלה בס"א סידורה ובמנהג זכא וקראוה חותמת ברכת את צמח מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל (נגד הכלל אשר כתבנו בסוף ברכות השחר בד"ה גומל חסדים טובים לעמו ישראל); ובהלכות גדולות הל' ברכות פ"ט וכן באגדה שהובאה בבבלי שלקח שלום ענין התפלה ס' י"ח ובירושלמי ברכות פ"ד ה"ג לענין ענינו (בין גואל ישראל לרופא חולים) חותמת ברכת רופא רופא חולים והו לא. ויותר מזה לא מצאתי שום שנוי בכל החתימות ומה גם בתוכן הברכות, גם הגירסא (מגילה י"ז ע"ב) לא הוזכרו אלא תוכן הברכות בלבד, אבות גבורות קדושת בינה תשובה סליחה גאולה רפואה ברכת השנים קבוץ גליות דין רשעים כלוי טוענים פרשה קרן לצדיקים בנין ירושלים ביאת דוד שומעת תפלה

תפלה. שגדול הודאה שוה שלם, וכמו כן שאגדה המובאת בספר מטרת השאור סי' ק"ז אשר הבאנו לעיל לא הזכירה אלא חותמי הברכות בלבד. ואגדת הפסיקתא ומדרש ר"ש ואחרון (מלבד שלש אחרונות) שהעתקנו למעלה, וכמו כן האגדה המובאת בשבלי הלקט שם לא הזכירו אלא החתימות בלבד. מכל זה נראה שלא היתה קפידת המתקנים הראשונים אלא על אמירת תוכן הברכות וחתימותיהן, אבל יתר לשונות הברכות נמסרו לדעת הקהלות ותכונתן, וערכן אל התוכן והחתימה כערך נויי המצוה ויפוייה לעשות המצוה ע"פ הדין: וזה נ"כ בכלל אמרם (ברכות נ' ע"א יעיי היטב ירושלמי שם פ"א ה"ח) מברכותיו של אדם נכר אם הוא תלמיד חכם או לאו.

ואולם להמקובלים מתלמידי האריז"ל דרך אחרת בסבת שנויי הנוסחאות אשר בידינו היום, לפי שיטתם תקנו אנשי כנה"ג. בתחלת שמנה עשרה נוסחאות דומות בעד שנים עשר שבטי ישורון, לכל שבט ושבט כפי השער המיוחד לו ברקיע; שמקובל האלהי ר"ח ויטאל בתחלת ספרו הקדוש פרי עץ חיים אמר בשם מורו האר"י ז"ל „ביש י"ב שערים ברקיע כנגד י"ב שבטים, והם השערים המוזכרים בשלהי יחזקאל (לשונה שער ראובן אחד שער יהודה אחד שער לוי אחד, קדימה שער יוסף אחד שער בנימין אחד שער דן אחד, נגבה שער שמעון אחד שער יששכר אחד שער זבולן אחד, ימה שער גד אחד שער אשר אחד שער נפתלי אחד) ואמר מורי ז"ל שודאי לא היו השערים ודרכי השערים שוים נ"כ וכל אחד משונה מחבירו, לכן גם התפלות של השבטים משונות" עכ"ל, ובספרו שמונה שערים שער ו' ענין נוסח התפלה דפוס שאלוניקי דף מ"ד ע"ג אחרי כתבי את הדברים הללו הוסיף עליהם את השמונה הזאת „אבל צריך שתדע שאין זה אלא בענין תיבות מעוטות באמצע החתימה וכיוצא בהם, אבל מה שהוא מוסד ע"פ הדין המפורש בתלמוד והוא דבר שוה לכל גשם ואין חלוק ביניהם כלל וכלל בכל השערים" עכ"ל, היינו בתוכן הברכה וחתימתה, ובספר מעבר יבק להמקובל ר' אהרן בר' ברכיה ז"ל במאמר שפתי צדק פרק ל"א „כל אחד מי"ב שבטים יש לו חלון אחד ברקיע כפי בחינת נשמת שבטו (והאריך שם בזה) על כן אין לו לשנות ממטבע תפלתו שלימדוהו אבותיו וכו' כי אולי סדר תפלה שלמד בקטנותו מפי אבותיו ומוריו היא מקובלת לניצוץ נשמתו וכו'" עכ"ל. וגם רמז לחילוק השערים בעליית התפלות למעלה ימצא גם בדברי רבותינו חכמי התלמוד ז"ל, שהרי אמרו בברכות (ל"ב ב') מיום שחרב ביהמ"ק ננעלו שערי תפלה, ובתענית (כ"ז ע"א) בשחרית במוסף במנחה ובנעילת שערים פרש"י בשם ירושלמי, ובב"מ (נ"ט א') כל השערים (של תפלה, רש"י) ננעלו חוץ משערי אונאה, ובדברים רבה (פ"ב סי' י"ב) שערי תפלה פעמים פתוחים פעמים נעולים, מכ"ז משמע שיש שערים הרבה לתפלה, וכן תקנו לנו רבותינו ז"ל בנוסח אבינו מלכנו פתח שערי שמים לתפלתנו, ובפיוט הקרובץ ול' תפלה קדושה בשחרית ליום א' דר"ה וגם בפיוט יש הנוסחא כי דרך ארון שלושת יאזין תפלת [illegible] רעוה ונדיבתן ראשו לעשות תשובה יעזור [illegible] אין שלושת וכו' ואלו שמלים יותר משם [illegible] תפלה שלושה אלא רחמים נרשם אלם [illegible] עכ"ל, ונוסף תפלה מרובה לזוסל"ע שערי שמים

פתח וגו', והם פתח לנו שער בעת נעילת שער (הוא השער הכולל כל השערים אשר אותו ראה יעקב אבינו ע"ה בחזון בית ויאמר וזה שער השמים) וגו' כי נואש שעריך. — אבל זאת יפלא בעיני, הן לפי השיטה הזאת יסדו אנשי כנה"ג לכל שבט ושבט נוסח תפלה בפני עצמו כפי שרש נשמתו, ובלא ספק נוסד גם לשבט לוי נוסח מיוחד, שהרי גם לשבט לוי היה שער מיוחד בשמים כמו שנאמר בספר יחזקאל: גם שער לוי אחד, ואיך אפשר שנשכח כל השבט כלו את הנוסח המיוחד הזה ולא נשאר לו ממנו אפי' תיבה אחת, בעוד שהוא זוכר יחוס בית אבותיו, והרי אנחנו רואים שכל לוי ולוי מתפלל כפי נוסח הקהלה אשר שמה יקרא עליו? עוד זאת יפלא בעיני מאד מה שהגאון הגדול על כל סביביו רבינו אליהו ז"ל מווילנא והתלמידיו הגאונים המקובלים ז"ל לא זכרו ולא דברו דבר מטעם שנין שנוי נוסחאות התפלה לשנוי השערים שברקיע, היתכן שהם חולקים בזה על האר"י ז"ל וסיעתו ודעתם בסבת שנויי הנוסחאות כדעת הגאון מהריעב"ץ ז"ל אשר העתקנו דבריו למעלה? וביחוד נפלאו ממני דברי המדרש במדבר רבה פי"ג סי' י"ד „מה ראו הנשיאים להקריב קרבנות בענין הזה? רבנין אמרין אף על פי שקרבן שוה הקריבו, על דברים גדולים הקריבו, וכל אחד ואחד הקריבו לפי דעתו (כלומר אע"פ שבמעשה היו קרבנות כלם שוים, וכמו שאמר רשב"י לקמן פי"ד סי' י"ג ע"ש, כוונת כל אחד היתה מתחלפת, כל נשיא ונשיא לפי הספר המיוחד לשבטו), שהתחיל נחשון והקריב על סדר המלוכה וכו' הקערה והמזרק כנגד מלכי בית דוד שעתידין לעמוד ממנו שמלכו בכיפה בים וביבשה כגון שלמה ומלך המשיח וכו', למה היה ק"ע משקלה לפי שכשכנס הקב"ה ביום השלישי את כל המים למקום אחד קראן ימים מי' מאה ויש אחד הוסיף שלמה למלאכת המקדש וקו שלשים באמה יסוב אותו סביב, כנגד אותן ל' אמה הוסיף היה על הקערה שלשים שקליה; מזרק אחד כסף כנגד העולם שהוא עשוי ככדור שזורק מיד ליד, למה משקלו שבעים שקל שכלפי שהיכם של שבעים אומות מסוף העולם ועד סופו (והולך ומפרש התם רמזי כל הקרבן כלו על פי שיטתו). — בא נשיא יששכר והקריב על שם התורה לפי שהם אהבו את התורה יותר מכל השבטים, קערת כסף כנגד התורה שהיא קרויים לחם וכו', מאה ושלשים משקלה לא וחשוב כ"ד ספרים של תורה שבכתב ושמונים הן משנה שמתחלת (מ"ם ומסיימת במ"ם, ד"א בחשבון ראשי אותיות של ששה סדרי משנה שהם שתורים, ונתנה לכ"ו דורות שמאדם ועד משה, לכך היה משקל הקערה ק"ל, מזרק אחד כסף כנגד התורה שמשולה ביין שדרכו לשתותו במזרק כמו דהימא השותים במזרקי יין, שבעים שקל למה כשם שיין חשבונו שבעים כך יש שבעים פנים לתורה (והולך ומפרש התם רמזי כל הקרבן כלו על פי שיטתו). — בא נשיא זבולן והקריב קרבנו של הבוחשות שהשיח לו משה יששכר אחיו וכו' וכו' עיי"ש כל הענין. מדברי המדרש הזה אנחנו רואים מן בענין השתנות שערי השבטים לאיזה תפלה שוה שנוי במעשה הקרבן עצמו אלא בכוונתו בלבד אבל המעשה הקרבן היה שוה בכלם מבלי שום שנוי, כמו שאמר ר"ש בן יוחאי שם פרשה י"ד סי' י"ג מה שעל פלא [illegible] ישראל מלמד שהמקדים משלמן (עי' רש"י)

תקן הערה לשמונה עשרה ברכות תפלה

ובזה קדושה כאן שוה כפרק בן דתני בן חשקן אלא דקריב אחד משם יותר על חבירו וכו', ע"כ,, ואיך יש בן חגרום שנוי נוסח שתפלה, שרי תפלות כמה חמירין תקנו? —

הערה על דבר הכריעות בתפלה

תניא בברכות ל"ד ע"א אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות תחלה וסוף ובהודאה תחלה וסוף, ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה. ובש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג שהגיה לאור הרב ר' רנ"ר בדקדוקי סופרים הגרסא „ואם בא לשחות בכל ברכה וברכה" והגירסא הזאת יותר נכונה מאוד דבהשתחויה קאיירינן, הבא וכל השתחויות בלש"ק בגירס שחה, אבל השפל שחה הוא שוח מורה על הכנעת הנפש בלבד, כמו ידכה ישוח (תהלים י, י"ג) ותשוח עלי נפשי (איכה ג, כ). אבל בירושלמי פ"א ה"ח תני' אלו ברכות שמשחין בהן וכו' השוחה על כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה, האמור שנזכר בירושלמי מלהשתחות בגירס שחה כמורה על השתחויה נמורה בפישוט ידים ורגלים כדחניא שם ובמגילה כ"ב ב', ובב"ר פל"ס סי' י"ב עד גירסא אחרת. ומה שכיה ר"ע מרכה בתפלתו בכריעות והשתחויות פירשו התוס' בדף ל"א א' ד"ה ושלא שהוא באמצע הברכה. וכתב רבינו יונה שם"ס בד"ה הכורע בסדאה של הלל ובהודאה של ברכת המזון כר זה מגונה פי' בהודאה של הלל בשודו לה' שאומרים בהלל ובהודאה של ברהמ"ז על הכל ה' אלקינו אנחנו מודים לך, ומכאן נראה שהמנהג שנוהגין קצת בני אדם לשחות כשאומרים בנשמת כל חי ולך לבדך אנחנו מודים שאינו נכון שהרי נראה בכאן שאסור כריעות אין לו לכרוע אלא אותן שתקנו חכמים עכ"ל. ובספר תנן נבורים לבעל הסרטי שיש תמה על מה שנוהגין כעם לכרוע בברכו את ה' המבורך דיוגר, ואמר שלא מלא זכר לכריעה זו בשום ספר (ולדעתי הגר"א ז"ל אין לכרוע שם), אבל באמת הזכירם בכל מן דיני ברכת יוצר סי' ח' סי"ש. ובברכות י"ב ע"א אמר רב כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם, ואמר שמואל מאי טעמיה דרב דכתיב ה' זוקף כפופים. אבל מתי חשיב שוקף שם בשעת אמירת השם או לפניו ? ואין מילתא במחלוקת שניה, רש"י שם בד"ה כשהוא כורע שהג „זוקף את עצמו כשהוא מזכיר את השם" עכ"ל, פי' דשזקיפה צריכה להיות בשעת בשזכרת ומדייק מלשון שכתיב ה' זוקף כפופים שהזכרת שם בעלמא וזוקפת את הכפופים, וכן פסק שלחן רבינו יעקב מליסא בסדור דרך החיים „וכשיאמר בשם יזקוף כנחש ראשו תחלה ואח"כ גופו (כ"כ רש"י, ושגר"א בסדורו דף ק"ס ע"א כתב גופו ואח"כ ראשו)" עכ"ל, וכ"כ שאין בעל שלחן שלמה באו"ח סי' קי"ד „וכשיאמר ברוך יכרע בברכיו וכשיאמר אתה ישתחוה וכשיאמר השם יזקוף, ובמודים יכרע וישתחוה במלות מודים אנחנו לך ואח"כ יזקוף" עכ"ל. ובחיי אדם שלכות תפלה כלל כ"ג סי' ג' „בשרוצה לומר ה' יזקוף בנחת וכו' וכן במודים כשיאמר מודים יכרע וישתחוה ויעמוד כך כשמשתחוים עד ה' ואז יזקוף" עכ"ל. וכד דייקינן לישנא דתלמודא דידן „וכשהוא זוקף זוקף בשם" נראה דשכי פ"ע חמילת דכורע בברוך שפירושו בשעת אמירת ברוך שכן זוקף בשם פירושו בשעת אמירת השם. אבל חזינן לרבינו הראבי"ה ז"ל שכתב בחדושיו לברכות סי' ל"ט וז"ל „כשהוא זוקף זוקף בשם פירוש לפני שזכרת השם דכתיב ה' זוקף כפופים" עכ"ל, וכן פסק בגאון מהריטב"ץ ז"ל בסדורו בשני מקומות, בברכת שלאה „וזוקף בנחת שראש תחלה ואח"כ גוף בעוד שאומר תיבת אתה הוא כדי שיאמר השם בזקיפה" עכ"ל, ובתפלת ערבית לר"ס בספר בגאון סי' א' „שנוהגין להתפלל בר"ה ויוה"כ בכריעה וכשיפה ר"ל צריכין לזקוף בסוף הברכות ובתחלת כל ברכה כשאומר בא"י וזה סדרו, כשמגיע למגן עוזר זוקף וכורע בברוך אתה וזוקף ואומר ה' מגן אברהם אזה נצור לשון אדני וכורע עד סוף הברכה, וכשמגיע במודים לסוף ונוקף וכורע בב"א וזוקף ואומר ה' הטוב שמך" עכ"ל, ונראה דדייק כן מלשון ירושלמי פ"א הלכה א' ברוך אתה שוחה בא לשזכיר את השם זוקף, הוא משמע שצריך לזקוף לפני הזכרת השם ושהזכרה תהיה בזקיפה, ואפשר דיליף מקרא דמשני שמו נחת הוא משמע שנותן שהכנעה צריך להיות קודם לפני הזכרת השם אבל בשעת שהזכרה צריך להיות זקוף ועומד. ואני לא באתי להכניע ראשי בשלכה זו, כי אין זה מטרת מחברי, אלא להעיר את לב שקורא על דבר שקם שלא ששיו עליו הפוסקים עד הוס:

לקוטים מספר הבחורי

דל הבחורי (במאמר נ' סי' ס' בשמסן דבריו שם) ילפינן הכח כחשלי על שחברים שמשתבים אותו בזריזות ובריצת ושמחה ויעמדו בפני המגידים מגלי שלום כו' ויעמדו כל שחברים בנגעלים סירלים לבשות מטה מסינם לא ירגישו על מיתוש ולא על ששר לא יגיעו לכם ויהיו השון מספים עם המחשבה לא יוסף עליו ולא ינסה בתפלתו ע"ד שמהג ובסבם עם סורדר וסינבא (נ"מ ובשי"מגי) אלא עם כל מלה ממששם ובזונם בה ותשים שמה שכ"א לב אתו וסרים ויסים ספר שהושיו כדברים שמגיעים אל שפת סכ"א. וחלקים קרושם שם במורשם ברוחניים ויתרחק מהגשמיות (עם"ש) ... וז"ל (שם סי' יו) יתן אל לבו משברכה הראשונה שנקראת אבות משלת אבות ושמריז שאלוקים קיים להם עד עולם לא יחוש כמו שהוא אומר ומביא גואל לבני בניהם מהברכה השניה שנקראת גבורות כי לאלהים בעולם שום מחשבה שתמית כו'. ויתן אל לבו שהוא מרוח חמתים בפני שירלה שם הוא וזה התקות שסבעיים וכן מ.י"ב הרוח ואלהו והפש מדיר האסורים ואלהו כו'. אתה קדוש [קדוש כשי שהוא נקדש ומרומם מ.שהוא לו מדם שלוח שנרומם ה' אשר לא יתגשם ולא יתלה בו דבר ממש שיהלם בגשמים (שם מאמר ד' סי' נ')] ויתן אל לבו משברכה שלאה

לקוטים מספר הבהיר

כל אשר סדרוהו בו פסוקים מהקדושה והרוממות אשר שיבחו אלהותו ומלכותו בחכמות וגבורות כי נפש מתדבק אלוני שם לגו מושל ומשם כו' ולאחר שמקדשו ומרוממו כמו יתחיל בבקשת צרכיו בכלל כל ישראל פי'. **אתה חונן** ופירושו לסדרים מהבקשות בקשת שכל ודעת שבשם ישים האדם להתקרב אל אלהים ע"כ הקדים חנן דעת שבשבה אז מה שאחריה ר"ל **הרוצה בתשובה** כדי שתהיה הדעת והבינה ההיא בדרך התורה ושבעתים כמו שהוא אומר השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך. **סלח לנו** ומפני שאי אפשר לאדם בלתי חטא ושם שוהדיב לנפשו לפ! שיחזר כחטא במחשבה ובמעשה בברכה הזו המרבה לסלוח וסומך אל הגאלה הזאת תולדות הסליחה והיא הגאולה ממש שאמרנו בו ומתחיל **ראה נא בענינו** וחוחם גואל ישראל. **רפאנו** יאחר כך יתפלל על בריאות הגופים והנפשות וסומך לתפלה הואת הזדמנות מזונם לשמירת כחם **בברכת השנים**. ואח"כ יתפלל על קבוץ הגליות **במקבץ נדחי עמו ישראל** וסומך לו **השיבה שופטינו** ראשונה בצדק וחצור שבגן ואלפי נגזם שעורר ותמלוך עלינו אתה לבדך. **ולמלשינים** ואח"כ יתפלל לבער המינים והחוטאים כולן וסומך לו שמירת הסגולה הזכה באמרו **על הצדיקים ועל החסידים**:

ולירושלים ואח"כ יתפלל לשכינת שכנת ירושלים ולבנות מקום בכינתו ויתפלל סמוך לו על משיח בן דוד ויגאלים מהגלויות בפילמים. ואח"כ יתפלל על קבלת התפלות בשומע תפלה ויתפלל סמוך לו **ותחזינה** להראות השכינה כן כעין כאשר היה לנביאים ולחסידים ולמלאכי מרים באמרו ותחזינה ע' ויחזום המחזיר **שכינתו לציון** ויחבוק בלבו שבשכינה נגלה נגדו ויש"ל בולם ונוכחת כאשר היו ישראל משתחוים בראות השכינה ויכרעו בריפות **מודים** בברכת הודאה שהיא כוללת ההודאה גם נות **שמרה** יתברך והשגה עליהם יחדו וסומך לו **עושה שלום** בהיות החתימה לדי בהסים שמירתו מלפני השכינה בשלום:

יהוין אני מכוין לכלול את נפשי בין אינון דמתפללין לקוב"ה בלבב שלם:

כאן יתחיל המתפלל על לאם ושוא ע"ם סוד:

לַמְנַצֵּחַ **כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:**
אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

א) דברים לב, ג. ב) תהלים נא, יז.

עץ יוסף

אדני שפתי כו'. כתב הלבוש תקנו חז"ל לומר קודם תפלה פסוק ה' שפתי כו' לפי שאנו מתפללין בו שיפתח השם ית' שפתינו כדי שנוכל להגיד תהלתו בכונה והרי שייך לתפלה והוא בתפלה אריכתא. וגם ע"פ סוד יש טעם כיון שהשם הזה כתיב בא"ד ע"כ. וכתב ר"ש בן חבבי מסני שהשרש יש בין השם שנכתב באל"ף דלי"ת ובין הנכתב ביו"ד ה"א וי"ו ה"א.

ענף יוסף

כתב הלבוש בסי' קי"א לא יפסיק בשום פסוק בין גאולה לתפלה כגון כי שם ה' אקרא או פסוק תפלה וגו' חוץ מפסוק ה' שפתי תפתח. ודוקא בתפלת שחרית אבל במנחה ובמוספין אם ירצה לומר פסוקים יא"ר שאין בם כתיבות גאולה בתפלה. ובערבית לא יאמר גם כן רק פסוק ה' שפתי תפתח וגו' דיש גם כן סמיכות גאולה לתפלה אפ"ה שהותיים בכך ע"י יאל

ואת. שבשתהיה כוונת אומרו שהוא אדון הנבראים ואינו מדבר כנגד עצמו אזי כתוב יו"ד ה"א. ובשתהיה כוונת אומרו כנגד עצמו שיאמר אדני ונטרי ורבוני אזי יכתוב א"ד (א"ד) והרב רבינו יונה כ' שיש פסוק דסק שם שכתוב באחריו שאומר כי לא תחכוץ זבח ואתנה וגו' ואמר אותו דוד בשהתפלל על חטאת בת

עיון תפלה

ה' שפתי תפתח. בברכות (ט' ע"ב) א"ר יוחנן בתחלה הוא אומר ה' שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי. התפלות ה' כזמן הם במקום הקרבנות, ימי שהגלינו מעלנו כהעדרתי מדברי המדרש במדבר רבה פי"ח סי' כ"א, ובשמות רבה פל"ח סי' ד א"ל ישראל להקב"ה עניים אנו ואין לנו להביא קרבנות א"ל דברים אני מבקש שנאמר קחו עמכם דברים וגו' בכו והתפללו לפני ואני מקבל וכו' הוי אומר מבקש מכם לא זבחים ולא קרבנות אלא דברים, ובשיר רבה פסוק כחוט השני שפתותיך ראשית שיך המבנה ע"י כחוט השני של זהורית, ר' אבהו אמר עלה ונשלמה פרים שפתינו מה משלם תחת פרים והתם בעיר המשתלח שפתינו, ועי' מש"כ בברכות שהשר בהעדרם לאמירת הקרבנות. וכדי לרמז על זה אנו מקדימין לומר לפני התפלה פסוק ה' שפתי תפתח, לפי שכתוב אחריו כי לא תחפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה (תהלים נא, יח), כלומר אחרי אשר לא תחפוץ מידינו עולה וזבחים כי שהרבנו את מזבחך ועלינו לשלם פרים בשפתינו, לפיכך ה' שפתי תפתח, תרשני לפתוח שפתי לפניך. וכ' מהרש"א ז"ל בח"א גם דוד בקש עזר אלהי בתחלת הדבור בהיות פתיחת שפתים ואח"כ פי שבות שלל כל כלי הדבור ציד יכיתך, ועוד

(רמ"א) (א) כשאומר ברוך (על תחלת הש"ע וכן על מגן אברהם ועל הטוב שמך כו') יכרע בברכיו מעט וכשאומר אתה ישתחוה עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה גם ראשו יכוף כאגמון ולא ישחוה כ"כ עד שיהיה ראשו נגד חגור של מכנסים ויכרע במהירות בפעם אחת וכשאומר השם יזקוף בנחת ראשו תחלה ואח"כ גופו דרך שכינה: (ג) וכן מי חולה ואינו יכול לשחות עד שיתפקקו כיון שמרכין ראשו דיו סגי ליה ובכל עליו:

(בשמים ראש) כתב הטור ושלמה ברכה לחשוגם שהקדים של מעשה אברהם מגילה אמר הקדים עשה שמאורע שלאחה. הזכירו גם כל האבות והאמהות אקרא ואמרו מנין שאומרים אבות שנא' הבו לה' בני אלים. פי' הזכירו לפניו את אילי הארץ והם האבות כנלען. ושופטין באלהי אברהם ואמהותיו ג"כ אקרא דכתיב ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק. ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב. יכול יהיו חותמין בכולם ת"ל והיה ברכה בך חותמין ואין חותמין בכלן.

והיא חותמת בברוך משני מסיה ראשונה והאחרות הוו כו"ן ברכה הסמוכה לחברתה לפיכך אין פותחות בברוך שכל אחת קאי אמתפלל פירמה והלא. פותחת בברוך דמי. ואע"פ שאין מלכות בפתיחה זו וקי"ל דכל ברכה צריכה מלכות. יש אומרים דאלהי אברהם הוי כמו מלכות משום שהוא הכיר בעולם והמליכו על כל העולם כלו. שהודיע מלכותו ואלהותו לכל באי עולם. וי"א דהאל הגדול הגבור והנורא הוי כמו מלכות בשם שלם שהינו שמנה שהעמל של מהיה רבים שהוא גדול וגבור ונורא מאד. דלאו דוקא לשון מלכות בעינן אלא שצריכין להזכיר עניני שמלכות עכ"ל. ושכל זו כתב דלאו נס מלכות לפי שבזמן אברהם עדיין לא נודע מלכותו בעולם עכ"ל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם

גליון הגר"ב ביאור ברכות י"ח הוא במגילה י"ז באבות שנאמר הבו לה' בני אלים. גבורות שנא' הבו לה' כבוד ועוז קדושות שנאמר הבו לה' כו' בהדרת קודש. בינה אחר קדושה שנאמר והקדישו את קדוש יעקב וסמיך:

עץ יוסף

גם שבא שחטא במזיד. ועל המזיד אין מביאין קרבן. וע"כ היה מתפלל לבורא הסיבות שאוכל לכוין בתפלתי ולספר מהללך כדי שתהא תפלתי מקובלת. שכיון שלא מתקן זבח על המזיד תקים תפלתי כפרה במקום קרבן ועכשיו נ"ל שאין לנו ביהמ"ק ואין אנחנו מקריבים אנו אומרים על אותו ענין שתהא תפלתנו מקובלת לרצון במקום זבח וקרבן. ומפני שמתקן על ענין התפלה אמרו כתפלה אריכתא דמיא עכ"ל. ועי' מ"ש אצל תפלת שחרית דשבת:

ענף יוסף

לשלם אמן ואמן ע"כ. אבל באלו' שמה כתב בפסקי תוס' מסיק באסור אף במנחה ומוסף ונעילה. ועכ"פ אחר פסוק ה' שפתי תפתח בודאי אסור לומר פסוק כי שם ה' או פסוק אחר לגמרי (מ"א). והבה הטור כתב. שם רק ה' שפתי תפתח שתיקנו אחר גאל ישראל משום

אלהי אברהם כו'. מה שאומרים ג' פעמים אלהי ולא היה די בפעם אחת לומר אלהי אברהם יצחק ויעקב. הוא ע"ד שמצינו דאמר דוד לבנו בדה"א כ"ח פסוק ט' ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו. ופי' הטעם שאין לאדם להאמין באלוה שלו מפאת אבותיו. כי זה מנהג האו"ה. אלא מצד החקירה ע"פ תורתנו הקדושה שהוא אל הבורא יתברך ויתעלה שמו. ולכך אמר דע את אלהי אביך מצד החקירה

עיון תפלה

ותו שמוסיפים לבסוף יהיו לרצון אמרי פי, עד כאן לשונו. — ובמחזור ויטרי מוסיף אחר פסוק זה כי שם ה' אקרא מה שלא מצאתי בתלמוד, וצ"ע: **אלהינו ואלהי אבותינו**. וכן בברכת אמת ויציב **גואלנו גואל אבותינו**, אע"פ שבסדר הזמנים נגלתה אלהותו ית' לאבותינו קודם שנגלה אלינו וכן גאולת אבותינו קדמה לגאולתנו? מתחילים אנחנו בקרוב (במה שעינים רואות) ומסיימין ברחוק (בקבלת אבות), בתחלה אנו מזכירים את אלהותו הנגלית לעינינו אנחנו כמו שנאמר (איוב יט, כו) ומבשרי אחזה אלוה, ונאמר (תהלים ח, ד) כי אראה שמך מעשה אצבעותיך וגו' ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ, ואמר (ישעיה מ, כו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה, ואח"כ קבלת אבותינו. וכן בגאולה בתחלה אנו מודים להקב"ה על גאולתנו אנחנו, כי לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה ממצרים אלא אף אותנו גאל עמהם (הגדה ש"פ ועי' פסחים קטז ב), ואח"כ על גאולת אבותינו. ומפי למדו קדמונים ז"ל את הסדר הזה? ממשה רבינו ע"ה שאמר (במדבר כ, טו) וירעו לנו מצרים ולאבותינו. וכן בפסוקי יהי כבוד בתחלה ה' מלך נהוה ואח"כ מלך וימלך מעבר ועתיד, וכן בברכת אמת ויציב מלכנו מלך אבותינו: **אלהי אברהם**. במכילתא בא פסוק ויאמר משה אל העם

דובר שלום

אלהינו ואלהי אבותינו. :באורה היה מספיק לומר אלהי אבותינו ואלהינו. שאבותינו קדמו בזמן ממנו. אך הענין בזה שאלהות האבות הוא שכל אדם מחויב להשתדל לעמוד במעמד שכלו לדעת את ה' כפי אשר השיג כח שכלו. ומה שהוא למעלה מכח השגתו יסמוך על הקבלה משלנו. לכן אלו הסברת שכלנו שאנחנו מבינים אלהותו הוא אלהינו. ובהשגה מעולה מזה כפי השגתנו האבות סומכים אנו בזה על הקבלה מאבותינו לכן הוא בזה אנו נאמר אלהי אבותינו: **אלהי אברהם** וגו'

אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא

גליון הגר"ב וסמיך ליה וידעי תתי רוח בינה. תשובה אחר בינה שנא' ולבבו יבין ושב. אחר תשובה סליחה דכתיב וישוב אל ה' וגו' כי ירבה לסלוח. גאולה בשביעית שעתידין לגאל בשביעית. רפואה בשמינית שמילה בשמינית. ברכת השנה בתשיעית שדוד המע"ה רמזו בתשיעית כדאיתא במגילה שם. קיבוץ גליות לאחר ברכת השנים שנאמר פריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא. אחר ואשיבה ידי עליך כתיב ואשיבה שופטיך כבראשונה. ואחר שנעשה דין כלו הפושעים. אחר וכל קרני רשעים אגדע כתיב תרוממנה קרנות צדיק. קרנות צדיקים מתרוממות בירושלים שנא' שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך. כיון שנבנית ירושלים בא דוד. אחר והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי. באת תפלה באת עבודה (על ואשי ישראל עי' ט ש"ע סי' ק"כ ובמ"א שם). באת עבודה באת תודה שנאמר זובח תודה. ראוי לסדר ברכת כהנים אחר הודאה דכתיב וישא אהרן וגו'. שים שלום אחר ברכת כהנים דכתיב ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם (וברכה דהקב"ה שלום שנאמר ה' יברך את עמו בשלום):

עץ יוסף

החקירה. ומליץ באברהם שהוא היה חוקר ראשון איתנו וסוא הודיע אלהותו בעולם. כי בימיו היו עובדים לכוכבים ומזלות. ואם היינו אומרים אלהי אברהם יצחק ויעקב הייתי אומר שאברהם היה חוקר ראשון שחקר אלהותו יתברך ויצחק ויעקב בניו סמכו על אמונת אברהם. לכך אנו אומרים אלהי אצל כל אחד ואחד. כדי להודיע שכל אחד מגד עצמו עמד על החקירה ומצא שאין אחד אלא אלהינו. והוא חיזוק אמונתנו הקדושה (שו"ת פנים מאירות): ואלהי יעקב. הזכיר ביעקב ואלהי בוי"ו הנוסף. הוא משום דאיהו שלימו דאבהן כדאי' בזהר סדר ויצא דף כ"ז. ופירש הרב המאשיך שהם ג' מדרגות שהם זה יותר מזה. כי על אברהם לא כינה אלהותו בחייו רק אחר מות אברהם נאמר אנכי אלהי אברהם אביך. ועל יצחק כינה אלהותו גם בחייו רק בהיותו סומא וכלוא בבית ותשוב כמת. ועל יעקב כינה אלהותו בחייו בהיותו בריא אולם ושלם כמד"א ויבא יעקב שלם כו' ועכ"ז ויקרא לו אל אלהי ישראל (ועיין לעיל פסוק שברו על ה' אלהיו) לכן נאמר ואלהי יעקב בוי"ו הנוסף שהוסיף על אברהם בדבר חיים שזכה לכנות שם אלהים עליו בחייו. ועל יצחק בדבר שלם בגופו שזכה לכנות שם אלהים עליו בהיותו בריא אולם. לפי שהיתה מטתו שלימה ולא יצא ממנו שום פסול עכ"ל: האל הגדול. נגד מדת אברהם שהיה מדת גדולה: הגבור. נגד מדת יצחק מדת גבורה: והנורא. נגד מדת יעקב כמד"א ויירא ויאמר מה נורא וגו'. ואבודרהם כתב שרמז בשלש תיבות אלו לשלשה עולמות שהם עולם העליון והוא עולם המלאכים. ועולם התיכון והוא עולם הגלגלים והכוכבים. ועולם השפל והוא עולם המעשים: הגדול. כנגד עולם המלאכים לפי שהשם הוא הגדול שבכולם: הגבור. כנגד עולם הגלגלים לפי שהשם מסבב הגלגלים בגבורתו: והנורא. כנגד עולם המעשים שע"י מוראותיו שעושה עם בוראי בתי אומר

ענף יוסף

שהיא בגאולה אריכתא דמיא (ונראה שכך ס"ל שאל יוסף אומץ. והכי ק"ל שלא אמר ה' שפתי תפתח עדיין לא התחיל התפלה. הבאתי דבריו לעיל בדין אם מותר לענות אמן אחר גאל ישראל). ולפי דעת הטור ב"י אין לומר בחזרה ה' שפתי תפתח. אבל הלבוש כתב שכתפלה אריכתא דמיא ולפי"ז ב"י אומר בחזרה. וכן דעת המחבר שכתב בסי' קי"א סעיף ב' שהש"ץ כשמתחיל י"ח בקול רם חוזר ואומר בלחש (תשובת מהרי"ס מינץ סי' פ"א) אדני שפתי תפתח כו' (פ"מ): כשאומר ברוך יכרע בברכיו מעט. (כתב רש"ל בניאור סמ"ג גלוך הוא לבין כך לך הכרע). וכשיאמר אתה ישתחוה עד שתפקק (רש"י והרא"ש כתבו כשוא לשון פקק סגמ

עיון תפלה

טעם ומנין שאומרים בא"י אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שנאמר (שמות ג, טו) כה תאמר אל בני ישר' ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, ע"כ, וכ' אבודרהם בסוף שער ברכת המצות דף יו"ד ע"א להרי"ף והרמב"ם שכתבו כר"י דבעינן מלכות בכל ברכה (ברכות מ' ע"ב), אמאי לא תקינו מלכות בברכה ראשונה של שמונה עשרה ובברכת מעין שבע בערבית לשבת? ותירץ דה' הגדול נחשב מלכות, ויש אומרים שאלהי אברהם נחשב מלכות, לפי שעדיין לא המליכוהו עליהם דרי מטה עד שבא אברהם והודיע שמו בעולם, ע"כ, ו שו"ר טוב שאלה כובער מאמור ס"ז כפסק טוה"י ה' ר' זעירא ור' יהודה (רב יהודה בר יחזקאל) תרויהון אמרין כל ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה, א"ר ברכים הדא דאת אמר כגון ברכת הפירות וברכת המצוה אבל בגלותיות כיון שמזכיר שם שמים יצא ידי חובתו, ע"כ: האל הגדול. כמו שנאמר (תהלים עז, יד) מי אל גדול כאלהים. הגבור, כמו שנאמר (שם קו, ב) מי ימלל גבורות ה'. והנורא, כמו שנאמר (שם עו, ח) ממס

דובר שלום

וט'. הכרת אלהותו ית' עדפס לכ"א מהאבות בתכונה מיוחדת. לאברהם מצד הגדולה וליצחק מצד הגבורה כמש"ס אח"ז. אך ביעקב מליט שמכיר אלהותו ית' ביחד מצד הכרת אבותיו ומצד הכרתו שנאמר לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק וגו' את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים וגו'. לכן נאמר אלהי אברהם אלהי יצחק בלא ו' החבור לרמז על הכרתם כמנהגו של מע. וביעקב נאמר ואלהי יעקב בו' החבור לרמז שיעקב כירף גם הכרת אבותיו להכרתו: האל הגדול הגבור והנורא. תכלר

אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי

עץ יוסף

האל. ר"ל הגדול. ואחר שאמר הנה הקב"ה בעולמו שלותו אמר כי הוא. אל עליון. שאין בעולם עליון עכ"ל: גומל חסדים טובים. טובים יותר מפעולות חסדי האדם (אבודרהם). עד שידעו גומל חסדים טובים שאין בהם התערובות דין כלל: וקונה הכל. ברוב חסדיו. כמאמר רבים בחיי נח"ס שהם שהקב"ה [illegible] את העולם נקונה הכל ברוב חסדיו ושלא חטאו: אמר וזוכר חסדי אבות. פי' לא היה קונה את הכל ברוב חסדיו כמ"ש יעקב קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך פי' שאין אני כדאי החסדים ואין ידי וכחי מגעת לידי תשלומין. אעפ"כ זוכר חסדי אבות לבני בניהם כאלו עשו עמו ית' חסד והם בלי שום תשלום גמול: וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו. כתב הסדר והלבוש תקנו להזכיר חסדי אבות אצל הגאולה לומר כמו שהם וזכות אבות גאולתו לעולם קיימת. [illegible] כם נכח הגדול. וכאשר כמו קיים לעולם ולעולמי עולמים כך גאולתם לעולם קיימת.

והכי

ענף יוסף

שגין, שהוא קצר שבגנו' שהוא ש"מ. ובספרי' רבה כתב: שהוא לבין ומשמע כלומר' בבוטה דף פ"ז ומספקה וטעה) כל התנים שבצ"ה (עי' דרך החיים). כתב לה"ח כוונתם אנו בין כדי שיחשוב לפני מי הוא עומד וכי שוא נשיאת שם. ד"א לרצה כדי לתקן נכנסו מלמעלה למטה עכ"ל:

דובר שלום

שאמר כל אלה השבחים שכתבנו מ אבות ואמותינו. אמנם השבחי רק השבח שלום שהוא כאל אלהינו. ולא בשום שבח פרטים. והכרסה שבינו נאמר הגדול ש ש שם שאמר לו והגדלה שגן, ואמת שבינו נאמר הגבור אל פי שם. נאמר ושמד יצחק. ויעקב שבינו באחר שהיה ע"ד שנאמר זה טרה במקום הזה. וכן השבים שכמי השבם. שגדולם הוא החסד לאברהם. שגבורה הוא מדת יצחק. שהשלמה הוא שבורה ליעקב. ולפי שיעקב צריך גם מדת אבותיו כמביאו' לרפלם וכן אדם השלמה הוא ברית שאיתן בין גדולה וגבורה לכן נאמר הגדול הגבור כלם ואח"ז שיבור ותלה והגדלה והאל שאמר: אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל. כל אלה השבחים עלים שמין אמע"ה בהיותו ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ. ושם הפך עם אחד ובחסה. ולהתמיך הענין שסוגם אף שהוא מלך שנקשה אל עליון;

שהיינו נריך שום מופלם מכרזתו שהשמונים. שכ"ו מלך שחסד גומל חסדים טובים ועלה הכל. קונה לשון בריאה שמו קונה שמים: וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו. הגאולה ההכן לו מלך שורת הדין כהמדל דין גמעשיהם או הלך שחסד לחפלם משוז"ד. והגם אתפלל ש תלוים באחפדל"ת. כשמתנהגים לחסה כדרכי שחסד לחפלם משוה"ד המשדר גם כח עליון נדרכי החסד. וכשמתנהגים לחפה כשוה"ד את זמירך כח עליון נפטגנת שורת הדין. והגם שנודת האבות גם' שקיימו התורה קודם שנתנו הוא ע"ן כל חסד לחפלה מביום"ד. לכן גם כאין דור מוכשרים נמעשיהם לפנים משוה"ד הוא ית' זוכר חסדי אבות מה שבעבודתו כאבות אלו החסד קודם שנתנו. ומי"ב מביא גואל לבני בניהם אף כשאין ראוים לזה הלך שחסד רק למען שמו באהבה:

עיון תפלה

אתם טרא פזה. ושלשת התארים האלה אמרם משה (דברים י, יז): אל עליון. בשוחר טוב הובא נינער הרבה י"ם ה' ב' אין לך להוסיף על מטבע שם עו חכמים בברכות, מנין מהרש"ם שח"ר האל הגדול הגבור והנורא, הוסיפו עליהן מטבע של אברהם אבינו אל עליון קונה שמים וארץ. עד כאן תארי עצמותו, ואין להוסיף עליהם דבר, כדאמרינן (ברכות לג, ב) ומכאן ואילך תארים ע"ם פעולותיו ית', והם מותרים ומחויבים, כמו שאנו אומרים בברכת השיר הוא נשמת כל חי שכן חובת כל היצורים להודות ולהלל וגו' על כל דברי שירות ותשבחות דוד וגו', וכמו שהאריך החסיד בעל בית היחוד ז"ל בתארים ממין זה: גומל חסדים טובים. שבונים אל הגלות. כי האדם הגומל חסד לחבירו לא יוכל לדעת נראה אם שחסד הוא גם טוב בסתם, אשר סימסך ממנו רע כי עיניו לא תגיענה מרחוק, ולסיבך שהלל המלך החכם (קה"ל ג, יא) כל תפלה כל החכם אשר תחיה וכל האדם וגו' והחם תשמע השמים וגו' ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו וגו' לא כבל אשר יקרא אליך כמו כאמר אל הנכרי, אבל הקב"ה כהיותו אל עליון שמקיף את הנחות כולה ואין בום דבר אשר יעריצו מהולאת חדיו אל השעל, לפי זהו קונה הכל ומי יאמר לו מה תעשה, ובמחזור ויטרי גומל חסדים וקונה דכל כלי מלת הכינם, ואולי הוא שנגת סריפתיק, כי בברכה ההזכיר שנם מעיני חותם המחזור דגומל חסדים טובים: וזוכר חסדי אבות. כמו שאמר

הקון תפלה

וזוכר חסדי אבות. נוסח הברכה הזאת שוה ברוב הסדורים, ובנוסח תימני כת"י וזוכר חסדי אבות ומרחם על בניהם ומביא גואל וגו' באהבה מלך רחמן מושיע עוזר ומגן. ובסדור התימנים הנדפס מחדש בירושלים ת"ו שנת תרנ"ר וקונה הכל זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם מלך רחמן מושיע ומגן. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב וקונה את הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם ולזרעם אחריהם מלך רחמן אל חי ואל עוזר ומושיע ומגן. — ורע כי חסידים הסירו את תו"ץ הוא זונה מן וקונה לשו

שאמר

אבות וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

(רה"ח) (א) אם לא אמר זכרנו ומזכר (אחר שכבר אמר בא"י אינו חוזר אבל אם נזכר קודם שאמר השם אז שאמר צריך אתה אומר זכרנו כו' מלך עוזר כסדר: (ב) השוטה ומומר זכרנו בשאר ימות השנה אם אמר קודם שאמר וכתבנו סיים, ומתחיל מלך עוזר וגו' אבל אם אמר וכתבנו חוזר לראש התפלה וטעמו יתבאר א"ים לקמן בדיני יבנה ויבא ע"ש:

בעשי"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מלך סדין אם לא כוון בתחלת פירוש המלות שהוא צריך לחזור ולהתפלל. אך בזמן הזה כמ"ש קודם הדבר שגם בפעם ב' לא יכוין לכן אין חוזרין. עכ"ש נמצא מזה גודל החיוב. ומכ"ש נ"ל אם נזכר קודם שאמר כלוך אתה ה' בסוף הכרכה יחזור לומר מאלוהי אברהם ה' (חיי אדם): כ"יוך. כאן יכוון ודיע כמו שכתבתי לעיל בתחלה ע"ש:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

עין יוסף

יאמר ה' זוכר חסדי אבות לבניהם לגאלם ואף אם תמה זכות אבות מביא גואל לבני בניהם למען שמו שהוא קיים לעולם עכ"ל: באהבה. ע"ס ואהבת עולם אהבתיך. וכת: אנודהם וכל זה הלשון הוא הווה. על העבר ועל שעתיד. כלומר בכל יום גואל חסד וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם, כי גאל את ישראל ממצרים והם היו בני בניהם של אבות וגם שגאלנו בכל יום ועתיד לגאלנו עכ"ל: וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים. יתבאר ע"ש דאיתא במדרש הולך את חכמים יחכם זה יהושע שנדבק למשה שנאמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו ומה כתיב ביה כאשר

הייתי עם משה אהיה עמך. ומי כשהוא מדביק עצמו לצ"ו זוכה להיות כמוהו. ישראל שמדובקים בחיי עולם שהקב"ה שיהיו קיימים לעולם. מנין ממה שקרינו בענין ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום עכ"ל. ווא שאנו מבקשים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים ר"ל בשביל שמדובקים בך שאתה אלהים חיים לכן משראוי שתתן לנו ג"כ חיים וכנ"ל. עוד יתבאר ע"ס מאי דכתיב כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם. ומדה טובה מרובה ממדת פורענות לכן מכ"י מהראוי שיהיו לנו חיים בשביל שאנו עובדים אותך שאתה אלהים חיים: עוזר ומושיע ומגן. שירושם כפי כתבתי אצל עזרת אבותינו אתה כו': מגן אברהם. ע:אמר

עיון תפלה

שנאמר (ויקרא כו, מב) וזכרתי את ברית יעקוב, ועפ"ה (ירמיה, ב, ב) זכרתי לך חסד נעוריך וגו' חסדם ואמונתם של ראשוני האומה, ובעוד השבח הזה שבמקום גדולתו ב"ם שם ענותנותו, אע"ס שהוא מגביהי לשבת מ"מ הוא משפילי לראות וגו' (תהלים קיג, ה), אע"ס שרם ה' מ"מ שפל יראה (שם קלח, ו), אע"ס שהוא אל עליון על הכל רם ונשא ואין קץ — מ"מ הוא משפיל עצמו ומדקדק לבריותיו השפלים לגמול לשם חסדים טובים, ואע"ס שהוא קונה הכל ומקיף את הגבלליות מ"מ הוא מנמלם השגחתו אל! הפרט וזוכר חסדי אבות וגו': ומביא גואל וגו' למען שמו. אע"ס שתמה זכות אבות ובנוי שכ' רם י (שמות לב, יג) ועי' שבת (נה, א) ומדרש אגדת בראשית פרק יו"ד. וכן אנו אומרים בתפלה ואל רחום לבני וחמישי בה"ס אבל נ.ען וזכ' לנו את ברית אבותינו — ורושיענו למען שמך: באהבה. אע"ס שהגאולה לא תהיה בזכותנו ולא בזכות אבותינו כי אם למען שמו ב"ה, וכמו שנאמר (ישעיה נט, טז) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע (בעדנו) ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו, וכא ר (שם מח, יא) למעני למעני אעשה, ואמר (יחזקאל לו, לב) לא למענכם אני עושה נאם ה' אל' יודע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל, ובעוד טוב מאמור ם ו אין הקב"ה מושיע לישראל במעשיהם הטובים אלא להודיע גבורתו ולהודיע שמו הגדול, מ"מ תהיה הגאולה באהבה וכמו שנאמר (ירמיה לא, ב) ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד. ועי' מה שכתוב לקמן ב ובף לראש השנה בתפלת זכרונות נד"ס וגם את נח באהבה זכרת: מלך עוזר ומושיע ומגן. בקריאת הכהן לעלות לתורה גרסינן בכולהו נוסחי ויעזור ויגן ויושיע, עי' מה שכתבנו בקריאת התורה בשבת ויום טוב, ובברכת יתהת ויאב עזרת אבותינו אתה הוא מעולם כגן ומושיע לבניהם אחריהם:

תקון תפלה

שהתיבה צריכה להיות בגימטריא קס"א, וכ"ה בנוסח הזוהר פקודי דף רס"א ע"א קונה הכל וזוכר חסדי אבות, והחיבגים בנוסח הנדפס הסירו את הוי"ו הראשונה מן הזוכר לפי שהיא צריכה להיות בגימטריא רל"ג, אבל האשכנזים השאירו את הוי"ו הללו ובכל זאת שומרים גם הם את הגימטריא, כי קנה שמים וארץ (בראשית יד, יט) שעליו נוסד הלשון הזה הוא חסר וי"ו האמצעי בכל הספרים, והבינוני שוקל בשרש זכר הנמצא רק פעם אחת בכתוב קלוצרי פקודיו לעשותם (תהלים קג, יח) ג"כ חסר וי"ו האמצעי, ומצאתי שעל וקונה הכל כבר העיר הגר"א ז"ל בבאורו לשו"ע א"ח סוס"י רס"א ע"ש:

(בשמים ראש) כתב שלמה בברכה שיש אנשים שאומרים בגבור משני שהיא משוכה למטרתה. וכן על ה.רשת עד סוף התפלה. ויש בה גבורת תחיית המתים כמו שאמרנו שהיא כנגד עקדת יצחק ומ.זולם אתה גבור ה' גם סה על פסוק בסמוך בברכה דהמינים והיא אמת בסמוך על פסוק סנו לה' בני אלים כמו שאמרנו. וגמיב שמריה הבו לה' כבוד ועוז בזכו גבורות דהחיית המתים. ומאילין נם נ"כ גבורות גשמים שאומר קמ"ב סרוש ה'. ומשמה משום שמשקלם כתחיית המתים. שגשם מחיית כמתים חיים לעולם כך גשמים חיים לעולם מל"ע. והנר"א באד"ח סדר וזאת הברכה כתב למה נגבורות גשמים שקלם כתחה"מ. הוא משום כי הגשמים אין ע"פ הטבע כלל. כי כל הדברים בעולם יודים הפלוסופים שהוא ע"פ הטבע אף זריחת השמש ושקיעתה. אבל על הגשמים מודים שאין ע"פ הטבע כלל כאשר אנו רואים שהגשמים לא ירד כלל והשמים ירד בכל יום ויום. ולכן נקרא גבורות גשמים שנים ניכר גבורת ה' יותר מכל הדברים. ולכן היא שקולם כתחה"מ כי גם המתים שמתים מודים הכל שהיא אינו ע"פ הטבע. שע"פ הטבע לא ימכן שיהא אדם הנרקב מזמן רב לחזור ולהיות מכ"ל. והכוזר כתב בברכה ע' הובדש ע"ש ד' מפתחות שאינן נמסרים בידי אדם. מטר. פרנסה. תחיה. חיה. שסימנם מת"ח. וכתב הפרישה אע"ג דלא הוזכר במטה בברכה ע' חיה יש אומרים בשפם שיטין לת"ב מתיר אסורים כבוה כמו חיה. בם לד וכאם היו אסירים. והטעם זה שאנו נומר בברכה התילים שודו לה' כי טוב כל"ח משום דתנן ד' צריכין להודות. ואחד מהם מי שיצא מבית האסורים. והולד וכאם כיון שכן כמו שיצאו מבית האסורים שהנו נותר זה הפסוק שכ"ל. והא דמזכיר ג"פ מחיה המתים בברכה ע' כתב לד"ח. א"ג כשאדם ישן ומעוררו שמחזיר הקב"ה לו נשמתו. ב' מחיה מתים נרמזים בגשמים כשקולם כתחיית המתים. ג' שאנו מאמינן באמ"י מחיה המתים והוא תחיית המתים לע"ל. ובזה מתורץ קושית תוספות בב"מ דף פ"ה ד"ה כי ממה טו' ל:ח ה מתים ס' ע"ש והז"ק. והאלי' רבה כתב מע"ל דהשבע; עוד שיש כאן ומקיים אמונתו לישני עפר דקאי תחה"מ שהם יקיים כדכתיב ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. ומלך ממית ומחיה, כוון המשם. דמליט ד' משבים במתים. והאמיתי משיח כמתים ממש דלעילם משיך מסבה ממשם למעלה מכ"ל:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

עץ יוסף

שנאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך. שהצילו מאור כשדים ושאר נסים שעשה לו וביחוד במלחמה שהיה לו עם המלכים. וכן יהיה למגן לנו כדכתיב גם משמע בה' מגן עזרך. שכל מעשה האבות סימן לבנים: אתה גבור לעולם אדני. פי' לא כמדת ב"ו שאין גבורתו נצחית אלא כשהוא בחור ועומד בבחרותו אבל לעת זקנתו תש כחו וגבורתו: אבל הוא יתברך גבורתו וכחו קיים ואיש טפל בו ח"ו לא זקנה ולא תשישות. וזה מה שאמר אתה גבור לעולם אדני: מחיה מתים אתה רב להושיע: כוונו לדרש חז"ל שאמרו גדול יום הגשמים שאפי' ישועה פרה ורבה בו שנאמר תפתח ארץ ויפרו ישע. פי' כשתפתח ארץ למי

עיון תפלה

מלך עוזר. סיבה ונרוף השתדלות האדם, כדאמר (קדושין ל' ע"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו: ומושיע. מעצמו בלי צרוף שום השתדלות מצד הנושע, כדכתיב התיצבו וראו את ישועת ה' (שמות יד, יג) וכתיב אמריו ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, וכתיב (תהלים סט, ב) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש, וכתיב (שם כב, כב)

תקון תפלה

אתה גבור. גם נוסח הברכה הזאת שוה ברוב הסדורים. ובנוסח התימנים הנדפס כתוב אתה גבור וגו' מחיה מתים ברחמים רבים רופא חולים סומך נופלים מתיר אסורים וגו' (גם במחזור ויטרי סומך נופלים רופא חולים מתיר אסורים בלי וו"י החבור) ומי דומה לך ממית ומחיה ונאמן אתה וגו' עיי"ש בפירוש עץ חיים. ובסדור

הושיעני מפי אריה, כי נעזרה מלדי כל השתדלות. וחזקיהו מלך יהודה. אמר נתבלתו (מ"ב יט, יט) ועתה ה' אלהינו הו.יענו נא מידו ודרשו רבותינו דאיכא דבכי פיוטו? ואנא כא דנחי פרשה ד' סי' ס"ו אמר חזקיהו אני אין בי כח לא לכרו: ולא לרדוף ולא לומר שירה אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה: ומגן. מגן כנגד הגרב נגרם טוב, ושגן האמור במקום בינוני, אבל מגן אברהם — האור אמתי, שהקב"ה הוא מגנו של אברהם, כמו שנאמר (בראשית טו, א) אנכי מגן לך, פירוש: הכך לובש את המלך כביכול, את כבוד שכינתו, לכנו לך, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. והמגן הזה הבהירו במיוחד (ראה מגילה יג, ב) וירימהו למעלה דרגה ונבונה השתדלת לו ולזרעו המיוחס אחריו עד סוף כל הדורות; ולפיכך אין צריכים להתום אלא בגן אברהם והי לה, כי מאחר שבהביר את אברהם בו נם — ממילא גם נאלו המיוחסים אחריו כמותו, כי בלים אחר הורם מהאת המלך למעלה אציל כל בני אלוהים. וזהו שאמרו רבותינו ז"ל (פסחים קיז ע"ב) והיה ברכה. בך חותמין ולא בכלם, כי והיה ברכה כרבו רבותינו (ב"ר פל"ט סי' י"א) עד כאן שיהיו אני זקוק לברך את עולמי מכאן ואילך הברכות מסורות לך למען דחוי לך למברכא ביין, ומסתן המלך את סבעתו על יד לוהבו כבר הורם למעלה השמדה לו עד סוף כל הדורות, ומאתה בניו יורשין את מעלתו: אתה גבור לעולם. כמו בנאמר (ישעיה מ, כח) לא ייעף ולא ייגע: מחיה מתים אתה. נכפלה כאן מלת הניף למעט אחריה (התורה והמצוה ויקרא כי' ג"ה, תנ"ע סי' סי"ז), אע"פ שהיו הרבה בני אדם

(הגה"ה) (א) בתפלת מוסף של שמע"צ מתחילין לומר משיב הרוח כו' דהיינו שיכריז השמש קודם התפלה משיב הרוח ומוריד הגשם ואז יאמרו הצבור בתפלת מוסף של גשם ואם לא הכריז השמש לא יזכירו בתפלתן לא הצבור ולא הש"ץ בתפלת לחש אמנם אם לא נתבלבל וכבר התחילו הצבור להתפלל מוסף ולא שמעו אם הכריז השמש מ"מ יאמרו: (ב) אבל חולה או אנוס שמתפלל בביתו לא יתפללו תפלת מוסף קודם שיתפללו הצבור לכן בני הישובים שמתפללין בלא מנין ימתינו בשמע"צ שיתפללו מוסף עד סמוך לסוף שש שעות ואז יתפללו מוסף ויאמרו משיב הרוח: (ג) אם טעה והזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם בערבית של שמ"ע או בשחרית אינו חוזר: (ד) בימות הגשמים אם לא אמר מוריד הגשם ואמר מוריד הטל במקומו אם לא התחיל עדיין בשם של ברכת מחיה מתים אומר מוריד הגשם במקום שנזכר אבל לאחר שכבר התחיל בשם אינו אומר כלל ואינו חוזר הואיל ואמר מוריד הטל: (ה) אבל אם לא אמר כלל לא מוריד הגשם ולא מוריד הטל אם לא התחיל עדיין ברכת אתה קדוש אומר במקום שנזכר אפי' כבר סיים הברכה אומר מוריד הגשם בלא חתימה אך נכון כשנזכר שיאמר מיד בל ימתין לאחר כדי דבור ואם נזכר כשאמר השם קודם שאמר מחיה מתים יאמר מקודם מחיה מתים ואח"כ יחזור ויאמר משיב הרוח כו' וכן כל היכא שנזכר היכא דלא פליק עיניה דיבורים לענין ואח"כ יאמר משיב הרוח כו' כגון שנזכר לאחר שאמר ומקיים אמונתו קודם שאמר לישני עפר יאמר מקודם לישני עפר ואח"כ משיב הרוח וכו' (עמ"א סי' ס"ו ס"ק ג' ושש"ל בשעה בברכת יוצר ועי' ס"ז כאן סי' קי"ח) וכל זה כשנזכר קודם שאמר אתה קדוש אבל אם נזכר לאחר שכבר התחיל אתה קדוש חוזר לראש התפלה: (ו) פוסקין לומר משיב הרוח במנחה של יו"ט הראשון של פסח שכבר שמעו מהש"ץ שפסק מלומר בתפלתו בקול רם אבל במוסף בלחש גם הש"ץ יאמר. אך אם אינו מתפלל רק לאחר שכבר התפלל הש"ץ בקול רם אינו אומר (מ"א סי' תפ"ח סק"ד): (ז) בני הישובים שמתפללין בלא מנין יקדימו להתפלל תפלת מוסף ביו"ט ראשון של פסח ולא יאחרו (עפ"מ): (ח) אם טעה בערבית של פסח או בשחרית ומוסף ולא הזכיר משיב הרוח אינו חוזר (דבאמת מדינא צריך להפסיק בערבית). וכן להתחיל בערבית של שמיני עצרת רק מהם שלא יהא כאגודות אגודות ולא בדיעבד ל"כ האחרונים וכ"מ בכמה דוכתי (עי' סי' קי"ד): (ט) אם אמר מוריד הגשם בימות החמה אפי' הזכיר גם טל מחזירין אותו וחוזר לראש הברכה לאתה גבור ואם סיים הברכה אפי' לא התחיל עדיין אתה קדוש חוזר לראש התפלה (עי' א"ר שנסתפק בזה ולאשר כתבתי מהגר"א וכ"ל להדיא מדברי הש"ע): (י) אבל אם נזכר שלא אמר משיב הרוח קודם שאמר מוריד הגשם אינו חוזר לראש רק פוסק ועומר התפלה (א"ר וב"ח): (יא) כל מקום שאמרנו חוזר לראש הברכה ה"ה בשוגג אבל במזיד ומתכוין חוזר לראש התפלה: (יב) אם נסתפק בימות החמה אם לא אמר מוריד הגשם וכן אם נסתפק בימות הגשמים כל שלשים יום חוזר דחזקתו שאמר כמו שרגיל לאחר ל' יום אינו חוזר ודוקא שהתפלל ל' תפלות באותן הימים אז הורגל ע"כ (ד"מ ובאר האחרונים וא"ר דלא כט"ז שדבריו צ"ע): (יג) אם אמר בשמע"צ צ' פעמים מן מחיה מתים עד לאחר מוריד הגשם אם נסתפק אח"כ חזקה שאמר וכן אם אמר בפסח צ' פעמים מן מחיה עד לאחר מכלכל חיים ג"כ אינו חוזר אבל אין לעשות לכתחלה כן דיש חולקין: (יד) ש"ץ שטעה בקי"ד הדין כמו יחיד ואם טעה הש"ץ בלחש ולא אמר משיב הרוח אם נזכר קודם שהבדיל הפליו חוזר לראש כיון שהטעות היה בג' ראשונות אבל אחר שהבדיל הפלתו אינו חוזר (סי' קכ"ו):

עץ יוסף

למי גשמים אז יפרה וירבה ישע. הרי שבשעת הגשמים מתרבה הישועה. ובאמת אינו מובן המאמר לפי פשוטו. וי"ל שקאי על יום הגשמים של תחיית המתים. כמד"א גשם נדבות תניף אלהים כו' שעתיד הקב"ה להוריד טל וגשם של תחיה. והא אומרם גדול יום הגשמים של תחה"מ שאפי' ישועה פרה ורבה בו שנא' תפתח ארץ ויפרו ישע כו' כשתפתח ארץ בתחה"מ כמד"א וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם.

אז

עיון תפלה

אדם אשר החיו מתים, כאליהו (מ"א יז, כב), ואלישע (מ"ב ד, לה), ויחזקאל (יחזקאל לז, י) לפי מסקנת התלמוד (סנהדרין צב, ב) ולפי המובא בספר אליהו רבא פ"ה, ור' חנינא בן חכינאי בויקרא רבה פר' א' סי' ח' שהחיה את אשתו כאותה שעה חורס נסתכנה לגוסס, ור' ירמיה בר חמא שהחיה עבדו של אנטונינוס (ע"ז י' ע"ב), ור' יוחנן דהחייה לרב כהנא (ב"ק קיז ע"ב), ורבה בר נחמני דאחייה לר' זירא בתר דשחטיה (מגילה ז' ע"ב), וכיוצא בהם הרבה, מ"מ אינם הוא **מחיה** ובדבריך עבו מה שעשו, כי רק **גרמו** את התחיה ואתה גומר אותה; וזהו ההבדל שבין הפיעל וההפעיל, הפיעל גומר וההפעיל **גורם**, כמו שהארכתי בספרי משפטי לשון עברית חלק שני מאמר ראשון אות י"א ע"ש, לכן אצל הקב"ה נופל הלשון **מְחַיֶּה** בפיעל, כמו שנאמר (דברים לב, לט) אני אמית **ואחיה**, ונאמר (ש"א ב, ו) ה' ממית **ומחיה**, אבל אצל ב"ו נופל הלשון **מַחֲיֶה** בהפעיל, כמו שנאמר (מ"ב ח, א) אשר **החיה** את בנה: רב להושיע. כמו שנאמר (ישעיה סג, א) אני מדבר בצדקה רב להושיע, גם מבלי זכות **גבורה** לכל, וכמו שאמרו בזוהר סוף מזמור כ' נשתתקה ולא אתה מלמד זכות על בני —

תקון תפלה

ובסדור רב סעדיה גאון וכה"ר אסורים ומשען לאביונים. ובמחזור ויטרי ורומא ומצמיח לנו ישועה. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב סומך נופלים רופא חולים עוזר דלים מתיר אסורים משען לאביונים ומקים אמונתו וגו' מי כמוך אדיר נצח אדון הגבורות ומי דומה לך וגו' ומצמיח ישועה בקרוב ונאמן אתה הוא מלכנו להחיות וגו':

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ

עץ יוסף

אלו ישרים ויורם ישע. והמג"א כלן מחיה מתים אתה רב להושיע פי' שאתה בתחה"מ תגביר והרבה הישועה.

ענף יוסף

ומוריד הגשם. גשם בפת"ח ג"ש בגרי. לכן המתחיל ספיק קצת בין (רוקח):

וכן אמרו לכאן מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה. וכן אמרו ואין דומה לך מושיענו לתחיית המתים. כל זה מורה כי אז בתחה"מ תהיה עיקר הישועה. והוא מה שקבעו גבורות גשמים בברכת מחיה מתים. כי מלבד שגשמי כוונו ג"כ על גשמי נדבות של תחיה. והוא שאמרה משיב הרוח לתוך גויה ומחזיקה שהיתה בו מקדם. ומוריד הגשם של תחיה. והכל מרומז בדבריהם כי רוח ה' דיבר בם: משיב הרוח ומוריד הגשם. ע"ש ישב רוחו יזלו מים. ויקרא גבורות גשמים ע"ש שכל הגשם והגשם יורדת ממקום גבוה ואין הרוח משורתה אלא יורדין למקום שהקב"ה חפץ. וזאת היא גבורה שאין כמוה: מכלכל חיים. בחסד. ע"ש נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. שמכלכל אותם במאמת ובשאר צרכיהם שתי פעמים ביום או פחות. ואם יעשה אדם לבש אחד יכבה ממנו שנה או שתים. והמזון מעת לעת. ואמר בחסד. כלומר זה שעושה הוא בחסדו ולא בצדקת הבריות. כמד"א אם צדקת מה תתן לו: מחיה מתים ברחמים רבים. שמרחם על הנשמות המתאבלות על אבידת גופם שילאו ממנו ועומדין לפניו ית'. במד"א ונפשו עליו תאבל. והוא ברוב רחמיו יחזיר' לתוך אותו הגוף לנדנה ומחזיקה שהיתה בו מקדם. כמו שהובא במדרש שעלה על פסוק אשר לא תקח אשה לבני וגו' כי אל ארצי וגו' תלך הי' אל הגוף הראשון ע"ש. ואמר ברחמים רבים שלא יעמדו ערומים כמאמרם ז"ל ק"ו מחטה שנקברת ערום ויוצאה בכמה לבושין. לדיקים שנקברו בלבושיהם שאכ"ו: סומך נופלים. ע"ש סומך ה' לכל הנופלים. כי פעמים שיפל אדם ויתחייבו הרופאים למות. והשם סומכו

עיון תפלה

אלי מדבר עליהם לדקה ושופטים. ורב להושיע פירש הראב"ע גדול לישיע, כמו על כל רב ביתו (אסתר א, ח): משיב הרוח ומוריד הגשם. לא כל הרוחות הגילות נהם ולא כל הגשמים רצוים לכלכל את החיים, והקב"ה משיב את הרוח הנועד להביא את הגשם הטוב הראוי להביא לחם מן הארץ, וחנו שנה הכא"ן.—ובברכות (כ"ג א') מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים, ת"ס אר"י מתוך דשקולה כתחה"מ לפיכך קבעוה בתחה"מ, ובדברים רבה פ"ו סי' ו' גדולה ירידת גשמים ששקולה כתחה"מ כילד בזו כתיב פתיחה ובזו כתיב פתיחה בזו כתיב יד ובזו כתיב יד בזו כתיב שירה ובזו כתיב שירה עיי"ש. והספרדים מהרגלין לומר ביום א' של פסח אחר תפלת טל מוריד הטל, וכן היה מנהג הגר"א ז"ל*), אולי שכך של בפרקי דר"א פרק ל"ב שהיה ליל יום הפסח וקרא יצחק לעשו בנו ואמר לו בני זה הלילה כל העולם כלו אומרים בו הלל ואוצרות טללים נפתחים בזה הלילה עשה לי מטעמים עד שאני בעודי אברכך (ובשביל שהיה יצחק צריך להקריב קרבן הפסח במועדו, בכדי קיים כמצות את התורה עד שלא נתנה כדתק בגלוי קמצן, וכד שלא היה שאפשר היתה נעבודה בגבורות כדתק (זכחים קיז, ב), לפיכך מסר עבודת ירושלים לעשו גם בנטור, ובגלל הדבר הזה חברכנו נפשו, כי לא ידע כדין שמכירה הבכורה), א. רם לו רבקה ליעקב — בני זה הלילה אוצרות טללים נפתחים בו וכו' כלך והביא שני גדיי עזים אחד כנגד הפסח ואחד לעשות לו מטעמים וגו' (כי הפסח נאכל על השובע מסחים ע"א),

ורבקה בכך שמצוה את דבר המגירה ובקשה להפרושי את יצחק מאיסורה שלא יאכל בכבן אלן, ועי' רש"י (בראשית כז, לא), ומה שלא הגידה זאת ליצחק? כדי שלא לצערו, או הגוום חשג דלסיר לה, רש"י סנהדרין מ"ג ע"ב), וכבילא יעקב מלח שני אבני ילא מכוסר כהתן והכלם בקבוריה וירד עליו טל של תחיה מן השמים ועשה גם כוא גבור חיל, ע"כ, לפיכך מזכירין ירידת טל בברכת גבורות, ועי' תענית ג' א': מכלכל חיים בחסד. לשון הר"ר יוסף אלבו ז"ל בספר העקרים מאמר ד' פרק נ"ה ,ותואר אתה גבור לעולם ה' מחיה מתים אתה רב להושיע, כלומר אתה גבור ויכול על כל דבר שיעיר מגילותו שאל בשפל (סוגיא ומה"כ הרמב"ן ז"ל במו"נ חלק שלישי פרק ס"ז ע"ש) ואין גבורתך כגבורת בשר ודם, גבורת בשר ודם להמית את החיים וגבורת השי"ת להשיב להחיות את המתים; והזכירו בברכה זו חסדיו של הקב"ה עם בריותיו בחיים: בחיים ואמרו מכלכל חיים בחסד ואחר המות אמרו מחיה מתים ברחמים רבים, כי החיים עם כל התגמוה חסלונם הם נצרים בתוך בחסד וברחמים (ראה לעיל בברכת גון) אבל המתים שהיה יסולים להתבלל ולהיתקן עוד לא יכסיק להם לא חן ולא חסד ולא רחמים נסיונם, אבל צריכים לרחמים רבים (וכן יסד המשורר בנ"ל יגדל מתים יחיה אל ברב חסדו). ואמרו אח"כ סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים רמוז שאין גבורת הקב"ה כגבורת ב"ד, גבורת ב"ד היא להפיל את החולים ולהמיתם וגבורת השי"ת

*) מעודי סק יר ביהלם על מלים שהמה בנוסחא כימיו לומר נקין משיב הרוח ומוריד הטל. ועיין בלוחם אליו (להגר"א ז"ל) פרשה ברכה אינן בני סוף פ"ח ובבאורו ל.י"א פסי' יו"ד ע"ב).

נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

עץ יוסף

כמשו ומחייו: ורופא חולים. ע"ש כל המחלה וגו' כי אני ה' רופאך. כי הסמים שניתנו על ידי מות והסם רופאם ומחיה אותם: ומתיר אסורים. ע"ש ה' מתיר אסורים. שגם הם חשובים כמתים שחיו: ומקים אמונתו לישני עפר. ע"ש ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. וכלומר כשם שמקיים אמונתו עם החיים ומרפא אותם. כך עתיד לקיים עם המתים. מי כמוך בעל גבורות כו'. פי' כי הרי אנו משבחים ומהללים אותו במעשיו גבורות ופלאות כאלו להמית ולהחיות ולהאירה אין זה מהפלא בערכו ית'. שהרי מצינו בסרנה לדיקים שעשו כמעשים אלו להמית ולהחיות. וכמעשה דרבי יוחנן עם רב כהנא בב"ק ק"ז ב' שהמיתו רבי יוחנן לרב כהנא והחייהו. וכן כמה וכמה שעשו כמעשים האלו וכן אמר אנטונינוס לרבי ידענא דאית בכו מחיה מתים. אבל באמת אינו דומה לו ית' כלל והוא מבני כוים. אחד כי הנה לא בכח גבורתם עשו את כל אלה רק שהיו לפניו ית' כבן שמתחטא אצל אביו ועושה לו רצונו. והוא כמתארס שם בני רחמי והודמיה. הרי כי כח הגבורה הוא לאלהים יתברך. שני שאינו דומה תחיה שהיה על ידיהם לתחיה שתהיה ע"י ית', שלתחייתם יש מיתה:

דובר שלום

מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה. המיתה לאדם אינה דבר כליה שהאדם מ"ו. רק שהנשמה נפרדת מהגוף והגוף בקבורה נרקב והלך לארץ מאשר יצא ויהיה כאשר היה נקדמתו. וזהו מלך ממית. ועוד המיתה הוא הנה הוא מחיה לכתה נחיים מעולים יותר כיה מלכים. לפי בסוף הגמים ישובה ע"י המיתה כלמיתת הגוף ע"י כלוי הגרם. וזהו כיומם ישפים מי אם ופילחי המעשה יתות וגן אדם אליו יגמן. בה לך גילה מתיסם אתם. כלה אין כשום כליה האלקית רק יתן לו כשם לתועלת המחיה כמו חליו כשהם מכלין גרמין סורם. וחזן טונם כנגיה והכהים לי נארץ (תהלים ג, כה). כאן שהורכן כליס החלמים רק כשו זריעה שהלב לתועלת למיתם שהונה. וזהו טונת תהלים לא ימות כי אחיה וגו'. גם גדול מיתה הלדיק מהמיתה הרשע. כי מיתת הרשע היא כליה נחלוטין ומיתה הלדיק היא כמו זריעה שמעמת. זהו לא אמות מתיהם כמלפים. רק אמים עלי המיתה כמו למיתם כיגול מגרעין כהלם. לכן ולספר מעשי יה לאודות לו כל המיתה כי טוב היא:

עיון תפלה

כנגד שהוא סומך נופלים, גבורה נו"ד בין להכות אלפיו ולכחלות, והשי"ת בנגד זהו רופא חולים, גבורה נו"ד לענש בכסף ולאסורין והשי"ת בנגד שהוא מתיר אסורים, גבורת נו"ד להבטיח על דבר נדעתו כי מי יערוב לבו לגשת אליו ולצוהו לקיים הבטחתו, והשי"ת בנגד שהוא מקיים אבותיו, ולא לחיים בלבד שהם מבקשים מלפניו. אלא גם לישני עפר שהם כמתים שאין בהם כח לבקש מלפניו כל אלים הוא מקיים להם אמונתו להחיותם. ובאמרו לישני עפר ירלה כשבאות בעולם אשר ישנו ורקבו לעפר ישובו לתחיה, לא שיחדש לשבכות גופות אחרים וכמו שאמרו רז"ל (פסחים סח, א וסנהדרין צא, ב) אני אמית ואחיה יכול שתהא מיתה באחד וחיים באחר (כגוף חדש) ת"ל מחצתי ואני ארפא מה מחלה ורפואה באחד אף מיתה וחיים באחד; ועל שיות אלה כתבו ה דיוהר מיוחדת מן שלמותה בה ונלות כלומר קבוציה מיד אחר ברכה אבות, ע"כ, ושאל רבינו בנימין בר אברהם ז"ל מתוספות מהר"ם בר ברוך מרוטנבורג דפוס טלמסמס פי' האר"ח מפני מה אין אומרים אלהים גבור מלבש ערומים ופוקח עורים כמו רופא חולים. מתיר אסורים? והשיב משום דלא אמרינן בתחית המתים אלא השקול כתחה"מ כדאמרינן בברכות ל"ג א' גבי גשמים, וסומך נופלים ומתיר אסורים כנגד גליות של ישראל ואסוריהם מהתפי שהקב"ה עתיד לסומכם ולהתירם, וד סוא חולים אמרינן בנדרים (מ, א) גדול מה שנעשה לחולה וכו' עכ"ל: מי כמוך בעל גבורות. שנאמר (דה"א יטו, יא) לך ה' הגדולה והגבורה: ומי דומה לך. שנאמר (ישעיה מ, יח) ואל מי תדמיון אל: מלך ממית ומחיה וגו'. שנאמר (ש"א ב, ו) ה' ממית ומחיה: ומצמיח ישועה: ענין צמיחת הישועה פרש רבותינו ז"ל בשוח"ט סוף מזמור י"ח כתוב אחד אומר מגדול וכתוב אחד אומר וכו' א"ר יודן אמר לפי שאין הגאולה באה על ישראל בבת אחת אלא קמעא קמעא, ומהו מגדיל לפי שהיא מתגדלת והולכת לפני ישראל, שכשו כן ברוך גליות גדולות והשתנות בגאולה בבת אחת אין יכולין לסבול ישועה גדולה וכו' לפיכך היא באה קמעא קמעא ומתגדלת והולכת לפניו. לפיכך משולה הגאולה כשחר שנאמר (ישעיה נח, ח) אז יבקע כשחר אורך, ולמה נמשל כשחר, לפי שאין אפלה גדולה יותר מאותה שעה הסמוכה לשחר, ואם יעלה גלגל חמה כאותה שעה שהבריות ישנים היו כל הבריות מלכדין אלא כמוד השחר עולה ומאיר לשולם מעלה ואח"כ גלגל חמה כולה ומאיר ואין הבריות מלכדין, שנאמר (משלי ד, יח) וארח צדיקים כאור נגה הולך ואור וגו', ע"כ, ובי' ירושלמי ברכות פ"א

אם שכח לומר מי כמוך דינו כמו בזכרנו ובמלך עוזר ע"ש ואם סיים את הברכה אינו חוזר ויש אומרים שפתי תפתח לקמן תגל
יחלב ויבוא ח"ם :

בעשי"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים :

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים :

עץ יוסף

מיתה אחריה שהולרכו לחזור ולמות. והוא כמאמר שם שאל"ל רב כהנא לרבי יוחנן אי מלית למבעי רחמי דתו לא שכינגא אלינא ואי לא לא כהיל ואליף שעתא וקבלתי לער מיתה חליף ולא אקבל עוד פעם אחרת. אבל אחר התחיה שתהיה על ידו יתברך לא תהיה שוב פוס מיתה בעולם. והוא כמאמרם ז"ל מתים שיחיו שוב אין חוזרין לעפרותן כו'. הרי שאינו דומה לו יתב' כלל. וזה מה שאמר כאן מי כמוך בעל גבורות. פי' אף אם מליס שעשו כמעשים האלו ע"י ב"ו מי ישוה כמוך שזהו הוא בעל של הגבורות האלו שהגבורה תחשב לו לעלמותו. הרי אינו כן אלא אתה הוא בעל של כל הגבורות. ומכח ידך עשו כל אלה ואף אם התשוב זאת לגבורה. מי דומה לך בתחיה. והוא מטעם כ' שאמרנו שהרי אין חייהם חיי נלחים. שהרי הם לריכין למות עוד הפעם ונמלא שאין תשועתם תשועה אמתית. אבל אתה הוא מלך ממית ומחיה ומלמיח ישועה עולמית שאין אחריה מות לעולם:
מי כמוך אב הרחמים. כתב הבחיי בסדר בראשית זה שתיקנו לומר הרחמים בס"א. על ה"א דאשונה שבשם וה"א אחרונה שבשם שנתוספה לאברהם שניתנה לו כח ההולדה וכמו שהזכירו ז"ל אברם אינו מוליד אברהם מוליד וע"ש שהאריך:
ונאמן אתה להחיות מתים. אמר לשון אמונה על תה"מ שתהיה מטוב שהוא מיוסד על המדרש חדשים לבקרים רבה אמונתך שהבאתי לעיל על זה שתיקנו לומר בכל בוקר כשעומד ממטתו מודה אני לפניך כו' ע"ש ותמין. כתב מוס"ס כשאומר ונאמן אתה להחיות מתים יכוין במחשבתו בזה"ל בשמחה עלומה אני מאמין באמונה שלימה ואמתית בזה שאתה עתיד להחיות מתים עכ"ל. כתב הרוקח וכות היא לנו שאנו מעידים ומאמינים בתחיה אף כי לא ראינו עכ"ל. וז"ל הזוהר פ' וארא דף כ"ח ע"א תפת רוחיהון דאנון דאמרין דלא זמין קב"ה לאחייא מתייא והיך יתעבד מנייהו בריה חדתא. ייתון ויחמון אנון: ששאין חייביא רחיקין מאורייתא רחיקין מינה בידוי דאהרן הוי תוערא אעא יבישא וקב"ה לשם שעתא אהדר ליה בריה משניא ברוחא וגופא כו' עכ"ל:
בא"י מחיה המתים. שיחיה כל המתים שמתו מימות אדה"ר ועד אותו הזמן והגופים כבר נרקבו מכמה אלף שנים. וכמה אלפים ורבבות עשים עד אין מספר שנתערבו עלמותיהם אלו עם אלו. והבורא ית"ש בחכמתו הנפלאה יכיר ויחבר עלם אל עלמו של כל גוף וגוף ויתן בהם נשמתם נשמה ונשמה שסייך לגוף שלה ומי ימלל גבורות ה' בזה (יוס"ה). איתא במדרש תמונים שער ה' אלו שאומרים אמן באמונה. אומר שליח צבור מחיה המתים והם עונים אמן ועדיין לא ראו תחיית המתים. אומר גואל ישראל והם עונים אמן ועדיין לא נגאלו. ואע"פ שנגאלו הרי חזרו ונשתעבדו. אומר בונה ירושלים והם עונים אמן אע"פ שעדיין היא בחורבנה אי אמונים שער ה' עכ"ל (אגודרם):
נקדם

עיון תפלה

ה"א בסגנון אחר, וזהו למיחה .הישועה בלמח הוס שלמח מהם מהם: ונאמן אתה לְהַחֲיוֹת מתים באי מְחַיֵּה ה.תים. שאלת התחיה מתחלתה ועד סופה תהיה רק על ידך ואין לאחר חלק בה, אתה תהיה גם הגורם וגם הגומר, וכן הוא אומר (יחזקאל לז, יג) כה אמר ה' אלהים (עתיד לבא) הנה אני פותח את קברותיכם (תחלת התחיה) והעליתי אתכם מקברותיכם עמי (גמר התחיה), לשון פתח בפעיל וסיים בפעל. — ונזכרה בברכה זו חמש שמות של תחיית המתים, לרמוז על תחיית חמש מדרגות הנפש שנזכרות בב"ר פי"ד י"ד, הנפש נקראת בחמש שמות: נפש, רוח, נשמה, יחידה, חיה (בדברים רבה סוף פ' ב' חיה יחידה). ופרשו חכמים ז"ל, הנפש שבנו היא מדרגת דנפש שמשותפת לכל בעלי החיים שבעולם במדרגה הראויה להם, כי לא הדמה נפשו של אדם נפשו של השור, ועש"ם הרמב"ם ז"ל בס' רלאון מהשמונה פרקיו; מוסיף עליה האדם היא לו עוד מדרגה יותר נשגבה והיא הרוח שעליה נאמר (קהלת ג, כא) מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ונאמר (איוב לב, ח) אכן רוח היא באנוש; מוסיפים עליהם הצדיקים שבכה מעשיהם. העוסקים והוגים בתורת האלהים יומם ולילה שזוכים למדרגת הנשמה ונשמת שדי תבינם; והאדם הראשון קודם החטא ועוד יחידי סגולה זכו עוד לשתי המדרגות היותר נעלות והן חיה ויחידה. ראה מה שכתב הגאון בעל רסד לאברהם הובאו דבריו בספר נחמד למראה על בראשית רבה פי"ד ויחי ובספר נפש החיים שער ב' פרק פ"ו ויז ובספר ראשית חכמה שער הקדושה פרק ד'. — ובהגהות רדב"ז ח"ג סימן הרמ"ד דשם סוד נשמה יבואו כל הריטב"א ז"ל שקבלה בידם שעתיד הקב"ה להחיות מתים שתי פעמים, אחת פרטית לפני ביאת המשיח בשביל הצדיקים: מה נגלה למען ידעו בגבורתו של ישראל, ואחר תחיה המתים הכללית בחיים אח"כ, עיי"ש, ואולי לזה רמז אנשי כנה"ג בכרית חמש פעמים תה"מ בברכה ש

(ורד"ה) (א) יחיד העומד בתפלתו והגיע למקום קדושה כיה הצבור אומר קדושה דסדרא או קדושה יוצר אינו אומר עמהם אבל קדושה דשחרית ומוסף יענה עמהם (סי' ק"ט ועיין קודם התפלה): (ב) אם טעה וסיים האל הקדוש בעשי"ת אם תוך כ"ד נזכר ואמר המלך הקדוש יצא אבל אם שהה לאחר האל הקדוש כ"ד לא יצא ויחזור לראש התפלה דדין ברכות ראשונות כחד חשיבי (עי' סי' תקפ"ב וקי"ד): (ג) אם אמר כל השנה המלך הקדוש אינו חוזר (ס"ס ק"ח באחרונים וע"ס קי"ח):

(בשמים ראש) (א) טוב לכוון רגליו בשעה שאומר קדושה עם הש"ץ שבכל אומרים נקדש כשם שמקדישים אותו בשמי מרום. ובמרום הא מקדישין אותו ברגל ישרה דכתיב ורגליהם רגל ישרה (לבוש סי' קכ"ה): (ב) בשעה שאומרים קדושה צריך לפסוע ג' פסיעות לפניו ע"ש מלאכי צבאות ידודון ידודון ידדון כתיב. ידדון בהליכה ידדון בחזרה. וכמה ג' פרסאות כנגד מחנה ישראל. והגאון רבינו [נפשות] ג' פסיעות (א"ר בב): (ג) בשעה שאומרים קדושה ישאו עיניהם למעלה להגדיל הכוונה. וגם הוא דרך חנה שעיניהם נשואות בעיני השי"ת ועיניו נשואות בעיניהם כאלו רוצים לסדבק בו ית' (לבוש סי' קנ"ג). וכ' האר"י משמע שעיניו יהיו פתוחות. וכ"כ הב"ח. ולא דמי לתפלה בסי' צ"ב דקי"ל דעיניו למטה ודלא כט"ז וכ"כ בספר זרע ברך. וכ"מ בספר ש"ל והגיה וז"ל יגבהו עיניהם למרום וירימו עקביהם עם גופם בעת קדושה כי אין להקב"ה הנאה בעולמו אלא באותה שעה שעיניהם נשואות בעיניו ועיניו בעיניהם. באותה שעה אני אוחז בכסא כבודי ונדמות יעקב ומחבקו ומנשקו כו' ומזכיר גלותם ע"כ. ובגליון מ"א כתב דוקא במלת קדוש הראשון יש להגביה לשמים אבל קדוש שאומרים פעם ב' וג' צריכין לומר בהשתחויה ע"כ. ומפוסקים הנ"ל משמע דכולם שוין עכ"ל הא"ר: (ד) כתב בתנחומא פ' צו ובשתים יעופף מכאן תקנו לעוף על רגליו בשעת קדושה. וכתב מ"א ולא כאותם שדולגים וקופצים ע"כ אבל מדברי הגהות יש להם סמך שז"ל כלומר צריך לנענע כל גופו ולהודעות האימה"ו ית' דכתיב וינועו אמות הספים מקול הקורא. ונהגו לנענע ולהודענו בקפילה דרך מעלה. ונ"ל בשעבן בן ע"ד והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק בפירושו כמו בזק. ופירש"י רצוא ושוב כלהבת הכבשן שיוצאת תמיד מפי הכבשן ומתהלת למטר וליכנס. כך כשהמלאכים רוצין מתחת הרקיע העשוי למעלה מהן ממסום מפני השכינה שלמעלה מן הרקיע וממהרים להשיב את ראשן עכ"ל. והכוונה שרוצין להשיג אותו ית' בכנפאם למעלה וכשאינו משגה מה. תיד הם משיגים ויודעים שא"א להשיג ית' כי לא יראהו וחי שעינוגו אפי' מלה"ש. לכך הם נרתעות ותיד הם חוזרים ע"ד ויסתר משה פניו. שלא להשיג יותר מדאי. וכן אנו עושים כמותם קופצים דרך מעלה כאלו רוצים להשיג וחוזרין מיד. ועושין כן בלג פעמים כנגד כל הג' קדושות שמקדישין אותו בג' עולמותיו (ועיין בכד"ק פסוק קק"ק ה' צבאות כו') לסורת שבכל ג' עולמות קלר שכולנו מלהשיגו. ואם לשמים נשיג הגיעתן מיד יפלם ממנו מפני עומק השגה וקלר להשיג. וזהו כוונת קפילתנו למעלה וחזרתנו מיד עכ"ל. והב"ח כתב קבלתי דבשעה שאומרים כגון וימלוך צריך ג"כ לגביה עקביהם עם גופם כלפי מעלה כמו בקדוש ע"כ. וכתב בתוספ"ל דכשאומר ברוך כבוד כורע וזוקף בשם וכן בימלוך כורע וזוקף בשם: (ה) אין לדבר באמצע הקדושה (סי' קכ"ה) וכתב בד"מ מהרי"ל לא היה מדבר עד אחר אמן דהאל הקדוש: (ו) מי שאמר כבר קדושה ובא לבית הכנסת ומלא צבור עונין קדושה חוזר ועונה עמהם (שם):

נהגו הש"ץ אומרים קדושה ז:

נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם. כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם. כַּכָּתוּב עַל יַד

עץ יוסף

נקדש וכו'. כי אין מקדישין פחות מעשרה ועשרה על הרוב הם יודעים לכוין. אחרי כי אנחנו עשרה נקדש כמו שמקדישים אותו בשמי מרום:

ענף יוסף

בקדושה ז יתקדש עלמו ויפיס אז לנו כמה רמזים ואל ורמזים יש למלאכי השרת עיכם יאמרו מנקדש עד האל הקדוש ע"כ תיבות כנגד שם של ע"ב. ע"כ

עיון תפלה

נגד הנז פעמים תמיד המדים שבששת אלפים שנות העולם, בימי אליהו ובימי אלישע ובימי יחזקאל, ושתי פעמים לעתיד לבוא:

נקדש את שמך בעולם. עולמו שבשמי מעונה אבל רז"ל במקומות הרבה בשם עולם סתם, כמו כל זמן שרשעים בעולם חרון אף בעולם (סנהדרין קיא, ב), אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל (יבמות סג, א), עולם כמנהגו נוהג (ע"ז נד, ב), כיום לצדיקים שיהיה להם והנאה לעולם (סנהדרין צא, ב), ודיין יש מורעו בעולם (חגיגה טו, ב), נביא את כל העולם תחת נבוכדנצר (שם יא, ב), כל העולם ממי אוקיינוס הוא שותה (תענית ט' ע"ב), לסיבך כל העולם כלו רותח (פסחים לד, ב), די לעולם אני ואתה (סוכה מה, ב), עולם לאכסדרה דומה (ב"ב כה, ב). אבל נחמר הכמים הכונה על העולם הבא, כמו עולמך תראה בחייך (בעולם הזה) (ברכות יז, א), מאן קאכיל לעלמיה מרבה (ב"מ קיד, ב), קבל רבי את עולמו (סנהדרין קא, א), יש קונה עולמו בשעה אחת (ע"ז י' ע"ב), ובויקרא רבה פי"ח בית העולם לא נאמר אלא בית עולמו מלמד שכל צדיק וצדיק יש לו עולם בפני עצמו; ובאמת אחיו שלא היה בעולמו ריש יבמות סירוס בימיו. והפירוש נקדש את שמך בעולם — בעולם הזה שאנו חיים בו: כשם. מלה תלמודית נשאלת כמו, כשם שהשמים

תקון תפלה

נקדש את שמך בעולם וגו' ככתוב על יד נביאך. בטור או"ח סי' קכ"ה הגירסא וכן כתוב על יד נביאך, וסיים שם "ויש בו ל"ד תיבות כמו שיש בפסוק וקרא זה אל זה" עכ"ל. וכ"ה

פרקון

נביאך וקרא זה אל זה ואמר: ק"ה קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו: חזן לעמתם ברוך יאמרו: ק"ה ברוך כבוד ה' ממקומו:

ישעי' ו' ג'

עץ יוסף

ע"כ יש לומר ככתוב על יד נביאך ולא יאמר וכן כתוב (מחובר על ט): קק"ק. פי' ג' קדושות אלו. כי השי"ת נבדל לגמרי. ויש שלש מדרגות. האחד שאינו גשם. והשני שאינו כח בגשם. והשלישי שאין לו שום חיבור כלל אל הגשם. ותדע כי יש ג' מדרגות. שהגוף הוא גשם. והנפש כח בגשם והשכל יש לו קשר עם הגשם והוא קשר מציאות. ולפיכך אומרים קק"ק. קדוש הראשון שאינו גשם. קדוש השני שאינו כמו הנפש שהוא כח בגשם. קדוש השלישי שאינו כמו השכל שהוא קשור עם הגשם. אבל השי"ת נבדל לגמרי (ספר נתיבות עולם נתיב הפרישות פ"א): לעמתם. עיין מ"ש לעיל בקדושת יוצר: ממקומו. לפי שאין יודעים מקום כבודו ישנן

ענף יוסף

קדוש וגו'. ולכך יאמרו תלת זימני קדושה שהם בגלוי לעיניהם ולמלאכים ושכנה. ובעת שהשכינה שורה על ישראל בלא קדושה שהם תפיסה. ולכך לא יאמר ויתקדש כאדם שאינו שהוא עולה קדושה שהם משיו. ואחר כך נקדש יחיד לנגד נקדש שמו הגדול ית' בעולם ונחשב נעשה על קדושה שמו וקדושת מי"ש אשר חז"ל אמרו דמלאכי מעלה לשרת. ויאמרו גם נקדש שמו כאשר מלאכי השרת מקדשים שמו בחיל ועוד וגו'. כן יכוין כאדם. ויתן אלהי נשמתם שבניהם למדרגה נקדש שמו הגדול בניהם ויאמרו גם שיזכה לכך לעשות גמור כין מלאכי מעלה נקדש שמו תלויה עד למטה נגפשו ודמו עם' למה וישראל ודת ישראל אמת ולמן שלמו (ישעיהו דכא דחה ח'): ברוך

עיון תפלה

נקדיש. אומר כך שהם מקדישין אותו (ישעיה ס, ג), כמה שקורא נקרא בכסף וכו' כך שהיות קרקע וכו' (ב"ק שו, א), כמה שהוא חייב על קשורין כך שהוא חייב על פדיון (סכה קיו, ב), ומקרה עולם שמי: וקרא זה אל זה ואמר. שהמלאכים שואלין רשות זה מזה (וכן תרגומו ומקבלין דין מן דין) שלא יקדים האחד ויתחיל אלא כלם כן פותחים כלם כאחד, ואז באמרו בשיר כלנו כאחד טריס (רש"י). — ויש מאמרים שאינם מתחילים הקדושה מן קדוש אלא מן וקרא זה אל זה, ושעמם שלא להתחיל באמצע פסוק אבל שונים הם, כי לפי זה: הם בעצמם אינם מקדישים את השם רק מספרים דברי: שהמלאכים מקדשין אותו ואומרים קדוש וגו', והפוסקים לא יוצאים בזה ידי חובת קדושה: ובאמת אין לחוש כלל להתחיל באמצע פסוק, שהרי גם אנשי כנה"ג התחילו מן קדוש בקדושת יוצר, וכן ברוך כבוד ה' ממקומו כו' באמצע פסוק (יחזקאל ג, יב), ועי' תנ"א רסי' רס"ב ובזוקח סי' סי"ט: ברוך כבוד ה' ממקומו. כתורת כהנים רים סוד ויקרא ססיק מפסל תועד ר' עקיבא יומר הם חיות הקדש הנושאות את

תקון תפלה

וכ"ה במחזור ויטרי דף ס"ו נקדש את שמך בעולם וגו' וכן כתוב וגו'. והנוסחא כבתוב נוסדה על פי הספרי האזינו פסוק כי שם ה' אקרא אמר משה וכו' ומה משה וכו' לא הזכיר שמו של מקום אלא לאחר כ"א דבור וכו', ובתרגום ירושלמי שם ומנחן יליף משה דלא הוה מדכר שמא קדישא עד דהוה מחנך פומיה בעשרין ותר מלין דאינון תמנין וחמשא אתוון, כי מן האזינו עד הזכרת השם יש כ"א תיבות מן פ"ה אותיות; והספר הזה נשמר בנוסח קדושה האשכנזים במלות אבל לא באותיות, ובהפך בנוסח קדושה האחרים באותיות אבל לא במלות: נקדישך ונעריצך (במס' סופרים פט"ז ה"ב אבל קדוש של עמידה כיון שצריך לומר נעריצך ונקדישך אין יכול לומר פחות מעשרה התירסא הזאת הביאה את הג' ר"ש הורוויץ ז"ל המו"ל את המחזור ויטרי בהערותיו להם קע"ז להחליט שנוסחת קדושת מוסף האשכנזית במס' סופרים, אבל פלא גדול הוא למה קבעו חז"ל את ההלכה הזאת דוקא על קדושה מוסף, והלא גם קדושת שחרית אסור לומר בפחות מעשרה? ואך באמת

גרסת ספרינו היא משובשת, כי במס' סופרים הנדפסת בסוף המחזור ויטרי דף תשי"א הגירסא נקדישך ונעריצך, והיא קדושה שחרית הספרדית, ועי' טור או"ח סי' נ"ט) כנעם שיח סוד שרפי קדש המשלשים לך קדשה וכן כתוב על יד נביאך וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש. ובנוסח נעם ונקראנו נקדישך ונעריצך כלבנו נשלש לך קדושה כסוד שלי קדש וכן כתוב וגו'. ובסדר רב עמרם לעולם קדושה כתר בין בשחרית בין במוסף, עיי"ש דף י' ע"ב ובדף כ"ח ע"א ובדף ל' ע"א, ובתוך הקדושה באים שם הפיוטים שאנחנו אומרים אותם בקדושת שחרית לשבת ויו"ט אז בקול רעש, ממקומך מלכנו תופיע, וכך בחלק השני מן הסדור בדף ס"ח ע"א בפיוטי שחרית ליוה"כ ושם בדף נ"ג ע"ב בפיוטי מנחה ליוה"כ מסודרת קדושת נקדישך ונעריצך. ובמחזור לבני רומא נוסח הקדושה כמו בסדר רב עמרם אך בהשמטת הפיוטים האמצעיים, ובס' הרמב"ם נקדישך ונמליכך ונשלש לך קדושה משולשת כדבר האמור על יד נביאך וכו', וכ"ה בסדורי התימנים אך בהלוף ונמליכך על ונעריצך; ובכל אלה הנוסחאות לא נשמרו המספרים הנזכרים לא במלות ולא באותיות, ועי' ע"ד נוסח הקדושה באור זרוע חלק שני הלכות שבת סי' ג': לעמתם ברוך יאמרו. כ"ה בסדר רב עמרם ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא, אבל בסדור הרמב"ם ואבודרהם ובסדורי הספרדים לעמתם משבחים ואומרים כמו בקדושה יוצר

חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: ק"ה יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בעשי"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ): אתה חונן וכו'

עץ יוסף

ימלוך ה' לעולם כו'. מתפלל יהי רצון שימלוך ה' לעולם ויקרא עלינו אלהיך ציון שיבנה בית המקדש (מחזור כל בו). ויש מפרשים ציון הוא ישראל שנאמר ולאמר לציון עמי אתה (א"ר):

ענף יוסף

כבוד ה' ממקומו. ר"ת הכתוב פ"ג: ברוך אתה ה' האל הקדוש. ר"ת אהה:

אחרית שלום

לדור ודור נגיד גדלך וכו'. אמר גדול אתה הבורא עולם על כח מעשיו ית' בעולם שבזה נודע גדולתו. ואמר קדושה מורה על פלא שנשגבו ית'. ואמר אלהינו מורה על מבחר אלהותו ית' בנפלא מכל. וזהו לדור ודור נגיד גדלך. מבחר מעשיך נגיד לדור ודור. דכל דור מגיד לדור שאחריו מעשיך. ע"ד שבח' דור לדור ישבח מעשיך. וקדושתך מפלאי מעשיך נספר נצח נצחים בכל הדורות אין מספיקים לספר נפלאותיך. ושבחך אלהינו מבחר אלהותך האמיתי. תמיד לא ימוש לעולם ועד. שהם יותר מצד קדושתך. כי כן יש לך אלה שבלשם אחרים. אל מלך בתכלית אלהותך. גדול וקדוש אתה:

עיון תפלה

את כסא הכבוד אינן רואות את הכבוד, ומוסיף ר' שמעון על דבריו כי לא יראני האדם וחי אף לא חיות שחיים חיי עולם אינם רואים את הכבוד. ובאגדה המובאת בסדור רב עמרם גאון דף י"ג ע"א המתחלת והוא קדוש וכו' ונפש הארץ יודעות מקום כבודו עומדות ואומרות בכל מקום שכבודו שם ברוך כבוד ה' ממקומו. ועי' מש"כ לעיל בקדושת יוצר ולקמן בקדושת מוסף לשבת: ימלך ה' לעולם. (תהלים קמו, י), ומן הדין היה לומר ה' ימלך לעולם ועד שהוא של תורה, אלא בשביל הזכרת ציון שבו אומרים זה של דוד, על שם אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי (אבודרהם), אבל בקדושה ובא לציון כבר הוזכרה את ציון לכן אומרים פסוק של תורה ה' ימלך לע"ו:

תקון תפלה

יוצר. ובסדורי התימנים משבחים ואומרים בלי תיבת לעושתם, ועי' עוד ע"ד נוסח קדושה תהל בקדושת שחרית לשבת לקמן:

לדור ודור נגיד גדלך. נוסח ברכת קדושת השם לש"צ, לקוח מנוסח ברכת הקדושה בסדור רב עמרם, וכ"ה במחזור ויטרי וברמב"ם ובסדורי התימנים. ובמחזור לבני רומא קבעו את הנוסחא הזה לר"ה ויוה"כ בין ליחיד בין לש"צ, אבל הספרדים אומרים גם היחיד גם הש"צ אתה קדוש:

אתה

ושבחך אלהינו. כתב ר' יוסף ההגהי ז"ל בספר הזכרון, אותם שאומרים ושבחך הטו מדרך השכל, רק היא ושבחך, כמו מן שבח שבחך, זבח זבחך, עכ"ל, אבל גאון המדקדקים הגר"א ז"ל מווילנא היה קורא ושבחך כמו שהעיד עליו תלמידו המופלג הגאון ר' חיים ז"ל בעל נפש החיים בהסכמתו לספר מעשה רב. ואומר אני שהצדיק הגר"א ז"ל צדק בקריאתו וכל הטועים ממנו הולכים מני דרך; כי השם שבח לא נמצא במקרא לא בנסמך ולא בנפרד ולא נמצא לנו מסורה על קריאתו בסגו"ל, וכל מציאותו היה רק בלשון התלמוד ובנוסחאות התפלה, ואין לנו דרך בטוחה לברר אמתת קריאתם בשמוש הלזה, עלינו לפנות אל לקריאת העם שמשתמשים בשם, והרי אנו רואים שמשמשת בכל העוסקים בתלמוד בכל ארצות פזורי ישראל מן האשכנזים והספרדים עד המזרחיים והמערביים והתימנים כלם כאחד קוראים לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל (ברכות לב, א), אומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכלו שלא בפניו (עירובין יח, ב), מתחיל בגנות ומסיים בשבח (פסחים קטז, א), אסור לספר בשבחן של רשעים (סוטה מא, ב), אימתי כי יהודה היה מודה שבחן של חכמים (נדרים [illegible]), שכל הנך נוכח את השבח ([illegible]), לא השבח יתר על ההוצאה ([illegible]), ונפי [illegible] נשמעת במסורות המבטא כתנועה קמץ דומה שקוראים שבח, כמו שהארכתי בספרי [illegible] לשער שהעתיקו, אבל משלם לא במעט שיקרא אדם בתנועות אלה [illegible] שבח או שבחו שבחן, והתימנים [illegible] עד סוף בברכת יוצר [illegible] שבח [illegible] וגו' [illegible] שבח [illegible] כנוסח [illegible] שבח [illegible] יתר כל, [illegible] בסדורים [illegible] בירושלים [illegible] ר' יוסף קמחי [illegible] ז"ל [illegible] ושבחך [illegible] ז"ל [illegible], אבל [illegible] שבח, [illegible] כמו כתב יקר עבר שער [illegible] (דה"א [illegible]) [illegible] ז"ל [illegible] לשקול, ועי' מש בהגהותי לעיל

בתב המגן אברהם בשם הפרי"ח אנו אומרים המלך הקדוש שהמלך המשפט משום שאמר מלך נאמר על השופטים. ולכן בעשי"ת
בהם ימי המשפט אנו אומרים המלך הקדוש המלך המשפט עכ"ל. וכזה מבואר מדברי הפוסקים בא"ח סי' קי"ח ע"ש:
כתב הלבוש בסי' קי"ד ברכה שלישית מתחלת אתה קדוש כו' והסמיכוה ג"כ אקרא שמתחיל גם שתים הראשונות.
והוא פסוק הבו לה' בני אלים שהוא ברכת אבות. הבו לה' כבוד ועוז הוא ברכת גבורות הבו לה' כבוד
שמו סמך זו לה' בהדרת קדש כנגד קדושה שהוא אתה קדוש והוא כנגד יעקב שהקדיש שמו ית' כמו שאמרו
באגדה שהכתוב (עיין לעיל קודם תפלה י"ח) ואלו השלש ברכות הכן השבחים כאחת מפני שכולן על עבה הן ואחדה
תפלתו היא ואין בהן בקשה צרכים עכ"ל. והאבודרהם כתב שברכה שלישית כנגד יעקב שהיתה מטתו שלימה
וקדושה שלא יצא ממנו זרע פסול ע"כ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בעשי"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:)

עץ יוסף

אתה קדוש כו'. האלשיך פי' ע"ד הפסוק קדושים תהיו כי קדוש אני ה' ח"ל והוא כי אמר אלהים כי הלא תתמהו במצוה שתהיו קדושים על כי קדוש אני ה' אלהיכם כי תאמרו מה זו ענוה ומה דמות נערוך לו ית' עמנו ומאין ונאין כ'מה לו להיות קדושים כמוהו. ע"כ מה עשה ית' הכתיב בתורה קדשים תהיו חסר וא"ו ומלת קדוש השיל וא"ו לומר אל תתמהו כל"ל כי הלא איני אומר תדמו אלי בשלם רק קדשים חסר וא"ו כי קדוש מלא בשלם אני ה' כי קדושתי משלמותי. משא"כ קדושתם. כי בדרך השאלה אנו נקראים קדושים ואיש עמית לנו רק כי הוא יתברך המקדש אותם. וזה מה שאמר הכתוב אין קדוש כה' כי אין בלתך פי' הרי אין קדושת כל הקדושים בלתך רק קדושתם נלקחה ממך ואתה הוא המקדשם. משא"כ אתה כו'

דובר שלום

אתה קדוש וכו'. איתא במדרש השכל יעקב לבית הלוי ופנה בשעורי רחמים והקדיש שמו של הקב"ה אמר האל הקדוש. הרי שיעקב הכירו ית' באמר קדוש וכן נאמר והקדישו את קדוש יעקב. ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ישראל בנא. שהכיר יעקב הבעלים שאהו ית' זהו אתה קדוש ושמו אלד שלמותך. וכן בכך ביותו הכירת שבלך שמתיחם נאמן גם הוא קדוש ושמו שאין אנו מכירים תשו' מחוך בשלמות. וקדושים שהם העליון בגדולים בספינה גם הם יהללוך סלה לומר בגלולם בא"י האל הקדוש שאתה קדוש ושמו גם הם:

עיון תפלה

בברכת ישתבח על שיר ושבחה. — ועד כמה שומרים כל המדקדקים ומנקדי הסדורים על קריאת השם נשמות שלא תחזרי בכה"ק, הכ יסי נראות ממה שהם רגלים לנקד **גלל ופרס** (ברייתא דר' ישמעאל), ולא לידי **עברה** ושוין (ברכת המעביר שנה מעיני), **קלופת בפת** בידך, **שרף** השוטף מעלי הכ**סף** עשום הקערה), **שבי** הדם (משנה אידא), אף **צבת בצבת** עשויה (אבות פ"ה), ושבו **סבב** לתורה, והסתלק מן **הספק** (שם פ"א), וכיוצא בהם על פי קריאת השם, אע"פ שנכרכם מהם סברת הדקדוק נוהגת לנקדם בא"ם אחד, מ"מ דרך הבליכה אחר קריאת השם יותר נכונה. ואפי' אם יתנגד לנו המנהג"ת וי"ל היה קורא את הנהרד **שבת**, אין לחשון עליו על קריאתו בגעיה **ושבחך**, כי מצאנו שהמשקל **פעל** נוטה לפעמים על משקל **פעל**, כמו מן **גשם** — **בגשמי** (שה"ש ה, א), ומן **שער** — **שער** (דברים ו, יא), ומן **חגד** — **חגד** (שמות ג, כו):

אתה קדוש. עצמותך קדוש: ושמך קדוש. הכנתך את העולם. וזמן הקדושה הבדלה והפרשה מכל זולתו למה שהוא; ישראל קדושים הם, שנאמר (ויקרא יט, ב) קדושים תהיו, ונאמר (דברים יד, כא) כי עם קדוש אתה לה' אלהיך, נבדלים ונפרדים מכל עמי הארץ למעלתם העליונה; המלאכים קדושים הם, שנאמר (איוב טו, טו) הן בקדושיו לא יאמין, ונאמר (זכריה יד, ה) ובא ה' אלהי כל קדושים עמך, נבדלים ונפרדים מכל יצורי מטה ברוחניותם העליונה

תקון תפלה

אתה קדוש. אין הנוסחאות שוות בברכה זו. בימי התנאים כפי הנראה מתוך הספרי סדר ברכה פסוק ה' מסיני בא ובפרקי ר"א סו"פ ל"ח היתה נוסחתה כך קדוש אתה ונורא **שמך** וגו' **והאל** הקדוש נקדש בצדקה בא"י האל הקדוש, כמו שהיא מסיימת בתפלת ר"ה ויוה"כ. ובנוסח רב עמרם לדור ודור **המליכו** (בנוסח בני רומא **נמליך**) **לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה** בא"י האל הקדוש, כ"ה שם בתפלת חול דף ח' ע"א, אבל בתפלת מוסף לחג הסכות דף כ' ע"ב נוסח הברכה כמו בסדורינו **אתה קדוש** וגו', ובחלק שני מן הסדור בתפלת נעילה דף נ"ז ע"ב נזכר בחזרת הש"ץ אתה קדוש, לדור ודור, ובכן, וצ"ע. ובנוסח אבודרהם והספרדים האחרונים אתה קדוש וגו' יהללוך סלה **כי אל מלך גדול וקדוש אתה** וגו'. ובנוסח רב סעדיה גאון **אתה קדוש ושמך קדוש וזכרך קדוש וכסאך קדוש וקדושים בכל יום** וגו'. אבל נוסח הרמב"ם והתימנים שוה לנוסח אשכנז בלי שנוי, וכ"ה נוסח הזהר פקודי דף רס"א ע"ב, וכ"ה ביותר הנוסחאות שבידי:

ובתב סלגום נרכס כניפים אתה חונן (ותיקנוה כנגד הס שאמרה ההלכים חונן הדעת כבלימוד גבריאל את יוסף פ' לשון).

ומה נאו לומר בינה אחר קדושה דכתיב כי בראותו ילדיו וגו' והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו וסמיך ליה וידעו תועי רוח בינה. ועוד מצאי בתוחר האדם מן הבהמה היא הבינה והשכל. קבעוה ראש לאמצעיות שאם אין בינה אין תפלה. ובמוצ"ש ויו"ט מבדילין בה משום שהבדלה היא חכמה. שמה שהאדם מבדיל בין דבר לדבר חכמה היא לו ולכן קבעוה בברכת חכמה עכ"ל. ובסדר היום כתב אתה חונן ראשונה שאלת הדעת והחכמה באדם טוב ממנו השכל. ולכן צריך לכוין בה כראוי שזה עיקר התפלה שצריך האדם לבקש מאת הבורא ית"ש שיתן לו שכל ודעת יכיר יודע להבחין בין רע ולבחור בטוב עכ"ל. ובפי' מהר"ל כל בו כתב ברכה זו נתקנה לאנשים. לפי בתפלה כנגד העמידה. ותכ"ב בוסה וקש' באין בכה דעה פסולים לעמידה לכן ברכה זו משובחה: במשנה ברכה זו י"ח תיבות גימטריא טוב. ובו ס' אותיות עד חונן הדעת נגד ס' מסכתות שיהא סדרי שצריכין תגיה דלאו כל אדם זוכה ללמדם. י"ח תיבות כנגד י"ח חכמה שבקהלת. וקבעו בה כנגד השמונה בינה ר"ת "בשמים "יין "פר "הבדלה עכ"ל. סדי שהוא גורם וחננו. וכן איתא בראב"ם וכן הוא ובכל הסדורים. ובא"ג כל"י פי' חלי"ל אבל יש גורסים חננו ולא וחננו. מזה כהמלה. בנקשה. וכ"מ באבודרהם:

אַתָּה חוֹנֵן לְאָדָם דַּעַת וּמְלַמֵּד לֶאֱנוֹשׁ בִּינָה׃

עץ יוסף

הוא ית' כי קדושתו מעצמותו. ח"ל רז"ל קדשים תהיו יכול כמוני ת"ל כי קדוש אני. פי' כי אני קדוש מנא ואתם קדשים חסרים כי קדושתכם נלקחה ממני. והן זאת מאמרו ית' לעמו ישראל ע"י ישעיה הנביא כי אין תאר קדושים שהמלאכים נקראים תאר עצמי להם כי אם תאר מושאל. אך הנקרא קדוש באמת אינו כי אם ה' לבדו. והוא באמרו ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש. שהול"ל יאמר ה'. ועוד אמרו יאמר ל' עתיד ולא לשון עבר לומר אמר קדוש. אך הכונה הוא אל מי תדמיוני ואשוה לדעתכם. אשר הכרים שהוא הגדול ממלאכי השרת כלם הוא יאמר לפני קדוש ואיך ישבחוני בתאר שגם הוא בו. אך אין ספק כי אין תאר זה תאר עצמי להמלאכים רק לו ית'. וזה מה שאמר כאן אתה קדוש ע"ש וכאל הקדוש נקדש בצדקה. ושמך קדוש ע"ש וקדוש שמו. כלומר אתה לבדך קדוש ושמך מיוחד הוא קדוש. גם שיתואר למלאכים ולצדיקים כנ"ל אינו רק בדרך ההשאלה. והראיה כי הנה וקדושים הם המלאכים והצדיקים בכל יום יהללוך סלה. בא"י האל הקדוש והוא ההכרח המוכר כי אם גם שמם קדושים איך יהללוהו בתאר שגם הוא בהם. אלא מוכח שאין קדוש ככי אלהינו עכ"ל. ובפי' מהור"ל כ"ב כתב יחיד כשאומר אתה קדוש ישים

בשמי מרומא ושמך קדוש על ארעא. וקדושים בכל יום יהללוך סלה לעלם עלמיא (ע"ד תרגום דכתוב קק"ק וגו'). וע"ז מסיים בא"י קשר הכל עכ"ל:

אתה חונן כו'. פי' אף שאתה קדוש ומובדל ממדע כל המלאכים אעפ"כ תתנת לאדם שהוא אשר דם מרה. דעת ורוה"ק. והוא כמד"א יחסתי את אשר אחון אע"פ שאינו כדאי והגון לכך. כי מה רצה בורא עולם ליתן להאדם מהאדמה דעה לדעת בשמים ממעל וכל אופני מרכבה וכסא כבוד ינחילו לדעת כל צרופי שמות שבהם יעד העולם מה גם דדי חכמה אשר ירזו ללומדיה והוגיה בכל עת. ובפרט שיתן לו רוח הקודש. כי דעת הוא רוח הקודש כמו שפירש"י בפ' כי תשא (ח"ל חכמה היא מה שלמד מרבו. ובינה שמבין דבר מתוך דבר. ודעת הוא רוח הקודש עכ"ל) אין זה אלא חנינה יתרה לאין סוף ולכן הזכיר תאר אדם ולשון חנינה: ומלמד לאנוש בינה. כי שם אנוש הוא התאר היותר גרוע. ולכל המעמים בשם זה אינו חונן להם הדעת אלא מלמדם בינה כמד"א וידעו תועי רוח בינה. ומש"א הכתוב קנה חכמה קנה בינה וכתיב ודעת מחרוץ נבחר. ולא נאמר בו קנה. כי לאו בקונה תליא מילתא אלא בחנינה מאתו ית'. וזמש"א אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה. ונמד"ש

עיון תפלה

הכוונה לבקש את קונו במרום; והקב"ה קדוש מכלם. ולפי שבשתי הברכות הראשונות הפרט השבחו של מקום ויחסו אליו מדות ופעולות הנראות לפני ותמורם מפני הנושא, לפיכך אנחנו מקדישים אותו ואומרים שבאמת הוא קדוש ונבדל מכל ספרי ותמורם בשלם:

אתה חונן לאדם דעת. כל הברכות האמצעיות מסודות בבקשה, מלבד הברכה הראשונה הזאת שהחלה בשבח? לפי שהלא ראשונה כלן שבה לכן פתחו גם את האמצעיות בשבח, כדי להסמיך שבח לשבח ... (...) . ובשם הגאון ר' ... ז"ל אמרו שזה רמז בבבל מול"ם, ... שבח סדר קל"ם ובאבודרהם

דף ס"ו פ"ב ח"ל כשם שאין לו לאדם לעשות מלאכה במוצ"ש קודם שיבדיל כך אין לו לתבוע צרכיו קודם שיבדיל, ולכן קובע ההבדלה בברכת חונן הדעת שהיא ראש לכל הצרכים, והכי איתא בירושלמי אסור לאדם לתבוע צרכיו עד שעה שיבדיל, עכ"ל, ולכן הקנו לנו חכמים להתחיל בברכה בשבח ולהבדיל ואח"כ לבקש וחננו וגו', ומשתקנו ססח זו במוצ"ש כליתוסו גם לכל ימות החול, ומזה ראיה לדעת הסוברים שצריכים לסתחיל במוצ"ש אתה חונן ולא אתה חוננתנו, ראש לכן נתקן תפלה: דעת או דעת, הוא כח הבינה צריף כח הבחירה להבדיל בין הדברים ... ... נכלכם דומים (...) ...

(והלאה) (א) אם טעה ולא אמר הבדלה בחונן הדעת במוצ"ש ולא נזכר עד שאמר בא"י אינו חוזר והוא אומר כלל אפי' בין ברכה לברכה וגם בשומע תפלה לא יאמר אמנם יבדיל על הכוס (רצ"ד) ואם נזכר קודם שאמר ה' אף שאמר ברוך אתה אומרו במקומו וחוזר לומר עוד הפעם וחננו מאתך כו' (ומכן יסיים מעין החתימה סמוך לחתימה): (ב) טעה ולא הבדיל בתפלה וטעם קודם שהבדיל על הכוס צריך לחזור ולהתפלל ולומר הבדלה דהיינו אתה חוננתנו ואח"כ יבדיל על הכוס ואם כבר הבדיל על הכוס חזר להתפלל וא"צ להבדיל על הכוס וה"ה אם עשה מלאכה קודם הבדלה ולא אמר קודם עשיית המלאכה המבדיל בין קודש לחול (שם וס' א"ר) ודוקא מלאכה גמורה כמו כותב ותורה אבל טלטול דבר מוקצה או הדלקת נר לא. (ועי' סי' רצ"ט ולקמן גם בהלכות א"ה בסדר הבדלה): (ג) טעה ולא אמר אתה חוננתנו בברכת אתה חונן ואין לו כוס וסובר שגם למחר לא יהיה לו כוס (ולא מהני מה שיהיה לו למחר בלילה) צריך לחזור ולהתפלל אך אם נזכר קודם שומע תפלה יאמרנה בש"ת (שם): (ד) חבעה נלא שחל להיות באו בשבת וטעה ולא הבדיל בתפלה במוצ"ש א"צ לחזור ולהתפלל כיון שיבדיל על הכוס בהוצאת השבת כלא ואם טעם ועשה מלאכה גמורה קודם דיט כדלעיל סעיף ב' (שם) (ויתבאר לקמן א"ה בדיני הבדלה ע"ש): (ה) אם שכח להתפלל מעריב במוצ"ש ומתפלל ביום יתפלל ויאמר אתה חוננתנו אף שהבדיל על הכוס בלילה (שם): (ו) אם טעה באמצע השבוע ואמר אתה חוננתנו א"צ לחזור ולהתפלל ויתבאר טעמו לקמן א"ה אצל דיני יעלה ויבא עי' ס"ס ק"ח וס"ו:

במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב אפילו מו"ט לחול שמעד אומרים אתה חוננתנו:

אַתָּה חוֹנַנְתָּנוּ לְמַדַּע תּוֹרָתֶךָ וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת (בָּהֶם) חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ וַתַּבְדֵּל

עץ יוסף

ובמד"ס בשם ס"ל מנחם לבית מאיר דעת תאמר על הדעת שמשפע בו באדם שניתן לו בשעת יצירה ולכן יחנו אבי כנסת הגדולה אותה בלשון חנינה לרמוז שהדעת אינה מהשתדלות האדם אלא מרצונתו ית' בעת היצירה. והבינה היא הבאה לאדם מצד השתדלותו בלמוד וחקירה. והמש"ם ומלמד לאדם בינה כי בא זה דרך למוד.. והרס"א בפלמו סי' ח"ל והאשר כי דעת הקדם הבקיאות והגירסא בתורה שבעל פה. ועל זה תקנו ואמרו אתה חונן לאדם דעת והיא הבינה מאתו ית' כי אקומי גירסא סייעתא דשמיא. והיינו פירוש השמין אותו דבר עלמו שגורס וידע פי' והבנת הענין. והו אם אין דעת פי' בקיאות אין בינה כמו שאמרו"ל גמר איניש והדר לסבר. ואם אין בינה שאינו מבין אותה הדעת והבקיאות שגורס. מה יועיל לו אותה הבקיאות. וזהו שאמר אין דעת והוא ליה במאן דליתיה עכ"ל:

ענף יוסף

ותלמדנו לעשות בהם כו'. ובספרי ספרד כתב מלה ותלמדנו לעשות חקי רצונך. ומה שאינה בנוסחאות לעשות בהם חקי רצונך הוא טעות. כי מלת בהם אין לה בפני במקום הזה כי על מה יורה ספרי הזה. אם על מדע תורתך הוא חוזר היל"ל לעשות בו חקי רצונך כי מדע לשון יחיד הוא. ואם על תורתך הוא חוזר היל"ל לעשות בה חקי רצונך בלשון נקבה. על כן אומר אני שמעות נפלה בנוסחאות. לפי מהשבדלם יו"ע

אתה חוננתנו למדע תורתך. פירוש שנתת בנו מדע לתורתך: ותלמדנו לעשות בהם חקי רצונך. אף שהחוקים הם נגד הדעת לא נסמוך על המדע שלנו ונקיימם בגזירת מלך על עבדיו והם מה שאמר חקי רצונך. והוא כנת רוח לפניו שאמר ונעשה רצונו: ותבדל ה' אלהינו בין קדש לחול. כמד"א בגרסם

דובר שלום

אתה חונן לאדם דעת וכו' אתה חוננתנו וכו'. הענין הדברים יתכן שבאם מגדל קנין בחכמה שמפלי קנינים. שכל הקניינים נקנים לפעמים לאדם אף שאין ראוי להם. כמו עבד כי ימלוך. נבל כי ישבע לחם. לא כן קנין החכמה אין נקנה רק כפי טובת האדם והכנתו בעמלו. כדרך שאנו אומרים ותן חלקנו בתורתך כ"ט

עיון תפלה

שבירושלמי), ולכן תקנו ההבדלה בברכה זאת (ברכות ל"ג ע"א), ובירושלמי שם דרבי אמר תמיהני היאך בטלו חנן הדעת בשבת: אם אין דעה תפלה מנין וכו' אם אין דעה הבדלה מנין:

אתה חוננתנו למדע תורתך כן הגירסא ברוב

תקון תפלה

אתה חוננתנו. נהלו הפוסקים בתחלת הברכה הזאת במוצאי שבת, במחזור ויטרי רק ק"ם מתחיל אתה אתה חוננתנו, וזה נוסחו: אתה חוננתנו מדע ותלמדנו לעשות רצונך ותבדילנו ה'

הספרים כלנ"ל, ופירושו אתה חוננתנו בשכל ובינה והכשרתנו למדע תורתך; אבל בב"ח טור או"ח סי' רצ"ד נוסח מדע תורתך בלי למ"ד, וכן מצא בכל סדור עבודת ישראל בסדור תפלה מסדר רס"ג, ובנוסח הספרדים שלפרוגים אתה חוננתנו מדע והשכל. — ובסדור הגאון מסריטנב"ן ז"ל נקד חוננתנו פסק, וכ"כ בסדור רס"ג, וכן הגלתי במחזור ויטרי שלפנים מוגה ע"י הגאון מהרי"ל שמשון טרווין ז"ל, אבל ברוב הספרים ום במקורי הספרדים שלפרוגים חוננתנו מספרים, אלי נבאותו לגמות אתה חונן, והגירסא שנכון טרס גם במחזור ויטרי ועל פיהם כן והסר שחוננתנו: ותבדל וגו' בין קדש לחול. כמו שאמר (ויקרא

יי אלהינו בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. אבינו מלכנו החל עלינו הימים הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל־חטא ומנקים מכל־עון ומדבקים ביראתך:

עץ יוסף

בפרשת שמיני ולהבדיל בין הקדש ובין החל וגו': בין אור לחשך. כמד"א ויבדל אלהים בין האור ובין החשך: בין ישראל לעמים. כמד"א ואבדיל אתכם מן העמים וגו'. ואמר אבינו. על הדעת שזכה אותנו כמו האב המזכה את בנו בחכמה: מלכנו. על התורה והחוקים שהם גזרת המלך על עבדיו: חשוכים מכל חטא. שלא יזדמן לנו חטא לידינו. כי חטא הוא שוגג ושגיאות מי יבין. ואמר בלשון חשוכים ע"ש ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי: ומנוקים מכל עון. פי' שתנקנו מכל עון המעשה במזיד ולא שייך בו לשון חשוכים כי הבחירה ביד האדם לעשותו. ומה שאמר דוד גם מזדים חשוך עבדך פי' הרב האלשיך ז"ל אל תקהה נפשך ה' שאלתי ואת שמשתבני

ענף יוסף

נאמר ותודיענו ה' אלהינו וכו' נפשות בשם מקו' רשות והם שהבן אלא נכם. לפי שהעני הרבים על מעשיו לדקדק הוא מוגל. ומשם הפסוקיהו לבבא בפסוק הכ"ל: החל עלינו הימים כו'. ר"ל שנזכה שיתחילו עלינו הימים הבאים לשלום. ויש לפרש כאן לשון התלה:

דובר שלום

היינו חלק כל אחד כפי ספוקו. נמצא שצריכים לקנין החכמה שני ענינים הכנת האדם בעצמו. והשגלות החכמה מנפל החכמה. והנו שמכנים הספרים שומק הסובב וקולט המבינ. זהו כפילת אלה המאמרים. אתה חונן לאדם דעת היינו הכנות השגלות שהחכמה מנפל החכמה. אתה חוננתנו למדע תורתך היינו הכנת הכנת האדם למדע תורתך. שגם הכנת האדם היא מכחו לבד רק במאמר ה'. וזהו טעם מה' שופרים כמים הפנים לפנים בנוהג שבעולם יש לך רב רוצה ללמד ותלמיד שאינו רוצה ללמוד תלמיד רוצה ללמוד והרב אינו רוצה ללמד גרם הכא הרב רוצה ללמד והתלמיד רוצה ללמוד. סומכו על שתי הבחינות שהבחנות יחד שהיה בשם ת"ש. שמך ה' דעת השגלות חכמתו ית'. ותן כמ"ש השם דעת הכנה הראויה למדע תורתו: בין קדש לחול וכו' בין ישראל לעמים וכו'. להבין הפלוגה בין קדש לחול וכו' ולא אמר בין קדש ובין חול כדרך שנאמר בין האור ובין החשך בין טוב ובין הלילה. ויסבר ע"פ מה שנחלנו במעשה אליהו. בכל מקום שנאמר מלת בין קשר שהיגה המתחלת בלמ"ד שרצונו שבבין האמור בהיגה הקבועה בלמ"ד בתקונה היינו והפנין לפני גדול ממנו. והיסא בגמ"ל אינו שאי והבדיל העמים מהם לא היה מקומם לשנאיהם של ישראל עכשיו שהא' והבדיל אתכם מן העמים כזה שהוא טרלי ומזו וטלו. שהם המ"ל בדבר שנגרע ופרט מתלתם אין מזו עד לכמו מהיה רק נפל בהפרשתו. אלא שמה שנאמר עדין חול ומהפרה עד פנים בפנים. כזה עצה טרלי וחול וטלו. וכל אלה כד' דקמיב כאן כלם ישובו לבלימתן לפני אלה. הסובן לא יעמיד לפד עברי נאמר והיה לעם סגב יהיה אור. המכחישים לא יכפרו בה' לפד שגא' כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה'. פניני כחול לא יעמידו לפד בנאמר והיה הסרה והמגנה קדש לה'. ימי המעשה לא יעמידו לפד עברי לעמיד יהיה יום בכלו שבת. לכן אמר כאן יפה בין קדש לחול בהקודש נבדל מן החול ויסגור החול לבוים גם הוא קדש בטרל וחול וטלו. וכן בין אור לחשך ביחוד החשך להיות אור. וכן בין ישראל לעמים שיחזרו הגוים לעבודת ה' שיקראו כלם בשם ה'. ובין יום השביעי לששת ימי המעשה שיחזרו ימי המעשה לטוחם כלם יום שכולו שבת. נפ' ברלאים בחלנו בזה סגים נלוסים יעו"ש:

עיון תפלה

י, י) והבדיל בין הקדש ובין החול: בין אור לחשך. כמו שנאמר (בראשית א, ד) ויבדל אלהים בין האור ובין החשך: בין ישראל לעמים. כמו שנאמר (ויקרא כ, כו) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי: בין יום השביעי לששת ימי המעשה. אינו ממנין ההבדלות דלא כתיבא ביה הבדלה, אלא כפי שצריך לאמרו בהבדלה על הכוס כדי לומר מעין פתיחה כמוך לחתימה, גם בתפלה לא הסירוהו (הר"ד אבודרהם, ועי' פסחים ק"ד ע"א): החל עלינו. השמיל פה פ"ז מלשון יחולו על ראש יואב (ש"ב ג, כט), על ראש רשעים יחול (ירמיה כג, יט), ופירושו יחול לנו הימים האלה לשלום ושיהיו חשוכים (נמנעים) מכל חטא וגו':

תקון תפלה

ה' אלהינו מכל העמים אשר על פני האדמה כי אתה הבדלת בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה אבינו מלכנו החל עלינו הימים האלה הבאים וגו' ומנקים מכל עון ואשמה ומדבקים ביראתך ומחוננים מאתך בינה דעה והשכל בא"י חונן הדעת. והרב"י בטור או"ח סי' רצ"ד כתב בשם ארחות חיים אין מתחילין באתה חוננתנו לפי שהמשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה, אלא מתחיל אתה חונן עד וחננו מאתך ואומר אתה הבדלת בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה, כשם שהבדלתנו

וְחָנֵּנוּ מֵאִתְּךָ דֵּעָה בִּינָה וְהַשְׂכֵּל: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חוֹנֵן הַדָּעַת:

א) י"א חננו מאתך ולא וחננו שזה כמחלה נבקשה וכ"מ מאבודרהם, שיטו במנ"ם שם איתא וחננו וכן הוא בכל הספרים וכ"מ בב"י סי' רנ"ד (א"ר)

עץ יוסף

שהשכלי מודים. כי אני שואל שתמציאני מלהשיג מזיד ותכסף בחירתי כי אם שלא תמה את הזדונות שעשיתי כבר לנחור לי אחרת ע"ד עבירה גוררת עבירה וזה מ"ש גם מזידים חשוך עבדך שאל ימשלו בי לגרום עוד עון ואז איתם כתם בעל תמימות שאין לו מכריח להרע: דעה בינה והשכל. הנה לפי המדרש שמואל בפרקי שכתבתי לעיל שהדעת תקרא הנקיאות והפרישה. קחשיב כאן ג' מדרגות זו למעלה מזו. שהשכל הוא עומד שמעתתא אליבא דהלכתא כמד"א ויהי דוד לכל דרכיו משכיל ודרשו חז"ל שהלכה כמותו בכל מקום. וכן לפי פי' ה"ר מנוח. אבל לפי פי' א' שכתבתי שדעת הוא סודות התורה ורוס"ק. פ"פ והגם מאתך דעה. ואם לא דעה. על"ם בינה והשכל: בא"י חונן הדעת. שחננת לחכמים הקודמים דעה בינה והשכל כיוסף בדורו ומשה בדורו ושלמה בדורו וכיוצא בהם. איתא בילקוט בשם מדר"א כשראו עליונים שמסר שם המפורש למשה רבינו ע"ס פתחו מלה"ש ואמרו חונן הדעת. ועיין מ"ש לעיל קודם תפלת י"ח:

תקון תפלה

מעמי הארצות וממשפחות האדמה (לקח מלשון עלינו לשבח) בן תמרהנו ותנקנו מכל חטא ועו. וחננו מאתך דעה ובינה (כ"ה לשון רב עמרם בסדור, ובסדור הרמב"ם וכן בנוסח התימנים בשם שהבדלת בין קדש לחול כן פדנו והצילנו מכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות המתרגשות לבוא בעולם ושמרנו מן הכל. ובמחזור לבני רומא כמו בסדור רב עמרם ובאבודרהם אתה אמרת להבדיל בין קדש לחול וגו' כשם שהבדלתנו ה' אלהינו מעמי הארצות וממשפחות האדמה כן פדנו והצילנו מאדם רע ומסימן רע ומפגע רע ומכל שעות רעות המתרגשות לבוא בעולם. כל אלה מתחילים אתה חונן כמו בחול), וכ"כ רב עמרם וכ"כ הרמב"ם, עכ"ל, והעולם נוהגין לומר אתה חוננתנו שאין זה נקרא שנוי ממטבע שהכל ענין אחד הוא עכ"ל הרב"י. וכתב הב"ח משמע מדבריו דהעולם נוהגין שלא כדעת אורחות חיים אלא מתחילין לומר אתה חוננתנו ואין אומרים אתה חונן כל עקר, עכ"ל; וכתב הרמ"א בדרכי משה ומיהו משמע דלכולי עלמא אין לומר תרוייהו וכו' שמעות לומר אתה חוננתנו ואתה חונן ואין לומר אתה חונן כלל אלא מתחיל אתה חוננתנו, או מתחיל אתה חונן ואומר אתה הבדלת כדרך שכתב הרמב"ם עכ"ל אבל הט"ז והמג"א פסקו לומר שניהם כמו שאנו אומרים, וכפל הלשון תירץ הרס"י ז"ל בלבוש, כי אתה חונן לאדם דעת וגו' נאמר על כל מין האדם בין ישראל ובין אוה"ע מה שחננם הש"ת בדעת ובבינה להבין דבר לאשורו בחכמת העולם, ואתה חוננתנו למדע תורתך על הטובה היתרה שנודעת לנו ב"י ע"י מתן תורה אשר לא עשה כן לכל גוי, והגאון בעל תוי"ט בדברי חמודות על הרא"ש ברכות פרק ה' סי' כ"ג הסכים לדבריו עיי"ש: דעה בינה והשכל. בספרים הרבה הנוסח בינה דעה והשכל, שכן מצאנו בסקרא (ירמיה ג, טו) ורעו אתכם דעה והשכיל, וכן לעיל בתפלת רבון העולמים שבברכות השחר בבלי מדע בבלי השכל, כמו שהוא במקרא (דניאל א, יז) מדע והשכל בכל ספר. ובמחזור ויטרי דף ס"ז בינה דעה חכמה והשכל, ושם דף ק"ס בנוסח אתה חננתנו ומחוננים מאתך בינה דעה והשכל, וכמו כן שם בדף קס"ז בתפלת הרבון שבמוצאי שבת המתחלת אצלנו אלהינו ואלהי אבותינו ומחוננים מאתך בינה דעה והשכל, אבל ברוב הספרים הנוסחא כמו שהיא אצלנו, וכ"ה בסדור ספרדי מנטובא וקראקא וכן בתפלת הרבון שבהבדלה ותגונים מאתך דעה בינה והשכל, וכן ביוצר לשבת יצרם בדעת בבינה ובהשכל. ובנוסחי אבודרהם וספרדים אחרונים ותימנים ורב עמרם ובני רומא ור' נתן בערוך ערך עין א' ורי"א בע־רים מאמר ראשון פרק ס"ז והמאירי בפירוש אבות פ"ג משנה כ"א דעה ובינה והשכל בוי"ו, וכ"ה במחזור אשכנז סביוניטה משנת שכ"א, וכן בתפלת הרבון שבהבדלה בסדורי הספרדים המתחלת אצלם אלהינו ואלהי אבותינו כמו במחזור ויטרי התגונים מאתך דעה ובינה והשכל בוי"ו, וכן בספרי פרשת נשא על ברכת כהנים דבר אחר ויחנך בדעה ובבינה ובהשכל ובמוסר ובחכמה. — והגאון הרש"ז ז"ל הנהיג לומר חננו מאתך חכמה בינה ודעת, וי"א שכן היתה גם נוסחת האר"י ז"ל (גם במחזור ויטרי נזכרת חכמה), אולי מפני שרב יוסף (נדרים נג, א) קרא את הברכה הזאת בשם ברכת חכמה, ותנא דברייתא (מגילה יז, ב) קרא אותה ברכת בינה, ותנא דמתניתין בברכות שם קרא אותה ברכת חונן הדעת, מכלל דתני תלתא לישני מידכרו בה, וסדרם במקרא (שמות לה, לא) בחכמה בתבונה ובדעת, וכן הוא אומר (משלי ג, יט) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו; ואע"פ שהסברא הזאת מתקבלת על הלב, מ"מ לא אבו גם הספרדים גם האשכנזים לשנות על פיה את הנוסח המקובל מכל הקדמונים ז"ל כאשר זכרנו. ונראה בעיני שגם האר"י והרש"ז ז"ל לא קבעו זה בשביל הצבור, אלא לעצמם על פי השגתם ברוח קדשם, ואלו באו הצבור ושאלו את פיהם איך לומר, היו

כתב שלטה ברכה מתחילת השיבנו (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י הרוצה בתשובה כשנתגלה הקב"ה לראובן ואמר יחי ראובן ואל ימות). ותה רהו עמד תשובה אחר בינה. דכתיב השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו. הרי שהבינה מביאה לידי תשובה עכ"ל. ור"ל כי מתוך הדעת והבינה נותן לבו על חטאיו. וכוונת הברכה הזאת לבקש מהשי"ת שיכניע ויבטל נחש ילכנו. וכתב בשירום מתשר כל בו בברכה זו יש בה ט"ו תיבות כנגד התשובה המגעת עד כסא הכבוד. ז' רקיעים, ח' אוירים. וכתב הא"כ ז"ל ונ"ל דחשוב אויר מרקיע עליון עד כסא הכבוד שהוא למעלה מהם, עוד כתב בפי' המחזור וכנגד הפסוק יעזוב רשע דרכו שהוא ט"ו תיבות. אבל הטור כתב השיבנו יש בה ט"ו תיבות כנגד ז' אוירים וז' רקיעים ולמעלה מהם כסא הכבוד שהתשובה מגעת עד כסא הכבוד הרי ט"ו. והברכה מתחלת בה' ומסיימת בה' נגד עשרת ימי תשובה:

הֲשִׁיבֵנוּ אָבִינוּ לְתוֹרָתֶךָ וְקָרְבֵנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ

עץ יוסף

השיבנו אבינו לתורתך. מה שתיקנו לומר אבינו בברכה זו ובברכת סלח לנו. משא"כ בשאר ברכות. היינו טעמא שאנו מזכירין לפניו שהאב חייב ללמד לבנו על כן אנו אומרים השיבנו אבינו לתורתך (ובברכת סלח לנו אכתוב הטעם דשם). ועוד הטעם ע"ש דאמרינן בספרי ובש"ר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב משל לבן מלך שנשבה למדינת הים כשהוא קטן. אם מבקש לחזור אפילו לאחר כמה שנים אינו בוש לחזור. מפני שאומר לירושתי אני חוזר. כך תלמיד חכם כשהוא פורש מדברי תורה והולך ומתעסק בדברים בטלים אם מבקש לחזור אפילו לאחר כמה שנים אינו בוש לחזור מפני שאומר לירושתי אני חוזר. ולכך אמר אבינו לפי שהבן חוזר לירושתו שירש מאביו: וקרבנו מלכנו לעבודתך. הוא ע"ד מאמר חז"ל כל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות. לכן אנו מבקשים השיבנו אבינו לתורתך. וקרבנו מלכנו לעבודתך שנעבוד אותך ולא יותן עלינו עול מלכות. ועבודת ה' היא עבודת המצות שחייב אדם לעבוד אותו כעבד. ולכך אמר מלכנו. ומצאנו שהמצוה נקראת עבודה שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך. כלומר שלא קיימת המצות. פי' אחר וקרבנו מלכנו לעבודתך ר"ל להתכלל לפניך כמו שאז"ל ולעבדו בכל לבבכם איזו עבודה שהיא בלב

דובר שלום

השיבנו אבינו לתורתך וכו'. בינוני האדם כלולים מהתמים דבור ומעשה. וזהו השיבנו לתורתך בדבור. וקרבנו לעבודתך במעשה. והחזירנו בתשובה במחשבה. וכענין התשובה שהעיקר הוא עזיבת החטא כאמת כמ"ש הרמב"ם ז"ל שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לחטא כזה עוד. לכן אמר בזה מלת לפניך. באמת מעיד על התשובה. ויתכן עוד ע"ד מאחז"ל גדולה תשובה שמגעת לכסא הכבוד זהו לפניך. ואף בבינוני התשובה לא הספיקו. זה לא החכמה ולא הגבורה והעושר. רק הקב"ה בעצמו הסכים לקבל תשובת החוטא כמאחז"ל. לכן אמר הרוצה בתשובה שהוא ית' מלך רוצה רוצה בתשובה. וזהו נאם ירמיה (ד, א) אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד. הם רצונך לשוב תשוב אלי כי אני רוצה בתשובה. אבל זולתי. התורה והחכמה אין מסכימין לזה. רק בתוכן שתהיה תשובה שלימה לפני. שתסיר שקוציך מפני. שאני יודע תעלומות לב אעיד על החטא שקוציך שהוא עזיב: שהחטא שלא תשוב עוד לחטוא בזה:

ע

עיון תפלה

השיבנו אבינו לתורתך. בנדה (ל' ע"ב) דרש ר' שמלאי למה הולד דומה במעי אמו וכו' ומלמדין אותו כל התורה כולה שנאמר כי בן הייתי לאבי וגו' ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך, וכיון שיצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה, לפיכך אנו מתפללין אליו ית' השיבנו אבינו שבשמים לתורתך אשר הוריתנו בירחי קדם: וקרבנו מלכנו לעבודתך. העבודה היא למלך; ואמר קרבנו שסכנה ליסבר מסייעין ליה (יומא לח, ב):

סלח

תקון תפלה

היו מורים בלא ספק שלא לשנות מן הנוסח המקובל, וכדרך שעשו הגאונים הגדולים ר' נתן אדלער ובעל ההפלאה ז"ל רבותיו של הגאון חתם סופר ז"ל שהם בעצמם היו מתפללים ע"פ נוסח האר"י ז"ל ולהצבור דניתו להתפלל נוסח אשכנז, כדי שלא לשנות ממנהג אבותיהם נוחי נפש (ירושלמי ריש פרק כל שעה), כמסופר בת' חתם סופר חלק או"ח סי' ט"ו. וכך עשה הגאון ר' לוי יצחק ז"ל אב"ד דבערדיטשוב שהוא בעצמו היה מתפלל ע"פ נוסח ספרד ובבית מדרשו הנקרא על שמו מתפללין עד היום בנוסח אשכנז על פי מצותו שלא לשנות מן המקובל. וכבר צוה הגאון המקובל ר' אהרן בר' ברכיה ז"ל בספר מעבר יבוק מאמר שפתי צדק פרק ל"א „ע"כ אין לאדם לשנות מטבע תפלתו שלמדוהו אבותיו וכו' כי אולי סדר תפלה שלמד בקטנותו מפי אבותיו ומוריו היא מקובלת לניצוץ נשמתו וכו'" עיי"ש שהאריך בזה, והעתקתי דבריו למעלה בהערה לסדר שמונה עשרה ברכות. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב נוסח הברכה הזאת אתה חונן לאדם דעת המלמד לאנוש בינה וגו':

השיבנו אבינו. בנוסח בני רומא ובמנהג כפא וקראסוב השיבנו אבינו לתורתך ודבקנו במצותיך וקרבנו וגו', וכ"ה נוסח הרמב"ם, ובמחזור ויטרי השיבנו אבינו וגו' לעבודתך ודבקנו במצותיך והחזירנו וגו'. אבל יתר הנוסחאות שבידי שוות לנוסח אשכנז. ודע כי בנוסח הספרדי

וַהֲחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה:

כתב אבודרהם גרסת רב עמרם סלח לנו (והקשה כנגד מה שאמרו שהתחילו בא"י מהן שהרבה לסלוח כשאמר יהודה ליקח הכתוב ויסלח לו שונו), ומה ראו לומר סליחה אחר תשובה. כי ע"י תשובה הקב"ה מוחל דכתיב וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח עכ"ל. ובס' בשמי' שמאמר כ"ב גרסה ו', תתחיל בה' ותסיים בה' נימוקי חיים לפי שבסלח לו שלימה כנגד התורה הנקראת חיים. וזה ח' כנגד מדת אהבה בעל חסד וסליחה. והוא הדבר כן הוא יסוד לפני אבינו שמסלה לנו ע"י חסד של אהבה על הגנה דקיים המאוחר. מחל לנו מלכנו כי פשענו. ע"י שמה יעקב אע"פ בשבט. כי מוחל וסולח הוא הוא יעקב בגלל הפסיעה עכ"ל:

סְלַח לָנוּ אָבִינוּ כִּי חָטָאנוּ מְחַל לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ

עץ יוסף

ה' השלם. ועיין הרינה בתהלה ס"ה אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך: והחזירנו בתשובה שלמה לפניך. ע"ה שתשוב ה' אלקיך ושובה. כלומר אף שתחלה נשוב מיראה לסוף בתשובה שלמה לפניך. והוא ע"ד מה שאחז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו: בא"י הרוצה בתשובה. שנאמר אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה. וכתיב החפוץ אחפוץ מות רשע נאם ה' אלהים הלא בשובו מדרכיו וחיה:

סלח לנו אבינו. זה נאמר בברכה ו' אבינו כתב הטור ולכך נסמכה לזה דכתיב וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח ע"כ אנו מזכירים רחמי האב כדכתיב כרחם אב על בנים. וירחם עלינו ויסלח לנו עכ"ל. ועיין עוד לקמן: סלח לנו אבינו כי חטאנו ע"ה וסלחת לעמך אשר חטאו לך: מחל לנו מלכנו כי פשענו. ע"ה ולכל פשעיהם אשר פשעו בך. וסמך סליחה וחטא לאב. ומחילה ופשע למלך מפני שכל זדונות שעושה הבן חשובות לפני האב כשגגות ומקלים יהיו בעיניו לסלוח כמו שהחטא אצל המשפט. ולפני המלך חשובות שגגות העם כזדונות כמו באמ' מלך במשפט יעמיד ארץ. ולכן יש לומר לו כי פשענו לפי שפשע גדול מחטא. ומחילה יש לבקש מכל אדם המדקדק על חבירו או על עבדו שימחול לו עלבונו אבל אין לומר שיסלח לו עלבונו. ולכן יש לומר לאב שאינו מקפיד ומדקדק כל כך סלח לנו. כלומר שאף הקפדה מועטת לא תשאר. ויש מפרשים סלח לנו אבינו אע"פ שחטאנו. מחל לנו מלכנו אע"פ שפשענו (אבודרהם). ובספר יערות דבש ח"א כתב וז"ל נודע כי השב על דבר פעמים ושלש יקרא פושע כמבואר בגמ' דיומא בבחי' שמיה דלא הוית ער"ת פעמים ושלש דאמר לו פושע את. וזה כוונת אומרם סלח לנו אבינו כי חטאנו כי אז אנחנו עדיין בבחינת בן לאב. ומחל לנו מלכנו כי פשענו כי אז אנו יורדין ממדרגת בן רק במדרגת עבד. והוא מלכנו ואדונינו ולא אבינו. ויש הפרש בין סליחה למחילה. כי סליחה גמורה אבל מחילה עדיין צריך יסורים ועל הרוב להתגלגל. וזה שרמזו חז"ל גלגול מחילות והבן. ולכן

בברכה

עיון תפלה

סלח לנו אבינו. לשון הר"ד אבודרהם „סמך סליחה וחטא לאב ומחילה ופשע למלך ? מפני שכל זדונות הבן חשובות לפני האב כשגגות ומקלים בעיניו לסלוח, ולפני המלך חשובות שגגות העבד כזדונות כאמר (משלי כט, ד) מלך במשפט יעמיד ארץ, לכן אומרים לו אם

כבים

תקון תפלה

מנהג כפא' וקראכוב נמצא עוד דבר חדש בה שלא ראיתי דוגמתו בשום נוסח בעולם, הם מחזירים בשני מקומות את הפעל חזר הארמי להפעל שב העברי, ותחת והחזירנו בברכה זו והמחזיר בברכת העבודה הם אומרים והשיבנו, המשיב; אבל יגעתי ומצאתי את המקור לתמורה זאת ונודע לי בבירור כי לא ממקום טהור הוא נובע. הסדור הזה ראה אור הדפוס בפעם הראשונה בשנת תצ"ח, ועד העת ההיא היה נמצא בידי מתי מספר מקהל מתפלליו בכתב, כסדור התימנים עד שנת תרנ"ד. בשנת תצ"ח התנדב אחד הגבירים מעדתם ושמו ר' משה כוכוז והדפיסו מחדש בעיר קלעא בדפוסם של האחים בני מקרא אפדה ירקא ושבתי ירקא תחת השגחת המגיה הרבני כה"ר אליעזר בר' יששכר לבנו; והאחים הללו בעלי הדפוס השונאים מימות עולם את התלמוד ואת סגנוט, השתמשו בלא ספק במקרה הבא לידם וישלחו יד במלאכת רעיהם ויצא העגל הזה, ובהיות הנוסח בלתי מפורסם עדיין בימים ההם עלתה בידם להוליך רבנים שולל. ולאסונם לא שמו לבם רק לעקר התפלה ולא להוספות, ולפיכך שכחו לתקן בברכת אלהי נשמה ולהחזירה בי, המחזיר נשמות, והניחום כמו שהם, גם זו לטובה. ואחרי עבור חמשים ושמונה שנים כבר התרגלו הלשונות בפי העם והוחזקו ללשונות מקובלות אצלם, וכשנדפס הסדור ההוא בשנת תקנ"ו פעם שנית כבר ספו תמו גם מעט הסדורים הכתובים שנמצאו בידי העם מן קדמת דנא, לכן אין לתמוה על העוסקים במלאכת הדפסה השניה בעיר מעזיבוז בדפוסו של הגאון האב"ד דשם שלא שמו לבם לתקן את הדבר: סלח לנו וגו'. בנוסח הרמב"ם כי פשענו לך:

(בתעניות צבור בקצת קהלות אומרים כאן סליחות) **כִּי מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ:**

כתב הטור נרמה שביעית ראה נא בענינו (ותקנוה כנגד מה שאמרו כשגאלהים גואל ישראל בשמונה מאמר הקב"ה ניגאלו בשמנים תגאלתי אתכם). ואם לא טעו נגאלה בשביעית. כי הוא ראוי טומר. דאמרו אמר ר"א נגו בפתד פסוק דהגאולה לכל טוהר מבואה לכל מחולותי. אלא מתוך שאינו מתידין נגאל בשביעית, קבעוה בשביעית. אמ"ג שאמרו מ"ל דגמולאי שניבים שאלו מולם שמיכים בן דוד בא, מ"מ כיון בתם התום מכיום בשביעית קבעוה בשטרים מיום דמלחמה ואלמלא דגאולה היא. ועוד מבכ"א הוא יוסר טוב טומר גאולה סיכף אחר קיום מלשלח כי בגאולה טיום בלם אלא אחר סליחה בגמורה, מבא"כ בראשית בכתי"ם הוא רופא נאמן ורופא מזי כל בשר ברחמיו עכ"ל. ועניין גרכם ע באנו מתפללים פיגאלנו וכבר נגאת ולא נאמר וטוכל לפרוק מוחלין ותמשיך כלומר שלא נבוא לידי מעה. ואנו מתפללים שמשמים אלא למען שמך היא ששונה הקודש:

רְאֵה (נָא) בְעָנְיֵנוּ וְרִיבָה רִיבֵנוּ וּגְאָלֵנוּ מְהֵרָה לְמַעַן שְׁמֶךָ

עץ יוסף

בברכה ו צריך להוריד כנהל למעט לפי סידנה נסלוח ויחרק שפתיו לא ע"י יסורים קשים כדי שלא יהיה בן מגול תורה ותפלה עכ"ל: כי מוחל וסולח אתה. ולא אמר כי סולח ומוחל אתה כמו שאמר מקודם סלח ואח"כ מחל. אלא הוא כמאמר חז"ל מהו שאמר נושא עון ופשע וחטאה. כך אמר משה לפני המקום רבש"ע בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה עשה להם זדונות כשגגות לפיכך הזכיר תחלה כהמור ואח"כ הקל. ובגל הוידוי אמרו שצריך לומר חטאתי עויתי פשעתי מן הקל לחמור. ולכן אמרו תחלה סלח לנו כי חטאנו ואח"כ מחל לנו כי פשענו. אבל במדת הסליחה ממנו ית' הוא להיפך ולכן אמרו בתחלה מוחל ואח"כ סולח: בא"י חנון המרבה לסלוח. רמוז במלת מרבה שיסלח לנו גם השגגות הנעשות מן הטעות. ונראה שזה שאמר הכתוב אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. פי' גם החטאים הנעשים משגגה ג"כ לא אזכור:

ראה נא בענינו. כי לבאורה לא היו חייבים כלל המשעבדים בנו כי שונאים כמו שאלה כמד"א הן בעונותיכם נמכרתם. רק עיקר חיובם הוא על שהכבידו עולם עלינו יותר מדאי. כמד"א אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה שעינו אותנו יותר מדאי. וזה מה שאמר ראה נא בענינו ותאמר לצרותינו די כי כבר מלאו עונינו בעניינו. וגם ריבה ריבנו מהמשעבדים בשביל שהכבידו עולם ולקחו מידינו כפלים בכל חטאתינו. וזה ידוע מש"כ השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו' אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ שהשביע הקב"ה את האומות שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי וידחקו את הקץ לבוא שלא בעתו. וזה מה שאנו מבקשים ריבה ריבנו מהמשעבדים בנו יותר מדאי. וגאלנו מהרה בתמהר זמן גאולתנו בשביל קושי השעבוד: למען שמך. כדכתיב (ישעיה נט, טז) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע וגו' וכדכתיב

ענף יוסף

ראה נא. בע"ח כתב בשם רש"ל ו"ג שאין לומר תיבת נא. והא"ר הביא כמה פוסקים שיש בלגנה ובאבודרהם ומ"ת ומ"א ומור ובלבו ומגכ"ס בוף ספר אהבה. ובגלה פוסקים שאומרים ראה נא. ומסיים הא"ר לכן אני אוהב באין לבסם כלל טובהגו:

עיון תפלה

כנגים אם כעבדים, אם כבנים רחמנו ואם כעבדים פשענו לפי בפשע קשה מחטא" ע"כ. ושאין הסליחה מחות החטא לגמרי כאלו לא חטא, אבל שמחילה היא רק מחילת העלמי החוב שמסלק עצמו מתביעתו, דמיון לזה כתרת חוב ומסרת בעל, שהכם עוקר הנדר מעקרו והבעל מפר מכאן ולהבא: בא"י חנון. שנאמר (שמות כב, כו) ושמעתי כי חנון אני: המרבה לסלוח. שנאמר (ישעיה נה, ז) ואל אלהינו כי ירבה לסלוח:

ראה בענינו. עפ"ה (בראשית כט, לב), כי ראה ה' בעניי: וריבה ריבנו. עפ"ה (תהלים קיט, קנד)

תקון תפלה

כי מוחל וסולח אתה. במחזור ויטרי כי אל כל מוחל וסולח אתה. ובאבודרהם ובסדורי האשכנזים והתימנים וברמב"ם ובני רומא כי אל טוב וסלח אתה. ובסדור רב עמרם כי טוב וסלח אתה: חנון המרבה לסלוח. כ"ה בכל הנוסחאות, מלבד בסדור התימנים הנדפס שהוא חנון ומרבה לסלוח:

ראה בענינו. בתנא דבי אליהו רבה פ"י ובמחזור רומא ובמחזור ויטרי ובסדור תימני כתבי יד וברמב"ם ובאבודרהם ובסדור רוקח ובסדורי הספרדים ובכתבי מאטר ג' סי' י"ט ובספר חסידים סי' תקנ"ג והגאון רחיד"א שם בפירושו בשם האר"י ז"ל והכל בו כלם גורסים ראה נא בענינו, אבל בסדור רב עמרם ובסדור התימני הנדפס והרש"ל בתשובה סי' ס"ד ובפרי חדש סי' קט"ז וברוקח ובסדור הגר"א ראה בענינו: וגאלנו מהרה למען שמך. בסדור רב

כִּי גוֹאֵל חָזָק אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל:

נחורת שתפלה אומר הש"ץ כאן עננו:

(רמ"א) (א) בא"ע כגון עשרה שמתענים ומשלימים עד צאת הכוכבים או עד שהלבנה זורחת בכח ומאירה על הארץ (תקס"ב) אומר הש"ץ בחזרתו התפלה בקו"ר עננו ואומם בח"י השום בעת צרה בין בשחרית בין במנחה לבד בש"ב שאין לאמרו בשחרית דליקרי מוטל (תקס"ו) [והא"ר כתב דל"ל גם בשחרית דלא כש"ו שם] מיהו אף בשאין י' שמתענין או שאין משלימים יאמר ש"ץ בשומע תפלה בלא חתימה כדלקמן סעיף ג' (א"ר סימן תקס"ו ע"ש): (ב) אם שכח מלומר עננו ונזכר קודם שהתחיל ברכת רפאנו אפילו אמר ברוך אתה כוחל אלא אמר השם חוזר ואומר עננו עם חתימה ואח"כ חוזר ואומר רפאנו ואם לא נזכר עד לאחר שאמר השם בחתימה של רפאנו לא יאמר עוד רק בש"ת כיחיד בלי חתימה רק יאמרנו בשומע תפלה לבד (א"ר ואחרונים דלא כמ"א סי' קי"ט) ואם שכח גם בש"ת עי' בסעיף ג': (ג) וכן אם לא היו עשרה בביהכ"נ שמתענים וכלו אחר ברכת רפאנו יאמר בש"ת כי"ע (מ"א) ואם שכח גם בש"ת יאמר בברכת בש"ע אחר בש"ס בלא חתימה קודם אלהי נצור (שם וער' ס"ד) ולא יאמר בין גו"א לרפאנו ס"י ד"א כחולקין): (ד) ואם אמר עננו קודם רפאנו לא יאמר רפאנו ואח"כ יחזור ויאמר עננו כדי שיהא בין גואל לרופא (א"ר וער' מ"א קי"ט): (ה) בא"ע לא יתפלל ש"ץ שאינו מתענה אבל אם כבר אירע יעמוד לפני התיבה מי שאין ש"ץ אחר יאמר עננו בש"ת כיחיד ולא בין גואל לרופא (מ"א תקס"ו) ויאמר עננו ביום צום התענית הזה (שם) ואם שמע ואחר ביום צום התעניתנו ואעפ"כ בין גואל לרופא מ"מ א"ע להזכיר (עי' סי' הלקט ה' ס"ת ומ"א): (ו) ש"ץ שמתפלל מנחה שמתענה תענית יחיד יאמר בלחש במנחה עננו בש"ת ולא בחזרתו בקו"ר ואפי' אם לא התפלל בלחש כגון ששכח לומר על ומשום דקי"ל דא"ע לחזור ולהתפלל וסומך על חזרתו בקו"ר מ"מ אינו אומר עננו בקו"ר רק אחר תפלתו בקו"ר כשאומר בלחש אלהי נצור יאמר נ"כ עננו (א"ר וש"ו תקס"ו בשם רש"ל דלא כשכנה"ג): (ז) אם מ..חיל הש"ץ להתפלל בקו"ר יש אז י' שמתענים ואח"כ סלקו מקצתן קודם שהתחיל הש"ץ עננו לא יאמר עננו ואם כבר התחיל עננו ויצאו גומר (עי' סי' קי"ז ודוק שם כי הוא עיקר שכיון שהתחיל גומר אותו הדבר): (ח) וסיכה שנזרו להתענות שלא לשום צורך רק כדי לשוב בתשובה וכה"ג בגון עשרה שמתענין ומשלימין כו"ע בסעיף א' אם יש להש"ץ לומר שמו בין גואל לרופא כדין תענית צבור תליא במנהגא והרבה נהגו וכשטח (תקס"ו): (ט) יחיד שחוזר תפלתו עם הש"ץ והוא א"ע לא יאמר עמו עננו בין גואל לרופא רק בשומע תפלה כיחיד אף שאמר עמו בשום שאר דברים כמו לדור ודור (עי' מ"א סי' קי"ט ס"ק י'):

עץ יוסף

ובדכתיב (ישעי' מח, יא) למעני למעני אעשה. והוא למען שמו המחולל בין הגוים: כי גואל חזק אתה. כדכתיב (שם מ, י) הנה ה' אלהים בחזק יבא וזרעו מושלה לו. ור"ל שישדד המערכות כמו ששידד המערכות כשהוציאם ממצרים: בא"י גואל ישראל. כתב ביערות דבש ח"א לכך קבעו חכמים גואל ישראל לשון הוה ולא יגאל לשון עתיד. ולא גאל לשון עבר. רק גואל לשון הוה. משום שבכל יום גואל סודה ומציל. לכן מחויב כל אדם ליתן הודיה לשעבר ויתפלל על יום הבא. כי בכל יום ובכל שעה כך. ומתקיים התוכחה והיו חייך תלואים לך מנגד וגו' בבקר תאמר מי יתן ערב. ולכן יש להרבות תפלה על הצרות והגאולה ויתן אל לבו להתפלל על נדחי ישראל שירחם ה' עליהם ויפרוש עליהם כנפיו כנפי ישע להושיעם ולפדותם במהרה בימינו עכ"ל:

עיון תפלה

(קד) רינס ריי ונאוני: כי גואל חזק אתה. שנאמר (ירמיה נ לד) גואלם חזק וגו' ריב יריב את ריבם: גואל ישראל. בפסחים (קיז, ב) דגאולה גואל ישראל משום שעתה דרחמי נינהו, ועי' מה שהבב על זה שכותב בעין יעקב ברכות פרק קמא על ברייתא דר"י שנכנס לחורבה שהברכה הזאת על הגאולה מן הצרות בזמן הגלות ולא על הגאולה העתידה כ"ב. אבל במדרש שוחר טוב מזמור נ"א סי' ח' לא משמע כי דאמרינן התם אמונים נוצר ה' שמאמינים כי ואומרים גואל ישראל (בלשון הוה) ועדיין לא נגאלו. ובמגילה (יז, ב) דיליף ברכה גאולה מן הגואל נשמה חייבי משמע כדברי המחבר, רק שסדרום בשביעית כדי לרמוז גם על הגאולה העתידה. וברש"י (פסחים קיז, ב) ד"ה דגאולה „כאשר מתפללין על שעתיד" אין שנאו לבוא ההוה כי אם העבר, וגם גאולת הסים: עתיד בערך שיאסוף הקודמת לה:

תקון תפלה

רפאנו

רב עמרם בסדרת. ובמחזור בני רומא תאלנו שלבנו טהרת, ובערוך ערך עין א' וגאלנו שלבנו למען שכך. וברמב"ם ויבה ריבנו ודון דיננו ומהר לגאלנו כי אל מלך גואל וגו'. ובסדור התימני הגרסא וריבה ריבנו ומהר לגאלנו כי אל מלך גואל וגו'. ובסדור תימני כת"י ומהר לגאלנו גאלה שלמה למען שמך כי אל מלך גואל וגו', וכ"ה נוסח הספרדים רק בלי תיבת מלך. ובמחזור וישרי כי אל מלך גואל וחזק אתה, וראש הברכה כנוסחתנו ובנוסחי הרד"א כל הברכה כנוסחתנו:

רפאנו

עֲנֵנוּ יְיָ עֲנֵנוּ. בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ. כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ. אַל־תֵּפֶן אֶל־רִשְׁעֵנוּ. וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ. וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. הֱיֵה־נָא קָרוֹב לְשַׁוְעָתֵנוּ. יְהִי־נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנוּ. טֶרֶם נִקְרָא אֵלֶיךָ עֲנֵנוּ. כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע. כִּי אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה. פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה:

כתב שלמה בגרם שמינית רפאנו (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י רופא) חולי עמו ישראל כדפסה רש"ל את אברהם) ותם כלו לומר רפואה בשמינית. מתוך שהמילה ניתנה בשמיני והמילה צריכה רפואה לכך קבעוה בשמינית ולא בתשיעית או יותר מזה. וקודם לא' ג"כ לא יכלו לקבוע כי אלהי נאקדים סגולה כמו שכתבנו אלא גבכת ראה נא עכ"ל. והסדר היום כתב שתקנו רפואה אחר סגולה שכל זמן שאדם נלכד אינו עומד על בריאותו וחזקו ועיקר הטובה לבקש מאת אלהינו בירפאה אותנו רפואה שלימה כדי שנהיה בריאים וחזקי נפשות בתורה כראוי ונשמור כל המצות עכ"ל. וכתב בספר מחזור כ"ב ברכה זו יש כ"ז תיבות. לפיכך אין לומר אלהינו רק רפאנו ה' ונרפא ב"ח דו"ז גם על ע"כ ר"ז אותיות עכ"ל. אבל האר"י כתב קס"ז כתב שהרמב"ם אי' תיבת אלהינו רק שהרמב"ם לא גרס תיבת מלך כי אל מלך רופא אלא כי אל אתה. וכן הוא כאבודרהם. וא"כ יש כ"ז ת טת אף שאומרים רפאנו ה' אלהינו. ועוד ראיה בזוהר מדברי אבודרהם שכתב אלא גרכה אתה קדוש וא"ל חתימתה שלש ברכות ראשונות רומזת לאבות ולאמצעיות מזכירין מלך. וחתימת מלך אוהב צדקה ומשפט רומזת לדוד וכוה שנאמר לדוד ומשפטי לך עם כהם הגדולים אשר בארץ ע"כ. הרי מזה מוכח דאין אומרים בחתימה מלך אלא בד' ברכות. עכ"ל של סח"ד:

רְפָאֵנוּ יְיָ וְנֵרָפֵא הוֹשִׁיעֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה כִּי תְהִלָּתֵנוּ אָתָּה.

עץ יוסף

רפאנו ה' ונרפא כו'. איתא בזוהר חדש סדר בלק רפאני ה' וארפא (ירמיה יז, יד) כיון דאמר רפאני מהו וארפא. כיון דאמר הושיעני מהו ואושעה. כיון דאסיה מסי מאן הוא דמחי. אלא כל אסותא דעלמא

עיון תפלה

עננו ה' עננו. תפלת יום ה' ע"ת (תענית יא, ב), וכפל הלשון לחוק תשוקת שעניה, כמו שאמר אליהו (מ"א יח, לז) עננו ה' עננו. וגם כלשון המשנה מורה כפל שלשון לחוק הענין, כמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה (תרומות פרק א' משנה ו') "והנה שכפל ש.א יתרומו חוזק לדבריו וכו' ומשני זה ככל דבריו שלא יתרום לכתחלה בשום פנים" עכ"ל: **ביום צו' תעניתנו**. השם צום עקרו חבור, כמו בתלמוד (חולין ט, א) צומת הגידין, ובל"מ (פס"ש ד, א) מבעד לצמתך קליעת השערות והבורן למקלעת נאה לדעת ן' יחיא, והושאל אח"כ על אספת העם, כמו קראו צום (מ"א כא, ט) פירש הרד"ק בשם אביו "קבוץ", וכן ביום צום שבירתיהו" עכ"ל, והושאל אח"כ על אספת העם בב"ח ה' לתשובה ולתפלה, קדשו צום קראו עצרה (יואל א, יד), והושאל אח"כ על אספת העם לתענית צבור, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי (זכריה ח, יט), והושאל אח"כ גם על תענית יחיד, ויצם דוד צום (ש"ב יב, טז). ופירוש **צום תעניתנו** אספת הצבור לתענית, ועי' תענית (יג, ב) ע"ש והשם תענית נזכר (עזרא ט, ה): **כי בצרה גדולה אנחנו**. לשון הכתוב (נחמיה ט, לז): **אל תפן אל רשענו**. עפ"ש (דברים ט, כז) אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו: **ואל תסתר פניך ממנו**. לה"כ (תהלים כז, ט) בהשגת לשון יחיד לרבים; **ואל תתעלם מתחנתנו**. לה"כ (שם נה, ב), וכן אנו אומרים ובודאי תבא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחנתנו: **היה נא קרוב לשועתנו**. ע"ד הכתוב (ישעיה נח, ט) תשוע ויאמר הנני; **יהי נא חסדך לנחמנו**. לה"כ (תהלים קיט, עו): **והיה טרם יקראו**. (ישעיה סה, כד) **עוד הם מדברים**. כמו עודם מדברים (אסתר ו, יד): **העונה בעת צרה**. לה"כ (בראשית לה, ג) העונה אותי ביום צרתי. וכן אנו אומרים בסליחות עננו עונה בעת צרה עננו; ואע"פ שאמרו רבותינו (סנהדרין מד, ב) לעולם יקדים אדם תפלה לצרה, קמשמע לן שאפילו כשמתפללין אליו בעת מציאות הצרה הוא עונה; **פודה ומו'**. כ"ש גם בנשמת כל חי: **בא"י העונה בעת צרה**. חתימה זו נזכרת בתענית (טו, א) וכן הוא הנוסחא בכל בו וכל"ל. י"א העונה לעמו ישראל בעת צרה:

רפאנו ה' ונרפא. לשון הכתוב (ירמיה יז, יד) בהשגת לשון יחיד לרבים; אע"פ שבכל דור ודור יקים לנו השי"ת רופאים ואומנים מבני אדם, אין רפואתם ותשועתם שלמה, רק אם ה' ירפא לנו אז **נרפא** אם הוא יתי' יושיענו אז **נושע** תשועת עולמים. והנושע מושע מקבל פעולת המושיע הושיע, ראה מה שכתבנו בביאור לשירת הים ד"ס ואחרי כנה: **כי תהלתנו אתה**. כך אמ מהשללים ומאחרים לומר

תקון תפלה

רפאנו ה' ונרפא וגו' לכל מכותינו. במחזור וישרי מוסיף ולכל תחלואינו. וברמב"ם ותעלה

וְהַעֲלֵה רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְכָל־מַכּוֹתֵינוּ:

כי החולה להתפלל על החולה יאמר כאן תחנה ע׳ :

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתשלח מהרה רפואה שלמה מן השמים רפואת הנפש ורפואת הגוף לחולי (פב״פ) בתוך שאר חולי ישראל : וכ׳ הח״ר והמשנ״ב הגה״ה ז״ל לסיים כמו :

כִּי אֵל מֶלֶךְ רוֹפֵא נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

ד״ח) (א) המתחיל לומר טל ומטר בתפלת ערבית של יום ס׳ לאחר תקופת תשרי ויום התקופה הוא בכלל כגון אם התקופה הוא ביום א׳ חל יום ס׳ ביום ד׳ והמתחיל לומר בלילה השייך ליום ד׳ ולשלם הוא ב׳ ימים בין התקופה לבלילה ולא יבדיו כהנהגה בתפלת ערבית לאחר הקדיש קודם שיתפלל טל ומטר בכדי

(בשמים ראש) (א) אם שכח לומר טו״מ בתפלת הבינה הראשונה כיון דאין תקופה אמרי טפלה אלא בג׳ שעות או בב׳ שעות בלילה או ביום. לכן בדיעבד היכא אם התפלל ושכח טו״מ אומר מש״ל. ואין צריך לחזור בתפלה מעריב הראשונה כיון שעדיין לא נכנס ס׳ יום מש״ל. וכן אם התקופה שלא ביום א״צ לחזור אפי׳ בתפלת שחרית אם התפלל קודם ג׳

שעות ביום. והכוונה בב׳ שעות ביום ובתפלה מנחה קודם ב׳ שעות נ״ל א״ל לאמר (חיי אדם כלל כ״ד סי׳ י״ב) :

עיון יעקב

דעלמא בידא דקב״ה. אבל לית מנהון על ידא דשליחא. ולית מנהון דלא אתמסרו בידא דשליחא. ואינון דאתמסרו בידא דשליחא אסותא אינון אבל לזמנא מתהדרין. אבל אינון דקב״ה מכי הוא מרעא לא מתסדר לעלמין. וע״ד אסותא דיליה איהי אסותא דלית בה מרעא כלל ובגיני כך רפאני ה׳ וארפא ודאי בלא קדרונא כלל עכ״ל. וגם בפסוק הוא בלשון יחיד. וכאן הוא בלשון רבים. עוד יש לפרש שהוא ע״ד השיבנו ה׳ אליך ונשובה שפי׳ שיהיה הוא המתחיל ואח״כ נשוב אנו שמתחיל וא״ש רפאנו ה׳ פי׳ שהתחלה תהיה ממך. ונרפא (ס״ן הרבים מלברים בפרט) אנחנו יסייעין ומתגברין. והוא על רפואת הנפש (פ״ע נחשב אברהם סי׳ ק״ע). ועל רפואת הגוף שהיא כולה בידו ית׳ אמר והעלה רפואה שלימה מתחלה ועד סוף לכל המכות כי בזה אין אנו יכולין להועיל לעצמנו כלום בלעדיך: כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה. משום דכתיב וחלים רעים ונאמנים.

אחרית לשלום

רופא נאמן ורחמן אתה. הרופא האמיתי כשיודע שרפואתו של החולה הוא בסמים שאין יכולין לסבול אחד מאבריו. אינו חושש לכאב ויכולין על החולה. אף אם יבכה ויתחנן לפניו. ואין זה נחשב לאכזריות להרופא רק בנוגע למדת הרחמים. שמשום רפואתו כל החולה לרפאותו סובל לצער גם הוא לנצחים נפשו ויגלם החולה. ומכאיבו להשלים רפואתו. וכן היא מדתו ית׳ שמלמעלה ביסורי אדם כמאמר חז״ל שכינה מה אומרת וכו׳. אבל לפי שיודע בייסורין כמה רפואות עמו לכן הוא מרפאהו כך. וזו רופא נאמן החזן לרפאותו. ורחמן אתה בהבאת היסורים. והנה עוד גם ענין הפכי. הרופא ע״ד כיודע מרפאת החולה כיא נותנים המרים כלפניו ולהבקשתו מי רצה אין בכחו לרחם על החולה לבל ליתן לו מים המרים. דכלא נמסר בסיבה לא יתרפא החולה. אך הבוי״ת בכחו לרפאת החולה בכל אשר יחפוץ. וגם בלי שום סמי התרופה ישלח דברו וירפאם. לכן הוא ית׳ מתואר רופא נאמן ורחמן. דאף שהוא רחמן מבלי לתת לחולה מי רעם ולמרות זה הוא רופא נאמן לרפאותו :

עיון תפלה

שלמה מתיבות (רמ״י סס) כמו שנאמר (תהלים מג, ט) כי הוספתם מרית תוי׳ בגלגים שלנו כל היום, לסיק דלאי לך ניסשל נט במעמך ונכונך לא על ידי שליחים: לכל מכותינו. בין למכות הגוף ובין לתחלואי הנפש: רופא נאמן ורחמן אתה. דמיון לזה כודוי דרב המנונא זוטא ביומא דכפורי (ברכות יז, א) ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא ע״י יסורים וחלאים רעים :

תקון תפלה

והעלה רפואה שלמה לכל התחלואינו. ובשערי תשובה או״ח סי׳ קט״ז בשם ספר נאות יעקב והעלה ארוכה ומרפא לכל תחלואי נפשנו רוחנו ונשמתנו. ובסדור התימני כת״י והעלה רפואה שלמה לכל החלואינו ולכל מכאובינו ולכל מכותינו, אבל בנדפס כמו ברמב״ם, ובסדור אבודרהם והעלה רפואה שלמה לכל תחלואינו ולכל מכאובינו ותו לא, ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו ולכל תחלואינו לחיים ולשלום. ובסדור רב עמרם משמיט את התיבות כי תהלתנו אתה. אבל במחזור בני רומא כנוסח אשכנז: כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה. בסדור רב עמרם כי אל רופא רחמן אתה. וברמב״ם כי אל רופא ורחמן אתה. ובסדור התימני כת״י ובאבודרהם ובמחזור רומא ובסדורי הספרדים כי אל רופא רחמן ונאמן אתה. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב כי אל מלך רופא רחמן ונאמן אתה. ובמחזור התימנים הנדפס כמו בסדור רב עמרם. ובמחזור ויטרי ובסדור רוים כמו בנוסח אשכנז בלי תיבת מלך :

בכדי שידעו לומר ותן טל ומטר ואם לא הכריזו אעפ"כ יאמרו (סי' קי"ז ועי' סי' רל"ו): (ב) אם שכח לומר טל ומטר ונזכר קודם שהתחיל תקע אומרו במקום שנזכר. התחיל לומר תקע יאמרנה בש"ת (ואם היה לו תענית יאמר עננו לאחר שאמר ותן טל ומטר) ואם לא נזכר בש"ת יאמר בין ש"ת לרצה. שכח גם שם אם נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לברכת השנים ויתחיל ברך עלינו ויתפלל כסדר ואם כבר עקר רגליו חוזר לראש התפלה ואם השלים תפלתו ואינו רגיל לומר תחנונים אע"פ שלא עקר רגליו כעקורין דמי. אבל אם שהתחיל לומר אלהי נצור לאחר התפלה והוא הדין אם רגיל לומר שאר תחנונים לא הוי כעקר רגליו עד שיגמור כל תחנות שרגיל לומר תמיד. ואם היה דעתו עוד מלומר תחנונים ואמר יהיו לרצון כו' הוי כפסיעה דעתו מהתפלה וכעקורין דמי וחוזר לראש התפלה (שם ועי' מ"א ח"ב) וכל זה אם לא שאל מטר אך שאל טל אבל אם לא שאל טל ושאל מטר א"צ לחזור (שם): (ג) פוסקים מלומר טו"מ במעריב של מוצאי יו"ט הראשון ש"פ (שם): (ד) ואם שאל מטר בימות החמה מחזירין אותו לראש הברכה: (ה) מיהו אם נעצר המטר בימות החמה וצריכין למטר אם שעה ובפני עצמו אמר אין מחזירין אותו והוא יחיד אבל ש"ץ בקו"ר חוזר (שם): (ו) אם שעה ש"ץ ולא הזכיר טו"מ כלום או שאמר בקיץ אפי' נזכר קודם שגמר תפלתו ואף שנזכר בשומע תפלה וחוזר לברכות לבקשות כיון שזכר טו"מ אינו חוזר להתפלל מפני טורח הצבור כיון שהוא בברכות אמצעיות אלא סומך על תפלתו בקו"ר דהא תפלה בלחש לא נתקן לש"ץ רק בשביל של קו"ר ולאחר שהשלים תפלתו בקו"ר יאמר בלחש אלהי נצור ויפסיע ג' פסיעות כדין יחיד (עי' קכ"ו וסי' קכ"ג וסי' קי"ט): (ז) ש"ץ שטעה בחזרתו בקו"ר די"ל כמו ביחיד בלי הבדל רק בטעה במטר יש חילוק בין יחיד לש"ץ כמבואר לעיל סעיף ב': (ח) נאמר ל' יום דהיינו צ' תפלות או אם אמר צ' פעמים ביום אחד אם נסתפק אח"כ אינו חוזר דחזקה שאמר כמו שהרגיל עצמו עי' לעיל בדיני משיב הרוח והדרשה לכאן (ע"ש בסעיף י"ב וי"א): (ט) אם התפלל מנחה ואמר טל ומטר לפני יום שמתחילין לומר טל ומטר סומך יתפלל בכלל במעריב ע"ל בסוף תפלת ש"ע: (י) הצריך לחזור ולהתפלל כל התפלה צריך לשהות בין תפלה לתפלה כדי הילוך ד' אמות (סי' קי"ח):

כתב הלבוש ברכה תשיעית ברכת השנים ברך עלינו ה'. (והקשה כנגד מה שאמרו המלאכים בעי"ל מברך השנים כשזרע יצחק ומצא מאה שערים). ומה לא נומר בב'. מפני שהיא כנגד מפקיעי שערים. כדכתיב שבר זרוע רשע דמיירי במפקיעי שערים. ולא נסמם רכפים. מדכתיב בבכיא שרבה יקרות נמכשר למסוף שני וגו' ומקשים וכי הלסטים הרבו אם בעני ונלא אינו מרבה אלא את העשיר. אלא במפקיעי שערים הכתוב מדבר מרוב דעתו לעניים טוא. שהמשבירים יש להם תבואה בבתיהם ואינם צריכים לקנות. וקא בעי דוד דמתי שלא דמלמא בנפול זרוע רשע ותן בימא לעולם ובכך זכותו יהא שבור. ולא מדרוב רבתו בל ממלא שנאמר זה שהיה כדעתו לעולם רבת כשתדלות רבתו לא ממלא טוב אלא יספיק עשות. וכסבה ע דוד אמרה בספירי דאמרי כלים ולמה רגנו בפני שבעים כן. ולמ"ד מדא פרטו סיא. כי לתגלה על עלותם ולמה כ' שפעוד בנמוך שרתי שרביום עכ"ל. ובסדר היום כתב שקנו פרנסה אחר ברכת רפואה. משום כשאדם חולה אינו מבקש על המזון. אבל אמר שמפיאת מבקש אחר פרנסתו לסעור ולהבריא גופו ונפשו. ויליך לכוין בזה בעי"ל לט פרנסתם בכשת ולא בלבי כסיתר ולא באסור עכ"ל. וכתב בספר המחשר כל בו ברך עלינו מתחלה בב' והכיימם בת"ס. סם על פ"ב. (גם אמר שהוא כנגד ת"ר שבשבע שמחלם בב' בלאבות ונגד תורה בבכ"פ במתחלם בת"ס מלומשו. שעל מי שלומד אותה ומקיימה שקנ"ס מברך אותו. ובברכה זו יש בוטים תיבות נגד פסוק יפתח ה' לך שהוא כ"ג תיבות ופסוק פותח את ידך ז' תיבות הכי למ"ד עכ"ל:

בָּרֵךְ עָלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת־כָּל־מִינֵי תְבוּאָתָהּ לְטוֹבָה, וְתֵן (בקיץ) בְּרָכָה (בחורף טַל וּמָטָר לִבְרָכָה) עַל

עץ יוסף

ע"ל כנגד ומאמיים אמר רופא נאמן. ונגד חלים רעים אמר ורחמן. ובאמת באנדרכם בנוסחא רופא רחמן ונאמן והוא כסדר הכתוב וחלים רעים ונאמנים: ברך עלינו ה' אלהינו את השנה הזאת. פי' שתהיה שנת מטר ומתן: ואת כל מיני תבואתה לטובה. שמיים המוזכרים בפסוק ארץ חטה וגו'. וגם כל מיני פירות נקראין תבואה ע"ש ותבואתה מרבה נמלכים (תהלים ס לו). ואנו מבקשים שיברך כל מיני תבואתה לטובה ר"ל שתהא שמה זול: ותן ברכה על פני האדמה. שלא יהא שין נריה לרש בתבואתה ויביא ע:וס

עיון תפלה

ברך עלינו. כלשון הוא לא הלאתי לו תבה, ופירושו ברך לנו לתפנו בשבילנו: את השנה הזאת. כל שמקרים ושמאורעות העתידים לתחדש במשך השנה הזאת ב כ ל ג, ואת כל מיני תבואתה ב פ ר ס, את הכל תברך לטובה לתועלת, כי יש ברכה שאינה לטובה, כמו עשר שמור לבעליו לרעתו והיים שאין בהם ירבה שנים והיו בהם עושר וכלהם והכבוד כמעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו ותולדותיו

תקון תפלה

ברך עלינו. נוסח הברכה הזאת שונה בסדורים. בנוסח רב עמרם ברך עלינו וגו' ותן (טל ומטר ל) ברכה על כל פני האדמה ורוה פני תבל ושבע את העולם כלו מטובך ומלא ידינו מברכותיך ומעשר מתנת ידיך, שמרה והצילה שנה זו מכל דבר רע ומכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות, וכמו שמתפלל שלמה המלך ע"ה (מ"א ח. לז) וכמה

פְּנֵי הָאֲדָמָה וְשַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבָהּ וּבָרֵךְ שְׁנָתֵנוּ כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים:

עץ יוסף

שלום בשלום. ובהורף הם מבקשים ותן טו"מ לברכה. של לברכה דאי' בגמ' של ורוחות אין מעצרין דכתיב חי"ה' וגו' אם יהיה השמים האלה של ומטר. וכתיב לך סרהם אל אחאב ואתנה מטר. והלו של לא קאמר. ומריך וכי מאחר דטל לא מיעצר אשתבועי למה ומשני הכי קאמר ליה אפי' טל דברכה נמי לא אתי. ומינה כי טל דברכה מיעצר לפעמים. וזה מה שאמר ותן טל לברכה. ואמר מטר לברכה ר"ל שירד בזמנו כמד"א ונתתי גשמיכם בעתם וגו' וכהאי דאמר ר"י אפילו שנים כשני אליהו וירדו גשמים בערבי שבתות אינן אלא סימן קללה. ועוד תניא ארשב"ג מ"ד אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימציאהו (איוב לז, יג). אם לשבט בהרים ובגבעות. אם לחסד בארצות ובדות וכרמים. וזהו מ"ש ותן טל ומטר לברכה בארצות שדות וכרמים: פני האדמה ושבענו מטובה. כן גרס הגר"א. דקאי על ארץ ישראל. גם בשפי תיבות הוא בשם ברוך הוא (הוי"ב). אבל הרא"ש ורש"ל ומ"א גורסים מטובך. והטעם כ' רש"ל דהשביעה אינה מטובת הארץ. ויש ברכה אחרת. וכמ"ש רש"י פ' בחקותי ע"ש ואכלתם לחמכם לשובע זו היא ברכה אחרת. אוכל קימעא ומתברך במעיו עכ"ל. ויש מפרשים ושבענו מטובה פי' שנחיה ונכה לשבוע מטוב הברכה שתתן בשנה הזאת. אבל הא"ז והא"ר כתבו שצ"ע מטובך דקאי על הקב"ה ולא מטובה דקאי על הגשם. וכן ביעבות דבש גרס מטובך. וכתב מטעם שאם שיש ח"ו איסור במאכל כן שהמזון בא מגזל או שעלה המאכל איש שוחר ע"פ דיני דאורייתא או שיושב לאכול בסעודת מושב לצים. אז רוח קדושה שיש במאכל מסתלק. ורוח דמסאבא דאית ביה מתדבק בנפש האוכל וסורו רע. ואם אין אכילתו בסדר קדושה וטהרה אז מתדבקת בו נשמת רשעים ומעשה רבה. כמ"ש האר"י ז"ל על יוחנן כ"ג שנעשה צדוקי לסוף פ' שנים. ולכן נאמרו ושבענו מטובך ימין להתפלל על מזונו שיהיה מכשרא דדכיא וכאשר יתפלל כן בכוונה שלימה אזי ישמע ה' תפלתו שלא יקרבו עון במאכל עכ"ל: כשנים הטובות. דהיינו שני אלישע (כפי' מחזור כ"ב) וגם כשנה בההגנך

עיון תפלה

ומתן לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו, עכ"ל שם: ושבענו מטובה. בתשובות הרא"ש כלל ד' סי' כ' „יש עומר בברכת השנים ושבענו מטובך ולא מטובה כי כן הוא נוסח התפלה ולא שמעתי ולא ראיתי מי שאמר מטובה, ואין לשנות המטבע שטבעו חכמים" עכ"ל, וכ"ה במחזור אשכנז כבויליטא שכ"ה, אבל הגר"א בשו"ע או"ח סוף סי' רמ"ז כתב „בברכת השנים ושבענו מטובה וקאי על ארץ ישראל ולא מטובך" עכ"ל, ונראה שכן שפקר, וכן אנו אומרים בברכה מעין שלש ונאכל מפריה ונשבע מטובה דהיינו מטוב ארץ ישראל, וכמו כן כאן מטובה של האדמה הנזכרת והיא ברכה על פני האדמה שהיא אדמת א"י דכל כשהתקינו אנשי כנה"ג את הברכה הזאת בארץ ישראל היו יושבים וכשאמרו על פני האדמה היתה כוונתה בלא ספק אדמת הקדש. וכן תקנו את השאלה לפי מצב האקלים בא"י לא לפי מזגו בחו"ל, כי רק בארץ ישראל היה כל הגשם לא בשלה מן הארצות. והעיקר שם הברכה הזאת נתפלת הבינו ודשננו בנאות ארצך, התם נודאי קאי כל ארץ ישראל. ואפילו בני חוץ לארץ כשמתפללין את התפלה הזאת על ארץ ישראל לעולם הם מתפללין, כדתניא בספרי דברים פיסקא מ"ס ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה וכי אותה בלבד הוא דורש והלא כל הארצות הוא דורש שנאמר (איוב לח, כו) להמטיר על ארץ

תקון תפלה

מיני פרענות וַעֲשֵׂה לה תקוה ואחרית שלום, חוס ורחם עלינו ועל כל תבואתה ועל כל פירותיה (בתפלה לעצירת גשמים המתחלת ועננו בורא עולם חוס ורחם עלינו ועל כל תבואותינו ופירותינו). וּבָרְכָהּ כשנים הטובות בטללי ברכה וחיים וְשֹׂבַע ושלום. ובסדור הרמב"ם ברכנו ה' אלהינו בכל מעשה ידינו וברך את שנותינו ותן (טל ומטר ל) ברכה על כל פני האדמה וְשַׂבַּע את העולם מברכותיך וְרַוֵּה פני תבל, ובימות החמה אומרים וברך את שנתנו בטללי רצון ברכה ונדבה כשנים הטובות. ובמחזור לבני רומא ברך עלינו ה' אלהינו את השנה הזאת לטובה ואת כל מיני תבואתה ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה וְשַׂבַּע את העולם מברכותיך) ותן ברכה רְוָחָה והצלחה בכל מעשה ידינו וברך את שנותינו כשנים הטובות והמבורכות. ובסדור רב סעדיה גאון ברך עלינו את השנה הזאת בכל מיני תבואתה וּבָרְכָהּ כשנים הטובות וגו'. ובאבודרהם ברך עלינו וגו' ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה וְרַוֵּה פני תבל וְשַׂבַּע את העולם כלו מטובך וישמינו ויתעדנו (בני האדם בטובך הגדול ומלא ידינו מברכותיך וגו' כמו בסדור רב עמרם, אלא שהוא משמיט תיבת עלינו), חוס ורחם על כל תבואתה ופירותיה וּבָרְכָהּ בגשמי רצון ברכה ונדבה וְשֹׂבַע ושלום כשנים הטובות

באי"ו, ומסיים שם וז"ל „ובספרד נוהגין לומר ברכת זו בימות הגשמים בנוסח הזה שאמרנו, ובימות הקיץ

ב. גב סלנט נרכה עשירית תקע בשופר ותקוה כנגד מה שאמרו המנחמים באי״י מקבץ נדחי עמו ישראל:
כשבא יעקב למצרים ונתקבצו השבטים עם יוסף). ומה כאן לומר קבוץ גליות אחר ברכת השנים. לפי שנאמ׳
ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא (יחזקאל לו, ח) אלמא קבוץ גליות בעת
ברכת השנים היא. ומתחלת בתקע בשופר מפני שקבוץ גליות ע״י תקיעת שופר יהיה דכתיב והיה ביום ההוא
יתקע בשופר גדול וגו׳ לכן תקנו בהתחלתה תקע בשופר וכו׳. וכתב ניפרות דבא בברכה זו ירנה בדמע לתפלל
על קבוץ גליות וקריאת דרור בארץ שהוא בשופר. וכבר נאמר בפיוט שמוכני עפר יחיו לקול שופר כי הוא שופר
המחיים מתים. וכשמתפללו על שופר לקבץ פזור פזורים יכוין לקבץ כל הגלגולים שיש בעולם כי אין בן דוד בא
עד שיכלו כל נשמות שבגוף כו׳ ע״ש. כתב בפי׳ המחזור יש בברכה זו כ׳ תיבות לרמוז שבזכות אנשי כנסת
הגדולה שה׳ לעשרים דורות נזכה לקבץ גליותינו עכ״ל:

תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵֽנוּ וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵֽינוּ

עץ יוסף

שנתברך יצחק אבינו ע״ה במקום השעירים (וסדס״י):
תקע בשופר גדול. לעתיד יתקע בשופר אילו של
יצחק. ואמר בשופר גדול ע״ש והיה ביום ההוא
יתקע בשופר גדול: לחרותנו. תרגום דרור חירותא.
וכתב בסדור שערי שמים יש לספק שהרי שאלנו
הגאולה בברכה ז׳ ולמה שנאו כאן. ופירש הוא ז״ל
ע״כ יש לדעת כי נתקנו ב׳ ברכות אלו על ב׳ גליות.
א׳ גלות הגוף והב׳ גלות הנשמה. כי גאולת הנשמה תהיה לאחר גאולת הגופים ע״ש ולפי שהוצרכו
לגאול

דובר שלום

תקע בשופר גדול וכו׳. כ״פ המתואר בפסוקי נביאים
ומדרשי חז״ל ומיכ״ע בעת הגאולה בתחלה יוסר
עול השעבוד. ואח״ז יאספו לאחד אחד למקום אחד.
ואח״ז ילכו קוממיות לארצם. וזהו בתחלה תקע בשופר
גדול להוציאנו מהשעבוד. ואח״ז ושא נס לקבץ גליותינו
המפוזרים אחד אחד. ואח״ז בשותנו יחד קבצנו מארבע
כנפות הארץ לארצנו:

עיון תפלה

ארץ לא איש מדבר לא אדם בו, ומה ת״ל ארץ אשר
ה׳ אלהיך דורש אותה, כביכול אינו דורש אלא אותה,
ובשביל (ל״ה בכת״י, ובנדפס ובשכר) דרישה שהוא
דורשה דורש כל הארצות עמה (משל לאדם שמדליק
נר בשבילו ומעילא הוא מאיר גם לאחרים. אל״ע),
כיוצא בו אתה אומר הנה לא ינום ולא יישן שומר
ישראל וכי ישראל בלבד הוא שומר והלא הוא שומר
את הכל, שנאמר אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר
איש, ומה ת״ל שומר ישראל, כביכול שאינו שומר
אלא ישראל, ובשביל שמירה שהוא שומרם שומר את
הכל עמהם (דמיון לזה בב״ב ד׳ ע״ב המקיף את
חברו מד׳ רוחותיו):

תקון תפלה

הקיץ מתחילין בה ברכנו ה׳ אלהינו בכל מעשה
ידינו וברך שנתנו בטללי רצון ברכה ונדבה ותהי
אחריתה חיים ושבע ושלום כשנים הטובות״ עכ״ל,
וכן מנהג התימנים אך בשנים קלים. ובמחזור ויטרי
נוסח הברכה שוה לנוסח אשכנז, רק שבימות החמה
הוא אומר ותן טל לברכה. ובמנהיג סי׳ נ״ו ונהגו
בספרד ופרובינצא לומר בימות הקיץ ותן טל לברכה,
ועי׳ טור או״ח רס״י קי״ז:

תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ
גליותינו. במחזור לבני רומא מסיימת כאן
הברכה, ובסדור רב עמרם מוסיף אח״כ וקרא דרור
לקבצנו

הערה. עד כאן היו הברכות צרכי כל יחיד ויחיד, כי הגאולה הנזכרת בברכת ראה נא בענינו אינה
אותה הגאולה הכללית העתידה לבוא במהרה בימינו שעליה כל הנביאים נבאו, כי אם הצלה מצרות
הגלות, כמו שכתבנו לעיל; ומכאן ואילך סובבות הברכות כלן על סדר הגאולה העתידה. בתחלה
אנחנו מבקשים תקע בשופר גדול לחרותנו משעבוד מלכיות ולקיבוץ גליותינו. ומשיתקבצו הגליות תשוב
הסנהדרין למקומה ותעשה דין ברשעים ותניף ידים לבער הרשעה מקרב הארץ, כאשר מה שכתבנו בספרה
לשמונה עשרה ברכות, כי כל זמן שאלהינו בגולה אין ידנו תקיפה לבער פשע ולהתם חטאת. וכיון
שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים והחסידים וגרי צדק וכל הנוספים עמ׳ (מגילה יז, ב), כי כל זמן
שרשעים בעולם חרון אף בעולם. ואז ישוב הקב״ה לשכון כבוד בירושלים ויבנה אותה בנין עולם, בעת
ההיא יקראו לירושלים כסא ה׳ ונקוו אליה כל הגוים לשם ה׳ (ירמיה ג, יז). ואז תשוב מלכות בית דוד
לקדמותה וירום קרנו בישועת ה׳. ואז יפתחו לפניו שערי תפלה והיה טרם יקראו והוא יענה, תחת
אשר בהיותינו בגולה נסגרו בפנינו שערי תפלה (ברכות לב, ב). ואז תשוב העבודה לדביר ביתו ואשי ישראל
ותפלתם יקבלו ברצון. ועי׳ היטב ירושלמי מעשר שני פ״ה סוף הלכה ב׳ ובתנחומא סדר נח סמוך לא מן
התנם ובכוזרי סוף מאמר ג׳ ובעבר ברכם כ״ם:

תקע בשופר גדול לחרותנו. עפ״ה (ישעיה כז, יג) ביום ההוא יתקע בשופר גדול. וענין גדול פרשו
רבותינו בפרקי ר״א פל״א שתי קרניו של איל (יצחק) שופרות, של שמאל תקע בו הקב״ה על
הר סיני וכו׳ וקרן של ימין גדול מן השמאל ועתיד הקב״ה לתקוע בו לעתיד לבוא בקבוץ גליות, ע״כ:
ושא נס לקבץ גליותינו. עפ״ה (שם יא, יב) ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ

וְקַבְּצֵנוּ יַחַד מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

כתב השלום וכו' ויש שפירש שפסוקו ותקע בשופר גדול כנגד מה שאמרו שמתחלה בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט באחת' תקע ננגי ישראל והוא התחלת . והם לא נאמרה אחר קיבוץ גליות. שכיון שיתקבצו הגליות ישפט דין כרשעים קודם שינחו לאחיבג בירושלים כדכתיב ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סגיך ואסירה כל בדיליך. וש"י כן ואשיבה שופטיך כבראשונה עכ"ל, ושסוף קרא אחרונים חיידי (פריסם). וכל שאלפ"א גימ"א גם הברכה הזו, נגד ז' רקיעים, ז' חושה לי כתוכים. ז' שירה ושמלה. ונגד ז' תבששים ונו ד' מיתות ב"ד, ומלקות, ומסה ומרדות, ונגד שנה כיום פגאחין ויאל מזה דכתיב בגם בתאחוזים (בפירוש סמחבר). כתב בספר יסודות השב בברכה ע' יגים סג לנו לסחזת הסנהדרין כי סם כסא ס' וסם כנגד כסא הכבוד בסנכים גתי דיים לתפלה. וכל אתן ששי סנהדרין כתקיים סיה כבוד ס' חופש סל ישראל כדכתיב ונגד זקניו כבוד. ולכך כתב הרמב"ם גאין כן חד כא עד שיהיו הסנהדרין חוזרין כי עיקר השלחם שבינים שוא ע"י סנהדרין. וכמ"ש כי עתה ישפט כסלח וחמסס (כיום סנהדרין) נפתית לבית חד. ונתפלל ע' יתפלל אדם על דייני ישראל שיהיו דייניהם ממונים ומליס. לא דייני אלפי כסף דייני גוי בלי תורה דדפי שלומים טעים אחר סנלם ח"ו. כי אז סקנ"ס נפרע מהם ומהמתרידיהם ועל שהם סדין כמה היו שלמוניות באים לעולם כמבואר בפרק אמת. אבל בזמן שדייניהם כשרים האדבל ברוית נשולם ולכן אמרו השיבה כו' והסר ממנו יגון ואנחה כי זה נסח תלוי עכ"ל:

עיון יוסף

נשאל בברכה ו' על גאולת השמות כללו גם גם גאולת העבדים ושוא אחרים וקבצנו יחד. ויען כי אין גלות אחר אלו הגאולות אחרת תקע בשופר גדול לחרותנו כי שוא השופר המוציא עבדים לחרות יובל היא בנת החמשים שנה. וגם יש רמז באחרים וקבצנו יחד על גאולת השכינה עכ"ל. ולפי שכותו מרא"ה שבקשת גאולה וי כוונה על גלות עשרת השבטים. לפי המבואר בסנהדרין עשרת השבטים אינם עתידים לחזור כו' דברי ר"ע ר"א אומר כו' עתידים לחזור. ושם בברייתא למד רבי מפסוק זה שנאמר ביום

אחרית לשלום

נדחי עמו ישראל. ובברכת רינה דינו תמיד יוחל ישראל ולא הזכיר גלות עמו. ויתכן לפי שבגאולה תוכל לבא נגני אוזנים. כמשה מוכרים כאמפיסם או תנות הגואל' בנוסח עליהם. ובמאן מוכברי' או תנות בגאול' מלך משיחית השכינה. ועל כני אלה נוסח שתי סברכות. ברכנו תקע בשופר גדול לחרותנו שוא בסיתתו מוכברים. דאז שגאולם מה חפת לנו לחרותנו החיות גוססנו. לזה תמיד מקבץ נדחי עמו ישראל שום בתכונה עמו שתי לשונו. וברכת רינה שוא גנשזל בגרון השמיש רק מלך שריך עם המשכילים בגרופים תמו. וכן תמיד גואל ישראל ולא הזכיר עמו יען כמו גנשזל שנגמר שתעמים;

עיון תפלה

מארבע כנפות הארץ: גליותינו כנ"ל בקמן הש"א. כבר באורתי בספרי מסלול ודרך בחברלי הגשות מסקל ראשון סשני המדקדקים פשוט פעיל אחים שמם; עקרם שמשקל פעל חסר לא ישנים בספיתו, ראה לתפלה בברכה המקדשם בד"ם ובכיוצא לאשיו. ובחישסח יאת יית ;ולדי כמדקדקים פעלות (גליותי תהלים מג, כג) פעלית (קראם גבירית שנת מח ח), וכמו לח"ד ה"א נעתקה התסח הע"ב התנועה תכלתי יתרות של הס"א ונבנו כמדקדקים פעות פעית גלות גלית גרית, רהיים כהסוומם קדשת גלהית ונחית, ובייבך לא ישתנה החמד לעולם, וכמו שמלנו גליותיו (ירמיה יח, סז) גוזות (תהלים קמח, יג) כן נריכים לומר גליות. והידנסים שא' דוב ונספר שמחזרו מנודח חרחל ל. ויסם מקדו, ששרי מלח (ירמיה ח, שם) תסניות ח"צ שוא ממשקל פעות נשוא סס"א כמו שבות (תהלים מו, ו): וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ. עג"ש (ישעיה יא, יב) ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ, ובחבר קטן גליות לאסף שיהיה שלא במקום אחד, כי אם יתקבצו דרך משל חצי ישראל בארץ שבותינו ותוח נאחח מארשות הגוים וכלם כמו"ב שתרות יקרא נ"ע קבוץ גליות, לכן הוסיפו חבורי כחפלה מלה יחד לומר שיהיה שקבוץ חוקה במקום אחד דהיינו בארץ הקדושה, כדי שנוכל לקיים המצות התלויות בישיבת כל ישראל עליה, כמו דין היובל ונגד עברי ודין בתי ערי חומה ושדה חרמים וגם אחוזות תגר תושב (ערכין שם, א) ושיי"ש (ש"נ כ' ותמזורי הספרדים הוסיפו מלח לארצנו ומסך שוא: מקבץ נדחי עמו ישראל. (ישעיה מ, ח) ; והוסיף מלח עמו על לשון המקרא לומר כיהיה הקבוץ בגבע היסוד ראויה לשקרא נקס שמו, דשיש שיסום נתנוגם שלמם

הָשִׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבָרִאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֵינוּ כְּבַתְּחִלָּה וְהָסֵר מִמֶּנּוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ אַתָּה יְיָ לְבַדְּךָ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים וְצַדְּקֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט: (בעשי"ת הַמֶּלֶךְ הַמִּשְׁפָּט):

עץ יוסף

ואח יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור וגו'. והנו מה שאמרו כאן כוס סלנו תקע בשופר גדול. ואח"כ גם לקבץ גליותינו מארבע הם הנדחים בארץ מצרים ובאמר הרוח. והוא כמד"א כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו. וזה מה שאמר וקבצנו יחד. ולא יהיה כמו שהיה בבית שני שעלו לתאין: חביבת שופטים וכו'. לפי שאמר למעלה תקע בשופר גדול לחרותנו וזה יודע כי אין אנו נגאלין אלא בשביל המשפט כמד"א ציון במשפט תפדה. וזה שאנו מבקשים השיבה שופטינו כבראשונה. ואמר שופטינו ויועצינו ע"ש ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה. ואמר והסר ממנו יגון ואנחה ע"ש ובמשול רשע יאנח עם. כי בגלות גם (בימים הקדמונים) שופטים שאינם הגונים ונתעותו סדינים לכתם שלאחם גם ומתוך שמשיב לנו שופטים הגונים ישפטו אותנו שלמה לששון ולשמחה. ובפי' המחזור כתב שהיינו שופטים כמשה ואהרן. ויועצינו כבתחלה דוד ושלמה. והסר ממנו יגון ואנחה: ומלוך עלינו אתה ה' לבדך. שנאמר והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: בחסד וברחמים. לפי שכתוב ובחמה שפוכה אמלוך עליכם. אנו מבקשים מלפניו שלא ימלוך עלינו בחימה אלא בחסד וברחמים: בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט. כתב הלבוש וז"ל מה שאומרין בברכה זו במלכות אע"ג דקיימא לן דברכה הסמוכה לחברתה

דובר שלום

אוהב צדקה ומשפט. ע"ד מאמר הפייטן במקום משפט אין צדקה ובאין משפט אין צדקה ואתה במשפט תשפט צדקה. וזו בכונת יח' שאוהב יחד משפט וצדקה;

עיון תפלה

לשנו אם ברצון או באונס (סנהדרין לח ע"ב), וכמו שנאמר (ישעיה א, כה) ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סיגיך ואסירה כל בדיליך וגו'. אחרי כן יקרא לך עיר הצדק;

השיבה שופטינו. לשון הכתוב (שם) ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה; וכוון שברכה זאת לבד כלרתו נדיש בערכנו לתשובה עברה מדות, שתשוב הנהדרים למקומם ותרף ידים לנער הרשעים מקרב הארץ: **והסר ממנו יגון ואנחה.** כי כל אנן הרשעים בשלום שלדיקים נאנחים ונאנקים על כל התועבות הנעשות בעיר הסמם (יחזקאל ט, ד): **וצדקנו במשפט.** עפ"ש (ישעיה א, כו) אחרי כן יקרא לך עיר הצדק וגו' ציון במשפט תפדה וגו'; **מלך אוהב צדקה ומשפט.** (תהלים לג, ה). כל רז"ל הארץ מקפידים על רמשי הארץ והיא מקוטרים עליהם חטא כחום הסערה, כי במשפט יכון כסא, וכמו שנאמר (משלי כט, ד) מלך במשפט יעמיד ארץ, ואמר (תהלים מה, ז) שבט מישור שבט מלכותך, אבל שמלך כל הארץ ב"ה מגדף מדת הצדקה על מדת המשפט, כי יודע הוא שהמשפט לאור בדרך צדקה, חילוף תני רבי ... ופי' סנהדרין (ו' ע"ב) חמשה בית ה' צדקה ... ונשיא, והתוס' (ר"ה יז ע"ב) ד"ה שלש כמשפט, ומדת ... כמו שאין לחן, של ... עלה כדין" עיי"ש; **המלך המשפט.** בעשרת ימי התשובה (ברכות יב ע"ב); וכתב ... ... רבים הנהל (סנ"ס)

תקון תפלה

השיבה שופטינו וגו'. נוסח מחזור ויטרי שוה לנוסחתנו. וברב עמרם ומלוך עלינו אתה ה' לבדך בחסד וברחמים בצדק ובמשפט, וכ"ה ברמב"ם בהשמטת השם. ובסדור התימני הנדפס אתה לבדך ברחמים בצדק ובמשפט. ובתימני כת"י הוסיף תיבת מהרה — ומלוך עלינו מהרה אתה לבדך ברחמים בצדק ובמשפט. וכ"ה בנוסח הספרדים בתוספת השם. ובנוסח ספרדי ליוורנא כבכל נוסחאות הספרדים, רק שהוסיף צרה לפני יגון ואנחה. וכ"ה בנוסח התימני כת"י. ובמחזור רומא השיבה שופטינו וגו' כבתחלה ותמלוך עלינו אתה לבדך בצדק ובמשפט, וחסר והסר יגון ואנחה. ובקובץ תשובות הרמב"ם ליפסיא תרי"ט דף נ"ב ע"א, "נוסח הברכה חותמת עשרה בא"י אוהב צדקה ומשפט, והמנהג יתחייב ומירת המלך בעשרת ימי תשובה" עכ"ל, ר"ל שבעשרת ימי תשובה צריכים לומר מלך אוהב צדקה ומשפט, והוא פלא, וברמב"ם לא כתב כך (הלכות תפלה פרק שני הלכה י"ח). גם בנוסח התימנית הנזכרת בילקוט אסתר ג' פסוק ולמלך אין שוה להניחם ובמדרש אבא גוריון פנים אחרים הנוסח גובער פסוק ישנו עם אחד לא נזכר מלך רק אוהב צדקה ומשפט עיי"ש. ובשבלי הלקט השלם סדר ר"ה סי' רפ"ז ופי' ש"ת גרים בגמ' ברכות הל' השנה כלה שמתפלל אדם האל הקדוש והאל המשפט חוץ מר"ה עד יוה"כ שאומרין המלך הקדוש והמלך

(רה"ח) (א) יאמר בעשי"ת המלך המשפט בדיעבד כי ל"א לא יצא אבל בדיעבד לא יחזור (א"ר סימן קי"ח ובאר אחרונים שם וסי' תקפ"ח): (ב) ככל השנה אם אמר המלך המשפט יצא וא"צ לחזור ובעשי"ת אם טעה ואמר מלך אוהב צדקה ומשפט אם נזכר תוך כ"ד מעת אמירתו ומשפט אומר המלך המשפט ג"כ ואם נזכר כ"ד לא יאמר ואין מחזירין אותו (שם):

כתב בלבוש ברכה י"ב קלל המלשינים ושבטו אחר המשפט שכיון שנעשה דין ברשעים כלו המלשינים. ועל ידיה שם המלשינים כדכתיב ושבר פושעים וחטאים יחדו ועוזבי ה' יכלו. ונתקנה ברכה זו כנגד מה שאמרו המלאכים בס"י שבכל אויבים ומבניע זדים נשמע שבעשו המצרים בים סוף:

וְלַמַּלְשִׁינִים ׀ אַל־תְּהִי תִקְוָה

נוסחא חדשה

וְכָל־הָרִשְׁעָה כְּרֶגַע תֹּאבֵד. וְכָל־אֹיְבֶיךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ. וְהַזֵּדִים ׀ מְהֵרָה תְעַקֵּר

נוסחא ישנה

וְכָל־הַמִּינִים כְּרֶגַע יֹאבֵדוּ. וְכָל־אוֹיְבֶיךָ מְהֵרָה יִכָּרֵתוּ. וּמַלְכוּת זָדוֹן מְהֵרָה תְעַקֵּר

עץ יוסף

מתברתה א"צ להזכיר בה מלכות. דבמשפט שייך שפיר לומר מלכות מבשאר ברכות כדכתיב מלך במשפט יעמיד ארץ. כלומר שכשיושב על המשפט לדון כל באי עולם הוא מראה שהוא מלך. ומר"ה עד יוה"כ שהוא זמן הדין שהקב"ה יושב על כסא המשפט ואומר המלך המשפט שהוא ג"כ פירושו המלך שהוא יושב על המשפט. ואין חילוק בין המלך המשפט ובין מלך אוהב צדקה ומשפט אלא שהמלך המשפט פירושו המלך שהוא יושב עכשיו על המשפט. ומלך אוהב צדקה ומשפט פירושו שהוא אוהב בכל עת שיעשה משפט אפי' אינו בעת שהוא יושב על המשפט. ואפשר לפרש ג"כ מלך אוהב צדקה ומשפט הוא מלך אוהב דינינו ברוחיו לצדקה ומשפט בו' ע"ש:

ענף יוסף

ולמלשינים ס'. כתב בספר המחאר טוי יו"כ שברכה זו לא קאי על אומה בכלל או על אומה אשר דבוקים באמונתם. כי אין זה רצוי של מקום. כי אדרבה אינם רבאים לקבל אומה שנפולה. רק כלל ענין ברכה זו קאי על מיני ישראל. וכן כתב בחיי אדם

ולמלשינים כו'. יהיה אל נא תהיה עקרת מיגת מישראל ושיהיו מאמינים בתורה שבכתב ושבע"פ אמונה בלי דופי. ולא יהיה בקרבם שורש פורה ראש ולענה להמרות פי חכמי ישראל השלמים המלמדים

עיון תפלה

"פירוש המלך היושב על המשפט, כמו כל עם המלחמה (יהושע ח, א) שפירושו העם היורד אל המלחמה" עכ"ל, וז"ל רש"י בברכות שם "המלך המשפט כמו מלך המשפט, וכמו עשתי הארון הברית (יהושע ג, יד) כמו ארון הברית (שם ז, ט), וכן המסגרות המכונות (מ"ב טז, יז) שהוא כמו מסגרות המכונות, וכן העמק הסגרים (ירמיה לא, לט) כמו עמק הסגרים, עכ"ל *):

ולמלשינים אל תהי תקוה. ראה מה שכתבנו על הברכה הזאת בהערתנו לשמונה עשרה ברכות, כמלשינים פקדים למלאות חק ובכל

תקון תפלה

המשפט, וכ"ה בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג שהו"ל הרב בעל דקדוקי סופרים ובבעל העטור ובפסקי רי"ד ובטור סי' קי"ח בשם מחזור ויטרי (אבל במחזור ויטרי הנדפס בדף ס"ז מלך אוהב) ובמנהיג הלכות ר"ח סי' ב:

ולמלשינים אל תהי תקוה. ראה מה שכתבנו בהערה לשמונה עשרה ברכות בד"ה וברכת המינים ע"ש, ובמחזור אשכנז סביוניטה שכ"א **למלשינים** בלי וי"ו: **וכל אויביך.** ובספרים אחרים

עת בשיני הרשות על ידי הלשנתם, לכן אנו מתפללין שתקות הרשעים ילין תְּאַבֵּד העני והולאם נכונה: **וכל הרשעה כרגע תאבד.** כ"ה ני' הגר"א ז"ל בפו"ע או"ח סוסי' רמ"ח "ע"פ יתמו חטאים וגו' (ברכות י' ע"א מי כתיב יתמו חוטאים חַטָּאִים כתיב) ולא נומר שוטי רשעה" עכ"ל, וכן אנו מתפללים בברכת קדושת השם לר"ה ויוה"כ וכל הרשעה כלה כעשן תכלה, וכן כוונות רוב הפלותים על מפלת הרשעה לא על מפלת הרשעים, כמו נעליני לבנח על כן נקוה לך וגו' להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון, אבל עובדיהם יתנו לבם לשוב אל השי"ת וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, וכן אנו מתפללים בהפלה זכה בפיוט"כ ד"ה ויהי רצון מלפניך "ובתוכם תרחם על מעשיך וכו' ותן בלבב כולם סדר אחד לעשות רצונך בלבב שלם ורו"י ע"ש: **ומלכות זדון מהרה**

*) וכן כתב ר' יונה בן גנאח בס' הרקמה שער ל"ו והלה גם נמשכות רש"י בהוספות בס' הגה משמונים סי' ד' גם בגאון ר' וואלף הידנהיים לאמונים דף כ"ג. והלבה"ד (שנה בכל טו סי' ו'). גם בגאוהדים בסוף אגר"א) פירש שהוא נמשנת השנה אל הש"י, ר"ל שהיא המלך והוא המשפט כמו בנאמר שהיא מכמה והוא המדת, וכן פי' סרי מנוח לנ"י פי' המפ"א.

ותשבר ותמגר ותכניע במהרה בימינו: ברוך אתה יי שובר אויבים ומכניע זדים:

כתב הלבוש ברכה י"ג נרכה על הצדיקים (ותקנוה כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י משען ומבטח לצדיקים כשעה שאמר הקב"ה ליעקב ויוסף ישית ידו על עיניך ובטח על דבריו ואח"כ נתקיים) ותקנוה אחר קללת המלשינים מכיון שכלו הרשעים שהוממה קרנם קרנות לצדיקים דכתיב וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק. וכלל גרים עם הצדיקים כדכתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן דכתיב צדיק שאין זקן אלא זה שקנה חכמה וסמיך ליה וכי יגור אתך גר. הכי גרים קשורים לצדיקים. לכך כוללים בברכה אחת עכ"ל. וכל ביאורו דבר בברכה ז ישים אל לבו להתפלל בקונת הצדיקים כי בטובה אנו חיים. וכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה וטובה בעולם. ועוד להתפלל על טובת גרי הצדק. ויהיה ללבו למסור נפשו כנפשו ולקיים מצות והכוונה אז הנה. כי אהבתו הגרים באהבת המקום ותורתו הי' ע"ש:

על־הצדיקים ועל־החסידים ועל־זקני עמך בית ישראל. ועל־פליטת סופריהם ועל־גרי הצדק ועלינו יהמו־נא

עץ יוסף

במלמדים תורה ברבים. גם ישים ללבו להתפלל על אבדן עמלק כאמרו והזדים מהרה תעקר שהוא עמלק שבא בזדון על ישראל מתעבר על ריב לא לו. ובזו מקיים מ"ע זכור את אשר עשה לך עמלק. ותוכה עליו לגמור לו איבה כי מסגלי אגלה. ויסים אל לבו כי כל הרעניות הראוי' לבוא על ישראל ח"ו יבואו עליו (יע"ד): על הצדיקים. שומרי מצות: ועל החסידים. אלו בעלי מעשים: ועל זקני עמך. הם החכמים:

ענף יוסף

ח"ל אל יאמר ומלשינים זדון אלא והזדים מהרה תעקר שהם מיני ישראל. ואל יאמר וכל שומי רשעה אלא וכל הרשעה ע"ש הכתוב יתמו חטאים מן הארץ ולא כתיב יתמו חוטאים. כי אין לדיק כו':

על הצדיקים וכו'. המור והכל בו כתבו דברכה ז יש ת"ב תיבות. וא"ל נראה מדבריהם שלא גרסו יהמו נא רחמיך אלא יהמו רחמיך דאל"כ יהיה ת"ג תיבות. וכן ברמב"ם והאבודרהם ליתא תיבת נא (א"ר):

ועל פליטת סופריהם. הם המתגיירים (פי' הסומך). והאבודרהם כתב צדיקים הם שלא חטאו מעולם. חסידים הם בעלי תשובה. וכן אמר דוד שמרה נפשי כי חסיד אני פי' כי בעל תשובה אני. שלא היה ראוי לקרות עצמו חסיד. וכתב הש"מ שחסיד הוא פירשו תוספת כמ"ש הקונקורדנציה בשורש חסד שפירושו תוספת יהיה טוב או רע. ובעל תשובה צריך לתוספת כי צריך סייגים וגדרים יותר מצדיק מעיקרא. וכן חסיד נאמר מעיקרא עושה לפנים משורת הדין ח"ש דוד שמרה נפשי כי חסיד אני. כי הסברא אינו צריך כל כך שמירה כמו מאוהו שנתרצה עכ"ל. ויש שפירשו ועל זקני עמך ב"י הם זקני ומנהיגי הדור ועוסקים עם הצבור לשם שמים. ועל פליטת סופריהם הם סופרים ומלמדי תינוקות בני ישראל שעליהם נאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. או פירושו סופריהם הסופרים אותיות בתורה ותיבות ופסוקים: ועלינו יהמו נא רחמיך.

עיון תפלה

תעקר. כן היה נוסח אשכנז בימי הגר"א ז"ל, כמו שזכר בתוספי אגדות (מגילה ו' פ"א) בד"ה עקרון תעקר. וזדון הוא שם המקרים — [illegible] — כמו רשעה — נמוסים — ופירוש מלכות זדון זו ממשלת זדון בברכת קדושת השם נר"ם וזה"ל — ממשלת יצר הרע המתחיל את בני האדם: ותמגר. תפיל, כמו וכסאו לארץ מגרתה (תהלים פט, מה), ולפעמים נגזרת המלה מגר כמו מגן מגנין הגזירה בחילוף גמ"ל, מתן לכם מגנת לב (איכה ג, סה). ובכתובים מצורתם הפוכה מגה — מגר, כמו אשמית כל רשעי ארץ (תהלים קיט, קיט) אמגר כל מיני ארעא, אשמית צמיתי (שם קמג, יב) תמגר בעלי דבבי, יורם לצמתו (איוב ג, יח) [illegible]: שובר אויבים ומכניע זדים. האויבים הם המינים ואויבי ה' שאין להם תקוה אלא בשבירתם [illegible] עד אשר ישובו לעבודתו יתברך:

תקון תפלה

אחרים כתוב וכל אויבי עמך, והוא חוא, כמו שאמרו רבותינו בספרי בהעלתך פסוק ויהי בנסוע הארון ויפוצו משנאיך וכי יש שונאים לפני המקום? אלא מגיד הכתוב שכל מי ששונא את ישראל כמי ששונא את המקום, וכן הוא אומר כי הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו בבבת עין לא נאמר אלא בבבת עינו כביכול כלפי מעלה, ע"כ. ונוסח הברכה החותם בסדור מנהג כפא וקראסוב — שונא מאד והסריסים באי"י שובר רשעים ומכניע זדים וכן גירסת רב סעדיה גאון ורב עמרם גאון ורמב"ם:

על הצדיקים. נוסח מחזור ויטרי שוה לנוסחתנו רק שחסרה שם תיבת באמת ונוסח רב עמרם: על הצדיקים ועל החסידים ועל גרי הצדק יהמו נא

על הצדיקים. ראה מה שכתבנו [illegible] עמרם ברכות סוף ד"ס [illegible]

[illegible] ועל פליטת סופריהם. הם חכמי הסורה [illegible]

רַחֲמֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. וְתֵן שָׂכָר טוֹב לְכָל הַבּוֹטְחִים בְּשִׁמְךָ בֶּאֱמֶת. וְשִׂים חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם לְעוֹלָם וְלֹא נֵבוֹשׁ כִּי־בְךָ

עץ יוסף

כך שאלו לא צדיקים ולא חסידים אעפ"כ יהמו נא רחמיך כמ"ש ורחמתי את אשר ארחם אעפ"י שאינו כדאי. ואמר יהמו נא רחמיך ע"ד המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה'. ואמר ה' אלהינו מי' שמתהפך מדה"ד למדה"ר: ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת. ר"ל שהם יודעים אמיתת שמך. ע"ד ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה'. ואמר ותן שכר טוב ע"ד מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם: ושים חלקנו עמהם לעולם. כתב בספר ע"ת ומפני שהענין הוא כי חלק ממעשינו לפעמים אנו אובדים אותו ע"י איזה עבירה. והנה בין כך ובין כך שתהיה לאיזה צדיק הראוי לו. וכמ"ש יכין רשע וצדיק ילבש. ואמנם יש צדיקים גדולים שאף שהם יקחו אותן המצות והמלאכים והאורות עליונים שמגיעים מהם. הם מחזירים אותן למעליהן בראשונים ברצון נפשם הטוב את שטים התובה. ואינם חפצים אלא מעלהם. ולכן תפלתנו שיתן חלקנו שאבדנו אותו ע"י מעשים הרעים שיהיה עם הצדיקים שגומרים כי הם לא ירצו אלא מעלהם. ובכוונתנו בפני תשובה יחזור לנו חלקנו הטוב ברצון הטוב ואל יקבם אותו: ולא נבוש

דובר שלום

ותן שכר טוב וכו'. הנוסח של אלטו נוסחו ולסיים פתח אף המטיב עמו הכ"מ אין הטעם לו עוד בשכר טוב על הבטחון בנפש הלא. ודי לו במה שמטיב עמו ושכרו. אך הגר"א מלמד שמטיב לבוטחים בו לתלא המשאלות בעתותם. עוד הסף ע"י שתן בשכר טוב לבוטחים בו על הבטחון שבטחו בו: ולא נבוש כי בך בטחנו. הכוונה על אדם אף שמתמלא בקשתו עכ"ז לבושה יחשב לו במה שצריך לבאר אלהו. אך הטעם בה' אין כבוד מבנג מזה שהיא מבאר מאת ה'. וזהו ולא נבוש במה שאמתו צריכין שבר מאלהינו. כי בך בטחנו ולכבוד יחשב לנו. וזהו כוונת איוב (ו, כ) בושו כי בטח באו עדיה ויחפרו. שהיו להם בפני טשה. הא' בושו כי בטח. במה בבטחון שהיו שצריכין לבקש מזל מתולהם. השני באו עדיה לתלאות הבטחתם ויחפרו שלא נתמלאה בקשת בעתותם:

עיון תפלה

דברי סופרים (סוטה יא פ"א; עירובין כא ב'; סנהדרין פח ב'; ע"ז ז' פ"א; תמורה טו פ"א; מגילה יט ב' וכיו"ב), ובקדושין ל' פ"א לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה, ובמגלה פ"ז ב' איך סופר שהיו סופרים כל אותיות שבתורה, לומר שחברו המסורת ויסדם עליה דרשות התורה שבכ"ה, וכמאמר ר"ע (אבות פ"ג מי"ז) מסורת סייג לתורה, ובירושלמי שקלים ריש פרק ה' א"ר אבא מן ע"כ סופרים שספרו את התורה ספורות, חמשה לא יכרעו, חמשה דברים חייבין נחלה, פ"ז נשים סופרות ערוותן, ל"ו כריתות בתורה, י"ג דבר בנבלה בשר העוף, ד' אבות נזיקין, אבות מלאכות ארבעים חסר אחת. אמר ר"א כתיב לעזרא הכהן הסופר מה"ל סופר אלא כשם שהיה סופר בדברי תורה (את המסורות) כך היה סופר בדברי חכמים (את המסורות הנ"ל): ועל גרי הצדק. בפרק ר"א ס"פ יו"ד מסרם את לשון הזה על הגרים של השעה שמגיירו בימי יוסף הכהן, ועליהם הוא אומר (נחמיה) של מגרים גרי הצדק ע"כ, אלו ר"ן עליהם ועל כיוצא בהם, שבימי ר"ת היה תקנו לסמכם גרים בברכות לצדיקים, כמו שפרשו בספרו לגמרא שמנה עשרה ברכות בסוף ד"ה ובזכר מספר הברכות: ותן שכר טוב. אין הכוונה שלם שכר כאן על העולם הגמול העתיד לשמי רחום לעתיד לבוא, דלא הרח ארצא להבא גמול על קיום המצות, אלא השכר הן קיום לבטחון של כל הבוטחים בך, לאמן ירבו כל שמי הארץ שכל קרך לא יבוש, וכמו שנאמר (ישעיה מט, כג) וידעת כי אני ה' אשר לא יבושו קוי, והי הא דמגליץ הגרסא שרשום בשם ג"ם ווסל"ו ובכן תן כבוד וגו' ותקוה טובה לדורשיך, ופירוש ותן שכר תן אחרית ותקוה לכל הבוטחים בך לבל יבושו בתקותם; והי הם שהבלבול כאן נקבן אור הערה סו"ל בירושלמי שמה עליות שלמה ...: ולשולת לא נבוש כי בך בטחנו. כן היא גרסת הספרדים והטודסם

תקון תפלה

נא וגו' עמהם ולעולם לא נבוש בא"י וגו'. ונוסח הרמב"ם על החסידים ועל הצדיקים ועל גרי הצדק ועל שארית עמך בית ישראל יהמו רחמיך וגו'. ובמחזור לבני רומא על החסידים ועל הצדיקים ועל גרי הצדק ועל פליטת עמך בית ישראל יהמו רחמיך וגו' בשמך הטוב באמת וגו' עמהם לעולם לא נבוש כי בך בטחנו מלך עולמים בא"י. ונוסח התימנים על הצדיקים ועל החסידים וגו' (כנוסח הרמב"ם) ושים חלקנו עמהם לעולם לא נבוש כי בשמך בטחנו ולישועתך נשענו. ונוסח אבודרהם על הצדיקים ועל החסידים ועל גרי הצדק ועלינו יהמו נא וגו' עמהם ולעולם לא נבוש כי בך בטחנו ועל חסדך נשענו ובנוסח ספרד מנהג כמא וקראטב על החסידים ועל הצדיקים ועל גרי וגו' יהמו רחמיך הרבים ה' וגו' ותן להם שכר טוב ולכל הבוטחים בשמך הטוב באמת ושים חלקנו עמהם לעולם לא נבוש כי בשמך הגדול בטחנו ועל חסדך נשענו. וכל הנוסחות הללו אינם מוכרים זקנים בברכה זו, והלא גדול היה הבתוספתא ברכות פ"ג הכ"ח ובירושלמי שם פ"ב ה"ד וכולל של

בָטָחְנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִשְׁעָן וּמִבְטָח לַצַּדִּיקִים:

כתב הלבוש בברכה י"ד שנה ירושלים (ומקומה כנגד מה שאמרו המלאכים גא"י בונה ירושלים נמצא שנמנה שלמה נספ"ק) וקנצות לומר אמר על הלדיקים לפי שעיקר התרוממות קרנם הלדיקים הוא בירושלים בגמ' שאלו שלוה ירושלים ישליו אוהביך. ובמ' באבר מוקיפין בה נחם וכו'. וכתב ניצחוס דבש שבברכה זו ובברכת אם צמח צריך להוריד דהמה מאין השובות על בנין ירושלים והמ"כת קרן דוד כי הוא הכלים פליטת אמתי. ואם אין לא ירושלים ומלכות ב"ד למה לנו חייס. וירושלים יקרא כסא ה' וכן גאולתם שיסב ממש כתון הרכבה עליונה כדכתיב ויסב שלמה על כסא ה'. ואף מלאכי מעלה קולאים בבכי וקינה על חורבן ירושלים יום ולילה לא יחשו ה' אבלי ליון אין נחמה אלו ואל נבכה על חלל כתם בנתמלא נמבין ירושלים ואבדון מלכות ב"ד. ואייב כל איש נומר בלבו כבש"ע הריני מוסר נפשי על קדושת שמך ואם אין אני כדאי לראות בבנין ליון והמארת מלכות ב"ד אמות על קדושת שמך ועיני לא תזיינה הראות אפס בנה ירושלים והגאולה קרן לדוד למען יתקדש שמך. והכוונה על בניין המלוכים וגמולים בגונה הסוגנים על יחודך ומקדשים שמך ברבים עכ"ל:

וְלִירוּשָׁלַיִם עִירְךָ בְּרַחֲמִים תָּשׁוּב. וְתִשְׁכּוֹן בְּתוֹכָהּ כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. וּבְנֵה אוֹתָהּ בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ בִּנְיַן עוֹלָם

עץ יוסף

נבוש כי בך בטחנו. כתב היערת דבש כשאומר ולא נבוש כי בך במחנו ישים נגדו דלא יבוש בכסופה בעלמא דאתי קמא מלכא קדישא. כי מה הוא הבושת בעוה"ז. לפני מי הוא מתבייש לפני בן אדם חציר יתן הבל ורעות רוח. ועד זמן מה יתארך הבושת אי הכבוד. הלא הכל כלל. לא כן בעוה"ב בהוא מבויש בעיני יוצר בראשית. וכל מלאכי מעלה מביישים אותו. יכרוז קרא בחיל שרו מאה אל תצעו למו דא פלניא דעבר על פולחנא דמריה עב ליה דלא אתברא. וי ליה וי לנשמתיה וכהנה כרוזים מכל העולמות. ואפי' נשמות קרובים עומדים מרחוק ואומרים וי לך מה עשית אשר הבאת עלינו בושה וכלמה הואת. אוי בן רשע עליך נאמר יבן כסיל תוגת אמו מה עשית למה עברתם ונרמת לנו כל הבזיון וקלון הזה. ולעיניהם כאלו משחיתים מהבלים והוספים אותו והם צועקים מרה וי וי לכל זה אוי לנו כי יולד לנו בן כזה וצרה זו וכלמה הם תמיד זמן רב. וזהו תכלית הבושה וכלמה אוי לאותה בושה ולכן הטיב אשר לינר עקביא מיפב באקרא שוטה כל ימי ולא אהיה שעה אחת רשע לפני המקום עכ"ל:

המהור: בא"י משען ומבטח לצדיקים. פי' משען נגלות בעוה"ז כמד"א יקדמוני ביום אידי ויהי ה' למשען לי. ומבטח על הפחיד לימות המשיח ולעוה"ב. או יאמר משען מן יצה"ר כמד"א צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו בידו. וכה"א (ש"א ב, ט) רגלי חסידיו ישמור. ואעפ"כ מבטח הוא נגד לצדיקים ליתן נגד בכרם משלם:

ולירושלים עירך ברחמים תשוב. ע"ש שבהי לירושלים ברחמים. ואמר ולירושלים בוי"ו הנוסף לרמז על ירושלים של מעלה. כמו שדרשו ז"ל בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר נשבע הקב"ה שלא יבא בירושלים של מעלה עד שיבנה ירושלים של מטה וזה מה שאמר ולירושלים. ואמר ברחמים תשוב שלא יהיה כירושלים בהיותם מקדם שנאמר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת. רק תשוב אליה ותרחם עליה: ותשכון בתוכה כאשר דברת. ולכסד אהיה בתוכה. וכתיב ושכנתי בתוך ירושלים: בקרוב בימינו. פי' שיהיה בזמן קרוב וגם יהיה בימינו פי' שנזכה להיות ולראות בבנינה: בנין עולם. שלא ישלטו בה זרים כמד"א

עיון תפלה

ינכון, עפ"ה (תהלים כה, ב) אלהי בך בטחתי אל אבושה, ועפ"ה (שם עא, א) בך ה' חסיתי אל אבושה לעולם, וכן היתה גם נוסחת אבותינו בימי קדם, כי כ"ה במחזור ויטרי דף ס"ו:

ולירושלים עירך. שתי הברכות ולמלשינים ולירושלים מתחילות בוי"ו לפי שהן נמשכות למה שלפניהן, שכאשר תשוב הסנהדרין למקומם ותעשה דין ברשעים — אז ולמלשינים אל תהי תקוה, כי תכף ידיה ונעבר הרשעה מקרב הארץ; וכאשר ירימו הצדיקים את ראשם וקרנם תרום בכבוד — אז ולירושלים עירך ברחמים תשוב, כי כשהצדיקים בשפל יבני והרשעים ימירו את כבודם בקלון אז כביכול עמהם בצרה, והשיב לא נאמר אלא ושב נולמד שהקב"ה שב עמהם מבין הגליות (מגילה כט, א'): ותשכון בתוכה כאשר דברת. שנאמר (זכריה ח, ג) ושכנתי בתוך ירושלים: ובנה אותה וגו' בנין עולם.

תקון תפלה

של גרים ושל זקנים במבטח לצדיקים? ובנוסחת ספרדי ליווארנא על הצדיקים ועל החסידים ועל שארית עמך בית ישראל ועל זקניהם ועל פליטת בית סופריהם (ברש"י נדרים מ"ט ע"ב ד"ה אמריעי לא נזכרה מלת בית) וגו' ולעולם לא נבוש כי בך בטחנו ועל חסדך הגדול באמת נשענו ובקצת נוסחאות הספרים נשעננו:

ולירושלים. שנויי נוסחאות בברכה זו העתקתי לעיל בהערה לשמונה עשרה ברכות בד"ה.

וְכִסֵּא דָוִד מְהֵרָה לְתוֹכָהּ תָּכִין: (בת"ב למנחה אומרים כאן נחם) בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

(דה"ח) (א) בת"ב אומר בתפלת מנחה נחם בבונה ירושלים ואם שכח יאמר אח"כ ועל כולם בלא חתימה. שכח ולא אמר אין מחזירין אותו (סי' תקנ"ז): (ב) מי שמתענה בט"ב יאמר נחם בשיורי בערבית בשחרית ובמנחה (מ"א שם):

(בשערי ראש) כתב הטור אדם בכלל כ"ד סי' י"ז אם לא אמר נחם בבונה ירושלים יאמר בשומע תפלה ונחם רק בשומע תפלה ולא מנחם ציון. ואח"כ אחר עבודה דהוא מדיל ועל מסדר קודם. ואם לא. אומר במודים קודם ועל כולם. ואם לא אמר יאמר אחר שים שלום בלא חתימה ואם לא אמר בכלל א"צ לחזור עכ"ל:

עץ יוסף

שד אבך ובביתו סי' שאתה על ידי עצמי ובמית לעולם: וכסא דוד מהרה לתוכה תכין. ע"ש וכסאי כשמש נגדי כירח יכון. וים בגרלם ע כ"ד תיבות כמד וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב אשר ישבו בה אבותיכם וישבו עליה המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ודוד עבדי נשיא להם לעולם (יחזקאל לז, כה). כ"ד תיבות. שיתברכו בכ"ד ברכות והאכלתיך נחלת יעקב וגו' (כפי' סמתור). עכ"ם מזה מוכח שנברכין וכסא דוד מהרה. ולא וכסא דוד עבדך מהרה: בא"י בונה ירושלים. שאמר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס:

דובר שלום

בונה ירושלים. איתא במדרש לפי' בני בית מקדשא בקדמיתא ולבסוף וכו' כדין יבנה חומות ירושלים. וזה בתחלה אתכון בתולה היינו בנין בהמ"ק ואח"ז בונה חומות ירושלים. וכ"ז יהיה בקרוב בימינו. והסבה שאומר בהווה כל ברכה לשון הוה מחיה מתים. בונה ירושלים. שמחזיר שכינתו כאילו מתקיים הבקשה ולא אמר לשון עתיד יחיה המתים. יבנה ירושלים וכדומה. יותר לפי שבאמת כל הניסים הללו נעשים בתמידות. לפי שנאמר דבנושא הברכה כל אחד נצל בגלוים של מיני מיתה אשר הם מחשבים כמתים. עני. מצורע. סומא. ומי שאין לו בנים. ובכל אלה הקב"ה פועל בכל יום. פוקח עורים עורות. ורופא מצורע אשר יניח לעפרי מות. ומעפיר דל. ופוקד עקרות. הרי הוא מחיה מתים גם עתה. וכן בברכה גואל ישראל מודפת כי כל מיני הצרות והתרגשות אינם בחכמת נקמה לכלע לעמו ח"ו. רק לטובת המוב מפ"י כטוגם יגיעו לגאולת שלימה הגלולה. א"כ כל הפתגים התה ענה הגאולה. לכן בסיר קאמר שבפנימי הצרות גואל ישראל. ותלבד זאת הודעת מחז"ל שאומה הישראלית היא כשה אחת בין בכבים זאבים והקב"ה גואל ומצילנו מידם. וכן בבנין מקבץ נדחי עמו ישראל ידוע מחז"ל שלבן פרס בין קצות העולם כדי שיתוספו עליהם גרים הרי שכל הפזור דלפעם הוא עצם הגאולה א"כ הוא מקבץ אותנו. ושלל עוד מחז"ל לבל ידה שמשנו כדה שתניח כל אדם לגאולת שלימתו. וכן בונה ירושלים ע"ד כנאמר בפרות כספים ונו' לעמוד עדי עד. וכן בונה ירושלים ע"ש ת"ם בכסרי אתם בחומם כלב במקדש הקב"ה לשוכך בבית המקדש שבירושלים היא נעשה מושלמה את הירחם משעבדי ה' מפורסם בגלות תורתם ועבודתם לה' במלכתם כביכול ומכה נעשם תושה אם. א"כ הוא בונה ירושלים בכל עת ובנא ע"פ ליכוף; טלי אם העבודה. ובוגל ע"ד מאמר חז"ל אם נמה"ם דקא מוכרי אבנים טובות לבכי ירושלים וכן המחזיר שכינתו לציון הוא ג"כ עדין שהשכינה עמם בגלות הגאולה. ושלל עוד ע"פ מה דאיתא במדרש בנים שבכל לילה השכינה באה לבהמ"ק החרב ומיללת ומקוננת שמה. א"כ הוא מחזיר שכינתו בכל יום לציון:

עיון תפלה

בתרגומא הקדוש הובא בנעכר פרשת נח סי' י"ז אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לא כבר נבנית ירושלים וחרבה, אמר להם ע"י עונות חרבה וגליתם מתוכה, אבל לעתיד לבוא אני בונה אותה ואיני מחריבה לעולם, שנאמר כי בנה ה' ציון נראה בכבודו, ע"כ. ובילקוט תהלים ל"ג פסוק עדותיך נאמנו מאד שלמה בנה אותו ונחרב עזרא בנה אותו ונחרב אבל עתיד לארך ימים, ע"כ. ובזוהר פרשת פינחס דף רכ"א ע"א מכון לשבתך פעלת ה' דא בית ראשון מקדש ה' כוננו ידיך דא בית שני ותרוייהו אומנותא דקב"ה אינון ומדהתיא קמיה במדברא וכו' ביתא איתבני על ידא דבר נש ובנין דא לא אתקיים, ועל דא אמר שלמה אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו וכו' ועד כען בניינא קדמאה דקוב"ה לא סוה בעלמא, ולזמנא דאתי כתיב בונה ירושלים ה' איהו ולא אחרא, ובניינא דא אנן מחכאן ולא בניינא דבר נש דלית ביה קיומא כלל וכו' דאפילו קרתא דירושלם לא להוי אומנותא דבר נש וכו', ע"כ: **וכסא דוד מהרה לתוכה תכין**. בסדורי הספרדים האחרונים הגיהו **בתוכה** בבי"ת, אבל בנוסח אשכנז הקדמון (במחזור ויטרי) **לתוכה** בלמ"ד כמו בסדורינו, ומצינו בלשון חז"ל למ"ד במקום בי"ת, כמו בב"ק מ"ו ע"ב היו אבי לו גם לתוכו מתוך הבור, ובמקרא מצאנו ג"כ למ"ד במקום בי"ת, כמו ונפלו לפניכם לחרב (ויקרא כו, ח), בוחר אתה לבן ישי (ש"א כ, ל) ועיי"ש רד"ק: **בונה ירושלים**. (תהלים קמז, ב):

תקון תפלה

בד"ה וברבר מספר הברכות. ונוסח **מחזור ויטרי** שוה לנוסח אשכנז. ונוסח הספרדים האחרונים כנוסח הרמב"ם אשר העתקתי שם, אלא שהם מוסיפים באמצע **וכסא דוד עבדך מהרה בתוכה תכין** לקוח מנוסח האשכנזים. ונוסח הספרדי מנהג כפא וקראסוב **על ירושלים** כמו בנוסח רב עמרם:

את

נַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־אֲבֵלֵי צִיּוֹן וְאֶת־אֲבֵלֵי יְרוּשָׁלָיִם. וְאֶת־הָעִיר הָאֲבֵלָה וְהַחֲרֵבָה וְהַבְּזוּיָה וְהַשּׁוֹמֵמָה. הָאֲבֵלָה מִבְּלִי בָנֶיהָ. וְהַחֲרֵבָה מִמְּעוֹנוֹתֶיהָ. וְהַבְּזוּיָה מִכְּבוֹדָהּ. וְהַשּׁוֹמֵמָה מֵאֵין יוֹשֵׁב. וְהִיא יוֹשֶׁבֶת וְרֹאשָׁהּ חָפוּי כְּאִשָּׁה עֲקָרָה שֶׁלֹּא יָלָדָה. וַיְבַלְּעוּהָ לִגְיוֹנוֹת. וַיִּירָשׁוּהָ עוֹבְדֵי זָרִים. וַיָּטִילוּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לֶחָרֶב. וַיַּהַרְגוּ בְזָדוֹן חֲסִידֵי עֶלְיוֹן. עַל־כֵּן צִיּוֹן בְּמַר תִּבְכֶּה. וִירוּשָׁלַיִם תִּתֵּן קוֹלָהּ. לִבִּי לִבִּי עַל־חַלְלֵיהֶם. מֵעַי מֵעַי עַל־חַלְלֵיהֶם. כִּי אַתָּה יְיָ בָּאֵשׁ הִצַּתָּהּ וּבָאֵשׁ אַתָּה עָתִיד לִבְנוֹתָהּ. כָּאָמוּר וַאֲנִי אֶהְיֶה־לָּהּ נְאֻם־יְיָ חוֹמַת אֵשׁ סָבִיב וּלְכָבוֹד אֶהְיֶה בְתוֹכָהּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְנַחֵם צִיּוֹן וּבוֹנֵה יְרוּשָׁלָיִם:

כתב שלנוס ברכה ע"ז את צמח דוד כו' (ותקנוה כנגד מה שאמרו שהלאכים בא"י מצמיח קרן ישועה בשעה שעברו ישראל בים סוף ואמרו בי"ה) וקבעוה אחר בונה ירושלים. שכיון שבאין לירושלים בא דוד דכתיב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים. פי' אחר שישובו בני ישראל לבית המקדש ובקשו את הקב"ה ואת דויד מלכם עכ"ל. כתב הרוקח בברכה ז כ' תיבות נגד על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון כ' תיבות. וכן רמז ליעקב סמחה:

אֶת־צֶמַח דָּוִד עַבְדְּךָ מְהֵרָה תַצְמִיחַ וְקַרְנוֹ תָּרוּם בִּישׁוּעָתֶךָ. כִּי לִישׁוּעָתְךָ קִוִּינוּ כָּל־הַיּוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מַצְמִיחַ קֶרֶן יְשׁוּעָה:

א) זכריה ב, ט.

עץ יוסף

את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח. על שם מצמיח קרן לדוד. וכתוב בלשון צמח כי משיח בן דוד צמח שמו כמד"א הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל ה' (זכרי' ו, יב): וקרנו תרום. כי מיום שחרב בית המקדש נגדעו עשר קרנות ועתידין לחזור כדאי' במדרש איכה. וע"ש שאמרה חנה רמה קרני בה' והוא נדרש על דוד שנמשח בקרן ונמשכה מלכותו. ואמר בישועתך ע"ש רמה קרני וגו' בישועתך. או יאמר את צמח דוד הוא משיח בן דוד. וקרנו תרום פי' קרנו של משיח בן יוסף שנאמר בו וקרני ראם קרניו. ועתיד הקרן הזה לנפול במלחמה ונעזר בישועתו של הקב"ה ע"י צמיחת קרן דוד ועיין בנבואת דניאל. וזמש"א וקרנו תרום בישועתך: כי לישועתך קוינו כל היום. על שם הכתוב לישועתך קויתי ה'. וע"ש הכתוב אותך קויתי כל היום. וכתב האר"י ז"ל בתיבות כי לישועתך קוינו כל היום יכוין לצפות לישועה כדי שיוכל להשיב ליום הדין כששואלין אותו צפית לישועה עכ"ל:

ענף יוסף

כי לישועתך כו'. כתב בשערי תשובה בשם הב"ח א"ת כשאומר לישועתך קוינו כל היום יכוין גם אני מצפה לישועת ה' בטובה כמנו שהלנו תהיה שנפיק רפיש בכל יום ובכל שעה ורגע. ויש תועלת גדולה שמה ספמים נמצאות בצרה ע"י כוונה זו:

עיון תפלה

את צמח וגו' מהרה תצמיח. עפ"ה (ירמיה לג, טו) אצמיח לדוד צמח צדקה. כלפי מה שאמרו רבותינו בסוה"ם סוף מזמור י"ח אמר ר' יודן לפי שאין הגאולה באה על אומה זו בבת אחת אלא קמעא קמעא, תקנו להתפלל מהרה תצמיח: וקרנו תרום בישועתך. בשוח"ט שוחר טוב פרשה פ' כי י"ד וס"ם נ"ח ובויקרא רבה פרשה פ' סי' ג' א"ר תנחומא זה אחד מחמשה מקראות הקשים שהן מלמדין שישועתו של הקב"ה הוא ישועתן של ישראל: כי לישועתך קוינו כל היום. עפ"ה (בראשית מט, יח) לישועתך קויתי ה', ועפ"ה (תהלים כה, ה) אותך קויתי כל היום:

תקון תפלה

את צמח. נוסח הספרדים בברכה זו שוה לנוסחתנו. וברב עמרם ובאבודרהם חסרה מלת עבדך. ונוסח הרמב"ם את צמח דוד במהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך בא"י. ובסדורי הישנים מהרה בלי בי"ת, וחותמין מצמיח קרן הישועה בה"א, והשאר כמו ברמב"ם. ובמחזור ויטרי מהרה אתה תצמיח, והשאר כנוסחתנו. ובנוסח הספרדי מנהג כפא וקראסוב חותמין מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל:

כתב שלמים ג' בס' פ"ז בשם קולנו (והקשה שאנו גם מאחרי שמלאכים גא"י פותח תפלה בשושקי ישראל במלאים לסגי"ם ושמע את נשקמם) וכפשוט אחר למימה קרן ישופט, שכיון שכח דוד באם תפלה דכתיב וכרחמים אל של קדשי ומחמתים כבית תפלתי. פ"כ סדר סברכות שאחלפיח מסקן חז"ל לסחפלל אותן בכל יום לבני ישראל דרך כלל. מיהו אמרו חז"ל שיכול כל אדם לסוסיף ולשאול בכל ברכה וברכה דבר שצריך לו מעין אותה שברכה כגון ברפאנו יכול לסחפלל על כ' ... וסברכת השנים יכול לסחפלל על פרנסה. וכן בשאר ברכות. אבל בברכה שומע תפלה יש שאחרים וסללם ומבקשה על פבקשות יכול אדם לסוסיף בה ולשאול בה כל צרכיו עכ"ל. ושבן בקד"ש צריך ... בשו"ם. ואם יש לו ... בעתו יום מזכיר אותו בתפלה שקודמת שלא ... ... וכתב בכתבים טוב לשאול גם על ... כוח סטיל. ח"ל עוס"ק פ' בשלח דף ס"ב ... מעות בכל יומא ... כוח הסימוח פ"ם:

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ. כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת וְתַחֲנוּנִים אָתָּה. וּמִלְּפָנֶיךָ מַלְכֵּנוּ רֵיקָם אַל־תְּשִׁיבֵנוּ:

עץ יוסף

שמע קולנו כו'. סוא כדאי' במסכת חגיגה שמואל הקטן נגר תפרתא וירדו לפס גשמים קודם שגן סחמה כסדרין ספס נאמר סכחו של נסר סוא אמר לסם אמשול לכם משל למה"ד לעבד שמבקש פרס מרבו אמר לסם תנו לו ואל אשמע קולו. וזה מה שאמרו כאן שמע קולנו ס' אלסים וכדר חוס וריחם עלינו. או יאמר שמע קולנו ס' אף שאין אנו יודעים כוונת סדברים בכל סתפלות ורמזיהם וסודותיהם אעפ"כ שמע בסגיון קולנו אליך. ואמש"א חוס ורחם עלינו כ' לשונות נגד שתי פניות. שביות דעתנו ושביות צרכינו. ואמש"א נ"כ וקבל ברחמים וברצון כ' לשונות. ברחמים נגד שביות צרכינו. וברצון נגד עביות דעתנו בתפלתנו אעפ"כ יהיו לרצון לפניך: כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה. כתב אסדרבים המון עם קורין כי אל שומע תפלותינו ותחנונינו. ויש קורין כי אל שומע תפלות ותחנונים אתה. והוא הנכון. כי אין לסחזיק עצמם כ"כ לצדיקים ולומר כי אל שומע תפלותינו בכל עת עכ"ל: ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו. על דרך אל ישוב דך נכלם. ור"ל אם נ' ...

ענף יוסף

שמע קולנו כו'. נרכס ע' סיא כוללת. ולכן יכול להתפלל בה על מה שצריך. אך שלא יתכמל פ"י זה מלפנים קודם. ולכן יאמר טוב לקנות מפלות שלריכים לו קודם יהיו לרצון כדי שילמרך לספום קודם או כרבו יכול לומר יהיו לרצון סיכף. ונכון ולואי נכל

דובר שלום

שמע קולנו וכו' התשורדות סרסמים יתכן או משומע קול חנה: אף שאין התבונן מסיום שאגתם מה היא. או שהתבונן חסיום שנאה אמר מלאים לסתשנה אף שאין שומע קול יגנו. או מסמסולם שבקש יבומתי ממנו אף שאין מבחין קול יגון ואין מתבונן חסיום בלתו. וכ"ש נסיוס פגסמם יחד. זהו כשמע קולנו מה שלחתנו שחקים ונלחתים. וחום ורחם עלינו נסתכונעם מלב תלחומים. וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו מה שלחתנו מתפללים ומבקשים יומסף

עיון תפלה

שמע קולנו ה'. עפ"ס (תהלים כז, ז) שמע ה' קולי אקרא: וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו. כשתחלה היה: באה מנה תרגלנם לכל הסתרת ברחמים, כי רחום וחנון אתה, וכשסיחם כסרה הלב תקבלנה גם ברצון: ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו. אין אנו כדאים נאמת לסחינג לפני סדר כבוד מלכותך, אבל אחרי שכבר סרסנו שוז בקשנו וחחינגו לפניך בתפלה — אל נא תשיבנו ריקם בלא כלום ובפסה לבל ספסת קוה מבקשותינו, וכמו שנאמר (שם עד, כא) אל ישוב דך נכלם שומע תפלות. עדה"כ (שם סה, ג): רלב

תקון תפלה

שמע קולנו. נוסח מחזור ויטרי שוה לנוסח אשכנז, רק בשני שנוים קלים ונגנו כי אתה שומע תפלות וגו', גם בתרב"א רבח ר"פ כ' תפלות וגו'. ונוסח רב עמרם שמע קולנו ה' אלהינו ורחם עלינו וגו' שומע תפלותינו ותחנותינו אתה וגו' שומע תפלה כל פה בא"י. ובמחזור אשכנז סביונימה שב"א תפלתנו ותחנתינו אתה וגו'. ונוסח הרמב"ם שמע קולנו ה' אלהינו חוס ורחם וגו' את תפלתנו מלכנו ריקם אל תשיבנו כי אתה שומע תפלת כל פה. ונוסח בני רומא שמע קולנו ה' אלהינו חוס וחננו ורחם עלינו

תר' את תפלתנו ואת תחנתנו כי אב כלא רחמים רבים אתה הוא מעולם (בערוך ערך עין א' מלא רחמים רבים אתה בא"י) ולא נשוב ריקם מלפניך כי אל שומע תפלה ותחנן אתה בא"י (כן הנוסחא בתחיסת תפלת הדרך ברוב הסדורים, אבל בטור או"ח סי' ק"י גרים גם התם כי אתה שומע תפלות עמך ישראל ברחמים בא"י). ונוסח אבודרהם שוה לנוסח רב עמרם, אלא שהוא מוסף יותר לאלה האומרים כי אל שומע תפלה ותחנונים אתה „כי אין לנו להחזיק עצמנו כ"כ בצדיקים

נכון לומר קודם שמסיים כי אתה שומע יתודה בשתיקה ונכון לו שיאמר:

אנא יי חטאתי עויתי ופשעתי לפניך מיום היותי על האדמה עד היום הזה (ובפרט בחטא פלוני). אנא יי עשה למען שמך הגדול ותכפר לי על עוני וחטאי ופשעי שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך מנעורי עד היום הזה. ותמלא כל השמות שפגמתי בשמך הגדול:

עץ יוסף

ריקם פרש אל תחזירנו ריקם מכל וכל ושמא לא קבלת מן בקשתו. כי תפלה שוטה מחלה:

ענף יוסף

אדם להתפלל בכל יום ביחוד על צרכיו ופרנסתו ושלא תמוש התורה מפיו וזרעו וזרע זרעו ויהיו כל צאצאי חלציו עובדי ה' באמת. ושלא ימצא פסול ח"ו בזרעו. ועל מה שיודע בלבו שצריך לו (ח"א). כגון אם צריך לפעמים פירוק ח"ש או גופו ובנשמתו יתפלל לה'. לבחור יתפלל לה' שיזמין לו אשה הגונה ויוליכו בדרך הישר. וח"ע לומר אם יש לו ח"ו אויב לרע בתוך ביתו שצריך להתפלל וכן אם יש לו אויב שמחה שיתפלל שלא יתעה בשמחה ולא יקרהו שום קלא חביב ח"ו שמחה בלאבים סונה. ועל כל פנים מה שעוסק יתפלל בלשון ואף כי נשאו לשון קלג ואינו יכול להתפלל בלשון סברי כראוי. שלא חביב לפני הקב"ה בלשון סבלה להתפלל בלשון רחב ושפה ברורה ונעימה נאה (יפרות דבש). אבל נראה אדם שלא כ"ד סי' י"ט כתב וז"ל נ"ע דאם אינו יודע לדבר בשום לה"ק יתפלל אף בלשון אשכנז רק ישים מקירות לבו ויחר שלא מלאחר בלה"ק בלא כוונה דהא תפלה סיה בכל לשון עכ"ל:

תקון תפלה

בצדיקים ולומר פי הוא שומע תפלותינו בכל עת" עכ"ל. ונוסח הספרדים שמע קולנו ה' אלהינו אב הרחמן חוס ורחם עלינו וגו' אל תשיבנו חננו ועננו ושמע תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל פה (האבודרהם והמזרדים מסיימין גם בתפלת הדרך כי אתה שומע תפלת כל פה). ונוסח התימנים שמע קולנו וגו' ברחמים וברצון את תפלתנו מלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו (מוסגר שם „בקיץ אומרים כאן ותן טל ומטר" וכוונתם לענין יחידים הצריכים למטר בימות החמה ששאלין בשומע תפלה, או לענין מי ששכח לשאול בברכת השנים בימות הגשמים ששואל בש"ת, כמבואר בשו"ע סי' קי"ז סעיף ב' וה') כי אתה שומע תפלת כל פה בא"י שומע התפלה, ובפירוש עץ חיים ביאר שם טעם הח"א ע"פ דברי המדרש ויק"ר ר"פ י"ו ושוח"ט פ"ד קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת, לכן אומר כאן התפלה בה"א הידיעה דהיינו התפלה הנאמרת באמת ובכונת הלב, ונוסח הזוהר פ' שת קדושים דף פ"ב ע"ב אבינו שבשמים שמע קולנו חוס ורחם עלינו וקבל תפלתנו. ובסדור מנהג כסא וקראסוב אב הרחמן שמע קולנו ה' אלהינו חוס וחננו ורחם עלינו והושיענו (כ"ה בנוסח יעלה ויבוא) וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו ואת תחנתנו כי אליך עינינו כי אל שומע תפלה ותחנונים אתה הוא מעולם לא נשוב ריקם מלפניך כי אב מלא רחמים רבים ונאמן אתה ושמע אל בקול תפלתנו כאשר שמעת לתפלת אבותינו הצדיקים בימי קדם בא"י. ונוסח עננו בסדור זה עננו ה' עננו ביום צום תעניתנו בעת ובעונת הזאת כי בצרה גדולה אנחנו אל תסתר פניך ממנו הט אזנך לרנתנו ולשועתנו כי אתה ה' העונה וגו' כאמור ויצעקו אל ה' בצר להם וגו' וכתוב והיה טרם יקראו וגו' טרם נקרא אתה תענה טרם נדבר אתה תשמע בא"י:

הערה לברכות האמצעיות

בילקוט אסתר ג' פסוק ולמלך אין שוה להניחם ובמדרש פרש אחרים (אבא גוריון שלשה כנגד שמונה עשרה) ... ויש אומרים בתפלה מכניע זדים ואומרים שלח סודים, ואחר כך אומרים אוהב צדקה ומשפט וקבוץ מיושב הקב"ה כמו דין, ע"כ, נראה שאלה סיום ברכת ולמלשינים קודם ברכת השיבה שופטינו, ושפ"ו נכון דברי הירושלמי (ברכות פ"ב ה"ד) בקיבוץ הברכות — חננו דעה — חננתנו דעה, רצה תשובתנו — רצית תשובתנו, סלח לנו — סלחת לנו, גאלנו — גאלתנו, רפא חולינו — רפית חולינו, ברך שנותינו — ברכת שנותינו, קבצנו — קבצתנו, (שפטנו בצדק — שפטתנו בצדק), הכנע קמינו — הכנעת קמינו (ברכת המינים), לדקנו במשפט — צדקתנו במשפט (ברכת השיבה שופטינו ולא ברכת על הצדיקים כי מה זה שייך לזה), אבל שפטנו בצדק שפטתנו בצדק נמחק, כי אין זה קיבוץ ברכת השיבה שופטינו לפי האמת, וקיבוץ מברכת על הצדיקים חסרה לגמרי, וכן בשיטת המדרש הנ"ל. אבל אלה נזכר שיחלוקו על ברכייתא דמגילה י"ז ב' ול"ט: והרבה ספרי ספסחות ברכת בונה ירושלים, שיש מתחילין השכן בתוך ירושלים עירך כאשר דברת ויש מתחילין ולירושלים עירך ברחמים תשוב, ...

תפלה שיתפלל על מעט קודם כי אתה:

אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים הַזָּן וּמְפַרְנֵס וּמְכַלְכֵּל מִקַּרְנֵי רְאֵמִים עַד בֵּיצֵי כִנִּים. הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי וְהַמְצֵא לִי וּלְכָל־בְּנֵי בֵיתִי מְזוֹנוֹתַי קֹדֶם שֶׁאֶצְטָרֵךְ לָהֶם בְּנַחַת וְלֹא בְצַעַר בְּהֶתֵּר וְלֹא בְאִסּוּר בְּכָבוֹד וְלֹא בְבִזָּיוֹן לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מִשֶּׁפַע בְּרָכָה וְהַצְלָחָה וּמִשֶּׁפַע בְּרֵכָה עֶלְיוֹנָה כְּדֵי שֶׁאוּכַל לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ וְלַעֲסוֹק בְּתוֹרָתֶךָ וּלְקַיֵּם מִצְוֹתֶיךָ וְאַל תַּצְרִיכֵנִי לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם. וִיקֻיַּם בִּי מִקְרָא שֶׁכָּתוּב פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן. וְכָתוּב הַשְׁלֵךְ עַל־יְיָ יְהָבְךָ וְהוּא יְכַלְכְּלֶךָ: כי אתה וכו'

(דה"ח) (א) יחיד כשמתענה אומר עננו בש"ת בין מתפלל ביחידות בין עם הצבור בין לא קיבל התענית או לא השלים בין שמתענה עד המנחה וכן החתן וכן מי שמתענה עד מנחה גדולה אומרים עננו קודם כי אתה שומע תפלה ולא יחתום כפונה בעת צרה אלא כשיגיע לכל עת צרה וצוקה יתחיל כי אתה שומע כסדר וכן ש"ץ שמתפלל בלחש יאמר עננו בשומע תפלה (תקס"ב ותקס"ה) אך כשאינו מתענה רק עד אחר חצות ואכל קודם מנחה אף שלא אכל עד זמן מנחה גדולה מ"מ לא יאמר עננו (מ"א סי' תקס"ב) או שלא קיבל התענית אף שמשלים כפי שיתבאר אי"ה לקמן לא יאמר עוד תפילתו רק עננו כי בצרה גדולה מי' (ס"ז שם): (ב) אפילו יחיד שמתענה ומשלים וקיבל התענית כמש"ח לקמן אי"ה בסדר התפלה לא ישנה ממטבע שטבעו חכמים ויאמר עננו ביום צום תעניתנו (תקס"ה): (ג) אם שכח לומר עננו אם לא נזכר עד שאמר בא"י שומע תפלה לא יאמר שוב בתוך התפלה רק אם נזכר קודם שעקר רגליו יאמר לאחר אלהי נצור עננו בלא חתימה אבל אם לא נזכר עד לאחר שעקר רגליו לא יאמר (שם וסי' מ"ח): (ד) אם אמר עננו ביום שאינו מתענה דינו כטעה באמצע התפלה וכמו שיתבאר אי"ה לקמן בדיני יעלה ויבא:

יחיד בתעניתו וכן הש"ץ בתפלת לחש אומר כאן עננו:

עֲנֵנוּ יְיָ עֲנֵנוּ בְּיוֹם צוֹם תַּעֲנִיתֵנוּ. כִּי בְצָרָה גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ. אַל־תֵּפֶן אֶל־רִשְׁעֵנוּ. וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנּוּ. וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. הֱיֵה־נָא קָרוֹב לְשַׁוְעָתֵנוּ. יְהִי־נָא חַסְדְּךָ לְנַחֲמֵנוּ. טֶרֶם נִקְרָא אֵלֶיךָ עֲנֵנוּ. כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וַאֲנִי אֶשְׁמָע. כִּי אַתָּה יְיָ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה. פּוֹדֶה וּמַצִּיל בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה:

כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

כתב הלבוש בהלכה י"ג דלה (וסקטה כנגד מה שאמרו המלאכים בא"י כמחזיר שכינתו לציון כבירדה שכינה במעשן) וקבעוה אחר שומע תפלה שכיון שבאה תפלה באה כוונה דכתיב ובמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים עכ"ל. כתב ביעקבות דגם בברכה זו ימסור נפשו לעבודת

א) תהלים קמה, טז. ב) שם נה, כג. ג) ישעיה סה, כד.

עץ יוסף

מקרני ראמים עד ביצי כנים. כלומר מן הגדול ועד הקטן שבמין החי שאינו מדבר. כי הוא יתעלה טחן לכלם הפרנסה ונותן לחם את אכלם בעתו. ואמ"ל עדיף על שם שומע תפלה כל בשר יבאו:

ענף יוסף

כי אתה שומע כו'. לומר במין האדם. שהוא חי מדבר שהוא טחן לכל אחד ואחד לפי פרנסתו ודי מחסורו אשר יחסר לו:

תקון הערה לברכות האמצעיות תפלה

אלפתם תקנו לומר תשכון בתוך ירושלים וגו', כלומר תשא"ר שכינת כבודך בתוכה לכל הפחות כפי שמדרגם על סכנן, דאע"ג דלא בניה שכינה בבית בני מ"מ היו רואים נסים גלוים על כל צעד ושעל, כמבואר (יומא כא, א) ובאדר"נ פלים פ"ם, שזה מורה על השראת שכינת כבודו ית'. ואחר חורבן הבית שנו את הנוסח ותקנו לומר ולירושלים עירך ברחמים תשוב, וכ"ה בשו"ע מזמור קכ"ח שמד בתפלה חייב לומר ולירושלים עירך ברחמים תשוב עיו"ם:

ס' ויהלס נלנו כאלו נעקד ע"ג המזבח ואש המזבח תוקד בו והרי הוא עולה כליל לה'. ויתפלל מאד שיהיה בו קדוש שם מעשה עולה שלו כליל לה'. ויתפלל מאד לה' שיחזיר העבודה לקדמותה. כי שם נעשה תיקון עולמים ויתפלל זאת בכוון לבב עכ"ל:

רְצֵה יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתָם

עץ יוסף

רצה ה' אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם. ע"ש בעת רצון עתיך. ודרשו חז"ל אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. והמש"א רצה ה' אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם שיהיה עת רצון לפניך לכשם תפלת עמך למרום: והשב את העבודה לדביר ביתך. כי תפלה במקום עבודה והוא כמד"א ולעבדו בכל לבבכם ואמרו חז"ל איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה. וכן אמרו חז"ל תפלות כנגד תמידים תקנום. וזה מה שאנו מבקשים והשב את העבודה לדביר ביתך כלומר יהי רצון מלפניך שתשוב לעבוד אותך בדביר ביתך עבודה בפועל: ואשי ישראל כו'. פי' הקרבנות הנקרבים על האש תקבל ברצון. ואע"פ שעכשיו אין מקריבין קרבנות מתפללים על התפלה שהיא במקום קרבן שתתקבל ברצון לפני הש"י. ובמדרש יש מיכאל שר הגדול מקריב נשמותיהן של צדיקים בכל יום על גבי המזבח של מעלה (ובמדרש הנעלם זוהר חדש דף כ"ג א' א"ר יצחק לרבי חייא מה קרבן הוא זה. יכול לומר שהוא הקרבן. א"ר חייא הקרבה זו היא כאדם המקריב דורון לפני המלך. ע"ש בכלאות). ועל זה תקנו לומר ואשי ישראל כלומר אנשי ישראל המקרבים על ידי מיכאל. או יהיה מלשון אשה ריח ניחוח כלומר קרבנות ישראל דהיינו נשמות הן כהן שלמן מקרבות ע"י מיכאל גם התפלות של ישראל הכל תקבל ברצון. ואלו השני פירושים

עיון תפלה

רצה וגו' בעמך ישראל ובתפלתם. לכשתרצה בעמך ישראל ממילא תרצה גם בתפלתם כמות שהיא, כי ברצות ה' דרכי איש לא ידקדק עמהם בתפלותיהם; והשב את העבודה לדביר ביתך. דביר הבית פרשו רבותינו ז"ל שהוא בית קדשי הקדשים שמשם הדבור יוצא כמו שנאמר (שמות כה, כב) ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים, והיתה שם עיקר העבודה (עבודת פנים) לכפר כל בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה (ויקרא טז, לד): ואשי ישראל. התוס' בשלהי מנחות לא הכריעו אם לקרוא ואשי ישראל ותפלתם בלי הפסק או להפסיק אחר ואשי ישראל. והגר"א ז"ל בבאורו לשו"ע או"ח סי' ק"כ הכריע להפסיק אחר ואשי ישראל, ועיי"ש בפ"ז: ואשי ישראל. וגם אשי ישראל בהם עבודות חוץ תשיב לקדמותם. ובבאור טוב מזמור י"ז ובמדרש שמואל סו"פ ל"א לפיכך התקינו חסידים הראשונים שיהיו מתפללים שלש תפלות בכל יום ותקינו בהם אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך לציון (ניה נה"ק כמו שנאמר ומעונתו בציון (תהלים עו, ג), ונאמר ונועדתי לך שם (שמות כט, מג), כי שם עקר השראת שכינה כבודו ב"ה) וסדר העבודה לירושלים (עבודת הקרבנות הנעשית בחוץ, ובמדרש שמואל שם בגירסא וסדר עבודתך לירושלים עירך). ונראה שאין זו נוסחא חדשה בברכת העבודה, גם אין כונתם על נוסח ותערב עליך עתירתנו שנהגו לומר במוספי יו"ט לפני נשיאת כפים, אלא כונת רבותינו לבאר בזה שתי הבקשות והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל, הבקשה הראשונה על עבודת פנים שהם מבית הבחירה, והבקשה השניה על עבודת חוץ: ותפלתם באהבה תקבל ברצון. פשט המאמר — בשביל האהבה שאהבת את ישראל עמך תקבל תפלתם ברצון. ורוצה

לומר

תקון תפלה

רצה. בסדור רב עמרם — והשב עבודה לדביר וגו' ותפלתם מהרה באהבה וגו'. ובנוסח הרמב"ם רצה וגו' בעמך ישראל ולתפלתם שעה והשב העבודה לדביר וגו', ולפי הנוסחאות הללו נמצאו בברכה זו ל"ד תיבות כמו שכתב הכל בו כנגד ל"ד כהנים שהיו מקריבין פר ושעיר ואיל. אבל יתר הנוסחאות לא שמרו את המספר הזה. בנוסח אבודרהם הוסיף על נוסח הרמב"ם מלה אחת ותפלתם מהרה באהבה וגו' לקוח מנוסח רב עמרם. ונוסח ספרדי תפלת החדש שוה לנוסח אבודרהם ומשמיט תיבת מהרה, אבל הוסיף לפני ותחזינה ואתה ברחמיך הרבים תחפוץ בנו ותרצנו, ונוסח ספרדי ליווארנא לא השמיט גם תיבת מהרה, ומלת את שבנוסח אשכנז והשב את העבודה לא נמצאה גם בנוסח רב סעדיה גאון ובתוס' שלהי מנחות. ובנוסח ספרדי מנהג כפא וקראסוב רצה ה' אלהינו בעמך ישראל ולתפלתם שעה והשב עבודת כהנים לדביר ביתך ואשי ישראל ועבודתם ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון ותהי נא לרצון תמיד עבודת עמך כל בית ישראל בימינו בא"י המשיב שכינתו לציון, עי' מה שכתבתי לעיל בברכת השיבנו אבינו לתורתך בתקון תפלה. ונוסח התימנים רצה וגו' בעמך ישראל ולתפלתם שעה והשב העבודה אל דביר ביתך ואשי ישראל (בסדורים הנדפס הפסיק כאן בנקודה) ותפלתם מהרה תקבל ברצון וגו' ישראל עמך (יעלה ויבוא) ותרצנו ותחזינה עינינו

בשובך

בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

(רו"ח) (א) אם שכח לומר בר"ח יעלה ויבא בערבית אפי' אם ר"ח ב' ימים ושכח בלילה כל נ"ל א"צ לחזור התפלה אבל בשחרית ומנחה אם נזכר קודם שאמר מודים אחר שסיים הברכה אומר במקום שנזכר ואם נזכר קודם שאמר השם מברכת המחזיר יאמר עד [illegible] כי צריך לומר [illegible] סמוך לחתימה ואם שהתחיל מודים אם נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לרצה ואם נזכר לאחר שעקר רגליו חוזר לראש התפלה ואם רגיל לומר תחנונים אחר התפלה כמו אלהי נצור וכדומה גם לא אמר עדיין יהיו לרצון או שלא הסיח דעתו עדיין מתפלתו חוזר לרצה ואם לאו חוזר לראש התפלה דכיון שאמר יהיו לרצון והסיח דעתו הוי כמעוקר אף שלא עקר עדיין (תכ"ב): (ב) אם שכח לומר בחול המועד יעלה ויבא אפילו בערבית צריך לחזור כמו בשחרית ר"ח (סי' ת"צ): (ג) בערבית ר"ח יכריז השמש קודם ש"ע לומר יעלה ויבא כדי שידעו הקהל לומר יעלה ויבא (אבל בשחרית לא יכריז השמש אם לא שהציבור התפלל ש"ע או שלא התפלל עדיין כלל) אבל לא יפסיק בשמונה ברכות וק"ש (ס"ס רל"ו): (ד) אם מסופק אם אמר יעלה ויבא חוזר ומתפלל דמסתמא לא אמר (מ"א תכ"ב ועיין א"ר): (ה) שכח מלומר יע"ו בשחרית והתפלל מוסף לא יחזור להתפלל עוד תפלת שחרית (מ"א סי' תכ"ו): (ו) ש"ץ שטעה בקול רם ולא הזכיר בתפלתו בק"ר לא יתפלל עוד הפעם מפני טורח הצבור ויסמוך על תפלת המוספין (שם) ודוקא שהשלים תפלתו אבל אם לא השלים מחזירין אותו לרצה: (ז) אין השטעה בתפלתו בלחש ולא הזכיר יע"ו לא יתפלל עוד השטעה ויסמוך על תפלתו בק"ר (שם) לכן יאמר אלהי נצור ויפסיע ג' פסיעות אחר תפלתו בק"ר (ס' קי"ג ועי' קכ"ג): (ח) דין אם שכח יע"ו שחרית או במנחה ועבר זמנה של תפלה זו אם לתשלומין בתפלה של אחריה אם ישלימנה או לא. יתבאר אי"ה לקמן אחר ש"ע וכן אם שכח ונתפלל תפלת מנחה של ער"ח היאך יתנהג בערבית יתבאר אי"ה לקמן: (ט) שטעה ומזכיר מאורע של שאר תפלה שלא בזמנה. אם הזכיר דבר שלא שייך לאותו יום כגון שאמר זכרנו כו' וכתבנו כו' דלאו זמן הזכרה היום הוא שאמר יעלה. ויבא בו לאמר יום ר"ח הזה שהוא שקר שולם דהיום אינו ר"ח דינו כשח בשלמא תפלה שחוזר לראש הברכה ובג' ראשונות ואחרונות חוזר לתחלת הג' כמו שנתבאר דינו קודם סדור התפלה ע"פ בספ"י. אך אם לא אמר שקר כגון אם אמר זכרנו לחיים ולא אמר וכתבנו או הבדלה בחונן הדעת שמזכיר מה שנתן לו השי"ת לב להבין ולהבדיל וזה שייך בכל השנה לתת תודה להשי"ת שחלק לו לב להבין ומדע לידע או שאמר יעלה ויבא עד ביום ראש חודש הזה דלא הוי שקר רק כמו שמוסיף בתפלתו ואף שאסור להוסיף בשלש ראשונות ואחרונות הכל מקום בזה לא הוי (ס"ס ק"ח) והנלע"ד כתבתי:

עין יוסף

פירושים ואשי ישראל דבק עם ותפלתם הבא אחריו. ויש מפרשים ואשי ישראל דבק עם והשב העבודה לדביר ביתך. כלומר השב העבודה ואשי ישראל דהיינו קרבנותיהם לדביר ביתך. ואחר כך מתחיל ואומר ותפלתם של ישראל באהבה תקבל ברצון (טור ועיין ב"י). וכתב המ"מ יש ספרים דלא אמרינן ותפלתם מהרה באהבה תקבל ברצון אלא אמרינן ותפלתם באהבה תקבל ברצון. וכן כתב ר"י תנרמייא. כי מיכאל מקריב נשמות הצדיקים ע"כ אין לומר במהרה. וכדי נמלאות הכוונות ל"ד תיבות אמרי' והשב את העבודה ע"כ. אבל הא"ר מקיים הנוסחא במהרה. וכתב שאין אנו מתפללים שבמהרה יקריב מיכאל נשמותיהן של צדיקים והוי כמתפלל ח"ו על מיתת צדיקים אלא אנו מתפללים על הקבלה שיקבל הקב"ה מהרה. גם קרוב שמקריבין נשמת צדיקים שכבר מתו שנים רבות (וכן משמע מדברי האר"י ז"ל. שז"ל באר מים חיים ידוע לדברי האר"י ז"ל בסוף שכר ותענוג העולם הבא הוא שכמלאך מיכאל הכהן הגדול לוקח הנשמה ומקריבה על המזבח לקרבן לפני ה'. ושמחה ותענוג זו לא שזכתה עין רואה עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו עכ"ל. ועוד הא נתיב' (מנחות קי ע"א) אי' ד"מ דמקריב כבשים של אש עכ"ל. וכן באבודרהם גרס מהרה וכן ברוקח. וכתב הס"מ שלפי דעת הא"ר שמקיים תיבת מהרה מוחק תיבת את. אלא גרס והשב העבודה: ותהי לרצון תמיד עבודת כו'. פי' אף שלא זכינו עכשיו לעבודה ממש יהי"ר שתהא עבודתנו שהיא בלב

עיון תפלה

נומר עכשיו שהעבודה עדיין לא שבה למקומה תקבל בכל הפחות את תפלתם ברצון, וכמו שאמרו רבותינו במדבר רבה פי"ח סי' כ"א אמרו ישראל רבש"ע בזמן שביהמ"ק קיים היינו מקריבין קרבן ומתכפרין ועכשיו אין בידינו אלא תפלה, ועי' תוס' שלהי מנחות ק"י ע"א ד"ה ומיכאל: ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך. ועל כל פנים תהי עבודתנו ברצון לפניך, בין בזמן שביהמ"ק קיים שאז העבודה בקרבנות ובין בזמן הזה שהעבודה היא בתפלה במקום הקרבנות

תקון תפלה

בשובך לנוה לציון ברחמים כמאז בא"י. ונוסח בני רומא רצה וגו' בעמך ישראל ואל תפלתם. שעה והשב העבודה וגו' ותפלתם מהרה באהבה וגו' בשובך לציון ולירושלים עירך ברחמים כמאז ונוסח

בראש חדש ובחול המועד אומרים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד

עץ יוסף

בלב (שהתפלה נקראת עבודה) במקום עבודה תמם ותערב לפניך עתירתם כעולה וכקרבן. ח"ם ותהי לרצון תמיד כו' תמיד דייקא:

יעלה כו' עד ויזכר. הזכיר כאן שמונה מיני הגעות והתקרבות נגד שמנה רקיעים אשר בהמשכו שלהם השכינה למעלה מז' רקיעים. ואנחנו מתחננים לפני השי"ת שיעלה תפלתנו למקום הראשון הנקרא וילון המבדיל בימים ובין אגיס שבשמים והוא יעלה:

ויבוא. לרקיע הנקרא רקיע הבא המגדיל בין המים אשר מעל לרקיע ובין המים ס' והם מתיבתא דרקיע וכמ"ש (תהלים קית, כו) ברוך הבא בשם ה' למתיבתא דרקיע. ורקיע זה נקרא רקיע הבא כנ"ל והיא המבדלת בין גוף לנפש. ואחר הפרידה תשוב שם הנפש למתיבתא דרקיע כנ"ל ח"ש שם ברוך הבא וגו': ויגיע. עד שחקים שנאמר (ירמיה נא, ט) כי נגע וגו' משפטה ונשא עד שחקים כי שם שוחקין מן לצדיקים שנכנים מזו שמכינם והיא מכונה בשם מן לפי שכל אחד משיג לפי שכלו ומעלו כמו שהיו מרגישין טעם במן כל אחד לפי רצונו. והרשעים השחקים לאפר תחת רגלי הצדיקים. שלכם נכללו במן כמ"ש בגמרא (יומא עה.) בא כיצד וס' צדיקים וס' בינונים וכו' רשעים וס' ע"ש שכל אחד היה לו עמל אחר: ויראה. ברקיע הנקרא מעון שנאמר (דברים כו, טו) השקיפה ממעון קדשך וגו' וברך את עמך. כי אין להקב"ה מעון מיוחד כי מלא כל הארץ כבודו. רק ממקום שמברך עם נחלתו שם משכנו וקורת רוחו ית'. לכן אמר ויראה כמ"ש (שמות כג, יז) שלש פעמים בשנה יראה וגו' ואמר בגמ' (חגיגה ב.) כדרך שבא לראות כו' פי' כדרך שבא לראות את עם נחלתו כך בא להראות לברך את שמו הגדול כמ"ש בגמ' (ברכות ז) ישמעאל בני ברכני. שכמו שהתחתונים צריכים לעליונים כן העליונים ס' כידוע: וירצה. ברקיע הנקרא זבול כי שם מקריבין זבחי רצון כמ"ש בגמ' (מנחות קי.) לעולם זאת על ישראל א"ר גידל א"ר זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן. ועיין תוספות שם ד"ה ומיכאל (וכבר הבאנו דבריהם לעיל בפירוש רצה). וגם הכם הרוקח דף פ' כתב עד שלא חרב בהמ"ק היה מיכאל מקריב בדמותו קרבן ישראל לפני ה'. ואחר החורבן א"ל הקב"ה לא תקריב לי דמות קרבן שור וכבש ומה כי לא אכנס לירושלים כו' כי אם נשמות הצדיקים ותינוקות שלא חטאו והם עולים לריח ניחוח ע"כ. ובמהרש"ע אמר ר"ה הקרבה זו אינה כשאר הקרבנות אלא כאדם המקריב דורון לפני המלך ע"כ. ועל מה שאמרו בתפלת י"ח ואשי ישראל כו' תקבל ברצון קאי על מה שעולה ויבא מנת ויראה. כי השם יתגלי לפני ריח ניחוח: וישמע. ברקיע הנקרא מכון כמ"ש (מ"א ח, לט) ואתה תשמע השמים מכון שבתך. כי השמיעה והקבלה הנכונה א"א כ"א נכון בנתו. ורקיע השביעי נקרא שמי השמים. והיא כדמות הרקיע אשר ממעל והכן: ויפקד ויזכר. הוא ברקיע הנקרא ערבות שם אוצר

ענף יוסף

יעלה כו'. כל זמן מזכירין שהם ביעלה ויבא בר"ח או יו"ט שחל להיות בשבת. הטעם בהרי עיקר יסוד"י לא נתיסד אלא על הזכרה והפקידה ואין עיקר זכרון אלא בר"ח וביום טוב דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון וגו' ולא הוזכר שבת בתוספה פרשה לעיקר אין צריכין להזכיר שבת במקום שעיקרו משום זכרון הכ"א משום ר"ח ויו"ט (לבוש סי' תפ"ז סע"א):

עיון תפלה

הקרבנות, כמו שנאמר (הושע יד, ג) ונשלמה פרים שפתינו:

יעלה ויבא. הזכיר כאן שמונה ניסות וקריבות, כי כשמתים שרבו נסתלקה השכינה למעלה משמונת הרקיעים המוזכרים (חגיגה יב, ב) ריש לקיש אמר שבעה רקיעים הן, ושם (יג, א) ואמר רב אחא בר יעקב

תקון תפלה

ונוסח המחזור ויטרי רצה וגו' ובתפלתם והשב העבודה לדביר וגו' ותפלתם מהרה באהבה וגו' ישראל עמך ואתה ברחמים תחפוץ בנו ותרצנו, ותערב לפניך עתירתנו כעולה וכקרבן (אלה המתפללים לצרך גבוה בלי שום טובה לצרך עצמם תקובל תפלתם כעולה שכלה כליל לה', ואפילו כשמערבים בתפלתם גם צרך עצמם כדרך רוב המתפללים תקובל תפלתם לכל הפחות כקרבן סתם שיש בו חלק לבעלים או לכהן המקריב) אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך (כרוך שאומרים יהודי כפא וקראסוב המשיב שכינתו לציון) לציון וסדר העבודה לירושלים ואתה ברחמים תחפוץ בנו ותרצנו (יעלה ויבוא) ותחזינה וגו' ברחמים כמאז, וחותם המחזיר וגו'. ואולי על הנוסח הזה כיונו רבותינו בשוח"ט מזמור י"ז ובמדרש שמואל ס"ב ל"א שהעתקנו לעיל בעיון תפלה. ובתפלות ר"ה ויוה"כ מוסיף המחזור אחר ותחזינה עינינו וגו' כמאז ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות, וחותם בא"י שאותך לבדך ביראה נעבוד:

יעלה ויבא. בסדור רב עמרם (דף לג ע"ב ודף פ"ב ודף פ"א) יעלה ויבא יגיע יראה וירצה

וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם לר"ח **רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה:** לחה"מ פסח **חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה:** לחה"מ סכות **חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים.**

עץ יוסף

אומר בבהמות כמ"ש ועל השמותים הפקדת לך. והוא כשלך וה' פקד את שרה וגו' כי זכירה ופקידה אחת היא כי הבהמה היא המעלה זכרונם ופקדת מצביע כמ"ש בגמ' (תענית יא.) היא מעידה כו': זכרוננו ופקדוננו כו' עד וזכרון כל עמך בית ישראל כו'. הזכיר כאן ה' פעמים זכרון ופעם אחת פקדון כמו שמצינו ה' זכרונות לטובה ופקדון אחד לברכה. א' בפרשת וארא ואזכור וגו'. וד' פעמים בפרשת בחקותי וזכרתי וגו'. ופעם אחת פקידה בפרשת שמות פקד פקדתי וגו': לטובה לחן ולחסד כו'. ו' אלו כנגד ו' שאנו אומרים בברכת שים שלום טובה וברכה כו'. והם כנגד ו' ברכות שבברכת כהנים. שלום כנגד וישם לך שלום. טובה כנגד יאר ה' כו' כמ"ש וירא אלהים את האור כי טוב. מי יראנו טוב וגו' אור פניך ה' (תהלים ד, ז). ברכה כנגד יברכך ה'. חן כנגד ויחנך. וחסד כנגד וישמרך כמ"ש (דברים ז, יב) ושמר וגו' לך וגו' ואת החסד כדי שלא יאבד בעונים צריך שמירת הברית. ורחמים כנגד ישא ה' פניו אליך. כי הוא נושא עון וכובש ומטה פניו אלינו כמ"ש בס"ג דברכות (מהגאון רבינו אליהו מווילנא) [נדפס בתחלתו לתו"ח]:

ותחזינה

עיון תפלה

יעלה עד רקיע אחד יש למעלה מראשי החיות, ושם חביון עזו ב"ה ומסתיר פניו ממנו; לפיכך אנו מתפללים לבעלת תפלתנו למעלה מהמחיצות המסכים האלה (שמורה מדרגות שבקדושה) המבדילים בינינו לבין אבינו שבשמים. ובביאור הלשונות הללו ראה דברים נפלאים בביאור הגר"א ז"ל על סדר התפלה הנדפס מחדש (עיין בעץ יוסף) ועל פי דרכו של המחזור ויטרי דף קנ"ז ודף שס"ו נסדר את התיבות הללו כנגד הזכרונות הנכבדות המועילות לישראל כדי לחזק את לבו בה' אלהיו. יעלה, כנגד זכרון ירושלים שנאמר (תהלים קלז, ו) אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, ובשוחר טוב מזמור קל"ז לפי גרסת הרש"ש זה הפסוק רוה"ק אמרו בשעה שאמרה כנ"י לפני הקב"ה למה לנצח תשכחנו אמר להם הקב"ה אם אשכחך ירושלים וגו' אם לא אעלה וגו'. ויבא, כנגד זכרון משיח, כד"א כי הנני מביא את עבדי צמח (זכריה ג, ח). ויגיע, כנגד זכרון תחיית המתים, כד"א אשרי המחכה ויגיע, עיי"ש בפי' בעל מלבי"ם. ויראה, כנגד זכרון עקדת יצחק שכתוב שם (בראשית כב, יד) ה' יראה וגו' בהר ה' יראה. וירצה, כנגד זכרון הקרבנות, כד"א (ישעיה נו, ז) עולות הם וזבחיהם לרצון על מזבחי, ועכשו תפלה במקום קרבן. וישמע, כנגד זכרון תלמוד תורה, כד"א (מלאכי ג, טז) אז נדברו יראי ה' וגו' ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו. ויפקד, כנגד זכרון גאולת מצרים שנא' שם (שמות ג, טז) פקד פקדתי אתכם. ויזכר, כנגד זכרון ברית ראשונים, שנא' (ויקרא כו, מה) וזכרתי להם ברית ראשונים. — ועל פי דרכו של הר"ד אבודרהם בסדר תפלת הפסח דף ע"ח ע"א נסדר סדר התיבות כדרך הפשט, כל התיבות הללו נמשכות על זכרונם האמור אחריהם; יעלה זכרוננו בשמימה ויבא אל מעון קדשך ויגיע אל מקום שרפי וחיות ויראה לפניך וירצה—ויתקבל ברצון הטוב וישמע בכל העולם כלו כי פקד ה' את עמו וזכר בריתו אתם. נמצא שחמש התיבות הראשונות מורות על עלית הזכרון למעלה, ושלש האחרונות מורות על פעולתו אל הפועל. ואח"כ הולך ומבאר — מה יעלה ויבא וגו'? זכרוננו ופקדוננו וגו', לפני מי? לפניך, ולאיזה פעולה יעלה? לפליטה לטובה, כל זה יהיה ביום פלוני הזה שכתוב בו זכרון, שנאמר (במדבר י, י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון: חג המצות.

תקון תפלה

וגו' זכרונו וזכרון אבותינו וזכרון ירושלים עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון כל עמך ישראל לפניך לפליטה לטובה לחן לחסד ולרחמים ביום וגו' לרחם בו עלינו ולהושיענו זכרנו וגו' לחיים בדבר ישועה וגו' והושיענו כי אל מלך חנון ורחום אתה. ונוסח הרמב"ם יעלה ויבא יגיע יראה וירצה ישמע ויפקד ויזכר לפניך זכרוננו זכרון אבותינו זכרון ירושלים עירך וזכרון משיח וגו'. ונוסח מחזור ויטרי יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וגו' לחן לחסד לרחמים ולשלום וגו' לחיים טובים בדבר ישועה ורחמים חוס וחננו וחמול ורחם עלינו והושיענו ומלטנו מכל צרה ויגון כי אל מלך וגו'. ונוסח אבודרהם יעלה ויבא יגיע יראה וירצה ישמע יפקד ויזכר וגו' (כנוסח ר"ע) כל עמך בית ישראל לפליטה לטובה לחן לחסד ולרחמים ביום וגו' זכרנו וגו' לחיים טובים בדבר ישועה וגו' וחננו וחמול ורחם עלינו והושיענו כי אל מלך וגו'. ונוסח

חבם דים

וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

עץ יוסף

ותחזינה עינינו כו'. ע"ש ותחז בציון עינינו (מיכה ד, יא) וכתיב כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון. ואמר ברחמים ע"ש ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך. וכתיב רחם ארחמנו נאם ה'. כתב היערות דבש

עיון תפלה

כן נקרא בכתוב (דברים טז, טז) בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות. ובתלמוד נשתנו שמותיהם, חג המצות נקרא פסח (חולין פ"ג א' פסחים מ"ב א' ובכולא תלמודא), חג השבועות נקרא עצרת (ר"ה ד' ע"ב וס"ז ע"א חגיגה י"ז ע"א ערובין מ' ע"ב) ועל בשבועותיכם (במדבר כח, כו) תרגם אונקלוס בעצרתיכון, חג הסכות נקרא חג סתם (חגיגה שם ובמשנה ריש תענית ר"ה ס"ז ע"א), ובמשנה רפ"ג דשקלים בג' פרקים וכו' בפרוס הפסח בפרוס עצרת ובפרוס החג, ולא מצאתי טעם מספיק לזה: ובדבר ישועה ורחמים. וכן בתפלת אתה זוכר במוסף לר"ה וגם את נח וגו' ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים, פירוש בדבור של ישועה ורחמים: כי אל מלך חנון ורחום אתה. במקרא (נחמיה ט, לא) כי אל חנון ורחום אתה, וכן נהגו רבים לסיים ביעלה ויבא של ברכת המזון בלי תיבת מלך, כמו"ש הר"ד אבודרהם בהלכות ברכות שער א' בשם הראב"ד „כשאומר יעלה ויבא ביו"ט ור"ח בבהמ"ז אין לומר בסופו כי אל מלך חנון ורחום אתה, שאינו מן הדין להזכיר מלכות הארץ אלא מלכות שמים כדי שלא להשוותן" עכ"ל, וכ"כ בשל"ה דף פ"ב ע"ב וביוסף אומץ סי' תשפ"ג, ונראה להביא ראיה לסברא זו מסוגיא (ב"מ קי"ג ב') דלא כהאי גיסא דסברי כל ישראל בני מלכים הם סברי בעל ברחייהו דאין מסדרין לבעל חוב וג"ש דמיכה מיכה לא גמרי, משום דאיך יתכן לסדר ולהניח מיהא מאי דלא חזי ליה — הא ליכא מידי דלא חזי לבני מלכים. ולכאורה תימה הא חזינן בערכין דמסדרין דהא קרא כתיב, א"כ בהכרח ליתא להאי סברא? אבל לסברת הראב"ד ניחא, דלגבי מלכות שמים הם כי לא להזכיר מלכות בני אדם, ואפי' למ"ד כל ישראל ב"מ הם היינו לגבי ב"ו דכותייהו אבל לא לגבי שמים: ותחזינה עינינו. עפ"ה (מיכה ד, יא) ותחז בציון עינינו לכונה אחרת. ואמר בשובך לציון

תקון תפלה

הספרדים יעלה וגו' (כנוסח אבודרהם) **אבותינו זכרון ירושלים עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון כל עמך** וגו' **ולרחמים ביום** וגו' (כנוסח רב עמרם) **לחיים טובים בדבר ישועה** וגו' (כנוסח אבודרהם) **והושיענו כי אליך** וגו'. ובסדור חסד לאברהם כמו בסדורי כל הספרדים, אלא שאינו גורס לבסוף שתי התיבות **ותננו וחמול**. ונוסח התימנים **יעלה ויבא יגיע יראה ירצה ישמע יפקד יזכר לפניך זכרוננו זכרון אבותינו זכרון ירושלים עירך וזכרון משיח בן דוד עבדך זכרון כל עמך בית ישראל לפניך לפליטה לטובה לברכה לחן לחסד ולרחמים ביום** וגו' (כנוסח רב עמרם) **לטובה פקדנו בו לברכה הושיענו בו לחיים בדבר** וגו' **וחננו ורחם עלינו ומלטנו בו מכל צרה ויגון ושמחנו בו שמחה שלמה כי אל** וגו'. ונוסח בני רומא **יעלה ויבא יגיע** וגו' **זכרוננו וזכרון** וגו' (כנוסח הספרדים) **לפניך לטובה לחן ולחסד ולרחמים ולרצון ביום** וגו' **זכרנו** וגו' **לחיים טובים בדבר** וגו' **ורחמים וחוס וחננו וגו'**. וכל אלה הנוסחאות הגורסות בדבר ישועה ורחמים בלי וי"ו נראה שממשיכות את הדבור לשלפניו, זכרנו וגו' פקדנו וגו' בדבר ישועה ורחמים, דומה למה שאנחנו אומרים בסוף תפלת אתה זוכר במוסף לר"ה ופקדנו בפקודת ישועה ורחמים, ומן חוס וחננו דבור בפני עצמו, ולכן הוסיפו בנוסח בני רומא וי"ו וחוס וחננו. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב **יעלה ויבא יגיע יראה וירצה יִשָּׁעֶה** (הם נקדו יִשָּׁעֶה וטעות הוא כי הקל עומד, וצ"ל יִשָּׁעֶה) **ישמע יפקד ויזכר** וגו' (כנוסח ר"ע) **עמך בית ישראל יעלה לפניך לטובה ולרחמים ביום** וגו' (כנוסח אבודרהם) **והושיענו, מלטנו מכל צרה ומחלה מיגון ואנחה חננו ועננו והצילנו והושיענו כי אליך עינינו** וגו' **ותחפץ בנו ותרצנו ותחזינה** וגו' **ברחמים כמאז וכשנים קדמוניות** בא"י **המשיב** וגו':

המחזיר שכינתו לציון. במחזור רומא המחזיר ברחמיו שכינתו לציון, וכ"ה בתניא רבתי תפלה סי' ח'. אבל בכוזרי מאמר ב' סי' כ"ד ובמאמר ג' סי' י"ט ליתא, גם תיבת **ברחמים** שלפני החתימה ליתא בסימן זה ובמאמר ח' סי' כ"ג א):

א) לפי סברה מפוסקי סקליר בקרובות לפורים שמסיים בפיוט ברכה א „שושן חוחים לעבדו בו" ... לפני נוסחת החתימה „שאותך לבדך ביראה נעבוד" שבכן סיום כל פיוטיו גם מעין החתימה, לפי שבמקומו נאמרו ישראל בשנים ובזמנים כפיכם בכל יום.

וי"ל בשל"ס השמוניי אומרים בתחלה אמן מודים כו' וצריך להרגילם שיעשו הפסק עכ"ל:

(דה"ח) (א) כשאומר מודים כורע ראשו וגופו כאגמון בנת אחת (עי' א"ר בשם רש"ל סי' קי"ג) עד שיתפקק כל חוליות שבשדרה חקו ומולם שאינו יכול לשחות כ"כ כיון שמרכין ראשו דיו וכשזוקף זוקף יזקוף בנחת ראשו תחלה ואח"כ כל גופו שלא תהא עליו כמשא (שם):

(בשערים ראש) כתב אבודרהם בשעת ש"ץ למודים וכורע. כל העם שוחין ואומרין הודאה קטנה כמתפלל כמו כן במודים. שאין דרך העבד להודות לרבו ולומר לו אדוני אתה ע"י שליח. אלא כל אדם צריך לקבל בפיו עול מלכות שמים. ואם יקבל ע"י שליח אינה קבלה גמורה. שיוכל להכחיש ולומר לא שלחתיו. אבל בשאר הברכות שהיא בקשה יכול לבקש צרכיו ע"י שליח. שכל אדם חפץ בטובתו ולא יכחיש ויאמר לא שלחתיו. וי"ש חד אומרים לפי שאין אתה פי' אני בעצמי אמרתי לו ולא ע"י שליח עכ"ל:

בתב שלטי גבורים י"א מודים קנמוס אחר רצה. כיון שבאה עבודה באה תודה דכתיב זבח תודה יכבדני כלומר אחר זביחת הקרבן בא תודה לבש"י עכ"ל:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ

עץ יוסף

כשאמר ותחזינה עינינו כו' ישים אל לבו שיהיה בתשובה. כי מה שהוא בכחו יוכל לראות. ומה שהוא בזכות אבות אינו יוכל לראות. ולכן אמת נוע לא היתה יכולה לראות במעלת הדור שהיתה בזכות אברהם אבינו. ולכן הבטיח הקב"ה לע"ל יגאלו ישראל בזכותם כדכתיב אברהם לא ידענו וגו' כי הקב"ה יגאל לישראל בזכות שסובלים גלות המר ומקבלים באהבה ומאמינים ביחודו ומוסרים לישותם כאשר היו במצרים שנגאלו בזכות אמנה. ולכן נאמר כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון. וכן בקשתם ותחזינה עינינו כו': מודים. מודים שלם למנין מאה. לרמוז שלאנחנו מודים לך במאה ברכות בכל יום ועי' מודים

עיון תפלה

ברחמים, וכן לעיל בברכת בונה ירושלים ולירושלים עירך ברחמים תשוב, עפ"ה (זכריה א, טז) שבתי לירושלים ברחמים, כי שיבת ציון ונחלת ישראל מתיבים להיות על כל פנים, אם ברחמים כשיזכו ואם ברוגז כשלא יזכו, וכמו שאמרו (סנהדרין צח, א) אין בן דוד בא אלא בדור שכלו זכאי או כלו חייב, לפיכך אנחנו מתפללים שישוב לציון ברחמים ולא ברוגז, כי יחזירנו בתשובה שלמה לפניו:

מודים אנחנו לך. כתב בדר"מ בשם אבן הירחי (עי' במנהיג הלכות היכל סי' כ"א) מודים אנחנו

תקון תפלה

מודים. נוסח ברכת הודאה בסדור רב עמרם מודים אנחנו לך יי אלהינו ואלהי אבותינו צור חיינו וגו' הפקודות לך הטוב כי לא כלו רחמיך המרחם כי לא תמו חסדיך ומעולם קוינו לך (גם במחזור אשכנז סביתישה שב"א ומעולם בוי"ן) ולא הכלמתנו יי אלהינו לא עזבתנו ולא הסתרת פניך ממנו ועל כלם וגו' שמך מלכנו לעולם ועד וגו' ויהללו לשמך הטוב באמת בא"י. ובמחזור לבני רומא מודים וגו' אבותינו על חיינו המסורים וגו' שבכל יום ויום עמנו ועל נפלאותיך וגו' ורחמיך

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר·

עיון תפלה

מודים דרבנן. בירושלמי (ברכות פ"א ה"ח) תני ר' חלפתא בכל שוחין עם ש"צ בהודאה וכו' מגרייה בשם ר' סימאי מודים אנחנו לך וגו' נתן אתה ה' אל ההודאות, פי"ט שד הסחאות שוחה, וכסיה פר"י ספנן רבנן ספרין טלה: ואית דאמרין כדה לו סלה. ובבבלי (סוטה מ', ע"א) בזמן שש"ץ אומר מודים העם מה הם אומרים אמר רב מודים אנחנו לך ה' אלהינו על שאנו מודים לך, ושמואל אמר (מוסיף אלהי וכן כלם, רש"י) אלהי כל בשר על שאנו מודים לך, ר' סימאי אומר יוצרנו יוצר בראשית על שאנו מודים לך, נהרדעאי אמרי משמו ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקיימתנו על שאנו מודים לך, רב"א מסיים בה ככי כן תחינו ותחננו ותקבצנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקך ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך, אר"פ הילכך נימרינהו לכולהו, ע"כ. ונקרא מודים דרבנן מפני דרבנן דבי מדרשא אמרוהו ולא חקנוהו אנשי כנה"ג. שרגם על שאנו מודים לך כתב הר"י ז' מינג בתשובה סי' ל"ט והא דאמריק במודים דרבנן מודים

תקון תפלה

מודים דרבנן. נוסח התלמוד (סוטה מ' ע"א) מודים אנחנו לך ה' אלהינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקיימתנו כן תחינו ותחננו ותקבצנו ותאסוף וגו' רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך. ובסדור רב עמרם י"א ע"כ מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלוה כל בשר וגו' (כמו בתלמוד) כן תחננו ותחינו

אנחנו

לְעוֹלָם וָעֶד צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל

עץ יוסף

כו' טוחם הודאה אנחנו לך על שאתה הוא ה' אלהינו ורצית בנו לכנות שם אלהותך עלינו ועל אבותינו להיותך נקרא אלהי יעקב סלה. ולא החלפת אותם באומה אחרת. ע"ד את ה' האמרת וגו' וה' האמירך שנשבע הקב"ה שלא יחליפנו באומה אחרת. ועל זה נותנים אנחנו הודאה לשמו ית': צור חיים. פי' כי צורים אמה האבות במהם נחצבים הבנים כמד"א הביטו אל צור חוצבתם זה אברהם שממנו נחצבו כל נשמות עם בני ישראל. אבל אתה ה' צור חיים אתה. פי' מחצב חיותם שממך נחצבו נשמותיהם כי אתה הוא מחצב

אהרית לשלום

ועל נשמותינו וכו'. לפי הפשט בלשון לאוי נומר ועל נשמותינו הפקודות בידך ע"ד שנאמר בידך אפקיד רוחי. או הפקודות אצלך. לא נאמר לך. ויתכן עפ"י מה דאיתא בספרי אמת דנפש אדם נחלקת לתרי"ג חלקים כנגד תרי"ג לבושים בים נפש שרי"ם. וכמו כן פעולות נפשות האדם בכח מעשה נבל מעשה תרי"ג בחינות. בכל בחינה ובחינה מתיחסת לצירוף של אותו כנפ. וזהו על חיינו המסורים בידך ע"ד שנאמר ואתה מחיה את כלם. שבכל רגע אתה משפיע רוח חיים לבמנאים. ועל נשמותינו הפקודות ומטויות לך בבחינות שאדם פקודות במנין אשר לך מתחבר לגופי שמשך:

ומקור החיים ע"ש ויפח באפיו נשמת חיים: מגן ישענו. ע"ש ותתן לי מגן ישעך: נודה לך ונספר תהלתך. אמר ב' שבחים. הודאה ותהלה. נגד שני דברים שאמר להלן על חיינו ועל נשמותינו. נודה לך על חיינו המסורים בידך ע"ש חי חי הוא יודך. ונספר תהלתך על נשמותינו הפקודות לך ע"ש כל הנשמה תהלל יה: ועל נשמותינו הפקודות לך. יתן הודאה על החזרת נשמתו. שנעשו כאן פקדון בכל לילה והוא מחזיר לו נשמתו. כמבואר בזוהר האי מאן דיהיב פקדון לחבירו והוא חייב לו הלא תופס בפקדון בשביל החוב. ואם מפקידין בכל לילה הנשמות ביד הקב"ה והוא מחזירן לנו בכל יום ואיני תופסן בשביל מה שאנו חייבים

עיון תפלה

אנחנו לך מתחילים אנחנו לך, הסתחויתי (ש"ב פח ז) מתרגמינן מודינא, עכ"ל, והוא רמז נאה מפני שם אנו שוחים במודים. אבל פשוטו כמשמעו מסכימים אנחנו לאלהותך ולשכינתך את עולם ומקבלים אותך באלוה. מלשון המשנה מודים חכמים לר"מ (ב"ק כ"ט א'), אלו ואלו מודים שיחלוקו (ב"ב קנ"ח ב'), הכל מודים בכן ס"מ (סנהדרין פ"ז ב'). ונרמ"ז (סוטה ח"ט ב') ד"ס ועל שאנו מודים לו ולא כופרים, עכ"ל, והוא מלשון מודה במיעוט (פירוכין פ"א פ"ב). אבל מודים אנחנו לך (דה"א כט, יג) פירושו מהללים אנחנו אותך

תקון תפלה

רחמיך המרחם כי לא תמו חסדיך ומעולם קוינו לך לא הכלמתנו יי אלהינו ולא עזבתנו ולא הסתרת פניך ממנו על כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד כל החיים וגו' (כנוסח רב עמרם). ונוסח מחזור ויטרי כודים וגו' אבותינו צור חיינו וגו' וטובותיך שבכל יום ובכל עת ערב וגו' והמרחם כי לא תמו חסדיך כי מעולם קוינו לך ועל כלם יתברך ויתרומם וישתבח תמיד שמך מלכנו לעולם ועד וכל

אנחנו מתנים לך תודה על כל הטוב שגמלת לנו: צור חיינו. מבטח עוז לחיים: מגן ישענו. מלכ"ל (תהלים יח, לו) ותתן לי מגן ישעך: אתה הוא לדור ודור. הוא סוף המאמר, מקביל למאמר שאתה הוא ה' אלהינו וגו' לעולם ועד. ויש אומרים כי לדור ודור נמשך למה שאחריו, לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך, כמ"ש (שם שם, יג) נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך: ועל נשמותינו

יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ

ענף יוסף

יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות. אנו נותנים: לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו. וכן תאמץ

עיון תפלה

אנחנו לך על שאנו מודים לך כלומר מודים אנחנו לך הודאות יתירות והנאות מוכפות על אלו שאנו מודים לך בתוך תפלותינו, ע"כ, ולפי"ז פירוש מלה על כמו על עולת התמיד (במדבר כח, י) שפירושם כמו לבד (שם שם, לא) מלבד עולת התמיד. אבל בפסיקתא רבתי פ"ט פיסקא תכו למנוח על גיטת נצחו נמי פסוק מתן קלום בסיסס של נדיקים לקלמו, רב אמר מודים אנחנו לך על שאנו מודים לך, ע"כ, כמותו לפרש כמו ספרה"י בגמ' שם על שאנו מודים לך על שנתת בלבנו להיות דבקים בך ומודים לך, עכ"ל, ולפי"ז פירוש מלה על כמו של דבר, ולכולי עלמא מודים דכאן פירושו נתינת תודה או קילוס: יוצר בראשית. פי' משפיל

תקון תפלה

ותחינו ותקבצנו מארבע כנפות הארץ לחצרות וגו' (כמו בתלמוד). ובמחזור ויטרי דף י"ז מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי כל בשר

נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב

ענף יוסף

חייבים לו בש"ה רבו מספר. ולכך אמר מוסר שיש ללמוד מימנו שאין לתפוס פקדון חבירו אפי' שוה חייב לו. ומאן דתפס לית ביה מן בני דימתא קדישא. ולכך אנו צריכין להודות ולהלל (ישרות דבש): ועל נסיך שבכל יום עמנו. הם הנסים הנראים והנגלים שהם עמנו בידיעתנו: ועל נפלאותיך. הם הנסים הנפלאים ממנו ואין בעל הנס מכיר בנסו. ובכל יום קרה לאיש הישראלי נסים רבים ואין מרגיש כדכתיב לעושה נפלאות גדולות לבדו. הרצון כי הקב"ה מכיר בנפלאות ונסים ואין בן אדם מכיר ולולי. נסי ה' כבר ח"ו תמנו לגוע כי כל שרי מעלה ומזלות רקיע לוחמים נגדנו כדכתיב רבים לוחמים לי מרום: ערב ובקר וצהרים. ע"ש לא תירא מפחד לילה מחץ יעוף יומם וגו' מקטב ישוד צהרים ואמרינן בגמ' קיימי עלן כי כשלא לאוניא. הרי בנפלאותיו עמנו בכל עת: הטוב. יחשוב לנוכח אתה הוא הטוב:

עיון תפלה

הפקודות לך. המופקדות אצלך, כמו שאמרו בספרי פרשה פינחס יפקד ה' אלהי הרוחות וגו' א"ר יוסי הגלילי סימן זה יהא מסור בידך כ"ז שהאדם מתון בחיים נפשו פקודה ביד קונו שנאמר אשר בידו נפש כל חי, ולשון פקדון בקשור לה"ד מלאתי לו חבר (ישעיה י, כח) למכמש יפקיד כליו: ועל נסיך שבכל יום (שאתה עושה בכל יום) עמנו. וכדר"פ דאמר ר"א מאי דכתיב עושה נפלאות לבדו אפי' בעל הנס אינו מכיר בנסו (נדה לי"א א'). שהם גם משתמשים בו רז"ל על כל מחזה יוצא מגדר הטבע, כמו (אבות פ"ה משנה ד') עשרה נסים, הרואה מקום שנעשו בו נסים (ברכות נ"ד א'), ששה נסים נעשו לפינחס (סנהדרין פ"ב ב'): שבכל עת. מפסק ממה שאחריו: ערב ובקר וצהרים. שב על מודה לך, על כל אלה מודה לך ונספר תהלתך ערב ובקר וצהרים: הטוב וגו' חסדיך. אתה הוא הטוב שאמתי כי לא כלו רחמיך (איכה ג כ"ב, יברש"י שמות ל"ג י"ט אף אם תכלה זכות

תקון תפלה

וכל החיים יודוך סלה בא"י. ונוסח הרמב"ם מודים וגו' אבותינו צור חיינו ומגן ישענו וגו' בידך על נשמותינו הפקודות לך על נסיך שבכל יום ויום ועל נפלאותיך שבכל עת וגו' ועל כלם יי אלהינו אנו מודים לך הטוב כי לא כלו וגו'. ונוסח התימנים מודים אנחנו לך שאתה הוא יי אלהינו צור חיינו מגן ישענו וגו' (כנוסח הרמב"ם) נסיך ונפלאותיך שבכל עת ועת ערב וגו'. רחמיך המרחם כי לא תמו חסדיך כל החיים יהללו את שמך הגדול כי טוב האל הטוב בא"י. ונוסח הספרדים מודים וגו' לעולם ועד צורנו צור חיינו ומגן ישענו וגו' כי לא כלו רחמיך המרחם כי לא תמו חסדיך כי מעולם קוינו לך ועל כלם יתברך ויתרומם ויתנשא תמיד שמך מלכנו לע"ו וכל החיים יודוך סלה ויהללו ויברכו את שמך הגדול באמת לעולם כי טוב האל ישועתנו ועזרתנו סלה האל הטוב בא"י. ונוסח אבודרהם מודים אנחנו לך צור חיינו ומגן ישענו, אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו וגו' רחמיך המרחם כי לא תמו חסדיך כי מעולם קוינו לך ועל כלם יתברך ויתרומם תמיד

וּתְקַיְּמֵנוּ כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ וְתֶאֱסֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ ולעשות

ענף יוסף

נסבא שמחיה ותקיימנו ט' (אבודרהם): לשמור חקיך וס' על שאנחנו מודים לך. אנחנו מודים לך על שנתת בלבנו להיות מודים לך (יעב"ץ). והאבודרהם פי' אנחנו מודים על שזכיתנו מכל האומות וקרבתנו להודות לך והלבוש פי' מכה שתקיימנו ותחיינו ט' בנוסח שאנחנו מודים לך תמיד ושמחים לעבודתך עכ"ל:

עיון תפלה

בברכה כריך שאמר בדבור המתחיל ברוך שהם כראשית בהם כר"י אמוני בעל ס' מלמד התלמידים: על שאנו מודים לך. ובאור דרוש חלק ראשון הלכות תפלה סי' צ"ז מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו ואלהי כל בשר וגו' הגדול על שהחייתנו וגו' ותקימנו ותקבצנו מארבע ותאסוף גליותינו בחצרות קדשך לשמור חקיך ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך. והרמב"ם הלכות תפלה פ"ט ה"ד מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי כל בשר וגו' כן תחינו ותחננו ותאסף וגו' לשמור חקיך ולעבדך באמת ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו וגו'

תקון תפלה

בשר וגו' הגדול על פי שהחייתנו וגו' והקימנו ותקבצנו מארבע גליות להודות לך בחצרות קדשך לשמור ולעשות רצונך בלבב שלם על

כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

עץ יוסף

והמרחם. אתה הוא המרחם: כי לא תמו חסדיך מעולם. כתב הגאון יעב"ץ דע שתיבת מעולם נקשרת למעלה. והאומרים מעולם קוינו לך טועים. שהלשון מיוסד על הכתוב זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה עכ"ע: קוינו לך. פי' לכן קוינו לך על שרחמיך וחסדיך אין להם הפסק עולמית:

עיון תפלה

זכות אבות (רחמי לא כלים) והמרחם האמתי כי לא תמו חסדיך. כמו שנאמר (תהלים קג, יז) וחסד ה' מעולם ועד עולם: מעולם קוינו לך. כמו לעולם, או מעולם ועד עתה, או מעולם ועד עולם. ויש מפסיקים כי לא תמו חסדיך מעולם. תכליך אשר מעולם המה לא תמו נכ"ח:

תקון תפלה

הפלגן

תמיד שמך מלכנו לעולם ועד. וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך הגדול באמת כי טוב בא"י. ונוסח מנהג כפא וקראסוב מודים וגו' לעולם ועד על חיינו וגו' הפקודות לך הטוב כי לא כלו רחמיך המרחם, וכי לא תמו חסדיך, כי מעולם רבות קוינוך לא הכלמתנו וגו' ולא עזבתנו וגו' ועל כלם יתרומם ויתברך וישתבח שמך מלכנו לע"ו וכל החיים יודוך סלה ויהללו ויברכו ויודו לשמך הטוב באמת חי העולמים ונודה לך האל הטוב בא"י:

על

וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ: בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

עיון תפלה

על שאנחנו מודים לך. בגמרא סוטה הכ"ל ובפיסקתא רבתי שם ובסדור רב עמרם דף י"א פ"ב וברמב"ם הלכות תפלה פ"ט ה"ד ובמחזור רומא ובאבודרהם מ"ב ע"ב ובסדורי התימנים ובשו"ת ר"י ן' מיגש סי' ל"ט וברוקח הלכות תפלה סיס"י שכ"ב ובאור זרוע סי' ל"ז ובמחזור ויטרי דף י"ז ובכל הסדורים הקדמונים על שאנו מודים לך, והמדקדקים והסדורי האחרונים מדפיסים שאנחנו על פי ככל בו סי' קכ"ב בפליט לפנח „ולכ"נו כורעים גרסינן ולא גרסין ואנו כורעים כי אין בכל המקרא רק אנחנו (כ"ל) ובכל מקום ואנו לשון אמרת כמו ואנו הדינים (יחזקאל יח, ח), ואנו ואתם (שם ג, ט)" עכ"ל, אבל הדבר תמוה, איך אפשר להחליף אנו מלשון אנחנו תלמוד? ולקריאת הגאון ר"י יעב"ץ ז"ל אנו בסלי"ף בח"ס הדבר יותר תמוה, איך אפשר להחליף אנו באנו חטף פתח בקמץ רחב? ומה שאין בכל המקרא כי אם אנחנו, לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד (חולין קל"ז ב'). ומצאנו ברוב התפלות מתקנו כמנהג הלשון העברית שהיו מדברים בני אדם בימי חכמי המשנה, כמו בעבודה המחזיר שכינתו לציון ואתה המשיב, ובתפלת ומפני חטאינו שנשתלחה במקדשך תחת שנשלחה, ובברכות השחר שלא עשני גוי (מנחות מ"ג ב' לפי גרסת התוספתא) ובברכת אלהי נשמה רבון כל המעשים, ובברכת ישתבח כי לך נאה תחת נאוה, וביוצר ומתחיל רשות תחת רשיון (עזרא ג, ז) ובקדושה כשם שמקדישים אותו תחת כמו, וכן בחילה לא נמצאת במקרא, וכן בחשמן חרות ארכן וקבעו שמונת ימי חנוכה, וכן ובפרנסם בשעת הצריכנו, והתקין צורת סנגום, התקין לו ממנו גנין פדי עד תחת תקן, וכיוצא בהם אין מספר. ועי' מה שכתב שלמה"ס בפירוש במשנה ריש מסכת תרומות ומה שכתבנו לעיל בברכות השחר פיסקא לעולם יהא אדם בד"ס מה אנו, וכ"ס בסדור ס' קכ"ו: ברוך אל ההודאות. בירושלמי שם חותם בשם ברוך אתה ה' אל ההודאות, וכן היה נוהג הרמב"ם וכן פסק הגר"א, ואן נהגין כסב"י בטור א"ח סי' קכ"ז ס"א:

תקון תפלה

וגו'. ונוסח בני רומא מודים כורעים ומשתחוים אנחנו לפניך אלהינו אלהי כל בשר וגו' תחינו ותחננו ותאסוף גליותינו מ ארבע כנפות הארץ ונשוב לשמור חקיך ולעשות רצונך באמת ובלבב שלם על שאנו וגו'. ונוסח הספרים שוה לנוסח אשכנז לגמרי, רק שבנוסח ספרדי ליוורנא באה תיבת ותחננו ובסיום על שאנו, ובנוסח ספרדי מנהג כפא וקראסוב — כן תחינו ותחננו ותאסוף וגו' ולעבדך באמת ובלבב שלם על שאנו וגו'. ובאבודרהם דף מ"ב ע"ב כתב הטעם לאמירת הצבור מודים דרבנן וז"ל „שאין דרך העבד להודות לרבו ולומר לו אדוני אתה ע"י שליח אלא כל אדם צריך לקבל בפיו עול מלכות שמים ואם קבל על ידי שליח אינה קבלה גמורה, אבל בשאר התפלה שהיא בקשה יכול להוציא צרכיו על ידי שליח" עכ"ל:

על

(ד"מ) (א) בחנוכה ופורים אומרים על הנסים שבח ואומר על הנסים ומכל קודם שאומר השם בברכת הטוב שאף אפילו אמר ברוך אתה חוזר ולומר על הנסים אבל אם כבר סיים הברכה או שאמר ברוך אף אינו חוזר (תרפ"ב ותרל"ג): (ב) ובמגילה ימים אם אמר על הנסים שבנוסח דהוי הפסק גמור דאמר בימים ההם בזמן הזה סוף לך אם כבר סיים מודים אמר על הנסים אם שלא (לאמרו מ"מ אינו חוזר (ס"ח ס' תרל"ג):

לחנוכה **עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:**

עץ יוסף

הפרקן. ויסדך מבית בנדים מתרגמינן ופרקך: ועל המלחמות שעשית כו'. הנה במ"ס וברמב"ם הגוסחא ועל המלחמות כשם שעשית כו'. אבל מהם' בפ"ק דמגילה דף ג' כתבו יש שאין אומרים כשם לפי שאמרו חכמים לשלם לא ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות. ובהגות הוא שהרי שאין שבחא לא הוא אלא למתפלל בלשון יחיד אבל בשביל לאמר שרי. אבל נראה שאין לאמרו מטעם אחר משום דאמרו חכמים דכל דבר דהוי

ענף יוסף

ועל הנסים. בלא"ו כל"ג. וה"ג נעל מפה יהודה וכן כתב נאור מ מ אבל גרכה כגאון. וכ"ס נגיון דיון בגרכת הודאה. והאי אדלגיל תיים כת"ם ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך כו' ועל הנסים כו' (שערי תפלה): ועל המלחמות. בשערי תפלה כתב בג"ל על בלא וא"ו. ור"ל בטעמים הודאה כל התשועה בכבודם כל המלחמות. אבל על נוסח ועל המלחמות קשה היאך נוטים הודאה על המלחמות ובלא כתב ומכ לא מפכור בפלכם אפילו מרב על שלום:

דלכמא תקנו בלכנה. וכדבר דהודאה הוי לשעבר ע"ל. ובא"ח כתוב דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. ועי' שמור וכ"י נוסי' תרפ"ב: בימים ההם בזמן הזה. הלשם נוסי' תרפ"ב גרס ובזמן הזה. וכתב וז"ל ופירושו שאנו מודים לך על הנסים שעשית לאבותינו בימים ההם וגם אנו מודים על הנסים שעשית לנו בזמן הזה. שבכל יום ויום הוא עושה עמנו נסים גלוים ונסתרים בזמן הזה כמו בזמן אבותינו. ואח"כ מפרש ואמר קצת מהנסים מה שעשה לאבותינו בימים ההם ומעין המאורע הוא מה שעשה בימי מתתיהו כו' וכן בפורים בימי מרדכי כו'. ויש מדקדקים שאמר בזמן הזה בלא וי"ו והטעם שהודאה על הנסים שעשה לאבותינו בזמן ההוא והדם כזה שאנו עומדים בו עתה ולא תהיה ההודאה רק על מה של חנוכה או של פורים לבד. אבל נ"ל שטוב יותר לומר בוי"ו כדי לכלול כל הנסים ולפרש אותו שמה שהוא שבשיו מעין המאורע שכן דרך ששה תקנות חז"ל בכ"מ לכלול כל הדברים הקדמים וגם אותו עיקר הדבר שהוא צריך לברך עליו עכ"ל. אבל מעי"ש כ' ואני אומר שהסי' בוי"ו משמעו על אותו נסים שעשה לאבותינו בזמן הזה של החדש הזה ס' (א"ח):

מקבוצי

עיון תפלה

על הנסים ועל הפרקן. מפרש עברי ופרקנו מלרים (תהלים קלו, כד), ותרגם לרמי יקים פרקן:

מקבוצי

על עמך (אולי צ"ל ועל עמך, ואולי ר"ל — ונוסח חותם על כל עמך) לשכחם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך וגו' ביד מעטים ורשעים ביד צדיקים טמאים ביד טהורים וזדים ביד וגו' וקבעו שמונה ימים בהלל והודאה לשמך, וכשם שעשית עמהם נס כן עשה עמנו ה'

תקון תפלה

על הנסים. בסדור רב עמרם רק ל"ח ע"ב ד' הנסים ועל התשועות ועל המלחמות ועל הפרקן וגו'. בימי וגו' כשעמדה עליהם וגו'

לפורים **עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:**

תקון תפלה

על הנסים לפורים. בסדור רב עמרם סדר פורים על הנסים על הגבורות ועל התשועה על המלחמות ועל הצרות ועל הפרקן שעשית וגו' הרשע ובקש וגו' הפרת עצתו וגו' והשבות לו גמולו וגו' העץ, כשם שעשית עמהם פלא ונסים כן וגו' (כמו בחנוכה). והמחזור לבני רומא

על

לחנוכה בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ

עץ יוסף

חשמנאי. פי' יוחנן המכונה חשמונאי (אבודרהם). וי"א חשמונאי לשון גדולה כמו יאתיו חשמנים (כ"י). והקדימו כהן גדול להבינו כי עליך נקרא יוחנן (פ"מ). כתב הכל בו יש בו קכ"ד תיבות כמנין יוחנן בתפלה. וי"א קכ"ה כמנין כהנים (א"ר): **להשכיחם תורתך,** דברים שיש בהם טעם וחכמה א"א שיהא להם קצבה. ע"ד כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. אבל להעבירם מחקי רצונך בדרכה הם

דובר שלום

להשכיחם תורתך. על תורה שבע"פ שהיא מסורה להשכיחם. ועל חוקים שבתורה שהם סגולה להעבירם מהם לבל יעשום כלל. ויוחנן עוד מקיים החוקים אינם מלך ככל רק מלך. שמעם עפ"י שם להעבירם ולאפו כה שעמדו להכניעם תוחנן באמתו. אבל התורה היא עלך ולהם שיש בה בעלמו גבוהו להעבירם מחקי רצונך:

עיון תפלה

מתתיהו בן יוחנן כהן גדול. בן שמעון הצדיק מזכירו כהכ"ג כנודע בגדלתו (יומא ל"ט א'), ולשמעון שלשה בנים כהבטר שמעי ומשכהו חוניו ויוחנן הוא הבכיר. ולא הלכו בניו הגדולים בדרכיו (מנחות ק"ט ב') ויוחנן אלעזר אחיו תחתיו, כי יוחנן עודנו צעיר לימים, הוא אלעזר הכהן הגדול אשר שלח בגבים זקני חכמי ישראל להעתיק לתלמי פילאדעלפוס מלך מצרים

תקון תפלה

אלהינו נסים ונפלאות בעת הזאת ונודה לשמך הגדול סלה. ועל כלם וגו'. ובהוצאות מיוחדות על סדר

לפורים בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים

עץ יוסף

בקש להשמיד כו'. כלומר המן בקש להשמיד את ישראל אע"פ שהיה בידם זכות והקב"ה ממתין להשמיד את הרשע עד שלא ימצא זכות בידם. כדאמרי' בתנחומא והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים הבאים על ירושלים אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מי מונהו בידך עד שאתה אומר אבקש אמר להם שאבקש להם זכות ולא אמצא להם זכות אשמידם באותה שעה: **להשמיד.** זה כלוי בנים כמו"ש על פסוק ובאהרן וגו' להשמידו: **להרוג.** אח"כ את הגדולים אותם. שהיא מיתה אכזריות שאבות יאכלו בשר בניהם ברעב לעיניהם תחלה ורק.

אחרית לשלום

להשמיד וגו' ביום אחד. תלינם ביום אחד שפיר הא כאמרנו בבאלים למוסים בפ' יתרו דבסוף ישראל כאיש אחד הבנים כמו בבית במ"ה ויחן ישראל לשון יחיד, אף שמה מוכיחים בכל השונות מתקוב באחדות של שונאים. אך בשונאם נפרדים זה מזה כמו שהיו בפת שאותן בכנאת חנם אז לא יוכל שונא ע"ד שנאמר פני ה' חלקם וגו'. וזו עשה המן ימנו עם אחד מפוזר ומפורד. דחף פיה נפלה כם אחד כמתאחדים ואז לא יוכלו לשלוט בהם. אך כמה כבה מפוזר ומפורד נכנדרה חלקים זה מזה ולא יוכל בינם. לכן אמר על התוך טוב יהבנו לאבדם. והון הגילה כהם. לכן טה להשמידם ביום. ואח"כ יכתב כם. ואח"כ. **ולאבד.** את הנופים

עיון תפלה

בימי מרדכי ואסתר וגו' כשעמד עליהם המן. אפשר לפרש עליהם על אבותינו הנזכר לעיל בכל הנסים שעשית לאבותינו. ואפשר לפרש עליהם על מרדכי ואסתר, ואע"פ שעל אסתר לא עמד כי אם על מרדכי, מ"מ אם עלתה בידו לשמיד את מרדכי גם אסתר היתה מתה כי היא בלא מעלים, והרי זה כאלו עמד על שניהם. ואח"כ גלה שאינו לשלוח יד במרדכי לבדו לכן בקש להשמיד וגו' את כל היהודים:

תקון תפלה

על הנסים וגו' כמו בחנוכה ובזמן הזה וגו' הרשע ובקש להשמיד להרג לאבד וגו' והשבות לו גמולו. וגו' העץ, וכשם וגו' (כמו בחנוכה). ובסדורי החיטגים על הנסים ועל הגבורות ועל התשועות שעשית וגו' (כמו בחנוכה) בימי מרדכי ואסתר כשעמד המן הרע על עמך בית ישראל ובקש וגו' ביום אחד ושללם לבז, ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם וגו' (כמו בחנוכה) את נקמתם והפרת את עצתו וגו' והשבות לו גמולו וגו' העץ ועשית לך שם גדול בעולמך ולעמך ישראל עשית וגו' (כמו בחנוכה) עמהם פלא ונסים כך עשה וגו' (כמו בחנוכה). ובמחזור וישרי דף ס"ח על הנסים וגו' (כמו בחנוכה) בימי וגו' הרשע ובקש וגו' וקלקלת מחשבתו והשבות לו גמולו וגו' העץ, וכשם וגו' (כמו בחנוכה). ובסדורי הספרדים על הנסים וגו' (כמו בחנוכה) בימי וגו' והשבות לו גמולו וגו' העץ ועשית עמהם וגו' (כמו בחנוכה), ובאבודרהם מסיים אחר

וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. רַבְתָּ אֶת רִיבָם דַּנְתָּ אֶת דִּינָם נָקַמְתָּ אֶת נִקְמָתָם מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים

עץ יוסף

הם פושעי ישראל. וישראל עושים החקים למצות רק ודון לגם בלי טעם טובו. ואתה ברחמיך הרבים רצון ה' נגד בלי טעם. א"כ אין זה מחמת קושם שמדת לגם בעת צרתם. ועי"ש שלא שקדימו תפלה להם.

תקון תפלה

סדר התפלה כ' וז"ל ורבותינו מצרפת אומרים שאין לומר כשם שעשית לפי שאין תפלה בהודאה וכו' עכ"ל. ובמחזור לבני רומא על הנסים ועל הגבורות

עיון תפלה

ליוונים לשמו את השורה יוונית (מגילת ס' פ"ה מגלה מעניה מאמר אהרון, ועי' כותרים ס"ט כ"ה), וירש כבר בעיני חכמי ישראל כי הלא כל אל חי בחתו אותם בידי זרים ואת פי הסנהדרים לא שאל, ויכירותו מלכותו וישימו את פניו בנו לכהן גדול החהי, ואחרי מות מכם שלם יוחנן בן שמעון על כסא הכהונה (מקורות לזה רבה ספרי תולדות ישראל לכת העשריס ושניס כתרם 4). כוה יוחנן כהן גדול אשר היה ונשגב לתורת ה' כל ימי חייו בר״ב לתקן תקנות נכבדות למשמרת הדת והעם (סוטה מ"ז א' ופי"ם בספרי תולדות ישראל בכ"ל), ומתחיכו בנו לא היה כהן גדול כי אם כהן ונכבד בכל בעמיו וצדיק כביר אשר ישב בכר כמודעית במלת מפה בנימין, ולו חמשה בנים צדיקים נטורי חיל אשר מסרו את נפשם על קדושת השם להציל את ישראל מיד שוטניהם היונים. משפחת בית מתתיהו היתה נקראת חשמוני, אולי על שם משיבותם, כמנוב (תהלים סח, לב) יאתיו חשמנים מני מצרים. ונגד היו כותבים על דגלם תיבת מכבי, יש אומרים שהוא נוטריקון מי כמכה באלים ה'. וים אומרים שהוא נוטריקון מתתיהו כהן בן יוחנן, ועשו זאת לזכר אביהם הצדיק. וכתב הר"ד אבודרהם בספרו דף ע"ד ע"א אע"פ שהיו חשמונאי ובניו חסידים ואנשי מעשה נלקה להם את המלוכה שלא כהוגן; שהם היו כהנים וכהן אין לו חלק המלכות (כי המלוכה היא לבית דוד בשו בימים ההם) ולפי שהתעשרו נעשרה שאינה שלהם סבב הקב"ה ניקם עליהם את הורדוס עבדם אשר כלם ועיש (ב"ב ג' ע"ב) עכ"ל, ובמעשה הזה היה אחר שעלה בלל הבבל ויסי לנשיא הסנהדרין (פסחים ס"ו א') בימי מלחמה האחים (ב"ק פ"ב ע"ב) ובכר היה בירושלים איש מבית דוד (כתובות ס"ב ע"ב) הראוי למלוכה ובכל זאת לא מסרו המלוכה בידו, על כן חרה בם אף ה' וישלח בהם את האדומי הזה; ונקלת שבחאות אנטיכוס. הוא אנטיוכוס אפיפאנעס מלך סוריא; ולהעבירם מחקי רצונך. יסוד הלשון לא עברתי ממצותיך (דברים כו, יג). וחקי רצונך פירוש החקים שרצית בם: רבת את ריבם. עפ"ש (איכה ג, נח) רבת ה' ריבי נפשי: דנת את דינם. עפ"ש (ירמיה כב, טז) דן דין עני: נקמת את נקמתם. עפ"ש (שם נא, לו) הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך, ונראה שגם בסדור רלוי לנקד ונקמת בסגול כמו שהוא במקרא. וסדר הלשון כך הוא, בתחלה רבת את ריבם עוד בטרם דנת את דינם כי רצויים הם נבזים או לא, כי הנאם לכבוד המתלל בגוים, ואח"כ דנת את דינם למזור כי מלאת אותם זכאים, ואז נקמת את נקמתם כראוי: מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים. ביאור על רבת את

מִנַּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר

עץ יוסף / אחרית לשלום

נג יקברו. ופי' מ"ם להשמיד להרוג הוא. מנער ועד אחד דפ"י אחדות כל יום אחד ניכר ביותר סבות. זקן. כי מן הנערים יתחילו. ועל אבותם אמר עד שריותם והבנים סבבות יכאשר אמר הרגים זאת זקן. ואח"כ ע"ד זה: טף. הם העוללים ויונקים על חיק אמותם ואח"כ הנשים בעצמן. וזה ביום אחד כי אין ספור עוד לו כי אם ביום ההוא. והיה השוי והללה נטו אחר אומר להרוג וגו' עם היות שאין הכה מעלה ומורדת אל האחים שבכר מתו. אך הוא שבדי שלא יתעצלו כדבר אמר גם המלך שיהיה שללם נטו אל האורנים ולא יהיו כהרוני מלכות שממונם למלך כי נזה בחלם יאמר נבור אני על חמדת השלל להרוג ולאבד. ולזרים אמר להרוג הללה נטו אחר הולירו הרג ואיבוד קטן וגדול. לומר שלא יהיה שללם לגוו רק אחר שיהרגו כולם כל יתכו לב לשלל של הנהרגין ראשונה ויחיו הנותרים או יברחו למלם נפשם. אך עתה בדעתם שבזה לא ישלחו את ידם עד אשר לא יחיו כל שמה כל עיר ועיר מאשר אתם. יוסה בכל פוז נגלתי כחוות נסם כל הי (אלביך): בשלשה עשר לחדש שנים עשר. ס'. יש לשאול כיון

תקון תפלה

על ועתך ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך וכו'. ובסדור מנהג כמא וקראסוב על הנסים וגו'

בְּיַד חַלָּשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים וּרְשָׁעִים בְּיַד

עץ יוסף

וגו'. רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם שלא ע"פ דרך הטבע רק נס מפורסם. שמסרו גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ע"ש מ"ב בזוהר הקדוש מפני

דובר שלום

ורבים וגו'. פ"מ מה דאיתא בגל"ל פי' נ"ע אלו יונים מלומדים בהוכחות ואלו בני לוי שופטים כאן מלומדים ונפלו ביד תופשים. וזדים ביד עוסקי תורתך פ"ד כנאמר זדים הליצוני וגו' מתורתך לא נטיתי: וטמאים וגו'. לכאורה אין זה השפילות

שהם דטומאה ומסבה ורשעים צדיקים וזדים ועוסקי תורה אינם מכניני גבורה ותולה להשוב כהנהגת הטבע ש... כל הטמאים לנם. ויתכן פ"מ ת וחז"ל נוים דאכלי בקלים והמבים חגיל גזייא. אתן קלירי לגע. סופיה במחשבת כחו של אדם. א"כ יש נס בענינים אלו גבורה ותולדה ונגרו הנה יאם האלמים של הגבורים. וכלל בזה מחשבה ובזמ"ע שמנין טומאה וטהרה יתכן נס במחשבה. ביש מחשבה מטהרה ויש מחשבה שטמאה כמאמר חז"ל ונטמא וטמאה. ורשעים וצדיקים הוא במעשה. וזדים ביד עוסקי תורתך הייט בדבור נ"כ:

עיון תפלה

דינם בפרט דנת את דינם, כי אין לך נרדפים בעולם יותר ממתי מספר הלוים שנפלו עליהם המון גבורים רבים, וכבר אמרו רבותינו (קה"ר פ"ג פסוק מה שהיה) ר"ה בשם ר"י אמר לעולם האלהים יבקש את נרדף וכו' רשע רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף מ"מ, ובויקרא רבה פכ"ז סי' ה' מביא אפילו צדיק רודף רשע והאלקים יבקש את נרדף מ"מ, לפיכך רבת את ריבם חיכף ומיד עוד בפרט דנת את דינם ומיאתם ראוים לכך, לבל יאמרו בגוים עזבת את הארץ ותעשה אדם כדגי הים שכל הגדול חברו בולע את הקטן: וטמאים ביד טהורים וגו' צדיקים

תקון תפלה

הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות ועל הפרקן ועל הפדות שעשית עמנו ועם אבותינו בימים וגו' כשעמדה עליהם וגו' הרשעה לשכחם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך וגו' גדול וקדוש בעולם ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ואחר כך באו בניך וגו' בחצרות קדשך וקבעום שמונה ימים בהלל והודאה, וכשם שעשית עמהם נס כן עשה עמנו ה' אלהינו פלא ונסים בעת הזאת ונודה לשמך הגדול ס' ת. וקרוב לזה בסדור מנהג כפא וקראסוב בשנוים קלים, על הנסים וכו' ועל הפדות ועל

הפרקן וכו' ובזמן הזה וכו' ביד מעטים ורשעים ביד צדיקים וטמאים ביד טהורים וזדים וגו' וקדוש ולעמך וכו' והודאה, עד כאן ותו לא. ובסדורי התימנים על הנסים ועל הגבורות ועל המלחמות ועל התשועות ועל הפדות ועל הפרקן שעשית עמנו ועם אבותינו וגו' על עמך בית ישראל לבטלם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך וגו' צרתם ודנת את דינם ורבת את ריבם ונקמת את נקמתם ומסרת וגו' צדיקים ופושעים ביד עוסקי תורתך ועשית לך שם גדול בעולמך ולעמך ישראל עשית: לא ונסים, כשם שעשית עמהם נסים וגבורות כך עשה עמנו נסים וגבורות בעת ובעונה הזאת, ועל כלם. וגם באור זרוע חלק שני סי' שכ"ו מתחיל על הנסים ועל הגבורות. ובמחזור ויטרי דף ס"ח על הנסים ועל הפדוי וגו' ועל המלחמות פדות ופרקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה וגו' כשעמדה עליהם מלכות וגו' על עמך ישראל להשכיחם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך וגו' חלשים רבים ביד מעטים וגו' תורתך לך עשית שם וגו' כהיום

עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ

עץ יוסף

שהשיא סוד והגיע להדם אדר למה המתין עד י"ג בו ולא כתב בספרים להיות בראש אדר אי לשבעה בו

אחרית לשלום

עתה גם היה לך כנוס את כל היהודים בכניסה מתאחדת ביחדם. ובזה ישלמו המה גבורה הם ביום שאחד אבל אמר להשמידם. ולכן נאמר מגילה וקבל היהודים לשון

יחיד לפי שזה סבת גאולתם להתאחד כאיש אחד. וזהו כנאמר בגאולה האחרונה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים וגו' והכיתי את הארץ חרם, דכאשר מההכרח שהיות הארץ חרם נגלות זרעי כל עמלק מהסבה שיהיו בתכונת האחדות. לכן אנכי שולח לכם את אליה וגו' והשיב לב אבות על בנים שיתאחדו כולם כאיש אחד רבביות ואז יכלה זרע ע:

תקון תפלה

(כמו בחנוכה) בימי וגו' המן הרע ובקש וגו' פ"ד סי' א' שהבאתי לעיל בעיון תפלת חלשים ביום אחד וישלם לבו וגו' והשבות לו גמולו והשיבותי ולו גמולו עיי ש ו

ש"ש. ויש להעיר שגם בלשון המדרש במדבר רבה

צַדִּיקִים וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כֵּן

עיון יוסף

מה שעדי כוכבים נגזרים כו' גודלי ע"ם נם היה. ומה שהם ה'. הם מחלאתם ומדין להם רצו לנפל אפי' החקים שאין בהם קלה. מסרת ה' ביד עוסקי תורתו. ע"ד ברכת התורה לעסוק בדברי תורה שפי' בלמודים לעיון ולפלפל בהם על דרך האמת וכבר אמר החוקר אין הזהב כסתרת הפסיקות. וזהו וזדים ביד עוסקי תורתך (פ"ע). והא"ר כתב דודים הוגתו על פרלי ישראל שהיו בלותו הזמן כדאיתא ביוגרת.

ומלינו בפ"ק דניסין דקאמר השכם והערב עליהם בבית המדרש והם כלים מאליהם כו' לכך אמר ביד עוסקי תורתך עכ"ל: ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך. ע"ם לא למעכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי וגו' וכתיב בתריה וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים וגו': ופרקן כהיום הזה. דנס היום היה התשועה והפורקן. כי בכל שנה בימים האלו מתגלה הנס והשי"ת משפיע בימים האלו כמו תשועה והפדיון: לדכיל

עיון תפלה

וגו' עוסקי תורתך: ביאור על דבת אלה דינם, כי דבת אוהם ומלאתם סכורים ולדיקים ועוסקים בתורה לסיק אותו מן הרואי שיטה שהם הרשע על גורל הצדיקים. ומלילת חדים ביד עוסקי תורתך לקוח מן המקרא (תהלים קיט, נא) זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי (אלפי הגבורים על הנכות מרדכי ריש פרק בני דשבת): ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך. ביאור על נקמת את נקמתם, כמו שאמרו רבותינו בויקרא רבה ריש סימן כ"ד הגיה אמר רשב"י בימותי שמו של הקב"ה מתגדל בעולמו בשעה שעושה מדת הדין ברשעים, שנאמר והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים (יחזקאל לח, כג), נודע ה' משפט עשה (תהלים ט, יז), בשעה הואת אודיעם את ידי ואת גבורתי וידעו כי שמי ה' (ירמיה טז, כא), ע"כ, ועי' רש"י ריש פרשת וארא, ובטוחר טוב במזמור ק"ג: אימתי הקב"ה מתקדש בעולמו כשיפרע מן הרשעים: ולעמך ישראל עשית תשועה גדול :. עפ"ה (ש"א יט, ה) ויעש ה' תשועה גדולה לכל ישראל: כהיום הזה.

תקון תפלה

הזה ואחר כך באו וגו' להודות ולהלל לך על רוב נסך ונפלאותיך, וכשם שעשית להם נסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה כן עשה עמנו ה' אלהינו פלא ונסים לטובה בעת הזאת, ועל כלם. ובסדורי הספרדים על הנסים וגו' התשועות ועל הנפלאות ועל הנחמות שעשית וגו' ישראל לשכחם מתורתך ולהעבירם מחקי רצונך וגו' טמאים ורשעים וגו' וטמאים וגו' וזדים. וגו' ולך עשית (בסדור ליוורנא לך בלי ויו) וגו' כהיום הזה ואחר כך באו וגו' וקבעו שמונה ימים אלו בהלל ובהודאה ועשית עמהם נסים ונפלאות ונודה לשמך הגדול סלה. ובנוסח אבודרהם דף ע"ד ע"א על הנסים ועל הפרקן ועל התשועות ועל הגבורות ועל הנפלאות ועל הנחמות שעשית עמנו ועם אבותינו בימים וגו' מלכות

אֶת־עֲצָתוֹ וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ *) גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ. וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ: ועל כלם

*) י"ג והשבות לו את גמולו על ראשו ובספרי תפלה כתב ב"ל! והשבותו גמולו בראשו. גם הגירסא דנוסח גמלו בראשו לפי שהלא גמולו תפקדם בכפס. כמו אמיב גמולכם בראשכם (יואל ד, ד'):

עיון יוסף

שמת משה. וי"ל לפי שתגורת האבל ביום שביעי. ע"כ אמר כי"ג באדר שהוא שביעי למיתת משה (אטודרהם): גמולו בראשו. כי המן בקש להשמיד את כל היהודים ביום אחד. והשיב לו השי"ת גמולו מדה כנגד מדה שנאמר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמוד על נפשם. וכתיב בתריה ביום אחד בכל מדינות המלך אחשורוש. ועוד פי'

והשבות לו גמולו בראשו ע"ש ושלל אבן אלו התוב. כמו שמפרש והולך ותלו אותו ואת בניו על העץ. וזהו על העץ אשר הכין לו כלומר כאלו הכיס לעצמו כי לבסוף הוא נתלה עליו. ועליו הכתוב אומר והושע מכמן קרא לך ישעי מח, ח) קרי ביה קורה לך כה"א. כלומר שהקורה שהכין למרדכי לו היתה. לך עולה למנין חמשים לרמוז ישעו עץ גבוה חמשים אמה (אבודרהם):

עיון תפלה

והשבות לו גמולו וגו'. בבמדבר רבה פ"ד סי' א' יפה מרדכי ויעיד שהצלתיו מן העץ שהכין לו המן (פ"ס)

והשיבותו לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ, הלשון הזה לקוח מן הנוסח שלפנינו:

בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרֵךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

(רוקח) אם טעה ולא אמר וכתוב אם נזכר קודם שאמר השם מברכים הטוב חוזר ואם לא נזכר עד לאחר שאמר השם אינו חוזר כמו שנתבאר לעיל אצל זכרנו ומי כמוך (סי' תקפ"ב): בברכת הטוב כשיאמר ברוך יכרע בברכיו וכשיאמר אתה ישתחוה וכשיזקוף השם יזקוף כמו שנתבאר לעיל אצל ברכת אבות:

בעשי"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת. הָאֵל

עץ יוסף

לדביר ביתך. פי' ודביר נתון בבית: להודות ולהלל לשמך הגדול. פי' להודות שמך כי עשית פלא: ועל כלם וכו'. פי' על כל התהלות וההודאות שאמרנו לפניך שמך מרומם על הכל. כמד"א ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה: תמיד. רצוף בלי הפסקה מפסקת בינתיים: לעולם ועד. אין לו הפסק שלעולם. והוא כמאמר חז"ל כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק:

וכל החיים יודוך סלה. חיים ר"ת ח'סדים י'סורים מ'דבר. והוא כנגד שהודאה תקינו כנגד מחלין שנאמר כי לא שאול תודך מות יהללך וגו' חי חי הוא יודך כמוני היום. וזה מה שאמר וכל החיים יודוך. ואמר שם אב לבנים יודיע אל אמתך. והמ"א כאן ויהללו את שמך באמת. ועכשיו מחזיק מה שאומרים כאן בעשי"ת וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך וכל החיים יודוך סלה. ועי"ש מה שאמר שם כי לא שאול
תודך

עיון תפלה

עש"ס (מלאכי פ, י) ותעש לך שם כהיום הזה: ופנו וגו' וטהרו וגו'. כי היונים טמאו את המקדש וכל אשר בתוכו (שבת כ"א ב') והוצרכו לפנותו ולטהרו, ועי' מנחות (כ"ח ע"ב): והדליקו נרות בחצרות קדשך. עי' מנחות שם, ובפסיקתא רבתי פ"ב למה מדליקין נרות בחנוכה אלא בשעה שנצחו בני של חשמונאי בה"ג למלכות יון נכנסו לביהמ"ק ומצאו שם ז' שפודים של ברזל וקבעו אותם והדליקו נרות בתוכם. ובשבת (כ"א ב') מאי חנוכה וכו' כשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן וכו' ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו בו שמונה ימים לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה. וכתב הראב"ד הראשון בספ' האשכול דיש שאלה חנוכה ופורים מה שנעשה בהם דוקא על ח' ימים לא פחות ולא יותר משום דאמרינן (מנחות פ"ט ב') תקוע אלפא לשמן ואמרינן בירושלמי (לא נמצא בירושלמי שלנו) מירושלים לתקוע ד' ימים, וכדי הילוך וביאה ח' ימים, עיי"ש:
יִתְבָּרֵךְ וְיִתְרוֹמֵם. בנ"ע בצירי, כי לא נמצא רק פעם אחת במקרא (ישעיה סה, טז; דניאל יא, ט) ושם נקודות בצירי: האל
ישועתנו

תקון תפלה

וגו' הרשעה על עמך ישראל לשכחם תורתך (והעיר שם על זה שאין לומר מתורתך בס"ם וכ"ה בסדור רב סעדיה גאון וכן כתב הר"ם מרוטנבורק ע"ל וכ"כ בשלטי הגבורים על הגהות מרדכי פרק שני דשבת בשם אורחות חיים) ולהעבירם מחקי רצונך וגו' את ריבם ודנת וגו' נקמת וגו' ומסרת וגו' מעטים ורשעים וגו' וטמאים וגו' זדים וגו' לך עשית שם גדול וגו' ופרקן ואחר כך באו וגו' בחצרות קדשך ואמרו הלל והודאה לשמך וקבעו ימי חנוכה אלו להודות ולשבח לפניך. והח"ב כתב וכשם שעשית עמהם פלא כן עשה עמנו. כתב הר"ם מרוטנבורק שאין ראוי לומר כשם שעשית עמהם פלא וגם לפי שאין ראוי לומר תפלה בהודאה, ויש אומרים כיון שהוא דרך רבים יכולין לאמרו כמו שאומר וכתוב לחיים, גם בברכת אשר גאלנו של פסח שהיא הודאה אומר כן יגיענו, וגם במודים דרבנן אומר כן תחיינו ע"כ. ובשלטי הגבורים על הגהות מרדכי פרק ב' דשבת בשם אורחות חיים, בעל הנסים יש קבלה תיבות כמנין יוחנן או קבלה כמנין כהנים עם התחיבות כשם שעשית להם נס' ע"כ:

וכתוב לחיים. בסדור סגולת כסא וקראסוב הנוסחא כי יחיד אתה ואין זולתך מלכנו וכתוב לחיים טובים את כל בני בריתך:

יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

(דה"ח) (א) א"א או"א ברכנו בברכה רק בשחרית ובמוסף אבל לא במנחה (סי' קכ"ז): (ב) אין שליח צבור עונין אחריו אמן אלא כן יהי רצון (שם): (ג) בח"ל אומרים או"א גם במנחה ואומרים שים שלום אבל תפלת יחיד אין לו לשנות ואומר שים שלום. וכ"מ שאומרים או"א אומרים שים שלום (לבוש וא"ר סי' קכ"ז): (ד) א"א או"א ברכנו בבית האבל (א"ר בשם שכנה"ג ס"ב א"ח):

(בשמים ראש) כתב הלבוש והאחרים אחר ברכת הודאה ברכת כהנים דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת. משמע אחר שירד מעשות החטאת דהיינו עבודה אח"כ ברכם מדכתיב מעשות ולא כתיב לעשות. והיה ראוי לפי זה לומר מיד אחר העבודה בסדר מיד אחר שעבודה נגמרה. אלא דעבודה והודאה חדא מלתא היא ומייתי להדדי דהא הודאה עבודה בכל מקום היא לפיכך סמכום להדדי וקבעו ברכת כהנים אחרים עכ"ל. כתב הז"ח דף מ' ע"ב ס"א כיון דכ"ן סגיד לעמים ואתא לברכה כדקא יאות אצטריך לנוטה בכוונה דלבא לברכא ליה לעמא קדישא. דבכוונה ובמלולא קשיר קשירא דיחודא. וי הכא דעל ידיה מתברכין עלאין ותתאין וכדין בעי ליה לש"ץ למימר יברכך ה' כלפי היכלא. וישמרך לאסתכלא בספרא דימינא דליה להמשכא תוקפא דחסד על כמא קדישא בקדמיתא. ולבתר יימר יאר ה' כלפי היכלא. פניו אליך ויחנך. ובהדל לספרא דשמאלא דילים. לייחדא בימינא. בגין דמקורא דברכתא מספרא דימינא הוא. וכדין כל ספרא דשמאלא אתכלק ולא הויא נזקא כלל. וכדין ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. והא היא לוותא שלום ע"כ. נראה שצוע בכוונתו של הברכות כוונות בנ' אבכן. ולכן בשליפים אינו שוה לשום לד. כי הוא הכתוב בשליפי שיוא דברים בימיהם. ומכאן סבין שלא יפה עשה מי שהוסיף מדעתו לפשוך הפנים לכאן ולכאן גם בשליפית. כי לא הסכימה דעתו לדעת הצבור ואינו ראוי ליעצר כמו שהוא דקבבל אבל טוסיף. ועליו אמר הכתוב אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונכזבת (הגאון יעב"ץ). כתב במחזור כ"י יברכך ה' וישמרך. ג' תיבות ט"ו אותיות. ג' אבות והשבטים. יברכך ה' נגד אברהם שנאמר בו וה' ברך את אברהם בכל. וישמרך בבוקר. לאברהם נאמר ואברכך ואגדלה שמך. יאר בשיפן ראוי עד יצחק שכתיב ביה ביצחק ה' יראה. ויחנך יצחק כהם ועולתך ידעתו סלה זה ד"ע של יצחק כדאי' בשוח"ט. ישא וגו' וישם לך שלום נגד יעקב שאמר ושבתי בשלום: וכתיב ביה ויבא יעקב שלם ג"כ. מזכיר כאן מהם שהוא מקור היסוד כבוד הדעת ורצון. עוד שא בחינת דין בי' ד' פעמים אלהים. לכן היה אומר יקיר ידין את הכר. ומזכיר כאן אהרן כנגדו שהוא מדת חסד דביה כל"ו ליעקב במחה. והיא היכב שלום ורודף שלום שהוא ממין הברכה ממש. וכנה חסד ואמת כפנשו (הגאון יעב"ץ). ובהרו בברכה זו מכל באה נרגשת לפי שאין בה תנאי כי נתינתה ע"י כהן שהוא מלך כחסד לכך אין שייך בו תנאי. וכתב בפירושי כנה"ג שהנהיג שלא לומר או"א בבית אבל. ומשמע מפני שהאבל אינו עושה כפיו לכך אין אומרים אלו או"א. וכתב ע"ז בספר דגל מ' ... וז"ל ולענ"ד היותה דא"כ לפי דברי רמ"א בסי' קכ"ח דאבל כי יש"א איש נושא כפיו א"כ לא יאמרו אלו הו"א. וכן כשאבל מתפלל נ"ה לפני העמוד לא יאמר או"א. לכן נלענ"ד דלא כהכנה"ג. דמה בכך שהאבל אינו נושא כפיו הלא אם עלה לא ירד. ואפי' אם לא עלה עדיין אם קראוהו לעלות עובר בעשה אם אינו עולה וא"כ לא גרע ממנחה ביוה"כ ובתענית שאף שאין בו ברכת כהנים מ"מ אומרים או"א כו"ל ואם עלה לא ירד במנחה ברמ"א סי' קכ"ט בסעיף ב' עכ"ל. והגאון יעב"ץ כתב עם היות נאמת גם האבל חייב בה (עג"ל) אלא שבמנהג ברקים בנהגוהו ... דבר עורס. מאחר שאינו חייב לברך כי אם ע"י קריאה עכ"ל:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה

עץ יוסף

תולך מות יהלך חי מי הוא יודע: באי"י הטוב שמך. פי' הטובות מצד שמך הגדול אשר דרכו להטיב עם הכל ורחמיו על כל מעשיו. ולכן ולך נאה להודות. או הטובה ע"ד מ"ש חז"ל לעולם אל יסתכל אדם בטובתו של חבירו שמתוך שבתו אתה בא לידי נטתו לפי שכל אחד ואחד מעורב טוב ורע. ומש"ה כאן הטוב שמך ולא יגור במגורך רע כלל כי אם טוב בתכלית הטובה לכן לך נאה להודות: המשולשת. כי הם שלשה פסוקים יברכך יאר ישא. פירוש אחר שהיא משולשת בתורה

דובר שלום

ברכנו וכו' פי' מסה עבדך. לכי הונן הזכמי ראוי

אחרית לשלום

בברכה המשולשת. מבואר באבודרהם בליטות המשולש.

עיון תפלה

ישועתנו. איתך האל, שאתה הוא ישועתנו ועזרתנו סלה: הטוב שמך. אשר שמך טוב, כמו שאמרו רבותינו (מנחות נ"ג ב') מטוב זה הקב"ה שנא' טוב ה' לכל. וכש"א במקום ש"ן כמו ההלכוא אתו (יהושע י, כד) תחת שהלכו, השם נפשנו בחיים (תהלים סו, ט) תחת שהשם: נאה. מלה תלמודית מקוררת מן נאוה (שה"ש ב, יד) נשתנה משרש אוה, עי' מש"ל בספרי מסלול ודרך סי' מ: או"א ברכנו. "אם אין שם כהנים אומר שליח צבור זה" (לשון רב עמרם): בברכה המשלשת. הברכה היא משלשה פסוקים (אבודרהם): בתורה הכתובה. כ"ה בכל הנוסחאות, ואלה המדפיסים

(סג"ם)

פזר

עַל יְדֵי משֶׁה עַבְדֶּךָ. הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר:

יחזיר פניו נגד ההיכל נגד ימינו נגד ההיכל נגד שמאלו

יְבָרֶכְךָ יְהֹוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהֹוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא

נגד ההיכל נגד ימינו נגד שמאלו נגד ימינו

יְהֹוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

תפלה זו טוב לומר בשעה שאומר החזן ברכת כהנים:

כשהש"ץ אומר יברכך יאמרו הקהל זה "אל "נא "קרב "תשועות "מצפיך אנקת"ב
כשהש"ץ אומר יאר יאמרו הקהל זה "פחודיך "סר "תתיאם "כמאסר פסת"ם
כשהש"ץ אומר ישא יאמרו הקהל זה "פדה "סועים "פתח "סוטים "ישעך "מצפים פספסי"ם
כשהש"ץ אומר וישם יאמרו הקהל זה "דלה "יוקשים "וקבץ "נפוצים "סמוך "יי "סמלתנו דיונסי"ם

אחר כך אומרים הקהל זה:

אַדִּיר בַּמָּרוֹם שׁוֹכֵן בִּגְבוּרָה אַתָּה שָׁלוֹם וְשִׁמְךָ שָׁלוֹם. יְהִי רָצוֹן שֶׁתָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַל כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל חַיִּים וּבְרָכָה לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם:

עץ יוסף

הכתובה על ידי משה. משום דלית נה תרגום. ואף שבחומשים שלנו יש תרגום על אלו הפסוקים. אפשר שזה התרגום אינו מקובל מסיני (של ס): יברכך. שיתברכו בניך ובנותיך ונכסיך: וישמרך. מעין הרע: יאר ה' פניו. רניס כל זעם. כמו פני ילכו. ור"ל מה"ד תהפך נרחמים: ויחנך. יתן לך חן אע"פ שאינך כדאי: ישא ה' פניו. יגלה פני הרצון. כמו נושא מכה פנים: וישם לך שלום. ממדת הדין. על ידי מדת הטוב. שהוא כלי מחזיק ברכה לישראל:

דובר שלום

יוסף גומל בברכה המשולשת הכתובה בתורה ע"י משה עבדך. דלפי מה שאומרים המשולשת בתורה משמעי שרק בתורה היא משולשת ולא במקום אחר. ויתכן ע"פ מה דאיתא במס' תמיד וברכו את העם ברכה אחת אלא שבמדינה אומרים אלא ברכות ובמקדש ברכה אחת. כי במקדש היו נכללים בברכה אחת. רק בתורה היא מופסקת לשלש ברכות וזהו בברכה המשולשת בתורה

אחרית לשלום

דבכל שלש אותיות מה"כ הבהם על הסדר. אז לעולם אינם האמצעים של ה מגבר ממספר שתי אותיות שבצדדים. לדמיון. אב"ג. בג"ד. גד"ה וכן כלם. וגם נחלקים תמיד לשלשה מספרים שלמים. והוא נאות על קיומם. לכן ברכה המתקיימת מכנה אותה בשם ברכה משולשת. וטולל עיד בברכה המשולשת ע"ד שנאי' והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ולכן כאשר ברך יצחק ליעקב הוכפלה הברכה בשלשה חלקים. שכן נאמר הקול קול יעקב וגו' ויברכהו וגו' וירח את ריח בגדיו ויברכהו. ואח"ז ברכו ויתן לך וגו. או שהשלישית היא במה שנאמר אח"ז כי ברך יצחק את יעקב ובלא אותו כדנה אדם. וכן יעקב כאשר ברך את יוסף נאמר בזה ברכה משולשת קחם נא אלי ואברכם וגו' ויברך את יוסף וגו' ויברכם ביום ההוא וגו'. וכן בברכת הבנים מוזכר ברכה משולשת ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם וכאשר מוזכר בברכת יוסף אלבע ברכות ברכות שמים מעל. ברכות תהום רובצת תחת. ברכות שדים. ברכות אביך. ואמר לו יעקב ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך. להכם נתתי ברכה משולשת ולך נתתי ארבע ברכות: יאר ה' פניו אליך ויחנך וגו' וישם לך שלום. שיהי כלבון

עיון תפלה

סדר התיבות והאומרים דכתובה בתורה הם משנים ממשמע שקבעו חכמים: כהנים עם קדושך. הכהנים נקראים עם קדוש, כמו ששנינו (יומא מא, ב) ובני אהרן עם קדוש, ונאמר (דה"א כג, יג) ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים הוא ובניו עד עולם וגו' ולברך בשמו עד עולם. והנה כי בסדור רב עמרם דף י"ב ע"א וברמב"ם הלכות תפלה סו"פ פ"ו ובסדור רב סעדיה גאון וכן בסדורי הספרדים והתימנים מסיימין בפסוק ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. ובמנהיג הלכות החול סי' ס"ה כתב שבצרפת אין מנהג לאמרו עיי"ש, וכ"כ אבודרהם דף מ"ב ע"ב, אבל בספר חסידים סימן תת"ד הביא ראיה לאמרו מן הסיום אהלך בקול רם וגו מי אל כמוך שאומרים אחר ודוי של שחרית יוה"כ, והוא קאור משמונה עשרה ברכות ונתחבר בארץ ישראל בזמן הקליר כשנהגו עדיין לחבר ברכת בונה ירושלים ואת צמח לברכה אחת ולחתום אלהי דוד ובונה ירושלים כמו שהוא במחזורי האיטאליאנים, עי' לעיל מש"כ במבוא לשמונה עשרה ברכות, ושם בסופו ישמע שועת עמו ושמו את שמי, מזה משמע שבימיהם היו אומרים אותו. אבל בספרינו חסר החרוז הזה לגמרי, ובמחזור רומא ובכל מחזורי האיטאליאנים חברו תחת החרוז הזה חרוז חדש שלום לטעה במחני פניו ישא יי נמלא הסרון אות הש"ן באלפא ביתא, ונסתרה דרכם ממני — בהשמיטו את החרוז הזה בשביל שבמקומם לא נהגו לומר

(רמ"א) (א) יש מקומות שנוהגין לומר שים שלום אחר״ש רבש״ע שכתוב אלו ברכת כהנים. יש לומר שלא אמר כרבש״ע רק מי שרוצה חלום כראוהו לא יאמר שרבש״ע בשחרית בשעה שאומר שליח צבור ברכת כהנים: (בשערי ראש) אם אמר בשחרית שלום רב או שמתחיל שים שלום יצא. ואחר עקירת רגליו יאמר את פתו וכו׳ וכן ביאמר אלקי נצור יהיו לרצון וכו׳ כי כל עושה זה שייך לי״ח. ואח״כ יאמר אלקי נצור וגו׳ ומה שנהגו לסיים. ויחזור לומר יהיו לרצון. ומוב לקצר בתחנונים

כדי שיוכל לומר כ׳ פסוקים קודם שיגיע חזרת הש״ץ (סי׳ קכ״ג):

כתב שלום בי״ם אים שים שלום (יחקאום מנד ים עזחיו רמ"חפם נחו בתכוץ את עמו ישראל בשלום כנגד במנופי יברא לארץ ונתקיים נכם ונתתי שלום בארץ). ובנשים אחר ברכת כהנים דכתיב ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם וכהנים של הקב״ה היא שלום דכתיב ה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום (ועיין מ״ש לעיל קדש שמונה עשרה בשם סלוס), וכתב שמירת דבש רוצה יתפלל על השלום. כי אין כלי מחזיק ברכה אלא השלום. כי שוה סקבה סותחד. ותהיה אחדות נמורה של ישראל. וכאשר יתפלל על השלום יתפלל גם כן על המחלוקת שיבראו. ולא יהיה קנאה ושנאה ותחרות כ״א טוב יהיו אוהבים אחים אחדים בתכלית היחוד והאחדות והשלום של ישראל נפש אחת. וישוב לקיים והסנת לרעך כמוך שהוא כלל של תורה:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל

עץ יוסף

שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים. ששה כנגד שש ברכות שבברכת כהנים: ברכה

דובר שלום

נתוקן שברכה פ״י הוא כו ויה היא המוכנת ולא מקדם. ולפי בקיאתו היו׳ בתחינה לכן אנו מבקשים ברכה בברכה המשולשת בתורה. בבחינתם אות יש שלם בטחת כמו בהיא מופסקת נתונה:

שים וגו׳ עלינו וגו׳, לכאורה כשמתפלל בש״ם אין חקים לנוסח ים עלינו ועל כל ישראל עמך. דמי שלל בתלת עליה. דכשהוא נלגור קאי עלינו של צבור זה. ועל כל ישראל עמך עלחם. אבל ביחיד שים יותר משכרם לומר עלי ועל כל ישראל. אך באמת יראה שלום הוא על שתי רוח והפהות שעיים שמנגדים אליו. נראה כשמתפלל מבקש שלום בעמו שלא יהיה לו שום עון שתגברו תעלינו. וכן תלד חמפרסם והשבט וכל הבריות וכל תקרי סוסו. וגם כתשר יסודי תגוף וכחלה. אי״כ לא יגמר מין השלום מכל מיוחו ברינו לכל סומות תבני סניגים שמנגדים אליו. לכן שפיר קאמר גם היחיד שים שלום עליני היינו עלי ועל מנגדי. וכן תבים אחו השלום של כל ישראל עמך: וגנוף הברכה נראה בנתינה אחר ברכת כהנים גבביל סכינים ש״ם דאמר חז״ל כתם תלין ואמי

אחרית לשלום

אליך. לך. באמת במ״א אליך הוא שתגיאם אל התפלות. והראית לך של התפלות. ואנו מתרת פני ה׳ לתדם אינם לתכלית ליון פניו סתרו נאחר ויסתר מזה עליו. רק שהיא בבנו להבין וזה דברי ה׳ כמו בנאמר כתבה הראני נא את כבודך וגו׳ וחנותי את אשר אחון. זהו יאר ה׳ פניו אליך בבניל ויחנך הרגים לדעת תורת ומצות וגו׳ ישא פניו אליך וישם לך שלום שהשלום הוא התכלית של זו:

עיון תפלה

נומר את הפסוק ושמו את שמי, ולמה אם כן לא תקנו גם את האחרת אות מ״ן נותן אור יוצר אלהי דוד ובונה ירושלים אלא ומקומם היו מחלקים בונה ירושלים ואת נאה לשתי ברכות כשיטת הבבליים? שים שלום ברכה זו נחסכת על ברכת כהנים וסיום במתי דסיים, ברכת כהנים מכויינת וישם לך שלום

תקון תפלה

שים שלום. בסדור רב עמרם שים שלום טובה וברכה חסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך וברכנו אבינו וגו׳ תורת חיים אהבת וחסד צדקה ורחמים וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל ברחמים בכל עת באשר, ובשחור

לכן התחיל כאן שים שלום וגו׳ עלינו. ודברים נכודים על חומת השלום דהיא עקרים נסדר האחרון משפרו טובה וברכה. אחר שקדים עלינו שלום שים עלינו טובה וברכה, אבל כל זמן שאין שלום ביניהם אין מקום לטובה וברכה לחול, כמו ששנו חכמים בתשנה שלהי סדר טהרות לא מצא הקב״ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, ודרך הארץ ליתן בתחלה את הכלי ואח״כ לשום בתוכו מה שרוצה, כמו שכתב רש״י (שמות לה, כב) לענין המשכן וכליו א״ל בנגלה מנהג העולם לעשות תחלה בית ואח״כ משים כלים בתוכו (דאשית דברי רש״י שם תנחומא בב״ר ס״א סי׳ י״ד ובירושלמי ריש סיתה ד׳ הנחומא בשם רב הונא ע״ש, אבל סוף דבריו לא מנחתי), ובחורת כהנים פרשת בחקותי בסוק ונתתי שלום בארץ שמא תאמרו הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום ת״ל ונתתי שלום בארץ מגיד שהשלום שקול כנגד הכל וכן הוא אומר עושה שלום (ואח״כ) ובורא את הכל, ע״כ. וסידום ונתתי שלום בארץ וככר נתתי, כמו ונכר עליו רוח קנאה (במדבר ה, יד) פרשו רבותינו (סוטה ג׳ ע״א) וככר עבר, וכן וירם תולעים ויבאש (שמות טז, כ) ומוקדם לכן כתש, וכן ונכר ימות ויהלם (איוב יד, י) ומוקדם לכן חלם, ולדעת קצת מן אחם קנאה ונחמה (ישעיה סג, ד) וככר ועלני: חן וחסד ורחמים. וכן בברכת המזון הזן את העולם כלו

כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בעשי"ת בספר **בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:**

עץ יוסף

ברכנו אבינו כלנו כאחד. ולא אמר זה הנוסח אחר שהן' אחד היה אברהם. וכתיב כי אחד קראתיו: באור פניך. על שם ברכת כהנים שכתוב בה יאר ה' פניו אליך. וע"ש ה' נאור פניך יהלכון. ונרמז ג"כ על זכותו של יצחק שנאמר בו פחד ה' יראתם: כי באור פניך נתת לנו ה' אלהינו תורת חיים. על שם כי נר מצוה ותורה אור. ואור הוא גדול מנר. וחיים הוא התורה שנא' כי היא חייך ואורך ימיך. וכתב נסי' שאמר כ"ב תורת חיים היא תורה שבכתב. ואהבת חסד ע"ש ותורת חסד על לשונה היא תורה שבעל פה כנגד זה יעקב שלמד תורה י"ד שנה בבית שם ועבר: וטוב בעיניך. פי' ויהיה טוב בעיניך (אבודרהם): בא"י המברך את עמו ישראל בשלום. הטעם שתקנו לברך את ישראל בסוף כל תפלה. לפי שהתפלות כנגד תמידים

דובר שלום

א"ר נס ד' ישמעאל אמר: ואני אברכם לכהנים ור"ע אמ' ואני אברכם לישראל, ולא כאומרים שנכנס אחר ברכתם לישראל היינו שלום וגו' עליהם ועל כל ישראל עמך, היינו לת"ד ואני אברכם נכללים ואחר: ואומרים ברכנו אבינו כלנו כאחד שאין לנו ברכה כ"א רק בזה שאנו מברכים לישראל בזה גם אנחנו מתברכים לפי שטוב בעיניך לברך את עמך ישראל ככן אותה הברכה מברכיהם ע"ד שנאמר ואברכה מברכיך בדאיתא בחולין. ויצחק וסייעיה אמר ם הברכה ק"ם שנים של תמידי שברכם שמו שאנו אומרים תמיד שקרבנות ושקטורת אף שאין לנו בית"ק ואין אנחנו כהנים לשקריב ולתקטיר. ותפלתם זם אומרים נופת זה על פיה בלום רק בעוקר שאו זוק ברכם כזויה ולא נתנחם ועדבית שאין גשם בדבת פנים:

אורחית לשלום

ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך. כ"ד מתמי' חז"ל לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל א"א השלום. וזש ברכנו וכיון כלנו כאחד. כשיהיו כלנו כשלום כאחד שמברכים ברכנו באור פניך בזה כי כולנו כאחד: כי באור פניך וגו'. מבואר בספרי אחת דאור הפנים היינו שמתחדש פנים ספפירות ואז הוא שמחת פנים של חסד. וכן כתבו גם חכמי שבכם דנקמת יב' שנה לנפירים. וכלי מחוז המתחדש נראה על ידו אור גשירות ולא מהארת הפנים הוא כלל מספג. לכן אח"כ. וז שנהם דברים שמופשפים מאור פנים. שיש תורת חיים ואהבת חסד. וצדקה וברכה. ורחמים. וחיים ושלום:

עיון תפלה

ובשלום, כלם כאחד, באין עין בריה גרם באחרתה, רש"י ריש מקן) דשובו בהן בחסד וברחמים. ורחם מה שנכתוב שם בבאור שלם המדות אחלה ע"ש

תקון תפלה

וישרי שים שלום וגו' ברכנו אבינו וסלבנו כאחד וגו' ואהבת חסד צדקה וברכה וגו' עמך ישראל בגל

דרכו של הרי"א ו"ל בעקרים מאמר ד' כל"ה: כלנו כאחד. בחולין (מ"ט א') למדנו ברכה לישראל מפי כהנים מפי גבורה לא למדנו כשזאת אומר ואני אברכם הוי אומר כהנים מברכים לישראל והקב"ה מסכים על ידן, ושם ברכה לכהנים מנלן מואברכה מברכיך, לפיכך אנו מתפללין ברכה אבינו כלנו כאחד כלנו נתברך מפיך בין ישראל בין כהנים (זגרמ"ם נשא ו"י): באור פניך. כנגד יאר ה' פניו אליך שבברכת כהנים. ובמאמר סוב מאמר ד' סי' י' ובמאור פ' סי' ד' ובילקוט תהלים רמז תרכ"ח אמר ר' יוחנן אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אין לנו אלא הארת פניך שנאמר (תהלים פ, ד) ה' אלהים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה: ושרן הארת פנים גלוי האהבה והרצון לאיזה דבר, אותות שגלוי הזה נכרים על הפנים, שפנים שמחים ומאירים כנגד סדבר שאוהב ושנרצה כהכינו עליו, לכן אנו מבקשים האר פניך אלינו אז בגם מסך חמלה כל משאלות לבנו למובה ולא וטעם: כי באור פניך נתת לנו וגו'. כי גם בימי קדם רק על ידי אור פניך שאהבת לנו זכינו לכל שמחה ואלם לא בצדקתנו וביושר לבבנו: תורת חיים. שנאמר (דברים ל, טו) כי היא חייכם: ואהבת חסד. אהבת חנם, שנאמר (הושע יד, ה) אהבם נדבה, "אהבם בנדבה ורוח' אמ"ם שאינם ראוים לאהבה אהובם לאהבתם" (רש"י): וטוב בעיניך לברך וגו'. שעל עבר כיון מה טבו אהליך יעקב (במדבר כד, ה) ותרגו"י שושטו לעתיד (המבקש), כמו ושפרת דם שבך משורא! ויטב לך (דברים יט, יג) שפירושו וייטב לך, וכן למען אחיון ויטב לכם (שם ה, ל) פירושו וייטב לכם, אף כאן פירושו וייטב את בעיניך לברך. (קונטרס ישרם יעקב לפר"י באבאלי כשם פרלי למברוא): בכל עת ובכל שעה. אפי' בשעה שאין שבאים מתאים כשיטם (הגר"ע מניתאו וכו' נכתבי יזו): המברך את עמו ישראל בשלום. יש מקומות שנוהגין לחתום בשבת ימי תשובה עושה

במדינות אומרים בספר חיים. ואם לא אמר כיון דסיים הברכה או רק כאן אינו חוזר, ונ"ל דגם דאם נזכר בסוף ברכות כסיים סיירך אם עמו ישראל בשלום קודם יהיו לרצון כיון שכבר גמר התפלה. דאם צריך לעולם אומרים נחוץ גרע אם כרכי שאין מחזירין, אלא דאחולקים סוברים כיון דאין צריך לחזור ח"ל ... , ... ואשלם. מה שאין כן כאן נחי אדם כלל כ"ד סי' כ"ס):

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית־יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עוֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

לנוסח ולועריר

שָׁלוֹם רָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא

עץ יוסף

הקסם. וכמו שבכל סעם נאמלי הירעדה היו הכהנים מברכים כמו שנאמר וישא את ידיו אל העם

אחרית לשלום

שלום רב על ישראל עמך וגו'. פיוטי אלמן דנוסחא שים שלום נאמר עליו ועל על ישראל ונתן לא נאזר עליו. ויען ע"ס ... גדו"ל דאתחל שים

שלום מיוסד על ברכת כהנים ... נאמר הו"ל ... כנס לישראל. אלא שאומרים שים שלום עליו הכהנים ועל כל ישראל. ... כי נרכים כהנים ... שאין כי ... ויינו שתולן לכל ישראל יחד ... נאזר ... של ישראל עוד חיים. ולכן ... בתוכה ביזכונות שאחרים ברכת כהנים: ... כי אתה הוא מלך אדון לכל השלום, ... אויה

עיון תפלה

השלום; הנה ביותי קדם היו חותמין לעולם עושה השלום, כמבואר בטור"ר ס"ס ובאס' דרך ארץ ווסח סי"א גדול השלום שכל הברכות והתפלות חותמין בשלום. נקריאת שמע פורש סכת שלום וכ"ה כדברים רבה ... ונכ... רבה ר"ט כ"א ... ברכות ס"ד ה"א, אבל רמ"ס חותמת נוהגים מומור וי"ס אחי מוסיפין ... סוכת שלום בשבת ויו"ט, ובחול פורס עמו ישראל, ורן ... ... בכוונת סכת סי' מ"ס נ"ט) ירושלמי ... אר"ל ... שאין חותמת ... בכולם ... מחליפין ... עמו ישראל חדא ... ... אבל בשבת ויו"ט אורם ... שלום, ... היה אלוף ... ... עושה השלום, וכ"ה באגדה המובאת בספרי הלכות עיון תפלה סי' י"ח ... ... והמה ברוך עושה השלום, וכן באגדה המובאת ברוקח ספרי סכ"ו ובילקוט ס' א' ... ... ויתן עוז למלכו עושה השלום, ... לשמונה עשרה ברכות. אבל ... דף ... ס"א ... אגדה ... ... ויתן עוז למלכו המברך את עמו ישראל בשלום על ... ...:

שלום רב. כתוב ... ... ונוסח ברכות

תקון תפלה

בכל יום ובכל עת ובכ. ש...ח בשלומך ... המברך עמו וג' ... שים שלום וגו' תורת חיים אהבת חסד צדקה ברכה ישועה ורחמים וחיים ושלום וטוב יהיה בעיניך לברך את כל עמך ישראל תמיד בכל עת וגו'. ובסדור ... שים שלום וגו' ורחמים עלינו ועל ישראל עמך (עי' מה שכתבנו לעיל בעיון תפלה ... ... עלינו ועל כל ישראל) וברכנו כלנו כאחד באור פניך (... ... ... נוסח ...) נתת לנו ה' אלהינו תורת חיים אהבת ... ... שים שלום וגו' ורחמים עלינו ועל ישראל עמך וברכנו כלנו כאחד מאור פניך כי מאור פניך נתת לנו ה' אלהינו תורת חיים ואהבת חסד צדקה ושלום וטוב וגו' בכל עת בשלום באי' וגו' בשלום אמן. ובסדור רב סעדיה גאון ... ... שים שלום טובה וברכה עלינו חן וחסד ורחמים וברכנו וגו' (... ... ...) צדקה ורחמים וטוב בעיניך וגו' בכל עת שים שלום בשלם ועל עמך ישראל ... שלום ... ועד עולם באי'. ובנוסח ... שים שלום וגו' ישראל עמך וב... כלנו וגו' תורה וחיים אהבה וחסד צדקה ורחמים ברכה ושלום וטוב בעיניך וגו' ישראל ברוב עוז ושלום באי' וגו' בשלום אמן. ... ... שים שלום טובה וברכה חיים חן וחסד צדקה ורחמים עלינו וגו' עמך וברכנו אבינו וגו' אלהינו תורה וחיים וגו' (... ... ...) וטוב בעיניך לברכנו ולברך את כל עמך וגו' (... ... ...). ובסדור ... ... ישים שלום טובה וברכה חיים חן וחסד ורחמים וגו' כלנו יחד באור וגו' חיים אהבה חן וחסד צדקה ברכה ישועה רחמים רבים ושלום וטוב יהיה בעיניך לברך את כל עמך ישראל תמיד בשלומך באי' וגו' בשלום אמן. ... ... ברכנו וגו' באור פניך כי במאור פניך וגו':

בספר חיים. ... ... ורבספר חיים טובה וישועה נחמה ופרנסה וכלכלה

מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: [illegible] בספר [illegible] בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

[illegible]

יהיו לרצון [illegible]

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי: אֱלֹהַי, נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם

עץ יוסף

[illegible] וכתיב [illegible] וגו' (מדרש). [illegible] אלהי נצור לשוני מרע. [illegible]

ענף יוסף

אלהי נצור [illegible]

אחרית לשלום

[illegible]

עיון תפלה

[illegible]

אלהי נצור. תפלת מר בריה דרבינא בתר צלותיה (ברכות י"ז א') ; נצור לשוני מרע. [illegible] (תהלים לד, יד) נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה [illegible]

תקון תפלה

[illegible] ולמקללי נפשי תדום. [illegible]

וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך והצילני מיצר הרע והן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך וקבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך:

עץ יוסף

הרמתן ואין משיבין: ונפשי כעפר לכל תהיה. הוא מוסיף על שפתי מדבר מרמה. כלומר לא מיבעיא שאני שואל מניעת הדבור של מרמה אלא אף אני שואל להיות כעפר לפני הכל... והעפר לרמוז כמו בספר הכל דורסים אותו ושלו של דורסים גם לסוף הכל צריכין לו. כי המשפיל עצמו בעוה"ז יהיה לראש לעוה"ב. ואף אם יהיה בי כל המדות טובות הללו עכ"ז נקבתי פתח לבי בתורתך. ואם אהיה עומד ואיש מקיים גם זה איש כלום לכן נקבתי ואחרי מצותיך תרדוף נפשי. וכיון שתרדוף מצותיך הצילני מן החושבים עלי רעה ורודפים אותי כמו שנא' כל מצותיך אמונה שקר רדפוני עזרני. כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פקודיך כי רדיפת המצוה מועלת לבטל רדיפת העולם. ולכן אומר מיד וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם (אבודרהם) ואמר וכל החושבים כו' לרבות כחות החיצונים (מחזור כ"כ): למבן

עיון תפלה

ונפשי כעפר לכל תהיה. הורה ה' דרך להסתיר מעשי מבני אדם, שאם אדם בעולם לא יראה את ישותו רק כמו שהוא מרגיש את העפר שהכל דשין עליו, ובאופן זה אהיה רחוק מכבוד מדומה ומתולדותיו הרעות מגאוה ועול לגבי המאמינים לבו של אדם מכבין חכמה התורה ומעכבין אותו מרדוף אחר המצות, אז פתוח תפתח את לבי בתורתך ואחרי מצותיך תרדוף נפשי (הגאון ר' חיים ז"ל בספר רוח חיים על פרקי אבות פ"ד מ"א איזהו חכם). ובסוטה (כא ע"ב) אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו שלמד והחכמה מאין תמצא (איוב כח, יב), ובעירובין (נד, א) אם משים אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו וכו' אם משים אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו, ובנדרים (נה, א) כיון שמשים אדם עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל תורה נתנה לו במתנה. והרב ר' יהודה לבית [illegible] ביאר המשך הבקשות על פי מה שאמרו (עירובין סה, ב) מאי תקנתיה [illegible] אם ת"ח הוא יעסוק בתורה ואם ע"ה הוא ישפיל דעתו, והוא אמרו אלהי נצור לשוני מרע (מלשון הרע) על ידי התפלה שתסייעני להשפיל דעתי ותפתח לבי בתורתך: ובמצותיך תרדוף נפשי. כן הגירסא [illegible] במחזור ויטרי ובתד"א בבי"ת, ופירושו [illegible] מצותיך תהיה נפשי רודפת בלי מנוח, כמה דאת אמר (ישעיה מב, ג) כדי שתהיה רודפת [illegible] אהיה, כאן נרדפת כאן רודפת (פסחים, [illegible], א). אבל בסדורי הספרדים והתימנים ובמסורת המאור סמ"ך ק"ו ובספר חרדים ואחרי מצותיך תרדוף נפשי, וכן סיום טופחת הרחיד"א [illegible] לשון [illegible] של [illegible] לשון [illegible] [illegible] ע"ש. ובסדור רב עמרם וכן במחזור לבני רומא ולמצותיך תרדף נפשי בלמ"ד, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (ס"ב ג, ו), [illegible] (תהלים כו, ג')

תקון תפלה

מצרות רעות ימשעות קשות ומכל מיני פורעניות היוצאות והרעצפות המתרגשות בעולם, יהיו לרצון וגו'. ועי' מש"כ בעיון תפלה לברכות השחר פיסקא ה' צבאות. ובסדור רב עמרם אלהי נצור וגו' בתורתך ולמצותיך תרדוף (עי' עיון תפלה) נפשי וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם ופתח לי שערי חכמה שערי תורה שערי תפלה ותחנונים שערי פרנסה וכלכלה יהיו לרצון וגו'. ובמחזור ויטרי אלהי נצור וגו' וכל המחשבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם ויהיו לרצון וגו'; אח"כ כתב וז"ל „ויש שאומרים קודם אלהי נצור אלהינו אבינו מלכנו יחד שמך בעולמך קרב קץ ביאת משיחך קבץ עמך שמח עדתך, עשה למען חסדך למען צדקתך למען יחלצון וגו' אלהי נצור וגו'" עכ"ל, ולקמן בתפלות ר"ה דף שפ"ד מביא המאמר אשר זכרנו לעיל בעיון תפלה אמר שמואל כל הזהיר בארבעה דברים הללו זוכה ומקבל פני שכינה עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען משיח צדקך עשה למענך ולא למעננו, ע"כ. ובסדר רב עמרם דף ס' ע"א הכי תקינו למימר בתר צלותיה מלכנו אלהינו יחד שמך בעולמך יחד מלכותך בעולמך ויחד זכרך בעולמך בנה ביתך שכלל היכלך קרב משיחך פדה צאנך ושמח עדתך, עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען כבודך עשה למען מלכותך עשה למען קדושת שמך עשה למען גדלך ותפארתך עשה למען.

ואמר במור ח"ל הכי איתמר בהגדה כל הרגיל לומר ד' דברים הללו זוכה ומקבל פני השכינה והם למען ה':

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ: לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי:

(בגמ"ש ראש) כתב ב"י טוב נזהר פסוק אחד מן התורה או מנביאים או מכתובים קודם שאמר יהיו לרצון המתחיל בשמו ומסיים בשמו (א"ר) [נדפס לקין]. וכתב בכלל כיום יהיו לרצון כו' הוא מסוגל נגד כינוים שתלפו י"ד וסופו י"ד. סימניו י"ד. שבכל יודי"ן יב ע. אותיותיו מ"ב. וסודו גדול. לכן צריך לאמרו בנחת ובכוון ויש"ל הרבה לקבל תפלתו ולא ישוב ריקם. וכתב בספר קב הישר לאמר קודם יהיו לרצון. רכמ"ע אכי למדת טוב ולמדת הכהונה כדי שאהיה מקבל ומרוצה לפניך:

כאן מכין: לקבלת תפלות בתחנה:

יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

עיון יעקב

למען יחלצון. ידידיו כמד"א כל חלוץ. ופי' יוסיף אומץ יתחזק בבטחונם ולא יפול לבבם בעת צרה. ולא יתייאשו מן הרחמים: הושיעה ימינך. ימין ה' רוממה להתגבר על מה"ד: ועננו. בחסד אם אינו כדאי. יראו רבים וייראו ויבטחו בה' וישמחו כל חוסי בך. ויעלזו בך אוהבי שמך. כמה ידידיך. ואפשר לפרש עד"ז יחלצון יעלצון. בחלוף אותיות הגרון במנהג לשון: יהיו לרצון אמרי פי. כי גבוה מעל גבוה שומר את הפה. ואמריו מעוררים הרצון העליון: והגיון לבי. מה שלא אוכל להוציא בשפתי. אין בלשוני מלה. אתה ידעת כולה. טרם מבין הוא. ואם לא נקבע האויר מ"מ נוגע עד לב השמים: ה' צורי וגואלי. בוחן כליות ולב:

אחרית לשלום

עשה למען שמך וכו'. כאן התחיל המחבר כפס פ"ד שנאמר לכם קדשי אמר ה' אלהים וגו' וכם סימן נתלה פ"ד בנא' השיב המלך ימינו מפני אויב. וכם הסורה נקרא כמ"ש מלכה ושריה בגוים אין תורה. ומלול הקדש כמ"ש ונקדשתי בתוכם (יחזקאל ז, כז). לכן מזכיר ארבעה אלה. עשה למען שמך. למען ימינך. למען קדושתך. למען תורתך: הושיעה ימינך ועננו. ששה אומי אמר יהיו לרצון אמרי פי שהמתפלל בקשה אמרי פי: ה' צורי וגואלי. הכרה אנושים שיש נעלם אלה. מלד הבריאה כמקום אם כל נזה מכירים שם הוי"ה. ומלד כח הגבורה כמאמר חז"ל הן הן גבורותיו. זהו צורי לשון חוזק. ומלד שנו הרחמים זהו גואלי המגיע לי:

שהם

עיון תפלה

ג): עשה למען וגו'. מקורו במנהיג הלכות התפלה סי' ס"ב וברוקח סי' שכ"ג בשם אגדה דשמואל כל הרגיל בארבעה דברים הללו זוכה ומקבל פני שכינה ואלו הן עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען משיח צדקך עשה למענך אם לא למעננו למען יחלצון וגו', ובמנהיג חושב רק ג' דברים הראשונים: למען יחלצון. (תהלים ס ז; קח ז), במדרש תנחומא סו"ס אחרי אמר ר' אבהו כל צרה שבאה לישראל היא של הקב"ה שנאמר עמו אנכי בצרה הושיעה ימינך ועננו שאם אתה עונה אותנו הישועה שלך היא. ואח"ל ר' אבהו גדולתו בשוחר טוב טהמר פ"ס סי' י"ד ופס"ם נ"ס וביקרא רבה פ"ס סי' נ' א"ר אבהו זה אחד מחמשה מקראות הקשים שבו מלמדין שישועתו של הקב"ה היא ישועתן של ישראל: יהיו לרצון. (שם יט טו), ובגרסת ד' ע"ב א"ר יוחנן בתחלה הוא אומר ה' שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי, ומסיים בבקשה ש"י מיהו לרצון לענין בין אמרי פי אותן הברכות שסלאתי מפי בלא הוה והגיון לבי אותן הברכות שאמרתי בכונת הלב ולפי שאמרו רבותינו (ברכות לד, ב) ואם אינו יכול לכוין כולן יכוין את לבו באחת (באבות) אם כן הכונה של הברכה האחת מועלת גם ליתר הברכות שאמרו בלא כונה, לכן אנחנו מתפללין שיהיו לרצון כל אמרי פינו על פי כונת הברכה האחת

תקון תפלה

למען מקדשך והיכלך עשה למען משיח צדקך עשה למענך ולא למעננו, הרחמן יזכנו לשני המשיח ולחיי העולם הבא, אלהי נצור וגו'. ובמחזור לבני רומא הנוסח אלהי נצור וגו' נפשי תדום ולמצותיך תרדוף נפשי ונפשי כעפר לכל תהיה יהי רצון בלפניך ה' אלהי שכל הקמים עלי לרעה תפר עצתם והקלקל מחשבותם וכן יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתפתח לי שערי תורה שערי חכמה שערי בינה שערי דעת שערי פרנסה וכלכלה שערי חיים חן וחסד ורחמים ורצון מלפניך, יהיו לרצון וגו', עושה שלום במרומיו הוא ברחמיו יעשה שלום על כל ישראל. ובסדורי התימנים אלהי נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה וגו' ואחרי מצותיך תרדוף נפשי וכל הקמים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך ה' דוחה עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך למען יחלצון וגו' יהיו לרצון וגו' עושה שלום במרומיו הוא ברחמיו וחסדיו יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ויתחנו בציון

ויבנה

שפגים

(דרישה) (א) [קודם עושה שלום] פירש ופוסע ג' פסיעות לאחריו בכריעה א' ואחר שפסע ג' פסיעות בעודו בכריעה קודם שיזקוף כשיאמר עושה שלום במרומיו יהפוך פניו לצד שמאלו וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו יהפוך פניו לצד ימינו. ואחר כך ישתחוה לפניו ויאמר ועל כל ישראל כעבד הנפטר מרבו ואומר יהיו לרצון (סימן קכ"ג ע"ש בח"ר): (ב) במקום שכלו הפסיעות יעמוד (ויכוון רגליו כמו בתפלה) ולא יחזור למקומו עד שיגיע הש"ץ לקדושה ואם המקום צר ודחוק לא יחזור לפחות עד שיתחיל הש"ץ להתפלל בתפלה בקול רם והש"ץ עצמו יעמוד כדי הילוך ד' אמות קודם שיחזור למקומו להתפלל וכן כשמתפלל ביחיד יש לשהות כשיעור הנ"ל אבל בפחות הדחק ישהה עכ"פ כדי הילוך ד' אמות (שם): (ג) כשפוסע עוקר רגל שמאל תחלה [ואפילו איטר רגל צריך לפסוע בשמאל דעלמא תחלה] ושיעור פסיעות אלו כדי ליתן גודל בצד עקב ולא ירבה פסיעות גסות יותר מזה (שם): (ד) אם הרבים תפלתו והיה אדם מתפלל אחריו אסור לפסוע ג' פסיעות עד שיגמור מי שאחריו את תפלתו שאם לא ימתין ויפסע מיד הרי הוא כעובר לפני המתפלל וצריך לדקדק בזה אפי' אם האחרון התחיל להתפלל אחריו (סי' ק"ב): (ה) יחיד המתפלל יגמור וסיים תפלתו קודם לש"ץ אסור להחזיר פניו לצבור (היינו לצד מערב) עד שיסיים ש"ץ תפלתו כולה ויפסיע ולענין לחזור למקום שעמד כבר נתבאר בסעיף ב' וג' (סי' קכ"ג):

עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

עץ יוסף

עושה שלום במרומיו. שהעליונים צריכים שלום. כמשה"כ המשל ופחד עמו וגו'. והשלום מכריע ביניהם: הוא יעשה. עאכ"ו אם שתחתונים בעלי המחלוקת ומקור הפירוד שצריכים לבקש שלום ולרדפו: ואמרו אמן. אף ביחיד אומרו כלפי שמלאכים המלוים אותו: יס.

עיון תפלה

שנויגינו בה: עושה שלום במרומיו. (איוב כה, ב): עלינו ועל כל ישראל. במחזור ויטרי חלק ב' סי' קצ"ה „ר' מאיר בר' יצחק מוורמייזא (היה שם ש"צ בדור שלפני רש"י בזמן גדולי עהיר, והוא מחבר השיר אקדמות מלין לשבועות, ורש"י (תהלים פב, יג; שופטים ו, ה) כותב עליו ז"ל, ואולי הוא אותו ר' מאיר ז"ל שמזכירו רש"י (עמוס ג, יד) והתוס' בר"ה י"א א' ד"ה אלא ור' מאיר שליח צבור יסד במעריב וכו'. ובתשובת רש"י בשבלי הלקט השלם סי' ר"ל לענין אמירת פסוקי המוספין שמעתי מפי אותו צדיק ר' מאיר בר' יצחק ז"ל שמסדרין אותם ישויי"ם, ושם סי' ע"ו קורא רש"י ז"ל ור' מאיר ציר נאמן, ועי' תשובת רש"ל סי' כ"ם) דקדק שצ"ע עלינו ועל כל ישראל שאז כוללנו עם כל ישראל, שאם יאמר עלינו ועל ישראל משמע שאין אנו בכלל ישראל ואמר שמואל (ברכות מט, ב) אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל, וכן נוהג לומר בצבורו בוורמייזא, ורש"י אמר יישר" עכ"ל, וכן אנחנו רואים שבכל המקומות נזהרו מסדרי התפלות בכגון זה, כמו בברכת שים שלום בנוסחת הספרדים וטוב בעיניך לברכנו ולברך את כל עמך ישראל וגו' הוסיפו מלת כל כדי שלא להוציא את עצמן מכלל ישראל, ובנוסח הקדיש יהא שלמא רבא עלינו ועל כל ישראל, בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל, ובנוסח על הכל יתגדל בהוצאת ס"ת כרצונו וכרצון יראיו וכרצון כל בית ישראל, ובנוסח בריך שמיה למנהג יתי ויה כל די לי ודי לכל עמך ישראל (בנוסחתנו תחסר מלת כל), ושם ותפלים מקבלין דלגאי ולבא דכל עמך ישראל, ובנוסח ברכת החדש יחדשהו הקב"ה עלינו ועל כל עמו בית ישראל ובנוסח בספר חיים לעשיית הכר וכתב לברך אנחנו וכל עמך בית ישראל, ובברכת הנותן תשועה לעשות טובה עמנו ועם כל ישראל, ובנוסח הדיר במרום שאחר ברכת כהנים שתשים עלינו ועל כל עמך בית ישראל, וביהי רצון שאחר שיר השירים תזכה אותנו ואת כל עמך בית ישראל, ובחתימת ברכת השכיבנו לשבת ויו"ם הפורש סכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל, וביעלה ויבוא וזכרון כל עמך בית ישראל, וביהי רצון שאחר קריאת התורה בשני וחמישי ולמנוע משחית ומגפה מעלינו ומעל כל עמו בית ישראל. נסיך גדלה בעיני הפליאה מה שמצאנו במקומות אחדים שלא נזהרו בזה, כמו בנוסח ברכת התורה בגמ' (ברכות יא, ב) ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל, ושם שערב נא וגו' בפינו ובפי עמך בית ישראל, וכי אנחנו לא מעמך בית ישראל אנחנו? ובתפלת יוה"כ מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל, וכן קשה בירושלמי תענית פ"ב ה"ב ומהו אומר (בסי' מאב) רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך בלי תיבת כל, ובנוסח ברכה בונה ירושלים של ברכת המזון בסדור ורחם שלמה שטודם סי' קל"ם רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך ג"כ בלי תיבת כל, ותע"נ: ואמרו אמן.

תקון תפלה

ויבנה ברחביו את ירושלים בחיינו ובימינו בקרוב אמן ואמן. ובסדור תימני כת"י אלהי נצור וגו' (כמו בנדפס) לכל תהיה אלהי פתח לבי וגו' (כמו בנדפס) וכל הקמים עלינו לרעה וגו' (כמו בנדפס) מחשבותם, עשה למען וגו' (כמו בנדפס) יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

טעם לג' פסיעות אלו. א) כנגד הנפסק מרע כמו שכתבתי לעיל. ב) כנגד ג' מילין שרחקו ישראל מהר סיני בשעת מ"ת, ג) נמצא באגדה שמרודך נטל בחוזק פגע ופרש לפני הקב"ה ובשביל זה זכה מלכו הגלגלים. ולכן אנו עושים ג' פסיעות. ד) כ"כ בתניא הלקט בשם הגאונים מפני שכשאדם עומד בתפלה עומד במקום קדושה ושכינה לתפלה כנגדו. וכיון שנפטר מתפלתו צריך לפסוע ג' פסיעות לאחוריו כדי שיצא ממקום קדושה ויעמוד במקום חול. ולהיות לזכר (זקן) שכיון שחוזרים לאחוריהם ג' פסיעות עוברים פתח זה לזה, כלומר עד שכבר היה במקום קדוש ועתה במקום חול עכ"ל. ה) בשם רבינו האיי גאון מצוה דתפלות כנגד תמידים תקנום. והכהן שהיה לוקח עם אברי התמיד היה עולה דרך ימין ומקיף ויורד דרך שמאל. וכן כשם שהתם היה עולה ומוריד על אבן ויורד שהם ג' פסיעות על הכבש. ולכן עושים כמו שהם היו עושים עכ"ל. ו) שבג ה"ל משם דהני ג' פסיעות ילפינן להו מדכתיב והנליכם רגל ישרה. ותנליכם תרי. רגל חד. ויש אומרים שהם דהא כתיב נעליכם וכף רגליכם ככף רגל עגל. ואמ"ג דג' פסיעות אמרתן עניה לא אמרתן. ס"ל דפסיעות אינם אלא כמונים שתי רגליו. וכן מנהג חכמי צרפת. וי"א שלא הוי בשוט למקומו עיון לו למעוד בג' פסיעות כסדר בתפלה עכ"ל. והסברא אחרונה כתב הר"ר אבודרהם ועיין בב"י. והם שהשולם מקפידין שלא ילך אדם לפניהם עד שיחזור למקומם הוא מטעם זה שלא יבטלו מדין הפסיעות. וכ"כ ב"ח דפ"י קודמת עושים שכשחוזרין לבני מהולם ללכת לפניהם יחזרו לשוב למקומם נמצא שמתחזיק פיגור המפורש בגמ' סי' קכ"ג. וזה אינו כמו אלא תומים בלא ילך. והם ילך הוא שגם שלא כשגן ולא שעומד ולא הוי הפסק לגבים דאפי' מסולם של ברזל אינו מפסקת עכ"ל (א"ר). ועיין עוד טעם מה שכתבתי בפירוש יהי רצון ט' מינה ס"‏:

עץ יוסף

יהי רצון וכו' שיבנה בהמ"ק. ונקריב קרבן התמיד במועדם ובסדר ממנו. וכתב בספר אגרת הטיול בכנו לומר יהי רצון וכו' אחר תפלה שמונה עשרה לאחר שפסע ג' פסיעות לאחוריו. הטעם בזה לפי שמצינו בנ"צ שפסע ג' פסיעות לכבוד ה' יתברך וע"י כך זכה למלכות והחריב בית אלהינו. ואדם זה שהתפלל ניזכרו הבית נ"ל שלם פסיעות לאחוריו לכבוד השי"ת. אומר יהי רצון שג' פסיעות שלנו שחזרנו לאחורי ע"י פסיעות שלנו תבנה ותכון בית אלהים שהוא ע"י פסיעות של אותו רשע עכ"ל: ותן חלקנו בתורתך. ר"ל והם אין אנחנו כדאים שתבנה לנו בהמ"ק. עכ"פ תן חלקנו בתורתך. וכל העוסק דיני קרבנות הוא כאלו הקריבם:

עיון תפלה

ברא"ס דבסיום תפלה נתם אין ראוי לומר כן, כי מי שימע זולתי הקב"ה ולמי יצוה לומר אמן? ואולי הוא טירכא דליענא מנוסח הקדים. וע"ס דרכו של הטנ"א נאו"ח סי' ס"ו שוס"ק כ"ז יש לומר שהכוונה על שני המלאכים המלוין לו לאדם בכל יום כדתניא בתענית (יא ע"א) וכדאמר ר' זריקא ותגיגה טז ע"א / ועי' שבת קי"ט ב' אמר ר"ח אמר מר עוקבא ותם תניא אמר ריב"ז. והיא כעין בקשה מאתם שיסכימו לתפלתו ויאמרו את כחו להעלותה השמימה, וכדאמר ר"י (סנהדרין מד, ב) לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו (שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים, רש"י) ואל יהו לו צרים מלמעלה. ונראה לי שבקשת הרחמים היא מאת הקב"ה שהוא ית' ישים עליו את המלאכים לבל יקטרגו אותו בתפלתו אלא יאמצו את כחו ויסייעוהו, כי עקר גדול אצלנו שאין ראוי להתפלל לשום נברא בעולם ולבקש ממנו איזה שהוא אלא להקב"ה לבדו. — ומחזור לבני רומא ובסדורי התימנים לא הוכר כאן ואמרו אמן, אבל במחזור ויטרי ובסדורי הספרדים ובכל סדורי אשכנז איתיה: יהר"מ וגו' שיבנה וגו', לקוח מן המשנה (אבות ה, כג) ופירושו ראה למעלה לפני ברוך שאמר: ושם נעבדך ביראה. עפ"ס (תהלים ב, יא) עבדו את ה' ביראה, והוא לקוח מנוסח והערב עליך עתירתנו שלפני נשיאת כפים: וערבה וגו' וכשנים קדמוניות. פסוק הוא (מלאכי ג, ד) ונדרש על הקרבנות בויק"ר פ"ז סי' ד' והתפלה במקום קרבן:

תקון תפלה

ישראל וגו' (כמו בנדפס). נוסח אבודרהם שוה לנוסח האשכנזים ונוסח שמנו רק בתיבת מחשבותם תחת מחשבתם. ונוסח הספרדים שוה לנוסח התימנים עד יהיו לרצון, ונוסח שמנו רק בחלוף הסדר של עשה למען קדושתך עשה למען תורתך, ונוסח ספרדי ליווארנא שוה גם בזה; ומסיים עושה שלום כנוסח אשכנז, ובנוסח ליווארנא הוא יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל. ולשון רב סעדיה גאון בסדורו כפי העתקת שטיינשניידער „ויתפלל הבקשה הזאת אחר התפלה אלהי נצור וגו' ורגלי מלרוץ לרעה ולסקללי נפשי תדום כל החושבים עלי וגו' מחשבתם ה' אלהינו יהיו לרצון וגו'" עכ"ל. ונוסח בני רומא וקראסוב שוה ג"כ לנוסח התימנים הנדפס עד מחשבותם, רק שהם מחליפים תיבת הקמים בתיבת החושבים, ואח"כ עשה למען וגו' (כמו בתימנים) הושיעה ימינך וענני עושה שלום במרומיו הוא ברחמיו הרבים יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ואמרו אמן:

(והיינו [הש"ץ אחר התפלה בקו"ל (ולומר מתחלה אדני שפתי תפתח כו' ובסוף יהיו לרצון כו') וצריך ליזהר מאד לשמוע מהש"ץ כל התפלה. ולא ישיח ולא יפנה שם. ואל"ל לעסוק בשיחה בתלם. וצריך לעמוד גם ופניו אל הקיר. ועיניו עצומות. או יפתח ספר התפלה פתוח לפניו לעיין בו ולכוין לכל מה שאומר הש"ץ. ולענות ברוך הוא וברוך שמו על כל הזכרת השם. ולאמן אחר כל ברכה (די"א שאם המספרים קלא נמל כדילי שיחת הברכות וקלא לכתן כדיי קדיש ס"ס). אם אין הט"ס מסודרים לברכות הש"ץ קרוב לשיות מרבותיו לבטלה. לכן כל מה ישמע עלמו כאילו אין ס' אלנו ויטין. וכתב הס"ט (בטס"ז ס' נ"ד ס"ק ב) והדסים מקרוב חולין הגלין דרס"י ומגיהין תפלין דרכים תם לגמר קדושה של י"ס. ובלמת מלגד משוין שלא כדין שמוסף בסי' כ"ס. גם לריך לכוין בתפלת י"ח לש"ץ לא לפסוק כדבר אחר. ולא רליתי כלל נשאל מהם ולא רולה אלי כתירוצם. עכ"ל]:

יחיד שרוצה לקבל עליו תענית יאמר זה במנחה קודם שהופכים קודם יהיו לרצון:

רִבּוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ בְּתַעֲנִית נְדָבָה לְמָחָר בְּלִי נֶדֶר וּבְלִי שְׁבוּעָה. לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּקַבְּלֵנִי בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן וְתָבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתִי וְתַעֲנִיתִי וְתַעֲתִירָתִי וְתִרְפָּאֵנִי בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רְפוּאָה שְׁלֵמָה רְפוּאַת הַנֶּפֶשׁ וּרְפוּאַת הַגּוּף וּתְבַטֵּל מֵעָלַי וּמֵעַל כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל כָּל־גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת וְרָעוֹת כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל־פֶּה: יהיו לרצון וכו'

מי שכבר קבל התענית בתפלה יוכל לקבל כל זמן שהוא יום:

לאחר התענית יאמר זה במנחה קודם יהיו לרצון:

רִבּוֹן כָּל־הָעוֹלָמִים גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם אָדָם חוֹטֵא וּמֵבִיא קָרְבָּן וְאֵין מַקְרִיבִים מִמֶּנּוּ אֶלָּא חֶלְבּוֹ וְדָמוֹ וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים מְכַפֵּר וְעַתָּה בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ חָרֵב בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ וְאֵין לָנוּ מִקְדָּשׁ וְלֹא כֹהֵן שֶׁיְּכַפֵּר בַּעֲדֵנוּ וְלָכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ שֶׁיְּהֵא מִעוּט חֶלְבִּי וְדָמִי שֶׁנִּתְמַעֵט הַיּוֹם כְּחֵלֶב מֻנָּח עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ לְפָנֶיךָ וְתִרְצֵנִי: יהיו לרצון וכו'

תפלה לעצירת הגשמים בשומע תפלה

וַעֲנֵנוּ בּוֹרֵא עוֹלָם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים בּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לְהוֹדִיעַ גָּדְלוֹ וְהַדְרַת כְּבוֹדוֹ. שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה תֵּן טַל וּמָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וְתַשְׂבִּיעַ אֶת־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ מִטּוּבֶךָ וּמַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ וּמֵעֹשֶׁר מַתְּנַת יָדֶךָ. שְׁמוֹר וְהַצֵּל שָׁנָה זוֹ מִכָּל־דָּבָר רָע וּמִכָּל־מִינֵי מַשְׁחִית וּמִכָּל־מִינֵי פֻרְעָנִיּוֹת וַעֲשֵׂה לָהּ תִּקְוָה וְאַחֲרִית שָׁלוֹם. חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ *) וְעַל כָּל־תְּבוּאָתֵנוּ וּפֵרוֹתֵינוּ וּבָרְכֵנוּ בְּגִשְׁמֵי בְרָכָה וְנִזְכֶּה לְחַיִּים וְשָׂבָע וְשָׁלוֹם כַּשָּׁנִים הַטּוֹבוֹת. וְהָסֵר מִמֶּנּוּ דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְחַיָּה רָעָה וּשְׁבִי וּבִזָּה וְיֵצֶר הָרָע וָחֳלָיִם רָעִים וְקָשִׁים וּמְאֹרָעוֹת רָעוֹת וְקָשׁוֹת. וּגְזוֹר עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת טוֹבוֹת מִלְּפָנֶיךָ וְיִגֹּלּוּ רַחֲמֶיךָ עַל־מִדּוֹתֶיךָ וְתִתְנַהֵג עִם בָּנֶיךָ בְּמִדַּת הָרַחֲמִים. וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ: כי אתה שומע וכו'

---

*) חוס ורחם עלינו ועל כל תבואתנו. והאבודרהם גרס חוס ורחם על כל תבואתנו. וכתב וז"ל וטעות הוא שקורין חוס ורחם עלינו ועל כל תבואתנו ואינו נכון. כי ברכה זו נתקנה לבקש רחמים על תבואת השדה ופירותיה ואנו לא נכנים בעצמנו בה.

תפלה לעצירת הגשמים

יאמר אלו המזמורי תהלים מסלם :

ס יז צא לב נא נג נט מב קב סה סח עז פח קג קד קיד פה קכד קכו קכט קל קמה קמו קמז כ.

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו בזכות מזמורי תהלים שקראנו לפניך בזכות פסוקיהם ובזכות תבותיהם ובזכות השמות הקדושים והטהורים היוצאים מהם שתכפר לנו על כל חטאתינו ותמחול ותסלח לנו על כל עונותינו שחטאנו ושעוינו ושפשענו לפניך ותתנהג עמנו במדת החסד ובמדת הרחמים ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג כמדת רחמיך עם בניך. וענו משמי מעונך. בגבורות ישע ימינך. ותשקנו מנחל עדניך. תהום אל תהום קורא לקול צנוריך. להשפיע ולהשביע מאוצרך. ואוצרך הטוב תפתח ופתח את ידך. כי בידך מפתח שערי רחמים. לפרנס ולזון מביצי כנים עד קרני ראמים. אבל אנחנו אשמים. וגודל עונותינו גרמים. שנעצרו הגשמים:

ועתה עשה למען רחמיך הרבים. כי כן מדותיך ודרכיך לגמול לחיבים חסדים טובים. ונותן לחם לרעבים. והעל לנו ענגים ועבים. בטל ומטר ורביבים. ממקום שהם שואבים: אלהי שוכן מעונה. עננו מבריכה העליונה: אלהי המערכה. עננו בגשמי ברכה: בוחן לבבות. עננו בגשמי נדבות:

בזכות יוקח נא מעט מים.	השקיפה ממעון קדשך מן השמים:
בזכות חפר בארות מים.	חון חשרת מים:
בזכות גל אבן מבאר מים.	יצאו מעינות מים:
למען משוי ממים ודלה מים.	יזל מדליו מים:
למען טבל (באש ובמים) [חמש טבילות במים].	יעלו מתהומות בחמש שמות מים:
נשיאים. אד. חזיז. ענן. ועבים.	ימלאו גשם. לנפוחי גשם:

ויריקו גשם: ולמען שנים עשר שבטים שהעברת בגזרת מים. יעלו נשיאים מן הארץ ויריקו מטר מן השמים:

ועתה באנו לפניך בלב נשבר ונדכה כמים. ונשא לבבנו אל כפים. אל אל בשמים. כי ארץ עיפה לך למים ואתה יי תשמע מן השמים. ומשם ירד מים. ואד יעלה מן הארץ. והארץ תתן יבולה ליי הישועה על עמך ברכתך סלה: ומלפניך מלכנו. ריקם אל תשיבנו. כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים. ויקוים בנו מקרא שכתוב ויקנא יי לארצו ויחמול על עמו: ויען יי ויאמר לעמו הנני שולח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים. ונאמר ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר: אנא נורא קדוש תרבה מחילהך. פשעינו סלחה תגלגל מדותיך: פתחי סליחות פתח סגב ישע מנותיך. דרוש יורעיך ויעודיך. נא סמוך יחד מתנותיך: יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו בזכות שלש עשרה מדותיך הרחמים הכתובים בתורתך. כמו שנאמר: ויעבור יי על פניו ויקרא:

יי יי אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה: וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו. שאינן חוזרות ריקם מלפניך. עננו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו. שיכבשו רחמיך את כעסך, ויגולו רחמיך על מדותיך, ותתנהג עם בניך במדת הרחמים, ותכנס להם לפנים משורת הדין, ובטובך הגדול רחם עליהם, שאין פרענות בא לעולם אלא בשביל ישראל, והם עמך ונחלתך אשר הוצאת מארץ מצרים, ואינם יכולים לקבל לא רוב רעה ולא רוב טובה, השפעת עליהם רוב טובה אינם יכולים לקבל, כעסת עליהם אינם יכולים לקבל, ויהי רצון שיהא רוח בעולם וזכור רחמיך: כי אתה שומע וכו'.

פסוקים לשמות אנשים

כתוב בספר של"ה הקדוש סגולה שלא ישכח שמו ליום הדין שיאמר בחייו בכל יום בסוף שמונה עשרה קודם יהיו לרצון פסוק אחד המתחיל בתחלת אות משמו ומסיים אות סוף שמו דהיינו אותו השם שנקרא בו לספר תורה כגון למי שנקרא איציק וקורין אותו לספר תורה יצחק צריך להתחיל הפסוק ביו"ד ולסיים בקו"ף וכן כולם ומכ"ש למי ששמו נמצא בפסוק עצמו כגון דן או נח או צדוק שאין צריך לכל זה:

א אברהם, אפרים, אליקים, אבישלום, אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם והוצאתו מאור כשדים, ושמת שמו אברהם (נחמיה ט' ז'):

אביגדור, אבנר, אביעזר, אלכסנדר, אשר, אלעזר, אליעזר, איסר, איתמר, אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר (תהלים כ' ח'):

אהרן, אלחנן, אליך ה' אקרא, ואל אדני אתחנן (שם ל' ט'):

אליהו, אשרי שאל יעקב בעזרו, שברו על ה' אלהיו (שם קמ"ו ה'):

אורי, אשרי האיש יראה ה', ... (שם ... ...):

אלישע, אמר בלבו בל אמוט, לדר ודר אשר לא ברע (שם י' ו'):

אוריה, אלקנה, אריה, אשרי משכיל אל דל, ביום רעה ימלטהו ה' (שם מ"א ב'):

אלימלך, אמרת לה' אדני אתה, טובתי בל עליך (שם ט"ז ב'):

ב בנימין, בן ציון, ברוך ה' אלהי ישראל, מהעולם ועד העולם, אמן ואמן (שם מ"א י"ד):

ברוך, ביום קראתי ותענני, תרהבני בנפשי עז (שם קל"ח ג'):

בצלאל, במקהלות ברכו אלהים, אדני ממקור ישראל (שם ס"ח כ"ז):

ברכיה, בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו, הללויה (שם ק"ה מ"ה):

ג גבריאל, גמליאל, גם אני אודך בכלי נבל אמתך אלהי, אזמרה לך בכנור, קדוש ישראל (שם ע"א כ"ב):

גד, גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב: (בראשית מ"ט י"ט):

גדליה, גל על ה' דרכך, ובטח עליו והוא יעשה (תהלים ל"ז ה'):

גרשון, גם בני אדם גם בני איש, יחד עשיר ואביון (שם מ"ט ג'):

ד דוב, דרשו ה' בהמצאו, קראהו בהיותו קרוב (ישעיה נ"ה ו'):

דוד, דרשו ה' ועזו, בקשו פניו תמיד: (תהלים ק"ה ד'):

דן, יהי דן נחש עלי דרך שפיפן עלי ארח, הנשך עקבי סוס, ויפל רכבו אחור (בראשית מ"ט י"ז):

דניאל, דן ידין עמו, כאחד שבטי ישראל (שם מ"ט ט"ז):

ה הלל, הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי, כי אליך אתפלל (תהלים ה' ג'):

ז זאב, זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, (משלי י ז) :

זכרי, זכרתי ימים מקדם, הגיתי בכל פעלך במעשה ידיך אשוחח (תהלים קמ"ג ה') :

זכריה, זאת מנוחתי עדי עד, פה אשב כי אויתיה (שם קל"ב י"ד) :

זבולן, זבולן לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכתו על צידן (בראשית מ"ט י"ג) :

ח חיים, חונה מלאך יי סביב ליראיו ויחלצם : (תהלים ל"ד ח') :

חנוך, חצות לילה אקום להודות לך, על משפטי צדקך (שם קי"ט ס"ב) :

חזקיה, חרבם תבוא בלבם, וקשתותם תשברנה (שם ל"ז ט"ו) :

חניה, חגרה בעוז מתניה, ותאמץ זרועותיה (משלי ל"א י"ז) :

ט טוביה, טמנו גאים פח לי, וחבלים פרשו רשת ליד מעגל, מוקשים שתו לי סלה (תהלים ק"מ ו') :

יוסף, יי יגמר בעדי, יי חסדך לעולם, מעשי ידיך אל תרף (שם קל"ח ח') :

ישי, יי לי בעוזרי, ואני אראה בשונאי : (שם קי"ח ז') :

יעקב, יענך יי ביום צרה, ישגבך שם אלהי יעקב (שם כ' ב') :

יצחק, יוציאם מחשך וצלמות, ומוסרותיהם ינתק (שם ק"ז י"ד) :

יעבץ, יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ (שם ס"ז ח') :

ירחמאל, יקותיאל, יחיאל, יואל, יחזקאל, ישמעאל, ישראל, ימין יי רוממה, ימין יי עשה חיל (שם קי"ח ט"ז) :

יהודה, ידידיה, יונה, ישעיה, ירמיה, יי הצילה נפשי משפת שקר, מלשון רמיה: (שם ק"כ ב') :

ירחם. יעלזו חסידים בכבוד, ירננו על משכבותם (שם קמ"ט ה') :

יהונתן, יורדן, משם נהרות למדבר, ומוצאי מים לצמאון (שם ק"ז ל"ג) :

יהושע, יחוס על דל ואביון, ונפשות אביונים יושיע (שם ע"ב י"ג) :

יששכר, יאמרו גאולי יי, אשר גאלם מיד צר (שם ק"ז ב') :

יום טוב, יצא אדם לפעלו, ולעבודתו עדי ערב (שם ק"ד כ"ג) :

כ כלב, כי לא יטוש יי עמו, ונחלתו לא יעזוב (שם צ"ד י"ד) :

כתריאל, כי מלך כל הארץ אלהים, זמרו משכיל (שם מ"ז ח') :

ל לוי, לולי תורתך שעשעי, אז אבדתי בעניי (שם קי"ט צ"ב) :

לפידות, למנצח על שושנים לבני קרח משכיל שיר ידידות (שם מ"ה א') :

מ מרדכי, מה אהבתי תורתך, כל היום היא שיחתי (שם קי"ט צ"ז) :

מאיר, מי זה האיש ירא יי, יורנו בדרך יבחר (שם כ"ה י"ב) :

מנחם מישולם, מאור עינים ישמח לב שמועה טובה תדשן עצם (משלי ט"ו ל') :

מתתיהו, מה דודך מדוד, היפה בנשים, מה דודך מדוד, שככה השבעתנו : (שה"ש ה' ט') :

מיכאל, מה טובו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל (במדבר כ"ד ה') :

משה, מנשה, מחשבות בעצה תכון, ובתחבולות עשה מלחמה (משלי כ' י"ח) :

נ נח, אלה תולדות נח, נח איש צדיק, תמים היה בדורותיו, את האלהים התהלך נח (בראשית ו' ט') :

נחמן, ניסן, נתן, נר יי נשמת אדם, חופש כל חדרי בטן (משלי כ' כ"ז) :

נחום, נחמו נחמו עמי, יאמר אלהיכם : (ישעיה מ' א') :

נחמיה, נחלתי עדותיך לעולם, כי ששון לבי המה (תהלים קי"ט קי"א):

נתנאל, נחשבתי עם יורדי בור, הייתי כגבר אין איל (תהלים פ"ח ה'):

נפתלי, נדבות פי רצה נא ה', ומשפטיך למדני (שם קי"ט ק"ח):

ס סעדיה, סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה: (שם מ"ח י"ג):

סיני, סעפים שנאתי, ותורתך אהבתי: (שם קי"ט קי"ג):

ע עובדיה, עזי וזמרת יה, ויהי לי לישועה: (שם קי"ח י"ד):

עזרא, עקיבא, עתה אקום יאמר ה', עתה ארומם עתה אנשא (ישעיה ל"ג י'):

עוזר, עושה גדולות ואין חקר, נפלאות עד אין מספר (איוב ה' ט'):

עזריאל, עמנואל, על דעתך כי לא ארשע, ואין מידך מציל (שם י' ז'):

עמינדב, עד אמצא מקום לה', משכנות לאביר יעקב (תהלים קל"ב ה'):

פ פסח, בני גזם בני עזא בני פסח: (נחמיה ז' נ"א):

פתחיה, פתחו לי שערי צדק, אבוא בם אודה יה (תהלים קי"ח י"ט):

פינחס, פלס ומאזני משפט לה', מעשהו כל אבני כיס (משלי ט"ז י"א):

פלטיאל, פן יטרף כאריה נפשי, פורק ואין מציל (תהלים ז' ג'):

פרץ, פנית לפניה ותשרש שרשיה, ותמלא ארץ (שם פ' י'):

צ צבי, צר ומצוק מצאוני, מצותיך שעשועי (שם קי"ט קמ"ג):

צמח, ציון ישאלו, דרך הנה פניהם, באו ונלוו אל ה', ברית עולם לא תשכח: (ירמיה נ' ה'):

צדוק, ונתתה אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק הקרובים אלי, נאם ה'

[ופת"ע ס']

אלהים לשרתני פר בן בקר לחטאת (יחזקאל מ"ג י"ט):

ק קלמן, קולי אל ה' אזעק, קולי אל ה' אתחנן: (תהלים קמ"ב ב'):

קהת, קרוב אתה ה', וכל מצותיך אמת: (שם קי"ט קנ"א):

ר רפאל, ראו עתה כי אני אני הוא, ואין אלהים עמדי, אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל (דברים ל"ב ל"ט):

ראובן, ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצוא חשבון (קהלת ז' כ"ז):

רחביה, רבות רעות צדיק ומכלם יצילנו ה' (תהלים ל"ד כ'):

ש שמואל, שאול, שעפטיל, שלומיאל, שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול: (שם קי"ט קס"ה):

שלמה, שיר השירים אשר לשלמה (שיר השירים א' א'):

שלום, שמר תם וראה ישר, כי אחרית לאיש שלום (תהלים ל"ז ל"ז):

שרגא שכנא, שמח נפש עבדך, כי אליך אדני נפשי אשא (שם פ"ו ד'):

שמחה שמעיה, שמריה, שאו ידכם קדש, וברכו את ה' (שם קל"ד ב'):

שמעון, שמשון, שיתו לבכם לחילה, פסגו ארמנותיה, למען תספרו לדור אחרון (שם מ"ח י"ד):

שבח, שמע ה' תחנתי, ה' תפלתי יקח (שם ו' י'):

שבתי, שנאתי השמרים הבלי שוא ואני אל ה' בטחתי (שם ל"א ז'):

שניאור, שפת אמת תכון לעד, ועד ארגיעה לשון שקר (משלי י"ב י"ט):

ת תנחום, תנו עז לאלהים, על ישראל גאותו, ועזו בשחקים (תהלים ס"ח ל"ה):

תלמי, תוציאני מרשת זו טמנו לי, כי אתה מעוזי (שם ל"א ה'):

בשעת הדחק כגון בהיותו בדרך במקום גדוד שיפסיקוהו עוברי דרכים או שירא שיעבור זמן תפלה. או חולה. מתפלל כלם בקצרה. ואח"כ אומר מעין י"ח. וסימן שאומר טעם זה. (וצריך לאמרה מעומד):

הבינגו יי אלהינו לדעת דרכיך. ומול את־לבבנו ליראתך. ותסלח לנו להיות [א]גאולים. ורחקנו ממכאובינו. ודשננו בנאות ארצך. ונפוצותינו מארבע כנפות הארץ תקבץ. והתועים על דעתך ישפטו. ועל הרשעים תניף ידך. וישמחו

א כ"ה ברכות הרי"ף וה"ג.

עיון תפלה

הבינגו עפ"ה (תהלים קיט, קכה) הבינני ואדעה עדותיך. קיצור מברכת אתה חונן. ורמז לשלשת חלקי החכמה הנזכרים בברכה זו על פי סדרו של המחזור ויטרי, הבינגו — בינה, לדעת — דעת, דרכיך — דרך השכל (משלי כא, טז): ומול את לבבנו. עפ"ה (דברים י, טז) ומלתם את ערלת לבבכם. קיצור מברכת התשובה, ונראה בזה גם תשובתנו אל התורה כמו שנאמר (יחזקאל יא, יט) והסירותי לב האבן מבשרם וגו' למען בחקתי ילכו, ודרשו רבותינו בתו"כ ר"פ בחקותי אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה, באופן שהקיצור הזה כולל שני הענינים הנזכרים בברכה זו, השיבנו אל התורה וקרבנו אל העבודה: ותסלח לנו. קיצור מברכת סלח לנו: להיות גאולים. קיצור מברכת גואל ישראל, על ידי הסליחה נזכה להיות גאולים מן הצרות העוברות עלינו בהיותנו בגולה, ראה באורנו למעלה: ורחקנו ממכאוב. בפסוק בקשנו לרפוא את מכאובינו, וכאן אנו מוסיפים לבקש שירחקנו מכל מכאוב לבל נחלה כלל ולא נצטרך לרפואה וכמו שנאמר (שמות כג, כה) והסירותי מחלה מקרבך. ולא אמר רחק מכאוב מאתנו כדי לקצר הלשון. וטעם השאלה שאתה לבדך תגמור פעולת הריפוי בלי עזר וסיוע מצדנו, ראה מה שכתבנו לעיל על ונאמן אתה להחיות מתים: ודשננו בנאות ארצך. דשן ותשמן אותנו בתוך נאות ארצך הקדושה, תנה לרעות בארצך בנוה טוב ובמרעה שמן עד שנהיה דשנים ורעננים. נגד ברכת ברך עלינו וגו' ושבענו מטובך (על אדמת ארצך), ראה באורנו לעיל: ונפוצותינו מארבע כנפות הארץ תקבץ. נגד ברכת קבוץ גליות, ועי' תקון תפלה: והתועים — על דעתך ישפטו. כן הפסקתי אני בהתאם המבוא לי"ח ברכות עיי"ש בריש, ורש"י בגמ' (ברכות כט, א) פירש בלשון ראשון "התועים על דבריך-- ישפטו" עכ"ל, ולפי הפירושים הללו אין תועים שוגגים, דאם כן למה ישפטו הלא אין דינם מסור לבית דין? אלא מזידים, וקראם תועים בתעותם מדרך השכל, וכדרך שאמרו רבותינו (סוטה ג' ע"א) אין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות. ובלשון שני פרש"י "והתועים בשפטם על דעתך ישפוטו, השיבם ולמדם לעשות כדבריך" עכ"ל, ולפי"ז תועים היינו שוגגים. קיצור מברכת השיבה שופטינו: ועל הרשעים תניף ידך. עפ"ה (איוב לא, כא) אם הניפותי על יתום ידי. נגד ברכת המינים: וישמחו

תקון תפלה

הבינגו. נוסח מקוצר מן הברכות האמצעיות לשעת הדחק, שחברו שמואל ירחינאה ודברו של רב (ברכות כט, א), כן דייק הר"א גאליפאפא ממה שהזכיר כל הנוסח, ואם היה מתוקן מכבר אמאי צריך להזכיר את כלו דיו להזכיר רק תחלתו, ועוד דאם היה מתוקן מכבר אמאי פליג רב. ובירושלמי (ברכות פ"ד ה"ג) הנוסח באופן אחר "איזה שבע מעין י"ח דשמואל א"ל הבינגו רצה השובתנו סלח לנו גאלנו רפא חולינו ברך שנותינו, א"ר חגי אם היו גשמים אומרים בגשמי ברכה, אם היו טללים אומר בטללי ברכה, כי מפוזרים אתה מקבץ (צ"ע כי אין זו בקשה אלא שבח ואולי ט"ס יש כאן) והתועים עליך לשפוט ועל הרשעים תשית ידך (בלה"כ (איוב ט, לג) ישת ידו על שנינו להכניע אותנו מפניו, כן אנחנו מתפללים שיכניע את הרשעים לבל ירימו ראש, לפי שאין ראוי להתפלל על מפלתן של רשעים אלא על כניעתן אולי יחזרו בתשובה, כדאמרינן ברכות ז' ע"ב) גם ענוש לצדיק לא טוב, ושם (י' ע"א) מי כתיב חוטאים, חטאים כתיב, ובתענית (כג, ב) איהי בעיא רחמי דליהדרו בתשובה, ובשבת (קמט, ב) כל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה) וישמחו כל חוסי בך (תלים ה, יב) בבנין עירך ובחדוש בית מקדשך ובצמח דוד עבדך כי טרם נקרא אתה תענה כאמור והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע בא"י שומע תפלה" ע"כ, והנוסח שבפנים הוא נוסח הבבלי, ובמחזור ויטרי תפלה כי מ"ב מעתיק בפנים נוסח הירושלמי בלי הזכיר שמו ונוסח תלמודנו הוא מעתיק מהלכות רב אלפס וצ"ע וקיצור ברכת הכליות אצלו מרבה לסלוח קוינו (וכן צריכים להגיה ברי"ף) וברכת קבוץ גליות והנפוצים מארבע תקבץ, וברכת השיבה והתועים בדרכך ישפטו (ברי"ף הגי' והתועים בדעתך ישפטו, ובהלכות גדולות פרק ד' מהלכות ברכות והתועים בדבר משפט לדעתך ישפוטו כלשון שני של רש"י), וברכת את צמח והצמחת קרן לדוד, וברכת שמע קולנו בטרם נקרא ואתה תענה טרם נדבר ואתה תשמע כי הוא עונה בכל צרה ופודה ומציל (ברי"ף הגי' כי אתה עונה בכל עת צרה וצוקה וגו', ורבינו ירוחם נתיב ג' חלק ד' כי אתה הוא

העונה

צַדִּיקִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ. וּבְתִקּוּן הֵיכָלֶךָ. וּבִצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וּבַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ. טֶרֶם נִקְרָא אַתָּה תַעֲנֶה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה: רצה וכו'

(בשכים ראש) במוצאי שבת ויו"ט שצריך לומר הבדלה. וכן בימות הגשמים בזמן של ומטר אין מתפללין הביננו (סי' ק"י), ומ"מ בחולה או בשעת הדחק גדול יכול להתפלל אף בימות הגשמים או במוצ"ש ויו"ט ויאמר בכל ברכה. וזו נוסחה. יאמר תחלה שלש ראשונות כדרכו. ואח"כ במוצ"ש יאמר אתה חוננתנו למדע תורתך ותבדילם ה' אלהינו בין קודש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה וחננו מאתך וכו'. ובחול יאמר אתה חונן לאדם דעת חננו מאתך דעה בינה והשכל בא"י חונן הדעת. השיבנו אבינו לתורתך והחזירנו בתשובה שלמה לפניך בא"י הרוצה בתשובה. סלח לנו אבינו כי חטאנו ומחול לנו כי מוחל וסולח אתה בא"י חנון המרבה לסלוח. ראה נא בעניינו וגאלנו מהרה כי גואל חזק אתה בא"י גואל ישראל. רפאנו ה' ונרפא כי אל מלך רופא נאמן אתה בא"י רופא חולי עמו ישראל. ברך עלינו את השנה הזאת ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה וברך שנתנו כשנים הטובות בא"י מברך השנים. תקע בשופר גדול לחרותנו וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ בא"י מקבץ נדחי עמו ישראל. השיבה שופטינו כבראשונה ומלוך עלינו אתה ה' לבדך וצדקנו במשפט בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט. ולמלשינים אל תהי תקוה וכל אויביך מהרה יכרתו ותכניעם במהרה בימינו בא"י שובר אויבים ומכניע זדים. על הצדיקים ועל החסידים ועליהם יהמו רחמיך ושים חלקנו עמהם לעולם ולא נבוש כי בך בטחנו בא"י משען ומבטח לצדיקים. ולירושלים עירך ברחמים תשוב ובנה אותה בקרוב וכסא דוד מהרה לתוכה תכין בא"י בונה ירושלים. את צמח דוד מהרה תצמיח כי לישועתך קוינו כל היום בא"י מצמיח קרן ישועה. שמע קולנו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו כי אל שומע תפלות אתה בא"י שומע תפלה. ואח"כ אומר ג' אחרונות ומסיים המברך את עמו ישראל בשלום ויהיו לרצון וכו' עושה שלום וכו' (חיי אדם כלל כ"ד סי' ל"ח). וכשמתפלל הביננו כשיגיע לביתו או בידוע לו ומתיישב דעתו. א"צ לחזור ולהתפלל (תהורת חובה אם לא מתורת נדבה, יעב"ץ):

המהלך במקום גדודי חיות או לסטים מתפלל תפלה קצרה זו:

צָרְכֵי עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל מְרֻבִּים וְדַעְתָּם קְצָרָה. יְהִי רָצוֹן לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתִּתֵּן לְכָל־אֶחָד וְאֶחָד כְּדֵי פַרְנָסָתוֹ וּלְכָל־גְּוִיָּה וּגְוִיָּה דֵּי מַחְסוֹרָהּ. וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשֵׂה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

ואין צריך לג' פסיעות לאחריו ולא לג' אחרונות. וכשבא לביתו חוזר ומתפלל שמונה עשרה כראוי:

עיון תפלה

צדיקים. נגד ברכת על הצדיקים: בבנין עירך ובתקון היכלך. נגד ברכת ולירושלים. גם הברייתא דמגילה (יז ע"ב) מקשרת הברכות האלו ביחד „והיכן מתרוממת קרנם של צדיקים בירושלים". וזכר כאן שני דברים, בנין העיר ותקון ההיכל, ושניהם נזכרו בברכה ז, בנין העיר — ובנה אותה, תקון ההיכל — ותשכון בתוכה הייט במשכן היכלך אשר תכין בתוכה, וכמו שנאמר (זכריה א, טז) שבתי לירושלים ברחמים ביתי יבנה בה. נאם ה' צבאות: ובצמיחת קרן וגו' ובעריכת נר וגו'. עפ"ה (תהלים קלב, יז) שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי. נגד ברכת את צמח. וכ"ה בברכת קדושת השם לר"ה ויוה"כ פיסקא ובכן תן כבוד: טרם נקרא אתה תענה. גם הבקשה הזאת נוספת על בקשת שמע קולנו, שם בקשנו לשמוע תפלתנו אשר התפללנו כבר, ופה אנו מוסיפים לבקש שיענו גם בטרם נקרא אליו, וכמו שנאמר (ישעיה סה, כד) והיה טרם יקראו ואני אענה (כי בהיותנו במצב הטרדה והמבוכה שבו נתקנה תפלת הביננו כלשון הרי"ף והרא"ש הני מילי בשעת הדחק, לא אוכל לפרט בקשותינו כראוי), וכמו שהתפלל דהמע"ה (תהלים ה, ב) בינה הגיגי בינה תפלתי בעודה בהגיגי (במחשבתי) בטרם האצליה בשפתי:

תקון תפלה

העונה בעת צרה וצוקה וגו'). וע"ד החלוף שבברכת הסליחה מצאתי בש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג שי"ל בס' דקדוקי סופרים לסלוח לנו להיות גאולים; ושם הגירסא ורחקנו ממכאוב (בלי כנוי כמו שהיא בסדורינו), ונפוצותינו מארבע כנפות הקבץ (וברבינו ירוחם מארבע רוחות) והתועים על דעתך ישפוטו (באבודרהם דף ק"ט ע"א בסוף הלכות ברכות על דעתך תשפוט) וגו' טרם נקרא ואתה תענה; ובסדור התימנים הנדפס דף צ"ד א' העתיקו נוסח הרי"ף ונקדו לסלם תנח לנו, אבל האמת שצריכים הוסיף תיבת מרבה כמו שהיא במחזור ויטרי וכמו"ש לעיל, וכצ"ל ברמב"ם הל' תפלה פ"ב ה"ג. ובסדור רב עמרם דף כ"ד ע"א ומול את לבבנו ליראתך והורתך ולסלוח ולהיות גאולים וגו' ונפוצים מארבע הקבץ והתועים בדבר משפט בדעתך ישפוטו וגו' ובתקון היכלך ובעריכת נר וגו', אבל בצמיחת קרן לדוד עבדך חסר:

רבי אלעזר בתר דמסיים צלותיה אמר הכי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁתַּשְׁכֵּן בְּפוּרֵנוּ אַהֲבָה וְאַחֲוָה וְשָׁלוֹם וְרֵעוּת. וְתַרְבֶּה גְבוּלֵנוּ בְּתַלְמִידִים. וְתַצְלִיחַ סוֹפֵנוּ אַחֲרִית וְתִקְוָה. וְתָשִׂים חֶלְקֵנוּ בְּגַן עֵדֶן. וְתַקְּנֵנוּ בְּחָבֵר טוֹב וְיֵצֶר טוֹב בְּעוֹלָמֶךָ. וְנַשְׁכִּים וְנִמְצָא יִחוּל לְבָבֵנוּ לְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ. וְתָבֹא לְפָנֶיךָ קוֹרַת נַפְשֵׁנוּ לְטוֹבָה:

רבי יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁתָּצִיץ בְּבָשְׁתֵּנוּ וְתַבִּיט בְּרָעָתֵנוּ. וְתִתְלַבֵּשׁ בְּרַחֲמֶיךָ וְתִתְכַּסֶּה בְּעֻזֶּךָ וְתִתְעַטֵּף בַּחֲסִידוּתֶךָ וְתִתְאַזֵּר בַּחֲנִינוּתֶךָ. וְתָבֹא לְפָנֶיךָ מִדַּת טוּבְךָ וַעֲנְוְתָנוּתֶךָ:

רבי זירא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁלֹּא נֶחֱטָא וְלֹא נֵבוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם מֵאֲבוֹתֵינוּ:

רבי חייא בתר דמצלי אמר הכי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁתְּהֵא תוֹרָתְךָ אוּמָּנוּתֵנוּ. וְאַל יִדְוֶה לִבֵּנוּ וְאַל יֶחְשְׁכוּ עֵינֵינוּ:

רב בתר צלותיה אמר הכי (תפלה במוסף לשבת): רבי בתר צלותיה אמר הכי. יהי"ר מלפניך ה' כמש"ל אחר ברכות השחר:

רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁתָּשִׂים שָׁלוֹם בְּפָמַלְיָא שֶׁל מַעְלָה וּבְפָמַלְיָא שֶׁל מַטָּה. וּבֵין הַתַּלְמִידִים הָעוֹסְקִים בְּתוֹרָתֶךָ. בֵּין עוֹסְקִין לִשְׁמָהּ בֵּין עוֹסְקִין שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ. וְכָל־הָעוֹסְקִין שֶׁלֹּא לִשְׁמָהּ יְהִי רָצוֹן שֶׁיִּהְיוּ עוֹסְקִין לִשְׁמָהּ:

רבי אלכסנדרי בתר צלותיה אמר הכי:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. שֶׁתַּעֲמִידֵנוּ בְּקֶרֶן אוֹרָה (בזוית אורה) וְאַל תַּעֲמִידֵנוּ בְּקֶרֶן חֲשֵׁכָה. וְאַל יִדְוֶה לִבֵּנוּ וְאַל יֶחְשְׁכוּ עֵינֵינוּ:

איכא דאמרי. הא רב המנונא מצלי לה. ורבי אלכסנדרי בתר דמצלי אמר הכי:

רִבּוֹן הָעוֹלָמִים. גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ שֶׁרְצוֹנֵנוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּמִי מְעַכֵּב. שְׂאוֹר שֶׁבָּעִסָּה וְשִׁעְבּוּד גָּלֻיּוֹת. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ. שֶׁתַּצִּילֵנוּ מִיָּדָם וְנָשׁוּב לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם:

רבא בתר צלותיה אמר הכי. אלהי עד שלא נוצרתי כו'. והיינו ודוי דרב המנונא זוטא ביומי דכפורי:

פירוש רש"י

בפורנו. בגורלנו: אחרית ותקוה. תהא אחריתנו טובה. ורואים מה שקוינו: ותקננו. לשון תיקון: ונשכים ונמצא יחול לבבנו כו'. שלא יתגבר עלינו יצה"ר בהרהור הלילה לסור מאחריך ביום (כענין שכתוב (מיכה ב, א) הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה. וכמ"ש (קהלת ב, כג) גם בלילה לא שכב לבו (זהו) אלא כשמשכים בבקר מוצא לבבנו מייחל לך: ותבא לפניך קורת נפשנו. כלומר שבוק, נרצה וקורת רוחנו: ותביט ברעתנו. תדע ותשים עיניך ותתן לבך ברעה הבאה עלינו:

אומנותנו. עיקר קביעות מלאכתנו: ואל יחשכו עינינו. המאורות. כמו שאמר הכתוב על אלה חשכו עינינו (איכה ה, יז): בפמליא של מעלה. בחבורת שרי האומות. שכשהשרים של מעלה יש תגר ביניהם. תכף יש קטטה בין האומות למטה. כדא' דניאל י, כ) ועתה אשוב להלחם עם שר פרס (ראה אתה המעיין גדולת החכמים הנאמנים התמימים עם ה' ואדם לדרוש שלום הבריות וטובת העולם בכלל): ובפמליא של מטה. בחבורת החכמים: ומי מעכב. שאין עושין רצונך: שאור שבעיסה. יצר הרע שבלבבנו המחמיצנו.

הנה ביתא: הכא! על אשתו מיום ביאתה לחדש השביעי של הבורס:

יהי רצון לפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתקל מעל אשתי (פלונית בת פלונית) את־צער עבורה ותוסיף ותתן־לה כח בכל־ימי עבורה שלא יתש כחה ולא גם תצער על־ידי דבר בעולם, ותצילנה מפתקה של־נפל. ויהי כעת לדתה כי ימלאו ימיה ללדת לא יתהפכו עליה ציריה ויצא הולד לאור העולם ברגע קטן ותלד כתרנגלת בקלות ובלי היזק לה ולא לולד. ויהי שיולד בשעה טובה ובמזל טוב לחיים ולשלום ולבריאות לחן ולחסד ולעשר ולכבוד. ותמלא נא את־משאלותי ומשאלות כל־ישראל במדה טובה ישועה ורחמים ואל־תשיבני ריקם מלפניך, אמן:

תפלה טובה תה־ן הקדוש ונתפלל על בניו ביאליס נכון ימיהם ויהיה להם לב לשכין בתורה:

רבון כל־העולמים מלך רחמן רחם עלי ועל בני הנולדים לי מאשתי (פב"פ) ותפתח לבם כפתחו של אולם כדי שיבינו עמקי וטעמי וסודי תורתך הקדושה ויהיו עוסקים בתורתך לשמה ותן להם חיים ארוכים ושנים בחוכים ויאריכו ימיהם ושנותיהם ויזכו לזרע כשר חיים וקימים לארך ימים ויהיו מלאים בתורה ובחכמה וביראת חטא ויהיו אהובים למעלה ונחמדים למטה ויהיו נושאים חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם ותצילם מעין הרע ומיצר הרע ומכל־מיני פרענות המתרגשות ובאות לעולם ונגדלם אני ואשתי שלא ימותו לא בחיי ולא בחיי אשתי ואל תשיבני ריקם מלפניך כי אתה שומע תפלת כל־פה ברחמים: ברוך אתה שומע תפלה: יהיו לרצון וכו'

דרך החיים

דין ספק אם התפלל:

(א) ספק אם התפלל חוזר ומתפלל וא"צ לחדש בה דבר ומתנה ואומר אם לא התפללתי תהא לחובתי ואם התפללתי תהא לנדבתי לבד משבת ויו"ט אפילו שחרית אינו חוזר ומתפלל רק אם יודע שלא התפלל (דאין מתפללין בשבת ויו"ט נדבה א"כ שלך יתנה) ותפלת מוסף אפי' ר"ח וחוה"מ (מפני שהיא במקום תמידין ואינה באה נדבה) וערבית כל השנה נ"כ אינו חוזר מספק (עיין פ"מ) דלא קבעוה חובה רק כודאי לא נספק (ס' ק"ז): (ב) ואם התחיל להתפלל על דעת שלא התפלל ונזכר שכבר התפלל פוסק אפילו באמצע הברכה (שם) אבל התחיל על דעת ספק והתנה כנ"ל בסעיף א' ואחר כך נזכר שהתפלל גומר תפלתו בתורת נדבה ואם יש לחדש דבר בברכה מן הברכות של ש"ע יחדש וכן נכון לעשות (לבוש וא"ר):

דין מי שלא התפלל כל זמן התפלה תיאך ישלימנה:

(א) טעה או נאנס ולא התפלל שחרית. מתפלל מנחה שתים הראשונה מנחה ויאמר התחנון ואשרי ומתפלל שנייה לתשלומין (ס' ק"ח) והטעם שאין במנחה יוצא במה שאומר מחזיר התפלה בקו"ר (ט"ז) ויכוין לתשלומין ולשאלה את מי שאינו נקי (א"ר) ואם היפך שנתכוין במחשבתו הראשונה לתשלומין לא יצא ידי תפלת תשלומין וחייב שיתפלל עוד הפעם לתשלומין וכן הדין בכל מקום שחייב להתפלל שתים (ס' ק"ח) ואם מתכוין (בג"ה)

הראשונה לחיובא והשנייה לתשלומין ולא הזכיר טל ומטר בראשונה וכדומה ולא נזכר עד אחר תפלת שניה א"צ לחזור ולהתפלל רק תפלה אחת וכן כל כיוצא בזה שהתפלל תפלה הא' לחיובא וטעה גם בשניה או הוסיף באופן שצריך לחזור ולהתפלל אותה (פר"ח):

דין אם לא התפלל מנחה או ערבית איך ישלים:

(א) טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים הראשונה ערבית וישהה כדי הילוך ד"א ולא יאמר אשרי ואח"כ יתפלל השנייה לתשלומין ויש נוהגין לומר אשרי וכל אחד יש לו על מי לסמוך. טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים הראשונה שחרית ויאמר תחנון ואשרי ואחר כך יתפלל השנייה לתשלומין (מ"א) והכי מסתבר דאין להפסיק בין תפלת השחר לגאולת אמת ואחר תפלת השמונה יאמר למנצח ובא לציון וא"צ לומר אשרי ואם טעה והתפלל ראשונה לתשלומין דינו כמו בטעה בשחרית עי' לעיל (שם ועי' א"ר): (ב) הא דמהני תשלומין ההפסד היינו דוקא כזמן תפלה אבל בשעה שאין זמן תפלה לא כמו אם לא התפלל ערבית יתפלל שחרית שתים רק עד ד' שעות שהוא זמן תפלה (ונוטל שכר תפלה בזמנה) אבל אח"כ כשעבר ד' שעות אף לא הוי זמן תפלה (דלא מיט נוטל שכר תפלה בזמנה) אמנם אם גם שחרית לא התפלל עד אחר ד' שעות יתפלל או שתים כיון ששכח בתפלה וה"ה אם שכח להתפלל מנחה מתפלל מעריב שתים עד חצות דהוא זמן ערבית שקבעו חכמים אבל

אחר חצות לא ישלים אך אם לא התפלל מעריב קודם חצות דאז קי"ל דבדיעבד יתפלל אחר חצות לכן כיון שעוסק בתפלה יתפלל ג"כ תפלת התשלומין וכן בשחרית אם שכח מלהתפלל אסור להתפלל בתוך שעה שלאחר חצות דאז אין זמן מנחה וכו׳ שנתבאר זה לעיל שעמו של דבר כמו שכתבנו לכן לא יתפלל תפלה השלמה (דהנה הרשב"א כ׳ וז"ל והיינו דוקא בזמן תפלה לפי שהוא זמן תפלה ועוסק בתפלה תוך׳ ומשלים כו׳ אבל שלא בזמן תפלה לא דא"כ מאי נתפלל ערבית ב׳ ומנחה ב׳ דקאמר לימא טעה ולא התפלל שחרית קודם חצות יתפלל לאחר חצות א"נ טעה ולא התפלל מנחה משלימה כל הלילה הנ"ל ע"ש והובא בב"י. ויש להבין מה כח הרשב"א למנס אי נימא דבא לומר דאם שכח מנחה דלא יתפלל אחר חצות דאז אין זמן תפלת מעריב הראוי כמבואר בסי׳ רל"ה דאם כן עדיין קשה ליתני אם לא התפלל מנחה יתפלל עד חצות הלילה וכן קשה בלא התפלל מעריב דקאמר יתפלל שחרית שתים ליתני יתפלל עד חצות ואם לאחר ד׳ שעות לא מקרי זמן תפלת שחרית דאז אינו נוטל שכר תפלה בזמנה כמבואר בגמרא ליתני יתפלל עד ד׳ שעות. ועוד הא כתב בהגהת סמ"ק וא׳ תשב"ץ סי׳ רכ"ג הובא באחרונים דאם לא התפלל מנחה מתפלל עד הבוקר ע"ש ודוחק לומר דהרשב"א חולק. אמנם בירורן של דברים לפענ"ד כמו שכתבתי לעיל דודאי אין זמן הראוי מתפלת שחרית רק עד ד׳ שעות דהא לאחר ד׳ שעות שוב אין לו שכר תפלה בזמנה ואם כן כשכבר התפלל שחרית קודם ד׳ שעות אין לו להתפלל אחר ד׳ שעות דהא אין זמן תפלה כלל לא של שחרית ולא של מנחה וכן אם לא התפלל מנחה אין להתפלל מנחה אחר חצות בשכבר שהתפלל מעריב קודם חצות דאז לא הוי שוב זמן תפלה דחכמים עשאו כן וקבעוהו לכתחלה זמן מעריב קודם חצות וא"כ לא מיקרי לאחר חצות זמן תפלה אך כשלא התפלל שחרית קודם ד׳ שעות או מעריב קודם חצות ומתפלל אח"כ אם כן כיון שעוסק בתפלה תכ"ם לאחר הזמן הקבוע לכתחלה שוב הוי אז זמן תפלת שחרית ומעריב ומתפלל אז ג"כ תפלת התשלומין. והרשב"א דנקיט שכיון שהוא זמן תפלה ועוסק בתפלה או אי קאמר והיא וא"ע המחלוקת ובזה שפיר מיישב הרשב"א קושיתו הנ"ל ויש להאריך עוד בזה ועפ"ז נתבאר כל מש"ל ושי׳ באחרונים וזה דעות מחולקות והנלפע"ד הכרעתי ביניהם כאשר כתבתי):

(ג) אין תשלומין אלא לתפלה הסמוכה לחברתה בלבד כגון אם טעה ולא התפלל שחרית ולא מנחה יתפלל מעריב שתים אחת למעריב והאחת לתשלומי מנחה אבל שחרית אין לו תשלומין אבל במנחה יש לשחרית תשלומין אפי׳ ביום שיש בו מוסף כיון שתפלת שחרית ומוסף חד תפלה ומיקרי סמוכה (שם): (ד) הזיד ולא התפלל תפלה א׳ אין לה תשלומין אפי׳ בתפלה הסמוכה לה (שם): (ה) מי שלא התפלל במזיד שהיו לו שעות להתפלל מפני שהיה סבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו ובין כך ובין כך עברה לו השעה וכן מי שהיה טרוד לצורך ממונו שלא יבא לידי הפסד ועי"כ הפסיד להתפלל אף שלכתחלה אין להעביר זמן תפלה משום הפסד ממון מ"מ אונס מיקרי ויש לו תשלומין וכן מי ששכור היה ולא התפלל (שם): (ו) מי שהתפלל במקום שראוי להסתפק בצואה ומצא אח"כ צואה דנתבאר לעיל שצריך לחזור ולהתפלל אם עבר זמנו בין כך ובין כך מזיד מיקרי ואין לו תשלומין (סנ"ב)

(סר"ח): (ז) אם הזיד והתפלל מעריב קודם מנחה ועדיין זמן מנחה הוא אף שנתבאר לעיל דבמזיד אין לו תשלומין מ"מ כשעבר כל זמן תפלה אבל בכה"ג יכול להתפלל אחר מעריב כיון שעדיין זמן מנחה הוא. אך אם אירע זה בערבית ר"ח יזכור ר"ח בתפלת מנחה הואיל וכבר התפלל מעריב ושמא לילה (מ"א שם): (ח) הטועה בדין וסובר שמותר להתפלל תפלה שלא בזמנה לא מיקרי מזיד ויש לו תשלומין (מ"א ס"ק י"א ועיין ס"ס ק"ד בא"ר והו"ק):

דין מי שלא התפלל מנחה בערב שבת כיצד ישלימנה:

(א) טעה ולא התפלל מנחה בע"ש מתפלל ערבית שתים של שבת הראשונה לערבית והשניה לתשלומין ואם טעה והתפלל השניה של חול אסור להתפלל (כי פלוגתא דרבוותא היא עי׳ ט"ז ומ"א וסר"ח. וא"ר פוסק דיתפלל בתורת נדבה אמנם בשבת קי"ל דאין מתפלל נדבה וכאשר כתבתי לעיל לכן לא יתפלל כלל):

דין מי שלא התפלל שחרית של שבת היאך ישלימנה:

(א) טעה ולא התפלל שחרית של שבת אע"פ שהתפלל מוסף אם עדיין קודם חצות יכול להתפלל שחרית ואם הוא לאחר חצות שוב אינו יכול להתפלל שחרית עד שיתפלל מנחה מקודם ואח"כ שחרית להשלמה ואם התפלל קודם מנחה לא יצא (ואף שהוא לאחר חצות ע"ל קודם כידוע התפלה בדיני זמן תפלה סעיף ג׳ ע"ש) (א"ר שם):

דין מי שלא התפלל מוסף:

(א) מוסף אין לו תשלומין כלל שאם עבר כל היום ולא התפלל הוי מעוות לא יוכל לתקן (שם):

דין מי שלא התפלל מנחה בשבת היאך ישלימנה:

(א) טעה ולא התפלל מנחה של שבת מתפלל במוצ"ש ב׳ של חול מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה לא יצא ידי תשלומין אך אם כיון במחשבתו שהראשונה לחובה והשניה לתשלומין ומה שהזכיר ההבדלה היה בטעות ושגג ולא נתכוין כלל א"צ לחזור אותה (שם): (ב) טעה והתפלל במנחה של שבת ולא הזכיר של שבת מתפלל במוצ"ש שתים ואינו מבדיל בשניה ומתפלל אותה בתורת נדבה וא"צ לחדש דבר (שם) והטעם דאיכא מרוותא דאמרי דלא יתפלל כלל במוצ"ש דאין מרויח כלל דתפלת שמ"ע כבר התפלל ויש חולקין לכן יתפלל בתורת נדבה:

דין מי שלא התפלל מנחה בער"ח:

(א) אם שכח להתפלל מנחה בער"ח יתפלל בר"ח בלילה שתים של ר"ח ואם לא הזכיר יעלה ויבא בראשונה והזכיר בשניה צריך לחזור ולהתפלל דתלינן שמסתמא הראשונה לתשלומין של ערב ר"ח דאי אלו (אמנם אם היה דעתו בראשונה לחובה והשניה לתשלומין יצא) אבל אם לא הזכיר בשתיהם או הזכיר בראשונה ולא בשניה יצא (סי׳ ק"ח):

דין אם לא הזכיר יעלה ויבא במנחה של ר"ח:

(א) אם לא הזכיר יעלה ויבא במנחה של ר"ח לא יתפלל ערבית שוב פעם בתורת חיוב רק בתורת נדבה וא"צ לחדש דבר אבל אם בלילה הבא ג"כ ר"ח יתפלל בתורת חיוב ואם שכח גם בלילה בתפלה שניה שהתפלל א"צ תו להתפלל אפי' זוכר בלילה תיכף (שם):

דין מי שלא התפלל ערבית בר"ח:

(א) אם לא התפלל ערבית של ר"ח וצריך להתפלל ביום שתים ולא הזכיר יעלה ויבא בשניה א"צ לחזור (עי' סי' ק"ח דיש פלוגתא בזה ועי' בסי' הל"ד ובא"ר סברים להתפלל בתורת נדבה ע"י חידוש אמנם נראה בזה כיון דקי"ל [אם] התפלל מוסף אף דלא הזכיר בשחרית יעו"ש א"צ לחזור ולהתפלל א"כ כאן בפלוגתא דרבוותא י"ל כן דיסמוך על תפלת מוסף כמו בש"ץ אם לא הזכיר יעו"ש יסמוך על מוסף לכתחלה ה"נ מוטב שיסמוך על תפלת מוסף משיתפלל בתורת נדבה ע"י חידוש דלדעת הרא"ש צריך חידוש איזה דבר ולכמה פוסקים אסור מכל הכלים ומכ"ש בכה"ג דכבר הזכיר ר"ח בראשונה ודו"ק): (ב) כל מקום שמתפלל ש"ע לתשלומין אחר תפלת החיוב יאמר אשרי בינתיים ואח"כ יתפלל רק כשמתפלל מעריב שתים בשביל ששכח במנחה לא יאמר אשרי רק ימתין כדי הילוך ד"א (א"ר סי' ק"ח ועי' סי' קל"ה):

דין מי שלא התפלל שחרית בר"ח:

(א) אם לא התפלל שחרית של ר"ח יתפלל במנחה שתים כמו בשבת:

דין מי שלא התפלל מנחה ביום שלפני יום שמתחילין לומר טל ומטר:

(א) מי שלא התפלל מנחה ביום שלפני יום שמתחילין לומר טל ומטר יתפלל מעריב שתים ומזכיר בשתיהם ואם לא הזכיר בראשונה והזכיר בשניה דינו כמש"נ אצל סדר יעו"ש אם שכח בערבית פ"ש והדרשו לכאן ואם לא הזכיר בשניה יחזור ויתפלל בתורת נדבה ויתנה אם חייב אני להתפלל תהא לחובתי ואם לאו תהא נדבתי (וכמ"ש בשם הרשב"א בסי' ק"ח עי"ש באחרונים) ונלע"ד דגם שכתב דיתפלל בתורת נדבה ע"י חידוש היינו דהיה נראה לו יותר שלא להתפלל משום דאזלינן בתר תפלה העיקרית (אמנם נראה דזה באמת לדעת הרא"ש שם דבמדינותינו שנרכים. נמים מקדימין לשאול מטר במרחשון כמ"ש בא"ר ס"ק ג' ומ"א בסי' קי"ז וע"ש והרא"ש טוה ככרוכים השאר גדולים כמבואר שם בטור ובתשובת הרא"ש ודי דלא אזלינן ביה מ"מ לענין זה דאיכא מחלוקת בזה א"צ חידוש כלל):

דין חולה ורוכב אם צריכין לעמוד בתפלה:

(א) היה רוכב א"צ לעמוד ולירד ולהתפלל אפי' יש לו מי שתופס בהמתו אלא מתפלל דרך הילוכו וכן אם היה בספינה או בקרון אם יכול לעמוד שם בספינה או בקרון אע"פ שמתנדנדין צריך לעמוד ואם לאו יושב במקומו ומתפלל או אם היה הולך ברגליו מתפלל כדרכו והולך אף אם אין פניו נגד ירושלים אפי' שלא במקום סכנה כי אם יעמוד ויתפלל יקשה בעיניו איחור דרכו ויטרד לבו ולא יוכל לכוין והכל לפי הדרך ולפי המקום ולפי יראתו וישוב דעתו ויש מחמירין לעמוד באבות וראוי לחוש לדבריהם אם הוא שלא במקום סכנה והרוכב יעמיד הבהמה והוא יושב וסגי בהכי (סי' צ"ד): (ב) היה יושב בספינה או בעגלה אע"פ שיושב בכל התפלה מפני ביעתותא אעפ"כ אם יכול לעמוד במקום הכריעות עומד כדי שיהא כורע מעומד ופוסע ג' פסיעות ואם א"א לו כגון שרוכב על הבהמה יחזיר הבהמה ג' פסיעות לאחוריו או יחזור עצמו ע"ג הבהמה (שם): (ג) חולה מתפלל אפי' שוכב על צדיו והוא שיכול לכוין דעתו ואם א"א לו להתפלל מ"מ יהרהר בלבו (שם):

דין אימת יכול להפסיק בתוך התפלה ואם הפסיק מה דינו:

(א) אסור להפסיק בתפלתו אלא מפני הסכנה כגון שבא שר כנגדו וירא שלא יכהו ואם אפשר לו לקצר דהיינו שיאמר תחלת הברכה וסוף ברכה קודם שיגיע השר אליו מקצר או אם אפשר לו שיטה מן הדרך יטה ולא יפסיק בדבור ואם א"א יפסיק אפילו בדיבור (סי' ק"ד). ואם בא בהמה או קרון כנגדו יטה מן הדרך (שם): (ב) אף שהליכה לא הוי הפסק כ"כ מ"מ בלי אונס אסור לכתחילה (שם) [כתב בס' שערי תשובה להגאון מו"ה חיים מרדכי מרגליות ז"ל וז"ל כתב בבר"י בשם מהר"י מולכו שאסור לדבר בפיו לתינוק השוחק אף שמטרידו בתפלתו אבל מותר לרמוז בידיו כדי שישתוק התינוק ואם כבר עשה אופן שישתוק התינוק ועודנו שוחק ומטרידו ירחיק עצמו ממנו ולא ידבר ע"ש ועי' סי' ס"ג לענין לרמוז בק"ש לדבר מצוה דיש חילוק בין פ' ראשונה לשניה וכאן שאני שמחמת שמטרידו אינו יכול לכוין תפלתו כראוי הו"ל צורך התפלה עצמה ומותר לרמוז. ונראה דאדם נכבד העומד בתפלה והש"ץ ממתין עליו והוא אינו מרוצה בכך שימתינו עליו מחמת טרחא דציבורא ומחשבה זו מטרידתו בתפלתו מותר לו לרמוז לש"ץ שיתפלל כדרכו ולא ימתין עליו וכתינוק שוחק ומטרידו דמי עכ"ל]: (ג) ואם שהה כדי לגמור את כולה מתחלה ועד סוף אפי' בשתיקה (עי' סי' ס"ה ובס בב"י) צריך לחזור לראש ואף שבק"ש בעינן אונס בגברא או במקום לא חזו מ"מ בתפלה אפילו באונס אחר חוזר לראש דתפלה שאני (מ"א ועי' מ"א סימן ס"ה) ואם לא שהה כדי לגמור את כולה ופסק בדיבור חוזר לראש הברכה שפסק בה ואם פסק בג' ראשונות בדיבור חוזר לראש ואם בשלש אחרונות חוזר לרצה והשיעור כדי לגמור את כולם משערינן לפי הקורא הזה (שם). והא דחוזר לתחלת הברכה או לג' ראשונות ואחרונות כשלא שהה כדי לגמור את כולה כנ"ל דוקא שהפסיק בדיבור אבל בשתיקה לא אפילו מאונס כל שלא שהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק אפי' בג' ראשונות (וראיה לזה מצא דאיתא בגמ' ברכות כ"ב ע"ב היה עומד בתפלה ומים שותתין על ברכיו דחוזר למקום שפסק בדלא שהה כדי לגמור את כולה ע"כ וכ"כ הרי"ף והרא"ש והתוס' והרא"ש בדף כ"ג לא כתבו גבי עקרב שפוסק דחוזר לראש הברכה רק שפסק בדיבור כמבואר שם בהדיא ע"ש בהרא"ש

ופוסקים

וס סקים לעיל דינו אינו לטעם המבואר בדף נ"ד ע"ש. הוצרכתי לכתבו משום דסתמו הטור וש"ע ויש מקום לטעות מלשון) עי' סי' ק"ד ס"ה דכיון שם ובשהה כדי לגמור את כולה באמת אין חילוק בין שח לשתיקה ובאינו ששהה כ"כ יש חילוק בין הפסיק בדיבור להפסיק בשתיקה: (ד) אם שהה כדי לגמור את כולה דנתבאר לעיל דצריך לחזור לראש אם התפלל ממקום שפסק ולא חזר לראש צריך לחזור ולהתפלל מראש (פר"ח ופשוט): (ה) אם שח בתפלה אפילו במזיד דינו לענין חזרה כדין ההפסקות האמורות לעיל (גם בדברי הרב ס"ו ודלא כמ"א שהפריז על המדה וחלק על הב"י ועיין בהרא"ש רפ"ב דמגילה שכתב גבי היה דורשה אע"פ שאסור להפסיק מ"מ בדיעבד יצא ועי' בהרא"ש ברכות פרק מש"מ סי' כ"ג דיליף לענין ששהה כדי לגמור את כולה תפלה ממגילה וה"ה דיש ללמוד לענין זה וכן נראין הדברים ושאני בסימן קי"ד דמחלק בין מזיד לאונס דהכמים תיקנו מבלי להזכיר גשם דקללה הוא והנו דלא לוסיף עלה על דברי הרא"ש. גם תי' המ"א לחלק בין ד"ת לחול אינם נראין דבכ"מ קי"ל דאין חילוק כלל וכמ"ש הפוסקים בקה"ת ובהרבה מקומות):

דין שלא לישב בצד המתפלל:

(א) אסור לישב בתוך ד"א של המתפלל בין מלפניו בין מלאחריו ובין מן הצדדים אא"כ אם שסק בדברים שהם מתקוני התפלה ואפי' בפרק אוהי מקומן א"צ להרחיק ומי שאינו מרחיק אפי' בעוסק בתורה ולומד הע"פ שאינו מתקוני התפלה אין מוחין בידו ומיהו אין די בהרהור לבד רק צריך שילמד בפיו והירא את ה' אינו יושב מלפניו כמלא עיניו ואפי' יושב ועוסק בק"ש ומיהו מן הצדדין שלפניו אין לדקדק (סי' ק"ב) אבל לעמוד מותר אפי' לפניו (ועי' א"ר ובסמוך): (ב) אם היושב בצד המתפלל חולה אין למחות בידו (שם): (ג) אם היושב ישב כבר ועמד זה להתפלל בצדו ומכ"ש לפניו דאי הוא לאחריו א"צ לעמוד שהרי זה בא בגבולו אבל עמד לאחריו דאז הוא לפניו יש ליזהר ולעמוד ואפי' בצדו מנהג החסידות הוא לקום מיהו כל זה בביתו שלא יחדוהו לתפלה אבל בבהכ"נ הקבוע לכל אחד להתפלל צריך לקום אפילו ישב מקודם דמקום מיוחד לכל הוא (שם): (ד) אסור לעבור נגד המתפללים בתוך ד"א ודוקא לפניהם אבל בצדיהם מותר (שם) ולענין לעמוד עיין בסעיף א':

מצות עשה מן התורה להתודות כל גבר על חטאיו. שנאמר והתודו וכו'. והיינו אחר שלם י"ח מבואר תוספ' בזוה"ק פ' נח דף מ"ה ע"א ובז"ח דף ל"ב ע"א:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. (יג) אָנָּא תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ שֶׁאֵין אֲנַחְנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ: אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי: הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ.

עץ יוסף

שאין אנחנו עזי פנים וקשי עורף. וכפל עזי פנים וקשי עורף ר"ל לא די שהקשינו ערפנו כי נטינו מהטובה ואנחנו נמלכים הרעה. אלא שבעזות פנים נ"כ נאמר צדיקים אנחנו וכו': אבל אנחנו ואבותינו חטאנו. טעם התודות אף עון אבותינו הוא לפי שהבנים אוחזין מעשה אבותיהם נענשין על עון אבותם כמ"ש בגמרא. על כן אנו מתודים אף עון אבותינו להסיר מהם. וכה"א (ויקרא כו,מ) והתודו את עונם ואת עון אבותם. ועוד יש לומר שלכך אנו מזכירים שגם אבותינו חטאו כדי להקל מעלינו הבושה. דבספר שערי הלכות כתב על פסוק ועך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו שהעולם מקשים למה שנתן הקב"ה שכר לישראל בשביל עשיית המצוה הא הם מוכרחים לעשות משום להיות מעשה אבותיהם בידיהם אע"כ משום צדקה וחסד עכ"ל. ועפ"ז נראה דהם אבותינו חטאו ואנחנו שעון כמעשיהם אין לנו עונש גדול כ"כ משום דמעשה אבותינו בידינו. וכמו שאחז"ל בעובדי כוכבים שאינן עובדין ממש אלא מעשה אבותם בידם. והא שאנו אומרים שאין אנו עזי פנים כו' לומר ש' צדיקים אנחנו ולא חטאנו כלל. אבל זה אנו יכולים לומר שאנחנו ואבותינו חטאנו וא"כ מעשה אבותינו בידינו. ואין לנו עונש כל כך:

אשמנו. יכוין במשמעותו כן אשר ישא על הנפש והן אשר אשם נגד התורה: בגדנו. יש במשמעותו ב'. בגדנו שלא שמרנו מטותיך על הם בה' בגדו. וב' במה שבגדנו איש באחיו כמ"ש מדוע נבגד איש באחיו (מלאכי ב י): גזלנו. יכוין במשמעותו גזל את וכן גזל אשר גזל נפשו בעבירות. ויכוין ג"כ בכללו גזלת העני בשאלת שלום: דברנו דופי. דופי יש בו שני פירושים. אחד דופי הוא דבר גנאי כדי לדחות את חבירו ממקום שיש לו תועלת ממנו. והוא מלשון יהדפני. וי"מ מורכב מלות דו פי. ודו הוא ב' בלשון ארמי פ"ל שאומר לב לחוד ופה לחוד. ופירוש המלה שני פיות אחד בפה ואחד בלב. או אחד בפיו ואחד שלא בפיו: העוינו. פי' הטינו דרכנו הישרה והלכנו ארחות עקלקלות. והכוונה כי היינו בדרך הישרה ופרשנו ממנה. לרמוז כי שנה ופירש קשה מכולם אי נמי העוינו פועל יוצא לאחרים כגון שהורה הוראה שלא כהלכה שמכשיל לאחרים וכענין ולפני עור לא תתן מכשול וכו': והרשענו. פי' עשינו רשע. או פי' שהצדקנו את הרשע והרשענו את הצדיק. ועוד פירשו בו כי הכוונה לומר כי אין אנו יכולים להתפלל ולומר שנענינו ומצאנו הרע הבריחנו לחטא. כי אינו רק אנחנו הטינו שמנו מעצמנו והרשענו: זדנו.

הוא

חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ: סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ. כִּי־אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם אַתָּה. וּבַעַל הָרַחֲמִים נִקְרֵאתָ. וְדֶרֶךְ תְּשׁוּבָה הוֹרֵיתָ. גְּדֻלַּת רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ. תִּזְכּוֹר הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם לְזֶרַע יְדִידֶיךָ: תֵּפֶן אֵלֵינוּ בְּרַחֲמִים. כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הָרַחֲמִים: בְּתַחֲנוּן וּבִתְפִלָּה פָּנֶיךָ נְקַדֵּם. כְּהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם: מֵחֲרוֹן אַפְּךָ שׁוּב. כְּמוֹ בְּתוֹרָתְךָ כָּתוּב: וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ נֶחֱסֶה וְנִתְלוֹנָן.

עץ יוסף

הוא התפלה בכוונה ורצון כמ"ש ודין לבך השיחך. אי מי ירמוז על דרך וכי יזיד איש על רעהו להרגו וגו'. וכן אונאת דברים ע"ד זה יסיר לב שמו: חמסנו. זה פי' על אונאת ממון: טפלנו שקר. שהטפלנו על הגרמו עלילות ברשע והוצאנו עליו דבה רעה. והעלם עליו לפני השופט שקר ויטפלו השופט לפניו והכהו: יעצנו רע. לחברים. להחטיאו ולהדיחו מעל ה' להבאים את ריתו. או נתנו לו עצה לפי דרכנו ולהכשילו: כזבנו. בין לתועלת בין לא תועלת. יען כי חבירו מבין כמוהו שהדבור הוא כזב ושקר. וכל אחד מכזב לחבירו. בחמור כאשר עשה לי כן אעשה לו: לצנו. פי' כמאמר הכתוב ועתה אל תתלוצצו: מרדנו. זה המורד ברבו: נאצנו. פי' הכעסנו. מלשון עד אנה ינאצוני וגו': סררנו. הוא כנגד העבירה כמאמר הכתוב כי כפרה סוררה סרר ישראל. ויש במשמעותיו נ"ל סוררה במחשבה כמאמ"כ ולעם הזה היה לב סורר ומורה: עוינו. אף שכבר אמר העוינו והרשענו. מ"מ אינו כפל. כי כאן ידבר על עוות הדבור כמאמר הכתוב למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו: פשענו. הוא במעשה: צררנו. פי' הייט צוררים זה לזה כמ"ש כל צוררי נפשי. או כמי נצרנו לעצמו. ותמוגגם ביד עונינו ע"י כי קשינו ערף. עוד יש לפרש קשינו עורף עם הודוי הבא אחריו בדרך זה. והוא. כי לאחת מה' ששת יקשה האדם ערפו שלא לשוב מדרכו. א) להשמו שאינו חוטא. ב) להיותו מצליח בדרכו הרשעה. ג) להיות נפשו נוטה אל הדרך הרע. כמו גזל ועריות שנפשו של אדם מתאותן. ד) לראותו כי הוא לבדו החוטא והעולם נידון אחרי רוב ונשען על זכות הרבים. ה) להיות שאין מוכיחין אותו. או אף שיוכיחוהו אין המוכיחים מוחזקים בחכמה ויראה באופן שלא יאמר טול קיסם מבין עיניך יאמרו אליו טול קורה מבין עיניך. ולזה אמר כי אין אנו יכולים להתנצל בשום ספק מאלו. יען קשינו ערף. גם ידענו שהרשענו. והם היות כי לא הצלחנו בדרכנו הרשעה. ושחתנו. נשמתנו ע"י עונותינו. והם היות

שנפשנו. תעבנו. הדרך ההיא. ר"ל שאין נפשנו מחמדתה. ושמא תאמר קלתינו בם החוטאים ת"ל. תעינו. כמאמר הכתוב כלנו כצאן תעינו. ושמא תאמר כי אין מוכיחים. או אם יש מוכיחים אינם מוחזקים וראוים להוכיח. לזה אמר. תעתענו. כמ"ש (דה"ב לו, טז) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו. כי זו גדולה על כולם כמ"ש חז"ל לא חרבה ירושלים על שבזו בה ת"ח כמו שהוכיח הענין מסוף דכתיב (שם) עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא: שחתנו. יש במשמעותו השחתת זרע לבטלה: לפי שעד עתה כל מה שהתודו הוא בענין מצות ל"ת. ע"כ מתודים כ"כ על התרשלותם במצות עשה כי הן חמורות יותר ממצות ל"ת כמ"ש חז"ל אתי עשה ודוחה ל"ת. וה"ק כי מהראוי היה לעשות עיקר עסקנו בעשיית המצות ועסק התורה. ועסק חיי העולם הזה לטפל. ואנו. סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים. ולא די שלא עשינו מהם עיקר. אלא עוד. ולא שוה לנו. שאפי' לא היה שוה לנו עסק התורה והמצות להבלי עולם הזה. וכל ימינו כלינו אל הבלי עוה"ז ומעט דמעט הנלקח מהם לצורך עבודת גבוה: ואתה צדיק כו'. (נחמי' ט, לג). צריך לומר פסוק זה בכונה ובהכנעה גדולה. שאמרו בפסיקתא א"ל הקב"ה למלאכי השרת בואו ואודיע אתכם צדקתם של בני. שאני מענתים בעוה"ז כמה פעמים צרות ויסורין הבאות עליהם בכל דור ודור ובכל שעה ושעה ולא בעטו בהם וקוראין עצמן רשעים ואותי קוראין צדיק. והם אומרים ואתה צדיק כו' ואנחנו הרשענו:

ודרך תשובה הורית. שאמרת קחו עמכם דברים: לזרע ידידיך. לזרע ישראל שנקראו ידידים (פ' מנחות נג.). ולהנוסחא "ידידך" בלי יו"ד קאי על אברהם וע"ש ובתוס' שבת (קלז:): כהודעת לענו. זה משה שנאמר עליו והאיש משה ענו מאד (במדבר יב, ג). שהודיעו ה' תפלה חביבה עליו. כמ"ש חז"ל במ"ד פ' מ"ב על ועתה הניחה לי וכי משה היה תופס וכו' מיד ויחל משה: שוב כמו בתורתך כתוב. שוב מחרון אפך. ואומר סלחתי כדברך: ונתלונן. לשון

כִּיּוֹם וַיֵּרֶד יְיָ בֶּעָנָן: תַּעֲבוֹר עַל־פֶּשַׁע וְתִמְחֶה אָשָׁם. כְּיוֹם וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם: תַּאֲזִין שַׁוְעָתֵנוּ וְתַקְשִׁיב מֶנּוּ מַאֲמָר. כְּיוֹם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְיָ וְשָׁם נֶאֱמַר: וַיַּעֲבֹר יְיָ | עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא:

יְיָ | יְיָ. אֵל רַחוּם וְחַנּוּן. אֶרֶךְ אַפַּיִם. וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים. נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה. וְנַקֵּה: וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ וּנְחַלְתָּנוּ: סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ כִּי־חָטָאנוּ מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ כִּי פָשָׁעְנוּ: כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ:

לתענית צבור ולעשרת ימי תשובה

גודל תפלת אבינו מלכנו מובא בספרים. ויסדה רבי עקיבא (אמ״ת תפלתו לפניך נגימטריא עקיבא בן יוסף יסד זה). ומתקן כנגד ברכות אמצעיות דתפלת י״ח דחול. אבינו מלכנו חטאנו ופנינו כנגד אתה חונן הדעת (וכתב תפי״ע ולפי מבוא ג״כ לפון תחנה לכן אומרים אותו א״מ באהבה כמו כתחנון אחר תפלת י״ח. גם אומרים אותו

א) שמות לד, ו. ב) שם שם, ז. ג) שם שם, ט. ד) תהלים פו, ה.

עץ יוסף

ניטת הרבה גליות: כיום וירד ה׳ בענן. שהכניס הקב״ה פני ילכו והנחתי לך: תעבור על פשע ותמחה אשם. בפשעים שהם המרדים שייך לשון העברה. ר״ל שלא תדקדק בגביות כל החוב. אבל האשם שמביאים גם על השוגג תמחה מכל וכל: כיום ויתיצב עמו שם. שהעברת אפי׳ על עון העגל שהיה פשע ואמרת ואדעה מה אעשה לך. א״כ באשם תמחק מכל וכל. ויש לפרש ג״כ שגם שם היה אשם לאהרן על שהשליך הזהב לאש. ואע״פ שלא היה לו לידע מפתקא של עלה שור. ונמחק חטאתו: ותקשיב מנו מאמר. ר״ל מאמר שיש. כאותו יום שקרא ה׳ את עצמו בשם ה׳ מדת הרחמים שאמר על עצמו ויקרא בשם ה׳. וכמו שאמר בתחלה וקראתי בשם ה׳ לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות לג, יט):

ה׳ ה׳. שניהם מדת רחמים הם. אחד קודם שיחטא האדם. ואחד לאחר שיחטא וישוב (רש״י) ועיין מ״ש בדרוש להספד על הגאון הגדול המנוח מו״ה ארי׳ ליב זצ״ל האב״ד דק״ק בריסק: אל. היא מדה ג׳. ואל הוא לשון חוזק. וכדכתיב ואל זועם בכל יום (תהלים ז, יב). אך כתיב ג״כ (שם נב, ג) חסד אל כל היום. ופי׳ האלשיך שזהו החסד מהם אל כי אם היה הועם בא בפעם אחת לא היה אפשר לעולם לסבלו. על כן חסד גדול במחלקו לימים ובכל יום רק רגע אחד שהוא רק כמימרים. והוא הרגע שהיה יודע בלעם לכוין לקלל בו: רחום. מדה ד׳. ורחמנותו היא שלא ישחית האדם מכל וכל. כ״א יביא יסורין עליו לכפר עון וגבי דיליה מעט מעט. ועיין מ״ש לעיל על פסוק והוא רחום יכפר עון כו׳: וחנון. היא מדה ה׳ שהוא מורה על מתנת חנם. והיינו כשאין לו לאדם לא זכות ולא חוב. נותן לו הקב״ה במתנת חנם. עד אשר דאם יש אדם שמעלו בתורה אך אינו זוכה לבוא לעולם. מ״מ הקב״ה משלם לו שכרו על עמלו. אם מקרה מתנת חנם: ארך אפים. מדה ו׳ שמאריך

אפו לחוטא ונותן לו ארכה כדי שיתן אל לבו וישוב. ואמר לשון אפים שהוא לשון רבים. משום שהוא מרבה המדה הזו. ור״ל האריכות הזאת הוא הרבה. וכמו שאמר והרבה להשיב אפו: ורב חסד. מדה ז׳. אמרו ז״ל מטה כלפי חסד. שאם היו זכיותיו שקולות עון כנגד עונותיו. הקב״ה מטה בידו ומכריע הזכיות כאלו היו מרובות. וזה כשאין בעונותיו אלו שעליהם נקרא בכלל פושעי ישראל בגופן כגון קרקפתא דלא מנח תפלין לשבת וזלזולו במצוה. ודומיו: ואמת. מדה ח׳. שמאמת דברו והבטחתו אמת לא ישוב ממנה. כמ״ש בפ״ק דברכות מצוה לא חזר הקב״ה מדבור מדה טובה: נוצר חסד לאלפים. מדה תשיעית שאף לדורות הרבה שומר אהבת הצדיק לעשות חסד עם זרעו. כדכתיב ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגו׳: נושא עון. מדה י׳. ועון הוא מזיד לתיאבון. ופשע הוא מרד להכעיס. וחטא הוא שוגג. וכשאדם עושה תשובה. נושא אותם עד שלא ישאר רושם ולא עוד אלא שנעשו לו זכיות אם היא תשובה מאהבה. ובמקום שבעלי תשובה עומדין. צדיקים גמורים אינן יכולין לעמוד שם. ואמר נושא עון. ולאו דוקא עון שהוא להיאבון אלא אפי׳ פשע שהוא מרד להכעיס. וזו מדה י״א. ואח״כ וחטאה שהוא שוגג. והוא מדה י״ב. וחשב שוגג לבסוף ולא מתחלה. משום כשאינו עושה תשובה מאהבה אלא מיראה נעשים לו מזידות כשגגות. א״כ אף שמוחל לו שעון ופשע. מ״מ אינו מוחל לו השוגג שנעשה מהמזיד: ונקה. מדה י״ג. ודרשו חז״ל מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים. שכל האומר הקב״ה ותרן הוא הוא׳: וסלחת לעוננו. שאיל ואין רשות למלאך לסלח כדכתיב כי לא ישא לפשעכם והמה קשה עורף ואומה טוב שהלך אתה מקרבנו יתסלח לשון רצון וכמ״ש ונמה ידע וגו׳ בלא בלכתך עמנו וגו׳: ונחלתנו. ושולחתנו את הארץ אשר נשבעת:

כלפם כהו השחקן. (אגי' שפה), החזירנו בתשובה כנגד הרוצה בתשובה. סלח ומחל כנגד סלח לנו. כתבנו בספר גאלה כנגד גואל ישראל. שלח רפואה כנגד רפאנו. חדש עלינו כנגד ברך עלינו. הרם קרן כנגד תקע בשופר. בטל מעלינו כנגד השיבה שופטינו והסר ממנו יגון ואנחה כו'. כלה כל צר כנגד שובר אויבים. מחוק ברחמיך הרבים כנגד יהמו רחמיך. הרם קרן משיחך כנגד וקרנו תרום. צמח לנו כנגד מצמיח קרן ישועה. שמע קולנו כנגד שומע תפלה. והושיענו עליהם בתלות ... (לבוש סי' תקפ"ד). ולפי זה יש בו תמין י"ח לכך א"א אותו בשבת. עוד טעם בכל זה מפני שאמרו ר"ע בשם ... בלשון תחנה ובקשה. ובשבת אין לשאול צרכיו. לי א.ת חיים לכל:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָטָאנוּ לְפָנֶיךָ׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בָּרֵךְ (בעשי"ת חַדֵּשׁ) עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה׃
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מֵעָלֵינוּ כָּל־גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת׃

גליון הגרי"ב א"מ חטאנו לפניך. אין להכות באגרוף על זה בר"ה דאין זה וידוי וכמ"ש החזור והביאו ר"נא סי' תקפ"ד ס"ק ב' דאלו הוי וידוי הא אין מתודין בר"ה אמנם לפמ"ש השל"ה בשם אמשטרדם דף כ"ז הרי פי' היך ודוי ות"ל דאזיל לשיטתיה שפסק דשלא בשעת תפלה מותר להתודות:

עץ יוסף

אבינו מלכנו חטאנו לפניך. ר"ל הטעם שחטאנו לפניך. שידענו שעיניך רואות ומ"מ חטאנו. וזהו לפניך ממש (של"ס). עוד יש לפרש על חטא שחטאנו לפניך. כי' אבותינו חטאו בענין עבודת כוכבים ולכך גלינו מארצנו מכל עכשיו. **אין לנו מלך אלא אתה.** ואין אנו עושים עוד בעבודת כוכבים לכן ראוי לך שתעשה למען שמך שאם אין בנו זכות תעשה למען שמך שלא יתחלל: **חדש** עלינו שנה טובה. כי בי' ימי תשובה עדיין לא נחתם: כל גזרות קשות. אשר האויבים גוזרים עלינו:

דובר שלום

א"מ. אמר אב ומלך ידוע שנשתכל במשפטי הבנים בנים למקום. ונסדר בסליחות מתחנים כמו כתוב: **בטל** מעלינו כל גזרות קשות. כבר כתבנו שתחלה יה' את פלא רצה החלבית וכל הגזרות הבאים המה לשבלים הטוב. אך לפעמים קשה המה לסבול עד שמגיע תכלית הטוב. המה מכונים גזרות קשות. ועליהם אנו מבקשים לבטלם שלא יהיו גזרות קשות בהתגשמם לעיננו:

בטל

עיון תפלה

אבינו מלכנו. האדם מיום הולדו עד שעת השלמת דעתו (בן י"ג שנה) הרי הוא כבן לאביו שבשמים שאין עבודתו מוטלת עליו, כי עדיין לא נתחייב בעבודה; ומשעה שנעשה בן י"ג שנה ואילך הרי הוא עבד למלך מלכי המלכים ב"ה ונתחייב בעבודתו. ועל זה אנו **מתודים** שתמיד חטאנו לפניו מנעורינו ועד עתה בין בהיותנו בנים ובין בהיותנו עבדים. ואע"פ שהבנים הקטנים אינם בני עונשין? מ"מ בני חטא הם, ואלו הקטנים לא עדיף מנבלת הגדולים שצריכה כפרה וחייבין עליה קרבן ועולה, וכדמסקינן בסוגיא דתקלה וקלון (סנהדרין נה, ב) כתם תקלה מני איכא דהא מודה היא ורחמנא הוא דחס עלה, כלומר א"נ דעונש ליכא חטא מיהא איכא שהגוף מלוכלך בחטא. ובשני המאמרים הראשונים שלנו השתמשו אנשי כנה"ג בברכת אהבה רבה אבינו מלכנו בעבור אבותינו וגו'. ובכמו אח"כ על כל תרוזי התפלה הזאת לאמר — אם כבנים אם כעבדים. מלפנים אנחנו לרחמי אבינו ועינינו תלויות אל אדונינו עד שיחננו: **אין לנו מלך אלא אתה.** כ"ה גם בברכת נשמת כל חי, ובברכת ברוך ה' לעולם שאחר ק"ש של ערבית כי אין לנו מלך אלא אתה: **עשה עמנו** (צדקה וחסד) **למען שמך.** (ירמיה יד, ז). וע"כ בתפלת והוא רחום נאמר ... פיסקא ראשונה, ואם פיסקא ב' צדקה עשה עמנו למען שמך: **בטל מעלינו.** הסר מעלינו, בטל נמצא בכל בנ"ך (קהלת יב, ג) ובטלו הטוחנות, ובטל נמצא בארמית לענין השבתה והסרה, המתרגם את כתוב (שמות ה, ד) ת"א תבטלון ית עמא, ואת הסר יסר (במדבר ...) ת"א בטלא יבטיל, ובלשון המשנה בטל רצונך (אבות ב, ד): **גזרות.** ראה מה שכתבתי בביאור המלה סוגה בעיון תפלה פיסקא

הקין תפלה

אבינו מלכנו. בתענית (כה, ב) מעשה בר"א שירד לפני התיבה ואמר כ"ד רננות ולא נענה ירד ר' עקיבא אחריו ואמר אבינו מלכנו (לפי גירסת העין יעקב ואבודרהם בתפלת חול דף מ"ד ע"א) אבינו אתה, אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה (שני התרוזים הראשונים מבארים שני התארים אבינו מלכנו ביתר באור, כלומר רק אתה לבדך אבינו ואתה לבדך מלכנו (ישעיה סג, טז)), אבינו מלכנו חטאנו לפניך, אבינו מלכנו רחם עלינו, אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך, מיד נענה. והנה בסדר הבקשות הללו ונוסחן רבתה המבוכה בהסדורים

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ בַּטֵּל מַחְשְׁבוֹת שׂוֹנְאֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָפֵר עֲצַת אוֹיְבֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה כָּל־צַר וּמַשְׂטִין מֵעָלֵינוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְתוֹם פִּיּוֹת מַשְׂטִינֵנוּ וּמְקַטְרִיגֵנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כַּלֵּה דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וּשְׁבִי וּמַשְׁחִית וְעָוֹן וּשְׁמַד מִבְּנֵי בְרִיתֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְנַע מַגֵּפָה מִנַּחֲלָתֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ סְלַח וּמְחַל לְכָל־עֲוֹנוֹתֵינוּ:

עץ יוסף

בטל מחשבות שונאינו כו' הפר עצת אויבינו. לשון אויב נאמר על מי שרודף אחר חבירו להרע לו. ושם שונא נאמר על מי ששמח בצרת חבירו. ולכך נאמר מחשבות שונאינו ועצת אויבינו: מנע מגפה. מהר"ם במידן ריתחא אמר עצור מגפה: סלח ומחל. ולא מחל וסלח. כי מחילה גדולה מסליחה. דסליחה הוא רק הרחקת זמן כמ"ש סלחתי כדברך ולא אמיתם עתה. ומחילה לגמרי משמע. וכן בשמ"ע סלח לנו כו'. (ומה שאמר שם כי מוחל וסולח אתה הוא עפ"י מ"ש במד' הזית פ' חכו ממתקים קלוסו של הקב"ה מקלסין אותו מתחלה למטה ועי' לעיל בשמ"ע) ועי' בסנהדרין ק"ז א' דמשל מסולה כותי כ"כ כאן מכאן סקל תחלה.

דובר שלום

בטל מחשבות שונאינו. לבל יוכלו לעשות עלינו. ואם חשבו כבר יועץ להרע הפר עצת אויבינו: כלה דבר וחרב וכו'. הד' מיתות בשפטי הרעים המנוהים ביחזקאל (יד, כא) חרב ורעב וחיה רעה ודבר. טעם ע"ז שהם תלות שעובר על ישראל בחטאתיהם. וזהו דבר חרב ורעב. ומשחית הייט חיה רעה המבהלת ומשחתת ושבי הייני גלות: מנע מגפה מנחלתך. ע"ד נאמ' במדבר (כא, יז) ובמעמך לא למגפה: סלח ומחל וכו' מפס וכו' מנגד עיניך. מתוק בחמין הכניס. בהפנימה האדם שנה יש בה שלוה עינים רמים. כא' בגרם שנם ופתיתות בנשמת האדם השוכב הפנימה. כשני שהוא מנגד לרצון הבו"ם וטוו. השני שבאדם הוא כאים עשה מקבל. בכולה כבל רגע מעונות טרמא די מחמירו. כמאמז"ל: והחטאי מקיף. והסלמון זה ע"פ דרכי התמד

מהבוי"ם להפכם ממנו בשפיים התורה והמלוס. נמצא זה המונע הסבירים אין לו כמה לצאת ידי חובתו נגובתי על

עיון תפלה

נכון שאמר על נחוך גוזר ומקיים: מחשבות שונאינו. עצת אויבינו. השנאה היא הרחקה והתנגדות והתמרמרות בלב בלבד ולא תצא מתוך לנגם לעשות רעם כבד (רק לעתים רחוקות בהתגברותה תוכל להתפרץ החוצה), התקפה שנאה במטמון (משלי י, יח) כי שנאה לאה (בראשית כט, לא), לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט, יז); אבל האיבה יוצאת אל הפעל ומזקת, ואיבתי את אויביך (שמות כג, כב) אויבם, כי לא אויב יחרפני (תהלים נה, יג), ואויבי ה' (שם לז, כ) הם אויבי עם ה', רהוא מש"כ לעיל בתקון תפלה ברכת והמלשינים בד"ה וכל אויביך לכן השנאה מגלת: גם על דברים שאין בהם רוח חיים ועל דברים מופשטים, ולא כן בהרה אויב לאמר אויב בלא אויב גזל אויב חכמה, כי האויב מתאמץ להזיק והשונא מואס בדבר ומתרחק :(לפי מהרש"ל). לפיכך אנו מתפללין לבטל מחשבות שונאינו בעודן עטורות בלבם ולהפר עצת אויבינו שכבר יעצו עלינו רעה ושמדת לצאת אל הפעל, כמו שנאמר (ישעיה ח, י) עוצו עצה ותופר, ונאמר (תהלים לג, י) ה' הפיר עצת גוים: כלה כל צר ומשטין מעלינו. עפ"ה (שם עא, יג) יכלו שטני נפשי; וחז"ל השתמשו בהספעיל בולו ונספין ומי' אוך אתם מספיקים וכו' (פסיקתא רבתי פל"ו), וכן הפייטנים הקדמונים ותגער בשטן לבל ישטינני (תפלת הש"ץ הנני העני ממעש בר"ה ויוה"כ), משטין בכבל אסור (הקליר בפיוט האחד דשי למרוצק במוסף יוה"כ). ויש הבדל בין שוטן בקל ובין משטין בהפעיל, בקל ידרוהו מתנגד — נשגשר — ובהפעיל פירושו מקטרג — אנקלאגער — והפעל קטרג ארמי, אם אמר איש כי יטלע (איוב א, ט) מעורים אתם יקטרג: כלה דבר וכו' ושבי ומשחית. כמו ובמחתה יכן ולא יתן. שהמחית (ס"ה)

תקון תפלה

בהסדורים השונים, בטור או"ח סי' תר"א כתב "באשכנז נוהגין לומר בעשי"ת בקר וערב אחר סיום שמונה עשרה אבינו מלכנו ע"ס אלפא ביתא, וכן כתב רב עמרם" עכ"ל, אבל בסדר ר"ע שבידינו אינם ע"ס א"ב, וז"ל ר"ע בתפלת ר"ה "ואבינו מלכנו דקא אמרינן הכי בסדר ואדל, א"ס חטאנו לפניך

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מְחוֹק בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים כָּל־שִׁטְרֵי חוֹבוֹתֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַחֲזִירֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלֵמָה לְחוֹלֵי עַמֶּךָ:

עץ יוסף

ול"צ לקמן כתבנו בספר מחלה וסליחה. נ"ע דהספר נקרא מחלה וסליחה (מהר"ל ודיו ודיר): והעבר פשעינו וחטאתינו מנגד עיניך. (כלומר היה צריך לומר מחה הכל שאנו לפני ה' הכל מלך. אך כוונה משום שהפשעים תוכנה מידאה חטא המזיד שלנו. והתשובה מהפכם לנו מזדונות זכיות. ואנו מבקשים שיעביר החטאות וגם הפגמות שנעשו מלמעלה: מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו. כ"ה שהמעשה שנאמר בהם וביום פקדי ופקדתי (שמות לב, לד). והם נקרא שטרי חובותינו. ולזה אנו מבקשים מחוק וכו' כל שטרי חובותינו: החזירנו בתשובה שלמה לפניך. כלומר שמאי מיני תשובה הוא. אחד מאהבה והיא השלמה. ואחד מיראה שהיא פחותה. והיה לנו מעיר לעזור בכוונה שתשובה שלמה שלהבה ולא שלמות (שמעה יוסף): רפואה שלמה לחולי עמך. והנה רמה דשלמה הם מרפאים וחוקים. רק שתלמידי חכמים הם קצרי ומרירי. אבל באמת אמרו שלנו חולים חולי הנפשות. ח"ע הרמב"ם בפ"ב מהלכות דעות. חולי הגוף טועמים המר מתוק. והמתוק מר. ויש מן החולים. מי שמתאוה ותאב למאכלות שאין ראוין לאכילה כגון העפר והפחם. והוא. המאכלות הטובים כגון הפת והבשר הכל לפי רוב החולי. כך בני אדם שנפשותם חולות מתאוים ואוהבים הדעות הרעות והמעלים ללכת בה והוא הדרך הטובה ומתעצלים ללכת בה והיא כבדה עליהם לפי חליים ומה היא תקנת חולי הנפשות. ילכו אצל החכמים שהם רופאי הנפשות וירפאו חליים בדעות שמלמדין אותם עד שיחזירום לדרך הטובה. והמכירים בדעות הרעות שיש בם ואינם הולכים אצל החכמים ארפא אותם עליהם אמר שלמה הכמה ומוסר אוילים בזו. וזהו שאנו מבקשים שלח רפואה שלמה כדי שיהיו רפואה.

דובר שלום

על הטוב שמקבל ממנו. וזהו שאנו מבקשים. על שלא חטא שלא הואיל לכל שנעשים חטאים שלנו אגרם כמו כן. ומחה והעבר פשעינו מנגד עיניך כמה שנעשו נגדך לפעול לפניך. ומחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו מה שאנו חייבים על קבלת הטוב ולא שלמנו: החזירנו וכו'. בפעמיים כתבה מתרגם האדם מן הקב"ה ופ"י התשובה מקרב האדם מחוץ לקב"ה. לכן מתואר המין מעיד תרך בתשובה. אמרו חז"ל גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. וזו החזירנו בתשובה שלמה. שמגיע התשובה לפניך. לפני כסא כבודך:

תקון תפלה

לפניך, א"מ אין לנו מלך וגו', א"מ עשה עמנו וגו', א"מ בטל מעלינו גזרות קשות, א"מ חדש עלינו גזירות טובות, א"מ בטל מחשבות שונאינו, אבינו מלכנו הפר וגו', אבינו מלכנו שלח רפואה לחולי עמך, אבינו מלכנו עצור מגפה מנחלתך (הלשון הזה משמע שסבר הקל הגנה ובקשתנו להסירה ולעצרה כמו (במדבר יז, יג), אבל לפי נוסח הסדורים אנו מבקשים מגפה שלא תבוא עלינו כלל), א"מ כלה דבר וחרב ושחית מבני בריתך, א"מ זכור וגו', א"מ עשה למען הלא לשמנו, א"מ קרע לנו גזר דיננו, א"מ מחק שטר חובותינו, א"מ סלח ומחל לעונותינו, א"מ מחה וגו', א"מ החזירנו וגו', א"מ כתבנו בספר חיים, א"מ כתבנו בספר זכות, א"מ כתבנו בספר זכיות

עיון תפלה

(שמות יב, כג) כלומר השמחה, שהרי לא היה שם המחית שלמי הקב"ה בכבודו ובעצמו והסמוכים בהגדה הם: מחה והעבר פשעינו וגו'. מק"ם (ישעיה מג, כה) אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך: מחוק וגו' כל שטרי. הפתוח בכל הספרים נרוחית לשלם על משקל אוכל, כמו יקחב יגאל יצחק יקום יעבור (עזרא) ישאל יוסף ירצב יתכם ינאם יאמן ירדך, מלבד שלמה יתלוהו, ויקהם עליו (ישעיה ...), ודע עם (במדבר כג, ח), באורו (שופטים ..., ג); וכ"ם הממה לאחרי, ולפי"ז נ"ע מחק בפתח ולמען הסמיכה מלמה הם לחת עגרם לא יקחוק (ל"ב, כ), ולמסר מסי"ם הוא: כל שטרי. כן בדיוים נמצא, כי לא מלמה בכמ"ך שהסמוך על שלמה הסמיכות והנמוכים, כמו שורי עמו (ישעיה ..., ...), שממה כמו (יחזקאל ..., ...), קטב מרי (שמות ז, ...), ישרי המלכים (..., ד), מעבריהם (תהלה ..., ...) מן עבר, מעבריהם (איוב לה, ט) מהמה המל"ם על משקל עבד, אבל שיטן ... דקדוקים הם מלמה על משקל ... והמתוקן ... בספר ... 205 ... מלעל ... (נחמיה ...), ... (ש"ב ...), ... פרושן

צריך לומר (אבינו מלכנו קרע רוע גזר דיננו) בשם קרע שטן פסל ידו יקרע רוע גזר הדין :

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קְרַע רֹעַ גְּזַר דִּינֵנוּ :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ :

לעשרת ימי תשובה	לתענית צבור
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (לנעילה: חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים :	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְחַיִּים טוֹבִים :
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר גְּאֻלָּה וִישׁוּעָה :	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִגְאֻלָּה וִישׁוּעָה :

גליון הגרי"ב רוע גזר צ"ל בנשימה אחת : . יא ש"ו סי' תרכ"ב :

עץ יוסף

רפואת הנפש ורפואת הגוף . ור"ל שיתן בלבנו לשמוע אל החכמים שהם רופאי הנפשות . וז"ל הרמב"ם גם וכילד היא רפואתם מי שהוא בעל המה אומרים לו להנהיג עצמו שאם הוכה וקולל לא ירגיש כלל וילך בדרך זו זמן מרובה עד שיתעקר החמה מלבו . ואם היה גבה לב ינהיג עצמו בבזיון הרבה וישב למטה מן הכל וילבש בלויי סחבות המבזים את לובשיהם וכיוצא בדברים אלו עד שיעקור גובה הלב ממנו ויחזור לדרך האמצעי שהיא דרך הטובה וכו'. ועל קו זה יעשה בשאר כל הדעות עכ"ל : קרע רוע גזר דיננו . קשה אם קאי על הגזירה עצמה האי ליה למימר קרע גזר דיננו . אך יבואר ע"פ מה שאמרו חז"ל במסכת ר"ה הרי שהיו רשעים בר"ה וגזר עליהם גשמים מועטים וחזרו בתשובה. להוסיף עליהם אי אפשר . אלא מורידן בזמנן ועל הארץ הצריכה להם הרי אף שנגזר חוכחה ויסורין הקב"ה מסתיר את ההוכחה בגשמים מועטים שהם סימן קללה שוהה על ארץ הצריכה להם . ומתלאת גזרת הקללה באה אבל לא נרגש. שלא נרגשת הקללה . וזהו שאנו מתפללין קרע רוע גזר דיננו ר"ל אע"ם שהגזירה קיימת כי להוסיף אי אפשר עכ"פ הרוע בגזירה יתהפך לטובה לשלוח בזמנן ועל הארץ הצריכה לגן באופן שהגזירה באה אבל לא נרגש רק לטובה שנעשה מרעה טובה וכן אפשר לומר והתשובה ותפלה וצדקה מעבירין אפי' בהון השנה את רוע הגזירה שיתהפך הגזירה מרעה לטובה (ספר לב אריה) : נוהגין לומר קרע רוע במירכא טפחא . ובש"ע ס"ס תרכ"ב כתב שיש לומר רוע גזר בנשימה אחת (א"ר): בספר חיים. הוא ספר גדאשית שבו יגתן חיים לכל יציר : בספר גאולה וישועה . הוא ספר שמות בו כתב

דובר שלום

קרע רוע וכו'. כבר אמרו למעלה בפל תפלינו כל גזרה קשה. ויתכן בכאן נאמר על גזרות שאמרים בה יש עלינו כמי שהיה בימי התלמוד גזרות שמד וכלה. וכתן הטעם על גזרות המים שנגזר נספחתינו : זכרנו כו'. היינו טוב האמיתי בגם לפניך המכיר בטוב האמיתי הוא טוב :

עיון תפלה

(ב"ב קטב פיא). וכונת התפלה הזאת שימחק הקב"ה כל ספרי חובותיו שיש לו עלינו , וכמו ששנינו (אבות פ"ג מ"כ) הפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללוות יבוא וילוה, ובתורת כהנים פ' בהר פ"ו סי' פ"ה כי עבדי הם שטרי עליהם ראשון , ובבראשית רבה פרשה פ"ב סי' י"ג רא"ה מפני שטר חוב : רע גזר דיננו. כצ"ל חסר וי"ו, כמו (קהלת ז, ג) ברע פנים, ופתרונו רעת גזר דיננו — גזר דיננו הרע. והמליצה קריעת גזר דין מצאנו בדרז"ל פעמים רבות, העושה תש"ר בכל כחו קורעין לו גזר דינו (שבת קיט, ב), קורעין לו גזר דינו של ע' שנה (ברכות לא, ב), גדולה צדקה שמקרעין גזר דינו של אדם (ר"ה טז, ב), ולפי הלשון גזר דין עקר פתרונו פסק דין בין לטוב בין לרע , לכן צריכים לפרש בתפלה רוע גזר דיננו : בזכרון טוב. כצ"ל. ונמשך למה שאמרו רבותינו (ר"ה טז, א) אמרו לפני זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה : כתבנו בספר חיים טובים .

תקון תפלה

זכיות, א"מ כתבנו בספר פרנסה וכלכלה, א"מ הצמח וגו', א"מ קבל ברחמים את תפלתנו, א"מ עשה למען שמך הגדול, א"מ עשה למען רחמיך הרבים ורחם עלינו" עכ"ל. וסדר המחזור ויטרי ונוסחתו רק שס"ד „חטאנו לפניך , אין לנו וגו', עשה עמנו חסד למען שמך, בטל וגו', הפר עצת אויבינו מעלינו , קלקל מחשבות שונאינו , סתום פיות צוררינו ומקטרגנו , תכתיב עם מלמדי זכותנו, כלה כל צר וגו' , כלה וגו' ומשחית ומגפה מבני בריתך, שלח רפואה שלמה לכל חולי עמך , מנע מגפה מנחלתך (כלה מגפה מבני בריתך היא תפלה שלא תשלוט המגפה בבני ישראל בכל מקום שהם, אבל

לתענית צבור	לעשרת ימי תשובה / לנעילה
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לְפַרְנָסָה וְכַלְכָּלָה*) :	**אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה*)** :

*) יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתתן לי ולבני ביתי ולכל הסמוכים על שולחני היום ובכל יום ויום מזונותי בכבוד בזכות שמך הגדול (דיקרנוסא) הממונה על הפרנסה :

עץ יוסף

כתב נגאלת ישראל מיד מצרים ויבוסתם : בספר פרנסה וכלכלה. הוא ספר נזכר שנו כמו כנ״ל והצלין : בספר

עיון תפלה

יוסד על מאמרם (ר״ה לב, א) מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו, ועל מאמרם (שם טז, ב) שלשה ספרים נפתחין בר״ה: **פרנסה וכלכלה**. פרנסה מלה תלמודית ועקרה עברית, הלא פרס לרעב לחמך (ישעיה נח, ז) בתוספת נו״ן, ובני בניינים נס, הפיעל **פרנס** והתפעל **התפרנס**. ענינה הספקת הצרכים בגלום גאות ומכון, פרנסתי כהלכה (ב״ב ח׳ ע״א) בשני בצורת אינם נוהגים אלא כדי צורך, כי הספק למד״י ועמד אחד ופרנס. את אשהו (כתובות קז, ב) בלא ספק לא נתן לה אלא כדי חייה, עמך ישראל צריכין פרנסה (ברכות ג, ב) ומסיק אין הקומץ משביע וכו׳ נראה שבקשו רק כדי שעור רעבון בתיהם, לכן נוהגים לו פרנסת ליגה (פיאה פ״ח מ״ז) ואלו היו בגלויים. מוספת עליה מלת כלכלה שענינה השפעת הצרכים בשפע רב (וכלכלה בה מלת הספק כל), מכלכל חיים בחסד — כיד ה׳, ויכלכל יוסף את אחיו (בראשית מז, יב) כיד המלך, ובברכת משרת כל חי ברעב וזהנו (כשגזרה רעב על הארץ פרנסתנו בגלוים) ובשבע כלכלתנו בשפע רב, ולארבעים שנה כלכלתם (נחמיה ט, כא) השפעת עליהם רוב טובה, וכלכלום לחם ומים (מ״א יח, ד) רבותא קמ״ל שהם במלא כמה מסר נפשו לכלכלם בשפע, ולחם כנוי לכל דבר מאכל כמו שנאמר (בראשית מג, לא) שימו לחם, ונאמר (ש״א כ, כז) מדוע לא בא בן ישי אל הלחם, וכ״כ רש״י (קהלת י, יט), ומים כנוי לכל המשקאות, שאע״פ שנאמר וכי יותן מים על זרע (ויקרא יא, לח) קי״ל דשבעה משקין מכשירין (מכשירין פרק ו׳ מ״ד), לחם לא אכל ומים לא שתה (שמות לד, כח) לא אכל שום מאכל ולא שתה שום משקה, שים לחם ומים לפניהם (מ״ב ו, כב) ואמר אח״כ ויכרה להם כרה גדולה. ודרך המבקש לבקש בתחלה מעט ואח״כ מוסיפים לבקש הרבה, כמו שבקש יעקב אבינו ע״ה (בראשית כח, כ) מתחלה המזון בדרך הזה (מהיזק) ואח״כ הוסיף ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש (שיעשירני) ואח״כ הוסיף ושבתי בשלום (שלם בנכסי ובגופי ובממוני, כמו שפירש״י שם ל״ג י״ח על ויבא יעקב שלם) ואח״כ הוסיף והיה ה׳ לי לאלהים (שיחול שמו עלי מתחלתי ועד סופי שלא ימצא פסול בזרעי מה שלא זכו לזה אברהם ויצחק), לפיכך אנו מבקשים בתחלה על הפרנסה ואח״כ על הכלכלה. וכן בברכת המזון בבונה ירושלים זוננו פרנסנו וכלכלנו, וגם בברכת הטוב והמטיב נאמר פרנסה וכלכלה. ובמחזור ויטרי סי׳ שכ״ח דף שס״ו בתפלת ר״ה ז״ל, ור״ת פירש כי אין צריך להזכיר טובים אלא זכרנו לחיים, כי בתחלה יש לשאול חיים סתמא ובברכת הודאה כתוב לחיים טובים ואח״כ בברכת השלום לחיים טובים ולשלום, כי לעולם ישאל אדם מעט מעט ולהוסיף, וכן מצינו (סנהדרין קו ע״א ופי׳ ויק״ר פ״ה) לעם דת דומה נמשל וכו׳ עכ״ל:

תקון תפלה

אבל מנע מגפה מנחלתך היא תפלה שלא תשלוט המגפה בארץ הקדושה שהיא נחלת ה׳ (ש״ב כ, יט; שם כא, ג; ש״א כו, יט: ירמיה ב, ז) ואפי׳ על הזרים היושבים בה, מחל וסלח לכל עונותינו, קרע וגו׳, מחק וגו׳, מחה וגו׳, כתבנו בספר חיים טובים, כ״ב שלום, כ״ב מזונות, כ״ב פרנסה וכלכלה, כ״ב ישועה וגאולה, הצמח וגו׳, הרם וגו׳, הרם וגו׳, הרם קרן מזבחך, שמע קולנו וגו׳, קבל וגו׳, עשה למען רחמיך הרבים, עשה למען שמך הגדול והנורא שנקרא עלינו, עשה למענך וגו׳, עשה למענך והושיענו, אל נא ישכב חטא ועון את תפלתנו, נא אל תשיבנו וגו׳, תהי השעה הזאת וכל שעה רצון שעת רחמים מלפניך (?), חננו ועננו כי אין בנו צדקה וחסד עשה עמנו למען שמך והושיענו״ עכ״ל. ובמחזור טונים הוסיפו עוד שני חרוזים, כתבנו בספר צדיקים, כתבנו בספר ישרים ותמימים. ובמחזור רומא כתבנו בספר ישועות ונחמות, ובנוסח אשכנז למנהג פולין הסדר כך, מנע, כלה ומחל, מחה והעבר, מחק, החזירנו, שלח רפואה, קרע, זכרנו, כתבנו בספר חיים, בספר גאולה, בספר פרנסה, בספר זכיות, בספר סליחות, הצמח, הרם, הרם, מלא ידינו, מלא אסמינו, שמע, קבל, פתח, נא אל, זכור, תהי השעה, וכו׳ וכו׳. ועוד שנויים קלים נמצאים בסדורים שונים שאין צורך כ״ב לזכרן:

להענית צבור*	לעשרת ימי תשובה *לנעילה
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִזְכֻיּוֹת:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר זְכֻיּוֹת:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכְרֵנוּ לִסְלִיחָה וּמְחִילָה:	אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ כָּתְבֵנוּ (חָתְמֵנוּ) בְּסֵפֶר סְלִיחָה וּמְחִילָה:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הַצְמַח לָנוּ יְשׁוּעָה בְּקָרוֹב:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ הָרֵם קֶרֶן מְשִׁיחֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא יָדֵינוּ מִבִּרְכוֹתֶיךָ:

עץ יוסף

בספר זכיות. הוא ספר דברים שבו כתב פטירת משה רבינו ע"ה וזכיותיו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה: **בספר** מחילה וסליחה. עיין מ"ש לעיל. והוא ספר ויקרא שקרבנות באים למחילה ולסליחה: **הרם** קרן ישראל עמך כו' הרם קרן משיחך. עיין איכה רבתי פסוק גדע בחרי אף כל קרן ישראל. דאי' שם עשר קרנות הם כו' קרן ישראל שנאמר (תהלים קמח, יד) וירם קרן לעמו. וי"א קרנו של משיח שנא' (ש"א ב, י) ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו. ואי' שם וכל הקרנות ניתנו לישראל. וכיון שחטאו ניטלו מהם הדא הוא דכתיב גדע בחרי אף כל קרן ישראל. וכשישראל עושין הרצונו של הקב"ה מחזירן למקומן הה"ד (תהלים עה, יא) תרוממנה קרנות צדיק. וזהו שאנו מתפללים שירים קרן ישראל וקרן משיח. וממילא יתרוממו כל הקרנות בחשב שם

דובר שלום

מלא ידינו מברכותיך. מלא אמתחותינו שבע. מלא ידינו מברכותיך. שגלויות אנחנו במעשי ידינו. וכמ"ש בלפדי רפעי ידינו מלא אתה נפלמך אקמינו שבע. ויתכן עוד שההצלחה שאדם מצליח במעשי ספנו כל צען שאין מתנותן אשר יד ה' עשתה חיל להצליחו. אינו מסתפק במה שיש לו. כי לבנו ידתה אשר בכח עצמו

אחרית לשלום

בספר זכיות. בספר סליחה ומחילה. לו שנכנס בדין להכתב בספר זכיות דאין בו עוון זכרון חטא ועון. או אף אם לא נזכה בדין ויש בנו עון וחטא. כתבנו בספר סליחה ומחילה למחול על החטא. והפלגו בת"א שלא נזכר בתלמוד רק ספר החיים לבד יעו"ש. ויתכן ע"פ דאיתא בזוה"ק פ' בשלח ד' נ"ו אשר איש

עיון תפלה

זְכֻיּוֹת. מן **זכות** כמו **חָנֻ**יּוֹת (ירמיה לז, טז) מן **חָנוּת**. ויש אומרים שהיחידה **זכות** בפלס **גלות** משקל **פעות**, ואין הכרע מקריאת ההמון, כי ההמון רגיל לקרא היחידה **זָכוּת** והרבות **זָכֻיּוֹת** (במהירות הלשון **זְכֻיּוֹת**) וזה לא יתכן, ראה מה שכתבתי למעלה בברכת תקע בשופר. וענין הזכות הכרעת כף המשפט לטובה, בהפך מן החיוב שהוא הכרעת הכף לרעה (סנהדרין לג, א; גיטין יג, ב): **סליחה ומחילה**. הסדר הזה סליחה ואח"כ מחילה נמצא גם במקומות אחרים, בתפלת יוה"כ כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישרון, ובודוי על חטא סלח לנו מחל לנו, ובי"ח ברכות סלח לנו אבינו וגו' מחל לנו מלכנו וגו', עיי"ש בביאור ההבדל בין סליחה למחילה; ומצא גם בהפך, ותתן לנו וגו' למחילה ולסליחה ולכפרה, ובחתימת הברכה מלך מוחל וסולח (וכן הנוסחא במס' סופרים פרק י"ט הלכה י'), ובמוסף לר"ח למחילת חטא ולסליחת עון, וכ"ה בפיוט ומאהבתך ה' אלהינו לשחרית ולמוסף יוה"כ למחילת חטא ולסליחת עון, ובסליחות ליוה"כ בתפלה המתחלת או"א אל תעזבנו ואל תטשנו וגו' ולמען שמך הגדול תמחל ותסלח לעונינו, כ"ה בכל הספרים, ובתפלה שאחריה או"א סלח לנו מחל לנו, ובתפלת אתה יודע רזי עולם שלפני על חטא שתסלח לנו וגו' ותמחל לנו וגו' ובתפלת נעילה אתה בדלת וגו' קץ ומחילה וסליחה על כל עונותינו. ובהרבה סדורים נדפסים וכתבי יד הנוסח כתבנו בספר מחילה וסליחה, וזה מסכים יותר לדברינו בי"ח ברכות שסליחה גדולה ממחילה, א"כ מתחיל בבקשה קטנה ומוסיף בקשה גדולה ממנה: **הצמח לנו ישועה בקרוב**. עי' לעיל בעיון תפלה על ברכת את צמח דוד וגו' מהרה תצמיח: **הרם קרן ישראל עמך**. כמו שנאמר (תהלים קמח, יד) וירם קרן לעמו: **הרם קרן משיחך**. כמו שנאמר (ש"א ב, י) וירם קרן משיחו: **מלא ידינו מברכותיך**. כ"ה גם בהלת ועמנו טרם עולם

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַלֵּא אֲסָמֵינוּ שָׂבָע׃

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ שְׁמַע קוֹלֵנוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ׃

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ׃

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ פְּתַח שַׁעֲרֵי שָׁמַיִם לִתְפִלָּתֵנוּ׃

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ זָכוּר כִּי עָפָר אֲנָחְנוּ׃

עץ יוסף

שם: מלא אסמינו שבע. מלא האוצרותינו שבע: **שמע** קולנו כו'. כוונה כדאי' במסכת תענית שמעלה הקב"ה נגד תענית' וירדו לכם גשמים קודם הנץ החמה. כשנתנים כתם לאמר שבחי של נטר הוא. אמר להם המשל לכם משל למה"ד לעבד שמבקש פרס מרבו אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו. וזהו שאנו מבקשים א"כ שמע קולנו תחלה. והדר חוס ורחם עלינו: **קבל** ברחמים וברצון כו'. פי' אף שאין אנו יודעים כוונת הדברים בכל התפלות ורמזיהם ויחודיהם ה' ל"כ קבל ברחמים וברצון את תפלתנו. ואמר ב' לשונות רחמים ורצון נגד שתי עניות. עניות דעתנו. ועניות צרכנו. ברחמים נגד עניות צרכינו. וברצון נגד עניות דעתנו בתפלתנו. ואעפ"כ תקבל: **פתח** שערי שמים לתפלתנו. כלשערים כשאדם חוטא נדול. כמלאכים סותמים שערי שמים שלא תעלה תפלתו. כמו שהיה המעשה במנשה המלך. אנו מתפללים שאעפ"כ יפתח הקב"ה שערי שמים לתפלתנו כמו שעשה למנשה שחתר לו מחירה תחת כסא הכבוד וקבל תפלתו: **זכור** כי עפר אנחנו.

דובר שלום

יגעת בספר הון. אך כשמתבונן האדם שאין נחת. כגון לבצלים. רק רצון ה' מברך אותו הוא מצליחו במה שיהגו כשי"ם. זה שאנו מבקשים מלא ידינו מברכותיך בתשובה שלמה ידינו מברכותיך ממלא מהמבע. ואז כשנכיר אשר מברכתך יצרך נגד מה שמלא אסמינו שבע. שביה סנפים מאשר לנו ולא נבקש יותר: והוא טעם משלי (י, כב) ברכת ה' היא תעשיר לא יוסף עצב עמה. כשיכירו אשר משנו הוא מברכת ה'. לא יוסף עצב להשתדל ולבקש עוד ממנה. אך ישים שבע באספיך: והוא מאמר הכתוב והריקותי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג י). כאשר אני אריק ברכה לכם יהיה פי' מכם יאמר בלי די. שמסתפקין במה שיש לכם. עד שיבין הברכה כמו עד יכם ולא יאכיל (איוב כה, ה). וזהו שאומר נספלי שבע רצון ומלא ברכת ה'. שיתמלא יהיה שבע בזון המסתפק במה שיש לו ואין כולו יוסר לפי שאוא שגא ברכת ה' וברכת ה' הוא עד בלי די שלא יוסיף עצב עמה לבקש עוד כמאה:

אחרית לשלום

ל"ט לתקב"ה דאיתי ספר וכו' ועל סלין ונכוהו דע יד קוב"ה ניס סליין יפ"ע. סדי דכל מעשה הקדוש ב"ה מתיחה לספר: **שמע** קולנו וכו'. קבל ברחמים וברצון וכו'. פתח שערי שמים וכו'. הקבצת הדברים יתכן נגינה אלה. א' בשיתו חפץ לבמוס. אך התשובה עסק בקו נדול הבורא לב השומע להקשיב. ב' כך הכבל השומע בקבת זולתו אף שאינו עסק בקול. ג' לב עוב השותח פסר לשמע יעוא כל אינו נבקש מאיתו עזרה בלב לו. זהו שלב התכונות. שמע קולנו מלך היכל. קבל ברחמים תפלתנו בלעדי קולנו פתח שערי שמים נגזרת על ביאת נקשתנו: **ברחמים** וברצון. תכונת המנחם שמלבבר נרגשתו לעת המרוחה יתן לטעו שלא יעוא לפניו תשובה ניסורין לב יעבר ההתבעבר עליו. אך כשר"ה עליו ניאמר שמו אנכי נלב. לטו נהבהחף נלגת ינחיו נכדי לרחם עליהם. לכן טו ית' הוא ביחד ברחמים וברצון:

פתח וכו'. ענין תכוים ספר הטונה על התפלות הדבר שנכנס נקבת המבקש נלב נגרתם. כמו שנכנס הטעד בשיגה מקום הסעור ע"י פתיחת השער. לכן כשעונה התפלה לרצון למרום הטונה בנפתחו שערי שלום נכנים התפלה: וזהו טעם ס' ויאמר אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים. בבהמ"ק הוא מקום הגורם שמעלה התפלה לרצון לפני ה'. כמו שאמר בהמע"ה נהפותו והתפללו והתמנו הגון נבית הזה ואתה תשמע השמים וגו'. זהו שהכיר יעקב אבינו ע"ה בראותו המקום אין זה כי אם בית אלהים שדרך שם העליות לרצון התפלות.

עיון תפלה

עלם לעצירת גשמים ומלא ידינו מברכותיך (ומעושר) [ומעושר] מתנת ידך. והקור מלא עם כ"ס אג"פ שאין חוטם נסרך נכה"ק נמלאו כאות (ירמיה נא, לד) מלא כרשו מעדני, כי מלאו מקדש (ישעיה ו, ו), אין יתמ"ס יתרון אלא סירתו מלאו ממעדני בני יהודה, מלא את אסמתו ממך (תהלים קמ, ה): מלא אסמינו שבע. עס"ה (מלאכי ג, י): **שמע קולנו** וכו'. **קבל ברחמים** וכו'. נא אל השיבנו וגו'. כלם הבקשות הללו לקוחות מברכה שמע קולנו בתפלת י"ח: **זכור** *) כי עפר אנחנו. עס"ה (תהלים קג, יד) **זכור** כי עפר אנחנו. הכונה כמו שאמר הפייטן בערבית ליל יו"כ כבן ימים אנחנו אמוני תשלה ארוכה לעלה תדף

*) כן צ"ל. ולא כיש אומרים **זכור** בזין בקמץ והוי"ו בשורוק כלשון הכתוב, כי שם ידבר בלשון עבר ולא **זכור** בדרך הלל, אבל כאן שהוא לשון בקשה צריכים לנקד בחו"ם

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נָא אַל־תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ תְּהֵא הַשָּׁעָה הַזֹּאת שְׁעַת רַחֲמִים וְעֵת רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חֲמוֹל עָלֵינוּ וְעַל־עוֹלָלֵינוּ וְטַפֵּנוּ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן הֲרוּגִים עַל־שֵׁם קָדְשֶׁךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן טְבוּחִים עַל־יִחוּדֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן בָּאֵי בָאֵשׁ וּבַמַּיִם עַל־קִדּוּשׁ שְׁמֶךָ:

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ נְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ:

עץ יוסף

כתב הרב אלגזי ז"ל הכתוב כי לא ינא מעפר און וגו' הוא מפני שהאדם מחמת גודל שפלותו מנקה הוא נפשו מדינו של גיהנם בחשבו מאחר שהוא עפר בודאי לא יכעוס עליו הקב"ה על עונותיו כי יודע הוא שהאדם הוא עפר. אבל אין זה טענה. וז"ש כי לא ינא מעפר און. פי' כי לא יצא ויתבטל העון מטענת כי עפר אנחנו. וכתב בספר שבט מישראל וקשה באמת למה לא יהיה זה טענה ומחילה גדולה שאמר רבש"ע זכור כי עפר אנחנו. אך מדותיו של הקב"ה הוא מדה כנגד מדה. ואדם שהוא שפל ועניו ויזדמן לו עבירה יכול להתאפק ולומר לפני הקב"ה עפר אני כי דרך של בני אדם לחטוא. והקב"ה יסלח לו. אבל מי שהוא שפל ואינו שותק לשום אדם ומתגאה בכל דרכיו ואח"כ יזדמן לו עבירה ויאמר זכור כי עפר אני. לא ישגיח עליו הקב"ה כיון שהוא עצמו אינו מחזיק עצמו לעפר לשתוק לכל אדם ולהיות אהוב ונחמד לכל שפל ושכן לעפר ומתקוטט בכל אדם לומר אני ואפסי עוד. למה זה יזכור לו הקב"ה בזו הטענה עכ"ל: ועל עוללינו. עוללים יקראו אחר שלשה ימי הפסקה כד"א עוללים שאלו לחם. ויונקים הם תוך כ"ד חדש של יניקה. וטף הם בני ד' וה' ויותר קצת: עשה למען הרוגים כו' למען טבוחים כו' למען באי באש ובמים כו'. הוא ע"ד וזכרתי את בריתי יעקוב כו' יצחק כו' אברהם. אף כאן תחלה הוא אומר למען הרוגים הוא יעקב שנאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי. דהיינו ימי אבל הם ימי הגלות ואהרגה ע"ד עיפה נפשי להורגים. למען טבוחים הוא יצחק. למען באי באש ובמים הוא אברהם. באש שהושלך לכבשן האש. ובמים הוא כשהולך את יצחק לעקידה. כדאי' במדרש נעשה נהר שבא אברהם ויצחק

דובר שלום

א"כ זהו מה שאמר הפסוק באחרונה של שמים נורא של פניית התפלה לרצון: אל תשיבנו ריקם מלפניך. מקור הברכה ושפע הוא מלפני השי"ת כפי שאנו אומרים בנוסח שהשלום חסד ורחמים לפני כבודו. וזו אל תשיבנו ריקם מהשפע אשר הוא מלפניך: שעת רחמים וכו' מלפניך. תכונת הרחמים מתעורר מצד העיון של השעות. ותכונת הרצון מתעורר מצד הזמנים. וזו שעת רחמים מצדנו, ועת רצון מלפניך מצדך: חמול עלינו ועל עוללינו וטפנו. לפעמים מותר הקב"ה על האדם בשביל זכות שיבא אחריו. וזו חמול עלינו בעצמנו. או חמול על עוללינו וטפנו לרחם עלינו בשביל עוללינו וטפנו: הרוגים ע"ש קדשך. טבוחים על יחודך. באי באש ובמים על קדוש שמך. כולל בזה כל ארבע מיתות. ההרוגים ע"י סייף היינו מין סקילה. טבוחים היינו מין סייף. באי באש מין שרפה. ובמים הוא חנק. וכולל עוד בזה דברים שמצוות יהרג ואל יעבור. שם קדשך היינו גזר שהוא כמחז"ל כ"ת בזה קדושה הוא גלוי עריות. יחודך היינו נגד ע"ז שמנגדים לאחדותו יתברך. קדוש שמך היינו ע"ד המנגדים לקיום המצות שהם מתייחסים לכתותיו של הקב"ה. ששמותיו מורים על פעולותיו. שמ"ו הוא כמספר רצון ובמספר תקי"ר שהוא תיקון המצות ובמספר רמ"ח שהוא כולל כל המצות: נקמת וכו'. שנעשה דמם בשביל ששם

עיון תפלה

תשיבנו על עפר ואתר עמ"ש (איוב סג, ז) הנחם של פרשה שדברת עלינו בשביל שעפר ואפר אנחנו ומה יש לנקות מעפר ואפר המחולל בעון ובחטא יחמתהו אמו: תהא השעה וגו' ועת רצון מלפניך. כך מורגל בנוסחת התפלה יהי רצון מלפניך: עוללינו וטפנו. פירושו שנגמלו משדי אמם ומתחילים לדבר ונעו על רגליהם נקראים עוללים, וילדים קטנים המקפצים ומדלגים הנה והנה נקראים טף, מגזרת הלוך וטפוף תלכנה (ישעי' ג, טז): עשה למען הרוגים וגו' עשה למען טבוחים וגו' עשה למען באי וגו'. שלש הבקשות שלנו בסדר הסליחות בסליחה המתחלת אל רחום שמך: נקום נקמת. עה"כ (תהלים עט, י) יודע בגוים לעינינו נקמת

אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ אִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַנְךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ עֲשֵׂה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא שֶׁנִּקְרָא עָלֵינוּ:
אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

לשני וחמישי

תקנו חז״ל יום שני וחמישי לומר תחנונים ווידוים לפי שהם ימי דין, כי סדר שבעת ימי השבוע הם על הסדר שבע ספירות. אחד כנגד החסד, וב׳ למדת הדין, וג׳ לת״ת, וד׳ לנצח, וה׳ להוד שהוא ירך הדין. יום ו׳ ליסוד, וז׳ שהוא יום השבת למלכות. נמצא יום שני וחמישי הם ימי דין. גם ביום השבת הוא דין. אלא שהשבת הלא בו הקדושה לבטל ממנו דין. ויתברך שמו של הקב״ה שרוצה בקיום העולם וברא להם התשובה. וכשיתודה האדם לפני הקב״ה ויאמר חטאתי אין רשות למדה״ד לפגוע באדם כיון שהוא עצמו מודה ומודה על חטאיו ושגגותיו ופשעיו (סידור הגדול):

נוהגים להרבות בתחנונים בשני וחמישי. ואומרים והוא רחום. ויש במדרש דג׳ זקנים תקנו והוא רחום, אספסיינוס מלך אחד לרבי שמואל ולרבי בנימין ולרבי יוסף. ונתנם בג׳ ספינות בלא מלחים, ושלחם בים. ונתפזרו למרחקים. ולמקום שבאו הגיד להם מלך, ועמדו בתפלה וכל אחד יסד מקצת, ובכל חלק יש פסוק כנגד תפלת י״ח. וימת אותו מלך שהגיד להם בתחלותיהם רעים. ועמד מלך אחר והטיב להם מאד. ואלו התפלות בכל תפוצות ישראל לאומרם בשני ובחמישי כי תפלה טובה היא ע״כ. כן הוא בספר מחזור ויטרי. ובכל בו כ׳ שהם לתקנוה שהם שהכניסם שם בספינות דיאולוי דאתת מגלותא דירושלם לאתרא דשום ... אמר להון חד מינייהו אתון בעינא ... בשם דמנשי תמ״ו בגו אתו טרח יעודתא. א״ל הב לנא זמן תלתין יומין. יהב לון זמן, יתבו בתעניתא וכל יומא מאי דחזו בחלמא הוו מכתבי בחסי יקרא. כד בעי למשלם תלתין יומין הוה חמן חד סבא דהוה תמיה ולא הוה חכים כולי האי אמר ... חד פסוק דהוה כתיב ביה תרין כי והלכתא לא. ולא ידענא מאי האי. אמר ליה חד סבא חכים לגדה האי יקרא ודאי הוא דחזי לך מן שמיא כי חסדך נמים אתך אני ונכנסה לא יסתפק כי הלך בה את לא חטה ... לא תכסך בך. אח ודאי תישלח בנרא ותחזיב להם ודאי מן שמיא אתחריתם ניסא. עבדו בספם אנשמא נורא רבתא לחדא ועל סוף סבא דחלם שהוא הלכתא בו טרא והתפלל פיסתה לנהנה הלקין ואחו דעלו בגיים חנהא נדיין לקטלי אנפי דהאי סבא. והאיהו הלכתא סבה כן סבתו ואמרו והוא רחום כו׳. קדמאה אמר עד אנא מלך רחום וחנון כו׳. תניינא אמר עד אין כמוך כו׳. תליתאי אמר מתמן והלאה וכולהו מתחילין ברחום ומסיימין ברחום. ותיקונא לומר בשני ובחמישי שהוא יומא דדינא עכ״ל. כתב הרוקח בסימן ש״ס לכך תיקנו לומר והוא רחום בשני ובחמישי משום קרא דכתיב דרשו ה׳ בהמצאו, לדרוש את ה׳ כ׳ פ׳ שאמרו עכ״ל:

עץ יוסף

ויתחן לפקידה ... הספן ... נלחתם ... עצם אל נדול ... ביניהם ... מלא ... אמר ... עד עלמא ... ליה אמרו הושיענו אלהים כי באו מים עד נפש. אז נער ה׳ בספן והוחו לאחוריהם פ״ג: עשה למענך אם לא למעננו. כדאי׳ במדרש רות שלמעאים הקב״ה עושה חסד בעבור שמו ונחלתו. ולפעמים בעבור שמו הגדול:

דובר שלום

מבזיך: עשה למענך וכו׳. פעם למענך והושיענו. פעם למען רחמיך הרבים. רחוים ישועה בלא למענך ... כך. ובמדרש פעם למענך והושיענו תשועת ה׳ היא תשועת ישראל. וכו׳ כ פעם למען רחמיך ... פעם אף שמו ... לזה:

וכו׳

עיון תפלה

אמר זה עבדך הספן, ולכן נראה רוב הספרים נוסח לעיניו: עשה למענך וכו׳ עשה למענך וכו׳. גם שתי מבקשות האלו בסליחות אלינו: עשה למען שמך וכו׳ שנקרא עלינו. כמו שנאמר ירמיה יד, ט) ושמך עלינו נקרא: חננו ועננו כי אין בנו מעשים. נוסח זה נמצא גם בתפלת והוא רחום לשני וחמישי בסופה ...

כתב מג"א בא"ח בשם הגהמ"ן סתידנא לומר והוא רחום בקול רם ומעומד והכין יכול לומר עליו ופל בנית לשלם ופורץ גדר ישכנו נחש עכ"ל. ונמשך כתב ועל סבכל חלק חמשלחה חוקים של והוא רחום יש בו ו"א תפוחות כנגד י"ח ברכות כנ"ל מ"מ המקוננה להסלה ממ"ע. כתב בכסף נ"ל דף י"ש וי"ל נדיך לאמרו בנעם ונחמן לא כמו שהורגלו רוב העולם לאמרו בנעם רפה ובנגינות סוף בכונת עד מאן אחד מגמגם שיאמר עם חבירו. אלא אחד לנעלה ואחד לנעשה. לא כמהנגים אלא כמחקסטים ע"כ (מ"ר):

אין אומרים והוא רחום בגית שחגג. ובמנין לניתי יאחד:

וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא יָעִיר כָּל חֲמָתוֹ: אַתָּה יְיָ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנּוּ חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנוּ: הוֹשִׁיעֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי עִמְּךָ

גליון הגרי"ב והוא רחום אשרי: אתו בלה על רי"ש א"ח סי' קל"ד ובסנ"א:

עץ יוסף

והוא רחום כו'. זה לשון זוה"ק ס' בראשית ובנין דא תאנא והוא רחום יכפר עון דא כם דאיהו נחש. ולא ישחית דא משחית. והרבה להשיב אפו דא אף. ולא יעיר כל חמתו דא חמה כו'. סי' לכך צריכין אנו לומר והוא רחום כו' להזכיר אלו חדי כדי שלא ירדו אחר תפלתנו לסור את תמיד שחדים על הדרכים לגזול תפלות ושנות ולעלות בו רב אתה הם הרחמן

ענף יוסף

אם עונות תשמר יה אדני מי יעמוד. פגעתר בו אם אדון אינו נמעלות ולא תוליאה מנדיו כי אין אדון בלא עבדים. ואם תשמור העונות להעניש את החוטאים כח"ם הגבס שהלפות אית תחות גוב אין חקים לניטמוד גם אדון כי אין אדון בלא עבד (ספר חיי אדם):

עולנו שהם (פא"ח): אתה ה' לא תכלא רחמיך ממנו. ומה הם הרחמים. הלא הוא כי חסדך ואמתך. פסוק כחורת רסד ואמת נלי נכוי סכר. תמיד יצרוני ולא ינטו וכיוחינו: הושיענו ה' אלהינו. בעולמך ולא ע"י כ"ו. כמ"ש הנביא חזו ה' את זרוע קדשו וגו' וראו וגו'. וגם"א ונגלה כבוד ה' וגו': וגם וקבצנו מן הגוים. פן נלמוד מעשיהם. ואין אנו מבקשים גדולות. אלא רק יעיקר בקשתנו רק להודות לשם קדשך. כי גם שאין אנו מבוטחים וכלאי, נחפוץ כזה להשתוח לביח אנו סוף בתהלתך. כי פלא נהיותנו בין הגוים באמור אים ישראל ברוך ה' אלהי ישראל הם מיעים יוליט. כיורס אים אלהיך. ומרסים ידיעו. אך אז כסיוחנו מקובצים כל ישראל יחד חוץ הגוים נשתבח בתהלתך: אם עונות תשמר יה. אם לא תמחול ותשמור אותם להסריע עליהם ימות. מי יוכל יעמוד ולהתקיים הלא רגע אחד: כי עמך הסליחה. ולא תברת

עיון תפלה

והוא רחום. (תהלים עח, לח): אתה ה'. (שם מ, יב). והרגיסי המכדרים את היחיד לרבים, ולא שנו כן בפסוק הודו לה' קראו בשמו שמוחין את התפוך בנורתו כי שם היתומה כחיר שנה אכל כאן יאה בחור חפלת רבים: לא תכלא. לא תמנע. וכמוהו ויכלא הגשם (בראשית ח, ב), ויוים כית כלא (מ"ב יז, ד) מנוע וסגור ויכל: חסדך ואמתך. הנזכרות בי"ג מדות של הקב"ה (שמות לד, ו): הושיענו. (תהלים קו, מז). להשתבח בתהלתך. להשתבח אנחנו נגד כל הגוים כיוה שאנו מהללים אותך, אחת אשר בהיותנו בגולה נסתר הודרנה אין שבח להעוסקים בתהלותיו של מקום כ"ה: אם עונות וגו' (שם קל, ג ד), וכן באיוב (י, יד) אם חטאתי ושמרתני, ושם (יד, טז) לא תשמור על חטאתי. אם תשמור את העונות ולא תמחול ענין מהם מי יוכל לעמוד לפניך בדין: כי עמך הסליחה למען תורא.

תקון תפלה

והוא רחום. בשגעון ע' ס"ט ובכל בו סי' תח כתבו שחמש"ה רואה נוסדה ע"י שלשה זקנים; וו"ל הכל בו עורא חוה בספינתא ויחורש וכו' גל הנאמר שורא ל"ל בעץ יוסף (מקדש והוא רחום בשם הרח"ו, צוי"ש. ושגגון דספור חזה מעיד עליו שנבחר בזמן הגאונים, ושם שוכר בו נבי והי' יוסי דרינא ע"י תוס' ר"י, (שם, א) ד"ה נרי וא"ח סי' שחיוו ש ומנישי ו"ל ושום דאשר בטרש"ו טריע"ח ועלה ברצוחי לקבל לוחות אחרונות וירד בשני ונתרצה לו חוזיות ולפי שתי עת רצון באותה עלית וירידת קבעו הימי וחמישי ולכן נשי נהגו י"ח נוח בב' וחי' עכ"ל, ועי' תענית (יט, א) בירושת ושם (שם, ט) ובשבת (קיא, ו), ובהלכות גדולות הלכות ס"ג ותענית ושד גזרו רבותינו שיהיו מתענים בשני וחמישי על חורבן

*) ווריוסף ואמאת בו פר סי' ווא אויום י,

הבית. ויש בו לאיתות הדבר כיון נראה יח,

יוחיי"ן א' חנ ש

הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: לֹא כַחֲטָאֵינוּ תַּעֲשֶׂה־לָּנוּ וְלֹא כַעֲוֹנוֹתֵינוּ תִּגְמוֹל עָלֵינוּ: אִם־עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְיָ עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: יַעֲנֵנוּ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגְּבֵנוּ שֵׁם | אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים צְדָקָה עֲשֵׂה עִמָּנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: אֲדוֹנֵינוּ אֱלֹהֵינוּ שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ וּזְכָר־לָנוּ אֶת־בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ

עץ יוסף

מסרת סליחה הטון לאחד מהמלאכים כמ"ש (שמות כג, כא) כי לא ישא לפשעכם: למען תורא. כי אם מסר הסליחה אל המלאך היה נפתח לב האדם לומר המלאך יתפייס לנו בשוחד ולא לו חטאנו וישא העון. והיה ממעט יראת המקום: לא כחטאינו תעשה לנו. לא כערך החטאינו תעשה לנו גמול: ולא כעונותינו תגמול עלינו. ולא כערך עונותינו תגמול עלינו: אם עונינו ענו בנו. אם עונינו העידו בנו לקטרג עלינו. ה' עשה למען שמך. עשה עמנו צדקה למען שמך לבל יחולל. כי פן יאמרו הגוים זהו מבלתי יכולת ה' להושיע לעמו: זכר רחמיך ה' וגו' כי מעולם המה. אמרו במדרש לא מן הדין אלא כי מעולם המה. וכוונתם כי הפני לא יבקש מהקב"ה שיתן לנו טובה כנגד חסד. לא צריך הענין למטה קן גדול לעורר חמלה יתרה בלב העשיר. לא כן בבקשו ממנו בגד ישן הבקל יתנהו לו ולא ימנע ממנו. וכמו כן אנחנו עם ה' אם נבקש מהקב"ה רחמים חדשים שלא נעשו מעולם שיחדשם וימציאם לתקנו נצטרכים אנחנו הרבה זכיות. ומידענו שאין בנו מעשים שיהיה כדאי שימציא לנו נסים חדשים. לכן אנו מבקשים הנסים הישנים המעשים ככר לאבותינו. והו לא מן הדין פי' לא חדשים מעתה אלא כי מעולם המה (קול יעקב): ישגבנו. יחזקנו: שם אלהי יעקב. זכר יעקב לפי שראה עצמו בצרות יותר מאברהם ויצחק דכתיב לאל העונה אותי ביום צרתי. ולכן אמר מי שענה ליעקב מול לבן ומשו הוא יענה וישגב גם לנו: ביום קראנו. בו ביום שנקרא אליך: שמע קול תחנונינו

עיון תפלה

פי' כי נחקת, אבל האמת שעמך הסליחה — למען תורא ירא"ת הרוממות כראוהו שבמקום גדולתך שם מדת ענוך וחסדך: לא כחטאינו תעשה לנו. החליף לשון המקרא (תהלים קג, י) לא כחטאינו עשה לנו לבקשה: אם עונינו ענו בנו. ירמיה יד, ז) והוא חצי פסוק, לפי שלא נאמר אותו כדרך אמירת פסוק שהתכ"כ אלא כדרך תפלה במליצת הכתובים, ועי' מג"א או"ח רסי' רפ"ב. ופירוש ענו בנו העידו עלינו שחייבים אנחנו, וכהפך מליצי וגראשית ל, לג) וענתה בי צדקתי: זכר רחמיך. ותהלים כה, ו), ושעור המקרא זכר ה' רחמיך וחסדיך אשר מעולם המה, המדות הללו נוהגים בך תמיד: יעננו ה' ביום צרה. החליף נ"כ לשון המקרא (שם כ, ב) יענך ה' ביום צרה לבקשת רבים מד"ב, ופעם ישגבנו כמו שאמר הרד"ק כי הבזורה היא כמגדל עוז אשר ישגב בו האדם מפני אויב: ה' הושיעה. (שם שם, י): אדונינו אלהינו. בשביל שלשה דברים תושיע אותנו, בשביל קול תחנונינו שאנו מתחננים

תקון תפלה

הבית וכו׳. ובנוגע אל הספור עצמו מצא הריב"א בספור כת"י משנת קס"ו שכתב ר' יהודה בר' אליעזר צבי המעשה הזה בסגנון אחר, וז"ל שם והוא רחום יכפר עון שאנו אומרים בשני וחמישי מעומד יסדוהו אנשי השם שהגלו מירושלים בחורבן בית שני שהגלה אותם טיטוס שחיק עצמות וצוה לעשות סדם ג' אניות והושיבם בהם בלא רב חובל והגרישם בים, ועמד עליהם הרות והשליכם ליבשה בכל פלך ופלך, ספינה אחת נתישבה בלסנד"א (העליפאנטע) ואחת במדינת ארל"א (ארלעמא בצרפת) והשלישית אל ארץ חבורדעל"א (פארטוגאל) ואותם שנתישבו בבורדייל קבלם השר בסבר פנים יפות ונתן להם שדות וכרמים והיו שם ימים רבים בשלוה עד שמת אותו השר וקם עליהם מלך חדש ומה שתק להם הראשון סחר תשני והירש עליהם גזירות, והיו שם שני אחין יוסף ובנימין ועמרם שמואל בן דודם, והם היו מאנשי ירושלים, ויצעקו אל ה' בצר להם וישבו בצומות ובתעניות ולבשו שקים על בשרם ויסדו והוא רחום בין שלשתם / יוסף יסד והוא רחום עד מלך רחום וחנון אתה, ובנימין יסד אנא עד אין כמוך, ושמואל יסד כל השאר עד ה' אשר יאח"כ תושיעם ה' ונאלם והכות את הצר הצורר במיתה משונה וקשה, ושלחו והודיעו את כל

לְמַעַן שְׁמֶךָ: וְעַתָּה ׀ אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ אֶת־עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה חָטָאנוּ רָשָׁעְנוּ: אֲדֹנָי כְּכָל־צִדְקֹתֶךָ יָשָׁב־נָא אַפְּךָ וַחֲמָתְךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלִַם הַר־קָדְשֶׁךָ כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת אֲבֹתֵינוּ יְרוּשָׁלִַם וְעַמְּךָ לְחֶרְפָּה לְכָל־סְבִיבֹתֵינוּ: וְעַתָּה ׀ שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֶל־תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל־תַּחֲנוּנָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ הַשָּׁמֵם לְמַעַן אֲדֹנָי:

עץ יוסף

תחנונינו. תפלה על קולנו ותחנה אל תחנונינו לשמעם. לא כמ"ש אזני בשמע אל רנתם וכמ"ש ושעתי אלי ולא אשמע אלא כמ"ש וישמע ה' את קולנו: כיום הזה. פתוח בכ"ף. להורות על פ"א כידוע. כי השם והשמע הגדול של יציאת מצרים נשאר בפי הבריות כל ימי עולם: כי בחטאינו ובעונות אבותינו כו'. הכונה להיות שבזמן שבהמ"ק קיים לא היו ביד ישראל חטאים של שוגג כי הקרבנות והתמידין היו מכפרים ולא היה בידם כי אם עונות וזדונות שאין הקרבן מכפר אותם. ולזה אמר בעונות אבותינו שלא נתכפרו בקרבנות נחרב בית מקדש. וגם עכשיו לאחר החורבן שאין לנו לא מקדש ולא קרבן גם החטאים של שוגג עדיין קיימות הם ובחטאינו היתה ירושלים לחרפה. עוד יש לפרש מבוס בית ספרש בין אמירת הנ"לא לבחטאות בשוגג בארח. שהדברים שקיבלנו אותם באם חזק ישמרו אותם באם שאינו חזק. ואלו לא היו חטאים לא היו מקבלים האחים באותו הלשון. וכן בעונן זה כשהיה שבהמ"ק קיים לא היה נחרב ע"י חטא שוגג. אבל היום שנחרב נפי' חטא שוגג מעכב מלבנותו כי לזה צריך תיקון גמור אפי' משגגות. וזהו שיסד הפייטן במוסף יום כפור. בכל עונות אבותינו החריבו נוה. והפלתינו כפרימו קו: למען אדני. היא השכינה שהיא עמנו בגלות:

דובר שלום

והאר פניך וגו' למען אדני. מבואר בספרי אמת בשם א"ד הוא מכוון בשם הוי"ה לשם הוי"ה וכן מספר א"ד במספר היכ"ל. לכן מבקשים והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני. שכמו באדני הוא היכל הוי"ה. כן בית מקדשך הוא היכל שכינתך. וזהו שנאמר בפ' בשלח מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידיך כאשר פעלת ה' מכון לשבתך שתכין בתוכו. אז כוננו ידיך באמר אדני מקדש. שכמו שא"ד הוא היכל הוי"ה כן יהיה גם זה מכון לשבתך. וזהו שנאמר בתהלים אדני מעון אתה היית לנו. בשם א"ד שהוא מעון והיכל לשם הוי"ה הוא עלינו גם להיות מעון לשכינה בהיכל קדשו:

עיון תפלה

אליך, ובשביל זכות אבות, ובשביל שמך הגדול שנקרא עלינו: ועתה אדני. מן ועתה ה' עד כי שמך נקרא על עירך ועל עמך לקוח מדניאל (ט, טו—יט). ועתה ה' אשר הוצאת וגו' אמנם חטאנו רשענו לפניך ואתה צדיק על כל הבא עלינו, אבל אתה ה' ככל צדקותיך אשר עשית עמנו ממצרים ועד הנה — ישב נא גם עתה אפך וחמתך מעירך וגו': ובעונות אבותינו. כמו שנאמר (איכה ה, ז) אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו: למען אדני. ע"ד הפשט לא נמצא כי אם למען ה', וחסר הכנוי; ורבותינו (ברכות ז ע"ב) דרשו למען אברהם שקראו בשם הרבונות אדון (בראשית טו, ב—ח) „שהודה על אדנותו ויכלתו לעשות הגבורות ומערכות השמים" (מהרש"א בח"א):

תקון תפלה

המאורע בכל קהלות ישראל וגם התפלה כתבו והודיעו להם, וקבלו עליהם לאמרה בשני וחמישי וכן נהגו בכל ישראל, עכ"ל. ובסדור כת"י הנמצא באוצר הספרים בעיר האללע במדינת אשכנז נמצא לפני תפלת והוא רחום כל הספור הזה בשם תשובת הגאון ים, ותחת מדינת לסנדא כתוב שם מדינת לידען. ובסדור קדמון כת"י הנמצא באקספארד כתוב שהאחת נתישבה במדינת לידון והשנית במדינת צילדו. ובנוגע לספור הכל בו מצא הח' אבי"ן באוצר הספרים של אוקספורד סדור כת"י עתיק ובו הספור בלה"ק נקי וז"ל „כשהחריב טיטוס הרשע את הבית מלא שלש ספינות אנשים ונשים ונתנם בלא רב חובל, ושלח ה' רוח סערה והשליכם ליבשה בשלש מלכיות, ספינה אחת באה בארץ שפניא והשנית בארץ אנציליא והשלישית בארץ אפריקא, והיו ביניהם שלשה חכמים וצדיקים וזקנים ועלו שלשתם מורבתי הספינה לחלות פני מלך אפריקא שיתן להם רשות לשבת בארצו, ואמר להם המלך מאין אתם ומאיזה עם אתם, אמרו לו יהודים אנחנו ומזרעו של אברהם אבינו, אמר להם אם מזרעו של אברהם

הטה אלהי אזנך ושמע פקח עיניך וראה שממותינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים: אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: אבינו האב הרחמן הראנו אות לטובה וקבץ נפוצותינו מארבע כנפות הארץ: יכירו וידעו כל הגוים כי אתה יי אלהינו: ועתה יי אבינו אתה אנחנו החמר ואתה יוצרנו ומעשה ידך כלנו: הושיענו למען שמך צורנו מלכנו וגואלנו: חוסה יי על

[illegible]

עמך ונחלתך נחלתך לחרפה למשל בם גוים למה יאמרו בעמים איה אלהיהם׃ ידענו כי חטאנו ואין מי יעמד בעדנו שמך הגדול יעמד לנו בעת צרה׃ ידענו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו למען שמך׃ כרחם אב על בנים כן תרחם יי עלינו והושיענו למען שמך׃ חמול על עמך רחם על נחלתך חוסה נא כרב רחמיך חננו ועננו כי לך יי הצדקה עשה נפלאות בכל עת׃

הבט נא רחם נא על עמך מהרה למען שמך ברחמיך הרבים יי אלהינו חוס ורחם והושיעה צאן מרעיתך ואל ימשל בנו קצף כי לך עינינו תלויות הושיענו למען

[illegible]

שְׁמֶךָ: רַחֵם עָלֵינוּ לְמַעַן בְּרִיתֶךָ הַבִּיטָה וַעֲנֵנוּ בְּעֵת צָרָה כִּי לְךָ יְיָ הַיְשׁוּעָה בְּךָ תוֹחַלְתֵּנוּ אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת אָנָּא סְלַח־נָא אֵל טוֹב וְסַלָּח כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אָנָּא מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם זְכוֹר וְהַבֵּט לִבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים וְתֵרָאֶה לְפָנֶיךָ עֲקֵדַת יָחִיד לְמַעַן יִשְׂרָאֵל: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי שִׁמְךָ הַגָּדוֹל נִקְרָא עָלֵינוּ עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת בְּכָל־עֵת עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּחַסְדֶּךָ. חַנּוּן וְרַחוּם הַבִּיטָה וַעֲנֵנוּ בְּעֵת צָרָה כִּי לְךָ יְיָ הַיְשׁוּעָה: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ מַחֲסֵנוּ אַל־תַּעַשׂ עִמָּנוּ כְּרֹעַ מַעֲלָלֵינוּ זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ וּכְרֹב טוּבְךָ הוֹשִׁיעֵנוּ וַחֲמָל־נָא עָלֵינוּ כִּי אֵין לָנוּ אֱלוֹהַּ אַחֵר מִבַּלְעָדֶיךָ: צוּרֵנוּ אַל־תַּעַזְבֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אַל־תִּרְחַק מִמֶּנּוּ. כִּי נַפְשֵׁנוּ קְצָרָה מֵחֶרֶב וּמִשְּׁבִי וּמִדֶּבֶר וּמִמַּגֵּפָה וּמִכָּל־צָרָה וְיָגוֹן הַצִּילֵנוּ כִּי לְךָ קִוִּינוּ וְאַל

עץ יוסף

עקדת יחיד. יצחק נקרא יחיד ע"ש שהיה יחיד נאמו. או ע"ש שנתייחד לקרבן. ובמכילתא פסוק הכיאמו והספתו איתא זרע אברהם אוהבך כני יחידך יצחק. ולפ"ז נקרא יצחק יחידו של הקב"ה. והוא ע"ש בעבור שמינו אברהם אברהם יעקב יעקב. שגל יצחק יצחק לא מליט. ולעיל גרס אכל אמאו כו׳ זרע יצחק יחידו. אף שיש לפרש ג"כ כנ"ל. מ"מ יותר משמעו יחידו של אברהם. ואף שהיה לאברהם גם ישמעאל. מ"מ כיון דכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע היה לזה יצחק יחיד לאברהם: המע ישמעאל. ולא לבטן עשו: ומדבר. דבר היא עיר שיש בה ת"ק רגלי ויצאו ממנה ג׳ מתים בג׳ ימים זה אחר זה: ומגפה. היא

עיון תפלה

מאמר מקביל: בך תוחלתנו. כ"ה בכל הסדורים בכי"ת, וטעמו בך סמנו תוחלתנו:

זכור והבט לברית וגו׳. מעין המקרא (תהלים עד, כ) הבט לברית; וזכר כאן זכות שלשת אבות, לברית בין הבתרים שכרת עם אברהם, עקדת יחיד הוא יצחק שנאמר (בראשית כב, ב) את בנך את יחידך, למען ישראל הוא יעקב: עושה נפלאות בכל עת עשה עמנו (נפלאות) כחסדך, חנון וגו׳ הביטה וגו׳ צרה. זהו סדר התאמר: אל תעזבנו וגו׳ אל תרחק. (תהלים לח, כב) בהסכת לשון יחיד לרבים: כי נפשנו קצרה. עפ"י במדבר (כא, ד) ותקצר נפש העם בדרך: ומדבר ומגפה. דבר הוא שם פרטי לחלי נתדבק וממית רבים, ונקרא כן ע"ש שדובר ומושך רבים אחריו זה אחר זה, כי שם נגף מושך עצמו ואחר עמו. מגפה שם כללי לכל דבר הממית רבים אפי׳ המלחמה; כל דבר הוא מגפה לא בהפך (מהרש"ל): מחרב וגו׳ ומכל צרה ויגון הצילנו. עפ"י (תהלים נד, ט) כי מכל צרה הצילני

תקון תפלה

וגו׳ סלח נא טוב וסלח וגו׳. ובסדורי הספרדים הבט נא והושיעה נא צאן מרעיתך ואל ימשל בנו קצף כי לך ה׳ הישועה וגו׳ ס"ח נא כי אל טוב וסלח אתה. ובסדורי התימנים הבט נא והושיעה נא צאן מרעיתך אל ימשל בנו קצף וגו׳ (כמו בספרדים, אלוה הסליחות וגו׳ (כמו בספרדים): אנא מלך. במחזור ויטרי למען ישראל אבינו מלכנו מחננו וגו׳ מעללינו זכור רחמיך וחסדיך כי מעולם המה וברוב טובך הושיענו וגו׳ אלוה מבלעדיך צורנו אל תעזבנו ה׳ אלהינו ואל תרחק ממנו נפשנו קצרה וגו׳ ומכל רעה ויגון הצילנו ואל תכלימנו ה׳ אלהינו והאר פניך וזכר לנו וגו׳ ושמע בקול תפלתנו ועננו כי אתה שומע תפלות כל פה. ובסדורי הספרדים והתימנים. אנא מלך רחום וחנון זכור וגו׳ עקדת יחיד ולמען ישראל אבינו אל תעזבנו אבינו ואל תטשנו מלכנו ואל תשכחנו יוצרנו ואל תעש עמנו כלה בגלותנו כי אל מלך חנון ורחום אתה (בסדורי התימנים מסיימין רחום וחנון אתה). ובסדור רב עמרם למען ישראל אבינו עננו והושיענו כי שמך נקרא עלינו עושה נפלאות בכל עת ועת וגו׳ כרוע מעללינו וזכור רחמיך וחסדיך וגו׳ אלוה מבלעדיך צורנו וגו׳ וממגפה ומכל רעה הצילנו כי לך עינינו אל

תַּכְלִימֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהָאֵר פָּנֶיךָ בָּנוּ: וּזְכָר־לָנוּ אֶת־בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: רְאֵה בְצָרוֹתֵינוּ וּשְׁמַע קוֹל תְּפִלָּתֵנוּ כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל־פֶּה:

אֵל רַחוּם וְחַנּוּן רַחֵם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ כִּי אֵין כָּמוֹךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ אָנָּא שָׂא נָא פְשָׁעֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ צוּרֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ אֵל חַי וְקַיָּם הַחֲסִין בַּכֹּחַ חָסִיד וָטוֹב עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ: כִּי אַתָּה הוּא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וּמָלֵא רַחֲמִים עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ: שְׁמַע מַלְכֵּנוּ תְּפִלָּתֵנוּ וּמִיַּד אוֹיְבֵינוּ הַצִּילֵנוּ. שְׁמַע מַלְכֵּנוּ תְּפִלָּתֵנוּ וּמִכָּל־צָרָה וְיָגוֹן הַצִּילֵנוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אָתָּה וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ נִקְרָא אַל־תַּנִּיחֵנוּ. אַל־תַּעַזְבֵנוּ אָבִינוּ וְאַל־תִּטְּשֵׁנוּ בּוֹרְאֵנוּ וְאַל־תִּשְׁכָּחֵנוּ יוֹצְרֵנוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

עץ יוסף

הוא מיתה ס׳ זאומית: כי אתה שומע תפלת כל פה. פה נימטריא מילה, כלומר ישראל שהם מהולים (אבודרהם): שא נא פשעינו. הנה לא יעשה אדם עון בלא יכרת מפתית כידוע. והרי איתו קטגור עומד לפני הקב״ה ואומר פלוני עשאני ואין בריה מתקיימת בעולם אלא בנפשו של הקב״ה והרי הדין נותן שיאמר הקב״ה אידי זן מחיתים. לך אצל מי שעשאך ותתפרנס ממנו והיה המשחית יורד מיד ונוטל נשמתו או נענש עליו כפי פשעו עד שיתבטל המשחית ההוא ואין הקב״ה עושה כן אלא נושא ומסבל העון וכמו שהוא זן את הכל כולו כך זן את המשחית הזה עד שישוב: ותחד מכלכלה או שישוב החוטא בתשובה ויכלהו בסיגופיו. או יכלהו שיהיה נדון ביסורים ומיתה. או ילך בניהם וזהו ישרש חיכו. א״כ הרי זו מדת סבלנות גדולה שיזון ויפרנס בריה רעה שבראה החוטא עד שישוב בתשובה, וזה מה שאנו מתפללין שא נא פשעינו בתשא ותסבול המקטרג שנבראת מפשעינו: החסין בכח. שאתה תקיף וחזק בכח: והושיענו למען שמך. כי מה תעשה לשמך הגדול: אל תניחנו כו׳. אמר כאן ד׳ לשונות של גאולה מהד׳ מקטריגים הקבים שהם עון ומשחית אף וחמה: ורכ

עיון תפלה

אלינו: והאר פניך בנו. עפ״ה (פס קיט, קלס) פניך האר בעבדך: ראה בצרותינו. עפ״ה (פס קו, מד) וירא בצר להם:

רחם עלינו ועל כל מעשיך. על כל העולם כלו כי מעשה ידיך המה וכתיב (פס קמה, ט) ורחמיו על כל מעשיו: כי אין כמוך ה׳ אלהינו. עפ״ה (דה״א יז, כ) ה׳ אין כמוך: אנא שא נא פשעינו אבינו וגו׳. עפ״ה (בראשית נ, יז): החסין בכח. כמו שנאמר (תהלים פט, ט) מי כמוך חסין יה: חסיד וטוב על כל מעשיך. כמו שנאמר (פס קמה, יז) וחסיד בכל מעשיו: שמע וגו׳ ומיד אויבינו (מתן) ומכל צרה ויגון (מכית): ושמך עלינו נקרא וגו׳. חצי פסוק (ירמיה יד, ט):

תקון תפלה

תכלימנו ה׳ אלהינו וגו׳ בצרותינו שמע קול תפלתנו ועננו כי אתה וגו׳:

אל רחום. במחזור ויטרי אל רחום וחנון אתה רחם עלינו ועל כל מעשיך אין כמוך וגו׳ כי אתה הוא אל ארך אפים ומלא רחמים עשה עמנו צדקה ברוב רחמיך וגו׳ הצילנו אבינו מלכנו אלהינו אתה ושמך הגדול בנו נקרא עשה עמנו למען שמך אל תעזבנו אבינו אל תטשנו בוראנו אל תניחנו יוצרנו ואל תשכחנו וצרנו ואל תעש עמנו כלה בחטאתינו ואל תביישנו משברנו ואל תכלימנו מתקותינו ואל תמסרנו ביד אויבינו ואל תרחק ממנו בעת צרה כי אל מלך וגו׳. ובסדור רב עמרם אל רחום וחנון אתה אג רחם עלינו ועל כל מעשיך אין כמוך וגו׳ ארך אפים מלא רחמים רחם עלינו ועשה עמנו כרוב וגו׳ מלכנו אתה ושמך הגדול עלינו נקרא עשה עמנו למען

אֵין כָּמוֹךָ חַנּוּן וְרַחוּם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֵין כָּמוֹךָ אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת הוֹשִׁיעֵנוּ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. מֵרַעַשׁ וּמֵרֹגֶז הַצִּילֵנוּ: זְכֹר לַעֲבָדֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב אַל־תֵּפֶן אֶל־קְשְׁיֵנוּ וְאֶל־רִשְׁעֵנוּ וְאֶל־חַטָּאתֵנוּ: שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ: וְהָסֵר מִמֶּנּוּ מַכַּת הַמָּוֶת כִּי רַחוּם אָתָּה: כִּי כֵן דַּרְכֶּךָ עֹשֶׂה חֶסֶד חִנָּם בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר: חוּסָה יְיָ עַל־עַמֶּךָ וְהַצִּילֵנוּ מִזַּעְמֶךָ: וְהָסֵר מִמֶּנּוּ מַכַּת הַמַּגֵּפָה וּגְזֵרָה קָשָׁה כִּי אַתָּה שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ

עץ יוסף

ורב חסד ואמת. יתבאר פ"ס מאי דדרשו חז"ל ע"פ ועשית עמדי חסד ואמת חסד שעושים עם המתים הוא חסד של אמת דשוב שאין לו גמול. והרב ביצה לעתים כתב שגם זה אינו חסד של אמת בשלימות. משום שבגם שהמת לא ישלם לו מ"מ הקב"ה ישלם לו שכר. אבל החסד שהקב"ה עושה עם האדם הוא חסד של אמת בשלימות. וזה שאה"כ ולך אדני חסד באמת אבל לא באדם. שבגם שיעשה האדם חסד עם המתים מ"מ אינו חסד של אמת כי יתה תשלום לאיש כמעשהו ע"כ דבריו. ומלא לפ"ז נקרא הקב"ה ורב חסד שהוא בודאי אינו מצפה לשום תשלום גמול א"כ חסדו רב: לאברהם. באב עבורו של עבירת הדברות אברהם אבינו מתנסה בעשר נסיונות ילא עשר בעשר. ועוד אם עריבה אנו חייבים זכור לאברהם שמסר עצמו לישרף באור כשדים. אם הרינה זכור ליצחק שמסר צוארו לעקידה. אם גלות זכור ליעקב שגלה לחרן: קשינו. והנה עם קשה ערף הוא. פירש"י מחזירין ראשי ערפם לנגד מוכיחיהם וממאנים לשמוע: והנחם. התעשת מחשבה אחרת להטיב להם: על הרעה. אשר חשבת להם: והסר ממנו מכת המות. ולכאורה יאמר והסר ממנו המות. ונראה ביאורו ע"ד שאחז"ל ד' חשובים כמתים. וזהו מכת המות. וזהו שאמר דוד המלך ע"ה לא אמות כי אחיה ר"ל לא אמות כשאני חי כלומר שלא אהיה מאותה ד' שהם חשובים כמתים כשהם חיים ואפשר זהו שיבקש הפייטן לחיים ולא למות שר"ל לחיים היינו חיי הגוף. ולא למות היינו שלא נהיה מהד' שחשובים כמתים: לך אדני הצדקה. פי' הדין והצדקה עמך שהבאת עלינו פורענות: ולנו בושת הפנים. ולנו כראוי להתבייש על המאורע לנו כי אנחנו גרמנו לעצמנו:

בושת

עיון תפלה

זכור לעבדיך. (דברים ט, כז) והוסב למדברים בעדם: שוב מחרון אפך. (שמות לב, יב) חצי פסוק. והנחם על הרעה (אשר דברת לעשות) לעמך, וכמו שנאמר שם אח"כ וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו: מכת המות. היא מיתה טבעית: מכת המגפה. מיתות משונות: כי אתה שומר ישראל. כמו שנאמר (תהלים קכא, ד) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל: לך אדני הצדקה. (דניאל ט, ז) חצי פסוק. ובתנחומא פ' ראה סי' ס"ז על הפסוק עשר תעשר לך ה' הצדקה אר"י בר' שלמה אליל עבר עם ישראל בים שנאמר ועבר בים צרה וגו' והים נקרע לפניהם, הוי לך ה' הצדקה. א"ר יודן כתיב ויעלו בית יוסף גם הם בית אל וה' עמם. הולכים לעבוד עבודה זרה ואת אמר וה' עמם יש צדקה גדולה מזו. אר"ש בר נחמני את מוצא שבו ביום שעשו ישראל את העגל בו ביום ירד להם המן ולא עוד אלא שנטלו ממנו והקריבו לעגל אלהים שנא' (יחז' טז, יט) ולחמי אשר נתתי לך וגו' ונתתיהו לפניהם לריח ניחח ויהי ואעפ"כ ומנך לא מנעת מפיהם (נחמיה ט, כ), הוי לך ה' הצדקה. א"ר אלעזר וכו' לך ה' הצדקה שאנו מכעיסים לפניך ואתה סובלנו, ע"כ. ולפי כלל מוסיף עוד בבעיה. ששלח משה את המרגלים לתור את הארץ הן נכנסים לעיר והדבר

תקון תפלה

למען שמך אל תעזבנו אבינו אל תטשנו מלכנו ואל תשכחנו יוצרנו כי אל מלך וגו'. ובכתי' עתיק הנמצא באוצר הספרים באוקספורד אל תעזבנו אבינו ואל תטשנו יוצרנו ואל תשכחנו בוראנו ואל תזניחנו גואלנו ואל תעש עמנו כלה כחטאתנו ואל תרחק ממנו בעת צרה כי אל וגו'. ובכל הנוסחאות אל תעזבנו אבינו. כלפי מה שנאמר (תהלים כז, י) כי אבי ואמי עזבוני:

אין כמוך. במחזור ויטרי אין כמוך חנון ורחום אלהינו אין כמוך ארך אפים וגו' כי אתה הוא שומר ישראל וגו' הפני: כהיום הזה מה נתאונן ומה נאמר וגו' לקבל שבים אנא ה' הצליחה נא וגו' אל תחשה ממנו ועננו וגו'. ובסדור רב עמרם אין כמוך וגו' ה' אלהינו אין כמוך ארך אפים וגו' הושיענו ורחמנו מרעש וגו' אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו שוב וגו' דרכך לעשות חסד חנם וגו' המגפה כי אתה הוא שומר ישראל וגו' וכל

נגף

בשת הפנים: מה נתאונן מה נאמר מה נדבר ומה נצטדק: נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים: אנא יי הושיעה נא: אנא יי הצליחה נא: אנא יי עננו ביום קראנו: לך יי חכינו לך יי קוינו לך יי ניחל אל תחשה ותעננו כי נאמו גוים אבדה תקותם כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה:

הפותח יד בתשובה לקבל פושעים וחטאים נבהלה נפשנו מרוב עצבוננו אל תשכחנו נצח קומה

א) איכה ג, מ. ב) תהלים קיח, כה.

עץ יוסף

הושיעה נא. אל התשובה. שצריכה תשועה ועזר: הצליחה נא. אל התשובה באמת בלי מכשול: אל תחשה. אל תשתוק על פשעינו לנו: [ותעננו. לי ענוי. מלה"כ תחשה ותעננו עד מאד (ישעיה סד, יא). ומלה אל מושכת עצמה ואחרת עמה]: נאמו. דברו: כל ברך כו'. ר"ל שהם אומרים לנו שאין אתם חשובים יותר ממנו שהזכו לרב טוב יותר ממנו מטוב שכל הברכים וכל קומה לפני הקב"ה לנגד משתחוים. בנס הם מודים בכבה הראשונה. ועמ"ש על פסוק רם על כל גוים ה': הפותח יד. ענין מקום. כמו ויד תהיה לך מחוץ. ור"ל פותח מקום סגור ושער הנעול בפני התוקפים העלומים שאין ב"ד נותנת לקבלם בתשובה.

עיון תפלה

לוקף את הגדולים וה.העסקין בני העיר בקבורתן זכריה לא היתה רואה אותן, לכן אמרו הארץ אשר עברנו בה וגו' ארץ אוכלת יושביה היא, בנסים אביה שעשה להם הקב"ה בכם הוציאו דבה (נמדבר דכם פט"ו סי' יג) האי לך ה' הצדקה ולנו בשת הפנים: מה נתאונן. עמ"ש (איכה ג, לט) מה יתאונן אדם חי: מה נאמר. לקוח מבראשית (מד, טז), והשתמשו בו הפייטנים בסוף תוי הגדול אמר עבודת יוה"כ מה נאמר לפניך כאשר מה נדבר פני מישרים דובר ומה נצטדקה פני לובש צדקה: לך ה' חכינו. ראה מש"כ בבאורנו לפסוקי דזמרה פיסקא הודו לה' קראו בשמו פסוק נפשנו חכתה לה': אל תחשה ותעננו. עמ"ש (ישעיה סד, יא) תחשה ותעננו עד מאד, וטעמו אל תחריש לתת אותנו לשיות שקצים: כי נאמו גוים. כי אמרו הגוים, והשתמשו בפעל נאם שהוא דבור ותלוי שאין לספק באמתתו כדבורו של הקב"ה ודברי הנביאים מלשון וינאמו נאם (ירמיה כג, לא): אבדה תקותם. מלה"כ (יחזקאל לז יא) ואבדה תקותנו: כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה. אין מלת תשתחוה שבה על ברך אלא על קומה בלבד, כי הברך איננה משתחוה אבל כורעת, כמו שנאמר (ישעיה מה, כג) כי לי תכרע כל ברך וגו', וכן סדרו לנו בשבח עלינו לשבח ובנשמת כל חי; וכן מצא העברי במקומות הרבה כאשר יספר אינו מעולה משני נושאים שונים לבלתי הקפיד ליחד לכל אחד מהם את הפעל המתיחם והנפל עליו, אלא יכלול שניהם בפעל אחד על דרך ההעברה. כמו (דברים יד, כג) ואכלת וגו' מעשר דגנך תירושך וגו' אף כי התירוש לא יאכל, וכן למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו (בראשית מז, יט) כהאדמה לא תמות אלא השם, כמו שנאמר בסמוך ונחיה ולא נמות והאדמה לא תשם. ועי' בספר הרקמה לר' יונה ן' גנאח צד 193:

תקון תפלה

קומה לפניך תשתחוה. ובסדורי הספרדים והתימנים אין כמוך חנון ורחום (בספרדים ה' אלהינו, ובתימנים כמו בויטרי חסר ה') אין כמוך אל ארך וגו' (כמו ברב עמרם) בכל דור ודור אנא ה' הושיעה וגו' ביום קראנו לך ה' קוינו לך ה' חכינו לך ה' ניחל וגו' כל ברך לך תכרע וכל קומה לפניך תשתחוה:

הפותח יד בתשובה. במחזור ויטרי הפותח וגו' פושעים וחטאים וגו' קומה והושיענו כי חטאנו לך א"ם אם אין בנו צדקה וגו' תצרות לבבנו הרחיבו חוסה ה' וגו' כי עמך אנחנו בני בריתך אל הביטה דל וגו' לפניך תלאותינו וקרטנו רחמך בצרותינו לא למעננו כי אם למענך וגו' שאריתנו חן על אם המיחדים שמך בכל יום תמיד ואומרים פעמים באהבה וגו'. ובסדור רב עמרם מרוב עצבוננו קומה והושיענו כי חטאנו לך א"ם כי (במקום אם) אין בנו צדקה וגו' חוסה עלינו וגו' עלינו כי עמך אנחנו בני בריתך וגו' עד בשבי וגו' וקנאתך עליהם הם יבושו וגו' רחמיך

נבהלה נפשנו. עמ"ש (תהלים ו, ד) ונפשי נבהלה מאד: מרוב עצבוננו. שהצער והגעגוע נקראים בשמות שונים, כמו (בראשית ו, ו) וינחם וגו' ויתעצב וגו', הנכון כי הנחם הוא תחלת החרטה, והתעצבות היא השבתה התמידית על המעשה, ולכן תרגם אונקלוס ואמר במימריה למתבר תוקפיהון, והתנחם

וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי חָסִינוּ בָךְ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אִם אֵין בָּנוּ צְדָקָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים זְכָר־לָנוּ אֶת־בְּרִית אֲבוֹתֵינוּ וְעֵדוּתֵינוּ בְּכָל־יוֹם יְיָ אֶחָד: הַבִּיטָה בְעָנְיֵנוּ כִּי־רַבּוּ מַכְאוֹבֵינוּ וְצָרוֹת לְבָבֵנוּ. חוּסָה יְיָ עָלֵינוּ בְּאֶרֶץ שִׁבְיֵנוּ וְאַל־תִּשְׁפּוֹךְ חֲרוֹנְךָ עָלֵינוּ כִּי אֲנַחְנוּ עַמְּךָ בְּנֵי בְרִיתֶךָ: אֵל הַבִּיטָה דַל כְּבוֹדֵנוּ בַּגּוֹיִם וְשִׁקְּצוּנוּ כְּטֻמְאַת הַנִּדָּה. עַד־מָתַי עֻזְּךָ בַּשֶּׁבִי וְתִפְאַרְתְּךָ בְּיַד־צָר: עוֹרְרָה גְבוּרָתְךָ וְקִנְאָתְךָ עַל־אוֹיְבֶיךָ. הֵם יֵבוֹשׁוּ וְיֵחַתּוּ מִגְּבוּרָתָם. וְאַל־יִמְעֲטוּ לְפָנֶיךָ תְּלָאוֹתֵינוּ. מַהֵר יְקַדְּמוּנוּ רַחֲמֶיךָ בְּיוֹם צָרָתֵנוּ. וְאִם לֹא לְמַעֲנֵנוּ לְמַעַנְךָ פְעַל. וְאַל תַּשְׁחִית זֵכֶר שְׁאֵרִיתֵנוּ. וְחוֹן אוֹם הַמְיַחֲדִים

עץ יוסף

כוא יתברך אחר חזירה הית ככא הכבוד ועוכס פתח שהכנס בו תשובהם. כמ"ש חז"ל פה"פ ויפתר ט: עוזך. זה הארון: הם ינוסו ויחתו. נקשהנו. שתלבשם חתת וישברו מגבורהם: תמיד

עיון תפלה.

שהסכים הסכמה חזקה לבטל מעשה ידיו, וכן (בראשית שם, ה) ועתה אל תעצבו, אל תחחרטו יותר מדאי על המכירה. וזהו שאמר כאן, אתה ה׳ פותח יד לקבל פושעים וחטאים בעת תשובתם המוחלטת — ראה גם איך שבגלה נפשם מרוב נחם וחרטה חזקה, לכן קומה והושיענו משוטתיו ומפוזאות נפשו, כמו שנאמר (יחזקאל ט, כט) והושעתי אתכם מכל טמאותיכם: הביטה דל כבודנו. לפת כעדם, השם דל הוא כאן מקרה ובכה"ק תאר, וכמוהו השם אדיר לפעמים הוא מקרה, כאדרים ובקציר תשבות (שמות לד, כא) בעת הקצירה, ולפעמים הוא תאר, כאסף קציר קמה (ישעיה יז, ה) הקוצר: ושקצונו. ואיך שקצו אותנו: כטמאת הנדה. עפ"ה (יחזקאל ט, יח): עזך בשבי. הגאון יעב"ץ ז"ל הגיה לשני בלמ"ד כמו במקרא (תהלים עח, סא) ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד צר, ואין צרך לזה, כי שם מדבר מן העתיד וכאן הוא מדבר מן המציאות, העתידה נקראת גם בלמ"ד וגם בבי"ת, כמו וכל אשר תתן לי (בראשית כח כב), ונתן בידה (דברים כד, א), והמציאות איננה נקראת אלא בבי"ת, כמו אם המצא תמצא בידו (שמות כב, ג), ונמצא בידו (שם כא, טז). ועזך ותפארתך כאן הם כינוים לישראל: עוררה גבורתך. עפ"ה (תהלים פ, ג) לפני אפרים וגו׳ עוררה את גבורתך: וקנאתך. עפ"ה (ישעיה מב, יג) כאיש מלחמות יעיר קנאה: יבושו ויחתו מגבורתם. עפ"ה (מיכה ז, טז) יראו גוים ויבושו מכל גבורתם: ואל ימעטו לפניך תלאותינו. עפ"ה (נחמיה ט, לב) אל ימעט לפניך את כל התלאה אשר מצאתנו: מהר יקדמונו רחמיך. עפ"ה (תהלים עט, ח) מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד: ואם לא למעננו למענך פעל. כענין זה באבינו מלכנו עשה למענך אם לא למעננו: ואל תשחית. כל"ן בציר"י תחת הסגול בקמוץ מלת אל כמו בוי"ו המהפך, כמו אל תשחת (דברים ט, כו), אל תשלח ידך (בראשית כב, יב), אל תשחת (תהלים כח, ט) ואל תסתר פניך (שם קב, ג): וחון אום. יחיד מן אמים (בראשית כה, כג). ולפי משפט הלשון היה ראוי להיות האום בה"א הידיעה לסמכו אל המיחדים:

תקון תפלה

רחמיך בצרותינו לא למעננו אלא למענך עשה ואל תשחת את זכר שאריתנו כי אל מלך חנן ורחום אתה חוס ורחם עלינו ועל כל המיחדים (שמך) בכל יום פעמים שמע וגו׳. ובסדורי הספרדים והתימנים הפותח וגו׳ קומה והושיענו אל תשפוך חרונך עלינו כי עמך אנחנו בני וגו׳ עוזך בשבי וגו׳ ביד צר המה יראו ויבושו ויחתו מגבורתם עוררה גבורתך והושיענו למען שמך (בסדורי התימנים ביד צר עוררה גבורתך והושיענו למען שמך המה יראו ויבושו ויחתו מגבורתם) אל ימעטו לפניך וגו׳ רחמיך בעת צרותינו לא למעננו אלא למענך פעל ואל תשחת את זכר שאריתנו כי לך מיחלות עינינו כי אל מלך חנן ורחום אתה

בסדורי

שמך פעמים בכל־יום תמיד באהבה ואומרים: שמע ישראל יי אלהינו יי | אחד:

דיני נפילת אפים

(דה"ח) (א) אין לדבר בין תפלה לנפילת אפים ודוקא כשמפסיק ועוסק לדבר דברים אחרים אבל בזה בעלמא לית לן בה (סימן קל"א) ומיהו אם עבר ודיבר פשיטא דצריך ליפול על פניו (א"ר ס"ק ח' ודלא כפ"ח שם) ומשום דלדבר קדושה מותר להפסיק ומותר להתפלל במקום אחד וליפול במקום אחר (שם): (ב) כשנופל על פניו בשחרית אם יש תפלין בזרועו נכון להטות על צד ימין משום כבוד תפלין ובמנחה או כשאין תפלין בזרועו יטה על צד שמאלו (שם): (ג) כשנופל על פניו לא יטה פניו על ידו ממש בלי הפסק דבר בין ידו לפניו רק יפסיק או בטליתו או בדבר אחר (מ"א שם וא"ר): (ד) נפילת אפים יש להיות מיושב אך בשעת הדחק או כגון שסיים תפלתו וצריך לעמוד עד"ש כדי שילך ד"א וקודם שיגמור הש"ע התחיל הש"ץ לומר תחנון יעמוד שם ויפול על פניו מעומד וכן אם אחד עומד נגדו ומתפלל ש"ע דאסור לד"א לישב נגדו אפי' כמלא עיניו וא"א לו לילך לצדדין יפול על פניו מעומד וכן כל כה"ג (שם ואחרונים): (ה) אין נפילת אפים רק במקום שיש שם ס"ת אבל אם אין שם ס"ת אף שיש שם שאר ספרים לא יפול על פניו רק יאמר המזמור בלא נפילת אפים (א"ר דלא כשכנה"ג). אם מתפלל בחצר הפתוח לבית הכנסת כשהוא פתוח ולא כשהוא נעול או בעזרת נשים או במתפלל ביחיד אפילו בביתו בשעה שהצבור מתפללין ובשעה שהצבור נופלין על פניהם יכול גם הוא ליפול על פניו אם אין סימוך מפסיק ביניהם (א"ר) אף שאין לו ס"ת בביתו אבל יחיד בביתו ואין במחילתו ס"ת לא יפול על פניו (שם) רק יאמר המזמור בלי נפילת אפים ויכול לאמרו מעומד ואין קפידא (א"ר):

(בשמים ראש) בכל ימי השנה לאחר שסיים הש"ץ חזרת התפלה נופלים על פניהם ומתחנין. ומנהגנו לומר בשחה (תהלים ו') ה' אל באפך תוכיחני וגו' ומתחילים רחום וחנון חטאתי לפניך ה' מלא רחמים וגו' ואין לדבר בין תפלה לנפילת אפים שכן קבעו רז"ל שאין השמים מקבלת כל כך אלא מיד אחר התפלה דעולה כתפלה אריכתא דמיא (לבוש) כי נפילת אפים הוא גמר התיקון של התפלה ע"כ צריכה כידוע לי"ח. (ובשיטה מקובלת ב"מ דף נ"ט ע"ב ד"ה לא הוה שבקה ליה למיפל על אפיה מקשה והא מכמה אלא כל יום לעשור. אלא הכוונה תפלתו עד שהפסיק בדיבור לאחר תפלת י"ח. ולא אפי' אם יפול על פניו לא מקבל תפלתו). ומ"מ אם עבר ודיבר אין בכך כלום ונופל על פניו. אלא שאין מקובל כ"כ (א"ר). כתב הרוקח אין נופלין אלא לפני ס"ת וסימנך דכתיב במלחמות העי ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה' עכ"ל. ומהרמ"ע בס"ת מאמר חקו"ד ח"א פכ"ג כתב שגרמז במה דכתיב נפלה נא ביד ה' וגו' (שמואל ב' כ"ד) ופי' נפל יד יהודה דפסוק זה רומז על נפילת אפים שהוא במקום ס"ת והוא יד ה' שכן מלוי יד שפי' תקום כמו וכנה מליב לו יד עכ"ד. ואפשר דלזה נהגינן לומר קודם נפילת אפים פסוק ויאמר דוד אל גד צר לי מאד נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפלה (ספר נוהג כצאן יוסף). וכשנופל על פניו יש נוהגים להטות על צד ימין משום דכתיב שויתי ה' לנגדי תמיד וכשמוטה על ימינו והשכינה כנגדו אז שמאלו שהוא לראשו וימינו תחבקני (לבוש). ועוד טעם מפני שהוא מכוון כנגד שמאל השכינה להכניע עצמו

(ו) אין נפילת אפים בלילה לכן אם תפלת מנחה נמשכה עד הלילה אין נופלין על פניהם (מ"א א"ר). אבל בליל אשמורות נוהגין ליפול על פניהם מפני שהוא קרוב ליום וכן בין השמשות של לילה נוהגין ליפול (שם בפ"ח) מיהו יאמר המזמור [הל] כ"א אין חשש אפילו בלילה (א"ר): (ז) אין נופלין על פניהם בבית האבל כל ז' ימים של אבילות ואפילו במנחה של יום ז' ואפילו היתום קטן אבל אם האבל בבהכ"נ אומרים אבל האבל עצמו לא יאמר וכן אחר שבאו הצבור לביתם יאמרו (כמ"ש בסעיף א' דלא. איתמר הפסקה לענין דיעבד דלא כפ"ח ופ' א"ר) וכן הדין כשהוא רחוק (שם): (ח) א"א תחנון ביום שיש בו מילה בבהכ"נ שמלין בו התינוק או שבעל ברית או הסנדק והמוהל מתפללין שם אף שהמילה בבית אחר (א"ר ובשכנה"ג) ואף לאחר מילה מבה"ל לאמרו (ט"ז). יש נוהגין שאין נופלין על פניהם אפי' אם המילה בבית אחר ודוקא בשחרית אבל לא במנחה שלפניו ושלאחריו ומיהו אם מתפללין מנחה ביום שמלו התינוק אצל התינוק הנימול (כגון על סעודת הברית) לא יאמרו (אחרונים ועיין א"ר) ומיהו כשהצבור ברכו ברכת המזון על סעודת המילה יאמרו (א"ר שם) וכן הדין בבן שפחה או בן ממזר (אחרונים עיין א"ר): (ט) נוהגין שאין נופלין על פניהם בבית או בבית הכנסת

עץ יוסף

תמיד באהבה. שכן מברכין לפני ק"ש וחותמין באהבה. בבקר ובערב:

תקון תפלה

(בסדורי התימנים שאריתנו כי אל מלך רחום וחנון אתה) וזכור עדותנו בכל יום תמיד אומרים פעמים באהבה שמע וגו'. ובסדור מנהג כפא וקראסוב אומרים תחת התפלה הארוכה הזאת תפלה קצרה ועתה ה' אלהינו אשר הוצאת וגו' עד על עירך ועל עמך תפלת דניאל ותו לא. וע"ד הנוסח ושקצונו העיר אבי"ן בצופת חלק י"ח דף קע"ז שבכל הבת"י המתיחסים לקהלות צרפת הגרסא ושקצנו, ופירושו ושקוצנו גדלה כ"כ בעיניהם כטמאת הנדה, וכמו שנאמר (איכה ד, טו) סורו טמא קראו למו:

הכנסת שיש שם חתן כל שבעת ימי המשתה שלו ואפי' יום ז' הוא יום חי' של החופה אם מתפללין קודם שהיתה החופה כגון אם היתה החופה מעט קודם לערב ביום חי' אין אומרים תחנון עד יום חי' מעט קודם לערב (שם אחרונים ומ"א) אבל ביום שנכנס לחופה אומרים עד שיכנס לחופה (שם ב"כ) ודוקא אם היה החתן בחור או הכלה בתולה אבל אלמן שנשא אלמנה אין אומרים רק ג' ימים וכן הדין בבוגרת רחום נכון יש ליזהר שלא יכנס החתן לבית הכנסת כל ז' ימי המשתה שמתענין לומר תחנון בצבור (ט"ז ומ"א שם):

(ד) אין נופלין על פניהם לא בט"ו באב ולא בט"ו בשבט ולא בר"ח אפילו במנחה שלפניהם ולא בחנוכה ואפי' במנחה שלפניו וכן בפורים קטן בשנה מעוברת (סי' תרצ"ז) וכן בפורים גדול ב' ימים ובל"ג בעומר ובפסח"ש אבל במנחה שלפניו אומרים ובער"ה אפילו שחרית אין אומרים רק באשמורת בסליחות אפילו שמתאחרין עד סוף היום וכן המנהג שלא ליפול על פניהם כל חודש ניסן ולא בט"ב ולא בין יוה"כ לסוכות ולא מתחלת ר"ח סיון עד אחר אסרו חג ויש נוהגין עד ז' ימים אחר שבועות (שם) וכל אלו אין אומרים במנחה שלפניהם וזולת עיו"כ (אחרונים שם):

פניו לפני מדת השמאל (ימנ"ז). ויש נוהגים לנפול על צד שמאל משום דהשכינה שמאל שהם הכנה שהיא השכינה בני אדם ותלכים. הלכך נוהגו על השמאל כלאם כגון מלך ואיש צריך ליכנס לפני המקום ימי' (לבוש). אבל בב"י בסי' י"ס כתב כדי שיעמוד דרך סירות כי בנפילת אפים מתודים לו כל שעותיו שהוא מתודה ונושא כל פניו כמו שעשה משה רבינו ואהרן נהג כו' ע"כ. עוד כתב טעם שיטה לשמאל זכר למתיד שנאמר שמאלו תחת לראשי. ומ"מ כתב לפי שיטתו הגינו בעקידה שכב על צד שמאל כדי לעקוד השמאל ולהכניש לפני סימן נפל שחסד (ימנ"ן). והכל נהגו ליפול בשחרית לצד ימין ובמנחה לצד שמאל. והגר"א כתב שהעיקר לעולם על שמאל. וכתב בחיי אדם ח"א וכ"ע דאף בנוהגין כרמ"א ולכן אם מתפלל בבהכ"נ ובבהמ"ד אסור לשנות מבוא לא שמגודדו. מ"מ נ"ל דבמנחה אפי' שמניח תפלין יפול על שמאלו אפי' כשמתפלל ביחיד ע"כ. וכתב בבחיי פ' קרח בענין תפלה אפים יש בו שלש סודות. כאתם למורא השכינה. והשנית לכלאת צער והכנעה. והשלישית להראות אפלת חטאיו ובשול שנגשותיו כו'. והגאון יעב"ץ כתב וידמה בעיניו כאלו הוא מת ונפטר מן העולם. ואין זה דומה לקבלת מית"ב בק"ש. כי בה שעה שהכונה בלבו לעקור עצמו על ק"ש ונכרינה אבל מיני מיתות קבלת השיטות לידו. מעמ"כ כאן מרלה עצמו כטפל אבלה מת ממש. וכוונה ע מוטלת שימחלו לו כל עונותיו. אפי' אותן העונות שאין להם כפרה אלא ע"י מיתה ממש כגון חלול השם. כי הקב"ה מלכף מחשבתו למעשה אם מכוין בלב שלם עכ"ל. כתב בסדר היום ויאמר פ' אליך ה' נפשי אשא. והאחרונים כתבו בשם שכל דז"ל מתחור אליך ה' נפשי אשא ה' אחר פסוק רחום וחנון ויכוין דמוסר נפשו למיתה בשביל השי"ת לכ כוזיר מאד דצריך לכוין טוב זאת בכל לבו. ואם לאו ח"ו גורם מיתה לעצמו בלא זמנו משום דכתיב דובר שקרים לא יכון כו'. וכתב המ"א נ"ל דהמ"מ אין אומרים אותו במדינות אלו ע"כ. ועיין נ"א כתוב בשל"ה פרשת ויקהל ובזוהר פרשת במדבר פ"ס. ובעטרת זקנים דף ל"ס:

קודם רחום וחנון יאמר הפסוק הזה. [ובספר הגאון מהרי"א וויילא אי"ל כתבו שלא לומר פסוק זה רק יתחיל רחום וחנון, וכן ראיתי בסידור בעמ"ב]:

וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־גָּד צַר־לִי מְאֹד נִפְּלָה־נָּא בְיַד־יְיָ כִּי־רַבִּים רַחֲמָיו וּבְיַד־אָדָם אַל־אֶפֹּלָה:

רַחוּם וְחַנּוּן חָטָאתִי לְפָנֶיךָ. יְיָ מָלֵא רַחֲמִים רַחֵם עָלַי וְקַבֵּל

עץ יוסף

רחום וחנון חטאתי. גמירי כשאדם אומר חטאתי אין מדה"ד שולט בו: רחם עלי. רחם ניתפרל

עיון תפלה

ויאמר דוד. פסוק הוא (ש"ב כד, יד), ובחרו לומר פסוק זה לפני נפילת אפים (ולא נמצא בשום נוסח אשכנז ישן) לפי שנזכר בו נפלה נא ביד ה': רחום וחנון חטאתי וגו' וקבל תחנוני. התפלה שמתפללים בנפילת אפים נקראת תחנון עפ"ה דני' ג'

תקון תפלה

ויאמר דוד. גם בסדורי הספרדים נזכר פסוק זה לפני נפילת אפים. וכתב רב עמרם בסדורו דף י"ב ע"א „ונופלים צבור על פניהם ומבקשים רחמים ושואל כל אחד ואחד בקשתו" עכ"ל. נראה מדבריו שבימיו לא היה נוסח מיוחד לתחנון אלא כל אחד היה מתחנן כפי תאוות לו, וכן היה בזמנו של הטור כמש"ש בטור או"ח סי' קל"א; אבל מלשון הרמב"ם בנוסח התפלה נראה שבמקומו כבר היה נוסח מיוחד לזה, שהרי כתב שם „מנהגנו להתחנן בנפילת אפים בדברים ופסוקים אלו" עכ"ל ע"ש, ובקרב הימים תקנו לזה נוסח מיוחד בכל הקהלות. ומה שראו בגמ' (ב"מ נט, ב) לא שבקתיה לר"א למיפל על אפיה, ובתענית (ס' ע"ב) חזייה דנפל על אפיה ושמעיה דקאמר רחמנא ליצלן מכיסופא דשימי, מזה נראה שהיו נוהגים להתחנן בנפילת אפים כנגד האויבים, לכן קבעו להם האשכנזים את הפרשה ו' והספרדים את הפרשה כ"ה (וכ"ה בזוהר סו"פ במדבר) דתהלים המדברות מענין זה:

רחום וחנון. באבודרהם דף מ"ד ע"א „ומוסיפין בתחלתו רחום וחנון חטאני לפניך רחם עלינו" ובסדורי הספרדים מוסיפים והושיעני:

תַּחֲנוּנָי: יְיָ אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי:
חָנֵּנִי יְיָ כִּי אֻמְלַל אָנִי רְפָאֵנִי יְיָ כִּי נִבְהֲלוּ עֲצָמָי: וְנַפְשִׁי
נִבְהֲלָה מְאֹד וְאַתָּה יְיָ עַד־מָתָי: שׁוּבָה יְיָ חַלְּצָה נַפְשִׁי
הוֹשִׁיעֵנִי לְמַעַן חַסְדֶּךָ: כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה־
לָּךְ: יָגַעְתִּי ׀ בְּאַנְחָתִי אַשְׂחֶה בְכָל־לַיְלָה מִטָּתִי בְּדִמְעָתִי
עַרְשִׂי אַמְסֶה: עָשְׁשָׁה מִכַּעַס עֵינִי עָתְקָה בְּכָל־צוֹרְרָי:
סוּרוּ מִמֶּנִּי כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן כִּי־שָׁמַע יְיָ קוֹל בִּכְיִי: שָׁמַע יְיָ

עץ יוסף

יבקשהו רחם בזעתו: אל באפך תוכיחני ואל בחמתך. הם שני מלאכי חבלה ועליהם אמר משה כי יגרתי מפני האף והחמה. ויבקש דוד במזמור השמיני להציל אותו מששה מלאכי חבלה האמורים ביחזקאל פ' ב' והנה ששה אנשים וגו' ואיש כלי משחתו בידו: חנני. אבל היסיף עוד לחרות בי. כי הנה אומלל אני ודי בזה: רפאני ה'. פי' כי הנה נכרת אני. הוסיף לשאול ואמר רפאני מן המכות אשר עברו עלי מאז כי הנה נבהלו עצמי: ונפשי נבהלה. וגם נפשי נבהלה. וא"כ עד מתי תסיים ביד נגוע ומוכה. הנה עתה כשהרעניות בא נגעת אוזן למוסר והנה כבר נכנעתי וקבלתי המוסר. לזה: שובה ה'. להוציא נפשי מצרה והושיעני למען חסדך אף אם עדיין לא נפרעתי כפי חטאי: כי אין במות זכרך. כי אם אמות מצרה הבאה עלי לא אזכור שמך כי גו הוא המתן הודאה בקבר. הלא חי חי הוא יודך: יגעתי. עשיתי עיף ויגע במה שאני נאנח בכל עת: אשחה. אני משים את מטתי כמי הבכי כדבר השט על פני המים: בדמעתי. אני מתיך ומרטיב ערשי בדמעות עיני. וכאל סדבר במלים שונות: עששה מכעס. מחרון האויב כלו עיני. עששה ענין בלוי ורקבון: עתקה. ענין יישן. ופי' בעבור צרותי כהתה עיני כאלו נתיישנה בזקן. וא"כ די בכל הצרות אשר כבר עברו עלי: סורו. לכן ממני. כי לא תוכלו לי מעתה כי

ענף יוסף

כי שמע ה' קול בכיי. כתב בספר בית אל שמעתי לומי שאומר: כי שמע ה' קול בכיי ואין קול בכי נשמע. ואין נראה דמע. משום דובר שקרים לא יכון:

עיון תפלה

(דניאל ט, יח) אנחנו מפילים תחנונים לפניך; ומשום שנהגו בהרבה קהלות להודות לפני נפילת אפים לסיכך מקדימין לומר הטאתי לפניך, וכדאמרינן (יומא פז, ב) אבל אנחנו חטאנו הוא עקר הודוי: ה' אל באפך. (תהלים ו, ב) החמה קשה מן האף, אותות האף נכרים אך על הפנים ואותות החמה בכל תנועות הגוף, ולכן אמר ר' יצחק (ב"ב ט' ע"ב) אף כופה חמה אינו כופה. מוסר קשה מתוכחה, המוסר רוב פעמים ביסורין או בדברים קשים כנידים, והתוכחה רוב פעמים בדברים רכים: כי אמלל אני. נשחת במין גופי, השרש קטל בלמ"ים; עקרו מל ענין כריתה כמילת הערלה (נפ"ו), וממנו ימל קצירו (איוב יח, טז) כפולים, והושאל אל האדם שהוא בדמיון עץ השדה כשהוסרו ענפיו (תקותיו, בניו), היהודים האמללים (נחמיה ג, לד), אמללה יולדת השבעה (ירמיה טו, ט), והורחב השרש על הדבור המקוטע הבלתי מבאר את הענין המדובר כראוי, מי ימלל גבורות ה' (תהלים קו, ב), בבלי דעת מלין יכביר (איוב לה, טז), וקול מלין אשמע (שם לג, ח), והורחב אח"כ על הדבור המליצי שדרכו להיות קצר וקצר וצריך קשיר והשלמה להבינו, ומזה הרבה בספר איוב: כי נבהלו עצמי. מספר איברי היה בלהות: חלצה נפשי. חלץ הפך מן לחץ, יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אזנם (איוב לו, טו), וכמוהו רחם הפך מן חרם, קשת הפך מן ספה, הראשון רבוי והשני מעוט, וכן חסר סרח (עודף), מות איסיקה תום שלמות, נגע ענג וכיוצא בהם הרבה: כי אין במות זכרך. ראה מה שכתבנו לעיל בפרשת מזמור שיר חנכת הבית פסוק היתך עפר בבאור הענין הזה: יגעתי באנחתי. וכן אמר ברוך בן נריה (ירמיה מה, ג): אשחה. מגזרת כאשר יפרש השחה לשחות (ישעיה כה, יא). מנחם בן סרוק ורש"י פירש מלשון סחי ומאוס (איכה ג, מה) ממאס אני מטתי בדמעות, ופי' סנהדרין (קו ע"א): בדמעתי ערשי אמסה. אלחלח ואדמיב (רש"י): עששה. רקבה, מגזרת עש (איוב ד, יט): מכעס. מרוב לחץ, כמו ותכה מכעס עיני (שם יז, ז): עתקה. נעתקה ממקומה כמו (שם יד, יח) וצור יעתק ממקומו: כי שמע ה'. סדאי כבר שמע, ואם גם עדיין לא שמע בפ"ח אני כי סוף סוף תפלתי ישמע:

תחנתי יי תפלתי יקח: יבשו ויבהלו מאד כל־איבי ישבו יבשו רגע:

ה' אלהי ישראל גי' פרי"ב. ור"ת יאה"ו גי' אסים. ור"ס שמות הלבות. וקנשוס אחר וסוא רחום כי ים בו י"ס שמות וה' שמות בתפלת רחום וחנון. כרי כ"ו גי' גם של ד'. וזאת התפלה נקבעת מסוך עוקס ולרס. וחזקיה תקנה כשאר סנחריב על ירושלים שמד בכ' שמות בלילה ומלה גביה התקדש והתפלל תפלה ז. וים גם סיבות כנגד חזקיה ושד ב' סיבות יוסר על גם אותן ב' שמות. והגם נו שמו למפרש בכתבי הדתות "ויאמר "זרים "קולט. יי' אלהי "סכנת סרי חזקיה. וסקדים ס' אלהי ישראל כנם. משום כבוד ס' זה שם יה. ומה שנכתב גומל ס' אלהי ישראל בין כל סרו וסרת ובסופו ג"כ. כי כשמתנה סכל עם סכבל שבופלין יג סיבות חזקיה בן אחז. גומר שבולים את אנא מגיהם בתפלתו (ה"כ נשם ר"י כסמיד). ולפי שמפלה ע נתקנה בימי לרס. לכן אם מגיע ס"ז לנטור לרס או כי ישר על פיד אויב ושונא והסיר צרה יתפללו תפלה ז בכונה ומי שנה לחזקיה סוא יענה אותם, ועיין עוד במס"ת סי' ר"ע:

בכאומ:יס והוא רחום אומרים ה' אלהי ישראל וכו':

יי אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על־הרעה לעמך: הבט משמים וראה. כי היינו לעג וקלס בגוים. נחשבנו כצאן לטבח יובל. להרוג ולאבד ולמכה ולחרפה: ובכל־זאת שמך לא שכחנו. נא אל תשכחנו: יי

גליון הגר"ב שמאתי כתוב בסדור התפלה של אור הישר ז"ל מטואר בפירוש תהדר ענין תפלת ה' אלהי ישראל שאנו אומרים בב' ובה' שהיא תפלת חזקיה שקבעה בירושלים כשהיה במצור יתהם שהו "תיבות "זרים "קולט "יי אלהי וכו' "הבט. והקדים הי' וחל לכבוד ,ש"ת ואח"כ הקדים ה' לח' שפי עיות שלא יבינו שהוא יסדו. ושמעתי בא"א נר"י טעם אחר והוא בידוע לכל הרואה בסדורי הישנים והיצירות שהימים בראשי תיבות שחתום ואח"כ הימה חזק ואמץ ואין זה שייך אלא על ראש שצריך חיזוק מהש"י וע"כ כאן שכתב שם י"ה תחלה ה' אלהי ישראל וכו' הבט וכו' וכשזהה נכתב אח"כ דומה זרים קולט וראשי תיבות חזק יהיה נראה ח"ו כמו שהוא אחד התיבות הארם חזק ע"כ שינה והקדים הה' לח' והוא טעם מתוק וקרוב לאמת: ה' אלהי ישראל שוב וכו'. ז"ל פענח רזא כשאומרים זה מקדימין אלו התיבות ה' אלהי ישראל שהם בגימטריא תר"ג וכשמזכירים תר"ג הקב"ה משרה שכינתו ושב מחרון אפו:

עץ יוסף

כי נתקבלה תפלתי: יבושו. כשיראו הגאולה: ויבהלו. כדרך אדם המתמה ונבהל כשרואה דבר אשר חשב נמנע: ישובו. או יהיו חוזרים מדעתם לנקום שלומי וברגע ההוא יבושו ולא לאחר זמן כי אמהל לגם על מה שחשבו בי ולא תזכרנה עוד להיות להם לבושת:

ה' אלהי ישראל כו'. בנוסח זה יש י' תיבות כנגד עשר ספירות. גם אלהי ישראל כל תיבה עולה במ"ק עשרה כי אין השכינה שורה על ישראל אלא בעשרה. גם הוא אלהי ישראל עולה תרי"ג כי בזכות התורה והמצות אנחנו מתחננים שוב מחרון אפך כו': הבט כו'.

עיון תפלה

ישובו יבושו רגע. כלפי מה שהתאונן במקום אחר (תהלים לח, יב) וקרובי מרחוק עמדו, וכמו שנאמר (משלי יט, ז) כל אחי רש שנאוהו אף כי מרעהו רחקו ממנו, אמר כי סוף סוף ישובו אלי כל אלה אשר רחקו ממני בימי עניי ומרודי, והכסס בושה וכלמה בראותם כי טעיתי:

שוב מחרון אפך. פסוק הוא (שמות לב, יב), בתוספת התואר ה' אלהי ישראל הנזכר ק"ז פעמים בכתבי הקדש: הבט משמים וראה. לשון הכתוב (ישעיה סג, טו): לעג וקלס. נה"ב (תהלים מד, יד): נחשבנו כצאן לטבח יובל. עפ"ה (שם שם, כג) נחשבנו כצאן טבחה, ויובל פירושו יונהג והוא נה"כ (ישעיה נג, ז) כשה לטבח יובל, וכאן הסר עדה, כי צאן נקנה: ולמכה ולחרפה. להכות ולהרוג, מקרה חתה מקור (עי' ה פ"ע ל), וכמו זה (במדבר י, ב) למקרא העדה ולמסע את המחנות תחת לקרא את העדה ולהסיע את המחנות: ובכל זאת שמך לא שכחנו. עפ"כ (תהלים מד, יח) כל זאת באתנו

תקון תפלה

מיקן

ה' אלהי ישראל. בכל בו שם „אומר החזן ה' אלהי ישראל ואחת מהתחנות הפסיקות ואחר תתחנה אומר ואנחנו לא נדע" ע"כ. וחתנה זאת סגנון לשונה מעיד עליה שהיא קדומה מאד, אולי מלפני זמן חכמי התלמוד, מלבד התחנו זרים אוכרים נראה שהוא תוספה מאוחרת ומטעיה מאיזה פייטן, כי לשונו הוא לשון פייטן ספרדי, ובמחזור ויטרי דף קנ"ב „וכן בעל תחנת שני וחמישי עוריאל, עורנו אלהי ישענו" עכ"ל, ובתב על זה המפרש הקדמון

זָרִים אוֹמְרִים אֵין תּוֹחֶלֶת וְתִקְוָה. חוֹן אוֹם לְשִׁמְךָ מְקַוָּה. טָהוֹר
יְשׁוּעָתֵנוּ קָרְבָה. יָגַעְנוּ וְלֹא הוּנַח לָנוּ. רַחֲמֶיךָ יִכְבְּשׁוּ אֶת־
כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ: אָנָּא שׁוּב מֵחֲרוֹנְךָ. וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ: יי
חוּסָה יְיָ עָלֵינוּ בְּרַחֲמֶיךָ וְאַל תִּתְּנֵנוּ בִּידֵי אַכְזָרִים. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם
אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם. לְמַעַנְךָ עֲשֵׂה עִמָּנוּ חֶסֶד וְאַל תְּאַחַר:
אָנָּא שׁוּב מֵחֲרוֹנְךָ. וְרַחֵם סְגֻלָּה אֲשֶׁר בָּחָרְתָּ: יי
קוֹלֵנוּ תִשְׁמַע וְתָחֹן וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ בְּיַד אוֹיְבֵינוּ לִמְחוֹת אֶת־שְׁמֵנוּ.
זְכוֹר אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם אַרְבֶּה אֶת־
זַרְעֲכֶם. וְעַתָּה נִשְׁאַרְנוּ מְעַט מֵהַרְבֵּה: וּבְכָל־זֹאת שִׁמְךָ לֹא שָׁכָחְנוּ.
נָא אַל תִּשְׁכָּחֵנוּ: יי
עָזְרֵנוּ ׀ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל־דְּבַר כְּבוֹד־שְׁמֶךָ וְהַצִּילֵנוּ וְכַפֵּר עַל־חַטֹּאתֵינוּ
לְמַעַן שְׁמֶךָ:
יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ:

עץ יוסף

תיקן על הורכן ראשון שהתפלל עליו (פי' מחזור כ"ב): זרים. היקן על הורכן שני ע"ל אמר שהוא ישועתנו קרבה ע' שנה בגלות: זרים כ"ח תיבות כנגד כ"ח עתים שבקהלת (פי' מחזור כ"ב): טהור ישועתנו קרבה. בקשתנו מלפניך אתה הטהור שתקרב לנו ישועתנו: חוסה ה' עלינו. בגלות. יש בו כ"ז תיבות כנגד אותיות הא"ב עם מנצפ"ך (פי' מחזור כ"ב): איה נא אלהיהם. לכאורה מלת נא מיותרת. אך הוא כי אין אומרים הזרים שמעולם לא נגלה כבוד ה' בעולם כי לא כעלם מהם יציאת מצרים וכבוש הארץ. אלא שאומרים אלילה שנשתנית שנעשה זקן כמו שאמר המן לאחשורוש אלהיהם של אלו שעשה נוראות בגלגל הוא כבר הזקין ותשש כחו שאל"כ איך שכל גוים מרקדים בהיכלו. ועל זה יאמר למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם שלא יאמרו איה הלא הם אלא איה נא כלומר איה הוא עתה אלהיהם. לכן למענך שלא יאמרו שיש שינוי בך חלילה. עשה עמנו חסד ואל תאחר: קולנו כו'. ל"ט תיבות כ"ל אלהים שמע בקולי (כ"ב): זכור אשר נשבעת לאבותינו. אף אם המה זכות אבות. ברית ושבועה לא תמה (כ"ב): עזרנו כו' והצילנו. מתחלי מסיח בעבור כבוד שמך: למען שמך. דהיינו אחד י"ב תיבות בו וב"ן אותיות נ"ן פרשיות שבתורה (כ"ב):

עיון תפלה

באתנו ולא שכחנוך: זרים אומרים. הזרים אומרים לנו אין לכם תוחלת ותקוה באלהיכם, לכן אתה על אף צרינו חון את האם המקוה לשמך תמיד, אתה הטהור — קרב נא ישועתנו: יגענו. מלה"כ (איכה ה, ה): רחמיך יכבשו את כעסך. יעצרו את כעסך, הלשון הזה לקוח מתפלת זכרונות לר"ה כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו: ורחם סגולה אשר בחרת. כמו שנאמר (דברים ז, ו) בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגלה: למה יאמרו. פסוק הוא (תהלים קטו, ב), ומלת נא איננה כאן לבקשה כי למה יאמרו הגוים בלשון בקשה? אלא לקריאה בעלמא, כמו הנה נא זקנתי (בראשית כז, ב), הנה נא עזרני (שם טז, ב), ובתהלים (שם, י) בלי מלת נא: למענך וגו'. עש"ס (דניאל ט, יט) וגם אל תאחר למענך וגו': זכור אשר נשבעת וגו' ככוכבי השמים וגו'. כמו שנאמר (שמות לב, יג) אשר נשבעת להם בך ותדבר וגו' ככוכבי השמים: ועתה נשארנו. כמו שנאמר (ירמיה מב, ב) כי נשארנו מעט מהרבה: עזרנו. פסוק הוא (תהלים עט, ט):

תקון תפלה

והנחם

הקדמון, ואני שמתי את עיני בהתבות ומצאתי שם חתום חזקיה, חוסה זרים קולנו י הבט, ומה שלא חתם שמו כסדר מפני ענותו" עכ"ל. ובסדורי הספרדים אומרים פיוט אחר עם ה' אלהי ישראל, וקבעו בעד יום שני פיוט מיוחד ובעד יום חמישי פיוט מיוחד:

שומר

מתרגם

ביום חפנים אומרים שומר ישראל ג׳ (יעב״ץ) ויש מקומות שאומרים בכל ג׳ וס׳. ויש מקומות שאומרים בכל יום אחר נפילת אפים:

שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל. וְאַל יֹאבַד יִשְׂרָאֵל. הָאֹמְרִים שְׁמַע יִשְׂרָאֵל:

שׁוֹמֵר גּוֹי אֶחָד. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית עַם אֶחָד. וְאַל יֹאבַד גּוֹי אֶחָד. הַמְיַחֲדִים שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד:

שׁוֹמֵר גּוֹי קָדוֹשׁ. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית עַם קָדוֹשׁ. וְאַל יֹאבַד גּוֹי קָדוֹשׁ. הַמְשַׁלְּשִׁים בְּשָׁלֹשׁ קְדֻשּׁוֹת לְקָדוֹשׁ:

מִתְרַצֶּה בְרַחֲמִים וּמִתְפַּיֵּס בְּתַחֲנוּנִים. הִתְרַצֶּה וְהִתְפַּיֵּס לְדוֹר עָנִי כִּי אֵין עוֹזֵר: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ חָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ כִּי אֵין בָּנוּ מַעֲשִׂים. עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ:

(רה״ח) רצוי לומר ואנחנו לא נדע בישיבה. מה שכתב בעמידה (מ״א סי׳ קל״א):

(בשמים ראש) כתב בלבוש הטעם שאומרים ואנחנו לא נדע כו׳ לפי שעד עכשיו התפללנו בכל אופן שיוכל אדם להתפלל בישיבה ובעמידה ובנפילת אפים כאשר עשה משה רבינו ע״ה דכתיב ואשב בהר וכתיב ואנכי עמדתי בהר וגו׳ וכתיב ואתנפל לפני ה׳. ומאחר שאין אנו יודעים להתפלל בענין אחר אנו אומרים ואנחנו לא נדע מה נעשה עכ״ל:

ענף יוסף

שומר ישראל כו׳ ואל יאבד ישראל כו׳. ישראל הוא במאמר אני ה׳ אלהים הוציא לכם מארץ וגו׳ (ישעיה מ, ט) שפי׳ מי ישראל לכם מהיות עוד יש תקוה לכתחות לנו לגאולה בגולה ולא נאבד לגמרי כי אם נשוב לטובה כבשנים קדמוניות כימי עולם (קול יעקב):

עיון תפלה

מתרצה ברחמים עיינתי מהרש״ל כי במקרא הפעל התרצה על ענין הטפס כמו ובמה יתרצה זה אל אדוניו, אינו כלום, כי לשון חכמים לחוד (חולין קלו, ב), ובלשון חכמים משתמשים בו במובן פיוס, כמו אוכלין ושותין ומתרצין זה לזה (מדרש מח, א), נתרצה לבריה (ברכות ל״ג סע״א) ונתרצה לו המקום (מדרש *) הובא בתוס׳ ב״ק סב. ד״ה כדי); ועי׳ אוצרכם דל״ז ע״א: ופי׳ מתרצה ברחמים מתרצה על ידי תפלות ותחנונים, כי רחמים הם תפלות ותחנונים בלשון חכמים במקומות הרבה, כמו רחמים ותחנונים לפני המקום (אבות פ״ב מי״ג), שמים וארץ בקשו עלי רחמים (ע״ז יז ע״א): ומתפיס. מלה תלמודית על פיוסים במאי לאפייסיה (ב״ב ס׳ ע״א), פסק מתפייס הימנו (יומא פ פ״ב), ר׳ יהושע מתפייסת (ברכות כח ע״א). והמפעיל ממנו השפיס דעת תיל הרבה נאמנת: אבינו מלכנו חננו וגו׳. החרת המאמר ממרורי אבינו מלכנו:

*) מדרש הזה נמצא בתנחומא פ׳ ויקרא סימן ס״ז.

תקון תפלה

שומר ישראל. הספרדים אומרים חטאנו ואת בעשרת ימי תשובה בתוספת וזה שומר גוי רבא וגו׳ האומרים אמן יהא שמיה רבא (לקוח ממחזור בני רומא), ובסדור מנהג טריפולי מוסיפים עוד שומר גוי ברוך וגו׳, ומתרצה ברחמים אין שם כלל. ובספר תמרת חיים בביאור הסליחות כתב שיש גורסין מתרצה ברחמים ומתפתה בתחנונים התרצה והתפתה וגו׳ והמ״ז באו״ח סימן קל״ד כתב דאין ראוי לומר כך דהוא פתוי הוא על דברי שקר כמ״ש הרמב״ן, אבל במחזור שאלוניקי כך הנוסחא, וגם רש״י (ברכות כט, א) השתמש בלשון זה בלפי הקב״ה נתפתה ונתפייס ונתפתה לו. ובמחזור רומא בסדר הסליחות מתרצה וגו׳ והתפיס ברוך עני וגו׳ מתרצה בתפלה ומתפיס בתחנה התרצה והתפיס בדור עני כי אין עוזר; שומר ברית אבותינו שמור שאריתנו ואל תאבד פליטתנו האומרת בכל יום שמע וגו׳ אלהינו, שוכר גוי וגו׳ ואל יאבד אם מיחד האומרים בכל יום שמע וגו׳ אחד, שומר גוי קדוש וגו׳ ואל יאבד אם קדוש האומרים בכל יום קדוש קדוש, שומר גוי רבה שמור שארית עם רבה ואל יאבד אם רבת העונים בכל יום

אמן

וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה־נַּעֲשֶׂה כִּי עָלֶיךָ עֵינֵינוּ: זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה: יְהִי־חַסְדְּךָ יְיָ עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יִחַלְנוּ לָךְ: אַל תִּזְכָּר־לָנוּ עֲוֹנֹת רִאשֹׁנִים מַהֵר

עץ יוסף

ואנחנו לא נדע מה. הכונה כי אנחנו לפני הקב"ה כדמיון היתום אשר ממונו מונח ביד אפוטרופס. והוא נושא ונותן בהם. והיתום לא ידע מאומה מן המפסד מן הריוח רק עיניו תלויות אל האפוטרופס. אם יאמר לו שהרויח במעותיו אז ישמח. ואם יאמר לו שהפסיד אז יתעצב. כן אנחנו כדמיון הזה במעשינו עינינו אל ה' אלהינו. וזהו מאמר הכתוב ואנחנו לא נדע כו' כלומר אנחנו בעצמנו לא נדע מהות מעשינו ופעולתם. רק אתה הוא היודע סודם וערכם הגדול. ואתה אצלנו כדמיון האפוטרופוס נושא ונותן עם מעשינו. ואתה הוא היודע סוד המצות ותכליתם ופעולתם הטובה איך הם פועלים למעלה ולא אנחנו. רק אנחנו עושים כמצווה עלינו. לכן אליך עינינו נשואות. אם תאמר לנו עתה עת שמחה. נדע בודאי כי מעשינו לטוב והפיקו חיל וראויים לנו השמחה. ואם תמנע מאתנו השמחה בודאי אינה ראויה לנו. כי לא הרווחנו כלל במעשינו ולא עלו לטוב (קול יעקב): כי מעולם המה. אמרו במדרש לא מן דכדון אלא כי מעולם המה. ונראה ע"ד פשט' האלשיך הפסוק הזה ז"ל כי הנה העולם לא נברא רק בשיתוף שם בל רחמים כד"א ביום עשות ה' אלהים וגו'. וכן במדת חסד כי עולם חסד יבנה. ובא אל הציור בשום לב אל אומרו השם בין רחמים וחסדים. אך יאמר זכור רחמיך של שם ה'. וגם חסדיך. כי שתי אלה מהויית עולם המה שלא נברא העולם עד שתיתף שם ה' בשם אלהים וגם במדת חסד כי עולם חסד יבנה. וכיון זה למען יתקיים העולם. שאל"כ לא היה מתקיים על הפחת בני האדם עכ"ל. וזהו מאמר המדרש לא מן דכדון פי' לא חדשים מעתה. אלא כי מעולם המה מעת בריאת העולם שעל דעת זה נבראת שלמך. ולכן תן לנו מהם: יהי חסדך כו'. יהי רצון שיהי חסדך ה' עלינו לא כאשר ימשך לנו טובה וישועה מישועתך שתהיה כפי שיעורם שם אויה ב"ה. כי אם כאשר יחלנו לך על הטוב לך על כבודך כלמו שיגדל השם. שעתיד להתגדל שמך בעולם וכמאמר הכתוב כי יד על כס יה כו' כן אתה תגדלנו כשיעור ההוא שאנו מחלים על נחמת כבודך. וזהו כאשר יחלנו לך לא על בחינת תמשך טובה לנו (אלשיך): אל תזכר לנו עונות ראשונים כו'. יתבאר כי הנה יש מקום למה"ד לומר שבשביל שמעשיהם לא טובים לכן הם בעוני ודלות. ואם כן איך יצורף העוני להחשב לזכות אחר שמעצמם גרמו העוני להם בשביל מעשיהם הרעים. ולמדת הרחמים יש מקום לומר שהעוני גורם החטא. כמאמר הגמ' עניות מעביר את האדם על דעת קונו. נמצא שהאחד מחייב את האחד. הייט החטא גורם הדלות והעוני. והעוני גורם החטא. א"כ הדבר תלוי במי שמקדים בדין. דהיינו אם יקדים המליץ שלנו לפני המקום לומר הנה נא וראה בעניותם ודלותם ורחם עליהם. אז אף אם יבא אח"כ המקטרג לומר ראה קלקול מעשיהם לא יועיל. כי תשובתו בצדו איך יוכלו להשמר מכל דבר רע אחר שהעוני והדלות הוטמם עליהם ומעבירם על דעת קונם. אבל אם יקדמנו המקטרג להפליג ברעת מעשיהם שוב אין פה לומר לפי שהם דלים. שהוא ישיב אמרו איך לא יהיו דלים אם כל כך מרעים מעשיהם. לזה אנחנו מפילים תחנונינו לאמר אל תזכר לנו עונות ראשונים כלומר אל תזכר לנו תחלה העונות. כי אז לא תועיל אח"כ התגלות. כי אם מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד. והוא המביא אותנו לעונות מאמרי פיך (קול יעקב):

כי

עיון תפלת

ואנחנו לא נדע. באבודרהם דף מ"ד ע"א „בספרד נהגו לומר ואנחנו לא נדע — כלומר ככל שעשינו כענין שעשה משה בהר בעלותו לקבל התורה שאמר בתחלה ואשב בהר (דברים ט, ט) בלשון ישיבה, ואח"כ ואנכי עמדתי בהר (שם י, י), ואח"כ ואתנפל לפני ה' (שם ט, כה), וכן עשינו אנחנו בתחלה פסוקי דזמרה (וק"ש) בישיבה, ואח"כ שמו"ע בעמידה, ואח"כ נפילת אפים (יש להעיר ע"ז, כי הנפילה כתובה לפני העמידה) ומעתה אין אנו יודעים להתפלל בענין אחר, וזהו ואנחנו לא נדע מה נעשה" עכ"ל. וכ"כ בכלבו סי' י"ח ובטור או"ח סי' קל"א: ואנחנו. חצי פסוק (דה"ב כ, יב): זכר רחמיך. (תהלים כה, ו): יהי חסדך. (שם לג, כב): אל תזכר. (שם עט, ח): כלפי מה שנאמר (שמות כ, ה) פוקד עון אבות על בנים, ונאמר (שם לב, לד) וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם, ונאמר (ויקרא כו, לט) ואף בעונות אבותם אתם ימקו, ונאמר נהרגן הבית (ירמיה טו, ד)

בגלל

תקון תפלה

אמן יהא שמיה רבא: ברגז רחם תזכור. בסדורי הספרדים מוסיפים ברגז אהבה תזכור ברגז עקדה תזכור ברגז תמימות תזכור, נראה שהם מפרשים רחם שם יחיד מן רחמים בפלס מעגל ולא מקור בחסרון למ"ד כפרש"י, אבל לא נמצא בשום מקום:

יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד: חננו יי חננו כי רב שבענו בוז: ברגז רחם תזכור: כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו: עזרנו | אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך: ח״ק

(רמ״א) (א) אומרים ח״ק ובזמן שיש מוסף אומרים ק״ש אחר התפלה של שחרית. אשרי ובא לציון (סיר וש״ע סי' קל״א): (ב) כשמכריזין דבר יש לכרוז קודם שיתחיל שחון אשרי ולא בין אשרי לתפלה וכ״ש בשעה שאומרים אשרי (מ״א סי' קל״ג).

בשני ובחמישי אומרים אא״ח. וצריכין לומר מעומד דזה ודוי הוא. ולפי שבהם קורין בתורה ואנו עברנו עליה והקב״ה מאריך אפו עמנו ברוב רחמיו וחסדיו ע״כ אומרים אא״ח קודם קריאת התורה. ומה שמתחיל באל ומסיים באל. כנגד ב' אל דכתב בדברות הראשונות והאחרונות. ויש בו כ״ד תבות כנגד כ״ד ספרים וכנגד כ״ד שעות דיום ולילה. לומר אם עברנו על תורתך בכל כ״ד שעות שלא נזכה שהתורה היא כנגד כ״ד ספרים. כתב הלבוש יש מקומות שאומרים ב' אא״ח. באחד והושיענו ובשני והצילנו, ונכון הוא. כי הושיענו שיושיענו מצרה שאנחנו בה עתה. והצילנו שלא תבא עוד עכ״ל. וזה לשון הריטב״ץ בנוסח אא״ח דפולין קטן יש כ״ד תבות כנגד צרופי שם א־ני. ובנוסח פולין גדול יש כ״ו תבות כנגד מספר שם הוי׳ה. לכן צריכים לומר בכוון עכ״ל. והתפלה בתחינה חמשים תבות כנגד עשרת הדברות ומ׳ יום שעמד משה בהר:

אין אומרים אא״ח לא בר״ח ולא בע״פ ולא בערב יו״כ ולא בחנוכה ולא בשני ימים של פורים קטן וגדול. ובתוספת כתב נחלקים המנהגים. ברוב קהלות נוהגין שיאמרו ומעהרין אין אומרים. וברוב קהלות אשכנז אומרים. ות״א אא״ח בבית האבל:

בשני ובחמישי

מנהג אשכנז פיהם ופולין קטן

אל ארך אפים ורב חסד ואמת אל באפך תוכיחנו. חוסה יי על עמך והושיענו מכל רע. חטאנו לך אדון, סלח נא כרב רחמיך אל:

כנהג פולין גדול

אל ארך אפים ורב חסד ואמת אל תסתר פניך ממנו. חוסה יי על ישראל עמך והצילנו מכל רע. חטאנו לך אדון, סלח נא כרב רחמיך אל:

גליון הגר״ב אא״א צ״ך ל״איש״ זוטר מ״י ש״ע בי וידוי, רג״א ר״ס קל״ד׳

עץ יוסף

כי רב. לא לנו בזיון הרבה עד נשבע ממנו לגודל סרבוי. והוא ענין מליצה: ברוגז רחם תזכור. זה אנדרהם גי' רחם (כ״ג): כי הוא. גי' שם של מ״ב: יצרנו. יצירתנו אשר היא מעפר וא״א להפרד מכל וכל מתאוות הגוף: זכור. ותמיד זכור לפניו שאנחנו עפר: עזרנו אלהי ישענו כו'. שנכוונו לידי נסיון לקדש כבוד שמך שם עזרנו להתחזק בל ירך לבבנו כי אם נשים מלחנו נחושה לעומת אלהם. עד שנית תעשה לנו כי כמו שאשר עזרתנו להתאמץ בך אל תניחנו בידם שימיתונו כי אם והצילנו ומה תאמר א״כ אישם במה יכופרו עונינו אם לא במות. לז״א וכפר על חטאתינו למען שמך. כי לא תנים אליט כי אם על שמך. כי יותר ויותר יתקדש שמך אם תצילנו מאתם ממות בידם. וזהו למען שמך (אלשיך):

עיון תפלה

בגלל מנשה וגו', אתה אל תזכר לנו עונותיהם של הראשונים, כי דלונו ריאל לשאת גם את עונותינו אנחנו: דלנו. (תהלים קמג, ג): ברגז רחם תזכור. תי' פסוק (חבקוק ג, ב), גם בשעת רגזך תזכיר לרחם עלינו: כי הוא ידע יצרנו. (תהלים קג, יד), וכמו שנאמר (דברים לא, כא) כי ידעתי את יצרו: זכור כי עפר אנחנו. זכור הוא ולא שכח שאנחנו עפר (רד״י), שעל תחת סועל, ראה מה שכתבנו בזה לעיל (כ״ח) א'

בפסוקי דזמרה בפרשת יושב בסתר פסוק כי הוא יציל מפח יקוש: עזרנו. (תהלים עט, ט): אל ארך אפים. מן המקרא (שמות לד, ו) אל רחום וחנון ארך אפים: אל באפך תוכיחנו. (תהלים ו, ב): חוסה ה' על עמך. (יואל ב, יז): אל תסתר. (תהלים כז, ט). — וכתב הכלבו בסי' י״ח והאבודרהם דף מ״ו ע״א בשם ספר ממרת המועדות הטעם שאומר בראשונה והושיענו ובאחרונה והצילנו כי

ועי—וו

סדר הוצאת ספר תורה

משה רבינו ונביאים שעמו תקנו שיהו קורין בתורה בב׳ וה׳. כדי שלא ישהו ישראל שלשה ימים בלי תורה. וב׳ וה׳ הם ימי רצון. שבשני עלה משרע"ה לקבל לוחות אחרונים וירד בחמישי. ומתקנת עזרא שיהו קורין במנחה בשבת. וכשמוציאים ס"ת צריך לנהוג בו כבוד הרבה ויבים בו משעה שמוציאין אותו מהארון עד שמחזירין אותו במקומו. ולא ידבר דברים ושיחה בטלה. כי זה הוא בזיון התורה. וצריך לנשקו ולנסקו ולכוף ראשו לפניו מעט. ובעת קריאת התורה ישתקו וישמעו קה"ת:

כשהולך לארון הקודש להוציא ס"ת יאמר: מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים: איתא בדרישה סי׳ תרנ"א כשפותחין הארון יפתחו הפרוכת מצד שמאל לימין:

כשפותחין הארון הקודש אומרים זה:

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר משֶׁה קוּמָה יְיָ וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלָיִם:

בשעת הוצאת ס"ת מהיכל אומרים זה:

בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

כשנוטל ס"ת יטנו זוקף על ימינו שנאמר מימינו אש דת למו. ויאמר שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני:

איתא בספר הזוהר ויקהל דף ר"ו ע"א א"ר"ש כד מפקין ס"ת בצבורא למקרי ביה מפתחי תרעי רחמי דשמיא ומתערין ומעוררין את האהבה לעילא ואיבעי ליה לבר נש למימר הכי:

בְּרִיךְ שְׁמֵהּ דְּמָרֵא עָלְמָא. בְּרִיךְ כִּתְרָךְ וְאַתְרָךְ. יְהֵא רְעוּתָךְ עִם עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְעָלַם. וּפֻרְקַן יְמִינָךְ אַחֲזֵי לְעַמָּךְ בְּבֵית מַקְדְּשָׁךְ. וּלְאַמְטוּיֵי לָנָא מִטּוּב נְהוֹרָךְ. וּלְקַבֵּל צְלוֹתָנָא בְּרַחֲמִין. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתוֹרִיךְ לָן חַיִּין בְּטִיבוּתָא. וְלֶהֱוֵי אֲנָא פְּקִידָא בְּגוֹ צַדִּיקַיָּא. לְמִרְחַם עָלַי וּלְמִנְטַר יָתִי וְיַת כָּל דִּי לִי וְדִי לְעַמָּךְ יִשְׂרָאֵל. אַנְתְּ הוּא זָן לְכֹלָּא וּמְפַרְנֵס לְכֹלָּא. אַנְתְּ הוּא שַׁלִּיט עַל כֹּלָּא. אַנְתְּ

עיון תפלה

כי התלם אנו מבקשים על הגאולה מהגלות ועל הישועה השלמה ואח"כ אנו מבקשים רחמים כי גם תוך זמן היותנו בגלות שוא יצילנו מכל רע וצרות האויבים ונזירותיהם" ע"כ, מדבריהם למדנו שבמקומם היו אומרים שניהם. ובמחזור ויטרי דף ע"א שהראשון אומר הש"ץ והשני שמין שלנור:

ויהי בנסוע הארון. (במדבר י, לה): כי מציון. (ישעיה ב, ג):

בריך שמיה. זהר ויקהל דף שס"ט א׳ דפוס קרימונה, ומימי האר"י ז"ל נהגו לאמרו (נגיד ומצוה דף נ׳ ע"ב ודף נ"ו ע"ב). ותרגומו — ברוך שמו של אדון העולם: בריך כתרך ואתרך. ברוך כתר מלכותך ומקום שכינת כבודך: יהא רעותך. יהי רצונך עם עמך ישראל לעולם: ופרקן ימינך. ופדות ימינך (כמו שנאמר הושיעה ימינך) הראה לעמך בבית מקדשך, כלפי מה שאמר שכתוב (איכה ב, ג) השיב אחור ימינו מפני אויב להחריב את המקדש; ולאמטויי לנא מטוב נהורך. ולהמציא לנו (להשפיע) ממבחר אורך, הוא האור הראשון שנאמר בו כי טוב וגנזו לצדיקים לע"ל: ולקבל צלותנא ברחמין. ולקבל תפלותינו ברחמים, כי בהיותנו מאירים באורך הטוב ותחזינה עינינו הדר כבוד הודך — אז נדע לסדר לפניך תפלותינו כראוי: יהא רעוא קדמך. יהי רצון לפניך: דתוריך לן חיין בטיבותא. שתאריך חיינו בטובה: ולהוי אנא (אחר בנוסח אנא עבדך) פקידא. ואהיה נמנה: בגו צדיקיא. בקרב הצדיקים: למרחם וגו׳. לרחם עלי ולשמור אותי ואת כל אשר לי ואשר לעמך ישראל (לפי מה שכתבתי לעיל בסוף פיסקא אלהי נצור בד"ה עלינו ועל כל ישראל צריכים לצרף כאן מלת לכל כדי שלא להוציא את עצמו מן הכלל); אנת הוא זן וגו׳. אתה הוא זן את הכל ומפרנס לכל: אנת הוא שליט על כלא. אתה הוא המושל בכל

הוּא דְשַׁלִּיט עַל מַלְכַיָּא. וּמַלְכוּתָא דִילָךְ הִיא. אֲנָא עַבְדָּא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּסָגִידְנָא קַמֵּהּ וּמִקַּמָּא דִיקַר אוֹרַיְתֵהּ בְּכָל־עִדָּן וְעִדָּן. לָא עַל אֱנָשׁ רָחִיצְנָא. וְלָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא. אֶלָּא בֶּאֱלָהָא דִשְׁמַיָּא. דְּהוּא אֱלָהָא קְשׁוֹט. וְאוֹרַיְתֵהּ קְשׁוֹט. וּנְבִיאוֹהִי קְשׁוֹט. וּמַסְגֵּא לְמֶעְבַּד טַבְוָן וּקְשׁוֹט. בֵּהּ אֲנָא רָחִיץ. וְלִשְׁמֵהּ קַדִּישָׁא יַקִּירָא אֲנָא אֵמַר תֻּשְׁבְּחָן. יְהֵא רַעֲוָא קֳדָמָךְ דְּתִפְתַּח לִבָּאִי בְּאוֹרַיְתָא*. וְתַשְׁלִים מִשְׁאֲלִין דְּלִבָּאִי וְלִבָּא דְכָל־עַמָּךְ יִשְׂרָאֵל לְטַב וּלְחַיִּין וְלִשְׁלָם. אָמֵן׃

טוב בשבת ויום טוב אם לא אמר בריך שמיה בשעת הוצאת ס"ת יאמר אותו כשמוציאין אותו לפני העמוד :

כשנושק הס"ת בפיו יאמר ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין :

כתב המג"א . הש"ץ כשאומר גדלו צריך להגביה הס"ת. גם בשבת ויו"ט כשאומר שמע ישראל . אחד אלהינו צריך להגביה הס"ת :

חזן גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו׃

ויקהל עונים

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל ׀ לְרֹאשׁ׃ רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם

*) ובזוהר הנוסחא באורייתך ותיהב לי בנין דכרין דעבדין רעותך. ותשלים משאלין כו'.

עץ יוסף

לך ה' הגדולה וכו'. דוד אמר זה אחר שהתנדבו העם בלב שלם נדבות על בנין בהמ"ק. וה"ק הגדולה שאני בה והגבורה והתפארת אשר בי והנצחון בעשייתי וההוד שבי הכל הוא מידך: כי כל וכו'. מוסב על לך. כלומר כי לך כל אשר בשמים ובארץ: לך ה' הממלכה וכו'. אתה הוא הממליך מלכים ואתה הוא המתנשא לכל אשר עומד להיות לראש כי. אפילו ראש ערוגה מן שמיא ממנין אותו. ד"א והמתנשא לכל לראש. כשאנו מגורים בשבחו לך כל ההודאות ואין לך שום שבח אחר עדיין אנו כלום שהשבח עומד לראש השבחות. וכן בספרים. דוד כל תשבחותיו בתהלים הוא מתחיל מזמור האחרון שירו לה' שיר חדש כלומר כל השבחות חדשים הם כאלו לא שבחנוהו מעולם (רש"י): להדום. הוא שרפרף הכסא כמתון תחת רגלי היושב. ואמר השתחוו להדום רגליו הוא בהמ"ק. ואמר במשל כאלו ממקום שכינתו השמים יורדת רגליו לנוח

עיון תפלה

בכל: אנת הוא דשליט על מלכיא וכו'. אתה הוא המושל על המלכים והמלכות שלך היא: אנא הוא עבדא דקודשא בריך הוא. אני הוא עבדו של הקדוש ברוך הוא. ונ"ל, שהכי קודשא הוא תרגום של קדש שם המקרה, וקדוש הוא תאר ותרגומו קדישא? — דסגידנא קמיה. שאני משתחוה לפניו: ומקמא דיקר אוריתיה. ולפני כבוד תורתו, והוראת הא"ס של מקמא אינני יודע: בכל עדן ועדן. בכל עת ועת: לא על אנש רחיצנא. לא על אדם אני בוטח: ולא על בר אלהין סמיכנא. ולא על מלאך אני סומך בתפלתי, אע"פ שאמר ר' יוחנן (סנהדרין מד, ב) לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו, פרש"י שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים, מ"מ אינני סומך עליהם כלל רק על הקב"ה לבדו. ומלאך נקרא בר אלהין (דניאל ג, כה): אלא באלהא דשמיא. רק באלהי השמים (אני בוטח ועליו אני סומך): דהוא אלהא קשוט וכו'. שהוא אלהים אמת ותורתו אמת ונביאיו אמת: ומסגא למעבד טבון וקשוט. ומרבה לעשות (טובות) חסד ואמת: ביה אנא רחיץ. בו אני בוטח: ולשמיה קדישא יקירא וכו'. ולשמו הקדוש והנכבד אני אומר תשבחות: יהא רעוא קדמך וכו'. יהי רצון לפניך שתפתח לבי בתורה, לשון התלמוד בתפלת אלהי נצר פתח לבי בתורתך, ובסוף ובא לציון הוא יפתח לבנו בתורתו, ובעירובין נג, א' לבן של ראשונים כפתחו של אולם: ותשלים וכו'. ותמלא משאלות לבי ולב כל עמך ישראל לטובה ולחיים ולשלום: גדלו לה' אתי. (תהלים לד, ד), הפסוק הזה מבר במס' סופרים פי"ד ה"ח, ובכלבו סי' כ' כתב ופותח החזן בנעימה ס"ת ואומר גדלו וכו'. והנה המגור וכו' ומשתחוים נכח הארון, עכ"ל, ולשון אבודרהם ומוציא ספר תורה ועומד לפני ההיכל ואומר בקול רם גדלו שיש בו שש תיבות כנגד ויהי כי צעדו נושאי ארון ה' ששה צעדים (ש"ב ו, יג), עכ"ל: לך ה' הגדולה

בְּרַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחוֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים. וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

החזן עם הקהל והוא אומר אחריו אחרי ה' אלהיכם תלכו. ואותו תיראו. ואת מצותיו תשמרו. ובקולו תשמעו. ואותו תעבודו. ובו תדבקון:

בחול ובשבת במנחה כשקורין בתורה אומר החזן זה:

חזן וְתִגָּלֶה וְתֵרָאֶה מַלְכוּתוֹ עָלֵינוּ בִּזְמַן קָרוֹב וְיָחוֹן פְּלֵיטָתֵנוּ וּפְלֵיטַת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים וּלְרָצוֹן וְנֹאמַר אָמֵן: הַכֹּל הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה כֹּהֵן קְרַב. יַעֲמֹד (ר' פב"פ הכהן):

עץ יוסף

ענין בבהמ"ק: קדוש הוא. כי הוא קדוש והנה הקדושה נהדום רגליו: להר קדשו. הוא בבהמ"ק שעל הר המוריה:

אב הרחמים. אף בשעת הכעס הוא זוכר ברחמים:

עם עמוסים. העמוסים על ה' מעת יצאו מבטן:

ברית איתנים. האבות אברהם יצחק ויעקב שנקראו איתני עולם: מן השעות הרעות. המתרגשות בעולם:

ויגער ביצר הרע מן הנשואים. על כנפי נשרים. יגער בו שירחק מהם:

אדריה לשלום

ירחם עם וכו' מן הנשואים. הנראה כנראים שזה על נשיאה נקוט. והנראה שעמיסה היא שתיקת רשא כבד. והנה בנות המדה נסבבו תפציהם. ונס להשי"ת להספיק לרכיהם. או המה מביאים נשואים שיבא אתם נקלות. והבאין שורב"ת והוא למשא להספיק צרכיהם המה מטאלים עמיסים בכבדות. לכן תפסקה. וזה שאנו מבקשים ירחם עם עמוסים כבדם בהעדר הסבלון. ויגער ביצה"ר מן הנשואים נקלות בהכם סורב"ת. ולפי שביצה"ר מתגרה ביותר בשלימי המעלה כמאמר חז"ל בסוכה. ובס"ח יותר מכולם. לכן כשמזכיר הנשואים שהם שלימי המעלה תזכיר בזה ויגער ביצה"ר מצד זכות שלימותם. ונמעמסים הבלתי ראוים לרחמים בהעדר שלימותם. תזכיר בזה ויזכור ברית אוסנים שיעשה בן בניהם לאבותיהם. ועוד סוד כזי שנאמר עמוסים המה הבלתי מוכשרים. ונשואים המה המוכשרים. אלא יגער שאמרנו מעלת אחת מהם. וזו ירחם עם עמוסים הבלתי מוכשרים ונשוכם יציל נפשותינו אם אנחנו מתנוסם. גם ויגער ביצה"ל מן הנשואים המוכשרים ויחון עלינו בתוכם אם אנחנו מהם:

ותגלה וכו'. עיין המנהג דבחול אומרים ותגלה וכו' ובשבת בשפה ויעזור וכו' יפסקו דשבת נקרא שבת מלכתא ולע"ל יהיה יום שכלו שבת. לכן אנו מבקשין ותגלה ותראה מלכותך עלינו גם בימות החול כיום יום שכלו שבת. ובשבת מלכתא א"צ להזכיר התגלות מלכותו דעדע שבת גופו באומרים ישמחו במלכותך שומרי שבת:

עיון תפלה

הגדולה (דה"א כט, יא): רוממו. (תהלים צט, ה ט). אב הרחמים. שלשת השמות אב אח חם לא נמצאו בסמיכות אלא בתוספת יו"ד לס"ס, אבי*) אחי חמי: עם עמוסים. עם ישראל שכתוב בהם העמוסים מני בטן (ישעיה מו, ג) העמוסים על הקב"ה מיום הולדם, מלשון ויעמס איש על חמורו (בראשית מד, יג). ובגמ' (סנהדרין ק' ע"א) עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק מלא עומסו, פרש"י מלא חפניו של הקב"ה, ולפי"ז אפשר לפרש העמוסים הטמונים בתוך השמים: ויזכור ברית איתנים. ברית האבות שנקראים איתנים (ר"ה יא ע"א) תקיפי עולם: מן השעות הרעות. המתרגשות לבוא לעולם (לשון ירושלמי ברכות ר"פ אין עומדין): ויגער ביצר הרע. לפי שהתורה היא תבלין כנגד היצה"ר (קדושין ל' ע"ב) לפיכך אנו מתפללין בשעת קריאת התורה להסיר היצה"ר מלבנו (הר"ר שמשון מסרלאסון): מן הנשואים. מישראל הנשואים מני רחם (ישעיה מו, ג): במדה טובה. מעור שאמר וימלא משאלותינו — ומה הם משאלותינו — וימלא לנו ישועה ורחמים במדה טובה — במדה מלאה וגדושה: ותגלה ותראה. ממשך לאב הרחמים אלא שכאן העולם נחלק בפסקא לשנים, אלין למעלה ואלין למטה על ביאת הקריאה, ומלת ויחון פליטתנו דומה למלת ויחון אותנו לפליטת עולמים שבאב הרחמים. אבל במס' סופרים פי"ד הי"ב הוא ממשך לעל הכל יתגדל שאומרים בשבת ויו"ט, ושם הוא בלא וי"ו תגלה ותראה, ואפשר שחבר שם שפת אב הרחמים: הכל הבו גדל. עפ"י (דברים לב, ג). והכל הוא קריאה לצבור לשמוע ולהאזין קריאת התורה: כהן קרב. כדרך שקרא משה לאהרן הכהן קרב אל המזבח (ויקרא ט, ז). כהן קרב יעמוד. כתב הרב ר' יהודה מטהלק ז"ל ולפאר הקהלים נהגו לומר „יעמוד" בלי קרב, להורות שאסור לקרא מיושב במגילה ר"ס שקרא עומד ואו"ח רס"י קמ"א ובר"ף וברא"ש סי' י' בשם תוספתא בית הכנסת שאין להם מי שיקרא אלא אחד עומד וקורא ויושב ועומד וקורא

*) ונמצאו יוצאים מן הכלל: לאב, אב (בראשית יז, ד ה).

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו: תורת יי תמימה משיבת נפש עדות יי נאמנה מחכימת פתי: פקודי יי ישרים משמחי לב מצות יי ברה מאירת עינים: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: האל תמים דרכו אמרת יי צרופה מגן הוא לכל החוסים בו: קהל ואתם הדבקים ביי אלהיכם חיים כלכם היום:

עץ יוסף

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדושתו. הם תבות כנגד ו' ימים שנתעכב משה בענן כדי שיתעכל כל המאכל שבמעיו: מן תורת ה' תמימה עד לכל החוסים בו הם מ' תבות. כנגד מ' יום שעמד משה"ר בהר לקבל התורה:

עיון תפלה

ויושב אחר ו' פעמים, וכתב הרא"ש שזה היה בימי קדם שהראשון מברך ברכה ראשונה והאחרון מברך ברכה אחרונה, לכן צריך לישב בכל פעם להכירא שהם שבעה, אבל האידנא שצריך לברך בכל פעם תחלה וסוף א"צ לישב בינתים עכ"ל, ובמס' סופרים ר"פ י"א יבלבל שישב בין קריאה לקריאה, ביאר שם בנחלת יעקב ע"פ התוספתא הנ"ל, כדי שלשון יעמוד יורה על הקורא שהוא יושב ויעמוד ויקרא, ולדברי הרא"ש כתבו התוס' בגיטין נ"ט ב' בד"ה כי: ומה שאנו מוסיפין לכהן „קרב" יובן עפמ"ש בספר משאל כדורו סי' נ"ט כי לשון קריבה נאמר בכהנים, ובבראשית רבה פנ"ה סי' ו' אל תקרב הלם אין קריבה אלא כהונה היך מד"א והזר הקרב יומת. ואונקלוס תרגם קח את אהרן (ויקרא ח, ב) קריב ית אהרן, אבל קח את אהרן והעל אותו הר ההר (במדבר כ, כה) תרגם דבר ית אהרן כמו שתרגם קח לך את יהושע (שם כז, יח), כי הלקיחה או הקריבה לעבודת השי"ת שהיתה מיוחדת לכהנים מכונה בשם „קריבה". ועד"ז בירושלמי (ברכות פ"ד ה"ד) זה שעובר לפני התיבה אין אומרים לו בא והתפלל אלא בא וקרב [לפי שהתפלה היא במקום קרבן] ובסדור בית יעקב על קלף יען נוהגין שהוא בידי השמש „כהן קרא" תחת „קרב", וזה ע"פ המבואר בתוספתא פ"ג דמגילה הובאה ברי"ף ורא"ש ראש הכנסת או חזן הכנסת לא יקרא (בתורה) עד שיאמרו לו „קרא", כן גי' הרי"ף וכ"ה בטור סי' קל"ט ואינו רשאי לקרות עד שיאמרו לו קרא. אבל לשאר הקרואים אין צריכים לומר עוד, אבל בזמן הזה שאין העולה קורא אלא החזן. יש לומר שנשתנה הנוסח מן קרא לקרב עכ"ל: ברוך שנתן תורה. מבר בכל בו סי' כ':

תקון תפלה — הערה לקריאת התורה

בב"ק (פב ע"א) עשר תקנות תקן עזרא שיהו קורין במנחה בשבת וקורין בשני ובחמישי וכו', ופריך הגמ' ושיהו קורין בב' וה' עזרא תקן והא מעיקרא הוה מתקנא דתניא וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה וכו' כיון שהלכו ג' ימים בלא תורה נלאו עמדו נביאים שביניהם ותקנו שיהו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורין בשני ומפסיקין שלישי ורביעי וקורין בחמישי ומפסיקין בע"ש כדי שלא ילינו שלשה ימים בלא תורה (ולמ"ד בגיטין ס' ע"א תורה מגילה מגילה נתנה שפיר, אבל למ"ד חתומה נתנה ופרש"י „לא נכתבה עד סוף ארבעים שנה לאחר שנאמרו כל הפרשיות כלן והנאמרות לו בשנה ראשונה ושניה היו סדורות לו על פה עד שכתבן" עכ"ל, ועי"ש בתוס', צ"ע במה קראו-אז. לפי התחלת כתיבת התורה שהתחילה בחדש השלישי, כמו"ש רש"י (שמות כד, ד) „ויכתב משה מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה" עכ"ל, וי"ל שהיו קוראים או על פה, כי עדיין לא נאמר הפסוק (שם לד, כז) כתב לך את הדברים. באלה דיליף מיניה (גיטין ס' ע"ב) דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן בע"פ. וגדולה מזו שמעו (יומא סח, ב) ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה ומפרש בגמ' (שם ע' ע"א) משום כבוד הצבור. עיי"ש בתוס' ישנים בד"ה ובעשור וברבינו יונה ברכות ז' ע"ב שהאריכו בזה, הש"ס) הכא דלא אסבר כלל מעיקרא תקנו חד גברא תלתא פסוקי או נמי תלתא גברי תלתא פסוקי כנגד כהנים לוים וישראלים (רצה לומר מעיקרא בשעת שתקנה בפרש הבדיל הקב"ה את שבט לוי והקדיש את בני אהרן היה קורא חד גברא תלתא פסוקי ותו לא, או נמי כשנתחלקו ישראל אח"כ לשלש מדרגות היו קוראים תלתא גברי כהן לוי וישראל) אתא איהו תקן תלתא גברי ועשרה פסוקי כנגד עשרה בטלנין, ע"כ. אבל בירושלמי מגילה (פ"ד ה"א) אמרינן משה התקין את ישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חדשים ובחולו של מועד שנאמר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל, עזרא התקין לישראל שיהו קורין בתורה בשני וחמישי ובשבת במנחה, ע"כ, נראה שתקנת הקריאה בשני ובחמישי תולה עזרא תקנה ישליג אגמ' דידן, וכן משמע שם בפרק א' סוף הלכה א' ולא עזרא תקן שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה ומרדכי ואסתר מתקינין על מה שעזרא עתיד להתקין ע"ש, והרי"ף במגילה שם והרא"ש שם סוס"י ו' כתיקו דברי ירושל' מבלי שיביא כלום. נראה שהם סוברים כן, וכ"ה במס' סופרים פרק י' הלכה א' וכו', ועי' מג"א סי' קל"ה שתמה על הרי"ף דסבר כהירושלמי נגד גמרא דילן, ועי' ריטב"א ריש מגילה. גם בתוס' בברכות י"ג א' ד"ה בלשון הקדש „דהא עזרא תקן קריאת התורה" עכ"ל, אבל הרמב"ם בפי"ב מה' תפלה סתם כגמ' דילן „משה רבינו תקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית כדי שלא ישהו ג' ימים בלא שמיעת תורה" עכ"ל, וכ"ה בסמ"ג עשין יט.— ומפני שהימים ב' וה' הם ימי קריאת התורה מתכנסים כל העם לבתי כנסיות לשמוע תורה ובאים גם מן הכפרים לעירות הסמוכות, לפיכך נקראו הימים האלה ימי כניסה (ריש מגילה)

כשקורין אותו לתורה יאמר זה:

בָּרְכוּ אֶת־יְיָ הַמְבֹרָךְ:

קה׳ בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר־בָּחַר בָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה:

וקורין כהן לוי וישראל בפרשה שהפסיקו בה בשבת. אין פוחתין ואין מוסיפין עליהם. ובין שלשתן קורין לא פחות מעשרה פסוקים. אם לא היכא דסליק ענינא (כגון פ׳ ויבא עמלק):

ואחר הקריאה מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר־נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה: אחר הקריאה יאמר ח״ק

המחויב לברך ברכת הגומל אומרה על הס״ת לאחר ברכה אחרונה. וטוב שלא לאחר ג׳ ימים (שו״ע):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלַנִי כָּל־טוֹב:

ועונין אחריו מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל־טוֹב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל־טוֹב סֶלָה:

מי שהגיע בנו לבן י״ג שנה ויום אחד יברך האב בפעם שבנו עולה לתורה פעם הראשונה ברכה זו בלא שם ומלכות:

בָּרוּךְ שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁל זֶה (א):

דובר שלום

אשר נתן לנו תורת אמת. מבאר הגר״א ז״ל שהברכה מיוסדת ע״פ מקרא שנאמר וכתוב יושר דברי אמת היינו תושב״כ. דברי חכמים כדרבונות היינו תושבע״פ דדרשינן בחגיגה מה הדרבן וכו׳ להוציא חיים לעולם. נטע בתוכנו היינו וכמשמרות נטועים:

ברוך שפטרני מענשו של זה. יש להעיר דהא באמת אין האב נענש בחטאת בניו רק בהיותם קטנים לפי שלא חנכם במצות ובתוכחה אבל כשיצאו מדין חינוך אף שלא הגיע הבן לי״ג שנה אין האב נענש עליו. א״כ מ״ש נהגו לברך ברכה זו בהיות הבן י״ג שנה קשה. ויתכן דכונת הברכה הוא בהיפך. דאיתא בגמרא ובספרי אמת דבעון האבות הבנים מתים ובניהם נזונים האבות על שגרמו בעונם מיתת הבנים. וזו שמברך האב כשהגיע בנו לי״ג שנה שאז יצא מכלל רשות אבותיו ואין נענש עוד על עון אבותיו ולא יגיע לאביו עונש גיהנם על מיתתו ח״ו. וזו ברוך שפטרני מענשו של זה שלא יהיה זה נענש בסבתי שאלמלא להתחייב גיהנם בשביל זה:

עיון תפלה

ברכו את ה׳ וגו׳ ברוך אתה וגו׳. מצינו שעזרא ברך ברכת התורה קודם קריאתה בצבור ויברך עזרא את ה׳ וגו׳ ויענו כל העם אמן אמן (נחמיה ח, ו): תורת אמת. עפ״ה (מלאכי ב, ו) תורת אמת היתה בפיהו. וכתב הטור בשם הר״ם פירוש תורת אמת היא תורה שבכתב וחיי עולם נטע בתוכנו היא תורה שבע״פ דכתיב וכמשמרות נטועים (עי׳ חגיגה ג׳ ע״ב) לאפוקי מאותן האומרים ולחיי עולם נטעה בתוכם ע״כ: הגומל לחייבים טובות. ברכות (נד ע״ב) מאי מברך א״ר יהודה גומל חסדים טובים. וגי׳ הרי״ף כמו בסדורינו אבל בלי ה״א, אבל הטור בשם ר״ס והרמב״ם הל׳ ברכות פ״י ה״ח גרסי הגומל בה״א. וכתב הב״י פירוש הברכה הזאת הגומל לחייבים כלומר אפי׳ לאותן שהם חייבים דהיינו שהם רשעים דתרגום רשע חייבא. ועי׳ מה שכתבתי בפסוקי דזמרה בפרשת תהלה לדוד על פסוק ורחמיו על כל מעשיו ובב״ק נ׳ ע״ב ארך אפים לצדיקים ולרשעים, ועיי״ש בתוס׳: מי שגמלך. במכילתא בא פרשה ט״ו על הארץ הטובה אשר נתן לך שגמלך כל טוב:

וזאת

א) איתא בבראשית רבה פ׳ תולדות על פסוק ויגדלו הנערים א״ר אלעזר צריך אדם לטפל בבנו עד י״ג שנה מכאן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני מעונשו של זה. וכתב הגר״א בבאורו לשו״ע או״ח סימן רכ״ה ס״ק ב׳ וכ״ה במהרי״ל בהלכות קריאת התורה וז״ל שם מהרי״ל הנ״ל בזמן שבנו נעשה בר מצוה וקרא בתורה פעם מברך עליו ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר פטרני כו׳ וכן איתא במרדכי הגדול ברכה זו בשם ומלכות עכ״ל וכן עיקר עכ״ל הגר״א, ואל תתמה שהב״ר לא אמרו שם ומלכות בברכת שפטרני, שכן דרך חז״ל לקצר בלשון, כמו בברכות ס׳ ע״ב שהזכירו שם ברכות השחר וכולם לא נזכרו שם ומלכות, כמו ברוך אשר יצר, ברוך המבדיל, ברוך אשר נתן לשכוי, וכן בשבת קל״ז ע״ב לענין ברכת המילה לא נזכר שם ומלכות, (כי אם בברכת המל את הגרים) וכן במנחות ל״ו ע״א על תפלה של יד אומר ברוך אשר קדשנו כו׳ להניח תפילין, על של ראש אומר ברוך אשר קדשנו כו׳ על מצות תפילין. ועיין בפתחי שערים לשער אפרים על קה״ת שער ד׳ סעיף כ״ה וז״ל עי׳ במגלה עמוקות על התורה פ׳ תולדות שדעתו ג״כ לברך בשם ומלכות, וכן דעת הגרש״ז ז״ל (בעל התניא), ועי׳ בספר הכולל ס׳ כ״ד מה שהאריך בזה

וכשמגביהים ס"ת לאחר הקריאה היה האר"י ז"ל מסתכל באותיות היטב עד שהיה מכירם לקרות והיה אומר שנמשך אור גדול אל האדם ע"י שמסתכל בתורה מקרוב עד שיוכל לקרות האותיות היטב. והש"ך בתורה כתב וז"ל: עוד הגבהת ס"ת ומראין כתיבתו לעם לפי שיש בס"ת ששים רבוא אותיות וישראל ששים רבוא נשמות. וכל נשמה ונשמה משפעת מאות אחת. וכשרואים אותה אות מושכת לה שפע רב ע"י אותה ראיה אלא מין את מינו ויעור עכ"ל. לכן המגביה הס"ת גולל הס"ת על ג' דפין ומגביה ומראה כתיבתה לעם. ונכון לאיטם יש לכרוע ולומר וזאת התורה. ואין לומר וזאת התורה רק נגד הכתב של הס"ת:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. עַל־פִּי יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה: עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאולָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

בשעה שהוא גולל הספר בס"ת יאמר זה:

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּתְגּוֹלְלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ וְתִתְנַהֵג עִם בָּנֶיךָ בְּמִדַּת טוּבְךָ וְתִכָּנֵס לָהֶם לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין:

בשני ובחמישי כשאומרים התחנון בשעה שהגולל גולל הס"ת קודם שמכניסין הס"ת להיכל יאמר הש"ץ יהי רצון כו'. וראוי ונכון להזכיר לעם שיאמרו אמן אחר כל יהי רצון כי בקשות גדולות הם:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. לְכוֹנֵן אֶת־בֵּית חַיֵּינוּ וּלְהָשִׁיב אֶת־שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכֵנוּ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. לְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל פְּלֵיטָתֵנוּ וְלִמְנוֹעַ מַשְׁחִית וּמַגֵּפָה מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וְנֹאמַר אָמֵן:

דובר שלום

וזאת התורה וגו' לפני בנ"י ע"פ ה' ביד משה. לכאורה הוא מאמר בפ"ע. דאחרי אמרו זאת התורה אשר שם משה לפני בנ"י. הרי נאמרה ע"פ משה. למה לו יאמר ולומר עוד בפסוק ע"פ ה' ביד משה. ושמעתי מבית הגאון שואלמין ז"ל חיים צ"ע. דלאוי לומר זאת התורה אשר שם משה לפני בנ"י ע"פ ה' יחנו וע"פ ה' יסעו את משמרת ה' שמרו ע"פ ה' ביד משה. וזה מקרא מלא בפ' בהעלותך. ובוגו הענין בזה דבשעת הוצאת הס"ת אומרים ויהי בנסוע הארון. ובשעת הכנסת הס"ת למקומו אומרים ובנחה יאמר. ובשעת שמגביהים ומסיעים הס"ת ממקומו למקום אומרים ע"פ ה' יחנו וע"פ ה' יסעו את משמרת ה' שמרו ע"פ ה' ביד משה:

עיון תפלה

וזאת התורה. (דברים ד, מד) וגרסו אליו סופו של המקרא (במדבר ט, כג) על פי ה' ביד משה:

עץ חיים. (משלי ג, יח): דרכיה. (שם שם, יז): ארך ימים. (שם שם, טז): ה' חפץ. (ישעיה מב, כא):

יהי רצון. בסדור רב עמרם דף כ"ד ע"א בשני ובחמישי ז"ל וגולל ספר תורה ובגללו אומר יהי רצון מלפני השמים לרחם את בית חיינו ולהשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו ואמרו אמן. יר"ש השמים לרחם על פליטתנו ולעצור את המגפה ואת המשחית מעלינו ומעל עמו ישראל (רצה מה שכתבנו לעיל בתפלת אלהי נצור כד"ה עלינו ועל כל ישראל) וא"א. ירמ"ה לקיים לנו את חכמי ישראל הם ובניהם ותלמידיהם בישראל בכל מקומות מושבותיהם וא"א. ירמ"ה שנשמע ונתבשר בשורות טובות מארבע כנפות הארץ וא"א. אחינו ישראל ואנוסי ישראל הנתונים בשביה ובצרה המקום ב"ה ירחם אותם ויושיעם בעבור שמו הגדול ויוציאם מצרה לרוחה ומאפילה לאורה וא"א. יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך עכ"ל. ושם דף נ"ג ע"א בשעה שמכריזין על המתים לפני מי שעשה נסים מסדרים נ"כ אלה שיהי רצון, ושם חסר הבקשה האחרונה אחינו ישראל; ושם הנוסח יהי רצון מלפני אלהי השמים לכונן את בית חיינו וגו': ירמא"ה לרחם על פליטתנו ולחמול על שאריתנו ולעצור המגפה והמשחית והדבר והרעב והשבי והבזה וגזרות קשות לבטל מעלינו ומעל כל ישראל וא"א: ירמא"ה לקיים לנו את כל חכמי ישראל הם ובניהם ותלמידיהם בכל מקומות וגו'. ובכל בו סי' ל"ז כשחל ר"ח להיות בשבת שבוע מכריז החזן ואומר יהי רצון וסימן הדורש כרקשנ"ה לכונן לרחם לקיים שנשמע ונתבשר

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. לְקַיֶּם־בָּנוּ חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל. הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְתַלְמִידֵיהֶם וְתַלְמִידֵי תַלְמִידֵיהֶם בְּכָל־מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם. וְנֹאמַר אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלִּפְנֵי אָבִינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם. שֶׁנִּשְׁמַע וְנִתְבַּשֵּׂר בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת. וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. וְנֹאמַר אָמֵן:

אַחֵינוּ כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל הַנְּתוּנִים בַּצָּרָה וּבַשִּׁבְיָה. הָעוֹמְדִים בֵּין בַּיָּם וּבֵין בַּיַּבָּשָׁה. הַמָּקוֹם יְרַחֵם עֲלֵיהֶם וְיוֹצִיאֵם מִצָּרָה לִרְוָחָה. וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה. וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאֻלָּה. הַשְׁתָּא בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְנֹאמַר אָמֵן:

כתב הרוקח סי' שי"ט אומרים יהללו כשמחזירים הס"ת למקומה לפי שבהגבהת התורה מחזיקים לכבוד התורה אומרים יהללו להודיע שלא תחשוב שהכבוד בתורה הוא העקר אלא להקב"ה הוא העקר שהכינו תורה חלים. ולא נשאר אנו הוא אלהים תכלי נשגב שמו לבדו עכ"ל:

חזן יְהַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְיָ כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:

קהל הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

בשני ובחמישי תכ"ס וביו"ט ובשבת למנחה אומרים לדוד מזמור:

כד לְדָוִד מִזְמוֹר לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: כִּי הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל־נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ: מִי־יַעֲלֶה בְהַר־יְיָ וּמִי יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ: נְקִי כַפַּיִם וּבַר־לֵבָב אֲשֶׁר לֹא־נָשָׂא לַשָּׁוְא נַפְשִׁי וְלֹא נִשְׁבַּע לְמִרְמָה: יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְיָ וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ: זֶה דּוֹר דֹּרְשָׁיו מְבַקְשֵׁי פָנֶיךָ יַעֲקֹב סֶלָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר יְיָ גִּבּוֹר מִלְחָמָה: שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְיָ צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה:

עץ יוסף

הודו. מה דאמרינן הודו נמצא בדרשות מהר"ם דכתיב כאן שמים תחלה וכאן נאמר על קודם מתן תורה. אבל אח"כ הודו על ארץ ושמים (א"ר): וירם קרן לעמו. במתן תורה הרים קרן ישראל על כל האומות. כי ישראל רק הם חכם ונבון וגו': עם קרובו. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו. ע"י התורה הוא מקרבם הם לעבודתו:

עיון תפלה

להמליץ "אחינו" וכו'. וכן נוהגים גם הספרדים במחזור הבקשה אחינו. ובמחזור ויטרי מסדר את הבקשות הללו במנחה לשבת אחר קריאת התורה (דף קנב ע"א), ושם הנוסחא כמו ברב עמרם ירמ"ס באיזה שינוי, והבקשה שלאחריה אחינו כל בית ישראל ונשיאינו ואנושי ישראל הנתונים בצרה ובשביה העומדים בים וביבשה המקום ירחם עליהם ויוציאם מצרה לרוחה ומאפילה לאורה בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: לכונן את בית חיינו. כמו לבית המקדש, וכן בברכות שבהפטרה רחם על ציון כי היא בית חיינו, ראה מה שכתוב שם ע"ש: המקום. כינוי להקב"ה, ובב"ר פס"ח פ' פ' ר"ה בשם ר' אמי אמר מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקורין אותו מקום שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו, ע"כ, לפי שהמקום הוא מגלות לדבר המתקומם בו, ולא יתייר שום דבר בזולת המקום, לפיכך נקרא הקב"ה מקום לפי שמציאות העולם תלויה במציאותו: השתא. הוא עתה, בו השעה: בעגלא. במהרה: יהללו. (תהלים קמח, יג). ברב עמרם ובמחזור ויטרי דף ע"ג ועומד החזן ואומר יהללו וגו' עד לבדו ועונין הצבור יהודו הודו על ארץ וגו' ומחזיר ספר תורה למקומו, ע"כ. ומה שמפסיקין באמצע פסוק ראה הגהות הגאון ר"ד חוות (ערוה יו"ד ע"ב) ד"ה כל פרשה, ואולי אין זה הפסק באמצע משום דאמירת הש"ץ והצבור נחשבת כאמירה אחת דהא מצטרף הוא. והאומרים מזמור כ"ד בתהלים משום שאמר בו שאו שערים ראשיכם;

ונעמם

מצוה לכל אדם שעובר ס"ת לפניו ללוותה עד לפני הארון שמכניסים אותה שם. וכן שילך אחר הס"ת עד לפני הארון ויעמוד שם עד שיחזיר הס"ת למקומה. גם התינוקות יש לנהוג כן כי הוא עיקר חינוך. והביאו התינוקות לנשק הספרים כדי לחנכם במצות. וצריך להזהיר על הילדים הקטנים כשבאים לנשק הס"ת שלא יהיו מלוכלכים ושלא יגעו בידיהם שלא יהיה מונח למנהגינו. וגם כל אדם כשבא לנשק הס"ת ונזדמן לו רוק בפיו. ירוק תחלה ויהפך פניו אל הצד ואח"כ ינשק. ולא ינשק ואח"כ ירוק:

בשעה שמכניסים ס"ת להיכל אומרים זה:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ ׀ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

אם יש בני אדם שהתפללו כל אחד בפ"ע ביחיד או שאיחרו לבוא לבהכ"נ ולא שמעו קדיש וברכו עומד אחד ואומר קדיש וברכו וברכה ראשונה של יוצר אור בלבד. וזהו נקרא פורס על שמע שנזכר במשנה. לשון חז"ל (כמו פרוסת הפת) שאין אומרים אלא קצת השמע. והמפרשים מקרא בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'. פי' בפרוע מלשון כי פרוע הוא. וי"א אחרי בטול הוא. כלומר כשהתפללו ולא עשו מה שמוטל עליהם לעשות לא יתגדלו שמם לברך ה'. ויש מוסיפין עוד לאחר פסוק ברכה ראשונה דיוצר מדלגים ואומרים אבות וגבורות וקדושת השם וזה נקרא עובר לפני התיבה שבפני במשנה. ואין עושין דברים הללו אלא בעשרה. ואומרין אותו אפילו בשביל אחד שלא שמע. ובמדינות אלו אין נוהגין לפרוס על שמע אלא אומר קדיש וברכו. ואומרין ברוך ה' וגו' והולכין להם. ומי ששמע ברכו מפי העולה לקרות בתורה דיו. ואע"פ שעדיין לא הגיע ליוצר. כשעונה ברוך ה' המבורך יצא י"ח ע"מ. ומי שלא יוכל לקבץ מנין עשרה. יתקן מה שבידו לתקן. לכפלים תפרוש בפסוקים ובריתות שמדברות מענינים אלו. ונראים כאן כמו שהם סדורים בספר הרוקח:

מי שלא שמע ח"ק קודם ברכו דשחרית יאמר זה אחר רחום וחנון. ויאמר בפה מלא:

זה אומר אני במקום חצי קדיש קודם ברכו של שחרית:

וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר: וְהִתְגַּדִּלְתִּי וְהִתְקַדִּשְׁתִּי וְנוֹדַעְתִּי לְעֵינֵי גּוֹיִם רַבִּים וְיָדְעוּ כִּי־אֲנִי יְיָ: בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְיָ, יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ: לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי־אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן־עָלְמָא וְעַד־עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא דִּי־לֵהּ הִיא:

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי כָּל־הָעוֹנֶה אָמֵן יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא בְּכָל־כֹּחוֹ קוֹרְעִין לוֹ גְּזַר דִּינוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת בְּיִשְׂרָאֵל בְּהִתְנַדֵּב עָם בָּרְכוּ יְיָ. מַה טַּעַם בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת מִשּׁוּם דְּבָרְכוּ אֶת יְיָ:

עץ יוסף

שובה ה'. לשון מרגוע: קומה ה'. קומה והכרה שכינתך אל מקום המנוחה וקבוע עד עולם זה בהמ"ק: אתה וארון עזך. שכינתך תשרה בו עם הארון אשר הרשה נגל את עזך וכח זרועך בפלשתים בעת לקחו אותו בשבי. כמו שכתוב בש"ב: ילבשו צדק. בגדי כהונה נקראים בגדי צדק כי הם מכפרים ומצדיקים את החוטאים: וחסידיך ירננו. הלוים ירננו בשיר: בעבור ה'. על עצמו אמר שיזכה ואת בעבורי ובשביל דוד ואמר עוד אל תשב ריקם את פני משיחך בעל משוש תפלתו: כי לקח טוב. למוד טוב ומחוכם: למחזיקים בה. לפאותם בה היא לכם לעץ חיים כי משמרה יהיו חיים: ותומכיה. המחזיק אותה בנדרים ובתשובת אלו מאושר: דרכי נעם. ר"ל לא יבא בעוה לד מכשול מבינה קיום התורה: וכל כו'. כפל הדבר במ"ש: השיבנו ה'. אתה ה' תתחיל עמנו לעורר לבבנו לתשובה ואח"כ ונשובה (מדרש סוף איכה רבתי): חדש ימינו כקדם. כאדם הראשון שהל' בו קדם כמד"א ויטע מקדם וגו' ור"ל כמו שהתחלת אדה"ר והיה בגנזים וקומתו כן תחדש ימינו. ועיין מ"ג שם:

עיון תפלה

ובנחה. (במדבר י, לו): קומה. (תהלים קלב, ח—י): כי לקח טוב. (משלי ד, ב): עץ חיים. (שם ג, יח): השיבנו. סוף איכה:

והבונה מכונו נומר מושב לים מצוה מעלים מבכחים (קמא ע"א) על ממן תורה שנאמר נשבת (שבת פו ב'):

 (אנ"ס)

אמר רבי שמעון בן לקיש כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמנים. אל תקרי שמר אמנים אלא שאומרים אמנים:

מי שלא שמע ברכו דשחרית יאמר זה אחר רחום וחנון:

זה אומר אני במקום ברכו דשחרית:

בפרע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו יי: קומו ברכו את יי אלהיכם מן העולם עד העולם ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה: יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם: ברוך | יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך | שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן | ואמן: אמר רבי עקיבא בכל יום ויום מלאך אחד עומד באמצע הרקיע בשחרית ואומר יי מלך יי מלך יי ימלוך לעולם ועד עד שמגיע לברכו. וכשמגיע לברכו חיה אחת ששמה ישראל וחקוק על מצחה ישראל עומדת באמצע הרקיע ואומרת בקול רם ברכו את יי המבורך וכל גדודי מעלה עונין ברוך יי המבורך לעולם ועד:

מי שלא שמע קדושה דשחרית יאמר זה אחר רחום וחנון:

זה אומר אני במקום קדושה דשחרית:

ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני יי מקדשכם: שרפים עמדים | ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים | יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף: וקרא זה אל זה ואמר קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי ממקומו: ימלך יי | לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה: כשעלה משה למרום מצא כת אחת אומרת קדוש | קדוש קדוש יי צבאות מלא כל הארץ כבודו. וכת אחת אומרת ברוך כבוד יי ממקומו. וכלם עונים בפה אחד ואומרים ימלך יי | לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

במקום קדיש שלם יאמר זה אחר רחום וחנון זה אומר א"י במקום קדיש שלם:

ואח"כ יאמר ועתה יגדל נא ככתוב לעיל עד דברכנו את ה' ואח"כ יאמר זה:

אמר רבי יהושע בן לוי כל מי שעונה אמן בעולם הזה זוכה ועונה אמן לעולם הבא שנאמר ברוך יי לעולם אמן ואמן. אמן בעולם הזה ואמן לעולם הבא:

למנחה במקום ח"ק יאמר זה אחר רחום וחנון זה אומר אני במקום חצי קדיש קודם מנחה:

ואח"כ יאמר ועתה יגדל נא ככתוב לעיל עד חכמתא וגבורתא די ליה היא ואח"כ יאמר זה:

תניא אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך והגיע זמן תפלת המנחה ונכנסתי לחרבה אחת מחרבות ירושלים להתפלל בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח. אמר לי מה קול שמעת בחרבה זו. אמרתי לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין האומות. אמר לי בכל יום ויום אומרת כך

וּבְשֶׁיִּשְׂרָאֵל נִכְנָסִין לְבָתֵּי כְנֵסִיּוֹת וּלְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת וְאוֹמְרִים אָמֵן יְהֵא שְׁמֵיהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְנַעֲנֵעַ בְּרֹאשׁוֹ וְאוֹמֵר אַשְׁרֵי הַמֶּלֶךְ שֶׁמְּקַלְּסִין אוֹתוֹ בְּבֵיתוֹ כָּךְ וּמַה לּוֹ לְאָב שֶׁהִגְלָה אֶת־בָּנָיו וְאוֹי לָהֶם לְבָנִים שֶׁגָּלוּ מֵעַל שֻׁלְחַן אֲבִיהֶם:

אמר רבי שמעון בן לקיש וכו' כמו שכתוב לעיל:

לפעמים במקום קדושה יאמר זה אחר כתר וסמך זה אומר אני במקום קדושה של מנחה:
ואח"כ יאמר ולא תחללו וכו' כמו שכתוב לעיל. ואח"כ יאמר זה:

פרקי היכלות

אָמְרוּ עָלָיו עַל סַנְדַּלְפוֹן שֶׁהוּא גָבוֹהַּ יוֹתֵר מֵחֲבֵרָיו מַהֲלַךְ חָמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְעוֹמֵד אֲחוֹרֵי הַמֶּרְכָּבָה וְקוֹשֵׁר כְּתָרִים לְקוֹנוֹ וּמַשְׁבִּיעַ אֶת־הַכֶּתֶר וְעוֹלֶה וְיוֹשֵׁב בְּרֹאשׁ אֲדוֹנוֹ וּבְשָׁעָה שֶׁיּוֹצֵא הַכֶּתֶר כָּל־חֵילֵי מָרוֹם נִרְתָּעִין וּמִזְדַּעְזְעִין וְהַחַיּוֹת הוֹמְמוֹת וּמְנַהֲמוֹת כָּאֲרִי בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עוֹנִין וְאוֹמְרִים קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ. וּבְשָׁעָה שֶׁמַּגִּיעַ לַכִּסֵּא מִתְגַּלְגְּלִים גַּלְגַּלֵּי הַכִּסֵּא וּמִתְרַעֲשִׁין אַדְנֵי שְׁרַפְרַף וְכָל־רְקִיעִין אוֹחַזְתָּן חַלְחָלָה. וּבְשָׁעָה שֶׁהוּא עוֹבֵר עַל־כִּסֵּא כָּל־חֵילֵי מָרוֹם וְכֶתֶר הַכָּבוֹד שֶׁלּוֹ פּוֹתְחִין פִּיהֶם וְאוֹמְרִים בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: בֹּא וּרְאֵה כַּמָּה גְדֻלָּתוֹ וְשִׁבְחוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁמַּגִּיעַ הַכֶּתֶר לְרֹאשׁוֹ מַחֲזִיק עַצְמוֹ לְקַבֵּל הַכֶּתֶר מֵעֲבָדָיו וְכָל־הַחַיּוֹת וּשְׂרָפִים וְגַלְגַּלֵּי הַמֶּרְכָּבָה וְכִסֵּא הַכָּבוֹד וְחֵילֵי מַעְלָה וּמַטָּה מִתְגַּדְּלִין וּמִתְגַּבְּרִין וּמִתְנָאִין וְנוֹתְנִים הוֹד וְהָדָר וּמַמְלִיכִים כֻּלָּם בְּפֶה אֶחָד וְאוֹמְרִים יִמְלֹךְ יְיָ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

לפעמים במקום ברכו יאמר זה מיד אחר והוא רחום:

זה אומר אני במקום ברכו של מעריב:

חַיָּה אַחַת יֵשׁ בָּרָקִיעַ בְּשֶׁהוּא יוֹם אוֹת אֱמֶת בְּמִצְחָהּ וְיוֹדְעִין הַמַּלְאָכִים שֶׁהוּא יוֹם וּלְעֶרֶב אֱמוּנָה בְּמִצְחָהּ וְיוֹדְעִין שֶׁהוּא לַיְלָה וּבְכָל־פַּעַם אוֹמֶרֶת בָּרְכוּ אֶת־יְיָ הַמְבֹרָךְ וְכָל־גְּדוּדֵי מַעְלָה עוֹנִין בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

הקדמת אשרי

כתב הלבוש בסי' קל"ג בשם חז"ל ואמרו כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב. והנה פעם אחת סדרוהו בזמירות קודם התפלה. ופעם שנית תקנו מיד אחר התפלה והתחנות הסמוכות לה. וכדי להפסיק בו בין התפלה וסדר קדושה לרשות להתחלת סדר קדושה כמו שפעמו באחרי של פעם ג' שהרשות להתחלת סדר מנחה כדי שיהא נאמר אשרי ג"פ ביום ולא בלילה שאין זמן תהלה בלילה כידוע ליודעי חן. ולכך לא נדרשו לתפלת ערבית עכ"ל. ומשמע בזוהר הקדוש פ' פינחס דף רכ"ו ע"א שצריך לומר מזמור זה בכונה עצומה ע"ש. ובפסוק פותח את ידך יכוין את לבו מאד להתפלל במחשבתו על מזונות ביתו ועל מזונות כללות ישראל:

פד אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:
קמד אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְיָ אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד. אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְיָ וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי

נפלאותיך אשיחה: ועזוז נוראותיך יאמרו וגדלתך אספרנה: זכר רב־טובך יביעו וצדקתך ירננו: חנון ורחום יי ארך אפים וגדל־חסד: טוב־יי לכל ורחמיו על־כל־מעשיו: יודוך יי כל־מעשיך וחסידיך יברכוכה: כבוד מלכותך יאמרו וגבורתך ידברו: להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הדר מלכותו: מלכותך מלכות כל־עלמים וממשלתך בכל־דור ודר: סומך יי לכל־הנפלים וזוקף לכל־הכפופים: עיני כל אליך ישברו ואתה נותן־להם את־אכלם בעתו: פותח את־ידך ומשביע לכל־חי רצון: צדיק יי בכל־דרכיו וחסיד בכל־מעשיו: קרוב יי לכל־קראיו לכל אשר יקראהו באמת: רצון־יראיו יעשה ואת־שועתם ישמע ויושיעם: שומר יי את־כל־אהביו ואת כל־הרשעים ישמיד: תהלת יי ידבר־פי ויברך כל־בשר שם קדשו לעולם ועד: פי ואנחנו נברך יה מעתה ועד־עולם הללויה:

(הג"ה) (א) אלו ימים שאין אומרים בהם למנצח ואל ארך אפים. ר"ח חנוכה ופורים ערב פסח ותשעה באב (סי' קל"א) וה"ה בשנה מעוברת ביום י"ד וט"ו באדר ראשון (סי' תרצ"ז) גם א"א אותו בבית האבל (בה"ט סי' קל"א) דכללא הוא דהא"א ולמנצח דינם שוה (מ"א סי' תרל"א):

(בשמים ראש) כתב הלבוש סי' קל"ב ומקשו להקדים נ"כ מזמור יענך ה' ביום צרה לסדר קדושה. מפני שמתקיה ע"י צרה ונותן צרתם כמו שיתבאר בסמוך (קדש ובא לציון). ול"נ בהפסק זה נ"כ אומרים למנצח אפי' בימים שא"א בהם תחנון מפני דשייך לסדר קדושה. מן מר"ח חנוכה פורים וע"פ וערב יוה"כ בכל אלו ימים טובים הם יומר תפלה ימים כמו שיתבאר בשמחה כל אחד במקומו. ומש"ה שאומרים בהם בסדר קדושה מ"מ אין אומרים בהם למנצח לפרטים בהן קדושתן ובהם יום צרה כמו שאל שמים עכ"ל. והאבודרהם כתב מה שתקנו לומר למנצח ביום התפלה מפני שאומר במדרש תהלים אמר רבי יהושע בר נתן אמר ה' ט' מזמור י"ח מזמורים מראש הספר עד פסוק זה ואמרי כאדם ולמה תנשו גוים חד פרשה הוא כדאמרי פ"ק דברכות. כנגד י"ח ברכות שאדם מתפלל בכל יום. כאדם שאומר נענו המסגל לעוסק. כך דוד שאמר לאחר ספר י"ח שירות ותשבחות אמר יענך ה' ביום צרה. וגם מדבר מאמר זה מעין סמך בלאמר יענך ה' ביום צרה וכתיב בדניאל והיתה עת צרה. יעלה עורך מקדש זה מבית בן דוד. עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו. אלה ברכב ואלה בסוסים. המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד. ול"ך נהגו לאמרו סמוך לסדר קדיש: במתחיל ובא לציון גואל. ואמר במדרש תהלים מה ט' פסוקים יש במזמור זה (חוץ מפסוק הראשון שהוא שורש שם המחבר) כנגד תשעה חדשים שהאשה מתעברת בהם. לאשה מקשה לילד אומרים אתה דפני לאמך בעדן קשותה יענה יענך בעדן קשותך (לכן הוא מסוגל לאמרו לאשה היושבת על המשבר ולכל צרה שלא תבוא) כך ביעקב אבינו ע"ה כתיב לאל העונה אותי ביום צרתי. א"ע דוד לישראל מי שענה ליעקב אביכם בעת צרתו הוא יענה אתכם ביום צרתכם. וזו דכתיב יענך וגו' ישגבך שם אלהי יעקב. ויש ט' פ' בהוא כנגד ט' ירחי לידה (שהיא יולדת עד שתשמע ט' קולות), וע"י תוספות כנגד ע"י פולמות לצדיק. והרוקח כתב בסי' כ"ח נגד עיון ע' דברים שמעכבים את התפלה לכך אין ע' במזמור יענך ה' ביום צרה ותיבות כמ"ן יענו ביום קראנו. עד כאן לשונו:

למנצח מזמור לדוד: יענך יי ביום צרה ישגבך שם | אלהי יעקב: ישלח

עץ יוסף

יענך ה'. במזמור הזה היה דוד מתפלל בירושלים כששלח את יואב למלחמה. ואחז"ל שמלחמת דוד לא עשה יואב מלחמה בלא' (ש"ב יח, ג) ועתה טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור: אלהי יעקב. שהבטיחו בלכתו מחרן

אחרית לשלום

יענך ה' וגו' שם אלהי יעקב. בילקוט בשם המדרש וילמד לא נאמר אלא אלהי יעקב וכו' ביעקב נאמר לאל העונה אותי ביום צרתי וכו' הוא יענה אתכם בעת צרותיכם:

עיון תפלה

למנצח. (תהלים מזמור כ): מזמור לד ד. לדעת הראב"ע והרד"ק פירושו על דוד, אחד מהמשוררי המלך דוד שר עליו את המזמור הזה בדרתו להלחם באויביו הרבים והעצומים ממנו. ונראה לי שהמזמור הזה נאמר על שם המאורע של דוד שאילו אבישי בן צרויה בשעה שירד דוד ומתי מספר מעבדיו הנאמנים עמו להלחם בפלשתים (ש"ב כא, טו) ויירד דוד ועבדיו עמו (נראה כי רק עבדיו הנאמנים שומרי ראשו היו את עמו ולא חילו) וילחמו את פלשתים ויעף דוד, והיתה לו עת צרה גדולה כי קם עליו ישבי בנוב ויבקש להכותו נפש — ויעזור לו אבישי בן צרויה, אמרו רבותינו (סנהדרין צה, א) שעזרו בתפלה, וכך היה תוכן התפלה: יענך ה' ביום צרה ישגבך (יחלצך) שם אלהי

עֶזְרְךָ מִקֹּדֶשׁ וּמִצִּיּוֹן יִסְעָדֶךָּ: יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶךָ וְעוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה סֶלָה: יִתֶּן־לְךָ כִלְבָבֶךָ וְכָל־עֲצָתְךָ יְמַלֵּא: נְרַנְּנָה בִּישׁוּעָתֶךָ וּבְשֵׁם־אֱלֹהֵינוּ נִדְגֹּל יְמַלֵּא יְיָ כָּל־מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ: עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי הוֹשִׁיעַ יְיָ מְשִׁיחוֹ יַעֲנֵהוּ מִשְּׁמֵי קָדְשׁוֹ בִּגְבֻרוֹת יֵשַׁע יְמִינוֹ: אֵלֶּה בָרֶכֶב וְאֵלֶּה בַסּוּסִים וַאֲנַחְנוּ בְּשֵׁם־יְיָ אֱלֹהֵינוּ נַזְכִּיר: הֵמָּה כָּרְעוּ וְנָפָלוּ וַאֲנַחְנוּ קַּמְנוּ וַנִּתְעוֹדָד: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:

ואח"כ אומרים ובא לציון כו' וזהו נקרא סדר קדושה מפני שיש בה כל הקדושות . אע"פ שכבר אמרנו הקדושה ב"פ . ביוצר ובתפלה, תקנו סדר קדושה משום שבהלכה גזרו על ישראל שלא יאמרו קדושה בתוך התפלה והיו אורבים להם אם יאמרו קדושה בתוך התפלה . ולאחר התפלה כשהיו האורבים הולכים להם היו קורין וקרא זא"ז וגו' דקיים שילוש קדושה ומתרגמין אותה מפני הכתב. שהי הוא השמים קדוש כנגד יוצר ותפלה. ומשום זה הקם נ"ל לסדרים אלו בשני פסוקים ובא לציון וגו' ופסוק ואני זאת בריתי וגו' שכיון שהיו כפופים תחת יד שונאים עליהם כל"ל ונבטל התורה לכך אמרו אלו בשני פסוקים בלשון התאוה ובקשה שיבא גואל מהרה. ולכך הקדימו פסוק ואתה קדוש וגו' נ"ל בלשון בקשה ממנו ית' שישב ויוסף לשמוע מפיהם הקדושה שהיא תהלתו אע"פ שיאמרוה ישקטו מלפניו ית' כדי לא שיאמרוה אלא על אחר שי כו האורבים. ומפני שבלשון התאוה ובקשה אמרוה לכך לא נהיגין לומר סדר קדושה בשבת ויו"ט שחרית. אלא משום שלא לבטל התקנה נהגו לאמרה במנחה בשבת ויו"ט ולא נלבון שהוא ובקשה אלא לקיים התקנה בעלמא. ואע"ג דבזמן הזה בטלה הגזרה. מ"מ סדר קדושה זו לא בטלו. שכבר שמא יגרום החטא. וע"כ אנו מסיימין ברוך אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים כו' (לבוש). אבל במנהגים כתב שתקנו סדר קדושה זו בסוף. משום ע"ה המאחרים לבא לתפלה שלא יפסידו שמיעת הקדושה. ותקנו להם כאן כמו תפלה קצרה בתפלה אחרי ואח"כ קדושה ולכך ציון וה"ס. ולכן יש בסדר קדושה ע"י אזכרות כנגד י"ח ברכות. וע"כ אין אומרין אותה בשבת וי"ט שחרית מפני שכולם באים לבהכ"נ קודם קדושה. ומה שנהגו לאמרה במנחה לפי שהיו דורשים קודם מנחה ותקנת היה לדבר בסוף הדרשה בפסוקי גאולה וקדושה. וגם ע"ה באין לשמוע הדרשה ע"כ.

וכתב

עץ יוסף

יאמר בעצמו. וי"א שבמזמור הזה נאמר על משיח בן יוסף בעת הקדש שיתחדשו בימיו צרות רבות לישראל ואמר ישגבך שם אלהי יעקב משום שאין לך צדיק בעולם שעברו עליו צרות רבות כיעקב. צרת עשו. צרת לבן. צרת רחל. צרת דינה. צרת יוסף. ולכך הזכיר יעקב יותר משאר האבות (כד הקמח): מקדש. מבהמ"ק. דבר אחר מהיכל קדשו שהוא שכן שם: יזכור כל מנחותיך וגו'. מלמד שצריכין להביא קרבנות קודם שילכו למלחמה. כמו שנאמר באברהם ויבן שם מזבח לה' וכתיב אחריו ויהי בימי אמרפל. וכמו שכתוב בתורה והרעותם בחצוצרות ונזכרתם וגו' ונושעתם וגו'. ופי' יזכור יריח הקטרתך. כמו ריח ניחוח אזכרתה לה'. וזהו מנחותיך דייקא. ד"א יזכור כל מנחותיך אלו התפלות שהם מתפללים במלחמה: ידשנה. ה"א נספת בסגול. כמו והקרבה לך (ש"א כח, מו). ופי' ישימה דשן. שישלח אש שקדושה לשרפה ולקבלה ברצון. או ביאורו כמו חלב ודשן.

ר"ל יתקבל עולת תמיד תמיד . אח"ש עולה שהיתה ידך לשביא שמנה: יתן לך. אויבך תחתיך: כלבבך. כחפץ לבבך: עצתך. עצה ותחבולה למלחמה: ימלא. תתקיים עצתך: נרננה בישועתך. כשיושיע אותך הקב"ה נרנן שלום להקב"ה: ובשם אלהים. נגדל אתה נלכה כדגלים למלחמה וה' ימלא שאלתך כי תתגבר במלחמה. כי הוא יודע לבבך היושר שכל משאלותיך לטוב וליושר: עתה ידעתי. זו היא הרננה שירנן כל אחד מישראל בימי הישועה: בגבורות ישע ימינו. בגבורות התשועה הבא מימינו: אלה. האויבים: ברכב. כי רב: ובסוסים. כי עצמו מאד: ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר. שמו ותהלתו. או הכיר לשון הקטרה. ור"ל נקטיר לשמו: כרעו. לשבח: ונפלו. תחת הרגים: קמנו. כי נפלו קמנו: ונתעודד. נתרומם ונתחזק: ה' הושיעה. קריאת הנושעים במלחמה ונגרר: המלך. מלך העולם:

ובא

עיון תפלה

יעקב. אמרו חז"ל (סנהדרין פט) אמר אביי שם ואחתיה, והזכיר אלהי יעקב — כמו שהציל הקב"ה את יעקב מיד לבן ועשו ומלכי כנען שבקשו להרגו: ועולתך ידשנה סלה. לשון שומן כמו (דברים לא, כ) ואכל ושבע ודשן, כלומר יקבלם ברצון כעולות שמנים (רש"י): ובשם אלהינו נדגול. נרים דגלנו לאות נצחון: עתה ידעתי כי הושיע. כשראה אבישי שנפטר המלך מיד אויבו התחזק ממנו אמר עתה ידעתי כי אף ה' לבדו הושיע את משיחו ונתנו הם כי מושיעו מיד איש טרה כהם: יענהו. וכן יענהו משמי קדשו גם לעתיד לבוא: אלה ברכב. ראה [illegible] כז ול, כי אלה מה באו עליו ברכב ברזל ואלה מה: בסוסים דוהרים ולנו אין כל בלתי הזכרת שם אלהינו , ובכל זאת המה כרעו וגו' ונתעודד , שכל נצחם [illegible] עוד, עודנו בחיים:

(מג"א)

ובא

וכתב הלבוש ולפ"ז נראה שהמתפללין צריכין לכוין לקדושה זו אף שעוסקים בענין אחר. ולפי דברי הלבוש יעב"ץ תקנו סדר קדושה זו מטעם אחר. וז"ל גרסינן בס' עגלה ערופה מיום שחרב בהמ"ק אין לך יום שאין קללתו מרובה מחברתה. ועלמא אמאי קאי. אקדושה דסידרא (ולפ"ר דאגדתא) היא קדושה זו שאנו מתרגמין בסוף סדר התפלה. והימי המהחי ע"ז מאי קושיא ומאי פרוקא ומאי עדיפותא דקדושה דסידרא מקדושה דיוצר ודעמידה. וכי אין בהם קדושה גדולה מזו. ואם הם לא הועילו. למה תועיל זו כאחרונה (ופירש"י דחוק) לכן נראה שהדבר מתוקן בחכמה גדולה. והענין הוא כך. מפני שמיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה. כמש"ה גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי. ולפיכך אין לך יום שאין קללתו מרובה. אחר שאין תפלה נשמעת. אבל גדולה תשובה שמקרעת גז"ד ועד כסא הכבוד מגעת. לכן עתה נשאו בתחבולה אחרת לתת לנו משפט בעלי תשובה עכ"ס. והא שמקדימין לומר ובא לציון גואל ולשבי פשע. לפיכך בדין הוא שנכניס נשמעין בתפלתנו. ועוד הוספנו לומר ברית התורה. לומר באם לא תספיק התפלה עם התשובה הרי יש בידינו עוד זכות התורה שהוליך בשילב על ידנו. וכיון שבאנו למדה זו יש לנו להורות בפועל ממש לבטוך לכאן אינו לומר כתיב ולעשותו עכ"ם מיד. על כן קוראין פסוקי הקדושה ומתרגמין אותן. למען ישמעו וילמדו המון העם והקטנים ויבינו במקרא ע"י שהרון בהרגום עכ"ל:

(דה"ח) (א) א"א פסוק ואני זאת בריתי בבית האבל (אי"ר בשם הגודרהם דלא כמ"א):

וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְיָ: וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְיָ רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְיָ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

(דה"ח) (א) כשהצבור אומרים קדושה דסידרא (דהיינו ואתה קדוש כו') אף שהיחיד עדיין לא אמר אשרי ובא לציון יש לו לאמרו עמהם ואח"כ יאמר אשרי ולמנלה וגם כשני פסוקים שקודם ואתה קדוש דהיינו ובא לציון ואני זאת בריתי כו' (מ"א סי' קל"ב): (ב) כל לשון התרגום שיש בובא לציון יש לאמרו בקול נמוך ולא בקול רם (שם): (ג) אסור לאדם לצאת קודם קדושה דסידרא (שם):

וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ

עץ יוסף

ובא לציון גואל כו'. כי הנה יש ב' צריכים רפואה. ציון והעם. ונעם ב' חלוקות. א' בעלי תשובה שהם הנקראים בשם יעקב. ב' השלמים תופשי התורה הנקראים בשם ישראל. על ציון אמר ובא לציון גואל. ולנקראים יעקב הם שבי פשע יבא להם נאם ה' שיזם לרוח הקודש הוא נאם ה' כי גם שהיו בני פשע אנ"ע שלא אנצל בהם כי אם שואני שהוא אני ובית דיני (כמו שאחז"ל בבמדבר רבה פ"ג שואני הוא כמו וה' שפי' אני ובית דיני) זאת בריתי שאני מקיים אותם אמר ה' עם שהיו בעלי פשע. כי אל הכת השמית המיוחדים הנקראים ישראל אליהם אני מדבר בלשון יחיד ואומר רוחי היא שכינה אשר עליך מתוספת. ודברי דברי התורה אשר שמתי בסיני בפיך לא ימושו מפיך. בין דברי רוח הקודש הנאמרים בפיך כמאמר דוד רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. בין דברי התורה לא ימושו מפיך ומפי כו' (אלשיך). וחז"ל למדו מכאן כל שהוא ובנו ובן בנו ת"ח אין התורה פוסקת מזרעו:

ואתה קדוש יושב. יושב הוא מלשון ותשבו בקדש. ור"ל שהוא ממתין ומתעכב לתהלתן של ישראל קודם המלאכים כדאמרי' בחולין פ' גיד הנשה. או פי' שממתין הקב"ה עד שתתפלל כניסה אחרונה שבישראל ומקבל תפלתם ביחד (אבודרהם): וקרא זה אל זה. נוטלים רשות זה מזה שלא יקדים אחד ויתחיל ויתחייב שריפה. לכן פותחין כולם כאחד: קק"ק כו'. פירושו כתרגומו. קדיש בשמי מרומא פי' מגדל ומוסרם

ענף יוסף

ואתה קדוש כו'. פי' מ"ש בפנים. סוד י"ל שפירושו אמ"ש שמשה קדוש וגדול. כרחק מאד מאדם האלקי. פכ"ז יותיחם בשם יושב ושוכן כנודו בארץ. לשמוע אל הרנה ואל התפלה אשר במתפללים. וזהו פתח הוא את השליונים. וכד"א עם ץ יוצרתי לי תהלתי יספרו (כסא אליהו סים):

עיון תפלה

ובא לציון. (ישעיה נט כ כא): ואתה קדוש יושב (ושומע) תהלות ישראל. (תהלים כב, ד): קדוש וגו' ומקבלין. פרשנו לעיל בקדושת (סג"ם)

תקון תפלה

קדושת ובא לציון נקראת קדושא דסדרא (סוטה מט, א) ואלא עלמא אמאי קא מקיים אקדושא דסדרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא

כְּבוֹדוֹ: וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יְיָ צְבָאוֹת מַלְיָא כָל־אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ: וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְיָ מִמְּקוֹמוֹ: וּנְטָלַתְנִי רוּחָא וְשִׁמְעֵת בַּתְרַי קָל זִיעַ סַגִּיא דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין בְּרִיךְ יְקָרָא דַייָ מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ: יְיָ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְיָ מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבוֹתֵינוּ

עץ יוסף

ומובדל הוא (כמו שפירש"י קדושים תהיו פרושים תהיו כי כל מקום שנאמר קדושה אינו אלא לשון פרישה) מעולם הגלגלים. וכ"ש שהוא מובדל ומופרש משלש היסודות והוא קדיש על ארעא כו'. קדיש לעלם עלמיא (כן צ"ל ולא כהנוסח שם שקורין קדיש לעלם ולעלמי עלמיא שהיא טעות הוא) כלומר בעולם המלאכים שהוא מובדל ומופרש מהם. ואעפ"כ שהוא מופרש מהשגת כל הנבראים בכל הג' עולמות כנ"ל. מ"מ בקרא ה' צבאות שדרשו חז"ל אות הוא בצבא שלו. וגם מלא כל הארץ כבודו. והוא פלא. כי הוא נסתר מכל נסתר מהשגת עלם כבודו. ונגלה מכל נגלה מהוראות מעשיו ופעולותיו שהטעמים שמורים על כבודו ית' ותהלתו. לאמר הנה אלהינו זה שמחזיק ונותן בם כח ופועל בגו פרטו. ועיין באלקודרס: ונטלתני. כצ"ל בקמץ תחת הטי"ת ופתח תחת הלמ"ד (הגר"א ויעב"ץ) וכן הוא בתרגומא דהאי קרא ביחזקאל ג' י"ב דפוס ווינציא וכן עיקר: ה' ימלך לעולם ועד. (שמות טו) כתב הכל בו בסי' י"ד כתב ה"ר אשר ז"ל כי לפיכך אומרים כאן ה' ימלוך שהוא בתורה מה שאין כן בקדושה שבתפלה לפי שמתרגם כאן כל הקדושה ולפיכך אומר ה' ימלוך כדי לתרגמו בתרגומו של אונקלוס שהוא גדול משל עקילס עכ"ל. ועיין באלקודרס

עיון תפלה

יתר: ותשאני רוח. (יחזקאל ג, יב): ונטלתני. על הנקוד הזה הסכימו רוב המדקדקים: מאתר בית שכינתיה. עי' עיון תפלה בקדושת יוצר ובשמות רבה פ"ס כ"ג: ה' ימלך. (שמות טו, יח): קאם. בלשון קמה כי מלכותיה הוא שם נקבה וקאם בינוני של זכר, ומהרש"ל כתוב בל"דף כ' מלא בנוסחים דפוס ליסבונה ושביוניטה ובמק"ג דפוס אגירשה ס' מלכותיה לעלם ולעלמי עלמיא מבלי תיבת קאם, וכ"ה בסדור רב עמרם ובמחזור לבני רומא ובסדורי התימנים, אבל בסדורי הספרדים ובמחזור ויטרי קאם: ה' אלהי אברהם. (דה"א כט, יח): סמרס

תקון תפלה

דאגדתא, פרש"י בר"ת אקדושא דסדרא „סדר קדושה של ובא לציון שלא תקנוה אלא כדי שיהו כל ישראל עוסקים בתורה בכל יום דבר מועט שאומר קריאתו ותרגומו (כדי שיבינו הכל) והן כעוסקין בתורה, וכיון שנוהג בכל ישראל בתלמידים ובעמי הארץ ויש כאן שתים קדושת השם ותלמוד תורה חביב הוא" עכ"ל, ובתשובות הגאונים דפוס ליק סי' צ' לרב נטרונאי גאון ושאלתם וקרא זה אל זה ואמר וגו' ותשאני רוח וגו' מה טעם יש לקרות ולתרגם? כך מנהג ראשונים מקום שיש שם תלמידי חכמים כשהיו מתפללין ונופלין על פניהם ומקדשין (ואומרים קדיש) לאתר שעונין אמן יהא שמיה רבא מביאין נביא וקורין בו עשרה פסוקים הן חסר הן יתר ומתרגמין אותם (כדי שיבינו הכל) ואח"כ אומרים וקרא זה אל זה ואמר ומתרגמין כשם שתרגמו אותה פרשה של נביא ואומרין ותשאני רוח ומתרגמין אותו כדי לסיים בשבחו של הקב"ה (בתשובות הגאונים שערי תשובה סי' נ"ה הלשון ומסיימין אותו כדי לסיים בשבחו וכו', והרד"ל ז"ל בקונטרס קדמות הזהר ענף ב' חגיה ומוסיפין דברים כדי לסיים וכו' והוא מה שאומרים אח"כ ברוך אלהינו שבראנו) ואח"כ מקדשין (אומרים קדיש) ועוסקין בתורה, הרוצה במשנה עוסק, הרוצה בתלמוד עוסק, לקיים מה שאמרו חכמים לעולם ישליש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד, וכיון שרבתה עניות ודלות והוצרכו התלמידים להתפרנס ממעשי ידיהם ולא היו יכולים לעסוק בתורה תמיד ולהשליש בכל יום סמכו על התלמוד בלבד ועזבו מקרא ומשנה וסמכו על מה שאמרו כל הנחלים הולכים אל הים מקרא ומשנה ומדרש, [עקרו לקרות בנביא בכל יום

שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ: וְהוּא רַחוּם ׀ יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח וְרַב־חֶסֶד לְכָל־קֹרְאֶיךָ: צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב חֶסֶד לְאַבְרָהָם אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ מִימֵי קֶדֶם: בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם ׀ יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:

עץ יוסף

באבודרהם עד פעמים: שמרה זאת לעולם כו'. ענינו שיועיל סדר קדושה זו ליצר מחשבותינו ולהכין אותם לבבנו אליך (אבודרהם): יכפר עון. אם אירע דבר מכשול עון בתפלתנו שלא נהגנו בה כראוי לה חלילה. לא יחשב לנו עון: ולא יעיר כל. כל פי' חמתו. (כמו כלל בלשון רבנן): לכל קוראיך. אף אם לא יצאנו ידי חובתנו כל הצורך: צדק לעולם. קיימת. לפי שתורתך אמת. תכון לעד. שעליה העולם עומד: התן אמת ליעקב. כלומר אם ח"ו אין אנו זכאין התן אמת בשביל יעקב שהיא מדתו. ור"ל האמת לנו דבריך אשר הבטחתנו. בשביל זכות יעקב:

חסד לאברהם. פי' יעשה עמנו חסד בשביל אברהם. זכור. אשר נשבעת. רומז ליצחק הנעקד. דכתוב שם בי נשבעתי. ור"ל בשבועת לבטל כעסך מעלינו. ואף אם ח"ו זכות אבות תמה ברית אבות לא תמה (כ"כ): ברוך אדני יום יום וגו'. ברוך ה' אשר בכל יום ויום עומס לנו ברכותיו וטובותיו: האל. הוא האל המושיע לנו עד עולם: ה' צבאות עמנו ס' ה' צבאות אשרי כו' ה' הושיעה כו'. אמר ר' עקיבא כל האומר ג' פסוקים אלו מובטח שאינו ניזוק ואני ערב בדבר: משגב. חוזק: המלך יעננו. מלך העולם:

ונגלהו

עיון תפלה

שמרה זאת לעולם. זכות אבותינו תעמוד לעולם. ליצר מחשבות לבב עמך. יציאת מחשבות לבב עמך אל הפעל, שיזכו לבנות בית מקדשך כמו שחשבו בלבם; יצר. המחשבה נקראת יציאת המחשבה אל הפעל ובזה נכלל יצירה ממשית (אויסבילדונג אונד פאללענדונג דעס געדאנקענס): והכן לבבם אליך. שיכונו כל מחשבותיהם רק אליך בלבד: והוא רחום. (תהלים עח, לח): כי אתה. (שם פו, ה): צדקתך. (שם קיט, קמב): התן אמת. (סוף מיכה). הבטחת הארץ לאברהם היתה בתור חסד, ולפי שלא הרגיש א"א בנפשו זכיות מיוחדות שבשבילן יהיה ראוי למתנה גדולה כזאת לכן שאל אות מעם השי"ת ואמר במה אדע כי אירשנה. אבל יעקב כבר היתה המתנה מקוימת בידו על פי ירושת אבות לכן קיומה אצלו בתור אמת: ברוך ה'. (תהלים סח, כ): יעמס לנו. הנכון כפירש"י ע"פ רבותינו (סנהדרין ק' ע"א) יתן לנו ישועה רבה מלא עומס ככל אשר יוכל שאת: האל ישועתנו סלה. האל הוא ישועתנו תמיד: ה' צבאות. ראה מה שכתבנו בענין הפסוקים

תקון תפלה

יום אחר התפלה, ואע"פ שעקרו לקרות בנביא אותן שני פסוקים (של קדושה) לא עקרו אותן, ומפני מה לא עקרום, שהקדושה משולשת קק"ק ושלשה ג' פעמים בתפלה. ולומר יענך ה' ביום צרה מנהג הך בבית רבינו שבבבל לאחר שמתפללין כל התפלה וגומרין אותה ופוסקין, תנאים עוסקין במשנה ובמדרש ובתוספתות עד ד' שעות, ולאחר ד' שעות אומרים יענך וגומרין אותו, ואח"כ אומרים וקרא זא"ז ואמר וגומרין שני פסוקים אלו (אולי צ"ל ומתרגמין שני פסוקים אלו) ומקדשין (ואומרים קדיש) ויתאין לבתיהם ובא לציון ואני זאת בריתי לא היו אומרים, ואם רצה יחיד לאומרם אין בכך כלום, שלא אמרו חכמים לא יהא פחות מעשרה אלא דבר שבקדושה אבל ובא לציון ואני זאת בריתי אין בהם משום קדושה (דסד"א כיון דנהגו קדמונים למימרינהו עם פסוקי הקדושה כטעם הקדושה דמו קמ"ל דלא). וכיון דתקינו רבנן קדושא דסדרא אע"ג דמשום לקרות בהו אתקין כיון דאיקבעו בתפלה כדבר שבקדושה הוא ולא יהא בפחות מי'. עכ"ל. ובתשובות

הגאונים

שהוא סוף יאמר בכוונה עצומה ובשמחה עד שיבא לכלל זה. ועי"ז יתגבר לעלות עליו רוה"ק ויבא לידי מעלה גדולה. ומתוך התשוקה והאהבה יקבל ע"י מ"ע כאדם שאהב כבעל כאב לפניו והוא רוצה להכניע אותו נמוט זולז. ההפכו לו ממשלה וגדלה. ואי"ע אם אהבה כדר"ש. ואי"ע ממשלה וגדולה כמורה אמת (ר"ח דף מ"ד):

בָּרוּךְ (הוּא) אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּרָאָנוּ לִכְבוֹדוֹ וְהִבְדִּילָנוּ מִן הַתּוֹעִים וְנָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ הוּא יִפְתַּח לִבֵּנוּ בְּתוֹרָתוֹ וְיָשֵׂם בְּלִבֵּנוּ אַהֲבָתוֹ וְיִרְאָתוֹ וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ וּלְעָבְדוֹ בְּלֵבָב שָׁלֵם לְמַעַן לֹא נִיגַע לָרִיק וְלֹא נֵלֵד לַבֶּהָלָה:

עץ יוסף

שבראנו לכבודו. לשבחו. כי זהו כבודו: **והבדילנו מן התועים**. העובדים קלקל השלמות במעשיהם היפך כוונת הבריאה: **ונתן לנו תורת אמת**. זו תורה שבכתב: **וחיי עולם נטע בתוכנו**. זו תורה שבע"פ (ומחבר סי' קל"ט סעיף י') וע"כ נאמר בה לשון נטיעה ע"ש הכתוב דברי חכמים כדרבונות וכמשמרות נטועים: **הוא יפתח לבנו בתורתו**. שהוא האור הגדול לתקן תיקון העליון: **וישם בלבנו אהבתו ויראתו** שהם שני עמודים גדולים לקיום מצות עשה ול"ת ואף שהוא ביד האדם. אך בקשתנו לסייענו. כי הבא ליטהר מסייעין לו. וכל כוונתנו היא לעשות עי"ז רצונו כו': **לא ניגע לריק**. זהו שעומד שלא לשמה היש לקתר יגיעתו לריק: **ולא נלד לבהלה**. זהו שלמד לשמה הרי אוליד. ואח"כ פירש הרי ילדתי שהוליד

עיון תפלה

אלו בברכות השחר אחר הקטרת: **שבראנו לכבודו**. כמו שנאמר (ישעיה מג, ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו, וכמו ששנינו (אבות סו"פ ו) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו: **ונתן לנו**. לשון ברכת התורה לקריאה בצבור ומפורש לעיל: **וישם בלבנו וגו' ולעשות רצונו**. בסדורי הספרדים לעשות בלא וי"ו, וזה יותר נכון שישים בלבנו אהבתו וגו' כדי לעשות רצונו. ובסדור רב עמרם וישם בלבנו יראתו לעשות וגו'. ובמחזור ויטרי וישם בלבנו יראתו לעבדו וגו', ובסדורי תימן הוא יפתח לבנו לתלמוד תורתו ויתן בלבנו אהבתו ויראתו לעשות רצונו כרצונו ולעבדו בלבב שלם ובנפש חפצה לגמ' **למען** ובמחזור רומא הרחמן יפתח לבנו לתורתו ויטע אהבתו ויראתו בלבנו וישם בלבנו לאהבה אותו וליראה אותו ולעבדו ולעשות רצונו בלבב שלם ובנפש חפצה למען וגו': **למען וגו'**. עפ"ה (ישעיה סה, כג): **ולא נלד לבהלה**. כמו להבל בהפוך ההוון, ולא נלד את מעשינו להבל:

יהל"מ

תקן תפלה

תגאונים ש"ת סי' נ"ה מסיק וראינו בנוסח ירושל' בל קדושו' שמלאכי השרת מקדשין כישראל מקדשין וראי יתירה מנהון להתקדש ישראל למטה בקדושה יתירה משום דכתיב והתקדשתם והייתם קדושים ובקדושה זו מתקדשים ישראל בקדושתם וקודם שמלאכי השרת יסתכלו אנו אומרים בלשון תרגום מפני שאינם נזקקין לתרגום (ראה מה שנכתוב אי"ה בבאורינו ליקום סורקן בשם תשובות הגאונים) להם יש שתי קדושות לבד ולנו שלש בהדה יתירה, עכ"ל. ובקונטרס ישורון חלק ששי דף קכ"ו העתיק ר' נחמן נתן קורוניל תשובת לגאונים כת"י על קלף ששאלתם סדר קדושה (היא קדושה דסדרא) אם יחיד אומרה אם לאו? כך ראינו יחיד אומרה ואיננו חושש משום כל דבר שבקדושה, מפני שבתחלה לאחר שהיו מתפללין ונופלים על פניהם (כל הלשון הנ"ל עד) והצרכו למעשי ידיהם עסקו רק בתלמוד וקבעו אלו שלשה פסוקים שהם שבחו של הקב"ה ומתרגמין אותם ועדיין קבועין ועומדין, עכ"ל. ובאור זרוע הלכות שבת סי' נ' ועוד כתב בספר המקצועות (לרב חפץ אלוף) דסדר קדושה (ר"ל קדושת דסדרא כלשון התשובה הנ"ל) נמי גזרה מלכות הרשעה דלא למימר קדושה, מה עשו כשרין שבאותו הדור כיון שהולכים שלוחי מלכות נכנסין לבתי כנסיות ומתחילין פסוקי גאולה ובא לציון גואל ואני זאת בריתי ואתה קדוש ואומר כעין קריאה וקרא זא"ז ואמר קדוש ק"ק וחוזרין ומתרגמין לה לקדושה (שאפילו אם ירגישו האויבים כדבר נאמר להם שאנחנו רק עוסקין בר"ת ומספרים דברים שהמלאכים מקדשין ברקיע ולא אנו, ראה מה שכתבנו למעלה בקדושה שבונה עשרה ד"ת וקרא זא"ז, ולפיכך אנו מתרגמין כדי שיאמינו האויבים שאנחנו עוסקים רק בקריאה בתורה שצריכה להתרגם אבל הקדושה אין צריכה להתרגם; ולא ידעתי לכוין זמנה של אותה הגזירה, ראה מה שנכתוב אי"ה לקמן בקדושת נעריצך) ופסוקי דרחמי אחריה, ואע"פ שחזרה קדושה למקומה לא סלקו קדושה זו אבל אומר אותה בהול אחר תפלה ובשבתות ויו"ט במנחה וביוה"כ בנעילה קודם תפלת, עכ"ל, וכן מצא מהרש"ל בסדור תפלה

ענין תפלה צ בכאן. מפוא זמן סילוק תפלין ואנו מתפללים שנשמור חקיו ומצותיו בעוה"ז. כמו שזכינו לשמור ציצית ותפלין ותפלה כן יהי רצון מלפניך שנזכה לשמור ונקיים כל מצותיו וחקיו ומשפטיו:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁנִּשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְנִזְכֶּה וְנִחְיֶה וְנִרְאֶה וְנִירַשׁ טוֹבָה וּבְרָכָה לִשְׁנֵי יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: לְמַעַן יְזַמֶּרְךָ כָבוֹד וְלֹא יִדֹּם יְיָ אֱלֹהַי לְעוֹלָם אוֹדֶךָּ: בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּייָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: בִּטְחוּ בַייָ עֲדֵי־עַד כִּי בְּיָהּ יְיָ צוּר

עץ יוסף

שהוליך הוא לנהלה: ונזכה כו' וני"ש כו'. כי מי שלא טרח בע"ש מהיכן יאכל בשבת. ואין זה כמשמש הרב על מנת לקבל פרס. אלא בקשת עזר על קיום המצות לעשותן כתיקונן ובזמן. באופן שנהיה ראוים לקבל עליהן שכר. כי נאמן בעל הגמול שאינו מקפח שכר כל בריה. והוציא עשיית מצות שלא לש"ש. או עם לבלוך השטות. שלא די שאינו מקבל עליהן שכר. אלא שענשו חמור. כמש"כ ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי. ומוסב לו שלא נברא: לשני ימות המשיח. נומר שאנו מצפים לישועה הקרובה לבא: ולחיי העולם הבא. הוא עולם הנשמות עין לא ראתה אלהים זולתך (פי' מחזור כ"כ). וקשה הא אי' בכ"ב דף פ"ז מלמד שהשעימו הקב"ה מעין העוה"ב דכתיב הרה ויולדת יחדו. הריון ולדה ביום אחד. וכתיב ונשא ענף ועשה פרי מה ענף בכל יום אף פרי בכל יום. משמע דעוה"ב דנקט הגמ' היינו תחיית המתים דבעולם הנשמות לא שייך למימר הכי. וכן קשה מהא דאי' בב"ר פ' ע"ג ויסרוץ האיש רשב"א אומר מלמד שנפרצה לו פרצה מעין דוגמא של עולם הבא המד"א עלה הפורץ לפניהם. וכן מוכח בהדיא בריש פרק חלק דתנא ואלו שאין להם חלק לעוה"ב האומר אין תחיית המתים מן התורה וקתני עלה הוא כפר בתחיית המתים לפיכך אין לו חלק בתחיית המתים: למען יזמרך כבוד. בעוה"ז: ולא ידום. לימות המשיח: לעולם אודך. בעוה"ב: ברוך הגבר אשר. בשעה שהוא נמסר מקנותו: יבטח בה'. בהשגת בקשתו ע"י תפלתו אליו. ולא לבטוח על גבורתו והשתדלותו כמו"מ: והיה ה' מבטחו. בזקנתו: בטחו בה' עדי עד. כל יומוי דבר נש בעי לאתתקפא (פי' להתחזק) ביה בקוב"ה. ומאן דשוי ביה רחצניה ותוקפיה כדקא יאות. לא יכלין לאבאשא ליה כל בני עלמא. דכל מאן דשוי תוקפיה בשמא קדישא אתקיים בעלמא. מ"ט בנין דעלמא בשמיה קדישא אתקיים: כי ביה ה'

אחרית לשלום

יה"ר וכו' ונראה ונירש טובה וברכה וכו'. עפ"י מהמל חז"ל ייתי ולא אחמיניה לפי שחשיבה הן מלחמות וצרות מתרגבות. לכן הנו מבקשים ונזכה ונראה דנתמוניה אך לא לראות הצרות רק ונירש טובה וברכה שתהיינה לימות המשיח:

עיון תפלה

יהר"מ. בסדור רב עמרם כן יהר"מ וגו' ונזכה ונחיה ונירש חיי העוה"ב. ובמחזור רומא וכן יהר"מ וגו' ונירש ישועת שני המשיח לטובה ולברכה לזכות ולמעשים טובים ולחיי העוה"ב. ובמחזור ויטרי יהר"מ וגו' ונחיה ונירש ונראה לחיי העוה"ב ועם הצדיקים יורשי גן עדן תהי מנוחתנו למען יזמרך וגו'. ובסדורי התימנים כן יהי רצון ורחמים מלפניך ה' אלהינו שנחיה לשמור חקיך בעוה"ז ולימות המשיח כדי שנזכה ונירש טוב לחיי העוה"ב. ובסדורי הספרדים שנשמור חקיך ומצותיך בעוה"ז וגו' ונחיה ונירש טובה וברכה לחיי העוה"ב: למען יזמרך. (תהלים ל, יג), מבואר למעלה לפני כלך שאמר: ברוך הגבר. (ירמיה יז, ז): בטחו בה'. (ישעיה כו, ד): ביה. הבי"ת בניסתת מורה הפלגה

תקון תפלה

כת"י לרש"י, וכ"כ הרוקח שקדושה זו נתקנה בשעת השמד; ואי נימא דהשמד הזה היה אותו השמד שגזר איזדאגערד השני מלך פרס (ראה תקון תפלה ברכות השחר פיסקא לעולם יהא אדם) צ"ל דהא דאמר בגמ' (סוטה מט, א) ואלא עלמא אמאי קמקיים אקדושא דסדרא לאו רבא קאמר לה אלא סתמא דגמ' בזמן הגזרה: ואבודרהם דף ס"ח ע"א כתב מה שתקנו סדר קדושה בסוף בעבור עמי הארץ המאחרים לבוא לתפלה שלא יפסידו שמיעת הקדושה דאמרינן בשלהי סוטה אמאי קאי עלמא אסדרא דקדושה וכו' ולכך תקנו לתרגם סדר קדושה זה כדי שיבינו עמי הארץ שאינם מכירים לדבר בלשון הקדש אלא בלשון תרגום שהיו רגילים לדבר בו באותו זמן כמו שאמרנו בפירוש הקדיש, ותקנו להם כאן כמו תפלה קטנה, בתחלה אשרי ואח"כ קדושה ובא לציון ותלמוד תורה, כמו שתקנו בלילי שבת

ביכה מעין שבע בעבור המאחרים לבוא, והטעם שאין אומרים אותה בשבתות ויו"ט בשחרית מפני שכלב

עוֹלָמִים: וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹרְשֶׁיךָ יְיָ: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

יְיָ אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ: חִזְקוּ וְיַאֲמֵץ לְבַבְכֶם כָּל־הַמְיַחֲלִים לַייָ:

(דה"ח) (א) אומרים קדיש שלם תתקבל כו' אחר ובא לציון ואין אומרים קדיש בפחות מעשרה וכל דיני לצרף נתבארו לעיל קודם התפלה ע"ש וכן אם אלו מקצתן והשארו רובן דגומר הקדיש ועי' לעיל: (ב) אומרים יתגדל גו כה כו' קודם שאומר החזן יתגדל אבל מצפה שהתחיל החזן לומר קדיש אין לאמרו (סי' נ"ו מ"א) וכן יוצר לישתבח ובין גאולה לתפלה שבערבית ובכל מקום שאסור להפסיק אין לאמרו (א"ר): (ג) כשאומר הש"ץ יתגדל וביהש"ר ויתברך ובבריך הוא וכן כשאמרו אמן סרע ולאחר שסיים פסוק ג' (בשבתים ראש) כל ימות השנה בשאין מוסף אומר הש"ץ קדיש תתקבל אחר ובא לציון. אבל בשבת מוסף אומר הש"ץ רק ח"ק על סדר קדושה והמפללין מוסף. ונר"ח תולין שהפללין קודם תפלת מוסף: יש לעמוד כשאומרים קדיש (וכן כל דבר שבקדושה) ויעמוד עד אמן של אחר יתברך כו' ואמרו אמן (סי' נ"ו. ועי' א"ר): הם אומרים ופתח יגדל נא כו' תמלא אלא קדיש דרבנן שאחר איזהו מקומן: דיני כוונות בקדיש תמלא אלא קדיש בקודש גדול:

פסוקים ואח"כ יאמר עושה שלום ס' (סי' נ"ז): (ד) אין להפסיק בין שמיה לרבא ובין רבא למברך (שם). וכן לא יפסיק הש"ץ בין בריך הוא לעילא מן כל ברכתא ובין בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן (א"ר שם). [ביקר ענית אמן יש"ר אינו כ"א עד בעלמא. כ"כ הגאון רש"ו ז"ל]: (ה) הש"ץ חוזר ואומר יהש"ר אבל לא יאמר אמן יהש"ר דהכבר אמר קודם שאמרו הצבור ויהיה כעונה אמן ב' פעמים (שם): (ו) נוהגין שלא לענות אמן רק אחר ואמרו אמן (שם): (ז) ואם לא שמע מהש"ץ כשאמר הקדיש רק שומע מהצבור אמן אם יודע על איזה ברכה קאי מותר לענות אמן אבל אם אינו יודע על איזה ברכה קאי לא יענה עמהם ואפי' אם

עץ יוסף

נור עולמים. ל"ר עלמין. דהא בתרין אתוון אתברון עלמין. עלמא דין ועלמא דאתי (עפ"ק ואר"א): יודעי שמך. המוכירים שמך: ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. לכאורה מאי צדקה היא זו שהרבה תורה ומצות. הנה שיתן שכר טוב למתהלכים לפניו ועושים רעים. מ"מ נ"כ נתן לפני העוברים מכשול. נאבר היא מטלים והרמים ואסורים ידים. טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחטא ילכד בה. אך זה יובן בהקדמה אחת. והוא. שכל מי שעשה אחת ממצות ה' כסדר וכראוי ושהיה אותה לשמה מאהבה. אינו מאבד זכותה לעולם ולעולמי עולמים. אף שיעשה ממצות ה' אשר לא תעשינה. וזה תמצא מפורש בזוה"ם מאמר ס"ב ז"ל יש לך אדם שיש לו עשר מצות ועבר שמתו ואומר לא בכרון של מצות ולא מנכון של עבירות אלא ימאו אלו באלו. והקב"ה אינו עושה כן אלא בתחלה גובה הוא ממנו שניתיו ואח"כ נותן לו שכרן של מצות ע"כ. וזהו מצדקות ה' שזכותו תהיה שמורה לו לעולם. ולהיות שלא כל הדעות שוות וכל אחד ואחד יש לו נטיה לאיזה מן המצות. ואילו היו מעט מצות היו הרבה אנשים שלא עשו אפילו מצוה אחת כתיקונה. לכן הקב"ה למען צדקו הרבה לישראל תורה ומצות כדי שזה יזכה בעשיית מצוה א וזה בעשיית מצוה אחרת ויזכו כולם לחיי העוה"ב אהר שיעשו כפי רשעם ומרדם. ולזה כתב הרמב"ם בפירוש המשנה ז"ל מעיקרי האמונה בתורה כי כשיקיים האדם מצוה מתרי"ג מצות כסדר וכהוגן שלא יתשתף עמה דבר מכוונות העולם בשום פניה אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה יזכה בה לחיי העולם הבא:

עיון תפלה

הבלנה (התכם רי"ש בעל הרכסים לבקעה כראשית ג,ח) חוק מאד, והוא נור עולמים,מהגב נלחי לכל הנוסחים בו:ויבטחו בך.(תהלים ט,יא).ה' חפץ (ישעיה מב,כא): ה' אדנינו. (תהלים ח, י): חזקו. שם (לא, כה): יתגדל

תקון תפלה

שכלם באים בביהכ"נ בתפלה ראשונה, עכ"ל. והנה לפי דרכו זה גרסתו נכונה דגרים סדרא דקדושת דהיינו סדר תפלת קטנה שסדרו בשביל קדושה זו למאחרים לבוא, ולפי גרסתנו וגרסת רוב הקדמונים קדושה דסדרא משמע דובא לציון כלו נקרא סדרא ופסוקי הקדושה שבתוכו הם קדושה דסדרא. וכן משמע מלשון תשובת רב האי לרב נסים ז"ל הנדפסת בקונטרס קבוצת חכמים דף ק"י „ואשר אמרו לא יאמר קדיש על פחות משלשה פסוקים אין זו הלכה אמורה אלא שכך מצינו בסדרא שאמר ובא לציון ואני זאת בריתי ואתה קדוש ואח"כ וקרא זה אל זה ואמר, ופעמים בבית האבל ובא לציון ואתה קדוש וקרא זה אל זה ואמר, אלא שכבר נקראת תהלה פרשת תהלה לדוד" עכ"ל. וכן משמע מלשון תשובת רב נטרונאי שבסדור רב עמרם גאון דף כ"ד ע"ב „חכמים האחרונים התקינו לישראל שבעיר לומר תהלה לדוד בפסוקי דזמרה ובסדרא (בסדר ובא לציון) ובמנחה שמא יפשע בפעם או בשתים תשחיר אחת בידם וכו' ע"ש. וצ"ע בלשון השאל בקובץ תשובות הרמב"ם ליפסיאה תרי"ט סי' קמ"ח „או ירד ש"צ להתפלל ולא יתפללו לעצמן בלחש כדי שלא תתבטל שורת הסדרא" עכ"ל:

יודע על איזה ברכה קאי דמותר לענות אמן הג"ה: שישמע מפי הגבור אמן אבל אם אינו שומע מפי הש"ץ הקדיש ואינו שומע מפי הגבור אמן רק מיחיד לבד אינו עונה עמהם (עי' נסי' קכ"ד וכא"ר סי' יקל"ט וברמ"א שם דלא כמ"א סי' נ"ו וע' במ"ב סי' ל"ו ס"ק ס' ע"ב): (ח) לא ימהרו מלענות אמן רק מיד שכלה מפי הש"ץ הברכה יאמרו אמן ואם הש"ץ מאריך בניגון של ואמרו אמן יאמרו הקהל אמן מיד כי הניגון הוי הפסק ודוקא אם מאריך הרבה בניגון (ועיין סי' קכ"ד במ"א וא"ר): (ט) לא יענו אמן חטופה דהיינו האל"ף נקודה בחטף ב"א וכן לא ימהר לסיים קודם שסיים הש"ץ הברכה וכן לא יענו אמן קטופה דהיינו שמחסר הנו"ן וגם לא יפסיק באמצע התיבה ולא יענו אמן קצרה אלא ארוכה קצת כדי שיוכל לומר אל מלך נאמן: כי בכל אמן מעניין הדבר שעליו קאי האמן (שם) ולא יאריך יותר מדאי לפי שאין קריאת התיבה ניכר כשמאריך יותר מדאי וכן לא יגביה קולו יותר מהמברך (שם) אבל יגביה קולו לענות בקו"ד (סי' נ"ו): (י) אם יש קצת מהעונין שמאריכין יותר מדאי א"צ לממתין עליהם אמנם יש ליזהר בזה דלא אתי לאנעויי דאיכא שירתא דנגררא (שם וע' א"ר סי' קכ"ח וכ"ע): (יא) יש לעמוד כשאומרים קדיש (וכן כל דבר שבקדושה) ויעמוד עד אמן של אחר יתברך מי' תאמרו אמן (סי' נ"ו וע' א"ר) [נכונה שהחזן אומר קדיש לאשר לגרהר אפי' כל"ת מפני שצריך לכוין הרבה בעניית הקדיש (ס"ח)]:

א וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כֹּחַ אֲדֹנָי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר: ב זְכֹר רַחֲמֶיךָ יְיָ וַחֲסָדֶיךָ כִּי מֵעוֹלָם הֵמָּה:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ. בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן: ק"ה יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:

א) במדבר יד, יז. ב) תהלים כה, ו.

דובר שלום

יתגדל ויתקדש שמיה רבא. הנה נאמרו במקום אחד שלימות האמונה שהוא להאמין אשר הנהגת העולם מונהגת מאת ה' עלינו. עד שמשואל ביתו: בתאר גדול. ולהאמין כמ"ש אשר פעולותיו ית' קדוש ומובדל ונפלא מכל מה, זהו שאנו אומרים יתגדל ויתקדש שמיה שיכירו הכל אשר שמו גדול מלך הנהגתו וקדוש מלך פעולתו. ובמלות שמיה רבא יש מפרשים שמיה רבא ע"ד מאחז"ל אין שמו שלם עד זמן העתיד וזהו שהם יה רבא יתגדל נעשה שלם. והעיר ע"ז באבודרהם איך יתכן לומר על חצי שם אמר רבא. לכן מפרש הוא שמיה רבא היינו שמו הגדול יתברך: בעלמא וגו'. יתכן לבאר דמלת כרעותיה נמשך למאמר יתגדל וכו' שיתגדל שמו הגדול בעולם כרצונו. ויתכן דמלת כרעותיה הוא נמשך למאמר די ברא ע"פ מאחז"ל שברא הקב"ה עולמות ומחריבן ואמר דין לא הניין לי ודין הניין לי. וזהו די ברא כרעותיה דאמר דין הניין לי ודלטי בהן: וימליך מלכותיה. שמת"ם נקמן בסי' כי המלוכה שבה. שבזה נגלה מלכותו ית' שמה שיש שלו ואין שלוים נאמן אלעו. זהו וימליך מלכותיה שמלכות שהיא שלו ומתגלה מלכותיה: וזהו טוהם הפייטן המליך מלכים ולו המלוכה. מבאר מעלת מלכותו יתברך שכל המלכים מלכותם מצד נחת רוחו ית' שהוא ממליך מלכים ומלכות הקב"ה של היא. שלו המלוכה: בחייכון וביומיכון. לכאורה הוא כפל דברים. ומפ' באבודרהם לפי שיתרבו הצרות אף עד שהרבה אבותי יאמרו ולא אתמיה לכן אומרים בחייכון וביומיכון שתהיו מאותן שיבואו לחיים יעוי"ש: בעגלא ובזמן קריב. הכל. זהו הענין הכפשה לתפלה מהסהנע א"ל כהסכת הזמן. זהו בעגלא שיהיה נעשה סדבר מהרה בלי המתכת הזמן בגוף הפעולה. שיהיה לתפלה מהסנע. ושיהיה בזמן קרוב שלא יתארך הזמן קודם הפעולה: יהא שמיה רבא מברך לעלם וכו'. יהי שמו הגדול מבורך. בכן מצאו נטבחתים בנוה

עיון תפלה

יתגדל. עפ"י (יחזקאל לח, כג) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים. והקדוש הגדול הזה הוא בקשה להעביר הרשעה מקרב הארץ, כי כשהקב"ה עושה דין ברשעים שמו מתגדל ומתקדש בעולמו (כלשון רש"י שמות יד, ד) ואז יתוקן עולם במלכות שדי וימליך מלכותיה, וכי הא דמצלינן בברכת קדושת השם לראש השנה ויום הכפורים כי תעביר וגו' ותמליך אתה וגו': שמיה רבא. שמו הגדול: בעלמא די ברא. בעולם אשר ברא: כרעותיה. כרצונו, ושב על יתגדל ויתקדש, ופשר המאמר—יתגדל ויתקדש שמו הגדול כרצונו, בעולם אשר ברא (הגר"א ז"ל), וראיתו מנוסח של הכל יתגדל ויתקדש שמו וגו' בעולמות שברא, כרצונו וכרצון יראיו, שאומרים בהוצאת ספר תורה, ושם בהכרח משמיה כרצונו וכרצון יראיו על יתגדל ויתקדש: ויסליך מלכותיה. בנוסח הרמב"ם והספרדים מוסיפים כאן ויצמח פורקניה (וישמיח ישועתו) ויקרב משיחיה. ובנסח אבודרהם והתימנים ובקע קץ משיחיה, ומפרש ויבא ויחיש: בחייכון וביומיכון. הגידול והקידוש הזה יהיה בחייכם ובימיכם—אתם קהל השומעים. וצ"ע אמאי לא אמר בחיינא וביומנא כדי שלא להוציא את עצמו מן הכלל, עי' מש"כ לעיל בעיון תפלה לשמונה עשרה סיסקא אלהי נצור ד"ה עליו ועל כל ישראל: בעגלא. במהרה, רגעת רשעים מקרוב (איוב כ, ה) מתורגם בעגל, ובתלמוד (ברכות יח, ב) דלעגל קאתית, ובסנהדרין (צב, א) כי הכי דליתרוף לעגל: יהא שמיה רבא מברך. בלשון הזה בתרגום ירושלמי (בראשית מט, ב) יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין, ובדניאל (ב, כ) להוא שמה די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא

חזן **יִתְבָּרַךְ** וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעֵלָּא (בעשי״ת ולעלא מכל) וּלְעֵלָּא מִכָּל) מִן כָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

קהל קַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ:

חזן **תִּתְקַבַּל** צְלוֹתְהוֹן וּבָעוּתְהוֹן דְּכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְאִמְרוּ אָמֵן: קהל יְהִי[א] שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

א תהלים קיג, ב.

דובר שלום

בוטה ... בלבורדים בשפה שפוזן ישי ... הגדול הטיך ספק״ס תוספס ... אבו וכו׳: **צלותהון וכו׳**. ... ביינו תפלה דתפלה תמורגם בכ״מ צלותא. ... ביא סרנום ... לשון של תפלה. של בקשה. בס ענקה ... מה שא נפי. של ... ואם ...

אחרית לשלום

תושבחתא ונחמתא. תחתנו זמניט בפייז נמלת ונחמתא דאין ... מו. פספי ... ונחמתא ... תמורם ס׳. וכגס מלנד דאין נכחס לפאס טסת המוזכר בהמג״ס ז״ל וכל נדה׳ הפוסקים. נוסף פ״ו מלת כהס בבבלי הוא וזאת הרעב כוו אס כבשיל

עיון תפלה

שלמה, כמו במקרא (תהלים קיג, ב) יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם, ובסדר אליהו רבא פרק ו׳ יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, וברכות (ג׳ סע״א) ושם (נח ע״ב) יהא שמו הגדול מבורך: ויתעלה. המקרא נמלא התפעל פעם אחת (ירמיה נא, ג) ואל יתעל בסריונו, ובנוסח נאל אחר שנה ביולר לשבת ביום השביעי התעלה וישב: ויתהלל. כתב המנהיג בשם רב עמרם (בימיו היו אומרים ויתקלס תחת ויתהלל) ביש מקומות שאין אומרים ויתקלס לא מפני שהיא גנאי וכו׳ אלא ביש נקדים שבעה עליי שבח כנגד שבעה רקיעים (וכשיאמר ויתקלס או ויתהלל יהיו שמונה שבחים, ראה לעיל מש״כ בעיון תפלה על ישלה ויבא בשם בגר״א ז״ל), ויש שאומר כיון שמפסיקים באמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא יתברך (ר״ל שמפסיקין אחר יתברך כדעת המג״א או״ח סי׳ נ״ו סק״ב) ז״ל ויתקלס (ולדידן ויתהלל), עכ״ל. גם במס׳ סופרים פי״ד הי״ב נכתב ויתקלס בין השבחים, ובספרים (קמא, ג) לבקך לעלה ולקלס, ובברכות (ג׳ פ״א) שמקלסין אותו בביתו כך, ועוד בהרבה מקומות בתלמוד ומדרשים. ובקובץ תשובות הרמב״ם ליפסיא תרי״ט דף נ״א ע״א כתב ר׳ אברהם בנו ז״ל „שמעתי אבא מארי ז״ל היה מונע אותו (אמירת תיבה ויתקלס) לשתי סבות, האחת מפני התוספת אשר ראוי למנוע אותה והדומה לה, והשנית שהיא מלה משותפת בין העלוי והפכו” עכ״ל. ובסדר השבחים שוים נוסח מחזור ויטרי ונוסח הספרדים והאבודרהם לנוסח אשכנז. ובמחזור לבני רומא ויתנשא ויתעלה ויתהדר ויתהלל. ובסדורי התימנים ויתעלה ויתהדר ויתהלל ויתנשא: בריך הוא. בנוסח רב עמרם ובני רומא וספרדים ותימנים ומחזור ויטרי ובהרבה כת״י יד באה נקודת ההפסקה אחר בריך הוא, ובהרבה מהם ציין לענות כאן אמן, ולפי״ז מפרשים שמיה דקודשא בריך הוא — שמו של הקב״ה; וכן מבמע בגיסה של הכל יתגדל ויתקדש וגו׳ שמו של ממ״ה הקב״ה. אבל רבינו יצחק מווינא באור זרוע חלק בני הלכות שיה סי׳ מ״ב כתב „וכך אני המחבר רגיל להתפלל יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמיה דקודשא, באמן אני מפסיק באתנחתא, והדר אני מתחיל בריך הוא לעלא מן כל ברכתא, ורוב המתפללים שמיה דקודשא בריך הוא ומפסיק כאן באתנחתא והדר מתחילים לעלא מן כל ברכתא ומניחים הצבור לומר אמן באמצע דהנהג בזמים הוא זה ואין ראוי לעשות כן” עכ״ל, ולפי״ז הוא מפרש בריך הוא לעלא וגו׳ בריך הוא למעלה מכל הברכות וכו׳ וכמו שנאמר (נחמיה ט, ה) ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה, וכן פסק המג״א באו״ח סי׳ נ״ו סק״ח עיי״ש: לעלא. במחזור לבני רומא ובנוסח התימנים אומרים לעלא לעלא שתי פעמים בכל השנה: ונחמתא. בתרגום ירושלמי (בראשית מט, א) די יתני להון קץ ברכתא ונחמתא וכו׳ סברין דהוא גלי להין סדרי ברכתא ונחמתא. ות״י תרגום (יואל ב, יד) ויקבל ברכה ונחמן, ובמדרש שה״ש פסוק שמכוני באפיסות ועכשו שאין הפרוסה מצויה וביותר שכן חולין מן השעבוד אין מבקשין לשמוע אלא דברי ברכות ונחמות. ר׳ ליפמן בספר הנצחון סי׳ קי״ג כתב „ומה שאנו אומרים ונחמתא שמעתי בקדמונינו פרשו בכל הנחמות אשר אנו מנבאים לראות שעתידים ישראל לומר שיר ושבח חדש להשי״ת דכתיב (ישעיה מב, י) ומסיים על אותה נחמה (שם מב, י) שירו לה׳ שיר חדש תהלתו מקצה הארץ, ועתה אנחנו אומרים שיהדר ויתעלה לעלא אף מן כל אותו שבח של נחמתא” עכ״ל, כלומר למעלה מן כל שירות הנחמה אשר תוחרנה לעתיד לבוא. **ואומר** עוד כי בלשון ערבי הסרב נחם הוראתו שירה וזמרה: דאמירן בעלמא. שנאמרו בעולם עד סוף הזה: צלותהון ובעותהון. לשון תרגום אונקלוס (בראשית מח, כב) בצלותי ובבעותי — בתפלתי ובבקשתי: קדם אבוהון די בשמיא. לפני אביהם שבשמים ופי׳

חזן יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

קהל א עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

חזן עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

א תהלים קכא, ב.

דובר שלום

מתרגם יה בשמך. על אבא. אבא ה' מתרגם בכפי מנך ה': יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים עלינו וכו'. לפי שמלת ענין השלום גם במימרה ע"ד שנאמר בשלום שמו. לכן מבקשים שיהא שלמא רבא משמיא וחיים: ואמרו אמן. ענין אמירת אמן שהקפידו מאד חז"ל באמירת אמן גדול מן המברך לפי שיש שונים שאין נאמנים להיות קיומן ודאי עד שהעונה נאמר בנאמנות ע"י דבור הפה כמאחז"ל גדול העונה לשמים. לכן כשאומרים אמן מחליפים ענין הברכה שברכו שיהיה כך ותוסיף לקיום הענין. לכן גדול העונה אמן יותר מן המברך לפי שבוא מגלה שיתקיים ברכת המברך. ונמצא במלת אמן ולא' באחרי מלים המורות על הקיום כמו יציב. נכון וכדומה. ופתח"ם ספרי אמת דמלת אמ"ן עולה בחשבון ג"פ כמספר מילוי הוי' א"ד שבוא לגלות על רמזים המקיים העולם. וכדרך זה גם אותיות אמ"ן עצמן מורות על קיום העולם א הוא אות הכולל ממשיך בממוצע בין מלמעלה למטה ובין מלמטה למעלה. מ"ם. נ"ן. הם כלפי משמעים בקריאתם בין בסדרן ובין למפרע. וע"כ לא נמצא כן בכל הא"ב אלא אות ו"ו שגם הוא נקרא ישר והפוך בשוה. לכן מלינו לאומרים אמ"ן ואמ"ן להוסיף גם הוי"ו שיהיה יחד כל אותיות הקיימים בלי שינוי לכתלים כפיי וקיומו בלי שינוי:

אחרית לשלום

כנוסחת יש. ויצוה ויאמר הכף. רק הפייטן באקדושת אומר נשים כל טל שמיא מקלסין. וגם פה אין תוכרע דיסקן שפ"י מאמר חז"ל לברך על הרעה כשם שמברכים על הטובה. או נשים גם על נכמת הרעה כל טל שמיא מקלסין כמו על הטובה. ובכל הכתב והקבלה מביא גם פלפקנפר דלשון ערבי ומצאה לשון ספחים והכול. ובלקוטי פרדס מרפ"י ז"ל מלאכי פירושו שפ"י מאמר חז"ל שמשמעי ב"ק שמנוחם טוב ואומרים אוי לי שהחרבתי את ביתי וכו' ועל כן אם אומרים ונמצא שצריך הוא כבוטל נחמה ע"ש בספר יעו"ש:

עיון תפלה

ועי' מדלכי תענית סי' תתקס"ו תתקבל צלותנא ובעותנא קדם אבונן די בשמיא, וכ"ה בסדור מנהג טריפולי. ובנוסח הרמב"ם תתקבל צלותהון ותתעבד בעותהון וצלותהון ובעותהון דכל בית ישראל וגו'. וכ"ה נוסח התימנים אך בלשון נכח צלותכון ובעותכון: וחיים עלינו. בנוסח רב עמרם וחיים על כל ישראל. ובנוסח בני רומא וחיים טובים על כל ישראל. ובמחזור ויטרי וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל. ובנוסח הרמב"ם יהא שלמא רבא וסיעתא ופרקנא מן שמיא עליכון ועלינא ועל קהלהון דישראל. ובנוסח התימנים יהא שלמא רבא מן שמיא וסיעתא ופרקנא ורוחא וחנא וחסדא ורחמי עליכון ועלינא ועל כל קהלהון דכל בית ישראל לחיים ולשלום. ובנוסח הספרדים יהא שלמא רבא מן שמיא חיים ושבע וישועה ונחמה ושזבא ורפואה וגאולה וסליחה וכפרה ורוח והצלה לנו ולכל עמו ישראל: עושה שלום. בנוסח רב עמרם הוא יעשה שלום על כל ישראל. ובמחזור רומא הוא ברחמיו יעשה שלום על כל ישראל אמן. ובמחזור ויטרי הוא ברחמיו יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן, וכ"ה ברמב"ם אך בחסרון מלת ואמרו, וכ"ה בנוסח הספרדים אך בתוספת מלת עמו:

[הערה. כתבו התוס' (ברכות ג' ע"א) ד"ה ועונין מכאן יש לסתור וכו' גם מה שאומרים העולם דלכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה (ע"ש)

ושבח גדול הוא ע"כ נתקן בלשון תרגום שלא יבינו המלאכים ויהיו מתקנאים בנו, וזה אינו נראה. שהרי כמה תפלות יפות שהן בלשון עברי, אלא נראה כדאמרינן בסוף סוטה אין העולם מתקיים אלא אסדרא דקדושא ואיהא שמיה רבא דבתר אגדתא שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה ושם היו עמי הארצות ולא היו מבינים כלם לשון הקדש לכך תקנוהו בלשון תרגום שיהיו הכל מבינים שזה היה לשונם, עכ"ל. ונראה שעקר תקנתו היה בלה"ק וכן אמרוהו בארץ ישראל שם השתמשו בלה"ק לכל דברים שבקדושה מדתני ר"מ בירושלמי (שקלים פרק ג' סוף הלכה ה') כל מי שקבוע בארץ ישראל ומדבר בלשון הקדש ואוכל פירותיו בטהרה וקורא ק"ש בבקר ובערב יהא מבושר שבן עוה"ב הוא, ולזה מצאנו שחכמי ארץ ישראל היו אומרים יהא שמו הגדול מבורך בלה"ק, כמו ר' יוסי בברייתא דברכות (ג' ע"א) ותנא דבי אליהו בסא"ר בפרקים ו' ז' י"ז כ' כ"ג, ובברכות (כ"א ב') אבעיא להו הייט לבני ישיבת ארץ ישראל, ותלמידי ר' יוחנן היו חכמי א"י כי ר' יוחנן היה ראש ישיבת טבריה, ולפיכך אמרו בלה"ק. ובבבל העתיקוהו ללשון ארמית השפה המדוברת בפי כל העם. ור' יהושע בן לוי שאמר (שבת קיט, ב) יהא שמיה רבא מברך בלשון ארמית אמר כך בהיותו בבבל שהרי לוי אביו היה בבבל בימי ר' חנינא ב"ח (כתובות קג, ב). ובספרי ריש האזינו פסוק כי שם ה' אקרא ומנין לאומר יהא שמיה רבא מברך (פי' סוטה לט, א) שעונין אחריו לעלם ולעלמי עולמים ת"ל הבו גדל לאלהינו,

(רוח"ח) (ס) אף כשאמרו עליו בעשרה ויצאו מקצתן אין אומר קדיש אא"כ שהתחילו הקדיש ולפי (סי' נ"ה) וכן כשאמרו עליו בלי מנין ובאו אח"כ עשרה בלי הפסק רב יאמר שלשה פסוקים או מזמור אחד ויאמרו קדיש (ע"ש וסי' רל"ד וא"ר סי' תקס"ט דלא כט"ז סי' נ"ה):

(בשמים ראש) כתב השל"ה בו סי' פ"ז ואחר כל התפלות אומר עלינו לשבח. איתא בפרקי דר"א שבח גדול יש בעלינו לשבח על כן צריך לאמרו מעומד. ותפלה עליו בגימטריא ומעומד. ובמעשה יהושע תקנו בשעה שכבש יריחו וחתם בו שם קטנותו למפרע. ע' עלינו. ש' שלא שם. ו' ואנחנו כורעים. ה' הוא אלהינו. וא"ל הרוקח כל איש הירא דבר השם ישים על לבו ויכוין מאד בתפלת עלינו לשבח כי שיר השירים הוא. ויהושע תקנו היום שהלכים יקחו בהכנסם לארץ ישראל שקדשם כלם היו העובדי הכוכבים ההם ולבנם אוב וידעוני ומכשפים התחיל לפרוש כפיו השמימה וכרע על ברכיו באימה ואמר בקול רם עלינו לשבח ה': כתב מ"א קבלנו שיש לאמרו ובזמזום באימה ויראה ברתת וזיעה כשיפי רואו כי כל צבא השמים שומעים. והקב"ה עומד עם פמליא של מעלה וכולן עונין ואומרים אשרי העם שככה לו ע"כ. ובסדה"י כתב עלינו לשבח ה' צריך לאמרו בכונה גדולה. ויש בו כמה סודות ורמזים וכמו גדול. ויהושע תקן זה השבח הגדול כשכבש את יריחו ה' והוא מסוגל לכל דבר ואין מזיק ונוקם שלא תצא ולא ספק לומר אותו ישר וספוך. וצריך לכוין בו קבלת עול מלכות שמים ויחודו ואלהותו. וכמו שיש בפסוק שמע ישראל ע' רבתי וד' רבתי. ע' של שמע ד' של אחד. לרמוז שצריך להעיד על יחודו ית'. כן רמז בשבח הזה המתחיל בעי"ן ומסיים בדלי"ת. עלינו לשבח כו' אין עוד. אח"כ יאמר על כן נקוה ה' שהיא תכנית מלכיות להמליך יוצרנו עלינו. והוא קרוב לשבח שבעלינו לשבח. ורמוזים בו ג"כ ע' ד' שמתחיל בעי"ן על כן ה' ומסיים בדלי"ת ולפולמי עד שמלוך בכבוד. ורמז כמלת חבות סבך "על "כן "נקוה. ואפשר שזהו כשהצדיק עליו את הדין וידע בחטאו אמר זה בתפלתו כו':

עיון תפלה

פתח בלשון ארמי וסיים בלה"ק? נראה שה"ס יש כאן, וצ"ל כלו בלה"ק. — והשם קדיש המיוחד להשבח הזה באשר לא מצינו זכרו בתלמוד ומדרשים, נראה שהותחל להקרא כך אחר חתימת התלמוד בימי רבנן סבוראי או בתחלת ימי הגאונים, והזכר הראשונה במס' סופרים פרק ט"ז הלכה י"ב ופרק י"ט הלכה א' וי"ב ופרק כ"א הלכה ו'. [ק]דיש הוא בעברית קדוש, פירוש שבח קדוש, גדל ורם ונשגב ומרומם על כל השבחים, שהרי עלה על דעת הגמ' (ברכות כא, ב) לומר גם אין מפסיקין (בתפלת י"ח) חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק:

והקדיש שאומרים אחר הלמוד בתורה שבע"פ נקרא קדיש דרבנן, בשביל שמוסיפין אחר דאמירן בעלמא של ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון. נוסח אשכנז ידוע. ובנוסח רב עמרם ומחזור ויטרי לא מכר הקדיש הזה כלל, נראה שהיא תקנה מאוחרת שלא נתפשטה עדיין בימיהם ובמקומם. ונוסח הרמב"ם בסדר תפלה על רבנן (קיצור תלמודי מן רבננא בעברית רבנינו, וכן רבן קיצור מן רבנא בעברית ארוננו) ועל תלמידיהון ועל תלמידי תלמידיהון דעסקין באוריתא די באתרא הדין ודי בבל אתר ואתר יהא להון ולכון חנא וחסדא ורחמי וסיעתא ורוחא מקדם אבוהון די בשמיא ואמרו אמן. ובנוסח התימנים על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל כל תלמידי תלמידיהון וגו' (כמו ברמב"ם) יהא לכון ולנא חנא וחסדא ורחמי מן קדם אבונא דבשמיא וא"א. ובמחזור בני רומא על ישראל ועל רבנן וגו' (כמו ברמב"ם) ולכון שלמא וחנא וחסדא ירחמון ומזוני רויחין מן קדם מרא שמיא (וס"כ צ"ל ס, ע) וארעא וא"א. ונוסח הספרדים על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל תלמידי תלמידיהון דעסקין

באורייתא קדישתא די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר יהא חנא וחסדא ורחמי (וזה יותר מדויק מיתר הנוסחאות שמלת יהא נמשכת למלת של שהתחיל בה, וליתר הנוסחאות צריכים לפרש כך, יתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה — על ישראל ועל רבנן וגו', כדרך שאומר הש"צ בברכת קדושת השם למוסף ר"ה ויוה"כ ובכן יתקדש שמך וגו' על ישראל עמך וגו', באופן שהוספת על ישראל איננה עומדת בפני עצמה בתור ברכה לתלמידי חכמים אלא נמשכה לתחלת הקדיש, ומשהזכירו ברכן) מן קדם מרא שמיא וארעא וא"א. ובנוסח הספרדים על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון ועל כל תלמידי תלמידיהון דיתבין ועסקין באורייתא קדישתא די באתרא הדין ודי בכל אתר ואתר יהא לנא ולהון ולכון שלמא חנא וחסדא וחיי אריכי ומזוני רויחי ורחמי מן קדם אלהא מרא שמיא וארעא וא"א:

ובתחלת קדיש דרבנן שוה לתחלת קדיש שוה, מלבד בנוסח הרמב"ם והתימנים מתחיל הקדיש כאותה התחלה שמתחילים האשכנזים את הקדיש שאחר קבורת המת ואחר סיום מסכת והספרדים גם כתשעה באב יתגדל ויתקדש שמיה רבא דעתיד לחדתא עלמא ולאחיא מתיא ולמפרק חייא ולמבנא קרתא ירושלם ולשכללא היכלא קדישא ולמעקר פלחנא נוכראה מן ארעא ולאתבא פלחנא דשמיא לאתריה בזיויה והדריה (ונוסח התימנים בהדריה בזיויה ויקריה) וימליך מלכותיה וכו'. ובסדור רב עמרם דף נ"ה ע"א, והמסיימין לקבור את המת לאחר שאומר צדוק הדין אומר השליח צבור יתגדל ויתקדש שמיה רבא בעלמא דהוא עתיד לחדתא ולאחיא מתיא ולמבני קרתא דירושלם ולשכללא

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת

עץ יוסף

עלינו. מוסב לשבח ולפאר. לאדון הכל. המקרא אדני הוא אדון כל. כדכתיב ה' בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ליוצר בראשית. הוא קדמון לכל: שלא עשנו כגויי הארצות: ר"ל גופותינו הפשוטים. דמשמע לשון עשיה על הגוף כדכתיב חי ה' אשר עשה לנו את הנפש. כי נשמות ישראל הן נאצלות מאורו של הקב"ה. ולזה אמר שלא שמנו ר"ל בנשמותינו: ולא שמנו וכו'. לשון שימה שייך בתורה ומצות כמש"כ שם שם לו חק ומשפט. ור"ל שלא שמנו בחוק נמוסיהם אלא בתורה ומצות. ואמר אצל השימה כגויי הארצות ואצל תורה כמשפחות כי גוי הוא שם כלל ומשפחות הם פרט. והמשפחות משתנים נכללו

עיון תפלה

היכלא ולמעקר פלחנא נוכראה מארעיה ולאתבא פלחנא קדישא דשמיא לאתריה וימליך קב"ה מלכותיה ויקריה בחייכון וכו' עכ"ל. ונוסח הספרדים לספרדים — דהוא עתיד לחדתא עלמא ולאחאה מיתיא ולשכללא היכלא ולמפרק חייא ולמבני קרתא דירושלם ולמעקר פלחנא דאליליא מארעא (ר"ל מכל העולם כלו, כמו"ש (ישעיה ב, יח) והאלילים כליל יחלף) ולאתבא פלחנא יקירא דשמיא להדריה חיזיה ויקריה בחייכון וכו'. ונוסח אשכנז — דהוא עתיד לחדתא עלמא ולשכללא היכלא ולמפרק חייא ולאחיא מיתיא ולמבני קרתא דירושלם ולמעקר פלחנא נוכראה מארעא לאתבא פלחנא קדישא דשמיא להדריה חזיה בחייכון וכו'. ובמס' סופרים פי"ט הלכה י"ב ואין אומרים בעלמא דעתיד לחדתא אלא על התלמוד ועל המדרש, ר"ל ולא אחר קבורת המת ולא כמ"ש כמנהג הספרדים: עלינו לשבח. לקוח מתפלת מוסף (מלכיות) בר"ה.

מחברו כפי הנראה מי שחבר כל סדר תפלת מוסף בר"ה, והוא רב חברו של שמואל שחבר אלו ההקדמות לפסוקי מלכיות ולפסוקי זכרונות ולפסוקי שופרות, והתפלות שלאחריהם. והסדר הזה נקרא בפי חז"ל בשם תקיעתא דרב (ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג וע"ז פ"א ה"ג ובויק"ר פכ"ט סי' א' ובתנחומא פי' האזינו פסוק הצור תמים פעלו) בשביל שרב הוא מיסדו ותוקנו נו אחר כל סדר. ובכל בו סי' ע"ז כתב שמחברו הוא יהושע בן נון כשכבש יריחו, וכן מצאתי בתשובות הגאונים שערי תשובה סי' מ"ג לרב האי גאון „והשאלתם לפני עירובין וידים בשלמא שלמה המלך תקן עירובין וידים ויהושע תקן עלינו לשבח כשנכנסו ישראל לארץ שיאמרו זה הפסוק להבדיל בין משפחות האדמה וגויי הארצות ושכבר קבלו עליהם אלוה וע"כ תקן לומר מה"ט שקב"ה שמשתחוים הם אלא הם משתחוים כמ"ש ומ' תיבת עלינו לשבח מקום יהושע שהיה קודם כמ"ש ואח"כ נכנסו לארץ. שהוא מכוון נגד כמו הכתוב והולך לתקנו ועוד כך הוא והמנהג מורה לכך וכו'"

עכ"ל, ועוד מצאתי תשובה מיוחסת לרב האי גאון בספר יד נאמן לגר"ר אברהם מירלאדם באלוניקי הקדיל בנידון זה „והשאלתם מפני מה אומרים עלינו בחו"ל והגיעו ימים ננא אלהי אמת ואנא כבן עורם ויהושע לא אמר זו אלא בארץ, שהמונה אלא כיון מפני עבודה מעבודת המקום שאסור להשתחוות בחו"ל, אבל עבודה שהיא בדבור ולא במעשה יש לנו לומר, כמו בבית הכנסת שהיו אומרים נוסח הקרבן ואפי' ישראל וכבר ראינו שכולה עבודה וכו'" עכ"ל. אבל המעיין בכל התשובה הזאת ירצה ע"פ הנוסח שלפנינו לרה"ג אלא נאמר בגדולים כדרכו של רש"י והביאור על עלינו הוא נגמר המקובלים, והמסורת נמסר כלים עם רש"י, ודברים ברורים שהם מקבלים שיש בדורות הקדמונים שיסדו חבר עלינו לשבח, ורב יוסף גם מסלים לחדים שמחברו כמו שהגלים, כמו יוצר בראשית, הקב"ה, שכינת— ואמירתו אחר גמר התפלה לא זכרו לא רב עמרם ולא הרמב"ם ולא הר"י אבודרהם ועוד הרבה מדורים קדמונים. אבל במחזור ויטרי בסוף תפלת שחרית „ת' (תוספת) ואומר כלהם עלינו לשבח" ובמחזור רומא „ועומדין בצבור על רגליהם ואומרים עלינו לשבח" וכן במחזורי הספרדים. ובכל בו סי' י"ח ושו' פ"ה „אחר כל התפלות אומר עלינו לשבח מעומד" ובטור או"ח סי' קל"ג. — וטעם אמירתו נראה בעיני שהוא כעין אמתלא והפסק, על כל התפלות אשר התפללו של כל ישראל בזמן חפלות ובקשות על אבדן הרשעים, כמו בסוף פסוק חמרים ואלו מטעים בסדר ציון לעשות את כל שנו, והסלוקים מירח נס' שיר הרב לעשות נקמה בגוים תוכחות בלאומים, ובתפלה י"ח ברכת המינים, ובתפלת אבינו מלכנו כלה כל צר ומשטין מעלינו, ובתוס פיוט וכו', ובתפלת ושוא רחום לגמי וחמיתי שודדי נגורשך וקנאתך של אויביך הם עשו ויתנו שנוכרתם, ובתמסון יסוד ויסכלו מלך של אויבי, וכיו"ב של כל אלה אלהינו מעבירים מעבר כלניה בסוף הסלוקים— כי כל זה ליעשו עוד לנו, אלא רוצי להתפלל של הפלתן של רשעים בעבור גם שהם משמש ידו של הקב"ה

הָאֲדָמָה, שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ. וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל. וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ

עץ יוסף

לעולם הבא. שהש"כ חוקים ומשפטים יש לכל אומה חוקים אחרים: שלא שם חלקנו. הוא חלק בעוה"ז שהמזל לא הארץ קודם: וגורלנו. הוא על הגורל שנפלט לגורל של הקב"ה כדאי' בפדר"א (חיי אדם דעת ראשון): ואנחנו כורעים. כצ"ל ולא ואתה שהוא לשון אריכות (פ"מ). וצריך להפסיק מעט קודם שיאמר ואנחנו כורעים. שלא תהא מלת ואנחנו נראה כאלו חוזר למעלה (לעס): ואנחנו. ישראל: כורעים ומשתחוים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. לפי שהם מלך על מלכים. והקב"ה מלך מלכי המלכים: ומושב יקרו בשמים. כצ"ל כי יקר"ו הוא ר"ת יוסף קדוש ישראל יוסף. והאומרו בשמן אחר טועה (פ"מ): ומושב יקרו. כסא הכבוד הוא מושב יקר שכינתו: אין עוד. כצ"ל אין עוד בלא וא"ו. וכן אפס בלא וא"ו (פ"מ): אמת מלכנו אפס זולתו. הוא מלכנו ואין

ענף יוסף

כתב בספר פנה משפט דהגוף כשר כל אדם לאדון ככל סלמ"ד בפסח. ונפל אוס אמת כסב סלמ"ד בפר"א כדי שלא יפה נשמע כאומר לא אדון כמו שמפטו נצבע למים: כורעים. כריכה בברכים בשמוחה היא בפישוט ידים ורגלים. ואין אנו עושין כך שמני

עיון תפלה

הקב"ה ואינו שמח במפלתן (סנהדרין לט, ב), ולריב"ל לא אסתפייא מילתא למימר לפכו בריוני אמר שמע מינה לאו אורח ארעא למעבד הכי ורחמיו על כל מעשיו כתיב (ע"ז ד' ע"ב), וברוריא אמרה לר"מ מי כתיב חוטאים חטאים כתיב (ברכות י' ע"א), ובהגדה (ל"נ ע"א) היסי בעיא רחמי שיחזרו בתשובה, נמצא אנו מלים עכשו את דעתנו שמעולם לא היתה כוונתנו במקומות האחרים להתפלל על אבדן הרשעים כי אם על אבדן רשעתם. על כן נקוה לך וגו' להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון לא עובדיהם אבל ישובו כלם לקרוא בשם ה' ויקבלו כלם את עול מלכותו והקב"ה ימלוך עליהם לעו"ו. תפשטון זה אנו מתפללין בברכת קדושת השם בר"ה ויוה"כ תן פחדך על כל מעשיך וגו' וישתחוו לפניך כל הברואים — כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ אבל הודים ישובו אליך. וכן בברכת קדושת היום לר"ה וידע כל פעול כי אתה פעלתו וגו' ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך. שכי תכלית כל תפלותינו ותקותינו שישובו כל בני האדם אל פי אלהינו לעבדו שכם אחד. והשנה הגדול הזה מתחלק לשני חלקים, בחלק הראשון ממנו אנו נותנים שבח והודאה להקב"ה על שהבדילנו מן התועים והכניסנו תחת כנפיו, ובחלק השני אנו מתחננים שכל בני האדם ישובו להיות כמונו ויתקנו כלם עולם במלכות שדי ולא ידח ממנו נדח. והנה מן הסגנות הלידדותיה יש גרסות בשגון תפלות האלה, שסיסודי האמגל הגבגו כל ימיו מרפפת פעלי און — סלך בקרב נרס והוא לאחרית עליקו (הנ"ה)

גולי מספתו כמו לאחרית עמו, והוא שמד ומהלל עליהם כבוכב רלא, שיכו גם המה להכיר את האמת לאור באור החיים כמוני: ליוצר בראשית. ליוצר המציאות כלה, ראה עיון תפלה לברוך שאמר ד"ה ברוך עושה בראשית: שלא שם חלקנו כהם. עפ"ס (ירמיה י, טז) לא כאלה חלק יעקב: וגורלנו. רבינו בחיי בפירוש חאת הברכה גרס שלא שם חלקנו כהם ולא גורלנו ככל המונם: שהם משתחוים וגו' ומתפללים וגו'. עפ"ס (ישעיה מה, כ). במחזור ויטרי סי' ע"ל דף ס"ט בהפלות ר"ה מצא הגית המאמר הזה ומחליתו נקפא מפני היד שנשתלחה, ובתפלת חול סי' ל"ט הוסר כלו ומקומו נסמן בנקודות, ובמחזור רומא מצא נ"כ קטוע, ובסדורי הספרדים לא מצאתיו כלל, אבל בסדורי התימנים ישנו כלו: ואנחנו. גרסת אבודרהם אבל אנחנו: נוטה שמים ויוסד ארץ. לשון הכתוב (שם נא, יג): וכסא כבודו. כ"ה במחזור רומא, אבל הטור באו"ח סי' קל"ג כתב שאין לומר כן אלא ומושב יקרו וכ"ה בספר סילות, עכ"ל, גם הרוקח גורס קדושת היחוד מעתיק ומושב יקרו בשמים ממעל וכ"ה ברוב הנוסחאות: אין עוד. במחזור ויטרי ובאבודרהם ובסדורי הספרדים ואין עוד אחר. ובמחזור רומא אין עוד מלבדו. ובסדורי התימנים ואין עוד: אמת מלכנו. יש מפרשים אמת כדבר שמלכנו אפס זולתו: אפס זולתו. כ"ה במחזור ויטרי ובאבודרהם ובסדורי הספרדים אבל בתוספת וי"ו ואפס. ובמחזור רומא ובסדורי התימנים ואין זולתו: ככתוב בתורתו. בסדורי הספרדים ככתוב בתורה. ובמחזור ויטרי

וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן ׀ נְקַוֶּה־לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת

עץ יוסף

ואין זולתו. ויש להפסיק בין אמת ובין מלכנו (פ"מ): ועל הארץ מתחת אין עוד. אין עוד אפילו כחלק כל שהוא. ועיין ילקוט יהושע רמז י'. ויכוין אני מאמין באמונה שלמה שאין רק הוא ית' אלהים ואין עוד אחר:

על כן. על פי הדברים האלה שאנו מודים ומעידים על אלהותו. ושבחר בנו לעבודתו. ונתן חלקנו בתורתו. לכן נקוה לישועתו ולראות בתקון עולמו: במלכות שדי. שאמר לעולם די. ומסדר מערכת

ענף יוסף

שמים. א' שאף ש"מ אינו רשאי לנפול על פניו אא"כ נענה כיב"ן. ואנו שאכ"ז. ועוד שבמקדש רצפה היא איסור דאורייתא. לכן אנו נזהרים בזה כל השנה (חוץ מר"ה ויוה"כ שעושין דוגמא מה שעשו במקדש. ואז מפסיקין בטוס דבר על הרצפה) ומכל מקום אין נזה משום דוגל בקריה. כיון שאנו משתחוים כל האפשר בפחיית הגוף וכפיפתו מאד (יעב"ץ) לכן כשאומר ואנחנו כורעים יכרע מעט בברכים שלו, וכשאומר משתחוים ישתחוה בראשו. ונראה שאינו עושה כן הרי הוא ככופר ח"ו שאומר בפיו ואנחנו כורעים ומשתחוים לפני מלך ה' ואינו עושה כן:

דובר שלום

על כן וכו' לראות מהרה בתפארת עוזך. לפת כזאת אשר אתה מגביה ע"י כתות המלאכים אף שדעת שכל משוכב מכתך. שכ"ז אין תפארת עוזך נראה מוחש לעין אך נקוה לך לראות מוחש לעין תפארת עוזך מתגבתך, היינו להעביר גלולים וכו'. ויתכן עוד במדת הגבורה תחכן בבני אדם. או שחפץ הגבורה להכניע כל הקמים עליו לרעה. או בהיפך שיכנע כפשו מגלי נקום מהקמים עליו. ע"ד מאחז"ל כן הן גבורותיו. והבדל ביניהם בהגבורה המתגברת על האויב נזה ניכר תפארת הגבורה לכל יודע ורואה. אך הגבורה שהיא מלך כובשת הרוח לא נחשב לפאר וכבוד. כי לא יתכן לדעת אם כובשת הרוח הוא מלך הגבורה שמושל ברוחו. או מלך מניעות הכח. והנה לפת כזאת גבורתו ית' כמה שכובש כעסו ע"כ נקוה לך ה"א לראות מהרה בתפארת עוזך שיודע גבורתך שמעביר גלולים העובדים בעמידים ושדים ובזה תראה תפארת עוזך לכל רואה: להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון. העבודה שהיתה לאומות קדמוניות היתה בשני סוגים. מהם היו שעובדים לחמנים ומזלות והיו עושים תחבולות להמשיך עליהם השפעת המזלות כמו שהיה בתרפים מגרים ולהפיהם פעושים המביהם לאכול על הדם וכאלה לסבב בגלל עבודתם כח ההשפעה והם התכונים גלולים לשון בגלל וסבה, ומהם העובדים לאבק שברגליהם ולרמש האדמה וכאלה שאין בהם שום כח לכרע ולהיטיב. המה מסגים בהם אלילים ל' רופאי אליל שהוא הבל. וזש להעביר גלולים מעבודת המזלות והאלילים מעבודה התהו כרות יכרתון. לתקן עולם שיכירו כולם מלכות שדי שהוא מגדל כל אלה הכחות כל הגלולים והאלילים שהם תחת ממשלתו

אחרית לשלום

וידעת היום וגו'. תכונת היום הוא מאיר להבחין על ידו בין טוב לרע. לכן תכונה תשמש האחרון שיהיה לע"ל לברר בין עובד אלהים לאשר לא עבדו לתכונת היום. ע"ד שנא' והיה יום אחד הוא יודע לה'. וכן דרשו חז"ל ויהי היום ויבואו בני האלהים זה ראש השנה. לפי שנאמר שהם יום. היינו יום הידוע לתכונת יום שהוא בבור הטוב והרע. וזו ראש השנה בקורי הרשעים. והוא שאמרו אין גיהנם לע"ל אלא יום הוא שמלהט הרשעים. וכן אמרו לע"ל הקב"ה מוציא חמה מנרתקה לדיקים מתרפאין בה ורשעים נדונים בה. דלע"ל יהיה יום הבירור הגדול שהקב"ה מוציא חמה מנרתקה היינו התגלות אור גדול שאין לתעלה סימנו ואין לו שום מונע ובאותו הבירור הצדיקים מתרפאין והרשעים נדונים שיתברר אז נכון תכונת הצדיקים ותכונת הרשעים:

לתקן עולם במלכות שדי וכל בני בשר יקראו בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ. עפ"י דאיתא בעש"ק פי' ברכאים דף מ"א. מיטן דאסדרו במיובתא ולא אהדרו וס' עלין איקרו בני בשר יעו"ש. וזו דחביב כל האמונות שהם נכללים בשלשה סוגים. לדיקים בינונים רשעים. לתקן עולם במלכות שדי הוא עדת הצדיקים שנכנסו לתקן עולם העליון. וכל בני בשר המה הבינונים דאסדרו ולא אהדרו וגו'. כל רשעי ארץ המה עדת הרשעים:

עיון תפלה

יבמחור בני רומא בבחוב בתורתך: וידעת היום. (דברים ד, לט):

על כן נקוה לך. בפיסקא זאת רוב הנוסחאות שוים בנוסח אשכנז, מלבד בנוסח התימנים ותמלך עליהם לעולם ועד בהכרון מלת מהרה. וע"ד ההבדל שבין על כן — לכן. ראה לקמן בתפלת ערבית בהערה לברכת אהבת עולם: גלולים, אלילים. גלולים שם גנאי לע"ז מגזרת כאשר יבער הגלל (מ"א יד, י) אשפה או רעי, אלילים שם עזר. ממלת אל, כלא הוא חשוב (רש"י): לתקן עולם במלכות שדי. נקוה לך שתתקן את העולם באופן כזה שכל ברואה יאמר ואת מלכות שדי ולא מלכות ס"ד:

כי

שַׁדַּי וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ. לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי־לְךָ תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת־עוֹל מַלְכוּתֶךָ. וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְיָ ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְיָ לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְיָ אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

(וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ ׀ אֶחָד): קדיש יתום

עץ יוסף

השכנים: להפנות אליך כו'. ע"ש הכתוב (ישעיה מה כב) פנו אלי והושעו וגו': תבל. היא מתוקנת: תכרע כל ברך. מיד כמיתה: תשבע כל לשון. ביום אלדד כדאי' בתנחומא סדר פקודי וכ"ה בסדר כמש"ה תוסף רוחם יגועון. תשלח רוחך יבראון. ודור שהולך הוא הבא. ומכאן רמז לתחה"מ: ותמלוך עליהם. הרי ז' בקשה נגד שבעת האומות בכלל משפחה האמיתית: ונאמר והיה ה' כו'. כתב האר"י ז"ל טוב מאד ליזהר לומר אחר עלינו והיה ה' למלך על כל הארץ וגו' והנה מתחלת באות ו' ומסיים באות ד' שהוא עשר והוא סוד הכ"ל (וא"ד) והגאון יעב"ץ כתב שצריכין לומר ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל ה' משום שצריכין להזכיר קבמ"ש בכל ד' חלוקי שלמות כמו שכתבתי משמו לעיל אלא שהאריך ע"ש. אבל הגר"א כתב שאין לומר בסיום עלינו לשבח ונאמר והיה ה' למלך ה' וגם בתחלת ר"ה בנוסח עלינו ליתא הא ע"כ. וכן משמע מהסדר היום שהבאתי לשונו לעיל קודם עלינו שכ"ל שסיום עלינו הוא קודם ונאמר והיה ה' למלך כו':

דובר שלום

יעלמו ואז יקראו כל בני בשר בשמך: להפנות אליך כל רשעי ארץ יכירו וידעו כל יושבי תבל וגו'. פתיחה האדם בארץ הוא משני סוגים. יש הם מאמינים ומודים רעים ומשחיתים הם המכונים בשם רשעי ארץ. ומהם הבלתי מכירים לאלהים אך ידמו בלבבם כי עיקר תכלית בריאת האדם היא לאכול ולשתות בעולם הזה מטובו של עוה"ז. והם המכונים בשם יושבי תבל. מתפללים אנו שיעקר הכליות לסוף יושבי תבל. וכאשר יתוקן העולם אז יקראו כל בני בשר בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ ובכל יושביו נכרתים בארץ. וכל יושבי תבל המתפרנסים עליה יכירו וידעו בעיקר תכלית הבריאה כי אתה הרוצה אלהותך אשר לך תכרע כל ברך בעמדם. ותשבע לך כל לשון בדבור: כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד. שבזה נשנה מלכותך על מלכות אדם. שמלכות ב"ו תלויה במה שהוא חוץ ממנו היינו ברצון בוראו. ואין מלכותו נצחית. כי אין לאדם השכליות מעלה הנצחיות. אך מלכותך ית' אין תלויה בחוץ ממך רק שלך היא מעצמך. והיא נצחית שהיא לעולמי עד: ככתוב בתורתך ה' ימלוך לעו"ע. לכאורה אין המקרא זה ראיה רק על נצחית מלכותו לעו"ע. לא שהמלכות שלך היא. אך [illegible] הנה"ז. כי בענין שתלוי במה שחוץ ממנו לא יתכן להבטיח בודאי כן בתמיד שיתכן שיהיה לו בתמיד איזה בסדר שהוא שהוא ממנו. לכן כאשר כלו המתפללים לספר שבחו ית' בשתי אלה התפלות יחד שהוא מלכותו שלו ולעולמי עד. כלנו שמיהם בעלם ימלוך המנשיה מלכותו לתמיד לא יה שהוא בלו ואין תלויה בזה. לכן ימלוך לפ"ז שאין בו שום סבה לתנופת מלכותו: ונאמר והיה ה' למלך על כל הארץ וגו'. שעולם הבו"ת מתיחסות לפעולתיו. בהיות מטיב נקרא בשם רחום וחנון. ובהיותו מעניש על עון מתואר בשם נוקם ה' ובעל חימה. וכן בכל המדות. לכן בזמן הזה שיש צדיקים ורשעים אין שמו אחד. שבהטיבו לצדיקים שמו נאמר רחום. ובהענישו לרשעים שמו מתואר קנא ונוקם. אך לעתיד בהיות ה' למלך על כל הארץ והכל יכירו מלכותו ויעזבו ולעשות רשע. אז יהיה ה' אחד ושמו אחד שיתואר רק בתאר אחד המורה על טובו לכל אדם יחד: ובתורתך וכו'. בזה

היה

עיון תפלה

כי לך תכרע. עפ"י (ישעיה מה, כג): ויקבלו כלם את עול מלכותך. לשון חכמים הוא (ברכות יג, א׳) כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים, ושם (יד, ב) הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלמה: כי המלכות שלך וגו' בכבוד. כ"ה גם בסוף ברכה שלישית אחר ק"ש של ערבית: ככתוב בתורתך. (שמות טו, יח): והיה ה'. (זכריה יד, ט). — ובמחזור ויטרי מסיים עלינו עם המלוך בכבוד. ובמחזור בני רומא אחר הפסוק והיה ה' מביא פסוק שמע ישראל.— ובקונטרס חיי עולם הדפס סידור קדמון מאד על עלינו לשבח וז"ל „עלינו לשבח לאדון הכל שכתב ונתן לנו את תורתו, ולא שמנו כגויי הארצות שאין להם תורה; כהם, כמו הם בחלקם וגורלם הבל וריק ולא חלקנו וגורלנו שאנו כורעים ומשתחוים ומודים לממ"ה הקב"ה, שחלק יעקב יוצר הכל הוא (ירמיה י, טז); היושב יקרו, כסא כבודו; ושכינת עוז, כדכתיב וגם

חביון

כתוב בספר זכרון ציון בשער עלינו יאמר אלו פסוקים והם סגולה נפלאה להציל אותם מכמה גזירות רעות. ואם אינו יכול לאמרם תיכף אחר עלינו משום אמירת קדיש או שיר היחוד יאמר אותם קודם נאמר מנהג כי עוד של אלו פסוקים רב ונס:

אַל־תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא: עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל: וְעַד־זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד־שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט:

כתב הלבוש בסי' קל"ג אחר עלינו אומרים קדיש יתום. ואפילו אין יתום של תוך י"ב חודש בבהכ"נ יאמר אותו אחר מי שאין לו אב ואם. והטעם שהרי לעולם צריך לומר קדיש אחר שאמרו פסוקים. ובפרט יש ג"כ פסוקים וצריכים קדיש אחריו. אלא שנהגו בקדיש זה להניחו ליתום שמת אביו ואמו תוך שנה א'. מפני שיש יתומים קטנים או אפילו גדולים שאינם יכולים להיות שלוחי צבור ולומר קדיש וברכו אחר אביו ואמו. וכבר ידענו ממעשה דרבי עקיבא [במס' כלה רבתי פרק ב' ובאור זרוע הגדול הל' שבת סי' ב' בשם תנא דבי אליהו רבא חסר ס' נח דף ס"ב ע"ב וזהר חדש ס' אחרי דף נ' ע"ג וזהר רות דף פ"ו ע"א] תועלת הגדולה שיש למתים כשיש להם בן שאומר קדיש וברכו ויותר בתוך שנה ראשונה (שמעלים את המתים מגיהנם. ובשבת ויו"ט בג"ע עולמו ממדרגה למדרגה. יעב"ץ). לכן תקנו והנהיגו קדיש זה. שאין צריך שום דבר יותר ליתומים בין קטנים בין גדולים. ומפני שתקנוהו ליתומים אין נוהגין לאמרו כלל מי שיש לו אב ואם שמא אביו או אמו יקפידו בכך משום אל יפתח אדם פיו לשטן ויאמר הוה מקום למיתתנו. לפיכך אם אין אביו או אמו מקפידין בכך יכול לאמרו אפילו מי שיש לו אב ואם [בשם מתי ישראל] ע"כ:

דרך החיים — דיני קדיש יתום

(א) בן שבעה גדול שהולך בשבת לבית הכנסת אפילו עושה מנין בביתו בחול מ"מ יש לו כל הקדישים ומדחה לבן שלשים וליארצייט מכל הקדישים: (ב) אם נתבטל ממנו אבילות של שבעה מחמת הרגל מ"מ כל שבעה ימים מיום הקבורה יש לו דין שבעה לענין קדיש ומ"מ אין לו רק דין בן שבעה קטן כיון שהולך אל שבעה

עץ יוסף

אל תירא מפחד פתאם. כי דרך הפחד לבא כתאום שמתחלה לא שמע כלל ועכשיו שמע שיבא השודד ואתה אל תירא מן הפחד שיבא קודם שיגיע פתאום: ומשואת רשעים כי תבא. כלומר אח"כ כאשר יבא הרשעים ויגרשו יש ג"כ אל תירא (סנה"ח): כי עמנו אל. וכולכם כאפס ואין נגדו: ועד זקנה ס' ועד שיבה. שיהא יותר מזקנה. והוא משל אל אורך הגלות: אני הוא. אני הוא עמכם: אני אסבול. ר"ל אסבול שבכל צרתם של ישראל לו צר עכ"ז אני אסבול: אני עשיתי. את ישראל. וכיון שעשיתי אותם עלי לשאת ולסבול אותם. והמשא והסבול עליו יתנבך הוא דרך משל:

דובר שלום

יש טעות מאגרים בחשבו שיש שתי רשויות אחת מטיבה ואחת הרעה. באמרם שלא יסבך אשר ממקור האחדות האמיתי יתפשטו פעולות הפכים כמעצדים ע"ז כמה כחות הרע. ובאמת הסכילו שאלו חכמי שטן נתפשטות הכחות. כי הבורא הוא המקור האחדות האמיתי והוא עלת הטוב האמיתי. ומאמת יתי' לא תצא הרעה בשום פנים. כי כל הסבות והטעמים המתנגדים לבא לעולם אינם רשום התלמיות רק שמם אות למוכה לגמליכן שעשו מדרכם הרעה על ידם. או לנקות עונם ותשלום. א"כ גם הרעה אשר הכה פני האדם נאה ממקור האחדות עונו יש'. זהו שמה במקרא. שמע ישראל והבן. כי שרים הסובבים על רחמי עונו. גם אלהינו המורה על ממש דין. שניהם יחד הם ה' אחד שנכפים ממקור אחדות הבורא המורה על הרחמים והטוב:

עיון תפלה

הכיון עזה (חבקוק ג, ד); אמה מלכנו, אמת אפס מלכנו; על כן נקוה לך, שהודיע לכל שאתה הוא ה' אלהים ואין עוד, שנראה במהרה בתפארת עזך, שתעביר גלולים מן הארץ כמו שנאמר (ישעיה ב, יח) והאלילים כליל יחלוף, ויהיו כל העולם מתקנים מלכותך וכלם יקראו בשמך ויכירו וידעו כל יושבי תבל את מלכותך שאתה לבדך מלך, ולא יכרע לך כל ישבעו בשמך כל לשון, כי כלם יכירוך; יקר יתנו, יתנו לך כבוד, וכלם יקבלו את עול מלכותך עליהם" על"ל, ועי' במחזור ויטרי בתפילות ר"ה דף שס"ט באור על עלינו: אל תירא. (משלי ג, כה): ומשואת רשעים. מחרבו רשעים, מגורה והאדמה תשאה שממה (ישעיה ו, יא): עוצו עצה. (שם ח, י): ועד זקנה. (שם מו, ד): אני עשיתי את כל ואני אשא את כל ואני אסבול את כל ואמלט את משחי מיד צריו: ומקור אמירת שלשה פסוקים אלו במדרש אסתר פרשה ז' פסוק אם על המלך טוב וראה מרדכי שלשה תינוקות שאל לאחד מהם פסוק לי פסוקך א"ל אל תירא מפחד פתאם וגו' פתח השני ואמר אני קריתי היום ובזה הפסוק עמדתי מבית הספר עוצו עצה ותופר וגו' פתח השלישי ואמר ועד זקנה אני הוא וגו', וכששמע המן מה אמרו לו התינוקות הללו א"ע בשורות טובות בשרוני שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו, ע"כ:

(סג"ם)

בשבעה לבית הכנסת: (ג) וכן אם מת אביו ברגל יש לו דין בן שבעה קטן לענין קדיש ברגל ואחר הרגל אף שנוהג אבילות מ"מ אין לו דין שבעה לענין קדיש רק שבעה ימים מיום הקבורה אח"כ אין לו רק דין בן שלשים: (ד) מי שלא נודע שמת אביו רק אחר כמה ימים אין לו דין שבעה לענין קדיש רק ז' ימים מיום הקבורה: (ה) לענין קדיש לא אמרינן מקצת היום ככולו ואף במנחה של יום הז' יש לו כל הקדישים כמו כל שבעה: (ו) בן ז' קטן שהולך כל שבעה לבית הכנסת יש לו כל הקדישים תמידין אפי' נגד בן ל' רק ליא"צ יש לו קדיש אחד ואם יש הרבה יא"צ נגד כל הקדישים נדחה הבן ז' קטן לגמרי: (ז) בן ז' קטן ובן ז' גדול שניהם שוים ואם יש בן ז' גדול ובן ז' קטן ויא"צ רק ג' קדישים אין היא"צ נוטל כלום ונוטל הבן ז' גדול ב' קדישים והקטן קדיש אחד דהגדול אומר להקטן שהקדיש הב' לא ממך קא שקילנא אלא מן היא"צ: (ח) לענין קדיש בתוך ז' אורח ותושב שוין בכל הקדישים: (ט) בן ל' יש לו כל הקדישים של חול שאומרים תמיד נגד שאר אבלים של י"ב חודש: (י) בן למ"ד ויא"צ יש ליא"צ קדיש אחד בכל התפלות של יום זה ואם יש כמה יא"צ נגד כל הקדישים נדחה הבן למ"ד לגמרי: (יא) אם יש שני אבלים שוים כגון של שבעה או של שלשים או י"ב חודש או יא"צ יטילו גורל ביניהם ומי שעלה הגורל עליו לומר ערבית יש לשני קדיש אחד שחרית בלא גורל ועל הקדיש הג' יטילו גורל וכן אם יש הרבה ג"כ מטילין גורל ומי שיאמר ערבית מחמת הגורל לא יזכה בגורל עד שיאמרו השאר אבלים כ"א קדיש אחד וכשיחזור חלילה יטילו כולם יחדיו:

דיני אורח ותושב:

(א) בן למ"ד תושב ויא"צ יש ליא"צ קדיש אחד כנ"ל. ויא"צ אורח ובן למ"ד תושב או בן י"ב חודש יש ליא"צ אורח ג"כ קדיש אחד ויא"צ אורח ויא"צ תושב היא"צ תושב מדחה ליא"צ אורח ואם יש בן למ"ד תושב ויא"צ תושב ויא"צ אורח יש ליא"צ אורח ג"כ קדיש אחד ואף שיא"צ תושב יאמר ליא"צ אורח אני קודם שיכול לומר לו היא"צ אורח לא ממך קא שקילנא אלא מבן למ"ד ויאמר היא"צ תושב קדיש ראשון ויא"צ אורח קדיש ב' והבן למ"ד קדיש שלישי: (ב) אורח בן למ"ד ותושב י"ב חודש שוין ויחלוקו בכל התפלה בקדישים: (ג) יא"צ תושב ובן למ"ד אורח האורח יאמר קדיש ג' והתושב יאמר קדיש ראשון ושני: (ד) אורח בן י"ב חודש יש לו קדיש בין אבלים תושבים של י"ב חודש: (ה) מי שמתפלל בבית הכנסת או בבהמ"ד תמיד אם בא לומר קדיש בבהכ"נ אחרת האבלים של בהכ"נ האחרת יכולים לעכב עליו ואפי' הוא בתוך שבעה ושלשים דגרע מאורח דאורח אין לו מקום להתפלל ולומר קדיש במקום אחר אבל זה יכול להתפלל ולומר קדיש בבית הכנסת שמתפלל בו תמיד: (ו) מי שיש לו זכות בקדישים יותר כגון בן שבעה ולמ"ד יש לו זכות לענין התפלה שיתפלל: (ז) אם שניהם שוין לענין קדיש ושניהם יכולין להתפלל ושניהם מרוצים בשוה להקהל יטילו ביניהם גורל שהאחד יתפלל עד אשרי ובא לציון והשני יתפלל אשרי ובא לציון ואם האחד אין יכול להתפלל והשני יכול להתפלל מ"מ לא הפסיד זכותו בקדישים זה שהתפלל כיון שהשני אין יכול להתפלל וכן אם אחד מרוצה והשני אינו מרוצה הוי כמו שאין יכול להתפלל:

שיר של יום

נהגו הגאון יעב"ץ מביא ק"ק אמשטרדם ופולין לומר אח"כ שירי הלוים של כל יום ובספר זכרון לציון כתב בזה הלשון. מצאתי כתוב בספר חרדים בשם הרמב"ן ז"ל זכור את יום השבת לקדשו. מצות לקדשו למנות כל ימי השבוע לשם שבת פ"ע מתרי"ג מצות. והיא אמירת קידוש בשבת. אבל עיקר של פסוק מיירי בכל הימים. ולכן לא יהיה זו זכירת שבת בכל הימים. והשמונה הימים לא יהיה תוכו ענינם מהגשמים אלא אחד בשבת שני בשבת וכו' עכ"ל. וכתבי תלמידי האר"י ז"ל ככה יאמר:

כלשון הזה היום יום ראשון בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש׃

וטעם שיאמר כי היום יום שהיא תוספת כמה יהיה מבטל העצבים:

כד לְדָוִד מִזְמוֹר לַייָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: כִּי־הוּא עַל־יַמִּים יְסָדָהּ וְעַל־נְהָרוֹת יְכוֹנְנֶהָ: מִי־יַעֲלֶה בְהַר־יְיָ וּמִי־יָקוּם בִּמְקוֹם קָדְשׁוֹ:

עץ יוסף

הארץ. היא כלל כל הארץ כמו את השמים ואת הארץ ותבל היא מקומות הישוב לפיכך אמר עם הארץ ומלואה ועם תבל ויושבי בה: **על ימים ועל נהרות.** סמוך לימים ונהרות כמו ועליו מטה מנשה ואמרו כי אין ישוב בעולם רחוק מן הים במהלך עשר

ענף יוסף

לדוד מזמור. משנה שיר שהיו הלוים אומרים בבית המקדש שאלו אומרים אחר התפלה ינהג בהו באמת אבל סוף חלק ג' דף ... ע"ב סי' י"ב וז"ל ט אם בני ישראל את קרבני לחמי דתקנו אנשי מעמד קרבנין בלולות מסטרא דימינא דמתי אינש חסד כהן. ותקנו זמירות דאינון ביד דלוים אתחזייתו מסטרא דגבורה ע"כ:

עיון תפלה

שיר של יום. המנהג לומר בכל יום המזמור שהיו הלוים אומרים בביהמ"ק דבר יום ביומו. מקורו במס' סופרים פי"ח ה"א לפיכך נהגו העם לומר מזמורים בשעתן, דתנינן התם (תמיד פ"ז מ"ד) השיר שהיו הלוים אומרים בביהמ"ק וכו' שכל המזכיר פסוק בשעתו מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח חדש ומקריב עליו קרבן ע"כ:

נקי כפים ובר לבב אשר | לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה: ישא ברכה
מאת יי וצדקה מאלהי ישעו: זה דור דרשו מבקשי פניך יעקב סלה: שאו
שערים | ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד
יי עזוז וגבור יי גבור מלחמה: שאו שערים | ראשיכם ושאו פתחי עולם
ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד יי צבאות הוא מלך הכבוד סלה:

בשני בשבת היום יום שני בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

ויכוין שיאמר כי הכלם זה יסבב על בנין המקדש:

מח שיר מזמור לבני קרח: גדול יי ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו:
יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב:
אלהים בארמנותיה נודע למשגב: כי הנה המלכים נועדו עברו יחדו: המה
ראו כן תמהו נבהלו נחפזו: רעדה אחזתם שם חיל כיולדה: ברוח קדים
תשבר אניות תרשיש: כאשר שמענו כן ראינו בעיר יי צבאות בעיר
אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה: דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך:

עץ יוסף

שער יום וזה לתועלת שלשה לנבראים וכן הגהות לתועלת שבנבראים וזה כמו שאמר לשבת יצרה שכונן אותה כדי שיהיו האורים בה: נקי כפים. הזכיר שלשת תנועות האדם בפסוק זה המעשה והדבור והמחשבה ובשלשתם יהיה האדם שלם שיהיה נקי במעשיו ובר בלבבו ונאמן בדברו: אשר לא נשא לשוא נפשי. דרך משל ובפירוש נפשי ביו"ד קרי והוא מאמר הא-ל כמו לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ונפשו הוא שמו וכן אמר נשבע ה' צבאות בנפשו. וכתוב נפשו בוי"ו רוצה לומר אפילו נפשו של הנשבע לא ישא לשוא: ישא. יקח וכן בפירוש כמו וישאו לשם כתים מואביות על דרך קח נא ברכה מאת עבדך: דורשו. כן כתוב כנגד דוד שהוא דרך כלל לשון יחיד וקרי לשון רבים דורשיו כנגד הפרטים והם ישראל שהם רבים: יעקב. הם בני יעקב כי זרע יעקב נקראים בשמו יעקב כמו ואתה אל תירא עבדי יעקב ואחרים זולתו ואין צריך לחסר מלת אלוה או זרע כמו שפירשו המפרשים: שאו שערים. הדרש ידוע ולפי דרך הפשט נראה כי הוא דרך משל כמו ירעם הים ומלואו יעלוז שדי וכל אשר בו וכן אמר שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם כי כבוד גדול תקבלו היום שיבא בכם מלך הכבוד ולפי שהכבוד על הארון בין שני הכרובים קרא בשם ה' ומלך הכבוד וכן אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים וכן נקרא אדון כל הארץ וכן אמר עליו קומה ה' שובה ה' וכן אמר עליו עלה אלהים בתרועה. וכתב הראב"ע כי אמר פעם שנית שאו שערים ראשיכם ויבא מלך הכבוד רמז לבוא הכבוד בבוא הגואל כי לא היה כבוד ה' בבית שני ולא הזכיר גבור מלחמה בשני וכתתו חרבותם לאתים והארץ השקט מכל מלחמה: אמר פתחי עולם לפי שבעת נסע הארון ממקום למקום ועתה הכניסהו במקום שיהיה שם לעולם לפיכך אמר פתחי עולם וכן אמר מכון לשבתך עולמים: שערים. שער יקרא האסקופות עם המזוזות כמו שהוא ופתח יקרא מה שנשאר מן השער מן כלותה ולחוץ ולכן נקרא פתח שהוא נפתח תמיד (מכלל יופי): שיר מזמור כו'. זה המזמור אמרו בני קרח על ימות המשיח: גדול ה' כו'. ושכן הוא גדול ומהולל: בעיר אלהינו. כשיבנה ירושלים אז שם יגדלוהו וירוממוהו כל בשר: יפה נוף. ידוע הוא כי הישוב נחלק לשבעה חלקים והחלקים האלה יקראו בלשון הקדש נופות ובלשון ערבי איקלימים. אמר כי כל האדם שהוא מנוף אחד לנוף אחר יחלה בהשתנות האויר. והאויר כל ארץ ישראל כל שכן אויר ירושלים שהיה יפה נוף והיה משוש כל הארץ כי אפילו החולים היו באים שם ונתרפאו כי אוירה ממוזג וטוב: הר ציון ירכתי צפון. כי ציון הוא בצפון ירושלים: קרית מלך רב. מלך גדול. והוא דוד. או אמר רב על מלך המשיח: אלהים בארמנותיה. שהרי יש להקב"ה ערים וארמנות שהם יותר חזקים. והקב"ה שוכן בארמנות ירושלים מזה יודע כי אלהים למשגב: המלכים נועדו. המלכים אשר עם גוג עשו יום מועד ועברו אז לבא על ירושלים: המה ראו. והמה כאשר ראו שאלהים בארמנותיה כן תמהו כו': שם. בירושלים: ברוח קדים. אשר היא העזה שברוחות בה תשבר אניות כל חיל גוג ומגוג שבאים דרך ים תרשיש: כאשר. יאמרו ישראל ביום ההוא כאשר שמענו מפי הנביאים שנתנבאו על מפלת גוג ומגוג כן ראינו בעיר ה' צבאות. נקרא ה' צבאות על שהוא ה' על צבא מעלה וצבא מטה: יכוננה. את ירושלים יכונן להיות עומדת על כנה ובסיסה עד עולם ועד: דמינו. וקוינו: אלהים. אל חסדך לראות תשועתך זו: בקרב היכלך.

כמו

כְּשִׁמְךָ אֱלֹהִים כֵּן תְּהִלָּתְךָ עַל־קַצְוֵי־אֶרֶץ צֶדֶק מָלְאָה יְמִינֶךָ: יִשְׂמַח ׀ הַר־צִיּוֹן תָּגֵלְנָה בְּנוֹת יְהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ: סֹבּוּ צִיּוֹן וְהַקִּיפוּהָ סִפְרוּ מִגְדָּלֶיהָ: שִׁיתוּ לִבְּכֶם ׀ לְחֵילָה פַּסְּגוּ אַרְמְנוֹתֶיהָ לְמַעַן תְּסַפְּרוּ לְדוֹר אַחֲרוֹן: כִּי זֶה ׀ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ עוֹלָם וָעֶד הוּא יְנַהֲגֵנוּ עַל־מוּת:

במוצאי שבת היום יום שלישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

ויכוין בישאל נו האלת רית יתרה השנת המסרה:

פב מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט: עַד־מָתַי תִּשְׁפְּטוּ־עָוֶל וּפְנֵי רְשָׁעִים תִּשְׂאוּ־סֶלָה: שִׁפְטוּ־דַל וְיָתוֹם עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ: פַּלְּטוּ־דַל וְאֶבְיוֹן מִיַּד רְשָׁעִים הַצִּילוּ: לֹא יָדְעוּ ׀ וְלֹא יָבִינוּ בַּחֲשֵׁכָה יִתְהַלָּכוּ יִמּוֹטוּ כָּל־מוֹסְדֵי אָרֶץ: אֲנִי אָמַרְתִּי אֱלֹהִים אַתֶּם וּבְנֵי עֶלְיוֹן כֻּלְּכֶם: אָכֵן כְּאָדָם תְּמוּתוּן וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ: קוּמָה אֱלֹהִים שָׁפְטָה הָאָרֶץ כִּי־אַתָּה תִנְחַל בְּכָל־הַגּוֹיִם:

במנחה בשבת היום יום רביעי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:

ויכוין ביבוא נו סהם נות יתרה משבת הנהם:

צד אֵל־נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: הִנָּשֵׂא שֹׁפֵט הָאָרֶץ הָשֵׁב גְּמוּל עַל־גֵּאִים: עַד־מָתַי רְשָׁעִים ׀ יְיָ עַד־מָתַי רְשָׁעִים יַעֲלֹזוּ: יַבִּיעוּ יְדַבְּרוּ עָתָק

עץ יוסף

כשמך אלהים. כמו שהיה שמך בפי הנביאים במתנבאים העתידות כן יהיה תהלתך על קצות הארץ. כשיראו שנתקיימו יהיו משבחים לשמך ואומרים. צדק מלאה ימינך: ישמח הר ציון. ביום הישועה ישמחו שוכני הר ציון: תגלנה בנות יהודה. העירים אשר סביבות ירושלים שהם כבנות לה: למען משפטיך. שתעשה בנוכרים על ירושלים: סובו ציון. כך יאמרו לעתיד איש אל אחיו לכו סביב לציון והקיפו אותה וראו כיפי בנינה וספרו מגדליה אשר בחומה: שיתו לבכם לחילה. לחומה הקטנה אשר סביב חומה הגדולה: פסגו ארמנותיה. שהם ראו ארמנותיה שהם נטוים נראים כמו פסגה: למען תספרו. את יפיה: לדור אחרון. כלומר דור אל דור שלא ראו כל ימיהם בנין יפה כירושלים: כי זה אלהים אלהינו. כי לפי שהוא אלהינו תהיה לנו כמונה הגדולה כזאת: הוא ינהגנו על מות. עלמות עולם ועד:

מזמור לאסף. זה המזמור נאמר על הדיינים המעותים דין דל ויתום ולשאת פני רשע. אמר הנה. אלהים נצב בעדת אל. עם הדיינים לראות אם אמת ישפטו: בקרב כו'. יושב בקרב הדיינים וכאלו ישפוט עמהם. ועד מתי השפטו עול: תשאו. ענין חנופה. וכן (משלי יח, ה) שאת פני רשע: שפטו דל ויתום. עשו משפט יתום שאין עוזר לו שלא יסלו לדבר ואין לו אב שידבר בעדו: עני ורש הצדיקו. אם זכאים הם בדין אל תהפכו לחובה: פלטו דל ואביון. כרהבון אמר שפטו דל. על ממון. ופה"כ אמר פלטו דל שלא ישפיקוהו בנפש: לא ידעו כו'. המשורר מוכיח את הדיינים הלוקחים שוחד כאלו לא ידעו ולא יכירו את הדין ובחשיכה הולכים כי השוחד יעור עיני חכמים עד שבשביל עון זה ראוים הם שימוטו מוסדי הארץ שעל הדין קיים העולם: אני אמרתי. אמר בשמים ה' הנה כאשר נתתי אתכם על הדיינים אמרתי אז שבפטרם תהיו כמלאכים ולא תשלוט בכם המיתה: ובני עליון. כפל הדבר במ"ש: אכן, באמת הואיל ואין אתם מכירים בה תמותו כמו שמת אדם הראשון על שלא שמר במצותי: וכאחד השרים. העושקים דלים הרוצצים אביונים, כי על פי רוב יד השרים במעל הזה: קומה כו'. הואיל ואין דין למטה שפוט אתה דין עני ואביון: כי אתה תנחל כו'. שלא אך בכל גויי הארץ תאחוב המשפטים דלפי הרוח והנהלהם לך ננהלה. לזה שפוט את משפטם: אל נקמות ה'. אתה ה' היכול על הנקמות לכן אתה האל הופיע נקמות נקמת נקם מהורים: הנשא. הראה רוממותיך והשב גמול עליהם שהם מתגאים: עד מתי רשעים ה'. אתה ה' הסוקל עד מתי רשעים יהיו בשלום. כלומר כי תאריך להם בשם ה'. והמא תאמר כי ראוי הוא שתהיה מאריך להם על כי אין זכות כעת לישראל. הלא יש סבה גם ע"ז. והיא. עד מתי רשעים יעלוזו. והוא כי הלא דרכך ה' שבשמוח איש על נפילת שונאו אתה משיב אפך מעל השפל ושמתו על השמח כמ"ש בנפול כו' פן יראה ה' כו' והשיב כו' והלא בזה תראה רשעים יעלזו על נפילתם ומהראוי תשיב מעלינו אפך והשב עליהם גמולם: יביעו. ענין אמירה. ועוד אמר ידברו. הכפל לומר כלומר כי תמיד הם מדברים נגד גבוהות: עתק

דבר

יתאמרו כל־פעלי און: עמך יי ידכאו ונחלתך יענו: אלמנה וגר יהרגו ויתומים ירצחו: ויאמרו לא יראה־יה ולא־יבין אלהי יעקב: בינו בערים בעם וכסילים מתי תשכילו: הנטע אזן הלא ישמע אם־יצר עין הלא יביט: היסר גוים הלא יוכיח המלמד אדם דעת: יי ידע מחשבות אדם כי־המה הבל: אשרי הגבר אשר־תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו: להשקיט לו מימי רע עד יכרה לרשע שחת: כי | לא־יטש יי עמו ונחלתו לא יעזב: כי־עד־צדק ישוב משפט ואחריו כל־ישרי־לב: מי־יקום לי עם־מרעים מי־יתיצב לי עם־פעלי און: לולי יי עזרתה לי כמעט | שכנה דומה נפשי: אם־אמרתי מטה רגלי חסדך יי יסעדני: ברב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי: היחברך כסא הוות יצר עמל עלי־חק: יגודו על־נפש צדיק ודם נקי ירשיעו: ויהי יי לי למשגב ואלהי לצור מחסי: וישב עליהם | את־אונם וברעתם יצמיתם

עץ יוסף

דבר עתק וחוק: יתאמרו. יתגאו ויתגדלו נגדך: עמך ה'. הם הגלוי קרובים בעלם אליך רק היותם נקראים על שמך. ידכאו ובראותם שלא תפקוד נכנסו יותר. ונחלתך הם הקרובים אליך קדושים אשר בארץ כי ראוים נחלה. שהם הצדיקים. יענו ובראותם שעל אלה לא תפקוד יענו גם במי שנתייחדת לדיין היא אלמנה. כי אתה ה' דיין אלמנות. ובראותה שלא יהיה ינשו גם במי שהוא אהוב הוא הגר. כמד"א ואוהב גר כו'. ובראותם שלא תפקוד עליהם ינשו גם במי שאתה מיוחד לו לאב הוא היתום וזהו. ויתומים ירצחו. אבל אתה ה' אבי יתומים. ובראותם שלא תפקוד גם אף ממנו ונמרו. ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב. מעשה ידי אדם: בינו. אתם השוטים שבעם תנו לב להבין: הנוטע. הלא בודאי הנוטע אזן יאה ישמע כאשר יביעו ידברו עתק. כי אם היתה השגת השמע נעלמה ממנו איך ברא האזן כלי השמע: אם יוצר עין. אם אמנם הוא יוצר העין שלא בודאי לא נעלמה ממנו השגת הראות ובודאי הוא רואה המעשה אשר עם ה' ידכאו. ושמא תאמרו א"כ למה יסבול את חושבי און וידברו עתק ופועלי רע את ישראל ולא ייסרם. אל תתמהו. כי הלא היוסר גוים את כרעה ושלתו שהם לא יוכיח את אלו. ובודאי כשוי דרהגתא למה לכו כי המלמד אדם דעת: כי ה' יודע. מחשבותם שהם חושבים אם ה' יודע ורואה כל למה יניח לייסר עמו: כי המה הבל. כי לטובת עמו עשה את זאת. כי אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. ומתורתך תלמדנו. כי לטובה היסרנו. כלומר כן כתוב בתורה כאשר ייסר איש את בנו (כן) ה' אלהיך מיסרך. וכן אמר למען ענותך ולמען נסותך להיטבך באחריתך: להשקיט. בכדי להשקיט לו מן ימי רע הם ימי גיהנם: עד יכרה. עד יתן לב לראות חפירת השחת להוריד בה את הרשע לניכום. כי כשאדם בהרווחה נותן לב לראות מפלת שונאו ולא כן כשהוא בהרווחה: כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו כו'. נגד עמך ידכאו ונחלתך יענו: כי עד צדק ישוב משפט. משפט יסורים כליו ינוא וישוב ויבוא עד כי יאמר מצדק חכמי: ואחריו. אחרי כלות המשפט ישובו כולם להיות ישרי לב. כי הטוב מתברך ולא יוסיפו עוד להגוא בראותם כי המשפט מעותד לבוא: מי יקום לי. מי הוא המקים אותי בלהגמי עם מרעים שלא אין לאל ידי: ולולי. אם לא היה לי ה' לעזרה היתה נפשי שוכנת בבעה מעשת במקום השתיקה והוא הקבר: אם אמרתי. כאשר אני רואה עצמי בסכנה ואחשוב בכבר מטה רגלי לנפול. הנה חסדך ה' יסען אותי להשאר עומד: ברוב שרעפי. ומחשבותי. בקרבי. מתי אל נקמות תופיע לנקום נקם: תנחומיך. על כמען בעמלק שכתבת בתורה כי יד על כס יה וגו'. ישעשעו נפשי. כי אמרת כי לא תחבר אותיות י"ה משמך עם אותיות ו"ה להיות השם שלם. עד תנקום נקמתם שהריית שבשותים אם בדור דור לעשות זכיות מספיקים לחבר אותיות ה'. ובזה ישעשעו נפשי בהמור. היחברך. מקנת שמך במקנתו: כסא הוות. של אומה שלתו כאשר משנה אמתו. והוא כי ישראל על ידי צדק ומשפט יכינו כסאו יתברך ומתקנת אל"ף של כס ועל ידי כן מתחבר ו"ה עם י"ה. אך כסא הוות בהם יתגברו שמך. ושלא כסא הורים ומשפטו היא היותו. יוצר עמל עלי חוק. כי יצרו ומגליהו לעמך עמל על שמרם חוק התורה. ואתם לדרכה שמירת החוק היא השמדת לחברך. ומי יתן שכור ממעלה: כי יגודו. כי יחד יבואו גדודים: על נפש צדיק. להחטיאו. ואם לא יאבה. ודם נקי ירשיעו. כי יהרגוהו. ויבוא במשורר וידבר על לב בני ישראל הגולים ואומר הנה בה' בטחתי וייטיב אתכם מאשר ראו עיני. כי הנה ויהי ה' לי למשגב. שהצילני מיד פרעה: ואלהי לצור מחסי. שהצילני מיד מצרים. שהיה מלך קשה ואומה קשה כמאמחז"ל ולא עוד אלא וגם וישב עליהם את אונם. שהאון ועמל שחשבו על ישראל להטביעם אותם במים כמו שנאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. שב עליהם שהם נטבעו בים. כן הוריש האלה גם הם: וברעתם יצמיתם. מסיים דוה"ל

צְמִיתֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ: צה לְכוּ נְרַנְּנָה לַייָ נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ: נְקַדְּמָה פָנָיו בְּתוֹדָה
בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ: כִּי אֵל גָּדוֹל יְיָ וּמֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים: ק"י

בחמישי בשבת היום יום חמישי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:
ויתן סימן [illegible] משבת הבאה:

פא לַמְנַצֵּחַ עַל־הַגִּתִּית לְאָסָף: הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב:
שְׂאוּ־זִמְרָה וּתְנוּ־תֹף כִּנּוֹר נָעִים עִם־נָבֶל: תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר
בַּכֵּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: עֵדוּת | בִּיהוֹסֵף
שָׂמוֹ בְּצֵאתוֹ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם שְׂפַת לֹא־יָדַעְתִּי אֶשְׁמָע: הֲסִירוֹתִי מִסֵּבֶל שִׁכְמוֹ
כַּפָּיו מִדּוּד תַּעֲבֹרְנָה: בַּצָּרָה קָרָאתָ וָאֲחַלְּצֶךָּ אֶעֶנְךָ בְּסֵתֶר רַעַם אֶבְחָנְךָ עַל־
מֵי מְרִיבָה סֶלָה: שְׁמַע עַמִּי וְאָעִידָה בָּךְ יִשְׂרָאֵל אִם־תִּשְׁמַע־לִי: לֹא־יִהְיֶה
בְךָ אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נֵכָר: אָנֹכִי | יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעַלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
הַרְחֶב־פִּיךָ וַאֲמַלְאֵהוּ: וְלֹא־שָׁמַע עַמִּי לְקוֹלִי וְיִשְׂרָאֵל לֹא־אָבָה לִי: וָאֲשַׁלְּחֵהוּ
בִּשְׁרִירוּת לִבָּם יֵלְכוּ בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם: לוּ עַמִּי שֹׁמֵעַ לִי יִשְׂרָאֵל בִּדְרָכַי יְהַלֵּכוּ:
כִּמְעַט אוֹיְבֵיהֶם אַכְנִיעַ וְעַל־צָרֵיהֶם אָשִׁיב יָדִי: מְשַׂנְאֵי יְיָ יְכַחֲשׁוּ־לוֹ וִיהִי עִתָּם
לְעוֹלָם: וַיַּאֲכִילֵהוּ מֵחֵלֶב חִטָּה וּמִצּוּר דְּבַשׁ אַשְׂבִּיעֶךָ: ק"י

בששי בשבת היום יום ששי בשבת שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש:
ויתן סימן [illegible] משבת הבאה:
פי' עץ יוסף על המזמור ה' מלך תמצא לעיל בפסוקי דזמרה:

צג יְיָ מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְיָ עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: נָכוֹן
כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: נָשְׂאוּ נְהָרוֹת | יְיָ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת קוֹלָם יִשְׂאוּ

עץ יוסף

חס"ק שם כל ישראל כאלו הם המדברים ואומרים יצמיתם ה' אלהינו. כמחזקים ועונים אמן על הדבר: על הגתית. כלי ניגון הבא מגת: הרנינו. בכח עוזנו. שהוא לנו למעוז ותוקף: הריעו. בשופר: שאו זמרה. הרימו בפה קול זמר: ותנו. קול על התוף וכנור שקולו נעים: בחדש. בהתחלת החדש. ר"ל ביום הראשון תקעו שופר: בכסה. בזמן המיוחד להיות בו יום חג והוא ר"ה: כי חק. התקיעה הזאת היא חוק גזרת המקום על ישראל כי הוא יום המשפט ובא התקיעה לעורר על התשובה לזכות במשפט: עדות. ביום הזה שמו עדי הזהב על יוסף כמ"ש בראשית מא, מב) וישם רביד הזהב על צוארו. כי אחז"ל בר"ה יצא יוסף מבית האסורים: בצאתו. בעת שיצא למשול על ארץ מצרים: שפת. אז היה יוסף מתבונן לומר שפת לשון אשר לא ידעתי מעולם הנה עתה אשמע ואבין כי אז"ל שבא גבריאל ולמדו שבעים לשון לפי שהתיב בנימוסי מצרים שאין למשול בהם כי אם המכיר בלשון: הסירותי. אמר המקום ה' בזה היום הסירותי מסבל שכמו של ישראל כי אחז"ל בר"ה בטלה העבודה מאבותינו במצרים: כפיו מדוד. בטלתי מהם מעשה הסדורות. שהיו המצרים משנים מלאכת האנשים לנשים ומלאכת הנשים לאנשים: בצרה. בעת הצרה כשקראת אלי הצלתיך ממנה: אענך. עניתיך במה שהייתי מסתיר ממך הרעם בעת שעברתם בים והיה על המצרים כנדם שנאמר קול רעמך בגלגל (תהלים עז, יט): אבחנך. ר"ל עם כי היה גלוי וידוע לפני שתחטא במי מריבה עכ"ז עניתיך בענקך במי הים: סלה. ר"ל וכ"כ עד עולם דרכי להושיע בעת צרה עם כי גלוי לפני שיהיה נדומה לה: שמע עמי. אמרתי אז שמע עמי והנה אתרה לשמוע אחרי: ישראל. ר"ל כי אם תשמע לי אתה ישראל: אנכי. ר"ל הנה הלא אני המעלך מארץ מצרים וידי בכל משלה ובזה הרחב פיך לשאול ממני כל חפציך ואמלאם אם תשמע לי: ולא שמע. אבל עמי לא שמע לקולי: לא אבה. לא רצה לשמוע לי: ואשלחהו. שלחתים מאצלם ללכת בגולה על כי הלכו בשרירות לבם ובעצתם הרעה: לו עמי. אם היה עמי שומע לי כו': כמעט. כשעור מעט זמן היה מהר הייתי מכניע אויביהם והייתי משיב ידי על הצרים לבכות ולחזור ולהכות: משנאי ה'. שונאי ישראל הנחשבים לשונאי ה' היו אז מכחשים לו לומר שאינם שונאים. על כי יפחדו מהשגם: ויהי עתם לעולם. אם היה ישראל שומע לקולי היה עת ברכתם לעולם בלי הפסק: ויאכילהו. אז היה ה' מאכיל אותו מחלב

נְהָרוֹת דָּכְיָם: מִקֹּלוֹת | מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם אַדִּיר
בַּמָּרוֹם יְיָ: עֵדֹתֶיךָ | נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹּדֶשׁ יְיָ לְאֹרֶךְ יָמִים:

כתב הגאון יעב"ץ מנהג בני אשכנזים לומר אחר שיר של יום. מזמור פ"ג. ומנהג בני ק"ק פולין לומר מזמור פ"ט בכל יום תמיד ואין אומרים אותו ביום שאין אומרים בו תחנה. וכן תפלים ופ"ב במנחה בכל. ועיין באליהו רבה. והגר"א ז"ל כתב שאין לומר לעולם שום מזמור בלתי אחר שיר של יום:

פג שִׁיר מִזְמוֹר לְאָסָף: אֱלֹהִים אַל־דֳּמִי־לָךְ אַל־תֶּחֱרַשׁ וְאַל־תִּשְׁקֹט אֵל: כִּי־
הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ: עַל־עַמְּךָ יַעֲרִימוּ סוֹד
וְיִתְיָעֲצוּ עַל־צְפוּנֶיךָ: אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי וְלֹא־יִזָּכֵר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל עוֹד: כִּי
נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ: אָהֳלֵי אֱדוֹם וְיִשְׁמְעֵאלִים מוֹאָב וְהַגְרִים:
גְּבָל וְעַמּוֹן וַעֲמָלֵק פְּלֶשֶׁת עִם־יֹשְׁבֵי צוֹר: גַּם־אַשּׁוּר נִלְוָה עִמָּם הָיוּ זְרוֹעַ לִבְנֵי־
לוֹט סֶלָה: עֲשֵׂה־לָהֶם כְּמִדְיָן כְּסִיסְרָא כְיָבִין בְּנַחַל קִישׁוֹן: נִשְׁמְדוּ בְעֵין־דֹּאר
הָיוּ דֹּמֶן לָאֲדָמָה: שִׁיתֵמוֹ נְדִיבֵמוֹ כְּעֹרֵב וְכִזְאֵב וּכְזֶבַח וּכְצַלְמֻנָּע כָּל־נְסִיכֵמוֹ:
אֲשֶׁר אָמְרוּ נִירְשָׁה־לָּנוּ אֵת נְאוֹת אֱלֹהִים: אֱלֹהַי שִׁיתֵמוֹ כַגַּלְגַּל כְּקַשׁ לִפְנֵי־
רוּחַ: כְּאֵשׁ תִּבְעַר־יָעַר וּכְלֶהָבָה תְּלַהֵט הָרִים: כֵּן תִּרְדְּפֵם בְּסַעֲרֶךָ וּבְסוּפָתְךָ
תְבַהֲלֵם: מַלֵּא פְנֵיהֶם קָלוֹן וִיבַקְשׁוּ שִׁמְךָ יְיָ: יֵבֹשׁוּ וְיִבָּהֲלוּ עֲדֵי־עַד וְיַחְפְּרוּ
וְיֹאבֵדוּ: וְיֵדְעוּ כִּי־אַתָּה שִׁמְךָ יְיָ לְבַדֶּךָ עֶלְיוֹן עַל־כָּל־הָאָרֶץ:

מן ר"ח אלול עד אחר שמיני עצרת בבוקר ובערב אומרים מזמור זה. אבל הגר"א כתב שאין לאמרו:

כז לְדָוִד | יְיָ | אוֹרִי וְיִשְׁעִי מִמִּי אִירָא יְיָ מָעוֹז־חַיַּי מִמִּי אֶפְחָד: בִּקְרֹב עָלַי |
מְרֵעִים לֶאֱכֹל אֶת־בְּשָׂרִי צָרַי וְאֹיְבַי לִי הֵמָּה כָשְׁלוּ וְנָפָלוּ: אִם־תַּחֲנֶה

עץ יוסף

החסים. והיה משביעו דבש הזב מן הצור. וכן הוא אומר (דברים לב, יג) ויניקהו דבש מסלע. והוא דרך משל לומר שהיה רב שפע במקום יובש ושמה אם היו הולכים בדרכי המקום:

אל דמי לך. אל תתן שתיקה לשואגינו: אל תחרש. אל תשתוק ואל תטה מלהפרע מהם: אויביך יהמיון. נתקבצו המון רב עלינו. ונשאו ראש: על עמך יערימו סוד. השונאים עושים סודות ויקחו עצה זה מזה והכל בערמה: על צפוניך. הם ישראל שצפונים בסתרך דכתיב תצפנם בסוכה: ונכחידם. ענין כריתה: עליך. כרתו ברית ביניהם לקום עליך להשחית עמך: אהלי אדום. והם בני אדום יושבי אהלים: והגרים. המה בני הגר שילדה מבעל אחר לא מאברהם: גם אשור. עם כי ראו נטרת ה' במחנה סנחריב מ"מ לא לקחו מוסר וחיבר עצמו עמהם והיו משלם לעזור לבני לוט המה עמון ומואב הנלחמים בישראל: עשה להם כמדין. ע"י גדעון: כסיסרא. ע"י ברק: כיבין. מלך חצור שנשטפו עמו בנחל קישון: נשמדו ענין דאר. על מדין הוא חוזר שנפלו במקום עין דאר: היו. כדומן. כאשפה המפוזר המונח על הארץ למדרך כף הרגל: שיתמו. שים הנדיבים שבהם כעורב וכו'. והם היו שרי מדין: אשר. על אשר אמרו נירש מקום המקדש והוא מדור אלהים: כגלגל. הוא הגלגל נראש הקוצים המתגלגל על ידי הרוח: תבער יער. כי על שהעצים כמוכים זה לזה לכן כשבוער בו האש הולך ושורף הכל: וכלהבה. שלהבת: תלהט. ענין שריפה: הרים. כי הרוח המצוי בהרים נושב בשלהב ואין נוח לכבותו: בסערך. ובסופתך. שמן רוח חזקה גדולה: קלון. ענין מיון: ויבקשו. אז יתחרטו על מעשיהם ויבקשו שמך: יבושו. אבל לא יועילו בבקשתם כי יבושו ויבהלו עד עולם: ויחפרו. ענין בשה: וידעו. אז ידעו הכל כי אתה לבדך שמך ה' המורה שהממשלה בידך ואין זולתך ואתה הוא העליון על כולם. ור"ע שאפילו אלם למעלה לנטר יתחב ומכ"ש נסר למעלה: ה' אורי. נרה דומה לחכם והישועה לאורה לכך אמר הלא ה' מאיר לי בעת צרה א"כ ממי אירא: בקרב. לשון קרב ומלחמה. בבואם הרשעים להלחם בי ולאכול את בשרי. והמה לי לצרים ולאויבים יבודאי לא יחזרו מדעתם. אבל בעת ההיא עזרני ה'

עָלַי ׀ מַחֲנֶה לֹא־יִירָא לִבִּי אִם־תָּקוּם עָלַי מִלְחָמָה בְּזֹאת אֲנִי בוֹטֵחַ: אַחַת ׀
שָׁאַלְתִּי מֵאֵת־יְיָ* אוֹתָהּ אֲבַקֵּשׁ שִׁבְתִּי בְּבֵית־יְיָ כָּל־יְמֵי חַיַּי לַחֲזוֹת בְּנֹעַם־יְיָ
וּלְבַקֵּר בְּהֵיכָלוֹ: כִּי יִצְפְּנֵנִי ׀ בְּסֻכֹּה בְּיוֹם רָעָה יַסְתִּרֵנִי בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ בְּצוּר יְרוֹמְמֵנִי:
וְעַתָּה יָרוּם רֹאשִׁי עַל־אֹיְבַי סְבִיבוֹתַי וְאֶזְבְּחָה בְאָהֳלוֹ זִבְחֵי תְרוּעָה אָשִׁירָה
וַאֲזַמְּרָה לַייָ: שְׁמַע־יְיָ קוֹלִי אֶקְרָא וְחָנֵּנִי וַעֲנֵנִי: לְךָ ׀ אָמַר לִבִּי בַּקְּשׁוּ פָנָי אֶת־
פָּנֶיךָ יְיָ אֲבַקֵּשׁ: אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ ׀ מִמֶּנִּי אַל־תַּט בְּאַף עַבְדֶּךָ עֶזְרָתִי הָיִיתָ אַל־
תִּטְּשֵׁנִי וְאַל־תַּעַזְבֵנִי אֱלֹהֵי יִשְׁעִי: כִּי־אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וַייָ יַאַסְפֵנִי: הוֹרֵנִי יְיָ
דַּרְכֶּךָ וּנְחֵנִי בְּאֹרַח מִישׁוֹר לְמַעַן שׁוֹרְרָי: אַל־תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי כִּי קָמוּ־בִי עֵדֵי־
שֶׁקֶר וִיפֵחַ חָמָס: לוּלֵא הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב־יְיָ בְּאֶרֶץ חַיִּים: קַוֵּה אֶל־יְיָ חֲזַק
וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־יְיָ:

*) נ"א מֵאֵת־ה' בסגול האל"ף ובמקף.

בבית האבל בבוקר אחר שיר של יום והאבל מתפלל אומרים זה:

מט לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר: שִׁמְעוּ־זֹאת כָּל־הָעַמִּים הַאֲזִינוּ כָּל־יֹשְׁבֵי
חָלֶד: גַּם־בְּנֵי אָדָם גַּם־בְּנֵי־אִישׁ יַחַד עָשִׁיר וְאֶבְיוֹן: פִּי יְדַבֵּר
חָכְמוֹת וְהָגוּת לִבִּי תְבוּנוֹת: אַטֶּה לְמָשָׁל אָזְנִי אֶפְתַּח בְּכִנּוֹר חִידָתִי: לָמָּה
אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֹן עֲקֵבַי יְסֻבֵּנִי: הַבֹּטְחִים עַל־חֵילָם וּבְרֹב עָשְׁרָם יִתְהַלָּלוּ:
אָח לֹא־פָדֹה יִפְדֶּה אִישׁ לֹא־יִתֵּן לֵאלֹהִים כָּפְרוֹ: וְיֵקַר פִּדְיוֹן נַפְשָׁם וְחָדַל לְעוֹלָם:
וִיחִי־עוֹד לָנֶצַח לֹא יִרְאֶה הַשָּׁחַת: כִּי יִרְאֶה ׀ חֲכָמִים יָמוּתוּ יַחַד כְּסִיל וָבַעַר
יֹאבֵדוּ וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם: קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ ׀ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר קָרְאוּ
בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת: וְאָדָם בִּיקָר בַּל־יָלִין נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ: זֶה דַרְכָּם
כֶּסֶל לָמוֹ וְאַחֲרֵיהֶם ׀ בְּפִיהֶם יִרְצוּ סֶלָה: כַּצֹּאן ׀ לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ מָוֶת יִרְעֵם וַיִּרְדּוּ
בָם יְשָׁרִים ׀ לַבֹּקֶר וְצוּרָם לְבַלּוֹת שְׁאוֹל מִזְּבֻל לוֹ: אַךְ־אֱלֹהִים יִפְדֶּה־נַפְשִׁי מִיַּד
שְׁאוֹל כִּי יִקָּחֵנִי סֶלָה: אַל־תִּירָא כִּי־יַעֲשִׁר אִישׁ כִּי־יִרְבֶּה כְּבוֹד בֵּיתוֹ: כִּי לֹא

עץ יוסף

ה' והמה כשלו ונפלו ונמלטתי מידם: בזאת. במאמרים האלה שאמרתי וסיפא ה' אורי וישעי. ה' מעוז חיי: אחת שאלתי. כנגד מימים רבים: אותה אבקש. גם היום: שבתי. שאשב: בבית ה' כל ימי חיי. שהוא טוב לי מלכת למלחמה ולנצח: לחזות. לראות בנעימות תורת ה': ולבקר. לדרוש בהיכלו כדבר מצות ה': כי יצפנני. ביום בוא האויב הסתירני בסוכתו ולא יכלו לי: בצור. היה מרומם אותי להתגבר עליהם כאלו עמדתי על צור גבוה: ועתה. כלומר כמה עכ"ז הייתי מוטרד במלחמה ולזה אבקש עתה מאת הקב"ה ירום על אויבי מסביב שלא ילחמו עוד בי: ואזבחה. ואז אזבח זבחים ואשיר בשמחה יותר. מאלו נלחמו בי ונצחתי אותם: שמע ה' קולי. אשר. אקרא. ומה אקרא. שתחנני ועננני: לך. בשבילך. כך אמר לו: לבי בקשו פני. וכן אעשה לי. את פניך ה' אבקש: אל תט. אל תטה את עבדך לנפול ביד באף. בלא מעולם היית עזרתי. לזה גם עתה אל תטשני: עזבוני. לא נתנו לי די מחסורי: וה' יאספני. אסף אותי אליו בתת לי די מחסורי: הורני. למדני: למען שוררי. כי כשאלך אני בדרכי ה' ואעשה עליו ישמתו שוררי הם האויבים המביטים עלי בעין רעה. שיאמרו ידיהם רמה: בנפש צרי. כתאות שאלי להיות תאותם מתקיימת עלי: כי קמו בי עדי שקר. שקרי מקימים עלי עדי שקר ומדברים עלי חמס שאני רשע ואין לי חלק לעוה"ב: לולא האמנתי ה'. אם לא האמנתי בהקב"ה ובטחתי לראות בטוב ה' גן עדן היו מכלים אותי מן העולם מרוב צרי בהיו מבייתים. אותי. ולמה נקוד על לולא. שאמר דוד יודע אני ונכון היא לצדיקים שכר טוב בעוה"ב רק איני יודע. אם אני מהם כי שמא יגרום החטא: קוה. ואמרתי אל נפשי קוה אל ה'. ואם לא קבל תפלתך. חזק. ואמץ במצותיו בלא יסוג לבך לאחריו רק חזק וחזור וקוה אל ה' תמיד:

במותו יקח הכל לא־ירד אחריו כבודו: כי־נפשו בחייו יברך ויודך כי־תיטיב לך: תבוא עד־דור אבותיו עד־נצח לא יראו־אור: אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו: קדיש יתום

שש · זכירות

כתבו המקובלים מצות עשה על כל אדם להזכיר בפה אלו הזכירות ויפה שנהגו לו שיהא בן טוה"כ. ובנר זכרתי לעיל אלא בברכת אהבה רבה שאין ראוי לכוון זכירות אלו בברכת אהבה רבה כדעת מג"א בסי' ס'. דמהרש סותם ספעפה של ברכה. וקרוב לומר שאין יוצאין בזה ידי חובת זכירה שצריך להיות דוקא בפה כמ"ש לעיל. ע"כ אלו הפסוקים לפניך:

זכירת יציאת מצרים לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

זכירת מעמד הר סיני (זָכוֹר אֶת) יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב. פֶּן־תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ:

זכירת מחיית עמלק זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם: אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל־הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: וְהָיָה בְּהָנִיחַ יְיָ אֱלֹהֶיךָ | לְךָ מִכָּל־אֹיְבֶיךָ מִסָּבִיב בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יְיָ־אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה לְרִשְׁתָּהּ תִּמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם לֹא תִּשְׁכָּח: יִמַּח שְׁמוֹ חֲבָרוֹ וְנִמַּח זִכּוּרוֹ מִקְּהַזְכִּירוֹ:

זכירת מרים זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בַּדֶּרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם:

ענף יוסף

זכור. מלות זכירת מעשה עמלק בכל יום כדי לחזק האמונה בלבנו לפי שהסתפקותו נגד השם ב"ה זנקפו לספסים הנפשות שיאמרו הלבד אין אלהים. כדכך (תהלים קלט, כא) הלוא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט. תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי: בעל מ"א מקשה בסי' ס' ס"ק ב' למה אנו קורין פעם א' זכור לזכרון מחיית עמלק. ולא קורין ב"כ פעמים. לשאר זכירות. ותירץ דלמעמד הר סיני יש לנו רגל בפני עצמו. ופ"ט שבועות לזכרון המעמד ההוא, ופ"ס שבת יש לה בכל שבוע. ומעשה מרים ומעשה שבל לא ספקו מזכי שהם נטען על ישראל:

עניין מלית זכירת מרים להזהר מלשה"ר וזכרון מחיה עמלק שהיא מצוה לדורות: בפדר א אי' כתיב זכור את יום השבת וכתיב זכור את אשר עשה לך עמלק כיצד יתקיימו שני הכתובים הללו ס' אלא זה זכור לקדשו וזה זכור להשמיד ולזכור ע"כ ועי"ש שכן. אך טרם כי שבת מעיד על הקב"ה ברא העולם ובדבר כולם ולא היה תוה ובוהו על זה. כי נתגלו מלים באמרו שבעולם קודמין עד בהוציאם הקב"ה ממצרים באותות ומופתים וכזה ידעו הכל אחדות של הקב"ה. אך עמלק בא ונלחם עם ישראל בצאתם ממצרים ורצה להכחיש הכל ולהפיל זה היסוד וע"כ

עיון תפלה

ארבע זכירות. נכתב בספר ע"פ האר"י ז"ל שיאמר ארבע זכירות בכל יום אחר תפלת שחרית. זכירת יציאת מצרים, זכירת מעמד הר סיני, זכירת מחיית עמלק, וזכירת מרים. ואומר לי לבי כי מלבד הטעמים הנסתרים טעמים פשוטים יש בהזכרתם: זכירת יציאת מצרים. (דברים טז, ג). אע"פ שכבר הזכרנו אותה בק"ש של שחרית שתי פעמים ובק"ש של ערבית שתי פעמים, הזכירה עוד פעם ביום, כדי לקבוע ולחזק בלבנו את האמונה והבטחון שגואלנו חזק ה' צבאות שמו, ומי שגאל את אבותינו ממצרים הוא יגאל אותנו בקרוב: זכירת מעמד הר סיני. (שם ד, י ט). לחזק בלבנו עקר כל העקרים שהתורה נתונה לנו מאת השי"ת מן השמים, ואבותינו ואבותיהם עד סוף כל הדורות נאחינו שמענו קול אלהים מדבר אלינו מתוך האש, ובכל יום

ויום בת קול יוצאת מהר חורב (רבה קדש בקלפני ממעמד הר חורב מתעורר בלבו כאש בשבם) ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה: זכירת מחיית עמלק. (סוף תצא) לחזק בלבנו האמונה כי הש"ת לא יניח רשע ורשעת רשעים מקרוב, אך אחים נצדיקים ולרשעים (ב"ק נ' ע"ב; סנהדרין קי"א ע"א). גם להזכירנו מה שאמרו במדרש תנחומא פ' בשלח פסוק ויבא עמלק ר' אלעזר המודעי אומר סינהו נמה בלא בלא וגו' כשם שאי אפשר זה כך א"א לישראל להיות אלא א"כ מתעסקין בתורה ולפי שפרשו ישראל מדברי תורה לכך השונא בא עליהם: זכירת מרים. (שם כד, ט). היסוד הגדול שכל קיומנו תלוי עליו — להאמין אמונה שלמה בחכמי התורה שהם דגלנו שעמדו לנו בכל דור ודור, שלא לדבר אחריהם ושלא להטיל

שמות כ׳ ח
זכירת שבת **זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:**

דברים ט׳ ז
זכירת מעשה העגל **זְכֹר אַל־תִּשְׁכַּח אֵת אֲשֶׁר־הִקְצַפְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּמִּדְבָּר:**

בבוקר ובערב אחר כל התפלות אומרים זה:

יְהִי יְיָ אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ: לְהַטּוֹת
לְבָבֵנוּ אֵלָיו לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וְלִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו אֲשֶׁר צִוָּה
אֶת־אֲבֹתֵינוּ: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְיָ קְרֹבִים אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ
יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת | מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן
דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְיָ הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד:

ב
יְיָ | נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ: וַאֲנִי בְּתֻמִּי אֵלֵךְ פְּדֵנִי
וְחָנֵּנִי: פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כִּי־יָחִיד וְעָנִי אָנִי: רַגְלִי עָמְדָה בְמִישׁוֹר בְּמַקְהֵלִים
אֲבָרֵךְ יְיָ: יְיָ שֹׁמְרִי יְיָ צִלִּי עַל־יַד יְמִינִי: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יְיָ
יִשְׁמָר־צֵאתִי וּבוֹאִי לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ
מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:

אֵל הַכָּבוֹד אֲהַלֶּלְךָ שִׁיר וְהַלֵּל. וְאֶעֱבָד לְךָ יוֹם וָלֵיל: בָּרוּךְ יָחִיד וּמְיֻחָד. הָיָה
הֹוֶה וְיִהְיֶה: יְיָ אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ

א מ״א ח, נז—ס. ב תהלים ה, ט. ג שם כו, יא. ד שם כה, טז. ה שם כו, יב. ו שם קכא, ה (בשנוי לשון) ז שם שם, ב. ח שם שם, ח. (בשנוי לשון) ט דברים כו, טו.

עץ יוסף

עם אבותינו. הם אנשי דור המדבר שהיתה השכינה שורה עמהם בתמידות: להטות כו׳. כמו שהטה לבב אבותינו בהיות הדבור מצוי להם: דברי אלה. האמורים למעלה בדברי תפלתי: קרובים. להיות התפלות קרובים להשמע לה׳ בכל עת התפלה בין ביום בין בלילה: לעשות. ר״ל לשמוע התפלה ולעשות המבוקש: משפט עבדו. ר״ל דבר הצורך בין ליחיד בין לרבים: דבר יום ביומו. ר״ל דבר הצורך ביום ההוא יעשה ביומו: למען דעת. בראותם השגחתו הנפלאה בעמו: ה׳ נחני. יהי רצון שתנחני בצדקתך ללכת בדרך צדקה ולא אכשל בדרכי: למען שוררי. בשביל אותם המסתכלים ומצפים על רעתי: הישר לפני דרכך. ללכת בדרך יושר: ואני בתומי אלך. שלא אלך בדברי מרמה ומזמה רק בתמימות במחשבה ובמעשה. לכן פדני מאויבי וחנני עוד מטובך: ועני אני. פי׳ נכנע ושפל אני בעיני: רגלי עמדה במישור. יהי רצון שרגלי יעמדו במישור. וכשתהיה כך במקהלים אברך ה׳. אני אוכל לעמוד (את עצמי) בתוך הקהל לברך ה׳ על כל החסד שעשה עמי: ה׳ צלי. כמו הצל מגין מחום השמש כן הוא מגין על ימיני לעשות בה חיל: עזרי מעם ה׳. כי הוא עושה שמים וארץ והכל בידו לעשות: ה׳ ישמר צאתי. שלא אכשל בצאתי לדרך. ובבואי: השקיפה. שלה גבי׳ ת״ק כלומר השקיפה ממהלך ת״ק שנה שמשמים לארץ.

ענף יוסף

ומ״כ מלחמה לה׳ בעמלק בשבת שבדבר נוגע לאחדות ה׳. וזה אפשר לתרץ קושיית המחבר שהוגה׳ כתב אחד אומר פי׳ כיון שאמר זכור את יום השבת ושייט כדי לזכור שהקב״ה ה׳ יחיד והי׳ בהשלם א״כ איך נאמר לזכור מה שעשה עמלק. דאדרבה אם יזכיר מעשה עמלק פרלה להכחיש זה הענין יש ריעותא וא״כ אדרבה טוב שלא לזכור מעשה עמלק. ולזה תירץ זה זכור לקדשו כו׳ פי׳ היא כנותנם דמכיון שבא לכפול הענין ולמקבל יסוד האמונה א״כ צריך אתה לזכור למחות אותו לגמרי ומתוך כך יתקדש שמו ית׳. כי הכל יעידו על אחדות הקב״ה. ולא משום דעמלק נלחם בישראל מי מה שלחה בו בזמתה קן השלם (עצ״ר בפרשת כי תבוא):

עיון תפלה

לפטיל חסי במעשיהם שהרי מרים הנדקת נשתה לבריה אחר מבה אחיה ונענשה תיכף; דאם לא כן כל אחד ואחד יען ויבוש במה לעונו ויאמר אנכי יודע. גם להזכירו עון לשון הרע האמור ועונשו צריך נעקנו. וכדר הזכירות היינו לפי סדר המקראות אלא לפי סדר המאורעות, בתחלה יצאנו ממצרים ואח״כ קבלנו את התורה ואח״כ צריכים לרמז על חטאים במעשה דעמלק ואח״כ אומן הלמוד, שצריכים אנחנו ללכת בתלמוד התורה בדרך הכנעה לפנינו מאת קדמונים ז״ל, שלא נתגאה על רבותינו ולא נבזה אחריהם:

הוא: הוּא אֱלֹהִים חַיִּים. מֶלֶךְ חַי וְקַיָּם לָעַד וּלְעוֹלְמֵי עַד: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: כִּי כָּל־הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנִי אֵלֵךְ בְּשֵׁם־יְיָ אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹת מִזְמוֹר שִׁיר: אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה. לָדַעַת בָּאָרֶץ דַּרְכֶּךָ בְּכָל־גּוֹיִם יְשׁוּעָתֶךָ: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: יִשְׂמְחוּ וִירַנְּנוּ לְאֻמִּים כִּי־תִשְׁפֹּט עַמִּים מִישֹׁר וּלְאֻמִּים | בָּאָרֶץ תַּנְחֵם סֶלָה: יוֹדוּךָ עַמִּים אֱלֹהִים יוֹדוּךָ עַמִּים כֻּלָּם: אֶרֶץ נָתְנָה יְבוּלָהּ יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים אֱלֹהֵינוּ: יְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וְיִירְאוּ אֹתוֹ כָּל־אַפְסֵי־אָרֶץ:

נוהגין לומר אדון עולם אחר התפלה. והטעם כתב מג"א כיון שמתחילין בו (על שהוא שבח גדול) כמו שכתב ר"י חסיד וכב' האר' ז"ל שגילה גאון כל מי שמכוין בעת שאומר אדון עולם שרב אני נדבר שתפלתו נשמעת ואין שטן מקטרג על תפלתו ואין לו שטן ופגע רע בכ"ס וביוה"כ בתפלתו ואויביו נופלין לפניו. וי"א אף שכ"ל תהלים אהו. א"ר סוף סי' ת"ו) אז אחר שמסיימין התפלה מתחילין וחוזרין שלא יקטרג השטן כמו בש"ס שמתחילין בראשית מש"ע (א"ר ס"ס קל"ב):

כשרוצה לצאת מביהכ"נ ישב מעט ויאמר:

אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת־פָּנֶיךָ:

ואחר כך יעמוד ויאמר:

כִּי כָּל־הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנִי אֵלֵךְ בְּשֵׁם־יְיָ אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: עֶזְרִי מֵעִם יְיָ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: יְיָ | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

ואח"כ יקום וילך אצל הפתח. וכשיצא אל יחזיר אחוריו מיד לעזרה אלא כמו שנפטר מלפני המלך כ"ו אלא ילך כמו שהוא ניצב פניו כנגד אחוריו ופניו כנגד פניו עד שיחזיק מתנו על כן לא יצא ואחוריו להיכל אלא יצדד. וכן ביצידתו מן התיבה (א"ר בשם):

וכשיגיע אל פתח בהכ"נ ישתחוה אל ארון הקודש ויאמר:

יְיָ | נְחֵנִי בְצִדְקָתֶךָ לְמַעַן שׁוֹרְרָי הַיְשַׁר לְפָנַי דַּרְכֶּךָ:

ואח"כ כשהולך יאמר ג' פסוקים אלו:

גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב: וַיְהִי דָוִד לְכָל־דְּרָכָו מַשְׂכִּיל וַיְיָ עִמּוֹ: וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְיָ:

א פסחים ל"ז ע"א. ב בראשית מט, יח. ג מיכה ד, ה (כנוי לשון) ד תהלים קכא, ב. ה שמות טו, יח. ו תהלים סז. ז שם קמ, יד. ח שם ה, ט. ט בראשית מט, יט. י ש"א יח, יד. כ בראשית ו, ח.

עץ יוסף

ותגין על הקו"ף נומר בזכות אברהם שהוליד למאה שנה (כל ספרים): ילכו איש בשם אלהיו. פי' ילכו לאבדון. ומדרשו לע"ל יבואו כל מלכי האומות ויקטרגו על ישראל ויאמרו רבש"ע אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז אלו מגלי עריות ואלו מ"ע. הללו יורדים לגיהנם והללו אין יורדים. יאמר להם הקב"ה תרד כל אומה עם אלהיה שנאמר כי כל העמים וגו': למנצח. מזמור זה נאמר על קבוץ גליות לירושלים: אלהים יחננו. שיתן לנו חן: ויברכנו. אחר שנגאלנו בתוספת טובה: לדעת. בכדי שיהא נודע בכל הארץ דרכך שאתה משלם גמול לצדיקים כן: בכל גוים. התשועה שתעשה לעמך יהיה נודע בכל גוים: יודוך. אז יודוך כל העמים בראותם שאתה מקפח שכר המאמינים בך: ישמחו וירננו. כי יראו כי תשפוט עמים שיבואו עם גוג ומגוג במישור. ר"ל בדין הראוי לפי הגמול. ולאומים הם שלא הרעו לישראל ולכן ולאומים ההם תנחם בארץ לעולם לסייע גם לברכה ולרחמה בהספק ובמזון: יודוך כו'. שנאמר והתקדשתי ונודעתי לעיני הגוים כי אני ה': ואז ארץ. ישראל תתן יבולה: יברכנו. על כי יברכנו אלהים. לזה ייראו אותו כל היושבים בקצות הארץ בראותם שהוא משגיח ומשיב גמול:

כוא

אם בדעתו לילך בשוקו יום לעסוק במשא ובמתן יאמר זה:

עזרי מעם יי עשה שמים וארץ: השלך על־יי יהבך והוא יכלכלך: שמר תם וראה ישר כי־אחרית לאיש שלום: בטח ביי ועשה־טוב שכן־ארץ ורעה אמונה: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה יי ויהי־לי לישועה: רבונו של עולם בדברי קדשך כתוב לאמר הבוטח ביי חסד יסובבנו וכתיב ואתה מחיה את־כלם. יי אלהים אמת תן ברכה והצלחה בכל־מעשה ידי. כי בטחתי בך שעל ידי משא ומתן ועסקים שלי תשלח לי ברכה כדי שאוכל לפרנס את־עצמי ובני ביתי בנחת ולא בצער בהתר ולא באסור לחיים ולשלום ויקים בי מקרא שכתוב השלך על־יי יהבך והוא יכלכלך אמן:

שלשה עשר עקרים

א אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל־הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל־המעשים:

ב אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים והוא לבדו אלהינו היה הוה ויהיה:

ג אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ואין לו שום דמיון כלל:

ד אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא ראשון והוא אחרון:

ה אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו לו לבדו ראוי להתפלל ואין ראוי להתפלל לזולתו:

ו אני מאמין באמונה שלמה שכל־דברי נביאים אמת:

ז אני מאמין באמונה שלמה שנבואת משה רבנו עליו השלום היתה אמתית ושהוא

א תהלים קכא, ב. ב שם נה, כג. ג שם לז, לז. ד שם שם, ג. ה ישעיה יב, ב.

עץ יוסף

הוא יחיד ואין יחידות כמוהו. פי' מ"ש ביגדל עיקר ב': ולא ישיגוהו משיגי הגוף. פי' מקרי הגוף. כמו הגדול והתנועה ושאר כל המקרים: ואין לו שום דמיון כלל. פי' אף במלאכי מעלה. והוא כמד"א ואל מי תדמיוני ואשוה וגו'. וכן אין לו שום דמיון ותאר מן הדמיונות והתארים שאנו מדמין ומתארין אותו ית'. וכן יסד הפייטן אדמך אכנך ולא ידעתיך. ועיין ביגדל עיקר ג': ושהוא היה אב לנביאים. כן הוא הנוסחא בסדור דרך החיים. אבל בכל הסדורים הנוסחא

דיבר שלום

אני מאמין באמונה שלמה שהבורא ית' שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים וכו'. הפלסופי מאמינים בקדמות ית' בזה הקדמון שהוא סבל אותיות שלא ישכן אבל מאחד ספגוע במבלים שאחדים יתרצו ממנו כמון בריות ואין מבלים מיסה כל אחד נגזר מחבירו נמטונה נפרדם וכנגד סם על קדקוס כל חכמי לב לגוסים אלו כאומבל והקבלה שכל דבריהם מאפס ותהו המה. והאמת מהאמונות טוב אבל כבוי"ת הוא למעלה מן הזמן והמספר. וכל עניניו אינם נגבלים בזמן ומספר הרבוי. וזו אני מאמין שהוא ית' בורא ומנהיג כל הברואים אף בסם רגים ונפרדים במטונתם למזיכם. לפי שהוא ית' אינו נגבל בשום ענין הזמן שהוא לבדו נמצא אתם ונרגש אחד עמה נמבר. ועתה בהוה. ויהיה בעתיד. לכל המציאים. שבהשגחתו ית' זמן העבר והווה והעתיד וגם כל המציאים נכמון לפניו. כמה אלו נמצאים באמתם. כמו שהוא לבדו נמצא באמתות. ונמצא אמתותו בעצמו לבדו נגלה: ושהוא היה אב וכו'.

הָיָה אָב לַנְּבִיאִים לַקּוֹדְמִים לְפָנָיו וְלַבָּאִים אַחֲרָיו:

ח אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁכָּל־הַתּוֹרָה הַמְּצוּיָה עַתָּה בְיָדֵינוּ הִיא הַנְּתוּנָה לְמֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם:

ט אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁזֹּאת הַתּוֹרָה לֹא תְהֵא מֻחְלֶפֶת וְלֹא תְהֵא תּוֹרָה אַחֶרֶת מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ:

י אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ יוֹדֵעַ כָּל־מַעֲשֵׂה בְנֵי אָדָם וְכָל־מַחְשְׁבוֹתָם שֶׁנֶּאֱמַר הַיֹּצֵר יַחַד לִבָּם הַמֵּבִין אֶל־כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם:

יא אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה שֶׁהַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ גּוֹמֵל טוֹב לְשׁוֹמְרֵי מִצְוֺתָיו וּמַעֲנִישׁ לְעוֹבְרֵי מִצְוֺתָיו:

יב אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה בְּבִיאַת הַמָּשִׁיחַ וְאַף עַל פִּי שֶׁיִּתְמַהְמֵהַּ עִם־כָּל־זֶה אֲחַכֶּה־לּוֹ בְּכָל־יוֹם שֶׁיָּבוֹא:

יג אֲנִי מַאֲמִין בֶּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה

עץ יוסף

הנ"ל היה אב לחכמים. ובתורה נראה שנ"ל לנביאים מזוס שדרשו במדרש סדר חקת על פסוק ויחכם מכל האדם כו' הימן זה משה כו': **שכל התורה המצויה עתה בידינו כו'.** כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה האומר שאין התורה מעם ה' אפילו פסוק אחד אפילו תיבה אחת אם אמר משה אמרו מפי עצמו הרי זה כופר בתורה. וכן הכופר בפירושה והיא תורה שבע"פ. וזה שאמר כאן שכל התורה כו' לכלול תורה שבכתב עם תורה שבע"פ: **שזאת התורה לא תהא מוחלפת וכו'.** כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה האומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת וכבר בטלה תורה זו אע"פ שהיא היתה מעם ה' הוא כופר בתורה. הרי שאמר בזה דברים שלא החליף הבורא מצוה במצוה. ולא תתבטל תורה זו לעולם. וזהו מה שאמר שזאת התורה לא תהא מוחלפת (ר"ל מלשון מוחלפת השיטה שהוזכר בש"ס) כי' שזאת התורה בשלמה לא תהיה מוחלפת מצוה במצוה. וגם לא תהא תורה אחרת דהיינו שתתבטל זאת התורה ותנתן דת אחרת: **ואע"פ שיתמהמה עם כ"ז אחכה לו.** כמד"א אם יתמהמה חכה לו. כי מי שאינו מאמין

דובר שלום

פ"ד כנאמר וקרא אל אבותם וגו'. כאל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם. הרי שגדלה נבואת משה מנבואת האבות שנודע לו שם הויה. והיה אב לנבאים אחריו פ"ד כנאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה: **שכל התורה וכו'** היא הנתונה למשרע"ה. שגם כל התורה שבע"פ המצויה בידינו היא נתונה למשרע"ה דליכא מידי דלא רמיזא באורייתא: **לא תהא מוחלפת וכו'** מאת הבורא ית"ש. בתורה הוא ענין אחד. כשמחליפין דבר על דבר אז לוקחין אחרת בשביל זאת. ויתכן שהכוונה לא תהא מוחלפת כלא יבטלו זאת התורה וליתן אחרת בתמורתה ולא תהא תורה אחרת להוסיף על התורה הזאת: **שהבורא ית"ש יודע** כל מעשה בנ"א וכל מחשבותם שנא' היוצר וגו' המבין וגו'. ובתורה הפסוק הוא סימן כמאמר. שנמקרא נא' היוצר יחד לבם תחלה ואח"כ המבין אל כל מעשיהם. שמכיר תחלה המחשבה ואח"כ המעשה. וכן הוא האמת שהם שבכלם ידיעת הבוי"ת מידיעת האדם. שהאדם אין יכול להבין מחשבת שלמו רק ע"פ מעשה הקודמת שהמעשה. נכן אבל האדם מעיקם תחלה ידועת המעשה ואח"כ ידיעת מחשבה. והבוי"ת שמכיר המחשבה מן הכבוד הוא יודע תחלה המחשבה ואח"כ המעשה. וזהו שאמר השי"ת יודע כל מעשה בנ"א ואח"כ כל מחשבותם. ומביא ראיה מן המקרא בפסוק שנא' תחלה היוצר יחד לבם ואח"כ המבין אל כל מעשיהם. ויתכן ע"פ מה שאמרנו למעלה שבכינויו של הבוי"ת אין ענין שהזמן ובפרט המחשבה רואה יחד עמה המעשה כאילו היא נעשית אז. וזהו שהשי"ת יודע כל מעשה בני אדם וכל מחשבותם. שביחד עם המחשבה יודע המעשים כאילו היא כבר בנויה קודם המחשבה שאמר היוצר רואה יחד לבם היא המחשבה וכוא הכל גם המעשה אל כל מעשיהם כאילו נעשים כבר המעשה: **גומל טוב** וגו', פירוש מלשון מן גומל כלשון ויגמל שקדים הבשיל ויגמל. יפרש ע"פ מה דאיתא בתנחומא מי הקדימני ואשלם מי קילס לפני עד שלא נתתי לו נשמה. מי מל לפני עד שלא נתתי לו בן וכו'. הרי שהקב"ה מקדים הטוב לאדם קודם שיעשה מצותו. וזהו גומל טוב למי שיעשה מצותיו בעתיד. אך בענין העבירה אין מקדים הקב"ה קודם העבירה רק מעניש אח"כ לכן נאמר גבי עונש מעניש לעוברי מצותיו: **שיתמהמה.** עכ"ז אחכה לו וכו'. הגאולה היא בשני פנים. או בעתה במאמרים שלמים. או אחישנה בעשיית תשובה. וזו אע"פ שמלך אף על בחטאם יתמהמה עד אחרית הימים. עכ"ז אחכה לו בכל יום שיבא בשביל שגואל בינינו מלך הימים ה' נפ

א תהלים לג, טו.

ספוט

שֶׁתִּהְיֶה תְּחִיַּת הַמֵּתִים בְּעֵת שֶׁיַּעֲלֶה רָצוֹן מֵאֵת הַבּוֹרֵא | יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְיִתְעַלֶּה זִכְרוֹ לָעַד וּלְנֵצַח נְצָחִים

לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ. קִוִּיתִי יְיָ לִישׁוּעָתְךָ. יְיָ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי:
לְפֻרְקָנָךְ סַבְּרִית יְיָ. סַבְּרִית יְיָ לְפֻרְקָנָךְ. יְיָ לְפֻרְקָנָךְ סַבְּרִית:

פרשת המן

קודם אמירת פרשת המן יאמר זה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּזְמִין פַּרְנָסָה לְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּפַרְנָסָתִי וּפַרְנָסַת אַנְשֵׁי בֵיתִי בִּכְלָלָם בְּנַחַת וְלֹא בְצַעַר בְּכָבוֹד וְלֹא בְבִזּוּי בְּהֶתֵּר וְלֹא בְאִסּוּר כְּדֵי שֶׁנּוּכַל לַעֲבֹד עֲבוֹדָתֶךָ וְלִלְמוֹד תּוֹרָתֶךָ כְּמוֹ שֶׁזַּנְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ מָן בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ צִיָּה וַעֲרָבָה:

שמות טז ד וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא: וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ יוֹם ׀ יוֹם: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהֹוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהֹוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהֹוָה וְנַחְנוּ

עץ יוסף

ואיש מחכם לא יזכה בגאולת משיחנו: **שיהיה ת"ה ס'.** ח"ל רש"י סנהדרין דף צ' ע"א במסכת האומר אין תחיית המתים מן התורה שכופר במדרשים דדרשינן בגמ' לקמן מניין לתחיית המתים מן התורה. ואפי' יהא מודה ומאמין שיחיו המתים אלא דלא רמיזא באורייתא כופר הוא. הואיל ועוקר שיש תחיית המתים מן התורה מה לנו ולאמונתו. וכי מהיכן הוא יודע שכן הוא. הלכך כופר גמור הוא ע"כ: **לישועתך קויתי ה'.** כי כך אומע כי תשועתך תשועת עולמים: **לפירקנך סברית ה'.** הוא תרגום אונקלוס על פסוק לישועתך קויתי ה':

הנני ממטיר. במכילתא ר"א המודעי אומר אינו אומר הנני אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב. ר"ל דבכולם כתיב הנני. דגבי אברהם כתיב בפ' עקידה ויאמר הנני. וגבי יצחק כתיב כשבירך את יעקב ויאמר הנני. וגבי יעקב כתיב כשהלך למצרים ויאמר הנני. וכיון שמזכיר גבי כולם לשון הנני רמז כאן הכתוב שבזכותם ירד המן לישראל: **מן השמים.** מאוצר הטוב של השמים כמאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים: **דבר יום ביומו.** מי שברא יום ברא פרנסתו. שכל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה. ור"ל שאמר להם הקב"ה שילקטו דבר יום מה ששייך ליומו שפרנסת כל יום נברא עם יומו. ולכך אין לאדם לדאוג אלא ישים בטחונו בהקב"ה שברא היום והוא יתן פרנסתו: **למען אנסנו הילך בתורתי אם לא.** מכאן היה רשב"י אומר לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן. ושניים להם אוכלי תרומה: **והיה משנה.** לחם משונה. כי בכל יום היה בו שבח אחד ובשבת שני שבחים. בכל יום היה ריחו נודף ובשבת יותר. בכל יום היה מוזהב כפז ומאיר ומבהיק כזהב ובשבת יותר: **ערב וידעתם כו'.** אמרו להם עד שאתם ישנים במטותיכם הקב"ה מפרנס אתכם: **ובקר וראיתם.** מכאן אתה למד שבפנים מאירות ניתן המן לישראל. על ששאלו אותו כהלכה. ור"ל שניתן

דובר שלום

מבוכת בנ"א: **שיהיה** תחה"מ בעת שיעלה רצון מאת הבוי"ת. פעליו של הקב"ה אין נפעלים בכלי המעשה בפועל. רק ברצון מחשבתו לבד נעשה הכל, וזהו שיהיה תחה"מ בעת שיעלה רצון הבוי"ת. בהיכף בעליית רצונו ביותר יהיו חיים המתים בלי שום פעולה במעשה:

אחרית לשלום

א י מאמין בא"ם וכו' בעת שיעלה רצון מאת הבוי"ת. מה שמזכיר בענין אמונה של תחה"מ בעת שיעלה ברצון ולא מזכיר כן באמונה של ביאת המשיח והכן לפי דבענין ביאת המשיח אמרו זכו אחישנה לא זכו בעתה. א"כ אין מתיחס ביאת המשיח כלל לרצון הבוי"ת רק לפי תכונה המעשים של ב"א אם זכו ואם לא זכו. לכן לא מזכיר כאן בעת שיעלה רצון. משא"כ תחה"מ דאין תלוי כלל במעשי ב"א רק ברצון הבוי"ת לכן מוסיף כאן בעת שיעלה הרצון וכו':

מָה כִּי תַלִּינוּ עָלֵינוּ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר
לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ
תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ
לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם: וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
וַיִּפְנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן: וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: שָׁמַעְתִּי
אֶת־תְּלוּנֹּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר
תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס אֶת־
הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה: וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה
עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר עַל־הָאָרֶץ: וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ
אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר
נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה: זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ
עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ: וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וַיִּלְקְטוּ הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט: וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא
הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד
בֹּקֶר: וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ
וַיִּקְצֹף עֲלֵהֶם מֹשֶׁה: וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ

עץ יוסף

שניתן להם בבקר זמן הגון לתקן המאכל וזה כנים מאירות: בתת ה' לכם בערב בשר. מכאן למד שבפנים חשכות ניתן השלו לישראל על ששאלו אותו שלא כהלכה. ר"ל שהיה להם כמה בהמות. וגם אפשר לאדם להיות בלא בשר לכן ניתן להם בערב שאז אינו זמן הגון לתקנו: כי על ה'. כשאמרתם מי יתן מותנו וגו' א"כ אתם מתלוננים על ה': קרבו לפני ה'. ר' יהושע אומר קרבו על שנגלתה גבורה. פי' לכך אמר להם שילכו ממקומם ויקרבו למקום שהיה שם גלוי שכינה ויעשו זה בשביל כבוד שכינה: ויהי כדבר אהרן. מה ת"ל ויהי. מלמד שכשם שהגיד כך היה: ויפנו אל המדבר וגו'. ר' יהושע אומר לא נכנס עד שנגלתה גבורה. ר"ל מדכתיב והנה כבוד ה' משמע שלא הלכו עד שנגלתה השכינה. ר' אלעזר אומר לא הפנו אלא על מעשה אבות. שנאמר המדבר מה מדבר אין בו כלום אף אבות הראשונים אין בהם לא עון ולא חטא: והנה כבוד ה' נראה בענן. שבקשו לרגום באבנים את משה ואהרן. מיד והנה כבוד ה' נראה בענן. אמר הקב"ה מוטב שילקה עמוד הענן ואל יסקל משה ואהרן: שמעתי את תלונות ב"י. אמר הקב"ה גלוי לפני מה שאמרה כנסת ישראל (היינו מה שבקשו להם) ומה שהן עתידין לומר (והתרעם על בשר ואע"פ שעכשיו לא בקשו בשר בפירוש. מ"מ כיון שהם עתידים להתרעם על הבשר. לכך) דבר אליהם לאמר בין הערבים תאכלו בשר. אמר להם שאלתם לחם לפי שאי אפשר לב"ו בלא לחם ונתתיו לכם. חזרתם ושאלתם בשר ימלא מעיה הרי

אני נותנו לכם. מפני מה אני נותנו לכם שלא תאמרו אין כספק בידו ליתנו לנו. אלא הריני נותנו לכם. ולבסוף אפרע מכם. וידעתם כי אני ה' אלהיכם דיין אני להפרע מכם: ויהי בערב ותעל השלו. מכאן אתה למד שבפנים חשכות ניתן להם השלו: ותכס את המחנה. עיין במכילתא הפלוגתא כמה היה גובה השלו מן הארץ: ובבקר היתה שכבת הטל וגו'. כיצד היה המן יורד לישראל. יוצאה רוח צפונית ומכבדת את המדבר. יורד מטר ומכבס הארץ. והטל עולה והרוח מנשבת בו ועושהו כמין שולחנות של זהב. והמן יורד עליהם. וממנה היו ישראל אוכלים: דק. מלמד שהיה דק: מחוספס. מלמד שהיה יורד כגליד על הארץ. פי' שהיה דק וקלוש והיה מחובר כדבר הגליד כקרח. ועיין במכילתא פלוגתא כמה היה גובהו של מן: ויאמרו איש אל אחיו וגו'. כאדם שאומר לחבירו מה הוא. כך אמרו זה לזה: ולא שמעו אל משה. אלו מחוסרי אמנה שבישראל: ויותירו אנשים. אלו דתן ואבירם: וירם תולעים ויבאש. הרי זה מקרא מסורס. וכי מריחים ואח"כ מבאישים. אלא מבאישים ואח"כ מרחישים. כענין שנאמר ולא הבאיש וגו': וילקטו אותו בבקר בבקר. בשחרית בשחרית (פי' שהיו צריכין להקדים עצמן ללקוט והאי בקר הוא בקר ממש קודם שתזרח החמה בתקפה שאז היה נמס) דורשי רשומות אמרו מכאן שהי' במן בזעת אפיך תאכל לחם. שהיו צריכין לטרוח עצמן לילך וללקוט כל בקר. והאי זעת הוא לשון טורח. וכן תרגום יונתן בליעות כף ידך תיכול מזונא: וחם

ונמס: ויהי ׀ ביום הששי לקטו לחם משנה שני העמר לאחד ויבאו כל־נשיאי
העדה ויגידו למשה: ויאמר אלהם הוא אשר דבר יהוה שבתון שבת־קדש
ליהוה מחר את אשר־תאפו אפו ואת אשר־תבשלו בשלו ואת כל־העדף
הניחו לכם למשמרת עד־הבקר: ויניחו אתו עד־הבקר כאשר צוה משה ולא
הבאיש ורמה לא־היתה בו: ויאמר משה אכלהו היום כי־שבת היום ליהוה
היום לא תמצאהו בשדה: ששת ימים תלקטהו וביום השביעי שבת לא
יהיה־בו: ויהי ביום השביעי יצאו מן־העם ללקט ולא מצאו: ויאמר יהוה
אל־משה עד־אנה מאנתם לשמר מצותי ותורתי: ראו כי־יהוה נתן לכם
השבת על־כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים שבו ׀ איש תחתיו אל־
יצא איש ממקמו ביום השביעי: וישבתו העם ביום השבעי: ויקראו בית־
ישראל את־שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחת בדבש: ויאמר משה
זה הדבר אשר צוה יהוה מלא העמר ממנו למשמרת לדרתיכם למען ׀ יראו
את־הלחם אשר האכלתי אתכם במדבר בהוציאי אתכם מארץ מצרים:
ויאמר משה אל־אהרן קח צנצנת אחת ותן־שמה מלא־העמר מן והנח אתו
לפני יהוה למשמרת לדרתיכם: כאשר צוה יהוה אל־משה ויניחהו אהרן

עץ יוסף

השמש. כשהרגש בטוח על היום. היה נמס והולך נחלים ובאין אילים וצבאים ויחמורים וכל בהמה ושותין מהם. ואח"כ באין האומות וצדין מהם ואוכלים אותן וטועמים בהם טעם מן. ויודעין מה שבחן של ישראל: לחם משנה. זה לחם כפול. פי' לא שלקטו כפול שהרי לא היו יודעים עדיין כלום משבת. אלא ה"ק שהיה הלקיטה כפול. כשבאו לביתם מדדו ומצאו שהיה כפול. פי' אחר לחם, כפול דס"ל הא דכתיב לחם משנה היינו לחם משונה. שהיה חלק של שבת כפל ממה שהיה בחול: ויגידו למשה. שאלוהו מה היום מיומים ואמר להם הוא אשר דבר ה' (שאמרתי לומר לכם) שבתון שבת קדש. אמרו לו אימתי הוא שבת. אמר להם מחר: את אשר תאפו אפו. רבי יהושע אומר מי שהיה רוצה אפוי היה מתאפה לו. והרוצה מבושל היה מתבשל לו. רבי אלעזר המודעי אומר הרוצה דבר אפוי היה טועם כל אפויים שבעולם והרוצה לבשל היה טועם כל בשולים שבעולם. רבי אליעזר אומר על אפוי אפוי ועל מבושל מבושל. הא כיצד יום טוב שחל להיות ערב שבת מנין שאין רשאין לא לאפות ולא לבשל אא"כ עירבו. ת"ל את אשר תאפו אפו. אפו על אפוי ובשלו על מבושל: ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה. רבי זריקא אומר מכאן שלש סעודות בשבת. לפי שהיו רגילין לצאת בשחרית. אמרו לו משה רבינו נצא בשחרית. אמר להם אכלוהו היום. אמרו לו שואל ולא יצאו שחרית נצא בין הערבים. אמר להם כי שבת היום לה'. ומה ת"ל היום לא תמצאוהו. אמרו שמא לא נמצאהו למחר. אמר להם היום הזה אי אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו מחר: ויאמר משה אכלוהו היום. ור"ל תלתא היום כתיבי. ר' אלעזר אומר אם תזכו לשמור את השבת תנצלו משלש פורעניות. מיומו של גוג ומגוג. ומחבלו של משיח. ומיום דין הגדול. שבכל אלו נאמר כן כתיב יום: ששת ימים תלקטוהו. למדם שאינו יורד בשבת. ביום טוב מנין. ת"ל שבת. ביום הכפורים מנין. ת"ל לא יהיה בו: ראו. בעיניכם כי ה' בכבודו מזהיר אתכם על השבת. שהרי נס נעשה בכל ערב שבת לתת לכם לחם יומים: שבו איש תחתיו. אלו ד' אמות: אל יצא איש ממקומו. אלו אלפים אמה. ומנין שעשו דבר זה וקבלו עליהם. שנאמר וישבתו העם ביום השביעי: והוא. דומה כבנותו: כזרע גד. עשב ששמו קוליינדרי. אבל במראה לא היה כגד. שגד הוא אדום. והמן לבן: וטעמו כצפיחת בדבש. רבי יהושע אומר כלפס וכעין אסקריטי. ר"א אומר כסולת שלשה בדבש וחמאה: למשמרת. לגניזה: לדורותיכם. בימי ירמיה. כשהיה ירמיה אומר להם מפני מה אין אתם עוסקין בתורה. אמרו לו במה נתפרנס. הוציא להם צלוחית של מן ואמר להם הדור אתם ראו דבר ה'. אבותיכם שהיו עוסקין בתורה ראו במה נתפרנסו. אף אתם אם תעסקו בתורה הקב"ה יפרנסכם מזה: צנצנת. צלוחית של חרס כתרגומו: והנח אותו לפני ה'. לפני הארון. ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד אלא שנכתב כאן

בפרשה

פרשת המן

לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמָּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בֹּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת אֶת־הַמָּן אָכְלוּ עַד־בֹּאָם אֶל־קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן: וְהָעֹמֶר עֲשִׂרִית הָאֵיפָה הוּא:

תפלה על הפרנסה

אָנָּא הָאֵל הַמֵּכִין פַּרְנָסָה לְכָל־בְּרִיָּה וּמְזַמֵּן מַלְבּוּשׁ לְכָל־נִבְרָא וְשׁוֹלֵחַ לָהֶם מִחְיָה שֶׁתַּתְחִיל לִי מִחְיָתִי בְּשׁוּפִי שֶׁתְּכַלְכְּלֵנִי וּתְפַרְנְסֵנִי לִי וּלְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתִי וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל פַּרְנָסָה טוֹבָה שֶׁל כָּבוֹד בְּנַחַת וְלֹא בְצַעַר בְּהֶתֵּר וְלֹא בְאִסּוּר בְּכָבוֹד וְלֹא בְּבִזּוּי פַּרְנָסָה שֶׁלֹּא יִהְיֶה בָּהּ שׁוּם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה פַּרְנָסָה שֶׁלֹּא תַצְרִיכֵנִי בָהּ לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם כִּי אִם לְיָדְךָ הַמְּלֵאָה וְהָרְחָבָה פַּרְנָסָה שֶׁאוּכַל לַעֲסוֹק בְּתוֹרָתְךָ הַקְּדוֹשָׁה וְהַטְּהוֹרָה וְהַתְּמִימָה וְטֶרֶף נָקִי וּמְזֻמָּן וּמְזוֹנוֹתַי וּמְזוֹנוֹת אַנְשֵׁי בֵיתִי וְכָל־צָרְכֵּנוּ קֹדֶם שֶׁנִּצְטָרֵךְ לָהֶם כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לִבִּי פָנוּי בְּלִי טִרְדָּה לַעֲסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה לְקַיֵּם הַמִּצְוֹת וְלֵישֵׁב בְּשָׁלוֹם עַל שֻׁלְחָנִי בְּכָבוֹד עִם כָּל־בְּנֵי בֵיתִי וְשֶׁלֹּא אֲצַפֶּה לְשֻׁלְחָן שֶׁל אֲחֵרִים. וְשֶׁלֹּא אֶצְטָרֵךְ לְהִשְׁתַּעְבֵּד לְשׁוּם אָדָם. וְשֶׁלֹּא יְהֵא עָלַי שׁוּם עוֹל בָּשָׂר וָדָם כִּי אִם עוֹל מַלְכוּתְךָ לְעָבְדְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם וּבְבִגְדֵי כָבוֹד יִהְיוּ לְבוּשֵׁינוּ בְּיֹקֶר וְלֹא בְּבֹשֶׁת פָּנִים. וְהַצִּילֵנוּ מִן עֲנִיּוּת וּמִדַּלּוּת וְשִׁפְלוּת וְאֶזְכֶּה לְהַכְנִיס אוֹרְחִים וְלִגְמוֹל חֶסֶד לְכָל־אָדָם. וְהַזְמֵן לִי לַעֲשׂוֹת צְדָקָה לְהָרְאוּיִם לָהּ וְלֹא אֶכָּשֵׁל בִּבְנֵי אָדָם שֶׁאֵינָם הֲגוּנִים. אָמֵן:

פרשת היראה

הוספה בספרי יראים עפ"י לומר פרשת היראה ופרשת התשובה וכדי לזכות את הרבים העתקנו פה:

דברים י׳ יב׳

וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: לִשְׁמֹר אֶת־מִצְוֹת יְהוָה וְאֶת־חֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְטוֹב לָךְ: הֵן לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמָיִם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר־בָּהּ: רַק בַּאֲבֹתֶיךָ חָשַׁק יְהוָה לְאַהֲבָה אוֹתָם וַיִּבְחַר בְּזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם בָּכֶם מִכָּל־הָעַמִּים כַּיּוֹם הַזֶּה: וּמַלְתֶּם אֵת עָרְלַת לְבַבְכֶם וְעָרְפְּכֶם לֹא תַקְשׁוּ עוֹד: כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד: עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה: וַאֲהַבְתֶּם אֶת־הַגֵּר כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ: הוּא תְהִלָּתְךָ וְהוּא אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר־עָשָׂה אִתְּךָ אֶת־הַגְּדֹלֹת וְאֶת־הַנּוֹרָאֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ: בְּשִׁבְעִים

עץ יוסף

בפרשת המן: ארבעים שנה. והלא חסר שלשים יום שהרי בערבות מואב כשמת משה בז' אדר פסק המן מלירד. אלא שנסתפקו ממן שלקטו בו ביום עד שהקריבו העומר בט"ז בניסן (רש"י): עשירית האיפה. האיפה ג' סאין. והסאה ו' קבין. והקב ד' לוגין. והלוג ו' ביצים. נמצא עשירית האיפה מ"ג ביצים וחומש ביצה. והוא שיעור לחלה ולמנחות (רש"י):

 (סג"ם)

פרשת היראה

נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃
וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַרְתָּ מִשְׁמַרְתּוֹ וְחֻקֹּתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וּמִצְוֺתָיו כָּל־הַיָּמִים׃
וִידַעְתֶּם הַיּוֹם כִּי ׀ לֹא אֶת־בְּנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ וַאֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֶת־מוּסַר יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם אֶת־גָּדְלוֹ אֶת־יָדוֹ הַחֲזָקָה וּזְרֹעוֹ הַנְּטוּיָה׃ וְאֶת־אֹתֹתָיו וְאֶת־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר
עָשָׂה בְּתוֹךְ מִצְרָיִם לְפַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם וּלְכָל־אַרְצוֹ׃ וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְחֵיל מִצְרַיִם
לְסוּסָיו וּלְרִכְבּוֹ אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת־מֵי יַם־סוּף עַל־פְּנֵיהֶם בְּרָדְפָם אַחֲרֵיכֶם וַיְאַבְּדֵם
יְהוָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ וַאֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם בַּמִּדְבָּר עַד־בֹּאֲכֶם עַד־הַמָּקוֹם הַזֶּה׃
וַאֲשֶׁר עָשָׂה לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב בֶּן־רְאוּבֵן אֲשֶׁר פָּצְתָה הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ
וַתִּבְלָעֵם וְאֶת־בָּתֵּיהֶם וְאֶת־אָהֳלֵיהֶם וְאֵת כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם בְּקֶרֶב
כָּל־יִשְׂרָאֵל׃ כִּי עֵינֵיכֶם הָרֹאֹת אֶת כָּל־מַעֲשֵׂה יְהוָה הַגָּדֹל אֲשֶׁר עָשָׂה׃
וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ׃ וּלְמַעַן תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם וּלְזַרְעָם אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתִּטַּע אַהֲבָתְךָ וְיִרְאָתְךָ בְּלִבִּי וּבְלֵב כָּל־
יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ לְיִרְאָה אֶת־שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא בְּכָל־לְבָבֵנוּ וּבְכָל־נַפְשֵׁנוּ יִרְאַת
הָרוֹמְמוּת שֶׁל אֵין סוֹף בָּרוּךְ וְיִתְעַלֶּה שִׁמְךָ כִּי גָדוֹל אַתָּה וְנוֹרָא שִׁמְךָ אָמֵן סֶלָה׃

פרשת התשובה

דברים ל׳ א׳
וְהָיָה כִּי־יָבֹאוּ עָלֶיךָ כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפָנֶיךָ
וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ בְּכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ וְשַׁבְתָּ
עַד־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְקֹלוֹ כְּכֹל אֲשֶׁר־אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם אַתָּה וּבָנֶיךָ בְּכָל־
לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃ וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־
הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה׃ אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם
יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ׃ וֶהֱבִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָרְשׁוּ
אֲבֹתֶיךָ וִירִשְׁתָּהּ וְהֵיטִבְךָ וְהִרְבְּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ׃ וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־
לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ׃
וְנָתַן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵת כָּל־הָאָלוֹת הָאֵלֶּה עַל־אֹיְבֶיךָ וְעַל־שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רְדָפוּךָ׃
וְאַתָּה תָשׁוּב וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹל יְהוָה וְעָשִׂיתָ אֶת־כָּל־מִצְוֺתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ
הַיּוֹם׃ וְהוֹתִירְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכֹל ׀ מַעֲשֵׂה יָדֶךָ בִּפְרִי בִטְנְךָ וּבִפְרִי בְהֶמְתְּךָ
וּבִפְרִי אַדְמָתְךָ לְטֹבָה כִּי ׀ יָשׁוּב יְהוָה לָשׂוּשׂ עָלֶיךָ לְטוֹב כַּאֲשֶׁר־שָׂשׂ עַל־
אֲבֹתֶיךָ׃ כִּי תִשְׁמַע בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֺתָיו וְחֻקֹּתָיו הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר
הַתּוֹרָה הַזֶּה כִּי תָשׁוּב אֶל־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ׃

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּחְתּוֹר חֲתִירָה מִתַּחַת כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ לְהַחֲזִיר
בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְכָל־פּוֹשְׁעֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּבִכְלָלָם תַּחֲזִירֵנִי בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה
לְפָנֶיךָ כִּי יְמִינְךָ פְשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים וְרוֹצֶה אַתָּה בִּתְשׁוּבָה אָמֵן סֶלָה׃

הלכות תלמוד תורה

(ערוגת הבושם) כתוב בש"ע א"ח בסי' קנ"ה. אחר שיצא מבית הכנסת ילך לבית המדרש ויקבע עת ללמוד. וצריך שאותו העת יהיה קבוע שלא יעבירנו אף אם הוא סבור להרויח הרבה. ואף מי שאינו יודע ללמוד ילך לבית המדרש ושכר הליכה בידו או יקבע לו מקום וילמוד מעט במה שיודע ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו יראת שמים ע"כ. וכתב הא"ר שם וז"ל ונ"ל שילמוד אותו השיעור בעמידה. וראיה מסוף סוטה משמת ר"ג בטל כבוד התורה. ופירש"י שירד חולשה בעולם שלא יוכלו ללמוד בעמידה ע"כ. א"כ בזמן מעט כזה ובבהמ"ד טוב ליזהר ע"כ. ואחר הלימוד אומרים קדיש דרבנן כשיש עשרה בבהמ"ד. וכתב נ"כ דאין אומרים קדיש דרבנן על פסוק. רק על תורה שבע"פ ע"כ. וכתב הא"ר ונ"ל דאם אומרים בה מדרשים או ש"ס הנדרשים עלה אומרים קדיש דרבנן ע"כ. ואם לומד שיעור קבוע. יאמר לאחר הלימוד משנת רבי חנניא בן עקשיא וכו'. ונוהגין קדיש דרבנן תמנא נעיל אחר הברייתא דרבי ישמעאל אומר. והא דנקרא קדיש דרבנן כתב הא"ר לפי שהוא תפלה ובקשה על רבנן, אי נמי כיון שלא נתקן אלא על תורה שבע"פ שהוא לימוד דרבנן ע"כ. וכתב בסדר היום דאחר שלמד כפי ערכו וכפי השגתו אם מקרא מקרא ואם משנה משנה ואם גמרא גמרא. יפטר לשלום לביתו. וכשהולך בדרך ילך בכובד ראש והכנעה. ויקדים שלום לכל אדם. ויהי דבורו בנחת עם הבריות ויהיה קשה לכעוס ונוח לרצות. ולא יקבל דברי לשה"ר על חבירו בשום ענין עד שידע הדבר באמיתות הוא בעצמו. ואפ"ה אם אפשר לדון אותו לכף זכות ידין אותו עכ"ל. וז"ל הש"ע והלבוש בסי' קנ"ו ואחר שילמוד ילך לעסקיו שאין תורה מתקיימת אם לא יתפרנס מעסקיו כי יכלה ממונו ויבא לידי עוני ולא יוכל לעסוק בתורה. ועוד שיגרום לו עון שהעוני מעביר את האדם על דעת קונו: ומ"מ לא יעשה מלאכתו עיקר אלא עראי ותורתו קבע. כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט ע"כ. וכתב השל"ה דאפילו בתנאי בחיים יקיימו יפה תורה עם דרך ארץ כו' ונתנו סי' נ' או. או תשכיל או הצליח או הישן. ח' שעות כמנין או בתורה. ח' שעות במשא ומתן. ח' שעות בשינה. ואותן שאין צריכין מלאכה ומשא ומתן כתב מ"א דחייב לקיים והגית בו יומם ולילה. עוד כתב הש"ע והלבוש שם ישא ויתן באמונה שזה ג"כ הוא מהדברים ששואלין את האדם בתחלת דינו נשאת ונתת באמונה. וכ' הא"ר הא דשואלים קודם ד"ת שמעתי בשם זקני הגאון מהרא"ש ז"ל דאם אין משא ומתן שלו באמונה הוא חילול השם כדאי' בסוף יומא מה הבריות אומרות עליו אוי לאביו שלמדו תורה. מיהו לדעת הטור וב"י שואלין אותו תחלה על התורה עכ"ל. ועיין בסנהדרין ד"ז תוס' ד"ה שלא ועיין במ"א ובא"ר כמה דברי מוסר מעניני משא ומתן:

הטבת חלום

הרואה חלום ונפשו עגומה עליו יטיבנו בשחרית באפי תלתא דרחמי ליה. ויזכור החלום במחשבתו בשעת הטבה ולימא באפייהו הסדר שלפניך. יפה תענית והשובה עמו לבעל חלום רע. ודוקא בו ביום. ומ"מ אין מחויב להתענות. אלא שיש רשות, ובשם ס"ח מי שחלם לו חלום קשה על חבירו יתענה. המטיבין יהיו ג' שאוהבין אותו ואפילו הדיוטות:

ויאמרו תחלה הפסוק הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים סַפְּרוּ־נָא לִי: החולם אומר ז' פעמים חֶלְמָא טָבָא חֲזָאִי: ועונין ג' המטיבים שבע פעמים חֶלְמָא טָבָא חֲזֵית. טָבָא הוּא וְטָבָא לֶהֱוֵי. רַחֲמָנָא לְשַׁוְיֵהּ לְטַב. שִׁבְעָ זִמְנִין לִגְזְרוּ עֲלֵהּ מִן שְׁמַיָּא דִּי לֶהֱוֵי. טָבָא. וִיהֵוֵי טָבָא. טָבָא הוּא וְטָבָא לֶהֱוֵי:

ואח"כ יאמרו המטיבין ג' הפוכות וג' פדיונות וג' שלומות:

ואומר החולם הָפַכְתָּ[א] מִסְפְּדִי לְמָחוֹל | לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: ועונין אָז[ב] תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם: וְלֹא־אָבָה[ג] יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: החולם אומר פָּדָה[ד] בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי: ועונין וַיֹּאמֶר[ה] הָעָם אֶל־שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן | יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה, חַי־יְיָ אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי־עִם־אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת־יוֹנָתָן וְלֹא־מֵת: וּפְדוּיֵי[ו] יְיָ יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה: החולם אומר בּוֹרֵא[ז] נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם | שָׁלוֹם לָרָחוֹק

א תהלים ל, יב. ב ירמיה לא, יב. ג דברים כג, ו. ד תהלים נה, יט. ה ש"א יד, מה. ו ישעיה לה, י. ז ־ס נז, יט.

ולקרוב אמר יי ורפאתיו: ורוח לבשה את־עמשי ראש השלישים לך
דויד ועמך בן־ישי שלום | שלום לך ושלום לעזרך כי עזרך אלהיך
ויקבלם דויד ויתנם בראשי הגדוד: ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך
שלום וכל אשר־לך שלום: יי עז לעמו יתן יי | יברך את־עמו בשלום:
ואומר החולם ג׳ פעמים יי שמעתי שמעך יראתי: ועונין ג׳ פעמים יי
פעלך בקרב שנים חייהו בקרב שנים תודיע ברגז רחם תזכור:
ואומר החולם ג׳ פעמים שיר למעלות אשא עיני אל־ההרים מאין
יבא עזרי: עזרי מעם | יי עשה שמים וארץ: ועונין ג׳ פעמים אל־יתן
למוט רגלך אל־ינום שמרך: הנה לא־ינום ולא יישן שמר ישראל:
יי שמרך יי צלך על־יד ימינך: יומם השמש לא־יככה וירח בלילה:
יי ישמרך מכל־רע ישמר | את־נפשך: יי | ישמר־צאתך ובואך
מעתה ועד־עולם: ואומר החולם וידבר יי אל־משה לאמר: דבר | אל־
אהרן ואל־בניו לאמר כה תברכו את־בני ישראל אמור להם: ועונין
ג׳ פעמים יברכך יי וישמרך: יאר יי | פניו אליך ויחנך: ישא יי | פניו אליך
וישם לך שלום: ושמו את־שמי על־בני ישראל ואני אברכם: ואומר החולם
ג״פ תודיעני ארח חיים: ועונין ג״פ שבע שמחות את־פניך נעמות בימינך
נצח: ואח״כ יאמרו לו *) לך בשמחה אכל לחמך ושתה בלב־טוב יינך כי
כבר רצה האלהים את־מעשיך: ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין
את־רוע הגזרה ושלום עלינו ועל כל־ישראל אמן:

א דה״א יב, יח ב ש״א כה, ו. ג תהלים כט, יא. ד חבקוק ג, ב. ה שם שם. ו תהלים קכא. ז במדבר ו, כב, כז. ח תהלים טז, יא. ט קהלת ט, ז.

[illegible]

[illegible]

*) כתב הכ״י בשם הכ״ב לא יאמר לך אכול בשמחה לחמך כמו ר״ת אבל. אלא כן אומרים לך בשמחה אכול לחמך ע״כ. ושל״ה כתב ועיינתי בכל נו׳ ספ׳ לפ״ז וכתב ז״ל יאמרו לך אכול לחמך בשמחה ע״כ.

[כשמגיע שעה רביעית יקבע סעודתו. ואם הוא ת"ח ועוסק בלימודו ימתין עד שעה ו' ולא יאחר יותר. וקודם שישב לאכול ירחץ פניו. ונקביו יפה יפה. נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אלא א"כ יודעים מי מסב עמהם. מפני שגנאי הוא לת"ח ליסב אצל ע"ה אפילו בסעודת מצוה]:

הלכות נטילת ידים לסעודה

(א) אם אוכל כביצה פת שמברכין עליו המוציא צריך ליטול ידיו אפילו אינו יודע לגבי שום טומאה ויברך ענט"י אבל לפת שאין מברכין עליו המוציא [כגון לחמניות או פת הבאה בכיסנין שיתבאר לקמן בס"י] א"צ ליטול ידיו אבל אם קובע סעודתו עליו דצריך לברך עליו המוציא צריכין נטילת ידים ומברך על נטילת ידים (מ"א סי' קנ"ח ס"ק ב'): (ב) אם אוכל פת שמברכים עליו המוציא פחות מכביצה או אפילו פחות מכזית צריך ליטול ידיו ואין מברך ענט"י (א"ר ופ"מ קנ"ח): (ג) אם אוכל פת למתק השתיה כאותן שיתבאר לקמן שא"צ לברך המוציא מ"מ צריך ליטול ידיו א) (א"ר בשם של"ה): (ד) אם אוכל שום דבר אפי' פירות וירקות או בשר שטיבולו באחד משבעה משקין והם יין. דבש דבורים. שמן. חלב. טל. דם [ר"ת יד שחט דם]. מים. אם דרך של אותן דברים לאכול בלא כף ומזלג אפי' אין נוגע בידיו במשקים ב) או אפילו שאוכל ע"י כף ומזלג צריך ליטול ידיו בלא ברכה [כתב בשערי תשובה בשם ברכ"י שאם אחר שבירך ברכת המזון תיכף הביאו לפניו דבר שטיבולו במשקה א"צ ליטול ידיו ואפי' לא היה יודע שיביאו לפניו ולא נתכוון שבשעת נטילה א"צ נט"י פעם אחרת כיון שלא הסיח דעתו מידיו. ואפ"ג דלענין פת לא מהני מ"מ לענין דבר שטיבולו במשקה יש להקל ספי] ואפי' אינו מטבל במשקה רק רוצה בסרק אפס"ה צריך נטילה בלא ברכה אבל דבר שאין דרכו לאכול בשום פעם רק ע"י כף (כגון לאקשי"ן או פיינלי"ך) ואין דרך לאכול ולינגע בידיו א"צ נטילה (פ"ח): (ה) האוכל דבר מטוגן בחמאה שהיא לחה ע"ג או שמטבל בחמאה צריך ליטול ידיו דחמאה שנימוח הוי משקה אבל האוכל דבר שמטוגן כמו ביצים וכיוצא בזה דלא הוי מז' משקין והוכל בחמאה קרושה א"צ ליטול ידיו כיון דהחמאה קרושה נר"ע הוי כאוכל (פ"מ ופ"מ שם): (ו) האוכל מרקחת מטוגן בצוקער אין צריך ליטול ידיו דלא הוי טיבולו במשקה אבל האוכל מרקחת מטוגן בדבש אם אוכל ע"י מזלג ואינו נוגע בידו א"צ נטילה אבל אם אוכל בידו שלא ע"י מזלג צריך נטילה (שם א"ר בשם של"ה ופ"מ שם) כל משקה קרוש שאין בו טופח ע"מ להטפיח אינו משקה לענין נטילה אלא יין או מים (שם): (ז) האוכל פירות מבושלים במים אם משקה טופח עליהם צריך ליטול ידיו וכן האוכל פירות כבושים כגון אוגרקים צריך ליטול ידיו אבל אם הם נגובים א"צ ליטול ידיו (א"ר שם ס"ק כ'): (ח) האוכל לעקך למתק השתיה וטובל בלעקך כ"ש לא הוי דבר שטיבולו במשקה משום דדבש הוא מתבוללא והוי מי פירות ומה שים מים ושמרים הוי שוטא עד שיעשה ועוד שנשתנה טעמו לגמרי (פ"מ שם) ואף אם שים חוט הוא נמוס מ"מ שוטא הוא ג) וא"צ נטילה: (ט) מלח שנעשה ממים הוי משקה ולכן אם אוכל צנון בעלה הוי דבר שטיבולו במשקה

וצריך ליטול ידיו (פ"מ שם): (י) נטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה ואח"כ רוצה לאכול פת אותה נטילה שנטל לא מהני לו וצריך ליטול פעם אחרת בלא ברכה וה"ה אם נטל ידיו שלא בשביל אכילה כלל אלא בשביל שהיו מלוכלכות ואח"כ נמלך לאכול שצריך ליטול ידיו בשביל אכילה וא"צ לברך ואם גם בנתיים נמקומות המטונפים יחזור ויטול ידיו בברכה (שם ועיין מ א): (יא) צריך ליזהר בנט"י שכל שהזל בנט"י חייב עקירה ובא לידי עניות ונעקר מן העולם ואפ"ה שישיעור ברביעית יוסף ליטול ידיו בשפע דאמר ר"ח אנא משאי מלא חפני מיא ויהבי לי מלא חפני טיבותא (שם): (יב) מברך אחר נטילה קודם שמנגבם ואם שכח לברך קודם הניגוב מברך אח"כ אבל אם בירך המוציא שוב לא יברך על הנטילה (מ"א בשם הגיה וא"ר שם): (יג) ספק אם בירך ענט"י אינו מברך: (יד) צריך לנגבם היטיב קודם. היינו כי האוכל בלי ניגוב ידים כאלו אוכל לחם טמא. ולא ינגב ידיו בחלוקו כי קשה לשכחה (מ"א):

דין מי שאין מצוים לפניו מים לנטילה:

(א) אם אין מצוים לפניו מים לנטילה אם הוא בבית אפילו שומרי גנות ופרדסים צריכין לחזור אחר מים שיעור מיל אם ודאי לו שימצא בתוך מיל (וכן הוא משמעות הגמרא ופוסקים ומה שנקט שירה[?] שומרי גנות לרבותא נקט אפי' שומרי גנות) ואם הולך בדרך אם ודאי לו שימצא מים תוך ד' מילין בדרך שרוצה לילך גם צריך להמתין עד שיגיע לשם וכן אם יחזור לאחוריו עד מיל וימצא שם מים לנטילה צריך לחזור לאחוריו ואסור לו לאכול בלא נטילה דבר שטיבולו במשקה אפילו ע"י מפה אבל אם ספק אם ימצא מים בתוך שיעורין הנ"ל יכול לאכול בלא נטילה רק יכרוך ידיו במפה ויאכל או ע"י כף ומזלג (סי' קס"ג): (ב) המאכיל לאחרים א"צ נטילה והאוכל צריך נטילה אף שהאוכל לא נגע כלל במאכל ואסור להאכיל למי שלא נטל ידיו מכח לפני עור (שם): (ג) אף שמדינא מהני ליטול ידיו שחרית ולהתנות עליהם כל היום שלא יסיח דעתו מ"מ נהגו העולם שלא לסמוך משום שצריך שמירה יתירה שלא יסיח דעתו ולא יגע את ידיו וא"כ ליזהר בזה (א"ר בשם כמה פוסקים): (ד) מי שעומד בסעודה ונזכר שנגע בירך ושוק או שאר מקומות המכוסים באדם או שחיכך בראשו וכל כיוצא בזה במקומות המטונפים שיש בהם מלמולי זיעה וכן אם הסיח דעתו משמירתן בכל אלו צריך לחזור וליטול ידיו בלא ברכה משום שהוא מחלוקת הפוסקים אם צריך ליטול מחמת נקיות בלא טומאה ולכן צריך נטילה בלא ברכה וכן אפילו אם עשה צרכיו או הטיל מים ברכה והסיח דעתו בכל אלו נטל ידיו בלא ברכה (פ"מ סי' קס"ד):

בשומן

גליון רעק"א א) [ליטול ידיו. נ"ב בלא ברכה, ודעת הרמ"א בתשובה. ירושלמי וא"צ נטילה]. ב) [או אפי' שנוגע בה'. נ"ב צ"ל או]. ג) [וא"צ נטילה, נ"ב ברמב"ם פ"ח מהל' ברכות והכלים דמשה שיש שמשל למי פירות שכשר וא"צ צריך נטילה]:

דין העושה צרכיו ורוצה לאכול:

(א) כשעשה צרכיו ורוצה לאכול יטול ידיו שני פעמים פעם ראשון שלא כדין ומברך אשר יצר ה' ואחר כך יטול ידיו כדין ומברך ענט"י (סי' קס"ה):

דיני כלי הראוי לנטילה ודבעינן כח גברא:

(א) אין נוטלין לידים אלא בכלי שמחזיק רביעית [דהיינו ג' ביצים] שלא מפוחת (לאפוקי כשהוא מפוחת מחזקת רביעית ואם לאו אינה מחזקת פסולה) וכל הכלים כשרים לנט"י אפי' כלי אבנים כלי גללים כלי אדמה ואם יש בהכלי נקב ככונס משקה (פי' שהנקב גדול כ"כ כשמושיבין אותו על המים יכנסו המים להם דרך אותו נקב) אפילו מחזיק רביעית מהנקב ולמטה אפילו מיוחד לאוכלין אין נוטלין מהם לידים ואפילו דרך הנקב וכ"ש דרך פיו ואם ניקב רק כמוציא משקה נוטלין בו לידים אפילו דרך פיו (מ"א בשם רי"ו סי' קנ"ט): (ב) קיתון שקורין שאנ"ק שיש לו דד בולט ויוצא מאמצע דופני הכלי והדד שוה לדופני הכלי ופיו ארוך יותר. מותר ליטול בו בין דרך גוף הכלי ובין דרך הדד ואם גבוה יותר מדופני הכלי פסול ליטול בו דרך הדד וכן קיתון שקורין קרוג"ג שיש לו אצל פיו כמו חצי עגולה אם הוא גבוה משפת הכלי כמו ליטר לא נעשה לקבלה ופסול ליטול דרך אותו חצי עגולה רק דרך גוף הכלי שהוא שוה אבל אם הוא שוה לפי הכלי מותר ליטול אפי' דרך אותו חצי עגולה (כן משמע מא"ר שם): (ג) אם הכניס ידיו לתוך הכלי של מים ושכשך ידיו בהם לא עלתה לו נטילה כלל וצריך לחזור וליטול ידיו בלא ברכה (שם): (ד) חבית שיש בה ברזא והסירה וקיבל המים על ידו חשיב שפיר כח גברא וצריך להחזירה ולהסירה בכל שפיכה ושפיכה (שם): (ה) הכל כשרים ליתן מים לידים אפי' חש"ו חוץ מעכו"ם או נדה וקטן פחות מבן שש יש ליזהר לכתחלה (שם): (ו) הנוטל צריך לכוין נטילה המכשרת לאכילה ואם נטל ולא כיון עיין לעיל: (ז) המטביל ידיו במי מעיין אפי' אין בו ארבעים סאה רק כ"כ מים שמתכסים בהם ידיו בפעם אחת א) עלתה לו כמו נטילה אבל אם הטביל ידיו במי ב) מקוה ג) באין שאובין שאין בהם ארבעים סאה בדיעבד עלתה לו לנטילה אבל לכתחלה יש להחמיר (שם): (ח) כשמטביל ידיו בנהר או במי מעיין לא יטול בידו אחת וישפכם על חברתה שאין כאן לא נטילה ולא טבילה אלא יטבול שתיהם במים (שם): (ט) אותן בארות שעושין עם שלומפין יכול לשאוב בידו אחת המים עם השלומפין וידו השניה יניח תחת המים היוצאים מהשלומפין סמוך לארץ ואח"כ גם לידו השניה יעשה כן וממ"נ עלתה לו נטילה אם המים שבהשלומפין נשאבין ע"י כלי שלה הוי נטילה ואם לאו עלתה לו טבילה (כי לא ידעתי מלאכת השלומפין) משום גלגל חיבור והוי כמו מעיין עצמו אבל אין להניח הידים גבוה מן הארץ דאז הוי כמושך נפסק דלא הוי טבילה (עיין ס"מ בא"ח):

(י) השלג אם ארבעים סאה מחובר על הארץ במקום אחד מותר להטביל בו את הידים אפי' לא ריסק את השלג ומכל מקום נ"ל שצריך לרסק קצת השלג למקום שתוחב שם הידים כדי שיהיו נקיות (פ"מ שם): (יא) כשמטביל ידיו אעפ"כ יברך ענט"י ולא על טבילת ידים (שם):

דין איזה מים כשרים לנטילה ואיזה פסולים:

(א) מים שנשתנו מראיהן בין מחמת דבר שנפל לתוכן בין מחמת מקומן פסולין ואם חזרו לברייתן כשרין (סי' ק"ס): (ב) עשה במים מלאכה פסולים לנטילת ידים מחמת שנעשו כשופכין כשמודחין לשפיכה (מ"א שם) ואלו מלאכות שפוסלין במים אם הדיח בהן פתו אפילו אם נתכוין לשרות בכלי אחר ונפלו לכלי זה (אבל אם לא נתכוין לשרותו כלל ונפל בכלי של מים לא חשיבי מלאכה) וכן אם צינן בהם יין פסולים ואם הדיח בהם כלים פסולים ואם היו הכלים טובים או חדשים לא נפסלו. וכן אם הדיח בהן ירקות פסולים ואם היו מודחין לא נפסלו ואם שרה בהן הירקות שלא יכמשו אף שהיו מודחים נפסלו המים וכן אם נתן בהם כלים שנתנקבו כדי שיתמלאו מיקרי נעשה בהם מלאכה ופסולים אבל אם נתן בהם דגים חיים שלא ימותו לא מיקרי נעשה בהם מלאכה (שם במ"א): (ג) מים שהאומנים מטביל בהם נעוסקין או שהנחתום מדיח בהם ידיו מהבצק הדבוק בהם פסולים (פ"ז א"ר דלא כמ"א) אבל אם מטביל ידיו ועת מי הגלוסקא או שחפן בהם בחפניו המים שנפלו לא מיקרי נעשה בהם מלאכה וכשרים אם לא נשתנו מראיהן (שם): (ד) אם המים בכלי שיש בה שנתות ונתן לתוכה בשר ועולין המים עד השנתות וזהו יודע משקלו וכן מים שמדיח בהם המדות שלא ישאר הריח מדבר המדוד בהם פסולים דחשוב כעשה בהן מלאכה (שם במ"א): (ה) אם נתן למים דבר המריח כדי שיריחו בם יש לומר דנתכוין להכניסן (שם במ"א): (ו) מים ששתה מהם בהמה או תרנגולים או חיה כשרים לנטילה אבל אם שתה מהם חזיר או כלב נמאסין ונעשו כשופכין ופסולין (שם): (ז) מים שלפני הגפת אף שלא נשתנו מראיהן פסולין מפני שגודלי נעשה בהם מלאכה היינו שכיבה בהם הברזל (שם): (ח) מים הפסולים שנתערבו במים כשרין בטלין במיעוטן ומשלימין אפי' לרביעית אם לא נשתנו מראיהן (מ"א א"ר ופ"מ): (ט) בגד שנפל למים ואח"כ הוציאו משם המים כשרים לנט"י משום שלא נתכוין לעשות בהם מלאכה ואם מיצה המים מהבגד אותן המים שמיצה פסולין ואם מיצה אותו לתוך המים שבכלי דינו כמו מים פסולין שנתערבו במים כשרים בסעי' ח': (י) אין המלאכה פוסלת אלא במים שאובין בין שהם בכלי בין שהם בקרקע אבל לא במי מקוה ומעיין בשהן מחוברין אבל פסול בשינוי מראה מחמת דבר אחר ד) אין חילוק בין שאובין למקוה (פ"מ שם): (יא) חמי האור שאין היד סולדת בו מותר ליטול בהם לידים (שם): (יב) ה) מים מלוחים או סרוחין או מרים שאין הכלב יכול לשתות מהן פסולים:

מי

גליון רע"א א) [עלתה לו כמו נטילה. נ"ב ידו אחת בנטילה וידו אחת בטבילה נ"ב מהני. ואם חצי ידו בנטילה וחצי ידו בטבילה צל"ע לדינא על נימין ס"ז.] ב) [במי מקוה כו'. נ"ב ואם הם זוחלים אף ביש בהם מ' סאה הוא ספק]. ג) [שאינן שאובים. נ"ב ואם הם שאובין והמשיכה טולח ע"ג קרקע כשרים]. ד) [אין חילוק בין שאובין למקוה. נ"ב אבל במעין אין שינוי מראה פוסל. וכ"ה בשו"ע יו"ד סי' ר"א סכ"ח. והט"ז כאן סי' ק"ס סק"ל דנקט למי מקוה ומעין תמוה]. ח) [מים מלוחים כו' פסולים. נ"ב דוקא לנטילה אבל לטבילה כשרים]:

(יג) מי דבש שקורין מע"ד או שכר נוטלין מהם לידים בשעת הדחק (משום דעיקרן מים ומה שנשתנו מראיהן לא איכפת לן משום דאישתנו למעליותא) (שם במ"א): (יד) לכתחלה צריך ליזהר ליטול כל היד עד הקנה של זרוע ויתנה מתחילה שלא יהיה עליו כנדר משום שלפעמים לא יהיה לו כ"כ מים (מ"א בסי' קס"א): (טו) צריך ליזהר ליטול מים בשפע ועכ"פ לא יפחות מרביעית ויזהר שלא יגע ביד שלא נטל אותה עדיין ביד שנטל אותה וכן כשמשפשף היד בחברתה יזהר שלא יגע במקום שלא הגיעו המים כדי שלא יטמאו זו את זו ואם נגע צריך ליטול שנית אבל א"צ לנגב אותם קודם נטילה שנית אבל אם נגע בו אחר שלא נטל ידיו צריך לנגבם וליטול פעם שנית (ע' פ"מ):

דיני חציצה בנטילה:

(א) צריך ליזהר מחציצה בנטילה כגון צואה שתחת הציפורן שלא כנגד הבשר כגון שהציפורן גדול ועולה עד למעלה מבשר האצבע וצואה שם דמאיס ובצק שיש שתחת הציפורן אפי' כנגד הבשר אם מקפיד עליו חוצץ ואם אינו מקפיד עליו אינו חוצץ ודוקא בבצק וטיט שכנגד הבשר אבל לא כנגד הבשר אף שהוא אינו מקפיד כיון דרוב בנ"א מקפידין חוצץ (מ"א בסי' קס"א) ובשבת נ"ל מותר לגרר הטיט שתחת הצפורן בצפרנו רק שלא יגרור את הצפורן (א"ר שם): (ב) כל דבר שאינו מקפיד עליו אינו חוצץ היה דרכו של זה להקפיד וזה אין דרכו להקפיד למי שדרכו להקפיד חוצץ ולמי שאין דרכו להקפיד אינו חוצץ כיצד היה צבע וידיו צבועות אין הצבע חוצץ על ידיו אע"פ שיש לו ממשות הצבע על ידיו וכן אם הוא טבח ויש דם על ידיו אינו חוצץ וכן אם היה מוכר שומן ויש שומן על ידיו אינו חוצץ אבל אחר שהיה ממשות דברים אלו על ידיו חוצץ ואם היה טבח ומוכר שומן והיה דם ושומן על ידיו מיבעי' לן בגמרא סוף פ' י"א דזבחים ולא איפשטא ובנמ"י אזלינן לקולא ואינו חוצץ. הדיו היבש חוצץ. ושלא אינו חוצץ. גילדי מכה על ידיו אם אינו מקפיד עליו או שמצטער בנטילתו אינו חוצץ (שם במ"א): (ג) כל הדברים שאינן מקפידין עליהם אם היה רוב היד מכוסה מהם חוצץ ורוב היד היינו רוב שיעור מהיד שצריך נטילה (שם) ולכן אף מי שנוהג ליטול ידיו עד הקנה של זרוע מ"מ אם מטונף עד רוב קשור אצבעותיו לכף בדברים שאין מקפידין נ"ל חוצץ דהלכה כדיעה זו דא"צ רק עד מקום חיבור האצבעות לכף היד: (ד) אם יש לו מיחוש ביד ונותן עליו רטיה חוצץ וצריך להסירה אבל אם יש לו מכה על היד וא"א להסיר הרטיה א"צ להסיר כלל מקום הרטיה (שם): (ה) טבעת שעל ידו צריך להסיר בשעת נטילה ודוקא אשה שדרכה להקפיד להסיר הטבעת בשעת מלאכה אבל איש שאין דרכו להקפיד להסירו בשעת מלאכה א"צ להסיר אותו בשעת נטילה רק אם יש בו אבן טובה שגם איש דרכו להקפיד ולכן אותן טבעת שקורין קרא"ס פינגרי"ל א"צ להסיר בשעת נטילה (שם):

דין הפסק בין בציעה לנטילה:

(א) טוב ליזהר שלא להפסיק בין נטילה להמוציא אפי' בשתיקה ויזהר משיעור הילוך כ"ב אמה וכ"ש שטוב ליזהר שלא להפסיק בדיבור ולכן אותן האומרים מזמור ה' רועי כו' קודם הסעודה יש לאומרו קודם הנטילה ואם שכח לומר קודם נטילה יכול לאומרו בין נטילה להמוציא אבל לעשות איזה דבר שצריכין דקדוק גדול בעשייתן בין נטילה להמוציא איסור הוא משום היסח הדעת וחוב ליזהר בזה (סי' קס"ו): (ב) בוצע בפת במקום שנאפה היטב היינו בצד שכנגד לצד המתבקע כי בזה הצד התחיל לאפות ונדחקה העיסה עד שנתבקע לצד שכנגדו ומתחיל לבצוע מצד הפת כדי שיחתוך מעט מצד העליון ומצד התחתון בפעם אחת ויחתוך סביב הפת ויניח פרוסת המוציא מחוברת באמצע וצריכה להיות מחוברת כ"כ שאם יאחז בפרוסה יעלה שאר הככר עמו ויברך המוציא ואחר שסיים הברכה מפרידה כדי שתכלה הברכה בעוד הפת שלם (סי' קס"ז): (ג) בפרוסה יכול לבצוע ממקום שנפרס וא"צ לבצוע במקום השלם רק שצריך לחתוך מצד העליון והתחתון (ס"מ שם): (ד) בשבת לא יחתוך הככר עד אחר הברכה כדי שיהיו הככרות שלימות בידו ויתן שתי ידיו עליהם. בשעת ברכת המוציא יתפוס הלחם בידו דבעינן שתהא הברכה סמוך לעשייתן. ויתן שתי ידיו עליהם בשעת ברכה שיש בהן עשר אצבעות כנגד עשר מצות התלוין בפת ואם יש לנוש בית יד על ידו צריך להסירה בשעה שאוחז הפת לברך עליו המוציא (שם): (ה) לא יבצע עד שיביאו לפניו מלח ואם המסובין רבים צריך להמתין עד שיביאו לפני כל אחד ואחד ואם אוכל פת נקיה או שהוא מתובל בתבלין כמו שאנו עושין א"צ להמתין ומ"מ אם רוצה להמתין הרשות בידו ומצוה להביא על כל שלחן מלח קודם שיבצע אף שהפת מלוח במלח מפני שהשלחן כמזבח והאכילה כקרבן ונאמר על כל קרבנך תקריב מלח והוא מגין מן הפורעניות והמקובלים כתבו שחייב לטבל פרוסת המוציא במלח (שם): (ו) יאכל מיד אחר הברכה ולא ישיח בין ברכה לאכילה ואם שח צריך לחזור ולברך אא"כ היתה השיחה מענין דברים שהן צורך סעודה כגון שבירך וקודם שאכל אמר הביאו מלח אף לדידן שאין חיוב גדול כ"כ במלח דהפת שלנו עם המלח מ"מ כיון שמטעם הוא לא הוי הפסק וא"צ לברך שנית וכן אם אמר תנו מאכל לבהמה דאסור לטעום קודם שיתן לבהמתו והוי מצרכי הסעודה ולא הוי הפסק וא"צ לברך שנית ומ"מ לכתחלה לא יפסיק כלל אבל אם אמר תנו לשתות לבהמה הוי הפסק משום דלשתות אדם קודם (שם במ"א): (ז) שכח ואכל ולא בירך המוציא אם נזכר בתוך הסעודה או אפי' אחר שגמר סעודתו רק שלא בירך עדיין בהמ"ז מברך המוציא ואוכל פת (שם במ"א): (ח) אם הוא מסופק אם בירך ברכת המוציא אם לאו אינו חוזר ומברך (שם): (ט) אם במקום ברכת המוציא בירך שהכל נהיה בדברו או שאמר בריך רחמנא מלכא מריה דהאי פיתא יצא (שם): (י) מי שאינו אוכל יכול לברך לאחרים ברכת המוציא והקטנים יאכלו כדי לחנכם במצות (שם) וה"ה כל ברכת הנהנין (שם):

קצת דינים [ודברי מוסר] הנוהגים בסעודה:

(א) היו מסובין בסעודה ויצא אחד מהם להטיל מים נוטל ידו אחת שמשפשף בה הניצוצות שנתזו על רגליו וכשנכנס אינו נוטל אלא בפני כלם שלא יחשדוהו שלא נטל ודוקא שאין רוצה לאכול עוד רק שמסובין עדיין לשתות אבל אם רוצה לאכול עדיין נוטל בחוץ דמידע ידוע דאגיגא דעתו ואינו אוכל בלא נטילה ואם לא הפסיק כלל נ"כ יש ליטול ידיו לשתות כדי שלא יחשדוהו

שהפסיק

שהפסיק ואינו נוטל ידיו ואם יושב נכח והלך להטיל מים באמצע הסעודה ולא הפסיק א"צ ליטול כלל אפי' לאכילה אבל אם עשה צרכיו אף אם לא קינח ודאי צריך ליטול ידיו (סי' קס"ד): (ב) אם יצא לדבר עם חבירו והפליג ורוצה לשתות נוטל ידו אחת ואם רוצה לאכול יטול שתי ידיו וצריך ליטול נמי כמסובין אפי' לאכילה כדי שלא יחשדוהו שלא נטל ידיו דבהפליג ליכא חשש היסח דעת וצריך ליטול ידיו משום היסח הדעת ולענין ברכת ענ"י אם צריך לברך כשנוטל ידיו עיין לעיל בס' מ"ט ולענין ברכה השאלה אם צריך לברך שנית בשהפסיק עיין לקמן בדין הפסק בסעודה (שם): [אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט ואפי' מי שנתעטש בסעודה אסור לומר לו אסותא: שרים ממתינים זה לזה בקערה שכשאחד מסלק ידו מן הקערה חבירו מפסיק מלאכול וממתין עליו. אבל אם הם שלשה אין השנים פוסקים משום אחד: שרים שישבו על השלחן הגדול פושט ידו תחלה והשולח ידו בפני מי שהוא גדול ממנו הרי זה גרגרן: כשאוכל או שותה שהוא מתוק לחיך וחביב עליו ביותר ימשוך ידיו ממנו וימנע עצמו ממנו. וזה המדה מעולה והיא תורה מאד וקלה בכל עידן חכם ומרויח עד ה' אלהים (של"ה)]:

דין אם שכח והכניס אוכלין או משקין לפיו בלא ברכה :

(א) אם שכח והכניס אוכלין לפיו בלא ברכה אם הוא דבר שאינו נמאס אם יפליטנו יפליט אותו ויברך עליו ואם הוא דבר שנמאס מסלקו לצד אחד ומברך (סי' קע"ב): (ב) שכח והכניס משקין לתוך פיו בלא ברכה אם א"צ לאותן משקין דוקא כגון שיש לו עוד אותן משקים צריך לפלוט אותן המשקים שבתוך פיו ויקח משקין אחרים ויברך עליהם ואם אין לו עוד מאותן משקים בולע המשקים שבפיו ואינו מברך ברכה ראשונה רק ברכה אחרונה ומ"מ כשהמשקים בפיו עדיין יהרהר בברכה ראשונה דהרהור כדיבור דמי במקום הדחק (שם):

דין על איזה מין פת מצוה להקדימו לבצוע עליו :

(א) היו לפניו שתי לחמים ממין אחד מברך על היותר גדולה ואם האחד שלם והב' פרוסה אף שהפרוסה יש לה מעלות יותר דהיינו שהיא גדולה ולבנה והשלם קטן וקיבר נ"ל מברך על השלם ואם שניהם שלימים או שניהם פרוסים רק שהאחת נקיה והאחת פת קיבר מברך על הפת הנקי ואם שתיהן נקיות רק שהאחת לבנה ביותר מברך על הלבנה ביותר אף שהשני' גדולה יותר (א"ר סי' קס"ח): (ב) פת חיטין ופת שעורין מברך על של חיטין ואם היה של חיטין פרוסה ושל שעורים שלימה מניח הפרוסה תחת השלימה ובוצע משניהם יחד (שם): (ג) פת חיטין ופת דגן אפי' היה של חיטין פרוסה ושל דגן שלם מברך על של חיטין כיון דחיטין מוקדם בקרא וכן אפי' פרוסה של שעורים ושל דגן שלימה מברך על של שעורים כיון דמוקדם בקרא (שם בס"ע): (ד) כל החלוקים הנ"ל היינו דוקא אם רוצה לאכול משניהם אבל אם אינו רוצה לאכול אלא אחד מברך על אותו שרוצה לאכול אף שהשני מין ז' וחשוב (שם):

איזה דברים נקראים הפסק בסעודה :

(א) אם אכל פת והלך למקום אחר באמצע הסעודה כשחוזר למקומו ורוצה לאכול א"צ לברך המוציא כיון שפת צריך ברכה במקומו לא חשוב עקירתו הפסק והיסח הדעת וכשרוצה לאכול במקום אחר כזית פת נ"ל א"צ לברך המוציא ויברך בהמ"ז במקום השני אבל אם לא אכל במקום השני רק שתה מכויח פת אפילו אכל כרכה פירות צריך לחזור למקומו הראשון ולברך שם בהמ"ז אבל לכתחלה אסור לעקור ממקומו בלי שיברך תחלה בהמ"ז שמא ישכח אח"כ לאכול עוד אם לא לצורך מצוה עוברת כגון ללוית המת וכיוצא בזה אבל לילך להתפלל בביה"כ אסור ובדיעבד כשהלך וחזר א"צ לברך המוציא (ולענין נטילת ידים עיין לעיל בהלכות נטילת ידים) ודוקא אם לא הסיח דעתו אבל אם הסיח דעתו יתבאר לקמן (קע"ח בס"ו): (ב) אם היה דעתו בשעת ברכת המוציא לילך באמצע סעודתו לבית חבירו לאכול שם מותר אח"כ אפי' לכתחלה לילך שם (שם): (ג) משבעת המינים יש בהם פלוגתא אם צריכין ברכה אחריהן במקומן לכן לכתחלה יש להחמיר לברך במקומו ובדיעבד אם שינה מקומו נ"ל דיש סוג לסמוך (שם מ"א) וא"צ לברך שנית דהפסק ברכות לבטל: (ד) אם אכל פירות או שתה משקים שא"צ ברכה במקומן ושינה מקומו הוי היסח הדעת אפילו לא הלך רק לעשות צרכיו וכשחוזר לאכול או לשתות בין במקום הראשון בין במקום האחר צריך לברך שנית ברכה ראשונה אם לא שהיה יושב עם כמה אנשים שאכלו עמו או שתו עמו והניח מקצת חבירים שם ושינה מקומו ואח"כ חזר אצלם לא הוי היסח הדעת וא"צ לברך אח"כ ברכה ראשונה על מה שרוצה לאכול ולשתות (שם במ"א וא"ר): (ה) אם היה בגן המוקף מחיצות ובירך על פירות אילן אחד אם היה בדעתו בשעת ברכה לאכול מכולן אם הלך אח"כ לאכול מאחרים אף שאין רואה מקומו הראשון אין צריך לברך על האחרים כיון שהוא בגן אחד אבל מגן לגן לא מהני דעתו אף שסמוכין (שם): (ו) מחדר לחדר תחת גג אחד דינו כמאילן לאילן בגן אחד (ס"ח): (ז) מאילן לאילן שעומדים ביער ולא בגן המוקף מחיצות לא מהני דעתו ואפי' רואה מקומו והוי כמגן לגן (ס"ז) ובאילן אחד שאוכל במזרח של אילן ואח"כ אוכל במערב של אילן אם רואה מקומו הראשון א"צ לברך שני' אף שלא היה בדעתו בשעת ברכה (פ"ת שם): (ח) שינת ארעי באמצע סעודה אפי' בדברים שא"צ ברכה במקומן הוי היסח הדעת ואם רוצה לאכול אחר כך עוד פת יטול ידיו ולא יברך (פ"ת שם):

דין איזה דברים הוי היסח הדעת בסעודה :

(א) גמר סעודתו ואמר הב לן ונברך ואחר כך רוצה לאכול עוד קודם ברכת המזון אסור לו לאכול עוד מחמת שיש מחלוקת הפוסקים אי הוי היסח הדעת וצריך לברך המוציא לכן אין להכניס עצמו בספק ברכה אבל אם רוצה לשתות עוד מותר לו לשתות בברכה דהא לכ"ע מודים דלענין שתיה הוי הב לן ונברך היסח הדעת ויברך ברכה ראשונה על מה שרוצה לשתות (סי' קע"ט): (ב) אם נטל ידיו מים אחרונים ואח"כ רוצה להפסיק בדיבור לכתחלה יחמיר על עצמו שלא להפסיק כמו דיבור אחר שנטל ידיו אבל אם

צריך

צריך להפסיק בדבר מאחר או כדיעבד אם הפסיק יטול ידיו שנית כדי ליטול תיכף לנטילת מים אחרונים ברכה וכ"ש שאסור לאכול ולשתות לכתחלה כי תיכף לנט"י ברכה (שם בס"ח): (ג) אם נטל הכוס לברך אף שלא נטל ידיו וגם לא אמר עדיין הב לן ונברך אם רוצה אח"כ לאכול ולשתות יכול לאכול ולשתות עוד רק שצריך לברך ברכה ראשונה ומה שכתב המ"א שם ס"ק ה' שדין זה דומה לנט"י כוונתו לענין ברכה שצריך לברך ברכה ראשונה אם רוצה לאכול אבל לענין אכילה ושתיה לא דמי לנט"י דהתם אסור לאכול ולשתות אף בברכה משום תיכף לנט"י ברכה אבל כאן ל"ש הטעם ע"כ מותר לאכול ולשתות בברכה כנ"ל: (ד) מי שסומך על שלחן אחרים אפי' אמר הב לן ונברך לא הוי היסח הדעת עד שיאמר בעה"ב דודאי דעתו של אורח אם ירצה עוד בעה"ב לאכול ולשתות שיאכל וישתה עמו ולכן אם בשעת אמירתו גמר בלבו בפירוש אף שירצה בעה"ב לאכול ולשתות לא יאכל וישתה עמו ונמלך אח"כ דינו כדלעיל בסעיף א' ואם אמר בעה"ב הב לן ונברך והאורחים שתקו הוי כאילו הם ג"כ אמרו הב לן ונברך אם לא שאמרו בפירוש שהם רוצים לאכול ולשתות עוד (שם):

קצת מנהגי סעודה ודין מים אחרונים:

(א) אין להסיר המפה והלחם עד אחר בהמ"ז כל מי שאינו משייר חתיכות פת על השלחן אינו רואה סימן ברכה לעולם אבל פת שלימה אסור להביא על השלחן בשעת בהמ"ז משום דמיחזי כעורכים לגד שלחן (סי' ק"פ): (ב) פרורים שאין בהם כזית יכול להשליך אותם למים אבל צריך ליזהר שלא יפלו על הארץ וידרסו עליהם משום שקשה לעניות אבל פרוסה שיש בה כזית אסור לאבדן במים (שם): (ג) נוהגין לכסות הסכין בשעת בהמ"ז (שם): (ד) באידנא דליכא מלח סדומית מ"מ יש ליזהר שיטול מים אחרונים וכל המים וכל המקומות כשרים לנטילת מים אחרונים אף אותן שפסולין למים ראשונים ואין נוטלין ע"ג קרקע במקום שהולך ב"א ולכן יש ליטול תחת השלחן ויש לנגב הידים (סימן קפ"א):

הלכות ברכת המזון

דיני כוס של בהמ"ז ושלא יהא פגום:

(א) מצוה מן המובחר לברך בהמ"ז על הכוס ואפי' שהוא אוכל ביחיד יש לברך על הכוס והשומע אוכל ביחיד ומברך על הכוס אין לאחוז הכוס בידו בשעת בהמ"ז רק מניחו לפניו על השלחן ונכון מנהג זה ע"ד הקבלה (סי' קפ"ב): (ב) כוס של בהמ"ז צריך לברך על היין אם יש לו ואם לאו מברך על השכר כיון שרוב שתיית המדינה הוא שכר הוי חמר מדינה ואם רוב שתייתן הוא מי דבש יותר טוב לברך על מי דבש אבל אם אין שותין מי דבש רק לפרקים השכר עדיף (שם): (ג) צריך שלא יהא פגום שאם שתה ממנו פגמו ואפי' שתה מן הכד או מן החבית פגמו ואפילו מים פגומים אסור לתתם בתוך כוס של ברכה (שם) ויכולין לתקן הכוס הפגום ע"י שיוסיף מעט יין או מים (שם): (ד) אם החזיר הכוס הפגום של יין לתוך הבקבוק היין שבבקבוק כשר ובלבד שיהא היין שבבקבוק יותר מהיין הפגום (מ"א שם): (ה) כוס של ברכה טעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ ואם הוא נקי שאין בו שיורי כוס א"צ ורבים אם מקנחו במפה די וצריך למלאות אותו שיהיה מלא על כל גדותיו אף שישפך ממנו קצת אין בכך כלום (סי' קפ"ג): (ו) כוס של ברכה צריך להיות שלם שלא יהא נסדק וכן אם יש בו חסרון כדי תגירת צפורן פסול וכן אם נשבר נקבים התחתון פסול (מג"א שם): (ז) מקבל הכוס בשתי ידיו וכשמתחיל לברך נוטלו בימינו ולא יסייע בשמאל אבל יש מתן השמאל תחת הימין לסייעו ואין נוגע בכוס מותר ומגביה מעל השלחן טפח ונותן בו עיניו כדי שלא יסיח דעתו ואין נוקחין הכוס עד שיברך עליו ומשגרו לאשתו שתשתה ממנו ואפי' לא אכלה עמהם (שם): (ח) ליתן אותו הכוס בימין שהוא שמאל כל אדם (שם): (ט) אסור להפסיק בשום הפסק בברכת המזון (שם): (י) יקדים לסיים קצת קודם המברך כדי שיענה אמן אחר המברך (שם): (יא) צריך לישב בשעה שהוא מברך ואפי' אם היה הולך כשאכל צריך לישב לברך כדי לכוין דעתו וגם לא יהא מיסב ושוכב על צדו כשהוא מברך שהוא דרך גאוה אלא יושב באימה וביראה אבל בדיעבד אפי' בירך כשהוא מהלך יצא ואסור לברך כשהוא עוסק במלאכתו (שם):

לקבוע ברכה במקום סעודה ועד כמה יכול לברך מי ששכח ולא בירך:

(א) מי שאכל במקום אחד צריך לברך קודם שיעקר ממקומו ואם יצא ממקומו אפי' בשוגג ולא בירך בהמ"ז ונזכר במקום שהוא שם שלא בירך אם יש לו פת אפילו כזית מכוון יאכל במקום הב' ויברך בהמ"ז ואם לאו יחזור למקומו שאכל ויברך שם ובדיעבד אם בירך במקום שנזכר יצא אפי' עקר ממקומו במזיד וכן אם א"א לחזור למקומו כגון שהולך עם שיירא ואין בני השיירא רוצין להמתין עליו עד שיחזור או שמרחיק ממקומו כ"כ שאם יחזור יתעכל המזון שבמעיו בכל אלו יברך במקום שנזכר (סי' קפ"ד): (ב) אכל ואינו יודע אם בירך בהמ"ז אם לא אם אכל כדי שביעה שחייב מדאורייתא בבהמ"ז הוי ספק דאורייתא וחייב לברך שנית ואפי' ברכה רביעית שהוא מדרבנן צריך לברך כדי דלא לזלזולי בה ואם אינו שבע אף שאכל כביצה פת א"צ לברך מספק (מ"א שם): (ג) עד אימת יכול לברך עד כדי שיתעכל המזון והשיעור כ"ז שאינו רעב מאכילה ראשונה לא נתעכל עדיין ומשעה שהתחיל להיות רעב הוי נתעכל ושוב אסור לברך ובסעודות גדולות שיושבין לפעמים ד' או ה' שעות קודם שמברכין בהמ"ז אין המנהג נכון כ"כ ויש להזהר לברך בהמ"ז מיד ומ"מ אם יושבין ושותין ואוכלים פרפראות ואין תאבים לאכול מחמת הפרפראות שאכלו יכולין לברך ברכת המזון (מ"א שם): (ד) מי שאכל מעט ולא שבע ממנו ורוצה לברך בהמ"ז מדרבנן והיה קודם שבירך בהמ"ז ואח"כ אינו יודע לשער אם נתעכל המזון במעיו שמקודם נ"ל שיהא רעב קצת יאכל כזית פת קודם בהמ"ז (מ"א שם). וא"צ לברך המוציא על מה שרוצה לאכול דהא אם נתעכל המזון במעיו א"צ לברך המוציא קודם שבירך אם לא הסיח דעתו (מ"א דלא כמ"א): (ה) מי שאכל פירות והיה קודם שבירך ברכה אחרונה נ"ל שהשיעור אם אינו תאב לאכילת שום פירות יכול לברך ברכה אחרונה (שם):

דיני בהמ"ז בג' או בי' ואם טעה בבהמ"ז

(א) שלשה שאכלו כאחד חייבין בזימון שיאמר אחד נברך

נברך

נברך שאכלנו כו' (סי' קצ"ב): (ב) אין המסובין עונין אמן אחר ברכת הזימון אבל אדם אחר שבא ויצא שלא נצטרף עמהן יתבאר דינו בסי' שאחר זה (מ"א שם): (ג) המברך אומר ב"ה וב"ש קודם שמתחיל ברהמ"ז והאחרים אין אומרים וה"ה יחיד המברך אין אומר (מ"א שם): (ד) בעשרה אפי' עד ריבוא מאה בשם ואומר המברך נברך לאלהינו כו' והם עונין ברוך אלהינו כו' אם טעה המברך בעשרה והעונין ולא הזכירו השם ואפי' אם המזמן אמר בשם והעונין לא הזכירו את השם אין יכולין לחזור ולהזכיר השם דהוי כזימון למפרע ואפי' המברך שחוזר ועונה אחר העונים ברוך אלהינו כו' [illegible] ואינו מזכיר השם ואינו אומר רק ברוך שאכלנו משלו כו' (שיורי ברכה בשם תשו' הרשב"א כת"י) ואם טעה המזמן ולא הזכיר השם אם לא ענו העונין אחריו עדיין חוזר המזמן ומברך בשם ואם כבר ענו אחריו בשם כשחוזר המזמן לומר אחר העונים ב"ש ברוך אלהינו בשם כיון דהעונים ענו בשם (מא"ר סק"ב):

דין מי שלא אכל ושמע ברכת הזימון היאך עונה אחריהם:

(א) שלשה שאכלו והן מברכין בזימון והיו שם אחרים שלא אכלו עמהם כששומעים שאומר המברך נברך שאכלנו כו' צריכין לענות ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ואם באו לשם כשהמסובין עונין אחר המברך ברוך שאכלנו כו' עונים אחריהם אמן וכן אחר שחוזר המברך ואומר ברוך שאכלנו כו' עונים האחרים שלא אכלו אמן ואם היו האוכלין עשרה שמזמנים בשם עונין אותם שלא אכלו אחר המברך ברוך אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד (סי' קצ"ח):

דיני צירוף לזימון ומתי אין רשאין לחלק:

(א) משלשה ועד חמשה וחמשה בכלל וכן מעשרה עד י"ט וי"ט בכלל שקבעו עצמן לאכול כאחד אין רשאין לחלק אם לא באופנים שיתבארו בסעיפים לקמן דהאחרים לחלק אבל מו' עד ט' וט' בכלל וכן מעשרים ולמעלה יכולין תמיד לחלק אם ירצו ובלבד שלא יפסידו הזימון בשם (סי' קצ"ג): (ב) שלשה שאכלו על שלחן אחד או על מפה אחת אפי' לא אכלו בפ"א רק אחר שאכלו השנים תמרו מלאכול אלא שלא אמרו עדיין הב לן ונברך בא השלישי וישב אצלם לאכול ואפי' כ"ש אוכל מככרו ואפילו לא אכלו רק שיעור כזית פת והשלישי אכל ירק כזית או שתה משקה רביעית חוץ ממים מצטרפין לזימון (סי' קצ"ז). ואם כבר בירך ברכה אחרונה על פירות או על המשקה שוב אינו מצטרף (מ"א שם): (ג) אם אחד יש לו דבר נחוץ מאד וא"א להמתין עד שיגמרו חביריו שיברכו בזימון אף שהתחילו לאכול כא' יכול לגמור סעודתו קודם חביריו ולברך בפ"ע אבל אם גמרו כולן סעודתן אסורין לחלק אפילו לדבר נחוץ (סי' ר' בש"ע): (ד) לדבר מצוה שהוא נחוץ מאד אפי' שאחד כלה וגמרו כולן והאחרים אין רוצין לברך עדיין מותר לחלק (שם): (ה) בכל אלו המקומות שנתבארו בסעיף דלעיל לענין שלשה במקום שמצטרפין לענין זימון ובמקום שאין רשאין לחלק כן הדין לענין עשרה כדי לזמן בשם (שם) רק בעשרה אם שבעה אכלו פת והשלשה אכלו ירק או שתו משקה רביעית מצטרפין לזמן בשם אבל אם ששה אכלו פת וארבעה אכלו ירק אין מצטרפין לזמן בשם (סי' קצ"ז): (ו) שתי חבורות שאוכלים על שתי שלחנות או אפי' בשני חדרים בבית אחד והן בכל אחד ג' כדי לזמן ורוצים לברך בזימון או שאין בכל אחת עשרה ורוצים להצטרף כדי לזמן בשם אם ישבו מתחלה ע"ד להצטרף ומקצתם רואים אלו את אלו או שמש אחד משמש לשניהן מצטרפין אע"פ שאין רואין אלו את אלו אבל אם יש בכל אחת זימון שלשה בפני עצמן ורוצים לזמן ביחד דהיינו שאחד מהחבורות יברך בזימון לשתי החבורות אם מקצתם רואין אלו את אלו אף *) שהשמש אחד אין משמש לשניהן אף שלא ישבו ע"ד להצטרף יחד מצטרפין (מ"א סי' קצ"ה) וצריך שיהיו כולן יכולין לשמוע כל ברהמ"ז מפי המברך כדי שיענו אמן על כל ברכה וברכה ולכן יש ליזהר לברך גם שקולו חזק ואם אין יכולין לשמוע יתבאר דינו לקמן: (ז) שלשה שאכלו כאחד ושכחו שנים מהן וברכו בפני עצמן בטל מהם הזימון ואין יכולין לחזור ולזמן למפרע אבל אם שכח אחד מהם ובירך לעצמו יכולין השנים לזמן עם השלישי אף שכבר בירך (סי' קצ"ד) ויכול לומר שאכלנו משלו והם יוצאין ידי זימון והוא אינו יוצא (מ"א שם): (ח) שלשה שאכלו ויצא אחד מהן לשוק בלא ברהמ"ז כשרוצין לברך קוראין אותו ומודיעין לו שרוצין לזמן כדי שיפסיק עמהם וכן הדין אם היה צריך אחד מהן לילך לדבר מצוה ובירך לעצמו וקיים המצוה קודם שברכו הב' צריך לבא אצלם ויכולין לברך בזימון אף שהא' כבר בירך כמו בשכח ובירך שנתבאר לעיל וכן הדין בעשרה שהצריכו שלשה לילך לדבר מצוה וזימנו לעצמן וקודם שברכו האחרים גמרו המצוה צריכין לבא אצלם ולצרף עמהם ולברך בשם ובעשרה אף שזימנו שלשה מהם מצטרפין אח"כ לזמן בשם כמו שיתבאר לקמן (שם): (ט) שלשה שאכלו כאחד ורוצים השנים לברך ואחד רוצה עדיין לאכול צריך האחד להפסיק על כרחו לשנים ועונה עמהם ברכת הזימון וצריך שימתין עד אחר שיאמרו ברכת הזן את הכל ואחר כך גומר סעודתו וצריך לאכול כזית פת כדי שיוכל לברך ברכת הזן ובעשרה א"צ להפסיק רק עד שאומרים נברך אלהינו כו' ואח"כ גומר סעודתו בלא ברכה ואם לא רצה להפסיק מוחין עליו בין עונה בין לא עונה אבל השנים א"צ להפסיק לאחד אח"כ שיגמרו ברצון הטוב בשבילו ואם לא רצו חייבין הם עכ"פ לא עשו כהוגן (סי' ר'): (י) הג' שאכלו על שלחן אחד ורצו שנים לברך והפסיק השלישי להם כמו שנתבאר לעיל אין יכולים אח"כ השנים האחרים לזמן ואפי' אם רוצים לצרף עמהם אחר דכבר פרח זימון מיניהו אבל מי שהפסיק לב' ואח"כ באו שנים אחרים וישבו על שלחנו ואכלו עם אם אכל המפסיק אחר שהפסיק אפי' רק כזית ירק או שתה משקה רביעית מצטרף עמהן לזימון וכן אם היו ששה או שבעה וברכו שנים מהם והפסיק השלישי להם ואח"כ רוצים עוד שנים מהם לברך אם אכל השלישי אחר שהפסיק לשנים הראשונים אפי' רק כזית ירק יכול להפסיק לשנים האחרים ולענות אחריהם ברכת הזימון וכן יכול להפסיק כענין זה כמה פעמים וגם לא שייך כאן לומר פרח זימון מהאחרים כיון דהאחרים שלא זימנו הם כדי זימון (שם): (יא) ג' או ד' שהפסיקו לחבריהם לזמן בשם אם אכלו ביחד אח"כ לאחר שהפסיקו יכולין לברך בזימון ולא פרח זימון מיניהו כי לא נצטרפו רק להזכרת השם (מ"א בשם הטור) וכן יכולין אח"כ להצטרף לשנים אחרים שאכלו אלא לזמן בשם אפי' לא אכלו אחר

*) או שהשמש אחד משמש לשניהן אף שלא ישבו וכו' כצ"ל.

מפסיקין אפי' כזית ירק וגם לא שתו משקה רביעית וכו, אם יש אפי' חמשה שהפסיקו לשנה אחרים מצטרפין אח"כ לאותם אחרים לברכת הזימון (שם ש"ע וא"ר): (יב) אם רבים הם המסובין ורחוקין מן המברך ואין יכולין לשמוע כל בהמ"ז מפי המברך כדי שיוכלו לענות אמן מוטב שמתחלקים ויזמנו לעצמן אפי' בשלשה כדי שישמעו ויוכלו לענות אמן משיזמנו עם חבורתם בשם ולא יוכלו לענות אמן על כל ברכה וברכה (סי' קצ"ג וא"ר): (יג) שלשה שבאו משלש חבורות של זימון ונתחברו השלשה יחד אף שלא אכלו השלשה ביחד רק כ"א אצל שם בש"ע חייבין בזימון כיון דכבר נתחייבו אצל חבורתם וצריכין לברך קודם שזימנו חבורתם דאם זימנו חבורתם קודם פרח זימון מינייהו שנפרדו דכיון שזימנו הרוב פרח זימון מן המועט אבל אם זימנו אלו שלשה הנפרדים קודם אפי' לא נשאר בכל חבורה רק ב' כיון דהם הרוב לא פרח זימון מינייהו ויכולין כל חבורה לצרף עמהן אחר שיאכל אפי' רק כזית ירק ולזמן (סי' קצ"ג): (יד) קטן שהוא בן י"ג שנים אף דלא ידעינן אם הביא שתי שערות מצטרף לזימון (סי' קצ"ט): (טו) שלשה שאכלו כאחד ואחד אוכל בשר והשנים אוכלים מאכל חלב או להיפך כיון דהאוכל חלב אם ירצה יכול אח"כ לאכול עם חבירו בשר מצטרפין לזימון אבל אם האוכל חלב אין יכול לאכול בשר כגון בפה"ח בין השניים והוא מחבר מלאכול בשר או שאכל גבינה קשה שאסור לאכול בשר אחר גבינה קשה אין מצטרפין (א"ר ומ"א סי' קצ"ו):

דיני בהמ"ז ודיני יעלה ויבא ודינו על הניסים בברכת המזון:

(א) צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא בשפתיו אבל בדיעבד אם בירך ולא השמיע לאזניו ובלבד שהוציא בשפתיו יצא (סימן קפ"ה): (ב) בחנוכה ופורים צריך לומר על הנסים בבהמ"ז בברכת נודה לך קודם ועל הכל ואם שכח אין מחזירין אותו ויכול לאומרו בתוך שאר הרחמן. ויאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מתתיהו כו' (סי' קפ"ז) ובשבת של חנוכה יזכיר של חנוכה בבהמ"ז ולא הזכיר של שבת ולא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב דדינו שיחזור לראש א"צ להזכיר של חנוכה בבהמ"ז (סי' קפ"ח מ"א ס"ק י"ב): (ג) אם בירך והיתה אשה כנגדו צריך לחזור ולברך אבל מי רגליים כנגדו א"צ לברך שנית (סי' קפ"ה): (ד) בברכת רחם לא יאמר נוסח רעינו בשו"א תחת הרי"ש אמינו במלופ"ם שהוא לשון בקשה שמתפלל להקב"ה על מזונו מזון אותו ואפי' בשבת שאסור לשאול צרכיו יכול לומר נוסח זה משום דכך סדר הברכה כך הוא (מ"א בסי' קפ"ח): (ה) בשבת וי"ט וחוה"מ ור"ח צריך להזכיר בברכת המזון מעין המאורע בשבת אומר רצה כו' בי"ט וחוה"מ ור"ח אומר יעלה ויבא קודם ובנה ירושלים ואם שכח ונזכר קודם שגמר ברכת בונה ירושלים היינו שאמר ברוך אתה ולא אמר עדיין השם אומרו שם אבל אם אמר השם היינו שגמר הברכה אם נזכר קודם שאמר הטוב והמטיב אומר בא"י שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית בא"י מקדש השבת (סימן קפ"ח): (ו) בי"ט וחוה"מ ור"ח אומר יעלה ויבא קודם ובנה ירושלים ואם הוא בשבת אומר רצה קודם ואח"כ יעלה ויבא ואם טעה ולא הזכיר יעלה ויבא בי"ט אם נזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה בא"י מקדש ישראל והזמנים ואם חל יו"ט בשבת ושכח לומר של שבת או של י"ט אומר רצה שהשבת ואינו כולל יו"ט עמו משום שכבר הזכירו ואם שכח להזכיר שניהם אומר נוסח זה בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לישראל לששון ולשמחה את יום חג פ' הזה בא"י מקדש השבת וישראל והזמנים אבל אם לא נזכר בכל אלו עד שהתחיל הטוב והמטיב חוזר לראש בהמ"ז (שם סי' קפ"ח) ואם חל י"ט בשבת ולא שכח רק של שבת או של י"ט ולא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב שצריך לחזור לראש צריך אח"כ להזכיר בחזרה של שבת ושל יו"ט (שם): (ז) בר"ה אם טעה ולא הזכיר יעלה ויבא אם נזכר קודם הטוב והמטיב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה ואינו חותם בה ואין אומר גם ומלכות בפתיחה (פ"מ בת"ז סק"ו) ואינו אומר בנוסח הברכה לששון ולשמחה (א"ר שם) ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב אינו חוזר לראש רק יאמר אחר בהמ"ז כל הנוסח יעלה ויבא (נלמד ממ"ש הפ"מ סי' קפ"ח סק"ז) ואם חל ר"ה בשבת ושכח שניהם אומר בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים את יום הזכרון [הזה] בא"י מקדש השבת וישראל ויום הזכרון ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב אף שהזכיר של ר"ה רק שלא הזכיר של שבת חוזר לראש וצריך להזכיר בחזרה של שבת ושל ר"ה אבל אם הזכיר של שבת ולא הזכיר של ר"ה דינו כמו אם חל ר"ה בחול ולא הזכיר של ר"ה (שם): (ח) בחוה"מ דינו כמו בר"ה רק שאומר בנוסח הברכה ברוך שנתן ימים קדושים לעמו ישראל לששון ולשמחה (פ"מ): (ט) בר"ח אם שכח יעלה ויבא בבהמ"ז אין חילוק בין ביום בין בלילה ונזכר קודם שהתחיל הטוב והמטיב אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון בלא פתיחה ובלא חתימה ואם חל בשבת אם שכח של שבת ונזכר קודם הטוב והמטיב אומר של שבת לבד (והנוסח נכתב לעיל) וא"צ לכלול של ר"ח ואם שכח שניהם אומר בא"י אמ"ה אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה וראשי חדשים לזכרון בא"י מקדש ישראל וראשי חדשים. ואם לא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב אפילו לא שכח רק של שבת לבד צריך לחזור לראש וצריך לומר בחזרה רצה ויעלה ויבא אבל אם שכח של ר"ח לבד דינו כמו אם חל ר"ח בחול (שם): (י) סעודה שלישית בשבת דינה כמו בר"ח וכן אם אוכל עד סעודה רביעית בשבת וכן ביו"ט סעודה שלישית דינה כמו בר"ח (שם): (יא) שלשה שאכלו בשבת ויום טוב ושכחו להזכיר מעין המאורע שצריכין לחזור לראש בברכת המזון א"צ לברך בזימון כי מידי זימון כבר יצאו מעם ראש (שם):

דין מי שאכל בשבת ור"ח בחנוכה ובפורים ונמשכה סעודתו עד הלילה דאיך יזכיר בברכת המזון:

(א) היה אוכל סעודה שלישית בשבת ויצא שבת אעפ"כ מזכיר של שבת בבהמ"ז ואם היה ביום א' ר"ח אם אכל גם בלילה כזית פת מזכיר של ר"ח בבהמ"ז ולא של שבת ואם לא אכל בלילה כזית פת מזכיר של

שבת

שבת ושל ר"ח (מ"א ס"ק ס"ח): (ב) במ"ש לחנוכה או לפורים אף שאכל גם בלילה היה שה מזכיר של שבת לבד ולא של חנוכה ופורים (שם סי' קפ"ח): (ג) היה אוכל בי"ט או בר"ח ושכח אם לא התפלל ערבית אף שהתפללו הציבור ערבית כיון שהוא לא התפלל עדיין מזכיר של יו"ט או של ראש חודש בבהמ"ז אבל אם התפלל ערבית אפילו מבע"י שוב אינו מזכיר ואם התחיל לאכול אחר שהתפללו הקהל ערבית מבע"י אם לא התפלל מנחה עדיין מזכיר של י"ט או של ר"ח בבהמ"ז אבל אם התפלל מנחה והתחיל לאכול אחר שהתפללו הקהל ערבית מבע"י שוב אינו מזכיר (א"ר שם): (ד) אחר שבירך בהמ"ז מברך על הכוס המברך עליו בהמ"ז וצריך לשתות רביעית שלם כדי שיוכל לברך עליו ברכה אחרונה מפני שספק אם לברך ברכה אחרונה די בכזית ששתה או אם צריך רביעית שלם לכן כוס אחר שאינו של ברכה יש לשתות פחות מכזית אם ירצה ולא יתחייב בברכה אחרונה אבל כוס של ברכה צריך לשתות מלא לוגמיו דהוא יותר מכזית ויש ספק אם מתחייב בברכה ע"כ לצאת מידי ספק צריך לשתות רביעית שלם (סי' קצ"ו) ובכל המשקין הדין כן שאין לברך ברכה אחרונה על פחות מרביעית (א"ר שם):

דין ברכת הטוב והמטיב על היין:

(א) ב"א שהיו יושבין ושותין יין בין בתוך הסעודה בין שלא בתוך הסעודה או בעל הבית שיושב עם אשתו ובניו ושותין יין והביאו לפניהם יין אחר שלא מן היין הראשון · באינו יודע אם טוב מן הראשון רק בשינוי צריך לברך עליו הטוב והמטיב ואם הובא לו יין לאחר בהמ"ז א"צ לברך ברכת הטוב והמטיב כיון שכבר אמר הטוב והמטיב בבהמ"ז (מ"א סי' קע"ה) וזה דוקא אם לא היו לפניו הב' מיני יין בשעת ברכה בפה"ג אבל אם היו לפניו או ביחד מברך רק על הטוב ופוטר את הרע (שם) ואם רוצה לברך על כמה יינות יסדרם עכ"פ מהשלחן בשעת ברכה ראשונה ואח"כ כששותה אפי' כמה יינות מברך על כ"א ברכת הטוב (א"ר שם): (ב) בד"א כשהיה לו עוד מן היין הראשון רק שאינו רוצה לשתות ממנו והביאו לו אחר אז צריך לברך משא"כ כשאין לו כלל מהראשון אין מברך ברה"ט (מ"א בשם הרדב"ז פ"ט): (ג) בכוסות הראשונים של פסח שמכוין שלא לשתות מב' מינים אבל אם רוצה לשתות ממין אחר צריך לברך ברה"ט (מ"א בשם מהרי"ל): (ד) אם הראשון אדום והשני לבן אף שהוא גרוע קצת צריך לברך שהלבן בריא לגוף והיפך א"צ לברך אם לא שהוא טוב ביותר (שם): (ה) ברכת הטוב צריך לברך אף שכבר שתה ונזכר כשהוא עדיין בפיו (א"ר) יבלעו ומברך אח"כ: (ו) אין לברך ברה"ט רק כשיש עוד אחר עמו וגם יש לו שותפות עמו ביין גם אשתו בניו מפני שיטה וגם דוקא בחבורה ביחד ולא זה בחדר זה וזה בחדר זה ואדם עם אשתו וב"ב הוי כשותפות ואם הבע"ה מעמיד הקנקן על השלחן הוי כשותפות ויכול אף האורח לברך משא"כ בנותן רק כוס אחד לכ"א אין מברכין ברה"ט (שם): (ז) אם שתו בחבורה יחד בסעודה כ"א מברך לעצמו ואם נתחברו רק לשתות יחד ולא בסעודה אחד מברך לכולן ואם אחד מהם לא שתה מין זה תוך למ"ד יום מוסב בהוא יברך ברה"ט (א"ר)· (ח) אם שני שיטות הם ממין (סג"ם)

א' רק ששה משני חביות אם חלוקים תוך מ"ם יום נבצרה חשובין כב' יינות וצריך לברך ברה"ט ואם לאחר מ' יום חלקום אין לברך ברה"ט (שם): (ט) הא דאמרינן לעיל אם יש לו ב' יינות אחד טוב ואחד גרוע ומברך על הטוב ופוטר את הגרוע מ"מ אם עבר ובירך בפה"ג ושתה את הגרוע תחילה מברך אחר כך ברה"ט על הטוב (שם בע"ז):

דיני ברכת הריח:

(א) אסור ליהנות מריח טוב עד שיברך עליו קודם הריח דבר דעבידא לריחא יכול לברך עליו אפי' כשמונח ע"ג שולחן ומריח בה ונהנה ואף שלא מתכוין להריח בה ואם לא עבידא לריחא א"צ לברך עליהם אפילו נתכוין להריח בהם ואם נטלו בידו להריח בהם הוי כעבידא לריחא וצריך לברך עליהם (ס"מ במ"ז סי' רי"ז): (ב) צריך לברך על כל מיני בשמים ברכה הראוי לו כמו שיתבאר לקמן ובדיעבד אם בירך על כל מיני בשמים בורא מיני בשמים (דהיא ברכה כוללת כמו בברכת שהכל כוללת כל מיני מאכל) יצא (סי' רי"ז): (ג) על מין עץ שאינו מין מאכל המריח מברך בורא עצי בשמים ואם הוא מין עשב שאינו ראוי לאכילה מברך בורא עשבי בשמים (ס"ו) ואם הוא לא מין עץ ולא מין עשב כגון המושק שקורין פיזאם מברך בורא מיני בשמים (שם): (ד) על פרי המריח שראוי לאכילה אפי' רק ע"י תערובות בין אם הוא מין עץ או פרי אדמה ונטלו להריח בו מברך הנותן ריח טוב בפירות ואם נטלו לאכלו והריח בו לא יתכוין להנות מן הריח עד שיאכל ויברך תחלה על האכילה ויאכל מיד ואח"כ יברך על הריח הנותן ריח טוב בפירות ומריח בו וי"א נטלו רק לאכלו ולא נתכוין להריח בו אף שמעלה ריח טוב אינו מברך על הריח (שם ובס"ת שם): (ה) על לימוריד ומעגלין יש מחלוקת מהו לברך עליהם לכן יש לברך עליהם בורא מ"ב (שם בפ"ז): (ו) היו לפניו עצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים מברך על כ"א ברכה הראוי לו וצריך להקדים עצי בשמים לעשבי בשמים (שם) ואם נתערבו כמה מינים יחד או שהם באגודה אחת וא"א להריח מכל מין בפ"ע מברך עליהם במ"ב (א"ר שם): (ז) אין להריח בעת חם משום דיש פלוגתא אם מברך עליו לכן אין להריח בו שלא יכניס א"ע בספק ברכה (שם): (ח) הנכנס לחנותו של בושם והריח שם ריח בשמים אף שהנכנס לא נתכוין להריח רק שנכנס שם לצרכו לקנות לו שם איזה דבר מ"מ כיון שעומד להריח הבושם מתכוין שיריחו בו ומריח בו והנה צריך לברך במ"ב אבל אם מונח בשמים בחדר שלא אצל הבושם בחנות דבהם לא עבידא לריחא אף שנתכוין שנכנס שם להריח בהם א"צ לברך אם לא שנטלו בידו להריח בו אותם נטילם מהוי ליה עבידא לריחא וצריך לברך (סי' רי"ז וס"מ שם): (ט) אם בירך בחנות של בושם אחד ואח"כ הלך לחנות של בושם אחר צריך לברך בחנות האחר פעם אחרת (שם) ואם יצא ונכנס בחנות האחד אפי' כל היום כולו או כשיוצא היה דעתו לחזור שם ולאחר שחזר אין צריך לברך שנית (שם): (י) אגודת בשמים המונחים על השולחן להריח בהם אם נוטל כמה אחד להריח בו ומברך עליו וחוזר ומניחו על השולחן אם היה דעתו לחזור ולהריח בו א"צ לברך כשחוזר ומריח בהם ואפי' יצא מביתו ודעתו לחזור מיד א"צ לברך עליהם כיון שהיה דעתו

מתחלה

התחלה להריח גם בכל פעם ואם הלך לעסקיו או לטייל בבהכ"נ לא הוי הפסק וצריך לברך שנית (פ"מ שם במ"ז):

דיני ברכות הראיות:

(א) היוצא בימי ניסן ורואה אילנות שמוציאין פרח אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להנות בהם בני אדם ואינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה ושנה ואם איחר לברך עד שגדלו הפירות לא יברך עוד (סי' רכ"ו): (ב) על הברקים מברך עושה מעשה בראשית ועל הרעמים מברך שכחו וגבורתו מ' עולם ואם ראה ברק ושמע רעם בפעם אחד אינו מברך אלא עושה מעשה בראשית (פ"מ סי' רכ"ז) כל זמן שלא נתפזרו העבים נפטר בברכה אחת על כל ברקים שרואה ורעמים ששומע נתפזרו העבים עד שנטהרו כל השמים וזכו בעיניו ואח"כ נתקשרו העבים פעם ב' אפי' באותו יום צריך לברך שנית (שם): (ג) היה יושב בבית הכסא או במקום שיש שם טינופת כגון במבוי שמגלגלין שם בשר (א"ר) או שהיו ידיו מטונפות אם יכול לצאת ממקום המטונף או ליטול ידיו ולברך תוך כ"ד יברך ואם לאו לא יברך אחר כ"ד (הר"ן פס"ק דפסחים) עשה צרכיו ונטל ידיו ושמע רעם או ראה ברק יברך בתחלה על הרעם או על הברק ואחר כך יברך אשר יצר (שם): (ד) על כוכב הנראה לעתים שנמשך אורו כשרביט באורך השמים מברך עושה מעשה בראשית: (ה) הרואה קשת מברך זוכר הברית וכו' ואסור להסתכל בו ביותר (פ"מ סי' רכ"ט) אם בשעת שאומר הש"ץ התפלה אומרים לו שהרואה קשת יכול לצאת מביהכ"נ לברך על הקשת אבל עניית אמן על האל הקדוש אף שצריך לענות אמן אחר שאר הברכות מ"מ ברכת קשת עדיף דהיא ברכה עוברת (כ"כ א"ר בשם ס"ח): (ו) הרואה חמה בתקופתה (מחזור גדול אחר כ"ח שנים) ותקופה שלה בתחילת ליל ד' כשרואה אותה ביום ד' בבוקר מברך עושה מעשה בראשית ואם השמים זכו בעיניו יכול להמתין עד שיצאו בשחרית מביהכ"נ ומתאספים כולם ומברכין בקהל אבל אם נראה עננים ברקיע אין להמתין עד אחר שיצאו מביהכ"נ דשמא יתקדרו בעננים ולא יראה כלל אח"כ ויש להכריז בערבית ליל ד' שלמחר יברכו על החמה ואין מברכין ברכה זו רק עד שלש שעות זמניות על היום ואחר כך עד חצות מברכין בלא שם ומלכות (פ"מ שם):

דיני ברכת שהחיינו:

(א) הרואה פרי חדש מתחדש משנה לשנה מברך שהחיינו בשעת אכילה ומברך תחלה ברכת הפרי ואח"כ שהחיינו ואם בירך שהחיינו בשעת ראיית הפרי א"צ לברך אח"כ בשעת אכילה ואם לא בירך בשעת ראייתו בשעת אכילה שוב אין לברך כשאוכל פעם שנית רק אם רוצה יקח פרי חדשה שלא אכל אותה עם פרי זו ויברך שהחיינו על שתיהן (סי' רכ"ה): (ב) על שני מיני גודגדניות כגון ווייקסעל וקירשען וכל כיוצא בזה צריך לברך שהחיינו על כל א' וכן על תאנים לבנים ותאנים שחורים דב' מינים הם (מ"א ולבוש) וכן ב' מיני אגסים או אגוזים או תפוחים כגון אותן שקורין עפפעל ובירנין: (ג) אם בירך שהחיינו על ענבים כשיצאו אח"כ יין חדש אינו מברך שהחיינו (מג"א)

ואם שותה תירוש יש ליקח פרי חדשה שלא בירך עליה עדיין שהחיינו ויברך ויכוין לפטור התירוש (פ"מ שם): (ד) פרי שמתחדש אפילו ב' פעמים בשנה מברך שהחיינו בכל פעם שנתחדש: (ה) על לטן ומיני ליפתן כגון ספערי"ן וריבי"ן (א"ר בשם הפרישה וס"מ) וכן אוגערקע"ס נראה דמברכין עליהם שהחיינו: (ו) בנה בית חדש או קנה כלים אפילו ישנים רק שהם חדשים אצלו שלא היה שלו מעולם והם חשובים אצלו אפילו יש לו כיוצא בהן תחלה מברך שהחיינו אבל על ספרים חדשים אין לברך שהחיינו כיון דמצות לאו ליהנות נתנו ומ"מ כיון דיש"א לברך על ספרים שהחיינו יטול פרי חדשה ויברך שהחיינו ויכוין גם על הספרים או שיברך בלא שם ומלכות (סי' רכ"ג פ"מ): (ז) אם קנה בגד שראוי ללובשו תיכף מברך שהחיינו ואח"כ כשלובשו מברך מלביש ערומים אבל אם קנה שום דבר שאינו ראוי ללובשו או להשתמש בו כמו שהוא רק שצריך ליתן לאומן לתקן מברך שהחיינו בשעה שמשתמש בו או בשעה שלובשו ואז מברך מלביש ערומים קודם ואח"כ שהחיינו וכשלובשו שחרית יכול לצאת בברכת מלביש ערומים שמברך בברכת השחר (א"ר ופ"מ): (ח) קנה כלים חשובים שמשתמש בהם הוא וב"ב מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם הטוב והמטיב ואינו מברך שהחיינו (א"ר) ואם קנה כלים לו ולבניו ג"כ על שלו מברך שהחיינו ועל של ב"ב הטוב והמטיב (מ"א א"ר) אבל הקונה לעבדו או לשפחתו אינו מברך כלום (מ"א): (ט) על דברים שאין חשובין כ"כ כגון חלוק ומנעלים אפילו הוא עני ושמח בהן אינו מברך עליהם וכן עשיר גדול שקנה כלים חשובים ואין נחשבים אצלו שאינו שמח בהם אין מברך שהחיינו (שם): (י) עני המקבל מלבוש מעשיר במתנה מברך הטוב והמטיב שיש ג"כ שמחה לנותן שעושה צדקה אבל אם מקבל מעות וקונה בהם מלבושים אינו מברך וכן עשיר המקבל מלבוש מחבירו במתנה מברך הטוב והמטיב (א"ר שם):

אמר הקטן שלמה גנצפריד הנה דיני ברכות הנהנין לא כתב המחבר ז"ל כאן יען כי כבר כ' על זה קונטרס מיוחד אצל פי' הגדה שלו הנקרא מעשה נסים. אמנם גם שם קיצר עד מאוד. לכן ראיתי כי טוב להעתיקם בקיצור מהספר חיי אדם. ובקצת מקומות אעתיק מקונטרס המחבר ז"ל הנ"ל:

דין הרוצה לאכול ולשתות קודם נטילת ידים איך יתנהג בברכה אחרונה:

(א) הרוצה לאכול ולשתות קודם נט"י לסעודה אם הם מדברים שצריך לברך עליהם בתוך הסעודה כגון פירות ויאכל ג"כ פירות בתוך הסעודה ומכוין עכשיו בברכה זו לפטור מה שיאכל בתוך הסעודה אין צריך לברך ברכה אחרונה דבהמ"ז יפטור אותו כמו שפוטר מה שאוכל בתוך הסעודה: (ב) ואם לא יאכל פירות בתוך הסעודה או בדברים שבלא"ה אין ברכה בתוך הסעודה כגון מיני ליפתן ופרי אדמה שדרך לאוכלן מחמת הסעודה כגון ערד עפיל וקטנית או כל מיני משקין חוץ מיין ולא יאכל מינים אלו בתוך הסעודה או שלא ישתה בתוך הסעודה צריך לברך ב"א על מה שאכל או ששתה קודם נט"י ואם לא בירך קודם נט"י

ואפי' צריך לברך בתוך הסעודה. אבל אם יאכל גם בסעודה מיני לפתן וגם לא שישתה או שיש ספק אם יברך ברכה אחרונה לכן צריך ליזהר שיאכל וישתה פחות מכשיעור. ואם אכל ושתה כשיעור מחויב לחזור אחר ברהמ"ז שישתה או יאכל כשיעור כדי שיברך ב"א ויכוין לפטור גם זה: (ג) שתה יין וישתה גם בתוך הסעודה ומכוין לפטור אותו אחר לשתות כשיעור וא"צ ב"א ואם אין לו בתוך הסעודה צריך ליזהר לשתות פחות מכשיעור. ואם שתה כשיעור אפ"ה לא יברך ב"א דכיון דיין מגרר גריר וממשיך תאות המאכל הוי עיקר סעודה וה"ה לי"ש. וכן אם הוא צמא מאוד עד שאין לו תאוה לאכול מחמת הצמאון דינו כמו יין: (ד) אכל מ"מ כגון לפקין לביבות דייסא ולא יאכל ממינים אלו בתוך הסעודה אם שמפסיק ברכה עד הסעודה צריך לברך ב"א ואם לא בירך עד שבירך בהמ"ז בדיעבד ברהמ"ז פוטר ואם יאכלם גם בתוך הסעודה א"צ לברך אחריו אף לכתחלה דבזה ודאי ברהמ"ז פוטר: (ה) הא דמותר לאכול קודם השולחן דוקא שאין בדעתו לאכול תיכף אבל אם השולחן ערוך והלחם לפניו אסור לגרום ברכה שא"צ אלא יברך המוציא על הלחם ויפטור ה"ד. אף אם יכסה הפת לא מהני לענין זה:

דין ברכה לאוכל דבר בתוך הסעודה:

(א) אם קבע עצמו לאכול לחם ובירך עליו אזי כל מה שהוא אוכל בתוך הסעודה מדברים הרגילים לבא בתוך הסעודה מחמת הסעודה לאכול לשבוע כגון בשר דגים ליפתן דייסא מיני לביבות חוץ מפירות אפי' אוכלן בלא פת נעשים הכל טפל לפת וא"צ לברך עליהן ואפי' אם שלחו לו מבחוץ אחרים דברים שמלפתין בו פת ולא היה עליהם דעתו כלל מ"מ המנהג שלא לברך דהסתמא דעת האדם על כל מה שיביאו לו. וכן א"צ לברך על כל מיני משקין דכיון דא"א לאכול בלא שתיה א"כ המשקים נעשים טפל לפת. חוץ מן היין כיון שהוא חשוב צריך לברך עליו בתוך הסעודה ואם בירך עליו קודם הסעודה והיה דעתו או הרגיל בכך לשתות בתוך הסעודה יין א"צ לברך בתוך הסעודה: (ב) היתה עיקר סעודתו על דברים אחרים ואוכל ג"כ פירות אין הפירות נעשים טפל אלא בזמן שאוכלן עם הפת אבל כשאוכל בלא פת אע"פ שאוכל כבר קצת עם פת אעפ"כ צריך לברך על אלו שהרי אין דרך לקבוע סעודה על פירות וגם הוא לא קבע סעודתו עליהן אבל ברכה אחרונה א"צ לברך שבהמ"ז פוטר כל מה שאוכל בתוך הסעודה. ורצוי ליזהר שיברך על הפירות תחלה קודם שיאכלם עם הפת: (ג) פירות מבושלים עם בשר א"צ לברך עליהן שהן נעשים טפילים לבשר והבשר ללחם. ואם מבושלין בלא בשר צריך לברך עליהם: (ד) אם קובע סעודתו רק על פירות או ירקות יזהר שמתחלה יאכל מעט פת ואז אף שאח"כ יאכל בלא פת א"צ לברך כיון שמתחלה קבע סעודתו עליהם: (ה) האוכל מיני מלוחים בתוך הסעודה זה כדי להמשיך תאות המאכל נ"א לברך. וכן כל זה בכל דבר שאוכל ושותה להמשיך תאות המאכל: (ו) אם אוכל בתוך הסעודה מיני פת הבאה בכיסנין כיון שאלו מעורבים עם פת הבאה בכיסנין מספק לא יברך עליהם בתוך הסעודה ורצוי לכוין בשעת המוציא לפטור אותה. אבל אם אוכל מה שהוא לכ"ע פת הבאה בכיסנין צריך לברך עליהם במ"מ (ע' מ"א ודגול מרבבה): (ז) כל דבר שאוכל או שותה לשלשל המזון צריך לברך ולכן אם שותה י"ש לאחר אכילה ידוע שכוונתו רק לעכל ולכן צריך לברך עליו וה"ה כששותה קאפע דשתו לעכל:

דין ברכת שהכל וקצת כללים בברכה ראשונה:

(א) על דבר שאין גידולו מן הארץ כמו בשר דגים ביצים חלב דבש וכן על כל מיני משקים ואפי' סחט פירות לשתיה המשקין (חוץ מן היין והשמן) ועל מלח ועל שקדים מתוקים שאוכלים אותם כשהם רכים בקליפותיהם דלא נעשו אדעתא דהכי כיון שהם ראוים לאכול כשהם גמורים מברך שהכל. וכן על המיסין ושריות שקורין שוועממע שאלו גדלין מן האויר וכן פירות שלא בגשו עדיין לסתבשל כ"כ עד שיהיו דרך אכילתן בכך או דבר שאינו ראוי לאכול אלא למתק הקיוהא שהשם מבררים שהכל ואחריהם ב"נ: (ב) ברכה ראשונה אין לה שיעור שאפי' אוכל או שותה כ"ש רק שנהנה ממנו חייב לברך: (ג) אפי' אוכל או שותה לרפואה אם הוא מתוק עד שנהנה ממנו מברך ברכה הראוים לאותו מין ואפי' הוא דבר איסור כיון שמסוכן הותרה לו בתורה ואם הם מרים א"צ לברך כלל: (ד) נכנס לו דבר בגרונו ושותה משקין לבלוע או אוכל קצת פת וכל דבר שנהנה ממנו צריך לברך אבל אם שותה מים כיון שאינו נהנה ממנו גם אינו שותה לצמאו א"צ לברך: (ה) הטועם את התבשיל אם צריך מלח וכיוצא בו ופולט והיינו שאינו בולע כלום א"צ לברך ואם בולע יש ספק כיון שאין כוונתו לאכילה. ולכן ראוי ליזהר שיתכוין להנות ממנו בתורת אכילה ויבלע מעט ויברך עליו: (ו) בין ברכה לאכילה אם הפסיק בדיבור כדי שאילת שלום צריך לחזור ולברך. ובה"ש לא הוי הפסק. ואם בירך קודם שהביאו לפניו צריך לברך פעם אחרת: (ז) היו לפניו ב' מינים כגון אגס ותפוח שיכול לברך על א' ולפוטרו גם הב' אסור לברך על כל א' וא' בגורם ברכה שא"צ אבל אם הם ב' מינים כגון בפה"ע ובפה"א או שהכל אע"ג דבדיעבד אם בירך על כולם שהכל או שבירך על פה"ע בפה"א בדיעבד יצא מ"מ לכתחלה אסור לעשות כן אלא יברך על כל א' וא' וכיוצא בזה. ואפי' שתה יין ובירך בפה"ג ואכל ענבים אע"ג דאם נתכוין לפטור הענבים יצא מ"מ לכתחלה לא יעשה כן אלא יברך על הענבים בורא פרי העץ ומ"מ בדיעבד אם נתכוין לפטור פוטר בין בברכה ראשונה ובין באחרונה כדלקמן: (ח) היו לפניו ב' דברים שברכתן שוות יברך על החשוב ויפטור שאינו חשוב ואפי' לא היה מכוין לפטור אותו אלא בסתם אבל אם בירך על זה שאינו חשוב אם כיון לפטור גם החשוב יצא אבל בסתם צריך לחזור ולברך על החשוב דלאו בדין שיפטור שאינו חשוב לחשוב דרך גררא. ואם טעה ובירך על שאינו חשוב והיה בדעתו לפטור החשוב ומכל מקום לא יאכל מן החשוב תחלה כיון שבירך על שאינו חשוב: (ט) הקונה ביצה אגוז או כיוצא בו לא יברך עד שיפתחנה דשמא מתליע ומסריחין ואינו ראוי לאכילה כלל ונמצא שבירך לבטלה:

דיני ברכות בפה״ע ובפה״א

(א) על פירות הגדלים באילן מברכין בפה״ע ועל פירות האדמה בפה״א. ואין מברכין ברכות אלו אלא עפ״י שהם תנאים. א היכא דדרכו לאכול כך אם חי חי אם מבושל מבושל אבל אם אין דרך לאוכלן חיין ואכלן חיין וכן במבושל מברך שהכל: ב היכא פרי חשוב לאפוקי תפוחי יער וכיוצא בו דמברכים שהכל: ג היכא עיקר הפרי לאפוקי גרעיני קטניות וכן בכל דבר דלא נפישי אינשי אדעתא דהכי וכיוצא בו: ד היכא כבר נגמר הפרי שרוב בני אדם אוכלין אותו לאפוקי אם לא בגלו כל צרכן שאין נאכלין אלא ע״י הדחק: ה נמיי עשבים כיון שעשבים אינם חשובים לכן אם אינם נזרעים ע״י בני אדם אינם חשובים לקרות פרי. לכן אותן עשבים חזוזים אפילו לאחר שבשלן שהם מאכל שרים מברכים עליהם רק שהכל: ו היכא ניכר במקצת מראה הפרי אבל אם רסקן כ״כ עד שאינו ניכר כלל מה הוא אינו חשוב פרי: (ב) פירות שטובים חיין יותר ממבושלים במים. כגון חיים מברך ברכה הראויה לכן. בישלן במים שהכל. בישלן עם דבר אחר ונשבחו אם אותן הדברים הם רק טפל בבישול זה כגון שומן ובצלים שטובים לאכול חיין יותר ממבושל במים לבד ובישלן עם בשר ונשבחו כיון שהם רק טפל בבישול זה שהכל. אבל אם נשבחו כשבישלן עם בשר או עם דבר אחר ושם עיקר בבישול זה כגון מערען ורינצן שמבשלין עם בשר ומשביחים או אגוזים ושאר פירות שמינק בדבש אף שאז היה מבשלן במים לבד היה נשתנו לגריעותא. מ״מ כיון שמשביחין בבישול שהן עיקר בבישול זה. מברך על של עץ בפה״ע ועל של אדמה בורא פה״א (כסעיף זה העתקתי מקונטרס מרן שהחבר ז״ל ועיין בקונטרס אחרון): (ג) דבר שאינו עיקר הפרי יורד מדרגה אחת דאם הוא פה״ע מברך בפה״א ואם הוא פה״א מברך שהכל. ולכן הגרעינים שקורין פויסטן מקטניות אפי׳ הם מתוקים אם אכלן בפ״ע בלא הקטניות כיון שאינו עיקר הפרי מברך שהכל. ועל הצלף של הצלף ואל התמרות ועל הקפריסין בפה״א ועל הקטניות שהם עיקר הפרי בפה״ע (ע׳ ב״ע סי׳ ריב ס״ז): (ד) גרעינין של פירות אם הם מתוקים בתחלה. מברך בפה״ע. ואם הם מרים בתחלה. אינו מברך כלום. ואם מתקן ע״י האור מברך שהכל. אבל שקדים המרים כשהן קטנים מברכין בפה״ע וכשהן גדולים ואז הם מרים אין מברכים עליהם כלל. ואם מתקן ע״י האור או ד״א מברך בפה״ע שהפרי נאמת הם פרי אלא כשהם במרירותן, מזיק ולכן כשמתקן מברך בפה״ע אבל גרעינים מרים אינם פרי כלל: (ה) הפירות בקטנן כל זמן שהם תמולים אע״ג דמקצת בני אדם אוכלים אותן כך אין מברכין עליהם אלא שהכל ואם בישלן או מתקן באור מברך בפה״ע ואם אין נאכלין כלל מחמת חמיצותן אין מברכין כלל ואם מתקן באור או ע״י טיגון מברך שהכל. ולכן כל מיני פירות שמרקחין בדבש בעודן קטנים מאוד שאז אינן ראויין לאכילה כלל מברך רק שהכל: (ו) לא יקרא עץ אלא מה שנשאר הענף גם בחורף ומוציא עלין מענף זה שנשאר אבל אם כלה כל הענף ולא נשאר רק השורש מה שגדל ממנו בארץ לא נקרא עץ כלל: (ז) אין מברכין בפה״ע אלא בהניכר במקצת שהוא פרי אבל אם ריסקן עד שאינו ניכר כלל מה הוא מברכין שהכל ואם רוב דרך אכילת אותן פירות הוא ע״י ריסוק אף לכתחלה מברך ברכתו הראוי ולכן המאכל שמבשלין מדלעפין שקורין (קירבים) וכן אוגעסער וש״א בשמים שחוקים שאוכלין עם צוקער כיון שדרכן בכך מברכין בפה״א או כדין אותו בשמים. והפירות שריסקן לגמרי ואינו ניכר כלל וכן מיני גרויפן שעושין מן רעלקן (שקורין פאמארקן) וקורין אלך גרויפען והוא דק כקמח וכן רעליסניקס שעושין מקמח זה מברך שהכל. אבל קטניות שמפקן בכף וכן רעגיני קאשע (דהיינו פאמארקי גרויפען) כיון שניכר אותו מברכין בפה״א. [פאווידלע של צוועטשקען או קרעשען לכתחלה יש לברך שהכל ובדיעבד אם בירך בפה״ע יצא) (סי׳ ר״ב ס״ז ע״ש)]: (ח) על אורז או דוחן שקורין הירזע או ריין מבשלים או כותשן ועשה מהם פת מברך שהכל ולאחריו בנ״ר ונכל נפש לא יאכל תבשיל או פת של אורז ודוחן שנתמעכו אלא בתוך הסעודה די״א דעל תבשיל של אורז שנתמעך מברכין בורא מ״מ אלא די״א דאורז הוא ריין וי״א שהוא הירזע ולכן אין לאוכלו אלא בתוך הסעודה: (ט) דבר שברכתו בפה״ע או בפה״א רק במחמת שנתרסק או מחמת שאינו עיקר הפרי או שלא נגמר הפרי ירד ממעלתו ומברכין עליו לכתחלה שהכל מ״מ בדיעבד אם בירך עליו ברכתו הראוי לאותו מין יצא: (י) עירב ב׳ מינים שאין ברכותיהן שוים כגון בפה״ע עם בפה״א וכיוצא בו אעפ״י שבא ליתן טעם הולכין אחר הרוב ומברך עליו ודוקא בענין שאינו ניכר אבל אם כל אחד ניכר לעצמו ואינו נעשה לטפל מברך על כל א׳ ברכתו הראוי לו: (יא) על מיקלעם גם מברך בפה״ע. ועל לימענע בפה״ע. על סלטין חנגביל רסוכין בפה״א אבל כאוכל פלפל וזנגביל יבש וכן נעלקן שאין דרך לאכלם כך אינו מברך כלום. ואם עירב בשמים שחוקים עם צוקער הבשמים עיקר ומברך עליהן ברכת אותן הבשמים: (יב) על לימענע שסוחטין אותו ונותנו רק הטעם ושותים הלימונע (וכן לאקריץ האלץ) מברך רק שהכל ועל צוקער נסוג עלמא נ״ל לברך רק שהכל: (יג) הבולע שמן זית כמו שהוא אינו מברך עליו כלל משום שמזיק. ואם עירב עם שאר דברים א״כ הוא טפל. ואם יש לו מיחוש שעיקר כוונתו משום השמן אלא שמערבו בשאר דברים כדי שלא יזיק לו וא״כ השמן הוא העיקר אשר הוא פחות מכזית מברך בפה״ע. ואם עיקר כוונתו לרפואת מפני שחושה אלא שלגב נותן לתוכו שמן גרם אם מברך רק על השתיה. ומי שיש לו שלשול ונותן לתוך המשקה רובה מהכולם או לימענע דינו כנ״ל: (יד) מי בישולי פירות שלא בישלן רק למימיהן שהכל. אבל אם בישל נ״כ לצורך הפירות ועיקר נטיעת הפירות היה אדעתא לצורך בישול הפירות והמשקה שווי לטפל בו. ברכת המשקה כברכת הפרי. והשתא דבר א׳ מאלו הכלים מחלוקת הפוסקים. ע״כ יש לברך שהכל. לפיכך אם בישל ה׳ מיני דגן או פירות מז׳ מינים דאז יש ספק בברכה אחרונה. ע״כ יאכל גם הפירות וישתה מים לצאת כל הדעות (גם ס״ז מקו׳ הנ״ל וע״ש בק״א): (טו) שומן ובצלים שסוקים ואינן ראוים לאכול חיין רק ע״י פת שהכל: (טז) אוכל שנתקלקל עד שאינו ראוי לאכול רק ע״י הדחק שהכל: (יז) דין דברים המסותנים. (וע״ל סעיף ב׳) על קאלמסן מרוקחים שהכל (וקאלמסן או שאר מרקחות שאינן נאכלין חיין בלוקחין מכו״ם אסורים משום בישול עכו״ם). אמערזאנגן שאוכלין מרוקחין וכיוצא בהן שהכל. ואם בירך בפה״ע או בפה״א יצא:

דיני בורא מיני מזונות:

(א) ה' מיני דגן הם חטים שעורים שבולת שועל (האבער) שיפון (קארן) כוסמין. אם עשה מהם תבשיל מברך עליו תחלה בורא מ"מ ולאחריו על המחיה. ודוקא שנתבשלו אותן במלאכת החלה כמו שעושים השעורים במדינותינו או תבשיל מקמח שלהן. אבל אם בישלן כשלא הורסן מברך עליהם בפה"א ויש ליזהר שלא לאכול כזית מהם משום ספק ברכה אחרונה ובדיעבד אם אכל יברך כנ"ל: (ב) פת שאין דרך העולם לקבוע עליו סעודה ולא לאכול ממנו שיעור שביעה נקרא פת הבאה בכיסנין כמו לעקך שאפוים ברוב דבש ומיעוט מים או עיסה שלשוה במי פירות או בביצים או אפילו לשוה במים בלבד אלא שמילא אותה בפירות. ואם אכל מפת זה כשיעור מד' ביצים מברך לפניו בורא מ"מ ולאחריו על המחיה וע"ל נ"א: (ג) אבל מפת שיעור שדרך שאר בני אדם לקבוע עליו סעודה קבועה אפילו אם הוא לבדו ליכא שיעור אלא שאוכל עם פת זה דברים המלפתים כגון בשר וכיוצא בו ועם כולן הוא שיעור שביעה מברך המוציא וברהמ"ז אבל דבר שאוכל בפה"ע ולא נעשה לא מלפתא. ואם אכל פת כסנין והי' דעתו לאכול מעט ובירך במ"מ ונמלך לאכול שיעור שביעה מברך ברהמ"ז ואי איכא בשמותר שיעור שביעה מברך נ"כ המוציא [ומ"מ לצריך נ"כ ע"ש] שיעור סעודה י"א דהיינו ג' או ד' ביצים וי"א דהיינו סעודת ערב ובקרים ויש לילך לחומרא (ע' חיי אדם וכ"א):

(ד) פת שממולא בבשר או גבינה ואפוי כמו פשטיד"א וכיוצא בו מה שדרך העולם לקבוע עליו סעודה ולאכול ממנו שיעור שביעה לא מקרי פת כסנין ומברך המוציא וברהמ"ז בכזית (קונטרס הל"ל ות"ס בקו"ס): (ה) עיסה שאין מגלגלין אותה רק שופכין אותה על עלי ירקות ואופין בתנור מברך במ"מ ואם אוכל שיעור שביעה מברך המוציא וברהמ"ז ואותן שאין אופין בתנור רק בין שני ברזלים לא יאכל שיעור שביעה רק בתוך הסעודה: (ו) עיסה שנילושה במים ובישלה מברך במ"מ אפילו בשיעור שביעה. ועיסה שטיגנה מברך במ"מ וירא שמים לא יאכל רק תוך הסעודה. ודוקא כעין קיכלך המטוגנים שיש בהן תואר לחם. אבל לאקשין מטוגנים או עיסה שבלילתה רכה שטיגנה מברך במ"מ בכ"ע: (ז) עירב קמח של ה' מינים עם שאר קמחין ואפה פת. אם יש מהקמח של ה' מינים כזית בכדי אכילת פרס מברך המוציא וברכת המזון. ואם לאו מברך המוציא ועל המחיה. ואם עשה תבשיל אם יש כזית בכא"פ במ"מ ועל המחיה ואם לאו במ"מ ובנ"ר. ואם לא עירבו עם קמחים רק שעירב קמח של ה' מינים עם שאר מינים שאינם מיני קמחים מברך במ"מ ועל המחיה אפילו אין בו כזית בכא"פ. אם לא שלא נתן הקמח רק לדבק בעלמא: (ח) פירורי לחם שאין בכל פירור כזית שבשלן אע"פ שעדיין עליהם תואר לחם ואף שנפחתו ע"י בישול או שנדבקו יחד ע"י הבישול עד שנעשה מכל פירור כזית מברך במ"מ ואפילו אכל כדי שביעה ובלבד שלא יהי' שום פירור שהיה כזית קודם הבישול וגם עכשיו יש בו כזית דע"ז מברך המוציא: (ט) אם לא בישלן אלא שעירבן במשקים ואפילו במים או במרק או בדבש ועדיין אם לא נשאר בהם תואר לחם מברך במ"מ ואפילו אכל כדי שביעה. אבל אם עדיין עליהם תואר לחם כיון שלא נתבשלו עדיין דין לחם עליו בכל הדינים. ואם נתנו המשקים מעורבת מחמת

הפירורין ביחד שאין בהם תואר לחם ואם ברור בין הלחם מברך במ"מ ועל זה. אם אין בכל פירור כזית אבל יש בהם כזית אפילו אין בו תואר לחם מברך המוציא: (י) קנעדליך או גרימזליך שעושין מפת מצה כתושה או מלחם מפורר ומערבין אותו בשומן וביצים וחלב ותחרין ועגלין ומבשלין או מטגנין אותן אע"ג שהיו קודם הבישול לשים בכל אחד כזית מברך במ"מ. ואפילו נבלל בדבש ואפה בתנור כמו לעקך דכיון שנילש תחלה במשקין ונבר. ממש כל תואר לחם קודם שחזר ונבלל. ומ"מ יש להחמיר בלעקיך ואם נילוש במים יש ליזהר לעשותן פחות מכזית: (יא) קמח של ה' מיני דגן שבשלו עם מים או שאר משקים אם הוא עב קצת אעפ"י שאינו נעשה מאכל אלא דרך אכילה ומברך במ"מ ועל המחיה ואם הוא רך כדי שתהיה ראוי לשתות מברך שהכל ובנ"ר. לפיכך רוטב שעושין מקמח קלי שמטגנים הקמח בחמאה ושופך עליו מים הרבה מברך שהכל: (יב) לביבות (פפרשל לאקשין קנעדלך ודומיהן) שבשלו במים אם אוכל הלביבות עם המרק יברך רק על הלביבות דהרוטב טפל לגביהן. ואם אינו אוכל הלביבות ורוצה לשתות המים לבד הוי ספק וראוי לברך על מעט לביבות במ"מ. גם יברך על ד"א שברכתו שהכל ויאכל מהם כזית מן הלביבות וגם מן הד"א יאכל או ישתה כשיעור כדי שיברך על המחיה וגם בנ"ר ואם אין לו ד"א יברך על הרוטב שהכל: (יג) אם בישל רק מעט לביבות ועיקר כוונתו רק בשביל המים והרוטב כמעט לגמרי אין המים טפלים ללביבות ומברך על המים שהכל ועל הלביבות במ"מ וגם הם יותר טוב שיברך שהכל על ד"א: (יד) האגרי' גערשטין שנוטל כל גרעין מברכין עליהן במ"מ ועל המים שנתבשל בהם דינו כמו לביבות:

דיני ברכת היין ואם פוטר שאר משקין:

(א) על היין בין בשל חי או מבושל או קונדיטון דהיינו שמטילין לתוכו דבש ובשמים וה"ה ווערמוט וויין מברך בפה"ג ואפילו אם מריח כחומץ כיון שיש בו טעם יין חמרא הוא אבל אם החמיץ שיש כ"כ שנמנעים לשתותו מפני חמיצתו מברכין עליו שהכל. ויין אם נקלקל בזה ולכן אם יש חמוץ מעט אם יברך על היין גומר החלה כדי שיוכל לברך תחלה וסוף ברכת היין: (ב) אם שלת התרצנים נבית עבד ואח"כ נתן עליהם מים (וה"ה כשנתן מים על שמרי יין) מברך שהכל אבל אם לא דרכו אלא נרתל אפילו לא מלא מים יותר ממה שנתן או אפילו בפחות אפ"ה מברך בפה"ג דיין הוא והמים נבלעים בזגים ובמה שיצא יש בו ברכת יין: (ג) יין שנתערב במים אם אין בו אלא א' מששה במים ודאי בטל ואם יש בו יין יותר אם דרך אנשי מקום לשתות אותו כ"כ מברך בפה"ג ואם לא בטלה דעתו וכן אם נתערב בשאר משקים אם נתערב כ"כ עד שנפגם טעם היין מברך שהכל ובשכר תמרים שאינו מפסיד כ"כ אזלינן אחר הרוב: (ד) הקובע עצמו לשתות יין אע"ג ששותה גם שאר משקים א"צ לברך עליהם לא ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה שברכת היין פוטרן. ודוקא אם המשקים עומדים לפניו בשעה שבירך על היין או שהיה בדעתו עליהם אבל בלא"ה הוי ספק ברכה: (ה) שתה יין בדרך עראי כוס א' או ב' ואין בדעתו כלל למשוך שלא יין וגם לא היה בדעתו בשעה שבירך על היין לשתות שאר משקים צריך לברך

על

על שאר המשקים ושאין ברכה אחרונה יש להסתפק: (ו) המקדש על היין ודעתו לשתות יי"ש או קאפע יש ספק אם צריך לברך עליהם לפי שאין היין פוטר אלא שאר המשקים ולפ"ז יברך שהכל על מעט צוקער ויכוין לפטור גם המשקים:

דין עיקר וטפל:

(א) אם אוכל שני מאכלים שהן מעורבים ביחד אלא אם עיקר כוונתו על א' מברך עליו ופוטר השני (וכן בברכה אחרונה) אפילו הוא המיעוט. וכתבו מה שאמרו הרב הוא העיקר ופוטר השני. דהעיקר פוטר הטפל. אבל אם יש בתערובות אפילו מעט מה' מינים שעירבו נתנום כדי לאכול מברך במ"מ ופוטר השני. אבל כשלא נתן הקמח על ה' מינים רק לדבק בטל להתבשל: (ב) הא דהעיקר פוטר את הטפל היינו עפ"י ד' תנאים. א שיהיה דעתו עליו בשעת ברכה או שרגיל בכך. ב. שאוכל הטפל באותו מעמד לאפוקי אם הלך בינתים לחדר אחר: ג שאין כוונתו כלל לאכילת הטפל ואינו אוכלו אלא בשביל העיקר. ד שאוכל העיקר תחלה. ולכן אם חלש לבו ואוכל דג מלוח או בצל וכדי לבטל טעם החריפות אוכל גם עמהם פת או דבר אחר וכן השותה יי"ש ואוכל אחריו מעט פת מברך על העיקר וא"צ לברך על הטפל. ודוקא שהיה דעתו על זה בשעת הברכה או אפילו שלא היה בדעתו בפירוש רק שרגיל בכך.. ואוכל העיקר תחלה וכן אפילו לא היה הטפל בשעת ברכה והביאו לו אח"כ מ"מ א"צ לברך על הטפל אבל אם אינו רגיל בכך וגם לא היה בדעתו בפירוש או שאכל הטפל קודם שאכל העיקר או אפילו שהיה דעתו אלא שהלך אחר הברכה לחדר אחר ליקח הטפל בענין דהוי שינוי מקום צריך לברך גם על הטפל: (ג) כל זה שאין כוונתו לאכול הטפל ואינו אוכל אותו רק לכסא המרירות אבל אם כוונתו נ"כ בשביל הטפל כגון השותה יי"ש ואוכל ג"כ לעקך או מרקחת אע"ג דנראה שזה עיקר והשני טפל כיון שכוונתו לאכילת שניהם א"כ אין זה טפל ואם צריך לברך על הלעקך או המרקחת תחלה שהם חשובים ואח"כ מברך על היי"ש אף שהיי"ש חביב עליו (כדלקמן): (ד) אם הטפל הוא פת אם אוכל פחות מכביצה א"צ נט"י ואם כביצה יטול ידיו ולא יברך ענט"י: (ה) הרוצה לשתות יין ואוכל תחלה כדי שלא ישתה אלינא ריקנא ואם היה מברך על היין תחלה היה נפטר האוכל מטעם טפל אך כיון שאוכל הטפל תחלה צריך לברך עליו. י"א שמברך ברכה הראויה לו וי"א שמברך רק שהכל כיון שהוא טפל הפסיד ברכתו הראויה לו. ואם ברכת העיקר הוא שהכל כגון השותה יי"ש וברכת הטפל הוא ברכה אחרת לכ"ע כיון שאוכל הטפל תחלה מברך עליו שהכל בברכת העיקר וא"צ לברך עוד על העיקר: (ו) כשעושה באמצע הסעודה ואוכל שם איזה דבר למתק השתיה אע"ג דלולי השתיה היה צריך לברך. עכשיו נעשה טפל לשתיה וא"צ לברך ולכן על המשקה שקורין פאליסרין א"צ לברך דהוא עשוי טפל למשקה וממשקה לסעודה:

דין קדימה בברכות:

(א) מצוה לעולם להקדים לברך על החשוב יותר מפני חשיבותו או על החביב מפני חביבותו ואם שני

אחת קי"ל כהפוסקים דאם שהוא רגיל לשתות חביב עליו אפי' אם אחד חסן כמין הב' נקרא חביב לענין זה (אבל הרמב"ם ס"ל דחביב מקרי מה שהוא חביב עליו באותו פעם): (ב) חשוב לענין זה הוא על ג' אופנים: א) ז' מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל כדכתיב ארץ חטה ושעורה גפן (והוא ענבים או יין) ותאנה ורמון זית ודבש (הוא תמרים): ב) דבר שברכתו מסויימת יותר על מין פרטי כגון ברכת האדמה שהוא רק לפת וכן במ"מ או בפה"ע או בפה"א ובפה"ג שהם מסוימים יותר מברכת שהכל שהוא כולל כל המינים: ג) מז' מינים המוקדם בפסוק חשוב יותר: (ג) הא דא' מוקדם לחבירו היינו כשהיכם לפניו ורוצה לאכול משניהם אבל אם אינו רוצה לאכול משניהם או שמין החשוב אינו לפניו א"צ להמתין: (ד) הא דאחד מוקדם לחבירו דוקא כשברכותיהן שוות אבל אם אין ברכותיהן שוות כגון ענב וזית כיון שצריך לברך על כל אחד ואחד מברך על איזה שירצה אפי' השני ממין ז' וגם חביב (רא"ש) וי"א דלעולם אזלינן בתר החביב (רמב"ם). ודוקא כשאין ברכת הא' מבוררת מחבירו אבל כשברכת הא' מבוררת כגון במ"מ וכן בפה"ג וכ"ש המוציא זה מוקדם לכל דבר חוץ מקדימת הפסוק: (ה) לפיכך אם יש לפניו מיני פירות וברכותיהם שוות ואין ביניהם מין ז' מקדים החביב ואם יש ביניהם מין ז' אפי' הוא חצי פרי מקדים לברך על מין ז' אעפ"י שהב' שלם וחביב עליו. ומ"מ אם שניהם מין ז' או שניהם אינם מין ז' מקדים השלם. ואם א' חביב וא' שלם שלם עדיף ואם אין ברכותיהן שוות אפי' היה א' ממין ז' אין כאן קדימה כלל ויכול לברך על מין זה שהוא חביב עליו עכשיו (דבזה יוצא לכ"ע): (ו) ז' מינים גופייהו הכתובים בקרא כיון דהכתוב אקדמי' אנן נמי מקדמינן אעפ"י שצריך לברך על שניהם: (ז) ולכן כיון שחלק הכתוב לשני דכתיב ארץ חטה ושעורה גפן תאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש והפסיק הכתוב בין רימון לזית והתחיל ארץ זית וכו' להורות במה שסמוך לארץ בתרא הוא חשוב יותר ממה שמאוחר לארץ קמא ולכן זית קודם אפי' לתבשיל של שעורים אע"ג שברכתו היא מבוררת שהיא בורא מ"מ. מ"מ קדימת הפסוק הוא מוקדם למעלה אף של מבוררת לכך. ברכת היין קודם לזית אע"ג שזית מוקדם בפסוק דחשיבות היין שהיא גדולה מאוד וגם ברכתו מבוררת דוחה קדימת הפסוק. אבל במ"מ אפילו משעורים דוחה מעלת היין שגם ברכת במ"מ היא מבוררת ועוד שמוקדם בפסוק. היה לפניו יין ותבשיל שעורים וזית. צ"ע מה יעשה דהא יין קודם לזית ושעורים קודמין ליין וזית קודם לשעורים ויש לסלק א' מן השלחן: (ח) קדימת הפסוק הוא קודם לכל ואחריו ברכה מבוררת שהחשיבות היא מחמת הברכה ואחריו מעלת מין ז' ואחריו מעלת שלם ואחריו מעלת חביב. בפה"ע ובפה"א קודמין לשהכל. בפה"ע ובפה"א אזלינן בתר החביב אפילו בגפן וזית. ברכת אכילה ושתיה קודמין לברכת ריח. ברכת אשר יצר קודם לכל הברכות שהוא תדיר: (ט) הא דיש מעלה למין ז' דוקא כשהוא גמר פריו אבל כל זמן שלא נגמר הפרי אין לו דין קדימה: (י) אבל דבר שטעון ברכה א' מעין ג' וגם דבר שצריך לברך בנ"ר מברך תחלה ברכה א' מעין ג' ואח"כ בנ"ר:

דין

דין טעות בברכות:

(א) טעה ובירך על לחם במ"ע יצא אבל אם בירך שהכל על תבשיל מה' מיני דגן לא יצא. ודוקא על תבשיל לפי שאינו נקרא לחם כלל אבל על פת שנאפה בכסנין יצא: (ב) בירך על פה"ע בפה"א יצא ולהיפך לא יצא ואם הוא מסופק אם הוא פרי אדמה יברך בפה"א: (ג) על כל הדברים אפי' פת ויין אם בירך שהכל יצא ולכן אם מסופק באיזה דבר אחר שלמד ונקי בהלכות ברכות. רק מחמת מחלוקת הפוסקים לא נתברר ברכתו כראוי יברך עליו שהכל: (ד) קודם שיברך צריך לידע ולכוין איזה ברכה צריך לברך כדי שכשיזכיר השם שהוא עיקר הברכה יהיה יודע על מה שיסיים ובדיעבד אם לקח כוס בידו וסבר שהוא יין ובירך השם על דעת לסיים בפה"ג ונזכר שהוא מים וסיים שהכל א"צ לחזור ולברך דמשום טעות בשוגג אינו צריך לחזור ולברך. וכ"ש אם לקח בידו כוס יין וסבר שהוא מים ובירך על דעת לומר שהכל ונזכר וסיים אפי' לכתחלה בפה"ג שהרי אפי' אם סיים שהכל יצא: (ה) בירך על כוס מים בפה"ג ותוך כדי דיבור נזכר וסיים שהכל וכן אמר בפה"ג שהכל וכו' יצא: (ו) אם בירך על כוס וסבר שהוא יין ואמר בפה"ג ונמצא שהוא מים או שאר משקים ויש יין לפניו על השלחן כיון שהיה דעתו לשתות יין יקח תיכף היין וישתה וא"צ ברכה כיון שהיה לפניו וגם היה דעתו לשתות יין אע"ג שלא היה דעתו רק לשתות כוס א' אפי' שהה יותר מכ"ד בשתיקה רק שלא דיבר

דין אכל פירות והביאו לו עוד

(א) היה אוכל פירות בדרך ארעי ובירך עליהם ואכל מהם והביאו לו עוד אם היה דעתו מתחלה על כל מה שיביאו לו אפי' אכל כבר כולם א"צ לברך. ואם נמלך ממש שלא היה דעתו מתחלה רק לאכול אלו ונמלך לאכול עוד אפילו עדיין לפניו צריך לברך. ובסתם כל זמן שמונח לפניו עוד מהראשונים יש פלוגתא. י"א דצריך לברך וי"א דא"צ לברך. ואם אכל כבר כולם אם קבע עצמו לאכילת פירות א"צ לברך דאינו מסיח דעתו כל זמן שמיסב על השלחן ואם אכל רק בדרך ארעי צריך לברך לכ"ע ואין חילוק בין אם הביאו לו ממין הראשון או מדבר שברכתן שוות כגון אגוזים ותפוחים. ובמקום שיש ספק ברכה יש לתקן שיברך על מעט צוקר שהכל ויפטור גם אותו הדבר דאפי' בתוך הסעודה צריך לברך על צוקר: (ב) הביאו לו פרי שחשוב וחביב עליו יותר מן הראשון צריך לברך לכ"ע אם לא היה דעתו מתחלה לפטור זה בפירות דאינו בדין שיפטור האינו חשוב לחשוב דרך גררא אלא א"כ נתכוין לכך: (ג) בירך על שכר ונתכוין על כל מה שיביאו לו מברכת שהכל א"צ לברך על דגים ובשר אפי' עדיין לפניו שכר צריך לברך על הדגים שזה הוא מין אחר לגמרי ולא דמי לאגוזים ותפוחים שעליהם הכל מין פירות: (ד) בירך על הלחם והביאו לו עוד לחם אע"פ שלא היה דעתו מתחלה ע"ז וגם לא נשאר לפניו אפ"ה א"צ לברך דמסתמא דעתו לאכול שובע אבל אם היה בדעתו רק לאכול כדרך משל ב' גלוסקאות ולא יותר ואח"כ נמלך ממה שיאכל עוד צריך לברך אפי' עדיין עוד לפניו מהראשונים: (ח) כל זה לא מיירי אלא באדם שאוכל משלו אבל אם אוכל על שלחן אחרים כיון שבירך על מין א' פוטר כל מה שיביאו לו עוד אפי' לא היה לפניו עוד מהראשונים דהכל תלוי בדעת בעה"ב אם לא שנמלך ממש ואם לא היה בדעת בעה"ב ליתן להם יותר רק לבקשת האורחים נתן להם עוד א"צ לחזור ולברך: (ז) בירך על אוכל ונאבד או על משקה ונשפך והיה לפניו עוד בשעת ברכה והיה דעתו עליו בשעת ברכה א"צ לברך ואם לאו צריך לברך: דין שינוי מקום המובא לעיל בדברי המחבר ז"ל בדין איזה דברים נקראים הפסק בסעודה:

דין כללים בברכה אחרונה:

(א) ברכה אחרונה אין צריך לברך אלא אם כן אכל כזית ועל כל המשקים אפילו יו"ש שמיישב דעתו של אדם אפילו במעט אפילו הכי אין מברכין ברכה אחרונה אלא א"כ שתה רביעית. אך כיון די"א דעל משקים נ"כ מברכין על כזית לכן ראוי ליזהר שישתה או פחות מכזית או רביעית. ומכ"ש ביין די"א דב"א שלו דאורייתא: כל האוכלין מצטרפין לכזית אפילו פת לפירות לברך בנ"ר וכל המשקים מצטרפין לרביעית. ואוכל ומשקה אין מצטרף אם לא משקה שעל האוכל שמכשירו מצטרף לאוכל וי"א דגם בזה אינו מצטרף (ע' חיי אדם): (ב) על כל דבר חוץ מז' מינים מברך בנ"ר ועל ז' מינים מברך ברכה אחת מעין ג'. וראוי ונכון כשיושבין במסיבה ושותין יין או שאוכלים מדברים שמברכים עליהם ברכה אחת מעין ג'. אע"ג דלכתחלה אין ראוי שיפטור א' את חבירו בב"א מ"מ אם יש אנשים שלא יברכו או מחמת שאינן יודעין לברך מטב על א' שיאמר שיכוונו מי שירצה להוציא ולא יברך בקול רם ויכוין להוציא לכל מי שירצה: (ג) אכל מפה"ע מז' מינים ואכל נ"כ משאר פה"ע כיון שמברך על העץ כו' וגם מסיים על הארץ ועל הפירות וזה כולל גם שאר פרי העץ רק מפני שאינם חשובים כ"כ לא קבעו עליהם ברכה זו ועכשיו מברך בלא"ה ברכה זו פוטר גם על שאר הפירות: (ד) אכל מעט ושהה וחזר ואכל אם אין מתחלת האכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה בכדי אכילת פרס שהוא שיעור ג' ביצים מצטרף ומברך ואם לאו אינו מצטרף: (ה) שתה מעט וחזר ושתה מעט אין מצטרף. שתה משקים חמין כמו טיטע וקאפע אע"פ שכן דרך שתייתן א"צ לברך אחר (אם לא שתה כשיעור בפעם א'): (ו) יש ליזהר שלא יאכל דבר כברייתו דהיינו קטניות או ענב א' וכן כל פרי שהוא אינו גדול ככזית דכיון שהוא דבר חשוב י"א דמברכין ב"א אע"פ שאינו כזית. ואם חלקו מקודם עד שלא השאר שלם ואכלו כבר נתבטל מחשיבותו: (ז) שתה [illegible] כזית וא"כ ספק אם יברך ב"א כיון שהוא פחות מרביעית וכן שתה יין ונסתפק אם בירך ב"א ואין לו יין מותר לו לאכול כזית מדברים שמברכים עליו על המחיה ויכלול בתוכה נ"כ על הגפן אע"ג דלכתחלה היה אסור לעשות דבר שהוא מסופק אם הוא יין וכיוצא בו כדי לכלול בעל המחיה וכיוצא בו מ"מ כאן שכבר אכל או שתה והוא מסופק ואין לו מאותו המין לתקן יכול לכלול מספק: (ח) כיון די"א דברכה א' מעין ג' היא דאורייתא לכן ראוי להחמיר בכל החומרות שנוהג בברכת המזון לברך מיושב ולא מעומד ובכל הדברים המבוארים לעיל בדיני ברכת המזון:

קודם נטילת ידים יאמר זה:

הֲרֵינִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל נְטִילַת יָדַיִם כַּאֲשֶׁר תִּקְּנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה. לְשֵׁם יִחוּד וכו׳:

ואח״כ נוטל ידיו לצורך הסעודה:

ושיעור המים לנט״י לא פחות מרביעית לכל יד. דבזה לא יצטרך ליזהר בהרבה דברים שצריך ליזהר. ואין כל אדם בקי בזה. ובזה יוצא כל הספיקות. והנוטל בשפע יתברך. ומכל מקום יש לנהוג דאפילו אם נטל כל יד ברביעית ישפוך עליהם מים רבים כדעת הראב״ד (חיי אדם ריש כלל מ׳). ויטול ידיו ב״פ בסירוגין על כל יד. דהיינו יטול הכלי ביד ימין ויתן אותו ליד שמאלית ויריק בידו השמאלית על הימנית תחלה ואח״כ על ידו השמאלית. וכן נוהגים הרבים (יוש״ס) ולאחר שנטל ב׳ ידיו ישפשפם ביחד ויגביהם נגד ראשו ויאמר:

שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְיָ:

ומברך על נטילת ידים ע״ש הכלי שנקרא אנטל בלשון חכמים. או על שצריך להגביה ידיו אחר הנטילה מלמטה ולמעלה ויגביהם (ספר חסידים סי׳ נ״ח):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

(בשמים ראש) מברך אקב״ו עג״י אע״פ שאינו אלא מדרבנן. מ״מ שייך לומר על הש״י קדשנו וצונו וכו׳ שכיון שאנו מקיימים דברי חכמים מטעם הפסוק שאמר לא תסור מכל אשר יורוך וגו׳ הרי כשאנו מקיימים דברי חכמים אנו מקיימים מצותו יתברך והוא אשר קדשנו וצונו וכו׳. וזהו הטעם בכל הברכות שהם במצות דרבנן שאנו מברכין עליהם. ואע״פ שבכל המצות דינם הוא לברך קודם עשייתן שכן הסברא נותנת לברך בשיבא לעשות איזה מצוה קודם שיתחיל אותה. וכן הוא משמעות הברכה שצונו לעשות כך וכך והוא לשון עתיד. במצוה זו של נט״י נהגו שלא לברך עד אחר הנטילה משום שלפעמים אין הידים נקיות ואינו יכול לברך קודם. לכך נהגו שלעולם אין מברכין עד אחר כך. ועוד כיון שמברכים קודם הניגוב הוי גם כן קודם לעשייתן שגם הניגוב הוא מן המצוה, שעל ידי הניגוב הוא מעביר את הידים יפה (שאם יאכל בידים מטפיחים הוא מאוס. וכל דבר מיאוס נקרא טמא דכתיב ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים. וסימן לדבר לחמ״ס טמא בגימטריא נטלה ניגוב ידים). דמהאי טעמא נ״כ תקנו בברכה זו בעל נ״י ולא אשר קדשנו במצותיו וצונו ליטול ידים. דהכי משמע בלשון על בשעת עשיית מצוה וליטול לעתיד משמע. וכיון שאין מברכין קודם הנטילה אין שייך לומר לשון עתיד (לבוש סי׳ קנ״ח):

כתב בהנהגת הגר״א שלכתחלה בנ״י שלא יאמר שאו ידיכם ולא מזמור לדוד. וא״ז הביא בשם של״ה שיאמר מזמור לדוד ה׳ רועי כו׳ אחר הנטילה. ובסידור דרך החיים כתב אומן האומרים מזמור לדוד ה׳ רועי כו׳ קודם הסעודה יש לאומרו קודם הנטילה. ואם שכח לומר קודם נטילה יכול לאומרו בין נטילה להמוציא ע״כ. ובספר״י ז״ל כתב אותם שנהגו לומר מזמור לדוד ה׳ רועי כו׳ קודם ברכת המוציא יפה הם עושים. כי במזמור הזה יש תיבות ז״ן כי הוא ע׳ ומזכירים לכל. ואותיות רכ״ן כמנין ברכה ביגלה ברכה בכל מעשה ידינו ע״כ. לכן הנהגנו כאן מזמור הלזה:

המשורר דימה מזונות האדם למרעה בהמה:

תהלים כג מִזְמוֹר לְדָוִד יְיָ רֹעִי לֹא אֶחְסָר: בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי עַל־מֵי מְנֻחוֹת יְנַהֲלֵנִי: נַפְשִׁי יְשׁוֹבֵב יַנְחֵנִי בְמַעְגְּלֵי־צֶדֶק לְמַעַן שְׁמוֹ: גַּם כִּי־אֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת לֹא־אִירָא רָע כִּי־אַתָּה עִמָּדִי שִׁבְטְךָ וּמִשְׁעַנְתֶּךָ הֵמָּה יְנַחֲמֻנִי: תַּעֲרֹךְ לְפָנַי ׀ שֻׁלְחָן נֶגֶד צֹרְרָי דִּשַּׁנְתָּ בַשֶּׁמֶן רֹאשִׁי כּוֹסִי רְוָיָה:

עץ יוסף

ה׳ רועי. על כי ה׳ מרעה אותי. א״כ בודאי לא אחסר כי הכל בידו: בנאות דשא ירביצני. כרועה הרחמני המרביץ עדרו במקום דשא: על מי מנוחות. מי הנחים (כי מים הנחים המה צלולים משא״כ הרודפים): ינהלני. ינהג אותי: נפשי ישובב. כמו הרועה הטוב שלא מיינע הצאן וינהלם בנחת. כן הוא עמי בהשקט ובנחת: ינחני במעגלי צדק. ינחה אותי בארח ישר למען שמו להודיע רב השגחתו על יראיו. ואף שאיני כדאי לכך: בגיא צלמות. צלו של מות. ר״ע במקום סכנה: לא אירא רע. ממקרה רעה: שבטך. מה שאתה מכה אותי בשבט יסורין: ומשענתך. מה שתחזור ותסמוך אותי: המה ינחמוני. כי בזה ארא׳ שלא עזבתני. ועי״ז אבטח שעוד תערוך לפני שלחן. במעדנים להתענג בהם: נגד צוררי. שהם יראו בכבודי וירקב עצמותם לקנאתם: דשנת. שמנת: בשמן ראשי. מרוב תענוג כי לא אחסר דבר: כוסי רויה. הכוס שלי יהיה שבעה לעולם. ויסיר

סדר סעודה

אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לאורך ימים:

אחר זה יברך ברכת המוציא בשמחה ויאמר:

ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ:

קצת דינים ודברי מוסר בסעודה

(בשמים ראש) (א) כתבו הספרים שיזהר מאד שיאכל תמיד בשלחן ובמקום פרוסה דרך קבע ולא כפרסי כנ"ל וזה השלחן אשר לפני ה'. ר"ת זה עלי. אלמא דקאי שכינתא אכל בר נש. ואפילו אם אין לו לאכול דבר חשוב שצריך על כך הכנה. מ"מ יחשוב בעצמו כאלו יש לו לאכול דבר חשוב וסעודה גדולה. ויכין את השלחן בנקיות ובספרים תמה שהשלחן דומה למזבח והאכילה כקרבן: (ב) כתב של"ה בשם ס"ח ישאיר מעט מן המוציא ויאכל אחר האכילה קודם בהמ"ז שיעור

(ערוגת הבושם) כתב בב"י בסי' קס"ז וז"ל כתב הרוקח בסי' של"ג מכסין הסכין בשעת בהמ"ז על שם לא תניף עליהם ברזל דמלחין שיש דין שיניף כו' המקטר על המזבח. ושלחן כמזבח כדאיתא בחגיגה דף כ"ז ע"א. וכ"כ בשרד"א וכ"כ בשבלי הלקט. וכתב עוד בשבלי הלקט בשם רבינו ר' שמחה שמעתי טעם

עץ יוסף

הבטים כל החוסים בה: ואני בטוח שלא תבוא עוד עלי רעה: אך טוב וחסד ירדפוני. לבוא עלי: כל ימי חיי. ומהו הטוב והחסד שאני מקוה שירדפוני הוא. ושבתי בבית ה' לאורך ימים. שיאריך ימי חיי לעבודתו כי זהו החסד האמיתי:

יאמר המוציא. בה"א ולא מוציא בלא ה"א. אע"ג שעיקר הברכה ראויה להיות על העבר שהוציא הלחם הזה שבא ליהנות ממנו מן הארץ ובמוציא כ"ע לא פליגי דלשעבר משמע ובהמוציא פליגי ואיכא מ"ד דלהבא משמע. מ"מ יאמר המוציא בה"א כדי שלא לערב מ"ם דמוציא עם מ"ם דהעולם ויבלע האחת ולא יהיה המשמעות לשונו כלום. ואע"ג דלחם מן איכא ג"כ עירוב. שאני התם דקרא כתיב להוציא לחם מן הארץ (לבוש). ועוד דהתם אי אפשר לתקן בענין אחר. ועוד שאינו דומה עירוב אות שאחר ליר"ה או הע"ע לעירוב אות שאחר המ"ן דמרחיב הפה (רד"א). והא שאומרים המוציא לחם אף שהארץ מוציאה תבואה שעושין ממנה לחם. כתב רד"א שלחם פי' מזון כמו עביד לחם רב. וכן תמצא במן הנני ממטיר לכם לחם וידוע שלא ירד לחם ע"כ. אבל בתולדות יצחק פי' באר כתב דמברכין המוציא לחם לפי שלעתיד יוציא לחם כמאמר סוף כתובות דא"י יוציא גלוסקאות. ובזה מיושב מה שאומרים לחם מן הארץ ולא מן האדמה. דארץ מרמז על א"י. ומטעם זה כתב הב"ח שאומרים המוציא שמשמעו נמי להבא ור"ל על העתיד לבא. והנה סי' הב"ם מברכותיו על אדם יכר אם ת"ח הוא ותו"ב (א"ר). ורד"א תירץ על מה דלא תקנו לומר מן האדמה דלישנא דקרא תקנו. והכלבו כתב דהוי כאלו הוציא הלחם דאין בגרגר חטה טוב הסולת אלא כשנין רחיין שמבין אף שמשרב מכך השני אוכל. כתב הש"ע יזהר לתת ריוח בין לחם ובין מן. שלא לערב המימי"ן (לבוש). וכתב בס' מגה"ן שהנותן ריוח בין לחם למן הארץ מובטח הוא שאינו ניזוק באותה סעודה: צריך לשתוק ה' של הארץ והוא ע"פ סוד:

ענף יוסף

בהגהות הגר"א איתא שיאמר המוציא בלא ה"א והמעבר יבק מאמר שמה אות פ' ל"ז כתב וז"ל ברשות רבותי שאומרים קודם המוציא וכן הברי שאומרים על היין לכוונו באמצע הסעודה שלא תוכל שם טומאה הקדושה המודבקים בה לקבל אותה ברכה ולסיום ברכת היין הנקרא ע"כ הנהוג להאמין שהשמחים שלא יתקדשו לקבל רוחות הברכה הזאת. והכבר שדע מעשה מסתם הפוסקים על זה. ומנייהו לא ראה מכ"ע. ועיין מה שכתבתי לקמן אצל ברכת היין: א' בש"ס יתן כפי ידיו על הפת בשעת ברכה שיש בהן י' אצבעות כנגד י' מצות התלויות בפת. ואלו הן. לא תחרוש בשור ובחמור. כלאים. לקט. שכחה. פיאה. ביכורים. תרומה. מעשר ראשון. מעשר עני. חלה. ולכך יש י' תיבות בברכת המוציא. וי' תיבות בפסוק מצמיח חציר לבהמה, וי' תיבות בפסוק ארץ חטה ושעורה. וי' תיבות בפסוק ויתן לך ע"כ. וגם הרמזים שעשר אצבעות כנגד עשר ספירות. ועל עשרה הדברות. כתב מהרי"ל שלשה טעם לשולם כשאוכל הפת בברכת המוציא מגביה הפת בשתי ידיו למעלה עד בפ"ים שזכרם בפס וכוריס בברא'תכם. נחל כריס כפת שלחה ובענבה סבמים. כתב של"ה ויתן בברכת השלחן יותר משאר ברכות. כי המאכל והמשקה מביא את האדם לידי גסות הטבע והגבה לב. ולכן צריך להתבונן כדי שימשך לבו לשמים בהי"ו ולא לצד תאות המאכל והמשקה ע"כ. כתב פ"מ ז"ל כתב של"ה. דצריך לאכול קודם שידבר כדי שיעור כזית. דפחות מכזית לא חשיב אכילה. וגם אם הכניס פרוסת המוציא לתוך פיו ולועסו אין לדבר עד שיבלענו. ואם עבר ודיבר קודם שבלע אין צריך לחזור ולברך עכ"ל. והא"ר כתב שלא מצא בשל"ה דף פ"א אלא סיפא. אבל ליתא דצריך לאכול שיעור כזית קודם שידבר לא מצא. וכתב שאין הדין כן. מהרי קימ"ל בסי' קס"ז ס"ז דאף פחות מכזית נמי מברכין המוציא. וטעמא דברכה שמברכין הוא ופחות מכזית נמי הנאה הוא. ולא בעי שיעור כזית אלא היכא דמברכין על אכילה כגון על אכילת מצה. וגם אסף דברי פ"מ שלנו כמ"ש שאם דיבר קודם שבלע צריך לחזור ולברך משום שאין מברך אלא על מאכלים שבפיו כהגינה אחר הלעיסה. ובמשי אדם הלב ת"מ סי' ד' כתב ור"ל דאפילו לא בלע רק הטעם שמתוך בפיו א"צ לחזור ולברך ע"ש: שנהגין להטביל פרוסת המוציא שלשה פעמים במלח. והוא על פי סוד:

(סג"ם)

מיסלק משם של שמאלו נטיו וכתיב והסמיר אחריו ברכה: (ג) כתב ב"י בשם ספלנו שלא לשהוי"ל בשמם חיה ועוף או ורים שהתרכס שטנעת גם שמואלא. וכן פסק הש"ס וכ"מ. וכתב סדריסה דסוגת הכלגו על הנשאר הפרוסה פורם מלחם לשמאלא ולא על כל פלחם שמברך עליו. וכן כתב הפ"ז: (ד) אין מסיחין בסעודה שמא יקדים קנה לוושט (ס"ע ס' קי"ע) אפי' בדברי תורה אין מסיחין (א"ר בס): (ה) אין מסתכלין בפני האוכל ולא במנתו שלא לבייש (שם) וה"ה בפני השותה (א"ר): (ו) אין שותין מים שלא בשעת הסעודה בפני רבים. ושאר משקין מותר. ובשעת הסעודה אפי' מים מותר (א"ר): (ז) לא יהיה אדם קפדן בסעודתו (שם): (ח) לא יאכל דרך רעבתנות. ולא יאחז האוכל בידו אחת ויתלוש ממנו בידו השנית (שם). וכתב בל"ח ביום בשרם בקערה. אבל כשמואלא מקערה אין רעבתנות: (ט) לא ישתה כוס בבת אחת. ואם שתה ה"ז גרגרן. שתים דרך ארץ. שלשה ה"ז מגסי הרוח. מיהו כוס קטן מאד מותר לשתותו בבת אחת. וכן גדול מאד בשלש או בארבע פעמים (שם): (י) לא ישוך פרוסה ויניחנה על גבי השלחן: (יא) שנים היושבים על השולחן הגדול פושט ידו תחלה. והשולח ידו מפני מי שגדול ממנו הרי זה גרגרן (שם). כתב ספר נ"ע לעולם לא יצא אדם המשפשף ידו בתחלה לקערה ולא המושך ידיו באחרונה: (יב) לא יגרום אדם פרוסה על גבי הקערה והפרורין יפלו לתוך הקערה מפני שהוא ממאס (פי' מסריד) דעת חבירו. ביש אנשי הדעת שמקפידים על זה (לבוש), ועוד שמא ישפך מה שבקערה. אע"ג שמא הפרוסה תפול לתוך הקערה (ב"ח). וכן לא ילקט הפירורין ויניח על גב' השלחן שיש ג"כ אנשי הדעת שמקפידין על זה ונפשו קצה בהן. וכן לא ישוך מפרוסה ויתננה לפני חבירו או לתוך הקערה או אפילו להניחה על השלחן. שאין דעת כל הבריות שוה ויש הרבה בני אדם שנפשם קצה בדברים אלו. וכן לא ישתה מן הכוס ויתן המותר לחבירו מפני. הכנת נפשות דהיינו שמא חבירו הוא מאנשי הדעת. ולא יוכל לשתות מכה ששתה חבירו. או אפי' מן הכוס ששתה חבירו. דחושש שמא נתערב בו רוק של חבירו. או עדיין הוא דבק בו. ומתוך הבושה שאינו רוצה לסרב הוא שותה ויבא לידי סכנה. ואפילו אם יודע בחבירו שאינו איסטניס כ"כ מ"מ יקנח מקום שתיית הכוס משום מיאוס שמא חבירו יתבייש לקנחו. אבל מ"מ לא ישפוך ממנו אם הוא יין או משקה חשוב. ואם הוא מים ישפוך מעט דרך שם ואח"כ יתנו לו (לבוש). ובפ"ז כתב דבלוואות רי"א סגדול סוביר מאד שלא לשתות מכוס ששתה חבירו. כי שמא יש לו חולי בגופו ויבא ריחו מפיו לאותו שיור: (יג) נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה (וכתב מ"מ אפילו סעודת מצוה) אא"כ יודעים מי מסב עמהם מפני שנגמי לת"ח ליסב אצל ע"ה בסעודה: (יד) כתב מ"מ פרק כ"ה סי' ל"ב שצריך אדם ליזהר שלא ישתה אופיה ולא יגפה בי'. וכתב בפל"ה דף ס' שמעתי שזה באופיה מיירי מה שמעלה האגיה בשילא חוססת. אבל כשעושה אופיה כששופך המשקה בכלי זה כאופיה שלא משקה. מ"מ נכון ליזהר גם שם כי אמירה סכנתא מסורא ע"כ. עוד כתב האוכל מידי דגסל מסחורא לארעא קשה לריח הפה. כתב רש"ל שם כשרוצה לשתות מים שנשאבו מן הבאר ישפוך תחלה מעט ממנו לארץ. צריך ליזהר מאד שלא לאכול לב בהמה חיה ועוף: (טו) עיין בפל"ה דף פ"ד שצריך ליזהר מריגוני אכילה ושתיה פלא יאכל וישתה רק להעמיד ולהבריא גופו שיהיה מוכן לעבודת בוראו. ובזה כל סעודותיו הוויין סעודת מצוה. וביחוד כלומדים שהם מרושים ביותר. וכתב בספר חן דאפילו שעשה לשם מצוה כגון שבועות וי"ט עובר ב' לאוין. השמר לך. פן תשכח. בל תשקצו. במאכל כריס כמו בבהמה ואסור לברך בהמ"ז אחריה. וכתב סל"ה בגלי מלמדך תשובה מעולה והיא חמורה מאד וקלה. בהיות שמאכל או המשתה בלבו מתוק לחך וחביב עליו ביותר ימשוך ידיו ממנו וימנע עצמו ממנו. והיא תשובה בכל עדן וזמן ומרוצה ומקובלת עד ה' אלהים. עוד כתב וייטיב לבו בסעודתו אם מעט אם הרבה יאכל פתו בשמחה יאכל הטוב והמועיל לו לרפואה ולא מה שערב לו לפי שעה. לא יישן סמוך לאכילה אלא ימתין אחר אכילה. כתב הרוקח סי' שכ"ט דרך ארץ לא יאכל אדם מעומד ולא ישתה מעומד ולא יקנח בקערה ולא ילקק אצבעותיו ואין לו לאכול ולעמוד מיד ע"כ. וכתב בלקוטי מהרי"ל לא נתנו בו חכמים שיעור השיור אלא כך הוא השיעור כל מין שאכל ישייר אחריו השיעור הנזכרה האחרונה בלו. כגון בפת ישייר השיעור בהמ"ז. ומין דגמי ברכה מעין בלא ישייר השיעורים כו' ע"כ: (טז) יזהר ליתן ממה שולחנו לעניים כי בזה נותן חלק לעניים ממה שולחנו הדומה למזבח. גם ידבר בד"ת כי התורה מכפרת יותר מקרבנות. ועיין א"ר ריש סי' קס"ו ובשל"ה דף ס"ו:

מעם לאחר שעם אחת היה אחד מברך בהמ"ז וכשהגיע לברכת בונה ירושלים ומכר חרב בבית לקח הסכין וחיקעו בבטנו ועל כן נהגו לסלק בשעת ברכה. ונוהגים בשבתות וי"ט שלא לכסות הסכין ולפי טעם ר' שמחה אין לחלק בין שבת לחול. ומ"מ מנהגן של ישראל תורה היא עכ"ל הב"י. ובלבוש הקשה שגם לפי פי' הראשון קשה וכי בשבת וי"ט אין השלחן נקרא מזבח ונכרם בשעת ברכה שעוברין להב"י ונגרם ולא דין שיכף המקבר על המחריך ע"כ. והמ"א מתרץ הקושיא של הלבוש שלפי שבשבת אין בנין מזבח. שהכא רמז למזבח ע"כ. והפ"ז מתרץ הקושיא של הב"י כי בגוירה שגזרו בזה היה מעין מעשה שהיה כדאמרי' בשבת שלא יצא אדם במגדל המסומר משום מעשה שהיה וגזרו דוקא כעין המעשה שהיה במגדל המסומר דוקא. ה"נ המעשה היה בחול ע"כ גזרו כן בחול דוקא ע"כ. ובחולעת יעקב כתב טעם לדבר כי אסור לנוף ברזל כי הברזל כחו של עשו כו' ובשבת שאין שטן ואין פגע רע והכחות ההם שוכנות אין לסלק ע"כ. עוד כתב בשבת אין לומר באחרון הבית רק בבנין המקדש בימינו ע"כ. וכתב הא"ר ולפ"ז מתורץ נמי קושית הב"י כי בשבת אין זוכרין לחורבן ולא חיישינן שיקח הסכין ויתקע בלבו. ובמ"מ כתב הטעם כי ידוע שכל אותיות של א"ב בית יש בבהמ"ז חוץ מן ף'. והטעם שאין מלאך אף שא"ף קצ"ף שולט בכל הסעודה שמברכין ברכת המזון בשעתה ובכוונה לכן מכסין הסכין לרמוז לזה דבשעת ברכת המזון אין חרבו של מה"מ שולט ע"כ. וגם לפי טעם זה יש לכסות הסכין גם בשבת:

סדר ברכת המזון

כתב השל"ה שמנהג לומר בחול מזמור על נהרות בבל וגו' קודם בהמ"ז להזכיר חרבן בית המקדש. ובשבת ויו"ט וביום שא"א תחנון אומרים מזמור בשוב ה' את שיבת ציון וגו' ע"כ. ונראה שהמנהג משום דבשבת אין לומר החרבן כמ"ש לעיל. ואם אוכל בשר"ח אחר המנחה יאמר בשוב ה' (אשל אברהם):

קלז עַל־נַהֲרוֹת בָּבֶל שָׁם יָשַׁבְנוּ גַּם־בָּכִינוּ בְּזָכְרֵנוּ אֶת־צִיּוֹן: עַל־עֲרָבִים בְּתוֹכָהּ תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ: כִּי שָׁם ׀ שְׁאֵלוּנוּ שׁוֹבֵינוּ דִּבְרֵי־שִׁיר וְתוֹלָלֵינוּ שִׂמְחָה שִׁירוּ לָנוּ מִשִּׁיר צִיּוֹן: אֵיךְ נָשִׁיר אֶת־שִׁיר־יְהוָה עַל אַדְמַת נֵכָר: אִם־אֶשְׁכָּחֵךְ יְרוּשָׁלָםִ תִּשְׁכַּח יְמִינִי: תִּדְבַּק לְשׁוֹנִי ׀ לְחִכִּי אִם־לֹא אֶזְכְּרֵכִי אִם־לֹא אַעֲלֶה אֶת־יְרוּשָׁלַםִ עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתִי: זְכֹר יְהוָה ׀ לִבְנֵי אֱדוֹם אֵת יוֹם יְרוּשָׁלָםִ הָאֹמְרִים עָרוּ ׀ עָרוּ עַד הַיְסוֹד בָּהּ: בַּת־בָּבֶל הַשְּׁדוּדָה אַשְׁרֵי שֶׁיְשַׁלֶּם־לָךְ אֶת־גְּמוּלֵךְ שֶׁגָּמַלְתְּ לָנוּ: אַשְׁרֵי ׀ שֶׁיֹּאחֵז וְנִפֵּץ אֶת־עֹלָלַיִךְ אֶל־הַסָּלַע:

קכו שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים: אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה: הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים: שׁוּבָה יְהוָה אֶת־שְׁבִיתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב: הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ: הָלוֹךְ יֵלֵךְ ׀ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו:

פסוקים קודם ברכת המזון

אלו הפסוקים טוב לאומרם בגמר סעודתו קודם בהמ"ז והמה מסוגלים שלא יחסר מזונו כל ימי חייו:

לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר וּלְנַצֵּחַ עַל־כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ: ב בַּעֲצָתְךָ תַנְחֵנִי וְאַחַר כָּבוֹד תִּקָּחֵנִי: וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא־יַשְׁחִית וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב אַפּוֹ וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ: אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר־תְּיַסְּרֶנּוּ יָּהּ וּמִתּוֹרָתְךָ תְלַמְּדֶנּוּ: וַאֲנִי בְּחַסְדְּךָ בָטַחְתִּי יָגֵל לִבִּי בִּישׁוּעָתֶךָ אָשִׁירָה לַיְיָ כִּי גָמַל עָלָי: שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּייָ תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי־יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: וְיִבְטְחוּ בְךָ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ כִּי לֹא־עָזַבְתָּ דֹּרְשֶׁיךָ יְיָ: שִׂמְחוּ בַייָ וְגִילוּ צַדִּיקִים וְהַרְנִינוּ כָּל־יִשְׁרֵי־לֵב: נֵר־לְרַגְלִי דְבָרֶךָ וְאוֹר לִנְתִיבָתִי: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה:

אֲבָרְכָה אֶת־יְהוָה בְּכָל־עֵת תָּמִיד תְּהִלָּתוֹ בְּפִי: סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֺתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם: תְּהִלַּת יְהוָה יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: וַאֲנַחְנוּ ׀ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

אח"כ יטול מים אחרונים וקודם נטילת מים אחרונים יאמר:

הֲרֵינִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לִטּוֹל יָדַי אַחַר הָאֲכִילָה כְּמוֹ שֶׁתִּקְּנוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לָתֵת נַחַת רוּחַ לְבוֹרְאִי יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ: לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ:

א תהלים עג, כד. ב שם עח, לח. ג שם נד, יב. ד שם יג, ו. ה ישעיה סא, י. ו תהלים ט, יא. ז שם לב, יא. ח שם קיט, קה. ט שם קיח, כא. י שם לד, ב. כ קהלת יב, יג. ל תהלים קמה, כא. מ שם קטו, יח.

ואחר כך יאמר פסוק זה:

זֶה א חֵלֶק־אָדָם רָשָׁע מֵאֱלֹהִים וְנַחֲלַת אִמְרוֹ מֵאֵל:

ואחר מים אחרונים יאמר פסוק זה:

וַיְדַבֵּר ב אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה:

יש מהגין כשמגלין כוס לברך בכמ"ז אומרים:

כּוֹס־ג יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא:

פסוק זה מרמז לסעודה שיעשה הקב"ה לע"ל לצדיקים ודוד יברך ויאמר כוס ישועות אשא וגו' כדאי' בפרק ערבי פסחים (אבודרהם):

וקודם שיתחיל לברך יאמר:

הֲרֵינִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁל בִּרְכַּת הַמָּזוֹן כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב ד וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וכו'. וִיהִי נֹעַם וכו'

המברך אומר	**רַבּוֹתַי מִיר וֶועלִין בֶּענְטְשְׁן:**
ועונין המסובין	**יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:**
המברך אומר	**בִּרְשׁוּת מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי נְבָרֵךְ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:**
ועונין המסובין	**בָּרוּךְ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:**
ומי שלא אכל עמהם עונה	**בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ שְׁמוֹ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:**
והמברך חוזר ואומר	**בָּרוּךְ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:** ב"ה וב"ש כדאי' שם
אם הם עשרה אומר המברך	**נְבָרֵךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:**
ועונין המסובין	**בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:**
מי שלא אכל עונה	**בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ וּמְבֹרָךְ שְׁמוֹ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:**

ואם נכנס כשאמרו ברוך אלהינו שאכלנו משלו עונה אחריהם אמן:

והמברך חוזר ואומר	**בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:** ב"ה וב"ש כדאי' שם ועי'
בסעודת נשואין אומר המברך	**נְבָרֵךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:**
ועונין המסובין	**בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:**
והמברך חוזר ואומר	**בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:**
בבית האבל ר"ל יאמר	**נְבָרֵךְ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:**
ועונין	**בָּרוּךְ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:**

א איוב כ. כט. ב יחזקאל מא, כב. ג תהלים קטז, יג. ד דברים ח, י.

ערוגת הבושם

גודל החיוב של הזמנה והכנת השבח הוא שאנו אומרים בלשון לע"ז רבותי מיר וועלין בענטשין קודם התחלת הבהמ"ז מבואר בזוה"ק פ' בלק בהאי ינוקא עיין שם: נברך. ובקורא בתורה וחזן לאומר ברכו. הייט משום דאומר המברך ובזה כולל עצמו (ירושלמי). וא"ת הא כתיב גדלו לה'. י"ל כיון דאמר אתי הרי כולל עצמו עמהם (חדושי הסב"א): ובטובו חיינו ב"ה וב"ש בא"י אמ"ה הזן כו'. המברך אומר ב"ה וב"ש קודם שמתחיל ברכת המזון. ואחרים אין אומרים. והוא הדין יחיד (סג"מ)

כשמברך אין אומר ב"ה וב"ש. גם אין המסובין עונין אמן אחר ברכת הזימון (א"ר סי' קצ"ב): נברך אלהינו. הא דתקנו בזימון אלהים ובברכת התורה ה'. משום שמזון הדין נותן לכלל את בהאין לפיכך תקנו זה השם שהוא מדת הדין. אבל התורה לא נתנה אלא בחסדו כדאמר למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. כי איזה שורת הדין מתנה להודיע דרכיו לברואיו. הרי לא עשה כן לכל גוי שהם ג"כ ברואיו. לפיכך תקנו השם של רחמים (א"ר):

סדר ברכת המזון

ג׳ וחד הוסר — בָּרוּךְ מִתֵּם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

במשנת יוסף — נְבָרֵךְ אֱלֹהֵינוּ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ:

הטור — בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

חייד והוסר — בָּרוּךְ אֱלֹהֵינוּ מְנַחֵם אֲבֵלִים שֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ וּבְטוּבוֹ חָיִינוּ:

(בשמים ראש) ישב באימה בטעם שהוא מברך בהמ"ז (ש"ע סי' קפ"ד). וכתב של"ה דף ס"ע ראיתי המדקדקים שמוסרים לשום בגד עליון עליו בשעת בהמ"ז כמו בשעת תפלה ומנהג טוב הוא. ובפרט כשיש זימון ע"כ: וכ"כ הב"ח. עוד כתב דיש"ם גם שכובע על ראשו ולא יברך במצנפת קטנה אפילו ביחיד ע"כ. כתב בש"ע מהר"י לוריא ז"ל דבהמ"ז צריך לומר בשמחה גדולה ע"כ. ולא יברך בקלות ראש או מיושב או במסירות או בבעלותה הפלוח. אלא יכין א"ע לברכת אלהי ישראל לברכו על החסד הגדול שעשה עמו להכין לו פרנסתו אף שלא היה ראוי לכך רק בחסדו הגדול. וכתב בס' החינוך כל הזהיר בבהמ"ז מזונותיו מצויין לו כל ימיו בכבוד. והרוקח כתב כל אותיות יש בברכת המזון חוץ מף' להודיע שאין אף קצף שלט הולם בהעודים המברכים בהמ"ז בכוונה ויוכה לף' חרדים הסביב את נפשו וגם עדיין חשקם. לכן אין ף' ביוצר אור ולא בי"ח ברכות של תפלה עכ"ל בסי' של"ת בבהמ"ז צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא בשפתיו. אבל בדיעבד אם בירך ולא השמיע לאזניו יצא ובלבד שהוציא בשפתיו. (סי' קפ"ה). ובראשית חכמה משמע דאפי' אם בירך ביחיד צריך לברך בקול רם. כי הקול מעורר הכונה ומביא זכירה אם בריה אם בבנת להזכיר מעין המאורע. ובלתי ישכח הכל. אסור להפסיק בשום הפסק בברכת המזון (סי' קפ"ג):

עיון הערה לברכת המזון תפלה

שבירס (ברכות מ"ה ע"א) שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן, פרש"י להזדמן יחד לצרף ברכה בלשון רבים, עכ"ל. והם שאמרו לזמן ולא להזדמן כיון בזה עוד כונה אחרת שהאחד צריך לזמן לחבריו שיתנו לבם לאלה ברכותיו ולא שיברך כל אחד ואחד, ושתי הכונות האלה ילפינן בגמ' משני מקראות, הכונה הראשונה יליף רב אסי מן גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו דשלשה חייבין להצטרף יחדו בברכה שהאחד אומר לשנים גדלו, והכונה השנית יליף ר' אבהו מן כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו שהאחד מזמן את חבריו לשום לבם לקריאתו את שם ה' והם יענו עמו כמלה. וכן פסק הב"ח בטור או"ח סי' קצ"ג בד"ה ומ"ש לא מצאתי וסי' קצ"ב בד"ה ומיהו אם היתה החבורה גדולה, וכ"ה בתשובות הריב"ש סי' כ"ז שאלה לשמוע הברכות מפי המברך ולענות אמן. וסדר הזמון כך הוא, המזמן אומר לחבריו הב לן (הם של ברכה) ונברך (פסחים ק"ג ע"ב) או כמו שאומרים היום רבותי נברך, כלומר תנו דעתכם לברכתי, והמסובין אומרים יהי שם ה' מברך וגו' (תהלים קיג, ב), ואח"כ נוטל רשות ואומר ברשות מרנן וגו' נברך שאכלנו משלו (ברכות נ' ע"א), ופירושו נברך את ה' שאכלנו משלו שנאמר לה' הארץ ומלואה (שם ל"ה ע"א). ושם נ' ע"א) אמר ר' יוחנן נברך שאכלנו משלו הרי זה ת"ח (פרש"י דמשמע שהוא יחידי שהכל אוכלין משלו), לפי שאכלנו משלו הרי זה בור (פרש"י דמשמע מחזיקים הם טובים והוא בורר את הכל, אשר אכל הכל משלו ומברך א"כ הוא מברך לבסה"כ); ושם (מ ע ב') אם יש שם עשרה מסובים אומר המזמן נברך אלהינו שאכלנו משלו, וכתבו התוס' נברך אלהינו גרסינן ולא גרסינן נברך לאלהינו כלמ"ד דדוקא גבי שיר והודאה כתיב למ"ד כמו שירו לה', הודו לה', גדלו לה' אבל גבי ברכה לא מצינו זה הלשון וכן משרע בסדר רב עמרם, עכ"ל, אבל ויברכו כל הקהל לה' (דה"א כט, כ) מצינו הודאה. ושם כענין שהוא מברך כך עונין אחריו בהזכרת השם או בלי הזכרת השם, ואומרים ברוך (אלהינו) שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ובהרא"ש פרק ז' סי' י"ב ברוך הוא (אלהינו) כדרך שאומרים וכן לשון גואל ברוך הוא אלהינו שברכנו לכבודו. ושם (נ' ע"א) מברכותיו של אדם נכר אם הוא ת"ח כיצד רבי אומר ובטובו הרי זה ת"ח. ומטובו הרי זה בור, פרש"י שממעט בתגמוליו של מקום דמשמע דבר מועט כדי חיים, עכ"ל. וגרסינן (כתובות ח' ע"ב) מלמד שהקריא א"א לשמו של הקב"ה בפי כל עובר ושב כיצד לאחר שאכלו ושתו אמר להם וכי משלי אכלתם משל אלהי עולם אכלתם הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם, ובב"ר פ' מ"ג סי' ז' ובסוטה י"ד מכאן אוכלין ושותין היה אברהם אבינו אומר להם ברכו והיו אומרים לו מה נאמר והוא אומר להם אמרו ברוך אל עולם (במקום שישראל אומרים אלהים) שאכלנו משלו.— וגרסינן (בברכות מ"ח ע"ב) אמר רב נחמן משה תקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן, יהושע תקן להם ברכת הארץ בשעה שנכנסו לארץ, דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים. דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש, הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר, הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה. ובבמדבר רבה פכ"ג סי' ז' שנו רבותינו עד שלא נכנסו לא"י היו מברכין ברכה אחת הזן את הכל משנכנסו לא"י היו מברכין על הארץ ועל המזון משחרבה בונה ירושלים (כדי לגמור דברי המדרש עם תוספת דינן פירש המפרש מהרז"ו שעקר הברכה תקן דוד שהוא התחיל לבנות ירושלם ואחר החרבן אחריהם תוספו בה התנאים ולי נראה שתיבת משחרבה קאי על הארץ שנזכרת מקודם שתהיה הארץ בחרבן שלם וזוב (ובתים ק"ב ב' רש"י ד"ה כאן לגב ובנפון) כי עקר קיום הארץ בקיום משכן ה', ולזה התחיל דוד בבנין ירושלים) שבנקברו הרוגי ביתר הוסיפו הטוב והמטיב וכו ואין לך תגיעה מכאן יותר מברכה על הארץ ועל המזון שקך

סדר ברכת המזון

המברך בזימון אומר ברוך הוא וברוך שמו *):

ברכה א' משה רבינו ע"ה תקנה כשירד המן לישראל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הַזָּן אֶת־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. בְּטוּבוֹ בְּחֵן וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים הוּא־נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל תָּמִיד לֹא־חָסַר

*) הגאון מהר"ם א"ש ז"ל כתב שהמזמן עד שאמר המזמן ברוך אתה ה' ואז אמר ב"ה וב"ש ואח"כ מתחיל הוא את הברכה (קצו"ש).

עץ יוסף

הזן את העולם כלו. שנאמר נותן לחם לכל בשר: בטובו בחן. פי' לפי שבשר ודם המתחייב לזון את חבירו הוא זן אותו שלא בשובתו במאכלים גרועים וכל מזונות שנתן לו ברע עין שאין מראה לו פנים יפות. פנים של חן. אבל הקב"ה זן את עולמו בטוב ובחן. מן הטוב ובעין יפה (תולדות יצחק):

ענף יוסף

וברחמים נותן לחם. כן הוא בסד"א. ולא טוטפת הוא נותן (א"ר): לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון. יש נוהגים לומר מלת חסר בחי"ת בקמ"ץ והסמ"ך בפת"ח. ויש נוהגים לומר מלת חסר בחי"ת בחיר"ק והסמ"ך בפת"ח והם צריכין לומר ג"כ יחסר תמיד לא חסר לנו. על שם ולארבעים שנה בלכתם במדבר

עיון תפלה

הזן את העולם וגו' בחן בחסד וברחמים. שלשת המקראים האלה מתחברים בסדר התפלה במקומות הרבה, כמו לקמן בברכת הטוב והמטיב לחן לחסד ולרחמים, ובסוף ברכות השחר ותננו וגו' לחן ולחסד ולרחמים, ובברכת שים שלום חן וחסד ורחמים, ולפני קריאת התורה בב' וה' והגלה ותראה וגו' לחן ולחסד ולרחמים, ובתפלת יקום פרקן וכן בקדיש דרבנן חנא וחסדא ורחמי. וחן וחסד קרובים אלו את בלבבות, ובלע"ז נוכסם, ליעבליכקייט, כמו זכרתי לך חסד נעוריך (ירמיה ב, ב) הוא חן נאעורים, ובגמ' (מגילה י"ג א') חוט של חסד משוך עליו, וכן (ע"ז ג' ע"ב) כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום, חסדא שמך ומשדלין עליך (גיטין ז' א'), ותשא כלם נשא וחסדא (סתובות י"ז א') פרש"י חוט של חסד משוך עליה, כלם עונים חן ו' ג'עם. ופירוש הזן וגו' בחן בחסד וברחמים שהקב"ה זן את כל בריותיו בשין טובה וברחמים רבים, ובזה נכללו כל הנבראים ואפילו הנמחים שהוא נותן להם את מזונם ומדרום לקיומם, ואח"כ מדבר מבעלי החיים בפרט. הוא נותן לחם לכל בשר (תהלים קלו, כה), ואח"כ

תקון תפלה

הזן את העולם כו'. נוסח הרסב"ם בא"י אמ"ה הזן וגו' וברחמים ומפרנס לכל כאמור פותח את וגו' רצון ומכין מזון וגו' נודה לך ה' אלהינו ונברכך מלבנו כי הנחלת את אבותינו (הנוסחא הזאת ביחס הפעול נכונה יותר מן הנוסחא ביחס שאליו, כי כן הוא במקרא (ירמיה ג' נעימה, ג'עם משוך על פני איזה דבר פעולם למשוך

עיון הערה לברכת המזון תפלה

אמרו חז"ל כל מי שאינו מזכיר בברכת המזון על הארץ ועל המזון ארץ חמדה וברית ותורה וחיים (עי' תוס' ברכות מ"ח ב' ד"ה ברית) לא יצא ידי חובתו, ע"כ. וכתב בתשובות רשב"ץ חלק שני סי' קס א' "וידוע הוא שיהושע תקן ברכת הארץ ודוד ושלמה ברכת בונה ירושלים ובלא ספק שלא היו על נוסח זה שאנו מברכין אותן, וכן כתבו כוס המפרשים ז"ל" עכ"ל, וכ"כ הגאון תוי"ט בדברי חמודות פ"ז סעיף ס"ו "שאע"פ שהברכה היא מן התורה מ"מ נוסחה ומטבע שלה אינה אלא מתקון חכמים" עכ"ל, היינו חכמי הדורות, וכדרך שכתבו התוס' דף מ"ו ע"ב ד"ה והטוב והרא"ש בפ"ז סוס"י כ"ב והכורדכס הלכות ברכות דף קכ"ב ע"א. לענין ברכת הטוב והמטיב שמתחלה לא תקנוה אלא מטבע קצר ולכך אינה תוחמת בברוך ואח"כ האריכו אותה והוסיפו בה דברים שלש מלכיות ושלש גמולות ושלש גמלות. — ובמטבע הברכות האלו יש לשאול שאלה, שהברכה הראשונה ברכת הזן נאמרה בלשון נסתר, והברכה השנית ברכת הארץ וכמו כן הברכה השלישית ברכת בונה ירושלים נאמרו בתחלה בלשון נכח, והברכה הרביעית הטוב והמטיב נאמרה שוב בלשון נסתר, כהי מילתא טעמא בעי. ותירץ הרב ר' יהודה ליואו אופענהיים ז"ל בספרו מקור יהודה על פי דברי רבותינו (יומא ע"ד ע"א) משל לכלה כל זמן שלא נכנסה לבית חמיה היא לנוטה מבעלה כיון שנכנסה לבית חמיה אינה לנוטה מבעלה וכשנתגרשה תורה לבריותה פרש"י אף ישראל במדבר עדיין לא היו נסין בשכינה וכשנכנסו לארץ היו נסין בשכינה וכשנתגרשו חזרו לתחלת שאין נסין זה בזה, ע"ש, ולכן ברכת הזן שתקנה משה במדבר נאמרה בלשון נסתר לפי שלא היו ישראל נסין עדיין בשכינה ולא היו פניהם לדבר בלשון נכח, וכשנכנסו לארץ תקנו יהושע ודוד ושלמה לדבר לפני הקב"ה בלשון נכח, ואחר חרבן הבית השני שנתגרשו חזרו לדבר בלשון נסתר, ומשאר הסגנון הכללי של הברכות כולם כמו שנתקנו בתחלתן.

לָנוּ. וְאַל־יֶחְסַר לָנוּ מָזוֹן לְעוֹלָם וָעֶד. בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל. כִּי הוּא אֵל זָן וּמְפַרְנֵס לַכֹּל. וּמֵטִיב לַכֹּל. וּמֵכִין מָזוֹן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַזָּן אֶת־הַכֹּל:

ברכה זו יהושע תקנה כשנכנסו ישראל לארץ:

וכתב בשבלי הלקט [השלם סי' קנ"ז] פירש אחי ברבינו לפי מדרש יהושע את משה רבינו עליו השלום שחפד ליכנס לארץ ישראל והתפלל עליה. וגם אבות העולם חמדו ליכנס שם וליקבר שם. כיון שזכה הוא ליכנס שם תיקן בברכת הארץ ארץ חמדה. וצריך שיזכור בה ברית לפי כשמיעל אברהם כרת ה' אתו ברית לתת לו את הארץ. וצריך שיזכור בה תורה שנאמר ויתן להם ארצות גוים כו' בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו עכ"ל הנ"ל:

עץ יוסף

במדבר לא חסר: ואל יחסר לנו מזון. בקשה היא. פ"ש לא יחסר לחמו: כי הוא אל זן. זן בהכילה: ומפרנס לכל. היינו לבישה שנקראת פרנסה. ומטיב לכל. נגד הדירה. ע"ד שאמר הכתוב ובתים טובים תבנה. ובתים מלאים כל טוב. מה טובו אהליך (תורת חיים): בא"י הזן את הכל. ע"ש עיני כל אליך ישברו וגו':

ענף יוסף

כיו"ד בטו"א והמו"ם בספ"א והאת"ך בלי"ס כדי שיסיו שיהיה מנאה אחד. כ"כ מ"מ. וכתב של"ה אני במכתי נדלך הלשון: כי הוא אל זן ומפרנס לכל. כן הוא במרדכי ולד"ש ומ"מ. ולא כח"מ שכתב כי הוא אל זן: לכל ומטיב לכל. שפי לכל מעוקדים הכ"ף בתו"ס לפי שהם שוכרים ואינם קמוצים. אבל לכל בריותיו שהוא סמוך וקבוע נקמ"ץ:

עיון תפלה

מדבר מן העדה נפרט. לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון, (נפותים לאמנו בטובו הגדול שלא יחסר לנו מזון כל זמן קיומנו). חסר, כצ"ל בגיר"י כי לא נמצא חסר במקרא. ובמרדכי סוף ברכות מנקד חסר, יחסר בבנין הכבד וקאי אהקב"ה: כי הוא אל זן, במאכל: ומפרנס. בשאר הצרכים, כי פרנסה שייכה בכל דבר שיש לאדם צרך בו, כמו לן מתמן לו פרנסת ליום (כ"ב פ' פ"א) פרנס"י צרכי ליום: ומכין מזון. קודם שיצטרכו, כדאמר בן זומא (ברכות נ"ח פ"א) כמה יגיעות יגע אדה"ר עד שמצא פת לאכול וכו' עד שמצא בגד ללבוש ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני, ובויק"ר פ"ד סי' ב' הבבריות ישנים על מטותיהם והקב"ה משיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומגדל צמחים ומנגבן ומעריכן לפני כל א' וא':

תקון תפלה

ג, יח) הארץ אשר: נחלתי את אבותיכם ועוד במקומות הרבה) ארץ וגו' ורחבה ברית ותורה (כתב הטור בסי' קפ"ז וא"א הרא"ש ז"ל לא היה אומר אלא על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ועל שהוצאתנו מארץ מצרים שהרי אומר אח"כ על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו והרי בפעם אחת עכ"ל, וכ"כ המרדכי בסוף סכילתין שהאומר ברית ותורה לא חש לקבחיה שלא רצה חכמ' לומר שיזכור התיבות ממש אלא הענין שעל בריתך היינו ברית ועל תורתך היינו תורה, עכ"ל) על שהוצאתנו מארץ מצרים וגו' עבדים על תורתך שלמדתנו על חקי רצונך שהודעתנו על כלם ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים את שמך כאמור ואכלת ושבעת וגו' (צע"ג על מה שב הפק"א הוה בברכה זו שלא נזכר בה מזון לפי הנוסחא האות ז). רחם ה' אלהינו וגו' כבודך ועל הבית וגו' עליו ומלכות דוד משיחך תחזיר למקומה בימינו ובנה ירושלים בקרוב כאשר דברת בא"י בונה ברחמיו את ירושלים (ולא כתב כאן אמן, ובהל' ברכות פ"א הלכה ט"ז כל העונה אמן אחר ברכותיו ה"ז מגונה והעונה אחר ברכה שהיא סוף ברכות אחרונות הרי זה משובח כגון אחר בונה ירושלים דבהמ"ז ואחר ברכה אחרונה של ק"ש של ערבית וכן בסוף כל ברכה שהיא סוף ברכות אחרונות עונה בה אמן אחר עצמו' עכ"ל). בא"י אמ"ה האל וגו' גואלנו קדושנו קדוש יעקב המלך הטוב והמטיב שבכל יום ויום נמלנו חן וחסד ורחמים וכל טוב. הרחמן ישתבח לדור דורים, הרחמן יתפאר לנצח נצחים, הרחמן יזכנו לימות המשיח ולבנין ביהמ"ק ולחיי העוה"ב, מגדול ישועות וגו' כפירים רשו וגו' הודו לה' כי טוב וגו'. ואין בו סיום עושה שלום. ובהלכות ברכות פרק ב' ה"ח ואומר בשבת ארא רצה והחליצנו (ה' אלהינו) במצותיך ובמצות יום השביעי הגדול והקדוש הזה כי יום זה גדול וקדוש הוא מלפניך נשבת בו ונוח בו באהבה וגו' אלהינו ואל תהא עלינו צרה ורעה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו עכ"ל: ונוסח מחזור ויטרי סי' פ"ג נברך שאכלנו משלו, ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו, ברוך משביע רעבים ברוך משקה צמאים ברוך הוא ברוך שמו (כתב

סדר ברכת המזון

נוֹדֶה לְּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה. וְעַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עֲבָדִים. וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחָתַמְתָּ בִּבְשָׂרֵנוּ. וְעַל תּוֹרָתְךָ שֶׁלִּמַּדְתָּנוּ.

עץ יוסף

שהנחלת. בהרבה מקומות נקראת א"י נחלה: **ארץ חמדה.** שנאמר ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי: **טובה ורחבה.** שאמר אעלה אתכם מעני מצרים וגו'. וז"ל הגמרא במסכת ברכות תני רב"א כל מי שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו. פי' שהרי הנביאים קראוה כן בהרבה מקומות ואנו צריכין לספר בשבח הארץ כדי שיתאוו לה הנפשות (אטודר"ס): **ועל שהוצאתנו ה' אלהינו מארץ מצרים.** ע"ש למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים. ואף שלא נזכר בגמרא חיוב הזכירה ז. אך בודאי כשתיקן יהושע מטבע ונוסח ברכה ז של ברכת הארץ בודאי תיקן הזכרת יציאת מצרים ג"כ ע"ש הפסוק הנ"ל: **ופדיתנו מבית עבדים.** ע"ש ויפדך מבית עבדים. וקרא למצרים בית עבדים ע"ש שעבד לא היה יכול לברוח משם. וגם משום שהיה להם להיות במצרים ת' שנה והם יצאו אחר רד"ו שנה. וא"כ היה להם להיות שם עבדים קצ"ו שנים עוד (כלי יקר): **ועל בריתך כו' ועל תורתך כו'.** אמרו שם בגמרא כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו. ופי' ה"ר אשר מלוניל שהטעם משום דאלמלא ברית ותורה לא נתקיימו שמים וארץ ואם לא היתה הארץ קיימת לא נתנה להם הארץ. וי"א הטעם לפי שבשביל ברית ותורה זכו':

ענף יוסף

ועל בריתך. כ' הכ"ב דנשים ועבדים לא יאמרו על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו דנשים לאו בני ברית נינהו ועבדים לאו בני תורה נינהו עכ"ל. וכתב בבדק הבית ומהאי דעבדים איתנהו במצות שהאשה חייבת וגם על האשה יש לדון שאין נקרא אדם אלא כשיש לו אשה דאי ליה זכר ונקבה גוף אחד ושפיר מצי למימר על בריתך שחתמת בבשרנו עכ"ל. וכתב ז"ל דכן עיקר. וכתב הא"ר שממ"ה לשנות ליתא ומכתב דעת הגאב"ד דנשים אינן בכלל תורה. וכתב עבדים וה"ה נשים. דכל שהאשה פטורה עבד פטור. וכן בבית שלמה. וכן הוא לבדיא בש"ס ברכות דף מ"ט ע"א פ"ש כו'. וגם קושיא הבניה ליתא כו'. פ"ש שהאריך ומסיק דנשים ודאי לא

עיון תפלה

נודה לך. עפ"ה (תהלים עט, יג) נודה לך לעולם. וברכה ז אינה פותחת בברוך מפני שהיא סמוכה לחברתה (שלבות): **על שהנחלת.** על דבר אשר הנחלת, כמו על שהחייתנו וקיימתנו (מודים דרבנן): **ארץ חמדה.** עפ"ה (ירמיה ג, יט) ארץ חמדה נחלת צבי. ובשמו"ר פל"ב סי' ב' למה נקראת חמדה בבית המקדש נתון בתוכה שנאמר (תהלים סח, יז) ההר חמד אלהים לשבתו, דבר אחר ארץ חמדה שחמדו לה כל המלכים (בב"ר פרשה פ"ה סי' י"ד כל מלך ושלטון שלא היה לו שלטון בארץ אמר איני שוה כלום, ובבמדבר רבה פכ"ג סי' ז' שהיו כל המלכים מתאוים להיות מים מארץ ישראל וכו' להודיעך שאין חביבה כא"י), רבנן אמרין ארץ שחמדו לה אבות העולם אברהם יצחק ויעקב: **טובה ורחבה.** (שמות ג, ח): **ועל שהוצאתנו וכו' מארץ מצרים.** ולא אמר שהוצאת את אבותינו כמו שאמר שהנחלת לאבותינו? משום דבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים כדתנן (פסחים קט"ז ע"ב). ספר מטה יהודה: **בריתך שחתמת בבשרנו.** וכ"ה בברכת המילה ואלאיו חתם באות ברית קדש, ושם נתחימה הברכה למען בריתו אשר שם בבשרנו: **תורתך שלמדתנו, חקיך שהודעתנו.** המשפטים וההורות שאינם רחוקים מן השכל צריכים למוד להבינם, אבל החקים והגזרות הרחוקים משכל האדם צריכים רק ידיעה לדעת אותם כמו שהוא מסיני כדי לקיימם. ובסדור דובר שלום נבהירה רי"א למה ז"ל כתב דברכה ז נסדרה על סדר ההודאות שנאמרו בברית בין הבתרים, בתרגום יונתן

תקון תפלה

הגאון בעל תוי"ט בספר לחם חמודות על הרא"ש פרק ז' סעיף כ"ח „אני ראיתי נוסח זה בספר הרוקח סי' רפ"ג וקשיא לי כיון דלא נזכר בגמ' למה לא יהא הוספה וכל המוסיף גורע" עכ"ל, ובטור סי' קפ"ז „יש שמוסיפין ואומרים ברוך משביע לרעבים ברוך משקה לצמאים בא"י אמ"ה הזן וגו' ואין לאמרו שאינו ממטבע הברכה והמוסיף גורע" עכ"ל) בא"י אמ"ה הזן וגו' וברחמים נותן לחם וגו' ואל יחסר לנו לעולם ועד וגו' כי הוא זן ומפרנס לכל כאמור פותח וגו' רצון ומכין מזון וכו' את הכל. נודך ה' וכו' ורחבה ברית ותורת חיים ומזון על שהוצאתנו וכו' עבדים על בריתך וכו' שלמדתנו על חקי רצונך שהודעתנו וכו' ומפרנס אותנו בכל יום וכו' על כלם ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים אותך ויתברך שמך וכו', רחם ה' אלהינו עלינו ועל כל ישראל וכו' שמך עליו ועלינו אלהינו אבינו רוענו רְעֵנוּ וכו' צרותינו ואל נא תצריכנו וכו' הַלְּוָאוֹתָם (כמו משפחותם שמותם אבותם קצור מן משפחותיהם שמותיהם אבותיהם) ולא נבוש לעולם ועד ותבנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו בא"י בונה ירושלים אמן (וברף נ"ג נוסח רצה בשבת רצה והחליצנו וכו' צרה ויגון ביום מנוחתנו והראנו בנחמות ציון ובבנין ירושלם עירך

עירך

(בנ"ס) יונתן

וְעַל חֻקֶּיךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ. וְעַל חַיִּים חֵן וָחֶסֶד שֶׁחוֹנַנְתָּנוּ. וְעַל אֲכִילַת מָזוֹן שָׁאַתָּה זָן וּמְפַרְנֵס אוֹתָנוּ תָּמִיד. בְּכָל־יוֹם וּבְכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה:

בחנוכה ופורים צריך לומר על הנסים בברכת נודה לך קודם ועל הכל. ואם שכח אין מחזירין אותו ויכול לאמרו בתוך שאר הרחמן כזה. ויאמר הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. בימי מתתיהו כו' או בימי מרדכי כו' (סי' קפ"ז). ובשבת של חנוכה והזכיר של חנוכה בבה"מ ולא הזכיר של שבת. ולא נזכר עד אחר שהתחיל הטוב והמטיב דדינו שיחזור נראה אע"ל להזכיר של חנוכה בבהמ"ז (סי' קפ"ח מ"א סק"ב):

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

עץ יוסף

זכו לירושת הארץ וצריך שיקדים ברית לתורה לפי שהתורה נתנה בשלש בריתות והמילה נתנה בשלש עשרה בריתות הכתובים בפרשת מילה (אבודרהם): ועל חקיך שהודעתנו. הם המצות הקדושים שהוא אותם עם קדוש: בבל עת ובכל שעה. עת היא עהיס קוד ותוס. ושעה חלק מכ"ד במעל"ע (פי' מגלת אסתר). והא"ר בשם מהרי"ן וא"ע כתב עת היא שם שעות. וד' עתים מתחים בכל יום מבוקר עד חצי יום. ובחצי יום עד הלילה כו':

ענף יוסף

ימאנו שאינם. ומכ"ש שאם לא הזכירו אפילו עדים אין מחזירין אותו מכ"ע: שאתה זן. הש"ץ צ נקודה נקמ"ץ גדול כדי להכחיש האל"ף (כדלק ומ"מ וא"ר):

עיון תפלה

הניחת הארץ שנאמר (בראשית טו, ז) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, ואח"כ היציאה ממצרים שנאמר (שם שם, יד) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ואח"כ החותמת ברית מילה שנאמר אח"כ (שם יז, ז) והקימותי את בריתי ביני ובינך וגו' והיה לאות ברית ביני וביניכם וגו' והיה בריתי בבשרכם וגו', ואח"כ היה מתן תורה: ועל חיים חן וחסד שחוננתנו. אלו חנן אותנו חיים נגנד אפי' יש בהם צער ובלעם — דייט, כי לכלב כמי טוב מן האריה המת, על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת שחנן אותנו על החיים גם חן וגם חסד (המדרגה יותר נשגבה שבחן, ראה ברכת סוף), כי אחר קבלת התורה חיי עולם נטע בתוכנו שנאמר (דברים ד, ח) שמע אל החקים ואל המשפטים וגו' למען תחיו, ונאמר (שם ח, א) כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורביתם: בבכל עת ובכל שעה. ראה מש"כ בברכת שים שלום בתפלת י"ח, וכאן הכונה אע"פ שיש שעה קבועה לאכילה כדתנית (שבת י' ע"א) שעה ראשונה וכו' רביעית מאכל כל אדם חמישית מאכל פועלים ששית מאכל תלמידי חכמים שומע אני שאין הקב"ה זן אלא רוקא בשעה המיוחדת לאכילה לכל אחד ובכל שעה אפי' שלא בשעת אכילה:

תקון תפלה

עירך ובזבעל הנחמות כאמור (ישעיה סו, יג) כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנחמו, ותבנה ירושלם וכו'. והתב שם בעל המחזור וז"ל לכך אומרים בשבת רצה והחליצנו לפי שהוא לשון מנוחה, אמר ר' אליעזר בן יעקב הלשון הזה (יחליץ) משמש שלש לשונות, ישיב ויזין ינוח, ישיב כמה דתימא תְּלַצֵּה נפשי, יזין כמה דאיתמר ועברו לכם כל חלוץ כל דמוין, ינוח כמה דאיתמר ועצמותיך יחליץ (נעין זה בויק"ר פ"ם ל"ד ובילקוט ישעיה רמז שנ"ו, ומסיק שם במדרש מכאן קבעו חכמים לומר רצה והחליצנו בשבת, ועי' אור זרוע סי' קנ"ט, ובילקוט תהלים רמז תשע"ח ורמז תתס"ז מכאן קבעו חכמים וכו' עכ"ל). בא י אמ"ת וכו' אדירנו גואלנו קדושנו וגו' יום ויום הוא מטיב עמנו הוא גמלנו כו' יגמל בעדנו (אולי כפרש את המקרא (תהלים קלח, ח) ה' יגמר בעדי כמו יגמל בלמ"ד בחלוף אותיות הנזילה לבצ"ר כמו מגרות כמו מגלות) לעד לחן לחסד ורוח והצלה והצלחה וברכה וחיים ושלום וכל טוב. הרחמן הוא ימלך וכו', הרחמן הוא ישתבח וכו' ויתהדר לעולם ולעולמי עולמים, הרחמן הוא יתברך וכו', הרחמן הוא יברכנו ממעון קדשו, הרחמן הוא ישלח ברכה במעשה ידינו, הרחמן הוא ישלח ברכה בבית זה וכו', הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד ולא בבזוי בנחת ולא בצער (אולי ר"ל בגרידות) בהיתר ולא באיסור, הרחמן הוא ידשנו לטוב (בלשון הזה הנחמתי תשיגן בסוף תפלת מוסף לר"ח ויוה"כ חזום תדשנו לטובה)

וילמדנו

לחנוכה

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנַאי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ • וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם • רַבְתָּ אֶת־רִיבָם. דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם. נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם. מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים. וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים. וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים. וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים. וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ • וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ • וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

לפורים

בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה כְּשֶׁעָמַד עֲלֵיהֶם הָמָן הָרָשָׁע בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד לַהֲרֹג וּלְאַבֵּד אֶת־כָּל־הַיְּהוּדִים מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים עָשָׂר הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לָבוֹז: וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הֵפַרְתָּ אֶת־עֲצָתוֹ וְקִלְקַלְתָּ אֶת־מַחֲשַׁבְתּוֹ וַהֲשֵׁבוֹתָ לּוֹ גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ. וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו עַל־הָעֵץ:

תקן

ולמדנו לקח טוב וישלח לנו את אליה הנביא זכור לטוב ויבשרנו בשורות טובות ויגליהנו בכל דרכינו לטובה, הרחמן הוא יוליכנו קוממיות לארצנו, הרחמן הוא ירבה גבולנו בתלמידים (תפלת ר' אלעזר בתר דמסיים צלותיה ברכות ט"ז ב'), הרחמן הוא ירים קרננו למעלה למעלה וישפיל כל שונאינו למטה למטה, הרחמן הוא ירפאנו ויעזרנו ויסמכנו כרוב רחמיו וחסדיו הרבים, הרחמן וכו' (ברכה לבעה"ב) כמו שנתברכו וכו' כן יתברכו יחד (בעה"ב חשיבים לו) וכו' אמן במרום ילמדו עליו ועלינו וכו' שלום ישא ברכת וכו', הרחמן הוא יחיש לנו גואל ויבנה חומות אריאל ויקבץ נפוצות יהודה וישראל ויזכנו לשני ימות המשיח ולחיי העוה"ב מגדול ישועות וכו' עושה שלום וכו':

נוסח רבינו יצחק אור זרוע בחלק ראשון סי' כ"ט הזן את ג' בטובו בחסד וברחמים נותן לחם וכו' כי הוא זן ומפרנס לכל ומכין מזון וכו' (והוא מעיד על זה ואינו אומר תמיד לא חסר לנו אלא לא חסר לנו כך פירש רבינו שמואל בן רבינו מאיר ז"ל וקשר על המקרא לא חסרת דבר (דברים ב, ז) עכ"ל). נודך ה' (והוא מעיד על זה שכך צריך לומר נודך ולא נודה לך כמו שכתב רש"י ז"ל

תפלה

עכ"ל וכ"ה בתוס' פסחים קי"ד ב' סד"ה חוץ) וכו' שלמדתנו ועל חיים וחסד ומזון שחוננתני ועל כלם ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים לך (עי' תוס' ברכות מ"ט ע"ב ד"ה נברי ומש"כ לעיל בתשרה) ויתברך שמך וכו' אשר נתן לך חכר לנו מהרה את ברית אבותינו ונקמנו מהרה משונאינו ובישועתך פדים ותגביה קרננו (נגד הגזרות והשמדות והגרושים שהיו סביב לזמנו עד שהנשפלה קרן ישראל עד שרי) וכל החיים יודוך סלה בא"י וכו'. רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך (ראה מה שכתבנו בסוף תפלת י"ח בעני תפלה מיסקא אלהי נצור ד"ה עלינו ועל כל ישראל) וכו' שמך עליו אבינו רעינו זוננו פרנסנו כלכלנו הרויחנו הרוח לנו ה' אלהינו מכל שונאינו ואל תצריכנו וכו' הלואתם אלא לידך הקדושה והמלאה והרחבה ולא נבוש לעד וכו' בונה ירושלם. ונוסח ברכה זו בשבת נחמנו ה' אלהינו בציון עירך ושמחנו מלכנו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש וכו' (כפי נוסחו) והרוח לנו ה' אלהינו מכל צרותינו. ואל תצריכנו וכו' (כפי נוסחו) לעד רצה והחליצנו וכו' הקדוש הוא מלפניך וכו' וברצונך וכו' אלהינו ואל תהי צרה יגון ואנחה וכו'

וְעַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ. יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: כַּכָּתוּב וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל־הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל־הָאָרֶץ וְעַל־הַמָּזוֹן:

בתב הטור ברכה שלישית בונה ירושלים דוד ושלמה תקנוה. דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך. ושלמה תקן על הבית הגדול והק'. ואנו למימרא שלא ברכו אותה עד שבאו דוד ושלמה. דהא ,דריש להו מקרא. אלא הם תקנו המטבע לפי מה שהיתוסף טובה לישראל. דודאי קודם הכיבוש ובנין הבית לא אמרו כמו אחר הכיבוש והבנין כמו שאין אנו אומרים מטבע שטבעו דוד ושלמה. שאנו מבקשים להחזיר המלכות ובנות הבית. והם היו מבקשים להמשיך שלוה הארץ והמלכות והבית עכ"ל:

רַחֶם־נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ. וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל

עץ יוסף

ועל הכל. איתא בגמ' ר' אבא אמר צריך שיזכיר בה הודאה תחלה וסוף. והא שאנו אומרים ועל הכל ה' אלהים אנחנו מודים לך כו'. ובודאי כך מקבל איש מפי איש עד משרע"ה שצריך ליתן דוקא הודאה שנית בסוף הברכה ג"כ דרך כלל על כל הטוב שפרט מקודם. ולא די לו בהודאה שבתחלת הברכה נודה לך ה"א. ובודאי צריך שיתן בהודאה זו השניה הודאה שימה במחשבתו ובלבו יותר ויותר הודאה כללית על כל הטובות שזכר עד הנה (יוע"ס): **ועל הכל.** על כל אלו הטובות שאמרנו אנחנו מודים לך. ע"ש אך צדיקים יודו לשמך: **ומברכים אותך. כאמור** ואכלת ושבעת וברכת וגו': **יתברך שמך כו'.**. יהר"מ שיבא משיח צדקנו ב"ב. ואז יתברך שמך בפי כל חי תמיד שיכירו וידעו כל האנשים שאתה יחיד ומיוחד: **בא"י על הארץ ועל המזון.** ולית ביה משום חותמין בשנים. דמשמע ארץ דעבדא מזון (גמ'). וראוי להאדם לכוין ג"כ על המזון שניתן לו בזה הסעה (יוע"ס): **רחם כו'.** ע"ש כרחם אב על בנים וגו': **על ישראל עמך.** ע"ש ורחמתי כל בית ישראל (יחזקאל לט כט): **ועל ירושלים עירך.** ע"ש עד מתי לא תרחם את ירושלים. ואמר עירך ע"ש ונקראה ירושלים עיר האמת (זכרי' ח, ג): **ועל ציון משכן כבודך.** ע"ש אתה תקום תרחם ציון. ואמר משכן ע"ש כי אני ה' שוכן בציון. ואמר כבודך ע"ש כסא כבוד מרום מראשון וגו': **ועל הבית הגדול כו'.** ע"ש שנאמר (דה"ב ז, טז) ועתה בחרתי והקדשתי

ענף יוסף

אנחנו מודים לך. ולא אנו שהוא לשון קלנה כמו ואנו הדייגים (ישעיה יט, ח): **בפי כל חי.** ולא בפה. כי מלת פה מוכרת (רד"ק ומ"מ וא"כ):

עיון תפלה

ועל הבל. רפה תקן הפלה שיש נורסין ועל כלם כמו בהודאה בשמונה עשרה: **תמיד לעולם ועד.** וכן בלשון בברכת ברוך ה' לעולם אחר ק"ש של ערבית תמיד ימלך עלינו לעולם ועד, תמיד פרושו בניסות בלי הפסק ביניהם (כתמיד האמור בלהם הפנים דתקן במנחות ל"ט כ' אנו מושכין ואנו מניחין וטפחו של זה כנגד טפחו של זה, ואפי' לר' יוסי דאמר אפי' סלק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום הייט בדיעבד אבל לכתחלה צריך להיות בלי הפסק כלל), ולעולם ועד הרתבו בלי סוף, (ספר מטה יהודה): **ככתוב.** סמוך לחתימה מעין חתימה (פסחים ק"ד ע"א) והקדים ארץ למזון שלא כסדר המקרא שהביא? כדי לגרש ארץ דמפקא מזון (ברכות מ"ח א'):

רחם וגו' על ישראל וגו'. סדר הבקשות האלה על סדר תפלת שמונה עשרה, נגד תקע בשופר גדול וגו' לקבץ גליותינו רחם וגו' על ישראל וגו', אח"כ ועל ירושלים עירך נגד ולירושלים עירך, אח"כ ועל מלכות בית דוד נגד את צמח דוד, אח"כ ועל הבית הגדול נגד רצה וגו' והשב את

תקון תפלה

[(כפי נוסחו) והרוח לנו ה' אלהינו מכל צרותינו ואל תצריכנו וכו' (כפי נוסחו) לע"ו רצה והחליצנו וגו' וקדוש הוא מלפניך וגו' וברצונך וכו' אלהינו ואל תהי צרה יגון ואנחה וכו']

והראנו בנחמת ציון ובירושלים עיר קדשך וכו' הנחמות ומלכות בית דוד משיחך תחזירנה למקומה ותבנה ירושלם בימינו בא"י מנחם ציון ובונה ירושלם (בחתימת ברכת בונה ירושלם בשמונה עשרה בתשעה באב, ובאבודרהם הלכות ברכות דף קכ"ב א' חותם מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים. והרא"ש בפ' שלשה שאכלו סי' כ"ב כתב בשם רבינו יונה מנחם ציון בבנין ירושלם עיי"ש. והקשה הרד"א ז"ל בשם חדושי רב"ש וכי בשבת סעודה הוא או אכל שצריך נחמה יותר משאר ימים? ותירץ מפני ששבת ויו"ט הם ימי ענג ושמחה תקנו להזכיר בהם נחמה זכר לחרבן הבית וחרבן ירושלם משום שנאמר אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי

סדר ברכת המזון

וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו: אֱלֹהֵינוּ. אָבִינוּ. רְעֵנוּ. זוּנֵנוּ. פַּרְנְסֵנוּ. וְכַלְכְּלֵנוּ. וְהַרְוִיחֵנוּ. וְהַרְוַח־לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה מִכָּל־צָרוֹתֵינוּ. וְנָא אַל־תַּצְרִיכֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. לֹא לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם וְלֹא לִידֵי הַלְוָאָתָם. כִּי אִם לְיָדְךָ הַמְּלֵאָה. הַפְּתוּחָה. הַקְּדוֹשָׁה (נ״א הַגְּדוֹשָׁה). וְהָרְחָבָה. שֶׁלֹּא נֵבוֹשׁ וְלֹא נִכָּלֵם לְעוֹלָם וָעֶד:

לשבת רְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וּבְמִצְוַת יוֹם הַשְּׁבִיעִי. הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה. כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ. לִשְׁבָּת־

עץ יוסף

את הבית הזה וגו׳ וכתיב (חגי ב, ט) גדול יהיה כבוד הבית וגו׳: רועינו זוננו. תרוייהו בתול״ס שם התאר. רועינו בהכרחיים (בתהלים כ״ג א׳ ה׳ רועי לא אחסר פי׳ כמו רועי הלב במו בלחלוס ולא מותרות כמ״ש בס״ו רועינו היינו הכרחיים לבד כדרכה של תורה פת במלח כו׳ ומים כו׳ אז לא אחסר מטוה״ב כלום) לחם. זוננו בתול״ס מותרות סירות. ומבקשין עיון פרנסנו בהכרחיים. וכלכלנו במותרות. ומיהו אנו אומרים רועינו בתול״ס והוא שם התאר. ואח״כ נבקשם זוננו במלאכו״ס אכילה. פרנסנו מלבושים ושאר דברים. וכלכלנו עיין במחיר נתיב בשרש כול לשון סדור. מבקשים פרנסה מסודרת לא שנה הרבה ושנה אין כל (פ״א במשכלות): והרויחנו והרוח לנו כו׳. ע״ש ריוח והצלה יעמוד ליהודים: ואל תצריכנו ה׳ אלהינו לא לידי מתנת בשר ודם. ע״ש ושונא מתנות יחיה: שלא נבוש. בעוה״ז מחמת עוני: ולא נכלם. בעולם הבא מחמת עונות. שהעניות מעבירת את האדם על דעת קונו:

רצה והחליצנו. הטעם שאומר לשון זה בשבת. דגרסינן בירושלמי דשבת א״ר אליעזר בן יעקב שלשון הזה משמש בהרבה לשונות. ישלף. ישזיב. יזיין. יניח. ישלף וחלצה נעלו. ישזיב יחלצני מי חסן בי. יזיין חלוצים תעברו. יניח ועצמותיך יחליץ. והבי אי׳ בויק״ר. והטעם עפ״י זכות השבת שישמרו ישראל כראוי יהיו נחלצין ונשמטין מן הגלות ויבאו לארץ מזויינים ומזורזים ונחלצין עצמות: כי יום זה גדול. ע״ש מה גדלו מעשיך ה׳: וקדוש הוא לפניך. ע״ש ויקדש אותו: לשבת בו. על שם שבת שבתון:

ענף יוסף

רעינו בשו״א תחת הרי״ש. זוננו בתלאסו״ס מכוח לשון נקמה במתפלל לבקש״ה על מזונו מיזון אותו. ואפילו נסבה שאסור למאול צרכיו יכול לומר שמה זה. משום דשמה שנרכס כך הוא (מ״א נסי׳ קפ״ח):

עיון תפלה

העבודה לדביר ביתך (סדור דובר שלום): רעני וזוננו. רבים שואלים מה ענין הבקשה הזאת לבנין ירושלים? ונראה משום דאמרינן (סוטה מ״ח ע״א) העיד ר׳ יהושע מיום שחרב ביהמ״ק אין יום שאין בו קללה ולא ירד הטל לברכה ונטל טעם הפירות ושומן הפירות וכו׳ ישמן הדגן, והפייטן בודוי הגדול שאחר עבודת יוה״כ האריך בזה ,ומעת חטאנו כל אלה תכפו עלינו צרות וכו׳ בבי הרך חטאה עלינו נרחה ולא נברכה פניי לפרנה והנה מתם אח נסם לא בחכמינו עסקן ותים שמה וכו׳ גהררי אבי שדה נלקחו מטעמי אכל ממכלאות לאן עדרים דללו ופ׳ כל יד אשל נכברין ירדה ואין מי יחזיק וכו׳ פרפס לא ספק למו חשכה נעין מתחבר וכו׳ דביר ביח אלהינו שמם דרביש מאני נרצוח״ עכ״ל, ולכך אנו מבקשים שגם בזמן הזה נפרס תבור מעלינו קללת הגלות יחננו אלהים ויספיק לנו פרנסתנו: הקדושה והרחבה. יש גורסין הקדושה והרחבה, מלשון התלמוד לנחוק לא ינדוש נגדום לא ימתק (ב״ב ס״ח ב׳), ופירש בערוך ערך גדש א׳ תוספת שעולה למעלה מן המדה כמו גדיש; אבל לא מצאתי גרסא זו בשום סדור קדמון:

וכנה

תקון תפלה

שמחתי ודי זה רמז לבד כפני ענמח נפש, והראב״ד ז״ל כתב מפני שעה״ב הוא נחמה לישראל ודומה לשבת לפיכך מזכיר בו נחמה, ויש אומרים מפני שנחמת ציון עתידה להיות בשבת לפיכך מזכיר בו נחמה), באי וכו׳ אדירנו גואלנו וכו׳ המטיב והמטיב שבכל יום ויום מיטיב עמנו לחן לחסד רוח ורחמים הצלחה וברכה וישועה ונחמה וכל טוב: ונוסחת התימנים באי אמ״ה הזן את העולם כלו בטוב בחן בחסד ברחמים וטובו הגדול לא חסר לנו ואל יחסר לנו לעו״ו כי הוא זן ומפרנס ימן יעצמו מזון עי׳ אחריו) ומפרנס לכל כאמור פותח וכו׳ (כמו ברמב״ם ומחזור ויטרי) בא״י הזן ברחמיו את הכל, נודה לך וכו׳ (כזו בנוסח הרמב״ם רק בווי״ן ועל שהוצאתנו וכו׳ ועל תורתך וכו׳ ועל חקי וכו׳ ועל כלם וכו׳). רחם וכו׳ (בנוסח הרמב״ם רק בנטיות קלות, ומלכות בית דוד, ובנה את ירושלם עירך כאשר דברת). בא״י האל וכו׳ (בנוסח הרמב״ם רק בשני שנוים קלים, בוראנו קדושנו, הוא גומלנו), הרחמן וכו׳ (כמ ברמב״ם רק בנטיות קלות, לדורי דורים, ולנצח נצחים) הרחמן יפרנסנו בכבוד, סגו״ל יפ׳וצית), נוכח הזכרת שבת אצלם או״א רצה והחליצנו במצותיך ובמצות יום המנוח השביעי

בו ולנוח בו באהבה כמצות רצונך. וברצונך הניח לנו יי אלהינו. שלא תהא צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתנו. והראנו יי אלהינו בנחמת ציון עירך ובבנין ירושלים עיר קדשך. כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות:

בר"ה וביו"ט ובחוה"מ אומרים זה אך לא יאמר מלך רק כי אל חנון ורחום אתה (ועי' בל"ד סק"ח סק"ט) ונראה שבשבת אומרים כי אל מלך חנון ורחום אתה ואם חל אחד מהם בשבת אומרים רצה ואח"כ יעלה ויבא:

אלהינו ואלהי אבותינו. יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו. וזכרון משיח בן דוד עבדך. וזכרון ירושלים עיר קדשך. וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך. לפליטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים לחיים ולשלום ביום

לראש חדש	לר"ה	לסכות	לשמע"צ ולש"ת	לפסח	לשבועות
ראש החדש	הזכרון	חג הסכות	השמיני חג העצרת	חג המצות	חג השבעות

הזה: זכרנו יי אלהינו בו לטובה. ופקדנו בו לברכה. והושיענו בו לחיים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו. ורחם עלינו והושיענו. כי אליך עינינו. כי אל מלך חנון ורחום אתה:

עץ יוסף

ולנוח בו. פ"ש למען ינוח: כמצות. פ"ש כאשר צוך שכתוב בשבת. ואמר רצונך ע"ש רוצה ה' את יראיו וכתיב ואור פניך כי רציתם: ואל תהי צרה ויגון כו'. דרך בקשה. כלומר אחר שגלית שיהיה לנו יום זה יום מנוחה לא תבא עלינו היום אנחה שנבא לידי חילול שבת: והראנו ה' בנחמת ציון. שנאמר כי נחם ה' ציון: ובעל הנחמות. שנאמר אנכי אנכי הוא מנחמכם (אבודרהם):

ענף יוסף

ביום ראש החדש הזה. כתב הכלבו זה שאנו אומרים אף בליל ר"ח ביום ר"ח הזה. ובליל פסח אומרים את יום חג המצות הזה. וכן בכל רגל הוא משום דאיתא בב"ר תלן ב"ו מדליק נר מנר דלוק שמא יכול להדליק נר מתוך החשך. והקב"ה מתוך החשך מוציא אורה שנאמר וחשך על פני תהום וכתיב בתריה ויאמר אלהים יהי אור. ואמר דניאל הוא גלא עמיקתא ומסתרתא. ידע מה בחשוכא וחשך על פני תהום. ונהורא עמיה שרא ויאמר אלהים יהי אור. הרי שנתבאר שהלילה קודם מתוך החשך. ולמדנו מזה שהלילה הולך את היום והפשר שיקרא יכלילו בהם יום. מזה אנו אומרים בלילי ראשי חדשים ביום ראש החדש הזה. גם בלילי יום טוב את יום חג המצות הזה ואת יום חג הסכות הזה. לפי שהלילה נקרא גם בהם יום אבל היום אינו נקרא בהם לילה עכ"ל:

תקון

הזה נשבת בו ונוח בו כמצות רצונך ואל תהי צרה ויגון ביום מנוחתנו ובנה וכו': ונוסח הספרדים (ברכת המזון) ברוך שאכלנו משלו ובטובו הגדול חיינו, ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו לעולמי עד. (ברכת המזון) בא"י אמ"ה הזננו ולא ממעשינו המפרנסנו ולא מצדקותינו המעדיף טובו עלינו הזן אותנו ואת העולם כלו בטובו בחן בחסד ברוח וברחמים נותן לחם וכו' חסדו וטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו מזון תמיד לעד כי הוא זן ומפרנס לכל ושלחנו ערוך לכל והתקין מחיה ומזון לכל בריותיו אשר ברא ברחמיו וברוב חסדיו כאמור פותח וכו'. על ארצנו ועל נחלת אבותינו נודה לך ה' אלהינו, על שהנחלת (סג"ס)

תפלה

וכו' ורחבה ברית ותורה חיים ומזון על שהוצאתנו וכו' ועל חקי רצונך שהודעתנו ועל חיים ומזון שאתה זן ומפרנס אותנו, ועל הכל ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים את שמך כאמור ואכלת וכו' רחם וכו' (כמו באור זרוע) עירך ועל הר ציון משכן כבודך ועל היכלך ועל מעונך ועל דבירך ועל הבית וכו' (כמו באור זרוע) הרוח לנו מהרה מכל צרותינו ואל תצריכנו ה' אלהינו לידי מתנות וכו' הלואתם שמתנתם מעוטה (בתמונת בינוני פעול שלא נמצא, ובעברית מעטה כמו על כן יהיו דבריך מעטים (קהלת ה, א), ובתלמוד (ב"ב פ' ע"א) אין נזקקין לו, למתנה מרובה אבל נזקקין לו למתנה מעטת) וחרפתם מרובה אלא לידך המלאה והרחבה

וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה בְרַחֲמָיו יְרוּשָׁלָיִם. אָמֵן:

כשמברכין בסעודה בבית האבל יאמרו זה:

נַחֵם יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת־אֲבֵלֵי יְרוּשָׁלַיִם וְאֶת־הָאֲבֵלִים הַמִּתְאַבְּלִים בָּאֵבֶל הַזֶּה. נַחֲמֵם מֵאֶבְלָם וְשַׂמְּחֵם מִיגוֹנָם, כָּאָמוּר כְּאִישׁ אֲשֶׁר אִמּוֹ תְּנַחֲמֶנּוּ כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַיִם תְּנֻחָמוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְנַחֵם צִיּוֹן בְּבִנְיַן יְרוּשָׁלָיִם: ברכה אבלים נמצא להלן קודם הרחמן:

(בשמים רם) כתב האבודרהם אמרינן בפרק אלו שאכלו שברכת הטוב והמטיב ביבנה תקנוה פי' ב"ד של רבן גמליאל הזקן שביבנה תקנוהו על הרוגי ביתר שהיתה עיר גדולה לאלפים וריבו בה אלפים ורבבות מישראל. ואח"כ נגבר מלכות רומי עליהם ולכדום והרגו כולם ואז נגדעה לגמרי קרן ישראל והאחרים נבלתם מאכל לעוף השמים וכן רב והיתה חרפה גדולה לישראל בדבר זה עד שישבו רבן גמליאל ובית דינו כמה ימים בתעניות וזכו אוצרות אבותיו עד שנתנה להם רשות לקברם ואז תקן ברכת הטוב והמטיב על רוב הטובה הזאת. ותקנוה בסעודה לפי שהיא מקום השמחה. ולכן תקנוה ג"כ על שנוי היין ועל שמועות טובות ועל הגשמים. ובירושלמי נתן טעם אחר לשנוי היין לפי שזבלו האויבים שדותיהם וכרמיהם בדמי ההרוגים וגדרו בהם כרמיהם לפיכך תקנוה על שנוי היין ועל טעם של ברכת המזון דהכסוי יין דמי. והוא הטוב והמטיב. הטוב שלא הסריחו כל אותו זמן שנשארו על פני האדמה. והמטיב שניתנו לקבורה. דהיינו טובה על טובה. ואמרו' בירו' כשנהרגה ביתר נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבא בן דוד. ולכך סמכוה אצל בונה ירושלים עכ"ל. ותקנוה להזכיר בה ג' מלכיות וג' גמולות וג' הטבות (טור סי' קפ"ט):

עץ יוסף

אמן. יכוין באמן זה שתי כוונות. האחת תפלה. כב' הודאה. אמן שהלואי שיבנה ירושלים מהרה. והאחר להודות לך יתברך שמך שבודאי אתה הוא הבונה ירושלים לעתיד (יוש"ס):

ענף יוסף

כתב הא"ר בשם' קפ"ח ס"ק ח' הח"צ ומסקי אחרונים לומר בין הבונה בין בונה ברחמיו ירושלים. וירושלים בלשון בצ"א, וירושלים שני בקמץ כי סוף פסוק הוא. ויאמין מפטו ואח"כ יענה אמן בלחש עכ"ל:

נא"י

עיון תפלה

ובנה ירושלים. סיים בבנין ירושלים מעין החתימה סמוך לחתימה (פסחים ק"ד א'): נחם ה' וכו'. שמוסיפים בבית האבל בשעת ימי אבלו בברכה שלישית מובא בס' רב עמרם ובתניא סי' ס"ח ובכל בו סי' קפ"ו ובאבודרהם הלכות ברכות וש"ע י"ד סי' שע"ט. ולשון הנוסחא לקוחה מפסקא נחם (ס' נחב: כאיש אשר, ישעיה ס"ו, י"ג: מנחם ציון בבנין ירושלים, הנוסחאות מתחלפות בחתימת הברכה, ונוסחא היא בי"ד סי' שע"ט. (סדור עבודת ישראל):

אלירנו

תקון תפלה

העשירה והפתוחה שלא נבוש בעוה"ז ולא נכלם לעוה"ב (ראיון הגמ' ברכות מ"ו ע"א) ומלכות בית דוד משיחך תחזירנה למקומה במהרה בימינו, (בשבת מוסיפין) רצה וכו' הוא מלפניך נשבת בו ונוח בו באהבה כמצות חקי רצונך ואל תהי צרה ויגון ביום מנוחתנו והראנו בנחמת ציון במהרה בימינו כי אתה הוא בעל הנחמות, והגם שאכלנו ושתינו חרבן ביתך הגדול והקדוש לא שכחנו, אל תשכחנו לנצח ואל תזניחנו לעד כי אל מלך גדול וקדוש אתה, והבנה ירושלם עירך במהרה בימינו באי בונה ברחמיו בנין ירושלם, אמן, בחיינו ובחיי כל קהל בית ישראל הִבָּנֶה עיר ציון ברנה ותכון עבודת הקדש בירושלם וארמון על משפטו ישב בקרוב כבראשונה (זאת האריכות מבארת כונת דאמן), באי אמ"ה לעד, האל וכו' גואלנו קדושנו וכו' ויום הוא מטיב לנו הוא היטיב לנו הוא ייטיב לנו הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו (סדר ההטבות והגמולות כסדר ה' מלך ה' מלך ה' ימלך ראה מה שכתבנו בזה בעיון תפלה לשמונה עשרה ברכה ראשונה בא"ה אלהינו ואלהי אבותינו) לעד חן וחסד ורחמים ורוח והצלה וכל טוב. הרחמן הוא ישתבח על כסא כבודו — הוא ישתבח בשמים ובארץ — הוא ישתבח בנו לדור דורים — הוא קרן לעמו ירים — הוא יתפאר בנו לנצח נצחים — הוא יפרנסנו בכבוד ולא בבזוי בהתר ולא באסור בנחת ולא בצער — הוא יתן שלום בינינו — הוא ישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידינו — הוא יצליח את דרכינו — הוא ישבור עול גלות מהרה מעל צוארנו — הוא יוליכנו מהרה קוממיות לארצנו — הוא ירפאנו רפואה שלמה — הוא יפתח לנו את

סדר ברכת המזון

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכנו. אדירנו בוראנו. גואלנו יוצרנו קדושנו קדוש יעקב רוענו רועה ישראל המלך הטוב. והמטיב לכל. שבכל־יום ויום. הוא הטיב. הוא מטיב. הוא ייטיב לנו. הוא גמלנו. הוא גומלנו. הוא יגמלנו. לעד לחן ולחסד

עץ יוסף

בא"י אלהינו מלך העולם. כתב הלבוש מפני שכבר סיימו ברכות שהן מן התורה וזו היא מדרבנן לא מקריא ברכה זו סמוכה לחברתה. ופותחת בברוך ואינה חותמת בברוך כדי שלא תהא נראית שהיא מעולה מן הברכות שלמעלה ממנה שהם מן התורה והיא מדרבנן והן אין בהן חתימה וזו אם תפתח ותחתום בברוך היתה נראה כמעולה מהן עכ"ל. ובאבודרהם כתב דאי' במדרש שבימי רחבעם מאסו ישראל בג' דברים. במלכות שמים. ובמלכות בית דוד. ובבית המקדש. ואינן נגאלין עד שיבקשו שלשתן. וע"ז תקנו להזכיר שלשתן בבהמ"ז. על מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש. בברכת בונה ירושלים. ובברכת הטוב והמטיב מזכיר מלכות שמים כלומר אף שמאסנו בשלשתן ונתחרטנו בהם בא"י אמ"ה לעד: **אבינו.** שנאמר כי אתה אבינו: **מלכנו.** על שם ה' מלכנו: **אדירנו.** ע"ש מה אדיר שמך בכל הארץ: **בוראנו.** ע"ש כה אמר ה' בוראך יעקב: **גואלנו.** ע"ש גואלנו ה' צבאות שמו: **יוצרנו.** ע"ש ויוצרך ישראל: **קדושנו קדוש יעקב.** שנאמר קדוש ישראל מושיעך: **רוענו רועה ישראל.** ע"ש רועה ישראל האזינה: **המלך הטוב והמטיב.** ע"ש טוב אתה ומטיב: **שבכל יום ויום** הוא הטיב הוא מטיב הוא ייטיב לנו. כתב הלבוש הטעם שתקנו בה ג' מלכיות הוא מפני שכבר תקנו להזכיר מלכות בית דוד בברכת בונה ירושלים. וכיון שמזכירין מלכות בית דוד שהחזור היה מן הראוי להזכיר נ"כ מלכות דשמיא. אלא שלא רצו להזכיר מלכות דשמיא אצל מלכות בשר ודם כדי שלא להשוותם. ורצו להשלימה להזכיר בברכת הטוב והמטיב מלכות כנגדה. ואגב שתקנו להזכיר המלכות כנגדה תקנו נמי להזכיר מלכות אחד כנגד ברכת הארץ שלא הוזכר בה מלכות מפני שאינו צריך שהיא ברכה הסמוכה לחברתה. לכך תקנו בהם ג' מלכיות. אחת דידה. ואחת כנגד בונה ירושלים. ואחת כנגד ברכת הארץ (אבל כנגד ברכת הזן לא הוצרכו לתקן עוד מלכות רביעית לפי שבברכת הזן עצמה יש מלכות בתחלת הברכה) עכ"ל. ואומרים ג' הטבות וג' גמולות (כפי שכתוב הנוסחא לפנינו והיא נוסחת הלבוש) שהם עבר והוה ועתיד (לבוש). ועוד שהם כנגד ג' עולמות. שהם עולם המלאכים עולם הגלגלים ועולם השפל. וכתב רח"ו להורות שהוא ית' מולך על כולם. וגומל חסד עם כולם. כי כולם מקבלים ממנו יתברך חסד ומזון רוחני שהוא אלהי (א"ר בסי' קפ"ט): **הוא יגמלנו לעד לחן ולחסד ולרחמים.** ע"ש אשר גמלם כרחמיו, ואמר

ענף יוסף

האל אבינו. הב"י כתב בשם רד"א דאין לומר האל כי כבר הזכיר אלהינו. וכ"כ ר"ש בברכה שלאחר המגילה. אבל נוסחת הרמב"ם אי' וכן הוא בטור ומרדכי והמצוינים רש"ל סי' מ"ד ומ"א. לכן אין ראוי לשנות המנהג. ויאמר האל אבינו כדאי' בנוסח הרמב"ם (א"ר): **הטוב.** הס"א עמ"ח (א"ר): **אל בכל יום ויום** ו' כ"כ הב"ח סי' קפ"ט בשם הכלבו ושל"ה. ובמ"ז סי' קנ"ע כתב שאין לומר האל כלל. וכתב הא"ר וז"ל ולפע"ד אין לשנות מדברי הכ"ב ושארי פוסקים: **הוא הטיב ט'.** כתב הטור דהרא"ש היה אומר הוא הטיב לנו ה"א מטיב לנו הוא ייטיב לנו הוא גמלנו הוא גומלינו הוא יגמול בעדנו. וכן פסק בש"ע וב"ח סי' קפ"ט וכן המנהג ובכל בו כתב הוא מטיב לנו הוא הטיב לנו הוא ייטיב לנו מתחלה בלשון הווה ואחר לשעבר ואחר לעתיד על דרך ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך. ג' גמולות הוא גומלינו הוא גמלנו הוא יגמלנו עכ"ל. וכ"כ המרדכי ב"ש הסדרים ור' יונה. וכ"כ אבודרהם בשם הרא"ש. ואולי יש ט"ס

עיון תפלה

אדירנו. שנאמר (ישעיה לג, כא) אדיר ה' לנו: **בוראנו.** שנאמר (שם מג, א) בוראך יעקב: **גואלנו.** שנאמר (שם סג, טז) גואלנו מעולם שמך: **יוצרנו.** שנאמר (שם סד, ז) אנחנו החמר ואתה יוצרנו: **קדושנו.** שנאמר (שם מג, טו) אני ה' קדושכם: **קדוש יעקב.** (שם כט, כג): **רוענו.** שנאמר (תהלים כג, א) ה' רועי לא אחסר: **רועה ישראל.** (שם פ, ב): **היטיב מיטיב ייטיב.** כצ"ל מלא דמלא וכ"ה ברוב המקומות בכה"ק: **גמלנו גומלנו יגמלנו.** חסרה מלת טוב המובנת בהיטיב מיטיב ייטיב: **לחן וגו'.**

תקון תפלה

ידו הרחבה — הוא יברך כל אחד ואחד ממנו בשמו הגדול כמו שנתברכו וכו' אותנו יחד ברכה שלמה וכן יהי"ד ונאמר אמן, הרחמן הוא יפרוש עלינו סכת שלומו — הוא יטע תורתו ואהבתו בלבנו ותהיה יראתו על פנינו לבלתי נחטא. (לשבת) הרחמן הוא ינחילנו עולם שכלו שבת מנוחה לחיי העולמים.

וּלְרַחֲמִים וּלְרֶוַח הַצָּלָה וְהַצְלָחָה בְּרָכָה וִישׁוּעָה נֶחָמָה פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְכָל־טוֹב. וּמִכָּל־טוּב לְעוֹלָם אַל יְחַסְּרֵנוּ ועונין אָמֵן:

כשמברכין ברהמ״ז בבית האבל אומרים ברכה ד׳ בנוסח זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הָאֵל אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ אַדִּירֵנוּ בּוֹרְאֵנוּ גּוֹאֲלֵנוּ יוֹצְרֵנוּ קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב לַכֹּל. (אֵל) שֶׁבְּכָל־יוֹם וָיוֹם הוּא הֵטִיב הוּא מֵטִיב הוּא יֵיטִיב לָנוּ. הַמֶּלֶךְ הַחַי הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב. אֵל אֱמֶת. דַּיַּן אֱמֶת. שׁוֹפֵט בְּצֶדֶק. לוֹקֵחַ נְפָשׁוֹת בְּמִשְׁפָּט. וְשַׁלִּיט בְּעוֹלָמוֹ לַעֲשׂוֹת בּוֹ כִּרְצוֹנוֹ. כִּי כָל־דְּרָכָיו בְּמִשְׁפָּט. וַאֲנַחְנוּ עַמּוֹ וַעֲבָדָיו. וְעַל הַכֹּל אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לוֹ וּלְבָרְכוֹ. גּוֹדֵר פִּרְצוֹת יִשְׂרָאֵל. הוּא יִגְדּוֹר אֶת־הַפִּרְצָה הַזֹּאת מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל הָאָבֵל הַזֶּה לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם וכל שב כו׳: הרחמן וכו׳

דע דברכת הטוב מסיימת מיד כשאומר ומכל טוב לעולם אל יחסרנו. והרחמן הוא הן׳ תוספה ואינם מברכה ד׳ (פ״מ סי׳ קפ״ט במ״ז) ולכן יש לענות אמן אחר אל יחסרנו. וכן הנהגה נמי כשמגיע לאל יחסרנו מניח הכוס מתוך ידו (ספר נוהג כצאן יוסף):

עץ יוסף

ואמר אמן ע״ש אלהים יחננו: וכל טוב ה׳. ע״ש ורב טוב לבית ישראל. וכתיב ובתים מלאים כל טוב:

כתב של״ה דעונין אמן אחר הרחמן וכו׳ וכן אחר תחנה ובקשה אף שאין בה שם וברכה (אליה זוטא):

ענף יוסף

כמוך ונ״ל נמי כסדר הזה, עוד נמצא מפוסקים הנ״ל באין לומר הוא ינחול בעדנו אלא הוא ינחילנו לעד. וכ״כ מטה משה (א״ר): וכל טוב ומכל טוב. בנוסח במאחש״ס (אור חדש). אבל השב״ץ סי׳ ש״ע כתב כל טוב בשל״ס:

ברוך כו׳ המלך החי הטוב והמטיב. כלומר אע״פ שדור הולך ודור בא הקב״ה הוא חי וקים לעולם כי שלו הם החיים שנאמר אלהים חיים ומלך עולם. אבל אנחנו כולנו מתים: אל אמת. ע״ש אל אמונה: דיין אמת. ע״ש והיה ה׳ לדיין: שופט בצדק. ע״ש צדיק וישר הוא: לוקח נפשות במשפט. ע״ש ולוקח נפשות חכם. ומביא כמאן דאמר בפרק במה מדליקין דאין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון: שליט בעולמו. לעשות בו כרצונו. ע״ש ואין שלטון ביום המות: כי כל דרכיו משפט. פסוק הוא: ואנחנו עמו ועבדיו. ע״ש כי ידין ה׳ עמו ועל עבדיו וגו׳: ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו. הן על דין עבדיו הן על דין עמו. שמברכין על הרעה כמו על הטובה. כד״א צרה ויגון אמצא ובשם ה׳ אקרא: גודר פרצות. ע״ש וקורא לך גודר פרץ: הוא יגדור את הפרצה הזאת מעלינו. ע״ש אשר פרץ ה׳ פרץ בעוזא:

עיון תפלה

גמול הטוב הזה הביא ומביא ויביא אותנו לידי חן וחסד וגו׳, כ״ה שסוף המאמר: וכל טוב. על כאן נמשך למעלה גמול הטוב יביאנו להן וגו׳ ולכל טוב שבעולם, והלמדי״ן נמשכים על כל חמש עשרה הלשונות אלא שחסרים כדרך הלשון לקצר: ומכל טוב לעולם אל יחסרנו. הקדמונים ז״ל פרשו שהוא עפ״ה (תהלים לד, יא) ודורשי ה׳ לא יחסרו כל טוב, אבל לפי זה אין המ״ם מיושבת על הלשון. ונראה שבתחלה אנו מתפללים על הטוב שהקב״ה ישפיע לנו כל טוב שבעולם, ואח״כ אנו חוזרים ומתפללים על עצמנו שהקב״ה לא יחסר אותנו (לא ימנענו) מליהנות מכל הטוב ההוא, כי יש אנשים שמשפעים בשפע טוב אבל לא הניחם האלהים ליהנות ממנו; וכ׳ בספר אור חדש ס״ו לשונות של טובה כנגד ס״ו סעודות שאדם אוכל בשבוע (שתים בחול לימי אבגדה״ו אחת בבקר דהיינו שחרית ואחת אחר הצהרים שנאמר (שמות טז, יב) בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם. למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם אלא שתי סעודות קבועות ביום, ושלש סעודות בשבת) סימן לדבר ואנחנו נברך יה ס״ו פעמים בשבוע מברכין ברהמ״ז, ע״כ:

תקון תפלה

(ליו״ט) הרחמן הוא ינחילנו יום שכלו טוב ליום שכלו ארוך ליום שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. אח״כ הם אומרים ברכת האורח לבעה״ב באריכות, הרחמן הוא יחיינו ויזכנו ויקרבנו לימות המשיח ולבנין ביהמ״ק ולחיי העוה״ב מגדול כו׳ כפירים רשו וכו׳ נער הייתי וכו׳ כל היום חונן וכו׳ (תהלים לז, כו) מה שאכלנו יהיה לשבעה מה ששתינו יהיה לרפואה (אולי צ״ל לרויה) ומה שהותרנו יהיה לברכה כדכתיב (מ״ב ד, מד) ויתן לפניהם ויאכלו ויותירו כדבר ה׳ ברוכים אתם לה׳ וכו׳ ברוך הגבר אשר יבטח וכו׳ ה׳ עוז לעמו יתן וכו׳: וכתב רבינו יצחק אור

הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד: הרחמן הוא יתברך בשמים ובארץ: הרחמן הוא ישתבח לדור דורים ויתפאר בנו לעד ולנצח נצחים. ויתהדר בנו לעד ולעולמי עולמים: הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד: הרחמן הוא ישבור עול גלות מעל צוארנו והוא יוליכנו קוממיות לארצנו: הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרבה בבית הזה ועל שלחן זה שאכלנו עליו: הרחמן הוא ישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב ויבשר לנו בשורות טובות ישועות ונחמות: הרחמן הוא יברך את (אבי מורי) בעל הבית הזה ואת (אמי מורתי) בעלת הבית הזה: (ואם הוא בשלו יאמר אותי ואשתי וביתי וכל אשר לי) (ואם יש לו ב"ב בנים יאמר

עץ יוסף

ועל שלחן זה. אף שמסדרין דסין משלחן לשלחן כדרך שעשין בסעודות גדולות. דלא מיקרי ב' שולחנות רק כשיש ב' שולחנות ממש ועל כל אחד יושב בעל הבית בפני עצמו רק שמזמנין ביחד יברך על שולחנות אלו שאכלנו עליהם. וה"ה כשעושין ב' שולחנות ממש בסעודה גדולה. או בעל הבית אחד שאוכל עם בני ביתו על שני שולחנות ממש דמברך על שולחנות אלו שאכלנו עליהם (א"ר): איתא בירושלמי דברכות את ברכות בעל הבית. ואין לברך בעל הבית אף סדר אלנו אלא כשאוכל על שולחנו ואוכל מלחמו (א"ר): כתב במעבר יבק המתפלל על אביו או על רבו אין לומר בתחנתו רפא נא לאדוני אבי או אבא מורי או רבי ואלופי. כי שלמה אמר מדנת לפני ה' דוד אבי שאין גבהות לפני המקום ואורי' מתחייב הריגה על

עיון תפלה

הרחמן. כתב אבודרהם, ואומר הרחמן כל אחד ואחד כרצונו וכרצון שאלתו ואינו חשוב כהפסק בין ברכמ"ז לבורא פה"ג שהרי תקנו לאורח לברך לבעה"ב (ברכות מ"ו ע"א)" עכ"ל, כלומר כאחר שכבר תקנו חכמים להפסיק לברכת בעה"ב לא הוי עוד הפסק אם יוסיפו עוד תפלות ובקשות אחרות, אבל היכא דלא מצינו תקנת חכמים להפסיק בשום דבר אין ה"נ דאסור להפסיק, ופסק ס"ה תפרט"ע ז"ל שמחה גדולה המנהגים האומרים פיוטים בין אל הגדול והשמח לבין ברכת בורא פה"ג על כוס רביעי בליל פסח, כמ"ש הב"ח בטור א"ח סי' קפ"ט. והוספות אלו כבר נתנו בימי הגאונים הקדמונים ז"ל כמבואר מתוך דברי הכל בו בסי' כ"ה שהביא בשם תשובת הגאונים לענות אמן אחר הרחמן. ונראה שהיתה כונת המסדרים לסדר נהגה שלשה הרחמן לכבודו של מקום ב"ה הוא ימלך, הוא יתברך, הוא ישתבח, ואח"כ סדרו בקשות אחרות לצרכי האדם, וזהו ע"ד אמרם (ברכות ל"ב ע"א) לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל: הוא ימלך עלינו לע"ו. כ"ה בסוף ברכה שניה דק"ש של ערבית: ויתפאר בנו. עפ"ה (ישעיה מט, ג) ישראל אשר בך אתפאר: ישבור עול גלות, עפ"ה (ויקרא כו, יג) ואשבר מוטות עולכם: יוליכנו קוממיות. עפ"ה (שם, שם) ואולך אתכם קוממיות: הוא ישלח לנו את אליהו הנביא. שנאמר (סוף מלאכי) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא: זכור לטוב. (ברכות ג, ע"א) בלשון הזה רגילים חז"ל לצרף לשמו של האיש הגדול אשר עשה טוב בעמו, טוב כללי הנוגע לכלל האומה. כמו (שבת י"ג ב') ברם זכור אותו האיש לטוב וחנניה בן חזקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל, ובב"ב (כ"א ע"א) ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל, ובע"ז (ח' ע"ב) ברם זכור אותו האיש לטוב ור' יהודה בן בבא שמו שאלמלא הוא נשתכחו דיני קנסות מישראל. ואליהו הנביא מלבד הישועות הגדולות אשר עשה לישראל בימיו עתיד הוא להיות המבשר של הגאולה האחרונה ועליו אומרים ביחוד זכור לטוב. ובירושלמי (מגילה פ"ג ה"ח) צריך לומר וחרבונה זכור לטוב, משום דאמרינן באסתר רבה פרשה י"ד פסוק והמלך קם בחמתו מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה: הרחמן הוא יברך וגו'. היא ברכת בעל הבית המוזכרת בגמ' (ברכות מ"ו ע"א):

תקון תפלה

ודוע בספרו ח"א סי' ס"ש „בירושלמי תני אסור לאדם לתבוע צרכיו בשבת, ר' זעירא שאיל לר' חייא בר בא מהו מימר רענו פרנסנו (בבהמ"ז) א"ל טופס ברכות כך הוא, ועי"ז אנו סומכין שאנו מתפללין בשבת אלהי נצור לשוני מרע הוא נמי טופס תפלה כך הוא התאיל ותקנו והגדנו העולם לאמרו אין כאן בית מיחוש" עכ"ל, וכ"כ בסי' קנ"ט „ואומר הרחמן בשבת כמו בחול ואין בו משום שואל צרכיו בשבת בדברי רבינו אפרים וצ"ל" ע"ל:

אותי ואשתי וזרעי (ס"ז). אותם ואת ביתם ואת זרעם ואת כל אשר
להם אותנו ואת כל אשר לנו כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק
ויעקב בכל מכל כל. כן יברך אותנו כלנו יחד בברכה שלמה
ונאמר אמן (ואם יש אחרים עמו יאמר ואמרו אמן):

במרום ילמדו עליהם ועלינו זכות שתהא למשמרת
שלום ונשא ברכה מאת יי וצדקה מאלהי
ישענו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

לשבת הרחמן הוא ינחילנו יום שכלו שבת (וקדשה) ומנוחה לחיי העולמים:

לר"ח הרחמן הוא יחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה:

ליו"ט הרחמן הוא ינחילנו יום שכלו טוב: ויש שמוסיפין בכל יו"ט ובמועדים של פסח יום שכלו
ארוך יום שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו
השכינה ויהיה חלקנו עמהם:

לר"ה הרחמן הוא יחדש עלינו את השנה הזאת לטובה ולברכה:

לסכות הרחמן הוא יקים לנו את סכת דוד הנפלת:

הרחמן הוא יזכנו (ויחיינו ויקרבנו) לימות המשיח ולחיי

א משלי ג, ד (בשנוי לשון). ב עמוס ט, יא (בשנוי לשון).

עץ יוסף

שאמר בשבי דוד ואדוני יושב. אך שאחר לומר אבי או רבי שהם אלא יוסף ע"כ. ותמהני על האומרים כאן אבי מורי: בכל מכל כל. טוב כתבו (א"ר): בשיש חתונה אומר את החתן ואת הכלה ואת אחינו ורעותינו וכל היושבין והמסובין כאן. וככל בו כתב דהאומרים הרחמן הוא יחתן ויסעד ויכלכל וירחמי' מעלה מעלה החתן והכלה הנעימה וכל רעותי המסובין בכאן כמו שנתברכו כו': ואם יש אחרים עמו יאמר ואמרו אמן כמו בסוף הרבה"ן (מ"א). אבל בט"ח בסי' קפ"ט כתב דאין יכול לומר ואמרו אמן. משא"כ בעושה שלום שהוא על הקב"ה. לכן יאמר ונאמר אמן. וכתב הט"ז בשאל הברכה ואם יחיד מברך בעצמו הרחמן הוא יברך אותי ואת כל אשר לי כמו שנתברכו כו' אין ישיים ונאמר אמן או ואמרו אמן שאין שמו מסובין. אלא יאמר מלת אמן לחוד עכ"ל: מאת ה'. יתיר האל"ף של מאת (א"ר): הוא ינחילנו יום שכולו שבת. הטעם שמתגלים בשבת בראשית של יום שכולו שבת משום שבשבת בראשית הוא רמז לעוה"ב יום שכולו שבת. והוא אחד מששים בעוה"ב כדאי' במסכת ברכות לכן כל אדם חייב ביום השבת להזכיר את יום שכולו שבת ונתהלל עליו (תורת חיים): הרחמן הוא יזכנו ויחיינו ויקרבנו לימות המשיח ולחיי ה' (אבודרהם). אבל במ"ע ופ"ח כתבו הרחמן הוא יזכנו לימות המשיח ולחיי עוה"ב. וכתב שמ"ל

עיון תפלה

בכל מכל כל. באברהם נאמר (בראשית כד, א) וה' ברך את אברהם בכל, ביצחק נאמר (שם כז, לג) ואכל מכל, ביעקב נאמר (שם לג, יא) וכי יש לי כל: במרום ילמדו עליהם (על אדוני בעל הבית הזה) ועלינו (האורחים המסובים) זכות שתהא (לנו) למשמרת שלום (לשמור את שלום הבית, ובתו"כ פ' בחקותי ספוק ונתתי שלום בארץ שמא תאמרו הרי מאכל הרי משתה אם אין שלום אין כלום ת"ל ונתתי שלום בארץ): ונשא ברכה. עפ"ה (תהלים כד, ה): ותמצא חן. עפ"ה (משלי ג, ד). והטעם בלשון למדברים נמדה על אדוני הבית והמסובים: יום שכולו שבת. לשון המשנה שלהי מס' תמיד, ושם כתוב ליום בלמ"ד כמו הגרסא שם, אבל כאן אין לומר בלמ"ד: הוא יקים לנו וגו'. עפ"ה (עמוס ט, יא) ביום ההוא אקים את סכת דוד הנפלת: יזכנו לימות המשיח. לשון הגמ' (ברכות י"ב ע"ב) להביא לימות המשיח, ובסנהדרין (צ"ט ע"א) תניא ר"א אומר ימות המשיח ארבעים שנה; ועי' מש"כ בזה בבאורנו לתפלה המיוחד בשבת סיסקא לחד בר"ם מפאורם

העולם הבא: בחול מגדיל (בשבת ויו"ט וחוה"מ ור"ח מגדול) ישועות מלכו ועשה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד־עולם: עשה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל־ישראל ואמרו אמן:

יראו את־יי קדשיו כי־אין מחסור ליראיו: כפירים רשו ורעבו ודרשי יי לא יחסרו כל־טוב: הודו ליי כי־טוב כי לעולם חסדו: פותח את־ידך

א ב תהלים לד, י, יא. ג שם קיח, א. ד שם קמה, טז. *) הרי נקראת במלוא"ס וכלא מתה.

עץ יוסף

הא"ד ת"ל ולא ידעתי היכן מצאה לנוסחת מוספת האבודרהם כי מגיה קרא לכולם ע"כ: מגדיל ישועות מלכו. כתב רד"א דבשבת שהוא מלך גדול עד שאול אומרים מגדול מלא וי"ו ואולם נו"ן הוא מלך גדול. ובחול אומרים מגדיל חסר יו"ד וחיר"ק בלא יו"ד הוא מלך קטן. ועוד מגדיל הוא בתהלים ועדיין לא היה דוד מלך. ומגדול הוא בנביאים וכבר היה מלך ע"כ. וכתבו אחרונים דיו"ט ור"ח דינו כשבת וסי' חוה"מ שבת קרוא מקרא ר"ל כמו שכתוב בנביאים: עושה שלום. גדול השלום שאין חותם כל התפלות אלא שלום: במרומיו. העליונים צריכין שלום כמש"כ המשל ופחד עמו וגו' והשלום מכריע ביניהם: הוא יעשה שלום עלינו. שאכ"ו אם התחתונים בעלי המחלוקת ומקור הפירוד שצריכים שלום: ואמרו אמן. אף ביחיד אומרו. כלפי המלאכים המלוים אותו (יעב"ץ). ועיין מ"ש לעיל:

ענף יוסף

יראו את ה' וגו'. הזהיר ואמר אתם קדושי עליון הבטוחים אל ה' כמ"ש ואת הקדוש והקריב אליו גם הם יראו אותו. והטעם כי אין מחסור ליראיו. עמי הארץ ירא אלא אותו יהבך לבד לא יחסר לו כל מחסור מצרכי הזמן. גם לא יירא משנאת אדם עליו. וכן אמר במקום אחר ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם. לא כן הרשעים כי תמיד הם חפצים יותר ממה שיש להם אע"פ שפירים הם כרשים ותנינים. וגם אם מלאו נפשם מכל מאכל אשר יאכל. מ"מ המה רעבים כי בטן רשעים תחסר ולא תדע שבעה. אבל מי שהם דורשי ה' תמיד לא יחסרו כל טוב מפני שהם שמחים בחלקם ומסתפקים במעט ומשפע מאכלם כאלו שולחנם נחת מלא דשן ותפיסתם מלאים טובה ולא נבדל להם מן הקטן ועד הגדול: הודו לה' כי טוב. פי' מהו טוב ומודה לה' כי טוב ה' כלו"מ כי חסד ה' הוא דבר המתקיים לעולם. ולא כן חסד בשר ודם: פותח את ידך וגו'. אתה יתברך פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון פי' לכל חי לפי רצונו ותאותו

כתב אבודרהם ואומר פסוק כפירים רשו ורעבו וגו' ואומר הודו לה' וגו' ואומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' וגו' ואומר ה' עוז לעמו יתן וגו'. והא"ר כתב בשם האחרונים שיש לומר פסוק נער הייתי גם זקנתי וגו': כפירים רשו. במצות: ורעבו. בתורה. שהתורה הוא לחם אבל דורשי ה' לא יחסרו כל טוב שטוב הוא התורה. וכל טוב הן המצות (הגר"א משלי ו'):

עיון תפלה

הסגולה גדולה. וכתב הרוקח בסי' של"ז מה שאומרים בברהמ"ז במשיח לפי שכתוב (תהלים קלב, טו) צידה ברך אברך אביוניה אשביע לחם וכתיב בתריה שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי עכ"ל: מגדיל ישועות מלכו. (תהלים יח, נא), הקב"ה מגדיל ישועות מלך המשיח. ובשבת ויו"ט ור"ח נהגו לומר מגדול ישועות מלכו (ש"ב כב, נא) ישועות מלך המשיח היא לנו מגדול עוז להשגב ולהתגבר בתוכו מפני כל צרים. ובילקוט שמואל רמז קס"ד בשם מדרש שוחר טוב (בשוח"ט הלשון משונה הרבה והעתקתיו בעיון תפלה לשמונה עשרה של חול בפיסקא אתה גבור ד"ה ומצמיח ישועה עיי"ש) כתוב אחד אומר מגדיל וכתוב אחד אומר מגדול ר' יודן אמר לפי שאין ישועתה של אומה זו באה בבת אחת אלא מתגדלת והולכת, ומהו מגדול שנעשה לה מלך המשיח כמגדל גדול שנאמר מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב, ע"כ, לפיכך אומרים בימות החול שהם דמיון ימי הגלות מגדיל על בנין הישועה שהקב"ה עוסק בבנינה והולך ומגדילה תמיד, אבל בשבת ויו"ט שהם דמיון ימות המשיח אומרים מגדול על גמר הישועה שכבר נתגדלה כל צרכה ונעשית כמגדול עוז: עושה שלום. בסוף מס' דרך ארץ בפרק השלום ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר גדול השלום שכל הברכות והתפלות חותמין בשלום ק"ש חותמין בשלום ופרוס סכת שלומך (ובחול כמוך לחתימה ושומר צאתנו וגו' ולשלום), ברכת כהנים חותמין בשלום וישם לך שלום, כל הברכות חותמין בשלום עושה השלום. ובבמדבר רבה פ' יא סי' ז' וריש פ' כ"א בלשון אחר עיי"ש. ובברכת המזון סיים בשלום כדתניא בתו"כ ריש בחקותי במה תאמרו הרי מאכל כו' (והעתקתיו לעיל) ושלמה אמר (משלי טו, יז) טוב ארוחת ירק ואהבה שם משור אבוס ושנאה בו, ואמר עוד (שם יז, א) טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב:

וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיְיָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ: נַעַר הָיִיתִי גַּם־זָקַנְתִּי וְלֹא־רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֶּשׁ־לָחֶם: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

ואחר ברכת המזון יברך על הכוס וישתה ממנו רביעית כדי לאתחייב בברכה אחרונה. ואם רצה לחלק כוסו לכתו או לאחיו להשקותו קודם שישתה הכוס בידו. ויחזר לשנר טעם לאחבתו ולאנשי ביתו. גם כל המסובים יאהבו לשתות מטעם על ברכה כמובא בזה"ק פ' ויחי דף ק"ד ע"א וז"ל בעי ליה לבר נש למטעי מההוא כסא דברכה בגין דיזכה להאי ברכה דלעילא:

א ירמיה יז, ז. ב תהלים לז, כה. ג שם כט, יא.

בשמים עניני סעודה ראש

בס' שלחן ארבע האיש הירא לאוי לו שתהיה מחשבתו מתקשרת עם העליונים ושתהיה אכילתו לקיים גופו בלבד ולא להמשיך אחר התענוגים כי הנמשך אחר התענוגים הורס אבדון הגוף והנפש וסיבה שישכח את העיקר כי מתוך אכילה ושתיה יגבה לבו ויבוא לידי מכשולות ומעשים גדולים ולעבירות חמורים אבל לא נכתבו ס' ולכן עשה התורה ואכלת ושבעת וברכת כלומר אחר שתאכל ותשבע ואתה קרוב לפרוק עול וברכת את ה' אלהיך בזוכרך שאתה מתברך לברך שתקבל עליך עול מלכותו ולברך לשמו כו' וא"כ אין ראוי לאדם שיאכל אלא לקיום הגוף בלבד ואסור לו להמשיך אחר שום תענוג אא"כ עשה להבריא את גופו ולפקוח עיני שכלו בלבד כדי שיהא גופו בריא וחזק כמשך לרצונו ולעבוד בוראו כי איברים תשובים בפני כח שיעור שיוכל לסבול עול תורה ומצותיה:

בס' הגן כל מי שאינו שומר את פיו מלאכול ולשתות דברים שגורמים לו להכביד עליו חוליים ומתוך כך יבטל מדברי תורה עובר משום השמר פן תשכח. האוכל אכילה גסה או שותה שתיה גסה לא לשמחתו ולא לנחת ולא לרפואה ולא עושה לשם מצוה כגון שבתות וימים טובים עובר שלשה לאוין השמר לך פן תשכח שממלא כריסו כמו בהמה ומילוי כרס נקרא שאוכל יותר מכדי שבעו ונקרא רשע שמביא עצמו לידי קרי אבל ילא שמים אינו ממלא כריסו ואינו אוכל אלא לשובע נפשו. פירוש לקיים נפשו:

אמרו רז"ל אסור לאדם ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה וכו' מאי תקנתיה ילך אצל חכם מעיקרא וילמדו ברכות. והחכמים בעלי פוסקים ובעלי קבלה הפליגו מאד בשכר גדול מי שלא נזהר בזה ושכרו רב מי שנזהר בברכות. שעל ידו בא שפע טוב בעת רצון ממקור הברכות לכל העולמות העליונים והתחתונים. ע"כ צריך האדם ליזהר בזה שלא יהנה מן שום דבר בעוה"ז בלא ברכה השייכה לדבר ההוא (סדור שער השמים):

צריך אדם לכוין לבו בתחלת פתיחתו על מה שהוא מברך. אם על הפת או אם על הפירות או על היין או על שאר המזון. ואם הכניס לפיו איזה מאכלין בלי ברכה. אם הוא דבר שאינו נמאס יפלטנו ויברך ולא יהא שום דבר בפיו כשמברך שנא' ימלא פי תהלתך. ואם הוא דבר שנמאס מסלקו לצד אחד ומברך. מאכלין ומשקין שהוא אוכל או שותה משום רפואה אם טעמה טוב והחך נהנה מהם מברך עליהם תחלה וסוף. אבל אוכל או שותה אינו מברך כלל. בכל הברכות צריך שלא יפסיק בדבור בין ברכה לאכילה או לשתיה או לריח. אוחז בימין הדבר שמברך עליו וכשמברך על איזה דבר יכוין שלא יבליע את השם דכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה. יי"ש מברך עליו שהכל. אם הביאו לפניו יי"ש בסעודה טוב שיטבול מעט פת בתוכו ואז לא יצטרך לברך. יין שבתוך הסעודה א' מברך לכולם בפה"ג ואם הביאו לו יין אחר אע"פ שהוא מסופק אם יותר טוב מהראשון אעפ"כ יברך הטוב והמטיב על כל כוס' (שם):

ברכת המזון הקצר

בשעת הדחק שאין פנאי לברך ברכת המזון הארוך. כתב המ"א בשם מהר"ר נפתלי בהסכמת גדולי מחכמי פראג שיאמר:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַזָּן אֶת־הָעוֹלָם וכו' עד הַזָּן אֶת־הַכֹּל. ואח"כ יאמר נוֹדֶה לַיְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה

ענף יוסף

גחאמתו: ברוך הגבר אשר יבטח בה'. בעולם בלתי שנים אל מתנות אנושית. ובביטחו בן אח וסיס ה' מבטחו ויהיה מובטח מס' שנתנה עלמה: ולא ראיתי צדיק. שיאמר עשה נעזב מעסקת הגורל עליו פ' שסיבה בדוחק גדול שזרעו מבקש לחם. מה"ה הוא או: כי זהו ההשגחה הכולה עליו לטוב למרק עון ולססר חטא: ה' עוז לעמו יתן. לעמיד. על כל העולם. ולא שילטרש נחלוך ולמשול בעולם על ידי תבונה וזכים. כי אם הרכה ה' יברך את עמו בשלום:

וְשֶׁנָּתַתָּ לָנוּ בְּרִית וְתוֹרָה וְלֶחֶם לִשְׂבֹּעַ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמָּזוֹן: רַחֶם־נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ וְתִגָּדֵל מְהֵרָה כְּבוֹד הַבַּיִת וְהַנְחֵמֵנוּ בִּכְפָלַיִם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה בְרַחֲמָיו יְרוּשָׁלָיִם. אָמֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב לַכֹּל, הוּא הֵטִיב הוּא מֵטִיב הוּא יֵיטִיב לָנוּ הוּא גְמָלָנוּ הוּא גוֹמְלֵנוּ הוּא יִגְמְלֵנוּ לָעַד חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים וִיזַכֵּנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. עוֹשֶׂה שָׁלוֹם וכו':

כתב באלי' רבה בסי' קפ"ז ס"ק ב' שילמוד לקטנים שהם פתית הבני מ' במקום ברכה ראשונה שיאמרו בריך רחמנא מלכא מאריה דהאי פיתא. ובכה"ת כתב בריך רחמנא מרא מלכא. כדי להקדים שם למלכות. ודבריו תמוהים. כי רחמנא שם הוא כדאיתא בגמ' ברכות דף מ' וא"כ שפיר לומר רחמנא מלכא מרא. וכן הוא בכל הפוסקים וא"כ יאמר נודה לך ה' אלהינו על שהנחלת וכו' כדלעיל:

בשמים סדר ברכות הנהנין ראש

כתיב לה' הארץ ומלואה. וא"כ הכל הוא כמו הקדש. וכמו שאסור ליהנות מהקדש כ"א לאחר פדיון. והנהנה מהם בלא פדיון מעל בקדשי ה'. כן אסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה. והוא הפדיון. והנהנה בלא ברכה כאלו מעל בקדשי ה'. ולפיכך תקנו אנכה"ג לברך על כל דבר ודבר שנהנין ממנו. וכמו שחייב אדם לברך בכל יום ויום לפי טובו כדכתיב ברוך ה' יום יום ודרשו חז"ל דר"ל בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו. דודאי אין מהראוי לברך בשבח ברכות הראויות לפסח וכיוצא בו. כן צריך לברך על כל דבר ודבר) ברכתו הראויה לו. ולכן תקנו חז"ל לברך על כל מין ומין לפניו. והם שש. המוציא. במ"מ. בפה"ג. בפה"ע. בפה"א. שהכל. ואפ"ה שברכת שהכל היא כוללת הכל שמודה לה' שהוא ברא הכל. ולכן כדיעבד על כל דבר ודבר אפילו על פת ויין אם מברך שהכל יצא. לא יאמר אדם למה לי טורח זה ללמוד דיני ברכות אלא על כל דבר שאסתפק אברך שהכל. אסרו חז"ל דבר זה ואמרו שמחויב ליזהר אלא הכם וילמוד הברכות. ואסור ליהנות מעוה"ז עד שיודע בבירור איך לברך בפרט על כ"ד אם לא במקום שיש פלוגתא בין הפוסקים ואי אפשר להכריע: אין מברכין ברכה אלא על דבר שיש בו טעם והנאה מהגוף הנאה ממש. ולכן אין מברכין על קול ערב ולא על ראיה וסיכה שאין נכנסין לגוף:

ברכה על היין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:*)

*) כתיב (דברים לב, ג) כי שם ה' אקרא. מכאן שמברכין על כל מין ומין בשל השורים).

ענף יוסף

כתב בבאר היטב בסי' קפ"ז וז"ל כתב בשבלי הלקט מצאתי בשם רבינו האיי שנים שבאו לאכול המברך שאל רשות מחבירו ואומר לו ברשות שמי. והוא עונה ברשות שמים. שכן מצינו בכתובות דף ל"ה רבה קראתי בשם נגלה אמר הקב"ה נמשה כגון לפניך נגלה וכו' כן בסעודה בני הסעודה שמברים כחשוב שהכהם לברך והוא אומר ברשות רבותי כלומר זה אני יודע אם אתם מסכימים שהקב"ה מסכים עמכם. והם משיבים ברשות שמים. כלומר לכן אנו מסכימים שיסכימו מן השמים שאתה והגון אתה לברך. ומברך ועונה. בא לכוס יין בתוך המזון א"ל לומר ברשות שרי שהרי כל אחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי. לכן הוא אומר סברי מרי כדי שימתו אבילתם וישנו דעתם לשמוע הברכה ויענו אמן. ואו"ם פרי קידוש והבדלה שבית הבליעה פנוי וגם אמר סברי מרי. ים לומר אלא מתוקן בברכת היין. זה הכלל אין המברכין אלא על היין ואין מברכין אלא על הפת. מ"מ למה שהוא רשות שהם רוצים אלא לאכול ברשות מחבירו לפיכך נטל רשות כדי שיסכימו כולם דעמם. אבל ברכת המזון וקידוש והבדלה שהם חובה אין צריך לומר רשות אלא סברי מרי כלומר שמו דעתכם לברכה כדי לצאת ידי חובתכם. והם עונים לחיים. וכן יין שבתוך הסעודה א"צ ליטול רשות שסברי מכיון שיש בהם לאכול א"ח בלא ספיר ולפיכך צ"ל סברי מרי שהיין גורם מכות ושפני ספחד הוא אומר כך והם עונים לחיים עכ"ל. והבל"ח כתב בסי' קפ"ד וז"ל כתוב בתוך הגהת מהרש"ל וז"ל מצאתי מפני מה אומרים סברי מרן על היין. לפי שבשעה שהיו דנין ב"ד היו משקין אותן יין ע"ד שהם שכר לאובד ויין למרי נפש. וכן היו משקין האבלים יין כדאמרינן לא נברא יין אלא לנחם בו אבלים. לכך אמרינן סברי מרן שיהא לחיים. ולכן הם אומרים לחיים לחיים.

א) בתשובות כונן ס' פקידי כיף סי' ב' איתא לפי שהיתה ניסכל מבינין איש יין טוב וחזק כדי שלא יאמר מן הסקילה, לכן כשים ביד שלית נגור כוס של קווץ או של הבזלים והוא אומר סברי מרן אומרים סקס! לחי ס. כלומר פי לחיים יהא הכוס עכ"ל ע"כ. ומשפם זה ינהגו על כל כוס מבקם שישמו לומר לבמסובים לחיים ועונים לחיים טובים ולשלום.

בתוך מעורב ואכלת ושבעת וברכת והוא מ"ע מן התורה לברך אחר אכילת לחם כנ"ל. ולדעת הרבה פוסקים גם על ז' מינים. וכיון שמצוה מ"ע דאורייתא לברך אחר אכילתו. תקנו אנשי כנסת הגדולה לברך על כל דבר שאוכל ברכה אחרונה. והם ג'. בהמ"ז וברכה אחת מעין ג' ובורא נפשות. והנה בהמ"ז נתבאר לעיל. וברכה אחת מעין ג' שמברכין אחר שתיית רביעית יין ואחר אכילת פירות משבעה מין ישראל. ואחר מעשה קדירה מה' מיני דגן. א היא נוסחא:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם על

אכל מן ה' מיני דגן וגם אכל פירות משבעת המ"י וגם שתה יין	אכל מן ה' מיני דגן וגם שתה יין	על מעשה קדירה מה' מיני דגן	על פירות משבעת המ"י	על היין מברכין לאחריו זה
המחיה ועל הכלכלה על הגפן ועל פרי הגפן על העץ ועל פרי העץ	המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן	המחיה ועל הכלכלה	העץ ועל פרי העץ	הגפן ועל פרי הגפן

וְעַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה שֶׁרָצִיתָ וְהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ לֶאֱכוֹל מִפִּרְיָהּ וְלִשְׂבּוֹעַ מִטּוּבָהּ. רַחֵם נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ וְעַל מִזְבְּחֶךָ וְעַל הֵיכָלֶךָ. וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ. וְשַׂמְּחֵנוּ בְּבִנְיָנָהּ וְנֹאכַל מִפִּרְיָהּ וְנִשְׂבַּע מִטּוּבָהּ וּנְבָרֶכְךָ עָלֶיהָ בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה: בשבת וּרְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ בְּיוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה: בראש חודש וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: ביום טוב וְשַׂמְּחֵנוּ בְּיוֹם חַג (פלוני) הַזֶּה: בראש השנה וְזָכְרֵנוּ לְטוֹבָה בְּיוֹם הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה: כִּי אַתָּה יְיָ טוֹב וּמֵטִיב לַכֹּל וְנוֹדֶה לְּךָ עַל הָאָרֶץ

על מעשה דגן ופירות ויין	על מעשה קדירה ועל היין	על מעשה קדרה	על הפירות	על היין
וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן וְעַל הַפֵּרוֹת: בא"י עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן וְעַל הַפֵּרוֹת:	וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן:	וְעַל הַמִּחְיָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמִּחְיָה:	וְעַל הַפֵּרוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפֵּרוֹת:	וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן:

ענף יוסף

לחיים ולא למות ע"כ. ומהרי"ל ת"ך כתב כפשטה מה שאומרים סברי מרנן על היין ולא על הלחם ולא על שכר משום שהיין הביא קללה לעולם כימי נח שנשתכר ונתגלה שם לכנען ע"כ אומרים סברי. כלומר הביטו שלפעמים לקללה ובדעתכם אני מסכים שלא יזיק על כן רגילין להשיב אחריו לחיים ע"כ. וז"ל הבאה"ט ע"ס בסי' קפ"ד וכן כל מקום שמברכין על היין. משום ברכת היין שבשעת הסעודה אין אומרים ברשות אלא סברי עכ"ל. וזה כדברי הב"י שאמר דבקידוש והבדלה ובברכת המזון לא"נ דבית הבליעה פנוי אומרים סברי שלא נחלק בברכת היין. מדברי כולם נשמע דבכל מקום שמברכין על היין אומרים סברי מרנן ואפילו תוך הסעודה. ולפ"ז אף כשמברכין ברכת ארוסין וברכת נישואין בתוך לפני בית הכנסת אומרים גם כן סברי מרנן. וכן ראיתי אנשי שבג הגדול מהרי"ל ב"ת שוב ז"ל ושאר קיבל מהגדולים וכן אני נוהג מהרי"ל של הבי"ח. והטעם בזה"ל ומבדילים לא השיגי בן בתוספת ומילה וקידוש בהבבל"כ. ואולם משום דבהבכל"ב היה לגנאי כשהיה אומר לפה סברי כלומר שם דעתכם להסכמה משולים. וכן בתוספת.

מה שאמן כן דבית אף בקידוש והבדלה על כוס שאמן מסובים כל כך והם מחזיקים ז"ל סברי ע"כ. ובד"מ בסי' קפ"ז כתוב בשם א"ז כשנא לנטול אומר ברשות מורי מלם. משום שהוא אפ"ה מקום המוב יוצא מעולם שלא יהא כולם שנדלים שלום ממקום המוב. והם שנוך ברשות שמים. והל"ל כ"א ליטול רשות. והשגא לברך על היין אם מברך סירוף ומיד אמר כשום קודם שהתחילו לאכול א"נ לומר סברי דהא בלא הכי סוברין ומלאכין. אלא היכא שהתחילו לאכול שאין בית הבליעה פנוי צריך לומר סברי שהיה שהתמשו מלאכול ויעשו לנס לשמוע הברכה ויענו אמן אחריו ס' פ"ט.

כתב הכ"נ ראיתי לרב מהרי"א שהיה נוהג לברך על היין ומסיס משם ואחר כן היה אומר למסובין כשמתחיל ונומר לבטח משום שאין להקדים כבוד ב"ו לכבוד שמים. ואי הכא שאין בכך כלום. משום דגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה עכ"ל. ועיין אליהו רבה:

ברכת א היא שלגם מעין ג' ברכות שבבהמ"ז. דהיינו עד ברכת בונה את הכל שאומרים כאן על הגפן

תקון תפלה

ברכת מעין שלש. נוסח רב עמרם גאון בסוף סדר התגרות רק ס' ע"א על הגפן וגו' ורחבה שנתת לעמך ישראל באהבה לאכול וגו' מטובה רחם על עמך ועל עירך ועל היכלך כי אתה

סדר ברכות הנהנין

אם פשט ובירך על היין והיה על הגפן ועל פרי הגפן ולא הזכיר על הארץ יצא (סי' ר"ח מ"א ס"ק י"ח ועיין בב"י). וכתב בחיי אדם דה"ה וה"ל דאם מברך על היין ברכה על הגפן ועל פרי הגפן בדיעבד יצא:

על כל פרי העץ מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ:

על פירות האדמה וגם כל מיני ליפתן וירקות ועשבים שזורעין ע"י בני אדם מברכין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה:

ענף יוסף

או על המחיה. או על הגפן. ונגד ברכה שניה שהיא על הארץ ועל המזון אומרים כאן ועל ארץ חמדה טובה וכו'. ונגד ברכה ג' שהיא בונה ירושלים אומרים כאן ובנה ירושלים. ונגד הטוב והמטיב שהיא ברכה ד' בברכת המזון אומרים כאן כ"א כי אתה ה' טוב ומטיב. ואע"פ שיש בברכה זו מעין ד' ברכות, נקראת מעין ג'. לפי שהעיקר ברכת המזון מן התורה הן רק ג' ברכות והטוב והמטיב היא מדרבנן:

תקון תפלה

טוב ומטיב לכל בא"י על הארץ ועל פרי הגפן, וכן חתם הראב"ד, אבל הרמב"ם בהל' ברכות פ"ח הי"ד היה חותם על היין על הארץ ועל הפירות וכ"כ הסמ"ג בשם ר"י. עוד כתב הרמב"ם שם „ויש מי שמוסיף בברכה שמעין שלש קודם חתימה כי אל טוב ומטיב אתה שהוא מעין ברכה רביעית, ויש מי שאסר שלא תקנו ברכה רביעית אלא בבהמ"ז בלבד" עכ"ל. ובמחזור ויטרי בדף נ"ג על הגפן ועל פרי הגפן ועל ארץ חמדה (כ"ה גם דעת רבינו יונה שאין לומר תנובת השדה אלא כחמשת המינים בלבד, אבל הרי"ף והרמב"ם אומרים גם ביין וכ"ה גם בנוסח רב עמרם גאון) וגו' והנחלת את אבותינו (עי' מה שכתבנו בתקון תפלה לבהמ"ז מה שהעירונו על נוסח הרמב"ם) וגו' ולשבוע מטובה ולהודות לך עליה רחם ה' אלהינו עלינו ועל כל ישראל עמך ועל ארצך ועל נחלתך ובנה ירושלם עירך ב"ב ונאכל מפריה וגו' ובטהרה בא"י על הארץ ועל פרי הגפן. ובדף ל"ז סי' ע' על חמשת מיני הפירות הכתובים בתורה על העץ ועל פרי העץ (אחר שנהגינו כפרי העץ תקנו חכמים לברך גם על בריאת העץ עצמו מוליד הפרי„ ולבסוף גם על בריאת הארץ מולדת העץ על הארץ ועל פרי העץ) ועל ארץ וגו' ורחבה שהנחלת לאבותינו וגו' רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל עירך ונחלתך והעלנו בתוכה ושמחנו בה כי אתה טוב ומטיב לכל בא"י על הארץ ועל פרי העץ. ובדף רע"ח נוסחא אחרת על היין על הגפן ועל פרי הגפן; ועל תנובת השדה וגו' ולשבוע מטובה ולהודות לך עליה ועל ברית ותורה שנתת לנו רחם ה' אלהינו על עמך ועל ארצך ועל היכלך ועל מקדשך מהרה הקם מלכותך מלכות בית דוד עבדך ובנה וגו' ושמחנו בה ונאכל וגו' ובטהרה כי אתה טוב ומטיב לכל בא"י על הארץ ועל הפירות. ונוסח הרמב"ם בס"ג מהל' ברכות ה"ג על חמשת המינים על המחיה ועל הכלכלה ועל ארץ וגו' ושהנחלת את אבותינו רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך (ראה מה שכתבנו בסוף תפלת י"ח בענין תפלה פיסקא אלהי נצור ד"ה עלינו ועל כל ישראל) וגו' כבודך והעלנו וגו' בבנינה תברכך וגו' ובטהרה בא"י וגו'. ורבינו צדקיה בשבלי הלקט סי' קס"א גרים בגם' (ברכות מ"ד ע"א) על המחיה וגו' והנחלת לאבותינו רחם ה' עלינו ועל ישראל עמך וגו' עירך ועל מקדשך והיכלך ובנה את ירושלים עיר קדשך ב"ב והעלנו בתוכה ונאכל וגו' ובטהרה כי אל טוב ומטיב אתה בא"י וגו'. ובגמ' דילן — ורחבה שהנחלת לאבותינו וגו' עירך ועל מקדשך ועל מזבחך ותבנה ירושלם וגו' (כצ"ל תג"ל) והעלנו לתוכה ושמחנו בה כי אתה טוב ומטיב לכל. ובש"ס בת"י מינכען משנת ק"ג שהו"ל הרנ"ר ז"ל בספר דקדוקי סופרים — ורחבה שנתת לנו ה' אלהינו לאכול וגו' אלהינו על עירך ועל עמך ועל נחלתך ותבנה ירושלם עירך ב"ב והעלנו בתוכה ושמחנו וגו' (כנוסח מחזור ויטרי בדף רע"ח). והלבוש ובעל התוי"ט בד"ח פ"ז דברכות סי' קל"א היו חותמין על חמשת המינים בא"י על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה, וכן הוא בנוסח הר"ד אבודרהם בהל' ברכות שער ב' דף קכ"ד ע"א. ולענין הוספת הטוב והמטיב בברכה מעין שלש כתב המנהיג בהלכות סעודה סי' פ"ז „ומה שאנו קורין מעין שלש זהו קודם שתקנו הטוב והמטיב אבל לאחר שתקנו הטוב והמטיב תקנו כמו כן ברכה אחת מעין ד' בסוף והעלנו בתוכה ושמחנו בה ונברכך אלהים חיים כי אל טוב ומטיב אתה וכו'" עכ"ל. ונוסח רבינו יצחק אור זרוע בסי' קפ"א בהלכות ברכות — ורחבה ברית ותורה חיים ומזון על שהוצאתנו מארץ מצרים (?) רחם ה' עלינו ועל ישראל עמך ועל עירך ועל

נחלתך

סדר ברכות הנהנין

על אלו הדברים המבוארים למטה מברכין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַכֹּל נִהְיֶה בִּדְבָרוֹ:

ברכה בנ"ד שמברכין על כל דבר מאכל או משקה. חוץ מז' מינים שנשתבחה בהן א"י. וזהו נוסחא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא נְפָשׁוֹת רַבּוֹת וְחֶסְרוֹנָן עַל כָּל־מַה שֶּׁבָּרָא לְהַחֲיוֹת בָּהֶם נֶפֶשׁ כָּל־חָי: בָּרוּךְ חֵי הָעוֹלָמִים:

עץ יוסף

בורא נפשות רבות וחסרונן. כלומר ברא הנפשות וכל מה שהם חסרות: על כל מה שברא כו'. פי' על כל שאר הדברים שברא בעולם שלא היו הנפשות חסרות מהם כל כך אם לא בראם שאינו אלא להתענג בהם נפש כל חי (אבודרהם): חי העולמים. ולא לעולמים ולא בעולמים לפי שהם מורים זמן וגבול ומקום. והה"א היא הפלגת ההויה שאין לה תחלה וסוף (אבודרהם):

ענף יוסף

צריך לומר נהיה בסג"ל שהוא לשון עבר. וכן הן כל הברכות. ולא בקמ"ץ פתח כו"ד שהוא לשון הוה (סי' ר"ד מ"א ס"ק י"ד): בקצת ס"ר אשר מלוט"ל למה בכל הברכות מברכין ברא ובזו נהיה. ויאמר גם כן בזו שהכל ברא. ונראה כיון שמקדם מתנה ברכה זו על דבר שאין גדולו מן הארץ כגון בעלי חיים וכיוצא מהן אין לומר ברא שעיקר בריאתם לא לכך היה. ולראיה לדבר אדם הראשון שלא הותר לו בשר באכילה. ועוד כיון שמקדם מתנה זה על יין שמחמיץ ונותן ופת שמעופשת ותבשיל שנתבשל טורפו ונבלות שכל אלו אינן תיקון הבריאה אלא שמחמת והתקלקלות הבריאה אין לומר בהם ברא. ולפיכך תקנו לומר נהיה ולא תקנו לומר היה. והמשכיל יבין מכ"ל: שברא. כן גרס אבודרהם. וספר הכלבו דשם שקבלתו דף כ"א ע"ב בשמו. וכן כתב הגר"א בביאוריו סי' ר"ז סק"ד שהעיקר לומר שברא. ולא שבראם. וגם הכריע הפירוש לחיים בהם. וכן הוא בירושלמי שם. וכן הוא בהם בסדור רבינו סעדיה גאון וכן היה טעם הרא"ש. גם צריך לומר חי העולמים בציר"י (סי' ר"ז):

עיון תפלה

בורא נפשות רבות וחסרונן. ברא בעלי חיים רבים וכל צרכיהם הדרושים להם למלא בהם חסרונם כדי שיוכלו להתקיים. ורב שמואל בן חפני גאון בספרו שערי הברכות שער ג' גורס וכל חסרונן על כל מה שברא וכו': על כל מה שברא. ברא נפשות רבות וחסרונן אחר להם, פי' הבורא נפשות רבות וחסרונן יהיה ברוך, על מה יהיה ברוך? על כל הדברים אשר ברא בעולמו להחיות בהם נפש כל חי, כן הוא בטור בלשון הזה. ועי' תוס' (ברכות ל"ז ע"א) ד"ה בורא ובפרישה לטור או"ח סי' ר"ז סעיף ג'. וכתב הטור שם וי"א בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת וגו'" וכתב ע"ז הב"י "כלומר ומלת וחסרונן דבוק עם על כל מה שבראת— בא"י בורא נפשות רבות ומה שחסר לנפשות הוא מוסב על הדברים שבראת" עכ"ל, וכ"ה בנוסח הספרדים. ובמחזור ויטרי דף ל"ח ע"ב על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי ברוך אתה ה' חי העולמים (בחתימה בשם הזכירו התוס' בשם ירושלמי וכ"כ הטור שכך היה נוהג הרא"ש ז"ל, וכ"כ הר"ד אבודרהם ז"ל שכן הוא בסדר רב סעדיה גאון, אבל הרמב"ם בפירוש המשנה (פרק ו' משנה ח') חותם ברוך אל חי העולמים, ובקובץ תשובותיו הנדפס בליפסיא סי' נ"ח כתב שאין חתימה לברכה זו). ובגמ' (ל"ז ע"א ול"ח ע"ב) בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא ותו לא, וראיתי סמך שבתלמוד
קילר
שלנו) שגם בברכת המזון צריכים לחתום בא"י על הארץ ועל מזונותיה" ע"ש, וכן פסק בס' כפתור ופרח פרק י':

תקון תפלה

נחלתך ועל היכלך ועל מזבחך ועל מקדשך ובנה עירך בימינו ונחמנו בה כי אל טוב וגו' (כנוסח שבלי הלקט). ונוסח רב שמואל בן חפני גאון ז"ל בספר שערי ברכות שער העשירי (נדפס בבית תלמוד חלק שני ונזכר בשבלי הלקט ח"א סי' קנ"ט וק"ס וקס"ה) על העץ ועל פרי העץ ועל ארץ וגו' ורחבה שהנחלת לנו הורשת לעמך ישראל לאכול וגו' עמך ועל נחלתך ובנה ירושלם בקרוב והעלנו בה כי אתה מלך טוב ומטיב לכל ונאכל מפריה וגו' ובטהרה בא"י על הארץ ועל הפירות. ונוסח בעל הלכות גדולות— הכלכלה ועל ארץ חמדה וגו' והנחלת את אבותינו וגו' מטובה ולהודות לך עליה רחם על עמך ועל עירך ועל היכלך ועל מקדשך ובנה ירושלם עיר קדשך ב"ב ונאכל וגו' ובטהרה בכבוד בא"י על המחיה ועל הכלכלה, ומר רב פיאס הכין הוה חתים על הארץ ועל המחיה וכן הלכה, ואית דאמרי על הארץ ועל מיני מזונות, עכ"ל. ואמרינן בגמרא (ברכות מ"ד ע"א) דיושבי ארץ ישראל חותמין על הארץ ועל פירותיה ומנהג גדולי ארץ ישראל לחתום על הארץ ועל מחיתה. וכתב בספר חדושי אגודת ברכות שם "מכאן הוכיח הר"י (לדעת בעל פאת השלחן הוא ר"י בעל התוס', ואפשר שהוא ר' יהודה החסיד) וכן מצאתי בתוספות ר"י הח' לברכות הנדפס מחדש בספר ברכה משולשת לפיכך לא הובא בתוס'

סדר ברכות הנהנין

(בשמים ראש) על המגמר מיני דגן שמתבשל ע״י שמן מקים שעושים מסלת שעל שקורין (סלאמעל) מישן שקורין (קאוון) סוקמין (סמין סוס אייס אפי במדיטסיס), אם ממש אותם במכתשת והסיר קליפתם כמו שעושים שקורין (גאנפלן) ומתמטן ונדבק יחד ע״י הבישול. וכן כל מיני גרויפין נפרסטי או האלבמעלי גרויפין שיודע שמם שנלקש ע״י הכתישה ולא נשארו שלימים. וכן (קאשע) של דגן ואפי שמאלץ של ידי הכתישה אפילו לא נדבק יחד ע״י הבישול. וכן כל מיני מאכל שעושה מקמח של ה׳ מינים הנזכרים ובשלן במים או באחר משקים. ואפי׳ אותן מבולען עמס רק מחמת הכתישה לפרורים קטנים כמו (לאקשין) (פארפיל) וכדומה עליהן בכל אלו מבא לחם ואין בכל החיכה כזית. ובכ״ם אם בלילתן רכה אפילו אכל הרבה כדי קביעת סעודה מברך המוציא:

על חמשה מיני דגן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִינֵי מְזוֹנוֹת:

דין ברכת הריח בקצרה (סי׳ רפ״ו רי״ו):

אסור ליהנות מריח טוב עד שיברך קודם שיריח בו ויטול בידו הימנית. אבל לאחריו א״צ לברך דהנאה מועטת היא:

אם הוא פרי שראוי לאכילה אע״ג שאינו ראוי לאכילה אלא על ידי תערובות. מ״מ כיון שעיקרו לאכילה כגון אגוז מוסקאט וליטרין ועפלין. ואתרוג בשעה ישות השנה מברכין:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר נָתַן רֵיחַ טוֹב בַּפֵּרוֹת:

כן הוא הנוסח בכל הפוסקים ולא המותן. עיין א״ר. ודוקא שמתכוין להריח בו. אבל אם אינו מתכוין להריח, רק כשאוכל אותו בא לו נ״כ ריח טוב. א״צ לברך על הריח. ואם אוכל וגם כן מריח כתב א״ר בשם ע״ת דיברך בשה״ם ואח״כ על הריח דברכת אכילה קודמת ע״ש. וכתב הגמ״ג ונראה דמ״מ יאכל מיד בלא יפסק ויאמר כך יברך להריח ואח״כ. ואם נטלו רק לאכלו ולא נתכוין להריח בו אף שמעלה ריח טוב אינו מברך על הריח:

ואם זה שיוצא ממנו הריח הוא מין עץ מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא עֲצֵי בְשָׂמִים:

על ורד שקורין רויזן ועל מי ורד שקורין רויזן וואססער מברכין בורא עצי בשמים (ח״א). ואם הוא מין עשב מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא עִשְׂבֵי בְשָׂמִים: עיין בחיד״א וסבי״ם בזיר״י (ע״ז)

וסימן מה הוא עץ או ירק. אם הקלח הוא קשה כבגעול של פשתן נקרא עץ. ואף שיש בו ענפים שהם עליון ירוקים ורכים לא אזלינן (ש״ע סי׳ ס״ם ל״מ) ודוקא שעולים עלין מן העץ ומתקיים משנה לשנה (כ״י בשם רשב״א הביאו מ״א) ואותן כבגעול לעולם רק מברכין עשבי בשמים:

עיון תפלה

קאי ולא הביא נוסח כל הברכה וסמך על הידוע, וכן משמע מלשון התוס׳ (ל״ז. ד״ה בורא) והרא״ש פ׳ ח׳ הסם הביאו מה שחסר בתלמוד ע״ש, אבל בשאילתות דרב אחאי גאון פ׳ יתרו סי׳ נ״א והרמב״ם בפי׳ המשנה שם מעתיקים בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא ברוך חי העולמים (ברמב״ם אל חי) נראה שהוא אצלם כל הברכה כולה ולא גרסי כלל להחיות בהם נפש כל חי. ובירושלמי ריש פרק ו׳ דברכות אמר ר׳ יצחק רובה רבי כהסיה אוכל בשר או ביצה היה מברך ונוסף בא״י אמ״ה אשר ברא נפשות רבות להחיות בהם נפש כל חי בא״י חי העולמים, נראה שאין זו נוסחא חדשה בברכת בנ״ר שלנו כאשר חבר בעל סדור עבודת ישראל, אלא רבי היה מחזיק דברים ההלכים מבשלי חיים יותר משאר מאכלים כי הא דאמר רב חסדא (שבת ק״מ ע״ב) אנא בעניותי לא אכלי ירקא דאמינא היכא דעייל ירקא ניעול בשרא ובורא ומפני חשיבותם היה קובע להם ברכה מיוחדת, בתחלה היה אומר בורא מיני נפשות כדאמר התם ול סוף היה אומר אשר ברא נפשות רבות (נמ״י חיים באכלין) להחיות בהם נפש כל חי, ולקח אותה מטבע בנ״ר שלנו והסיפה לעצם אחרת מן האוכלים ומאכלים, אבל כשהיה אוכל דברים שאינם גלים מבע״ח כגון פרי עץ ופרי אדמה וכיו״ב נל״ם היה מברך ברכת בנ״ר שלנו, עיי״ש היטב. ונמ״ם כתבי מיימון משנת ק״ג סבו״ל הרב רל״ר ז״ל בס׳ דקדוקי סופרים הגירסא בברכות שם על כל מה שבראת, וכ״ה בעירובין (י״ד ע״ב) ר׳ גרשון אומר בורא נפשות רבות וחסרון על כל מה שבראת, וכ״ה במכילתא בעלת פסק וינטלו בני ישראל באוך היה מנהג וכבר היו ר׳ גרשון וחכמים יושבין וכו׳ למדנו רבנו השותה מים לצמאו כיצד הוא מברך אמר להם בורא נפשות רבות וחסרון על כל מה שבראת חי העולמים (אולי חסרה כאן מלת ברוך), וכ״ה ברמב״ן ס׳ ק״ב ובאור זרוע ס׳ קפ״ג ובכל בו ס׳ כ״ו. ובסדורי התימנים הנוסח בורא נפשות רבות על כל מה שברא חי העולמים נראה שהנוסח אומר על כל מה שברא הקב״ה שהוא חי העולמים:

סדר ברכות הנהנין

ואם הוא לא מין עץ ולא מין עשב כגון המוסק שקורין פיזם מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים:

על לימרינ"ד ונעגלי"ך יש מחלוקת אם לברך עליהם. לכן יש לברך עליהם בורא מיני בשמים (פ"א והס"ח)

על שמן אפרסמון:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא שֶׁמֶן עָרֵב:

הקובע מזוזה מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִקְבּוֹעַ מְזוּזָה:

על הברקים מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית

על הרעמים מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁכֹּחוֹ וּגְבוּרָתוֹ מָלֵא עוֹלָם.

פירוש ברוך שנתן כח לטבע לבריאות כחו של יוצר בראשית כדי שייראו מלפניו (אבודרהם):

הרואה קשת יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹכֵר הַבְּרִית וְנֶאֱמָן בִּבְרִיתוֹ וְקַיָּם בְּמַאֲמָרוֹ:

איתא בפרק אין דורשין המסתכל בקשת עיניו כהות. כתב בחיי אדם ח"ל ומצאתי בספר אחד שמו הגלם מפני שאין לומר לחבירו שיש קשת משום מוציא דבה:

על שמועות שהן טובות לו לבדו מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

ואם הם טובות לו ולאחרים מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב:

על שמועות רעות מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם דַּיַּן הָאֱמֶת:

הרואה מקום שנעשה לו בו נס או לאביו או לאבותיו בכלל או לרבו מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה לִי (לאבי לאבותינו לרבי) נֵס בַּמָּקוֹם הַזֶּה:

ואינו מברך ברכה זו אלא כשיגיע לאותו מקום משלשים יום לשלשים יום ואין היום שראה ואין היום שעומד בו (מ"א ס"ק ד'): ואם נעשו לו נסים הרבה. כשיגיע אל אחד מהמקומות שנעשה לו גם צריך להזכיר כל שאר המקומות ויכלול בברכה אחת: אבל יוצאי ירכו א"צ להזכיר כל שאר המקומות:

הרואה חכם גדול בתורה מישראל מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁחָלַק מֵחָכְמָתוֹ לִירֵאָיו:

ואע"ג דבזמן הזה אין לנו דין ת"ח. מ"מ לענין זה קי בזמה"ז מי שהוא מופלג בתורה מברך עליו ברכה זו (ח"א): אם רואה כמה חכמים ביום אחד מברך על כל אחד ואחד בפני עצמו. אבל לאותו חכם אינו מברך אלא משלשים יום לשלשים יום (ח"ר):

ענף יוסף

מעשה בגאונים אם ראה הברק מתחלה ואחר כך כדי דבור שמע הרעם כיון שנתכוין בשניהם לברך על הברק עושה מ"ב ועל הרעם שכחו כו'. אבל אם שמע רעם ולאח ברק שבוכים יחד מברך על שניהם במ"י עמ"ב או שכחו וגבורתו כו'. וכן אם הרעם בא תוך כ"ד לאחר הברק פסק סחיי אדם דאין מברך עליו: (פמ"ג)

כתב רד"ה על שמועות טובות שהן מאחר שמוליכה שמן ועתיד הגבלה שלמות דלים ומחנה אותה הכתוב יש לנו להודות עליהן. ובשמועות רעות כיון שהאמר והמעשה רעה שיבא נרה ונגבה אותה הכתוב יש גם לצדיק עליה את הדין:

כתב מ"מ בכל השמועות אם אין המגיד נאמן א... המגיד

סדר ברכות הנהנין

הרואה חכם גדול בחכמת העולם מברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שנתן מחכמתו לבשר ודם:

הרואה מלכי או"ה מברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שנתן מכבודו לבשר ודם:

ומשמע בגמרא דאף כותי מברך (מ"א). וכתב הסמ"ע שאף ברכות הראיה אין הסומא מברך רק על המלך דליכא כבודו אף לסומא כו'. וסוף דבריו שאפשר דוקא סומא שראה מימיו. אבל סומא מבטן אמו אף המ"א מודה שאינו מברך. ורואי הסומא יברך בלא שם ומלכות: מצוה להשתדל לראות המלך אפי' להבטל מלימוד (ח"א). ואפילו תוך ד' אמות לקבר מותר לכהן ליטמא לראותו. ומותר לעבור אדרבך לראות מלכים (א"ר):

הרואה בתי כנסיות בחורבנן מברך דיין האמת. בישובן מברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם מציב גבול אלמנה:

הרואה את חבירו החביב לו אחר שלשים יום מברך שהחיינו. ואחר י"ב חדשים מברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם מחיה מתים:

ואם אין מברך שהחיינו (רמ"א וב"ח). ואם הוא חכם מישראל בין ראה אותו לאחר ל' דמברך שהחיינו בין לאחר י"ב חודש דמברך מחיה מתים מברך נמי ברוך שחלק מחכמתו ליראיו (מ"ר):

הרואה את חבירו שנתרפא מחליו מברך:

בריך רחמנא מלכא דעלמא די יהבך לן ולא יהבך לעפרא:

הרואה את הכושי או ננס או שאר בני אדם שהם משונים ואת הפיל ואת הקוף מברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם משנה הבריות:

הרואה אדם שנעשה חיגר או שנקטעו ידיו או שנעשה סומא ומצטער עליו מברך בפעם ראשונה שרואה אותו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם דיין האמת:

על שם אל אמונה ואין עול וכתיב צדיק אתה ה' וישר משפטיך:

הרואה אילנות בעת פריחתן ניסן מברך פעם אחת בשנה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שלא חסר בעולמו דבר וברא בו בריות טובות ואילנות טובים להנות בהם בני אדם:

הרואה אילנות טובים ובריות נאות מברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם שככה לו בעולמו:

על הימים ועל ההרים הגבוהים המפורסמים בעולם אם רואה אותם משלשים יום לשלשים יום מברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית:

עץ יוסף

שלא חסר בעולמו. כדאיתא בברכה א' עליו נאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' ויתן לך כו' (א"ר):

עושה מעשה בראשית. פי' כיון שיסדן מאז ובכחו של מקום הוא כשמכירין היום דבר שאנו יודעין שהמקום בראו בששת ימי בראשית ועדיין הוא קיים. אך ואמר לשון שהוא קיים (א"ר):

ענף יוסף

המגיד לא ראה דבר לא יברך כלל. וכן ראוי הגזלן ממנו ושמע מגזלן שהאמת הגזלן ויקיב לו הכל. אל יברך עד שישיב לו הגזילה: כתב בס"ח סי' תס"ב אם מתה חיותו הולך לקחת אשה שעירה שלא נחמד. מברך הטוב והמטיב וברוך דיין האמת:

עושה מעשה בראשית. שהם לשון הוה הוא. ועיין אם המגבר ועל על הנה. ונמצא בלשון זה ולא מצאו שיאמר עושה מעשה בראשית שהוא ודאי לשון עבר. הייט מסופו שגם על הברקים ועל הרעמים גם כן מצאו חז"ל בברכה ט' שנאמר בגמרא דף נ"ט ע"א ואם עיין לשון הוה שהם מתהווים תמיד כמ"ש ואם מברכים להקב"ה שנתן כח במטבע להמשיך כח הזה. ולכן תקנו ברכה זו גם על ההרים והימים וכיוצא בלשון הוה שלא לחלק בין הברקים אבל בים הגדול תקנו לו ר' יהודה ברכה בפ"ע והים הוי הוא כמו שנברא בששת ימי בראשית. ולכן הברכה לשון עבר שעשה את הים הגדול. ועיין מג"א סי' רכ"ח סק"ב (עג"ם):

סדר ברכות הנהנין

הרואה את הים הגדול משלשים יום לשלשים יום מברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם עושה את הים הגדול:

הרואה חמה בתקופתה (מחזור גדול מכ"ח שנים לכ"ח שנים. והתקופה מתחלת ליל ד' והרואה אותה ביום ד' בבוקר) מברך:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית:

ומצותה להתחלה בבקר. ובדיעבד עד שלש שעות ביום. ובשעת הדחק עד חצות (והיתה שנת תקפ"ג והבאה אי"ה שנת תר"א. ה' יזכנו לברך אותה בירושלים בקיבוץ גליות). ואם השמים זכים בענין יוכל להמתין עד שיצאו בשחרית מבית הכנסת ומתאספין כולם ומברכין בקהל רב. אבל אם נראו עננים ברקיע אין להמתין עד אחר שיצאו מבית הכנסת. דשמא יתכסה בעננים ולא תהא נראה אח"כ. ויש להכריז בערבית ליל ד' שלמחר יברכו על החמה. ובסידור דרך החיים כתב בשם סמ"ג דמג' שעות ומעלה על סוף עד חצות היום מברכין בלא שם ומלכות. אבל אין כן דעת החיי אדם:

הלכות ארוסין ונשואין

דיני תענית חתן וכלה ביום חופתם וחופה בערב שבת וקידושי קטנה:

(דה"ח) (א) נהגו שהחתן והכלה מתענין ביום חופתן והוא משני טעמים. א' מפני שהוא יום סליחה דידהו ונמחלו עונותיהם (ולפי טעם זה ראוי להשלים התענית). ב' שלא ישתכרו ולא יהיה דעתם מיושבת עליהם (ולפי טעם זה א"צ להשלים). ויש להחמיר כשני הטעמים. ואם האב הוא מקבל קדושין בשביל בתו הקטנה צריך הוא להתענות כדי להחמיר מפני טעם הב'. ובימים שאין מתענים כמו שיתבאר בסעיף שאח"ז צריכין ליזהר שלא ירבו במאכל ומשתה מפני טעם הב' (סימן ס"א ע"ש):

(ב) אלו ימים שאין מתענים בהם חתנים. חנוכה ופורים ואסרו חג וט"ו באב וט"ו בשבט כיון שמוזכר במגלה ובר"ח נ"כ אין להתענות מלבד ר"ח ניסן דמתענין כיון שיש בהם תענית לצדיקים וכן כל חודש ניסן אבל [נ"ל וכן] בל"ג בעומר. ומר"ח סיון עד אחר שבועות וימים שבין יוה"כ לסוכות מתענין (א"ח סי' תקע"ג) בימים שאין מתענין צריכין ליזהר שלא לרדוף אחר מותרות מאכל ומשתה: צריכין החתן והכלה להתקדש עצמן במאד מאד בהכנס לחופה ויעשו תשובה ביום ההוא ויפשפשו במעשיהם מיום הולדם עד היום ויתודו ויבקשו מחילה וסליחה וכפרה מהשי"ת ויהיו מודים ועוזבים ויתחרטו חרטה גמורה בשברון לב ויעשו הסכמה חזקה מהיום והלאה לעבוד את ה' באמת ובתמים ולהיותם קדושים וטהורים ואחר כך יכנסו לחופה ויתפללו שהקב"ה ישרה שכינתו ביניהם (של"ה דף ק"א ע"ב וע"ש עוד) ונוהגין שאומרים וידוי בתפלת מנחה כמו בערב יוה"כ: (ג) נכון ליזהר לינהג כהרמב"ם שלא יעשו חופת נדה אבל לדינא קיי"ל כהפוסקים דס"ל דחופת נדה הוי חופה וצריך להודיע להחתן שהיא נדה ועיקר החופה לא הוי מה שמכניסין אותם תחת סודר שפורסין על כלונסאות כמו שאנו עושין וקורין אותה חופה כי עיקר החופה מה שמייחדין אותם אח"כ בחדר זה נקרא חופה ואפי' אינו ראוי לביאה כגון שהיא נדה או שבני אדם נכנסין ויוצאין שם בתוך החדר ולא הוי יחוד הראוי לביאה אף על פי כן הוי חופה גמורה וקונה בבתולה קנין גמור למיקני כתובה בכל דבריה וצריך ליחד להחתן אותו החדר והוי כהכניסה לביתו ואם כנס את הבתולה בע"ש והכניס אותה לחדר מבע"י אף שהיא עדיין לא טבלה ובני אדם נכנסין ויוצאין בתוך החדר (ומ"מ אם היא טהורה יש למנוע שלא יכנס לשם שום אדם כדי שיהיה יחוד גמור אך אם היא נדה אז צריכין שיהיו בני אדם נכנסים ויוצאים שם דאל"כ אסורין ביחוד) דבלא"ה אסורה להתייחד עמו קודם ביאה ראשונה שקונה אותה בזה שהביאה לחדר מיוחד לו ואחר כך כשטובלת מותר לו לבא עליה ביאה ראשונה בשבת וליכא איסור משום קונה קנין בשבת משום שכבר קנה אותה מבע"י אבל באלמנה אינה קונה חופה רק יחוד הראוי לביאה היינו שתהיה טהורה ויכנוס אותה אחר הקדושין לחדר מיוחד שלא יהיו שם בני אדם דהוי יחוד הראוי לביאה וקונה באלמנה נ"כ קנין גמור למיקני כתובה ואם כנס אותה בע"ש והיתה טהורה והכניסה לחדר מבע"י ונתייחד עמה ולא היו שם בני אדם קנה אותה קנין גמור ומותר אח"כ לבא עליה בשבת אבל אם לא היתה טהורה מבעוד יום או שלא נתייחד עמה בחדר מיוחד מבע"י אסור לבוא עליה בשבת ולכן יש ליזהר מאד כשעושין חופה בערב שבת שיעשו את החופה מבע"י גדול (סי' נ"ה וס"א וס"ד): (ד) כשהאב משיא לבתו כשהיא קטנה היינו כשהיא פחותה מבת י"ב שנים ויום אחד היא אינה יכולה לקבל בעצמה קדושיה כי האב בעצמו צריך לקבל קידושיה ע"כ צריך לעמוד אצלה כשמקבל קדושין ויהי כמו שקיבלה היא בעצמה ויאמר הבעל הרי את מקודשת לי וכשהלה בתו הקטנה למקום אחר נתקדש

עץ יוסף

הים הגדול. המחבר כתב שהוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים. אבל בח"א דף י"ב כתב דאין זה הים הגדול. ומברכין עליו כמו על שאר נהרות. וים הגדול הוא ים אוקינוס המקיף העולם. וכ"כ הפרישה ומ"א: (מג"א)

ענף יוסף

כתב הרוקח מה שזורקין חטים על החתן. היא לסימן שיהו פרין ורבין כחטים. ועוד ע"ש הכתוב חלב חטים ישביעך. ומה שזורקין מלח לפי שנאמר ברית מלח עולם עכ"ל:

הלכות ארוסין ונשואין

עם ולפסלה ואינו יכול לילך בעצמו יאמר לה בפני עדים לאו וקבלי קידושיך ואם לא אמר לה כן בפני עדים אף על פי כן הוליך והגיע לשליחה לחופה ולקדושין הוי כעומד אצלה בשעת קבלת הקדושין ומהני אבל טוב לעמוד אצלה בשעת קבלת הקדושין (סימן ל"ח):

סדר ברכות ארוסין ונשואין

(רה"ח)(א) תחת החופה מברכין ברכת אירוסין ונשואין וכו' שבר לשו"ע וצריך ב' כוסות לברכת אירוסין
ככם אחד ולברכת נשואין כוס אחד ומפסיקין בין ברכת אירוסין לברכת נשואין בקריאת הכתובה ונותנים ושותין מן הכוס של ברכת אירוסין ונשואין לחתן והכלה לשתות וצריכין לזוהר שלא לברכת היין בשעה שמברך המסדר על הכוס וברכת אירוסין ובנשואין שמברכין תחת החופה מברכין ברכת היין קודם לשבע ברכות ואין מברכין ברכת נשואין בשעה מסדרה והחתן מן המנין (סי' ס"ב):

אמר הקטן שלמה גאנצפריד המגיה והמסדר כיון בתשובת מהר"ם מינץ סי' ק"ט ח"ע. יען אבר אני מהם מיהן פ"מ רש"י שמקלת בני אדם תילין לעשות כדיני כתובות ונשואין וקידושין אע"פ שאינם בקיאים בדיניהם ואמרו חכמים מאן דלא ידע בטיב קידושין לא יהא לו עסק בהן לכן אדרוש קצת דיני כתיבת כתובה ודיני קידושין ומשפטן ותיקון הנשואין וכו' כדי להגות בו ולהראות משפטן וכו' עכ"ל. והנה אנכי הקטן באתי למלאות דבריו בדינים ומנהגים מלוקטים:

א נוהגין לעשות החופה תחת השמים לסימן שיהיה זרעם ככוכבי השמים וכן נוהגין שאין עושין הנשואין אלא במילוי הלבנה לסימן טוב:

ב אם הכלה נדה צריכין להודיע לחתן וכמבואר לעיל:

ג המנהג במדינות אלו כשנושאין בתולה שהשושביני העיר פורסין סודר על ראש הכלה ומברכים אותה ואומרים לה אחותנו את היי לאלפי רבבה ויושב קורין שם שאח"כ פורסין יריעה (ונוהגין בפרוכת של בהכ"נ) ע"ג כלונסאות ומכניסין תחתיה החתן והכלה ברבים ומקדשה שם ומברכים שם ברכת אירוסין ונשואין אבל עיקר החופה היא מה שמוליכין אח"כ החתן והכלה אל בית מיוחד ואוכלים שם יחד במקום צנוע כמו שנתבאר לעיל:

ד השושבינים מלבישים להחתן את הקיטל כדי שיזכר יום המיתה ויתעורר לתשובה. גם נוהגין לתת אפר בראש החתן במקום הנחת התפלין כדי להזכיר אבלות ירושלים בראש שמחתו ולקיים תחת האפר פאר גם נוהגין שהאבות והקרובים אשר טרם מברכין את החתן ואת הכלה ומתפללים עליהם שזווגם יעלה יפה:

ה אח"כ מוליכין את החתן תחת החופה ומעמידים אותו פניו למזרח והש"ץ מנגן כמנהג המקום והשושבינות מוליכות את הכלה והשושבינים ואנשים הנוגנים הולכים לקראתה והמתקרבים אליה חוזרים לאחוריהם לחופה והשושבינות מוליכין את הכלה ומסבבים עמה ג"פ את החתן והש"ץ מנגן ג"כ כפי המנהג אח"כ מעמידין את הכלה לימין החתן והמברך מצד א"ע ופניו למזרח:

סדר הקידושין ובו י' סעיפים

א המסדר מברך על כוס יין בפה"ג ואח"כ ברכת אירוסין ונותנין לחתן והכלה לשתות מן הכוס וצריכין לכוין לצאת בברכת היין שמברך המסדר והמסדר יקח מיד כלי שמשקה את הטבעת בידו ויברר שני עדים כשרים שלא יהיו קרובים זה לזה ולא לחתן ולא לכלה או שום פסול ויאמר להחתן והכלה שאלו נגד יהיו עדים ולא יותר (ויש ליקח עדים אחרים שאינם חתומים על הכתובה כדי להרבות עדים לכתוב בתו"כ וגם לפרסומי מילתא) ומראה להם הטבעת שהוא שוה פרוטה כדי שתדע הכלה שאינו מקדשה אלא בשוה פרוטה גם נוהגין לכסות פני הכלה בצנועות ואין מקפידות במה מקדשין אותן רק שיהיה ש"פ:

ב יש ללמד את החתן שיאמר הוא בעצמו תינת לי ואם הוא ע"ה מ"מ יאמר המקרא תינת לי בפסוק רשם:

ג החתן לוקח הטבעת בימינו והכלה פושטת אצבעה הסמוך לאגודל מימינה ומניח החתן את הטבעת על אצבעה ואומר הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל וכל העומדים שם אומרים מזל טוב:

ד נוהגין שאחר הקידושין משבר החתן כוס זכוכית זכר לחורבן. ויכול להיות כוס שלם ואין בו משום בל תשחית כיון שעושין לרמז מוסר למען ישימו לב (פרמ"ג בתו"ח):

ה אחר כך קורא המברך את הכתובה ואחר הקריאה מוסרים אותה לכלה:

ו אח"כ מברכים ברכות חתנים וכן שם ברכות ומתחלה מברכין על כוס יין ויטעמו ג"כ החתן והכלה ולצאת בברכה זו והמסדר את הכוס על הכוס ומלא מברך ז' ברכות ונוהגין במדינות אלו לחלק את הברכות שהא' מברך על היין וגם חמש ברכות והשני מברך ברכה אחרונה אשר ברא וכו' ונותנין ג"כ להחתן והכלה לשתות:

ז אם אין יין מצוי מברך קודם ברכת אירוסין וכן קודם ברכת חתנים על השכר או משקה אחרת ואם גם זאת היא מצוי אינו מעכב:

ח ברכת אירוסין וכן ברכות חתנים וגם כשמברכין אותן אחר בהמ"ז צריכין עשרה והחתן מהמנין:

ט נוהגין לקדש בטבעת שאין בו אבן. אין מקדשין במשכון ומ"מ בשעת הדחק שאין להחתן טבעת שלו י"א דטוב יותר לקדש במשכון שלוקח בטבעת שאינו שלו לחלוטין:

י בענין טבעת שאולה או שנתנו לו אחד במתנה ע"מ להחזיר יש כמה חלוקי דינים ומחלוקת הפוסקים ע"כ צריך ליזהר מאד שיהיה הטבעת של החתן ממש ואם החתן נער והאב גם צריך לשאול אותו אם נתן הטבעת לחתן במתנה גמורה:

סדר ברכות ארוסין

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות. ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות לנו על ידי חפה וקדושין: ברוך אתה יי מקדש עמו ישראל על ידי חפה וקדושין:

צריך לומר בכל פעם בקידושין והב"ח לפיה, כ"כ בעל העיטור והרי"ף והרא"ש ועיין באבודרהם (ענף יוסף):

עץ יוסף

על העריות. שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים. קדש עצמך במותר לך ולא בעריות. ואמרינן בירושלמי א"ר יהודה בן פזי למה סמך הכתוב פרשת עריות לקדושים תהיו. ללמדך שכל מי שהוא פורש מן העריות נקרא קדוש שכן השונמית אמרה לאישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש וגו': וצונו על העריות. ר"ל וצונו על הרחקת העריות. או צונו לפרוש מן העריות. ודומה לו ועשיתם פסל תמונת כל אשר צוך ה' אלהיך. כלומר צוך שלא לעשות: ואסר לנו את הארוסות. פירש"י מדרבנן הוא שגזרו על ייחוד פנויה ואף ארוסה לא התירו עד שתכנס לחופה ובברכה כדאמרינן כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ע"כ. ואע"פ שאיסור זה הוא מדרבנן צריך לברך עליו כמו שמברכין על נר חנוכה ומקרא מגילה שהם מדרבנן. והרא"ש בשם רבינו יצחק אב"ד פירש ואסר לנו הארוסות מאורייתא מדדרשינן כי יהיה נערה בתולה מאורסה בתולה ולא בעולה מאורסה ולא נשואה. ואמרינן מאי נשואה אילימא נשואה ממש היינו בתולה ולא בעולה. אלא נשואה שנכנסה לחופה ולא נבעלה. ש"מ דארוסה אכתי מיחסרא מסירה לחופה. וכיון דבעינן מסירה לחופה ש"מ לא קניא ליה לגמרי. הלכך הויא ליה כארוסת אחר לגביה ואסירא ליה כדין אשת איש: את הנשואות לנו. פירש נשותינו הנשואות לנו: על ידי חופה וקדושין. פי' ע"י ברכת חופה שהיא גומרת את הקידושין. ואע"פ שהחופה היא באחרונה הקדים להזכירה. לפי שבה היא ניכרת ועליה אנו סומכין. וחופה הוא לשון כיסוי. ונקראת כן על שם שמכסה אותה בטלית. ובעל העיטור פי' חופה היא שמוסרה האב ומכניסה לבית בעלה בבית שיש בו חדוש. כגון אלו הסדינין שקורין קורטינא סביבות הכותלים. ויש שעושין סוכה ורד והדס כפי המנהג ומתייחדין בה שניהם. והאומר חופה הוא הסודר שעוטפין בו ראשיהם בשעת ברכה לאו מילתא היא כו' (אבודרהם):

דובר שלום

וצונו על העריות וכו'. קשה המליצה דהא העריות אמר וצונו ואצל הארוסות אמר ואסר לנו. דהנה צווי משמעו נקשר על מורה על מניעה כהלאוים כמו על הענין אשר מהמעיר. והואיל אסר מורה על איסור שיש בו להתירו. לכן נאמר תמיד בעניני נדר לאסור אסר על נפשו. לפי שיכולים להתיר האסור ע"פ חכם. לכן אמר אצל עריות שהן איסור עולם לשון וצונו. ואצל הארוסות שיש היתר לאיסורן ע"י חופה וקדושין לשון אסר:

עיון תפלה

אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות. על דבר העריות, כלומר לפרוש עצמנו מן העריות, וכלל בזה בין עריות דאורייתא ובין עריות דרבנן הנך שניות. ועיקר הברכה לא על מצות הפרישה מן העריות כי לא מצאנו ברכה על שב ואל תעשה, אלא על מצות קדושי אשה הנזכרת אח"כ והתיר לנו את הנשואות ע"י חפה וקדושין, וכ"כ הרמב"ם בספר המצות מצוה ר"ג „מ"ע לבעול בקדושין וכו' והיא מצות קדושין" עכ"ל, וכ"כ הרמב"ן בתשובה הובאה באבודרהם הלכות ברכות דף קל"ה ע"א „מפני שהקדושין והחופה מצות עשה" עכ"ל. „אבל הרא"ש כתב בס"ק דכתובות (ז' ע"ב) וז"ל „יש מקשין על ברכה זו למה אין מברכין אקב"ו לקדש את האשה, ועוד היכן מצינו ברכה כזאת שמברכין על מה שאסר לנו הקב"ה? וי"ל כי ברכה זו אינה ברכה על עשיית המצוה כי פריה ורביה היא עשיית המצוה ואם לקח פלגש (בלא חו"ק רק ע"י יחוד בעלמא שיחדה לעצמו) וקיים פו"ר אינו מחויב לקדש אשה וכו' לפיכך לא תקנו ברכה במצוה זו, ואפי' נשא אשה לשם פו"ר כיון שאפשר לקיים מצות פו"ר בלא קדושין, וברכה זו נתקנה-לתת שבח להקב"ה אשר קדשנו במצותיו והבדילנו מן העמים וצונו לקדש אשה המותרת לנו ולא אחת מן העריות, והזכיר בה אסור ארוסה והיתר נשואה בחופה וקדושין שלא יטעה אדם לומר שהברכה של קדושין נתקנה להתירה לו לכן הזכיר חופה לומר דדוקא ברכת החופה (ברכת נשואין) היא המתרת את הכלה, ולהכי נמי הקדימו חופה לקדושין לומר והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה שאחר ברכת הקדושין (וכ"ה הר"ן ע"י חופה וקדושין שקדמו)" עכ"ל. והר"ן כתב וז"ל „ודאי אין ברכה זו ברכת המצוה ממש שאי אפשר לברך כפי מה שראוי בברכת המצות שאין לברך בשעת קדושין משום דאין מברכין על מצוה שאין עשייתה גמר מלאכתה (סוגיא דמנחות מ"ב ע"ב) כי הא דאכתי מחסרה מסירה לחופה. ובשעת כניסה לחופה נמי א"א לו לברך על קדושין וחופה כיון שכבר קדש מזמן מרובה, והשתא לקדש ולגמור כאחת ג"כ לא ראו לתקן לו ברכה בפ"ע כדי שיהא שם ברכה שוה לכל, וכיון דברכת מצוה ממש לא הויא אעפ"כ לא רצו להוציא מצוה זו בלא ברכה כלל ותקנו לברך על קדושתן של ישראל והיינו שהקב"ה בחר

סדר ברכות נשואין

ונוהגים שהחתן עם הכלה ואח"כ מקדש אותה בטבעת שאין בה אבן. מפני שאפשר שתטעה הכלה דעתה על שהאבן שבטבעת יותר משויה שסוברת והוו לה קדושין בטעות ואינה מקודשת: שהטבעת יהא של החתן ולא שאולה. לכן המסדר קדושין ישאל על זה. כי לפעמים לוקחים טבעת ממי שאין הטבעת שלו. או מאשה שאינה בעלה. שמא שקנתה אשה קנה בעלה. ואין מועיל מה שמחלה במתנה. ואף אחרים העומדים שם צריכין להזכיר אם אין המסדר מדקדק על זה:

צריך לצוות את החתן שיאמר בעצמו תיבת לי. שאם יאמר המסדר תיבת לי קודם החתן יש לחוש לספק קדושין שמא המסדר קדשה לו וצריכה ממנו גט:

וכשבא החתן לקדש את הכלה יאמר:

הִנְנִי בָאתִי לְקַיֵּם מִצְוַת קִדּוּשִׁין כַּאֲשֶׁר צִוְּתָה הַתּוֹרָה. לְשֵׁם יִחוּד קֻבְּ"ה עַ"י הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם:

ואחר כך מקדש לכלה בטבעת ואומר:

הֲרֵי אַתְּ מְקֻדֶּשֶׁת לִי בְּטַבַּעַת זוּ כְּדַת מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל:

וקורין הכתובה. ואח"כ מברכין על כוס שני בפה"ג ושש ברכות אלו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

עץ יוסף

מקודשת לי. פי' מזומנת ומוכנת לי ולא לאחרים ע"י טבעת זו. והוא מלשון והקדשתם היום: כדת משה וישראל. כלומר אם הזמן שתהיה מזומנת לי יהיה כדת משה וישראל. כדת משה הוא הזמן שהאשה טהורה ולא בזמן שהיא נדה. וישראל ר"ל וכדת שהנהיגו בנות ישראל שאפילו רואות טפת דם כחרדל יושבות עליו ז' ימים נקיים: כתב הש"ס מי שתולה עגולה או למעלה לא מתגרה בו השטן ומקטרג. על כן תקנו לשבור הכוס בשעת החופה כדי לתת מדת הדין חלקה. ועל ידי כן ושולחה קללה פיה ע"כ. והרוקח כתב הטעם לפי שנאמר עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה:

דובר שלום

הרי את וכו'. מה שנהגו לקדש דוקא בטבעת ולא בחפץ אחר השוה פרוטה. וכת"כ גם בין האומות המנהג לתת טבעת בנשואין. יתכן לפי שהטבעת היא תמונה הגלגל עגולה נקלה וגבל. שהיא מסבבת בכל אופנים. לכן בבריתות הברית שבין איש ואשה שהיא ברית עולם לאין סוף מקדשין בטבעת שאין לה קץ וסוף. כדאיתא בזה"ק כן ויזדווגו כהאי טיבעא דאסתחר לכל סטרין:

כבעל

עיון תפלה

בהם וקדשם בענין זוג באסור להם ובמותר להם והיינו שצונו על העריות, וכדי שלא יטעה השומע לומר שבקדושין אלו בלבד הותרו המותרות הוצרכו לומר ואסר לנו את הארוסות באלו דלא חסר ולהזכיר התיקון דהיינו ע"י חופה וקדושין" עכ"ל. ועי' הרמב"ם בפ"ג מהל' אישות הכ"ד אשר קדשנו במצותיו והבדילנו מן העריות, וכ"ה גי' התימנים, ומלשון הבדלה בעריות שנאמר בפרשת עריות (ויקרא כ, כג—כד) ולא תלכו בחקות הגוי וגו' כי את כל אלה עשו וגו' אשר הבדלתי אתכם מן העמים. ורב האי גאון בתשובה גורס ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו על ידי חופה וקדושין, וכתב „דאין מנהג בישיבה לומר את הנשואות" עכ"ל. וז"ל רבינו יצחק בעל העטור בברכת חתנים שאר ה' „והתיר לנו את הנשואות על ידי חפה וקדושין בא"י המקדש עמו ישראל על ידי חפה וקדושין, ובסוריא מברכין ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו על ידי חפה וקדושין (כגרסת רב האי), ובעל מתיבתא אומר והתיר לנו נשואותינו על ידי חפה בקדושין בא"י מקדש ישראל, וספרים אחרים ואסר לנו כל הקרובות והרחוקות (קאי אבתריה) הארוסות והנשואות (לאחרים) על ידי חפה וקדושין בא"י מקדש ישראל. ומסתברא כבעל מתיבתא דאמר ע"י חפה בקדושין (בבי"ת), דהא קדושין קודם חפה הן ולפי שהיא בי"ת הסמוך (לאותיות אהו"י) נהגו לומר וקדושין (כי הבי"ת הרפה קרובה לוי"ו)" עכ"ל. ובספר נחלת שבעה סי' י"ב סוף סעיף ח' כתב „בין למנהג שלנו בין למנהג אשכנז שעכשו החופה קודמת לקדושין ולכן שייך אנו אומרים ע"י חפה וקדושין" עכ"ל. והב"ח קיבל מרבותיו על פי הר"ן שרבינו תם הגיה בנוסח הברכה והתיר לנו את הנשואות לנו, וכ"כ בדרישה וטור אבן העזר סי' ל"ד), ובעל נחלת שבעה שם סעיף ו' רוצה לומר שכן משמע מלשון רש"י (כתובות ז' ע"ב) שכתב „והתיר לנו את נשותינו הנשואות לנו ע"י חופה וקדושין" עכ"ל, אבל מהא דאשכחן שתלמידיו רבינו שמחה במחזור ויטרי והראב"ן לפום סרא"ג דף קכ"ח ע"א לא גרסי תיבת לנו בלא ספק כך שמעו מפי רבם רש"י ז"ל, ובכתובות לא כתב כך אלא בדרך פירוש ולא בדרך גירסא, וכ"ה גרסת כל הראשונים בלי תיבת לנו. ובצדה לדרך מאמר ג' כלל א' ואסר לנו הארוסות והתיר לנו הנשואות ע"י חפה וקדושין (בלי תיבת את) בא"י מקדש ישראל על ידי חפה וקדושין (בלי תיבת עמו). ולענין בחתימה כתב רבינו ירוחם בחלק חוה ח"ל „יש שחותמין מקדש ישראל על ידי חפה וקדושין, וטעות

הוא

סדר ברכות נשואין

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהַכֹּל בָּרָא לִכְבוֹדוֹ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר הָאָדָם

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ. בְּצֶלֶם דְּמוּת

עץ יוסף

שהכל ברא לכבודו. פי' הכתוב שהוא עשה וברא את הכל. ופירש"י ברכה זו נתקנה לאסיפת העם שנאספו שם לגמול חסד לכבוד המקום זכר לחסדיו שעשה עם אדם הראשון שעשה לו שושבין ונתעסק בו. ומשעת אסיפה היה ראוי לברך ברכה זו. אלא מכיון שיש שם ברכה על הכוס תקנו לסדרה עליו. והרמ"ה פי' שנתקנה ברכה זו כדי להזכיר שבח הזוג שהוא עיקר יצירת העולם התחתון שלא נברא אלא לפריה ורביה שנאמר לא תהו בראה לשבת יצרה. והוא כבודו של מקום. שאין כבוד הבורא ידוע אלא ע"י בריאותיו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו כנגד שהכל ברא לכבודו. יצרתיו כנגד יוצר האדם. אף עשיתיו כנגד אשר יצר את האדם:

יוצר האדם. ברכה זו נתקנה כנגד יצירת אדם הראשון עד שלא ניטלה ממנו הצלע: **אשר יצר את האדם בצלמו.** זו נתקנה כנגד יצירת אדם וחוה. שאף יצירת האדם לא נגמרה אלא לאחר שנגמרה יצירת חוה. שהרי כשנלקחה ממנו הצלע שהיתה בבריאתו משם שהיתה קודם לכן. ולהכי ברכה זו פותחת בברוך ואינה סמוכה לחברתה לפי שממנה מתחיל לדבר בענין זווג שהוא עיקר ברכה זו. וברכות ראשונות כן מטעם קצר ולהכי שפותחת בברוך ואין חותמות בברוך: **אשר יצר את האדם בצלמו.** שנא' נעשה אדם בצלמנו. וכתיב בצלם אלהים עשה את האדם. ור"ל על צורת הנפש שנאצלת מכסא הכבוד. והוסיף עוד ופירש **בצלם דמות תבניתו.** שב אל האדם. ורצה לומר דמות תבניתו שהוא צורת גופו. צר אותו בצלמו שהוא צורת הנפש. וכל זה פי' לדחות הכפירה הרעה שחשבו גם רבים שאמרו שעל תואר תבנית אדם נאמר שנברא בצלמו:

והתקין

עיון תפלה

הוא בידם שאין קדושת ישראל תלויה בזה, ובגמ' בגרסאות המדויקות כן הוא מקדש ישראל לבד, וכן העידו שהרי"ף כתב בכתב ידו מקדש ישראל על ידי חופה וקדושין ואח"כ מחקו וכתב מקדש ישראל לבד, וכן כתב הרמב"ם וכן כתב רבינו האי בתשובה גמרא הוא בידים מקדש ישראל לבד וכן תמצאו בשתי ישיבות מימות הראשונים עד עכשיו ותוספת זו שאתם מוסיפים גריעותא היא דאין קדושת ישראל תלויה בכך" עכ"ל:

שהכל ברא לכבודו. כתב רש"י ז"ל (כתובות ח' ע"א) „ברכה זו אינה מסדר ברכת הזווג, אלא לאסיפת העם שנאספים שם לגמול חסד נזכר להודי המקום שנהג עם אדה"ר שעשה לו שושבין ונתעסק בו, ואסיפה זו כבוד המקום היא (שהמקום גדולתו שם ענותנותו להתעסק בשושבינות ציור כפיו, וכוון בזה לתרץ קושיא אמאי לא תקנו לברך ברכה זו על כל אסיפה גדולה של בני ישראל לאיזו מטרה שהיא, כמו לוית המת או כדתניא (ברכות נ"ח ע"א) הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים אמאי לא תקנו לברך ג"כ שהכל ברא לכבודו כלומר ברוך שברא כל ההמון הזה לספר כבודו כמו שנאמר (ישעיה מג, ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו? על זה אמר שאסיפה זו כבוד המקום היא יותר מכל אסיפות שבעולם, אבל האסיפה ללוית המת אינה מזכרת כ"כ כבוד ענותנותו של הקב"ה מה שנתעסק בעצמו בקבורתו של מרע"ה, כי שם היה מפני ההכרח כדי להעלים קבורתו מעיני כל חי) וברכה זו לכך נתקנה, ומשעת אסיפה היה ראויה לברך אלא מכיון שיש ברכה על הכוס הוקבעה לסדרה עליו מידי דהוה אברכת בשמים וברכת על האור במוצאי שבת שר' חייא מכנסן הואיל ויש שם כוס" עכ"ל. ורבינו יצחק בעל הטור בחלק שני ברכת חתנים שער ד' כתב „שהכל ברא לכבודו כמו ולכבודי בראתיו שיהיו הכל מקלסין אותי, יוצר האדם כנגד יצרתיו, ברוך אשר יצר עד סוף הברכה כנגד עשיתיו (כי שם מדבר שגמר תקון בריאתו שהתקין לו אשה)" עכ"ל, וכ"כ הרד"א בשם הרמ"ה שכל הברכות האלה נתקנו על הזווג, וברכת שהכל ברא לכבודו נתקנה כדי להזכיר שבח הזווג שהוא עקר יצירת העולם התחתון שלא נברא אלא לפו"ר שנאמר לא תהו בראה לשבת יצרה והוא כבודו של מקום שאין כבוד הבורא ידוע אלא ע"י בריאותיו, עכ"ל: **יוצר האדם.** גם על ברכה זו כתב רש"י ז"ל שאינה מברכות הזווג, כי נתקנה על יצירה ראשונה של אדה"ר וביצירה הראשונה אכתי נקבה לא הואי, אלא מתוך שאנו מברכין על יצירה השנית תקנו אף על הראשונה שהיא עקר ותחלתו: **אשר יצר את האדם בצלמו.** שנאמר במעשה בראשית ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו. וענין צלם אלהים ביארו הראשונים ז"ל שהוא כח החכמה והבינה והדעת שנתנו בו וכח הבחירה החפשית, שעל ידם יוכל לכסוף את נשמתו לעולם אלהי: **בצלם דמות**

תבניתו

סדר ברכות נשואין

תַּבְנִיתוֹ. וְהִתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בִּנְיַן עֲדֵי־עַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ יוֹצֵר הָאָדָם:

שׂוֹשׂ תָּשִׂישׂ וְתָגֵל הָעֲקָרָה. בְּקִבּוּץ בָּנֶיהָ לְתוֹכָהּ בְּשִׂמְחָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמֵּחַ תְּשַׂמַּח רֵעִים הָאֲהוּבִים. כְּשַׂמֵּחֲךָ יְצִירְךָ בְּגַן עֵדֶן מִקֶּדֶם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ חָתָן וְכַלָּה:

עץ יוסף

והתקין לו ממנו. מגופו מצלעותיו תקנה עשה לו הקב"ה. שנאמר לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו: בנין. שנא' ויבן ה' אלהים את הצלע: עדי עד. כלומר שנשתלשל לדורות. והטעם שע"י בריאה מתקיים מין האדם: שוש תשיש. ברכה זו תקנה כנגד שמחת ירושלים שעתידה. שמשלה לזוג חתן וכלה כמו שנאמר ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך. והטעם שהקדימו ברכה זו קודם ברכת זוג חתונה. משום שנא' תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. וגם עיקר ברכה זו משום ברכה זו נתקנה: ותגל העקרה. ע"ש רני עקרה: בקבוץ בניה לתוכה. ע"ש כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך. וכתיב כי רבים בני שוממה. ואמר בקבוץ בניה ע"ש שכתוב גדלי עקרה וברחמים גדולים אקבצך: בשמחה. ע"ש פצחי רנה וצהלי: בא"י משמח ציון בבניה. כדאמרינן בתנחומא במה עתיד הקב"ה לנחמה בקבוץ בניה לתוכה בשמחה (אבודרהם): שמח תשמח. ברכה זו היא דרך בקשה לבקש רחמים על חתן וכלה

שיש

עיון תפלה

תבניתו. רב סעדיה גאון ז"ל גורס ובצלם בוי"ו. וז"ל הרדב"ז הובא בשיטה מקובצת (כתובות ח' ע"א) „יש לדקדק דבשלמא צלם היא מלה דקה אבל תבנית היא מלה גסה (תרגם בנה תבור חלקים נפרדים לבנין) ולא יתכן לאומרה אלא בדבר חומרי לא בהקב"ה, לכך יש מי שמוחק הגירסא, ויש ליישב דתבניתו חוזר על האדם כלומר ובצלם דמות תבנית היא תבניתו של האדם" עכ"ל, ושיעור המאמר לפי זה אשר יצר את האדם בצלמו, ובצלם דמות (יצר) תבניתו, ואפשר למצוא בלשון המאמר כונה עמוקה. והריטב"א פירש וז"ל „פירוש בצלם שהוא צלם דמות תבניתו של אדם, כי לגבי הקב"ה אומר צלם שהוא לשון הראוי לאמר על צורה בלא גוף וכו', ועל האדם שהוא גוף אומר תבנית" עכ"ל. ולפי"ז עיקר כונת המאמר כמו שאמרו רבותינו (ר"ה י"א ע"א) כל מעשה בראשית בקומתן נבראו בצביונן נבראו, פרש"י בצלם כל אחד וא' ובדמות כל א' וא' וזהו אמרו אשר יצר את האדם בצלמו (של הקב"ה, ולא ע בלבד אלא גם) בצלם דמות תבניתו (של האדם כפי התבנית הראוי לאדם, באופן שאלו היה הקב"ה שואל את פיו באיזה תבנית אתה בוחר להיוצר, היה בוחר בנ"ס באותה התבנית שנוצר בה). ויש מן המפרשים האחרונים שגורעין ומוסיפין גורעין את הוי"ו מן והתקין ומוסיפין אותה על בצלם ומסדרין את המאמר כך ובצלם דמות תבניתו (של האדם) התקין לו ממנו בנין עדי עד. כלומר שהתקין לו אשה הדומה לו, אבל אני לא מצאתי כך שום סדור קדמון בעולם: והתקין לו ממנו. מגופו מצלעותיו (רש"י): בנין עדי עד. בנין שנשתלשל לדורות, וזה קרי לה בנין על שם ויבן את הצלע (רש"י): שוש תשיש. ברכה זו נתקנה כנגד שמחת ירושלם העתידה שנמשלה לזווג חתן וכלה כמו שנאמר ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך (ישעיה סב, ה), והטעם שהקדימו ברכה זו קודם ברכת זווג חתונה משום שנאמר (תהלים קלז, ו) תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי (אבודרהם): ותגל העקרה. זו ירושלים עה"כ (ישעיה נד, א) רני עקרה לא ילדה. ובסדור רב עמרם ובסדורי הספרדים והתימנים ובמחזור ויטרי ובר"ף וברמב"ם (פ"ב מהל' ברכות הי"א) ובאבודרהם ורבינו ירוחם ותגל עקרה בלי ה"א: בקבוץ בניה לתוכה. זו קבוץ גליות. ובמחזור ויטרי הגירסא בתוכה בבי"ת: משמח ציון בבניה. לשון בעל העטור חלק שני ברכת חתנים שער ד' ברכת שמח תשמח מנהגא דידן לחתום. משמח עמו ובונה ירושלם (עי' ברכות מ"ט ע"א. דמושיע ישראל ובונה ירושלים תרי מילי נינהו? ואפשר לומר דתשועת ישראל יכולה להיות גם בלא בנין ירושלים שהרי אפשר לישראל לנוח מאויביהם ועדיין ירושלים לא נבנית, לפיכך תרי מילי נינהו ואין חותמין בשתים, אבל שמחת ישראל אי אפשר להיות אלא על ידי בנין ירושלם כמו שנאמר (ישעיה נה, י) ופדויי ה' ישובון (לירושלם הבנויה) ובאו ציון ברנה (או) ושמחת עולם על ראשם, (שם נא, ג) כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וגו' ואח"כ ששון ושמחה ימצא בה, ונאמר (שם נו, ז) והביאותים אל הר קדשי ואח"כ ושמחתים בבית תפלתי), איכא נמי סניא נכן דחתמי הכי ומר רב סעדיה הכי כתיב בסידרא הילכך מאן דאמר הכי לא תהדרינהו" עכ"ל: רעים האהובים. הם החתן והכלה. ובאבודרהם ורבינו ירוחם ובתלמוד לדרך ובסדור רב עמרם ובסדורי הספרדים רעים אהובים בלי ה"א. וברמב"ם הל' ברכות פ"ב ה"א וכן בשאילתות דרב אחאי סי' ס"ו הגירסא רעים ואהובים: כשמחך יצירך בגן עדן מקדם. זה אדה"ר שנעשה לו שושבין, ובב"ר פ"ח סי' י"ג נטל הקב"ה כוס של ברכה וברכן מיכאל וגבריאל הם היו לו שושבינין, ותם ס'

י"ם

סדר ברכות נשואין

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּרָא שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה חָתָן וְכַלָּה גִּילָה רִנָּה דִּיצָה וְחֶדְוָה אַהֲבָה וְאַחֲוָה וְשָׁלוֹם וְרֵעוּת. מְהֵרָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ יִשָּׁמַע בְּעָרֵי יְהוּדָה וּבְחוּצוֹת יְרוּשָׁלָיִם. קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה. קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה. קוֹל מִצְהֲלוֹת חֲתָנִים מֵחֻפָּתָם. וּנְעָרִים מִמִּשְׁתֵּה נְגִינָתָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְשַׂמֵּחַ חָתָן עִם הַכַּלָּה:

עץ יוסף

שהם רעים האוהבים זה לזה לשמחם כזוגם הראשונים במעשה ידיהם כשמחת זוג אדם הראשון בג"ע. וברכה ז' היא דרך שבח והודאה למקום על יצירת השמחה והזווג בעולם לשעבר ולעתיד לע"ל על שמחת ירושלים. ולפיכך חותם באותה ברכה ראשונה משמח חתן וכלה מפני שהיא דרך בקשה וצריך לבקש רחמים על שניהם. ואם היה חותם משמח חתן עם הכלה לא היה משמע שמחה אלא לחתן בלבד שישמח הכלה. אבל אינו משמע לשמח הכלה עם החתן. אבל ברכת אשר ברא ששון ושמחה כו' היא דרך שבח והודאה על שמחת הזווג חותם משמח חתן עם הכלה שמשמע החתן לבדו שישמח על עסקי הכלה. שכן כתיב ומשוש חתן על כלה וגו'. ועוד מפני שהכלה יש לה צער בתולים:

אשר ברא ששון ושמחה. משום דקיימא בריאה בחתן וכלה. אמר לשון בריאה בששון ושמחה. וברכה זו היא פותחת בברוך מפני שהיא נאמרת יחידית ברוב ימי המשתה שאין שם פנים חדשות לפיכך אינה נקראת סמוכה והוצרכה לפתוח בברוך: מהרה ה' ישמע כו'. פסוק הוא: ונערים ממשתה נגינתם. אינו אומר בחורים כמו שהוא לשון הכתוב (איכה ה, יד) לפי שמנגינת הבחורים באה הרעה לעולם שנאמר זקנים משער שבתו מה טעם משום דבחורים מנגינתם כלומר מנבלים את פיהם בנבלות. אבל מנגינת הנערים לא יבא

עיון תפלה

י"ח סי' א' מקומות בכ"ד מיני תכשיטין אח"כ הביאה לו. ובסדורי התימנים הגירסא כשמחך יצירך מקדם בגן עדן. ובסדור רב עמרם כשמחך יצירך מקדם בא"י: משמח חתן וכלה. כלומר שמשמח את החתן בפני עצמו ואת הכלה בפני עצמה, כי עדיין לא נגמרו הברכות כלן ואסור להם לשמוח ביחד משום דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה דהיינו כל ברכות הנשואין, אבל באחרונה שכבר נגמרו כל הברכות חותם משמח חתן עם הכלה, כי אז מותר להם לשמוח ביחד*): אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה. אלו עשר הלשונות הנזכרות כאן צריכים נגרף במחשבה מלת הקשור של, אשר ברא ששון ושמחה של חתן וכלה וכן גילה רנה דיצה וחדוה של החתן וכלה אהבה ואחוה ושלום ורעות של חתן וכלה, ועשר לשונות הללו כנגד עשר החופות שעשה הקב"ה לאדם וחוה בגן עדן (ב"ר פרשה י"ח סי' א' ופדר"א פי"ב).— ועשר לשונות הללו הם בגמ' ובר"יף ורמב"ם וסמ"ג, אבל בסדור רב עמרם גילה ורנה ודיצה אהבה ואחוה שלום ורעות, ובסדורי התימנים גילה ורנה אהבה ואחוה שלום ורעוה, ובאחדים מסדורי הספרדים חסרות שתי התיבות רנה וחדוה אבל בהרבה מהם באו עשר הלשונות בשלמות כמו בנוסחא דידן.—דיצה פרש"י (איוב מא, יד) לשון שמחה, ור"ע מברטנורא פרשו ל' שחוק, ובתרגום יונתן על המקרא שישו אתה משוש (ישעיה סו, י) דוצו עמה בדיצה, וכן אגילה בישועתך (תהלים ט, טו) מתורגם אדוץ בפורקנך: ישמע בערי יהודה וגו'. מלשון הכתוב (ירמיה לג, י—יא). ובסדורי התימנים הגירסא מערי יהודה ומחוצות ירושלים במ"ם, ובשיטה מקובצת (כתובות ח, ע"א) כתב שכן היא גרסת הרמב"ם, אבל בדפוסי הרמב"ם שלפנינו הגירסא בבי"ת גם בהל' אישות וגם בהל' ברכות: קול מצהלות וגו'. ברבינו ירוחם הגירסא קול מצהלות חופות חתנים מחופתם וגו', ובספר חופת חתנים להגאון ר' רפאל מילדולה בדיני קדושין סי' ו' הביא גרסת רבינו ירוחם בלשון אחר קול מצהלות חופות חתנים ממשתה ונערים מנגינתם, וכ"ה גי' הספרדים ואבודרהם, ומפרש חופות חתנים ממשתה משום דאמרינן אין חופה בלא סעודה. וגרסת בעל צדה לדרך חופות חתנים במשתה בבי"ת. וגי' רב עמרם בסדורו קול מצהלות חופות חתנים ממשתה נערים ומנגינתם. וגרסתו ונערים ממשתה נגינתם צריכים לפרש בדרך ההפוך וכאילו מנגינת מִשְׁתֵּהֶם. וגרסת הרמב"ם בפ"ב מהל' ברכות הי"א ונערים מנגינתם בלי תיבת ממשתה וכ"ה גרסת התימנים קול מצהלות חתנים מחופתם נערים מנגינתם: משמח חתן עם הכלה. כ"ה הנוסחא בגמ'. ורב עמרם גאון ובעל הלכות גדולות חותמין גם כאן משמח חתן וכלה. ורבינו ירוחם ובעל צדה לדרך ובסדורי הספרדים ואבן הירחי במנהיג חלק ב' סימן ק"א ובתניא רבתי סימן נ"א ובמחזור רומא חותמין משמח הֶחָתָן עם הַכַּלָּה בא"י:

---

*) ועי' פירש"י (כתובות ח' ע"א) וז"ל: לפי שמשמחת ברכה האחרונה לא בשמחת חתונה היא אומרים בפני הבנים שיהא מתפללים ומברכין אותו בשמים בהגלותם כל ימיהם לפיכך אין לחתום בה משמח החתן עם הכלה דמשמע שיש [illegible]

(א) כשמברכין בבית חתן כל ז' ימי המשתה אומרים דוי הסר וכו' ובהמ"ז על כוס אחד ואחר בהמ"ז אומרים על כוס שני ברכת חתנים שהם ברכות ואחר שמברכין ברכות אלו מברכין ברכת היין על הכוס שאומרים עליו בהמ"ז (סימן ס"ב): (ב) אומרים ברכות אלו אחר בהמ"ז ביום ראשון של הנשואין ובסעודה ראשונה שאכלו אחר החופה בין בבחור שנשא בתולה בין באלמן שנשא אלמנה או באלמן שנשא בתולה בכולן מברכין ברכות אלו ביום ראשון ובסעודה ראשונה וצריך עשרה והחתן מן המנין (שם): (ג) מסעודה ראשונה ואילך יש חילוק בבחור שנשא בתולה או אפילו בבחור שנשא אלמנה או אלמן שנשא בתולה אם לא אכלו סעודה ראשונה ביום הנשואין ואוכלין סעודה הראשונה ביום שלאחר הנשואין הוי כפנים חדשות ומברכין שבע ברכות אבל כשאוכלין סעודה שניה באותו יום או כשאוכלין כל שבעת ימי המשתה אז איכא פנים חדשות בכל סעודה וסעודה כשאוכלין מברכין שבע ברכות ואם לאו כשאין פנים חדשות אין מברכין כל הו' ברכות רק מברכין ברכת אשר ברא ששון כו' לבד (וכהאי אומרים רק אשר ברא א"א דוי הסר ואומרים נודה לשמך ה') וצריך שני כוסות דהיינו על כוס אחד אומרים נודה לשמך ה' וברכת המזון ואחר כך לוקחים כוס שני ואומרים עליו ברכת אשר ברא כו' ואחר כך אומר בורא פרי הגפן על כוס של ברכת המזון ואף שברכת אשר ברא אין צריך פנים חדשות מכל מקום צריכין לעשרה שם אנשים שאינן מבע"ב אבל אם אינו סועד רק עם ב"ב לבד גם ברכת אשר ברא א"א. ואין צריך עשרה רק בג' אומרים ברכת אשר ברא ס' (ב"ש): (ד) ובאלמן שנשא אלמנה אחר שאכלו סעודה הראשונה ביום ראשון של הנשואין ואוכלין סעודה שניה באותו יום או שלא אכלו כלל ביום ראשון ואוכלין סעודה הראשונה בלילה שאחר יום הנשואין אין מברכין שבע ברכות אפילו איכא פנים חדשות לא מהני (ועיין בסימן זה ס"ק י"ד מ"ש שם מה נקרא יום ראשון של הנשואין באלמנה) אבל נודה לשמך והשמחה במעונו ואשר ברא אומרים אף באלמן שנשא אלמנה כל שלשה ימים הראשונים אפילו ליכא פנים חדשות ואין שם עשרה רק שיש שם שלשה ויש בהם אנשים שאינן מב"ב רק שאוכלין שם מחמת שמחה מריעות (ב"ש שם ס"ק י"א): (ה) פנים חדשות מיקרי אפילו אם בא לשם איש אחד שבעלי החופה שמחים בביאתו ורוצין להרבות בשבילו אף שאין אוכל מחמה אלא שבא מחמת שמחת מריעות (שם): (ו) שבת ויו"ט ראשון ושני הוי כפנים חדשות בסעודת הלילה ובסעודת שחרית. ובסעודה שלישית אם יש פנים חדשות או שאומר הדרשה אי כפנים חדשות מברכין.

ואם לאו אין מברכין שבע ברכות ודוקא כשאחר סעודת נשואין שאין שם פנים חדשות ובאלמן שנשא אלמנה בפ"ח אין מברכין ז' ברכות (ע"ל ס"ו ס"ק) אפילו בליל שבת משום דלא מהני פ"ח באלמן שנשא אלמנה אפילו בסעודה הראשונה אם לא נעשית ביום שנעשו הנשואין (שם): (ז) שהשמחה במעונו דינו כמו ברכת אשר ברא וא"א אותו רק שיהיה שם זימון של שלשה ויהיה בהם אנשים שאינן מן ב"ב רק שאוכלין שם מחמת שמחת מריעות (שם): (ח) ז' ימי המשתה וכן ג' של אלמנה מתחילין תיכף אחר שבע ברכות שברכו בשעת החופה שמותרין להתייחד ואף שלא נתייחדו עדיין בחדר א' ואם היה החופה בכפר והיכף מן החופה נסעו לביתם ולא נתייחדו עדיין בחדר א' כל הדרך אעפ"כ מתחילין ז' ימי המשתה מעת שברכו הברכות בשעת החופה (דלא כפ"ח): (ט) אם אדם מזמין את החתן ואת הכלה לאכול עמו אם מייחדין להם שם חדר בפ"ע שיכולין להיות ביחד לבד ולשמש שם הוי שם כמו חופה דידהו ומברכין שם ז' ברכות אף אם דעתן לחזור אח"כ לחופתן אשר יש להם בביתם ואם לאו אין מברכין אפי' אשר ברא כו' ושהשמחה במעונו כו': (י) בני החופה שנתחלקו לחבורות הרבה אפי' אם אכלו בבתים שאינן סמוכים למקום שהחתן שם כולם מברכין שבע ברכות כיון שהתחילו לאכול אותן הבשר בתים כשהתחילו אותן של בני החופה ואוכלין מסעודה שהתקינו לבני החופה חשובים כולם כאחד לברך ברכת חתנים וכ"ש כשהשמש מגרסן (שם): (יא) השמשים שאוכלין אחר סעודת נשואין בבית נשואין מברכין שבע ברכות (שם): (יב) מחזיר גרושתו א"א שהשמחה במעונו רק שבע ברכות אומרים תחת החופה ובסעודה הראשונה ביום הנשואין אומרים ג"כ אחר בהמ"ז שבע ברכות אבל אחר יום הנשואין א"א ברכת אשר ברא שוא"ל וא"א שהשמחה במעונו (אחרונים): (יג) באה"ע ס"ס מביא הב"ש טעם על מה שמבדילין בפה"ג אחר ז' ברכות ע"ש ולענ"ד נראה הטעם דכיון דהרבה פוסקים סוברים דלא נתקנו הז' ברכות על הכוס וא"כ אם יברך הז' ברכות אחר ברכת בפה"ג יהיה הפסק בין ברכה לטעימה משא"כ בחופה שהמברך אינו טועם רק נותן לאחר לטעום והטועמים אין מפסיקין יותר טוב לברך בפה"ג קודם כיון דלהרבה פוסקים נתקן על הכוס וראוי לברך בפה"ג תחלה: (יד) עוד שם ביום ראשון לבד כו' הלשון דחוק בסעיפים אלו וכוונת המחבר דקאי על ברכה אשר ברא שבסעיף ד' ולכך כתב הכל בלשון יחיד מברכין אותה ברכה זו דהוא שיטת הרמב"ם דס"ל כשמברכין בשעת החופה שבע ברכות שוב אין מברכין על הסעודה ג' ברכות רק אשר ברא ולכך נקראת ברכה זו ברכה שמוסיפים בבית חתנים דע

עין יוסף

יתא לעולם הספד ותקלה: אמרינן בפ"ק דברכות א"ר חלבו אמר רב הונא כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה' קולות והאמורות כאן. פי' הרי זה מבזה ה' קולות שנתבשרו בהם ישראל. ואם משמחו מה שכרו אמר רבי יהושע בן לוי זוכה לתורה שנתנה בה' קולות שנאמר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאד וכתיב ויהי קול השופר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול ע"ש. והטעם בזה כי המחזיק יד החתן ומשמחו שעוסק במצות פריה ורביה שממש יצאו מקיימי התורה. וזו היא סוף הנשואין- להוליד בנים ולגדלם לת"ת. ועל כן יש בנשואים ה' קולות כנגד ה' קולות שנתנה בהם התורה וזוכה לתורה מדה כנגד מדה ([illegible]):

כחפשו אלא כרצון ה' משמח את בניהם לעולם בסיפוק תאוות וכל טוב. ובהאמונה שבה תתבטל נסתב"ס שבלא מאומה דבין איש באשה ע"י שמחה ומזה לפיכך יש לחתום משמח חתן עם הכלה שבזה לשון שמפס איש באשה (ככתוב ובמותו מהן על כלס).

ז' ימי המשתה בבתולה מברכין אשר ברא אפילו בלא פ"ח ופ"ח כתב בסעיף ז' בד"ה שהיו האוכלין כן שעמדו בשעת ברכת נשואין אבל כשיש אוכלין אחרים שהם פ"ח מברכין כל ז' ברכות כשיש בכל סעודה פ"ח :

(מו) עוד שם בב"ש ס"ק ה' דמסיק דבאלמן שנשא אלמנה אין מברכין ז' ברכות רק כשהסעודה הוא ביום של החופה דוקא אבל כשהחופה היה ביום והסעודה בלילה אין מברכין ז' ברכות. אמנם לענ"ד נראה דוקא כשהיה ביום יחוד הראוי לביאה דאז היה ביום יום החופה אבל אם לא היה יחוד רק בלילה לא מיקרי חופה דהא באלמנה לא הוי חופה רק כשיש יחוד הראוי לביאה וא"כ הוי כאילו לא היה החופה רק בלילה והוי כאילו בלילה יום החופה והוי הלילה יומא קמא ולכן אלמן שנשא אלמנה ביום ולא נבעלה עד הלילה ונתייחדו בחדר אחד אחר הסעודה והיה יחוד הראוי לביאה מברכין שבע ברכות בסעודה שאוכל אחר היחוד :

דיני בעילת מצוה וברכתה:

(א) הבועל בעילת מצוה פורש מיד אפי' היא קטנה שלא הגיע זמנה לראות ולא ראתה ואפי' בדקה עצמה אחר הבעילה ולא מצאה דם חוששין שמא ראתה טפת דם כחרדל וחיפהו שכבת זרע ולכן צריכין להכין מטה מיוחדת לחתן שישכב עליה אחר שפורש ממנה מפני שתיכף אחר שפורש ממנה אסור אפי' ליגע בה וכ"ש לשכב עמה במטה אחת וצריך לנהוג עמה כבשאר נדה לענין הרחקה אלא בזה חלוק משאר נדה דבנדה אסור לו לשכב ע"ג מטתה אף שאינה במטה אבל בזו מותר לו לישן על מטתה כשאינה במטה וגם מתחלת למנות ז' נקיים ביום חמישי לשימושה ובנדה גמורה אף שפסקה מלראות אינה מתחלת למנות ז' נקיים עד יום ששי לשימושה (סי' ס"ג) : (ב) אחר שמצא דם בתולים מברך ברכה זו אשר צג אגוז בגן עדן ואומרים אותה בלא שם ומלכות (שם):

קודם ברכת המזון בנשואין אומרים זה :

דְּוַי הָסֵר וְגַם חָרוֹן. וְאָז אִלֵּם בְּשִׁיר יָרוֹן. נְחֵנוּ בְּמַעְגְּלֵי צֶדֶק. שְׁעֵה בִּרְכַּת בְּנֵי יְשֻׁרוּן. בְּנֵי אַהֲרֹן: בִּרְשׁוּת מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי. נְבָרֵךְ אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׂמְחָה בִּמְעוֹנוֹ. וְשֶׁאָכַלְנוּ מִשֶּׁלּוֹ: ועונין ברוך אלהינו וכו'.

עץ יוסף

שהשמחה במעונו. ר"ל שהשמחה שאנו משמחים לחתן ולכלה לא ממש הוא כי השמחה במעונו. פי' שם שאין לפניו עצבות שנאמר עוז וחדוה במקומו. וכתב בעל העטור ואבן הירחי שלכך תקנו שהשמחה במעונו ולא בהיכלו ולא בזבולו. משום דאמרינן בחגיגה פרק אין דורשין ז' רקיעין הם. וילון. רקיע. שחקים. זבול. מעון. מכון. ערבות. ומפרש שם מעון שבו כתות של מלאכי השרת אומרות שירה לפני המקום. והשירה היא השמחה לפני המקום כמו שנאמר החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים. לפיכך אומרים שהשמחה במעונו (אבודרהם):

ענף יוסף

השיר דוי הסר ט' מחברו דונש בן לברט משום שזה בראשי החרוזים והוא נמשך יחד ושתי פעמים בשם דונש יקרא לבן לברט גם אשר חבר גם המחבר כזה. ולפי שנתקלקל השיר לאיזו נסחאות כפי מה שהיה מיישר אליו המחבר. וזה נוסחו דוי הסר וגם חרון. ואז אלם בשיר ירון. נחני במעגלי צדק. שעה ברכת ב"א. דוי הסר הוא מלשון ערש דוי (תהלים מ"א. ד) ואז אלם בשיר ירון שהש"כ ותרן לשון אלם, ישעיה ל"ה ו) נחנו במעגלי צדק שהש"כ ינחני במעגלי צדק (תהלים כג. ג) והמכוון המאמר שם נגד ב"א המתחתם. שעה ברכת ב"א ילדם. עיקרם בני ברכת כהנים שאומרים ב"א ונכל טעמאות מלאתי שעה ברכת בני ישרון ולא אוכל לברך בזה על פנין המאמר (שערי תפלה):

עיון תפלה

ברכת הזמן בסעודת נשואין. מכתב נכתובות ח' ע"א. וגרסת סדורינו שהשמחה במעונו ושאכלנו משלו בו"ו ולפי גירסא זו הכי פירושה. ברוך אלהינו בשביל שהשמחה במעונו וברוך הוא בשביל שאכלנו משלו. אבל במחזור ויטרי גורס שאכלנו בלי וי"ו, ופירושה לפי גירסא זו אלהינו אשר השמחה במעונו ברוך הוא בשביל שאכלנו משלו. ובמנהיג סי' ק"ו נ"ל בלי וי"ו נברך שהשמחה במעונו על המזון שאכלנו משלו. וז"ל שם סי' ק"ח „קבלתי מרבותי בגרסא שלכך נהגו לומר שהשמחה במעונו ולא במכונו או בלשון אחר, לפי מה שאמרינן בחגיגה פ' אין דורשין שבשבעה רקיעין הן וכו' ומעון שבו מלאכי השרת אומרין שירה, לכך אומרים שהשמחה במעונו" עד כאן לשונו :

דוי הסר. חתום בראשי החרוזים דונש, הוא דונש בן לברט הלוי המדקדק והמשורר הידוע בעל מחלוקתו של מנחם בן סרוק, הם אבות המדקדקים וחוקרי השרשים אשר היו אבן היסוד לתורת לשון הקודש בבית ר' חסדאי בן יצחק שפרוט הנשיא הספרדי בדור האחרון של הגאונים. השיר הזה הוא ע"מ יתד ושתי תנועות, ולפיכך צריכים לקרוא מַעְגְּלֵי בלי בי"ת, וכמו כן בני אהרן בשו"א פשוט תחת הה"א ולא יהיה המשקל מיושר: דוי. כתב' לה"כ (תהלים מא, ד) ה' יסעדנו על ערש דוי. וכנגד התחלת ברכת המזון שהשמחה במעונו הקדים לבקש מהקב"ה להסיר דוי וחרון ולא תהיה השמחה שלמה וגם אלם בשיר ירון, כמ"ש (ישעיה לה, ו) ותרן לשון אלם: נחנו מעגלי צדק. כמ"ש (תהלים כג, ג) ינחני במעגלי צדק: שעה ברכת בני אהרן. הם לברכתם של הכהנים בני אהרן,

כיצד מלין.

(דה"ח) (א) המל צריך לחתוך את הערלה כל העור המכסה את העטרה עד שתתגלה העטרה ואחר כך פורעין את הקרום שלמטה העור מהעור בצפורן ומחזיר לכאן ולכאן עד שיראה בשר העטרה ואחר כך מוצצין המילה עד שיצא דם מהמקומות הרחוקים כדי שלא יבוא לידי סכנה וכל מוהל שאינו מוצץ מעבירין אותו ואחר שמוצץ מעבירין עליה אספלנית או רטיה או אבק המעמיד הדם (רס"ד): (ב) מל ולא פרע כאילו לא מל ויש נוהגים שמהפכים את המילה וצריך להזהר לחזור אחריהם שאינו דעטרה דלגבי מילה הוא הבשר אשר נראה סביב לו וממקום שמתחיל ראש הגוף המסובב עם כל הבשר שממנו עד ראשו סביב הוא נקרא עטרה וצריך לחתוך עד שתתגלה כל הבשר עם חוט השדרה הסובב שהוא עיקרה וראשה של העטרה ואם נשאר ציצין שחופים רוב גובה של הבשר אפי' אינו רק במקום אחד ואינה חופה רוב הקיפה צריך לחתוך אותה וכן אם אין חופה גובה הבשר של העטרה רק שחופה רוב הקיפה של חוט לבד צריך לחזור ולחתוך עד שיתגלה החוט הנזכר ולכל הפחות עד שתתגלה רובו ואם לאו הוי כלא נימול והרי הוא ערל כמות שהיה (שם): (ג) קטן שבשרו רך ומדולדל או שהוא בעל בשר הרבה עד שנראה כאילו אינו מהול רואים אם בעת שמתקשה נראה מהול א"צ למול פעם שנית וא"מ מפני מראית עין צריך לתקן רוב הבשר שמכאן ומכאן ולהדק העור לאחוריו שישב שהעמוד שם אבל א"צ לחתוך כלום ואם אין נראה מהול בשעת הקישוי צריך לחתוך כל הבשר המדולדל עד שיהא נראה כנימול בשעת קישוי וא"צ שיהא נראה בשעת קישוי רוב העטרה כו"ל ומימול פעם אחת כהוגן רק אפי' אם נראה מעט העטרה סגי וא"צ למולו שנית וכן אם תיכף אחר שנימול כהוגן נמשך העור למעלה ונדבק שם סביב על העטרה אם נראה רק מיעוט עטרה מגולה סגי וא"צ למולו שנית (שם): (ד) אם נולד מהול לגמרי או שהיה רק רוב גובהה ורוב הקיפה מגולה צריך להטיף דם ברית הטפת דם ברית ואח"כ נמשך העור למעלה וכיסה העטרה מחמת שהוא בעל בשר ואפי' כשמתקשה אינו נראה אלא מהול קצת שחופה רוב גובה או רוב הקיפה צריך למולו ולחתוך כל הבשר מכאן ומכאן עד שיהא נימול לגמרי בשעת קישוי (שם בש"ך): (ה) בשעת המילה נכון שיהא שם עוד מוהלים אחרים שידעו היטב בפריעה אם הוא כהוגן כי יש מקום לטעות לפעמים שנשאר עור דק מצד אחר בחיתוך כמו (שלימ"ע בל"ס) והוא כמו ליחה בעלמא ולפעמים אינו פורע רק השלימ"ע והעור הפריעה קיימת וצריכין ליזהר בזה מאוד כי המל ולא פרע כאילו לא מל (שם בש"ך ס"ק ד'):

(בשמים ראש) הנה גדל מאד מילה מאמר שנמלת ונגדרפים. שבחות המילה נכרתה לו לאברהם ברית על מילת הערלה. והיא מצלת מדינה של גיהנם. כי אברהם אבינו יושב בפתחה של גיהנם ואינו מניח ליכנס בו לכל מי שהוא נימול ומקיים ברית חותם קודש שבבשרו. והמילה היא דוגמת הקרבן. והנמולה אמרו וכאלו בנה מזבח. (מג"א ר"ס מילה ובית יוסף ח'). כדאיתא בזהר פרשת לך לך זכאין אינון ישראל דמקריבין קרבנא דרעוא לקב"ה דמקריבין בנייהו לתמניא יומין לקרבנא. וכד אתגזרו עאלו בהאי חולקא טבא דקודשא בריך הוא דכתיב וצדיק יסוד עולם. ולכן נתקנה מצוה זו יותר מאשר מצות שבתורה כמבואר שם ובכמה מקומות אשר אין רצוננו להאריך. לכן יראה כל מוהל בשעת עשיית מצוה זו לטהר את עצמו ולפשפש במעשיו אם אפשר לו להיות עומד במקום הכהן המקריב. ולהרהר בתשובה שלמה מאחר שהוא עומד עתה לתקן כן מה שעשה בגלגול זה או בגלגול שלפניו בקלקול בריתו ובמצוה זאת יתקן אותו חטא כמ"ש חז"ל לדיקים במה שהם חוטאין באותו דבר הם מתרצים. וגם יתודה קודם. כי הקרבן בלא וידוי אינו כלום. ונאמר תמים בברית ונאמר תמים בקרבן לומר לך מה קרבן מחשבה זרה פוסלת את הקרבן כך מחשבה זרה בברית פוסלת. עוד והאריך גודל מעלת מצוה זו שכמה מיני מלאכים ממונים על דם הקרבנות כך יש ממונים על דם הברית שנוטלים אותו ומניחים אותו בהיכל ידוע מבנעה היכלי המלך. ובשעת הזעם הקב"ה משגיח בדם ההוא ונסתלק המקטרג מהם והקב"ה מרחם על ישראל עמו. והנה נוהגים בעיר המעתיקה להבל הידוע שהוא מחלקו. כן נוהגים גם ג"כ חלקו במטה זו והיא הסגולה. ולא כשהוא רואה את חלקו לפניו נכנס ומלמד סנגוריה על ישראל: ואפי' הוא מל ולא פרע כאילו לא מל כדאיתא בגמרא. וכן כתוב בספר ברוקח ז"ל הגיען מל ולא פרע את המילה כאילו לא מל בגין דב' דרגין אינון. מילה ופריעה. זכר ושמור. צדיק וצדק. זכר ונקבה. אות ברית דא יוסף. וברית דא רחל. ואצטריך לחברא לון. ונגמר מחבר לון כד איהו גזר ופרע ומאן דגזר ולא פרע כאילו עביד פלגא ע"כ. לכן גם הפורע יקדש עצמו בכל הקדושות שצריך המוהל לקדש עצמו. וגם מעם הסנדק היא רבה כי הנה דומה למזבח וכאלו מקטיר קטורת לשמים וזכה לעושר שנאמר ישימו קטורה באפך וסמיך ליה ברך ה' חילו. לכן צריך גם הוא קדושה וטהרה רבה:

כתב. מהרי"ו הג"ה דמקדימין הסנדק בקריאת התורה קודם המוהל. פי' בין במקום שמהפכין לקרות הכיס או אחד משלם הסנדק קודם:

התקינו חכמים ז"ל לתקן כסא כבוד לאליהו ז"ל שהוא נקרא מלאך הברית. כ"כ הפוסקים בי"ד סי' רס"ה.

וכן הוא מבואר בזהר (פ' לך ל"ג ע"א) וז"ל ח"ל תנא באתר דגזרין אקים כרסיא לאליהו לאלי ברית. קרי קב"ה לאליהו דליה ואמר מה מה בריה עבדים בעלמא. בים שמעיה אזדמין ליה אליהו ז"ל ונפק עלמא מלאכא שאפין ואזדמן תמן (פי' כדי להיות תמן לכל ברית מילה לעמוד שם לעד לבני ישראל על קיום הברית) ועל דא תניא דבעי בר נש לתקן כורסיא חדא ליקרא דיליה שהוא סליק ויתיב קמי קב"ה. ובאתדרכתו טבא בשם מהלא' כהנגדו

עיון תפלה

כמו וישע ה' אל הבל ואל מנחתו (בראשית ד, ד) מקבלה ברצון, ולפי שהסעודה גדולה כסעודת המלך אי אפשר שלא ימצא שם כהן ובלא ספק מכבדים אותו בברכת המזון כמו שנאמר (ויקרא כא, ח) קדוש יהיה לך ודרשו רבותינו לענין דלמזון בכבוד, לפיכך אמר פה לברכת המזון של הכהן וקבל אותה ברצון: (מ"ם)

דיני זמן המילה.

(א) אין מלין עד שתעבור עליו שמונה ימים שמונה לנידתו ואם אל מפעלם ע"ה ילא וכל היום כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות ומלין בבקר ואפילו מילה שלא בזמנה אינה אלא ביום. עבר ומל בלילה צריך להטיף ממנו דם ברית ביום ובשבת אסור להטיף ממנו דם ברית (לא נתנה שבת לדחות אלא למילה ממש ולא על הטפת דם ברית) וכן אם מלו תוך ח' וביום נמי דינא הכי (י"ד סי' רס"ב וש"ך בסי' רס"ד ס"ק ו'): (ב) חולה אין מלין אותו עד שיבריא וממתינים משעת שהבריא מחליו ז' ימים מעל"ע ואז מלין אותו. בד"א בחולי של כל הגוף כגון שחלצתו חמה וכיוצא בזה אבל אם חלה באחד מאיבריו כגון שכאבו לו עיניו כאב מעט ממתינים לו עד שיבריא ולאחר שיבריא מלין אותו מיד ואם כאבו לו עיניו כאב גדול הרי הוא שותתין ממעוט מחמת הכאב או דם או שהיה בו ריר ותחלת חליו הוי כחולי של כל הגוף (שם): (ג) ולד שהוא מהול צריך להטיף ממנו דם ברית בשר המסרה במקום המילה ומיהו בנחת וצריכה מילתא למבדקיה טובא יפה יפה שמא יש שם ערלה כבושה (פי' שמא העור נדבק מהד בבשרו) ובודק בידים ובמראות עינים ולא בברזל דלא לעייק ליה ורואים ומזהרים שיתך מלין וממתינים לו הרבה ואיש תשע ליום שמיני לנידתו שלא יביאהו לידי סכנה ואם נראית לו איזה ערלה כבושה מברכין על המילה ואין מחללין עליה את השבת אבל אם אין נראית לו ערלה כבושה אין מברכין על המילה נ"כ (סי' רס"ג):

דין איזה מילה דוחה שבת ויו"ט:

(א) מילה בזמנה דוחה שבת ויו"ט [כתב בס' חכמת אדם נהגו שאין מוהלים מלין בשבת אע"ג דיש מחמירין וצ"ל דהכ"ס במקום שנהגו שמכבדין בליצי למוהלים בשבת לא יעשה כן אלא הבורע ימלון עכ"ל]. אבל שלא בזמנה אינה דוחה ואפי' בזמנה אינה דוחה אלא המילה עצמה ופריעה ומציצה ואפי' אם פירש חוזר על ציצין המעכבין את המילה היינו אם נשאר מהעור שר שחופה רוב גובהה או רוב הקיפה כמו שנתבאר לעיל ועל ציצין שאין מעכבין אם לא פירש חוזר ואם פירש אינו חוזר ומותר לעשות האיספלנית אחר המילה [כתב מהרי"ש ז"ל דאסור לרחצו מן הדם] ובגליונו אף דא"צ לו עוד צאותו ענת אבל מכשירי מילה אין דוחים שבת כיון שהיה אפשר לעשותם מבע"י ואפי' דרך כרמלית שהוא רק מדרבנן אסור להביא סכין בשבת כדי למולו (סי' רס"ו): (ב) מלו את הקטן בשבת ואח"כ נחסרו הסמנים מותר שיתנו לו סמנים אחרים אפילו בשבת מפני הסכנה שיש לו אבל אם נחסרו הסמנים קודם המילה אין לחלל שבת ולהביא סמנים אלא דוחין המילה עד לאחר שבת וה"ה היכא שלא היו לו סמנים מע"ש שאין שוחקין בשבת אלא דוחין את המילה עד אחר השבת (שם): (ג) שכחו ולא הביאו הסכין מע"ש מותר לעכו"ם להביא סכין בשבת ובלבד שלא יביא אותו דרך רה"ר רק דרך כרמלית. כללו של דבר כ"ד שעשייתו בשבת אסורה עליו משום שבות מותר לעשותו בשבת ע"י עכו"ם לצורך מילה ודבר שאסור לו בשבת משום מלאכה גמורה אסור לעשותו בשבת ע"י עכו"ם (שם) ולכן מותר ליתן רקק עץ שהקוצין (מוהל מעל) מן הכותל בשבת ע"י עכו"ם ואף ששם נוגע משום דהוסר נוטל וצ"ע. אלא לעשות ספוך אבל אסור וע"י עכו"ם מותר אפי' לכתחלה לצורך מילה ודוקא שיש תחת אבל אסור לכותש אפי' ע"י עכו"ם (כנ"ל): (ד) אדם שלא מל משולם לא ימול בשבת [כתב מהרי"ם דאף אם מל אסור לגרוע

בימיו של הגרים ונתקנא לדבר וכרת לו ונחבא במערה ויאמר לו ה' מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי וגו' אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל. א"ל הקב"ה חייך על מה שקנאת על המילה כל זמן שיעשו את המילה תעיד עליהם שקיימוה לפיכך תקנו כסא למלאך הברית שנקרא אליהו שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים בו הנה בא אמר ה' צבאות ע"כ. וז"ל הש"ך על התורה ריש סדר פינחס הנני נותן לו את בריתי שלום. שנתן לו שלום בד' יסודותיו. כי האדם מורכב מד' יסודות. כשהארבעה יסודות הם בשלום שאין גובר יסוד על חבירו הוא בחיים ואם יגבר יסוד האש על יסוד המים או יסוד המים על יסוד האש וכן שאר יסודות אז הוא מת. לזה הבטיחו שיהיה שלם בד' יסודותיו ובזה יהיה חי לעולם. וכשעלה לשמים עם ג' יסודות החומרים והניחם בע"ש שמתחון: לכתלות נהם נשימה לזה העולם שח"ם לבא בגא מלבוש חומרי ולקח יסוד הרוח שהוא יסוד המלאכים שנאמר עושה מלאכיו רוחות ועלה בו. ובכל עת הוא בא לפי שאמר כי עזבו בריתך בית ישראל א"ל הקב"ה אתה אמרת שעזבו בריתי שהוא ברית מילה. לא יהיה ברית מילה בעולם עד שתראה שם ותראה שלא עזבו בריתי כן אמר בזוהר עכ"ל. ורמז לזה שאליהו בא לכל מילה. שנאמר הנה יקום לי אפרים ר"ת אליה הנה מתפרים. ואי' בבה"כ פ' פ"א אם ילד גימטריא מילה. ומ"ת דם. מדי דבכי ר"ת דם. ב"ו גימטריא ח' זה ימי מילה. כתו מעי לו ר"ת כמל. לחם גימטריא אברהם:

כתב הטורים הטעם מה שמלין בבית הכנסת בצבור כדאם לפי שהמילה יחשב כקרבן כדאמרינן בב"ר ריש סדר וירא רבי לוי פתח ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה' אמר מה אם זה שהקריב שור ואיל נעשי הליני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל עצמו לשמי עאכ"ו. ולכך בשעה שמל אברהם ילידי ביתו ויעמיד גבעה מהערלות והפליגו עלה ריחו לפני הקב"ה כעולה שהוא כליל לאשים כדאי' במדרש רבה סוף פרשה לך לך. ולכך מלין בצבור לפי שהמילה שחישבה כקרבן. וכתב עוד וכיון שהוא כגיטול נחשב כקרבן כך תלי הסנדק שמלין עליהן השובין כמזבח כמ"ש בהגדת מהרי"ל ז"ל בהלכות מילה:

כתב המ"א בי"ד סי' רס"ה סעיף י"א נהגו המוהלים להתפלל ביום המילה שנאמר לזמנות אל ערבונם וגו'. וכתב בספר מ"ח דמה נכון לזה כי מילה ר"ת מוהל יורד לפני התיבה עכ"ל. ועיין בש"כ שם. ובמ"א בא"ח סי' ל"ב ס"ק כ"ד. ובק"ק פ"פ נהגו שהם ז מתפלל בכל יום. והאבל יורד לפני התיבה למנחה. וביום המילה המוהל יורד לפני התיבה כשמגיע למנחה. ושהוא דוחה את האבלים. וכתב בספר שער אלף יוסף סמך לזה כיון דיצחק ה' ביום נרה קאי על הסיפק השמל אשר מקמם זה אמרו בגמ' דאין מברכין שהשמחה במעונו בבית המילה משום דאיכא צערא דינוקא. א"כ דוקא המוהל שהוא במלאכו ראוי לאומרו ולהתפלל עליו: צריכין להכין מנא ומפלה כשמן כדי ליתן משום הערלה. וכ"כ הטור בס' נ"ל, נ"ם, ח"ל שאגא כל מאן דקרי ברית לקרבנא דא כאלו אקריב כל קרבנין דעלמא לקמי קב"ה וכאלו בני מדבחא שלימתא קמיה. בב"ר בשי לגרלם

וכ"כ

וכ"ש להסכה] שמא יקלקל ונמצא מחלל שבת ואם עבר על אפי' ספק אחת מותר למול בשבת (שם):

דין אם נולד בין השמשות:

(א) אם נאמר כשהוציא הולד ראשו חוץ לפרוזדור נראו ג' כוכבים בינונים יש לסמוך עליהם שהוא לילה אפי' אם למחר שבת וימול בשבת וכ"ש אם נולד כולו בפעם אחת ותיכף כשנולד ראו ג' כוכבים בינונים דחשוב לילה לענין למולו בשבת אבל אם הוציא ראשו חוץ לפרוזדור ונשתהה קצת עד שנולד כולו ואח"כ כשנולד כולו ראו שלשה כוכבים בינונים אם לפי השיעור נראה להם שהיה יום בשעת הוצאת הראש אין להם אלא מה שעיניהם רואות ויכול ימול לח' אפי' אם יארע בשבת היום אם נולד במ"ש (סי' רס"ב) ואם אינן יכולין לידע הולכין בתר חזקה דהשתא הוא דנולד ואם הוא בע"ש מותר למולו בשבת ואם במ"ש מלין אותו ביום א' (ש"ך סי' רס"ו ס"ק ס' וש"ש המנהג ונ"ל שחוקה):
(ב) אם נולד בין השמשות (שהוא י"ג מינוטען ומחצה קודם שנראו ג' כוכבים בינונים) שהוא ספק יום וספק לילה מונין מן הלילה וימול לתשיעי שהוא ספק שמיני ואם נולד ע"ש ביה"ש או שלא הוציא רק ראשו בבה"ש אף שיצא כולו בשבת אינו דוחה שבת ולא יו"ט וימול אחר כך (אבל יו"ט שני של גליות דוחה אפי' כבר עבר זמנו וימול ביו"ט שני של גליות אך מיו"ט ב' של ר"ה דקדושה אחת הוא שספק מילה וכ"ש מילה שלא בזמנה אינה דוחה אותה) וכן אם נולד במ"ש ביה"ש עבדינן לחומרא ואומרי' שהוא לילה ואינו נימול בשבת שלאחר רק ביום א' (סי' רס"ו): (ג) אם כשנולד היה נראה ברקיע כוכבים קטנים מאוד ורקיע היה מאדים כעין אורה של יום אף שהוא יותר מי"ג מינוטען ומחצה עד שיהא נראה ג' כוכבים בינונים אעפ"כ מיקרי בה"ש ומה שנראה רק קטנים משום דהרקיע היה מאדים כעין אורה של יום ולכן נראין כקטנים (סי' רס"ג): (ד) ישראל מומר שנולד לו בן מישראלית שלא הומרה או נתגיירה מלין אותו בשבת אבל ישראל שנולד לו בן מנכרית אין מלין אותו בשבת (סי' רס"ו):

דין מילה בשבת לתינוק הנולד לז' חדשים או לח':

(א) מי שנולד בחדש השביעי מלין אותו בשבת אפי' לא נגמרו שעריו וצפרניו אבל מי שנולד בחודש השמיני אין מלין אותו בשבת אלא אם כן נגמרו שעריו וצפרניו ואם הוא ספק בן שמונה או בן שבעה אם נגמרו שעריו וצפרניו מלין אותו בשבת ומותר לחלל עליו שבת כמו בכל תינוק שימול בשבת אבל אם לא נגמרו שעריו וצפרניו אין מלין אותו בשבת (ע"ז סי' רס"ו): (ב) מילה שלא בזמנה מותר למול ביום ה' או ביום ו' ולא חיישינן מפני שהוא ג' ביום השבת (שם):

מדבחא כמאן דא חד מלייא חרבא למגזר עליה האי קיימא קדישא ואתחשב קמי קודשא בריך הוא כאילו אדבח עליה קרבן עלאין ותורי וניחא ליה יתיר מכולהו עכ"ל. הרי נתבאר שצריך כלי מלא עפר לתת בו הערלה שנחתכת. כי הערלה רמוז לנחש הקדמוני שהוא סמאל הרוכב על הנחש. סמאל בא"ת ב"ש הוא בג' היפך נגלה ע"י חיתוך הערלה והפריעה נדחה סמאל ונוקבי ותוקם קודשא מקום שנחתכת. ולפיכך צריך לשים הערלה בעפר כי זהו חלקו ומזונו בסוד ונחש עפר לחמו. וזהו מזבח אדמה תעשה לי לשמי. וכמבואר בזוה"ק פרשת ויקהל ע"ש ספר סד"ה). ובספר לקוטי פרדס מרש"י ז"ל כתב נהגו להשליך הערלה בחול. שבני ארץ ישראל מטילים במים משום דכתיב וארחצך במים. ומוליכין הערלה במים. בני בבל מטילין בעפר משום דכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו. ומשם מביאין אל לקיים דברי שהיא מהול נקרא אסר ותים כדאמרינן בחולין פ"ב השושנים מן הרקק נגלות. עי' מעמר ומתים עכ"ל:
(ערוגות הבושם) כתב בשרבים הזהב מדכתיב כאשר צוה אותו אלהים. נלמד ממנו שהמצוה היא מיוסדת לאב למול את בנו יותר מלמאל כל אדם. וכ"מ לדינא אם היה האב מוהל בעצמו וקדם אחר ומהל חייב אותו מוהל ליתן לאבי הבן עשרה זהובים אף שהמוהל הוא צדיק וטוב מאבי הבן והכי נקטינן ועיין בח"מ סי' שפ"ב ובסמ"ע אבל אם נתנו האב למול ובא אחר ומלו פטור מעשרה זהובים הנ"ל אף שהראשון שנתנו הוא צדיק ביותר משני אבל אם האב בעצמו נתן למוהל אחד שימול אינו יכול לחזור בו וליתנו לאחר. משום שארית ישראל לא יעשו עולה. וכ"מ כשמכירים שניהם. אבל אם השני הוא אוהבו ביותר או יותר צדיק מן הראשון אין בו משום לא ידברו כזב. כי אין סברי דאילו היה עם באותה שעה כשנתן לראשון למול היה נותנו לזה שהוא אוהבו או צדיק ביותר. מ"מ אם נשבע לראשון כ"ד טפין אותו שיקיים דבריו כל זמן שלא יתיר שבועתו בפני שלשה כאשר היתר שבועות כמבואר בי"ד סי' רכ"ח. ואם נתנו לאחד ולא היה בעיר. והאב סבר שלא יהיה שם בזמן המילה ומלה אחר מוהל אחר. ונמצא כך בא הראשון. ימחלנו הראשון. דודאי לא חזר מהראשון. ועוד נלמד מזה כאשר צוה אותו אלהים ולא אוהבו מלמד שאותו האיש יכול ליתן לאחר לימול שהרי אין לו מיוסם במתים ... ונסמכא מיהם לכל הדינים מזכרנו ע"כ:

דיני ברכת המילה:

(א) הסנדק מברך [שמעתי שהמוהל יכוין להוציא בברכתו גם הסנדק וכן יכוין הסנדק לצאת בברכת המוהל. כי הסנדק נגמר המצוה והמסבב הדבר וכן יש לנהוג] אקב"ו על המילה [ולא ימול עד שגמר כל הברכה דכל הברכות צריך לברך עובר לעשייתן. ודלא כיש מוהלים שמברכים הברכה ומתחילין למוהלן חתוך מפני שמהרים ועי"ש (הכ"מ)]. ואבי הבן מברך בין חתיכת הערלה לפריעה אקב"ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו ואם בירך בדיעבד קודם המילה או אחר פריעה יצא וכן אם אבי הבן בעצמו הוא המוהל מברך שהיא עובר לעשייתן ואם אין אבי הבן אצל המילה מברך הסנדק בין מילה לפריעה [...] ואחרים העומדים אצל המילה אומרים כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים: האב והמוהל כשמברכין צריכין לעמוד אבל כשיעשה תיקון כשמברך הסנדק יושב ומברך. כל העם שאצל המילה צריכים לעמוד חוץ מהסנדק שהוא יושב ואחר כך מברכין על הכוס ואומרים אשר קדש ידיד

כו' (פי' רס"ה) [קצת נוהגין ליתן לתינוקת לשתות מכוס הברכה. אבל הנכון שהסנדק או האם ישתה כולו או מלא לוגמיו כדין כל דבר שטעון כוס (חכ"א)]: (ב) נוסח הברכה אם אין לו אב אומרים קיים את הילד הזה לאמו ומדלגין לאביו ואם אין לו אם אומרים קיים את הילד הזה לאביו ומדלגין לאמו ואם מתו שניהם אומרים קיים את הילד הזה ויקרא שמו בישראל ומדלגין לאביו ולאמו (שם): (ג) קטן שנולד כשהוא מהול וא"צ רק להטפת דם ברית אין מברכין עליו שום ברכה לא ברכת המילה ולא ברכת להכניסו ולא ברכת אשר קידש כו' (שם): (ד) ממזר כישראל הוא ומברכין עליו ברכת המילה עד כורת הברית אבל א"א תו"ם קיים את הילד כו' וכן כשעומדים אצל המילה א"א כשם שנכנס כו' וכן מפרסמין בשעת המילה שהוא ממזר וכן מלין אותו בחצר ביהכ"נ אבל פתח ביהכ"נ (שם): (ה) בד' צומות ואפי' בט' באב נותנין לתינוקות לשתות מן הכוס של ברכה וביוה"כ אין ליתן לתינוקות רק נותנין לתינוק הנימול מן הכוס חוץ מה שנותנין בפי התינוק כשאומרין בדמיך חיי (שם): (ו) אם יש שני תינוקות למול אפי' של אדם אחד המנהג שלא להביא שניהם לביהכ"נ למול בפ"א אלא בזה אחר זה ומברכין כל הברכות לכאו"א בפני עצמו (שם): (ז) היכא דאפשר עבדינן למילה בעשרה והיכא דלא אפשר עבדינן בפחות מי' (שם): (ח) אין מברכין שהחיינו בשעת המילה אפי' כשהאב בעצמו מל את בנו ואפי' בנו בכור אין מברכין שהחיינו בשעת המילה רק בשעת פדיון הבן (שם): (ט) אבי הבן עומד אצל המוהל להודיע שהוא שלוחו (שם): (י) נותנין את הערלה בחול ועפר וכן זורקין דם המילה בעפר ואם הוא שבת צריך להיות החול והעפר מוכנים [ויזהר שבעוד הערלה בידו יזרקנה לעפר. ואם שכח שזרקה מידו מאן דמתיר להגביה לתתה בעפר לא משתכח (נ"ב מסי' רס"ב)] (שם): (יא) נוהגין לעשות כסא לאליהו שנקרא מלאך הברית וכשמניחו יאמר בפירוש שהוא כסא של אליהו ואבי הבן והעומדים שם יאמרו אחר המילה פסוק אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך (שם בס"ה): (יב) אחר המילה אומרים עלינו ונוהגין שלא לחלוץ התפלין עד אחר המילה משום שהתפלין אות והמילה נ"כ אות (שם ס"ס רס"ה): [נוהגים לעשות סעודה ביום המילה שכל מצוה שקבלו ישראל בשמחה עדיין עושים בשמחה וכתיב שש אנכי על אמרתך. ואם מצאו בני אדם מהוגנים שם ומזמנים אותו ואינו הולך הוי כמנודה לשמים. ומי שאפשר לו לעשות סעודה כראוי ואינו נותן רק קצת או יש ועני מחזיק לא יפה עושה וכו' עס' חכ"א שהאריך מהר"א וז"ל מיהו נראה]:

דין תינוק שמת קודם שנימול ודין אם מת בשבת או ביו"ט:

(א) תינוק שמת קודם שנימול מלין אותו על קברו בצור או בקנה ואין מברכין על המילה אבל משימין לו שם לזכר שירחמוהו מן השמים ויחיה בתחיית המתים (סימן רס"ג): (ב) תינוק שנימול או תינוקת אחר שלשים ללידתם שמתו ביו"ט אם בעת קר ואין בזיון שלא תסריח אין לקברו ביו"ט א' אפי' ע"י עכו"ם אלא משהין לו עד יו"ט ב' ואז קוברין אותו כמו גדול (מ"א סי' תקכ"ו דלא כחכ"א): (ג) תינוק שלא נימול מחמת שהיה חולה ומת לאחר שלשים ביו"ט אף דאסתכי אין קוברין אותו ביו"ט א' מחמת שצריכין למולו ואין למולו ביו"ט א' ע"י עכו"ם ומשהין לו עד יו"ט ב' ומסירין ערלתו וקוברין אותו וליכא בזיון בזה שכל לכבודו מותר לטלטלו (ס"ד שם): (ד) תינוק שנימול או נקיבה תוך שלשים ללידתם שמתו ביו"ט בין גמרו שערו וצפרניו בין לא גמרו אי לא אסתכי אין קוברין אותו ביו"ט א' אפי' על ידי עכו"ם ומשהין ליה עד יו"ט ב' וקוברין אותו ע"י עכו"ם ולא ע"י ישראל ואם אסתכי קוברין אותו ביו"ט א' ע"י עכו"ם ואם מת ביו"ט ב' קוברין אותו בו ביום ע"י עכו"ם ולא על ידי ישראל: (ה) תינוק שלא נימול שמת בתוך שלשים יום אפילו גמרו שערו וצפרניו ואפילו אסתכי אין קוברין אפילו ביו"ט ב' אפילו ע"י עכו"ם אלא משהינן ליה עד אחר יו"ט ומסירין ערלתו וקוברין אותו (ולענין שנמול המת ממקום למקום עיין לקמן בהל' אבילות כי שם נתבאר דינו על נכון):

דיני אונן שיש לו בן למול:

(א) אונן שיש לו בן למול אם אפשר להקוברים שיתעסקו תחלה בתינוק ולקבור את המת קודם שיוצאים מבית הכנסת יקברו את המת תחלה בכדי שאבי הבן יוכל לברך ברכת להכניסו כו' ואם א"א לקוברו קודם שיוצאים מבית הכנסת ימול הבן בבית הכנסת קודם עלינו והסנדק יברך להכניסו כו' והאונן מותר לילך לבית הכנסת רק לא יברך ברכת להכניסו (פ"ת סי' שמ"א בי"ד):

בתב השל"ה הק' אמרה התורה השמר לך ושמור נפשך. בכן נ"ל ראוי שמירה יתירה לילד הנולד. ועיקר השמירה להיות ער בלילות עד המילה וללמוד תורה ולעסוק במעשים טובים. גם זה סגולה להיות הבית מלא אורה. רמז לדבר ליהודים היתה אורה ודרשו חז"ל זו תורה. וששון זו מילה. ומטה להדר אחר כל זה לעשות שמירה יתירה עכ"ל:

בלילה שלפני המילה קודם שלמוד יאמר בכוונה זה:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו הבוחר באברהם אהבו ובזרעו אחריו שתחון ברחמים אל למודנו ותמשיך חוט של חסד על הילד הזה להיות חזק ובריא כדי להכניסו לברית מצות מילה בזמנו ותזכה אותו להיות נמול כהוגן וכשורה ובכונה הראויה ותהא חשובה ומרצה מצוה זו לפניך כקרבן על מזבחך וכעקדת יצחק ולא יסכן חס ושלום מחמת המילה ותשלח

רפואה וחיים לילד הזה ולאמו כרפואת יחזקיהו מלך יהודה מחליו וכמרים הנביאה מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכמי מרה על ידי משה רבנו וכמי יריחו על ידי אלישע. וכשם שהכנוס אותו לברית כן תזכה את אביו ואת אמו לגדלו ולהכניסו לתורתך ולעבודתך וקדש שמך עליו עד כי יראו כל בשר כי שם יי נקרא עליו ויראו ממנו. ותהא עם פיו בעת הטיפו ועם ידיו בעת מעבדיו ויהיו פניו מצהיבות וקומתו נאה ואימתו מוטלת על הבריות ויהיה אהוב למעלה ונחמד למטה ויזכו לראות בשמחתו ובשמחת בני בניו שיהיו עוסקים בתורה ובמצות ושלום על ישראל. ברוך אתה יי למדני חקיך:

ביום המילה יפה והגון להדליק נרות בבית הכנסת שיש בו ברית מילה. וכן בתוך בית עצמו. ע"ש הכתוב כי נר מצוה ותורה אור:

כתב הרב בעל סוד ה' שקודם שמכניסין התינוק למול יתפלל המוהל תפלה זו. ואף אם הסנדק בן דעת:

רבונו של עולם. הנני מודה ומשבח ומהלל לשמך הגדול שבראתני יש מאין לא לצרך חובה כי אם נדבה ורצון ואהבה. במדת טובך וחסדיך. כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך. שנתת בי נשמה קדושה וחוניות. ועוד הגדלת טובך עלי שלא עשיתני אשה או עבד. ועל הכל יתגדל ויתרומם שמך לעולם שנתת לי אמונה שלמה להאמין כי אתה אל אמת ותורת משה עבדך בכתב ובעל פה אמת. וחתמת אות בריתך בבשרי לאות ביניך וביני להמול כל זכר לאות כי אתה אלהינו ואני עבדך חתום בחותמך הקדוש כי אמרת לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ועוד נתת לי מתנת חנם שזכיתני להיות אמצעי להכנים בניך תחת כנפי שכינתך ולמול את בשר ערלתם ולהכניסם באות ברית קדש צדיק יסוד עולם ועמך כלם צדיקים. לכן הנני מתחנן אליך אל שדי שתסייעני ותצילני מיצר הרע שלא לטמא אות ברית קדש וחותמך ששמת בבשרי. וכן כל הנמולים על ידי ישמרו את ברית קדש מכל טמאה שלא יקרבו אל עריות ולא שניות מדברי סופרים או עם נדה. או זכר או בהמה חיה ועוף. או עם גויה. או עם פנויה בלא קדושין. או כלה בבית חמיה. או עם נשותיהן שלא כהלכתן ולא שום דבר הגורם המשכת ערלה חס ושלום. ובני והנמולים על ידי וכל בני ישראל עמך לא ימירו את דתם ואמונתם. לא ברצון ולא באונס. אלא תמיד יהיו חזקים באמונתם בדת תורת משה עד יום מותם ונתת פניהם חזקים נגד המקטרים אותם על אמונתם. ומצחם נחושה נגד מצחם. ולא יבושו בעולם הזה ולא יכלמו לעולם הבא. ויהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתשלח את אליהו הנביא עתה לראות מצוה זו ויהיה הילד הזה בריא ולא חולה כדי שאקים מצות מילה בזמנו ותזכני להמולו כהוגן וכשורה ובכונה הראויה

ענף יוסף

כתב המקור חיים שנוהגין כן בבית הכנסת ביום המילה דיש מקומות אשר הם בגלות ועל המוהל שם ש"ל: מצוה בסיון כתב נשמה כדאמר בפרק ישראל אמר בן פשטא. וסימנו לי שבועה מכל ס"ת מילה:

כתב

וּבְכָל עֲבוֹדָתִי בְּמִצְוָה זוּ כְּאִלּוּ הִקְרַבְתִּי קָרְבָּן עַל גַּבֵּי מִזְבַּחֲךָ וְכַעֲקֵדַת יִצְחָק תִּרְצֵנִי בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וְשֶׁלֹּא יִסְבּוֹל הַיֶּלֶד הַזֶּה חַס וְשָׁלוֹם מֵחֲמַת הַמִּילָה וְתִשְׁלַח רְפוּאָה וְחַיִּים לַיֶּלֶד וּלְאִמּוֹ כִּרְפוּאַת יְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מֵחָלְיוֹ וּכְמִרְיָם הַנְּבִיאָה מִצָּרַעְתָּהּ וּכְנַעֲמָן מִצָּרַעְתּוֹ וּכְמֵי מָרָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה רַבֵּנוּ וּכְמֵי יְרִיחוֹ עַל יְדֵי אֱלִישָׁע. וּבִזְכוּת מִצְוָה זוּ רַחֵם עָלֵינוּ שֶׁלֹּא יִגְזְרוּ עָלֵינוּ גְּזֵרוֹת רָעוֹת לְבַטֵּל מִצְוָה זוּ וְלֹא שׁוּם מִצְוָה מִיִּשְׂרָאֵל וּתְזַכֵּנִי לְמִדַּת אַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁהִכְנִיס אֲנָשִׁים תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה שֶׁנֶּאֱמַר וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן. וּבִזְכוּת מִצְוָה זוּ הַחֲתוּמָה בִּבְשָׂרֵנוּ נִזְכֶּה לִרְאוֹת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וּמִבְּשָׂרִי אֶחֱזֶה אֱלוֹהַּ וְתַצִּילֵנִי מִן הַגֵּיהִנֹּם כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר גַּם אַתְּ בְּדַם בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ. וּשְׁלַח לָנוּ הַגּוֹאֵל בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ אָמֵן:

כשמביאים התינוק לבית הכנסת צריכין הכל לקום מפניו. וגם נשים העוסקים במצות הברית חייבין כל אחד לכוין להעמידה כמ"ש ויעמוד העם בברית. וכשבא אומרים כל הקהל בקול רם:

בָּרוּךְ הַבָּא:

ופירושו ברוך זה הגימטריא לשמונה ימים מנין הב"א וזהו ברוך הבא (אבודרהם). גם יכוין שמ"ה אותיות מספרי בא"ס עמו. ועל ידי כוונה זו ממשיך רוח קדושה ומטהרה על התינוק הבא ומקשר גם רוח אליהו בנער (כעל סדר ס'):

המוהלים והקהל נוהגין לומר אלו הפסוקים:

במדבר כה

וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: פִּינְחָס בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי: לָכֵן אֱמֹר הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם:

ואחר כך יקח המוהל את התינוק מהסנדק ויאמר בשמחה:

אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם אָבִינוּ הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים:

הִנְנִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁצִּוָּנוּ הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ לָמוּל:

והאב אם הוא שם יאמר צִוַּנִי לָמוּל אֶת־בְּנִי:

לְשֵׁם יִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּיהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ:

ויניח את התינוק על הכסא אשר הכין לאליהו:

ויכוין לשם הקדוש הזה (תבמ"ץ) שהוא גמ"ת כ"ה אלי"ה. כי שם הקדוש הזה הוא ממונה מלאכים לשמירת הילד שלא יטמא את בריתו כל ימיו. ויאמר:

זֶה הַכִּסֵּא שֶׁל אֵלִיָּהוּ זָכוּר לַטּוֹב:

ענף יוסף

כתב בספר שלמה יעקב שצריך לומר בפירוש זה הכסא של אליהו ה'. אבל אין אומרים כן אין אליהו בא לשם עכ"ל:

עיון תפלה

סדר המילה. כתב אבן הירחי במנהיג חלק ב' ס' קכ"ה „נהגו בנרבונה ובספרד כשמכניסין את הילד לבית המילה אומר המוהל בקול רם ברוך הבא והעם עונין בשם ה' ברוך המטיל לשכינה" עכ"ל: זה הכסא של אליהו זכור לטוב. מקורו בפרקי ר"א פכ"ט. ל"ט עמד אליהו (בימי אחאב) וברח מארץ ישראל ונמלט מגלה עליו הקב"ה ואמר לו מה לך פה אליהו אמר לו קנא קנאתי וגו' כי עזבו בריתך בנ"י הקב"ה לעולם אתה מקנא, קנאת בשטים על גלוי עריות (כמאן דאמר פינחס זה אליהו) וכאן אתה מקנא על הברית, חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך (מדרשים לשון יל"ד ס' רס"ה מביא שם מפרשים לענין כיון שאתה מקנא בא' על מצות מילה אני נותן לך זה לשכר וכו' ושם מפרשים

סדר ברית מילה

רפואה וחיים לילד הזה ולאמו כרפואת יחזקיהו מלך יהודה מחליו וכמרים הנביאה מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכמי מרה על ידי משה רבנו וכמי יריחו על ידי אלישע. וכשם שהכנסתם אותו לברית כן תזכה את אביו ואת אמו לגדלו ולהכניסו לתורתך ולעבודתך וקדש שמך עליו עד כי יראו כל בשר כי שם יי נקרא עליו וייראו ממנו. ותהא עם פיו בעת תפלתו ועם ידיו בעת מעבדיו ויהיו פניו מצהיבות וקומתו נאה ואימתו מוטלת על הבריות ויהיה אהוב למעלה ונחמד למטה ויזכו לראות בשמחתו ובשמחת בני בניו שיהיו עוסקים בתורה ובמצות ושלום על ישראל. ברוך אתה יי למדני חקיך:

ביום המילה יש להדליק נרות בבית הכנסת שיש בו ברית מילה. וכן בביתו בית עצמו. ע"ש הכתוב כי נר מצוה ותורה אור:

כתב הרב בעל סוד ה' שקודם שמביאין התינוק למול יתפלל המוהל התפלה זו. ואף אם המוהל בן רשע:

רבונו של עולם. הנני מודה ומשבח ומהלל לשמך הגדול שבראתני יש מאין לא לצרך חובה כי אם נדבה ורצון ואהבה. במדת טובך וחסדיך. כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך. שנתת בי נשמה קדושה וזרעיות. ועוד הגדלת טובך עלי שלא עשיתני אשה או עבד. ועל הכל יתגדל ויתרומם שמך לעולם שנתת לי אמונה שלמה להאמין כי אתה אל אמת ותורת משה עבדך בכתב ובעל פה אמת. וחתמת את בריתך בבשרי לאות בינך וביני להמול כל זכר לאות כי אתה אלהינו ואני עבדך חתום בחותמך הקדוש כי אמרת לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ועוד נתת לי מתנת חנם שזכיתני להיות אמצעי להכנים בניך תחת כנפי שכינתך ולמול את בשר ערלתם ולהכניסם באות ברית קדש צדיק יסוד עולם ועמך כלם צדיקים. לכן הנני מתחנן אליך אל שדי שתסייעני ותצילני מיצר הרע שלא לטמא את ברית קדש וחותמך ששמת בבשרי. וכן כל הנמולים על ידי ישמרו את ברית קדש מכל טמאה שלא יקרבו אל עריות ולא שניות מדברי סופרים או עם נדה. או זכר או בהמה חיה ועוף. או עם גויה. או עם פנויה בלא קדושין. או כלה בבית חמיה. או עם נשותיהן שלא כדרכן ולא שום דבר הגורם המשכת ערלה חס ושלום. ובני והנמולים על ידי וכל בני ישראל עמך לא ימירו את דתם ואמונתם. לא ברצון ולא באונס. אלא תמיד יהיו חזקים באמונתם בדת תורת משה עד יום מותם ונתת פניהם חזקים נגד המקטרגים אותם על אמונתם. ומצחם נחושה נגד מצחם. ולא יבשו בעולם הזה ולא יכלמו לעולם הבא. ויהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שתשלח את אליהו הנביא עתה לראות מצוה זו ויהיה הילד הזה בריא ולא חולה כדי שאקים מצות מילה כתקנה ותזכני להמולו כהוגן וכשורה ובכונה הראויה

ענף יוסף

כתב המוקם הם שמותין מי בנית הכנסת ביום המילה דיש מקומות אחר הכר בפירוז של מוסם גם כן: משום בפיתן כוונו נגמתה כדאמר בפרק ישראל אמר בן פתפתר. וסימנו לי סגולה הכל ק"ת מילה: (פמ"ס)

וכאלו עבודתי במצוה זו כאלו הקרבתי קרבן על גבי מזבחך וכעקדת יצחק תרצני ברחמיך הרבים ושיהא יספי הילד חיה הם ושלום מחמת המילה ותשלח רפואה וחיים לילד ולאמו כרפואת יחזקיהו מלך יהודה מחליו וכמרים הנביאה מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכמי מרה על ידי משה רבנו וכמי יריחו על ידי אלישע. ובזכות מצוה זו רחם עלינו שלא יגזור עלינו גזרות רעות לבטל מצוה זו ולא שום מצוה מישראל ותזכני למדת אברהם אבינו שהכניס אנשים תחת כנפי השכינה שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. ובזכות מצוה זו החתומה בבשרנו נזכה לראות פני השכינה כמו שנאמר ומבשרי אחזה אלוה ותצילני מן הגיהנם כמו שנאמר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך. ושלח לנו הגואל במהרה בימינו אמן:

כשמביאים התינוק לבית הכנסת צריכין הכל לקום מפניו. וגם נשמה מעוסקת במצות הברית תיכף כל הקהל לביות נעמידה כמ"ש ויעמוד העם בברית. ונכולם אומרים כל הקהל בקול רם:

ברוך הבא:

ופירושו ברוך זה בגימטריא לשמונה ימים מכין הב"א וזהו ברוך הבא (אבודרהם). גם יכוין שמ"ש אותיות מספרי כיום בהים עמו. ועל ידי כוונה זו ממשיך רוח קדושה ומהרהר על התינוק הבא ומקשר גם רוח אליהו בנער (בעל סדר ס"ז):

המוהלים והקהל נוהגין לומר אלו הפסוקים:

במדבר כ"ה

וידבר יהוה אל משה לאמר: פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי: לכן אמר הנני נתן לו את בריתי שלום:

ואחר כך יקח המוהל את התינוק מהמביאו ויאמר בשמחה:

אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה שצונו הבורא יתברך למול:

והאב על פה גם יאמר צוני למול את בני:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו:

ויניח את התינוק על הכסא אשר הכין לאליהו:

ויכוין לשם הקדוש הזה (תבמ"ין) שהוא בגי' כ"ס אליהו. כי שם הקדוש הזה הוא ממונה מלאכים לשמירת הילד שלא יסמא את בריתו כל ימיו. ויאמר:

זה הכסא של אליהו זכור לטוב:

ענף יוסף

בתב בספר מלמד יעקב שצריך לומר בפירוש זה הכסא של אליהו כו'. שאם אין אומרים כן אין אליהו בא לשם עכ"ל:

עיון תפלה

סדר המילה. כתב אבן הירחי בהמנהיג חלק ב' סי' קכ"ח „נהגו בצרפת ובספרד כשמכניסין את הילד לבית המילה אומר הקהל בקול רם ברוך הבא והשם שהוא בשם ה' ברוך המטיל לשכינה" עכ"ל: זה הכסא של אליהו זכור לטוב. מקורו בפרקי ר"א פכ"ט כ"ס שמד אליהו (בימי אחאב) וברח מארץ ישראל ונגלה עליו הקב"ה ואמר לו מה לך פה אליהו אמר לו קנא קנאתי וגו' כי עזבו בריתך א"ל הקב"ה לעולם אתה מקנא, קנאת בשטים על גלוי עריות (כמאן דאמר פינחס זה אליהו) וכאן אתה מקנא על הברית, חייך שאין ישראל עושין ברית מילה עד שאתה רואה בעיניך (מדרשים לטור יו"ד סי' רס"ה מביא שיש מפרשים לשנה כיון שאתה מקנא נס' על מצות מילה אני נותן לך זה לשכר וכו' ויש

מפרשים

(סליק)

לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ׃ שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְיָ, וּמִצְוֹתֶיךָ עָשִׂיתִי׃ אֵלִיָּהוּ מַלְאַךְ הַבְּרִית. הִנֵּה שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ עֲמֹד עַל יְמִינִי וְסָמְכֵנִי׃ שִׂבַּרְתִּי לִישׁוּעָתְךָ יְיָ׃ שָׂשׂ אָנֹכִי עַל אִמְרָתֶךָ, כְּמוֹצֵא שָׁלָל רָב׃ שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל׃ אַשְׁרֵי תִּבְחַר וּתְקָרֵב יִשְׁכֹּן חֲצֵרֶיךָ׃

והקהל עונין נִשְׂבְּעָה בְּטוּב בֵּיתֶךָ קְדֹשׁ הֵיכָלֶךָ׃

ד"ל ע"י הברית אנחנו מתקרבים אל הקדושה וזוכים אל ההיכל הקודש אשר הם לגרור הנשמות (הרבים הזהב):

ויקח המוהל את הנער מכסא של אליהו ויניחו על ברכי הסנדק, ותופס שר הערלה בין אצבעותיו ומברך בקול רם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל הַמִּילָה׃

א בראשית מט, יח. ב תהלים יט, קסו. ג שם שם, קסב. ד שם שם קסה. ה שם סה, ה.

ענף יוסף

ששׂ אנכי על אמרתך ה'. פסוק זה נדרש בשבת דף ק"ל על המילה. ופירש"י אמרתך אמירה יחידה מקדמה לשאר אמירות והיא מילה שישראל עושים ושמחים אליה על שהיא מצוה שהיא תמיד נושא על אדם ביום ובלילה ואפילו בשעת מרחץ. ומתוך מצוה זו הוא מכיר ויודע שהוא עבד ה' ומצוה במצותיו. ובתוספות כתבו גם שפסוק זה נדרש בשו"ע תה' (?) נמצא על השמינית על המילה: הגה

דובר שלום

לישועתך קויתי ה'. אמירת פסוק זה בענין המילה ישכן ע"פ מה שנאמר המהלך לפני והיה תמים. ואתנה בריתי ביני וביניך. כוונתו בהיותך מהל כהגאתי מתך ע"י כמום אמנעום. אך היותך ימהל את אהבה בריתי ביני. וביניך בלי שום תבדיל אמנעי בינינו. וזו שאומרים בשעת המילה לישועתך קויתי ה'. ע"י המילה הכי מקום ישועת שלמתך הכי': שברתי לישועתך ה' וגו'. איתא בתנחומא מי הקדימני ואשלם מי מל לפני עד שלא נתתי לו בן. וזו בשעה שברתי לישועתך ה' שאתה נתת לי בן ואח"כ מצותי מעשין למעט:

אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה. ועוד לבכניסו בבריתו של א"א. מין המילה הוא לשתי תועלת. האחת להתלים כח התומר למעט בזה תאות הזמן ותשוקותיו. השנית להכשיר בזה שלימות הנפש שיטהר ויתגבר שמעלת הנפש. וזו על המילה להגלים כח החומר. ולהכניסו בבריתו של א"א להשלמה בשלימות הנפש

א אליהו מלאך הברית. הוא ישלח מלאכו לפניך ר ת מילה.

עיון תפלה

המדרשים לגלוי שא"ל הקב"ה אתה מוליא לנו על כני שאינן מקיימין הברית בעיניך תראה שמקיימין אותו עי"ש, ובלשון אחרון משמע בהדיא בשיר השירים רבה פרשה א' פסוק אל תראוני שאני שחרחרת ותכותיה כתיב באליהו שנאמר קנא קנאתי וגו' כי עזבו בריתך בני ישראל א"ל הקב"ה בריתי שמא בריתך מזבחותי שמא מזבחותיך נביאי שמא נביאיך ואת עמי אוכפת לך וכו' רעון פיות בכל מי שאומר דילטוריא על בני, וכן משמע בסדר אליהו זוטא הי"ס ח' עי"ש) מכאן התקינו חכמים שיהו עושין מושב כבוד למלאך הברית שנאמר (מלאכי. ג, א) ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא, ע"כ. גם במדרש אגדה בראשית פרק ע' סי' ב' פירשו את המקרא דאליהו כי עזבו בריתך בני ישראל על ברית מילה. ולפיכך אומר המוהל לאליהו אליהו מלאך הברית הנה שלך לפניך (הדבר הסגנו לך והוא מצות מילה שאמפערת בתפילה ומסרת המכתך אליו — הנה לפניך, לפיכך) עמוד על ימיני וסמכני (סמכה בסמוך אלי ורמז בעיניך אין שישראל מלים את בניהם, וכדי שלא ידמה השומע שהוא מתפלל למלאך הברית לסמוך אותו במלאכתו זה. אמר ע"ש ברוך לסמוך שמה הברית בשלום בלתי נס' נבדו, אם אומר מיקן) שברתי לישועתך ה' (ולא יבין) (וכו"ס)

כשומע שאין כונתו באמרו וסמכני סמוך אותי אלא היה בסמוך אלי. וכטים כאלה המורים על יחסים אחרים בזולת יחס הפעול נמצאים הרבה במקרא, כמו בני יְצָאֻנִי (ירמיה י, כ) יצאו ממני, אל תְּבוֹאֵנִי תהלים ט, יג) תבוא אלי, וה' יְשַׁלְּחֵךְ (ש"א כד, יט) ישלם לך, שאל אביך וְיַגֵּדְךָ (דברים לב, ז), והיא אחת מסגולות הקצור בלשון): ששׂ אנכי על אמרתך. בשבת (ק"ל ע"א) דרשו את המקרא הזה על מצות מילה דתניא התם רשב"ג אומר כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה כגון מילה דכתיב שש אנכי על אמרתך עדיין עושים אותה בשמחה: שלום רב וגו'. הרבה מכשולים אירע במילה כי הא דר' נתן (שבת קל"ד ע"א) מגד הגימול ושמעים רבות מגד המוהל, וכי היכי דלא לירתת המוהל בשעת מלאכתו תקנו לו שיאמר מקודם לכן המקרא הזה לאמר ממנו נלמד שכל העוסק במלאכת ה' באמונה על פי התורה שלום יהיה לו ולא יארע מכשול על ידו: אשרי תבחר ותקרב. מכל מזכר ה' לך לך דף ס"ד. ובגיטה במדבר פרשה י"ד סי' י"ל ביום השמיני אמר יום דרשו את המקרא הזה של בחירת ישראל שנאמר נבקב"ה וכו' והקב"ה מהר בהם לשיתם לו לעם סגולה וכו' שנאמר הקב"ה בישראל מכל האומות והאליהם לאמר אשרי תבחר ותקרב עי"ש, ולפי שהמילה

היא

סדר ברית מילה

וימהר לחתוך עור הערלה ואז אבי הבן מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַכְנִיסוֹ בִּבְרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ:

ואם אבי הבן הוא המוהל אינו יוצא בברכת על המילה בלבד אלא יברך ג"כ ברכת להכניסו. וכתב הרדב"ז בתשובת שאלה הטעם מפני שהאב חייב למולו וזו הברכה של להכניסו היא חיוב על האב יותר מכל אדם. כי ברכת מילה שוה היא לכל אדם. ואנו צריכין להפרים בין חיוב האב לשאר בני אדם עכ"ל. וכן פסק הלק"ש סי' מ"ש. ומברכו אבי הבן עם ברכת המילה קודם שיחתוך (רשב"ש) ועיין בספר טהר כלאן יוסף:

ואחר ברכת להכניסו הי' העומדים שם עונים:

כְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לַבְּרִית כֵּן יִכָּנֵס לְתוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים:

עץ יוסף

בן יכנס לתורה כו'. שאלו הן מצות הבן המוטלות על האב. והדרש ע"ז הסדר על שם דאמרינן לעולם ילמד אדם תורה ואח"כ ישא אשה. והזכיר אח"כ מעשים טובים אע"פ שהוא חייב במצות מיום שהוא בן י"ג שנה ויום אחד מ"מ אינו בן עונשים עד עשרים. וככר היה בן שמונה עשרה לחופה (אבודרהם). ונקבעה תפלה זו על פי מדרש קהלת רבה פסוק עת ללדת ז"ל והוה אבוי דינוקא משקי לון חמר עתיק ואמר שתוןמן הדין חמרא טבא וכו' ועבו בתריה כשם שהכנסתו לברית כך תכניסהו לתורה ולחופה ע"ש. דר"ש בן חלפתא וחביריו התפללו כן ונתרפא הילד וחיה. אבל לפי המדרש הלזה היה ראוי לקבוע תפלה זו בזה הלשון כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו כו' דאז הי' קאי התפלה ג"כ על אבי הילד שיזכה להכניסו בעצמו לתורה כו':

ענף יוסף

כשם שנכנס לברית. ספלה ע מתפללים על הגימול יסים הגימול מי שיהיה בן צדיק או בן רשע. תנן מממזר. והטעם דלא ניחא להו לישראל בקזוזים לקיים התמזרים שביניהם וכמבואר בי"ד סי' רס"ה. וצלמו טולם טוב כדמליט בצהל ובשאר ספרי המקובלים הביאו הלקוט בפרשת פטים מנו תשובה נפיק נהורא. מסרם אברהם. מנו לחמי נפיק דינא מאברהם יצחק. מנו סב נפיק ביש מיצחק עשו. וכחסם. וטלטו אסכליט דא בדא. וכמ"ש בעל פטרה תאתרום מאמר מגול דין פ"י רב בשאל בא מנילון קיסר. תורגלום הגר בר אחתיה דטיטוס הרשע. שמעיה ואבטליון בנו מסנחריב. רבי עקיבא בא מסיסרא ע"ש. הכי לפניט שנש מעטוטיט אשר לא נדע בין סב לביש (סכר שרה"ז): מה שאין כאב

דובר שלום

הנפש ע"ד שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן: לתורה ולחופה ולמע"ט. תכלית הבריאה היא לקיים התורה ומע"ט. ולקיום המין. זהו לתורה ולמע"ט. גם לחופה לתכלית קיום המין. ולפי שחיוב התורה הוא מבן חמש

וזמן החופה הוא בן י"ח. לכן מקדים תורה לחופה. גם כמאחז"ל ריחים בצוארו ויעסוק בתורה. ומע"ט הוא טוב כל ימיו גם אחר החופה לכן אמרו באחרונה:

עיון תפלה

היא חותמת הבחירה הזאת כאדם שעדר לו סחורות בחבית ובטרם יקחן אל ביתו הוא טובע עליהם את חותמו כדי שלא יתחלפו באחרות, לפיכך אנו מזכירים בברית מילה את הפסוק הזה המדבר מבחירת ישראל ומאחריתן הטובה: להכניסו בבריתו וגו'. באבודרהם הלכות ברכות שער ס' מביא גירסא אחרת להכניסו לבריתו בלמ"ד, וכמו שאנו אומרים אח"כ שנכנס לברית. וגי' בה"ג בהל' מילה כשם שהכנסתו בברית בבי"ת: לתורה ולחפה ולמעשים טובים. רבים שואלים הרי המעשים הטובים קודמין לחופה? ונראה דמעשים טובים דהכא אינם קיום המצות אלא שמירה על תורה וחופה דקאמר, שהתורה והחפה יהיו מעשים טובים ולא מעשים רעים, כי כל מי שקורא ושונה ובועט בגדולים ממנו נוח לו שלא נברא (ברכות י"ז ע"א), דברי תורה יש בם להמית ולהחיות למשמאילים בה סמא דמותא (שבת פ"ח ע"ב), מי שקורא ושונה ומשמש ת"ח ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו

אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה אוי לו לרבו שלמדו תורה פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו עליו הכתוב אומר באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו (יומא פ"ו ע"א), תלמוד תורה באופן זה היא אם כל המעשים הרעים וגורם רעה לעצמו ולכל העולם כלו. וכמו כן החופה יש נשואין הגורמים חלול שם שמים כגון הנושא אשה שאינה הוגנת לו שמעלה עליו הכתוב כאלו חרשו לכל העולם כלו וזרעו מלח, אליהו כותב והקב"ה חותם אוי לו לפוגם את זרעו ופוגם את משפחתו (קדושין ע' ע"א), וכגון הנושא אשה לשם ממון דהוויין ליה בנים שאינם מהוגנים (שם), וכגון הנושא אשה דומה שמלעיזין עליה הבריות (סוטה כ"ז ע"א), נשואין כאלה מעשים רעים הם שמחריבין טהרת משפחה ויחוס בית אבות, לזה אנו מברכים את הילד שיזכה לתורה ולחופה כאלה שמסרתה למעשים טובים. וכ"ה גי' אבודרהם ברכות שער ס' למעשים טובים בלי וי"ו החבור. וגי' בה"ג לתורה ולחפה

סדר ברית מילה

ואחר שנחתך הערלה יכסה לאחר הפריעה והמציצה הערלה בחול או בעפר. ויש סמך לדבר בפדר"א ז"ל על הבנים שמה שהיו ישראל במדבר לא היו פורעים משום עיפי הדרך. וכשהיו מולין היו נוטלין אותה ערלה ומכסין אותה בעפר. ומשום הכי ומוהל הוא נותן את הערלה בעפר. ויש סמך לחול ע"ש ושמתי את זרעך כחול הים. ולעפר ע"ש ושמתי את זרעך כעפר הארץ (אבודרהם):

ואחר כך ישול המוהל את ידיו כדי שיברך הברכה בנקיות ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדַּשׁ יְדִיד מִבֶּטֶן. וְחֹק בִּשְׁאֵרוֹ שָׂם. וְצֶאֱצָאָיו חָתַם בְּאוֹת בְּרִית קֹדֶשׁ. עַל כֵּן בִּשְׂכַר

עץ יוסף

אשר קדש ידיד. יש שפירשו זה אברהם כדדרשינן בפרק כל המנחות על אברהם מה לידידי בביתי. אבל רובם פירשו זה יצחק. ונקרא ידיד ע"ש אהבתו. והיה מקודש מבטן. שקודם שנתעברה שרה נתקדש אברהם במילה. ועוד שנקרא שמו קודם שנולד שנאמר ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה. אק"ש נוטריקון אשר קידש ידיד מבטן. (אבל אברהם לא היה מקודש מבטן דהרי כשהיה בן ג' שנים הכיר את בוראו ולא קודם לכן. ובמדרש למ"ד שבן מ"ח הכיר את בוראו. ולא מל עד שהיה בן צ"ט כדי להיות מצוה ועושה): וחוק בשארו שם. פי' בבשרו שם חק של מילה. ואמר חק שאין בה טעם ידוע לנו אלא גזרת מלך: וצאצאיו חתם באות ברית קדש. פי' וצאצאיו אחריו חתמם הקב"ה באות ברית זו שהיא של קודש. אות וברית כתוב במילה. וקרא ברית קודש ע"ש ובשר קדש יעברו מעליך והוא נדרש במנחות על המילה. ויש מפרשים פי' חק נאמרו שם זה יעקב דכתיב ויעמידה ליעקב לחק. וזה ג"כ מענין ברכה זו כמו שסיום הכתוב לישראל ברית עולם. וצאצאיו חתם באות ברית קדש אלו השבטים ובניהם: על כן בשכר זאת כו'. פי' בשכר מצוה זו של מילה שעשינו בבשרנו:

אל

ענף יוסף

מבטן שמחייו כשאל את בנו כמו בפדיון הבן באלפי מעי פסחים דף קכ"ה משום שהלוך מבטן

עיון תפלה

והו לא, וכ"ה בירושלמי ברכות פ"ט ה"ד: אשר קדש ידיד מבטן. אומר רבינו תם דהיינו אברהם שנקרא ידיד כדאמר הכא וקדשו הקב"ה מן הבטן שפירשו במדרש דכתיב באברהם כי ידעתיו וכתיב בירמיה בטרם אצרך בבטן ידעתיך. רק בשארו שם, זה יצחק וכו'. וצאצאיו חתם באות ברית קדש, זה יעקב וכו' (תוס' מנחות נ"ג ע"ב ד"ה), וכן פירש אבן הירחי במנהיג חלק ב' סי' קנ"ג. ורש"י ז"ל פירש (שבת קל"ז ע"ב) אשר קדש ידיד מבטן, יצחק קרי ידיד ע"ש אשר אהבת (בראשית כב, ב). מבטן, דקודם שנולד נתקדש למצוה זו דכתיב (שם יז, יט) אבל שרה אשתך וגו' והקימותי את בריתי אתו היינו מילה. בשארו, בבשרו. שם, חק של מילה. וצאצאיו אחריו חתם באות זו של ברית קדש. צוה להציל ידידות שארנו משחת, מגיהנם דכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכריה ט, יא) עכ"ל. וכן פירש אבודרהם. והרש"א ז"ל בחדושי אגדות שבת שם מפרש כל הברכה על כלל האומה הנקראת ידיד כמו שפירש רש"י (ירמיה יא, טו) מה לידידי בביתי „מה נפש כבולתי נבא אל ביתי" עכ"ל, ואמר אשר קדש ידיד מבטן על שם הכתוב (ישעיה מט, א) ה' מבטן קראני (הזכירני והקדישני) ופירש הרב המפרש הגדול ר' שמואל לאידו ז"ל „משם שאמר שם ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר יורה שהפסוקים (מ"ט)

מדברים על ישראל וכו' ומזמן קדמון בהיות יעקב ועשו בבטן רבקה מבטן קראני וישם פי כחרב חדה, שהאומות ישראל (נילס כ"ס ע"ב) לא יהודי לא לגוי" עכ"ל, ואמר חק בשארו שם לא כשאר חקים שאינם בגופו של אדם כתפלין וציצית אבל זה החק הוא בגופו, ואמר וצאצאיו היינו של אברהם המוזכר לעיל (להכניסו בבריתו של אברהם אבינו, וזה אולי דוחק, אבל אפשר לפרש ע"פ דרך זה בפשיטות אשר קדש ידיד היינו ישראל סבא וצאצאיו היינו בני ישראל, ולדברי הרש"א ז"ל אנו צריכים לומר כי מה שבאה הברכה בלשון יחיד הוא כמו שאמרו רבותינו (מנחות נ"ג ב') כולהו ישראל קרי להו בלשון יחידי). והרב הג' ר' יוסף חיים זאנענפעלד נר"ו מעיה"ק פירש תחלת ברכה זו כך, אשר קדש ידיד מבטן זה אברהם כמו שפירש רבינו תם, וחק בשארו שם, שארו זו אשתו (ב"ב קי"א ב') שחקק באשתו שרה עיקר מטרון, כמו שאמר ר' יודן בשם ריש לקיש (ב"ר פמ"ז סי' ב') עיקר מיטרון לא הוה לה וגלף לה הקב"ה עיקר מיטרון (עי' יבמות ס"ד ע"ב) ופירוש וחק בשארו שם ששם באשתו חקיקה חדשה של בית מולדת, ומה שפירש רש"י וחק בשארו שם של חק המילה כן הוא בתנחומא הישן פ' לך לך ובתנחומא הוצאת בובער פ' חיי שרה סי' ו' ופערה פיה לבלי חק מהו לבלי חק אין חק אלא מילה שנאמר אשר כרת את אברהם וגו' ויעמידה ליעקב לחק. וחתם

באות

סדר ברית מלהי

זאת. אל חי חלקנו צורנו. צוה(א) להציל ידידות שארנו משחת. למען בריתו אשר שם בבשרנו: ברוך אתה יי כורת הברית:
אלהינו ואלהי אבותינו. קים את־הילד הזה לאביו ולאמו ויקרא שמו בישראל (פלוני בר פלוני) ישמח האב *) ביוצא חלציו ותגל

*) אם האב בעצמו הוא המוהל יאמר: יהי רצון שאשמח ביוצא חלצי: ליתום מהאב יאמר המוהל ישמח האב בגן עדן ביוצא חלציו: ליתום מהאם יאמר המוהל ישמח האב ביוצא חלציו ותגל אמו בגן עדן בפרי בטנה: ליתום מהאב ומהאם יאמר המוהל ישמח האב בגן עדן ביוצא חלציו ותגל אמו בגן עדן בפרי בטנה.

א) ר"ל צוה.

עץ יוסף

אל חי חלקנו צורנו. אמר אלו השמות ע"ש ובשרי ירננו אל אל חי ומילה עבודת בשר היא. ואמר חלקנו צורנו נגד שאר ע"ש כלה שארי ולבבי וחלקי אלהים לעולם: צוה להציל ידידות. ע"ש מה לידידי הנאמר לאברהם וע"ש נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה: שארנו משחת למען בריתו אשר שם בבשרנו. פי' מגיהנם שכל מי שהוא מהול אינו נכנס לגיהנם כמו שנאמר בזכריה גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו: בא"י כורת הברית. ע"ש וכרות עמו הברית.

ענף יוסף

מברך שהחיינו לזמן הזה שמחה נפל שוה. אבל בפדיון הבן יצא מכלל נפל. אי נמי כדאמרו בפ"ח דכתובות דף ח' דלא מברכין שהשמחה במעונו ביום המילה דאיכא צערא לינוקא. לכן י"ל שמשו"ה לא מברכין שהחיינו (רוקח): קים את הילד הזה כו'. לפי שהסכנה נסים ונפלאים נעשו לו לתינוק כשנולד וגם סוף אין לו כי אם שמונה ימים שנולד ושופכין את דמו במילה. לפיכך תקנו להתפלל עליו לשם שיקיימהו לאביו ולאמו וירפאהו. וכמו

ויש שפירשו על כן בשכר זאת פי' בשכר מצות מילה ה' נעשה אל חי חלקנו לעד כמו שכתוב גבי מילה והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים וגו'. ואח"כ שואל מאת השם ואומר אתה צורנו צוה להציל ידידות שארנו משחת ר"ל ידידות על הנפש שהיא חביבה מן הכל. והוא מכוון למ"ש ז"ל שאברהם יושב על פתחה של גיהנם ואינו מניח ליכנס בתוכו מי שיש אות ברית בבשרו. כי גנאי הוא למלך שיעבדו הנושא חותמו יכנס במקום מטונף ומגועל. וזהו שאמר למען בריתו אשר שם בבשרנו. וסיים בשבחו של הקב"ה בא"י כורת הברית. והמהרש"א כתב דאכלל ישראל אמר אשר קדש ידיד מבטן שקראו הכתוב ידיד כדכתיב מה לידידי בביתי וגו' כפירש"י לפי פשוטו בספר ירמיה וכתיב את ידידות נפשי וגו'. ואמר בהם מבטן שהש"כ העמוסים מני בטן. ואמר חק בשארו שם לא כשאר חוקים שאינן בגופו של אדם כמו התפלין והציצית אבל זה החוק הוא למעלה שהוא בגופו של אדם. ואמר וצאצאיו של אברהם חתם באות ברית קדש שהמילה הוא אות ברית כמ"ש לאברהם והיה לאות ברית ביני וגו' והיא חותם הקודש ע"ש גדר הערוה דכ"מ שתמצא גדר ערוה נאמר בו קדושה וכמ"ש שהמילה באה למעט תאות המשגל. ועל כן בשכר זאת צוה הקב"ה לאברהם להציל ידידות שאריתנו דהייט גופנו משחת דהוא הגיהנם כמ"ש בפ' עושין פסין (דף יט.) שאברהם יושב כו' ומסיק להו למי שאין בו דבר ערוה ועבירה. וכל הבא על הכותית דמשכה ערלתו ולא מבשקר ליה. והיינו למען בריתו אשר שם כו' עכ"ל:

דובר שלום

ויקרא שמו בישראל. קריאת השם בעת המילה י"א שאברם נקרא אברהם בעת המילה. וכן משה נקרא יקותיאל בעת המילה כדאי' בפר"א. והטעם לזה יובן ע"פ מה שנאמר בפ' בראשית שהשם נקרא תמיד לפי תכונת תכליתו. העץ כשהוא מחובר נקרא אילן. כשהוא נקצץ נקרא עץ. כשנעשה ממנו איזה כלי נקרא ע"ש הכלי. וכן כאשר ימול הילד והגיע לתכלית שלימותו שלימות ישראל. נקרא אז שמו לפי תכונת שלימותו. ולכן אין מכנים בשם הטעם. לפי שהשלימות הוא בתכונת השם. ומרמז עוד במלת בישראל שלימות המילה במצות שאר ועריות הלב שכן נכלל בתיבת בישראל כמ"ר לב"ש: ישמח האב ביוצא חלציו. ע"ד שנאמר בנך היוצא מחלציך

עיון תפלה

באות ברית קדש. שהמילה היא אות ברית כמו שאמר לאברהם והיתה לאות ברית ביני וביניכם (בראשית יז, יא) והוא חותם הקודש על שם גדר פתח דכל מקום שתמצא גדר ערוה נאמר בו קדושה (רש"י ריש קדושים) שהמילה ממעטת תאות המשגל. (סג"מ)

על כן בשכר זאת צוה הקב"ה לאברהם להציל ידידות שאריתנו דהייט גופנו משחת מגיהנם, כמו שאמרו בפ' עושין פסין (עירובין י"ט ע"א) דהוא דמחייבו ההוא שעתא בגיהנם אתי אברהם אבינו ומסיק להו בר מישראל הבא על הכותית דנמשכה ערלתו

וְתָגֵל אִמּוֹ בִּפְרִי בִטְנָהּ, כַּכָּתוּב יִשְׂמַח־אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ: וְנֶאֱמַר וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי: וְנֶאֱמַר זָכַר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ דָּבָר צִוָּה לְאֶלֶף דּוֹר: אֲשֶׁר כָּרַת אֶת־אַבְרָהָם וּשְׁבוּעָתוֹ לְיִשְׂחָק: וַיַּעֲמִידֶהָ

עץ יוסף

כשמגיע לומר לך בדמיך חיי כופל הפסוק. וכתב הפמ"ג בי"ד סי' רס"ה הטעם שכופלין לרמז ע"י המילה יזכה לשס"ה ולשס"ב ע"כ. ובכל פעם שכופל מתן מהיין באצבעו בפי התינוק. וכתב הב"י בסי' הנ"ל ששושה צורת שדי באצבעותיו. פי' בתחלה שושים ג' אצבעות נפרדות זו מזו דהוי כעין שי"ן. ואח"כ כופף אצבע אחת מיהם כעין דל"ת. והפעם משושים באצבעו ונותנו בפי התינוק הוי כעין יו"ד:

ענף יוסף

ורמז למילה זו הוא בירושלמי ח"ל תגלה אשתה ותיים ולחמים מן קדש מילה הסמיך למילה לברית סדין דבוא לריך לבו ולימצו כמו דלספילא מזי דמכס ע"י מטס ומזי דידיהו ע"י אליטע כן יוספי רבית סדין בעגלת ובזמן קריב. ועוד מגלה אשתה דחזי לאחיים דרבית סדין דסיא לריכס אשתה ט'. הרי מעולם דלריכין למזי ואמר קיים ע"ם קיימי כדכך: ישמח סאב בזולת מלויו. ע"ם כי אם בכך סולת מאליך: ותגל אמו בפרי בטנה. ע"ם בפרי בטנך: ואומר לך בדמיך חיי: נותן באצבעו מן היין על מטס סתינוק וטעמם משום דאמרינן במדבר סיוי רבס שיעו אים מרבו על ילדו מטס על ואהרן שלא ויסושע משקה. פי' לפי שכל אומס ארבעים שנס לא היו מולין במדבר מפני טורח הדרך ומפני שלא נשבה רוח צפונית ובכלו שהיו עומדים ליכנס לא רצו מטס ואהרן שיכנסו בלא מילה ובלא קבלת מטס. ולכך היה מטס על ואהרן עולם ויהושע משקה אותם עפר מעגל שעשו כמו שנאמר ויקח את העגל אשר עשו וישרוף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים וישק את בני ישראל. ואחז"ל מלמד שבדקן כסוטות. ואותה השקאה היתה להם במקום מילה ופריעה לחיים ולא למות. ואנו אומרים השקאה זו על מטס מילה ופריעה יהיה לחיים ולא כאותה של יהושע (אבודרהם):

דובר שלום

ממאליך. מלכים ממאליך יצאו. ולא נתאה שואל ימלא מלוי בבנים רק בבנים זכרים. ויתכן דזהו דאיתא במדרש חיכה נבבים סבין אמתתא ויהבים לסרין בגין דאיסן עתידה דביתה. שהאליים הם מחיים הרי הם שמעודי הגוף: ואומר לך בדמיך חיי. כפל המליצה הוא על שתי תועלת המילה המוזכר לתהלה. להחליש תאות החומר הגברת דמי המילה. ולהגביר כח הנפש ונגביר דמי הגאת צואת הדם המקטן בגג זהו בדמיך חיי להחליש החומר. בדמיך חיי להגביר הנפש:

עיון תפלה

ערלתו ולא מפסקי ליה,והייט למען בריתו אשר שם בבשרנו,אלה דברי הרש"א ז"ל.ונראה מדבריו ז"ל שהוא קורא צוָה להציל, וכן היה קורא ר' יעקב עמדין ז"ל בהגהות הש"ס דפוס ווילנא (שבת קל"ז ב') דלא כהש"ך ז"ל ביו"ד סי' רס"ה סק"ה שהצריך לקרוא צַוֵּה (מלשון צווי מזה הגרש גם בלי חסרון הה"א כמו (תהלים מד, ה) צַוֵּה ישועות יעקב, ואפשר שבא ע"ד צווי הכקשי שַׁמְּאָה שָׁלְחָה) וכ"ה בפסיקתא זוטרתא פ' לך לך בהלכות מילה וברמב"ם הלכות מילה פרק ג' הלכה ג' צוה כנ"ל, ובבעל העטור חלק ד' הלכות מילה הביא בשם רב האי גאון שנשאל על זה והשיב שצריכים לומר צוָה ולא צַוֵּה, וכ"ה בסדור רב עמרם גאון דף נ"ב צוָה כנ"ל. ובהלכות גדולות הלכות מילה על כן בשכר זאת אל חי יהא חלקנו להציל וגו' אבל בהלכות גדולות הוצאת הגאון מהר"ע הילדעסהיימר ז"ל דף ק"ז הגי' צוָה כצוית לקדושים. ונוסח הרמב"ם בת' סדר סדור אספרדים סי' קל"ד — על כן בשכר זו אל חי חלקנו ליעד צארנו צוָה כצוית לקדושים להציל וגו' משחת בא"י וגו' ולא נרס למען (סג"ט)

בריתו אשר שם בבשרנו. וגי' הגמ' ורש"י והרא"ש ורב עמרם ואבודרהם חק בלא וי"ו. וגי' הרי"ף ורב עמרם בשכר זה. וגי' אבודרהם צוה להציל ידידות זרע קדש שארנו וגו'. ונירסת אבן הירחי במנהיג ח"ב סי' קל"ג — באות ברית קדש להציל זרע קדש ידידות שארנו וגו'. וגי' הספרדים — צוָה להציל ידידות זרע קדש שארנו וגו'. וגי' התימנים — חלקנו צורנו צוֵּה בִּצְוָאת קדושים להציל וגו'. וגי' רבינו טוביה בפסיקתא זוטרתא שם — אל חי צוָה להציל וגו' ולא גרס חלקנו צורנו. ובש"ס כת"י מינכען משנת ק"נ הובאה הרב רפאל נטע רבינאוויץ ז"ל בדקדוקי סופרים (שבת קל"ז ב') — על כן בשכר טוב אל חי וגו'. ובתוספתא ברכות פ"ו ט"ו הגי' כמו בסדורים. וכן בירושלמי ברכות פ"ט ס"ד עד משחת בא"י כורת הברית:

ככתוב ישמח אביך וגו'. (משלי כג, כה): ואעבר עליך. (יחזקאל טז, ו): מתבוססת. מגוללה ומבוססת: בדמיך חיי בדמיך חיי. משום שני דמים דם מילה ודם פריעה (אבודרהם): זכר לעולם.

סדר ברית מילה

ליעקב לחק לישראל ברית עולם: ונאמר וימל אברהם את־יצחק בנו בן־שמנת ימים כאשר צוה אתו אלהים: הודו ליי כי־טוב כי לעולם חסדו: הוח: (פלוני) זה הקטן גדול יהיה. כשם שנכנס לברית. כן יכנס לתורה ולחפה ולמעשים טובים: עלינו לשבח. ק"י.

אם נזדמנה מילה בד' צומות ואפילו בתשעה באב נותנין לתינוקות לשתות מן הכוס של ברכה. וביום הכפורים אין נותן לתינוקות רק טועמים לתינוק הנמול מן הכוס חוץ מה שנותנים בפי התינוק כשאומרים בדמיך חיי (י"ד סי' רס"ה):

אח"כ יעמוד המוהל ויתפלל תפלה זו והאב יתפלל תפלה זו ג"כ תיכף לאחר המילה:

רבונו של עולם יהי רצון מלפניך שיהא זה חשוב ומרצה ומקבל לפניך כאלו הקרבתיו לפני כסא כבודך ואתה ברחמיך הרבים שלח על ידי מלאכיך הקדושים נשמה קדושה וטהורה (לאב"א) הנמול עתה לשמך הגדול ושיהיה לבו פתוח כפתחו של אולם בתורתך הקדושה ללמוד וללמד לשמור ולעשות. ותן־לו אריכות ימים ושנים. חיים של יראת חטא. חיים של עשר וכבוד. חיים שתמלא משאלות לבו לטובה. אמן וכן יהי רצון:

המוהלים מדקדקים שלא לחלוץ התפלין עד לאחר המילה אפילו בר"ח (יוסף אומץ סימן ט"ע): נוהגים למול את התינוק קודם עלינו. שמיוסד בתוכו לתקן עולם במלכות שדי יש לו שייכות אל המילה כמ"ש ביחזקאל שבזכות המילה ישדד המערכות ויצאו אסירים מבור אין מים בו. ועיין מ"ש לעיל בשם הב"י שיפסק האומר הברכה אשר קדש ידיד כו' נורת שדי. א"כ לס"ו ג"כ שייך עלינו אל המילה (ספר נוסח כלאן יוסף) והלבוש כתב הטעם שאומרים עלינו אחר המילה כדי לכלול גם התינוק במה שאומרים שלא עשנו כגויי הארצות כו':

עץ יוסף

כי לעולם חסדו. כתב הרוקח הטעם משום דכתיב גבי אברהם וכרות עמו הברית ואמרינן מלמד שהקב"ה סייעו לכרות. וכתיב בתריה לתת לו' את ארץ כנען פי' בזכות מילה. ובפסוק אחר כתוב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. אלמא דקרי לשבועת הארץ חסד. משום הכי אמרינן כי לעולם חסדו במילה והיינו שבועת ארץ ישראל שנקראת חסד שניתנה על ידי מילה עכ"ל: איתא במהרי"ל הטעם שאומרים הודו לה' כי טוב משום דאיתא בגמרא אמרו לו ילדה אשתו זכר מברך הטוב והמטיב. וי"מ משום ארבעה צריכין להודות ואחד מהם היוצא מבית האסורים וכן התינוק יצא מאסורי מעי אמו. ועיין לעיל קודם ברכת אתה גבור וי"מ ע"ש שהמילה נקראת טוב כמו שאח"ל ותרא אותו כי טוב הוא שנולד מהול והוא הדין גבי'. כי בעבור המילה אנו ניצולין מגיהנם:

עיון תפלה

(תהלים קה, ח—י): וימל. (בראשית כא, ד): הודו לה'. (תהלים קיח, א). וכתב אבודרהם המילה נקראת טוב כדאמרינן במס' סוטה (י"ב ע"א) ותרא אותו כי טוב שנולד מהול: ובסדורי הספרדים והתימנים הנוסחא או"א וגו' ישמח האיש ביוצא חלציו ותגל האשה בפרי בטנה כאמור ישמח וגו' ברית עולם הודו לה' וגו' (וכ"ה נוסח הרד"א בהשמטת הפסוק וימל אברהם) פלוני הקטן אלהים יגדלהו כשם שנכנס לברית כך יכנס לתורה ולמצות ולחפה ולמעשים טובים וכן יהי רצון ונאמר אמן. ובשבלי הלקט הלכות מילה סי' ד' או"א וגו' (כנוסח הספרדים והרד"א) ותגל יולדתך ונאמר וימל וגו' ונאמר ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם הודו לה' כי טוב והקהל אומרים כי לעולם חסדו פלוני הקטן גדול יהיה יחי הילד לאביו ולאמו יהא את לשבעה ואב לשמנה ויש אומרים וגם לשמונה כשם שנכנס וגו'. ובתניא רבתי סי' צ"ד "המברך אומר פלוני הקטן והקהל עונים גדול יהיה המברך אומר יחי הילד והקהל עונים לאביו ולאמו המברך אומר יהא את לשבעה והקהל עונים ואב לשמונה וי"א וגם לשמונה" עכ"ל, וכתב עוד בשבלי הלקט שם "יש מפרשים יהא את לשבעה זה אפרים דכתיב ביום השביעי נשיא לבני אפרים, וגם לשמונה זה מנשה דכתיב ביום השמיני נשיא לבני מנשה, וכן הוא אומר בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה, ואימתי יברך ישראל הברכה הזו בברכת המילה" עכ"ל. ובשוחר טוב מזמור ה' סי' ה' א"ר זעירא אף שיחתן של ישראל תורה היא שהן אומרין תהא את לשבעה ואב לשמונה, ריב"ל אומר אב לשמונה זה אברהם

דיני אדם שיש לו בן למול

(בשערי-תשובה) (א) נוהגים שאבי הבן שהיה כהן ומהרש"ל סי' פ' דלעולם שאבי ימול את בנו קודם קוראים ולא למולין בכה"ג דאסור מכל שמחה . ולענין הברכה שהיה כהן רש דיקין מעשה מסכת"ל וגם יש לו ממשמקין. וכן הסכל נראה שהמה ס"ב סי' רס"ס פסק שאין אין מתחיל שלשלום עד לאחר סעודת המילה: (ב) אבל תוך ז' אסור לקרוא כשבת אחילו ביום המילה. אע"ג דהוי רגל שבפלטסית (ומהרש"ל סי' ע"א) ושם מ מילתא במשמה: כתב רמ"א סי' של"ג אם הסבל מוהל אף בגל ברית לאחר ג' משהגל ברית. והממליכין הסנדק למול הקטן שהוא גדיסק"ג אבל קטן ג' לא ימול. אע"כ אין אם לאחר ניסה. ע"כ. והבא בגה"ר וח"ל ובלחיסו בהגהות סוף מ ק ובשלום אין יהא לגיסכ"ג ע"כ. מיהו מללאס חוקה ליתא לגיסכ"ג כדי לקיים המצוה דהאב חייב. למול את בנו ובמקומות ע"כ כהנו שהוא מצוה אל כשו בגוידים הקדושים . ועוד כדי שיאמר ברכה להכניסו בבריתו . אבל כל אחר דבר אבלות טובא בו עכ"ל של כה כ:

הסעודה שעושין ביום המילה

הסעודה שהיא ביום המילה שהוא דהשי' סכתי ברישי פלי זבת. וסוף דלמח"ל (שבת קל) כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה כו' ע"כ. וח"ל פדר א פר"א כשהגיע יצחק בן שמונת ימים הכניסו למילה שנאמר וימל אברהם את יצחק בנו והביאו למנחה ע"ג המזבח ועשה שמחה ומשתה. מכאן אמרו חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו יום שזכה למול את בנו כאברהם אבינו דכתיב ויעש אברהם משתה גדול עכ"ל. ותוספ' לשונות כתבו מה שאנו נוהגים לעשות משתה ושמחה ביום המילה דכתיב ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק ר"ל ביום ס"ג מ"ע. ס"ג הוא מספר ס' דהיינו ביום ששה ס"ג הוא ח' ימים שנימול שבו. אברהם משתה. וח"ל בהגהות פ' תוריע סי' ס' וביום השמיני ימול . אין כתיב שם פיוטים כוללים על המילה (ול"ל אין כתיב שם. אלא פיקר שוי לדורות לא כתיב. אבל במקום אחר כתיב ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל ס"ג ע"ל וכו'. והבא לדבר מילה לחסי תיסם משתה יעשה לכל הקרואים) ובתוספות שבת דף ק"ל ע"א ד"ה שש כי שם וכו' כמה ישראל מקבלין את המצות שהם שלימין שלאחת כדי למול את בניהם ולעשות בכן. אמר הקב"ה אתם משמרים את המצוה ותעמדו בכן אני מוסיף לכם שמחה שנאמר ויעשו שוים בה' שמחה עכ"ל. וא"כ מכאן שבחה מגולה לעשות שמביא סעודת ברית מילה ושאיכ סעודה קשה שיין פרוף ומיני נזדקנה . וכן משורש בשח"ם מגמול קי' ב וח"ל ומכאן אמרו חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו ביום שזכה למול את בנו כאברהם אבינו שנאמר ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. כוי במלמידו חשן תלמד עכ"ל:

וכל מי שאינו אוכל בסעודת מילה כשמזמנין אותו נעשה כמנודה לשמים (תוס' פסחים דף קי"ד), וקאי על ד' כמנודין לשמים (שם קי"ג) . וכתב בספר לקט יושר הנסך לנוות על הסעודה שלא לקרות אותו בתוך הקרואים אם אין דעתו לילך לשם כדי שלא יהא כמנודה לשמים . אבל אין כמיוב לבעת את פעמו אם הוא ס"מ לילך על סעודות שיש שם שמחים וריקים (תוס' פסחים דף קי"ד):

סדר ברכת המזון לברית מילה

קודם ברכת המזון לברית מילה אומרים זה:

נוֹדֶה לְשִׁמְךָ בְּתוֹךְ אֱמוּנַי. בְּרוּכִים אַתֶּם לַיְיָ:

בִּרְשׁוּת אֵל אָיֹם וְנוֹרָא. מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה. אֵל נֶאְזָר בִּגְבוּרָה. אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְיָ: נודה

בִּרְשׁוּת הַתּוֹרָה הַקְּדוֹשָׁה. טְהוֹרָה הִיא וְגַם פְּרוּשָׁה. צִוָּה לָנוּ (מֹשֶׁה) מוֹרָשָׁה. מֹשֶׁה עֶבֶד יְיָ: נודה

בִּרְשׁוּת הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם. אֶקְרָא לֵאלֹהֵי הָעִבְרִיִּים. אֲהוֹדֶנּוּ בְּכָל־אִיִּים. אֲבָרְכָה אֶת־יְיָ: נודה

דובר שלום

ברשות התורה הקדושה. טהורה וגו' משה מורשה. משה עבד ה'. התורה היא קדושה ונעלמת בטעמיה הפנימיים. והיא גלויה ומפורשת מצד טעמים הפשוטים. והסבה לזה שמקורה מה' שהוא הקדוש לכן יש בה קדושה נעלמת. וניתנה ע"י משה לכן יש בה ענינים מפורשים. וזו כוונת התורה הקדושה שהיא נעלמת. וכמ"כ טהורה היא וגם פרושה שמפורשת בחלקי המצות והסבה לענינים לפי שהיא לנו משה מורשה לכן היא פרושה. ולפי שמשה עבד ה' שמקורה מן השם שהקדוש לכן היא קדושה ונעלמה:

אבר

עיון תפלה

שהוא אב לאמונה יצחק וישמעאל והסה בני קטורה אח לנאמנה זה יצחק שהוא אח לישמעאל ולסוה בני קטורה, ר' ישמעאל אומר אב לאמונה זה יפי שהוא אב לאמונה שנאמר ולו שמונה בנים ואח לנאמנה זה דת שהוא אח לנבעה אחיו, ע"כ. וזה במאמר הובא בפסיקתא זוטרתא פ' חיי שרה על פסוק ויוסף אברהם

(סג"ם)

סדר ברכת המזון לברית מילה

בִּרְשׁוּת מָרַי וְרַבּוֹתַי. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּשְׂפָתָי. וְתֹאמַרְנָה עַצְמוֹתַי. בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ: נודה. ברשות מרנן כו'. נברך כו'. ומברכין כנמ"ח:

כשמגיע להרחמן של בעיני אלהים ואדם מתחיל המברך זה. ואם המברך אינו כהן אינו כהן צדק:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ אֲבִי הַיֶּלֶד וְאִמּוֹ. וְיִזְכּוּ לְגַדְּלוֹ וּלְחַנְּכוֹ וּלְחַכְּמוֹ. מִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה דָמוֹ. וִיהִי יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ בַּעַל בְּרִית הַמִּילָה. אֲשֶׁר שָׂשׂ לַעֲשׂוֹת צֶדֶק בְּגִילָה. וִישַׁלֵּם פָּעֳלוֹ וּמַשְׂכֻּרְתּוֹ כְּפוּלָה. וְיִתְּנֵהוּ לְמַעְלָה לְמָעְלָה:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ רַךְ הַנִּמּוֹל לִשְׁמוֹנָה. וְיִהְיוּ יָדָיו וְלִבּוֹ לָאֵל אֱמוּנָה. וְיִזְכֶּה לִרְאוֹת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה. שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה:

כשהמוהל מברך יתן הכוס של ברכה לאחר לומר זה הרחמן:

הָרַחֲמָן הוּא יְבָרֵךְ הַמָּל בְּשַׂר הָעָרְלָה. וּפָרַע וּמָצַץ דְּמֵי הַמִּילָה. אִישׁ הַיָּרֵא וְרַךְ הַלֵּבָב עֲבוֹדָתוֹ פְּסוּלָה. וְאִם שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ:

הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ מְשִׁיחוֹ הוֹלֵךְ תָּמִים. בִּזְכוּת חֲתַן לַמּוּלוֹת דָּמִים. לְבַשֵּׂר בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת וְנִחוּמִים. לְעַם אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים:

הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ כֹּהֵן צֶדֶק אֲשֶׁר לֻקַּח לְעֵילוֹם. עַד הוּכַן כִּסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ וְיַהֲלוֹם. וַיָּלֶט פָּנָיו בְּאַדַּרְתּוֹ וַיִּגְלוֹם. בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם: הרחמן הוא יזכנו וכו'

דובר שלום

אשר שש וכו'. אמרו חז"ל כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה עדיין עושין אותה בשמחה כו מצות מילה. וזהו אשר שש לעשות צדק של המילה בגילה ובשמחה. לכן ישלם ה' פעלו על גוף המצוה. ויהי משכורתו כפולה על השמחה אשר שש לעשות צדק בגילה:

ישלח לנו משיחו כו' בזכות חתן למולות דמים. ע"ד שנאמר הנה מלאך ישלח לך וגו' גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו. ואמר המילה הולך תמים לפי שנאמר במילה התהלך לפני והיה תמים:

ישלח לנו כהן צדק וכו' החיים והשלום. הפייטן יסד דבריו ע"פ דאיתא בפסיקתא את תנא שני נביאים עמדו להם לישראל משבטו של לוי משה ראשון ואליהו אחרון וכו' הרי שמיחסו לאליהו משבט לוי לכן מכנהו כאן כהן צדק. ומאמרו בריתי היתה אתו החיים והשלום דנאמר במלאכי בשבט לוי. וכן מפורש במס' ב"מ ולאו כהן הוא מר. אך נה כי איתא נחלקו בבמ"ד אם אומרים אליהו משל גד ואחנו אומרים שהוא משל בנימין א"ל רבותי למה אתם חולקים עלי אני מבני בניה של רחל אמרו לו ולאו כהן אתה ולא כן אמרת לצרפית עשה לי משם עוגה קטנה א"ל אותו תינוק משיח בן יוסף הוא ולמה כמותי לו שאני יורד תחלה לבבל ואח"כ יבא משיח. הרי שלא היה כהן ולא היה משבט לוי. יש"ע. וכמה מדרשות חלוקים. ויתכן דמכנהו כהן משבט לוי לפי שאמרו חז"ל פינחס זה אליהו ומלך נשמת פינחס הוא כהן משבט לוי:

ומה שסידר הפייטן הרחמן של אליהו אחרי הרחמן של משיח. ומודעת שאליהו יבוא קודם משיח. יתכן לפי שיבואו שני משיחים. בן יוסף ובן דוד יתכן שיבא אליהו אחר משיח בן יוסף וקודם משיח ב"ד. אך לפי מה דאיתא בא"ר מבואר דיבא קודם משיח בן יוסף. וגם בזה יש להעיר דכאן מכנה את אליהו בשם כהן צדק. ובמסכת סוכה קחשיב ארבעה חרשים משיח ב"ד ומשיח בן יוסף אליהו וכהן צדק. הרי דאליהו אינו כהן צדק, ונוכל לומר בזה עפ"י מה דאיתא במד' שוח"ט מזמור מ"ג אמרו ישראל בגאולה הראשונה ב' שלח משה ואהרן אבל כאן בו שלח לנו הף שנים כנגדם וכו' אמר הקב"ה הנני שולח לכם אני שולח לכם את אליה הנביא הרי אחד. והשני כן עבדי אסמך בו בחירי רצתה נפשי.

כרי

סדר פדיון הבן.

(הגה"ה) מצות עשה לפדות כל איש ישראל בנו שהוא בכור לאמו הישראלית. מיום שלשים ומעלה. בחמשה סלעים. ואם פדאו קודם אינו פדוי. ומכאן ואילך שוהה עליו בעשה (וערך ה' סלעים עיין בש"ע י"ד סי' ש"ה). [והגאון רבינו אליהו חיים ז"ל אמר שבזמננו זה הם לערך שלשים ושו' זהו"ב. ובחת"ס סוסר סי' רס"ט כתב כי עפ"י החשבון יש לשום במטבעות טאללער חמשה לוט ושליש כסף צרוף (בראנדזילבער) ושוה שיעור הפדיון רק שלשה גרוש ע"כ יש להוסיף קצת (טוהאלער) ע"ש. אלו חמשה סלעים נותן לכהן בכסף או בשוה כסף מכל דבר שירצה חוץ מקרקעות, עבדים, ושטרות. ואם פדאו בהם אינו פדוי]:

מנהג ישראל לעשות סעודה. ונוהגין אותה לסעודת מצוה. ואחר ברכת המוציא פודין:

בתר ברכת המוציא [ומאחר שהכהן יש לו לברך אחר הפדיון על הכוס כדי לפרסומי מילתא. כתב הפ"א בשער שאין כוס יין מברך על שכר שהכל ונראה דבמקומות שאין יין צריך לעשות הפדיון קודם ברכת המוציא על הסעודה דאינו בתוך הסעודה אין מברכין על השכר חמר מדינה במקום שיש יין פודין אחר ברכת המוציא עכ"ל]. האב מייתי ליה לבכור קמי כהן ומודיע ליה שהוא בכור פטר רחם לאמו הישראלית ומייתי כסף או שוה כסף חמשה סלעים ומניח לפני הכהן ואומר לכהן זה בני כו':

(בשמים ראש) ז"ל בסוף סימן ס' נח. ראה השי"ת לזוהמא לעשות חגה בראשית פריו לאחד דעה כי הכל שלו ואין לו לאדם דבר שאלה רק מה שיחלק לו השי"ת בחסדיו ויבין זה בראותו כי אחרי שיגע האדם כמה יגיעות וטרח כמה טרחות בשלשה ושנים אז עושה פרי ותיכף עליו ראשית פריו כבהמה שיש מיד נתנו להקב"ה ומתרחק רשותו ממנו ומכניסו לרשות אחר. ועוד לזכור בהם הגדול שעשה לנו השי"ת בבכורי מצרים שהרגם והצילנו מידם עכ"ל. וכל זה מדבר בבכור בהמה כ"ש בבכור אדם זה שלם מעצמיו ובשר תכשרו. ואיש יודע אם יהיה לו עוד בנים יזכר שהוא מראה שעלתה שהכל ברא לכבודו והם' שלנו ואין לו חלק שלעצמו בו. ולהשלמה נכפלה בתורה דכתיב בפרשת קרח פעם שנית. ואיך לאמר ונכון שמי שיש לו קצת ריוח פרנסתו לבעות בעם ס' יום' ליתן החמשה סלעים לכהן לאגודין. ויהיה נתון לו בשוה הס' שיתנה לו. ולא כמו שנוהגין עמה שפודין באיזה מטבע ובשוה שאחר הפדיון יחזיר לו הכהן. לא יעשה כן בישראל רק מי שהבהמה דתוקפה לו בוזכר. ועכ"ז יזהרו בלא הכהנים בתורה ובלוקה שטען לכהן זה החפץ במתנה גמורה אחר פדיון בנו. ואף אם לא יחזיר לו הכהן החפץ לא יהיה לו בלבו שום תרעומות. גם יחקור היטב אם לוקחי תורה הדין על ה' סלעים באיזו שוה. והגר"א הורה בימיו חמשה רטיס שלם שהוא שוה לוגל כסף. ובשעת תפלת תפשה שהוא ז"ל היה בכור ופדה א"ע בעצם לז"ל בברכה ונשא לכהן נסיונה ממש חמשה שאביו פדה אותו מכות הפלה. ועיין בהגהות מהרי"ל ובביאוריו להש"ע יו"ד סי' ש"ה ס"ק ד' בשמו: כתב בספר ל"ג סי' קל"ט מי שנולד לשבעה חדשים ולא רצו לתולו עד לאחר ב' חדשים צריכין לפדותו מיד לאחר ל' יום: אם חידש ל"א יום לפדות בשבת או ביו"ט ממתינים עד שיעבור השבת והיום טוב. אבל נהגו לעשות פודין: [אם ל"א יום בתעניות נהגו אם רצו פודין אותו בו ביום ויעשו הסעודה בלילה. או יפדנו בלילה בין לפני ל"א בין לאחריו. וכן יעשו הסעודה באותה שעה (מהריטב"ץ)]:

סדר פדיון הבן

זֶה בְּנִי בְּכוֹרִי הוּא פֶּטֶר רֶחֶם לְאִמּוֹ וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא צִוָּה לִפְדּוֹתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וּפְדוּיָו מִבֶּן־חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה בְּעֶרְכְּךָ כֶּסֶף חֲמֵשֶׁת שְׁקָלִים

א במדבר יח, טז.

דובר שלום

פי' שמלבד משיח יבוא עוד בחיר ה' נגד אהרן. ואם תאמר כי נעלם ממנו מי הוא. יוכן לומר עפ"י מה דאיתא במדרש יונתן על מאמר שלום גם ביד שגלה הוא פינחס בשכא דעביד לגמרי בסוף יומיא. והוא הבני. ולפ"ז הכל על נכון. דבשלום מביא יעלה לנו משיחו ואליה יגלה לנו כהן צדק הוא פינחס דאתי בסוף יומיא. אחר משיח: אשר לוקח נפיטים. שנתגלגל באליהו: בריתי היתה אתו החיים והשלום. ע"ד שנאמר הנני נותן לו את בריתי שלום:

עיון תפלה

סדר פדיון הבן. כתב הרא"ש בקדושין פרק קמא סי' מ"א "ותיקון גאוני לסדורי מנהגא דפדיונא וברכתא דיליה הכי, דמייתי ליה אבוה קמיה דכהנא ומודע ליה לכהנא דבכור פטר רחם הוא ושיילוה כהנא מאי בעית טפי ברך בוכרך דין או חמש סלעי דמחייבת למפרקיה בהו? ואימר ליה ברי בוכרי בעינא טפי והא לך חמש סלעי בפורקניה" עכ"ל. ואבודרהם בשער ה' מהלכות ברכות דף קל"ד ע"א העתיק הדברים ונה"ק "כתוב בסדר הגאונים לסדר מנהג הפדיון והברכה כך, שיביא אותו אביו לפני הכהן ומודיע שהוא בכור פטר רחם ושאל אותו הכהן איזה תרצה יותר בנך בכורך זה או חמש סלעים שנתחייבת לפדותו? ויענה אותו אביו בני בכורי. אני רוצה יותר והא לך חמש סלעים בפדיונו" עכ"ל. ורבים תמהים על זה. מה מקום שאלת הכהן את פי האב וכי הברירה בידו לבלתי פדות את בנו ולהשאיר את חמשת השקלים בכיסו, הלא מצות עשה היא לפדות את בנו ואי אמר לא ניחא לי דלעביד מצוה מכין אותו עד שירצה או עד שתצא נפשו (כתובות

פ"ו

סדר פדיון הבן

בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הוּא: וְנֶאֱמַר קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא:

אחר כך הכהן שואל את אם הילד שמא הפילה או ילדה כבר. והאמר לו לא. או האב מביא הילד לפני הכהן גם כלי או חפצים או מעות והכהן שואל את האב:

מַאי בָּעִית טְפֵי לִתֵּן בִּנְךָ בְּכוֹרְךָ שֶׁהוּא פֶּטֶר רֶחֶם לְאִמּוֹ או בָּעִית לִפְדּוֹתוֹ בְּעַד חָמֵשׁ סְלָעִים כִּדְמִחַיַּבְתָּא מִדְּאוֹרָיְתָא:

האב משיב לכהן ואומר:

חָפֵץ אֲנִי לִפְדּוֹת אֶת־בְּנִי וְהֵילָךְ דְּמֵי פִדְיוֹנוֹ כִּדְמִחַיַּבְנָא מִדְּאוֹרָיְתָא:

והכהן מקבל הכלי או החפצים או המעות ומחזיר הילד לאביו והאב מברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל פִּדְיוֹן הַבֵּן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

א שמות יג, ב.

עיון תפלה

ע"ו פ"א) ? ונראה לי שאין כונת הכהן ליתן הברירה בידו לפדות או לא לפדות, אלא כונתו להעיר את אזנו לבל יבוא עליו בעקיפין במכסת כסף הפדיון כדרכן של בני אדם לחוס על ממונם, וכך אומר לו, אם רצונך להשאיר את בנך זה בידך לארך ימים עליך ליתן את חמש הסלעים כמו שאתה מחויב מן התורה, אבל אם תבוא עלי בעקיפין וערמתך תעמוד לך — אמנם תרויח כסף אבל תפסיד את בנך כי לא יתקיים אצלך. ובתניא רבתי סי' נ"ו ובסדורי הספרדים אין שם שאלת הכהן ותשובת האב, אלא האב מביא את בנו לפני הכהן ומביא עמו שמונה אנשים מאוהביו (שיהיו ביחד עשרה) ובידו חמשה שקלים והכהן שואל לאם הילד שמא הפלת או ילדת אם אמרה לא אומר הכהן זה הבן בכור הוא והקב"ה צוה לפדותו שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה בערכך כסף חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא, כשהיית במעי אמך היית ברשות אביך שבשמים וברשות אביך ואמך, עכ"ו אתה ברשותי שאני כהן ואמך ואביך מבקשים לפדותך שאתה בכור קדש שכן כתוב וידבר ה' אל משה לאמר קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא. ומברך אבי הבן את ברכתו ומניח לפני הכהן את המעות והכהן מקבלם ואומר קבלתי ממך חמש סלעים אלו בפדיון בנך זה והרי הוא פדוי בהן כדת משה וישראל: אשר קדשנו במצותיו וצוני על פדיון הבן. נוסח הברכה נזכרת שלהי ערבי פסחים. אבל בסדורי התימנים הנוסח לפדות את הבן, ומלשון הגמ' דפסחים שהזכירה בלשון ברכה אקב"ו על פדיון הבן אין ראיה, דבש"ס כת"י מינכען משנת ק"נ שהו"ע הרב רנ"ר ז"ל כד"ש שרוב נוסחאותיה מדויקות יותר הגי' שלא בלשון ברכה רק פסיקא על פדיון הבן אבי הבן מברך ופירושו הא פסיקא לן דעל מעשה הפדיון צריך אבי הבן לברך אבל נוסח הברכה אפשר שהוא כנוסח בני תימן. וכהאי גוונא מצינו לענין ברכות מצה ומרור שכתבו הרבה מן הגאונים הראשונים ז"ע שצריכים לברך לאכול מצה לאכול מרור, כ"כ רב עמרם גאון בסדורו בסדר ההגדה דף מ' ע"ב „ואחר שיגלם ומברך המוציא לחם מן הארץ תחר ומברך לאכול מצה וכו' ואוחז חרת ומברך לאכול מרור וכו' שכך אמרו חז"ע מברך לאכול מצה ואוכל ומברך לאכול מרור ואוכל" עכ"ל, וכ"כ רבינו יוסף טוב עלם ז"ע ביוצר לשבת הגדול בפיוט המתחיל אלהי הרוחות לכל בשר „נוקח פרוסה ומברך לאכול מצה במגל וכו' ומברך בחזרת לאכול מרור ואוכל ובולע" עכ"ל, וכ"כ רבינו דוד אבודרהם בריש ספרו שער ברכות המצות ומשפטיהם דף ס' ע"ב „ולזה הטעם צריך לברך לאכול מצה ולאכול מרור מפני שאי אפשר לעשותן ע"י שליח והן להנאה והכי גרסינן להו בפרק ערבי פסחים בנוסחאות ישנות ומדויקות ועוד דגרסינן בתוספתא בשלהי פסחים איזו היא ברכת הפסח אקב"ו לאכול את הפסח איזו היא ברכת הזבח אקב"ו לאכול הזבח ואלו כיוצא בהן" עכ"ל, וכ"כ שם בסדר ההגדה סדר השני „וכבר אמרנו בתחלת הספר דלאכול מצה ולאכול מרור אמרינן" עכ"ל, וביאר במחזור ויטרי שמה שמצא בסדורי פסח ומברכין על אכילת מצה אין הכונה שטעם

ההלכה

סדר פדיון הבן

ונוטל הכהן את הכסף ומוליך ידו על ראש הבן ואומר:

זֶה תַּחַת זֶה, זֶה חִלּוּף זֶה. זֶה מָחוּל עַל זֶה. וְיִכָּנֵס זֶה הַבֵּן לְחַיִּים. לְתוֹרָה וּלְיִרְאַת שָׁמַיִם. יְהִי רָצוֹן שֶׁכְּשֵׁם שֶׁנִּכְנַס לְפִדְיוֹן כֵּן יִכָּנֵס לְתוֹרָה וּלְחֻפָּה וּלְמַעֲשִׂים טוֹבִים. אָמֵן:

הכהן נותן את ידו על ראש הבן ומברכו:

א יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה: יברכך ה׳ וישמרך וגו׳.
ב כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ:
ג יְיָ יִשְׁמָרְךָ מִכָּל־רָע יִשְׁמֹר אֶת־נַפְשֶׁךָ:

ואחר כך הכהן מברך על הכוס. ואוכלים ושותים ושמחים בשמחה של מצוה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

א בראשית מח, כ ב משלי ג, ב. ג תהלים קכא, ז.

עיון תפלה

הברכה כך היא אלא הטוב שמברכין על המצוה של אכילת מצה אבל בנוסח הברכה הראוים לה דהיינו לאכול מצה עיי"ש. ומצאתי בני תימן כסברת הריב"ש בתשובה סי׳ קל"א והרמ"א ביו"ד סי׳ ש"ה סעי׳ ס׳ שאין האב יכול לפדות את בנו על ידי שליח דלא כמסקנת הגאון בעל שער המלך בפרק ו׳ מהל׳ אישות ולפיכך מברך בלמ"ד כמש"ה הר"ד אבודרהם בריש ספרו דף ס׳ ע"ב „כל מצוה שאפשר לעשותה ע"י שליח והיא לבבא מברכין בעל וכל מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י שליח והיא לבבא מברכין בלמ"ד" עכ"ל. ועי׳ בספר קצות החושן על חו"מ בסי׳ קפ"ב שהאריך עם נגדר השליחות במצוה. וגירסת הש"ס כתי׳ הנ"ל בשלהי פסחים גרסו גם רבינו חננאל והרי"ף והרא"ש והראב"ד הראשון בספר האשכול בסוף סי׳ מ"ב מהל׳ פדיון בכור והריב"ש בתשובה סי׳ קל"א:

עוד כתב הרא"ש בקדושין שם ובשלהי בכורות והרמב"ן בהלכות בכורות השלום לרי"ף פרק ח׳ של מסכת שלא לפדות וגם לפדות והרשב"א בתשובה סי׳ רי׳ וסי׳ תשל"ט ושלטי הגבורים סוף פ"ק דקדושין ואבודרהם הלכות ברכות דף קל"ד ע"א בשם הגאונים (הרשב"א בתשובה הביא זה מרבינו חננאל) שהכהן מברך אחר הפדיון על הכוס בפה"ג ועל ההדס בורא עצי בשמים ושוב מברך ברכה ארוכה בא"י אמ"ה אשר קדש עובר ממעי אמו (גי׳ אבודרהם במעי בנ"א) ולארבעים יום חי"ק את איבריו מאתים וארבעים ושמונה איברים שיש בו (באבודרהם ליתנהו להנהו שתי תיבות) ונפח בו נשמה (באבודרהם ואחר כך נפח, וברמב"ן תפח באפיו נשמה) דכתיב (ברמב"ן ואבודרהם שנאמר) ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה (ברמב"ן ויפח באפיו נשמת חיים ותו לא, וכן ליתא לפסוק, שהרי על ויהי האדם לנפש חיה תרגם אונקלוס לרוח ממללא והשוכר עדיין לא נתן בו הדבור, ואע"ג דכתבו התוס׳ (גיטין כ"ג ע"ב) ד"ה והא לאו בני דיעה נינהו, „וא"ת הא לאו בני כריתות נינהו וי"ל דחשיבי בני כריתות הואיל ואם הגדיל הקטן והשתא השוטה הוה בני כריתות׳ עכ"ל, מוכח מזה דכל היכא דאתי לידי כך הרי זה כאילו כבר הוא כך, שאני הכא דלאפשר שהוא אדם ואין בו כח הדבור כלל) עור ובשר הלבישו ובעצמות וגידים סוככו (ק"ש אמאי לא הזכירו כאן מספר הגידים שהם שס"ה כדאיתא בתרגום יונתן ריש בראשית פסוק ויברא אלהים את האדם בצלמו „במאתן וארבעין ותמני איברין בתלת מאה ושתין וחמשא גידין, וכמו שהזכירו לעיל מספר האיברים? וכן יש לתמוה על הגמ׳ דמכות כ"ג ע"ב שס"ה לאוין כמנין ימות החמה ורמ"ח עשה כנגד איבריו של אדם אמאי לא אמר שמספר הלאוין כנגד מספר הגידים ועיי"ש בפרש"י) דכתיב (ברמב"ן ובאבודרהם שנאמר) עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני ותקן לו מאכל ומשתה (ברא"ש שלהי בכורות׳ תצוה לו למאכל ולמשתה, ובאבודרהם וסנה לו מאכל ומשתה דבש וחלב להתענג בו) ותקן לו שני מלאכי השרת לשומרו במעי אמו דכתיב (ברמב"ן ואבודרהם שנאמר) חיים וחסד עשית עמדי. ופקודתך שמרה רוחי, אביו אומר זה בני בכור ואמו אומרת זה בני בכורי שבו פתח הקב"ה דלתי בטני (ברמב"ן אביו אומר זה בני בכור „וראשית אוני ראוי ליטול פי שנים ככתוב לתת לו פי שנים" אמו אומרת וגו׳ והמאמר המוסגר מוחק הרמב"ן שם דכיון דאיכא בכור לכהן ואינו בכור לנחלה לאו שפיר דמי למימר הכי ואפי׳ אי נמי בכור לנחלה משום דמשמע דקדושת פדיון הבא תליא עכ"ל) חמש סלעים נתחייבו לכהן לברך בפדיונו (באבודרהם נתחייבת, וכתב במעלי ידים בבכורות שם אות ד׳ שאין ראוי לומר לא נתחייבו

בעשים ראש) (א) אין קטן נעשה בר מצוה עד שיהיה לו י"ג שנים שלימות. היינו אם נולד ביום ב' ר"ח ניסן אין נעשה ב"מ (בראוי להיות ש"ן) עד שיגיע בתחלת יום ר"ח ניסן בשנת י"ד: (ב) אם נולד בכ"ט באדר ראשון בשנה מעוברת ושנת י"ג אינה מעוברת. נעשה ב"מ בכ"ט לאדר. אם נולד באחד באדר שני בשנה מעוברת ושנת י"ג אינה מעוברת נעשה ב"מ באחד לאדר. אם נולד באדר בשנה פשוטה ושנת י"ג היא מעוברת אינו נעשה ב"מ עד אדר השני. אבל הנולד באדר ראשון בשנה מעוברת ושנת י"ג היא ג"כ מעוברת נעשה ב"מ ג"כ באדר ראשון (אחרונים בסי' נ"ה דלא כמ"א). וכן הכלל בתשובת מהרי"ל לדקה סי' כ"א):

ג) מי שנולד ביום ראשון דר"ח כסליו והיה אז ב' ימים ר"ח. ובשנת י"ג היה חשון חסר וכסליו אינו אלא יום אחד ר"ח. אעפ"כ אינו נעשה ב"מ עד ר"ח כסליו (מ"א וכנה"ג) ומי שנולד בר"ח כסליו ולא היה רק יום אחד ר"ח. ובשנת י"ג היה שני ימים ר"ח נעשה ב"מ ביום א' דר"ח (ב"ה ואח"כ): (ד) אבי של הבר מצוה מברך בא"י אמ"ה שפטרני מעונשו של זה (ופירושו עיין לעיל דף ר"ח) ואומר אותה אחר שבירך בנו ברכה אחרונה של התורה. ואף שעל פי הדין היה ראוי לברך אותה בשם ומלכות אחר שבירך ברכה ראשונה אלא מפני שאינו רשאי להפסיק בקריאת התפלה וצריך שיהיו אגיז אל הכ"ה. לכן מברך אותה אחר ברכה אחרונה (ספר נוהג כצאן יוסף):

כתב הב"ח בליקוטים סי' כ"ב שמצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה והיינו ביום שנכנס לשנת י"ד. ובים"ש פ"ז דב"ק כתב דאם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפילו אינו באותו יום עכ"ל. וכן הוא המנהג ברוב תפוצות ישראל. ונראה ליתן טעם לזה כי איתא בזוה"ק שרשב"י עשה משתה גדול והיה שמח מאד ביום שנעשה בנו ר"א בן י"ג על שבאותו היום זכה בנו לרוח. והוא כמ"ש בספ"ג בשם הזהר שלנפש קדישא זכה אדם מהוולדו. זכה יתיר יהבין ליה רוח קדישא וזה בהיותו בן י"ג שנה. זכה יתיר יהבין ליה נשמה קדישא בהיותו בן עשרים שנה. ובזהר אמר ר"ש כל מאן דלא זכי באורייתא לא זכי לא ברוח ולא בנשמה. ולפ"ז כשהבן דורש אז הוא בעל תורה ה"ל סעודת מצוה לכבוד הרוח הקדש שבא אז. אבל אם הוא אינו בעל תורה ולא זכי לרוח קדישא א"כ השמחה על מה היא שבה. מה שאין כן סעודת מילה היא לכל הנולדים כי כולם צריכים לקיומם כמה כולת בגולה:

דרך החיים

דיני תפלת הדרך

בעשים ראש

א) היוצא לדרך אפילו רק עד פרסה צריך להתפלל תפלת הדרך. אבל אם הוא צריך לילך רק פחות מפרסה מתפלל בלא חתימה אבל אם הוא מקום סכנה אפי' בפחות מפרסה צריך להתפלל בחתימה (סי' ק"ט):

ב) תיכף כשיוצא מעיבורה של עיר צריך להתפלל תפלה זו ואם שכח להתפלל תיכף מברך אותה כ"ז שהוא

ידוע שבהיות האדם בביתו יוכל יותר לשמור א"ע מכחות יצה"ר ובדרך הוא קל יותר להלכד במצודתו דיצה"ר. ע"כ האיש הנוסע לדרך צריך קודם יציאתו

עיון

זלא נתחייבנו דהא האשה אינה חייבת בפדיון עכ"ל, וברמב"ן הגי' חמש סלעים נתחייבתי לתת לכהן לפדותו ממנו שכך היא גזרת מלך שנאמר אך פדה תפדה וגו') כדכתיב (באבודרהם שנאמר) ופדויו מבן חדש תפדה בערכך חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה הוא ונאמר אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה (ברמב"ן בספק, בהחלה אך פדה תפדה ואח"כ ופדויו), כשם שזכה בבכור זה לפדיון כך יזכהו השם לתורה ולחופה ולמעשים טובים (ברמב"ן כשם שהכנסתו לפדיון כך תכניסהו לתורה וגו') בא"י מקדש בכור ישראל לפדיונו (ברמב"ן מקדש בכורי ישראל לפדיונם, ובאבודרהם מקדש בכורי ישראל ותו לא. ובתשובות הגאונים שערי תשובה ליוורנא הרכ"ס סי' ת"ז בתשובה לרב האי גאון מסיים מקדש ישראל בבכוריהם ובפדיונם. ובת' הגאונים כת"י שהיו ביד הרס"נ ר' ישראל משה חזן ז"ל ח"א סי' ס"ד בתשובה לרס"ג מקדש בכורי ישראל ופדיונם.— וכתב הרא"ש ולא נהגו לברך ברכה זו באשכנז וצרפת דלא מצינו שמברכין שום ברכה שלא הוזכרה במשנה או בתוספתא או בגמ', כי אחרי סדור רב אשי ורבינא לא נתחדשה ברכה (במעדני יו"ט אות א') הקשה עליו מדברי עצמו שהרי בכתובות פ"ק סי'

תפלה

ס"ו ניחא ליה לרבינו לברוכי ברכה בהולים אשר צ' אנוח בגן עדן הואיל ואפשר שהיא מתקנת הגאונים ז"ע עכ"ל) ועוד למה יברך הכהן הלא שבה שום מצוה אלא שמקבל מתנת כהונה (קושיא זו לא זכר הרא"ש בקדושין רק בשלטי גבורים) והאלת הברכה איני מבין אשר קדש עובר ממעי אמו אי קדושת בכור קאמר בבשר רחם הלה דהמנא (ובבכורות מכייס ואף בכור בהמה שהוא קרב לגבי מזבח אינו קדוש עד שיצא לאויר העולם עכ"ל), ושמעתי מפי הגאון ר' יצחק בלאזער ז"ל ששמע בימי נעוריו מפי הגאון ר' יוסף בר' אייזיק ז"ל מווילקאמיר דטעות סופר נזדקר בכל הספרים וצ"ל אשר קרש עובר במעי אמו ברי"ש, שהרי הברכה הזאת מדברת בסדר יצירת הולד במעי האם ומיוסדה על הפסוקים באיוב הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני. עור ובשר תלבישני ובעצמות וגידים תסוככני, ועל המקרא הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני (איוב י, י) תרגם הירושלמי הלא היך חלבא סיננתא יתי והיך גובנין קרישא יתי, ובאשר הפעולה הראשונה בסדר יצירת הולד היתה קרישת הטיפה התחיל בה המברך אשר קרש עובר במעי אמו ואח"כ נתהוו איבריו ואח"כ נזרקה בו נשמה וכו'. ומצאתי שגם הגאון ר' חיים ברלין ז"ל העיר על דבר זה, וכסדר היצירה הכתוב בברכה ולא היה מסדר ההיה הכתוב ביחזקאל:

בדרך ונלוה בלא הגיע עדיין בדרך חוץ פרסה הסמוכה לעירו או לעיר ברוכה כגון בה דמשם ואילך יאמר אותה בלא חתימה ואם אמרה בעיר יצא ואין צריך לאמרה רק פעם אחת בכל יום שהוא בדרך אפילו אם ינוח באמצע היום בעיר והולך משם אח"כ א"צ לברך שנית אבל אם דעתו ללון בהעיר ואח"כ נמלך וילך משם לעבור חוצה לו או לשוב לביתו צריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת (שם): (ג) יש להסמיך תפלת הדרך לברכה אחרת כדי שתהא ברכה הסמוכה לחברתה לכן כשיוצא בדרך בשחרית קודם התפלה כגון שהוא יחיד יש לומר ברכות השחר על הדרך ולהסמיך תפלת הדרך לברכות השחר וביום יאכל איזה פרי ולהסמיך הי"ה לברכת בפה"ע או כשמטיל מים יסמיך אותה לברכת אשר יצר (שם): (ד) כשרוצה ליכנס לכרך שיש בו מושלים אפילו דרים שם יהודים יאמר יהי רצון מלפניך ה' או"א שתכניסני לכרך זה לשלום. נכנס לשם אומר מודה אני לפניך ה' או"א שהכנסתני לכרך הזה לשלום ביקש לצאת אומר יהי רצון מלפניך ה' או"א שתוציאני מכרך זה לשלום. יצא משם אומר מודה אני לפניך ה' או"א שהוצאתני מכרך זה לשלום וכלל טעה תפס"ד יס"ד ט' ואם לא אמר עדיין באותו יום תפלת הדרך חותם בברוך ואם כבר אמר באותו יום א"צ לחתום בברוך (סי' ס"ל) [כל הירא והחרד לדבר ה' ילמוד תורה על הדרך כאמרם המהלך בדרך ומפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו. אבל לא ילמוד דבר שצריך עיון ואם יושב בעגלה מותר. ויזהר כל אדם שיהיה לו פת אפי' הולך במקום קרוב ובמקום הכיח פת כי כמה פעמים שיקרה תקלות ר"ל בדרך: ראוי לכל ירא שמים שיקח עמו ציצית בדרך במה יתפלל ת' ויתבטל ממצוה (חיי אדם)]:

יליאו להתפלל ולהזדכך נפשו לשוב בתשובה שלימה עלת ינגע ח"ו במלודת היצר הרע. ואם הוא עושה כן נקיפתו פוגם רושם בתפלה ממקומות נקיפתו ניצוצות הקדושות שנפלו באותם מקומות (מאור ושמש):

מה שנהגין ליטול רשות מגדולים כשהולכים בדרכם ומתברכין מהם. סמך מש"ק דברים דנמלכין בסנהדרין. ופירש"י ונוטלין רשות כדי שיתפללו עליהן. כתב בתשובות ב' שופטים על פסוק ועיניו לא כהו מכאן למלוה חבירו שצריך לעמוד במקומו עד שיתכסה מעיניו ע"כ. ועיין בגל"ה בשם שהפליג מאד במצות לוה לדרך ובמצות לויה. כתב מעיו"ע בשם דרשות מהר"ש שישנו נוים שלמיד לרבו ג' פרסאות. והאידנא אין נוהגין במצות על כבודם. ומכל מקום ילך עמו או עם חבירו עד לפני השער או לכל הפחות ארבע אמות ע"כ (א"ר סי' קל"א). איתא בסוטה כל המלוה את חבירו אפילו ארבע אמות בעיר אינו ניזק. ופירש"י אותו היוצא לדרך:

אסור לצאת לדרך קודם שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך ר"ת צלי. כל המתפלל ויוצא לדרך הקב"ה עושה חפציו. ועוד ליתן צדקה לעני קודם לכן שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. אין צריך לומר תפלת הדרך אלא פעם אחת בכל יום שהולך. וזהו הנוסח:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתּוֹלִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם. וְתַצְעִידֵנוּ לְשָׁלוֹם. וְתַדְרִיכֵנוּ לְשָׁלוֹם. וְתַגִּיעֵנוּ לִמְחוֹז חֶפְצֵנוּ לְחַיִּים וּלְשִׂמְחָה וּלְשָׁלוֹם. וְתַצִּילֵנוּ מִכַּף כָּל־אוֹיֵב וְאוֹרֵב בַּדֶּרֶךְ. וּמִכָּל־מִינֵי פֻּרְעָנִיּוֹת הַמִּתְרַגְּשׁוֹת לָבוֹא לָעוֹלָם. וְתִשְׁלַח בְּרָכָה בְּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ. וְתִתְּנֵנוּ לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל־רוֹאֵינוּ. וְתִשְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵינוּ. כִּי אֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה:

ואומר ג"פ וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם:

יכוין רת"ס ר"ת רפאל אוריאל מיכאל. וגבריאל נכלל בשם אלהים מדת הגבורה:

עיון תפלה

ביחזקאל פרשה ל"ז נתחלה בנין העצמות ואח"כ עלית גידים ובשר וקרימת עור ואח"כ השבת הנשמה:

תפלת הדרך. בברכות (כ"ט ע"ב) מאי תפלה

בקוק וזו תפלת הדרך, אמר ר' יעקב אמר רב חסדא כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך. נראה לי דלרב חסדא כל היוצא לדרך צריך להתפלל שתי פעמים תפלת הדרך, האחת לפני צאתו לדרך בעודו בביתו יתפלל אותה בתור בחינה לידע אם יצליח בדרכו זו, והיכי הוה ידע, שהיה מתבונן אם שגורה תפלתו זו בפיו אם לאו, כלומר אם יוצאה מפיו בלשון מסודר בלי גמגום, וכדרך שהיה עושה ר' חנינא בן דוסא (שם ל"ד ע"ב) כך מקובלני אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהיא מקובלת ואם לאו יודע אני שהיא מטורפת (והספר שהוא אומרה בשומע תפלה של י"ח). ואח"כ כשיוצא לדרך אומרה פעם שנית על פי הדין שצריך הוא להתפלל תפלת הדרך משעה שמהלך בדרך עד פרסה, כי התפלה הראשונה שהתפלל בביתו לא היתה אלא בתור בחינה כאמור ולא יצא בה ידי חובת תפלת הדרך: ונוסח התפלה לקח רב חסדא מתוך הברייתא (שם ס' ע"א) והוסיף בה דברים, וכן נוסחה בגמרא יהר"מ ה' אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום

א בראשית לב, ב ג.

סדר תפלת הדרך

אח"כ אומרים ג' פעמים לישועתך. וי"א פעמים ויהי נועם. י"פ יברכך. ג' פעמים המלאך הגואל. סי' נו"ח:

ואומר ג"פ וַיִּסָּעוּ וַיְהִי חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב: ואומר ג"פ פסוק המלאך הגואל: ג"פ לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ: ג"פ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי:

ואומר ג' פעמים ברכת כהנים. ז' פעמים ויהי נועם. ויכוין בפסוק כי מלאכיו יצוה לך ס"ת יש"ר וסא"ה מסוגל לשמירה:

ואומר אַתָּה סֵתֶר לִי מִצַּר תִּצְּרֵנִי רָנֵּי פַלֵּט תְּסוֹבְבֵנִי סֶלָה: בִּטְחוּ בַיְיָ עֲדֵי עַד כִּי בְּיָהּ יְיָ צוּר עוֹלָמִים: יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ | יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: יְיָ צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְיָ צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְיָ הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: ויאמר ג"פ יב"ס.

ואומר שיר למעלות אשא עיני וגו':

ואומר מִגְדַּל־עֹז שֵׁם יְיָ בּוֹ־יָרוּץ צַדִּיק וְנִשְׂגָּב: בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִימִינִי מִיכָאֵל. וּמִשְּׂמֹאלִי גַּבְרִיאֵל. וּמִלְּפָנַי אוּרִיאֵל. וּמֵאֲחוֹרַי רְפָאֵל. וְעַל רֹאשִׁי שְׁכִינַת אֵל: וילך לדרכו לשלום. לא ילך בא"ש יותר מן ג' פרסאות.

הנכנס לכרך קודם שיכנס יאמר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּכְנִיסֵנִי לַכְּרַךְ זֶה לְשָׁלוֹם: נכנס בשלום יאמר מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁהִכְנַסְתַּנִי לַכְּרַךְ זֶה לְשָׁלוֹם: בקש לצאת יאמר יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתּוֹצִיאֵנִי מִכְּרַךְ זֶה לְשָׁלוֹם: יצא בשלום יאמר מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁהוֹצֵאתַנִי מִכְּרַךְ זֶה לְשָׁלוֹם. וּכְשֵׁם שֶׁהוֹצֵאתַנִי לְשָׁלוֹם כֵּן תּוֹלִיכֵנִי לְשָׁלוֹם וְתִסְמְכֵנִי לְשָׁלוֹם וְתַצְעִידֵנִי לְשָׁלוֹם. וְתַצִּילֵנִי מִכַּף כָּל־אוֹיֵב וְאוֹרֵב בַּדֶּרֶךְ וסי' יד ב"א שומע תפלה.

א בראשית לה, ה. ב שם מט, יח. ג שמות כג, כ. ד תהלים לב, ז. ה ישעיה כו, ד. ו תהלים כט, יא. ז שם מו, ח. ח שם פד, יג. ט שם כ, י. י משלי יח, י.

עיון תפלה

ותסמכני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך (והב"ח בהגהותיו מוסיף ותחזירני לביתי לשלום) ותשלח ברכה במעשי ידי ותתנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי באי שומע תפלה. ובש"ס כת"י מינכען משנת ק"ג שהו"ל הרל"ר בדקדוקי סופרים יהר"מ ה' אלהינו שתוליכני לשלום ותחזירני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום (גם בתפלת הברייתא לקמן ס' ע"א ותסמכני ואח"כ ותצעידני) ותצילני מכף אויב ואורב ותתנני לחן ולחסד ולרחמים וגו' ותחזירני לביתי לשלום שמח וטוב לב (אולי רמזו בזה על מה שאמרו (ב"מ ק"ז א') ברוך אתה בבואך שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעת ביאתך מן הדרך, וביבמות (ס"ב ב') השרוי בלא אשה שרוי בלא שלום שנאמר וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא, וזהו אמרו ותחזירני לביתי לשלום שמח וטוב לב) כי אתה שומע תפלת כל פה בא"י. ובאבודרהם שער ח' מהלכות ברכות דף קכ"א ע"א ובטור או"ח סי' ק"י ובשו"ע סי' ק"י סעי' ד' כל הברכה כולה בלשון רבים כאביי שם ל' ע"א לעולם לישתף איניש נפשיה בהדי צבורא היכי נימא יהר"מ ה' אלהינו שתוליכנו וכו', והעיר על זה המג"א ס"ק י' "אבל ותתנני לחן יאמר בלשון יחיד" עכ"ל. ונוסח אבודרהם יהר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום ותצעידנו לשלום ותסמכנו לשלום ותחזירנו לביתנו לשלום והגיענו אל מחוז חפצנו לשלום ותצילנו מכף כל אויב ואורב בדרך ותתננו לחן לחסד ולרחמים וגו' ותשמע תפלתנו כי אתה שומע תפלת כל פה בא"י. ובטור יהר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום ותסעידנו (נ"א ותצעידנו) לשלום

(סג"ט)

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, אלהי אברהם יצחק ויעקב האל הגדול הגבור והנורא המכתר בכתר האמונה למען קדשת שלש עשרה מדותיך של רחמים ולמען קדשת שערי הרחמים ולמען זכות ישני חברון אברהם יצחק ויעקב אוהביך ותמימיך ולמען זכות עקדתו של יצחק יחידך שנעקד על גבי המזבח והיה עולה תמימה קדושה וטהורה ולמען זכותם וקדשתם ונבואתם של שמואל הנביא ושל אליהו הנביא ושל אלישע הנביא נביאיך נביאי אמת ולמען זכות כל הצדיקים והחסידים שהיו בכל דור מגנים על ישראל שתעמיד הים מזעפו ויחשו גליו ותעשה רצון לבנו ותוליכנו מהרה אל מחוז חפצנו לטובה כאשר בידך לעשות ותשמע תפלתנו ותאזין תחנתנו ותענגו בשעה הזאת שאנו מתפללים ומתחננים לפניך ותוליכנו בנעימת רוח טוב כפי תאותך ותשמרנו מהמון גלים ומשאון משברי ים מרוח סערה מפשר ומנצשר מבלבול עתים ומחלוף זמנים ומהבריות הרעות הגדלות בים וביבשה ומכל צער ומכל הפסד ואל יעכבנו לא משטין ולא מקטרג ולא משחית לא מצער ולא מזיק ולא מבלבל ולא מפחיד ולא מחריד ולא מאיים ותוציא רוח טוב מאוצרותיך להנהיג הספינה וכל תופשי משוט ומנהיגיה ומלחיה ותבליה ואומניה שינהגו אותה כראוי בלא עצלות ובלא חשול ובלא תשות כח ותגיענו אל מחוז חפצנו בלי שום היזק ובלי שום צער ובלי שום הפסד כמו שאתה מושל בגאות הים ובשוא גליו אתה תשבחם הקם סערה לדממה ויחשו גליו: שמרה נפשי והצילני אל אבוש כי חסיתי בך: ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה:

אחר שעלה מן הים צריך לברך ברכת הגומל אחר תפלת שחרית של חול:

עיון תפלה

לשלום ותסמכנו לשלום ותביאנו למחוז חפצנו לשלום וגו' (אבודרהם) רואנו כי אתה שומע תפלות עמך ישראל ברחמים בא"י. ועל הערת אבי דוקא במקום הזה יש להגיה אמאי לא הזכיר כזאת בכל התפלות הפרטיות שאדם מתפלל כשמתחיל לעשות איזה דבר, כמו (ב"מ מ"ב א' לגרסת הרמב"ם של ברכות פ"י הכ"ג) הנכנס למוד את גרנו אומר יהר"מ שתשלח ברכה במעשי ידי (בספרים כתוב ידינו), ובברכות (כ"ח ע"ב) הנכנס לביהמ"ד אומר יהר"מ שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וכו', ושם (ס' ע"א) בכניסתו שם אומר יהר"מ ה' אלהי שתכניסני לכרך הזה לשלום יצא אומר וכו' כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך, והיה לו לקבוע מאמרו על הברייתא הזאת שממנה למד רב חסדא נוסח תפלת הדרך, ותפלת רבים הקדום בשבת (ל' ע"ב) שתצילני היום מעזי פנים ומעזות פנים וכו' שנאמרה בלשון יחיד הפותח בברכות (ט"ז ע"ב) בלשון רבים שתצילנו וכו' אולי מפני הערת אבי ז"ל: ותצילנו מכף כל אויב ואורב בדרך. גם שאלה הסופר ומיעתו שתפלה תפלת הדרך בלכתם מבבל לארץ ישראל, כמו שנאמר (עזרא ח, כא) ואקרא שם צום וגו' להתענות לפני אלהינו לבקש ממנו דרך ישרה וגו' ונא' (שם שם לא) ויצילנו מכף (כל) אויב ואורב על הדרך. — ובמחזורי הספרדים נוסחא אחרת בתפלה זו מעורבת בלשון ארמית על פי הקבלה והיא בלשון יחיד. ובסדורי האשכנזים לקחו להם לתפלת הדרך הנוסח המובא בברייתא (ברכות ס' ע"ב) מודה אני וגו' וכמו שהוצאתני וגו' בלי שינוי הראשון וכולה בלשון יחיד ואין בה חתימה, וכ"ה ברמב"ם בפ"י מהל' ברכות הכ"ה, ותפלת הדרך לא הזכיר הרמב"ם כלל, ועי' ב"י בטור או"ח סי' קי':

תפלת הים

תפלה מעולה ומסוגלת ליורדי הים והולכי מדבריות אשר חבר הרב הכהן ז"ל הכהן הגאון המקודש מהרש"ש
ובנינו במהרה בימינו. אמן:

אנא האל הגדול הגבור והנורא. עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר הבורא כל נברא. הממציא יש מאין, ותשועתו כהרף עין. הנוטה חבל על תהו. ומטה מים על פני בהו. הנוהן באוצרות ההוסות. וכונס כנד כל המימות. הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה. ורוח הטובה תנחם היורדים אל מחוז חפצם. יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם כי רצם. כי המה ראו מעשי ה' ונפלאותיו במצולה בשלחו חצי וברקי נוראותיו ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל. למען הראותם כי המה הבל. שקר הםלחים לתשועה והבל רב החובל. אם ח"ו ה' לא יעשה נס. שוא עמלו בוניו בהורן ובנס. ואם ברוב רחמיו וחסדיו לא ינן ח"ו שוא שקדו האומנין והמנהיגין. כי קולו שובר ארזים וחכמת חכמיו תתבלע וכלם הונים. יעמיד רוח סערה וירקידם כמו עגל. יצעקו וישקיט שאונם ונהר יעברו ברגל. כי למען הראות כח מעשיו לכל העמים. יצר אדם עובר ארחות ימים. תכן את רוח. אם מעט ואם סרוח. מי המשביח בשאו גלי שאוניו. מי הנותן חול גבול על פניו. מי המשקיט הטוב לרגעים. ויקרענו לשנים עשר קרעים. הלא אלהי ישראל כושיע. והוא ישקיט ומי ירשיע. אהה האל עושה פלא. אשר הכל בזרועו תולה. הנוטה כדוק שמים ובאהל ימתחם. ובאחריהם כעשן תמלחם. הנותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים באמירתך תוריהם. תוציא מזרח בעתם ועיש על בניה תנחם. אתה הוא האלהים אשר בחרת בנפש אליך תמים. גואל ישראל קדושו. המעביר בים צאנו ורכושו. ראוך מים יחילו וירגזו. אף כי לבות בני אדם נפלאותיך יחזו. בראותם כים דרכיך. ובמים רבים מהלכך. ועקבותיך לא נודעו. אכן דבקיך בך נושעו. הושיעני מטיט ורפש. כי באו מים עד נפש. למען שמך אלהי השמים. אנצלה משונאי וממעמקי מים. קרבה אל נפשי גאלה. ואל תשטפני שבולת מים ואל תבלעני מצולה. ענני ה' כי טוב חסדך. ואל תסתר פניך מעבדך. חטאות נעורי ופשעי אל תזכור. תפש תורך אל תעבור. משאון מים כבירים הצילני. ועל מי מנוחות תנהלני. נפשי תשובב. תנחני באורח מישור אל מעוז לבי ישובב. אספרה שמך לאחי. ולבי ובשרי ירננו אל אל חי. ארוממך בקהל עם ובמושב זקנים בנפלאותיך יביעו. על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו. ואני לא בחסידותי באתי לפני כסא כבודך. משתטח ונושא כפי אל דביר קדשך. כי אם בחסדיך וברחמיך הרבים כי לא עזבת דורשיך. ולא רחקת מבקשיך. כי אתה קרוב לקוראיך. ומקרב ישע ליראיך. חטאותי תשליך במצולות ים. והעלני משאון מים כבירים ישאו דכים. הרחק מנגד עיניך דברי עונותי גברו. והרחק ממני כל משבריך וגליך עלי לא יעבורו. ורוח המשבר אניות. תשקיט כי אליך עינינו צופיות. תבוא לפניך אנקת אסירי תלאה המתחננים אליך בקולם. והמים להם חומה מימינם משמאלם: ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה ג"פ: ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך ג"פ: ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו ג"פ: אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה ג"פ: בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים ג"פ: ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ג"פ:

ואח"כ יאמר מזמור ס"ט. ואח"כ יאמר מזמור ק"ז י"פ. ואח"כ יאמר יושב בסתר מזמור צ"א. ואח"כ פסוק זה בקראי ענני אלהי צדקי בצר הרחבת לי חנני ושמע תפלתי: למנצח בנגינות מזמור ס"ז ומזמור קל"א. ואח"כ יאמר שבעים ושנים פסוקים. ואח"כ יאמר אלו שמונה פסוקים מיונה:

ויאמר קראתי מצרה לי אל ה' ויענני מבטן שאול שועתי שמעת קולי: ותשליכני מצולה בלבב ימים ונהר יסובבני כל משבריך וגליך עלי עברו: ואני אמרתי נגרשתי מנגד עיניך אך אוסיף להביט אל היכל קדשך: אפפוני מים עד נפש תהום יסובבני סוף חבוש לראשי: לקצבי הרים ירדתי הארץ בריחיה בעדי לעולם ותעל משחת חיי ה' אלהי: בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי ותבוא אליך תפלתי אל היכל קדשך: משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו: ואני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה ישועתה לה':

ואח"כ יאמר מזמור ס"ט עוד פעם אחת:

(הדרת) (א) אשרי וחצי קדיש ותפלת י"ח וחזרת הש"ץ בקול ואומרים תחנון (חוץ מבימים שאין נופלין על פניהם במנחה ועיין לעיל בדיני התחנון באיזה ימים שא"א תחנון במנחה עי' סי' רס"ז) וקדיש שלם עם תתקבל ועלינו וקדיש יתום ויש נוהגין לומר פ' התמיד ופטום הקטורת קודם מנחה וכן נכון (סי' רל"ד):
(ב) סדר תפלת מנחה של ת"צ אשרי וח"ק ומוציאין ספר תורה וקורין ויחל וקורין ג' גברי והשלישי קורא ההפטרה ומגביהין וגוללין הס"ת וא"א קדיש אחר הקריאה ומכניסין הס"ת להיכל ואומרים חצי קדיש לפני התיבה קודם תפלת י"ח ומתפללין וחזרת הש"ץ בקול [ותחנון א"מ] ק"ש עלינו וכו':

זמן תפלת המנחה:

(א) זמן תפלת מנחה לכתחלה מט' שעות ומחצה ולמעלה ושעות אלו לפי ערך היום וחלק י"ב שעות והיינו שעות זמניות ואם היום ארוך ט"ו שעות נחשב שעה ורביע לשעה אחת (ועיין בזה במ"א סי' רל"ג וט"ז כיצד מחשבין בזה כי יש בזה פלוגתא) ומכל מקום בדיעבד אם התפלל לאחר שש שעות ומחצה יצא (אבל קודם לכן אפי' בדיעבד לא יצא) מיהו אם צריך לאכול או לצאת לדרך מותר להתפלל לכתחלה מו' שעות ומחצה כנ"ל (סי' רל"ג ועיין סי' פ"ט): (ב) ולענין עד מתי המשך זמנה הוא כך. אם התפלל מנחה לאחר י"א שעות פחות רביע על היום אין להתפלל שוב מעריב אפי' ביום אחר עד צאת הכוכבים ואם מתפלל מעריב ביום לאחר י"א שעות פחות רביע על היום לא יתפלל שוב אפי' ביום אחר מנחה לאחר הי"א שעות פחות רביע (דהא פלוגתא בגמ' מתי מתחיל זמן מעריב ומפסק זמן מנחה) לכן לא יעשה תרתי דסתרי אהדדי ויתפלל מנחה ומעריב בזמן אחד שהוא זמן מנחה או מעריב (שם) ועי' מ"א סי' רס"ז מיהו בצבור הגדול והטרחא לילך ולהתאסף שקלו בזה ונהגו להתפלל שניהם יחד אבל יחיד יזהר בזה אם לא בשעת הדחק ומ"מ בדיעבד יצא (שם) ואם טעה ביום המעונן והתפלל מעריב אחר תפלת המנחה עד הלילה שסבר שכבר הגיע הלילה ואח"כ נראה החמה אם טועה זה ביחיד חוזר ומתפלל בלילה (סי' רס"ג סעיף י"ד וע' במ"ר דה"ה נתן) אבל בצבור אם טועה זה א"צ להתפלל ערבית בלילה (שם):
(ג) נהגו העולם לאכול סעודה גדולה סמוך למנחה גדולה (היינו מו' שעות כנ"ל וסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה והיינו מט' שעות כנ"ל) והיינו משום שקורין לבית הכנסת להתפלל והוא הולך לשם להתפלל בציבור (אבל אם מתפלל בביתו אף שקורין לבהכ"נ לא מהני) (עי' מ"א סי' רל"ב) ניכר למיחש שמא ימשך אחר כך מיד שקורין לבהכ"נ צריך להפסיק ולהתפלל (וזה שכתב דאל"כ אפי' מתחיל אבל סעודה גדולה כמו סעודה שמושכת או מילה להתחיל סמוך למנחה קטנה אין להחמיר בזה (ע"ש ומ"א סי' רל"ב) והיינו חצי שעה קודם

(בשמים ראש) מנחה היא תמיד עבודה מדכתיב לחזה היום מתרגמינן למנח יומא הסמכא טעם כמוסה שמש נוטה למערבו להשפלות לקצו למערב ונוטה על ההר שהוא קשה בגלגל נפשיהם לנקודת המערב היא פלגא קרבן מנחה לקצה. ותמיד הזוגתא אליה המקריב פלגי ונפשו לאמיה (ח"ר סי' רל"ב) וזה לשון הטור והלבוש ומאד צריך ליזהר בה שהרי לא נענה אליהו אלא בתפלת המנחה שנא' ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו. ע"כ יזהר אדם מאד לכוין זמנה. דהתפלת השחר זמנה ידוע שהוא בבקר בקומו ממטתו מיד קודם שיטרד בעסקיו. וכן של ערב בלילה זמנה ידוע בבואו לביתו והוא פנוי מעסקיו. אבל מנחה שהיא בעוד שהוא טרוד בעסקיו צריך לשום אותה אל לבו ולפנות מכל עסקיו ולהתפלל אותה. ואם עושה כן שכרו הרבה מאד עכ"ל. גם הזהר מזהיר מאד להתפלל אותה בכוונה שהיא יותר מתפלת שחרית וערבית כמבואר פ' ויחי דף ר"ל ע"א ע"ש:

כשיגיע זמן מנחה צריך לומר **מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שזכיתני לראות חמה בזריחתה כך תזכני לראותה בשקיעתה** כן הוא בב"ר ר"פ ויצא. וקודם תפלת מנחה יאמר **לשם יחוד קוב"ה וכו'. הריני בא לקיים מצות תפלת מנחה שתקן יצחק אע"ה לתקן שרשה במקום עליון. ויהי נועם וכו'.** ואח"כ יאמר אשרי. והוא אחד מג' אשרי שאמר ר"א כל האומר תהלה לדוד בכל יום ג"פ מובטח לו שהוא בן העוה"ב (משום דאית ביה אלפא ביתא פי' שמשבח להקב"ה בכל מיני אותיות הדבור. ואית ביה פותח את ידך. ולא משום פותח לבדו זוכה. אלא אם פותח ישורה על תהלה זכיות מכרעם. והשתופיה בזה שהיא כשארי פסוקים. כ"כ הד"א וא"ר במ"ש ק"ב) ויש לומר ג"כ בפסוק ולאמרו נבקך יש (מהמפרשים שמסתפי לעיל אצל אשרי של תפלת שחרית) ובפסוק פותח את ידך וכו' יכוין הכוונה שנכתב באשרי של שחרית. ויש שכתבו שנוהגין לומר גם פרשת התמיד קודם אשרי של מנחה משום תמיד של בין הערבים ומנהג יפה הוא (רמ"א) ויש נוהגין לומר פטום הקטורת אחר פרשת התמיד והוא נכון (שיורי כנה"ג). ופ' התמיד צריך לאומרו מעומד דוגמא דקרבנות (ל"מ סי' מ"ח סעיף א'). ואחר אשרי יאמרו חצי קדיש אם מתפללין בצבור. ואח"כ מתפללין תפלת י"ח. ואם מתפללין בצבור מחזיר הש"ץ התפלה כמו שעושין בשחרית. ובמנחה אין אומרים בתפלת החזרה ברכת כהנים כשלומם וכו'. ואחר התפלה נופלין על פניהם (אין מנהג אשכנז שאין נופלין על פניהם במנחה. ועיין לעיל בדיני התחנון באיזה ימים שא"א התחנון במנחה) ואומרים קדיש שלם עם תתקבל. ועלינו. וקדיש יתום: **ובתשובת** מ"ע סי' ל"ט הזהיר מאד לנשים שמלין בתפלת מנחה. וכתב בכנה"ג שיש לנשים שמלין על ר"ם (א"ר סי' רל"ב). ובהגהות הגר"א כתב לנשים שמלין על רמ"ז דוקא: אימא ובכתבים שיש לומר אחר כל תפלה הג' פסוקים מי מנוחות אלו.

מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר וכו' (תהלים כ"ג) ומזמור אלהים יחננו וכו' (שם ס"ז) וכודם לב ולס. ובת"צ תפלת מזמור אלהים יחננו מבואר בפוס"ק פרשת יחלו והאותותם: והספרים נכר אומרים אשרי וח"ק. ומוציאין ס"ת וקורין ויחל וקורין ג' גברי והשלישי קורא ההפטרה ומגביהין. וגוללין הס"ת. ואין אומרים קדיש אחר הקריאה. ומכניסין הספר תורה להיכל. ואומרים חצי קדיש לפני התיבה קודם תפלת י"ח. ומתפללין ואומרים עננו בשומע תפלה. והש"ץ מחזיר התפלה ואומר עננו בין גואל לרופא. ויאמר ברכת כהנים בברכה המשולם שים שלום ואבינו מלכנו. וקדיש שלם עם תתקבל. עלינו. קדיש יתום: כתב הא"ר בשם' הל"ח שמפשטו מנהג זקני הגאון ז"ל שאמר עלינו לשבח וכו' עם הצבור אף שכבר אמר עלינו:

קודם הזמן (והוא ג' שעות זמניות קודם הלילה) וכן יש באמת להחמיר בסעודה גדולה אפי' סמוך למנחה גדולה חצי שעה קודם (שם) דלא כמנהג: (ד) וכן מותר ליכנס למרחץ אפי' בכל מידי דמרחץ אפי' סמוך למנחה קטנה מטעם שנתבאר הואיל וקורין לבית הכנסת ואף בסעודה גדולה אסורה אפילו למנהג סמוך למנחה קטנה כו' ובגמרא מדמינן להו להדדי אמנם היינו טעמא דמנחה גדולה דכיון דשכיח שכרות לא שני במו שעות רמ"א גם סמוך למנחה גדולה ועיין מ"א משא"כ מרחץ לדעת ר"ח ור"י ורא"ש דליכא משום יתעלף רק דאתי לאפסוקי מותר וכמו שנוהגין לדון אפי' תחילת דין אפי' במנחה קטנה (עיין טורים ותוס' ש"ס ס' ופ' א"ר): (ה) וכל זה בעיר שקורין לבית הכנסת אבל כשאין קורין לבית הכנסת כמו בכפר ובה"ג אפי' בעיר רק שהוא מתפלל בביתו ביחיד (עיין מ"א סי' רל"ב ס"ק ב') אסור לאכול סעודה קטנה סמוך למנחה קטנה וכן סעודת נשואין או מילה אפי' סמוך למנחה גדולה דהיינו מצות ואילו אסור. ואם התחיל (דהיינו משנטל ידיו או התיר חגורו אפי' לא נטל ידיו מי שנהג להתיר חגורו קודם אכילה) אם קודם ג' שעות זמניות קודם הלילה שהתחיל אפי' בסעודה גדולה אין מפסיקין (ואפי' בשיש מנין ואין קורין לבית הכנסת ויעבור זמן הכנס בציבור אין מפסיקין) (א"ר בשם פסקי תוס') אבל אם התחיל לאחר ג' שעות אפי' עדיין יש שעות הרבה אלא שיודע שימשוך בסעודתו עד הלילה פוסק מיד (שם) ובשתיה שלאחר הסעודה לאחר ברכת המזון או שתיה בלא אכילה פוסק (ע' סי' רל"ב ובמ"א סי' פ"ט): (ו) וכן הספורת אסור סמוך למנחה קטנה כנ"ל בסעיף ה' (והתחלת הספורת הוא משיניח סודר המספרים על ברכיו) וכן בספר אסור ללמוד כשהגיע זמן מנחה רק יתפלל מקודם (שם) אבל חצי שעה קודם מותר ללמוד ואם התחיל ללמוד בחצי שעה אינו פוסק אם יש עוד שהות ואם התחיל משהגיע הזמן פוסק ומתפלל (ע' סי' תל"א בח"י ומ"ש לעיל בדיני תפלה ע"ש): (ז) הא דאסור לאכול סעודה קטנה היינו כשקובע לסעודה אבל אכילת פירות מותר וכן לאכול פת כביצה וכן בשתיה יותר מכביצה מותר (שם) וכן תבשיל העשוי מחמשת מינים אם אינו קובע עלייהו וכן בבשר וגבינה דינו כתבשיל הנ"ל (סי' הרל"ב):

דיני תפלת מנחה:

(א) אם יש לו מים צריך ליטול ידיו לתפלה ואפילו עומד מלימודו ואינו יודע להם שום לכלוך אבל לא יברך ואם אין לו מים א"צ לחזור אפי' פחות ממיל (סי' רל"ג): (ב) אין לומר אשרי שקודם מנחה אא"כ יש מנין בבהכ"נ כדי שיאמר עליו הקדיש שלפני תפלת מנחה ואם אמרו בלי מנין ואח"כ בא מנין יאמרו מקודם מזמור אחד ואח"כ יאמרו קדיש (סי' רל"ד) ואם התחיל להתפלל בי' ויצאו מקצתן נתבאר קודם תפלת שחרית: [ויאמר אח"כ איזה פסוקים שאליהם יאמר הקדיש]: (ג) אין להתעטף בטלית בין אשרי לקדיש רק קודם אשרי אם לא שלא היה לו מקודם (עיין בסי' נ"ג ובט"ז סי' רל"ד ס"ק א'): (ד) אם התחיל הש"ץ להתפלל בקול רם קודם שהציבור מתפללין בלחש מחמת שהשעה דחוקה אין לקבל ולהתחיל עם הש"ץ רק לאחר שסיים ברכת האל הקדוש ויענו אמן או יתחילו אם לא שהשעה עוברת (עיין ס"ק י"ט וסי' רל"ב) ועיין קודם התפלה דינים כיוצא באלו: (ה) מי שבא לבית הכנסת ומצא ציבור מתפללין תפלת י"ח של מנחה מתפלל עמהם ש"ע ואינו אומר אשרי רק אחר שהתפלל (מ"א סי' ק"ח סק"ה) מיהו כשכבר הגיע הלילה אחר תפלת מנחה א"צ לומר אשרי (ע"ש בא"ר וסי' רל"ד): (ו) אם בא לבית הכנסת בשעה שהציבור מתפללין מעריב והוא לא התפלל עדיין מנחה מותר לו להתפלל מנחה באותו בבהכ"נ הואיל והתפלות שוות אבל בע"ש וערב יו"ט לא יתפלל מנחה באותו בבהכ"נ שהציבור כבר אמרו ברכו או מזמור שיר ליום השבת שכל כפי המנהג (עיין סי' רס"א) דהוי כקבלת שבת. עיין סי' רס"ג בסעיף ט"ו וסי' ק"ח במ"א ס"ק י') אלא ילך חוץ לבית הכנסת ויתפלל מיהו אם בא סמוך לקבלת שבת מותר לו להתחיל להתפלל וא"צ להפסיק אח"כ הואיל והתחיל בהיתר ואפי' יודע שלא יוכל לגמור התפלה קודם ברכו מותר (דהולכין בזה לקולא ועיין א"ר ופמ"ג) וכל זה שלא ענה ברכו עם הקהל אבל ענה עם הקהל ברכו לא יתפלל מנחה של חול רק ערבית שתים של שבת הראשונה לחובה והשניה לתשלומין של מנחה ולכן אין נכון לענות ברכו דשוב לא יוכל להתפלל מנחה רק ילך חוץ לבית הכנסת (עיין ב"י בשם מהרא"י ועיין א"ר בשם אגודה דלא יענה והכי מסתבר בפשיטות עיין סי' רס"ג בט"ז ומ"א וא"ר): (ז) מי ששכח להתפלל מנחה היאך יתנהג בתשלומין וכן במזיד וכה"ג הכל נתבאר בדינים שלאחר תפלת שחרית הדרפס לכאן: (ח) כל דיני הש"ע ודיני תחנון ונפילת אפים הכל כבר נתבאר בשחרית ע"ש וכן אם התחיל להתפלל בעשרה ויצאו מקצתן ע"ש קודם התפלה:

דיני תפלת ערבית:

(א) זמן תפלת ערבית מאימתי מתחיל כבר נתבאר לעיל אבל מנהג שהיחיד שנהג להתפלל מנחה לאחר י"א שעות פחות רביע זמניות של היום לא יתפלל מעריב עד צאת הכוכבים דהיינו משיראו שלשה כוכבים קטנים ובציבור הואיל וטריחא מילתא נהגו להתפלל מנחה ומעריב ביחד אמנם יש ליזהר מאד שלא יתפלל מעריב קודם י"א שעות פחות רביע זמניות דאז צריך לחזור ולהתפלל (עיין סי' רל"ג ורל"ה): (ב) מותר להתפלל ולקרות ק"ש עם הציבור מבעוד יום (ובלבד שיהא אחר י"א שעות פחות רביע כנ"ל) רק נכון לנהוג שיקרא כל הג' פרשיות בלי ברכת ק"ש טרם ישכב ויתכוין בזה לצאת ידי חובת ק"ש ובעת שאומר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים יכוין לצאת מצות זכירת י"מ וזה דרך הנכון ישרים ילכו בו (בהסכמת הט"ז ומ"א ושאר אחרונים בסי' רל"ה): (ג) מי שרגיל לקרות ק"ש ולהתפלל תפלת ערבית עם הציבור בלילה ופעם התחיל בברכת ק"ש עם הציבור מבעוד יום יגמור הברכות כולן עם הק"ש כסדר ובלילה יחזור ויקרא ק"ש עם הציבור (בה"ט מ"א) אמנם אם אין לו מנין בלילה להתפלל עמהם נכון להתפלל עם הציבור גם לכתחילה מבעוד יום (עיין מ"א סי' רל"ז ובסוף סי' רל"ה וסי' רל"ד): (ד) לכתחילה צריך לקרות ק"ש מיד בצאת הכוכבים כנ"ל וזמנה עד חצי הלילה ואם עבר אפילו במזיד ואיחר עד חצי הלילה יקרא אח"כ עד עלות השחר וכן הדין בתפלה וברכת ק"ש אבל לאחר ע"ה לא יקרא ק"ש אלא א"כ היה אנוס במה שלא התפלל בלילה כגון שהיה חולה או שיכור דהיינו שהתחיל לשתות

קודם

קודם התחלת האיסור כפי שיתבאר א"כ לאחר לא יקרא ק"ש עם שתי הברכות לפניה וברכת אמת ואמונה עד השכיבנו ויפסיק ולא יאמר השכיבנו ודוקא קודם הכן השמש אבל. לאחר הכן השמש לא (אבל לאחר שכבר התחיל זמן האיסור אף שהם ושתכר הוי כמזיד לענין זה עיין פ"ז שם וגבות סי' ל"ט וה"א חלק בסי' ל"ט לענין השלמה וסובר דחשיב אונס ופרלא דשדם לענין זה לקרות ק"ש אחר ע"ה דהשיק אונס· דוקא וכל שעבר על דברי חכמים אינו מקרי אונס ואלי הסם דעכ"פ דין מזיד אין לו ועיין מ"ש הסעיף שאח"ז ועיין נדה י"ז דאם בא על הדרס סמוך לווסתה השאיל ועבר אדרבנן לא מיקרי אונס אבל מזיד נמי לא מיקרי וה"ל) (סי' רל"ב ול"ם במ"א ועיין בס"ק שאח"ז) : (ה) אם היה מכר מתחלת פת בא הזמן ושבר עסק הזמן גדול ואח"כ שכח ולא התפלל אינו מתפלל לאחר ע"כ וכן אם טרוד במשנו ולא התפלל אין לעשות כן ושעם מיקרי (דאף שנתבאר סי' ק"ח סעיף ז' דאם שכח הכ"ע משלימה היינו דוקא גם דלענין השלמה התלים במזיד שלא יהיה אבל שוגג משלים ולאו דוקא אונס לכך משלים דעכ"פ מזיד לא מיקרי אבל הכא דדקדקו רוב גדולי המחברים אונס (ועיין ס"ז) דוקא זה לא מיקרי אונס דכיון שהיה לו שהות ולא התפלל ובזה מיושב מה שהביא רמ"א לענין שטעה ביו"ד סי' רל"ב ב' דעות ובסי' ק"ח סתם ועמ"א גם שהרבים בזה ולהנ"ע א"ש דאלי התם לענין שטעה דגדרי אונסין מסרו חכמים ולא שאני ושמא וכן מוכח לפי דברי הפ"ח כאן במעשה דר"י ק משמע מלבון המחבר ומשנ"ים דדוקא חולה או שיכור דהוי אונס ולא שכח והכ"ה מחמת ממון דלכתחלה אסור כמו שנתבאר בק"ח ע"ש השובר על זה לא מיקרי אונס וע' בסעיף הנ"ל דיה עוד מקום להאריך ואכ"מ) : (ו) אסור לעשות מלאכות המבוארות לעיל אצל מנחה ה"ה הכא דאסור סמוך למעריב חצי שעה ואם התחיל קודם חצי שעה אפי' כשהגיע הזמן תפלת מעריב ואפי' יעבור זמן התפלה בציבור א"צ להפסיק (א"ר סי' רל"ב בשם פסקי תוס' ע"ש ועי"ל) אבל אם התחיל לאחר חצי שעה צריך להפסיק לק"ש ויקרא ק"ש בלא הברכות וחוזר לעסקיו יגמור הסעודה ידי ק"ש עם הברכות ומתפלל (שם ועמ"א ס"ק ט') ובמקום שמתפללין מעריב בזמנה לא עם מנחה ביחד ובעת תפלת מעריב קורין לבהכ"נ ודרכו לילך מותר לטחון ולעסוק בכן אפי' בא זמנה אם לא שאין דרכו לילך וכאשר נתבאר לעיל אצל מנחה (ועי' מ"א כאן ובסי' רל"ב ס"ק ב') : (ז) אסור להתחיל לאכול חצי שעה קודם זמן מעריב (אבל טעימה מותר) אבל קודם חצי שעה מותר וצריך ליזהר בימי הקיץ שלא לאכול בסעודה גדולה שיודע שתמשך עד הלילה רק יקרא ק"ש ויתפלל קודם ואפי' התחיל מבע"י צריך להפסיק (מ"א שם ועמש"ל) ואם התחיל לאחר שהגיע זמנה מפסיק וקורא ק"ש בלא הברכות וגומר סעודתו וקורא עוד הפעם עם הברכות ומתפלל ש"ע ודוקא אם התחיל לאכול אבל אם לא התחיל לאכול רק נטל ידיו לבד לא הוי התחלה ומתפלל קודם שיאכל אפילו בירך המוציא ול"ד למנחה כנ"ל דגם אחר נט"י א"צ להפסיק דבמנחה כיון דזמנה קבוע מירתת ולא טעה משא"כ מעריב (עיין אחרונים בזה) ואם אין שהות להתפלל מפסיק אף לתפלה גם ועיין בסעיף הקודם ואם רגילין לקרות בבית הכנסת מותר (ועיין סי' רל"ב במ"א ס"ק ח' בהגמ"י וכמו שנתבאר בסעיף הקודם): (ח) משהגיע זמן ק"ש של ערבית אסור ללמוד (כשאין קורין לבהכ"נ או אפי' קורין והוא מתפלל בביתו ביחיד) ואם התחיל פוסק לק"ש ולא לתפלה (עיין סי' ק"ו ודלא כח"י סי' תל"א ועמש"ל אצל שחרית מזה) אבל חצי שעה קודם מותר (עיין סימן רל"ב וסי' תל"א בח"י ודלא כמ"א שם) ואם אמר לחבירו שאינו לומד שיזכירנו שיתפלל מותר (עיין בי"ס סימן תל"א ומ"ש בשחרית ע"ש) : (ט) מצא ציבור שקראו ק"ש ורוצים לעמוד בתפלת י"ח יתפלל עמהם ואח"כ יקרא ק"ש עם ברכותיה אפי' הם מתפללים מבעוד יום ואם יש לו שהות מעט ויודע שיוכל לקרות ק"ש עם הברכות בלילה ברוך ה' לעולם אמן ואמן וגם יראו עינינו פרס שיתפללו הציבור תפלת ש"ע יקרא כנ"ל (שם) : (י) בא לבהכ"נ ומצא ציבור שאמרו ברכו והוא לא התפלל מנחה יתפלל מנחה בעוד שקורין ק"ש והברכות ואח"כ יתפלל שניהם של ערבית עם הקהל ואחר התפלה יקרא ק"ש והברכות אבל לא ימתין מלהתפלל מנחה עד שהציבור יתפללו ש"ע של ערבית (שם) :

תפלת ערבית לחול

למעריב בזמנו אומרים זה :

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי כשם שהייתי באפלה והוצאתני לאורה כך תוציאני מאפלה לאורה (ירושלמי ברכות פ"ד הלכה א' ועי' בב"ר ר"פ ויצא). וקודם תפלת ערבית יאמר **לשם יחוד קודשא בריך הוא כו': הריני בא להתפלל תפלת ערבית שתקן יעקב אבינו עליו השלום לתקן את שורשה במקור עליון**: ואח"כ יאמר ויהי נועם כו' :

(בשערים ראש) כתב ע"נ ריש ברכות נהגו בקצת מקומות לומר שיר המעלות הנה ברכו כו' קודם מעריב משום דלמאריך בגיל לקרות קורא דצריך לקרות ק"ש סמוך ל"ש. והא דאומרים מזמור זה יותר מאחרים כתב הטו"ג משום דכתיב ביה העומדים בבית ה' בלילות. פ"י משום דכתיב שאו ידיכם קדש וברכו את ה' ע"כ. והטב הא"ר בסי' רל"ז וא"ז נראה כשמעריב מנחה עד הלילה ומתפללין מיד מעריב א"א המזמור. דלא שייך בגל נקרות כו' אלא כשאין מתפלל קודם הכ"נ. וע"ת באצל אברהם כתב והטעם לאומרו מכל מקום כתוב בלילה הכ"נ: שמניין לומר כ' בצאת כו'. מפני שאמר ר"ע כל האומר ג' פסוקים אלו מובטח שאינו ניזוק ואלי ערב בדבר :

שִׁ֫יר [א] **הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה | בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַבְדֵי יְהוָה הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת: שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה**

א תהלים קלד.

שמים וארץ: יהוה צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה ג״פ: יהוה צבאות אשרי אדם בטח בך ג״פ: יהוה הושיעה המלך יעננו ביום קראנו ג״פ: הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם: מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב יהוה שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל: בשלום יחדו אשכבה ואישן כי אתה יהוה לבדד לבטח תושיבני: יומם יצוה יהוה חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי: ותשועת צדיקים מיהוה מעוזם בעת צרה: ויעזרם יהוה ויפלטם יפלטם מרשעים ויושיעם כי חסו בו: חצי קדיש. והוא רחום

לדעת הגר״א במנהגיו אין אומרים כאן פסוקים ולא חצי קדיש קודם מעריב. רק מתחילין תיכף והוא רחום יכפר עון וכו׳:

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו

א תהלים מו, ח. ב שם פד, יג. ג שם כ, י. ד שם כח, ט. ה שם יד, ז. ו שם ד, ט. ז שם מב, ט. ח שם לז, לט מ

עץ יוסף

והוא רחום כו׳. ותקנו לאומרו לפי שבשחרית ומנחה יש תמידים שמכפרין. אבל ערבית שאין תמיד לכפר תקנו לומר והוא רחום יכפר עון וגו׳. ולפי טעם זה גם בלילי שבתות וי״ט ראוי לאומרו. וכמנהג ספרד שאומרים והוא רחום גם בלילי שבתות וי״ט. אבל יש עוד טעם שאומרים והוא רחום בלילה לפי שנהגו ללקות הפושעים בין מנחה ומעריב לאחר שחטאו כל היום ובמלקות מתכפר להם לכך נהגו לומר אחר המלקות והוא רחום יכפר עון וגו׳ כלומר אחר שלקינו וכפר לנו. וגם בשעת מלקות עצמו היו נוהגין לאומרו ג״פ מפני שיש בו י״ג תיבות. וג״פ י״ג הם ל״ט כמנין מלקות ואע״פ שעכשיו אין נוהגין ללקות מ״מ אומרים אותו (אבן הירחי ולבוש). ולפי טעם זה אין אומרים בליל שבת ויו״ט לפי שאין מלקין בשבת (אבודרהם וא״ר). ובתולעת יעקב כתב שאין לומר והוא רחום כו׳ במעריב של שבת כי נתקן לאומרו בחול לבקש רחמים על הנפשות שהן חוזרות בכל לילה (על שיה במחשך מעשיהם) ע״ש נ׳ כתות מלאכי חבלה.

תמידים

עיון תפלה

והוא רחום. (תהלים עח, לח). כך פסק הרמב״ם בס״פ מהל׳ תפלה בל״ש ועומד ואומר והוא רחום וגו׳ ברכו וגו׳ וכ״ה בסדור רב עמרם ובסדורי התימנים ובאבודרהם שאומר והוא רחום (ברב עמרם גם פסוק ה׳ הושיעה וגו׳) וברכו וגו׳. ובמחזור ויטרי „הש״ץ מתחיל והוא רחום והצבור שותקין ועונין אחריו ה׳ הושיעה וגו׳ כי אל רחום ה׳ אלהיך וגו׳ (דברים ד, לא) ועונין והוא רחום וכורע בברכו וזוקף בשם ואומר ברכו וכו׳" עכ״ל. ובמחזור רומא „ויורד החזן לפני התיבה ואומר והוא רחום וגו׳ אמתו, והצבור עונין ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת, ה׳ הושיעה וגו׳, ואומר החזן ברכו" עכ״ל. ובסדורי הספרדים אומרים שיר המעלות הנה ברכו (תהלים מזמור קלד) ועוד פסוקים רבים, ואומר ש״צ קדיש עד דאמירן בעלמא, והוא רחום וגו׳ ה׳ הושיעה וגו׳ ואומר החזן ברכו ועונין הקהל ברוך ה׳ וגו׳: וכתב אבודרהם „בספרד נוהגין לומר והוא רחום גם בשבתות וימים טובים ובצרפת ובפרובינציא אין אומרים אותו בשבתות וי״ט, אך לפי מה שאומר במדרש מאי דכתיב צדק ילין בה משום לא לן אדם בירושלים ובידו עון הא כיצד תמיד של שחר מכפר על עברות הלילה ושל בין הערבים על עבירות היום, ולפי מאי דקי״ל דתפלות כנגד תמידין תקנום ותפלת הערב אין לה סמך בקרבן שאין קרבן בלילה וכו׳, ע״כ נהגו לומר והוא רחום יכפר עון שאין לנו קרבן במה לתלות זאת התפלה והוצרכנו להזכיר כפרה, ולפי״ז נוח ויפה מנהג ספרד" עכ״ל. וראיתי בתשובות הגאונים שערי תשובה (ליוורנא תרכ״ט סי׳ פ׳ תשובה לגאון) „ושאלתם כי יש מקומות שאומרים והוא רחום בערבי שבת ויו״ט, הכי הוא בשתי ישיבות שאסור הוא בשבת כיון דקדש היום ואין אומר והוא רחום ולא שומר את עמו ישראל, דהכי קי״ל למנין והוא רחום תקינו ליה בערבין משום שעת הדין לחייבים בגיהנם ובשבת אין שם דין כלל ואין צריך לומר, והוא הדין לשומר את עמו ישראל, דאמר רבא אמר ר׳ זירא משל לרועה לאן וכו׳ וכן כל זמן החול שמזיקין מצוין על העולם צריך לומר שומר את עמו ישראל כי כמה הם המקטרגים על ישראל בכל יום, כיון שנכנס שבת כלם חיים ממקומם ונשגב ה׳ לבדו והרי כאלו תחת סכת שלום נסתרים ועל כן צריך לומר הפורס סכת שלום עלינו ועל תו״ע״כ: והרבה להשיב. פי׳

כבר

וְלֹא־יָעִיר כָּל־חֲמָתוֹ׃ יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ׃

(וה"ה) בין הפרקים ובאמצע הפרקים של ערבית דינם כשל שחרית עיין סי' ס"ו לעיל (ועיין ת"א סי' רל"ו): במקום שנוהגים לומר אמן אחר ברכותיו כמו בישתבח או יהללוך בהלל. יענה גם כן אמן אחר ברכתו שומר עמו ישראל לעד. ולא יענה אמן אחר המלך בכבודו (סוף סי' רל"ו) אבל אחר תפלות לעד מ"ד ולדעתי יענה אחר כל ברכותיו כשהקדים לקיים קודם הש"ץ:

חזן בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ׃ יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא

ק"ה בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃

ואין עונין אחריו אמן:

אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים׃ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃ וּשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה׃ בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים וּבִתְבוּנָה

א ישעיה מה, ו (כנוי לשון). ב תהלים ס"ח, ה. ג נחמי' ט, ה (כנוי לשון) ד (פסחים נ"ו). ה תהלים קיג, ב

עץ יוסף | ענף יוסף

משחית. לא. והמה. המתכות בפסוק זה. ויש בו י"ג ברוך ה' המבורך לע'ו. כתב הגאון הקדוש בספר תיבות נגד י"ג מדות של רחמים ואנו מבקשים מהשי"ת בגדי יוסף שלאה מסכת יד הקדש מהרח"ו שיעשה למען י"ג מדותיו לרחם על נפשות בריותיו. ובשבת שהדין מסתלק מן העולם אסור לאומרו. שהרי היא בקשת שכר. כי בשבת יש מנוחה השקט ובטח. והאומרו גדול עוש שגורם שיתעורר הדין לאחר שנסתלק ובשבתו יתרחק מקום הקדושה הרחמים. כי בהתעוררות של מטה יתעורר למעלה. ולפיכך אין להביא דין בשבת עכ"ל. וכ"כ א"ר בשם מ"מ. ובכ"ב כתב בערבית של שבת אין אומרים והוא רחום לפי שהוא תחנה ואין שואל צרכיו בשבת פן יתעצב בה ואסור לאדם שיהיה עצב בה. ולכך אין אומר אמצעיות שאז צריך לאתא מכן ויתעצב. ומתחילין ברכו עכ"ל: ולא יעיר כל חמתו. פי' כוס דבר מחמתו והוא מ'שון ולרם אין כל. וכן אין נספחך כל בבית (אגודרס וכ"כ). אבל בילקוט תהלים סי' ע"ח קדרי: כל חמתו אינו מעיר אבל מקצת מעיר ע"ל. וכן פירש"י שם (א"ר):
ברכו כו'. עפ"י המדרש חיה אחת יש ברקיע כשהוא יום אז אמת במלאה ויודעים המלאכים שהוא יום. ולערב אמוה במלאה ויודעים שהוא לילה. ובכל פעם אומרת ברכו את ה' המבורך. כלומר כח לכם לומר שירה ולפיכך אומרים ברכו בלילה כמו ביום (א"ר): המבורך. ר"ל אינו צריך לברכה כי ברוך הוא מקור הברכות. רק נחת רוח כנעשה רצונו ופי' מחזור כל בו):
אשר בדברו מעריב ערבים. שנאמר ויהי ערב ויהי בקר. ואמר ערבים בלשון רבים לפי שכתוב בין הערבים. ופי' החכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל כי בכל יום יש שני ערבים. האח' עריבת השמש והיא ביאתו תחת האופק. והשני ביאת אור הגלגל' נעלים. ויש בימים קחב השעה ושליש: בחכמה פותח שערים. ע"ש שפתחו בשערים ויבא גוי צדיק. וכתיב וזה שער השמים. ואמר שערים לשון רבים ע"ש ודלתי שמים פתח: ובתבונה משנה עתים. כי שלש שמשות ביום מתחנה דהיינו ערב ובקר וצהרים:

עיון תפלה

כבר הסכן הסכנו לראות כי שמשים אין מספר סביב מעלינו אנו, לכן מבקשים אנחנו גם עכשו לבל יעיר עלינו כל חמתו. ועי' מש"כ בזה בעיון תפלה לפסוקי דזמרה פיסקא הודו לה' קראו בשמו: ולא יעיר כל חמתו. לא יפרע בבת אחת אלא מעט מעט, אבל גוותר לגמרי אי אפשר, מאריך אפיה וגבי דיליה (כ"כ פ' פ"ו סי' ד'), וכמו שאמרו (פ"ז ד' ע"א) משל למה"ד לאדם שנושה משני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו, אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת:
ערבים. שני ערבים הם, אחר הצהרים כנטות צללי ערב, והוא הערב שנאמר בשחיטת הפסח (דברים טז, ו) שם תזבח את הפסח בערב. ומשעת צאת הכוכבים, והוא הערב שנאמר באכילת מצה (שמות יב, יח) בערב תאכלו מצות, וביום הכפורים (ויקרא כג, לב) מערב עד ערב: בחכמה פותח

שערים (סג"ם)

משנה עתים ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו. בורא יום ולילה. גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור. ומעביר יום ומביא לילה

עץ יוסף

ומחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים כו'. לכאורה יפלא הרי הזמן אין בו ממש. ואיך יתכן לומר שהוא מחליף את הזמנים. והחלוף זה מה פירושו ועניינו. אלא הענין הוא כי זה לאמר על המדות העליונות הממונות על הזמנים. כמו שכתבו חכמי האמת שבכל עת וזמן יש לו מלאך ושר מיוחד הממונה עליו למעלה בעולם הגלגלים. וכן יש גבוה מעל גבוה בעולם העליון עולמו של הקדוש ברוך הוא שבכל עת וזמן מתנהג על פי מדה המיוחדת המאיר בו. וכל המדות בכל סדר הזמנים הם מתחלפים מצירופי אותיות התורה וצירופי הל"ה א"ב הידועים ליודעי חן. והם באים כסדרם זה אחר זה משעת ימי בראשית עד סוף ימות עולם כפי סדר צירופם. ויש בכל מדה ומדה בחינה מיוחדת למעלה ולא דומה זה כדומה זה אלא הם בכמה מדרגות שונות אשר ענינו מספר. ולכן בכל עת וזמן יש הנהגה אחרת בעולם כפי בחינת המדה המאיר בשעתו. ולכן כשהיא בחינת המדה של תוקף דין הקשה. אז השעה המיוחד לו הוא מזומן לפורענות נגזר. וכשהיא בחינת המדה של מקור חסד ורחמים נגלים אז השעה המיוחד לו הוא מזומן לטובה מופלגת. ועל זה אמרו כי לפעמים השעה צריך השעה בעולם לשורר מדה טובה ישועה ורחמים בעולם בעת וזמן שאינו מוכן לו מאז. בתבונה משנה עתים ומחליף את הזמנים כלומר שהוא מחליף את השמות של סדר הזמנים. שהמדה טובה הראויה לבוא בזמן מאוחר לפי סדר צירוף האותיות. הוא מחליפה ומביא הדרה להעמידה בזמן הקודם. וכן בענין זה מתנהג גם כן סדר הזמנים למטה בעולם הגלגלים במערכת הכוכבים והמזלות. ועל זה אמר ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו. כלומר שמשנה סדר הנהגת כוכבים ומזלות כדי להקדים עת רצון בעולם לצורך השעה כחפצו ורצונו וכאמור (נוה"ק): בורא יום ולילה. כלומר שהוא עתה מתמיד בכל יום מעשה הוא והסדר הזה. ומפרש ואומר כיצד בורא יום ולילה. ואמר שגולל אור מפני חשך כו'. וגולל מלשון וגללו את האבן. ר"ל מסיר. ומ"ש וירא אלהים את האור כי טוב כלומר שראה שאין לו עם החשך להשתמש בערבוביא וקבע לזה תחום ביום ולזה תחום בלילה: ומעביר יום ומביא לילה כו'. כלומר מעביר היום לצד אחר ומביא הלילה. ולא שיסלק השמש ממש ויוליכו למקום אחר אלא במבדיל בין יום ללילה. או היא הארץ בין זה לזה. שכשיאיר לא יחשיך למטה מן הארץ. וכשיחשיך לא יאיר למטה מן הארץ:

ענף יוסף

ר"ל שום רגע בלי זמן קצוב דמשני עתים הנאמר כמשמעו אדם ומתהלך באותו כבון ה' המסדר בפסוק שכתב עכ"ל: יש להפסיק בין כרצונו בין בורא יום

עיון תפלה

משנה עתים. הם העתים המוכרים ביותר לשנת הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח ובוקע חלוני רקיע מוציא חמה ממקומה וגו': משנה עתים. שני פני השעה. כמו שנאמר (ש"א יב, יז) הלוא קציר חטים היום (ואינה עת מטר בא"י) אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר, ובשנת המבול לא שמשו המזלות כל עקר לדברי ר' יוחנן (ב"ר פל"ד) ונשתנה יום ללילה, ובימי יהושע שעמד החמה מ"ח שעות לדברי רשב"ג (ע"ז כ"ה א') ונשתנה לילה ליום: ומחליף את הזמנים. שמלבד איזה מלאכות נקרא עת, כ"ה ברוב השמות בכתבי הקדש, עת נדתה (ויקרא טו, כה) שבעת ימים, עת הזמיר (שה"ש ב, יב), עת הקציר (ירמיה נא, לג) ושעת גשמים (עזרא י, יג), בעת מלקוש (זכריה י, א), לעת ערב (בראשית ח, יא), לעת זקנה (תהלים עא, ט), לעת האכל (רות ב, יד). גם לשעת נקרא זמן*), ואתנה לו זמן (נחמיה ב, ו) למוב בקבס נטל את הקהלו. ובלשון התלמוד זמן פרעון נטל את הכלואה, נתנו לו זמן לקנן את השלון (ב"ב כ"ה ב') נטל את עמידתו. ופירוש מחליף את הזמנים שומר חליפות גבולי העתים במועדם: גולל אור מפני חשך. מגלגל את האור מעט מעט מפני החשך הצריך לבוא, וכמו כן מגלגל את החשך מעט מעט מפני האור הצריך לבוא, ולא יביאם בבת אחת כדי שהשנוי הפתאומי לא יזיק לבריות, וכמו שאמרו רבותינו בשוחר טוב סוף מזמור י"ח שאין הגאולה באה על האומה בבת אחת אלא קמעא קמעא וכו' עכשו כן שרוין. בצרת גדולה וכשתבוא הגאולה בבת אחת אינן יכולין לסבול ישועה גדולה וכו' לפיכך היא באה קמעא קמעא ומתגדלת והולכת וכו'. לפיכך ממשלה הגאולה בשחר שאמר אז יבקע כשחר אורך, לפי שאין אפילה גדולה יותר מאותה שעה הסמוכה לשחר ואם יעלה גלגל חמה בבת אחת בתוך שעה האפלה יתמהו היו כל הבריות נלכדין (מפני הפחד הפתאומי) אלא

עמוד

*) ואיך יפסק לשון, "זמן שמחתנו", "זמן חרותנו", "זמן מתן תורתנו"? ואולי לשון הפ"ע בסוד עבורם ישראל, הם המועדים נקראם זמן (ס"הא): (מג"מ)

וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ: אֵל חַי וְקַיָּם תָּמִיד יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

מרכה אהבת עולם אינה פותחת בברוך משום דהוי סמוכה לחברתה ׃

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהָבְתָּ. תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ. עַל־כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ. וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ. וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְאַהֲבָתְךָ אַל־תָּסִיר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

עץ יוסף

ה' צבאות שמו. אל חי וקים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד. שהאבודרהם שוחק כל זה. כי אין זה מעין החתימה סמוך לחתימה. אבל הא"ר בשם רל"ז כתב שאומרי ה' צבאות שמו הוא מעין החתימה ה' דכתיב עושה שחר עיפה וגו' ה' צבאות שמו עכ"ל. והלבוש בשם הג"א כתב ח"ע ולע"ג דתמיד ימלוך עלינו לעולם ועד אינו מעין החתימה ממש. ה"פ אנו מתפללין ה' ימלוך עלינו לעולם ועד ויתקיים בנו פסוק והיה לעת ערב יהיה אור. ויאר לנו. ויתאוך כו' בא"י ה' והוי קצת מעין שהחתימה סמוך לחתימה:

ענף יוסף

(א"ר בשם ע"ת): כתב הפריסה אל חי וקים תמיד ימלוך ה' וכן בילקו פירש המלך נכנסו תמיד ימלוך ה' עלינו ימלוך הוא הכלל מעין אשר. אבל מ"א בשם שמך כוונת כתב שיקרא עלינו תמיד למעלה:

אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת. ע"ש ואהבת עולם אהבתיך: תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת. ע"ש ואת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם ללמד אתכם. וכתיב תורה צוה לנו משה וגו': בשכבנו ובקומנו. על שם ובשכבך ובקומך: נשיח בחקיך. ע"ש עבדך ישיח בחקיך: ונשמח בדברי תורתך ה'. ע"ש פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה וגו': כי הם חיינו ה'. ע"ש כי הוא חייך וארך ימיך: ובהם נהגה יומם ולילה. ע"ש והגית בו יומם ולילה: ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים. ע"ש אהבתי אתכם אמר ה' וכתיב ואוהב את יעקב. ואמר לעולמים ע"ש ואהבת עולם אהבתיך:

עיון תפלה

שמוד הבוקר שלו ומאיר לעולם כולו והיה כך אבל חמה שלו ואין הבריות מכירין שנאמר (משלי ד, יח) ואורח צדיקים כאור נגה הולך ואור וגו', ע"כ. ועי' בירושלמי ריש פ"ק דברכות בהכנסת אמר: ומבדיל בין יום ובין לילה. לא נגד באורה אלא גם בכניסה: ה' צבאות שמו.. כתב הר"ד אבודרהם ז"ל, יש מקומות שמוסיפין לומר כאן ה' צבאות שמו חי וקים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד (כ"ה גם בסדור רב עמרם ובמחזור ויטרי, אבל במחזור ויטרי אל חי כמו בסדורים) וטעות הוא כי אין זה מעין החתימה סמוך לחתימה עכ"ל. ואולי הוא מעין הפתיחה שהתחיל אשר בדברו (בפקודת מלכותו) והכר מלך עולם (תהלים ס ד) ובספר שמונה שערים להרח"ו ז"ל דפוס סלאוויטא דף ע"ד ע"ג הביא בשם מורו האר"י ז"ל שצריכים להפסיק בתחלת הברכה בין מעריב ערבים בחכמה, פותח שערים בתבונה, משנה עתים וגו', וכן מפסיקים גם בסדורי הספרדים, אבל בסדור האר"י ז"ל מנוסח תקמ"א בהסכמות הגר"א ז"ל מובא הוא כמו בסדורים. ובסדורי התימנים (סב"ר) בתבונה, מחליף, מסדר, מעביר גלי וכו', ומבדיל בין יום ללילה ה' צבאות שמו קדוש ישראל בא"י. ובסדורי הספרדים המעביר יום וגו' צבאות שמו בא"י. ובמחזור וכמי רומא ובחכמה פותח וגו' המעביר יום וגו' המבדיל וגו' צבאות שמו ושמו אל חי וקים תמיד הוא ימלוך וגו':

אהבת עולם. עפ"ה (ירמיה לא, ג) ואהבת עולם אהבתיך. הברכה הזאת אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לחברתה. תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו למדת. שנאמר (דברים ד, ה) ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי: בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך. שנאמר (שם ו, ז) ודברת בם וגו' ובשכבך ובקומך: ונשמח. שנאמר (תהלים יט, ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב: כי הם חיינו. כמו שנאמר (דברים ל, כ) כי הוא חייך וארך ימיך וגו': ובהם נהגה יומם ולילה. כמו שנא' (יהושע א, ח) והגית בו יומם ולילה:

פסק רב עמרם בשכבנו ובקומנו רק בלבנו נשיח בחקי רצונך (כן שלפני בתפלה

(מ"א) (א) יחיד יאמר אל מלך נאמן ולא הציבור שהם אומרים וכן סוף של ... דלא נתקבל (ט"ז): (ב) צריך לקרות ק"ש בטעמים כמו שהם בתורה ולא סגי בזה רק המדקדקים (שם):

קודם ק"ש יאמר במחשבתו הריני רוצה לקיים מצות עשה של קריאת שמע שצוני בוראי. לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה ואני מכוון לכלול את עצמי עם אינון דמיחדין לשמיה:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן: אבל המתפלל בצבור לא יאמר:

דברים ו, ד

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה ׀ אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

קודם פרשה זו יאמר במחשבתו אני מכוון בזה לקיים מ"ע של אהבת השם ואני מכוון לכלול את עצמי עם אותן המוסרים את עצמם על קדוש השם יתברך שמו:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ

עץ יוסף

שמע ה'. נהגו ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון של ק"ש ועיין לעיל בק"ש של שחרית מזה: עוד מצאתי מזה. לדעת קצת פילוסופין המכחישי השגחת הבורא יתברך באומרים שאין כבוד הש"י להשגיח על העולם השפל הזה. ולדבריהם ח"ו שנים על הספק הוא. ובאמת הכל בהשגחת הבורא יתברך אף לדבר קטן שבקטנים. וצריך כל אחד להאמין אמונה שלמה וחזקה כי ה' ברוך הוא יחיד ומיוחד עליון שבעולם ובמטה ומשגיח על כל פרטיו. ולכן ניתקן לשום ידים על העינים בשעה שאומרים שמע ישראל לרמוז שאנחנו מאמינים באמונה שלמה בעינים סתומות בלי כל חקירה ופילוסופיא ובלי שום ראיה שה' אלהים ה' אחד:

ואהבת ה'. פי' עשה מאהבה. הפרש הכתוב בין העושה מאהבה לעושה מיראה. מאהבה שכרו כפול ומכופל. ד"א אהבהו על כל הבריות (ספרי): בכל לבבך. בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע (ספרי ותנחומא ח.). דייק מן מלא כתיב בכל לבבך. אלא לומר בשני לבבות מלא"ם ותיה"ל. ופי' ביצר הרע כתב הרמב"ם בפי' המשנה ר"ל להשיב אל לבו אהבת האל ולהאמין בו. ואפילו בשעת העברה והכעס והאף שכל זה הוא יצר הרע. כמו שאמר בכל דרכיך דעהו ואפילו בדבר עבירה. עכ"ל. ועיין בספר לחם דמעה כ"ה הוא לבבם אל כסא ה'. אבל האלשיך פי' ח"ל בקיצור ע"כ יש שכר טוב לישראל מאד על מלאכי השרת לפי שיש להם יצה"ר ולוחמים עמו עד רדתו לעשות רצון אביהם שבשמים. משא"כ מלאכים שאין להם רק יצר טוב. וזה אמרו פה באומרו בכל לבבך לומר לך הנה אהבתך לו ית' גדולה מאהבת מה"ש שאהבתך הוא בכל לבבך שהוא בשני יצריך: משא"כ הם שהוא בלב אחד עכ"ל. פי' אחר בכל לבבך הם הבנים שתינוקה אהבתה בלב. לכן אם תהיה בסכנות תמרון נגיס כל קדושת שמו תשליך אחרי גיוך (זוהר ותרגי הכותים): ובכל נפשך. אחז"ל שנדרשו על רבי עקיבא כשסוליא

עיון תפלה

נעילה בפיסקא אחת הכללות לעשות חקי רצונך, והגדולה והלמדה לעשות חקי רצונך) ונשמח בדברי וגו' ואהבתך לא תסור וגו' אוהב את עמו ישראל. ובמחזור ויטרי הפסקה אבכה רק נתוספת מלה אחת בדברי תלמוד תורתך. והנה בני רומא בשכבנו ובקומנו תן בלבנו לשיח בחקי רצונך ונשמח ונעלוז בדברי וגו' ואהבתך אל תסיר (כמו יסר מעלי שבטו (איוב ט, לד), הסר יסר (במדבר ג, יג), יאר פניו (תהלים סז, ב) והרחבת פרי"ח) ממנו עד נצח נצחים באי"י אוהב את עמו ישראל. ובסדורי תימן אהבת עולם עמך ישראל אהבת וגו' אותם למדת וגו' ובקומנו נשיח בחקי רצונך ונשמח ונעלוז בדברי תורתך לעולם ועד וגו' ואהבתך לא תסור ממנו לעולם ועד כי היא עטרת ראשנו ותפארתנו באי"י אוהב את עמו ישראל לעד. ובאנדלוס נשיח בחקיך ונשמח ונעלוז בדברי תורתך ומצותיך וגו' ואהבתך לא תסור וגו' אוהב את וגו'. ובסדורי הספרדים ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך ומצותיך וחקותיך לעד וגו' ואהבתך (ותמ"ת) לא תסור וגו' אוהב את וגו':

הערה על כן. לכן. על כן נאמר על זמן עבר או בינוני, לכן יאמר על זמן עתיד או צוי. על כן נרך (שמות יט, יח), על כן לא מכה (בראשית מו, כב), על כן אמרתי (ויקרא יז, יב), על כן נברך (תהלים סה, ג), על כן הוא נתן (שמות טז, כט), על כן אנכי מצוך (דברים טו, יא). על כן יעזב איש (בראשית ב, כד) דברי התורה הם ולא דברי אדה"ר— על כן צריך אדם לעזוב והסכה בינוני, על כן יאמר כמנורד (שם י, ט), על כן לא יאכלו ב"י (שם לב, לג), על כן יאמרו המושלים (במדבר כא, כז) הסכה הנה זמן בינוני. לכן יהבת (בראשית ג, יד), לכן לא תביאו

במדבר

וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר ׀ אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם ׀ עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ

עץ יוסף

אותו לשרים זמן ק"ש היה והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים באהבה והיה קורא את שמע. אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן. א"ל כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך ואמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו. וכתב מ"ש התלמידים רבינו עד כאן אין השאלה מובנת בבתי תיבות אלו. ונאמר שכיון שהם ראו גודל דבקות ר"ע באלהיו עד שכמעט נדבק נפשו בו יתברך כאלו מפני הדבקות ההיא אינם מרגישים ביסורים שיסרו אותו התקבצו בו תלמידיו ושאלוהו רבינו עד כאן ור"ל למד גם אותנו איך נגיע עד כאן לאותה המדרגה שאתה בה עתה. אמר להם מה שהגעתי למדרגה זו הוא מפני שכל ימי הייתי מצטער לקיים הפסוק הזה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך ותמיד הייתי מצייר בנפשי מסירת הנפש אך שהיה במחשבה לבד ולא בפועל והייתי מצטער ואומר מתי יבא לידי לקיים מצוה זו גם בפועל ואקיים. ולכן לא קשה עלי עתה לקיימה בפועל כי אין מעכב בעדי עד שלא אקיימנה. אבל מי שבא פתאום לידי הנסיון הזה ולא עלתה על לבו מקודם ולא קבל על עצמו להיות מסכים בו ולקיימו. ודאי קשה הוא על האדם לעמוד בנסיון לעת הרעה בהתפול עליו פתאום (ספר תולדות נח): ובכל מאדך. דרשו בגמרא ובספרי בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאד. ולכאורה האיך נרמז זה במלת מאדך. ונראה דמשכחן שכל הצרות נקראין מאד כמ"ש דבר כבד מאד. מכה רבה מאד. חרדה גדולה עד מאד. החליתי מאד. סוס סוס מאד. וידל ישראל מאד מפני מדין. והרבה דומיהם. וכן מצינו שכל הטובות נקראים נ"כ מאד. כמ"ש ואברהם כבד מאד במקנה. וה' בירך את אדוני מאד. והאיש משה גדול מאד. יפה מראה מאד. אלמונים הרבה מאד. זקן מאד. והטעם שהרעות נקראות מאד משום כי מאד הוא מסטרא דשמאלא. והטובות נקראות מאד לפי שגם הטובות נמשך נ"כ מסטרא דשמאלא כמ"ש מצפון זהב יאתה. משמאלא עושר וכבוד. וכתיב מצפון תפתח הרעה. מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. וזהו פירושו בכל מאדך פי' בכל המדות הנ"ל בין לטוב שנקרא מאד והן לרעה ח"ו שנקרא נ"כ מאד. על כולם הוי מודה לו במאד מאד כי זה נ"כ נקרא מאד כמ"ש גדול ה' ומהולל מאד. (מהגאון מו"ה אברהם אחיו של הגר"א): והיו הדברים האלה כו'. פירש"י ז"ל מהו האהבה. והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום. שהם המצות. על לבבך. שעל ידם אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. שלולא שברא העולם אם היה העולם קדמון ח"ו לא היה מצוה לנו מצות. וע"י ידיעת שהוא הבורא שברא את הכל אתה אוהבו ומתאוה לדעת אותו (מזרחי): ושננתם לבניך. שיהא מחודדים (נ"א מחודדים) בתוך פיך. שכשאדם שואלך דבר אל תגמגם וכו' אלא אמור לו מיד (קדושין דף ל. וספרי): ודברת בם בשבתך כו'. לכאורה היה לו לומר ודברת בם בכל עת. ולמה לו להאריך ולומר בשבתך וגו'. ואמר הגר"א שמורה על ד' חלקי היום. שהיום נחלק לד' חלקים. מתחלת הלילה עד חצי הלילה. ומחצי הלילה עד אור היום. ומתחלת היום עד חצי היום. ומחצי היום עד הלילה. מ"ש בשבתך בביתך מורה מחצי הלילה עד אור היום. שאדם צריך לעמוד ממשכבו ולישב על מטתו ולעסוק בתורה. והוא נגד בחינת דוד המלך ע"ה כדאי' בזוהר הקדוש. ובזה אתי שפיר מאי דאיתא בגמ' (ברכות דף ה:) אבא בנימין אומר כל ימי הייתי מצטער על תפלתי שתהא סמוך למטתי. ופירש"י כל ימי הייתי נזהר שלא לעשות מלאכה ולא ללמוד כשעמדתי ממטתי עד שאקרא ק"ש ואתפלל. ולכאורה תמוה וכי מעולם לא היה עומד קודם היום ובודאי היה עומד קודם היום. אלא נראה דכך פירושו שהיה עומד קודם אור היום ללמוד. והיה יושב על מטתו ולמד עד אור היום. וכשהיה קם ממטתו מלימודו מיד היה מתפלל היכף. ומה שאמר ובלכתך בדרך מורה מחצי היום עד הלילה שאדם הולך אחר פרנסתו לעסקיו. ומה שאמר ובשכבך מורה על תחלת הלילה עד חצי הלילה. ומה שאמר ובקומך מורה על תחלת היום עד חצי היום שהוא זמן קימה. ומה שהארכתי זמנים הנ"ל כתובים שלא כסדרן. משום דלעיל מיניה כתיב ודברת בם והם קאי על למוד התורה. ולפי שעיקר למוד התורה בלילה כדאיתא לא נברא לילה אלא לגירסא. לכך מתחיל

בלילה

עיון תפלה

(במדבר כ, יב), לכן חכו לי (צפני' ג, ח), לכן תן את בניהם (ירמיה יח, כא). לכן הנני שך את דרכך (הושע ב, ח) הכוונה לעתיד, וכן לכן גלה עמי וגו' לכן הרחיבה וגו' (ישעיה ה, יד), לכן פקדת ותשמידם (שם כו, יד), לכן שמח לבי (תהלים טז, ט), אף בשרי ישכון לבטח, שהוא לעתיד, כי דרך הנביא להגיד העתידות כאלו כבר נהיו, לכן כה אמר ה' וגו' לא יספדו לו (ירמיה כב, יח) ולכן נשבעתי וגו' אם יתכפר (ש"א ג, יד) הנבואה לעתיד (מסרפד"ל). ולשמוח ההסגה על כן נקוה לך, על כן וגו' השיח בתקון — זמן ביטוי. על כן זכרונו בא לסמוך (נמוקי ער"ס) זמן עבר:

בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וקשרתם לאות על־ידך והיו לטטפת בין עיניך: וכתבתם על־מזזות ביתך ובשעריך:

בין פרשה ראשונה לשניה יפסיק מעט . ויכוין לקבל עליו עול מצות השם השופטים (סי' ס"א) :

דברים י"א י"ג

והיה אם־שמע תשמעו אל־מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את־יהוה אלהיכם ולעבדו בכל־לבבכם ובכל־נפשכם: ונתתי מטר־ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: ונתתי עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת: השמרו לכם פן־יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם: וחרה אף־יהוה בכם ועצר את־השמים ולא־יהיה מטר והאדמה לא תתן את־יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם: ושמתם את־דברי אלה על־לבבכם ועל־נפשכם וקשרתם אתם לאות על־ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם אתם את־בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: וכתבתם על־מזוזות ביתך ובשעריך:

עץ יוסף

שהלא שמתך בביתך מקאי על קודם היום . והטעם שעיקר הלמוד הוא בלילה שנאמר וראיתי שיש יתרון לח מה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך . פי' שנתהפך הסכלות לחכמה לא נודע יתרון מעלתה כיתרון האור מן החשך פי' כשנתהפך החשך לאור . כי בלילה זמן שליטת הקליפות וע"י התורה שנקראת אור שמנר בה הקליפות וע"י זה נתעלה התורה ביתרון גדול וניכר יתרון מעלת החכמה . ולכן צריך לצער עצמו ונוטו על התורה . כי בגוף מה"א דקליפה . וע"י שבירת הכ"פ דקליפה יתגלה הספרה דקדושה כמ"ש ואכבדה בפרעה וגו' אני ה' והתגדלתי והתקדשתי ולהגדיל הספרה דקדושה צריך לצער גופו ללמוד התורה כמ"ש חז"ל פת במלח תאכל כו' וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל . וכדאי' במדרש אמר משה לישראל כמה נצטערתי על התורה כך אתם תהיו לומדים אותה בצער. ואח"ז לא תמצא בארץ החיים אצל שממיתים א"ע עליה . וכתיב אדם כי ימות באהל ודרשו חז"ל באהלה של תורה . וזה שאמר בשבתך בבי"ך ישיבה היא לשון מנוחה . וכששוהד ממנוחתו ואינו נותן מנוחה לגופו שהן ע"י מנוחה לנשמתו בעוה"ב. בשבתך בביתך פירושו בשביל ביתך המיוחד לך עכ"ל . וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפת בין עיניך . מכאן אמרו כשהתן תפלין שתן של יד תחלה ואח"כ של ראש . וכשהוא חולץ חולץ של ראש תחלה ואחר כך חולץ של יד . רצוני לומר מדכתיב וקשרתם לאות על ידך והדר לטוטפת בין עיניך שמעינן שמניח של יד תחלה והדר של ראש . ומדכתיב והיו לטוטפת בין עיניך. משמע כל זמן שבין עיניך יהו שתים . לכן כשחולץ חולץ של ראש תחלה : וכתבתם על מזוזת ביתך . על ביאתך של ימין בכניסה פירוש על ימין שאתה בדרך כשאתה נכנס לימין כניסתו לתוך הבית :

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם | עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם | עַל־הָאָרֶץ:

(יהיה) (ח) ידגיש ויתיז הזיי"ן של תזכרו דלא לישתמע תשכרו או תסכרו (שם) וכן ווי"ן של וזכרתם: (ו) כשאומר את כל מצות ה' יזכור שבת שהשקולה ככל המצות ונתד. כל התורה כולה (שם): (ז) כשיאמר אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים יכוין לקיים מ"ע של זכירת יצ"מ (ע' סי' ס' וסי' ס"ז):

במדבר טו לז

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף | פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם | אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם | אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם | אֹתָם וְלֹא־תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם | אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים | אַחֲרֵיהֶם: לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם | אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם | אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם | מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים | אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

יש לצרף אלהיכם לאמת:

אֱמֶת וֶאֱמוּנָה כָּל־זֹאת וְקַיָּם | עָלֵינוּ כִּי הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵין זוּלָתוֹ וַאֲנַחְנוּ יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ הַפּוֹדֵנוּ מִיַּד מְלָכִים.

א) צריך להטעים יפה הזיי"ן של תזכרו.

עץ יוסף

אמת ואמונה כל זאת וכו'. כל זאת שאמרנו בק"ש קבלת עול מ"ש בפרשה ראשונה וקבלת עול מצות בפרשה שניה ובפ' ציצית הוא אמת ואמונה. אבל האבודרהם גרס כל זאת קים עלינו ומפרש אמת כלומר התורה שהיא אמת כדכתיב ותורתך אמת וכתיב אמת קנה ואל תמכור. ואמונה הן המצות שהן אמונה שנאמר כל מצותיך אמונה. כל זאת קיים עלינו בעבור כי הוא ה' אלהים ואין זולתו. ועל שם שמסיים פסוק זה שבך רדשפי עורפי אמר הפודנו מיד מלכים. דבר אחר אמת ואמונה ע"ש פדיתה אותי ה' אל אמת. וע"ש רבה אמונתך. ודורש במדרש תהלים בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת בשהג שבעולם אדם מפקידין בידו פקדונות והוא מחליף את של זה בזה ואת של זה בזה. אבל הקב"ה אינו כן אלא ה' אל אמת. שמא עמל אחד שחרית ונתן את נפשו ולא מלאה. או שמא מלא נפשו ביד אחר. או נפשו של אחר בידו. הוי ה' אל אמת. א"ר אלכסנדרי ב"ו מפקידין בידו חדשים והוא מחזירן בלויים ושחוקים. אבל הקב"ה מפקידין בידו בלויים ושחוקים והוא מחזירן חדשים. תדע לך שכן הפועל הזה עושה מלאכה כל היום ונפשו יגעה עליו ושחוקה. וכשהוא ישן ומשלים נפשו להקב"ה ונפקדת אצלו ולשחרית היא חוזרת לגופה בריה חדשה שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך עכ"ל: כי הוא ה' אלהינו ואין זולתו. ע"ש אני ה' ואין עוד: הפודנו מיד מלכים. פי' מפרעה וסיחון ועוג בימי משה. ומשלשים ואחד מלכים בימי יהושע.

עיון תפלה

אמת ואמונה. אינה פותחת בברוך שהיא ג"כ סמוכה לחברתה, דק"ש לא הויא הפסק (כ"כ הראשונים ז"ל): כל זאת. כל מה שקראנו לפניך בק"ש הכל אמת ונאמן, כמו כל מצותיך אמונה (תהלים קיט, פו): וקים עלינו. כל זאת מקוים עלינו. ובגמ' (ברכות י"ב א') אר"ח סבא משמיה דרב כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו שנא' להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות, פרש"י „ברכת אמת ויציב כולה על החסד שעשה הקב"ה עם אבותינו, שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם, וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ולשום נפשנו בחיים ולהדריכנו על במות אויבים כל אלה הנסים התדירים

מלכנו הגואלנו מכף כל־העריצים. האל הנפרע לנו מצרינו. והמשלם גמול לכל־איבי נפשנו. העשה גדלות עד־אין חקר ונפלאות עד־אין מספר. השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו. המדריכנו על־במות אויבינו וירם קרננו על־כל־שנאינו. העשה לנו נסים ונקמה בפרעה אותות ומופתים באדמת בני חם. המכה בעברתו כל־בכורי מצרים ויוצא את־עמו ישראל מתוכם לחרות עולם: המעביר בניו בין גזרי ים־סוף את־רודפיהם ואת־

עץ יוסף

והוא ע"ש אשר פדה מני צר: הגואלנו מכף כל העריצים. כמו עמלק ואחרים שעמדו עלינו לכלותינו ואמר לשון עריצים ע"ש ונאות עריצים אפסיל: האל הנפרע לנו מצרינו. לשון נקמה מלשון כפרוע פרעות בישראל. ומתרגם נקום נקמת בני ישראל אתפרע פורענות: והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו. ע"ש כבעל גמולות כבעל ישלם חמה לצריו גמול לאויביו. לכך אמר צרינו ואויבים. וע"ש אויבי נפשי: השם נפשנו בחיים. פסוק הוא (תהלים סו, ט) כלומר שאויבים פרשו למיתה והביאו פרשו לחיים: ולא נתן למוט רגלנו. הוא תשלום הפסוק הנ"ל. כלומר שלא מתו בכורים עם בכוריהם. ושה"כ אל יתן למוט רגלך אל ינום שומרך. באותו הלילה היה ליל שמורים לישראל: המדריכנו על במות אויבינו. ע"ש ואתה על במותימו תדרוך: וירם קרננו על כל שונאינו. ע"ש ויושיעם מיד שונא. וע"ש קרנו תרום בכבוד: העושה לנו נסים ונקמה בפרעה ה'. בא"ה ודרהם [?] לא גרס תיבת נסים. והוא ע"ש ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו ובכל עם ארצו. ואמר נקמה ע"ש אל נקמות ה'. ואמר באדמת בני חם ע"ש נפלאות בארץ חם. ובפסוק אחר אומר ומופתים בארץ חם: המכה בעברתו כל בכורי מצרים. ע"ש מכה עמים בעברה. וכתיב ויך כל בכור במצרים: ויוצא את עמו ישראל מתוכם. ע"ש ותוצא את עמך את ישראל מארץ מצרים. וכתיב ויוציאם ה' ממצרים: לחרות עולם. שהוציאנו מעבדות לחרות: המעביר בניו. על שם ויעברו בתוך הים ביבשה: בין גזרי ים סוף. ע"ש לגוזר ים סוף לגזרים: את רודפיהם ה'. ע"ש ואת רודפיהם השלכת במצולת כמו אבן. וכתיב תהומות יכסיומו. וכתיב ומבחר שלישיו טבעו בים סוף:

ורצו

עיון תפלה

תמיד" פכ"ל: מלכנו. הוא מלכם: העריצים. האכזרים: האל. הוא האל: הנפרע לנו מצרינו. לשון משנה הוא ונפרעין מן האדם (אבות פ"ג מ"כ), מי שפרע מאנשי דור המבול (ב"מ מ"ד א') כמו מי שנפרע (וכלמשיים הוא עתיד להפרע), גביית חוב שגובה מצרים מה שמחייבו לה, וכן הלשון בברכה אחרונה של קריאת המגילה: והמשלם גמול. עפ"ה (ישעיה נט, יח) גמול לאויביו לאיים גמול ישלם. והרב הג' ר' אפרים האלשטיין נ"י מקהמין [?] כירש הנפרע לנו מצרינו שבאו לנו [illegible], והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו [illegible] שלא כשו לנו שום רעה בפעל אלא שבלבב שמחו לאידינו, וכמו שאמרו רז"ל במכילתא סדר בא ריש פרשה י"ג כד במר שבי וכי שנוי מה חטאו, ללמדך שכל גזירות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבטים שמחים בהם, שנאמר שמח לאיד לא ינקה וכו': העושה גדולות. (איוב ה, ט): השם נפשנו. (תהלים סו, ט). למוט. לנפילה: המדריכנו. על שם שכתוב (דברים לג, כט) ואתה על במותימו תדרוך, תדרוך על גאותם, וכענין שנאמר (יהושע י, כד) קרבו שימו את רגליכם וגו', וכענין שאמרו חז"ל (מגילה ט"ז א') כי סליק נפל מיניה: באדמת בני חם. כמו ומופתים בארץ חם (תהלים קה, כז), ואמר באדמת כי גם האדמה לקתה: המכה בעברתו. כמו שנאמר (שם עח, מט) ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וגו': לחרות עולם. לקבל את התורה, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה (אבות פרק ו' משנה ב'), לחרות עולם מן הדשות [?] האפסדות [?] שנשקעו שם במצרים: בין גזרי ים סוף. על שם שכתוב (תהלים קלו, יג):

[illegible]

שׂוֹנְאֵיהֶם בִּתְהוֹמוֹת טִבַּע. וְרָאוּ בָנָיו גְּבוּרָתוֹ שִׁבְּחוּ וְהוֹדוּ לִשְׁמוֹ וּמַלְכוּתוֹ בְּרָצוֹן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה פֶלֶא: מַלְכוּתְךָ רָאוּ בָנֶיךָ בּוֹקֵעַ יָם לִפְנֵי מֹשֶׁה זֶה אֵלִי עָנוּ וְאָמְרוּ: יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר כִּי פָדָה יְהוָה אֶת יַעֲקֹב וּגְאָלוֹ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

[illegible]

עץ יוסף

[illegible]

דובר שלום

[illegible]

עיון תפלה

בתהומות טבע [illegible]

[illegible]

(בשמים ראשו) כתב סלונס בסי' רל"ו וה"ע נרכה רבית"ם השכיבנו . והרים כתי' שומר עמו ישראל לעד ואסור להפסיק לצרכם מיחוד מן המחוקקין . ואמ"מ דקיי"ל דתם בגלות צריכים לכסוף גאולה לתפלה. בהשכיבנו לא הוי הפסק, דגל גרלה השכיבנו כי חשוב כגאולה. שהגמערך בסי' (ותוך את חורים כין המחוים והתפללים (כמ"ש) מקיים דבריו שלא יהן הפסקה לבה אל בזיכם (תוך ומכנד הוים תפלה תקנו (ואמר השכיבנו שלא הפי חשוב כגאולה ולא הוי הפסק . והרים מתחלה בברוך לא שייך ברכה כמחורם לחכרהם :

השכיבנו יהוה אלהינו לשלום, והעמידנו מלכנו לחיים, ופרוש עלינו סכת שלומך, ותקננו בעצה טובה מלפניך, והושיענו למען שמך, והגן בעדנו, והסר

עץ יוסף

השכיבנו ה' אלהינו לשלום . [נ"א השכיבנו אביגו לשלום כמו האב בחומל על בנו שמשכיבו בין זרועותיו . כן השכיבנו אתה בצל כנפי שלומך] : והעמידנו מלכנו לחיים . אמר מלכנו והוסיף לאמר לחיים ע"פ המחוור לו ונוהגים בעיקר (כמו שפירשתי לעיל מודים אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי) וכדי כלתי כמדם אותנו ומחזרה נשמותינו לא בחזם מלכותו עלינו שאל בחזים אינה חזרה אלא על חיים על דרך לא במחים יהללו יה וגו' : ופרוש עלינו . ע"פ פרש ענן למסך : סכת שלומך . ע"פ מהלתי ויד לי . והמדה המדה הסלים לא שלון הלוה ליה בערכיה חסין שרם סכת שלום : ותקננו בעצה טובה מלפניך ע"פ ורל השכב ירע כבלים . ובחיב אברך את ה' אשר יעצני וגו' : ואמר ותקננו לפי שאין כלב מחשבות ומחוד כלתי עלתו שלאמר עצת ה' לעולם תעמוד . ולפי שלפעם לב כאדם מרי המחשב כסלם ובזה הוא והשגחה כל השכם ובאם המקטים והוא ה' ליעלו עלם טובה : והושיענו למען שמך . ע"פ הושיעני למען שמך . ובלוסדרים נרס והושיענו בקרוב למען שמך . ואמר בקרוב ע"פ קרובה אל נפשי גאלה : והגן בעדנו . ע"פ ואתה ה' מגן בעדי : והסר מעלינו אויב דבר וחרב כו' . ע"פ כבד המלי מעך . ומ"פ ובסרוחי מחלם מקרבך : והסר

חבר שלום

השכיבנו. שני מאלופי הברכות אלכיש והעמידנו הלכו את שתי הברכות לשלום והעמידנו לחיים

עיון תפלה

גאולה שלמה בקרוב בא"י . ובמחזור ויטרי מתחיל נ"ל כרב עמרם קים עלינו כלא רי"ו וכן בלסודרים . והסרם כן אמת מיה מזורם במאמר (תהלים קיט, קנב) והדרתך אה"ז, ואמונה שם מהלת שאומר כל מנוחך לחוים , כל ואת קים עלינו . ובחירורים והקדים כל זאת קים עלינו, רי"ל בקובץ מוכר נסף קים קים כיד אז בי כדברים .... כלוה והלאורים עד ביים . ויוסף בדהזוק מרים ? — כי הוא ה' אלהינו ואותנו ישראל עמו אמת מלכנו ואפס זולתו (מרסו וחור ויטרי ולסודרים מלים לכוח) הפודנו מיד מלכים הגואלנו מכף עריצים וגו' נפשנו השם נפשנו וגו' (כמו ברב עמרם ובסדורים וגו'. ויוצא את ישראל וגו' (כמו ברב עמרם סבע ראו בנים את גבורתו הודו ושבחו לשמו וגו' עליהם ענו שירה בשמחה רבה אמרו כלם וגו' עושה פלא ה' ימלך לעלם ונאמר נואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל בא"י . ובמחזור ויטרי — כי הוא ה' אלהינו ואין זולתו וגו' מלכים הגואלנו מלכנו מכף וגו' עד נסים ונפלאות וגו' ויוצא עמו ישראל וגו' ים סוף רודפיהם ושונאיהם בתהומות טבע ראו בנים גבורתו וגו' לך ענו בשירה וגו' עושה פלא מלכותך ה' אלהינו ראו בניך וגו' . ובמחזור רומא — הגואלנו מלכנו מכף עריצים וגו' המפלים גמול וגו' נפשנו השם נפשנו וגו' ויוצא ישראל עמו מתוכם וגו' טבע ראו בנים את גבורתו וגו' . ובלסודרים — כי הוא ה' אלהינו ואין זולתו הפודנו מיד מלכים הגואלנו מכף כל עריצים וגו' המשלם גמול וגו' נפשנו השם נפשנו וגו' (כמו ברב עמרם) טבע ראו בנים את גבורתו הודו לו ושבחו לשמו ומלכותו ברצון קבלו עליהם משה ובני ישראל וגו' מלכותך ה' אלהינו ראו בניך על הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו וגו' . ובסדורי הקדמונים וקים מ"א — הגואלנו מלכנו מכף כל עריצים וגו' המשלם גמול וגו' נפשנו השם נפשנו וגו' שמוציאנו מאל והרישה לנו נקמות בפרעה באותות ובמופתים בארצות וגו' (כמו בלסודרים) גבורתו שבחו והודו לשמו וגו' מלכותך ה' ראו בניך על הים יחד כלם הודו והמליכו ואמרו וגו' :

השכיבנו וגו' לשלום. ע"פ (תהלים ד, ט) בשלום יחדו אשכבה ואישן : והעמידנו מלכנו לחיים . תפלה מיוחדת נתקן יחד מנוסח הפיוט : ותקננו . מלשון בשלום שחזר על מעשנו לא פני להתפרות ולשמוח , וכן נוכל שלא בושה בעצה טובה מלפניך ; והגן בעדנו . ע"פ (זכר' ט, ו) והגן

שְׁמֶךָ. וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ. וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב וְיָגוֹן. וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ. וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ. כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה: וּשְׁמוֹר צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה שׁוֹמֵר עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל לָעַד:

עץ יוסף

והסר שטן מלפנינו ומאחרינו. ע"פ יפול מצדך אלף ורבבה מימינך אליך לא יגש: ובצל כנפיך תסתירנו. ע"פ ותחת כנפיו תחסה:

דובר שלום

יתכן לפי פשוטו שהכונה ושאלת השלום אינה נכח האדם רק מאת ה'. והשלום היא אתה משפיע ממילא לכן אמר כאן שאל אלהינו. ולא אמר לחיים רק לשלום שלא יסבבונו חבלי מיתה. אך ההשתדלות להציל מהמזיקים יתכן להיות גם בידי אדם. והוא הפירוש בהשתדלות מעשה האדם. לכן אמר כאן שאל מלכנו כמלך ב"ו המעמיד עבדיו לשמרו. וגם לחיים: והסר שטן מלפנינו ומאחרינו. לפעמים גורם האדם שהולך לקראת אשר הולך אל הרעה. ולפעמים הרעה רודפת אחריו ובאה אליו. וזו והסר שטן מלפנינו שאנחנו לא נמצא הרעה מלפנינו להגיע אליה בלכתנו. והסר שטן מאחרינו שלא תרדוף אותנו הרעה מאחרינו:

עיון תפלה

ואתה ה' מגן בעדי: והסר שטן מלפנינו ומאחרינו. שטן העומד נגדו ומפריע אותו מלכת קדימה בעבודת השי"ת, ושטן העומד מאחריו ומושך אותו ללכת לאחור ולהתרחק מה': ובצל כנפיך תסתירנו. (שם יז, ח): כי אל שומרנו. עפ"ה (שם קכא, ה) ה' שומרך וגו': כי אל מלך חנון. (נחמיה ט, לא) ושם ליתא לתיבת מלך, ועי' מש"כ לעיל ריש(?): ושמור צאתנו ובואנו. עפ"ה (תהלים קכא, ח) ה' ישמר צאתך ובואך. וכן דרך המקראות להקדים יציאה לביאה, כמו אין יוצא ואין בא (יהושע ו, א), ליוצא ולבא (דה"ב טו, ה), צאתך ובואך אתי (ש"א כט, ו) ושבתך וצאתך (ישעיה לז, כח), וליוצא ולבא (זכריה ח, י); והוא עפ"ה (תהלים קד, כג) יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב. אבל ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך (דברים כח, ו) פירשו רז"ל (ב"מ קז א') על העולם: שומר עמו ישראל לעד. שנאמר (תהלים קכא, ד) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל:

נוסח רב עמרם בברכה זו — והעמידנו מלכנו לשלום ולחיים וגו' שלומך והגן בעדנו ותקננו בעצה טובה וגו' שמך והסר מעלינו דבר חרב רעב ויגון ושבור שטן מלפנינו ומאחרינו ושמור צאתנו ובואנו מעתה ועד עולם כי שומרנו ומצילנו אתה ברוך אתה ה'. ובמחזור רומא — והעמידנו מלכנו לחיים ולשלום ופרוש וגו' (כמו ברב עמרם) מעלינו וגו' ויגון ואנחה ושבור שטן וגו' (כמו ברב עמרם) ועד עולם בא"י. ובמחזור ויטרי — לחיים טובים ופרוש וגו' שלומך והושיענו ותקננו וגו' דבר חרב ורעב וצרה ויגון וגו'.

ובאבודרהם ובסדורי הספרדים השכיבנו אבינו לשלום והעמידנו מלכנו לחיים ולשלום (בסדורי הספרדים לחיים טובים ולשלום, וגו' (וטעם אבינו — מלכנו, כי בעת השינה אין יחוסנו אליו ית' כיחס העבד למלכו לפי שאין אז עבודתו עלינו, אלא כיחס בן לאביו הדואג לשלומו, אבל בעת הקימה הרי הוא מלכנו שאנחנו חייבים בעבודתו, ואז דרוש לנו מלבד שלום גם חיים שיש בהם ממש, כי לא המתים יהללו יה) ותקננו מלכנו בעצה טובה מלפניך (באבודרהם ליתא לתיבת מלכנו) והושיענו מהרה למען שמך (באבודרהם והושיענו בקרוב למען שמך) והגן בעדנו והסר מעלינו מכת אויב דבר חרב חלי צרה רעה רעב ויגון ומשחית ומגפה (באבודרהם והסר מעלינו אויב דבר חרב צרה רעה ויגון) שבור והסר שטן (באבודר' שבור שטן) וגו' ובצל כנפיך תסתירנו (באבודרהם ליתא) ושמור צאתנו ובואנו לחיים טובים ולשלום (באבודרהם ליתא לחיים טובים ולשלום) מעתה ועד עולם כי אל (באבודרהם ליתא לתיבת אל) שומרנו ומצילנו אתה מכל דבר רע ומפחד לילה (אבודרהם מוחק חתם תבת אחרונות דכיון שאמר כי שומרנו ומצילנו אתה כלל בו כל מה שבעולם) בא"י שומר את עמו וגו', וכן הוא בתשובה לגאון שהעתקנו לעיל על והוא רחום שומר את עמו, וכ"ה גירסת ר' אברהם בנו של הרמב"ם ז"ל כפי שנעתיק דבריו בסמוך, אבל בכל הנוסחאות הנ"ל ובסדור הרמב"ם וסדור תימן ליתא לתיבת את. ובני תימן מתחילים כבני רומא — מכת שלומך ותקננו וגו' מלפניך והגן בעדנו ושמרנו והצילנו מכל דבר רע ומפחד

(דה"ח) (א) הטעם נסמך בטעם שאומרים הח"י פסוקים של ברוך ה' לעולם פי"ח ויש נוהגים לישב ויש נהם על מי שיסמכו (רל"ז): (ב) אין להפסיק בדבור בין גאולה דערבית לתפלה ומיהו מה שמכריז הש"ץ יעלה ויבא בר"ח בין קדיש לתפלת ערבית או על הספר בזמן שמתחילין לומר או על הגשם נחשבת והודיה לא הוי הפסק (שם): (ג) מי שהכה להתפלל מעריב וכן כל דיני הש"ע וכמה דינים נזכרו אחר תפלת ש"ע של שחרית וכן אם יצא מקצתן ומזכרים שצריכין ליזהר בעת התפלה הכל נאמר היטב והנאמרו קודם תפלת י"ח ומקצתן קודם תפלה אחר גרים סידור התפלה עיין עליהם ושמור אותם:

(בשמים ראש) טעם שנהגו ברוך ה' לעולם אמן ואמן ה' משום דבימים הקדמונים היו בתי כנסיות שלהם בשדה והיו יראים להאריך בתפלה ערבית בלילה כיון שהיה הבהכ"נ רחוק מן הישוב. ולכן תקנו תפלה שהיא כולה ח"י פסוקים של ברוך ה' לעולם ה' ויש בהם ח"י אזכרות של הוי"ה נגד י"ח ברכות. ואגב תקנו חתימה של יראו עינינו. ואף שהאידנא שהבהכ"נ שלנו הוא תוך העיר ומתפללין י"ח ברכות מ"מ תקנה ראשונה לומר י"ח פסוקים במקום י"ח ברכות במקומה עומדת ולא זזה ממקומה. ומ"מ אין להפסיק בדברים אחרים אלא כמו בגאולה. שיראו עינינו נחשב כתפלה אריכתא. ואין להפסיק ולדבר בפסוקים של יראו עינינו כמו שאין מפסיקין בתפלה. וה"ה שאין מפסיקין בין יראו עינינו לתפלה מפני שהכל כתפלה אריכתא דמי. ומה שמכריז הש"ץ בין קדיש לתפלת ערבית ולומר ר"ח או יעלה ויבא אין שמין ביה שאין זה הפסק כיון שהוא צורך תפלה. ועיין בנהם. ובספר המנהגות כתב זה שנהגו לומר ברוך ה' לעולם כו' שיש בו י"ח אזכרות משום שגזרו גזרה על ישראל שלא יתפללו תפלת ערבית ועל כן תקנו לומר י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות. ואע"פ שבטלה הגזירה לא בטלה התקנה עכ"ל ועיין באבודרהם. ומה שכתבו שיש בפסוקים של ברוך ה' לעולם הי' י"ח אזכרות. לפי הנוסחא שלפנינו שאומרים הושיענו ה' אלהינו וקבצנו (שהוא פסוק בתהלים ק"ו) ולא פסוק ואמרו הושיענו אלהי ישענו (שהוא פסוק בדה"א ט"ז) א"כ הם י"ט אזכרות של הוי"ה. וי"ל דכ' שהשמים ה' הוא האלהים חשוב כאחד. או שם של ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד אינו מן המנין רק תפלה ביום ההוא יהיה ה' אחד (ס"ב). והמהלים שהקל מברך דהוה הי"ט הוא נגד ברכת המינים. ואע"ג דבסור ולח"ם כתיב י"ח אזכרות נגד י"ח ברכות י"ל דלא דקי בעניינים כיון שנקראת שמונה עשרה ברכות דכן היתה. מהלת התקנה שאמי כנ"ג שלא שאח"כ הוסיפו ברכת המינים. לכן תקנו גם י"ח אזכרות כנגדן עכ"ל: הלשון ועוד שפסקים ק"ע כיון שהי"ח אזכרות הם כנגד שמונה עשרה ברכות לכן צריך לאומרן בעמידה. אבל הרבה שפסקים ק"ע דיושב טוב שלא לעמוד. כדי להראות שאין רוצה לצאת בו ידי חובת תפלת י"ח. והכתב הח"כ וז"ע מה לכתוב שכ"ע שלא לעמוד ואינו אלא סקיל כמו בתפלת י"ח עכ"ל:

בָּרוּךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: בָּרוּךְ יְהֹוָה מִצִּיּוֹן שֹׁכֵן יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ: בָּרוּךְ יְהֹוָה אֱלֹהִים אֱלֹהֵי

עץ יוסף

ברוך כו'. (תהלים פט, נג): אמן ואמן. ר"ל אמת הוא שהמקום ברוך הוא ומהולל. וכפל המלה לחזק הענין: ברוך ה' מציון. (שם קלה, כא). פי' המושיע אור. שכינתו מציון השוכן בירושלים: ברוך ה' כו'. (שם

עיון תפלה

לילה ושבור השטן מלפנינו ומאחרינו ושמור צאתנו ובואנו כי שומרנו ומצילנו אתה ובצל כנפיך תסתירנו כדבר שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל ברוך שומר עמו וגו'. וכתב ע"ז בסידור עץ חיים להרב הג' מו"ה יחיאל הלוי האב"ד דק' נעמה "מצאתי כתוב להר"ר אברהם הספיד כמו של הרמב"ם ז"ל כי שומרנו ומצילנו אתה ובצל כנפיך תסתירנו כדבר שנאמר הנה לא ינום וגו' והיה זה סוף הברכה ולזה אמר שומר את עמו ישראל לעד, ואין ראוי שיהיה זה בשם ומלכות כמו שאומרים קצת אנשים טועים כדי שלא תהיה החתימה ומאריכות הברכה אחרת ויהיה מברך בערב שלש

תקון תפלה

ברוך ה' לעולם כו'. בדבר תקון הברכה הזאת כתבו התוס' (ברכות ד' א') ד"ה סמך ולא קחשיב יראו עינינו דהדיא ברכה תקנו רבנן כדי להמתין לחבריהם בבית הכנסת, דוקא בביהכ"נ שלהם שהיו עומדין בשדה והיו מסוכנים מן המזיקין אבל בתי כנסיות שלנו אין צריכין להמתין לחבריהם וכו', עכ"ל, ושם (ד' ע"ב) ד"ה אר"י ואנו שאומרים יראו עינינו ופסוקים אחרים אחר השכיבנו נראה דהואיל ותקינו להו רבנן הוה כגאולה אריכתא דתקינו לומר זה שבתוך כך יתפלל חבירו גם הוא ולא ילך מביהכ"נ עד שיגמור כל אחד תפלתו, וגם

ברכות אחרים חס ובסך ממה שאמרה המשנה בערב שתים לפניה ושתים לאחריה, ומה שכתבתי שם גבלתי חתום בברכה זו הוא מעתק מלבה מאמרי ז"ל" עכ"ל. ועי' בתשובות רמב"ם סי' ל"ס וסי' שכ"ט ובברכי יוסף סי' רל"ו. אבל במנהיג הלכות תפלה סי' ס"ד כתב "ורבינו שמואל מ"כ מפרש לא היה חותם בברכת יראו עינינו בהזכרת השם להודיע שאינה ברכה וכדאמרן וכו' לכן עליכן אין להוסיף ומכן אין גרועי עכ"ל, והכיהם מודים שבימי הברכות יאלו אין לחתום בהזכרת השם נגד המנהג כ"ם באלות מסך:

ברוך ה' לעולם. (תהלים פט, נג): ברוך ה' מציון. (שם קלה, כא): ברוך ה' וגו' וברוך

יִשְׂרָאֵל עֹשֵׂה נִפְלָאוֹת לְבַדּוֹ: וּבָרוּךְ| שֵׁם כְּבוֹדוֹ לְעוֹלָם
וְיִמָּלֵא כְבוֹדוֹ אֶת־כֹּל הָאָרֶץ אָמֵן| וְאָמֵן: יְהִי כְבוֹד יְהֹוָה
לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהֹוָה בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי שֵׁם יְהֹוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה
וְעַד־עוֹלָם: כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהֹוָה אֶת־עַמּוֹ בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל
כִּי הוֹאִיל יְהֹוָה לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם לוֹ לְעָם: וַיַּרְא כָּל־הָעָם
וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ יְהֹוָה הוּא הָאֱלֹהִים יְהֹוָה הוּא
הָאֱלֹהִים: וְהָיָה יְהֹוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא
יִהְיֶה יְהֹוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: יְהִי־חַסְדְּךָ יְהֹוָה עָלֵינוּ כַּאֲשֶׁר
יִחַלְנוּ לָךְ: הוֹשִׁיעֵנוּ| יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְקַבְּצֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת
לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ: כָּל־גּוֹיִם| אֲשֶׁר עָשִׂיתָ

עץ יוסף

עב, יח): עשה נפלאות לבדו. כי אין מי לעשות נפלאות כמוהו: וברוך שם כבודו. (שם), פי' שמו הראוי לכבודו: וימלא כבודו. כל בני עולם יכירו כבודו: אמן ואמן. הדבר הזה יאמן. וכפל המלה לחזק הענין: יהי כבוד. (שם קד, לא), ופי' כבודו יתמיד כל ימי עולם על כי נראה פלאי גדוליו והשגחתו על כל: ישמח ה' במעשיו. כי לבשר ודם יבוא לפעמים עצבון במעשה ידיו כאשר תהיינה לרעתו אבל לא כן המקום ב"ה: יהי שם ה'. (שם קיג, ב): כי לא יטוש. (ש"א יב, כב): בעבור שמו הגדול. שלא יחולל: כי הואיל. כי רצה. ור"ל כבר נשבע אשר רצה בכם להיות לו לעם סגולה. ואם יטש אתכם. יאמרו אז מבלי יכולת עזבם: וירא כל העם (מ"א יח לט): ויפלו על פניהם. להשתחות לה': ה' הוא האלהים ה'. הכפל בא לחזק: והיה ה' למלך. (זכריה יד, ט): למלך על כל הארץ. שכולם יקבלוהו לאלוה ויאמינו בו: יהיה ה' אחד. שלא יעבדו עוד לכוכבים אף בשתוף: ושמו אחד. ר"ל לא יזכר שם אלוה כ"א שמו לבדו. והוא כפל הענין במלות שונות: יהי חסדך. (תהלים לג, כב): כאשר. כפי התקוה כן יהיה החסד: הושיענו. (שם קו, מז): וקבצנו מן הגוים. אז אנחנו נודה לשם קדשך: להשתבח לשבח את עצמנו בתהלתך. כי לפי רוב התהלה שבח כן ירבה שבחנו אשר נבחר בנו מכל העמים: כל גוים (שם
פ"ו

עיון תפלה

שם כבודו. (שם עב, יח יט): ארבעת הפסוקים האלה אומרים אחר פסוקי דזמרה: יהי כבוד. (שם קד, לא): יהי שם. (שם קיג, ב): כי לא יטש. (ש"א יב, כב): וירא כל העם. מ"א יח, לט): והיה ה'. (זכרי' יד, ט): יהי חסדך. (תהלים לג, כב): הושיענו. (שם קו, מז). — ועי' מג"א או"ח סי' רל"ו סק"ב: כל גוים וגו' כי גדול אתה וגו'.
תהלים

תקון תפלה

יש באותן פסוקים שמונה עשרה אזכרות כנגד י"ח ברכות דש"ע, ואגב שתקנו לומר אותן פסוקים תקנו לומר חתימה של יראו עינינו, עכ"ל. ובמנהיג הלכות תפלה סי' פ"ד וז"ל „ואע"פ ששנינו ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה הוסיפו אנשי מערב המקראות שהם שבחו של מקום ב"ה ויש בהם י"ט אזכרות כנגד תפלות הלחש (עד יראו עינינו י"ט שמות) וקבעו בה ברכת המלך בכבודו ולהודיע לכל כי תפלת הערב רשות לא חשו להסמיך בה גאולה לתפלה" עכ"ל. וז"ל תלמידי רבינו יונה ברכות פ"ק מד"ח ואע"ג דצריך לומר השכיבנו „ויש לשאול על מה סמכו העולם להוסיף ולומר אח"כ פסוקים של ברכת המלך בכבודו שעל זה לא אמרו כגאולה אריכתא דמיא והויא הפסקה, ומקצת החכמים היו נמנעים מלאומרם, וכך היה מנהגו של מורי הרמב"ן נר"ו, אבל מורי רבינו יונה קדוש נתן טעם למנהג שנהגו כל העולם לאמרם, שבתחלה שהיתה תפלת ערבית רשות היו אומרים אלו הפסוקים שיש בהם י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות וחותמין עליהם ואומרין קדיש ויוצאין (ולא היו מתפללין שמונה עשרה כלל), ואח"כ אע"פ שקבעוה חובה נשאר הדבר כמו המנהג הראשון ולא הויא הפסקה בין גאולה לתפלה כיון דמתחלה אדעתא דהכי קבעוה חובה לא מקרי הפסקה" עכ"ל. והרא"ש
בפ"ק

יבואו וישתחוו לפניך אדני ויכבדו לשמך: כי גדול אתה ועשה נפלאות אתה אלהים לבדך: ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך: ברוך יהוה ביום. ברוך יהוה בלילה. ברוך יהוה בשכבנו. ברוך יהוה בקומנו. כי בידך נפשות החיים והמתים. אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש: בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי יהוה אל אמת: אלהינו שבשמים יחד שמך וקים מלכותך תמיד ומלוך עלינו לעולם ועד:

יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת

עץ יוסף

פו, ט): יבואו. כי לעתיד יאמינו הכל בה׳: כי גדול. שם). ופי׳ לא ידעו אשר אתה גדול ועשה נפלאות לבדך: ואנחנו עמך. (שם פט, יג): לדור ודור. לדורות הבאים: אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. אבר נשמתו רוח האדם על כי היא העולה על כולנה: בידך אפקיד רוחי. (תהלים לא, ו). ופי׳ בפקדון אתן רוחי בידך ואליך לשמרה: פדיתה. שבר במקום עתיד. ור״ל הן ידעתי שתפדה אותי ממות כי אתה אל אמת להשיב הפקדון:

יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו. כל אלו הלשונות הן כתובות בנחמות ציון וירושלים: בישועתך באמת. כלומר ישועתך שתגיל נפשנו היא באמת. ע״פ המכנה

עיון תפלה

(תהלים פו, ט): ואנחנו. (שם פט, יג): ברוך ה׳ ביום. בסדורי התימנים מוסיפים על אלה ברוך ה׳ בבקר ברוך ה׳ בערב: כי בידך נפשות. במחזור ויטרי ליתא להא מילתא, ובסדורי הספרדים ובמחזור רומא ליתא לתיבת כי: אשר בידו. (איוב יב, י): בידך אפקיד. (תהלים לא, ו): יחד שמך. תיבת עלינו שבסוף המאמר שבה גם למעלה, יחד שמך עלינו שתהא נקרא אלהי ישראל, וקיים מלכותך עלינו תמיד — תן בלבנו להכיר כבוד מלכותך, ומלוך עלינו בפעל. ובמחזור ויטרי אלהינו שבשמים יחיד שמך (אשר שמך יחיד) וקים במלכותך ימלוך עלינו לעולם ועד. ובמחזור רומא אלהינו שבשמים יחיד שמך וקים זכרך ומלכותך תמיד הוא ימלוך עלינו לעולם ועד תהלה נביע לרוכב בערבות לאל המפואר במקהלות קדושים בא״י מלך אל חי לעד וקים לנצח. ונסחת הרמב״ם והתימנים אחר ברוך ה׳ בקומנו

תקון תפלה

בפ״ק סי׳ ח׳ ותוי״ד אבודרהם דף נ״ב ע״א כתבו שמנהג זה ניתקן הגאון, שבשביל שהיו בתי כנסיותיהם תרחק מן העיר והיו יראים להתעכב שם עד אחר תפלת ערבית היו אומרים נוסח זה שהוא כעין שמונה עשרה ואומרים קדיש והולכים לבתיהם (ושם היו שוב מתפללין שמ״ע שכבר קבעוה חובה), ועכשיו גמי שמתפללין שמו״ע בביהכ״נ לא נתבטל המנהג הראשון, אלו תבן דבריהם. ועוד מקור אחר לתקון הברכה הזאת הזכיר הרד״א ז״ל בשם בעל המנהגות וז״ל „זה שנהגו לומר ברוך ה׳ לעולם שיש בה שמונה עשרה הזכירות כשם שגזרו שמד על ישראל שלא להתפלל תפלת ערבית (מה שבחרו לגזור על תפלת ערבית לפי שאמרו הקדמונים כי זכות שלשה אבות עומדת לישראל בשלש הגליות, זכותו של אברהם עמדה לנו בגלות מצרים וכמו שנאמר (תהלים קה, מב) כי זכר וגו׳ את אברהם עבדו, ויוצא עמו בששון וגו׳, וזכותו של יצחק בגלות בבל וזכותו של יעקב בגלותנו זאת האחרונה, ולפיכך אמרו בירושלמי ר״פ אין עומדין ר׳ חזקיה ר׳ יעקב בר׳ אחא ר׳ יוסא בשם ר׳ יוחנן לעולם אל יזוז הפסוק הזה מתוך פיך ה׳ צבאות עמנו. משגב לנו אלהי יעקב סלה, ויעקב תקן תפלת ערבית (ברכות כ״ו ב) לכן בקשו האויבים למנוע מאתנו זכותו של יעקב אבינו) ועל כן תקנו לומר שמונה עשרה הזכרות כנגד י״ח ברכות של תפלה, ואע״פ שבטל השמד לא בטלה התקנה, תדע כי בליל שבת אין אומרים אותן מפני שאין מתפללין שמונה עש״ח, ועוד הקדיש שאומרים אחר שמונה עשרה הזכרות מוכיח כי בסיום תפלה דמי״ עכ״ל. אבל מי היו המתקנים של הברכה הזאת אם האמוראים או

בְּאָמֹר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ. יְהוָה מֶלֶךְ יְהוָה מָלָךְ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד כִּי אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמֶּלֶךְ בִּכְבוֹדוֹ תָּמִיד יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד וְעַל כָּל מַעֲשָׂיו: חצי קדיש. שמו"ע תמצא לעיל

אחרי קדיש שלם עם תתקבל. עלינו. קדיש. ויש מקומות שאומרים שיר המזמור לאסף א"ה (עי' מג"א סי' רל"ו): אבל לדעת הגר"א במעשה רב אין אומרים כלום מוסף אחר עלינו. כלל הגר"א אין לקבוע פסוקים ומזמורים מלבד אלה שיר של יום עכ"ל:

עץ יוסף

ותכנתי בתוך ירושלים. וקראה ירושלים עיר האמת, וכתיב ואמת מארץ תצמח. וכתיב ואני אהיה להם לאלהים באמת ובצדקה. ומאי היא ישועה זו שתגלה מהרה. באמור לציון מלך אלהיך. פ"ה שכתוב מבשר ישועה אומר לציון מלך אלהיך: ה' מלך ה' מלך כו'. זה אינו פסוק אלא שהמלאכים אומרים כך כדאי' בפרקי היכלות. והם כנגד הוה והיה ויהיה ואמר ה' מלך תחלה שיש להמליכו תחלה על ההווה היום. ואח"כ על העבר. ואח"כ על העתיד: כי המלכות שלך היא. פ"ה והיה ה' למלך על כל הארץ: ולעולמי עד תמלוך בכבוד. פ"ה ה' ימלוך לעולם ועד. ואמר בכבוד פ"ה וכבודי לאחר לא אתן. ופ"ה שעתיד ובאו וראו את כבודי: כי אין לנו מלך אלא אתה. פ"ה ומבלעדי אין אלהים. ופ"ה ה' מלכנו הוא יושיענו: ימלוך עלינו לעולם ועד. לא היה הוסת שאומר ימלוך עלינו ה' בלשון תפלה שימלוך עלינו כדי להיות לקרב הגאולה, שהרי אין מבקשין בקשה בחתימה. אלא תהיה הודאה מלשון שבח הודאי כך יהיה שיגאלנו במהרה בימינו (מ"א ומס"ג): ועל כל מעשיו. פ"ה ועמך כלם צדיקים וגו' מעשה ידי להתפאר וגם זה לעתיד (מדרש). ולדבריו הוא כאלו ימלוך עלינו ועל כל מעשיו. ונראה כעל כל מעשיו קאי על אומות העולם. שלעתיד כלם יקבלו מלכותו. ויש אמר על פי מאי דאיתא בתנחומא סדר כי תבוא ונרבה כדר בחקותי הי' ו' כל העושה תורה לאמתה מעלה עליו שכתוב כאלו הוא עשה את עצמו. מכאן אמר שאינו עושה את התורה הוא הנקרא מעשה ידיו של הקב"ה. ולעתיד אף הם יקבלו מלכותו באהבה רבה:

עיון תפלה

מקיימים תמיד נהללך סלה ותשיח בחקיך ובאמונתך בא"י וגו': באמור לציון. עפ"י (ישעיה נב, ז) אומר לציון מלך אלהיך: ה' מלך. עי' מה שכתבתי בפסוקי דזמרה בפיסקא יהי כבוד: כי המלכות. בלשון הזה בא גם בסוף עלינו לשבח: כי אין לנו. בנשמת אין לנו מלך אלא אתה: המלך בכבודו. כ"ה גם במחזור ויטרי. ובסדרם גדול לרס"י בא"י מלך משובח ומפואר חי וקים תמיד הוא ימלוך עלינו לע"ו. ובסדור רב עמרם המולך בכבודו תמיד הוא ימלך עלינו לעולם ועד. וברמב"ם ואבודרהם המולך בכבודו חי וקים תמיד ימלך עלינו לע"ו. ובסדורי התימנים המולך בכבודו חי וקים תמיד ימלוך לע"ו. וכתב שם המפרש בשם מהרי"ץ ז"ל „אין לומר ימלך עלינו שלא מצינו לשון תפלה בחתימה, אבל ימלך בלא עלינו הוא שבח כמו ה' ימלך לעו"ו עכ"ל;

תקון תפלה

הבאים אחריהם? סלשונו של הראב"ד הראשון בספר האשכול הלכות תפלה וק"ש סי' ט' „וכיון דתקון רבנן בתראי ברוך ה' לעולם ויראו עינינו וסתום עליית המולך בכבודו תמיד חיינו משום דתפלת ערבית רשות ולהכי מפסקינן בקדיש דמשמע שנגמר הכל ומי שרוצה לילך ילך וכו'" עכ"ל. וכן לשונו של רב נטרונאי גאון בתשובתו המובאת בסדור רב עמרם דף כ"ח ע"א „וכיון דהלכתא כותיה דרב דאמר רשות אתו בתראי ותקינו למימר פסוקי דאית בהו שבחות ושירות בתר שומר ישראל, וכיון דאמר פסוקי תקינו בתרייהו ברכה" עכ"ל, מזה משמע שנתקנה בימי רבנן סבוראי, וב סמ"ג עשין י"ט כתב בזה"ל „כתב מורי רבינו יהודה בר' יצחק שהפסוקים שלפני יראו עינינו והברכה לא נתקנו בימי חכמי התלמוד" עכ"ל:

ועי' מג"א או"ח סי' רל"ו סק"ד בשם עמק המלך שיקרא מלת תמיד לבסוף תמיד ימלך, אבל רב עמרם מאסף מלת הוא נראה שקרא מלת תמיד למעלה המולך בכבודו תמיד — הוא ימלך וגו'. ותיבות ועל כל מעשיו ליתנהו ברב עמרם ובסדורי התימנים וברס"י וברמב"ם. ובסדורי הספרדים המולך בכבודו אל חי וקים תמיד ימלך עלינו וגו' (בלשון הזה בברכת מעריב ערבים). ושם לפני יראו עינינו אלהינו שבשמים יחד חי וקים תמיד ימלך עלינו לע"ו מלך בראשית אתה נקראת ועל כל מעשיך אתה המלך יראו עינינו וגו':

(דה"ח) (א) בליל שני של פסח אחר תפלת ערבית מתחילין לספור ספירת העומר (ואפי' אם חל יום א' של פסח בשבת אומרים במ"ש מערבית הבדלה בתפלה ב' משום תדיר קודם לספירה) (סימן תפ"ט): (ב) צריך לספור מעומד ואם מנה מיושב יצא: (ג) מצוה לספור הימים והשבועות ואם מנה השבועות לחוד או הימים לחוד חוזר וסופר בלא ברכה וכן אם ספר הימים ולא השבועות כגון היום יום י"ג וי"ד וכל כיוצא בזה חוזר וסופר בלא ברכה (שם ח"י ס"א): (ד) צריך לספור בלשון שמבין ואם אינו מבין בלשון הקודש מה שהוא אומר וסופר בלה"ק לא יצא (שם בח"י): (ה) אין לספור העומר עד אחר צאת הכוכבים ואפי' בדיעבד ואם ספר ביה"ש יצא וטוב לחזור ולספור אחר צ"ה בלא ברכה (שם פ"מ במ"ז): (ו) אם שכח היום המשוך וספרו ספירה מבע"י אם הוא קודם פלג המנחה צריכין לחזור ולספור בלילה בברכה ואם הוא אחר פלג המנחה קודם ביה"ש דהיינו שעדיין לא שקעה חמה אם לא התפלל מעריב עדיין חוזר וסופר בלילה בברכה (ואם התפלל מעריב חוזר וסופר בלילה בלא ברכה) (א"ר שם): (ז) מותר לספור אחר צ"ה קודם תפלת ערבית אפילו במ"ש אם ירא שמא ישכח אח"כ לספור (שם מ"א): (ח) אם הקהל סופרים ביה"ש ימנה עמהם בלא ברכה ויכוין שלא לצאת בספירה זו אם יזכור בלילה ואם יזכור בלילה יברך ויספור ואם לא כוון שלא לצאת בספירה זו יספור בלילה בלא ברכה (מ"א וח"י): (ט) מי ששאל אותו חבירו ביה"ש כמה ימי הספירה לא ישיב לו כך וכך אלא יאמר לו אתמול היה כך וכך ואם השיב לו היום כך וכך אפילו בלשון לע"ז אין יכול לספור עוד בברכה ואם השיב לו כך וכך ולא אמר היום יכול לספור בברכה (מ"ז ומ"א וס"מ): (י) אם התפלל ערבית מפלג המנחה אעפ"כ אסור לאכול קודם ספירה חצי שעה קודם ל"ה ואפילו אם התחיל לאכול כשיגיע הזמן פוסק וסופר (שם): (יא) אם אינו יודע החשבון וספק אדעתא דלספור כמו שישמע מחבירו ושתק עד ששמע מחבירו וסיים כמוהו יצא (שם): (יב) אם טעה ואמר בא"י אמ"ה אדעתא דלימא היום יום ד' שהוא סבור שהיום יום ד' ונזכר שהוא יום ה' וסיים הברכה אדעתא לומר ה' ולא ספר עדיין וכן אם התחיל הברכה אדעתא לומר ה' ונמצא שהוא ה' ובשעת סיום הברכה טעה וסבור שהוא ד' ולא ספר עדיין ונזכר סופר בלא ברכה (מ"ז ומ"א שם): (יג) אם בירך אדעתא לומר ד' והם ד' וטעה וסיים הספירה בה' ונזכר תכ"ד שטעה א"צ לברך שנית אלא סופר בלא ברכה (מ"א ח"י) ואם תכ"ד חזר וסיים בד' דהיינו תיכף אחר שאמר היום יום ה' ונזכר שהוא ד' אמר ד' לבד. שלא אמר היום יום ד' יצא ואם אחר כ"ד אומר

(בשערים ראש) הטעם שצוה הקב"ה לספור את העומר מפני שכל אחד מישראל היה עסוק בקציר שלו והיו מפוזרים כל אחד בגרנו. והיה נשמט כדי שלא ישכחו זמן עלייתן לרגל. ע"י הספירה ידעו מתי יחול שבועות. עוד טעם מפני שהעולם נדון בעצרת על התבואה ועל אילנות. ולכן צוה הקב"ה לספור ימים אלו כדי שנזכור שהעולם נדון ונשוב לו בלב שלם ויתמלא רחמים על התבואה (אבודרהם). ועוד רמז נאלף מפסוקי שבוע עשה. ולכן יש בו ז' דהיינו שלם ומה השבועות הבא אחר ז' שבועות. ונמצאו דמיון שם כמו נפש ב ומזל גדול (רבינו ירוחם). עוד טעם דלמקובלים הן ז' ספירות כנגד הם שלם נשלמים ולכן מקריב בהם ז' תמימות. וכל אחד יש ז' שנשלמים מהם מ"ט. ולכן צוה התורה לספור ומן הסורה במנינים וזה שבא לעבוד לשם. ולכן קבע הקב"ה בזמנה מ"ט ז' רקיעים ושמה ז' ארצות ניתנו שבעים אומות לכן נירדו להם ועי' בגל"ל סי' תפ"ט.וכלשון כתב בטעם הספירה הוא שאנו צריכין לספור שבועות וימים עד יום המ"ט שיום שנגאלו ממצרים בנו ישים מ"ט כאדם המצפה ומתכוין על יום שמגיע לו נשם מתגם מלוכה או דבר אחר שיחשב בו ותקוה ומייחל מתי יהיה אותו היום שיקבל אותה הטובה המיועדת לו. וכבל יום שיתקפו החשבון הוא סופר וממנה לאיזה שעבר זה היום וקרוב אותו היום אשר הוא כן. כן עם הש"י לספור כל הימים והשבועות עד היום שקיוינו הוא יום מתן תורה לגבות עלינו את התורה ולבלות תשוק הרבה עלינו יותר מיום הגאולה של מצרים וזהו עיקר היום שקיוינו. וא"כ הספירה הוא כשביל הזמן שהשמחה אלו מצרים שיאלין לנו הזמן עד יום מתן תורה ובכל יום אנו מברכין ומשבחין שהגיע אותו היום ונקרב יום מ"ט. ולכן אין מברכין זמן של הספירה כיון שעדיין לא הגיע היום שקיוינו שהוא עיקר השמחה שהוא מ"ט שהרי אין מברכין זמן אלא על דבר שהשמחה בו ובספירה אין בה שמחה לכך אין מברכין זמן עכ"ל. עוד טעם כ' שלשה שאין מברכין זמן על הספירה משום שהספירה הוא משום שרך הרגל ומחזיק אותן דרגל. ובח"ז סי' סל"ג כתב בשם קפל אדם ותום דאין אומרים זמן בספירה לפי שהם ימי דין כי שמתו בה מן התלמידים. ולכן אין נושאין נשים ולא מספרין בימי הספירה מ"ט בח"ז:

מי שנהג שלא לספר מפסח עד השלשים ואמר ג' ימים תוכל להסתפר בל"ג כאמרו שלשבעו לא הסתפר משום נדר ומנהג רק לשיטתו של הביון שלא יגלח עדיין כ"כ שעבר שלשים ביום נמשל שער ובלא שיעור מני שוטר שאין זה נקרא מנהג ומ"מ משום מסוים שוב של הקלה רע ואינו מספיד לגלל

אין שאל מתם ויסירנו (כתנות יוסף סי' י"ט): כתב הל"ח ועי' ג"כ לשכנ"ג שמואל סי' י' דמי שנהג שלא להסתפר עד יום ל"ד לשחל ומל ונהג עד ל"ג אין להתיר פ"ז דליכא משום לא תתגודדו בביטול יום אחד מ"ט: ועיין להרב דבר משה ח"א סי' ל"ב דבמקום שאין מסתפרים מל"ד עד עצרת ונמצא יום אחד בהן שמים לא יסתפר ואם מסתפר אין מוחין בידו ועיין להרב זרע אמת סי' ס"ו דהנהג שבעלמא בו מלאים מן ימי השמל בין ל"ח ול"ג במקום שנוהגין בהם איסור הספורת מותר לו להסתפר. ועי' ג"כ להרב שני אהרן חאי ישת הרב ד"מ שהוכר על תפוס עבה ליחו שנתלק הם של אסור ומלאו את פי הרב מסרי"ד וסמיך דאין מדברי הריב"ה לנוס ואין להסתפר ושם שם סניא הרב שמחבר כל שמנהגים שנוהגין מספורת פ"מ ודבר שנוע הוא שמתחשב של כל דבר שלמון (שערי דינים):

חוזיר לטובה גם אגרת הרמב"ן דכל ימי השמל כשאומרים ברכת כהנים אם יאמר היחיד מזמור אלהים יחננו ויברכנו יגלה מתפחיו ואם יתפלל ב' עולם במתורה שאו לא ישים ניזק כל אותו היום וקיים דמוב לאומרו בכל יום וכל אחר ובנו כולם שמתורה בכאן שמוס בכל יום לא יקרה לו שום מקרה רע ומצוב כמלו שלוח שכלו נרים המקדש (שלמי נגור דף רנ"ם פ"ד):

[illegible]

סדר ספירת העומר

[illegible]

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י״ה בו״ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. הנני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של ספירת העומר כמו שכתוב בתורה, וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה. עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה׳. ויהי נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו, ומעשה ידינו כוננהו.

ברוך אתה יהוה [illegible] אלהינו מלך העולם
אשר קדשנו במצותיו וצונו על ספירת העומר:

היום יום אחד לעומר:

הרחמן הוא יחזיר לנו עבודת בית המקדש למקומה, במהרה בימינו אמן סלה.

[illegible]

למנצח בנגינת מזמור שיר: אלהים יחננו ויברכנו, יאר פניו אתנו סלה: לדעת בארץ דרכך, בכל גוים ישועתך: יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם: ישמחו וירננו לאמים, כי תשפט עמים מישר, ולאמים בארץ תנחם סלה: יודוך עמים אלהים, יודוך עמים כלם: ארץ נתנה יבולה, יברכנו אלהים אלהינו: יברכנו אלהים, וייראו אותו כל אפסי ארץ:

סדר ספירת העומר

אָנָּא, בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ, תַּתִּיר צְרוּרָה. קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ, שַׂגְּבֵנוּ, טַהֲרֵנוּ, נוֹרָא. נָא גִבּוֹר, דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם. בָּרְכֵם טַהֲרֵם, רַחֲמֵי צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם. חֲסִין קָדוֹשׁ, בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ. יָחִיד, גֵּאֶה, לְעַמְּךָ פְּנֵה, זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ. שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל, וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ, יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת.
בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, אַתָּה צִוִּיתָנוּ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדְּךָ לִסְפּוֹר סְפִירַת הָעֹמֶר כְּדֵי לְטַהֲרֵנוּ מִקְּלִפּוֹתֵינוּ וּמִטֻּמְאוֹתֵינוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ בְּתוֹרָתֶךָ: וּסְפַרְתֶּם לָכֶם מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת מִיּוֹם הֲבִיאֲכֶם אֶת עֹמֶר הַתְּנוּפָה שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת תְּמִימֹת תִּהְיֶינָה עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִית תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם, כְּדֵי שֶׁיִּטָּהֲרוּ נַפְשׁוֹת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל מִזֻּהֲמָתָם, וּבְכֵן יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁבִּזְכוּת סְפִירַת הָעֹמֶר שֶׁסָּפַרְתִּי הַיּוֹם, יְתֻקַּן מַה שֶּׁפָּגַמְתִּי בִּסְפִירָה (מזכיר הספירה של אותו היום) וְאֶטָּהֵר וְאֶתְקַדֵּשׁ בִּקְדֻשָּׁה שֶׁל מַעְלָה, וְעַל יְדֵי זֶה יֻשְׁפַּע שֶׁפַע רַב בְּכָל הָעוֹלָמוֹת וּלְתַקֵּן אֶת נַפְשׁוֹתֵינוּ, וְרוּחוֹתֵינוּ וְנִשְׁמוֹתֵינוּ מִכָּל סִיג וּפְגַם וּלְטַהֲרֵנוּ וּלְקַדְּשֵׁנוּ בִּקְדֻשָּׁתְךָ הָעֶלְיוֹנָה, אָמֵן סֶלָה: ק׳

הַיּוֹם שְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר: ש
הרחמן [illegible] גבורה שבחסד

הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר: ם
הרחמן [illegible] תפארת שבחסד

הַיּוֹם אַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר: ח
הרחמן [illegible] נצח שבחסד

הַיּוֹם חֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר: ו
הרחמן [illegible] הוד שבחסד

הַיּוֹם שִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר: ו
הרחמן [illegible] יסוד שבחסד

הַיּוֹם שִׁבְעָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד לָעֹמֶר: י
הרחמן [illegible] מלכות שבחסד

הַיּוֹם שְׁמוֹנָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר: ר
הרחמן [illegible] חסד שבגבורה

הַיּוֹם תִּשְׁעָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר: ג
הרחמן [illegible] גבורה שבגבורה

הַיּוֹם עֲשָׂרָה יָמִים שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר: ג
הרחמן [illegible] תפארת שבגבורה

הַיּוֹם אַחַד עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעֹמֶר: ו
הרחמן [illegible] נצח שבגבורה

הַיּוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר: ל
הרחמן [illegible] הוד שבגבורה

הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שָׁבוּעַ אֶחָד וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעֹמֶר: א
הרחמן [illegible] יסוד שבגבורה

הַיּוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת לָעֹמֶר: ם
הרחמן [illegible] מלכות שבגבורה

הַיּוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעֹמֶר: י
הרחמן [illegible] חסד שבתפארת

הַיּוֹם שִׁשָּׁה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעֹמֶר: ם
הרחמן [illegible] גבורה שבתפארת

הַיּוֹם שִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעֹמֶר: כ
הרחמן [illegible] ת״ת שבתפארת

היום

הַיּוֹם שְׁמוֹנָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעוֹמֶר: י

הרחמן עמים יחודך נצח שבתפארת

הַיּוֹם תִּשְׁעָה עָשָׂר יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ת

הרחמן סלה כבבת הוד שבתפארת

הַיּוֹם עֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁנֵי שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ש

הרחמן ישמחו שמרם יסוד שבתפארת

הַיּוֹם אֶחָד וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלשָׁה שָׁבוּעוֹת לָעוֹמֶר: פ

הרחמן וירננו נג"ד יכש מלכות שבתפארת

הַיּוֹם שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלשָׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעוֹמֶר: ו

הרחמן לאמים ברכם חסד שבנצח

הַיּוֹם שְׁלשָׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלשָׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעוֹמֶר: ט

הרחמן כי טהרם גבורה שבנצח

הַיּוֹם אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלשָׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלשָׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ע

הרחמן תשפט רחמי תפארת שבנצח

הַיּוֹם חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלשָׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעוֹמֶר: ם

הרחמן עמים צדקתך נצח שבנצח

הַיּוֹם שִׁשָּׁה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלשָׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: י

הרחמן מישור תמיד הוד שבנצח

הַיּוֹם שִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם שְׁלשָׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ס

הרחמן ולאמים גמלם יסוד שבנצח

הַיּוֹם שְׁמוֹנָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת לָעוֹמֶר: מ

הרחמן בארץ בט"ר צת"ג מלכות שבנצח

הַיּוֹם תִּשְׁעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעוֹמֶר: י

הרחמן תנחם חסין חסד שבהוד

הַיּוֹם שְׁלשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעוֹמֶר: ש

הרחמן סלה קדוש גבורה שבהוד

הַיּוֹם אֶחָד וּשְׁלשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלשָׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ו

הרחמן יודוך ברוב תפארת שבהוד

הַיּוֹם שְׁנַיִם וּשְׁלשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעוֹמֶר: ר

הרחמן עמים טובך ל"ג בעומר נצח שבהוד

הַיּוֹם שְׁלשָׁה וּשְׁלשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ו

הרחמן אלהים נהל הוד שבהוד

הַיּוֹם אַרְבָּעָה וּשְׁלשִׁים יוֹם שֶׁהֵם אַרְבָּעָה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ל

הרחמן יודוך עדתך יסוד שבהוד

הַיּוֹם חֲמִשָּׁה וּשְׁלשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת לָעוֹמֶר: א

הרחמן עמים חק"ב טנ"ע מלכות שבהוד

הַיּוֹם שִׁשָּׁה וּשְׁלשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעוֹמֶר: ם

הרחמן כלם יחיד חסד שביסוד

הַיּוֹם שִׁבְעָה וּשְׁלשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעוֹמֶר: י

הרחמן ארץ גאה גבורה שביסוד

הַיּוֹם שְׁמוֹנָה וּשְׁלשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלשָׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ם

הרחמן נתנה לעמך תפארת שביסוד

הַיּוֹם תִּשְׁעָה וּשְׁלשִׁים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעוֹמֶר: ב

הרחמן יבולה פנה נצח שביסוד

הַיּוֹם אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: א

הרחמן יברכנו זוכרי הוד שביסוד

הַיּוֹם אֶחָד וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם חֲמִשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ר

הרחמן אלהים קדושתך יסוד שביסוד

היום

הַיּוֹם שְׁנַיִם וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת לָעוֹמֶר: ז

הרחמן אלהים יגל ס"ק — מלכות שביסוד

הַיּוֹם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְיוֹם אֶחָד לָעוֹמֶר: ת

הרחמן ימינו כושם — חסד שבמלכות

הַיּוֹם אַרְבָּעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁנֵי יָמִים לָעוֹמֶר. ג

הרחמן אלהים קנ — גבורה שבמלכות

הַיּוֹם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וּשְׁלֹשָׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ח

הרחמן ויגלו וכפש — תפארת שבמלכות

הַיּוֹם שִׁשָּׁה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְאַרְבָּעָה יָמִים לָעוֹמֶר: ם

הרחמן הוא ישקנו — נצח שבמלכות

הַיּוֹם שִׁבְעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וַחֲמִשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ם

הרחמן כל יודע — הוד שבמלכות

הַיּוֹם שְׁמוֹנָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁשָּׁה שָׁבוּעוֹת וְשִׁשָּׁה יָמִים לָעוֹמֶר: ל

הרחמן לפני סהלוהו — יסוד שבמלכות

הַיּוֹם תִּשְׁעָה וְאַרְבָּעִים יוֹם שֶׁהֵם שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת לָעוֹמֶר: ח

הרחמן אכן סק"ו פ"ה — מלכות שבמלכות

כתב הרחיו"ס ז"ל בספרו מחזיק ברכה סי' תפ"ט ס"ק ג' וז"ל יען ראיתי מכמה כמה שלא ידעו ולא יבינו ואומרים הפסוק בכוונת ספירת העומר ובשאר ענינים. אגלה טפח כי נדפסו טועים בזה דמלבד שאינם יודעים מה שאומרים בפיהם פע"ו נמנע"ד בסדר הלשון ולפעמים מזכירין שמות שלא אמר לא כדת. עוד בה דנעלם כמה עצות בדפוס והעיקר הכוונות הסמך אחרי שנהגו כהני הארי"ז ז"ל בצורים כאלה מהרח"ו ז"ל וגם ז"ל ספירה ידיעה ממה שמגלה שיש כמה ענינים שכותבים הקדמות בזמנו המעתיקים והמוסיפים וגם מכר אני כאלו כבר להוסיף ע"פ לכבוד פי' רי"ס אלין לומר דסדרה לנפשו לא יהדר שום הפלה ולא יסיק שום כוונה עד כי בעינין ידלה בכתבי הקדם המתיחי"ם קטנה הכי הכי עם הסידור מהר"ש ויאלו שבעתיקין מכתב יד פר אבי מהרח"ו ז"ל עמו וגם בכתבי הרב מהרח"ו ז"ל עמו המלאים בתוך הגרים. וכמון כמה אמר לכם לומר הפלות הכ' אף אם לא היה בכם מעשה והעיקרא יש ספקות בלמידת הכוונה ודרך התפלה כמ"ש הרמ"ז ז"ל ואין להאריך עכ"ל. [ואמרו המדפיסים שמשום זה השמטנו את השמות הקדושים מהסה"ע]:

בעשים סדר הנהגת הלילה ראש

כתב השל"ה בשם רמ"ק ונראין לימוד בלילה יותר ויותר מבכל יום בני היכל, כמו שאחז"ל אין רינה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רוני בלילה. ואחז"ל לא איברי לילה אלא לגירסא. ואמרו עוד כל מי שמשמיע קול ד"ת בלילה אינו חרב עולם ולא אמר אלא שלש שעי הספר אמירות בלילה פי' לא תולך לומר מיד אלוה שעי והריני מכל מי שמתן אמירות בלילה. והכי נקט לילה שקשר נשמע מרחוק. שלכן כיון ששעת הלילה טחים ורטוים ללמוד. המתנפלן שוכבו מחוגה. כ"מ אלא יותר לאדם מקרא שלא הבלים שוק בלימוד דיום שיפליגהם מיד בלילה ולא ידחהו כלל עכ"ל משום דהוה נדר. ולכן יתנהג בהאלה שלא יבא אליו כדר (ע"ש וא"ל). וכתב הס"ך ני"ד סי' רמ"ו שלא דאמרינן לא איברי לילה אלא לגירסא. היינו בלימוד הרוכה שלא עיקר לילה ללמוד. אבל בלימוד עלחם עיקר ליתן. ומ"מ צריך ללמוד מעט בכל לילה ע"כ. וכן הפריסה ומ"ח וכ"מ כהם שקבלו. המכלי עד קומי הכי ומקומי עד הכי קומי. ור"ל מזמן שמשה עקרין גם תגילת חום דכתיב גם הכי עד בוקר. עד קומי היינו ע"כ עקרין היינו דכתיב בה קומי רוני בלילה. הכי ואין צריך לסמכים ללמוד תורה. ומקומי הוא המשכה בחצות עד הכי עלות השחר. קומי צריך לסמכים נטעל ללמוד תורה ע"כ. כתב מ"א ובמג"א כתב תמ"ו נחב עד ע"ו נא"ל. וי"א דזמן שיהם הוא ח' שעות. ור"ל הכל לפי מה שהוא אדם. ועיין במ"א אפר שליתי המסלינ בעוסק בתורה בלילה שהוא כאלו מקטירין ותגיעין לשמים. והקב"ה מושך עליו חוט של חסד וצמיהם כנגדו שנא' קומי רוני בלילה לנוכח פני ה'. כתב במג"א דף קל"ב טוב ללמוד קודם שכיבה אפילו בזמן סקין אפילו דבר מועט כדי שישכב מתוך דברי תורה. ומ"ח עוד. ועיין מ"א לפיל בק"ש של הפסוק ודבר בם בשכבך וגו' בשם השל"ה. וגם לימוד בלילה הוא שמירה שלא ישמרהו בפקד כמ"ש ופסק שאין כל יפקד רע. אי' בכתבי האר"י ז"ל שאין ללמוד בלילה מקרא כלל. כי המקרא בעשיה בסוד דינים והלילה גם כן דינים ויתגבר ח"ו הדין יותר מדאי:

קודם שישכב על מטתו יבדוק במעשיו בכל מעשים ביום ההוא ולכתוב מעשיו כמו לבל ישכחם. לקיים מ"ש וחטאתי נגדי תמיד. ובזוה"ק פ' קרח כתב דבכל ליליא וליליא עד לא יתיב ועד לא נאים בר נש למעבד חושבנא מעובדוי דעבד כל ההוא יומא מניהו ויבעי עלייהו רחמים וכו' ואלין אקרין מארי דחושבנא. ומקיים מ"ש כי אני חטאתי ודעת בשלג. ל"ל בפני הדעת והם הנזהרין בלא לחטוא. וכן בפני החשבון לא יהיו בלא שהוא כהגהגה עכ"ל. ותפלת החשבון הזה הוא אם ימצא שעבר א' או עבירה אותו היום יתחרט עליהם ויתודה עליהם. ויקבל עליו בלב שלם שלא יעבור עוד עליהם. ואז לא יתכנו החטאים את נשמתו בעלותה להתפלל. וגם לא יהיה ידו נוטכם אותן החטאים על הנשמה בהם. ואז כאותו היום מתלין לו. גם החשבון ודוי הוא יכולתו עליהם חסר מזה ובלאה ותורתו מעלון (דרך חכמה) כתב מ"א לא דמטים לספוחות היום שיתודה במעשיו שעשה אותו היום ויתודה עליהם בפרט בעבירות המצויים כגון מיעוט עקרים ולשון הרע. אבל וידוי שכיב מרע אין מכון לומר כדאיתא בברכות דף ס' דלא ליפתח אדם פיו לשטן: ואמרו חז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך. שמיום היה אחד ממשים במיתה ובשוב קודם השכיבה בלילה יקיים זה בכל יום (של"ה):

דיני ק"ש שעל מטתו.

(הח"ח) (א) מי שהוא מדקדק לקרות ק"ש בבהכ"נ בזמנה צריך לקרות ק"ש על מטתו שתי פרשיות שמע והיה אם שמוע. אבל פ' ויאמר שהוא משום זכירת יצ"מ א"צ לאומר ולקרות על מטתו כיון שכבר הזכיר בבהכ"נ. אבל מי שקורא ק"ש בזמנה א"צ לקרות על מטתו רק פרשה ראשונה לבד. והר"י כתב ע"ש שמדרש לומר כל שלש פרשיות על מטתו משום שהוא רמ"ח תיבות לשמור רמ"ח איבריו (מ"א): (ב) ברכת המפיל יאמר אחר ק"ש. ואין אוכלים ולא שותים ולא מדברים אחר ברכת המפיל אלא יישן מיד ואם לא יוכל לישון מיד קורא וחוזר וקורא עד שתחטפנו שינה. ואם צריך לעשות מטתו יקרא ק"ש אח"כ ולפחות יקרא פ' ראשונה וברכת המפיל אחר החצות (מ"א): (ג) מי שעומד קודם השחר ללמוד אם רוצה לישון אח"כ עוד. יאמר קודם שישן ברכת המפיל בלא שם ומלכות (מ"א סי' ו' סק"ח):

כן סליק לפוריה ימא כמה דאמרי שָׁרֵי לֵיהּ מָארֵי לְכָל־מַאן דִּי מְצַעֲרָן לִי. ויכוון שלא נכל מי שהכעיסו שלא יענש שום אדם על ידו. והאר"י אומר זה:

רבונו של עולם הריני מוחל לכל־מי שהכעיס והקניט אותי או שחטא כנגדי בין בגופי בין בממוני בין בכבודי בין בכל־אשר לי בין באונס בין ברצון בין בשוגג בין במזיד בין בדבור בין במעשה בין במחשבה בין בהרהור בין בגלגול זה בין בגלגול אחר לכל־בר ישראל ולא יענש שום אדם בסבתי: יהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי שלא אחטא עוד ומה־שחטאתי לפניך מחוק ברחמיך הרבים אבל לא על־ידי יסורים וחלים רעים: יהיו לרצון אמרי־פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגאלי:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם המפיל חבלי שנה על עיני ותנומה על עפעפי: ויהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום ואל יבהלוני רעיוני וחלומות רעים והרהורים

גליון רע"א שתשכיבני לשלום. נ"ב ותן חלקי בתורתך. ותרגילני לידי מצוה. ואל תרגילני לידי עבירה. ואל תביאני לידי חטא ועון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון. וישלוט בי יצר הטוב ואל ישלוט בי יצר הרע. ותצילני מפגע רע ומחלים רעים. ואל יבהלוני כו'.

עץ יוסף

חבלי שנה. חלקים מחלקי השינה. וי"מ חבלי שינה כמו חבלי יולדה. שכשאדם עומד זמן רב ואינו ישן חבלי שינה וצירים. אוחזין אותו: ותעמידני לחיים ולשלום. בשתי לשונות אלו כלל שמירת הנשמה והגוף. אמר לחיים על הנשמה שכשאדם הולך לישון הרי הוא כמת ומפקיד נשמתו ביד הקב"ה ומחזירה לו בבוקר והרי כאלו נ' חיים. ואמר ולשלום על הגוף שבלילה ימצאו מקום ופגעים רעים יותר מביום והוא מתפלל שיעמידהו שלם בגופו ונפשו:

ענף יוסף

ותנומה על עפעפי ויהי רצון כו'. כך הוא הנוסח דילן אבל בטור על עפעפי והאיר עיני ואישן גם בין יהי רצון כו'. וכן הוא בגר"ס פ' ברואים. ובס"ג ורי"ף ורמב"ם וסמ"ג ואבודרהם וכלבו. וכ"כ מ"א בשמו וכתב טעם ע"פ מדרש והנה טוב מאד זו שינה. שמתוך שינה קמים ועומד ויגע בתורה הרבה. וזה פי' שמתוך שינה מאיר כאישן גם בין שכ"ל:

עיון תפלה

ברכת השינה. המפיל חבלי שנה לפי שמצאנו בכל המקומות חבלי צירים נפרשו מענין צירים וחבלים יאחזון (ישעיה יג, ח), והנפרד בפרש יבא חבל לה (שם סו, ז), כמו שנאמר מן חלק חפצי, חבלי חפצי. אבל קשה איזה צירים וחבלים יאחזו את האדם בעת שבאה השינה? לכן יותר ראוי לקרא חבלי בפה"ח מענין יתרים, כי על ידי השינה תאסרנה הפנים כמו ביתרים חזקים עבותי הפשתה, והנפרד ויפלו בחבל נחלה (תהלים טז, ו), ונמים משון נחרץ חבלו (איוב יח, י), ויפלו חבלי מנשה (יהושע יז, ה), וקשה בזה לשון המפיל כמו בחבלי הגורלות, אבל בצירים וחבלי יולדה לא שייך לשון הפלה אלא לשון הבאה, כמו חבלי יולדה יבאו לו (הושע יג, יג) והיה לו לומר המביא חבלי שנה על עיני: ואל יבהלוני רעיוני. מלשון (דניאל ה, י) אל יבהלוך רעיונך: והרהורים. כ"ש המוקד (שם ד, ב), והרהורים על משכבי, ולא תתורו אחרי לבבכם (במדבר טו, לט) ח"ו בתר הרהור

רְעִים וּתְהֵא מִטָּתִי שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ וְהָאֵר עֵינַי פֶּן אִישַׁן הַמָּוֶת. כִּי אַתָּה הַמֵּאִיר לְאִישׁוֹן בַּת־עָיִן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמֵּאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדוֹ:

עץ יוסף

ותהא מטתי שלמה לפניך. פירוש אם אמות מטתי יהיה שלא יהא פסול שלם במעלתך ולא יצא ממני שום זרע פסול כמו שאמרו רז"ל ביעקב שהיתה מטתו שלמה שלא נמצא פסול בזרעו. אבל אברהם ויצחק נמצא פסול בזרעם:

והאר עיני פן אישן המות. כלומר שמחזיר לי נשמתי ולא תהא שנתי שנת עולם: ברוך אתה ה' המאיר לעולם כלו בכבודו. שמעמידם ממטתם לאור היום ללכת אל עסקיהם:

עיון תפלה

נכון: ותהא מטתי שלמה. שלא ימצא פסול בזרעי כיעקב אבינו ע"ה כדאיתא בתורת כהנים פרשת בחקותי פסוק וזכרתי את בריתי יעקב ובויק' רבה פל"ו סי' ה' למה נאמר באברהם וביצחק אף ולא נאמר ביעקב אף על ידי שהיתה מטתו שלמה לפניו אברהם יצא ממנו ישמעאל וכל בני קטורה יצחק יצא ממנו עשו וכל אלופי אדום אבל יעקב מטתו שלמה כל בניו צדיקים הה"ד כלנו בני איש אחד נחנו כנים אנחנו, ע"כ. ופי' רש"י (בראשית מז, לא) ד"א על ראש המטה על שהיתה מטתו שלימה שלא היה בה רשע שהרי יוסף מלך הוא ועוד שנשבה לבין הגוים והרי הוא עומד בצדקו: והאר עיני וגו'. עפ"ה (תהלים יג, ד) האירה עיני פן אישן המות, פירוש פן אישן שינת המות כי השינה נקרא ששים (רלב"ע): כי אתה המאיר וגו'. מעין החתימה סמוך לחתימה (פסחים קיד ע א): כי אתה המאיר לאישון בת עין. גוף האישון (פופילע) היא מבוטת האור וכשהקב"ה מתן בה חיים מאיר באור החיים: המאיר לעולם כלו בכבודו. עפ"ה (יחזקאל מג, ב) והארץ האירה מכבודו.— נוסח תלמודנו בברכה זו (ברכות ס' ע"ב) המפיל חבלי שנה על עיני ותנומה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין יהר"מ ה' אלהי שתשכיבני לשלום ותן חלקי בתורתך (בנוסחת סנר"א נ"ב זהו תוספת של ר"ס גאון עכ"ל) ותרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לידי עברה (שגמון אינו מדויק ואולי צ"ע לדבר מצוה לדבר עברה. וכ"ה בר"ף) ואל תביאני לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון וישלט בי יצר טוב ואל ישלט בי יצר הרע ותצילני מפגע רע ומחליים רעים ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים וגו' המות בא"י וגו', ותי' ס"ס דקדוק סופרים המפיל חבלי שנה על אדם (וכ"ה ברוקח סי' שנ"ט) יהר"מ שתשכיבני וגו' (כה"ס דילן) לא לידי חטא ולא לידי בזיון ולא לידי נסיון והעמידני ממטתי לשלום בא"י מאיר לעולם, ובגרסת כת"י אלרי מאיר העולם. וכבר נגי' ס"ס דילן ופסלר שהי סוף מעין חתימה אבל נגי' ס"ס ד"ם ז"ל כי והעמידני ממטתי לשלום שפירושו שיגבר השמש משל שהי פוי מעין פתיחה. ונוסח רב עמרם גאון בסדורו דף י"ט ע"א המפיל חבלי שנה על עיני ומשקיע שנת תרדמה על עפעפי ומנוחה על אישון בת עין ושברני (אולי צריכים לקרא ושמרני) כאישון בת עין (עפ"ה (תהלים יז, ח) שמרני כאישון בת עין) יהר"מ ה' אלהי שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום ותן חלקי בתורתך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עברה ואל תביאני לידי חטא ולידי נסיון ולידי בזיון וגו' (כה"ס דילן) והצילני מפגע רע ומחלוים רע ומהרהור רע ואל יבהלוני וגו' (כה"ס דילן) המאיר לכל העולם כלו בכבודו. ונוסח גס"ג בהלכות ברכות ס"ס המפיל חבלי שנה על עיני והמאיר לאישון בת עין והמשקיע שנת תרדמה יהר"מ ה' אלהי שלא תביאני לא לידי נסיון ולא לידי בזיון ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים ותעמידני ממטתי לחיים ולשלום ברוך וגו'. ונוסח הרי"ף המפיל חבלי שנה עלי והמאיר לאישון בת עין יהר"ם ה' אלהי שתתן חלקי בתורתך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עברה ותשלט בי יצר טוב ואל תשלט בי יצה"ר ותהי מטתי שלמה לפניך ותעמידני ממטתי לחיים ולשלום והאירה עיני פן אישן המות בא"י וגו'. ונוסח הרמב"ם בפרק ז' מהל' תפלה ס"ס המפיל חבלי שנה על עיני והמשקיע שנת תרדמה והמאי לאישון בת עין יהר"ם ה' אלהי שתצילני מיצר רע ומפגע רע ואל יבהלוני חלומות רעים ולא הרהורים רעים ותהי מטתי שלמה לפניך ותעמידני מטתי לחיים ולשלום והאירה וגו' המות בא"י וגו'. וכ"ה מסח כתימנים אך בסשמטת „ומשקיע שנת תרדמה" והס"א של ומאיר ומחתימת המאיר לכל העולם. ונוסח הרא"ס בלוריות חיים הלכה ק"ש סמוך למטתו המפיל חבלי שנה על עיני ומשקיע שנת תרדמה על עפעפי ומאיר לאישון בת עין. יהר"ם ה' אלהי ואלהי אבותי שתשכיבני לשלום במטתי ואל יבהלוני חלומות וגו' רעים וגשרני בחלומות טובים ותרחק יצה"ר מכני ומבשרים הארבעים ושמנה אברים שבי ותהי מטתי וגו' והאירת עיני וגו' המות בא"י המאיר לכל

אם קורא על פי הפסוקים של ק"ש יאמר גם כן אל מלך נאמן כדי להשלים רמ"ח תיבות כנגד כל רמ"ח איבריו

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל׀ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה׀ אֶחָד:

בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וִיהִי נֹעַם׀ אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יָדֵינוּ כּוֹנְנֵהוּ:

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן בְּצֵל שַׁדַּי יִתְלוֹנָן: אֹמַר לַיהֹוָה מַחְסִי וּמְצוּדָתִי אֱלֹהַי אֶבְטַח־בּוֹ: כִּי הוּא יַצִּילְךָ מִפַּח יָקוּשׁ מִדֶּבֶר הַוּוֹת:

ענף יוסף

ואהבת את ה' וגו'. ז"ל הרמב"ם בפרק ב' מהלכות יסודי התורה האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך והיאך היא הדרך לאהבתו בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ. מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול. וז"ל בספר המדע וכבר נתבאר שאין אדם יכול לאהוב הבורא אלא יכול לדעת אותו אלא ממעשיו וברואיו כשיתבונן בהם ויכיר מהם גדולתו מיד מתאוה נפשו אהבה גדולה להדבק בו ובאהבתו אהבה גדולה כפי מה שמשיג מגדולתו מהיה אהבתו. ופ"ז נקט נכונה ואמר ואהבת את ה' אלהיך ולא נכתב כל התורה אלא כדי שיגיע בזה למדרגה כדכתיב ובחרת בחיים למען תחיה לאהבה את ה' עכ"ל:

ויהי נעם וגו'. אף הרמב"ם סימן רל"ט הביא שמתחילין מן יושב בסתר עליון. ובכל מקום בתחלה נוהגין להתחיל מן ויהי נועם. וכן נהגו. עוד כתב הרמ"א שמוסיפין פסוק ארך ימים:

עיון תפלה

העולם בכבודו. וברוקח סי' שמ"ה המפיל חבלי שנה על האדם ומאיר לאישון בת עין ותן חלקנו בתורתך ותרגילני לידי מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ואל תביאני לא לידי עבירה ועון ולא לידי נסיון ואל ישלט בי יצר הרע ותעמידני לעשות מצותיך לשלום (כלומר ותעמידני לשלום לעשות מצותיך) בא"י המחזיר העולם בכבודו. ובמחזור ויטרי המפיל חבלי שנה על העין והשקיע שנת תרדמה והמאיר לאישון בת עין יה"ר ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ועון והשלט בי יצר טוב ואל תשלט בי יצר רע ואל יבהלוני חלומות רעים ודעים והשכיבני בבטחי לשלום והעמידני מתוכה לחיים ולשלום והאירה וגו'. חתום בא"י וכו' ונוסחא אבודרהם שהשכיבני לשלום והעמידני לחיים ולשלום, ונוסחת הספרדים לחיים טובים ולשלום [illegible] שלא נזכר כל הברכה בלשון רבים. והנוסח שלנו לא מצאתי מקור לנוסחא ,כי אותה שאמר [illegible] רק בסדורים אחרים מסדורי אשכנז: שמע ישראל. בגמ' ברכות ד' ע"ב אמר ר' יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם ק"ש בבית הכנסת מצוה לקרותה על מטתו, ושם (ה' ע"א) ואמר ר' יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין בדילין הימנו, ושם אמר רב נחמן אם תלמיד חכם

תפלה

הוא אין צריך (לפי שתורתו מגינה עליו אפי' בעידנא דלא עסיק בה כדאמרינן בסוטה כ"א ע"א) אמר אביי אף ת"ח מבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי. ונהגו העם להרבות בפסוקי דרחמי, ובכל בו סי' כ"ח ז"ל ,ואומר פסוקי דרחמי כגון ברוך ה' ביום וכו' ויאמר ה' אל השטן וכו' ה' ישמרך מכל רע וכו' בידך אפקיד רוחי וכו' וברכת כהנים ויש אומרים ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וכו' הנה מטתו שלשלמה וכו' מימיני אל וכו' ומאריך בפסוקי דרחמי כאשר יתאוה" עכ"ל. ובאבודרהם מוסיף הפסוק אם תשכב לא תפחד. ונהגו לומר ויהי נעם וגו' יושב בסתר וגו' שהוא שיר של פגעים על פי הגמ' (שבועות ט"ו ע"ב) ר' יהושע בן לוי אמר להו לגבי קרא תלאי, היכי עביד הכי והאמר ריב"ל אסור להתרפאות בדברי תורה, לאגוני שאני. וכ"ה בירושלמי שבת פרק ו' ה"ב א"ר יודן כאן מתחלתו כאן עד שלא נפגע, והם אומרו שיר של פגעים ה' מה רבו צרי ועל שהוא יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי (באבודרהם כתב בריש סדר הברכות והתפלות ,ואומר יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי לפי שיש עד מחסי ששים תיבות כנגד ששים אותיות שיש בברכת כהנים ושלשים שאמר ששים גבורים סביב לה' עכ"ל, תוס' שבת ירושלמי) ונהוג העולם לומר גם

בְּאֶבְרָתוֹ יָסֶךְ לָךְ וְתַחַת כְּנָפָיו תֶּחְסֶה צִנָּה וְסֹחֵרָה אֲמִתּוֹ: לֹא תִירָא
מִפַּחַד לָיְלָה מֵחֵץ יָעוּף יוֹמָם: מִדֶּבֶר בָּאֹפֶל יַהֲלֹךְ מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם:
יִפֹּל מִצִּדְּךָ אֶלֶף וּרְבָבָה מִימִינֶךָ אֵלֶיךָ לֹא יִגָּשׁ: רַק בְּעֵינֶיךָ תַבִּיט
וְשִׁלֻּמַת רְשָׁעִים תִּרְאֶה: כִּי אַתָּה יְהֹוָה מַחְסִי עֶלְיוֹן שַׂמְתָּ מְעוֹנֶךָ: לֹא
תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָּךְ
לִשְׁמָרְךָ בְּכָל דְּרָכֶיךָ: עַל כַּפַּיִם יִשָּׂאוּנְךָ פֶּן תִּגֹּף בָּאֶבֶן רַגְלֶךָ: עַל
שַׁחַל וָפֶתֶן תִּדְרֹךְ תִּרְמֹס כְּפִיר וְתַנִּין: כִּי בִי חָשַׁק וַאֲפַלְּטֵהוּ אֲשַׂגְּבֵהוּ
כִּי יָדַע שְׁמִי: יִקְרָאֵנִי וְאֶעֱנֵהוּ עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה אֲחַלְּצֵהוּ וַאֲכַבְּדֵהוּ:
אֹרֶךְ יָמִים אַשְׂבִּיעֵהוּ וְאַרְאֵהוּ בִּישׁוּעָתִי: אורך ימים וגו׳

תהלים ג ב
יְהֹוָה מָה רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי: רַבִּים אֹמְרִים לְנַפְשִׁי אֵין יְשׁוּעָתָה
לּוֹ בֵאלֹהִים סֶלָה: וְאַתָּה יְהֹוָה מָגֵן בַּעֲדִי כְּבוֹדִי וּמֵרִים רֹאשִׁי:
קוֹלִי אֶל יְהֹוָה אֶקְרָא וַיַּעֲנֵנִי מֵהַר קָדְשׁוֹ סֶלָה: אֲנִי שָׁכַבְתִּי וָאִישָׁנָה
הֱקִיצוֹתִי כִּי יְהֹוָה יִסְמְכֵנִי: לֹא אִירָא מֵרִבְבוֹת עָם אֲשֶׁר סָבִיב שָׁתוּ
עָלָי: קוּמָה יְהֹוָה הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי כִּי הִכִּיתָ אֶת כָּל אֹיְבַי לֶחִי שִׁנֵּי
רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ: לַיהֹוָה הַיְשׁוּעָה עַל עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה:

הַשְׁכִּיבֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לְשָׁלוֹם. וְהַעֲמִידֵנוּ מַלְכֵּנוּ לְחַיִּים. וּפְרוֹשׂ
עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ. וְתַקְּנֵנוּ בְּעֵצָה טוֹבָה מִלְּפָנֶיךָ
וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שְׁמֶךָ. וְהָגֵן בַּעֲדֵנוּ. וְהָסֵר מֵעָלֵינוּ אוֹיֵב דֶּבֶר וְחֶרֶב
וְרָעָב וְיָגוֹן. וְהָסֵר שָׂטָן מִלְּפָנֵינוּ וּמֵאַחֲרֵינוּ. וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנוּ.
כִּי אֵל שׁוֹמְרֵנוּ וּמַצִּילֵנוּ אָתָּה. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה. וּשְׁמוֹר
צֵאתֵנוּ וּבוֹאֵנוּ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: בָּרוּךְ יְהֹוָה בַּיּוֹם.
בָּרוּךְ יְהֹוָה בַּלָּיְלָה. בָּרוּךְ יְהֹוָה בְּשָׁכְבֵנוּ. בָּרוּךְ יְהֹוָה בְּקוּמֵנוּ. כִּי
בְיָדְךָ נַפְשׁוֹת הַחַיִּים וְהַמֵּתִים אֲשֶׁר בְּיָדוֹ נֶפֶשׁ כָּל חָי וְרוּחַ כָּל בְּשַׂר
אִישׁ: בְּיָדְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי יְהֹוָה אֵל אֱמֶת: אֱלֹהֵינוּ
שֶׁבַּשָּׁמַיִם יַחֵד שִׁמְךָ וְקַיֵּם מַלְכוּתְךָ תָּמִיד וּמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד:

א) איוב יב, י. ב) תהלים לא, ו.

עיון תפלה

מזמור ה׳ מה רבו צרי. וכתב הטור סי׳ רל״ט ואדוני אבי ז״ל היה אומר השכיבנו עד שומר לעולמי׳ אמן, וה״ה שהעתיק הס׳ ל״ח פרק כמה מזמורים נאמרו. וכתב לומר מימיני מיכאל כו׳ שהעתיק ר״א פרק ד׳ ארבע כתות של מלאכים מקלסין להקב״ה מחנה ראשונה של מיכאל מימינו מחנה שניה של גבריאל על שמאלו (וכ״ה בסדור של תפלה. מחנה לאוה״כ מיכאל מימין שמאל וגבריאל השמאל משמאלו) מחנה שלישית של אוריאל מלפניו מחנה רביעית של רפאל מאחריו ושכינתו של הקב״ה באמצע והוא יושב על כסא רם ונשא גבוה ותלוי למעלה באויר וכו׳. ומה שאומר שלום של שמו מימיני מיכאל הוא ע״ש המקובלים בסוד שהוא המרכבה שס״ת הוא מרכבה לשכינה. ולבסוף אומרים שיר לחן שלם בשביל שהוא שמים כוח בפקוד רוחי:

יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמר לציון מלך אלהיך: יהוה מלך יהוה מלך יהוה ימלך לעלם ועד: כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד כי אין לנו מלך אלא אתה:

א המלאך הגאל אתי מכל־רע יברך את־הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: ב ויאמר אם־שמוע תשמע לקול׀ יהוה אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל־חקיו כל־המחלה אשר־שמתי במצרים לא־אשים עליך כי אני יהוה רפאך: ג ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש: ד הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל: כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש חרבו על־ירכו מפחד בלילות:

ג״פ ה יברכך יהוה וישמרך: יאר יהוה׀ פניו אליך ויחנך: ישא יהוה׀ פניו אליך וישם לך שלום: ג״פ ו הנה לא־ינום ולא יישן שומר ישראל: ג״פ ז לישועתך קויתי יהוה, קויתי יהוה לישועתך. יהוה לישועתך קויתי: ג״פ בשם יהוה אלהי ישראל. מימיני מיכאל. ומשמאלי גבריאל. ומלפני אוריאל. ומאחורי רפאל. ועל ראשי שכינת אל:

שיר המעלות אשרי כל ירא וגו׳:

ג״פ ח רגזו ואל־תחטאו אמרו בלבבכם על־משכבכם ודמו סלה:

אדון עולם המלך לעיל. ויש נוהגים לומר סדר מזמורים מתהלים:

(בשכיבה ראשו) יש נוהגים לומר עוד כמה מזמורים כמו שמבואר בספרי מוסר. מיהו כל המזמורים אינו חיוב כלל. רק שמע והמפיל. רק שנהגו לומרם מוסיפין דריב״ל אמרן. ואפילו ריב״ל לא אמר רק ויהי נועם. פי׳ מה רבו צרי. וכ״ש לענין חולה או אונס (מ״ל): כתבו ספרי מוסר שגם הנשים צריכין ליזהר בק״ש שעל המטה בנגינה ודקדוק הנקודות ע״כ: והב״ח כתב דמה שאין נהגו לאומרה משום דהוה מ״ע שהז״ג בלילה פטור. ואינו נכון. דהא נשי נמי בני שמירה ונמי לא. דהא השכבתי דק״ש משום שמירה (מ״ל) וי״ל דמזיקים דמשום שמירה ונמי לאו בני שמירה. והכלא שהפיל הוא מה״נ. והנה הנשים נהגו שלא לאומרה (פ״מ בהגה״א):

ענין הפסוק לא ישן אדם יחידי בחדר מפני לילית משום מזיקים והוא מ״ע שאין בה אלא בפירוש יחידאי: בתחלת הלילה ישן על צד שמאל. ובסוף הלילה על צד ימין. ויתכוין לישן אחר תפילה כמו ג׳ או ד׳ שעות (סל״ח דף כ״ה א׳):

א בראשית מח, טז. ב שמות טו, כו. ג זכריה ג, ב. ד שה״ש ג, ז ח. ה במדבר ו, כד. ו תהלים קכא, ד. ז בראשית מט, יח. ח תהלים ד, ה.

ענף יוסף

לישועתך קויתי ה׳. כתב השל״ה בשם המקובלים ואומר שלש פעמים לישועתך כזה לישועתך קויתי ה׳. לישועתך ה׳ קויתי. קויתי ה׳ לישועתך. קויתי לישועתך ה׳. ה׳ קויתי לישועתך. ה׳ (סל״ם)

עץ יוסף

לישועתך קויתי. וכ״כ ג״פ. והטעם לסגירת המזיקים והמשחיתים מכל מקום קשות שהשם משבח ומגן וד׳ מחנות: מימיני מיכאל כו׳. פי׳ המהרי״ל ע״ד ד׳ מחנות של מלא״ס ה׳:

(א) מצוה על כל אדם שירחוץ בחמין בע"ש לכבוד שבת [ור"ע כי שלא ירחץ כל גופו בע"ש משום דקשה לחשמים בשתו יום] ואם אי אפשר לרחוץ כל גופו ירחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין. ומצוה לחוף הראש ולגלח השערות בע"ש וכן לגלח שערות ראשו אם היו גדולים: (ב) כשנוטל צפרניו לא יטול אותם כסדרן ויתחיל בשמאל בקמיצה ובימין באגודל וסימן לזה דבכג"א בשמאל ובדאג"ה בימין. ואין לקוץ צפרני ידיו ורגליו ביום אחד גם אין ליטול צפרניו או לגלח שערות ראשו בר"ח אפי' חל בע"ש: (ג) כשיושב סמוך לחשיכה ישאל לבני ביתו בלשון רכה (עשרתם ערבתם) הפרשתם חלה ויאמר להם הדליקו את הנר: (ד) יסדר שלחנו ויציע המטות ויתקן כל עניני הבית כדי שימצאנו ערוך ומסודר כשבא מבהכ"נ ויהיה שלחנו ערוך כל יום השבת. ויש לו לאדם לעשות בעצמו מלאכה לכבוד שבת כי מצוה בו יותר מבשלוחו כדאיתא בגמ' רב ספרא מחריך רישא רבא מלח שיבוטא לכבוד שבת: (ה) ישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת דכתיב וכבדתו ודרשי' שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול ואם אי אפשר לו להחליף בגדיו לפחות ישלשל אותם למטה דרך כבוד: (ו) וילבש עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו וזהו כבוד השבת ועל כן לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב שילביש עצמו מיד. וישמח בביאת השבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה כדאיתא בגמ' ר' חנינא מעטיף וקאי בפניא דמעלי שבתא ואומר בא ונצא לקראת שבת מלכתא ר' ינאי אומר בואי כלה בואי כלה: (ז) וירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו. אפי' מי שצריך לאחרים אם יש לו מעט משלו צריך לזרז עצמו לכבד את השבת ולא אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות אלא למי שהשעה דחוקה לו ביותר ע"כ צריך לצמצם בשאר ימים כדי לכבד השבת. וכל המרבה לכבדו הן בגופו הן בבגדיו הן במאכלים ומשקה הרי זה משובח:

דיני קריאת הפרשה שמו"ת:

אע"פ שכל התורה שהיא הסדרה כולה שומע כל אדם בציבור חייב לקרותו לעצמו בכל שבוע פ' אותו השבוע שמו"ת אפי' עטרות ודיבון וכ"ש ראובן ושמעון ואם למד הפרשה שני פעמים עם פי' רש"י חשוב כמו תרגום וירא שמים יש לנהוג שיקרא הפרשה שמו"ת וגם פי' רש"י ומי שאין בידו תרגום כגון שהוא בדרך ואין בידו אלא מקרא לחוד יקרא שני פעמים מקרא ואח"כ כשיבא למקום שיהיה לו תרגום יקרא התרגום: מצוה מן המובחר שיקרא אותה בכל ערב שבת אחר חצות (של"ה) ויטבול אחר הקריאה (מ"א ופוסקים) ויקוץ צפרניו קודם הקריאה (של"ה) אבל אם רוצה לקרות מיום ראשון ואילך קורא וצריך לקרות כל פסוק שנים מקרא ואחד תרגום ולא יקרא כל הפרשה שלה או לכל הסדרה כולה שני פעמים ויאמר התרגום ואם היה אונס גדול בע"ש לכל הפחות ישלימנה בשבת קודם אכילה ואם לא השלים אותה כל יום השבת אעפ"כ יש לו תשלומין כל השבוע עד ש"ע דהיינו שיקרא בש"ע כל הפרשיות שלא השלים עדיין שמו"ת (סי' רפ"ה) ואחר הקריאה שמו"ת יקרא ההפטרה של אותה פרשה ובארבע פרשיות או בשבת ר"ח או כשחל ר"ח ביום א' דאז הפטורה מחר חודש יאמר ההפטורה שקורין בציבור:

[אח"כ יקרא שיר השירים שנו בפסח א' לא פסק פסקי (כ"ב ר"ס)]:

זמן הדלקת הנר וקבלת שבת:

(א) רביע שעה קודם צאת הכוכבים אסור במלאכה מדאורייתא והיינו שיעור בין השמשות הוא ג' רביע מיל דהיינו י"ג מינוטען וחצי ותוס' שבת שם שצריכין להוסיף מחול על שבת לכל הפחות בערך ל"ז מינוטען וחצי *) (והרי הוא בכ"ס רביע שעה) ובאותה רביע שעה אסורה להדליק (א"ח סי' רס"א): (ב) שבעה ושלשים מינוטען קודם זמן זה הוא תוס' שבת שאמרו ברצונו אם רוצה לקבל שבת רשאי ואשה המדלקת בזמן שיעור התוס' זה מן הסתם מקבלת שבת בהדלקה ולכן מתפללת מנחה תחלה ואסורה בכל המלאכות אחר ההדלקה ואיש שמדליק בשיעור תוס' זה מן הסתם אין מקבל שבת עד שיקבל בפירוש ומ"מ טוב שיתנה בפירוש שאינו מקבל שבת בהדלקה ואם צריכה האשה לילך לטבילה או אם יש חופה בעיר ורוצית לילך לחופה יכולה להדליק בתוך שיעור תוספת זה ותתנה שאינה מקבלת שבת בהדלקה (עיין סי' רס"א ורס"ג ועי' פ"מ שם): (ג) ואם תרצה להקדים ולהדליק מפלג המנחה ואילך יכולה להדליק ובלבד שתקבל שבת תיכף ואז אינה יכולה להתנות שאינה מקבלת שבת בהדלקה אפי' לצורך גדול ואם הדליקה מפלג המנחה ולמטה קודם שיעור תוספת שבת שנזכר בסעיף ב' והתנית שאינה מקבלת שבת בהדלקה צריכה קודם הלילה לכבותם ולהדליק פעם שנית ולברך (ורצים מהתוס' שבת דכ"ה ע"ב ד"ה חובה שהוכיח בשם ר"ת דאם היה הנר דלוק מבע"י צריך לכבותו ולהדליק שנית מהא דאיתא התם ובלבד שלא יקדים ובתוס' ברכות דף כ"ז ד"ה רב צלי מוכח דאם הדליק תיכף מפלג המנחה ולא קיבל עליו שבת הוי כלא יקדים) ושיעור פלג המנחה הוא שעה ורביע קודם ל"ה ומשערין אותה שעה ורביע זמניות דרך משל אם היום ארוך י"ח שעות הוי פלג המנחה שעה וכ"ב מינוטען וחצי ומתחלת שיעור תוס' שבת ועד צ"ה יש שעה וי"ב מינוטען והשעה הניא שעה שוה ונמצא ביום שהוא ארוך ח"י שעות יש מפלג המנחה עד התחלת שיעור תוספת שבת יותר מארבעים מינוטען ומתוך הארבעים מינוטען שיהיה רשאה להדליק בתנאי ועל דרך זה תוכל לחשוב תמיד ואם הוא ארוך ט"ו שעות יש פחות משיעור זה וכן לעולם (ולפ"ז מיושב הקושיא שהביא בפ"ז בסי' רס"א בשם הלבוש): (ד) ואם הדליקה קודם פלג המנחה אף שקבלה עליה שבת בשעת הדלקה בפירוש צריכה לכבותם קודם הלילה ולהדליק שנית בברכה כי קודם פלג המנחה אינו כלום (א"ח סי' רס"ג ס"ד ודעשכה בתוס' ברכות הנ"ל): (ה) מדינא א"צ להדליק על שבת רק נר אחד רק שנהגו להדליק שתי נרות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור ויכולין להוסיף כמה שירצה (א"ח סי' רס"ג) אבל שמשה פעם אחד ולא הדליקה ואפי' לא חיסרה רק נר אחד ממה שהיתה רגילה להדליק צריכה להוסיף כל ימיה נר אחד יותר על מה שהיתה רגילה להדליק (א"ר ס"ק שם) ואם מחמת אונס לא הדליקה א"צ להוסיף כי הטעם שצריכה להוסיף משום קנס שתהא זהירה שלא תשכח ובאונס לא שייך זה (מ"א שם) ואם שכחה כמה שבתות

*) נראה שהוא ט"ס וצ"ל ל"ט מינוט וחצי.

צריכה

צריכה להוסיף בכל פעם נר אחד (מ"א שם) ואם היא אשה עניה די לה שתדליק כל ימיה בכל שבת נר אחד ולא יותר ממה שהיתה רגילה (א"ר ס"ק שם): (ו) וצריך להדליק בכל החדרים שהולך שם בשבת (מ"א שם) אחד נשים ואחד אנשים חייבים בהדלקת הנר (א"ח שם) והנשים מוזהרות ביותר וטוב שהבעל יתקן את הנרות (שם) ואפי' אם רוצה להדליק האשה קודמת ושולחת בשבת רבותא שהבעל מדליק ומברך אבל בימי נדותה מדלקת ומברכת (מ"א שם): (ז) כשמדלקת צריכה לברך אע"פ שאע"ג שקבע להדליק נר של שבת ובי"ט להדליק נר של י"ט ומקודם תדליק ותשים ידיה כנגד הנרות כדי שלא תהנה מהאור שלהם ותברך וזה מיקרי עובר לעשייתן וכן בי"ט וכן בשבת חנוכה כן (מ"א שם) ואם האיש מדליק צריך ג"כ להדליק מקודם ולשים ידיו כנגד הנרות ולברך אף שהאיש אין הכתוב אומר מקבל שבת בהדלקה והיה מותר להדליק אחר הברכה משום דלא פלוג רבנן כמו בי"ט: (ח) ואם שכחה ולא הדליקה נרות עד בין השמשות יכולה בין השמשות לצוות לנכרי להדליק אבל לא תברך עליהם כי לא נראו של בהם בה"ש במקום מצוה (דלא כמ"א סי' רס"ג סק"ה) דהא שמדליק הנכרי דמי להדליק קודם כיון שאין שליחות לעכו"ם (ועיין בנו"ב ביו"ד סי' קל"ב ס"ק י"ד לענין טבילת כלים ע"י נכרי שמהם בהדיא כן) ויותר נראה דאפי' אם מצוה לישראל חבירו להדליק אינו מברך המצוה רק המדליק (כמו שכ' הפר"ח ביו"ד סי' א') ודמי למילה ובדיקת חמץ ע"י שליח (וע' בח"י בסי' תל"ב מה שכתב על הלבוש) (שם): (ט) אם נסתפקה אם בירכה על הנרות אם לאו א"צ לברך כי ספק ברכות להקל ועוד דהברכה נקיט ולא זו (מגלת שבעה): (י) אם נתעסקה אם הדליקה קודם פלג המנחה או אחר פלג המנחה היא אינה רשאית להדליק משום דאם הדליקה אחר פלג המנחה כבר קיבלה שבת עליה אלא תצוה לבעלה להדליק עוד לכבוד שבת ואם אין בעלה בביתו תוכל לאחר להדליק עוד לכבוד שבת בלא ברכה: (יא) הרבה בעלי בתים הדרים בבית אחד כמנהג שכל אחת מברכת ומדלקת ואפי' בכולם מדליקים בחדרים אחת מדלקת כל אחת ומברכת (א"ר סי' רס"ג ודלא כמ"א שם בשם הכלבו): (יב) א"כ שמא מדלקת ומברכת היא לא נ"כ הכלה מסתברות (כמבואר בא"ח סי' ס"ם) ואם דרים שם ג' אנשים בבית אחד ואותן אחרים מדליקין מדלקת הסמוכה בלא ברכה מפני שאין לה הכלה מה שיש נרות יותר ואם יש לה בעל אף שדרים עם אחרים בבית א' מדליק הבעל בברכה מפני שהוא יש לו הכלה שם שיש נרות יותר (מ"א ס"ק י"ם): (יג) הנרות צריכין לשיהו דולקים עד סוף זמן הסעודה אף שאוכל מבעו"י ואין דולקות עד הלילה שני ולא שוי ברכה לבטלה שאף מבעדיין יום יש לו הנאה ושמחה בשעת אכילה מן הנרות ומכל מן המובחר שיתנו נרות ארוכות שיהיו דולקות עד הלילה אף שרוצה לאכול מבעו"י (מ"א סי' רס"ג) אבל אם מדליק בבית ואוכל בחצר צריכין הנרות להיות ארוכים שידלקו עד הלילה ואם לא היו ארוכות שידלקו עד הלילה הוי ברכה לבטלה ואם בבית שמדליק היה קצת חושך ומתהנה שם מוס דבר לאור הנרות לצורך סעודה ניכר היכר אף שאין דולקות עד הלילה ואף שאוכל בחצר (מ"א שם) ומזה נראה שאותן הנשים שנוהגין לפניה בע"ש שמדליקין נרות בבית הכנסת ומברכין עליהם משום דמתהנים שם לאור מעט קצת לצורך שבת ואם יש נרות בלא"ה הוי ברכה לבטלה (פנ"ש) ובלא"ה אין מועיל זה טוב רק יש לגמת ממש"ל סי' ב': (יד) כחדרים שהולכים ללמוד בהן לביתם ויש להם חדר מיוחד לשון שם ואוכלים בבית אחר צריכין להדליק נר בחדרם ולברך עליו שאם כוה יש שלום בית שלא יכשל בעץ או באבן וצריך להיות הנרות ארוכים שידלקו עד שיבואו לביתם בלילה ובלא"ה הוי ברכה לבטלה (שם) (משום דדמי למדליק בבית ואוכל בחצר) אבל מי שיש לו אשה ומדלקת עליו בביתו מדליק בחדר המיוחד לו ואינו מברך שאשתו מברכת בשבילו (שם סי' רס"ג): (טו) אורח שאין לו חדר מיוחד גם אין מדליקין עליו בביתו צריך להשתתף בפרוטה אבל אם מדליקין עליו בביתו ואין לו חדר מיוחד א"צ להשתתף בפרוטה (שם): (טז) כשמדליקין הרבה נרות הברכה צריכה להיות על אותן נרות שמדליק על השלחן וצריך להניחם תחלה על השלחן שיאכלו שם וידליקם ויברך עליהם ולא יברך על אלו ויניחם אח"כ על שלחן אחר ואם האשה יולדת כשאין הבעל בביתו וצריכה בעצמה להדליק ומירתה גדולה להוליכה לשלחן או השלחן אצלה יעמידו הנרות אצלה על שלחן קטן או כסא ותדליקם ותברך עליהם ויעמדו שם שעה מועטת ואח"כ יכול ליטלם ויניחם על השלחן הרוצה שיעמדו שם אבל אינה רשאי לאחוז אחר הברכות בידו והיא תדליק אותם כי אינו נראה שהוא לכבוד שבת כי ברוצה יאמר לצורך הוא דנקים (שם): (יז) מי שאין ידו משגת שאול על הפתחים ולוקח לו נר לכבוד שבת שהנר בכלל שוע שבת וע"ז לא אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ודי לו בנר אחד. אכילה שם של שלש סעודות כדי שניהם ולחם משנה של בני סעודות קודמות לנר ונר שבת קודם לקידוש היום וקודם נ"כ לנר חנוכה ומע"ב בנר אחד שני ואם יש לו מעות יותר ממה שצריך לנר אחד יקנה יין לקידוש היום (סי' רס"ג ע' במ"א): (יח) נכון להדליק הנר ולכבותו כדי שיהיה מוכנת והאש בו כאור יפה ובכבל צריך ליזהר לעשות (מ"א שם בשם כתנים): (יט) המדליק צריך שידליק ברוב הפתילה מהפתילה שיוצא מן הנר (רס"ד):

דין אימת מתחיל איסור מלאכה בע"ש:

(א) ניעור שהתפלל מפלג המנחה ולמעלה היכא כשמתחילין מזמור שיר ליום השבת נאסרין במלאכה (ס"מ סי' רס"ה) והמותם אף שלא התפללו עדיין אחר הרוב ואם יש הרבה בתי כנסיות אין אחת נגררת אחר חברתה (מ"א סי' רס"ג) ונ"ל דהם יש מנין בבית אבל היחיד אף שהוא קטע נגררות אחר הרוב. אדם שבא לעיר ע"ש וכבר קיבלו אנשי העיר שבת אע"פ שעדיין עיד היום גדול אם היה עליו שום חסן או משאות הולך לחדר ומניחו לשול (מ"א שם): (ב) יחיד שמתפלל בע"ש אף ע"פ שעדיין לא התפללו הקהל או כבר התחיל ע"ש של שבת חל עליו קבלת שבת ואסור בעשיית מלאכה ואפי' אם כתוב שאינו רוצה לקבל שבת חל עליו שבת בע"כ ואם לא התחיל שאינו רוצה לקבל שבת מיד שיתחיל מזמור שיר ליום השבת הוי קבלה כדין ציבור שמבואר לעיל מיהו גם תנאי נגב הוי (ע' סי' רס"ג סעיף י"א וי"ב ובב"י שם וא"ר) ומיהו יש ליזהר לכתחלה בעירוב: (ג) אם ביום המעונן חשש ציבור וסברו שחשיכה והתפללו ערבית של שבת ואח"כ נתפזרו העבים וזרחה החמה אינם צריכין לחזור ולהתפלל אם היה מפלג המנחה ולמעלה (היינו שעה ורביע קודם

שלום) ואסורין במלאכה אף המיעוט שלא היו בבהכ"נ אין. ונשים אחר שרוב העיר קבלו שבת בעשה (מ"א סעיף י' ובה"ר שהביאו גדולי האחרונים הנ"ל) : (ד) יחיד שהתפלל תפלת מעריב בעוד היום גדול והתפלל תפלה של שבת וקבל שבת עליו מפלג המנחה ולמעלה משום שהיה יום המעונן שסבר שחשיכה ואח"כ נודע שעדיין הוא יום מ"מ כנ"ל בסעיף הקודם הוי"ל כהתפלל בגילה משום עמית דשאני רבים דטריחא (וכמו שנתבאר לעיל אצל מנחה) ומותר בעשיית מלאכה (ע' ט"ז ס"ק כ"ג ול"ח) מיהו אם הדליק נר של שבת וקיבל עליו שבת שהדלקה מחמת שסבר שחשך (תשו"ח ונודע אח"כ שעדיין יום גדול רק שהוא מפלג המנחה ולמעלה כיון שעשה מעשה הדלקה אף שהיה בטעות מ"מ אסור בעשיית מלאכה (דשאני תפלה מהדלקה שהוא מעשה ופ' ס"ח) ודוקא לאחר פלג המנחה (שהוא לאחר י"א שעות פחות רביע ומגיות) אבל קודם פלג המנחה לא הוי קבלה כ"ש ופי' רמ"א בב"י יש מחמירין שאפילו נר שהדליק לשבת אסור לעשות ולפלפעו אם לא לצורך מצוה (פי' רש"ג) : (ה) יחיד שקבל עליו שבת קודם שחשיכה מותר לומר לחברו לעשות לו מלאכ' ומותר ליהנ' מאותה מלאכה אפילו בשבת (פ"ח רש"ג). מיהו אם רוב הצבור קבלו עליהם שבת דאז הכל נגררים בתרייהו בע"כ כ"ל יש חילוק דאם בעוד היום גדול כמו שהם לא יותר סמוך לחשיכה קבלו עליהם מותר לומר לעכו"ם לעשות לו מלאכה וכל מה שצריך אבל אם קבלו עליהם רק שהוא סמוך לחשיכה אסור לומר לעכו"ם לעשות מלאכה אם לא לצורך מצוה כגון לומר לנכרי (ע' דסי' רס"ג ובמ"ח) להדליק נר יו"ט (ס"ד בשם רש"ל וסי' סמ"ג) אבל לעשות בעצמו שבות אסי' לדבר מצוה כמו לערוב ערובי חצרות או לעשות כלי לן ליטול לולב או שופר וכי"ב כמו שנתבאר בסי' שמ"ג ע"ש בפ"ז לענין ביה"ש דמותר לעשות לעצמו ביה"ש שבות לצורך מצוה אבל בקבלו שבת עליהם חמירא טפי ואסור לעשות בעצמו שבות אפי' לדבר מצוה (מ"א ס"ק י' וי"כ ע"ש בס"ח) וכן ליכנס למרחץ אפי' להזיע (שם) כללו של דבר רוקא המירים של מצוה מותר (כמו ביה"ש בלא קיבל פ' מ"ר וט"ז) אמנם לפענ"ד דאפי' אם לצבור קבלו עליהם אחר הוי שעה סמוך ללילה לא חמיר מביה"ש דמותר לעשות מלאכה לצורך מצוה דקבלת צבור הוא רק שיהיה לו דין תוס' שבת כמבואר סי' רס"א סעיף ב' שתוס' שבת היא מתחלה הבקישה ופי' ובמ"א רוצה לעשות כולו תוס' שיהיה רוצה לעשות מקצת שעה ולפ"ז בודאי כשמקדימין כוונתן שעשין אותו לתוס' וכיון שאפי' אין מקבלין שבת חיילין נתוס' שבת שהוא קודם ביה"ש וכיון דחז"ל לא גזרו על שבות ביה"ש שמותר לעשות שבות (כמבואר סי' שמ"ב) כשכבר אחר התוס' מכ"ש שלא גזרו על התוס' שקודם ביה"ש אפי' קבלו שבת בודאי לא היה כוונתן רק שיהיה לו כדין תוס' שבת שהוא דאורי' והרחי' מהתוספות שכ' שלא גזרו על שבות ביה"ש לצורך מצוה ולא חילק אם התחיל קודם:

כללי דיני מוקצה

דין מוקצה באוכלין:

(א) אין שום אוכל הראוי לאכילה מוקצה לשבת אפי' פירות העומדין לסחורה אפי' חטין שזרען בקרקע ולא הצמיחו וביצים שתחת התרנגולת מותר לטלטלן (סי' ש"י סעיף ב') ואפילו שלא לצורך כלל. וכן כרכי קדם שהוכן לקרות בהן מותר לטלטלן שלא לצורך כלל (סי' ש"ח סעיף ד') וביו"ט למאן דאוסר מוקצה בפירות שהכן לאוצר לסחורה צריך שיחשוב ולומר מכאן ועד כאן אני נוטל ומכ"ש בפירות דחזו ולא חזו (מ"א סי' תצ"ה ס"ק י') : (ב) אוכל שהוא בו מעשה בידים בע"ש שלא יהיה ראוי לאכילה כלל בשבת כגון גרוגרות וצמוקים שמניחין אותם לייבשן וכן מסריחות קודם שיתייבשו כיון שיודע שמסריחות השתא דעתו מהן ואפי' נעשו ראויין לאכילה בשבת כיון דאיכא תרתי בגין שהמעשה בידים דחינהו בידים ולא חזו הוי מוקצה לכל השבת אבל אם כבר נתייבשו ביה"ש והיו ראויין ביה"ש רק שהבעלים לא ידעו מזה ואח"כ נודע להם שהיו ראויין ביה"ש מותר וכן התמרים שלקטין קודם בישולן וכונסין אותן בסלים וכן שמבשלין מאליהן מותר לאכול מהן בשבת קודם בישולן כיון דלא דחינהו בידים ולא תרתי בעינן. גרוגרות וצמוקים של נכרים מותרים דאין סכנה שייך בשל נכרים (ש"י בסעיף ב'): (ג) גרוגרות וצמוקים דחזו ולא חזו דאיכא מיניה דאכלי ואיכא מיניה דלא אכלי אי מזמינם נפיק ליה מתורת מוקצה ואי לא לא אבל בעינן ראויין כלל לא מהני הזמנה (שם סעיף ט'): (ד) אוכל שהיה עליו איסור ביה"ש לאכילה ובשבת נסתלק האיסור אם עשה שהאיסור בידים קודם שבת כגון נר שהדליקו בשבת וכבתה אסור (והמסתפק משמן שבנר כיון דבי"ש בשעה שהיה דולק היה אסור (מג"א) להסתפק ממנו כיון דאתי לידי כיבוי והוא דחאו לאיסורו בידים בע"ש אסור משום מוקצה וכן אפי' איסור שבות ממילא רק שהיה בידו לסלק האיסור ולא סילק הוי כדחאו בידים כגון פירות שהיו מחוברין ביה"ש שהיה בידו לתקן בעצמו בע"ש ולא תקן וכן דבר המחובר לידה אסור מה"ט בשבת וביו"ט משום מגו דאתקצאי בין השמשות איתקצאי לכולי יומא ועוד יש טעם לאסור במחובר דאי' גזירה שמא יעלה ויתלוש ובמה יעוד. אבל דבר שהיה אסור ביה"ש ולא היה יכול לסלק האיסור בעצמו כגון שוחט לחולה בשבת שאפשר שלא יזדמן לו שוחט או שכין בדוק לא הוי כדחינהו בידים ומותר בשבת (ב"י בטור סי' ש"ה) ובמחובר ולידה אפילו בשל נכרי דלא שייך סכנה בשל נכרי אפי' הכי אסורין משום גזירה דיעלה ויתלוש וכיון דהן אסורין באכילה משום איסור כי ה' הוי מוקצה לטלטל ועוד דהקצי לגו רגע משום נולד ומשום גזירה דיעלה ויתלוש (מ"א סי' של"ה ס"ק י"ב) אבל שאר דברים שהיה בו משום איסור שבת והוא של נכרי והנכרי עשה האיסור בשבת כגון פת שאפה נכרי בשבת מותר באכילה בשעת הדחק או לצורך מצוה (ש"כ סעיף ד') ויתבאר עוד לקמן: (ה) מעקץ שום מיוחד ועננים אסורין משום גזירה שמא יעלה. (ואין מקומו כאן) וחלב שנחלב מבהמה בשבת אסור נ"ל בטלטול (סימן ש"ה סעיף כ' ועיין במ"א סי' תק"ה ס"ק נ' דהטעם משום מוקצה שונה) וחלב שנחלב מבהמה ביו"ט יתבאר לקמן: (ו) מאכל בהמה כל שהוא ראוי למאכל בהמה חיה ועוף שמצויין מותר לטלטל ואם אינו ראוי אלא למאכל חיה ועוף שאינן מצויין אם יש לו בהמות מין מותר ואם לאו אסור. קש וחציר שלא הוכנו למאכל בהמה או לשכיבה ומטלטלין (ש"ח סעיף כ"ח וכ"מ ובמג"א שם) : (ז) דבר שאינו

ראוי לכלבים ואינו עומד לכלבים רק לאדם כגון שומן
עם ובשר מי שלים ראוי לאכול בצונן ודת חי שלים
מלח אסור לטלטל (מ"א סי' ש"ח ס"ק נ"ז דלא כט"ז
שם) בשבת אבל ביום טוב דראוי לבשלו שרי: (ח) דבר
שאינו בין השמשות עומד לאדם ונבלה והקלקל מאכילת אדם
ונעשה ראוי לכלבים כגון בהמה שמתה בשבת אפילו
בריאה מותר לטלטל דהשתא לאדם הוי מוכן לכלבים
(סי' שכ"ד סעיף ז') וכ"ש למאן דס"ל דמוקצה אסור
כ"ש אסור בבהמה בריאה שמתה רק כשהיתה מסוכנת
מבעו"י מותר (סימן תקי"ח מ"א ס"ק ה'): (ט) אוכלין
ומשקין האסורין לאכול נכרי כגון טריפה ויין נסך כשהוא
בכלים אם הוא דבר שראוי לכלב או נכרי כמות שהוא
כגון בשר טריפה מבושל מותר לטלטל בשבת וביום
טוב כמו אוכלים המותרין (לבהמה) אבל אם אין עומד
לכלב או נכרי כמות שהוא כגון בשר טריפה חי וכן אם
ליכא נכרי כלל במקום זה או דבר טריפה של נכרי
שהופקד ביד ישראל והמפקיד נכרי אין כאן דס"ל
לכלב או נכרים אסרים וכן טבל שאסור ליתנו לנכרי
אסור לטלטל (עמ"ש בחדושי לסי' ש"ח ובסי' תמ"ז):
(י) כל שאתה בידי אדם לא הוי מוקצה ולכן קדירה
עם בשר רותחת ביו"ט כיון שביד אדם לקרבו לא הוי
מוקצה אבל אם סקלה אותו בידים נכון לומר ביו"ט
כגון כסא ששל גוי המרחוים אף שבידו לסבריהן כיון
שסקלה בכוון לגבוה כיון לא הוי מתחה בידי אדם
ואם דאין מוקצה בכל נכרים אפילו נשוקים מחמת
איסור הוא נ"ל משום זה כיון דביד בגברים נסלק
האיסור הוי נתחה בידי אדם רק מתחבר והחשש
לידה אסור בכל נכרים משום שנתנה לגל ומשום
זה מותרת של נכרי שהדליק בנר נכרי בשבת וכנה מותר
לטלטלה לצורך גופו ומקומו כשאר כלי שמלאכתו לאיסור
אבל כשר עלה שנכב אסור בשבת דהוי כשברי כלים
כמו שיתבאר הכלל אסור אפילו בגל נכרי (מ"א סי'
תקי"ט ס"ק נ"ג) אשר אסור לטלטל כי אם לצורך גופו
או מקומו, ועלה אפילו לצורך גופו ומקומו וכו' מ"א
וע"ש סימן תרנ"ט:

דין מוקצה בכלים:

(יא) כלי שמלאכתו לאיסור אפילו הוא גדול וכבד הרבה
(ט"ח סי' נ') מותר לטלטלו אפי' לצורך הכלי שלא
יגנב והוא ענג אבל שלא לצורך כלל אסור. ולמנוע
דבר הראוי להשתמש בו כיום והוא מהם שלא כדי
שיהיה מוקן לו בבפנים כגון סכין מותר לטלטלו שלא
על פיום (עם ס"ח סקי"ג): (יב) כלי שמלאכתו לדבר
שאסור לעשות בו בשבת הוי כלי שמלאכתו לאיסור וכלי
שמיוחד לדבר שאסור לעשות בו ביו"ט הוי מוקצה אף
ביום טוב כגון מנורה שלא הדליקו בה ביו"ט בשבת
(המבדלים) בו ביו"ט יתבאר לקמן וכן קדירה של
מבשלה ומהם מותר לטלטלו לצורך גופו או מקום קדירה
הבית לטלטלה שם אסורים והחם לישנא בו את סכין וכן
לצורך מקומו כגון שצריך להשתמש במקום שהכלי מונח
שם והסרסור לכלי וא"ל, מקומו ראוי לטלטלו לברית
מלאכה מקום מיוחד כמו שיתבאר אחר כך אבל לצורך
הכלי שלא יגנב ויתנו אסור והמתנה עליו להשתמש
אפי' עיקר מיוחד לצורך הכלי מותר (ט"ח סעיף נ'
ומג"א ס"ח): (יג) קורדום ארוגו מלאכתו לבקע בו
הוי כלי שמלאכתו לאיסור. אמנם בהקצה שמבקע ביום
מותר לטלטלו אבל מטלטל וכן מזוזה שהם ביאנתה
בשנים. וחוקה בכלא שהם בשום שמטלטל שכלי מיוחד

למאכל אם אבל להביא שאר דבר שיתר בכלי שמלאכתו
לאיסור כדי לטלטלו אבל בשיתר אסור (עם ס"ח סקי"ד
ובי' בסור בסי' ש"ח): (יד) מותר לשמוע רשום מן
שמשתמשין כי סדרים הוי כלי שמלאכתו לאיסור ומותר
לטלטל לצורך גופו וכן מותר לשמוע סקנה מבחוץ
שאוכלין עליו לייבשו (סי' ש"ח מ"א ס"ק ל"ה): (טו) מסברת
שמסכרין בו הבית כותל ואסור לכבד הבית הוי כלי
שמלאכתו לאיסור (עם ס"ק פ"ט) וכן בגד שפרסו
לאסור ולתנו ומקפיד עליהם בו החפצים אחר כך מלאכתו
לאיסור (עם ס"ק פ"ד) כיס שמיוחד למעות הוי כלי
שמלאכתו לאיסור אבל לא שכחו למעות וכיסו מן מיוחד
למעות רק לפעמים נותנים בו מעות אסור אין בו מעות
שלא לטלטל אפי' לצורך גופו ומקומו כיון דקפיד עליהם
שלא להשתמש בו תשמיש אחר הוי כמוקצה מחמת חסרון
כיס דאסור אפילו לצורך גופו ומקומו כמו שיתבאר
לקמן. אמנם בכיס כתוב כנגד ודאי לא קפיד עליהם
להיות בו דברים אחרים ומותר לצורך גופו ולכן מותר
לנותנו או להביא דבר בתוכו וליטול ממנו ואפי' נוטלת
בנגד נר"ש שרי דהכים בטל אגב הבגד (מ"א ס"ק ס')
תפילין כיון שאסור ללובשן בשבת הוא טוב הוי כלי
שמלאכתו לאיסור וכן כובע: (טז) נר שלם של שלג
או של שמן מיקרי כלי שמלאכתו לאיסור ומותר כשצריך
לו לדבר היתר דהוי לצורך גופו. וכן מותר לטלטל נר
בו היתר שמשמשים בו נראה שאסור לצורך מקומו. אבל
כשאין אין שלם מיקרי ערוה והוא כלי ואסור אפי'
לצורך גופו ומקומו (עמ"ש מ"א ס"ק י"ח): (יז) כלי
שמקפידין שלא להשתמש בו תשמיש אחר כמו משום
כיסוד שלא יתפסד בתשמיש מיקרי מוקצה מחמת חסרון
כיס כגון סכין של סופרים או של שחיטה ושל מילה וכן
כלים שמיוחדין לסחורה. ואם אין דעתו ימכרם חוקה
שמתנן ואינו לסחורה. וכן ליד חלק שעומד למכור
עליו וכן שערי חובות וכתבי המשנה כל שמקפיד עליו
שלא להשתמש בו לנגד על פי ללמוד הם לאסור התשמישים
מיקרי מוקצה מחמת חסרון כיס ואסור לטלטלו אפי' לצורך גופו
ומקומו (עם סי' ל'): (יח) לגבים שמונחין עביו ולא
סדרן לצרך בנין גובל ודאין לעמוד עליהם הוי
דבר הוי כלי שמלאכתו לאיסור אבל סידרן לבנין מוקצין
הן ואסורין. וכן עורות של גבמכ נסה שלא ייחדן
לסחורה בין של אומן בין של בעה"ב מותר לטלטלן דהוי
ליישב עליהן אבל מבסבמה דקה אסור אלא"כ חשב לישב
עליהן. וכן נסרים שלא ייחדן לסחורה אם הן של
בעה"ב מותר אבל של אומן דקפיד עליהן אסור. וכן
ספסל פרוק ואסור מחזון שמסדרין על כסדר שלא יבנסו
עליו בשבת (דהלכו ברמזה כל"פ אסור בשבת) אם
השאר עליהן ליתן על סדרים מותר ואבל שם כבלבען
בנקן אבל לטעת בהן נראה ייש לא הכי מחבוה (סי'
ש"ח סעיף כ"ד לים כ"ה): (יט) כלי שסוא מלום
לגבי שנו בו מותר לטלטל דקיי"ל במוקצה מחמת מיאום
ושריר (סי' רס"ט סעיף ו'):

דין שברי כלים:

(כ) כלי שנשבר בשבת ואבל שבו אם הבגר מכסה יום
אם הוא פרק ראוי לשום מלאכה כגון לכסות בו
כלי מותר לטלטלו אפילו למאן דאוסר שלר (סי' ש"ח
בט"ז ס"ק נ') ואם זרק לאשפה מבעו"י כיון שבטלו
בטלים מלגרות כלי אסור אבל זרק לאשפה בשבת שרי
(עם מ"א ס"ק י"ח) ואם דאוסר לטלטל שברי כלים
שבורלין משום מלאכה וחוקה הסרפי למלאכה שנתלק
לייחד

ליחד למלאכה כגון אבל בבדולי אסור הפנירים למלאכה אלין מדרך העולם ליחד למלאכה כו אסור. ולכן אסור לטלטל מחט שנשבר ליטול בו את הקוץ או לגוז בגמישי שדה שדרך העולם לזרוק מחט שנשבר בין הגרוטאות אע"ג יחדם לכך בפירוש מע"ש (מ"א שם ס"ק כ"ד ועי' פ"ג סעיף י"ט). אבל מחט שלמה שלא ניקבה עדיין מותר ליטול בו הקוץ או לגוז בגמישי שדה דהואיל דמשווי ליה מנא לזה: (כא) דלתות הכלים שנתפרקו בין בחול בין בשבת מותר לטלטלן אפי' שלא לצורך למלאכה מותרת כיון שראויין לחזור עם הכלי אבל שבת לא יתחבר עם כלי כאן (שם סעיף ח'): (כב) דלתות הבית שנתפרקו אפי' בשבת אסור לטלטל ואפי' לצורך למלאכה מותרת שלא עומד מכ"ש לטלטל אף שהוכן ביה"ש ע"י פתיחה ונעילה מ"מ למלאכה כו שהוא לטלטלו מכשיו היה אסור ביה"ש דהא היה אסור לפרקו בשבת ומגו דאיתקצאי ביה"ש למלאכה א איתקצאי לכולי יומא ומינה דכלי שהיה מוקצה מחמת חסרון כיס ונשבר בשבת ורשאי להשתמש אסור כיון שהיה אסור ביה"ש וכן כלי שמלאכתו לאיסור בשבת ורשאי למלאכת היתר אסור לטלטלו מחמה לגל בודאי וכ"ש אסור ביה"ש הוא (שם מ"א ס"ק י"ט): (כג) שירי מגלגלות מותר לטלטל דחזי לכסות בהם מידי ושירי מטלניות שאינן מטליות של מטה אפי' אין בהם ג' על ג' מותר לטלטל דחזי לקנח בו מידי: (כד) מוקצה לבעלים הוי מוקצה לכל העולם ולכן בגד שאין בו ג' על ג' אלא במטלית עשיר דדרך העשיר לזורקו והוא מוקצה אצלו וכיון שהוא מוקצה לגבי בבית העשיר מוקצה לכל העולם אפילו לעניים שבאו לבית העשיר אבל בגד שאין בו ג' על ג' על פני אף העשיר שבבית העני מותר לטלטלו שאדרבה אסור בכל הבית אבל עשירים שבאו לבית העני אסורים לטלטלו. והא דמוקצה לבעלים הוי מוקצה לכל העולם דוקא בכה"ג שלא הוקצה מחמת גריעותא לנהג"ך אבל מוקצה מחמת איסור לבעלים כגון שנדר מככר או תרומה ביד ישראל כיון שהוא מותר לאדם אחר אף לבעלים לא הוי מוקצה (ס' ש"ח סעיף נ"ב בהג"ה ובמ"א שם): (כה) סמפון שאבדו תל מנו אסור לטלטלו ואפילו לבעלים פ"א שסמפון אסור נוירם שמא יתקע ברגל ליכנס ונשאר ליה מנא אבל אם כבר נתקע ברגל ואינו כאן או שנשבר ברגל דלא שייך גזירה א מותר לטמא על שסמפון אחר (שם מ"א ס"ק י"ד).

דין מוקצה בדבר שאינו כלי כלל:

(כו) עצים אלו (מ"א ש"ח ס"ק פ') ואבנים אסור לטלטל אפי' לצורך גופן ומקומן אם לא שייחדן למלאכה ע"ש. והא"ה אלים שבריין לבהמה לא הוי מוקצה ומותר לכל המאכלים אבל אלים לאדם אלין ראוין לבהמה הוי מוקצה אף בשעת הדחק (ש"ך הקב"ו) ועלים ואבנים שמוקצין שייחדן למלאכה שרי ליטול אותן כגון לכסות בו כותית או לסמוך בו טלית או לכסות כגרע (מ"א ש"ח ס"ק כ"ד) בעינן דוקא שייחד אותו מע"ש לכך לעולם (שם ש"ם סעיף י"ט) וגרעינים שמבכרות לכסות בו הדסק מפני יחוד לשבת אסור אבל אסור לומר לנכרי ליטול גרעינים שמבכרות (שם סעיף ל"ג ובמ"י שם) ומכל שכן קופת עצר או של עפרים לפשות בו עריכה דלא' גר מיועד מבעה כלל מותר לטלטלו. ולכן מותר ליקח פירות שמפורים בכל מקום שהוא מוקצה (שם סעיף י"ט) וכן אסור (יומ"ט) לצרוף של המסרט אלא אם כן כבר סרק פלוס מע"ש או שייחדה לנכוח בגולר בה דלוכה מע"ם אבל מקורה נתלפת לא מסי: (כז) אם נכרי עשה כלי בשבת אם עשה מדבר שהוא של ישראל אסור למשתמש בו בשבת (שם מ"א ס"ק פ"ו) ואם עשה מדבר שהוא של נכרי. וכן מה שאפה נכרי בשבת מבלו מותר לצרך מלוה או בשעת הדחק (סל"ה סעיף ד' וסי' מקפ"ז מ"א ס"ק כ"ב) ואם הנכרי שאול במלאכה קודם שבת וגמרו בשבת אין (מ"א סי' שכ"ב ס"ק י') ואם ידוע שעשאו לישראל כגון בגדי שרוצה ישראל או שמכרו ישראל אפילו קנין שמו אסור ליהנות ממנו אם לא צריך לו בשבת יש לנהוג. ואם יש לספק שנגמר קודם שבת מותר. (סי' רנ"ב ובמ"א שם) אבל נברא מבית כלאחר בשבת אסור (מ"א שם): (כח) קנים שלים שמשמש אף שלין יוצאין בו לגרתלים מכל מקום מטלטלין אותו דהוי כלי רק שלש מכבים כל זמן שלא משמש (מ"א ש"ח ס"ק ל"ח):

דין בסיס לדבר אסור:

(כט) דבר היתר שהניח עליו דבר אסור בכוון שיהיה מונח עליו בין השמשות של שבת נעשה בסיס לאיסור אבל בשוכח איסור על דבר המותר לא נעשה בסיס. לכן אם הניח אבן ע"פ החבית שיהיה מונח עליו בכניסת שבת בשוגג אפי' היה דעתו לסלק בשבת מיקרי בסיס ואפילו יש יין בתוך החבית לא מיקרי בסיס לאיסור והיתר כיון שמונח לגמרי רק כאבן מקרי בסיס לאיסור לבד ואסור לטלטל החבית אף אחר שיפול האבן. ואם הניח במקרה כמו שרגילין לבית החלונות אלו על אלו מפני שאין לו ריוח לסדר כל חפץ מקום בפני עצמו כה"ג מותר דלא הוי בסיס לכך והט"ז אוסר. ויש לסמוך על המ"א במקום שהיה דעתו לסלק המוקצה בשבת. והרבה פוסקים סוברים דלא נעשה בסיס רק כשהיה דעתו שיהיה מונח המוקצה על הדבר ההיתר כל השבת אבל כשהיה דעתו לסלק בשבת אף שהיה מונח עליו ביה"ש לא נעשה בסיס ובמקום הפסד יש לסמוך עליהם א (מ"א סי' ש"ט ס"ק ו') וכן המנורה שהדליקו בה בלילה והיה נדעתו לסלקה מותר לטלטל המנורה א בשבת ע"י נכרי לצורך גופו ומקומו כמאר כלי שמלאכתו לאיסור המנורה במקום הפסד אבל בגד מלמט שהכוס הוא מוקצה מלא פלסו דאיתקצאי לאיסורו ולאכלו גם הוא מקרי שבר כלי וגרועה כמ"ש המ"א סימן ש"ח ס"ק י"ח. ואפי' הניח שם שבת קודם כבה ונלטלו בשבת לא מסרי אלא דבר שהניח נרים בפת והסבלק המוקצה ממנו בשבת מותר לטלטלו וכ"כ דאין מוקצה למחצה לשבת (סי' רס"ו סעיף ד' וה'): (ל) אם הניח מוקצה על דבר כאותה שהוא של חבירו לא נעשה בסיס דאין אוסר את של חבירו והיתר אסור שהיא של המוקצה ממנו וכן מותר לנער המוקצה ממנו כמו שיתבאר אבל במקום שרגילין דסודר יחד ליה להגביה ממנו שהניח עליו המוקצה כגון שהניח כלי של חבירו פתח סכר שלא יכנוף לית אם מצא נסים לכן אם היה דעתו ליטלו ממנו בשבת ונלבשים יש מתירין כלולי מותר לטלטלו אבל שניעל המוקצה ממנו (ש"מ סעיף ד' פ"ח ומ"א שם): (לא) במקום שלא נעשה בסיס כגון בשוכח מעות על כסא מותר לנער את הכסא ליפול המעות אם לא היה כן בגלל המעות שלא יגע אסור רק לנער ספר מותר לנער.

ואם הוא במקום שאין יכול לנער אותה במקומה כגון שהיה אבן ע"ג חבית ועומד בין החביות שא"א לנערה שם מגביה אותה עם החבית למקום אחר ולנער שם. וכן בדין שצריך למקום החבית והכר ולא הספיק לו פנאי וכיוצא יכול לטלטלה עם החבית ולהטותה לצד מקומה (שם סעיף ד' וה'): (לב) אם נעשה בסיס לאיסור ולהיתר כגון קערה של היתר דבר איסור ודבר היתר מותר. ודוקא שהדבר ההיתר חשוב לו הרבה יותר מן האיסור אבל אם אין ההיתר חשוב יותר מן האיסור לא מיקרי בסיס להיתר ולאיסור רק לאיסור לחוד. וכן נר שהוא דולק נשמרה לא מהני מה שמונח אצלו ואפי' בסיס להיתר ולאיסור דבין שהוא צריך שמירה לשמור בסיס נשמרה חשוב לו יותר מן ההיתר ועיקרי נעשה לאיסור לחוד כיון שאין צריך לשמור בסיס אלא לנרו רק כשההיתר חשוב בעיניו יותר מן האיסור מיקרי בסיס לאיסור ולהיתר ולא אם אסור לנער שלא יקים הספר גישור יותר ההיתר והאיסור אבל אם יש הספר בישור כגון של גלגל פירות רפושים ולא בתוכם שלא יתפזר הפירות ישפכו יפול אותו כמו שהוא כיון שנעשה בסיס לאיסור ולהיתר ואין מחייבין אותו ליטול הפירות מתוך הסל בידו אבל אם הפירות מונחים בצלים קשים טוטל הבל"ס בידו. ואם צריך למקום הגלגלה יטול הגלגלה כמו שהיא למקום אחר (סי' ש"ח): (לג) במקום שהאבן הוא מונח בבל שורך פ נחת נקב. וכן לפת שקשרין אבן בתוכה כדי לשלאות בה מים בטל אבן הכלי ומותר לטלטלו (שם): (לד) קיסם של תרנגולים ויש שם ביצה אסורה. אף שלא ידע ביה"ש שיש שם הביצה מ"מ כיון שדרך הוא בכך הוי הכנה ולא הוי כסוכה. וכן בכל מקום כיוצא בזה נדבר שדרכו להיות המוקצה עליו בודאי הוי הכנה (מ"א שם ס"ק ו'): (לה) השלחן והמפה שהמנורות והנרות עומדין עליו אם היה מונח על השלחן ביה"ש ג"כ ככרות ושאר דברים שצריך לשם ג"כ שיהיו מונחין על השלחן בשבת שהיא שאין החשובין יותר מהנר והמפה נעשים לאיסור ולהיתר והדין כמש"ל אות ל"ב. ואם לא היה מונח ביה"ש רק פירות על השלחן והמפה בסיס לאיסור לחוד ומ"מ במקום הצריך כגון שנפל נר על השלחן או על המפה יש לסמוך על הפוסקים דס"ל דלא מיקרי מניח כיון שדעתו לסלק אותו בשבת מעל השלחן ומותר לנער השלחן רק בלא יכוין לכבותו ואם יכבה הוי דבר שא"מ ומותר ומוטב לעשות ע"י נכרי במקום שא"א בלי כך אבל נר של שמן של"ה שלא יקרב אותו אל הפתילה ומכ"ש מבעיר אסור לעשות כי אם ע"י נכרי דפסיק רישיה מותר ע"י נכרי ויש ליזהר להניח חלות ג"כ על השלחן ביה"ש כדי שיהיו השלחן והמפה בסיס לאיסור ולהיתר (סי' רע"ז סעיף ג'): (לו) לא מיקרי בסיס רק במקום שמונח עליו המוקצה אבל שאר המפה לא מיקרי בסיס ומותר לכסות שאר המפה שהוא חוץ למקום עמידת הנרות ואם נפל שם נר מותר לנערה לכולי עלמא: (לז) לא מיקרי בסיס רק במקום שההיתר משמש לאיסור כגון שהניח נר על השלחן שהשלחן משמש לנר. וכן בהניח מעות על הכר. אבל כשהמוקצה משמש להיתר לא מיקרי ההיתר בסיס לאיסור כגון פירות שמונחין בסל ומכסן עליו ולא הסירו יכול ליטול הפירות אפילו שבנטילתו הוה עוקר ממקומו דהוי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר דשרי כמו שיתבאר. ומ"מ הפוסקים מחמת לשום שמקרקע לא מיקרי בסיס כיון שלא הסירו. ואפי' היתר מבעוד יום. ועליו שם של שבת לא מיקרי הפירות בסיס לאיסור כיון דלאו הפירות משמשין להאבן אדרבה האבן משמש לפירות. וכן אם כיסה קדרה בדבר המוקצה וקדרה מגולה יכול לגלות ואין בו משום בסיס דהקדרה המוקצה משמש להיתר. ואם אינו מגולה אבל יכול לנהוג כך לנער המוקצה כדי ליטול הקדרה דהוי טלטול מן הצד (סי' ר"ס במ"א ס"ק י' וסי' ש"ח סעיף ח' מ"א ס"ק כ"ג): (לח) לא מיקרי בסיס כי אם כשהוא מונח עליו בין השמשות אבל כשלא מונח עליו ביה"ש רק בשבת לא מיקרי ההיתר בסיס אפילו בשעה שהאיסור מונח עליו. ולכן אם יש על השלחן שלמות וקליפין אם הן ראוין למאכל בהמה מותר ליטול אותן בידו ולהסירו מעל השלחן. אבל ביו"ט אסור דהוי אסור גזרה (סימן תצ"ה במ"א ס"ק ו') ואם אינן ראוין לכלבים ולבהמה מותר להגביה השלחן ולנערן דלא נעשה השלחן בסיס אפילו בשעה שהאיסור עליו כיון שלא נעשה בסיס ביה"ש. ואם יש פת על השלחן מותר להגביה השלחן ולנערה עם הקליפין אע"ג דבכל מקום שהוא בסיס לאיסור ולהיתר ואסור לנער צריך לנער חוץ הכא שאני שאותן הדברים נטלין אגבי הפת. ואם צריך למקום השלחן אפי' אין על השלחן כי אם אותן הדברים שאינן ראוין למאכל בהמה מותר להגביה ולנערה כיון דלא נעשה בסיס לאיסור ביה"ש. ואם רצה לגרד אותן ע"י סכין מן השלחן מותר כיון שלא נגע בהן הוי טלטול מן הצד דמותר כמו שיתבאר לקמן (סי' ש"ח סעיף כ"ז ובט"ז ובמ"א שם): (לט) לא נקרא בסיס אם האיסור אינו על עיקר הבגד כגון כיס שתפור בבגד וכיס נתון מעות מותר לטלטל הבגד אף שיש מעות בכיס רק שאסור ללבשו בשבת מחשש דשמא יצא בו וכן אסור להניח לכתחלה בע"ש מעות מחשש זה. ודוקא כשהיה לבד תפור בבגד אבל אם הכיס תפור לצדו בבגד ומעות בכיס חשוב כמונח על עיקר הבגד. וכן אם כיס מלא מעות קשור בבגד ואינו תפור כיון דהכיס הוא כלי בפ"ע וקשור בבגד הבגד נעשה בסיס לכיס במעות ואם שכחו הדין כמו שנתבאר באות נ"א ע"ש. וכן הדין בתיבה שבתוך השלחן וכיס מעות בתיבה הוי השלחן בסיס לתיבה כיון דהתיבה היא כלי בפ"ע לא בטל לשלחן ואסור לטלטל השלחן אא"כ יש על השלחן דבר היתר שחשוב לו עכשיו יותר הוי השלחן בסיס לאיסור ולהיתר ודינו מבואר לעיל אות ל"ב:

דין טלטול מוקצה בכל פרטיו:

(מ) מוקצה שמותר לטלטל לצורך גופו ומקומו כגון כלי שמלאכתו לאיסור ונטלו בידו בין שהיה צריך למקומו ובין ששכחו ונטלו בידו מותר לטלטלו ולהניחו בכל מקום שירצה. ולכן מי ששכח כיס עליו בשבת והוא בביתו כיון שהכיס לא נעשה בסיס למעות כיון ששכחו בשכחה ומותר לטלטלו לצורך מקומו לכן מותר נ"ל לילך עמו לחדר ולהסיר תורו שם כדי ליפול שם במקום המשתמר. וכן אם היה בידו יכול להוליכו לתיבה. אבל אם הוא בשוק אסור להביאו לביתו משום הוצאה רק מתיר חגורו בשוק והוא נופל ואומר לנכרי לשומרו ואם הנכרי מביאו אין לחוש. אבל אם מדירה שלא יקחנו הנכרי לעצמו ואסור בשוח מסוך ולא עמד לשום בכרמלית שלא שום עקירה בלי ברה"ר בשבת יכול לרוץ עמו לביתו אלא לעמוד בלג כדי שלא יעשה

עקירה

שעורים. ודברים שמוקצים בגופן כגון מעות ואבנים שאין להם שום היתר טלטול אפי' לצורך גופו ומקומו שכחו ונפלו מידיו אסור לילך עמהן למקום אחר רק יזרוק אותן תיכף (סי' רס"ו ועת"ז ואבן העזר שם) ומלבד שיזהר על מילים אף שהן מוקצה מחמת חסרון כיס ואסור לטלטלו אפי' לצורך גופו מ"מ כשהוא בידו יכול להביאו בתוך חדר במקום שירצה דאי יצטרך להשליך כשיזהר מידו ישבר מיניה וכ"ה מהיל (סי' נ"ד סי' רס"ז ס"ק ח') : (מא) במקום שירא מותר לטלטל מעות ודברים המוקצים כגון להצילם מפני הדליקה ואפילו בבית שהדליקה בו יש לסמוך על הט"ז שמתיר או מפני גולגים הבאים לגזול. וכגון להניח בתוך הכיס של מעות דבר היתר כגון ככר או תינוק לטלטל על ידו וחזקה בדליקה או גוזלים שהדבר בהול מותר מחשש שלא יבא לידי איסור דאורייתא. אבל אסור להציל ספרים המוקצה הנפסדת מן הגשמים על ידי ישראל רק ע"י נכרי. ואפי' מפני הדליקה לא התירו רק טלטול מוקצה ולא הוצאה אפי' לחצר שאינו מעורבת (סי' של"ד סעיף ב' וסעיף י"ז). ואם נתאכסן בבית נכרי ומתיירא שאם ירגישו ממעותיו יגזלוהו ממנו והוצאה בזה במקום ששכיח שירא מגזלנים מותר לטלטלן אם הן צרורין בסדינו ואם הן מפוזרים שראוי לתלותן בצואר בתו ואינו מוקצה כ"כ אפי' נושאן אלנו מותר בשעת הדחק ולטלטלן בידו אסור אפילו במפוזרין כיון שלא ייחדן לכך לתלותן בצואר בתו אבל אם מחפשין אחריו ויש הפסד גדול מותר אפי' לטלטלו בידו אפילו אינן מפוזרין ואם צריך לשלחן חוץ לעירוב או הדין. כך כשמחפשין אחריו מותר אפי' נושאן אלנו רק שאין נושא אותן בידו אבל כשאין מחפשין אחריו רק שירא שיגזלוהו ממנו אם ירגישו במעותיו לא שרי רק כשאין הסורין בבגדו שמבטלין קצת לגבי בגד וגם הוי טלטול כלאחר יד. ובנ"א דלית לן ר"ה מש"ה מותר והט"ז מתיר אפילו כשמחזיק אותן בין בגדו לבשרו להוציאן ואם יכול לשבות יושב בביתו ולא לצאת לא יצא : (מב) טלטול מן הצד לצורך דבר המותר מותר במוקצה כגון לגרר המוקצה בסכין או בד"א מותר. וכן לנער המוקצה ע"י דבר אחר. אבל אם עושה כן לצורך דבר המוקצה שלא יגנב או לדחוף חמץ בקנה מן הבית ביו"ט וכיוצא בזה אסור. אבל לטלטל דבר היתר שהמוקצה מונח עליו אפילו במקום שלא נעשה בסיס לא מיקרי טלטול מן הצד ואפילו לשאת תינוק שהמוקצה בידו אסור כ"א בתינוק שיש לו געגועין עליו משום סכנת חולי מותר. (סי' ש"ט סעיף א' וש"ש בהג"ה א') ולא התירו בגם לו געגועין רק כשאבן בידו אבל דינר בידו אסור דחיישינן דילמא נפל ואתי לאתויי אבל לאחוז התינוק בידו כשהוא מהלך ודינר בידו מותר : (מג) אמירה לנכרי לטלטל מוקצה או אפילו לטלטל נר לצורך דבר המותר כיון שיש היתר בטלטול מן הצד מותר נ"כ לומר לנכרי אבל לצורך דבר המוקצה שלא יגנב כיון שאין היתר טלטול מן הצד אסור לומר לנכרי מלבד במנורה שהדליקו בו בין השמשות אף לצורך דבר המוקצה מותר לומר לנכרי כיון שמנהג כך הוי כאילו התנה ולס"א מהני תנאי שלא יהיה בסיס הש"ס מותר (סי' רע"ז סעיף ג' ורע"ס ס"ד) : (מד) אסור להניח כלי שיפול לתוכו דבר המוקצה דהוי מבטל כלי מהיכנו : (מה) ליגע בדבר המוקצה אפי' לצורך דבר האסור מותר (מהרש"א מוילנא ומוכיח מהא דסכין ומדיחין הסמן) אבל בנטורה התלוי ומתנדנד אסור ליגע דשמא יתנדנד מנענעו. וכן בכל דבר עגול שמתנדנד אסור ליגע אבל אם תלוי על המנורה דבר היתר מותר ליקח הדבר היתר ממנו אע"פ שמתנדנד דהוי טלטול מן הצד לצורך דבר המותר (סי' ש"ח וסי' רס"ה מ"א ס"ק ד') : (מו) טלטול בגופו או ברגליו מותר במוקצה ולכן מותר לישב על אבנים אע"פ שמזיז ואפילו לצורך דבר המוקצה מותר לטלטל בגופו (סי' ש"ח סעיף ח' וסי' ש"ח מ"א ס"ק ז' ומ"ש בהגהותי למ"א ס"ק מ"ט) : (מז) מותר לטלטל מוקצה במקום היזק דרבים כגון קוץ או זכוכית שמונח בכרמלית אבל במקום שהיה אפשר לסלקו מע"ש כגון קסם שמונח מאתמול אסור אלא א"כ בטלטול מן הצד וכן שברי זכוכית מותר לסלק מן השולחן כדי שלא יוזק. כהן (סי' ש"ח סעיף ו' וסעיף י"ח) : (מח) אסור לטלטל מוקצה אפי' במקום צער ב"ח כגון בהמה שנפלה לאמת המים אסור להעלותה בידים אבל לומר לנכרי מותר וכן ביטול כלי מהיכנו כגון להניח תחתיה כלים מותר מפני צער ב"ח (סי' ש"ה סעיף י"ט) : (מט) מותר לטלטל מוקצה לצורך חולה שאין בו סכנה וכן משום כבוד הבריות כגון לקנח עצמו ואפי' לטלטל מכרמלית לרה"י מותר לטלטל כדי לקנח משום כבוד הבריות : (נ) מותר לטלטל מוקצה ביו"ט משום צורך אוכל נפש כגון לטלטל שפסל כדי לאפות במקומו או לטלטל האבנים שמונחים על הפירות כדי לאכול הפירות אבל לאכול או ליהנות מדבר המוקצה כגון להסיק במוקצה אסור : (נא) חלב שנחלב מבהמה ביו"ט כיון דרוב בהמות שלנו עומדין לחלב ולגדל הוי מוקצה ואסור. ואף דהט"ז מתיר נראה דלית הלכתא כוותיה בזה. ועוד דאפי' בבהמה העומדת לאכילה אינו מותר כ"א כשנחלב לתוך הקדרה אוכלין שאוכלין ישנו כרוב לכן אינו מותר רק בב' יו"ט של גליות כשנחלב ביום א' או בשבת שלפניו מותר ביום ב' אבל יו"ט של ר"ה אסור וכן נחלב בשבת אסור ביו"ט א' אפילו ביו"ט של גליות : (נב) ולד אף שמותר בשבת מ"מ ביום שנולדה בשבת אסורה משום הכנה שמים אחרים. ולכן אין היתר כי אם כשנולד ביו"ט א' של גליות מותר ביום ב' כדלעיל גבי ביצה. וולד דלא היה בעולם כלל כגון אפר שהוסק בשבת אסור אפי' בשבת. ואפר כירה שהוסק מעיו"ט חשיב מוכן ביו"ט דחזי לכיסוי דם אבל אפר שהוסק ביו"ט בעודו חם שראוי לצלות בו ביצה חשיב מוכן ואם נתקרר הוי מוקצה חוזר ונתחמם חוזר להתירו : (נג) מוקצה דבע"ח אסור בשבת לכן אפי' התרנגולים שבבית שברחו אסור לטלטלן אלא רודף אותן למקום שמשתמרין ושאר בע"ח חיים מותר לאחוז בכנפיהם שידדו אבל התרנגולת אסור שמגביה עצמה. ואין מדדין בר"ה אבל תינוק שרי כל שיכול לדדות קצת. ובהמות שיוצאות ורועות ולנות חוץ לתחום ביום טוב הן מוקצה. ודוקא בבהמת ישראל אבל בבהמת נכרי מותר אא"כ באו בשביל ישראל אסוריה לזה שהובאו בשבילו מחוץ לתחום ובספק יש להקל. ותרנגולת העומדת לגדל ושור העומד לחרישה מוקצה. מיהו מהני זימון מיו"ט א' ליו"ט ב'. אבל יונים ואווזין ותרנגולין שבבית ושאר שעומדין לאכילה ובאין לכלותן מערב א"צ זימון וירא במים יומין מעיו"ט אבל יוני שובך ויוני עליה וגריך סקינתו בפסיחין אפי' באין לכלותן מערב אפי' זימון לא מהני. אם לא בקנים שא"י לפרוח רק שמדדין. וצריך שירשום ולומר זה וזה אני נוטל למחר. ואם זימן כל השובך אם אפשר שיצטרך כל השובך רשאי ונוטל למחר מה בסוף צריך אבל אם אין צריך רק לאת

חיטן

ויזמן כל השינוי לא מהני. וימן ב' ומלא ג' ושאר בהמות הואיל ואימו מגוי לא כתנתים ונכרי שהביא ירכים מידין מותרין דשל נכרי אין צריך הכנה. אבל יונים מפר אין שמהוסרין גידה אסורין אפי' ביו"ט ב' ואין נותנין מזונות לפני דגים וחיה ועוף המוקצין; ודוקא לפניהם ממש אבל בריחוק קצת מהן מותר אבל אין נותנין מזונות לפני אותן שאין מי ניתק עליו והסיר להעמיד בהמה נידים ע"ג מוקצה כדי שתאכל אלא עומד בפניה בענין שלא יוכל לגשת אלא דרך שם ואסור לסלק הכן מלתזו שור של כבש שנתמצא נרירין בלו והוי מוקצה: (נד) בהמה ועוף שנשחטו ביו"ט מותר לטלטל העור והכונס נסלמין דהתירו סופן משום תחילתן דאל"כ לא ישחטו: (נה) עלים המונחים בחדר לגיר; ימות החורף אסור להאכיל מהם ביו"ט ותנן שעומד למאכל בהמה מותר דמסיקין באוכלין: (נו) נפתוה השמנים בנור ונותן נכרי בשבת ויו"ט אף בסוף מלאכה דאורייתא מותר כיון שאין הפירות מוקצין מחמת עלמן אבל אם ניתק נכרי בשביל ישראל אסור עד למוצאי שבת ויום טוב בכדי שיעשה (סי' תקי"ח מ"א ס"ק י"ד): (נז) מוקצה מחמת מצוה כגון עצי סוכה ונויה אסורים כל ז' כמבואר בהלכות סוכה וכן אשה שהדליקה נר של שבת וקבלה עליה שבת אפילו מבעוד יום אסור הנר לכל אדם בטלטול ומכל מקום מותר להדליק ממנה נר חנוכה ובמוקצה מחמת מצוה מהני תנאי קודם בין השמשות הראשון; ואומר איני בודל מהן כל בין השמשות או נומר איני שאראה אוכלן (סי' תרל"ח מ"א ס"ק ח'): (נח) מוקצה משום גנאי דמלאכה כגון כל כסויי הכלים אפי' אין להם בית להיזה ואפי' הכלים מחוברים לקרקע כגון מהריס והוא שהיתן הכיסוי להכלי מערב שבת ויפתח בו מעשה

או שנשתמש בו מבעוד יום לכך אבל כיסוי טור ודות או כיסוי חבית הקבוע בקרקע לגמרי אסור לטלטלה אלא א"כ יש להם בית אחיזה ובלאו הכי אסור לכסות בו משום בנין וממילא אסור לטלטלה אפילו אינו מונח על הבור דהוי ככלי שמלאכתו לאיסור וגרע מיניה. מסרק של פרקים או שאר כלי של פרקים אסור לטלטל גזירה שמא תפול ויתפרק ויהדק ואסרו עוד אפילו מסרה שיש בה חריצין שדומה לשל פרקים אבל מנורה או כלי שדרכן בכך להיות תמיד רפוין מותר ולא גזרו אטו מיהדק כיון שכלי הזה דרכו להיות רפויים (מ"א סי' רע"ט ס"ק ד') וביו"ט מותר להעמיד מנורה ושלחן של פרקים אף ע"ג שאינן רפוין והוא שלא יהדק: (נט) גרף של רעי או דבר מוקצה המאוס עליו אם הוא במקום דריסת רגל מותר להוציאו לאשפה אפילו בלא כלי וכשהכלי עדיין בידו מותר ג"כ להחזירו ובלא"ה אסור להחזירו אם לא שיתן לתוכו מים וראוין לשתות בהמה בהגרף או מותר להחזירו אגב המים אם צריך לצאת עליו או להוציא בו עוד מותר. מנורה שהדליק בה ביו"ט אפי' הוא מאוס יש להחמיר ואין עושין גרף של רעי לכתחילה כיצד אסור להביא דבר לידי מיאוס אפי' אינו מתכוין כדי להוציאו ואם עבר ועשה מותר להוציאו ובמקום שסידלא אפי' הגרף מונח בחצר מותר לבכנים מסתו או שולחנו אבל הגרף כדי להוציאו. מותר ליתן כלי תחת הדלף שהוא ראוי לרחיצה וכשיתמלא שופכו ומחזירו למקומו אבל דלף שאינו ראוי לרחיצה אסור להעמיד תחתיו כלי כשאין דעתו לשפכו משום ביטול כלי מהיכנו. ואם דעתו לשפכו כשימאס עליו אסור משום שאין עושין גרף של רעי לכתחילה שלא במקום הסידלא ובדיעבד אם נתן והמאוס עליו והוא במקום דריסת רגל מותר להוציאו ולשפכו:

דיני חלה

הפרשתה ומינים החייבין בחלה:

(א) עכשיו המנהג בפשוט שמפרישין חלה ושורפין אותה ומכניין להסליק לתנור שאופין בו את הפת (סי' של"ב): (ב) אין חייבין בחלה אלא חמשה מיני התבואה ואלו הן חטין. שעורין. וכוסמין. ושבולת שועל. ושיפון. (היינו דגן) ועכשיו אין ידוע לנו מה הוא המין כוסמין (סי' שכ"ד) ואותן החמשת מינים מצטרפין זה עם זה אם לא מהן עיסה ביחד אפי' בשלא לשן ביחד רק שעירב העיסות עד שנעשו גוף אחד ג"כ מצטרפין זה עם זה לכשיעור (שם) ואם לא לשן ולא עירבן רק שצירפן בכלי או ע"י נשיכה יתבאר לקמן בעזה"י: (ג) אין חייב בחלה אלא עיסה מחמשת רבעים קמח אבל פחות מזה פטור והשיעור של חמשת רבעים הוא מדה שמחזקת עשרה והרבעים ביצים ותומם בילה וכיצד מעשרין עקרין מדה גדולה וממלאים אותה מים שתהא מלאה ונותנין לתוכה מ"ג ביצים ותומם בילה והמדה המחזקת המים היוצאין מאותו כלי לתוך מחמת הביצים הוא השיעור חלה (שם) [והגאון מהרמ"ה ז"ל כתב בתשובות הנדפסות אצל הר"י אבן מיגא"ש על מה שבטעות דנ"ל להלכה ולמעשה כמ"ש הגאון בגל"ח דבשיעור מ"ג ותומם בילה שלנו יטול חלה בלא ברכה ובשיעור פ"ז ואלי בילה יברך]: (ד) המשת רבעים קמח הללו שאחר והסובין והמורסין מצטרפין להשלים אם לשן בלא הרקדה אבל אם ריקד מהקמח וחזר

ועירבן אין מצטרפין (שם). (ה) הגוטל קמח מאחד מחמשת מיני דגן הנזכרים לעיל שחייבין בחלה ומשאר מינים שאין חייבין ולש מהן עיסה ביחד אם אין בעיסה כשיעור חלה ממין שחייב בחלה פטורה מחלה אפילו אם הרוב ממין שחייב בחלה לפי שאין מצטרפין אפי' בלש יחד רק חמשה מינים ואם יש בעיסה כשיעור חלה ממין החייב בחלה אם אותו המין שחייב בחלה הוא הרוב חייב בחלה וצריך לברך עליהם אבל אם המין שאינו חייב בחלה הוא הרוב רק שיש בהמין שחייב בחלה כדי ליתן טעם בעיסה יש בזה מחלוקת הפוסקים אם חייבת בחלה ומפרישין ממנו חלה בלא ברכה ואם הוא המעט עד שאין נותנת טעם בעיסה פטורה מחלה (שם):

דיני צירוף העיסות לענין חלה:

(א) שתי עיסות שאין בכוס אחת מהן שיעור חלה ויש בשתיהן שיעור חלה או שבאחת יש בה כשיעור ובאחת אין כשיעור אם אין מקפיד על התערובתן כמו שיתבאר לקמן אם נוגעות זו בזו עד שנדבק מזו לזו (וזה נקרא נשיכה) היינו שכשנוטלין כ"כ שאם ינטל עיסה אחת ינטל מחברתה עמה מצטרפין וחייבין בחלה וכן אפילו אם אין נדבקין זו בזו והם בכלי אחד הכלי מצרפן לחיוב חלה ואפילו אחר שנאפה ונעשה פת מהני צירוף כלי להתחייב בחלה (י"ד סימן שכ"ה): (ב) צירוף כלי לא מהני אלא בכלי שיש לה דפנות וכשניהם בתוך הכלי וצריך שלא יצא שום ככר אחד או עיסה אחת כולה חוץ לדופני

לחוספי הכלי דאז אין הכלי מצרף (אותו ככר או אותה העיסה שיצאה חוץ לחוספי הכלי) ולא מהני מה שמכסה במפה עליה ואם המקצת מן הככר או מן העיסה שמונח תוך הכלי ומקצתה חוץ לכלי או הכלי מצרפן (שם): (ג) אם נתן את העיסות או את הכיכרות במגלא שאין לה בזבזין אין מצרף לחלה ואם מכסה אותה למעלה בסדין או במפה כשהן שמונחים על המגלא אין חשוב כמו כלי לצרפן לחלה ונכון אם אין כלי שיחזיק את כולם כדי לצרף אותם לחלה שיניחם בסדין ויכסה באותו סדין עליהם הוי כמו צירוף כלי ואף שבאמצע מגולים רק יזהר שלא תהא מהם שלימה חוץ לכיסוי (שם): (ד) בד"א שמצטרפין ע"י הכיסוי וצירוף כלי כמו שמתבאר לעיל דוקא שהיו העיסות של אדם אחד ואינו מקפיד על תערובתן אבל אם מקפיד על תערובתן כגון שאחת פת קיבר ואחת פת נקיה או שבעיסה אחת יש כרכום ובשנים אין בה כרכום אותן מסתמא אפי' אדם א' מקפיד על תערובתן ואין מצטרפין וכן אפי' בעיסה במין שהם בני אדם מקפידין אם הוא מקפיד בפירוש שלא יתערבו זה עם זה אין מצטרפין (סי' שכ"ו):

דיני צירוף בעיסות של שני אנשים:

(א) שתי עיסות של שני אנשים שאין בכל אחת שיעור חלה ויש בשתיהן שיעור חלה ונתערבו יחד שלא מדעתן עד שנעשו זו בזו או שנתן כ"א קמחו לנחתום ועירבן הנחתום שלא מדעתן אפי' ע"ד לחלק אחר אפייה אפי' אם השני העיסות ממין אחד שאם היה מאדם אחד לא היה מקפיד על תערובתן מ"מ כיון ששני בני אדם מסתמא מקפידין שלא לערב עיסתן הש"ס א"כ ופטורין מחלה אלא א"כ ידוע בבירור שאין מקפידין על עירוב העיסות והיה דעתן גם קודם לחלק עד אחר אפייה דאז מצטרף וחייבין בחלה ותלמידים הלומדים ביחד לפני רב אם נתן כל א' קמחו לנחתום לאפותו ועירבן הנחתום בלא מדעתן כדי לחלק אחר אפייה מצטרף וחייב בחלה כיון שמסתמא אין מקפידין וכן שני שותפין מסתמא אין מקפידין (שם): (ב) בני אנשים שלשו עיסה שאין בה רק כשיעור אחד אם היה דעתן לחלק בבצק פטור אפי' אם אחר שחלקו הוסיף כל אחד ואחד בעיסתו עד שהיה בהם כשיעור פטורין מחלה כיון שהיה להם שעת חיוב ונפטרו אבל אם הוסיף כ"א שיעור חלה חייב אבל אם היה בדעתן בשעת לישה לחלק לאחר אפייה אפי' חילקום בבצק חייבין (ש"ך סימן רכ"ו): וכן אדם אחד שעשה עיסה כשיעור כדי לחלק הבצק בפחות מכשיעור לאנשים אחרים או לב"ב שאינן סמוכין על שלחנו וחלקה בבצק אחר כך פטורה מחלה ואפי' הוסיפו אחר כך על כל חלק עיסה עד שיהיה בה כשיעור פטורה כיון שהיה להם שעת חיוב ונפטרו הוי כעיסה שגורמה חלתה אבל אם הוסיף כשיעור חלה חייב בחלה אבל אם לא היה בדעתו בשעת לישה לחלקן בבצק לאנשים הרבה אף שחלקן אח"כ חייב בחלה (שם): (ג) בשני מינים מן חמשת מינים שחייבין בחלה אין מצטרפין ע"י נשיכה וצרוף כלי אף באין מקפידין על תערובתן רק עיסת דגן מצטרף עם עיסת שעורים וכן עיסת שעורים מצטרף עם עיסה של שבולת שועל אבל שאר מינים אין מצטרפין זה עם זה אם לא שלש אותן ביחד דאז כל החמשת מינים מצטרפים כמו שמתבאר לעיל ולהרמב"ם עיסה של דגן מצטרפת עם של שבולת שועל ולכן לכתחלה אין לצרף עיסת דגן עם עיסה של ש"ש ע"י נשיכה או צירוף כלי ואם צירף מפריש חלה בלא ברכה (סי' שכ"ד): (ד) אם דיבק עיסה שלא היה בה שיעור חלה עם עיסה של חמשת מינים ממין שאינו מצטרף שלא היה גם כ"כ כשיעור חלה וכן שהיה בה כשיעור חלה ואחר כך חלק אותה והוסיף על כ"א מהם עד שהיה בו כשיעור חייב כ"א בחלה כיון שלא נפטרו כשהיו מעורבין ועכשיו בא לכלל חיוב אבל אם דיבק שני עיסות ממין אחד ע"ד לחלקם לשני אנשים ולא היה בכל אחד מהם בפ"ע שיעור חלה רק בין שניהם וחלקן אחר כך והוסיף על כ"א מהם עד שהיה בו כשיעור חלה פטורים לפי שבשעה שהבצק היה להם שעת חובה הם היו פטורים באותו שעה (כמו שנתבאר לעיל שם):

דין כיצד מפרישין חלה מן עיסה שיש בה כשיעור חלה על עיסה אחרת שיש בה כשיעור:

(א) אם יש לו שתי עיסות ממין א' ויש בכל עיסה כשיעור ורוצה להפריש מזו על זו או שאפה אותם פת ורוצה להפריש מאחד על כולם אע"ג דלא צירוף כלי ולא נשיכה שלא כיון שהיה לפניו (זה מיקרי מן המוקף) מפרישין מזה על זה ומה אם יש בכל אחד כשיעור אפי' אם הוא מקפיד עליהם שלא יתערבו כגון שאחד פת קיבר והב' פת נקיה או באחד יש כרכום ובשני אין בו כרכום רק אם הם של אדם אחד מפרישין מן האחד על חבירו הסמוך מן המוקף ואם לא היו עיסות משני מינים ויש בכל עיסה כשיעור ומונחים שלה לפניו אין מפרישין מאחד על כולם רק עיסת חטין וש"ש מפרישין מזה על זה אבל שאר מינים אין מפרישין מזה על זה (סי' שכ"ד סעיף ג'):

דין אם מפרישין חלה מעיסה של תבואה ישנה על עיסה מתבואה חדשה או להיפך:

(א) עיסה מתבואה חדשה ויש בה כשיעור חלה ועוד עיסה מתבואה ישנה ויש בה נ"כ שיעור חלה אין מפרישין לא מן החדשה על הישנה ולא מן הישנה על החדשה ואם עשה שתי עיסות ואין בכל אחת שיעור חלה ויש בשניהם שיעור חלה והדביקן זו בזו או שצרפן בכלי אין מצטרפין להתחייב בחלה אפי' אם רוצה להפריש חלה מאמצע שניהם דאז מפריש מן החדש על החדש ומן הישן על הישן אפ"ה אין מצטרפין מדרבנן מחמת גזירה (שמא יראו שמצטרפין יבואו להפריש מזה על זה) אבל מדאורייתא מצטרפין וחייבין בחלה ולכן לכתחלה אין להדביק אותן או לצרפן בכלי ואם עבר וצירפן אסור לאכול אותן עד שיפריש על כל אחת מעיסה אחרת בלא גורמה חלתה מן החדש על החדש ומן הישן על הישן (סימן שכ"ד) ודוקא ע"י נשיכה וצירוף כלי אין מצטרפין אבל אם לש עיסה אחת מתבואה חדשה וישנה או שעירב העיסות עד שנעשו גוף אחד מצטרפין: (ב) אם לש ביחד עיסה בלא גורמה חלתה ועיסה שגורמה חלתה אם יש נגד עיסה אחרת שיש בה נגד שיעור חלה שלא גורמה חלתה נוהג אגב העיסה שנתערבה כדי שיהיה מן המוקף ומפריש ממנה על העיסה שנתערב לא נשיכה ולא צירוף כלי ואם אין בעיסה הב' שיעור חלה נגד רק עם צירוף העיסה שנתערבה צריך להדביק אותה אל העיסה שנתערבה או לצרפן יחד בכלי ואם אין לו אחרת שלא גורמה חלתה מפריש מעיסה שנתערבה מינה ובה (שם) וע' מ"ש בסוף הלכות חלה: (ג) נוהגין הנשים ליקח מעט בצק מעיסה שגדולה קודם הפרשת חלה ומשהין אותה שיהיה לשאור להחמיץ בה עיסה אחרת כדי שיהיה אותו השאור מן החיוב ואז אף אם

ויתן עיסתו שאסור ליה בשעת הפרשת חלה מהעיסה יהיה מחוץ על השולחן [ויחשוב שלא לפתוח כאסור אם השמעתי שקורין בלע"ז ואם אינו רק עין בשאר (מקומות פרוש)] (ולכתחלה קשה כיון דמהאור דלית ליה על העיסה והחזיר ביחד ס"ל כשהוא אחד כ חלה מן העיסה השני שאסור נ"ב ומה בכך שהוא שאסור קודם שמפרישין חלה וכדמשמע קצת בסי' של"ז בפ"ת והמ"ד דאוסרין לחלק בלק גדול שהיתה ביחד לברכה אפשר לכל אחד שיעור חלה ביחד כ"א שיעור חלה ע"ש ולכן ברכה דהא דחלה אחת פוטרת כל העיסה שהיתה ביחד אף אחר שנחלק לעיסות מ"מ אם מוחזק בפירוש שלא ישאר רק העיסה ולא כשהיתה אף שהיה שלימה שהיא פוטרת דחלה כמו תרומה שניטלה מהמחובר וכשמחשב שלא לפטור אינה פוטרת דהא לאפרת הם בזה שהם דהוי ברכה שלימה לבטלה כיון שיכול לכוין ולפטור בברכה אחת) ואם כן שאני שהורמה שלא נכון נחלק עיסה גדולה שלא הורמה חלתה אם יש לו עיסה אחרת שלא הורמה חלתה ויש בה כשיעור חלה תורם ממנה על העיסה הגדולה ע"י הקפה ואם אין בה כשיעור חלה מצרפו בכלי או ע"י כיסוי לאותה עיסה גדולה ואם אין לו עיסה אחרת מפריש מן העיסה גדולה עצמה וכה ובדיעבד מהני על העוסקים שהמבריס דים בילה בדבר לח ומפרישין מן החיוב על הפטור וכן מותר להחזיק ניקח מעיסה זו שאר קודם שמפרישין ממנה חלה לתקן בו עיסות אחרות דהוי ולא מיפטר דמהדרי הרי ויהי לחם של הכהן (סימן של"ד): (ד) אף ספק שהגיעו לעיסה שלא הורמה חלתה ובתוכו בשר מותר להפריש אח"כ ממנה וגם תפשר אף ההרמה של העיסה שנבלע בבשר ולא מבריך דהוי כמפריש מן החיוב על הפטור כיון דהעיקר לאורייתא (ש"ך בשם מ"כ) ועי' בסוף הלכות חלה ובפ"ת אוסר להפריש ממנו וכו' כיון שהיה בעיסת הפשטידה שהם בשר אמנם הוא חשוב דהעם בשר שנבלע בעיסת הפשטידה אינו חיק להעיסה לענין חלה דהעם אין מבטל העמה וע"ל בסוף הלכות חלה: (ה) עיסה שאין בה כשיעור ונעשה אפייתה תלויה עד שגדלה והרבה כאילו יש כשיעור האסורה וכ"ה אם תפחה קודם אפייה (שם): (ו) אסור לעשות עיסתו פחות מכשיעור כדי להפקיע מחיוב חלה אבל בפסח מותר לעשות פחות מכשיעור מחמת חשש חימוץ ואחר כך יצרפן לחייבן בחלה (שם):

דין אם מפרישין חלה בלא רשות בעל העיסה:

(א) אין מפרישין חלה בלא רשות בעל העיסה מיהו היכא דבעל העיסה אינו בביתו ואם ימתינו עליו מלאפות עד שיבוא לביתו יפסידו חלה יש חשש קלקול העיסה יכולה המשרתת בעצמה להפריש חלה בלא רשות בעלת העיסה ואפי' אחרת שאינה משרתת אינה יכולה להפריש חלה בלא רשות' אא"כ כשימתינו על בעלת העיסה עד שתבא לביתה בודאי יתקלקל העיסה דלא בודאי ניחא לה (ש"ך סימן שכ"ח): (ב) שני שותפים א"צ ליטול רשות זה מזה אבל אחר א"י להפריש עד שיטול רשות מהשניים (שם): (ג) אם נתן רשות לאחר בשדה קמה שיפריש לאחר שיעשה עיסה מועיל (ולא מבריך כיון דהמפריש חלתו בקמה לא עשה ולא כלום וה"ל הוי אמר דליתא בעולם לא מצי שגיד לא תלי משום בלית עליה כיון דיכול להביא עיסה ולעשר עיסה זו

הפרש חלה על קמח זו לכשיעשה עיסה מהני שמפריש (שם):

דין איזה פת חייב בחלה:

(א) אין חייב חלה אלא בעיסה שראוי לבא לידי לחם פיסה קרוי לחם דכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ וכו' (סי' שכ"ט): (ב) עיסה שבלילתה רכה כגון סופגנין שנבלל אותה רק מהמערבין מים עם קמח וסופגין אותה לתוך המחבת ומטגנין אותה במחבת שלא ע"י משקה חייבת בחלה אבל אם מטגן במשקה פטור מחלה (שם): (ג) עיסה שבלילתה עבה תגבלה ע"ד לבשלה או לטגנה ומשום כך אם היה בה שיעור חלה יפריש חלה בלא ברכה ואם היה דעתו בשעת לישה לאפות מקצת ממנה ואפילו פחות משיעור חלה מפריש חלה בשעתו בלא ברכה ואם לא היה בדעתו בשעת לישה לאפות ממנה רק אח"כ נמלך לאפות ממנה צריך מקודם לאפות אותו מעט ואח"כ יפריש חלה בברכה (שם): (ד) העושה עיסה במי ביצים או בשאר מי פירות אם עושה אותה כדי לאפות קיכלי"ך וכה"ג אם אין בו תערובות כלל מז' משקין (והן יין. דבש. שמן. חלב. טל. דם [ודיש]. מים). המחמירים יש שלוחה אם חייב בחלה לכן יפריש חלה בלא ברכה או אם יש לו עיסה שלא הורמה חלתה יניח עיסה זו שנילושה במי ביצים או במי פירות אצל העיסה שלא הורמה חלתה ויפריש ממנו על העיסה שנילושה במי פירות (ש"ך שם) אבל אם יש בו תערובות משאר משקים אפי' מעט מעט לישה חייב בחלה בברכה: (ה) העושה עיסה במי ביצים לבשל כמו לאקשי"ן או קרעפלי"ך וכיוצא אם אין בו תערובות כלל מן המשקים המחמירין א"צ להפריש חלה ממנה אפילו בלא ברכה ואם רוצה לאפות ממנה יפריש מכל העיסה חלה בלא ברכה ואם יש בו מעט מים או שאר משקים דינו כמו בסעיף ד': (ו) יש ליזהר מללוש עיסה במי ביצים או בשאר מי פירות לבדם אא"כ יערב עמהם ממשקים המחמירים מחמת דעיסה שנילושה במי פירות לבדם אינה מוכשרת לקבל טומאה וא"כ חלה זו מסורה ולאוכלה נ"ל א"א דאינו רוק טמאים (שם): (ז) הדוגמאות שבלילתן עבה כגון לעקי"ך חייב בחלה לכ"ע וכן המפוצין לעקי"ך שיעור חלה צריך להפריש חלה וכן במקום שנוהגין כשעושה החונה או בית מילה שלוקחין לו לוסכין כ"א לעקי"ך וכ"א אין מפריש חלה ממנו בביתו מפני שהוא פחות מכשיעור ואחר כך כשנצטרפו יחד בכלי אצל מי שנתקבלו לו חייבין בחלה וצריך להפריש ממנו חלה וכיון לבלוע מכ"מ מפה בלא ברכה והטעם שמה אחד מכל בביתו כשנצרפו עם שאר עיסה שלו וה"ה מהשטור על החיוב כשיטא ביד זה לכן ינהג מכ"מ משם:

דין חלה בעיסת עכו"ם:

(א) הקונה בצק מנחתום עכו"ם אף שיש בה כשיעור חלה א"צ להפריש ממנה חלה וכן אם לקח מן המנחתום פחות מכשיעור והוסיף עליו הישראל עד שיהיה בו כשיעור ספק אם לא הוסיף עליו הישראל כשיעור מעיסה שלו וכל שכן הקונה פת מנחתום עכו"ם שא"צ להפריש ממנה חלה (שם):

הגב"י בסימן ש"ל הביא בשם מ"כ וז"ל הלוקח עיסה מן הנכרי נוהג פטורה מחלה ואירע שם עיסה של ישראל שחייב בחלה א"א להפריש עליו מהמקום

אחר

אבל הרי שמפרישין מן החיוב על הפטור אם עיסה עצמה מן החיוב שיש הרוב אלא כמעורב כולה מן החיוב גרע ואוכלה עיסה אלא מתערבת חיובא אף על גב דאורייתא מדרבנן מ"מ כיון שהעיסה שנתערב בה הוי דרבנן הוא דחלה בזה"ז דרבנן טפח שנתבטל ברוב ואוכלה עיסה אלא שמעורבת. אין כאן אלא חד דרבנן ואין מפרישין מזה על זה והוי מחויב על הפטור ומבואר רש"י שמנחות דף נ"א דר"ש מודי שנתערב בו הכל שאלין וכו' ע"ש ודר"ע נגד עליו הסבר זה מהא של פטור דלא נתערב בו אף שבזה נתערב ממנו חלה שם אלא שנעשה ממנו חלה וכן בגבל פטור מן עיסה אלא חורשה אלמא חשרינן עם עיסה שבורחה אלמא דיכול להפריש אלא שמשום אסור פ"ה ואין להקשות על הר"ש דמלי שיטת רש"י שכן דפטור הוא על הפטור כמשה משום דעתה לעיקר דאורייתא דו"ל בכל: הב"ח אין בו משום שכ"ה אף שהפטור הוא מתוך ידוע שמפריש שמעיד ל"ש אלא מדרבנן כמבואר (בס"ה יו"ד סי' ל"ח): והנה הב"י הב"ח שמחיק דיש על הפטור ונראה דהא מהם שמחלקין בכבלי כמו ע"כ ואוסן דמותר להפריש בכה"ג מה"ט אך מ"מ צריך ליישב הך דמנחות דף ל"א דשם חיקא לקוח דמלי להפריש ממנו דמשמע דאסור להפריש מחיוב גמור ובדבריו שם"כ מסכים עמו והנה אסור לחלק בין מאמר נחלה דהכא שם דאסור להפריש מן הפטור דאורייתא לחיוב מדרבנן אינו משום שהוא דחיוב בדרבנן דהא אתאי ליבמות בהך ש"ס ע"כ בר"ס לא חשיב כחטו בסדים דמן הנקב על שלש נקב דשורת. הנקב ודם הוי תרומה דרבנן ואסורה לזרים רק משמשום הוא משום כדבר דחייב מדאורייתא דהוי כתרבה כמשמרות דפירותיו מתוקנים ומשמרותיו מקולקלים כמבואר בקידושין דף נ"ח וא"כ יש לחלק דהתם כיון דצריך שיעור והטרנם נמצא חייב אבל עליו כסבל מדאורייתא ובעיסה לכך והכל ש"י כולל הכל"ם מה"ט אסור להפריש מן החיוב אפילו על החיוב ועל הפטור דלאו לידי קלקול כעיסה לכך וכן בתרומה א"ש שאין בה שיעור אפי' בזה"ז דשעה להפריש מ"מ יש תקנה הקלה כיון דכחלק שאמר עיסה תרומה על חיוב דרבנן מדאורייתא דין הבל יש אף כיון שמפריש על הפטור דאורייתא ובכל שכא אסור להפריש והטעמים לכך (דלא כהב"ח מחייב ליתן תרומה לכהן כמבואר בסימן פ"א) בתורת תרומה שמלא אסור להפריש ואמילא כשמתה לכהן בתורת תרומה אסור לידי תקלה הב"ח שהוסיף ביבמות דף פ"ט בר"ש ר' חנן ומה"ט אסור ומשא"כ בחלה כשמפריש מן החיוב דאורייתא על החיוב דאורייתא ועל החיוב דרבנן ודאי מתוקן כמ"ש התוס' ביבמות שם כ"ל ומשום תקלה אינא ל"ד הכא דיפסק הבל ויגלה לגמרי דהא חלה בזה"ז לא תקנו רק לשריפה ולא ליתנה לכהן משום שלא יתשכח תורת חלה. ויותר דמותר להפריש בעיסה הכל. ועוד לענ"ד נחלק דדוקא כשמפריש מן החיוב על הפטור כגון שיש בו קמח הבל שאינו חייב אלא מדרבנן ויש בו קב הבל שחייב מדאורייתא ומפריש הקב של החיוב מדאורייתא על כפי קמח שאינו חייב אלא מדרבנן נמצא דאותו הקב הוא הבל גמור מדאורייתא דהא בתרומה בעי' שיהא שירים שהוקבע נאותו שתרומה ולא עשה כל שהן תרומה ולא הפטור שירים לא חשיב תרומה כלל ודין הבל שמה יש בו ואל"כ ה"ל כשמפרישין קב החיוב מדאורייתא על הפטור קמח שאינו חייב מדרבנן הרי מדאורייתא לא הוי נתרומה זו שירים ודין הבל גמור יש לו ולכן חיישינן לתקלה שיטעו שהכהן על דאורייתא ומש"כ כשמתערבת הקב לאחר של חיוב מן קמח של פטור ויש בו נ"כ שמרים קמח כמ"ש שחייבין מדאורייתא ומפרישים מאותן י' קמח שחייבין מדאורייתא קב לפטור אותן הקמח שחייבין מדאורייתא והשירים הקב של אותו שאין חייב רק מדרבנן מחמת שהתרומות דהוי שמפרים מן החיוב על החיוב והפטור דאין בזה מה שהחיוב דאורייתא רק משום דהוי כתרבה כמשמרות דמשמרותיו מקולקלים משום דהשירית הקב הבל הבל מדאורייתא שהרי באותו הקב השיח התרומה נעורה דמדאורייתא נרוצה בטיל ואף אם יבוא לידי תקלה לא יבוא רק לעבור איסור דרבנן ל"ש טוב נתקלה בו. ועוד נראה כיון דהוא רק מדרבנן הם אמרו והם אמרו וכיון שהמה ע"י שם התרומה לפטור את התרומות שהוא מדרבנן ס"ל נתנו עליו שם תרומה להתיר ל"ש משמת שום עליו נ"כ רק איסור דרבנן ולס"ז ל"ק כלל שמנחות דהם מיירי דלא ליום כלל רק לקנות שיעור שצריך לפטור את החיוב דהוי שמפרים מן החיוב על הפטור ממש"כ הפטור מיירי נאותן שמפרים מן החיוב על החיוב ועל הפטור ויש בזה שמפרים על החיוב רוב נגד מה שמפרים על הפטור דהכי שמש"ע וה"ה נ"כ מה שמולך ב"י סי' שכ"ד סעיף י"ב נמי כלומר שמפרישין כיכול להפריש ממ"ש מטעם דהל"ם דאורי' ובזה דהפטור דהתמן אינו רק מדרבנן מ"מ שהכי לפרוה ממ"א ולכן הכ"ל א"ש דכלותם שמפרישין למפריק דלאף דאין בו רק כיוה ממ"א ורוצה להפריש כולו על העיסה כולה ולכן שצריך לעשות זה דהשם כי עיקר דאורייתא:

דיני עירובי חצירות

כתב הגריעב"ץ ז"ל שמערב בליל שבת נוטל מכל אחד מבני הבית מעט קמח ואופין ממנו חלה. ואם הם יותר מח"י ב"ש. צריכין לערב בשיעור כשמה שלים. או כמו. ואפילו הם רבים מלך מספיק. ואם שותפין הן. די להם בגרוגרת (שלים שלם) נכל אחד אין מערבין להם בפרוסה: כשאחד מבני החבר רוצה ליתן הם בשביל כולם. יכול לערב אפילו בפרוסה. לבד שיהא בה שיעור. וצריך לזכות להם ע"י אחר (אף על ידי בנו ובתו הקטנים אפילו אינם סמוכים על שולחנו. ולא ע"י עבדו ושפחתו הכנענים. אבל מזכה על ידי בנו ובתו הגדולים אפילו סמוכים על שולחנו. ועל ידי אשתו והעברים העברים אפי' הם קטנים. ועל ידי אשתו. והשפחה לא יזכה על ידי בנו ובתו הסמוכים על שולחנו:

(בשמים ראש) הקנו חז"ל לערב מבוזי מבוזים. והטעם שהוא נוכין משמע קמח מכל בית ובית ואופין הם אחד ממנו ומולין אותו במקום מבני החצרים משמם אם רוצין כאלו שלן דרין באותו הבית. ולכן נהגו במבוי בני שיתופין מלא מחם כן אותו סכמם ומולין אותו בבהכ"נ ומגיחין אותו שם כל השנה וצריך לראות שלא יתקלקל ולהו לידי תקלה. וחג"ם שמתגאה שמע מירוחי מגרות אין לסמוך על מנחה שכסמכ"ל. והמכון נפלים אל כל ענין ולגבן כי יש ממנו מלגמן ועוד כמה מקומות מב"ל:

סדר עירובי חצרות

שלחנו לפני גדולים. ולא ע"י אשתו וכדאיתא לקמן על ידי בנו קטן ועל ידי בתו הסמוכים שאוכלים על שלחנו ועל ידי אשתו אע"פ שמעלה לה מעות ואין לה בית בחצר) והמזכה זה צריך להגביהו מן הקרקע טפח וצריך לזכות לכל בני החצר או בני המבוי ולכל מי שיתוסף מיום זה ואילך (ואם נתוספו דיורין לאחר שנתמעט הפירור צריך להוסיף מתחלה) ויאמר המזכה לזוכה (בלשון שמבין כלשון הזה):

זָכָה בְּעֵרוּב זֶה לְאַחֵינוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַדָּרִים פֹּה עִמָּנוּ. וְשֶׁיָּבוֹאוּ לָדוּר בָּעִיר הַזֹּאת וּבֶחָצֵר הַזֹּאת. (בְּמָבוֹי זֶה) שֶׁיִּסְמְכוּ עָלָיו לְטַלְטֵל עַל יָדוֹ מֵרְשׁוּת לִרְשׁוּת בְּשַׁבָּת וְיוֹם טוֹב הַבָּאִים: וחוזר המזכה ונוטל מיד הזוכה ומברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב:

בַּהֲדֵין עֵרוּבָא יְהֵא שָׁרֵא לָנָא לְהַכְנִיס וּלְהוֹצִיא וּלְהָבִיא בְּכָל־שַׁבְּתוֹת הַשָּׁנָה הַזֹּאת מִבַּיִת לְבַיִת מֵחָצֵר לְחָצֵר וּמִגַּג לְגַג וּמִבָּתִּים לְחָצֵר וּמֵחָצֵר לְבָתִּים וּמֵחֲצֵרוֹת לְמָבוֹי וּמִמָּבוֹי לַחֲצֵרוֹת וּמֵחֶדֶר לְחֶדֶר וּמִבַּיִת לְגַג וּמִגַּג לְבַיִת כָּל־מַה דִּצְרִיךְ לָן בְּשַׁבָּת הַבָּאָה וּבְכָל־שַׁבְּתוֹת הַשָּׁנָה הַזֹּאת (אי עושה עושה עירובי חצרות בע"ט וגם עירו"ת אומר) בְּיוֹם טוֹב זֶה וּבְיָמִים טוֹבִים שֶׁל שָׁנָה זוֹ הַבָּאִים עָלֵינוּ לְטוֹבָה לָנָא וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל הַדָּרִים בָּעִיר הַזֹּאת וּלְכָל־מִי שֶׁיִּתּוֹסֵף בָּעִיר הַזֹּאת:

דיני ערובי תחומין

אסור לילך בשבת מחוץ לעיר אלא אלפים אמה ומי שרוצה לילך בשבת או ביו"ט יותר מאלפים אמה יערב מערב שבת או מעי"ט ערובי תחומין. וכיצד הוא עושה מניח מזון שתי סעודות או לחם כדי לאכול בו שתי סעודות וצריך להניח בתוך האלפים אמה ויקבע שם שביתתו ואע"פ שחוזר לעיר נחשב כאילו שבת שם במקום העירוב ויש לו אלפים אמה לילך משם לכל רוח שירצה. ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב:

ואומר בְּזֶה הָעֵרוּב יְהֵא מֻתָּר לִי (או לפלוני ופלוני ולבני מקום פלוני) לֵילֵךְ מִמָּקוֹם זֶה אַלְפַּיִם אַמָּה לְכָל־רוּחַ בְּשַׁבָּת זֶה (או בְּיוֹם טוֹב זֶה) (או בְּיוֹם כִּפּוּר זֶה):

ענייני שבת

לפי שרבים נכשלים באיסור הטמנת קאווע ומחיי על שבת. לכן העתקתי מספרים קצת דינים מזה:

אמרו חז"ל להטמין אפילו בע"ש בדבר המוסיף הבל. ובשבת אסור להטמין אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל. והבל שהוא בגדים שמא ירתיח. אך הטמנה שאנו טומנין בתנור אפילו אינו גוף בגדים שרי לכ"ע דלאו נקרא הטמנה אלא כשנוגע הדבר שמטמין בו בגוף הקדירה מלמעלה ומטה ובכל צדדיו. אבל הטמנה בתנור אינו נוגע בקדרה. וגם מה שנוהגין להטמין קאווע שעומד ע"ג התנור ומכסין בבגדים מלמעלה דאו שאינו נכון כדעת כמה פוסקים ומגלין להניח ע"כ דף על הקדירה (מג"א)

מדינא אסור לילך בע"ש יותר מג' פרסאות. ועכ"פ צריך אדם ליזהר מאד שיכנס לאושפיזא בעוד היום גדול כדי שיוכל להכין צרכי שבת בשפע. כי כמה מכשולים באים על ידי זה שבעל אושפיזא או אשה בביתו כשבא סמוך לשבת מוסיפין לבשל בשפע ומחללין שבת. ומכ"ש שכמה פעמים יכול שיתאחר בדרך עד שתחשך ממש. וכמה חילול שבת יש בעגלות והכנסת ויניאם מחוץ לתחום והבאת בהמתו. ולכן כל זה ישים אדם ללבו ולא יפתנו היצר הרע לומר עוד היום גדול והדרך טוב. וכעת אנו רואים בעו"ה שלא קצת אנשים אשר דבר קטן הוא בעיניהם לנסוע בדרך עד תחשכה ואוי להם ואוי לנפשם שמחללים את השבת עבור דבר קל. ועתידים ליתן את הדין:

כל אדם חובה עליו לכבד את השבת. ואפילו יש לו עבדים וכמה מהדרים עשרי מנהגו שכמה הגאונים ז"ל אע"פ שהיו להם משמשים רבים לא היו מתרשלים בעצמם אלא

ואח"כ לכסות בבגדים. אמנם יש להעיר על מה שכתבתי
ולכן אין לאסור דס"ל דכיון דבכל שעה הפסולת מתערב
וגם לא שייך לגזור שמא יסחוט דהא כיון שאין
ראוי לסחטן הוא. אבל אם נתן בצואה או שהוא דבר
המוסיף הבל אפי' שאין מטמין אותו כמוהו רק ששוני
הכלי עומד בחול ולמעלה מכסה בבגדים על הקדרה
אסור דהוי הטמנה. אך שהעולם מקילין בזה דסומכין
על הפוסקים דס"ל דהטמנה שאסרו חכמים היינו דוקא
כשמטמין לצורך הבישול. אבל לצורך אחר לא הוי הטמנה.
ומ"מ זה אינו מספיק אלא להתיר בדיעבד. ונ"ל דס"ל
דהוי שעת הדחק וכדיעבד דמי. ומ"מ מי שיוכל ליזהר
בזה שודאי צריך ליזהר בשב"ש לא יכסה מלמעלה רק
עיקרו מגולה או שיעשה כן שימתין הכלי עם הקרח
בחול ובגבד שלא יטמין רק חציו או שליש
ואח"כ יכסה עליו קדירה באופן שלא תגע הכלי בקדירה
רק יהיה אויר בין הקדירה להכלי ואז יכול ליתן על
הקדירה בגדים או כרים וכו' שיפלה כיון דאין הטמנה
למעלה רק בכלי שיש בו הקרח. עיין בחיי אדם
הלכות שבת כלל כ' סימן ה', וכלל כ' סימן כ"ב.
ובספר זכרו תורת משה דף י"ד: צריכין ליזהר
כשמעמידין בקאחלע של תנור מים שמונח קרח או
שארי דברים אע"פ שהכל הוא מבושל וכ"ש אם עדיין לא
מבושל וכשמטמין הקאחלע צריך ליזהר מאד שלא
יטמיטם שלא יפסוק בשבת כל זמן שאינו חם כל צרכו
ובדברים אין עד שיהיה מבושל. דיותר דס"ו השהייה
הוא מבושל (חיי אדם הלכות שבת כלל כ' סימן ז'):

כתב הגאון רבינו יהונתן ז"ל בספר יערות דבש ח"ב
בענין שמתפללין שהשפי פיום על סוחר שמתגלים
קדם מש"ס והוי בישול אחר בישול אך יהיה בני אדם
והוי זה מהלל שבת מכמה טעמים כו' ומאד צריך ליזהר
בשמירת שבת. והיא הנאהרת לנו בגולה מכל בה"ס
נקיים, ולמה נקל בו ח"ו בדבר שקל בו השמירה.
והוא טוב לגוף כי בו יעמו יגיעי כח. ולנפש ג"כ בו
ושכח מחוכם מאד כו': כתב הגאון סימיב בספ' ער"מ
ס"ק י"ד ח"ל המנהג בני ישראל שמרתיחין מים ומערבין
קאוע בכוסם ומעמידים אותן ונוטלין בו כל נרים בשדס
לוקח על שלחם. ובשבת שמטמין אותו בכוסות ששותין
ושופכין על הטוס ממתקת הקאווע כדי לבשמו ולהקם.
אם יודע כן בשבת אסור להוסיף ולתת מן הקאווע
בכוסות. והשוטה כן להכינה בית המוקדם חייב להביא
חטאת שמנה (מסל"ח כלי בהטעמת נגע וורדים חא"ם
כלל ג' סימן ב' ומ"א סד סימן ס' מה שהאריכו בזה
מכתי א"י וכתבו דהניקל יש לו על מה לסמוך והמחמיר
תע"ב. ועיין בספר זרע אברהם חא"ח סימן א' ועיין
בתשובת פנים מאירות סימן פ"ד. ובנשמת יעקב ח"א
הלכות שבת):

אורו מחזירים בנגר כל אחד לעשות מלאכתו. ואי"ב
אין ראוי להשתדל או בתלת ולהשליח בענין הזה מעליו.
כי היא עשה גדולה שכתורה שלמה שהקפידה עליה.
ומה מועיל לימוד התורה בביטול כוונתה. ע"כ אין
להפרסל בזה. ולא יחוס לטורח הגוף ובממונו במקום
שעושים חפץ ורצון בוראו ית"ש. אמרו המקבלים
שהמבזה עצמו ומשנה את טעמו מפני כבודו יתברך
ימלא פאר כבודו נגרע מעליו כח הטומאה והסמכוס
מקרא לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו
וילך (תמרת שמים):

כבוד השבת הוא להכין לו מה יפה ואפילו מיום א'
כמו שאמרו בשמאי הזקן. וכן ראוי לכל ירא
שמים לעשות כשרואה דבר יפה בתוך השבוע והוא
דבר שצריך לשבת ויש ספק אם ימצא לקנותו לשבת
אם לא אזי יקנה אותו וישמור אותו לשבת. כי ראוי
היא שבת לכל הכבוד הזה ולהשתדל בכבודה בכל ששת
ימי המעשה. ובקניית הקמח לצורך השבת צריך להשתדל
עליו מיום א' איזהו יפה ונקי. ולא ימתין עד יום
הששי כי שמא לא ימצא כמוהו. ואחר הקמח צריך
להשתדל בקנין הבשר כי הוא עיקר כבוד השבת
ושמחתו. ויקנה אותו שמן וטוב. ואם אפשר לקנותם
ביום הששי כמה הוא טוב והדור שאינו דומה טעם בשר
השחוט ביום לטעם בשר שנשחט מאתמול. אם לא
יירא שלא ימצא בשר ביום הששי או יקנה ביום ה'.
גם אם אפשר להשיג לו דגים בין רב בין מעט אז
עונג שבת לעשות מהם תבשיל. ומצינו בכמה מקומות
שהדג הוי שמחה בסעודה. כמו בסעודה העתידה
להיות לצדיקים וכמו במעשה דלויתן חיים שהעולה דג
לכמה זכויות. ובשל"ה כתב וז"ל יהא חסר בכל
סעודה מסעודת שבת לאכול דגים. וגם ע"פ סוד
ענין גדול הוא. וגם רוב צדיקים מתענגים בדגים.
וע"י אכילת דגים בשבת יוכל לתקן נשמות. ואם הוא
יכול ח"ו לידי כך שהוא גם כן יתענג בדגים אזי יודע
בעי"ת שיאכל הדג בזה מישראל כשר וצדיק מדה
כנגד מדה עכ"ל:

כתב בספר תורת חיים שבת בראשית רמז הוא
לעולם שבא יום שכלו שבת. ולכך חייב אדם
בשבת בראשית. לעשות דברים שיש מעין יום שכלו
שבת. דהיינו שהמענג שעולם הבא הוא יין המשומר
כדאי' בפרק חלק עין לא ראתה זה יין המשומר בענביו
כך חייב אדם לקדש על היין בשבת רמז לאותו יין.
ולכך יין מגולה אסור לקדש עליו אפילו בזמן הזה דליכא
סכנה משום דלותו יין של עולם הבא מכוסה ומשמר
הוא כמ"ש עין לא ראתה. וכמו שבעוה"ב יש המענג
לויתן ושור הבר לכך חייב אדם לאכול דגים ובשר
בשבת. בעוה"ב יש המענג ממן כמו שאחז"ל שמתקים
שבו שותקים מן לצדיקים לפ"ז לכך מצוין לאכול
שלשסעודות בשבת כמ"ש בש"ע שהוא רמז לכך שיש של
למעלה ושל למטה, ויש מפרשים דלכך שורשים משם בשבת למעלה ולמטה ולחם משנה בלחם וכר לו.
ולכי בהסדרם מכין עצמו לשבת בראשית חייב להכין עצמו דוגמא דסכנת יום שכלו שבת. ולכך כשם
שבעוה"ב צריך אדם לרחוץ עצמו תחלה בנהר דינור בגיהנם להעביר ממנו כתמי העונות, ורוחצין ואח"כ
הוא נכנס לג"ע. כך בשבת בראשית שהוא דמיון ליום שכלו שבת אחז"ל שמצוה על כל אדם לרחוץ עצמו
קודם שבת כמ"ש בא"ח סימן ר"ס כדי להעביר ממנו טומאת החול. ודוקא בחמין כמ"ש בב"י ז"ל בקבלת
שבת כיון שהרחיצה היא לעומת רחיצת נהר דינור שהוא חם. וכמו שבעוה"ב אחר הרחיצה הוא פושט
ממנו בגדי חול ושהוא הגוף שהוא מלבוש לנשמה בעוה"ז, ולובש בגדי שבת דהיינו מלבוש רוחני שנאמר לו מן
השמים. רמ"ח אברין כנגד רמ"ח אברים. ושס"ה גידין כנגד שס"ה גידין ועל זה נאמר יכין רשע וצדיק ילבש
כמ"ש שנאמר. כך בעוה"ז חייב אדם לפשוט בגדי חול וללבוש בגדי שבת. וכי היכי דברחיצת בעוה"ב ניכרים
חלוקים שעושה הסכנה גדולה שלא תכלה מכוסה. כך בעוה"ז הוא מכוסה כדי שברחיצות שנעשין בשבתם,

וכיון דרחיצה בשוה"ז אבר שיש לרחיצה תענוג . לכך תקנו חז"ל שבכנסה למרחץ בשכ"ז דהיינו בע"ש שחייב אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו שלא יבא לידי סכנה ויאמר יהי רצון שתצילני מן כלור זה ויבקש או נמי על הרחיצה של ערש"ק בניסה ויאמר וכיוצא בו לעתיד לבא מאחר דסך רחיצה שייכין להדדי והא כהא תליא. והיום דנקט וכיוצא בו לעתיד לבא ולא קאמר וכן לעתיד לבא. וכי היכי שמתפללין ביום השבת ואומרים הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו שבת משום דשייך שייכי אהדדי כ"ל בתפלה זו תיקנו לומר כי הכי נוהג . ומשמעתים הנ"ל נוהגים לאתחיל יום הששי ויכלו השמים . והיך מתחילין ויכלו השמים . משום שצריך האדם להפגות או כאתמכנו שבשעש"ק ביום שכולו שבת יהיה שמו הגדול שלם במלואו . ונראה תחילת יום הששי ויכלו השמים הוא השם במלואו הנ"ל :

ביום הששי תיכף אחר התפלות שחרית יזהר האדם לקרות הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום .

ותורתי רשומות אמרו מפני שיבה תקום והדרת ר"ת שנים מקרא ואחד תרגום . להורות נמן כי הקורא שמו"ת יזכה לספרת שיבה ומאריכין לו ימיו ושנותיו כמו שהיה והדרת פני זקן . והגלותי חצר נכס בלי אונס אחדבק בספר דשולא כרמוז בס"ת מפני שיבה תקום וסדרת אותיות מיחה (חה"י). ואסו מלתא אסדרא היא מה שאמרו בגמרא בקדושה א"ר הונא כי' לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור וכו' וכל המשלים מאריכין לו ימיו ושנותיו. וגדול התקון בשלמות הפלוגים הק' בהשלים הפרשה עם הציבור גם גודל שכרו הוא באוה"ק ויזהר לקרות בס"ת. ואחר כל פסוק יקרא תרגום שלו. כפר"י ז"ל. ועכ"פ אחר כל פרשה דהיינו פתוחה או סתומה כדעת רש"ל ושל"ה. ויזהר אלד כמה שנזכר בספרים שלא להפסיק בדיבור ח"ו בקריאת שמו"ת. ואפילו בדברי תורה לא יפסיק. גם תהא קריאתו בקבע ולא בארעי. וקודם קריאת הפרשה יאמר בשמחה עתים כריתי רוצה לקרות שמו"ת כדי לתת כה נתת רוח ליוצרי ובוראי ית"ש כו'. ואף בעבר הקודם שיזהר האדם מאד בדקדוק אמלות הפסוק אף בלמוד התורה ומה גם בקריאת פ' שמו"ת ועונשו גדול ר"ל מי שאינו נזהר בזה. וע"כ יראה האדם על לבו לזהר בזה מאד עוד אמרו שבכח קבלת קריאת שנים מקרא ואחד תרגום נגרש מלאך אחד והמפסיק בינתיים מערב במלאך ההוא מין הקליפה :

יזהר האדם מאד שלא לגדל פרע שער ראשו יותר מדאי. שלא יאחז בכל השם או הכנפה מכושת הקליפה. והספורת בע"ש הוא מכלל לכבוד שבת. וכזוה"ק פ' בהעלותך ק"ה ע"ב איתא כל מאן דאזי מספרא דרישא בעי דלא יעבי שערא בין דאבוי דיגא בעלמא כו' עכ"ל הקדוש. ואף שעשרות הראש הם שורים על הדינים אל כן יסלק הדינים קודם שבת והמתרשלים בע"ש אלא אותם או גורמים רעה לעצמם לתת כח לזרים לשלוט עליהם. ויזהר בשעת תגלחת. דבלתי ישלך השערות שתגלחת אלא ולגסר מעליו תיכף ומיד. וקודם יאמר הנני בא לגלח שער ראשי לכבוד ולהספרת שבת קודש ולהשליך השערות ראשי שורשי הדינים ארצה. ויחשב במחשבתו לקיים עליו לא תקיפו פאת ראשיכם. ויאמר ברוסא בעת הגילוח שתיל לו הספרות שלא תגלחם ובזה מקיים מ"ע על: גילוח הפאות. גם ראוי לקבל על עצמו בעת התגלחת מל"ת שלא תשחית פאת זקנך. ויחשוב במחשבתו לא תרים גרוסא לגלח זקנו בשביל שלא לעבור מל"ת ש שלומי בורלי יחי"ם . ויזהר שיגלח דוקא קודם חצות היום. כי אחר חצות אסור לגלח ע"פ דין שהכסס שהיא עת מנחה גדולה. והנה דין זה גם בע"ש וכן כתוב בכתבי האר"י ז"ל וצריך האדם לזהר בזה ונמצא כתוב בספרים אם ערש"ק הוא ר"ח לא יגלח שער הראש. וכ"ש ביום ראש חודש שחל בשאר ימות החול :

יום שנה מחצות היום ולכן בעש"ק יזהר האדם מאד לקצץ הצפרניים ויאמר בפה מלא לכבוד ש"ק.

ובזוה"ק פ' ויקהל דף ר"ח ע"ב ז"ל לא בעי ליה לבר נש לרבאה איגון טופרין דטופרא. דהא כמה דאתפניא הכי נמי אתפני עליה קטורא וידבק בכל יומא . ובעי למגרא נון דלא ירמי לון דלא יעביד קלא בהכוא אחר דיסל בהוא בר נש לאתזקא וכלא בגווה אלהם עכ"ל. וח"ל בפרשה אחרי דף ע"ם ע"א תחלה ברי דמאסאותא אשמא דטופרין יתער וסמא אחרי ובגיני כך בעיין גניזא . ומאן דאעבר לון לנמרי כלהו אתער חסד בעלמא ט' ויעבר כהוא ווסמא ומוסרפא דרשים ביה . דהיא מאן דדליך נרתליו או במסלותי' שלייהו יכיל לאתזקא כו' ע"ש . ואיתא בספר החסידים מעשה בחסיד אחד שנספר ונראה לתלמידיו בחלום וראה התלמיד שהיה לו כתם במצחו ושאל לו מפני מה היה לך כך . והשיב לו מפני שלא הייתי זהיר שלדבר בברכה מ' מעין ז'. ובשבחון אמר קדים. ושלא היה נזהר לגלח לצרניו בע"ש ע"כ. לכן יזהר האדם בזה מאד. ונמצא כתוב בספרים אם ערש"ק הוא ר"ח לא יקצץ הצפרנים מפני הסכנה . וכ"ש ביום ר"ח שחל בשאר ימות החול ונמצא בספרים שיזהר האדם שלא יגלח צפרני ידיו ורגליו ביום אחד כי הוא אלד קשה לשכחה וגם סכנה וכתבו המקובלים שיזהר האדם כשקוצץ צפרניו שלא יפלו על בגדיו וכ"ש שלא יקוץ על בגדיו ויולקטן משם כי גורם רעה לעצמו ח"ו . ואשם ביום שבראתם אם תשבס כן תגרום לנפיל ולדוחים ר"ל ע"כ. כתב רמ"א בא"ח סי' ר"ם וכשנוטל צפרניו לא יטול אותן כסדרן ויתחיל בשמאל בקמיצה ובימין באגודל. וסימן לזה דבהג"ה בשמאל ובדאג"ה בימין עכ"ל ואלשם כתב קבלו חז"ל שבשעושין כסדרן יש בו קשה לעניות ע"כ. וכתב רד"א דקשה לשיכחה ולשכחה ולקבור בניו. וכתב באר"ד אף שיש אמון תוסשין לזה מ"מ מי ישמע לזה לעקל ראשו בתמירה סכנתא. ומשמע בשבלי האזנים דאפילו בשאר צפרנים כסדרן יש סכנתא ע"כ. ואחר נטילת צפרניים צריך ליטול ידיו כמ"ש בש"ע א"ח סי' ד' חז"ל שם אלו דברים צריכים נטילה במים כו' וכתב הס"ו והמ"א דבמים דוקא ולא בעפרי דמינקי. ואחד מהם הנוטל צפרניו. והיים שם ומי שעושה אחת מכל אלו ולא נטל ידיו אם ת"ח הוא תלמודו משתכח. ואם אינו ת"ח יוצא מדעתו. וכתב שם השל"ה בשם האר"י יזהר בכל האמור ליטול ידיו מיד ותיכף כי רוח רעה שורה. על הידים. ומ"ש יוצא מדעתו פי' שהיא שעובר עבירה. והיינו שרוח רעה שורה עליו והשטה. גרסינן בפרק אלו מגלחין השורף צפרנים חסיד. קוברן צדיק. זורקן רשע. ע"ש :

אחרי נטילת הצפרנים ילך לטהר במקוה לכבוד שבת קדש. וגודל מעלתי טבילה הוא שמועלת הרי ר"ל או מזיות של טבילה שהוא שהרי מזוג גדול הוא לבטל את אמו בעש"ק שלא ישאם הקודם ומועלתו עליו פועלת בגוף חיו, אלא אף מי שעומד בחוקת טהרה שהוא גדולה לטבול בעש"ק. ט שבטילה בעש"ק מועיל לקבל נשמה יתירה ששמם

ואלו

ואולי סברת מקום שהלוי לא יטנפם. וז"ל וש"ך ס׳ ויקהל דף ר"ד ע"א כד אפל שבתא אינתריכו אנן שמא קדישא לאתתא גרמייהו מההוא דחול. אלי שמא בגין דבחול רוחא אחרא אזלא ושטיא ושריא על עמא. וכד נחית בי"ש נתפקא מן ההוא רוחא ואסתלק ברזא אחרא קדישא עלאה בעי לאסתחאה גרמיה מבתרי׳ עליו ההוא רוחא עלאה קדישא עכ"ל. ויטבול עכ"פ לא פחות מג׳ טבילות. האר"י ז"ל ורוב העולם נוהגין לטבול ד׳ טבילות כנגד ד׳ אותיות הוי"ה ב"ה וכן טוב. וכתב הב"ח שאם אי אפשר לטבול ולרחוץ בע"ש ירחץ בחמישי בשבת. ובע"ש אחר הטבילה דוקא ישתדל אחר מים חמין לרחוץ בהם פניו ידיו ורגליו על סדר זה דוקא, ומי שהאיר לו ה׳ עיני שכלו לעיין בכתבי האר"י ז"ל הם יראה התקון הגדול והפלא מה שנעשה בשלשת העליונים ע"י רחיצת פניו ידיו ורגליו במים חמין בע"ש. ומה טוב אם יכול לרחוץ כל הגוף בהם ואז ירחץ ראשו תחלה ויאמר בשעת רחיצה לכבוד ש"ק ויכוין לתת כח נחת רוח לגבורה יתי"ש. ועכ"פ מי שאי אפשר לו לטבול ולרחוץ כל הגוף ירחץ פניו ידיו ורגליו בחמין כדאי׳ בש"ע סי׳ ר"ס. וכתב בשלמי צבורים שלא לרחוץ כי אם סמוך לשבת כדי שילבש מלבושיו של שבת תיכף ומיד. ומי שרחץ בעוד היום גדול צריך לחזור ולרחוץ פניו ידיו ורגליו סמוך לשבת ויזהר שלא לנגב פ"ע במטפחת אחר הטבילה כי הם מימי הטבה ורמזי אמר ישאב הגוף את קדושת שבת מהם:

בבואו מן הטבילה ילבש בגדי שבת כדי ילכו וישמח בביאת שבת כיוצא לקראת המלך. ויאמר הריני לובש מלבושים לכבוד שבת מלכתא ויאמר כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה׳ וצדקתם מאתי נאם ה׳. ואמרו לו מי שאפשר לו ביכולת שיהיה לו בגדי שבת מקטן ועד גדול אפילו תורים וגדלים ומנעלים. ואפילו מי שיש לו ע"ק מסור לבעורים ישתדל שיהיה לו בשבת ע"ק לבן. ודורשי רשומות אמרו שב"ח שמריקן בגדי שבת תלכם. ולא נכון אחר שהכינו לבוש ולבנים בגדיו הטובים דחול. וכן משמע מקרא ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ופרש"י אלו בגדי שבת שאמר הכתוב יש להחליף השמלות. אבל אחר שלשים יום אפילו על אביו ואמו ילבש בגדיו קצת. ועוברי דרכים עושים ההפך של הדרך אין לובשים בגדי שבת והם בוש מחסך ילבש. כי ש"ק צריך לכבדו אפילו בחדרי חדרים. ואפילו היה לבין עמו כמ"ש ביני ובין בני ישראל. והלא הקב"ה מלא כל הארץ כבודו. ועל עושים שאפילו הכתובת עלתנים לממה שאנס נ"ל אינם לובשים כמ"ש לכבוד שבת אלא בשבת בבוקר. לכן יזהר כל אדם אלד ללבוש כמ"ש לכבוד שבת כמאמר לבן ובגדי שבת וכף השכונה בדרך לא לבח בביתו וידמה כמתנהג שהמלך בא אלו לביתו גם שהם תוסר ללבוש מלבושי כבוד לכבוד שבת. וכתרים בעת הדלקת נרות ולא כלוחן ממים עלגיות ש"ק לובבין עד שהאין בעליון מגיל הכתבה לו כמו מהם לובשים כיום מחר:

אחר שלבש בגדי שבת יאמר שה"ש בקול נעים ונאמן ויחזור אחד באמירתו. בדקדוק התיבות ולא ישפיק באמצע קריאתו אפילו בדברי תורה. והמאב סתב בספרים לומר אחר הפסוקים של שה"ש מסודרים סדר אמת מדות העליונות השלשה העליונים הקדושים אם לא ידקדק היטב בקריאתו לא ישמח הספקות יחשב שירוד אין בין מדות העליונים הקדושים. ומעלת אמירת שה"ש הובא בזוה"ק בכמה מקומות. ועיין מ"ש לקמן קודם ספר שיר השירים. וכתבו הספרים באם אין לו פנאי לקרות שיר השירים בע"ש אזי יקרא בשבת אחר סעודה, ובע"ש יאמר עכ"פ אלו הפסוקים שסימן יהוה אדני. ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש מעיו עשת שן מעולפת ספירים: הנך יפה דודי אף נעים. אף ערשנו רעננה: וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים: הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה: אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופילגשים ויהללוה: דודי לי ואני לו הרועה בשושנים: נופת תטופנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמותיך כריח לבנון: יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה (בספר חמדת הימים):

נודע מהספרים הקדושים אשר ארבע עולמות כסדר הם

א בכל יום ליום ערב. וסימנו ובא השמש וטהר:

ב הוא בע"ש וסימנו זכור את יום השבת לקדשו:

ג הוא ר"ח וסימנו ראשי חדשים לעמך אתה זמן כפרה וכו׳:

ד ביום הכפורים היא התשובה הגדולה כמ"ש כי ביום הזה יכפר עליכם. והתשובה השלמה שבכולם היא כשחל באותו יום שחטא קודם שישכב לישן בלילה. וירויח עוד בזה שהתשובה היא צריכה להיות מהורה כ"כ. כי כשחטא תיכף ומיד באותו יום שחטא קודם שישן בלילה או עדיין לא נרשם העון כ"כ למעלה בספר הזכרונות ואינו פוגם כ"כ. והתשובה קלה כל שהוא ובידו מוחק את העון כאילו לא היה נשלם כלל ואינו נשמע כלל למקטרגים. אבל אם ימתין עד אחר הלילה שבלילה כשישן או עולה נשמתו ומעידים עליו למעלה על כל העבירות שעשה היום ונשמע הקול בין המקטרגים ונכתב ונחתם בספר הזכרונות אז צריכה התשובה להיות יותר גדולה כדי למחוק העון. וזהו שאמר דוד ע"ה כשבא נתן הנביא להוכיח אותו תיכף ומיד באותו יום שבא על בת שבע והודה על חטאו תיכף ואמר חטאתי וכן בתשובה כדכתיב למנצח מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע. ע"כ מי שאינו שוה והרד לנפשו ירחם על עצמו לשוב תיכף ומיד באותו יום שחטא קודם שנרשם ויכר השטן של החטא למעלה. ועכ"פ אם לא שב ביומו ישוב בע"ש על כל מעשה השבוע הזה ויתודה כדי לנקות נשמתו מכל כתמי השבוע קודם שיחזרו למקומם. כי אם ח"ו יחזרו הנשמות למקורם כשהם מטונפים אז תשובתו קשה:

כתב רמ"ע בהג"ה ס׳ ר"ן שיש לבשמי הכהן בע"ש כי זהו מכבוד השבת שמכין עצמו לקבלה ע"כ.

ותמצא בספרי ידעת כי עולם אחד זו הסמוך השכינה, ומאלהי בהם. ספר חי עולם דשבת לא מדבקין והכינו ע"ת אמר ימלו. והוא כמו לאמים ולמשכרות. ועי׳ בספר חמדת הימים: וכתבו קצת הספרים שיש לשבות קודי שכבת שקורין מסיק אצמם בכל ע"ש. כדי לגרש הקליפה הנקרא שפתים. שמריקן על שבת שמטמא בידם הזמה לנקות כי זהו מישרים של בע"ש (הס"י): כתב משום מה שעשוי עלים זה שכשן אמלוים לשום התבשילין בע"ש כדי לתקן השון ע"כ: ידוע שיר כל אדם בכל ערב שבת לגרום שיר מלאכי תוספת שבת ואלדים אשר שמו אלפים ותרגמי רשומות אמרו שב"ה שמריקין ביותר מן השבת. והעולם המקובלים כי שונם שמקבל ע"ש התוספת מאן שבת כה

שלא יוכל לקבל תוספת כהוגן יזהר בזה בשנה:

יזהיר אדם לאשתו על מצות הפרשת חלה בע"ש כי היא ג"כ מהתיקונים גדולים. וכל איש יודע גודל ענינים לאשתו וג"כ כדי שיזכרו ביותר. ובפרט מרז"ל על ג' דברים נשים מתות כו'. ולא ישתכחו להפריש בזמנה דהא לכתחילה צריך להפריש מן העיסה דראשית עריסותיכם כתיב וגו'. וטוב יותר לאחר ואפה שהפרשה כל מה שהכל משום קמח המעורבים בכל ככר וככר דמש"ה כתבו הפוסקים ז"ל שצריכים הנשים להטות בשעת הפרשה שתהיה אף על מה שנתערב אח"כ. ובעיסה גדולה לפעמים שעורכים קמח הרבה בכל ככר וככר וכן בענין הברכה יזהירה לברך בנקיון כפים ובמקום נקי שלא יהיה שם שום סירוף כי אין זה מברך אלא מנאץ וכתיב כי דבר ה' בזה הכרת תכרת בעה"ז תכרת בעה"ב:

העושה מלאכה בע"ש מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה (א"ח סי' רנ"א)

ופי' התו"ס ובספר מחצית השקל דהיינו אף אם יהיה לו איזה ריוח לפי שעה יצא שכרו בהפסדו שיפסיד במקום אחר כפל הזה שהבריח מעשיו. יש מפרשים מנחה גדולה דהיינו בשש ומחצה. וי"א מנחה קטנה היינו ט' שעות ומחצה. והפמ"ג כתב בשם הלבוש וב"ח להחמיר מזמן מנחה גדולה. והחכ"ם כתב וז"ל כיון דהטור ומהרש"ל והב"ח ס"ל כמ"ד מנחה גדולה מי הוא אשר חיילים יגבר לעמוד עד שלשת הגבורים האלה לדחות דבריהם בדיחוי קל ע"ש. וחוקא בדרך קבע אבל אם עושה דרך ארעי מותר. ולצרך שבת מותר כל היום אפילו בגדי חבירו אם הוא לצורך שבת ואינו נוטל עליו שכר מותר. ורבינו האר"י ז"ל היה מחמיר שלא לגלח אחר זמן מנחה. מותר לכתוב אפילו אגרת שלומים. ומכ"ש סחורה דרך למודו. אבל אסור לכתוב לחבירו בשכר. וצריך להזהיר מאוד בבעלי מלאכות. שהרבה פעמים ממשך מלאכתם עד שתחשך. וכתב הפר"ח אבל פרקמטיא שרי אפילו מן המנחה ולמעלה. והשל"ה כתב ותימא הא בפסק"ד מייתי שם להביא היתר ממלאכה ותיובתיה וכן פירש"י דל"ש אלא בעושה דהוה מלאכה לפרקמטיא ע"כ. ורבת מבני עמינו יוצאים לשוקים ולעבודתם עדי ערב ביום ע"ש ויבכו את ה' עושיהם מפני חדות הכסף והכנס לא ישבעו ולא יעסקו מבוקר ועד ערב. ויהי לעת ערב כי ראו כי פנה היום כי בא השמש לבוא והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליהם וממהרות לבא לביתם כמי שבהלום עד כי ראו. ונשותיהם הן יסכלום הנם על אשר חללו ש"ק ויבואו לביתם מחדר לחדר ויצאים את הכלים מהיקף ועומדים לקבל שבת מלאים טרדות ובלי שלום. וכתב המ"א ראוי לנהוג לשלוח איש ב' שעות ומחצה קודם ליום לבטל בעלי מלאכות ממלאכתן. וגם ראוי לבעלי החנויות שיסגרו חנותן כמו שעה קודם שבת שראיתי מגודל המכשולה שלפעמים באו עד אחד ונמשך הכל:

ראוי להקדים בע"ש להתפלל מנחה כדי שיהיה שהוי כשעה קריאה לנבה"כ שלא יצטרך לילך מביתו עד שיראה את ב"ב שידליקו נרות בזמנם. כי הנשים מתבלים ומתאחרים בכך. והרבה פעמים באים לידי חילול שבת. ומכ"ש כמפרסה ע"ל שנית מאוד ע"י והאשה ירצה שזמן קבר לא ימתין על אשתו וידליק בעצמו כשיהיה אינה שומעת לו. והאשה יהיה ח"ו שום ספק אם הוא בין השמשות או לא יהיה להדליק רק ע"י גוי:

יזהר לקבל שבת מפלג המנחה ולמעלה משום שאז ורבים קודם הלילה כל יום אחר שעותיו (והמ"א כתב דרוב הפוסקים כתבו ב' שעות קודם הלילה צריך להוסיף) ומי שמחמיר על עצמו תמיד לקבל ב' שעות קודם הלילה אשרי לו וקדוש יאמר לו. וכל אדם חייב עכ"פ להפריש ממלאכה לכתות חצי שעה קודם הלילה כי צריך להוסיף מחול על הקודש בין בכניסתו ובין ביציאתו וזה מ"ע מן התורה. והעושה מלאכה בתוספת שבת עובר על עשה. וזמן תוספת זה הוא קודם בין השמשות. והעושה מלאכה בין השמשות חייב באשם תלוי שאז הוא ספק לילה ואפילו מסופק אם כבר הגיע בין השמשות אסור. ובזמן מועט יכשל ח"ו. ולכן יהיה כל אחד זהיר מאד שלא יכנוס ח"ו בספק איסור כרת. ולכן ימהר לקבל שבת מה דאפשר ומכ"ש בימים הקצרים שבפתאום תשקע החמה ויוצאין הכוכבים ונמצא שחילל שבת. אי' בספר התגין ויקדים אדם שמוסיף עליו מוסיפין לו. אם נשמתו בניכנס ביום ו' בפת שהיה רגיל להיות בתוך שעה מוציאין אותו מניכנס. ואם הוסיף לאחר מאחרין אותו שלא להכניס עד כאן:

כל השותה מים בע"ש בין השמשות הרי זה גוזל את המתים. ויכוונו בזה לקנות בגשם אחרים מים לרשעי ישראל מנוחה בניסאם בשבת. והטעם יוצאים בע"ש כה שותים ורוחצים ומלפניים במים עד שמשותה מים בזאת בעת הוגרנו לומר שהוא גוזל אחים מהם ועשו השותה מהם גזל ומחוסר אשנה (בחיי סדר יתרו):

יסדר שולחנו ויציע המטות ויתקן כל עניני הבית כדי שימצאהו ערוך ומסודר בבואו מבה"כ ויהיה עומד כך כל השבת עד מו"ש אחר הבדלה ויהיה מפה על השולחן תחת הפת ומפה אחרת על הפת זכר למן. ולא יסיר המפה העליון עד לאחר הקדוש. והמחמירים יהיה מונח כל השבת. וראוי להניח מפה על כל שולחנות שיש לו בביתו שזהו מכבוד שבת: **שבת** ומרזיקין תערוך שולחן בשבת. ואי' בספר התקונים הקו"ן פ"ז ז"ל ושבת צריך לתקנא ביה פתורא בד' רגלין כגוונא דפתורא דלעילא מדלאתמר ביה זה השולחן אשר לפני ה' כו' ע"ש:

תירא את דבר ה' מעבדי ה' ומעם קדוש שישראל ראוי לזרז עצמו בכל עש"ק לעשות ערובי חצירות בשניצו ולזכות ג"כ ע"י אחר לכל הדרים בעירו (ולא יסמוך על המנהג שנהגו לעשות עירובי חצרות בכל ע"ש מעולה אפיים ולהניחו בבהכ"נ כל השנה כמו שכתב הט"ז ז"ל הרוצה לעשות עלוי"ם יערב מעט בכל עש"ק ויזכה ע"י אחר לכולם ולא יצרך כיון שיש בבית הכנסת מלת הקידוש והברכות אינם מעכבות) ויתן הפרוסה שיש בה שעור ביצים לאחר ויאמר לו הגבה אותה וזכי בה לכל הדרים בעיר הזאת. ואח"כ יקח הפרוסה מיד השוכר ויאמר הנוסח שכתוב בא"ח סימן ת"ס סעיף ס"ז. וכדי לצאת בו כל הדיעות וכל הספיקות שאפשר להסתפק שמבואות קטנות שלנו דין מבואות יש להם וצריך לעשות ג"כ שתופי מבואות. לכן ראוי ג"כ לבטל בנוסח שתופי מבואות. ויאמר בזה הנוסח בהדין עירובא יהא שרי לן לאפוקי ולעיולי מחצירות למבואות וממבואות לחצירות ומן הבתים לחצירות ומחצירות לבתים ומבתים לגגות ומגגות לבתים ומבתים לבתים ומגגות לגגים לי ולכל הדרים בעיר הזאת ע"ל. כי בעירוב אחד יוצא בשתופי מבואות ובערובי חצירות כמבואר בש"ע. וכם לאמר בסי' מקבה"ש סעיף יו"ב

שבברכה

שהברכה יהיה אחר ההויה. (וכבר כתבתי לעיל בשם הט"ז שאם יש עירוב בבהכ"נ לא יברך) ויניח העירוב בבית שיש בה ד' אמות על ד"א. או שיש בה כדי לרבע ד"א על ד"א כמבואר שם. וזה דבר השוה דעירוב זה אינו מועיל כי אם לאותם הדרים תוך העירוב ולא לאותם הדרים חוץ לעירוב בשכונה אחרת, לכן שני בעלי בתים הדרים חוץ לעירוב בשכונה אחת דהיינו אחד דר בבית ואחד בחדר צריכין לעשות ביניהם עירובי חצירות. ואם לא עשו אסורים לטלטל מזה לזה מביתו לחדר ומהחדר לבית. וגודל עון של הוצאה מרשות לרשות מבואר בתיקונים תיקון מ"ח דף פ"ה ע"א ע"ש. ובדף ל"ז ע"ב תיקון ס"ו:

אחר עירובי חצירות יתקן פתילות נר של שבת אם מדליק בשמן זית (והשל"ה כתב ידליק בנרות בשמן דוקא. ולא כמו שנהגו בקצת מקומות להדליק בנרות חלב. ורמז לדבר ואתה תצוה ויקחו אליך שמן. ת' תצוה יתירה גימטריא כסיס ואמר ויקחו אליך שמן עכ"ל) כי הדלקה אותה מצוה הלכה חיבה בה. ותיקון הפתילות מוטל על הבעל (האר"י ז"ל) ואם מדליק נר של שעוה ושל חלב יזהר בעצמו בנר על השולחן. לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם הכי בשי בנים זכין. בהדלקה שהוא מצוה שלום גודל השכר של הדלקת נר שבת. והוא מבואר בזה"ק פרשת בראשית דף מ"ח ע"ב וז"ל אתתא בעיא בחדוה דלבא ורעותא לאדלקא בוצינא דשבת דהא יקרא עילאה הוא לה וזכו רב לגרמה למזכי לבנין קדישין דיהון בוצינא דעלמא באורייתא ובדחלתא ויסגין שלמא בארעא ויהיב לבעלה אורכא דחיין בגין כך בעיא לאזדהרא בה עכ"ל. נשים ורבנים בעת צון אין ראוי להדליק הנרות בשמחה עצומה. גם לא הגברים וראו אין ראוי להם להתחיל בשעת עושה מצוה:

שבת שמדליקין נרות שבת תזכר שצריך כל אדם להיות זהיר לעשות נר יפה לשבת שזהו נ"כ מצות שבת כשהבית מלא אורה וזהו נקרא שלום הבית כי גם יתרחב לב האדם ויגיל וישמח בשבת כי האור משמחת הלב ותוסיף הארחבות ושמחה בלב:

כשיהיה סמוך לחשכה (פי' מבעוד יום סמוך לספק חשיכה. ב"ח ס"ס רס"ח ומ"ז סוף סימן ר"ס) ישאל לאנשי ביתו ויכירם בלשון רכה (כדי שיקבלו ממנו. ועוד דאסור לאדם שיטיל אימה יתירה בתוך ביתו שמתוך שירא מחללין השבת. דלפעמים מדליקין בשבת ומבשלין ואינו יודע. ולפעמים מאכילין דבר איסור מפני היראה. ולפעמים משמש עם אשתו נדה כי יראה לומר שלא תבלה מפני הגוים (גמרא פ"ק תעניות) ויאמר עשרתם הפרשתם חלה. ויאמר להם בלשון נחת הדליקו את הנר (הדליקו בפת"ח תחת הס"א) דאין שייך שאלה דהא רואה שלא הודלק. ואם הוא בחדר מיוחד והולך משם לבית הכנסת ואינו יודע אם הודלק בבית דירה שפיר יאמר הדליקו בחיריק שהוא לשון שאלה (ט"ז). ולא יאמר כל זה אלא קרוב לחשיכה (ומ"מ נ"ל מבע"י ודאי ושיהיה בו תוספת מחול על הקודש) (א"ר) שאם יאמר לאחרים מבע"י יפשעו ויאמרו עדיין יש שעות. ואם צריך לעירובי חצירות טוב שיערב בעצמו ולא יסמוך על בני ביתו שמא יפשעו. והאידנא אין צריך לומר עשרתם שאין עכשיו מעשר בארצנו (לבוש):

כל אדם יכין עצמו בשמחה לקראת שבת וילך לבית הכנסת בשמחה ובטוב לב כחתן הבא על כלה. ותיכף אחר תפלת מנחה. שבת בפי הכנה להכין האדם עצמו לקראת שבת מלכתא לומר המזמורים של קבלת שבת בשמחה עצומה עד אחר גילה ורינה בקול נעים קרא בגרון אל תחשוך. אע"פ שהוא אינו מן הכת העומדים של הבימה ומקבלין שבת. רק עומד במקומו. אעפ"כ קול לו קול אליו. ונשמע חזן השיר. וכן מי שקולו נעים יכוין בלב ונפש בכל מאמצי כחו להרים קולו בקבלת שבת ועי"ז יצטרף לו שגם אחר כמה לפעמים שלא יכוין לשורר בבהכ"נ לכבוד הקב"ה רק בשביל הבריות שיהללו וישבחו אותו או לטובה אחרת. ועתה כשיעמוד בביהכ"נ לש"ש בשעת קבלת השבתים כר שום ותפלתו תכופר ע"י הקול הזה שישורר את השם בשמחה של מצוה ורק שיהיה כוונתו לשם שמים או מתעוררים ע"י זה אורות העליונים וממשיך כל אחד על עצמו כפי הכנתו וכפי כוונתו (האר"י ז"ל). ובודאי באלו המזמורים התיבה קולטתן התלהבות בלב האדם אל שבתו בשמחה עצומה מאד כשיאמר אותם מפיו. ויקרא בכל כחו ובהתלהבות גדול. וכן מבואר בזה"ק שצריך האדם לעמוד ליוצרו ובוראו ית"ש בכל כחו דווקא. וכללו של דבר מידי דבעי טובא אל כל המקום אשר יבא דבורו בלהבת אלהותו ית"ש יקבל במחשבתו על עצמו מסירת נפש לגדולת את יוסי אמיתת אהבתו לו ית"ש. כגון בתיבות הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו. גם במזמור כ' בתיבות הבו לה' כבוד ועוז הבו לה' כבוד שמו. ובמזמור ג' תיבות וראו כל העמים כבודו. וביחוד בפסוק שמחו צדיקים בה' וגו'. ובמזמור ד' בפסוק ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו. וכיוצא בזה. טוב מאד שמשים בזה מסירת נפש:

הקדמה לשיר השירים

טעם על שהתקינו הקדמונים ז"ל לומר בכל שבת ספר שיר השירים:

כתב בספר מעשה רוקח מנמסכת"ח ספר כל הקודש ראוי לומר שיר מעשה של שהתקינו הקדמונים ז"ל לומר בכל שבת ספר שיר השירים. וגודל נגלה טעמו לפי אמר שלמה המלך ע"ה בספר שיר השירים קי"ז פסוקים לא פחות ולא יותר. ואמר פי' בגודל חיים של מעשה שלמה הוא משולחן ט' עד ג' עבירות הבל הבנה לו שוקים. הבנה לו טוב. הבנה ככף והבא כו'.

גודל מעלות שיר השירים שהוא קודש קדשים:

זוהר תרומה דף קמ"ג ע"א פתח רבי יוסי ואמר שיר השירים אשר לשלמה שירתא דא איתער לה שלמה מלכא כד אתבני בית מקדשא. ועלמין כלהו אשתלימו עילא ותתא באשלמותא חדא ואע"ג דחבריא פליגן בהאי מתי אתמר. אבל שירתא דא לא אתמר אלא בשלימו כד סיהרא אתמליא בשלימו ובי מקדשא אתבני כגוונא דלעילא. בשעתא דאתבני בי מקדשא לתתא לא הוה

שיר זה ששמו שלמה שיר הזמין (אמרי ס׳ דוד אמר שירים ושלמה אמר שיר השירים. ריב״ל אמר שהוא ושמה מקום מקום אמר לך מה אמרו כאשר לו של שמחת אף זה כאשר ה. ועוד השמחים אין אלו דברי ריב״ל שמה מקום. אך אמרו״ל מי שאומר שירה של זה שנשמה לו כאשר לו כל שמחה. ולכן דוד ושלמה שאמרו שירים כאשר לפה שמחיהם. ושלמה אמר של ג׳ נאמין השמרים. כמו ג׳ לא ידעם ועל כל לאו המחייב מלקות ל״ט. והנה ג״פ ל״ט עולה קי״ז. מאמר שיה חייב קי״ז מלקות. וע״י שיר השירים מגיע לו. לכן אמר קי״ז פסוקים הנמצין פ״יש. אך המורה הטוב לבנים יהי. ואמר רבן ודברי מלא כמ״ש שמקפה מכום. ח״ש שיר השירים אמר לשלמה ואף במדרש שיר חד שירים פרין כל שלם. כלומר שאמר שיר השירים נגד שלם לאין שמכר עליון. ולכן אמר קי״ז פסוקים. וכדי שלא מקום כל המורה הבית לבנים יכם וה״ל לאומר שד ג׳ פסוקים. לזה אמר יבקי וגו׳ לי שנים חדיך מין ותלפיק מייה מכיכן דברי סופרים יותר מדברי תורה א״כ שיר אמר קי״ז פסוקים דהא אמי רבן ודברי מלא. שיר השירים עלי פס״י זס״ק פ׳ מה (דף ס״ג ע״ג) ח״ל שלם דענין ביומא חזמן לפרקי ניסכם בכל פעם בשמא ושגגה. שהוה ישראל מסמלין ואומרים אותו״ל. ואמר פייכן לאמיו. ויהיה דומה הבית הים לכון מיומא כל כ״ד שעה לילה ויום. ובשעה ימי כמאל. יש קב״ד שעות. ואם לכן מיומא בכל יום ד׳ שעות ומחצה. שלם לשמת ימים כ״ד שעות אים לנן מיומא ורוחא. ואם כן נזומן בכל שעה קי״ז שעות במכוון. לכן אמר שלמה קי״ז פסוקים בשיר השירים לשאל לה מן דינא של ניסכם קי״ז שעות. ולזה דרשו חז״ל הנה מטתו שלשלמה ס׳ שמגד בגלות ממהרת של ניסכם סחומה ללילה. שאמה ששים נשמד מביכם. לזה אמר קי״ז פסוקים לשאל מזה. ולכן מקום הקדשלים דל׳ נאמר אותו בכל שעה. כלומר מי באומר אותו בכוונה שלימה ינצל מדינה של ניסכם בכל שעה קי״ז שעות:

חדוה קמי קב״ה מיומא דאתברי עלמא כההוא יומא משכן דעבד משה במדברא לנחתא שכינתא לארעא בההוא יומא משכן אחרא אתוקם עמיה לעילא כו׳ ואתקיים בעלמין כלהו ואנהיר לכל עלמין, ואתבסם עלמא. ואתפתחו כל משקופי עלאין לאנהרא. ולא הוה חדוה בכל עלמין כההוא יומא, כדין פתחו עלאי ותתאי ואמרו שירתא. והיינו שיר השירים. שירתא דאינון מנגנין דמנגנן לקב״ה כו׳ ותושבחתא דא איהי מעליא מכל תושבחן קדמאי יומא דאתגלי תושבחתא דא בעלמא, ההוא יומא אשתכח שלימו בכלא ועל דא איהו קדש קדשים כו׳. שירתא דא שירתא דאיהי כללא דכל אורייתא, שירתא דעלאי ותתאי מתערין לגבה שירתא דאיהי כגוונא דעלמא דלעילא דאיהו שבת עלאה, שירתא דשמא קדישא עלאה אתעטר בגינית ועל דא איהו קדש קדשים כו׳ איהי כללא דכל אורייתא כללא דכל עובדא דבראשית. כללא דרזא דאבהן, כללא דגלותא דמצרים וכד נפקו ישראל ממצרים ותושבחתא דימא. כללא די׳ אמירן, וקיומא דהר סיני. וכד אזלי ישראל במדברא עד דעאלו לארעא ואתבני בי מקדשא כללא דעטורא דשמא קדישא עילאה ברחימו ובחדוה. כללא דגלותהון דישראל ביני עממיא. ופורקנא דילהון. כללא דתחיית המתים עד יומא דאיהו שבת לה׳. מאי דהות ומאי דהוי. ומאי דזמין למהוי דבתר ביומא שביעאה כד יהא שבת לה׳. כלא איהו בשיר השירים כו׳ אצטריך לנטרא ולסלקא עטרא על רישית דבר נש כל מלה ומלה דשיר השירים. ואי תימא אמאי איהו בין הכתובים. הכי הוא ודאי בגין דאיהו שיר תושבחתא דכנסת ישראל קא מתעטרא לעילא. ובגין כן כל תושבחן דעלמא לא סלקא רעותא לגבי קב״ה כתושבחתא דא עכ״ל בקיצור:

שיר השירים

שיר השירים אשר לשלמה: ישקני מנשיקות פיהו כי־טובים דדיך מיין:
לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על־כן עלמות אהבוך: משכני
אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה דדיך מיין
מישרים אהבוך: שחורה אני ונאוה בנות ירושלם כאהלי קדר כיריעות
שלמה: אל־תראוני שאני שחרחרת ששזפתני השמש בני אמי נחרו־בי
שמני נטרה את־הכרמים כרמי שלי לא נטרתי: הגידה לי שאהבה נפשי
איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים שלמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך:
אם־לא תדעי לך היפה בנשים צאי־לך בעקבי הצאן ורעי את־גדיתיך על
משכנות הרעים: לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי: נאוו לחייך

שחר יפה כלבנה ברה כחמה אימה כנדגלות: אל־גנת אגוז ירדתי לראות
באבי הנחל לראות הפרחה הגפן הנצו הרמנים: לא ידעתי נפשי שמתני
מרכבות עמי נדיב: ז שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה־בך מה־
תחזו בשולמית כמחלת המחנים: מה־יפו פעמיך בנעלים בת־נדיב חמוקי
ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן: שררך אגן הסהר אל־יחסר המזג בטנך
ערמת חטים סוגה בשושנים: שני שדיך כשני עפרים תאמי צביה: צוארך
כמגדל השן עיניך ברכות בחשבון על־שער בת־רבים אפך כמגדל הלבנון
צופה פני דמשק: ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן מלך אסור
ברהטים: מה־יפית ומה־נעמת אהבה בתענוגים: זאת קומתך דמתה לתמר
ושדיך לאשכלות: אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו ויהיו־נא שדיך
כאשכלות הגפן וריח אפך כתפוחים: וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים
דובב שפתי ישנים: אני לדודי ועלי תשוקתו: לכה דודי נצא השדה נלינה
בכפרים: נשכימה לכרמים נראה אם־פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו
הרמונים שם אתן את־דדי לך: הדודאים נתנו־ריח ועל־פתחינו כל־מגדים
חדשים גם־ישנים דודי צפנתי לך: ח מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך
בחוץ אשקך גם לא־יבוזו לי: אנהגך אביאך אל־בית אמי תלמדני אשקך
מיין הרקח מעסיס רמני: שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני: השבעתי
אתכם בנות ירושלם מה־תעירו ומה־תעררו את־האהבה עד שתחפץ: מי
זאת עלה מן־המדבר מתרפקת על־דודה תחת התפוח עוררתיך שמה
חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך: שימני כחותם על־לבך כחותם על־זרועך
כי־עזה כמות אהבה קשה כשאול קנאה רשפיה רשפי אש שלהבתיה:
מים רבים לא יוכלו לכבות את־האהבה ונהרות לא ישטפוה אם־יתן איש
את־כל־הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו: אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה־
נעשה לאחתנו ביום שידבר־בה: אם־חומה היא נבנה עליה טירת כסף
ואם־דלת היא נצור עליה לוח ארז: אני חומה ושדי כמגדלות אז הייתי
בעיניו כמוצאת שלום: כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את־הכרם
לנטרים איש יבא בפריו אלף כסף: כרמי שלי לפני האלף לך שלמה
ומאתים לנטרים את־פריו: היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך
השמיעני: ברח דודי ודמה־לך לצבי או לעפר האילים על הרי בשמים:

סכום [illegible] שיר השירים [illegible]

רבון כל־העולמים. יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שבזכות שיר השירים
אשר קריתי ולמדתי שהוא קדש קדשים. בזכות פסוקיו ובזכות תבותיו
ובזכות אותיותיו ובזכות נקודותיו ובזכות טעמיו ובזכות שמותיו וצרופיו ורמזיו
וסודותיו הקדושים והטהורים הנוראים היוצאים ממנו. שתהא שעה זו שעת

הנהגת ערב שבת

רחמים שעת הקשבה שעת האזנה והקראה ותענגו. נעתיר לך והעתר לנו שיהיה עולה לפניך קריאת ולמוד שיר השירים כאלו השגנו כל הסודות הנפלאות והנוראות אשר הם חתומים בו בכל תנאיו ונזכה למקום שהנשמות נחצבות משם וכאלו עשינו כל מה שמוטל עלינו להשיג בין בגלגול זה בין בגלגול אחר ולהיות מן העולים והזוכים לעולם הבא עם שאר צדיקים וחסידים. ומלא כל משאלות לבנו לטובה ותהיה עם לבבנו ואמרי פינו בעת מחשבותינו ועם ידינו בעת מעבדינו ותשלח ברכה והצלחה והרוחה בכל מעשה ידינו ומעפר תקימנו ומאשפות דלותנו תרוממנו. ותשיב שכינתך לעיר קדשך במהרה בימינו. אמן:

מי שלא היה לו פנאי שיוכל לומר שיר השירים כולו קודם קבלת שבת יאמר אלו ד' פסוקים:

ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דדיך מיין: עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו: קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות: באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים:

קודם שמדלקת נר שבת מברכין ברכה זו:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת: יהי רצון וכו' שיבנה וכו'.

תפלה לאחר הדלקת הנרות:

יהי רצון לפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי שתחונן אותי *)ואת בני ואת אבי ואת אמי) ואת כל קרובי ותתן לנו ולכל ישראל חיים טובים וארוכים ותזכרנו בזכרון טובה וברכה ותפקדנו בפקדת ישועה ורחמים ותברכנו ברכות גדולות ותשלים בתינו ותשכן שכינתך בינינו. וזכני לגדל בנים ובני בנים חכמים ונבונים אוהבי יהוה יראי אלהים אנשי אמת זרע קדש ביהוה דבקים ומאירים את העולם בתורה ובמעשים טובים ובכל מלאכת עבודת הבורא. אנא שמע את תחנתי בעת הזאת בזכות שרה ורבקה ורחל ולאה אמותינו. והאר נרנו שלא יכבה לעולם ועד והאר פניך ונושעה. אמן:

*) ואת אשתי (נשים אומרות ואת אישי).

עיון תפלה

להדליק נר של שבת וכן להדליק נר של חנוכה. לשון חכמים להשתמש במלת של תחת סמיכות הקנין. והמדקדקים החדשים בקשו לתקן הלשון עד שהרגל כדי לקרבו ללשון המקרא והרכיבו מלת של עם השם שאחריה שלשבת, שלחנוכה, וביאור לשבת זו שבת שליום השביעי, דומה ללשון המקרא הנה מטתו שלשלמה (שה"ש ג, ז), ואחרים הסירוס לגמרי. וכבר גליתי את דעתי בעיון תפלה לברכות השחר בפיסקא לעולם יהא אדם ד"ה מה שם נעמת להקנים כלה: כתוב בס' עבודת ישראל (סג"ם) ז"ל, בסדור שערי תפלה וגם בסדור ויעתר יצחק השמיטו מלת של בנעטר כי מובנת כבר ע"י הסמיכות. אמנם בכל הסדורים נמצא של שבת, וכן הוא בסדור רב עמרם וברמב"ם הלכות שבת ריש פרק ה' וברוקח סימן מ"ו ובתניא סימן י"ב וטור סימן רס"ד ומע"ת סימן ת"ו, גם ספר המנהיג הלכות שבת סימן י"ו מביא כן הנוסחא בשם רב אחא משבחא, וצ"ל אין לשנות. ועל אודות הברכה ראה בתוספות שבת כ"ה ע"ב והגהות מיימוני ריש פרק ה' בהלכות שבת":

שלטי הגבורים: שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה הרועים בשושנים:
עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה:
כלך יפה רעיתי ומום אין בך: אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי
תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מהררי נמרים:
לבבתני אחתי כלה לבבתני באחד מעיניך באחד ענק מצורניך: מה יפו
דדיך אחתי כלה מה טבו דדיך מיין וריח שמניך מכל בשמים: נפת
תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמתיך כריח לבנון:
גן | נעול אחתי כלה גל | נעול מעין חתום: שלחיך פרדס רמונים עם פרי
מגדים כפרים עם נרדים: נרד | וכרכם קנה וקנמון עם כל עצי לבונה מר
ואהלות עם כל ראשי בשמים: מעין גנים באר מים חיים ונזלים מן לבנון:
עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי
מגדיו: ה באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם
דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים: אני ישנה ולבי
ער קול | דודי דופק פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל
קוצותי רסיסי לילה: פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי
איככה אטנפם: דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו: קמתי אני לפתח
לדודי וידי נטפו מור ואצבעתי מור עבר על כפות המנעול: פתחתי אני
לדודי ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו
ולא ענני: מצאני השמרים הסבבים בעיר הכוני פצעוני נשאו את רדידי
מעלי שמרי החמות: השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי
מה תגידו לו שחולת אהבה אני: מה דודך מדוד היפה בנשים מה דודך
מדוד שככה השבעתנו: דודי צח ואדום דגול מרבבה: ראשו כתם פז
קוצותיו תלתלים שחרות כעורב: עיניו כיונים על אפיקי מים רחצות בחלב
ישבות על מלאת: לחיו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים
נטפות מור עבר: ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עשת שן מעלפת
ספירים: שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז מראהו כלבנון בחור
כארזים: חכו ממתקים וכלו מחמדים זה דודי וזה רעי בנות ירושלם: ו אנה
הלך דודך היפה בנשים אנה פנה דודך ונבקשנו עמך: דודי ירד לגנו
לערוגות הבשם לרעות בגנים וללקט שושנים: אני לדודי ודודי לי הרעה
בשושנים: יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלם אימה כנדגלות: הסבי
עיניך מנגדי שהם הרהיבני שערך כעדר העזים שגלשו מן הגלעד: שניך
כעדר הרחלים שעלו מן הרחצה שכלם מתאימות ושכלה אין בהם: כפלח
הרמון רקתך מבעד לצמתך: ששים המה מלכות ושמנים פילגשים ועלמות
אין מספר: אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה
ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופילגשים ויהללוה: מי זאת הנשקפה כמו

בַּתֹּרִים צַוָּארֵךְ בַּחֲרוּזִים׃ תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף׃ עַד־
שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ׃ צְרוֹר הַמֹּר ׀ דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין׃ אֶשְׁכֹּל
הַכֹּפֶר ׀ דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי׃ הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים׃ הִנְּךָ
יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ רַעֲנָנָה׃ קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַהִיטֵנוּ בְּרוֹתִים׃
ב אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃ כְּשׁוֹשַׁנָּה בֵּין הַחוֹחִים כֵּן רַעְיָתִי
בֵּין הַבָּנוֹת׃ כְּתַפּוּחַ בַּעֲצֵי הַיַּעַר כֵּן דּוֹדִי בֵּין הַבָּנִים בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי וְיָשַׁבְתִּי
וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי׃ הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה׃ סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת
רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי׃ שְׂמֹאלוֹ תַּחַת לְרֹאשִׁי וִימִינוֹ תְּחַבְּקֵנִי׃
הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־
תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים
מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת׃ דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר
כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים׃ עָנָה דוֹדִי וְאָמַר לִי קוּמִי לָךְ
רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ כִּי־הִנֵּה הַסְּתָו עָבָר הַגֶּשֶׁם חָלַף הָלַךְ לוֹ׃ הַנִּצָּנִים נִרְאוּ
בָאָרֶץ עֵת הַזָּמִיר הִגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ׃ הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ
וְהַגְּפָנִים ׀ סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לָךְ רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ׃ יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע
בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי אֶת־מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעִינִי אֶת־קוֹלֵךְ כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב
וּמַרְאֵיךְ נָאוֶה׃ אֶחֱזוּ־לָנוּ שׁוּעָלִים שֻׁעָלִים קְטַנִּים מְחַבְּלִים כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ
סְמָדַר׃ דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים סֹב
דְּמֵה־לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל־הָרֵי בָתֶר׃ ג עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת
בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃ אָקוּמָה נָּא וַאֲסוֹבְבָה
בָעִיר בַּשְּׁוָקִים וּבָרְחֹבוֹת אֲבַקְשָׁה אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי בִּקַּשְׁתִּיו וְלֹא מְצָאתִיו׃
מְצָאוּנִי הַשֹּׁמְרִים הַסֹּבְבִים בָּעִיר אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי רְאִיתֶם׃ כִּמְעַט שֶׁעָבַרְתִּי
מֵהֶם עַד שֶׁמָּצָאתִי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֲחַזְתִּיו וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו אֶל־
בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃ הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ
בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ מִי זֹאת
עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימֲרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה מִכֹּל אַבְקַת רוֹכֵל׃ הִנֵּה
מִטָּתוֹ שֶׁלִּשְׁלֹמֹה שִׁשִּׁים גִּבֹּרִים סָבִיב לָהּ מִגִּבֹּרֵי יִשְׂרָאֵל׃ כֻּלָּם אֲחֻזֵי חֶרֶב
מְלֻמְּדֵי מִלְחָמָה אִישׁ חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ מִפַּחַד בַּלֵּילוֹת׃ אַפִּרְיוֹן עָשָׂה לוֹ הַמֶּלֶךְ
שְׁלֹמֹה מֵעֲצֵי הַלְּבָנוֹן׃ עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ
רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלִָם׃ צְאֶנָה ׀ וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה
בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־לּוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ׃ ד הִנָּךְ יָפָה
רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ
מֵהַר גִּלְעָד׃ שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת
וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוֶה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ
מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ׃ כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן תָּלוּי עָלָיו כֹּל

סדר קבלת שבת

בערב שבת אומרים אלו מזמורים לאחר תפלת מנחה:

כל מזמור ומזמור כנגד יום אחד מימי החול. וסמך ראשי תיבות של ששה מזמורים אלו עולה כמנין נפש ויהיה לו נשמה יתירה נפש. מאשר ביום זה נכנס כל חי בשבת קריאת מזמורים אלו:

כשחל יום טוב בשבת או בחול המועד מתחילין מזמור לדוד:

ויכוין כנגד יום א׳ אהי״ה יה״ך:

צה לְכוּ נְרַנְּנָה לַיהוָה נָרִיעָה לְצוּר יִשְׁעֵנוּ: נְקַדְּמָה פָנָיו
בְּתוֹדָה בִּזְמִרוֹת נָרִיעַ לוֹ: כִּי אֵל גָּדוֹל יְהוָה וּמֶלֶךְ
גָּדוֹל עַל־כָּל־אֱלֹהִים: אֲשֶׁר בְּיָדוֹ מֶחְקְרֵי־אָרֶץ וְתוֹעֲפוֹת
הָרִים לוֹ: אֲשֶׁר־לוֹ הַיָּם וְהוּא עָשָׂהוּ וְיַבֶּשֶׁת יָדָיו יָצָרוּ:
בֹּאוּ נִשְׁתַּחֲוֶה וְנִכְרָעָה נִבְרְכָה לִפְנֵי־יְהוָה עֹשֵׂנוּ: כִּי־הוּא
אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ עַם מַרְעִיתוֹ וְצֹאן יָדוֹ הַיּוֹם | אִם־בְּקֹלוֹ
תִשְׁמָעוּ: אַל־תַּקְשׁוּ לְבַבְכֶם כִּמְרִיבָה כְּיוֹם | מַסָּה בַּמִּדְבָּר:
אֲשֶׁר נִסּוּנִי אֲבוֹתֵיכֶם בְּחָנוּנִי גַּם־רָאוּ פָעֳלִי: אַרְבָּעִים שָׁנָה |

ענף יוסף

לכו נרננה לה׳. לעתיד יאמרו זאת ויאמרו לכו נרננה וכו׳: נקדמה. נקדם עצמנו לבוא אל פניו בהודאת שפתים להודות לו על הטובה הבאה: אלהים. הם מלאכי מעלה: מחקרי ארץ. דברים הנעלמים בארץ אשר יחקרו בדעת להבינם: ותועפות. גבהי ההרים המה לו: והוא עשהו. תקנו על מקומו להיות קוה במקום אחד: נשתחוה. הוא שטוח כל הגוף בארץ: ונכרעה. הוא כפיפת הראש וקצת הגוף: נברכה. הוא כריעת הברכים על הארץ: עשנו. המגדל והמרומם אותנו: עם מרעיתו. שהוא רועה ומנהיג אותנו: וצאן ידו. ר״ל כמו הרועה הרחמני אשר ינהג הצאן עם נטיית היד ולא במקל: היום. ר״ל היום ההוא ינהיג אתכם כן כאשר בקולו תשמעו: אל תקשו לבבכם. להרהר אחרי ה׳ כמו במי מריבה: כיום. כמו במי מסה במדבר. וכפל הדבר במ״ש. כי הוא כמ״ש ויקרא שם המקום מסה ומריבה וגו׳ (שמות יז, ז): אשר נסוני. אם היכולת בידי ליתן לכם מים כמו שנאמר שם: בחנוני גם ראו פעלי. אפילו אחר שראו פעלי במצרים ועל הים ובמדבר על כל זה לא האמינו כי ומזה

עיון תפלה

לכו נרננה. כתב הגאון ה״ר יעב״ץ ז״ל „פותחין באלעות הללו לכו נרננה ונומרין ו׳ מזמורים מן צ״ה עד צ״ט ומזמור כ״ט כנגד ששת ימי החול על פי הר״ר משה קורדאווירו ז״ל (נ״ע) ותלמידו של הר״ר שלמה בן משה הלוי אלקבץ ז״ל)״ עכ״ל. והגאון בעל יוסף אומץ כתב בסי׳ תקס״ח „סדר קבלת שבת שנוהגים בו הדבים מקרוב באו (נתקבל באשכנז במאה הרביעית לאלף זה) הוא מנהג יפה וטוב״ עכ״ל. והוא הסדר שלנו שמתקבל בכל תפוצות האשכנזים והתימנים. ובקהלות הספרדים יש אומרים חמשת המזמורים מן צ״ה עד צ״ט ומזמור להודה, כ״ט בכדור תפלת הח״ש ושל הרבה סדורים, ויש שאינם אומרים רק מזמור לדוד הבו לה׳, ומסומן אלם „שבעה קולות שאמר דוד כנגד שבעת ימי בראשית״: נקדמה פניו. נבואה לקראתו — ערך שייכפן פאר איום: מחקרי ארץ. כל אשר יחקר בארץ: ותועפות הרים. פרש״י לשון עפה כעוף המשופף: והוא עשהו. תקנו על מתכנתו (רש״י בראשית א, ז): נשתחוה. נשחה קומתנו: ונכרעה. נטה ברעינו: נברכה. נכרע על ברכינו. ועי׳ עוד מש״כ בעיון תפלה של מה טובו אהליך: היום אם בקולו תשמעו. אפי׳ ביום הזה תוכלו להגיע למדרגה שגבה כזאת להיות עם מרעיתו של הקב״ה וצאן ידו אם אך בקולו תשמעו: במריבה. כיום מי מריבה (במדבר כ, יג): אשר נסוני. שכינה מדברת זאת מתוך גרונו של המשורר (מרע״ה מחבר המזמורים הללו): גם ראו פעלי. אע״פ שכבר ראו [illegible] נפי הנסיון והבחנם: ישעם

אָקוּט בְּדוֹר וָאֹמַר עַם תֹּעֵי לֵבָב הֵם וְהֵם לֹא־יָדְעוּ דְרָכָי׃ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי בְאַפִּי אִם־יְבֹאוּן אֶל־מְנוּחָתִי׃

ויכוין נגד יום ב' קר"ע שט"ן.

צו שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ שִׁירוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ׃ שִׁירוּ לַיהוָה בָּרְכוּ שְׁמוֹ בַּשְּׂרוּ מִיּוֹם־לְיוֹם יְשׁוּעָתוֹ׃ סַפְּרוּ בַגּוֹיִם כְּבוֹדוֹ בְּכָל־הָעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו׃ כִּי גָדוֹל יְהוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד נוֹרָא הוּא עַל־כָּל־אֱלֹהִים׃ כִּי ׀ כָּל־אֱלֹהֵי הָעַמִּים אֱלִילִים ׀ וַיהוָה שָׁמַיִם עָשָׂה׃ הוֹד־וְהָדָר לְפָנָיו עֹז וְתִפְאֶרֶת בְּמִקְדָּשׁוֹ׃ הָבוּ לַיהוָה מִשְׁפְּחוֹת עַמִּים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז׃ הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ שְׂאוּ־מִנְחָה וּבֹאוּ לְחַצְרוֹתָיו׃ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ חִילוּ מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ׃ אִמְרוּ בַגּוֹיִם ׀ יְהוָה מָלָךְ אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט יָדִין עַמִּים בְּמֵישָׁרִים׃ יִשְׂמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתָגֵל הָאָרֶץ יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ׃ יַעֲלֹז שָׂדַי וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ אָז

עץ יוסף

וחזרו ונסו אותי: אקוט בדור. היה לי קטטה באנשי הדור ההוא ואמרתי זהו העם אשר לבבם תועה מאחרי: והם. אחר כל הקטטה לא ידעו הם את דרכי: אשר נשבעתי. אשר בשביל זה קצפתי עליהם ונשבעתי בחרון אפי שלא יבואון אל מנוחתי זה ארץ ישראל: אם יבואון. ענין שבועה הוא וכאלו אמר והרי הוא כאדם האומר כך וכך יהיה אם אעשה הדבר הזה. וכן אם לדוד אכזב (תהלים פט, לו):

שירו לה'. לעתיד שירו על הישועה הבאה: בשרו מיום ליום. בכל יום בשרו זה לזה על תשועה חדשה: על כל אלהים. הם השמש והירח וכל צבא השמים שהיו הגוים עובדים להם וקבעום לאלוה: אלילים. כי נגד ה' כנחשבים כאין: וה'. אבל ה' עשה את השמים וצבאיו בכללם א"כ גם המה מעשה ידי ה': הבו לה'. וחוזר ומפרש הבו לה' כבוד ועוז ר"ל שאלו כבודו ועוזו: כבוד שמו. כבוד הראוי לשמו: שאו. שאו מנחה על הכתף ובואו עמה לחצרותיו והוא בית המקדש: בהדרת קדש. בבית המקדש המהודר בקדושה: אמרו בגוים. בין כל עובדים כוכבים אמרו זה לזה ה' מלך. ר"ל עתה הראה מלכותו: אף תכון. ר"ל עתה נראה שאף התבל אשר ה' הכינה לבל תהי עוד לנפול: ידין. הוא הדן את העמים במשפט היושר והראוי: ישמחו השמים כו'. ענין גילה הוא על רוב השמחה שתהיה אז בעולם. וכתב הגר"א (משלי ב) החילוק בין גילה לשמחה. שהשמחה הוא בדבר חדש. וגילה הוא בדבר שכבר היה ואינו מחודש. וזהו ישמחו השמים כי הם חדשים לנבראים: ותגל הארץ כו'. כי אין כל חדש תחת השמש לכן אינו שייך בהם שמחה אלא בדבר מעשה בראשית שמכבר היה: ירעם. ישמיע קול רם לגודל השמחה: ומלאו. הבריות הממלאים אותו: וכל אשר בו. הבריות

המלויות

עיון תפלה

אקוט בדור. כמו אשר יקוט כסלו (איוב ח, יד) פי' רש"י יקוץ ויכרות כמו יקוץ, ארבעים שנה רגשות הייתי קוטר וקוץ בדור הזה מעת מעת עד אשר הכריתיו מעל פני, בשביל שראיתי כי עם תועי לבב הם ואין להם תקוה עוד: אשר נשבעתי. שב על בדור שבפסוק הקודם, בדור אשר נשבעתי עליו באפי לבלתי הביאו אל מנוחתי ונחלתי: שיר חדש. עי' מש"כ בעיון תפלה לפסוקי דזמרה בפיסקא הללויה שירו לה' שיר חדש: בשרו. עי' שם בפיסקא הודו לה' קראו בשמו: אמרו בגוים. לעתיד לבא יושר השיר הזה, פרסמו בקרב הגוים כי מעתה ה' מלך בכבודו ובעצמו, ומעתה תכון תבל באופן שלא תמוט לעולם ועד; כי בזמן הזה נסתרה [illegible] מלכות שמים הראויה היא להתמוטט כל רגע משוד עניים מאנקת אביונים ומפני גזל המשפט והצדק הממלאים כל תבל, אבל לעתיד לבא ה' ימלוך לעולם ועד, והוא ידין עמים במישרים, כי יהפוך להם שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה': ירעם הים ומלואו. וכה"א (ישעיה מב, י) יורדי הים ומלואו איים ויושביהם: יעלז שדי. כדה"א (שם, לג) יעלוז השדה. ושדי הוא רבוי שדיי תחת שדים, כמו ושרי משכר (שופטים ה

(סנ"ס :

טו

ירננו כל־עצי־יער: לפני יהוה כי בא לשפט הארץ ישפט תבל בצדק ועמים באמונתו:

ויכוין כנגד יום ג' ע"ד יכ"ס:

צז יהוה מלך תגל הארץ ישמחו איים רבים: ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו: אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו: האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ: הרים כדונג נמסו מלפני יהוה מלפני אדון כל־הארץ: הגידו השמים צדקו וראו כל־העמים כבודו: יבשו | כל־עבדי פסל המתהללים באלילים השתחוו־לו כל־אלהים: שמעה ותשמח | ציון ותגלנה בנות יהודה למען משפטיך יהוה: כי־אתה | יהוה עליון על־כל־הארץ מאד נעלית על־כל־אלהים: אהבי יהוה שנאו רע שמר נפשות חסידיו מיד רשעים יצילם: אור זרע לצדיק

עץ יוסף

המאויות בשדה: לפני ה'. השמחה תהיה לפני ה' על כי בא. ואמר ומפרש שבא לשפט יושבי הארץ: באמונתו. באמת לפי הראוי:

ה' מלך. לעתיד כאשר תתגלה מלכותו אז תתרבה השמחה בעולם: איים. יושבי איי הים: ענן וערפל. הוא משל לחשכת הצרות שיהיו מוכנים לענוש בהם את הרשעים: מכון כסאו. הכנת כסאו תהיה בצדק ובמשפט לשלם לכל אחד כגמולו: האירו. הברקים יהיו גדולים עד שיאירו לכל העולם: ראתה. כשתראה הארץ לוהב הברקים אז תחיל ותרעד: הרים. הוא משל על מלכי העמים: השמים. מלאכי השמים יספרו הצדק שעשה לישראל עמו: המתהללים. המשבחים את עצמם בעבודה שלהם והמה אלילים מבלי תועלת: כל אלהים. צבא השמים הנעבדים לאלהים הם ישתחוו לה' על כי עשה משפט בעובדיהם: שמעה. כאשר תשמע ציון נקמות האויב אז תשמח: למען משפטיך. בעבור עשיית המשפט: נעלית. אתה מעולה ומשובח על כל אלהים הם צבא השמים הנעבדים לאלוהות: אוהבי. אתם אוהבי ה' שנאו עושי הרע ולא תפחדו מהם כי הנה ה' שומר נפשות חסידיו ויצילם מיד הרשעים ההם: לצדיק. נערך הצדיק יש אור זרוע. ר"ל כמו הזורע דבר מה הנה

עיון תפלה

טו) תחת שרים, ואותיות חורי (ישעיה יט, ט) תחת חורים:

ה' מלך. כאשר ימלך ה' אז תגל הארץ כי ינער הרשעים מתוכה: איים רבים. איים גדולים, כמו רבי המלך (ירמיה לט, יג): ענן וערפל סביביו. הוא אל מסתתר שאי אפשר לראותו ולהשיגו כאלו ענן וערפל סביביו, וכמו שנאמר (תהלים יח, יב) ישת חשך סתרו, ונאמר (מ"א ח, יב) ה' אמר לשכן בערפל. ואע"פ שדרכו נסתרה מאתנו בכל זאת רואים אנחנו כי צדק ומשפט מכון כסאו: אש לפניו תלך. וכה"א (תהלים נ, ג) אש לפניו תאכל, ונאמר (חבקוק ג, ה) לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו: האירו ברקיו וגו' ותחל הארץ. וכה"א (תהלים עז, יט) האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ: כדונג. כשעוה: יבושו כל עובדי פסל. כמו שנאמר (ישעיה ב, כ) ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו וגו' לבוא ולהתחבא מפני הנושה בנקרות הצורים וגו' כראותם כי השתחוו לו כל אלהים, כלם שחו והשפלו לפניו: שמעה ותשמח ציון וגו' למען משפטיך. כל הארץ ראתה משפטיך ותחיל, אבל ציון שמעה זאת ותשמח כי עד צדק ישוב משפט: מאד נעלית. הקל בשרש זה עומד. ויש למנותו בין הנפעלים הרבים המקבלים פעולת הפעל והפעיל. ראה ספרי מסלול ודרך לדקדוק שפ"ע סי' מ': אור זרוע. אור פרוש לפני הצדיק להאיר לו את הדרך

וּלְיִשְׁרֵי־לֵב שִׂמְחָה: שִׂמְחוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה וְהוֹדוּ לְזֵכֶר קָדְשׁוֹ:

ויכוין כנגד יום ד' בפ"ר את"נ:

צח מִזְמוֹר שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ כִּי־נִפְלָאוֹת עָשָׂה הוֹשִׁיעָה־לּוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ: הוֹדִיעַ יְהוָה יְשׁוּעָתוֹ לְעֵינֵי הַגּוֹיִם גִּלָּה צִדְקָתוֹ: זָכַר חַסְדּוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רָאוּ כָל־אַפְסֵי־אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: הָרִיעוּ לַיהוָה כָּל־הָאָרֶץ פִּצְחוּ וְרַנְּנוּ וְזַמֵּרוּ: זַמְּרוּ לַיהוָה בְּכִנּוֹר בְּכִנּוֹר וְקוֹל זִמְרָה: בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְהוָה: יִרְעַם הַיָּם וּמְלֹאוֹ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי בָהּ: נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ־כָף יַחַד הָרִים יְרַנֵּנוּ: לִפְנֵי־יְהוָה כִּי־בָא לִשְׁפֹּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט־תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּמֵישָׁרִים:

ויכוין כנגד יום ה' תק"ע סל"ע:

צט יְהוָה מָלָךְ יִרְגְּזוּ עַמִּים יֹשֵׁב כְּרוּבִים תָּנוּט הָאָרֶץ: יְהוָה בְּצִיּוֹן גָּדוֹל וְרָם הוּא עַל־כָּל־הָעַמִּים: יוֹדוּ שִׁמְךָ גָּדוֹל וְנוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא: וְעֹז מֶלֶךְ מִשְׁפָּט אָהֵב

עץ יוסף

יותר מאיר השדה ממה שהיה. כן הרשע שכר שכן צדיק יותר מאלו קבל שכרו מיד: ולישרי לב שמחה. ישרי לב זרוע שמחה. והטל הדבר גמ"ש: בה'. בהשגחת ה': לזכר. לזכרון שם קדשו: הושיעה לו ימינו. ר"ל אינו צריך תשועה מזולתו כי ימינו הושיעה לו: הודיע. פרסם גלה שתשועתו פרסמה על ידי הנביאים. ועתה גלה צדקתו לעיני כל: זכר. ה' זכר לישראל את החסד שהבטיח באמונתו: אפסי ארץ. היושבים בקצות הארץ: בכנור וגו'. ר"ל בכנור לבד גם בכנור עם קול זמרה יחד לגבה את הקול: ירעם. ישמיע קול רעש לשמחה: ומלואו. הבריות הממלאים אותו: ימחאו כף. יכו כף אל כף כדרך השמחים. והוא ענין מליצה להורות על רוב השמחה: יחד. כל ההרים ירננו יחד: לפני ה'. השמחה תהיה לפני ה' על כי בא לשפוט: במישרים. במשפט הישר הראוי לכל אחד ואחד: ה' מלך. כאשר תתגלה מלכותו ירגזו העמים: ישב. מלפני היושב על הכרובים שעל הארון תהיה הארץ נוטה לנפול. ר"ל ליושבי הארץ תאחז חלחלה: ה' בציון. ה' אשר מעונתו בציון הוא גדול ורם על הכל ומפניו יחרדו: יודו שמך. כלם יודו לשמך כי גדול וכו': ועוז מלך. השבח הוא למלך אשר אוהב

עיון תפלה

עד כה, שהפך מן הרשעים שנאמר בהם (משלי ד, יט) דרך רשעים כאפלה. זרוע הוא פרוש כמו ואזרעם בין העמים (זכריה י, ט), ומליץ פרחה באור כשחר פרוש על ההרים (יואל ב, ב): מזמור שירו לה'. כל השירים האלה לעתיד נאמו: הושיעה לו ימינו. כמו שנאמר (ישעיה נט, טז) ותושע לו זרועו, כלפי מה שנאמר (איכה ב, ג) השיב אחור ימינו מפני אויב, ובמשך ימי הגלות היינו מתפללים הושיעה ימינך ועננו (תהלים קח, ז), אם לעתיד לבוא יראו עינינו כי כבר הושיעה לו ימינו: חסדו ואמונתו. באמתת דבריו, וכן (שם צב, ג) להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות שאתה מאמן את דבריך להחזיר לנו השכינה. ועי' מש"כ לעיל בפיסקא אמת ואמונה כל"ז וקיים עלינו: פצחו. פתחו לרנן ולזמר, שאל מיוחד לפתיחת השמחה: נהרות ימחאו כף. המליצה קראת לקול רעש שמחה מראשת בפים כפי מנהג העולם, ועי' רש"י: לפני ה'. שב אל ירעם ימחאו ירננו — לפני ה': ה' מלך. עשר הכתוב ה' מלך — ירגזו עמים, יושב הכרובים מלך — תנוט הארץ: יודו שמך. ואיך יודוהו — שיאמרו כי גדול ונורא הוא וקדוש הוא: ועז מלך משפט אהב. עד

אלא

אַתָּה כּוֹנַנְתָּ מֵישָׁרִים מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בְּיַעֲקֹב׀ אַתָּה עָשִׂיתָ׃
רוֹמְמוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא׃
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן׀ בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל
יְהֹוָה וְהוּא יַעֲנֵם׃ בְּעַמּוּד עָנָן יְדַבֵּר אֲלֵיהֶם שָׁמְרוּ עֵדֹתָיו
וְחֹק נָתַן לָמוֹ׃ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אַתָּה עֲנִיתָם אֵל נֹשֵׂא הָיִיתָ
לָהֶם וְנֹקֵם עַל־עֲלִילוֹתָם׃ רוֹמְמוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ
לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ׃

עץ יוסף

המשפט: מישרים. התורה שהיא מישרים אתה כוננת: משפט וצדקה. משפטי התורה והדברים שהצדקים שהתנהגו ביעקב מעשה ידיך המה: להדם רגליו. הוא בית המקדש. ואמר במשל כאלו ממכון שבתו שמים יורדות רגליו לנוח בבית המקדש: קדוש הוא. כי הוא קדוש וגם הקדושה בהדום רגליו: משה ואהרן. ר"ל ראו גודל קדושתו כי הלא משה ואהרן היו מהגדולים ומהמיוחדים במשרתי ה' ושמואל היה מהגדולים ומהמיוחדים בקוראי שמו: קוראים. הם היו קוראים לה' והוא היה עונה להם: בעמוד ענן. עם עמוד הענן הוא דבר אליהם על אשר שמרו עדותיו והחוק אשר נתן להם: אתה עניתם. עם כי אתה עונה להם בכל עת קראם ובעבורם היית נושא עון ישראל ועכ"ז נוקם היית על מעלליהם ולא ויתרת להם כלום. כי משה ואהרן מתו על מי מריבה ושמואל לא האריך ימים על אשר לא הדריך את בניו כראוי. ומכל זה תראה גודל קדושתו שאינו נושא פנים: רוממו. גם רוממו וגו': להר קדשו. הוא בית המקדש שעל הר המוריה:

סס

עיון תפלה

זאת יודוך ויאמרו לך כי ממך — בהיותך אוהב משפט — למדנו את הלמוד שהכתוב ש"עז" מלך משפט אהב, כעז האמתי של המלך הוא — בהשוותו את עצמו אל המשפט לא בכבשו את המשפט תחתיו: אתה כוננת מישרים. ולא זו בלבד שאתה אוהב לעשות משפט, דין תורה, אלא אפילו מדת המישרים (לפנים משורת הדין) כוננת בעולמך. שהרי עיניך הרואות כי משפט וצדקה ביעקב אתה עשית, כי בשתי המדות הללו נהדר יעקב שנאמר (ישעיה א, כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, וצדקה היא מדת המישרים: משה ואהרן. ובשביל מה זכה יעקב לכל האושר והכבוד הזה? בשביל מנהיגיו הטובים שעמדו לו בכל דור ודור, אשר הגדולים שבהם היו משה ואהרן ושמואל, משה ואהרן הגדולים בכהניו (לפני אהרן שמש משה בכהונה גדולה בשבעת ימי המלואים) ושמואל — הגדול בקוראי שמו (שמוש הבי"ת לדעת הרד"ק בערכים כאלה (בראשית ב, ח) להפלגה, כמו ואת היית בעוכרי (שופטים יא, לה), וכן (תהלים קיח, ז) ה' לי בעוזרי) הקוראים אל ה' והוא עונה אותם בכל קראם אליו, כמו שנאמר (ש"א יב, יח) הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' וגו': בעמוד ענן ידבר אליהם. כל כך היה מקורב שמהם עד שהיה מדבר אליהם תמיד בעמוד ענן כאדם המדבר לבני ביתו הנאמנים; ותחת השגחת מנהיגים כאלה המקורבים להשי"ת תכלית הקרבה — אין פלא שבני יעקב שמרו עדותיו של הקב"ה והחק אשר נתן למו, וכדרך שאמרו רבותינו (ברכות לג, ב) אין לגבי משה יראה מילתא זוטרתא היא, ופירש הגאון בעל כלי יקר בפרשת עקב, דהנה בדורו של משה אשר עין בעין ראו כבוד ה', ותחת השגחתו מלמד להועיל כמהם, נקל מאד להשיג ולהבין יראת ה': ה' אלהינו אתה עניתם. נכון אתה שאין לפניך משוא פנים, אע"פ שהמנהיגים הללו היו כל כך אהובים ורצויים בעיניך עד שאתה בעצמך היית עונה אותם תמיד בלי שום אמצעי, וכשהיו מתפללים לפניך על עמך אל נושא עון היית להם תמיד, באופן שהיו אהובים ונאמנים לך כבני בית, בכל זאת כשחטאו לפניך חטאים קלים לא נשאת פניהם, אך נוקם היית על עלילותם ושקלת למשפטיהו, משה ואהרן בשביל מי מריבה לא נכנסו לארץ, ושמואל בשביל שלא הלכו בניו בדרכיו (ש"א ח, ג) מת בחצי (רש"י) ולא נתקיימו מעשה ידיו במשיחת שאול: רוממו וגו' כי קדוש ה' אלהינו. אם הקב"ה עושה דין ברשעים שמו מתקדש בעולם שנאמר (יחזקאל לח, כג) והשפטתי אתו וגו' ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי

(בשערי רחמים) לפי כוונת האר"י ז"ל מסודר התיקונים הגדולים והנוראים הנעשים בעולמות העליונים הקדושים על ידי אמירת מזמור זה בקבלת שבת. שהעליונים העולים בה לה' שבמזמור זה שמות הוי' כמ"ש בעולמות העליונים. ובנגדם קולות שבמזמור זה שהוא הוי' כמ"ש. ובנגדם שמונה תיבות שבמזמור זה שכנגדם תקנו אנשי כנסת הגדולה שמונה ברכות בתפלת החול. ובנגדם שמונה תיבות אלו ע"ב אותיות כנגד שם ע"ב כמספר חסד שהוא הוי' בע"ב. וי"א פסוקים שבמזמור זה כמספר י"א שבשם הוי' ל"ה שהוא הוי' בפ"ע. ומ"ח תיבות שבמזמור זה כמספר מילוי הוי' וחיי הוי' הוי' בפ"ע. ובודאי אשרי מי שזוכה ידי שכלו לכוין במזמור זה כוונת האר"י ז"ל. אך לא כל מוחא סובל דא. לכן יאמר אדם מזמור זה בכל כחו כמו שאמר הכתוב בקול גדול ובשמחה רבה ובטהרה. ויכוין ג"כ בהתבוננו שבזמנו באמירת מזמור זה נעשים תיקונים גדולים בעולמות העליונים. ולעשות בזה רצון הבורא ית"ש. ואז בודאי יחשב לו כאלו כיון בכל הכוונות. והתפלה נכח עיני: ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי מפני טובה שנמצאו במזמור זה ויסוד התבוננות בזה כאלו ידעת הפירוש ותבנית הדרך שבמזמור הקדוש פירוש בקדש הקדושים כוונת האר"י ז"ל וכן כתב לבני ישראל עם קדוש הכוונות הפשוטות: והוא זה. בתיבות הבו לה' בני אלים יכוין האדם שלבו שמח שמחה עצומה עד מאד על זה שאנו נקראים בני אלים בני אברהם יצחק ויעקב שנקראים אילי הארץ כפירש"י. ואמר הפסוק שהיינו עם קדוש בני אברהם יצחק ויעקב שטל נפש כבוד ועוז לשמו הגדול של עולם ונהלתו כ"ש וכ"ש כמו שאמר הפסוק לכן הבו לה' כבוד ועוז הבו לה' כבוד שמו. ועל זה ישמח האדם שמחה עצומה עד מאד שזכינו לכל זה: והבו לה' כבוד ועוז הבו לה' כבוד שמו יקבל על עצמו מסירת נפש בעבור אהבת השם בשמחה עצומה עד מאד. כי ע"י מסירת נפשו גורם לתועלת יתברך שמו כבוד גדול ושמו הגדול מתקדש ומתגדל בכל העולמות כנ"ל ולא יהיה כחוכר שקרים ח"ו: ובשבעה קולות שבמזמור זה דהיינו מפסוק קול ה' על המים עד ה' יכוין האדם פירש"י בכל פסוק ויאמר שמחה עצומה עד מאד בגודל אהבתו ית"ש. ובודאי תפלה גדול השוקקת והמכוונת באהבתו ית"ש יבא תפלתו אל קבלת מסירת נפש כמה מקומות במזמור זה: ובפסוק קול ה' חוצב להבות אש יכוין ג"כ פירש"י ולא נשנית אלא בשביל דבר שנתחדש בו דבר פרטי שישמח ישראל בעשיו שהם עם קדוש אומה הישראלית כל העם רואים את הקולות קול ה' חוצב להבות אש חרות על הלוחות בשעת מתן תורה. ומכוונים עוד מאתו יתברך להשתיעני ברחמיו שיהיו לעיני כל חי לבטים בקול דבריו האלהים והטהורים ההם בעת ביאת משיח צדקנו במהרה בימינו ואתן חדים מרכים לנו ולאו מתאוים ומשתוקקים לסיום טוב שבו כמנהג הראשון כפירוש רש"י בשיר השירים על פסוק ישקני מנשיקות פיהו. ומגודל תשוקה ז בשמחה יקבל על עצמו מסירת הנפש בעבור אהבה מיהו לראות תשוקתו בשמחה באהבתו יתברך:

ויכוין כנגד יום ו' יצ"ל מ"ק. טרם יתחיל מזמור זה יכוין לקבל תוספת נפש יתירה. וצריך לאמרו מעומד:

כט מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיהוָה בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיהוָה כָּבוֹד וָעֹז: הָבוּ לַיהוָה כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ: קוֹל יְהוָה עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְהוָה עַל־מַיִם רַבִּים: קוֹל־יְהוָה

עץ יוסף

הבו. תנו. ור"ל תנו בסה ואמרו: בני אלים. בני חזקים. ור"ל בני אברהם יצחק ויעקב שנקראים אילי הארץ. ובאמר אתם בני אברהם יצחק ויעקב הבו לה'. ואחר ומפרש מהו. ואמר הבו לה' כבוד ועוז. ר"ל שבחו. ואמרו הכבוד והעוז שהוא לה'. ורש"י פי' הבו לה' בני אלים מכאן שאומרים אבות. הבו לה' כבוד ועוז מכאן שאומרים גבורות. הבו לה' כבוד שמו מכאן שאומרים קדושת השם. ויש במזמור זה י"ח אזכרות וכנגדן תקנו י"ח ברכות בשמונה עשרה: כבוד שמו. הכבוד הראוי לשמו. כי כל שם משמותיו מורה על כבודו: בהדרת. במקום שהוא מהודר בקדושה והוא בית המקדש: קול ה' על המים. על ים סוף וירעם בשמים ה' וגו' (תהלים יח, יד): קול ה' בכח. בשעת מתן תורה נמנם את קולו לפי כח

עיון תפלה

והתקדשתי ונודעתי וגו' קל וחומר בצדיקים שנאמר (ויקרא י, ג) בקרובי אקדש ופרש"י „כשהקב"ה עושה דין בצדיקים מתירא ומתעלה ומתקלס" עכ"ל, ואמר (במדבר כ, יג) המה מי מריבה וגו' ויקדש בם. ועי' מש"כ בעיון תפלה לברכות השחר בפיסקא לעולם יהא אדם ד"ה וקדש את שמך בעולמך: הבו לה' בני אלים. הגאון מלבי"ם ז"ל מפרש את המזמור הזה על מאורע שאירע בימי המשורר ע"ה שרעדה הארץ רעד נורא סביבות ארץ הקדש ויהם שבות בכל מקומה ממשלתו, וכשהגיע לגבול הארץ אשר כבוד ה' שוכן בקרבה דמתה רוחו ולא נגע בה לרעה ויאמר כבוד לשם ה': בני אלים. אתם גבורי הטבע, רעם ורעש זקים וזועות שהגכם נוראים על כל הביטתיכם, אע"פ שעכשו קרא לכם הקב"ה דרור לצאת מגבולכם להרגיז ארץ ומלואה ולהכות הרס ערים על יושביהן, השמרו לכם מגוע בקצה גבול נחלת יוצר הטבע להרוס אל ה', אך הכניעו מפניו ותנו כבוד לשמו, הבו לה' כבוד ועוז והשתחוו לו בהדרת קדש! —. קול ה'. עכשו סב המשורר ומיחס את המחזות הנוראים

(טג"ם) הנלה

בַּכֹּחַ קוֹל יְהוָה בֶּהָדָר: קוֹל יְהוָה שֹׁבֵר אֲרָזִים וַיְשַׁבֵּר יְהוָה אֶת־אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן: וַיַּרְקִידֵם כְּמוֹ־עֵגֶל לְבָנוֹן וְשִׂרְיוֹן כְּמוֹ בֶן־רְאֵמִים: קוֹל־יְהוָה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ: קוֹל יְהוָה יָחִיל מִדְבָּר יָחִיל יְהוָה מִדְבַּר קָדֵשׁ: קוֹל יְהוָה׀ יְחוֹלֵל אַיָּלוֹת וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת וּבְהֵיכָלוֹ כֻּלּוֹ אֹמֵר כָּבוֹד: יְהוָה לַמַּבּוּל יָשָׁב וַיֵּשֶׁב יְהוָה מֶלֶךְ לְעוֹלָם: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה׀ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

אחר מזמור זה יאמר תפלת אנא בכח בנעימת קול. ויזהר מאד בכונתה. ובתקונים תקון כ"א דף מ"ז ע"ב שהוזכר איך מרומז בתהלים א השם של מ"ב דאנא בכח ע"ש:

תפלת רבי נחוניא בן הקנה:

אָנָּא בְּכֹחַ גְּדֻלַּת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה: אב"ג ית"ץ

קַבֵּל רִנַּת עַמְּךָ. שַׂגְּבֵנוּ טַהֲרֵנוּ נוֹרָא: קר"ע שט"ן

נָא גִבּוֹר דּוֹרְשֵׁי יִחוּדְךָ כְּבָבַת שָׁמְרֵם: נג"ד יכ"ש

בָּרְכֵם טַהֲרֵם רַחֲמֵם. צִדְקָתְךָ תָּמִיד גָּמְלֵם: בט"ר צת"ג

חֲסִין קָדוֹשׁ בְּרוֹב טוּבְךָ נַהֵל עֲדָתֶךָ: חק"ב טנ"ע

יָחִיד גֵּאֶה לְעַמְּךָ פְּנֵה. זוֹכְרֵי קְדֻשָּׁתֶךָ: יג"ל פז"ק

שַׁוְעָתֵנוּ קַבֵּל וּשְׁמַע צַעֲקָתֵנוּ יוֹדֵעַ תַּעֲלֻמוֹת: שק"ו צי"ת

ויאמר בלחש (סא"רי ז"ל) בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

עץ יוסף

כח של ישראל שאומר והאלהים יעננו בקול (שמות יט, יט) בקולו של משה: קול ה' שובר ארזים. מלכי עובדי כוכבים: וירקידם. מתנועעת הרעדה. כמו עגל. את הארזים ואת ההרים שבהם נשמע מתן תורה: לבנון ושריון. שמות הרים: בן ראמים. ר"ל ראם קטן: חוצב. כורת. רבותינו פירשו שהיה הדבור של עשרת הדברות יוצא בלהבת אש מפיו ומחקק על הלוחות כתבניתם: יחיל. מלשון חיל וחלחלה: מדבר קדש. הוא מדבר סיני: יחולל אילות. יפחיד ויחיל להחיל את חיילותיו של גוג ומגוג שהם שכחיו עומדות בחוזק כאילות כמו שאמר (תהלים יח, לד) משוה רגלי כאילות. אילות הן נקבות האילים: ויחשוף יערות. כמו מחשוף הלבן (בראשית ל, לז) פי' יקלף עלי היער. כלומר יעשה מכבודם כמאילים כעלי היער אשר כנוטה ארזים נגבם: ובהיכלו. היכנס: כלו אומר כבוד. הכל יקלסוהו שם ויאמרו ה' למבול ישב בגדולתו יחידי וגם עתה וישב ה' לבדו מלך לעולם. והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב, יח) אבל לעמו יתן עוז וברכת שלום כי לא תהיה עוד מלחמה:

עיון תפלה

מזמור זה של שבחים הראשונים של סידור ב"ה, וקרא לזה שם בלשון קול ה'. זה מקרוב שמעו קול ה' על המים (כי בשעת הרעש ירעשו הים ומלואו), נאמר אל הכבוד הרעים שמשמיע קולו ברעש כדי שיראוהו מלאכיו ויכבדוהו, ה' — הרעים על מים רבים בכח ובהדר (בהדרה, כמו שאמרו בברכות נ' ע"ב אל"ת בהדרה אלא בהודרה), קול איום ונורא אשר הם את כל הארץ לחרדת אלהים, כי שבר ארזים והרקידם כמו עגל, לבנון ושריון (הוא חרמון) (דברים ג, ט) רקדו כמו בן ראמים: חוצב להבות אש. כי פתאום הרי ההרים את לפידים וזיקי מתמנים לבת אש שלהבות: יחיל מדבר. מחריד את המדבר והסביב: יחולל אילות. מפחיד את האילות: ויחשוף יערות. הגיגם ערומים מבלי עלים: ובהיכלו. כששמע כניע הרעש הגדול לעולם נקהלו אשר שם היכל קדשו — הם מלאכיו כל הארץ והם באשר שבת הרעש ותשקטנה הארדים, כי נפסק לקול דממה דקה אשר כלו אומר כבוד: ה' למבול ישב. גם המבול הוא אחד מבני אלים, אחד מבסורי הטבע שלוחי המקום ב"ה אשר ידיו רב לו להסוף מורם תבל ומלואה ולהחזיר את העולם לתוהו ובהו, הוא ה' אשר ישב בימי המבול והשאירו לבל יחריב את כל העולם כלו, הוא ה' היושב כל ימי עולם ושומר את עולמו לבל יעברו בני האלים את גבולם ויבואו — וישב ה' מלך לעולם: ה' עוז לעמו יתן. מראה שמקרא הזה הוא המקור לתת

סדר קבלת שבת

שם המחבר בראשי החרוזים שלמה הלוי :

לְכָה דוֹדִי לִקְרַאת כַּלָּה. פְּנֵי שַׁבָּת נְקַבְּלָה: לכה

שָׁמוֹר וְזָכוֹר בְּדִבּוּר אֶחָד. הִשְׁמִיעָנוּ אֵל הַמְיֻחָד. יְהֹוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד. לְשֵׁם וּלְתִפְאֶרֶת וְלִתְהִלָּה: לכה

עץ יוסף

שמור. שבדברות האחרונות: וזכור. שבדברות הראשונות בדבור אחד נאמרו. כדאיתא במכילתא. ואע"ג דזכור הוא מצות עשה ושמור הוא

ענף יוסף

דודי. פי' דודי הוא הקב"ה. ואנו מבקשים על קץ הגאולה שיבוא לשכינה שנקראת כלה. ויאמר אליה כמספרי מספר קומי ה' לא תבושי ולא תכלמי וכו'. ולפי

ל"ת הנה אמר הקב"ה בדברות הראשונות בדבור אחד ולכך אמר משה שמור ואי לאו דהוא שמע מפי הגבורה נ"ל שמור לא היה משמע הענין מעשה ולא תעשה. ומה שהכתוב בדברות ראשונות פירש משה בדברות אחרונות. והטעם שאמר הקב"ה זכור ושמור ללמדך שאף הנשים חייבות בו. דהא כל מ"ע שהזמן גרמא ונשים פטורות קמ"ל שמור שהוא מצות לא תעשה והנשים חייבות בו. וכדאי' בברכות והמעשה שהנשים חייבות בקדוש היום מדכתיב זכור ושמור כל שישנו בשמירה שהוא ל"ת ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה דלא תעשה מלאכה איתנהו בזכירה. ובשפתי כהן פי' מ"ש בדברות ראשונות זכור ובמשנה תורה שמור. לפי שדברות ראשונות הוא דברו של הקב"ה שאין לפניו שכחה. אבל במשנה תורה הם מפי משה והוא בשר ודם והוא שכחן ואין ראוי לומר זכור לכך אמר שמור. ובילקוט איתא זכור מלפניו ושמור מלאחריו מכאן שמוסיפין מחול על הקודש. משל לזאב שטורף מלפניו ומאחריו. וכתב הח"ד כי על דבר שלא בא עדיין שייך לשון זכירה שלא ישכחנו. ועל דבר שכבר בא בעולם ובידו שייך לשון שמירה שלא יאבד אותו. ומ"ש משל לזאב אפשר שכוונה שבשבת תוסף ניצוצי הקדושה שנבלעו בימות החול. ועיין בעלי רוח שהארכתי בזה עכ"ל. והענין כי מיום ד' נקרא קודם שבת הבאה ומשוך עד יום ג' לאחר שבת. ומה"ט מבדילין על כוס עד יום ג' (ערבי פסחים). ובתורת כהנים פ' בחוקותי אי' זכור את יום השבת לקדשו יכול בלבך (פי' שיהיה שמור בלב בזוכר שלא ישכח ממנו) כשהוא אומר שמור שמירת (בפה הזוכר) בלב אמור. הא כיצד אני מקיים זכור שתהא שונה בפיך (שתהא שונה ועוסק בהלכות ודיני שבת כדי שיהיו מצות שבת יותר זכורים ושגורים) ואיך זהו מכלל מ"ע כי לא יפסיק במחשבה והידיעה בלב אלא צריך לשונות בפיו ולשנותו בפה: ה' אחד כו'. כי שני שמותיו הוא בא מגד פעולותיו וזה הוא לו לשם ולתפארת ולתהלה:

לקראת

עיון תפלה

למה שנהגו העולם לומר את המזמור הזה בקבלת שבת ובהוצאת ס"ת בשבת, כי במדרש (קה"ר א') מדרש על מתן תורה חמדה טובה יש לי בבית גנזי וכו' ובקש לתנה לבניו שנאמר ה' עז לעמו יתן, מיד פתחו כלם ואמרו ה' יברך את עמו בשלום, ובשבת (פ"ז ע"ב) דבכל מודים דבשבת נתנה תורה לישראל:

לכה דודי. מחבר השיר הזה הוא ר' שלמה בר' משה הלוי אלקבץ ז"ל היה רבו וגיסו של ר' משה קורדווירו ז"ל שהי בתחלת המאה הרביעית לאלף זה. ויסד שירו ע"פ מאמרם בשבת (קי"ט א') ר' חנינא מעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא אמר בואו ונצא לקראת שבת המלכה, ר' ינאי לביש מאניה מעלי שבת ואמר בואי כלה בואי כלה: בדבור אחד. תניא (שבועות כ' ע"ב) זכור ושמור בדבור אחד נאמרו מה שאין הפה יכול לדבר ואין האזן יכולה לשמוע (דתרי קלי לא משתמעי) (ר"ה כ"ז ע"א) אבל כאן השמיענו אל המיוחד בדרך נס; וממה שאמר השמיענו ולא אמר השמיע משמע דס"ל כמאן דאמר בשה"ש רבה פ"א פסוק ישקני שכל עשרת הדברות שמעו ישראל מפי הגבורה, דלא כסתמא דתלמודא (מכות כ"ג סע"ב) תורה בגי' שית מאה וחד סרי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. ואפשר לומר שסברת המחבר כמו שאמרו במכילתא דר' שמעון בן יוחאי (הנדפסת מחדש בכפלס ריס שנה שלישית פרק ויהי קול השופר) ר' עקיבא אומר מה ת"ל יעננו בקול מלמד שבקול ובכח ובנעימה שהיה משה שומע כך היה משמיע לישראל, ע"כ, לפי זה גם משה היה משמיע לישראל זכר ושמור בדבור אחד בדרך נס שמע הוא מפי הגבורה. — ועיין זכור ושמור פירש הרמב"ן (שמות כ, ח) "זכור מצות עשה, הוא שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכחהו, ושמור מצות לא תעשה, שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, יזהיר שנשמור אותו לקדשו שלא נחללנו" עכ"ל(*):

לשם ולתפארת ולתהלה. תוכן של השמים

---

*) כדאמרי' (נדרים פ"ג ס"ב) ובמכילתא (שמות לא) מובא הרבה דברים שנאמרו בדבור אחד: זכור ושמור (שמות כ) וכן מחלליה מות יומת (שם לא) וביום השבת שני כבשים (במדבר כח) וכן לא תלבש שעטנז גדילים (פנ"ס)

סדר קבלת שבת

לִקְרַאת שַׁבָּת לְכוּ וְנֵלְכָה. כִּי הִיא מְקוֹר הַבְּרָכָה. מֵרֹאשׁ מִקֶּדֶם נְסוּכָה. סוֹף מַעֲשֶׂה בְּמַחֲשָׁבָה תְּחִלָּה:

לכה

עץ יוסף

לקראת שבת לכו ונלכה. אלה לקראת שבת כי היא מקור הברכה וביאורו כי נודע לכל אשר ביום השבת קודש הקב"ה מחדש עולמו. ומאיר ומושיע ומנהיג באורו הרב לכל העולמות עליונים ותחתונים יותר על כל החגים והזמנים. כי הוא נקרא קודש מעצמו והם אינם נקראים כ"א מקרא קודש. וברכת כל העולמות לעילא ולתתא לכל ימות השבוע הכל נלקח מיום השבת כמ"ש בזוהר יתרו דמההוא יומא מתברכין מניה כל שיתא יומין כו' עיין שם. ובספר אור החיים כתב השבת הוא המקיים העולם כל ששת ימים. ואחר עבור ששת ימים יבא שבת אחרת ויחיה ויקיים עוד ששת ימים אחרים. ותיכף בשעת בריאה לא ברא ה' כח בעולם רק לעמוד ששת ימים לטעם הנודע ליודעי חן. ואח"כ ברא ה' את יום השבת. ובו ביום חזר ה' והשפיע נפש לעולם שישאר המקיים עוד ששה ימים וכן לעולם על זה הדרך. וזולת זה היום היה העולם חרב במשך ששת ימים והיה חוזר לתוהו ובוהו והיה צריך ה' להביא טעם ב'. ובהמצאות שבת העולם עומד. לכן לקראת שבת לכו ונלכה וקיימנה כראוי. כי מציאות השבת בעולם הוא קיומו המקיימים אותו כראוי. כי אם אין מקיימים שבת אין שבת: **נסוכה.** מתכרה: **סוף** מעשה במחשבה תחלה. אף שהיא סוף מעשה שב"ו היתה תחלה במחשבה. שהשביתה בשבת היא העדות על החדוש מאפס המוחלט שהעיד עשה מלאכה בתחילת הבריאה שכבר שבת ממנה משם והלאה. ואינו היא מלאכת החידוש. יש מאין. כי להוציא מציאות יש מאין. לא שבת לעולם. וכמ"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. עיין בעקידה פ' ויקהל:

ענף יוסף

שהשבת קודש מתרומם למעלה כמו שכתוב לכן אומרים לכה דודי שבת. עוד טעם לכה דודי זה הקב"ה לקראת כלה היא השכינה הקדושה. והוא סוד ק"ב ה ושכינתיה. וכל ימות החול השכינה הקדושה בעולמות התחתונים בגלות ומשה בשבת קודש עולה לעולמות העליונים בשביל קדושת שבת כידוע. ואנחנו בני חיוב גדול עלינו לשמוח כמה בעלייתה שמחה עצומה ואנו אומרים לכה דודי לקראת כלה שהיא עולה משם לעולמות העליונים אל לקראתה לקבלה. וגם אנחנו בניה הקדושים אומרים פני שבת נקבלה שהיא השכינה הקדושה שנקראת ג"כ שבת כנזכר בזוה"ק. וראוי לאדם לשמוח בחמדו פני שבת נקבלה שמחה עצומה עד שמרוב השמחה והחדוה יקבל על עצמו תוספת השבת:
מראש מקדם נסוכה. אותיות המאוחרות לראש בא"ת ב"ש הוא שבת. ובשבת עולה המלכות הנקראת שבת במקום הראש וזהו שאמר מראש מקדם ר"ל אותיות ראש הקודמים אל אותיות שבת שמה היא נסוכה עמהם (חה"י):

עיון תפלה

וגו' להיות לנו זה לשם ולתפארת ולתהלה עדה נא לכל עמי התבל אשר בחר בנו ונתן לנו את תורתו, ומיוסד על לשון הכתוב (דברים כו, יט) ולשמור כל מצותיו וגו' לתהלה ולשם ולתפארת: **לקראת שבת לכו ונלכה.** המנהג היה בימי המחבר לצאת מבית הכנסת אל השדה ולומר לכו ונלכה לקראת שבת: **כי היא מקור הברכה.** מלבד מה שאומרים המקובלים כי שבת היא מקור הברכה לכל ששת ימי המעשה, מצינו בגמ' (שבת קי"ח א') כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, ושם ע"ב נותנין לו כל משאלות לבו, ושם (קי"ט ע"א) יוסף מוקיר שבי מתעשר עושר גדול, ושם עשירים שבחו"ל במה הן זוכין בשביל שמכבדין את השבת: **מראש מקדם נסוכה.** עיין רש"י (משלי ח, כג) מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ, ור"ל השבת נסוכה ומעוטרת מראשית היצירה, כמו שנאמר (בראשית ב, ג) ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו: **סוף מעשה במחשבה תחלה.** השבת נבראה בסוף ימי המעשה אבל במחשבה עלתה תחלה, וכדאמרינן בב"ר פרשה י' סי' ט' משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה ומה היתה חסרה כלה שתכנס לתוכה (ובודאי הכלה קודמת להחופה), משל למלך שעשו לו טבעת מה היתה חסרה חותם כך מה היה העולם חסר שבת, ופי' הרד"ל השבת הוא חותם תכלית כל הנבראים,

והתכלית

גדילים תעשה לך (דברים כב) ערות אשת אחיך (ויקרא יח) יבמה יבא עליה (דברים כה) וכו' וכו'. וכתב מהרל"ב אלשקר בשם רס"ג דטעות המין נאמרו בדבור אחד מפני שאנו המינים סותרים זה את זה ולכן בפסוק שאמר הקב"ה בשבת מחלליה מות יומת בא בפסוק אחר הקב"ה וביום השבת להקריב שני כבשים אע"פ שהוא חלול שבת וכן ביתר הענינים.—וזה טעם שאמרו זכור ושמור בדבור אחד לאמר שאין סתירה אף שבא מצות עשה בשבת והדחה לא תעשה עלכן נאמרו שניהם בדבור אחד: המאסף

מִקְדַּשׁ מֶלֶךְ עִיר מְלוּכָה. קוּמִי צְאִי מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה. רַב לָךְ שֶׁבֶת בְּעֵמֶק הַבָּכָא. וְהוּא יַחֲמוֹל עָלַיִךְ חֶמְלָה: לכה

הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי. לִבְשִׁי בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ עַמִּי. עַל־יַד בֶּן־יִשַׁי בֵּית הַלַּחְמִי. קָרְבָה*) אֶל־נַפְשִׁי גְּאָלָהּ: לכה

הִתְעוֹרְרִי הִתְעוֹרְרִי. כִּי בָא אוֹרֵךְ קוּמִי אוֹרִי. עוּרִי עוּרִי שִׁיר דַּבֵּרִי. כְּבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ נִגְלָה: לכה

לֹא תֵבוֹשִׁי וְלֹא תִכָּלְמִי. מַה־תִּשְׁתּוֹחֲחִי וּמַה־תֶּהֱמִי.

*) ופעל קרב בקל לעולם עומד, וגְאָלָהּ הוא צווי כה"א הכנוי, ועל זה יעיד הפסוק, ופי' קְרָבָה אל נפשי גאל אותה. ושגיאה גדולה לחשוב קָרְבָה לקל יוצא או לפעל, וגְאָלָה לשם כמו גְּאֻלָּה. המגיה.

עץ יוסף

מקדש מלך. את ירושלים עיר מלוכה שנקראת מקדש מלך: קומי צאי מתוך. ההפכה הגלות: בעמק הבכא. בעמק הגלות שהוא מקום הבכי: והוא. הקב"ה: התנערי מעפר. אנחנו מבקשים מלפניו יתברך שינחם את ירושלים ויאמר לה את ירושלים התנערי מעפר הארץ אשר ישבת בה בשביל האבל והצער. והוא מיוסד על פסוק (ישעיה נב, ב): קומי לבשי בגדי תפארתך. את ירושלים קומי מאבלך ולבשי בגדי תפארתך ומבאר מהו בגדי תפארתך. היינו עמי שכשיתכנסו ישראל לתוכה זה יהיה לה לבגדי תפארת. והוא מיוסד על פסוק (שם נג, א): על יד בן ישי. ע"י משיח בן דוד שבא מבית לחם: קרבה אל נפשי גאלה. וג"כ אנחנו מבקשים מלפניו שיקרב אל נפשי גאלה: התעוררי. אנחנו מבקשים מלפניו ית' שיקיים על ירושלים מאמר הנביא ישעיה (שם נא, יז) שאמר לה לירושלים בבשורה הקיצי מתרדמת הצער, (שם ס, א) כי בא אור לך האורה הראויה לך. והוא משל על השמחה והטובה. וקומי והאירי. והתעוררי והתעוררי ודברי שיר, כי כבוד ה' ר"ל השכינה עליך נגלה ותשרה בך: לא תבושי. אנחנו מבקשים מלפניו שיקיים מה שאמר הנביא ישעיה (נד, ד) את ירושלים לא תבושי ולא תכלמי לעולם אחר שתצאי מזה הגלות לא תהיה לך צרה לעולם. כי בגלות האדם נגדולה ותמצאהו צרה אח"כ יבוש ויכלם: מה תשתוחחי. למה את שוחח ולמה תהמי מקול יללה: בך

עיון תפלה

והתכלית נתלה קודמת במחשבה אל המעשה: מקדש מלך. א ירושלים, עפ"ה (עמוס ז, יג) כי מקדש מלך הוא. מכאן ואילך מדבר המשורר עד ירושלים, ועדין ירושלים לשבת הוא על יסוד מאמר חז"ל (שבת קי"ח, ב') אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין, ועתה כשישראל מקבלין את השבת לשמרה כהלכתה ינחם את ירושלים ויתן חקים בלבם שקרובה גאולתה לבא: מתוך ההפכה. על שם הכתוב (בראשית יט, כט) וישלח את לוט מתוך ההפכה, כי כמהפכת סדום ועמורה כן הפך ה' את נחלתו: בעמק הבכא. עפ"ה (תהלים פד, ז), ולדעת המפרשים הוא עמק רפאים שנזכר (ש"ב ה, כב) אשר שם מרום עלי הבכאים, והמקום מקום יבש בלי מים: התנערי. עפ"ה (ישעיה נב, ב) התנערי מעפר קומי שבי ירושלים: לבשי בגדי תפארתך (ומה הם בגדי תפארתך ?) — עמי. עמי הוא לך בגדי תפארת, וכאין עמי בקרבך — תהיה ערומה בלי לבוש, או לבשה בגדים צואים אשר לא ילבשוך: על יד בן ישי. עכשו, סבב דברו כלפי הקב"ה ומתפלל תפלה קצרה, על יד בן ישי וגו' קרבה (צווי מבקל בתוספת ה' לבקשה) אל נפשי גאל אותה, ובלשון הזה (בתהלים סט, יט), ואל תגאלני עוד ע"י כורש ודריוש או אפי' ע"י גבור יהודי כבר כוכבא, אלא דוקא ע"י משיח בן דוד: התעוררי התעוררי. אחר לבסבב פניו כלפי ירושלים מעלת נפשו, התעוררי מתרדמתך אשר הפילו עליך כל מנאציך: כי בא אורך קומי אורי. עפ"ה (ישעיה ס, א) קומי אורי כי בא אורך. ואורי לשון לפיק השינה מלפיל: עורי עורי וגו'. עפ"ה (שופטים ה, יב) עורי עורי דברי שיר: כבוד ה'. עפ"ה (ישעיה מ, ה) ונגלה כבוד ה', כמו רואה אני שכבר נגלה עליך כבוד ה': לא תבושי. עפ"ה שם נד, ד) אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי, ועפ"ה (שם מה, יז) לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: מה תשתוחחי. עפ"ה (תהלים מב, יב) מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי

(בג"ם)

בָּךְ יֶחֱסוּ עֲנִיֵּי עַמִּי. וְנִבְנְתָה עִיר עַל־תִּלָּהּ: לכה

וְהָיוּ לִמְשִׁסָּה שֹׁאסָיִךְ. וְרָחֲקוּ כָּל־מְבַלְּעָיִךְ. יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ. כִּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל־כַּלָּה: לכה

יָמִין וּשְׂמֹאל תִּפְרוֹצִי. וְאֶת־יְהוָה תַּעֲרִיצִי. עַל יַד־אִישׁ בֶּן־פַּרְצִי. וְנִשְׂמְחָה וְנָגִילָה: לכה

בּוֹאִי בְשָׁלוֹם עֲטֶרֶת בַּעְלָהּ. גַּם בְּשִׂמְחָה וּבְצָהֳלָה. תּוֹךְ אֱמוּנֵי עַם סְגֻלָּה. בּוֹאִי כַלָּה. בּוֹאִי כַלָּה: לכה

בכמה קהלות נוהגים שהשמש מכריז שילכו לקראת הכלה. והולך החזן שבעירו חוקי השיר לפני פתח בית הכנסת ועוברים מנהגים כמין שתי שורות והכלה עובר ביניהם. וכל זה עושים קודם קבלת שבת. ומנהג יפה הוא. אבל אין לעשות זה אחר קבלת שבת. דהכי נדיק באמירת מזמור שיר ליום השבת הוי שבת מיד ואין לנהוג כלים בשבת (ספר קרבן שבת):

עץ יוסף

בך. ירושלים יחסו להסתתר עניי עמי: ונבנתה עיר על תלה (ירמיה ל, יח) ופי' התרגום ותתבני קרתא דירושלים באתרה. ואמר על תלה לפי שהיא גבוהה מכל ארץ ישראל והתל גבוה (רד"ק): והיו למשסה. אנחנו מבקשים מלפניו שיקויים מאמר הנביא ירמיה (שם ל, טז) והיו לרמיסה כל הרומסים אותך. גם יקויים מה שאמר ישעיה (מט, יט): ורחקו כל מבלעיך. פירוש ענין השחתה כמו בלע כל ארמנותיה. ור"ל המשחיתים אותך יהיו מרוחקים בקצה הארץ ולא ישלטו בעולך: במשוש כו'. כמו השמחה איש להתחתן עם כלתו כן ישיש עליך אלהיך: ימין כו'. אנחנו מתפללים לפניו שיקיים מאמר הנביא ישעיה (נד, ג) שאמר לירושלים כי ימין ושמאל תפרוצי. פי' תתחזק על האומות היושבים מימינך ומשמאלך: ואת ה' תעריצי. עשה"כ (שם כט, כג): על יד איש בן פרצי. מוסב על ימין ושמאל תפרוצי. ויותר נכון בעיני שצריך להיות על יד. איש בן פרצי נשמחה ונגילה בלא וא"ו החבור. והוא ע"ש הכתוב נגילה ונשמחה בישועתו (שם כה, ט) (שערי תפלה): בואי בשלום כו' בואי כלה כו'. קרא השבת כלה ע"ש מ"ש שבת להקב"ה לכל יש בן זוג ולי לא נתת בן זוג א"ל כנסת ישראל יהיה בן זוגך. והשבת עליה היא כנשואה לישראל

אבל

ענף יוסף

ורחקו כל מבלעיך. בספר המדה טוים כתב שהיכא כל מיוסד אלא צ"ל ורחקו מבלעיך כלשון הכתוב בישעיה סימן מ"ט פסוק י"ט ורחקו מבלעיך: בואי מכוון זה של בואי בשלום יאמר האדם בשמחה עצומה עד מאד. כי בכוון זה מקבל האדם נפש יתירה דליל שבת קדש והנו קראן לשכינה הקדושה בואי בשלום עטרת בעלה כו' תוך אמוני עם סגולה פי' שתשרה עליו עם קדש הישראלי שנקראים עם סגולה בסוד נפש יתירה: ויאמר ג"פ בואי כלה. היינו ב' פעמים בקול ופעם ג' יאמר בלחש. ואחר ג"פ בואי כלה יאמר שבת מלכתא וימשיך של עצמו במחשבתו ג"כ בזה"ל בשמחה עצומה הריני ממשיך עלי ועל כל ישראל נפש יתירה קדישא של שבת. ודבר זה עשוי בזה"ק שצריך אדם דוקא להכין עצמו לזה להמשיך עליו נר"ן יתירה של שבת קדש (יסוד ושורש העבודה):

עיון תפלה

תהמי עלי: בך יחסו. עש"ה (ישעיה יד, לב) ובה יחסו עניי עמו: ונבנתה עיר על תלה. (ירמיה ל, יח), עוד שם ונבנתה עיר על תלה ובה יחסו עניי עמי: והיו למשסה. עש"ה (שם שם, טז) והיו שאסיך למשסה, וכל בוזזיך אתן לבז: ורחקו. עש"ה (ישעיה מט, יט) ורחקו מבלעיך: ישיש עליך. עש"ה (שם סב, ה) ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך: ימין ושמאל. (שם נד, ג): תעריצי. לשון שבח כמו (שם כט, כג) ואת אלהי ישראל יעריצו: בן פרצי. מורה על פרץ בן יהודה שהוא בית דוד. ובב"ר פרשה י"ב סי' ו' ועד אין חוזרין לתקונן עד שיבא בן פרץ: ונשמחה. עש"ה (שם כה, ט) נגילה ונשמחה בישועתו: בואי בשלום. שבזו הפך המשורר את פניו שהיה כנגד הפתח ומקבל את השבת: עטרת בעלה. עש"ה (משלי יב, ד) אשת חיל עטרת בעלה ולפי שרבותינו בב"ר פרשה י"א סי' ח' ציירו את השבת כבת זוג של ישראל, דאמרי' התם אמרה שבת לפני הקב"ה רבש"ע לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג, א"ל הקב"ה כנסת ישראל בן זוגך, לפיכך אומר גם המשורר אשת שבת המלבש עטרת בעלה: גם בשמחה. מלת גם שבה על בשלום, בואי בשלום וגם בשמחה: תוך אמוני עם סגלה. עש"ה (ש"ב כ, יט) שלומי אמוני ישראל, תוך המאמינים בקדושתך שבשם סגולה, שם ישראל המקראים עם סגולה (דברים ז, ו):

מזמור

מזמור זה של מזמור שיר ליום השבת ראוי לומר בשמחה עצומה עד מאד כי הוא נ"כ מתקוני התפלה שהם
בשלשת העולמות הקדושים (יוסכ"ס):

תהלים צב
מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת: טוֹב לְהֹדוֹת לַיהֹוָה וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֶלְיוֹן:
לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: עֲלֵי־עָשׂוֹר וַעֲלֵי־
נָבֶל עֲלֵי הִגָּיוֹן בְּכִנּוֹר: כִּי שִׂמַּחְתַּנִי יְהֹוָה בְּפָעֳלֶךָ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ אֲרַנֵּן:
מַה־גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ יְהֹוָה מְאֹד עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ: אִישׁ־בַּעַר לֹא יֵדָע
וּכְסִיל לֹא־יָבִין אֶת־זֹאת: בִּפְרֹחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיָּצִיצוּ כָּל־פֹּעֲלֵי
אָוֶן לְהִשָּׁמְדָם עֲדֵי־עַד: וְאַתָּה מָרוֹם לְעֹלָם יְהֹוָה: כִּי הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יְהֹוָה
כִּי־הִנֵּה אֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל־פֹּעֲלֵי אָוֶן: וַתָּרֶם כִּרְאֵים קַרְנִי

עץ יוסף

אבל בספרים דמעלי שבתא היא כהכנסת כלה לחופה. וכמו שע"י הקדושין נכנסה לחופה נעשית הכלה נשואה כן השבת נתכנסתה בקידוש היום נעשית כנשואה לישראל. והנה שלשה מזמורים בכניסת דמעלי שבתא בואי כלה שאני כלה דר"ל שאני כלה לחופה ואח"כ בואי כלה לבית בעלך כדרך הכלה אחר כניסתה לחופה שהכנס מבית אביה לבית בעלה (מהרש"א בחד"א בפ"ג דב"ק): מזמור שיר ליום השבת. ליום ששבת מן מלחמות ה'. רבי יהודה אמר הקב"ה שומר שבת בעליונים ואדם שומר בתחתונים (שוח"ט סי' כ'): טוב להודות לה' כו'. ראוי שיתן הודאה עצומה במחשבתו לבורא ית"ש שברא אותו בחלק הקדוש חיבה אותו להודות ולזמר לשמו הגדול. ומגודל השמחה ע"ז יקבל על עצמו מסירת נפש להראות גודל תשוקתו אליו ית"ש. ובאותיות דר"ע אי' טוב להודות לה' בארץ בתוך בני אדם. ולזמר לשמך עליון בשמי מרום בתוך מלאכי השרת. להגיד בבקר חסדך. זה עולם הבא שמשול לבקרים שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך. ואמונתך בלילות זה עולם הזה שנמשל ללילה שנאמר תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער. וכי כל חיתו יער לא תרמוש אלא בלילה וביום אינה רומשת כלל. אלא מלמד שעוה"ז נמשל ללילה ונבו ונגע וחילותיו משולים לחיות שהן רומשות ביער בתוך הלילה. וכיון שעולה עמוד השחר חוזרים אלה שכל החיות חוזרות ליערן ולמקומן. כך כל מלכות עו ורוזניו כיון שבא עליהם עוה"ב ומלכות משיח. חוזרים ליערם ולמקומם ויורדים מגדולתם ושבים אל אפרם ואינם באים לעוה"ב שנאמר והיה ה' למלך על כל הארץ עכ"ל: עלי עשור כו'. פי' מן הראוי להודות ולזמר לך עלי עשור של כלי נגון בכלות עשר מינין: ועלי הגיון. על השיר שמדבר בו.

ולמן שבכנור לנכסה הקול. ועוד ראוי להודות לך על כי שמחתני ה' בפעלך הם מצות הקדושים. במעשי ידיך ארנן קאי על כלל התורה שהוא מעשה ידיו של הקב"ה. או פי' על ידי ששמחתני בפעלך שהיה יש מאין דלא הוה והוה מזה אבחנה שבמעשי ידיך נתחיה זכבר אם ארנן: מה גדלו מעשיך ה' פי'. מספר בזוה"ק וקאי על התורה וז"ל בז"ח במדרש הנעלם דף פ' ע"א ופ"ת שאין סתרים בתורה חדש לך כי על כל דבר ודבר יש תילי תילים של סודות והלכות ופירושים כו' רבי לוי אמר כתיב מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך. מה גדלו מעשיך ה' זה מעשה בראשית שהם מעשיו של הקב"ה. מאד עמקו מחשבותיך אלו סתרי תורה עכ"ל בקיצור. לכן בפסוק זה ישמח האדם מאד שמחה עצומה על תורתנו הקדושה והנפלאה. ויחשוב במחשבתו בשמחה עצומה תורת ה' מה אך נראה ונסתר בכל קוץ וקוץ של תורתם הקדושה ובכל אות ואות ובנקודות ובטעמים תילי תילים סודות נוראים שאף המלאכים הקדושים אינם יכולים להבין אף אות אחת מתורתנו הקדושה על בוריה כמבואר בזוה"ק. ומגודל התשוקה יתפלל במחשבתו שיראנו הבורא ית"ש נפלאות מתורתו הקדושה כדי שנבין מתורתו גודל אלהותו ית"ש כי אורייתא וקב"ה חד הוא כמבואר בזוה"ק כמה פעמים: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת בפרוח רשעים וגו'. שהם אינם מבינים מפני מה רשע וטוב לו. כי הוא להשמדם עדי עד לגמרי ביחידם. ומה שאתה מאריך לרשעים הוא משום שאתה מרום לעולם ה'. שבכל עת ידך על העליונה. ואם לא תפרע בחייהם תפרע מהם אחרי מותם: כי הנה אויביך ה', הנה עת על אויביך. ומהו הנה כי הנה אויביך יאבדו יתפרדו וגו'. והצדיק שיראה אבידת הרשעים יהיה נגאל

עיון תפלה

מזמור שיר ליום השבת. בספר סדור להרמב"ם ז"ל סי' קמ"ז מבאר שאמירתו הוא מנהג קדמונים:

בַּלֹּתִי בְּשֶׁמֶן רַעֲנָן׃ וַתַּבֵּט עֵינִי בְּשׁוּרָי בַּקָּמִים עָלַי מְרֵעִים תִּשְׁמַעְנָה
אָזְנָי׃ צַדִּיק כַּתָּמָר יִפְרָח כְּאֶרֶז בַּלְּבָנוֹן יִשְׂגֶּה׃ שְׁתוּלִים בְּבֵית יְהוָה
בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יַפְרִיחוּ׃ עוֹד יְנוּבוּן בְּשֵׂיבָה דְּשֵׁנִים וְרַעֲנַנִּים יִהְיוּ׃
לְהַגִּיד כִּי־יָשָׁר יְהוָה צוּרִי וְלֹא־עַוְלָתָה עלתה כ׳ בּוֹ׃

תהלים צג
יְהוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְהוָה עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט׃
נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה׃ נָשְׂאוּ נְהָרוֹת ׀ יְהוָה נָשְׂאוּ נְהָרוֹת
קוֹלָם יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דָּכְיָם׃ מִקֹּלוֹת ׀ מַיִם רַבִּים אַדִּירִים מִשְׁבְּרֵי־יָם
אַדִּיר בַּמָּרוֹם יְהוָה׃ עֵדֹתֶיךָ ׀ נֶאֶמְנוּ מְאֹד לְבֵיתְךָ נַאֲוָה־קֹּדֶשׁ יְהוָה
לְאֹרֶךְ יָמִים׃ קדיש יתום

דיני ערבית של שבת

(רח"ת) (א) אף במקום שנהגו להתפלל ערבית בזמנו אעפ"כ בשבת מקדימין אותו להתפלל בעו"ש יותר מימות החול ולהתפלל אותה מפלג המנחה ואילך קודם הלילה ומותרין להתפלל מנחה ומעריב אחר פלג המנחה (ע' בי' רס"ז) (ואף שכ' המ"א שם להתפלל מנחה קודם פלג המנחה כדי שלא יהא תרתי דסתרי אך כיון דהרבה מקומות נוהגין להקל בזה גם בחול וכמ"ש המ"א סי' רל"ג מפני הטרחא להתאסף ולקבוץ פעמים הכ"ש יש להם לסמוך על האי טעמא בע"ש ע"ש): (ב) בד"א בצבור אבל ביחיד כיון שמקדים להתפלל מעריב בע"ש יש לו להקדים ולהתפלל מנחה קודם פלג המנחה (שהוא י"א שעות פחות רביע על היום) (גם ס' רס"ז): (ג) ואחר שהתפלל מעריב קודם

(בשמים ראש) בתפלת ערבית דשבת יכוין האדם שלם בהכנה גדולה לענות אחר הש"ץ ברוך ה' המבורך לעולם ועד בשמחה עצומה עד מאד ביותר שאז יעבר מן הנשמה דחול כמבואר בזה"ק פ' תרומה דף קל"ב ע"ב. וז"ל כד עייל שבתא כו' כלהו מתעטרין בנשמתין חדתין כדין שירותא דצלותא לברכא לה בחדוה בנהירו דאנפין ולומר ברכו את ה' המבורך. את ה' דייקא בגין לפתחא לגבה בברכה. ואסור לעמא קדישא לאפסקא לגבה בפסוקא דדינא בגין והוא רחום וגו' בגין כו'. וע"ד ברכה זו אמרינן כל עמא לברכא בתפלי

עץ יוסף

נאה על הטובה. ויאמר ותרם וגו' הרימות קרני כקרני ראם: בלתי בשמן רענן. ר"ל כמו הוא בלול בשמן רענן מחמת רוב טובה ותענוג: ותבט עיני בשורי. פי' עיני ראו חפצי באויבי המביטים עלי לרעה: בקמים וגו'. אזני שמעו במפלת המרעים הקמים עלי: צדיק כתמר יפרח. הצדיק יחיה ע' שנה כתמר שמפריח לע' שנה: כארז וגו'. יתגדל ויתעלה מעלה מעלה כקומת הארז אשר בלבנון: שתולים וגו'. יהיו נטועים הצדיקים בבית ה': בחצרות אלהינו יפריחו. פי' יצליחו. וקאי על נשמות הצדיקים לאחר פטירתם שיהנו מזיו השכינה הקדושה. ויתפלל במחשבתו שיזכה גם ה"א לאחר פטירתו לחזות בנועם ה' ולהנות מזיו השכינה הקדושה ולבשינה: עוד ינובון בשיבה. יהיו ימיהם ארוכים ובימי השיבה ירבו עוד תנובה כימי הנערות: להגיד כי ישר ה' צורי וגו'. שאינו עושה פנים לשום בריה ומשלם לכל אחד כמעשיו כי בזמן הזה בני אדם תמהים בראותם שלות רשעים ויסורי הצדיקים. ובימות המשיח כשיהיה נסים. אז הכל יגידו כי ישר ה' צורי. ואין עולה בו. כי אז יגלה הסוד למה היה כן בעוה"ז:
ה' מלך גאות לבש ה'. אמר המשורר כאשר ה' מלך שהוא קודם בריאת עולם גאות לבש להתגאות ולמעלה מן העולם והביא את מדת הדין לכל לברוא

יוסף

את העולם כאמז"ל כי מתחלה עלה במחשבה וכו'. אך כאשר לבש ה' הגאות כאמור. או העוז שהוא התורה התאזר בגדו יתברך ואמר אף אתם מדת הדין ראוי תכון תבל בל תמוט כמאמר הזהר עאלת אורייתא קמי קודשא בריך הוא וכו' (אלשיך): נכון כסאך. מלכותך היה נכון מאז מני שם אדם עלי ארץ: מעולם אתה. ואף מטרם שנבראת העולם אתה הוא. אך לא היו בני אדם שיקראוך לך מלך. ועי' מי נקראת מלך. ע"י ישראל עמך הקדוש. ועתה איככה תוכל וראית נשאו נהרות שהם אומות העולם ראשם על עמך בחורבן בית הראשון שהכין לו ה'. נשאו נהרות קולם בחורבן בית שני. אך בטוחים אנחנו בך יתברך ישאו נהרות דכים ישאו את שברם. מקולות. מן הקולות שבהם נתנה התורה שנקראת מים רבים שמקיימים אותה אדירים ישראל עמך. מהם ישאו משברי ים. ואף אם הם רבים ואדירים. אלא אדיר במרום ה': עדותיך. דברי הנביאים שמעידים על התשועה שמה נאמנו מאד שהתקיים שיהיה לביתך נאוה קדש מי וזיוי הקדושה. ותתמיד לאורך ימים. ולא יחרב עוד. ויחשוב אני מאמין באמונה שלמה ואמתית לכל דברי הנביאים. אף אם יתמהמה אני חכה לו שבודאי יתקיימו נבואתם וישמח ויגיל מאד על זה שמהרה עמהם:

בלילה אם אין עד הלילה חצי שעה יש ליזהר שמים ליזהר ולהמתין עד כשיגיע ויקרא ק"ש בלא הברכות (פמ"א ולא"ם לא יצא ידי חובת ק"ש קודם הלילה) ומכ"ש שלא אין לאחר נמצא בכך שבת (לפנות ערב) ומתפלל ולא ימתין עד הלילה לקרות ק"ש מקודם (ד"ם לסמוך שמ"ש כמ"ש בס' רל"ד ס"ק כ' או שמ"ש בס"י נ' ע"ש): (ד) ומי שטעה ... לקרות על יסמוך ג' פרשיות כדי לסמוך גאולה ... מותר לפלל אף קודם דאז לא שייך כלל לומר שלא יקרא ק"ש (ובפ"מ ספ"י שם בס"ק נ' והמ"א שסתרים שם): (ה) ומי שמתפלל קודם הלילה ואכל יותר של כל פנים שימתין סעודתו עד הלילה ויאכל כזית בלילה (שם במגן אברהם ועיין תליסר רבא ע"ש): (ו) בין הפרקים ובתפלת הפרקים של פרשיות דינם כשל שחרית פי' פליגים לומר (ות' מ"א סימן רל"ו) ... לומר אמן אחר ברכות כמו בשחרית או ישלוך בכלל ישמח גם כן אמן אחר ברכת שומר עמו ישראל לעד ולא יענה אמן אחר כמלך בטוח (סוף סי' רל"ו) אבל אחר הבוחר ... אחר כל ברכות השכיבנו קודם הבוחר:

מבלי שבאמת כרש ולכא ובמזוח שם נשמרי בכוונה דא לאסנדרכה סמי שבת (ועי' לשכ"ס סק) ומבלי ליל שבת ... קדושא כדקא יאות כמו שכתב כד שרק ישראל לברכה. ק"א אלא בשלום וכקין ומשקדש בקודש ומבלי שבוא וכאין אמן שמא קדישא דאמן ... ומקדש נסמא כגון דיסברכון ויסקדשון לעילא כמה מברכין סלוחן קדישין אמן אמן בכלי עלמא ... : וקודם ... נוהגין כ' במעמד ס' יסין לאמצע כלו הופכם סגוח ... ויסין ... כהכ"ל ... מעמד עלי ... כל ישראל ... יסודה חלל ... ואם ... לשבת ... ומדין ... קודם ... ויאמר ... נגאלת ס' ויכוין ויקבל של ... יעמוד ... כדי ... ולקבל ... כנוך ס' במעמד ס' ... יסודה. כי אם לא ... עדין ... יסודה כ"פ ... אין יוכל לקבל ... כנוך כ' ... . ואם ... במעמד ... נוסח ... ובכ"ל ... ומי ... שלום ... : בק"ש ומברכים ... יסין

מסוק ... ומ"ם ... נהגו ... ויסין ... : ב... יסודה ... ועל כל עמו ישראל (יסוד ושורש העבודה):

זה לך לשון הזהר פרשת בראשית דף מ"ח ע"ב:

תא חזי כד אתקדש יומא בעיולי שבתא סכת שלום שריא ואתפריסת בעלמא. מאן סכת שלום דא שבתא. וכל רוחין ועלעולין ושדין וכל סטרא דמסאבא כלהו טמירין ועאלין בעינא דריחייא דנוקבא דתהומא רבא. דהא כיון דאתער קדושתא על עלמא רוח מסאבא לא אתער בהדיה ודא ערק מקמיה דדא. וכדין עלמא בנטירו עלאה ולא בעינן לצלאה על נטירו כגון שומר את עמו ישראל לעד אמן. דהא דא ביומא דחול אתתקן דעלמא בעיא נטירו. אבל בשבת סכת שלום אתפריסא על עלמא ואתנטיר בכל סטרין ואפילו חייבי גיהנם נטירין אינון וכלא בשלמא אשתכחו עלאין ותתאין ובגין כך בקדושא דיומא מברכינן הפורס סכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים אמאי על ירושלים אלא דא היא מדורא דההיא סכה. ובעינא לזמנא לההיא סכה דאתפרסת עלנא לשריא [לזמנא] עלנא כאמא דשריא על בנין ובגין דא לא דחלין מכל סטרין ועל דא הפורס סכת שלום עלינו. ת"ח בשעתא דישראל מברכין ומזמנין להאי סכת שלום אושפיזא קדישא ואמרי הפורס סכת שלום כדין קדושתא עלאה נחתא ופריסת גדפהא עלייהו דישראל ומכסיא לון כאמא על בנין וכל זינין בישין אתעבירו מעלמא ויתבי ישראל תחות קדושתא דמאריהון וכדין דא סכת שלום יהיב נשמתא יתירה לבנהא:

הפלת הקטורת. ... ד' ... של ... וכו' ...
... ח"ל ... ק"ש ...
... . ס'. ...
... כ'. ... ס'. ...
...
... ס' ... : ...
ח"ל ... ק"ש ... .
...
...
...
...
...
...

[illegible]

תפלת ערבית לשבת

[illegible] בתפלת ערבית לחול:

חזן בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה הַמְבֹרָךְ׃

קהל בָּרוּךְ יְהוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד׃

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים׃ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו׃ וּשְׁמוֹ מְרוֹמַם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה׃ בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד׃ יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃

ואין [illegible] אמן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בִּדְבָרוֹ מַעֲרִיב עֲרָבִים בְּחָכְמָה פּוֹתֵחַ שְׁעָרִים וּבִתְבוּנָה מְשַׁנֶּה עִתִּים וּמַחֲלִיף אֶת־הַזְּמַנִּים וּמְסַדֵּר אֶת־הַכּוֹכָבִים

עיון תפלה

ברכו [illegible]

[illegible]

אשר בדברו. [illegible]

[illegible] במעשיו ביום השביעי ויקראו שבת קדש מערב עד ערב ותקנו מנוחה לעמו ישראל בקדושתו: בורא יומם ולילה גולל אור [illegible]

[illegible]

בְּמִשְׁמְרוֹתֵיהֶם בָּרָקִיעַ כִּרְצוֹנוֹ. בּוֹרֵא יוֹם וָלָיְלָה. גּוֹלֵל אוֹר מִפְּנֵי־חֹשֶׁךְ וְחֹשֶׁךְ מִפְּנֵי־אוֹר. וּמַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה וּמַבְדִּיל בֵּין יוֹם וּבֵין לָיְלָה יְהֹוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ: אֵל חַי וְקַיָּם תָּמִיד יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אַהֲבַת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ אָהָבְתָּ. תּוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לִמַּדְתָּ. עַל־כֵּן יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּשָׁכְבֵנוּ וּבְקוּמֵנוּ נָשִׂיחַ בְּחֻקֶּיךָ. וְנִשְׂמַח בְּדִבְרֵי תוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאֹרֶךְ יָמֵינוּ. וּבָהֶם נֶהְגֶּה יוֹמָם וָלָיְלָה: וְאַהֲבָתְךָ אַל־תָּסִיר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן והמתפלל בצבור לא יאמר:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה | אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר | אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם | עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת | עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין | עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם | עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב | בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם | אֱלֹהִים | אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה | אַף־יְהֹוָה בָּכֶם | וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם | מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ

הטובה אשר יהוה נתן לכם: ושמתם|את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם|אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם: ולמדתם|אתם|את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך:
וכתבתם|על מזוזות ביתך ובשעריך:
למען ירבו ימיכם וימי בניכם|על האדמה אשר נשבע[א] יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים|על הארץ:
ויאמר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם ועשו להם ציצת על כנפי בגדיהם לדרתם ונתנו על ציצת הכנף|פתיל תכלת: והיה לכם לציצת וראיתם|אתו וזכרתם|את כל מצות יהוה ועשיתם|אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם|אשר אתם זנים|אחריהם: למען תזכרו ועשיתם|את כל מצותי והייתם קדשים לאלהיכם: אני יהוה אלהיכם|אשר הוצאתי אתכם|מארץ מצרים להיות לכם לאלהים|אני יהוה אלהיכם:

יש לגרוס אלהיכם ואמת:

אמת ואמונה כל זאת וקים|עלינו כי הוא יהוה אלהינו ואין זולתו ואנחנו ישראל עמו הפודנו מיד מלכים. מלכנו הגואלנו מכף כל העריצים. האל הנפרע לנו מצרינו. והמשלם גמול לכל איבי נפשנו. העשה גדלות עד אין חקר נסים ונפלאות עד אין מספר. השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו. המדריכנו על במות אויבינו וירם

א) צריך להטעים יפה העי"ן של שבע.

עיון תפלה

אמת ואמונה. גם בברכה זאת נמצא במחזור רומא ספח מיוחד לשבת כ"ס א"ב „אמת ואמונה בשביעי קבעת נוחה דברת הקשבנו ושמענו זכור ושמור מהודרים יח' ישוה כתובה היא לראש ארבעה (זכור כל בתחלת כמסר ארכיפי) מאז נתתה שמחה בה לב ישורון עדה פדית צדקה קניה רוממת שבת תמיד (כ"ב כ"ס א"ב) בינך ובינינו אות היא לעולם כי ששת ימים עולמך תקנת ובשביעי נחת לסגן הניח לעמך ישראל ולכבוד שמך שבת חסדי ברוך הוא, משה ובני ישראל ועד עושה פלא, שומרי שביעי ראו גבורותיך על הים (כ"ס) יגו

הרגנו על־כל־שונאינו. העושה לנו נסים ונקמה בפרעה אותות ומופתים באדמת בני חם. המכה בעברתו כל־בכורי מצרים ויוצא את־עמו ישראל מתוכם לחרות עולם: המעביר בניו בין גזרי ים־סוף את־רודפיהם ואת־שונאיהם בתהומות טבע. וראו בניו גבורתו שבחו והודו לשמו: ומלכותו ברצון קבלו עליהם. משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם:

מי־כמכה באלם יהוה מי כמכה נאדר בקדש נורא תהלת עשה־פלא: מלכותך ראו בניך בוקע ים לפני משה זה אלי ענו ואמרו: יהוה ימלך לעלם ועד: ונאמר כי־פדה יהוה את־יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: ברוך אתה יהוה גאל ישראל:

השכיבנו יהוה אלהינו לשלום. והעמידנו מלכנו לחיים. ופרוש עלינו סכת שלומך. ותקננו בעצה טובה מלפניך. והושיענו למען שמך. והגן בעדנו. והסר מעלינו אויב דבר וחרב ורעב ויגון. והסר שטן מלפנינו ומאחרינו. ובצל כנפיך תסתירנו. כי אל שומרנו ומצילנו אתה. כי אל מלך חנון ורחום אתה: ושמור צאתנו ובואנו לחיים ולשלום מעתה ועד עולם: ופרוש עלינו סכת שלומך: ברוך אתה יהוה הפורש

ענף יוסף

כתב הלבוש בסי' רס"ז בשבת מסיים במסיים והפורש ופורש עלינו סוכת שלומך בלי הפורש כו'. והמפילין [illegible] כדי לסמוך [illegible]. ואין מוסיפין שומר עמו ישראל לעד (ואם מסיים שומר עמו ישראל לעד אם רגיל [illegible] יאמר מיד [illegible] לעד הפורש כו'. [illegible]

עיון תפלה

יחד כלם הודו והמליכו ואמרו ה' ימלך לע"ו, תחיש ישועה לשומרי שבת (פזמון סטעונה) תפרח לצאנך ואל יהיו עוד לבז כבתוב והושעתי לצאני ולא תהיינה עוד לבז (יחזקאל לד, כב) בא"י גאל ישראל" — וגם על הטעם הזה (הג"ה) [illegible]

[illegible] כתב הג"ה [illegible] ס' ל'. [illegible] רבתי פי' ס' [illegible] : ופרוש עלינו. [illegible] רבתי פי' י"ג כתב [illegible]

סכת שלום עלינו ועל־כל־עמו ישראל ועל ירושלים: אמן

(דה"ח) אם טעה בשבת ואמר שומר עמו ישראל לעד תפורש סוכת שלום כו' אם נזכר תוכ"ד יאמר מיד אחר תיבת לעד הפורס כו' ואם פסק כדי דבור (הוא כדי שיאמר שלום עליך רבי ומורי) ממה שסיים תיבת לעד א"צ לאמרו ולא יחזור עוד בספק (א"ר סי' רס"ז):

המדקדק ושמרו כו' כי ששת ימים כו' יכוין בשמחת שלמה לפי מאמין בשבעה אלפים ואלפים שהבורא יתב"ש ברא כל השמונות העליונים עד אין קץ ותכלית וסוף ועשה בששת ימי המעשה כל העולם שהמאמין שם כל הבריאה וביום השביעי שבת וינפש (יסוד ושרש העבודה):

לשבת **וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:** ח"ק

א שמות לא, טז. ב שם־שם, יז.

עץ יוסף

ושמרו. י"ח תיבות. השומר שבת ינצל מי"ח מרורים. פסוק זה תחלה וסוף ו"ה שם של ע"ב. מ"ג אותיות ואף ג"ם זאת בכיותם וגו' שמרתים ולא מאסתים: ביני ובין בני ישראל. כ' תיבות. מאדם עד אברהם כ' דורות אשר לא שמרו שבת:

ענף יוסף

שלום עליך רבי ומורי) ממה שסיים תיבת לעד אין צריך לאמרו ולא יחזור עוד בספק. אליהו רבה סי' רס"ז) דבשבת אין צריכין שומר כי יום השבת בעצמו הוא השומר. (וז"ל הכל בו בגאל אומרים ושמור צאתנו ובואנו כו' משום שכל אחד יוצא ובא למלאכתו וצריך שומר בדרכיו אבל הוא טלך. אבל בשבת וי"ט לא יצא איש ממקומו והשבת ושלום שלום עליה שוכת שלומך כו' כלומר אחר שלא הולכים רק לשמור היום הקדוש הוא פרוש סוכת שלומך עלינו שהכל לומדו בשלום ובשלימות) וי"א שהשבת אינו צריך לומר כי אל שומרם כו' אלא מיד כשמגיעין לוגאל כנפיך המפסיק מתחילין ופרוש עלינו כו' אבל אם הכין לומרה דלא דמי כלל טון הברכה להתימה. דחתימה ודאי אין מוסמכין בה שלום עיקר הברכה. אבל טון ברכה אפ"ג דשבת הוא השומר מ"מ עליו מזיקים בשבת יותר מבחול. לפיכך אין לדלגו מטון הברכה. וכן המנהג בכל

דובר שלום

ושמרו וגו' כי ששת ימים עשה ה' וגו'. להורה לזכות אות על בריאת העולם שעשה ה' בששת ימים היה מסלקי לעשות מעשה בששת ימים. ובחוזה היאך תורה עניהם המלאכה בשבת על העיים הבריאה. אך משום שנמצאים המורה שכל ששת ימ"ב ברא הקב"ה יש מאין. והנה כח בגבלאיו ממנו הוא והכלאה יפעל בכח השבת עיקר בהם לעשות יש מיש. וביום השבת שבת ה' מלגבות עוד יש מאין. ולזו כשהיו השבתים לעשות יש מיש. זהו שאין שניהם השבת לאות שעד הם עשה ה' כל עניני יש מאין. דהלא יש מיש אין עביתה גם ביום השבת שבתו כל השבתים עושים כח מעשה גם בשבת. רק יש מאין חדל לעות בשבת. א"כ עשיית המלאכה בשבת אות על חידוש העולם יש מאין: וזהו עוד פ"ס תחז"ל אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד הן נגאלין. וזהו כשהיה מצוה יום שהוא שבת. זהו ושמרו בני ישראל את השבת כאשר ישמרו כדין יום השבת. לא בשמירה זאת תהיה ה'. ועלה לעשות את השבת לדורותם. וזהו בזה את השבת שלמעיד לדורותם שהוא ברית עולם עליהו שבת יהיה לנצח נצחי. שהוא ברית עולם: שבת וינפש בענין על שבת יש בו שני דברים. שביתה ממלאכה

עיון תפלה

בהם רב שר שלום גאון בלילי שבת ובלילי ימים טובים אין מנהג בישיבה ובבית רבינו שבבבל לומר שומר עמו ישראל לעד אלא חותמין פורס סכת שלום ואנו שבגולה נקטינן כמנהג בית רבינו לפרוס על השלום משל נמלך וכו' כך ישראל כל ימות החול מתפחדין לפי שטרודין הן ואין יכולים לקיים בהם המצות מפני שאין זכות לימות החול כמו לשבת וצריכין להתפלל שלא יוזק מן המזיקין ואומרין ושמור צאתנו ובואנו ומברכין שומר עמו ישראל לעד. ובשם ערב שבת כלן פורחין לכבוד השבת וגדול זכות זכור את יום השבת שמגין על הזוכרים אותו לקדשו ולכך אין צריכין שמירה ודי לנו לפרוש על השלום, לכך אומרים ושמרו בני ישראל את השבת" עכ"ל, ועיי בתשובה לגאון שהעתקתי לעיל בערבית לחול בסיפקא והוא רחום. אמנם בימי חכמי התלמוד ז"ל נראה שהיו חותמין תמיד השורם ואלי' בחול, עי' ירושלמי ברכות פרק ד' ה"ה א"ר אבון כדי לתלפיות תל שכל הפיות מתפללין עליו בברכה בק"ש ובתפלה וכו' (סג"ם)

בק"ש

ד ליום כפור	ב לראש השנה	א לשלש רגלים
כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָה תִּטְהָרוּ: ח"ק	תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: ח"ק	וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח"ק

א ויקרא כג, מד. ב תהלים פא, ד. ג שם, שם ה. ד ויקרא טז, ל.

עץ יוסף

וידבר משה. יש ח' תיבות. ע"ד מן חלק לשבעה וגם לשמונה. ר"ת ג' רגלים ר"ה יוה"כ ע"ש. כ"ח אותיות כנגד כ"ח עתים שבקהלת. ושהם יצא מה כ"ח. ל"ו ראש וסוף שלשים וששה צדיקים שבדור: תקעו כו'. הם י"ג תיבות ונ"ט אותיות שלים ס"ב כנגד ס' אותיות שביברכך וב' ימים ר"ה: כי ביום כו'. כ"ו ראש וסוף גימטריא שם של ד'. י"ב תיבות י"ב שבטים. מ"ט אותיות כנגד מ"ט שערי בינה ונתחברו משם שהאלהים ביוה"כ משלו ישראל למלאכים:

ענף יוסף

בכל אלו שהרשת ואין לפגות. ובסגים נומר פסוק ושמרו בני ישראל את השבת כו' נותר שאם ישמרו ישראל שבת אין צריכין שמירה. (ופירוש פסוק זה יבואר פ"ה מאי דאי' כל המתפלל בע"ש ואומר ויכלו ב' מלאכי השרת כו' יס"כ עיניו לשבת הבאה כן). ואף על פי שמדינין לסמוך גאולה לתפלה ואין זה הפסק שפסוק דשמי מעין גאולה הוא שאם שמרו בני ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד הם נגאלין וא"כ כגאולה אריכתא דמי עכ"ל הלבוש. וז"ל הלבוש בסי' תקפ"ב בר"ה אומרים פסוק תקעו בחודש שופר וגו' ואין זה הפסק בין גאולה לתפלה כי פסוק זה מעין גאולה היא וכגאולה אריכתא דמיא ע"ש ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' המדבר בגאולה העתידה. ולפי שפסח מתחיל חדש מתוקנין בו אומרים זה הפסוק שהוא מעין המאורע. ותחשם זה נפלאו נראה לי שאומרים בשאר יום טוב פסוק וידבר משה את מועדי ה' וגו' משום דכל המועדים הם זכר לגאולת מצרים (והא"ר והא"ז הקשו וז"ל ק"ק הא גם שבת זכר ליציאת מצרים) כמו שנאמר בפירוש בכל אחד זכר ליציאת מצרים. וביום הכפורים שאומרים פסוק כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' הוא זכרון שגאולה האמתית. היא גאולת הנפש ואין לך גאולה אריכתא גדולה מזה עכ"ל:

אלפי

דובר שלום

ממלאכה וגם קדושת הנפש שמגיע לאדם בנשמה יתירה. זה שבת שביתת מלאכה. וינפש ונתן בו כח תפלת עילוי הנפש שמתעלה בקדושת שבת:

וידבר משה את מועדי ה' אל בנ"י. לפי משפט הלשון מהראוי לומר וידבר משה אל בנ"י את מועדי ה'. ויתכן דבא לרמז מאמר חז"ל אתם אפילו מוטעים כו' אין לו מועדים אלא אלו. וזו וידבר משה את מועדי ה' שהמועדים מתיחסים אל בני ישראל כפי מה ביקבעו ישראל כמועדים כן יהיו מועדי ה':

כי חק לישראל הוא וגו'. על פניי החקים הנגלים משכילים כמה חקים רק לפי ערכנו שאין לנו השגת החכמה לאמיתה. אך לפי ערך חכמת הבורא ית' היא חכמה האמיתית כל החקים המה משפטים לדיקים משכלים במושכל החכמה. וזהו כי חק לישראל הוא. שהוא רק חוק לפי ערך ישראל. אך לאלהי יעקב הוא משפט מושכל:

לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. בתשובה השלימה יש בה שתי פעולות. כאשת שהתשובה גורמת פעולות בנפש העושה ומונעת נפשו בפגם והקלון. השנית מה שעושה נגד רצון קונו. וזו לטהר אתכם מכל חטאתיכם היינו מהקלון והפגם שגרמו חטאתיכם בכם. השנית לפני ה' תטהרו במה שעשיתם נגד רצונו:

עיון תפלה

בק"ש פורס סכת שלום עלינו ועל עמו ישראל (עי' מש"כ בעיון תפלה בתפלת שחרית לחול פיסקא אלהי נצור ד"ה עושה שלום עלינו ועל כל ישראל). וכן במדרש תהלים מזמור ו' ולפי שאין מצות ציצית בלילה מוסיף פורס סכת שלום, ובויק"ר פ"ט סוסי' ס' גדול שלום שכל הברכות חותמות ונחמות שהקב"ה מניחן על ישראל וחותמין בשלום בק"ש פורס סכת שלום וכו', ובסוף ס' דרך ארץ ברכת ק"ש חותמין בשלום ופורס סכת שלום, ובתנחומא ריש פ' שופטים אדם בא מן הדרך שואלין לו שלום וכן בשחרית שואלין לו שלום ובערב שואלין לו שלום וקורין ק"ש וחותמין בשלום הפורס סכת שלום, מכ"ז משמע שהיו חותמין כך בכל יום, וצריך עיון גדול. ובנוגע לחתימת הברכה, רב עמרם גאון חותם פורש סכת שלום עלינו ועל עדת ישראל ועל ירושלים, ובמחזור ויטרי ג"כ פורש בלי ה"א, ובתשובת רב שר שלום גאון המובאת בסדור רב עמרם, ובבית רבינו אין מנהג אלא חותם שומר עמו ישראל וחותמין פורס סכת שלום עלינו ועל עדת עמו ישראל ועל ירושלים, ואין אומר אחריה כל עקר (ושמרו) אלא קדיש לאלתר, ובשאר כנסיות ובשאר מקומות אומר שומר עמו ישראל לעד ואומר ושמרו בני ישראל וחותמין (ר"ל מסיימין ברכות ק"ש ואין אומרים יותר) אבל ברוך ה' לעולם אין אומרים לא ביחידים אחרת ולא בבבל כלה" עכ"ל.

ובתתער

תפלת ערבית לשבת

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַיֵּה הַמֵּתִים. אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

צריך להפסיק בין לשמך לתכלית שלא יהא נראה כאחד למעלה ח"ו (של"ה):

אַתָּה קִדַּשְׁתָּ אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי לִשְׁמֶךָ. תַּכְלִית מַעֲשֵׂה

ענף יוסף

אלהי אברהם וכו'. אי' במדרש רבה בפרשה [illegible] במוסף יום כפור. אמר להם הקב"ה לישראל הזכירו לפני האבות בראש התפלה שאין לך יחיד שקנה לעולם בה כמו באברהם אבינו. וזהו ויחד היה לך על אחד (דברים כג) ר"ל בתפלה שהיא כלי זיין שלכם. זהו' בזכותך אז ר"ל כשאתם אומרים אבות בגלות ובאבו לתוך לארץ. ותזכרתה בה ובאתם בזכות האבות בראש התפלה. ושבת עד ה' אלהיך וגו' ובקשתם את ה' אלהיך את זכות ע"כ: האל הגדול. שגדלתו על כל מעשה בראשית. הגבור. שאתה מסבב לכפרת משובי לבך. והנורא. שהכל יראים מן דינך שהוא אמת ואין אתה נושא פנים (מד"א פ"ב פי' כ"ג):

אתה קדשת ה' תכלית מעשה שמים וארץ. שזה כל תכלית מעשה שמים וארץ. לפי שעיקר טובת הבריאה הוא בשביל להטיב לברואיו שהוא האדם בהשגות מזיו השכינה אשר אין תענוג בעולם ערבה ותאוה נחמדה ונאהבת כהשגת מלאכת מחזה שדי. ליהנות מנועם זיוו והדר יקר תפארתו אשר יקוו כל המקוים. וטעם זה המענג הוא לא שזפתו עין רואה וגם הפיוט החכמים בחכמתם. עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. וזה הכל בתוך השביעי שבו יהיה עיקר קיום השכר הטוב מדברי המקובלים. והוא סוד שבת הגדול. הרי לפניך מפורש שעיקר טוב הבריאה טובה בשביל יום השבת שהיא להנאות ברואיו מטובו זה.

עיון תפלה

ובמחזור ויטרי ופרוש עלינו סכת שלומך ועל ירושלים עירך בא"י פורש וגו'. ובאשכנזים ובסדורי ספרדים ופרוש עלינו סכת שלום בא"י הפורש. ובסדורי הספרדים ופרוש עלינו סכת רחמים ושלום בא"י הפורש. ועל דבר אמירת ושמרו כתב אבן ירחי ז"ל „אומרים בגרסת בשבתות ושמרו בני ישראל וגו' ובשאר מועדים אלה מועדי ה' וגו' וידבר משה את מועדי ה' וגו' תיכף לחתימת הפורש סכת שלום עלינו, כלומר שיפרוש סכת שלומו עלינו אם נשמרהו כראוי:

(סג"ם)

אתה קדשת. כתב במחזור ויטרי סי' קנ"ט דף קמ"ג „אין לתכוף בתיבה אחת לסמוך תכלית, שהרי אין תכלית וסוף לשמו הגדול ומלא מחרף ומגדף וצריך להפסיק בין לשמך לתכלית" עכ"ל: תכלית מעשה שמים וארץ. שבת היא תכלית כל הבריאה כלה, כמבואר בבראשית

שָׁמַיִם וָאָרֶץ. וּבֵרַכְתּוֹ מִכָּל־הַיָּמִים, וְקִדַּשְׁתּוֹ מִכָּל־הַזְּמַנִּים. וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

(ודו"ח) (א) אם טעה והתחיל תפלת חול גומר אותה ברכה שהזכיר בה שטעה. [ומי שאירע לו כן ידאג על העונות דסימן רע לו ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה (של"ה)]. ולאחר שסיים אותה ברכה מתחיל בשל שבת ל"ש הזכיר בברכת אתה חונן ל"ש הזכיר בשאר ברכות (סימן רס"ח) ואם הזכיר באמצע ברכות אחרונות פוסק באמצע הברכה ומתחיל בשל שבת ותומר של שבת רצה ומודים כו' ואם עקר רגליו חוזר לראש ואם לא עקר רגליו אפי' גמר תפלתו אינו חוזר אלא לשל שבת ומתחיל אתה קדשת (שם) וה"ה שהזכיר קודם אלהי נצור או לפני שאר תחנונים שרגיל לומר אבל אם כבר השלים תפלתו והסיח דעתו מהתפלה ואמר יהיו לרצון כו' כמעקרין דמי לענין שלא עקר רגליו עדיין (מ"א שם ועי' בסדר שחרית): (ב) אם היה סבור שהוא חול והתחיל אדעתא דחול ומיד כשאמר אתה קדוש כשאמר חונן נזכר ששבת היום א"צ לסיים אותה ברכה רק [מתחיל] באתה קדשת כסדר (שם): (ג) אם טעה והתפלל תפלה של שבת במקום שצריך להתפלל תפלה אחרת של שבת כגון ישמח משה במקום אתה קדשת. יצא בדיעבד אך אם הזכיר באמצע הברכה פוסק ומתחיל התפלה שצריכה (שם) אבל אם התפלל תפלת מוסף חלף תפלה אחרת לא יצא (על כן שהוא שקר מוחלט עי' מש"א אלא דיני תפלה מילה וינא ע"ש) וכן אפי' אם נזכר באמצע תפלת מוסף צריך לחזור לראש התפלה ולא מהני שיחזור לישמח משה (שם): (ד) אם התפלל של חול במעריב של שבת ולא הזכיר של שבת או שלא התפלל כלל ושמע מהש"ץ ברכת מעין שבע מהראש ועד סוף יצא ולכתחלה יש ליזהר לומר עם הש"ץ מלה במלה מן הברכה עד סוף בא"י מקדש השבת ואם כבר אמרה הש"ץ צריך לחזור ולהתפלל ולא יאמר ביחיד ברכת מעין שבע ואם אמרה ביחיד יצא ואין צריך להתפלל תפלתו (שם) ונכון הדבר שאם נזכר קודם ששמע מהש"ץ לגמרי הברכה הנ"ל שלא יסמוך על זה רק יתפלל עוד הפעם תפלת שבע כסדר (כי יש חולקין בזה עיין נשור) וכ"ז מהני בשבת לחודא אבל ביו"ט שחל להיות בשבת אין יוצא בברכת מעין שבע דאע"ג ואינו מזכיר של יום טוב בברכת מעין שבע (א"ר): צריך להפסיק במקום שנרשם פה כזה | (ועיין א"ר רי"ס רס"ח ע"ש):

ענף יוסף

ובכל שבת ושבת הקב"ה ברוב חסדיו מאיר ומשפיע לכל העולמות העליונים והתחתונים מאור פניו יתברך. והאדם שזוכה לקבל קדושת השבת ברצון ובהכנה מתבונתו אלו ואגבי נפשו. הנה מכיר ומרגיש את קדושתו ית' אלם נפש נקרא כרשפי אש שלהבת יה ממש בכלות נפשו לאלהים. ומים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה העצומה הלזו ומתפוקק ומתלהב לעבודת ה' כל הלילה וכל היום של שבת קודש. גם להוסיף מחול על הקודש בכניסתו וביציאתו. והכל בתשוקה ודביקה ה' ובאהבתו עזה ונכר על פניו גודל הבערת אש האהבה הבוער בלבו כמאמר חז"ל (שבת כה:) גבי רבי יהודה בר אלעאי ערב שבת מביאין לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף וכו' ודומה למלאך ה' צבאות כו'. וזה הכל מהתגלות זיו שכינתו יתברך בכל העולמות ובנשמות הצדיקים והחסידים והדבקים אהבתו ויראתו. וע"כ אמרו חז"ל (ברכות נז:) שבת אחד מששים בעוה"ב. כי גם שזה ניתן לשמחה ושמחה ולנחת רוח מעין עולם כמו לעוה"ב שהוא יום שכולו שבת. אך אז יהיה התענוג נפלא עד אין שיעור וערך מה שאין כל בריה יכולה להשיג עתה אפס קצהו מטעם תענוג זה. ונתגלה למד מכל זה אשר זכו חכמים בריאת מעשה שמים וארץ וכל העולמות הכל בשביל יום השבת שבו שבת אל מכל מלאכתו וקבעו אותו למנוחה ולשמחה להשפיע ולגלות אורו יתברך להשפיע ולענג כל בריותיו מזיו תולדה שכינתו יתברך. וזה כל חפצו להטיב לבריותיו אשר ברא. ועל כן נקראת השבת סוף מעשה במחשבה תחלה כי נקודת המחשבה ראשונה בעת עלה ברצונו לברוא העולם לא היה רק זאת כדי להטיב לעולמו. והכל ביום השבת. כן בכל שבתות השנים. וכן ליום שכולו שבת. והתענוג הלזה לא לאדם לבדו כי גם לשמים ושמי השמים והארץ וכל אשר בה מבהמה ועוף ורמש ודג ואפי' האדמה ועפר גם אליהם יגיע התענוג נועם זיוו כפי ערכם והשגתם ליום שכולו שבת כבקשתו לעתיד לבוא וידע כל פעול כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך וכו'. וכמו כן בכל שבתות השנים יגיע לכל אחד מעט כח התכללות לכדי יוכלו כפי השגתו הטוב (הפכ"ל עלמיא חיים): וברכתו. נתן שברכה הברכה בשבילו ביום ו' שני עומר לאחד: וקדשתו. במנוחה שלא ירד בו מן כל עיקר. וכמש"כ התוס' עירובין דף ל"ח ע"ב ד"ה ואין י"ט מכין לשבת מדאמרינן וקדשתו

דובר שלום

וקדשתו מכל הזמנים. בשבת יש בו קדושה יתירה יותר מכל הזמנים כמה ימים טובים כהמשל במס' מועדים י"ט שאיסור לאו חמשה. ויוה"כ שאיסור כרת שעה. שבת שאיסור סקילה שבעה. הרי שיש לשבת קדושה יתירה על כל הזמנים. וזהו שאמרו כונת חז"ל וקדשו במקושש שנתם בזה שזה לגוש המקושש בזה ניכר קדושתו על כל הזמנים:

עיון תפלה

רמז במאמר שהעתקתי למעלה בביאור לכה דודי בד"ה סוף מעשה. וברכתו וגו' וקדשתו וגו'. כמו שנא' (בראשית ב, ג) ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו. ובזמנ"ש ובסדורי התימנים אינם אומרים כל (סג"ם) ויכלו אלא כאמור ויברך אלהים וגו', ואבודרהם כתב שיחיד נמי נאמרו דגרסינן בפרק כל כתבי (ק"ם ע"ב) אמר רב ואיתימא ר' יהושע בן לוי אפי' יחיד המתפלל צריך לומר ויכלו:

ויכל

וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃

א בראשית ב, א ב ג.

ענף יוסף

הכי האמינו משמע דיליף מן נשמה . והא דלא כמו' במכילתא פ' בשלח דדרשינן שם שלא יליף מן לישנא בשבתות וימים טובים . ומדרשות חלוקות הם : וכן כתוב בתורתך ויכלו . אינו חוזר על וכלכתו שלפניו . אלא על שלפני פניו תכלית מעשה שמים וארץ וכן כתוב ויכלו (עול) :

ויכלו השמים . נשלמו ואשתכללו : ויכל אלהים ביום השביעי . ויכל לשון תאוה הוא . וז"ל במדבר רבה פ"י שוקיו עמודי שש . שוקיו משתוקק הקב"ה לבראתו כמה דכתיב ואלי תשוקתו . מנין שכן הוא (פי' מנין שכך אמר שכתוב בשום מקום. ומשיב) שנאמר ויכלו השמים וגו' ואין ויכל אלא לשון תאוה שנאמר נכספה וגם כלתה נפשי וגו' . ועיין שם ביאורו בשם הכ"מ (סימן לפ"א) : אשר ברא אלהים לעשות . פ"ד מה שהיה לו לעשות . ומחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית (של"ה) . וז"ל הטור ק בז"ח במדרש הנעלם דף פ"ז ע"ב . וז"ל אמר רבי יצחק כשסיימו המלאכות כולם ברכם הקב"ה והכינם בשלום ועשה לכל אחד ואחד שלא ישנה שכנגדו מאותו הענין במעשיו ושכל אחד ואחד יוציא תולדתו הראוין לו מכאן ולעולם הה"ד אשר ברא אלהים לעשות . מאי לעשות להוליד. להוציא כל דבר כמינו עכ"ל . ויחשב בזה גבורות ה' בשמחה שמחה מאד על גודל אלהותו יתברך שמו וחכמתו הנפלאה בהנהגה זו שלא שינו את תפקידם לעולם (יוסה"ע) :

דובר שלום

ויכ אלהים ביום השביעי וגו' . כל מעשי אדם ומעשה לא ניכר גמר מלאכתן כל זמן שהוא ביד פועל. שיתכן שיוסיף עוד בעיני הפועל ליפותן ולתקנן עוד . אך כאשר האומן מוציא כלי מעשהו מידו ומניח בשוק הכלים אז נודע אל נכון שנגמר הכלי בשלמות . וזה ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו שנגמרה בשלמות. והטעם ע"ז שהרי וישבות ביום השביעי. ישב לו כביטול במנוחה ושביתה ומשך ידו ממלאכתו לאות שנגמרו בשלימותן . וזהו שלמו טעם חז"ל במ"ר . כל זמן שהיו ידי קוניהן ממשמשין בהן היו מוסיפין והולכין. כיון שנח ידי קוניהן מהן ניתן להן נחה . טעמם הע"ז שלא היה כביטול המלאכה להוציאה מתחת ידו שלא יצא לו עוד עסק בהן לא היה עדיין גמר מלאכה בשלמות . וכאשר שבת ביום השביעי ופסק ידו מהן אז נראה מלאכתו בגמר השלמות :

עיון תפלה

ויכל אלהים ביום השביעי. פירשו רבותינו בב"ר פרשה י' סי' ט' הקב"ה שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט השערה, כלומר ונראה לעינים כאלו נכנסה מלאכת בתוך יום ז' : אשר ברא אלהים לעשות . פירש ר' אברהם ן' עזרא ז"ל השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות דמותם, והרמב"ן ז"ל פירש אשר ברא בתחלה יש מאין לעשות ממנו כל המעשים הנזכרים בששת הימים , ושבת מבריאה ומעשיה, מן הבריאה שברא ביום הראשון ומן המעשים שעשה בשאר הימים. — וכתב אבודרהם ז"ל יש שואלין מה ראו חכמים לתקן בשבת שלש תפלות משונות זו מזו אתה קדשת וישמח משה ואתה אחד ובי"ט לא תקנו אלא אחת אתה בחרתנו לערבית ולשחרית ולמנחה? עיי"ש מה שהשיב . ולי הצעיר נראה בזה שכל ימות עולם מתחלקים לשלש תקופות גדולות כמות שלפנים בגמ' (סנהדרין צ"ז א' ע"ז ט' א' סדר אליהו רבה פרק ב' ועי' שוחר טוב פרשה צ' ר' יהושע אמר ימות המשיח אלפים שנה) שני אלפים תהו (ולא תורה ולא אלהי אמת) שני אלפים תורה (מן ואת הנפש אשר עשו בחרן ונאירי דאברהם בההיא שעתא בר נ"ב הוה, ע"ז שם, והיינו מתחלת האלף השלישי) שני אלפים ימות המשיח (בסוף האלף הרביעי נשתכללה התורה שבעל פה במשנה והתוספתות, שעליהן אין להוסיף ומהן אין לגרוע, ומן אז והלאה התחילה תקופת ביאור התורה שבע"פ , תקופת בנין השלמות, ועלינו רק לשנות בתורה הכתובה והמסורה יומם ולילה ולשבת יחיל ודומם לנטות לישועת השי"ת ; (ועי' בספרי תולדות ישראל לקח נ"ב)). וכנגד שלש התקופות האלה מעמד העולם תקנו מיסדי התפלה שלש תפלות השבת ; התפלה הראשונה אתה קדשת את יום השביעי לשמך תכלית מעשה שמים וארץ כנגד שני אלפי התהו, שלא נראה עדיין בבריאה תכלית אחרת מבלעדי קדושת השבת, וכיון שהקב"ה הפסיק בבריאה שלמה ; התפלה השנית ישמח משה במתנת חלקו וגו' ושני לוחות אבנים הוריד בידו , עד תקופת התורה ; התפלה השלישית אתה אחד ושמך אחד עד ימות המשיח

(רש"י)

תפלת ערבית לשבת

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ. קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ

עץ יוסף

רצה במנוחתנו. יהיה לרצון ולקורת רוח לפניך מנוחתנו שהיא בה: ואל תעשה אך שהוא לעונג ולמנוחה: **קדשנו במצותיך.** כי עשיית המצוה תקדש הנשמה ותלבישה באור חדש. שמאותו הלבוש מתלבש בג"ע התחתון. שע"י המצות נעשים לבושים רוחניים אל הנשמה. ובקשתנו שתהיה שיבנה הבית המקדש ונקיים כל מצות שבת כתיקונה בקרבנה. ועכ"פ אנחנו מבקשים שיתן חלקנו בתורתו, וכל הלומד דיני קרבנות כאלו קיימם: **שבענו מטובך.** שאם קיים מצות שבת צריך ליהנות מטוב שבת הגדול כמו שמבואר לעיל באתה קדשת. וזוכה לשמוח בישועתו של הקב"ה. וקאמר בישועתך מפני שזה הוא כל עיקר ישועתו של הקב"ה כשישראל רואים ומקבלים ברכה ממנו

דובר שלום

רצה במנוחתנו וכו'. שלימות ענין השבת הוא לשבות ולנוח בו ממלאכה ולהתעסק בו בשלימות הנפש בתורה ומצוה. וזה רצה במנוחתנו שביתה ממלאכה. וקדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שנעסוק בתורה ומצוה. ושבענו מטובך גם בהעדר מלאכתנו. ושלא תהיה מזונתנו ע"י כחות אומות. רק שמחנו בישועתך שתהיה ישועתנו על ידך. וטהר לבנו שלא נכוין בעונג

עיון תפלה

ושלום הבא, שנאמר (זכריה יד, ט) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. והם שלשת עקרי תורת ישראל. **א)** חדוש העולם ברצון האל יתברך. **ב)** תורת משה מן השמים. **ג)** עולם הבא יום המשפט והתגלות האמת. והשלשתן נמצאו בשבת, חדוש העולם שנאמר (שמות כ, יא) כי ששת ימים וגו' וינח וגו', תורה מן השמים דאמר מר (חולין ה' א') חמורה שבת שכל המודה בה כמודה בכל התורה כלה, ובזהר יתרו דף פ"ט ע"א וכל דנטיר שבתא כאלו נטיר אוריתא כלה דכתיב שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע, עולם הבא דתנן שהלוי תמיד מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת מנוחה לחיי העולמים; ובסדורי הספרדים ובאבודרהם אומרים כאן ישמחו במלכותך כמו שהאשכנזים אומרים במוסף, ומסיימין זכר למעשה בראשית. ובפסחים (קי"ז ע"ב) ברשב"ם ד"ה צריך שיזכיר יצ"מ בקדוש היום „פי' בין בכוס בין בתפלה" עכ"ל, והרש"ש בהגהותיו תמה עליו הא חזינן דבתפלות שבת וכן במנין אבות אמרינן זכר למעשה בראשית? אבל באמת כן הוא נוסח הכלבו הלכות תפלה סי' י"ה בכל תפלות שבת זכר למעשה בראשית וליציאת מצרים. ובסדור רב עמרם ובמחזור לבני רומא אין אומרים אתה קדשת אלא נוסח אחר המוזכר בתוספתא ברכות פרק ג' ומאהבתך ה' אלהינו שאהבת את ישראל עמך ומחמלתך מלכנו שחמלת על בני בריתך נתת לנו ה' אלהינו את יום (כן הוא אצלנו בסדר סליחות באחד אלוי בשחרית ובמוסף ובמנחה ליוה"כ בפיסקא ותוד נגלך אמר לפניך עיי"ש) השביעי הגדול והקדוש הזה (רב עמרם מוסיף כאן באהבה) לגדולה לגבורה ולקדושה ולמנוחה ולעבודה ולהוראה (רב עמרם מוסיף כאן לאות ולברית ולתפארת) ולתת לנו ברכה ושלום מאתך (בזולת תוספת רב עמרם נרמזו כאן שבע הברכות כסדרן, לגדולה כנגד אבות שאנו מתגדלים בהם ומתיימרים בכבודם, ולגבורה ולקדושה כמשמען, ולמנוחה כנגד רצה במנוחתנו, ולעבודה ולהודאה כמשמען, ולתת לנו ברכה כנגד ברכת כהנים, ושלום כנגד שים שלום) אלהינו ואלהי אבותינו רצה וגו', ואינם אומרים ויכלו כלל באמצע התפלה. וכתב בתניא רבתי סי' י"ג מנהגנו לומר בתפלת לגם ומאהבתך כדאיתא בתוספתא דברכות א"ר אלעזר בר' צדוק אבא היה מתפלל תפלה קצרה בלילי שבת ומאהבתך ה' אלהינו וכו', עכ"ל, ומה שהנהיג ר' צדוק לקצר בתפלת לילי שבת, מטעם שכתב בתשובת רב נטרונאי גאון המובאת בסדור רב עמרם דף כ"ה ע"א ובמחזור ויטרי דף פ"א „אבל בשבת דשכיחי מזיקין וצריכין ישראל למיעל לביתהון מכי ליחשך משום סכנת שעירין אי נמי מקמי איעקורי שרגא וכו'" עכ"ל. ובמנהיג הל' שבת סי' ה' מביא ג"כ תפלה זו, ומסיק שיתכן יותר מנהג צרפת ופרובינצא לומר אתה קדשת. ועי' טור או"ח סי' רס"ח:

רצה במנוחתנו. בסדור הרמב"ם ורב עמרם ואבודרהם ובסדורי התימנים והספרדים רצה **נא** במנוחתנו, אך במחזור ויטרי ובמחזור רומא ועוד סדורים הרבה בלי תיבת נא, וכ"ה בטור סי' רס"ח: **קדשנו.** בסדור רב עמרם וקדשנו וגו' ושבענו מטובך [שמח לבנו בישועתך וטהר לבנו וגו' קדשך וישמחו בך כל ישראל אוהבי שמך בא"י. ובמחזור ויטרי רצה וגו' וקדשנו וגו' ושבענו וגו' באמת וישמחו בך כל ישראל מקדשי שמך והנחילנו וגו' קדשך בא"י. ובמחזור רומא רצה וגו' כטובך שמחנו וגו' קדשך וישמחו בך כל ישראל

מקדשי

בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן. וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בשבת ר"ח וחוה"מ אומרים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם לר"ח רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לפסח חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה: לסכות חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים (טוֹבִים). וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

עץ יוסף

ממנו כ"ד לה' הישועה על עמך ברכתך סלה. שפירשו המפרשים לה' הישועה כשעל עמך ברכתך סלה. שזהו עיקר הנחת רוח להקב"ה שיעשו ישראל רצונו ויקבלו הישועה ממנו יתברך לעולם: וטהר לבנו לעבדך באמת. ע"ד מש"א רשב"י באדרא אחר אשר יעשה פסל ומסכה הוא מחשבת תוך או דמות כוכב ומזל ח"ו ומש"א כאן וטהר לבנו לעבדך באמת בלי שום טמיה או מחשבת פיגול ח"ו: והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון כו'. כי עתה בגלותנו נאמר שחקו על משבתיה ודרשו חז"ל במדרש איכה על שבתותיה ואין מניחין אותנו לשמור שבתות כראוי. לכן אנו מבקשים והנחילנו ה' אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך שלא ישחקו על שבתותינו ח"ו. וזה מה שאמר וינוחו בה ישראל במנוחת הלב ממהרסיהם ומחריביהם. מקדשי שמך באזהרות חילול שבת מזידות שמירתה: מקדש השבת. אני נותן לך ש"ע על המתנה הגדולה שנתת לנו ש"ק:

דובר שלום

השבת לגאלת נפשנו רק לעבדך באמת: והנחילנו ה' אלהינו כו' שבת קדשך. יתכן דקאי על זמן המשיח שבוא יום שכולו שבת. ואז ינוחו בו ישראל מקדשי שמך שיהיה אז זמן מנוחה:

עיון תפלה

מקדשי שמך בא"י. ובסדורי התימנים רצה נא וגו' בתורתך ושמח נפשנו בישועתך ושבענו מטובך וטהר לבנו וגו' והנחילנו באהבה וברצון שבתות קדשך וינוחו בם (אולי יפרשו בחסרון יוד כי שבתות משמע, וכן אלא הנוסח בכל תפלות השבת) כל ישראל אוהבי שמך בא"י. ונוסח אבודרהם כנוסח רב עמרם, אלא שתחת וישמחו הנוסח אלא וינוחו בו וגו' כנוסח אשכנז, וכתב שם על זה, וביו"ט אומר וישמחו בך וגו' ע"ש ומנחת בחנ"ך עכ"ל. וטעם של האומרים גם בשבת וישמחו בך לפי שאמרו בספרי פ' בהעלותך סי' ע"ז וביום שמחתכם אלו שבתות הרי גם בשבת שייך שמחה, אבל גרסת הגר"א ז"ל שם וביום אלו שבתות שמתחתם אלו ג' רגלים. ובסדורי הספרדים רצה נא וגו' בנצחונך שים חלקנו וגו' שבענו מטובך שמח נפשנו בישועתך וגו' וינוחו בו כל ישראל וגו': מקדש השבת. בפסחים (קי"ז ע"ב) בשבתא בין בצלותא בין בקידושא מקדש השבת ביומא טבא בין בצלותא בין בקידושא מקדש ישראל והזמנים, שבת דקביעא וקיימא (משמת ימי בראשית ואינם תלויים בקביעות החדש, רשב"ם) בין בצלותא בין בקידושא מקדש השבת, יומא טבא דישראל הוא דקבעי ליה דקא מעברי ירחי וקבעי לשני מקדש ישראל והזמנים. ובמס' סופרים פרק י"ג הלכה י"ד חוץ משבת שאינו מזכיר בחתימה ישראל אלא מקדש השבת כנגד שהשבת קדמה לישראל וכו' ע"ש:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד. צור חיינו מגן ישענו. אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך. ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך:

בשבת חנוכה אומרים זה:

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

בימי מתתיהו בן־יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם. רבת את־ריבם. דנת את־דינם. נקמת את־נקמתם. מסרת גבורים ביד חלשים. ורבים ביד מעטים. וטמאים ביד טהורים. ורשעים ביד צדיקים. וזדים ביד עוסקי תורתך. ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך. ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה. ואחר כן באו בניך לדביר ביתך ופנו את־היכלך וטהרו את־מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך. וקבעו שמונת ימי חנכה אלו. להודות ולהלל לשמך הגדול:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:

בשו״ת וכתוב לחיים טובים כל־בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את־שמך באמת האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יהוה הטוב שמך ולך נאה להודות:

שלום רב על־ישראל עמך תשים לעולם כי אתה הוא מלך אדון לכל־השלום וטוב בעיניך לברך את־עמך ישראל בכל־עת ובכל־שעה בשלומך: בספר ברוך אתה יהוה המברך את־עמו ישראל בשלום:

בשו״ת בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר ונכתב לפניך אנחנו

וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום: ברוך אתה יהוה עשה השלום:

אלהי, נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה. פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים וש"א אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו אלוה כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך קרב קץ ביאת משיחך פדה עמך שמח עדתך:

עשה למען שמך. עשה למען ימינך. עשה למען קדשתך. עשה למען תורתך. למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגואלי: עשה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

(והיה) לאחר התפלה חוזרין ואומרים ויכלו ואומרים אותו בקול רם ומעומד ואין לדבר בשעה שאומרים ויכלו ויחיד שמתפלל אין אומר אותו כלל והטעם לפי שהוא דבר שהוא מעידין להקב"ה במעשה בראשית ואין עדות ליחיד ודוקא עדה שלימה ויחיד אם ירצה לומר לא יתכוין לשם עדות אלא כקורא בתורה (סי' רס"ח בס"ז) וכן נכון ליחיד לאומרו (ע' א"ר סי' ר"ס) ואפילו ביו"ט ראשון של פסח שחל בשבת שאין אומרים ברכה מעין שבע אבל ויכלו אומרים (ע' סי' תפ"ז):

(בשמים ראש) כתב אבודרהם לא הפסיקו לומר פוד הפסח ויכלו אחר התפלה לפי כשחל יום טוב בשבת אין אומר ויכלו בתפלה מפני שמתפללים אתה בחרתנו. ולכן צריך לאמרו אחר שמתפלל. ועל אותה שבת שצריכין לאמרו אחר התפלה תקנו כמו כן בכל השנים. ועוד טעם אחר ע"פ מה שאמז"ל כל האומר ויכלו בע"ש כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. ועל כן אנו צריכין לצרף כל ישראל גדולים וקטנים טף ונשים. ולכן אומרו בתפלה. ואומרו אחר התפלה כמו ברכה מעין ז' בשביל עם שבשדות. ואומרו בביתו בשביל בני ביתו כדאמריק תמן בפרק ע"פ למה נים לקדושי בכוסא לאפוקי בניו ובני ביתו דלא אתו לבי כנישתא. נמצא שכל ישראל אמרו ויכלו'. ובמדרש אמר טעם אחר בגזרה שוה. שמיטתו כתיב שלש פעמים אשר ובפסוק ויקחו אליך פרה אדומה כתיב שלש פעמים אשר. כמו שפרה מכפרת כך האומר ויכלו ג"פ מתכפר עכ"ל. ובאגור כתוב א' טעם אמר על ג"פ נגד ג' עולמות. עולם עליון ואמצעי ותחתון. לומר שהקב"ה ברא כולם. ורבינו יונתן דף ק"ב כתב לפי שים מיוקן בג"פ לומרו ג' פעמים. בתפלה ואחר התפלה וקידוש (ס"ל): כתב הפמ"ג סי' רס"ח דהמתפלל בגל שבת בלחש ימתין לקיים תפלתו ולומר ויכלו עם הקהל כי נכון שהלכה דוקא (עם מדוש):

ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו

עיון תפלה

ויכלו. שאומרים אחר התפלה כתב אבודרהם בדף כ"ד ע"א אע"פ שאמרו אותו בתפלה תקנו לאמרו פעם אחרת בקול רם ומעומד לפי שהוא עדות להקב"ה שברא שמים וארץ בששת ימים וביום השביעי שבת ועדות מעומד שנאמר ועמדו שני האנשים וגו', וכתב אבן הירחי שמעתי כי הרמב"ם ז"ל שצריך לאמרו מעומד כשאדם מקדש בביתו משום עדות, עכ"ל, וכ"כ רמ"ע בפרדס הגדול סידור התפלות סי' נ'. וצריך לי עיון, הרי קריאת שמע ג"כ עדות היא שאנו מעידים על הקב"ה שהוא אחד והוא אלהינו ואנחנו עמו, וכשו"ת מהר"ם בח"ם ברכות י"ד שם"ג ואבודרהם בקר"ש דף נ' ע"ב, וגם הוא דרך עדות כאלו כל אחד אומר לחברו שמע שאני מאמין כי ה' אלהינו הוא יחיד בעולמו, ולכן תמלא כי עי"ן של שמע גדולה ודל"ת של אחד ג"כ גדולה שהוא סימן עד רמז לעדות" עכ"ל, ומ"ע ק"ל בברכות י"ג ע"ב עומדין וקורין יושבין וקורין? ואין לומר דשאני התם דתני קרא ובלכתך בדרך, פ"ל מלוף מהתם דעדות כשאי נמי לא בעינן עמידה אלא דוקא עדות נמסרת בפני בית דין, וכדאמרינן בויק"ר פכ"ז סי' ו' לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי אליכם שתהיו קורין ק"ש לא עומדין על רגליכם ולא

ושי'

אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

דה"ח (א) הש"ץ אומר ברכה זו ולא הקהל והקהל מתחילין מגן אבות עד זכר למעשה בראשית אם לא שמעה ולא הזכיר של שבת כלל רק התפלל של חול שדינו שצריך ג"כ לאומרה עם הש"ץ מ"א אבל אתה קדשת (ע"ש) ויש להקהל לשתוק ולא לדבר בשעה שאומר הש"ץ ברכה מעין שבע ולהאזין דבריו (שם) וכן יש להקהל לעמוד (עיין א"ר): (ב) א"א ברכת מעין שבע הנ"ל (היינו מגבא"י ה' מגן אבות כו' אלהינו ה' עד בא"י מקדש השבת) בבית חתנים או בבית האבל שמתפללין שם כל שבעה במנין וכ"ש אותן המתפללין בביתן במנין לפרקים ואין הולכין לביהכ"נ כיון דאין שם מנין קבוע אין אומרים (אבל במקום שמצוי שקובעין להתפלל על איזה ימים כמו שרגילין לעשות בירידים ויש שם ס"ת אומרים) אך כל מי שנהג לומר ברכה הנ"ל במקומות הנ"ל אין למחות בידם (שם בא"ר): (ג) א"א ברכת מעין שבע אם חל יו"ט ראשון של פסח בשבת (סי' תפ"ז) אבל ויכלו אומרים אבל בשאר יו"ט שחל בשבת אומרים רק שאינו מזכיר של יו"ט בחתימה (סי' רס"ח) וכן בשבת שחל לאחר יו"ט אומרים (שם):

(בשם ראש) כתב הלבוש בסי' רי"ד אע"פ שכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה ואפילו לא דילג אלא תיבת העולם לבד אע"פ שאמר מלך צריך לחזור ולברך מ"מ לא תקנו בברכה ז' לומר מלך העולם משום שהאל הקדוש שאין כמוהו שתקנו לומר בברכה ז' הוי כמו מלך העולם. עוד בסי' רס"ח שתקנו ז' הברכה של מעין שבע משום סכנת מזיקין והטעם שפסקו בתלת י"ח פסוקים וברכה יראו עינינו. והוא מפני שבתי כנסיות שלהן היו בשדות ולפעמים בני אדם מאחרין לבוא וישארו יחידים בביהכ"נ לפיכך תקנו ברכה ז' כדי שבעוד שהש"ץ מאריך גם יסיימו גם הם תפלתם עם הצבור עכ"ל. ויש בה מעין שבע מגן אבות בדברו כנגד מגן אברהם. מחיה מתים במאמרו כנגד מחיה המתים. האל הקדוש שאין כמוהו כנגד האל הקדוש. המניח לעמו ביום שבת קדשו כי כנגד רצה בא במנוחתם. לפניו נעבוד ביראה ופחד כנגד רצה שהיא עבודה. ונודה לשמו כנגד מודים. אדון השלום כנגד שים שלום (אבודרהם). וכתב הא"ר ומ"א צריכין לעמוד כשאומרים אותה מפני שהיא במקום שבע. וז"ל הסגולה מהנהגנו לומר ויכלו וברכת מעין שבע בעמידה:

חזן בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

ויחיד מתחיל מגן אבות:

קהל מָגֵן אָבוֹת בִּדְבָרוֹ מְחַיֵּה מֵתִים בְּמַאֲמָרוֹ הָאֵל

עץ יוסף

אל עליון קונה שמים וארץ. פסוק הוא ואומר אותו על שם שביום השביעי השלים מלאכתו וקנה שמים וארץ: מגן אבות בדברו. ע"ש אל תירא אברם אנכי מגן לך: מחיה מתים במאמרו. על שם כה אמר ה' הנני פותח את קברותיכם וגו': האל הקדוש שאין כמוהו. ע"ש כי קדוש אני ה'. וע"ש ומי כמוני

עיון תפלה

וה' אלא בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, וכתב שם הרד"ל "אע"פ שהיא כמו עדות ועדות צריכה עמידה אבל לא הזכרתי" עכ"ל; עוד כתב אבודרהם שם בשם מדרש שהיכלו כתיב שלש פעמים אשר ובפסוק ויקח אליך פרה אדומה ג"כ ג' פעמים אשר לומר לך כמה שפרה מכפרת (רש"י ריש חקת בשם ר"מ הדרשן ובבמדבר רבה פרשה י"ט בסי' ח' שמכפרת על מעשה העגל) כך שאומר ויכלו ג' פעמים מתכפר, ע"ש. ובהגהות מיימוניות הלכות תפלה פרק ט' אות ד' והלכות שבת פרק כ"ט אות ס' והכל בו בסי' ל"ה מביאים רמז זה בשם מדרש שוחר טוב [לא מצאתי אלא במדרש תהלים] ומדרש ויכלו, ועי' תוס' פסחים ק"ו ע"א: ברוך אתה. ברכה ז' הקרואה ברכה מעין שבע, ויש גם בה קיצור מטבע הברכות כדבעינן למימר לקמן. וטעם תקנתה אמרינן בשבת כ"ד ב' משום סכנה, ופרש"י שלא היו בתי כנסיות שלהם בישוב, וכל אחר לילי חול כשגמרו את מלאכתם היו מתפללים בביתם אבל לילי שבת באין לביהכ"נ ויש שאין ממהרין לבוא והולכין שם עד לאחר תפלה והם חכמים שלא יסתכנו לכך האריכו תפלת צבור. ועי' מש"כ לעיל סוף פיסקא אתה קדשת. והמחבר ויאמר סי' ק"ס וסי' קצ"ו בשם רב האי גאון יחיד שלא התפלל אתה קדשת כיון ששמע מש"צ ברכה מעין שבע מתחלה ועד סוף והוא אמן על חתימתה יצא ידי חובתו: מגן אבות, מחיה מתים, האל הקדוש, קיצור מטבע ראשונות. המניח וגו' כי בם רצה וגו'

תפלת ערבית לשבת

בש״ת הָאֵל הַקָּדוֹשׁ שֶׁאֵין כָּמוֹהוּ. הַמֵּנִיחַ לְעַמּוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קָדְשׁוֹ כִּי בָם רָצָה לְהָנִיחַ לָהֶם. לְפָנָיו נַעֲבוֹד בְּיִרְאָה וָפַחַד וְנוֹדֶה לִשְׁמוֹ בְּכָל יוֹם תָּמִיד מֵעֵין הַבְּרָכוֹת. אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וּמְבָרֵךְ שְׁבִיעִי וּמֵנִיחַ בִּקְדֻשָּׁה לְעַם מְדֻשְּׁנֵי עֹנֶג זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

עץ יוסף

יקרא. וכתיב אין כמוך באלהים ה': המניח לעמו ביום שבת קדשו. ע"ש השביתו. שבתכם ומתרגמינן תנוחו בייתכון. ועל שם זאת שבת קדשך: כי בם רצה להניח להם. ע"ש ונתתי אתכם: לפניו נעבוד ביראה ופחד. ע"ש עבדו את ה' ביראה: ונודה לשמו בכל יום תמיד. ע"ש יודו לשמך: מעין הברכות וההודאות. לשון חכמים הוא: אדון השלום. ע"ש עושה שלום; מקדש השבת. ע"ש ויקדש אותו: ומברך שביעי. ע"ש ויברך אלהים את יום השביעי: ומניח בקדושה לעם מדושני עונג. כמו והיה דשן ושמן ור"ל מקבלי הנאה דרך תענוג כמו שנאמר וקראת לשבת עונג והוא באכילה ושתיה וכסות נקיה. והוא ע"ש ותתענג בדשן נפשכם: זכר למעשה בראשית. צוה לנו את השבת שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת. ונתן טעם למה. כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש. ואינו אומר זכר ליציאת מצרים ואע"פ שכתוב גבי שבת וזכרת כי עבד היית במצרים. מפני שעיקר מצות שבת אינה אלא ע"ש שבת. כי השבת היה קודם יציאת מצרים. אבל בקדוש של שבת הוא מזכיר שניהם. ובקדוש יום טוב אינו אומר כי אם זכר ליציאת מצרים בלבד כי המועדים לא נעשו בהם אלא זכר ליציאת מצרים לא זכר למעשה בראשית (אבודרהם):

דובר שלום

המניח לעמו ביום שבת קדשו. פי' מאמז"ל מתנה טובה יש לי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל. וזהו המניח לעמו טוב להם שיהיו ביום שבת קדשו. ולא לתועלתו רק לתועלתם. כי בם רצה להניח להם לטובתם:

עיון תפלה

וגו' קצור ברכה ראשונה בחתימתה. לפניו נעבוד, ונודה לשמו, אדון השלום, קצור משלש אחרונות: מגן אבות בדברו. שנאמר (בראשית טו, א) היה דבר ה' וגו' אנכי מגן לך: מחיה מתים במאמרו. ככל פרשת תחית המתים (יחזקאל ל"ז) מאמרים אמירה: המניח. הנותן מנוחה: כי בם רצה להניח להם. דוקא בם ולא בכ"נ כי כ"נ ששבת חייב (סנהדרין נ"ח ב'), וכדאמרינן בתפלת שחרית ולא נתתו ה' אלהינו וגו': ונודה לשמו וגו' מעין הברכות. כמו שאמרו (ברכות מ' ע"א) על יום ויום תן לו מעין ברכותיו ופרש"י בשבת מעין שבת וביו"ט מעין יו"ט, ולפי"ז פירוש מעין כמו ממין, כדאמרינן (שם נ"ז ב') מעין עוה"ב, מעין תחיית (פסחים ק"ד א'), מעין שלש (ברכות ל"ז א'), ושתיקנים נוסח מעין הברכות, והוא קצר לפקל"ה שהוא מעין על כל הברכות: מקדש השבת ומברך שביעי. הלשון הוא יתר על המקרא ריש בראשית ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו, אבל מהו שבת ומהו שביעי? ונראה לי שמתקן כנוסח הזה כל דתוספת שבת אלהים ומאחרים דאורייתא שצריכין להוסיף מחול על הקודש, עי' מג"א תרל"ח סי' רס"א סק"ח ושו"ע סי' תרכ"ד סעיף ב', ולפי"ז יום השבת דהיינו זמן השביתה ממלאכה מחול מיום השביעי עצמו ל"ד שניהם באמצע כמשך שתי התוספות.

וברכת השבת פרשו רבותינו בבראשית רבה פרשה י"א פי' ב' ברכו במן וברכה המן לא היתה ברכה אלא במטמון של יום השביעי שירד מן השמים ללקטו ולא מצאו או שכילו שנתברך המן לשני ימים: ומניח בקדושה. השבת היא מנוחה וקדושה לישראל, כי הא דאמרינן בתפלת מנחה יום מנוחה וקדושה לעמך נתת: לעם מדשני ענג. כמו מדשני דשא, עפ"ה (ישעיה נה, ב) ותתענג בדשן נפשכם, והכוונה על ענג רוחני שנאמר בשבת (שם נח, יג יד) וקראת לשבת ענג וגו' אז תתענג על ה': זכר למעשה בראשית. השבת היא זכר לחדוש העולם. — ססה מחזור ויטרי המניח לעמו (ביום) שבת קדשו וגו' בכל יום תמיד מעין הברכות וההודאות לאדון השלום מקדש וגו'. ובמחזור רומא — מקדש השבת מברך השביעי המניח בקדושה לעם מדשני ענג (מע"ג דשן, שמשנים את השבת כדשן) וגו'. ובסדורי התימנים המלך הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו בשבת קדשו וגו' מעין הברכות אדון השלום מברך השביעי ומקדש השבת (כלשון הכתוב (בראשית ב, ג) ויברך וגו' ויקדש וגו') ומניח בקדושה לעם מדשני ענג וגו'. וברמב"ם פרק ט' מתפלה הלכה י' — המניח לעמו בשבת קדשו וגו' המברך השביעי וגו' מדשני ענג וגו'. והאבודרהם —

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ. וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ וְיָנוּחוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

ואומר הש"ץ קדיש שלם:

(דה"ח) (א) יוה"כ שחל בשבת אין אומר בברכה זו רצה במנוחתנו רק יתחיל א"ה קדשנו במצותיך ויאמר כסדר (כ"כ לבוש וא"ר בשם תרי"ם וע"ש בפמ"ג) וכן בכל התפלות אין אומר ביוה"כ רצה במנוחתנו (ע"ש במחברים הנ"ל): (ב) בשבת של שביעי של פסח או ר"ה שחל בשבת ויוה"כ שחל בשבת אומרים המלך הקדוש ואם שכח הש"ץ ואמר האל הקדוש אם חתם הברכה אינו חוזר לראש ואם לא חתם חוזר להמלך הקדוש (עי' פמ"ג ופר"ח וש"ת שם): (ג) שנהגו לקדש על היין בביהכ"נ בשבת ויו"ט ומהדרין אחר יין לקדש עליו בבית הכנסת והמקדש לא יטעמנו אלא מטעימו לקטן שהגיע לחינוך היינו כבר שית כבר שבע כל חד לפי ענינו ואם אין שם קטן שהגיע לחינוך ישתה המקדש או יתן לאחר שישתה רוב רביעית וא"צ לברך ברכה אחרונה (ע' פי' רס"ט) (לדעת המ"א בישתה כשיעור) ומ"ש הא"ר דטעמא הני דסומכין אמ"ש הטור מקולי הכיא הבי"י יש לעיין בדבריו דלכאורה נ"ל כדעת הטור מקולי דאף דלאסור לטעום קודם קידוש היינו אם לא קידש כלל אבל אם קידש אף שלא היה במקום סעודה מכל מקום שרי (דהא דקי"ל אין קידוש אלא במקום סעודה היינו לענין אם רוצה לאכול בבית אחר צריך לקדש שנית אבל עכ"פ מהני הקידוש לטעות שם) אמנם היינו עכ"פ אם שתה כמלא לוגמיו דהוא רוב רביעית. דאם לא כן לא הוי קידוש כלל כמבואר בסימן רע"ה ע"ש במ"א ס"ק י"ב והוי כטועם קודם קידוש ואיסור גמור הוא לכן נכון כמ"ש המ"א לשתות וא"צ לברך ברכה אחרונה כמו שמבואר ברמ"א סי' קע"ח ע"ש ויסמוך על שתיית יין שישתה בביתו כמ"ש המ"א סימן קע"ח ע"ש ועיין רמ"א דהלכה לא הוי הפסק: (ד) שני ימים הראשונים של פסח אין מקדשין בבית הכנסת אפילו אין יין מצוי בעיר כלל וכלל (עי' סימן תפ"ז): (ה) אומרים פרק במה מדליקין בשבת אחר קידוש הש"ץ (כן הסכמת האחרונים) ואפילו בשבת שחל להיות בו חוהמ"ש תוך השבת שחל בו יו"ט או חוה"מ וכן יו"ט שחל להיות בע"ש אין אומרו (עי' ע"ר) מיהו יחיד בפני עצמו יש לאומרו חוץ מיום הכפורים שחל להיות בשבת (אליהו רבה שם):

(בשמים ראש) כתב הלבוש בסי' רס"ט במדינות אלו שנהגין לקדש בביהכ"נ. ועיקר המנהג בתחלה לא נתפשט לקדש בביהכ"נ אלא משום אורחין שהיו דרכן לאכול בביהכ"נ והוי לדידהו קידוש במקום סעודה לכך היו מקדשין לשם שם במקום סעודתם שלא היה לכל אחד יין שנו לקדש עליו. לפיכך עכשיו אע"ג שאין זה המנהג של האורחים לאכול בביהכ"נ מ"מ מקום הקידוש לא בטלה. והמקדש בביהכ"נ צריך לעמוד משום כבוד הצבור (ומלשון כמ"א משמע שהצבור נמי צריכין לעמוד. והטעם נכלל דף ל"ח דתמלין לפירוש הנכריה אלי' רבא) ואין המקדש יוצא מן הקידוש בביהכ"נ כיון שהוא יוצא בו שאין לו זה במקום סעודתו ואין מקדשין אלא במקום סעודה ואפילו הכי אין מועיל לו לפיכך אסור לו לטעום כ"א במקום סעודה. אלא מטעים טעם הקידוש לקטנים כדי שלא תהא ברכה הקידוש לבטלה דכל טעם שמברכין עליו צריכין לטעום ממנו. ואע"ג דקי"ל שאין לברך על הכוס בלא טעימה ממנו. אי לא טעים הוא וטעים אחר שפיר דמי. אבל במקום שאין מנהג יותר טוב להנהיג שלא לקדש בביהכ"נ שאיש אין ליה טעם אחד כיון שאין אורחים שם עכ"ל:

כתב האבודרהם ולאחר הקידוש נהגו לומר משנה פרק במה מדליקין מפני שיש בה דיני הדלקה ושלשה דברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו ע"ש עם חשכה. ומה שלא נהגו לומר דיני המשנה במה מוצאין וכירה שהפוסקים משום טורח הצבור. אי נמי מפני שכל טעם הוא משום שלום בית לכן הולך להזהיר עליו יותר. ושמעתי שיש מקומות שאומרים פרק זה בין המנחה לערבית. ויפה נראה. כי קריאתו אחר ערבית מה תועיל. לא אינו עת לתקן שלוחותיו וגלותיו ומה שהיה היה. אבל המקרין אותו בין המנחה לערבית אם שכח שלחנו יכין ויתקן. וכן כתב הלבוש שהמנהג נכון הוא: ולספרן אם אומרים במה מדליקין בית האבל. כתב הבה"י ביו"ד סימן ש"ע בשם הכל בו דאין לאומרה. ועיין בתוספות שבת סי' ר"פ ס"ק א' שטעם גם כן שאין לאומרה:

בַּמֶּה מַדְלִיקִין וּבַמָּה אֵין מַדְלִיקִין. אֵין מַדְלִיקִין לֹא בְלֶכֶשׁ וְלֹא

עץ יוסף

במה מדליקין. נר של שבת במה שמתן פתילות ושמנים נדלקין: לא בלכש. כמין צמר יש באלה בין

עיון תפלה

מעין הברכות והודאות אדון השלום וגו' לאדון השלום וגו' ומברך השביעי וגו': ומברך השביעי וגו' קדשנו שבו וגו' והסדורי במה מדליקין (שבת פרק שני). גמרא רב ספרא שמדליקין — מעין הברכות ורוב ההודאות גאון דף כ"ו ע"ב ולאמר שמקדשין בבית הכנסת

בחוסן. ולא בכלך. ולא בפתילת האידן. ולא בפתילת המדבר. ולא בירוקה שעל פני המים: לא בזפת. ולא בשעוה. ולא בשמן קיק. ולא בשמן שרפה. ולא באליה. ולא בחלב. נחום המדי אומר מדליקין בחלב מבשל. וחכמים אומרים אחד מבשל ואחד שאינו מבשל אין מדליקין בו: (ב) אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב. רבי ישמעאל אומר אין מדליקין בעטרן מפני כבוד השבת. וחכמים מתירין בכל השמנים. בשמן שמשמין. בשמן אגוזים. בשמן צנונות. בשמן דגים. בשמן פקעות. בעטרן ובנפט. רבי טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד: (ג) כל היוצא מן העץ אין מדליקין

עץ יוסף

הקליפה לעץ וקרוי לכש: בחוסן. פשתן שאינו מנופץ: בכלך. פסולת של משי: בפתילת האידן. כמין צמר יש בנתיים בין הקליפה לעץ: בפתילת המדבר. עלי עשב ארוך שגודלין אותם ומדליקין בהם: בירוקה שעל פני המים. כמין צמר שגדל בדופני הספינה ששהתה זמן מרובה במים. ועד כאן תנא המשנה פסול פתילות. מכאן ואילך פסול שמנים: לא בזפת ולא בשעוה. שלא יתן זפת נמס ושעוה נתוכה בנר במקום שמן וידליק. אבל לעשות כמין פתילה ארוכה שרגילין לעשות משעוה שרי: ולא בשמן קיק. שמן היוצא מגרעינין שבתוך צמר גפן וקורין קוטו"ן. ויש מפרשים קיקיון דיונה והוא עשב ועליו גדולים והשמן היוצא ממנו עב ביותר. והפתילות שאמרו חכמים אין מדליקין בהן מה טעם מפני שהאור מסכסכת בהן כלומר שאין האור נכנסת תוך הפתילה אלא סביב מבחוץ. והשמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהם לפי שאין נמשכים אחר הפתילה. ומתוך שאין הנר דולק יפה חיישינן שמא יטה השמן על פי הנר ונמצא מבעיר. א"נ שמא יניח הנר ויצא ואנן קיימא לן נר של שבת חובה: ולא בשמן שרפה. שמן של תרומה שנטמאה שעומדת לשרפה שהרי אסור באכילה. וביו"ט שחל להיות בערב שבת עסקינן. שכשמדליק הנר מבעוד יום מצוה לשרוף שמן טמאה של תרומה ביו"ט. ואנן קי"ל דאין שורפין קדשים ביו"ט: ולא בחלב כו' וחכ"א אחד מבושל כו'. איכא בין חכמים לת"ק. דת"ק מייתי סבר דשרי להדליק בחלב מבושל כשמערב בו שמן כל שהוא. וחכמים אוסר אפילו על ידי תערובת שמן. ונחום המדי אומר שמדליקין בחלב מבושל אפילו שלא ע"י תערובת שום שמן. והלכה כחכמים: (ב) אין מדליקין בשמן שרפה ביו"ט. הא דמתניתין דלעיל קאמר. מה טעם תנן ולא בשמן שרפה לפי שאין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב שאין שורפים קדשים ביו"ט: אין מדליקין בעטרן. פסולת של זפת וריחו רע ביותר. ומיהו נמשך אחר הפתילה יותר מן הזפת מפני שהוא רך. הילכך אצטריך מפני כבוד שבת הוי מדליקין בו: שומשמין. הוא זרע דק מתוק: שמן צנונות. שמן היוצא מזרע לפת: פקועות. דלעת מדברית: נפט. מין זפת הוא ולבן וריחו רע. והלכה כחכמים שמדליקין בכל השמנים חוץ מאותן הפסולות שמנו לעיל במתני' וחוץ משמן אפרסמון ונפט לבן שכל אחד משני אלו השמנים הוא עף ושורף וחיישינן שמא ימחנו ויצא. ועוד יש טעם אחר לאסור בשמן אפרסמון גזירה שמא יסתפק ממנו מפני חשיבותו וקי"ל הנותן שמן בנר חייב משום מבעיר. והמסתפק ממנו חייב משום מכבה: (ג) כל היוצא

עיון תפלה

הכנסת (והוציא אורחין ידי חובתן שאוכלין בבית הכנסת) אומר פרק אחד במס' שבת והוא הפרק במה מדליקין וכו' עד סוף פירקא, אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום וכו' וכל בניך וגו'. (ישעיה נד, יג) יהי שלום בחילך וגו' (תהלים קכב, ז), וראה בנים לבניך וגו' (שם קכח, ו). עכ"ל. ונתנו טעם סי' [illegible] ואמרו הגאונים ז"ל דתקנו לאומרו כדי להמתין למאן דלא צלי משום סכנה דבי שמשי דשכיחי מזיקין. עכ"ל. ובאבודרהם דפוס אמשטרדם ד' נ"ו ע"א ולאחר הקדיש נהגו לומר משנת במה מדליקין מפני שיש בו דיני הדלקה וג' דברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה, ושמעתי שיש מקומות שאומרים פרק זה בין המנחה לערבית ויפה בעיני כי קריאתו אחר ערבית מה תועיל אז אינו עת לתקן פתילותיו ונרותיו, אבל כשקורא אותו בין המנחה לערבית אם שכח מלתקן יזכר ויתקן. עכ"ל. — והנהגו להוסיף אגדת א"ר אלעזר וכו' תלמידי חכמים מרבים שלום וכו' כדי

בו אלא פשתן. וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טמאת אהלים אלא פשתן: פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה. רבי אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה. רבי עקיבא אומר טהורה היא ומדליקין בה: (ד) לא יקב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת. ואפילו היא של חרס. ורבי יהודה מתיר. אבל אם חברה היוצר מתחלה מתר מפני שהוא כלי אחד: לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה בתוכה בשביל שתהא שואבת. ורבי יהודה מתיר: (ה) המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים. מפני לסטים. מפני רוח רעה. או בשביל החולה שיישן. פטור. כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה. חיב. רבי יוסי פוטר בכלן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם: (ו) על שלש עברות נשים מתות בשעת לדתן. על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת

עץ יוסף

היוצא מן העץ אין מדליקין בו. לעשות ממנו פתילה: אינו מטמא טומאת אהלים. אם עשה ממנו אהל והמת תחתיו הוי כשאר בית ואינו מעון האהל והכלים דאהל עצמו אינו מקבל טומאה אלא כלים שתחתיו: אלא פשתן. שהאהל עצמו טמא: שקפלה. כדרך שעושין הפתילות: הבהבה. על השלהבת כדי שתהיה מחורכת ותדליק יפה. ובבגד שיש בו שלש אצבעות על שלש אצבעות מטמאות עסקינן: טמאה היא. דקפולה אינו מבטלה מתורת בגד אפילו ולא הבהבה: ואין מדליקין בה. ביום טוב שחל להיות בע"ש עסקינן ועיין בברטנורה: טהורה היא. דקפולה ביטלה מתורת בגד: (ד) שפופרת של ביצה. הקליפה הקשה העליונה שהביצה מונחת בתוכה: בשביל שתהא מנטפת. טפה טפה לתוך הנר. ומשנה גזירה שמא יסתפק ממנו וכיון שהפקירו לנר חייב משום מכבה: ואפילו היא. אותה השפופרת: של חרס. דמאיס אפילו הכי גזרינן: ורבי יהודה מתיר. דלא גזר דילמא אתי לאסתפוקי מיניה שהרי הוא רואה שהשמן נוטף על הפתילה שתחתיו: ויתן ראש הפתילה. שהיא יוצא מן הכלי לשאוב השמן ומשך דרך הפתילה לראש הדולק: (ה) מפני גוים. שאין מניחין להדליק אור ביום חגם אלא בבית תפלתם שלהם: מפני לסטים. שלא יראו שיש אדם שם ויבואו עליו: מפני רוח רעה. השורה עליו. וכשאינו רואה טוב לו: ואם בשביל החולה. שיש בו סכנה. כבה פטור. ובדין הוא דליתני מותר אלא משום דבעי למיתנא רישא חייב תנא רישא פטור: כחס על הנר. שלא יפקע הנר: שהוא עושה פחם. שהוא מתכוין לעשותה עכשיו בכבוי זה פחם שתהא מהובהבת להאיר יפה: (ו) בשעת לדתן. בשעת הסכנה נפרעין מהן עונותיהן: בחלה ובהדלקת הנר. לפי שצרכי הבית הן והיא

עיון תפלה

כדי לומר אח"כ קדיש דרבנן, לפי שאין אומרים קדיש על הלכות כדאמרינן (סוטה מ"ט א') ואלא עלמא אמאי קמקיים אקדושא דסדרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא, ומה שנתבארו דוקא במאמר זה של א"ר א"ח (עלוי מס' ברכות). אומר הגאון ר' חיים ברלין (ז"ל) משום דמסקינן בשבת ל"ד ב' דהא דתנן ומערבין הייט ערובי חצרות, ואמרינן בירושלמי עירובין (פ"ג ה"ב) א"ר יהושע בן לוי לא התקינו עירובי חצרות אלא מפני דרכי שלום ומעשה באשה אחת שהיתה דעתה לחברתה ושלחה עירובה בנה ע"י בנה נספתיה ונשקתיה אתת ואמר קומי אמיה אמרה הכין סות רחמה לי ולא הוינא ידעה, מתוך כך עשו שלום הה"ד דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום. ובמדרש תנחומא פ' נח סי' ס"ז פסוק ויהי כל הארץ שפה אחת מובא המעשה הזה בלה"ק, ולפיכך הסמיכו למשנת ומערבין וטומנין את התקין מאמר השלום. כלומר החכמים שתקנו לנו עירובי חצרות הרבו שלום בעולם, ולפירוש רב אחא משבחא ז"ל בשאלתות סי' ס"ג וסי' קנ"ב על הא דאמרינן התם ופקדת נוך ולא תחטא סי' ומי לא מערבי כיון דלא שרי לטלטולי מאניה ליכא שלמא בביתא ומי לא מדלקי שרגי ולא מעברי ליכא שלמא

הַנֵּר: (ז) שְׁלֹשָׁה דְבָרִים צָרִיךְ אָדָם לוֹמַר בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ עֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה. עִשַּׂרְתֶּם. עֵרַבְתֶּם. הַדְלִיקוּ אֶת־הַנֵּר. סָפֵק חֲשֵׁכָה סָפֵק אֵינָהּ חֲשֵׁכָה. אֵין מְעַשְּׂרִין אֶת־הַוַּדַּאי. וְאֵין מַטְבִּילִין אֶת־הַכֵּלִים. וְאֵין מַדְלִיקִין אֶת־הַנֵּרוֹת. אֲבָל מְעַשְּׂרִין אֶת־הַדְּמַאי. וּמְעָרְבִין. וְטוֹמְנִין אֶת־הַחַמִּין:

כתב של"ה בשם שלנו דר"ש היה אומר אחר במה מדליקין תניא אר"ח כו' ואח"כ אמר אר"א אר"ח כו':

תַּנְיָא אָמַר רַבִּי חֲנִינָא חַיָּב אָדָם לְמַשְׁמֵשׁ בְּגָדָיו בְּעֶרֶב שַׁבָּת עִם חֲשֵׁכָה שֶׁמָּא יִשְׁכַּח וְיֵצֵא. אָמַר רַב יוֹסֵף הִלְכְתָא רַבְּתָא לְשַׁבַּתָּא:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא. תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ א וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ. אַל תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: ב יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: ג לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: ד לְמַעַן בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: ה יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה ו יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: קריש דרבנן. עלינו. ק"י. א"ע.

ובתשובת רמ"ע סי' ס"ד כתב אני רגיל שלא לומר הר"א כו' כלל דמשמע דאמירתו משום שהוא דברי אגדה שיאמר קדיש אח"כ אחריו. ואנחנו נוהגין לומר עליו קדיש קדיש א"כ אין צריך לו וטוב לדלגו כדי שלא יאחר מלשמוע קדיש בסרם מאחר שהציבור ממהרין ומסיימין במרוצה:

א ישעיה נד, יג. ב תהלים קיט, קסה. ג שם קכב, ז. ד שם שם. ח. ה שם שם, ט. ו שם כט, יא.

עץ יוסף

מצוים בבית תלויין בה: (ז) צריך אדם לומר בתוך ביתו. וצריך למימרינהו בניחותא כי היכי דלקבלו מיניה: עם חשכה. כשהוא סמוך לחשכה. ויש עדיין שהות ביום לעשר ולערב. אבל קודם לחשכה הרבה לא. דלמא פשעי ואמרי עדיין יש שהות ביום: עשרתם. לסעודת שבת: ערבתם. ערובי תחומים וחצרות. והני תרתי שייך למימרינהו בלשון שאלה דשמא כבר עשו. אבל בנר לא שייך למימר הדלקתם את הנר. דדבר הנראה לעין הוא אי אדליק אי לא אדליק: ספק חשכה. מתחלת שקיעת החמה כל זמן שנראה כוכב אחד לבד ודאי יום הוא. וכל זמן שנראין שני כוכבים בינונים הוא ספק חשכה וקרוי בין השמשות ונותנים עליו חומרי יום וחומרי לילה. ומשיראו ג' כוכבים בינונים הוא ודאי לילה לכל דבר: אין מעשרין את הודאי. דתקון מעליא הוא: ואין מטבילין את הכלים. דהטבלתן מידי טומאתן דהוי כמתקן כלי. והני תרתי במעשר. ובטבילת כלים איסורא משום שבות: ואין מדליקין את הנרות. כל שכן דאסור דספיקא דאורייתא הוא. זו ואצ"ל זו קתני. ויש שפירשו ואין מדליקין את הנרות אין אומרים לנכרי להדליק: אבל מעשרין את הדמאי. ולא דמי למתקן דרוב עמי הארץ מעשרין הן: ומערבין. עירובי חצרות דאמרא בעלמא הוא. אבל לא עירובי תחומין דיש להם סמך מקראי: וטומנין את החמין. בדבר שאינו מוסיף הבל. ועיין בגרסטרס:

עיון תפלה

בניחא" עכ"ל. שייכא הדא אגדתא לשלשת הדברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו, כלומר החכמים שזרזו אותנו על שלשה דברים אלו הם מרבים שלום בעולם דלהוו משום שלום בית. — ומה שאומרים ההגדה הזאת גם בבקר אחר פטום הקטרת אומר הגאון ר' חיים נרלין ז"ל דקאי על מה שנתנה תורה לראות בקטרת את החלבנה דאמרינן (כריתות ו' ע"ב) אר"ש חסידא כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב בין סממני הקטרת. אביי אמר מהכא ואגדתו על ארץ יסדה, ללמדנו שכל כך גדול כח של שלום עד שמצוה לקרב אפי' פושעי ישראל ולא לדחותם בשתי ידים אלא ללמדם בנחת אורחות חיים. וכסדר"א כתב בד"ה ואגודתו „משמע שכלן ביחד אז על ארץ יסדה" עכ"ל. ולפיכך קי"ל (טו"ח ל"ג א') דעלינו צריך אגד לאגוד שלשת המינים ביחד, כדי לאגד את העדה הגרועה ביחד עם הטוב והכלל כיסים:

(טעמים ודעת) אחר תפלת ערבית שלום עליכם ילכם
תרדם כלא״צ מבית הכנסת בליל שבת.
ואל יאמר ערבים. שמעו להקדים לקדש. ואל ישאם
בקשה לאנשים שהם שעומדים ברחובות ומדברים שיחת
חולין זה עם זה ומה גם בעניני מו״מ וכו׳. ואמר
לא די כי הם מעוררים לעושים קשים ומרים על
עון שיחת חולין בשבת אלא אף גם מלאכי השרת
מסתלקין מהם ושרה ממלא קראו למו. כי מי בער ולא
ידע כי לא ישבו מלאכי עליון לשיחת ממחלים עליו
(כמו שכתבה לקמן) והוא עוסק בדברים של חול.
ואף אלו העוסקים בד״ת לא נכון כדבר כי זמן תורה
לחוד. אלא זמן ועת לכל חפץ. לכן ילך לביתו בשמחה
דרכו ויאמרו ג״כ המלאכים כמו שאחז״ל תניא רבי
יוסי בר״י אומר שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם
בע״ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא
לביתו ומצא נר דולק ושלחן ערוך ומטה מוצעת מלאך
טוב אומר יהי רצון שיהיה כן לשבת הבאה ומלאך רע
עונה אמן בע״כ ואם לאו מלאך רע אומר יהי רצון
שיהא לשבת אחרת כך ומלאך טוב עונה אמן בעל
כרחו. ושי׳ כ״ד מה״ר כי זה הוא לפי סדר המעלות
שמאל לדין מאחר מפני אחרונה של ע״ש ומלאך שלו
לדקדק אחו. והוא מלאך טוב. ומהדים מטעם בשעה
ראשונה של ליל שבת ומלאך רע של שמאל שמו. והוא
מלאך רע. ומצא שהרבה שונין זה בזה. וזה נכנס
בכנסת שבת חס יוצא ושניהם מלוין לו לאדם עד ביתו
(מעודדים): כשיבוא לביתו מבהכ״נ יתן בקולו קול עוז
ואמר שבת שלום ומבורך (מכמה ספרי קדושים מהמעם
ע״רין לומר שבת שלום. וכן יש ליזהר) כי אז הוא
כמקבל את הכלה בסבר פנים יפות ובשמחה גדולה.
וכן בא ברמז בפסוק ביום קדשי וקראת לשבת.
ר״ת בקול. כי צריך לקרוא שבת מלכתא בקול רם לקבל
את הכלה שהפניה בסבר פ״י. ודאי לכל אדם לברך
בניו ובנותיו בשבת ובפרט בלילי שבת שהוא סוד שבת
מלכתא הי׳ ובסוד נפש יתירה שעל המברך ועל
המתברך יחולו הברכות. ועוד כי אין שטן ופגע רע
בשבת שיקטרג על הברכה כי ידוע מש״ס לתקבלא
דהתוגא רבה. ויאמר יברכך ה׳ ישימך אלהים כו׳.
אח״כ יאמר ונחה עליך רוח חכמה ובינה רוח עצה
וגבורה רוח דעת ויראת ה׳ (מספר יבק) מלאתי מה
שמנהגן כל ישראל לברך את בניהם ובנותיהם בכל שבת
ויו״ט מפני שלפעמים מישה מחול שלא ושלום מקלל
את בניהם מרוב צער או מחמת איזה סבה שאירע
להם. ולכן עתה בזמן השמחה מבטלין אותן הקללות
ע״י הברכות ויהפוך ה׳ את הקללה לברכה ושעת עירונה
גם שמלאך רע יענה אמן על זה. והגה׳ נוהגין ג״כ
לברך שאר אנשים כגון דודים ודודות וזקנים וזקנות
בכל מרוב שמחה ואהבה שנשפעת מאוד אין רע כי
אם הכל טוב ואהבה שהם כולם אהובים ורעים זה
לזה ומברכים זה את זה. וזה לשונו של הגאון יעב״ץ
מנהג של ישראל לברך הילדים בליל שבת (אחד הבנות
ואחד הבנים) אחר התפלה אי בכניסה לבית שאו אל
השמש. ורמזי נסמכיכו על הילדים ביחוד. שאין בכחם
להבחין בטעם במעשיהם. אבל על ידי גדול מאמצי
משנה. הוא יורד ואל וגלהו ביותר נבקשים שעדיין
לא טעמו טעם חטא. ועל ידיהם הוא מתקדש יותר.
אבל גם הבנים הגדולים מקבלים ברכה מאביהם
ומרבניהם. ומניחין ב׳ ידיהם על ראשיהם כו׳ ולא
כחסרי דעת שמחבקין שים קפידא נגלי׳ דוקא ביד
אחת. ועוד כידים לברכה גדול. ואומרים שמברכים
ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. גם יברכך וגו׳ ואל
אחד יוכל להוסיף ברכה משלו כפי נחת נפשו עכ״ל.
אבל זה לשון ספר מעבר יבק נחלק שפתי רננות. עפ״ש
ארז״ל בפרק גדול גמרא כשיהיה אדם ידו על ראש הקטן
מתברך שנא׳ וישלח ישראל את ימינו וכתיב ויברכם כו׳ כי
ביד האדם ע״ו פרקים כמנין ע״ו תיבות שבברכת כהנים
גומר יחולו על ראשך הברכות שבשלשה פסוקים אלו
שהם ע״ו ע״ב. עכ״ש מכל זה נראה במעיל אין הוא
מנהג שהיות מכמה שלמים שנמנעים לברך יוצאי חלציהם
בשבת קודש. וכבר ארז״ל לעולם אל תהי ברכת הדיוט
קלה בעיניך. ומה גם בעת רצון כנ״ל אין זה אלא
מדת עצלות בעיתוי הי״ל כמנהגנו להפיל על האדם תמיד
עצלות מאד כהשיתו לעשות קצת רצון הבורא ית״ש.
על כן מי שיראת אלהים בלבבו יברך לבניו ויוצאי חלציו.
והעיקר שיברך לבניו שיזכה לגדלם לתורה ולחופה
ולמעשים טובים ויזכו יוצאי הכם באמת לאמיתו
בלי שום פנים רק בלבב. שלם ויאריכו ימים
בעבודת ה׳ ובתורתו לשמה לאמיתה של תורה ויזכה
לראות מהם בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות
באמת ויזכו לשתי שולחנות ברוב רחמיו וחסדיו ית״ש
אמן תכלית:

מנהג ישראל לברך את הילדים בליל שבת כשבאים מבית הכנסת:

לנקבה	לזכר
יְשִׂמֵךְ אֱלֹהִים כְּשָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה.	יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה:

יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ. יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ. יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

תפלה זו יאמר בכל ליל שבת אחר תפלתו קודם גלותו מבית הכנסת:

מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי עַל כָּל־הַחֲסָדִים אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי וַאֲשֶׁר אַתָּה עָתִיד לַעֲשׂוֹת עִמִּי וְעִם כָּל־בְּרִיּוֹתֶיךָ: וִיהִי נָא רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם אַב הָרַחֲמִים שֶׁתְּבָרְכֵנִי וְתִפְקְדֵנִי לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם וּתְזַכֵּנִי אוֹתִי וְאֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־זַרְעִי) וְאֶת־כָּל־בְּנֵי בֵיתִי לִמְצוֹא חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב

בעיניך ובעיני כל רואי ואזכה לקבל שבתות מתוך רב שמחה ומתוך עשר וכבוד ומתוך מעוט עונות. ותעביר ממני ומכל בני ביתי ומכל עמך בית ישראל כל מיני חלי וכל מיני מדוה וכל מיני דלות ועניות ואביונות. ותן בנו יצר טוב לעבדך באמת וביראה ובאהבה. אנא מלך הכבוד אדון השלום צוה לי מלאכיך מלאכי השלום משרתי עליון שיפקדוני ביום קדשנו לטובה ולברכה לחיים ולשלום מעתה ועד עולם סלה:

מלאכי השלום עליכם השלום. מלאכי השלום בואכם לשלום. מלאכי השלום ברכוני לשלום. אמן:

כל זה יאמר המאמין לו שאלה לצרכו ואם יש לו שאלה יאמר רבון כל העולמים כו' ולא יאמר שלום אף לפניך הנזכר לעיל:

כשבא מבית הכנסת לביתו יאמר זה:

שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

בואכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

ברכוני לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

צאתכם לשלום מלאכי השלום מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: ג"פ

ענף יוסף

כתב הגאון יעב"ץ מאד יש להפליא על זה שאומרים צאתכם לשלום מלאכי כו' על מה זה שולח המלאכים ופוטרם לשלום. אלא טוב שיתעכבו יותר וימתינו גם בסעודה. אם היא כהוגנה ויברכוהו גם. בודאי הרב שמחתם ויוסיפו לו ברכתם. ולמה ימהר לשלחם מזה. אולי יתאחרו חלילה לשובם כי אז נשמר בכל דרכיו. כי לכך באו עמו. ככתוב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. ואולי הכוונה שלא ילכו המלאכים רק מאיש כהוגן. והוא שלא יפרשו מאתנו מתוך כעס. לפיכך נאמר לפטרם בפיוס. והנכון לקבל המלאכים ולומר שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון ממלך מלכי המלכים הקב"ה בלבד כדי שלא לעשות הממשל מכל וכל. אחר כך אומר אתם אל מלאכים לשובם בלומת של הברכה עכ"ל:

עיון תפלה

שלום עליכם. נוסד על מאמרם (שבת קי"ט ב') שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע, וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו, ואם לאו מלאך רע אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו, ע"כ. ולא נמצא השיר הזה בסדורי הקדמונים ובסדורי התימנים והונהגה אמירתו על פי המקובלים זה כמאה ושמונים שנה, וגם הספרדים אומרים אותו. גם פרשת אשת חיל לא נמצאת בסדורי הקדמונים, אלא תקנו אמירת' לזכר שבת מלכתא (שם קי"ט א') הנקראת בת זוגו של ישראל (ב"ר פרשה י"א סי' ח'), ולזכרון עונת תלמידי חכמים מערב שבת לערב שבת (כתובות ס"ב ע"ב): ממלך. הגאון ריעב"ץ ז"ל מחק את המ"ם הראשונה ופירש מלאכים של אל עליון שהוא ממ"ה, ואין צורך לשנות כל הספרים אלא פירושו — השלוחים ממ"ה שהוא הקב"ה והוא אל עליון. — ובסדורי הספרדים אחר החרוז ברכוני וגו' מוסיף עוד חרוז אחד בשבתכם לשלום וגו' ואחר כך בצאתכם לשלום וגו':

ערבית לשבת

ויאמר בנחת ובכוונה כנגד פניו ורוחו ופסוקו פסוקים אלו:

כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך:
יהוה ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם:

מכאן עד מלאכי השלום יכפוף ראש מעט הרב הצדיק ר' יוסף מראשקוב ז"ל נוהג בהיכל"ו קודם המוס אחר שסליק נרות של שבת ואלים כמספר ומחליף בגדיו. וכן נראה מנוסח הרבנן:

רבון כל העולמים אדון כל הנשמות אדון השלום מלך אביר מלך ברוך מלך גדול מלך דובר שלום מלך הדור מלך ותיק מלך זך מלך חי העולמים מלך טוב ומטיב מלך יחיד ומיחד מלך כביר מלך לובש רחמים מלך מלכי המלכים מלך נשגב מלך סומך נופלים מלך עושה מעשה בראשית מלך פודה ומציל מלך צח ואדום מלך קדוש מלך רם ונשא מלך שומע תפלה מלך תמים דרכו: מודה אני לפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי על כל החסד אשר עשית עמדי ואשר אתה עתיד לעשות עמי ועם כל בני ביתי ועם כל בריותיך בני בריתי. וברוכים הם מלאכיך הקדושים והטהורים שעושים רצונך: אדון השלום מלך שהשלום שלו ברכני בשלום ותפקד אותי ואת כל בני ביתי וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום: מלך עליון על כל צבא מרום יוצרנו יוצר בראשית אחלה פניך המאירים שתזכה אותי ואת כל בני ביתי למצוא חן ושכל טוב בעיניך ובעיני כל בני אדם וחוה ובעיני כל רואינו לעבודתך וזכנו לקבל שבתות מתוך רוב שמחה ומתוך עשר וכבוד ומתוך מעוט עונות והסר ממני ומכל בני ביתי ומכל עמך בית ישראל כל מיני חלי וכל מיני מדוה וכל מיני דלות ועניות ואביונות ותן בנו יצר טוב לעבדך באמת וביראה ובאהבה ונהיה מכבדים בעיניך ובעיני כל רואינו כי אתה הוא מלך הכבוד כי לך נאה כי לך יאה: אנא מלך מלכי המלכים צוה למלאכיך מלאכי השרת משרתי עליון שיפקדוני ברחמים ויברכוני בבואם לביתי ביום קדשנו כי הדלקתי נרותי והצעתי מטתי והחלפתי שמלותי לכבוד יום השבת. ובאתי לביתך להפיל תחנתי לפניך שתעביר אנחתי ואעיד אשר בראת בששה ימים כל היצור. ואשנה ואשלש עוד להעיד על כוסי בתוך שמחתי כאשר צויתני לזכרו ולהתענג ביתר נשמתי אשר נתת בי: בו אשבות כאשר צויתני לשרתך וכן אגיד גדלתך ברנה. ושויתי יהוה לקראתי שתרחמני עוד בגלותי לגאלני ולעורר לבי לאהבתך. ואז אשמור פקודיך וחקיך בלי עצב ואתפלל כדת כראוי וכנכון: מלאכי השלום. בואכם לשלום. ברכוני לשלום. ואמרו ברוך לשלחני הערוך. וצאתכם לשלום מעתה ועד עולם אמן סלה:

א תהלים צא, יא. ב שם קכא, ח. ג על פי א"ב אחר תיבת מלך.

אח"כ בלי הפסק יאמר אשת חיל מראשה לסופה כנגד השכינה מרומז על דרך הקבלה על השכינה ליחוד לידוע זה. ויש בה כ"ב פסוקים כנגד כ"ב אותיות של תורה בכתב עם פתוחות ומריקות פשוט ונריכה מהבריכה העליונה מראשם כל הכתרים. וזו היא:

אֵשֶׁת חַיִל מִי יִמְצָא וְרָחֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ: בָּטַח בָּהּ לֵב בַּעְלָהּ וְשָׁלָל
לֹא יֶחְסָר: גְּמָלַתְהוּ טוֹב וְלֹא רָע כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ: דָּרְשָׁה צֶמֶר
וּפִשְׁתִּים וַתַּעַשׂ בְּחֵפֶץ כַּפֶּיהָ: הָיְתָה כָּאֳנִיּוֹת סוֹחֵר מִמֶּרְחָק תָּבִיא
לַחְמָהּ: וַתָּקָם בְּעוֹד לַיְלָה וַתִּתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ וְחֹק לְנַעֲרֹתֶיהָ: זָמְמָה
שָׂדֶה וַתִּקָּחֵהוּ מִפְּרִי כַפֶּיהָ נָטְעָה כָּרֶם: חָגְרָה בְעוֹז מָתְנֶיהָ וַתְּאַמֵּץ
זְרוֹעֹתֶיהָ: טָעֲמָה כִּי טוֹב סַחְרָהּ לֹא יִכְבֶּה בַלַּיְלָה נֵרָהּ: יָדֶיהָ שִׁלְּחָה
בַכִּישׁוֹר וְכַפֶּיהָ תָּמְכוּ פָלֶךְ: כַּפָּהּ פָּרְשָׂה לֶעָנִי וְיָדֶיהָ שִׁלְּחָה
לָאֶבְיוֹן: לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֶג כִּי כָל בֵּיתָהּ לָבֻשׁ שָׁנִים: מַרְבַדִּים
עָשְׂתָה לָּהּ שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ: נוֹדָע בַּשְּׁעָרִים בַּעְלָהּ בְּשִׁבְתּוֹ עִם
זִקְנֵי אָרֶץ: סָדִין עָשְׂתָה וַתִּמְכֹּר וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי: עוֹז וְהָדָר
לְבוּשָׁהּ וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן: פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת חֶסֶד עַל
לְשׁוֹנָהּ: צוֹפִיָּה הֲלִיכוֹת בֵּיתָהּ וְלֶחֶם עַצְלוּת לֹא תֹאכֵל: קָמוּ בָנֶיהָ

עץ יוסף

אשת חיל. היא התורה. ונקראת אשת חי"ל. שהוא מספר מ"ח שהתורה נקנית במ"ח דברים. ומחלק הענינים לשני מספרים ח' למ"ד שהם למ"ד מעלות הכהונה (כמו שאחז"ל שהכהונה נקנית בשלשים מעלות) שהתורה הגדולה מהם שנא' בי מלכים ימלוכו ויתירה התורה עליהם בח' מעלות. כמש"ה חז"ל שהתורה נקנית במ"ח מעלות (כמ"ש בשם הגר"א): מי ימצא. כמ"ש והחכמה מאין תמצא (איוב כח, יב) ועמוק עמוק מי ימצאנו (קהלת ז, כד): ורחוק כו'. כמ"ש אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו. ועיין בביאור הגר"א שמפרש כולה על התורה ולפי שאינו כך פירשנו. אשת חיל מי יוכל למצוא. כי היא דבר יקר ומלתא דלא שכיח: ורחוק. אם היו רוצים למכרה אין שווים רחוק משל שווי הפנינים כי היא שוה יותר. והוא ענין מליצה: בטח. כשאין האיש בביתו יבטח בה שתשמור כל אשר בבית. ובמקום שהוא שם לא יחסר מלשלול שלל כי לא יהיה נבהל וממהר לביתו מפחד חסרון מה בבית: גמלתהו טוב. בכל ימי חייה. כאשר גמלה היטיב עמה גמלה לו טוב לשמחת הטובה. אבל את הרע לא גמלה לו כמעשהו: דרשה. בעצמה חקרה אחר צמר ופשתים ומצאה אותן הם כי אין על האשה אלא לטוות ולא לחזור אחריהן: בחפץ כפיה. לא עשתה מלאכתה ע"י כפייה ונגישה כי אם ברצון כפיה וכאלו הכפים עצמם רוצים במלאכה: כאניות סוחר. כספינות הסוחרים ההולכות למרחוק כן היא תביא מאכלה ממרחק כי תשלח שם מסחר [illegible]. אף [illegible]: בעוד לילה. קודם אור היום: ותתן. מחלקת מזון לבני ביתה: וחוק. מזון הקצוב תחלק לנערותיה: זממה. כאשר חשבה על שדה וחפצה עיניה בה לא תשקוט עד אשר תקנה: מפרי כפיה. משכר מעשה ידיה נטעה כרם: חגרה כו'. חגרה מתניה בכח ובגבורה ר"ל היתה מתגברת בעצמה לעשות מלאכתה: ותאמץ. חזקה זרועותיה במלאכה והוא כפל ענין במלות שונות: טעמה. כאשר ידעה בעצמה כי טוב סחרה למצוא בו ריוח אז לא יכבה נרה כבוי בלילה ועוסקת בסחורה אף בלילה: ידיה. אם כי חוטנת בסחורה מ"מ לא זזה ידה ממלאכת נשים ותושיט ידה לאחוז בכישור (הוא הכלי שהפשתן כרוך בו) ולתמוך בפלך (הוא הכלי שם הטווה): כפה. אחת פרשה לעני הבא לביתה: וידיה. פירוש שתי ידיה שלחה לאביון שהוא עני יותר להחזיר על הפתחים: לא תירא. לא תפחד בעבור אנשי ביתה מקרירות השלג. כי כ"א מאנשי ביתה מלובש במלבוש צבע שני תולעת. כי לבוש השני שהוא אדום מחמם מאד: מרבדים. מצעות נאות עשתה לעצמה ולעשות מלבושי שש וארגמן אשר עשתה ממעשה ידיה: נודע. בעבור מלבושי הפאר שעשתה לבעלה הוא נודע וניכר בין חבריו בעת שיושב עמהם בשערים מקום ישיבת הזקנים והשופטים כמ"ש ועלתה יבמתו השערה (דברים כה, ז): סדין כו'. מלבד מה שעשתה לצרכה עשתה למכור לתגרים: עוז והדר. מלבושה חוזק הגוף המתקיים ומהודר ביופי: ותשחק. כל ימיה תשמח על העתיד שיהיה לה ביום מותה: פיה פתחה. כל מאמריה המה בחכמה: ותורת חסד. למוד של חסד על לשונה ר"ל מלמדת ומורית לעשות חסד עם הבריות: צופיה. מבטת בהליכות אנשי ביתה ומיישרת דרכם בהנהגות וביראת ה': ולחם עצלות. ר"ל לא תהנה מאכילתה להתעכב בה זמן הרבה כדרך העצל. אלא תמהר בה וחוזרת למלאכתה: קמו.

וַיְאַשְּׁרוּהָ בַּעְלָהּ וַיְהַלְלָהּ: רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חָיִל וְאַתְּ עָלִית עַל־כֻּלָּנָה: שֶׁקֶר הַחֵן וְהֶבֶל הַיֹּפִי אִשָּׁה יִרְאַת־יְהוָה הִיא תִתְהַלָּל: תְּנוּ־לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ:

סדר תקוני שבת לסעודה ראשונה

(בשעת רצון) ואמרי כן קודם כל סעודה ילמוד שמונה פרקים ממסכת שבת. וידוע כי מי שקורא משניות בכל ימי השבוע עושה תיקון גדול לנשמה ושמא מסוגל לשרש שלך שבת ולשכינתו. כי המשנה אותיות של נשמה שלה נשמה: כתב השל"ה בשם מהרי"ל ז"ל (שבת) מפריקין שבת בשבת שנמול. ר"ל מסכת שבת שלמוד עד גמירא. ויקרא ח' פרקים לכל סעודה עד כ"ד נגד אחדי אסם כ"ד קשוטי כלה. והם לגבן מהאר"י ס' מסכת רוקח במסכת שבת יש כ"ד פרקים ושמו יזהו שבת עד כ"ד קשוטי כלה שהליווהו אחד כ"ד לנופי אחדי. ולכן יאמר קודם שילמוד לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחדא שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל ולאוקמא שכינתא מעפרא. והריני לומד כ"ד פרקים דמסכת שבת לקשט הכלה שהליווהו בכ"ד קישוטי כלה אחד כ"ד לנופי אחדי ה"ס. ולתקן בשם כ"ד זיני דמסאבותא. והריני שלמוד כדי שיעלה לימוד הזה לנמור שבת כהלכתה ולזכות ליום שכולו שבת ומנוחה. ויכוין גי' ז' שמות ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן קס"א קמ"ג קנ"א עם שם י"ה שבל גי' שבת (פרי עץ חיים):

פרק א יְצִיאוֹת הַשַּׁבָּת שְׁתַּיִם שֶׁהֵן אַרְבַּע בִּפְנִים וּשְׁתַּיִם שֶׁהֵן אַרְבַּע בַּחוּץ. כֵּיצַד הֶעָנִי עוֹמֵד בַּחוּץ וּבַעַל הַבַּיִת בִּפְנִים פָּשַׁט הֶעָנִי אֶת־יָדוֹ לִפְנִים וְנָתַן לְתוֹךְ יָדוֹ שֶׁל בַּעַל הַבַּיִת אוֹ שֶׁנָּטַל מִתּוֹכָהּ וְהוֹצִיא הֶעָנִי חַיָּב וּבַעַל הַבַּיִת פָּטוּר. פָּשַׁט בַּעַל הַבַּיִת אֶת־יָדוֹ לַחוּץ וְנָתַן לְתוֹךְ יָדוֹ שֶׁל עָנִי אוֹ שֶׁנָּטַל מִתּוֹכָהּ וְהִכְנִיס בַּעַל הַבַּיִת חַיָּב וְהֶעָנִי פָּטוּר. פָּשַׁט הֶעָנִי אֶת־יָדוֹ לִפְנִים וְנָטַל בַּעַל הַבַּיִת מִתּוֹכָהּ אוֹ שֶׁנָּתַן לְתוֹכָהּ וְהוֹצִיא שְׁנֵיהֶם פְּטוּרִים.

עין יוסף

משבח כל זה קמו בניה ובעלה ומשבחים ומהללים אותה: **רבות**. וכה יאמרו הן אמת יש הרבה בנות אשר קם וכמו הן רב במעשה ידיהן. אבל את גדלת לעשות על כלן: **שקר החן**. חן הוא מלשון חנם. ולכן נאמר תמיד מצאתי חן. וגם מצא חן. שהוא מציאה שאינו ראוי להיות כן באמת. והיינו שאינו כלום באמת אלא שנושאת חן בעיני כל רואים. ולכן אמר שקר החן שהוא שקר ובאמת היא אינה כלום. אבל היופי שהוא יפה באמת אינו שקר אלא שהוא הבל שאינו כלום. והענין הב' נשים הן. אשת חן ואשה יפה ואשה משכלת שהיא אשה יראת ה'. והן יפת מראה ויפת תואר ובעלת שכל. ויפת מראה ותואר הן שקר והבל אבל אשה יראת ה' היא תתהלל (הגר"א): **תנו לה**. זאת תנו לה מפרי ידיה ר"ל שלא לה גמול מעשה נכונה ומשרה: **ויהללוה** וגו'. ר"ל השרון מעשיה יהללו אותה בשערים מקום מושב השופטים. ואין א"כ מצטרך לפרסם שבחה כי מעשיה הם המעידים עליה והם המהללים אותה. וכל ספרן אמור גם נאמר על הכנסת המשכלת שהיא שער נמשלה כאשה נבעלה. ועיין באלשיך באורך:

(א) **יציאות השבת**. הוצאות מרשות לרשות האמורות אצל שבת. והכנסות נמי קא קרי יציאות הואיל והוציא מרשות לרשות: **שתים**. מן התורה הוצאה והכנסה שחייבין על שגגתו חטאת ועל זדונו כרת. ועל התראתו סקילה: **שהן ארבע**. מדבריהם הוסיפו שתים לאסור לכתחלה: **בפנים**. לבעל הבית העומד בפנים ברשות היחיד: **ושתים**. מן התורה הוצאה והכנסה: **שהן ארבע**. מדבריהם הוסיפו שתים לאסור לכתחלה: **בחוץ**. לעני העומד בחוץ ברשות הרבים: **פשט העני את ידו**. ובתוכה חפץ או כלי שמקבל בו ככרות מבעל הבית: **ונתן לתוך ידו של בעל הבית**. דעביד ליה עקירה מרשות הרבים והנחה ברשות היחיד: **או שנטל מתוכה והוציא**. דאיהו והניח ברה"ר דעביד עקירה והנחה: **העני חייב**. שעשה מלאכה שלימה. והרי שתים מן התורה לעומד בחוץ: **ובעה"ב פטור**. פטור ומותר נמור דהא לא מידי עבד: **בעה"ב חייב**. הרי שתים מן התורה לעומד בפנים: **פשט העני כו'**. דעביד עקירה מרשות הרבים: **ונטל בעל הבית מתוכה**. והניח בפנים ועביד ליה בעה"ב הנחה ברשות היחיד: **או שנתן לתוכה**. דעביד ליה בעה"ב עקירה מרה"י: **והוציא**. העני והניח ברשות הרבים: **שניהם**

(שב"ת) פטורים

פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונטל העני מתוכה או שנתן לתוכה והכניס שניהם פטורים: ב לא ישב אדם לפני הספר סמוך למנחה עד שיתפלל. לא יכנס אדם למרחץ ולא לבורסקי ולא לאכול ולא לדון ואם התחילו אין מפסיקין. מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפלה: ג לא יצא החיט במחטו סמוך לחשכה שמא ישכח ויצא. ולא הלבלר בקולמוסו. ולא יפלה את כליו. ולא יקרא לאור הנר. באמת אמרו החזן רואה היכן תינוקות קוראים אבל הוא לא יקרא. כיוצא בו לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה: ד ואלו מן ההלכות שאמרו בעלית חנניה בן חזקיה בן גוריון כשעלו לבקרו נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל ושמונה עשר דברים גזרו בו ביום: ה בית שמאי אומרים אין שורין דיו וסממנים וכרשינים אלא כדי שישורו מבעוד יום. ובית הלל מתירין: ו בית שמאי אומרים אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום. ולא את הצמר ליורה אלא כדי שיקלוט העין ובית הלל מתירין: בית שמאי אומרים אין פורשין מצודות חיה ועופות ודגים אלא כדי שיצודו מבעוד יום ובית הלל מתירין: ז בית שמאי אומרים אין מוכרין לנכרי ואין טוענין עמו ואין מגביהין עליו אלא כדי שיגיע למקום קרוב ובית הלל מתירין: ח בית שמאי אומרים אין נותנין עורות לעבדן ולא כלים לכובס נכרי אלא כדי שיעשו מבעוד יום.

עץ יוסף

פטורים. שלא עשה כל אחד מהם מלאכה שלימה. אבל אסורים לעשות כן: (ב) לא ישב אדם. אפילו בחול: לפני הספר. מספר שערות: סמוך למנחה. מנחה גדולה משש ומחצה ולמעלה. וסמוך למנחה היינו מתחלת שעה שביעית: לא יכנס אדם למרחץ. סמוך למנחה: בורסקי. מקום עבוד העורות: ולא לאכול. אפילו סעודה קטנה: ולא לדון. אפילו בגמר דין: ואם התחילו. בחד מכל הני דאמרינן: אין מפסיקין. אלא יגמור ואח"כ יתפלל. והוא שיש שהות ביום לגמור קודם שיעבור זמן התפלה: מפסיקין לק"ש. חברים העוסקים בתורה מפסיקין תורתן לק"ש דזמנה קבוע: ואין מפסיקין לתפלה. שאין לה זמן קבוע דאורייתא. ודוקא כאותן שתורתן אומנתם. אבל אנו מפסיקין גם לתפלה: (ג) לא יצא החייט במחטו. אפילו תחובה לו בבגדו: שמא ישכח ויצא. מאתמול: הלבלר. הסופר: בקולמוסו. התחוב אחורי אזניו כדרך הסופרים: ולא יפלה כו'. מבקש כנים מבגדיו: ולא יקרא. בספר: לאור הנר. שמא יטה הנר לצדו כדי שיהא השמן נמשך לפי הפתילה כדי שידלוק יפה ונמצא מבעיר בשבת: החזן. מלמד תינוקות: רואה היכן התינוקות קורין. מהיכן יתחילו לקרות: כיוצא בו. לעשות הרחקה מן העבירה אמרו לא יאכל הזב עם אשתו זבה. ואע"פ ששניהם טמאים: מפני הרגל עבירה. שמתוך שהם מתיחדים יבא לבעול זנות שהיא בכרת: (ד) ואלו מהלכות. אין עולין ואין קורין לאור הנר דתנן במתני': נמנו. עמדו למנין. ורבו ב"ש על ב"ה ופסקו כב"ש כדכתיב (שמות כג, ב) אחרי רבים להטות. וכולהו י"ח דברים מייתי להו בגמ' ע"ש: (ה) אין שורין דיו. סממנים שעושים מהם דיו לכתיבה: והסממנים. לצבע: וכרשינין. מאכל בהמה. ותילים לשרות אותן במים תחלה. משום דסברי ב"ש אדם מוזהר על שביתת כלים כמו על שביתת בהמתו: וב"ה מתירין. משנתן המים מבעוד יום אע"פ שהן נשרין והולכין בשבת. דסברי שאין אדם מצווה על שביתת כלים: (ו) אונין. אגודות של פשתן מנופץ ונותנין אותן בתנור ומתלבנים: שיהבילו. שיתחממו שיעלה בהם ההבל: ליורה. של צבעים: אלא כדי שיקלוט את העין. שיקלוט הצבע מבעוד יום: וב"ה מתירין. לתתן לתוכה מבעוד יום ותשאר קולטת כל הלילה. ולא פרי ב"ש אלא ביורה עקורה מן האש. וגם סוברים שמא יגיס ויחתה בגחלים: (ז) ואין טוענין עמו. על החמור: ואין מגביהין עליו. משאו על כתפו. דנראה כמסייעו להוליך המשאוי בשבת: אלא כדי שיגיע למקום קרוב. כלומר שישא המשאוי למקום קרוב שיוכל להגיע שם מבעוד יום: ובית הלל מתירין. כדי שיצא מרשותו בעוד יום: (ח) לעבדן. מעבד העורות:

מתירין

ולבלן: בית הלל מתירין עם השמש: (ט) אמר רבן שמעון בן גמליאל נוהגין היו בית אבא שהיו נותנין כלי לבן לכובס נכרי שלשה ימים קודם לשבת ושוין אלו ואלו שטוענין קורות בית הבד ועגולי הגת: (י) אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום. אין נותנין פת לתנור עם חשכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום. רבי אליעזר אומר כדי שיקרם התחתון שלה: (יא) משלשלין את הפסח בתנור עם חשכה. ומאחיזין את האור במדורת בית המוקד. ובגבולין כדי שתאחז האור ברובן. רבי יהודה אומר בפחמין כל שהוא:

פרק במה מדליקין תפלה נאמרת של שבת:

פרק ג כירה שהסיקוה בקש ובגבבא נותנים עליה תבשיל. בגפת ובעצים לא יתן עד שיגרוף או עד שיתן את האפר. בית שמאי אומרים חמין אבל לא תבשיל ובית הלל אומרים חמין ותבשיל. בית שמאי אומרים נוטלין אבל לא מחזירין ובית הלל אומרים אף מחזירין: (ב) תנור שהסיקוהו בקש ובגבבא לא יתן בין בתוכו בין מעל גביו. כופח שהסיקוהו בקש ובגבבא הרי הוא ככירים. בגפת ובעצים הרי הוא כתנור: (ג) אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתתגלגל. ולא יפקיענה בסודרין. ורבי יוסי מתיר. ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים

עין יוסף

מתירין עם השמש. בעוד שהחמה על הארץ קודם שתשקע: (ט) כלי לבן. שהוא קשה לכבס וצריך ג' ימים: ושוין. ב"ש וב"ה: שטוענין. את הזיתים מבעוד יום בקורות בית הבד. לאחר שהטחנו הזיתים טוענין עליהן קורות כבדים והמשקה זב והולך מאליו כל השבת: ועגולי הגת. דהיינו ענין שעושין בשבת: (י) אלא כדי שיצולו. כמאכל בן דרוסאי והוא שליש בשול ובכך הוא ראוי לאכילה ותו ליכא למגזר שמא יחתה בגחלים: חררה. עוגת רעפים: שיקרמו. תחלת אפיה שעשין כמו קרום: פניה. הפנים כלפי אויר התנור: התחתון. המדובק לחרס התנור. דהוא נאפה תחלה קודם שיקרמו הפנים שכלפי אויר התנור ונקרמו פניו: (יא) משלשלין את הפסח. המסמרים שלהן היו למעלה ומורידין כלפי לתוכו. ובכי תנור מעלעלין. דבני חבורה זריזין הן ומדכרי אהדדי ולא אתי לחתויי בגחלים: ומאחיזין את האור. מעט באלים של מדורת בית המוקד. דכהנים זריזין הם. בית המוקד הוא לשכה גדולה שהיתה בעזרה שמסיקין בה מדורה תמיד והכהנים מתחממים שם לפי שהולכים יחפים על הרצפה של שיש: ובגבולין. צריך אדם להבעיר מדורתו מבעוד יום כדי שתאחוז האור ברובה וכמה רובה כדי שתהא מלובנת שלה שלא יהא צריכה לקסמין דקין תחתיה להבעירה: בפחמין. אף בפחמין. ר"ל אף במדורות פחמין מקילין אבל אדם ואין צריך להאחיז בו האור אלא כל שהוא

שאין דרכה להיות כבה והולכת ולא אתי לחתויי בה: (א) כירה. מקום עשוי בארץ כדי שיהיו בה שתי קדרות והאש עוברת תחת שתי הקדרות: ובגבבא. עצים דקים שמגבבים מן השדה: נותנים עליה תבשיל. מערב שבת להשהותו שם בשבת: בגפת. פסולת של זיתים ושומשמין לאחר שהוציאו שמנן: לא יתן. מע"ש כדי להשהותה שם בשבת: עד שיגרוף. הגחלים ויוציאם מן הכירה: או עד שיתן את האפר. על גבי גחלים לכסותם ולכבותם. ועשאה גזירה שמא יחתה בגחלים בשבת כדי למהר בישולו: חמין. מים חמין שהחזין על גבי כירה לאחר שגרף: אבל לא תבשיל אע"פ שגרף: נוטלין כו'. אפילו המין דשרינן להשהות על גבי כירה גרופה ונתונה את האפר. לאחר שנטלן אין מחזירין דמחזי כמבשל בשבת: וב"ה אומרים אף מחזירין. והוא שלא הניחו מידו והלא הניחן על גב קרקע אבל הוא דברי הכל. אבל לאחר שהניחן אסור להחזירן אפילו לב"ה דהוי כמתחיל לבשלה בשבת: (ב) בין מעל גביו. להניח על דופנו: כופח. מקום עשוי בארץ כדי שתהיה קדרה אחת: (ג) אין נותנין. בשבת: המיחם. הוא קומקום של נחושת שמחממים בו המים ע"ג האש: שתתגלגל. שתצלה קצת עד שתהא מגולגלת כלומר מעורבת: ולא יפקיענה בסודרין. לא ישברנה על סודר שהוחם בחמה כדי שתצלה בו דתולדת חמה לא תולדת אור: ולא יטמיננה בחול ובאבק דרכים.

בשביל שתצלה: ד מעשה שעשו אנשי טבריא והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין. אמרו להם חכמים אם בשבת כחמין שהוחמו בשבת אסורין ברחיצה ובשתיה. ואם ביום טוב כחמין שהוחמו ביום טוב אסורין ברחיצה ומותרין בשתיה. מוליאר הגרוף שותין הימנו בשבת. אנטיכי אף על פי שגרופה אין שותין ממנה: ה המיחם שפנהו לא יתן לתוכו צונן בשביל שיחמו. אבל נותן הוא לתוכו או לתוך הכוס כדי להפשירן. האלפס והקדרה שהעבירן מרתחין לא יתן לתוכן תבלין. אבל נותן הוא לתוך הקערה או לתוך התמחוי. רבי יהודה אומר לכל הוא נותן חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר: ו אין נותנין כלי תחת הנר לקבל בו את השמן. ואם נתנו מבעוד יום מותר. ואין נאותין ממנו לפי שאינו מן המוכן: מטלטלין נר חדש אבל לא ישן. רבי שמעון אומר כל הנרות מטלטלין חוץ מן הנר הדולק בשבת: נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות. ולא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה:

פרק ד **במה** טומנין ובמה אין טומנין. אין טומנין לא בגפת ולא בזבל ולא במלח ולא בסיד ולא בחול בין לחים בין יבשים. לא בתבן ולא בזגים ולא במוכים ולא בעשבים בזמן שהן לחים אבל טומנין בהן כשהן יבשין. טומנין בכסות ובפירות ובכנפי יונה ובנסורת של חרשים ובנעורת של פשתן דקה. רבי יהודה אוסר בדקה

עץ יוסף

שהוחמו מכח החמה ובהא ר' יוסי נמי מודה: (ד) כלון. צנור שממשיכין המים לתוכו. והיה אותו צנור משוקע בחמי טבריא ומתחמם מכח אותם המים החמין. והשיאו המים צוננין שמשכין בתוכו מתחממין באותו הצנור שנתחמם בתוך חמי טבריא: מוליאר. הוא כלי שיש לו בית קבול קטן אצל דופנו מבחוץ מחובר לו ונותנים שם גחלים והמים בקבול הגדול. ואם גרפוהו מן הגחלים מבעו"י שותין מן המים שבקבול הגדול בשבת: אנטיכי. הוא כלי נחשת שיש לו שתי שולים ומשימין המים למעלה והאש למטה בין שתי השולים: (ה) המיחם. קומקום של נחושת שמשימין אותו ע"ג האש לחמם המים שבתוכו: שפנהו. מעל הכירה ויש בתוכו מים חמין: לא יתן לתוכו. מים מועטים כדי שיתחממו מן המים החמין שנשארו בתוך המיחם. דהוה ליה כמבשל בשבת: אבל נותן לתוכו. מים מרובים על שיעור שיהו פושרין: או לתוך הכוס. ואע"פ שהוא כלי שני. דוקא להפשירן מותר. אבל מועטין כדי שיוחמו לא. דס"ל להאי תנא דכלי שני מבשל. ולקמן תנינן אבל נותן הוא לתוך הקערה דמשמע דכלי שני אינו מבשל והלכה דכלי שני אינו מבשל: שהעבירן מן האור. מרותחין. בין השמשות: לא יתן לתוכן. משתחשך: התמחוי. כמין קערה גדולה: לכל הוא נותן. אפילו לכלי ראשון. חוץ מדבר שיש בו חומץ וציר. השפך ממליחת דגים: (ו) אין נותנין. בשבת: לקבל בו את השמן. הנשפך מן הנר בשבת. משום דשמן מוקצה הוא. וכלי זה שיפול בו השמן מוקצה הוא ואסור לטלטלו. והוה כמבטל כלי מהיכנו: ואין נאותין ממנו. אין נהנין מן השמן המטפטף מן הנר בשבת לפי שאינו מן המוכן שהנר הוקצה להדלקה: חוץ מן הנר הדולק. בשעה שהוא דולק: נותנין כלי. בשבת: תחת הנר. לקבל ניצוצות של שלהבת המנתזות מן הנר כדי שלא ידלק מה שתחתיו: ולא יתן לתוכו מים. ואפילו מע"ש דגזרינן ערב שבת אטו שבת:

(א) במה טומנין. הכא לסלק קדרה מעל גבי כירה מע"ש ולטומנה בדבר אחר שתהא חמה עד יום השבת. ואמרו חכמים אין טומנין בדבר המוסיף הבל אלא בדבר המעמיד הבל. איזהו דבר המוסיף ואסור: בגפת. פסולת של זיתים ושומשמין שהוא כשהם יחד חם מאד: לחים. יש גם הבל הרבה יותר מיבשים: זגים. קליפי הענבים: מוכין. כל דבר רך קרוי מוכין: בזמן שהן לחים. אכולהו קאי אתבן וזגין ומוכין ועשבים: ובנסורת. פסולת שמנסרין הנסרים מן העץ כשמנסרים אותו במגרה: נעורת. דק דק שמנערין מן הפשתן כשמנפצין אותו: רבי יהודה אוסר בדקה. נעורת של פשתן דקה.

וּמַתִּיר בְּנֶפֶה: ב טוֹמְנִין בִּשְׁלָחִין וּמְטַלְטְלִין אוֹתָן. בְּגִזֵּי צֶמֶר וְאֵין מְטַלְטְלִין אוֹתָן. כֵּיצַד הוּא עוֹשֶׂה. נוֹטֵל אֶת הַכִּסּוּי וְהֵן נוֹפְלוֹת. רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר קֻפָּה מַטֶּה עַל צִדָּהּ וְנוֹטֵל. שֶׁמָּא יִטּוֹל וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהַחֲזִיר. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים נוֹטֵל וּמַחֲזִיר. לֹא כִסָּהוּ מִבְּעוֹד יוֹם לֹא יְכַסֶּנּוּ מִשֶּׁתֶּחְשַׁךְ. כִּסָּהוּ וְנִתְגַּלָּה מֻתָּר לְכַסּוֹתוֹ. מְמַלֵּא אֶת הַקִּיתוֹן וְנוֹתֵן לְתַחַת הַכַּר אוֹ תַּחַת הַכֶּסֶת:

פרק ה בַּמֶּה בְּהֵמָה יוֹצְאָה וּבַמָּה אֵינָהּ יוֹצְאָה. יוֹצֵא הַגָּמָל בְּאַפְסָר וּנְאָקָה בַּחֲטָם וְלוּבְדְּקִים בִּפְרֻמְבְּיָא וְסוּס בְּשִׁיר. וְכָל בַּעֲלֵי הַשִּׁיר יוֹצְאִים בְּשִׁיר וְנִמְשָׁכִים בְּשִׁיר וּמַזִּין עֲלֵיהֶם וְטוֹבְלִין בִּמְקוֹמָן: ב חֲמוֹר יוֹצֵא בְמַרְדַּעַת בִּזְמַן שֶׁהִיא קְשׁוּרָה לוֹ. זְכָרִים יוֹצְאִין לְבוּבִין. רְחֵלוֹת יוֹצְאוֹת שְׁחוּזוֹת כְּבוּלוֹת וּכְבוּנוֹת. הָעִזִּים יוֹצְאוֹת צְרוּרוֹת. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר בְּכֻלָּן חוּץ מִן הָרְחֵלִים הַכְּבוּנוֹת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר עִזִּים יוֹצְאוֹת צְרוּרוֹת לְיַבֵּשׁ אֲבָל לֹא לְחָלָב: ג וּבַמָּה אֵינָהּ יוֹצְאָה. לֹא יֵצֵא גָמָל בִּמְטוּטֶלֶת לֹא עָקוּד וְלֹא רָגוּל. וְכֵן שְׁאָר כָּל הַבְּהֵמוֹת. לֹא יִקְשׁוֹר גְּמַלִּים זֶה בָּזֶה וְיִמְשׁוֹךְ. אֲבָל מַכְנִיס חֲבָלִים לְתוֹךְ יָדוֹ וְיִמְשׁוֹךְ וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִכְרוֹךְ: ד אֵין חֲמוֹר יוֹצֵא בְמַרְדַּעַת

עין יוסף

אבל בנסורת מותר דשרי בין דקה בין גסה. ואין הלכה כר"י: (ב) בשלחין. עורות. תרגום והפשיטו ויפלח: ומטלטלין אותן. בין שטמן בה בין שלא טמן בה. דחזי להטמין עליהם: ואין מטלטלין אותן. דעומדות הן לסחורה ולאריג: כיצד הוא עושה. זה שטמן בהם כיצד יטול קדרתו הואיל ואסור לטלטלן והרי היא טמונה כולה בהן: נוטל. כסוי של קדרה שיש תורת כלי עליו: קופה. הכא ניטול קדרה שהיא בתוך הגיזין שהן בתוך הקופה. מטה את הקופה על צדה. שמא יטול הקדרה ויפלו הגיזין מכאן ומכאן לתוך הגומא שישב בה הקדרה. ואם יצטרך לחזור ולהטמינה לא יוכל לטלטל הגיזין: נוטל. הקדרה ומחזיר אם לא נתקלקלה הגומא: משתחשך. שאסור להטמין בשבת אפילו בדבר שאין מוסיף הבל: הקיתון. הוא כלי של מים הוסרין: תחת הכר. שתחת מראשותיו או הכסת שתחת גופו. והפשתן אינן מתקררין. ואפילו בשבת. שאין דרך הטמנה בכך:

(א) במה בהמה יוצאה. לפי שאדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת. ומידי דמנטרא ביה הבהמה לא הוי כמשאוי ומידי דלא מנטרא ביה הוי כמשאוי: אפסר. חבל שקושרין פי הבהמה: ונאקה. נקבה: בחוטם. לוקחים כמין טבעת של ברזל ונוקבין חוטמה באפה ומכניסין אותה לתוכה: ולובדקים. חמור הבא ממדינת לוב והם קשים וחזקים: בפרומביא. רסן של ברזל: בשיר. כמין אצעדה סביב צוארו וטבעת קבועה בו ומכניסין בטבעת חבל ומושכין הבהמה: וכל בעלי השיר. כגון כלבים של ציידים וחיות קטנות: יוצאין בשיר. כרוך על צוארן הטבעת הקבוע בו: ונמשכין בשיר. ואם רצה מושך הבהמה בחבל שבשיר: ומזין עליהם. אם נטמאו במת מזין עליהן במקומן. פי' כמות שהן בצואר הבהמה: וטובלין במקומן. מכניסין הבהמה במים להטביל בשיר: (ב) במרדעת. כמין אוכף קטן ומניחים אותו על החמור כל היום כולו כדי שיתחמם: בזמן שהיא קשורה לו. מערב שבת: לבובין. בעור שקושרים להם כנגד זכרות שלא יעלו על הנקבות: שחוזות. שאוחזין אליה שלהן קשורה למעלה כדי שיעלו עליהם זכרים: כבולות. שכובלים אליה שלהן וקושרין אותו ברגליהן כדי שלא יעלו עליהם זכרים: כבונות. שקושרים בגד סביב הכבשים ביום שנולדים לשמור צמרן שלא יטנף: העזים יוצאות צרורות. דדיהן. מין שמהדקים אותן בחוזק ליבש החלב. ומין שקושרין להם כיס בדדיהן שלא יטפטף החלב לארץ ויפסד: אוסר בכולן. דמשאוי הוא. חוץ מן הכבונות שהוא שמירת צמרן שלא יטנף והוי כמו תכשיט: (ג) במטוטלת. התיכה של מטלית קושרה בזנבו לסימן או לדבר אחר: עקוד. שקושרים ידיהם עם רגליהם בכבלים שלא יברחו: רגול. שכופפים ידו על זרועו וקושרין: לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך. פת וכולן הולכין שלא יראה כמוליכן לשוק למכרן: אבל מכניס כו'. והוא שלא יהיו ראשי החבלים תלויין ויוצאין מתחת ידו לארץ טפח או יותר. כדי שלא יראה כמו שמשא החבלים תלויין בידו: ובלבד שלא יכרוך. לאו לענין שבת קאי מילי דשמעתא. אלא לענין כלאים. והכי קאמר המכניס חבלים בידו קצתם של פשתן וקצתם של צמר לא יכרוך זה בזה. דהוי כרוך לגבי כלאים וידו מתחממת באחיזתן ואסור:

בזמן

בִּזְמַן שֶׁאֵינָהּ קְשׁוּרָה לוֹ. וְלֹא בְזוּג אַף עַל פִּי שֶׁהוּא פָקוּק. וְלֹא בְסֻלָּם שֶׁבְּצַוָּארוֹ. וְלֹא בִרְצוּעָה שֶׁבְּרַגְלוֹ. וְאֵין הַתַּרְנְגוֹלִים יוֹצְאִין בְּחוּטִין. וְלֹא בִרְצוּעוֹת שֶׁבְּרַגְלֵיהֶם. וְאֵין הַזְּכָרִים יוֹצְאִין בָּעֲגָלָה שֶׁתַּחַת הָאַלְיָה שֶׁלָּהֶן. וְאֵין הָרְחֵלִים יוֹצְאוֹת חֲנוּנוֹת. וְאֵין הָעֵגֶל יוֹצֵא בְגִימוֹן. וְלֹא פָרָה בְעוֹר הַקֻּפָּד. וְלֹא בִרְצוּעָה שֶׁבֵּין קַרְנֶיהָ. פָּרָתוֹ שֶׁל רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה הָיְתָה יוֹצְאָה בִּרְצוּעָה שֶׁבֵּין קַרְנֶיהָ שֶׁלֹּא בִרְצוֹן חֲכָמִים:

פרק ו בַּמֶּה אִשָּׁה יוֹצְאָה וּבַמָּה אֵינָהּ יוֹצְאָה. לֹא תֵצֵא אִשָּׁה לֹא בְחוּטֵי צֶמֶר וְלֹא בְחוּטֵי פִשְׁתָּן וְלֹא בִרְצוּעוֹת שֶׁבְּרֹאשָׁהּ וְלֹא תִטְבֹּל בָּהֶן עַד שֶׁתְּרַפֵּם. וְלֹא בְטוֹטֶפֶת וְלֹא בְסַנְבּוּטִין בִּזְמַן שֶׁאֵינָן תְּפוּרִין. וְלֹא בְכָבוּל לִרְשׁוּת הָרַבִּים. וְלֹא בְעִיר שֶׁל זָהָב וְלֹא בְקַטְלָא וְלֹא בִנְזָמִים וְלֹא בְטַבַּעַת שֶׁאֵין עָלֶיהָ חוֹתָם. וְלֹא בְמַחַט שֶׁאֵינָהּ נְקוּבָה. וְאִם יָצְאָה אֵינָהּ חַיֶּבֶת חַטָּאת: ב לֹא יֵצֵא הָאִישׁ בְּסַנְדָּל הַמְסֻמָּר וְלֹא בְיָחִיד בִּזְמַן שֶׁאֵין בְּרַגְלוֹ מַכָּה. וְלֹא בִתְפִלִּין. וְלֹא בְקָמֵעַ בִּזְמַן שֶׁאֵינוֹ מִן הַמֻּמְחֶה. וְלֹא בְשִׁרְיוֹן וְלֹא בְקַסְדָּא וְלֹא בְמַגָּפַיִם. וְאִם יָצָא אֵינוֹ חַיָּב חַטָּאת: ג לֹא תֵצֵא אִשָּׁה בְּמַחַט הַנְּקוּבָה וְלֹא בְטַבַּעַת שֶׁיֵּשׁ עָלֶיהָ חוֹתָם וְלֹא בְכוּלְיָאר וְלֹא בְכוֹבֶלֶת וְלֹא

עץ יוסף

(ד) בזמן שאינה קשורה לו. מערב שבת: בזוג. כמין פעמון שתולין בצואר הבהמה שתשמיע קול בהליכתה: אע"פ שהוא פקוק. במוכין שאין הענבל משמיע קול. אפ"ה אסיר מפני שנראה כמוליכו למכור בשוק: בסולם שבצוארו. כשיש לו מכה עושים בצוארו עצים כמין שתי וערב כדי שלא יחזיר ראשו לחכך חבורתו: ולא ברצועה שברגלו. בהמה שמכה רגליה זו בזו בהליכתה עושין לה כמין טבעת של רצועה עבה וקושרין אותה במקום שרגליה מקישות זו בזו: בחוטין. שעושים להן לסימנא שלא יתחלפו בתרנגולת אחרים: ולא ברצועות. שקושרין שתי רגליהן יחד ברצועה קצרה שלא ידלגו וישברו את הכלים: בעגלה כו'. כמין עגלה קטנה קושרין תחת האליה של הכבשים שאלייתן גדולה כדי שלא תלקה באבנים ובסלעים: חנונות. עץ אחד יש ששמו יוחנן מביאין קיסם ממנו ומניחין לה בחוטמה כדי שתתעטש ויפלו התולעים שבראשה: בגימון. כמין עול של גמי נותנין על צואר העגל שילמד לכוף ראשו כשיגדל: בעור הקופד. שרץ ששמו חדין כמהם וקושרין עורו בדדי הפרה שלא יינקוה השרצים: ולא ברצועה שבין קרניה. בין לנוי בין לשמר אסור: של ראב"ע. לא שלו היתה אלא של שכנתו. ועל שלא מיחה בה נקראת על שמו:

(א) שבראשה. אכולהו קאי אחוטי צמר ופשתן ורצועה שמקלעות בהן שער שבראשה. ומה טעם לא תצא בהם בשבת מפני שאמרו חכמים בחול לא תטבול בהם עד שתרפם פי' כך שתתירם קצת שיהיו רפויין ויכנסו המים ביניהם שלא יהיו חוצצים בטבילה. לפיכך בשבת לא תצא בהם דלמא מתרמיא לה טבילה של מצוה ושרי להו ואתיא לאתויינהו ד"א ברה"ר: בטוטפת. ציץ שקושרין על המצח מאזן לאזן: סנבוטין. תלויין בטוטפת ובאין על הלחיים: שאינן תפורים. בשבכה שבראשה. אבל תפורים מותר: בכבול. חתיכת בגד שקושרין על המצח תחת הציץ לבל יזיק הציץ במצח: לרה"ר. אבל לחצר שרי. ועיין ברע"ב ובתוספת יו"ט: עיר של זהב. עטרת זהב עשויה כמין עיר עטרת ירושלים: ולא בקטלא. תכשיט שנתון בצואר בדוחק והאשה חונקת עצמה בו כדי שתראה בעלת בשר: ולא בנזמים. חטי האף. אבל חטי האזן יוצאין בהן: חותם. צורה לחתום בה אגרות או כל דבר סתר: ואם יצאה. האשה בכל הך דאסרינן על הכא במתני' אינה חייבת חטאת. דכל הני לא אסרי אלא מגזרת רבנן דלמא שלפא ומחויא לחברתה. ודילמא אתיא לאתויי ד' אמות ברה"ר: (ב) בסנדל המסומר. של עץ הוא ותוקעים בו מסמרות לחזק. ואסרוהו בשבת וביום טוב משום מעשה שהיה: ולא ביחיד. ולא בסנדל יחיד: בזמן שאין ברגלו מכה. אית דאמרי טעמא שמא יחשדוהו שהסנדל השני טמון לו תחת כנפיו ומוליכו בשבת. ואית דאמרי דילמא מחייכי עליה ושליף ליה לזה שברגלו ומייתי ליה בידיה. ואיכא בזמן שיש ברגלו מכה שרי לצאת בסנדל יחידי ברגל שאין בו מכה מפני שמכתו מוכחת עליו: ולא בקמיע. שתולין לרפואה: מומחה. אדם שריפא ג' בני אדם: וקסדא. כובע של ברזל: מגפיים. כמין בתי שוקים של ברזל שלובשים במלחמה: (ג) במחט הנקובה. שתופרים בה דלאו תכשיט הוא: בכוליאר. כלי שהאשה מעגלת בראשה כמין סבכה: בכובלת.

בצלוחית של פלייטון. ואם יצאה
חייבת חטאת דברי רבי מאיר. וחכמים
פוטרין בכובלת ובצלוחית של פלייטון:
ד לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת
ולא בתריס ולא באלה ולא ברומח.
ואם יצא חייב חטאת. רבי אליעזר
אומר תכשיטין הן לו. וחכמים אומרים
אינן אלא לגנאי שנאמר וכתתו
חרבותם לאתים וחניתותיהם
למזמרות לא ישא גוי אל גוי חרב ולא
ילמדו עוד מלחמה. בירית טהורה
ויוצאין בה בשבת. כבלים טמאין ואין
יוצאין בהן בשבת: ה יוצאת אשה
בחוטי שער בין משלה בין משל
חברתה בין משל בהמה. ובטוטפת
ובסנבוטין בזמן שהן תפורין. בכבול

ובפאה נכרית לחצר. במוך שבאזנה
ובמוך שבסנדלה ובמוך שהתקינה
לנדתה. בפלפל ובגרגיר מלח ובכל
דבר שתתן לתוך פיה. ובלבד שלא
תתן לכתחלה בשבת. ואם נפל לא
תחזיר. שן תותבת ושן של זהב רבי
מתיר וחכמים אוסרים: ו יוצאין בסלע
שעל הצינית. הבנות קטנות יוצאות
בחוטין ואפילו בקסמין שבאזניהם.
ערביות יוצאות רעולות ומדיות פרופות.
וכל אדם. אלא שדברו חכמים בהוה:
ז פורפת על האבן ועל האגוז ועל
המטבע ובלבד שלא תפרוף לכתחלה
בשבת: ח הקיטע יוצא בקב שלו דברי
רבי מאיר. ורבי יוסי אוסר. ואם יש לו
בית קבול כתותים טמא. סמוכות שלו

א ישעיה ב, ד.

עץ יוסף

קשר של כסף או של זהב שקשור בתוכו בושם
להעביר ריח רע מגופה : של פליטון . שמן שקורין
(בלסם) : וחכמים פוטרין . דסברי תכשיטין
הינהו . ולכתחלה לא רשאה דילמא שלפה ומחויא .
והלכה כחכמים : (ד) תרים . מגן שעושין כתבנית
השלט : אלה . מגן עגול . ותריס של עץ : וכתתו
חרבותם . ואי תכשיטין נינהו לא יהיו בטלים לעתיד :
בירית . אצעדה של שוק לבחורות בתי שוקים שלא
יפלו ויראו שוקיה : ויוצאים בה בשבת . דלכך נעשה
היא : כבלים . משפחה אחת היתה בירושלים שהיו
פסיעותיהן גסות והיו בתוליהן נשרים . ועשו
שלשלת בין בירית לבירית שבשוקים כדי שלא יהיו
פסיעותיהן גסות ולא יהיו בתוליהן נושרים : מטמאין.
דתכשיטין אדם הוא : ואין יוצאין . דילמא שלפה
שלשלת היא של זהב ומחויא : (ה) בחוטי שער .
שער אחרים . שעושה אותו כמין חוטין וקולעת בהן
שערה . לא אסרו קורה אותן על פדחתה קשר מהודק
ולאסור כהן : בזמן שהן תפורין . לצניפה שבראשה
דתו לא שלפה לה לאחויי : לחצר . אבל ומשלה
נכרים קאי . ופאה נכרית פי' אשה שאין לה רוב שער
נוטלת שער נשים אחרות ומשימתה בראשה ונראה
כאלו הוא שערה : בפוך שבאזנה . שמתוך לבלוע
ליחה של צואת האזן : שבסנדלה . שלא יזיק הסנדל
נגף רגלה : לנדתה . במקום שיבלע בו הדם
ולא יטנף בגדים : בפלפל . שמפגת ריח הפה

ריח הפה : ובגרגיר מלח . שנותנת לרפואת חולי
השינים : שן תותבת . שנתנת בלחיים במקום השן
שנפל לה : ושן של זהב . שן שנשתנה מראיתו מחמת
עפוש מכסה אותו בזהב : רבי מתיר . דגנאי הוא דלא
שלפה ומחויא שלא נעשה מזה : וחכמים אוסרים .
כיון שהיא משונה מאחר שינים דילמא מחייכי עלה
ושלפה ואתיא לאתויי . והלכה כחכמים : (ו) בסלע .
מטבע שיש עליו צורה : שעל הצינית . מכה שתחת
פרסות הרגל . וקושרין גם מטבע שיש עליו צורה
לרפואה : הבנות כו' . הקטנות מנקבות את אזניהן
ואין עושין להן נזמין עד שיגדלו . ונותנין חוטין או
קסמים באזניהן שלא יסתמו אזניהן : ערביות . בנות
ישראל שבערביא : יוצאות רעולות . משימות
בראשן ופניהן מכוסות חוץ מן העינים כדרך
הערביות : ומדיות . בנות ישראל שבמדי : פרופות.
שמתכסות בטלית ותולות ראשיה בפחתה אחת כנגד
צוארה ובשתים השנית כורכת אבן או אגוז וקושרת
פרופה בכך ואין הטלית נופלת מעליה : (ז) פורפת.
מחברת . תרגום קרסים פורפין : ובלבד שלא כו'.
אסמכתא לחודיה קאי שלא תפרוף לכתחלה על המטבע
מפני שאסור לטלטלו : (ח) הקיטע . שנקטעה רגלו :
יוצא בקב שלו . עושין לו כמין דמות רגל וחוקק בו
מקום לשום ראש שוק נתוס : בית קבול . מקום
לכניסת ראש שוק שלו : טמא . שמשמשת אותו ולא
משמשת מדרס : סמוכות שלו . יש קטע שתי רגליו
ועושה

טמאין מדרס. ויוצאין בהן בשבת. ונכנסין בהן בעזרה. כסא וסמוכות שלו טמאין מדרס. ואין יוצאין בהן בשבת. ואין נכנסין בהן בעזרה. אנקטמין טהורין ואין יוצאין בהן: ט הבנים יוצאים בקשרים ובני מלכים בזוגין. וכל אדם אלא שדברו חכמים בהוה: י יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים (נ"א דברי רבי יוסי. ורבי מאיר אומר) אף בחול אסור משום דרכי האמורי:

פרק ז כלל גדול אמרו בשבת. כל השוכח עקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה אינו חיב אלא חטאת אחת. היודע עקר שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חיב על כל שבת ושבת. היודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה חיב על כל אב מלאכה ומלאכה. העושה מלאכות הרבה מעין מלאכה אחת אינו חיב אלא חטאת אחת: ב אבות מלאכות ארבעים חסר אחת. הזורע והחורש והקוצר והמעמר. הדש והזורה. הבורר. הטוחן. המרקד והלש והאופה. הגוזז את הצמר. המלבנו והמנפצו והצובעו והטוה והמיסך והעושה שתי בתי נירין והאורג שני חוטים והפוצע שני חוטים. הקושר והמתיר והתופר שתי תפירות. הקורע על מנת לתפור שתי תפירות. הצד צבי. השוחטו והמפשיטו. המולחו והמעבד את עורו והמוחקו והמחתכו. הכותב שתי

עץ יוסף

וסולך על שוקיו ועל ארכובותיו ועושה סמוכות של עור לשוקיו: טמאים מדרס. אם זב הוא: ויוצאין בהן בשבת. דתכשיט דידיה הן: כסא. יש קטע שיבשו וכחושו גידי שוקיו. ואף על ארכובותיו אינו יכול לילך. ועושה כמו כסא נמוך ויושב עליו. וכשהוא מהלך נסמך על ידיו בספסלים קטנים ועוקר גופו מן הארץ ודוחף לפניו וחוזר ונח על אחוריו והכסא קשור לאחוריו: סמוכות שלו. אותו קיטע שיש לו סמוכות של עור או של עץ לראשי שוקיו או תלוין כתטיין וכשהוא נסמך על ידיו והוא עוקר עצמו הסמך נח על תלויו קצת: ואין יוצאין בהן. בסמוכות: ואין נכנסין בהן בעזרה. דמנעל ליתא: אנקטמין. כמין פרצוף אדם מכוער שמשימין על כתפים להבעית בו התינוקות. פירוש אחר חמור של ליצנים שעושין ומטלין אותו על כתפיהן: (ט) בקשרים. בן שיש לו געגועים על אביו תולה קשר רצועה של מנעל ימין וקושרה לו לבן בשמאלו. וכל זמן שאותו קשר עליו הרי הגעגועים מעליו נבטלים: בזוגין. כמין פעמונים קטנים. תרגום פעמון זגא דדהבא: (י) החרגול. מין חגב. ותולין אותו באזן ומרפאין בו כאב האזן: ובשן של שועל. דעבדי שינתא למאן דניים לנקיט תולין עליו שן של שועל מת: ובמסמר מן הצלוב. מסמר שנתלה בו אם יתחבו על מכה שנמכה יסיר הכאב. והרמב"ם פי' שמשימין אותו באוזר מי שיש לו קדחת שלישית ורביעית. וכן פירש דכל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי ולא קרינן ביה ובחקותיהם לא תלכו:

(א) השוכח עקר שבת. כסבור אין שבת בתורה: אינו חייב אלא חטאת אחת. על כל השבתות שהלא דהכל שגגה אחת היא: היודע עקר שבת. שיש שבת בתורה ונאסרו בו מלאכות. ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה ע"י שגגת שבת שאינו יודע שהשבת היום: היודע שהוא שבת ועשה מלאכות הרבה. שלא ידע שמלאכות אלו אסורות ועשאן כמה פעמים בכמה שבתות: מעין מלאכה אחת. כגון שתי תולדות של אב אחד: (ב) הקוצר. כורעים. והמלקט באילנות חייב משום קוצר: המעמר. אוסף ארעים חטשים ומכנס אל מקום אחד: והזורה. ברחת לרוח: הבורר. פסולת בידיו או בנפה: והמרקד. בנפה: המלבנו. מכבסו בנהר: המנפצו. חובטו בכנה. אי נמי סורקו במסרק: המיסך. אורדי"ר בלע"ז. ובגמרא אי' שמסדר חוטי השתי. ועיין בתוס' יו"ט: בתי נירין. שמתן שני חוטין בתוך בית ניר: הפוצע. מסיר חוטי הערב מעל השתי או השתי מעל הערב לצורך אריגה: והתופר שתי תפירות. והוא שקשרן. דאי לא קשרן לא קיימי. ומחייב תרתי משום קושר ומשום תופר: המולחו והמעבדו. הר"מ מקשה היינו מולח היינו מעבד. אלא אפיק חד מנייהו ואייתי שרטוט במקומו שמשרטט האומנות מלאכות עורות: והמוחקו. מגרר השער: והמחתכו.

מקליש

אותיות והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות. הבונה והסותר. המכבה והמבעיר. המכה בפטיש. המוציא מרשות לרשות. הרי אלו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת: ג ועוד כלל אחר אמרו. כל הכשר להצניע ומצניעין כמוהו והוציאו בשבת חייב עליו חטאת. וכל שאינו כשר להצניע ואין מצניעין כמוהו והוציאו בשבת אינו חייב אלא המצניעו: ד המוציא תבן כמלא פי פרה. עצה כמלא פי גמל. עמיר כמלא פי טלה. עשבים כמלא פי גדי. עלי שום ועלי בצלים לחים כגרוגרת. יבשים כמלא פי גדי. ואין מצטרפין זה עם זה מפני שלא שוו בשעוריהן. המוציא אוכלים כגרוגרת חייב ומצטרפין זה עם זה מפני ששוו בשעוריהן. חוץ מקליפיהן וגרעיניהן ועוקציהן וסובן ומורסנן. רבי יהודה אומר חוץ מקליפי עדשים שמתבשלות עמהן:

פרק ח המוציא יין כדי מזיגת הכוס. חלב כדי גמיעה. דבש כדי לתן על הכתית. שמן כדי לסוך אבר קטן. מים כדי לשוף בהם את הקילור. ושאר כל המשקין ברביעית. וכל השופכין ברביעית. רבי שמעון אומר כלן ברביעית ולא אמרו כל השעורין הללו אלא למצניעיהן: ב המוציא חבל כדי לעשות אזן לקפה. גמי כדי לעשות תלאי לנפה ולכברה. רבי יהודה אומר כדי לטל ממנו מדת מנעל לקטן. נייר כדי לכתוב עליו קשר מוכסין. והמוציא קשר מוכסין חייב. נייר מחוק כדי לכרוך על פי צלוחית קטנה של פלייטון: ג עור כדי לעשות קמיע. קלף כדי לכתוב עליו פרשה קטנה

עין יוסף

שקליו ומחתכו לרצועות וסנדלים: המכבה במפוח. הוא גמר מלאכה שכן אומן מכה בפטיש בשעת גמר מלאכה. ואין מכה בפטיש חייב אלא בגמר מלאכה: (ג) כל הכשר להצניע. שהוא דבר שדרך אדם להצניעו: ומצניעין כמוהו. שיש בו שיעור הראוי להצניע: אין חייב אלא המצניעו. אם המצניע חשיב על אדם אחד והצניעו חייב על הוצאתו אם הוציאו. אבל אדם אחר אינו חייב עליו דלגביה לאו מלאכה היא: (ד) עצה. תבן של מיני קטנית: עמיר. קשין של שבלין: לחין. כראויים לאדם: ומצטרפין. כל אוכלי אדם זה עם זה: חוץ מקליפיהן. שאינם אוכל ואין משלימין השיעור: ועוקציהן. זנב הפרי דהוא מן נטעמא: וסובן. קליפת החטים הנופלת מחמת הכתישה: ומורסנן. כשנפסל נפסל. והתפל"ם פירש מורסן הוא עבה וגרוע מסובין: חוץ מקליפי עדשים. שמתבשלות עמהן. לאפוקי קליפות החיצונות שאין מתבשלות עמהן ומשתמש מהן ערן:

(א) כדי מזיגת הכוס. של ברכה שמזגן שהוא רובו רביעית יין חי. כדי מזיגתו לשמיה על רבע של יין מלמלה מים ונעשה של רביעית כלוג שהוא שיעור כוס של ברכה: כדי גמיעה. פה שאדם טועם בבת אחת. וחלב בהמה טמאה דלא חזי לשתיה שיעורו כדי לכחול עין אחת: על הכתית. מכה שעל גבי הפרסות והחמורים מחמת המשאוי, ויש גרס"י: אבר קטן. של תינוק בן יומו והוא אגודל קטנה שברגל: לשוף. לשפשף ולמחות בהן: קילור. שמתחן על העין: ושאר כל המשקין. שאין שותין מהן רגילות: שופכין. מים סרוחין וחזי לגבל בהן את הטיט: כולן ברביעית. אף היין והחלב והדבש. דלא אמרו שיעורין הללו אלא למצניעיהן. אבל שאר כל אדם אין חייבין אלא ברביעית: (ב) אזן לקופה. לאוחזה בה: תלאי. לתלותה בו ונעשה זה אזן לקופה: מדת מנעל. לכרעות לאומן כמדת זה שצריך והשיעורים לעיל מתנאי: נייר. מעבנים עושין אותו: קשר של מוכסין. סימן שאדם נותן מכס וכרשם כאשר הוא והוא מוסר לו חותם לכרעות לבעלים שעבר שלא מן הכסף ... שמכבר פרע המכס. והוא לכתוב שתי אותיות גדולות לסימן. והן גדולות משתי אותיות שלנו: נייר מחוק. ... אינו ראוי לכתוב. ולפיכך צריך שיעור גדול לכרוך על פי צלוחית: (ג) לעשות בו. קמיע. לכתוב בו את הקמיע:

שבתפלין שהיא שמע ישראל. דוכסוסטוס כדי לכתוב מזוזה. דיו כדי לכתוב שתי אותיות. כחול כדי לכחול עין אחת: ד דבק כדי ליתן בראש השבשבת. זפת וגפרית כדי לעשות נקב. שעוה כדי ליתן על פי נקב קטן. חרסית כדי לעשות פי כור של צורפי זהב. רבי יהודה אומר כדי לעשות פטפוט. סובין כדי ליתן על פי כור של צורפי זהב. סיד כדי לסוד אצבע קטנה שבבנות. רבי יהודה אומר כדי לעשות כלכול. רבי נחמיה אומר כדי לסוד (נ"א לעשות) אנדיפי: ה אדמה כחותם המרצופין דברי רבי עקיבא. וחכמים אומרים כחותם האגרות. זבל וחול הדק כדי לזבל קלח של כרוב דברי רבי עקיבא. וחכמים אומרים כדי לזבל כרישא. חול הגס כדי ליתן על מלא כף סיד. קנה כדי לעשות קולמוס. ואם היה עבה או מרוסס כדי לבשל בו ביצה קלה שבביצים טרופה ונתונה באלפס: ו עצם כדי לעשות תרווד. רבי יהודה אומר כדי לעשות ממנו חף. זכוכית כדי לגרור בו ראש הכרכר. צרור או אבן כדי לזרוק בעוף. רבי אליעזר בן יעקב אומר כדי לזרוק בבהמה: ז חרס כדי ליתן בין פצים לחברו דברי רבי יהודה. רבי מאיר אומר כדי לחתות בו את האור. רבי יוסי אומר כדי לקבל בו רביעית. אמר רבי מאיר אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד. אמר לו רבי יוסי משם ראיה ולחשוף מים מגבא:

ואחר כך יאמר זה המאמר מוהר סקלוס ושייך לסעודה ראשונה של שבת קודש:

זכור את יום השבת לקדשו. רבי יצחק פתח ואמר כתיב ויברך אלהים את יום השביעי וכתיב בהון ששת ימים תלקטהו וביום השביעי שבת

א יתרו כ, ח. ב שם שם.

עץ יוסף

כדי לכתוב שתי אותיות. כרשום על שתי אותיות של כלי או של שני קרטים לאו: (ד) השבשבת. שצדין אותיון שבר קנה בראשו שבקה ונותנים עליו דבק והעוף יושב עליו ונדבק בו. וצריך לתת עליו דבק הרבה כדי שיהא העוף נדבק בו: לעשות בו נקב קטן. כלי שממלאין בו כסף חי וסותם פיו בזפת או בגפרית ועושה בסתימה נקב קטן להוציא ממנו הכסף חי: חרסית. לבינה כתושה: לעשות פי כור. שהאש נכנס בו: פטפוט. רגל למקום מושב הכור שמושיבין אותו על כן ונקרא שמו לכך: של צורפי זהב. במקום שאין מחמין צורפין שהוא נאה של סובין. פירוש אחר צריכים לתת סובין על פי הכור כשמתיכים הזהב: לסוד קטנה שבבנות. בנות שהגיע לפירקן ולא באו לכלל בגרות. בנות עניים טופלות אותן בסיד ומשירה משער לגלח ומסיר ממי את השער. ובנות עשירים טופלות בסולת. ובנות מלכים בשמן זית שנאמר ששה חדשים בשמן המור: כלכול. הצדעין ומדין אותן בסיד למשוך את השער: אנדיפי. למעלה מן הצדעין משם סקורין בת לדעה: (ה) אדמה. טיט אדום: המרצופין. שקין גדולות שנותנין בהן פרקמטיא בספינות וחותמין אותם כדרך שחותמין האגרות. ושיעור דרבנן אפשר מדרבי עקיבא: כדי לזבל כרישא. כרתי, ושיעורא זוטר מקלח של כרוב: מלא כף סיד. כף של סיידין כדי לעשות קולמוס. שהוא נקצר של אמצע אצבעותיו: עבה. שאינו ראוי לכתיבה: מרוסס. מרוצץ ושבור: ביצה קלה. ביצת תרנגולת שקלה לבשל יותר משאר ביצים: טרופה. מעורבת בשמן: ונתונה באלפס. שהוא כבר חמה ממהרת להתבשל: (ו) תרווד. כף: חף. שן שבמפתח שפותחין בה סגירות: כרכר. של אורגים. ומעבירו על השתי כשהוא מתוח לפניו ואוחז בו שאומן: (ז) בין פצים לחברו. כשמסדרין קורות ועמודין וקורות ושמים אותם זה על זה על הארץ ויש חלל בין זה לזה שומכים תחתיו שלא יתעקם: זכר לדבר. דכתיב חרש לחתות אש מיקוד: לחשוף. לדלות: מגבא. גומא קטנה ששמים נקבים. אלמא חשיב חרש נמי המקבל המים:

לא יתידעו בגין דלא משתכח ביה מזונא מה דברכתא אשתכח ביה אלא
הכי תאנא כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין. ותאנא אמאי לא
אשתכח מנא ביומא שביעאה משום דההוא יומא מתברכאן מניה כל
שתא יומין עלאין וכל חד וחד יהיב מזוניה לתתא כל חד ביומיה מההוא
ברכה דמתברכאן ביומא שביעאה. בגין כך מאן דאיהו בדרגא דמהימנותא
בעי לסדרא פתורא ולאתקנא סעודתא בליליא דשבתא בגין דיתברך
פתוריה כל אינון שתא יומין דהא בההוא זמנא אזדמן ברכה לאתברכא
כל שתא יומין דשבתא וברכתא לא אשתכח בפתורא ריקניא ועל דא בעי
לסדרא פתוריה בליליא דשבתא בנהמא ובמזוני. רבי יצחק אמר אפילו
ביומא דשבתא נמי. רבי יהודה אמר בעי לאתענגא בהאי יומא ולמיכל תלת
סעודתי בשבתא בגין דישתכח שבעא ועננא בהאי יומא בעלמא. רבי
אבא אמר לאזדמנא ברכתא באינון יומין דלעילא דמתברכאן מהאי יומא והאי
יומא מליא רישיה דזעיר אנפין מטלא דנחית מעתיקא קדישא סתימא
דכלא ואטיל לחקלא דתפוחין קדישין תלת זמנין מכד עייל שבתא בגין
דיתברכון כלהון בחדא ועל דא בעי בר נש לאתענגא תלת זמנין אלין דהא
בהא תליא מהימנותא דלעילא בעתיקא קדישא ובזעיר אנפין ובחקלא
דתפוחין. ובעי בר נש לאתענגא בהו ולמחדי בהו. ומאן דגרע חד סעודתא
מנייהו אחזי פגימותא לעילא ועונשיה דההוא בר נש סגי. בגיני כך בעי
לסדרא פתוריה תלת זמני מכד עייל שבתא ולא ישתכח פתוריה ריקניא
ותשרי ברכתא עליה כל שאר יומי דשבתא ובהאי מלה אחזי ותלי מהימנותא
לעילא. רבי שמעון אמר האי מאן דאשלים תלת סעודתי בשבתא קלא נפיק
ומכרזא עליה אז תתענג על יהוה דא סעודתא חדא לקבל עתיקא קדישא
דכל קדישין. והרכבתיך על במתי ארץ דא סעודתא תניינא לקבל חקלא
דתפוחין קדישין. והאכלתיך נחלת יעקב אביך דא הוא שלימו דאשתלים
בזעיר אנפין. ולקבליהו בעי לאשלמא סעודתיה ובעי לאתענגא בכלהו
סעודתי ולמחדי בכל חד וחד מנייהו. משום דאיהו מהימנותא שלימתא
ובגין כך שבתא אתייקר מכל שאר זמנין וחגין משום דכלא ביה אשתכח
ולא אשתכח הכי בכלהו זמני וחגי. אמר רבי חייא בגין כך משום דאשתכח
כלא ביה אדכר תלת זמנין דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי. וישבת ביום
השביעי. ויברך אלהים את יום השביעי. רבי אבא (נ"א רב המנונא סבא) כד
הוה יתיב בסעודתא דשבתא הוה חדי בכל חד וחד. והוה אמר דא היא
סעודתא קדישא דעתיקא קדישא סתימא דכלא. בסעודתא אחרא הוה
אמר דא היא סעודתא דקודשא בריך הוא וכן בכלהו סעודתי והוה חדי בכל
חד וחד. כד הוה אשלים סעודתא אמר הכי אשלימו סעודתא דמהימנותא.
רבי שמעון כד הוה אתי לסעודתא הוה אמר הכי אתקינו סעודתא

דמהימנותא עלאה אתקינו סעודתא דמלכא בתר יתיב וחדי. כד אשלים סעודתא תליתאה הוו מכרזי עליה אז תתענג על יהוה והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך. אמר רבי אלעזר לאבוי איזן סעודתי היך מתתקנן. אמר ליה ליליא דשבתא כתיב ביה והרכבתיך על במתי ארץ ביה בליליא מתברכא מטרוניתא וכלהו חקל תפוחין ומתברכא פתוריה דבר נש ונשמתא אתוספת וההיא ליליא חדוה דמטרוניתא הוי. ובעי בר נש למחדי בחדותא ולמיכל סעודתא דמטרוניתא:

מ"א לקדש על היין בכניסת ש"ק. גם הנשים חייבות בקידוש היום ומוציאות את האנשים בשעת הדחק וקטן שאינו מוציא אותן לכן תקדש בלחש לעצמה או תאמר עמו מלה במלה. אסור לטעום כלום קודם שיקדש אפילו מים. ואפי' התחיל לאכול מבעוד יום צריך להפסיק ופורס מפה על הפת ומקדש על היין ושותה ואח"כ מגלה את הפת. ואם היה שותה ושותה יין וקידש היום אומר קידוש על היין אלא ברכת היין. ולעולם אין צריך ברכת המוציא כשחוזר לאכילתו. אם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד יש לו תשלומין למחר כל היום ואומר כל הקידוש של לילה מלבד ויכלו:

אמר המחבר עי"ש מה שנהגו לעשות האחרונים שהזכירו הקידוש על הפת. כי לפי הסוד פרשה זו אין לקדש ואין להבדיל כ"א על היין ט'. לכן יש להזהר שלא לקדש על היין דוקא. ועוד כ"מ מאד שלא בזה בגמרא פס' ובפוסקים ס' אמור דף צ"ד ע"א. א"ר יצחק לרבי יהודה כתיב זכור את יום השבת לקדשו ותניא זכרהו על היין אמאי על היין במין דיין כו' וע"ד קדושא בשבת ביין והא אוקמוה ונתקנין תיקון כ"ד דף ס"ח ע"ב וה"ל וצריך לברכא עוד ולקדש עוד בקידוש על היין בשבע תיבין דקידוש ויכלו כחשבון יין שכ"ל. ורא"י לבאחר אמר כום יפה ביותר לסדור מנות ויזהר במריקה ושטיפה לכוס זה כדינו. והמגלה בזוה"ק ברע"מ מבימגא פ' פינחס דף רמ"ט ע"א עשרה דברים הם' ויקבל הכוס מלא בב' ידיו מעל השלחן ויתן את הכוס על כף שם יד הימין ויתחיל הקידוש בעמידה בשמ"ע. ואיתא בכתבי האריז"ל סוד לקבל הכוס מבי ידי ולתת לבי ידיך: עיין בספר הזהר פ' פקודי עמוד רכ"ו וכו מבואר סודו ועוד מזה פרשה יתרו עמוד קכ"ז קכ"ט:

ואחר כך יאמר זה:

אתקינו סעודתא דמהימנותא. שלימתא חדותא דמלכא קדישא:
אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דחקל תפוחין
קדישין וזעיר אנפין ועתיקא קדישא אתין לסעדא בהדיה:

פיוט מיוסד מהאריז"ל זי"ע ובראשי החרוזים אני יצחק לוריא בן שלמה (והפיוט כפול). ונוהגין לאמרו על הכוס לפני הקידוש בחדוה ובשמחה:

א אזמר בשבחין. למיעל גו פתחין. דבחקל תפוחין. דאינון קדישין:

נ נזמין לה השתא. בפתורא חדתא. ובמנרתא טבתא. דנהרא על רישין:

י ימינא ושמאלא. וביניהו כלה. בקשוטין אזלא. ומאנין ולבושין:

פירוש מנחת יעקב

אזמר. לשון שירה וקילוס כמ"ש ובלשון לא תזמור. לומר שירים ור"ל בשבחות שלנו ישיו נכרתין. של המקטרגים המסבבים הברכות (למיעל גו פתחין) ר"ל שאלו השבחים יהיו מעוררין פתיחת השערים למעלה ולזה שערים העליונים (דבחקל תפוחין) פירוש זה שערי השכינה והיא נקראת חקל תפוחין כמ"ש ראה ריח בני כריח שדה וגו' ודרשו רז"ל שנתן בו ריח טוב מגן עדן של שדה תפוחין (דאינון קדישין) פירוש אותם שערים אשר הם קדושים על דרך שערי בינה ולא שהחיצונים אותם. (נזמין לה השתא) פירוש בעת הכנסת שבת (בפתורא חדתא) פי' בשלחן ערוך בלחם משנה שלא כדרך חול (ובמנרתא טבתא) פירוש שיקח נרות דולקות יפה ולקום לשון הכתוב בהטיבו (דנהרא על רישין) פי' על ראשם של כל אחד ואחד מישראל כדאיתא בגמרא בהכנסת שבת שני מלאכים מלוים את האדם וכו' ומניחין את ידיהם על ראשו ואומרים יהי רצון שיהיה גם לשבת הבאה כן והוא דנהרא על רישין שיאירו הברכות הללו על ראש כל אחד ואחד מישראל: (ימינא ושמאלא) כי השבת היא כמו כלה בתוך שלשה ימים מקודם ושלשה ימים מאחריו דהיינו יום ד' ה' ו' מצד לפני שבת ונקראים קמא שבתא ונקראים ימינים ויום א' ב' ג' נקראת אחורי שבת ועי"כ נקראים שמאלים והשבת שנקראת כלה באמצע וזהו וביניהו כלה (בקשוטין אזלא) פי' ידוע שכל קשוטי כלה הוא כ"ד כמנין וקישוטים של אדם כמ"ש רז"ל מלמד שקשט הקב"ה לחוה בכ"ד קשוטין וקשוטים של אדם כך הם ששתים משנת ימים שהם כ"ד שתים כל שת ו' שעות וכו' משעה אחת של שבת והו (בקשוטין אזלא) (מנ"י)

ומאנין

י תַּקֵּן לָהּ בַּעְלָהּ. וּבִיסוֹדָא דִילָהּ. דְּעָבִיד נַיְחָא לָהּ. יְהֵא כְּתִישׁ כְּתִישִׁין:

צ וָחִין אַף עַקְתִין. בְּטִלִין וּשְׁבִיתִין. בְּרַם אַנְפִּין חַדְתִּין. וְרוּחִין עִם נַפְשִׁין:

ח דוּ סַגִּי יֵיתֵי. וְעַל חֲדָא תַּרְתֵּי. נְהוֹרָא לָהּ יִמְטֵי. וּבִרְכָאן דִּנְפִישִׁין:

ק רִיבוּ שׁוֹשְׁבִינִין. עֲבִידוּ תִקּוּנִין. לְאַפָּשָׁא זִינִין. וְנוּנִין עִם רַחֲשִׁין:

ל מֶעְבַּד נִשְׁמָתִין. וְרוּחִין חַדְתִּין. בְּתַרְתֵּין וּבִתְלָתִין. וּבִתְלָתָא שִׁבְשִׁין:

ו עִטּוּרִין שַׁבְעִין לָהּ. וּמַלְכָּא דִּלְעֵלָּא. דְּיִתְעַטַּר כֹּלָּא. בְּקַדִּישׁ קַדִּישִׁין:

ר שִׁימִין וּסְתִימִין. בְּגוֹ כָּל עָלְמִין. בְּרַם עַתִּיק יוֹמִין. הֲלָא בַּטִּישׁ בַּטִּישִׁין:

י הֵא רַעֲוָא קַמֵּיהּ. דְּתִשְׁרֵי עַל עַמֵּיהּ. דְּיִתְעַנַּג לִשְׁמֵיהּ. בִּמְתִיקִין וְדוּבְשִׁין:

א סַדֵּר לִדְרוֹמָא. מְנַרְתָּא דִסְתִימָא. וְשֻׁלְחָן עִם נַהֲמָא. בִּצְפוֹנָא אַרְשִׁין:

ב חַמְרָא גוֹ כָסָא. וּמְדָאנֵי אָסָא. לְאָרוּס וַאֲרוּסָה. לְהִתְקַפָּא חַלָּשִׁין:

פירוש מנחת יעקב

(ומלאין לבושין) הנה כ"ד קשוטין שהם של' כקשוטין כלה יעי הכנות: (יתקן לה בעלה) הוא הקב"ה המתיחד עם ישראל בשבת שזו וע"י כהה רצון על כנסת ישראל וזהו (דעביד נייחא לה) וע"י (יהא כתיש כתישין) ר"ל כל המעיקים וכל המקטרגים יהיו נכתשין מלשון כתית למאור: (צוחין אף עקתין) כי ידוע שהכל מודים שלא נתחלל של שבת וע"י שהמה אורה נתוקפה ואנו מאירים הקדושה וע"י מתבטל המקטרגים כי כחה הם זה טפל ולכן צוחין אף עקתין בטלין ושביתין. (ברם אנפין חדתין) פי' רק ערכה לפנים שביום שבת השכינה ערות מפני אדם ע"י נשמה יתירה וגם רוח עם נפש חיה נ"כ מתרבה וזהו (ורוחין עם נפשין): (חדו סגי ייתי) כי צריך להמליך שנון ולשמח ביום שבת ואם שלא נשמח כל ימי השבוע אז ישמח בשבת כפליים וזהו, על חדא תרתי) שצריך לשמוח על חד תרין יותר מכל ימי השבוע ואז (נהורא לה ימטי) שירום לנשמתו יתוסף אור גדול וברכה עד בלי די כמאמז"ל אם מוסיף מוסיפין לו: (קריבו שושבינין) דע שהמלאכים של אחד לערות בהכנסת שבת והמקוב אתו קודם כגון ר' חנינא חלה שבוע ואחד היה מבקש פנים וכתי"ח מגלה שושנים וזהו קריבו שושבינין שהשושבינין יקרבו בגלגלם (לאפשא זינין) פי' להרבות מינין ממינים טובים (ונונין) הם דגים גדולים וקטנים (עם רחשין) הם עופות הפורחות ומרחפות: (למעבד נשמתין) ע"י שלמתו מקדשין מלמטה מתרבה הקדושה מלמעלה וכתיב ורוח חדשה אתן בקרבכם וכנגדו נאמר לא אתן וזהו תוספת נשמה יתירה וכנגד עולה ל"ב וזהו (בתרתין ובתלתין) היינו ל"ב נתיבות החכמה (ובתלתא שבשין) הרמז של ובגפן שלשה שריגים ובגפן תלתא שבשין והנה שבשי הוא יין המשומר בענביו יהיה מהולל כנגד תורה נביאים וכתובים וכנגד שלשה אבות שלא במכרה יצחק: (ועטורין שבעין לה) כי הקידוש מעותו על היין ויין עולה בגימטריא ע' וגם ע' תיבות שבקידוש נימסרים שבעים ע"כ נתעטר בשבעים עטורין (ומלכא דלעילא) הוא הקב"ה נעשה הכתרות והסתכלות עטרה העטרה לראשו כמאמרז"ל מישראל קושר כתרים להקב"ה: (רשימין וסתימין בגו כל עלמין) כמנין של שבת ורשום בכל העולמות כי כל שביעי הוא מקודש יותר כגון ז' שמיטות והשביעית, יובל ח' ארצות והשביעי שהוא ארץ קודש וכן ח' רקיעים והשביעי ערבות שבו מלך מלכי המלכים שוכן אז יאמר כי בכל שבעים נמצא אין משתמש מה שבת שמו וזהו רשימין וסתימין בגו כל עלמין בכל שבעים נמצא וזהו ראיה ואות (ברם עתיק יומין) הוא הקב"ה שהוא עתיק יומין (הלא בטיש בטישין) ממגילות הראשון והכה זה בזה כמו שאמרו רז"ל שנטל הקב"ה אש ומים ופרכם יחד. וכן כל ארבעה יסודות והכל ע"י הקב"ה בכחם והכה כאן ומלכותו בכל משלה: (יהא רעוא קמיה) עכשיו מסיים התפלה ואומר יה"ר מלפני עתיק יומין שתשרה שכינתו על עמו ישראל (דיתענג לשמיה במתיקין ודובשין) בכל מיני מטעמים: (אסדר לדרומא מנרתא דסתימא) על דרך הגמ' הרוצה להחכים ידרים והרוצה להעשיר יצפין וסימנך שלחן בצפון ומנורה בדרום. והנה אנחנו ביום השבת שהוא המרכז לכל ימי השבוע צריכים אנו להצלחת השפעות שיתברכו כל ימי השבוע ולכן צריכים אנו לתת מנורה בדרום בכדי שנתחכם בתורה כרמז למנורה סתימאה (ושלחן עם נהמא בצפונא ארשין) נגד נפון אנחנו מרשימים אותו בכדי שימשוך עושר לכנסת ישראל וזהו ארשין מפסק למעלה אנחנו מרשימים בחכמה והעושר: (בחמרא גו כסא) חמרא יין קידוש צריך להיות בכוס מלא כמאמרז"ל ארבעה דברים נאמר בכוס מלא וכו' (ומדאני אסא) ע"ד דאיתא בגמרא אמרי פעמים היו נוקטים ב' אגודות של הדס (לארוס וארוסה) כי כן היה מנהגם לרקוד בבי הדסים נגד חתן וכלה וכל זה (להתקפא חלשין) לאתקפא כל בר ישראל בחתונתם החלשים מכח יצר הרע. ולכן

נעביד להון כתרין. במלין יקירין. בשבעין עטורין. דעל גבי חמשין:

שכינתא תתעטר. בשית נהמי לסטר. בוין תתקטר. וזינין דכנישין:

שביתין ושביקין. מסאבין דרחיקין. חבילין דמעיקין. וכל זיני חבושין *):

פירוש מנחת יעקב

נעקדים הכסים כי הלחיים נמשלו לכסים וע"ל נחלם כח יבל"ל: (נעביד להון כתרין) פי' לכל השלחנות שנעביד כתרין כי הוא עת רצון (במלין יקירין) פי' בשירות ותשבחות. והם שתשבחות (בשבעין עטורין) הוא ל"ס תיבות שעישנו ול"ס תיבות בקדוש שרי שבעין (דעל גבי חמשין) פי' שהן עולים על הברכות שהזכרנו שהן חמשה נברכות בכ"ל שהן גימטריא חמשין רמז לשבל טבוא שנת ההמשים וכו' עולה על גבי חמשים שערי בינה: (שכינתא תתעטר בשית נהמי לסטר) הכוונה השכינה תתעטר שישרה השכינה על שלחנו ויהיה נקרא אם השלחן אשר לפני ה' (בשית נהמי לסטר) הסידים הם נ"ל לחם משנה וישים דוגמא נשלחן אשר היה במקדש אשר היה מערכה אחת ששה לחם הפנים והכוונה של לחם הפנים בכדי להמשיך השכינה למטה שלא יתקלקל שורש על שלחן ריקם (בוין תתקטר) פי' ולא כשישים ו' לחמים לא יהיה מתקשר באות וין שהיה נמקדש (וזינין דכנישין) פי' חונשת כל שרים של מעלה דמיפין במקדש של מעלה המכוון כנגד מקדש של מטה: (שביתין ושביקין מסאבין דרחיקין) פי' כי ביום השבת לא של גיהנם. יש לו מנוחה והנו (מסאבין דרחיקין) הוא השט"ל יהיו מנוטלין לא יהיו שרידין וקיימין (חבילין דמעיקין) פי' מלאכי חבלה המצערים לבני אדם (וכל זיני חבושין) שהכנסו כולם של גיהנם כולם יש להם מנוחה בשבת:

*) והגאון יעב"ץ גורס וכל זיני חרשין. ופי' שכל מיני כשוף מבוטלין ביום שבת קדש.

ויהא רעוא מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא (רעותא) דיתמשך טלא עלאה מניה למליא רישיה דזעיר אנפין ולהטיל לחקל תפוחין קדישין בנהירו דאנפין ברעוא ובחדותא דכלא. ויתמשך מן קדם עתיקא קדישא דכל קדישין טמירא דכל טמירין סתימא דכלא רעותא ורחמי חנא וחסדא בנהירו עלאה ברעותא וחדותא עלי ועל כל בני ביתי ועל כל הנלוים עלי ועל כל בני ישראל עמיה ויפרקננא מכל עקתין בישין דייתון לעלמא. ויזמין ויתיהב לנא מזונא ופרנסתא טבתא בלי צרה ועקתא ממזלא דכל מזונא ביה תליא. וישזבננא מעינא בישא ומחרבא דמלאך המות ומדינה של גיהנם. ויהי לנא ולכל נפשתנא חנא וחסדא וחיי אריכי ומזוני רויחי ורחמי מן קדמיה. אמן כן יהי רצון אמן ואמן:

ויאמר מזמור לדוד ה' רועי וגו'. ואח"כ יאמר קודם שיטול ידיו אלו המזמורים שהזכרנו בסוף הסולם. אם טוב ומה נעים שיסיח על לחם משנה ביקח בידו:

למבצע על ריפתא. כזיתא וכביעתא. תרין יודין נקטא. סתימין ופרישין:

משח זיתא דכיא. דטחנין ריחיא. ונגדין נחליא. בגוה בלחישין:

פירוש מנחת יעקב

למבצע על ריפתא. ע"פ הלכתא שלוגתא בגמרא שיעור חיוב את נבכך המוציא חד אמר כזית וחד אמר בכביצה שהוא שיעורו שני זיתים ולא איפסיק הלכתא ולכך אמר דעביד כמר עביד וכמר עביד. ולכן אמר למבצע על ריפתא אן כזיתא אן כביעתא (תרין יודין נקטין) רצה לנו לפרש במאי פליגי דפלוגתייהו תלוי בפסוק סותיה לא יד"ך כתוב שמקובלים מר"ל כיו"ד שלך שמשם השפע והחיות ע"י אות יו"ד שלך נכן מאן דאמר כזיתא סבר שמרמז ליו"ד פשוטה ומאן דאמר כביצה סבר יו"ד במלואה שהוא בגימטריא שתי פעמים פשוטות ולכך סבר כביצה שהוא שיעור שני זיתים ולכך אמר (תרין יודין נקטא סתימין ופרישין) ר"ל דנקטין שני יודי"ן חד סתימין הוא יו"ד פשוטה וחד פרישין הוא יו"ד במלואה: (משח זיתא דכיא) עכשיו מפרש הפסוק דמ"ד כזית שמרמז לגם יו"ד והיינו שמשך יש לכוית לאות יו"ד ולזה כתב משח זיתא דכיא כמו שמשן שלך במכתשת (ונגדין נחליא) פי' שוב מכם תלבינן כן (בגוה בלחישין) פי' כל מעשה מלות יש להם שורש למעלה כמו שפירש בפסוק כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' ר"ל שרוחניות וסודות שמסבבין בלחם מזה יחיה האדם

יגלא רזין · ומלין דגניזין · דליתהון מתחזין · טמירין וכבישין:
אתעטרת כלה · ברזין דלעלא · בגו האי הלולא · דעירין קדישין:

פירוש מנחת יעקב

גלויים זה סוד הגלוי לחם גן הלחם הוא הגילוי שנתגלה בלחם וכל בר דעת צריך לדבק עצמו בקדושת הלחם ולא בלחם ממש כי הקדושה והקדושות מהם כקדושה המיד והתגלמות בלחם כמו זית הבהמה מכתשת והוא שאמר (בגוה בלחיכין) פי' שנתגלמה בתוך הלחם הקדושה בגוה יורד המיד כמו זית הבדוק ח"ם (בלא גימא רזין ומלין דגניזין) פי' שנגלה הקדושה בתוך הלחם ח"ם (אתעטרת כלה ברזין דלעילא) פי' שצריך רק לקשר הקדושה שהוא רזין דלעילא ולא בגשמותו רק בקדושה שם עירין קדישין הם המלאכים:

חיד דיני קידוש על היין בביתו החיים

(א) קידוש היום בלילה מדאורייתא ומ"מ נתפלל יוצא מדאורייתא ידי קידוש וע"כ צריך לקדש על היין הוא רק מדרבנן אם התפלל כבר (מ"א סי' רע"א) ולפ"ז קטן שהגיע לחנוך יכול להוציא אפי' גדול בקידוש אם הגדול התפלל כבר ואם הקטן נ"כ התפלל כבר אין יכול להוציא את הגדול שהתפלל כבר משום שהקטן התפלל כבר הוי תרי דרבנן וכן אינו יכול להוציא קטן שהתפלל לקטן שלא התפלל: (ב) אם מקדש על הפת להוציא גם השומעים צריכין השומעים שיכוונו לצאת גם בברכת המוציא דאם לא יכוונו לברכת המוציא רק יכוונו לצאת רק בקידוש היום וברכת המוציא רוצין לברך בעצמן בשעת אכילה עושין איסור דעושין כב"ש (ברכות דף נ"א) דס"ל מברך על היום ואח"כ מברך על היין ואנן קי"ל כב"ה שם דמברך על היין ואח"כ מברך על היום והשתא כב"ש במקום ב"ה עביד איסורא אבל אם מקדש על היין יכולין לכוין לצאת ידי קידוש ושלא יטעמו היין דלא אם שותין אח"כ יכולין לברך על היין דהשתא בפת שמחויב לאכול אחר הקידוש דאין קידוש אלא במקום סעודה והמסובין מחויבין לאכול מן הפת א"כ כשמכוין לצאת ידי חובת קידוש בשעה שמברך המקדש יוצא ממילא גם על האכילה בברכה א משא"כ היין שאין חובה על המסובין לשתות יין ואם היה יודע היטב מהיין והוא אינו מכוין לצאת בשעה שמברך המקדש הוי גורם ברכה שאינה צריכה דאסור כלענ"ד: (ג) קטן אף להוציא אשה בקידוש בלילה משום דהאשה נ"כ חייבת בקידוש דבר תורה כמו האיש ואם התפללה תפלת ערבית דיום כמש"ל (בסיק א' לענין איש שהתפלל ערבית) אבל בכתחלה יש נוחם לגדולי הפוסקים שכ' דאינו יוצא ד"ת בתפלה ולפ"ז אין להוציא הקטן לגדול אף שכבר התפלל הגדול ואשה יכולה להוציא אנשים בקידוש משום דמחויבת כמותם ונתחלה אין לעשות כן שתוציא אשה אנשים גדולים בקידוש משום דזילי מילתא אבל קטנים יכולה להוציא אפילו לכתחלה (מ"א שם) וקטן בן י"ג שנה אינו יכול להוציא הגדול או את האשה שלא התפללו עדיין דחיישינן שמא לא הביא עדיין שתי שערות דגמלי' דאורייתא לא מוקמינן אחזקה (מ"א שם): (ד) שני אנשים אם רוצים להוציא ב"א לא יקדשו בב"א דתרי קלי לא משתמעי (א"ר שם בשם מהרי"ל): (ה) בין ברכה בפה"ג לטעימה או בין ברכת המוציא לטעימה אין להפסיק אפילו בעניית אמן לכן נוהגין המסובים כשמקדשין שנים כאחד אחד מברך בפה"ג או המוציא והשני אומר אמן לא יענו עונים שהמקדש הבירך כבר על היין או על הפת ועונה אמן על ברכת חבירו מפסיק בין הברכה לטעימה והוי איסור (פ"מ ומ"א סי' קס"ז): (ו) אסור לטעום אפי' מים קודם שקידש ואם טעם ועשה מקדש אח"כ (מ"א דלא כב"ח): (ז) אם שכח לקדש ונזכר אחר שכבר נטל ידיו ובירך ברכת המוציא אם נזכר קודם שבצע את הפת לפרוס דהיינו שעדיין דמקום הפרוסה בלחם שלם שלא יצאת בפרוסה עולה הכבר עמו והיה כגון לחם משנה יקדש על הפת בלא ברכת המוציא ויאכל ממנו ואם בצע את הפת ולא אכל עדיין יניח לחם משנה אחר ויקדש עליהם בלא ברכת המוציא ולא יאכל מהלחם שקידש עליו שאינו רשאי לאכול בלא ברכה דדמי (לסימן ר"ו סעיף ו') דאם בירך על פרי אחד והיה דעתו רק על זה ולא לאכול אחרת אפי' מונחות לפניו אינו רשאי לאכול את האחרים ובשבת ודאי מן השמים דעתו רק לאכול מהלחם שמונח על השלחן ובלא עליהם כי אחרים השלמים צריכין לסעודה אחרת ולכך לא יאכל רק מהלחם שבצע ממנו ובירך עליו ברכת המוציא כי אם אפילו אוכל מלחם שקידש עליו לא איכפת לן בדיעבד ודמי למסך הכוס אחר הקידוש ששותה מן כוס אחר בלא קידוש (כמ"ש המחבר בסעיף ס"ז ממ"א שם) וכאן נמי בדיעבד דמי כדי שלא להכניס עצמו בספק ברכה לבטלה. ואם אחר שאכל המוציא נזכר שלא קידש עדיין אז יש לקדש על היין ולא על הפת (א"ר שם) רק אם אין לו יין יניח לחם משנה אחר ויקדש בלא ברכת המוציא: (ח) אם לא קידש בלילה בין בשוגג בין במזיד יש לו תשלומין למחר כל היום ואומר כל הקידוש של לילה מלבד ויכלו ואפילו קידש רק שלא אכל בלילה וגם לא שתה רביעית יין אחר הקידוש דלא הוי קידוש במקום סעודה הוי כלא קידש כלל (שם): (ט) צריך שתהיה מפה פרוסה על השלחן תחת הפת ומפה על הפת זכר למן שהיה מונח בקופסא של מלמטה ושל מלמעלה (ט"ז בשם הטור) ולפ"ז אפילו מקדש על הפת צריך שתהיה מפה תחת הפת ומפה על הפת (ט"ז שם) ויניח ידיו על המפה ועל הלחם מכוסה בשעת הקידוש וכשיגיע להמוציא יגלה הלחם ויניח ידיו עליהם ויברך המוציא והנוהגים להפך ינהגו שיכסה למעלה עד שיגמור הכוס ואח"כ יניחם ואחר גמר המוציא יכסה במפה ויניח ידיו עליהם עד שיגמור הקידוש (א"ר שם): (י) מקדש על כוס יין מלא שלא יהא פגום וטעון כל מה שטעון כוס ברכהמ"ז ונוהגין לעמוד כשמתחילין למחר יום הששי ויכלו השמים משום שהשבת מעיד ברכת העדות ואח"כ נוהגין לישב והמתחיל יתן עיניו בנרות ואח"כ יתן עיניו בכוס של ברכה (רמ"א שם)

שם) או זוגו לאחר ויטלו יאמר שלא כמין כהפסקה על הברכה (ב"ח שם): (יא) אם אין לו אלא כוס אחד של יין ושאר היום נשארים על ההבדלה דקידוש שאמר שמה והבדלה מ"מ בשם אבל אם יש לו שכר על הבדלה מוטב שיקדש על היין ויבדיל על השכר כי יש לחוש לשטת רי"ת שאין מקדשין על השכר ואפילו בקידוש של שחרית מוטב שיקדש על היין ויבדיל על השכר כי השחרית קידוש שלה נשאר על אדם קבע בשכר ועוד דהבדלה שאני לה"מ בשכר דהוי חמר מדינה מיהו צבית. הסכמה עדיף שהי לטעימת הכוס של יין להבדלה אף היום. לו שכר להבדלה (מ"א שם): (יב) לפי דעת רמ"א יש לנהוג ליטול ידיו קודם הקידוש ולקדש על היין ואח"כ יטעם ויברך המוציא ויש נוהגין שמקדשין קודם נטילה (שם) ואעפ"כ א"צ לברך ברכה אחרונה על היין על קידוש שהברכה"מ פוטרת את היין שבתוך הסעודה (מ"א בס"ז סי' רע"ד): (יג) צריך לשתות מהכוס של קידוש מלא לוגמיו דהיינו כל שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה מלא לוגמיו ובאדם בינוני הוא רובו של רביעית והגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו ומ"מ אפי' ברביעית לא בעי לשתות אפילו מלא לוגמיו הם אפי' ברביעית (מ"א שם בשם הר"ן): (יד) לכתחלה צריך (שטעום המקדש בעצמו כשיעור דהיינו מלא לוגמיו ואעפ"כ מן המובחר שלאחר שתיית המקדש כשיעור ישתו כל המסובין כולם מכוס הברכה ומיהו מי שיש לו יין הוא ואם ישתו כל המסובין לא ישאר לקידוש שחרית מוטב שלא ישתה רק המקדש בעצמו מלא לוגמיו ולא יחלקו ב' או ג' למלא לוגמיו ואף שמעט שישתו כולם מכוס של ברכה מ"מ לא עדיפא שישתה אחד כשיעור אבל בדיעבד אפילו שתיית כל המסובין מצטרף למלא לוגמיו ואע"ג לא טעם המקדש (מ"א שם ועיין ט"ז שם): (טו) לא ישתו המסובין קודם שיטעום המקדש אם זקוקים לכוסו דהיינו שהכוסות שבידם פגומין וצריך לשפוך מכוסו לכוסם שבידם כדי שיתקנו הלא מכוס שאינו פגום אבל אם כוס בידם מכוס שאינו פגומין רשאים לשתות קודם שישתה המקדש (שמחר שם בסי' רע"ב): (טז) קידש וקודם שטעם הפסיק בדיבור אחר וחוזר ומברך בפה"ג וא"צ לחזור ולקדש אבל אם הפסיק בדברים שייכים לסעודה (וכ"ש בדברים שייכים לקידוש) א"צ לחזור ולברך אפילו ברכת בפה"ג (מ"א שם): (יז) קידש על היין וקודם שטעם נשפך הכוס יביאו לו יין אחר מנים אחר ויברך בפה"ג וישתה ממנו וא"צ לחזור ולקדש דטעימה מכוס אחר הוי ואם היה בדעתו היה לשתות עוד יין אחר הקידוש יקח יין וישתה וא"צ לא לקדש ולא לברך בפה"ג ואם היו מסובין לפניו ולפניהם כוסות של יין ישתו המסובין מכוסות שלהן והמקדש יצא בטעימת המסובין וא"צ עוד לכוס אחר לשתות אבל הוא לא ישתה מהם של המסובין בלא ברכה כיון שלא היה דעתו עליו ואם היה דעתו קודם שטעם מכוס אחר צריך לחזור ולקדש (מ"א שם) (ויתבאר עוד אי"ה בברכת המזון): (יח) ואם קידש על כוס שהיה סבור שהוא של יין ונמצא שהוא של מים אף שהיה אצלו יין על השלחן צריך לקדש שנית כי לא היה הקידוש על הכוס אף שהיה מונח על השלחן שם ואם היה בדעתו בשעת קידוש לשתות עוד יין א"צ לברך בפה"ג (מ"א דלא כט"ז סי' רע"ב): (יט) ואם קידש שחרית על שכר ונשפך הכוס א"צ לקדש אחר כי י"א שדי בפת (מ"א שם): (כ) ואם קידש שחרית על יין ונשפך אף מני בשת אם יש לו יין יביאו לו עוד כוס יין ויטעום משום דיין חשוב וכ"ש בלילה אף שמקדשין על הפת יביאו לו כוס אחר אם יש לו יין וישתה ממנו משום דלכתחילה מצריכים טעימה (מ"א וחו"ל שם) ונראה דאם טעם ושבר שנשפך יין וקידש עליו ונמצא שהוא של מים אם היו על השלחן עוד כוסות יין שראויין לקידוש והיה בדעתו לשתותם א"צ לחזור ולקדש שנית:

דין על איזה יין מקדשין:

(א) אין מקדשין על יין שריחו רע אע"ג דריחו וטעמיה חמרא ולא על יין מגולה ותיבא אם היה מגולה הרבה שעה מעטת אין להקפיד אע"ג נסר ריחו וטעמו (סי' רע"ב מ"א שם): (ב) יין מגתו מקדשין עליו וסוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום (מחבר שם) וכן מקדשין על יין שבחבית אף שיש בו קמחין רק שצריך לסנן אותו בתחלה במסננת ואם לא סנן (רמ"א שם) אבל אם יש עליו קרום לבן שקורין קאהמ"ן אין מקדשין עליו (מ"א שם ועיין בט"ז סי' ר"נ) וכן מקדשין על יין שריחו חלא וטעמיה חמרא (שם מחבר) אבל על יין שטעמיה חלא וריחיה חמרא אין מקדשין עליו (רמ"א שם) וטעמיה חלא היינו כל שבני אדם נמנעין לשתותו משום חמיצות (מ"א שם): (ג) יין צמוקים מקדשין עליו (ואפילו בישל הצמוקים דיין מבושל מקדשין עליו) והוא שיש בהם לחלוחית קצת בלא שריה וצריך שיהא הצמוקים משם יותר מאחד משתות במים בשעת נתינתן במים (ודלא כהכנה"ג עוד ד' קבי"ם ע"ג שכתב דמשערין אחר שנתגדלו במים) דמה שנתגדל אח"כ ע"י שרייה הוא משום שנכנס המים בצמוקים אבל אם הצמוקים יבשים בלא שום לחלוחית אף אם ידרכו לא יצא מהם לחלוחית כלל פסולים (מ"א שם בשם הרד"ם) ומיהו לכתחלה מצוה מן המובחר לבחור יין טוב ויפה לקידוש וגם שלא יהא בו האדומות משם דכת כי הרמב"ם פוסל יין שנתערב בו אפי' מעט דבש לקידוש ויוסף אבל הפוסקים מכשירין מ"מ אם אפשר יש לחוש לדעת הרמב"ם: (ד) מקום שאין מצוי יין דהיינו שאין יין בכל העיר והשכר הוא חמר מדינה דהיינו שרוב שתייתן הוא שכר בלילה יקדש על הפת [ואפי'] אם אין לו אלא חתיכת פת יכול לקדש עליו (ורש"ם מהרש"ל ס' ע"ם שמביאו הרמ"א סימן רע"ג ס"ק י"ד כאן דמקשה גם הפיצא שכר עדיף דהא אסור לקדש על פת כו' וע"כ פירוש כמ"ש המ"א דפת יש לו דאי אין לו פת אכילה עדיף א"כ יכול לקדש על פת ואם נאמר דעל חתיכת פת אין יכול לקדש אפי' אם אין [לו ד"א] כלל לקדש עליו אם כן קשה אמאי מיירי שאמרה שיש לו חתיכת פת לאכילה. ואפי' לקדש עליו ואפ"ה בר קודם) והבוחר יותר טוב לקדש על שכר ואפילו אם יין מצוי אם רוצה בבוקר לקדש על שכר הרשות בידו במקום דשכר הוי חמר מדינה אבל בערבית אם יין מצוי בעיר יקדש על יין אפילו יין ביוקר כי יש גדולים דסברי דאין יוצא מדאורייתא ידי חובת קידוש בלילה בלא יין ומ"מ מי שירצה לעשות מצוה מן המובחר יקדש לעולם על יין אפילו בשחרית אפי' יין ביוקר (ס"ז מ"א שם) ומי שחביבה עליו ריפתא יותר מיין יקדש אריפתא אפילו בלילה רק אם רוצה לקדש על היין הרשות בידו ובשחרית אף שחביבה עליו ריפתא יקדש על יין אם יין מצוי או על שכר אם רוצה כדי שיהא היכר שהוא משום

קידוש והנה המברך המגלה על הפת ליכא היכרא הטוב משום קידוש (עי' מ"א שם): (ח) ומי שאינו שותה יין מפני נדר יכול לקדש עליו ויתנו לאחרים שהם בין אלא ואם אין אחרים אלא יקדש על הפת או ישמע קידוש מאחרים (מ"א שם) והנה עתה המנהג שמ"מ הם על ברה"מ עפ"י רמ"א סי' ר"ד דאין רשאי לקדש ולברך להוציא אחרים כשאינו טועם בעצמו רק כשאחרים אינן בקיאים לא קאמר מידי שהדין דהם כולם של נשים הכי אסור בזמנו הטעם דלא אמרו אף שהוא מוציא רק לאינן בקיאים וה"ה אם לא יצא ואינו רוצה לצאת בקידוש זה אבל אם רוצה לצאת בעצמו יכול להוציא אחרים אפי' בקיאין אפי' אם אינו טועם בעצמו רק המסובין יטעמו (כדלעיל סי' רע"א סעיף י"ד) ותדע דהא למאי זה מצריכין דף מ"ג דלאמר הכא ליתנהו ליטוקה ע"ש ואף שהמחבר כתב דיש לחוש לדברי הגאונים דהקידוש צריך שיטעום המקדש (ב"ל הא"ר דאין לחוש): (ו) על יי"ש אין לקדש לפי שא"א לשתות כמלא לוגמיו בלי הפסק ולכתחלה אין שתיית כל המסובין מצטרפין למלא לוגמיו (עיין א"ר ס"ק שם) אבל בשחרית יכול לקדש על יי"ש (א"ר): (ז) ברכת יין של קידוש פוטרת יין שבתוך הסעודה ואין היין של קידוש צריך ברכה לאחריו דבהמ"ז פוטרתו בין שהוא על הכוס בין שאינו על הכוס ואפי' מי שנוהג כהמחבר (לעיל בסי' רע"א סעיף י"ג) שלא דיקדש תחלה ואח"כ יטול ידיו אעפ"כ אינו צריך שום של קידוש לסעודה ובהמ"ז פוטרתו מברכה אחרונה (עיין פ"מ): (ח) ולענין שיפטור יין של קידוש שאר משקים אם קידש על יין ובדעתו לשתות עוד יין בתוך הסעודה הוי כקובע עצמו לשתות וא"צ לברך על שאר משקין אפילו לא היו לפניו בשעה שבירך על היין (ע' א"ר סי' קע"ד וע' ע"ת ופ"מ שם דלא כט"ז) ואם אין בדעתו עוד לשתות יין רק שקידש על היין אם היו לפניו שאר משקין בשעה שקידש על היין פוטרם היין מברכה ואם לא היו לפניו בשעה שבירך על היין אף שהביאו לפניו בשעה שעדיין עומד לפניו צריך לברך עליהם: (ט) ואם קידש על היין ולא טעם ממנו כגון שטעמו המסובין אף שהיו לפניו שאר משקין בשעה שבירך על היין צריך לברך על המשקין כי הטעם שיין פוטר משום שכל המשקין הם טפלין לו וכשאינו שותה לא שייך טעם זה וכן אם קידש ולא טעם צריך לברך על היין שבתוך המזון מפני שהפסיק בין שתיה לברכה (עיין תוס' פ"ה דף ק"ח ד"ה ורב אמר אף ידי יין נמי יצאו):

דיני קידוש במקום סעודה:

(א) אין קידוש אלא במקום סעודה ובבית אחד אפילו טרקלין גדול אם קידש לאכול בפנה זו ונמלך לאכול בפנה אחרת א"צ לחזור ולקדש וכן מחדר לחדר שרואה מקומו א"צ לחזור ולקדש ומחדר לחדר תחת גג אחד שאין רואה מקומו או מאיגרא לארעא אם היה בדעתו לאכול בחדר אחר או שקידש באיגרא אדעתא לאכול בארעא או להיפך שפיר דמי (סי' רע"ג) וכן מבית לבית אם רואה מקומו ואין ביני' שביל היחיד הקטוע כימות החמה ובימות הגשמים מפסיק ביניהם א"צ לקדש פעם אחרת (ט"ז סי' קע"ח וע' א"ר שם) אם היה בדעתו לאכול בבית אחר: (ב) ומבית לסוכה נמי הסוכה אם קידש בבית מחמת שירדו גשמים ואח"כ פסקו הגשמים או להיפך אם קידש בסוכה ואח"כ ירדו גשמים א"צ לקדש פעם שנית כי כן דרך שלא הפסק גשמים לילך לסוכה או להיפך לצאת מן הסוכה והוי כקידש ע"מ לאכול בבית אחר רק שצריך שלא יפסיק בין הבית ובין הסוכה כנ"ל בסעיף א' דהיינו שיראה מקום הסוכה (מ"א סי' רע"ג): (ג) צריך לאכול במקום קידוש לאלתר ואם היה בדעתו לאכול מיד ואירע אונס והפסיק ולא אכל מיד א"צ לחזור ולקדש אבל אם יצא ממקומו בינתיים צריך לקדש שנית אבל אם היה בדעתו להפסיק בדברים אחרים אף שאח"כ הפסיק ע"י אונס צריך לחזור ולקדש (רמ"א סי' רע"ג ועיין מ"א שם) ואם היה בדעתו להפסיק או שלא לאכול כלל ולא הפסיק ואכל מיד א"צ לחזור ולקדש וכן כשהיה בדעתו לאכול בבית אחר ונמלך ואכל באותו בית שקידש א"צ לחזור ולקדש (רמ"א שם וע' מ"א שם וע' א"ר שם): (ד) יכול אדם לקדש לאחרים אף שאינו אוכל עמהם ואינו רוצה לצאת עמהם דלדידהו הוי מקום סעודה ואף בקידוש של שחרית יכול להוציאן בכה"ג והוא שאינם יודעים אבל אם יודעים בעצמם אסור לקדש להם אא"כ רוצה לצאת בעצמו בהקידוש שעושה להם (כמו שכתבתי בסימן הקודם סעיף ה') ואפי' לקטנים שיודעים אינו רשאי לקדש להם אם אינו רוצה לצאת בעצמו כמו בגדול והמקדש לאחרים ואינו רוצה לצאת אסור לו לטעום עמהם (מחבר ורמ"א): (ה) קידוש במקום סעודה הוי שישתה אף ממלא לוגמיו של קידוש עוד כוס יין דהיינו רביעית או שיאכל כזית מיני תרגימא מחמשת מינים ואם אכל פת כזית ודאי יצא אבל שכר [ומכ"ש קאווע] אפי' במקום דהוי חמר מדינה אינו יוצא בשביל סעודה דלא סעיד כמו יין (שם וע' מ"א) וכן בפירות לא יצא: (ו) יכול לקדש בבית שישמעו השכנים ויוצאין בהקידוש ובלבד שיתכוין השומע לצאת והמשמיע להוציא ואם מקדש על הפת להוציא אחרים יכול לברך להם המוציא אם אינם יודעין אף שאין רוצה לצאת אבל אם מקדש להם על יין אינו רשאי לברך להם המוציא אף שאינם יודעין ואף שחובה לאכול פת כדי שיצא קידוש במקום סעודה (ט"ז ס"ק ב' דלא כלבוש ומ"א כאן ס"ק י"ג): (ז) המקדש א"צ להיות במקום נר ואם נוח לו בחצר יותר מפני שהאויר או מפני שנוטים מקדש בחצר ואוכל שם אף שאינו רואה הנרות שהנרות לעונג נעשו ולא לנאור ודווקא [illegible] בבית הא לאו הכי צריך לאכול במקום הנרות וצריך לקדש שם (מ"א שם):

דיני בציעת הפת:

(א) בוצע על שתי ככרות שלמים ואפילו נשים חייבות בלחם משנה (א"ר סימן רע"ד) ואם נשרף קצת מקרי שלם עדיין ואם חתך השרוף לא הוי שלם (מ"א ח"ל וש"א) ואם שכח ליטול חלה אוכל והולך ואח"כ מפריש חלה ומ"מ חשוב לחם משנה: (ב) בליל שבת בוצע על התחתונה ויקרב התחתונה אליו כדי שלא יפגע על המצוה והשניה להמוציא ירשום בסכין על הלחם קודם ברכת המוציא ויניחנה למטה ויפרוס ידיו עליהם ויברך המוציא והמנהג להם יגביהם למעלה וכשיגמור השם יניחם למטה ויגמור הברכה ויבצע אותה ובשחרית בשבת וביו"ט יבצע על העליונה (שם): (ג) מצוה לבצוע בשבת פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה ואין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום המברך ואם יש לפני כל אחד לחם משנה יכולין לטעום אף שעדיין לא טעם הבוצע (שם):

מעלת קידוש של שבת:

(בשמים ראש) ז"ל הזוה"ק פ' ויקהל דף ר"ז ע"ב קדושא דמעלי שבתא דא איהו קדושה דיומא בצלותא דהא אסתלקו מתאחדין וחדאן עלאין ותתאין דסמרין קידושין. ובעינן לאדכרא על האי קדושא בכסא דשבחא דצלותא. ויימא ט' דסיט ויכלו השמים והארץ וכל צבאם וגו' ט' תיבי כי גם למסהד סהדותא דא בחדוה ברעותא דלבא לאסהדא קמי מאריה דמהימנותא. וכל מאן דיסהיד דא ויהבי לביה ורעותיה לדא מכפר על כל חובוי בח"י אמ"ה אק"ב והם כנגד ט'. האי קדושא איהו כנגד מסקנא לקבל סהדותא דמהימנותא ואינון הלשון והמה היכן אמרינן כמה דאית היכלו. כלא סלקין לשבעין היכין לאסתכלא בהו שבת דמעלי שבתא זכאה חולקיה דבר נש דיכוין רעותא למלין אלין ליקרא דמאריה כו' ולא אסתכל בהאי ליליא אלא בשמא קדישא למעלה. כד שריא עלייהו ההוא רוחא עלאה. ואנן בעינן לקדשא ליה ברעותא דלבא לכוונא דעתא להאי ט' עכ"ל:

מעלת קידוש על היין

(ערוגות הבושם) אחז"ל כתיב בקדוש היום ושם והמלא גרני יין וכו'. ופתרו על היין שנאמר בפניו. והכונה כי נרם לעורר השפע העליון שמכונה בשם יין גבית מתגבית עליונים חסו שמלא גרני יין. והנה יתנו לו מלותו ששם העליון (מקובלים) ועיין ברעיא מהימנא פ' פינחס: וז"ל זוה"ק פ' אמור דף צ"ה ע"א אמר רבי יצחק בר' יהודה כתיב זכור את יום השבת לקדשו וצריך זכרה על היין דאמרי על היין. ת"ל בגין דיין ט' וסליק בכלא בחייא לאחזאה כ"ע עובדא דלא אתחתך קדושה אלא ביין כדי"א כי טובים דודיך מיין ס' וע"ד קדושה דשבת ביין יהא שקמיה. עכ"ל בקיצור. והמקובלים תקן כ"ד דף ס"ה ע"ב ח"ל וצריך שברכה לן ולקדש לן בקידוש על היין בשבעין תיבין דקידוש ויתנו כחשבון יין עכ"ל בקיצור. וראוי לאדם להסתכל אחר כוס יפה ביותר להדור מצוה. ויזהר במריקה ושטיפה לכוס זה כדינו. וז"ל הזוה"ק ברעיא מהימנא פ' פינחס דף רמ"ט ע"א עשרה דברים דצריך כ"ס לאכנאה במטרה דשבת. חד לאסקא מתורה כו' תליתאי סם דברכה כו' ואוקמוה בכוס שצריך הדחה ושטיפה הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ כו' עכ"ל בקיצור: כתב הארי"י ז"ל כי מצות גדול לומר כי גם בהרה ולא יהיה רק ע'. תיבות ביחד וכן שצריך כוס תולעת יפה שלא יוסיף בנוסח הקידוש רק ל"ה תיבות ועם ויכלו הם ע' תיבות וצריך בסוד שבעי ע"ש. ומ"ש בלשם ובשמחה ומשם באמינו יחיד יאמר סברי מרי כדי שעם אלו כ' תיבות יהיה ע"ב כמנין ויכלו. הדין שמו שרלאי לצרף ב' תיבות לכוונה זו שיעלה לחשבון ע"ב עד שם של ע"ב עולם חסד יבנה חסד עולם ע"ב וכן ויכלו השמים והארץ ר"ת וה"ו שהוא שם הראשון משם של ע"ב ואמנם לפי מנהגנו שאנחנו מתחילים יום הששי יצרף בדעתו אלו השתי תיבות למנין ע"ב. ויחשוב שתי המלות. ויחשוב שבויכלו עם הקידוש יש ע' תיבות לסוד המספר ואח"כ יחשוב שבצירוף שתי תיבות יום הששי הוא ע"ב. אבל על כל זאת אני מסכים שבכל פעם שמברך אינו ברכה בשבת יאמר סברי מרי לכבוד פנים חדשות אבל יצרף במחשבתו אלו השתי תיבות לסוד המנין ומצטרף למנין (של"ה במסכת שבת השמים):

דהנה אמר דמכסין את הפת בשבת לא מפני הטעם שלא יראה הפת בבשתו לבד רק משום לחם מסכה דומיא דמן שהיה מונח בקופסא על למעלה ועל למטה. ע"כ לא יסירו המפה העליונה תיכף אחר קידוש כמו שנוהגים שעושים רק תהא המפה עד לאחר שבירך ברכת המוציא. וכן יעשה יקח הפת שרוצה לבצוע עליו וירשום בו בסכין ואח"כ יניח עוד תחת המפה ויניח ידו על הפת תחת המפה ויברך המוציא. וכן מי שאין לו יין לקדש שמקדש על הפת פ"מ יכסה הפת במפה מטעם הנ"ל. בליל שבת יבצע על השתחוות וכדי שלא יעבור על המצוה ישה השתחוות יותר קרוב אליו מהעליונה. ביום השבת ובלילי יו"ט בוצעין על העליונה עפ"י סוד. אין קידוש אלא במקום סעודה וצריך ליזהר שלא להפסיק בין קידוש לסעודה בדברים שאינם מענין הסעודה. קידש וקידש שמעם הפסיק בדיבור חול ומברך בפה"ג וא"צ לחזור ולקדש. וה"ה אם נשפך הכוס קודם שטעם יביא כוס אחר ומברך בפה"ג ודי קידוש כבר יצא:

בשעת אמירת פ' ויכלו מעומד דוקא. יסתכל בנרות. הברכות אומר מיושב ואמן שומע בכוס: האריז"ל היה עומד בכל הקידושין בשבת וביו"ט ואח"כ יושב וטועם מן הכוס של קידוש. ויהיה הכוס שלם מעט יין בכוס הקידוש ובכוס ברהמ"ז להשלים ברכה. עפ"ח שער יח פ' י"ד:

כמה מדות ותגים מוסדות ועיקר התיקון בעולמות העליונים באמירת ויכלו הוא דווקא שיכוין באמירתם להעיד עדות על אמונת אלהותו בעובדא דבראשית וצריך להעיד עדות זו בשמחה ובכוונה שלמה כמבואר בזוה"ק פ' ויקהל דר"ז ע"ב וז"ל בעי ב"נ למסהד סהדותא דא בחדוה ברעותא דלבא לאסהדא קמי מאריה כו' וכל מאן דיסהיד דא ויהבי לביה ורעותיה לדא מכפר על כל חובוי עכ"ל. ויזהר מאד בדקדוק התיבות של הקידוש היטב:

סדר קידוש ליל שבת

מתחילין יום הששי כי מרמז שם הוי"ה בר"ת. מ"מ צריך להפסיק מעט בין יום הששי לויכלו כדי להכיר שאינו פסוק אחד. שאין רשאין לעשות משני פסוקים פסוק אחד. גם צריך לומר בלחש ויהי ערב ויהי בקר כדי שלא לחלק פסוק לשנים. דכל פסוקא דלא פסקיה משה רבינו ע"ה אנו לא פסקין: אשר ברא אלהים לעשות שתי התיבות אמת ואמנם היא שהחתום על הקב"ה כדרך שהחתום אדם שמו בסוף הספר. או הוא כדרך שמתכוין בסוף הספר וכל צריך וקים: יקבל הכוס מלא יין בשתי ידיו מעל השלחן ויתן את הכוס על כף יד ימינו ויתחיל הקידוש בעמידה בשמחה מעומד ויאמר לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה בדחילו ורחימו הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה לקדש השבת על היין. ככתוב זכור ושמור זכרהו על היין. ויהי נועם כו' עד כוננהו:

קידוש ליל שבת

בלחש וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר׃

יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃ וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃

גליון רע"ק נ"ב. ראוי לומר [הקידוש] מעומד עד ברכת בפה"ג ואח"כ באמירת יום הששי ויכלו השמים [וא"ח עיין לעיל בדרך החיים (דף ט ע) לאחר התפלה הזורים והמברים ויכלו כו' ומעומד]. אם שכח לעשות קידוש או שלא היה לו [כוס] לקדש אומר ביום קידוש ע. אבל אינו אומר ויכלו [וא"ח עיין לעיל בדרך החיים בדין קידוש על היין סעיף ח']. אם שכח לומר ויכלו אומר באמצע סעודה על הכוס. בשעת קידוש ראוי שיתן עיניו בנרות ובכוס. [וא"ח עיין לעיל בדרך החיים שם סעיף י"ד]:

עיון תפלה

ויהי ערב ויהי בקר. בתשובות חתם סופר חלק או"ח סי' י"ד כתב „יש מקפידים על זה שמתחילים להתחיל קודם מן ויהי ערב ויהי בקר והוא באמצע הפסוק, ואמרתי ליישב כי ברצונם להתחיל יום הששי מפני צירוף שם הוי"ה שבראשי תיבות, אבל לא נכון להתחיל יום הששי שאין זה ממשמעות כלום ולכן נרשם ויהי ערב וגו'. והנה שלא שמתחילו מתחלת המקרא וירא אלהים את כל אשר עשה וגו' מפני דדרשו רז"ל טוב מאד זה המות" עכ"ל. ודעתי הקלה אומרת לי כי בימי קדם אין הכי נמי שהתחילו את הקדוש מתחלת הפסוק וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ויכלו השמים וגו', ועל פי זה אני חושב להבין דברי הפייטן במערבות ליל שבת בסיום כל פיוטם שכיבי מהודרים „ירשוה ויקדשוה במאמר „כל אשר עשה" כי העולם שברא נברא בעשרה מאמרות, והמאמר העשירי מתחיל מן ויאמר אלהים הנה נתתי וגו' ומסיים וירא אלהים את כל אשר עשה וגו' יום הששי, ולפי שבימיו שהתחילו עשה הקדוש מתחלת המקרא וירא אלהים את כל אשר עשה וגו' לכן אמר מהודרים (אלו ישראל שהם מסורים) ירשוה (יורשים את השבת, בשבת הפל נתן ירושה ונחלה כמו שאמרים דכתיב יוצר לשבת בפיסקא המתחלת לאל אשר שבת המנחיל מנוחה לעמו ישראל ובתפלת שחרית ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים) ויקדשוה (ומקדשים אותה קדוש היום) במאמר „כל אשר עשה" (נוסח הקדוש שמתחיל וירא אלהים את כל אשר עשה הוא סוף המאמר שמאמרן מעשרת המאמרות) ויכל אלהים ביום השביעי וגו' (זה בפסוק ויכלו שמכל נכם ויכל אלהים, והשם אלמות באלהים לחרוזו):

סברי מרנן. בתוס' ברכות (מ"ג א') ד"ה הואיל והגהות מיימוניות פרק ד' מהלכות ברכות (סג"ם)

אות ס' ובכל בו ריש הלכות ברכת המזון סברי מורי, וברא"ש פרק כיצד מברכין סי' ל"ד סברי רבותי, ובטור סי' קע"ד גם כן אביו סברי מרנן. ובב"י או"ח סי' קס"ז כתב גם שנוי הלשון שמצא גם רבים היו זה בכלל אין מסבירין אלא על היין ואין מרשין אלא על הפת מאי טעמא לתת הסות רשות שלא רצה שלא נטול הרשות בידו נטל רשות כדי שיסכימו כלם לדעתו, אבל ברכת המזון וקדוש והבדלה שהם חובה אין צריך לומר רשות אלא סברי מורי שהיין גורם שכרות מפני שפחד הוא אומר כך וזה עונין לחיים, עכ"ל. ועי' מש"כ בזה בדברי חמודות על הרא"ש ברכות פרק ו' סי' ק"ם. ובלקוטי תשובת הגאונים שנדפס בסוף כל בו שאלה נרכים שלי ז"ל מנהג ספרד לומר סברי מרנן לפני קדוש והבדלה וברכת אירוסין ונשואין וברכת המילה. שעל היין, ויש לי סמך בזה רבותי מגרסת (אין זה לשון רב האי גאון ז"ל) לפי מה שפרש (סנהדרין ע"ג א') וגם הוא מאמר רב חסדא, אבל במסכת שמחות פרק ג' הלכה פי' שיש ברייתא) תונא ליברך המקבל אותו יין ולנוטה כדי שיסמך דעתו, על כן אמרינן סברי מרנן שיהיה בדעת רבותינו שזה הכוס לחיים ולא למות לברכה ולא לקללה ולא יהיה כאותו שאמר דיע ושן עונין לחיים, לחיים יהיה ולא למות. ועוד שמעתי לפי מה שאמרו כל נהם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי (ברכות מ"ג א') ותכבה שבית הבליעה פנוי אומר נהם — היום בדעתכם שאלת נס? וזה אומרים לחיים שלשון התלמוד הוא, עכ"ל, ר"ל שלשון התלמוד נתי היא מלת הקריאה להסכמה כמו בגמרא קמה נתי (עירובין כ"ז א'), בגמרא הם שאלה נתי (מגילה כ"ז א') ע"ש נתי (גיטין ס"ו ב'), ועי' תנחומא פרשת פקודי סוף? ב' כלשון הפלאה, ובמגילה רבתי סי' כ"ג ול"ד בלשון ענוי,

והסכ

קידוש ליל שבת

יפנו ובמקן עיניו בכוס ואומר: סַבְרִי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְרָצָה בָנוּ וְשַׁבַּת קָדְשׁוֹ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן הִנְחִילָנוּ. זִכָּרוֹן לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. (כִּי הוּא יוֹם) תְּחִלָּה לְמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם.

עץ יוסף

ורצה בנו. על שם ורציתי אתכם (יחזקאל מג, מג): ושבת קדשו. ע"ש ואת שבת קדשך הודעת להם (נחמי' ט, יד): באהבה. ע"ש כי מאהבת ה' אתכם וגו' (דברים ז, ח): הנחילנו. שנאמר ושמרו בנ"י וגו' לדורותם ברית עולם. הרי שהשבת נחלה לנו: זכרון למעשה בראשית. פי' שאנו שובתין ביום שבת בו הקב"ה אחר תכלית מעשה בראשית: תחלה למקראי קדש. פירוש שהשבת מוזכר בפרשת המועדים קודם לכולם: זכר ליציאת מצרים. יש אומרים דה"פ שהשבת תחלה למקראי קדש שמקראי קדש הם כולם זכר ליציאת מצרים. וי"א אומרים שהשבת עצמו זכר ליציאת מצרים. כי בשביל הויות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול על כן כתב בדברות שניות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת. שאם יעלה על לבבך ספק על השבת המורה על החידוש ועל החפץ ועל היכולת תזכור מה ראו עיניך ביציאת מצרים שהוא עד לראיה ולזכות. והנה השבת היא זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכירו בו ויאמרו השם הוא מחדש בכל זמן אותות ומופתים ועושה הכל כרצונו כי הוא אשר ברא את הכל במעשה בראשית. ועוד חיוב הזכרת יציאת מצרים בקידוש. מבואר בזוה"ק פ' ויקהל דף ר"ז ע"א. וז"ל אית לאדכרא גאולה דמצרים תדיר בכל קידושין דקודשא בריך הוא בריך שמיה לעלם ולעלמי עלמיא כו' ובקדושה דרזא דא אוקמינא רזין עלאין לאסן

ענף יוסף

הא דברכת הקידוש פותחת בברוך ולא"ג שהיא סמוכה לברכת בפה"ג וכל ברכה שהיא סמוכה לחברתה אינה פותחת בברוך כמו שמבואר בא"ח סימן ק"ה וסי' ל"ד וסי' ק' הוא הטעם משום דכל ברכה שלפעמים אינה סמוכה הכא גם מנהג אומן שאין סמוכה לשלם. והאי ברכת הקידוש שני אע"פ שהיא סמוכה לברכת בפה"ג משאיה כאינה סמוכה לשלם משום דלפעמים אינה סמוכה אינו לברכת בפה"ג רק ברכת הקידוש בלבד כגון אם היה שותה מבעו"י וקידש אליו היום שנו שמבואר בסי' רע"א (לעט) ועיין באבודרהם:

דובר שלום

אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו. הקדושה והשמירות היא לנו אינה אלא שלמנו רק מצד מצותיו שקדשנו בהן. א"כ לא נמנע ממנו יש' לקדש אלמנו שמצותיו. אך תמסקו יש' היה שרצה בנו לקדשנו במצותיו ולא לצלמנו: ושבת קדשו. באהבה וברצון הנחילנו. כל המצות שנצטוו ישראל בקיומן היו ע"י כפיה שכפה עליהם הר כגיגית כמאחז"ל רק שמה"ז הדר קבלוה מאהבה. אך מצות שבת נצטוו במרה קודם מ"ת. וקבלו מצות שבת באהבה וברצון בלי שום כפיה. וים לו יתרון על כל המועדים. כי הוא יום תחלה למקראי קדש. שעל השבת נצטוו במרה. ועל מקראי הקודש שהם המועדים נצטוו אחרי כן: זכר ליציאת מצרים. תחלה

עיון תפלה

וכתב אבודרהם דף נ"ה ע"ב שזה הנכון שבכלם: בורא פרי הגפן. (ברכות ל"ה א'), ושם (מ"ג ב') מברך על היין ואח"כ מברך על היום (קדושת היום) שהיין גורם לקדושה שנאמר: אשר קדשנו. והא דלא אמרי בשבת אשר בחר בנו כמו ביו"ט, משום דשבת קדמה לבחירת ישראל, שבת ניתנה במרה ובחירת ישראל מכל עם: שהתחילה מזמן תורה (אבודרהם): ורצה בנו. ע"ש (תהלים קמט, ד) כי רוצה ה' בעמו: זכרון למעשה בראשית. מלה נגזרת לזכרון היא דבר מקראה זכרון או זכרון, שתמצאן שם זכרון (שמות יג, ט), כתב זאת זכרון בספר (שם יז, יד), מנחת הזכרון (במדבר ה, יח); אבני זכרון (שמות כח, יב), זכרון תרועה (ויקרא כג, כד) וזכרון על ידי תרועה, אין זכרון לראשונים (קהלת א, יא) השמועות המחירות אותם כבר נשכח. והזכירה שמחשבה או בדבור נקראת זכר, והודו לזכר קדשו (תהלים ל, ה), זכר צדיק לברכה (משלי י, ז), לשמך ולזכרך תאות נפש (ישעיה כו, ח), ולכן בתפלה אומרים זכר למעשה בראשית שאליות השבת היא זכר לחדוש העולם, אבל קידוש השבת על היין שזה שהוא נגזרת הוא זכרון: כי הוא יום תחלה למקראי קדש. שבת נאמרה בפרשת אמור (ויקרא כג) לפני כל מקראי הקדש. לפני המועדים האמורים שם: זכר ליציאת מצרים. אפשר לומר שהשבת היא תחלה למקראי קדש שהם זכר ליציאת מצרים,

קידוש ליל שבת

(כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים). ושבת[כו] קדשך[כז] באהבה[כח] וברצון[כט] הנחלתנו[ל]: ברוך[לא] אתה[לב] יהוה[לג] מקדש[לד] השבת[לה]:

(בשמים ראש) אחר שגמר הקידוש יטעום תיכף ומיד מהכוס של קידוש לא פחות ממלא לוגמיו דהיינו כל שיסלקנו לצד אחד בפיו ויראה מלא לוגמיו. ובאדם בינוני הוא רוב של רביעית. ושיעור רביעית הוא ביצה ומחצה. והגאון הגר"א על פסחים כתוב כתב שהסברא שהביצים שלנו נתקטנו על מחציתם וא"כ שיעור כזית שהוא חצי ביצה הוא כביצה שלנו. ושיעור רביעית של תורה ע"פ מדה זו הוא יותר מחומש אייד"ל של בזיידיל הישן שהנהגו עם ק"ק פראג. ובזיידיל יש ג' רביעיות. ומהלה מרביעית של תורה לפחות ושתיה לא דייקינן לשעורא ע"כ. ועיין במ"א שלשה שקלו כלל קב"ה פ"ק פ"ו וז"ל רק שהמחמירין אומרים שהביצים שלנו הם קטנים מכיליהם הם' ואם כן כמו שהביצים נתקטנו כן השיעורים נתקטנו ע"ם. ואפילו אם שתה רביעית אין צריך לברך ברכה אחרונה על היין של קידוש שברכת המזון פוטרת את היין של קידוש כמ"ש לעיל בדין קידוש של היין: אחר זה יבצע על שתי ככרות שלימות כמ"ש לעיל בהלכות בציעת הפת. ואם צריך ליטול ידיו קודם הקידוש או לאחר הקידוש מבואר לעיל בהלכות קידוש של היין בביתו ס"ק י"ב. וכתב בספר במדי יוסף נכון מאוד לדקדק ליטול בשלחן של ד' רגלים במנח רוש"ם דוגמא לשלחן המלוך סוקר עליו ע"כ: ימנה של שלחנו בשעת הקידוש ויהיה מעוטף לגוים בכבוד והדר וגם הסובב על ראשו לפני השלחן אשר לפני ה' ויהיה לזכרון בין עיניו הדברים אשר אומר בעצמו לפני השלחן לאמר אתקינו סעודתא דמלכא דא היא סעודתא דחקל תפוחין קדישין הי'. ובכן אם כבל נפש הוא ירלה ורעד יבא ם ותורא יפלה על ראשו בציותו מיסב של שלחנו ויהיה מעוטף בכבוד והדר וירא לפני מי הוא יושב. ויתב בתיבות לא מועם פ"ו. וגם ישנו ליזם מהדר הסרילים השטנים קמום רחם וימצו חם כולאים וימלכו ויעסו מוקים. ותשלחי רגל השור והמגור לפני השלחן אשר לפני ה'. והם עומדים עם גם כלי כסות ולנוס אחי לכם שמעמידים להכות בגולשם על שעה ויסד דרלאן לכל בשר. אמרו חז"ל (במס' שבת קיח:) כל המענג את השבת נותנין לו כל משאלות לבו שנא' והתענג על ה'

עץ יוסף

סדר דין דאפשבלין הקדושה דמארסון וכלהה תלקסון שכ"ע. ותפ' בא דף ל"ח ע"א וז"ל תחלה כל זמנין וחגין ושבתין כלהו דוכרנא להאי (פי' על יציאת מצרים). ועל האי אתקיימו כלהו דאלמלא האי לא הוי נטירא דזמנין וחגין ושבתין ובג"כ לא אשתני דוכרנא דמצרים מכל זמנין וחגין ושבתין עכ"ל: כי בנו בחרת. שנאמר ויבחר בכם: ואותנו קדשת מכל העמים. שנאמר ולהיותך עם קדוש: ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו. שאין בשבת קרבן תפלה כמו ביו"ט חג כדי שלא להזכיר שום רמז שום חגה: באי"י מקדש השבת. שנאמר ויקדש אותו. כי השם מקדשו ולא ישראל. משא"כ יו"ט ישראל מקדשין:

דובר שלום

אמר זכר למע"ב וכאן אמר זכר ליצ"מ. שכן סוברי שני הטעמים יחד. בדברות הראשונות נאמר כי ששת ימים עשה ה' וגו'. ובדברות שניות נאמר וזכרת כי עבד היית במצ"מ ומבואר במפרשי התורה שתועלת השבת זכר ליצ"מ הוא כדי שתשכן לנו מחנם בנם ולא לאחרים. זהו נמי שהוא זכר ליצ"מ לכן כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים:

עיון תפלה

ולא שהשבת עצמה זכר ליציאת מצרים (עוד פי' רש"י וכן כתב אבודרהם דף ריש פ"ג) והרמב"ן בפירושו התורה (דברים ה, טו) כתב כי שבת עצמה זכר ליציאת מצרים, כי בעבור היות יצ"מ מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול על כן אמר בכאן אם יעלה בלבך ספק על השבת המורה על החדוש החפץ והיכולת תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא לך לראיה ולזכר, והנה השבת זכר ליצ"מ ויצ"מ זכר לשבת וכו' עכ"ל.: כי בנו בחרת. לפי' הטור ואבודרהם גם זה נמשך על מקראי קדש שהם אות על בחירת ישראל: ואותנו קדשת מכל העמים. מן הלשון הזה משמע שגם לכל העמים יש קדושה, אלא שקדושת ישראל גדולה מקדושתם. וכן משמע בתנא דבי אליהו רבה ריש פרק ט' מעידני עלי שמים וארץ בין ישראל בין גוי בין עבד בין שפחה הכל לפי המעשה שהוא עושה רוח הקודש שורה עליו. כי כל מעשה טוב שהאדם עושה בבחירתו משרה עליו איזה מדרגה של רוה"ק, והיא המכשרת אותו לעשות דבר טוב שני, כמו שאמרו חכמים מצוה גוררת מצוה: ושבת קדשך. סמוך לחתימה מעין החתימה. — ובנוסח רב עמרם ושבת קדשו בשמחה הנחילנו וגו' בראשית תחלה למקראי וגו'. ונוסח מחזור ויטרי שוה לנוסח אשכנז רק שתחסרנה שם שתי וי"ין של ושבת קדשו ושבת קדשך. וברמב"ם הלכות שבת פרק כ"ט ה"ב ובנוסח התימנים תחסרנה רק שלש התיבות כי הוא יום (ברמב"ם תחסר גם הוי"ו של וברצון הנחלתנו). ובנוסח הספרדים לא נמצא כי הוא יום וגם כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים אין שם, כדי שיהיה מספר המלות של הברכה שוה למספר המלות של ויכלו השמים. ובנוסח רומא כי יום שבת תחלת מקראי קדש זכר וגו'. ונוסח אבודרהם שוה לנוסח רב עמרם. ונוסח הרמב"ן (דברים ה, טו) כי יום זה תחלה למקראי קדש:

אל

יתן לך משאלות לבך טוב. זה איני יודע מה הוא כשהוא אומר וקראת לשבת ענג הוי אומר זה ענג שבת עכ"ל. והנה המתענג א"ע לתאות גופו לבד זה אינו נקרא מענג את השבת כי רק מענג את עצמו. והנביא אומר והתענג על ה' דיקא היינו שמתענג על הקדושה שמשיג ביום השבת ע"י תורה ותפלה. וגם התענוגי הגופיים יכוון לשמחה לשם עליון. ואיתא במדרש שאל מין אחד את ר"ע למה אתם עושים מועדים והלא כתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי. א"ל מי כתיב חדשי ומועדי חדשיכם ומועדיכם כתיב בזמן שאתם מכוונים להנאת גופכם בלבד הם שנואים אבל אם הם למועדי אינם שנואים ואינם עלי לטורח אלא אהובים וחביבים: כתב בספר עבודת הקודש אף שבשבת ויו"ט מותר לאכול ולשבוע. לא יאכל מה שתאוה נפש השוטים מתוק וקלוס דלא בבלען. כי אין הבלען נחשב לנחת אלא דדין כאסווי דדין והמאן מלקד ביניהם רחמנא ליצלן. ע"כ שומר נפשו ירחק מזה ע"כ: כתבו הספרים אותם המתאוים שמיהם כסף ומכבדים שבתות ה' ואינם חסים על ממונם הרבה בכל ומשום זה והכבודים אוספים טלה לגופם הגוף מלאו את כליהם כאשר יוכלון מאה ומלאו און להם לאמר כי לכבוד שבת הם עושים. ועניי עמו יתברך עוכרים ומטורים וכיוצא ע"ה ילאי הנפש נמוגים הם ואין איש שם על לב להתאבל עליהם. הלא אלה לא תתאפק ה' לאמר מי בקש זאת מידכם לכבד את שבתות להבלות בגן המלוכה לא ממשפטי השאל ומהלכו עם קדשי לא לנכבדיה על עניים שאומללים ואין מהם לא עוזר ולא תומך אל דוחקם ושוד עניים קרה במנחות ה' אבל כל השלום דעניים דעניים ובני האחרים שמה נגמר. ע"כ ירצה כל אדם לפי ערכו בעלה לעניים בע"ש ליתומים לשם לכבוד שבת ולמעלה מזה השכר גם לכוון עניים שיהיו באכלו עמהו בכל ג' סעודות. והנה להמשיך בני תורה מדי שבת בשבתו. ועי"ן ידים ג"כ מהעני בן תורה האוכל אצלו יאמר ד"ת בכל סעודה וסעודה. וזה דבר גדול ורב למאד. כמבואר בזוה"ק פ' עקב ח"ל עשרה דברים צריך אדם לתעבד בסעודתא. חד נטילת ידים. תניינא למקבלא תרי ככרות לשבת. תליתאה לתקלא תלת סעודתין ולאוספא מחול על הקודש. רביעאה לאגהא תורה בסעודתא כמה דאוקמוה עלך בלשון ומורה וכו'. חמישאה טוב דוכלו. שתיתאה למהוי על פתורא מלי דאורייתא. שביעאה לאדכרא על פתורא בגין דעניין יתבון על פתורא. תמינאה נטילת ידים במים אחרונים. תשיעאה ברכת המזון. עשיראה כוס של ברכה עכ"ל. ח"ל עוד ט תלמידי חכמים דמסתכלין שבתות וימים טובים ומיכרים לטעמא להם בכל מיני מאכל ומשתה ולאשתכח טון מלאכין עילאין כוונא דרבא דאתמר ביה כבדתו בכבוד מקיים וכל מה דעבד בר נש לשבתות וי"ט אית לתעבד לכון. ומאן דעאל לון אייב הקב"ה ככי מאן דאשתכח כתגא חלף והכי דמשתכחת בני עשרה כלבות דמאלל טורחו ומכ"ש דמבזה כאלו מבזה שבתות וי"ט ואמרו אחרי מסגיאין דמבזה שבת ויו"ט כאלו כפר בעיקר עכ"ל: ויזכה אדם לכבד את ה' מהונו ומגרונו לומר זמירות בשבת על השלחן. ח"ל זוה"ק בפ' עקב דף רע"ב ע"ב ובשבת בכל מלוי צריך לאוספא מחול על הקודש ט' וצריכין לאתפרא עיניה ומחזה לפתורא ט' עכ"ל בקיצור:

זמירות ליל שבת

זה הזמר מיוסד מן חרוז שני ושלשה ע"ס א"ב וכל חלק הרביעי מן כל חרוז לקוח מן פסוק אחד. ובחרוז הראשון מפני ענותנותו של המחבר הזה שמו בראשי תיבות שניות של ג' חלקי החרוז הזה מקדש שומר הרבה ר"ת משה:

כָּל־מְקַדֵּשׁ שְׁבִיעִי כָּרָאוּי לוֹ, כָּל־שׁוֹמֵר שַׁבָּת כַּדָּת מֵחַלְּלוֹ. שְׂכָרוֹ הַרְבֵּה מְאֹד עַל־פִּי פָעֳלוֹ. אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דִּגְלוֹ׃ א אֹהֲבֵי יְהֹוָה הַמְחַכִּים בְּבִנְיַן אֲרִיאֵל. בְּיוֹם הַשַּׁבָּת (קֹדֶשׁ) שִׂישׂוּ וְשִׂמְחוּ כִּמְקַבְּלֵי מַתַּן נַחֲלִיאֵל.

א במדבר א, נב.

עץ יוסף

כל מקדש שביעי כראוי לו. כאשר יאתה לו לשבת: כדת מחללו. ר"ל מלחללו. והוא לשון הפסוק מחללו ישעיה (נ"ו ב') ודרשינן במסכת שבת אל תקרי מחללו אלא מחול לו. על כן אומר: שכרו הרבה. שמוחלין לו על עונותיו: איש על מחנהו. ר"ל כל אחד מקבל שכרו על מקומו בגן עדן: המחכים. המצפים: בבנין אריאל. בנין בהמ"ק: כמקבלי מתן נחליאל. התורה שנאמר וממתנה

עיון תפלה

כל מקדש שביעי. הפיוט הזה נמצא גם במחזור ויטרי בהגהת מנוים. מחרוז השני ואילך ע"ס א"ב, ובחרוז הראשון בראשי התיבות השניות חתום שם המחבר משה: כראוי לו. כראוי ליום השביעי: על פי פעלו וגו' ועל דגלו. כוון למאמרם בשבת (קי"ח א') כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים, בלי גבולים, שלא יצטרך להכנס בגבול חברו רק כל איש ואיש יחנה על מחנהו ועל דגלו של עצמו מבלי לנגוע במצר חברו כי יהיה לו רב, והוא על פי פעלו כפי פעולתו, כמו שהוא לא נתן גבולים לשמור השבת ולשמור הזמן כי הוסיף מחול על הקדש, כן לא יהיה גבולים לנחלתו: לבנין אריאל. הוא ביהמ"ק ע"ש שהיה (מדות פ"ד מ"ז) ההיכל צר מלאחריו ורחב מלפניו ודומה לארי שנאמר (ישעיה כט א) הוי אריאל אריאל. ורש"י פי' בשם יונתן שהוא המזבח ע"ש אש של מעלה שהיתה רובצת עליו כארי (יומא כ"א ע"ב): כמקבלי מתן נחליאל. כשמחת מקבלי התורה, וע"ש שדרשו (עירובין נ"ד א') ומכיון

גם שאו ידכם קדש ואמרו לאל. ברוך יהוה אשר נתן מנוחה לעמו ישראל: דורשי יהוה זרע אברהם אוהבו. המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבא. ושמחים לשמרו ולערב עירובו. זה היום עשה יהוה נגילה ונשמחה בו: זכרו תורת משה במצות שבת גרוסה. חרותה ליום השביעי ככלה בין רעותיה משובצה. טהורים יירשוה ויקדשוה במאמר כל אשר עשה. ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה: יום קדוש הוא מבואו ועד צאתו. כל זרע יעקב יכבדוהו כדבר המלך ודתו. לנוח בו ולשמוח בתענוג אכול ושתו. כל עדת ישראל יעשו אתו: משוך חסדך ליודעיך אל קנא ונוקם.

עיון יוסף

נחליאל: גם שאו ידכם קדש ה'. גם הרימו ידיכם בקודש ואמרו לאל ברוך ה': המאחרים לצאת. היינו שמוסיפין מחול על הקודש: וממהרים לבא. בתוספת שבת. ובמכילתא איתא בדברות הראשונות כתיב זכור ובדברות אחרונות כתיב שמור. זכור מלפניו ושמור מלאחריו מכאן שמוסיפין מחול על הקודש בין מלפניו ובין מלאחריו *) ושמור פי' ממתין ואביו שמר את הדבר שפי' שהמתין: זכרו תורת משה במצות שבת גרוסה. ר"ל תקיימו את השבת כאשר היא כתובה בתורה שבע"פ באריכה. כי בתורה משה הלכותיה מועטים כמו שאמרו במסכת חגיגה דף י' הלכות שבת הם כהררים התלוים בשערה מקרא מועט והלכות מרובים: חרותה. השבת נחקק במצות נאות כאשר כלה בין רעותיה המוכללת בקשוטין. עוד י"ל חרותה גזירי"ו וקאי על ישראל שהם בני חורין בשבת ככלה ה'. עוד י"ל חרותה כו' ע"ד שאחז"ל הכל מודים שבשבת ניתנה תורה: טהורים. אלו ישראל: יירשוה. מורישים את השבת לבניהם: ויקדשוה. על הכוס: במאמר כל אשר עשה. ר"ל שמקדשין על הכוס ואומרים ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: כדבר. כדבר המלך ודתו. כדבר ה' ותורתו: ליודעיך. לישראל שיודעים אותך:

מסרי

עיון תפלה

שמתנה זו במתנה נתנו אל שלמור וממתנה נחליאל. ובמחזור ויטרי מתן דת נחליאל: שאו ידכם. (תהלים קלד, ב): ברוך ה'. (מ"א ח, נו): זרע אברהם. עפ"י (ישעיה מא, ח) זרע אברהם אוהבי: המאחרים לצאת. עי' פסחים (ק"ה ב') שאני וכו' ובתוס' תמהים על המשניות (שבת פרק ב' משנה ז') ספק חשכה דלכאורה היה נראה לחלק בבין השמשות של מוצאי יומא מביה"ש של מוצאי יומא משום חזקת היום (ובאמת לא שייך למימר הכי. דחזקה היא דוקא בגוף אחד כמו ספק טמא ספק טהור אבל ספק החלל ספק לא החלל, אבל לאוקמי ספק רגע זה על חזקת רגע הקודם לא שייך למימר, שהרי הרגעים מתחלפים זה אחר זה), והנהי שהיינו בדרך לא זו אף זו קאמרו, לא זו בלבד שמאחרים לצאת משום חומרא דחזקת שבת, אלא אף ממהרים לבוא מגלי היום על קולא דחזקת חול: ושמחים. כ"ה במחזור ויטרי וטו"ז: ולערב עירובו. עירובי חצרות ותחומין. ובמחזור ויטרי הגירסא ולשרוב מערבו, אולי צ"ל מלערוב כמ"ש והכוונה שמשמרים את יום השבת מחללו ומונעין מלבא"ע (יחזקאל כב, ט) לעתי מערבך: זה היום. (תהלים קיח, כד): זכרו וגו' במצוות שבת גרוסה. כ"ה במחזור ויטרי ובכ"י, והכוונה — זכרו לשמור את השבת ע"פ תורת משה אבל דוקא כמו שהיא גרוסה בפה ע"פ קבלת חז"ל לא כמו שהיא כתובה בכתב, כי על פי הכתב אי אפשר לדעת שום נדר מגדריה; וגרם היא על התושבע"פ כמו בת"י לשיר השירים פסוק יפקי דיהב לן אורייתא כתיבא על תרין לוחי אבניא ושתא סדרי משנה ותלמודא (יהב לן) בגירסא, וכ"ה בכל התלמוד: חרותה ביום השביעי. כ"ה במחזור ויטרי בכ"ת, והכוונה שמצות שבת נחרתה על הלוחות ביום השבת, כמו שאמרו (שבת פ"ו ב') דכו"ע בשבת ניתנה תורה לישראל: ככלה בין רעותיה. במחזור ויטרי ככלה בין שתי רעותיה, השבת משובצה בלוחות ככלה בין רעותיה, כמו שהכלה נלוית ונכרת מבין רעותיה כן השבת נלוית ונכרת מתוך יתר הדברות, לפי שיום ניתנן שבת היה: טהורים. בהרבה סדורים מצאתי לעיל בד"ס ויטרי ערב ויסי נכר: יום קדוש הוא. במחזור ויטרי יום זה קדוש הוא מבואו ועד צאתו, כל ישראל כבדוהו כמשפט המלך ודתו (כמו שגזר עליהם) לנוח בו ולשמוח בתענוג שבת אכול ושתה: כל עדת. (שמות יב, מז): משוך חסדך. עפ"י (תהלים לו, יא): אל קנא

ונוקם

---

*) והסורה הטעם בכבת (מכילתא שמות פ"ז פ"ב) ולכן קיימו תוספת שבת ביום הסוף ביציאת השבת. ובתוס' שאמרים קיימו גם בכניסתה. ואף שכתב: שמרו אל הטעם נשמרים אבל תוספת שבת לא נמנו עד שגלות הדברים. (מכילתא בבן):

נוֹטְרֵי לְיוֹם הַשְּׁבִיעִי זָכוֹר וְשָׁמוֹר לְהָקֵם. שַׂמְּחֵם בְּבִנְיַן שָׁלֵם בְּאוֹר פָּנֶיךָ תַּבְהִיקֵם. יִרְוְיֻן מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ וְנַחַל עֲדָנֶיךָ תַשְׁקֵם: עֲזוֹר לַשּׁוֹבְתִים בַּשְּׁבִיעִי בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר עוֹלָמִים. פּוֹסְעִים בּוֹ פְּסִיעָה קְטַנָּה סוֹעֲדִים בּוֹ לְבָרֵךְ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים. צִדְקָתָם תַּצְהִיר כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים. יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אַהֲבַת תָּמִים. יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים:

זה חבר גם המחבר משה וחתם שמו בג' ראשי החרוזות הראשונות מנוחה שמי הוא:

מְנוּחָה וְשִׂמְחָה אוֹר לַיְּהוּדִים. יוֹם שַׁבָּתוֹן יוֹם מַחֲמַדִּים. שׁוֹמְרָיו וְזוֹכְרָיו הֵמָּה מְעִידִים. כִּי לְשִׁשָּׁה כֹּל בְּרוּאִים וְעוֹמְדִים: שְׁמֵי שָׁמַיִם אֶרֶץ וְיַמִּים.

עץ יוסף

נוטרי כו'. ממתינים ומצפים ליום השביעי: זכור ושמור להקם. כדי לקיים זכור שבדברות ראשונות ושמור שבדברות שניות. והכונה כי זכור הוא מחד בשבא לשבתא כמאחז"ל (ביצה דף טז.) ושמור פירושו לשון המתנה שמשמר וממתין בכלות לבו לומר מתי יעברו ימי החול ויגיע שבת לקיים מצות בוראו לעשות נחת רוח לפניו ית'. וזהו שאמר נוטרי ליום השביעי כו' פי' שנוטר ומשמר ליום השביעי בששת הימים כדי להיות זכור ושמור לקיים. נוטר לשון המתנה כמו ואביו שמר את הדבר ותרגומו נטר: בבנין שלם. בבנין ירושלים כמו שנאמר ויהי בשלם סכו: תבהיקם. לשון מבהיק (בנ"א מאירין בנתין): מדשן ביתך. משומן הטעמי ביתך: בחריש ובקציר. ע"ש הפסוק (שמות לד, כא) בחריש ובקציר תשבות: פוסעים בו כו'. כמו שאחז"ל אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת: תצהיר. לשון צהרים (ובנ"א כאור מאירין): כאור שבעת כו'. כחמה שהיתה מאירה בשבעת ימי בראשית כי אשר כך גנזה הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא: שומריו. שומרי שבת: וזוכריו. על היין: המה מעידים כי לששה. ימים הכל נבראו ע"ד שאמרו במסכת שבת (דף קיט:) כל המתפלל ויכולו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעב"ר. ומפרש והולך מעשה בראשית מה הם. שמי שמים כו' תמן ואלם כו'

עיון תפלה

תוקם. כתב הגרי"ח חזות ז"ל במחברת ציון הדב זה מיוסד על המדרש ב"ר פרשה מ"ט ר' יונתן אומר בשר ודם קנאה כובשתו אבל הקב"ה כובש את הקנאה שנאמר אל קנוא ונוקם ה' (אל ואדון ומושל על הקנאה והנקמה), לכן הוא מבקש מהשם למשוך חסד ליודעיו ולבלתי הנקם מהם על עונותיהם באשר הוא מושל על המדות האלה ויכול לכבוש אותן. והנה אחד אמר שעל"ז יתפרשו גם דברי הפייטן בליל יוה"כ בפיוט כי הנה כחומר כן אנחנו בידך אל קנוא ונוקם לברית הבט וגו': נוטרי יום שביעי בזכור ושמור להקם. כן הוא במחזור ויטרי, שמשמרים שבת לקיים גם זכור ושמור שעשה ובלא תעשה: שמחם בבנין שלם. ירושלים נקראת שלם (תהלים עו, ג), ובב"ר פנ"ו סי' י' אברהם קרא אותו יראה שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה (בראשית כב, יד), שם קרא אותו שלם שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (שם יד, יח), אמר הקב"ה אם קורא אני אותו יראה „שם" אדם צדיק מתרעם ואם קורא אני אותו שלם אברהם אדם צדיק מתרעם, אלא הריני קורא אותו ירושלים כמו שקראו שניהם, יראה שלם ירושלים, ע"כ: תבהיקם. ממש עדו (פ"ב שם יג) מהורגם מזו יקרים שבהיקן שמי גמים: ירוון. (תהלים לו, ט): עזור לשובתים. במחזור ויטרי עזר שובתים: בחריש ובקציר לעולמים. כ"ה במחזור ויטרי ובמח"ז, עזר לשלמים אותם השובתים בשבת אפי' בזמן החריש והקציר, עפ"ש (שמות לד, כא) בחריש ובקציר תשבות: פסיעה קטנה. בשבת (קי"ג ב') אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת, ועי' ברכות (ו' ע"ב): וסועדים בו. כ"ה במח"ו סי"ז: לברך. תכלית סעודתם היא לברך את ה': שלש פעמים. כדהיא (שבת קי"ז ב') כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלש: תצהיר. תורח: אהבת תמים. כצ"ל וכ"ה במח"ו ע"ש שכתוב (ש"א יד, מא), הבה תמים את דבריך ושבה כאשר לברת נשלם שכר טוב לשומרי שבת. והן שהכרה במח"ז, ומה במגלת בסדורים אהבת תמים, תשועת עולמים, אין זה מן הפייטן. — וגם במחזור ויטרי נמצא אחר חרוז זה עוד חרוז אחד שאינו בסדורינו אז שם במצותיך וטהרם כעצם השמים לטהר, רוחך תניחמו כבהמה תרד בבקעה מן ההר (עפ"ש ישעיה סג, יד) כבהמה בבקעה תרד רוח ה' תניחנו) שבתם השקם בנחלת הסהר (שבת שבס שומרים תשקן אותם בנחלת הסהר, עפ"ש (שה"ש ז, ג) שררך אגן הסהר הוא ביהמ"ק שבו משקים לשכת הגזית, ערש"י ובמדבר רבה פ"א סי' ד') כנחלים נטיו כגנות עלי נהר (במדבר כד, ו): [וכן היא הנוסחא בסדורו של רש"י בכ"י שנמצא ביד הר"ש בובער ז"ל]:

כָּל־צְבָא מָרוֹם גְּבוֹהִים וְרָמִים. תַּנִּין וְאָדָם וְחַיַּת רְאֵמִים. כִּי בְּיָהּ יְהוָֹה צוּר עוֹלָמִים: הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר לְעַם סְגֻלָּתוֹ. שָׁמוֹר לְקַדְּשׁוֹ מִבּוֹאוֹ וְעַד צֵאתוֹ. שַׁבַּת קֹדֶשׁ יוֹם חֶמְדָּתוֹ. כִּי בוֹ שָׁבַת אֵל מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ: בְּמִצְוַת שַׁבָּת אֵל יַחֲלִיצָךְ. קוּם קְרָא אֵלָיו יָחִישׁ לְאַמְּצָךְ. נִשְׁמַת כָּל־חַי וְגַם נַעֲרִיצָךְ. אֱכוֹל בְּשִׂמְחָה כִּי כְבָר רָצָךְ: בְּמִשְׁנֶה לֶחֶם וְקִדּוּשׁ רַבָּה. בְּרֹב מַטְעַמִּים וְרוּחַ נְדִיבָה. יִזְכּוּ לְרַב טוּב הַמִּתְעַנְּגִים בָּהּ. בְּבִיאַת גּוֹאֵל לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא:

זה הזמר שם המחבר מנחם והסימן מתחיל מהתרוז השני מערב נחלת ואילך מעין:

מַה־יְּדִידוּת מְנוּחָתֵךְ: אַתְּ שַׁבָּת הַמַּלְכָּה. בְּכֵן נָרוּץ לִקְרָאתֵךְ. בֹּאִי כַלָּה נְסוּכָה. לְבוּשׁ בִּגְדֵי חֲמוּדוֹת. לְהַדְלִיק נֵר בִּבְרָכָה. וַתֵּכֶל כָּל־הָעֲבוֹדוֹת. לֹא תַעֲשׂוּ מְלָאכָה: לְהִתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים. בַּרְבּוּרִים וּשְׂלָיו וְדָגִים: מֵעֶרֶב מַזְמִינִים: כָּל־מִינֵי מַטְעַמִּים. מִבְּעוֹד יוֹם מוּכָנִים. תַּרְנְגוֹלִים מְפֻטָּמִים. וְלַעֲרוֹךְ כַּמָּה מִינִים. שְׁתוֹת יֵינוֹת מְבֻשָּׂמִים. וְתַפְנוּקֵי מַעֲדַנִּים בְּכָל־שָׁלֹשׁ פְּעָמִים: להתענג נַחֲלַת יַעֲקֹב יִירָשׁ. בְּלִי מְצָרִים נַחֲלָה. וִיכַבְּדוּהוּ עָשִׁיר וָרָשׁ. וְתִזְכּוּ לִגְאֻלָּה: יוֹם שַׁבָּת אִם תִּשְׁמֹרוּ וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹדוּ. וּבַשְּׁבִיעִי נָגִילָה: להתענג [א]חֲפָצֶיךָ בּוֹ אֲסוּרִים. וְגַם לַחֲשׁוֹב חֶשְׁבּוֹנוֹת. הִרְהוּרִים מֻתָּרִים. וּלְשַׁדֵּךְ הַבָּנוֹת. וְתִינוֹק לְלַמְּדוֹ סֵפֶר: לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינוֹת. וְלַהֲגוֹת בְּאִמְרֵי

א ישעיה נח, ג.

עץ יוסף

פי': כי ביה ה'. כי השמים נבראו באות יו"ד והארץ באות ה"א כמו שפירש"י עה"פ אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם: יחליצך. יחזקך: קום קרא כו'. קום והתפלל אל ה' ויחיש ויתהר לאמצך פי' לחזק. ומפרש מה תתפלל: נשמת כל חי. כמו שאנו אומרים בתפלת שחרית: וגם. קדושת נעריצך. לאחר התפלה: אכול בשמחה. לאמך. כי כבר רצך. אלהים בתפלתך. והוא מיוסד על שם הפסוק בקהלת (ט, ז) לך אכול בשמחה לחמך וגו' כי כבר רצה האלהים את מעשיך: ורוח נדיבה. כמו וברוח נדיבה. ר"ל ליתן ממאכלי שבת לעניים כמבואר בזה"ק שהבאתי לעיל:

מה ידידות. ע"ש הפסוק מה ידידות משכנותיך: את שבת המלכה בכן נרוץ לקראתך. ע"ד שאמר רבי חנינא בואי ונצא לקראת שבת המלכה. רבי ינאי אמר בואי כלה (שבת קיט. ב"ק פ' המניח): נסוכה. לשון שררה ומשיחה. כמו ואני נסכתי מלכי: לבוש. כמו ללבוש: ברבורים. כמו (במ"א ה, ג) לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים. ושליו. מין עוף: מערב. מערב שבת:

ותפנוקי. ל' עונג כמו מפנק מנער עבדו (משלי כט, כא): נחלת יעקב יירש בלי מצרים. ע"ד שאמרו במסכת שבת (דף קיח.) כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר והאכלתיך נחלת יעקב אביך לא כאברהם כו' אלא כיעקב שכתוב בו ופרצת ימה כו': ותזכו לגאולה. כמו שאמרו שם אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד היו נגאלין שנאמר אשר ישמרו את שבתותי וכתיב בתריה והביאותים אל הר קדשי: חפציך אסורים. ע"פ הפסוק ממצוא חפצך ודבר דבר ודרשו חז"ל דבור אסור הרהור מותר. גם דרשו חפציך אסור חפצי שמים מותר. משדכין על התינוקות ליארס בשבת ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות (שבת קנ.) ופירש"י דללמד אומנות נמי מצוה היא דכל שאינו מלמדו אומנות מלמדו לסטות. ומצוה ילפינן מקרא בקידושין דף ל'. גם אי' שם בשבת דף הנ"ל חשבונות שעברו ושעתידין להיות אסור לחשבן כו' ע"ש: למנצח בנגינות. שידע התינוק להלל להקב"ה: *) ולהגות באמרי ספר כו'. שידע לדבר באמרי התורה שהם משופרים

ויפים

*) למנצח בנגינות. כלומר שמותר לדבר עם המנגן. פירש"י א"ע ללמד להתינוק רק שלא יחכיר על פסוק דמים כמבואר (במ"א ש"ו). והנה בגמ' נדרים ל"ז איתא דאסור ללמד בשכר תשב"ם רק מקרא שרי ללמד בשכר שמור פיסוק טעמים. וי"ל כאן והשתק ללמוד ספר. שמותר לשכור מלמד זוקא במקרא שיש בו ענינים של פסק טעמים (ס' תפוב עגן).

שמר. בכל פנות ומחנות: (מנוחה*) ההולך תהא בנחת. ענג קרא לשבת והשנה משבחת. כדת נפש משיבת. כבן נפשי לך ערגה. ולנוח כחבת. כשושנים סוגה. בו ינוחו בן ובת: מנוחה מעין עולם הבא. יום שבת מנוחה. כל המתענגים בה. יזכו לרב שמחה. מחבלי משיח. יצלו לרוחה. פדותנו תצמיח. ונס יגון ואנחה: מנוחה

זה הזמר שם מחברו מרדכי בר יצחק חזק ונחתם בראשי החרוזות ס': ראה דגל בטוב יוסי בראשם יצו חסדו קדוש חי וקיף:

מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים. את שבת משוש נוגים. לך בשר ודגים. נבונים מבעוד יום: מערב עד ערב לב חדים. בבא עתך עת דודים. גיל וששון ליהודים. למצא פדיום: ואת ענג להתענג במטעמים. בתענוגות בני אדם. ויין כי יתאדם. ושאר משקים: ראה וקדש ביום קדש: עלי יין זכרהו. ואם אין עלי לחם בצע. בעין יפה לקדש: שמרהו כהלכותיו מעבודות. מאבות ותולדות. שיר לאל תן להודות. זכר לקדש: כל שומר יום שבת מחללו. מחוללו ימחול מעלו. ובא גואלו שמו שילה. יובל שי

*) משות כוא בסדורים שנדפס מחו ההולך קודם מזו מעין עולם הבא (מסי' עג).

עץ יוסף

ויפים. בכל מקומות ומחנות: ההולך תהא בנחת. כי אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת כמו שדרשו חז"ל (תנחומא סדר בראשית) מעשות דרכיך שלא יהא הלוך בשבת כהלוך בחול ועי"ש ובברכות פ"ק: ענג קרא סקו"ף נ"ל בשו"א: והשנה משובחת. ר"ל השינה בשבת משובחת וכמו שאמרו רמז ע"ז בתיבת שב"ת שינה בשבת תענוג. אך ורק אם השינה היא כדת להשיב נפש לבד ולא לישון כל היום ולבטל מהתורה. אלא תיכף אחר השינה מועטת יקום ויעסוק בתורה: כבן נפשי לך ערגה. ע"ד הפסוק כאיל תערוג וגו' כן נפשי תערוג אליך אלהים: ולנוח כחבת כשושנים סוגה. פי' שינוחו במקומם באהבה ולא יצאו חוץ לתחום. כמו שושנה שהיא גדורה ומסוייגת כך ישראל הם מסויגים וגדורים במצות שבת ואינם יוצאים חוץ לתחום. וי"א כשושנים סוגה. ופי' ישראל שהם מסויגים בתורה שהיא רכה כשושנה ועיין פירש"י שה"ש: מעין עולם הבא. ע"ד שאמרו בפרק הרואה ג' דברים מעין עולם הבא שבת ושמש כו': מחבלי משיח. כמו שאמרו כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצל משלש פורעניות מחבלו של משיח כו':

מה יפית. שיר וכו ח' בתים ובכ"א ב' חרוזים. ג' בסיום שוה וגג' בסיום משונה. וכ"א מהב' חלוק לג' בסיום שוה (כמנוקד בשתי נקודות) המשונה מסיום שלו. וגג' חלוק לד'. א"ד בסיום שוה. וב"ג בסיום שוה משונה. ושל בתחלת כל חרוז ג' או ד' מלות שוין בנקודם או באות. ובראשי הבתים חתום מרדכי בר יצחק חזק (מס' בית אל):

מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים. פי' אהבת הקב"ה יותר ניכר ביום התענוגים ר"ל בשבתות וכי"ט שעל ידי המנוחה והשמחה אור החכמה והשכל נתוסף באדם. וכן האדם שוגע בתענוגים אחר למאוס בהם לפי שרואה שתענוגי גוף אינן קיימין ולא סונה טעמו אל תענג בכלי ועסק בתורה ושירות ותשבחות. ואמ"כ נ"ל ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך שפי' שע"י תענוג הגוף מכיר אדם כמה יפה וכמה נעים אהבת השם יתברך (ספר אגרת הטיול): משוש נוגים. משמח נפשות נוגים ואבלים: מערב כו' לב חדים. לבבות ישראל שמחים מערב עד ערב: בבוא עתך. את. עת דודים: גיל וששון. שמחים וששים היהודים: למצוא פדיום. ומצפים שיבא הגואל לפדותם. כי קבלתם שיבא אליהו במוצ"ש: ואת עונג. ואתה היא עונג שמענג נפשך בממתקים ובתפנוג ובשמחת בני אדם: ויין כי יתאדם. ונכ ביין אדום: ושאר משקים. וגם בשאר משקים: ראה וקדש ביום קודש. תחלה לעשות קידוש ביום שבת קודש: עלי יין זכרהו. ולכתחלה תעשה קידוש על יין: ואם אין. ואם אין יין: עלי לחם בצע. על לחם תעשה הסעודה וקידוש: בעין יפה לקדשו. ותעשה הקידוש בעין יפה: מעבודות. מלעשות עבודה ומלאכה. ולא תעשה אב מלאכה או תולדה: שיר לאל תן להודות. פי' שתאמר מזמור שיר ליום השבת: מחוללו. טרלא: ימחול מעלו. ימחול לו מה שמעל וחטא כנגדו. וכמו שאמרו במסכת שבת א"ת מחללו אלא מחול לו: שמו שילה. יובל שי לו. ע"ש הפסוק עד כי יבא שילה. ועי"ש הפסוק בירמיה

כו: דבר סמן טוב לך, זכרון ואות דגל. ספו מזון המתגלגל, בכל יום נח בעם
סגל. ישבתו וישקטו: השורדים ולא נחים עדי שש. והשלישם לחמש. בגדי
שש וגם משי. לכבודך יעטו: ואמרו באי כלה מהר תאחרי. תן שלחן וגם
ערכה, ערוכים כי בא אורך. קומי אורי: כבוד יהוה עליך כאור זרח. בעת יצר
בלי טרח. קצות מערב וגם מזרח. צפון ותימן: עליונים ותחתונים במאמרו.
עלי תבל שם אותו. ובחטוא יציר לוצרו. בקש להטמין ואת חלית פני קונך
ולא נטמן. יום אחד למוצאיו. ואז גנזו ליראיו. יין עסיס ומן: יהי לברכה
ולשמרה ותצל מכל רע. וישכון בצל עצי עדן. ושם אצל ישרים יתן:
סעודותיו ושבתותיו אשר שלש. כאיש ענו בדת פרש. במקרא חד היום
שלש. רמז שלשתן יעלה. אם שלש אלה יעשה לה. מחבלים וגם צירים.
ינצלו בלי מצרים. יירש נחלה: ברכות יעטה מורה בראשיתך. ויש תקוה
לאחריתך. וישובו בנים בצאתך: להבדיל ישאו: כוס רויה. להלל יה.

עץ יוסף

(ד' יב): דבר סימן טוב לך. הוכל אתה ליקח לך סימן טוב שזה היום הוא יום שבת קודש. והענין דברים. אחד המן. שבכל ימי השבוע היה יורד ובשבת לא היה יורד: ואות. שנית יש לך מן דגל. דאי' בילקוט ראובני בשמו בספר שכחת לקט בשם ספר הפליאה ח"ל דד' דגלים היו בכל דגל ג' אותיות כן השבטים חקוקים בתוך עמוד של ענן. דהיינו בדגל מחנה יהודה אותיות אי"ו. בדגל מחנה ראובן אותיות בנ"ע. בדגל מחנה אפרים אותיות רה"ק. בדגל מחנה דן אותיות מק"ב. וכל האותיות מיוו השכינה. ונשאר ה' מאברהם. הוסיף הקב"ה י' משמו. הפסיד הקב"ה עמוד הענן שהדגלים מסבבין אותו וקבועין בו אותן ב' אותיות י"ה. והיה מאיר ביום השמש ובלילה הירח. ובזה ידעו ישראל בין יום ובין לילה. ואותן ב' אותיות היו פורחין באב והגה נסים ונדים כל ימי השבוע לפעמים על דגל זה ולפעמים על דגל זה. ובמקום שהיו עומדים בשמקדש היום שם היו נחים ולא היו זזים ממקומם עד רגע מוצאי שבת אז היו חוזרין לפרוח כמנהגן בכ"ע. הרי יש לך סימן על שבת מן הדגל שעמדו שם האותיות. וסימן שלישי יש לך מן נכר שמבטיון. המתגלגל שאמו בכל יום. ובשבת הוא נח בעם. סגל. כישראל עם סגולה ישבתו וישקטו: השורדים כו'. האנשים שעוסקים וטורחים בפרנסתם ובעבודתם עד יום הששי. ואתה שבת תפלתם לחמשי. ובגדי שש וגם בגדי משי לכבודך יעטפו ויאמרו באי את שבת שנקראת כלה והנה את מתאחרת. ע"ד שאמרו (שבת קיט. ב"ק לב:) רבי ינאי מתעטף וקאי ואמר באי כלה באי כלה: קומי. את שבת קומי והאיר לי: בעת יצר. העולם בלי טורח: ובחטוא יציר. וכשחטא אדם הראשון שהיה יציר כפיו של הקב"ה: לוצרו. שהקב"ה צייר וברא אותו: בקשו להטמין. (מג"מ')

נקט הקב"ה להטמין אותו האור שהיו יכולים לראות בו מסוף העולם ועד סופו: ואת. שבת: חלית פני קונך. בקשת פני הקב"ה שלא יטמין אותו האור: ולא נטמן. אותו האור עד יום אחד למוצאיו. היינו עד יום א' שאחר שבת בראשית ואז גנזו ליראיו. גנזו לצדיקים לעתיד לבא. ותשאר כל זאת במדרש בראשית רבה פ' י"ב: יין עסיס. יין המתוק המשומר בענביו: ומן. גם המן: יהי. לעתיד לבא: לברכה ולשמרה. ויצל מכל רע. ע"ד שאמרו בשבת כל המקיים ג' סעודות ניצל כו' מחבלי משיח כו': ושם. בג"ע: אצל. האבות שנקראו ישרים. יתן: אשר שלש. אשר יקיים שלש סעודות: כאיש ענו. כמו משה רבינו: בדת פרש. בתורה פירש: במקרא חד. במקרא אחד תיבת היום שלש. כדכתיב שמות (טז, כה) ויאמר משה אכלהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה: רמז שלשתן. פי' בזה רמז משה לשלש סעודות כדאי' במסכת שבת (דף קי"ז ע"ב) ובמכילתא: יעלה. לגדולה: אם שלש אלה. הסעודות: יעשה לה. לשבת: מחבלים. מחבלי משיח: וגם צירים. כאבים כמו צירי יולדה והוא מלחמת של גוג. ודינה של גיהנם: ינצלו. אלו המקיימים שלש סעודות. כדאי' במסכת שבת (דף קי"ח ע"א) כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצל משלש פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג ע"ש: בלי מצרים יירש נחלה. כמו שאמרו שם כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלי מצרים ע"ש: ברכות יעטה מורה. עם ברכה יתעטף הקב"ה: בראשיתך. בראשית ביאתך אתה שבת: וישובו בנים. בני ישראל ישובו מגלות: בצאתך. אתה שבת. פי' קבלתם היתה אליהו במוצאי שבת. ויותר נראה לי שמתיבת באתך מתחיל חרוז אחר והכי קאמר ויש תקוה לאחריתך ושבו

בְּשִׁיר וָרֶנֶן. בְּקוֹל נְעִים קְרָא בְגָרוֹן. לְלַוֹּתְךָ כְּעִנְיַן אַהֲרֹן. בְּשִׁיר יִקְרָאוּ: כְּבוֹד מְלָכִים וְכָל־מְלָכִים לְלַוֹּתָם. הַפַּחוֹת וְהַסְּגָנִים. בְּשְׁבָחוֹת וּבִרְנָנִים. בְּכָל־עֵת צֵאתָם: יְצַו חַסְדּוֹ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב לַיִל וְיוֹמָם. וְאָז לָקוּם עַל מְקוֹמָם. וְנִצְּחוּ שִׁיר אֲשֶׁר זָמָם. בְּכָל־מִינֵי זֶמֶר: עֲלֵי עוֹלָה אֲשֶׁר כְּפוּלָה. בְּיוֹם שַׁבָּת. בְּאַהֲבַת יוֹם בְּרוֹב חִבַּת. עַם נָצוּר כְּאִישׁוֹן בַּת־עַיִן נִשְׁמָר: מִי יְפָאֵר גָּדֵל פְּאֵר הַמַּלְכָּה. מִטָּתָהּ אַפַּיִם. הֲלִיכָתָהּ אַלְפַּיִם אַמָּה אַרְכָּהּ. חַי וְקוּף מַה. בְּקוֹרְאֵי שְׁמָהּ. שׁוֹמֵעַ עֶלְיוֹן. וְאַל תֶּחֱרַשׁ לְרָשׁ וְאֶבְיוֹן. וְקַבֵּל נִיב וְגַם הִגָּיוֹן. לְבָבוֹ נִשְׁפָּל: מָזוֹן אֲרוּחָה. לְיוֹם מְנוּחָה. בְּעֵת יֶחְסַר. יָחֹן בְּפַת דָּג וּבָשָׂר. יֵשֵׁב כָּשֵׁר. בְּלִי מַחְסוֹר. לַחְמוֹ נִכְפָּל: יוֹם שְׁבִיעִי. כְּמֵרוֹעִי. אוֹי קָשְׁבוּ. בְּרֶדֶת דָּגָן שָׁמַיִם. בְּתֵת לָהֶם יוֹמַיִם: אִישׁ תַּחְתָּיו שְׁבוּ:

זה סימן שם המחבר יהונתן חזק והשם שמו נרמזו בחרוזים. יום. הבשר. ואם. בניה חי. נר תקותיו. זה. קולי:

יוֹם שַׁבָּת קֹדֶשׁ הוּא. אַשְׁרֵי הָאִישׁ שֶׁשּׁוֹמְרֵהוּ. וְעַל הַיַּיִן זָכְרֵהוּ: וְאַל יָשִׂים אֶל לִבּוֹ. הַכִּיס רֵק וְאֵין בּוֹ. יִשְׂמַח וְיִרְוֶה. וְאִם לֹוֶה. הַצּוּר יִפְרַע אֶת־חוֹבוֹ: הַבָּשָׂר יַיִן וְדָגִים. וְאַל יֶחְסַר בְּתַעֲנוּגִים. וְאִם־שֶׁלֹּא־אֱלֹוֶה לְפָנָיו צָגִים: זֶה יִהְיֶה שְׂכָרוֹ. אֲשֶׁר חָפֵץ בִּיקָרוֹ. יוֹסֵף חָצָה דָג. וּמָצָא מַרְגָּלִית בִּבְשָׂרוֹ: וְאִם שֻׁלְחָן כְּרַת

עץ יוסף

בנים ע"ד הכתוב ויש תקוה לאחריתך ושבו בנים לגבולם. כלומר להבדיל ישאו כו'. ר"ל במוצאי שבת להבדלה. ישאו וימלאו כוס רויה שהם של יין לכלל יש: בשיר ורנן. בשירות ורננות ובקול נעים תקרא בגרון במוצ"ש ללוות את השבת: ללותך כענין אהרן בשיר יקראו. השבת שמלוים אותך במוצ"ש כענין אהרן בשיר יקראו שמזמרים שיר ורנן של אליהו הנביא שהוא כמו אהרן וכמו שאחז"ל פינחס זה אליהו: כבוד. כמו שכבוד מלכים: וכל מלכים. וכל השרים: ללותם. יצאו: הפחות והסגנים. ומזמרים בשלוחם: בשבחות וברננים בכל עת צאתם. כך צריכים ללוות את השבת אף בצאתו. וז"ל הב"י בסי' ש' כתב בשבלי הלקט משל למלך שמלוים אותו ביציאתו כשם שמלוים אותו בכניסתו. ועל כן נהגו לומר במוצ"ש פיוטים וזמירות ללות את השבת כדרך שמלוין את המלך עכ"ל: יצו. הקב"ה: חסדיו. ויבנה לנו בית המקדש שהוא קדוש יעקב. ויהיה לנו קיום ליל ויומם. שבית השלישי לא יחרב לעולם. ואז נהיה כו' ינצחו שיר אשר זמם. אשר חשבו: עלי עולה אשר כפולה ביום שבת. כמו שנאמר על עולת התמיד. ומביא רש"י בספרי אלו מוסיפין לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד למדנו שהיא כפולה: עם. ישראל: נצור כאישון בת עין נשמר. ישראל השמורים כאישון בת עין: פאר המלכה. פאר של שבת מלכתא: מטתה אפים. שעל שתי חלות צריכין לבצוע. או הוא ע"ד הפסוק (שמואל א' א') מנה אחת אפים. שפי' כראוי לקבל בסבר פנים יפות. כן מטת ומאכלי שבת בכפל. או הטוב כמ"ד שהיה המן של יום השבת כפול מכמות וטעם במאכלתו: הליכתה אלפים אמה ארכה. תחום שבת: וקוף מה. מה אלו ישראל: בקוראי שמה. פי' כשיקראו בשמה. או שהוא קאי לשמה בקוראי שמך שמע עליון: וקבל ניב. וקבל דבור: וגם הגיון. וגם המחשבה. ע"ד והגיון לבי. מאותו שלבבו נשפל: מזון ארוחה ליום מנוחה בעת יחסר. ר"ל אם מזון וארוחה שטורח ע"ד וארוחתו ארוחת תמיד. יזמין ליום מנוחת שבת. בעת יחסר לו. ר"ל אף שיהיה דחוק ומ"מ יזמין ליום השבת מזון וארוחה כראוי. או יהיה שכרו. יוחן. מאת הקב"ה: בפת דג ובשר. וישב כשר בלי מחסור ולחמו יהיה נכפל לו: יום שביעי. מחזיקים ומקיימים ישראל: כמרועי אוי קשבו. כמו שקשבו ושמעו מפי משה רועה ישראל: ברדת דגן שמים. כשהוריד לנו הדגן מן השמים היינו המן: בתת לחם יומים. כשנתן לחם של שני ימים. או אמר משה לישראל. איש תחתיו שבו:

ואם לא שמור ישראל את השבת. כמו שאמרה גמ' כלה אמר הקב"ה לו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע: ואם שלא אלוה. יין בשר ודגים לפניו נאים ועומדים: זה יהיה שכרו. של. אשר חפץ ביקרו. של שבת. כמו יוסף. מוקיר שבת: חצה דג. פעם אחת שלה דג: ומצא מרגלית בבשרו. של דג שהיה שוה המרגלית תליסר עיליתא

שרוקה. ומלאך אל יענה ברוך. את יהיה זמן ארוך: ואלהיו יהיו קרואן. ומלאך
רע יענה אמן: בעל כרחו יספר שבתו. שמו יעלה כטוב שמן: נשים גרות
תדלקנה. וחק גרות תתקנה. ותכלות תפארתה תגן בעדן וכותן. יום בוא
עת לדתן. ואם לא עברו ונזהרו. אזי קרובה לדתן: תנו שבח ושירה. לאל
אשר שבת ברא. ולנו בו נתן תורה: קרא למשה מתנה. בבית גנזי היא
טמונה. לך יאתה וקח אותה. תנה לעדת מי מנה: נפש כי נאנחה. בא שבת
בא מנוחה. גיל וששון ושמחה: ברכו וקדשו במן: מלהדת לעם לא אלמן.
והשבת נפש משיבת. בפסת בר אשר טמן: חקותיה במרה. נצטוו באזהרה.
בהררים בשערה: תלוים הלכותיה. שומרי מצותיה. ינחלו ליום שכלו
שבת בצבאותיה: זה האות אשר שם אל. בינו ובין בני ישראל. ובשביעי
אשר האל: סמבטיון הנהר. שבכל יום רץ ותמהר. יוכיח בו מנוח. תשיב
למין אשר שאל: קולי*) קולות יהדלון. בעת שירי יגדלון. כי בשל הם

עץ יוסף

אליתא פי' שם כלי כן פי' ר"ת. דדיברי כדאי' במסכת שבת (דף קי"ט ע"א) ע"ש: ומלאך אל יענה ברוך כו'. הכוונה לזה דאי' שם ע"ב שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע"ש מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע. וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך. ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו: כרוזן. כאמרם: נשים גרות תדלקנה. הוא מיוסד על המשנה על שלשה דברים נשים מתות בשעת לידתן על שאין זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר: ואם לא עברו. על אלו שלשה דברים: ונזהרו. בהם: אזי. יהיה שכרן שתהיה קרובה לדתן. ולא יהיה להן צער לדה: ולנו בו נתן תורה. כמו שאמרו בשבת (דף פ"ו ע"ב) דכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל: קרא למשה מתנה. ע"ד שאמרו במסכת שבת (דף י' ע"ב) אמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני רוצה ליתנה לישראל: לך יאתה. לך היא ראויה: וקח אותה תנה לעדת. ישראל שנאמר בהם. כי מנה. עפר יעקב: ברכו וקדשו במן. כמו שאמרו על פסוק ויברך ויקדש אותו ברכו במן וקדשו במן שכל השבוע ירד להם שעור לגלגלת ובע"ש לחם משנה ובשבת לא ירד כלל: לעם לא אלמן. ע"ש הפסוק כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו: בפסת בר. במן: אשר טמן. מיום ע"ש על שבת: חקותיה במרה נצטוו באזהרה. שבמרה ניתנה להם מקצת פרשיות שבת ופרה אדומה ודינין כמו שמפורש בסנהדרין (דף נ"ו.): בהררים בשערה תלוים הלכותיה. כדאי' בחגיגה (דף י') הלכות שבת כהררים התלוים בשערה מקרא מועט והלכה מרובה: ליום שכולו שבת בצבאותיה. לעתיד לבא שיהיו כל נפלאות ישראל יחד: אשר שאל. אמר רבה: סמבטיון הנהר. כמו שאמרו במסכת שבת סמבטיון יוכיח: תשיב למין. כי כן השיב להמין אשר שאל מה יום מיומים: קולי קולות כו'. כל האחרון הוא בעל השיר משבח א"ע לאמר קולי קולות כו' בעת שיריו יגדלון. יגדלון פי'

*) קולי. כל קולות ושירי נגרי יפסקו בעת ביאת המשיח אשר שירי שיול כפל יגדלו. שכולם ישתקו וישמעו שירי. ולא ישיגו נגוני לניך בדרך השיר שנפל לחלקי ולשיר כמוני. כי אומר להם אתם מעסיכם ותרצו שאינכם כדאי שתשמעו במסגרת השיר הנאה רק לי. א"כ כל קולות שמנגנין יפסקו בשעת שאני משורר בקול אשר שירי יעלו כפל. והקולות אין משיגים נגוני בדרך שיר שנפל לחלקי. וכאלו אומר להם יתלקטו ושתקו ולא תשמעו במסגרת השיר הנאה כעת רק לי. ומ"כ בשם הגאון החסיד מנעלי"ו ז"ע. שזמר זה נאבד ממחבר הרי"י קודם שגמר אות ק'. ומצאו דרשן ובא לעיר א' והתפאר שחבר זמר חדש יפה לשבת. ובשבת באו אנשי העיר לשאלתו לשמוע דרשתו ושירו. ובמקרה בא גם הרי"י על שבת זו לעיר זו ויבא ג"כ לדרשן. וכששמע הזמר אמר כולו שלי והדרשן אמר לא כי. והעם צעקו בקולי קולות על הרי"י לגבר דבריו. ויאמר לדרשן אמור על מה מיוסד הזמר. ולא ידע. ויאמר הרי"י שמיוסד על שמו יהונתן חזק ולא נגמר אות ק'. ובייסנא בכבוד וגם לדרשן ואז חבר אות ק' על המאורע. ואמר שמעתה קולי קולות יפסקו בעת אמירה בקול שירי הגדלים כפל. ולא ישיגו ב"א נגוני בדרך השיר שנפל לחלקי וחברתיו. ואתם הדרשנים קפצו עצמכם בשירים שתחברו. ולא תשמעו במסגרת השיר שחברתי ונאה רק לו (מסדור בית יעקב).

גְּלוּ וְאַל יַשִּׂיגוּ גְבוּלִי: בְּאֹרַח שִׁיר גָּמַל סִכְלִי. הִתְקוֹשְׁשׁוּ וְאַל תִּשְׁפְּשׁוּ
נֶגֶד שִׁיר שָׁפְרָה לִּי: הִתְקוֹשְׁשׁוּ

סס סמחבר יצחק לוריא חזק א):

יוֹם זֶה לְיִשְׂרָאֵל אוֹרָה וְשִׂמְחָה: שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

צִוִּיתָ פִּקּוּדִים. בְּמַעֲמַד הַר סִינַי. שַׁבָּת וּמוֹעֲדִים. לִשְׁמוֹר בְּכָל שָׁנַי.
לַעֲרוֹךְ לְפָנַי. מַשְׂאֵת וַאֲרוּחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

חֶמְדַּת הַלְּבָבוֹת. לְאֻמָּה שְׁבוּרָה. לִנְפָשׁוֹת נִכְאָבוֹת. נְשָׁמָה יְתֵרָה.
לְנֶפֶשׁ מְצֵרָה. תָּסִיר אֲנָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

קִדַּשְׁתָּ בֵּרַכְתָּ. אוֹתוֹ מִכָּל יָמִים. בְּשֵׁשֶׁת כִּלִּיתָ. מְלֶאכֶת עוֹלָמִים. בּוֹ
מָצְאוּ עֲגוּמִים. הַשְׁקֵט וּבִטְחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

לְאִסּוּר מְלָאכָה. צִוִּיתָנוּ נוֹרָא. אֶזְכֶּה הוֹד מְלוּכָה. אִם שַׁבָּת אֶשְׁמְרָה.
אַקְרִיב שַׁי לַמּוֹרָא. מִנְחָה מֶרְקָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

חַדֵּשׁ מִקְדָּשֵׁנוּ. זָכְרָה נֶחֱרֶבֶת. טוּבְךָ מוֹשִׁיעֵנוּ. תְּנָה לַנֶּעֱצֶבֶת. בְּשַׁבָּת
יוֹשֶׁבֶת. בְּזֶמֶר וּשְׁבָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

שִׁיר אֶעֱרוֹךְ לְךָ. בִּנְגּוּן וּנְעִימָה. מוּל תִּפְאֶרֶת גָּדְלְךָ. נַפְשִׁי לְךָ כָּמַהּ.[ב]
לִסְגֻלָּה תְּמִימָה. קַיֵּם הַבְטָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

רְצֵה תְפִלָּתִי. כְּמוֹ קָרְבַּן נַחְשׁוֹן. וְיוֹם מְנוּחָתִי. בְּרִנָּה וּבְשָׂשׂוֹן. חָבִיב
כְּבַת אִישׁוֹן. בְּרוֹב הַצְלָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

יְשׁוּעָךְ קִוִּינוּ. יָהּ אַדִּיר אַדִּירִים. בֶּן דָּוִד מַלְכֵּנוּ. שְׁלַח נָא לַעֲבָרִים.
וְיִקְרָא לִדְרוֹרִים. רֶוַח וַהֲנָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

אָנָּא עֶלְיוֹן נוֹרָא. הַבִּיטָה עָנֵנוּ. פְּדֵנוּ בִּמְהֵרָה. חָנֵּנוּ חָנֵּנוּ. שַׂמַּח נַפְשֵׁנוּ.
בְּאוֹר וְשִׂמְחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

זְכוֹר קָדוֹשׁ לָנוּ. בִּזְכוּת יְקָרַת הַיּוֹם. שְׁמוֹר נָא אוֹתָנוּ. בְּיוֹם זֶה וּבְכָל
יוֹם. דּוֹדִי צַח וְאָיוֹם. תָּבִיא רְוָחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה. לְיִשְׂרָאֵל הַשְׁמִיעָה. בְּבֹא חָזוֹן תְּשׁוּעָה. צוּר מַצְמִיחַ
יְשׁוּעָה. אוֹר שִׁמְשִׁי הוֹפִיעָה. תָּמִיד הַזְרִיחָה. שַׁבַּת מְנוּחָה: יום זה

עץ יוסף

סי׳ מגדל וקילוס. כי כן דרך בעל השיר לחרוז תלמידו ולקלס שיריו: ואל ישיגו גבולי. ר״ל שלים אחר לא ישיג גבולו בשירים: באורח שיר ט׳. ואומר כי גרלו נפל לו לשיר בעל שיר: התקוששו. קשטו עצמכם במעשים אחרית ולא תשמשו במר ובעפרש של השיר. או פירוש התקוששו שוכחו עצמכם: שפרה לי. שיפה לי. ולא נאמר:

א) מהזמר הזה לא נמצא בכל הסדורים רק חמשה חרוזים, והמה הנדפסים בגלותו כמו שנדפס במחבר יסד הפייטן „שבחי אלהים" (ושם וכלאך פנת הרמ״ס). ב) נ״ל בְּמִדָּה.

זמרות ליל שבת

זמר לרבי אברהם בן עזרא והתימן שמו בראשי החרוזים:

צמאה נפשי לאלהים לאל חי. לבי ובשרי ירננו אל אל חי:

אל אחד בראני , ואמר חי אני , כי לא יראני , האדם וחי: לבי
ברא כל בחכמה , בעצה ובמזמה , מאד נעלמה , מעיני כל חי: לבי
רם על כל כבודו , וכל פה יחוה הודו , ברוך אשר בידו , נפש כל חי: לבי
הבדיל נין תם , חקים להורותם , אשר יעשה אותם , האדם וחי: לבי
מי זה יצטדק , נמשל לאבק דק , אמת כי לא יצדק , לפניך כל חי: לבי
בלב יצר חשוב , כדמות חמת עכשוב , ואיככה ישוב , הבשר החי: לבי
נסוגים אם אבו , ומדרכם שבו , טרם ישכבו , בית מועד לכל חי: לבי
על כל אודך , כל פה תיחדך , פותח את ידך , ומשביע לכל חי: לבי
זכור אהבת קדומים , והחיה נרדמים , וקרב הימים , אשר בן ישי חי: לבי
ראה לגברת אמת , שפחה נואמת , לא כי בנך המת , ובני החי: לבי
הלא אלקיך מראש , חקק דמו חדוש , שפוך אף על ראש , השעיר החי: לבי
אקוד על אפי , ואפרוש לך כפי , עת כי אפתח פי , בנשמת כל חי: לבי

זה הזמר סימנו ישראל והסימן מתחיל בראשי החרוזות ונמצא בשבלי הלקט בשנויים קטנים:

יה רבון עלם ועלמיא. אנת הוא מלכא מלך מלכיא. עובד גבורתך ותמהיא. שפר קדמך להחויא: יה רבון
שבחין אסדר צפרא ורמשא. לך אלהא קדישא. די ברא כל נפשא. עירין קדישין ובני אנשא. חיות ברא ועופי שמיא: יה רבון
רברבין עובדיך ותקיפין. מכיך רמיא וזקיף כפיפין. לו יחיה גבר שנין אלפין. לא יעול גבורתך בחשבניא: יה רבון
אלהא די לה יקר ורבותא. פרוק ית ענך מפום אריותא. ואפיק ית עמך מגו גלותא. עמך (בש"א הגי' עמא) די בחרת מכל אמיא: יה רבון
למקדשך תוב ולקדש קדשין. אתר די בה יחדון רוחין ונפשין. ויזמרון לך שירין ורחשין. בירושלם קרתא דשופריא: יה רבון

*) בהרבה סדורים השמיטו את הזמר הזה, לפי שלא נמצא בכל שירי מיוחס "עזרא" כנ"ל, אבל במחזור ויטרי בקונטרס הפיוטים (סימן מ"ג) ובשבלי הלקט (דף ק"ח) נמצא כתוב הזה, ע"כ לא השמטנוה. המגיהים

עיון תפלה

יה רבון עלם. שיר ארמי, מחברו המשורר ר' ישראל נג'ארה בר' משה בר' לוי נג'ארה שהיה רב במדינת עזה (גאזה) בארץ הקדושה בתחלת המאה השלישית לאלף זה. חבר ספר זמירות ישראל. ותרגומו בעברית יה אדון כל העולמים, אתה הוא מלך מלכי המלכים, לך נאה — להגיד גבורתך ונפלאותיך: שבחין. שבחים אערכה בבקר ובערב, לך אל קדוש בורא כל נפש, מלאכי מרום וכל בני אדם, חיתו שדי ועוף השמים: רברבין. גדולים מעשיך ונוראים, משפיל רמים וזוקף כפופים, לו יחיה גבר אלף שנים לא יוכל לשער גבורתך; ונראה שצ"ל ישל׳ ועב על האדם, גם אלף שנים לא יספיקו לו לספרם (לצייר) גבורתך בחשבונו, ואם היה עב על הגבורה היה צ"ל תעול: אלהא. האל אשר לו הכבוד והגדולה, פדה נא את צאנך משני אריות, והוצא את עמך מתוך גלותם, עמך אשר בחרת מכל העמים: למקדשך. שובה למקדשך ולקדש הקדשים, מקום שמחת כל רוח ונפש, ויזמרו לך שם שיר ושבחת, בירושלים עיר כלילת יפי:

זמירות ליל שבת

שומר שבת אינו מדבר כלל מעניני חשבונו. רק אם שיר ושבח והלל לאמרו קודם ברכת המזון:

צור משלו אכלנו. ברכו אמוני. שבענו והותרנו כדבר יהוה: הזן את עולמו. רוענו אבינו. אכלנו את לחמו. ויינו שתינו. על כן נודה לשמו. ונהללו בפינו. אמרנו ועונים. אין קדוש כיהוה: צור בשיר וקול תודה נברך לאלהינו: על ארץ חמדה טובה. שהנחיל לאבותינו. מזון וצדה השביע לנפשנו. חסדו גבר עלינו ואמת יהוה: צור רחם בחסדך. על עמך צורנו. על ציון משכן כבודך. זבול בית תפארתנו. בן דוד עבדך. יבא ויגאלנו. רוח אפינו משיח יהוה: צור יבנה המקדש. עיר ציון תמלא. ושם נשיר שיר חדש. וברננה נעלה. הרחמן הנקדש. יתברך ויתעלה: על כוס יין מלא כברכת יהוה: צור

וקודם ברכת המזון על כל סעודות שבת ישול ידיו במים אחרונים ויאמר זה:

ידי אסחי אנא. לגבי חד מנא. לסטרא חורינא. דלית בה ממשא:

אזמן בתלתא. על כסא דברכתא. לעלת עלתא. עתיקא קדישא:

פירוש מנחת יעקב: ידי אסחי אנא לגבי חד מנא) בא לרמוז מה שכתב האר"י ז"ל מים אחרונים חובה כי מים אחרונים בכדי להסיר הזוהמא ובכדי ליתן חלק לסמאל הנקרא סמא ודוקא ירחץ בכלי ולא על גבי קרקע כי רוח רעה אין שורה אלא על גבי מקומות טמאים והרבות כדבר שאין בו ממש: (אזמן בתלתא) ר"ל בג' בני אדם אין השם לנקי רוחות כמו שאמרו שלשה אין מזיקין (בכסא דברכתא) כי כוס של ברכה מצטרף לטובה ולא לרעה כי כוס מקבל כל סדירים ולכן כוס במספר אלהים רק משורר ברכה למעלה מאין סוף הנקרא עילת כל העילות ועתיקא קדישא:

כתוב בכתבי האריז"ל בליל שבת יהיה אחר בהמ"ז על השלחן מכוס של ברכת המזון מעט יין וקצת פת מן הלחם והוא לסמוך שפע ברכה מן השבת לכל השבוע. אבל יזהר שלא יהיה לחם שלם על השלחן: (שיר המעלות פי' לעולם וכו' ס"ו) ויתחיל תמיד אחר זימון ואף אם ביחיד בלא זימון יברך על הכוס אחר בהמ"ז כי מצוה להרבות בברכות בשבת כדי להשלים מאה ברכות:

הנהגת ליל שבת

(בשמים ראש) מסקנת הגדול לאכול פת בליל שבת בין בשר בין חלב. והשום ישים מבשל (מגאת הגר"א): בתב מג"ס ממעשי מקכם אחד שאכל סעודה קודם שישכב אפילו בלשון הקודש (רא ... בין איך אויף מיר מקבל. אלס וואס מיר ווענן הייגט פרויימן וויל איך מארגען נים פאסטען) (יסיס מס מיכים). מוסו קבלה שלא יבא לו שום דבר רע בחלום. ואם חס ושלום יבא לו. לא יתם. כדי

דובר שלום

צור משלו אכלנו ברכו אמוני. איתא במ"ל הקדים הברכה אביון שמו של הקב"ה לכל טהר וכו'. נאמר שאכלנו ומשו מתוך נברכו אמר להם וכי מגלי אכלנו ובלא מאל כל הסעודה שלו אכלנו. סוזו והכה ושבעו לכי מאכל ושיש השולם. על מנין זה מיוסד הזמר. נאמר שאכלנו ומשו אומר הבעה"ב להמסובים לא מברכו אותי. רק ברכו אמוני לעל. כי משלו אכלנו כלו ולא משלי:

עיון תפלה

צור משלו אכלנו. רמוז לברכת המזון, ויש בו ענין כלם הברכות שבן מן התורה, הזן, הארץ, בונה ירושלים; כאחד הראשון עד משלו אכלנו הוא כנגד ברכת זימון, ופשוטו — אתם אמוני היושבים אל השלחן ברכו את הצור אשר אכלנו משלו גם שבענו והותרנו, לכן ברכו ברכת המזון כדבר ה' אשר צוה לברך, כמו שנאמר (דברים ח, י) ואכלת ושבעת וברכת וגו'. והשבח עוד לברכו כמות שבענו והותרנו כדבר ה' עי"ש (מ"ב ד, מג) כה אמר ה' אכול והותר: הזן. כנגד ברכת הזן: בשיר וגו' על ארץ חמדה. כנגד ברכת הארץ: מזון וצידה. כנגד מה שאמר בברכה זו ועל אכילת מזון וגו': רחם וגו' על ציון וגו'. כנגד ברכת בונה ירושלים: עיר ציון תמלא. עי"ש (ישעיה מ, ה) מלאה ציון משפט וצדקה, ויותר נכון לנקד תמלא מקביל אל יבנה: הנקדש. גם הנשגב הזה הוא תולדת השפיל כאלה שמצינו בספרי מגלת הרכך את מ':

שלא ישנה בו בשאר הלילות: אם ירבה שיחה בטלה מאד ושינה מעט. משא"כ הלומד תורה בלילה לראש אשמורת הבקר זה גדול. ומי יוכל למלא ולספר גודל ערך ענין זה (ונראה שהוא נכתב לילה אחרי מי שעושה כן). אם כן ק"ו באשמורת יום השבת קדש על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת כו'. על כן מנהג טוב להוליכים בהמיה לקום באשמורת הבקר (ואלה דעבידי רבנן שלא לקום בעוד לילה פי' בחצות לילה ממש. משום דלאו עת הזיווג לת"ח). אך שתי שעות קודם היום. להשתתף בצדיקים דג"ע ולקבל פני השכינה ה'. ומה שאומרים בשם המרדכי ז"ל שמאחרים בשבת. היינו דוקא לענין התפלה בלבד. אבל לענין עסק התורה אין מי שיכחיש חלילה וחלילה כי כמשפטו בחול כן בשבת. ואדרבה יותר מחול. ונראה אותם המתעצלים כל ימות השבוע בהבלי הזמן עליהם גדול החיוב שלא לישן כל ליל שבת. ומה גם בימות החורף. ולא יפה אין לקבל כמאמרים שתענוג שבת הוא. כי אין ענג יותר מעונג נשמה הקדושה אשר ישבת בלמודה ובחדוה כל הימים. והיא בין אחרי הגוף כמה בין האזנים. אין דורש ואין מבקש אותה. עכ"פ ביום ש"ק ידרוש את שלומה. ע"כ כל בעל נפש ישכים באשמורת וילמד מה שחנן ה' אותו. ואע"פ דלא יוכל ללמוד לאור הנר לא ימנע מפני כך לקום. וילמד בע"פ או יאמר תהלים. כי גם אמירת תהלים חשוב כלמוד נביאים וכתובים כתושלר במורה. אך אם יאמר אותם בטוב דבר שבת והודאה ובמתון. כי טוב מעט בכוונה מהרבות בלא כוונה. ואם אינו רגיל ובקי בעל פה בכל מזמורי תהלים. יאסוף באלו המזמורים המורגלים בפיו. אבל לא ילמד יחידי לאור הנר:

ובמה בני אדם שכן טוחין מלעמוד ומתמהם בשחרית של שבת. ולא עוד אלא כי אחרי עמדם הם טוחין שעה אחת לתקן את בגדיהם ולגלוף את גופם. וכל הנכנס לעבודה טורח ומטלטלה הרי זה משובח. ועל ידי זה מתפללים אח"כ תפלה חטופה וקטופה. אוי ואבוי להם. כמשפט להם מה שעושים כן בשאר תפלות של כל ימות החול שחוטפים אותן מאד. אלא גם יוקישו פרה ביום הקדש. על כן טוב אחי שמעו מוסר ואל תפרעו מלהבחים לבית"כ ביום שבת קודש:

ומשהאיר היום ילך ויטבול. וז"ל האר"י ז"ל בשחרית דשבת שקדושתו תמורה מקדושת הלילה. אף אם לא נטמא בעונו או בקרי ח"ו. ילך ויטבול. עכ"ל. אבל בהנהגת הגר"א כתב וז"ל טבילה בשבת אם צריך לקרי טוב לטבול במוצ"ש ולא בשבת. כי אי אפשר להזהר שלא יבוא לידי סחיטה ויצא שכרו בהפסדו. ופשיטא אם צריך לעבור דרך בית המרחץ שאסור לעבור במרחץ של כפרים. ודיכן על כפרים הם. עכ"ל:

סדר שחרית לשבת

(ראש בשמים) ז"ל הלבוש באו"ח סימן רפ"א בשאר משכימים לבית הכנסת. וי"א שאין צריכין להשכים כ"כ כמו בחול. שהרי ג"כ הטעם שבת הוא (ועיין מ"ש לעיל). וכן המנהג שאין משכימין כל כך. והאסמכתא אקרא מדלא כתיב בקרבנות שבת בבקר כמו בתמיד של חול אלא כתיב וביום השבת שני כבשים וגו' משמע במעט היום מקריבין ולא בבקר חזקה. ודקדוק גדול הוא. מדלא כתיב עולת שבת בשבתו על עולת הבקר ונסכה. שהרי ידוע דעל דהכא פירושו מלבד הוא. כמו על כל לשונה דפרשת ויקרא דפירש רש"י בהדיא שם כן. וכן הרבה על שנאמרו שם בפרשת הקרבנות. וה"ק קרא וביום השבת דהיינו אחר הנץ החמה שנקרא יום ממש תקריב שני כבשים וגו' על עולת התמיד שמקריב ג"כ ביום זה אחר הנץ החמה שמקריב את אלו. שאם היה כוונת הפסוק לומר מלבד עולת התמיד שמקריב בבקר קודם הנץ החמה הקריב את אלה אחר הנץ החמה היה לו לכתוב על עולת הבקר ונסכה והיה לו משמעותו ממש כפשוטו מלבד עולת הבקר שמקריב בבקר הנסכה קודם הנץ החמה תקריב את אלה ביום וגו' דהיינו אחר הנץ החמה. ומדלא כתיב כן משמע כפירושו שר"ל שגם עולת התמיד יקריבו ביום זה היום שאמר למעלה. דהיינו אחר הנץ החמה. ומקדרין הסכמת ופרשת הקרבנות ותמונת

(ערוגות הבושם) כתב בס' יסוד ושורש העבודה. הגם גודל מעלות שירות ותשבחות שאמרו עם קדוש מזמורים לבוראנו יתב"ש ביום שבת קדש בתפלת שחרית בפסוקי דזמרה ובנשמת מבואר בזוה"ק פרשת ויקהל דף ר"ב ע"א. וז"ל יומא דשבתא חדוה איהו לכלא וכלא אתעטר לעילא ותתא כד כדין כד סליק נהורא עמא קדישא מקדמא לבי כנישתא בלבוש יקר בחדוה מתעטרן בעטרא קדישא דלעילא בההוא רוחא דקיימא עלייהו לתתא משבחן בשירין ותושבחן וסלקין תושבחן לעילא. ועלאין ותתאין כלהו בחדוה. ומתעטרן כלהו כחדא. פתחי עלאי ואמרי זכאין אתון עמא קדישא בארעא. דמעטרין אתעטר עלייכו וכל חיילין קדישין מתעטרין בגיניכון. בהאי יומא יומא דנשמתין איהו ולאו יומא דגופא. בגין דשולטנא דנהורא דנשמתין איהו וקיימין עלאין ותתאין כלהו בזוגא חדא בעטרא דרוחא יתירא עלאה קדישא. לגופא דשבתא דעמא קדישא תלת נטותין אתתכתו בהאי יומא לקבל תלת שבתי ואוקמוה וכלהו חד. כיון דעאלו עמא קדישא לבי כנישתא אסור לאשתדלא אפילו בצרך בי כנישתא. אלא במלי תושבחן וצלותא ואורייתא וכדקא חזי לון.. ומאן דאשתדל במלין אחרנין ובמלין דעלמא דא איהו בר נש דקא מחלל שבתא לית ליה חולקא בעמא דישראל. תרין מלאכין ממנן על דא ביומא דשבתא ושמן שוו ידיהון על רישיה ואמרי ווי לפלניא דלית ליה חולקא בקב"ה. ועל דא בעי לאשתדלא בצלותא ובשירין ובתושבחן דמאריהון ולאשתדלא באורייתא. בהאי יומא איהו יומא דנשמתין דאתעטרא בההוא נהורא דנשמתין בגין כך משבחי בתושבחן תשבחתא דנשמתא. והיינו נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלהינו ורוח כל בשר וכו'. ולית תושבחתא אלא בעטרא דנשמתא ורוחא. והאי יומא קיימא ברוחא ונשמתא איהו ולאו דגופא עכ"ל. ומבואר בזוה"ק שהמזמורים אלו של שבת ברכות תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה לאומרם בתפלת שחרית. בפרשת תרומה דף קל"ז ע"ב וז"ל ואתקינו אנשי כנה"ג סידורא דתושבחתא מאינון תושבחן דדוד מרזא דא השמים מספרים כו' ונביאו ההוא נהר דנפיק מעדן ודא איהו רזא לדוד בשנותו את טעמו. ולבתר אתחברותא כו' ודא איהו תהלה לנפש איהו הללויה כו' ומזמור שירו לה' שיר חדש תושבחתא דא כו' מזמור שיר ליום

שיהא מקומן כסדר שאר הימים. רק שמוסיפין בקריאת זמירות השבת. ואומרים ברוך שאמר ופסוקי דזמרה. ונוהגים להוסיף מזמורים בשבת כו' (כמו שהעתקתי לשונו לעיל קודם פסוקי דזמרה של שבת ע"ש). ואמר שירה ויושע שמוסיפין בשבת מפני שנאמרה השירה שיש לאדם בשבת. וגם יש בו מענין יציאת מצרים שהוא כעין שירה לכך שמים אחריו. ואין צריך לעמוד כשמגיע אל וגו' לבד אותו שדים. שאין זה אלא סיפור דברים מעין השבת ואין כאן מקום לעמוד. ותמיד בישתבח. ואומר הש"ץ חצי קדיש אחר פסוקי דזמרה ומתחיל ואומר ברכו. וקורין שמע בברכותיה ומוסיפין בברכה ראשונה שבח ותהלה להקב"ה על יצירת האור ותפארת בראשית שהוא מעין הברכה. ועומדין להתפלל ומתפללין ג' ראשונות וג' אחרונות וקדושת היום באמצע. ואם לא הזכיר של שבת מחזירין אותו. ואם עקר רגליו חוזר לראש. ואם לא עקר רגליו אינו חוזר אלא לשל שבת. ומחזיר הש"ץ התפלה. ואומר בקדושה אז בקול רעש כו' ממקומך כו'. מפני שבשבת הדיבוק הוא ביותר והכבוד מתרומם וכל צבא השמים אין יודעין מקומו רק אומרים בו בלשון נסתר ברוך כו' בכל מקום שהוא. ולכך אנו מתפללים שיופיע עלינו אז ממקומו אשר הוא שם שהוא מקום הלחמים. ואומר קודם שלם של התפלה. ואומר פסוק אין כמוך כו' ואין כמעשיך. פי' לעשות מעשה כאלהים. ולכך סומכין לו מיד מלכותך וגו' ובאמרנו של כל העולם עברא. ואח"כ מתפללים להחזיר שכינתו לציון ובנים תוכות ירושלים להחזיר המלכות והממלכה כבראשונה. עכ"ל הטור:

בשבת תושבחתא כו' מכאן ולהלאה תושבחן אחרנין דחדוה וחידושתא שלימתא כו' אלין תושבחן כלהו אתקינו בשבת לשבחא ליה עמא יחידאי בעלמא עכ"ל בקיצור. ועיין בזוה"ק בהקדמת בראשית דף ס' ע"א ובפרשת תרומה דף קל"ו וקל"ז.

והנאיל בזה ערך גדול לשבת קודם להתפלל ולעורר בשמחת לבב ובהתלהבות והנגון הוא מעורר את הלב לשמחה של מצוה כ"ש. לכן אעתיק לפניך מ"ש בס' מעבר יבק בחלק שפתי צדק (פ' ל"א). וז"ל שם: כ' בתקוני זוה"ק (תקון י"ב) כי יש היכל למעלה בשמים שאינו נפתח אלא בנגון ולכן אלישע בשלא מנגן שאינן. והנשמה נהנית מהנגון לפי שהיא רגילה בנגונין בשיר של מלאכי השרת ושיר העגולים. ובהיותה בגוף ומוספת נגון נהנית כמו שהיתה רגילה בהיותה דבוקה ביסודה. ומרוב הערבות ראוי לשרות עליה רוח הקודש כפי הגהתה ויסודה הראשון. וש"ץ המנגן בתפלתו מעלה השכינה לפני המלך העליון מקשטת בשבע רשתי' המוכנות לה ע"י התחתונים. ובעלותה כמה מלאכים וכמה מחנות וכמה נשמות עולים עמה כו'. ולכן מנהגן של ישראל לנגן נגון יפה בביהכ"נ בשבתות וימים טובים וזמני היחוד: וכתב במקורים במזמור כלנו אל בקדשו כל כלי זמר המוזכרים בו הוא על סדר עשר ספירות כו' ונחלק עוד שם הקבורה כתב כמו שאדם מנגן לפני הקב"ה בכמה נגונים שירות ותשבחות והודאות כמו כן בשעולה למעלה כל המלאכים של מעלה וכל החיות כל המרכבות ומחנות מלאכים קדושים דחדות ואופנים שרפים שרפים בשמחה ונגון לקבלו. עכ"ל של ספר מעבר יבק: השבת הוא דוגמת קבלת על הפסוקים הקודמים (ועלו מושיעים בי' ביום ההוא כו' ושמו אחד) ואז (נשמת כל חי תברך ס"ו):

(דח"ח) מאחרין קצת לבהכ"נ בשבת יותר מבימות החול [בלבד שלא לעבור זמן ק"ש ותפלה] וממהרין לצאת קודם עם שעות. אין לשחות בעת לבד אותו מודים. שאין לשחות אלא במקום שאמרו חז"ל (ס' רס"ח):

תקנו לומר נשמת בשבת. על שם נשמה יתירה הניתנת לאדם בשבת יאמר כל השבת בשמחה עצומה. וגודל התשוקה יקבל על עצמו מסירת נפש:

נִשְׁמַת כָּל־חַי תְּבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ. וְרוּחַ כָּל־בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד.

עץ יוסף

נשמת כל חי. ביאורו דכתיב ויהי האדם לנפש חיה. והקשה רש"י כי מה היה היתרון בזה. אם כל הבהמות והחיות נקראו ג"כ נפש חיה. ותירץ שנשמתו של אדם חיתה מכולם. מפני שניתוסף בו דעת ודבור. אבל בהמ"ח אין להם שכל ולשון. ואף גם שחז"ל הגדילו חכמתו של בלעם ואמרו שהיה מכיר היום. בודאי דברים האלו נאמרו בו. כי לא נתן הקב"ה המעלה הזאת אלא לאדם המשכיל ויודע בשכל אשר חנן לו בהבדלות. וכן כתיב מי שם פה לאדם (שמות ד, יא). והיה זה יען אמר בעה"ח אינם צריכין לקיומם אלא המזונות אשר בגלל הכין להם הטבע. אבל האדם שנברא לגמול ולגמול עבודת בוראו ולסיים אומר

עיון תפלה

נשמת כל חי תברך. עפ"ס (תהלים קנ, ו) כל הנשמה תהלל יה: ורוח כל בשר. עפ"ס איוב

תקון תפלה

נשמת כל חי. כדי להוציא מלבם של המאמינים באגרתא דשמעון כיפא אשר חז"ל אחד המשכילים בארץ אשכנז ששמעון זה הוא מחבר השיר הקדוש נשמת, ואמונה זו התפשטה הרבה בימי הבינים *), גם ר' חרין מריוש מפרש הסידור של בו גלכר בה וכתב בפירושו „שמעתי מר' יהודה בר' יעקב שר' שמעון בן כיפא יסד נשמת עד מי ידמה לך" עכ"ל, אעתיק מה שכתוב במחזור ויטרי בסדר ליל פסח לרש"י ז"ל „נשמת כל חי הוא ברכת

*) ונמצא גם בסדור כ"י מפסח קמ"ו.

מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם אַתָּה אֵל. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ. פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה. אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלוֹהַּ כָּל־בְּרִיּוֹת. אֲדוֹן כָּל־תּוֹלָדוֹת. הַמְהֻלָּל

עץ יוסף

מאושר. לא לבד בעוה"ז אלא בעוה"ב. מיד שנפח בו הקב"ה הנשמה נתן לו הדבור. כמו כלי נגרכיו' לנגן אחרת. והמעלה הזאת לא נתנה אלא לו לבהמתו ולמוכתו (ספר נשמת חיים). בדרך אחר יאמר עם התיבות הבאות אחריו. ע"פ הידוע שהנשמה היא במדרגה יותר מן הרוח. והרוח היא במדרגה יותר מן הנפש. כאשר הביא בעל ראשית חכמה בשער האהבה פ' י"א בד"ה עוד אפשר כו'. וגם האלשיך בפירושו על הפסוק (ישעיה ב, כב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו מביא שם דברי הזהר מהנשמה שממתו רשב"י ור"פ בן יאיר יום שנתנה נשמה לר' אליעזר ע"ש. ולפ"ז הכי פירושו. נשמת כל חי דהיינו הנשמות של צדיקים הנקראים חיים המה אוים לברך את שמך ה' אלהינו. דהיינו שהם יגיעו עד סוד של השם ד' להודות לו יתברך. אמנם ורוח כל בשר היא מדרגה פחותה מן הנשמה שאין בהם אלא רוח. המה יפארו רק זכרך ולא את השם הגלם. וכמו שדרשו חז"ל במסכת קדושין (דף עא.) על הפסוק זה שמי לעלם וזה זכרי וגו' לא כמו שאני נכתב אני נקרא כו' (ספר בדרת אליהו): מן העולם ועד העולם אתה אל. איתא במדרש תלים מן עלמא דלא הוין ביה עד עלמא דאנן ביה. אתה אל תקיף ובעל היכולת: בכל עת צרה כו'. פי' ואפי' בכל עת צרה וצוקה ג"כ אין לנו מלך אלא אתה: אלהי. אשר היה עם הראשונים ויהיה ג"כ עם האחרונים: אלוה כל בריות. הכל מודים שאל אחד ואב לכל: אדון כל תולדות. פי' אדון כל מקרי הזמן המתהפכים מענין לענין. כמו לא תדע מה ילד יום (משלי כז, א). ולכן קראו בשם אדון תקיף ובעל היכולת לסדר מערכות הזמן. ולכך אחז"ל מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה מי שקרא להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון. כי לו היה ראוי לקרוא אותו יתברך בשם זה שסידר מערכות מזלו. ומובן הוא למבינים כי שם זה מורה על הכח והיכולת לסדר המזלות כולם (מגיד לדק): המהולל ברוב התשבחות. פי' נהללה תשבחות. אבל לא בכל התשבחות. משום שנאמר

עיון תפלה

(איוב יב, י) ורוח כל בשר איש: מן העולם ועד העולם. לה"כ (תהלים קו, מח), ור"ל תמיד אנחנו רואים כחך ואלותך שאתה אל: ומפרנס. ביאור המלה הזאת כתובה לעיל בסדר אבינו מלכנו: צרה וצוקה. לה"כ (משלי א, כז), ומשקל אחר לר ומצוק (תהלים קיט, קמג): הראשונים והאחרונים. בדורות הראשונים והאחרונים: כל בריות וגו' כל תולדות. הבריות הם הדברים שנבראו בששת ימי בראשית, והתולדות הם הדברים הנולדים מן הבריות הראשונות, אף על פי שהתולדות הולכות ונולדות על פי דרכי הטבע, הקב"ה הוא אדוניהם כי הוא יוצר הטבע: המהולל ברוב התשבחות. גרסת הספרים בכל התשבחות אינה נכונה, דמשמע שאנחנו מהללים אותו בכל התשבחות שבעולם, וזה ננאץ אמת כי מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו, אבל ברוב התשבחות פירושו ברוב התשבחות לומר בתשבחות הרבה מאד. ובהגהות מיוחדות בסדר תפלה אות נ' חלק

תקון תפלה

ברכת השיר ששנינו בערבי פסחים (קי"ח ע"א), ויש אומרים על שמעון ספר' כו' שהוא יסד אותה תפלה כשהיה [יושב] על הסלע, וחס ושלום שלא תהא זאת בישראל, וכל האומר דבר זה כשיבנה ביהמ"ק יביא חטאת "שמינה" עכ"ל, ע"ש במחז"ו. ובפירוש סדור כל בו כתב מצאתי שי"א ששמעון בן שטח יסד את נשמת ורמז שמו בו למפרע רחיצנו ש' שוכן עד, ט' מי ידמה לך, ע' עד הנה עזרונו, ו' ואלו פינו, נ' נשמת, עד כאן לשונו. והטעם שנקרא ברכת השיר לדעת ר' יוחנן כתב בסדור עבודת ישראל לפי שהוא שבח ארוך כעין שיר. ורבינו יונה בברכות סו"פ אין עומדין כתב שאע"פ שחשבה נשמת סתמו סיפי קדם מזמן חכמי המשנה, לא הוטנה אמירתו בצבור עד ימי הגאונים, ולכן כשאמרה הברייתא (כגרסת לי"ז ב') הכורע בהלל ובהודאות של ברהמ"ז הרי זה מגונה לא חשבה הודאת נשמה (דפסקינן בש"ע או"ח סי' רפ"א ראשן לשחות בה) לפי שעדיין לא נתנה אמירתו. ונוח מנהג חז"ל להשתמש בחלקים ממנו בתור הודאה ושבח על איזה ענינים, כמו (שם נ"ט ע"ב) ור' יוחנן מסיים בה הכי (בהודאה על הגשמים) אלו פינו מלא וגו' עד תשתחוה, וישתבח ג"כ חלק ממנו והשתמשו בו לברכה אחרונה על פסוקי דזמרה.

בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת. הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד. וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וַיהֹוָה לֹא־יָנוּם וְלֹא־יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים. וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים. וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים. וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים: אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה

עין יוסף

שנאמר מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו (אבל בהודאות צריך שיור במסכת תענית (דף ו ע"ב) רוב ההודאות ולא כל ההודאות. כי הודאות פירושו. מה שאדם מודה על טובותיו שקבל ממנו יתברך. ומחויב להודות על כל טובותיו שקבל ממנו יתברך) (מגיד צדק): המנהג עולמו בחסד. כמד"א עולם חסד יבנה: ובריותיו ברחמים. ע"ש ורחמיו על כל מעשיו: וה' לא ינום ולא יישן. ע"ש הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל: המעורר ישנים כו'. הוא ע"ד מעשה אליהוא בן ברכאל בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה (פי' תרדמת הזמן) על אנשים וגו' אז יגלה אזן אנשים ובמוסרם יחתום. להסיר אדם מעשה וגו' יחשוך נפשו מני שחת (איוב לג, טו) וזה מה שאמר כאן המעורר ישנים שמעוררם לתשובה ע"י חלום חזיון לילה: והמקיץ נרדמים. בתרדמת הזמן (ע"ל): והמשיח אלמים והמתיר אסורים. כמעשה שאירע ליוסף הצדיק. כמבואר בספר הישר שהתחיל תיכף לדבר בדיבור של יוסף והצדיק את הצדיק ע"ש: והסומך נופלים כו'. שהעניים הם נקראים נופלים והעשירים הם נקראים כפופים אליו יתברך בהכרח כי כל צרכיו נצרכים אליו. ואיתא בזהר שתפלות רבים מתעכבות בתפלת העני ועולין למעלה בסוד תפלה לעני כי יעטוף. ומש"ה סומך ה' לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים. פי' בשעה שסומך את הנופלים אז זוקף לכל הכפופים. פי' מקבל אז גם כן תפלת העשירים אשר להם לא היה נותן כפי שאלתם מכות עצמן (חכם מישראל): לך לבדך אנחנו מודים. פי' אף אם נעשה עמנו לפעמים ישועה על ידי אחרים אעפ"כ אין אנו מודים אלא רק לבדך. כי אתה הוא העושה כל אלה. וכמאמר חז"ל מניין שהקציף הקב"ה את המלך על עבדיו כדי לעשות רצונו של צדיק זה יוסף כמד"א חטאו משקה מלך מצרים והאופה לאדוניהם. והקציף עבדים על המלך כדי לעשות רצון צדיק זה מרדכי כמד"א קצף בגתן וכו': אלו פינו מלא

עיון תפלה

חולק גם על נוסח ברוב, משום דרוב בלשון תלמוד הוא החלק היותר גדול, וכי מעט התשבחות שאנחנו משבחים אותו נחשב הם החלק היותר גדול מכל התשבחות הראויות לו? לכן הגירסא היותר נכונה היא גירסת הנוסחאות המהולל בתשבחות: המנהג. כבר באורנו בברכת מחיה המתים שהפיעל הוראתו גמר הפעולה, שהפעולה נעשית ע"י הפועל מתחלתה ועד סופה, כמו ואמותתהו (ש"ב א, י) גמרתי את מיתתו, וחרבותיה אקומם (ישעיה מד, כו) פעולת ההקמה תהיה כלה על ידו של הקב"ה מתחלתה ועד סופה ולא יתערב זר בתוכה, מפקד צבא מלחמה (שם יג, ד) הוא לבדו ואין לזרים אתו. אבל ההפעיל הוראתו גרם הפעולה שהפועל מתחיל

תקון תפלה

נוסח התימנים בברכת השיר נשמת וגו' כל בשר לך תפאר ותרומם את זכרך מלכנו תמיד לדור ודור מעולם ועד עולם אתה הוא האל ומבלעדיך אין אלהים ואין לנו מלך גואל ומושיע בכל עת צרה וצוקה אלא אתה פודה ומציל ומפרנס ומרחם אלוה כל הבריות אדון התולדות המהלל בתשבחות המנהיג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים רבים, וה' אלהים אמת לא ינום וגו' המקיץ רדומים וסומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים ולך אנחנו מודים. ואלו פינו וגו' במרחבי הרקי' וגו' ולברך את שמך מלכנו על אחת מאלף אלפי

עיון תפלה

בה או מעורר אותה והיא נגמרת אח"כ מאליה או ע"י אחרים, הקימותי את דבר ה' (ש"א טו, יג) אני התחלתי והבאותי גמרו, והמתה מאיש עד אשה (שם שם, ג) הטה להמיתם, תרגום מיתתם, המנהג: פירושו שכל ההנהגה נעשית על ידו, אבל המנהיג פירושו שהוא רק מפקד מנהיגים או מתחיל בה, לכן אין גרסת התימנים המנהיג עולמו נכונה: לא ינום. עש"ה (תהלים קכא, ד): והמקיץ. בכתבי הקדש הוא פעל עומד כמו הקיצותי (שם ג, ו), וכאן השתמשו בו לפעל יוצא, וכן השתמש בו המשורר ר' משה ן' עזרא בשירו המתחיל מפני פחד ה' נבהלתי — הקיצוני רעיוני, ועי' בפירוש המשנה להרמב"ם ריש מס' תרומות, וכבר דבר מזה הרד"ק במכלול (דף קפ"ט ע"ב) והמדקדק ר"מ קזלין במכלול (מלאכת הכתיבה חלק י"ב סי' נ"ח): והמשיח אלמים. נותן להם כח לדבר מגזרת ישיחו בי (תהלים סט, יג): והמתיר אסורים. (שם קמו, ז): והסומך נופלים. (שם קמה, יד): והזוקף כפופים. (שם קמו, ח): אלו פינו מלא. עש"ב (שם עא, ח) ימלא פי תהלתך.

כים ולשוננו רנה כהמון גליו. ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע. ועינינו מאירות כשמש וכירח. וידינו פרושות כנשרי שמים. ורגלינו קלות כאילות. אין אנחנו מספיקים להודות לך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו. ולברך את שמך על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו: ממצרים גאלתנו

עץ יוסף

מלא שירה כים. פי' שיהיה נובע בפינו שירים והתפעלות הלב כמו מי הים הנובעים תמיד: ולשוננו רנה. פי' כי הלשון מתוך הקול וממנו יצא קול הרנה: ושפתותינו. הם המודיעים לתוך דבר שבח: כמרחבי רקיע. בדברי חז"ל הרקיע היה מרחב עצמו והולך: ועינינו מאירות. בכל העולם: כשמש וכירח. שהם מתפשטים בכל העולם: וידינו פרושות. מרוב ההתפעלות בשמחה והשבח כמ"ש בשלמה ויפרוש כפיו (מ"א ח, כב). כי זה סימן ההכנעה והתבוננות השמחה מכבודו ית' כלנו: כנשרי שמים. כנשר יפרוש כנפיו תמיד לנוד ולעוף תחת השמים: ורגלינו קלות. לרוץ למצותיו ולהודות לו: כאילות. שהן קלות לרוץ: אין אנחנו מספיקים. פ"ש אם ישתוק עשר שומרין (מ"א כ, י): להודות לך. כלומר מגד גדולתו ועצמותו יתברך כי אין סוף ותכלית. ואלא בכל לשון להודות לו ולשבחו. ועל אחת כמה וכמה בטובות שעשית עם אבותינו ועמנו שאין די להודות לו. ועיין בתד"א ח"א פ' ל"א: שעשית עם אבותינו ועמנו. כדאמרינן

עיון תפלה

ועי' בלשון הזה בסדר אליהו רבה פי"ח ויהיה נא כה, ומהר ס' תרומה דף ס"ג ואלו טי"ו: ולשוננו רנה. עפ"ה (ישעיה לה, ו) ותרן לשון אלם: כהמון גליו. כמו שנאמר (תהלים צג, ד) מקולות מים רבים אדירים משברי ים (שהפסוק משברי ים האדירים אשר שומעים רנת קדש כי) אדיר במרום ה', כך פירשו בפסוקי דזמרה במזמור ה, הוא אמרם ולשונם — תמלא — רנה כרנת גלי הים: ושפתותינו שבח. עפ"ה (שם סג, ד) שפתי ישבחונך: כמרחבי רקיע. כמו שנאמר (שם יט, ב) השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, נמה שבכל הארץ יצא קום והכל מתפוררים מפלאות תמים דעים ומתעוררים על ידם לספר בשבחו, הרי זה דומה כאלו בכל קצוי ארץ השמעו מליהם: ועינינו מאירות. לראות ולהתבונן נפלאות אל, כי עכשו בהיותם סתומי עורים אין אנחנו רואים כל מה שיש לראות ואין אנו יודעים מה לספר, באופן שיחסר לנו חמר הספור, אבל לא גם שיהו שרים בלשון ושפתים ושרים בחמר ולא גם שיו: ידינו פרושות וגו' ורגלינו קלות וגו'. לעוף ולרוץ מהרים ממקום למקום ולהגיד נדלך מבלי הרף, כל זאת לא יספיק לתת לך תודה על אחת מאלף וגו' הטובות וגו'. ועי' ויק"ר פכ"ז סי' ג' ובמתים ישוסף לקילוס, ובפרקי ר"א סו"ס ד' ובמתים משוססים ומהללים ומקדישים את שמו הגדול זה שנים הם קרא וכו': להודות לך ה' אלהינו ואלהי אבותינו. כך בגירסא גם בסדר אליהו רבה פי"א: מאלף אלף. בסדר אליהו רבה שם ד' ובספרי ריש פרשת ואתחנן מספר מנה אלף: ורבי רבבות. כ"ה גם בסא"ר שם: הטובות. בסא"ר שם הנסים והטובות:

תקון תפלה

אלפי אלפים ורוב רבי רבבות וגו' עמנו ועם אבותינו (עי' מש"כ בעיון תפלה לשטנת עשרה בברכת אבות ד"ה אלהינו ואלהי אבותינו) מלפנים ממצרים גאלתנו וגו' מבית עבדים וגו' ומחרב וגו' ומחליים רעים רבים דליתנו מלכנו ועד הנה. עזרונו רחמיך ה' אלהינו ולא עזבונו חסדיך על כן אברים וגו' ולשון אשר שמת בתוך פינו הן הן יודו לך וי רכו את שמך ה' אלהינו על רוב נסי פלאיך, כי כל פה לך יודה וכל לשון לך תשבח וכל עין לך תצפה וכל ברך לך תכרע וגו' וכל הלבבות ייראוך והקרבים והכליות יזמרו לשמך כדבר שנאמר כל עצמותי וגו' כנוזלו ונאמר רננו וגו' תהלה בפי ישרים (כפי הסדר יצחק רבקה) וגו' ובלשון כל חסידים וגו' ובמקהלות רבבות עמך כל בית ישראל יתפאר שמך ה אלהינו שכן חובת וגו' ה' אלהינו להודות וגו' לרומם לגדל ולהדר על כל דברי שירות ותשבחות דוד וגו'. וקרוב לזה נוסח הרמב"ם אך בגשיות קלות — לדור ודור ומעולם ועד עולם אתה אל וגו' ומושיע פודה ומציל בכל עת

ערה

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ. וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ. מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ. וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ. וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד־הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ. וְלֹא־עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ. וְאַל־תִּטְּשֵׁנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל־כֵּן אֵבָרִים

עץ יוסף

כדאמרינן במכילתא אלוהי אבי וארוממנהו אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לא על הנסים שעשית עמי אומר לפניך שבח ושירה אלא אף על הנסים שעשית עם אבותינו. והולך ומפרש הטובות. ואמר ממצרים גאלתנו. אתה ה' אלהינו בעצמך: ומבית עבדים פדיתנו. כבר פירשתי לעיל בתפלת אל באמת אבותינו כו' ע"ש: ברעב זנתנו. ע"ש ויענך וירעיבך ויאכילך את המן: ובשבע כלכלתנו. היא פרנסה בריוח שלא יחסר מכל וכל. וזה כלכלתנו. וזה ע"ש יוסף לאחיו אנכי אכלכל אתכם. פי' שלא תדעו מהרעב כלל: מחרב. של עמלק בן בנו של אותו שכתוב בו ועל חרבך תחיה. הצלתנו: ומדבר. הוא במעשה מרגלים. כמד"א שם אכנו בדבר ואורישנו (במדבר יד, יב): מלטתנו. כמד"א שם ויאמר משה וגו' ויאמר ה' סלחתי כדברך (שם, יד כ): ומחלים כו'. שאמרת בתורה להביא בתוכחותיך: דליתנו. הגבהתנו. או פי' מלשון דלות והלשה וחולי קצת. כמד"א מדוע אתה ככה דל בן המלך (ש"ב יג, ד). ור"ל אף שאמרת בתורה להביא עלינו חליים רעים ונאמנים אם נעבור על תורתך. מ"מ לא עשית לנו כן ממש רק הבאת עלינו דלות והלשה וחולי קצת: עד הנה עזרונו רחמיך כו'. הכוונה כי אם נחלים על ישועת ה' ית' עמנו בימים מקדם. היו בזכות מעשינו הטובים. א"כ היה לנו ח"ו לפחד לעת כזאת. כי נגרע מאתנו צדקותינו ושלימותינו שהיו לנו מאז. אבל אחרי כי באמת גם מלפנים לא היינו ראוים לשום תשועה מאת ה' ע"פ זכות מעשינו. אך צדקה וחסד עשה עמנו. וא"כ נוחיל וניחל עוד כי גם היום יעשה ה' חסדו עלינו. וזהו עד הנה עזרונו רחמיך. כלומר אך בעבור רוב חמלתך: ולא עזבונו חסדיך. ועל כן נקוה כי אל תטשנו גם לנצח (אהל יעקב):

ספגים

עיון תפלה

ובשבע. בעת השבע: כלכלתנו. הנחת לנו ריוח בעת השבע, כדאמר ר"י (ב"ב צ"א ב') שהירנא כד הוו קיימי ארבע סאין בסלע והוו נפישי נפוחי כפן מדלית איסרי (אבודרהם דף פ' ע"ב): ומחליים רעים ונאמנים. לשון הכתוב (דברים כח, נט): דליתנו. הרימותנו, כמו ארוממך ה' כי דליתני (תהלים ל, ב): עד הנה עזרונו רחמיך. כל הטובות שעשית עמי מנעורינו עד היום הזה לא היו על פי צדקתנו ויושר לבבנו כי אם מצד רחמיך וחסדיך שגברו עלינו לכן בטוחים אנחנו שכן לא תטשנו לנצח, כי רחמיך לא כלים (רש"י שמות לג, יט), כך פירש הגר"א ז"ל מווילנא, והרעיון הזה מבואר במדרש שוחר טוב מזמור ע"א אמרה כנסת ישראל כשהושיעני לא בצדקה ומעשים טובים שיש בידי אתה מושיעני (תמיד) אלא בין היום בין מחר בצדקתך גאלני שנאמר וירא כי אין איש וגו' וילבש צדקה כשרין, ע"כ כהוצאת בובר, והם פירש ר"א שהם עמי חסד ורחם עלי וכרוב רחמיך מחה פשעי, פירוש חסד עשית עמדי, ע"כ, ר"ל כל מה שעשית עמדי עד היום הזה היה מצד החסד ולא על פי מעשי הטובים, לכן עשה לא עמי גם עכשו חסד, כי חסדך לעולם (תהלים קלו, א): אברים שפלגת

בנו

תקון תפלה

צרה וצוקה אלא אתה מפרנס וגו' כל בריות וגו' המנהג וגו' רבים אלהים אמת וגו' והמקיץ נרדמים סומך נופלים וגו' ולבדך את שבך על אחת וגו' הטובות נסים וגבורות שעשית וגו' דל תנו ועד הנה וגו', אשר שמת בפינו הן הם יודו ויברכו וגו', והשאר כנוסח התיכנים. ונוסח רב עמרם נשמת וגו' פודה ומציל עונה ומרחם בכל עת צרה וצוקה אין לנו עוזר וסומך אלא אתה ולך לבדך אנחנו מודים ואלו פינו וגו' מאלף אלפי אלפים ורוב רבי וגו' שעשית עמנו ועם אבותינו מלפנים ממצרים וגו' ומחליים רבים ורעים דליתנו ועדיין עזרונו רחמיך וגו' ולשון ששמת בפינו הן יודו ויברכו וישבחו לשמך מלכנו כל פה וגו' תשתחוה וכל הלבבות ייראוך וכל הקרב והכליות יזמרו לשמך וגו' כגוזלו שועת עניים אתה תשמע צעקת הדל תאזין ותושיע וגו' במקהלות רבבות עמך בית ישראל יתפאר וגו' לרומם ולקדש, ועל כל שירות ותשבחות וגו' ישתבח וגו'. ובמחזור ויטרי נשמת וגו' המהולל בתשבחות וגו' וה' ער לא ינום וגו' והמקיץ רדומים וגו' ולך לבדך אנחנו מודים וגו' כשמש וירח וגו' ובשבע גדול כלכ' וגו' ומחליים רבים רעים ונאמנים דליתנו עד הנה עזרונו רחמיך ה' אלהינו ולא

עזבונו

שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ. וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ. וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ. הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ. כִּי כָל־פֶּה לְךָ יוֹדֶה. וְכָל־לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל־בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע. וְכָל־קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה. וְכָל־לְבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל־

עץ יוסף

שפלגת בנו. מלשון כי בימיו נפלגה הארץ. כלומר שחלקת בנו אבר אבר לכל צד: ורוח ונשמה שנפחת באפינו. שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים. וכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו: ולשון אשר שמת בפינו. שלא יוכל האדם לדבר בלא הלשון. שהפה מדבר והלשון מחתך הדבור: הן הם. לפי שיש אברים המכונים בלשון זכר ויש אברים המכונים בלשון נקבה. אמר ב' לשונות הן הם. והאבודרהם כתב הן הם עולה למנין מאה לרמוז שמברכין אותו במאה ברכות בכל יום: כי כל פה לך יודה. ע"ש אודה ה' מאד בפי (תהלים קט, ל): וכל לשון לך תשבע. כל אדם קודם שיולד להאיר בעולם משביעין אותו שלא יחטא והוא נשבע שלא יחטא: וכל ברך לך תכרע. כשהנשמה עתידה לצאת מהגוף הקב"ה מזמן לה מלאך. אומר לה אותו מלאך צאי מן הגוף. מיד צועקת בקול מר ומיד יוצאת וכורעת לפני הקב"ה ונופלת על פניה ומשתחוה לפני אלהים: וכל קומה לפניך תשתחוה. כשמשתחוים כיון מלא קומתו בפשוט ידים ורגלים: וכל לבבות ייראוך. ע"ש מי לא יראך מלך הגוים (ירמיה י, ז), וכתיב יחד לבבי ליראה שמך (תהלים פו, יא): וכל

קרב

עיון תפלה

בנו, פירש על לשון תרגום אונקלוס (ויקרא א, ו) ויפלג יתה לאברהא, שחלקת בגופנו כל אבר ואבר מחובר ויחד לו תשמיש מיוחד. ובדבר נקוד האל"ף של אברים אם בציר"י תחת יו"ד כמלת היכלים שינים או בחי"ס כמלת חלקים חפצים, הרבה נפלו ותהו בזה המדקדקים ויש פנים לכאן ולכאן, ואני אין בידי להכריע: ורוח נשמה שנפחת. גרסת אבודרהם ורוח נשמה בלא וי"ו, עפ"ה (בראשית ב, ז) ויפח באפיו נשמת חיים, ור"ל הרוח של הנשמה: הן הם. מלת הן אפשר שהיא מוקפת כמו הן־הוא משוש דרכו (איוב ח, יט), ואפשר שהיא בלתי מוקפת כמו הן עם (במדבר כג, כד): וכל לשון וגו' וכל ברך וגו'. עפ"ה (ישעיה מה, כג): קומה. כל המשלך נקומה וקומה: וכל לבבות. נ"ל (דה"א כח, ט) כי כל לבבות דורש ה': ייראוך. כמו (תהלים עב, ה) ייראוך עם שמש, ופירושו יראו ממך, והנהו הרבה כנויים במקום מלת הפעל, כמו כמי

יגאוני

תקון תפלה

עזבונו חסדיך אלהינו נא אל תטשנו ה' אלהינו ואל הכלימנו לנצח וגו' וירוממו ויהדרו ויקדישו ויעריצו וימליכו וגו' וכל קומה לפניך ה' אלהינו תשתחוה וכל הלבבות ייראוך וגו' קונה שמים וארץ האל בתעצומות עוזך וגו' הגבור לנצח נצחים והנורא בנוראותיך וגו' וקדוש שמו נהללך ונשבחך ונברך את שם קדשך כדוד אמר ברכי נפשי וגו' שם קדשו וכתוב רננו צדיקים וגו' בפי ישרים (בנוסח אשכנז) ובמקהלות רבבות עמך וגו'. וכתב שם רבינו שמחה מויטרי בעל המחזור בשם רבנו רש"י ז"ל דף קנ"א יש משנין הסדר ואומרים תיבה לשמים וארץ נהללך תשבחך ותיבה הפסוק שאמר דוד (ברכי נפשי) אומרים האל בתעצומות עד וקדוש שמו ואח"כ וכתוב רננו צדיקים (כמו שהוא בסדורינו) והא ליתא, הדא לפי שכשכלל תחלה המקרא מפרש אח"כ כל אחד לחלקותיו כל ארבעתן על ארבעת הבעין. ועוד האיך מחבר רננו צדיקים לסלה שעליו מה ראיה ממנו לכאן, הא המחבר מדבר בשבחו של מקום ואינו אומר על כל אדם שישבחנו, שצריך להביא ראיה מרננו צדיקים, אבל לאחר שפירש ארבע תהלותיו דכתבינהו משה באורייתא והללו ושבחו וברך שם קדשו כמו שעשה דוד אז סמך רננו צדיקים לו לראיה, כלומר וכן מצינו מקרא שכתוב שכל הצדיקים מרננים לשמו וכיה יעשו כל אדם כצדיקים שכל המספר בשבחו הרי זה משובח, ולפיכך סמך בפי ישרים, צדיקים וכו' עכ"ל. עוד כתב שם בדף קל"ב, והרב ר' יעקב בר' שמשון פירש בפי ישרים וכו' ועל שם יצחק שיסדו כתוב בו יצחק ורבקה וכו' אבל אין ענין יצחק ורבקה לכאן ולא יתכן לפרש כן, דהוא יצחק אבינו תקן תפלת המנחה וא"כ בתפלת המנחה שיסד היה לו ליסד שמו ושם אשתו ולא בתפלת שחרית שתקן אברהם אבינו, הלכך יאמר בכל אחד שבח המצוי בו, בפי ישרים תתהלל לישרים נאוה תהלה וכו' עכ"ל. ובמחזור בני רומא נשמת וגו' וברך מלכנו מן העולם ועד העולם אתה הוא

אל

קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל־עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְהֹוָה מִי כָמוֹךָ. מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ: מִי יִדְמֶה־לָּךְ וּמִי יִשְׁוֶה־לָּךְ וּמִי יַעֲרָךְ־לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: נְהַלֶּלְךָ

עץ יוסף

קרב. ר"ל וכל קרבי את שם קדשו: וכליות. פי' יסודי כליותי: יזמרו לשמך. פי' זמרו לשמו: מציל עני. הוא יצר טוב: מחזק ממנו. זה יצר הרע: ועני ואביון. זה יצר טוב: מגוזלו. זה יצר הרע שגוזל אותו מידו (מדרש שוח"ט): מי ידמה לך כו' ומי יערך לך. פי' כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים (תהלים פט, ז): קונה שמים וארץ. כמו עושה שמים וארץ. ע"י עשייתן קנאן

עיון תפלה

כליותי (ירמיה יב, ב) ורחוק מכליותיהם, וכסרתהו (יחזקאל כא, ב) ושברון מתנים, תנוקתך סובב (איוב כב, כח) תבוא אליך: יזמרו לשמך. עפ"ס (תהלים נז, ב) ואזמר לשמך: כדבר שכתוב. (שם לה, י). ובמקהלות הוסיפו כאן שועת עניים וגו', עפ"ס (איוב לד, כח) צעקת דל וצעקת עניים ישמע. והרמב"ם בפרק יו"ד מהלכות מתנות עניים ה"ג מביא מקרא שועת עניים אתה תשמע ואינו בכתובים והכרוז נקח אותו מנוסח נשמת שנסדרי הספרדים. [ואחריו גם הטור בהלכות צדקה (סי' רמ"ז) העתיק גם כן כלשון הרמב"ם שאמר שועת עניים אתה תשמע וכתב על זה בעל חוות יאיר נראות לא מצאתי מקרא זה רק באיוב (לד) נאמר וצעקת עניים ישמע]: מי ידמה לך. עפ"ס (תהלים פט, ז) כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים, ועפ"ס (ישעיה מ, יח) ואל מי תדמיוני ואשוה: אל עליון. כתב הר"ל אסדרסס בברכת ברוך שאמר שאין לומר האל אלא כרחמן דהא הגר אמרו אלהינו, ול"כ רב עמרם גאון בברכה שאחר קריאת המגילה שאין לומר האל אלא את ריבנו דכבר אמר אלהינו (נסחרו דף ל"ח ע"א), וכאן שאין יותר קשה דכבר אמר האל הגדול ולמה יחזור ויאמר אל פעם שנית? לכן אומר לי

תקון תפלה

אל. ומבלעדיך אין לנו מלך גואל עוזר ומושיע פודה ומציל מפרנס ומרחם בכל וגו' אתה (אלהי וגו' נרדמים סומך נופלים ורופא חולים) ולך אנחנו מודים וגו' רקיע ועינינו כשמש וירח וידינו כנשרי שמים ורגלינו כאילות אין וגו' מאלף אלפי אלפים [ורבי רבבות הטובות שעשית עמנו ועם אבותינו ממצרים גאלתנו ומבית וגו' ומחליים רעים ורבים דליתנו ועד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו — אל יעזבונו רחמיך וחסדיך ה' אלהינו לכן אברים וגו' וישבחו את שמך ה' אלהינו כי כל פה וגו' לשון בך תשבע וגו' הלבבות וגו' כדבר שנאמר כל וגו' מגוזלו (מי ידמה וגו' יערך לך ומי יעשה כמעשיך וכגבורותיך האל וגו' וארץ האל בתעצומות עזך הגדול ולכבוד שמך הגבור לנצח נוראותיך (מאי קאמרי?) נהללך ונשבחך ונברך את שם קדשך ודוד עבדך אמר לפניך ברכי וגו' קדשו) וכתוב רננו וגו' תהלה בפי וגו' (כנוסח התימנים) ובמקהלות רבבות וגו' ישראל יתפאר שמך ויזכר מלכנו וגו' היצורים מלפניך וגו' להדר ולקדש על כל דברי שירות ותשבחות שאמר דוד וגו'.

ובסדורי הספרדים נשמת וגו' ומציל ועונה ומרחם וגו' מלך עוזר וסומך אלא אתה וגו' המהולל בכל התשבחות (האפשריות בעולם) וגו' וה' לא ינום וגו' נרדמים מחיה מתים ורופא חולים פוקח עורים זוקף כפופים המשיח אלמים והמפענח נעלמים ולך לבדך וגו' ואלו פינו וגו' ה' אלהינו לברך את שמך מלכנו על אחת מאלף אלפי אלפים ורוב רבי וגו' הטובות נסים ונפלאות שעשית עמנו ועם אבותינו מלפנים ממצרים וגו' ומחליים רעים ורבים דליתנו עד הנה וגו' חסדיך על כן אברים וגו' ויפארו וישוררו את שמך מלכנו תמיד כי כל פה וגו' (כמו בתימנים) והלבבות ייראוך וגו' כדבר שנאמר כל וגו' מגוזלו שועת וגו' (כמו ברב עמרם) דל תקשיב ותושיע וכתוב רננו וגו' בפי וגו' (כנוסח התימנים רק בשנוי ובשפתי צדיקים) במקהלות וגו' ישראל שכן חובת וגו' להדר ולנצח על כל וגו' משיחך, ובכן ישתבח וגו'. ובאגודתם מתחיל כמו בנוסח הספרדים — אין לנו עוזר וסומך אלא אתה ולך אנחנו מודים ואלו וגו' (כמו בתימנים) מחליים רעים ורבים דליתנו עד הנה וגו' (כמו בספרדים). ורוח נשמה וגו' יודו ויברכו וגו' כי כל פה וגו' לך. תשבע וכל עין לך תצפה וכל ברך וגו' והלבבות ייראוך והקרבים והכליות וגו' שנאמר כל

וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת־שֵׁם קָדְשֶׁךָ. כָּאָמוּר. לְדָוִד. בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ:

מרוב קהלות נוהגין מתחיל הש"ץ האל בכל ג' רגלים. אבל בכל מקום בר"ה ויוה"כ מתחיל המלך היושב. לפי שהקב"ה יושב בדין. ובכל שבתות השנה מתחיל הש"ץ שוכן עד:

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֻזֶּךָ. הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ: הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא:

עץ יוסף

קטן לגיות שלו (רש"י): וכל קרבי את שם קדשו. זהו כשאדם אומר בקול רם נתחזק כל קרביו מתנפחים בקולו ונפתחו. וזהו וכל קרבי (פי' מחזור כ"ב): האל. פי' תקיף ובעל כח. כמד"א ואת אילי הארץ לקח (יחזקאל יז, יג). ואיך כשאר מלכי ב"ד שהם חזקים ואינם בכוחם ועוזם רק בכח עבדיהם ואנשי חיליהם. אבל אתה אל החזק בתעצומות עזך: הגדול בכבוד שמך. ואיך כמלך ב"ד שהוא גדול ומכובד בתארים ושבחים נוספים על עצמותו ושמו המיוחד. ולהדבה שקוראו בשמו חייב מיתה. וכן אחז"ל שקורא לרבו בשמו כו'. אבל אתה הוא הגדול בכבוד שמך. כמד"א ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה (נחמיה ט, ה). וכן כתיב יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו. ואינו צריך לתואר אחר: הגבור לנצח. שאין גבורתו יתברך כגבורת ב"ו שהולכת ושוחתת: והנורא בנוראותיך. פי' שאינו כמלך ב"ו שהוא יראוי מחמת יראת עונשו. אבל הוא ית' יראוי בעצמותו. דאיהו רב ושליט ואין כמוהו. והוא כמד"א מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה שירצה כי כו' מאין כמוך: המלך היושב. הקב"ה מראה מלכותו למעלה וכל צבא השמים עומדים לפניו: רם ונשא. רם ונשא את הכסא (פי' מחזור כ"ב): כתב הרוקח. הגדול זו מדת אברהם. הגבור זו מדת יצחק. והנורא זו מדת יעקב שאמר מה נורא המקום הזה. המלך גימטריא כ"ם י"ב עכ"ל:

דובר שלום

כאמור לדוד ברכי נפשי וגו'. החזנים במנגנם מפסיקים אחר תיבת לדוד. והוא טעות. דלפ"ז משמעו כאומר לדוד מפי אחרים. ובאמת אינו כן רק דוד בעצמו אמרו. לכן צריכים להפסיק אחר תיבת כאמור. ומאמר לדוד ברכי נפשי וגו' הוא מקרא שלם במזמור ק"ג:

עיון תפלה

לי נוי שבספרים קדמונים היה כתוב מלך עליון קונה שמים וארץ והוא אותו לשון הכתוב (בראשית יד, יט), ורצה להגן: כאמור. (תהלים קג, א): את שם קדשו. כמד מה שאמר ונברך את שם קדשך הביא את המקרא ברכי וגו' את שם קדשו: האל. הוא כעין הערה על ארבעת התארים הזכר למעלה האל הגדול הגבור והנורא, ולפי השערתי צ"ל אחר חמישי מלך: האל בתעצומות עוך. כחך ואומתך נכרים לכל ע"י התעצומות עוך שאתה מראה בעולמך: הגדול בכבוד שמך. גדולתך נראית במה שכל העולם כלו מתנים כבוד לשמך הגדול, כמו שנאמר (מלאכי א, יא) כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי: הגבור לנצח. לא ככל הגבורים שגבורתם הולכת ומתמעטת לעת זקנה ושיבה, אבל אתה גבור לעד ולנצח נצחים, וכן אנו אומרים בתפלת י"ח אתה גבור לעולם אדני, וכן הוא אומר (ישעיה מ, כח) לא ייעף ולא ייגע: והנורא בנוראותיך. כאלו אמר דבר זה אין צריך באור, שהרי עינינו הרואות נוראותיו באומה שלנו כשהיא מתקיימת זה כאלפים שנה בין האומות (יומא ס"ט ב'): המלך היושב. הערה על התאר מלך עליון קונה שמים וארץ לסיום בזון כאמור לעיל, ואולי מזה נגד הנוסח הקדמון להזכיר את הקב"ה בתאר מלך עליון בתפלות ר"ה ויוה"כ שלא נמצא לא במקרא ולא במשנה ותלמוד:

תקון תפלה

כל וגו' מגוזלו שועת וגו' (כמו בספרדים) ובדברי צדיקים וגו' (כמו בספרדים) אלהינו להודות וגו' להדר ולקלס על כל שירות וגו' ובכן ישתבח. ודע כי במחזור ויטרי נוסח ברכת ישתבח בשבת שונה מעט מבתול, ישתבח שמך מלכנו וגו' עז וממשלה תהלה ותפארת וגו' והוראות נצח גדולה וגבורה מעתה וגו':

שׁוֹכֵן* עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ. וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיהוָה לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה: בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל. וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר שֶׁכֵּן חוֹבַת

*) שוכן עד. לא דבק למעלה ממנו. ר"ל שמגן האבות הם והוא שוכן עד. והוא עפ"י (ישעיה נז, טו). וסיים עד פירושו לעולם: ובדברי צדיקים. ע"ש רננו צדיקים בה' (תהלים לג, א): תתרומם. ע"ש זמרו לה' חסידיו (שם ל, ה): ובקרב קדושים. בתוך ישראל. ועפ"י ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם (ויקרא כב, לב), ועפ"י נערץ בסוד קדושים (תהלים פט, ח) (סדור עבודת ישראל).

עץ יוסף

שוכן עד מרום וקדוש שמו. ושמא תאמר לפי שהוא מרום וקדוש אינו משגיח בשפלים. על זה אמר וכתוב רננו צדיקים בה' ולא ליהוה אלא בה' כמנהג אתכם. וכן הוא במדרש רננו צדיקים בה'. לה' אין כתיב כאן אלא בה' בזמן שהם רואים אותו. פירוש שרואין השגחתו. דהא כתיב כי לא יראני האדם וחי (מ"ע): בפי ישרים תתהלל. ע"ש לישרים נאוה תהלה: ובדברי צדיקים תתברך. ע"ש ברכות לראש צדיק (משלי י, ו). וע"ש זכר צדיק לברכה (שם שם, ז): ובלשון חסידים תתרומם. בכל מיני רוממות. ע"ש מ"ש דוד שקרא לעצמו חסיד ארוממך אלוהי המלך. וכן אמר ורומם תחת לשוני: ובקרב קדושים תתקדש. ע"ש בקרבך קדוש (הושע יא, ט). וע"ש כי גדול בקרבך קדוש ישראל (ישעיה יב, ו). ור"ל לקדושים נאוה קדושה: ובמקהלות כו'. הוא על העתיד כשיקהלו רבבות עמך בית ישראל אז ברנה יתפאר שמך שיהיה השם שלם וכן נאמר בשוב ה' את שיבת ציון כו' אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה. לא כן עכשיו בעה"ז כשאנו אומרים יהא שמו הגדול מבורך הקב"ה מצטער כביכול ומנענע ראשו כו' כידוע. וגם אנו מצטערין כמד"א אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי סלה (תהלים עז, ד) בגלות. ומש"א כאן מלכנו. כי אז יהיה הכסא שלם והשב המלוכה לבעליה. ואמר בכל דור ודור. ע"ש מלחמה לה' בעמלק מדור דור: שכן חובת. לשון חכמים הוא ואינו פסוק. וכלומר שחובה על כל הנבראים להודות

ענף יוסף

שוכן עד מרום וקדוש שמו וכו'. ישרים צדיקים חסידים קדושים ר"ת יצחק. תתהלל תתברך תתרומם תתקדש אותיות שלישיות רבקה. וי"א כי הטעם שחבר זה היה שמו יצחק וגם אשתו רבקה ושמא לכבוד יצחק אבינו ורבקה אמנו כדי להזכיר לנו זכותם (אבודרהם): ובמקהלות ה'. מן ובמקהלות עד שמיך ה' תיבות כנגד ה' ימים של מעשה. ראש וסוף כ"ז עד שם של ד' (בפי מהר"ל כ"ב):

דובר שלום

שכן חובת כל היצורים להודות ולהלל אותך יותר על כל דברי שירות ותשבחות של דוד בן ישי ע'. ולא יפה עושים אותם אנשים וגם החזנים שאומרים בכן חובת כל היצורים לפניך שהוא חרוף וגידוף. וגם מפסיקים במלת ותשבחות. שמתחילים בזה ענין המאמר. שבזה משמעו שחובת היצורים להודות את דוד בן ישי יותר

עיון תפלה

שוכן עד. הוא נמלא ועד; הפעל שכן נרדף לפעמים עם הפעל המצא, כמו איזה הדרך ישכן אור (איוב לח, יט): מרום וקדוש. הלשון הזה בספר יצירה ריש פרק א', וגירסת הגר"א ז"ל שם שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש הוא, והוא עפ"י (ישעיה נז, טו) שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון: וכתוב רננו. (תהלים לג, א) ונמשך למעלה אחר המקרא ברכי נפשי, והפסיק הענין בגלל התארים, ורלה למה כנוסחאות: בפי ישרים. נמשך על לישרים נאוה תהלה, ופתח בישרים דסליק מיניה. ואלה הנוסחאות שמתחילין גם רבקה לעת יצחק הם משנים מדעת בעל הנוסחא, כי המחבר כתב בלא ספק בפי ישרים תתהלל כדי לסיים עם לשון הכתוב דסליק מיניה לישרים נאוה תהלה, גם ובקרב קדושים תתקדש הוא לשון נופל על לשון. ונוסח דון יצחק אברבנאל בספר זבח פסח דף כ"ד בפי ישרים תתרומם ובלשון חסידים תתקדש ובדברי צדיקים תתברך ובקרב קדושים תתהדר, ואין אלו לא יצחק ולא רבקה. ובכתר מלכות לר"ש ן' גבירול בסופו עד נוסחא אחרת, אבל בכל זו השם בשם הר"ר נתן שהעתיק הנוסח אשכנז: ובמקהלות. הנוסח הזה כמו שהוא לפנים נמצא בפרקי היכלות: חובת. לשון התלמוד, כמו מה חובתי ואשמתי (סוטה כ"ב ב'),

כָּל־הַיְצוּרִים. לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. הוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס עַל כָּל־דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן־יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

כתב המג"א שאף בשבת אם גמר סידור פסוקי דזמרה קודם הש"ץ יאמר ישתבח מיד:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ. כִּי לְךָ נָאֶה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדֻלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים: הש"ץ אומר חצי קדיש

יש"א אומרים זה

שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה: אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי: אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי־עִמְּךָ הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: קִוִּיתִי יְהוָה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי: נַפְשִׁי לַאדֹנָי מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת: וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֹנוֹתָיו: ח"ק

חזן

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּי בְרָא כִרְעוּתֵהּ וְיַמְלִיךְ מַלְכוּתֵהּ. בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל־בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן: ק"ה יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא:

חזן

יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדָּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְעֵלָּא (בעש"ת לעילא ולעילא מכל) מִן־כָּל־בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחֱמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא וְאִמְרוּ אָמֵן:

עץ יוסף

הנלג כו'. ואמר היצורים ע"ש שם ש יצרתי לי תהלתי יספרו (ישעיה מג, כא). כלומר כיון שיצרתים חובה עליהם שישבחוני: על כל דברי שירות כו'. כלומר אנחנו מחויבים יותר ויותר מכל התשבחות שאמרו הנביאים ושאמר דוד ליום מחמם:

דובר שלום

על כל דברי שירות ותשבחות. רק להוי' נאמר במאמר אחר על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי וכו'. ולפ"ז לפי נעמם ותשבחות בשי"ח.הגר"א שהוא שמך לדוד בן ישי ולא כמג"ן המפסיק:

ישתבח שמך כו' לאדון בהפלאות כו'. פי' שהוא שמו מן הפלאות הפלא ופלא לשונו במקור כתירי וגרס מן הפלגות שהוא לפניו (אמיך): מלך אל חי העולמים. ולא אמר העולם כמו שכתוב ויברכו בתוי עולם (נחמיה ט, ה). שהוא מחוקם עד שהיום שהוא אומרים מן העולם האחר. ויש מפסוק מן העולם ועד העולם (ש' מאמר ל"ב):

עיון תפלה

נשמת כל חי (ברכות ל"ג ב'): על כל דברי. פלגה, כמו על עולה תמיד (במדבר כח, ו): (מג"א) אף

חזן בָּרְכוּ אֶת־יְהֹוָה הַמְבֹרָךְ:

קהל יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא שְׁמוֹ שֶׁל מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא רִאשׁוֹן וְהוּא

ק״ח בָּרוּךְ יְהֹוָה הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:

ואין עונין אחריו אמן:

אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדָיו אֵין אֱלֹהִים: סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו. וּשְׁמוֹ מְרוֹמָם עַל־כָּל־בְּרָכָה וּתְהִלָּה: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: יְהִי שֵׁם יְהֹוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא אֶת־הַכֹּל*:

כשאומרים יוצרות אומרים זה:

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

כשחל יום טוב בחול אומרים כאן המאיר לארץ:

הַכֹּל יוֹדוּךְ וְהַכֹּל יְשַׁבְּחוּךְ. וְהַכֹּל יֹאמְרוּ אֵין קָדוֹשׁ כַּיהֹוָה: הַכֹּל יְרוֹמְמוּךָ סֶּלָה יוֹצֵר הַכֹּל. הָאֵל הַפּוֹתֵחַ בְּכָל

עץ יוסף

יוצר אור. להולכים ביום: ובורא חשך. לנוחות ולמזיקים. ובו תרמוש כל חיתו יער: עושה שלום. שאנו שיש היום ארוך יותר מן הלילה אין הולכי לילה אומרים אנו רוצים ביום ללכת. לכך עושה שלום:

הכל יודוך. על שם יודוך ה' כל מעשיך: והכל ישבחוך. ר"ל כל הדורות. ע"ש דור לדור ישבח מעשיך: והכל יאמרו אין קדוש כה'. ע"ש אין קדוש כה' (ש"א ב, ב): הכל ירוממוך סלה. ע"ש ארוממך אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד. דהיינו כמו סלה:

יוצר הכל. ע"ש אני ה' עושה כל אלה: האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח. ע"ש ודלתי שמים (פי) פתח (תהלים עח, כג). כלומר פותח שערי מזרח ויוצא השמש. הוא שתרי"ג המלאך פותח חלונות שבמזרח שמשם האורה יוצאת. הדלתות כלפי העולם. והחלונות נגד חוץ לעולם. בעמוד השחר החמה נתלה. והשבא לדלתות אז סבן החמה נגד הדלתות רחבים. וזהו ובוקע חלוני רקיע בשעה הרקיע כלפי חוץ. ומוציא חמה

ענף יוסף

אור עולם. יתבאר פ"א מה שאמז"ל (חגיגה י"ב וב"ר) אור שנברא ביום ראשון אדם הראשון צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו. וכיון שנסתכל הקב"ה במעשה דור המבול ודור הפלגה שהשחיתו מעשיהם עמד וגנזו לצדיקים כו'. הרי אותו היום שאינו אלא אורות מאופל. פי' שכנגד אופל אור גנוז. וזהו אור עולם. פי' כאור שהיו יכולים לראות על ידו מסוף העולם ועד סופו גנזו הקב"ה באוצר החיים. ואורות שאינם אור אלא נגד אופל אמר ויהי. פי' אמר ונברא. ועיין ע"ש עוד פי' ע"ז בהגהותיו סדר זה סי' ג':

דובר שלום

האל הפותח בכל יום וכו'. לא יתכן לאמר פתיחה על ביאת השמש שנקבעים לפניהם. שהגלגל סובב והולך תמיד ואינו עובר דרך שערים. אך הכוונה על כח עליון המשפיע לביאת השמש שהוא דרך שער מזרח על העולם ודרך חלוני רקיע על העולם: והגר"א ז"ל כתב שהרקיע שם שהגלגלים חוזרים הוא קבוע ועומד ובו חלונות וכן דלתים ושמים אלו ודלתי שמים פתח. ולפ"ז הוא כפשוטו:

עיון תפלה

הכל יודוך. פתח במאי דסליק מיניה ובורא את הכל: הפותח וגו' שערי מזרח. כד"א בברכת

---

*) לאיזה להזכיר כאן מה שנמצא במעשה מהרכב לאותם במקום שהש"ץ מתן בגמר הברכה יוצר אור עד ובורא את הכל עונים אחריו אמן והוא מעשה גדול. ועוד גדולים מן עונים כו"ש וכו'. ממתין שאין עד אמר ויהי ואח"כ מתחילים מיד מלך או סלה לא ואינם מתחילים הברכה מלאה ולאו לסתירה על זה.

יוֹם דַּלְתוֹת שַׁעֲרֵי מִזְרָח. וּבוֹקֵעַ חַלּוֹנֵי רָקִיעַ. מוֹצִיא חַמָּה מִמְּקוֹמָהּ וּלְבָנָה מִמְּכוֹן שִׁבְתָּהּ. וּמֵאִיר לָעוֹלָם כֻּלּוֹ וּלְיוֹשְׁבָיו. שֶׁבָּרָא בְּמִדַּת רַחֲמִים: הַמֵּאִיר לָאָרֶץ וְלַדָּרִים

גליון רע"א [ובוקע חלוני רקיע. נ"ב על ש שמש ולבנה יוצאים ממזרח ובאים במערב. ועל כזה דרך מליצה ובוקע חלוני רקיע. וכן וארובות השמים נפתחו על שרשים ידמו לארץ הרואה כאהל על הארץ ומתוכם יורדים הגשמים אמר דרך מליצה שארובות השמים נפתחו. וכן הנה ה' עושה ארובות בשמים על הרקת הברכה בשפע]:

עץ יוסף

חמה ממקומה עד שבאה לדלתות כלפי העולם (מ"ג). אך זה סותר לכאורה דאיתא בפסחים (דף צ"ד ע"ב) חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע. וחכמי אוה"ע אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע. אמר רבי ונראין דבריהן מדבריהן שביום מעינות צוננים ובלילה רותחים ע"כ. ומצאתי על גליון הש"ס כתובות משם הגאון ר"ע איגר ז"ל. וז"ל בשיטה מקובצת כתובות (דף י"ג ע"ב) ד"ה השגתם על המשנה כתב משמו של ר"ת דלא"ע דנצחו חכמי אוה"ע לחכמי ישראל היינו בטבעת. אבל האמת הוא כחכמי ישראל. והיינו דאמרינן בתפלה ובוקע חלוני רקיע עכ"ל. ועיין מ"ש לעיל בשם אבודרהם על ומבדיל בין יום ובין לילה וכ"ש. ועיין בספר פרדס (דף ז'): **ולבנה ממכון שבתה.** לפי שפעמים שנמה למעלה ונראה כיושבת. וזה כירח יכון עולם (תהלים פט, לח). וקרוב לאדם נראה עיגול סביב לבנה שלבנה זהו מכון שבתה (פי' מחזור כ"ב): **ומאיר לעולם כלו וליושביו.** ע"ש ועל מי לא יקום אורהו (איוב כה, ג): **שברא במדת רחמים.** שאמר הקב"ה אם אברא עולמי במדת הדין לא יוכל להתקיים שתף מדת רחמים על מדת הדין. וזהו שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים: **המאיר לארץ.** בשמש: **ולדרים עליה ברחמים.** שעשה בריכות מים לקרר

עיון תפלה

בברכת ק"ש של ערבית בחכמה פותח שערים: **ובוקע חלוני רקיע.** רחב תורת הרקיע מעגל גדי עד עגל סרטן המחזיק כארבעים ושבעה מעלות, מתחלק לקפ"ב חלקים משני עברי קו המשוה, בכל יום מימות השנה זורח השמש ושוקע בחלק מיוחד מן החלקים ההם, או בלשון אחרת, בכל יום יתרחק מעגל השמש מקו המשוה או יתקרב אליו בכדי שעור חלק אחד מן החלקים האמורים, באופן שבכל יום ויום זורח השמש ושוקעת בנקודה מתחלפת מאשר ביום אתמול וביום מחר, קפ"ב הנקודות של הזריחה והשקיעה המתחלפות נקראות אצל התוכנים האסטרונומים הרומיים אם אקסידוס (קשתות הזריחה והשקיעה), וחכמי ישראל קראו להם חלונות והכונה אחת, ובירושלמי (ר"ה פ"ב ה"ד) שלש מאות וששים וחמש חלונות ברא הקב"ה שישתמש בהן העולם קפ"ב במזרח וקפ"ב במערב ואחד באמצעו של רקיע (נקודת קו המשוה) שממנו יצא (השמש) מתחלת מעשה בראשית, ובשמו"ר פרשה ט"ו סוס"י כ"ב הגירסא מאה ושמונים ושלשה במזרח ומאה ושמונים ושלשה במערב ובביאור הרד"ל לפרקי דר"א פרק ששי אות כ"ח "דמשמע ודאי שהחלונות הן אותן מסלולי הימים שבכל יום מימי השנה נכנסת השמש באחד מהם" ובתרגום קהלת על פסוק הולך אל דרום נסק מתרכי מדינחא ושאל לתרכי מערבא: **שברא במדת רחמים.** העולם נברא במדת הדין בשתוף מדת רחמים, כדאמרינן בב"ר פרשה י"ב סי' ט"ו אמר הקב"ה אם אני בורא את העולם במדת הרחמים הוי חטייה סגיאין במדת הדין האיך העולם יכול לעמוד, אלא הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים וכו', ובב"ק נ' ע"א כל האומר הקב"ה וותרן הוא יותרו חייו, אלא שהוא מתנהג במשפטו ברחמים רבים, כדאמרינן (ע"ז ד' ע"א) אוהבו נפרע ממנו מעט מעט, ובסדר סליחות יושב על כסא רחמים מתנהג בחסידות, ובספחת המגנא עולמו בחסד ובריותיו ברחמים, אבל הדין משמש על כל פנים, כדתנן (אבות פ"ד) ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים, ושם (פ"ג מ"כ) והדין דין אמת, ועי' בבאורים לשמונה עשרה בברכת השיבה שופטינו בד"ה מלך אוהב צדקה ומשפט. לכן נראה שצריכים להפסיק מעט בין תיבת שברא לתיבת במדת, ובמדת רחמים נמשך על ומאיר לעולם שמאיר להם במדת רחמים הנו, וכמו שאמר אח"כ שמאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים. ואיך הוא המאיר ברחמים? פרשו רבותינו בשוחר טוב סוף מזמור י"ט, לפי שאין לפניו גדולה יותר ממעשה החמה לאמר ואם יצא גלגל חמה בצאתו עשה הבריות ישנים הוו כל הבריות מתגלגלין (מפני החמה שלא משם) אלא עמוד סתר שלו ומאיר לעולם תחלה ואח"כ נגלגל חמה שלו ומאיר ואין הבריות מתגלגלין, ע"כ, ועי' עוד עה"כ ביאור לאור כ"ש שמאיר לארץ: **המאיר לארץ.** עד שמגיע בשעה לקוח מותר לאור בהשמפת הפסוק מם

תקון תפלה

מוציא חמה וכו'. ובסדור רב עמרם — ומוציא חמה וגו' ולדרים עליה ובטובו מחדש בכל

עָלֶיהָ בְּרַחֲמִים. וּבְטוּבוֹ מְחַדֵּשׁ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: הַמֶּלֶךְ הַמְרוֹמָם לְבַדּוֹ מֵאָז. הַמְשֻׁבָּח וְהַמְפֹאָר וְהַמִּתְנַשֵּׂא מִימוֹת עוֹלָם: אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. רַחֵם עָלֵינוּ. אֲדוֹן עֻזֵּנוּ. צוּר מִשְׂגַּבֵּנוּ. מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. מִשְׂגָּב בַּעֲדֵנוּ: אֵין כְּעֶרְכֶּךָ וְאֵין זוּלָתֶךָ. אֶפֶס בִּלְתְּךָ וּמִי דּוֹמֶה

עץ יוסף

הוא השמש מן יכרוך העולם: ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. בפדר"א [פ' ר"א] אמר ר' ינאי כל צבא השמים שנבראו ומתחדשים בכל יום. בוא וראה כשהשמש מפנה למערב הוא רוחץ במי אוקיינוס מכבה שלהביות של שמש ואין נוגה לו עד שיבא למזרח רוחץ בנהר של אש כאדם שמדליק נרותיו ונותן שלהבותיו ועולם נהאיר. וזהו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: ומלגין מה רבו מעשיך. כי אין בשבת מעשה (ע"ל): המלך המרומם לבדו מאז. פי'. מאז עד שלא בראת עולמך (פי' ב"ר פ"א סי' ס') לא היית אלא מרומם לבד. אבל לא היה משובח ומפואר ומנושא. שלא היה מי שישבח ויפאר וינשא אותו. אבל מימות שברא העולם הוא משובח ומפואר ומנושא ביותר מגד הנפלאות שאנו רואים בכל יום. כולם יתנו עדיהן ויצדקו לומר הנה אלהינו זה עושה בטלו כחסדו ורצונו: אדון עזנו. עוז היא התורה כמד"א ה' עוז לעמו יתן: משגבנו. הוא שמו של הקב"ה. כמד"א ישגבך שם אלהי יעקב: ישענו. הוא ימינו של הקב"ה. כמד"א יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו. וזה שאמר ברחמיך הרבים רחם עלינו. בשביל תורתך. וזהו"א אדון עוזנו. וקראהו בשם אדון ע"ש (וארון ברית אלהים) [ארון הברית] [ארון ד'] אדון כל הארץ (יהושע ג, יא יג) ועשה למען שמך. וזהו"א צור משגבנו. וקראהו בשם צור שהוא לשון חוזק ע"ש מגדל עוז שם ה' בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי יח, י). הרי ששמו הגדול והקדוש הוא צור משגבנו. ועשה למען ימינך. וזהו"א מגן ישענו ע"ש ותתן לי מגן ישעך שהוא ימינו של הקב"ה. כמד"א הושיעה לו ימינו (תהלים צח, א). ועוד עשה למען קדושתך שבלא ישראל לא היתה קדושתו נכרת בתחתונים. ולכן נקרא ה' בכמה מקומות קדוש ישראל. וזהו"א משגב בעדנו. כלומר מה שאתה משגב הוא בעדנו. כי אם אין ישראל מי יודיע קדושתך בתחתונים. וא"כ עשה למען קדושתך: אין כערכך. ואין זולתך. אפס בלתך. ומי דומה לך. ומפרש ואמר. כנגד אומרו אין כערכך אמר אין כערכך ה' אלהינו בעולם הזה. כי לשון ערך אינו נופל אלא על הדברים הגשמיים שבעוה"ז. כי דבר רוחני לא יערך ולא ימנה. וכנגד אומרו ואין זולתך אמר ואין זולתך מלכנו לחיי העוה"ב שהוא עולם הרוחני. כי גם שם אין לנו מלך אלא אתה. וכנגד אומרו אפס בלתך לזה אמר אפס בלתך גואלנו לימות המשיח. שהמכוון בזה כיון שאתה גואלנו מן הגלות.

עיון תפלה

רבו מעשיך, לפי שיום השבת אינו יום מעשה, וכ"ה במחזור ויטרי ובכל סדורי האשכנזים וכ"ה בסדור הפרדי מנהג כפא וקראסוב, אבל בכל סדורי הספרדים והתימנים ובמחזור רומא איתיה גם להאי פסקא, ובסדור רב עמרם ליתיה: אין כערכך. עפ"ה (תהלים מ, ו) אין ערוך אליך: ואין זולתך. עפ"ש (דה"א יז, כ) ואין אלהים זולתך: אפס בלתך. עפ"ש

תקון תפלה

בכל יום מעשה בראשית המלך המהולל לבדו מאז המפואר המתנשא מימות וגו' משגב בעדנו אין כערכך וגו' ואין דומה לך וגו'. ובמחזור ויטרי — לבדו מאז משובח ומפואר ומתנשא וגו' משגב בעדנו אין ערוך לך (כלשון המקרא (תהלים פט, ז) כי מי בשחק יערך לה' ביום הלמ"ד) וגו' ואין דומה לך וגו'. ובמחזור רומא מתחיל כרב עמרם — ומטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית מה רבו וגו' המלך המרומם לבדו מאז המהולל המשובח וגו' בעדנו אין ערוך וגו' ואין דומה וגו'. ובסדורי תימן — ולדרים עליה המחדש בכל יום וגו' מה רבו וגו' המלך המרומם שמו לבדו וגו' והמתנשא וטוב מימות עולם אלהי עולם מלכנו ברחמיך וגו' בעדנו אין ערוך וגו' ומי דומה וגו' ומי דומה וגו', ובסדורי הספרדים — מה רבו מעשיך וגו' אין ערוך וגו', והשאר שוה לנוסחתנו, רק לבסוף ג"כ ומי דומה, וכ"ה בנוסחת אבודרהם רק שהוא משמיט המאמר ובוקע חלוני רקיע מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה, ונוסף ביוצר לחול ראה למעלה. ובכל בו סי' ל"ז ופי' קכ"ב „מהכל יודוך עד אל ארון יש ק"ב תיבות" עכ"ל, לפי"ז יש גם בנוסח שלו הפסוק מה רבו מעשיך:

לך: אין כְּעֶרְכְּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה. וְאֵין זוּלָתְךָ מַלְכֵּנוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא: אֶפֶס בִּלְתְּךָ גּוֹאֲלֵנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ. וְאֵין דּוֹמֶה־לְּךָ מוֹשִׁיעֵנוּ לִתְחִיַּת הַמֵּתִים:
אֵל אָדוֹן עַל כָּל־הַמַּעֲשִׂים. בָּרוּךְ וּמְבֹרָךְ בְּפִי כָּל־נְשָׁמָה. גָּדְלוֹ וְטוּבוֹ מָלֵא עוֹלָם. דַּעַת וּתְבוּנָה סֹבְבִים אֹתוֹ: הַמִּתְגָּאֶה עַל חַיּוֹת הַקֹּדֶשׁ. וְנֶהְדָּר בְּכָבוֹד עַל־הַמֶּרְכָּבָה.

עץ יוסף

בלתך. זה מופת גדול כי אפס בלתך. כענין שנא׳ או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים וגו׳ וסמיך ליה אתה הראת לדעת כי ה׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו (דברים ד). וכנגד אומרו ומי דומה לך לזה אמר ואין דומה לך מושיענו לתחית המתים. שהוא דבר היוצא מן הטבע וזהו מופת גדול שאין דומה לך כי לא יכול לעמוד הטבע אלא מי שבראו (שפרי תפלה). ומכאן משמע דעולם הבא אינו תחית המתים. וקשה מהא דאיתא בב״ב (פ״א דף טז:) מלמד שהטעימו הקב״ה לאיוב מעין העוה״ב כו׳. ועיין מ״ש הבאה לציון גואל כו׳ יהי רצון כו׳ ונחיה כו׳:

ענף יוסף

אל אדון. מיוסד באלפא ביתא. ובחרוז לאשון ששה תיבות. ובחרוז האחרון י״ב תיבות. נעשה ע׳ חרוזים האמצעים שבכל אחד ח׳ תיבות בסך ע״ב. לרמוז בחרוז הראשון נגד ששת הדברות. ובחרוז האחרון נגד י״ב מזלות. והאמצעים נגד שם המפורש (כל ט). ולשון אסדרכם לרמוז שע״י שם ע״ב אותיות מסדר מערכת הדברות וי״ב שבטים ע״ב. ומזה מבואר שאין לומר

אל. שהוא חזק. הוא אדון על כל מעשיו העליונים והתחתונים בכלל: ברוך ומבורך בפי כל נשמה. ע״ש כל הנשמה תהלל יה. והוא רמז לנפש האדם שנאמר בה ויפח באפיו נשמת חיים. וזכר האדם בתחלה אע״פ שנברא בסוף. לפי שהוא היה תחלת הכונה. שכך אמרו תחלת הכונה סוף המעשה: מלא עולם. הוא כדור הארץ ויושביה מלא גדלו ע״ש כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים. ואמר וטובו לפי שבריאת השמים עם בני אדם לטובם לנקם מזונם ותועלתם: דעת ותבונה סובבים אותו. על העולם שזכר. ידבר. כי לאחר שזכר כדור הארץ. זכר המים שמקיפין אותו שנבראו בדעת הקב״ה שנאמר בדעתו תהומות נבקעו. וזכר אחרי כן גלגל השמים המקיף כל היסודות שנברא בתבונתו שנאמר כונן שמים בתבונה: המתגאה כו׳. אחר שזכר גדולת האל בשפלים אמר אע״פ שהוא משגיח בשפלים הוא נאה ורם על כל רמים שהם חיות הקודש. והם העליונים הנפרדים. ועוד ונהדר בכבוד על המרכבה. כמו שמפורש בתחלת ספר

דובר שלום

אל אדון על כל המעשים. השבח אדנותו מצד מעשיו. שהרי בפי כל נשמה בפי נשימה ונשימה הוא ברוך ומבורך על הטוב שמשפיע בכל רגע. שהרי גדלו וטובו מלא עולם בכל עניני הבריאה. ואעפ״כ מצד עצמותו כבי׳ הוא נעלם ונסתר ונעלם אפשר להשיגו. שגם אם האדם מלא דעת ותבונה אין משיגו רק בריחוק השגה:

אוצרות לשלום

אל אדון על כל המעשים. כמאמר כולל ממעשה דבר ומעשה. על כל המעשים הוא המעשה. בפי כל נשמה הייתו דבור. דעת ותבונה הייתו מחשבה:

עיון תפלה

עמ״ש (ישעיה מו, ו) אפס בלעדי: ומי דומה לך. עמ״ש (תהלים פט, ז) כי מי וגו׳ ידמה לה׳ בבני אלים: אין כערכך. בשער נוה דשא שקרים מאמר רביעי של״ש: אל ארון על כל המעשים. כן הלשון בברכת אלהי נשמה לפי נוסחו של רב עמרם גאון, פי׳ ברכת השחר: ברוך ומבורך. בסוף ברכת אמת ויציב מרוך הוא ומבורך, ראה מה שכתבתי שם בשם הגר״א ז״ל ובמחזור רומא גם כאן ברוך הוא ומבורך. ובתניא (ג׳ פי״ב) קרוב לשון זה אדון כל המעשים ברוך הוא; בפי כל נשמה. עמ״ש סוף תהלים כל הנשמה תהלל יה: סבבים אותו. כ״ה בנוסח רב עמרם ומחזור ויטרי ומחזור רומא והרבה דפוסים ואשכנזים, וכתב שם ח״ל „על העולם שזכר ידבר, כי לאחר שזכר כדור הארץ (מלא עולם) זכר את המים שמקיפין אותם שנבראו בדעתו של הקב״ה שנאמר (משלי ג, כ) בדעתו תהומות נבקעו, וזכר אחרי כן גלגל השמים המקיף את הארץ שנברא בתבונתו שנאמר (שם שם, יט) כונן שמים בתבונה״ על״ל. ובנסחר מגיד ומשנה דף ל״ו כתב שיש לומר סובבים הודו ולא אותו, וכן בדפוסי הספרדים נמחוריהם, אבל בסדור הספרדי מנהג כמה וקראקוב סובבים אותו: ונהדר בכבוד על המרכבה. ואור כמה כנהו ימ׳ כפי שלירוש

זָכוּת וּמִישׁוֹר לִפְנֵי כִסְאוֹ. חֶסֶד וְרַחֲמִים לִפְנֵי כְבוֹדוֹ: טוֹבִים מְאוֹרוֹת שֶׁבָּרָא אֱלֹהֵינוּ. יְצָרָם בְּדַעַת בְּבִינָה וּבְהַשְׂכֵּל. כֹּחַ וּגְבוּרָה נָתַן בָּהֶם. לִהְיוֹת מוֹשְׁלִים בְּקֶרֶב תֵּבֵל: מְלֵאִים זִיו וּמְפִיקִים נֹגַהּ. נָאֶה זִיוָם בְּכָל הָעוֹלָם. שְׂמֵחִים בְּצֵאתָם וְשָׂשִׂים בְּבוֹאָם. עוֹשִׂים בְּאֵימָה רְצוֹן קוֹנָם:

עץ יוסף

יחזקאל. ואחר שזכר גדולת האל אמר כי בעלי הזכות והמישור הם לפני כבודו. והכונה מה שהחזור הרוח למקום מלאכה שהוא לפני כסאו. ואחר שזכר המדות שצריכין הבריות לנהוג בהן. והם זכות ומישור. זכר המדות שהוא מתנהג בהן עם בריותיו והם חסד ורחמים: טובים מאורות ה'. אמר לשון בריאה ולשון יצירה עד שני המאורות החמה והלבנה ע"ש יוצר אור ובורא חשך כמו המבואר בברכת יוצר.

ענף יוסף

בכח הוא ומסורך. רק בכח ומסורך: חסד ורחמים לפני כבודו. יאמרו. ולא יאמרו לפני כסא כבודו. דאם יאמרו כך יהיה יותר היותם מהמכר לעיל: שמחים בצאתם וששים בבואם. כי שלוחי. באם יתברך רצון לעמוד אם באם יתברך במחום. והוא שכתוב (תהלים יט, ו) והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש וגו'. שכל משרתיו הוא כך והמסתכל בגלגל הוא בזריחתו ומעמדו בשמחה (כד הקמח):

לפי שהלבנה אין לה אור מעצמה כלום והיא חשוכה. וכתב בפדר"א פ"ז מדור הלבנה בין ענן לערפל שעשוין כמין שתי קערות כפויות זו על גב זו והיא יוצאה בין שתיהם. ואמר טובים מאורות ע"ש וירא אלהים את האור כי טוב. ור"ל כי מרוב חסדי ה' ברא מאורות טובים לעולם כמו שמפרש לקמן: יצרם בדעת בבינה ובהשכל. כי הם יודעים שלאם ומבינים למה בראם ומשכילים בהשפעתם עושים רצון קונם: כח וגבורה נתן בהם להיות מושלים בקרב תבל. ע"ש ולמשול ביום ובלילה. כי השמש הוא מוליד החמים קור וחום קיץ וחורף והמתכות והצמחים וכל החיים תלויים בו והרבה דברים שהם נודעים ממשפטי הכוכבים. והלבנה גם כן יש לה ממשלת על כל דבר לח: מלאים זיו. כי האל ברא להם זיו יותר מן המאורות. ועוד שהם מפיקים פי' שמוציאים נוגה. כענין מיראה כי נאה זיום בכל העולם: שמחים בצאתם כו'. ע"ש והוא כחתן יוצא מחופתו שהוא שמח. ור"ל כמו החתן שיוצא מחופתו נכסף לשוב לכלתו כך השמש שב בכל יום במקום זריחתו לעשות משמרו ולא ייעף ולא ייגע: עושים באימה רצון קונם.

כי

דובר שלום

מחשבותיו וכמו הכוכבים אותו כצורתם שהוב המורה על שהלב מראשו ואין מגיע לגוף המין. וכל כך הוא נעלם ונסתר שגם על חיות הקודש שהם במקום גבוה מאד הוא מעולה בכסלתו וקדושתו נגדם. וגם על המרכבה אשר הוא נעלה בכבוד מאד עולם קדושתו ומעלתו משל המרכבה. שגם זכות ומישור אשר משיגים ממנו המה לפני כבודו ואין זה מעלתו יה': טובים מאורות וכו'. על ענין נכון מאד התומר והשפל והצורה והשכלים. והמאורות טובים משל אלה השגבים. מצד השפל טובים אשר ברא אלהינו. ואין שפל משלם כמוהו. ומצד הצורה יצרם בדעת בבינה והשכל. ומצד החומר כח וגבורה נתן בהם שהמה חזקים כראי מוצק. ומצד השכלים שכליהם משלם לגשול בקרב תבל:

עיון תפלה

מחזי יה (ישעיה פרשה ו' ויחזקאל פרשה א' ופרשה י') נקרא אצל רבותינו מרכבה (חגיגה יג ב'): זכות וגו' כבודו. פשוט המאמר זכות ומישור חסד ורחמים לפני כסא כבודו, והרצון בו שבמקום גדולתו שם ענותנותו, אע"פ שהוא רם על כל רמים ונשא בכבוד על המרכבה, וכפי ערך גדלו אין קץ לענוה של עוברי רצונו, מ"מ בבוא שמשם בני חוטא לפני כסא כבודו הרי הוא מתמלא לפניהם בזכות ובמישרים בחסד וברחמים ויזכיר כי בשר המה. ובמחזור רומא ובסדורי הספרדים ובתימנים חסד ורחמים מלא כבודו, אבל בסדור הסדורי מנהג כסא וקראסונ

לפני כבודו: טובים מאורות. כמו שנאמר במעשה בראשית ביום הרביעי יהי מאורות וגו' וירא אלהים כי טוב. ובסדורי הספרדים שבראם אלהינו. ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא יצרם ברעה ובאבודרהם כח וגבורה נתן להם: להיות מושלים. כמו שנאמר במע"ב ולמשול ביום ובלילה: זיו. זהר, כמו כהדרי חיוי (דניאל ז, ג): ומפיקים נגה. ומוציאים קרני אור: שמחים בצאתם. בזריחתם, כמו השמש יצא על הארץ (בראשית יט, כג): וששים בבואם. בשקיעתם, כמו כי בא השמש (בראשית כח, יא): רצון קונם. בסדור רב עמרם

קונהם

פְּאֵר וְכָבוֹד נוֹתְנִים לִשְׁמוֹ. צָהֳלָה וְרִנָּה לְזֵכֶר מַלְכוּתוֹ. קָרָא לַשֶּׁמֶשׁ וַיִּזְרַח אוֹר. רָאָה וְהִתְקִין צוּרַת הַלְּבָנָה: שֶׁבַח נוֹתְנִים לוֹ כָּל־צְבָא מָרוֹם. תִּפְאֶרֶת וּגְדֻלָּה שְׂרָפִים וְחַיּוֹת וְאוֹפַנֵּי הַקֹּדֶשׁ:

עץ יוסף

כי הוא שנתן בהם כח להתנהג: פאר וכבוד נותנים לשמו. שנאמר השמים מספרים כבוד אל. כי מהלכם והנהגם שהוא על סדר נכון ואינו משתנה לעולם יודע לעין כל תפארתו וכבודו של עושה בראשית כי הוא מנהגם בכח שאין לו תכלית: צהלה ורנה לזכר מלכותו. שזה ידוע כי בזריחת השמש ישמח האדם לאור היום ויודה לבוראו שהאיר אליו. וגם בלילה עם מנוחה ישמח על מנוחתו ויתן שבח ורנה לבורא חשך: קרא לשמש ויזרח אור. ע"ש ויקרא אלהים לאור יום. ור"ל כשנברא הלא השמש נברא בו עיקר האור. וזהו שאמר כשקרא שם לשמש אז ויזרח אור: ראה והתקין צורת הלבנה. הוא נקשר עם קרא לשמש. וכן הוא הסידור שקרא לשמש וראה שיטעו בני אדם לעשות אחריו לעבדו אז התקין צורת הלבנה. כדי שימנעו מלעשות אחריו. כי ידעו שהם שנים. וכתב היפ"ת ומא"ש שעכ"ל פשו ברכה. מ"מ אעילה בריאות שניהם שלגת שקדים ימנעו בשכול זה. ועוד כדי שלא יסא ש"ס לטועים ויסרא ש' מהטועים שהיה לשם ללמוד עכ"ל. ואמר צורת הלבנה ולא אמר אור הלבנה. כי הלבנה היא גוף שאור אין לה אורה אלא מה שמקבלת מאור השמש. ולפיכך אורה נוסף וחסר כפי שתקרבה אל השמש וכפי התרחקה ממנו. וי"מ ראה והתקין צורת הלבנה ראה שקטרגה לבנה על השמש ומיעט צורתה ואח"כ נתן לה כוכבים לשוע לה ולתקן צורתה (אטדרשה). ובטור כתב ויש אומרים ראה והתקין ומפרשים אותו על שקטרוג עכ"ל. ובבית חדש סי' ע"פ דברי רז"ל שצורתו של יעקב חקוקה בלבנה שע"כ תקנו בברכת הלבנה ברוך יוצרך כו' ראשי תיבות יעקב כפי הטפחה שלפניו. ובכ"ד אמרו על פסוק ויזרח השמש ויזרח אמר יעקב מי גילה לו ששמי כמה שנאמר כי בא השמש ואח"ז שהמלאכים אמרו זה לזה אחת שמחה. והנה ע"פ זה אמר קרא לשמש ויזרח אור פי' אור של שכינה שהיו על זה מיקונין של יעקב ששמו שמש. ראה והתקין צורת הלבנה כדי שיבא אור של השמש מכה ומאיר על הלבנה שע"י כן הגיע צורתו של יעקב מאירת בלבנה לפי שהלבנה מקבלת אורה מן השמש שהיא צורתו של יעקב ממש עכ"ל: שבח נותנים לו כו'. אחר שזכר למעלה שבח הבורא בתחתונים. אמר שג"כ הוא משובח בעליונים שהם שכלים נפרדים. וזהו שאמר שבח נותנים לו כל צבא מרום תפארת וגדולה שרפים ואופנים וחיות הקדש:

עיון תפלה

קטנותם. וכ"ה במחזור ויטרי ובסדורי התימנים והספרדים והאשכנזים, אבל במחזור רומא תקנו את הלשון מעט וכתבו קוֹנָם כדרך יסמו אותם (יחזקאל כג, מט), ועי' מה שכתבתי ביותר באל בדעות המתחיל רצון קונם: קרא לשמש. קְרָאוֹ אל המציאות, כמו דבר ויקרא ארץ (תהלים נ, א) כלומר ברא אותו: ראה והתקין. בבראשית רבה רים פרשה ו' ר' עזריה בשר"ח אמר לא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד א"כ למה נבראת לבנה אלא מלמד שצפה הקב"ה שעתידין עכו"ם לעשותן אלוהות אמר הקב"ה מה אם משהן שנים (סותרין זה את זה להיות שני אלוהות) עכו"ם עושין אותם אלוהות אלו היה אחד על אחת כו"כ, ע"כ. וזהו כוונתו ראה (הקב"ה) ראה שעתידין הבריות לטעות אחר השמש כבוד אלהים אם היה נברא יחידי, עמד) והתקין צורת הלבנה (שגם אותה גוף עכור בלי אור עצמי, כדי שלא יוכלו הבריות לטעות עוד בראותם שמשני שוקה על ידם שמשים הרבה בהתנגשה כיצד ... ועוד א"כ אינו אלהים, גם הלבנה לא תוכל לשבח לאלהים אשרי עבהם מקבל שפי בכל יום, ועי' טור או"ח סי' רפ"א: שבח נותנים לו כל צבא מרום. אחרי שזכר את השמש ואת הירח אמר שעולם נוהגת בעולם ברנה, רמז על יתר כוכבי לכת שבתאי נגה כוכב צדק מאדים שאין שעולם נכרת כל כך לעיך רמוז בראשי תיבות; ומלה לו ים מתקים לפי שאין גם עד, כי המאמר כבר נקשר ביתם האמ"ד של לאל אשר שבת: תפארת. סטור המאמר שבח ותפארת וגדולה נותנים כל צבא מרום (הם גרמי השמים הנראים) גם שרפים ואופנים וחיות הקדש (השכלים הנבדלים) כלם נותנים שבח ועי' לאל וגו'. והנה סדר השבח הזה — שני השבחים הראשונים בני חמש חמש תיבות, ושני השבחים האחרונים בני שש שש תיבות, והאמצעיים בני ארבע ארבע תיבות, וכ"ה בספר הרוקח דף קל"ב ע"א אל אדון על כל המעשים ברוך ומבורך בפי כל נשמה אלין אתוון בחמש חמש תיבין דאינון חמשין תרעין דעלמא ואינו תרין אתוון דהמושה סי"ן ותי"ו ששית שית תיבין דאינון שית

(דה"ח) אם שכח לומר לאל אשר שבת צריך לאמרו אחר התפלה ואחר פסוקי דזמרה אם שכח אין חוזר לאמרם אחר התפלה (עי' רס"א עיין מ"א) (שם), ויש נוהגים ולהאריך בזמירות בנגון שיש בו נעימות (שם):

(בשמים ראש) כתב הלבוש והרמ"א בשם רס"א אם לא אמר לאל אשר שבת מחזירים אותו (אור זרוע). וכתב המ"א ול"נ דהא"ז לא קאמר שיחזור לומר אחר. דמנא ליה הא לחזר בשביל דבר שלא הוזכר בתלמוד. אלא כוונתו שיאמרו שיזין אחר התפלה. מה שאין כן בשאר זמירות אם רצה אינו אומר כלל:

לאל אשר שבת מכל־המעשים. ביום השביעי התעלה וישב על־כסא כבודו. תפארת עטה ליום המנוחה. ענג קרא ליום השבת. זה שבח של־יום השביעי שבו שבת אל מכל־מלאכתו. ויום השביעי משבח ואומר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות ליהוה. לפיכך יפארו ויברכו לאל כל־יצוריו. שבח יקר וגדלה יתנו לאל

ענף יוסף

לאל כו'. כלומר משום שנגלה כבוד ונראה גדלת הקב"ה שם. ובגלל שבת כלאמית ישב על כסא כבודו וקראו טוב. ובשעה לפניו עמד מכבלו להושיב בו על של שבת. וזהו הרחבת עטה ליום המנוחה. שכבוד גדול עשה לו שהושיבו על כסאו לפני כל הבריות. ובכאותם כן עמדו ואמרו שירות ותשבחות לפני של שבת. בא הקב"ה ואהלה אותה שמחה לאדם הראשון. כשלמה לבל אחד ואחד שיש משבת לפני של שבת שתח ואמר מזמור שיר ליום השבת. אמר לו הקב"ה לו אתה אומר שירה ולי אין אתה אומר שירה. כיון ששמע מה של שבת שטוב בעיני ה' לומר שירה מיד ירד מן הכסא ופתח טוב להודות לה'. ופתח בלם ולשבר לשמך עליון. וזהו שבח של יום השביעי. אותו הכתוב שבחה לו הקב"ה זה שבתו. ויום השביעי משבח ואומר טו'. כלומר כל מה שבאותו מזמור טוב להודות לה'. ולפיכך יפארו ויברכו לאל כל יצוריו. אלו הבריות שפט כלם ואמרו ולזמר לשמך

עיון תפלה

שפרין דעלמא וכו' שבת נותנים לו כל צבא מרום תפארת וגדולה שרפים ואופנים וחיות הקדש, ע"כ. וכתב אבודרהם שיש גורסין שרפים וחיות ואופני קדש, אבל הגירסא הראשונה עקר שכן אנו אומרין כתר ואופנים וחיות הקדש" עכ"ל. וגרסת רב עמרם תפארת וגדולה שרפים עם אופני קדש, אבל במחזור לבני רומא שרפים וחיות עם אופני הקדש. ובסדורי הספרדים והתימנים ואבודרהם גורסים שבח יתנו לו (רב עמרם ואבודרהם גורסים גם לעיל אלא וכבוד יתנו לשמו). ובמחזור ויטרי שבת נותנים לשמו וגו' שרפים וחיות עם אופני הקדש:

תקון תפלה

לאל אשר שבת. למי נותנים כל השבח והגדולה, לאל אשר שבת וגו': ביום השביעי. יש מחברים ביום השביעי למעלה, אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי, כמו שנאם (בראשית ב, ב) וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה, אבל גרסת הספרדים וביום השביעי נתעלה וישב. וגרסת התימנים וביום השביעי נח ונתעלה וישב עש"ה (שמות כ, יא) וינח ביום השביעי וכ"ה גרסת רב סעדיה גאון בפירוש ספר יצירה פרק א' משנה ח: התעלה וישב על כסא כבודו. עש"ה (תהלים מז, ט) אלהים ישב על כסא קדשו: עטה. נתעטף בתפארת: זה שבח של יום השביעי. המדקדקים תקנו את הלשון של־יום כדי לקרבו ללשון המקרא

שלשלמה (עס"ש ג, ז). ובנוסח רב עמרם זה שבח יום השביעי בלי מלת של, ובנוסח בני רומא זה שיר ושבח ליום השביעי. ובנוסח התימנים והספרדים זה שיר שבח של יום השביעי, וכ"ה באבודרהם. והמאמר זה שבח נמשך למעלה על שבח נותנים לו כל צבא מרום, למי נותנים — לאל אשר שבת וגו' ואיזה שבח אומרים — זה שבח שליום השביעי (מזמור שיר ליום השבת), ולא כל צבא מרום בלבד יתנו לו זה השבח — אלא גם יום השביעי בעצמו משבח ואומר מזמור שיר וגו', וכמו שאמרו רבותינו בשוחר טוב מזמור צ"ב כיון שראה אדם כחה של שבת בא לומר המנון לשבת אמרה לו השבת לי אתה עושה המנון אני ואתה נאמר המנון להקב"ה שנאמר טוב להודות לה', ובמחזור ויטרי הנוסחא ויום השביעי משבח באמר מזמור שיר ליום השבת: לפיכך. אחרי שכל צבא מרום ויום השבת כלם מפארים ומברכים לאל, ראוי הוא שגם כל יצוריו ואפילו יצורי מטה יפארוהו ויברכוהו ביום הזה: שבח יקר וגדולה. נוסח רב עמרם שבח וגדולה יתנו למלך יוצר

מֶלֶךְ יוֹצֵר כֹּל הַמַּנְחִיל מְנוּחָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ: שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יִתְקַדַּשׁ. וְזִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ יִתְפָּאַר. בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת. תִּתְבָּרַךְ מוֹשִׁיעֵנוּ עַל־שֶׁבַח מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ, וְעַל־מְאוֹרֵי אוֹר שֶׁעָשִׂיתָ יְפָאֲרוּךָ סֶּלָה:

תִּתְבָּרַךְ צוּרֵנוּ מַלְכֵּנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ בּוֹרֵא קְדוֹשִׁים יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ יוֹצֵר מְשָׁרְתִים וַאֲשֶׁר מְשָׁרְתָיו כֻּלָּם עוֹמְדִים בְּרוּם עוֹלָם וּמַשְׁמִיעִים בְּיִרְאָה יַחַד בְּקוֹל דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם: כֻּלָּם אֲהוּבִים כֻּלָּם בְּרוּרִים כֻּלָּם גִּבּוֹרִים וְכֻלָּם עֹשִׂים בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה רְצוֹן קוֹנָם, וְכֻלָּם פּוֹתְחִים אֶת־פִּיהֶם בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה בְּשִׁירָה וּבְזִמְרָה וּמְבָרְכִים וּמְשַׁבְּחִים וּמְפָאֲרִים וּמַעֲרִיצִים וּמַקְדִּישִׁים וּמַמְלִיכִים:

אֶת־שֵׁם הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא קָדוֹשׁ הוּא:

וְכֻלָּם מְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם זֶה מִזֶּה, וְנוֹתְנִים רְשׁוּת זֶה לָזֶה, לְהַקְדִּישׁ לְיוֹצְרָם בְּנַחַת רוּחַ בְּשָׂפָה בְרוּרָה וּבִנְעִימָה. קְדֻשָּׁה כֻּלָּם כְּאֶחָד עוֹנִים וְאוֹמְרִים בְּיִרְאָה:

קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:

עץ יוסף

לשמך עליון. ואין לפרשו לשון אחר. שהרי אין יאמר בפלא ומהלל נאמר כ״ה ישראל ושם כל יצוריו אלא ולא שלמה כאשר כתבתי (על ה סי׳ ל״ו): המנחיל מנוחה ה׳. שאמר ושמרו בני ישראל את השבת וגו׳ לדורותם ברית עולם. הרי שהשבת נחלה לנו: תתברך מושיענו על שבח מעשה ידיך. פי׳ אמר אומן שהאמן בנאתם שידין שבחו כבוד בגרון טובה ותלית שבח המעשה ידיך גילוי גם שפר יתבאר השבח ובלמות. אמר על מאורי אור מעשים נריכין לפארך סלה. והוא מה שאמר שתברך מושיענו על פעלים שבח המעשה ידיך (ע״ל): מכאן ואילך פירשתי לעיל בתפלת חול:

תקון תפלה

מנוחה לעמו ישראל שמך ה׳ וגו׳. ובמחזור וישרי ויתנו שבח יקר וגדולה לאל מלך יוצר כל ומנחיל מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קדש וגו׳. ובמחזור רומא לפיכך יפארו לאל כל יצוריו ושבח וגדולה יתנו למלך שנתן מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קדש וגו׳. ובסדורי הרומנים והספרדים לפיכך יפארו לאל כל יצוריו שבח ויקר וגדולה וכבוד יתנו למלך יוצר כל וגו׳ ישראל ביום שבת קדש. ובנוסח אבודרהם לפיכך יפארו לאל כל יצוריו סלה ושבח ויקר וגדולה יתנו לאל המנחיל מנוחה לעמו ישראל ביום שבת קדש: זכרך מלכנו יתפאר. בסי׳ הספרדים והרומנים ואבודרהם זכרך יתפאר מלכנו: תתברך מושיענו. בסי׳ רב עמרם אחר מתחת ועל כל שבח מעשה ידיך ומאורות אשר יצרת יפארוך סלה. ובמחזור רומא—והמאורות אשר יצרת המה יפארוך סלה, וכ״ה בסי׳ התימנים, ועי׳ ביוצר לחול.

וְהָאוֹפַנִּים וְחַיּוֹת | כשאומרים יוצרות, אומרים והחיות במקום והאופנים:
הַקֹּדֶשׁ בְּרַעַשׁ | וְהַחַיּוֹת יְשׁוֹרֵרוּ וּכְרוּבִים יְפָאֵרוּ וּשְׂרָפִים יָרֹנּוּ
גָּדוֹל מִתְנַשְּׂאִים | וְאֶרְאֶלִּים יְבָרֵכוּ פְּנֵי כָּל־חַיָּה וְאוֹפָן וּכְרוּב
לְעֻמַּת שְׂרָפִים. לְעֻמָּתָם מְשַׁבְּחִים וְאוֹמְרִים:

בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ:

לָאֵל בָּרוּךְ נְעִימוֹת יִתֵּנוּ. לַמֶּלֶךְ אֵל חַי וְקַיָּם זְמִרוֹת יֹאמֵרוּ וְתִשְׁבָּחוֹת יַשְׁמִיעוּ. כִּי הוּא לְבַדּוֹ פּוֹעֵל גְּבוּרוֹת עֹשֶׂה חֲדָשׁוֹת בַּעַל מִלְחָמוֹת זוֹרֵעַ צְדָקוֹת מַצְמִיחַ יְשׁוּעוֹת בּוֹרֵא רְפוּאוֹת נוֹרָא תְהִלּוֹת אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַמְחַדֵּשׁ בְּטוּבוֹ בְּכָל־יוֹם תָּמִיד מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית: כָּאָמוּר לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אוֹר חָדָשׁ עַל־צִיּוֹן תָּאִיר. וְנִזְכֶּה כֻלָּנוּ מְהֵרָה לְאוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת:

אַהֲבָה רַבָּה אֲהַבְתָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ חֶמְלָה גְדוֹלָה וִיתֵרָה חָמַלְתָּ עָלֵינוּ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ. בַּעֲבוּר אֲבוֹתֵינוּ שֶׁבָּטְחוּ בְךָ. וַתְּלַמְּדֵם חֻקֵּי חַיִּים. כֵּן תְּחָנֵּנוּ וּתְלַמְּדֵנוּ: אָבִינוּ הָאָב הָרַחֲמָן. הַמְרַחֵם רַחֵם עָלֵינוּ. וְתֵן בְּלִבֵּנוּ לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל לִשְׁמוֹעַ לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת־כָּל־דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה: וְהָאֵר עֵינֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ. וְדַבֵּק לִבֵּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְיַחֵד לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה וּלְיִרְאָה אֶת־שְׁמֶךָ. וְלֹא נֵבוֹשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא בָּטָחְנוּ. נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתֶךָ:

כשיאמר והביאנו לשלום יקבץ בידו השמאלית הד׳ ציציות ויחזיקם בין קמיצה לזרת וישימם על הלב בשעת ק״ש. וכשיגיע לפרשת ציצית יקחם גם ביד ימין:

וַהֲבִיאֵנוּ לְשָׁלוֹם מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. וְתוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ. כִּי אֵל פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת אָתָּה. וּבָנוּ בָחַרְתָּ מִכָּל־עַם וְלָשׁוֹן. וְקֵרַבְתָּנוּ לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל סֶלָה בֶּאֱמֶת. לְהוֹדוֹת לְךָ. וּלְיַחֶדְךָ בְּאַהֲבָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה:

ענף יוסף

כל דברי תלמוד תורתך. לתודים פרטים הנזכרים (בתורתך) הכללים:

יחיד אומר אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן [illegible]:

שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה | אֶחָד:

בלחש בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאָהַבְתָּ אֵת יְהֹוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ: וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר | אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם | עַל־לְבָבֶךָ: וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת | עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין | עֵינֶיךָ: וּכְתַבְתָּם | עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר | אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיכֶם וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם: וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: וְנָתַתִּי עֵשֶׂב

עץ יוסף

חיבורת גם כו'. [illegible]

[illegible]

ענף יוסף

שמע ישראל כו'. [illegible]

[illegible]

[illegible]

בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם פֶּן־יִפְתֶּה לְבַבְכֶם וְסַרְתֶּם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם: וְחָרָה אַף־יְהוָה בָּכֶם וְעָצַר אֶת־הַשָּׁמַיִם וְלֹא־יִהְיֶה מָטָר וְהָאֲדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת־יְבוּלָהּ וַאֲבַדְתֶּם מְהֵרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר יְהוָה נֹתֵן לָכֶם: וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:

ענף

ולא כן מלחמת היצר, כי הוא יומם ולילה לא ישבות ולא ישקוט מלהסית את האדם ולהגביר עליו בכחו (פרוץ מלחמה היא). ואף אם אלף פעמים יגבור האדם עצמו עליו, לא יכנע בכ"ז מהסיתו כפעם בפעם. ובפרט אדם שהוא במדרגה זו ודאי כמה וכמה פעמים מבטל עבודתו ע"י התגברות יצרו. כי אין אדם שלים בזה שלא יעות אף רגע לפרוק מעליו ויקרב אל חיצון ומיד כאשר יתרשל יוכל לו. ולכן בחינה זו נקראת שבר במלחמת השלום, כי עוד פעם השלום הוא ותמיד קטטים בקרבו כמלחמות נצחיים. ואין עבודתו שלימה. ולמעט מי שזכה להיות עובד את ה' מאהבה גמורה שלמה ואמיתית. ועל כן הגדיל כחו לאהבת את ה' באהבה שלא טבעית כנפשי אם אהבת יה. עד שכל משקם לבו ותמידין ויסעיו אים כי אם לעבוד את ה' לא עוד ולא יעיר כלל בקרבו אם יש דבר בכל העולם שיתאוה ויעתר האדם לו תוך מלאכה טבעיו. כי הוא בל הבלי עולם הזה הם הבל והבלי, וכמאמר דוד המלך ע"ה שפעים שנאתי ותורתך אהבתי (תהלים קיט) ובכל דבר ופעמים כל תאות חבורות בכו שלא לאהבות לשם דבר בעולם. בלתי לה' לבד עליון כ"כ. ובל בחינה שמחות ושבחות ותודה לכם מזו כי תשלום שיה לבטלם לדברי העולם. נתיגבר אצו לאהבה ולהאמינת בנם זה לשלמי שלום ה'. ולעבדו בזה עבודה תמה שלמים שאין לה הפסק ובשלמות שלמות. ואין רגע בטל אצל מעבודתו. זה נקרא לתפלה השלום. כי בכל עיבר ענם גופו וכחו תמת תורתי לבו והפעם לה' ומשכ כי את לאהבה ה' יומם ולילה גם עם בחי' שהנה אשר בקרבו. וכ"ז אמר הכתוב ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי טז, ז) ואחז"ל (ב"ר פ' נ"ד) זה יצה"ר. כי אף יצה"ר שבקרבו שהוא אויבו הוא ומשיש ומסיקו לעשות את אשר לבו חפץ גם עבדו כאמור. ובכל עת הוא יוצא מנחתו אוי לו מעצי. שלא די שלום שם תקבלנו נרפה אלא אף מסייע לטובה. ושלים שלו. כי זה משבר רק בכל העולם הוא הוא ימצא מבועה ויעבוד עבודתו בכל לב נפש ומאד מאדו,

יוסף

אבל תמים הוא ג"כ לחלישות גופו לשון עניו כלומר ונחשב כאלו לא נטמא ונמנע שלא יבטל שום השגות עת אשר יחלם לו, גם אם תגבר עליו התשוקה בעשיית המצוה כחו כמים כמים אויבים. אך במצות קריאה ותפילה גבה גדול ופרישות זכן אצן בשוד חסרן ותאותו שלא כשוה האדם בעולם. לא יהנה לעטר כחו שלם חשכתו לשבור לתאוה תמעכב מצו גופו. וכן כלימוד התורה יעמד בלחם ובעת לפי כחו. ואם יחלם לו אז יחפצו שום יוכל לו לפסוק בצרכי גופו. כי מן כה תאותו מקום לו לשבה. ומכ"ש במצות שצריך לה מסירת נפש ממש ודאי שיוכל לעשות התוה ברחוק חורח מתמרג. ויחלם זה אשר לבו יצא ויאבד לעבודתו יה' והשכו יותר מגופו. לא ימנע כלל אם חלם כמת הואיך או אם נפרו עליו יגמם. כי מרוב האהבה שזה ונפלאה שים לו לעבוד לפעולתו את בתפלתו ועשיית המצות אינו מרגיש כלל מערך עצמו. אם יש לו איזה עלב או לא. כמו אדם אשר מזה מחלים מן רב ואחי שלא ירגיש כלל לחלישות גופו. ותוקף התוגב ועזבו. עד מעי דם נפשו לרוב חשקו ותאותו לאם ואינו מרגיש כלל אם הוא כאי כחו או יותר מכחו. אדרבה כשעת חשבה [illegible] נשמתו עוסק אל האל זה אף שאח"כ ידניעהו בגופו ויחלה ע"י זה כחו אינו כותם כלל לזה כי יכבד ויעלה נפשו לאלהים ממעון. וכן כאדם שאוהב את ה' באמת אינו מרגיש כלל גמח העבודה עד היכן מגיע כחו ומעמו. כי כלל מאמצ כחו עד דכדוכה של נפש יעשה תורה במעלה שהנהגת לה' לעשות לו נחת רוח. וכראוי מבאר דונא (בענין פר"ח ס"א) כבפני ליתודו נדחף תעגו אל תמם ממעל בחוזק. ואיז טעם דם מלגנו ושם לא ידע ולא ארגיש כלל אם טעם לו איזה דבר. ושם לעבד כחלש שאהבה פה. והוא ודאי אינו מבטל מורה די על ידו בבגול הרקיעים את גבול עבודת העבודה, כי מרוב שלא העבודה יותר ממעוי דם נפשו. וזה נקרא לשלום מהספנה כי אינו תמה על פגם הגוף וגופו: ונחיה הבליבית היא כי זה תשוך רק בענג שלום

שגם

לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְהוָה לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם עַל־הָאָרֶץ׃

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף א) פְּתִיל תְּכֵלֶת׃ וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא־תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃ אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

יש לצרף אלהיכם לאמת :

אֱמֶת וְיַצִּיב וְנָכוֹן וְקַיָּם וְיָשָׁר וְנֶאֱמָן וְאָהוּב וְחָבִיב וְנֶחְמָד וְנָעִים וְנוֹרָא וְאַדִּיר וּמְתֻקָּן וּמְקֻבָּל וְטוֹב וְיָפֶה הַדָּבָר הַזֶּה עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד׃ אֱמֶת אֱלֹהֵי עוֹלָם מַלְכֵּנוּ צוּר יַעֲקֹב מָגֵן יִשְׁעֵנוּ לְדֹר וָדֹר הוּא קַיָּם וּשְׁמוֹ קַיָּם וְכִסְאוֹ נָכוֹן וּמַלְכוּתוֹ וֶאֱמוּנָתוֹ לָעַד קַיֶּמֶת׃ וּדְבָרָיו חָיִים וְקַיָּמִים נֶאֱמָנִים וְנֶחֱמָדִים לָעַד (יפסק הגלילות וסירס) וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים. עַל־אֲבוֹתֵינוּ וְעָלֵינוּ. עַל־בָּנֵינוּ וְעַל־דּוֹרוֹתֵינוּ. וְעַל כָּל־דּוֹרוֹת זֶרַע יִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ׃

א) צריך להפסיק יפה הפי"ן של הכנף.

ענף יוסף

הנה הוא מפזר על המצות ונותן צדקה לעניים הכל רק כפי השגת ידו וערכו . אבל לא ירצה להיות מפזר יותר מכפי ערכו. כי עבודתו הוא בבחינת הגבול נעשה העולם שאמר עד הנה תבוא ולא תוסיף . אבל האוהב את ה' יותר מנפשו ומאדו הנה הוא מכבד את ה' מהונו יותר מהשגת ידו ואינו משגיח כלל אם נשאר לו עוד בידו על טרף ביתו או לא. כי הוא יתן איש את כל הון ביתו באהבה בעבור צמאון נפשו וכמיהת בשרו לאהבת ה' אלהיו לעשות לו נחת רוח . והנה האדם אשר שלש אלה לו לעבוד את ה' בכל לבב גם בכחות היצה"ר ושאת לבו ולמסור נפשו לה' בעבודה שלא יתפרע בגשם ובלב וכל יסודי הגוף וכל שכן ורכושו יהיה כאין נגדו בעיני אהבת ה' אלהיו . ונמצא אין דבר מבטלו מהעבודה ואין שם גבול והגבלה בעבודתו כפי עבודתו למעלה למעלה מכל גדרי טבע העולם. והרי אם הוא כמהות את כלי השכן לעשות לו כל מיני טובות נסים ונפלאות עליונים המופלאים למעלה מן הטבע . כי כאשר עשה הוא כן יעשה לו . במדה שמודד מודדין לו . ויתגדל ויתקדש שמו על ידי זה שהקב"ה בשלמות של ידו . שידעו כל בריותיו כי גדלו גבורותיו . ועל כן אחר אמרו ואהבת את ה' אלהיך בכל יהיה אלהיך לעשות לך נסים מופלאים שלא בטבע . כדי שיתקדש שמו ית' בכל העולמות על ידך . אמר בזה דבר הוכח שיהיה ה' אלהיך הוא בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך ובמחז"ל במשנה (ברכות נ"ד ע"א) בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע. ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך . ובכל מאודך בכל ממונך וכו'. ואם שלש אלה יהיה בך אז ודאי ה' אלהים יהיה בעזרך ויתקדש שמו על ידך (בע"ח סדר נשא) :

*) כשאומרים בשבת או ביום טוב יוצרות, אומרים על הראשונים שבתחתית הדף:

על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקים לעולם ועד. אמת ואמונה חק ולא יעבר: אמת שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו. מלכנו מלך אבותינו. גואלנו גואל אבותינו. יוצרנו צור ישועתנו. פודנו ומצילנו מעולם שמך אין אלהים זולתך:

עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור: ברום עולם מושבך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ: אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו: אמת אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם: אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע: ממצרים גאלתנו יהוה אלהינו ומבית עבדים פדיתנו: כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת וזדים טבעת וידידים העברת ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר: על זאת שבחו אהובים ורוממו אל ונתנו ידידים זמרות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקים: רם ונשא גדול ונורא משפיל גאים ומגביה שפלים מוציא אסירים ופודה ענוים ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו: תהלות לאל עליון ברוך הוא ומברך. משה ובני ישראל

*) על הראשונים ועל האחרונים לעולם ועד חק ולא יעבר: אמת שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד: אתה הוא מלכנו מלך אבותינו אתה. למען שמך מהר לגאלנו כאשר גאלת את אבותינו: אמת מעולם שמך הגדול עלינו נקרא באהבה אין אלהים זולתך:

ענף יוסף

עזרת וכו'. מפני שמתחיל על גאולת העתיד והקודם אמרה לאבותינו הקדמונים. אמרה בכאן כאמור. בחשבון. במלכים. וכן יאמר. ויעקב אמר בנאמנות כל יושב לא נח ולא שקט. כי קדם אותה כאלה על פי המביאים מ"ז. אך הוא למען בניהם אשר יקומו אחריהם ואמר הפירו מ"ע ממשי אותם מימן לבנים. והוא כי שמשפטו יתברך על סוררת האחרונים בשזידים לתקן ולענשם העולים והקל נפש מזה מזיק ממנו יתברך ישועה נקראת. וזה מתכונתו יתברך לעקדים ולבני ותנחם. והנה שמלרשו לאחרים כראשונים אשר בכל הולם והמן ירם ישמו אל ויבנו באלוה ובישים ישועה ונפלאות למען יכיר שמורים לאלהי אחריהם. והוא עזרם אבותינו אתה הוא מעולם. וגזו הכל אשם מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור. אשרי בשכל מדע והוצא בצאתה מיכאל מלכיאל שגדיאל עם עזרו לישכב במה יחזו עם עמו ככם לפן עליון. ומספרם עזרם. ולא צריכין לשון שאמרת עזרת אבותינו על"ל: כביאתו טוב ולים ישוב מבואו שני ומבקש בשמח. ואף בבואו שעיר גדול ישוב מבואו שני מת"ם ומטה וזה ערים לאניש. ושך ישוב מיוחד בקבר. ומי"ן הפלא שמלאו שם הפלא מים:

(פ"ס,

יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־פֶלֶא:

שִׁירָה חֲדָשָׁה שִׁבְּחוּ גְאוּלִים לְשִׁמְךָ עַל־שְׂפַת הַיָּם יַחַד כֻּלָּם הוֹדוּ וְהִמְלִיכוּ וְאָמְרוּ: יְהוָה | יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

צוּר יִשְׂרָאֵל קוּמָה בְּעֶזְרַת יִשְׂרָאֵל וּפְדֵה כִנְאֻמֶךָ יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל. גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

תקנו חז"ל לומר קודם שמונה עשרה אדני שפתי תפתח. להראות בעצמו אין שירה ומתפחד מאד כזכרו לפני מי הוא עומד. ומפני היראה וכובד ראש אין בו כח לפתוח פיו לדבר לפניו רק אתה ה׳ שפתי תפתח שאוכל לדבר לפניך. (ועיין באלשיך על פסוק ופתחנו אל פי בעת הכיא כי):

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם.

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קודם שאומר הקדושה יכוין הריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע של ונקדשתי בתוך בני ישראל ואני מכוין לקדש לה׳ יתברך בקדושה זו (האר"י ז"ל):

קדושה לש"ץ בחזרת התפלה:

נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם. כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ*) בִּשְׁמֵי מָרוֹם. כַּכָּתוּב עַל

*) כמו שמקדישים אותו. הלא אותו קאי על שמך.

ענף יוסף

נקדש את שמך. פי׳ נאמר קדוש אתה:

תקון תפלה

ונקדש. במחזור ויטרי סי׳ קס"ג בקדושת שחרית לשבת נקדישך ונעריצך כסוד שיח (סג"ם)

עַל־יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר: ק״ה קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חז אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: ק״ה בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: חז מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ. מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן. בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל־יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: ק״ה יִמְלֹךְ יְהוָה | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

חז לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:)

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש״ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:)

ענף יוסף

קדוש קדוש. אמרו ג' פעמים קדוש. כנגד ג' עולמות שהם עולם העליון ועולם התיכון ועולם השפל והוא העולם הזה. והכתוב בזה העולם הוא האדם. ואמר שהוא קדוש ונעלה מהעולמות שלשתם. וכמו שלשתם יקדישוהו ירוממוהו בשלשתם. והאדם גם כן בעולם השפל (רד"ק): מלא כל הארץ כבודו. בפרקי היכלות אי' כתוב אחד אומר על השמים כבודו. וכתוב אחד אומר מלא כל הארץ כבודו. אם נאמר על השמים כבודו למה נאמר מלא כל הארץ כבודו. ואם נאמר מלא כל הארץ כבודו למה נאמר על השמים כבודו. אלא על השמים כבודו זהו עיקר שכינת כבודו. ומלא כל הארץ כבודו זה כבודו שכל המלכים והרוזנים נוהגים בו כבוד ונוטלים גדולה ומוראם מכבודו עכ"ל: אז וכו'. זה כדאמר בקה"ק באים מלאכי רעש ואומרים ברוך דכתיב ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה וקול האופנים לעומתם וקול רעש גדול ואשמע הרבה יותר ותמהים אחרי קול זה: בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול. הוא כאחד דכתיב ואשמע את קול כנפיהם: מתנשאים לעומת שרפים. מקרקשת פרטים. דכתיב ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים. והם מתנשאים לעומת קולם ואומרים ברוך יאמרו. ברוך אותיות כרוב (כ"ב): ממקומך וכו'. מפני שהשכינה הידוע הוא נסתר והכסא מרומם וכל צבא השמים אין יודעין מקומו רק אומרים בו בלשון נסתר ברוך ה' בכל מקום שהוא. ולכן גם אנו המתפללים שואלים שיופיע עלינו את מקומו אשר הוא שם שהוא מקום הרחמים והטוב (עט"ז): בתוך ירושלים עירך. היא ירושלים של מעלה ושל מטה (כ"ב): ועינינו תראינה וכו'. כדכתיב כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון: ימלך ה' לעולם אלהיך ציון. ישראל נקראו ציון כדאי' בפסיקתא א"ר הגיה בר פפא מתוך על כל

תקון תפלה

שיח שרפי קדש המקדישים את שמך בקדש כבתוב וגו'. ועי' לעיל נוסחתו בקדושת חול: אז בקול רעש וגו' משמיעים קול. רבים מתקשים בדבר איך משמיעים קול בקול? אבל מצינו דוגמתו בכתבי הקדש (תהלים סח, לד) הן יתן בקולו קול עז. אבל בסדור רב עמרם אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים ומתנשאים, לעמתם ברוך יאמרו. וצריכים לפרש לדידיה אז בקול רעש וגו' משמיעים (את הקדושה). ובמחזור ויטרי אז בקול וגו' משמיעים בקול וגו', ואפשר לפרש לדידיה שמלת בקול נמשך למטה בקול—משמיעים, בקול מתנשאים וגו'. ובסדורי התימנים כמו בקדושת י"ת לחול כבודו והודו מלא העולם כלו ומשרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו, ואומרים הקהל משבחים ואומרים וגו'. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב כבודו והודו ועוז תגדלו ותפארתו ומלכותו מלא עולם משרתיו וגו'. ובסי' הספרדים ואבודרהם ומחזור רומא ליתנהו לכל הפיוטים הללו. ונוסח הרמב"ם (גם הוא ז"ל איננו מבדיל בין קדש לחול בנוסח הקדושה) כבודו וגדלו מלא עולם ומשרתיו שואלים איה מקום כבודו להעריצו לעמתם משבחים ואומרים וגו': ממקומך מלכנו. בנוסח רב עמרם ממקומך מלכנו הופיע ותושיענו ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו ובחיינו, תשכון תתגדל וגו' תראינה במלכותך וגו' עוז מפי דוד וגו'. ובמחזור ויטרי ממקומך מלכנו תופיע ותמלך עלינו בהודך

(הגה"ה) (א) אם היה ספק אם הוא חול והתחיל אדעתא דחול ומיד כשאמר תיבת אתה נזכר קודם שאמר תיבת חונן הוי כאלו התחיל בשל חול וגומר את' ברכה אבל אם היה יודע שהוא שבת ושלא בכוונה התחיל תיבת אתה אינו גומר ברכה אתה חונן ומתחיל ישמח משה כו' (סימן רס"ח): (ב) אם טעה והתפלל תפלה של חול בשבת לא יצא ואם נזכר קודם שעקר רגליו אף שסיים תפלתו חוזר לשל שבת ומתחיל ישמח משה וגו' רצה ומודים וגו' שים שלום (וצ"ע אם נזכר באמצע ברכה רצה למה יחזור לשל שבת דהוי כנזכרים דהא בירושלמי הביא הב"י שכן היה ראוי בשבת אלא שקבעוהו לומר ז' ברכות שלא רצו להטריח בי"ח ברכות וכיון שהתפלל י"ח כבר הוי כנזכרים וצ"ע) וה"מ שנזכר קודם שאמר אלהי נצור או לפני שאמר החתונים שרגיל לומר אבל אם סיים תפלתו והסיח דעתו מן התפלה ואמר יהיו לרצון כו' אף שלא עקר רגליו עדיין כעקורין דמי וחוזר לראש התפלה (מ"א שם) ואם טעה בתפלת שבת בין זו לזו עי' לעיל בדיני ערבית של שבת ותדרשנו לכאן ובמקום שצריך לחזור ולהתפלל אם יצא במה שמכוין ושומע מהש"ץ ע' לעיל בדיני תפלת חול:

יִשְׂמַח מֹשֶׁה בְּמַתְּנַת חֶלְקוֹ. כִּי עֶבֶד נֶאֱמָן קָרָאתָ לּוֹ. כְּלִיל תִּפְאֶרֶת בְּרֹאשׁוֹ נָתַתָּ (לוֹ)א). בְּעָמְדוֹ לְפָנֶיךָ עַל

א) באבודרהם ליתא תיבת לו. והגאון יעב"ץ מקיים ת' ו' וז"ל לפי שמלת בי"ת משמש במקום לו כמו במשה דבר פי' את משה מזלא נגד כמו בי"ת באשה שמר. ומן הכתוב ב אין, כליל תפארת בראשו, כתב שיהיה מסוך לו וכולמו, ממש לו, במתנה לערך ראשו, לא שהקב"ה נתנו והניחו בראשו עכ"ל.

ענף יוסף

במקרא ולא מלאנו מקום במקרא ישראל ציון אלא זה ולאמר לציון עמי אתה. או יש לומר ציון ממש. ומן הדין היה לומר ה' ימלוך לעולם ועד שהוא של תורה אלא בשביל הזכרת ציון אנו אומרים זה שאמר דוד. פ"ע אם לא אמרה אם יוצאים על רחב מתמני. ובכל הספרים אנו מזכירים אף ציון או יוצאים (אבודרהם): ישמח כו'. לפי פשוטו מה היא מתנת חלקו. עבד נאמן קראת לו. כמו שנאמר לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. שזה תכלית שלמות האדם להתקרב אל הבורא ית' אשר אין שום ערך והתייחסות בין האדם

דובר שלום

כליל תפארת וכו'. לפי משמעות המליצה היה מהראוי לומר כליל תפארת על ראשו. ושמעתי בשם הגאון המנוח ר' חיים מוואלאזין ז"ל אשר ע"ד מאמרם ז"ל צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם. שבזה מובדל ענין הנפש מענין הגוף. שהכותרת הגוף אינו דבוק בהגוף רק סמוך לו. וענין הנפש הוא דבוק ומעורב בהנפש. לכן נאמר בזה ועטרותיהם בראשיהם. וכן כאן שהכוונה על כתר הנפש אמר כליל תפארת בראשו נתת לו ולא על ראשו:

השפל ובינו עד שיתיחד במעלתו ויקראהו לבוראו נקרא עבדו ובן ביתו: כליל תפארת בראשו נתת. שבשמים נסבה מזיו השכינה שהקרין עור פניו. ולפי שיום זה יום קדוש הוא ראוי להזכיר בו הקיום אשר הפלגנו ממלכים וקדשנו במעלת היום הקדוש הזה (כ"ב). ויש מפרשים ע"פ מאי דאיתא במדרש שבשעה שירד משה אל אחיו וראה בסבלותם ולא היה להם מנוחה נתקשה לו הדבר הרבה והלך ואמר לפרעה אדוני המלך דרך העולם אדון שיש לו עבדים הוא חפץ בקיומם ואתה רוצה לכלות את עבדיך. אמר לו הילך. א"ל מתוך שאתה משתעבד

עיון תפלה

ישמח משה במתנת חלקו. ומה היא מתנת חלקו כי עבד נאמן קראת לו. כמו שנאמר (במדבר יב, ז) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא מה שלא זכה שום אדם בעולם להקרא בשם עבד נאמן (פל"ד אבודרהם). ומה שתקנו חכמים להזכיר את משה בתפלת שבת, לפי שמסר נפשו על השבת, כדאמרינן בשמות רבה פ"א סי' כ"ח וירא בסבלותם ראה שאין להם מנוחה הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים, אמר לו לך ועשה להם כמו שתאמר, הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח, ע"כ. ובמחזור רומא קראת לו אלהינו. ובאבודרהם קראת אותו. ובמנהג כפא וקראסוב קראת אותו אלהינו: כליל תפארת בראשו נתת. הם קרני הוד

תקון תפלה

כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך, ותמלך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון, תתגדל וגו'; הלשון קשה מאד, ונראה שטעות המעתיקים נפלה כאן כי ותמלך השני מיותר, והוי"ו של ותמלך שייכת לתיבת בציון, וכך צריך להיות ובציון בקרוב בימינו לעו"ז תשכן, כלומר שתמלך על כל העולם כלו ותשכן בציון. ובנוסח הרמב"ם — מתי תמלך בציון בחיינו ובימינו, והקהל עונין כאן אמן, השכן התגדל וגו' לנצח נצחים ועינינו תראינה במלכות עוזך כדבר האמור בדברי קדשך ע"י דוד וגו'. ובסדורי התימנים — תופיע ותתנשא ותמלך וגו' מתי תמלך בציון בקרוב בחיינו ובימינו — ועונין הצבור אמן — תשכן וגו' במלכות עוזך כדבר האמור בשירי קדשך ע"י דוד עבדך משיח צדקך. ובסדור ספרדי מנהג כפא וקראסוב — מתי תמלך תבנה עיר ציון בקרוב בחיינו ובימינו לעו"ז. השכן תתגדל וגו'. ולפי נוסחתנו צריכים ג"כ להפסיק כך — מתי תמלך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד, תשכן וגו' לדור ודור ולנצח נצחים, והטעם מקביל אל הדלת, בתוך ירושלים מקביל אל בציון, לדור ודור ולנצח נצחים מקביל אל לעולם ועד, וכך הפסיק הגאון הצדיק ר' מנחם מענדיל זצ"ל מליובאוויטש, ונכון הוא!

הַר סִינָי. וּשְׁנֵי לֻחוֹת אֲבָנִים הוֹרִיד בְּיָדוֹ. וְכָתוּב בָּהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת. וְכֵן כָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ:

וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם: בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הִיא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ:

ענף יוסף

שהם תמיד ואין להם מנוחה יבלו. אלא תן להם יום אחד בשבוע שינוחו בו ויתחזקו ויוכלו לסבול העבוד. אמר לו בחר להם איזה יום שתרצה למנוחה בכל שבוע. א"ל תן להם יום השבת. מפני שכל מלאכה שיעשו בו אין שם קיום וברכה לפי שעולם בו שבתתי. והיו שמחין בו בכל שבוע מסבלותם. וכשיצאו ממצרים ניתן להם השבת. וכיון שראה משה שהסכימה דעתו לדעת יוצרו שמח שמחה גדולה. ולכך תקנו ישמח משה במתנת חלקו. ואומר במתנת חלקו לפי שהשבת ניתן להם בלשון מתנה שנאמר ראו כי ה' נתן לכם השבת. וי"מ לפי שהתורה ניתנה בשבת שהרים ע"י משה ראוי לספר בשבחו שהתורה ניתנה לו במתנה. וי"מ משום הא דכתיב לדעת כי אני ה' מקדשכם אמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני רוצה ליתנה לישראל לך והודיעם. ולכך תקנו ישמח משה במתנה מתנה טובה של שבת שניתנה על ידו. ולאלו הב' פירושים מה שאמר כי עבד נאמן קראת לו כליל תפארת בראשו נתת כלומר כיון שקראתו עבד נאמן נתת כליל תפארת בראשו (אבודרהם): ושני לוחות אבנים הוריד בידו. שנאמר וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו: וכתוב בהם שמירת שבת. דקשיא זכור דכתיב בדברות הראשונות ושמור דכתיב בדברות האחרונות. וא"ש למה כתוב בדברות הראשונות זכור ובאחרונות שמור. וי"ל כי מנהג העולם כשאדם נותן מתנה לחבירו ומאהבה ואח"כ נותן לו מתנה אחרת אומר לו שמור אותה בטוב. כך הקב"ה נתן שבת לישראל ולא קיימוה ולכן כשחזר בדברות שניות אמר שמור את יום השבת. כלומר שמרוהו היטב (אבודרהם): וכן כתוב בתורתך. (שמות לא, טז):

אות היא. כי כלה מלאכתו: שבת וינפש. מלשבות ממלאכה ודיבור (תוס'). ג"פ שבת כתיב כאן. ושמרו בני ישראל את השבת. לעשות את השבת. שבת וינפש. כנגד שלש סעודות בשבת (כ"ב):

עיון תפלה

הוד שמהנו לו בקבלת לוחות שניות. ובמחזור ויטרי בראשו נתת לו: ושני לוחות אבנים הוריד בידו. בשמו"ר פרשה מ"א סי' ו' ד"א לוחות אבן בזכות יעקב שנקרא אבן שנאמר משם רועה אבן ישראל, והשבת ג"כ בזכות יעקב שנאמר (ישעיה נח, יד) אם תשיב משבת רגלך וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אביך, לכן מזכירין לוחות אבנים בתפלת שבת. ובנוסח בני רומא והתימנים שני לוחות בלא וי"ו. ובנוסח הרמב"ם הוריד בידו שני לוחות אבנים. נראה שהם ממשיכים את המאמר בעמדו לפניך וגו' נמשך אל הלוחות: וכתוב בהם שמירת שבת. בדברות הראשונות זכור ובדברות האחרונות שמור. ולמה הזכיר שמירת שבת ולא זכר זכירת שבת? כי מגיע שהקפידה התורה על שמירת השבת (מחללו) יותר מעל זכירת השבת (לקדשו), שהרי בשבעה מקומות הזהירה תורה על שמירת שבת (שמות לא, יג יד טז; ויקרא יט, ג ל; כו, ב; דברים ה, יב) כנגד שבעת ימי השבוע, והזכירה לא נזכרה בתורה אלא פעם אחת (שמות כ, ח), ועי' מש"כ לעיל פיסקא לכה דודי בסוף ד"ה בדבור אחד בכה הרמב"ן: וכן כתוב בתורתך. מה שלא הביא הפסוקים מעשרת הדברות דאיירי בהו? יש לומר שלא רצו לקבוע בסדר שום קריאה מעשרת הדברות מפני תרעומת המינין שלא יאמרו לעמי הארץ אין שאר תורה אמת, שהרי יש כמה פרשיות המדברות מענין השבת ואין קורין אלא אלו הפסוקים שממש מפי הקב"ה נשמעו (ראה רש"י ברכות י"ב א' ד"ה מפני). ועוד יש לומר לפי שפרשת ושמרו מיוחדת מצות השבת דוקא לישראל ולא לאומות העולם כמו שכתוב ושמרו בני ישראל את השבת וגו' ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם ודרשו במכילתא פרשת כי תשא ולא ביני ובין ב"נ, וכמו שמפרש אח"כ ולא נתתו ה' אלהינו וגו' וגם במנוחתו לא ישכנו. בגמ' מנוחתו לא ישכנו וגו', ורמז למה שאמרו בשבת (קי"ח א') כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים ומ"ש ערלים. אפשר לומר שכוונתו אלה הנקראים ערלים אע"פ שאינם ערלי בשר כגון ערבי מהול וגבעוני מהול דאע"ג דמהילי כמאן דלא מהילי דמו (ע"ז כ"ז א') וכשמשמרים את השבת אינם מקבלים עליה שכר משום

דלא

וְלֹא נְתַתּוֹ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא הִנְחַלְתּוֹ מַלְכֵּנוּ לְעוֹבְדֵי פְסִילִים. וְגַם בִּמְנוּחָתוֹ לֹא יִשְׁכְּנוּ עֲרֵלִים. כִּי לְיִשְׂרָאֵל עַמְּךָ נְתַתּוֹ בְּאַהֲבָה. לְזֶרַע יַעֲקֹב אֲשֶׁר בָּם בָּחָרְתָּ. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ. חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

עץ יוסף

ולא נתתו וכו'. כתב הא"ר בשם רש"ו ס"ק ב' בשם מורו ז"ל הא דאומרים בשחרית ולא נתתו ולא הנחלתו לשון זכר משום דקאי על מה דסיים וביום השביעי. ויום הוא לשון זכר. אבל במוסף דקאי על תכנת שבת. ושבת לשון נקבה אומרים קרבנותיה פירושיה. ועיין תוספות כתובות (דף ס.) ד"ה שמא ישחוט: עם מקדשי שביעי. כלומר עם משמרי שבת בקדושה. והוא ע"ש ולקדש את יום השבת (ירמיה יז, כד): רצית בו וקדשתו. ע"ש ויקדש אותו: חמדת ימים אותו קראת. שנאמר ויכל אלהים ביום השביעי ומתרגמינן בירושלמי וחמיד ה'. ודומה לו ותכל [נפש] דוד. נכספה וגם כלתה (תהלים). או הכונה משום שכל ששת ימי החול וברכתם מושפע ובא מברכת יום השבת. כי הוא מקור הברכות. וכמבואר בספר הזוהר כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא דשביעאה תליא כו' בגין דיתברך מתורא כל שית יומין כו'. והוא. כי כל מעשים שהאדם עוסק בהם בשבת משפע בהם הברכה. וע"י כן יהיו מבורכים גם בימי החול. וזהו חמדת ימים אותו קראת כלומר כל הימים חומדים ומשתוקקים אליו כי ממנו יבורכו. וזהו ויברך אלהים את יום השביעי וגו' כלומר חלק לו מקור הברכה ומעין השפע. אשר ממנו יינקו ששת הימים. ועל כן כתוב עליו ב"י שישיה יום השבת כלול בכל הטוב לנעמים כיראת ה' כל היום. ולעניו באריכה ובהתיה וע"כ יושפע בהם ברכה

דובר שלום

ולא נתתו וכו'. מבואר בספרים שיש שלשה מיני שבת שבת בראשית. שבת מתן תורה. שבת שלעתיד לבוא. וזהו ולא נתתו לשבת בראשית. ולא הנחלתו לשבת מ"ת וגם במנוחתו על שבת העתיד לבוא לא ישכנו וכו':

עיון תפלה

דלא נשוו; ואפשר לומר עוד שכונתו ישראלים ערלי לב שאינם מאמינים בקדושת השבת כלל רק משמרים אותה משום שביתה ומנוחה בעלמא, גם אלה לא ימצאו נחלה בתוך בני ישראל: כי לישראל עמך. בסדור רב עמרם ובמחזור רומא ובסדורי הספרדים כי לעמך ישראל. ובסדורי התימנים וברמב"ם והאבודרהם מתחילים אחר וינחו ישמחו במלכותך. ובמכתב כתב וקראשונה אחר וינחו חמדת ימים אותו קראת זכר וגו': עם מקדשי שביעי. מכאן ואילך ליתא ברמב"ם ובסדורי התימנים רק מתחילין תיכף אלהינו ואלהי אבותינו: ובשביעי רצית בו. מפני כוונן של שני הבית"ן שם נוסח הספרדים את הבי"ת הראשונה לס"א והשביעי רצית בו, וכ"ה באבודרהם. ולי נראה כי מלת בו שבה על עם מקדשי שביעי, רוצה לומר וביום השביעי רצית בעם זה וקדשתו כי בשבת נתנה תורה לישראל (שבת פ"ו ב') ואז נתנם וקדשם להיות לו לעם סגולה: חמדת ימים אותו קראת. הוא נאמר על ובשביעי, וכך הוא סדור המאמר, ובשביעי אשר חמדת ימים אותו קראת (ושמת) ויעדת, כמו וישראל מקוראי (ישעיה מח, יב), ראו קרא ה' בשם בצלאל (שמות לה, ל) כ"כ אבודרהם) רצית בעם זה וקדשתו. ומה שלא אמר רצית בם בלשון רבים כמו עם מקדשי? לפי שנתינת התורה באה על ידי התאחדות כל עם ישראל כאיש אחד, כדאיתא במכילתא ביתרו סוף פרשה א' בכל מקום הוא אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת אבל כאן השוו לב אחד לכך נאמר ויחן שם ישראל נגד ההר. ועוד דרך פשוטה לפרש בטעם הבי"ת של ובשביעי, והכי קאמר ובשביעי (ביום השביעי לימי השבוע, כי ביום השביעי נתנה תורה) רצית בו (ביום השבת) וקדשתו (ליום מנוחה ואמרת לו זכור את יום השבת לקדשו) חמדת ימים אותו קראת (כי במה שקראת את יום השביעי לשמו בשם יום השבת הרי קראת אותו חמדת ימים לפי שכל ימי השבוע חומדים ליום מנוחה לשבות בו ולנוח בו מעמל ששת ימי המעשה). וגם בפרשת המן מצינו שקבע הקב"ה את שם שבת ביום השביעי עצמו (שמות טז, כה): זכר למעשה בראשית. בסדור רב עמרם ובאבודרהם ליתא. ונוסח מחזור ויטרי שם עד כאן לנוסח אשכנז, וכן במחזור רומא, מלבד השנוים המוזכרים למעלה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ. קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ
וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ
בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהֹוָה
אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל
מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה
לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן.
וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

עץ יוסף

ברכת ה' בכל ימי החול (אבל יעקב). או הכונה משום מתחילת בריאתו של עולם היו ראוים הימים להיות הכ"ח שעות לכל יום. ולהיות שהיו. ששת ימים שוים ולא היה להם מושל וקצין על כן בקשו מהקב"ה שיתן להם מלך גדול על כלם. אמר להם השמים שאתן לכם יום אחד שיהיה לכם מלך צריך שתגרעו משלכם ותתנו לו ד' שעות מכל יום וזהו יהיה לו שליטה עליכם. והיינו השבת שנתנו לו ששת ימי המעשה כל אחד ד' שעות הרי כ"ד שעות של יום השבת. וז"ש חמדת ימים אותו קראת שהימים חמדו להם להיות ראש עליהם (גנזי בנימין):

רצה במנוחתנו. משום שאין לך חסד גדול מזה להשיב למטה גדולה מה שאין למעלה הימנו והיא שמירת שבת בשב ואל תעשה ומנוחה ועונג הנפש. וזהו אוה"א רצה במנוחתנו. פי' יהיה לרצון ולקורת רוח לפניך מנוחתנו שהיא בשב ואל תעשה אלא שהוא לעונג ולמנוחה. ואף שלא יתכן להיות איזה עילוי בפועל ממנוחה. אעפ"כ קדשנו ותן בנו עילוי וקדושה בשביל שהיא מצותיך. והוא ע"ד מה"א חז"ל ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה: ותן חלקנו בתורתך. הכוונה ע"פ מה שאחז"ל שכל הנשמות עמדו על הר סיני וקבלו כל אחד חלקו בתורה. גם אמרו חז"ל בנדה כשהתינוק במעי אמו מלמדים אותו כל התורה כיון שיוצא בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו מה שלמד. ולכאורה למה מלמדין אותו ואח"כ משכחין אותו. מה התועלת בהלימוד. אך אלו לא היו מלמדים אותו במעי אמו לא היה יכול להגיע חלקו בתורתו אף ע"י יגיעתו. ואם לא היה שוכח לא היה צריך ליגע. ואח"כ בטל שכר ועונש. לכך מלמדים אותו את חלקו במעי אמו. הם נקרא כל התורה כל חלק ממנו. ובצאתו לאויר העולם שכח. ואח"כ ע"י יגיעתו יכול למצוא אבידתו. וזהו שאמרו בגמרא יגעת ומצאת תאמין כאדם שמוצא אבידתו לפי שהוא חלקו. אבל אם אינו יגע אף אינו יכול למצוא חלקו שנתנו לו על הר סיני (וזהו שאמרו אינו דומה המאבד מה שנתנים לו). וזהו שאנו מבקשים ותן חלקנו בתורתך ר"ל אותו חלק תורה שקבלנו בהר סיני הסייע אותנו להשיג אותו (אלשיך). ועפ"ז אמר הגר"א שזהו שאמרו בגמרא כל הלומד תורה ואינו מקיים נוח לו שנתהפך שליתו על פניו ולא יצא לאויר העולם. משום שבשביל הלימוד לבד לא היה צריך לצאת שגם במעי אמו למד כל חלקו בשלימות ובשלמא מי שלומד ומקיים אז טוב לו שנולד לפי שלא היה יכול לקיים במעי אמו. אבל מי שאינו מקיים למה נולד: שבענו מטובך. פי' השם הוכיחנו לשבוע מכל טוב ביום השבת כן שבענו מטובך פי' מזיו שכינתך. ע"ד מה"א אם תשיב משבת רגלך וקראת לשבת עונג וכבדתו אז תתענג על ה'. פי' בשביל עונג שבת תזכו לעונג שכינתו ית': ושמחנו בישועתך. נגד מה שנאמר והרכבתיך על במתי ארץ וגו' על זה אנו אומרים כי אין עיקר הצלתנו ושמחתנו במה שנתגדל אנחנו. רק עיקר שמחתנו הוא בישועתך. כי בכל צרתם לו צר כביכול: וטהר לבנו לעבדך. משום שהבא ליטהר מסייעין אותו. לכן אנו מבקשים וטהר לבנו כו' שלא יתערב בלבנו תאות ועונג גופני רק יהיה טהור מכל סיג רק לעבודתך: וינוחו בו ישראל. משום שעתה נאמר שחקו על משבתיה ופי' במדרש איכה על שבתותיה. ע"ז אנו מבקשים והנחילנו ה' אלהינו כו' וינוחו בו ישראל במנוחת הלב ממחרפיהם: מקדשי שמך. בהיזהרות חילול שבת מאזהרות שמירתו: בא"י מקדש השבת. שנאמר ויקדש אותו. ועיין מה שכתבתי בתפלה ערבית של שבת:

בשבת ר״ח ובשבת חה״מ אומרים זה:

אלהינו ואלהי אבותינו. יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון אבותינו. וזכרון משיח בן דוד עבדך. וזכרון ירושלים עיר קדשך. וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך. לפליטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים לחיים ולשלום ביום לר״ח ראש החדש הזה: לפסח חג המצות הזה: לסכות חג הסכות הזה: זכרנו יהוה אלהינו בו לטובה. ופקדנו בו לברכה. והושיענו בו לחיים (טובים). ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו. ורחם עלינו והושיענו. כי אליך עינינו. כי אל מלך חנון ורחום אתה:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד. צור חיינו מגן ישענו. אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמותינו הפקודות לך. ועל נסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו. אלהי כל בשר. יוצרנו יוצר בראשית. ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקימתנו. כן תחינו ותקימנו. ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך. לשמור חקיך. ולעשות רצונך. ולעבדך בלבב שלם. על שאנחנו מודים לך. ברוך אל ההודאות:

בחנכה אומרים זה:

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם. רבת את ריבם. דנת את דינם. נקמת את נקמתם. מסרת גבורים ביד חלשים. ורבים ביד מעטים. וטמאים ביד טהורים. ורשעים ביד צדיקים. וזדים ביד עוסקי תורתך. ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך. ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה. ואחר כן באו בניך

לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בשי"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר:

יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם:

קהל אַדִּיר בַּמָּרוֹם שׁוֹכֵן בִּגְבוּרָה אַתָּה שָׁלוֹם וְשִׁמְךָ שָׁלוֹם. יְהִי רָצוֹן שֶׁתָּשִׂים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל חַיִּים וּבְרָכָה לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: כספר בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בשי"ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי:

אֱלֹהַי. נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם:

עץ יוסף

אלהי נצור לשוני מרע. פי׳ שלא אדבר רע על אחרים כשר. ולא זו לבד אלא אף תנצר שפתי שלא אדבר אפילו מאים מדבר מרמה: ולמקללי נפשי תדום. ר"ל שתשים השפלות והטבע׳ בנפשי. באופן שנפשי תהיה שוממת. כי כבר אמרו שלא ישיב על חרפתו והאמר לו שהלא אמרו בלבו כענין וישטם עשו את יעקב וגו׳ ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי וגו׳ לכן אמר נפשי תדום שהנפש מלך עלמה תדום. ואמר עוד ונפשי כעפר לכל תהיה. פי׳ נמס

ענף יוסף

כהנים עם קדושך. אין הפירוש כהנים של עם קדושך ישראל. כי אינם כהני ישראל. אלא כהני ה׳. אלא הטעם כדאמרינן מדוי יום הכפורים ובני אהרן עם קדושך (אמרוהו): יברכך ה׳ וישמרך. כנגד שלשה שקורין בתורה בשני. יאר ה׳ פניו אליך ויחנך.

דובר שלום

ונפשי כעפר פי׳ פתח לבי בתורתך. מיוסד על מאמר חז"ל (גיטין ז׳ ע"א) דום לה׳ והוא יפילם לפניך חללים (סג"ם)

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא תַעֲלֶה קִנְאַת אָדָם עָלַי וְלֹא קִנְאָתִי עַל אֲחֵרִים וְשֶׁלֹּא אֶכְעוֹס הַיּוֹם וְשֶׁלֹּא אַכְעִיסֶךָ וְתַצִּילֵנִי מִיֵּצֶר הָרָע וְתֵן בְּלִבִּי הַכְנָעָה וַעֲנָוָה. מַלְכֵּנוּ וֵאלֹהֵינוּ אֱלוֹהַּ כָּל בָּשָׂר יַחֵד שִׁמְךָ בְּעוֹלָמְךָ בְּנֵה עִירְךָ יַסֵּד בֵּיתְךָ וְשַׁכְלֵל הֵיכָלְךָ קָרֵב קֵץ בִּיאַת מְשִׁיחֶךָ פְּדֵה עַמְּךָ שַׂמַּח עֵדָתֶךָ:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: חש"ץ חוזר התפלה ואומר קדיש תתקבל:

ואם חל ר"ח או חנוכה אז הש"ץ אומרים הלל אחר גמר חזרת התפלה קודם קדיש ואח"כ אומרים זה:

אֵין־כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים | אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: יְהוָה מֶלֶךְ יְהוָה מָלָךְ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

עץ יוסף

שאמר נפשי תדום כעפר ר"ל הסבר שתהיה נפשי דוממת ושלא תרים את שתהיה מורגלת כבר כל כך לקבל הבזיונות כעפר שהוא מוכן לקבל דריסות בני אדם עליו תמיד. ואמר החכם כה"ר אברהם הלוי שנלמד מדת הענוה מהעפר. שהעפר כל זמן שהוא גם לא יועיל למלאכה כ"ש לעשות ממנו כלי. וכל יותר שהוא שחוק הוא יותר טוב. כן האדם. או פי' ונפשי כעפר לכל תהיה שלא זו שתהיה מוכנעת בנפש אלא שילגם מעפם עמו עד שידמה לקום שהוציאים לו והוא משיב פעמים כענין (נחמיה ט, כ) ומפך לא מנעת מפיהם ביום אמרם אלה אלהיך ישראל: לכן אמר ונפשי כעפר לכל תהיה. כי הכל דשים אותו והוא מעלה להם בר ולחם ומזון (ר"ח שער הענוה פ"ג):

ענף יוסף

כנגד תמיד שמקריבין בתמיד. יאר ה' פניו אליך ויחם לך שלום. כנגד מנחה שמקריבין בשורה בכבה (אבודרהם): יהי רצון ט' שיבנה בית המקדש כו'. לפי שמיקם לפיל על מדת הענוה והשלום ושלא יהיה בו מדת הכעס. אמר עוד יהי רצון שיבנה בהמ"ק שלא תתבטל מדת הבזה כמו שאמר והקילוסי אם לב האבן מבגדים ונתתי לכם לב בשר. וגם אם יהיה לא בנו קלת מצות יהיה שאין מכפר כמו שאחז"ל שאלין מכפר על מצ"ע. ומתפלל עוד אם מעשנו נשוי אל המצות בדרך מצות. מצוה ממנו אות למוכה שיתנן אותו חלק על המצות שתקיק נמנהו בתורתך. כלומר שלא נבוש ולא נכלם מלעמוד מכלב מה שלא נדע בתורה. רק תהיה לנו מצות פנים לגמור. כי לא הביינו למד. כאופן שלמו חלק על מצות שמופכנו בנפשנו מכה אותו שיהיה בתורתך ולא בדבר אחר (מדרש שמואל):

ואין כמעשיך. פי' לעשות מעשה כהלכים ולכן סומכים לו מיד מלכותך וגו' לסמליט על כל העולם מנכרא. ואח"כ מתפללים להגזיר שכינתו לציון ולבנים חומות ירושלים להחזיר המלכות והעבודה כבראשונה (לבוש):

דובר שלום

מלנים מלנים. הענוה והסבר פניהם לביהמ"ד והם כלים מאליהם. וזה לס' סיום תפלה או הכנעה. והוא ונפשי מדום ונפשי כעפר לכל תהיה (סיום הכנעה כעפר). שמת לבי בתורתך לעסוק ולהשריב פליהם בנים התורה ועל ידי זה יהיו כלים מאליהם ופלתם סופל ומחשבתם מקלקל:

תקון תפלה

אין כמוך. בשבלי הלקט השלם סי' ע"ז כתב וז"ל, אגוא מארי ר' אברהם הרופא זצ"ל הנהיג לומר בכל שבת וי"ט כשמוציאין שני ספרי תורה: לקרות בהן אין כמוך באלהים וגו', והיה הדבר נראה מורח הצבור וקשה בעיניהם על שנוי המנהג, ומצאתי סמך וסעד בספ' סופרים" עכ"ל, והוא במס' סופרים פי"ד ה"ח ושם נוספו עוד פסוקים: אין כמוך. (תהלים פו, ח): מלכותך. (שם קמה, יג): ה' מלך. ראה מש"כ בפסוקי דזמרה פיסקא יהי כבוד: ה' עז לעמו. (שם כט, יא):

אַב הָרַחֲמִים הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם. כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים:

סדר הוצאת ס"ת לשבת ויו"ט

פותחין הארון הקודש ומוציאין ס"ת ואומרים ויהי בנסוע הארון וגו' ובריך שמיה וכו':

כשמוציאים ס"ת מחויבים הכל לעמוד ויהיו עומדים עד שיעמוד זה שמוליכו ויגיענו למקומו או עד שיתכסה מעיניהם. ואם הנושא ס"ת עמד לנוח קצת דינו כמהלך. ויש מחמירים שצריך לעמוד מיד כששומע קול הנושא ס"ת אע"פ שאין רואה אותו: נוהגים הכל"א מקרב עצמו קצת לראות הס"ת אנשים ונשים. ואף העומדים בעזרה כשהם שומעים שמוציאין או מכניסין הס"ת רצים לבהכ"נ לראות משום ברוב עם. וכל המתקרבים אצלה נושקים הס"ת בפה ואומרים ישקני מנשיקות כו'. ואם קרב אצלה ממש לחבק בזרועותיו יחבקנה בימין ויאמר וימינו תחבקני. ואם אין יכול לנשק בפה ינשק ביד. ואח"כ אומר הש"ץ שמע ישראל ה' והקהל עונין אחריו שמע כו' וכן אחד הוא אלהינו קדוש שמו. ואח"כ אומר גדלו כו': בכל פעם שאומר אחד מאלו הפסוקים מגביה הס"ת קצת. וכשאומר אחד הוא כו' אין אומר קדוש ונורא רק קדוש שמו. ובר"ה ויוה"כ אומרים קדוש ונורא כו'. והש"ץ הולך עם הס"ת ופונה לצד ימין. ועל הרוב ההיכל במזרח והבימה למערב והוא מסבב פניו לפונה שהוא דרך ימין למזרח. ומי שהס"ת עובר לפניו מחבקה ומנשקה ומלוה אותה קצת ממקומו. והמוליכה הולך לצפון עד הבימה (ספרי אחרים):

וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה | יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלָיִם: בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתוֹ:

בר"ה ויוה"כ וכן ביום הושענא רבה (ויש נוהגים לומר גם בכל עשרת ימי תשובה ביום שיש בו הוצאת ס"ת מלבד בשבת תשובה אין אומרים. אבל בר"ה ויוה"כ אומרים אף שחל בשבת. ויש שנהגו שלא לאמרם בר"ה כשחל בשבת) נוהגים לומר שלש עשרה מדות אחר שמסיימים בריך שמיה. ומהגנו לומר הי"ג מדות אחר ויהי בנסוע הארון קודם בריך שמיה. והש"ץ מתחיל ה' ה' כו' והצבור עונין אחריו. ואומר ג"פ. ואח"כ אומרים רבש"ע ואח"כ אומרים יהיו לרצון וגו' ואני תפלתי ג"פ:

ג"פ יְהוָה | יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת: נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה:

לראש השנה ויום כפור:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם מַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתַי לְטוֹבָה וְהָפֵק רְצוֹנִי וְתֵן שְׁאֵלָתִי (בר"ה א"א זה) וּמְחוֹל לִי עַל־כָּל־עֲוֹנוֹתַי וְעַל־כָּל־עֲוֹנוֹת אַנְשֵׁי בֵיתִי מְחִילָה בְּחֶסֶד מְחִילָה בְּרַחֲמִים. וְטַהֲרֵנִי מֵחֲטָאַי וּמֵעֲוֹנוֹתַי וּמִפְּשָׁעַי. וְזָכְרֵנִי בְּזִכְרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ. וּפָקְדֵנִי בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְזָכְרֵנִי לְחַיִּים אֲרוּכִים לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה וְכַלְכָּלָה וְלֶחֶם לֶאֱכוֹל. וּבֶגֶד

לפסח. שבועות. סכות ושמיני עצרת:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם מַלֵּא מִשְׁאֲלוֹת לִבִּי לְטוֹבָה וְהָפֵק רְצוֹנִי וְתֵן שְׁאֵלָתִי לִי עַבְדְּךָ (פלוני) בֶּן (פלונית) אֲמָתֶךָ וְזַכֵּנִי וְאֶת־אִשְׁתִּי וּבָנַי וּבְנוֹתַי) וְכָל־בְּנֵי בֵיתִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם וּמַלְּטֵנוּ מִיֵּצֶר הָרָע. וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. וְזַכֵּנוּ שֶׁתַּשְׁרֶה שְׁכִינָתְךָ עָלֵינוּ וְהוֹפַע עָלֵינוּ רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה. וְיִתְקַיֵּם בָּנוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב וְנָחָה עָלָיו רוּחַ יְהוָה רוּחַ חָכְמָה וּבִינָה רוּחַ עֵצָה וּגְבוּרָה

<table>
<tr>
<th>לר"ח וליו"כ</th>
<th>ליום טוב</th>
</tr>
<tr>
<td>לקדוש. ועשר וכבוד ואריכות ימים בתורתך ובמצותיך. ושכל ובינה להבין ולהשכיל עמקי סודותיך. והפק רפואה שלמה לכל־מכאובינו. ותברך את־כל־מעשה ידינו. ותגזור עלינו גזרות טובות ישועות ונחמות. ובטל מעלינו כל־גזרות קשות ורעות. ותן בלב מלכות ויועציו ושריו עלינו לטובה. אמן וכן יהי רצון:</td>
<td>רוח דעת ויראת יהוה:׃ וכן יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שתזכנו לעשות מעשים טובים בעיניך וללכת בדרכי ישרים לפניך וקדשנו במצותיך כדי שנזכה לחיים טובים וארוכים לימות המשיח ולחיי העולם הבא. ותשמרנו ממעשים רעים ומשעות רעות המתרגשות לבא לעולם והבוטח ביהוה חסד יסובבנו. אמן:</td>
</tr>
</table>

ג"פ יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי:

ואני תפלתי־לך יהוה עת רצון אלהים ברב־חסדך ענני באמת ישעך:

בריך שמה דמרא עלמא. בריך כתרך ואתרך. יהא רעותך עם עמך ישראל לעלם. ופרקן ימינך אחזי לעמך בבית מקדשך. ולאמטויי לנא מטוב נהורך. ולקבל צלותנא ברחמין. יהא רעוא קדמך דתוריך לן חיין בטיבותא. ולהוי אנא פקידא בגו צדיקיא. למרחם עלי ולמנטר יתי וית כל־די לי ודי לעמך ישראל. אנת הוא זן לכלא ומפרנס לכלא. אנת הוא שליט על כלא. אנת הוא דשליט על מלכיא. ומלכותא דילך היא. אנא עבדא דקדשא בריך הוא דסגידנא קמה ומקמא דיקר אוריתה בכל־עדן ועדן. לא על אנש רחיצנא. ולא על בר אלהין סמיכנא. אלא באלהא דשמיא. דהוא אלהא קשוט. ואוריתה קשוט. ונביאוהי קשוט. ומסגא למעבד טבון וקשוט. בה אנא רחיץ. ולשמה קדישא יקירא אנא אמר תשבחן. יהא רעוא קדמך דתפתח לבאי באוריתא *). ותשלים משאלין דלבאי ולבא דכל־עמך ישראל לטב ולחיין ולשלם. אמן:

חזן וקהל שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה ׀ אחד:

*) וכצ"ל ססקא באורייתך. ותיהב לי בנין דכרין דעבדין רעותך ותשלים משאלין וכו'.

עץ יוסף

הרחן אומר שמע. אחד. גדלו. כנגד ג' אמת. וג' קדושות. וג' סעודות בשבת: שמע אחד גדלו כל אחד ו' אותיות כחשבון כסס נומר ע"רין נגדלו (אבודרהם): הינות נגד ששה סדרי משנה (כ"ב). ונדלו יש כ"ין

תקון תפלה

שמע ישראל וגו' אחד אלהינו וגו'. במס' סופרים פי"ד ה"ט שיו נכנס המפטיר ואוחז את התורה ואומר שמע ישראל פסוק הראשון בנעימה ואף העם עונין אותו אחריו, ואח"כ מגביה את הת־ורה ואומר אחד אלהינו גדול אדוננו קדוש ונורא שמו לעולם ועד, וחוזר ואומר אחד אלהינו גדול אדוננו קדוש הוא, אחד אלהינו גדול אדוננו וגו' (כ"ה גי' הגר"א שם, ובמס' סופרים שבמהדור

ויברי

חז"ק אֶחָד אֱלֹהֵינוּ גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ קָדוֹשׁ (בר"ה ויו"כ ובהו"ר וְנוֹרָא) שְׁמוֹ:

חזן גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:

והקהל עונים

לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל ׀ לְרֹאשׁ: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לַהֲדֹם רַגְלָיו קָדוֹשׁ הוּא: רוֹמְמוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְהִשְׁתַּחֲווּ לְהַר קָדְשׁוֹ כִּי־קָדוֹשׁ יְיָ אֱלֹהֵינוּ:

עַל הַכֹּל יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא: שְׁמוֹ שֶׁל־מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: בָּעוֹלָמוֹת שֶׁבָּרָא הָעוֹלָם הַזֶּה וְהָעוֹלָם הַבָּא: כִּרְצוֹנוֹ וְכִרְצוֹן יְרֵאָיו וְכִרְצוֹן כָּל־בֵּית יִשְׂרָאֵל: צוּר הָעוֹלָמִים אֲדוֹן כָּל־הַבְּרִיּוֹת אֱלוֹהַּ כָּל־הַנְּפָשׁוֹת הַיּוֹשֵׁב בְּמֶרְחֲבֵי מָרוֹם הַשּׁוֹכֵן בִּשְׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם: קְדֻשָּׁתוֹ עַל הַחַיּוֹת וּקְדֻשָּׁתוֹ עַל כִּסֵּא הַכָּבוֹד: וּבְכֵן יִתְקַדַּשׁ שִׁמְךָ בָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חָי וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁיר חָדָשׁ כַּכָּתוּב: שִׁירוּ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וְנִרְאֵהוּ עַיִן בְּעַיִן בְּשׁוּבוֹ

עץ יוסף

על הכל. יש ט' תיבות כמנין אלהינו: על הכל. על כל השירות והתשבחות שאמרתי עוד יתגדל יותר מה שאין בהשגתי ויכולתי לגדלו (כ"ב). ומזכיר כאן חמשה עילויי שבח כנגד חמשה חומשי תורה (אבודרהם): בעולמות שברא. כמו שדרשו כי ביה ה' צור עולמים. בשם י"ה ברא העולם הזה והעולם הבא (כ"ב):

דובר שלום

כרצונו וכרצון יראיו וכו'. יש להקשות יראיו מאן נינהו אלו בית ישראל אלו יראיו. והכונה שהמלאכים למעלה המורא של הקב"ה הוא על קרוביו יותר משל הרחוקים. א"כ עיקר המורא הוא על שוכני מעלה הקרובים אליו ית' ע"ד שאמר וסביביו נשערה מאד. וזו כרצון יראיו שוכני מעלה. וכרצון כל בית ישראל שוכני מטה: צור העולמים. פי' שני עולמים עולם התחתון ועולם העליון. שהוא אדון כל הבריות בעולם התחתון. ואלוה כל הנשמות בעולם העליון שהם שם נפשות בלבד: השוכן בשמי שמי קדם בהשגתו. ובשם שהיא עלמה מתנשא ממה שהשגתו קדושתו על החיות ועל כסה"כ שמכירים גדלו ונבדלו מכל העולמות: ובכן יתקדש שמך בנו. הכרת קדושתו ית' הוא יותר נקבעה בהשגתו. ואפשר כשעולם שהשגתו יותר משוכני מעלה כמבואר בדברי חז"ל אז יתקדש שמך בנו כמו שמתקדש שמך בעולם העליון. שעולם התחתון יכיר עוצם קדושתך. ואז נאמר לפניו שיר חדש ככתוב שירו לאלהים וגו'. לכאורה אין מזכיר כלל בכתוב שהוא שיר חדש. אך טעם הענין בזה"ז כשהשגתנו מעשים מתחילים אנחנו לשכלו ית' מצד מעשיו שמתיחסים לשמותיו. וע"פ מעשיו מכירים את שמותיו. וע"פ את שמותיו מכירים אנחנו קצת מהותו. אך לעתיד כשהעולם בהשגתו לפנים ממה"ש שיאמרו לישראל מה פעל אל. אז יתהפך הענין. בתחלה נכיר מה מהותו אלהים. ואחר זה נכיר את שמותיו. ומא"כ נכיר את מעשיו המתיחסים לשמותיו ית'. וזו ונאמר לפניו שיר חדש לא כסדר שיר דהיום. ככתוב בתחלה שירו לאלהים מהשגת אלהותו. ואח"כ זמרו שמו את שמותיו. ואח"כ סלו לרוכב בערבות ביה שמו. שמנהיג עם בית שמו. שכל כך תהיו קרובים אליו ית' עד אשר עלזו לפניו שאין שום מפסיק ביננו וביניכם: ונראהו עין בעין וכו'. כמו שיש לו לאדם כחות הגוף כמ"כ יש לו כחות שלמות בנפש. והנה בעין הגשמי אין יכול לראות רק ענינים חמרים הנגשמים לא הרוחניים. אך בעין הנפש השלמה והמשכל בה יכול לראות גם ענינים רוחניים. וזו ונראהו להקב"ה עין בעין נראהו עין הנפש

תקון תפלה

ויסודי הנוסחא כך — חזן ואומר אחד אלהינו גדול אדוננו קדוש, אחד אלהינו רחום אדוננו קדוש, אחד אלהינו גדול אדוננו קדוש ונורא שמו) כנגד שלשה אבות, ויש אומרים כנגד שלש קדושות, ע"כ: גדלו. (תהלים לד, ד): על הכל יתגדל. מקורו במס' סופרים פי"ד ה"ב, ובנוסח אשכנז הורחב הנוסח, וכתב (סג"ס) בעל הלבושים באו"ח סי' קל"ד מה שאין אומרים על הכל גם בחול משום טורח הצבור שלא לבטלן ממלאכתן, עכ"ל: כרצונו וכרצון יראיו. נמשך למעלה על יתגדל ויתקדש: צור העולמים. (ישעיה כו, ד): בשמי שמי קדם. עפ"י (תהלים סח, לד) לרוכב בשמי שמי קדם. וכן בתפלה אתה זוכר במוסף לר"ה משמי שמי קדם: שירו לאלהים

אל נֹדָע כַּכָּתוּב: כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהֹוָה צִיּוֹן: וְנֶאֱמַר וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהֹוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהֹוָה דִּבֵּר:

בדרך סליחה אומרים אב הרחמים:

אַב הָרַחֲמִים הוּא יְרַחֵם עַם עֲמוּסִים וְיִזְכּוֹר בְּרִית אֵיתָנִים וְיַצִּיל נַפְשׁוֹתֵינוּ מִן הַשָּׁעוֹת הָרָעוֹת וְיִגְעַר בְּיֵצֶר הָרָע מִן הַנְּשׂוּאִים וְיָחוֹן אוֹתָנוּ לִפְלֵיטַת עוֹלָמִים. וִימַלֵּא מִשְׁאֲלוֹתֵינוּ בְּמִדָּה טוֹבָה יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים:

דיני וסדר האיך יקבל הספר תורה ומי הוא הקורא ומנהגיו:

(א) הנותן ספר תורה והמקבלו צריך שיהא בימינו (סי' רפ"ב) והש"ץ יאמר גדלו כנהוג: (ב) אין להעלות הקורא קטן אם לא בשעת הדחק (מ"א סימן רפ"ב) ואם יודע שהוא בן י"ג שנים ויום אחד אף שלא ידוע שהביא שתי שערות מותר לקרות ועולה למנין: (ג) אין הקורא רשאי לקרות עד שיכלה אמן מפי הצבור (סימן קמ"ה): (ד) צריך להתחילה לקרות מעומד ואפי' לסמוך עצמו אל הכותל או לעמוד אסור ואפי' סמיכה מועטת שאם ינטל אותו דבר לא יפול אסור לכתחלה שצריך לעמוד באימה (רש"י קמ"א) ובעל בשר מותר לסמוך קצת וצריך וה"ה כל אדם שצריך וגם בעל בשר לא יסמוך עצמו על התיבה רק על השלחן דהתיבה תשמיש קדושה היא ואסור להשתמש בה תשמיש הדיוט (א"ר שם): (ה) קרא וטעה אפי' בדקדוק אות אחת או בניקוד אם הענין משתנה עי"ז כמו חֵלֶב בְּצֵרֵי בחיר"ק מחזירין אותו אבל קרא לאהרן אהרן בפתח כיון דשניהם אותיות גרונות הן לא הוי שינוי (א"ר סי' קמ"ב) אבל אם אין הענין משתנה אין מחזירין אותו וגוערין בו וכן אם טעה בנגינות הטעם אין מחזירין אותו וגוערין בו (שם) ואנם מי שאין מוחה אפי' במקום שהענין משתנה אין למחות בידו (שם א"ר):

דיני הנהגת הקהל בשעת קריאה והסגן והש"ץ:

(א) בשעה שהעולה אומר ברכו והקהל עונין בה"מל"ו יש נוהגים לעמוד ובברכה אשר בחר בנו ובקריאת התורה אין צ"ל חוב (א"ר סי' קמ"ו ודלא כמ"א שם) (וע' סי' קנ"ד סעיף ד') ואנשים המדקדקין מחמירין על עצמם ועומדין וכן נכון אך גם המחמיר אין צריך לעמוד רק בשעת הקריאה ולא בין גברא לגברא (ס"ס קמ"ו): (ב) אסור לצאת ולהניח הס"ת כשהוא פתוח אבל בין גברא לגברא שהס"ת מגוללת יכול לצאת לצורך גדול (סי' קמ"ו): (ג) משהתחיל הקורא לקרות בס"ת אסור לספר אפי' בד"ת ואפילו להורות הוראה אסור (אבל קודם שהתחיל לקרות ואפילו כבר פתח הס"ת מותר לספר אבל ישמע הברכה ומכ"ש בברכו שיענה עמהם בה"מל"ו) ולהפרשה מלמעלה יכול להפסיק. ואפי' בין גברא לגברא אסור ללמוד (דשמא ימשוך בלימוד) ואפי' אם כבר קרא הפרשה אבל לפרשה אחרת הנראה מותר בין גברא לגברא (סי' רמ"ו ע"ש בא"ר): (ד) והמיקל ללמוד בלחש בשעת קריאה או אם יש עשרה דציתי לס"ת ומיקל לעצמו לספר בד"ת או קודם שנפתח הס"ת מחזיר פניו ומראה עצמו שאינו רוצה לשמוע שקריאה אלא לקרות בד"ת ומתחיל לקרות וכל מי שעושה כן אין למחות בידו דיש לו על מי לסמוך (שם): (ה) אף שנתבאר לעיל שאסור לדבר בשעת קה"ת רק שישתוק וישמע מ"מ לקרות הפסוק מותר ואפי' ליכא עשרה דציתי לס"ת נמי שרי (וה"ה ללמוד חומש עם פירש"י באותה סדרה משום דפירש"י חשוב כמו תרגום) (וע' סי' רפ"ה) והמדקדק במעשיו נכון ליזהר גם בזה ולהאזין ולהטות דעתו לשמוע (שם): (ו) וכל זה אין ענין לפ' זכור ופ' פרה שהם מדאורייתא (לי"א) שצריך לכוין לשמוע מפי הקורא (שם ועיין סי' קנ"ד סעיף ד'): (ז) אין לענות אמן עד שיסיים כל הברכה (סי' קמ"ט): (ח) אם לא שמע הקהל מהעולה שאמר ברכו רק שמעו מהש"ץ כשענה בה"מל"ו לא יענו עמו ברוך כו' רק יאמרו אמן על דברי הש"ץ אבל יחיד שלא שמע מהעולה שאמר ברכו ושמע מהקהל עונים בה"מל"ו עונה עמהם (א"ר סי' קי"ט) (דלא כמ"א סי' נ"ז ועי' סי' קכ"ד וכמ"א נ"ז ס"ק כ'): (ט) אסור להסגן שילך ויעזוב הס"ת בשביל שהבעלים אחד ואם הלך ועזב יש להעבירו (א"ר סי' קמ"א): (י) אם הש"ץ בעצמו רוצה לעלות ולברך ולקרות צריך שיעמוד [עוד] אחד אצלו (שם) [מלבד הסגן. שכשם שניתנה התורה ע"י סרסור והוא משה רבינו עליו השלום שהיה כמו סרסור בין הש"י וישראל כך

דובר שלום

הטעם ונסמך טוב עין הגוף. ה' נראהו להקב"ה בשוב אל טוב ככתוב כי עין בעין נראתה עין הטוב יראו בשוב ה' ציון. שנשוב מן השכל נראה עין הרוחני: ונאמר ונגלה כבוד ה' וגו'. שהכל שבעה הוא משתמש בגשם וקול השמים. זהו ונגלה כבוד ה' שיתגלה משמש מושגו. וראו כל בשר יחד אלא ישים נשם קול השמים:

תקון תפלה

לאלהים. (תהלים סח, ה): אל נודע. אל בית מקדשו: כי עין בעין. (ישעיה נב, ח): ונגלה כבוד. (שם מ, ה):

אנו צריכים לנהוג גם ע"י הסרסור והחזן עומד כביכול במקום הקב"ה שהוא המצוה לקרות למי שישר בעיניו והקורא הוא הסרסור במקום משה והעולה הוא המקבלם במקום ישראל ובאליותיהם: ומזה יש ללמוד שיש לבחור לחזן איש הגון ובעל מ"ע ודעת הבריות נוחה ממנו שלא יחשדוהו שבשביל הנאת עצמו או איזה שנאה ימשוך כבוד לאשר לא נכון לו או בהיפך. וכן ראוי לזהר שלא יהרהרו אחר החזן וידונו אותו בכל ענין לכף זכות והדבר אשר יקשה בעיניהם יתלו כי האונס הוא והטעם בשיקול הדעת ויתקיים בו ובהם שלום רב לאוהבי תורתך וכו' ואם יארע שקרא לאחד שלא לפי כבודו זהו חוסר לחזן שעשה במתכוין לצעור הרעיתו וכיוצא בו. אם לא ירצה ה' כלבנו יש לו להתאפק בעת ההיא ולא יאמר לו דבר בעתו. ויעשה ק"ו בנפשו אם קורין מחומר כמוני אשר ביקר בל ילין נפשו מתרפקת ותשפל רוחו בנגוע נקלה כבודו כתום הספרה. שא"כ מעלות מקום המקודש הזה מספק למלך הכבוד ומעלת התורה הקדושה שמגדיל ראשו ואינו חושש לכבודם לא ינקה רע ח"ו. ואם אחד עונה אשר בל ידרוש ק"ו ויעשה תלונות עם החזן חוב על החזן להיות מן הנעלבים ומקומו לא יניח ואם מניח הס"ת והולך לו ראוי לענשו (כמ"ש בסעיף הקודם) כי אדם הבא ס"ת למה בזיון וכל ערום יעשה בדעת ויחוס לכבוד המקום ולכבוד התורה ובזה יגדל כבודו כמ"ש כבוד לאיש שבת מריב (ספרי אחרים)]:

דין לאיזה אנשים שאין קורין אפילו הוא כהן:

(א) בתענית צבור במקום שקורין ויחל אם אין הכהן מתענה או שאין בדעתו להשלים או שלא קיבל התענית במנחה (כפי שיתבאר א"ה לקמן בדיני תענית מתי שצריך לקבל במנחה) (עיין רש"י תקס"ב ותקס"ו ס"ק ה' ובפ"ע שם) קורין הישראל במקומו וטוב שילך הכהן מביהכ"נ ואם יש כהן אחר בבית הכנסת א"צ לילך רק להודיע להש"ץ שלא יקראוהו (סי' קל"ה) ואם כבר קראו במעלות לא יעלה (עיין סי' תקס"ו וא"ר סי' קל"ה): (ב) ואם חל התענית בב' וה' אע"פ שדוחין פ' השבוע וקורין ויחל אם קראוהו לעלות יעלה אבל לכתחלה יצא מביהכ"נ וכ"ז בשחרית אבל במנחה שאף בב' וה' אין קורין אם קראוהו בתענית שקורין ויחל אף במנחה והוא אינו מתענה כמו שמבואר בסעיף א' לא יעלה (א"ר סי' קל"ה): (ג) אין לקרות לס"ת מי שעומד באמצע פסוקי דזמרה רק לכהן אם אין פה כהן אחר וכן ללוי אם אין פה אלא הוא (מ"א וס"א שם ע"ש בסימן קל"ה) אך לא יקרא עם הקורא (עי' מ"א סי' נ"ו) ולענין זה אין חילוק בין פסוקי דזמרה לק"ש ועי' סי' נ"א ומ"מ כברכה שעל התורה דמותר [לקרותו] ולברך דהוי כברכת השבח דמותר בפסוקי דזמרה ולכך מותר לקרותו אפי' לכתחלה אף שיברך לברך שאסור בק"ש דאסור בברכה השנה מש"ה אסור לקרותו: (ד) היה עומד בברכת ק"ש ומכ"ש בק"ש עצמו לא יקרא אותו אפי' אין שם כהן אלא הוא רק יקרא לישראל במקומו ומותר לקרות לישראל במקומו ויאמר במקום כהן לכן אם אין שם כהן אלא הוא יצא הכהן מבית הכנסת קודם שיקראו וכן הדין בלוי ואם כבר קרא אותו אפי' באמצע הפרק מוסק אך אם יוכל לגמור ולסיים עד הפרק יגמור ואם אינו יכול לסיים עד הפרק יסיים הפ"ס לטיבא דסליק מנינא אך נעכב בשביל זה לא יעכב אמנם לא יקרא עם הקורא ומכ"ש שלא יאמר להש"ץ לעשות מי שבירך (סי' קל"ה וסי' ס"ו מ"א ועפמ"ג בדיני ק"ש אם הפסק מה דינו): (ה) בין גאולה לתפלה לא יעלה אפי' אם קראוהו וכ"ש באמצע ש"ע [וחולים לקרות לאחר בשם לפי שהכל רואים שבשביל שאינו יכול להפסיק אינו עולה] ובתוך אלהי נצור פוסק ועולה (הס"י קי"ד ע"ש בא"ר): (ו) באידנא נהגין שלא לקרות כלל קטן אפי' יודע למי מברכין עד שיגיע לכלל שנותיו אפי' אם הוא כהן ואין שם כהן אחר (סי' רפ"ב דברי האחרונים) רק יקרא אחר במקום כהן אמנם למפטיר מותר לקרותו זולת פרשת זכור ופרה (עי' ח' מהרי"ל וא"ר סי' רפ"ב ס"ק ח' דלא כפ"ז סי' תרפ"ב ודלא כב"ח שם) וביום א' של שבועות שקורין שהרבה למפטיר והפטורי של פסח שקורין השירה ובשבת שובה אין קורין לקטן לכתחלה אמנם גם בשאר מפטיר הוא דוקא בקטן שהגיע לחינוך ויודע לחתוך האותיות כטוב (מ"א שם ועיין סי' תרפ"ה): (ז) אם בא לכלל שנותיו דהיינו י"ג שנה ויום אחד א"צ לבדוק אם הביא שתי שערות (עיין בסי' נ"ה וע' לעיל בדיני קדיש בקצרה): (ח) כהן אבל תוך שבעת אפי' אם קראוהו לא יעלה (יו"ד סי' שפ"ד) אבל בשבת אם אין שם כהן אחר אלא הוא מותר לקרותו דאי לא כן הוי פרהסיא אמנם טוב שיצא מבית הכנסת קודם שקראוהו (א"ר סי' קל"ה ויו"ד סי' ת' ע"ה) אם הוא אונן אפי' בגולה אסור לעלות (ע"ח סי' תע"ח ס"ק ח') אבל מי שיש לו בן למול בשבת תוך ז' ימי אבלתו שנוהגין לקרותו אין למחות בידם (עיין יו"ד סי' ת' בש"ך ושו"ח חולק עליו עיין בליקוטים): (ט) שוטה נהגו שאינם לקרותו (סי' קל"ה): (י) כהן שנשא גרושה או חלה מן הנשים האסורות לכהן אפי' גרשה או מתה אין נוהגין בו קדושה אפי' לקרותו בתורה ראשון עד שידור הנאה ע"ד רבים מהנשים שאסור בהן (סי' קכ"ח): (יא) נשאת לבת שאינו מן מתי מעט אין נוהגין בו מעלת כהונה עד שיקבל עליו לבלי ישאנה עוד כהן (וא"ל נדר ע"ד רבים) (שם): (יב) מי שיש לו בת שהמירה דתה או זינתה אין חייבין עוד לקדשו כי אביה היא מחללת ודוקא שזינתה באיסורין או בכשופין אבל פנויה לא (שם וע' א"ר) ומכ"ש אם הוא עצמו עבר מעת דהתם פנויה היא דמחללין עליו הקדושה אף שהוא נושא כפיו מ"מ הוא מחולל מקדושה (כדמוכח מפ"ז שם ס"ק נ"ו סי' קכ"ח): (יג) מי שאביו מומר לעכו"ם קורין אותו בשם אבי אביו אבל לא בשמו לבד שלא לביישו ברבים ודוקא שלא עלה עדיין מימיו קודם שהמיר אביו אבל אם הוא גדול וכבר הורגל באותה עיר בשם אביו קורין אותו בשם אביו כדי שלא לביישו אך לא יאמר תוארים של אביו (כמו חבר או מורינו) כי אין לומר שקר רק יאמר בחסרון לבלי ירגישו בהם וכן אם יש לאחד לאינה במומר והוא אלם שאסור לקרותו בשמו וכ"ש בעירו אבל אם יצא לעיר אחרת יאמר לקרותו בשם אבי אביו כי שם אין נודע לו והשמשים והשתוק קורין בשם אבי אמו ואם אין יודע קורין לו בשם אברהם כמו גר (סי' קל"ה וא"ר שם): (יד) אין לקרות שני אחים זה אחר זה בין מן האב ובין מן האם וכן בן אחר האב או אב אחר בן בנו ג"כ אין לקרותם וא"ח מפני עין הרע ואפילו אומרים שאין מקפידין ואפי' אחד הוא אחרון והשני מפטיר ודוקא בשבת שאין מוסיפין ס"ה אחרים למפטיר אבל אם מוסיפין

שאומרים ספר תורה אחרת מותר וכן אם המפטיר היה בר מצוה עדיין מותר (סימן קמ"ד ומ"א בא"ר) ובמקום שנוהג יש להחמיר אם בן בנו [וכן באחים מן האם] (עיין אחרונים) ובכל אלו אם קראוהו וכבר עלה לא ירד (א"ר ופר"ח וכנה"ג) [ובמ"א כ' דבשני אחים מן האם וכן אב עם בן בנו אם קראוהו אף שעדיין לא עלה יעלה]: (טו) מקום שנהגו שלא לקרות המפטיר בשמו רק שהוא יעמוד כמפטיר כיון שאין קורין אותו בשמו מותר אפי' שני אחים זא"ז או אב ובנו ודוקא במקום שנוהגין כן אבל לעשות כן במקום שנוהגין לקרות בשם לא. וכן אם המנהג כנ"ל בשביעי מותר לקרותן בששי ובשביעי (א"ר שם): (טז) מי שהוא עור או פסח אין לקרות לו בפ' עורת או שבור וכן כל כיוצא בזה שלא יתביישו וכן אין לקרות למי שנחשד על העריות בפ' עריות ומכל כ"ש חשוד אבל אם ברור הוא שבא על ערוה אם אינו אלא שיש לחוש שנתגר ועדיין לא שב בתשובה אדרבה יש לקרותו בכדי שיתבייש וישוב בתשובה (א"ר סי' קל"ח):

דיני כהן ולוי אם אין שם ואחר כך בא ושאר דיניו:

(א) אם אין כהן בביהכ"נ קורין לישראל או ללוי במקום כהן והשקורין אותו יעמוד ר' פב"פ ישראל או לוי במקום כהן ואם אין לוי בביהכ"נ קורין לכהן שקרא ראשון במקום לוי אבל לא לכהן אחר מפני שגנאי של ראשון והשקורין ישראל במקום כהן לא יקרא אחריו לוי (סי' קל"ה): (ב) אם נכנס הכהן לביהכ"נ אחר שהתחיל הישראל ברכת התורה אינו פוסק ויקרא הישראל ועולה במקום ולא הוי התחלה עד שיאמר בא"י אבל ברכו לא הוי התחלה וקורין לכהן והוא יאמר ברכו (א"ר וש"ע סי' ק"מ) ויעמוד הישראל בתיבה עד שישלים הכהן ולוי ואז יקראוהו וכן הדין בלא היו יודעין אם יש כהן בביהכ"נ וקראו ללוי או לישראל וכן הדין בלוי ג"כ אם כבר התחיל הכהן לקרות במקום לוי ואח"כ בא הלוי כנ"ל רק אם עדיין לא התחיל הכהן הברכה וצריך לקרות הלוי א"נ הכהן שימתין שיקראוהו עד השם כנ"ל בישראל האומר וכבר קרא ראשון וניכון נשנה (אחרונים שם): (ג) בפלוגתי השבוע אין לקרות כהן או לוי רק לאחרון או למפטיר בשבת כיון שכבר קראו ז' גברי. כהן אחד לאחרון וכהן אחר למפטיר מותר ובתעניות אפי' למפטיר אין לקרות כהן או לוי כיון שהמפטיר הוא ממנין הקרואים בתעניות (שם) [והא דרשאים לקרות שני כהנים בזה אחר זה. פי' לאחרון ואי' מפטיר הטעם לפי שהפסיק מפסיק ובשמחת תורה שמוציאין ג' ס"ת יכולין להיות כהן אי' חתן תורה ואי' חתן בראשית ואי' מפטיר כיון שכל אחד קורא בס' אחר. אבל בר"ח שבת בחול בשבת שיש ג"כ ג"ס או בס' הראשון שקורין ז' פ' השבוע אין לקרות לכהן לבסוף אף אם הוסיפו וקראו ז' יותר מז' לפי שעדיין אין משלימין הקריאה בספר הזה והמשלים הוא בס' השני שקורין בו פ' ר"ח רק בס' השני שבו משלים האחרון ובס' שלאחריו שקורין בו חובת למפטיר רשאים לקרות לכהן להיות אחרון וגם כהן למפטיר. וכן בשבת שחל בו פרשת החדש שחל בר"ח שיש ג"כ ג' ספרים (פמ"ג ספרים)]: (ד) ואם קראו לכהן או ללוי באמצע במנין יעלה אחר במקומו והוא ימתין בתיבה ויעלה למפטיר או לאחרון לאחר (פמ"ג)

מנין הקרואים (א"ר): (ה) אם קרא כהן לכהן או ללוי ואין שם לא יקרא לאחר בשם משום פגמו של ראשון אלא שאחר יעלה מעצמו אבל בנו יכולין לקרות אבל אביו אסור אבל אם קרא לישראל ואין שם יכול לקרות לאחר בשמו דבישראל ליכא פגמא וכן בכהן ולוי אם קראוהו לעלות לאחרון או למפטיר ואינם שם מותר לקרות לאחר בשמו (שם): [אם היה כהן ולוי בביהכ"נ ויצאו וקראו לישראל במקומם וכבר קרא עולה בדיעבד למנין הז' קרואים (ט"ז ופמ"ג)]: (ו) מי או כהן אם הוא כהן מותר לקרות לכהן אחר:

הנהגות הקורא לעלות לספר תורה ודיני ברכת התורה:

(א) [מי שקראוהו לעלות לס"ת אם יש שם טלית מצוה יש להתעטף בו מפני כבוד הצבור אפי' בקריאה שבשעת תפלת המנחה ויקח טלית שאולה ולא יברך עליו (ס"א)]. כשעולה למגדל עולה בדרך קצרה לו וירד מהמגדל בדרך ארוכה אליו ואם ב' הדרכים שוים עולה בדרך ימין לו וירד בדרך השני והמנהג שלא לירד עד שיתחיל השני שעולה אחריו הברכה והמדקדקים חוששין שבדרך הליכה לא ישמעו הקריאה לכן ממתינים עד בסיום השני הקריאה ויורדים בין גברא לגברא (א"ר ס"ס קמ"א): (ב) הקורא בתורה צריך לאחוז בס"ת בשעת הברכה וגם בשעת הקריאה יש לאחוז בעמודים (מ"א סי' קל"ט וט"ז סי' קמ"ז וכן הוא בטור) ומי שנוהג לאחוז בעמודי הס"ת ערום אין למחות בידו (עיין מ"א ושאר אחרונים שם סי' קמ"ז ועיין נ"ב ח"מ סי' י"ז) ומי שנוהג לאחוז בס"ת עצמו בשעת הברכה אסור לאחוז ערום בלא מטפחת ואפי' בשל ידיו (שם סי' קמ"ז): (ג) יש שנוהגים לגלול הס"ת בשעת הברכה ויש נוהגין שלא לגלול בשעת הברכה ומי שנוהג כן לא יגיע בס"ת בשעת הברכה רק מקודם יראה הפסוק שצריך להתחיל ואח"כ לא יגיע בפניו (סי' קל"ט וע"ש א"ר): (ד) יאמר ברכו והברכות בקול כדי שישמעו העם [ואם לא שמעו הקהל מבואר הדין לעיל בהנהגת הקהל בשעת קריאה סי' ח' ע"ש] ויענו אמן והאומר בלחש טועה (קל"ט) [כשהצבור עונין ברוך ה' גם העולה יש לו לענות בלחש עם הצבור. ורוב העולם טועים שהעולה חוזר ואומר בקו"ל ברוך ה' כו'. והצבור עונין אמן אחריו ומ"מ כשהעולה ממתין עד שיסיימו הצבור ברוך ה' כו' אין לענות אמן אחריהם כיון שהוא חוזר ואומר ברוך כו' ויש שעונין אמן ותחרים ואומרים ברוך כו' וטעות הוא בידם (ס"א)]: (ה) אם טעה בברכה ופתח אשר נתן לנו במקום אשר בחר אם נזכר קודם שאמר השם מתחילתו (דהיינו נותן התורה) יתחיל מאשר בחר בנו ואם כבר אמר בא"י אף שעדיין לא אמר נותן התורה יסיים אותה הברכה ולאחר הקריאה יאמר אשר בחר בנו (מ"א סי' קל"ט): (ו) ואם אמר ברכה האחרונה כראשונה ובברכה השניה טעה והתחיל אשר בחר בנו אם נזכר קודם שאמר בא"י נותן התורה יתחיל מאשר נתן לנו אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר בא"י נותן התורה יתחיל עוד הפעם מתחלת הברכה ואם נזכר לאחר בא"י קודם נותן התורה יאמר מיד אמ"ה אשר נתן לנו כו' ועיין בדיני ברכת יוצר: (ז) העולה לקרות בתורה והראו לו מקום שצריך לקרות בתורה ובירך על התורה והתחיל לקרות או לא התחיל (עיין סי'

תרס"ד

שמ"ד בס"ת והוציאו ס"ת אחרת צריך לקרות וגללו הס"ת למקום שצריך המנהג לברך פעם שנית (כן כתב הט"ז דדימו כפוסקים דלקח תורמוס ונפל מידו שצריך לברך על השנית פעם אחרת) כמבואר (סי' ר"ו) ואפי' אם קרא בר"ח בס' ר"ה וגללו לו למקום שהכנת שס' ר"ח הוא במקום הזה ואינו במקום זה וגללו למקום שהוא שם ג"כ צריך לברך (דדמי ללקח שם שסבור שהוא יין ונמצא מים אף שהיה יין לפניו צריך לברך) (ועיין סי' ר"ו וכד"מ שם דדימו לתורמוס הנ"ל ה"נ לא היה דעתו רק על מה שפתוח לפניו כמ"ש הט"ז דלא כס"מ) אמנם אם אין צריך לגלול הספר תורה רק שהראהו למעלה והיא למטה אפי' בעמוד הב' א"צ לברך דמסתמא דעתו על כל מה שפתוח לפניו (עיין וא"ר שם). (ומה שטען קצת הכמון לחלק בין עמוד זה לעמוד אחר לא מסתבר דהא צריך בעמוד זה והאחר שיקרא לפניו גם בעמוד השני דעתו אכולה א"כ מה לי עמוד זה לעמוד הב' (סי' ק"מ ע"ש בב"י וכד"מ): (ח) אסור להפסיק בין ברכה לקריאה ואפי' בשתיקה אסור לכתחלה רק ימהר לקרות כל מה דאפשר (סי' ר"ו במ"א ס"ק ד') ואפילו מענין הקריאה אסור לכתחלה (עיין סי' קס"ז) ואפילו בד"ת ובלה"ק (עיין מ"א סי' ס"ו): (ט) ואם הם ביניהם שלא מענין הקריאה אפילו שום מלה דבור צריך לחזור ולברך (סי' ר"י בא"ר): (י) והג"ה ששם קודם שהתחיל לקרות אבל אם כבר התחיל לקרות בין שקרא ג' פסוקים בין שלא קרא ג"פ א"צ לברך פעם שנית ואפי' גלל הס"ת והסיח דעתו (סי' ק"מ)· (יא) כל מקום שצריך לחזור ולברך נ"ל שהכמ"ז על שאלה ש"ש לכתלה אם חזר קודם שאמר אמ"ן ומכבר שבמקום אחר צריך לברך שאם צריך לומר בלי שם שנית יסיים ויאמר למדני חוקיך שיהא נראה כקורא הפסוק (עיין סי' ר"ו): (יב) כ"מ שצריך לברך פעם שנית אין צריך לברך רק ברכה אחר כך אבל ברכו א"צ לומר עוד הפעם (עיין א"ר סימן ק"מ): (יג) אם בירך הש"ץ בטעות ותיכף קודם הגעתו לס"ת יאמר פסוק אחד כמו יברך והס"ל ואח"כ יברך שנית (סי' קל"ט): (יד) גם השולח צריך לקרות עם הש"ץ וכוון שיקרא בנחת ולא ישמיע לאזניו אמנם גם אם משמיע לאזניו ליכא למיחש אבל לא יקרא בקול רם דהרי כלי לא משמעי (סי' קמ"ט): (טו) צריך לכתחלה לקרות מעומד ועי' לעיל ריש כלל קס"ה. סעיף ד' ע"ש ·

דיני וסדר הקריאה וכמה יקראו:

(א) אין קורין בפחות מעשרה וכמו שנתבאר לעיל כלל דיני קדיש בעשרה (סי' קמ"ג): (ב) התחילו בהם עשרה בעשרה ויצאו מקצתן אם התחיל הברכה דהיינו באמירת ברכו יגמור כולה וקורין לשלם כמה אנשים שצריכין לקרות ולא יוסיפו על שבעה (בשבת) אבל שהתחלה ברכו לא התחיל ס"א וחזקה יצאו מקצתן והשאירו רוב אבל אם לא נשתיירו רובן לא יקראו (סי' קמ"ג וא"ר שם) וכ"מ לענין קריאה בעשרה אבל בהפטרה לא יקרא בברכות שבהפטרה רק יקרא בלא ברכות (עיין לקמן בדיני הפטרה): (ג) הקורא בתורה לא ישייר סמוך לפרשה פחות מג' פסוקים ואין מתחילין בין פתוחה לסתומה ואם כבר בירך אחר שסיים פחות מג' סמוך לפרשה הקורא אחריו א"צ להתחיל מפסוק שלפני רק יתחיל ממקום שהפסק שלפניו ויקרא שנו (קמ"ג)

עד ג"פ בס' שניה (סי' קל"ח מ"א ועיין פר"ח גם הב"ח ועיין א"ר): (ד) ופרשה שאין בה אלא ג' פסוקים מותר לשייר בתחלה ולהפסיק שם (שם) (ה) אם יש פסקא באמצע פסוק כגון בר"ח פינחס מותר לסיים אפי' בפסוק הסמוך לה . וכן לא יקרא הראשון עד שני פסוקים שנאמר בפרשה דא"כ יתחיל הב' ב' פסוקים סמוך לס' ואסור לעשות כן וכן במפטיר אם הוא באחרונה רק ג' של ס' פסוקים צריך לקרות כל הפרשה שלא יתחיל ג"פ סמוך לס' (מ"א שם) ומ"מ בדיעבד אם קרא רק ג"פ אע"פ שלא בירך עדיין ברכה אחרונה יצא וא"צ להתחיל עוד פעם שנית: (ו) בשבת שקורין ב' סדרות יש לחבר הסדרות לפי שהוא עניני בכדי שיהיה חד ממנין הקרואים (דסיים שבעה ואין מחשבין מה שמוסיפין) בכל הסדרה: (ז) לכתחלה אין לקרות לשני מה שקרא הראשון אבל אם כבר התחיל השני לקרות מה שקרא הראשון אם הוסיף שלשה פסוקים או אפילו שנים במקום דלא אפשר עולה למנין ואם לאו אינו עולה למנין חוץ מפרי סמג בתוספת דס"א (סי' קל"ז): (ח) יכוין לכתחיל תמיד לקרות בדבר טוב ולסיים בדבר טוב ומובח עובדי אלילים אם מנעשה טובה לכן לא מיקרי טובה וה"ה רעת עובדי אלילים (סי' קל"ח מ"א וא"ר שלא לסיים במי שמעשה מעשה רע (שם בא"ר): (ט) קללות שבת"כ ושבמשנה תורה אין מפסיקין בינייהם ויתחיל פסוק אחד מקודם אך למען שלא יתחיל בה' פחות מג"פ צריך שיתחיל ג"פ סמוך לקללות ולבסוף צריך ג"כ לקרות פסוק אחד אחר הקללות אך יזהר שלא לסיים סמוך לס' פחות מג"פ וכן שלא להתחיל בפרשה פחות מג"פ כנ"ל (סי' תכ"ח): (י) במקום שנוהגין שהש"ץ אנ"ד יהיה עולה אפי' בס' בחקותי וא"כ טוב לא יזהר להתחיל ג"פ מקודם לקרות התוכחה יש להתחיל עד הפסק ג"פ לקרות לפרשה אך נוהג שדבר שהש"ץ ימחול על כבודו ויהיה רביעי במקום שאין מנהג כזה (ע"ש): (יא) ח' פסוקים מחלקין פרשיות בשבת שחרית כדרך זה. הסיים. זכור. ירכיבהו. וירא. עלי. כסה. כי ידין. ובמנין סו"ז לך. כן נוהגין במדינות אלו. ויש מחלקין במקום עלי כסה. כי ידין. לו חכמו. כי אשא. ואפי' יש סוכים אין לשנות רק יכול להוסיף עוד אחד עד לבסוף הסדרה אבל במנחה שבת ובב' וה' אין להקפיד (סימן תכ"ח ע"ש בא"ר): (יב) ח' פסוקים אחרונים שבתורה אין מפסיקין בהם אלא יחיד קורא אותן (שם) וכן מ"ב מסעות שבאלה מסעי אין להפסיק בהם וכן בשירת הים ועשרת הדברות (שם ועיין א"ר סי' קל"ח ס"ק י'): (יג) בין גברא לגברא צריך לגלול הס"ת וא"צ לכסותה במפה אלא וקודם המפטיר שאומרין קדיש יש זמן ארוך צריך לכסותה במפה וכן בכ"מ שיש זמן ארוך כגון שאומרין לחתן וכיוצא יש לכסותה (סי' קל"ט ות"ש א"ר): (יד) ביו"כ אין להוסיף על מנין הקרואים אפילו כמעל שבעה כמו י"ט (מ"א סימן רפ"ב):

דין איך יתנהג אם טעה בקריאה (סי' קל"ז):

(א) בב' וה' ובמנחה בשבת שאין קורין רק ג' גברי צריך לקרות י"ד פסוקים ויזהר שלא מן הסמוך ואל א' וב' משולש צריך לקרות לו ג"פ ולקרוא שלושה קורין ד' פסוקים ובדיעבד אם לא קרא לכהן רק ב' פסוקים יצא. ואם קרא ב' פסוקים (ג) שקרא ללוי ג"פ

לסיים

דהיינו שלאחר קרא פסוק אחד נפסק לא יצא (דלא כב"ח ועי' א"ר ופמ"ג סי' קל"ז) ונראה דיקרא לשלישי פעם שנית אף שהשלישי קרא כדינו רק שהשני קרא פ"א לפסוק מ"מ נ"ל דהג' יקרא עוד הפעם ג"פ לאו כיון דלמנין הקרואים ודאי עולה אף השקרא פ"א כנ"ל כמבואר שם סימן קל"ז רק שחיסר מהקריאה לכן שני השלישי הבל' כמה הפסוקים ואין לקרות לשני כי רוב הפעמים הוא לוי ול"ש לקרותו אחר ישראל גם לאחר אין לקרות כי אין להוסיף על מנין הקרואים בחול לכן יקרא שלישי שנית להשלים הקריאה ויברך לפניה ולאחריה: (ב) אם קרא לאחד רק ב"פ וכבר בירך ברכה אחרונה צריך לחזור ולקרות ויברך ברכה לפניה ולאחריה דברכה אחרונה שבירך תחלה הוי כהיסח הדעת וצריך להתחיל גם ברכה (א"ר ופמ"ג שם דלא כט"ז ופמ"ג סי' קל"ט ס"ק ג') ויקרא השני פסוקים שקרא תחלה ועוד פ"א עמו ואם קרה זה בשלישי שלא קרא רק ב"פ והרי שלפניו לא קראו רק ג' ג' צריך השלישי לקרות אותן ב"פ שקרא ועוד ב"פ הפעם כדי לעשות יו"ד פסוקים (א"ר ס"ק ג') ואם קרה זה בכהן שלא קרא רק ב"פ וכבר קרא אחריו לוי ונזכר אח"כ או כדין כך אם לא בירך הלוי עדיין ואף שאמר ברכו הוי כלא שהתחיל אזי יקרא הכהן השלמה כנ"ל ויברך ברכה ראשונה ואחרונה והלוי ימתין על העמוד ואחר זה יקרא הלוי ויברך לפניה ולאחריה (א"ר דלא כט"ז) ואמנם אם בירך הלוי ואז הוכר שהכהן שלא קרא רק ב"פ יתחיל הלוי ממקום שפסק הכהן היינו אחר הב"פ ויקרא מכאן ולהלן ג"פ ולא יקרא שוב הב"פ הראשונים שקרא הכהן דבחול כבר אם חיסר מהתחלת הפרשה. ואם יקרא אותן הב"פ יהיה פגם להכהנים כמאמרם שם שיקרא הלוי מראש בספר ואחר הלוי יקרא שני ישראלים להשלים מנין הקרואים כ"ז אם טעה הכהן אבל אם קרה זה בלוי שטעה ולא קרא רק ב"פ וקרא לישראל ובירך אזי יתחיל הישראל ממקום שפסק הלוי ויקרא אותן ב"פ שקרא הלוי ועוד ב"פ עמו ואחריו עוד ישראל להשלים המנין הקרואים ואם גם הישראל לא קרא אותן הב"פ והתחיל ממקום שפסק הלוי ישראל השני שקרא אחריו יתחיל מאותן הב"פ ויקרא גם מה שקרא השני ויוסיף עוד ג"פ אבל אם הראשון היה ישראל וכבר קראו לשני ובירך יתחיל השני בראש הפרשה ויקרא כדינא וישראל הא' ימתין על העמוד ויקרא אחר ישראל הב' דלא נקרות לישראל אחר דבחול אין להוסיף על ג' ואחריו עוד ישראל להשלים מנין הג' והיינו שכלם אינן שם כהנים ולוים לכן אין כהן גם אם יקרא ישראל הב' מראש הפרשה: (ג) ובשבת במנחה אם קרה זה בכהן מתחיל הלוי ממקום שפסק הכהן שלא יהא פגם לכהן ואין הכהן עולה למנין וצריך לקרות ז' גברי לבד ממנו ואם אירע בלוי או בכל אחר הקרואים יקרא לאחר אותן הב"פ וגם עוד שלשה פסוקים ואפי' אח"כ לא יקרא שוב לאותו האיש שקרא הב"פ ואינו עולה למנין הקרואים כלל וצריך לקרות ז' לבד ממנו כיון דבשבת מותר להוסיף על ז' ואם דילג הכהן פ"א אף שקרא ג"פ וצריך יקרא אח"כ הלוי מראש אותו הפסוק המדולג ושאר הפסוקים שאחר אותו הפסוק המדולג שכבר קרא הכהן ועוד ג"פ ואח"כ ישראל ואם קרה זאת בלוי שדילג פ"א יקרא אח"כ הישראל הב' ממקום שפסק הכהן ומשלים עד י' פסוקים ואם קראו הכל ובירכו ואפי' שחזרו הס"ת להיכל מ"מ צריך לקרות אותו הישראל שקרא כבר ויתחיל מראש ויקרא עשרה פסוקים על הסדר כסדר עם ברכה ראשונה ואחרונה אבל זה דוקא אם לא קראו בין הכל רק תשעה פסוקים ודלג פ"א או צריך לחזור ולקרות אבל אם קראו יו"ד פסוקים חוץ מפסוק המדולג א"צ בדיעבד לחזור ולקרות ובכ"ז אין חילוק בין דילג פ"א או אפי' תיבה אחת הכל דינו כנ"ל וזה דוקא אם קרה כן בב' וה' בחול או במנחה בשבת: (ד) אבל בשבת בשחרית אם קרה זאת שדילג פ"א או תיבה אחת וכבר קראו ז' גברי והכניסו הס"ת להיכל מ"מ יחזרו ויוציאו הס"ת ויקראו לא' פסוק זה המדולג ועוד שני פסוקים עמו ויברך לפניה ולאחריה: (ה) פרשת המועדים או של ר"ח ותענית אם דילג בהם דינם כמו בב' וה' ובמנחה כיון דכבר קראו בשבתות שלפני וכן בה' המוספין של מועד ואם פסק בה' פרה נולגר בגר כהוכם צריך לחזור ולקרות ולברך לפניה ולאחריה אפי' לא גלל הס"ת (א"ר דלא כט"ז) וכ"ש בחלל הס"ת צריך לחזור ולקרות ולברך לפניה ולאחריה (דהוי כאילו לא קראו כלל ועוד די"א דדבר תורה הוא) ואם דילג פ"א בה' פרה א"צ לחזור ולקרות (שם): (ו) בה' המועדים שקורין חמשה גברי וטעה וקרא הרביעי עד סמוך לפרשה עד שלא שייר רק ג"פ וכמו לא שיקרא ג"פ מפרשה שניה הואיל וסליק ענינא לכן יתחיל החמישי מפסוק שכבר קרא הרביעי עם השנים האחרים (סי' קל"ח במ"א) ואם קרא כולה הרביעי לא יאמר הקדיש רק יקרא בס"ת השניה שהוציאו למפטיר ויהיה מפטיר ויעלה למנין ולא יאמר קדיש רק לאחר קריאת המפטיר וברכותיה (כן משמע מלשון הט"ז ומגיה שהביאו המ"א) וטעמא דדוקא בשני כתב קורא מ"ש לראשון הואיל ומ"מ אבל ביו"ט אפשר במפטיר שיעלה למנין כמו בשבת שיתבאר לקמן: (ז) וכן אם אירע בשבת שקראו לפני מה שצריך השביעי לקרות לא יאמרו קדיש רק יקרא להשביעי ויהיה מפטיר ואחר ברכת הספר יאמר קדיש (עי' סי' רפ"ב סעיף ה' ו'): (ח) אם קרא ביו"ט לשלישי מה שצריך לקרות לרביעי ולחמישי יעלה עוד א' ויקרא עד הפסק מה שקראו כבר ג"פ או יותר עד סוף הענין והחמישי יקרא בס"ת השניה ויהיה מפטיר כנ"ל (עי' סי' קל"ח): (ט) ובחוה"מ אם ביום א' דחוה"מ קרא הלוי וביום השלישי וביום הרביעי יקרא להשלישי וביום החמישי והרביעי יקרא וביום השני וביום השלישי ספיקא דיומא (כן מוכח מדברי מהרש"ל הביאו א"ר שם): י) אם טעה בשבת חוה"מ דסוכות במפטיר וקרא ביום ראשון דחוה"מ וביום השני ולא ביום השלישי צריך לחזור ולהוציא הס"ת לקרות ביום השלישי אבל אם קרא ביום השלישי ולא קרא ביום השני א"צ לחזור ולברך רק יקרא בלא ברכה (וטעמא דבקיאין אנו בקביעא דירחא ואם לא קרא ביום השלישי הוי כאילו לא קרא כלל חובת היום משא"כ אם לא קרא ביום השני) (שם) וה"ה בשאר ימים כה"ג. כלל הדבר אם דלגו כל חובת היום וקראו ענין אחר צריך לחזור ולקרות ולברך אבל אם לא דלגו כל חובת היום רק מקצתו א"צ לחזור ולברך וכמו שנתבאר ואם חל יום א' דחוה"מ בחול אם לא קרא אחד מהקרואים ביום השני רק ביום השלישי די בזה כנ"ל (סי' קל"ז וס"מ שם): (יא) במחזורים נדפס טעות לקרות בשמיני עצרת כל הבכור בשחל בחול וזה טעות שלכתחלה אנו נוהגין לקרות עשר תעשר אפי' בחול (מ"א סי' תרס"ח) רק באחרון של פסח

מגיהין כן שלא יהא נחל מחזירין כל הצבור אותה גם בדיעבד נ"ל אם כבר צריך לדעתא לקרות כל הצבור א"צ לחזור (דהא הב"י פסק כן לכתחלה שכ"ה בדיעבד א"צ לחזור ונכרה לנמלה כדיעבד דמי) (ועיין פוסקים ס"ס תרפ"ד ובפמ"ג שם): (יב) נתערבה אם טעה וקרא ביום ראשון ביום השני או ביום השלישי וכדומה יצא בדיעבד (ס"ס בפמ"ג סימן קל"ז בשם תשובת [illegible] שם): (יג) ר"ח של חנוכה דקי"ל דקורא מתחלה ג' בשל ר"ח והרביעי בחנוכה אם טעה וקרא גם להרביעי בר"ח אם לא הוציא רק ס"ת אחת א"צ חוזר לקרות ואפילו חזר בתוך הקריאה גומר ומברך וא"צ לגלול הס"ת לקרות בשל חנוכה אבל אם כבר הוציא אחרת צריך לקרות לחמישי בספר השני של חנוכה משום פגם של ס"ת וקדיש יאמר לאחר קריאת החמישי ואם אמר לאחר הרביעי לא יאמר לאחר החמישי (ס"ס תרפ"ד): (יד) אם טעה והתחיל בשל חנוכה לכהן (והתחלה לא הוי עד בא"י) גומר הקריאה בשל חנוכה ואח"כ קורא בשל ר"ח שלשה (ע"ז הפוסקים הנ"ל ומ"א הס"י קל"ח) ואין לחוש לפגמת הכהנים משום שהכהן כמ"ש הרשב"א (הביאו המ"א סי' קל"ד ע"ש ובפמ"ג): (טו) קרא וטעה אפילו בנקוד אות אחת או בדקדוק אות לכתחלה צריך לחזור ובדיעבד יצא (א"ר קמ"ב): (טז) בישובים שיש מנין ואין מי שיודע לקרות בתורה בניגון יקרא בתורה כהלכתה בברכה בלא ניגון (א"ר שם):

דין אם נמצא טעות בספר תורה:

(א) אם נמצא טעות בס"ת באופן שיתבאר אי"ה לקמן שהוא טעות גמור שמבטל שאם נמצא הטעות בין גברא לגברא טרם שהתחיל העולה לברך את השם (אף שכבר אמר ברכו אם לא אמר עדיין בא"י) צריך להוציא אחרת ולהתחיל במקום שפסק ולהשלים מנין הקרואים והעולין כבר בס"ת הפסול עולין למנין הקרואים ואם אפשר לקרות ז' קרואים ממקום שפסק עד סוף הסדרה ודאי ראוי ונכון להוציא כדי מצותה בכל מה דאפשר וכבר נהגו להוסיף ברכה אמנם אם נמצא הטעות באמצע הקריאה או לאחר שאמר בא"י יקרא בספר הזה לאחר שנמצא הפסול בו עד ג"פ ויברך לאחריה ואם הוא ב"ה סמוך לפרשה יקרא עד הפרשה כיון שאין מפסיקין בפרשה פחות מג"פ והטעות יקרא על זה ואח"כ יוציא ס"ת אחרת להשלים מנין הקרואים וה"ה שלא יפסיק באמצע פסוק (וכסדר שנתבאר לעיל בסדר הקריאה מסעיף ז' עד סעיף י"ח שאין מפסיקין) נפסק כגון נשים בדבר רע וכה"ג ע' סי' קמ"ג ובא"ר): (ב) נוהגין שלא להוציא ס"ת אחרת למפטיר ואותן שנוהגין כן יש לנהוג כן שאם נמצא הטעות טרם שאמרו קדיש וכבר קראו כל הסדרה יהיה אותו שהאחרון מפטיר ולא יקרא עד הפעם וכן אם נמצא הטעות באמצע קריאת השביעי יגמור כל הסדרה עם זה והוא יהיה מפטיר בנביאים ויאמרו קדיש לאחר ברכת ההפטרה אך אם לא נמצא הטעות עד אחר אמירת הקדיש יקרא המפטיר ג"פ בלא ברכה ויפטיר בנביאים ולא יאמרו קדיש עוד הפעם לאחר ההפטרה אבל אין לסמוך על קריאה שהאחרון ולא יקרא כלל ג"פ דכיון דהגבר אמרו קדיש אסור לגמרה משום הנכנסין לבי יאמרו דהמפטיר בנביא לא קרא בתורה (סי' קמ"ג וסי' רפ"ב עיין היטב בפ"ח ובמ"א): (ג) אם נמצא הטעות במפטיר של חובת היום כמו במועדים וכדומה אם נמצא הטעות קודם שהתחיל לברך מוציאין אחרת ואם לאחר שהתחיל נמצא הטעות דינו כמו שנתבאר לעיל בסעיף א' (רמ"א יו"ד סי' רע"ט): (ד) יום שמוציאין ב' ס"ת ונמצא טעות בראשון אין לוקחין השני שהוציא לקרות בו רק מוציאין מיד אחרת ובשני קורא למפטיר כמו שהוא לא נמצא הטעות (א"ר סי' קמ"ג בשם הרא"ם) וה"ה ביום שמוציאין ג' ונמצא טעות בראשונה (פמ"ג סי' קמ"ג): (ה) ואם נמצא בס"ת טעות גמור כמו שנתבאר לעיל אם אין שם ס"ת אחרת זולת זו נוהגין ז' קרואים ומברכין לפניה ולאחריה רק שהמפטיר יהיה השביעי והקדיש יאמרו אחר ההפטרה (מ"א סי' רפ"ב) ואין מוסיפין על ז' אמנם אם לא הוציאו לא יוציאו אפי' לחובת היום אף אם תמצא אחד פסול בס"ת אסור לקרות בשארי חומשין בבה"כ שכשרין (סי' קמ"ג):

דין על איזה טעות מוציאין אחרת ועל איזה אין מוציאין:

(א) כל דמוציאין אחרת על טעות היינו אם נמצא טעות גמור שיתבאר לקמן אבל החסרות ויתרות אין מוציאין ודוקא תיבה שנמצא בה אות אחת נתבלבל חסר או מלא וקריאתן שוה כגון עשו מלא בין חסר כמו אבותך. אבתך. או סוכות. סכת דנמצא ששמים מלא וששמים חסר ויקרא בשוה גם כן שוה וכן אם נמצא מלא חסר ו' גם כן אין להוציא אחרת דנמצא לששמים חסר בס' [illegible] עיין במסורה ואם נמצא רחבה במקום רחבו אע"פ שיכול לקרות רחב"ה בתולים כמו אהלים באהל"ה מ"מ צריך להוציא אחרת דהוי טעות גמור (תשו' מהרי"ט ועיין הביאו המ"א סי' קמ"ג) אמנם אם הקריאה נשתנה כמו בס' תולדות כתיב תומם חסר א' אם נמצא תואמים מלא אלף שמתחלה לשון הקריאה (וצריך להוציא אחרת) דבלא"ה דכתיב תואמים בפ' ויצא יקרא בחסר [illegible] תומים והוי שינוי לשון הקריאה ומוציאין אחרת א) וכן אם נמצא מגרשיכן תמורת מגרשיהם דנשתנה הקריאה דלא שלשמים מליס מגרשיה מ"מ כיון שנשתנה לשון הקריאה מוציאין אחרת (ועיין א"ר שם): (ב) וכן אם נשתנה בענין נ"ל מוציאין אחרת כמו אם נמצא במקום ונמלא דעו ונמלא דעו אף שקריאה ממש בשוה כמבטא מ"מ נשתנה בענין או אם נמצא [illegible] יבמי בס' תצא אין בו"ו דלא יתנים הענין דהא מאן דלא יו"ד גזר משורש מיאן וסרב ולא נמצא כלל בתלך מאן ביו"ד והיה לשון סירוב וכ"מ לשון ב) מאין ביו"ד מגזר משורש אין וממ"ס היה פירוש כמו מאין יושב מאין אדם דהוי כאילו נכתב מן אין כמשמעו פירוש מ"ש א"כ הוי שינוי בענין ומוציאין אחרת (וכמעט כל הא"ר להוציא. אחרת בטעות מאין הנ"ל משום די"ם דרק במי' ג) מעמים זה אין להוציא אחרת וכן הסכמת שאר האחרונים

המחברים) וכן כל כיוצא בזה: (ג) לאחד אם נמצא חסר יו"ד בתחלת גדולה ייעלנה המלא חסר יו"ד או מלא שמצא רבות שיחסר יו"ד כמו וירא חסר יו"ד דס"ל לתכתב ויירא אין מוציאין אחרת דהא לא מיקרי שינוי בלשון אף שח"ש נרגבה במכסה יותר שח"ק מ"מ אין זה מיקרי שינוי בלשון כ"כ אך אם נשתנה הענין כגון כתבתי דצריך להוציא אחרת כמו אם נמצא בפי וירא (כא, יז) הראי תמורה הראי אף שח"ק במקום מ"מ לא מיקרי שינוי בלשון מ"מ שינוי בענין הוי דהראי ביו"ד פאר מפורש יראה מפשט"כ הראי בלא יו"ד נגזר מפורש ראה ולא מלינו הראי מלשון יראה בלי יו"ד דהיינו דהוי חסרות ויתרות דכ"מ דכתיב בלי יו"ד הוי מפורש ראה אך אם נמצא אצל פסוק ויראו הלאכים בס' מקץ וירא תמורה ויראו אין להוציא אחרת דממלא לפעמים וירא לשון יראה ואחד בחד יו"ד כמו ויראו כל העמים (נחמיה ו, טז) והכהו רבות אע"פ שיש לפרשו בלשון ראה מ"מ כיון דמלינו לפעמים מלשון אחד בחד יו"ד חסירות ויתרות מיקרי מפשט"כ שיחסר ביו"ד אצל הראי לשון אחד לא מלינו בהג"ך והמור וכו: (ד) וכל אלו אף שאין מוציאין אחרת מ"מ לכתחלה אין לגוללה וצריך תיקון: (ה) נמצא תיבה כפולה צריך להוציא אחרת וכ"ש את כפולה (א"ר דלא כפ"מ): (ו) אותיות גדולות וקטנות שנמסרו במסורה או פיי"ן הפוכות או פי"ן כפופות וכה"ג שנמסרו במסורה לא שינוי מיקרי להוציא אחרת דלא עדיף מחסירות ויתרות כנ"ל: (ז) כל תיבה שיש בה קרי וכתיב אם נכתב הקרי צריך להוציא אחרת (שם): (ח) כדרלעומר. פדהצור. אליצור. שמיעדב. וכה"ג שמקובל בידינו שתיבה אחת היא אם נמצא בשתי תיבות צריך להוציא אחרת (שם א"ר): (ט) פרשה שצריכה להיות פתוחה וכתבה סתומה או להיפך או כתב פתוחה או סתומה במקום דלא"ל או שהפסיק צריך להוציא אחרת ואפי' היה פתוחה או סתומה במקום שצריך רק שלא היה בשיעור ט' אותיות קטנות צריך להוציא אחרת (יו"ד סי' ער"ה): (י) סיים באמצע השיטה והניח חלק כשיעור ט' אותיות קטנות והתחיל מתחלת השיטה שתחתיה לכ"ע פתוחה הוי ואם אינו חשובה זו במקום שצריך להיות סתומה צריך להוציא אחרת ברית הס' ראשונה בסוף השיטה והתחיל בפרשה השניה באמצע השיטה שתחתיה והניח כשיעור ט' אותיות לכ"ע סתומה הוי ואם נמצא צורה זו במקום פתוחה הוי שינוי וצריך להוציא אחרת וכן אם סיים ס' ראשונה באמצע שיטה ולא הניח עד סוף השורה כשיעור ט' אותיות והתחיל בשורה שתחתיה באמצע ולא הניח גם כן חלק פ"ט ובהפסקות יחד יש חלק כשיעור ט"א נ"כ הוי סתומה לכ"ע ואם נמצא במקום פתוחה פסול וצריך להוציא אחרת (עיין יו"ד סי' ער"ה ופ"ז ס"ק נ"ב ובסד"ד ועיין ברמ"א הלכות ס"ת ובסור שם): (יא) סיים פרשה ראשונה בסוף השיטה או לא סיים והתחיל פרשה שניה באמצע השיטה שתחתיה והניח כשיעור ט' אותיות וכן אם הניח שיטה אחת חלק ולא הניח בשיטה שלפניה שיעור ט"א (עיין ח"ל ס"ה) והתחיל בס' שני בשיטה שלישית בתחלתה אלו הצורות מחלוקת הרמ"א והרמב"ם אם הוי פתוחה או סתומה לכן אם נמצא צורות אלו במקום פתוחה או במקום סתומה אין צריך אפילו תיקון (כסכמת האחרונים ביו"ד סי' ער"ה) אך אם נמצא אלו הצורות כאחרונות שהם במקום פתוחה ושהם במקום פתוחה סתומה וצריך להוציא אחרת: (יב) אם נמצא

חסר הנקודות שיש בס"ת לפעמים כמו ויאמרו אליו שהם ערב הירדן וכיוצא בהם שראוי להיות שם נקודות ע"פ המסורה אם נחסרו הנקודות א"צ להוציא אחרת (פ"ת יו"ד סי' רע"ד): (יג) תיבה שנתחלקה אפי' רובה חוץ לשיטה ואפי' ג' אותיות כשר בדיעבד (ועיין בב"י בב"ח יו"ד סי' רע"ג) וכן אם נחסר אות אחת בסוף התיבה והשלימו למעלה שאם יורידו האות התלוי בין התיבות יהא נראה התיבה אחת מ"מ כשר דבכה"ג ניכר ששתי תיבות הם (פ"ת יו"ד סי' רע"ד): (יד) אבל בשמות הקדושות שיצא אות אחת חוץ לשיטה אפי' רוב אות אחת צריך להוציא אחרת (ועיין ב"ח יו"ד סי' רע"ג דלא כמ"א סי' ל"ב) ופ"מ שם עמו אבל בהפסל ואם אחוריו שיצא חוץ לשיטה אין להוציא אחרת וכן הדין אם נתלה אות מן השם או מן הנפסל (עיין פ"ז סי' רע"ז ביו"ד ס"ק ז' ובמ"א סי' ל"ב עיין פ"מ שם): (טו) נמצא שתי תיבות שלא כרחוק כראוי עד שתינוק דלא חכים ולא טיפש קורא כתיבה אחת [ואם סוף תיבה הא' הוא בא' מאותיות מנצפ"ך שמזה ניכר שהם ב' תיבות יש להקל שלא להוציא ס"ת אחרת (בני יונה וס"א)]: אם נחסר איזה אות בסוף התיבה או בתחלת התיבה ותלה אותו כשיעור למעלה בין השורות אע"פ שאם נפיל אות הזה בתוך השורה לא ישאר ריוח כלל בין שתי התיבות מ"מ כשר שהרי עכ"פ אנו רואים עכשיו שהם שתי תיבות (פ"ת)] או נפסק הבהיק באמצע התיבה עד שנראה לתינוק כנ"ל כשתי תיבות מוציאין אחרת (יו"ד סי' רע"ד פ"ב בס"ת): (טז) אותיות שמשנ"ז ג"ץ שנחסרו התגין שלהם אינו פסול (עיין סי' ל"ו בא"ח וביו"ד שם): (יז) לעיני כל ישראל צריך שיהיו באמצע השיטה בסוף הדף ואם שינה פסול (א"ר סי' קמ"ג): (יח) אם לא נמצא מ"מ בס"ת כראוי בהמודים אין לפסול הספר בזה (פסי' רע"ג ביו"ד): (יט) נקרע התפירה שבין יריעה ליריעה אפי' נקרע רוב ועדיין מחוברת בחמש או בשש תפירות של קיימא כשר אבל בפחות מזה יש להוציא אחרת (סימן רע"ח ביו"ד ע"ש בנה"ך) מיהו אם שנמצא קרע אחד בתוך מן התפרים בס"ת אין לפסול שאר התפרים לקרות בהם כמו שנתבאר לעיל (עיין סי' קנ"ה): (כ) ס"ת שנקרעה למעלה או למטה בגליון ונכנס הקרע עד שני שיטין יכול לקרות בו אפילו קודם שנתפר (פ"ת יו"ד סי' ר"פ) וכ"ש שיש לפסוק שהוא לפי מה שכתב הרדב"ז נגי כדבק את לאות לאחר שנכתב דכשר שאיל וכל הראוי לבילה כו' (עיין בב"י בא"ח סי' ל"ג) ה"נ פסיל וראוי לתופרו כתפור דמי (וכה מיושב שם וכ"ך) ואם נקרע בתוך ג' שיטות לא יתפור לכן לא יקרא בו דבכה"ג ליכא אין אנו בקיאין (אמנם בתשו' נ"ל פ"י שבשיר גם בזמן הזה ע"ש) בין שנקרע בין תיבה לתיבה בין שנקרע בין אות לאות (עיין פ"ז וש"ך ס"ק נ') אך אם תפרו אם נקרע תוך ג' וכוליתו כשר יכול לקרות (פ"ז שם וכ"ש): (כא) אבל אם נקרע בין דף לדף או בין שיטה לשיטה נראה אם לא נגרע רובו אין מוציאין אחרת (שם): (כב) ואם נקרע באמצע האות פסול אפי' דיבוק לא מהני וכן אם נפתח מקצת של הקלף ונתקלה על השמנונית פסול (פ"ך וכ"ש שכ דלא כפ"ז) ואפי' אם נכתב כל האות על הקלף רק שהקפת גויל אינו רק מהשמנונית צריך להוציא אחרת (שם) (ועיקר הקפת גויל יתבאר לקמן פ"ה): (כג) אותיות ותיבות שנמחק קצת אם רשומן ניכר שתינוק דלא חכים ולא טיפש יכול לקרותן א"צ להוציא אחרת

אחרת ואפי' לכתחלה מותר אבל אם הוסר הדיו השחור ונשאר אדמומית אדמדם הוי שינוי מראה ופסול (א"ר סי' ל"ב סעיף כ"ו) והדיו צריך שיהא שחור (שם בי"ד סי' רע"ד): (כד) אם נמצא שאר הלמ"ד נמשך תוך חלל ד' או ר' של שיטה ראשונה ונשתנה צורת האות שנראה כה' ואפילו נמצא בתוך חלל ה' או ח' ונראה שנשתנה צורת האות שתינוק דלא חכים ולא טיפש אם יכסה לו שיטה התחתונה שלא יראה אלא רק ראש הלמ"ד ולא גוף הלמ"ד לא יכיר האות מה הוא הוי שינוי צורת האות ופסול וצריך להוציא אחרת וצריך לכסות לו האותיות שלפני אות זה (עיין מ"א ס"ק י"ט וס"ק מ' ונה"ש סי' קכ"ה ובמהרי"ט חלק יו"ד סי' ל"ג ועיין ב"י שהביא בשם הרמב"ן והר"ן והריב"ש): (כה) נמצא נגיעה אות לאות. אם לאחר הכתיבה נעשה הנגיעה כשר בכל ענין שנגע בין בתחלת האות בין בסוף האות אם לא שנשתנה צורת האות לגמרי ומכ"ש אם נשתנה לצורת אות אחרת כגון וא"ו שנדבק בגופה לנו"ן כפופה דיבוק זה שנראה כצורת טי"ת או לצורת עי"ן כזה ע עד שתינוק דלא חכים ולא טיפש יקרא אותו לטי"ת או לעי"ן ואם נראה שמתחלת הכתיבה נעשה בנגיעה ונדבק נראה כאילו הוא באמצעותיהם ולא נשתנה צורת האות כמו רגל ת' לנ' פשוטה הנ"ל ולא נגמר צורת האות בתחלתה בכשרות דקודם שנעשה האות נדבק צריך להוציא אחרת מיהו אם בקל יכול לגרור הדבק כיון שאין הפסול מגוף האות ולא נשתנה צורת האות לא מיקרי חק תוכות (עיין בסי' ל"ב במ"א) ואם בסוף האות נדבק כמו לו' באופן שגם קודם הדיבוק נגמר צורת האות ואח"כ נעשה דיבוק דק ולא נשתנה צורת האות כנ"ל יש לסמוך על הפוסקים המכשירין וא"צ להוציא אחרת (עיין מ"א סימן קמ"ג ועיין מה שאכתוב לקמן אי"ה) (ומה שכ' הא"ר נחלק על המ"א וכתב דיש לסמוך על הפוסקים בסי' ל"ב דנגיעה בתחלת אות נמי מהני גרירה ועל הרשב"א דסובר דכל הראוי לבילה בו' הדבר תמוה מאד דהא הוי כתרי קולות דסתרי אהדדי דהא מבואר בב"י בסי' ל"ב דלכך דחו הפוסקים הירוש' דמחלק בין נגיעה מתחלת אות דפסול ובין נגיעה לסוף אות דכשר כנ"ל מהלכתא משום דבש"ס דידן סתמא קתני שצריך להיות מוקף גויל ואם איתא דכל שמהני גרירה אפי' לא גררו עדיין כשר דכל הראוי לבילה כו' שהרשב"א מתירו' הנ"ל א"כ האיך יפרנסו הא דאמרו בש"ס דידן כל אות שאינו מוקף גויל פסול הלא כיון דסברי הכא דמהני גרירה כגריר דמי ואם תדחק לומר דמיירי בש"ס דאם יגרר האות לא ישאר כשיעור דהו לא שייך כל הראוי לבילה כו' אך עדיין קשה למה לא חלק בש"ס ואי נימא דתני ושייר דאין למידין מן הכללות א"כ מנ"ל לדחות הירו' ובלא"ה דחק לאחד בזה לאוקמי הש"ס בזה ודו"ק) ואם ספק מתי נעשה הנגיעה צריך להוציא אחרת (דהא עיקר טעמא שמקילין בידעינן שנעשה הנגיעה אח"כ הוא משום ספק ספיקא כמו שאכתוב לקמן בסעיף שאח"ז אבל אם ספק מתי נעשה הנגיעה אין כאן ס"ס אם לא שנעשה הנגיעה בסוף האות): (כו) אם נמצא נקב בתוך חלל אות אפי' נקב כל חללה א"צ להוציא אחרת (דיש לסמוך על המכשירין בסי' ל"ב סעיף ט"ו ועל הרמב"ם שמכשיר לקרות בס"ת הפסולה בסי' קמ"ג) ואף שמהרי"ט בתשו' סי' ל"ג חלק יו"ד דחה דעת האומרים כן דכי דאין לסמוך על הרמב"ם לצרפו לס"ס דכל הפוסקים חולקים (עכ"ם) עליו אמנם לדידן דקיימא לן בסי' קמ"ג דיכול לברך בדיעבד אם כבר קרא וכן אם אין ס"ת אחרת וכבר הוציאו מותר לקרות בו דאנו סומכין על הרמב"ם ומרדכי וגדולי הפוסקים יש לצרף לס"ס דלא כמהרי"ט (ועיין סעיף הנ"ל מ"ש בשם המ"א): (כז) ואם נמצא הנקב חוץ לאות לא בתוך החלל אם לאחר הכתיבה נעשה הנקב (גם בספק מתי נעשה הנקב תולין דבתחלה נעשה דמסתמא אם היה נקב בשעת הכתיבה היה רואה אותו אם לא שהנקב קטן מאד) א"צ להוציא אחרת ואם ניכר לעין להדיא שהיה מתחלת הכתיבה אם הנקב מאות לאות בלי היקף גויל צריך להוציא אחרת ואפילו שלאי במקום הנקב לא מהני אם אין היקף הגויל מגוף הס"ת (דהקפת גויל משלאי לא מהני) (עיין יו"ד סי' ר"פ בש"ך) אם יש גויל אפילו הנקב מגיע עד לאות ויש מעבר לנקב קודם בתחלת האות השנית גויל כשר והטעם לכל הנ"ל דב"י הקשה בסי' ל"ב למה אם הפסיק אות בנקב כשר הא צריך שיהא מוקף גויל ע"ז תי' ב' תירוצים. א' דדוקא דיבוק אות לאות פסול ולא נקב. ב' דדוקא אם נעשה מתחלה פסול אבל לאחר הכתיבה כשר וכתב הפ"ח בס"ק י"ד דהא דכתב המחבר בסעיף ט"ו דנקב כל חללו פסול לדידי' הוא לתי' הראשון והדבר תמוה לכאורה דהא לתי' הראשון אינו פסול נקב כלל ואמנם באמת דבריו נכונים מאד דהא דמחלק הב"י בין נקב לדיבוק היינו מטעם דהא קי"ל דכל אות שאינו מוקף גויל פסול (או) שצריך שיהא גויל מקיף אות ואפי' אינו סמוך לו דהנקב אצל האות אינו מבטל הקפת גויל כיון שיש היקף גויל מעבר להנקב ולכך הדיבוק פסול דליכא היקף גויל בין אות לאות אבל נקב ויש מעבר לנקב גויל לא איכפת לן וכן מוכח מדברי הט"ז ס"ק ח' שכ' נמי נקב כל חללו דדוקא כל תוכו וי"ל ואף שהפסק הגויל מצד אחד מגין עליו מצד השני ודומה לאם נפסק חלק מצד אחד מבחוץ ונשאר קיים באמצעו לצד גופו דלא מיגרע בזה פסול הכ"ל לומר דאף שהנקב הפסק לאות בלי היקף גויל מגין עליו הקלף שבאמצעו לצד גופו שנשאר קיים מעל הנקב ח"ב כוונתו דלא כמו שהבין הפמ"ג ותמה עליו ולפ"ז לתי' הראשון לאו דוקא מיעוט דה"ה נקב בין אות לאות אם לא נשאר גויל ולענין לקרות בו לכתחלה מחמיר המחבר כתירוץ ב' הנ"ל ובזה מיושב קו' הט"ז שם ס"ק י"ד וכ"כ הש"ך אמנם לענין להוציא אחרת שמקילין להקל כב' התירוצים הנ"ל מטעם ס"ס וכמש"ל בסעיף כ"ה ובזה מבואר כל מה שכתבנו: (כח) נמצא נקב בתוך הדיו של האות אפי' דיו מקיפה מכל צדדים אם נודע הדבר שמתחלת כתיבתה היה הנקב אם הנקב קטן בכדי שיהא הדיו עובר עליו וסותמו ולא יהא ניכר (ואף שנראה הנקב נגד השמש) כשר ואם אין הדיו יכול לסתום הנקב פסול דהאות נראה חלוקה לשתים (שם סעיף י"א): (כט) אם נמצא נקב או הפסק שלא נקב באותיות הפשוטות כמו ו' ז' וכדומה באופן שאין איסור משום היקף גויל כגון שנעשה לאחר הכתיבה צריך שיהא צורת האות עד הנקב או הפסק כי מה שלאחר הפסק אינו מצטרף (שם סימן ס"ו) מיהו אם מכסה לתינוק שאינו לא חכם ולא טיפש מה שלאחר הנקב ואינו מראה לו רק מה שקודם הפסק ותינוק קורא לאות מה שהוא ו' או ז' אפי' בהכי (ט"ז שם דלא כת"ר דדבריו תמוהין) וצריך לכסות לו ג"כ אותיות שלפני אות הזה (מ"א שם). (ל) נמצאת רגל הא' או הה' אינן נוגעים כלל פסול עד

שיתקן

שיחזור ולפסוק השני כא' או דלוג נמי לגמרי כשר שאלמלי פסול שאין לשם ליתא אלא בדקות שלשה (ואף אם איירע זה בחול לא מהני נדרים כי צריך לגרר כל מה שנכתב בפיסול ולחזור ולכתוב) (שם) ואף שלפי הראה לתינוק כשנפסק רגלי הא' יקראנו לא' לא מהני דכיון דנראה לנו דהאות נפסק לשתים לא מהני קריאת התינוק דמשום הסירוד לא ישעה באות אחר (ס"ז דלא כא"ר) ולא מהני קריאת התינוק רק אם הספק הוא אם צורת אות זה יש צורת אות אחרת כמו אם הספק באות ו' אם דומה לו' או לי' או כ' כפופה לב' וכה"ג שיש להסתפק אם תמונתה דומה לאות אחרת שכיון דהתינוק קורא לאות זה שצריך גילוי מילתא דתמונת האות כשר הוא ואינו דומה לאות האחר אבל ספק אם יש לה צורת אות אם לא לא מהני קריאת התינוק כמו א' שנפסק רגלה או ה"א שנפסק קו אמצעי דאין ראיה מקריאת התינוק לא' או לה"א דאפילו הכי מסתפקין לא ישעה דכי בשביל שנפסק רגל הא' או קו הה"א ישתנה (כן מבואר ברי"ם סי' ק"ב ודברי הא"ר בזה אינן מחוורין) ולא מהני קריאת התינוק רק אם הספק לנו אם דומה לאות אחרת אבל אם ברור לנו דיש לו צורה אחרת אף שהתינוק קורא לאות זה לא מהני (שם): (לא) יו"ד רגל השמאלי של ה' אם נשתייר כ"ש א"צ להוציא אחרת ובלבד שלא יהא פסול משום היקף גויל וכמש"ל סעיף כ"ו וכ"ז כמו שנעשה אחר הכתיבה ואם ניקב ירכה דסיים רגל שמאלי פסול עד שישאר שיעור כמלא אות קטנה (היינו יו"ד) וכ"ה אם נפסק קצת שכיון אם נשתייר הוא רק כשר היינו כמו ו' או יו"ד דקה (שם) וכן אם נמחק קצת הדיו ולא נקב: (לב) כל אות צריך שלא יהא לה צורת אות אחרת שלא ידמה כ' כפופה לב' ולא כ' פשוטה לר' או לד' כי לכתחלה צריך שיהא ארוך מן הכ' פשוטה כשיעור מן הנ' ואם ספק להיות אות הוא דומה ישאל לתינוק כנ"ל וכן כל כה"ג שם עיין בד"מ סי' ל"ו: (לג) אם נמצא תג רגל השמאל באמצע כמו ה"ר או ח"ס פתוחה כמו בד"ן להוציא אחרת (עיין סימן ל"ב במ"א ס"ק ל"ג): (לד) תמונת ספ"ת יודעים אם נמצא ו' כמו בני המוסרת פסול אבל אם נמצא חי"ת מרובעת ונראה כשמאלי מקל כזה דין כשר וכן אם נמצא כצורת שני זייני' פה המוסרת או ד' ו' כמו דז כשר (עיין סי' ל"ו במ"א ס"ק נ'): (לה) נטף שעוה על אות בחול יסירנה ואם בשבת אם נראה האות מתוכה ויכול לקרות בו כשר אף אם הוא מכוסה שלא נראה מתוך השעוה אם מלאה זה כין נכרא לנגרא (כיון שאין לקרות בע"פ מה שמכוסה בשעוה ואין קורין בחומשים מפני כבוד הציבור) (ועיין מ"א סימן קמ"ג שכתב שמותר לגרות זה משום ספק ברכה לבטלה משא"כ כרל דאין כאן ברכה לבטלה) וליכא סגמי של ספר (כמו דליתא ביומא דף ע' דתרי גברי בתרי ספרי לא סגמא הוא) יש להוציא אחרת ואם נמצא באמצע הקריאה יש לקרות השלמה בע"פ ואח"כ יסיים מה מכין בקראים כיון דכבר קרא מה שמכוסה בשעוה מותר לקרות לכן בספר אחר כיון דאין פסול כזה מה שמכוסה בשעוה (עיין אחרונים סי' קמ"ג):

דין בעת שמוציאין ג' ס"ת ואין לו אלא ב':

בכל זמן שמוציאין שלשה ס"ת ואין לו אלא שנים לא יגללו הס"ת השני לקרות למפטיר בתוכה רק יקחו הס"ת הראשונה ויקראו מה שקורין בספר שלישי (ס"ס הרס"ם ברמ"א):

דיני קדיש וסדר הפטרה:

(א) כל מקום שקורין בתורה אומרים קדיש לאחר קה"ת לבד מנחה בשבת ומנחה בתענית שסומכין על הקדיש שאומרים לפני ש"ע (סי' רפ"ב וסי' רנ"ב): (ב) בזמן שמוציאין שני ס"ת או ג' אין אומרים הקדיש רק לאחר כל הקריאה ואם יש מפטיר אומרים קדיש שמפטיר ובשעת הקדיש יהא הס"ת האחרונה על השלחן וגם הראשונה וכשיש ג' ס"ת אין מניחין אלא הב' והג' (סי' קמ"ד מ"א וס"מ): (ג) המפטיר לא יפטיר עד שיגמור הגולל לגלול הספר תורה במטפחתה (סי' קמ"ז): (ד) התחילו לקרות בתורה בעשרה ויצאו מקצתן שהנשאר לעיל שגומרים הקריאה עם כל המנין שצריכין לקרות ואין קורין רק ז' גברי והשביעי אומר ההפטרה בלא ברכות והקדיש יאמר אחר ההפטרה אבל אם התחילו ההפטרה יגמור כולה עם ברכותיה האחרונות (מ"א בסימן קמ"ג עיין בא"ר וש"מ שם): (ה) אסור לספר בשעה שהמפטיר קורא בנביא עד שישלים (ש"ס קמ"ו): (ו) בשבת שהפרשיות מחוברין מפטירין בהפטרה של פרשה שניה (סי' רפ"ד) לבד באחרי וקדושים שהן מחוברים שאז מפטירין הלא כבני כושיים שהוא הפטרת אחרי (סי' תכ"ח): (ז) הפטרת ויברח יעקב שייך לפ' ויצא לא כמו שנדפס בפ' וישלח (מ"א שם): (ח) ר"ח שחל להיות בשבת מפטירין השמים כסאי [ואם טעה וקרא הפטרה של פ' השבוע אף שעדיין לא אמר הברכות שלאחר ההפטרה יאמר ג"כ השמים כסאי ויברך אח"כ ואם נזכר אחר שבירך הברכות יאמר השמים כסאי בלא ברכה. וכן הדין גם בר"ח אלול] ואפי' ר"ח אלול שחל בשבת ודוחין עניה סוערה ושבת שאחריו קורין רני עקרה וגם עניה סוערה: ור"ח אב שחל להיות בשבת במקום שאין מנהג להפטיר שמעו יש להפטיר השמים כסאי ובמקום שיש מנהג להפטיר שמעו אין למחות בידם (סי' תכ"ה) ואם חל ר"ח בד' פרשיות מפטירין בשל פרשיות (שם): (ט) ר"ח שחל בא' בשבת מפטירין בשבת שלפני ר"ח מחר חודש [ואם טעה וקרא של פ' השבוע ט' דינו כמו בשבת ר"ח כמש"ל] (ואם חל ר"ח ביום שבת וביום א' מפטירין השמים כסאי) ואין דוחין הפטרת עניה סוערה משום מחר חודש (שם): (י) מי"ז בתמוז ואילך עד ט' באב מפטירין ג' דפורענותא שהם דברי שמעו חזון וסי' דש"ח ואם טעה והפטיר בשבת הראשון בפ' דיומא הפטרת דברי ירמיהו מפטיר בשבת הבאה דברי ירמיהו וגם שמעו מפני שהם סמוכות זה לזה (סימן תכ"ח במ"א שם): (יא) ומשם ואילך מפטירין ז' דנחמתא שהם נחמו. ותאמר ציון. עניה סוערה. אנכי. רני עקרה. קומי אורי. שוש אשיש. ואם טעה ולא קרא הפטרת ותאמר ציון בשבת הקבוע לה בפ' עקב יש לה תשלומין לקרותה בפ' שופטים עם הפטרת אנכי דהיינו שיתחיל ותאמר ציון עד לגמר פ' אנכי וכן אם לא הפטיר אנכי בפרשת שופטים יש לה תשלומים בשבת הבאה לקרותה עם רני עקרה דהיינו שיתחיל מן אנכי ויקרא עד סוף רני עקרה והפטרת קומי אורי שהוא לפ' תבוא יש לה תשלומין בהפטרת שוש אשיש דהיינו לפ' נצבים (שם א"ר): (יב) אין לענות אמן בברכה ראשונה שקודם ההפטרה כשמסיימין שאומרים בלחש רק לבסוף כשמסיימין ונותן שבכל ברכה אמן היא (עיין לבוש סימן רס"ד וא"ר סי'

שיכר

[עיקר הדין הוא שהעם להמפטיר הוא בנגד יאמר ההפטרה והצבור יאמרו אחריו בלחש. ומה שנהגו שהצבור אומרים בקו"ר עם המפטיר אין זה רק מחמת חסרון ידיעה ונכון לבטל המנהג. גם יש שעושין שאות באמירת ההפטרה שאף אחר שסיים המפטיר ההפטרה והתחיל הברכות אין רוצים להפסיק מאמירת ההפטרה ולא יפה הם עושים שאם אומרים בקול רם אינם שומעים קול דברים בהתחלת ברכות המפטיר ולפעמים גורמים שגם אחרים הסמוכים להם אין שומעים ואף אם מקצרים קולם קצת בהתחלת הברכות מ"מ הן בעצמם אינם שומעים לכן יש לנהוג כי מיד שישמע שהמפטיר סיים ההפטרה ומתחיל הברכות אע"פ שהוא עדיין לא סיים ישתוק מתוך בשתיקה עד שיסיים המפטיר הברכות ואחר כך יסיים הוא אמירת ההפטרה וגם המפטיר יהיה זהיר שלא להתחיל אמירת הברכות עד שיפסוק קול ההמון הרב לגמרי (מט"א): אנב ספ"מ בגם ח"ר טוב יותר לקרות ההפטרה מתוך מלקרות בהפטרה הנדפס לבדה בחומש]:

(יג) בשבת חוה"מ פסח אין מזכירין בברכת ההפטרה מעל פסח לא באמצע ולא בחתימה רק מסיים מקדש השבת לבד אבל חוה"מ סוכות שחל בשבת מסיימין בהפטרה מקדש השבת וישראל והזמנים וכ"ש באמצע מזכירין של מועד כמו ביו"ט של סוכות שחל בשבת (סי' ת"צ וס"ס תרס"ג):

יני וסדר הגבהה וגלילה:

(א) כבר נתבאר דבעמודים מותר לאחוז ערום בלי מטפחת אבל לא בס"ת עצמה אפי' כשנטל ידיו: (ב) המגביה ס"ת מראה פני כתיבת כתב שבספר תורה לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו שמצוה על כל האנשים לראות הכתב ויש מדקדקים לראות האותיות עד שיכול לקרותם ולכרוע ולומר וזאת התורה כו' (סימן קל"ד): (ג) המגביה הס"ת צריך לגלול הס"ת על ג' דפין והגבהה כנ"ל (מ"א שם): (ד) ביום שיש שני ס"ת אין לפתוח השניה ולא יסירו המפה עד שיגללו הראשון (סימן קמ"ז): (ה) אין לעשות מפה לס"ת ומעילים מדברים יפים שנעשית בהם לצורך דבר הדיוט אם לא שיפשם צורתן מכמות שהיה (שם): (ו) אבל תוך הנעשה אף שאסור לעשות לתורה מותר להיות בעל הגבהה וגלילה (ט"ז ביו"ד סי' רפ"ב):

דיני החייבין לקריאה:

(א) אבי הבן בשבת שקודם המילה הוא חיוב. אבי הילד בשבת כשאשתו בריאה והולכת לביהכ"נ מחויב לקרותו אבל אם היא חולה ואינה יכולה לילך אינו חיוב עד שתלך ואם הוא יום מ' לזכר ופ' לנקבה הוא חיוב אף שאינה הולכת דהוא זמן הבאת קרבן ואם מתה אשתו שוב אינו חיוב והמפלת נפלים חיוב אפילו הפילה גרע שאין אנו בקיאין בה: יארצייט הוא חיוב. החתן בשבת שקודם החתונה אפילו אם החתונה אינה במקום הזה הוא חיוב בשבת שקודם הנשואים על החתונה במקום שמזמרין אותו אבל במקום שאין מזמרין אותו אינו חיוב. ואם היה החתן אצל שחתים החתונה בשבוע זה ואחר כך נדחתה החתונה והיתה בשבוע אחר אם רוצה שיזמרו אותו שנית הוא חיוב אחר כך ש"ב לקרותו ואם לאו אינו חיוב. נער שנעשה בר מצוה בשבוע אם יש לו עירנות דוחה לכל החיובים כיון שהוא יום חינוכו חוץ מן החתן שמזמרים אותו הוא שוה בדוחה ג"כ לכל החיובים ויסיעו בגורל וחתן ביום חופתו דוחה לב"מ ואם הב"מ אין לו עירנות אינו דוחה שום חיוב. החתן שהיתה חתונתו מיום ד' ואילך הוא חיוב בשבת שלאחריו ודוקא שהוא בחור או היא בתולה ומי שאשתו הולכת לבהכ"נ הוא קודם לחתן זה. אב לנולדת בת קודם לאבי הילד זכר: יא"צ קודם לאבי הילד ובשבת שאשתו הולכת לבהכ"נ אפי' לבן הוא קודם לכל החיובין חוץ החתן בשבת שמזמרין אותו שהוא ג"כ קודם. זה הכלל יארציים אחרון לכל החיובים לבד מאבי הילד קודם המילה שהוא אחרון לו: בס' ויחי קורין המלאך הגואל לעי יכול אבי לקנות ולדחות כל החיובים חוץ מחתן שמזמרים אותו ונער שנעשה ב"מ. שני חיובים שוים הולכין אחר כבוד התורה והמגיעים אנו תלוי בדעת הגבאי לדקדק מה שהוא טוב:

נותן הש"ץ על הבימה מניח הס"ת על השלחן ופותח ואומר:

בשבת ויו"ט בשחרית

ויעזור ויגן ויושיע לכל החוסים בו ונאמר אמן. הכל הבו גדל לאלהינו ותנו כבוד לתורה כהן קרב. יעמד (ר' פב"פ הכהן):

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בקדשתו: תורת יי תמימה משיבת נפש עדות יי נאמנה מחכימת פתי: פקודי יי ישרים משמחי לב מצות יי ברה מאירת עינים: יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום: האל תמים דרכו אמרת יי צרופה מגן הוא לכל החסים בו:

קהל **ואתם הדבקים ביהוה אלהיכם חיים כלכם היום:**

תהלים יח, לא.

תקון תפלה

ויעזור ויגן. עי' מה שכתבתי בקריאת התורה בתפלת ר"ה ותגלה ותראה, וברוקח נמשך זה עם אב הרחמים הוא ירחם ויזכור ויציל ויעזור ויתן וימלא ויעזור ויגן ויושיע תשע לשועות שיצילנו מתשע גליות עיי"ש, וכ"ה במחזור ויטרי סי' קס"ח:

סדר ברכות התורה

טוב כשקורין אותו יעמוד ממקומו במהרה ויעמוד באחורות מעט ובזריזות ובפה שליבתו יאמר :

משבצי אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך : לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל :

בָּרְכוּ אֶת־יְיָ הַמְבֹרָךְ :

קהל בָּרוּךְ יְיָ הַמְבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד : וחוזר המברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר־בָּחַר בָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת־תּוֹרָתוֹ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה : ואחר הקריאה יברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר־נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם נָטַע בְּתוֹכֵנוּ : בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ נוֹתֵן הַתּוֹרָה : אחר הקריאה לאחרון יאמר הש"ץ

מי שברך לעולה לתורה :

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את (פב"פ) בעבור שעלה לכבוד המקום לכבוד התורה (לי"ט לכבוד הרגל). (לר"ה ויוה"כ לכבוד יום הדין). ובשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה מכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו (לי"ט ויזכה לעלות לרגל). (לר"ה ויוה"כ ויכתבהו ויחתמהו לחיים טובים ביום הדין) עם כל ישראל אחיו. ונאמר אמן :

(ליולדת) מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא יברך את האשה היולדת (פב"פ) ואת הילד הנולד לה במזל טוב (ואת הילדה הנולדה לה במזל טוב ויקרא שמה בישראל פב"פ) בעבור שבעלה ואביה נדר לצדקה. בשכר זה יגדלו לתורה ולחופה (יגדלה לחופה) ולמעשים טובים. ונאמר אמן :

כתב רמ"א בא"ח סי' רפ"ח מותר לברך (בשבת) החולה המסוכן בו ביום ע"כ. אבל שאינו מסוכן ביומו אסור לברכו. כ"כ מהרי"ל סי' קמ"ז שהסכימו כל הרבנים וכ"כ ב"ח. ותימה למה נכנו האידנא שאומר החזן מי שברך לחולה ואומר המקום ישלח לו רפואה שלמה וכו' דהרי אסור לומר כך בשבת כו'. ויש להגיה לומר הך מי שברך שבת היא מלזעוק וכו' (מ"א). וח"ל הא"ר במ"א תמה על מה שנוהגין מי שברך לחולה שאין מסוכן סכנת היום ואומרים המקום ישלח לו רפואה כו' והיה לו לנהוג לומר בתוך המי שברך שבת היא מלזעוק כו' וי"ע ומי בשביל שאומר שבת היא מלזעוק כו' רשות בידו להוסיף בלשון תפלה בנוסח מי שברך ע"ש. ונסתפקו ספרים מקצה עוד וי"ל גם מה שאומרים ורפואה קרובה לבוא השתא בעגלא ובזמן קריב הוא לשון כפול. וכתב לכן נראה שלמסוכן ביומו יאמר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא ורחמיו המרובים ירחם עליו השתא בעגלא כו'. ומה י"ל שמתרץ דבורו שאינו אומר דרך תחנה ובקשה רק שאומר שמלשם לרחמי שמים שהרפואה היא קרובה לבוא ע"י שברחמיו המרובים ירחם עליו עכ"ל:

(לחולה) מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא ירפא את החולה (פב"פ) בעבור (שפב"פ) נדר מתנה בעבורו (בעבורה). בשכר זה הקב"ה ימלא רחמים עליו להחלימו ולרפאותו להחזיקו ולהחיותו (עליה להחלימה ולרפאותה ולה־זיקה

עץ יוסף

בחר בנו. שנאמר ובך בחר ה': מכל העמים ונתן לנו. ע"ש שכתוב לא עשה כן לכל גוי: נותן התורה. אמר שהוא נותן התורה. על כי השכר ממדבר מתנה. כתר תורה כל הרוצה לזכות יבוא ויקח זר שעוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול (יעב"ץ): אשר נתן לנו תורת אמת. זו תורה שבכתב: וחיי עולם נטע בתוכנו. זו תורה שבע"פ. וכן הוא אומר דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים. וכתב שהאבודרהם שלא דלא תקנו לשון וחיי עולם נטע בתוכנו בברכה ראשונה כמו שתקנו בשניה. שלא נשום לפי שאינה עץ חיים עד שיחזיק בה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה. אבל מש:מחזיק בה וקרא בה מברכין וחיי עולם נטע בתוכנו. עכ"ל: נטע בתוכנו נימסרה מהר"ג

ענף יוסף

כתוב בטו"ז טעם היסודה חלק א' הטו' ח' וז"ל בניחן אם יכול להפסיק בעלית כאחוז בעמודי ס"ת. הלשון בידו. רק אם לטעמים חכמה שלא יבגישו בהם הלכה בני אדם ויחשב כנמות זולא להתחיל במה שרוב העולם מקילים ומוסר ע"פ הדין. ועכ"פ נלאה לפע"ד שאין בזה תמוה לא ממעודדו. כי כרואה יאמר אולי נגע במקום המטונף ואינו סומך עצמו על מידי דמכין לאחוז בעמודי ס"ת. ואלו כשם האוחזים לא נגעו במקום המטונף וסומכין על נקילם מהרים עכ"ל: ט"ז בני אדם קורין בתורה בעמוד. היינו ב' ג' בב' ובם יעשה בשבת. כדי לקיים עץ חיים היא למחזיקים

סדר ברכות התורה

להתחזקות) וישלח לו (לה) מהרה רפואה שלמה מן השמים לרמ"ח אבריו ושס"ה גידיו (בכל אבריה ושס"ה גידיה) בתוך שאר חולי ישראל רפואת הנפש ורפואת הגוף (שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא) השתא בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן :

המחויב לברך ברכת הגומל אומרה על הס"ת לאחר ברכה אחרונה. וכהן בלא לאחר ג' ימים (מ"א):

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַגּוֹמֵל לְחַיָּבִים טוֹבוֹת שֶׁגְּמָלַנִי כָּל־טוּב :

ועונין אחריו מִי שֶׁגְּמָלְךָ כָּל־טוּב הוּא יִגְמָלְךָ כָּל־טוּב סֶלָה :

אבי הבן יברך כשיגיע בנו לבן י"ג שנה ויום אחד יברך כאן כשהבן עולה לתורה פעם ראשונה ברכה זו בלא שם ומלכות:

בָּרוּךְ שֶׁפְּטָרַנִי מֵעָנְשׁוֹ שֶׁלָּזֶה א) :

כשמגביה הס"ת צריך להראות הכתב של ס"ת לעם ויאמר זה:

וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־שָׂם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. עַל־פִּי יְיָ בְּיַד־מֹשֶׁה: עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: אֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בִּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר :

כשהס"ת נגלל ומכסה הש"ץ יאמר לך ה' הגדולה והגבורה עד לכל לראש ואח"כ יאמר זה :

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּתְגּוֹלְלוּ רַחֲמֶיךָ עַל מִדּוֹתֶיךָ וְתִתְנַהֵג עִם בָּנֶיךָ בְּמִדַּת טוּבְךָ וְתִכָּנֵס לָהֶם לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין :

(דה"ח) אין להתחיל ברכת התורה עד שיהיה החומש פתוח לפניו במקום שהוא התחלת : כבר נ"ל בדיני. קדיש וסדר התורה שאין לענות אמן אחר האומרים באמת רק לבסוף כשמסיימין תורה ולדק כי סכל ברכה אחת היא. גם נתבאר שם שיש יתנהגו הקהל בשעת התורה. ע"ש בהג"ה אות י"ב :

(בשבים ראש) (א) ר"ח שחל בא' בשבת מפטירים בשבת שלפניו (ויאמר לו יהונתן מחר חדש). ואם ר"ח שחל גם בא' בשבת מפטירים בשבת שלפניו (שניה עשרה) : (ב) אם ר"ח שני ימים שבת ויום ראשון מפטירין (השמים כסאי) : (ג) מה שכתוב בחומשים (ויצא יעקב) לס' ויצא ע"ס הוא וקייל' לפרשת ויצא. בא"ס בשם לעם. ולפ' וישלח מפטירין חזון עובדיה (ק"ש) : (ד) בשבת שבין ר"ה ליוה"כ מפטירין שובה (שובה) : (ס) כשר"ס בג"נ שיש שבת בין יו"כ לסוכות וקורין בו כולו מפטירין בו (וידבר דוד) :

א) עיין לעיל דף ר"ת מ"ש אם נפטרה על ברכה זו .

עץ יוסף

תרי"ג מלות. ותמלא בהלו השתי ברכות ארבעים תיבות כנגד מ' יום שעמד משה בהר לקבל התורה (אבודרהם): פירוש ברכת הגומל שהוא בא להודות שאסילו לאותם שהם חייבים דהיינו רשעים דמתחמין חיובא עם כל זה גומל להם טובות וגם אני כאחד מהם אע"פ שאיני הגון גמלני כל טוב והצריך אם או מידך טוטעותי ע"י יסורין וחלייס או תלוי לי בזכות אבותי אע"פ שאני לא הייתי כדאי והגון : במקום שנהגו לומר הנוסח הגומל חסדים טובים לחייבים שגמלני כל טוב . אין לשנות מנהגם. ותיבת שגמלני יש לומר בנקוד הנ"ל. מ"א קמ"ץ שֶׁגְּמָלַנִי א). ותיבת טוב נ"ל כהו"כ שגמלך. יש טועין שעונין אשר גמלך : אם שכח לברך הגומל וחזר למקומו. וזוב הכל . יחזור אל הבימה לפני הס הס"ת ויברך בקול רם ברכת הגומל בין גברא לגברא או בגמר הקריאה. והם עונים אחריו:

ענף יוסף

למחזיקים בה. עוד טעם הש"ץ מגביהין וכן מגביהים לפניו ולאחריו שהם ל"ב ברכות . סימנה הכתלה התורה וסופה לבם נפתח : עיין בדיני הגבהה ונלילה הס"ת בספר מיני הרגימאת בריש לקוטים שנו הגלה דין מתודש כשמגביהין בני ס"ת כגון בא"ס או בשבת כשחל בו ר"ח או כד' פרשיות וכס"ג מיבה הגולל ספר טופס מגביה אלא יקח אחריו לס"ת מתנה על השלחן אלא יקח המגביה מלוד לחודי הכ"ל :

א) והאומרים בנקוד הנ"ל קמ"ץ שוא שֶׁגְּמָלַנִי היא טעות גמורה נגד חקי הדקדוק, וכן טובא לפיכך צריכים לומר שֶׁבְּרָאָנוּ, והאומרים שֶׁבְּרָאנוּ הוא גם טעות הרבה. וכן צ"ל שֶׁגְּמָלְךָ יען שהוא עבר ולא שֶׁגְּמָלֶךָ / והכף בשם הפועל בא בשתי התמונות : גְּמָלְךָ או גְּמָלֶךָ. התכוית

כתב הלבוש בסימן רפ"ד הטעם שמפטירין בנביא הוא מפני שבפעם אחת גזרו על ישראל שלא יקראו בתורה. וקראו בנביאים בענין הדומה לענין שהיו צריכין לעלות ולקרות בתורה. אלא שהיו קורין עם כל אחד פחות משלשה פסוקים והרי בין כולם כ"א פסוקים. לכך אע"פ שהגזירה בטלה המנהג לא בטל. ותקנו שלא לפחות מכ"א פסוקים בנביא מענין הפרשה. אם לא שישלים הענין בפחות מכ"א פסוקים כגון בהפטרה שובה שהיא ט' פסוקים. או כגון עולותיכם ספו על זבחיכם וגו', (בהפטרה של פ' צו) וביו"ט שאין קורין אלא ה"נ סגי בט"ו פסוקים בהפטרה. ומטעם זה נקרא הפטרה לפי שנפטרין בה מקריאת התורה בשעת גזירה ע"כ. וז"ל הב"ח בסי' הנ"ל ועל כן גם לאחר שנתבטלה הגזירה וקורין בתורה מ"מ תקנו שהמפטיר יהא קורא בנביאים כ"א פסוקים ויהא קורא בתורה תחלה מפני כבוד תורה. שאם לא היה קורא בתורה אלא בנביא ומברך על קריאתו יהא כבוד תורה וכבוד נביא שוה. ע"כ צריך שיהא זה שמפטיר בנביא קורא בתורה תחלה ואח"כ בנביא. דבזה שמקדים לקרות בתורה אנו רואים דגדולה היא התורה מהנביא. ולכן יברך המפטיר ג"כ ז' ברכות כנגד ז' שקראו בתורה עכ"ל. עוד כתב הטור והלבוש ותקנו למפטיר ז' ברכות כנגד ז' שקראו בתורה. ג' לפני ההפטרה. וד' לאחריה. ג' לפניה שתים מהם על קריאת התורה ואחת שלפני ההפטרה אשר בחר בנביאים טובים כו' וחותמת בברוך. כי מברוך אתה ה' הבוחר וכו' הכל הוא סיום הברכה הפשוטה ועפ"כ אין לענות אמן אחר הבוחר בנביאי האמת כי הוא באמצע הברכה. וד' לאחריה הראשונה פותחת בברוך וחותמת בברוך. ומה שמפסיקין כשמגיעין לכל דבריו אמת וצדק. לא מפני שהיא סיום ברכה. שלא תקנו אלא ז' ברכות ואם היה זה סוף ברכה הוי להו ח'. אלא מפני שהיו נוהגין שם לומר דברי שבח וריצוי. אע"פ שאנו אין נוהגין כן בהפסקה. מנהג אבותינו בידינו. שניה רחם וגם היא חותמת בברוך ואינה פותחת בברוך כדין ברכה הסמוכה לחברתה. וכן השלישית שהיא שמחנו וחותם בא"י מגן דוד שהיא מעין כל הברכות. הרביעית על התורה כו' וחותם בא"י מקדש השבת ע"כ. עוד כתב הלבוש וי"א שנקרא הפטרה משום דאמרינן בסוטה פרק אלו נאמרים כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפילו בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם וגו' ולאחר קריאת התורה מותר לספר ולדבר. והוא מלשון יפטירו בשפה. ואין הכונה שמותר לפתוח לדבר בדברים בעלמא חלילה שהרי ודאי כולם צריכים לשמוע ההפטרה. אלא הכונה שמותר לדבר בדבר הלכה אם יש לאחד קושיא בתוך ההפטרה על איזה פסוק שיוכל לישא וליתן עם חבירו. אבל בשעת קריאת ההפטרה היה ג"כ אסור כדי לשמוע הקריאה מפי המפטיר ע"כ. ואבודרהם כתב וי"א שהוא מלשון אין מפטירין אחר הפסח. לשון סילוק מן הדבר. כלומר אחר שקראו ההפטרה נסתלק מתפלת יוצר ומתחילין בתפלת מוסף. ובב"ר פ"ם אי' רבי יוחנן דבית גוברין עבד ליה הפטרה ומה אם אליעזר כו' וכן בפ' פ"ט ר' ינאי ור' ישמעאל עבד ליה הפטרה. ופירשו כשהיו החכמים נפטרין מאכסנאי שלהם שעשה חסד היו רגילים לדרוש מקראות הנוהגים לכבודו. ומה בכאן י"ל שפירושו שהם נפטרין מקריאת הס"ת וקורין הפרשה בנביאים מעין של תורה (ספרי אחרים). וכתב הלבוש ומה שקורין ההפטרה דוקא בנביא ולא בכתובים י"ל מפני שגם הגזירה היתה עליהם ולא על הנביאים. א"נ משום שבנביאים נמצא מעין ענין כל הפרשיות שבתורה. מה שאין כן בכתובים. ולא נתקנה ההפטרה אלא בנגוד אחר שקראו בס"ת כיון שהיתה ההפטרה במקומה בעת הגזירה. אבל במקום שאין ס"ת אין לקרות ההפטרה עם הברכות שלפניה ולאחריה דהוי ברכה לבטלה. רק יקראנה בלא ברכה ע"כ. קטן ראוי לקרות למפטיר אם הוא קטן שהגיע לחנוך ויודע לומר ההפטרה שבנביאים בטוב. ומ"מ אין ראוי לקרותו להפטרת פרשת זכור וגם בהפטרת פ' פרה יש להחמיר. וגם לפ' שקלים ופ' החודש יש למנוע מלקרות. אם לא היה צורך בדבר משום דרכי שלום וכיוצא. גם נוהגין שלא לקרות קטן למפטיר בשביעי של פסח וביום א' של שבועות ובשבת פ' שובה וכן בר"ה. ובקריאת יוה"כ שחרית ג"כ אין ראוי לקרות קטן למפטיר מפני שהם ימי הדין. ולמפטיר של מנחה יוה"כ וט"ב ותענית צבור אפילו מן הדין אינו עולה שהרי המפטיר הוא השלישי משלשה הקרואים שהם חובה (שערי אפרים). וז"ל חמדת ימים והנה סוד ההפטרה בנביאים היינו כדי לתת חלק של הנביאים עם התורה כו' ועפ"ז ראוי לזהר שלא יפטירו ההפטרה ע"י הנאלמים ופתאי הקהל. ומה גם שצריך לכוין בברכות המפטיר כי עולים לו לסך המאה ברכות וברכותיהם הם ענין גדול שהם מתפללים על מלכות בית דוד ועל העבודה וגאולת ישראל שתתגלה במהרה בימינו. וראוי היה כל אדם לכך. אלא שהמפטיר שליח כולנו והוא מברך על ידינו וצריכים אנו לשמוע אליו ולכוין ולענות אמן והכן עולים לכולנו ואין ראוי להפטיר כי אם ע"י בר דעת שדבריו נשמעים והוא מצוה רבה למעיין בה שמחבר תורה עם נביאים ואומר עליהם ז' ברכות כו' ברכות של חתן וכלה ולא דבר רק הוא ע"כ:

קודם קריאת ההפטרה יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים

עיון תפלה

ברכות ההפטרה. במס' סופרים פרק י"ג מהלכה ט' עד סוף הפרק מזכיר ברכות ההפטרה, ובריש פרק י"ד ולמה אמרו כאן (שבע ברכות, שתים לקריאת התורה אחת לפניה ואחת לאחריה, וחמש לקריאת ההפטרה אחת לפניה וארבע לאחריה, ראה אבודרהם דף ס"ג ע"ב ובתוס' פסחים ק"ד ע"ב ד"ה חוץ) כנגד שבעה קרואים בתורה: אשר בחר בנביאים טובים. נזירים

טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק: ומפטירין בנביא מענין הסדרה

עץ יוסף

ורצה בדבריהם כו'. ע"פ הנביא אשר ינבא לשלום בבא דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת (ירמיה כח, ט). ולפי שברכה על התורה שנתנה בסיני אשר בחר בנו מכל העמים אנו מברכין כמו כן אשר בחר בנביאים טובים. שהקולים דברי נביאים כדברי תורה שלאחר ולא שמעו בקול ה' ללכת בתורתו ביד עבדיו הנביאים. הרי השוה דברי נביאים לתורה. ולכן תקנו כאן תחלה וסוף חמש ברכות לרמוז חמשה חומשי תורה: באי"י הבוחר בתורה. ע"ש ודעת מחירין נבחר: ובמשה עבדו. שאלו לולי משה בחירו ובישראל עמו. שנאמר ויבחר בכם: ובנביאי האמת וצדק. שנא' ויוציא עמו בששון ברנה את בחיריו. כי נביאיו הם משה ואהרן ומרים. וכתיב באהרן אשר בחר בו. וכתיב הן עבדי אתמך בו בחירי. וצדק על שם הרבים נדיקים (אבודרהם). ובכסף משנה פי"ב מה"ת פירש מה שאומרים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת כוונה שכל דברי הנביאים הם מיוסדים על התורה שנקראת אמת וכן מה שאמר אח"כ בנביאי האמת והצדק כיונה לומר שהשלום באו להוסיף את ישראל שישמרו את התורה שהיא אמת וצדק. ומה שאמר ורצה בדבריהם וחזר ואמר הבוחר בתורה כו' הכונה שמתחלה היה נשבח דברי הנביאים בחלק הספרים לומר שאפילו באותו חלק יש לנו לשבח לאשר בחר בהם. והשבח להזכיר חלק הנבואה הקדים התורה ומשה שממנה נקבע החלק הזה ודקדק לומר נביאי האמת והצדק. שאמת לאפוקי נביאי שקר. והצדק לומר שדברי הנביאים הם מצודקים. (וכתב בספרי מה"ת אשר הר"ל ע"ד שאמרו שכל דבר שנאמר מפי הנביא לטובה אינו חוזר ואף לרעה אינו חוזר אם לא בקושי ע"י תשובה נמורה כמעשה דיונה בנבואת נינוה. וגם בזה אין חורה כמ"ש הראשונים דתשובה מועלת לבטל הגזירה דמעיקרא בכמה והשתא דעת אהרת וס"ל דקמן שאלו ועל פיו לא נגזר כלל) אי נמי דנביאים קאי שהם בעלי צדק ואינן מתגאין בנבואתם לעשות אדם ברשע שיהיו חסידים שיתמלא רצונם מאדם רק מה שהשם חפץ שזה בודאי צדק בלי ספק. עכ"ל של הכסף משנה. וכתב בפ"ח אשר הר"ל ע"ד שהיה בגלות החורבן שאמר משה נמעשה דקרח כי לא מלבי אלא תאמר לפי שלבי היה חפץ לתת נקמתי בהם ולכן מילא הקב"ה חפצי ורצוני. לא אמר שאף לבו לא היה חפץ בזה. וזה נ"ל לדקת הנביאים שאין חפצים אלא יריב ריבם ולדרכם רצונם דליצרי מרי' למאן דמצער להו. ר"ל שהשמים הקב"ה מקנא לכבודן של צדיקים כדי שיתקדש שמו בעולם. וגם כשיודע שאין לו תקנה לשוב. ע"פ אין בזה רצון הצדיק שיתבע ה' עלבונו בשביל כבוד עצמו עכ"ל. ובתשובת ר' יום טוב נאלון סי' ע"ג פי' בנביאי אמת וצדק שכולם באו להוסיף את ישראל שישמרו התורה. וזה פירוש נאמרים באמת שכל דברי נביאים נאמרים ביסוד דת אמת שהיא התורה שנקראת אמת (א"ר):

דובר שלום

ובמשה עבדו. לכאורה הוא שלא על הסדר. שהיה מהראוי לסדר במשה עבדו ובנביאי האמת ובישראל עמו. ויתכן ע"פ מה דאיתא במכילתא אין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל. לכן הקדים ישראל לנביאים. ועוד יש לומר שמשה עמודי קיום העולם. בתורה הוא עמוד התורה. ובמשה עבדו הוא אחר עבודה שלו מתואר נפש עבדו. ובישראל עמו הכל גומלי חסדים הוא אחר לגמ"ח:

עיון תפלה

שעוים הראוים לשליחותם, שהיו חכמים גבורים ועשירים ובעלי קומה (שבת צ"ב ע"א) כדי שתשרה שכינתם עליהם על סבריות וכבדים על פני כל השם, ובעלי לשון נחה ומרתם (ישעיה ג, ד), ושגורים (נדרים ל"ח ע"א) בכל המדות הטובות; והכם לאחר אשר שרתו בהם של מאמרים במשו"ל פרשה א' סי' כי והראה אותו כי טוב ר"ל שאמר שבון לנביאות, ובחרתו בנביאים טובים שמתחלת יצירתם שעדו לשיות שנוים לנביאות, וכדרך שאמר הקב"ה לירמיה בטרם אצרך בבטן וגו' הקדשתיך: ורצה בדבריהם. פי' מה שאמרו מדעתם הסכים להם הקב"ה, כשלשה דברים שעשה משה מדעתו והסכים לדעת המקום (שבת פ"ז ע"א) והתחיל של יהושע (יהושע ו, יח). ועוד יש לומר בהסכמות שהם דברו דברי נבואתיהם בלשון הראוי לשולחם ב"ה, שלא גרעו ולא הוסיפו על הנבואה אפי' כל שהוא: ברוך אתה. זוהי חתימת הברכה ולא ברכה בפני עצמה כדמשמע במסכת סופרים פי"ג, וגם אין בה מלכות: האמת והצדק. הס"ל של האמת עומדת במקום שהוא כאילו היה כתוב האמת והצדק. ונוסח רב עמרם הבוחר בתורה במשה עבדו ובישראל עמו ובנביאי האמת והצדק. והמחזור ויטרי והמחזור רומא ונקראים סתימים ולבודרהם הבוחר בתורה במשה עבדו וגו' והצדק. ובתמנ"ס ובמשה—

סדר ברכות ההפטרה

נוסח אחר ההפטרה :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. צוּר כָּל־הָעוֹלָמִים. צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת. הָאֵל הַנֶּאֱמָן הָאוֹמֵר וְעֹשֶׂה. הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם. שֶׁכָּל־דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק: נֶאֱמָן אַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ. וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם. כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן א) וְרַחֲמָן אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל־דְּבָרָיו:

א) [illegible]

עץ יוסף

צור כל העולמים. [illegible]

דובר שלום

צור כל העולמים צדיק בכל הדורות. [illegible]

[illegible]

עיון תפלה

[illegible]

תקון תפלה

נוסח רב עמרם בברכה זו בא"י אמ"ה צדיק בכל הדורות האל הנאמן, נאמן אתה הוא ה' אלהינו ונאמנים דבריך ודבר אחד אחור לא [illegible]

[illegible]

רַחֵם עַל־צִיּוֹן כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ, וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ:

שַׂמְּחֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ עַל־כִּסְאוֹ לֹא־יֵשֶׁב זָר וְלֹא־

עץ יוסף

לבלי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם. וע"ש יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב (ישעיה מה, כג). ולפי שברכה זו מדברת מענין הנביאים שעיקר נבואתם היתה על ציון ועל אליהו ועל דוד לפיכך אומר אחר כן רחם על ציון ואח"כ על אליהו שיבא לבשרנו ואח"כ על דוד: רחם על ציון. ע"ש אתה תקום תרחם ציון: כי היא בית חיינו. פי' שם אתהלך לפני ה' בארצות החיים. כי ארץ ישראל נקראת ארץ החיים. וחז"ל אמרו ע"ש שמתיה חיים תחלה: ולעלובת נפש. ישראל שהם עלובים עתה: משמח ציון בבניה. כדאמרינן בתנחומא נשא עתיד הקב"ה לשמח את ציון בקבוץ בניה לתוכה בשמחה: שמחנו ה' אלהינו באליהו הנביא עבדך. על שם הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים. ואמר עבדך על שם עבדי הנביאים: ובמלכות בית דוד משיחך. ע"ש ובית דוד כאלהים (זכריה יב, ח). והוא מוסב על העתיד שנאמר ועבדי דוד מלך עליהם. במהרה יבא המשיח שהוא מזרע דוד: ויגל לבנו. ע"ש יגל לבי בישועתך: על כסאו לא ישב זר. ע"ש וכסאו כשמש נגדי: ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו. ע"ש ונחל ה' את יהודה חלקו. ודוד הוא משבט יהודה

דובר שלום

כשמה שעלמו אם כן לא יתכן שישוב ריקם. ולפי שהבדל הקוש הוא בגלמה אלה. מלך הבדל שישלם בשלמותו. ומ"ד הטוב מחוץ ממנו. ומלך שיתי כלטן. וכל אלה אינם אצלו. כי אל. נעל שישלם מכל הכחות. מלך. שאין שום טוב מחוץ ממנו כי מתשלמו בכל תהלה. נאמן. הגלה מאה רטט:

תקון תפלה

לא ישוב ריקם בא"י הנאמן בכל דבריו. ונוסח מחזור ויטרי בא"י וכו' המדבר והמקים וגו', נאמן חי וקים לעולם ועד (נאמן אתה הוא ה' אלהינו וכו' מלך (נאמן) אתה בא"י. ונוסח התוספות בא"י וכו' העולמים הצדיק בכל הדורות וגו' ועושה מדבר ומקים אשר כל דבריו האמת והצדק (עי' התוס') וכו' ודבר מדבריך אחור וכו' אל נאמן אתה בא"י. ובמחזור רומא בא"י וגו' דבריו נאמרים באמת הנאמן אתה הוא וכו' ודבר אחד מכל דבריך וגו' (כמו בתוספות). ונוסח הרמב"ם בא"י וכו' מדבר ומקים אשר כל וגו' כי אל נאמן אתה וגו'. ונוסח אבודרהם — מדבר ומקים כי כל דבריו האמת והצדק, נאמן אתה ה' אלהינו וגו' כי אל מלך נאמן אתה וגו'. ונוסח מס' סופרים — מדבר ומקים כי כל דבריו וגו' נאמן וגו' ונאמן [דבריך] (במס' סופרים שבמחזור ויטרי הנאמנים דבריך) וגו' מדבריך לא ישוב ריקם (במס' סופרים שבמחזור ויטרי אחור לא ישוב ריקם) כי אל מלך נאמן אתה (במס' סופרים שבמחזור ויטרי כי אל נאמן אתה): רחם על ציון כי היא בית חיינו. הבית אשר ממנו תוצאות חיינו. וכן נקרא בית המקדש בבקשת יהי רצון שאומרים בשני וחמישי בשעת קריאת התורה לכונן את בית חיינו. ובב"ס (ל' ע"ב) והודעת להם זו בית חייהם פרש"י אומנות ופרנסה, ובב"ק (ק, ע"א) פרש"י תלמוד תורה, וכבר העיר ע"ז הב"ח בהגהותיו והגיה בצ"ע: ולעלובת נפש. בסדור רב עמרם ולעגומת נפש (סלח"כ (איוב ל, כה) עגמה נפשי לאביון) תנקום נקם מהרה בימינו בא"י בונה ירושלים. ובמס' סופרים שבמחזור ויטרי נחם ה' אלהינו את ציון עירך כי היא בית חיינו ולעגומת נפש תנקום נקם במהרה בימינו בא"י משמח וגו'. ובמס' סופרים שבש"ס דילן ע"פ גרסת הגר"א רחם ה' אלהינו על ציון וגו' לעלובת נפש תושיע וגו'. ובמחזור ויטרי — ולעלובת נפש תנקום נקם במהרה וגו'. וברמב"ם ובסדורי התימנים — ולעגומת נפש תנקום נָקוֹם (כמו ויברך בָּרוֹךְ (יהושע כד, י), וישמרו להם שָׁמוֹר (במדבר יח, ג), העברת הֶעֱבִיר (יהושע ז, ז) וכיוצא בהם הרבה) מהרה בימינו [ותגאל] מהרה בא"י בונה ירושלים. ובמחזור רומא רחם על ציון כי וגו' (כמו במס' סופרים אשר במחזור ויטרי) בא"י מנחם ציון בבניה, וכ"ה באבודרהם רק שחותם משמח וגו'. ופירוש ולעלובת נפש סלח"כ (דה"ב לו, טז) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים, ובלשון התלמוד הרבה עלוב ושאינו עלוב (תענית ט"ז ע"א), הנעלבין ואינן עולבין (גיטין ל"ו ע"ב): במהרה יבא. בן דוד: על כסאו לא ישב זר. שנאמר (דניאל ג, מה) סלם

יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת־כְּבוֹדוֹ. כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ שֶׁלֹּא יִכְבֶּה[א] נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן דָּוִד: כמ"ש ובו"כ למנחם מסימן כלן

בכל שבתות השנה גם בשבת חול המועד פסח אומרים:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל־הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ. יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

א) ויש ספרים שכתוב בהם שלא תכבה נרו ואין למחוק שום נוסחא. כי בספרים נמצא כתוב כך ובספרים כך (שערי אפרים).

עץ יוסף

יסודם. ואמר כסאו ע"ש והיתה מנוחתו כבוד: בא"י מגן דוד. שנאמר ותתן לי מגן ישעך. ואמרינן בפרק ערבי פסחים ועשיתי לך שם (גדול) כשם הגדולים אשר בארץ. תאני רב יוסף זה שאומרים מגן דוד כמו מגן אברהם שכתוב בו ואגדלה שמך שהאבות הם הגדולים אשר בארץ: על התורה. שקראו עתה בספר תורה: ועל הנביאים. היא ההפטרה: שנתת ה' לקדושה. שנאמר ולקדש את יום השבת: ולמנוחה. שנאמר למען ינוח: לכבוד. שנאמר וכבדתו מעשות דרכיך: ולתפארת. ע"ש לבשי בגדי תפארתך. כלומר לכבדו בכסות נקיה שלא יהיו בגדי שבת כבגדי חול: על הכל ה' אלהינו אנחנו מודים לך וכו'. ע"ש הודו לו ברכו שמו: יתברך שמך וכו'. ע"ש ואברכה שמך לעולם ועד: בפי כל חי. ע"ש לא המתים יהללו יה אלא החיים: בא"י מקדש השבת. שנא' על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו (אבודרהם):

תקון תפלה

מלכו די לעלמין לא תתחבל וגו' והיא תקום לעלמיא, ונאמר (שם ז, יד) שלטניה שלטן עלם די לא יעדה וגו': נשבעת לו. כמו שנאמר (תהלים פט, ט) אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב: מגן דוד. בפסחים (קי"ז ב') אמר רבה בר שילא דצלותא מצמיח קרן ישועה דאפטרתא מגן דוד, ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים תני ר"י זהו שאומרים מגן דוד. אבל בכמה סופרים שבמחזור ויטרי הנוסחא כך, שמחנו וגו' ועל כסאו וגו' שלא תכבה נרו לעו"ו ביומיו תושע יהודה וישראל ישכן לבטח וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו בא"י מצמיח קרן ישועה לעמו ישראל. ובסדור רב עמרם והרמב"ם והתימנים את צמח דוד (עבדך הרמב"ם) מהרה תצמיח וקרנו תרום בישועתך בא"י מגן דוד, ובמחזור ויטרי — באליהו עבדך וגו' ועל כסאו וגו' שלא תכבה נרו וגו'. ובמחזור רומא — עבדך ובבן דוד בן ישי משיחך וגו'. ובאבודרהם — ועל כסאו וגו' את כבודו בא"י מגן דוד: על הכל וגו' עד לעולם ועד. נמצא גם בברכת הארץ שבברכת המזון. ובסדור רב עמרם נוסחא אחרת בברכה זו. תנה לנו כי אתה אבינו ותמלך עלינו מהרה כי אתה מלכנו בא"י מקדש השבת. ובנוסח בני רומא — ה' אלהינו למנוחה ולקדושה לחיים ולכבוד ולתפארת וגו' ומברכים את שמך תמיד אלהי ישענו וגו'. ונוסח הרמב"ם — ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה וגו' לקדושה לכבוד ולתפארת על הכל אנו מברכים שמך בא"י וגו'. ונוסח התימנים על התורה ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה וגו' על הכל אנו מברכים את שמך בא"י. ובאבודרהם (מתחיל כהתימנים) ועל הכל ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים את שמך יתברך וגו'. ונוסח מחזור ויטרי שוה לנוסח אשכנז, ונוסח כת' סופרים שבמחזור ויטרי על התורה ועל הנביאים ועל יום הקדוש הזה וגו' לחיים לכבוד ולתפארת וגו' ומברכים את שם קדשך תמיד אלהי ישענו בא"י וגו':

וטעם קריאת ההפטרה כתב הר"ד אבודרהם ז"ל ולמה מפטירין בנביאים לפי שגזרו שמד על ישראל שלא יקראו בתורה (אולי הוא אותו השמד שאחר חרבן ביתר) וכנגד שבעת שהיו עולין לקרות בתורה ואין קורין פחות מג' פסוקים לכל אחד ואחד תקנו לקרות כ"א פסוקים בנביאים, ואם נשלם הענין בפחות מכ"א פסוקים כגון הפטרה שבת אין צריך לקרות יותר, ולכן נקראת הפטרה לפי שהיו נפטרין בה מקה"ת" עכ"ל. ובתה"ש מגילה פרק ג' סי' ד"ת לכמרן כתב בשם תחשבי שריש

ברכות ההפטרה

בשלש רגלים גם בחול המועד סכות אומרים זה:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל יוֹם)

לשמע"צ ולש"ת	לסוכות	לשבועות	לפסח
שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַחַג הַזֶּה	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה	חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה

שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

בראש השנה אומרים זה:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם (הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל יוֹם) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

ביום כפור בשחרית אומרים זה:

עַל־הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְעַל יוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה) לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת: עַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל־חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד. וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ לַעֲוֹנוֹתֵינוּ וְלַעֲוֹנוֹת עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה) מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפֻּרִים:

(בשמים ראש) אין אומרים יקום פורקן כי אם בשבת ולא ביו"ט ור"ה ויוה"כ. אם לא כשחלים בשבת. ואם אחד מתפלל בשבת ביחיד אין לו לומר רק יקום פורקן כראשון. וכהמנהג ולכל מאן דעסקין באורייתא יאמר ולכל קהלא קדישא הדין (ואף דלשון הדין משמע שהם נקהלים הכא. ואינם שם. מ"מ שייך לומר דהדין כמו בעירוב תבשילין שאומר לנא ולכל ישראל הדרים בעיר הזאת ואין לחלק בין לשון לכל קהלא קדישא הדין דמשמע שהם נקהלים הכא. דהא איתא. דשפיר מצי למימר הכי ע"ש ישראל אשר נקהלו בעיר. ואשכחן בקהלה לכן לא חביתו אם הקהל הזה ומשמע דלאו גבייהו הוא קיימא ואפ"ה שייך למימר הקהל הזה והש"ב מובא. אך דמ"מ אין לומר נוסחא של יקום פורקן שני יברך ויחון ט' כיון שמברך אותם שלא בפניהם. לכן מכתנו שביקום פורקן כראשון יאמר ולכל קהלא קדישא ט' יברך יחון ט') דברכיא ט' ושיא מלכא דעלמא יברך יחון ט' בקיום יקום פורקן כראשון (שפתי חכמים). ויקום פורקן ט' נתקן בבבל ולכן הוא לשון ארמי. ומקומו משום דאיתא בפ"ח סי' סמ"ע לעת כרותם מתגלין בשבת לפי שאין כרותם שיהיו סירות רותם של רשעים בתיקתן הם מזיקין כמו כל תולדות קין שמהם נמשו נשמותיהן מזיקין וניתן להם רשות להזיק למחללי שבתות ולעלבון שבתם הן אינן מתפללים בו. לכך אומרים בשבת יקום פורקן ובריות גופא ולא ביום טוב. משום דביום טוב אין מתגלין יולאין מן הגיהנם עכ"ל:

תקון תפלה

מפני שמצא כתוב שאנטיוכוס הרשע גזר על ישראל שלא יקראו בתורה ברבים, מה עשו ישראל לקחו פרשה אחת מנביאים שענינה דומה לענין הפרשה של השבת ההיא וקראו אותה בצבור, ועתה אף שבטלה הגזרה המנהג הזה אינו בטל, עכ"ל. ובטעם השם הפטרה פירש התוי"ט כלשון השני שזכר הרע"ב בשלהי פסחים על משנה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שהוא מענין הנפטר מחבירו (ברכות פ"ד א'):

יקום פרקן מן שמיא חנא וחסדא ורחמי וחיי אריכי ומזוני רויחי וסיעתא דשמיא ובריות גופא ונהורא מעליא: זרעא חיא וקימא. זרעא די לא יפסוק ודי לא יבטול מפתגמי אוריתא: למרנן ורבנן חבורתא קדישתא. די בארעא דישראל ודי בבבל. לרישי כלי ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדיני די בבא: לכל תלמידיהון ולכל

עץ יוסף

ומזוני רויחי. פי' ברוח די והותר: ובריות גופא. פי' בריא וחזק: זרעא די לא יפסוק. שהפסקה כלל כו'. כולם אנו מתפללים שיהיו לנו כדי נקיים התורה שלא יהא לנו שום מניעה מן התורה ע"י שיחסר לנו ח"ו אחת מאלו שהזכרות כאן: ודי לא יבטול. אפי' בטול קטן ואחר שבטל יחזור ללמודו: לרישי כלי. כלה בלשון חז"ל דרשה ור"ל כאן ראשי הדרשנים: ולרישי גלותא. ר"ל לראשי הגולה: ולרישי מתיבתא. ר"ל ראשי ישיבות: ולדיני די בבא. תרגום שער בבא. ר"ל לדיינים היושבים בשערי משפט:

יפית

עיון תפלה

פרקן. פדות ריוח והצלה. ותרגום התפלה הזאת בלה"ק כך הוא, מן השמים יעמוד רוח והצלה מן חסד ורחמים חיים ארוכים ומזונות מרווחים ועזר עליון ובריאות הגוף ומאור עינים טוב, זרע חי וקים (בנים בריאים), זרע אשר לא יפסיק ולא יתבטל מדברי תורה, כל הברכות האלו יחולו על ראש מורינו ורבותינו החבורה הקדושה אשר בארץ ישראל ואשר בבבל. ואע"ג דבימי האמוראים והגאונים היתה ישיבת התורה בבבל גדולה מבארץ ישראל, משום כבודה של א"י הקדימו ברכתה לברכת בבל: לרישי כלי. חכמי ישראל הדורשים ברבים בשבתות (וב"ב כ"ב א' רש"י ד"ה ריש כלה). וכחולין (מ"ט א') פרש"י מרישי כלי דרבנן „מריש דרשנים המשמיעים לעם את דבריו בשביה דורש" עכ"ל. והדרשה נקראת כלה, כמו בברכות (ו' ע"א) האי דוחקא דהויא בכלה מניא: ולרישי גלותא. שנשאת היוחסין מסלמה המלך ע"ה; אבל בימי ארץ ישראל מהלל הזקן עד הלל האחרון מיסד העבור היו מזרע בפשיה בן אביטל אשת דוד, ראה ברא"שית רבה פרשה ל"ג והרשה צ"ח וש"י: ביהה תאר, ובגמ' (כתובות ס"ב ב' והוריות י"א ב') עיי"ש בהגהות הגאון יעב"ץ ז"ל בש"ס דפוס ווילנא, ובירושלמי מסי כלאים פ"ט ה"ד: ולרישי מתיבתא. ולראשי הישיבות: ולדייני די בבא. ולהשופטים היושבים בשער המשפט, מבבא רגיל בתלמוד, כמו הוה יתיב אבבא ודאין דינא (נדרים פ"ז ב'), חליף אבבא דבי דינא (ב"ק קי"ג ע"א), ובתשובת רב עמרם גאון הנדפסת בכבוד הלבנון פרק המישית דף ק"ב „קבלו שלם ממני ומאמר רב נמח דיינא דבבא ומן רישי כלי וכו'" עכ"ל, ובתשובות הגאונים זכרון לראשונים הוצאת מק"כ תרמ"ב דף ספ"ט „זה טופס התשובה שהשיב רב נמח ריש דייני דבבא דמתיבתא הסדלו ריש גלותא" עכ"ל: לכל תלמידיהון. לכל תלמידיהם ולכל תלמידי תלמידיהם:

תקון תפלה

יקום פרקן. נתיסד בבבל אחר חתימת התלמוד, לברך את פרנסי הדור העוסקים בצרכי צבור באמונה, את הישיבות, את הרבנים ותלמידיהם, וכל העוסקים בתורה. ואח"כ ברכה אל המון העם המחזיקים בעץ החיים ותומכים את ישיבות התורה. ונזכר בהגהות מרדכי פרק קמא דשבת „ואליבא דר' יוסי אמרינן יקום פרקן בכל שבת" עכ"ל, ועוד נזכר בבעל המאור על המשנה (פירובין ל"ט ע"א) עיר של יחיד ונעשית של רבים וז"ל „ורגילין היו ליטול רשות מן הנשיא כל מי שהוא דורש ברבים ולברך את הנשיא בכל שבת ושבת כמו שרגילין לומר עכשו יקום פרקן מן שמיא" עכ"ל. ולפי שהשפה הארמית היתה אז המדוברת בפי העם, תקנו את הברכות האלה בלשון ארמית כדי שיבינו כל העם ויכונו את לבם. ואע"ג דאמרינן (שבת י"ב ע"ב) לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, היינו תפלות הנאמרות לפעמים גם בינו לבין עצמו, אבל תפלות שנתקנו רק בשביל צבור לית לן בה, וכמו שאין המלאכים נזקקין ללשון ארמי כן אין הצבור נזקק למלאכים, וכונת הלבבות יותר נחוצה מקדושת השפה. ולכן נמצאו הרבה תפלות מסודרות בלשון ארמי, כמו תפלת בריך שמיה לתוצאת ספר תורה ונוסח הקדיש. וראיתי להעתיק בכאן תשובת רב האי גאון ז"ל בתשובות הגאונים זכרון לראשונים תוצאת מק"ב ס' שע"ג וז"ל „הבין חזינא דהכי קאמר רב מילתא דתבע אדם מן מלאכי השרת אל ישראל בלשון ארמי

ומפרש

מלכא

תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן וּלְכָל־מָן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא: מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְהוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיהוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיהוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיהוֹן וְיִתְפָּרְקוּן וְיִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל־עָקָא וּמִן כָּל־מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּהוֹן כָּל־זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

יקום פורקן השני הוא תפלה על הקהל. ואין בו שינוי מן הלשון. אלא שהוא נערך מדבר אל הקהל. והלשון נמשך על כל ישראל. והמתפלל בלא מנין לא יאמר יקום פורקן זה ולא מי שברך

יְקוּם פֻּרְקָן מִן שְׁמַיָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וְסִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא וּבַרְיוּת גּוּפָא וּנְהוֹרָא מַעַלְיָא: זַרְעָא חַיָּא וְקַיָּמָא. זַרְעָא דִּי לָא יִפְסוּק וְדִי לָא יִבְטוּל מִפִּתְגָמֵי אוֹרַיְתָא: לְכָל־קְהָלָא קַדִּישָׁא הָדֵין. רַבְרְבַיָּא עִם זְעֵרַיָּא טַפְלָא וּנְשַׁיָּא. מַלְכָּא דְעָלְמָא יְבָרֵךְ יָתְכוֹן יַפִּישׁ חַיֵּיכוֹן וְיַסְגֵּא יוֹמֵיכוֹן וְיִתֵּן אַרְכָה לִשְׁנֵיכוֹן. וְתִתְפָּרְקוּן וְתִשְׁתֵּזְבוּן מִן כָּל־עָקָא וּמִן כָּל־מַרְעִין בִּישִׁין. מָרָן דִּי בִשְׁמַיָּא יְהֵא בְסַעְדְּכוֹן כָּל־זְמַן וְעִדָּן וְנֹאמַר אָמֵן:

עץ יוסף

יפיש חייהון ויסגא יומיהון. תרגום הרבה וירבה הוא ושני. ויאריכו ימים: ויתפרקון. לשון פריקת המשא לבד מעל הצואר. מלשון ופרקת עולו מעל צוארך: וישתזבון. הוא תרגום ויציל. ור"ל יצילם: מן כל עקא. מכל צרה. אלא עיקר שאלתם כלל: ומן כל מרעין בישין. לשון חולי. הוא חוליים הרעים מרע חזקים: כל זמן ועדן. ר"ל שהקב"ה יסעדם ויצילם מכל חולי בכל זמן. ועדן לשון עת:

עיון תפלה

מלכא דעלמא. מלך העולם יברך אותם ישגיא חייהם וירבה ימיהם ויאריך שנותיהם [וכו'] אלו ויגאלו מכל צרה ומכל חליים רעים, אדונינו שבשמים יהי בעזרם בכל עת ובכל שעה:

יקום פרקן. תפלה מיוחדת בעד הקהל המתפללים כאן: לכל קהלא קדישא הדין. לכל הקהל הקדוש הזה הגדולים עם הקטנים הטף והנשים. ומה שחבר גדולים וקטנים במלת החבור עם וטף ונשים בוי"ו החבור, הדקדוק היה זה, כי הגדולים והצעירים באים לביהכ"נ כל אחד בפני עצמו רק הגדולים באים בראש והצעירים הולכים אחריהם, אבל הטף מובאים לביהכ"נ על ידי האבות ואינם הולכים לבדם, וכדאמרינן (חגיגה ג' א') טף למה באים ליתן שכר למביאיהן, לסיכך חברם בוי"ו החבור:

מי

תקון תפלה

ומפרש ר' יוחנן שאין תפלין בלשון ארמית, אבל מילתא דתבע אדם מלפני בוראו ישאל בכל לשון, והכי קאמר שאני חולה דמן רחמנא תבע, ר' יוחנן אמר רחמנא נדכריך לשלמא, והיינו דקאמר דשכינה עמו, משום שיש כמה דברים שהמלאכים עושים בהם לשום רוחא ולא צריכין רשות מלמעלה, ומשום הכי מכתבן קמייהו ונאמרין שמות כדי שיעזרו המלאכים בדבר. וקאמר יעקב המלאך הגואל וגו' וישעיה אמר ומלאך פניו הושיעם וגו' להודיעך ראוית ליה למעבד בכמה דברים גרועי (כלומר לפי ראות עיניו), וקחזינן מלאכים שעושין רצון נביאים וצדיקים מדקאמר ליה מלאך ללוט הנה נשאתי פניך שמע מינה נתנה לו רשות לעשות כמה שירצה, וקאמר ליה רחמנא לשטן משום איוב הנו בידך ואמר ריש לקיש הוא מה"מ. מכאן דברים אלו מי ששואל דבר ממלאכי השרת קאמר רב אל ישאל אדם בלשון ארמי וקאמר ר' יוחנן שאין מכירין בו, וחולה שאני דשכינה עמו ואין מה"ש עושין בו כלום אלא ברשות וכן כל כיוצא בו, כי שמעתא דמאימתי קורין (ברכות ו' ע"א) בעשרה שמתפללין ושלשה שיושבין בדין ושנים שעוסקין בתורה ששכינה עמהם, הכין איתא למימר בפירושא דשמעתא.. אלא מיהא במאי דהוי לנא ובמאי דשמיע לנא לא חזינא ולא שמענא מעולם דמנעי רבנן מלמשאל צרכיהון בלשון ארמי, אלא נמי שית במגלה דרחמי (אב הרחמים) דהוו רגילין בה ועדיין מתאמרי במתיבתא ואמרין בלשון קדש שומרי שערים פתחו שערים (ה)שמע צעקת ישראל העשוקים, והדר אמרין ליה בלשון

מִי שֶׁבֵּרַךְ אֲבוֹתֵינוּ אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב הוּא יְבָרֵךְ אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַקָּדוֹשׁ הַזֶּה עִם כָּל־קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ. הֵם וּנְשֵׁיהֶם וּבְנֵיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם. וּמִי שֶׁמְּיַחֲדִים בָּתֵּי כְנֵסִיּוֹת לִתְפִלָּה. וּמִי שֶׁבָּאִים בְּתוֹכָם לְהִתְפַּלֵּל. וּמִי שֶׁנּוֹתְנִים נֵר לַמָּאוֹר וְיַיִן לְקִדּוּשׁ וּלְהַבְדָּלָה וּפַת לָאוֹרְחִים וּצְדָקָה לָעֲנִיִּים. וְכָל־מִי שֶׁעוֹסְקִים בְּצָרְכֵי צִבּוּר בֶּאֱמוּנָה. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְשַׁלֵּם שְׂכָרָם וְיָסִיר מֵהֶם כָּל־מַחֲלָה וְיִרְפָּא לְכָל־גּוּפָם וְיִסְלַח לְכָל־עֲוֹנָם. וְיִשְׁלַח בְּרָכָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם עִם כָּל־יִשְׂרָאֵל אֲחֵיהֶם וְנֹאמַר אָמֵן:

דובר שלום

הקב"ה ישלם שכרם וכו'. לכאורה הוא תפלה יתרה דלמה תהיה קראה צריך הוא ח"ו לבקשה שכר שם נביה שאנו לריכין להתפלל שישלם שכר שעשו מצוה ולדקה. ויתכן ע"פ מה שנאמר במקום אחר שיש הבדל בין שילום שכר כמוה כמשה תשלום לפי מעלת המצוה נגד שנעשה רלוו של הקב"ה שאז יגדל שכרו למעלה. אבבשיה מבאמת לפ"ע האדם מעשה המצוה שאז נקטן שכרו. וזו שאנו מבקשים הקב"ה ישלם שכרם ביותר שהכל לפ"ע כסי"ת. שהקב"ה ישלם שכרם כמה שעשו רלונו לגדיל שכרם: **ויסלח** וכו'. לכאורה הוא שלא על סדר. דבתפלת י"ח מקדימים ברכת סלח לנו לברכת רפאנו כדילפינן התם במסכת ברכות ספק"ב. א"כ גם כאן היה מהראוי לומר תחלה ויסלח לכל עונם ואח"כ ויסיר מהם כל מחלה. ויתכן דיש להעיר עוד דלמה אנו מתפללים ויסיר מהם כל מחלה וירפא לכל גופם. הלא יותר טוב להתפלל להציל אותם מכל מחלה שלא תבוא כלל המחלה להם. אך באמת לפעמים המחלה היא טובה לו לאדם. שהחולה שמתרפא מוחלין לו כל עונותיו כמאמר בדברי חז"ל. וזו שאנו מבקשים על עליתם מותנה על עשי מצוה. שאם יש בידם איזה עון אשר חטא. שבזה המחלה על עונם. יסיר מהם כל מחלה. וירפא לכל גופם. וכפירוש חולים המתרפאים אז יסלח לכל עונם. שמוחל לחולה המתרפא על עונו:

עיון תפלה

מי שברך. ברכת הש"ץ להצבור. התומכים את ביהכ"נ שנתקנה בימים האחרונים:

תקון תפלה

ארמי נטורי תרעי פתחו תרעי ותשתמע צלותא דישראל עשיקי, ואית ביה נמי מילי דאמרין להון בלשון ארמי לתור ולמלאכי שרת אינון, במטו מיני איגרא קלילא דפסע עלמא בארבע (אליהו בארבע ברכות ד' ע"ב), ואיכא בגמ' נמי מילי דאת משתעו רבנן עם מלאכים ומשתעו מלאכים עמהון בלשון ארמי, כדמפרש רב סעורם אמיתא דרבא (מ"ק כ"ח ס"א) א"ל לשליח אתחזי לי מר אתחזי ליה וא"ל מי הות ליה צערא לסר א"ל כי ריכרא דכוסילתא (ומביא התם כמה שיחות בין חז"ל למה"ש בלשון ארמי ולבסוף מסיק) ומן אלין מילי ומן מעשים דקמוינן רבנן ולא שמיע לן דאיכא דחש לה להא דרב ולהא דרי יוחנן נמרינן דפליגי רבנן עליהון, ומרחק סיסריתון מן סברא נמי, אפו מלאכים שהם ממונים לכתוב שיחות בני אדם. מי לא ידעין בלשון ארמית וכו', וכי חזכי דלא חשו להו ראשונים אנן נמי לא חיישינן" עכ"ל, ועי' מה שנכתוב אי"ה לקמן בפוזן מלאכי רחמים:

מספר שבלי הלקט השלם סי' קס"ח:

ומה שאנו עושין ראש חדש שני ימים. מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל לפי שיום שלשים ראוי לעולם ליעשות ראש חודש שאע"פ שעשינוהו מן הישן על ידי חצי היום של חודש העבר שצרפנו על כ"ט יום וחצי של עצמו מ"מ חציו מן החודש הוא ודרך הלבנה להראות לבני מערב לכן קרין אותו ראש חודש מיהו השיר והמוסף לא היו עושין אלא מיום שני וכו מחשבין את המועדות וכך השיב רבינו ישעיה זצ"ל כבר ידוע שחדשה של לבנה כ"ט יום ומחצה ויום שלשים היה ראוי לחלקו חציו לחדש שעבר וחציו לחודש הבא אבל לא סכל לחלק היום לחצאין מפני זה תקנו חכמים לעשות החדשים אחד מלא ואחד חסר ואפי' הכי הדין היה שביום שלשים נקדש את החדש כיון שמקצתו קודש כולו קודש ולמחר בשלשים ואחד לא נקדש אבל כיון שתקנו חכמים ליתן כ"ל יום שלשים לחדש שעבר אנו מקדשין יום שלשים ואחד למנות ממנו יום ראשון של חודש ואע"פ שאנו מקדשין יום שלשים ואחד אנו מקדימין ומקדשין יום שלשים. מפני שהוא זמנו של קדוש שהרי חצי היום ראוי להיות לחודש הבא וצריכין אנו לקדש את החודש בזמנו הלכך אנו מקדשין יום שלשים מפני שחציו הוא לחודש הבא והוא זמן הקידוש ועוד אנו מקדשין למחר שהוא יום שלשים ואחד להיות מתין ממנו שלא נמנה מיום שלשים. ומפני זה אנו אומרים שיש לנו ראש חודש פלוני יום פלוני בשבת ויום פלוני בשבת וחשבתיה ומנייניה יום פלוני להודיע כי יום שלשים אנו מקדשים כדי

לקדש החדש בזמנו ויום שלשים ואחד אנו מקדשין להיות מונין ממנו ושניהן נקראין ראש חודש וזה לקידוש וזה למנין וכן היו עושין מימות הנביאים כדכתיב בדוד ביום החדש השני ואפי' שהמולד לא יפול ביום ל"א אחר הקביעות שתקנו לנו בית דין אנו הולכין ולא אחר המולד. בראשית רבה מנין שלא נברא להאיר אלא גלגל חמה בלבד אמר ר' יוחנן שכן כתיב עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו וכן בתחילה הוא אומר יהי מאורות מארת כתיב ואם כן למה נבראת הלבנה אלא לקדש בה ראשי חדשים וראשי שנים ר' שילא דכפר תמרתא בשם ר' יוחנן אמר אעפ"כ שמש ידע מבואו מיכן שאין מונין ללבנה אלא אם כן שקעה חמה זו היא תשובת השואל מאחר שכל חשבונינו על פי הלבנה למה אין אנו מחשבין מעת לעת למולדתה אלא שאנו מחשבין היום משקיעת החמה לילה ויום והטעם שאין מונין ללבנה אלא א"כ שקעה החמה משום דבתרוויהו כתיב והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים והימים הולכין אחר זריחת החמה ושקיעתה כדכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד וזהו שיסד הקליר' למה צור ופחד ותר מעת לעת בפיור אחד וצור פץ לו ויחד מערב עד ערב מנות אחד. מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל על חדשי העיבורים שאנו עושין מלאין כדנרבי' דתם וכך אנו נוהגין משום רבינו אחד מלא ואחד חסר עד שיודע לך שהוקבע לך ראש חדש בזמנו דאדר שני לעולם חסר כמשפטו שבט מלא אדר חסר וכשאנו עושין שני אדרין הראשון שהוא סמוך לשבט הוא עיבור לשנה שכן אי אתה קורא את המגילה ולא השמעת השקלים עד אדר השני דקיימא לן מצות הנוהגות בשני אין נוהגות בראשון והלכתא כרבנן דאמרי כמה עיבור שנה ל' יום ודינו להיות מכ"ט יום וחצי כדין המולד הרי ו' חצאי יום שהעיבורים מדיחין הקביעות מיום המולד שעל ידי אחד מלא ואחד חסר היו באין שוין אבל הן מאחרין הקביעות לאחר המולד הרבה ועוד על מרחשון וכסליו שהמלאים רבים על החסרין שמעתי גומרים שוהו מנהג והילוך של כל שלשה ושלשה מחזורין שבעולם בראשון יש ט' מלאין וה' חסרין והשאר כסדרן והשני יש ח' מלאין וה' חסרין והשאר כסדרן והשלישי כראשון ט' מלאין וה' חסרין נמצא שהמחזור מדחה הקביעות לפניו אותן ד' ימים שהמלאים רבים על החסרין ועוד ו' חצאי יום של עיבורים הרי ז' ימים וחצי שהקביעה נדחית מן המולד בכל מחזור ואיך יתכן לעולם שיבואו עוד הקביעות ביום אחד. אתמהא. והשיבני רבי' הרי יש לך יתרין התשצ"נין של כל שנה ושנה של אחר כסליו כל חדשי השנה סדורין באחד מלא ואחד חסר והנה נמשך המולד ונכנס ביומו של קביעות כדי שיעור ושל כל תשצ"נין השנה פעמים עד שתי ידותיו של יום פעמים עד חציו עד רביעי ומאחרין המולד ונקדם הקביעות והתשצ"נין של כל המחזור עולין קרוב לז' ימים הרי איחור המולד על ידי התשצ"נין עולת כנגד איחור הקביעות של מולד מרחשון וכסליו והעיבורים ועל יד כן משוין זה את זה לעולם עד שאין נפרדין זה מזה יותר מזה:

ערוגות הבושם

דיני ברכת החדש בשבת שלפני ר"ח

(א) אם חל ר"ח להיות בשבוע הבא הנה השבת שלפניו הנ' ביום השבת מקדימין בשבת שלפניו ומברכין את החודש. וכו' ענין פרסום והודעה לעם באיזה יום יהיה ר"ח. ובתבו לזה את יום הברכה לפי שאז כל הקהל נאספים. ואע"פ שאין בשעה מפיס זכר לקידוש החודש שאין מקדשין החודש קודם יום ר"ח. מ"מ נוהגין לעמוד בעת אמירת ר"ח פלוני ביום פלוני דוגמת קידוש החודש שהיה מעומד (ס"א): (ב) בכל הקהלות מברכין החודש בשבת שלפניו. ואין אומרים אב הרחמים. הלבד בימי הספירה (כמו שיתבאר לקמן בדיני הזכרת נשמות ואב הרחמים) ובשבת שלפני אלול אין מברכים חודש תשרי משום שנאמר בכסה ליום חגנו שמדבר בר"ה וכלומר שיהא אותו החג מכוסה ולא יפרסמוהו. ולכן הזכירין נשמות ואומרים אב הרחמים כמו בשאר שבתות. ויש מקומות שאין מברכין גם חודש אב. ומסמיכין אותו על המקרא במספר ירחים אל יבא. ואין נוהגין כן במדינות אלו (ס"א): (ג) אומר הש"ץ מי שעשה נסים כו' כשמחזיק ואוחז הספר תורה בידו. ותקנו לבוון זה לפי שמצות ר"ח היא היתה מצוה ראשונה שנצטוו בה בגאולה הראשונה ממצרים לכך מתפללין על הגאולה בכל פעם שמפרסמין ר"ח. ולכן טוב שהצבור ג"כ יאמרו בלחש אחר הש"ץ ויתפלל על זה. ויש אומרים יה"ר הנדפס בסידורים ויש להקדימו קודם אמירת הש"ץ מי שעשה נסים כו' ובשעת אמירת הש"ץ יש לומר אחריו בלחש או לשמוע מהש"ץ. וכן אמירת ר"ח פלוני ביום פלוני אינו מוטל על הצבור רק על הש"ץ נגד שהוא מכריז ומודיע באיזה יום יהיה ר"ח (ולא כמו שנדפס בקצת סדורים הישנים מקרוב שצריך כל אחד לומר בעצמו ר"ח פלוני כו' דליתא) ואם רוצה אומר ג"כ עם הש"ץ בלחש (ס"א): (ד) יש מי שכתב שנכון לידע בשעה שמברכין החודש אימת יהיה המולד והטעם לפי שעיקר של שם חודש הוא על חדושה של לבנה שהוא המולד. וכן אנו אומרים יחדשהו כו' ואם לא ידע לא עיכב (ס"א): (ה) בשנה מעוברת כשמברכין ר"ח אדר. בראשון יאמר ר"ח אדר הראשון ובשני יאמר ר"ח אדר השני (ס"א): (ו) יש נוהגין כשאומרים ר"ח פלוני ביום פלוני הבא עלינו לטובה שאם שני ימים ר"ח אומרים הבאים עלינו לטובה. ואין לעשות כן אלא גם אם שני ימים ר"ח יש לומר הבא עלינו לטובה. כי אין הכונה על ימים שחל בהם ר"ח רק על כל החודש כולו בכללותו שנופל עליו לשון יחיד ועל החודש הוא אומר יחדשהו הקב"ה כו' ולכן גם הבא כו' הוא בלשון היחיד על החודש שהזכיר תחלה (ס"א ועיין בפתחי שערים): (ז) כתב סידורי כנסת הגדולה אומרים מי שעשה נסים קודם ר"ח אב דנגין נשבר ונדכה.

כשמברכין החדש אומרים זה. ונכון לידע המולד קודם שמברכין החודש:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. וְתִתֶּן־לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים. חַיִּים שֶׁל שָׁלוֹם. חַיִּים שֶׁל טוֹבָה. חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה. חַיִּים שֶׁל פַּרְנָסָה. חַיִּים שֶׁל חִלּוּץ עֲצָמוֹת. חַיִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם יִרְאַת שָׁמַיִם וְיִרְאַת חֵטְא. חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם בּוּשָׁה וּכְלִמָּה. חַיִּים שֶׁל עֹשֶׁר וְכָבוֹד. חַיִּים שֶׁתְּהֵא בָנוּ אַהֲבַת תּוֹרָה וְיִרְאַת שָׁמַיִם. חַיִּים שֶׁיְּמַלֵּא יְהוָה מִשְׁאֲלוֹת לִבֵּנוּ לְטוֹבָה אָמֵן סֶלָה:

דובר שלום

שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה ושתתן לנו וכו' חיים של טובה חיים של ברכה. לכאורה הוא כפל ענין לטובה ולברכה וחוזר וכופל חיים של טובה חיים של ברכה. ובגמ' ליתא רק ותתן לנו חיים ארוכים וכו'. אך הכונה שהשפעת הטובה והברכה באה בשתי פנים. ע"פ המערכה וע"פ ההשגחה עליונה. זהו שאנו מבקשים על שניהם יחד. שתחדש עלינו את החדש הזה לטובה ולברכה. שהמערכה המתחדשת בכל חדש, תהיה מתחדשת עלינו לטובה ולברכה. וגם מצד ההשגחה שתתן עלינו חיים של טובה חיים של ברכה. ויתכן עוד לפי הענין הטובה אפשר להיות גם בהעדר החיים כמאמז"ל טוב מות זה כמות. וכן הענין הברכה עלינו ברכה אלהים. לכן חוזר ומבקש חיים של טובה ולא חוה כל טובה. וכן חיים של ברכה. ולא אבל של ברכה: חיים של חלוץ עצמות. בגמ' אמרי' ועצמותיך יחליץ זה המשובח שבמשובחות אלוזי גרמי. והנה הענין ע"פ מה שנאמר בתיקוני הזוהר שהעצמות הנה מוקדות הגוף. והדבר שבכל עת כל אדם היסוד כמוץ ושנו אף שנחרב הבשר נשאר גלגל ולבנונו. אך כשיסוד נחרב ונחרב אז אפס תקוה. זהו שמבקשים אף אם יגזר על האדם חולה מחלה ונחרב גופו. שכ"ז יהיה חיים של חלוץ עצמות. שהעצמות יהיה תוקף הגוף יהיו במקום זה זכותי גרמי: חיים שימלא ה' משאלות לבנו לטובה. לפעמים שואל האדם דבר שאינו טוב לו. לכן מבקשים ברק משאלותינו שהם לטובה ימלאו:

תקון

יהי רצון וגו' שתחדש. האשכנזים לקחו תפלת רב בתר צלותיה (ברכות ט"ז ב') וקבעוה בשבת שמברכין את החדש. והספרדים אומרים כאן יהי רצון מלפני אבינו שבשמים על אחינו כל בית ישראל שאומרים האשכנזים בשני וחמישי: שתחדש. אין זה מתפלת רב אך תוספה לכוין התפלה לענין ראש חדש: חיים של חלוץ עצמות. מלה"כ (ישעיה נח, יא) ועצמותיך יחליץ. הוראת השרש חלץ הפך מהוראת השרש לחץ: יראת שמים ויראת חטא. בש"ס כתבי יד שנכתבו משנת ק"ג שהו"ל הרב רנ"ר נרקתי סופרים ליתנהו לתיבות יראת שמים במקום זה לפי שנזכרו לבסוף. ופירוש יראת שמים היראה לקמא מפני הבושה שהאדם בוש מהקב"ה הממלא את כל העולם כלו ורואה במעשיו המגונים, כמו שהוא בוש לחטוא בפני בני אדם הרואים במעשיו אע"פ שאינו ירא מפניהם שמא יענשוהו. ולפיכך אמר רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו (ברכות כ"ח ב') יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם תדעו כשאדם חוטא אומר שלא יראני אדם:

תפלה

ויראת חטא. פירש הגאון ר' אליהו די ווידאש בספר ראשית חכמה פרק י"ד משער היראה שהחטא הוא נבזה ונמאס בעיניו כמו לכלוך וקיא צואה וירא לחטוא לבל יטנף החטא את נשמתו הנקיה, כאדם הלובש מעיל תפארה מונע את רגליו מלכת במקומות הלכלוך, ומונע את ידיו מעבוד עבודות נמאסות כדי שלא יטנף את מעילו. — ומה שמסיימים בסדורים אחרים בזכות תפלת רב לפי שרב חבר את התפלה הזאת, אינו נכון כלל, לפי שהקדוש ברוך הוא איננו מקבל את התפלה בזכות מחברה כי אם בזכותו של המתפלל עצמו אם הכין את לבו כראוי בשעה שהיה מתפלל, ולפיכך אין אנו מסיימין בשמונה עשרה בזכות תפלת אנשי כנסת הגדולה, ובתפלת אלהי נצור בזכות תפלת מר בריה דרבינא, ובמלכיות זכרונות ושופרות שרב חבר נוסח תפלותיהם אין אנו מסיימין בזכות תפלת רב. ואחרים הוסיפו תפלת רב בתפלת רבים, גם זה אינו נכון כלל, דאם כן היה לנו לסיים בכל תפלות הרבים כך. ויש משערים שאחד הסופרים כתב בצד התפלה הזאת

את

ש"ץ לוקח ספר תורה בידו ואומר:

מִי שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ. וְגָאַל אוֹתָם מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת. הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ בְּקָרוֹב. וִיקַבֵּץ נִדָּחֵינוּ מֵאַרְבַּע כַּנְפוֹת הָאָרֶץ. חֲבֵרִים כָּל־יִשְׂרָאֵל וְנֹאמַר אָמֵן:

רֹאשׁ חֹדֶשׁ (פלוני) בְּיוֹם (פלוני) הַבָּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה:

יְחַדְּשֵׁהוּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. וְנֹאמַר אָמֵן: אשרי וכו'

אחר שסיים הש"ץ ברכת יחדשהו אומר מיד אשרי. אם לא בברכת חודש אייר וסיון שאומר אב הרחמים אחר ברכת החודש. וביו"ט אומרים סיום זה אלי קודם אשרי. רק ביו"ט שמזכירין נשמות שאומרים אב הרחמים [א"א י"א] וכן [א"א] ביום א' של פסח שמברכין בו טל או בשמיני עצרת שמברכין בו גשם אפילו כשחל בשבת. ולאותן שנוהגין שלא להזכיר נשמות בו ב"ע אין אומרים [י"א] שמברכים בו גשם או טל. וכן בשמחת תורה אין אומרים סיום זה וכן בשבת חוה"מ אין אומרים אותו. ומההילין אשרי אחר סיום מי שברך לקהל (שערי אפרים):

דובר שלום

וגאל אותם מעבדות וכו'. אלא אותם המיוחד ממשה שלהם. לפי שלא שם יתו: שום עבד לאחה ממלכים רק אבותינו גאל מעבדות. לחרות פ"פ מעטה שם. הוא יגאל אותנו וכו': יגאל אותנו בקרוב ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ. באלו נתק"א שסדר הגאולה היא בתחלה להסיר עול המשעבדים. ואח"ז לקבץ הנדחים שיהיו במקום אחד. ואח"כ כשהם כולם חברים להביאם לבית מאוייהם. אז בתחלה יגאל מעול השעבוד. ואח"ז יקבץ הנדחים מארבע כנפות ארץ למקום אחד. ואח"כ כשיהיו חברים כל ישראל שולם בגאולה:

תקון תפלה

את התיבות „ברכות תפלת רב" וכונתו היתה לציין מקום התפלה במס' ברכות ושם המחבר שהוא רב, ואח"כ נתחלף להמדפיס האות רי"ש באות זי"ן עד שיצאה התוספה הזאת ונכנסה בפנים:

מי שעשה נסים. נוסח רב עמרם בסדורו דף ל"ג ע"א מי שעשה נסים לאבותינו וממצרים גאלם הוא יגאל אותנו וישיב בנים לגבולם (סגנון חרוזי), בסימן טוב יהא לנו ראש חדש פלוני (יום פלוני ויום פלוני), הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות בכל עת ובכל שעה, לנו ולכל עמו ישראל, הקב"ה יחדשהו עלינו ועל כל עמו ישראל בכל מקום שהם לטובה ולברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה לחיים ולשובע לשמועות טובות ולבשורות טובות ולגשמים בעתם ואמרו אמן. והספרדים מוסיפים לרפואה שלמה ולגאולה קרובה ומשמיטים באמצע לחיים ולשובע. ובמחזור בני רומא מי שעשה נסים לאבותינו הוא יעשה עמנו ויקבץ אותנו מארבע כנפות הארץ ונאמר אמן. כך גזרו רבותינו שנכריז בפני הקהל הקדוש הזה שיהיו יודעים גדולים וקטנים שיש לנו ראש חדש פלוני יום פלוני ויום פלוני בחשבון רבותינו יום פלוני (כלומר שהתחלת חשבון החדש היא יום פלוני) הרחמן ישלח אותנו ויקבץ אותנו מארבע כנפות הארץ ונאמר אמן. אחינו ישראל ואנשי ישראל הנתונים בצרה ובשביה המקום ירחם ויחון אותם בעבור שמו הגדול ויושיעם ויושיענו ויוציאם ויוציאנו מצרה לרוחה ומאפילה לאורה ונאמר אמן. ובמחזור ויטרי מי שעשה נסים קרוב לנוסח אשכנז — לחרות יגאלנו ויקבץ נדחינו מארבע כנפות כל הארץ חברים כל ישראל לירושלים עיר הקדש ונאמר אמן וכו' יחדשהו הקב"ה עלינו לששון ולשמחה לרוח ולהצלה ולהצלחה ולחיים ולשלום ונאמר אמן:

ותנה מנהג כל תפוצות ישראל להכריז על ראש חדש בשבת שלפניו, כי בשבת מתקבצים כל ישראל לבתי הכנסיות ואפילו אותם שאין רגילין לבקר בהיכל ה' בימות החול, ומודיעים להם מתי יחול ראש חדש בשבוע הבא. אבל בסדור רב עמרם גאון דף ל"ג ע"א מסודרת הכרזת החדש ביום ראש החדש עצמו, וז"ל „ומקדש (אחר קה"ת אומר קדיש) וגולל ספר [תורה] ואומר יהי רצון וגו' לכונן וגו' לרחם וגו' לקיים וגו' שנשמע וגו' מי שעשה נסים וגו' ר"ח פלוני וגו'" עכ"ל. ותמה ע"ז המלבה"ד

הרב ר' נחמן נתן קורוניל, ונראה לי שרב עמרם ז"ל סובר לקיים בזה מצות קדוש החדש נמור על פי הדין, ולהסיר מעלינו קושיית הראשונים ז"ל — מנין לנו מועדות בזמן הזה אחרי בטול הסמיכה, הא קי"ל (ר"ה כ"ה א') מועדי ה' צריכין קדוש בית דין? עד שהרמב"ן ז"ל בספר המצות מצוה קנ"ג ועמו רוב המעברים הוכרחו לחדש דבר חדש „שר' הלל בנו של ר' יהודה נשיאה שהי בזמן בטול הסמיכה תקן חשבון העבור הוא קדש חדשים ועבור שנים הראויות להתעבר לפי מנינו, שהוא ע"ה ראה שיתבטלו המועדות מפני הפסד הסמיכה כמו שנתבטלו דיני קנסות וכל דבר הצריך מומחין, ועמד ותקן החשבון הזה וקדש ועבר בו חדשים ושנים עד שיבנה ביהמ"ק" עכ"ל. אבל פלא גדול מאד שלא נזכר בשום מקום בשני התלמודים שר' הלל תקן לישראל תקנה נכברה כזאת שהיא ראש פנת דתנו? ועוד קשה טובא — איך יתכן לקדש חדשים שלא באו עדיין לעולם, הא הינה עבור שנים דבחושבנא תליא כדאמרינן בר"ה (ז' ע"ב) שהא מעבריתא בחושבנא תליא מילתא דכשנתרחקה החמה מן הלבנה בכדי חדש ימים מוסיפין חדש על חדשי השנה כדי להשוותן, ומשו"ת עבר ר' עקיבא שלש שנים למפרע וב"ד קבעו כל אחת ואחת בזמנה (סנהדרין י"ב א'). אבל קביעות החדשים דתליא בקדוש ב"ד איך יתכן לקדש למפרע? אבל רב עמרם גאון ז"ל סובר בזה סברא אחרת, הוא סבר לה כר' יאשיה במכילתא דהחדש הזה לכם, מנין אתה אומר שאין מעברין את השנה אלא בב"ד הגדול שבירושלים ת"ל ראשון הוא לכם דברו אל כל עדת בני ישראל, ופירש הרמב"ן בסה"מ שם „שהיה להם רשות מכל ישראל והסכמה של כלם" עכ"ל, כלומר דברו אל כל עדת בני ישראל שיתנו לכם רשות לקדש חדשים ולעבר שנים, וכן כתב הגאון ר' משה פראנקפורט ז"ל בבאורו על המכילתא הנקרא זה ינחמנו „כלומר שיהא להם לאותן שיקדשו החדש רשות מכל ישראל" עכ"ל. ומצינו למדין שהמצוה הזאת מוטלת על כל עדת ישראל וב"ד סמוכין שלוחתיהו קעברי, ומאחר שהב"ד הם רק שלוחי הקהל להוציאם ידי חובתם, אם כן כל זמן שיש ב"ר בעולם מצוה על הקהל לעשותם שלוחין לקדש בשבילם את החדשים, אבל בזמן הזה שאין ב"ד כלל — חוזרה המצוה להמשלת ומחויב הקהל בעצמו לקדש חדשיו, וקדושיו בלא ספק קידוש הוא, דלא גרע כח המשלח מכח שלוחיו, וכשעומדין כל ישראל ביום ר"ח ואומרים בצבור היום ראש חדש פלוני הוו קידוש החדש גמור. ומצות הראיה וקבלת העדים איננה תנאי במצות קדוש החדש אלא מצוה בפני עצמה, ואינה נוהגת אלא בזמן הסמיכה, אבל עקר הקדוש חל על ידי הסכמת ב"ד או כל ישראל שהיום ראש חדש על פי חשבונם. גם מצות אמירת מקודש מקודש כבר כתב הרמב"ן בסה"מ שם „שאינו אלא למצוה בעלמא לפרסומי מילתא בעלמא וכו'" עיי"ש, וכימי רב עמרם שהיו מכריזין בצבור היום ר"ח פלוני אין לה פרסום גדול מזה. יש להביא ראיה לדברינו ממה שאמרו במסכת סנהדרין (י"ג ע"ב) ברם זכור אותו האיש לטוב ור' יהודה בן בבא שמו שאילמלא הוא נשתכחו דיני קנסות מישראל, והדבר פלא הלא ריב"ב היה כמה דורות לפני הלל הנשיא האחרון מתקן העבור לדעת ר' אברהם בר חייא הנשיא והרמב"ן, ואמאי לא אמר רב שאילמלא הוא בטלו המועדים ע"י ביטול הסמיכה, שהרי אם לא הסמיך את חמשת הזקנים לא הגיעה הסמיכה להלל, וביטול המועדים יותר נכבד מביטול דיני קנסות? אלא ודאי שלצורך המועדים אין הסמיכה נחוצה כ"כ, שאפשר לקדש חדשים ע"י קידוש כל ישראל כמו שעשה רב עמרם גאון ז"ל, ובדוחק אפשר לישב דעת הרמב"ן שכפי הנראה לא היתה הגזירה אלא על הסמיכה משום דיני קנסות ולא על קידוש חדשים, ואם כן גם אם לא היה ריב"ב מוסר נפשו על הסמיכה היו מוסמכי הדור ההוא יכולים להתכנס ולקדש כל החדשים למפרע כמו שעשה הלל האחרון, אבל לפי מה שביארנו שיטת רע"ג הדרך יותר מרווח, ובשבלי הלקט השלם ענין ר"ח סי' קס"ע ז"ל „מה שנהגו בליל הכנסת ראש חדש בתפלת ערבית קודם תפלת לחש שהחזן מכריז „ראש חדש' והצבור עונין „לששון ולשמחה" לא משום קרוש החודש נהגו כך שהרי אין קרוש החודש אלא ביום (משמע בהדיא מרבריו שאם היו אומרים כך ביום היו יוצאים בזה ידי חובת קרוש החדש, דאם לא כן היה לו לומר שהרי אין קידוש החדש בזמן הזה. אלא ודאי שגם הוא ז"ל סובר כסברתנו שקידושם של כל ישראל כאחד נחשב לקה"ח גמור, ומה שבאמת אין מקדשים רק ביום? לפי שסובר כסברת הרמב"ן ור' אברהם בר חייא הנשיא שאין צורך לקדושנו לפי שכבר קרשו בית דין של הלל האחרון כל החדשים לעתיד לבא ואם תאמר למה הצרכו ב"ד של הלל לקדש לע"ל אמאי לא סמכו על כל ישראל שיקדשו חדשיהם בזמנם? ויש לומר שחששו מפני גזירת המלכות פן תגזור גזירה על ישראל שלא לקדש חדשים כמו שאירע פעמים רבות, לפיכך עמדו וקדשו למפרע) אלא כדי שיהא אדם זכור להתפלל יעלה ויבא, ועוד מפני הנשים להיות זהירות להפסיק מלאכתן. וכן מה שמכריזין אותו בשבת שלפני ראש חדש אינו זכר לקדוש החדש שהרי אין מקדשין ר"ח אלא בזמנו (ר"ל אי ניבא דלא כדעת הרמב"ן והנשיא אלא כדעת הרמב"ם שאין צריכים בזה"ז לקידוש ב"ד כלל לפי שהחדשים מתקדשים ע"פ החשבון ורק לזכר בעלמא אנו מכריזין על החדש זכר לקדוש ב"ד, א"כ היה לנו לעשות הזכר הזה בר"ח עצמו. אבל לדעת הרמב"ן והנשיא גם בזולת זה אי אפשר לומר לדעתי שהוא לזכר בעלמא, כי מה צורך לעשות זכר למצוה שלא

כאן מבואר מעלת הזכרת נשמות ומה שפוסקים צדקה בעבורם:

(דה"ח) נהגו להזכיר אחר קריאת התורה נשמת המתים ועומר אב הרחמים ובכל יום שא"א צ"ל א"מ נו א"ה ואין מזכירין נשמות ואם מתפלל בבית האבל חוץ מבשבת בשבת אף שא"א תחנה בבית האבל מ"מ בשבת אומרים א"ה וה"ט לפי שאין הדין מ זוהר בשבת כמו בחול (מ"א סי' קל"א ס"ק י"ד) וכן כשיש חתונה או מילה וכן כשמברכין החודש א"ה אותו ואין מזכירין נשמות (רק) למי שנקבר באותו השבוע ובשבתות בימי הספירה אומרים א"ה אפי' כשמברכין החודש ואפילו כשחל מילה בשבתות ההם אומרים א"ה אבל אין מזכירין נשמות וכשחל ר"ח אייר בשבת א"א א"ה ובד' פרשיות א"א א"ה ואין מזכירין נשמות אף שאומרים צ"ן במנחה (מהרי"ל) [אמנם הא"ר כתב שאומרים א"ה בד' פרשיות רק שאין מזכירין נשמות וכן הוא המנהג]:

(ערוגות הבושם) כתב הלבוש בסי' רפ"ד שנהגין להזכיר נשמות ולומר אב הרחמים. ואמרו שטעמא לפי שבשבת הוא יום מנוחה דוגמא לעתיד לבא יום שגם המתים נחים בו ואינם נידונים. ראויים להזכירם למנוחה ולברכה ולהתפלל עליהם. ומה שנהגו לפסוק צדקה בעד המתים שכבר מתו מזמן רב שמזכירין נשמות אע"פ שאפשר שכבר קבלו דינם מצאו להם סמך מן המדרש שדרשו (בספרי ס' שופטים) בפסוק דעגלה ערופה כפר לעמך ישראל אלו החיים אשר פדית וגו' אלו המתים. מלמד שהמתים צריכין כפרה. והיה בספרי נפלינו למדים שסופך דמים הוא עד יוצאי מצרים. והכי פירושו. שההורג כזה מגלגל בעונו חטא ושפך למפרע אפילו על אותם שלתו מאותו היום שהלך עד שילא ישראל ממצרים. דכ"ש מה דדרים בתר הכי אשר פדית ה' כלומר ע"כ פדיתנו שלא יהיה בינים שופכי דמים וכדאמרינן דכל ישראל נעשו ערבים זה לזה ועל מתן כן נפתו שלא יבא גם ותורפם שופכי דמים וזה עבר על כן נעשו גם המתים ערבים עליו וצריכים כפרה. ומכאן יצא המנהג שנודרין צדקה בעד המתים לכפר בעדם עכ"ל. עוד טעם משני שמספדין אם של ניהנם לפניהם ומאריכים אותן שלא שמרו שבת ויו"ט שנאמר והיה מדי חדש בחדשו כו' לכך צריכין להתפלל עליהם (א"ז וא"ר בשם הגמ"ע). וז"ל ספר מעבר יבק מנהג זכירת המתים בשבת אין ספק שזכירתו ביום המנוחה מועלת להם מאד מפני שהם נחים וע"י שזוכרים נשמתם מתחדשת כו'. והמזכיר שמו במנוחה אחר מיתתו צריך כוונה מפני שסדור של התחתונים פועל בעליונים מאד בסוד הכל פה כעולה. ובפרט אם יזכור המת מבנו או מקרובו. ובשבלה"ל פסקו רגיל להתפלל בו. וכ"ש אם הוא בנו אוהבו או הקדים בם הקדושות שהכל מסייע להשכין נשמתו בענג שמתעלה באותו יום הקדוש על הנשמות הקדושות. וכמו שהקב"ה מקדש נשמות בני ישראל החיים כ"ש שנשמות המתים צ"ל יקבלו מנוחה ועונג. ובפרט ע"י התעוררות המזכירים אותם כו' והזכרת נשמתו מוסיף אור למעלה. לכן מנהג הרוב להתנדב שמן לכפרת בכנסיות כי הנרות בכנסיות הם שמשים ראויים והאדם בנרות של מעלה כו' ונעשה כיתד מד' אותיות שבשם כו' ע"כ הרוב מתנדבים שמן. אך גם צדקה אמרה זכות ישבע לשם עכ"ל: כתב בשערי אפרים וז"ל אע"פ שמהראוי שלא להאריך בעסק הזכרת נשמות בשבת ויו"ט. מ"מ הש"ץ אין לו לומר אל מלא רחמים חטופה. והרבה נתרין מוסיפין וסוגין בפיהם. ומה ישכון שחיים העוררת תאוה ונקבה על נשמות המתים. והאי יתן אל לבו אם אינו שואל למה הוא מזכיר. והש"ץ המזכיר ואת ישיב אל לבו כי הכם נפשו בחיים לדרוש אל המתים ולהעתיר בעדם לפקדם במנוחתם נכונה בזה יעורר בה נשמתם את זכיות שלהם וצדקותם ויהיה דובב שפתי ישנים להעתיר בעדו ובעד ביתו ותבנתו בבית ה' לאורך ימים. וטוב מעט בכוונה. ויאמר בשפה ברורה ובנעימה. וגם לא יגביה קולו לאחד וימעיך לאחד. כי מי יודע איזה יכבד בעולם הנשמות. כי אף אם למראה עיניו יחשוב שזה גדול מזה. אלא מודע ע"ש חז"ל במדרש רות במעשה שהיה עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה. וכן במס' שבת במשנה דרב ברוקה. וכבר אמרו כל הגדול מחבירו כו' ואפשר שלפי גדולתו ושמך שהכלו ונשמתו התוגה מקדם הקדשים יותר צריך לכפר מאשר חטא על העם. וגם שאדרבה בבקשת רחמים יותר מטה לה זכלל על הבינונים שאין זכיות שלהם מספיקים לנח אל מנוחתם. וצריך לעזור להם בתפלה. בתפלת החיים והצדקות שעושים בעדם ומצוות להם. ולכן הש"ץ אומר אל מלא רחמים וכולל איזה נפטרים יחד ישים ויטהו על מהכתובים בגלוים עכ"ל:

ענין הזכרת נשמות ואב הרחמים. (א) המנהג להזכיר נשמות בכל ב' וה'. אלמד שימים שאין אומרים בהם תחנון כגון ר"ח וחנוכה ופורים קטן ופורים גדול ב' ימים וכל חודש ניסן ול"ג בעומר. ומתחלת סיון עד אחר אסרו חג. ויש מוסיפין עד י"ג בסיון. וערב ר"ה וערב יוה"כ. וימים שבין יוה"כ לסוכות. ואסרו חג סוכות. ויש מוסיפין עד אחר ר"ח חשון. וט"ו בשבט. וי"ד אדר. וט"ב. ויש מוסיפין נ"כ פסח שני ופורים שהוא י"ד אייר. וכן אם יש מילה או חתן בבהכ"נ בימים כללו אם אל אחד מהם בב' וה' אין מזכירין בהם נשמות (שערי אפרים): (ב) בר"ה אין מזכירין נשמות בשני הימים אבל נוהגים טוב לאמרן של פסח וביום שני דשבועות ובשמיני עצרת שקורין בהם כל הבכור וכתיב שם איש כמתנת ידו [מזכירין]. ובשמזכירין נשמות פוסקין צדקה בעבור הזכרת נשמות. וביוה"כ מזכירין מפני שהוא יום הדין אע"פ שאין קורין בו כל הבכור (לבוש סי' תרכ"ת). ומנהג שהקהל שמתחילין לומר הזכרת נשמות מכריז הש"ץ שיאמרו יזכר.

תקון תפלה

נתבטלה מעולם, דהא לדידהו כבר נתקדש החודש בהלכתם ע"פ בית דינו של הלל, ולא דמי כלל לתרומות ומעשרות בזה"ז ואכילת מרור (פסחים ק"כ ע"א) ואסור יום הנף (מנחות ס"ח ע"ב) ומצות תקיעת שופר במוצאי יוה"כ זכר לתקיעת יובל לדעת רב האי גאון שהבאנו לקמן בסוף סדר יוה"כ וביותר בהם דהתם נתבטלה המצוה לגמרי אחר החרבן וכי תימא דלא תשתכח עשו לה זכר) אלא להשמיע לעם שבבית הכנסת יום קביעת החודש כדי שיודע לכל אדם, לפי שבימות החול מעטים בני אדם פרושים במלאכתם ואינם באים לביהכ"נ והדבר משתקע ביניהם" עכ"ל בשם אחיו ר' בנימין ז"ל:

זהו הטעם שכתוב במחזורים שכל אחד מזכיר נשמת אביו ואמו ובני משפחתו למטה מהם [ונוהגין שמי שיש לו אב ואם שיוצא מבית הכנסת בשעה שהקהל אומרים יזכור]. ואחר כך עושה הש"ץ מי שברך לאחד המיוחד שבקהל שהוא נודר לצדקה עבור הנשמות. ובמחזורים כתוב שהזכיר היום והוא ט"ס וצ"ל שמזכיר היום. ואח"כ מתחיל הש"ץ להזכיר נשמות. ונוהגין שלא להזכיר נשמות ביו"ט שחל בשבת. ויש שמזכירים אפילו אם חל בשבת (ש"א): (ג) בשבת שמזכירין בו נשמות אומרים אחר כך אב הרחמים. ובשבתות שאין מזכירין בהן נשמות כמו שנתבאר אין אומרים אב הרחמים נ"ל. רק בימי הספירה דהיינו מן אחר פסח עד חג השבועות שאומרים אב הרחמים בכל השבתות שביניהם אפילו בשבתות שמברכין בהם חודש אייר וחודש סיון. ואפילו יש מילה או חתונה בשבתות אלו אומרים אב הרחמים. וכן בשב' זכור ושב' פרה. ויש מקומות שאין אומרים בשתי שבתות אלו אב הרחמים. ומ"מ שחל בשבת אע"פ שבחול אין אומרים תחנון מ"מ בשבת י"ל אב הרחמים. ואם ר"ח אייר חל בשבת אין אומרים אב הרחמים. בשבת שמברכין ר"ח אב די"ט כשאר שבתות שמברכין החודש שלא לומר אב הרחמים. ויש מקומות נהגו לומר אב הרחמים. ואף במקומות שנוהגין לומר אב הרחמים אם יש מילה באותו שבת אין אומרים. ומכ"ש אם ר"ח אב חל בשבת שאין אומרים בו אב הרחמים (ש"א): (ד) מי ששמעו עליו שמת ולא נתברר עדיין ולא הותרה אשתו להנשא ע"פ ב"ד. והבנים מצוים לש"ץ שיזכיר נשמתו יש למחות שלא להזכיר עד שתותר אשתו בבית דין (ש"א): (ה) אם מתפלל בבית האבל תוך שבעה בשבת אף שאין אומרים תחנון בבית האבל. מ"מ בשבת אומרים אב הרחמים וי"ל לפי שאין הדין מתוחם בשבת כמו בחול (סמ"ע סי' קנ"ח ס"ק י"ד). אין מזכירין נשמות (רק) למי שנקבר בתוכו שבוע:

נהגו להזכיר נשמות המתים אחר קריאת התורה בכל שבת שאומרים אב הרחמים:

אֵל מָלֵא רַחֲמִים שׁוֹכֵן בַּמְּרוֹמִים. הַמְצֵא מְנוּחָה נְכוֹנָה (תַּחַת) (עַל) א) כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה בְּמַעֲלוֹת קְדוֹשִׁים וּטְהוֹרִים כְּזֹהַר הָרָקִיעַ מַזְהִירִים. אֶת־נִשְׁמַת (פב"פ) (לזכר שֶׁהָלַךְ לְעוֹלָמוֹ) (לנקבה שֶׁהָלְכָה לְעוֹלָמָהּ). בַּעֲבוּר (שפלוני) נָדַב לִצְדָקָה בְּעַד הַזְכָּרַת נִשְׁמָתוֹ (נִשְׁמָתָהּ). בְּגַן עֵדֶן תְּהֵא מְנוּחָתוֹ (מְנוּחָתָהּ). לָכֵן בַּעַל הָרַחֲמִים יַסְתִּירֵהוּ (יַסְתִּירֶהָ) בְּסֵתֶר כְּנָפָיו לְעוֹלָמִים. וְיִצְרוֹר בִּצְרוֹר הַחַיִּים אֶת־נִשְׁמָתוֹ (נִשְׁמָתָהּ). יְהוָה הוּא נַחֲלָתוֹ (נַחֲלָתָהּ). וְיָנוּחַ (וְתָנוּחַ) בְּשָׁלוֹם עַל מִשְׁכָּבוֹ (מִשְׁכָּבָהּ). וְנֹאמַר אָמֵן:

א) נפ"ד השל"ה ז"ל על כנפי השכינה והנכון הם המה כנפי השכינה כת"ש אשר באת לחסות תחת כנפיו.

ענף יוסף

כתב בספר מיני סגולות שלא יפסק הנשמה מה שאומרים השלם בעבור שאני נודר לצדקה. שהרי אסור לנדור כדקי"ל ביבמות דף ק"ט וגיטין דף מ"ו. רק יאמר בעבור שבלי נדר אתן לצדקה כו':

ויצרור בצרור החיים את נשמתו. כתב בספר אבקת רוכל יש לנו לשאלין ולדעת כי גן עדן של מעלה הוא סוד צרור החיים ואותו שכן הוא שהקב"ה חופף בו תמיד ונשמתן של צדיקים צרורות שם ונהנים מזיוו ע"כ. ובספר נשמת חיים כתב וז"ל דע כי הטוב הנצחי אשר אליו עיני הצדיקים הוא ההתדבקות עם השי"ת ולהיות נפשם צרורה בקשר של קיימא בצרור החיים עם השם מבלי חזרת פעם אחרת לגוף הטמא הזה. וכן אמרה אביגיל מתפללת על דוד והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך. ובמקום אחר נאמר ואני תמיד עמך אחזת ביד ימיני כדי שלא אפול לאבדון. והיפך זה הטובה היותר גדול מן הקלע אל הקלע שמשם נפשות הוא היותם מגורשים מהסתופף בנחלת ה' והכרתם מלפניו. וזה הוא מה שאמר שכתוב ונכרת מאת הטוב ע"כ:

הקן התפלה

על דבר מנהג הזכרת נשמות. כתב במחזור ויטרי דף קע"ג „הזכר את המתים שרבו תורה ותקנות בישראל ואותם שהניחו שום דבר בקהל והנהיגו אחרים בשבילם, ומצאתי בפסיקתא (הוא בפסיקתא רבתי פ"כ בשנוי קצת שמא תאמר כיון שירד לגיהנם אין לו תעלה — כיון שמבקשים עליו רחמים זורק אותו מגיהנם כחץ מקשת) שמא יאמר אדם כיון שמת אין לו תקנה ת"ל כפר לעמך ישראל אשר פדית ה' כיון שמת אדם ומבקשים עליו יתומים זורקין אותו מגיהנם לג"ע כחץ מן הקשת" עכ"ל. ובמדרש תנחומא ריש פרשת האזינו השמים ואם יעמוד במרדו מורידין אותו לשאול תחתית וכו' ואם ישב זורקין אותו לחוץ כמורה החץ בקשת, לכך רגילין להזכיר המתים בשבת שלא ישובו לגיהנם שכן איתא בתו"כ (צ"ל בספרי על פסוק כפר לעמך) כפר לעמך אלו החיים אשר פדית אלו המתים מכאן שהחיים פודין את המתים, לכך אנו נוהגין להזכיר את המתים ביום הכפורים ולפסוק עליהם צדקה שכן שנינו בתורת כהנים יכול משמתו לא תועיל להם הצדקה ת"ל אשר פדית מכאן כשפוסקין צדקה בשבילן מוציאים ומעלים אותם כחץ מן הקשת וכו', עכ"ל התנחומא:

אַב הָרַחֲמִים שׁוֹכֵן מְרוֹמִים. בְּרַחֲמָיו הָעֲצוּמִים הוּא יִפְקוֹד בְּרַחֲמִים. הַחֲסִידִים וְהַיְשָׁרִים וְהַתְּמִימִים. קְהִלּוֹת הַקֹּדֶשׁ שֶׁמָּסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדֻשַּׁת הַשֵּׁם. הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים בְּחַיֵּיהֶם וּבְמוֹתָם לֹא נִפְרָדוּ: מִנְּשָׁרִים קַלּוּ וּמֵאֲרָיוֹת גָּבֵרוּ. לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם וְחֵפֶץ צוּרָם. יִזְכְּרֵם אֱלֹהֵינוּ לְטוֹבָה. עִם שְׁאָר צַדִּיקֵי עוֹלָם. וְיִנְקוֹם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם עֲבָדָיו הַשָּׁפוּךְ: כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת משֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים. הַרְנִינוּ גוֹיִם עַמּוֹ כִּי דַם־עֲבָדָיו יִקּוֹם וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרָיו וְכִפֶּר אַדְמָתוֹ עַמּוֹ: וְעַל יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר. וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא־נִקֵּיתִי וַיהֹוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: וּבְכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ נֶאֱמַר. לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה אֱלֹהֵיהֶם יִוָּדַע בַּגּוֹיִם לְעֵינֵינוּ נִקְמַת דַּם־עֲבָדֶיךָ הַשָּׁפוּךְ: וְאוֹמֵר. כִּי־דֹרֵשׁ דָּמִים אוֹתָם זָכָר לֹא־שָׁכַח צַעֲקַת עֲנָוִים: וְאוֹמֵר. יָדִין בַּגּוֹיִם מָלֵא גְוִיּוֹת מָחַץ רֹאשׁ עַל־אֶרֶץ רַבָּה: מִנַּחַל בַּדֶּרֶךְ יִשְׁתֶּה עַל־כֵּן יָרִים רֹאשׁ: אשרי וכו'

אחר פסח וסוכות שמתענים בה"ב נהגו לעשות מי שברך בבהכ"נ למי שיקבל עליו להתענות בה"ב ולומר מי שברך זה וס"ת בידו. ועושין מי שברך זה בשבת ראשונה שאחר ר"ח חשון ושבת ראשונה שאחר ר"ח אייר. ואם חל ר"ח בשבת אין מברכין בשבת זו למקבל תענית בה"ב. רק בשבת אחרת. ויש נכון להזהיר לענות אמן אף מי שאין רוצה להתענות. דאמן זה אין לו דין קבלת תענית כלל. שאעפ"כ אם רוצה להתענות באמן במקום קבלה. מ"מ אם אינו רוצה אינו חייב להתענות (ספרי הפוסקים):

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את כל מי שיקבל עליו להתענות תענית שני וחמישי ושני. בשכר זה הקב"ה ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיהם ויקבל תפלותיהם ויאזין שועיהם עם כל ישראל אחיהם. ונאמר אמן:

א) התפלה הזאת נמצאת בפנקס ורמייזא אחרי הזכרת נשמות הקדושים שנהרגו על קדושת השם בשנת תתנ"ו ותתק"ו.

עץ יוסף

ידין בגוים מלא גויות. איתא בילמדנו כל נפש ונפש שהרג עמלק מישראל כביכול נטל הקב"ה מדם כל נפש ונפש ומטיל פורפוריון שלו עד שנצבע דם. וכשיגיע יום הדין ויושב עליו בבימה לדין אותו לובש אותו פורפוריון ומראה לו גופו של כל צדיק רשום עליו שנאמר ידין בגוים מלא גויות באותה שעה מתנקם הקב"ה כו'. וכתב היפ"ת שהוא דרך משל כי לא ישכח זה לעולם כמי שסוגל לבשו בדם שרואה תמיד לזכרון בין עיניו. ויתכן שהכונה כי לבוש ה' הוא עוז והדר. והריגת כל צדיק כאילו לבוש נלבשו כי יראה קילור ביכלתו צדיק מפני רשע. והוא מה דאיתא בפיוט מוסף יוה"כ חון הביטה ממרומים תשפוכת דם הצדיקים ותמצית דמים תראה בפרגודך והעבר כתמים. והוא כפי הילמדנו הנ"ל. ועיין באלשיך פסוק ידין בגוים פי' ביאור על המאמר הנ"ל באורך:

עיון תפלה

אב הרחמים. הזכרת נשמות הקדושים בכלל שנהרגו על קדוש השם בגזרת תתנ"ו ובגזרת תתק"ו: הנאהבים. לשון הכתוב (ש"ב א, כ"ג): לעשות רצון קונם. לקוח מלשון המשנה (אבות פרק ה' משנה כ"ג) הוי עז כנמר וגו' לעשות רצון אביך שבשמים, ולשון הזה בברכת הלבנה ששים ושמחים לעשות רצון קונם: הרנינו גוים. (דברים לב, מג): ונקיתי. (סוף יואל). ומה שאמר על המקרא הזה ועל ידי עבדיך הנביאים בלשון רבים אף על פי שלא נאמר אלא על ידי נביא אחד והוא יואל, והיה לו לומר כמו שאמרו על פסוק הקודם הכתוב על יד נביאך בלשון יחיד? יש לומר ע"פ מה שכתב רש"י (ב"ב פ"ו ע"א) ד"ה כתבו יחזקאל וכו' ושנים עשר מתקבצין נבואותיהם קטנות לא כתבום הנביאים עצמם לפי שהיו קצרו וכאו חגי זכריה ומלאכי ורוח הקדש מסתלקת מישראל הם נביאים אחרונים ועמדו וכתבו נבואותיהם וצרפו נבואות קטנות עמהם, עכ"ל, לפי זה חגי וזכריה ומלאכי כתבו דברי יואל: למה. (תהלים עט, י): כי דורש. (שם ט, יג): ידין וגו'. (שם קי, ו):

(פרוטות הבושם) אחר שסיים הש"ץ אשרי נוטל הס"ת בימינו ואומר יהללו כו' והצבור עונין הודו על ארץ כו'.
ואם הוא יום שמוציאין שני ס"ת או ג' יקח הש"ץ מיד הס"ת האחרון שקראו בו המפטיר שהפטיר
מחזיק. וכן בר"ח טבת שחל בחול. או בחוה"מ פסח שמוציאין ב' ספרים אע"פ שאין הם קריאת מפטיר יקח הש"ץ הספרים
ואם שמה ולקח הראשונה. או ביום שמוציאין ג' ספרים ולוקח הראשונה או השניה לא יחזירם ליד מי שהיה מחזיק
בה ויקח הס"ת הב' או ג' אלא אומר יקחנו עם ס"ת שבידו: כשיורד מן הבימה יש לו לילך שלא מאותו הצד
שעלה בה. רק ילך בצד שכנגדו. ואם יש ב' או ג' ס"ת הולכין אחר הש"ץ ואח"כ הולכין המגביה והגולל ומלוין
אותה עד שמגיע הש"ץ לארון הקודש. ומצוה על כל מי שהס"ת עוברת לפניו ללוותה עד לפני הארון. וגם
מוליכין התינוקות לנשק הס"ת קודם שיכניסו אותה לחנכם במצוות ולזרזן במצות (וצריך להשגיח על הילדים
הקטנים כשבאים לנשק הס"ת שלא יהיו מלוכלכים בצואה ח"ו ורירי הפה. אלא יכניס אותן מאלה ישנה, שלא
ישים עוגם (מפיליקן) והמגביה הס"ת עומד שם עד שמכניסין הס"ת לארון. וחוזר למקומו. והדרך שלוכו מן
הזינה אומר הש"ץ והצבור מזמור לדוד הבו לה' כו' המובא לעיל בקבלת שבת. וז"ל הטור ס"ס רפ"ד
ונוהגים לומר מזמור הבו לה' בני אלים כשמחזירין הס"ת מפני שנאמר על מ"ת וגם ז' ברכות שבת נתקנו
כנגד ז' קולות שנאמרו בו ע"כ. וכתב הב"ח משמע דדוקא בשבת דאיכא הרתי טעמי. ועי"כ אין אומרים אותו
אלא בשבת שמחזיר הס"ת לפי שנאמר על מ"ת. והא דלא תקנו לומר אותו בשעה הוצאת ס"ת אלא דוקא קודם
מוסף. היינו לפי דלאותן ז' ברכות שבמוסף הן גלות בשביל שבת כדאמרינן בברכות דף כ"ט הני ז' דשבתא
כנגד מי כנגד ז' קולות. ולכן מה שנהגו העולם לומר אותו בכל פעם בב' וה' ובר"ח ותענית ובי"ט ובחש"מ
הוא מנהג בורות כי לא נתקן אלא דוקא בשבת קודם מוסף ע"כ. ועיין בא"ר סימן קל"ד. כתב מג"א יש
נוהגין לומר המזמור הזה לפי כו' ד' פעמים לפי שיש בו י"ח אזכרות. וד' פעמים י"ח הם ע"כ. ועיין שם
על ע"ב מסר לה הקודש לישראל שנאמר הנה אנכי בא אליך בע"ב הענן עכ"ל: ומכניסין הס"ת ואומרים
ובנוחה יאמר והש"ץ אומר חצי קדיש לפני התיבה ומתפללין תפלת מוסף: כתב הכל בו מקום שנהגו
לעשות שני מנינים אחד יוצר ואחד מוסף הראשון יקרא ויאמר אשרי ויהללו ומחזיר ספר תורה למקומו
ואח"כ יעמוד השני ויתפלל מוסף:

חזן **יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְהֹוָה כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ:**

קהל **הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן | לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:** בשבת אומרים מזמור לדוד (מזמור כט) המובא לעיל

בשעה שמכניסים ס"ת להיכל אומרים זה:

וּבְנֻחֹה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל: קוּמָה יְיָ לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ: כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ: בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ: כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: הֲשִׁיבֵנוּ יְיָ | אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם:

הש"ץ אומר ח"ק

דיני תפלת מוסף לשבת

(רח"ה) (א) זמן תפלת מוסף מיד אחר תפלת שחרית ואין לאחרים יותר משוף שבע שעות ואם איחר אותה עד אחר שבע שעות יצא ידי חובתו אבל נקרא פושע ואם שכח ולא התפלל עד שעבר זמנה דהיינו שעבר כל היום אין לה תשלומין ואם התפלל אותה קודם תפלה השחר יצא (סי' רפ"ו): (ב) קודם תפלת מוסף אם רוצה לטעום צריך לקדש ואחר הקידוש ישתה שני יין כדי שיהיה במקום סעודה או יאכל אחר הקידוש כזית פת או מיני תרגימא שהן מינים אבל סעודה אסור לאכול קודם מוסף מדינא ולכך אף מאן דתלים לביה אסור לאכול סעודה (פ"מ) ומי שחלים לבו ואין לו שם יין שישתה אחר הקידוש וגם אין לו מיני תרגימא אם יש לו יין לקידוש יקדש עליו וישתה כל הכוס ויתפלל במקומו מוסף ויאכל תיכף אחר מוסף והטעם דלאסור דסתפל"ג לא מיקרי הפסק בין הקידוש לסעודה ועוד דיש לסמוך קצת על הא דמשמע (בסי' רע"ג ס"ה) דהכוס על קידוש אם שתה יותר כוס הקידוש במקום סעודה אבל אם רוצה לקדש על הכבד ואין לו במה שיוצא ידי סעודה אחר קידוש והשכר לס"ע לא יצא ידי סעודה לסי' אם שותה עוד כוס אחר קידוש ישגם כמ"ש במ"א שיאכל קצת פירות אחר הקידוש ויתפלל במקומו מוסף ותיכף אחר מוסף יאכל (שם): (ג) אם אמר ונעשה כהלכתם אף שלא אמר וביום השבת שני כבשים כו' יצא כי הפסוקים אינן אלא מנהג לאמרם (ועיין סי' תמ"ח) רק אם חזר כשאמר ברכת אלהינו ואלהי אבותינו כו' קודם שסיים הברכה היינו שלא אמר עדיין בא"י צריך לחזור ולומר וביום השבת אבל אם כבר סיים הברכה: (ד) ואם איחר תפלת מוסף עד שש ומחצה שהוא זמן מנחה גדולה יתפלל מנחה תחלה ואחר כך של מוסף ונראה דאין סברא להתפלל מנחה תחלה יתפלל מוסף שאין לה תשלומין בקצירה אלא במנחה שיש גם תשלומין שחרית ויתפלל

ויתפלל ערבית שחים (סימן רס״ו עיין פ״א סס) : מג״א להרווחת שוסק אפי׳ באמצע ברכה והוא לאכות (ח) אם כמליץ תפלת מוסף באמרת כגון שאמר שבת : (ו) אין שפעה בתפלת נחם של מוסף יזכר יוסף ישמח אמם ומכר לפי׳ באמצע הברכה בנ׳ להרווחת אינו חוזר לראש שתפלת קול רם לפניו :

כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש״ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש״ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

יוסף החזן מירוק קדם כדי שלא יזדמן לו רוק בפיו כשיקדש למען הקדוש. גם המיוגבים קלו לשלא בשלום שמים לא יעמם כדי שישמעו קלו שבוא שמים. אך יאמר כלגו לאחרי שלאי ב״ן ויש לו לקדם כמלאכי השרת למען סגדל. והמיוגבים קלו או ימים יחזור הכל לכבוד שמו:

בחזרת הש״ץ אומרים כאן קדושה:

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: ק׳ קָדוֹשׁ וְקָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה

עץ יוסף

המקדישים שמך בקדש. שהם מובלים׳ בלא לא ולכבים לא לגגם ולחם כדי להזכיר שם המכבד המיוחד בסדרים קדם (כ״ג) : וקרא זה אל רגלים שלא יגלו פני הפליסם כדי לגסם שמידם תל שבל. ובשמים משופפים ומעריצים ומקדישים את שמו

ענף יוסף

קדושה א׳ נמיסד ע״ד דלימא בפדר״א פ״ד מיים עליים שעומדים לאחד מימים של סקב״ה ולאחד משמאלו (ישעיה ו׳) שש כנפים שש כנפים לכל אחד ואחד. בשתים יכסה פניו שלא יביטו פני השכינה. ושתים הכבוש

דובר שלום

נעריצך ונקדישך וכו׳. הכונה שוא כם גבורם הכוכבים סמוכל ושוקדם מכל נמלא. וסקב״ה כביכול קדם מלך מלך שעולמם. וקודשה כולו סגלם הסכמר שעולמיו. ושלם מלך שעולמו. זה נעריך מלך הכבוד

עיון תפלה

נעריצך ונקדישך. עש״ס (ישעיה כט, כג) והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו,

תקון תפלה

נעריצך ונקדישך כו׳. במחזור ויטרי סי׳ קצ״ג הנוסח כתר לאורן נכתיר וברכה לברוך ש׳ נברך ומלוכה למלך נמליך ושם המיוחד ניחד יחד עם קבוצי מעלה קדושה לקדוש כשלש ככתוב וגו׳. ובסדור רב עמרם בכל הקדושות

א) נעריצך ונקדישך. כן הגירסא כמסכת סופרים פרק ט״ו ,,כיון שמגיע לומר נעריצך ונקדישך, ומביא ר׳ אליעזר פרק פ״ד לימא ומעריצים ומקדישים את שמו הגדול. וכן גירסת הגירסא לפני קדושה

צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ. לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: ק"ה בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל־יוֹם

עץ יוסף

זה ואמר. השרפים קוראים זה לזה ואומרים כל אחד קק"ק. בעליונים ובתחתונים ובאויר: מלא כל הארץ כבודו. שהש"י שוכן בשמי שמי מרום.*) מלא כל הארץ כבודו אין דבר חוץ ממנו: כבודו מלא עולם. פירוש כבודו ממלא כל העולם. והשם שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. ומשרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו להעריצו שאף מהמלאכים הוא נעלם שנאמר כי לא יראני האדם וחי. האדם בחייהם. וחי המלאכים שהם חיים וקיימים: ממקומו הוא יפן ברחמים. בספר היכלות פרק י"ב אי' מפני נהרה

ענף יוסף

הגדול זה שונה וזה קורא ואומרים קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. והחיות עומדות אצל כסאו ואין יודעים מקום כבודו שונות ואומרות בכל מקום שכבודו שם (יחזקאל ג, יב) ברוך כבוד ה' ממקומו וישראל גוי אחד בארץ שהם מיחדים שמו תמיד בכל יום פעם ואומרים (דברים ו, ד) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. והוא משיב לעמו ישראל אני ה' אלהיכם שהציל אתכם מכל צרות. ע"כ:

בתיבת מים יקבל וימסך על פניו שוכפה נהמה מיום המבה

מבהלי שבועה מעבירי חימה משיבי קנאה מוכירי

*) מלא כל הארץ כבודו ממלא כל עלמין: כבודו מלא עולם מסבב כל עלמין:

דובר שלום

נעלם ממנו. ונקדישך מלך העולם שלמטה. כבוד שיח שרפי קודש. אף שהם מגדולי הכבוד ממנו עד שמכונים בשם שרפי קודש מלך הגדול מעולם ממש. אעפ"כ הם מקדישים שמך שאתה קדוש ומובדל ונעלם גם מהם: מלא כל הארץ כבודו וגו'. המפרשים התאמצו לומר שהוא הכין שאלה ותשובה. והנראה דמלת מלא יש לו שתי הוראות. על ענין להתמלאות אשר הוא מוסב כמו וכבוד ה' מלא את המשכן. ועל ענין שהוא המתמלא מאיזה דבר שימן לשון כמו שק מלא. והנה שרפי קודש אומרים קדוש וגו' שאף שאומרים שה' קדוש ומובדל מעולם השפל וכמ"כ הוא קדוש ומובדל מעולם המרכבה וכן הוא קדוש ומובדל מעולם המלאכים. עכ"ז מלך שעולמיו מלא כל הארץ כבודו. ונראה לפי הכמקפת טובתו כבודו מלא העולם שהעולם מתמלא מכבודו. לכן שואלים משרתיו איה מקום כבודו. מלא כבודו הוא בלתי גבולי ואיה מקום גבולי יכיל כבודו הבלתי גבולי. לעומתם משיבים על השאלה שאין סתירה שהעולם מתמלא מכבודו רק כביכול ברוך כבוד ה' ממקומו שהוא יתי' מקומו של עולם ומתמלא כבודו כבי' מכל העולמות. מתמיד ומקיים: ממקומו וגו'. הכונה ע"פ מה דאיתא

עיון תפלה

עי' מש"כ בקדושה שמונה עשרה ובקדושת יוצר בתפלת חול. ויסוד הקדושה הזאת נמצא בפרקי דר"א פ"ד שנים שרפים עומדים אחד מימינו של הקב"ה

תקון תפלה

בין בחול בין בשבת ויו"ט נוסח אחד לשחרית ולמוסף כתר יתנו לך המוני מעלה וקבוצי מטה יחד כלם קדושה לך ישלשו כמה שנאמר על ידי נביאך. ובסדורי הספרדים ואבודרהם כתר יתנו לך ה' אלהינו מלאכים המוני מעלה עם עמך ישראל קבוצי מטה יחד כלם קדושה לך ישלשו כדבר האמור על יד נביאך. וכ"ה נוסח התימנים אלא שהם מסיימין וכן כתוב על יד נביאך. ובמחזור רומא כמו בסדור רב עמרם בשני שנוים קטנים — עם קבוצי וגו' על יד נביאך. ובסדור [illegible] כמו בכל סדורי הספרדים אלא שמוסיפים אחר ישלשו ושבחך בכל יום תמיד יחדשו כדבר וגו': כבודו. נוסח בני רומא שוה לנוסח אשכנז, וכ"ה במחזור ויטרי. ונוסח הספרדים ואבודרהם כבודו מלא עולם ומשרתיו שואלים איה מקום כבודו להעריצו לעמתם משבחים ואומרים, וכ"ה נוסח הרמב"ם אלא שהוא מוסיף וגדלו כמו"ש בשחרית. ובנוסח התימנים כבודו והדרו מלא העולם כלו ומשרתיו שואלים וגו' כבודו משבחים ואומרים. ועי' ספרא ריש ויקרא פסוק מאהל מועד ובשמות רבה סו"פ כ"ג ובפסיקתא רבתי פרשה כ' פיסקא מתן תורה: ממקומו הוא יפן ברחמים. עי' תוס' ע"ז (ג' ע"ב) ד"ה שניות. נוסח מחזור ויטרי שוה

בתפלות של שבת „ממקומו תופיע" בשבת כל זה וגם נעריצך. אבל בתוקף פ' שלישית פסוק ג' שבחות נקדישך ונעריצך והיא קדושה מוסף של ספרדים וכן גם נוסח הרמב"ם ז"ל בתשובתו (מהד וקניס דף 75 [illegible]) וכן נראה מהכתוב (ישעיה כט, כג) והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו. וכן נוסח הספרדים כיוצר נאל ומקדישים ומעריצים (ולא כנוסח אשכנז שיח ומעריצים ומקדישים). והקליר בחזרת למוסף ב' מקלים שסמכו תקדישך קדוש, ובחזרת למוסף ערבת חודש שסמכו תעריצך קדוש. ומה נראה שמנהג הקליר היה שסמכו בקדושת מוסף נעריצך ונקדישך ולא כתר. כנוסח ספרד.

תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: קהל שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד: חזן הוּא אֱלֹהֵינוּ. הוּא אָבִינוּ. הוּא מַלְכֵּנוּ. הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ. וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל־חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

עץ יוסף

אהבה שהגיעו של אברהם לפני מלך. מלאכים ההם רואים אותו שהוא בכעס על בניו מה הן עושין נופלין על פניהם ואומרים כתר כתר יוצר בראשית סלה סלה אביר יעקב מחל מחל קדוש ישראל. אתה מלך הרא מלך יקר מלך נכבד למה לך איבה עם זרע אברהם למה לך התחרות עם זרע יצחק למה לך קנאה עם זרע יעקב. על כן אנו אומרים בקדושה תפלה זו (כ"ב). ממקומו הוא יפן ברחמים. על דרך הכתוב כי הנה ה' יוצא ממקומו. יצא ממדת הדין ובא למדת רחמים: הוא אלהינו. אין אחר מלבדו וכבודו לאחר לא יתן: הוא אבינו. שהולידנו ונשא אותנו כאב. כאשר ישא האב את בנו: הוא מלכנו. הממליך מלכים ומושל עליהם שנאמר ה' ימלוך לעולם ועד: הוא מושיענו. עם נושע בה'. כאשר הושיענו מכל הקמים עלינו: והוא ישמיענו ברחמיו שנית. שנא' וברחמים גדולים אקבצך. וכתיב יוסיף אדני שנית ידו וגו': לעיני כל חי. ע"ש חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים: להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם. כתב האבודרהם ז"ל ומה שנהגו לומר קדושה רבה מפני שיש בה תחלת ק"ש וסופה. שאנו אומרים בה שמע ישראל ה' א' ובסופה להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם. והטעם לפי שגזרו (ובלבוש סי' תכ"ה אי' שגזר יוזגרד מלך פרס) על ישראל שלא לקרות ק"ש. תקנו שיהיו אומרו ע"ך בהבלעה שעומדים בכל

ענף יוסף

הגהה (האלי"ה ז"ל): שמע ישראל ה'. האלי"ה ז"ל מוסיף על קבלת מסירת נפש בפסוק זה בקדושה כמו בק"ש: יאמר ה' אחד הוא אלהינו ה' ולא כמו בסידורים נוסח ב' פעמים אחד (כמני כהלי"ה ז"ל והגר"א):

חבר שלום

דליכא לפני ג' שעות ראשונות יושב הקב"ה ועוסק בתורה שליש יושב ודן וכיון שרואה שהעולם מתחייב בדין עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים. זהו ממקומו של כסא הדין יפן ברחמים ליושב על כסא רחמים:

עיון תפלה

הקב"ה ואחד מהמלאכים מעריצים ומקדישים את שמו הגדול זה קורא וזה עונה ואומרים קדוש וכו' והחיות עומדות אצל כסאו ואינן יודעות מקום כבודו עונות ואומרות בכל מקום שכבודו שם ברוך כבוד ה' ממקומו וישראל גוי אחד בארץ הם מיחדים שמו תמיד בכל יום שנים ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד והוא משיב לעמו ישראל אני ה' אלהיכם המציל אתכם מכל צרות, ע"כ. ולפי מה שהראיתי בתקון תפלה לברכות באחר היסקא לעולם יהא אדם שמקור הק"ש של הקדושה הזאת נתקן בימי רבנן סבוראי, נ"ל שהמאמר הזה בפרק דר"א הוסף נ"כ בימי רבנן סבוראי, ובפרט מן וישראל גוי אחד עד סוף הכל נראה שהוא לשון מאוחר. ולהקדים את שהתקנה הזאת לימי גזירה השמד ממה שהביאו בתוספתא דברכות (פ"ב סי"ג) שר"מ קרא ק"ש ולא השמיע לאזנו מפני שהדור אחד שהיה עומד על הפתח אמרו לו אין שעת הסכנה ר"ל, וגר"ב ל"ג ע"כ בשעת השמד שם וסירתו במחזור ויטרי דף שס"ם ובתוס' ר"ה שם שגזרו על ישראל שלא לקרות ק"ש ומארבים להם כל זמן תפלת השחר עד שש שעות, עכ"ל, ולפי ע"ש זה היתה המוספות (תוספתא י"ג פ"ם) ד"ה תני ברי אלעזר הקליר מחבר הפיוט והיות אמר הנה מחוברת בקדושת מוסף ליום ה' דר"ה היה אלא (ראה מה שכתבתי בספרו לשמוע שמרם ברכות ק"ש ואלה), זה רחוק בעיני ואף אפשר לומר כן, כי גזרת השמד אחרי כרישות ביותר היתה כללית של כל השנה כלן ומה יושיעו הפסוקים בתקנה פרטית? ואלו תקנו לא ... כזאת היתה מכרת בתלמוד כמו שמכירים התקנה שהקדישה בנ"ל. ומה שהביא רנ"ם שקדושה זאת מכרת במס' סופרים פט"ו סי"ב כבר כתבתי מזה בקדושה של במוסף תפלה בר"ס נקרא את שמך, ועי' באור זרוע חלק שני הלכות שבת סי' ל' מה שכתב בזה:

תקון תפלה

שוה לנוסח אשכנז, אלא שהוא מוסיף תיבת על, ויחון על עם. ובמחזור רומא בְּמקומו יפן לעמו המיחדים את שמו ערב ובקר תמיד בכל יום פעמים באהבה ואומרים. ובסדורי הספרדים ממקומו הוא יפן ברחמיו לעמו היחדים וגו' תמיד אומרים פעמים באהבה. ובסדור מנהג כפא וקראסוב ממקומו הוא יפן ברחמיו לעמו היחידים שמו ערב ובקר פעמים באהבה בכל יום אומרים שמע וגו' ה' אחד להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם אמת ובדברי קדשך וגו'. ובסדור רב עמרם פעמים אומרים שמע ישראל וגו' ה' אחד, ויש אומרים להיות לכם לאלהים אני ה' אלהיכם אמת, לדוד ודוד וגו', עכ"ל: פעמים באהבה. צריכים להפסיק מעט בין שתי התיבות האלה: הוא אלהינו. במחזור ויטרי אחד הוא אלהינו וגו' הוא

חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: קהל יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:)

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:)

לשבת

תִּכַּנְתָּ שַׁבָּת רָצִיתָ קָרְבְּנוֹתֶיהָ. צִוִּיתָ

פרושיה

לשבת ראש חודש

אַתָּה יָצַרְתָּ עוֹלָמְךָ מִקֶּדֶם. כִּלִּיתָ מְלַאכְתְּךָ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי.

אהבת

עץ יוסף

לשבת

תפלה שחרית בין בחול בין בשבת ובשבת עונין אחריו כדי לצאת ידי חובת ק"ש (ובקשו רחמים ובא המין ובלא יתעדר בבית הכנסת. כן הוא בלבוש שם) ובטלו הגזירה. וכשנתבטלה הגזירה בטלו לומר כן בכל התפלות ותקנו לאמרה בתפלת מוסף משני דברים. האחד משני שאין בתפלת מוסף ק"ש. והשני כדי שיתפרסם הנס לדורות ולהודות לשם ית' על בטול הגזירה. כך כתבו הגאונים. והיינו בשבת ולפיכך לא תקנוה בר"ח שאין שם כ"כ רוב עם כבשבת כמו בשבת וי"ט וליכא פרסומי ניסא כל כך עכ"ל: תכנת שבת. תכנת לשון סדור. כלומר סדרת שבת: רצית קרבנותיה. פי' אע"פ שיש בסדרת

לשבת ר"ח

מקדם. פי' קדם שנבראו מזה. וע"ש מקדמי ארץ: כלית מלאכתך ביום השביעי. ע"ש ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וגו': א) בחרת בנו

א) כ"ה הנוסחא בסדורי כ"י בחרת בנו מכל האומות, וכן גרסת רב עמרם והרמב"ם ובני ספרד.

ענף יוסף

כתב הטור והלבוש הכונה שבת מיוסד על סדר אלפא ביתא של תשר"ק על שם הגאולה. תשר"ק על שם מה שכתוב (זכרי' י, ח) אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים. ובפ"ק ע"פ יפשו הסרים שנים. ולף ובף אחד הוא. נמצא כ"ב וסיום לכם לבנך. ופתח ו' י"ב יצו ואנשם אחד לעבדו. כי אין במנין ילדו אלו ה"ז. והדל"ת כ"א יבא נוסף ויכלו עליו חברים. וכן הוספות מנצפ"ך שבו טלה פ"ע בגאולה כדאי' בסדר"א וברבה ובתנחומא. ותמוה שבגאולה פתיחה לביום בגות שבת מנח' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכתיב בתריה והביאותים אל הר קדשי. לכן תקנו אלה השפעים בשבת:

דובר שלום

אתה יצרת וכו'. ט"ז אין ישנן לשון שלום שבולתו עד אשר גמר מלאכתו. אך הסדו"ם נגלי לפניו שרת פעולתו קודם התחלת פעולה חסדיו. זהו אתה יצרת עולמך בעלם כמו בבית מקדם קודם שבכלה הסולם, ואח"כ כלית מלאכתך ביום השביעי לשעלות שרת כסולם פעולה

עיון תפלה

לשבת

צוית פרושיה. נגד השנה תדרי שמלאכה אותם המפורשים בתורה שבכתב, והכמים פרשו אותם מפי השמועה, ממה שלויה למרע"ה כשל פה: פה

לשבת ר"ח

אתה יצרת עולמך מקדם. פירוש מקדם מתחלת, בב"ר פ"א סי' ט' פילוסופי אחד שאל את רבן גמליאל א"ל צייר גדול הוא אלהיכם אלא שמצא סממנים טובים שהם מסייעים אותו — תהו ובהו וחשך ורוח ומים ותהומות, א"ל תיפח רוחיה דההוא גברא בכלהו כתיב בהו בריאה וכו', לפיכך תקנו לומר אתה יצרת עולמך מקדם מתחלתו, ראשית שמתהום מגלי טוה חומר קדום. ומה שתקנו להזכיר יצירת העולם בראש חדש, לפי שבר"ח הכל מסתכלין בלבנה, ובימי קדם החזיקו עובדי האלילים את הלבנה לאלהים שהיה לה חלק ביצירת העולם, לפיכך אנו אומרים כי רק אתה לבדך יצרת עולמך ואין לאחרים חלק בו (תוס' כורתה תוספת גלות הגוף על הגוף שהכל בשעה לעלול אחרים, שהורה והמלאכים לשם' מלבי"ם ויקרא פי' קנ"ה ותנ"ע פי' פ"ז). ולפי שכל העולם כלו נשתכלל עד השבת לפיכך אומרים זה בר"ח שחל להיות בשבת: כלית מלאכתך. כמו שנאמר (בראשית ב, ב) ויכל אלהים

תקון תפלה

והוא מושיענו והוא יושיע את שאריתנו והוא יושיענו בארץ זבת חלב ודבש וישמיענו

לשבת

פְּרוּשֶׁיהָ עִם סִדּוּרֵי נְסָכֶיהָ. מְעַנְּגֶיהָ לְעוֹלָם כָּבוֹד יִנְחָלוּ.

לשבת ראש חודש

אַהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ

בְּמִצְוֹתֶיךָ

עץ יוסף

לשבת

קרבנותיה חלול שבת אעפ"כ רצית בהן טוב ולטע׳. ואמר בסוף הסיום ותצונו ה׳ אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי. וחובת כראוי לכאורה מיותר׳. ויבואר ע"פ מה דכתי׳ ביחזקאל (כב, ח) קדשי בזית ואת שבתותי חללת. והמיכה ביזת קדשים לחלול שבת הוא ע"פ מאי דאי׳ בב"ר פ׳ כ"ח שדבור זכור את יום השבת לקדשו ודבור וביום השבת שני כבשים בני שנה אמרן הקב"ה בבת אחת. ור"ל אע"פ שאסר הקב"ה לעשות מלאכה בשבת התיר להקריב קרבנות

לשבת ר"ח

בנו. ע"ש ויבחר בהם: אהבת אותנו. ע"ש ואהבת עולם אהבתיך. וע"ש כי מאהבת ה׳ אתכם: ורצית בנו. ע"ש כי רוצה ה׳ בעמו: ורוממתנו מכל הלשונות. ע"ש רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה. והוא מלשון ידעתיך בשם. ואמר לשון רוממות ע"ש תרוממנה קרנות צדיק. ואמר מכל הלשונות ע"ש מכל לשונות הגוים: וקדשתנו במצותיך. כי בעשיית המצוה מקדש הנשמה ומלבישה

באור

של שבת. אך זהו אם מקריבים הקרבנות בקדושה ובטהרה כדת אז אינו חלול שבת. אבל אם מבזים הקרבנות אז הוא חלול שבת. וזהו (את) קדשי בזית וא"כ ואת שבתותי חללת. וזהו שאמר תכנת שבת רצית קרבנותיה כנ"ל. או מפני נלוו עליה כדאמר במדרש הנ"ל שכשאמר הקב"ה זכור כו׳ אמר וביום השבת כו׳ ותצונו ה׳ אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי בקדושה ובטהרה דוקא שאל"כ הוי חלול שבת. והאבודרהם והכ"ב פירשו רצית קרבנותיה שאין בהן שעיר חטאת. וזה כדי שלא להזכיר שום רמז עון. עוד כתב הלבוש וי"מ רצית קרבנותיה ר"ל רצית שום קרבן אע"פ כבר עלה שבת. ומיום השמיני והלאה ירצה ואין שמיני בלא שבת: צוית פרושיה עם סדורי נסכיה. י"מ ע"ש צו את בני ישראל השם מפורש קרבן שבת. גוית קרבנות המפורשים גם עם סדרי מערכות של לחם הפנים. שם המערכת מתרגמינן עית סדרין. נסכיה מלשון קשות הנסך אשר יוסך (לוט): מענגיה לעולם כבוד ינחלו. פירש הרוקח כל המענג שבת זוכה לנחלה בלי מצרים. ורמז מיוסף מוקיר שבתא. ועוד שבת אומר לו עלי

דובר שלום

שולם מקדש: אהבת אותנו וכו׳. גדלי האהבה עלמה שמה. אהבה פנימית כאהבת הקרובים. אהבה רצונית מלך אינו שוין הלוי לפניו. אהבה בחירים אף שאינו טוב מלך שלמו שבת זה שוא יותר השגן מן השמות ממנו. זה אהבת אותנו אהבה פנימית כבנים למקום. רצית בנו אהבה רצונית. ורוממתנו מכבחירה נגד עלמנו. זהו וקדשתנו במצותיך. שמלך שקדשה מתאמרים לבקב"ה. שהוא קדוש ושמו קדושים. וקדשנו מלכנו למצותך מלך שלטן. ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת מלך הבחירים. וזהו שוה המבילתא ר׳ חנינא בן אנטיגנוס אומר והלא כבר הכתבתי אם נכרים יולד אם אני ישראל שבת לרחם. זהו שבהם שישראל הם שמם גדם. שאין

עיון תפלה

לשבת

עם סדורי נסכיה. פירש במחזור ויטרי סי׳ קנ"ח עשות סדור לחם הפנים, ולשון נסכיה שייך נ"ל בסלתות כדאמר במנחות פ"ב (מנחות לא דתנן הסם פ"ו ע"ב סובה מחבל את הנסכים ומקדשו בכלי ומלגו היין והסלת בכלל הנסכים, ועי׳ תוס׳ יו"ט שם בפרק ב׳ משנה ד׳ ד"ה בומת.

לשבת ר"ח

ביום השביעי מלאכתו אשר עשה: אהבת אותנו. כמו שנאמר (ריש מלאכי) אהבתי אתכם אמר ה׳: ורצית בנו. כמו שנאמר (תהלים קמט, ד) כי רוצה ה׳ בעמו: ורוממתנו מכל הלשונות. כמו שנאמר (דברים כו, יט) ולתתך עליון על כל הגוים.

ולשומה

ולשון הרמב"ם בפרק ב׳ מהלכות מעשה הקרבנות שלכם א׳ היין והסלת שמביאין עם הקרבן הם הנקראים נסכים והסלת לבדה נקראת מנחת נסכים) ומזכיר סדור שלחם של פנים הם שפירש כמו שאמר בסוף תמיד (ל"ז ב׳) כלוט בסדורו: מענגיה לעולם כבוד ינחלו. מסר ע

תקון תפלה

הי׳ אני ה׳ אלהיכם אדיר אדירנו ה׳ אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ כאמור והיה ה׳ למלך על כל הארץ וגו׳ ושמו אחד ובדברי קדשך וגו׳. ובמחזור הוא אחד אלהינו הוא אבינו וגו׳ הוא ישביענו וגו׳. ובמחזורי הספרדים הוא אלהינו וגו׳ הוא מושיענו

הוא יושיענו ויגאלנו שנית וישמיענו ברחמיו לעיני כל חי לאמר הן גאלתי אתכם אחרית כבראשית (אין זה פסוק בתנ"ך, והגאון חיד"א ז"ל בגדול קדושים על התורה סוף פ׳ בהר סיני כתב „דכתיב הן גאלתי אתכם אחרית כבראשית" עלת „דכתיב" כתבין חכמים על פסוק וחסרתו לקה ומשה

מנחות

לשבת

טועמיה חיים זכו. וגם האוהבים דבריה גדלה בחרו.

לשבת ראש חודש

במצותיך וקרבתנו מלכנו לעבודתך. ושמך הגדול והקדוש עלינו

עץ יוסף

לשבת

ואמי פורס: טועמיה חיים וכו. פי' ככ"נ שמאוס לטעום תבשילי שבת בערב שבת כדי לתקנם כהוגן ויהיו נאכלים לתאום: וגם האוהבים דבריה. אלו עיולות שבת וד' רצויותיו. והלבוש פי' מענגים לעולם כבוד ינחלו פ"ס כאגדה דבאחי לגני בזכות ג' דברים ישראל מתענים לפני הקב"ה ואחד מהם בזכות שבת דכתיב אז תתענג על ה'. טועמיה חיים וכו. ר"ע

לשבת ר"ח

נאור חדש. שבאותו הלבוש תהלנה ע"ע שתחתון (ר"ח): וקרבתנו מלכנו לעבודתך. פי' לשמוע מתן תורה. ואמר וקרבתנו ע"ס ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בוער באש ותקרבון אלי וגו': ושמך הגדול. ע"ם וגדול שמך בגבורה: והקדוש. ע"ם והאל הקדוש נקדש בצדקה:

פניט

שמכנדים אותם במיני מאכל ומטעמים חיים זכו. והגר"א פי' בישעיה (פי' א' יב) וז"ל שמחוייבים לענג את השבת במאכל ובמשתה ולכבדו בכסות נקיה ושתהיה טונתו לשם שבת ולא להנאת עצמו. ע"ז אמר וקראת לשבת עונג לשבת דייקא. וכן אמה כל המענג את השבת. וכן סדרו לנו בתפלה מענגיה לעולם כבוד ינחלו. מענגיה דייקא היינו הנשמה היתרה שבכין לה המשמרין את השבת כדת עכ"ל. טועמיה חיים זכו. יפהר ע"ם פ"ם ריב"ח לקיסר תבלין יש לנו ושבת שמו. וא"ל תן לי סימנה ס'. א"ל כל המשמר את השבת כו'. וכתב הגר"א בישעיה (שם) וז"ל פר"ע בריב"ח אמר לקיסר שמועלת לנו הכונה שאנו מענגים לשם שבת. וא"ל הקיסר תן לי סימנה ר"ל שילמד אותו הכונה ויזכה גם הוא למעלה הזאת עכ"ל. ע"ז השיב ריב"ח כל המשמר את השבת כו' הייט שאין הכונה מועלת אלא למשמרין את השבת כדת שכין לנשמה יתרה ששסות מור עובר על כסות המענג את השבת ע"כ ריח נודף עכ"ל וז"ם טועמיה הייט שטועמים טעם טוב בשבת חיים זכו לנשמה יתרה וכו. דבלא נשמה יתרה לא יטעמו טעם יותר

ערב

דובר שלום

שמכבדים כמשפיהם לאהבה רצויה ובחירה או שני מכבד לשם אהבה שמצוים שאני כאת לישראל לאות אותם אהבם

עיון תפלה

לשבת

שמקראות (ישעיה נח, יג—יד) וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אביך: טועמיה. עפ"י שם והאכלתיך: וגם האוהבים דבריה. עפ"י שם ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול: גדולה בחרו. על שם שכתוב שם והרכבתיך על במתי ארץ (סנהדרין ר"ו): טועמיה חיים וכו. לשון המחזור ויטרי "הנה כל המופס תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו, ובירושלמי אמרו ששמה אלא יכעס על בני ביתו מפני שקדוח תבשילו" עכ"ל, ונשלמו ממני מקומות

לשבת ר"ח

ולשונות שם גוים כמו שנאמר (ישעיה סו, יח) הגוים והלשונות: וקדשתנו במצותיך. שנאמר (ויקרא כב, לא (לב)) ושמרתם מצותי וגו' אני ה' מקדשכם: וקרבתנו מלכנו לעבודתך. שהקרבתנו לפני הר סיני לקבל תורתך, ונאמר (שמות ג, יב) בהוציאך וגו' תעבדון את האלהים על ההר הזה. ובלשון הזה משמע שהים וקרבנו מלכנו לעבודתך: ושמך וגו' עלינו קראת. כמו שנאמר

ימצים

שמאמרים אלה. ובספני הלכה סי' ס"ב ונחמן

תקון תפלה

מנוסח הקדושה) להיות לכם וגו'. ובמגודרתם אחד והוא אלהינו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו הוא יגאלנו הוא ישמיענו ברחמיו שנית לעיני כל חי הן גאלתי אתכם אחרית כראשית להיות לכם וגו'. — והקדושה הזאת הנקראת בפי הראשונים קדושה רבא ובזהר פרשת ויקהל דף צ"ב קדושה עלאה יש בה ענין קריאת שמע קטנה ועי' בעץ יוסף מה שכתב בשם אבודרהם ומה שכתבו כו' וגם מזה משמע שהתקנה הזאת היתה בימי גזרת איזדגרד השני מלך פרס אחר התרות התלמוד, שאז בגזרת קרח גם גזלה אשר

בטלה את הגזרה, כמבואר לעיל בתקון תפלה לברכות השחר בר"ת לעולם יהא אדם בשם רב שרירא גאון, אבל בימי שלטי השחר לא טלינו שום גם בלתי ענין בבטול השחר אלא עולם כמנהגו היה נוהג והולך, כי האדריאנוס שהיק מפוא פת ואנטונינוס פיוס חשוב ממנו עלה על כסא רומא ומבטלא בטלו הגזרות:

טועמיה גו', נוסח מחזור ויטרי שוה לנוסחתנו. ובנוסח רב עמרם—טועמיה א) זכו לסו

א) נמצא רע"ג לי' ס' מסדר ששמחה מוטעמיה חיים זו, ומה ש... קריאה בגל מקן כמלה.

לשבת

אז מסיני נצטוו עליה. ותצונו יהוה אלהינו. להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי: יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו

ואלהי

לשבת ראש חודש

עלינו קראת: ותתן לנו יהוה אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה: ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו. חרבה עירנו ושמם בית מקדשנו.

תלח

עץ יוסף

לשבת

הרב וטוב מנהג: וגם שהוסיפו דברים גדולה כאלו יבואר פ"ח מה שכתב בשם הגר"א ז"ל שיזהר בדבור בדבר שאסור. וגם בדברי הרשות כמו בדברים בטלים יזהר ג"כ כמ"ש שלא יהא דבורך בשבת כדבורך בחול שבח"ל. אך בדבור של שבת הוא דברי תורה כדאי' בא"ח בשם המדרש: אז מסיני נצטוו עליה. הטעם שירה אז מסיני קודם שבאו ישראל לסיני דהיינו במרה נצטוו עליה. ומליץ או לשון הקדמה קודם משעליו מאז. והכלנו שירה אז מסיני כו' שאע"פ שבת מתן במרה לא נצטוו על קרבנותיה אלא עד סיני: כראוי. משל למלך שזמן מטרוניתו ונתן לה שני תכשיטין. כשרצה לאכול אמרה לו מטרוניתו אתה לשמוע מה תאכל. אמר לה די לי במה שאכלתם ב' תכשיטין. כך הקב"ה האכיל לישראל לחם משנה

ולא

לשבת ר"ח

עלינו קראת. ע"ש וסמך עלינו נקרא (ירמיה יד, ט). אי נמי ששמו אל משותף בשם ישראל. וגם כן בכל השמות הראשונים המשמעוני ה"א ברא"ש וי"ו"ד בסוף: ותתן לנו ה' אלהינו באהבה. פעס"ב מאהבת ה' אותם: שבתות למנוחה. שנאמר ראו כי ה' נתן לכם (את) השבת. וכתיב וינח ביום השביעי. ואיתא בילקוט וכי יש לפניו יגיעה. והלא כבר נאמר כו' ומה ת"ל וינח ביום השביעי. אלא כביכול שכתיב על עצמו כו'. והרי דברים ק"ו אם מי שאין לפניו יגיעה שכתיב על עצמו שברא עולמו בששת ימים ונח ביום השביעי. אדם שכתוב בו אדם לעמל יולד עאכ"ו: וראשי חדשים לכפרה. כמו שפירשנו בזמן כפרה לכל תולדותם: ולפי שחטאנו כו'. חרבה עירנו. ע"ש ועריהם יהיו חרבה: ושמם

בית

דובר שלום

מנחם: ולפי שחטאנו לפניך כו'. בנוסח שתקנו אנשי כנסת הגדולה שהיו בגלוי לפניו ית' מקק אותו הסדר עשי' אז כמה שחוקקים. וסדור אנשי כנסת הגדולה אחריהם יהיו מוכרים במשפטיהם כי אז לא היה מקום למוסד"ד לשתבינו

עיון תפלה

לשבת

רבותי הי' י"ו כתבו טועמיה חיים זכו והמכבדים אותה במיני מאכל והטעמים וכו': אז מסיני נצטוו עליה. אע"פ שבמרה נצטוו על השבת כדאמרינן (סנהדרין דף נ"ו), עקר מצותה מתן בסיני דהיינו כללותיה ופרטיה ודקדוקיה. ובסדורי הספרדים נוסחים אז מסיני נצטוו צוויי פעולה כראוי כדי לאחוז בר"ח אחיזות מנוס"ב, והטעם במה שאמרו כראוי נפי נראה זאת שבמרה נצטוו עליה בכלל ובסיני כשתכללם פרטי' הם כל פרטי צוויי שעליה: ותצונו וגו' מוסף שבת כראוי. כתבו רבותינו בעלי

התוספות

לשבת ר"ח

(ירמיה יד, ט) וסמך עלינו נקרא. ומן אהבת אותנו עד ותתן לנו לקוח מתפלת יו"ט: וראשי חדשים לכפרה. וכן במוסף לר"ח שנחול ראשי חדשים וגו' זמן כפרה. גם שעירי הרגלים וגם שעיר של ר"ח כלם באים לכפר על טומאת מקדש וקדשיו כדתנן בריש שבועות, אבל לשעיר של ר"ח עוד כפרה מיוחדת כדאמרינן (חולין ס' ע"ב) מה נשתנה שעיר של ר"ח שנאמר בו לחטאת לה'. אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח, והם לפני זה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי (כנ"ל ולא עלי) שמיעטתי את הירח. כלומר אתם בית ישראל הביאו עליכם כפרה מה שהכרחתם אותי בעונותיכם להסתיר את הירח במיעוטו, כי אלו זכיתם כבר היתה לכם גאולת עולם וקיימתי בכם מה שכתוב (ישעיה ל, כו) והיה אור הלבנה כאור החמה וגו' ביום חבוש ה' את שבר עמו, ולא היו אז ראשי חדשים בעולם בהתמלאת פגימת הלבנה, כי פגימת הלבנה באה מחמת שאין לה אור עצמי רק מה שמקבלת מן השמש, וכשהשמש והירח מקבילים ושם רגע המברך אין עם הירח נראה כלום, לפי שפניה המוארים למעלה כלפי השמש ופניה האפלים לנכח פניו, ובהתחלת להתפרד משם מן השמש ופניה המוארים מתחילים לנטות למטה כלפי הארץ אז שוה רגע שנולד שהמאור לראותם, ולא הוא ראש חדש, אבל לעתיד לבוא כשיהיה לה אור עצמי כאור החמה לא תהיה עוד לפגום ולא יתפרדו עוד לראשי חדשים, לפיכך צריכים ישראל לכפרה על שהחטאים את הגאולה וגורמים להקב"ה מלהאריך ימי פגימתה של לבנה: ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו

תקון תפלה

(נראה בעיני דר"ם הוא ר' מרדכי אהרן הוריה ?) וגם האחרונים וגו' אז מסיני נצטוו עליה

הורינו

לשבת

וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ. וְתִטָּעֵנוּ

לשבת ראש חודש

וְגָלָה יְקָרֵנוּ. וְנִטַּל כָּבוֹד מִבֵּית חַיֵּינוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת

חובותינו

עץ יוסף

לשבת

ולא תבא לשלמו אלא לחם מבנה שר כנשים ובני מפרוסים (כל טו): יהי רצון ה' שתעלם בשמחה לארצם. ולא כמש"א בבכי יבאו ובתחנונים אובילם: ותטענו בגבולנו

לשבת ר"ח

בית מקדשנו. ע"ש והשמותי את מקדשיכם: וגלה יקרנו. ע"ש גלה כבוד מישראל: מבית חיינו. מארץ ישראל שנקראת ארץ החיים ע"ש שמחיה

דובר שלום

לשבת

ותטענו בגבולנו. ע"ד שנאמר תבאמו ותטעמו ואיתא במכילתא ותטעמו ככרם זה שאין נטוע שורות [שורות] שנא' תפלה קודמה עד פאת ימה יהודה אחד דן א' וכו' שלעתיד שהיה נחלקת נקובה ככרם שורות שורות: תמידים

לשבת ר"ח

העיר והמקדש. למען לא יקבלו דור שאחריהם עונש החורבן בחנם. אך לפי שהיה גלוי לפניו ית' דלא אכשר דרי. וכאשר בבא, לכן החריב המקדש. וזו ולפי שחטאו לפניך אנחנו ואבותינו. שהיה גלוי לפניך שגם אנחנו חטאנו לפניך כאבותינו לכן חרבה עירנו בעון אבותינו.

ושמם בית מקדשנו היינו חורבן בהמ"ק. וגלה יקרנו היינו גלות השכינה. ונטל כבוד מבית חיינו. בהשפעת השפע לגלגלי חיינו היינו דרך כבוד לא דרך בזיון ממקום לגורים בזוים ושפלים:

עיון תפלה

לשבת

בתוספות בפירושם על התורה פרשת פינחס על פסוק וביום השבת „איתא במדרש שוחר טוב בכל המוספים לא תמצא מוסף מוטעם כשבת וע"ז קראה השבת תגר לפני הקב"ה ואמר לה הקב"ה שזהו קרבן מוסף שלאי לך לפי שכל מעשיך כפולים, שיר כפול שנאמר מזמור שיר ליום השבת, ענג כפול שנאמר וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד, ענש כפול שנאמר מחלליה מות יומת, לחם כפול שנאמר לקטו לחם משנה, לפיכך ראוי לקרבן שלך להיות כפול. וזהו שאנו אומרים במוסף של שבת להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי וכו' וזהו וביום השבת שני כבשים" עכ"ל:

לשבת ר"ח

חרבה עירנו. כמו שנאמר (דניאל ט, טז) כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה. ואף על פי שאנחנו לא החרבנו את המקדש בשעותינו? כבר אמרו רבותינו במדרש תהלים פרשה קל"ז ללמדך שכל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו מעלה עליו כאלו החריבו: וגלה יקרנו. עפ"ה (ש"א ד, כא כב) גלה כבוד מישראל: [ונטל]. כן צריך להנקד מנסטל, ופירושו ונלקח, וכ"ה בסדור דסוס סרלג משנת רס"ו: מבית חיינו. וכ"ה לעיל בברכות ההפטרה רחם על ציון כי היא בית חיינו עי' מש"ש, וכלשון הזה בזוה"ק פרשה י"ט סי' ס' אם שרשנו מבית חיינו ומבית קדשנו ותפארתנו וכו':

בנית

תקון תפלה

וצויתנו ה' אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעלנו בשמחה לארצנו וגו' כהלכתם ומוסף יום המנוח הזה נעשה וגו'. וגם במחזור ויטרי מסיים את מוסף יום המנוח הזה נעשה וגו'. ובסדור הרמב"ם לא נזכר תכנת שבת כלל רק נוסח זה, למשה צוית על הר סיני מצות שבת שמור וזכור (הקדים לא תעשה לעשה, וכן עשה הר"ש אלקבץ בשיר לכה דודי שמור וזכור בדבור אחד, הפך מסדר המקראות ומלשון הברייתא (שבועות כ' ע"ב), משום שנאמר (תהלים לד, טו) סור מרע ועשה טוב) ובו צויתנו ה' אלהינו (תחר על הר סיני, אבודרהם) להקריב לך קרבן מוסף כראוי יר"מ ה' אלהינו שתעלנו לארצנו וגו' על ידי משה עבדך, לא נתתו (אלהינו) [מלכנו] לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי (פסילים) [אלילים] גם במנוחתו לא ישכנו ערלים לבית ישראל

נתתו זרע ישרון אשר בם בחרת חמדת ימים אותו קראת, אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא וגו'. וכ"ה נוסח התימנים ואבודרהם בשנויים קטנים, ואינם מזכירים קרבן של שבת כלל (משום דסברי כרב הגאל בר"ה ל"ח א' וכדפרש"י שם, ועיי"ש בתוס'), ושניהם מקדימין זכור לשמור. ונוסח בני רומא שוה לנוסח האשכנזים בשנוים קטנים — ובכן יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו לארצנו וגו' ומוסף יום השבת הזה וגו'. ובסדורי הספרדים נכנסו שתי הנוסחאות, ובשתיהן מזכירים פסוקי קרבן שבת, ועי' בשבלי הלקט השלם סי' ר"צ תשובת רש"י ז"ל „ששמעתי מפי אותו צדיק ר' מאיר בר' יצחק זצ"ל שמסדרין פסוק המוסף" עיי"ש. וכתב רש"י ז"ל בפרדס הגדול פירוש תפלות סי' ד' „כתנו חשם לומר ומוספים כהלכתם ומוסף יום פלוני הזה נעשה ונקריב, ואין ראוי לומר הזה דאם סקום להתפלל הזה, כבר היום הזה לא הקרבנו.

אלא

לשבת

בִּגְבוּלֵנוּ. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת־מוּסַף יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה. כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ. כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ

לשבת ראש חודש

חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ. בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו. מִפְּנֵי הַיָּד הַשְּׁלוּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתַּעֲלֵנוּ בְשִׂמְחָה לְאַרְצֵנוּ. וְתִטָּעֵנוּ בִּגְבוּלֵנוּ. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. תְּמִידִים כְּסִדְרָם. וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת־מוּסְפֵי יוֹם

עץ יוסף

לשבת

בגבולנו. כמש"א ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו: ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו. בפועל ממש: כמצות רצונך. היינו בית המקדש קיים ונעשה בפועל ממש. משא"כ עכשיו כי שיח שפתותינו תחת קרבנותינו. ואמר כמצות רצונך ע"ש נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני בלי נתינת טעם למצותיו. כי אינו אלא גזירת מלך על עבדיו: וביום

לשבת ר"ח

שמתיה היום תחלה לימות המשיח: בבית בחירתך. ע"ש ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה להיות שמי שם עד עולם (דה"ב ז, טז): בבית הגדול. ע"ש גדול יהיה כבוד הבית הזה: והקדוש. ע"ש והקדשתי את הבית הזה להיות שמי שם עד עולם: שנקרא שמך עליו. ע"ש הבית הזה אשר נקרא שמי עליו: מפני היד השלוחה במקדשך. ע"ש שלחו באש מקדשך. ואמר לשון יד ע"ש ידו פרש צר וגו': שתעלנו כו'. ע"ש וקמה ונעלה אל המקום: ותטענו בגבולנו. ע"ש ותטעמו בהר נחלתך. וע"ש הכם נגוף שלם: תמידים כסדרם. פי' כסדר הכתובים בתורה: ומוספים כהלכתם. הכתובים

דובר שלום

תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. שינוי הלשון מבאר ביאורם דבא. דתמידין הן נגד תורה שבכתב. ומוספין הן נגד תורה שבע"פ. וא"מרו אין סדר למשנה לכן אמר תמידים כסדרם דתורה שבכתב הוא כסדר. אבל מוספים שהן תורה שבע"פ הם כהלכתם אבל לא כסדרם:

תקון תפלה

לשבת

ולא כך ראוי לומר ומוסף יום השבת ומוסף יום חג המצות ומוסף יום חג השבועות יום הזכרון יום הכפורים יום חג הסכות יום שמיני עצרת נעשה ונקריב ולא להזכיר הזה" על"ל. וגם בסדור רב עמרם בתפלת חג הסכות דף נ' ע"ב גורס „את מוסף יום חג הסכות את יום טוב מקרא קדש נעשה ונקריב וכו'" בלי תיבת הזה. אבל בכל הנוסחאות אשר ראיתי כלם גורסים הזה, ופלא שגם תלמידו רבינו שמחה או רבינו שמעיה במחזור ויטרי גורסים הזה: כמו שכתבת עלינו. בשבילנו כמו כתבו על היהודים (אסתר ח, ח) בשביל היהודים. או כמו שכתבת חובה עלינו, כמו הנה באתי במגלת ספר כתוב עלי (תהלים מ, ח):

עיון תפלה

לשבת ר"ח

בבית בחירתך. כמו שנאמר (דברים יב, יא) והיה המקום אשר יבחר ה', ובהגדה של פסח ולא בנה לנו את בית הבחירה דיינו, וכן נקרא ביהמ"ק בכמה מקומות בתלמוד: בבית וגו' שנקרא שמך עליו. כמו שנאמר (דה"ב ו, לג) כי שמך נקרא על הבית הזה, ונאמר (ירמיה ז, יא) הבית הזה אשר נקרא שמי עליו: שנשתלחה. כצ"ל וכ"ה בכל הסדורים הקדמונים; ומפעל הזה רגיל בלשון חכמים כמו נתגרשה נלקחה ונשתחרר העבד, נערה שנתפתתה, פסח ונתגלגל וחזר ונתפקח, ונתגברו רוב בלשונות, ומצא לחכמים גם בלשון מקרא ונתפשר ... (דברים כא, ח) תחת ונתכפר, והנה מדייק נשתנה (משלי כו, טו), ויש מדקדקים חדשים שגלחו יד והדפיסו השלוחה. והיד שנשתלחה הוא שהרגנו, כמו שנאמר (נחמיה יג, כא) יד אשלח בכם: ותטענו בגבולנו. עמ"ש (ש"ב ז, י) ונטעתיו ושכן תחתיו:

לשבת

בְּתוֹרָתֶךָ . עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ . מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :
וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת

לשבת ראש חודש

הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה . כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ . כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר :
וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ : עֹלַת

עץ יוסף

לשבת

וביום השבת שני כבשים. עלת שבת על עלת התמיד ונסכה הערכים: בשבתו. שבת בשבתה:

לשבת ר"ח

הכתובים בתורה: באהבה. ע"ש כי מאהבת ה' אתכם: כמצות רצונך. ע"ש כאשר צוך שכתוב בשבת. ואמר רצונך ע"ש שכתוב בקרבנות ולריח ניחח אשה לה' אלהים:

כמו שכתבת עלינו בתורתך. אמר לשון עלינו ע"ש זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל וגו': על ידי משה עבדך. ע"ש ומצות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך:
זס

עיון תפלה

ובתשובת רב צמח גאון המובאה בראקח סי' ס"ז נוסח אחר לשבת ור"ח, שבת קדשך לעמך נתת יום מנוחה לבחיריו, יר"מ ה' אלהינו שתעלנו לארצנו ותטענו וגו'. ובנוסח רב עמרם אתה יצרת וגו' השביעי בחרת בנו מכל האמות ורצית בנו מכל הלשונות ותתן לנו וגו' לכפרה יום רצון לכפר בעדנו למען נחדל מעשק ידינו (הלשון הזה בתפלת מעלה ניוה"כ) אבל משחטאנו לפניך ה' אלהינו חרבה עירנו ושמם מקדשנו וגו' לעשות לפניך את קרבנות חובותינו תמידים בבית בחירתך וגו' שנשתלחה במקדשך ובכן יר"מ ה' אלהינו שתעלנו לארצנו וגו' כהלכתם את מוספי שבת ור"ח הזה נעשה ונקריב לפניך כמצות וגו' משה עבדך כאמור וגו' והכרנו לפניך מוסף שבת נכיר לפניך מוסף ר"ח כאמור וגו' כהלכתם אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו וגו' קבעת או"א רצה נא במנוחתנו וגו'. ובמחזור ויטרי — השביעי בחרת בנו מכל האמות ורצית בנו וגו' לכפרה יום רצון לכפר בעדנו ולפי שחטאנו וגו' ושמם בית מקדשנו ונטל כבוד וגו' שנשתלחה וגו' את קרבנות תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם, את מוספי יום המנוח הזה ויום ראש החדש הזה נעשה וגו' ונסכה זה קרבן שבת וקרבן היום נאמר ובראשי וגו' כהלכתם אריא וכו'. ובסדור הגדול גרס"י ז"ל סי' ד' וכתניא רבתי סי' נ"ד נוסחו „מה שכתוב בפתורים בסדר תפלת המוסף של שבת וקרבן יום החדש יום חג פלוני נאמר אין לאוי לאומרו בתפלה כלל, לפי שדברי הסופר הם שבא להודיעך שקרבן זה ליום זה וקרבן ליום באחורת נאמר ונכתב קד" עכ"ל, וכ"כ בשבלי הלקט סי' ק"ס וכן כתב אבודרהם בסדר תפלת ר"ח דף פ"ג ע"ש שאין נכון לאמרו כי תוספת הוא. — ובסדורי התימנים אתה יצרת וגו' כלית מעשיך ביום השביעי ובחרת בנו מכל העמים ורצית בנו מכל הלשונות קדשתנו במצותיך וגו' ה' אלהינו שבתות למנוחה ויום ראש החדש הזה לכפר בעדנו ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחק מעל אדמתנו ואין אנו יכולים לעשות לפניך את קרבנות חובתנו יר"ם ה' אלהינו שתעלנו לארצנו וגו' קרבנות חובתנו וגו' מוספי יום המנוח הזה יום ראש החדש הזה נעשה וגו' משה עבדך, יר"ם וכו', אבל פסוקי הקרבנות אינם מזכירים כלל עכ"ל. וכ"ה נוסח הרמב"ם נוסחים קטנים — בחרת בנו וגו' וקדשתנו וגו' ותתן לנו ה' שבתות למנוחה ויום ראש חדש הזה לכפר בעדנו שחטאנו לפניך ומפני חטאינו וגו' כהלכתם ואת מוספי יום המנוח הזה ויום ראש החדש הזה נעשה ונקריב את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם כמצות רצונך כמו שכתבת וגו' משה עבדך יהר"ם וכו'. ובמחזור רומא — השביעי בחרת בנו וגו' (כמו ברב עמרם) למנוחה ואת יום ראש החדש הזה יום רצון וגו' (כמו ברב עמרם) ה' אלהינו ואלהי אבותינו חרבה עירנו ושמם מקדשנו וגו'

לשבת

שבת בשבתו על־עלת התמיד ונסכה: ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג. עם מקדשי שביעי כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו. קדשנו במצותיך. ותן חלקנו בתורתך. שבענו מטובך. ושמחנו

לשבת ראש חודש

שבת בשבתו על־עלת התמיד ונסכה: וזה קרבן שבת וקרבן היום כאמור: ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי פרים בני־בקר שנים ואיל אחד כבשים בני־שנה שבעה תמימם: ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם: ישמחו במלכותך שומרי שבת וקראי ענג. עם מקדשי שביעי. כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אתו קראת. זכר למעשה בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו וחדש עלינו ביום השבת הזה את־החדש הזה לטובה ולברכה. לששון ולשמחה. לישועה

עץ יוסף — לשבת / לשבת ר"ח

רצה במנוחתם. פ"ם תמנחתו שבתכם. ומתרגמינן זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור. כתב האבודרהם מנוחתן יחכון. ופ"ם ששבת וכנסת ישראל שאין כאן לאומרו כי תוספת הוא: חמדת ימים אותו נקראו כלה. וסקב"ה נקרא חתן לכן אומרים לו קראת. הכונה משום שכל ששת ימי החול וברכתם תתרלה שניהם כלתך והסח כלתך כך כדאי' במדרש משפע דוד בתי הלא שבקש עד מתה אשר יישב עד מכאן שאין לאשה מתה אלא באישה (אבודרהם): קדשנו במצותיך. כי עשיית המצוה מקדש הנשמה ומלבישה באור חדש. שבאותו באשה מתלבש בג"ע שתחתון עפ"י המצות נעשים לבושים רוחניים אל הנשמה (ר"ח): ותן חלקנו בתורתך. ע"ד מה שהובא במשנת חסידים מס"א ישמח משה במתנת חלקו לפי שנא' ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב חכם משה בכולם שנאמר ומשה יקח את האהל. וביום השבת מחזיר להם לישראל כל האורות. חס מה שאנו מבקשים ותן חלקנו בתורתך תלקנו מה שאבדנו וזאת השבת האורות (מ"ג): שבענו מטובך. פי' מזיו שכינתך: ושמחנו

ענף יוסף

ישמחו כו'. ישאל פ"ד מה שכתבתי לעיל בתי שהואל השטנים. ובכל השבת לא יזכור את ה' ולא ימצא ד"ס. את השבת רק בשביל האכילה ושתיה ואחר זה אינו שומר מהם כלל. אסרי הגביה אמר וקראת

עיון תפלה

וגו' במקדשך ובבן יהר"ם ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעלנו לארצנו וגו' כהלכתם ומוסף יום השבת הזה ומוסף יום ראש החודש הזה נעשה וגו' ונסכה ובראשי חדשיכם וגו' כהלכתם ישמחו במלכותך וגו' בראשית או"א. ובקדוליי הספרדים בהתחלה כבסדור רב עמרם — חלשונות וגו' שחטאנו לפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו חרבה עירנו ושמם מקדשנו וגו' יכולים להקריב לפניך קרבן ולא כהן שיכפר בעדנו יהר"ם וגו' כהלכתם את מוספי וגו' משה עבדך כאמור וגו' ונסכה (מוסף "יש מסיימין זה קרבן מוסף שבת ובקרבן מוסף ר"ח נאמר") ובראשי חדשיכם וגו' כהלכתם או"א חדש וכו' ישמחו במלכותך וגו' או"א רצה וגו' וכ"ס נוסח אבודרהם בשנוים קטנים: או"א וגו' לטובה ולברכה. תקט נומר שתים עשרים

לשבת

בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

לשבת ראש חודש

וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֺן. (בשנת העבור וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע). כִּי בְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בָּחַרְתָּ מִכָּל הָאֻמּוֹת. וְשַׁבַּת קָדְשְׁךָ לָהֶם הוֹדָעְתָּ. וְחֻקֵּי רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לָהֶם קָבָעְתָּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:

עץ יוסף

לשבת

בישועתך. ע"ש הכתוב נגילה ונשמחה בך. ודרשו בשה"ש רבה בך בישועתך: וטהר לבנו לעבדך באמת. שלא יהיה שום פסול מהשבת שום ח"ו: והנחילנו ה' אלהינו באהבה. כלומר בשביל האהבה שאהבתנו בשנתת לנו את השבת כשהיינו במדבר כמו שנאמר זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך וגו': וברצון. בשביל שרצית שידעו הקרבנות את השבת. וי"מ וברצון לפי שאין בשבת שהיה לתפלה אלא שני כבשים בלבד (אסדרסם):

לשבת ר"ח

מוספא וגם מברכת יומי דשבת. כי הוא מבוא הברכות. וכמבואר בספר הזהר כי ברכאן דלעילא ותתא ביומא דשביעי תליא כו' בגין דיתברך מתורא כל שית יומין כו'. והוא. כי כל מעשים שהאדם עוסק בהם בשבת מוספא בהם הברכה. ועל ידי כן יהיו מבורכין גם בימי החול. וזהו חמדת ימים אותו קראת. כלומר כל הימים חומדים ומשתוקקים אליו כי ממנו יבורכו. וזהו ויברך אלהים את יום השביעי וגו'. כלומר חלק לו מקור הברכה. ומעין השפע אשר ממנו יינקו ששת הימים. ועל כן החוב עלינו בני ישראל שיהיה יום השבת כלול בכל הטוב לשמים ביראת ה' כל היום. ולטעמו במאכלים ומשתים. ועל ידי כן יושפע בהם ברכת ה' בכל ימי החול (אהל יעקב):

באי' מקדש השבת וישראל ור"ח. ז"ל הלבוש ואין לתמוה איך חותם בב' והרי כבר אמרנו שאין חותמים

עץ יוסף

לשבת

לשבת שונג כלומר לשבת ולא למאכל. אלא ראוי ביותר למדרגה שלא יהגה מן המאכל. רק כשגאה מכיס בעבור שמירת שבת ובעבור הקדושה שמגיע ביום השבת קודם. ולא יסקיים וקראת לשבת עונג. כלומר שבקריאת השבת עונג שלא יסמכו את השבת. והגה לעתיד לבא יקוים והיה ה' למלך על כל הארץ. וז"ש ישמחו במלכותך לעתיד. שומרי שבת וקוראי עונג. ר"ל אלו שמשמרים שבת אף בזמן שקוראין עונג היינו בזמן שאוכלים ושותים אין נהנים רק משמירת שבת. ומעדים מאהבה זה ישמחו. אבל אותם שמשמרים את השבת רק באכילה ושתיה ואינם מזכירים בשם ה' ואינם שומעים ד"ת הם יבנו (שפר ארץ לבי):

לשבת ר"ח, דובר שלום

ושבת קדשך וכו'. ע"ד מאמר חז"ל מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה וכו'. ע"ד מאמר אותם הודעתנו: וחקי ראשי חדשים וגו'. ע"ד מאמר המכילתא התורה הזה לכם ולא לגוים:

עיון תפלה

שהרם לשומת של ברכה כנגד שנים עשר חדשי השנה, ובשנת העבור מוסיפין ולכפרת פשע כנגד חדש העבור: וחקי ראשי חדשים. בשמו"ר פרשה ס"ו סי' כ"ה מגיד דבריו ליעקב זו התורה חקיו ומשפטיו לישראל אלו קדושי החדשים שיש בהם חקים ומשפטים, חקים אלו המועדים שתלויים בהם שנאמר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא וכו'.— נוסח רב עמרם כנוסח אשכנז רק בשנוי קל כי בישראל עמך בחרת וגו'. ובמחזור ויטרי במוסף ר"ח שבתל חדש עלינו את יום ראש החדש הזה לטובה לברכה וגו' ולכלכלה לרוח להצלה לחיים ולשלום לסחילת חטא לסליחת עון וסרצה לפניך תפלת עמוסך כתמידי יום וכקרבן מוסף (זה מכר נס כפירדם הגדול לכמ"י (סג"ם)

בסידורי התפלות סימן ד') כי בישראל עמך בחרת וגו'. ובמוסף לשבת ור"ח — לרוח להצלה ולהצלחה לחיים לשלום למחילת חטא ולסליחת עון חדשהו עלינו לטובה כרוב רחמיך בגלל שמך הקרוא עלינו כמו שנכון זרע אברהם לפניך, יהר"ם ה' אלהינו שתהא שבת וראש חדש זה קץ לכל צרותינו תחלה וראש לכל גאולתנו וישמחו במלכותך שומרי שבת וגו' זכר למע"ב או"א רצה במנוחתנו וגו' שבת קדשך ותרצה לפניך תפלת עמוסך כתמידי יום וכקרבן מוסף כי בישראל עמך בחרת מכל האומות ושבתות להם נתת וראשי חדשים להם קבעת וגו'. ובמחזור לבני רומא — לפרנסה ולכלכלה לסליחות חטא ולמחילת עון (טחן

סגיתה

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן. וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ. וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמֶיךָ וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא תַמּוּ חֲסָדֶיךָ מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

בשבת חנוכה אומרים כאן על הנסים:

לשבת ענף יוסף

ואשי ישראל. פי' בזמן הזה שאין בית המקדש כן נשמות הצדיקים שמקריב מיכאל שר הגדול על מזבח של מעלה. (ולמעלה מן הקרבנות שמקריבין. הצדיקים והחסידים נפשותיהם להקב"ה על כל דור ודור הוא מקבלם כמכונה בשם מזבח) (ובאהבה רבה שאנו אומרים תעלה ע"י מיכאל על המזבח). וגם היא תפלה הנקראת עבודה שבלב והקרבנות אלו שהם במקום הבהמות נקראים אשי ישראל. והתפלה היא גוף התפלה שהן היונטים (פ"ע הגאון מהר"ל מגיאור צמח מגאדי ז"ל סי' ק"ן):

לשבת ר"ח עץ יוסף

לחתום אפילו בשתים שאין לעשות המצות חבילות חבילות מפני שנראה שהן עליו למשא. ואיך כוללם יחד. ואדרבה ראוי ונכון לברך ולשבח על כל אחת ואחת בפני עצמה. שאין כאן חבילות כי הכל קדושה אחת היא. והכי פי' בא"י מקדש השבת כלומר השבת מקודש ועומד מפיו יתברך. ואין ישראל צריכין לקדשו כי כל יום ז' מקודש מעצמו. ועל ידי שהוא יתברך מקדש השבת קדם את ישראל דכתיב אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם. הרי שע"י את השבת ישראל הם מקודשים. ואח"כ אומר וראשי חדשים כלומר וע"י ישראל הוא מקדש את הראשי חדשים שהרי בית דין צריכין לקדש החדש ואינן מקודשים מעצמן אלא הב"ד מקדשין אותם לקובעם ביום הנראה להם ואפילו מוטעים ואפילו מזידין. וכן פירושו במועדים שאומרים מקדש השבת וישראל והזמנים. כי קדוש הזמנים תלוי בקדוש ראשי חדשים באחד לחדש ביו"ד לחדש. וט"ו לחדש כנ"ל:

עיון תפלה

סליחה לחטא כמו בתפלת י"ח סלח לנו אבינו כי חטאנו, ומחילה לעון כמו בתפלת יום הכפורים מחל לעונותינו ביוה"כ הזה) לגמילות חסד ולתלמוד תורה כי בישראל עמך וגו' וחקי שבתות וראשי חדשים להם קבעת וגו'. ובנוסח הרמב"ם והתימנים — על ידי משה עבדך, יהר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתחדש עלינו את ראש החדש הזה לטובה לברכה לחן לחסד ולרחמים (ברמב"ם לטובה ולברכה לחן ולחסד ולרחמים) לחיים ולשלום ויהי ראש החדש הזה קץ וסוף (בתימנים סוף וקץ) לכל חטאתינו וצרותינו תחלה וראש לפדות נפשנו, רצה נא במנוחתנו (בתימנים ורצה נא) וכו' כל ישראל אוהבי שמך בא"י וגו'. אבל בר"ח שבחול מסיימים כי בעמך ישראל מכל האמות בחרת וראשי חדשים להם נתת בא"י. ובסדורי הספרדים ואנדרסס ארא חדש עלינו את החדש הזה לטובה וגו' ולכלכלה למחילת

ונו'

עַל הַנִּסִּים וְעַל הַפֻּרְקָן וְעַל הַגְּבוּרוֹת וְעַל הַתְּשׁוּעוֹת וְעַל הַמִּלְחָמוֹת שֶׁעָשִׂיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

בִּימֵי מַתִּתְיָהוּ בֶּן־יוֹחָנָן כֹּהֵן גָּדוֹל חַשְׁמוֹנָאִי וּבָנָיו כְּשֶׁעָמְדָה מַלְכוּת יָוָן הָרְשָׁעָה עַל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁכִּיחָם תּוֹרָתֶךָ וּלְהַעֲבִירָם מֵחֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים עָמַדְתָּ לָהֶם בְּעֵת צָרָתָם. רַבְתָּ אֶת־רִיבָם. דַּנְתָּ אֶת־דִּינָם. נָקַמְתָּ אֶת־נִקְמָתָם. מָסַרְתָּ גִבּוֹרִים בְּיַד חַלָּשִׁים. וְרַבִּים בְּיַד מְעַטִּים. וּטְמֵאִים בְּיַד טְהוֹרִים. וּרְשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים. וְזֵדִים בְּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתֶךָ. וּלְךָ עָשִׂיתָ שֵׁם גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ בְּעוֹלָמֶךָ. וּלְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עָשִׂיתָ תְּשׁוּעָה גְדוֹלָה וּפֻרְקָן כְּהַיּוֹם הַזֶּה. וְאַחַר כֵּן בָּאוּ בָנֶיךָ לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וּפִנּוּ אֶת־הֵיכָלֶךָ וְטִהֲרוּ אֶת־מִקְדָּשֶׁךָ וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. וְקָבְעוּ שְׁמוֹנַת יְמֵי חֲנֻכָּה אֵלּוּ. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

בש"ת וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי. אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר:

יחזיר פניו נגד היכל · נגד ימינו · נגד היכל · נגד שמאלו

יְבָרֶכְךָ יְהוָֹה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָֹה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא

נגד היכל · נגד ימינו · נגד שמאלו · נגד ימינו

יְהוָֹה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: והקהל אומרים אדיר במרום

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־

עיון תפלה

וגו' עץ, ויהי החדש הזה סוף וקץ לכל חקי וגו' קבעת ישמחו. במלכותך וגו' צרותינו תחלה וראש לפדיון נפשנו, למעשה בראשית אלהינו ואלהי אבותינו כי בעמך ישראל מכל האמות בחרת רצה וגו':

שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בעשי"ת בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בשי"ת **בְּסֵפֶר** חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי:

אֱלֹהַי, נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה, וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי. וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם:

יְהִי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהנו אלוה כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך קרב קץ ביאת משיחך פדה עמך שמח עדתך:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהֹוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: הש"ץ חוזר התפלה ואומר קדיש תתקבל

קַוֵּה[א] **אֶל־יְהֹוָה חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־יְהֹוָה: אֵין־קָדוֹשׁ כַּיהֹוָה כִּי־אֵין בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ: כִּי מִי אֱלוֹהַּ מִבַּלְעֲדֵי יְהֹוָה. וּמִי־צוּר זוּלָתִי אֱלֹהֵינוּ:**

אֵין כֵּאלֹהֵינוּ. אֵין כַּאדוֹנֵינוּ. אֵין כְּמַלְכֵּנוּ. אֵין כְּמוֹשִׁיעֵנוּ:

מִי כֵאלֹהֵינוּ. מִי כַאדוֹנֵינוּ. מִי כְמַלְכֵּנוּ. מִי כְמוֹשִׁיעֵנוּ:

א) תהלים כז, יד. ב) ש"א ב, ב. ג) תהלים יח, לב.

עץ יוסף

אין כאלהינו כו' סימן אמן. אין כאלהים מי כאלהינו נודה לאלהינו. כי נחסר בשבת מתפלת י"ח י"ב ברכות. ולכן משלימין אותם בארבע אין ובארבע מי ובארבע נודה. שכל אחד מזכיר השם. ואומר אחר כך ארבע ברוך וארבע אתה כאומר ברוך אתה אמן (כ"ג):

ענף יוסף

עושה שלום במרומיו. מלת במרומיו כוללת ב' דברים. הא' במרומיו ממש כלומר בהיות השמים עשוי אש ומים והם שני הפכים ולא יכבו זה את זה והתחברותם כי אם ע"י השלום. והב' במרומיו במלאכים שבמרומיו שהוא עושה שלום ביניהם. וזהו שדרשו חז"ל המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו המשל זה מיכאל. ופחד זה גבריאל. מיכאל מים וגבריאל אש. והקב"ה עושה שלום ביניהם (כד הקמח):

כתב בשו"ת טדפ ביעדה ח"א סי' י' מה שנוהגין לומר אין כאלהינו ט' קודם פטום הקטורת.

דובר שלום

אין כאלהינו וכו'. הטיב בזה הרבה שאמרים כמו שהם מסודרים בתורה. שאלהינו הוא הלשון בתורה כמאמר בראשית ברא אלהים. ואח"כ אמרו אדונינו כמאמר אדני כמאמר חז"ל עד אברהם לא בא אדם שקראו להקב"ה אדני וזהו כאדונינו. ואחר זה מוזכר בתורה כמאמר מלך ה' ימלוך לעו"ו. ותרועת מלך בו.

עיון תפלה

אין באלהינו. כתב הכל בו ח"ל יש מקומות שנהגו לומר אין כאלהינו אחר תפלת מוסף אחד שבת ואחד יו"ט כדי להשלים מאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום, כי בשבת ויו"ט אין אדם מתפלל אלא שבע ונמצא שיחסרו מהם י"ג בין ערבית ושחרית ומנחה, ומשלימין אותן בז' ברכות של מוסף

נודה לאלהינו. נודה לאדונינו. נודה למלכנו. נודה למושיענו: ברוך אלהינו. ברוך אדונינו. ברוך מלכנו. ברוך מושיענו: אתה הוא אלהינו. אתה הוא אדונינו. אתה הוא מלכנו. אתה הוא מושיענו. אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך את־קטרת הסמים:

פטום הקטרת הצרי והצפרן החלבנה והלבונה משקל שבעים שבעים מנה: מור וקציעה שבלת נרד וכרכם משקל ששה עשר ששה עשר מנה: הקשט שנים עשר וקלופה שלשה וקנמון תשעה. ברית כרשינה תשעה קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין

עץ יוסף

כתב הפרישה הקושט שנים עשר מנה רמז לחכמים שישבו בקושט ובאמונה עם ישראל שהם י"ב שבטים: וקלופה שלשה. רמז לג' אבות שהם העץ והמחזק של ישראל. ובלקיחתנו הקלפה מן העץ יתייבש העץ רמז בגלה שלא יגרום שיתמו זכות אבות: בורית כרשינה תשעה. רמז לתורה נביאים כתובים. וש"ת

ענף יוסף

היינו לפי שהקטורת מעשרת ולכן אומרים אין כאלהינו בלא נאמר כמו ועולה ידי חובה הח"ל רק הכל מעשה אחן נו ולו נאה לברך על השבח עכ"ל:

כתב רמ"א בא"ח ס"ס קל"ב יש שכתבו ליזהר לומר פטום הקטורת מתוך הכתב ולא בעל פה משום שהאמירה במקום הקטרה וחיישינן שמא ידלג אחד מסממניה. ואמרינן שהוא חייב מיתה אם חיסר אחת מסממניה. ולכן נהגו שלא לאמרו בחול שממהרין למלאכתם וחיישינן שמא ידלג עכ"ל. וז"ל מלבושי יו"ט ודבר תימה הוא דזה לא נאמר אלא על כהן גדול הנכנס ביוה"כ לפני ולפנים דהיה כתיב ולא ימות. אבל נ"ל דחששו טורח לצבור עשו גם עכ"ל. ועיין בא"ר סי' קל"ב:

דובר שלום

אתה מלכנו. ואח"ז נאמר מה טעם הם' אתה מושיענו. ואף שהשבח ישועה קודם במאמר לישועתך קויתי ה'. ובמאמר ויהי לי לישועה. עכ"ז הזכיר בתחלה מלכנו ואח"ז מושיענו ע"ד שנאמר כי ה' מלכנו הוא יושיענו. ובסדר הזה סדרם הנביא (ישעיה לג, כב) ה' שופטנו הוא תכונת אלהות לשון שפיטה ודין. ה' מחוקקנו הוא אחר אדנות ע"ד שנאמר ורוזנים יחוקקו צדק. ה' מלכנו הוא מלכות. הוא יושיענו אחר מושיע:

עיון תפלה

ופה שנפסדו שלישית (דהיינו ברכת כהנים והמנחה וברכמ"ז ארבע) וכי כהיום שיש נאמן כאלהינו שכל אחד מהם עולה להשלים ברכה אחת ובזה משלמו ל"ג ברכות שחסרו (לפי שבכל נאמרו בתפלת חול י"ט ברכות ובשבת ויו"ט חסרות ל"ו? ואפשר שנוסח אין כאלהינו נתקן בארץ ישראל שאין להם בתפלה אלא י"ח ברכות, ראה הערה לשמונה עשרה ברכות) ואחריו אומרים פטום הקטרת והשיר שהלוים היו אומרים" עכ"ל. והתניא רבתי בסי' ה' מביא זה בשם רש"י, ומסיים שלפיכך נמצאו בראשי החרוזים ד' פעמים אמן וכן ברוך וכן אתה, וכ"כ הרוקח בסימן ש"ים:

ברייתא דפטום הקטרת. בבלי (כריתות ו' ע"א) ירושלמי יומא פ"ד ה"ה, ועי' שו"ת רלב"ח סי' ק"ח: פטום. הפעל פטם בלשון התלמוד נולד מן הפעל פטם (בארמית פטם, ינפם כמתרגם אונקלוס דברים לב, ב) בקרבנה ההברה, הבי"ת נתחלפה בפ"א במוצא השפתים והשי"ן בסמ"ך כמנהג הארמי, כמו הקשואים (במדבר יא, ה) ת"י קטייא, קשר בעברי קטרא בארמי, שבשין (ת"א בראשית מ, י) כמו שבטים בעברי, ופטומי מילי בעלמא (ב"מ ס"ו א') ענינו בשום דברים של מה בכך. ורבינו שמחה מוויטרי ז"ל במחזור שלו כתב „כתישת סמנים ותקון הקטרת קרוי פטום, ואינו לשון דשון כמו שור של פטם, אלא כלשון מסיקה מיתום ונגירה בעגביה ונדירה בתחלים כן לשון פטום בקטרת" עכ"ל. — א) הצרי, הוא הנקרא בתורה (שמות ל, לד) נטף הנוטף מעצי הקטף, ועץ הקטף הוא הנקרא בלשון רומי באלזאמאדענדראן גיליאדענזיע, והצרף הנוטף ממנו נקרא באלזאמום גילעאדענזע (צרי גלעד) או אפאבאלסאמום ווערום (אפרסמון אמתי) ומקום גדולו בארץ ערב המאושרת ובסוריא ומצרים. ולפי שאפשר להוציא את הצרי מן העץ על ידי

אופניה, א) הצרף הנוטף ע"י דקירת הרבה בגוף העץ, והוא המובחר. ב) ע"י נשל הענפים נוטים, והוא הגרוע. לפיכך אמר רבן שמעון ב"ג שהצרי שבשר לקטורת אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף למעט את היוצא ע"י בשול. ולכן תרגם אונקלוס נטופה, וצרי (בראשית לז, כה; מג, יא) תרגם קטף: ב) והצפרן. הוא הנקרא בתורה שחלת, ת"א טופרא. ולשון רש"י הוא "שרש בשם חלק ומצהיר כצפרן" עכ"ל, והרמב"ן כתב "שחלת היא צפרן היוצא מן הים" וק"ע דהא אמרינן בגמ' (כריתות ו, ע"ב) שם א גדולי קרקע, ותירוצו של בעל שלטי הגבורים דחוק: ג) החלבנה. פרש"י בחומש "בשם שריחו רע וקורין לו גלבנא" עכ"ל, ובלשון רומי גומי גאלבאנום, שרף מן הרשי. ובגמ' כריתות אמרו חלבנה ריחה רע ומנו מכאן לצרף פושעי ישראל לתענית צבור, ובתנא דבי אליהו רבא חלבנה אינה אלא נסרחת; אבל נאמר ידעתי שכשהלבנה אינה אין ריחו רע אך בשום אופן לא אמשול לחטנו לריח רע, לכן נראה שהוא השרף הנקרא בלשון רומי אסא פעטידא ובלשון אשכנז שטינק אזאנט שריחו רע באמת, והכמון היו קוראים אותו פריפעלסקאטה לפי שהיו משתמשים בו לגבריה רוחה רעות, ובאשר לדך סברתו מן הספרורית והקלפות שמשורטים בו שום לדרך סברתו של הגאלבאן שא"א למתן לאבק דק אלא ביבוש השרף בזמן הקור לפיכך היו קוראים בימי קדם גם את האסא פעטידא בשם גלבנה: ד) והלבונה. פי' הרב בעל שלטי הגבורים בפ"א שהוא השרף הנקרא בלשון רומי גומי אליבאנום ובל' אשכנז ווייהראך (עשן קדש) שרף מן הצומח בארץ כוש, אבל אין ריחו נאה כ"כ כראוי למעשה הקטרת; לכן נראה שהוא השרף הנקרא בלשון רומי סטיראקס בענזואין או רעזינא בענזואעס שריחו נחמד ונאה מאד ועד היום מגמרין בו בתי הכנסיות, והוא שרף מן הצומח בארץ הודו ממשפחת העצים הנקראים סטיראצינען, והרוכלים הנכרים קוראים לו עד היום לבונה. ולפי שיש במינו לבן וטהור ולבן הנוטף מסמפי קליפת העץ על פני מחלות הפרושות מתחתיו, גם כהה ועכור ומעורב בפסלת, לפיכך צוה התורה לקחת ממנו את הלבונה זכה: זכה. משקל מאה דינרי כסף, והדינר משקל דרהם ורבי (פריעבע"ן משקל), ומשקל הדרעהם משקל יותר מעלים גרעם לרפואות: ה) כור. הוא מר דרור שנפרשת שמן המשחה (שמות ל, כג) ת"א מירא דכיא, ויונתן תרגם מור בחיר. לדעת רב סעדיה גאון והרמב"ם בהלכות כלי המקדש (פ"א ה"ג) אינו דבר צומח מן האדמה כנראה לכאורה מלשון המקרא (שה"ש ה, א) אריתי מורי עם בשמי ומשמע שהוא דבר שלוקט מתוך הגן, אלא הוא המוסק (מוסכוס) שידוע, והוא ליחה נגררת בכיס של מין צבי שוסם בהם פרשות שתכנו ביערים אשר בהררי אזיא המיסיסה, וריחו נודף בכל סביבה. והראב"ד השיג

עליו כי לא יתכן להכניס במעשה הקטורת דם חיה טמאה; אבל באמת אין זה דם ואין בו דבר מיסודות הדם, והחיה אינה טמאה בהלכה. וכירתם מר דרור מור של חיה כדרור אשר תרגם נגר ולא עלה עליה עול אדם, כי אז ריחו חזק ביותר. ולפי"ז המור של הקטורת אינו אותו המור שמזכיר השירים. אבל בעל שלטי הגבורים סובר שהכל אחד והוא השרף הנקרא בלשון רומי גומי—רעזינא מירהא היוצא מן העץ הנקרא באלזאמאדענדראן מירהא הצומח בנגב ערב, ושירה דרור נקי במינו ומשובח מאוד: ו) וקציעה. היא הקדה שנפרשת שמן המשחה כמו שתרגם אונקלוס וקציעתא, וכתב הערוך קציעה בלה"ק קדה ובלשון יון קאסיאה, והוא הנקרא בלשון רומי קאססיא קאריאפילאטא וריחו קרוב לריח מסמר הבשם הנקרא בלשון רומי קאריאפיללוס ארומאטיקוס ובלשון אשכנז געווירצנעגעלין, והוא קלפת עץ הצומח ביערי בראזיליען. וכתב בעיטור מקובלת הכהנים מחדש בש"ס דשום ויולה (כריתות ו' ע"א) "כל סממים של שמן המשחה היו גם בקטרת" עכ"ל, וכללן הכתוב בחיבת סמים: ז) שבלת נרד. הוא קנה בשם האמור בפרשת שמן המשחה, ובמקום אחר (ישעיה מג, כד) קראו הכתוב קנה סתם לא קנית לי בכסף קנה פרש"י לקטרת, ושבלת הנרד אינה הנרד בעצמו שהרי תמצא הכתוב בתרי מילי נרד וכרכם קנה וקנמון (שה"ש ד, יד), וקנה הוא שבלת הנרד ובלשון רומי ספיקא נארדא: ח) וכרכם. צמח בלע"ז בלשון רומי קראקוס ובלשון אשכנז זאפראן, מוצאו מארץ המזרח, ויועיל ביחוד כאלה גם במלאכת אמלים מגב אשכנז לרפות והסרד: ט) קשט. קלפת עצי עץ אמיללי הנקרא בלשון אשכנז קאמון לבן — וייסער צימעט — ובלשון רומי קאססיא דולצים (קסיא מתוק), קרוב למשפחת הקנמונים (קאנעהלבוים). ונראה שיש לגרוס קשט בסי"ן: י) קלופה. לא מצאתי בקשות הרוכלין דוגמתו, והרב בעל שלטי הגבורים כתב כמה מדרך לא מצא. ולבי אומר לי שהוא עלי עץ האייקאליפטוס הנקראים בלשון רומי פאליא אייקאליפטי ויש להם ריח טוב. ובארץ אויסטראליען יגדל העץ עד מאה וחמשים אמות גבה, ומתיחס למשפחת ההדסים (מירטאצעען): יא) וקנמון. הוא הקנמון בשם האמור בפרשת שמן המשחה, ונקרא בלשון רומי צינאמאמום ובלשון אשכנז צימעט. קליפת עץ ממשפחת הלוירינען הגדל בארץ סינים מבבל וקדמת ארץ הודו. ובימי קדם היו כל הסמים הללו מובאים למכביר בארץ קדשנו, ותפארתנו אשר לא תחסר כל בה (דברים ח, ט): יב) בורית כרשינה. "בורית המצו"ן (בתלמוד נקרא אשלג שבת צ ע"ב א'; ב"ק צא ב'), וייסט, אבל הבורית שבמקרא הוא מלח האפר — פאטאשע — לדעת חכמי תולדות חכמת הטבע, ולפי דעתי אני הוא הבאראקס המינעראלי המצוי בארץ סוריא אשר ייטיב לבנת בגדים ולהסיר כתמים). לשון אחר שבו הנקרא

אירבא

תלתא. ואם אין לו יין קפריסין מביא חמר חוריין עתיק. מלח סדומית רבע הקב. מעלה עשן כל שהוא. רבי נתן אומר אף כפת הירדן כל שהוא. ואם נתן בה דבש פסלה. ואם חסר אחת מכל סממניה חיב מיתה: רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. בורית כרשינה ששפין בה את הצפרן כדי שתהא נאה. יין קפריסין ששורין בו את הצפרן כדי שתהא עזה. והלא מי רגלים

עץ יוסף

ושית סדרי משנה. שהם מכנסין שותיהן של ישראל כמו בורית עכ"ל : ואם נתן בה דבש פסלה. קשה מאי פסלה דמקשה לבטל בחיוב מיתה (כ"ב): ואם חסר אחת מכל סמניה חייב מיתה. אפילו חסר יין. ואפי' בורית כרשינה חייב מיתה (כ"ב). וקשה דבש"ס משמע דאין חייב מיתה אלא בחיסר מעלה עשן וי"א סמנים. אבל אם חיסר יין ובורית כרשינה ומלח סדומית אינו חייב מיתה לעולם. ועיין במ"ר סי' קל"ב :

ביוס

עיון תפלה

אירבא שמפיא ששפין ממט בורית. כרשינה, הבא מאותו מקום" עכ"ל רש"י בכריתות שם. ובמחזור ויטרי סי' ע"ח דף מ"ה כתב „יש אומרים שגב שכך שמו ומלבנין בו בגדים וקורין לו יורבא שבוניירא (ר"ל הערבה סאפאנאריא בלשון אשכנז דייפענקרויט) השם: אלמו הוי בורית כרשינה" עכ"ל. ומצא למכביר באירופא התיכונה והדרומית אצל הגדרים והחוטים והיפרים : יין קפריסין. לדעת רש"י הוא יין הבא ממקום קפרוס (אי ציפערן), ובמחזור ויטרי שם ד"ה מפני שהוא עז „אותו יין הבא מקפרוס" זהוא מין יין שיש לו ריח חזק נודף למרחוק ומגדיף עמו גם ריח הצפרן הנשרה בו, ועי' תוס' ביצה (כ"ה ע"ב) ד"ה ולפי: חמר חורין עתיק. יין לבן ישן. והכתוב קראו יין חלבון (יחזקאל כז, יח), ואפשר שהוא יין לבנון הנזכר (הושע יד, ח), ובשביל שהוא לבן ביותר הוסיף בו נו"ן להפלגה: מלח סדומית. מלח הנמצא מתימי ים המלח שהוא ימה של סדום (ברינגע"ן). ומלח סדומית מסמא את העינים (חולין ק"ה ב') והוא עבה וקשה כאבן (רש"י ב"ב כ' ב'): רבע הקב. קב הוא ששית הסאה. בספרים הרבה ליתא לתיבת הקב, משום דסתם רובע בתלמוד. הוא רובע הקב, כמו"ש הרשב"ם (ב"ב פ"ט ב') ד"ה תמן „כל רובע רובע הקב וכל רביעית שנאמרה רביעית הלוג" עד כאן לשונו : מעלה עשן. ביומא (ל"ח א') תנו רבנן בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטרת ולא רצו ללמד, שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לפטם כמותן ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן של הללו מתמר ועולה כמקל ושל הללו מפטיש לכאן ולכאן וכו' (שלא היו בקיאין בעשב שהוא מעלה את העשן זוקף ומתמר כמקל. רש"י) שמעשה היא כידוע שאין מראין אותו לכל אדם: כל שהוא. כתב ר' אברהם הרופא בשלטי הגבורים ריש פרק ס"ו שכל שבא במקום זה אין פירושו משהו אלא שעור הראוי להעלות העשן כפי מה שהיה ידוע לבני בית אבטינס ובשהעלימו מהותו העלימו גם שעורו : כפת הירדן. לדעת הרמב"ם ורבינו גרשום אחור הגולה והערוך הוא הנקרא בלשון רומי אמברא גריזעא ובלשון אשכנז גרויער אמבער. הנמצא צף על פני הימים שבין עוללי הספק וגם במעי הדג שאספוואלל וזולתו, ושבשו נשטת לטוב ריח בשמים אחרים גם ריחו של המוסק. ורש"י ז"ל כתב שגינת וורדין היתה בירושלים נקרא הורד ההוא כפה או כפת הירדן ע"ש שדרך הורד הזה הוא לינדל על שפת הירדן.—ואלה חמשת הדברים בורית כרשינה יין קפריסין מלח סדומית מעלה עשן וכפת הירדן אינם מסממני הקטרת אלא מכשירי הסמנים, ליפותן ולטהרן ולהחזיק ריחן. וגם הדבש היה שייך לזה ולא אסרתו תורה : ואם חסר וכו' חייב מיתה. כי עייל ביום הכפורים, דכתיב ואל יבא בכל עת אל הקדש וגו' ולא ימות וכי מעייל קטרת שלא כהלכתה ביאה ריקנית היא וחייב מיתה (רש"י כריתות ו' ע"א ועי' יומא נ"ג ע"א) , אבל לדעת הרמב"ם בפרק ב' מהלכות כלי המקדש נראה דהיכי חייב מיתה מיירי גם בשאר ימים וחייב מיתה משום לא תעלו עליו קטרת זרה : ששפין. מחליקין ומגרדין אותה כדי לנאותה, כמו אבל שפה היא (מורסן) בגשרה (פסחים ל"ט ב'), משיפוסס בעור הדג (כלים פי"ד מ"ס). ורש"י ז"ל פירש מושפין, וכן מתורגם וירחץ ויסך (ש"ב יב, כ) ושף, ולא תסוך שמן (מיכה ו, טו) ולא תשוף משח : שתהא עזה. שיהא ריחה חזק (רש"י) : והלא מי רגלים יפין לה. הכל בו הביא יש נוסחאים מבין אחד ששמו רגלים (עין רג"ל יהושע טו, ז ; ש"ב יז, יז) שאי אפשר לומר מי רגלים ממש כי לא עלה על לב אדם לשרות בו סמני הקטרת. ח"ל המחזור ויטרי

יפין לה, אלא שאין מכניסין מי רגלים בעזרה מפני הכבוד:
השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש: ביום הראשון היו אומרים. ליהוה הארץ ומלואה תבל וישבי בה: בשני היו אומרים. גדול יהוה ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: בשלישי היו אומרים. אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט: ברביעי היו אומרים. אל נקמות יהוה אל נקמות הופיע: בחמישי היו

עץ יוסף

ביום הראשון לה' הארץ כו'. שהיה רק הוא שליט בעולמו ביום ראשון שנאמר נטה שמים לבדי: בשני גדול ה' כו'. שבו חלק המים והם תלוים במאמרו של מקום והם מהללים אותו שנאמר הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: בשלישי אלהים נצב כו'. משום שגלה ארץ ונטע גן עדן לעדת אל: ברביעי אל נקמות. משום שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיה: בחמישי הרנינו כו'. משום שברא

עיון תפלה

שם „מי רגלים יפין הן והיו יפין לשורן אלא לפיכך לא היו שורין אותה בהם לפי שהשמוש נעשה בעזרה ואי אפשר להכניסן לעזרה מפני הכבוד, ואי לא מפני הכבוד היו שורין בהם, שהרי חלבנה שריחה רע והיא מנויה בתורה. ויש אומר מעין הוא ששמו כך, ולא נהירא, דא"כ מאי האי דקאמר מפני הכבוד שהי מחלבנה שריחה רע, ועוד דבזבחים פרק דם חטאת (צ"ה פ"א) מוכח דמי רגלים ממש קאמר, דקבעי התם דילד או לזקן וקמייתי עלה האי דפרקין דמי רגלים יפין לה וכו'" עכ"ל, וכן הוא האמת, כי מי הרגלים אוצרים בתוכם חד אמוניאק, אך כו וחריף הנודף בנקל וממהר להנדיף עמו גם ריח יותר הבשמים שהוא מתערב עמהם, וכן נוהגים עד היום הרבה רוקחי מי קולוניא לערב בתוכם מעט מי אמוניאק בכדי להנדיף את ריחם ביותר, וגם הם עושים פעולת יין הקפריסין; גם ידוע שחומר האמוניאק למין הנתרים (אלקאליען) יחשב ופעולתו המהירה להסיר כתמים ולנקות חלאה חזקה מאד, ומלבד זה יעשו מי הרגלים גם פעולת הבורית כרשינה, לכן יפה שאלו רבותינו ז"ל והלא מי רגלים יפין לה כאשר המה עושים פעולת היין והבורית ביחד, אלא שאסור להכניסן בעזרה מפני הכבוד, ובירושלמי יומא פ"ד ה"ה אלא שאין מכניסין ריח רע לעזרה מפני הכבוד. ולא לקדושה בלבד אסור אלא אף למצוה אסור, כדאמרינן בר"ה (ל"ג א') לענין שופר מים או יין מותר כדי לצחצחו מי רגלים אסור מפני הכבוד. ועי' ברכי יוסף או"ח סי' קל"ב:
שאין מכניסין. הפעל הזה נמצא במקרא בקל כנוס את כל היהודים (אסתר ד, טז) ובפיעל נדחי ישראל יכנס (תהלים קמז, ב) ובהתפעל צרה כהתכנס (ישעיה כח, כ) לענין אסיפה. ובארמית בשי"ן למכנש לאחשדרפניא (דניאל ג, ב), ואכנשינון לארעיהון (תרגום יחזקאל לו, כח); ומזה בתלמוד בית הכנסת בית האסיפה, יום הכניסה (ריש מגילה) יום אסיפת בני הכפרים אל העיר. ועוד השתמשו בתלמוד במילי דחול ובפעל מקרא זה של מובן הבאת דבר לאיזה מקום, כמו הבנים שורש לאגר בעה"ב (ב"ק צ"ז א'), ארח סבנים ארח (ב"ב נ"ח ב'), ואם נכנס ברשות (ב"ק ל"ג א'), הנכנס לבית המסגד וכו' דכתיב והבא אל הבית (שופטים י"ז כ'), כי גם הפעל אסף בא לפעמים במובן זה, כמו ואין איש מאסף אותי הביתה וגו' ויביאהו לביתו (שופטים יט, יח — כא), ואספתו אל תוך ביתך (דברים כב, ב); ולא מצאנו זה רק על המובא. ולפי שמצאנו הפעל אסף לענין טהרה הטמא בהיותו רחוק מן הקהל ונתקרב, כמו עד האסף מרים (במדבר יב, טו) ואסף המצורע (מ"ב ה, יא) השתמשו לפעמים חז"ל גם בפעל הזה לענין זה, ואמרו משעה שהכהנים נכנסין לאכל בתרומתן (ריש ברכות) הן הן דברי הברייתא שם ע"ב משעה שהכהנים מטוהרין לאכל בתרומתן:
הערה. ככלותי לבאר סממני הקטרת ולא מצאתי ביניהם סם המות בריחו, עמדתי על מאמר המדרש במד"ר פי"ח „וסם המות נתון לתוכה שם שרפו נדב ואביהוא" ע"כ. ואפשר לומר כוונת המדרש כך, שהקב"ה נתן לתוכה כח ממית שכל המשתמש בה שלא כדת הוא נשרף, אבל איננו מן הסמנים. ולרבינו בחיי (במדבר טז, ו) גירסא אחרת במדרש זה „סם המות נתן להם בתיבה, משל הוא והכוונה שלא יטעמו בה טעם מיתה, שלא היו מפרשים סם המות ממש היה בתוכן סם לרפאים לומר שלא היה השם הזה מן הסמים" עכ"ל. ושם בבמדבר רבה פ"ד שני דברים היו קדושים וגדולים כקטורת שהם קשים, וכדי שלא יטעו לפי שעליהם כתב בהם דבר גדול על מנה, ואלו הן קטרת וארון, קטרת שלא יאמר אדם קשה היא הקטרת על ידה מתו נדב ואביהוא ועל ידה נשרפו עדת קרח ונצרע עזיה, לכך כתב הקב"ה שמכפרת ישראל על ידה, ע"כ:
השיר שהלוים. משנה סוף מס' תמיד ובר"ה ד' ל"א

אוֹמְרִים. הַרְנִינוּ לֵאלֹהִים עוּזֵּנוּ הָרִיעוּ לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: בַּשִּׁשִּׁי הָיוּ אוֹמְרִים. יְהֹוָה מָלָךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ לָבֵשׁ יְהֹוָה עֹז הִתְאַזָּר אַף־תִּכּוֹן תֵּבֵל בַּל־תִּמּוֹט: בַּשַּׁבָּת הָיוּ אוֹמְרִים. מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת. מִזְמוֹר שִׁיר לֶעָתִיד לָבֹא לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת וּמְנוּחָה לְחַיֵּי הָעוֹלָמִים:

תָּנָא דְבֵי אֵלִיָּהוּ כָּל־הַשּׁוֹנֶה הֲלָכוֹת בְּכָל־יוֹם מֻבְטָח לוֹ שֶׁהוּא בֶּן־עוֹלָם הַבָּא שֶׁנֶּאֱמַר ב הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ אַל תִּקְרֵי הֲלִיכוֹת אֶלָּא הֲלָכוֹת:

ג אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא תַּלְמִידֵי חֲכָמִים מַרְבִּים שָׁלוֹם בָּעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְהֹוָה וְרַב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ. אַל תִּקְרֵי בָּנָיִךְ אֶלָּא בּוֹנָיִךְ: שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל: יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: לְמַעַן בֵּית־יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ: יְהֹוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהֹוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: קדיש דרבנן:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה. שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ. וּמוֹשַׁב

א מגילה כח ע"ב וש"נ. ב חבקוק ג, ו. ג מימרא ד איתא סוף ברכות וסוף יבמות ונזיר וכריתות.

עץ יוסף

בו עופות ודגים ולכן אומרים שירה כדאיתא בפרק שירה: בששי ה' מלך גאות לבש. ע"ש שגמר מעשיו: בשבת מזמור שיר וכו'. ע"ש שהשבת בו ובא שעתיד לשבות בו ביום שכולו שבת: אל תקרי בניך וכו'. משום דקשה ליה לר"א שכיון שאמר וכל בניך למודי ה' למה חזר ואמר ורב שלום בניך. דהל"ל ורב שלומם. לכן אמר שהוא ע"ד אל תקרא. ובא ללמדנו שת"ח העוסקין בתורה הביא בנין של עולם שמלבד שמקיימים העולם הם מרבים שלום שהבטיח הקב"ה אם בחקותי תלכו וגו' ונתתי שלום בארץ. שהרי מלבד התורה שנתן הקב"ה היא עוז לישראל שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. ומהותו שלום נמשך לאוהבי התורה שנאמר שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול להיות שכרים מתוספת חבריהם שלמדו תורה. שאם לא למדו רק הם אותם הקב"ה יוסיף שלום להם שלא יבושו ויכלמו מתוספות שלומדים רק יהיו שוים בענין החשוב כי בגלל החכמה בגלל שכתוב הם המעמידים המחזיקים ביד לומדי תורה מאהבתם התורה ומלאו שהת"ח הם הגורמים השלום לאוהבי התורה ולא ע"ז בלבד אלא שגם מרבים שלום אף לרשעים שאלו ישובו אל ה' באחרית הימים. ותו יהי שלום בחילך שהוא בכללות ירושלים רעים וטובים. ואם תאמר למה זכו הרשעים לשלום. אמר למען אחי ורעי שהם הת"ח אדברה נא שלום בך בכללך. ולמען בית ה' וכו' אבקשה טוב לך בכללך. ועיין בר"ף סוף ברכות: ה' עוז לעמו יתן. פי' כשהשם יתברך עוז והתעצמות לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום תחלה שהוא כלי המחזיק כחו והטובה. כמו שאחז"ל שאין כלי מחזיק ברכה וטוב כמו השלום (סוף עוקצין). כתב הכ"ב ו' פעמים שלום (ט' פסוקים) [מכר כאן] נגמר ימי המעשה. שלום במספר קטן ט"ו עם הכולל. י"ה גימטריא ט"ו:

עיון תפלה

ר"א ע"ש והמדר"ן פ"א: לחיי העולמים. לחיים הנצחיים לעתיד לבוא:

(הע"ס)

יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם | מִמַּעַל. וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְהֹוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם | מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

עַל־כֵּן | נְקַוֶּה־לְּךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ. לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי־לְךָ תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן: לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וְיִפֹּלוּ. וְלִכְבוֹד שִׁמְךָ יְקָר יִתֵּנוּ. וִיקַבְּלוּ כֻלָּם אֶת־עוֹל מַלְכוּתֶךָ. וְתִמְלוֹךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד: כִּי הַמַּלְכוּת שֶׁלְּךָ הִיא וּלְעוֹלְמֵי עַד תִּמְלוֹךְ בְּכָבוֹד: כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְהֹוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהֹוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד:

(וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה | אֶחָד): קדיש יתום

כתוב בספר זכרון ציון בשם רבינו יעבץ אלו הפסוקים וכן בגולה נפלאה לכפל אותו מכמה גדולים רבים. ואם אינו יכול לאמרם היכף אחר עלינו מפני אמירת ק״י או שיר היחוד יאמר אותם קודם לאמרו מהכלל״נ כי קודם על אלו הפסוקים רב וכם א):

אַל־תִּירָא מִפַּחַד פִּתְאֹם וּמִשֹּׁאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא: עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל: וְעַד־זִקְנָה אֲנִי הוּא וְעַד־שֵׂיבָה אֲנִי אֶסְבֹּל אֲנִי עָשִׂיתִי וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט:

א)[ובספור לזה שיא בגדלים מגלגל מספר פ״ז ס׳ ג אם על סמך שוב ובילקוט מסמר כמו ממכ״ל פסוק בליל״ה כסוי].

עניני שיר הכבוד

(שרותות חברושם) כתב בלבוש בסימן קל״ג מה שנוהגין לומר בכל יום שיר הכבוד שהוא אנעים זמירות על זה תמהתי מאד. כי היה נראה לי שלא לאמרו בכל יום. ולא מפני טריחותם ח״ו. אלא ממעלותיו. והיינו מפני שהיא שחשובין אותו לשבח גדול לא היה לנו לאמרו בכל יום אלא לפרקים כגון בשבת ויו״ט. וע״ד שאחז״ל כל האומר הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף. כי אין זה דרך כבוד אפילו במלך ב״ו לספר בשבחו הגדולים בכל יום. כדי שלא יתבטלו כ״כ בפי הבריות. ויהיה לו בפיהם כשומר ומתלוצץ. ולא תהיה הגדולה כ״כ בעיני הבריות כמו שהוא כדבר שקורין לפרקים ולעתים רחוקים. וכמו שכתב נ״כ הרב רבי משה מיימון ז״ל בטעם מלאת הכהן הגדול לפני ולפנים דוקא ביום אחד בשנה ולא יותר כדי להגדילו. כן היה להם לעשות נ״ל בשיר הכבוד. ואם על כל פנים היו רוצים לאמרו. לא היה להם לפתוח הארון בכל יום שהוא לנו במקום כניסת מקדש לפני ולפנים. וכמו שעושין בפלים לעשה שאומרים אותו בכל יום ואין פותחין הארון לאמירתו אלא בר״ה ויום כפור כדי להגדילו ולהודיע שהוא שבח גדול ביותר ויאמרוהו על ידי כן גם במלך ימות השנה בכותב יותר גדולה ולתת זה על נכם בר״ה ויוה״כ שהם ימי הדין. כן נ״ל היה להם לעשות כן בנעים זמירות. ותלה לכבוד הלדקות חסדי. שעושין אותו בכל יום ומהכין שמעות לנדקה. בליוק שהיה דבר תמוה מאד בעיני הבריות. והיו מגמ״ה במקום דאיכסר חלי מלפתות הארון. רק בשבתות וי״ט ור״ח בייתי פותחו על סמך הכתוב ביחזקאל שאמר שער החצר הפנימית וגו׳ יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח עכ״ל. ולפי שהוא שיר הכבוד מאד יש ליזהר לאמרו בנחת ובמתון ולא במרוצה. כי מפני זה נקרא שיר הכבוד שיאמרו כמו שיר בנחת. ואמרי להבחורין ויהיה שמך רב מאד. והגר״א כתב שאין לומר שיר היחוד ושיר הכבוד רק בי״ט:

שיר הכבוד

פותחין הארון

חז אנעים זמירות ושירים אארוג. כי אליך נפשי תערוג:

י' נפשי חמדה בצל ידך. לדעת כל רז סודך:

ח' מדי דברי בכבודך. הומה לבי אל דודיך:

י' על כן אדבר בך נכבדות. ושמך אכבד בשירי ידידות:

ח' אספרה כבודך ולא ראיתיך. אדמך אכנך ולא ידעתיך:

י' ביד נביאיך בסוד עבדיך. דמית הדר כבוד הודך:

ח' גדלתך וגבורתך. כנו לתקף פעלתך:

י' דמו אותך ולא כפי ישך. וישוך לפי מעשיך:

ח' המשילוך ברב חזיונות. הנך אחד בכל דמיונות:

י' ויחזו בך זקנה ובחרות. ושער ראשך בשיבה ושחרות:

ח' זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב. כאיש מלחמות ידיו לו רב:

י' חבש כובע ישועה בראשו. הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו:

ח' טללי אורות ראשו נמלא. קוצותיו רסיסי לילה:

י' יתפאר בי כי חפץ בי. והוא יהיה לי לעטרת צבי:

ח' כתם טהור פז דמות ראשו. וחק על מצח כבוד שם קדשו:

עץ יוסף

אאריג. לשון אריגה. מה האורג הזה כל נימא ונימא מצטרפת לאומר כנגד. כך כל דבור ודבור של שיר ושבח מצטרף לעשות ממנו לבושי כבוד ותפארת (ע"כ נקרא שיר הכבוד) שנאמר ה' מלך גאות לבש. פירושו לבש גאות. בשעה שבניו ממליכים אותו עליהם: תערג. כמו תצעק ותהמה: חמדה. לחסות בצל ידך. ויחס מליצה זו לכאן. לפי שהעוסק בד"ת ובשבחו של מקום עומד בסכנה. מחמת המסטינים והקטגים העומדים כנגדו לנגעו. כמו שמעידים ב' כתובים בישעי' (מט, ב) וישם פי כחרב חדה בצל ידו החביאני. (שם נא, טז) ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך. אלא שהשכינה המחזיק בעץ החיים (לנטוע שמים וליסוד ארץ) להתלונן בצלו. ונלחמו בו ולא יוכלו לו:

דובר שלום

אנעים וכו'. מבואר בכנף רננים שהכוונה אמר זאת על נעימות הקול. והכוונה שיר זאת על שאגם הדמיונות. ובהתלכדם יחד זהו השלמת השיר. ובהקדמתו לתהלים באורו שמהלים נעימה השיר זאת לשמח הנפש. למען תוכל הנפש להשיג פנימי אלהות בשוב למקומה שנגי הגיון מצד שנים. וזה אנעים זמרות ושירים אארוג שאחבר באריגה יחד נעימת הקול עם טוב לשוני השיר. כי ע"י שלימות השיר המערג נפשי אליך שתוכל להשיג עולם העליון. והארכנו בזה במקום אחר:

כתם טהור פז. פנוה הזהב הטהור בגוי טוב טיב ופסולת. כן הוא דמות ראשו. וכמו בהשגלות שנינוזו יחי' שמשותו בשם מלא טוב אבל שמתגלים מהרשם. נראה כמ"כ שחק עליו שם קדשו בגוי טוב טיב ופסולת.

דודיך. ידידותיך ואהבתיך: אספרה כבודך ולא ראיתיך. פי' ואם לא ראיתיך. מ"מ אוכל לספר כבודך. שהוא מלא כל הארץ: אדמך. אני מדמה אותך לכמה דמיונות. כמו ה' איש מלחמה. דודי צח ואדום. ועתיק יומין. ודומיהם רבים. שאינם דמויה ממש. רק להשמיע לאזן בדרך שיכולה לשמוע: אכנך. אקרא אותך בכנוי שם. כמו רחום. וחנון. מלך. אדון. והדומים. ולא שידעתי עצמותך. לידע איזה שם הראוי לכבודך: דמית. נראית בדמוי באופן שיוכלו לסבול. וגם נתת רשות לדמותך באותו אופן שנדמית: כנו לתוקף. נתנו לך (דרך משל) שם כנוי גבור. כארי שואג. כדוב שכול. כנמר. החזקים שבבריות: ולא כפי ישך. בעצם המעלה באמת. כי אתה נעלה רם ונשא מכולם. מה שלא ניתן כח ללשון לבארו: וישוך. פי' השוו אותך: לפי מעשיך. במצרים כבחור איש מלחמה. בסיני כזקן מלא רחמים; הנך אחד. אע"פ שדמוך בכמה אופנים. אחד אתה בכל דמיונות. אתה הוא שאתה בין זקנה. אתה הוא שאתה בין בחרות. וכן שיבה ושער ראשו כעמר נקא. ושחרות קוצותיו תלתלים שחורות. הכל נאמר בך ע"ד שיבאר בנמשך: זקנה ביום דין. שאין נאה בישיבה אלא זקן. יכמרו רחמיו לכבוש מדת הדין. ואין נאה במלחמה אלא בחור. וזהו ובחרות ביום קרב כאיש מלחמות אשר ידיו לו רב. לעשות מלחמה בכח וחיל: כובע. היא המצנפת שנקראת פאר. וכתיב פארך חבוש. הרי מצינו חבישה בכסוי הראש: יתפאר בי. ישראל אשר בך אתפאר: כי חפץ בי. לא בצדקתנו ולא מרובנו כי אם בחשק השוק ואין טעם ברצון: טללי אורות. של תורה שנקראת אור. ולשון הפסוק הוא בישעיה (כו, יט): וחק. חקוק: על מצח. אהרן

י׳ לְחֵן וּלְכָבוֹד צְבִי תִפְאָרָה. אֻמָּתוֹ לוֹ עִטְּרָה עֲטָרָה:

ח׳ מַחְלְפוֹת רֹאשׁוֹ כְּבִימֵי בְחֻרוֹת. קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחוֹרוֹת:

י׳ נְוֵה הַצֶּדֶק צְבִי תִפְאַרְתּוֹ. יַעֲלֶה נָּא עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ:

ח׳ סְגֻלָּתוֹ תְּהִי נָא בְיָדוֹ עֲטֶרֶת. וּצְנִיף מְלוּכָה צְבִי תִפְאֶרֶת:

י׳ עֲמוּסִים נְשָׂאָם עֲטֶרֶת עִנְּדָם. מֵאֲשֶׁר יָקְרוּ בְעֵינָיו כִּבְּדָם:

ח׳ פְּאֵרוֹ עָלַי וּפְאֵרִי עָלָיו. וְקָרוֹב אֵלַי בְּקָרְאִי אֵלָיו:

י׳ צַח וְאָדוֹם לִלְבוּשׁוֹ אָדוֹם. פּוּרָה בְדָרְכוֹ בְּבוֹאוֹ מֵאֱדוֹם:

ח׳ קֶשֶׁר תְּפִלִּין הֶרְאָה לֶעָנָיו. תְּמוּנַת יְהֹוָה לְנֶגֶד עֵינָיו:

י׳ רוֹצֶה בְעַמּוֹ עֲנָוִים יְפָאֵר. יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת בָּם לְהִתְפָּאֵר:

ח׳ רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת קוֹרֵא מֵרֹאשׁ. דּוֹר וָדוֹר עַם דּוֹרֶשְׁךָ דְּרוֹשׁ:

י׳ שִׁית הֲמוֹן שִׁירַי נָא עָלֶיךָ. וְרִנָּתִי תִּקְרַב אֵלֶיךָ:

חזן תְּהִלָּתִי תְּהִי נָא לְרֹאשְׁךָ עֲטֶרֶת. וּתְפִלָּתִי תִּכּוֹן קְטֹרֶת:

עץ יוסף

צלין שמג אלא. ר"ל על אלה החיים שאמר ישראל שהם הוי"ה חקוק במצחה. והם מיושב יותר. מקושר בתפלין של מעלה: צבי תפארה. ר"ל לעטרת תפארה. והוא מיוסד על הפסוק (ישעיה כח, ה). והיא מנגנת מלכות. ונגרסתא צבי פי' לשון רצון וחפץ: אמתו. לשון אומה: מחלפות ראשו. קווצות שערות. כמו שבע מחלפות דשמשון: נוה הצדק. זו ירושלים. צבי. לשון רצון וחפץ: על ראש שמחתו. ע"ד אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי: עמוסים. מבטן: נשאם. הרים. על כנפי נשרים. והוא מיוסד על לשון הפסוק (ישעיה מו, ג): ענדם. קשרם בראשו: פארו. תפלין שנקראו פאר ביחזקאל: ופארי. תפלין דמרא עלמא דכתיב בהו ומי כעמך ישראל: פורה. גת: לענוו. למרע"ה. כשהראה את אחורי: קורא מראש. דור ודור (עה"כ ישעיה מ"א) שמספר והולך מעשה הדורות מראש בריאתו של עולם וקורא שם כל אחד. מזה ניכר שראש דברך מבראשית אמת. כי לא ימצא כזאת בכל ספרי דה"י וזכרונות. שלא ידעו להגיד פרטי הדורות מתחלתן: שית. תשית: המון. לשון

דובר שלום

אעפ"כ משבחו יש' שמשגב לו לחן ולכבוד ועטרת תפארה כשאומתו מעטרת לו עטרה. כאילו אין יכול שבחו נעדרים. אך באמת מוכח לבחינת ערך שבחו. שמחלפות ראשו. פירוש המשפטים והולכים מתוך נראשו והלאה המה הלכות מאורות כבימי בחרות שבעלי אשרים נסתיר בהם טוב שכל והסירות מסתלים פשוטיו. וגוף המאמר הוא בסדר"א פ"ד והבר שם המשפיע על אלפו: ובדרך רמז שם הוי"ב אהי"ה. וגם הוי"ה א"ד. עולים יחד קל"ח. שקל"ע משמן קדישין. והמה במספר אל"ת. זה והק על אל"ם כבוד שם קדשו. שמשמשיו הקדושים. הוי' אהי"ה. הוי' א"ד. חקוקים על אל"ם. וזהו שאמ' שמעיים ביום ההוא יהיה נא"ם ה' לצבי ולכבוד. שיסגלם את אל"ה שם קדשו יש'. וזהו שאמר יעקב ואנכי איש חלק. שיסגלם אלי אל"ם שם קדשו: סגלתו וגו'. ע"ד שנאמר והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלהיך: צח ואדום. כל פעמיו יש' המה משופעים מן לא של מדה"ל ואדום של מדה"ד. אך בודאי שורש הבגדים. לא לבושו אדום שמדה"ד לבד בלי משוף מדה"ל. וזהו שאמר בישעיה (סג) מי זה בא וגו' חמוץ בגדים מבצרה זה הדור. בלבושו צועה ברב כחו וגו' מדוע אדום ללבושך וגו' פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי וגו'. בבואו מבצרה חמוץ בגדים במדה"ד בלי משוף מדה"ל ישאלו מי זה בא חמוץ בגדים. אלא זהו אמר הדור בלבושו תמיד במדה"ל ומשם צועה ברב כחו של גבורה הדין בלי רחמים. פ"ה תשיב פורה דרכתי לבדי וגו'. דאימא בקרבים שיש פי"ח נימין קדישין. זה אין אי"ש אתי. שאין בהם איש שיש בו פי"ח נימין קדישין. לכן והדרכם באפי במדה"ד בלי רחמים: וזהו שאמר שאמר במשום. ויען כי ויכה וירא כי אין איש ויך את המצרי. הסתכל בכל צד וראה כי אין איש אין בו פי"ח נימין קדישין. ויך את המצרי במדה"ד ולא רחם עליו: קשר וגו' תמונת ה' וגו'. כאמר ביקש מרע"ה להראות לו תמונת ה' נגד עיניו. שהראה לו ה' קשר של תפלין כמאמז"ל והכיר בקשר של תפלין כי חלק ה' עמו נאמר פעמים דבתפלין דמרא עלמא כתיב מי כעמך ישראל: ורצה כי יעקב חבלו שמספר גם בישראל: ראש וגו'. בזה ניכר שדברך אמת מראש קודם שיש הדברים שהרי אתה קורא מראש כל דור ודור עם שימים שמיו, לכן דרוש עם דורשך בלמעלן. ובדרך למו מבואר בספרי אמת שהאלם התורה שמם ה' שהשם אל"ם שיש פ"ם מן בר"א אלקי"ם א"ת. זהו ראש דברך של התורה הוא אמת שיש קורא מראש דור ודור מי שמשמש בקדם מראש דור ודור שיש שרשים ברא אלקים את וגו' מלא דברך אמת: שית המון שירי נא עליך. שית לשון קשור וסכויים מלשון שית זוהב. קשור שירי עליך ורנתי תקרב אליך. ע"ד מאמז"ל יקשר אדם עצמו של מקום ואמ"כ יתפלל. זהו בתחלה שיש כמון שירי עליך הוא הקשור שאני מקשר עליך. ואח"כ ורנתי תקרב אליך.

שיר הכבוד

י תיקר שירתי בעיניך. כשיר יושר על קרבניך:

ח ברכתי תעלה לראש משביר. מחולל ומוליד צדיק כביר:

ז ובברכתי תנענע לי ראש. ואותה קח לך כבשמים ראש:

ח יערב נא שיחי עליך. כי נפשי תערוג אליך:

לך יהוה הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יהוה הממלכה והמתנשא לכל לראש: מי ימלל גבורות יהוה ישמיע כל תהלתו: קדיש יתום

היום יום שבת קדש שבו היו הלוים אומרים בבית המקדש

מזמור שיר ליום השבת: טוב להודות ליהוה ולזמר לשמך עליון: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור: כי שמחתני יהוה בפעלך במעשי ידיך ארנן: מה גדלו מעשיך יהוה מאד עמקו מחשבתיך: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת: בפרח רשעים כמו עשב ויציצו כל פעלי און להשמדם עדי עד: ואתה מרום לעלם יהוה: כי הנה איביך יהוה כי הנה איביך יאבדו יתפרדו כל פעלי און: ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן: ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אזני: צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה: שתולים בבית יהוה בחצרות אלהינו יפריחו: עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו: להגיד כי ישר יהוה צורי ולא עולתה עלי' כ' בו: קדי' אדון עולם וכו'

תקוני שבת לסעורה שניה

פרק ט **אמר** רבי עקיבא מנין לעבודה זרה שמטמאה במשא כנדה. שנאמר א תזרם כמו דוה צא תאמר לו. מה נדה מטמאה במשא אף עבודה זרה מטמאה במשא:

ב מנין לספינה שהיא טהורה. שנאמר ב דרך אניה בלב ים. מנין לערוגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים שזורעין בתוכה חמשה זרעונין. ארבעה בארבע רוחות הערוגה ואחד באמצע. שנאמר

עץ יוסף

לשון רבים: תיקר. לשון יקר: שירת רים. כאן חתם שמו. הוא רבינו שמואל אביו של רבינו יהודה החסיד: על קרבניך. כן נתקן זה אחר עבודת התפלה: משביר. מכלכל. וקרא כן הקב"ה ומפרנס בריותיו. עפ"ה (משלי יא, כו) וברכה לראש משביר: מחולל. בורא: כביר. חזק ורב. לשון הכתוב איוב (לו, ה): תנענע לי ראש. כמודה ומקבל הברכה כדרך שמצינו בברכות דף ז' ע"א גבי ישמעאל בן אלישע שא"ל הקב"ה ישמעאל בני ברכני כו' ונענע לו בראשו: תערוג. תאוה כפתיחה. ע"ד שאמרו חז"ל (שם י.)

חבר שלום

הוא רים השמים בלשון המשל: תיקר וכו'. ה"ג השיר אומרים של הקרבן בבהמ"ק מעולה במה שיר הזה. והיו מאחר שאומרים היום בלא קרבן הוא שירת רם. זהו שאנו מבקשים תיקר שירת רם בעיניך כמו שיר שהיה על קרבנך שהוא שירת השיר: ברכתי וכו'. השלום ברכתי נכתבו על השם ומחולל ומוליד שהוא צדיק כביר. ולפי שצריכין בשבח שלשה בלשון דברים. א' מחולל ויולדת הולד בשעת הלידה. ב' משבר של היולדת. ג' כלדה של הולד. זהו משביר ליולדת. מחולל הולדת ומוליד נולדים: כביר לשון חזק כמו ירוע כבירים:

כל פרשה שהיא חביבה על דוד פתח באשרי וסיים באשרי:

(א) שמטמאה במשא. כשאדם נושא אותה יטמא בגדיו. ואפילו לא נגע בה כגון שהיתה באבן מסמא: תזרם כמו (אבנם) זוה. כלומר יזרו בעיניך כזרים כמו מדוה לדם כדכתיב (ויקרא טו, לג) והדוה בנדתה: (ב) שהיא טהורה. שאינה מקבלת טומאה: בלב ים. שהספינה כרי היא כים שם ים עבור אף הספינה טהורה: שזורעין בתוכה חמשה זרעונים. ויש בה כדי להפריש ביניהם העפר בראוי ולא יהיו ערבוב: ואחד באמצע.

כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח. זרעה לא נאמר אלא זרועיה: מנין לפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טמאה. שנאמר היו נכונים לשלשת ימים. מנין שמרחיצין את המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת. שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים. מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח. שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו: ד מנין לסיכה שהיא כשתיה ביום הכפורים אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר. שנאמר ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו: ה המוציא עצים כדי לבשל ביצה קלה. תבלין כדי לתבל ביצה קלה. ומצטרפין זה עם זה. קלפי אגוזים קלפי רמונים אסטיס ופואה. כדי לצבוע בהן בגד קטן בסבכה. מי רגלים. נתר. ובורית. קמוליא. ואשלג. כדי לכבס בהן בגד קטן בסבכה. רבי יהודה אומר כדי להעביר על הכתם: ו פלפלת כל שהוא. ועטרן כל שהוא. מיני בשמים ומיני מתכות כל שהן. מאבני המזבח ומעפר המזבח. מקק ספרים ומקק מטפחותיהם כל שהן. שמצניעין אותן לגנזן. רבי יהודה אומר אף המוציא ממשמשי עבודת כוכבים כל שהוא. שנאמר ולא ידבק בידך מאומה מן החרם: ז המוציא קפת הרוכלין אף על פי שיש בה מינין הרבה אינו חייב אלא חטאת אחת. זרעוני גנה פחות מכגרוגרת. רבי יהודה בן בתירה אומר חמשה. זרע קשואין שנים. זרע דלועין שנים. זרע פול המצרי שנים. חגב חי טהור כל שהוא. מת כגרוגרת. צפרת

א ישעיה סא, יא. ב שמות יט, טו. ג בראשית לד, כה. ד ישעיה א, יח. ה תהלים קט, יח. ו דברים יג, יח.

עץ יוסף

פירוש גרעין אחד באמצע כדי שיהיה הגרעין שבאמצע רחוק ג"ט מן סלוע שבכל רוח: כי כארץ תוציא צמחה. תוציא חד. צמחה חד. זרועיה תרי. תצמיח חד. הרי חמשה: (ג) שהיא טמאה. דיום שלישי אכתי לא מסרחת שכבת זרע וראויה לקלוט ולהיות ולד נוצר ממנה וקרינן בה שכבת זרע שראוי להזריע: לשלשת ימים. ולא תש אם יפלטו אח"כ ביום הרביעי להפרשה משום דמסרחת ואינו ראוי להזריע: מנין שמרחיצין. אפילו בחמין שהוחמו בשבת: ביום השלישי. דאף ביום הג' מסוכן הוא וכ"ש ראשון ושני: לשון של זהורית. כמין לשון של צמר אדום היו קושרין אליו בר"ה השעיר המשתלח לעזאזל וחציו בצוק והשליח דוחה השעיר לממה היה הלשון הוא מלבין ויודעין שנתכפרו עונותיהם: (ד) מנין לסיכה שהיא כשתיה. לא כשתיה ממש לחודי ענוש כרת. אלא שהיא אסורה: (ה) ביצה קלה. ביצת תרנגולת שהיא קלה לבשל יותר מכל שאר ביצים: ומצטרפין. כל מיני תבלין זה עם זה: אסטיס. לבעו דומה לתכלת: ופואה. שרש עשב שצובעין בהם אדום: בסבכה. כראש הסבכה שעשוי נקליעה עשוים מעט בגד: נתר. מין אדמה הוא ומזהיר וקורים לו אלו"ם בלע"ז: בורית. מין צמח שמנקה ומטהר: קמוניא. עשב שמנקים בעפרו את הידים להעביר את הזוהמא: ואשלג. כתב הר"ב לא אתפרש לי מה הוא: על הכתם. הכתמא כנגד ואין ידוע אם דם נדה הוא אם לאו מעבירין עליו שבעה דברים לבדוק אותו בהם ומכללם ארבע שממין הללו: (ו) פלפלת כל שהוא. דחזיא לריח הפה. ואין זה פלפל כמוהי בינינו: ועטרן כל שהוא. שמרפאים בו מי שיש לו כאב חצי הראש: מיני בשמים. וראוין להריח כמו התבל: כל שהן. לריח טוב: מיני מתכות כל שהן. ראוי לעשות מהן דרבן קטן: מקק. רקב הנופל מספרים או ממטפחות שלהן. לשון המק בשרו (זכריה יד, יב): שמצניעין אותן לגנזן. שכל דבר קדש טעון גניזה: (ז) הרוכלין. מוכרי בשמים לתכשיטי נשים ויש להם קופה קטנה לצרורות הבשמים: אינו חייב אלא חטאת אחת. דכלן חדא הוצאה היא: ר' יהודה בן בתירה אומר חמשה. פי' הרמב"ם אפילו לא הוציא אלא חמשה בלבד: חגב חי כל שהוא. שמצניעין אותו לקטן לשחק בו: צפורת כרמים. בגמרא (דף פ"ס) דריש למינהו לרבות צפורת כרמים. כדי שהוא חגב (תוס'

חדשים

זְרָדִים בֵּין חַיָּה בֵּין מֵתָה כָּל־שֶׁהוּא
שֶׁמַּצְנִיעִין אוֹתָהּ לִרְפוּאָה. רַבִּי יְהוּדָה
אוֹמֵר אַף הַמּוֹצִיא חָגָב חַי טָמֵא כָּל־
שֶׁהוּא שֶׁמַּצְנִיעִין אוֹתוֹ לְקָטָן לְשַׂחֶק־בּוֹ:

פרק י

הַמַּצְנִיעַ לְזֶרַע וּלְדֻגְמָא
וְלִרְפוּאָה וְהוֹצִיאוֹ
בְּשַׁבָּת חַיָּב בְּכָל־שֶׁהוּא. וְכָל־אָדָם
אֵין חַיָּב עָלָיו אֶלָּא כְשִׁעוּרוֹ. חָזַר וְהִכְנִיסוֹ
אֵינוֹ חַיָּב אֶלָּא כְשִׁעוּרוֹ: ב הַמּוֹצִיא
אֳכָלִין וּנְתָנָן עַל הָאַסְקֻפָּה בֵּין שֶׁחָזַר
וְהוֹצִיאָן בֵּין שֶׁהוֹצִיאָן אַחֵר פָּטוּר מִפְּנֵי
שֶׁלֹּא עָשָׂה מְלַאכְתּוֹ בְּבַת אַחַת. קֻפָּה
שֶׁהִיא מְלֵאָה פֵרוֹת וּנְתָנָהּ עַל הָאַסְקֻפָּה
הַחִיצוֹנָה אַף עַל פִּי שֶׁרֹב הַפֵּרוֹת
מִבַּחוּץ פָּטוּר עַד שֶׁיּוֹצִיא אֶת־כָּל־
הַקֻּפָּה: ג הַמּוֹצִיא בֵּין בִּימִינוֹ בֵּין
בִּשְׂמֹאלוֹ בְּתוֹךְ חֵיקוֹ אוֹ עַל כְּתֵפוֹ חַיָּב.
שֶׁכֵּן מַשָּׂא בְנֵי קְהָת. לְאַחַר יָדוֹ בְּרַגְלוֹ
בְּפִיו וּבְמַרְפְּקוֹ בְּאָזְנוֹ וּבִשְׂעָרוֹ וּבְפֻנְדָּתוֹ
וּפִיהָ לְמַטָּה בֵּין פֻּנְדָּתוֹ לַחֲלוּקוֹ בְּשָׂפַת
חֲלוּקוֹ בְּמִנְעָלוֹ בְּסַנְדָּלוֹ פָּטוּר. שֶׁלֹּא
הוֹצִיא כְּדֶרֶךְ הַמּוֹצִיאִין: ד הַמִּתְכַּוֵּן
לְהוֹצִיא לְפָנָיו וּבָא לוֹ לְאַחֲרָיו פָּטוּר.
לְאַחֲרָיו וּבָא לוֹ לְפָנָיו חַיָּב. בֶּאֱמֶת
אָמְרוּ הָאִשָּׁה הַחוֹגֶרֶת בְּסִינָר בֵּין
מִלְּפָנֶיהָ בֵּין מִלְּאַחֲרֶיהָ חַיֶּבֶת שֶׁכֵּן רָאוּי
לִהְיוֹת חוֹזֵר. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר אַף מְקַבְּלֵי
פִתְקִין: ה הַמּוֹצִיא כִּכָּר לִרְשׁוּת הָרַבִּים
חַיָּב. הוֹצִיאוּהוּ שְׁנַיִם פְּטוּרִין. לֹא יָכוֹל
אֶחָד לְהוֹצִיאוֹ וְהוֹצִיאוּהוּ שְׁנַיִם חַיָּבִים.
וְרַבִּי שִׁמְעוֹן פּוֹטֵר. הַמּוֹצִיא אֳכָלִין
פָּחוֹת מִכַּשִּׁעוּר בִּכְלִי פָּטוּר אַף עַל
הַכְּלִי שֶׁהַכְּלִי טְפֵלָה לוֹ. אֶת־הַחַי
בְּמִטָּה פָּטוּר אַף עַל הַמִּטָּה שֶׁהַמִּטָּה
טְפֵלָה לוֹ. אֶת־הַמֵּת בְּמִטָּה חַיָּב. וְכֵן
כְּזַיִת מִן הַמֵּת וּכְזַיִת מִן הַנְּבֵלָה וְכַעֲדָשָׁה
מִן הַשֶּׁרֶץ חַיָּב. וְרַבִּי שִׁמְעוֹן פּוֹטֵר:
ו הַנּוֹטֵל צִפָּרְנָיו זוֹ בְּזוֹ אוֹ בְשִׁנָּיו וְכֵן
שְׂעָרוֹ וְכֵן שְׂפָמוֹ וְכֵן זְקָנוֹ וְכֵן הַגּוֹדֶלֶת
וְכֵן הַכּוֹחֶלֶת וְכֵן הַפּוֹקֶסֶת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר

עין יוסף

חכמים): בין חיה בין מתה כל שהוא. שעושים ממנו רפואה לפקח ולחכים: חגב חי טמא כל שהוא. ות"ק סבר טמא אין מצניעין אותו לתינוק דילמא מיית ואכיל ליה:
(א) המצניע. קודם השבת: לזרע ולדוגמא. לרפואות שיש לו סממנים ויקח ממנו: והוציאו בשבת. ששכח בשבת למה הצניע והוציאו סתם: חייב עליו בכל שהוא. שעל דעת הראשונה הוציאו והא אחשביה: אלא כשעורו. כל אחד שעור המפורש בו: חזר והכניסו. זה שהצניע פחות מכשעור והוציאו אם נמלך בו שלא לזרעו וחזר והכניסו אינו חייב בהכנסה זו אא"כ יש בו שעור שלם דכיון דנמלך שלא לזרעו בטלה מחשבתו והרי הוא ככל אדם:
(ב) על האסקופה. שהיא כרמלית. כגון שגבוהה מג' ועד ט' ורחבה ד': אסקופה החיצונה. שלפנים שלפני פתח הבית לצד רה"ר. ופתוחה משלשה. דהוי רה"ר גמורה (תוס' יו"ט): (ג) שכן משא בני קהת. בכתף ישאו. וימין ושמאל וחיק אורחא דארעא: מרפקו. הפרק האמצעי שבזרוע: באפונדתו. אזור חלול: ופיה למטה. אין דרך הוצאה בכך. אבל פיה למעלה דרך הוצאה בכך: שפת חלוקו. השפה התחתונה של חלוק: (ד) לפניו ובא לו לאחריו
פטור. דנתכוין לשמירה מעולה ועלתה בידו שמירה פחותה: לאחריו ובא לו לפניו חייב. דנתכוין לשמירה פחותה ועלתה בידו שמירה מעולה לכן חייב. ולא מבעיא לאחריו ובא לו לאחריו דאתעביד מחשבתו דחייב: סינר. כעין מכנסים קטנים חוגרות אותן לצניעות. ואם תלתה בהן שום דבר להוציא ובא לה לצד אחר חייבת: שכן ראוי להיות חוזר. פי' דרכו להיות חוזר וסובב סביבותיה. ומתחלה ידעה שסופו להתהפך: ר"י אומר אף מקבלי פתקין. של מלך. הרצים השלוחים אגרות נותנים אותן בשקים חלולים כדמות קנים והולים בצוארם ודרך אותו קנה להיות חוזר וסובב מלפניו ולאחריו סביב לצוארו ויודע היה שסופו להתהפך: (ה) את החי במטה. על החי לא מחייב בהוצאתו אם אינו כפות לפי שהוא נושא את עצמו. וה"מ אדם. אבל בהמה חיה ועוף לא. דכאלו דכפותין דמי: וכן כזית מן המת כו' חייב. אם הוציאו דהואיל ומשום הוצאת טומאה היא לסלק עצמו מן הטומאה: (ו) וכן שערו. התולש שער ראשו בידו: וכן הגודלת. שער ראשה וקולעת אותן. הרבה עבות גדילות: הכוחלת. נותנת כחול בעיניה: הפוקסת. מחלקת שער שבאמצע הראש מכאן
ומכאן

מְחַיֵּב וַחֲכָמִים אוֹסְרִין מִשּׁוּם שְׁבוּת. הַתּוֹלֵשׁ מֵעָצִיץ נָקוּב חַיָּב. וְשֶׁאֵינוֹ נָקוּב פָּטוּר. וְרַבִּי שִׁמְעוֹן פּוֹטֵר בָּזֶה וּבָזֶה:

פרק יא הַזּוֹרֵק מֵרְשׁוּת הַיָּחִיד לִרְשׁוּת הָרַבִּים מֵרְשׁוּת הָרַבִּים לִרְשׁוּת הַיָּחִיד חַיָּב. מֵרְשׁוּת הַיָּחִיד לִרְשׁוּת הַיָּחִיד וּרְשׁוּת הָרַבִּים בָּאֶמְצַע רַבִּי עֲקִיבָא מְחַיֵּב וַחֲכָמִים פּוֹטְרִין: ב כֵּיצַד. שְׁתֵּי גְזוּזְטְרָאוֹת זוֹ כְּנֶגֶד זוֹ בִּרְשׁוּת הָרַבִּים הַמּוֹשִׁיט וְהַזּוֹרֵק מִזּוֹ לְזוֹ פָּטוּר. הָיוּ שְׁתֵּיהֶן בִּדְיוֹטָא אַחַת הַמּוֹשִׁיט חַיָּב וְהַזּוֹרֵק פָּטוּר. שֶׁכָּךְ הָיְתָה עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם. שְׁתֵּי עֲגָלוֹת זוֹ אַחַר זוֹ בִּרְשׁוּת הָרַבִּים מוֹשִׁיטִין הַקְּרָשִׁים מִזּוֹ לְזוֹ אֲבָל לֹא זוֹרְקִין. חֻלְיַת הַבּוֹר וְהַסֶּלַע שֶׁהֵן גְּבוֹהִין עֲשָׂרָה וְרָחְבָּן אַרְבָּעָה הַנּוֹטֵל מֵהֶן וְהַנּוֹתֵן עַל גַּבָּן חַיָּב. פָּחוֹת מִכֵּן פָּטוּר: ג הַזּוֹרֵק אַרְבַּע אַמּוֹת בַּכֹּתֶל לְמַעְלָה מֵעֲשָׂרָה טְפָחִים כְּזוֹרֵק בָּאֲוִיר. לְמַטָּה מֵעֲשָׂרָה טְפָחִים כְּזוֹרֵק בָּאָרֶץ. הַזּוֹרֵק בָּאָרֶץ אַרְבַּע אַמּוֹת חַיָּב. זָרַק לְתוֹךְ אַרְבַּע אַמּוֹת וְנִתְגַּלְגֵּל חוּץ לְאַרְבַּע אַמּוֹת פָּטוּר. חוּץ לְאַרְבַּע אַמּוֹת וְנִתְגַּלְגֵּל לְתוֹךְ אַרְבַּע אַמּוֹת חַיָּב: ד הַזּוֹרֵק בַּיָּם אַרְבַּע אַמּוֹת פָּטוּר. אִם הָיָה רְקַק מַיִם וּרְשׁוּת הָרַבִּים מְהַלֶּכֶת בּוֹ הַזּוֹרֵק בְּתוֹכוֹ אַרְבַּע אַמּוֹת חַיָּב. וְכַמָּה הוּא רְקַק מַיִם פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה טְפָחִים. רְקַק מַיִם וּרְשׁוּת הָרַבִּים מְהַלֶּכֶת בּוֹ הַזּוֹרֵק בְּתוֹכוֹ אַרְבַּע אַמּוֹת חַיָּב: ה הַזּוֹרֵק מִן הַיָּם לַיַּבָּשָׁה וּמִן הַיַּבָּשָׁה לַיָּם וּמִן הַיָּם לַסְּפִינָה וּמִן הַסְּפִינָה לַיָּם

עין יוסף

ומכאן אלא באדמים: מעציץ נקוב. דהוה כמחובר דיונק מן הקרקע על ידי הנקב שמריח לחלוחית הקרקע ואפילו הנקב בצדו. ושיעור הנקב כדי שורש קטן: (א) מרשות היחיד. רשות היחיד הוא מקום שמוקף ד' מחיצות גבוהות עשרה טפחים וביניהם ד' טפחים על ד' טפחים או יותר על כן אפילו יש בו כמה מילין אם הוקף לדירה. וכן תל גבוה עשרה ורחב ארבעה או חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה כל אלו רשות היחיד הן. ואויר רשות היחיד כרשות היחיד עד לרקיע. ותוכי הכתלים של רשות היחיד דינן כרשות היחיד. אבל אויר רה"ר אינו כרה"ר אלא עד עשרה טפחים. ולמעלה מעשרה ברה"ר מקום פטור הוא. ומקום שאין בו ד' על ד' וגבוה מג' טפחים ולמעלה הוא מקום פטור. וכן מקום המוקף מחיצות ואין בו ד' על ד' או חריץ שאין בו ד' על ד' וכמקו משלשה ועד התהום הרי זה מקום פטור. ומקום שהוקף ד' מחיצות וגובהן משלשה ועד עשרה ויש בו ד' על ד' או יותר. או תל שיש בו ד' על ד' או יותר גבוה משלשה ועד עשרה. או חריץ שיש בו ד' על ד' עמוק משלשה ועד עשרה. ומבוי שהוא שלם לרוחותיו שאין בו לחי או קורה ברוח רביעית והים והבקעה כל אלו כרמלית הן. ופי' כרמלית כארמלית. כלומר כאלמנה שאינה בתולה ולא בעולה לבעל כך רשות זו אינה לא רשות היחיד ולא רה"ר. ואויר כרמלית ככרמלית עד עשרה. ומעשרה ולמעלה בכרמלית הוי מקום פטור. והמוציא מרה"י לרה"ר או המכניס מרה"ר לרה"י חייב חטאת. מרה"ר לכרמלית או מרה"י לכרמלית. ומכרמלית לשתיהן פטור אבל אסור. מרה"י או מרה"ר למקום פטור או ממקום פטור לשתיהן מותר לכתחלה. ואין צ"ל מכרמלית למקום פטור או ממקום פטור לכרמלית שהוא מותר. והמעביר מתחלת ד' לסוף ד' ברה"ר חייב חטאת. בכרמלית פטור אבל אסור. ברה"י ובמקום פטור מותר לכתחלה לטלטל ולהעביר בכל הרשות כלו ואפילו הוא כמה מילין. ורה"ר הוא כגון השווקים והרחובות המדברות והדרכים המפולשים ורחבם שש עשרה אמה ולא יהיה מקורה: (ב) כיצד. רבנן אמרי לה: גזוזטראות. נסרים יוצאין מכותל העליה ולחוץ על רה"ר. והגזוזטראות עצמן הן רה"י. וכשהן זו כנגד זו בשני צדי רה"ר המושיט והזורק מזו לזו פטור: בדיוטא אחת. כלומר בעליה אחת באורך רה"ר ואין הפסק רה"ר ביניהן: חולית הבור. עפר שמוציאין מחפירת הבור רגילין ליתן סביבות פי הבור כמין חומה להקיף: הנוטל מהן. ומניח ברה"ר או הנוטל מרה"ר ונותן על גבן חייב: (ג) הזורק ד"א בכותל. מתחלת ד' לסוף ד' ונח בכותל הסמוך לרה"ר למעלה מעשרה טפחים כגון שהיתה דבלה שמנה ודבקה בכותל למעלה מעשרה טפחים. הרי הוא כזורק באויר ופטור: כזורק בארץ. וחייב: ונתגלגל חוץ לד"א פטור. דהרי לא נתכוין לזריקה של חוץ: ונתגלגל לתוך ד"א חייב. והוא דנח מעט חוץ לד"א קודם שנתגלגל לפנים: (ד) הזורק בים. דכרמלית היא: רקק מים. טיט בצה רפש ורפש: ורשות הרבים מהלכת בו. הרבים מהלכים בו: וכמה

הוא

מן הספינה לחברתה פטור. ספינות קשורות זו בזו מטלטלין מזו לזו. אם אינן קשורות אף על פי שמקפות אין מטלטלין מזו לזו: ו הזורק ונזכר לאחר שיצתה מידו, קלטה אחר, קלטה כלב, או שנשרפה פטור. זרק לעשות חבורה בין באדם ובין בבהמה ונזכר עד שלא נעשית חבורה פטור. זה הכלל כל חיבי חטאות אינן חיבין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה. תחלתן שגגה וסופן זדון, תחלתן זדון וסופן שגגה, פטורין עד שתהא תחלתן וסופן שגגה:

פרק יב הבונה במה יבנה ויהא חיב.

א הבונה כל שהוא והמסתת והמכה בפטיש ובמעצד והקודח כל שהוא חיב. זה הכלל כל העושה מלאכה ומלאכתו מתקימת בשבת חיב. רבן שמעון בן גמליאל אומר אף המכה בקורנס על הסדן בשעת מלאכה חיב מפני שהוא כמתקן מלאכה: ב החורש כל שהוא המנכש והמקרסם והמזרד כל שהוא חיב. המלקט עצים אם לתקן כל שהן, אם להסיק כדי לבשל ביצה קלה. המלקט עשבים אם לתקן כל שהן, אם לבהמה כמלא פי גדי: ג הכותב שתי אותיות בין בימינו בין בשמאלו בין משם אחד בין משתי שמות בין משתי סממניות בכל לשון חיב. אמר רבי יוסי לא חיבו שתי אותיות אלא משום רשם, שכך היו כותבין על קרשי המשכן לידע איזו בן זוגו. אמר רבי מצינו שם קטן משם גדול. שם משמעון ומשמואל. נח מנחור. דן מדניאל. גד מגדיאל: ד הכותב שתי אותיות בהעלם אחד חיב. כתב בדיו בסם בסיקרא בקומוס ובקנקנתום ובכל דבר שהוא רושם על שני כתלי זויות ועל שני לוחי פנקס והן נהגין זה עם זה חיב. הכותב על

עין

שלא רקק מים. פי' וכמה יהיה עמוק דלימא אכתי רה"ר הוא ולא כרמלית: (ה) מטלטלין מזו לזו. אם הן של ב' בני אדם מטלטלין ע"י עירוב דהוו להו כשתי חצרות: מוקפות. סמוכות זו לזו: אין מטלטלין מזו לזו. דכי מפרשי מהדדי כרמלית מפסקת ביניהן ובטל העירוב: (ו) הזורק בשוגג ונזכר שהוא שבת לאחר שיצאת האבן מתחת ידו. אי נמי לא נזכר אלא שקלטה אחר ה' פטור: (א) במסתת. מרבע את האבן או מחליקה ומתקנה: מכה בפטיש. היא גמר מלאכה של חוצבי אבן. לאחר שחצב האבן מן ההר מכיה והבדילה. מכה עליה בפטיש מכה גדולה והיא מתפרקת ונופלת. וכל הגומר מלאכה משום תולדה דמכה בפטיש היא: ובמעצד. קופיץ קטן: והקודח. הנקב: כל שהוא. אכלהו קאי. אמסתת ואמכה בפטיש ובמעצד והקודח: ומלאכתו מתקיימת. שאין צריך להוסיף עליה: קורנס. מרטי"ל: סדן. אנקוזינ"א בלע"ז: (ב) המנכש. תולש עשבים רעים מתוך טובים. פי' אחר חופר סביב עקרי האילנות והיא תולדה דחורש: המקרסם. קוצץ ענפים יבשים מן

יוסף

האילן לתקנו: והמזרד. קוצץ זרדים לחים שהן מרובים שהן מכחישין כח האילן: אם לתקן. את האילן או את הקרקע: ביצה קלה. ביצת תרנגולת: (ג) בין בימינו בין בשמאלו. באדם שהוא שולט בשתי ידיו מיירי. דאלו בשמאל כל אדם כתיבת שמאל אינה כתיבה: משם אחד. שתיהן אלפין: משני שמות. אל"ף בי"ת: משני סממניות. אחת בדיו ואחת בסיקרא: בכל לשון. של כל אומה ואומה: משום רושם. פי' לרבי יוסי דאפילו לא כתב אלא שרטט שתי רשימות בעלמא לסימן חייב: לידע איזו בן זוגו. שלא יחליפו סדר הקרשים כשיקימוהו: מצינו שם קטן. כלומר אע"פ שלא גמר מלאכתו שרוצה לכתוב תיבה גדולה וכתב מקצת הואיל ואותו מקצת הוית תיבה ומתקיימת במקום אחר חייב: (ד) בסיקרא. מין אבן שצבעו אדום: בקומוס. שרף אילן גומ"א בלע"ז: ובקנקנתום. (ויטריאל; קופפער וואסער): שהוא רושם. שרשומו מתקיים: על ב' כתלי זויות. אחת בכותל ואחת בכותל סמוכות זו לזו במקצוע: פנקס. ספר שהחנוני כותב בו הקפותיו: והן נהגין זה"ע. כגון שכתבן על ב' דפי הלוחין הסמוכין זל"ז חייב: הכותב על

בְּשַׂר חַיָּב. הַמְּסָרֵט עַל בְּשָׂרוֹ רַבִּי אֱלִיעֶזֶר מְחַיֵּב חַטָּאת וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ פּוֹטֵר: ח כָּתַב בְּמַשְׁקִין בְּמֵי פֵרוֹת בַּאֲבַק דְּרָכִים וּבַאֲבַק סוֹפְרִים וּבְכָל־דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מִתְקַיֵּם פָּטוּר. לְאַחַר יָדוֹ בְּרַגְלוֹ בְּפִיו וּבְמַרְפְּקוֹ. כָּתַב אוֹת אַחַת סָמוּךְ לִכְתָב. וְכָתַב עַל גַּבֵּי כְתָב. נִתְכַּוֵּן לִכְתּוֹב חֵי״ת וְכָתַב שְׁנֵי זַיְנִין אַחַת בָּאָרֶץ וְאַחַת בַּקּוֹרָה. כָּתַב עַל שְׁנֵי כָתְלֵי הַבַּיִת. עַל שְׁנֵי דַפֵּי פִנְקָס וְאֵין נֶהְגִּין זֶה עִם זֶה פָּטוּר. כָּתַב אוֹת אַחַת נוֹטָרִיקוֹן רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן בְּתֵירָה מְחַיֵּב וַחֲכָמִים פּוֹטְרִין: ט הַכּוֹתֵב שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת בִּשְׁתֵּי הַעֲלָמוֹת אַחַת שַׁחֲרִית וְאַחַת בֵּין הָעַרְבַּיִם. רַבָּן גַּמְלִיאֵל מְחַיֵּב וַחֲכָמִים פּוֹטְרִין:

פרק יג רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר הָאוֹרֵג שְׁלֹשָׁה חוּטִין בַּתְּחִלָּה וְאַחַת עַל הָאָרִיג חַיָּב. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים בֵּין בַּתְּחִלָּה בֵּין בַּסּוֹף שִׁעוּרוֹ שְׁנֵי חוּטִין: ב הָעוֹשֶׂה שְׁתֵּי בָתֵּי נִירִין בַּנִּירִין בְּקֵירוֹס. בְּנָפָה. בִּכְבָרָה. וּבְסַל חַיָּב. וְהַתּוֹפֵר שְׁתֵּי תְפִירוֹת וְהַקּוֹרֵעַ עַל־מְנָת לִתְפּוֹר שְׁתֵּי תְפִירוֹת: ג הַקּוֹרֵעַ בַּחֲמָתוֹ וְעַל מֵתוֹ וְכָל־הַמְקַלְקְלִין פְּטוּרִין. וְהַמְקַלְקֵל עַל־מְנָת לְתַקֵּן שִׁעוּרוֹ כִּמְתַקֵּן: ד שִׁעוּר הַמְלַבֵּן וְהַמְנַפֵּץ וְהַצּוֹבֵעַ וְהַטּוֹוֶה כִּמְלֹא רֹחַב הַסִּיט כָּפוּל. וְהָאוֹרֵג שְׁנֵי חוּטִין שִׁעוּרוֹ כִּמְלֹא הַסִּיט: ה רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר הַצָּד צִפּוֹר לַמִּגְדָּל וּצְבִי לַבַּיִת חַיָּב. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים צִפּוֹר לַמִּגְדָּל וּצְבִי לַבַּיִת וְלֶחָצֵר וְלַבֵּיבָרִין. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר לֹא כָל־הַבֵּיבָרִין שָׁוִין. זֶה הַכְּלָל כָּל־הַמְחֻסָּר צֵידָה פָּטוּר. וְשֶׁאֵינוֹ מְחֻסָּר צֵידָה חַיָּב: ו צְבִי שֶׁנִּכְנַס לַבַּיִת וְנָעַל אֶחָד בְּפָנָיו חַיָּב. נָעֲלוּ שְׁנַיִם פְּטוּרִין. לֹא יָכוֹל אֶחָד לִנְעוֹל וְנָעֲלוּ שְׁנַיִם

עץ יוסף

על בשרו. בדיו: המסרט על בשרו. כברזל שעשה צורת אותיות בבשרו: ורבי יהושע פוטר. ואפילו שלא דם לפי שאין דרך כתיבה בכך והלכה כרבי יהושע: (ח) במשקין. שמשחירין: באבק דרכים. כגון שעשה באצבעו צורת אותיות על החול והאבק שבדרכים: באבק סופרים. שחרורית של קסת הסופר: לאחר ידו. על גבי ידו שאוחז הקולמוס באצבעותיו והפך ידו וכתב: ובמרפקו. הפרק שבאמצע שבזרוע: אות אחת סמוך לכתב. אבל אות כתובה ויש לה אות אחת והשלימה לשתים: וכתב על גבי כתב. שהעביר קולמוס על אותיות הכתובות כבר ותקן: וכתב שני זיינ"ן. שלא נראה הגג של חי"ת אלא ב' הרגלים נראה כאלו הם שני זיינ"ן: על שני כתלי הבית. שאינן במקצוע: על שני דפי פנקס. שאינו יכול לקרב הדפין אא"כ יחתוך מה שמפסיק ביניהם: אות אחת נוטריקון. שעושה סימן וקורא עליה ומבינים מאותה האות תיבה שלימה כגון ק' קרבן. מ' מעשר. ת' תרומה: (ט) בשתי העלמות. לאחר שכתב אות אחת בשוגג נודע לו שעבר וחזר ונעלם ממנו השגג וכתב אות שניה בהעלם: (א) האורג שלשה חוטין בתחלה. אם זו תחלת אריגתו של בגד אינו חייב עד שיארוג ג' חוטין. ואם הוסיף הוא על האורג שארג בתחלה דמצטרף עם השאר: (ב) שתי בתי נירין. שנותן שני חוטין של שתי בניר שקורין ליצ"ש: בנירין. מפרש בגמ' שמרכיב ב' פעמים כל חוט של שתי בניר ובפעם השלישית מרכיבו על חוט המורכב של הקנה. ועיין בתוס' יו"ט: בקירום. יריעה ארוגה מסיב של דקל: (ג) על מתו. שאינו חייב לקרוע עליו הוא דהוי מקלקל ופטור. אבל על מת שחייב לקרוע עליו מתקן הוא וחייב. והא דתני מתני' בחמתו פטור אין הלכה כן. אלא חייב משום דמתקן הוא אבל יצרו שדעתו מתיישבת עליו בכך: (ד) המלבן. את הצמר. והמנפצו. והצובעו. והטווה. ממנו שהן כולן אבות מלאכות. שעורן כדי שיטוה מאותו הצמר חוט ארוך כמלא רוחב הסיט כפול. והסיט הוא כדי הפסק שיש בין אמה לאצבע כל מה שיוכל אדם להרחיבו. ושיעור הרוחב הזה שהוא שני פעמים את הסיט כפול: האורג שני חוטין. שיעורן ברוחב הבגד כמלא הסיט שאע"פ שלא ארגן על פני כל רוחב הבגד חייב: (ה) הצד צפור. עד שהכניסו למגדל של עץ חייב. שזו היא צידתו. אבל אם הכניסו לבית אינו נצוד בכך: ולביברין. קרפיפות המוקפים חומה שמכניסין שם חיות ושומרים שם: (ו) צבי שנכנס. מאליו לבית

ונעל

סבין. ורבי שמעון אומר: ז ישב האחד על הפתח ולא מלאהו, ישב השני ומלאהו, השני חייב. ישב הראשון על הפתח ומלאהו ובא השני וישב בצדו, אף על פי שעמד הראשון והלך לו, הראשון חייב והשני פטור. הא למה זה דומה, לנועל את ביתו לשמרו ונמצא צבי שמור בתוכו:

פרק יד

שמונה שרצים האמורים בתורה, הצדן והחובל בהן חייב. ושאר שקצים ורמשים, החובל בהן פטור. הצדן לצרך חיב. ושלא לצרך פטור. חיה ועוף שברשותו, הצדן פטור, והחובל בהן חיב: ב אין עושין הלמי בשבת, אבל עושה הוא את מי המלח וטובל בהן פתו ונותן לתוך התבשיל.

אמר רבי יוסי, והלא הוא הלמי בין מרבה ובין מועט. ואלו הן מי מלח המתרין, נותן שמן בתחלה לתוך המים או לתוך המלח: ג אין אוכלין אזוב יון בשבת, לפי שאינו מאכל בריאים, אבל אוכל הוא את יועזר ושותה אבוב רועה. כל האכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין שותה, חוץ ממי דקלים וכוס עקרין, מפני שהן לירקון. אבל שותה הוא מי דקלים לצמאו, וסך שמן עקרין שלא לרפואה: ד החושש בשניו לא יגמע בהן את החמץ, אבל מטבל הוא כדרכו, ואם נתרפא נתרפא. החושש במתניו לא יסוך יין וחמץ, אבל סך הוא את השמן ולא שמן ורד. בני מלכים סכין שמן ורד על מכותיהן, שכן דרכם לסוך

עץ יוסף

ומשא אחד נכניו ז היא נידתו וחייב: (ו) השני חייב. שהוא גר שותו: הא למה זה דומה. מאחר שעוד של יד הראשון: לנועל את ביתו לשמרו. ולא נעל: ונמצא צבי. שהוא נעל כבר: שמור בתוכו. כך זה אע"פ שעמד הראשון אין זה אלא כשומרו לצבי שהיה לו מאתמול. והשני פטור כאמור במתניתין פטור ומותר: (א) שמונה שרצים כו'. החולד והעכבר וגו' המנויין בפרשת ויהי ביום השמיני: הצדן חייב. שיש במינן צוד: והחובל בהן חייב. דיש להן עור והוא לא מפרש שליפה חוזרת וחייב משום מפרק שהיא תולדה דדש. אי נמי כיון דיש להן עור נצבע העור בדם הנצרר בו וחייב משום צובע: ושאר שקצים ורמשים. כגון תולעים ולצעות ועקרבים: החובל בהן פטור. דאין להם עור: ושלא לצורך פטור. דאין במינן צוד: חיה ועוף שברשותו הצדן פטור. שכבר צדין ועומדין הן: והחובל בהן חייב. דיש להם עור. ואין החובל חייב בכל הני דתנינן במתני' אלא כצריך לדם. אבל אם לא חבל אלא להזיק הא קיימא לן כל המקלקלים פטורים: (ב) הילמי. מי מלח מרובים שמשימין לתוך ירקות שכובשין אותן להתקיים: א"ת מי המלח. מועטים: נותן שמן בתחלה. קודם שיתן המלח: או לתוך המלח. פי' או שמן נותן בתחלה לתוך המלח קודם שיתן את המים אבל לא יתן מים ומלח בתחלה ואח"כ את השמן: (ג) אזוב יון. מין אזוב שגדל בין הקוצים וממית התולעים שבמעים:

יועזר. פוליי"ן בלע"ז והוא מכלה התולעים שבכבד: אבוב רועה. עץ הגדל יחידי ואין לו ענפים וקורין אותו בערבי עצא"ל רעי' והוא טוב למי שניזוק של ששתה מים מגולים: חוץ ממי דקלים. יש מפ' אילנות ממיני הדקלים שהיו בא"י וביניהם מעיין מים ששותה מהם כוס ראשון מרפה הגל שבמעיו וכוס שני משלשל וכוס שלישי מנקה את בני מעיו מה שאדם אוכלם מניחם נקבים כדרך שנכנסים: וכוס של עקרין. עקרין טרף אילן שקורין לו בערבי אל"ג אלכסנדרי"א ועשב שקורין לו בלע"ז אלומ"ר פי' עשב של שמחה. וכרכום. וכותשין אותן ונותנין את עפרן ביין והאשה ובה שמשתה מהן ג' כוסות תרפא: מפני שהן לירוקה. כשל חולי הנקרא ירקון אם ישתה מהן ירפא מחולי הירקון. אבל יעקר ולא יוליד ולכך נקרא כוס עקרין. ודע הא דאסרו לאכול ולשתות דבר שהוא לרפואה בשבת. הוא משום גזרה שמא ישחוק סממנים דהוי תולדה דטוחן: לצמאו. אם אינו חולה: (ד) לא יגמע את החומץ. ויפלוט. דמוכחא מילתא דלרפואה הוא דהחומץ מטעם לא טובה לאכילה מכה תמיד. וקרא כחומץ לשנים וגו' כן העצל לשולחיו (משלי י, ט) דמשמע דקשה להו. מיירי דליכא מכה דמרפי: לא יסוך יין וחומץ דאין אדם סך מהן אלא לרפואה: אבל לא שמן ורד לפי שדמיו יקרים ומוכחא מילתא דלרפואה קעביד שכן דרכם לסוך. בלא מכה:

סבל

בְחוֹל. רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּנֵי מְלָכִים הֵם:

פרק טו אֵלּוּ קְשָׁרִים שֶׁחַיָּבִין עֲלֵיהֶם. קֶשֶׁר הַגַּמָּלִין וְקֶשֶׁר הַסַּפָּנִין. וּכְשֵׁם שֶׁהוּא חַיָּב עַל קִשּׁוּרוֹ כָּךְ הוּא חַיָּב עַל הֶתֵּרוֹ. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר כָּל־קֶשֶׁר שֶׁהוּא יָכוֹל לְהַתִּירוֹ בְּאַחַת מִיָּדָיו אֵין חַיָּבִין עָלָיו: ב יֵשׁ לְךָ קְשָׁרִים שֶׁאֵין חַיָּבִין עֲלֵיהֶן כְּקֶשֶׁר הַגַּמָּלִין וּכְקֶשֶׁר הַסַּפָּנִין. קוֹשֶׁרֶת אִשָּׁה מִפְתַּח חֲלוּקָהּ וְחוּטֵי סְבָכָה וְשֶׁל פְּסִיקְיָא וּרְצוּעוֹת מִנְעָל וְסַנְדָּל וְנוֹדוֹת יַיִן וָשֶׁמֶן וּקְדֵרָה שֶׁל בָּשָׂר. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר קוֹשְׁרִין לִפְנֵי הַבְּהֵמָה בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא תֵצֵא. קוֹשְׁרִין דְּלִי בִּפְסִיקְיָא אֲבָל לֹא בְחֶבֶל. רַבִּי יְהוּדָה מַתִּיר. כְּלָל אָמַר רַבִּי יְהוּדָה כָּל־קֶשֶׁר שֶׁאֵינוֹ שֶׁל קְיָמָא אֵין חַיָּבִין עָלָיו: ג מְקַפְּלִין אֶת־הַכֵּלִים אֲפִלּוּ אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה פְעָמִים וּמַצִּיעִין אֶת־הַמִּטּוֹת מִלֵּילֵי שַׁבָּת לְשַׁבָּת אֲבָל לֹא מִשַּׁבָּת לְמוֹצָאֵי שַׁבָּת. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר מְקַפְּלִין אֶת־הַכֵּלִים וּמַצִּיעִין אֶת־הַמִּטּוֹת מִיּוֹם הַכִּפּוּרִים לְשַׁבָּת וְחֶלְבֵי שַׁבָּת קְרֵבִין בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים (נ״א אֲבָל לֹא שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים בְּשַׁבָּת). רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר לֹא שֶׁל שַׁבָּת קְרֵבִין בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים וְלֹא שֶׁל יוֹם הַכִּפּוּרִים קְרֵבִין בְּשַׁבָּת

פרק טז כָּל־כִּתְבֵי הַקֹּדֶשׁ מַצִּילִין אוֹתָן מִפְּנֵי הַדְּלֵקָה. בֵּין שֶׁקּוֹרִין בָּהֶן וּבֵין שֶׁאֵין קוֹרִין בָּהֶן. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁכְּתוּבִים בְּכָל־לָשׁוֹן טְעוּנִין גְּנִיזָה. וּמִפְּנֵי מָה אֵין קוֹרִין בָּהֶן מִפְּנֵי בִטּוּל בֵּית הַמִּדְרָשׁ. מַצִּילִין תִּיק הַסֵּפֶר עִם הַסֵּפֶר וְתִיק הַתְּפִלִּין עִם הַתְּפִלִּין. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּתוֹכָן מָעוֹת. וּלְהֵיכָן מַצִּילִין אוֹתָן לְמָבוֹי שֶׁאֵינוֹ מְפֻלָּשׁ. בֶּן בְּתֵירָא אוֹמֵר אַף לִמְפֻלָּשׁ: ב מַצִּילִין מְזוֹן שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת. הָרָאוּי לָאָדָם לָאָדָם. הָרָאוּי לַבְּהֵמָה לַבְּהֵמָה. כֵּיצַד. נָפְלָה דְלֵקָה בְּלֵילֵי

עץ

(א) קשר הגמלין. שנוקבים לגמל חוטמו ונותנין בו רצועה וקושרים אותה קשר עולם. וכמו כן שנוקבים בראש הספינה נקב ונותנים בו חבל וקושרין אותו קשר של קיימא שאינו מתירו לעולם: שיכול להתירו. דלא הדוקה: אין חייבין עליו. ואפילו שהוא של קיימא: (ב) יש לך קשרים שאין חייבין עליהן. חטאת. כמו שחייבים על קשר גמלים וקשר של ספנים. אלא פטור אבל אסור ולא נזכרו קשרים הללו בפנים. והר״ם מפרש לאו: מפתח חלוקה. כעין לולאות לכאן ולכאן וקושרים של ימין בכתף שמאל ושל שמאל בכתף ימין: סבכה. מגבעת שעל הראש עשויה כעין רשת: פסיקיא. אזור רחב וחוטין תלויין בראשו לקשרו בהן: קושרין לפני הבהמה. חבל ברוחב פתחה לגבול בפניה שלא תצא: קושרין דלי בפסיקיא. על פי הבור שהיא קשור ותלוי שם: רבי יהודה מתיר. בחבל כשהוא חבל של גרדי: (ג) מקפלין את הכלים. בגדים ששכבן מקפלין אפילו ארבע וחמש פעמים כדי לחזור וללבשם. והיינו דוקא באדם אחד ובבגדים חדשים לבנים ואין לו בגדים אחרים להחליף (מג״א)

יוסף

לכבוד שבת. אבל אם חסר אחד מכל התנאים אסור: ומציעין את המטות. הצעות בגדים על המטות לישון עליהם: מיום הכפורים. שחל להיות בערב שבת. ועיין תוס׳ יו״ט:

(א) כל כתבי הקדש. אפילו נביאים וכתובים מצילין אותן מחצר שנפלה בו הדליקה לחצר אחרת שבתוכו מבוי אפ״ה בלא ערוב ודוקא שיהיו כתובים בכתב אשורית ובלשון הקודש: בין שקורין בהן. כגון נביאים שמפטירין בהן בשבת בבית הכנסת: ובין שאין קורין בהן. כגון כתובים: מפני בטול בית המדרש. שהיו דורשין לעם בשבת ושונין להן הלכות אסור והיתר. וגם שבל ישות אחל שם עסוקים במלאכתם. ואסרו לקרות בכתובים בשבת בשעת בית המדרש משום דמשכי לבא ואתו לאמנועי מלשמוע הדרשה: למבוי שאינו מפולש. שיש בו שלש מחיצות ולחי אחד ברוח רביעית זהו מבוי שאינו מפולש האמור כאן. ושלש מחיצות בלא לחי זהו מבוי מפולש: (ב) מצילין מזון שלש סעודות. אבל יותר לא מפני שאדם בהול על ממונו. ואי שריית ליה אתי לכבויי: נפלה דלקה

בליל

שבת מצילין מזון שלש סעודות. בשחרית מצילין מזון שתי סעודות. במנחה מזון סעודה אחת. רבי יוסי אומר לעולם מצילין מזון שלש סעודות: ג מצילין סל מלא ככרות ואף־על־פי שיש בו מאה סעודות. ועגול של דבלה. וחבית של יין. ואומר לאחרים בואו והצילו לכם. ואם היו פקחין עושין עמו חשבון אחר השבת. להיכן מצילין אותן. לחצר המעורבת. בן בתירא אומר אף לשאינה מעורבת: ד ולשם מוציא כל־כלי תשמישו. ולובש כל־מה שיכול ללבוש. ועוטף כל־מה שיכול לעטוף. רבי יוסי אומר שמונה עשר כלים. וחוזר ולובש ומוציא. ואומר לאחרים בואו והצילו עמי: ה רבי שמעון בן ננס אומר. פורסין עור של גדי על גבי שדה תבה ומגדל שאחז בהן את־האור. מפני שהוא מחרך. ועושין מחיצה בכל־הכלים בין מלאים בין ריקנים. בשביל שלא תעבור הדלקה. רבי יוסי אוסר בכלי חרש חדשים מלאים מים. לפי שאין יכולין לקבל את־האור. והן מתבקעין ומכבין את־הדלקה: ו נכרי שבא לכבות. אין אומרים לו כבה ואל תכבה. מפני שאין שביתתו עליהן. אבל קטן שבא לכבות. אין שומעין לו. מפני ששביתתו עליהן: ז כופין קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחוז בקורה. ועל צואה של קטן. ועל עקרב שלא תשוך. אמר רבי יהודה. מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב ואמר חוששני לו מחטאת: ח נכרי שהדליק את־הנר משתמש לאורו ישראל. ואם בשביל ישראל אסור. מלא מים להשקות בהמתו משקה אחריו ישראל. ואם בשביל ישראל אסור. עשה נכרי כבש לירד בו. יורד אחריו ישראל. ואם בשביל ישראל אסור. מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו באין בספינה. ועשה נכרי כבש לירד בו. וירדו בו רבן גמליאל וזקנים:

מלאכי כתוב בהם גדולים שאומרים בזה כסגת קודש שמקדשין קודשא רבה פ"ו ממסכת שבת ואח"כ אומרים זה:

ו עשר קדשות הן. ארץ ישראל מקדשת מכל־הארצות ומה היא קדשתה שמביאין ממנה העמר והבכורים ושתי הלחם מה־שאין מביאין כן

עין יוסף

מלוי שבת. קודם אכילה: שחרית. קודם סעודה: (ג) סל מלא ככרות. הואיל ובבת אחת הוא מציל מה לי פורתא מה לי טובא: ועגול של דבלה. אע"פ שהוא גדול ויש בו סעודות הרבה: (ד) ולשם הוא מוציא. לח"ק לחצר המעורבת. ולבן בתירא אפי' לחצר שאינה מעורבת: כלי תשמישו. שצריכין לו לאותו היום לסעודה: י"ח כלים. שהוא רגיל ללבוש כאן בבת אחת ותו לא. ועיין בברטנורא: (ה) שדה. העשויה כמין ארון: תבה. קטנה של עלתי: שהוא מחרך. ואין האור נאחזה בו ומציל על כלי עץ שלא ישרף: בין מלאים. מים: שאין יכולין לקבל את האור. מפני שנבקעים הם: (ו) אין אומרים לו כבה. דאמירה לנכרי שבות: ואל תכבה. אין צריך למחות בידו אלא יניחנו ויכבה. מפני שאין שביתת נכרי על ישראל כשאינו עבדו: (ז) כופין קערה. של חרס על גבי הנר. ובלבד שלא יכבה. ומיירי בצריך למקומו של הקערה דאי לאו בצורך מקומו: ועל צואה. של תרנגולים: של קטן. פי' מפני הקטן שלא יטנף ויתלכלך בה: מעשה בא. כפיית כלי על עקרב: בערב. שם מקום: חוששני לו מחטאת. דכיון שלא היה עקרב רץ אחריו חושש אני שמא חייב חטאת משום צידה: (ח) מלא מים. מטר נרצות הרבים: כבש. מקום חלק שיורדין בו ואין בו מעלות כסולם: לירד בו. פי' משפשפין כבש בספינה גדולה לירד בו מן הספינה ליבשה:

א כלים פ"א מ ו—ט' (כג"ם)

מכל הארצות: ז עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה ששלחין מתוכן את המצורעים ומסבבין לתוכן מת עד שירצו. יצא אין מחזירין אותו: ח לפנים מן החומה מקודש מהם שאוכלים שם קדשים קלים ומעשר שני. הר הבית מקודש ממנו שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם. החיל מקודש ממנו שאין גוים וטמאי מתים נכנסים לשם. עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם ואין חייבין עליה חטאת. עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם וחייבין עליה חטאת. עזרת הכהנים מקודשת ממנה שאין ישראלים נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה ולתנופה: ט בין האולם ולמזבח מקודש ממנה שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסים לשם. ההיכל מקודש ממנו שאין נכנס לשם שלא רחוץ ידים ורגלים. קדש הקדשים מקודש מהן שאין נכנס לשם אלא כהן גדול ביום הכפורים בשעת העבודה. אמר רבי יוסי בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושתויי ײ ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין לשם ופורשין מבין האולם ולמזבח בשעת הקטרה:

כלים פ״ב כלי עץ וכלי עור וכלי עצם וכלי זכוכית פשוטיהן טהורין ומקבליהן טמאין. נשברו טהרו. חזר ועשה מהן כלים מקבלין טומאה מכאן ולהבא. כלי חרש וכלי נתר טומאתן שוה. מטמאין ומטמאין באויר ומטמאין מאחוריהן ואינן מטמאין מגביהן ושבירתן היא טהרתן:

ואח״כ יאמר זה המאמר המדבר מכבוד השבת א׳:

ביומא דשבתא בסעודתא תניינא כתיב ב אז תתענג על־יהוה. על־יהוה ודאי דההיא שעתא אתגליא עתיקא קדישא וכלהו עלמין בחדותא ושלימו. וחדותא דעתיקא עבדינן וסעודתא דיליה היא ודאי. בסעודתא תליתאה דשבתא כתיב ג והאכלתיך נחלת יעקב אביך. דא היא סעודתא דזעיר אנפין דהוי בשלימותא וכלהו שיתא יומין מההוא שלימו מתברכן. ובעי בר נש למחדי בסעודתיה ולאשלמא אלין סעודתי דאינון סעודתי מהימנותא שלימתא דזרעא קדישא דישראל ולא דעובדי כוכבים די מהימנותא עלאה דא דילהון היא. ובגיני כך אמר ד ביני ובין בני ישראל. תא חזי בסעודתי אלין אשתמודעון ישראל דאינון בני מלכא דאינון מהיכלא דמלכא דאינון בני מהימנותא. ומאן דפגים חד סעודתא מנייהו אחזי פגימותא לעילא ואחזי גרמיה דלאו מבני מלכא עלאה הוא. דלאו מבני היכלא דמלכא הוא. דלאו מזרעא קדישא דישראל הוא. ויהבין עליה חומרא דתלת מלין דינא דגיהנם וכו׳. תא חזי בכלהו שאר זמנין וחגין בעי בר נש למחדי ולמחדי למסכני. ואי הוא חדי בלחודוי ולא יהיב למסכני עונשיה סגי דהא בלחודוי חדי ולא יהיב חדו

לאחרא

א זהר יתרו דף פ״ח ע״ב. ב ישעי׳ נח, יד. ג שם שם ד שמות לא, יז.

לאחרא. עליה כתיב ורזיתי פרש על פניכם פרש חגיכם. ואי איהו בשבתא חדי אף על גב דלא יהיב לאחרא לא יהבין עליה עונשא כשאר זמנין וחגין. דכתיב פרש חגיכם. פרש חגיכם קאמר ולא פרש שבתכם וכתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ואילו שבת לא קאמר. ובגיני כך כתיב ביני ובין בני ישראל. ומשום דכל מהימנותא אשתכח בשבתא יהבין ליה לבר נש נשמתא אחרא. נשמתא עלאה. נשמתא דכל שלימו בה כדוגמא דעלמא דאתי. ובגיני כך אקרי שבת. מהו שבת שמא דקדשא בריך הוא. שמא דאיהו שלים מכל סטרוי. אמר רבי יוסי ודאי כך הוא. וי ליה לבר נש דלא אשלים חדותא דמלכא קדישא. ומאן חדותא דיליה אלין תלת סעודתי מהימנותא. סעודתי דאברהם יצחק ויעקב כלילן בהו. וכלהו חדו על חדו מהימנותא שלימתא מכל סטרוי. תאנא בהדין יומא מתעטרין אבהן וכל בנין ינקין מהם דלאו הכי בכל שאר חגין וזמנין. בהדין יומא חייביא דגיהנם נייחין. בהדין יומא כל דינין אתכפיין ולא מתערין בעלמא. בהדין יומא אורייתא מתעטרא בעטרין שלמין. בהדין יומא חדותא ותפנוקא אשתמע במאתן וחמשין עלמין. ברוך יהוה לעולם אמן ואמן:

כשמבקר את החולה בשבת לא יאמר כבחול אלא כך יאמר:

שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא ושבתו בשלום:

ואם הלך לנחם אבלים יאמר:

שבת היא מלנחם ונחמה קרובה לבוא ושבתו בשלום

חיך דיני קידושא רבא של שחרית וקצת מנהגי שבת חחיים

(א) יכין שלחנו בערב ומפה שלמטה ומפה פרוסה על השלחן כמו בסעודת הלילה [ויזהר שלא לאכול קודם ו׳ שעות דאסור להתענות בשבת עד ו׳ שעות אם לא תענית חלום] ויברך על היין בפה״ג והוא נקרא קידושא רבא וזה הקידוש אינו אלא רק מדרבנן ואח״כ יטול ידיו (ועי׳ לעיל בקידוש לילה לענין נטילה ע״ש) ויבצע על לחם משנה כמו בלילה וישעד וגם זה הקידוש צריך שיהיה במקום סעודה (עי׳ בדיני קידוש לילה): (ב) אסור לטעום קודם קידוש אפילו מים ומיהו בבקר קודם תפלת שחרית מותר לשתות מים מפני שלא חל עליו חובת קידוש עדיין (סי׳ רפ״ט): (ג) במקום שאין יין מצוי כי אם שכר ושאר משקין שדרך לשתותן נעשו חמר מדינה חוץ ממים ומותר לקדש על המשקין בשחרית ואם אין לו שכר ושאר משקין מברך על הפת המוציא והוא נ״ל קידושא רבא ואסור לאכול ולשתות שאר דברים עד שיקדש מקודם על הפת ואם אין לו פת יכול לאכול שאר דברים בלא קידוש ואפי׳ מצפה שיביאו לו פת או שאר משקין לקידוש אין צריך להמתין ומותר לאכול קודם הקידוש וכשמביאין לו פת או יין לקידוש יקדש עליו אח״כ. והטעם די״א דמותר לאכול קודם קידוש וכדאי הם לסמוך עליהם בשעת הדחק. אבל בקידוש של לילה צריך להמתין ולא לאכול עד חצות הלילה אם מצפה שיביאו לו לחם או יין לקידוש אבל יותר מחצות לילה אין להמתין (מ״א שם): (ד) נשים חייבות בקידוש היום כמו אנשים. ומי שמתענה בשבת א״צ לקדש בשחרית (ס״מ שם): (ה) בשבת ירבה בפירות ומגדים ומיני ריח כדי להשלים מאה ברכות ואם רגיל בשינה אל יבטלנה משום דעונג הוא לו ולא יאמר אישן בשבת כדי שיהיה לי פנאי לעשות מלאכה במוצ״ש (סי׳ ר״ן ע׳ מ״א שם):

סדר קידוש ליום השבת

נוטל הכוס בידו ואומר זה הנוסח

אתקינו סעודתא דמהימנותא. שלימתא חדותא דמלכא קדישא: אתקינו סעודתא דמלכא. דא היא סעודתא דעתיקא

א מלאכי ג, כ. ב ישעיה א, יד. ג תהלים סה, כ.

קדישא

קַדִּישָׁא וַחֲקַל תַּפּוּחִין קַדִּישִׁין וּזְעֵיר אַנְפִּין אַתְיָן לְסַעֲדָא בַּהֲדֵהּ:

זה שחבר אני יצחק לוריא עם הגהות ידי אחד אנא. אמן סלה:

א אֲסַדֵּר לִסְעוּדָתָא. בְּצַפְרָא דְשַׁבַּתָּא. וְאַזְמִין בַּהּ הַשְׁתָּא.
עַתִּיקָא קַדִּישָׁא:

נ נְהוֹרֵיהּ יִשְׁרֵי בָהּ. בְּקִדּוּשָׁא רַבָּא. וּבְחַמְרָא טָבָא.
דְּבֵהּ תֶּחֱדֵי נַפְשָׁא:

י יְשַׁדַּר לָן שׁוּפְרֵיהּ. וְנֶחֱזֵי בִּיקָרֵיהּ. וְיַחֲזֵי לָן סִתְרֵיהּ.
דְּאִתְאֲמַר בִּלְחִישָׁא:

י יְגַלֶּה לָן טַעְמֵי. דְּבִתְרֵיסַר נַהֲמֵי. דְּאִנּוּן אָת בִּשְׁמֵהּ.
כְּפִילָא וּקְלִישָׁא:

צ צְרוֹרָא דִלְעֵילָא. דְּבֵהּ חַיֵּי כֹלָּא. וְיִתְרַבֵּי חֵילָא. וְתִסַּק
עַד רֵישָׁא:

ח חֲדוּ חַצְדֵי חַקְלָא. בְּדִבּוּר וּבְקָלָא. וּמַלְּלוּ מִלָּה.
בְּמְתִיקָא כְּדוּבְשָׁא:

ק קֳדָם רִבּוֹן עָלְמִין. בְּמִלִּין סְתִימִין. תְּגַלּוּן פִּתְגָמִין.
וְתֵימְרוּן חִדּוּשָׁא:

ל לְעַטֵּר פָּתוֹרָא. בְּרָזָא יַקִּירָא. עֲמִיקָא וּטְמִירָא. וְלָאו
מִלְּתָא אֲוֹשָׁא:

ו וְאִלֵּין מִלַּיָּא. יְהוֹן לִרְקִיעָא. וְתַמָּן מָאן שַׁרְיָא. הֲלָא
הַהוּא שִׁמְשָׁא:

ר רְבוּ יַתִּיר יִסְגֵּי. לְעֵלָּא מִן דַּרְגֵּהּ. וְיִסַּב בַּת זוּגֵהּ.
דַּהֲוַת פְּרִישָׁא:

פי' מנחת יעקב (אסדר לסעודתא וכו' ואזמין בה השתא עתיקא קדישא) ידוע בגמ' דקדושא של שחרית נקרא קדושא רבא וצריך לסדר לסעודת' בשירות ותשבחות ושיר שמח. ותיבה לשון נתורה כי פקודי ה' משמחי לב וזה יזמין השכינה שנקראת עתיקא קדישא שהוא אין מקדמונו של עולם. (נהוריה ישרי בה) אור עליון יהיה שורה ע"י מה שמקדשין מלמטה הקב"ה מקדשן מלמעלה (בקדושא רבא ובחמרא טבא) ר"ל על ידי היין הטוב המשמח אלהים ואנשים חזה (דביה תחדי נפשא) הנפש עליון ונפש התחתון. (ישדר לן שופריה) באנו מבקשין שיטה לנו קרני הוד להקרא של יעקב ע"י עסק התורה וזהו (ונחזי ביקריה) הוא התענוג של שבת מעין עולם הבא (ויחזי לן סתריה) על ידי שנהגין מזיו השכינה יכולים לעסוק בסתרי תורה וזהו (דאתאמר בלחישא) פי' סודות גדולות אשר אין ראוי לגלותם. (יגלה לן טעמי דבתריסר נהמי) של י"ב חלות הם מרמזים לסודות גדולות לי"ב צרופי שם הוי"ה וזהו (דאנון את בשמיה) הם הצרופים של שם הוי"ה (וקלישא) פירוש שמרמז ליעקב שנקרא יעקב איש תם שממנו יצאו י"ב שבטי יה. (צרורא דלעילא) הוא דביקות ה' כי בני ישראל שאנו נפשי ואתם הדבקים בה' ודביקות הזו לא הכיה אלא ע"י מעשים טובים (דביה חיי כולא) שנאמר כי הוא חייך ויתרבה השפע בכל העולמות וזהו (ותסק עד רישא) כי המלאך הממונה מעל את תפלותינו ועושה מהן כתרים להקב"ה. (חדו חצדי חקלא) פי' תלמידי חכמים שנקראים חצדי חקלא פי' עובדי אדמה. כי כמו שעובדי אדמה צריכים להשליך כל אבנים וצרורות מהאדמה כך הת"ח צריכים להשליך ולהסיר כל המקטריגים והדינים מכנסת ישראל וצריכים הם לשמות בשבת בן בדבור בין בקלא (ומללו מלה במתיקא כדובשא) פי' שצריך לדבר בשבת בסודות התורה אשר נאמר בהם דבש וחלב תחת לשונך שאין ראוי לגלותם. (קדם רבון עלמין) כשהוא מספר הדברים שהם מתוקים מדבש (במלין סתימין תגלון פתגמין) בהם סודות התורה (ותימרון חדושא) שיגלו עמר ולחדש בתורה יותר מבימות החול. (לעטר פתורא) על דרך המשנה שלשה שיושבין ואין ביניהם וכו' ע"כ צריך לעטר פתורא ברזא יקירא כו' פירוש בפנימית התורה (ולאו מלתא אושא) פי' שאין ראוי לפרסמו. (ואלין מליא יהון לרקיעא) ע"י דבורו נעשים רקיעים חדשים (ותמן מאן שריא הלא ההוא שמשא) שזה השכינה אשר נאמר עליה שמש ומגן. (רבו יתיר יסגי) כלומר כשהכים טובתו רבוה לאי יהיה במעלה עליונה יותר מבימות החול (ויסב בת זוגיה) שזה כנסת ישראל (דהות פרישא) כל ימי החול ובשבת יקרב אותנו:

סדר קידוש ליום השבת

סימן חיים מחבר חיים יצחק:

חי יהוה וברוך צורי. ביהוה תתהלל נפשי. כי יהוה יאיר נרי. בהלו נרו עלי ראשי:

יהוה רעי לא אחסר. על מי מנוחות ינהלני. נותן לחם לכל בשר. לחם חקי הטריפני:

יהי רצון מלפניך. אתה אלהי קדושי. תערך לפני שלחנך. תדשן בשמן ראשי:

מי יתן מנוחתי. לפני אדון השלום. והיתה שלמה מטתי. החיים והשלום:

ישלח מלאכו לפני. ללותי לויה. בכוס ישועות אשא פני. מנת כוסי רויה:

צמאה נפשי אל יהוה. ימלא שובע אסמי. אל ההרים אשא עיני. כהלל ולא כשמאי:

חדות ימים ושנות עולמים. עורה כבודי עורה. ועל ראשי יהיו תמים. נר מצוה ואור תורה:

קומה יהוה למנוחתי. אתה וארון עזך. קחנא אל את ברכתי. והחזק מגן חתנך:

תהלים כג מזמור לדוד יהוה רעי לא אחסר: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני: תערך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית יהוה לארך ימים:

אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש יהוה מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג על יהוה והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי יהוה דבר:

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם ברית עולם: ביני ובין בני ישראל אות הוא לעלם כי ששת ימים עשה יהוה את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש:

א ישעיה נח, יג יד. ב שמות לא, טז יז.

זכור

זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃

סַבְרִי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי.

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן׃

ויטעום תיכף ומיד משום של קידוש לא טעות טעמא לגמרי. ועיין לעיל בקידוש הלילה. אחר זה יבצע על שתי ככרות ואוכל סעודתו בשמחה ויאמר ד"ת לקיים זה השלחן אשר לפני ה'. ויאמר זמירות כגון יפה ובשמחה וכדומה לזה:

זמירות ליום השבת

מלאכי המחזור שמעון בר יצחק:

בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם. יַעֲמָס־לָנוּ יֶשַׁע וּפִדְיוֹם. וּבִשְׁמוֹ נָגִיל כָּל־הַיּוֹם. וּבִישׁוּעָתוֹ נָרִים רֹאשׁ עֶלְיוֹן. כִּי הוּא מָעוֹז לַדָּל וּמַחְסֶה לָאֶבְיוֹן׃ שִׁבְטֵי יָהּ לְיִשְׂרָאֵל עֵדוּת. בְּצָרָתָם לוֹ צָר. בְּסִבְלוּת וּבְעַבְדוּת. בִּלְבְנַת הַסַּפִּיר הֶרְאָם

עץ יוסף

ברוך אדני יום יום. כדאיתא בזקן במסכת ביצה דף ט"ז. שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת כו' אבל הלל הזקן כל מעשיו לש"ש שנאמר ברוך ה' יום יום: יעמס. יטען: ובישועתו. ועל ידי ישועתו נרים ראש למעלה לפי שהוא עוז ומחסה לעני: שבטי יה לישראל עדות. כמש"כ (תהלים קכב, ד). ר"ל גם יה עדות לישראל שלא שלטו המצריים בנשותיהם של ישראל. שהיו או"ה אומרים אם בגופם שלטו בנשותיהם לא כ"ש והקב"ה העיד עליהם והטיל שמו עליהם לומר שבטים הם. כדאיתא בשמעוני יו"ד בסוף ואלה ש"מ נרשם. ודרש זה מביא רש"י בפ' פינחס: בצרתם לו צר. עמ"ש ישעיה (סג, ט): בסבלות הו' בלבנת הס'. ר"ל בעת שהשכינה הקב"ה נתראה להם ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר

עיון תפלה

ברוך ה' יום יום. שיר זה חברו רבינו שמעון הגדול ממגנצא בן דורו של רבינו גרשום ובעל הערוך, עי' מהרש"ל בתשובה סי' כ"ט. וחתם שמו בראשי החרוזים שמעון בר יצחק. ועל חיים מאורש חברו אין לגרוע מתוך השיר; ויש מפרשים שחברו נגד הגלות, ממה שזכר בסבלות ובעבדות נגד גלות מצרים, ואח"כ בגלות בבלה נגד גלות בבל, ואח"כ תפיר העיים הגדיל עצומיו נגד גלות יון, ואח"כ נסגרתי לאדום נגד הגלות האחרון, ואח"כ מדבר מן הגאולה העתידה ב"ב, והפסוקים קרובים היא, הכן ראוי לנו לשורר גם באמת על ארבע הגליות ולתת תקוה בלבנו שכשם שהצילנו הקב"ה מן הגליות הראשונות כן יוסיף שנית את ידו לקנות את שאר עמו מן הגלות האחרונה. ובירושלמי ריש פרק ערבי פסחים ובב"ר פרשה פ"ח א"ר לוי מתקנו ארבע כוסות נגד ארבע מלכיות, וקרוב לזה שהמחבר תקנו לשורר בליל זה שהוא אחר גמר הסעודה ובקרב סיומה נהגו העם לשורר בסעודה שנה, לפי שאמירת שבת מביאה גאולה (מג"ס) לשלם כמ"ש בשבת (קי"ח ב'): ברוך ה'. (תהלים סח, כ): יעמס לנו. יתן לנו מלא עומסו (מלא חפניו) ישע ופדות, אבל יעמוס בקמ"ץ על פירושו הפיוט: נרים ראש עליון. עליון הוא כאן תואר השפל, נרים ראש למעלה, עמ"ש (תהלים קי, ז) על כן ירים ראש: כי הוא מעוז לדל. עמ"ש (ישעיה כה, ד) כי היית מעוז לדל מעוז לאביון: ובמחזור ויטרי ד' קע"ו כתוב כאן כי החרוזים אשר בסוף הוא ברוך הוא אלהינו אשר טוב גמלנו וגו' ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו וכו', והחרוז האחרון שהשלום שלו אין בו כלל; והשאל שהמחבר עירב במלת השמים ברוך לפי החיתמו עד ברכה מעין שלש שמברכין אחר כוס רביעי: בצרתם. עמ"ש (ישעיה סג, ט) בכל צרתם לו צר לפי הקרי, והגמ' במגילה (כ"ט א') גלו ודרשו כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמהם גלו למצרים שכינה עמהם וכו' גלו לבבל שכינה עמהם וכו' גלו לעילם שכינה עמהם וכו' גלו לאדום שכינה עמהם (עי' עין יעקב): בסבלות ובעבדות. במצרים היו עבדות וסבלות, והריכם לנקד קבלות

א שמות כ, ח ט י יא.

הספיר

על ידידות. ונגלה להעלותם מעמק בור ודות. כי עם יהוה החסד והרבה
עמו פדות: מדריך חסדו בצלו לגוננם. בגלות בבלה שלח למענם.
להוריד בריחים נמנה ביניהם. ויתנם לרחמים לפני שוביהם. כי לא יטש יהוה
את עמו. בעבור הגדול שמו: עילם שת כסאו להציל ידידיו. להעביר משם
מאוני מורדיו. מעבור בשלח פדה את עבדיו. קרן לעמו ירים תהלה לכל
חסידיו. כי אם הוגה ורחם כרחמיו וכרב חסדיו: וצפיר העזים הגדיל עצומיו.
וגם חזות ארבע עלו למרומיו. ובלבם דמו להשחית את רחומיו. על ידי

עץ יוסף

(שמות כד, י) ופירש"י שלא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: ונגלה ה'. ונגלה לעמו בסנה להעלותם מעומק בור ודות: דות. הפירוש תחת הקרקע כמו מרתף. כי כן אמר לו וארד להצילו מיד מצרים. וגם נגלה שם במצרים לאהרן שנא' הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים (ש"א ב, כז) ואמר לו שם איש שקוצי עיניו ה' (יחזקאל כ, ז) כן פי' רש"י בפ' שמות: כי עם ה' ה'. (תהלים קל, ז): מה יקר חסדו. עפה"כ (שם לו, ח): בצלו לגוננו. להסך ולהגן עליו: בגלות בבלה שלח למענו. עפה"כ (ישעיה מג, יד) למענכם שלחתי בבלה. ואמרו במגילה (כ"ט א') בא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה גלו למצרים שכינה עמהם הי' גלו לבבל שכינה עמהם שנא' למענכם שלחתי בבלה: להוריד בריחים נמנה ביניהם. בריחים הספינות עפה"כ (ישעיה שם) והורדתי בריחים כלם. ר"ל כאשר הורידו הכשדים את ישראל בספינות מנה הקב"ה עצמו ביניהם שנאמר בספינות הללו. ע"ד (תהלים צא, טו) עמו אנכי בצרה: ויתן לרחמים כו'. ע"פ הכתוב (שם קו, מו): כי לא יטוש ה'. (שמואל א יב, כב): עילם שת כסאו כו'. ע"פ הכתוב (ירמיה מט, לח) ושמתי כסאי בעילם. זה גלות פרס ומדי: להציל ידידיו. ר"ל גם בעילם היה שכינה עמהם ושם כסאו שם להציל את ישראל:

להעביר משם מאוני מורדיו. ר"ל להאביד משם מעוזי מורדיו. והאי תיבות מאוני מורדיו לקוח מלשון המקרא (ישעיה כג, יא) ה' צוה וגו' להשמיד מעוזניה*). והאמר הוא מיוסד על המקרא ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים ודרשו חז"ל במסכת מגילה (דף י:) מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשרת בניו. ועפ"ז המקרא הזה אמר עילם שת כסאו להציל ידידיו להאביד משם מעוזי מורדיו (מהגאון מו"ה אברהם זלמן מרגליות): מעבור בשלח פדה את עבדיו. עפ"ה הכתוב (איוב לג, יח) יחשוך נפשו מני שחת וחיתו מעבור בשלח. פי' שלח חרב. ור"ל מלעבור תחת חרב הוא את עבדיו כי המן בקש להשמיד כו' והקב"ה הצילם. ולא זה בלבד שהצילם אלא אף קרן לעמו ירים. כי אחר כגם היו מנשאים את היהודים ונפל פחד היהודים עליהם: תהלה לכל חסידיו. אח"כ עשה גם פורים תהלה לכל חסידיו בקריאת מגילה בלילה ולמחר ושמחה כיום שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום וגו' לעולם אודך: כי אם הוגה כו'. (איכה ג): וצפיר העזים הגדיל ה'. זה גלות יון נמלך אלכסנדר מוקדון ע"פ הכתוב (דניאל ח) וצפיר העזים הגדיל עד מאד: וגם חזות ארבע. (דניאל שם) ותעלינה חזות ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים ופירש"י רמז לד' מלכיות: והשחית את רחומיו. אלו ישראל: על ידי כהניו

*) וכן הוא במחזור ויטרי, והנו"ן של מעוזניה חסרה הדגש על מעזניה:

עיון תפלה

בחול"ם כמו שהוא במקרא, והמדורים נקדו בטעות בגלות בשור"ק: מעמק בור ודות. ב"ב (סד א') פי' בחפירה דות נקרא: בצלו לגוננו. לגונן עליהם על כנפיו ולהסתירם מפני אויב. ובכתבי הקדש לא נמצא המלה מזה הצרה, והפייטנים השתמשו בו הרבה, כמו שהוסף לר"ה בפיוט אוחז אלו תחזק מגן לגונני מגן, וביוצר ליוה"כ בפיוט אמלת עמור כמגן מצונן, וביוצר ליום א' דפסח בפיוט איומתי בחיל כתור גונן בסדום נמחה: קרן וגו' תהלה וגו'. עפ"ה (תהלים קמח, יד) וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו. וכוונתו למה שכתוב (אסתר ט, ג) וכל שרי המדינות וגו' מנשאים את היהודים: כי אם הוגה. (איכה ג, לג), אע"פ שהקב"ה הביא יון והמה על עמו בתוכחות על עונם סוף סוף שב ורחמם כרוב חסדיו: וצפיר העזים.

ז מלכות יון, כמו שנאמר (דניאל ח, כא) והצפיר השעיר מלך יון, והוא אלכסנדר הגדול מלך מקדון: הגדיל עצומיו. שהתגאה והתגבר על כל מלכי ארץ וכמעט נשברה קרנו הגדולה (שם שם, ח), שמת בהיותו בגבורתו בן שלשים ושתים שנה, ותעלינה חזות ארבע תחתיה (שם), ארבע מלכיות מגוי יעמדנה (שם כב), והורדו עלו למרומיו על מקום כסא ממלכתו, והם קסנדר מלך מקדון, ליזימאכוס מלך טרציא ונסון אזיא, סילקוס מלך על כל ארצות אזיא וארץ סוריא, תלמי לגוס מלך מצרים ואלכסנדריה וארץ יהודה. וזה האחרון החל לנקות בישראל [illegible] מהם יותר ממאה אלף איש והביא ויגלם מצרימה: ובלבם דמו להשחית את רחומיו. את אהוביו, תלמי לגוס ואחריו אנטיוכוס אפיפאנעס שנודע במזימות הרעות: על ידי כהניו. מתתיהו ובניו

בהגיז מר מתקוממיו. חסדי יהוה כי לא־תמנו כי לא־כלו רחמיו: נמכרתי
לאדום ביד רעי מדני. שבכל־יום ויום ממלאים כרשם מעדני. עזרתו עמי
לסמוך את־אדני. ולא נטשתני כל־ימי עדני. כי לא יזנח לעולם אדני:
בבאו מאדום חמוץ בגדים. זבח לו בבצרה וטבח לו בבוגדים. ויז נצחם

עץ יוסף

ה'. ר"ל על ידי כתבי החשמונאי מגר ה' הגר מתקוממיו: חסדי ה'. (איכה ג, כב): ביד רעי מדני. אדום הנה רעים ואחים כמו שנאמר (מלאכי א, ב) הלוא אח עשו ליעקב. אבל הם מדי כנגדי מריבי: שבכל ה' ממלאים ה'. כדאי במדרש על פסוק ביחזקאל (ל, יג) והכרתי את הארץ ביד רעים ז אדום שאוכלים ממונם של ישראל לכן אמר שבכל יום ממלאים כרסם מעדני. או י"ל ביד רעי מדני ע"י אחי ורעי הסריגים. כי בית שני נחרב ע"י פריצי ישראל כמבואר בגיטין וביוסיפון: עזרתו עמי. אשר הקב"ה עמי לסמוך את אדני הקודש: ולא נטשתני כל ימי עדני. כל ימי גלות ע"ש (דניאל ז, כה) עדן ועדנין וגו': כי לא יזנח. (איכה ג, לא): בבאו מאדום ה'. כל הגלות על גאולה העתידה ב"ב כלשון הפסוק (ישעיה סג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וגו' מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת. פורה דרכתי לבדי וגו' ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי. ופירושו שהנביא מתנבא בפתיחה הקב"ה לנקום נקמה באדום ובסר של משלה שאדום יכרת מהם. והנביא מדבר כלשון בני אדם אשר נשאלו את מי נתן הדם של בגדיהם ע"ש ברש"י. וחז"ל אמרו שתי טעיות עתיד שר של אדום לטעות. כסבור שהוא שבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט. וגם יטעה (שאין קולטת אלא שוגג) [שקולטת מזיד כשוגג] והוא מזיד. וזהו שאמר כאן. בבאו הקב"ה מאדום חמוץ בגדים. חמוץ ענין צביעה: זבח לו. לקב"ה יהיה. בבצרה. בעיר הבצורה. ר"ל שיהרוג שם השר של אדום: וטבח לו בבוגדים. הם האומה של אדום: ויז נצחם. ודמם השפך:

מלבושי

עיון תפלה

הכופים החשמונאים: מגר מתקוממיו. הוריד לארץ אותם של מתקוממיו, מלשון (תהלים פט, מד) והמגרת לארץ מגרתה: נמכרתי לאדום ביד רעי מדני. כדי להבין דברי הפייטן בחרוז הזה עלינו לספר בקצרה: ראשית ביאת היהודים בעול הרומאים. כאשר האחים הורקנוס ואריסטובלוס זה על זה (בערך שנת אלפים ושבע מאות ליצירת העולם, כשמונים שנה למלכות בית חשמונאי) והיה הורקנוס מנוצח ואריסטובלוס מנצח, בכל יום היו משלשלין להם דינרין בקופה ומעלין להם תמידין היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית (הוא אנטיפטר שהיה האדומי אבי הורדוס הצורר) לעז להם בחכמת יונית כל זמן שמתעסקין בעבודה אינם נמסרין בידכם, למחר שלשלו להם דינרין והעלו להם חזיר וכו' ונזדעזעה ארץ ישראל כלה (מנחות ס"ד ב'), וכן יספר הסופר הגדול לעמים דיו קאסיוס (ספר ל"ז פרק י"א) שעם הרעד הזה בלוס סער מתגורר הלא מאד אשר הם שמות בכל ערי ארץ מסביב. ולאשר לאו האחים הנלחמים לשאת הכבד מלחמתם, הקריבו משפטם לפני קנעיוס נציב רומא אשר שמה היה באותה העת בעת נערך, ויבוא הפרים לשום שלום בין הזוגים (עי' קדמוניות ליוסף הכהן ספר י"ד פרק ב' וביוסיפון לעברים פרק ל"ז) ואחר זה כתבו הרומאים לגמול על היהודים ביד רמה. והנה ידענו שהכותי שבגמרא הוא הזקנים את הרומאים הגלאים עשו. הרמ"ז (י"א ב') אני נוים בנמק זה אנטוניוס (הרומי) גרם, והגיטין (ל"ה א') א"ע מיונן קיסר רומא הפסוק לי הפסוק א"ל ומנחתי נקמתי

באדום, וביומא (י' ע"א) שנידון מחריבי בית שני לנפול ביד פרס שנאמר לכן שמעו דבר ה' אשר יעץ אל אדום, ובכ"ד הם"ג הגאון (רומי) שאל מי הוסם המלכות אחריה של קלגוס וכתב לו ואחרי כן יצא אחיו, ובע"ז (י"א ב') אומרים הרומאים אחות דערבא (עשו) דייבלא, ובירושלמי (תענית פ"ד ה"ח) קולו של יעקב צווח ממה שעשו לו ידי עשו בביתר (מלחמת הרומאים בבן כוזיבא), ובפרקי ר"א פל"ח אלוף עירם זו רומי (אבל ברש"י (בראשית לו, מג) מגדיאל זו רומי, וכן המשמע בנ"ל פרשה פ"ג, ועירם הוא רומי). והוסי סבת הפייטן אשר הם דבריו כפי הגזורים מלכי אריסטובלוס, אלו ירושלים שאמרה נמכרתי לאדום נמסרתי בידי הרומאים ביד רעי מדני בסבת אחי ורעי בני שני ירידי אשר נלחמו בי מנחן, שבכל יום ויום היו ממלאים כרשם מעדני כי שלשלתי להם קופות מלאות דינרי זהב למלא נפשם כרצונם, והמה במזון לגם חללו קדש ה' וימלאו את קרבם, ויפלו חמת ה' על הארץ ותרעד ותחל ותהי לחרדת אלהים, ובמשך הזמן נהפכה לאלמנות. אם אף ברחמיו הרבים עזרתו היתה עמי לסמוך את אדני (מוסדות ארץ קדשי) לבל ימוטו כשת כרשם: ממלאים כרשם מעדני. עפ"י (ירמיה נא, לד) מלא כרשו מעדני: ימי עדני. אלה הרגים זמן ועדן (דניאל ז, כה): ויז נצחם. עפ"י (ישעיה סג, ג) ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי, והמשל בחרוז — שכאשר יבוא מאדום חמוץ בגדים (בבגדים אדומים מדם) לא ידע כי זבח לו בבצרה וגו' והמשל הם של מלבושיו והאדימם, והוא כמו נקמת ה'

כדרך

אָז יְדִידוּת. וְנִגְלָה לְשָׁלְחָם מֵעֹמֶק בּוֹר וָדוּת. כִּי־עִם־יְהֹוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה עִמּוֹ פְדוּת: מֶה־יָּקָר חַסְדּוֹ בְּצִלּוֹ לְגוֹנְנֵמוֹ. בְּגָלוּת בָּבֶלָה שֻׁלַּח לְמַעַנְמוֹ. לְהוֹרִיד בָּרִיחִים נִמְנָה בֵינֵימוֹ. וַיִּתְּנֵם לְרַחֲמִים לִפְנֵי שׁוֹבֵימוֹ. כִּי לֹא־יִטֹּשׁ יְהֹוָה אֶת־עַמּוֹ. בַּעֲבוּר הַגָּדוֹל שְׁמוֹ: עֵילָם שָׁת כִּסְאוֹ לְהַצִּיל יְדִידָיו. לְהַעֲבִיר מִשָּׁם מָאוֹנֵי מוֹרְדָיו. מֵעֲבוֹר בַּשֶּׁלַח פָּדָה אֶת־עֲבָדָיו. קֶרֶן לְעַמּוֹ יָרִים תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו. כִּי אִם־הוֹגָה וְרִחַם כְּרַחֲמָיו וּכְרֹב חֲסָדָיו: וּצְפִיר הָעִזִּים הִגְדִּיל עֲצוּמָיו. וְגַם חָזוּת אַרְבַּע עָלוּ לִמְרוֹמָיו. וּבְלִבָּם דִּמּוּ לְהַשְׁחִית אֶת־רְחוּמָיו. עַל יְדֵי

עץ יוסף

(שמות כד, י) ופירש"י שלא היתה לפניו בשעת השעבוד לזכר צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים: ונגלה ה'. וגלה לנשים בשמו לשלוחם מעומק בור רדות: ודות. הפירש תחת הקרקע כמו מרתף. כי כן אמר לו וארד להצילו מיד מצרים. וגם גלה שם במצרים לאהרן שנא' הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים (ש"א ב, כז) ואמר לו שם איש שקוצי עיניו הש' (יחזקאל כ, ז) כן פי' רש"י בפי' שמות: כי עם ה' ה'. (תהלים לו, ז): מה יקר חסדו. שנא' (שם פ, ח): בצלו לגוננמו. לסכך ולהגן בצלו: בגלות בבלה שלח למענמו. שנא' (ישעיה מג, יד) למענכם שלחתי בבלה. ואמרו במגילה (כ"ט א') בא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה גלו למצרים שכינה עמהם ה' גלו לבבל שכינה עמהם שנא' למענכם שלחתי בבלה: להוריד בריחים נמנה בינימו. בריחים הפיתות שנא' (ישעיה שם) והורדתי בריחים כלם. ר"ל כאשר הורידו הכשדים את ישראל בשביה נמנה הקב"ה עמהם ליתן אותם בשביה שלהם. כ"ד (תהלים צא, טו) עמו אנכי בצרה: ויתן לרחמים כו'. ע"ש הכתוב (שם קו, מו): כי לא יטוש ה'. (שמואל א יב, כב): עילם שת כסאו כו'. ע"ש הכתוב (ירמיה מט, לח) ושמתי כסאי בעילם. זה גלות פרס ומדי: להציל ידידיו. ר"ל גם בעילם היה שכינה עמהם ושם כסאו שם להציל את ישראל: להעביר משם מאוני מורדיו. ר"ל להאביד משם מעוזי מורדיו. והני תיבות מאוני מורדיו לקוח מלשון המקרא (ישעיה כג, יא) ה' צוה וגו' לשמיד מעוזיה*). והמאמר הזה מיוסד על המקרא ושמתי כסאי בעילם והאבדתי משם מלך ושרים ודרשו חז"ל במסכת מגילה (דף יא:) מלך זה ושתי ושרים זה המן ועשרת בניו. ועפ"ז המקרא הזה אמר עילם שת כסאו להציל ידידיו להאביד משם מעוזי מורדיו (שהגאון מו"ה אברהם זלמן מרגליות): מעבור בשלח פדה את עבדיו. ע"ש שכתוב (איוב לג, יח) יחשוך נפשו מני שחת וחיתו מעבור בשלח. פי' שלח חרב. ור"ל מלעבור תחת חרב פדה את עבדיו כי המן בקש להשמיד כו' והקב"ה פדאם. ולא זה בלבד שפדאם אלא אף קרן לעמו ירים. כי אחר כך היו מנשאים את היהודים ונפל פחד היהודים עליהם: תהלה לכל חסידיו. אח"כ נעשה גם שירים תהלה לכל חסידיו בקריאת מגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום וגו' לעולם אודך: כי אם הוגה כו'. (איכה ג): וצפיר העזים הגדיל ה'. זה גלות יון במלך אלכסנדר מוקדן ע"ש הכתוב (דניאל ח) וצפיר העזים הגדיל עד מאד: וגם חזות ארבע. (דניאל שם) ותעלינה חזות ארבע תחתיו לארבע רוחות השמים ופירש"י רמז לד' מלכיות: והשחית את רחומיו. אלו ישראל: ע"י כהניו

פי'

*) וכן הוא במחזור ויטרי, ושם ז"ל על מָעֻזְּנֶיהָ שהם חוזק של מָעֻזֶּיהָ:

עיון תפלה

בחז"ל כמו שהוא במקרא, והמדורים לקחו בשעות הקבלות בשו"ק: מעמק בור ודות. ב"ב (סד א') בור בחפירה דות בבנין: בצלו לגוננמו. לגונן עליהם בצל כנפיו להסתירם מפני אויב. ובכתבי הקדש לא נמצא השרש הזה בקל, והפיוטנים השתמשו בו הרבה, כמו שנוסף לר"ה בפיוט אופד מלא תחזק מגן לגונני בגנן, וביוצר ליוה"כ בפיוט אמנת עמוד בענן מגונן, וביוצר ליום א' דפסח בפיוט אימתי כחיל כפור נוגה בפדות לגונה: קרן וגו' תהלה וגו'. עפ"ה (תהלים קמח, יד) וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו. וכונתו למה שכתוב (אסתר ט, ג) וכל שרי המדינות וגו' מנשאים את היהודים: כי אם הוגה. (איכה ג, לג), אע"פ שהקב"ה הביא יגון ואנחה על עמו בתוכחות על עונם סוף סוף שב ורחמם כרוב חסדיו: וצפיר העזים. ז מלכות יון, כמו שנאמר (דניאל ח, כא) והצפיר השעיר מלך יון, והוא אלכסנדר הגדול מלך מקדון: הגדיל עצומיו. שהתגאה והתגבר על כל מלכי ארץ וכמעט שהכריע קראו הגדולה (שם שם, ח), שמת בעצם גבורתו בן שלשים ושתים שנה, ותעלינה חזות ארבע תחתיו (שם), ארבע מלכיות מגוי יעמדנה (שם כב), ופירוש עלו למרומיו על מקום כסא ממלכתו, והם קסנדר מלך מקדון, ליזימאכוס מלך טרציא וקטן אסיא, סילקוס מלך על כל ארצות אסיא וארץ סוריא, תלמי לגוס מלך מצרים ואלכסנדריה וארץ יהודה. והוא האחרון הרע לנקמת בישראל בשבי מהם יותר ממאת אלף איש ואשה ויגלם מארצם: ובלבם דמו להשחית את רחומיו. את אהוביו, תלמי הנ"ל ואחריו אנטיוכוס אפיפאנעס שנודע בגזרותיו הרעות: על ידי כהניו. מתתיהו ובניו

הכהנים

בניו מעבר מתקוממיו. חסדי יהוה כי לא־תמנו כי לא־כלו רחמיו: נמכרתי לאדום ביד רעי מדני. שבכל־יום ויום ממלאים כרשם מעדני. עזרתו עמי לסמוך את־אדני. ולא נטשתני כל־ימי עדני. כי לא יזנח לעולם אדני: בבאו מאדום חמוץ בגדים. זבח לו בבצרה וטבח לו בבוגדים. ויז נצחם

עץ יוסף

ט'. ר"ל ע"י כהני החשמונאי מעבר פי' מעבר מתקוממיו: חסדי ה'. (איכה ג, כב): ביד רעי מדני. אדום שהם רעים ואחים כמו שנאמר (מלאכי א, ב) הלוא אח עשו ליעקב. אבל הם מדני בעלי מריבה: שבכל יום ממלאים וכו'. כדאי במדרש על פסוק ביחזקאל (ל, יב) ומכרתי את הארץ ביד רעים זו אדום שאוכלים ממונם של ישראל לכן אמר שבכל יום ממלאים כרשם מעדני. או ר"ל ביד רעי מדני ע"י אחי ורעי המינים. כי בית שני נחרב ע"י פריצי ישראל כמבואר בגיטין וביוסיפון: עזרתו עמי. עזר הקב"ה עמי לסמוך את אדני הקודש: ולא נטשתני כל ימי עדני. כל ימי גלות ע"ש (דניאל ז, כה) עדן ועדנין וגו': כי לא יזנח. (איכה ג, לא): בבאו מאדום ה'. כל כתוב על גאולה העתידה ב"כ כלשון הפסוק (ישעיה סג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וגו' מלות אדום לגנאי ובגדין כמוך בגם. פורה דרכתי לבדי וגו' ואדרכם באפי וארמסם בחמתי ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי. ופירושו שהשכינה מתגלה בעתיד הקב"ה לעשות נקמה באדום ועשר על מעלה שאדום יכרת תחלה. והנביא מדבר בלשון בני אדם אשר נכרתם את מי נתו בדם של נבדיהם ע"ש ברש"י. וחז"ל אמרו שתי טעיות עתיד שר של אדום לטעות. כסבור שזה מבצרה היא בצר במדבר שהיתה עיר מקלט. וגם יטעה (שאין קולטת אלא שוגג) [ומקולטת מזיד כשוגג] והוא מזיד. והו שאמר כאן. בבאו הקב"ה מאדום חמוץ בגדים. חמוץ ענין צבעם: זבח לו. להקב"ה ישים. בבצרה. כשר הצפורים. ר"ל שיהרוג שם השר של אדום: וטבח לו בבוגדים. הם האומה של אדום: ויז נצחם. ודמם שמשפך:

מלבושיו

עיון תפלה

החשמונאים: מעבר מתקוממיו. הוריד לארץ אותם של מתקוממיו, מלשון (תהלים סט, סט) והכהו לארץ מגרתם: נמכרתי לאדום ביד רעי מדני. כדי להבין דברי הפייטן נקדים מה שכתבו בעלי ההיסטוריא: ראשית ביאת היהודים בעול הרומאים. כאשר האחים הורקנוס ואריסטובלוס זה על זה (בשנת שלשת אלפים ושש מאות ליצירת העולם, בשנים הנה למלכות בית החשמונאי) והיה הורקנוס מבחוץ ואריסטובלוס מבפנים, בכל יום היו משלשלין להם דינרין בקופה ומעלין להם תמידין היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמה יונית (הוא אנטיפטר שעבד האדומי אבי הורדוס הצורר) לעז להם בחכמה יונית כל זמן שעוסקין בעבודה אינם נמסרין בידכם, למחר שלשלו להם דינרין והעלו להם חזיר וכו' ונזדעזעה ארץ ישראל כלה (מנחות ס"ד ב'), וכן יוסף הסופר הגדול לעמים דיו קדמוניות (ספר י"ד פרק י"א) שעם הרעש הזה נלוה שבר מתגורר הרא מלך אשר שם שמות בכל עבר אותה מסביב. והאשר לא האחים הנלחמים לשאת סבר מלחמתם, הקריבו משפטם לפני קיסר פומפיוס גבור רומא אשר שם מחנה בהיות הסביבות אותה לאחר למרף, ויבוא הפעם לשום שלום בין שניהם (עי' קדמוניות ליוסף הכהן ספר י"ד פרק ב' וביוסיפון לגוריון פרק ל"ו), ומאז באו הרומאים לעמוד על היהודים ביד רמה. והנה ידעת שחכמי הגלות היו חושבים את הרומאים לאדומים עשו. בע"ז (י"א א') שני שעירים נתפשו זה אנטונינוס (הרומי) ורבי, ובגיטין (נ"ו א') א"ל נירון קיסר רומא הפסוק לי פסוקך א"ל ונתתי נקמתי

באדום, וכיוצא (י' פ"א) שמדין שאחריתי בית שני נמסר ביד פרס שנאמר לכן שמעו דבר ה' אשר יעץ על אדום, והב"ד הש"ס כלשון (רומי) אשר מי שופטת מלכות אחרית של קלאום וכתב לו ואחרי כן יצא אחיו, ובפ"י (י"א ב') אומרים הרומאים אחוה דמרנא (עשו) דיבנא, ובירושלמי (תענית פ"ד ה"ח) קולו של יעקב צווח ממה שעשו לו ידי עשו בביתר (מלחמת הרומאים בבן כוזיבא), ובפרקי ר"א פל"ח אלוף עירם זה רומי (אל נרש"י (בראשית ל, מג) מגדיאל זה רומי, וכן משמע בב"ר פרשה פ"ג, ועירם הוא רומי). ואחרי סבת הפייטן אשר שם דבריו בפי האנשים מלכי אריסטובלוס, אני ירושלים שאמרה נמכרתי לאדום נמסרתי בידי הרומאים ביד רעי מדני בסבת אחי ורעי בני עמי יריבי אשר נלחמו בי מבחוץ, שבכל יום ויום היו ממלאים כרשם מעדני כי שלשלו להם קופות מלאות דינרי זהב ונלאה בעמם הרחובה, והמה בהון לגם הלא קצף ה' וימלאו את קרבם, ויפלו חמת ה' על הארץ ותרעד ותחל ותהי לחרדת אלהים, ומעשה הסבה לתשועות עת, עד ברחמיו הרבים עזרתו היתה עמי לסמוך את אדני (מוסדות ארץ קדשי) לבל ימוטו כשת כרתם: ממלאים כרשם מעדני. עפ"י (ירמיה נא, לד) מלא כרשו מעדני: ימי עדני. מלשון ארמית זמן ועדן (דניאל ז, יב): ויז נצחם. עפ"י (ישעיה סג, ג) ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי, והשיר כתוב — משום שיבא מאדום חמוץ בגדים (נבגדים אדומים) לא ידע כי זבח לו בבצרה וגו' ותשם שם על מלבושו ושלמיהם, והוא לאור נקמת ה'

בזרך

מלבושיו לאדרים. גבורת הגדול יבצור רוח נגידים. הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ראותו כי בן אדומי הצוער. יחשוב לו בבצרה תקלוט כבצר. ומלאך כאדם בתוכה יצר. ומזיד כשוגג במקלט יעצר. אהבו את־יהוה כל־חסידיו אמונים נצר: יצוה צור חסדו קהלותיו לקבץ. מארבע רוחות עדיו להקבץ. ובהר מרום הרים אותנו להרבץ. ואתנו ישוב נדחים קבץ. ישיב לא נאמר כי־אם ושב וקבץ: ברוך הוא אלהינו אשר טוב גמלנו. כרחמיו וכרב חסדיו הגדיל לנו. אלה וכאלה יוסף עמנו. להגדיל שמו הגדול הגבור והנורא שנקרא עלינו: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו. להללו ולשבחו ולספר הודו. מכל־אם גבר עלינו חסדו. לכן בכל־לב ובכל־נפש ובכל־מאוד. נמליכו ונייחדו: שהשלום שלו ישים עלינו ברכה ושלום. משמאל ומימין על־ישראל שלום. הרחמן הוא יברך את־עמו בשלום. ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות על־ישראל שלום. יועץ אל גבור אבי־עד שר־שלום:

עיון יוסף

מלבושיו לאדרים. מלבושיו של הקב"ה לאדריה. הקב"ה בגבורת הגדול יבצור. פי' יכרית: רוח נגידים. של כשר ושלומיהשגה. פי' יסיר. הקשה. כהאכה: ביום. מיניא רוח קדים. שלא רוח מזרח: ראותו כי בן אדומי הצוער. פי' כשיראה השר של אדום הצוער אותם בגלות. ולא פי' הצוער השולט עליהם. הכן נאמר: יחשוב לו ה'. השמיד אברים הקלוט כראה כבצר במדבר. וגם הקלעי' מלאך אדום. וגם הקלוט ראה הכרת במזיד כרואה הכרת בבצר: אהבו את ה' כל חסידיו. מפני שאותן שהם אמונים נצר. ה': עדיו. פי' לו: ובהר מרום הרים. זה הר המוריה. וקראו מרום הרים לפי שהכתוב כי כמבור ההרים. ר"ל דאיתא בילקוט ישעיה עתיד הקב"ה להביא סיני ותבור וכרמל ולבנות בית המקדש על גביהן מה טעם והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים עכ"ל ונראה דהיינו שלורשו לכל ההרים: ואתנו ישוב נדחים קבץ. הקב"ה שהוא מקבץ נדחים קבץ ישוב אותם. כי הקב"ה עמהם בגלות וישוב אתם (את"י): ישיב לא נאמר. נ"ל והשיב לא נאמר. כי כן דרשו חז"ל במגילה (דף כט.) והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד שאף הקב"ה שב עמהם מבין הגליות: מכל אום. מכל אומה: יועץ אל גבור ה'. הקב"ה נקרא שמו יועץ ואל גבור ואבי עד ושר שלום. ור"ל שיזכו לראות בנים ובנ"ב עוסקים כו' מהקב"ה שנקרא שמו יועץ אל גבור כו':

עיון תפלה

הרך מלאכי בנעתו לנקום נקמת הרומאים דם עבדיו השפוך: יבצור רוח נגידים. (תהלים עו, יג) פרש"י ימעט רוחם הגסה של הנגידים ויסיר גאותם: הגה. (ישעיה כז, ח) ענין הסרה, כמו הגו סיגים מכסף (משלי כה, ד), הסירם מלפניו ויסתרם ממקומם במגפתו הקשה כביום קדים: אהבו. (תהלים לא, כד): אמונים נוצר. הקב"ה נוצר את המאמינים בישועתו מן הצרות אשר הביאם בימי הגלות של משיח: יצוה צור חסדו קהלותיו. ר"ל יתן שמו על בני המחבר. ובמחזור ויטרי יצוה ה' חסדו, עפ"ה (שם מב, ט) יומם יצוה ה' חסדו. ולפי גרסא זו צריכים לחשוב את הו"ד ואלד"י של תיבת יוה מן החתימה: כארבע רוחות עדיו להקבץ. עפ"ה (ישעיה יא, יב) ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ: ואתנו ישוב וגו' וישיב לא נאמר. כצ"ל וכ"ה במחזור ויטרי, והוא על מאמר הגמ' במגילה (כ"ט א') ואף כשהן שגולין לבבל שכינה עמהם שנאמר (דברים ל, ג) ושב ה' אלהיך את שבותך והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד שהקב"ה שב עמהם מבין הגליות. ובמחזור ויטרי הגיה כאן הסיום ככתוב ושב ה' אלהיך את שבותך עד ה' אלהיך שמה: ברוך הוא. נוסח מטוסה וכן לגיון שאל: גבר עלינו חסדו. עפ"ה (תהלים קיז, ב): לכן בכל לב. במחזור ויטרי הגרסא לכן בלב ובנפש ובמאד נמליכו ונייחדו, כי טוב ה' לעולם חסדו (תהלים ק, ה), ומכאן מספר הבתים בכל הדרת המסכם. ובסדור עבודת ישראל הגיה בסדורינו ובכל מקום לתקן הלשון, ולדידים יחסר בית אחד במקום זה: שהשלום שלו. נקוח ממליצת הגמ' (שבועות ל"ה ב') שיר למי שהשלום שלו: יברך את עמו בשלום. עפ"ה (תהלים כט, יא) ה' יברך את עמו בשלום: עוסקים בתורה וגו' שלום. רמז למאמרם ז"ל ברכות תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה': יועץ אל גבור. עפ"ה (ישעיה ט, ה), והכונה שלום על ישראל מאת יועץ

זה סימנו פי': ברוך חזק וסימנו שמו בחרוזים ברוך. רוכב. ואשרי. כ'. חמדת. זכור. קדש. והשלמים ס' כ' שמותיו:

ברוך אל עליון. אשר נתן מנוחה. לנפשנו פדיון. משאת ואנחה. והוא ידרוש לציון. עיר הנדחה. עד אנה תוגיון. נפש נאנחה: השומר שבת הבן עם הבת. לאל ירצו כמנחה על מחבת: רוכב בערבות. מלך עולמים. את עמו לשבות. אזן בנעימים. במאכלי ערבות. במיני מטעמים. במלבושי כבוד. זבח משפחה: השומר ואשרי כל חוכה. לתשלומי כפל. מאת כל סוכה. שוכן בערפל. נחלה לו יזכה. בהר ובשפל. נחלה ומנוחה. כשמש לו זרחה: השומר כל שומר שבת. כדת מחללו. הן הכשר חבת קדש גורלו. ואם יצא חובת היום אשרי לו. אל אל אדון מחוללו. מנחה היא שלוחה: השומר חמדת

עץ יוסף

משאת לשון שאיה. כמו (איכה ג) השאת והשבר: עד אנה כו'. עד מתי תהיה נתונה נפש ישראל בגלות תמיד: הבן עם הבת. עשה"כ אתה ובנך ובתך וגו': רוכב בערבות. הקב"ה שהוא רוכב ברקיע ששמו ערבות: אזן. השמיע: בנעימים. בדברים נעימים: במאכלי ערבות כו'. כמו שאמרו חז"ל בפסחים (קט.) חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל כו' אנשים בראוי להם ונשים בראוי להן אנשים ביין (ובשר) ונשים בבגדי צבעונים כו' (מפרש ראשון) ואיני יודע למה לו להביא ממה שאחז"ל ביום טוב הלא בשבת גופא אחז"ל ויברך אלהים את יום השביעי ברכו במטעמים. ובתנואה בראשית אי' ומחייבין לפטני ביה במאכל ובמשתה ולקרויים (פי' לכבדו) בכסות נקיה. ועיין בשבת דף קי"ג ובפסיקתא רבתי פ' כ"ג ובתקוני זהר דף י"ב ובסדר סדר ט דף ל"ט ות"ס שלמה כ"ו מספקים: זבח משפחה. ר"ל שאם היה זבח במשפחה כלומר סעודה היו מכניסים שאם נמלבשי כבוד והיו מתענגין במאכלים טובים. כן מחויבים לעשות בשבת: חוכה. מקוה: לתשלומי כפל*). שהקב"ה ישלם לו כפלי כפלים מה שהוציא על שבת: כל סוכה. שוטה ומביט הכל. תרגום סכה הא השמימה אסתכי כמו ס': בהר ובשפל. ע"פ הכתוב בהר ובשפלה ובנגב: כשמש לו זרחה. זה יעקב שנאמר ויזרח לו השמש. ועד"א חשיב משבת תלך וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אביך וכמו שדרשו חז"ל שיהבו לו נחלה בלי מצרים: הן הכשר. אותו שהיה מוכשר ושוכן שחבת קודש יהיה גורלו: אל אל אדון מחוללו מנחה היא שלוחה. ר"ל שמירת שבת נחשב

*) כפל. ע"פ מ"ש חז"ל כל המענג את השבת כפול. לחם משנה. זכור ושמור. שני כבשים. אף שכרו כפול וכו' (ס' מטי: ענן).

עיון תפלה

יועץ אל גבור וגו' תארים להשי"ת. ולענין מה שעוררתי למעלה שהמאמר הזה נתקן לתא המלות, נראה כדמות ראיה לזה שמצינו בפיוט לשביעי של פסח שמתחיל חסדי ה' כי לא תמנו מאמרים דומים למאמרי הסיום שלפניו, יום יום יעמס לנו האל ישועתנו, בגלות שנער שלח למעננו, ובעילם שת כסאו לרחמנו, עיי"ש:

ברוך. המחבר השיר הזה חתם שמו בראשי החרוזים ברוך חזק. ומצא לו קינה לת"ב המתחלת אלבשתי שקו ואפיותי נסלו אללי לי ע"ס א"ב ובסוף חתום ברוך חזק. ועוד לו סליחה על הגזרות אשר היו בשנת ק"ס לאלף זה בספר של הפיוטים לנוק. שבת הגזרות כי חלקה ה' דבר גדול בכל הארץ ומהיהודים לא מתו רק מעט, והתקהלו בהם אוה"ע והעלילו עליהם כי שמו רעל בבארות המים ויכרתו ביהודים לאלפים ולרבבות, עיי"ד:

ברוך אל עליון. (בראשית יד, כ): לנפשנו פדיון. השבת תפדה את נפשנו מכל צרה, כמו שאמרו רבותינו (שבת קי"ח א') כל המקיים ג' סעודות בשבת ניצל מג' פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג, ועוד קי"ט ב' אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חלול שבת: והוא ידרוש לציון. עפ"ה (ירמיה ל, יז) כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה: עד אנה תוגיון. (איוב יט, ב) כך יאמר אז הקב"ה לאוה"ע — עד אנה תוגו (מלשון יגון) את הנשמות באלאות תחת ידכם. ועסק כל מאמרם בשבת (קי"ח ב') אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין: כמנחה על מחבת. (ויקרא ב, ה): אזן בנעימים. אשר כמאמר הזה אזן את עמו לשבות בנעימים, וכוונתו — השמיע לעמו על יד נביאו לשבות (לעשות את השבת, לענג) בנעימים (בדברים נעימים וערבים כמו שמפרש אח"כ), והיכן השמיע זאת? שנאמר (ישעיה נח, יג) וקראת לשבת ענג, ואמרו רבותינו (שבת שם) במה מענגו בתבשיל של תרדין ודגים גדולים וראשי שומים, כלומר במה שאדם מוצא בו ערבות ועונג לפי מה שהוא: ואשרי כל חוכה. עפ"ה (שם ל, יח) אשרי כל חוכי לו: לתשלומי כפל. לקוח מלשון הגמ' (ב"ק ס"ג ב') מדת תשלומי כפל: חמדת הימים קראו.

תמימים. קראו אל צור. ואשרי לתמימים. אם יהיה נצור. כתר הלומים. על
ראשם יצור. צור העולמים. רוחו בם נחה: השומר זכור את יום השבת
לקדשו. קרנו כי גבהה. נזר על ראשו. על כן יתן האדם לנפשו. ענג וגם
שמחה. בהם למשחה: השומר קדש היא לכם. שבת המלכה. אל תוך בתיכם.
להניח ברכה. בכל מושבותיכם. לא תעשו מלאכה. בניכם ובנותיכם. עבד
וגם שפחה: השומר

זה סוד שם המחבר ישראל וכתוב במלאי השורות יום. שבת. ראשון. אכול לו. ובמקום ח' מ' תנועות:

יום זה מכבד מכל ימים. כי בו שבת צור עולמים: ששת ימים תעשה
מלאכתך. ויום השביעי לאלהיך. שבת לא תעשה בו מלאכה. כי כל
עשה ששת ימים: יום זה ראשון הוא למקראי קדש. יום שבתון יום שבת
קדש. על כן כל איש ביינו יקדש. על שתי לחם יבצעו תמימים: יום זה אכול

עץ יוסף

כאלו היה עולם מעשה של הקב"ה שברא אותו. ויש שכתבו שנ"ל שאל אהרן ה' ע"ש שאמרו בגמ' שבת ובילה אמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה לך והודיע להם לישראל. לכן אמר שאל אהרן ה' מתנה לשון מתנה היא שנותנה להם לישראל: אם יהיה נצור. נוצר פי' שומר: כתר הלומים ה'. ר"ל השי"ת יעטר על מי ששומר שבת כראוי כתר שיהיה עמדתו על ראשו. ע"ד נקם לנאלמו ולא שלמתו אלא אלוהים בן תניה (סנהדרין כ"ח א): יצור. כמו נצר ע"ש לנוחות. לשון סגוב: קרנו כי גבהה. כשמרים קרן של שבת על וגובה ולמעלה לו הוא נזר ועטרה לראשו. על כן יתן כו': למשחה. להגדיל עצמו. או נ"ל לשמחה ע"ש (קהלת ב, ג) למשוך ביין את בשרי. ופירש רש"י שוה מקרא ע"ש יין: אל תוך בתיכם. שהש"י להניח ברכה אל ביתך:

יום זה מכובד מכל ימים. והכונה משום דמתחלת בריאתו של עולם היו ראוים הימים להיות מכ"ח שעות לכל יום. ולהיות שלא היו ששת ימים שוים ולא היה להם מושל וקלין על כן בקשו מהקב"ה שיתן להם מלך גדול על כולם אמר להם רצונכם שאתן לכם יום אחד שיהיה לכם מלך צריך שתגדלוהו משלכם ותחסר ד' שעות מכל יום ובזה יהיה ד' שליטה עליכם. והיינו השבת שנתנו ד' ששת ימי המעשה כל אחד ד' שעות הרי כ"ד שעות של יום השבת. וזהו שאמר יום זה של שבת מכובד מכל ימים: ויום השביעי לאלהיך שבת. כמו שנאמר וביום השביעי שבת לה' אלהיך: ראשון הוא. שבת הוא ראשון לי"ט שנקראו מקראי קדש כמ"ש בפ' אמור מקראי קדש אלה הם מועדי וגו' וביום השביעי שבת וגו': יבצעו תמימים. היינו כחלות תמימים ושלמים. או פי' האנשים התמימים יבצעו

על

עיון תפלה

שלא מקרא הקב"ה לשבת חמדת ימים, ועיין מש"כ בתפלת שחרית בד"ה חמדת ימים אותו קראת בשם אנדרטס: אם יהיה נצור. אם יהיה שומר כהלכתו, וקאי על יום השבת: כתר הלומים על ראשם יצור. הקב"ה יצור (יקשור, מלשון וצרת הכסף בידך) על ראשם כתר אשר תהיה הולמת אותם כלומר ראויה לפי מדתם, מלשון כהלמות (סנהדרין כ"א ע"ב) נקש להולמו ולא הולמתו, וראה גם למאמר הזהר פ' תרומה (דף קל"ה ע"ב) וכלהו מתעטרין בנשמתין חדתין, ובגמ' (ביצה ט"ז ע"א) נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם ערב שבת, והיינו דמסיק צור העולמים רוחו בם נחה, רוחו ונשמתו של צור העולמים השרה עליהם ביום השבת: זכור. (שמות כ, ח): קרנו כי גבהה. כי על ידי שמירת השבת נעשה קדוש ועל ראשו יהיה נזר של הנשמה היתירה כנ"ל: ענג וגם

שמחה. אע"ג דלא מצינו בשבת שמחה אלא ענג כמו שנאמר (ישעיה נח, יג) וקראת לשבת ענג, ורק ביו"ט כתיב שמחה שנאמר (דברים טז, יד) ושמחת בחגך? מ"מ בשבת ענג וגם שמחה, כי הא דאמרינן ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג, ובספר הזהר פ' יתרו דף פ"ח ע"א ובעי לאתענגא בהאי סעודתי ולמחדי בהו בכל חד וחד מנייהו: בהם למשחה. להתגדל ע"י הענג והשמחה, עיין רש"י (שמות כט, כט): קדש היא לכם. (שמות לא, יד) כי קדש היא לכם: להניח ברכה. עפ"ה (יחזקאל מד, ל) להניח ברכה אל ביתך, וכדאמרינן בשבת (קי"ט א') עשירים שבבבל במה הם זוכים בשביל שמכבדין את השבת: בניכם ובנותיכם. עפ"ה (שמות כ, י) לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך וגו'. ואמר בבכל מושבותיכם עפ"ה (ויקרא כג, ג) שבת היא לה' בכל מושבותיכם:

משמנים שתה ממתקים. כי אל יתן לכל בו דבקים. בגד ללבוש לחם חקים. בשר ודגים וכל מטעמים: יום זה לא תחסר כל בו ואכלת ושבעת. וברכת את יהוה אלהיך אשר אהבת. כי ברכך מכל העמים: יום זה השמים מספרים כבודו. וגם הארץ מלאה חסדו. ראו כי כל אלה עשתה ידו. כי הוא הצור פעלו תמים: יום זה

י"ה ע"פ יהודה (והוא ר' יהודה הלוי) וסימן שמו בראשי, יום. חזה. ונש. דבר. חזק. ותשקלם ה' מ' תנועות:

יום שבתון אין לשכוח. זכרו כריח הניחוח. יונה*) מצאה בו מנוח. ושם ינוחו יגיעי כח: היום נכבד לבני אמונים: זהירים לשמרו אבות ובנים. חקוק בשני לחות אבנים. מרב אונים ואמיץ כח: יונה ובאו כלם בברית יחד. נעשה ונשמע אמרו כאחד. ופתחו וענו יהוה אחד. ברוך הנתן ליעף כח: יונה דבר בקדשו בהר המור. יום השביעי זכור ושמור. וכל פקודיו יחד לגמור. חזק מתנים ואמץ כח: יונה העם אשר נע כצאן תעה. יזכור לפקדו ברית ושבועה. לבל יעבר בם מקרה רעה. כאשר נשבעת על מי נח: יונה

זה הזמר חברו הראב"ע והחתים שמו אברהם בראשי החרוזות מחרוז השני ואילך. אסור. בו. רשום. הנה. שמו. והם מושלים על משקל שתי תנועות ויתד ושתי תנועות. בית ויתד ותנועה:

כי אשמרה שבת אל ישמרני. אות היא לעולמי עד בינו וביני: אסור מצא חפץ עשות דרכים. גם מלדבר בו דברי צרכים. דברי סחורה אף דברי מלכים. אהגה בתורת אל ותחכמני: אות היא בו אמצא תמיד נפש לנפשי. הנה לדור ראשון נתן קדושי. מופת בתת לחם משנה בששי. ככה בכל ששי יכפיל מזוני: אות היא רשום בדת האל חק אל סגניו. בו לערוך לחם פנים

*) יונה היא כנסת ישראל כדאי' בפ"ז סימן ו' במדרש הנעלם שאמר בבראשית ונח מצאה שם מנוח לכף רגלה כ"א בשבת ויו"ט כו' (מגיד שגן).

עץ יוסף

על שתי לחם: לכל בו דבקים. לכל הדבקים בו ב"ה. ומה יתן בגד ללבוש לחם חקים. כמו הסריסי לחם חקי: לא תחסר כל בו. עפה"כ (דברים ח) לא תחסר כל בה: ראו כי כל אלה כו'. עפה"כ (ישעיה סו) ואת כל אלה ידי עשתה:

זכרו כריח הניחוח. כל מי שזוכרו רצוי לפני ה' כריח הניחוח: יונה. כנסת ישראל שנמשלו ליונה מצאה בו מנוח. ויש עמידה על יונה ששלח נח מן התיבה בו ב"ע מנוח בשבת. והם בנ"ע יונה אותם המיגעים עצמם בתורה בכל כחם: ובאו כלם. בשעת מתן תורה: דבר בקדשו. דבר במשה קדשו: בהר המור. הר המוריה והוא הר סיני: וכל פקודיו יחד לגמור. ר"ל דבר שמו זכור שבדברות ראשונות ושמור שבדברות שניות. וגם כל פקודיו הם עשרת הדברות עד גמירא. או י"ל וכל פקודיו יחד לגמור קאי על שבת ר"ל וכל פקודי שבת יחד לגמור בגמרא שבע"פ כי הלכות שבת מקרא מועט והלכות מרובות (חגיגה דף י.): העם אשר נע כו'. הנה אמר הם נע ונד בגלות ובלאן תעה (כן צריך לנקוד תעה בתי"ו על פי הכתוב

תעיתי כשה אובד (תהלים קיט): יזכור לפקדו כו'. ר"ל יזכור ויפקוד לנו השי"ת הברית והשבועה שנשבע לבל יעבר בנו מקרה רעה כאשר נשבע על מי נח. כדכתיב (ישעיה נד) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך:

אות היא כו'. ע"ש הכתוב ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם: אסור מצוא חפץ. עפה"כ (ישעיה נח) ממצוא חפצך וגו': גם מלדבר בו כו'. כדאמרו בשבת (דף קי"ג) ודבר דבר כו' שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול. שלא ידבר בשבת דברי סחורה ואף מעשיות ממלכים: אהגה בתורת אל. ר"ל זאת יהיו דבריו בשבת כי אם בתורת אל כדאי' בירושלמי אמר רבי ברכיה לא נתנה שבת אלא לעסוק בתורה. הובא בטור א"ח סי' רפ"ח: לדור ראשון. לדור המדבר: נתן קדושי מופת. נתן הקב"ה מופת. ומה הוא המופת בתת לחם משנה בששי: רשום בדת האל. באלו רשום בדת התורה: חוק אל סגניו. חוק אל כהניו: בו לערוך לחם כו'. כמו

נפשי. על כן להתענות בו על פי נבוניו. אסור לבד מיום כפור עוני: יום זה
הוא יום מכבד הוא יום תענוגים. לחם ויין טוב בשר ודגים. המתאבלים בו
אחור נסוגים. כי יום שמחות הוא ותשמחני: יום זה מחל מלאכה בו
סופו להכרית. על כן אכבסהו לבי כבורית. ואתפללה אל אל. ערבית
ושחרית. מוסף וגם מנחה הוא יענני: יום זה

זה הזמר שם המחבר שלמה חזק והוא שם בראשי החרוזות. שמרו. לעמל. מהרו. הנה. חזק:

שמרו שבתותי. למען תינקו ושבעתם. מזיו ברכותי. אל המנוחה כי באתם.
ולוו עלי בני. ועדנו מעדני. שבת היום ליהוה: לעמל קראו
דרור. ונתתי את ברכתי. אשה אל אחותה לצרור. לגלות על יום שמחתי.
בגדי שש עם שני. והתבוננו מזקני. שבת היום ליהוה: ולוו מהרו את המנה.
לעשות את דבר אסתר. וחשבו עם הקונה. לשלם אכול והותר. בטחו בי
אמוני. ושתו יין משמני. שבת היום ליהוה: ולוו הנה יום גאלה. יום שבת
אם תשמרו. והייתם לי סגלה. לינו ואחר תעברו. ואז תחיו לפני. ותמלאו
צפוני. שבת היום ליהוה: ולוו חזק קריתי. אל אלהים עליון. והשב את נותי.
בשמחה ובהגיון. ישוררו שם רנני. לויי וכהני. ואז תתענג על יהוה.
שבת היום ליהוה: ולוו

זה הזמר שם המחבר דונש והוא שם בתחלת ד' חלקי החרוז כמו שתראה בראשון. דרור. וינצרכם. נעים. שבו.

דרור יקרא לבן עם בת. וינצרכם כמו בבת. נעים שמכם ולא ישבת.
שבו ונוחו ביום שבת: דרוש נוי ואולמי. ואות ישע עשה עמי.

עץ יוסף

שאמר ביום השבת יערכנו: על פי נבוניו אסור. ירושלמי רבי אחא ורבי אבהו בשם ר"י כ"ח אסור להתענות בשבת על פי חלום. ומכ"ש תענית גמור: לבד מיום כפור עוני. כשחל בשבת: לבי כבורית. ר"ל כבורית ע"ד הכתוב אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית: ואתפללה כו'. ד' תפלות שמזכירין בהן של שבת:

תינקו. מלשון יניקה. והוא מלשון הכתוב (ישעיה סו): אל המנוחה כי באתם. כמו שאמרו בא שבת בא מנוחה: ולוו עלי בני. כמו שאחז"ל אמר הקב"ה לוו עלי ואני פורע: לעמל קראו דרור. למלאכה קראו דרור ע"ש הכתוב (ירמיה לד) לקרא דרור איש לרעהו: ונתתי את ברכתי אשה כו'. ברכה קשורה אל חברתה. לצרור לשון צרור כספו. והוא לשון הפסוק (ויקרא יח) ואשה אל אחותה לא תקח לצרור: לגלות. לשמח: מזקני. מהחכמים חכמי חז"ל: מהרו את המנה. מהרו להכין את המנה. ע"ד שאחז"ל במסכת שבת לעולם ישכים אדם להוצאת שבת: לעשות את דבר אסתר. את דבר שבת שנקרא אסתר בזה"ק ובתקונים. או י"ל מהרו את המנה הי' ע"ש שאמרה בפרק כל כתבי וכבדתו מעשות דרכיך רב אמר להקדים הי' מקדים וימהר לאכול סעודתו בשבת. ובמגלת אסתר נאמר במלינה לשון הפסוק במגילת אסתר מהרו את המן לעשות את דבר אסתר: וחשבו עם הקונה. ועמו המזון עם השם ית' שהוא קונה הכל: לשלם אכול והותר. שישלם מה שתאכל ותותיר בשבת: בטחו בי. שאשלם הכל: הנה יום גאולה יום שבת אם תשמרו. ע"ד שאמרו חז"ל אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד היו נגאלין: והייתם לי סגולה. ולא תהיו לי עם סגולה: לינו ואחר תעברו. כלשון הפסוק (שופטים כ) ר"ל כשתשמרו את השבת כהלכתו תגיעו בטוח למכונם לגאלה. ואחר תעברו ותגאלו גאולה שלימה: ואז תחיו לפני. ולא כהיתה במדבר: ותמלאו צפוני. מרב טוב הצפון לצדיקים. ע"ש הכתוב וצפונך תמלא בטנם (תהלים יז):

דרור יקרא. הקב"ה שיגאל אותנו: וינצרכם. וישמרכם: כמו בבת. עין: נעים. יערב שמכם ולא ישבת. לשון שבת ששם נאה: שבו ונוחו. ר"ל כל זה יהיה כשתשבו ותנוחו ביום שבת: דרוש נוי ואולמי. לשון בית המקדש. ר"ל בית

המקדש

זמרות ליום השבת

נְטַע שׂוֹרֵק בְּתוֹךְ כַּרְמִי. שְׁעֵה שַׁוְעַת בְּנֵי עַמִּי. דְּרוֹךְ פּוּרָה בְּתוֹךְ בָּצְרָה. וְגַם בָּבֶל אֲשֶׁר גָּבְרָה. נְתוֹץ צָרַי בְּאַף וְעֶבְרָה. שְׁמַע קוֹלִי בְּיוֹם אֶקְרָא: אֱלֹהִים תֵּן בַּמִּדְבָּר הַר. הֲדַס שִׁטָּה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר. וְלַמַּזְהִיר וְלַנִּזְהָר. שְׁלוֹמִים תֵּן כְּמֵי נָהָר: הֲדוֹךְ קָמַי אֵל קַנָּא. בְּמוֹג לֵבָב וּבִמְגִנָּה. וְנַרְחִיב פֶּה וּנְמַלְּאֶנָּה. לְשׁוֹנֵנוּ לְךָ רִנָּה: דְּעֵה חָכְמָה לְנַפְשֶׁךָ. וְהִיא כֶתֶר לְרֹאשֶׁךָ. נְצוֹר מִצְוַת קְדוֹשֶׁךָ. שְׁמוֹר שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ:

זה הזמר חבר שמואל וחתם שמו בראשי החרוזות. שבת. מעבור. ואם. אכול. לערוך:

שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה: מְאֹד צַהֲלוּ בְּרִנּוּנַי. וְגַם הַרְבּוּ מַעֲדַנַּי. אוֹתוֹ לִשְׁמוֹר כְּמִצְוַת יְהוָה. שבת היום ליהוה: מֵעֲבוֹר דֶּרֶךְ וּגְבוּלִים. מֵעֲשׂוֹת הַיּוֹם פְּעָלִים. לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת בְּהִלּוּלִים. זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה. שבת היום ליהוה: וְאִם תִּשְׁמְרֶנּוּ. יָהּ יִנְצָרְךָ כְּבָבַת. אַתָּה וּבִנְךָ וְגַם הַבַּת. וְקָרָאתָ עֹנֶג לַשַּׁבָּת. אָז תִּתְעַנַּג עַל־יְהוָה. שבת היום ליהוה: אֱכוֹל מַשְׁמַנִּים וּמַעֲדַנִּים. וּמַטְעַמִּים הַרְבֵּה מִינִים. אֱגוֹזֵי פֶרֶךְ וְרִמּוֹנִים. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְהוָה. שבת היום ליהוה: לַעֲרוֹךְ בְּשֻׁלְחָן לֶחֶם חֲמוּדוֹת. לַעֲשׂוֹת הַיּוֹם שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת. אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד לְבָרֵךְ וּלְהוֹדוֹת. שִׁקְדוּ וְשִׁמְרוּ וַעֲשׂוּ בָנַי. שבת היום ליהוה:

יה רבון וכו' צור משלו אכלנו וכו' תמצא במקומם לעיל עמ':

ונוהגים לברך המזון על כוס ובשעת נטילת ידים נוהגים לומר זה:

ידי אסחי אנא. לגבי חד מנא. לסטרא חורינא. דלית בה ממשא:

אזמן בתלתא. בכסא דברכתא. לעלת עלתא. עתיקא קדישא:

עץ יוסף

המקדש והאלם: נטע שורק. ע"ש הכתוב (ישעיה ה) ויטעהו שורק: דרוך פורה וכו'. ע"ש הכתוב (ישעיה סג) פורה דרכתי לבדי. וגם כתיב שם מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה: אשר גברה. שהגבירה עליהם: נתוץ צרי. לשון לנתוש ולנתוץ (ירמיה א): אלהים תן במדבר הר. ר"ל תן בהרי מדבר. הדס שטה ברוש תדהר. כמו שנא' (ישעיה מא) אתן במדבר ארז שטה והדס וגו' ברוש. ופי' שיתן הקב"ה במדבר אלו אילנות כדי שיתעטפו ישראל בצלם כשילכו דרך המדבר מגלות: ולמזהיר ה'. ולמזהיר על שבת ולנזהר בשבת שלומים תן וכו'. ע"ש הכתוב (ישעיה סו) הנני נוטה אליה כנהר שלום: הדוך. לשון מדוכה: במוג לבב. שימוגו לבם מפחד. כענין שנאמר (יהושע ב) וגם נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם: ובמגינה. וכינוי הצער: ונרחיב פה ה'. ע"ש הכתוב הרחב פיך ואמלאהו: דעה חכמה. תורה: שמור שבת קדשך. כתב בספרי תפלה סי' תכ"א שצ"ל שמור שבת וחדשך ע"ש הכתוב חדש ושבת קרא מקרא. וכן גלי הספק המורה שהמחבר הי' כהן. כי התחיל הבית הזה שמור דעה חכמה לנפשך פי' שביום השבת יהיה לו הפנאי לעסוק בתורה ולהגות בה ולכן מסיים שמור שבת וחדשך. ואמר שבת בלא כנוי ואמר וחדשך בלשון כנוי לפי שנאמר וביום השבת בלא כנוי ונאמר ובראשי חדשיכם בכנוי ודרשו חז"ל כאן שאין השבת מסור ביד בית דין. אבל ראש חדש מסור ביד בית דין שמקדשים אותו עכ"ל:

מאד צהלו ה'. אמר תשמחו ברנה: מעדני. ממתקי: במצות ה'. כאשר צוה ה': מעבור ה'. ר"ל זה היא מצות ה' ש. ונאמר מעבור דרך תחומים מעשות היום פעלים. פי' מלאכות. ולאכול ולשתות בהלולים ובשמחות. כל זה מצוים אנחנו לעשות בו: ואם תשמרנו. לשבת: יה ינצרך כבבת. עין: אתה ובנך וגו'. קאי על ואם תשמרנו: לחם חמודות. ע"ש הכתוב (דניאל י) לחם חמודות לא אכלתי: שקדו. כמו (ירמיה א) שוקד אני על דברי: ועשו בני. הכא ה':

(א) במנחה אומרים אשרי, ובא לציון. וחצי קדיש. ואומרים ואני תפלתי ואחר כך קורין ג' בס' ראשונה מסדרה הבא ואפי' חל יו"ט בשבת קורין בס' הבאה ואין אומרים קדיש אחר קה"ת ואומרים יהללו והכניסין הספר תורה להיכל ואחר כך אומרים חצי קדיש ומתפללים שמונה עשרה אחד כו' (סימן רצ"ב): (ב) ואם אין ספר תורה לקרות מסדרים אומרים ואני תפלתי תיכף אחר ובא לציון בלי חצי קדיש בינתיים ואחר ואני תפלתי אומרים חצי קדיש קודם התפלה (א"ר שם):

אחר ברכת המזון ישן קצת דשינה בשבת תענוג וכו' כי שם ומקטרת דשרי אומות מקבלים מזון בשבת. ואידך דשדידי לא שלשי לקטרת (ספר לקט ממשל). והיכא יתעורר כנגד ויחזק ידיו ויבטח ואח"כ ילך לבית המדרש ללמוד כפי השגתו אם הלכות או מדרשות. ואם אינו יכול ללמוד בעצמו, ילך לשמוע מפי אחרים. וכתב בס' חסד מגן ז"ל עיקר השבת עסק התורה (שמה כו' כי כבר כתבו שיש לו לאדם לפתרונות בשבת יותר של שבת שבחול. וידוע כי כל הפוסק בתורה לשמה מסלק מעלינו כל עניני עולם הזה רק כל מצוה לכתוב בתורה. ונראה שהסמיכות שאומר בשבת עסק התורה כדמה

נמלך ה' נגאלו כמ"ש והורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. ושנית זה מעין עוה"ב שאין בו עניים עשירים וצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה. והיא השגה בדברים אשר נעלה מהם כל עוד היו במסבב השם. והנה השבת דוגמת עוה"ב על כן צריך להעלים נשמתו ביום זה. והשלימות הוא בעסק התורה והתפלה לשמה. ולא מחמת התאוות חמרו יהיה נדמה למלאך ה' צבאות ויהיה נאמר עליו עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר עכ"ל. וח"ל יסוד ושורש העבודה אמרי אדם שו לו והוסיף מתגלם חידושי אורייתא אליבא דהלכה. ואשרי מי שעמלו בתורה ומיגע את עצמו לחדש איזה דבר חידוש בתורה הקדושה לפי השגתו. שהחידוש זה בורא שמים חדשים וארץ חדשה כמבואר בזוה"ק. ומה גם בשבת קודש יום שיש בו נשמה יתירה גדולים בעולמות העליונים מחידושי יותר ויותר. ושמחה כבוד גדול לאביו בנ"ע בשבת הוא כמבואר בזוה"ק ס' שלח דף קס"ג ע"א עיין שם. ובודאי הקב"ה מיטב בה בשבתו' עם בריותיו לחדש דבר חידוש נפלא מאד. אלא לפי שכלו יסתכל איש איש אל נפשו שכלו ורוח מבינתו יענן כן לנגד אינו דיכא דנמרא לפי שמחה עפ"י פי' תוס' ומפרשים או לחדש פי' אמתי בפסוק של תורה נביאים וכתובים עכ"ל. וח"ל בעל סדר היום כל מי שאינו חושב על מלאכת היום ומלאכה או בביתו בטילה עונשו גדול מאד מאד כי אותם קדושת היום לעסוק גם עונג למעלה למ"ש תרומה לשבת. ומרבה בעסקיו הרבים שאין לו חלק בעלמא דישראל. וכ"כ בזוה"ק ס' ויקהל בהדיא ע"ש. עוד שם אם הוא מבין תורה ברבים ודורש להם חוקי אלהים ותורותיו אשריו ואשרי חלקו כי הוא זוכה ומזכה ושכרו גדול כי אין לך כבוד יום השבת יותר מזה. וכן השומע הדרשה שכרו גדול. כי כרב עם הדרת מלך. והוא כבוד לתורה הקדושה וליום הקדוש: עוד שם כל המחדש דבר חכמה ביום השבת אותה הנשמה מתעטרת והקב"ה כביכול מתעטף גם ונושק אותה ומברך אותה בברכה שלימה. רק שהחסיד טוחנו נגד חמיו ונגד ואשריו ואשרי חלקו. ואם היות שבכל יום עושה רוחם למעלה שעוסק בתורה ומחדש בה דבר. אבל ביום השבת הוא יותר ויותר מפני שהוא יום מיוחד בקדושה ואלא אין אלא מיני. מסתמ"כ ביומי בחול עכ"ל: ובספר נועם מגדים פ' קרח וס' חקת מזהיר בזהרה גדולה להוכיח וללמד תורה עם בני ישראל ביום השבת. כי קדושת היום וקדושת נפשם יתירה מסייעם לשכנים דבריו בלבבם יותר הרבה מבימות החול. הן מחמת הלימוד והן מחמת הלומד. שתוספת קדושה יש בכל אחד מישראל ביום הקדוש כל אחד לפי ערכו. על כן לא ימנע מי שיש לו יכולת בידו להוכיח וללמד את בני ישראל תורה ולהורות להם דרכי ה' ביום הקדוש ושכרו כפול עין לא ראתה עכ"ל: ובספר ערבי הנחל כתב צריך לראות שלא יוליד בו"ה לחדש בה (ורק לשם שמים) ועל ידי זה יזכה להוליד בנים. ח"ס והשכח תורת אלהיך אשכח בניך: עוד כתב ח"ה שאינו מחדש בתורה בכל יום הוא כסרים שאינו מוליד. וז"ש כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי. כי מי שאינו לומד ומחדש בכל יום עכ"פ ילמוד בשבת עכ"ל: ובמדרש איתא נדיני שמים נאבאי וכו' מאד נעלה בעשה שהוסיפין בקדש מפי חכם ואח"כ שוק אמן יהא שמיה רבא בכוונה שאז הקב"ה שמח ואומר למלאכי השרת בואו וראו עם זו שיצרתי לי במה הם משבחים אותי. כאז אז שעה מלבישים הקב"ה הוד והדר. ובמדרש משלי איתא כששומעין אמן יהא שמיה רבא אחר הדורש בבית המדרש מקבלים עונותיהן של ישראל. לכן אמרו כ"ז מיוחד לבבכם בכל זה: ובכל הרואה אנשים המוסיפים ביום השבת בהבלי עולם ובספורים מהם הטיה ומהם אשר יוכיחם על זה בדברים טובים ושמחים ויגיד להם איך מחללים את יום השבת בכך. ומה תועלת להם לספר דברים שאין בהם ממש ולהניח דברי אלהים חיים תורה הקדושה לקרוא במקרא או לשנות במשנה או ילך לשמוע אל מקום הלימוד או אל הדורש. ואם לא יקבלו ממנו בנחת ידבר אתם קשות ויגדיל להם העונש שלישראל וידוע שכל בר ישראל יתוסס כך אין לו חלק עם ישראל ועם הקב"ה. ואם בזאת לא ישגיחו לו יבדל מהם וממקום מושבם לסור מתוך שלגים מחטאים ולא יספה בחטאתם פרשתם רבה וחטאתם כי כבדה מאד. עכ"ל של ספר סדר היום: וז"ל ספר הפלאת סקודם מ"ס נסו"ע וז"ל ואסור בשיחת דברים בטלים אשר לפרסת בשבת כמו שעשת גמור וז"ל ואסור בשיחת חולין. כי דברים בטלים אסור וגונה אפילו בימי חול ואסור בחול. ושיחת חולין פירושו מה שהוא מסלורך קצת. ומבואר בזוה"ק שהשיח שיחת חולין בשבת ח"ל מחלל שבת וכותב דבריו הקדושים בכמה ספרים. ומ"ש הרמב"ם בשם הסה"ד כבר נוהו אשר כברוכים ובסדר רבים הקדוש בשל"ה ז"ל והיה כמו אשון פי' שירחם להקל בדבר יותר תולה כל הרלוות שכתבתם ע"ש: כתיב בשמות ל"ס פ' ויקהל השבת ויאמר כתב בעל הטורים השבת ויאמר ר"ת וס"ת תורה. שעיקר התורה בשבת כמאמרם הטי המפקיו: כתב בפתחי שערים מה שנוהגים שהחזירים ברבים שומד לפני ארון הקודש ומחזיר פניו כלפי העם אין זה רק דרך ערלי. וכ"כ בס"מ סי' קי"ן. וכבר דשו בה רבים. והדרשה שבדורותיו לשמות כן מנהג ישראל תורה. אך מי שלא סוטל עליו חובה לדורש נמם רק איזה דקא משום כספיה ויודע בעצמו שאין כוונתו לדרוש לכבוד ה' ועיקר הכפלת תורתו הקדושה. רק לכבוד עצמו הוא דורש

לעצמו

לאמורי מורפא או משום דרוש וקבל שכר. אין ראוי לעשות כעין שלא תגיע תחתיה הספ"ק ספק כי מלבד שלא יקבל שכר על הדרשה. אלא מתוך לפרנסה ולדקדק שיהיה סוף מקום העמידה פנים יענש על שמיק' ראשו כלפי הקודש הס"ת שבהיכל למעלה מחצי קומת איש כדי שהספ"ק ושומר נפשו ירחק מזה. וברוב המקומות שנין כשיעמוד החזן שמה לא יהיו אחוריו ממש כלפי הפסק במקום נגוס ושלים אליו נמפלת. הס"ת עכ"ל

פד אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

קמד אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהֹוָה אֱלֹהָיו:

קמה תְּהִלָּה לְדָוִד. אֲרוֹמִמְךָ אֱלוֹהַי הַמֶּלֶךְ וַאֲבָרְכָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: בְּכָל־יוֹם אֲבָרְכֶךָּ וַאֲהַלְלָה שִׁמְךָ לְעוֹלָם וָעֶד: גָּדוֹל יְהֹוָה וּמְהֻלָּל מְאֹד וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר: דּוֹר לְדוֹר יְשַׁבַּח מַעֲשֶׂיךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ יַגִּידוּ: הֲדַר כְּבוֹד הוֹדֶךָ וְדִבְרֵי נִפְלְאוֹתֶיךָ אָשִׂיחָה: וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ וּגְדֻלָּתְךָ אֲסַפְּרֶנָּה: זֵכֶר רַב־טוּבְךָ יַבִּיעוּ וְצִדְקָתְךָ יְרַנֵּנוּ: חַנּוּן וְרַחוּם יְהֹוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם וּגְדָל־חָסֶד: טוֹב־יְהֹוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו: יוֹדוּךָ יְהֹוָה כָּל־מַעֲשֶׂיךָ וַחֲסִידֶיךָ יְבָרְכוּכָה: כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ יֹאמֵרוּ וּגְבוּרָתְךָ יְדַבֵּרוּ: לְהוֹדִיעַ לִבְנֵי הָאָדָם גְּבוּרֹתָיו וּכְבוֹד הֲדַר מַלְכוּתוֹ: מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר: סוֹמֵךְ יְהֹוָה לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים: עֵינֵי כֹל אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּ וְאַתָּה נוֹתֵן־לָהֶם אֶת־אָכְלָם בְּעִתּוֹ: פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן: צַדִּיק יְהֹוָה בְּכָל־דְּרָכָיו וְחָסִיד בְּכָל־מַעֲשָׂיו: קָרוֹב יְהֹוָה לְכָל־קֹרְאָיו לְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָאֻהוּ בֶאֱמֶת: רְצוֹן־יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה וְאֶת־שַׁוְעָתָם יִשְׁמַע וְיוֹשִׁיעֵם: שׁוֹמֵר יְהֹוָה אֶת־כָּל־אֹהֲבָיו וְאֵת כָּל־הָרְשָׁעִים יַשְׁמִיד: תְּהִלַּת יְהֹוָה יְדַבֶּר־פִּי וִיבָרֵךְ כָּל־בָּשָׂר שֵׁם קָדְשׁוֹ לְעוֹלָם וָעֶד: קטו וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

וּבָא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וּלְשָׁבֵי פֶשַׁע בְּיַעֲקֹב נְאֻם יְהֹוָה: וַאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי אוֹתָם אָמַר יְהֹוָה רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרַי אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְּפִיךָ לֹא־יָמוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זַרְעֲךָ וּמִפִּי זֶרַע זַרְעֲךָ אָמַר יְהֹוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל: וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ ׀ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: וּמְקַבְּלִין דֵּין מִן דֵּין וְאָמְרִין קַדִּישׁ בִּשְׁמֵי מְרוֹמָא עִלָּאָה בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ קַדִּישׁ עַל אַרְעָא עוֹבַד גְּבוּרְתֵּהּ קַדִּישׁ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יְהֹוָה צְבָאוֹת מַלְיָא כָל־אַרְעָא זִיו יְקָרֵהּ: וַתִּשָּׂאֵנִי רוּחַ וָאֶשְׁמַע אַחֲרַי קוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל. בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ: וּנְטָלַתְנִי רוּחָא וְשִׁמְעֵת בַּתְרַי קָל זִיעַ סַגִּיא דִּמְשַׁבְּחִין וְאָמְרִין בְּרִיךְ יְקָרָא דַיהֹוָה מֵאֲתַר בֵּית שְׁכִינְתֵּהּ: יְהֹוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: יְהֹוָה מַלְכוּתֵהּ קָאֵם לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא: יְהֹוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל אֲבוֹתֵינוּ שָׁמְרָה־זֹּאת לְעוֹלָם לְיֵצֶר מַחְשְׁבוֹת לְבַב עַמֶּךָ וְהָכֵן לְבָבָם אֵלֶיךָ: וְהוּא רַחוּם ׀ יְכַפֵּר עָוֹן וְלֹא

ישועות והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קראיך: צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבתינו מימי קדם: ברוך אדני יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה: יהוה צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יהוה צבאות אשרי אדם בטח בך: יהוה הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: ברוך (הוא) אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה: יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שנשמור חקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא: למען יזמרך כבוד ולא ידם יהוה אלהי לעולם אודך: ברוך הגבר אשר יבטח ביהוה והיה יהוה מבטחו: בטחו ביהוה עדי עד כי ביה יהוה צור עולמים: ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דרשיך יהוה: יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: כשקורין בתורה אומר הש"ץ חצי קדיש ואח"כ אומרים ואני תפלתי:

(בשמים ראש) כתב אבודרהם והטעם לומר ואני תפלתי לך לפי שאומר במדרש ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר ואני תפלתי לך ה' עת רצון אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אומות העולם כשהשותין ומשתכרין יושבין ומנגנים ואין מזכירים שמך ואני אע"פ שאני אוכל ושותה אני בא להתפלל לפניך ואני שואל ממך עת רצון לנצח על העולם. ודוד היה מכוון הדבר כלפי ישראל ובעבורם היה מדבר. עוד שמעתי טעם אחר לפי שתפלת מנחה נקבע לה. אלא טעם אחר באגדו ושתו שכרה. ומתרגם נפ' כדר שתוי יין אל יתפלל. ואם התפלל תפלתו תפלה. ולפיכך אומרים לפניו שתפלתו תפלה ע"ש עת רצון. הלא כי ביו"ט אין אומרין אותו מפני שאין מצוין להתפלל תפלת מנחה אלא עד סמוך לערב כשאר ימות השנה. עכ"ל. ובלבוש כתב הטעם כיון דקי"ל דנפיק ביו"ט אמרו לה' מן שנים שכרות כ"כ בזמן מנחה כמו בבית שמחה שלה לכם: ובמנהג כתב הטעם לפי שאלה התחונה שלא נתקבלה כשהיה הבית פ' אדמים כמ"ש לכן יתנם עד עת יולדה ילדה (מיכה ה). והיום האחרון חכנד שערים מכל שלפניו ויום שבת הוא היה כנגד עד עת מנחה ואז יגאל ישו נגמן בזמן מנחה בעת מנחה ומיד יבא משיח ויושיענו. וה"ט דכתיב בעת רצון עניתך וביום ישועה עזרתיך. במנחה שהוא עת רצון עניתיך. וביום שבת שהוא יום ישועה עזרתיך. והיינו דכתיב בשובה ונחת תושעון. כלומר ביום נחת תושעון שהוא שבת. ותפלת המנחה קרוי עת רצון. שבה אליהו לא נענה א.ס בתפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו'. וכ"כ בלקוטי פרדס מרש"י ז"ל:

תהלים סט יד

ואני תפלתי לך | יהוה עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך: וקורין ג"א בסדרה הבאה ומגביהין הס"ת ועי' ס"ז קי"א ח"ש

כי שם יהוה אקרא הבו גדל לאלהינו:

אדני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך:

ברוך אתה יהוה אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא אל עליון גומל

חֲסָדִים טוֹבִים וְקֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

בש"ת זָכְרֵנוּ לְחַיִּים מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

בש"ת מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

כשהש"ץ חוזר אומרים כאן קדושה:

נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר: ק"ה קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: ק"ה בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: ק"ה יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ: (בש"ת הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ):

אַתָּה אֶחָד וְשִׁמְךָ אֶחָד. וּמִי כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד

עץ יוסף

אתה אחד. שהשי"ת אינו מתחלק ולא מורכב כמו ספר האחדים שהם מספר ומחלקים לשני אחדים. רק הוא יתברך אחד בתכלית האחדות בלא הרכבה ובלא חלוק: ושמך אחד. זהו שם בן ארבע אותיות שהוא שם המיוחד לו יתברך. דבר אחר אתה אחד לפי שכל הנבראים הם בבחינת שנוים, ילד ובחור וזקן. אבל הקב"ה נשאר הוא בענין אחד ולא ישתנה. ושמך אחד ולא כן בנבראים כדאמרינן בתנחומא שלשה שמות נקראין לו לאדם. אחד שקוראים אביו ואמו. ואחד שקורין לו בני אדם. ואחד שקורא הוא בעצמו. אבל הקב"ה שמו אחד ולא ישתנה (אבודרהם): ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ולפי

ענף יוסף

איתא בזוהים ז"ל דמטה של יעקב חקוק על כסא כבודו יתברך. ובמטה מלמעלה של יעקב קורין קדושה משולשת מוריד הקב"ה פיו מלמעלה ונושקו על ראשו שחקוק על כסא הכבוד מלמעלה כי יעקב בחר לו יה: כתב הלבוש הם שלשה כנגד ג' מיני סעודות. אתה קדשת. ישמח משה. אתה אחד. ובזו"ח א' אתה

עיון תפלה

אתה אחד. ראה מה שכתבתי בזה בתפלת ערבית בד"ה אתה קדשת:

בָּאָרֶץ. תִּפְאֶרֶת גְּדֻלָּה, וַעֲטֶרֶת יְשׁוּעָה. יוֹם מְנוּחָה וּקְדֻשָּׁה לְעַמְּךָ נָתָתָּ. אַבְרָהָם יָגֵל. יִצְחָק יְרַנֵּן. יַעֲקֹב

עץ יוסף

תפארת גדולה ועטרת ישועה מנוחה וקדושה לעמך נתת. תפארת ע"ש בית המקדש שנאמר בו ובית תפארתי אפאר. וכתיב בית קדשנו ותפארתנו. גדולה ע"ש תרב גדולתי ותסוב תנחמני. ועטרת ע"ש והיית עטרת תפארת ביד ה'. ישועה ע"ש ישועתך אני. מנוחה זו שבת ע"ש ברוך ה' אשר נתן מנוחה. וקדושה לעמך נתת שנאמר והייתם קדושים וכתיב קדש ישראל לה': אברהם יגל כו'. לפי שהאבות שמרו משמרת השבת שאפילו עירובי תבשילין

ענף יוסף

אלא אתה אחד בחרתנו. מפני שאלו ג' תפלות תקנום כנגד ג' שבתות. אתה קדשת כנגד שבת בראשית כמו שמוכיח מתוכו. ישמח משה כנגד שבת של מתן תורה דלרז"ל בשבת ניתנה תורה לישראל. אתה אחד כנגד שבת של עתיד עכ"ל. והאבודרהם כתב לפי שבשחרית של שבת ניתנה התורה והתפללנו ישמח משה שהוא מדבר ממתן תורה תקנו לומר במנחה אתה אחד כו'. כלומר כשם שאתה אחד ואין כמוך. כמו כן מי כעמך כישראל גוי אחד שהם לבדם רצו לקבל תורתך ולא אה"ע. ושיטו דדרשינן בפ"ק דברכות והגיגה את ה' האמרת היום וה' האמירך היום. אמר הקב"ה אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ופי' חטיבה כריתה תלבון תמוטב עליך. ור"ל דבר נפרד ומיוחד שאין כמוהו בכל האחדים והמיוחדים: עיין בא"ר סי' רל"ב פ"ק ס' שכתב דעתה הל"י לומר יום מנוחה. וכתב שכן עיקר לדינא שהרי אתה אחד הוא כנגד פ' זכור את יום השבת כת"ש הטור ואתה פ' שלא נ"ס תיבות וכן אתה אחד עם תיבת יום. וכ"ת בתניא ובמט"מ ובל"ח עכ"ל:

עיון תפלה

תפארת גדולה. מליץ בתלמוד שלשה זמנים מתחלפים לעתיד לבוא. הזמן הראשון ימות המשיח שעליהם אמר שמואל (סנהדרין צ"ט ע"א) אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, ונחלקו רבותינו (שם צ"ט ע"א) כמה שנים יארך הזמן הזה, לר' אליעזר ארבעים שנה ולר' אלעזר בן עזריה שבעים שנה וכו' עיי"ש, בזמן ההוא יחיו ישראל חי עם, אוכלים ושותים ושמחים בשלות עולם בהשקט ובבטחה, ומלך המשיח ימלך עליהם בצדק ובמישור, ויהיו לגדולה ולתפארת על כל הגוים. ואז יהפוך הקב"ה אל העמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד (צפניה ג, ט). הזמן השני הוא תחיית המתים או עולם הבא, המתים יחיו ויעמדו בגופותיהם ובלבושיהם כשהם מתו, כמבואר בסנהדרין (צ' סוע"ב) ובפסחים (ס"ח ע"א) מה שאני ממית אני מחיה, ובסוף פרק ב' דכתובות היא כסותו שיורדת עמו נשאל היא שבאה עמו לעתיד לבוא שנאמר תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש. ואח"כ יתכשרו ויתאצלו הגופים הגסים ויהיו לגויות גופים רוחניים בלתי מתפרדים ובלתי מתהפכים ומשתנים לעולם, כגופו של אליהו שעלה השמימה בגופו, ואז לא יצטרכו עוד לאכילה ושתיה ותענוגות גשמיים; ועל אותו הזמן אמר רב (ברכות י"ז ע"א) העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה וכו' אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם, ופירש הראב"ד ז"ל בהשגות (פ"ח מהל' תשובה ה"ב) שעטרותם יושים גויתם חזקים ובריאים (ר"ל בלתי בעלי הפסד) כגויות המלאכים (שכתוב בהם גויות יחזקאל, א, כג; דניאל י, ו) וכגוית אליהו זכור לטוב, ויהיו ספירת המעמון והמשמן ולא יהיה ממלא עכ"ל, וכן הגלה האמת, דאי ס"ד שכונת רב על הזמן שאחר המות אלי קמ"ל, וכי תעלה על דעתך שיש אכילה ושתיה בעולם העליון, הלא הגופים המרגישים כבר מתו ומי יאכל ומי יחוש? אבל אי נימא שכוונתו על זמן שאחר תחיית המתים סובא קמ"ל, שאע"פ שיעמדו המתים בגופם מ"מ לא יצטרכו הגופים שום מזון גשמי לקיומם, כי יתהפכו ויתעלו למדרגה רוחנית כמדרגת אליהו ז"ל ומדרגת מרע"ה בהר סיני. הזמן השלישי הוא ימות האלף השביעי, דתניא בסנהדרין (צ"ז סע"א) כשם שהשביעית משמטת אחת לשבע שנים כן העולם משמט אלף שנים לשבעת אלפים שנה וכו' ואומר מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת, ותנא דבי אליהו (שם צ"ב רע"ב) ואם תאמר אותן השנים שעתיד הקב"ה לחדש בהן את עולמו וכו' צדיקים מה הן עושים? הקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטין על פני המים וכו' ושמא תאמר יש להם צער ת"ל וקוי ה' יחליפו כח. והנה אנחנו בארנו למעלה בתפלת אתה קדשת שתפלת אתה אחד נתקנה על מעמד העולם לעתיד לבא ע"ש. והזכירו נה שלש נשואות כנגד שלשת הזמנים האמורים, תפארת גדולה על זמן ימות המשיח, שתהיה האומה בימים ההם לתפארת גדולה בקרב כל הארץ, ועטרת ישועה על זמן עולם הבא שהצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה. יום מנוחה וקדושה על הזמן השלישי שקראתו הברייתא המוכרת יום שכלו שבת, יום אשר בו ינוחו ישראל מנוחת עולמים ויתקדשו בקדושת ה', כל אלה לעמך נתת, כבר הכינות והנחת לנו כאילו כבר נתת בידינו; אברהם יגל. יעקב אבינו ע"ה היו כל ימיו בצער ובמכאובים ולא ראה

בטובה

וּבָנָיו יָנוּחוּ בוֹ. מְנוּחַת אַהֲבָה וּנְדָבָה. מְנוּחַת אֱמֶת וֶאֱמוּנָה. מְנוּחַת שָׁלוֹם וְשַׁלְוָה וְהַשְׁקֵט וָבֶטַח. מְנוּחָה שְׁלֵמָה שֶׁאַתָּה רוֹצֶה בָּהּ. יַכִּירוּ בָנֶיךָ וְיֵדְעוּ כִּי מֵאִתְּךָ הִיא מְנוּחָתָם. וְעַל מְנוּחָתָם יַקְדִּישׁוּ אֶת־שְׁמֶךָ:

עץ יוסף

תפלין שמר אברהם דכתיב וישמר וגו' מצותי חקותי ותורתי. וכתיב יצוה את בניו ואת ביתו אחריו. בניו זה יצחק, ביתו אחריו זה יעקב. לכך אנו מזכירין אותם בתפלה ואומרים אברהם יגל דכתיב גילה באברהם דאמרו במדרש גיל יגיל אבי צדיק זה אברהם בשעה שנתבשר לא יירשך זה בא שמחה וגיל בלבו שנאמר ויפול אברהם על פניו ויצחק. וכיון שדרש גיל יגיל אבי צדיק על אברהם נמצא שיצחק הוא הצדיק ומצינו רנה בצדיקים דכתיב רננו צדיקים לכך אומרים יצחק ירנן. ועוד כשאמר אברהם שה לעולה בני מיד רנן יצחק ואמר שירה. ומה שירה אמר שיר של קרבן. יעקב ובניו ינוחו בו דכתיב ביעקב ויחן את פני העיר ואמרו בנ"ר שקבע תחומין מבעוד יום הלא אמרת ששימר יעקב את השבת. יעקב ובניו. ולא אברהם ובניו. ולא יצחק ובניו. שהרי בני ישמעאל ועשו אינם שומרים בו: מנוחת אהבה ונדבה. מוסב על האמור למעלה מנוחה וקדושה לעמך נתת בו (לבוש). והאבודרהם פי' אברהם יגל יצחק ירנן כלומר אברהם ויצחק ישמחו כשיעקב ובניו ינוחו בו בשבת ושומרין אותו. ותפס יעקב עם בניו לפי שהם נקראים על שמו שנאמר שמעו זאת בית יעקב הנקראים בשם ישראל. ואמר גילה באברהם ורנה ביצחק לפי שיצחק הוא קרוב לבני יעקב שניתן להם השבת יותר מאברהם ויש לו שמחה יותר ממנו לפיכך נאמר בו רנה שהוא יותר מגילה שנאמר אף גילת ורנן. ועוד כי גילה הוא בלב ורנה בפה. אבל יעקב שהוא קרוב (לנו) יותר מאברהם ויצחק לבניו שניתן להם שבת יש לו עם בניו עיקר המנוחה. והולך ומספר המנוחות. מנוחת אהבה ונדבה על שם אוהבם נדבה. מנוחת אמת ואמונה אמת ע"ש ונתתי פעולתם באמת. ואמונה ע"ש וארשתיך לי באמונה. מנוחת שלום ע"ש ובשלום תובלון וע"ש וישב עמי בנוה שלום: השקט ובטח. ע"ש שנאמר אלו השקט ובטח עד עולם: מנוחה שלמה שאתה רוצה בה. זו היא מנוחת שבת שהוא רוצה לנוח בו: יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם

עיון תפלה

במובם, כמו שאמר על עצמו (בראשית מז, ט) מעט ורעים היו ימי שני חיי, ואפילו באותן שבע עשרה שנה שחי בארץ מצרים בגלל יוסף השליט היה רואה את עצמו כגר בארץ נכריה, כמו שנאמר (דברים כו, ה) ויגר שם במתי מעט, ודרשו רבותינו בהגדת פסח מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים אלא לגור שם, וכל ימיו היה לבו חרד על השעבוד המזומן לצאצאיו ומלא דאגה על התרחקו מאדמת הקדש. לא כן אברהם ויצחק, הם שכנו בכבודו של עולם בארץ הקודש, ומלבד מקרים בודדים כמעט ראו עולמם בחייהם, ולפיכך נאמר במותו של אברהם (בראשית כה, ח) בשיבה טובה זקן ושבע, ונאמר ביצחק (שם לה, כט) זקן ושבע ימים, אבל ביעקב לא נאמר אלא ויגוע ויאסף אל עמיו לא זקן ולא שבע ימים אלא שבע רוגז, וכמו כן בניו אחריו היו כל ימיהם שלשלת ארוכה של עמל ותלאה ורדיפות. אבל לעתיד לבא בהגיעו הימים המאושרים אשר בהם ינוחו יעקב ובניו מעמלם ומרגזם מנוחת עולמים, אז יראו הצדיקים אברהם ויצחק וישמחו, יגילו וירננו משוב לב, אברהם יגל יצחק ירנן בראותם כי יעקב ובניו ינוחו בו ביום ההוא: מנוחת אהבה ונדבה. לא מנוחה לשם התרפות כמו שאחרי עמל ועבודה, כי אם מנוחה לשם מנוחה. מנוחה המלאה אהבת ה' ונדבת לב טהור: מנוחת אמת ואמונה. מנוחה שכולה קדש לאמת ואמונה: מנוחת שלום. מנוחה שאין לה מפריעים מסביב כהמנוחה בעולם הזה, אלא מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח (מלה"כ ישעיה לב, יז השקט ובטח עד עולם): יכירו בניך. מנוחה שלמה אשר יכירו בניך שאי אפשר לה להמצא בשום אופן אלא בהיותה נתונה מאתך. ועי' תענית (ג' ע"ב) תוס' ד"ה מי כעמך:

ובסדור רב עמרם דף ל' ע"א ואומר במנחה אבות וגבורות וקדושת השם, ואומר — הנח לנו ה' אלהינו כי אתה אבינו ותמלך עלינו מהרה כי אתה מלכנו ובעבור שמך הגדול הגבור והנורא שנקרא על ישראל עמך ועל יום השביעי נשבות בו כמצות רצונך ואל יהי צרה ויגון ביום מנוחתנו, מנוחת אהבה ונדבה וגו'. ויש שמתפללין אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ עטרת תהלה תפארת ישועה מנוחה וקדושה לעמך נתת וגו' מנוחת אמת ואמונה או"א רצה נא במנוחתנו וכו', אבל הראשונים עקר' עכ"ל. ובסדור הרמב"ם אתה אחד וגו' אחד בארץ

עטרת

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ. קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בָם יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן. וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

בשבת ר"ח ובשבת שחה"מ אומרים זה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם לר"ח רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה: לפסח חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה: לסכות חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ

עץ יוסף

מנוחתם. ר"ל גם אתם תהיו מכירים וידעו בניך שמנוחה זו של שבת אינה כשאר מצות. שבשאר כשאמרת לא יהיה לך אלהים אחרים. לא תשא. לא תרצח. לא תנאף. לא תגנוב. לא צוית למען ינוחו כמוך. אבל מנוחת שבת היא למען ינוחו כמוך כמו שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וגו' ביני ובין בני ישראל וגו' וביום השביעי שבת וינפש. נמצא שעל כן צונו מצות מנוחה להודיע כי מנוחתו היא מנוחתנו. ועל מנוחתם יקדישו את שמך:

עיון תפלה

עטרת תהלה ועטרת ישועה לעמך נתת וגו' ינוחו בו כנותה שלמה וגו' שאתה היא מנוחתם — תנחילנו אבינו ואל תהי צרה ויגון ביום מנוחתנו אר"א רצה וכו'. ושעות נכרת יש בנוסחאות וראיתים לתקנה ע"פ נוסח בני תימן אתה אחד וגו' אחד בארץ עטרת תהלה ותפארת ישועה לעמך נתת וגו' ינוחו בו מנוחה שלמה וגו' שאתה היא מנוחתם שבה לנו אבינו ואל תהי צרה ויגון ביום מנוחתנו אר"א וכו'. ובמחזור רומא אתה אחד וגו' ועטרת ישועה מנוחה וקדושה לעמך נתת וגו' מנוחת שלום השקט ובטח וגו' היא מנוחתם ולמשה עבדך מסיני אמרת פני ילכו והניחותי לך אר"א. ובאבודרהם ובמחזורי הספרדים — ומי כעמך כישראל וגו' יום מנוחה (באבודרהם ליתא לתיבת יום) וגו' מנוחת שלום השקט וגו'. ונסח מחזור ויטרי טוב לנוסח אשכנז רק שמשמיט תיבת יום: אלהינו ואלהי אבותינו וגו'. כתב המג"א בא"ע או"ח סי' רס"ח סק"ג נשה ע"ש מנהג לומר בליל שבת וינוחו בה וביום וינוחו בו ובמנחה וינוחו בם, ע"כ, וזה על פי הקבלה, כי בכל כתבי הקדש שבת לשון נקבה, עי' מש"כ לעיל בתפלת ישמח משה כד"ה וכן כתוב בתורתך, והרוצה לצאת ידי הקבלה וגם ידי הלשון המדויק, יוסיף בתפלה השחר תיבת יום לפני שבת קדשך ובתפלת המנחה יוסיף תיבת ימי ויצא הכל על נכון. ובמחזורי האיטלקים ובגרמנ"ש אומרים בכל התפלות השבת שבתות קדשך וינוחו בם*), אבל היה ראוי לומר וינוחו בהן:

*) בנוסח אשכנז נדפס במנחה שבת קדשך וינוחו בם, אבל בנוסחא „בם" ע"פ קבלה השמיט הנוסחא „שבתות" והרי זה תרתי דסתרי. המאסף.

לחיים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו. ורחם עלינו והושיענו. כי אליך עינינו. כי אל מלך חנון ורחום אתה:
ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון:

מודים אנחנו לך שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד. צור חיינו מגן ישענו. אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך. על חיינו המסורים בידך. ועל נשמותינו הפקודות לך. ועל נסיך שבכל־יום עמנו. ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל־עת. ערב ובקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך מעולם קוינו לך:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו. אלהי כל־בשר. יוצרנו יוצר בראשית. ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקימתנו. כן תחינו ותקימנו. ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך. לשמור חקיך. ולעשות רצונך. ולעבדך בלבב שלם. על שאנו מודים לך. ברוך אל ההודאות:

בשבת חנוכה אומרים זה:

על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

בימי מתתיהו בן־יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם. רבת את־ריבם. דנת את־דינם. נקמת את־נקמתם. מסרת גבורים ביד חלשים. ורבים ביד מעטים. וטמאים ביד טהורים. ורשעים ביד צדיקים. וזדים ביד עוסקי תורתך. ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך. ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה. ואחר כן באו בניך לדביר ביתך ופנו את־היכלך וטהרו את־מקדשך והדליקו נרות בחצרות קדשך. וקבעו שמונת ימי חנכה אלו. להודות ולהלל לשמך הגדול:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:

בשו״ת וכתוב לחיים טובים כל־בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את־שמך באמת האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יהוה הטוב שמך ולך נאה להודות:

שָׁלוֹם רָב עַל־יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בספר בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

בש״ת בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה׳ צורי וגואלי:

אֱלֹהַי, נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה, וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי. וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו אלוה כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך קרב קץ ביאת משיחך פדה עמך שמח עדתך:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: הש״ץ חוזר התפלה ואומרים צדקתך צדק׳

(הגה״ה) (א) אומרים צ״ן בשבת במנחה ואם הוא יום שאלו היה בו חול לא היו אומרים תחנון א״א צ״ן. אבל אם מתפללין בבית האבל תוך שבעה אף שא״א תחנון בחול מ״מ בשבת אומרים צדקתך מפני דהשבת אין בדין מתוחם כמו שכתבתי לעיל אצל הג פרטמים וכמו בהלל (פ״מ סי׳ קל״א ס״ק יו״ד) ובשמתפללין אצל החותן כרושל בשבת א״א במנחה צ״ן (פ״מ שם ס״ק י״א) ואומרים אחר מנחה בקיץ פרקי אבות ובחורף ברכי נפשי ושיר המעלות (רל״ג) ואם נמשך התפלה עד סמוך לחשיכה שאם יאמר פרקי אבות או ברכי נפשי לא יוכלו לקיים סעודה ג׳ לא יאמר פרקי אבות או ברכי נפשי ושיר המעלות (עי׳ מ״א שם):

(פרישות הברושם) הנה מנהגנו לאמרם מקודם לצדקתך צדק לעולם כו׳ (תהלים קי״ט) ואחר כך וצדקתך אלהים כו׳ (שם ע״א) ואח״כ צדקתך כהררי אל כו׳ (שם ל״ו). וכתב אבן ירחי שלא יתכן לאמרם על זה הסדר. שזה הסדר הוא על סדר המזמורים בתהלים. אלא הנכון לאמרם על סדר הפסוקים בתהלים. ...

[illegible]

[illegible]

צִדְקָתְךָ צֶדֶק לְעוֹלָם וְתוֹרָתְךָ אֱמֶת: וְצִדְקָתְךָ אֱלֹהִים עַד מָרוֹם אֲשֶׁר עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת אֱלֹהִים מִי כָמוֹךָ: צִדְקָתְךָ כְּהַרְרֵי אֵל מִשְׁפָּטֶךָ תְּהוֹם רַבָּה אָדָם וּבְהֵמָה תוֹשִׁיעַ יְהֹוָה: קדיש תתקבל. עלינו. ק"י.

ענף יוסף

[illegible]

תקון תפלה

[illegible]

סידור

אוצר התפלות

אשכנז

נדפס בארץ־ישראל
Printed in Israel

מפעלי ספרים ליצוא בע"מ
books export enterprises l.t.d.

בשבת שאחר סוכות מתחילין לומר ברכי נפשי ואומרים עד שבת הגדול:

תהלים קד

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהֹוָה יְהֹוָה אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְּאֹד הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ:
עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה נוֹטֶה שָׁמַיִם כַּיְרִיעָה: הַמְקָרֶה בַמַּיִם
עֲלִיּוֹתָיו הַשָּׂם עָבִים רְכוּבוֹ הַמְהַלֵּךְ עַל־כַּנְפֵי־רוּחַ: עֹשֶׂה מַלְאָכָיו
רוּחוֹת מְשָׁרְתָיו אֵשׁ לֹהֵט: יָסַד־אֶרֶץ עַל־מְכוֹנֶיהָ בַּל־תִּמּוֹט עוֹלָם וָעֶד:
תְּהוֹם כַּלְּבוּשׁ כִּסִּיתוֹ עַל־הָרִים יַעַמְדוּ־מָיִם: מִן־גַּעֲרָתְךָ יְנוּסוּן מִן־
קוֹל רַעַמְךָ יֵחָפֵזוּן: יַעֲלוּ הָרִים יֵרְדוּ בְקָעוֹת אֶל־מְקוֹם זֶה ׀ יָסַדְתָּ לָהֶם:
גְּבוּל־שַׂמְתָּ בַּל־יַעֲבֹרוּן בַּל־יְשׁוּבוּן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ: הַמְשַׁלֵּחַ מַעְיָנִים
בַּנְּחָלִים בֵּין הָרִים יְהַלֵּכוּן: יַשְׁקוּ כָּל־חַיְתוֹ שָׂדָי יִשְׁבְּרוּ פְרָאִים צְמָאָם:
עֲלֵיהֶם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכּוֹן מִבֵּין עֳפָאיִם יִתְּנוּ־קוֹל: מַשְׁקֶה הָרִים
מֵעֲלִיּוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ: מַצְמִיחַ חָצִיר ׀ לַבְּהֵמָה וְעֵשֶׂב
לַעֲבֹדַת הָאָדָם לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן־הָאָרֶץ: וְיַיִן ׀ יְשַׂמַּח לְבַב־אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל
פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב־אֱנוֹשׁ יִסְעָד: יִשְׂבְּעוּ עֲצֵי יְהֹוָה אַרְזֵי לְבָנוֹן
אֲשֶׁר נָטָע: אֲשֶׁר־שָׁם צִפֳּרִים יְקַנֵּנוּ חֲסִידָה בְּרוֹשִׁים בֵּיתָהּ: הָרִים

עץ יוסף

הוד והדר לבשת. שאמרו חז"ל ששיתף הקב"ה דין ורחמים וברא את העולם כמו שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. וזהו שאמר הוד והדר מלשון הדרן עלך ור"ל ההוד והפוכו שהוא דוה. כלומר בשתי מדות רחמים ודין לבשת בעת הבריאה: **עוטה**. ענין עטיפה. ור"ל מלביש את העולם באור כשלמה המעטפת את הגוף: **נוטה שמים**. סביב הארץ לאדם הנוטה יריעה הוא וילון: **המקרה**. ענין כסוי הבית. ור"ל עשה תקרת עליותיו במים. והם המים העליונים אשר מעל השמים שהם כתקרה עליהם: **רכובו**. להיות מרכבה לכל אשר יחפוץ ישה כהרוכב ישה את מרכבו: **המהלך**. מוליך העבים במרוצה על ידי הרוח כהולך ועופף כבעל כנף: **מלאכיו רוחות**. עשה הרוחות להיות שלוחיו: **לוהט**. שורף ומתלהב: **על מכוניה**. על כנה ובסיסה לבל תהיה מטה לנפול עד עולם: **תהום**. כסית את התהום לבל יעלה וישטוף את העולם כמו שמכסים דבר מה במלבוש: **על הרים**. יש מימי הים על ההרים ואינם נשפכים למטה כדרך המים: **מן גערתך**. כשאמרת יקוו המים ינוסו אל המקום שהמה שם: **מן קול רעמך**. מעת ששמעת להם קולך שהוא כקול רעם חפזו ומהרו אז ללכת אל מקומם: **יעלו הרים**. בעת נסו הלכו בדרך מהלכם על ההרים חוץ מטבע המים. ומשם ירדו על הבקעות ולא נשארו שם כטבע המים רק הלכו אל המקום הזה אשר יסדת להם: **גבול שמת**. אל הים שמת להם לגבול לבל יעברו הגבול ההוא לבל ישובו למקומם לכסות הארץ כאשר בתחלה: **בנחלים**. שלא יפסקו מימיהם והמה שוטפים והולכים בין ההרים להשקות אותם: **ישקו**. הנחלים ההם משקים את חיות השדה המצויות בין ההרים והפראים ישברו את צמאם במימיהם. ר"ל יבטלו הצמאון בשתיית המים: **עליהם**. אצל הנחלים ההם ישכנו העופות: **מבין עפאים**. עפאים הם עלים. ור"ל מבין עלי האילנות המצויים אצל הנחלים משם יתנו קול שיר: **מעליותיו**. הם העננים שהמה נגד השמים: **מפרי מעשיך**. הם פרי העננים והוא הגשם. וכפל הדבר במ"ש: **לבהמה**. למאכל בהמה: **לעבודת האדם**. מצמיח עשב למלאכת האדם כמיני צבעים וכדומה: **להוציא**. מצמיח תבואה לחם וכו': **ויין**. מצמיח היין המשמח לב שותהו: **להצהיל**. ענין האורה כמו צהלה ושמחה. ור"ל מצמיח השמן להאיר פני האדם ע"י שירבה לאכול ממנו ולמשוח בו: **ולחם**. מצמיח הלחם (להסעיד) [לסעוד] לב האדם מחולשתו: **ישבעו**. מן המטר ישבעו עצי ה'. וחזר ומפרש ארזי לבנון אשר נטע הם אילני סרק שאין מדרך האדם לנטעם. וגדלים מאליהם ומעשה ה' המה: **אשר שם**. על ארזי הלבנון יעשו הצפרים לעצמן קן ומקום מדור. וכאלו ברא הארזים לתועלת הצפרים. והצפרים הוא שם כולל לכל העופות: **חסידה**. שם עוף: **ברושים**. שם אילן סרק: **ביתה**. מקום מדורה על הברושים וכאלו נבראו לתועלתם

הַגְּבֹהִים לַיְּעֵלִים סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים׃ עָשָׂה יָרֵחַ לְמוֹעֲדִים שֶׁמֶשׁ
יָדַע מְבוֹאוֹ׃ תָּשֶׁת־חֹשֶׁךְ וִיהִי לָיְלָה בּוֹ־תִרְמֹשׂ כָּל־חַיְתוֹ־יָעַר׃ הַכְּפִירִים
שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף וּלְבַקֵּשׁ מֵאֵל אָכְלָם׃ תִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ יֵאָסֵפוּן וְאֶל־מְעוֹנֹתָם
יִרְבָּצוּן׃ יֵצֵא אָדָם לְפָעֳלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי־עָרֶב׃ מָה־רַבּוּ מַעֲשֶׂיךָ׀ יְהוָה
כֻּלָּם בְּחָכְמָה עָשִׂיתָ מָלְאָה הָאָרֶץ קִנְיָנֶךָ׃ זֶה׀ הַיָּם גָּדוֹל וּרְחַב יָדָיִם
שָׁם־רֶמֶשׂ וְאֵין מִסְפָּר חַיּוֹת קְטַנּוֹת עִם־גְּדֹלוֹת׃ שָׁם אֳנִיּוֹת יְהַלֵּכוּן
לִוְיָתָן זֶה־יָצַרְתָּ לְשַׂחֶק־בּוֹ׃ כֻּלָּם אֵלֶיךָ יְשַׂבֵּרוּן לָתֵת אָכְלָם בְּעִתּוֹ׃
תִּתֵּן לָהֶם יִלְקֹטוּן תִּפְתַּח יָדְךָ יִשְׂבְּעוּן טוֹב׃ תַּסְתִּיר פָּנֶיךָ יִבָּהֵלוּן תֹּסֵף
רוּחָם יִגְוָעוּן וְאֶל־עֲפָרָם יְשׁוּבוּן׃ תְּשַׁלַּח רוּחֲךָ יִבָּרֵאוּן וּתְחַדֵּשׁ פְּנֵי
אֲדָמָה׃ יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו׃ הַמַּבִּיט לָאָרֶץ
וַתִּרְעָד יִגַּע בֶּהָרִים וְיֶעֱשָׁנוּ׃ אָשִׁירָה לַיהוָה בְּחַיָּי אֲזַמְּרָה לֵאלֹהַי
בְּעוֹדִי׃ יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי אָנֹכִי אֶשְׂמַח בַּיהוָה׃ יִתַּמּוּ חַטָּאִים׀ מִן־
הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים׀ עוֹד אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה הַלְלוּיָהּ׃

עץ יוסף

לתועלתם: ליעלים. שם חיה יעל ונבראו ההרים למדורם. וכן סלעים להיות מחסה לשפנים. שם חיה שפן. ור"ל אל הכל יבנה לתת לכל אחד לפי טבעו ומנהגו: למועדים. למנות ע"י מועדי ה' לפי עת הלבנה: ידע מבואו. ידע הוא דרך בואו ולא ישנה סדר הלכתו ולא כן הירח כי פעמים בא בארוכה פעמים בקצרה: תשת. שמת את החשך ועשית גבולו להיות בלילה: בו. בעת הלילה: תרמוש. ענין הלוך והזזה ממקום למקום: הכפירים. אז ישאגו הכפירים לתאות טרף: ולבקש. שואגים לבקש מאל אכלם: יאספון. יאספו עצמם ללכת למקום מחבואם: ואל מעונתם. רובצים במקום מדורם ולא יצאו ביום החוצה: יצא אדם. אז בזרוח השמש עת שבו החיות למקומן יצא אדם אל השדה לעשות מלאכתו ויתעכב שמה עד הערב עת ישובו החיות ללכת: מה רבו. מה מאד רבו מעשיך: כלם. כל מעשיך עשית בחכמה: קנינך. כל הדברים הממלאים את העולם שלך המה וקנוים לך: זה הים. הים הזה הידוע והנראה גדול הוא באורך ורחבת מקום: שם רמש. שם יש רמש והמון בריות ואין מספר להם: חיות וכו'. כי כל מה שיש ביבשה יש בים: שם אניות יהלכון. והוא מהפלאות ה' אשר נתן חכמה בלב מנהיגי הספינה להשיטה אל המקום הנרצה: לויתן זה. זה הלויתן הידוע ברוב גדלו. אותו יצרת להיות משחק ומטייל בים ההוא ולא ירא מכל בריה והמה לו למאכל: כלם. כל הבריות שבעולם יקוו אליך לתת מאכלם לכל אחד בזמן הצריך לו: תתן. אתה תתן להם מזונם אשר ילקטון. ואתה תפתח ידך והמה ישבעון טוב. ור"ל פעמים בצמצום עד ילקטו מעט מעט ופעמים בהרוחה עד ישבעון טוב: תסתיר פניך. אבל בעת תסתיר מהם פניך מכל וכל אז יאחזם בהלה וכחד: תוסף. כאשר תאסוף רוחם אל מקום גניזתם אז יגועון וישובו לעפרם אשר נבראו ממנו: תשלח. וכאשר תשלח רוח החיוני בפגרי המתים בזמן התחיה אז יבראון כבתחלה ותחדש בהם פני האדמה (ועם כי בראשונה יאמר על כל החי. עתה ידבר על האדם לבד שהוא מבחר הברואים): יהי כבוד. כבודו יתמיד כל ימי עולם על כי נראה פלאי ברואיו והשגחתו על כל: ישמח ה' במעשיו. כי לב"ו יבא לפעמים עצבון ממעשי ידיו כאשר יהיו לרעתו. אבל לא כן בהמקום ב"ה: ותרעד. מלשון רעד ורטט. מה שאין כן ב"ו אשר לפעמים ירעד הוא ממעשה ידיו: ויעשנו. יהיו שרופים ויעלו העשן: בחיי. בעת אני חי: בעודי. בעוד אני בקיומי: יערב. ענין מתיקות: שיחי. דבורי. ור"ל שתמתק עליו תפלתי לקבלה ברצון ואשמח אני בישועתו: יתמו. תפלתי היא שיתמו חטאים ר"ל שבני אדם יתגברו על יצרם ולא יעשו חטאים ואם כן לא יהיו עוד רשעים בעולם: ברכי. כאשר כן יהיה תברך נפשי את ה' וגם אתם כולכם הללו יה על זאת:

קכ שיר המעלות אל־יהוה בצרתה לי קראתי ויענני: יהוה הצילה נפשי משפת־שקר מלשון רמיה: מה־יתן לך ומה־יסיף לך לשון רמיה: חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים: אויה־לי כי־גרתי משך שכנתי עם־אהלי קדר: רבת שכנה־לה נפשי עם שונא שלום: אני־שלום וכי אדבר המה למלחמה:

קכא שיר למעלות אשא עיני אל־ההרים מאין יבא עזרי: עזרי מעם יהוה עשה שמים וארץ: אל־יתן למוט רגלך אל־ינום שמרך: הנה לא־ינום ולא יישן שומר ישראל: יהוה שמרך יהוה צלך על־יד ימינך: יומם השמש לא־יככה וירח בלילה: יהוה ישמרך מכל־רע ישמר את־נפשך: יהוה ישמר־צאתך ובואך מעתה ועד־עולם:

קכב שיר המעלות לדוד שמחתי באמרים לי בית יהוה נלך: עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלם: ירושלם הבנויה כעיר שחברה־לה יחדו: ששם עלו שבטים שבטי־יה עדות לישראל להודות לשם יהוה: כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד: שאלו שלום ירושלם ישליו אהביך: יהי־שלום

עץ יוסף

שיר המעלות. אלו ט"ו שירי המעלות אמרם דוד שיאמרו אותם הלוים בט"ו המעלות העולות מעזרת נשים לעזרת אנשים. שיר אחד על מעלה אחת: אל ה' כו'. ר"ל בעת היותי בצרה מיתי אל ה'. אני קראתי אליו והוא ענה לי: ה' הצילה. אתה ה' גם עתה הצילה נפשי מאנשי שפת שקר ומאנשי לשון רמיה: מה יתן לך וגו'. אתה לשון רמיה מה היא השמירה אשר יתן עוד עליך ומה יוסיף עוד הלא כבר נתונה את לפנים מחומת השפתים והשנים ואם אלו לא הועילו לשמרך מה הוסיף עוד שמירה: חצי גבור. דומה אתה לחצים שנונים שביד הגבור שהורג שמהם ברחוק מקום. כן אתה הם תאמר לשון הרע ותהרוג את העומד ממרחק: עם גחלי רתמים. דומה אתה עם גחלים מעצי רתמים. כי מה שהם נראים כבויים מבחוץ. בוערים המה מבפנים. כן אתה תדבר חלקלקות ובסתר תדבר שלא כה"ד: אויה לי. אמר על לשון בני הגלות אשר יתאוננו על מרבית לשון הרע שביניהם ויאמרו אויה לי איך לא אקח מוסר מאת זה הדבר אשר בעבורו הייתי גולה כבר אצל בני משך ושכנתי גולה אצל הקדרים יושבי אהלים: רבת. זמן רב שכנה נפשי עם האויבים שונאי השלום: אני שלום. אני בפי שלום. וכאשר אדבר אליהם שלום המה מתעוררים למלחמה:

אשא עיני. דרך המצפה על העוזרים לשאת על ההרים ונושא עיניו למרחוק לראות מאין יבואו: עזרי. ר"ל אבל לא מצאתי עזר רק מה' כו': אל יתן כאלו אחד יאמר לחבירו דרך תחנה הנה עוזרך טובה היא כי לא יתן רגלך לנפילה ומעידה ולא ינום שומרך. ר"ל לא יסיר השגחתו ממך: הנה לא ינום. כי הנה מעולם אינו מסיר השגחתו: ה' צלך. כמו הצל מגין מחום השמש כן יגן על ימינך לעשות בה חיל: יומם. ביום לא יזיק לך חום השמש ובלילה לא יזיק לך לחות הירח המביא תחלואים: צאתך. שלא תכשל בצאתך בדרך ובבואך:

שמחתי. הוא מאמר בני הגולה שאומרים כן מאז שמחתי בעת שהיו אומרים לי נלך אל בית ה' בזמן הרגל: עומדות. ברוב אדם הבאים והיושבים היינו מתעכבים ועומדים בשערים זמן מה עד אשר נוכל לבוא בה: ירושלים. זאת ירושלים אשר היא בנויה בכל מיני פאר כעיר אשר חוברה לה יחדו כל הבונים לכללה בכל מיני פאר ויופי: ששם. אשר שם עלו השבטים הם שבטי יה. ר"ל עם ה': עדות לישראל. העליה הזאת היתה עדות לישראל שהשכינה שוכן בה לגודל הנס הנעשה אז כי היתה מכילה את כל ההמון הזה ולא היה צר להם המקום: להודות לשם ה'. והראוי היה להודות לה' על הדבר הזה: כי שמה. ר"ל ראויה היתה להשראת שכינה כי שמה ישבו כסאות רבות לעשות משפט. והם כסאות הסנהדרין. ואף שם היו כסאות לבית דוד הדנין דין אמת: שאלו. לזאת שאלו מה' שלום ירושלים להיות בנויה כמאז: ישליו אוהביך. כאלו לירושלים ידבר לומר גם האוהבים אותך יהיו בשלוה: יהי שלום כו'. ר"ל לא ישלוט עליה האויב ולא ימחוץ את הארמונות:

למען

בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ׃ לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ׃ לְמַעַן
בֵּית־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ׃
קכג שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם׃ הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים
אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ׃ חָנֵּנוּ יְהוָה חָנֵּנוּ כִּי־רַב שָׂבַעְנוּ בוּז׃ רַבַּת שָׂבְעָה־לָּהּ נַפְשֵׁנוּ הַלַּעַג
הַשַּׁאֲנַנִּים הַבּוּז לִגְאֵי יוֹנִים׃
קכד שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לוּלֵי יְהוָה שֶׁהָיָה לָנוּ יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל׃ לוּלֵי יְהוָה
שֶׁהָיָה לָנוּ בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם׃ אֲזַי חַיִּים בְּלָעוּנוּ בַּחֲרוֹת אַפָּם בָּנוּ׃
אֲזַי הַמַּיִם שְׁטָפוּנוּ נַחְלָה עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ׃ אֲזַי עָבַר עַל־נַפְשֵׁנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים׃
בָּרוּךְ יְהוָה שֶׁלֹּא נְתָנָנוּ טֶרֶף לְשִׁנֵּיהֶם׃ נַפְשֵׁנוּ כְּצִפּוֹר נִמְלְטָה מִפַּח יוֹקְשִׁים הַפַּח
נִשְׁבָּר וַאֲנַחְנוּ נִמְלָטְנוּ׃ עֶזְרֵנוּ בְּשֵׁם יְהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃
קכה שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיהוָה כְּהַר־צִיּוֹן לֹא־יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב׃
יְרוּשָׁלַםִ הָרִים סָבִיב לָהּ וַיהוָה סָבִיב לְעַמּוֹ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃
כִּי לֹא יָנוּחַ שֵׁבֶט הָרֶשַׁע עַל גּוֹרַל הַצַּדִּיקִים לְמַעַן לֹא־יִשְׁלְחוּ הַצַּדִּיקִים
בְּעַוְלָתָה יְדֵיהֶם׃ הֵיטִיבָה יְהוָה לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם׃ וְהַמַּטִּים
עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְהוָה אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל׃
קכו שִׁיר הַמַּעֲלוֹת בְּשׁוּב יְהוָה אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ כְּחֹלְמִים׃ אָז יִמָּלֵא

עץ יוסף

למען אחי ורעי. כאלו כל אחד מבני הגולה אומר לא בעבור עצמי בלבד אתפלל על שלום העיר. כי אם גם בעבור אחי ורעי המה כל בני ישראל: למען בית ה'. ולמען המקדש אשר יבנה בה אבקשה טוב לך:
אליך נשאתי כו'. להיות עיניו ומביטים לעזרה:
היושבי אתה היושב בשמים. והיו"ד של היושבי יתירה: אל יד. עיניהם אל יד אדוניהם ליתן להם דבר מה ועיניהם תלוים מצפות עד אשר יתן להם: גבירתה. היא אשת האדון: כי רב. בא לנו בזיון הרבה עד נשבע ממנו לגודל הרבוי. והוא ענין תלייה: רבת. הרבה שבעה נפשנו מן הלעג של האומ"ע היושבים שאננים פי' בהשקט ובמנוחה: הבוז. מן הבזיון אשר הוא לגאי יונים. ר"ל אשר האומ"ע גאים והמונים (מלשון ולא תונו איש את אחיו) מבזין אותנו. וכפל הדבר במ"ש למרבית הבזיון:
לולי ה'. פרש המקרא יאמר נא ישראל לולי ה' כו'. פי' אם לא ה' אשר היה עמנו: בקום. בעת אשר קם עלינו אדם להרוג ולאבד: אזי. אם לא היה ה' עמנו אזי היו בולעים אותנו חיים בעת חרה אפם בנו: המים שטפונו. הן הגזירות היו שטפונו: נחלה. נחל כמים: הזידונים. השוטפים בזדון: ברוך ה'. אבל ברוך ה' שלא עזב אותנו להיות טרף לשניהם: כצפור. כמו הצפור אשר נמלטה מרשת המוקש ונלכד בה: הפח נשבר. האויבים נפלו ועל ידי זה נמלטנו מידם. ועל דהמשיל לצפור אמר לשון הנופל בהצלת הצפור: עזרנו. העזר שלנו בא בהזכרת שם ה' העושה שמים וארץ. ולא בא העזר בכח ידינו:
הבוטחים בה'. יהיה לבם נכון ולא ירך לבם. כי הנה כהר ציון שהמה שוכנים אצלו בו ועכ"ז ידוע כי לא ימוט כי השם כמאמר לעולם ישב. כי לא זזה שכינה משם. כך הבוטחים בה' ישב לבם. כי גם עליהם ה' לעולם ישב: ירושלים. כמו ירושלים שההרים מסבבים אותה כן ה' סביבות עמו הבוטחים בו להגן עליהם לעולם אפילו בזמן הגלות: כי לא ינוח. אם הרשעים מוצלים זמן מה על הצדיקים אבל לא לזמן מרובה ינוח ממשלת הרשע על נחלת הצדיקים הנתונה בגורלם: למען. בכדי שלא ישלחו הצדיקים גם המה את ידיהם לאחוז בעולה בראותם ממשלת הרשע זמן מרובה: ולישרים בלבותם. לאותם שהם טובים ביושר לבב ולא לרמות: והמטים. אבל אותם שהמה מטים עצמם אחר דרך עקלקלות ועקמימות ר"ל שכל טובתם הוא לרמות את הבריות: יוליכם. אותם יוליך ה' לאבדון עם פועלי האון ודומה להם. עם שעדיין לא פעלו האון. ויהיה אח"כ שלום על ישראל. כי יאבדו פרס פעלו האון עם רמית טובתם:
בשוב. לעתיד כאשר ישיב ה' מן הגלות את השבויים מבני ציון. יאמרו אז הנה כל הצרות שעברו הרי הן כאלו חלמנו חלום. ר"ל לרוב הטובה שיהיה להם אז

שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה: הִגְדִּיל יְהוָה לַעֲשׂוֹת עִמָּנוּ הָיִינוּ שְׂמֵחִים: שׁוּבָה יְהוָה אֶת־שְׁבִיתֵנוּ כַּאֲפִיקִים בַּנֶּגֶב: הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ: הָלוֹךְ יֵלֵךְ ׀ וּבָכֹה נֹשֵׂא מֶשֶׁךְ־הַזָּרַע בֹּא־יָבֹא בְרִנָּה נֹשֵׂא אֲלֻמֹּתָיו:

קכז שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לִשְׁלֹמֹה אִם־יְהוָה ׀ לֹא־יִבְנֶה בַיִת שָׁוְא עָמְלוּ בוֹנָיו בּוֹ אִם־יְהוָה לֹא־יִשְׁמָר־עִיר שָׁוְא ׀ שָׁקַד שׁוֹמֵר: שָׁוְא לָכֶם ׀ מַשְׁכִּימֵי קוּם מְאַחֲרֵי־שֶׁבֶת אֹכְלֵי לֶחֶם הָעֲצָבִים כֵּן יִתֵּן לִידִידוֹ שֵׁנָא: הִנֵּה נַחֲלַת יְהוָה בָּנִים שָׂכָר פְּרִי הַבָּטֶן: כְּחִצִּים בְּיַד־גִּבּוֹר כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים: אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר מִלֵּא אֶת־אַשְׁפָּתוֹ מֵהֶם לֹא־יֵבֹשׁוּ כִּי־יְדַבְּרוּ אֶת־אוֹיְבִים בַּשָּׁעַר:

קכח שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְהוָה הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו: יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: אֶשְׁתְּךָ ׀ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ

עץ יוסף

אז ידמה להם שלא היו הצרות נאמנות כי אם בחלום ראו כאלו מצירים להם: אז יאמרו כו'. כי הנה דרך האנשים שלא נתגדלו בעושר וגדולה אשר נטה להם איזה גדולה יתירה אז תגדל שמחתם מאד. אבל אלה שנתגדלו בטובה ובגדולה מעולם אז לא ישמחו על הגדולה שתבא להם בלתי אם שתהיה מופלגת הרבה מאשר היתה להם מתחלה. וזה שאמר אז יאמרו בגוים בהתמהם על גדולתנו העתידה הנה מה שהגדיל ה' לעשות עם אלה היהודים שלא ראו טובה וגדולה. אם היה מגדיל לעשות כזאת עמנו שנתגדלנו בעולם גדולה כי אז היינו גם אנחנו שמחים. כי הגדיל ה' לעשות עם אלה יותר גדולה הרבה מאשר היה לנו: שובה ה'. עודם בגולה יאמרו השב בני השביה למקומם ונהיה כאפיקים בנגב ר"ל כמים הנגרים בחוזק במקום נגוב ויבש: הזורעים. אשר הזורעים במקום הנגוב ההוא שלא זרעו בדמעה בהשבם פן לא יצמח ויפסידו הזרע. אבל כשבא שם אפיקי המים והצמיחה הגם יקצרו התבואה ברנה: הלוך ילך. מראש השדה עד קצהו. ובכה. בעת היה. נושא משך הזרע אל השדה לזרוע. מפחדו פן לא יצמח. אבל. בא יבא. לביתו. ברנה. בעת ישא אלומותיו מן השדה אשר ברכו ה' והביא בו אפיקי מים. כן נהיה אנחנו עם כי בגולה אנו זורעים מעשה המצות בדמעה על כי חושבים אנחנו שח"ו אבדה תקותנו ובאפס כל מעשה המצות. הנה כאשר בא יבא זמן הגאולה אז נקבל הגמול בשמחה מרובה: לשלמה. אמר זה על שלמה. כי צפה ברוה"ק אשר בעת יבנה את בהמ"ק ישא את בת פרעה. ואמר עליו מה תועלת א"כ בבנין כי אם ה' לא יבנה הבית. ר"ל אם המקום לא יחפוץ בבנין על מעשיך אשר לא טובים א"כ הלא לחנם עמלו בו הבונים כי לא תתקיים אם ה' לא ישמר עיר בעבור המעשים הללו: שוא שקד שומר. הלא לחנם היא מהירת והתמדת השומר בשמירת העיר כי בא יבא האויב ויחריב הבית: שוא לכם. וכמו כן טרחתם לכם בחנם אתם המשכימים לקום לעשות מלאכתכם ומאחרים לשבת בעסק המלאכה למיעוט בטחונכם בה' והמה אוכלים הלחם הבא בעצב רב וביגיעת המלאכה. הלא. כן יתן ה' די מחסורו. לידידו שנא. פי' למי שמנדד שינה מעיניו ועוסק אז במלאכת שמים. ור"ל כמו שמרבית שמירת העיר אין בה תועלת רבה. כי הכל תלוי בהרצאת המקום. כן מרבית יגיעת המלאכה אין בה תועלת. כי בזולת יגיעה רבה יתן המקום די הספוק למי שעמל בתורה: הנה נחלת כו'. ואם ירבה לעמול במלאכה להרבות הון להנחיל לבניו אחריו. הלא הנה הבנים עצמם המה נחלת ה' ונתנה לאשר ישר בעיניו. ואם לא יתרצה ה' אין לו בנים להנחילם את ההון: שכר פרי הבטן. הבנים שהמה פרי הבטן המה באים בשכר המצוה ומיד ה'. וכפל הדבר במ"ש: כחצים ביד גבור. ר"ל ובאמת שכר גדול הוא זה. כי כמו החצים אשר המה ביד גבור. אם שהחצים הלכו את מי. עכ"ז הלא נראה לכל שלא החצים הם הממיתים כי אם הגבור אשר ירה אותם כן הבנים שהאדם מלמד בנעוריו בעוד הכח בידו להדריכם בדרך ישרה הנה עם כי הבנים הם ההולכים בדרך ישרה עכ"ז נראה לכל שכל זה המה מעשי ידי אביהם להתפאר: אשר מלא. ר"ל אשר הרבה בנים כאלה. ולפי שהמשילם לחצים אמר בהם לשון הנופל בחצים שהדרך למלאותם באשפתו הוא הנרתק אשר ישימו בו את החצים: לא יבושו. לא יבואו לידי בושה כאשר ידברו. במקום מושב החכמים כי יתחכמו לדבר בהשכל ובדעת: את אויבים. ר"ל עם אותם החולקים עמהם בדבר חכמת התורה שמראים כאלו היו אויבים להם לפי המחלוקת: ירא ה'. מלעבור על לא תעשה: ההולך בדרכיו. לקיים את העשין: כי תאכל. כאשר תאכל יגיע כפיך ולא תהנה מאחרים. אז יהיה לאשריך בעולם שלא תכלם לפני אחרים שלא תאכל בשלו וכדי בזיון. וטוב לך לעוה"ב שלא יטול אחר חלק עמך על שכרך לגמול: כגפן פוריה. תהיה כגפן פוריה. כי כאשר

כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ: הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא יְהוָה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה
מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלָ͏ִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:
קכט שִׁיר הַמַּעֲלוֹת רַבַּת צְרָרוּנִי מִנְּעוּרָי יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל: רַבַּת צְרָרוּנִי
מִנְּעוּרָי גַּם לֹא־יָכְלוּ לִי: עַל־גַּבִּי חָרְשׁוּ חֹרְשִׁים הֶאֱרִיכוּ לְמַעֲנִיתָם:
יְהוָה צַדִּיק קִצֵּץ עֲבוֹת רְשָׁעִים: יֵבֹשׁוּ וְיִסֹּגוּ אָחוֹר כֹּל שֹׂנְאֵי צִיּוֹן: יִהְיוּ כַּחֲצִיר
גַּגּוֹת שֶׁקַּדְמַת שָׁלַף יָבֵשׁ: שֶׁלֹּא מִלֵּא כַפּוֹ קוֹצֵר וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר: וְלֹא אָמְרוּ
הָעֹבְרִים בִּרְכַּת־יְהוָה אֲלֵיכֶם בֵּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם יְהוָה:

קל שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְהוָה: אֲדֹנָי שִׁמְעָה בְקוֹלִי תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ
קַשֻּׁבוֹת לְקוֹל תַּחֲנוּנָי: אִם־עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר־יָהּ אֲדֹנָי מִי יַעֲמֹד: כִּי־עִמְּךָ
הַסְּלִיחָה לְמַעַן תִּוָּרֵא: קִוִּיתִי יְהוָה קִוְּתָה נַפְשִׁי וְלִדְבָרוֹ הוֹחָלְתִּי: נַפְשִׁי לַאדֹנָי
מִשֹּׁמְרִים לַבֹּקֶר שֹׁמְרִים לַבֹּקֶר: יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה כִּי־עִם־יְהוָה הַחֶסֶד וְהַרְבֵּה
עִמּוֹ פְדוּת: וְהוּא יִפְדֶּה אֶת־יִשְׂרָאֵל מִכֹּל עֲוֹנֹתָיו:

עץ יוסף

בגפן יש מתפלים כל גרגס ובוסר ענב ובוסר קטן ממנו ויש יותר דק והקטן שבכולם סמדר. ככה יהיו לך גדולים ובניהם גדולים וקטנים וקטני קטנים עד יונקים ובטן מלאה. ויהיו בירכתי ביתך שלא תקבור אחד מהם. גם כשתילי זיתים שיהיו מורי הוראות בישראל שדמו לשתילי זיתים בשתולים בשדה ומאיר אורם בכל עיר ומדינה כן יצא בניך אור הוראותם מאיר בכל מושבותיהם של ישראל. ואמר דרך אגב הנה. כיון כי כן. מעלת יראת שמים. לכן ראוי יבורך גבר. שיהיה ירא ה'. שברכה זו כוללת הכל: יברכך ה'. הבאה חוזר לדלעיל שאמר אשתך וגו' ואמר עוד יברכך ה' מציון שהוא מקור שפע הברכות כולן. ותהיה רואה בטובת ירושלים בעת בנינה. וגם תראה בנים לבניך וגם תראה שלום כל ישראל בכללה שכולם ישבו על אדמתם איש תחת גפנו ותחת תאנתו: רבת. לעתיד יאמרו ישראל כן רבת עם צררו אותי מעת נעורי: רבת כו'. ר"ל עם כי רבים קמו עלי מ"מ גם כולם לא יכלו לי לעשות בי כלה: על גבי. החורשים את האדמה חרשו על גבי (רוקען בל"א) והאריכו עד מענית שהמענה ר"ל הכבידו עול כבד לזמן מרובה. אבל ה' שהוא צדיק. קצץ וכרת. עבות. חבלים של רשעים. מה שאסרו אותי בהם. ר"ל התיר מעלי מאסר הגלות: יבשו. כראותם שיצאתי מתחת ידיהם: ויסגו אחור. ענין הסבה לאחור. שדרך המתבייש לחזור לאחוריו כדרך שהוא: כחציר גגות. כעשב הגדל על הגגות שקודם כתלישה נתייבש מחום השמש ולפי מעט הלחלוחית שבעפר אשר תחתיו: שלא מלא. ר"ל שלא בא לכלל קצירה למלאות הקוצר את כפו מהם כדרך הקוצרים שממלאים מלא הכף וקוצרים בבת אחת: וחצנו. עני הבגד נקרא חוצן. ור"ל שלא מלא חצנו בייט כפי נגדו מן המעמרים כי לא קצרהו כלל: ולא אמרו. דרך העוברים בצד הקוצרים לומר להם ברכת ה' אליכם וברכנו אתכם וגו' אבל על חציר הגגות לא אמרו העוברים כזאת. כי לא בא לכלל קצירה. וכחציר הזה יהיו שונאי ציון כי יכלו מן העולם עד לא יבואו ימי הזקנה:

ממעמקים. מתוך עומק הצרות קראתי לך ה': קשובות. ענין שמיעה: אם עונות תשמר. אם לא תמחול ותשמור אותם להפרע עליהם גמול מי יוכל לעמוד ולהתקיים כי הלא רבו מאד: כי עמך. היא מדת הסליחה. לסלוח לאדם על חטאיו: למען תורא. פי' למען שייראו ממך לחטוא יותר וגם ישובו על חטא העבר. שאם לא היתה מדת הסליחה לך. כיון שהיה אדם חוטא. היה אומר כיון שהקב"ה לא יסלח לי למה לי עוד לצער ולכוף עצמי ולילך בדרך התורה והמצות. יותר טוב לי לילך בשרירות לבי. אבל עכשיו כיון שיודע כשיעשה תשובה ימחול לו הקב"ה. ירא הוא מלפני הקב"ה לעמוד ברשעו. ועושה תשובה על העבר וישמור עצמו על להבא מלחטוא: קויתי. בגוף אל ה' וגם קותה נפשי: ולדברו הוחלתי. אני מיחל ומקוה לדברי הבטחתו: נפשי. מקוה. לאדני. יותר מאשר יקוו שומרי החומות לאור הבקר ללכת לישון. או נפשי היא אל ה' מן האנשים השומרים ומצפים לבקר אור הגאולה. ר"ל נפשי היא כאחת האנשים האלה: יחל ישראל. אתם ישראל קוו אל ה' כי עמו החסד: והרבה. הלא פדה אותך רבות פעמים. וכמו כן יפדה אותך גם עתה כי לא יחסר לו פדות כי הרבה עמו: והוא יפדה את ישראל וגו'. ר"ל הנה גם העון לא יעכב הגאולה כי הוא יפדה את ישראל מכל העונות כי כבר נתמרק העון בקושי השעבוד והגלות והרי הוא פדוי מן העון:

קלא שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד יְהוָה ׀ לֹא־גָבַהּ לִבִּי וְלֹא־רָמוּ עֵינַי וְלֹא־הִלַּכְתִּי ׀
בִּגְדֹלוֹת וּבְנִפְלָאוֹת מִמֶּנִּי׃ אִם־לֹא שִׁוִּיתִי ׀ וְדוֹמַמְתִּי נַפְשִׁי כְּגָמֻל
עֲלֵי אִמּוֹ כַּגָּמֻל עָלַי נַפְשִׁי׃ יַחֵל יִשְׂרָאֵל אֶל־יְהוָה מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם׃
קלב שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר־יְהוָה לְדָוִד אֵת כָּל־עֻנּוֹתוֹ׃ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַיהוָה נָדַר
לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ אִם־אָבֹא בְּאֹהֶל בֵּיתִי אִם־אֶעֱלֶה עַל־עֶרֶשׂ יְצוּעָי׃
אִם־אֶתֵּן שְׁנָת לְעֵינָי לְעַפְעַפַּי תְּנוּמָה׃ עַד־אֶמְצָא מָקוֹם לַיהוָה מִשְׁכָּנוֹת
לַאֲבִיר יַעֲקֹב׃ הִנֵּה־שְׁמַעֲנוּהָ בְאֶפְרָתָה מְצָאנוּהָ בִּשְׂדֵי־יָעַר׃ נָבוֹאָה לְמִשְׁכְּנוֹתָיו
נִשְׁתַּחֲוֶה לַהֲדֹם רַגְלָיו׃ קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ׃ כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ
צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ׃ בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ נִשְׁבַּע־יְהוָה ׀
לְדָוִד אֱמֶת לֹא־יָשׁוּב מִמֶּנָּה מִפְּרִי בִטְנְךָ אָשִׁית לְכִסֵּא־לָךְ׃ אִם־יִשְׁמְרוּ בָנֶיךָ ׀
בְּרִיתִי וְעֵדֹתִי זוֹ אֲלַמְּדֵם גַּם־בְּנֵיהֶם עֲדֵי־עַד יֵשְׁבוּ לְכִסֵּא־לָךְ׃ כִּי־בָחַר יְהוָה

עץ יוסף

ה' לא גבה לבי. אמר דוד ה' יודע כי מעשה בת שבע לא בא לי מלב ועין תרי סרסורי דעבירה כי לא גבה לבי ולא רמו עיני שיגרמו לי להביט ולראות ברע: ולא הלכתי. בטיול על הגג בדרך גדולות ונפלאות מעמדי כדרך המלכים והשרים ברוח גבה וגסות רוח עמר שעל כן מצא השטן מקום לאחוז בי ולהחטיאני. כי באמת לא היה דוד ראוי לאותו מעשה רק כדי להורות תשובה ועכ"ז לא הקלתי בחטאי לומר לא עון בי. כ"א נכנעתי ושמתי לבי אל דברי נתן הנביא והודיתי ואמרתי חטאתי. וזהו. אם לא שויתי ודוממתי. פי' אם לא הייתי שם על לב. והייתי דומם מלומר חטאתי: נפשי כגמול עלי אמו. הנה נפשי היתה כמו הילד שנגמלתו אמו. שהילד הרגיל לינוק שדיה תולה נפשו אליה שהניקהו. והיא אינה מיניקתו ועיניו כלות. כך נפשי היונקת מהשכינה שהיא אמי היתה כגמול ולא היתה יונקת יניקת השפע ורוח הקודש ממנה ובמה תקנתי. במה שעשיתי תהיה כגמול עלי נפשי. והוא שכל כך הורגלתי בתעניות שהיתה נפשי תאבה לאכול להתקיים בי כמאמר הלל שהיה הולך לגמול חסד לנפשו העניה. ור"ל באמר דוד שהיתה נפשו כגמול שמגבער לפני אמו שהניקהו והיא דוחה אותו תמיד. כן נפשי היתה מבקשת מגופי שיאכל ויקיימנה. ואני הייתי דוחה אותה. וזהו כגמול עלי נפשי. שהיתה עלי כמו הגמול עלי אמו. ואמר דוד לישראל כאשר עשיתי אני תעשו גם אתם ואז יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם ויגליהו (אלשיך):

זכור ה' לדוד. התפלל על עצמו שיזכור לו ענוי נפשו אשר טרח למצוא מקום שיבנה שם המקדש: לאביר יעקב. לחזקו ותקפו של יעקב. והוא הקב"ה. ותלה ביעקב לפי שהוא היה תחלה לנודרים: אם אבא. הוא ענין שבועה. וגזם ולא אמר: באהל ביתי. באהל המוכן לבית שבתי הראוי למלך: ערש יצועי. מטה המוצעת כפי הראוי לי: אם אתן שנת. ר"ל להיות ישן להתענג יותר מההכרח להחיות את הנפש וגם זה הוא ענין שבועה: לעפעפי. הוא כפל ענין. וכפל הדבר במ"ש: עד אמצא. עד אשר אדע איה המקום המוכן לבית המקדש: הנה שמענוה באפרתה. עוד הייתי באפרת מקום מולדתי כי היא בית לחם כמ"ש בדרך אפרת היא בית לחם (בראשית מח). ואמר כי נ(שמע) בשמענו כי עתיד להיות מקום נבחר לבית המקדש אבל לא ידעתי מקומו איה: מצאנוה בשדי יער. עתה הנה מצאתי את המקום בשדי יער הוא גורן ארונה היבוסי והיו גם שם עצי יער כי הוא המקום שנעקד עליו יצחק ובאיל תמורתו נאמר נאחז בסבך בקרניו (שם כב) שנאחז בענפי עצי היער: נבואה. עתה הואיל וידענו המקום נבואה למשכנותיו: להדום רגליו. בהמ"ק קרוי הדום רגלי ה'. ואחז דרך משל כאלו מושבו בשמים ממעל ורגליו יורדות לנוח בבהמ"ק: קומה ה'. לכן קומה והרם שכינתך אל מקום המנוחה כי עד הנה היה מתהלך מאהל אל אהל וממשכן וכו' אבל המקום ההוא יהיה מקום מנוחה וקבוע עד עולם: אתה וארון עזך. שכינתך אשרה בה עם הארון אשר הראה לכל את עוזך וכח זרועך בפלשתים בעת לקחו אותו בשבי. כמו שכתוב בש"א: ילבשו צדק. בגדי כהונה שמכפרים ומצדיקים את החוטאים: וחסידיך ירננו. הלוים ירננו בשיר: בעבור ה'. על עצמו אמר עשה זאת בעבורי וכפל דברו ואמר עוד אל תשב ריקם את פני משיחך בגלל שמוע תפלתו: נשבע ה' אמת. ר"ל שבועה אמתית ולא יחזור מהשבועה. והשבועה היא שהבטיחו לומר מזרעך אשית מלך לשבת על כסא שלך: זו אלמדם. אשר אלמדם ביד הנביאים: גם בניהם. של בניך עד עולם ישבו לכסא המלוכה: כי בחר וגו'. ר"ל הואיל וה' בחר את ציון ודוד הוא טרח והכין את המקום ההוא לזה יקבל בגמול שכרו את המלוכה לו ולזרעו

בְצִיּוֹן אִוָּהּ לְמוֹשָׁב לוֹ: זֹאת־מְנוּחָתִי עֲדֵי־עַד פֹּה אֵשֵׁב כִּי אִוִּתִיהָ: צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ אֶבְיוֹנֶיהָ אַשְׂבִּיעַ לָחֶם: וְכֹהֲנֶיהָ אַלְבִּישׁ יֶשַׁע וַחֲסִידֶיהָ רַנֵּן יְרַנֵּנוּ: שָׁם אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי: אוֹיְבָיו אַלְבִּישׁ בֹּשֶׁת וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ:

קלג שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד הִנֵּה מַה־טּוֹב וּמַה־נָּעִים שֶׁבֶת אַחִים גַּם־יָחַד: כַּשֶּׁמֶן הַטּוֹב עַל־הָרֹאשׁ יֹרֵד עַל־הַזָּקָן זְקַן־אַהֲרֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־פִּי מִדּוֹתָיו: כְּטַל־חֶרְמוֹן שֶׁיֹּרֵד עַל־הַרְרֵי צִיּוֹן כִּי שָׁם צִוָּה יְהוָה אֶת־הַבְּרָכָה חַיִּים עַד־הָעוֹלָם:

קלד שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הִנֵּה בָּרְכוּ אֶת־יְהוָה כָּל־עַבְדֵי יְהוָה הָעֹמְדִים בְּבֵית־יְהוָה בַּלֵּילוֹת: שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְהוָה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:

עץ יוסף

ולזרעו עד עולם: זאת מנוחתי. וכה אמר ה' זאת תהיה מנוחתי עדי עד ופה אשב כי מתאוה אני לה: צידה. מן המקום ההוא אשפיע לברך מזון פרנסתי ולהשביע אביוני עמי: אלביש ישע. ר"ל ע"י לבישת בגדי כהונה תבוא הישועה כי המה מכפרים ובאה ע"י התשועה: וחסידיה. הלוים ירננו בשיר: שם. בציון אצמיח קרן ממשלה לדוד. ר"ל שם תתרבה ותתגדל ממשלתו בכל פה: ערכתי נר. שם ערכתי נר. ר"ל האור חריפה ומזל רב: אלביש בושת. יהיו משופים בבושה כלבוש הזה המלפף את כל הגוף: ועליו. על דוד יאיר ויזרח כתר מלכות ר"ל תרבה גדולתו למעלה:

הנה מה טוב. מה מאד טוב ומה מאד נעים הדבר כאשר ישבו על אדמתם כל בית ישראל הקרואים אחים בעבור האחוה שביניהם: גם יחד. ויהיו גם יחד במלכות אחת ולא יחצו לשתי ממלכות עוד: כשמן הטוב. והרי הדבר דומה כשמן המשחה הנתון על הראש בשפע רב עד כי ירד משם על הזקן. והוא זקן אהרן שהיה הראשון להמשחים בשמן המשחה: שיורד. אשר ירד עוד על פי מלבושיו בפתיחת בית הצואר. ור"ל כמו שמן המשחה עם כי היה נתון על הראש לבד מכל מקום בא השמן ממנו על מקומות מחולפים על כי המה דבוקים זה בזו. כן אם כל בית ישראל במלכות אחת וראש אחד להם יתחלק אז השפע לכולם באמצעות המלך המקבל השפע בראשונה: כטל חרמון. כמו הטל שיורד מהר חרמון על הררי ציון הנמוכים ממנו. כן בא השפע באמצעות המלך ליתר העם: כי שם. בציון צוה ה' את הברכה והחיים עד העולם. ר"ל בציון בא השפע ויחול ראשונה על המלך המולך בה וממנו יושפע על בני העם. ולכן טוב הדבר שיהיו מאוחדים:

העומדים כו'. להלל את ה' בבית המקדש: שאו. הרימו ידכם לה' בקדושה לברך אותו כי כן דרך המברכים להרים ידיהם למעלה: יברכך כו'. הרם המקרא יברכך ה' עושה וכו' מציון. רצה לומר אם תברכו את ה' אזי גם הוא יברך אתכם מציון כי משם נשפעות כל הברכות והטובות כי היא מקום השראת השכינה:

פרקי אבות

בשבת של אחר פסח מתחילין לומר פרקי אבות ואומרים עד ר"ה:

כָּל־יִשְׂרָאֵל יֵשׁ לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא. שֶׁנֶּאֱמַר וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

א סנהדרין פרק יא. ב ישעיה ס, כא.

עץ יוסף

כל ישראל כו' לעולם יירשו ארץ. ארץ זו משל לארץ החיים וחיי העולם הבא. ורבים מקשים האם כל אשר בשם ישראל יכונה כצדיק וכרשע יהיה לו חלק לעוה"ב. והרלב"ג אומר שאין למדין מן הכללות. ודבריו אינם נכונים כי כאן (ר"ל בהמשנה כל ישראל כו' שמקומה בפרק חלק) נראה שאין יוצא מהכלל אלא אותם הנזכר בה אומר (שם בפרק חלק) ואלו הם שאין להם חלק לעוה"ב. ועוד שבדברי הנביאים אין לומר אין

(א) **משה** קִבֵּל תּוֹרָה מִסִּינַי וּמְסָרָהּ לִיהוֹשֻׁעַ וִיהוֹשֻׁעַ לִזְקֵנִים וּזְקֵנִים לִנְבִיאִים וּנְבִיאִים מְסָרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה: הֵם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְבָרִים. הֱווּ מְתוּנִים בַּדִּין. וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הַרְבֵּה. וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה: (ב) שִׁמְעוֹן

באורי הגר"א

פ"א (א) משה קבל כו'. שנאמר (ויקרא כו) אלה החקים והמשפטים והתורות וגו' בהר סיני ביד משה. אדר"נ. ובת"כ פ' ט' אשר צוה ה' את משה בהר סיני כו'. לה' לרבות את כולם שכולם נאמרו כללותיהם ודקדוקיהם מסיני. ובריש פ' בהר מה ענין שמיטה אצל הר סיני כו' אלא מה שמיטה כו' מסיני אף כולם כו' ודקדוקיהם מסיני. ובס' בחוקותי שם בהר סיני ביד משה מלמד שניתנה התורה הלכותיה ודקדוקיה ופירושיה ע"י משה מסיני דדריש שם אלה החוקים אלו המדרשות כו' ע"ש ושם אלה המצות וגו' שכולם נמסרו למשה מסיני ובירושלמי פרק שני דפאה ריב"ל אמר עליהם ועליהם כל ככל דברים הדברים מקרא משנה תלמוד ואגדה אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה מסיני כו' יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא וגו' משיבו חבירו ואומר לו כבר היה לעולמים. ע"ש. ובגמרא פ"א דברכות (ה' א') מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות וגו' מלמד שכולם כו' מסיני. ובפ"ב דמגילה (י"ט ב') מאי דכתיב ועליהם ככל הדברים וגו': **ומסרה ליהושע.** שנאמר (במדבר כז) ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל. ובתמורה (ט"ז א') בשעה שנפטר משה רבינו לג"ע כו' א"ל רבי כלום הנחתיך שעה א' והלכתי כו' לא כך כתבת בי (שמות לג) ומשרתו יהושע וגו' לא ימיש וגו': **ויהושע לזקנים.** שנאמר (שופטים ב) ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע אשר ראו את כל מעשה ה' וגו'. אדר"נ: **וזקנים לנביאים.** שנאמר (ירמיה ז) ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלוח (שם). ותיכף אחרי יהושע כתיב (שופטים ב) ויעל מלאך ה' מן הגלגל וגו': **ונביאים כו' לאנשי כנסת הגדולה.** שהם היו בימי נביאים האחרונים: **הוו כו'.** כמ"ש בסנהדרין (ז' ב') דרש בר קפרא מנא הא מילתא כו' הוו מתונים כו' דכתי' ולא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים. ובספרי (פ' דברים) ואצוה את שופטיכם וגו' שיהיו מתונים בדין כו': **והעמידו כו'.** כמ"ש ביבמות (ס"ב ב') היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו שנאמר בבקר זרע את זרעך וגו': **ועשו סיג כו'.** כדרך שעשה התורה סיג לדברים.

איזהו

עץ יוסף

אין למדין מן הכללות. והכתוב אומר ועמך כלם צדיקים. אך משנה זו יובן בהקדמה אחת. והיא. שכל מי שעושה אחת ממצות התורה כסדר וכראוי ועושה אותה לשמה מאהבה. אינו מאבד זכותה לעולם ולעולמי עולמים. אף שיעשה ממצות ה' אשר לא תעשינה. וזה תמצא מפורש במדרש שוח"ט מזמור ס"ב וז"ל יש לך אדם שיש לו עשר מצות ועשר עונות ואומר לא שכרן של מצוה ולא ענשן של עבירות אלא ינאו אלו כנגד אלו. והקב"ה אינו עושה כן. אלא בתחלה גובה הוא ממנו עונותיו ואח"כ נותן לו שכרן של מצות ע"כ. וזהו מחסדי ה' שזכותו יהא שמור לו לעולם. וזש"ה (תהלים סב, יג) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. ובהקדמה זו מבואר היטב משנה ה"ל שאמרו כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. בהיות בלי הספק שלא יעשה כל אחד מהם מצוה ממצות התורה אשר בה יזכה לחיי העוה"ב. כי אפילו ריקנין שבהם מלאים מצות כרמון (ועיין מ"ש על המשנה רצה הקב"ה לזכות את ישראל) אבל כל זה לא נאמר אלא למי שנכנס ישראל יכונה. אבל לא כל זרע יעקב ראוים לקרא בשם הנכבד ישראל. כי יש איזה עונות כל כך חמורות שמכבים מצוה ואין לעושיהם שכר עוד בעמלם. וכמו שאמרו (בפרק חלק) ואלו הם שאין להם חלק לעוה"ב. האומר אין תחית המתים מן התורה. ואין תורה מן השמים. ואפיקורוס והוא זה שמכחיש מציאות ה'. או האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני אדם. והמכחיש נבואתו של משה רבינו. והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם. שכל אחד מאלו אע"פ שהם מישראל אין להם חלק לעוה"ב והם נקראים פושעי ישראל (ספר נשמת חיים): (א, **משה קבל תורה***). קשה למה לא אמר משה רבינו קבל תורה. וי"ל משום דקודם קבלת התורה היה נקרא משה לבד ולא רבינו כיון דעדיין לא היתה תורה ולא הי' שום רבנות. ואח"כ נתוסף שם רבינו ע"י התורה. א"כ במו קודם לרבנותו דהיא קבל תורה מסיני בראשונה (כמיכית חכמים): **ומסרה ליהושע.** הקשו המפרשים מדוע שינה הסגנון לומר בריישא לשון קבלה ובסיפא לשון מסירה. ולא השוום לשונו במדה אחת. אך יבואר על פי מ"ש המפרשים דמשה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע נאמר על תורה שבעל פה שמסרה משה ליהושע מפה לאוזן כפי שלא ניתנה לכתוב ומסר תורה שבע"פ דווקא על ידי יהושע לפי שהיה ממחזו פני הלבנה ומשה כאורה נאירו אור החמה כנודע. ולכן לא אמר הקב"ה מסר התורה למשה. כי הוא השיג מדעתו ולא הוי ביה מסירה ממש אלא קבלה שקבלה מעצמו מסיני בשטת דעתו. אבל יהושע שלא השיג מדעתו אלא שהיה בדיבור מפי משה לכך נקט ביה לשון מסירה דמשה מסרה ליהושע מפה לאזן (מס"ק): (ב) **שמעון הצדיק.**

כהן

*) **אמרו המדפיסים:** בעל עץ יוסף הכניס את באור הגר"א לתוך פירושו ויפסקו פעמים אחת. ולמען היות נכון לבלי לערבבם יחד, והצגנו באור הגר"א לבדו, והנוספות שבפירוש עץ יוסף לבדן, והלומד פירושו יעיין בכל מקום גם בבאור הגר"א שהוא יסוד לעיקרי פירושו.

הַצַּדִּיק הָיָה מִשְּׁיָרֵי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה. הוּא הָיָה אוֹמֵר. עַל־שְׁלשָׁה דְבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד. עַל הַתּוֹרָה. וְעַל הָעֲבוֹדָה. וְעַל גְּמִילוּת חֲסָדִים: (ג) אַנְטִיגְנוֹס אִישׁ סוֹכוֹ קִבֵּל מִשִּׁמְעוֹן הַצַּדִּיק. הוּא הָיָה אוֹמֵר. אַל־תִּהְיוּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁין אֶת־הָרַב עַל־מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס אֶלָּא הֱווּ כַּעֲבָדִים הַמְשַׁמְּשִׁין. אֶת־הָרַב שֶׁלֹּא. עַל־מְנָת לְקַבֵּל פְּרָס. וִיהִי מוֹרָא שָׁמַיִם עֲלֵיכֶם: (ד) יוֹסֵי בֶּן־יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה. וְיוֹסֵי בֶּן־יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם קִבְּלוּ מֵהֶם. יוֹסֵי בֶּן־יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה אוֹמֵר יְהִי בֵיתְךָ בֵּית־וַעַד לַחֲכָמִים. וֶהֱוֵי מִתְאַבֵּק בַּעֲפַר רַגְלֵיהֶם. וֶהֱוֵי שׁוֹתֶה בַצָּמָא אֶת־דִּבְרֵיהֶם: (ה) יוֹסֵי בֶּן־יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם אוֹמֵר. יְהִי בֵיתְךָ פָּתוּחַ לִרְוָחָה. וְיִהְיוּ עֲנִיִּים בְּנֵי בֵיתֶךָ. וְאַל־תַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה. בְּאִשְׁתּוֹ אָמְרוּ. קַל וָחֹמֶר בְּאֵשֶׁת חֲבֵרוֹ. מִכָּאן אָמְרוּ חֲכָמִים כָּל־הַמַּרְבֶּה שִׂיחָה עִם הָאִשָּׁה גּוֹרֵם רָעָה לְעַצְמוֹ וּבוֹטֵל מִדִּבְרֵי תוֹרָה וְסוֹפוֹ יוֹרֵשׁ גֵּיהִנֹּם: (ו) יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־פְּרַחְיָה וְנִתַּאי הָאַרְבֵּלִי קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־פְּרַחְיָה אוֹמֵר. עֲשֵׂה לְךָ רַב.

באורי הגר"א

היינו שיש שמתחת תורה לדברים ה"ה אומר (ויקרא יח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב וגו' הרי הוא אומר (שם) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו וגו' לדבר המביא כו' ובמ"ר פרש' נשא ק"פ ב' הלא יעשה אדם סייג לדבריו כדרך כו' וכ"ה אומר וכל מעשר עניים לא יעשה [וגו'] מכל אשר וגו' ע"ש: (ב) על התורה. שנא' (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' וכמ"ש סוף פ"ג דנדרים ופ"ד דפסחים (ס"ח ב'): ועל העבודה. כמ"ש בסוף מגילה (ל"א ב') מה"מ אמר ר' אמי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר (שם) אם לא בריתי וגו': ועל גמילות חסדים. שנאמר (תהלים פט) כי אמרתי עולם חסד יבנה וגו' וכ"כ באדר"נ וכתיב (הושע ו) חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות שחביבים מעבודה. ובירושל' (מגילה פ"ג) ושלשתם בפסוק אחד (ישעיה נא) ואשים דברי בפיך זו ת"ה ובצל ידי כסיתיך זו ג"ח לנטוע שמים וליסוד ארץ אלו הקרבנות: (ג) אל תהיו כו'. כמ"ש בנדרים (ס"ב א') המלא לאהבה וגו' שלא יאמר אדם אקרא כו' למד מאהבה וסוף כו': ויהי כו'. כמ"ש (דברים יג) ואותו תיראו וכיולא ופי' בשבת (ל"א א'): (ד) יהי ביתך כו'. שנאמר (דברים יא) ולדבקה בו ואמרו בספרי וכי אפשר לדבק בה' אלא הדבק בחכמים כו': והוי מתאבק כו'. ר"ל שתלך תמיד אחריהם כמ"ש (משלי יג) הולך את חכמים יחכם ומשלו לחנוני מוכר בשמים שנאחז שאבק בו ובאדר"נ פי' שר"ל שתשב לפניהם על הארץ ותקבל דבריהם באימה ביראה ברתת וזיע כדרך שקבלו אבותינו מהר סיני באימה כו' וכמ"ש בפ"ב דברכות (כ"ב א') והודעתם לבניך וגו': והוי שותה כו'. כמ"ש (ישעיה נה) הוי כל צמא וגו': (ה) יהי ביתך פתוח כו'. כמו אברהם אבינו שנאמר (בראשית כא) ויטע אשל וגו' ויקרא שם וגו' ואמרו (אדר"נ) ביתו של אברהם אבינו מפולש כו' וכל הבא אכל ושתה ובירך לשמים וכל ששמה שואל מפי כו': ויהיו עניים כו'. כמ"ש (איוב לא) ואוכל פתי לבדי ולא אכל יתום ממנו וגו'. ופי' באדר"נ: ואל תרבה כו'. שמזה שנה קרוב כמ"ש בנדה ח"ש מכאן אמרו כו':

עץ יוסף

כהן גדול היה: היה משירי. לשון שיורים כלומר בסוף. שלא היה מהכהנים גדולות הבית כמו עזרא: (ג) הוא היה אומר. הכי הוה מרגלא בפומיה: אל תהיו כעבדים כו'. ז"ל הגר"א במהלי ל"א לכאורה תמוה דבתחלה אמר בחנה לשון אזהרה אל תהיו ואחר כך אמר לשון שלא היה כתו וכפול. והענין דג' מיני משמשים הם. א' שלומד בשביל פניות. אפר"א בכדי שיקראוני רבי כו' והוא מפני כבוד ועושר. הב' שלומד בשביל גורלו שימצא חן בעיניו ויתן לו שכר טוב בעוה"ב. והג' הוא רק טוב ביראת ה' כאשר צונו לשמור ולעשות ולא לשם פניה כלל. ולזה אמר תחלה לשון אזהרה ושלילה אל תהיו כו' על פניה הא'. אבל פניה הב' אף שאינה טובה כמו הג' מ"מ המעשה בעצמו הוא טוב כמ"ש חז"ל שאומר סלע זו לצדקה בשביל כו' הרי זה צדיק גמור. לכן לא שולל אותה וגם לא הזכיר עליה שיעשה כך. ועל הנה ג' אמר אלא הוו. ר"ל השתדלו עצמכם לבא לידי כך ללמוד בלי פניה כלל עכ"ל: (ד) קבלו מהם. פי' משמעון ואנטיגנוס. ויש ספרים גורסים ממנו וכ' המדרש שמואל שהיא הגירסא המדוקדקת ועי' תוי"ט: דבריהם. אפשר שבא לרמוז אפילו דבריהם של עצמם. שאפילו שיחת חולין של ת"ח צריכין למוד: (ה) יהי ביתך פתוח לרוחה. ולא פרוצה עקלקלות. שלא יצטרכו עניים לחזור. וילכו למצוא הפתח ויחזרו: ויהיו עניים בני ביתך. אפשר ברמז התנא יהי ביתך פתוח לרוחה בנדיבות. ולבני ביתך כפסוק הכתוב. וזהו מה שאמר ויהיו עניים בני ביתך: (ו) קבלו מהם. מיוסי בן יועזר ומיוסי בן יוחנן: יהושע בן פרחיה אומר. הכי הוה מרגלא בפומיה. והכי אמריק

נשלט

וּקְנֵה לְךָ חָבֵר. וֶהֱוֵי דָן אֶת־כָּל־הָאָדָם לְכַף זְכוּת: (ז) נִתַּאי הָאַרְבֵּלִי אוֹמֵר. הַרְחֵק מִשָּׁכֵן רָע. וְאַל־תִּתְחַבֵּר לָרָשָׁע. וְאַל־תִּתְיָאֵשׁ מִן־הַפֻּרְעָנוּת: (ח) יְהוּדָה בֶּן־טַבַּאי וְשִׁמְעוֹן בֶּן־שָׁטַח קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוּדָה בֶּן־טַבַּאי אוֹמֵר אַל־תַּעַשׂ עַצְמְךָ כְּעוֹרְכֵי הַדַּיָּנִין. וּכְשֶׁיִּהְיוּ בַּעֲלֵי הַדִּין עוֹמְדִים לְפָנֶיךָ יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ כִּרְשָׁעִים. וּכְשֶׁנִּפְטָרִים מִלְּפָנֶיךָ יִהְיוּ בְעֵינֶיךָ כְּזַכָּאִין כְּשֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת־הַדִּין: (ט) שִׁמְעוֹן בֶּן־שָׁטַח אוֹמֵר. הֱוֵי מַרְבֶּה לַחֲקוֹר אֶת־הָעֵדִים. וֶהֱוֵי זָהִיר בִּדְבָרֶיךָ. שֶׁמָּא מִתּוֹכָם יִלְמְדוּ לְשַׁקֵּר: (י) שְׁמַעְיָה וְאַבְטַלְיוֹן קִבְּלוּ מֵהֶם. שְׁמַעְיָה אוֹמֵר אֱהַב אֶת־הַמְּלָאכָה וּשְׂנָא אֶת־הָרַבָּנוּת. וְאַל־תִּתְוַדַּע לָרָשׁוּת *): (יא) אַבְטַלְיוֹן אוֹמֵר. חֲכָמִים. הִזָּהֲרוּ בְּדִבְרֵיכֶם. שֶׁמָּא תָחוּבוּ חוֹבַת גָּלוּת וְתִגְלוּ לִמְקוֹם מַיִם הָרָעִים וְיִשְׁתּוּ הַתַּלְמִידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם וְיָמוּתוּ. וְנִמְצָא שֵׁם שָׁמַיִם מִתְחַלֵּל:

*) רשות היא הפרס העומדת מרשות פלמס נגד החוק.

באורי הגר"א

(ו) עשה לך רב. כמ"ש וידבר משה ואהרן ואמרו (במכילתא בא פ"ש) שהיה משה אומר לאהרן למדני ואהרן למשה והיה הדיבור יוצא מבין שניהם: וקנה לך חבר. כמ"ש (קהלת ד) יש אחד ואין וגו' טובים השנים וגו' ונאמר (מלאכי ג) אז נדברו וגו' וכמ"ש ברכות ס"ג ב' מאי דכתיב חרב אל הבדים וגו' ולא עוד אלא ש: טפשים שחבירו מעמידו על האמת כמ"ש בפ"ק דמגילה (ס' כ') קרי עליה טובים השנים וגו' ח"ש קנה כמ"ש (משלי כג. אמת קנה וגו' וכמ"ש (מכות י' א') ומחבירי יותר מהם: והוי דן כו'. כמ"ש בר"פ שבועת העדות (שבועות ל' א') בצדק תשפוט עמיתך הוי דן כו': (ז) הרחק כו'. כמ"ש בת"כ פרש' מצורע ובמתני' סוף פי"ב דנגעים ואלו מלמד שהניהם חולצין כו' מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו. וכרכה. יהודה ויששכר וזבולון שכניהם של משה ואהרן נאמר יהודה מחוקקי ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ומזבולון מושכים בשבט סופר וראובן שכינו של קרח נשתטפו עמו: ואל התחבר לרשע. כמ"ש (דה"ב כ) בהתחברך עם אחזיהו וגו' וכן בהתחבר אמנון ליונדב ויהושפט עם אחאב. אדר"נ: ואל תתיאש כו'. כמ"ש בפ' הנזקין (גיטין נ"ה ב') מאי דכתיב אשרי אדם מפחד תמיד כו': (ח) אל תעש כו'. בפ' חולין (קל"ב א') שכתותיהם דברו שקר אלו עורכי הדיינין: וכשיהיו כו'. כמ"ש (שמות כג, ו) לא תטה משפט אביונך בריבו. ואמרו במכילתא אביון במצות שהוא רשע. ותחשוב שודאי מדבר שקר ועם חביריו האמת: וכשנפטרים כמש"ל בצדק תשפוט כו': (ט) הוי כו'. כמ"ש (דברים יג, טו) ודרשת וגו'. ומדאורייתא אחד דיני כו': והוי זהיר כו'. שנאמר (שמות כג) מדבר שקר תרחק מן התורה: (י) אהוב את כו'. כשם שהתורה ניתנה בברית כו' שנאמר (שמות כ, ט) ששת ימים תעבוד ועשית וגו'. אבות דרבי נתן. ואמרו גדול המלאכה שנאמר ויכל אלהים וגו' ואמרינן בפ"א דקדושין (ל' ב') ראה חיים עם אשה וגו' חייב ללמדו אומנות כו' ואמרינן (ב"מ ל' ב') והודעת אותם זה בית חייהם: ושנא כו'. כמ"ש (פסחים פ"ז ב') אוי לרבנות שמקברת כו' ולמדו מיוסף (בספ"ק דסוטה) ואמרו באגדה מפני מה אדם חכם לב זה המקבל הרבנות: ואל תתודע כו'. כמ"ש (משלי ל) לעלוקה כו' זה המיתה והרשות ואמרי' הרחק מעליהם כו' ועי' בפ"ק דפ"ד (י"ז א'): (יא) חכמים הזהרו כו'. כמו שמוסרה התורה בדבריה כמ"ש (סנהדרין ל"ח ב') כל מקום שפקרו

עץ יוסף

בעלהו: והוי דן כו'. פי' על כל מה שתשמע עליו אמור שנתכוון לטובה עד שתדע בבירור שאינו כן. שאם אתה תדין כן. ידינו גם אותך מן השמים לזכות כמו שמפורש בפרק מסגין: (ז) ואל תתחבר לרשע. וטוב לו שהשמש מבחקת לו: ואל תתיאש מן הפורענות. כבלא אל הצדיק ורע לו. כי עוד מעט ויתהפך הכל: (ח) כעורכי הדיינין. פירש"י מלמדין את בעלי דינין לטעון ע"כ. אי נמי פי' לדיין המבורר מראובן קאמר שאל תעשה עצמך כראובן ממש שערכך. אלא ראה האמת. כמה דלא אמר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל: יהיו בעיניך כרשעים. שלא תחשוב בלבך זה חשוב הוא ולא היה מדבר שקר אלא יהיו בעיניך שניהם שקולים כאחד. שאם אי אתה עושה כן לא תוכל לראות חובה לאותו שהוא חשוב בלבך וזכות למי שאינו חשוב בלבך: (ט) והוי זהיר כו'. כשאתה חוקר אותם תהיה זהיר בדבריך שלא מתוך דבריך יבינו מה שבלבך ויבינו לשקר ולומר מה שלא היה. שנאמר (שמות כג) מדבר שקר תרחק מן התורה לשקר תרחק: (י) אהוב את המלאכה. כשם שהתורה ניתנה בברית כו' שנאמר (שמות כ) ששת ימים תעבוד ועשית כו' (אדר"נ). ועי' קדושין דף ל' ע"ב. בבא מציעא דף ל' ע"ב: (יא) ותגלו למקום כו'. הם האפיקורסים. וישתו התלמידים הבאים אחריכם מן האפיקורסים וימותו ויהיה חלול

(יב) הִלֵּל וְשַׁמַּאי קִבְּלוּ מֵהֶם. הִלֵּל אוֹמֵר. הֱוֵי מִתַּלְמִידָיו שֶׁל־אַהֲרֹן. אוֹהֵב שָׁלוֹם וְרוֹדֵף שָׁלוֹם. אוֹהֵב אֶת־הַבְּרִיּוֹת וּמְקָרְבָן לַתּוֹרָה: (יג) *) הוּא הָיָה אוֹמֵר. נְגִיד שְׁמָא אֲבַד שְׁמֵהּ. וּדְלָא מוֹסִיף יָסֵף. וּדְלָא יָלֵיף קְטָלָא חַיָּב. וּדְאִשְׁתַּמַּשׁ בְּתָגָא חֲלָף: (יד) הוּא הָיָה אוֹמֵר. אִם אֵין אֲנִי לִי מִי לִי. וּכְשֶׁאֲנִי לְעַצְמִי מָה

באורי הגר"א | עץ יוסף

שמים תשובתן בגידן כו': (יב) הוי מתלמידיו השם: (יג) נגיד שמא אבד שמיה. כל מי ששמו נמשך של אהרן. כמ"ש מלאכי ב) בריתי היתה אתו ושלום לגדולה. מיתתו מתקרבת. (יד) אם אין אני לי החיים והשלום: אוהב כו'. כמ"ש (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו בקשהו במקומך ורדפהו במקום אחר (ירושלמי פ"א דפאה) וכמ"ש במשה רבינו (במדבר טז) וילך אל דתן ואבירם ואמרו (סנהדרין ק"י א') מכאן כו' (במדבר כא) וישלח מלאכים אל סיחון כו' ואע"פ שאמר לו הקב"ה להלחם עמו (ע"ל שם): אוהב את הבריות. כמ"ש (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה (ת"כ): ומקרבן לתורה. כמ"ש בראשית יב) ואת הנפש אשר עשו בחרן (פי' סנהדרין לט:): (יג) ודלא מוסיף יסף. אמרו בסוף תענית מן הלילה על היום תקבריה אמיה. לפי שנאמר (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו' שמים וארץ וגו' ושמים כנגד יום וארץ כנגד לילה יהיה אמו כמ"ש (שיר א) בני אמי וגו' (איוב א) ערום יצאתי וגו' אשוב שמה: ודלא יליף. כמ"ש (דברים ד) השמר לך ושמור נפשך כו' מלה"ד כו': ודאשתמש כו'. כמ"ש בנדרים ס"ב ומה בלשצר כו': (יד) אם אין כו'. כמ"ש (תהלים מט) אח לא פדה וגו': וכשאני כו'. כמ"ש

---

*) (יג) הוא היה אומר נגיד שמא כו'. יש לשום לב מה שבאה המשנה באמצעית בלשון ארמי. וי"ל כי בלמוד התורה לאדם שלשה זמנים מתחלפים, תלמיד, לומד, ומלמד, וכ"ה בביאור רבינו הגר"א (משלי ה, טו טז) וז"ל שתה מים מבורך הייינו כשמקבץ מים ממקום אחר שלומד מאחרים. ונוזלים מתוך בארך כשאתה לומד לבדך ומחדש דברים והוא לך כמעין הנובע. יפוצו מעינותיך חוצה היינו אח"כ תלמד גם לאחרים עכ"ד. ומצינו להלל שהיה תלמיד שמעיה ואבטליון (פסחים סו.) והיה בירושלים (ברכות יט. יומא עא.) וזה היה בבחרותו בעוד היותו עני כמבואר ביומא שם. אח"ז ירד לבבל וע"כ נקרא הלל הבבלי (סוכה כ.) עלה הלל הבבלי מבבל ויסדה. וכמבואר בפסחים שם. מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם. הרי שבעלותו מבבל נתמנה לנשיא. ובהיותו שם בבבל למד לעצמו והתיישב לבו בתלמודו שקיבל מפי שמעיה ואבטליון. וקיים בעצמו מה שאמרו ז"ל במדרש (נשא פי"ד) וכמשמרות נטועים בעלי אסיפות אימתי הם נטועים ד"ת באדם בזה בזמן שבעליהם נאספין מהם. כל זמן שרבו קיים הוא מפליג לומר כל זמן שנלך הרי רבי לפני ואני שואלו מה רבו הרי יגע ביום ובלילה לקיים תלמודו, יודע הוא שאין לו למי לשאול. ויתכן שירד לבבל אז דהוי מיעטר ומשתמיט מלקבל עליו עול הצבור. כי הא כ"מ פ"ה) דר' זירא יתיב מאה תעניתי דלא לשתכח ר' אלעזר בשניה. ונפול עליה מילי דצבורא. וכי הא (סנהדרין י"ד) דר' זירא הוי מיטמר למיסמכיה דאר"א לעולם הוי קבל וקיים. וכמו שעשה יהודה ב"ר טבאי רבים דרכים (ירושלמי הובא בתוס' חגיגה ט"ז) דבעון ממניתיה נשיא ולא קבליה עלויה ערק ואזל לאלכסנדריא. וקיים הלל בעצמו מאמר עלמו (ברכות סג.) בשעת המפזרים כנס. ומזה הנשיאות לבני בתירה ואתייו עלה מבבל, ומינוהו נשיא עליהם והעמיד תלמידים הרבה (סוכה כ"ח): ומעתה נאמר כי שלש מעלות אלו שנה הלל בשלשת פרקי חייו בשלשת גדרי למודי התורה תלמיד, לימד ומלמד והמשנה האמצעית שנה בעת היותו לומד מה שקבל מרבותיו. והיה אז בבבל וכאמור ולכן שנה אותה בלשון ארמי, והתנא סידר שלשת מאמרי הלל אלו מהמאוחר אל הקודם, ע"פ תוכן הפרק הזה שבאו בו מאמרי ראשי המקבלים בהיותם נשיאים. ולכן זכר ראשונה מאמרו בהיותו נשיא, ואחריו אמר מה שהיה אומר בימיו התיכונים בעת שלמד לעצמו, ואח"כ הוא היה אומר עוד בימי עלומיו בעת שלמד מרבותיו, ומאמר הראשון בהיותו נשיא אוהב שלום וכו' ומקרבן לתורה שזה תיכת הנשיא לכונן שלום המדינה ע"פ משפטי התורה. ומאמר השני מדבר מעת היותו בבבל בהתרחקו מרבנות ונשיאות כי היכי דלא לנפול עליה מילי דצבורא, ודי ליהוי קבל וקיים. וחשש שלא יתגדל שמו, כי את לצנועים חכמה, וע"ז אמר נגיד שמא אבד שמיה. כי מקרבה לצבורא יגרע למודו בתורה כמשחז"ל (שמות רבה פ"ו) כי השוטק יכולל חכה המתעסק בצרכי צבור משכח תלמודו, וע"ז אמר ודלא מוסיף ידיעת בתורה ישכח אף מה שלמד וכמ"ש באדר"נ: פי"ב ודלא מוסיף ספיד. ודלא יליף שיבטל מתלמודו קטלא חייב (כמ"ש חרב בא לעולם וכו' ועל המורים בתורה שלא כהלכה לפי שלא יליף). גם חשש פן בהיותו נשיא יבוא להשתמש בכתרה של תורה כמו שקרה לר' טרפון (נדרים ס"ב) וכדומה וע"ז אמר ודאשתמש בתגא חלף. ומאמרו השלישי אם אין אני לי מי שנה בעת ששימש את רבותיו, ואמר אם אין אני לי, אם לא אשקד ויגע בעצמי להבין ולהשכיל, מי לי, מה יועיל לי שימוש רבי. ובשאני לעצמי אבל אם רק אל בינתי אשען ולא אלמד מרבי מה אני כמה נחשבתי. ואם לא עכשיו בימי ילדותי. אימתי. כמ"ש הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש. והלל אמרה לגרוזי נפשיה ואחרים בהיותו משמש שמעיה ואבטליון בירושלים, ולכן שנה אז בלשון המשנה (קצר מביאור תולדות יושבם).

אני. ואם לא עכשו אימתי: (טו) שמאי אומר, עשה תורתך קבע. אמור מעט ועשה הרבה. והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות: (טז) רבן גמליאל היה אומר. עשה לך רב והסתלק מן הספק. ואל תרבה לעשר אמדות: (יז) שמעון בנו אומר. כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. ולא המדרש עקר אלא המעשה. וכל המרבה דברים מביא חטא: (יח) רבן שמעון בן גמליאל אומר. על שלשה דברים העולם קים. על האמת. ועל הדין. ועל השלום. שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם:

רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות. שנאמר יהוה חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: עלינו. ק"י.

פרק שני

כל ישראל וכו'

(א) רבי אומר. איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעשה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה.

א ל"א עוכד. ב זכריה ח, טז. ג מכות סוף פ"ג. ד ישעיה מב, כא.

באורי הגר"א

כמ"ש (איוב כה) ומה יצדק אנוש וגו' אף כי אנוש וגו' וכיוצא הרבה: ואם לא כו'. כמ"ש (קהלת ט, י) כל אשר תמצא וגו' כי אין מעשה וגו' ואמרינן בפ"ב דשבת (ל' ע"א) ודקאמר שלמה כי לכלב החי וגו': (טו) עשה תורתך קבע. כמ"ש בפ"ק דיומא ודברת בם עשה אותם קבע ואל כו' ומלהכתן עראי. כמ"ש בפ"ו דברכות (ל"ה ב') ת"ר ואספת דגנך כו': אמור כו'. כמ"ש בב"מ (פ"ז א') כתיב ואקחה פת וגו' וכתיב ואל הבקר וגו' מכאן לצדיקים שאומרים מעט כו': והוי כו'. כמ"ש (כתובות קי"א:) טוב המלבין כו': (טז) רג"א עשה כו'. פירש הרמב"ם שבכל דבר אחד שיעשה לו רב כדי להסתלק כו' וכן אל הרבה כו' מפני הספק. וכמ"ש (ויקרא ה) ולא ידע ואשם ונשא עונו (קדושין פ"א ב') ע"ז ידוו כל הדווים: (יז) ולא מצאתי כו'. כמ"ש (משלי יז) גם אויל מחריש וגו' ועי' סוף פ"ק דפסחים ונאמר (שם י) וחושך שפתיו משכיל: ולא המדרש כו'. כמ"ש בספ"ב דברכות (י"ז א') שכל טוב לכל עושיהם ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם לעושים כו': וכל המרבה כו'. כמ"ש (משלי י, יט) ברוב דברים לא יחדל פשע: **פ"ב** (א) כל שהיא כו'. כמ"ש (משלי ג, ד) ומצא חן ושכל וגו' אלהים ואדם: והוי כו'. כמ"ש (משלי ה) ארח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע ועיין רש"י שם וילקוט ר"ס עקב: והוי זהיר במצוה קלה כו'. בירושלמי (פ"א דפאה) ארח חיים

עץ יוסף

כו'. וז"ל הגר"א במשלי אם אין אני לי מי ואם לא עכשיו כו' הן נגד ב' דברים חכמה ומעשה. אם אין אני לי מי לי הוא נגד חכמה כלומר שאם אין אני אחשוב בשבילי מי יחשוב בשבילי. ואם לא עכשיו אימתי הוא לענין מעשה שאם עכשיו לא אעשה לאימתי אעשה. ואמר עכשיו ולא אמר היום כלומר אפילו באותו יום עצמו אם לא אעשה עכשיו אימתי עכ"ל: (טו) עשה תורתך קבע. שלא תהא קובע עתים לתורה. אלא כל היום תהיה עליך קבע: (יז) ולא מצאתי לגוף. פירוש להיפרדות הגוף טוב משתיקה: ולא המדרש כו'. ר"ל וגם בענין הנפשיי לא המדרש היא העיקר להראות חכמתו אלא תיקון המעשה לעם ולא לעצמו: (יח) על שלשה דברים העולם קיים. אחר שנברא על הדין והאמת והשלום. ולעיל אמר העולם עומד כי' שנברא על התורה ועבודה וגמילות חסדים. ועיין נב"י גרים טור חשן משפט:

רצה כו' לזכות כו' שנאמר כו'. ולכאורה הראיה הוא להיפך. כי אם שהקב"ה הרבה בתורה הקדושה מצות לתת שכר טוב למתהלכים לפניו ועושי רצונו. הנה ג"כ נתן לפני העוברים מכשול. באשר היא מצודים וחרמים ואסורים ידיה טוב לפני האלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה. אמנם זה יובן היטב במה שכתבנו לעיל (במשנה כל ישראל כו') כי לזכותם ולצדקם עשה כן. כי בהיות שלא כל הדעות שוות וכל אחד ואחד יש לו נטיה לאיזה מן המצות. לכן הרבה הקב"ה לישראל תורה ומצות כדי שזה בעבור מצוה אחת וזה בעבור מצוה אחרת יזכו כולם לחיי העולם הבא אחר שיענשו כפי רשעם ומרדם. ולזה כתב הרמב"ם בפירוש המשנה וז"ל מעיקרי האמונה בתורה כי כשיקיים האדם מצוה מתרי"ג מצות כהלכה וכהוגן שלא ישתתף עמה דבר מכונת העולם בשום פנים אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה זוכה בה לחיי העולם הבא (ספר נשמת חיים):

(א) **שיבור**. שיברור: כל שהיא תפארת לעושיה. פי' להקב"ה: **ותפארת לו**. לעושה המצוה: **מן האדם** שיהא

שֶׁאֵין אַתָּה יוֹדֵעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל־מִצְוֹת. וֶהֱוֵי מְחַשֵּׁב הֶפְסֵד מִצְוָה כְּנֶגֶד שְׂכָרָהּ. וּשְׂכַר עֲבֵרָה כְּנֶגֶד הֶפְסֵדָהּ: הִסְתַּכֵּל בִּשְׁלֹשָׁה דְבָרִים וְאֵין אַתָּה בָא לִידֵי עֲבֵרָה. דַּע מַה־לְּמַעְלָה מִמְּךָ. עַיִן רוֹאָה וְאֹזֶן שׁוֹמַעַת וְכָל־מַעֲשֶׂיךָ בַּסֵּפֶר נִכְתָּבִים: (ב) רַבָּן גַּמְלִיאֵל בְּנוֹ שֶׁל־רַבִּי יְהוּדָה הַנָּשִׂיא אוֹמֵר. יָפֶה תַלְמוּד תּוֹרָה עִם דֶּרֶךְ אֶרֶץ. שֶׁיְּגִיעַת שְׁנֵיהֶם מַשְׁכַּחַת עָוֹן. וְכָל־תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּהּ מְלָאכָה סוֹפָהּ בְּטֵלָה וְגוֹרֶרֶת עָוֹן. וְכָל־הָעוֹסְקִים עִם־הַצִּבּוּר יִהְיוּ עוֹסְקִים עִמָּהֶם לְשֵׁם שָׁמַיִם. שֶׁזְּכוּת אֲבוֹתָם מְסַיַּעְתָּם וְצִדְקָתָם עוֹמֶדֶת לָעַד. וְאַתֶּם מַעֲלֶה אֲנִי עֲלֵיכֶם שָׂכָר הַרְבֵּה כְּאִלּוּ עֲשִׂיתֶם: (ג) הֱווּ זְהִירִין בָּרְשׁוּת*). שֶׁאֵין מְקָרְבִין לוֹ לְאָדָם אֶלָּא לְצֹרֶךְ עַצְמָן. נִרְאִין כְּאוֹהֲבִין בִּשְׁעַת הֲנָאָתָן וְאֵין עוֹמְדִין לוֹ לְאָדָם בִּשְׁעַת דָּחְקוֹ: (ד) הוּא הָיָה אוֹמֵר. עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כִּרְצוֹנְךָ כְּדֵי שֶׁיַּעֲשֶׂה רְצוֹנְךָ

*) פי׳ שררה השולטת פרשות עלמה נגד העם.

באורי הגר״א

חיים פן הפלס רנו מתגלגליה לא תדע. פלפל הקב״ה מתן שכרן של עושי מצות כדי שיהיו עושין אותן באמונה. ובספרי (פ׳ ראה) כל הדבר אשר אנכי מצוה כו׳ שתהא חביבה עליך מצוה קלה כבחמורה. ושם לשמור את כל המצוה כו׳ שתהא כו׳ ושם לשמור ולעשות את כל המצוה כו׳ שתהא כו׳: והוי מחשב כו׳. כמ״ש (משלי ד) פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו ובמדרש רבה ריש בחקותי חשבתי דרכי ואשיבה רגלי וגו׳ השבתי הכסף מלוה כו׳ ובפ״ה דב״ב (ע״ח ב׳) באו חשבון את שמחשבין כו׳: הסתכל כו׳. כמ״ש בסוף פ״ב דנדרים (כ׳ א׳) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו זו בושה כו׳: דע כו׳ עין כו׳. כמ״ש (איוב לד) כי עיניו על (כל) דרכי איש. (שם לא) וכל צעדי יספור. (ירמיה לב) אשר עיניך פקוחות על כל דרכי וגו׳. (משלי ה) כי נכח עיני ה׳ דרכי איש וגו׳. ועי׳ בילקוט שם וכיוצא הרבה: ואזן כו׳. כמ״ש (תהלים צד) הנוטע אזן הלא ישמע וגו׳: וכל מעשיך כו׳. כמ״ש (איוב לז) ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו: (ב) יפה תלמוד תורה כו׳. כמ״ש (קהלת ז) טובה חכמה עם נחלה ועיין ילקוט שם: וכל תורה כו׳. כמ״ש ברפ״ו דברכות (ל״ה ב׳) ת״ר ואספת דגנך כו׳: וצדקתם עומדת לעד. כמ״ש ברכות (ל״ב ב׳) ואנכי לא אשכחך זו מעשה סיני כו׳ על כפים חקותיך עי׳ תענית ד׳ א׳: ואתם כו׳. פי׳ הרמב״ם שאף שימנע עשיית מצוה כו׳ וכמ״ש בפ״א דברכות (ו׳ א׳) ופ״ו דשבת (ס״ג א׳) אמר ולחושבי שמו וגו׳ וכמ״ש (אבות ב׳ ב׳) ע״ש שניים וגו׳ אם כך פנים הכתוב לנפל כו׳ ק״ו לנופל לעושה כו׳: (ג) הוו כו׳. כמ״ל פ״א: (ד) הוא היה כו׳. כמ״ש (ש״ב כג) מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים וכמ״ש בפ״ג דמ״ק (ט״ז ב׳):

עץ יוסף

שהיא לשמים ולבריות. כמו לדקה וג״ח בה יוכל לגדול יותר מן המצוה שאינה רק לשמים. אבל אם שתיכן לשמים הוי זהיר בקלה כבחמורה. ובודאי אם נזדמנה לו חמורה דהיינו כדיון שבוים ולקוחים למות. וקלה דהיינו לשמוע ברכת קדושין בודאי לא ימיח בחמורה ויעשה הקלה. אלא הוי זהיר בשעה שאתה עושה הקלה תעשה בזהירות גדולה כמו החמורה ואל תאמר קטנה היא ומה היא לפני. כי אין אתה יודע מתן שכרן של מצות אם על גוף המצוה או על השקידה והזהירה. ועל זה נאמר תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לב: והוי מחשב כו׳. הפסד מצוה מה שאתה מפסיד מסחורתך בשעה שאתה עוסק במצוה אל תתעצב על אותו הפסד אלא הוי מחשבו כנגד השכר שתקבל עליה לעתיד. לכן אם תבא מצוה לידך קיימנה אע״פ שתדע שיש לך בה הפסד ממון ששכר המצות הרבה הוא. ושכר עבירה שאתה נהנה בה בעוה״ז כנגד ההפסד שאתה עתיד להפסיד בה. לכן אם תבא עבירה לידך אל תעשנה אע״ם שתדע שתהנה ממנה. כי ההפסד שעתיד לבא עליך הרבה הוא: (ב) בנו של ר׳ יהודה הנשיא. הוא רבינו הקדוש: שיגיעת שניהם משכחת עון. שמתוך שהוא עומד ועוסק בתורה ובסחורה להתפרנס אינו חומד וגוזל ממון אחרים: סופה בטלה כו׳. לפי שאין אפשר לו בלא מזונות והולך ומחזר ומלסטם את הבריות ומבטל את תלמודו: לשם שמים. ולא כדי ליטול שררה לומר כך וכך עשיתי בשביל הצבור: שזכות אבותם. של צבור וצדקתם העומדת לעד היא המסייעת אל העוסקים עמהם להוציא לאור צדקן. לא מצד טוב השתדלותן של העוסקים: ואתם כו׳. אע״פ שאין הדבר בא לידי גמר טוב מצד מעשיכם אלא בשביל זכות אבותם של צבור. מעלה אני עליכם שכר כאלו אתם עשיתם הישועה הזאת בישראל מאחר שאתם עוסקים לשם שמים. מצוה שאפילו חישב אדם לעשות מצוה ולא עשה מ״מ נחשב לו כאלו עשה: (ג) הוו זהירין ברשות. אתם המתעסקים בצרכי צבור אע״פ שאתם צריכים להתוודע לרשות כדי לפקח על עסקי רבים הוו זהירין כו׳: (ד) הוא היה אומר. רבן גמליאל: עשה רצונו כו׳.

פי׳ עשה רצונו של הקב״ה בשמחה כמו שאתה עושה רצונך בשמחה. כדי שיעשה הקדוש ב״ה רצונך כרצונו.

ברצונו. בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך: (ה) הלל אומר. אל תפרוש מן הצבור. ואל תאמין בעצמך עד יום מותך. ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו. ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע. ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה: (ו) הוא היה אומר. אין בור ירא חטא. ולא עם הארץ חסיד. ולא הביישן למד. ולא הקפדן מלמד. ולא כל המרבה בסחורה מחכים. ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש: (ז) אף הוא ראה גלגלת אחת שצפה על פני המים. אמר לה על דאטפת אטפוך. וסוף מטיפיך יטופון: (ח) הוא היה אומר. מרבה

באורי הגר"א

בטל כו'. כמ"ש בפ"א דגיטין (ו' ע"א) דום לה' וגו' השכם כו': אל תפרוש. כמ"ש (שמות יז) ויקחו אבן וישימו תחתיו ועי' בפ"א דתענית י"א ע"א: ואל תאמין כו'. כמ"ש (יחזקאל יח) ובשוב צדיק מצדקתו וגו' וכמ"ש בפ"ד דברכות (כ"ט א'): ואל תדין כו'. כמ"ש (בראשית ו) הנפילים וגו': ואל תאמר כו'. פי' שלא תאמר דבר בסתר ותאמר אין הגון שאי אפשר להגלות כדבר הזה וכמו שכתוב (קהלת י) ובחדרי משכבך וגו' כי עוף השמים וגו' ועי' פ"א דב"ב (ד' ע"א): ואל תאמר לכשאפנה אשנה כו'. כמ"ש (משלי כז) אל תתהלל ביום מחר כי וגו': (ו) ולא הביישן למד. כמ"ש (משלי ל) אם נבלת בהתנשא ואם זמות וגו'. עי' ברכות (ס"ג ע"ב): ולא הקפדן מלמד. כמ"ש (סוף גיטין) ודבר ה' אל משה פנים וגו' כשם שאני הסברתי כו' הלב נכנס כו': ולא כל וכו'. כמ"ש בריש פ"ה דעירובין (נ"ה א') ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסוחרים כו': (ז) על דא פת כו'. כמ"ש (שמות כא) והאלהים אנה לידו. (ש"א כד) מרשעים יצא רשע כו' וכמ"ש (מכות י' ב') שמזמנן לפונדק אחד כו': (ח) מרבה בשר כו'. כמ"ש

עץ יוסף

שהשתעבור אתה עושה ויקום לך כמו שהקב"ה נצח ומקיים. וכדכתיב רצון יראיו יעשה. או פי' עשה רצונו כו' שיר ממותק בחפצי שמים כמו בחפצך. כדי שיעשה רצונך להשפיע לך תמיד כרצונך לטובה לבריותיו. או עשה רצונו כרצונך פי' אפילו שלא לשמה. דמתוך שלא לשמה בא לשמה: בטל רצונך כו'. מפני דעשה רצונו כרצונך אמר כלפי מצות עשה. ולפיכך אמר בטל רצונך כו' כנגד מצות לא תעשה: כדי שיבטל רצון אחרים. שהקמים עליך לרעה: (ה) אל תפרוש מן הצבור. אלא השתתף בצרתם. כמ"ש (שמות יז) ויקחו אבן וישימו תחתיו. ועיין בפ"א דתענית מפני שכל עיקר הצער שצריך האדם להצטער על כל צרה שלא הבא הוא רק לחבר כי בעת ההיא לו צער כביכול ח"ו להקב"ה כמו שאמרו חז"ל בסנהדרין דף מ"ו בשעה שאדם מצטער שכינה מה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי (ובירש"י קלני פי' כמו שאדם יגיע ועיף אומר ראשי כבד עלי וזרועי כבד ע') כי בצרתם לו צער. וא"כ כיון שעיקר הצער צריך להיות מפני שיש צער לפניו ית' א"כ אין חילוק לאדם אם הקב"ה מצטער מצרות אחרים או מצער שלו. וזהו שאמר דוד מן המצר קראתי יה וגו' ולא קאמר קראתי ליה. מפני שכך פירושו. מן המצר שהיה לי לא קראתי בשביל צער עצמי. כי מהו האדם ומה חייו אם טוב או רע לו. וכי לזה נברא שיהנה ברעת ונסובת עצמו. הלא לא נברא כי אם לעבוד את קונו ולראות לעשות לו נחת רוח ושלא יהיה לפניו צער כביכול. אלא כל עיקר צערי היה על שיש צער לפניו יתברך וז"ש קראתי יה. ר"ל שתפלתי היה להמתיק הדין על שכינת עוזו ולהוריד שפע הרחמים עליה ותהיה שמחה לפניו יתברך כשיגאל צערו ממנה. לכן ענני במרחב יה. ולכן בצרת צבור ח"ו או בצרת אחד מישראל צריך כל אדם אפילו מי שאינו בצרה זו להצטער על צער השכינה ולהתפלל שיומתק הדין. ועיין בספר במ"ח על התורה: ואל תאמין כו'. כי אפילו אם כבר ראית שבידך כח וגבורה ובידך לכבוש התאוות התחיך שלא תעבור עליהן. אף על פי כן אל תאמין בעצמך. כי אף ביום מן הימים אפשר לא תתן לב לעמוד בחוזק רב ובכח וגבורה כנגד המלחמה תשוב לעבור חטאת. כי היצר הרע הוא רשע ערום ומחפש כל הפתחים לרעה אולי ילכדנו בפעם זו או בפעם זו. וכמו שמצינו ביוחנן כהן גדול ששמש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי: ואל תדין כו'. אם ראית חברך בא לידי נסיון ונכשל. אל תדינהו לחובה עד שתגיע לידי נסיון כמותו ותנצל: ואל תאמר לכשאפנה. מעסקי: אשנה. פי' אעסוק בתורה: (ו) בור. ריק מכל דבר. ואפילו בטיב משא ומתן אינו יודע. והוא נרחק מעם הארץ: תרגום ואדמה לא תשם. וארעא לא תבור: ולא עם הארץ חסיד. אבל ירא חטא אפשר שיהיה שהרי הוא בקי בטיב משא ומתן: ולא הביישן למד. שמתבייש לשאול שמא ילעיגו עליו ישאל תמיד בספקותיו: ובמקום שאין אנשים. ליטב נרדם ולסיגות הוראות: השתדל. עניינו ההרגל והשתדלות לדבר. תרגום ויאבק איש עמו ואשתדל גברא עמיה (הרמב"ם): (ז) על דאטפת אטפוך. רשע היית ומלבשם את הבריות ומייסן ניכר. וכאותם מרה מדדו לך: וסוף מטיפיך. פי' אף אם נראה מיתות על משה שם לא בגלגול ולסבות: (ח) מרבה בשר. שמרבה באכילה ושתיה עד שנעשה שמן ובעל בשר. מרבה עליו רמה בקבר. כמ"ש (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב הקבר רמה נאה כמתם נבשר כו'. והמשמע לך האי

בשר מרבה רמה. מרבה נכסים מרבה דאגה. מרבה נשים מרבה כשפים. מרבה שפחות מרבה זמה. מרבה עבדים מרבה גזל: מרבה תורה מרבה חיים. מרבה ישיבה מרבה חכמה. מרבה עצה מרבה תבונה. מרבה צדקה מרבה שלום. קנה שם טוב קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא: (ט) רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר. אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך. כי לכך נוצרת: (י) חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן. רבי אליעזר בן הורקנוס. רבי יהושע בן חנניא. רבי יוסי הכהן. רבי שמעון בן נתנאל. ורבי אלעזר בן ערך: (יא) הוא היה מונה שבחם. *)רבי אליעזר בן הורקנוס בור סוד שאינו מאבד טפה. (רבי) יהושע בן חנניא אשרי יולדתו. (רבי) יוסי הכהן חסיד. (רבי) שמעון בן נתנאל ירא חטא. (ורבי) אלעזר בן ערך כמעין המתגבר: (יב) הוא היה אומר. אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אליעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כלם: אבא שאול אומר משמו. אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אליעזר בן הורקנוס אף עמהם ורבי אלעזר בן ערך

*) כ"א לא גרסי רבי בכולהו.

באורי הגר"א

כמ"ש (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב: מרבה נכסים כו'. כמ"ש (קהלת ב) כי כל ימיו וגו' גם בלילה וגו': מרבה נשים כו'. כמ"ש (יחזקאל יג) המתפרות וגו' וכן נאמר (שמות כב) מכשפה בלשון נקבה: מרבה שפחות כו'. כמ"ש בעזרא (י) איל צאן ואמרו בכתובות (י"א ע"א) שכולם שפחה חרופה בעלו כמ"ש ויק"ר (פ"ט) קדקד שער מתהלך באשמיו על אשם שפחה חרופה כמ"ש (גיטין י"ג ע"א) דהיא שכיחא וזילא: מרבה עבדים כו'. כמ"ש (פסחים קי"ג ע"ב) ששה דברים צוה כנען, את בניו אהבו את הגזל וכמ"ש (הושע יב) כנען בידו מאזני מרמה: מרבה תורה כו'. כמ"ש (משלי ג) כי ארך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך. ונאמר (שם ט) כי בי ירבו ימיך: מרבה ישיבה כו'. כמ"ש בפרק א' דתענית (ז' א') מאי דכתיב ברזל בברזל יחד ואיש וגו' והיינו דאמר ר"ח הרבה כו': מרבה עצה כו'. כמ"ש (משלי יב) שומע לעצה חכם. (ישעיה מ) את מי נועץ ויבינהו: מרבה צדקה כו'. כמ"ש (ישעי' כז) או יחזק במעוזי יעשה שלום וגו': קנה שם כו'. כמ"ש (משלי כב) נבחר שם וגו'. (קהלת ז) טוב שם משמן טוב כמ"ש במדרש שם: קנה לו דברי תורה כו'. כמ"ש (דברים ל) כי הוא חייך וארך ימיך וכמ"ש בסס"ק דקדושין (מ' ע"א): (ט) כי לכך נוצרת כו'. כמ"ש (איוב ה) כי אדם לעמל יולד ואמרינן בפרק חלק (צ"ט ע"ב) איני יודע אם לעמל פה כו' כשהוא אומר כי אכף וגו' ועדיין כו'

עץ יוסף

תנא שכל הרעיון קשים לאדם חוץ מרבוי תורה וחכמה וצדקה: מרבה דאגה. כמ"ש (קהלת ב) כי כל ימיו כו' גם בלילה לא שכב לבו. שדואג שמא יבואו עליו גנבים ולסטים ויהרגוהו: מרבה ישיבה. הרבה תלמידים מתקבצים ובאים לשמוע שיחותיו: מרבה חכמה. שהתלמידים מחדדים אותו ומרבים ומוסיפים על חכמתו: מרבה עצה. מי שמרבה ליטול עצה: מרבה תבונה. מבין דבר מתוך דבר מעצות שיועציו נותנים לו: מרבה צדקה כו'. שנאמר (ישעיה לב) והיה מעשה הצדקה שלום: (ט) כי לכך נוצרת. במגלי טמירין ע"ז כתב הגר"א ז"ל כי לכך נוצרת היינו שמלמדים לאדם בבטן אמו כל התורה מה שיהיה ביכולת האדם להבינה כל ימי עמדו בזה העולם. וזהו כי לכך נוצרת. וז"ש יגעת ומצאת תאמין כי מה שהיה ואבד יכול למצוא עכ"ל. ועיין מ"ש בשמונה עשרה של שבת שחרית: (י) חמשה תלמידים כו'. לא מנה רק הגדולים שנמסרה להם הקבלה. אמנם הרבה תלמידים אחרים היו לו (מדרש שמואל): ואלו הן אליעזר בן הורקנוס. לפי שתלמידיו היו קוראים בשמן (רש"י): (יא) בור סוד. פי' כבור סוח בסיד שאינו מאבד טפה. כך הוא אינו שוכח דבר אחד מתלמודו: אשרי יולדתו. מאושר במדות טובות עד שכל העולם אומרים עליו אשרי מי שיולדתו. וי"א על שם שהיא גרמה לו שיהא חכם. שהיתה מחזרת על כל בתי מדרשות שבעירה ואומרת להם בבקשה מכם בקשו רחמים על העובר הזה שבמעי שיהיה חכם. ומיום שנולד לא הוציאה עריסתו מבית המדרש כדי שלא יכנס באזניו אלא דברי תורה: חסיד. שעושה לפנים משורת הדין: ירא חטא. מחמיר על עצמו ואוסר עליו דברים המותרים מיראתו שמא יבא לידי חטא. דאל"כ מאי רבותיה. אפילו עם הארץ אפשר להיות ירא חטא:

במעין המתגבר. לפי רחב ומוסיף פלפול וסברות מדעתו: (יב) אבא שאול אומר משמו. של רבן יוחנן בן זכאי. והכא שאול לא נחלק על ת"ק. ושני הדברים אמרם רבן יוחנן בן זכאי והיינו אמת. דלענין סברות והבקיאות

בכף שניה מכריע את־כלם: (יג) אמר להם. צאו וראו איזו היא דרך טובה שידבק בה האדם. רבי אליעזר אומר עין טובה רבי יהושע אומר חבר טוב. רבי יוסי אומר שכן טוב. רבי שמעון אומר הרואה את־הנולד. רבי אלעזר אומר לב טוב. אמר להם רואה אני את־דברי אלעזר בן־ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם: (יד) אמר להם. צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם. רבי אליעזר אומר עין רעה. רבי יהושע אומר חבר רע. רבי יוסי אומר שכן רע. רבי שמעון אומר הלוה ואינו משלם. אחד הלוה מן האדם כלוה מן־המקום. שנאמר[א] לוה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן. רבי אלעזר אומר לב רע. אמר להם רואה אני את־דברי אלעזר בן־ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם: (טו) הם אמרו שלשה דברים. רבי אליעזר אומר יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך. ואל־תהי נוח לכעוס. ושוב יום

[א] תהלים לז, כא.

באורי הגר"א

כשהוא אומר לא ימוש וגו': (יג) עין טובה. כמ"ש (משלי כב) טוב עין הוא יבורך: חבר טוב. כמ"ש (שם ג) אם ללצים וגו' ולענוים יתן חן (פי' יומא ל"ח ע"ב): שכן טוב. כנ"ל בפ"א מדגל יהודה. שנאמר יהודה מחוקקי וגו': הרואה את הנולד. כמ"ש (קהלת ב) החכם עיניו בראשו וגו' ואמרו (בקהלת רבה שם ובירושלמי סוטה ספ"ח) בראשיתו רואה כו': לב טוב כו'. כמ"ש (משלי טו) וטוב לב וגו' והרבה מקראות כזה: שבכלל כו'. כמ"ש בירושלמי (כתובות פ"א ע"ש) הגה בני לבך לי וכו' אין יהבת לבך לי אנא ידע דאת כולה דילי: (יד) עין רעה כו'. כמ"ש (משלי יח) ימונע בר יקבוהו לאום: חבר רע. כמ"ש (שם ג) אם ללצים וגו': שכן רע. כמש"ל בפ"א: לב רע. כמ"ש (במדבר טו) ולא תתורו וגו' ואמרו (במד"ר ס"פ יז) עינא וליבא תרי סרסורי כו' העין רואה הלב חומד כו' ועיין בילקוט ס"פ שלח וז"ש רואה אני כו' שבכלל דבריו כו': (טו) ואל תהי כו'. כמ"ש (קהלת ז) אל תבהל וגו' כי כעס וכו' ואמרו (שבת ק"ה ע"ב) לא יהיה בך אל זר וגו': ושוב כו'. כמ"ש בסוף פכ"ג דשבת שנאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו':

וכו'

עץ יוסף

היה רבי אליעזר מכריע. ולענין התריסות והפלפול היה רבי אלעזר בן ערך מכריע: (יג) צאו וראו. פירוש יציאת השכל והתבוננות להתבונן בעיון להשכיל היטב. כמו (קהלת א) ולבי ראה הרבה חכמה: עין טובה. שמסתפק במה שיש לו ואינו מבקש דברים יתירים ואינו מקנא כשרואה שיש לחבריו יותר ממנו: חבר טוב. שהחבר טוב מוכיחו כשרואה אותו עושה דבר שאינו הגון: שכן טוב. מצוי אצלו בין ביום ובין בלילה. אבל חבר טוב אינו מצוי אצלו בכל עת. לכן השכן טוב למד ממעשיו הטובים: הרואה את הנולד. צופה ומביט במה שעתיד להיות. עוד מצאתי פירוש הרואה את הנולד כי בכל עבירה יש אבות ותולדות. כגון עבודה זרה הוא האב שעובד ע"ז ממש. והתולדות הם גסות הרוח וכעס. כמו שאחז"ל במסכת סוטה דמי שיש לו גאות הוא כעובד ע"ז. וכן אחז"ל כל הכועס כאלו עובד ע"ז. ובפרק חלק אמרו כל המחליף בדבורו כעובד ע"ז. וכן בג"ע יש תולדות. המתקרב אל הנשים בקריצות עין וברמיזות וכדומה אע"פ שאין לחוש שיבא לעבירה התמורה עי"ז. מ"מ זה הוא ל"ת בפני עצמה לא תקרבו וגו' וחשבו הרמב"ם ז"ל במנין הל"ת. וכן אחז"ל כל האוכל בלי נ"י כאלו בא על אשה זונה. וכן בש"ד אמרו כל המלבין פני חברו ברבים כאלו שופך דמים. וכן הרבה כיוצא בזה. וכן בכל עבירות כולן יש אבות ויש תולדות. וזהו שאמר איזהו חכם. דעיקר חכמתו של אדם הוא שנמלט נפשו מבאלו. וזה הרואה את הנולד. שלא יאמר הריני נשמר מן האבות ודי בכך. אלא שיהיה נגד פניו תמיד להשמר ג"כ מתולדות: לב־טוב. לפי שהלב הוא המגיע לכל שאר הכחות והוא המקור שממנו נמשכות כל הפעולות. ואף על פי שיש לפעולות אברים מיוחדים. מ"מ הכח המעורר לכל התנועות הוא בלב לפיכך אמר ר"א לב טוב: (יד) וצדיק חונן ונותן. הקב"ה שהוא צדיקו של עולם חונן ונותן למלוה מה שלוה זה ממנו ולא פרע לו. נמצא הלוה נשאר חייב למקום: (טו) הם אמרו ג' דבריה. כדרך ארץ ובמוסרים ובמדות. דאלו בענין האסור והמותר והספוק והחיוב דברים הרבה אמרו. אי נמי אלו השלשה דברים הוו מרגלא בפומייהו תמיד: יהי כבוד חברך חביב עליך כו'. אימתי יהא זה כשלא תהי נוח לכעוס. שאם אתה נוח לכעוס. אי אפשר שלא תזלזל בכבוד חברך. או כך פי' יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך ובזה אל תהי נוח לכעוס. כי מי שמכה ידו אל בידו השניה כלום כועס על ידו השנית. הרי דבר אחד. ושוב יום אחד לפני מיתתך הרי שתים. ושלישי שוי מתחמם כו': ושוב יום אחד כו'. לפי שאין אדם יודע אימתי ימות יעשה תשובה היום שמא ימות למחר:

וכו'

אֶחָד לִפְנֵי מִיתָתְךָ. וֶהֱוֵי מִתְחַמֵּם כְּנֶגֶד אוּרָן שֶׁל חֲכָמִים. וֶהֱוֵי זָהִיר בְּגַחַלְתָּן שֶׁלֹּא תִכָּוֶה. שֶׁנְּשִׁיכָתָן נְשִׁיכַת שׁוּעָל. וַעֲקִיצָתָן עֲקִיצַת עַקְרָב. וּלְחִישָׁתָן לְחִישַׁת שָׂרָף. וְכָל דִּבְרֵיהֶם כְּגַחֲלֵי אֵשׁ: (טז) רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר עַיִן הָרָע וְיֵצֶר הָרָע וְשִׂנְאַת הַבְּרִיּוֹת מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם: (יז) רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר. יְהִי מָמוֹן חֲבֵרְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. וְהַתְקֵן עַצְמְךָ לִלְמוֹד תּוֹרָה שֶׁאֵינָהּ יְרֻשָּׁה לָךְ. וְכָל מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמָיִם: (יח) רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר. הֱוֵי זָהִיר בִּקְרִיאַת שְׁמַע וּבִתְפִלָּה. וּכְשֶׁאַתָּה מִתְפַּלֵּל אַל תַּעַשׂ תְּפִלָּתְךָ קֶבַע אֶלָּא רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם. שֶׁנֶּאֱמַר כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנִחָם

א יואל ב, יג.

באורי הגר"א

והוי מתחמם כו'. כמ"ש (ישעיה נ) לכו ולכו וגו'. וכמ"ש (כתובים יג) וגם ללמוד ההולך וגו' מי גרם לו ללכתו עם אברהם ולמד ממעשיו ויצא בה מאד וגו': והוי זהיר כו'. כמ"ש (מלכים ב ב) וירעה ממנו וגו' ועיין בפי' הרמב"ם והאגדה הכרך נא מטלי ז"ש והוי זהיר כו' שגרם לו פרידת טולם ר"ל שנאמר (דברים כג) לא יבא עמוני וגו': (טז) עין הרע כו'. שכולם היו בבלעם והוציאו אותו מן העולם וכמ"ש בפרק ה': (יז) והתקן כו'. כמ"ש (במ"ר פ' פינחס) (במדבר כז) יפקד ה' אלהי הרוחות וגו' קח לך את יהושע וגו' א"ל הקב"ה בניך היו יושבים ויושעו כו' ואמרו יומא (ע"ב ע"ב) ג' כתרים הן זר ארון כו' כתר תורה עדיין כו': וכל מעשיך. כמ"ש (משלי ג) בכל דרכיך דעהו וגו' ואמרו איזה פרשה קטנה שכל גופי התורה כו' ועיין סוף ברכות (ס"ג ע"א):

שקד

עץ יוסף

והוי זהיר בגחלתן. שלא תהנה בהן קלות ראש: שלא תכוה. שלא תענש על ידן: נשיכת שועל. רש"י קשה לפי ששיניו דקות עקומות ועקושות. וצריך כריתה לתוך הבשר בשועל והרחיב הנשיכה: עקיצת עקרב. קשה מנשיכת נחש: ולחישתן. דברן: לחישת שרף. כהבל היוצא מפי השרף שהורף בשפה שיוצא ממנו: וכל דבריהם כו'. אף קלות שבקלות. כי מרן נזר של חכמים ישכנו נחש: (טז) עין הרע. כמו עין רעה שאינו מסתפק במה שיש לו. ומחזר אחר דברים אחרים. ויש מפרשים עין רעה שמכניס עין הרע בממון חבירו או בבניו ומזיק לו: ויצר הרע. רוב התאוה (רמב"ם): ושנאת הבריות. שנאת חנם. או פירושו אדם קשה שמביא עליו שנאת הבריות וגורם שהכל שונאים אותו: מוציאין כו'. שכולן היו בבלעם והוציאו אותו מן העולם: (יז) והתקן כו'. פי' שתקן עצמך ביראה תחלה כדי ללמוד תורה. כמו שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו פי' שלא תפנה לתפרע. אי נמי כשאינם בא משולש אין תורה מחזרת על אכסניא שלה ואינו צריך תיקון רב. ולמי שאינו משולש לזה אמר התקן עצמך בתיקון רב ללמוד תורה שאינה ירושה לך. או פירושו התקן עצמך כו' שלא תאמר הואיל ואבי חכם ואבי אבא חכם כו' תורה חוזרת על אכסניא שלה (כמו שדרשו בס"ד דב"מ דף פ"ה על הפסוק לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם) יל"ל אינו צריך לבקש אחריה. דלא אמרו זה אלא כשמתקן עצמו לכך דמתקיימא בו יותר מבזולתו. ואי לאו הכי לא: וכל מעשיך. אף בשעה שאתה עושה גשמיות באכילה ושתיה ובדרך ארץ לא תתכוין ליהנות גופך אלא שתהיה בריא לעשות רצון קונך. כמ"ש (משלי ג) בכל דרכיך דעהו וכו': (יח) הוי זהיר בק"ש. לקרותו בעונתו. וכן בתפלה להתפלל כל תפלה ותפלה בעונתה: קבע. כאדם שיש עליו חובה דבר קבוע ואומר מתי אפרוק מעלי חוב זה: אלא רחמים ותחנונים. שתהא מכוון לבך: כי חנון ורחום כו'. רוצה בתחינות ועל ידי התחנונים

---

*) והוי זהיר בגחלתן. אמר על הזהירות בשמוש חכמים לבל יפגע בכבודם פן יקפידו עליו וביאור הפסוק שנשיכתן כו' כי הת"ח כשמקפיד על חבירו ויענש נקם או כל מה שיכנש הפגו ויפטר כעד נקמתו ביותר או הקב"ה יתבע ביקריה לשלם למכעיסיו ביותר, והביא ע"ז שלשה משלים להורות זה הענין, כי הנה ידוע שהנשיכה בפעולה חזקה מהעקיצה שהרי הנשיכה יכנסו השינים בבשר הגוף בעומק והעקיצה היא רק נגיעה ונעילה קלה בדבר (כמו עקצתו דבורה) ואולם גם העקיצה נעשית בפועל יותר מלחישה שאינו נוגע בעלם בגופו כלל, ומכ"ז נראה שנשיכת השועל אם כי כוחה מכאיב מאד עכ"ז אין בו סכנת מות ועקיצת הנחש שפעולתו קלה מנשיכת השועל הנה היא מסוכנת ביותר, ואולם לחישת השרף שפעולתו יותר קלה ואינו נוגע כלל בניזוק הנה רעתו יותר רבה ואין רפואה למכתו, כן הת"ח אם קפידתו פוס לעשות רע למכעיסיו בפועל תוקף או לא תועיל נקמתו רק כנגד הפועל שהכאיב לו אבל לא להאבידו, ואם לא יוכה נקמתו רק בעקיצה לבד ולא כנשיכה או הקב"ה יתבע ביקריה להעניש מאד אבל. עוד יש רפואה למכתו כעקיצת עקרב. אולם אם ימחול הת"ח ברוחו ולא יפגע בו רק שילחש בתפלה כי אך לו או לחשו נלחשת שרף, כמ"ש (גיטין ז') השכם והערב עליהם לבהמ"ד והם כלין מאליהן ובמסכת שבת (ל' ע"ב) יהב ביה עיניה כו' הוה גל של גרמי כו': וכל דבריהם. אפי' אינם מכוונים לפגוע קמיהם כאלה השלהב בכ"ז כמה כגחלי אש שהנוגע בהם נכוה מאליו וכמ"ש (מ"ק י"ח) כוס כשגגה שיצאה מלפני השליט (קבר מכאל תולדות יצחק).

על הרעת. ואל תהי רשע בפני עצמך: (יט) רבי אלעזר אומר. הוי שקוד ללמוד תורה. ודע מה שתשיב לאפיקורוס. ודע לפני מי אתה עמל. ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך: (כ) רבי טרפון אומר. היום קצר והמלאכה מרבה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק: (כא) הוא היה אומר. לא עליך המלאכה לגמור. ולא אתה בן חורין להבטל ממנה. אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה. ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך. ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא. רבי חנניא וכו'

פרק שלישי

כל ישראל וכו'

(א) עקביא בן מהללאל אומר. הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה. דע מאין באת. ולאן אתה הולך. ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון. מאין באת מטפה סרוחה. ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא: (ב) רבי חנינא סגן הכהנים אומר. הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו:

באורי הגר"א

(יט) שקוד כו'. כמ"ש (משלי ח) לשקוד על דלתותי יום יום וגו': ודע לפני כו'. כצ"ל בכל דרכיך דעהו: ונאמן כו'. כמ"ש בת"כ פרשת אמור אני ה' נאמן לשלם שכר וכמ"ש בפ"ד דמנחות (מ"ד ע"א): (כ) היום קצר. כמ"ש (איוב ח) כי צל ימינו וגו' וכיוצא: והמלאכה מרובה. כמ"ש (שם יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה וגו': והשכר הרבה. כמ"ש (משלי ח) וכל חפציך לא ישוו בה וכיוצא: ובעל הבית דוחק. כמ"ש (יהושע א) לא ימוש וגו'. (דברים ד) ופן יסורו וגו': (כא) לא עליך כו' ולא כו'. כמ"ש (דברים יא) אשר אנכי מצוה אתכם היום שלא תאמר כו' ארוכה מארץ מדה וגו' שכיר יום אתה עד ירצה כשכיר יומו ועב"ת וכמ"ש: ודע כו'. כמ"ש (סוף חולין) (שמות כ) למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב וגו'. וכמ"ש (משלי לא) ותשחק ליום אחרון וע"ש

עץ יוסף

כתרגומו הוא מרחם מיד: ואל תהי רשע בפני עצמך. פי' תחשיב מעצמך מצורתך ונשמתך. כי כצלת' מחכים מעצמותו מצלם אלהים אשר על פניו אלא מתכיים מהשגיה: (יט) הוי שקוד ללמוד תורה. תחלה ואח"כ. דע מה שתשיב לאפיקורוס. ונאמרו מה שתשיב הודיע שלא תוך אתה אצלם לנקוות להם על סברתם. אלא אם יבאו אליך ויקנו לך דע מה שתשיבם. אמנם אתה לא תתחיל לעסות כך את הכלל:

(א) הסתכל בשלשה דברים כו'. כי שלשה דברים אלו מסוגלים לשבר הגאוה והתאוה ושכחת מעמד הגמול. נגד הגאוה אמר מאין באת כו'. נגד התאוה אמר ולאן אתה הולך שיתהפך הכל לרמה ותולעה. וזכירת מעמד הגמול ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון: ולאן אתה הולך. אמר הולך שהוא לשון הוה. משום שהולך האדם תמיד בכל רגע לבית עולמו. שבכל רגע ורגע מתמעטו חייו מן השנים שקצבו לו: (ב) סגן. פי' לכ"ג

פ"ג (א) הסתכל בשלשה כו'. כמ"ש (קהלת יב) וזכור את בוראך וגו' ודרש ר"ע (מד"ר פרש' מצורע פ' יח) באריך זו ליחה סרוחה בורך זו רמה ותולעה. בוראך זה ממ"ה הקב"ה וע"ש ואמרו בסוטה כתב ועפר ומים מים זהו מאין באת ועפר לאן אתה הולך וכתב ולפני מי כמ"ש (איוב לג) וביד כל אדם יחתום וגו': מאין באת כו'. כמ"ש (תהלים נא) הן בעון חוללתי וגו'. (איוב יד) מי יתן טהור מטמא וגו': ולאן כו'. כמ"ש (בראשית ג) כי עפר אתה וגו'. (קהלת יב) וישב העפר וגו' וכתיב (איוב כה) אנוש רמה ובן אדם תולעה: ולפני מי כו'. כמ"ש (קהלת יא) ודע כי על כל וגו'. (שם יב) כי את כל מעשה האלהים יביא וגו': (ב) הוי מתפלל כו'. כמ"ש (חבקוק א) ותעשה אדם כדגי הים וגו'

*) ואל תהי רשע בפני עצמך. לא תעשה דבר שהוא רע בפני עצמך ואתה מבין בו ואע"פ שאין אחרים מבינין בו (מחזור ויטרי).

(ג) רבי חנינא בן תרדיון אומר. שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים. שנאמר ובמושב לצים לא ישב. אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם. שנאמר אז נדברו יראי יהוה איש אל רעהו ויקשב יהוה וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יהוה ולחשבי שמו. אין לי אלא שנים. מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר. שנאמר ישב בדד וידם כי נטל עליו: (ד) רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים. שנאמר כי כל שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום. אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום. שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יהוה: (ה) רבי חנינא בן חכינאי אומר הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחיב בנפשו: (ו) רבי נחוניא בן הקנה אומר. כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות *) ועול דרך ארץ. וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ: (ז) רבי חלפתא בן דוסא איש כפר חנניא אומר. עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם. שנאמר אלהים נצב בעדת אל. ומנין אפילו חמשה שנאמר ואגדתו על ארץ יסדה. ומנין אפילו שלשה. שנאמר בקרב אלהים ישפט. ומנין

א תהלים א, א. ב מלאכי ג, טז. ג איכה ג, כח. ד ישעיה כח, ח. ה יחזקאל מא, כב. ו תהלים פב, א. ז עמוס ט, ו. ח תהלים פב, א. *) פי׳ הלבור נושא בשבילו את חובות המדינה.

ביאורי הגר"א

וגו׳ ואמרו בס"ק דע"ז (ג׳ ע"ב) מה דגים שבים כל הגדול כו׳ והיינו דתנן ר"ח ס"ה כו׳: שנאמר ובמושב לצים וכו׳. ר"ל שנאמר בסיפא דקרא כי אם בתורת ה׳ וגו׳ ועיין ברמב"ם: (ד) שנאמר כי כל שלחנות כו׳. לפני זה נאמר (ישעיה כח) וגם אלה ביין שגו ובשכר תעו כהן ונביא וגו׳ כי כל וגו׳ את מי יורה דעה וגו׳: (ה) רבי חנינא ס׳ ומפנה כו׳. כמ"ש (דברים ד) ופן יסורו מלבבך וגו׳ וכתיב (שם) ושמור נפשך וגו׳: (ו) כל המקבל כו׳ עול מלכות. כמ"ש בפ"ה דעירובין (נ"ד ע"א) חרות על הלוחות חירות ממלכיות ואמרו בפ"ק דבבא בתרא (ח׳ ע"א) ויחלו מעט ממשא מלך וגו׳ ע"ש: ועול דרך ארץ. כמ"ש בפ"ו דברכות (ל"ה ע"ב) בזמן שישראל עושים וגו׳ שנאמר ועמדו זרים וגו׳: וכל הפורק כו׳. כמ"ש (שם) ובזמן שאין עושים כו׳

עץ יוסף

לכ"נ: (ג) ואין ביניהם ד"ת. פי׳ אף שעוסקים כל אחד לבדו בתורה הרי זה מושב לצים. שכל אחד מתלוצץ בקרבו על חכמת רעהו ולכך אין מתחבר עמו. אבל אם יש ביניהם ד"ת שכינה שרויה ביניהם בשוך מן הלצים שאין זוכין לראות פני השכינה אף במותם: שנאמר ובמושב לצים לא ישב וסיפי׳ דקרא כי אם בתורת ה׳ חפצו. כאלו אמר שמפני שהיה חפצו בתורת ה׳ לא ישב במושב לצים אשר אין בו תורת ה׳ (רמב"ם): אז נדברו. פי׳ נדברו מחברו שישמע מה שמדבר חברו. משא"כ בכסיל שלא יחפוץ בתבונה כי אם בהתגלות לבו: וידום. לשון קול דממה דקה: כי נטל עליו. כאלו נתינת כל התורה כולה היתה בעבורו בלבד: (ד) מזבחי מתים. תקרובת ע"ז שנקראת צואה שנאמר לא תאמר לו: בלי מקום. בשביל שלא הזכירו שמו של מקום ב"ה על השלחן: כאלו אכלו משלחנו של מקום. שמעלה עליהם כאלו הקריבו קרבנות. ע"ד מה שאחז"ל בזמנים מזבח שלחן נגוע קא זכו: וידבר אלי כו׳. מיד כשדבר בד"ת נקרא שלחן אשר לפני ה׳:

(ה) והמפנה. הברטנורה והגר"א גרסו ומפנה ופירושו הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומחשב בדברי הבלי. הרי זה מתחייב בנפשו. לפי שלילה הוא זמן למזיקין. והמהלך בדרך יחידי הוא בסכנה מפני הליסטים וכמה פגעים רעים. ואם היה מחשב בדברי תורה היתה משמרתו. ולפי הגירסא שלפנינו כך פירושו הנעור כל לילה ומיק לגופו. והמהלך בדרך יחידי ומסתכן מפני הליסטים. והמפנה לבו לבטלה מביאו לידי שעמום והוא מתחייב בנפשו: (ז) רבי חלפתא כו׳. באחד נאמר אגוא דרך מקרה וילך מיד. ובשנים נאמר ויקשב שהוא שיעור יותר. ובשלשה נאמר בקרב אלהים ישפוט שמתעכב שם. ובחמשה נאמר ואגודתו על ארץ יסדה שעשה יסוד. ובעשרה נאמר אל כמו המלך בעיר המלוכה: בעדת אל. ואין עדה פחותה מעשרה: ואגודתו כו׳. שאדם אוגד בידו אחת שיש בה חמש אצבעות. כלל אצבעות שביד קרוין אגודה. ונראה שהמקרא הוא אומר הבונה בשמים מעלותיו כלומר השכינה שהיא בשמים יורד׳ למטה לארץ כשיש שם אגודה עוסקים בתורה: בקרב

אֲפִילוּ שְׁנַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְהוָה אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְהוָה וַיִּשְׁמָע. וּמִנַּיִן אֲפִילוּ אֶחָד. שֶׁנֶּאֱמַר בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ: (ח) רַבִּי אֶלְעָזָר אִישׁ בַּרְתּוֹתָא אוֹמֵר תֶּן לוֹ מִשֶּׁלּוֹ שֶׁאַתָּה וְשֶׁלְּךָ שֶׁלּוֹ. וְכֵן בְּדָוִד הוּא אוֹמֵר. כִּי־מִמְּךָ הַכֹּל וּמִיָּדְךָ נָתַנּוּ לָךְ: (ט) רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמֵר. הַמְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וְשׁוֹנֶה וּמַפְסִיק מִמִּשְׁנָתוֹ וְאוֹמֵר מַה־נָּאֶה אִילָן זֶה מַה נָּאֶה נִיר זֶה מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב *)כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ: (י) רַבִּי דוֹסְתָּאִי בַּר יַנַּאי מִשּׁוּם רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר. כָּל־הַשּׁוֹכֵחַ דָּבָר אֶחָד מִמִּשְׁנָתוֹ מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ. יָכוֹל אֲפִילוּ תָּקְפָה עָלָיו מִשְׁנָתוֹ תַּלְמוּד לוֹמַר וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. הָא אֵינוֹ מִתְחַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ עַד שֶׁיֵּשֵׁב וִיסִירֵם מִלִּבּוֹ: (יא) רַבִּי חֲנִינָא בֶּן־דּוֹסָא אוֹמֵר כֹּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכֹל שֶׁחָכְמָתוֹ קוֹדֶמֶת לְיִרְאַת חֶטְאוֹ אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת: (יב) הוּא הָיָה אוֹמֵר כֹּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכֹל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת: (יג) הוּא הָיָה אוֹמֵר כֹּל שֶׁרוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ. וְכֹל שֶׁאֵין רוּחַ הַבְּרִיּוֹת נוֹחָה הֵימֶנּוּ אֵין רוּחַ הַמָּקוֹם נוֹחָה הֵימֶנּוּ: (יד) רַבִּי דוֹסָא בֶּן־הָרְכִּינַס אוֹמֵר.

א מלאכי ג, טז. ב שמות כ, כד. ג דה"א כט, יד. ד דברים ד, ט. ה שם שם.

באורי הגר"א

כו' שנאמר והשבת לבבך ולא עוד אלא כו' שנאמר ונעבדת וגו' ר"ל כמ"ש תחת אשר וגו' ועבדת הרי עול מלכות ועול דרך ארץ ונעבדת והשבת כנ"ל: (ט) ושונה. כמ"ש בס"ב דחגיגה (י ב ע"ב) כל הפוסק כו' שנאמר הקוססים וגו'. ובס"ה דב"ב (ע"ט ע"א) כל הפורש מד"ת כו' שנאמר מהאש יצאו וגו': (יא) כל שיראת כו'. כמ"ש (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' וגו': כל שמעשיו כו'. כמ"ש בפ"ב דשבת (ל"א א') מאי דכתיב והיה אמונת עתיך וגו' ואפ"ה אי יראת ה' כו' ושם ויאמר לאדם הן יראת ה' וגו' ופתח וגו': (יג) כל שרוח כו'. כמ"ש (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

עץ יוסף

אלהים. בקרב הדיינים שהם ג' שופטים: (ח) תן לו משלו. פי' אפילו נשמתך. דלא תימא דקאי רק אממון שהרי אתה ושלך שלו. ואמר לשון תן שהתורה מעלה עליך כנתינה כענין מלוה ה' חונן דל. וכמו ממך הכל ומידך נתנו לך נחשב כמתנה לך שאתה ושלך פי' שכחך ועוצם ידך הכל שלו כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל: (ט) מה נאה אילן זה. אשמועינן רבותא שאע"ג דשל ידי כן הוא מברך ברוך שככה לו בעולמו. אעפ"כ מעלין עליו כאלו מתחייב בנפשו מפני שמפסיק ממשנתו: ניר. חלק המחרישה: (י) כל השוכח. אפילו מחמת שהוא טרוד למזונות טרף לביתו אפ"ה מתחייב בנפשו. כי מקרא מלא הוא (תהלים נה) השלך על ה' יהבך וגו' ואין נפטר רק מי שתקפו כו': כאלו מתחייב בנפשו. שמתוך שכחתו הוא בא להתיר את האסור ונמצאת תקלה באה על ידו ושגגתו עולה זדון. א"נ כאלו מתחייב בנפשו לפי שאותה משנה היתה משמרתו ועכשיו ששכחה אינה משמרתו: תקפה כו'. שהיתה קשה עליו. ומתוך הקושי שנה שכחה: (יא) כל שיראת חטאו כו'. ובמקום אחר אומר אם אין תורה אין יראה. אבל הענין שאם יש ב' מיני יראה. יראת העונש והיא יראה הפחותה. ויראת הרוממות ואליה אי אפשר להגיע אלא כשיהיה מלא בתורה. ונמצא שניהם מתקיימים שעכ"פ צריך ליכנס תחלה ליראה הפחותה להכריח א"ע לעסק התורה כדי שלא יבואו עליו יסורין כמאמר חז"ל כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק יסורים מכוערין באין ועוכרין אותו וזה מה שאמר כל שיראת חטאו קודמת הרי שביראה הפחותה מדבר. ומה שאמר אם אין תורה אין יראה מדבר ביראת הרוממות: (יב) כל שמעשיו מרובין. פי' אפילו במה שאינו יודע ומסופק מקיים. אבל אם חכמתו מרובה שאינו מקיים אפילו מה שיודע אין חכמתו מתקיימת: (יג) כל שרוח הבריות נוחה הימנו. כל מי שאהוב למטה בידוע שהוא

*) כאלו מתחייב בנפשו. ולפי' משנה ס' אמר המהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה ה"ז מתחייב בנפשו ולא אמר כאלו משום דהם לא למד כלל ואין לו זכות תורה שיגין עליו ולכן מתחייב בנפשו ממש. אבל כאן שהיה כבר שהפסיק לא גרע משלוחי מצוה בהליכתן שאינן ניזוקין ומ"מ מעלה עליו הכתוב כאלו (תולדות יצחק).

שנה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם: (טו) רבי אלעזר המודעי אומר. המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמלבין פני חברו ברבים והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא: (טז) רבי ישמעאל אומר. הוי קל לראש. ונוח לתשחורת. והוי מקבל את כל האדם בשמחה: (יז) רבי עקיבא אומר. שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה. מסורת סיג לתורה. מעשרות סיג לעשר. נדרים סיג לפרישות. סיג לחכמה שתיקה: (יח) הוא היה אומר. חביב אדם שנברא בצלם. חבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם. שנאמר א כי בצלם אלהים עשה את האדם: חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. חבה יתרה נודעת להם שנקראו בנים למקום. שנאמר ב בנים אתם ליהוה אלהיכם: חביבין ישראל שנתן להם

א בראשית ט, ו. ב דברים יד, א.

באורי הגר"א

(יד) שנה של שחרית. כמ"ש (משלי כו) הדלת תסוב על צירה ועצל וגו'. אדר"נ: ויין של צהרים. כמ"ש (קהלת י) אשרך ארץ וגו' בגבורה ולא בשתי וע' אדר"נ: ושיחת הילדים. שמבטלין מד"ת ואדם נמשך אחריהם ונאמר לא ימוש וגו'. שם ע"ש: וישיבת כו'. כמ"ש אשרי האיש וגו' כי אם וגו': (טו) המחלל כו'. כמ"ש (יחזקאל כב) קדשי בזית וגו'. (שמואל א ב) למה תבעטו בזבחי וגו': והמבזה כו'. כמ"ש (פסחים קי"ח ע"א) כל המבזה את ס' שנאמר אלהי מסכה וגו' את חג המצות וגו': והמלבין כו'. כמ"ש בספ"ו דברכות (מ"ג ע"ב) טח ס' שנאמר היא מוצאת וגו': והמפר כו' והמגלה כו'. כמ"ש בפ' חלק (צ"ט ע"א) ד"א כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר הכרת בעולם הזה תכרת בעולם הבא. מכאן אמר ר' אלעזר המודעי כו': (יז) מסורת כו'. כמ"ש במגילה (ג' א') ומדרש (נ"ז ע"ב) ויבינו במקרא וגו': מעשרות כו'. כמ"ש בפ"ק דתענית (ט' ע"א) עשר בשביל שתתעשר כו' ובחנוני נא וגו': נדרים סיג. כמ"ש (תהלים קיט) נשבעתי ואקימה וגו' וכמ"ש בפ"ק דנדרים (ח' ע"א) לזרוז עצמו ונאמר (רות ג) חי ה' שכבי וגו' ואמרו (רות רבה פ"ו וס"פ אחרי) ליצרו נשבע כו': סיג לחכמה כו'. כמ"ש (משלי י) וחושך שפתיו משכיל וכן (שם יז) חושך אמריו יודע דעת וגו' אוטם

עץ יוסף

שהוא אהוב למעלה. כמ"ש (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: שנה של שחרית. שהולך וישן עד שעות ק"ש שחרית. כמ"ש (משלי כו) הדלת תסוב על צירה ועצל וגו' (אדר"נ): ויין של צהרים. מושך לבו של אדם דכתיב (קהלת ב) למשוך ביין את בשרי. ומביא אותו לידי עבירות: ושיחת הילדים. מבטלת את אבותיהם מלעסוק בתורה ואדם נמשך אחריהם ונאמר לא ימוש כו': וישיבת בתי כנסיות כו'. שמתכנסים ומדברים בדברים בטלים: (טו) המחלל את הקדשים. המביא קדשי המזבח לידי פגול ונותר וטמא. או המועיל ונהנה בין בקדשי מזבח בין בקדשי בדק הבית: והמבזה את המועדות. ימים של חול המועד עושה בהן מלאכה. או נוהג בהן מנהג חול באכילה ושתיה: והמלבין פני חבירו ברבים. שמתבייש פניו מאדימות תחלה ואח"כ מתלבנות. שהנפש יש לה שתי תנועות. אחת לחוץ ואחת לפנים. וכשמביישין את האדם בתחלה הרוח מתנועע לצד חוץ כמי שמתמלא חמה ופניו מאדימות וכשאינו מוצא תשובה מצד יכיר הבושה היא מעל פניו הוא דואג בקרבו ונכנס הרוח לצד פניו מפני הצער. ופניו מתכרכמים ומתלבנים. וזהו שאמרו בענין הלבנה דאזיל סומקא ואתי חיוורא: אע"פ שיש בידו כו'. ודוקא אם לא חזר בתשובה. אבל אם חזר בתשובה קודם מותו אין לך דבר שעומד מפני התשובה: (טז) הוי קל לראש. לפני אדם גדול זקן ויושב בראש הישיבה. הוי קל לעבדהו ולשמש לפניו: ונוח לתשחורת. לאדם בחור ששערותיו שחורות אין צריך להקל עצמך כל כך. אלא תעמוד לפניו בנחת וביישוב: והוי מקבל כו'. נגד כל אדם בין ראש בין תשחורת תעמוד בשמחה. מקבל כמו מקביל מתרגם נגד קבל. פירוש אחר הוי קל לראש בראשיתך כשאתה בחור הוי קל לעשות רצון בוראך. ובזקנתך כשהושחרו פניך מפני הזקנה תהא נוח לו: (יז) שחוק כו'. כלומר אבל כובד ראש והיראה הוא סייג לערוות: מסורת. המסורת שמסרו לנו חכמים נקודות ויתרות שבתורה. הם גדר וחזוק לתורה שבכתב. שעל ידיהם אנו מבינים כמה מצות איך יעשו אותן: מעשרות. פי' שהן מעשרות היינו חומש סייג לעושר. שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש שלא יצטרך לאחרים. או פי' מעשרות סייג לעושר שנאמר עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר: (יח) חביב אדם שנברא בצלם. לכן מוטל עליו לעשות רצון קונו: חבה יתרה כו'. כי המטיב ומודיע טובת שמבקש החבה: שנתן להם כלי חמדה. היא התורה שנקראת חמדה כמ"ש (תהלים יט) תורת ה'

כלי חמדה. חבה יתרה נודעת להם שנתן להם כלי חמדה. שנאמר [ב] כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו: (יט) הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב[א] העולם נדון והכל לפי רב המעשה: (כ) הוא היה אומר. הכל נתון בערבון. ומצודה פרוסה על כל החיים. החנות פתוחה והחנוני מקיף. והפנקס פתוח והיד כותבת. וכל הרוצה ללוות יבא וילוה. והגבאים מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו. ויש להם על מה שיסמכו. והדין דין אמת. והכל מתקן לסעודה: (כא) רבי אלעזר בן עזריה אומר. אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה. אם אין חכמה אין יראה אם

א נ"א שבו נברא העולם. עיין בבאורי הגר"א. ב משלי ד, ב.

באורי הגר"א

שפתיו נטן: (יח) שבו נברא העולם. כמ"ש (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים וגו' ואמרו (ב"ר פ"א ועיין בזה"ק) בראשית ברא אין ראשית אלא תורה שנאמר ראשית חכמה: (יט) הכל צפוי. כמ"ש (ירמיה לב) הממני יפלא כל דבר וכיוצא בזה: והרשות כו'. כמ"ש (דברים ל) ראה נתתי לפניך וגו' ובחרת וגו' ואמרו ברכות (ל"ג ע"ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה וגו': ובטוב כו'. כמ"ש (תהלים סב) ולך ה' חסד כי אתה וגו' וכמ"ש בפ"ק דר"ה (י"ז ב') בתחלה ואמת ואח"כ ורב חסד: והכל כו'. כמ"ש (שם) כי אתה תשלם וגו': (כ) ומצודה פרוסה כו'. כמ"ש (איוב יח) ועל שבכה יתהלך: והיד כותבת כו'. כמ"ש (שם לז) וביד כל אדם יחתום: ונפרעין כו'. כמ"ש (שם לד) המעמך כו': והכל מתוקן. כמ"ש (שם מ) יכרו עליו חברים וכמ"ש (בפ"ה) דב"ב פ"ה ע"א): (כא) אם אין חכמה כו'. כמ"ש (תהלים קיא) שכל טוב וגו' ונאמר (משלי ב) אם לבינה תקרא וגו' אז תבין יראת ה': אם אין יראה כו'. כמ"ש

עץ יוסף

תמימה וגו' הנחמדים מזהב: (יט) הכל צפוי. כל מה שאדם עושה בחדרי חדרים גלוי לפניו יתברך: והרשות נתונה. בידו של אדם לעשות טוב: ובטוב העולם נדון. שאם ח"ו עברו ברית בטוב העולם נדון ר"ל בכללו רשעים עם צדיקים. דשמא יגן הצדיקים נרוים. כי הכל לפי רוב המעשה ואפשר שצדיק אחד מכה עשרה רשעים. ואם ח"ו העונות מרובים אעפ"כ נדון העולם גם בפרטיות לתת לאיש כדרכיו ולצדיק כצדקתו. ולפי הנוסחא אבל לא לפי רוב המעשה כך פי' ובטוב העולם נדון שאם ח"ו עברו ברית. בטוב העולם נדון ר"ל רשעים עם צדיקים ואם יש בעולם רובם צדיקים מוכרע העולם לכף זכות אף שמעשה מיעוט הרשעים הם מרובים על מעשים של הצדיקים אין בכך כלום. שהולכים אחר רוב בני אדם שהם צדיקים ולא אחר רוב המעשה. ואם יש בעולם רובם רשעים חטאים אף שמעשה הצדיקים המועטים המה מרובים על כל מעשה הרשעים. מ"מ מוכרע העולם לכף חוב. אך או נדון העולם בפרטות לתת לאיש כדרכיו ולצדיק כצדקתו: (כ) הכל נתון בערבון. לבל יאמר האומר כתיב אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו היינו ל"ת. ועשיתם אותם היינו מצות עשה או ונתתי גשמיכם בעתם וא"כ אף אם אלף שנים יהיה האדם עוסק במצות לא יספיקו לו לקבל טוב מאלקיו. לזה אמר הכל נתון עד מן השמים שהתתן רק ערבון מעט אחת כמו שנותן ערבון על המקח. וכן אחז"ל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו כו'. ואע"פ שנתת ערבון לא תבטיח על עצמך להתעלם מן היצה"ר. כי מצודתו פרוסה על כל החיים גם הצדיקים ביותר. החנות הם התאות העוה"ז פתוחה. כמו הבא ליטמא פותחין לו. והחנוני הוא היצה"ר המושל בכל התאוות מקיף סחור סחור והולך בשוק אצל כל פנה יארב ואינו מונע שיבאו הקונים אליו מעצמם והפנקס פתוח לכתוב בו כל מה שיעשה האדם. והיד של האדם כותבת כמ"ש (איוב לז) וביד כל אדם יחתום. וכל הרוצה ללוות ממציא לו מעוה לחטוא והגבאין מחזירין בכל יום הם שלוחי הדין כמד"א ואל זועם בכל יום ונפרעין בין מה שעבר מדעתו ואפילו מה שעבר שלא מדעתו. ויש להם על מי שיסמכו להפרע מן השוגג כמזיד. והדין דין אמת כי שגגת תלמוד עולה זדון. ובזה שנפרעין ממנו בזה העולם לטובה יחשב לו כי הכל מתוקן לסעודת עוה"ב כמ"ש (איוב מ) יכרו עליו חברים וגו' וכמו שאמרו בפ"ה דב"ב: (כא) אם אין תורה אין דרך ארץ. כי ישחתו סדריו והארץ לא תתן יבולה ואכלהם ולא השבעו. ואם תראה שאין ד"א ואמרת על מה עשה ה' ככה כו' בודאי מפני שלא היה בו תורה וזהו על עזבם את תורתי. הא"נ אם אין דרך ארץ לא יועילו כל המלאכות ואומניות. ואם אין ד"א היא המלאכה אין תורה. כי סופה בטלה. א"נ אם תראה אדם שאין בו תורה אל תשאל אם יש בו ד"א. וכן להיפך: אם אין חכמה כו'. וז"ל הגר"א במשלי אם אין יראה אין חכמה כי היראה היא המביאה לידי חכמה כמשז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת יען אצל חכם וילמדנו כו' ואם אין יראה אין חכמה. ואם אין חכמה אף שתהיה לו יראה אינה כלום כי היראה לית לה מגרמה כלום והוא אין בור ירא חטא כי היראה אינה רק אוצר לחכמה כמ"ש (ישעיה לג) יראת ה' היא אוצרו עכ"ל. א"י פי' אם אין יראה היא יראת העונש אין חכמה היא התורה. ואם אין חכמה אין יראה היא יראת הרוממות

אין יִרְאָה אֵין חָכְמָה. אִם אֵין דַּעַת אֵין בִּינָה אִם אֵין בִּינָה אֵין דַּעַת. אִם אֵין קֶמַח אֵין תּוֹרָה אִם אֵין תּוֹרָה אֵין קֶמַח: (כב) הוּא הָיָה אוֹמֵר. כֹּל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו לְמָה הוּא דוֹמֶה לְאִילָן שֶׁעֲנָפָיו מְרֻבִּין וְשָׁרָשָׁיו מוּעָטִין וְהָרוּחַ בָּאָה וְעוֹקַרְתּוֹ וְהוֹפַכְתּוֹ עַל פָּנָיו. שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה כְּעַרְעָר בָּעֲרָבָה וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבוֹא טוֹב וְשָׁכַן חֲרֵרִים בַּמִּדְבָּר אֶרֶץ מְלֵחָה וְלֹא תֵשֵׁב. אֲבָל כֹּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ לְמָה הוּא דוֹמֶה לְאִילָן שֶׁעֲנָפָיו מוּעָטִין וְשָׁרָשָׁיו מְרֻבִּין שֶׁאֲפִילוּ כָּל־הָרוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם בָּאוֹת וְנוֹשְׁבוֹת בּוֹ אֵין מְזִיזִין אוֹתוֹ מִמְּקוֹמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה כְּעֵץ | שָׁתוּל עַל־מַיִם וְעַל־יוּבַל יְשַׁלַּח שָׁרָשָׁיו וְלֹא יִרְאֶה כִּי־יָבֹא חֹם וְהָיָה עָלֵהוּ רַעֲנָן וּבִשְׁנַת בַּצֹּרֶת לֹא יִדְאָג וְלֹא יָמִישׁ מֵעֲשׂוֹת פֶּרִי: (כג) רַבִּי אֱלִיעֶזֶר (בֶּן) חִסְמָא אוֹמֵר קִנִּין וּפִתְחֵי נִדָּה הֵן הֵן גּוּפֵי הֲלָכוֹת. תְּקוּפוֹת וְגִימַטְרִיָּאוֹת פַּרְפְּרָאוֹת לַחָכְמָה: רבי חנניא בן עקשיא וכו'

א ירמיה יז ו ב שם פסוק ח.

באורי הגר"א

(תהלים קיא) ראשית חכמה יראת וגו': אם אין בינה כו'. כמ"ש (משלי טו) לב נבון יבקש דעת ונאמר (משלי ב) אם לבינה תקרא וגו' אז וגו' ודעת אלהים תמצא. ונאמר (שם ט) תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים בינה (שם ד) ובקשיבו לדעת בינה: אם אין קמח כו'. כמ"ש בס"ו דברכות (ל"ה ע"ב) והספת דגנך הנהג כו': אם אין תורה כו'. כמ"ש (דברים כח) תחת אשר לא עבדת וגו' ברעב וגו' ובעירום וגו' ונאמר (ויקרא כו) אם בחקתי וגו' ונתתי גשמיכם וגו' אכלתם לחמכם וגו': (כג) קנין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות. פירוש אף שלכאורה דיני הקנין והנדה כל פרטיהם הוא לפי כללי החשבון כמ"ש במס' קנין כמה דברים ע"פ חשבון וכן בנדה ימי הזיבות והנדות והפוסות וה"א שלא הוצרך להם בתחלה רק הכללים וכל הפרטים נעשו ע"י כללי החשבון לזה אמר קנין כו' הן הן גופי הלכות ר"ל שניתנו מסיני ואח"כ ה"א שהחשבון תקופות וגמטריאות גם כן גופי הלכות לזה אמר תקופות כו' פרפראות לחכמה: תקופות כו'. כמ"ש בפרק ז' דשבת (ע"ה ע"א) שנאמר כי היא חכמתכם וגו':

עץ יוסף

ועיין מ"ש לעיל משנה ס': אם אין בינה כו'. דעת ה"א שמלא טעם לדבר. ובינה המבין דבר מתוך דבר אבל אינו מראה לו טעם. ואם אין דעת לתת טעם לדבר. אין בינה. אחר שלא ידע טעמו של דבר כאלו לא ידעו. ומ"מ הבינה היא קודמת לפיכך אם אין בינה אין דעת: אם אין קמח כו'. הענין הוא שצריך האדם בימי נעוריו לאגור ולאסוף תורה הרבה כדי ללמוד תורה הרבה. ואח"כ בסוף ימיו בימי זקנתו ירצה לטחון או תם להבין כל דבר על בוריו. וזהו אם אין תורה אם לא תהיה בידו תורה הרבה אין קמח לא יהיה לו ממה לטחון. ואם אין קמח כלומר שלא יטחן וידקדק היטב אין תורה כלומר אין בידו כלום אף שלמד הרבה. וזה מ"ש חז"ל מאן דאמר לדא לא חש לקמחיה. וכן מ"ש חז"ל רבך קטיל קני באגמא. כי נוקע עליו יסכן גם. כלומר הבוקע עץ גדול אח"כ יהנה ממנו ויתחמם כנגדו. אבל מי שלא בקע עצים גדולים מפני כחו או מניעת שאר דבר הוא תוחך קנים קטנים מן האגם. וכן בתורה אם לא למד תורה הרבה אין לו ממה לבקוע עליו ואין לו דינים רק מעט דוגמת הקנים וזהו רבך קטיל קני באגמא (הגר"א משלי ה). ובפירוש הפסוק אם אין קמח מי שאין לו מה יאכל היאך יעסוק בתורה כמ"ש בס"ו דברכות והספת דגנך הנהג כו' אם אין תורה עי' באור הגר"א: (כב) ושרשיו מועטין. המעשה דומה לשרשים לפי שהם עיקר כד אמרינן לעיל סוף פ"ק לא המדרש הוא העיקר

סוי

אלא המעשה: שנאמר והיה כערער כו'. לעיל מיניה כתיב ארור הגבר וגו' שאינו בוטח בה' שיזמין לו פרנסתו אלא מרבה בגזילה ונוטה בבני אדם המחזיקים ידו: שנאמר והיה כעץ כו'. לעיל מיניה כתיב ברוך הגבר וגו': (כג) קנין. קרבנות העוף קרוין קנין לשון קן צפור. ויש בהן הלכות חמורות כגון אם נתערבו חובה בנדבה או עולה בחטאת שמעשיה למעלה בחטאת שמעשיה למטה: ופתחי נדה. כלומר נדה שאבדה ושתה וצריכה לשמור עד שתחזור לפתחה וטעמים שהיא צריכה לטבול נ"ה טבילות לדברי האומר טבילה בזמנה מצוה: הן הן גופי הלכות. עיקר תורה שבעל פה שמקבלים עליה שכר: תקופות. ענין מהלך המזלות: וגימטריאות. חשבון האותיות: פרפראות לחכמה. כמו הפרפראות שתיכף לאחר נטילת הסעודה לקנח דרך המשג כך חכמות הללו מכבדות את בעליהן בעיני הבריות:

כל ישראל וכו'

(א) בֶּן־זוֹמָא אוֹמֵר. אֵיזֶהוּ חָכָם הַלּוֹמֵד מִכָּל־אָדָם. שֶׁנֶּאֱמַר מִכָּל־מְלַמְּדַי הִשְׂכַּלְתִּי כִּי עֵדְוֹתֶיךָ שִׂיחָה לִּי: אֵיזֶהוּ גִבּוֹר הַכּוֹבֵשׁ אֶת־יִצְרוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר ב טוֹב אֶרֶךְ אַפַּיִם מִגִּבּוֹר וּמֹשֵׁל בְּרוּחוֹ מִלֹּכֵד עִיר: אֵיזֶהוּ עָשִׁיר הַשָּׂמֵחַ בְּחֶלְקוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לָךְ לָעוֹלָם הַבָּא. אֵיזֶהוּ מְכֻבָּד הַמְכַבֵּד אֶת־הַבְּרִיּוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר כִּי־מְכַבְּדַי אֲכַבֵּד וּבֹזַי יֵקָלּוּ: (ב) בֶּן־עַזַּאי אוֹמֵר. הֱוֵי רָץ לְמִצְוָה קַלָּה כְּבַחֲמוּרָה. וּבוֹרֵחַ מִן הָעֲבֵרָה. שֶׁמִּצְוָה גוֹרֶרֶת מִצְוָה וַעֲבֵרָה גוֹרֶרֶת עֲבֵרָה. שֶׁשְּׂכַר מִצְוָה מִצְוָה. וּשְׂכַר עֲבֵרָה עֲבֵרָה: (ג) הוּא הָיָה אוֹמֵר. אַל־תְּהִי בָז לְכָל־אָדָם. וְאַל־תְּהִי מַפְלִיג לְכָל־דָּבָר. שֶׁאֵין לְךָ אָדָם שֶׁאֵין לוֹ שָׁעָה. וְאֵין לְךָ דָבָר שֶׁאֵין לוֹ מָקוֹם: (ד) רַבִּי לְוִיטַס אִישׁ יַבְנֶה אוֹמֵר. מְאֹד מְאֹד הֱוֵי שְׁפַל רוּחַ. שֶׁתִּקְוַת אֱנוֹשׁ רִמָּה: (ה) רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן־בְּרוֹקָא אוֹמֵר. כָּל־הַמְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בַּסֵּתֶר. נִפְרָעִין מִמֶּנּוּ בַּגָּלוּי. אֶחָד שׁוֹגֵג וְאֶחָד מֵזִיד בְּחִלּוּל הַשֵּׁם: (ו) רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בַּר רַבִּי

א תהלים קיט, צט. ב משלי טז, לב. ג תהלים קכח, ב. ד ש"א ב, ל.

באורי הגר"א

פ"ד (ב) הוי רץ למצוה קלה כו'. בירושלמי פ"א דפאה אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע טלטל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצוה כדי שיהיו עושין באמונה והא כתיב מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים מכל מה שאמרו (שיס) לך בתורה השמר שאין אתה יודע מאיזה מהן יוצא לך חיים השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה שבחמורות קלה שבקלות זה שלוח הקן ומצוה חמורה שבחמורות זה כבוד אב ואם ובשתיהן כתיב והארכת ימים ובספרי פ' ראה כל הדבר אשר אנכי מצוה וגו' שתהא חביבה עליך מצוה קלה כבחמורה והא לשמור את כל המצות וגו' שתהא כו' והא לשמור ולעשות את כל המצוה שתהא כו'. וכמ"ש (דברים ד) אז יבדיל משה וגו' ואמרו מכות (י' ע"א) יודע היה משה שאינן קולטות כו' ראה כמה רץ על אי מצוה שלא הגיע זמנה: ובורח כו' כמ"ש (משלי ד) מכל משמר נצור וגו' כי ממנו וגו': שמצוה כו'. שנאמר אם בחקותי תלכו וגו' ואם לא תשמעו וגו': ועבירה גוררת כו'. ספרי פרש' ראה כי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו. מכאן אמרו עבר אדם על עבירה קלה סופו לעבור על עבירה חמורה עבר על מצוה ואהבת לרעך כמוך וכו' וז"ש ובורח מן העבירה: ששכר מצוה כו'. כמ"ש בפ"ק דב"ב (ט' ע"א) מאי דכתיב רודף צדקה וגו' הקב"ה ממציא לו כו': ושכר כו'. כמ"ש (יחזקאל ג) ונתתי מכשול לפניו וגו': (ד) מאד כו'. כמ"ש (ירמיה יג) שמעו והאזינו ואל תגבהו. (דברים ח) ורם לבבך ושכחת וגו'. (שם יז) לבלתי רום לבבו והרבה כיוצא ועיין בס"ק

עץ יוסף

(א) בן זומא. לפי שלא האריך ימים ולא נסמך שיקרא רבי היו קוראין אותו על שם אביו. וכן בן עזאי ובניהם כשם שמעון: איזהו חכם. אמר ד' מדות הן בהפך ממה שנראה לבני אדם. שחכם הוא המלמד לבני אדם ואמר הוא שהדבר בהפך והוא הלומד מכל אדם. וכן גבור אינו מי שגובר את חברו בכעס אלא שגובר את יצרו מלכעוס: וכן עשיר אינו מי שיש לו הון רב ועינו לא תשבע עושר אלא השמח בחלקו אם מעט הוא וזה גדול העושר שמחת הלב ואינו חסר כלום. וכן מכובד הוא המכבד את האחרים כי הכלי לא יוציא אלא מה שיש בו ועץ השדה לא יוציא פרי אלא מה שיש בליחות שרשו. והן ד' מדות שקונה האדם בעצמו בבחירתו אף שלא נגזר עליו מעת היצירה ויכול להתהלל בזה: הלומד מכל אדם. ואע"פ שהוא קטן ממנו: טוב ארך אפים. הבא מצד הגבורה של כובש יצר. לא מצד רכות הטבע. וכן מושל ברוחו כשבא מלוכד עיר. מן המלך שלאחר שכבש את העיר ובאו לידו האויבים המורדים בו. מושל ברוחו ואינו הורגן: השמח בחלקו. ואינו מקבל מאחרים. ואינו מבקש גדולות. לכן חייו חיים בעוה"ז ובעוה"ב. וזמ"ש יגיע כפיך כי תאכל. אשריך בעוה"ז שלא תצטרך לבריות. וטוב לך לעוה"ב. דמתוך שהוא נהנה מיגיע כפיו לא בא לידי גזל וטוחל בני עולמות: (ב) הוי רץ למצוה קלה כבחמורה. כתב התוי"ט תיבת כבחמורה לא גרסינן לה. ואי גרסי לה צריך להיות כבחמורה: שמצוה גוררת מצוה. שהעושה מצוה אחת נוח לו לעשות אחרות שנאמר (ויקרא כו) אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם: (ג) אל תהי בז לכל אדם. לומר מה יוכל פלוני להזיק לי: ואל תהי מפליג. מרחיק לכל דבר שיש לחוש עליו אל תאמר רחוק הוא שיהיה ואין לדאוג ממנו: (ד) מאד מאד הוי. אע"פ שבשאר מדות הדרך האמצעית היא המשובחת. במדת הענוה אינו כן אלא יפה לנטות לקצה האחרון של שפלות הרוח. לפי שהגאוה היא מאוסה ביותר. ועוד שרוב בני אדם נכשלים בה ולא בדילי אינשי מינה. לכך צריך לנטות גם ברחוק יותר: שתקות אנוש רמה. שהאדם הוא הולך כסחיות עד שעיקר תוחלתו ותאותו ותקותו לוסת לקברים שיאכלנו עש ורמה: (ה) אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם. שנפרעין הכל בגלוי. מה שאין כן שבשוגג

ובמזיד

יוסי אומר. הלומד על־מנת ללמד. מספיקין בידו ללמוד וללמד. והלומד על־מנת לעשות. מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות: (ז) רבי צדוק אומר. אל־תפרוש מן־הצבור. ואל־תעש עצמך כעורכי הדיינין. ואל־תעשה*) עטרה להתגדל־בה ולא קרדום לחפר־בה. וכך היה הלל אומר. ודאשתמש בתגא חלף. הא למדת כל־הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם: (ח) רבי יוסי אומר. כל־המכבד את־התורה גופו מכבד על־הבריות. וכל המחלל את־התורה גופו מחלל על־הבריות: (ט) רבי ישמעאל בנו אומר. החושך עצמו מן־הדין. פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא. והגס לבו בהוראה. שוטה רשע וגס רוח: (י) הוא היה אומר. אל־תהי דן יחידי. שאין

*) בדפוס ונוס' כגירסא תעשם וטי' בהם יט' בהם.

באורי הגר"א

בפ"ק דסוטה (כ' ע"א): (ה) הלומד על מנת כו'. כמ"ש מכות (י' ע"ב) מן התורה מן הנביאים מן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו: (ז) אל תעשם עטרה כו'. כמ"ש בנדרים (ס"ב א') ולאהבה את וגו' שלא יאמר אקרא כדי שיקראוני רבי כו': ולא קרדום כו'. כמ"ש בפ"א: (ח) כל המכבד כו'. כמ"ש (ש"א ב) כי מכבדי אכבד וגו'. אדר"נ: (י) שאין דן כו'. כמ"ש (איוב כג) והוא באחד וגו'

עץ יוסף

וכמו יחיד מתחלפין בטובם. הנה הם כוים לעמין חלוק הכם לפרוש על שניהם נגלוי. כי אין סתר לפני ית' יוכל גלוף ט: (ו) הלומד על מנת ללמד. לאחרים. אל תאמר שהתמעט מזה למודו בעצמו. אלא מספיקין בידו ללמוד גם לעצמו בלימוד זה כי מתלמידיו יותר מכולם: והלומד על מנת לעשות. ר"ל שלומד אלא גדר שכחות ממנו בתורה רק שמעשיו טובים אחד והולך ללמוד ע"מ לעשות. מספיקין בידו גם ללמוד. פי' שיוסיף ג"כ בלימודו. ולשמור את העבה ולעשות עשה: (ז) אל תעשם עטרה כו'. שלא תאמר אלמוד בשביל שאקרא רבי ויושיבוני בראש. אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבא: ולא קרדום לחפור בהם. ולא תלמוד תורה כדי לעשות ממנה מלאכה שתתפרנס בה כמו קרדום לחפור בה. שהעושה כן מועל בקדושתה של תורה וחייב מיתה בידי שמים כמו שנהנה מן ההקדש. ומלמדי תינוקות נוטלין שכר שמור התינוקות בלבד שמשמרין אותן שלא יפשעו ויזיקו. ושכר פיסוק טעמים. אבל שכר לימוד אסור ליטול: ודישתמש בתגא. של תורה: חלף. פי' שהחליף טובת הקב"ה שיהא האדם עבד לתורה והוא עושה אותה עבד. וזמש"א בזוה"ק כי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא כצאת העבדים אל הנכינ בה קלנה ע"ש: נוטל חייו מן העולם. פי' מן העוה"ב וגם מן העוה"ז כי רשעים בחייהם קרואים מתים: (ח) כל המכבד את התורה. המכבד הס"ת כשמוליכין או מניחין אותה בארון הולך אחריה לכבוד ג' פסיעות ומתנקה ומגבקה וכ"ש שמכבד לומדיה בכל כבוד שבעולם. א"נ המכבד את התורה בנועם מדותיו. א"נ כל המכבד את התורה שדורש חסרים ויתרים על כל קוץ וקוץ ואומר שאין דבר אחד נבלה: גופו מכובד על הבריות. שהכל מכבדין אותו דכתיב וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו. מי שהוא ירא חטא הקב"ה מושך עליו חוט של חסד. א"נ כל המכבד את התורה ואינו רוצה ליהנות בכבודה וליהנות ממנה רק מחלל כבודו בשביה מלאכה והוא את הרבנות לא הקב"ה מושך חוט של חסד עליו וגופו מכובד אף שהוא חשב עליו ובהפלתו הגבהתו א): (ט) החושך עצמו מן הדין. שאינו הולך לדון אלא רוצה הדין לעצמו ופורע מה שהוא חייב פורק ממנו כו': והגס לבו בהוראה. שאין רואה דין לעצמו וגם לבו לומר וכי אין אני יודע ההוראה ומה ידעו הדיינים ולא אדע אני והה"כ מבקון מיניה מתוגא בדין ס"ה שוטה שלא ידע הדין. ורשע שרוצה לגזול. וגס רוח שחשב לכספות הדיינים. א"נ החושך עצמו מן הדין פי' שמתפשר אחר פסק הדין פורק ממנו איבה כו'. והגס לבו בהוראה ופסק בנחת לו הדיינים ואינו רוצה להתפשר הרי נקרא כו'. שאפשר בפ"ס שנוהיו כסכן הדיינים וחבירו לא ידע לטעון כראוי וכ"ה גל ב): (י) אל תהי כו' אלא

א) גופו מכובד. אמר רז"ל (מ"ק כ"ו) הרואה ס"ת שנשרף חייב לקרוע שתי קריעות. אחת על הגויל ואחת על הכתב. והנה האדם מורכב מגוף ונשמה ונדמה כערכו אל הס"ת [וכמ"ש (מכות כב:) כמה טפשאי הנך אינשי דקיימי מקמי אורייתא ולא קיימי מקמי גברא רבה] הגוף אל הגויל והנשמה אל הכתב וכמו שקדושת הגויל אגב הכתב (שבת קטו.) כן קדושת הגוף אגב הנשמה. ולכן המכבד את התורה גם גופו מכובד (תולדות יהושע).

ב) החושך עצמו מן הדין. במקום שיש שם דיינים אחרים: פורק ממנו איבה. שאולי מנ"ד חייב ישנא את הדיינים: וגזל. שמא יחייב את הזכאי: ושבועת שוא. שמא יחייבו שבועה שלא כדין ונמצא מכשילו בשבועת חנם: והגס לבו בהוראה. שהוא ההפך מן החושך עצמו מן הדין. שסומך על חכמתו שלא ישגה בדין. נקרא שוטה. מפני שהוא חכם בעיניו וזה שוטה כי תקוה לכסיל ממנו כמ"ש במשלי (כו, יב). רשע. שאם היה לו יראת שמים לא היה אץ בדבריו. בידוע שהשגגה עלולה להיות בבני אדם. וגס רוח. שמתוך גאוה ונשיאות פנים לבו בהוראה (מתוך פירושו של רבינו יונה).

דָּן יְחִידִי אֶלָּא אֶחָד. וְאַל־תֹּאמַר קַבְּלוּ דַעְתִּי. שֶׁהֵן רַשָּׁאִין וְלֹא אָתָּה: (יא) רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר. כָּל־הַמְקַיֵּם אֶת־הַתּוֹרָה מֵעֹנִי. סוֹפוֹ לְקַיְּמָהּ מֵעֹשֶׁר. וְכָל־הַמְבַטֵּל אֶת־הַתּוֹרָה מֵעֹשֶׁר. סוֹפוֹ לְבַטְּלָהּ מֵעֹנִי: (יב) רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר. הֱוֵי מְמַעֵט בְּעֵסֶק וַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה. וֶהֱוֵי שְׁפַל־רוּחַ בִּפְנֵי כָל־אָדָם. וְאִם־בָּטַלְתָּ מִן־הַתּוֹרָה יֶשׁ־לְךָ בְּטֵלִים הַרְבֵּה כְּנֶגְדְּךָ. וְאִם־עָמַלְתָּ בַּתּוֹרָה יֶשׁ־לוֹ שָׂכָר הַרְבֵּה לִתֶּן־לָךְ: (יג) רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן־יַעֲקֹב אוֹמֵר. הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת קוֹנֶה לוֹ פְּרַקְלִיט אֶחָד וְהָעוֹבֵר עֲבֵרָה אַחַת קוֹנֶה לוֹ קַטֵּגוֹר אֶחָד. תְּשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים כִּתְרִיס בִּפְנֵי הַפֻּרְעָנוּת: (יד) רַבִּי יוֹחָנָן הַסַּנְדְּלָר אוֹמֵר. כָּל־כְּנֵסִיָּה שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם אֵין סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם: (טו) רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־שַׁמּוּעַ אוֹמֵר. יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. וּכְבוֹד חֲבֵרְךָ כְּמוֹרָא

באורי הגר"א

וגו': (יב) הוי ממעט כו'. כמ"ש (דברים ו) ודברת בם וגו': (יג) העושה מצוה כו'. כמ"ש (איוב לג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד וגו'. ואמרו שבת (ל"ב ע"א) איזה פרקליטין של אדם כו': והעובר כו'. כמ"ש (איוב ח) אם בניך חטאו לו וישלחם וגו': תשובה ומע"ט כו'. כמ"ש (מלכים א, כא) יען כי נכנע אחאב מפני וגו'. ונאמר (יחזקאל לג) ובאמרי לרשע מות תמות ושב וגו' חיה יחיה וגו': (יד) כל כנסיה כו'. כמ"ש (ספרי פ' דברים) ותקרבון אלי כולכם בערבוביא ולהלן הוא אומר ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם ילדים מכבדין כו' קריבה לש"ש ועיין שם: (טו) יהי כבוד כו'. כמ"ש (שמות יח) בחר לך אנשים: וכבוד כו'. כמ"ש (במדבר יב) ויאמר אהרן אל

עץ יוסף

אלא אחד. אמר אחד ולא אמר הקב"ה כדי להודיע שבח המשנה. שמי שהוא מרבה אי אפשר להמלט מן הטעות והבינאה אם מפני קוצרו בהשגת האמת ואם להיותו נוטה במזגו לאחד מבעלי הטענות. אבל הקב"ה שהוא שופט בהאמת לו נאה לדון יחידי: ואל תאמר. לחבריך החולקים עליך: קבלו דעתי. שאני מומחה ובלא צירוף שלהם הייתי יכול לדון: שהן רשאין ולא אתה. הואיל ונרשת אותם עמך רשאי שיפסק הדין ע"פ רבים: (יא) כל המקיים את התורה מעוני. ר"ל שמקיים התורה ומצותיה בזמן עניותו ואינו חושש לעסוק בצרכיו כמו הלל הזקן. בשכר זה יזכהו הקב"ה לעושר ויקיימנה בזמן עשרו ולא יבטלנה בשביל התעסקו במשאו ובמתנו: וכל המבטל את התורה מעשר. מחמת רוב הממון צריך ליתן לבו פעם לכאן ופעם לכאן ואין לו פנאי לעסוק בתורה. והרמב"ם כתב מפני רוב הממון מתעסק במאכל ובמשתה כו': (יב) הוי ממעט בעסק א). המעט בעסק סחורתך ומלאכתך ויהיה עיקר עסקך בתורה. ולא אמר ותבטל לעסוק בתורה. כי זה הבטלו יבא ידי חובתו ולא שייך בו רבוי ואח"כ הוי שפל רוח כו': ואם עמלת בתורה. ויגעת וטרחת בה יש לו שכר הרבה כו'. כי השכר לפי רבוי העמל והטורח לא לפי רבוי הלימוד: (יג) קונה לו פרקליט אחד. שמכל מצוה נברא מלאך שמלמד זכות עליו כמ"ש אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וגו': והעובר כו'. שמכל עבירה נברא מלאך משחית שמלמד עליו חובה והוא ממית אותו כמ"ש (איוב ח) אם בניך חטאו לו וישלחם כו': קטגור. לשון קטגור קורא חגר. וסנגור שהוא הפך קטגור פירושו סולא חגר: כתרים. מגן. שכן תרגום ולא יקדמנה מגן (מלכים ב, יט) ולא יקדימנה בתריסין. ויש מפרשים שהוא כמו דלת מלשון תריסי הטיות: (יד) כל כנסיה. פי' קבוץ: סופה להתקיים. עתידה שתהיה בעלם קיימת ומצלחת. ושאינה לש"ש עלה סופה בטילה היא: (טו) יהי כבוד תלמידך כו' ב). כמ"ש (שמות יח) כתר

א) הוי ממעט בעסק כו' וכו' שפל כו' ואם בטלת כו'. כבר נלאו המפרשים על שפלות הרוח לעיל משנה ד' ולמה חזר ושנאו כאן. ועוד שהפסיק בה בין שני מאמרי התמדת התורה והיה לו להקדימם זו לאחרים. ונראה שקאי הכל על לימוד התורה. ושלשת מאמריו למד מן המקרא (דברים ל) לא בשמים היא ולא מעבר לים היא כי קרוב אליך וגו'. ופירשו חז"ל (עירובין נה.) לא בשמים היא לא תמצא בגסי הרוח ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרנים. ולא בתגרנים: ותולה מאמר ג' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. ככר האריכנו במקום אחר שאחר שהרגיל ת"ח בדרכו אז מן השמים מוליכין אותו שם. ועל שלשתן שנה ר"מ משנתו. אמר על לא מעבר לים היא שפרשוהו ז"ל לא בתגרנים ולא בתרגנים הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה. ועל לא בשמים היא שפירשו ז"ל לא בגסי הרוח אמר והוי שפל רוח [ושינה מסדר הכתוב להקדים מעוט העסק לשפלות הרוח משום דלא בגלילא וכאן בחיוב וכל מה שיבא בשלילה בראשונה יבא בחיוב באחרונה) ור' לויטס במשנה ד' בזהיר על הענוה בעלמא וכאן בזהיר מה שצריכה לקנית התורה וכמשז"ל (תענית ז) מה מים אינם הולכים אלא ממקום גבוה למקום נמוך אף ד"ת אין מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה. ועל כשלישי כי קרוב אליך הדבר וגו' אמר ואם בטלת מן התורה. כלומר אף שהבחירה מסורה בידך אבל לא תחמיד אם תשות דרכך וישנם לך בטלים הרבה נגד רצונך. וכן אם תתשום דרך טוב ותעמול בה אז מן השמים יסייעך ויש לו שכר הרבה ליתן לך (מס' תולדות יהושע).

ב) יהי כבוד תלמידך. מהא דכימי ר' אלעזר בן שמוע נבתוס מלב כת"ח כדאי' (עירובין נג.) לבן של ראשונים

רַבָּךְ. וּמוֹרָא רַבָּךְ כְּמוֹרָא שָׁמָיִם: (טז) רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר. הֱוֵי זָהִיר בְּתַלְמוּד שֶׁשִּׁגְגַת תַּלְמוּד עוֹלָה זָדוֹן: (יז) רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר. שְׁלשָׁה כְתָרִים הֵן. כֶּתֶר תּוֹרָה וְכֶתֶר כְּהֻנָּה וְכֶתֶר מַלְכוּת. וְכֶתֶר שֵׁם טוֹב עוֹלֶה עַל־גַּבֵּיהֶן: (יח) רַבִּי נְהוֹרַאי אוֹמֵר. הֱוֵי גוֹלֶה לִמְקוֹם תּוֹרָה. וְאַל־תֹּאמַר שֶׁהִיא תָבוֹא אַחֲרֶיךָ. שֶׁחֲבֵרֶיךָ יְקַיְּמוּהָ בְיָדֶךָ. וְאֶל־בִּינָתְךָ אַל־תִּשָּׁעֵן: (יט) רַבִּי יַנַּאי אוֹמֵר. אֵין בְּיָדֵינוּ לֹא מִשַּׁלְוַת הָרְשָׁעִים. וְאַף לֹא מִיִּסּוּרֵי הַצַּדִּיקִים: (כ) רַבִּי מַתְיָא בֶּן חָרָשׁ אוֹמֵר. הֱוֵי מַקְדִּים בִּשְׁלוֹם כָּל־אָדָם. וֶהֱוֵי זָנָב לָאֲרָיוֹת וְאַל־תְּהִי רֹאשׁ לַשּׁוּעָלִים: (כא) רַבִּי יַעֲקֹב אוֹמֵר. הָעוֹלָם הַזֶּה דּוֹמֶה לִפְרוֹזְדוֹר בִּפְנֵי הָעוֹלָם הַבָּא. הַתְקֵן עַצְמְךָ בִּפְרוֹזְדוֹר כְּדֵי שֶׁתִּכָּנֵס לִטְרַקְלִין: (כב) הוּא הָיָה אוֹמֵר. יָפָה שָׁעָה אַחַת בִּתְשׁוּבָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בָּעוֹלָם הַזֶּה מִכֹּל חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. וְיָפָה שָׁעָה

באורי הגר"א

אל תהי בז לאדוני : ומורא כו'. כמ"ש (שם יא) ויאמר אדני משה כלאם הוקשו עד שכינה. אדר"נ פכ"ז. ובגמרא פ"ב דפסחים (כ"ב ע"ב) עד שבא ר"ע ודרש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח ע"ש ועיין תוס' שם : (יז) שלשה כתרים כו'. כמ"ש בפ"ק דיומא (ע"ב ע"ב) שלשה זירין הן כו'. וכנגד שם טוב הוא המטרה שנאמר (קהלת ז) טוב שם משמן טוב : (יח) שחבריך כו'. כמ"ש בפ"ק דתענית (ז' ע"א) מאי דכתיב ברזל בברזל יחד וגו' והיינו דאר"ח כו': ואל בינתך כו'. פסוק הוא במשלי ג' : (כ) הוי מקדים כו'. כמ"ש (תהלים לד) בקש שלום וגו': והוי כו'. כמ"ש ב"ר פרש' לך לך. ובאבנר (ש"ב ג) הראש כלב וגו': (כב) יפה כו'. כמ"ש בפ"ב

עץ יוסף

בהר לעיני אנשים. הרי שהשוה מורא כבוד יהושע לכבודו: (טז) הוי זהיר בתלמוד. שיהא למודך בדקדוק ובהלכה: ששגגת תלמוד עולה זדון. אם תטעה בהוראה מתוך שלא דקדקת בלמודך ותבא להתיר את האסור הקב"ה מעלה עליך כאלו עשית מזיד : (יז) שלשה כתרים הם. הכתובים בתורה שהחיבה התורה לנהוג בהם כבוד: כתר תורה. כתיב (ויקרא יט) והדרת פני זקן זה שקנה חכמה: כתר כהונה. כתיב ביה וקדשתו קדוש יהיה לך: כתר מלכות. כתיב ביה (דברים יז) שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך : וכתר שם טוב. לא מצינו לו כתר בתורה שיהיו חייבים לנהוג בו כבוד. והוא עולה על גבי כולן. שכל השלשה כתרים צריכים לו דבלאו הכי אינו כלום. באם ת"ח הוא ושני שומעניה סרי לבזויה. ואם כהן גדול הוא אמרינן ביומא דלא ייתון בני אהרן לשלם דלא עבדין עובדי דאהרן. ואם מלך הוא כתיב (שמות כב) ונשיא בעמך לא תאור. בעושה מעשה עמך : (יח) הוי גולה. אף שתהיה שם בדוחק ובגלות: ואל תאמר שהיא תבוא אחריך. לומר תורה מחזרת על אכסניא שלה או שחבריך ילמדו שם ויקיימוה בידך. כי לא די שלא תבין יותר כי אפילו על בינתך אל תשען כי ישכח לך כנפים : (יט) אין בידינו כו'. פי' אין אנו מבינין זה מפני מה צדיק ורע לו זה יסורי הצדיקים. ורשע וטוב לו זה שלות רשעים ואיכא דפירשו כמו לא הוה בידיה : (כ) הוי מקדים בשלום כל אדם. ואפילו לגוי בשוק: והוי זנב לאריות א). כי זנב ארי ארי. וראש שועל שועל. ואמר המשל כי הת"ח נקרא ארי כענין ארי שבא ונאמר ויש שכמו לסבול. ושועל הוא החמדי והשומר בערמה והחכמה. ומ"מ אל תאמר כמי רשות מהיות ארי לסבול בשול אלא אלא ואהיה ראש לשועלים. אל תאמר כן אלא הוי זנב אף השפל מן האריות וכו'. והרצון מן הצורות שהיו יושבין בסנהדרין שבראש שהיה בשורה בג' נכנס בסוף שורה א' והיה למעלת מדרגה שלו : (כא) לפרוזדור. בית שער. הרגום אולם פרוזדרא: טרקלין. מקום מושב המלך. כך אתה התקן עצמך בעוה"ז כדי שתזכה לעולם הבא : (כב) יפה שעה אחת כו' ב). הענין הוא כי יש לאהוב את ה' באהבה שלימה ולעבוד אותו בתכלית האוהב האמת

הראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל ואנו כו' לאחרונים ר' אלעזר בן שמוע א"ד הראשונים אלעזר ב"ש ובין כך ובין כך נתמעטו לבבות התלמידים בימיו. לכן הזהיר שהכ"ז יהיה כבודם חביב עליך כשלך. וקיים זה בעצמו (מגילה כז:) שאמר ולא פסעתי על ראשי עם קדוש ופירש"י כשהיו התלמידים בבית המדרש כו' שהיה נוהג בכבוד תלמידיו.

א) ר' מתיא יצא מא"י לרומי (ספרי פ' ראה) ובא"י אימת רבותיו וברומי נעשה אב"ד (סנהדרין ל"ב). ואמרו בירושלמי (נדרים פ"ז ה"ח) אמר הקב"ה חביבה עלי כת קטנה שבא"י מסנהדרין שבחו"ל. וע"ז אמר ר' מתיא שאירע לו כן. הוי זנב לאריות כלומר תלמיד ומשמש החכמים שבא"י שהם גדולים במעלתן כאריות. ואל תהי ראש לשועלים הם הת"ח שבחו"ל שהם קטנים במעלתן כשועלים [בב"ק קי"ז ע"א הרי אמרת נעשה שועל] (תמצית מספר תולדות יהושע).

ב) יפה שעה אחת כו'. לענין התשובה בעוה"ז מקומו (כמש"ל שבת פ"ב) במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצות. ולענין גמול השכר בעוה"ב מקומו ולא בעוה"ז כלל. ובשיטתים אמר כן דסבירא ליה (בב"מ) הזמן

אחת של־קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה: (כג) רבי שמעון בן אלעזר אומר. אל־תרצה את־חברך בשעת כעסו. ואל־תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו. ואל־תשאל לו בשעת נדרו. ואל־תשתדל לראותו בשעת קלקלתו: (כד) שמואל הקטן אומר. (א)בנפל אויבך אל־תשמח ובכשלו אל־יגל לבך. פן־יראה יהוה ורע בעיניו והשיב מעליו אפו: (כה) אלישע בן אבויה אומר. הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על־ניר חדש. והלומד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על־ניר מחוק: (כו) רבי יוסי בר־יהודה איש כפר הבבלי אומר. הלומד מן־הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו. והלומד מן־הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות

א משלי כד, יז יח.

באורי הגר״א

דשבת (ל' א') ודקאמר כי לכלב חי וגו': (כג) אל תרצה כו'. כמ"ש בפ"ק דברכות (ז' ע"א) מנין שאין מרצין כו'. שנאמר פני ילכו: ואל כו'. כמ"ש (ישעיה כב) אל תאיצו לנחמני: ואל תשאל כו'. כמ"ש ואתחנן אל ה' בעת ההיא ולא בשעת השבועה כמ"ש במדרש ע"ש: ואל תשתדל כו'. כמ"ש באדם (ויקחו)[ויתפרו] עלה תאנה וגו' ואח"כ ויקרא ה' אלהים אל האדם וגו': (כה) הלומד ילד כו'. כמ"ש באדר"נ פכ"ג הלומד ילד למה"ד לעגלה כו' שנאמר ואפרים עגלה וגו' והלומד בזקנותו דומה לפרה שנאמר כפרה וגו' ונאמר כחצים ביד גבור כן בני הנעורים וגו' ע"ש: (כו) הלומד מן הקטנים כו'. כמ"ש בספרי פ' עקב כי טובים וגו' מה יין כל זמן שמתיישן בקנקן משביח כו' שנאמר בישישים חכמה וזה שאמר רבי אל תסתכל אלא על היין עצמו שיש קטן שלמד [יותר] מזקן כמ"ש אמרתי ימים ידברו וכו'

עץ יוסף

באמת כאשר ישבע לאוהבו איזה נחת יערב לעצמו כאלו קיבל הוא כל הנחת בעולם והיה מתעדן בכל עדונים שבעולם כי אין נחשב לו דבר נגד שמלא מקום לנחת אוהבו וזהו לו בתכלית ההנאה. וזהו גדר אוהב השלם. וא"כ האוהב לה' בכל לב ונפש כראוי יהיה לו יותר לנחת ותענוג כשעושה דבר לרצון ה' מכל תענוג שבעולם ובפרט לאוהב ואהבה הגדול כזה, וזה אמרם יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בזה העולם. כי בזה עושה נחת לה' וא"כ יהיה לאיש תענוג ועדן יותר מכל עדן בעוה"ב כי בזה עושה נחת להקב"ה. משא"כ בעוה"ב שאין בו מצות ונחת לה' והאוהב השלם יבחר בנחת אהבו יותר מנחת עצמו. ולכן אמר יהיה לאדם יפה לנחת שעה אחת בעוה"ז בתשובה ומעשים טובים מכל חיי העוה"ב. ויפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עוה"ז שבלא תשובה ומע"ט (יפרות דבש): (כג) אל תרצה את חברך בשעת כעסו. כמד"א פני ילכו והנחותי לך. א"נ אל תרצה כו' פי' שלא תעשה רצון חברך בשעת כעסו ליתן חרב בידו: ואל תנחמהו כו'. כמד"א אל תאיצו לנחמני. וגם שמא יחשבך לאויב שאין אתה מצטער בצרתו ומחזיקה לנקל. או שמא יפיח דברים: ואל תשאל לו כו'. שמא יהיה כך או כך דעל כל פתח ופתח יאמר אדעתא דהכי: ואל תשתדל כו'. שכן באדה"ר לא נגלה הש"י אליהם עד שעשו חגורות ואח"כ וישמעו את קול וגו'. או פירושו ואל תשתדל רק לראותו כי מזה ימשך איבה אלא תן לבך להצילו: (כד) בנפול אויבך כו'. פסוק הוא במשלי. אלא ששמואל הקטן היה רגיל להוכיח בני אדם במדה זו: אל תשמח. בפרהסיא: ובכשלו אל יגל לבך. בסתר. כי ירא לשמוח בפרהסיא. כי נקל יוכל לקום מן הכשלון: פן יראה ה' ורע בעיניו. ששמחתו בלבבך כאלו הוא בלועך למלאות תאותך: והשיב מעליו אפו. מדלא כתיב ושב אלא והשיב משמע ישיבהו מעל אויבך ויביאו עליך: (כה) על נייר חדש. שלא קבל כתב כך הילד לא קבל מהבלי העוה"ז ולבו פנוי. אמנם הזקן נתמלא מוחו מסבירת הבלי העוה"ז וצריך למחוק רשומו דבר. ולא די שלא יועיל לימים הבאים אלא שגם עתה לא יהיה בנקל. אבל בינוני דומה לנייר ישן ולא מחוק שדבקה תיכף ולא יתקיים זמן רב: (כו) לאוכל ענבים קהות. שלא נתבשלו כל צרכן ומקהות את השינים. והאוכל אותן בעודן בין שיניו ירגיש ברעתם כך חכמת הילד לא נתיישבה כל צרכה ואין דבריו מתקבלים ומתיישבים על הלב: יין מגתו. שעמריו מעורבים. ובשתייתו ייטב לו כי יערב לחך. אבל נאדרי בטנו ימלאו מבהוטה.

כי

(קדושין ל"ט ב') שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ומקומו בעוה"ב (תולדות יהושע). [וכתיב (תהלים ל"א כ') מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך. ואמרו חז"ל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעוה"ב עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. שטוב בעוה"ב אין לו ערך ולא דמיון].

א) בנפול אויבך. שמשול את בכלי דעת ובלי הרגשה קודמת. והנפילה תתכן אף בידיעה קודמת כמו ויתפול לפני רגליו. ועוד שנית. שהמכשול לא יארך ומנו או יעמוד או יפול. אבל הנפילה התקן לה אריכות הזמן. וכמו שהשמחה מורה שמחת הלב על דבר תמידי. או שהשיג דבר שקוה להשיגו. וגיל הוא על שנתחדש לו טובה פתאומית. מגילה. בשורה טובה. וזש"כ בנפול אויבך בידיעה קודמת והארכת זמן אל תשמח. ובכשלו פתאום אל יגל לבך. ייחס השמחה אל הנפילה והגילה אל הכשלון (מג"ש)

ושתה יין ישן: (כז) רבי מאיר[א] אומר. אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו. יש קנקן חדש מלא ישן. וישן שאפילו חדש אין בו: (כח) רבי אלעזר הקפר אומר. הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם: (כט) הוא היה אומר. הילודים למות. והמתים לחיות[ב]. והחיים לדון. לידע. ולהודיע. ולהודע. שהוא אל. הוא היוצר. הוא הבורא. הוא המבין. הוא הדיין. הוא העד. הוא בעל דין. הוא עתיד לדון: ברוך הוא שאין לפניו לא עולה. ולא שכחה. ולא משוא פנים. ולא מקח שחד. שהכל שלו. ודע שהכל לפי החשבון. ואל

א) במשנ"ס ובגמ' סגירסא רבי אומר. ב) במשנ"ס ובגמ' כנוסחא להחיות, ועי' תוי"ט.

באורי הגר"א

אכן רות וגו': (כח) הקנאה. מן הנחש וקין וביוצא: והתאוה. מן בלעם: והכבוד. מן קרח. וכולם היו בבלעם כמ"ש בפ"ה. ונאמר (משלי יד) ורקב עצמות קנאה. (שם כא) תאות עצל תמיתנו. (שם טז) לפני שבר גאון: (כט) הילודים כו'. כמ"ש (בראשית ג) כי עפר וגו'. (שמואל ב יד) כי מות נמות וכמים וגו': והמתים כו'. כמ"ש תהלים פב) ופיה מעיר וגו': שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא. כמ"ש (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח וגו' ה' צבאות שמו: הוא המבין. כמ"ש (תהלים לג) היוצר יחד לבם המבין וגו': הוא הדיין. כמ"ש (איוב כא) הלאל וגו' והוא רמים ישפוט וכיוצא: הוא עד הוא בעל דין. כמ"ש (מלאכי ג) וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד וגו' ועיין בפ"ק דחגיגה (ד' ט"ה): לא עולה. כמ"ש (דברים לב) כי כל דרכיו משפט וגו' ואין עול. (תהלים לב) ולא עולתה בו. (איוב ח) האל יעות וגו': ולא שכחה. כמ"ש (ישעיה מט) ותאמר ציון עזבני ה' וגו' התשכח וגו'. וכן להיפך נאמר (ירמיה יז) חטאת יהודה וגו': ולא משוא פנים. כמ"ש (איוב לד) אשר לא נשא פני שרים ולא נכר וגו'. ונאמר (דברים י) אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד: שהכל שלו. כמ"ש (חגי ב) לי הכסף וגו'. ונאמר (דה"א כט) וממך הכל וגו': ודע כו'. כמ"ש (קהלת יב) כי את כל מעשה וגו' על כל נעלם: ואל יבטיחך כו'. שלא תאמר כמ"ש (איוב ג) כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז וגו' עם

עץ יוסף

רק חכמת הילד הערמנות ספקות יש בה והתערובות אין נראים מורגשים בתחלת העיון: (כח) הקנאה כו' א). דוגמת מאמרו של רבי יהושע בפ"ב משנה ט"ז עין הרע ויצה"ר ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם. הקנאה נמשכת מעין הרע והתאוה נמשכת מיצה"ר. והכבוד הוא סבת שנאת הבריות. שמן הכבוד נמשך הישנא לבריות ולא ירצה בהכרחם כשלא יכבדוהו כרצוי לפי כבודו ולפי מחשבתו. הקנאה הוציאה את קרח מן העולם. והתאוה לגחזי והכבוד לירבעם כנודע שעי"ז יצאו מן העולם. והשלש מדות הנ"ל הם שרשים כמעט לכל העבירות. הקנאה לכל גזל וגניבה וכל מעשים זרים עד שאלהיהם נרקבים. והתאוה לכל מאכלות אסורות וביאות אסורות. והכבוד לכל גאות וקשיות והלבנת פנים. וכל מי שירצה להשיג אלו העניינים לא ישיג העוה"ב בשום אופן כמאמר החכם מה מאד קשה להשיג שני דברים במרוצה אחת: (כט) הילודים למות. פירוש שנולדו כדי למות כי איך יכנס לטרקלין אם לא יהיה בפרוזדור. ועוד אמר הילודים למות תיכף מן הלידה מתחלת המיתה כי הוא מתקרב אליה בכל רגע ומש"ה ויום המות מיום הולדו: והמתים. עתידים לחיות ולעמוד ליום הדין. אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם: והחיים. עומדים להיות נדונים ליום הדין. והיינו החיים שאחר המיתה: לידע כו'. כנגד הילודים למות אמר לידע כו' שהוא אל. שאם לא היה האדם מת היה מחזיק א"ע לאלוה כמו חירם. וגם אי אפשר לידע עצמות אלהותו אלא אחר המות כמד"א כי לא יראני האדם וחי. שביום המות רואה מה כנודע. וזה מש"א טוב מאד זה המות. וכנגד והמתים להחיות אמר לידע כו' שהוא היוצר הוא הבורא. פי' אם יכול לברוא בריה חדשה יש מאין שהיא ביטול ליצור אחר שהיתה שהוא יש מיש. כי בריאה יש מן האין. ויצירה יש מיש. וכנגד והחיים לידון אמר לידע כו' הוא המבין הוא הדיין כו': הוא המבין הוא הדיין. אחר שהבין כל מעשיהם מביאן לפניו בדין: הוא בעל דין. שהוא תובע את החוטאים: והוא עתיד לדון. בעוה"ב: ולא משוא פנים. אפילו לצדיק גמור שלא יעניש על עבירה קלה שבאה לידו: ולא מקח שוחד. שאינו לוקח שוחד המצוה בשביל העבירה אלא נותן שכר על המצוה ועונש על העבירה. ועיין מה שכתבתי על משנת כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא: ודע שהכל לפי החשבון. ודע שהכל זה לפי חשבון פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול כך עבירות קלות כשהן מרובות עולות לחשבון גדול: ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך. שלא תאמר כמ"ש (איוב ג) כי עתה שכבתי ואשקוט ישנתי אז ינוח לי (הגר"א). ולפ"ז מפרש שאול הוא קבר. ובביאורו על משלי ז' כתב ואל יבטיחך פי'

הייט

א) הקנאת והתאוה והכבוד. סדורם הוא לפי מה שקדם נמשכם בסדר סחורות מנהג. קין הרג את הבל מצד הקנאה שלא נתקבל קרבנו כקרבן הבל. ואח"ז דור המבול נמשכו בתאוה. כמ"ש כי השחית כל בשר את דרכו וגו'. ואח"ז דור הפלגה בכבוד. כמ"ש ונעשה לנו שם. ושלש אלה הנה מדות לחטאות ומתחטאים מהן שלש עבירות החמורות. מן הקנאה שפיכות דמים כמו שקדם לקין. מן התאוה גלוי עריות כמו שהיה בדור המבול. ומן הכבוד ע"ז כמו שהיה בדור הפלגה שאמרו ונעמיד שם ע"ז (תולדות יהושע).

יַבְטִיחֲךָ יִצְרְךָ שֶׁהַשְּׁאוֹל בֵּית מָנוֹס לָךְ. שֶׁעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹצָר. וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה נוֹלָד. וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה חַי. וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה מֵת. וְעַל כָּרְחֲךָ אַתָּה עָתִיד לִתֵּן דִּין וְחֶשְׁבּוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: רבי חנניא וכו'

פרק חמישי

כל ישראל כו'

(א) בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם. וּמַה תַּלְמוּד לוֹמַר. וַהֲלֹא בְּמַאֲמָר אֶחָד יָכוֹל לְהִבָּרְאוֹת. אֶלָּא לְהִפָּרַע מִן הָרְשָׁעִים שֶׁמְּאַבְּדִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת. וְלִתֵּן שָׂכָר טוֹב לַצַּדִּיקִים שֶׁמְּקַיְּמִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת: (ב) עֲשָׂרָה דוֹרוֹת מֵאָדָם וְעַד נֹחַ לְהוֹדִיעַ כַּמָּה אֶרֶךְ

באורי הגר"א

וגו': ועל כרחך אתה חי. כמ"ש (איוב ג) למה יתן וגו' וחיים וגו' המחכים וגו': ועל כרחך כו'. כמ"ש (קהלת ח) אין אדם שליט ברוח וגו' ואין שלטון ביום וגו'. (תהלים מט) ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם: ועל כרחך כו'. כמ"ש (קהלת יא) ודע כי על כל אלה וגו':

פ"ה (א) בעשרה מאמרות כו'. (ר"ה ל"ב ע"א ועי' בגדר"ה פ"ג). ואלו הם בראשית. ויאמר אלהים יהי אור. ויאמר אלהים יהי רקיע. ויאמר אלהים יקוו. ויאמר אלהים תדשא. יהי מארת. ישרצו המים. תוצא הארץ. נעשה אדם. הנה נתתי. ופרו

עץ יוסף

היינו שמתחלה דנין אותו ביסורים קשים ומרים כ"כ עד שהאדם רוצה את הגיהנם חשב להסתר א"ע בו מהם. וזהו שהשאול בית מנוס לך. כלומר התשוב לנוס שמה מן היסורין שקודם הגיהנם עכ"ל. ולי אפשר לפרש ע"פ מה שכ' בספר תורת חיים מה שיסד הפייט מסיק מן שאול לחיי עלמא. וה"ל יבואר ע"פ מאי דאיתא בזהר חדש סדר לך לך דגדולה תשובה שהקב"ה מצפה עליה כל ימי חיי האדם וכמ"ש עד יום מותו תחכה לו לתשובה להכינו לתחיה. ומי שלא שב כל ימיו ומת ברשעו משמע שם דאכתי אית תקנתא בתשובה אחר מותו כשיורד לגיהנם ונדון שם ועל ידי כן חוזר שם בתשובה. צועק ובוכה ומתחרט שם על חטאיו ומצדיק עליו את הדין. והקב"ה מרחם עליו ומעלהו משם אחר שקבל דינו ועונשו. וא"ל שם משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש ושם יצלפו בתשובה ונעשין כל צדיקים שנעשין לפני הקב"ה ומעלין אותם משאול שהוא המדור השני שנאמר מוריד שאול ויעל. ומי שהוא במדור התחתון שהוא אבדון שוב אינו עולה. דתנא א"ר יהודה אע"פ שנכנס בשאול עולה בתשובה שנאמר מבטן שאול שועתי שמעת קולי עכ"ל. וזהו שיסד הפייט מסיק מן שאול לחיי עלמא. אבל רשעים גמורים כגון פושעי ישראל בגופן אפילו בגיהנם אינם חוזרים בתשובה. ולכך אפילו אחר שקבלו דינן בגיהנם י"ב חדש אין עולין. אלא נעשו אפר תחת כפות רגלי הצדיקים כדאיתא בס"פ דר"ה. וזהו דכתיב תשב אנוש עד דכא כלומר שאפילו בגיהנם מועלת התשובה עד שעה שדוכין את הנפש לעשות אפר תחת כפות רגלי הצדיקים. וזהו מה שאחז"ל עד דכדוכה של נפש. מיהו התשובה ההיא לא מעליא כ"כ. ועוד שהנשמה סובלת שמה בגיהנם צער גדול. לכך כתיב בסיפא דקרא ותאמר שובו בני אדם. הוא יתברך מזהיר לעשות תשובה בעודו בן אדם כשהוא חי עדיין בגוף. כי הגוף מתולדות אדם הוא. אבל הנשמה נאצלת מכסאו יתברך עכ"ל ס' תורת חיים. ולפי דבריו זהו כוונת התנא ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך. ר"ל שאל יבטיחך שתוכל לעשות תשובה גם בשאול. משום שמא ימשוך היצה"ר אותך בעבירות עד שתהיה מפושעי ישראל בגופן ולא תעשה שם תשובה כ"כ. ועוד שהנשמה סובלת שם צער גדול. גם התשובה ההיא אינה מעליא. לכן טוב לך לעשות תשובה בחייך ולא תסבול כ"כ צער והיום תשובה מעולה: שעל כרחך אתה נוצר. שהנשמה אינה רוצה לצאת מן המקום הטהור שהנשמות מונחות שם. וליכנס במעי אשה במקום טמא. והמלאך בא ומוציאה בע"כ ומכניסה במעי האשה: ועל כרחך אתה נולד. נשמת הילד אינו רוצה לצאת לפי שהוא צופה מסוף העולם ועד סופו כמ"ש (איוב כט) בהלו נרו עלי ראשי. והמלאך מוציאו בעל כרחו: ועל כרחך אתה חי. יש אדם מדוכא ביסורים ורוצה למות ואינו יכול. כמ"ש (איוב ג) למה יתן כו' וחיים כו' המחכים כו': ועל כרחך אתה מת. כמ"ש (קהלת ח) אין אדם שליט ברוח כו' ואין שלטון ביום המות. (תהלים מט) ויקר פדיון נפשם וחדל כו': ועל כרחך אתה עתיד ליתן כו'. כמ"ש (קהלת יא) ודע כי על כל אלה כו':

פ"ה (א) ומה ת"ל כו'. יש להבין ומה ת"ל דקאמר למה לי. כי היה די שיאמר והלא במאמר אחד יכול להבראות כו'. ואפשר שהוקשה לו תרתי ומשני תרתי. חדא הוקשה לו אף אם נאמר שהוכרח להיות בריאת העולם בעשרה מאמרות למה ליה להודיענו בתורה זה ויאמר אלהים. וזהו מה ת"ל דקאמר. ועוד הוקשה לו דמעיקרא לא היה צריך עשרה. וז"ש והלא במאמר אחד היה יכול להבראות. והשיב דלתרווייהו על שתיהן התשובה אלא שהודיענו בתורה זאת להפרע מרשעים גודל העונש שיבא עליהם על שמאבדים עולם כזה שנברא בעשרה מאמרות. והא דנאמר נברא בעשרה מאמרות והלא במאמר אחד יכול להבראות. אלא לומר כדי להגדיל עונש לרשעים כנ"ל. הלא עיקר הבריאה היה להטיב לבריות ולא להפך ח"ו. אלא משני כדי ליתן שכר טוב לצדיקים כו'. ור"ל שנאמר שיהא הבריאה להטיב לצדיקים: (ב) להודיע

אפים לפניו. שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי
המבול: (ג) עשרה דורות מנח ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו
שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם:
(ד) עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכלם. להודיע כמה חבתו של
אברהם אבינו: (ה) עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים:
עשר מכות הביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים ועשר על הים:
(ו) עשרה נסיונות נסו אבותינו את הקדוש ברוך הוא במדבר. שנאמר א וינסו

א במדבר יד, כב.

באורי הגר"א

ורע הוא שוי אל נכרה: (ד) עשרה נסיונות. בפרקי ר"א פ' כ"ו. א' כשנולד אברהם אבינו בקשו כל גדולי המלכות להרגו ונטמן מתחת לארץ י"ג שנה שלא ראה שמש וירח ואחר כך יצא מתחת לארץ מדבר בלה"ק מאס באלילים ושקץ הפסילים ובטח ביוצרו. ב' שחבש בבית האסורים י' שנים ואח"כ בכבשן האש וכמ"ש אשר הוצאתיך מאור כשדים וכתיב וימת הרן על פני תרח וגו'. וכתיב ואת הנפש אשר וגו' זה היה גלותו מאז. ג' לך לך. ד' רעב. ה' ותלקח שרה. ו' במלחמת המלכים. ז' דבר ה' אל אברם במחזה. ח' מילה. ט' גרש הגר וישמעאל. י' העקידה עכ"ל הפדר"א. (הוא לפי גירסת הרמב"ם בפדר"א שם) וברמב"ם הנה מנויים כך. א' לך לך מארצך. ב' ויהי רעב בארץ. ג' ותלקח שרה וגו'. ד' במלחמת המלכים. ה' לקיחת הגר לאשה. ו' מילה. ז' לקיחת שרה לאבימלך. ח' גירוש הגר. ט' גירוש ישמעאל. י' העקידה: (ה) עשרה נסים כו'. שנעשו מעשר מכות ובכולם כתיב לבד מכנים. דם. ולא יכלו מצרים לשתות. ובצפרדעים. ובכה בעמך. ובערוב. והפליתי וגו' ושמתי פדות. ובדבר. והפלה ה' וגו' וישלח פרעה וגו'. ובשחין: כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים. בברד. רק בארץ גשן וגו'. ובארבה. ומלאו בתיך ובתי וגו'. ובחשך. ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. ובבכורות. ולכל בני ישראל וגו'. למען תדעון וראיתי את הדם ופסחתי עליכם וגו' וכיוצא: ועשרה על הים. באדר"נ. א' שנעשה נקבים כמ"ש נקבת במטיו ראש פרזיו. הב' שנעשה בקעה. שנאמר בקע ים ויעבירם. כנראה בבקעת תבן. הג' שנעשה גזרים שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים. הד' שנעשה חומר שנאמר דרכת בים סוסיך חומר מים רבים. הה' שנעשה מדבר שנאמר ויוליכם בתהומות כמדבר. הו' שנעשה פירורים שנאמר אתה פוררת בעזך ים. הז' שנעשה סלעים שנאמר שברת ראשי תנינים על המים ואין משתברין אלא על הסלעים. הח' שנעשה יבשה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ונאמר הפך ים ליבשה. הט' שנעשה חומות שנאמר והמים להם חומה וגו'. העשירי שנעשה נאדות שנאמר נצבו כמו נד נוזלים והיו יוצאין להם מים מתוקים כמ"ש ונוזלים מן לבנון: ועשרה על הים. באדר"נ הא' שהרעים עליהם בקולו שנאמר (תהלים יח) וירעם בשמים ה' ועליון יתן קולו וגו' ויראו אפיקי מים וגו'. הב' שהלך בקשת שנאמר עריה תעור קשתך. הג' בחצים שנאמר וישלח חציו ויפיצם. הד' והה' בחרבות ורמחים שנאמר ברקים רב ויהומם ואין ברק אלא חרב שנאמר חרב וגו' למען היות לה ברק וגו'. הו' הז' במגן וצנה שנאמר החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי. הח' בחנית שנאמר לנגה ברק חניתך. הט' והי' בברד וגחלי אש שנאמר מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש והוא במקום אבנים וקלעים: (ו) עשרה נסיונות כו'. כמ"ש בערכין (ט"ו א') שתים בים א' בירידה שאמרו מן הקברים וגו' וא' בעליה וימרו על ים וגו'

עץ יוסף

כמה ארך אפים לפניו. לפי שיש פירוש בעבירות שבין אדם למקום. על שהתחילו בחמס הביא עליהם המבול: (ג) להודיע כמה כו'. אף אתה אל תתמה שהאריך אפו לעו"ג כל הדורות הללו שהם משעבדין בניו. שיותר האריך לדורות שמאדם עד נח ואח"כ השטן: היו מכעיסין. פי' יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: עד שבא אברהם אבינו. ועמד בנסיונותיו ובדורותיו י' פעמים כנגד כל דור וקבל עליו שכר כלם. כמו זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע. משא"כ בנח שלא הוכיח את דורו: (ד) עשרה נסיונות. הענין של העשרה נסיונות עיין בפדר"א פ' כ"ו. ובאדר"נ פ' ל"ג. וברמב"ם פי' המשנה. ובנוסח שחרית ליום ב' דר"ה המתחיל אשר מי יעשה כמעשיך כו'. ובפוח"ם מאור כ"ה. וכאן ברש"י וברטנורא. כי יש הרבה שינויים ביניהם: אברהם אבינו. לפי שאנו זוכים ומקבלים טובה בזכותו זו שעמד בכל נסיונותיו. לפיכך קראו התנא בכאן אבינו: להודיע כמה חבתו כו'. שהרי אנו יודעים בודאי כמה חבתו כו'. וכמ"ש רש"י בפירוש החומש (בראשית כב) עתה ידעתי מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולעובדי כוכבים התמהים מה היא חבתי אצלך יש לי כו': (ה) עשרה נסים כו'. שנעשו מעשר מכות והיה ביד במצריים ולא בישראל. ובודאי זה שנעשו הם נסים: ועשרה על הים. בביאור הגר"א מנה בעשרה שעל הים ד' וה' בחרבות ורמחים. וקשה שלא הביא ראיה מפסוק רק על חרבות ולא על רמחים. ובאדר"נ שעם נוסחות הגר"א פרק ל"ג ליתא מצרים באו על הים בחרבות אף הקב"ה בא עליהם בחרבות שנאמר כו'. וא"כ לפי נוסחא זו קשה שחסר אחת. ובאבות דר"נ הישנים מצאתי בנוסחא מצרים באו על הים בחרבות אף

אֹתִי זֶה עֶשֶׂר פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי: (ז) עֲשָׂרָה נִסִּים נַעֲשׂוּ לַאֲבוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. לֹא הִפִּילָה אִשָּׁה מֵרֵיחַ בְּשַׂר הַקֹּדֶשׁ. וְלֹא הִסְרִיחַ בְּשַׂר הַקֹּדֶשׁ מֵעוֹלָם. וְלֹא נִרְאָה זְבוּב בְּבֵית הַמִּטְבְּחַיִם. וְלֹא אֵירַע קֶרִי לְכֹהֵן גָּדוֹל בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים. וְלֹא כִבּוּ הַגְּשָׁמִים אֵשׁ שֶׁל עֲצֵי הַמַּעֲרָכָה. וְלֹא נִצְּחָה הָרוּחַ אֶת עַמּוּד הֶעָשָׁן. וְלֹא נִמְצָא פְּסוּל בָּעֹמֶר וּבִשְׁתֵּי הַלֶּחֶם וּבְלֶחֶם הַפָּנִים. עוֹמְדִים צְפוּפִים וּמִשְׁתַּחֲוִים רְוָחִים. וְלֹא הִזִּיק נָחָשׁ וְעַקְרָב בִּירוּשָׁלַיִם מֵעוֹלָם. וְלֹא אָמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ צַר לִי הַמָּקוֹם שֶׁאָלִין בִּירוּשָׁלַיִם: (ח) עֲשָׂרָה דְבָרִים נִבְרְאוּ בְּעֶרֶב שַׁבָּת בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת. וְאֵלּוּ הֵן, פִּי הָאָרֶץ. פִּי הַבְּאֵר. פִּי הָאָתוֹן. הַקֶּשֶׁת. וְהַמָּן. וְהַמַּטֶּה. וְהַשָּׁמִיר. הַכְּתָב. וְהַמִּכְתָּב. וְהַלּוּחוֹת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים אַף הַמַּזִּיקִין. וּקְבוּרָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ. וְאֵילוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים

באירי הגר"א

ונאמר וירא ישראל וגו' ויאמינו. שהיו נסים במרה וברפידים שהיו במן שהיו בשליו בראשון ובשני בשבתו על סיר וגו'. ובהססף וגו' מעגל ובמרגלים: (ז) ולא הזיק ס' ולא אמר כו'. שנאמר (איכה ב) כלילת יופי משוש וגו' ואמרו במ"ר איכה וסוף פקודי כסה של תשמות: (ח) עשרה דברים נבראו כו'. כמ"ש (קהלת א) ואין כל חדש ונאמר (שמות יד) לאיתנו ואמרו (מ"ר שם) לתנאו והכל היה בין השמשות כמ"ש (בראשית ב) ויכל אלהים ביום השביעי וכו'

עץ יוסף

הקב"ה בא עליהם בתרעות ורמחים. ולפי נוסחא זו צ"ל מצריים באו על הים בתרעות ורמחים אף הקב"ה בא עליהם בתרעות ורמחים. ולפ"ז יהיה מנין עשרה. אבל קשה דמקרא שהביא ליכא ראיה רק על תרעות ולא על רמחים וצ"ע: (ז) עשרה נסים נעשו לאבותינו. אף שהם צורך גבוה אמר לאבותינו להורות להם שיקחו מוסר. א' שלא הפילה אשה מריח בשר הקדש. פי' מתאות בשר הקדש. אי נמי מריח אברים של המערכה. שאינו כריחה ובאת לסעוד מהן אין שומעין לה להאכילה בשר קדש פרי שלא היה שום היזק מדבר מצוה. וזאת לדעת כי שומר מצוה לא ידע דבר רע. ב' שלא הסריח בשר הקדש מעולם אף בתקופת תמוז שנאכלין לשני ימים. וזה כמשנה דר"ש שקרא על נפשו אף בשרי ישכון לבטח. וכוא קיום מקרבנות. שהקדושה חלה עליהם רק דרך מקרה. ק"ו אדם שנשמתו חלונה מתחת כסא הכבוד. ג' ולא נראה זבוב בבית המטבחים ק"ו באדם הקדש שלא השלום בו רמה ותולעה. ד' ולא אירע קרי לכהן גדול כי שמתקנין כהן אחר ולא התבטל העבודה חס הקב"ה על כבודו להורות שיחוס אדם חס על כבוד חבירו. ה' ולא כבו גשמים אש של עצי המערכה ועשו שלום לכבוד קונם אף בהם נשכייה. וכן ילמד האדם להשלים עם קונו. ו' ולא נצח הרוח כחזק שהוא מפרק הרים ומשבר סלעים את עמוד העשן הקדש אף שהוא הלא. כן האדם אם יתקדש אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו. ז' ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים כי אין להם תמורה שזה מערב יו"ט וזה מע"ש וע"כ יזהר האדם במצוה עוברת ובאבידת הזמן כי אין להם תמורה: ועוד כי כל הנ"ל רומזים למצוות ולא נמצא בהם פסול כן האדם יזהר שלא ימצא פסול במצותיו. ח' עומדין צפופין א) דחוקין ואין לו ישיבה בעולם ובהשתחוין בשי"ת תיכף יצאו לרוחה כי תשועת ה' כהרף עין. ט' ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים אף שהרים סביב לה ומצוים שם נחשים אעפ"כ לא הזיק שום נחש. כן האדם אל יאמר מוכרח אני לחשוש מכל נחש שבי כמו בנחש השיאני. י' ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום להתפרנס. כי שם נוה ה' את הברכה. והוא מוסר לאדם אף אם יכין בני אדם כשלים כמו שהם עכשיו או אם נשאר הוא יחידי בעולם לא יפחות ולא יוסיף במזונותיו כמו עכשיו. ומש"ה ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו. פי' כאלו עוד עיר אחרת מחוברת לה: (ח) בין השמשות. בערב שבת בראשית קודם שהשלמה הבריאה: פי הארץ. שבלע קרח ועדתו: פי הבאר. באר של מרים שהיתה הולכת עם ישראל במדבר בכל המסעות. ויש אומרים שפתחה פיה ואמרה שירה שנאמר (במדבר כא) עלי באר ענו לה: פי האתון. בין השמשות נגזר עליה שתדבר עם בלעם: והקשת. לאות ברית שלא יהיה עוד מבול: והמן. שירד לישראל ארבעים שנה במדבר: והמטה. שנעשו בו האותות ושל ספיר היה: והשמיר. כמין תולעת בריתו כשעורה. כשהן מראים אותו על האבנים הרשומות בדיו הן נבקעות מאליהן. ובו פיתחו אבני האפוד והחשן דכתיב בהו במלואותם: והכתב. צורת האותיות החקוקות בלוחות: והמכתב. שהיו נקראים מכל האבעה לדדים: והלוחות. של סנפירינון היו ארכן ששה ורחבן ששה ועובין שלשה כאבן אחת שארכה ורחבה ועוביה שוין. ונחלקה לשתים וגלילים היו ומגולגלים מגלגל חמה: אף המזיקין. אלו השדים. שלאחר שברא הקב"ה אדם ותוס היה מתעסק בבריאתן ובשברא רוחותיהן לא הספיק לברוא גופין עד שקדש היום ונשארו רוחות בלא גוף: ואילו של אברהם אבינו. נגזר עליו בין השמשות שיהיה

א) שמעת משמע שמגדו דחוקים היו באמצו ובאין באנו אחד אף על גבי חבירו ובשעת השתחויה נעשה להם נס והשתחוו ברוחה.

אף צבת בצבת עשויה: (ט) שבעה דברים בגלם ושבעה בחכם. חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין. ואינו נכנס לתוך דברי חברו. ואינו נבהל להשיב. שואל כענין ומשיב כהלכה. ואומר על־ראשון ראשון ועל־אחרון אחרון. ועל מה־שלא שמע אומר לא שמעתי. ומודה על־האמת. וחלופיהן בגלם: (י) שבעה מיני פרעניות באין לעולם על־שבעה גופי עברה. מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצרת בא מקצתן רעבים ומקצתן שבעים. גמרו שלא לעשר רעב של־מהומה ושל־בצרת בא. ושלא לטול את־החלה רעב של־כליה בא: (יא) דבר בא לעולם על־מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין. ועל פרות שביעית: חרב באה לעולם על־ענוי הדין ועל־עות הדין. ועל־המורים בתורה שלא כהלכה: חיה רעה

באורי הגר"א

והקלו והא נאמר וישבות ביום השביעי אלא בין השמשות ואמרו (מ"ר שם) אדם שאינו יודע כו' ול"ש כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות ר"ל נאחר זמן להשוות כחשיו ברא ושבת בכניסה השבת: (ט) חכם אינו מדבר. כמ"ש (ויקרא י) ויקצוף על אלעזר ואיתמר וגו'. וידבר אהרן וגו': ואינו נכנס כו'. כמ"ש בבני גד ובני ראובן שאמר להם משה (במדבר לב) כה עשו אבותיכם וגו' והמתינו עד שסיים וכן בחבירי איוב ויען אליפז ויען וגו': ואינו כו'. כמ"ש באליהוא (איוב לב) הן הוחלתי לדבריכם אזין וגו': שואל כענין. בשה לאכול: ומשיב כהלכה. יהודה (פי' אדר"נ פ' ל"ז): ואומר כו'. רבקה (בראשית כד) בת בתואל אנכי וגו': ועל מה שלא שמע כו' ומודה כו'. משה רבינו שנאמר (במדבר ט) למה נגרע והשיבן (ספרי שם) אין קדשים קרבים בטומאה אמרו יזרוק כו' והשיב לא שמעתי עמדו ואשמעה וגו': ומודה כו'. כמ"ש (זבחים ק"א ע"א) וישמע משה וייטב בעיניו הודה ולא בוש: (י) שבעה כו'. אולי צ"ל וכללן הן. וכלל כל והן חמשה כמ"ש בספרי פ' עקב וחרה אף וגו' ונאמר שפך חרון אפו מה נאמן חרב וחיה רעה ודבר אף כו' ומה כאן עצירת גשמים וגלות כו' אף ה' נהגא למדים כל מקום שנאמר חרון אף ה' מינים כו' ע"ש: מקצתן כו'. כמ"ש (עמוס ד) והמטרתי על עיר וגו': גמרו כו'. כמ"ש בפ"ב דשבת (ל"ב ע"ב) שנאמר ציה גם חום יגזלו וגו': ושלא ליטול כו'. כמ"ש שם והפקדתי עליכם וגו': (יא) דבר כו'. כמ"ש (סוטה ח' ב') אע"פ שד' מיתות כו' וכמ"ש כי כל חאין וגו': חרב כו'. כמ"ש שם נאמר והבאתי עליכם חרב וגו' יען במשפטי מאסו: חיה כו'. כמ"ש שם ואם באלה לא: תקרי באלה אלא ה' וכתיב והשלחתי בכם את חית השדה וגו'

והגיה

עץ יוסף

שיהיה נאחז בסבך בקרניו. בשעת העקידה: אף צבת כו'. תרגום מלקחים צבתא. הצבת היא נעשית אלא בצבת אחרת והראשונה מי עשאה על כרחך מאליה נעשית בידי שמים. ונבראת בין השמשות. וזה נדחה בגמרא בפרק מקום שנהגו (דף נ"ד) ואמרו אפשר שהצבת הראשונה נעשית בדפוס שהתיכו הנחשת בתוכו והניקוה בתוך הדפוס ונעשית הצבת מיד: (ט) בגולם. לשון גולמי כלים שלא נגמרה מלאכתן. שיחסרו להם השלמה והתיקון כך אדם שאינו נגמר בדעתו לא במדות ולא בחכמה קרוי גולם: אינו מדבר לפני מי כו'. שכן מצינו באלעזר ואיתמר שלא רצו לדבר בפני אביהן כשקצף עליהם משה. והשיב אהרן: ואינו נכנס לתוך דברי חברו. שלא יערבבנו. דכתיב (במדבר יב) שמעו נא דברי המתינו לי עד שאדבר ק"ו להדיוט: ואינו נבהל להשיב. כדי שתהא תשובתו כהלכה. וכן באליהוא הוא אומר (איוב לו) כתר לי זעיר ואחוך: שואל כענין ומשיב כהלכה. לדבר אחד הוא נמנה כאן. והכי פירושה. התלמיד שואל כענין כלומר באותו ענין שהם עסוקים בו ואז הרב משיב כהלכה. אבל אם ישאל התלמיד שלא כענין הוא מביא לרב שישיב שלא כהלכה: ואומר על ראשון ראשון. וכן מצינו בהקב"ה שאמר לו משה (שמות ג) מי אנכי כי אלך אל פרעה היא הראשונה. וכי אוציא את בני ישראל היא שניה. והשיבו הקב"ה על הראשונה כי אהיה עמך. ועל השניה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים: ועל מה שלא שמע כו'. שלא יתפאר במה שלא ידע. ומצינו באנשי חרן כששאל מהם יעקב (בראשית כט) השלום לו אמרו לו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן. כלומר זה אנו יודעין. ואם תשאל יותר והנה רחל בתו באה עם הצאן והיא תגיד לך. כי אנחנו לא ידענו יותר מזה. ואם בדרך ארץ הוא כך ק"ו בעניני חכמה ותורה: ומודה על האמת. ואע"פ שיכול להעמיד את דבריו ע"י טענות שבידו: וחלופיהן בגולם. חלוף הדברים הללו בהפכם הם בגולם: (י) רעב של בצורת. השמים עוצרים ומתוך כך השער מתיקר: רעב של מהומה. מפני הגייסות אין יכולין לאסוף התבואה: רעב של כליה. השמים כברזל והארץ כנחושה: (יא) שלא נמסרו לב"ד. שלא עשו בהן דין תורה: ועל פירות שביעית. שעושין בהן סחורה ואין נוהגין בהן קדושת שביעית: ענוי הדין. שיודעין היכן הדין נוטה ומעכבין ואין פוסקין אותו: עוות הדין. מזכות את החייב ומחייב את הזכאי: ועל המורים כו'

לאסור

באה לעולם על שבועת שוא ועל חלול השם: גלות באה לעולם על עבודת כוכבים ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל שמטת הארץ: (יב) בארבעה פרקים הדבר מתרבה. ברביעית. ובשביעית. ובמוצאי שביעית. ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה: ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית, בשביעית מפני מעשר עני שבששית. במוצאי שביעית מפני פרות שביעית. במוצאי החג שבכל שנה ושנה מפני גזל מתנות עניים: (יג) ארבע מדות באדם. האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית. ויש אומרים זו מדת סדום: שלי שלך ושלך שלי עם הארץ: שלי שלך ושלך שלך חסיד: שלך שלי ושלי שלי רשע: (יד) ארבע מדות בדעות. נוח לכעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו: קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו: קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד: נוח לכעוס וקשה לרצות רשע: (טו) ארבע מדות בתלמידים. מהיר לשמוע ומהיר לאבד יצא שכרו בהפסד: קשה לשמע

באורי הגר״א

דכתיב והללת ובחלול השם כתיב לא תחללו וגו׳: גלות כו׳. כמ״ש בע״ז כתיב ונתתי את וגו׳ ואתכם וגו׳. בגלוי עריות כתיב כי את כל וגו׳ ולא תקיא וגו׳. בשפיכות דמים כתיב ולא תחניפו את הארץ אשר אתם יושבים בה הא וכו׳. בשמטת הארץ כתיב אז תרצה הארץ וגו׳. עיין שם בפ״ב: (יב) בארבעה פרקים. כשמיכן בפירות שביעית ובמתנות עניים גוזל את העניים כמ״ש בשביעית (שמות כג) ואכלו אביוני עמך וכתיב (משלי כב) אל תגזול דל וגו׳ וקבע את וגו׳: (יג) וי״א כו׳. כמ״ש בחלק (ק״ט א׳) באו ונשכח כו׳ שנאמר פרץ נחל וגו׳: שלי שלך ושלך שלך חסיד. כמ״ש (איוב א) וסר מרע (ב״ב ט״ו ע״ב) ותרן בממונו היה כו׳ (מגילה כ״ח ע״א) שהיה כו׳: שלי שלי ושלך כו׳. שכל אוהב בצע נקרא רשע כמ״ש (איוב ג) שם רשעים חדלו רוגז כו׳ אלו הרודפים אחר הבצע וכמ״ש (קהלת ב) כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם וגו׳: (יד) קשה לכעוס תוח ס׳. כמ״ש (יואל ב) ארך אפים ורב חסד. (מיכה ז) לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא הרי שמיחם ממדת החסד. ונאמר (ירמיה ג) חסיד אני לא אפיל פני בכם ולא אטור לעולם: נוח כו׳. כמ״ש (נדרים כ״ב כ׳) כל הכועס אפילו שכינה כו׳ שנאמר רשע כגובה אפו וגו׳ הרי שנקרא רשע ונאמר (עמוס א) עברתו שמרה

עץ יוסף

נאסור את המותר ולהתיר את האסור: שבועת שוא. לבטלה שלא לצורך: חלול השם. כעובר עבירה בפרהסיא ביד רמה. א״נ שבני אדם רואים ולומדים ממעשיו: ועל השמטת הארץ. שחורשים וזורעים בשביעית: (יב) מפני מעשר עני שבג׳. שבזמן מעשר עני שמפרישים בסוף שנים של שמטה בשלישית ובששית מפרישים מעשר עני: גזל מתנות עניים. לקט שכחה ופאה פרט ועוללות: (יג) ארבע מדות באדם. לא כנוחי לדקה אידך דהכא מתניין לקמן משנה ט״ו. אלא בשאלה בעלמא: שלי שלי ושלך שלך. איני רוצה להנאתך. והלואי שלא תהנה אותי: וי״א זו מדת סדום. ולא שליני כי בעניני המשא ומתן היא מדה בינונית אבל בעניני טובות שצריך לעשות עם אחיו וקרוביו ולכל הצריכים אליו אם יאמר שלי שלי ראוי הוא שיאמר עליו שהוא מדת סדום: שלי שלך ושלך שלי עם הארץ. שנהנה ומהנה בשוה. וזהו ישובה של הארץ אבל אינו יודע קרא דכתיב (משלי טו) ושונא מתנות יחיה: שלי שלך ושלך שלך. מהנה את הבריות מנכסיו והוא אינו נהנה מאחרים חסיד שעושה לפנים משורת הדין: (יד) ארבע מדות בדעות. פי׳ בשכל. כי הכעס תלוי בשכל ולפי שכלו שבלטתו כי כעס בחיק כסילים ינוח: נוח לכעוס ונוח לרצות. אדם שכועס מהר על כל דבר. אע״פ שהוא חוזר ומתרצה מהרה. הפסדו מרובה משכרו. שרוב מעשיו מקולקלים מאחר שהוא נוח לכעוס על כל דבר ודבר. אבל הקשה לכעוס אע״פ שיש לו מדה רעה שהוא קשה לרצות יצא הפסדו כמועט שהוא קשה לרצות בשכרו המרובה שהוא קשה לכעוס ורוב מעשיו מתוקנים: קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד.

אבל שלא יכעוס כלל לא נמצא בשום דעה. כי מי לנו. גדול בענוה כמשה רבינו ע״ה ונאמר בו (במדבר לא) ויקצוף משה על פקודי החיל: נוח לכעוס וקשה לרצות רשע. דאמר מר (ברכות דף כט) לא תרתח ולא תחטא (רש״י). וכי הא דאמרינן בפ״ג דנדרים דף כ״ב אמר רב נחמן כל אדם הכועס בידוע שעונותיו מרובין שנאמר (משלי כט) איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע: (טו) מהיר לשמוע ומהיר לאבד יצא שכרו בהפסדו. דהאחר ששוכח מה שלומד מה הנאה יש במה שהוא מהיר לשמוע. נמצא הפסדו גדול משכרו: קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו. שמדה טובה היא בו יתירה על מדה האבדת. הואיל ומה ששמע אחר הקושי הוא זוכר ואינו שוכח. ונפקא מינה שאם יש לפניו שני תלמידים

וְקָשֶׁה לְאַבֵּד יָצָא הֶפְסֵדוֹ בִּשְׂכָרוֹ: מָהִיר לִשְׁמוֹעַ וְקָשֶׁה לְאַבֵּד זֶה חֵלֶק טוֹב: קָשֶׁה לִשְׁמוֹעַ וּמָהִיר לְאַבֵּד זֶה חֵלֶק רָע: (טז) אַרְבַּע מִדּוֹת בְּנוֹתְנֵי צְדָקָה. הָרוֹצֶה שֶׁיִּתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים. עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁל אֲחֵרִים: יִתְּנוּ אֲחֵרִים וְהוּא לֹא יִתֵּן. עֵינוֹ רָעָה בְּשֶׁלּוֹ: יִתֵּן וְיִתְּנוּ אֲחֵרִים חָסִיד: לֹא יִתֵּן וְלֹא יִתְּנוּ אֲחֵרִים רָשָׁע: (יז) אַרְבַּע מִדּוֹת בְּהוֹלְכֵי בֵית הַמִּדְרָשׁ. הוֹלֵךְ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה שְׂכַר הֲלִיכָה בְּיָדוֹ: עוֹשֶׂה וְאֵינוֹ הוֹלֵךְ שְׂכַר מַעֲשֶׂה בְּיָדוֹ: הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה חָסִיד: לֹא הוֹלֵךְ וְלֹא עוֹשֶׂה רָשָׁע: (יח) אַרְבַּע מִדּוֹת בְּיוֹשְׁבִים לִפְנֵי חֲכָמִים. סְפוֹג וּמַשְׁפֵּךְ מְשַׁמֶּרֶת וְנָפָה: סְפוֹג שֶׁהוּא סוֹפֵג אֶת־הַכֹּל. וּמַשְׁפֵּךְ שֶׁמַּכְנִיס בְּזוֹ וּמוֹצִיא בְזוֹ. מְשַׁמֶּרֶת שֶׁמּוֹצִיאָה אֶת־הַיַּיִן וְקוֹלֶטֶת אֶת־הַשְּׁמָרִים. וְנָפָה שֶׁמּוֹצִיאָה אֶת־הַקֶּמַח וְקוֹלֶטֶת אֶת־הַסֹּלֶת: (יט) כָּל־אַהֲבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְדָבָר. בָּטֵל דָּבָר בְּטֵלָה אַהֲבָה. וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְדָבָר. אֵינָהּ בְּטֵלָה לְעוֹלָם: אֵיזוֹ הִיא אַהֲבָה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְדָבָר זוֹ אַהֲבַת אַמְנוֹן וְתָמָר. וְשֶׁאֵינָהּ תְּלוּיָה בְדָבָר זוֹ אַהֲבַת דָּוִד וִיהוֹנָתָן: (כ) כָּל־מַחֲלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם אֵין סוֹפָהּ לְהִתְקַיֵּם: אֵיזוֹ הִיא מַחֲלֹקֶת שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם. זוֹ מַחֲלֹקֶת הִלֵּל וְשַׁמַּאי. וְשֶׁאֵינָהּ לְשֵׁם שָׁמַיִם. זוֹ מַחֲלֹקֶת קֹרַח וְכָל־עֲדָתוֹ: (כא) כָּל־הַמְזַכֶּה אֶת־הָרַבִּים

באורי הגר"א

לה: (טז) יתן ויתנו כו'. כמ"ש (ב"ב ט' ע"א) גדול המעשה וכו' שנא' והיה מעשה הצדקה שלום וכמ"ש (הושע י) זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד. (משלי יד) צדקה תרומם גוי וחסד וגו' ועיין בפ"ק דב"ב (י:) לא יתן כו'. כמ"ש ב"ב (שם ע"א) כל המעלים כו' שנאמר שם לבבך בליעל וגו': (יז) הולך כו'. ר"ל הלימוד והמעשה הם שני דברים וכמ"ש בספרי פ' עקב כי אם שמור וגו' לעשותה למד אדם תורה הרי בידו מצוה אחד ושנה אין למעלה הימנה וכן עשה ולא למד לא למד ולא עשה כמ"ש בסוף כתובות אר"א ע"ה אינן חיין שנאמר כי טל אורות וגו' מלאתי להן תקנה מן התורה ואתם הדבקים כיונה כו': (יח) ספוג כו'. כמ"ש (משלי כז) נפש שבעה תבוס נופת זה ספוג. נופת זה נפה כמ"ש בספרי פ' עקב. ונפש רעבה זהו משפך. כל מר מתוק זהו משמרת כמ"ש (ישעיה ה) שמים מר למתוק: (כ) זו מחלוקת הלל ושמאי. כמ"ש (קדושין ל' ע"ב) (במדבר כא) את והב בסופה וגו': (כא) כל המזכה כו'. כמ"ש סוף יומא (פ"ז ע"א) שנאמר (תהלים טז)

עץ יוסף

ואין לו להפסיק מהן אלא לאחר מהם נקדים הקשה לאבד על המהיר לשמוע: (טז) ד' מדות בנותני צדקה. כלומר בנתינת הצדקה ולא בנותנים צדקה ממש דהא איכא בהו מי שאינו נותן. וכן בסמוך בהולכי לבית המדרש היינו בהליכת בית המדרש: עינו רעה בשל אחרים. דיודע שהצדקה מעשרת ואינו רוצה שאחרים יתעשרו: עינו רעה בשלו. לפי שיש לו אכזריות לב ואינו דומה לעינו רעה בשל אחרים. אלא כלומר שעינו רעה בשלו שאינו מסתפק בשלו וחומד במה שראוי אל העני. ומ"כ מיירי בענין שאין מחסור לעני. דאל"כ רשע הוא שעובר על לא תאמץ את לבבך. אלא שאין לו לעני בהרווחה: (יח) ביושבים לפני חכמים. הכא מיירי בענין הסברא הישרה וברירת הדבר הצודק מהבנתו עצמו: ספוג. למר הים. והוא סופג את המים בין עכורים בין צלולים. כך יש מי שלבו רחב ומקבל כל מה ששמע ואין בו כח לברור האמת מן השקר: משפך. כלי שנותנים ע"פ הבית או ע"פ הכד כשרוצים למלאותו יין או שמן: שמכניס בזו ומוציא בזו. כך יש מי שמקבל כל מה שלומד וכשלומד כך שוכחו: משמרת. מוציא כל מה ששומע בביהמ"ד וקולט דבר של בטלה: נפה. לאחר שמוציאה הסובין והמורסן מן הקמח הגסן. ושאר הקמח הדק עם הסולת הגס והוא המשוב מעבירין אותו בנפה דקה מאד ויורד ממנה כל אותו הקמח הדק שהוא כעין עפרורית לגנה ונשאר הסולת הגס החשוב. וכן היו עושין למנחות. כך יש מי שיש בו כח לברר וללבן שמועותיו וקולט האמת מן השקר והבטל: (יט) כל אהבה שהיא תלויה בדבר. שאינו מתקיים: בטל דבר. כשיתבטל הדבר שהיה סבה לאותה האהבה גם האהבה בטלה: וכל אהבה שאינה תלויה בדבר שאינו מתקיים אלא בדבר קיים כגון אהבת הצדיקים והחכמים אינה בטלה לעולם כשם שהדבר שהוא סבה לאותה אהבה אינו בטל כך אין האהבה בטלה: אהבת אמנון ותמר. מפני יפיה. ולדוגמא בעלמא נקטיה: אהבת דוד ויהונתן. לעשות רצון קונם דאל"ל יהונתן לדוד אתה תהיה למלך על ישראל ואני אהיה לך למשנה: (כ) א) סופה להתקיים. כלומר שלעולם המחלוקת ההיא מתקיימים ואין אובדים כמחלוקת הלל ושמאי שלא אבדו לא תלמידי ב"ש ולא תלמידי ב"ה. אבל קרח ועדתו אבדו: זו מחלוקת קרח וכל עדתו. לא הזכיר גם הכי' של מחלוקת שהם משה

א) כל מחלוקת שמתמעטת לשם שמים סופה של המחלוקת להתקיים.

ואהרן

אין חטא בא על ידו. וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה: משה זכה וזכה את הרבים. זכות הרבים תלוי בו. שנאמר צדקת יהוה עשה ומשפטיו עם ישראל: ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים. חטא הרבים תלוי בו. שנאמר על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל: (כב) כל מי שיש בו שלשה דברים הללו. הוא מתלמידיו של אברהם אבינו. ושלשה דברים אחרים. הוא מתלמידיו של בלעם הרשע: עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה. תלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה. תלמידיו של בלעם הרשע: מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע. תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין העולם הבא. שנאמר להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא. אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת. שנאמר ואתה אלהים תורדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה

א דברים יג, כח. ב מ"א טו, ל. ג משלי ח, כא. ד תהלים נה, כד.

באורי הגר"א

כי לא תעזוב וגו': וכל כו'. שנאמר אדם עשוק וגו': (כב) עין טובה כו'. שנאמר (בראשית יד) ואם משרוך וגו' ונאמר (שם יב) הנה נא ידעתי וגו' וכמ"ש בס"ק דב"ב (ט"ז א') ונאמר (שם יח) ואנכי עפר ואפר: ושלשה כו'. כמ"ש (במדבר כד) וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן וגו' ונאמר (שם כב) מאן ה' לתתי להלוך עמכם. ונאמר שם אם יתן לי בלק וגו' ועיין רש"י שם: להנחיל כו'. כמ"ש (ישעיה מא) זרע אברהם אוהבי. (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש וגו' (שבת פ"ח ע"ב) הנעלבין ואינן כו': אנשי דמים וכו'. כמ"ש (במד' לא) הנה הנה היו בדבר בלעם וגו':

עץ יוסף

ואהרן כמו שזכר במחלוקת דאתיא הכי באגדות. נמי שבכלל אינם שוים במעלה ואהרן בודאי נחשב היה ולא היתה בזה שום בחינה בלא נס"ס. עוד רמז בזה שבין קרח ועדתו נ"כ היתה מחלוקת שכל אחד רצה לכהונת כ"ג. וזהו שאמר א מחלוקת קרח וכל עדתו: (כא) אין חטא בא על ידו. כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן כדאי' ביומא דף פ"ז ומסיק ליה שנאמר כי לא תעזוב נפשי לשאול וגו': אין מספיקין בידו לעשות תשובה. כלומר אין מסייעין לו וכדכתיב אל יתמכו בו. משא"כ לשאר עוברי עבירה כשבא אל לבו לשוב ודאי דהוה בכלל בא ליטהר מסייעין לו. אבל הרמב"ם פירש שימנעוהו מן התשובה. והטעם שאין מספיקין בידו לעשות תשובה הוא כדי שלא יהא הוא בג"ע ותלמידיו בגיהנם: וזכה את הרבים. שלמד תורה לכל ישראל: צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. ומשפטיו שעם ישראל כאילו הוא עשאן: אשר חטא ואשר החטיא את ישראל. מדלא קאמר על חטאות ירבעם וישראל ש"מ שהכל תלוי בירבעם: (כב) מתלמידיו של אברהם אבינו. למד ממנו והולך בדרכיו: עין טובה. מסתפק במה שיש לו ואינו חומד ממון אחרים. שכן מצינו באברהם שאמר למלך סדום (בראשית יד) אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך: ורוח נמוכה. ענוה יתירה. וכן מצינו באברהם שאמר (שם יח) ואנכי עפר ואפר: ונפש שפלה. הזהירות והפרישה מן התאוות. ומצינו זה באברהם (שם יב) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. שעד עכשיו לא הכיר בה מרוב צניעות: להנחיל אוהבי יש. ואמרו בסוף מסכת עוקצין ובסנהדרין דף ק' ע"א עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש וגו' יש בגימטריא ש"י הוי. וטעם מספר ש"י עולמות כתב בספר תורת חיים לפי שעשרת הדברות יש בהן תרי"ך אותיות. נגד תרי"ג מצות ושבע מצות דרבנן במספר כתר עליון. וכנגדן יש לו לאדם תרי"ך עולמות אלא לפי שהאדם נברא דו פרצופין זכר ונקבה ויקרא את שמם אדם וכן כל הנשמות זכר ונקבה נבראו ובין שניהם נשלם ונעשה האדם במלואו ושניהם לשמור ולעשות את כל מצות ה' לכך גם אותן תרי"ך עולמות יחדיו יחלקו מחציתן לזכר ומחציתן לנקבה לבת זוגו. והיינו ש"י עולמות לכל צדיק וצדיק. ולכך כשבא הקב"ה ליתן הדברות לישראל ובא להודיע להם מתן שכרן צוה להגיד גם לנשים שנאמר כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים כמו שדרשו חז"ל ותגיד לבני ישראל אלו האנשים אתם ראיתם וגו' והייתם לי סגולה מכל העמים ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. לומר דנשים ואנשים שוים בקבול השכר הנמשך מתרי"ך אותיות של עשרת הדברות שהן נגד מספר כל מצות ה' דאיש ואשה כחד גופא נינהו ושניהם שקולין עכ"ל: אבל תלמידיו של בלעם כו'. לכאורה למה לא הזכיר אצל תלמידי בלעם הרשע אוכלין בעוה"ז. וכן כאן שאין יורשין גיהנם ויורדין כו'. אך הענין הוא כי לצדיקים יש ג"כ פירות כמ"ש אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. ופירותיו הוא בעוה"ז. אבל הרשעים אין להם פירות כלל כדכתיב אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו ולא יותר. ולכן לא הזכיר בהם כלל עוה"ז כי הכל הוא להם בעוה"ב עונש. ומ"ש יורשין ויורדין הטעם הוא כי גם הצדיקים כולם צריכין לעבור דרך הגיהנם. אך הם לא ילכו אלא במדור ראשון אלא כאשר מדורי הגיהנם. וז"ש דוד לא תעזוב נפשי לשאול וגו' לראות שחת. פי' שאול הוא המדור הראשון

לֹא יָחֹצּוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי אֶבְטַח בָּךְ: (כג) יְהוּדָה בֶּן תֵּימָא אוֹמֵר. הֱוֵי עַז כַּנָּמֵר וְקַל כַּנֶּשֶׁר. רָץ כַּצְּבִי וְגִבּוֹר כָּאֲרִי. לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אָבִיךָ שֶׁבַּשָּׁמָיִם: (כד) הוּא הָיָה אוֹמֵר. עַז פָּנִים לְגֵיהִנֹּם וּבֹשֶׁת פָּנִים לְגַן עֵדֶן: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: (כה) הוּא הָיָה אוֹמֵר. בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים לַמִּקְרָא. בֶּן עֶשֶׂר שָׁנִים לַמִּשְׁנָה. בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה לַמִּצְוֹת. בֶּן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה לַגְּמָרָא. בֶּן שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה לַחֻפָּה. בֶּן עֶשְׂרִים לִרְדּוֹף. בֶּן שְׁלֹשִׁים לַכֹּחַ. בֶּן אַרְבָּעִים לַבִּינָה. בֶּן חֲמִשִּׁים לָעֵצָה. בֶּן שִׁשִּׁים לַזִּקְנָה. בֶּן שִׁבְעִים לַשֵּׂיבָה. בֶּן שְׁמוֹנִים לַגְּבוּרָה. בֶּן תִּשְׁעִים לָשׁוּחַ. בֶּן מֵאָה כְּאִלּוּ מֵת וְעָבַר וּבָטֵל מִן הָעוֹלָם: (כו) בֶּן בַּג בַּג אוֹמֵר. הֲפָךְ בָּהּ וַהֲפָךְ

באורי הגר"א

לא יחצו ימיהם. כמ"ש בפ' חלק (ק"ז ע"ב) ע"ש: (כג) **הוי עז** כו'. כמ"ש (תהלים קיט) ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש ועי' טור ש"ע א"ח סימן א': **וקל** כו'. כמ"ש (ש"ב א) מנשרים קלו מאריות גברו: **רץ כצבי** כו'. כמ"ש (תהלים שם) חשתי ולא התמהמהתי וגו' חשבתי דרכי ואשיבה רגלי וגו' ואמר (הושע יא) אחרי ה' ילכו כאריה וגו' ואמר (שם ו) נדעה נרדפה וגו': (כד) **עז פנים** כו'. כמ"ש (ישעיה ג) הכרת פניהם וגו'. אדר"נ: **ובושת פנים** כו'. כמ"ש (נדרים כ' ע"א) ובעבור תהיה יראתו על פניכם וגו' וכל שאין כו' (יבמות ע"ט א') ג' סימנים באומה זו כו' ביישנים כו': **יהי רצון** כו'. ע"ש וצ"ל בסוף הפרק כמ"ש למטה: (כה) **בן עשר** כו'. בן ט"ו כו'. כמ"ש בפ"ק דחולין (כ"ד א') ומבן המש ועשרים וגו': **בן שלש עשרה** כו'. דאיש כתיב בעונשין ובכמה מצות ולא קטן וי"ג נקרא איש שנאמר (בראשית לד) ויקחו שמעון ולוי איש וגו' וי"ג שנה שהיה יעקב אצל לבן אחר באשתין לא ג' עבורין של כל א' מו' חדשים עד זה שהם ח"י חדשים כדרך כמ"ש בספ"ק דמגילה: **בן עשרים** כו'. כמ"ש (במדבר א) מבן עשרים ומעלה כל יוצא צבא וגו': **בן שלשים.** כמ"ש בלוים (שם ד) מבן שלשים: **בן ארבעים** כו'. וכו לדבר (משלי ב) אם לבינה תקרא: **בן חמשים** כו'. כמ"ש נרפ"ב דחגיגה (י"ד א') שר חמשים וגו': **בן ששים** כו'. כמ"ש (ש"א ב) ולא יהיה זקן וגו' והיינו פחות מס' כמ"ש בסוף מ"ק (כ"ח ע"א) אתבא בכלח וגו' כעלות גדיש בעתו אלמא בן ס' הוא בעתו: **בן שבעים** כו' כמ"ש בדוד (דה"א כט) וימת בשיבה טובה וכמ"ש (שמואל ב ה) בן שלשים שנה דוד במלכו וארבעים שנה מלך וגו': **בן שמונים** כו'. כמ"ש (תהלים צ) ואם בגבורות שמונים שנה: **בן תשעים** כו'. דע"כ הוא בגבורה ולא יותר וכמ"ש (קהלת יב) ביום שיזעו שומרי הבית והתעותו אנשי החיל וכמ"ש בפ"ב כ"נ דשבת (קנ"ב ע"א): **בן מאה** כו'. כמ"ש (ישעיה סה) הנער בן מאה שנה וגו' לברכה: (כו) **הפך בה.** כמ"ש (משלי ד) סלסלה וגו'. וכמ"ש בפ"ב דחגיגה (י"ח א') לא ידעי דבגן כו': **והפך בה.** כמ"ש (משלי ה) דדיה ירווך

וכמ"ש

עץ יוסף

של גיהנם. ובאר שחת הוא מדור השני וזהו לא השווב אף שאני הולך באהל אל תעזבני שם. אבל השחת לא תראה (אפילו). אבל תלמידי בלעם הרשע יורשין גיהנם שישארו שם כשהולכין דרך שם ויורדין לבאר שחת. וע"ז מביא ראיה ממ"ש ואתה אלהים תורידם לבאר שחת (הגר"א משלי כח). ועיין מ"ש לעיל פ"ד משנה כ"ט בשם ספר הורת חיים שהבריהם קוהרים ועיין עירובין דף י"ט ע"א וצ"ע: (כג) **הוי עז כנמר** כו'. הנמר הוא נולד מן חזיר היער והלביאה. כי נעת יהם האריה. הלביאה מכנסת ראשה בסבכי היער וגוהמת ותובעת אה הזכר. והחזיר שומע קולה ורובעה. ונמר יוצא מבין שניהן. ולפי שהוא ממזר הוא עז פנים אע"פ שאין בו גבורה כ"כ. אף אתה הוי עז ולא תתבייש לשאול מרבך מה שלא הבנת: (כד) **עז פנים.** לפי שהעזות ניכרת בפנים כדכתיב (משלי כא) העז איש רשע בפניו לפיכך נקרא עז פנים. וקאמר שעז פנים לגיהנם משום שנקרא רשע כדלעיל וכתיב ישובו רשעים לשאולה (תהלים ט): **ובושת פנים** לג"ע. כמ"ש חז"ל (נדרים כ') כל אדם שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא כדכתיב (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו: (כה) **הוא היה אומר** כו'. אין אלו דברי רבי יהודה בן תימא וגם אינו מסדר מסכת זו. אלא שהחכמים הסמיכוה והוסיפום כאן. ודברי שמואל הקטן הם. ועי' תוס' יו"ט: **בן חמש שנים למקרא** כו'. שלומד מקרא חמש שנים וחמש שנים משנה וחמש שנים גמרא. דאמר מר כל תלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו רואה: **בן עשרים לרדוף.** אחר מזונותיו. לאחר שלמד מקרא ומשנה וגמרא ונשא אשה והוליד בנים צריך הוא לחזור ולבקש אחר מזונות: **בן ששים לזקנה.** דכתיב (איוב ה) תבוא בכלח אלי קבר. בכלח בגימטריא ששים: **בן תשעים לשוח.** הולך שחוח וכפוף: (כו) **בן בג בג.** וכן בן הא הא גרים היו. ולהסתירם מן המלשינים נקראו כך. והם בני אברהם ושרה שנתוספו הה"א על שמותם. והם היו תחלה לגרים. ולפיכך נקראו כל הגרים בניהם. בן בג בג גימטריא ה' ה' ושניהם אחד. אלא שבג בג יותר נסתר ונעלם. וקראם זה משונה מזה כדי להכיר בין זה לזה:

וכה

בה. דכלא בה. ובה תחזי. וסיב ובלה בה. ומנה לא תזוע. שאין לך מדה טובה הימנה: בן הא הא אומר. לפום צערא אגרא: רבי חנניא בן עקשיא וכו׳.

פרק ששי

כל ישראל וכו׳

שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם: (א) רבי מאיר אומר. כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה. ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו. נקרא רע. אהוב. אוהב את המקום. אוהב את הבריות. משמח את המקום. משמח את הבריות. ומלבשתו ענוה ויראה. ומכשרתו להיות צדיק. חסיד. ישר. ונאמן. ומרחקתו מן החטא. ומקרבתו לידי זכות. ונהנין ממנו עצה ותושיה. בינה וגבורה. שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה. ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין. ומגלין לו רזי תורה. ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק. והוה צנוע וארך רוח. ומוחל על עלבונו. ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים: (ב) אמר רבי יהושע בן לוי. בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף*). שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם. ואומר והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת. אל תקרא חרות אלא חרות.

א משלי ח, יד. ב שם יא, כב. ג שמות לב, טז.

באורי הגר״א

וכמ״ש בפ״ק דעירובין (נ״ד ב׳) מה הדד הזה כו׳: ובה תחזי. כמ״ש (משלי ו) והורה אור וכמ״ש בפ״ג דסוטה (כ״א א׳) ועיין רש״י שם ד״ה הגיע כו׳ הגיע כו׳: וסיב כו׳. כמ״ש בסוף קידושין בזקנתו מהו אומר עוד ינובון בשיבה וגו׳: ובלה בה. כמ״ש בפ״ק דשבת (פ״ג ב׳) אדם כי ימות באהל וגו׳: ומנה כו׳. כמ״ש (משלי ג) אל יליזו מעיניך נצור וגו׳: שאין כו׳. כמ״ש (שם ח) כל חפצים לא ישוו בה ואמרו (מד״ר פ׳ נח) אפי׳ מצות ומעשים טובים: לפום כו׳. כמ״ש (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר וכאן נ״ל י״ד שיבנה כו׳ וכן בסוף תמיד וכאן לפי שהוא כלל התורה משה קבל כו׳ ואין תורה בלא בית המקדש כמ״ש (איכה ב) מלכה ושריה בגוים אין תורה אמר י״ד שיבנה כו׳. כמ״ש (ישעיה יא) ומלאה הארץ דעה את ה׳:

עץ יוסף

ובת החוי. תרגום וירא וחזי: וסיב. הוא לשון זקנה: לפום צערא אגרא. כפי רוב הצער שאדם סובל בלמוד התורה ועשיית המצות כן יהיה שכרך מרובה:

(א) זוכה לדברים הרבה. להיות צדיק וחסיד כדלקמן: כדאי הוא לו. כלומר שנברא בשבילו. וכן הוא אומר כי זה כל האדם ודרשו חז״ל כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה: נקרא ריע. שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל: אהוב. שנאמר שלום רב לאוהבי תורתך: אוהב את הבריות. שמקרבן ומלמדן ומוכיחן לטוב: ומלבשתו. מחזרת: להיות צדיק. שאינו מתכוון לעשות של אלא מצדיק דרכיו בכן ונכרעת משפט: חסיד. עושה לפנים משורת הדין: ישר. עושה ישר ועדיף מצדיק: ונהנין. בני אדם: ממנו. ללמוד ממנו כו׳: שנאמר לי עצה כו׳. התורה משבחת בעצמה שלי העצה כו׳ שכל המדות האלו יש בלומדיה: וחקור דין. שעמק הדין פתוח לפניו: ומגלין לו. מן השמים: וארך רוח. ארך אפים. דכל הכועס אפילו תורתו כמרע״ה מסתלקת ממנו: ומוחל על עלבונו. מעביר על מדותיו מרוב ענוה: (ב) מעלבונה של תורה. מעלבון שמעליבין את התורה שהיא עלובה על שאין לה עוסקים: שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף. כלומר מנודה ועם כל זה אינו שוקל בה נמצא שיוחר הסן להיות מנודה ולא יעסוק בתורה א״כ אין לך עלבון גדול מזה (שבט מוסר פ״ט): שנאמר נזם זהב כו׳. כלומר אשה שהיא יפה אך היא סרת טעם היא דומה לנזם זהב באף חזיר דכמו שנזם הוא בעצמו דבר חשוב. ובהיותו מונח באף החזיר הוא ממאוס באשה כן האשה היפה שהיא סרת טעם. ר״ל ת״ח שאינו עוסק בתורה הוא מאוס כמנודה הזה שהכל פורשים ממנו כמו מסרת טעם: אל תקרא חרות. משום דאי כפשוטו ה״ל לכתוב חרות בלוחות. אא״כ

*) נזוף. טפליקין. נזם זהב ואף ולשון וינער בו אביו (בראשית לז) מתרגם ונזף ביה אבוי שהוא כמנודה לשמים דכתיב ארור אשר לא יקים וגו׳ (דברים כז) ושאינו לומד האיך יקיים. דאין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד. ואמרינן (במסכת שבועות ל״ו) ארור. בו נדוי. בו קללה. נמצא שהוא מנודה (מהצב ויפרי).

שֶׁאֵין לְךָ בֶּן חוֹרִין אֶלָּא מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה. וְכָל־מִי שֶׁעוֹסֵק בְּתַלְמוּד תּוֹרָה הֲרֵי זֶה מִתְעַלֶּה. שֶׁנֶּאֱמַר וּמִמַּתָּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת: (ג) הַלּוֹמֵד מֵחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד אוֹ הֲלָכָה אַחַת אוֹ פָּסוּק אֶחָד אוֹ דִבּוּר אֶחָד אוֹ אֲפִילוּ אוֹת אַחַת צָרִיךְ לִנְהָג־בּוֹ כָּבוֹד. שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּדָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לָמַד מֵאֲחִיתֹפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בִּלְבָד קְרָאוֹ רַבּוֹ אַלּוּפוֹ וּמְיֻדָּעוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה אֱנוֹשׁ כְּעֶרְכִּי אַלּוּפִי וּמְיֻדָּעִי. וַהֲלֹא דְבָרִים קַל וָחֹמֶר. וּמַה־דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא לָמַד מֵאֲחִיתֹפֶל אֶלָּא שְׁנֵי דְבָרִים בִּלְבָד קְרָאוֹ רַבּוֹ אַלּוּפוֹ וּמְיֻדָּעוֹ. הַלּוֹמֵד מֵחֲבֵרוֹ פֶּרֶק אֶחָד אוֹ הֲלָכָה אַחַת אוֹ פָּסוּק אֶחָד אוֹ דִבּוּר אֶחָד אוֹ אֲפִילוּ אוֹת אַחַת עַל־אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁצָּרִיךְ לִנְהָג־בּוֹ כָּבוֹד. וְאֵין כָּבוֹד אֶלָּא תוֹרָה. שֶׁנֶּאֱמַר כָּבוֹד חֲכָמִים יִנְחָלוּ. וּתְמִימִים יִנְחֲלוּ־טוֹב. וְאֵין טוֹב אֶלָּא תוֹרָה. שֶׁנֶּאֱמַר כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ: (ד) כָּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל־תּוֹרָה. פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכַל. וּמַיִם בַּמְּשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה. וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן. וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה. וּבַתּוֹרָה אַתָּה עָמֵל. אִם־אַתָּה עוֹשֶׂה כֵּן אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. אַשְׁרֶיךָ בָּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לָךְ לָעוֹלָם הַבָּא: (ה) אַל־תְּבַקֵּשׁ גְּדֻלָּה לְעַצְמְךָ. וְאַל־תַּחְמוֹד כָּבוֹד יוֹתֵר מִלִּמּוּדֶךָ עֲשֵׂה. וְאַל־תִּתְאַוֶּה לְשֻׁלְחָנָם שֶׁל־שָׂרִים. שֶׁשֻּׁלְחָנְךָ גָּדוֹל מִשֻּׁלְחָנָם וְכִתְרְךָ גָּדוֹל מִכִּתְרָם. וְנֶאֱמָן הוּא בַּעַל מְלַאכְתְּךָ שֶׁיְּשַׁלֶּם־לְךָ שְׂכַר

א במדבר כא, יט. ב תהלים נה, יד. ג משלי ג, לה. ד שם כח, י. ה שם ד, ב.

עץ יוסף

שפי' חירות על הלוחות. פי' בשביל הלוחות שקיבלנו: וממתנה נחליאל. למעלה מן הפסוק הזה כתיב וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות. ופי' ממדבר קבלו התורה במתנה. וכיון שניתנה להם התורה במתנה נחלו אל כלומר הגיעם בחלק. וכיון שנחלקם אל עולים לגדולה וזהו ומנחליאל במות: (ג) אלא שני דברים. שפעם אחת למד דוד ביחידי א"ל למה אתה עוסק בתורה יחידי והלא כבר נאמר חרב אל הבדים ונואלו חרב על שונאיהם של ת"ח שעוסקין בתורה בד בבד (קשה הא האי קרא בירמיה סי' נ' כתיב וירמיה היה אחר כמה וכמה דורות). שוב פעם אחרת מצאו שהיה נכנס לבה"מ בקומה זקופה אמר לו והלא כבר נאמר ומקדשי תיראו שצריך לו לאדם ליכנס שם במורא כדי שתהא אימת שמים עליו: שנאמר ואתה ונו' בבית אלהים נהלך ברגש. פי' באימה ופחד: ומה דוד. שהיה מלך ישראל ששאל לאחיתופל שהיה רשע ולא היה ראוי לקרותו רב ואלוף בשביל שני דברים. אדם הדיוט הלומד מחבירו שאינו רשע על אחת כמה וכמה: ואין כבוד אלא תורה. ר"ל אין צריך ליתן כבוד אלא לרבו שלימדו תורה. אבל לימדו חכמות אחרות כגון שוליא דנגרי לא: שנאמר כבוד חכמים ינחלו. ראוים חכמים להנחיל כבוד. וראוים חכמים תמימים שנוחלים טוב דהיינו תורה. אבל חכמים בשאר חכמות לא: (ד) כך היא דרכה של תורה כו'. הזהיר כאן לעני שאפילו אין לו אלא פת במלח כו' ואין לו כר וכסת ליישן אלא על הארץ מ"מ אל ימנע מלעסוק בתורה דהיינו ללמוד אותה מעיקר.

וגם הזהיר כאן לעשיר אשר יש ספק בידו להתענג בתענוגי העוה"ז שלא ירגיל עצמו בהם. כי לא יוכל ללמוד כראוי מהתענג ומרוך. ועוד שנית שאם ירגיל עצמו בהם יהיה מוכרח לבטל עצמו מלמוד כדי להרויח ממון לצורך הוצאתו כי רבה היא. על כן הזהיר בדרך כלל לעשירים ודלים. ואמר פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה. להודיע כי אפילו אם שבע האוכל מלח שהוא צמא. ומים רבים לא יוכלו לכבות את צמאו. עם כל זה צום ואמר ומים במשורה תשתה שהיא מדה קטנה. ודוקא מים ולא שאר משקה. ואף שהמים הם קרים בסתיו ובפרט בימי הקור והשותה אותם היה צריך לחמות שלא ישכב על הארץ אלא על המטה כדי שיתחמם מעט אפ"ה מ"מ ועל הארץ תישן ולא תחוש כלל. ואמר וחיי צער תחיה להכניס לאדם שלא יעלה על לבו לאמר שאם כה יתנהג תיכף יחלה וימות בחצי ימיו. לז"א וחיי צער תחיה כלומר אף אם כה חיי צער דע לך שתחיה ולא תמות. כי אין זה גורם המיתה. ואמר ובתורה אתה עמל כלומר שאף אם אמרתי לך שזו היא דרכה של תורה לא תחשוב שעם זה הסדר שסדרתי לך תיכף ומיד הלמוד מהרה קל יבוא מבלי עמל ויגיעה. ואולי כאשר תראה שלא תלמוד מהרה תאמר לאל מלתי. לז"א ובתורה אתה עמל כלומר עם כל זה צריך שבתורה תהיה עמל ביגיעה רבה: ואם אתה בבחירתך תענה את עצמך לא מצד העניות והקמצנות. אלא משבעך אתה נדיב לב ועל כל זה בבחירתך אתה תענה את עצמך ומתנהג בדרך זו. וזהו שאמר אם אתה עושה כן. אז אשריך בעוה"ז וטוב לך לעולם הבא:

מַעֲלָתֶךָ: (ו) גְּדוֹלָה תוֹרָה יוֹתֵר מִן הַכְּהֻנָּה וּמִן הַמַּלְכוּת. שֶׁהַמַּלְכוּת נִקְנֵית בִּשְׁלשִׁים מַעֲלוֹת וְהַכְּהֻנָּה נִקְנֵית בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע. וְהַתּוֹרָה נִקְנֵית בְּאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה דְבָרִים. וְאֵלּוּ הֵן. בְּתַלְמוּד. בִּשְׁמִיעַת הָאֹזֶן. בַּעֲרִיכַת שְׂפָתָיִם. בְּבִינַת הַלֵּב. בְּאֵימָה. בְּיִרְאָה. בַּעֲנָוָה. בְּשִׂמְחָה. בְּטָהֳרָה. בְּשִׁמּוּשׁ חֲכָמִים. בְּדִקְדּוּק חֲבֵרִים. בְּפִלְפּוּל הַתַּלְמִידִים. בְּיִשּׁוּב. בְּמִקְרָא. בְּמִשְׁנָה. בְּמִעוּט סְחוֹרָה. בְּמִעוּט דֶּרֶךְ אֶרֶץ. א)בְּמִעוּט תַּעֲנוּג. בְּמִעוּט שֵׁנָה. בְּמִעוּט שִׂיחָה.

א) במעוט תענוג, הגר"א לא גרס.

באורי הגר"א

פ"ו (ו) גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות נקנית בשלשים מעלות והכהונה בכ"ד. הנה הל' מעלות של המלכות מפורשים בקרא (שמואל א ח). ואלו הן. א'. אשר ימלוך עליכם: ב'. את בניכם יקח: ג'. ושם לו במרכבתו: ד'. ובפרשיו: ה'. ורצו לפני מרכבתו: ו'. ולשום לו שרי אלפים: ז'. ושרי חמשים: ח'. ולחרוש חרישו: ט'. ולקציר קצירו: י'. ולעשות כלי מלחמתו: יא. וכלי רכבו: יב. ואת בנותיכם יקח: יג. לרקחות: יד. ולטבחות: טו. ולאופות: טז. ואת שדותיכם: יז. ואת כרמיכם: יח. וזיתיכם הטובים: יט. ונתן לעבדיו: כ'. זרעכם: כא. וכרמיכם יעשור: כב. ונתן לסריסיו: כג. ולעבדיו: כד. ואת עבדיכם: כה. ואת שפחותיכם: כו. ואת בחוריכם הטובים: כז. את חמוריכם יקח: כח. ועשה למלאכתו: כט. צאנכם יעשור: ל'. ואתם תהיו לו לעבדים: וכנגדן הן ל' מעלות במלך המפורשין במתניתין דפ"ב דסנהדרין ואלו הן. א'. המלך לא דן: ב'. ולא דנין אותו: ג'. ולא מעיד: ד'. ולא מעידין אותו: ה'. לא חולץ: ו'. ולא חולצין לאשתו: ז'. לא מייבם: ח'. ולא מייבמין לאשתו: ט'. ואין נושאין אלמנתו: י'. מת לו מת אינו יוצא כו': יא. וכשמברין אותו כל העם והוא מיסב על הדרגש: יב. ומוציא למלחמת הרשות ע"פ ב"ד של שבעים ואחד: יג. ופורץ לעשות לו דרך ס': יד. דרך המלך אין לו שיעור: טו. וכל העם בוזזין ונותנין לפניו: טז. והוא נוטל חלק בראש: יז. לא ירבה לו נשים כו': יח. לא ירבה לו סוסים: יט. וכסף וזהב לא ירבה לו: כ. וכותב לו ס"ת לשמו: כא. ויוצא למלחמה מוציאה עמו: כב. נכנס מכניסה עמו: כג. יושב בדין היא עמו: כד. מיסב היא כנגדו: כה. אין רוכבין על סוסו: כו. ואין יושבין על כסאו: כז. ואין משתמשין בשרביטו: כח. ואין רואין אותו כשהוא מסתפר: כט. ולא כשהוא ערום: ל'. ולא בבית המרחץ הרי שלשים מעלות של המלך ועיין בערוך: והכהונה בכ"ד. שהם מפורשים בקרא בפרשת קרח והם י"ב במקדש וי"ב בגבולין וסימניך ו"ה יהיה לך וגו' הם מפורשים קדשי מקדש ואח"כ ה"ס לך תרומת מתנם כו' שם

מפורשים

עץ יוסף

בתלמוד. כלומר בהיותו לומד לשלם. ושלם מחשיב שהוא חסר ותושק לשלם ללמוד יותר זה ישיג מעלת התורה: בשמיעת האזן. כלומר שיטה את אזנו לדברי רבותיו שאם יטה אזנו מלשמוע לקול מוריו אפילו שעה אחת אפשר כי באותה השעה נאבדה ממנו מרגלית טובה: בעריכת שפתים. שיחזיר פלגה תמיד ויוציא דברי התורה בשפתיו. וצריך שיחזיר פעמים רבות עד שתהיה ערוכה בפיו ובשפתיו: בבינת הלב. פי' שיבין בהבנה הדברים אשר הוא מוציא מתוך פיו. כי עריכת שפתים בלי כוונת הלב אינה שוה כלום: באימה. שתהיה אימת רבו עליו: ביראה. היא יראת שמים. כי כן שנינו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. וכן כתיב ראשית חכמה יראת ה': בענוה. שיהיה שפל רוח בפני כל אדם. כי לכך זכה משה שניתנה תורה על ידו לפי שהיה עניו מכל אדם: בשמחה. שאם אינו לומד בשמחה והתורה היא עליו למשא סוף סוף יפרוש עצמו ממנה: בטהרה. שיטהר עצמו ממחשבות והרהורים רעים. כי התורה אינה שוכנת במקום טומאה: בשמוש חכמים בדקדוק חברים בפלפול התלמידים. הכוונה כי האדם ישלם בלמוד התורה ע"י שלשה אלה. באה הם רבותיו וחביריו ותלמידיו. וכמאמרם ז"ל הרבה למדתי מרבותי ויותר מחברי ומתלמידי יותר מכולם. וכנגד חלוקת רבותיו אמר בשמוש חכמים. שגדולה שמושה של תורה יותר מלימודה. כי בעת שמשמשו הוא רואה ממנו הלכה למעשה. וכנגד חלוקת חביריו אמר בדקדוק חברים. שמדקדק עמהם דקדוקים הרבה להבין התורה על בוריה. וכנגד חלוקת תלמידיו אמר ובפלפול התלמידים. שע"י החידוד והפלפול מתברר האמת: בישוב. שאם ישאלו ממנו שום שאלה לא ישיב במהרה עד שיתיישב בדבר במתון רב: במקרא במשנה. שצריך שיהיה בקי בהם. שהמקרא והמשנה הם היסוד אשר בית הלימוד נכון עליהם. ואיך יוכל לבנות בית בלי יסוד: במעוט סחורה. כי אין התורה מצוים בתגרים ובסוחרים. ואמר במעוט סחורה ולא אמר בלא סחורה. כי אי אפשר בלא סחורה כלל. כי כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה. רק ימעט באופן זה שימעט בסחורה ויעסוק בתורה: במעוט דרך ארץ. במיעוט תשמיש המטה. שתשמיש המטה נקרא דרך ארץ כמ"ש בבנות לוט ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ. ורש"י פי' במעוט דרך ארץ שלא יהא מצוי עם בני אדם בשוק: במעוט תענוג. ר"ל אפילו בדבר שהתענוג בא לו ממילא מ"מ ירחיק למעט התענוג בכל מה דאפשר כמו דאמר ר"א כאין כסא עד. וכן באכילה ושתיה ובכל דבר: במעוט שינה. שיקום בחצי הלילה לעסוק בתורה כמ"ש חצות לילה אקום להודות לך: במעוט

שיחה

במעוט שחוק. בארך אפים. בלב טוב. באמונת חכמים. בקבלת היסורין. המכיר את מקומו. והשמח בחלקו. והעושה סיג לדבריו. ואינו מחזיק טובה לעצמו. אהוב. אוהב את המקום. אוהב את הבריות. א) אוהב את הצדקות:

א) אוהב את הצדקות, בגר"א נ"ג.

באורי הגר"א

מפורשים במנחות. ואלו הן י"ב שבקדשי מקדש. א' מקדש הקדשים. זה זבחי שלמי צבור שאין בכל השלמים ק"ק אלא אלו: ב'. מן האשם. זה עור העולה שהיא כולה כליל לאשים: ג' ד'. כל קרבנה זה שתי הלחם ולחם הפנים שאין מקריבין מהם כלום אלא הם כשלמים קרבנה: ה' ו'. לכל מנחתם זו שירי מנחות ושירי מנחת העומר: ז' ח'. ולכל חטאתם אלו בשר של חטאת בהמה וחטאת העוף שאין למזבח אלא דמה: ט' י'. ולכל אשמם זה אשם ודאי ואשם תלוי: יא. אשר ישיבו לי זה גזל הגר שהוא מושב לה': יב. קדש קדשים זה לוג שמן של מצורע ונקרא קדש קדשים לפי שדם מצורע בא לפנים: וזה לך תרומת מתנם כו' אלו י"ב שבגבולין: א'. חזה ושוק אף שאין במקדש מ"מ נחשבים לקדשי הגבול לפי שנאכלין בכל העיר: ב'. תרומה: ג'. תרומת מעשר: ד'. ראשית הגז: ה'. חלה: ו'. הוא מתנות הזרוע והלחיים והקיבה: ז'. בכורים: ח'. שדה אחוזה: ט'. שדה חרם: י'. בכור אדם: יא. בכור בהמה טהורה: יב. בכור בהמה טמאה: וכל אלו מרומזים בפסוקים. לכל תרומת מתנם לכל תנופות כו' אלו חזה ושוק שצריכים תנופה: כל חלב יצהר זו תרומה. וכל חלב תירוש זו תרומת מעשר. אשר יתנו זו מתנת זרוע והלחיים וקבה וראשית הגז. לה' זו חלה שאסור באכילה עד שיפרישנה אבל התרומה אפילו פירש עדיין אינו ראוי לאכילה. בכורי כל. זה בכורים. אשר בארצם. זה שדה אחוזה. כל חרם. זה שדה חרם כל פטר ס' ופדוי ס' אך בכור שור ס'. וכנגדן יש כ"ד מעלות בכ"ג. ואלו הן א'. אינו חייב על הוראה אא"כ הורה לבטל מקצתו ולקיים מקצתו: ב'. אינו חייב על טומאת מקדש: ג'. אינו חייב על טומאת קדשיו: ד'. שמביא פר על חטא: ה'. שמביא פר ביוה"כ: ו'. שמביא עשירית האיפה: ז'. שאין עבודת יום הכפורים כשר אלא בו: ח'. מצווה על הבתולה: ט'. ומוזהר על האלמנה שלא ישאנה: י'. שאינו מטמא בקרוביו: יא. לא פורע: יב. ולא פורם: יג. מחזיר את הרוצח: יד. מקריב אונן: טו. פרו קודם לפר העדה: טז. אינו חייב אלא על העלם דבר: יז. אין דנין אותו אלא בב"ד של שבעים ואחד: יח. אינו יוצא אחר המטה: יט. כשמנחמים אחריו כו'. עיין פ"ב דסנהדרין: כ'. כשהוא מנחם א'. שם: כא. וכשמברין אותו כו'. שם: כב. נוטל חלק בראש: כג. ומקריב חלק בראש: כד. ומשמש בשמונה בגדים: ומפורשים בפרק בתרא דהוריות בברייתא ומפורשים במתניתין

עץ יוסף

שיחה. כמו שדרשו חז"ל ודברת בם ולא בדברים בטלים: **במעוט שחוק**. הענין הוא כי מצינו בגמ' שמקדימין מלי דבדיחותא כי בזה מהרחבת דעתו כדי לחזור ללמוד. ועל זה אמר במעוט שחוק כי מעוטו הוא טוב. ועל רבוי נאמר שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה: **בארך אפים**. שיתרחק ממדת הכעס. שאמרו חז"ל כל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו כו' והוא כאלו עובד עבודת כוכבים: **בלב טוב**. בהיות כי לאדם ב' לבבות לב טוב ולב רע כמו שאמר חז"ל בכל לבבך בשני יצריך ביצ"ט וביצה"ר. לכן צריך האדם לסור ולבער הלב רע מתוכו. ואז תשכון התורה בתוכו. כי בלב נבון תנוח חכמה. וכמו שאה"כ כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם: **באמונת חכמים**. שיאמין בכל מה שאמרו חז"ל כאלו ניתנו למשה מסיני. ועליהם נאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. שאם לא יאמין אף בדבר אחד לא יתגלו לו רזי תורה כי זה סימן שיצה"ר דבוקי כי עבירה גוררת עבירה: **בקבלת היסורין**. ר"ל שתהיה כל כך תשוקת נפשו בתורה עד שאפילו יהיה נוגע ביסורין מוכה אלהים ומעונה לא יטרידוהו היסורין מללמוד בתורה מרוב אהבתו אותה: **המכיר את מקומו**. שצריך שיכיר את מקומו האמיתי כי זה העולם אין זה מקומו. כי הוא כגר בארץ. וצריך שיזכור תמיד יום המיתה ולאן הוא הולך למקום עפר רמה ותולעה כי הוא מקומו. ואז יכניע לבבו הערל ואז ירגיז את יצרו ויהיה בלבו דעה בינה והשכל. וגם אפשר שר"ל שלעולם יכיר את מקומו המיוחד לו בג"ע תחת כנפי השכינה. ובזה ישתדל לעולם לקנות תכלית השלימות לשוב אל מקומו הראשון אשר ממנו חוצב והוא פתח לשערי תורה: **והשמח בחלקו**. שאינו נבהל להון. ואינו מתבטל מלמודו בשביל חמדת ממון: **והעושה סייג לדבריו**. שבכל דבריו ועניניו עושה סייג להם ומקדש עצמו במותר לו כדי שלא יגע באיסור. וזה הוא מלבד הסייגים אשר עשו חז"ל ואשר גזרו ראשונים כדי להרחיק את האדם מן העבירה הוא עושה סייגים אחרים למעשיו ולמזגיו כדי להתרחק יותר ויותר: **ואינו מחזיק טובה לעצמו**. שאפילו שהשיג בחכמה כל מה שהוא בחק האנושי להשיגו אינו מחזיק טובה לעצמו. עוד כוון לומר שאינו מחזיק טובה לעצמו כלומר שכל טובה שהוא עושה אינו מחזיק אותה לעצמו כאלו הוא העושה אותה. כי יודע נאמנה שאלמלא הקב"ה עוזרו לא היה הוא יכול לכבוש את יצרו. כי יצר לב האדם רע מנעוריו: **אהוב**. כי בהיותו אהוב מכל הבריות כלם ירצו ללמוד באהבתם אותו: **אוהב את המקום**. כי בהיותו אוהב את המקום נמצא עומד מאהבתו ואז יתגלו לו רזי תורה. לא כן מי שאינו עומד מאהבת המקום ב"ה: **אוהב את הבריות**. כי בהיותו אוהב את הבריות הוא סיבה שיהא מקרבן לתורה וכמאמר התנא בפרק ראשון אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. וכאשר יקרב אותם לתורה שעמדה זאת היא סיבה שהוא ג"כ יקנה קנין בתורה נפשם שברי אמת ומתלמידי יותר מכלם: **אוהב את**

הצדקות

אוהב את המישרים. אוהב את התוכחות. ומתרחק מן הכבוד. ולא מגיס לבו בתלמודו. ואינו שמח בהוראה. נושא בעול עם חברו. ומכריעו לכף זכות. ומעמידו על האמת. ומעמידו על השלום. ומתישב לבו בתלמודו. שואל ומשיב. שומע ומוסיף. הלומד על מנת ללמד. והלומד על מנת לעשות. המחכים את רבו. והמכוון את שמועתו. והאומר דבר בשם אומרו. הא למדת. כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי: (ז) גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא. שנאמר כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא: ואומר. רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך: ואומר. עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר: ואומר. כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרתיך: ואומר. תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך: ואומר. כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים: ואומר. ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד:

א אסתר ב, כב. ב משלי ד, כב. ג שם ג, ח. ד שם ג, יח. ה שם א, ט. ו שם ד, ט. ז שם ט, יא. ח שם ג, טז.

באורי הגר"א

גם כן. י"א שם. ב' בפ"א דיומא. ג' בפ"ב דהוריות דף י"ג. א' במתניתין פ"א דסנהדרין. ד' בספ"ב שם. והשאר בברייתא דהוריות שם ועיין בהוריות ס' א': (ז) ותומכיה מאושר כו' ואומר ארך ימים בימינה כו'. כ"ה הגירסא בברייתא דתנא דבי אליהו וחשב מ' דרגין הראשון מנא חשה מנא טוב. ולכל בשרו וגו'. שני ביסוד. שלישי ותומכיה בנו"ה. רביעי אורך ימים כו' בחו"ג. ה'. כי לוית חן כו' ת"ת. ובינה המתפשט בו. ו'. תתן כו' עטרת כו' בינה וכתר בסוד אהיה אשר אהיה. ז'. כי ארך

עץ יוסף

הצדקות. לא גרסינן (רש"י): אוהב את המישרים. כלומר שאינו מחניף לשום אדם יהיה מי שיהיה רק אוהב את הישר ובו ידבק: אוהב את התוכחות. כשרבו יוכיחהו לא יהיה כועס בו כתינוק הבורח מן הספר: ומתרחק מן הכבוד. שאינו לומד בשביל שיקרא רבי או חכם ויכבדוהו האנשים רק בשביל אהבת ה': ולא מגיס לבו בתלמודו. כלומר כי מלבד שהוא מתרחק מן הכבוד עוד יש לו כי אפילו בקרבו ובחיך לבו אינו מתגאה בתלמודו אלא לעולם מחזיק עצמו כקטן של חכמים ולזה לעולם הוא מתגדל יותר: ואינו שמח בהוראה. כי השמח בהוראה שמחה באה לו מהיותו גס לבו בהוראה וזה שוטה רשע וגס רוח. ופירוש בהוראה כלומר להיות מורה הוראות: נושא בעול עם חברו. כאשר רואה חבירו בצער הוא מצטער עמו בצערו. ולא זו בלבד אלא גם ומכריעו לכף זכות. כלומר כי לא די שנושא בעול שוה בשוה עמו אלא אדרבה שמכריע את חבירו לכף זכות שאומר נלקה בעבור עון הדור והוא גרם לחבירו שילקה לכן משתדל להקל מחבירו העול והוא נושא רוב העול ורוב הצער: ומעמידו על האמת. על בוריה של הלכה: ומעמידו על השלום. בהיות המחלוקת עושה שלום בין השני בעלי דינים: ומתישב לבו בתלמודו. שלומד בישוב ובנחת ולא במהירות ואחר שלומד מתיישב בה ולא לא תשכח ממנו: שואל ומשיב. פי' שיודע להקשות ולעורר כל הקושיות הנופלות באותו הענין בדת ובהלכה. וגם משיב תשובות על הקושיות בדת ובהלכה. ובזה יצא לקנות קנין התורה. כי מתוך הקושיות והתשובות יתלבנו ויתבררו הדברים: שומע ומוסיף. כי כאשר ישמע שום דבר מרבו ישתדל להוסיף עליו. ובכל מה ששומע מוסיף נופך משלו: הלומד על מנת ללמד. הוא ידוע כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה. ועל כן מי שכל תכלית למודו הוא כדי ללמד לאחרים הוא נענה תחלה ומלמדין אותו מן השמים ושערי תורה נפתחים לפניו: והלומד ע"מ לעשות. שלא ילמוד רק כדי לחדד השכל בפלפול ולהתחכם שלמוד כזה אינו מתקיים ביד האדם. רק הלימוד אשר לומד האדם ע"מ לעשות לידע הדינין פרטיהם ודקדוקיהם איך יתנהג בהם לעבוד את בוראו תורה זו תתקיים בידו: המחכים את רבו. רמז שהתלמיד כדי שלעולם יהיה עוסק ללמוד מרבו צריך שיחזיק את רבו לחכם ויודע ולא יהיה עוסק ללמוד מחכמתו. אמנם אם אינו מחזיקו לחכם או לא ישתדל לרדוף אחריו שילמדנו ויתרשל באופן שיסלק חסר מקנין התורה. ועל כן אמר שהדברים שהתורה נקנית בהם הוא המחכים את רבו כלומר מחזיק אותו לחכם: והמכוון את שמועתו. רמז שלעולם האדם אל יצא השמועה מפיו. ואף אם אינו יכול לאמר אותם בפיו יתכוין בתוך לבו וכוונתו: והאומר דבר בשם אומרו. כי מי שאינו עושה כן רק נוטל מאחרים ואומרם על שמו זה בודאי לא יקנה קנין התורה. אמנם כאשר לעולם יאמר דבר בשם אומרו לא יזכרת גם הוא להשתדל לחדש מעצמו שום דבר לומר נ"ע בשם עצמו. וזהו סיבה שישתדל להשלים את עצמו ולקנות קנין התורה: הא למדת כו'. כלומר כבר אתה ידעת ולמדת ממקום אחר שגם תועלת אחרת יש בזה שכל שאומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר כו': (ז) כי חיים הם למוצאיהם. אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה שכן פירש"י בעירובין: ושקוי לעצמותיך. שיהא משקה לעצמותיך בקבר. ותמה האומר נ"ה יש שום עצה אבל לא לעשר. לכך אמר כי לוית חן ה'. פירוש דבר המביא את האדם למצוא חן בעיני

האלהים

וְאוֹמֵר. כִּי אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים וְשָׁלוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ: וְאוֹמֵר. דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם: (ח) רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־יְהוּדָה מִשּׁוּם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־יוֹחָאי אוֹמֵר. הַנּוֹי. וְהַכֹּחַ. וְהָעֹשֶׁר. וְהַכָּבוֹד. וְהַחָכְמָה. וְהַזִּקְנָה. וְהַשֵּׂיבָה. וְהַבָּנִים. נָאֶה לַצַּדִּיקִים וְנָאֶה לָעוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר. עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת שֵׂיבָה בְּדֶרֶךְ צְדָקָה תִּמָּצֵא: וְאוֹמֵר. עֲטֶרֶת זְקֵנִים בְּנֵי בָנִים וְתִפְאֶרֶת בָּנִים אֲבוֹתָם: וְאוֹמֵר. תִּפְאֶרֶת בַּחוּרִים כֹּחָם וַהֲדַר זְקֵנִים שֵׂיבָה: וְאוֹמֵר. וְחָפְרָה הַלְּבָנָה וּבוֹשָׁה הַחַמָּה כִּי־מָלַךְ יְהוָה צְבָאוֹת בְּהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם וְנֶגֶד זְקֵנָיו כָּבוֹד: רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן־מְנַסְיָא אוֹמֵר. אֵלּוּ שֶׁבַע מִדּוֹת שֶׁמָּנוּ חֲכָמִים לַצַּדִּיקִים כֻּלָּם נִתְקַיְּמוּ בְּרַבִּי וּבְבָנָיו: (ט) אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶּן־קִסְמָא פַּעַם אַחַת הָיִיתִי מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ וּפָגַע בִּי אָדָם אֶחָד וְנָתַן־לִי שָׁלוֹם. וְהֶחֱזַרְתִּי לוֹ שָׁלוֹם. אָמַר לִי. רַבִּי. מֵאֵיזֶה מָקוֹם אָתָּה. אָמַרְתִּי לוֹ מֵעִיר גְּדוֹלָה שֶׁל־חֲכָמִים וְשֶׁל־סוֹפְרִים אָנִי. אָמַר לִי. רַבִּי. רְצוֹנְךָ שֶׁתָּדוּר עִמָּנוּ בִּמְקוֹמֵנוּ וַאֲנִי אֶתֵּן־לְךָ אֶלֶף אֲלָפִים דִּינְרֵי זָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת. אָמַרְתִּי לוֹ אִם אַתָּה נוֹתֵן לִי כָּל־כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת שֶׁבָּעוֹלָם. אֵינִי דָר אֶלָּא בִּמְקוֹם תּוֹרָה. וְכֵן כָּתוּב בְּסֵפֶר תְּהִלִּים עַל־יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל טוֹב־לִי תוֹרַת־פִּיךָ מֵאַלְפֵי זָהָב וָכָסֶף. וְלֹא עוֹד. אֶלָּא שֶׁבִּשְׁעַת פְּטִירָתוֹ שֶׁל־אָדָם אֵין מְלַוִּין לוֹ לְאָדָם לֹא כֶסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת אֶלָּא תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בִּלְבָד. שֶׁנֶּאֱמַר. בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ: בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אֹתָךְ בָּעוֹלָם הַזֶּה. בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ בַּקֶּבֶר. וַהֲקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ לָעוֹלָם הַבָּא: וְאוֹמֵר. לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת: (י) חֲמִשָּׁה קִנְיָנִים קָנָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ

א משלי ג, ב. ב שם ג, יז. ג שם טז, לא. ד שם יז, ו. ה שם כ, יט. ו ישעיה כד, כג. ז תהלים קיט, עב. ח משלי ו, כב. ט חגי ב, ח.

באורי הגר"א

כו'. בחכמה: (ח) הנוי כו'. והחכמה לא גרסינן כי בזה לא שייך נאה כי אין טוב יראה חטא וכמו שלא חשיב מעשים טובים וכן לא מביא פסוק ע"ז: שנאמר כו'. מביא ראיה לשיבה ולהלן נאמר עטרת תפארת תמגנך כמ"ש במתניתין הקודם ואומר עטרת כו' ראיה לבנים ולהלן נאמר עטרת כנ"ל וכן לכח שנאמר תפארת וגו' והשיבה היינו הזקנה אלא השיבה עצמה ומביא ראיה על הזקנה שנאמר ונגד זקניו כבוד ולהלן נאמר בשמאלה עושר וכבוד כנ"ל ואע"ג שאריכות ימיו גם כן נאמר שם מ"מ הזקנה עצמה שהוא הדר לא נאמר אבל הנוי והעושר והכבוד מפורש במתני' כנ"ל בשמאלה וגו' תתן לראשך וגו': (י) חמשה קנינים כו' גרס"ם ונ"א ארבעה קנינים כמ"ש במכילתא ובגמרא. תיבות אברהם קנין אחד ע"ס:

שמים

עץ יוסף

האנשים כי' אומר ממון. ושמא תאמר ממון יתנו לך אבל לא תהא מכובד בין האנשים לכך נאמר עטרת תפארת תמגנך. ושמא תאמר אפילו שלא לשמה למד זוכה לדברים האלו. לכך נאמר אורך ימים בימינה למיימינים בה שילמדו לשמה יש לו אורך ימים וחיים ואין צריך לומר עשירות וכבוד. אבל בשמאלה למשמאילים בה עושר וכבוד יתנו לו אבל לא חיים ארוכים. ושמא תאמר לחיים ועושר זוכה אבל לא לשלום לכך נאמר ושלום יוסיפו לך. עטרת זה העושר. תפארת זה הנוי. והבנים ותפארת בנים אבותם. והכח תפארת בחורים כחם. והכבוד ונגד זקניו כבוד. והזקנה והשיבה מפורשים בכתוב: (ט) וכן כתוב בספר תהלים ע"י דוד. כלומר אף אם תאמר שהרבות לי כסף חשב לו אוכל להיות הטוב"ב בעשותי לו חסד משפט וצדקה בארץ. עם כל זה לא ראוי זה כראוי זה והשכר הנמשך לאדם מן התורה אין לו ערך ודמיון עם טוב דבר בעולם הזה כי מי לנו נאמן בצדקה גדול מדוד מלך ישראל כי כל ממונו היה נותן לצדקה וכמו שאחז"ל ויהי דוד עושה משפט וצדקה ועם היות שרוב ממונו רוצו כולו היה מסור אותו לצדקה ועם כל זה אמר הוא עליו טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף עם היות שאז' אלפי כסף היו כלם למצות לצדקה וכמו שהאריך כמש"ש בעניי הכינותי וגו' כלם לא היו אלפי זהב וכסף הצדקה שביסם מלאי אותם לפמשפטן ומי לא ידע כי יקרה היא מפנינים כל חפצים לא ישוו בה: ואומר לי הכסף

ואלו הן. תורה קנין אחד. שמים וארץ קנין אחד. אברהם קנין אחד. ישראל קנין אחד. בית המקדש קנין אחד: תורה מנין. דכתיב יהוה קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז: שמים וארץ מנין. דכתיב כה אמר יהוה השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי־זה בית אשר תבנו־לי ואי־זה מקום מנוחתי: ואומר מה רבו מעשיך | יהוה כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך: אברהם מנין. דכתיב ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ: ישראל מנין. דכתיב עד־יעבר עמך יהוה עד־יעבר עם־זו קנית: ואומר לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל־חפצי־בם: בית המקדש מנין. דכתיב מכון לשבתך פעלת יהוה מקדש אדני כוננו ידיך: ואומר. ויביאם אל־גבול קדשו הר־זה קנתה ימינו: (יא) כל־מה־שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא בראו אלא לכבודו. שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף־עשיתיו: ואומר יהוה | ימלך לעלם ועד: רבי חנניא בן עקשיא וכו'. קדיש דרבנן. עלינו. קי"ו.

א'ה. הפרק שנו חכמים היא ברייתא ונקראת ממס' כלה רבתי פרק שמיני ונדפסה בש"ס הגדול שלנו ונהגו לאומרו (לאמרה) בשבת למנחה בסדור רב עמרם גאון ז"ל ושונין אבות וקנין תורה (הוא פרק שנו חכמים) ומובא גם לרב האי גאון בס' שערי תשובה סימן ר"ב שאחר תפלת מנחה: ושונין אבות וקנין תורה. וגם במחזור ויטרי כתב כן ונדפס בו כל הפרק. ונמצאה גם כן בתנא דבי אליהו זוטא פרק י"ז. ועל דבר הנוסחאות שבזה הפרק עיין בשנויי נוסחאות שנדפסו במשניות שלנו. שנדפסו בתבנית מרובע עם כ"ח הוספות וכן עם פ' הוספות.

סדר תקוני שבת לסעודה שלישית

אחר תפלת מנחה קודם סעודה שלישית יאמר שמונה פרקים אלו:

פרק יז כל־הכלים נטלין בשבת | ודלתותיהן עמהן. ואף־על־פי שנתפרקו

א משלי ח, כב. ב ישעי' סו, א. ג תהלים קד, כד. ד בראשית יד, יט ה שמות טו, טז. ו תהלים טז, ג. ז שמות טו, יז ח תהלים עח, נד. ט ישעי' מג, ז. י שמות טו. יח. כ ישעי' מג, כא.

באורי הגר"א

שמים וארץ קנין אחד מנין שנאמר ברוך אברם וגו' כנ"ל. ומתיבות שנאמר כה אמר ה' כו' אברהם קנין אחד מנין כ"ז נמחק וכל הישובים שכתבו המפרשים הן דחוקים גדולים והאמת יורה דרכו:

עץ יוסף

ס'. ר"ל הכי קאמר ליה כל הכסף שאתה רוצה ליתן אינו שלך אלא של הקב"ה שהוא הפקיד בידך כדכתיב לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות. וכיון שכן הוא כל מה שאתה תתן לי אם ירצה השי"ת ליקח אותם מידי יקחנו כי הכל שלו ואם עתה לא אתפתה אחר ממנך זהו יתברך ירצה ליתן לי מידו הפתוחה הרחבה והמלאה הוא יתן לי. על כן נו נפח לבי ונעזרתי ואיני דר אלא במקום תורה: (י) תורה מנין דכתיב ה' קנני ראשית דרכו. הרי שקראה קנין. ויודע טול המפרשים ביותר ראשית דרכו וקדם מפעליו מאז ב' אלפים שנה נבראת התורה קודם הבריאה והיה השם יתברך משתעשע עמה כמו שאמר הכתוב ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום וגו' וזה יורה על רוב חבתה: שמים וארץ מנין שנאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. כצ"ל ודברי ובני צריכין למתוק. וקונה שמים וארץ קאי על אל עליון. הרי שהשמים וארץ נקראו קנין והשיבותם על שהם נקראים כסא והדום רגליו של הקב"ה: ישראל מנין ס' עם זו קנית. הרי שקראם קנין והביא עוד פסוק לקדושים אשר בארץ המה לומר שחשיבותם הוא מחמת הצדיקים אשר קבורים בארץ: מקדש ה' כוננו ידיך. וכיון שבשתי ידיו כונן אותו והשמים והארץ כל אחד לא נברא אלא ביד אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים. הרי שבית המקדש חשוב יותר הן מהשמים. הן מהארץ. וכיון שהם נקראים קניינים כ"ש בית המקדש והביא עוד פסוק ויביאם אל גבול כו' אשר מפורש בו לשון קנין והשמיענו עוד דאפילו כשבוא הרב שנקרא הר ג"כ הוא נקרא קנין: (יא) ואומר ה' ימלוך לעולם ועד. הביא זה הפסוק לומר אף עולם הבא אשר כמה רבו שמתאוים למלות עיני כבודו יתברך. עם כל זה לעתיד לבא יהיה ה' אחד ושמו אחד וה' ימלוך לעולם ועד ואז יהיו כל העולם לאחד לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד. ומ"כ בראו הקב"ה לעולם הזה. כי אז כבודו על כל העולם יראה. נמצא שאף עולם הזה לא בראו אלא לכבודו:

(א) כל הכלים. שיש להם דלתות: ואע"פ שנתפרקו. הדלתות מן הכלים קודם השבת נטלים

בְּשַׁבָּת. שֶׁאֵינָן דּוֹמִין לְדַלְתוֹת הַבַּיִת. לְפִי שֶׁאֵינָן מִן הַמּוּכָן: (ב) נוֹטֵל אָדָם קֻרְנָס לְפַצֵּעַ בּוֹ אֶת־הָאֱגוֹזִים. וְקַרְדֹּם לַחְתּוֹךְ בּוֹ אֶת־הַדְּבֵלָה. מְגֵרָה לָגְרוֹר בָּהּ אֶת־הַגְּבִינָה. מַגְרֵפָה לִגְרוֹף בָּהּ אֶת־הַגְּרוֹגָרוֹת. אֶת־הָרַחַת וְאֶת־הַמַּזְלֵג לָתֵת עָלָיו לְקָטָן. אֶת־הַכּוּשׁ וְאֶת־הַכַּרְכָּר לִתְחוֹב בּוֹ. מַחַט שֶׁל יָד לִטּוֹל בּוֹ אֶת־הַקּוֹץ. וְשֶׁל סַקָּאִים לִפְתּוֹחַ בּוֹ אֶת־הַדֶּלֶת: (ג) קָנֶה שֶׁל זֵיתִים אִם יֵשׁ קֶשֶׁר בְּרֹאשׁוֹ מְקַבֵּל טֻמְאָה. וְאִם לָאו אֵינוֹ מְקַבֵּל טֻמְאָה. בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ נִטָּל בְּשַׁבָּת: (ד) רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר. כָּל־הַכֵּלִים נִטָּלִין חוּץ מִן הַמַּסָּר הַגָּדוֹל וְיָתֵד שֶׁל מַחֲרֵשָׁה. כָּל־הַכֵּלִים נִטָּלִין לְצֹרֶךְ וְשֶׁלֹּא לְצֹרֶךְ. רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר. אֵין נִטָּלִין אֶלָּא לְצֹרֶךְ: (ה) כָּל־הַכֵּלִים הַנִּטָּלִין בְּשַׁבָּת שִׁבְרֵיהֶן נִטָּלִין עִמָּהֶן. וּבִלְבַד שֶׁיְּהוּ עוֹשִׂין מֵעֵין מְלָאכָה. שִׁבְרֵי עֲרֵבָה לְכַסּוֹת בָּהֶן אֶת־פִּי הֶחָבִית. שִׁבְרֵי זְכוּכִית לְכַסּוֹת בָּהֶן אֶת־פִּי הַפַּךְ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר. וּבִלְבַד שֶׁיְּהוּ עוֹשִׂין מֵעֵין מְלַאכְתָּן. שִׁבְרֵי עֲרֵבָה לָצוּק לְתוֹכָן מִקְפָּה. וְשִׁבְרֵי זְכוּכִית לָצוּק לְתוֹכָן שֶׁמֶן: (ו) הָאֶבֶן שֶׁבַּקֵּרוּיָה אִם מְמַלְּאִין בָּהּ וְאֵינָהּ נוֹפֶלֶת מְמַלְּאִין בָּהּ. וְאִם לָאו אֵין מְמַלְּאִין בָּהּ. זְמוֹרָה שֶׁהִיא קְשׁוּרָה בְּטֶפִיחַ מְמַלְּאִין

עץ יוסף

בשבת. אבל הכלים: שאינן דומין לדלתות הבית. שאפילו נתפרקו בשבת אין נטלים: לפי. שדלתות הבית: אינן מן המוכן. כלומר לא נעשו לטלטול: (ב) קורנס. פטיש: הדבלה. לאחר שעשאה עגול היא עבה וקשה וצריכה קרדום לחתכה: מגרה. כעין סכין ארוך ויש בו פגימות הרבה: לגרור בו את הגבינה. לחתכה ולחלקה לחלקים שע"י פגימותיו ממהר וחותך הדבר הטב: מגרפה. לגרוף בה את הגרוגרות מן החבית: הרחת. הוא עץ שיש לה בית יד ושתי דפנות חורין בה את התבה: המזלג. כלי שיש לו שלש שינים ומהפכים בו את הקש בגורן: לתת עליו לקטן. מזונות: הכוש. פלך שטוות בו הנשים: הכרכר. עץ של אורגים ודומה למחט של סקאין: לתחוב בו. לאכול בו תותים וכל מיני פרי רך: מחט של יד. קטנה שתופרין בה בגדים: לטול בה את הקוץ. שנכנס בבשרו שמותר ליטלו בשבת כמו שמותר לכפים מורסא להוציא ממנה ליחה. ובלבד שלא יתכוין לעשות לה פה: ושל סקאין. מחט גדול שתופרין בה שקין: לפתוח בו את הדלת. מי שאבדה לו מפתח: (ג) קנה של זיתים. קנה שעשוי לבדוק הזיתים שנטמנין אם נתאסף שמנן בתוכן והגיעו להיות ראויין לבית הבד: אם יש קשר בראשו. כעין סקק שנקבס מקבל טומאה לפי שע"י שהוא פקוק בקשר משתייר בו מן השמן הזב מן הזיתים ובודק בו אם הגיע לעטור והוא ליה בית קבול: ואם לאו. שאין בו קשר אע"פ שהוא חלול אין חללו עשוי לקבל כלום שלכך הוא ליה פשוטי כלי עץ ואינו מקבל טומאה: בין כך כו'. דהא כלי הוא ועשוי להסוך בו את הזיתים לכן ניטל בשבת: (ד) המסר הגדול. מגרה גדולה שמסרין בה קורות: ויתד של מחרישה. כלי גדול העשוי כסכין שבו עושין חריץ של תלם המענה. והנך קפיד עלייהו ומייחד להו מקום דלא חזו למלאכה אחריתי: כל הכלים נטלין כו'. ה"ק כל הכלים שמלאכתן להיתר כגון קערות וכוסות ניטלים לצורך גופו ולצורך מקומו של כלי ושלא לצורך אפילו שאינו צריך לגופו ולמקומו של כלי אלא לטלטלו מחמה לצל או שלא ינגבוהו הגנבים שרי בכלי שמלאכתו להיתר. וכלי שמלאכתו לאיסור כגון מדוכות ורחיים וכיוצא בהן לצורך גופו ולצורך מקומו מותר. מחמה לצל או מפני הגנבים אסור: ר"נ אומר אין נטלין אלא לצורך. תשמיש המיוחד לו בלבד. ולא לצורך דבר אחר ואפי' לצורך גופו. כגון סכין לחתוך בו בלבד שרי ולא לסמוך בו את הקערה. ואין הלכה כרבי נחמיה: (ה) מעין מלאכה. איזו מלאכה שתהיה ואפילו אינה מעין מלאכתן הראשונה: לצוק לתוכן מקפה. עשה דומיא דעיסה מעורבת במים. ולא פליגי אלא בנשברו בשבת. אבל נשברו מערב שבת כולי עלמא מודו דנטלין אפילו אין עושין מעין מלאכתן הראשונה. ואין הלכה כר"י: (ו) האבן שבקרויה. דלעת יבשה וממלאים בה מים ומתוך שהיא קלה אינה שוקעת אלא צפה ונותנים בה אבן להכבידה: אם ממלאים בה. בקרויה ואין האבן נופלת שהדקוה יפה בפי הקרויה הוי כלי: ואם לאו. הרי היא כשאר אבנים ואין מטלטלים את הקרויה שנעשית בסיס לאבן שעליה: בטפיח. כד קטן שואבין בו מים מן הבור או מן המעין: ממלאין בו בשבת. דהוים

לאן

בה בשבת: (ז) פקק החלון רבי אליעזר אומר. בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו. ואם לאו אין פוקקין בו. וחכמים אומרים בין כך ובין כך פוקקין בו: (ח) כל כסויי הכלים שיש להם בית אחיזה נטלים בשבת. א"ר יוסי. במה דברים אמורים בכסויי הקרקעות. אבל בכסויי הכלים בין כך ובין כך נטלים בשבת:

פרק יח מפנין אפילו ארבע וחמש קפות של תבן ושל התבואה מפני האורחים ומפני בטול בית המדרש אבל לא את האוצר. מפנין תרומה טהורה ודמאי ומעשר ראשון שנטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו והתורמוס היבש מפני שהוא מאכל לעניים (י"א לעזים). אבל לא את הטבל ולא את מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו ולא את מעשר שני והקדש שלא נפדו ולא את הלוף ולא את החרדל. רבן שמעון בן גמליאל מתיר בלוף מפני שהוא מאכל עורבין: (ב) חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדים אם התקינן למאכל בהמה מטלטלין אותן ואם לאו אין מטלטלין אותן. כופין את הסל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו. תרנגולת שברחה דוחין אותה עד שתכנס. מדדין עגלין וסייחין ברשות הרבים. אשה מדדה את בנה. אמר רבי יהודה אימתי בזמן שהוא נוטל אחד ומניח אחד. אבל אם היה גורר אסור: (ג) אין מילדין את הבהמה ביום טוב אבל מסעדין. ומילדין את האשה בשבת וקורין לה חכמה ממקום למקום ומחללין עליה את השבת. וקושרין את הטבור. רבי יוסי אומר. אף

עץ יוסף

לאו זמורה כלי: (ז) פקק החלון. כגון לוח ומסך או שאר כל דבר שסותמים בו החלון: והלוי. שאינו עגר בארץ: (ח) בד"א בכסוי קרקעות. עיין ובגמרא פלוגתייהו:

(א) מפנין כו'. אם צריך למקומן להושיב שם אורחים להסב בסעודה או תלמידים לשמוע הדרשה. ומזה למדו חז"ל גדולה הכנסת אורחים מהשכמת בית המדרש דקתני בתחלה מפני האורחים והדר מפני בטול בה"מ ורב דימי מנהרדעא אמר יותר מהשכמת בה"מ דקתני מפני האורחים והדר מפני בטול בה"מ (שבת קכז): אבל לא את האוצר. כלומר ובלבד שלא יגמור את האוצר כולו עד שיגיע לקרקעיתו דלמא אתי לאשווי גומות: ודמאי. דחזי לעניים: ומעשר ראשון שנטלה תרומתו. שנטל ממנו תרומת מעשר ולא נטלה ממנה תרומה גדולה כגון שהקדים בן לוי ולקח המעשר בשבלין: ומעשר שני והקדש שנפדו. שפדו אותן בכספים ונתנו את הקרן ולא נתנו את החומש: אבל לא את הטבל. אפילו טבל דרבנן כגון עציץ שאינו נקוב: ולא את מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו. כגון שהקדים בן לוי ולקח המעשר אחר שנתמרחה התבואה בכרי קודם שהפרישו ממנו תרומה גדולה. והפרישו ממנו תרומת מעשר ולא הפרישו תרומה גדולה וזהו מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו האמור כאן: ולא מעשר שני והקדש שלא נפדו. כהלכה. כגון שפדה המעשר שני על גרוטאות של כסף. והקדש על קרקע: הלוף. מין קטנית שאינו ראוי אפילו לבהמה. ורמב"ם פירש מין ממיני הבצלים: עורבין. כגון עשירים שמגדלים עורבים לגדולה. ואין הלכה כרשב"ג: (ב) חבילי. אגודות: זרדים. ענפי אילן לחים שמרדין אותם למאכל בהמות: שברחה. מן הבית: דוחין אותה. בידים: מדדין עגלים. אוחז בצוארו ובצדדיו גוררו ומסייעו ומגביה לו רגליו: אשה מדדה את בנה. אוחזתו בזרועיו מאחוריו והוא מניע רגליו והולך: שהוא נוטל אחת כו'. כשהתינוק מניע את רגליו מניח אחת ומגביה אחת: גורר אסור. שסוחבו. וכן הלכה: (ג) אין מילדין. אין מושכין הולד מן הרחם ביו"ט. דאיכא טרחא יתירא: אבל מסעדין. אוחז את הולד שלא יפול לארץ: חכמה. מולדת בקיאה: ממקום למקום. אפילו חוץ לתחום: ומחללין עליה את השבת. משעה שהיא יושבת על המשבר ומתחיל הדם להיות שותת עד כל ג' ימים אחר שילדה. ועיין בברטנורה: וקושרין את הטבור. של ולד. אבל אין כורתין אותו בשבת לדברי ת"ק: אף חותכין. וכן הלכה

חותכין. וכל צרכי מילה עושין בשבת:

פרק יט רבי אליעזר אומר. אם לא הביא כלי מערב שבת מביאו בשבת מגלה. ובסכנה מכסהו על פי עדים. ועוד אמר רבי אליעזר כורתים עצים לעשות פחמין לעשות כלי ברזל. כלל אמר רבי עקיבא. כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת. ושאי אפשר לעשותה מערב שבת דוחה את השבת: (ב) עושין כל צרכי מילה בשבת. מוהלין ופורעין ומוצצין. ונותנין עליה אספלנית וכמון. אם לא שחק מערב שבת לועס בשניו ונותן. אם לא טרף יין ושמן מערב שבת ינתן זה בעצמו וזה בעצמו. ואין עושין לה חלוק בתחלה. אבל כורך עליה סמרטוט. אם לא התקין מערב שבת כורך על אצבעו ומביא ואפילו מחצר אחרת: (ג) מרחיצין את הקטן בין לפני המילה ובין לאחר המילה. ומזלפין עליו ביד אבל לא בכלי. רבי אלעזר בן עזריה אומר. מרחיצין את הקטן ביום השלישי שחל להיות בשבת. שנאמר[א] ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים. ספק ואנדרוגינוס אין מחללין עליהן את השבת. ורבי יהודה מתיר באנדרוגינוס: (ד) מי שהיו לו שתי תינוקות. אחד למול אחר השבת ואחד למול בשבת. ושכח ומל את של אחר השבת בשבת חיב. אחד למול בערב שבת ואחד למול בשבת. ושכח ומל את של ערב שבת בשבת. רבי אליעזר מחיב חטאת. ורבי יהושע פוטר: (ה) קטן נמול לשמנה ולתשעה ולעשרה ולאחד עשר ולשנים עשר לא פחות ולא יותר. הא כיצד. כדרכו לשמנה. נולד לבין השמשות נמול לתשעה. בין השמשות של ערב שבת נמול לעשרה. יום טוב לאחר השבת נמול לאחד עשר. שני ימים טובים של ראש השנה נמול לשנים עשר. קטן החולה אין מוהלין אותו עד שיבריא:

עץ יוסף

הגהה: וכל צרכי מילה כו'. ולקמן בפירקא מפרש לצרכי מילה מאי ניהו:

(א) כלי. אזמל: ובסכנה. שגזרו על המילה: על פי עדים. שיעידו שאזמל של מצוה הוא מביא ולא יחשדוהו שהוא נושא שאר חפציו: ולעשות ברזל. כדי לעשות אזמל למילה: שאפשר כו'. כגון מכשירי מילה: ושאי אפשר כו'. כגון מילה עצמה:

(ב) מוהלין. חותך את הערלה: ופורעין. העור המכסה ראש הגיד: ומוצצין. את הדם: איספלנית. תחבושת: לועס בשיניו. דכל מה דאפשר לשנות משנה: אם לא טרף וכו'. רגילים היו שהיו טורפים בקערה יין ושמן ומערבין אותן יחד לרפאה על המילה כדרך שטורפים ביצים בקערה: חלוק. חתיכה של בגד עושים ומכניסין המילה בתוכו הנקב כדי שלא יחזור העור ויכסה את הגיד: לא התקין. לא הזמין: כורך על אצבעו. דרך מלבוש לשנותו מדרך הוצאה בחול: ואפילו מחצר אחרת. שאינה מעורבת עמהם: (ג) מרחיצין את הקטן. כמו מרחיצין אלו כדרכו הוא. דתנא סיפא לפרושי רישא כיצד מרחיצין כגון לזלף פי' לזרוק המים ביד אבל בכלי אפילו לזלף אסור. וכ"ש לרחוץ כדרכו: ראב"ע פי'. פליג את"ק וסבר מרחיצין את הקטן כדרכו בין לפני המילה בין לאחר המילה וביום השלישי דמילה נמי בין בחמין שהוחמו בע"ש בין בחמין שהוחמו בשבת עצמו דסכנת נפשות היא והלכה כראב"ע: ספק. בן ח' חדשים ספק בן ט': (ה) נולד לבין השמשות נמול לתשיעי. שהרי יום שמיני של מחר הוא נמול ושמא בין השמשות יום הוא ונמול לתשיעי: בין השמשות של ע"ש נמול לי'. דאי אפשר למולו בשבת הנא דשמא תשיעי הוא והוי ליה מילה שלא בזמנה ואינה דוחה שבת. וצריך להמתין עד לאחר השבת שהוא עשירי: יו"ט לאחר שבת. פי' אם חל יו"ט להיות אחר השבת אין מילה שלא בזמנה דוחה אותה ונמול לאחד עשר: של ראש השנה. דקדושה אחת הן ואין מילה שלא בזמנה דוחה את יום טוב שני של ר"ה נמול לי"ב: עד שיבריא.

א בראשית לד, כה

(ו) אלו הן ציצין המעכבין את המילה. בשר החופה את רוב העטרה. ואינו אוכל בתרומה. ואם היה בעל בשר מתקנו מפני מראית העין. מל ולא פרע את המילה כאלו לא מל:

פרק כ רבי אליעזר אומר. תולין את המשמרת ביום טוב. ונותנין לתלויה בשבת. וחכמים אומרים אין תולין את המשמרת ביום טוב. ואין נותנין לתלויה בשבת. אבל נותנין לתלויה ביום טוב: (ב) נותנין מים על גבי שמרים בשביל שיצולו. ומסננין את היין בסודרין ובכפיפה מצרית. ונותנין ביצה במסננת של חרדל. ועושין אנומלין בשבת. רבי יהודה אומר. בשבת בכוס. ביום טוב בלגין. ובמועד בחבית. רבי צדוק אומר. הכל לפי האורחין: (ג) אין שורין את החלתית בפושרין אבל נותן לתוך החומץ. ואין שורין את הכרשינין. ולא שפין אותן. אבל נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה. אין כוברין את התבן בכברה. ולא יתננו על גבי מקום גבוה בשביל שירד המוץ. אבל נוטל הוא בכברה ונותן לתוך האבוס: (ד) גורפין מלפני א)הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי. דברי רבי דוסא. וחכמים אוסרים. נוטלין מלפני בהמה זו ונותנין לפני בהמה זו בשבת: (ה) הקש שעל גבי המטה לא ינענענו בידו. אבל מנענעו בגופו. ואם היה מאכל בהמה. או שהיה עליו כר או סדין. מנענעו בידו.

א) גורפין מלפני הפטם כו'. בירושלמי מפרש מפני מה שהפטם מוציא הרעי אוכל. נראה מזה שהירושלמי מפרש כפי' רש"י מלשון הכתוב (מ"א ה, ג) ומבריא בקר רעי (כפר"ח ותוי"ט) מלשון מרעה וכן פירש"י שם, מפרש הירושלמי דהכי פירושו מספיק עלשו כמוישם לאכול כמשיר מן המאכל מה שהניח לפני הפטם (פר"ל והגרא"ם ועי' ביפה עינים).

עין יוסף

ויעבירו עליו ז' ימים שלמים מעת לעת מיום שהבריא ואח"כ מלין אותו: (ו) ציצין. כמין נימין של בשר שנשאר מן הערלה: העטרה. היא שפה גבוהה שמקפת את הגיד סביב וממנה משפע ויורד לראשו: ואינו אוכל בתרומה. אם כהן הוא: ואם היה בעל בשר. שהיה שמן ונראה בשר שלמעלה מערלתו לאחר שנמלה הערלה כלה כאלו אותו בשר חוזר ומכסה את הגיד: מתקנו. ומשפע באזמל מאותו שומן מפני מראית עין שלא יהיה נראה כערל: ולא פרע. לא גילה: כאלו לא מל. וישוב ויפרע:

(א) תולין את המשמרת. שמסננים בה שמרי יין ומותח את פיה לכל צד כאהל ונעשה כאהל על גבי כלי. ואע"ג דעביד אהל כרי ביום טוב. דס"ל כר"א מכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותן מערב יו"ט מותר לעשותן ביום טוב. אבל בשבת תולה לכתחלה לא. אבל אם תלויה היא נותנין לתוכה שמרים ומסננין דלאו דרך בורר בכך: אין תולין את המשמרת. דעביד אהל עראי ומחזי כמעשה חול: ואין נותנין לתלויה בשבת. דהוי תולדת בורר או מרקד. והלכה כחכמים: (ב) נותנין מים. בשבת על גבי שמרים שנתונים במשמרת מבעוד יום כדי שיצלו ויהיו השמרים צלולים ויזוב כל היין: בסודרין. שמיוחדין לכך: ובכפיפה מצרית. של נצרי מצרי דקל: ונותנים ביצה במסננת. שנותנין בה חרדל להסתנן שרגילין ליתן ביצה טרופה בדברים העכורין והן מתלכלכים ומתדבקים על ידה: אנומלין. יין דבש ופלפלין: בלגין. גדול מכוס וקטן מחבית: (ג) חלתית. כך שמה בערבי והיא חמה וטובין לחכוכה במקומות הקרים ואין שורין אותה בשבת דמחזי כמעשה חול: את הכרשינין. מציף עליהם מים בכלי לנרור הפסולת שהפסולת צף למעלה: ולא שפין אותן. ביד להסיר הפסולת דהוה ליה בורר: אבל נותן לתוך הכברה. ואע"פ שהפסולת נופל לפעמים דרך נקבי הכברה ומאליו מתברר מאליו: אין כוברין את התבן. פי' התבן שהוא עשוי מן הקש שמחתכין אותו במוריגים ונעשה כל אגב הבינונין תבן: המוץ. הוא מוקץ הבעולת העליון ואינו ראוי למאכל בהמה ומנערים אותו בכברה שיפול המוץ: אבל נוטל בכברה כו'. ואע"פ שהמוץ נופל מאליו. לדבר שאינו מתכוין מותר כרבי שמעון: (ד) גורפין. בשבת אבוס שלפני השור שמפטמים אותו שלא יתערב הפסולת שבאבוס בתבן ובשעורים שנותנים לפניו ויקוץ במאכלו: ומסלקין. תבן שלפניו לצדדים כשהוא רב כדי שלא ידרסנו ברגליו ויתלכלך ברעי: וחכמים אוסרים. בין גרוף בין סלק: (ה) אלא מנענעו בגופו. בכתפיו דטלטול מן הצד הוא ולאו שמיה טלטול:

מכבש של בעלי בתים מתירין אבל לא כובשין. ושל כובסין לא יגע בו. רבי יהודה אומר. אם היה מותר מערב שבת מתיר את כליו ושומטן (נ״א מתיר את כלו ושומטו):

פרק כא נוטל אדם את בנו והאבן בידו. וכלכלה והאבן בתוכה. ומטלטלין תרומה טמאה עם הטהורה ועם החלין. רבי יהודה אומר. אף מעלין את המדמע באחד ומאה: (ב) האבן שעל פי החבית מטה על צדה והיא נופלת. היתה בין החביות מגביהה ומטה על צדה והיא נופלת. מעות שעל הכר נוער את הכר והן נופלות. היתה עליו לשלשת מקנחו בסמרטוט. היתה של עור נותנין עליה מים עד שתכלה: (ג) בית שמאי אומרים. מגביהין מן השלחן עצמות וקליפין. ובית הלל אומרים נוטל את הטבלא כלה ומנערה. מעבירין מעל השלחן פרורין פחות מכזית ושער של אפונין ושער של עדשים מפני שהוא מאכל בהמה. ספוג אם יש לו עור בית אחיזה מקנחין בו ואם לאו אין מקנחין בו. וחכמים אומרים בין כך ובין כך נטל בשבת ואינו מקבל טמאה:

פרק כב חבית שנשברה מצילין הימנה מזון שלש סעודות ואומר לאחרים באו והצילו לכם ובלבד שלא יספגו. אין סוחטין את הפרות להוציא מהן משקין ואם יצאו מעצמן אסורים. רבי יהודה אומר. אם לאכלין היוצא מהן מתר ואם למשקין היוצא מהן אסור. חלות דבש שרסקן מערב שבת ויצאו מעצמן אסורים. ורבי אליעזר מתיר: (ב) כל שבא בחמין מערב שבת שורין אותו בחמין בשבת. וכל שלא בא בחמין מערב שבת מדיחין אותו בחמין בשבת חוץ מן המליח הישן (נ״א ודגים מלוחים

קין יוסף

מכבש. שני לוחות שמשימין ביניהם בגדים לאחר כביסתן ומהדקין אותו שמניחין על הבגדים שמונחים בלוח התחתון כדי שיהא קפולן נאה: מתירין. דהיינו לצורך שבת ליטול את הבגדים: אבל לא כובשין. דהיינו לצורך חול: ושל כובסין לא יגע בו. מפני שהוא עשוי לתקן בגדים ומהדק הרבה. והתרתו דומה לסתירה: ר׳ יהודה אומר כו׳. אין הלכה כר״י:

(א) נוטל אדם את בנו. בחצר והאבן בידו ולא אמרינן דמטלטל אבן: כלכלה. סל: והאבן בתוכה. והוא שיהיו פירות בסל. וחוקה אותן פירות שאם ישליכן בארץ ימאסו. או מיירי שאין פירות בסל רק שהכלכלה פחותה והאבן דומה לה שאי אפשר לסתום הכלכלה בלא האבן. ועיין בתוספות יו״ט: ומטלטלין תרומה טמאה עם כו׳. אבל טמאה באנפי נפשה לאו בת טלטול היא: אף מעלין את המדומע באחד ומאה. סאה של תרומה שנפלה במאה סאים של חולין מותר להעלות לסאה של תרומה מהן בשבת ויהיו הכל חולין ומותרים לזרים. ואין הלכה כר״י:

(ב) מטה על צדה. מטה החבית על צדה אם צריך ליטול מן היין והאבן נופלת ולא יטול אותה בידים: היתה בין החביות. ומתירא שלא תפול האבן על החביות ותשברן. מגביה לחבית כולה ומסלקה מבין החביות ושם מטה אותה על צדה: מעות. שהניח על הכר מערב שבת והוא צריך לכר. מנער את הכר והן נופלות: לשלשת. דבר של ספק כגון חק או רעי או צואה: (ג) ב״ש אומרים. בגמרא מהפך דברי ב״ש לב״ה ודברי ב״ה לב״ש: פרורין. אפילו פחות מכזית: ושער של אפונין. שרביטין שהקטנית גדל בהן: עור בית אחיזה. פי׳ בית אחיזה של עור שאוחזו בו: ואם לאו אין מקנחין בו. שהכאותו נסחט בין אצבעותיו והוי פסיק רישיה ולא ימות דמודה ביה ר״ש: נוטל בשבת. כשהוא טוב:

(א) מצילין הימנה מזון ג׳ סעודות. ואפילו בכלים הרבה. דאינו בכלי אחד כמה דבעי מציל: הצילו לכם. כל אחד מזון ג׳ סעודות: ובלבד שלא יספגו. שלא ישים ספוג לשאוב היין ולחזור ולהסיף: אם לאוכלין. היו אותן פירות מכונסים: שריסקן. ששברן וכתשן: ויצאו. הדבש מעצמן: (ב) כל שבא בחמין. שנתבשל: חוץ מן המליח הישן. דג מליח שמעבירים עליו מים מחמלים וקלים

קטנים) וקולים האספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן: (ג) שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות ובלבד שלא יתכון לעשות כלי. ואין נוקבים מגופה של חבית דברי רבי יהודה. וחכמים מתירין (י"א ורבי יוסי מתיר). ולא יקבנה מצדה. ואם היתה נקובה לא יתן עליה שעוה מפני שהוא ממרח. אמר רבי יהודה מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב ואמר חוששני לו מחטאת: (ד) נותנין תבשיל לתוך הבור בשביל שיהא שמור. ואת המים היפים ברעים בשביל שיצנו. ואת הצונן בחמה בשביל שיחמו. מי שנשרו כליו בדרך במים מהלך בהן ואינו חושש. הגיע לחצר החיצונה שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם: (ה) הרוחץ במי מערה ובמי טבריא ונסתפג אפילו בעשר אלונטיות לא יביאם בידו. אבל עשרה בני אדם מסתפגין באלונטית אחת פניהם ידיהם ורגליהם ומביאין אותה בידן: (ו) סכין וממשמשין בבני מעים אבל לא מתעמלין ולא מתגרדין. אין יורדין לקורדימא ואין עושין אפיקטוזין ואין מעצבין את הקטן ואין מחזירין את השבר. מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם בצונן אבל רוחץ הוא כדרכו ואם נתרפא נתרפא:

פרק כג **שואל** אדם מחברו כדי יין וכדי שמן ובלבד שלא יאמר לו הלויני. וכן האשה מחברתה ככרות. ואם אינו מאמינו מניח טליתו אצלו ועושה עמו חשבון לאחר שבת. וכן ערב פסח בירושלים שחל להיות בשבת מניח טליתו אצלו ונוטל את פסחו ועושה עמו חשבון לאחר יום טוב: (ב) מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו אבל לא מן הכתב. ומפיס עם בניו ועם בני ביתו על השלחן ובלבד שלא יתכון

עץ יוסף

זקולים האיספנין. דג שקליפתו דקה והדחתו בחמין הוא גמר בשולו: (ג) שובר אדם את החבית. מפני שהוא מקלקל. ואין במקלקל שום איסור שבת: ובלבד שלא יתכוין לעשותה כלי. לעשות לה פה נאה: ואין נוקבין מגופה. הדבוקה בפי חבית אלא נוטל את כולה דכי נקיב לה מתקן פתחא הוא: ולא יקבנה מצדה. אף החכמים שמתירין לנקוב את המגופה לא התירו אלא למעלה בראש המגופה. אבל לא מצדה: ממרח. ויש כאן משום ממחק: בערב. שם מקום: חוששני לו מחטאת. אם מירח השעוה לדבקה בדופני הכלי סביב הנקב: (ד) לתוך הבור. שאין בו מים. שיהא שמור. שלא יסריח מחמת החום: המים היפים. הראוים לשתיה: ברעים. בתוך מקוה מים רעים שאין ראוים לשתיה: מי שנשרו. שנפלו במים בשבת: ואינו חושש. שמא יחשדו אותו שכבסן: שוטחן בחמה. לייבשן: אבל לא כנגד העם. שיחשדוהו שכבסן ואין הלכה כן אלא כל מה שאסרו חכמים אפילו בחדרי חדרים אסור. הילכך אסור לשוטחן אפי' שלא כנגד העם: (ה) ונסתפג. וקנח: אלונטית. סדינים שמקנחים בהן. ואין הלכה כמשנה זו אלא אפילו אחד מביא בידו אלונטית שנסתפג בה ולא חיישינן שמא יסחוט: (ו) סכין. שמן בשבת: וממשמשין. ביד על הגוף להנאה: אבל לא מתעמלין. לשפשף בכח: ולא מתגרדין. במגרדת: אין יורדים לקורדימא. פי' טיט המים ויש בו חמימות לפי שהמים מכונסים בו. והנכנס לשם יזיע והזיעה ביום שבת אסורה (רמב"ם): אפיקטוזין. להקיא. והוא משקה המבלבל: ואין מעצבים את הקטן. לתקנו וליישב עצמותיו וחוליות בדרכו משום דמחזי כבונה. מעצבים הוא מלשון ידיך עצבוני ויעשוני. ולא אמרן אלא לאחר זמן. אבל ביום לידה שרי: ואין מחזירין את השבר. עצם שנשבר. ואין הלכה כמשנה זו אלא הלכה שמחזירין את השבר בשבת: שנפרקה ידו. יצאת העצם מן הפרק שלו: לא יטרפם. לשון כלים טרופות בקערה. שמשכשך בצונן על מקום השבר דמחזי דלרפואה קעביד: (א) וכן ע"פ בירושלים שחל להיות בשבת. ולא נזכר מערב שבת לקצות: ונוטל את פסחו. ומקדישו בשבת. דחובות שקבוע להן זמן יכולין להקדיש בשבת: (ב) פרפרותיו. מיני מגדים: ומפיס. ומפיל גורל לחלק למי יגיע כל מנה ומנה: עם בניו ועם בני ביתו

לַעֲשׂוֹת מָנָה גְדוֹלָה כְּנֶגֶד קְטַנָּה מִשּׁוּם קֻבְיָא. וּמַטִּילִין חֲלָשִׁים עַל־הַקֳּדָשִׁים בְּיוֹם טוֹב אֲבָל לֹא עַל הַמָּנוֹת: (ג) לֹא יִשְׂכּוֹר אָדָם פּוֹעֲלִים בַּשַּׁבָּת. וְלֹא יֹאמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ לִשְׂכּוֹר לוֹ פוֹעֲלִים. אֵין מַחְשִׁיכִין עַל־הַתְּחוּם לִשְׂכּוֹר פּוֹעֲלִים וּלְהָבִיא פֵרוֹת. אֲבָל מַחְשִׁיךְ הוּא לִשְׁמֹר וּמֵבִיא פֵרוֹת בְּיָדוֹ. כְּלָל אָמַר אַבָּא שָׁאוּל כָּל־שֶׁאֲנִי זַכַּאי בַּאֲמִירָתוֹ רַשַּׁאי אֲנִי לְהַחְשִׁיךְ עָלָיו: (ד) מַחְשִׁיכִין עַל הַתְּחוּם לְפַקֵּחַ עַל עִסְקֵי כַלָּה. וְעַל עִסְקֵי הַמֵּת לְהָבִיא לוֹ אָרוֹן וְתַכְרִיכִין. נָכְרִי שֶׁהֵבִיא חֲלִילִין בַּשַּׁבָּת לֹא יִסְפּוֹד בָּהֶן יִשְׂרָאֵל אֶלָּא־אִם־כֵּן בָּאוּ מִמָּקוֹם קָרוֹב. עָשׂוּ לוֹ אָרוֹן וְחָפְרוּ לוֹ קֶבֶר יִקָּבֵר בּוֹ יִשְׂרָאֵל. וְאִם בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל לֹא יִקָּבֵר בּוֹ עוֹלָמִית: (ה) עוֹשִׂין כָּל־צָרְכֵי הַמֵּת. סָכִין וּמְדִיחִין אוֹתוֹ וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יָזִיזוּ בוֹ אֵבֶר. שׁוֹמְטִין אֶת־הַכַּר מִתַּחְתָּיו וּמַטִּילִין אוֹתוֹ עַל הַחוֹל בִּשְׁבִיל שֶׁיַּמְתִּין. קוֹשְׁרִין אֶת־הַלֶּחִי לֹא שֶׁיַּעֲלֶה אֶלָּא שֶׁלֹּא יוֹסִיף. וְכֵן קוֹרָה שֶׁנִּשְׁבְּרָה סוֹמְכִין אוֹתָהּ בְּסַפְסָל אוֹ בַּאֲרוּכוֹת הַמִּטָּה לֹא שֶׁתַּעֲלֶה אֶלָּא שֶׁלֹּא תוֹסִיף. אֵין מְעַמְּצִין אֶת־הַמֵּת בַּשַּׁבָּת וְלֹא בְחוֹל עִם יְצִיאַת הַנֶּפֶשׁ. וְהַמְעַמֵּץ עִם יְצִיאַת הַנֶּפֶשׁ הֲרֵי זֶה שׁוֹפֵךְ דָּמִים:

פרק כד מִי שֶׁהֶחְשִׁיךְ לוֹ בַּדֶּרֶךְ נוֹתֵן כִּיסוֹ לְנָכְרִי. וְאִם אֵין עִמּוֹ נָכְרִי מַנִּיחוֹ עַל־הַחֲמוֹר. הִגִּיעַ לֶחָצֵר הַחִיצוֹנָה נוֹטֵל אֶת־הַכֵּלִים הַנִּטָּלִין

עץ יוסף

ביתו. שכן סמוכים על שולחנו שאין כאן קפידא אבל עם אחר לא. ומתניתין חסורי מחסרא וה"ק מפיס אדם עם בניו ועם בני ביתו על השלחן ואפי' מנה גדולה כנגד מנה קטנה ודוקא עם בניו ועם בני ביתו אבל עם אחר לא. ובלבד שלא יתכוין לעשות מנה גדולה כנגד מנה קטנה. ולא הוא דביו"ט אסור ובחול שרי אבל אם נתכוין לעשות מנה גדולה כנגד מנה קטנה אפי' בחול אסור משום קוביא דגזל הוא ואסמכתא לא קניא. והאי אסמכתא הוא דסמך על הגורל אם ישול לו הגורל של המנה הגדולה יזכה בה ולפיכך תלה עצמו אף בגורל הקטנה על הספק ואלו ידע מתחלה שכן הוא לא היה מתרצה: חלשים. גורלות: על הקדשים. הנשחטו ביו"ט. לחלק אותם בין הכהנים: אבל לא על המנות. של קדשים של אתמול: (ג) אין מחשיכין על התחום. לקרב עצמו בשבת על סוף התחום ולהחשיך שם שיהא קרוב למקום הפועלים או לפרדס להביא פירות דכל דבר שאסור לעשותו בשבת אסור להחשיך עליו. אבל מחשיך הוא להיות קרוב לצאת ולשמור פירותיו דזה דבר המותר בשבת לשמור פירותיו: כלל אמר אבא שאול כו'. אתנא קמא קאי דאסר כל החשכה ולא מפליג בין החשכה של מצוה להחשכה של רשות ואתא איהו ואמר דהחשכה של מצוה שריא שכיון שמותר לעשות בשבת תהיה מזומן ליך לאחר חשיכה להביא ארון ותכריכים למת כך מותר להחשיך על התחום כדי שיהיה מזומן לאחר חשיכה להביא ארון ותכריכים. וסיפא דתנן מחשיכים על התחום על עסקי כלה ועל עסקי המת אבא שאול היא והלכה כמותו: (ד) לפקח על עסקי כלה. לעיין ולחקור בצרכי הכלה: חלילין. כלי זמר חלולין שקולן מעורר הבכי: אא"כ באו וכו'. פי' אא"כ שידע לו בבירור שבאו ממקום שבתוך התחום ולא הביאום מחוץ לתחום: עשו לו ארון. לעצמו שיקבר בו העובד כוכבים או למכור: (ה) סכין. בשמן: ומדיחין. במים: ובלבד שלא יזיזו בו אבר. שלא יטלטל ויגביה לא ידו ולא ריסי עיניו שאסור לטלטל המת או אבר מאבריו אע"פ שמותר ליגע בו: שומטין את הכר מתחתיו. ומניחו מוטל על החול. אבל לא מטלטלין להניחו על החול: בשביל שימתין. שלא יסריח מחמת חום הסדינים והכרים: קושרים את הלחי. של מת שהיה פיו הולך ונפתח: ולא שיעלה. להסגר מה שנפתח דהיינו מזיז אבר שאסור אלא שלא יוסיף להפתח: סומכין אותה בספסל. שהרי תורת כלי עליו: ולא שתעלה. דהוה ליה בונה: אין מעמצין. כמו עוצם עיניו. פי' אין סותמין עיני המת בשבת אפילו לאחר יציאת הנפש דהוה ליה מזיז אבר: שופך דמים. שבלבד מועט מקרב מיתתו:

(א) נותן כיסו לנכרי. מבעוד יום: מניחו על החמור עי' ברע"ב ובתוספות יו"ט: הגיע לחצר. מלתא באנפי נפשה היא ולאו בדין כיסו קא מיירי: לחצר החיצונה. של עיר שהוא מקום המשתמר ראשון כשיגיע לפרק החמור נוטל בידו מעליו כלים הניטלים בשבת:

ושאינו

בשבת. (שאינן נטלין בשבת) מתיר את החבלים והשקים נופלים מאליהם: (ב) מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין את הכיפין אבל לא את הזירין. אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה בין דקה ובין גסה. רבי יהודה מתיר בחרובין לדקה: (ג) אין אובסין את הגמל ולא דורסין אבל מלעיטין. ואין ממרים את העגלים אבל מלעיטין. ומהלקטין לתרנגולים ונותנין מים למרסן אבל לא גובלים. ואין נותנין מים לפני דבורים ולפני יונים שבשובך. אבל נותנין לפני אווזין ותרנגולים ולפני יוני הרדיסיאות: (ד) מחתכין את הדלועין לפני הבהמה ואת הנבלה לפני הכלבים. רבי יהודה אומר. אם לא היתה נבלה מערב שבת אסורה. לפי שאינה מן המוכן: (ה) מפירין נדרים בשבת ונשאלין לנדרים שהן לצרך השבת ופוקקין את המאור ומודדין את המטלית ואת המקוה. ומעשה בימי אביו של רבי צדוק ובימי אבא שאול בן בטנית שפקקו את המאור בטפיח וקשרו את המקדה בגמי לידע אם יש בגיגית פותח טפח אם לאו. ומדבריהם למדנו שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת:

עץ יוסף

ושאינן נטלין. מתיר את החבלים של אוכף שהן קשורים והשקים נופלים: (ב) פקיעי עמיר. קשין של שבלים שאגדן מתירין אותן: ומפספסים את הכיפים. ענפים לחים של ארז מפזרין ומשטחין אותן לפני הבהמה שתריח ריחן. דבלאו פספוס לא הוו אוכל: אבל לא את הזירין. הן הן פקיעי עמיר. אלא שהפקיעין יש להן שני קשרים אחד בראשן ואחד בסופן. והזירין יש להם שלשה קשרים קשר אחד יתר באמצען. וקאמר מתניתין שאין מפספסין את הזירין ואף על פי שהן דחוקים זה בזה ומתחממים והבהמה קצה בהן אלא מתיר שלש אגדיהן בלבד. דהתרת אגדיהן משוי להו אוכלא כפקיעין: אין מרסקין את השחת. אין מחתכין עשב של תבואה והיא אספסתא משום דטרחה שלא לצורך היא: ר"י מתיר בחרובין. לבהמה דקה שעיניה דקות וקשין לה. ואין הלכה כר"י: (ג) אין אובסין. אין מאכילין אותו על כרחו ותוחבים לו בגרונו. ופירוש אובסין שטין לה אבוס בתוך מעיה: ולא דורסין. שדורס המאכל לתוך גרונה. ומיהו לא הוי כמו אובסין: אבל מלעיטים. שתוחב לו המאכל למקום שיכול להחזיר: ואין ממרים. מפטמין. לשון וחלב מריאים. ופי' ממראם שתוחב לו המאכל לפנים מבית הבליעה במקום שאינו יכול להחזיר: ומהלקטין לתרנגולים. שתוחב המאכל לתוך פיו במקום שיכול להחזיר: אבל לא גובלין. אין לשין אותן במים: דורסיאות. יונים שגדלים בבתים ונקראים דורסיאות על שם הורדוס המלך שהיה מגדל מהן בארמונו: (ד) מחתכין את הדלועים. התלושים: ואת הנבלה. שנתנבלה היום: (ה) מפירין. בעל לאשתו ואב לבתו: ונשאלין. לחכם על אותן נדרים שהן לצורך שבת כגון שנדר שלא יאכל היום: ופוקקין. סותמין: את המאור. החלון שממנו האורה נכנס. סותמין אותו בטס או בשאר כל דבר שרגילין לסתום בו: ומודדין את המטלית. כגון אם היתה טמאה ונגעה בטהרות מודדין אותה אם יש בה ג' אצבעות על ג' אצבעות לידע אם נטמאו הטהרות אם לאו. דמטלית פחותה מג' על ג' אינה לא מיטמאה ולא מטמאה: ואת המקוה. לידע אם יש בה אמה על אמה ברום שלש אמות שאלו מדידות של מצוה הן לפיכך מותר למדוד אותן בשבת: בטפיח. פך של חרס: מקדה. כלי חרס: לידע אם יש בגיגית פותח טפח. כמין שביל קטן היה בין שני בתים שלא היה מקורה אלא שגיגית מונחת על גבו והיו חלונות פתוחות מן הבתים אל השביל והיו חוששין שמא ימות מת בבית אחד ותבא הטומאה בא' מן החלון אל השביל ומן השביל אל הבית האחר דרך החלון הפתוח לפיכך פקקו את החלון הפתוח לבית שהטומאה בתוכו בטפיח של חרס וגבו לצד השביל וכלי חרס אינו מיטמא מגבו והוצרכו כי חששו שמא אין בסדק הגיגית פותח טפח ונמצאת הגיגית מאהלת על השביל והטומאה באה דרך השביל מבית זה לבית זה אע"כ הוצרכו לפתוח החלון ליטול אותו טפיח הפקוק בחלון ובאו לידע אם יש באותו סדק של גיגית פותח טפח ואין שם אהל באותו שביל להביא את הטומאה. שהטומאה יוצאה מן השביל דרך סדק שבגיגית כלפי מעלה. או אין בסדק של גיגית פותח טפח ונמצא השביל באהל ומביאה את הטומאה מבית לבית. ומדדו מקדה של חרס וקשרוה בגמי והשיטוה כלפי מעלה לראות אם היה בסדק הגיגית פותח טפח אם לאו: ומדבריהם למדנו שפוקקין וקושרין ומודדין בשבת. ובלבד שלא יהיה קשר של קיימא. והמדידה תהיה של מצוה. או להתלמד על דבר הוראה:

ואח"כ יאמר זה המאמר מזהר המסוגל לשמוע המדבר מכבוד הסעודה זו (זהר יתרו פ"ח ע"ב):

תא חזי בכל־שתא יומי דשבתא כד מטא שעתא וצלותא דמנחה. דינא תקיפא שלטא וכל־דינין מתערין אבל ביומא דשבתא כד מטא עדן דצלותא דמנחה רעוא דרעוין אשתכח ועתיקא קדישא גליא רצון דיליה וכל־דינין דיליה מתכפיין ומשתכח רעותא וחידו בכלא ובהאי רצון אסתלק משה נביא מהימנא קדישא מעלמא בגין למנדע דלא בדינא אסתלק והאי שעתא ברצון דעתיקא קדישא נפיק נשמתיה ואתטמר ביה בגין כך ולא ידע איש את־קברתו כתיב. מה עתיקא קדישא טמירא מכל־טמירין ולא ידעין עלאין ותתאין אוף הכא האי נשמתא דאתטמר בהאי רצון דאתגליא בשעתא דצלותא דמנחה דשבתא כתיב ולא ידע איש את־קברתו והוא טמיר מכל־טמירין דעלמא ודינא לא שלטא ביה. זכאה חולקיה דמשה. תאנא בהאי יומא דאוריתא מתעטרא ביה מתעטרא בכלא בכל־אינון פקודין בכל־אינון גזרין ועונשין בשבעין ענפין דנהורא דנהרין מכל־סטרא וסטרא. מאן חמי ענפין דנפקין מכל־ענפא וענפא חמשא קיימין בגו אילנא כלהו ענפין בהו אחידן. מאן חמי אינון תרעין דמתפתחין בכל־סטר וסטר כלהו מזדהרין ונהרין בההוא נהורא דנפיק ולא פסיק קל כרוזא נפיק אתערו קדישי עליונין אתערו עמא קדישא דאתבחר לעלא ותתא אתערו חדותא לקדמות מאריכון אתערו בחדותא שלימתא אזדמנו בתלת חדון. דתלת אבהן אזדמנו לקדמות מהימנותא דחדוא דכל־חדותא. זכאה חולקיכון ישראל קדישין בעלמא דין ובעלמא דאתי. דא הוא ירותא לכון מכל־עמין עובדי כוכבים ועל דא כתיב ביני ובין בני ישראל. אמר רבי יהודה הכי הוא ודאי ועל דא כתיב זכור את־יום השבת לקדשו. וכתיב קדשים תהיו כי קדוש אני יהוה. וכתיב וקראת לשבת ענג לקדוש יהוה מכבד. תאנא בהאי יומא כל־נשמתהון דצדיקיא מתעדנין בתפנוקי עתיקא קדישא דכל־סתימין ורוחא דא[א] מענוגא דההוא עתיקא[ב] מתפשטא בכלהו עלמין וסלקא ונחתא ומתפשטא לכלהו בני קדישין לכלהו נטורי אוריתא וניחין בניחא שלים ומתנשי מכלהו כל־רגזין כל־דינין וכל־פלחנין קשין. הדא הוא דכתיב ביום הניח יהוה לך מעצבך ומרגזך ומן־העבדה הקשה. בגיני כך שקיל שבתא לקבל אוריתא וכל־דנטיר שבתא כאלו נטיר אוריתא כלא. וכתיב אשרי אנוש יעשה־זאת ובן־אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל־רע. אשתמע דמאן דנטיר שבת כמאן דנטיר אוריתא כלא: ברוך יהוה לעולם אמן ואמן:

א דברים לד, ו. ב שמות לא, יז. ג שם כ, ח. ד ויקרא יט, ב. ה ישעיה נח, יג. ו שם יד, ג. ז שם נו, ב.

דרך · דיני שלש סעודות בשבת · החיים

(א) יהא זהיר לקיים סעודה שלישית ואף אם הוא שבע יכול לקיים אותה ביותר מכביצה ואם א"א לו כלל לאכול אין חייב לצער עצמו והחכם עיניו בראשו שלא ימלא בטנו בסעודת הבוקר כדי שיוכל לאכול סעודה שלישית (כ"מ רנ"א): (ב) צריך לעשותה בפת אא"כ הוא שבע ביותר יכול לעשותה בכל אחד מינים

א) נ"א חדא . ב) נ"א. עתיקא קדישא .

ואפי' בפירות יכול לקיימה אם א"א בענין אחר (שם): (ג) מי שלא אכל סעודה ראשונה בליל שבת יאכל ג' סעודות ביום שבת (עיין סימן רפ"ח סעיף ח'): (ד) זמנה משיגיע זמן המנחה דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה ואם עשאה קודם לכן לא קיים מצות סעודה שלישית ואם התחיל קודם חצות לאכול סעודה ג' ואכל עד אחר שש ומחצה יצא דהא עכ"פ אכל אחר חצות (מ"א שם) ועכ"פ בעינן שיאכל אחר שש ומחצה פת יותר מכביצה: (ה) אם חל יו"ט במוצ"ש שאסור לאכול משעה עשירית ולמעלה וכשירצה לאכול סעודה ג' קודם שעה עשירית יהיה עליו כאכילה גסה יחליק מסעודת שחרית ויברך בהמ"ז ויקום וילך משם ויטול ידיו ויברך ברכת המוציא ויסעוד ובלבד שיאכל אותה משש ומחצה ולמעלה אבל אם יודע בעצמו שיוכל לאכול קודם שעה עשירית סעודה שלישית לא יחלק סעודת שחרית לשתים משום דכמה פוסקים סוברים דאין לחלק הסעודה לשתים משום ברכה שא"צ (שם עיין מ"א שם): (ו) אין צריך לקדש בסעודה שלישית אבל לחם משנה צריך בסעודה שלישית ובכל הסעודות אם אין לו שנים יראה על כל פנים לבצוע על ככר אחד שלם (שם). ונשים חייבות בסעודה שלישית כמו אנשים (שם):

חתם שם המחבר יצחק לוריא :

אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא דִמְהֵימְנוּתָא. שְׁלִימְתָא חֶדְוָתָא דְמַלְכָּא קַדִּישָׁא:

אַתְקִינוּ סְעוּדָתָא דְמַלְכָּא. דָּא הִיא סְעוּדָתָא דִזְעֵיר אַנְפִּין וְעַתִּיקָא קַדִּישָׁא וַחֲקַל תַּפּוּחִין קַדִּישִׁין אַתְיָן לְסַעֲדָא בַּהֲדֵהּ:

בְּנֵי הֵיכְלָא. דִּכְסִיפִין. לְמֶחֱזֵי זִיו דִּזְעֵיר אַנְפִּין:

יְהוֹן הָכָא. בְּהַאי תַּכָּא. דְּבֵהּ מַלְכָּא בְּגִלּוּפִין:

צְבוּ לַחֲדָא. בְּהַאי וַעֲדָא. בְּגוֹ עִירִין וְכָל גַּדְפִּין:

חֲדוּ הַשְׁתָּא. בְּהַאי שַׁעְתָּא. דְּבֵהּ רַעֲוָא וְלֵית זַעֲפִין:

קְרִיבוּ לִי. חֲזוּ חֵילִי. דְּלֵית דִּינִין דִּתְקִיפִין:

לְבַר נַטְלִין. וְלָא עָאלִין. הַנֵּי כַּלְבִּין דַּחֲצִיפִין:

וְהָא אַזְמִין. עַתִּיק יוֹמִין. לְמִנְחָה (לְמִצְחָא) עֲדֵי יְהוֹן חָלְפִין:

רְעוּ דִילֵהּ. דְּגַלֵּי לֵהּ. לְבַטָּלָא בְּכָל קְלִיפִין:

יְשַׁוֵּי לוֹן. בְּנוּקְבֵיהוֹן. וִיטַמְּרוּן בְּגוֹ כֵפִין:

אֲרֵי הַשְׁתָּא. בְּמִנְחָתָא. בְּחֶדְוָתָא דִּזְעֵיר אַנְפִּין:

ואח"כ אומרים מזמור לדוד ה' רעי וכו'.

פירוש מגרת יעקב

בני היכלא. אלו תלמידי חכמים. (דכסיפין) שחומדין ומשתוקקין (למחזי זיו דזעיר אנפין) ר"ל שמשתוקקים לראות השכינה אספקלריא בחינה מאירה והוא נקראת זעיר אנפין. אבל למעלה משלש היכלות נקראת אריך אנפין בבחינה זו: (יהון הכא בהאי תכא) יהי רצון שיהיה על זה השלחן (דביה מלכא בגלופין) כלומר יחשוב זה השלחן כשלחן אשר לפני ה' בגלופין של מלך חקוק: (צבו לחדא) כלומר בקשתן ותאותן (כמו צבי וחמיד ורגיג) שחומדין ליסב (בהאי ועדא בגו עירין וכל גדפין) פירוש עם המלאכים שנקראו עירין ועם המלאכים שיש להם שש כנפים: (חדו השתא בהאי שעתא) בעת מנחה שבכל ימי השבוע הוא עת שליטת הדין (דביה רעוא) אבל בשבת רחמים גדולים (ולית זעפין) בלי שום התעוררות כעס ולכן אומרים ואני תפלתי וגו' עת רצון: (קריבו לי חזו חילי) לכוין כח ע"ד באלהים נעשה חיל: (לבר נטלין) סביב למשכן יחנו ואל יכנסו בתוך מחנה שכינה (הני כלבין דחציפין) אותם המקטריגים שחציפין ככלבים אבל עכשיו לא יחרץ כלב לשונו: (והא אזמין עתיק יומין) כלומר בעת מנחה אדבק בשכינתא בנקראת עתיק יומין שהוא זקן מקדמונו של עולם (למנחה עדי יהון חלפין) פירוש לעת המנחה יהיו נחלשים ועוברים אלו המקטריגים. ומפרש והזיל בהיות אופן נתבטל הדינים וזהו אמר (רעו דיליה דגלי ליה) פי' כשנתגלה הרצון העליון והוא ממילא (לבטלא בכל קליפין) נתבטל כל הקליפות וכל המקטריגים: (ישוי לון בנוקביהון) אנו מבקשים בתפלתנו שיסיר מעלינו כל המקטריגים וישים אותם בנוקביהון פי' תהום רבא ע"ד תשליך במצולות ים כל חטאתם (ויטמרון בגו כפין) פי' בתוך הסלעים כי שם מקומם במקום שממון: (ארי השתא במנחתא) כל שעת מנחה היא עת רצון ושמחה (דזעיר אנפין) לשון כנוי' אפי רברבי ואפי זוטרי. הוא משל כשאדם רוצה לראות בחמה כשהיא בתוקפה אז אין יכול לראותה וזה סימן אפי רברבי אבל אם החמה אז לבא אז חושה נראית באורה וזהו אפי זוטרתא:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה: רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי

לחם

א שמות טז, כה. ב שם שם, כט

לכם יומים שבו | איש תחתיו אל־יצא איש ממקמו ביום השביעי: וישבתו העם ביום השבעי: על־כן ברך יהוה את־יום השבת ויקדשהו: הנה אנכי בא לקים מצות סעודה שלישית של שבת נגד יעקב אב של המון שבעים נפש. בזכותו נגצל ממלחמת גוג ומגוג. ויקים בנו מקרא שכתוב והאכלתיך נחלת יעקב אביך. נחלה בלי מצרים. ובכן בכח סגולות שלש סעודות אלו יתקן פגמנו בסעודות הרשות ומאכלות אסורות: ויהי | נעם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

א שמות טז, ל. ב שם כ, יא. ג ישעיה נח, יד. ד תהלים צ, יז.

(בשמים ראש) כתב הלבוש בסימן רצ"א ויהא זהיר מאד לקיים סעודה שלישית והיא מה"ת ג"כ שכן דרשו מדכתיב שלשה זימני היום בפסוק אחד דכתיב ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה ודרשו חז"ל דאכלוהו קאי אכל תלתא היום שבקרא. וגם המקיימן שכרו גדול שכן אחז"ל כל המקיים ג' סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות. מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג. וכתב הב"ח הטעם נ"ל שעם שהיא כנגד שבת בראשית מציל מחבלו של משיח. סעודת שחרית שהיא נגד שבת של מ"ת ניצול מגיהנם דאין שולט בלומדי תורה. וסעודה ג' שהיא נגד שבת לעתיד ניצול מגוג ומגוג. ובאבודרהם כתב מפני שהאוכל אכילה גסה יתרחק להרחיק מן האכילה שאחריה. והירושלמי כתב נאכל ג' סעודות לא יאכל ביום סעודה כי אם בשיעור שיוכל לאכול בתאוה זמן הסעודה שאחריה נמצא כל סעודותיו לשם מצוה ולשובע נפשו ויאמר לנו פנאי לעסוק בדברי תורה. ונמצא טובה יצרו בחלקו האוכל מלפניו בעדו שאב לו. והמחשבה זו ביום המנוחה כ"ש שיחשוב ביום המלאכה שלא יכבד עליו לבטלו ממלאכתו עכ"ל: ובמט"מ כתב עשרה טעמים ע"פ קבלה וז"ל בקיצור. א' לרמוז על שבת הגדול ושבת בראשית ושבת מ"ת. ב' נגד אברהם יצחק ויעקב. ג' נגד ג' אותיות של הש"ד. ד' נגד עדן נהר גן. ה' נגד קק"ק והפוחת אחד מהן מחסל קדושה אחת מ"ו. ו' נגד בית לשון שני עליוני. ז' נגד בה יה"ו הבא בשבת לשמוח עם ישראל ולכך יש בו קרבן מוסף. ח' נגד כתר חכמה ובינה. ט' נגד חסד גבורה תפארת. י' נגד נפש רוח ונשמה. וכל הפוחת אחד מאלו ח"ו הורג את הנפש ע"כ. וכתב היעוד ושרש העבודה בראוי לאדם לקיים סעודה ג' בהשלישים חזקה אחר תפלת מנחה אף בשבת שאחריו יו"ט כן מבואר באבודרהם. וגם על הנשים החיוב של שלש סעודות כמו על האנשים ויש להבין גדול שכרה ותאמר שנעשה ר"ל כדי לזכותן ג"כ במצוה ג'. עוד כתב שגם בסעודה ג' ראוי לאדם להזהר מאכילה מרובה וגסה כדי שישאר מקום פנוי לסעודה ד' שהיא סעודת מלוה מלכה. גם שלא יהיו איבריו כבדים עליו ולא יוכל לכוין דעתו בתפלת ערבית עכ"ל:

ואחר הסעודה יאמר זה:

אשלימו סעודתא דא דמהימנותא שלימתא דזרעא קדישא דישראל:

ואח"כ יאמר יה רבון. צור משלו וכו' ידי אבחי אנא וכו' ואח"כ יברך ברכת המזון:

(בשמים ראש) כתב בסדר היום אחר סעודה ג' יתגבר להודות כל אחד כפי השגתו. וסמוך לשקיעת החמה ימהר ללכת לביהכ"נ ויקרא כאלו ניתן ואחר מזמורים כו' ע"ש. וישתדל לומר אותה כי יזכה בה למה דברים ויש בה תועלת לגוף ונפש. שכל אות מהם ח' פסוקים כו'. ואין ראוי להקל בדברים שהקדמונים ז"ל נהגו לומר יוסף. ולא על ענין זה בלבד. אלא כל מה שתיקנו חז"ל או הגאונים או אחרונים לתועלת רבים או ליחיד ישתדל האדם (עליו) לעשות בכל מאמצי כחו ויבקש לקיים אותו ענין בין מתפלות והמנהגים בין מכל דבר טוב. ולא יגדל בעיניו לומר אני הולכתי אומנתי מה לי עם אלו הענינים. כי לכל אחד יש לו ענין וסגולה בפני עצמו. מה שמועלת התפלה לא יועיל הלימוד ומה שמועיל הלימוד לא תועיל התפלה. ושניהם כאחד טובים. וצריך לאחוז בזה וגם בזה עכ"ל:

כתב הלבוש בסי' רצ"א כל השותה מים בשבת בין השמשות כאלו גוזל את המתים ר"ל המתים הנידונין בימי החול בגיהנם מתקררים במים. וכתב הא"ר פי' הפרושים לאסור לדינן. וכתב עוד הלבוש ויש אומרים דהא דאמרו דאסור לשתות מים על מיתי האבות נאמר. אבל מים שבבית מותרים ואין צריך לומר אחר תקיעה דשבו. וי"א דאין איסור על שתיית מים זה אלא אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו. וי"א עוד שאותו איסור לא נאמר אלא בע"ש בין השמשות בשעה שיוצאין מן הגיהנם מתקררין במים עכ"ל. וכתב הא"ר ולא חשיא כמ"ש הבחיי פ' יתרו וכל זה לשתות מי נהר עכ"ל. וכן כתב בספר יד הקטנה שבאיסור הוא בע"ש. והשל"ה כתב לקבוע בנפש אמונה ע"פ שגם לרשעים שבגיהנם מנוחה בשבת. וכשהם יוצאים בערב שבת הם שוטים ורוחצים ומצננים במים עד שהשותה מים באותה שעה הוא כאילו גוזל אותם מהם. ועוד את השותה גזלן ומתאכל אמנה עכ"ל *:

אנו

*) הערה איתא בפסחים (קי"ב ע"א) לא ישתה אדם מים כו' ולא בלילי רביעיות וא"כ שתה דמו בראשו מפני סכנה מאי סכנה רוח רעה ואם לאו מאי תקנתיה לימא שבעה קולות שאמר דוד על המים והדר נשתי שנאמר (תהלים כט) קול ה' על המים וגו'. וי"ל שמשום הכי נהגו לומר מזמור זה בליל שבת ובעוני המקומות גם במוצאי שבת.

אלו הם המזמורים שנוהגין הירא"ים והשלמים לומר קודם מעריב. ואחרי חלקם למי שנוהגים כן כי יש בהם תועלת גדולה לגוף ולנפש כמבואר בספר זוהר הקדוש: יאמר תחלה תהלה אפי ואח"כ יאמר מזמור קי"ג קי"ד וט"ו שיר המעלות. ואח"כ מזמור ע"ב ע"ג ע"ד. כ"ג, נ"ו, קכ"ח, קל"ס, ק"מ מ', קמ"ה קמ"ב, קמ"ג, מ"א. ואומרים קדיש יתום והם מסוגלים לפרנסה ולכן האומרים אותם יהיו מובטחים שת"י לא יבוא לידי עוני בזמן הבא:

במקום שנוהגים שהשמש ימהר כל אחד ואחד ללכת לבית הכנסת ויקרא מזמורים כאלו. (של"ה):

קמד לדוד ׀ ברוך יהוה ׀ צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה:
חסדי ומצודתי משגבי ומפלטי־לי מגני ובו חסיתי הרודד
עמי תחתי: יהוה מה־אדם ותדעהו בן־אנוש ותחשבהו: אדם להבל
דמה ימיו כצל עובר: יהוה הט־שמיך ותרד גע בהרים ויעשנו:
ברוק ברק ותפיצם שלח חציך ותהמם: שלח ידיך ממרום פצני
והצילני ממים רבים מיד בני נכר: אשר פיהם דבר־שוא וימינם ימין
שקר: אלהים שיר חדש אשירה לך בנבל עשור אזמרה־לך:
הנותן תשועה למלכים הפוצה את־דוד עבדו מחרב רעה: פצני
והצילני מיד בני־נכר אשר פיהם דבר־שוא וימינם ימין שקר: אשר
בנינו ׀ כנטעים מגדלים בנעוריהם בנותינו כזוית מחטבות תבנית
היכל: מזוינו מלאים מפיקים מזן אל־זן צאננו מאליפות מרבבות
בחוצותינו: אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו:
אשרי העם שככה לו אשרי העם שיהוה אלהיו:

ואח"כ אומרים מזמור לדוד הבו לה' בני אלים וגו':

למנצח בנגינת מזמור שיר: אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה:
לדעת בארץ דרכך בכל־גוים ישועתך: יודוך עמים ׀ אלהים יודוך
עמים כלם: ישמחו וירננו לאמים כי־תשפט עמים מישר ולאמים ׀ בארץ
תנחם סלה: יודוך עמים ׀ אלהים יודוך עמים כלם: ארץ נתנה יבולה יברכנו
אלהים אלהינו: יברכנו אלהים וייראו אותו כל־אפסי־ארץ:
ח יהוה אדנינו מה־אדיר שמך בכל־הארץ: קדיש יתום

דרך החיים — **דיני ערבית במוצאי שבת** — בשמים ראש

(א) מאחרין תפלת ערבית במוצ"ש כדי להוסיף מחול על הקודש וצריך ליזהר מלעשות מלאכה במוצ"ש עד שיראו ג' כוכבים קטנים רצופים ואם הוא יום המעונן ימתין עד שיצא מספק מלנו [נוהגים להמשיך בזמירות וזהו רמוז באריכות טעם אמי' הוא לילה ודאי כדי ללוות המלכה ולשלחה בשמחה ובשיר. ולפיכך

כתבו הספרים שיש להתפלל ערבית של מוצאי שבת בנחת ובחדוה. ולא כמו בשאר ימים כמה בני אדם שמתפללים תפלת ערבית במהרה ובהלה כאילו חפץ ענין הוא. ושנים כן מחמת שהשמה ממהרים ליכנס לבית המקדש. וזה מפתוי היצר. אוי לאותם שככה עושים ואוי לנפשם שככה רוצים שמדיין קדושת שבת בשלום וככה מתפללים מרוב טרדה ובהלה. אלא יוסיף מחול על הקודש ויתפלל

מעריב בנחת ובשמחה. יען היום קדושת יום שבת שורש כל הימים. והוא"ל ויהיה עם האומה בשורש הימים בכניסתו וביציאתו ככה יוסיף לו עוז וחדוה בתפלה היום בכל ימי השבוע. והקדמונים ז"ל המשכה מקרא כי

לפיכך יש מקדימין נ"כ לומר למנצח בנגינות מזמור שיר. ובקצת הקהלות מוסיפים גם לדוד ברוך ה'. וספרדים המנהג אפי' כל מקום לפי מנהגו]. (סי' רצ"ג) דיני התפלה מבוארים לעיל בתפלת שחרית: (ב) ואומרים ויהי נועם (א) ואתה קדוש באריכות כדי לאחר סדר קדושה שאז חוזרים הרשעים לגיהנם וכופלין הפסוק אורך ימים כו' שבזה נשלם השם היוצא ממנו (טור). פסוק ויהי נועם יאמר מעומד. וכשחל יום טוב באמצע השבוע אפי' ביום ו' א"א ויהי נועם ואתה קדוש [והטעם כתב הרי"ע משום דויהי נועם ואתה קדוש מועילין לשמור מן המזיקין שמתשררין במוצ"ש וכשחל יו"ט באמצע השבוע בימי החול שבינתים מוטלים בין שתי קדושות יש בהן כדי להגן ולהציל מן המזיקין. וכ' עוד וא"ת למה יפסידו המתים בשבוע שחל יו"ט י"ל שבשמת קדושת יו"ט המתפשטת בימי המעשה שחל בהם מועיל גם להם להקל דינם לגמרי בשבוע ההוא עכ"ל]. אבל ויתן לך אומרים אף כשחל יו"ט באמצע השבוע (סימן רצ"ה): (ג) ומבדיל עליה לבור כדי להוציא מי שאין לו יין (שם):

בשמחה תליא הא ובגלות תולנן: רז"ל יסוד ושורש הסעודה ערבית דמוצ"ש דאוי אחד לכל צ"ל לאחר תפלת ערבית ע"פ הזוה"ק בכל מה דאפשר ולהוסיף מחול על הקדש. וכן הוא מבואר בזוה"ק פ' ויקהל דף ר"ז ע"א וז"ל כד נפיק שבתא בעיין ישראל דלהוי לאתעכבא. דהא יומא רבא קלא אית דאכריז לאתעכבא עליה דהאי יומא אושפיזא רבא ויקירא קא שרי עליה בגין כך בעי לאתעכבא לאתחזאה דהא דחקין באושפיזא קדישא. כדין פתחו ישראל ואמרי והוא רחום יכפר עון וכו' דתקונא בפירא איהי נקטי לילא עכ"ל. וז"ל הלבוש סימן רצ"ג ערבית מאחרין היתה כדי להוסיף מחול על הקדש. ונוהגין לאחר טבוא רחום ובלע בנעימות כדי להוסיף מחול על הקדש עכ"ל. והא"ר כתב בשם הרוקח ועוד דכל המוסך אין הנשמות חוזרות לגיהנם: **בהב** היסוד ושורש הסעודה דאוי להזהר מאד מלהדליק נר וכ"ש בשאר מלאכה עד אחר שהבדיל על הכוס כמבואר בזוה"ק בהקדמת בראשית דף י"ד ע"ב וז"ל ת"ח דאוקיד שרגא בנפקא דשבתא עד לא מטו ישראל לקדושה דסדרא דגרים לנורא דגיהנם לאדלקא בהאי טלא עד לא מטא אנייהו. דחד דוכתא אית בגיהנם לאינון דקא מחללי שבתות ואינון דמענשין בגיהנם לייטין ליה להאי דאוקיד שרגא עד לא מטא זמניה ואמרי ליה הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר וגו' צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים בגין דלאו יאות הוא לאדלקא טלא כד נפיק שבתא עד דמבדלי ישראל בצלותא ומבדילי על כסא בגין דעד ההוא זמנא שבת הוא וקדושא דשבת שליט עלנא כו'. אבל אי איהו ממתין עד די שלימו קדושא דסדרא אינון חייבין דגיהנם מצדיקין עלייהו דינא דקודשא בריך הוא ואינון מקיימי על ההוא בר נש כל ברכאן דקאמרי צבורא ויתן לך האלהים מטל השמים ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה וגו' עכ"ל. ועיין בזוהר פ' פינחס דף רמ"ו ע"א. ועיין בדרך החיים לקמן בדין אסור מלאכה קודם הבדלה:

גליון רע"א (א) [ויהי נועם. נ"ב יש מקומות שאין אומרים בבית האבל פסוק ויהי נועם ומתחילין יושב בסתר כו'. בג"א סי' רצ"ה]:

אחר תפלת מוצ"ש אומרים ויהי נועם. ואתה קדוש תמצא לעיל.

תקון תפלה

ויהי נעם וסדר קדושה. המזמור יושב בסתר (תהלים צא) נקרא שיר של פגעים (שבועות ט"ו ע"ב), וריב"ל היה אומרו בק"ש שעל המטה כדי להנצל מן המזיקין, ולפיכך נהגו לאומרו במוצאי שבת כדי להנצל כל השבוע מפגעים רעים המתרגשים ובאים לעולם. ובטור או"ח סי' רצ"ד כתב נוהגין לומר ויהי נעם לפי שהוא מזמור של ברכה שבו ברך משה רבינו לישראל בשעה שכיימו מלאכת המשכן. ונוהגין לכפול פסוק ארך ימים אשביעהו וגו' וכתב הטעם בלקוטי פרדס ובתניא רבתי סי' כ"א כדי להפריש בין קריאת המזמור לקרושא דסדרא, ואומרים סדר קדושה לפי שהוא זמן חזרת רשעים לגיהנם ששבתו בשבת ומאריכין בעניני תפלות כדי שימתינו להם עד שיסיימו כל ישראל את תפלתם. וכ"ה בסדור רב עמרם דף ל"א ע"א זה שנהגו לומר ויהי נעם וקדושה דסדרא ולומר בנעימה ובעריכות טעם באפוקי שבתא כדי שישהו ישראל בהשלמת סדריהם כדי להאריך מנוח לרשעים מלחזור לגיהנם וכו', ולכן מזכירין ישראל בסדר מוצאי שבת ויהי נעם כי בו רמז לויהי נעם במוצאי שבת (משום שנאמר בו ומעשה ידינו כוננה עלינו דהיינו מעשה ידינו של השבוע הבא), והכי שדר רב שר שלום גאון אין אומרים ויהי נעם אלא במוצאי שבת אבל במוצאי יו"ט אין אומרים, ואין אומרים אלא במוצאי שבת לחול אבל במוצ"ש ליו"ט אין אומרים וכו', כללא דמילתא כל היכא דלא אמרינן ויהי נעם לא אמרינן קדושה דסדרא וכו', וכי אמרינן ויהי נעם במוצאי שבת לחול היינו היכא דאיכא לקמן שתא יומי דחולא וכו' מאי טעמא כיון דאמרינן ומעשה ידינו וגו' ומעשה ידינו תרי זמני בעינן עד דאיכא לקמן שתא יומי כלהו חולא, ע"כ. ומדלגין שני פסוקי הגאולה ובא לציון גואל וגו' ואני זאת בריתי וגו' לפי שעקר גאולת מצרים היתה ביום, כדתניא (ברכות ט' ע"א) וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה:

כתב הלבוש בסי' רצ"ה פסוקים של ברכה דויתן לך אומרים לשלם במוצ"ש כדי שיתברכו במעשה ידיהם:

ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן
ותירש: יעבדוך עמים וישתחוו לך לאמים הוה גביר
לאחיך וישתחוו לך בני אמך אררך ארור ומברכיך
ברוך: ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל
עמים: ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך
לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלהים לאברהם:
מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל
ברכת תהום רבצת תחת ברכת שדים ורחם: ברכת
אביך גברו על ברכת הורי עד תאות גבעת עולם תהיין
לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו: ואהבך וברכך והרבך

א) הערה. המקור של ויתן לך נזכר להלבוש בהקדמת ספר הזהר (דף י"ד סוף ע"ב) וז"ל כד ב"נ ס' מ' מן עד דישלימו קודשא דסדרא איטון תייבין דגיהנם מגדיקין עלייהו דינא דקב"ה ואיטון מקיימי על האי ב"נ כל ברכאן דקא אמרי לגורא ויתן לך האלהים מטל השמים. ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה וגו'. עכ"ל.

עץ יוסף

ויתן לך כו' ומברכיך ברוך. הוא בבראשית כ"ז. ופירש ויתן לך יתן ויחזור ויתן (ב"ר פ' סו). ור"ל אפילו כשיפסוק מלך החסד יחזור ויתן: ואל שדי כו' אשר נתן אלהים לאברהם. הוא בבראשית כ"ח. ופי' ואל שדי מי שדי בברכותיו למתברכין מפיו יברך אותך: את ברכת אברהם. שאמר לו ואעשך לגוי גדול. והתברכו בזרעך. יהיו אותן הברכות מקוימות עליך ועל זרעך: מאל אביך כו' נזיר אחיו. הוא בבראשית מ"ט. ופי' מאל אביך ויעזרך כתרגומו מימר אלהא דאבוך יהי בסעדך. וית שדי ויברכיך. ברכן דנחתן מטלא דשמיא מלעלא. ברכן דנגדן ממעמקי ארעא מלרע. ברכהא דאבוך ודאמך. והבעל הטורים פי' ברכת שדים הם השמים שיריקו מטר. ורחם היא הארץ שמולדת פירות: ברכות אביך כו'. אמר ליה יעקב ליוסף הברכות שברך הקב"ה אותי שאני אביך גברו והלכו על הברכות שברך את הורי: עד תאות גבעת עולם. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם שנתן לי ברכה פרוצה בלי מצרים מגעת עד ד' קצות העולם שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו' מה שלא אמר כן לאברהם וליצחק. ועד תאות פירושו עד קצות. כמו (במדבר לד) והתאויתם לכם לגבול קדמה: תהיין. כולם לראש יוסף: ולקדקד נזיר אחיו. ות"א ולגברא פרישא דאחוהי. פי' שנבדל מאחיו: ואהבך פי' עד המלאך הגואל.

ענף יוסף

ויתן לך האלהים. הא דכתיב האלהים ולא כתיב אלהים. הכוונה בזה שכתב בספר התמונה אלהים הוא דין וכשנתוסף ה' האלהים הוא רחמים. יהוה הוא רחמים וכשנתוסף וא"ו הוא דין. ויהוה הוא ובית דינו. כי הא"ו כולו רחמים וכשנתחבר להוי"ה הוא דין. ואות ה' הוא דין וכשנתחבר לאלהים הוא רחמים. והוא דבר נפלא. וזהו ויתן לך האלהים שאפילו הדין יתהפך לרחמים ויתן לך מטל השמים וגו':

הוא

עיון תפלה

ויתן לך. נוסח מורכב מפסוקי ברכות מפוזרים בתנ"ך, מצוי גם במחזור ויטרי ובמחזור בני רומא בנוסחאות אחרות. וכתב הטור בסוף סי' רצ"ה ונהגין לומר פסוקים של ברכה כגון יפתח ה' לך את אוצרו הטוב כדי שיתברכו במעשה ידיהם, ע"כ. וכתב בסדור עבודת ישראל כי מה שנהגו לומר בסוף הנוסח מאמרו של ר' יוחנן (מגילה ל"א ע"א) בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה וכו' כדי לחזק לבם בשמי"ת שלא נאמר האיך נרים שפינו ונבקש מאת ממ"ה ב"ה ברכה והצלחה אחר סוף גדולתו — בקשות גשמיות ולהזקיקו לבריות שפלות כמונו. המאמר הזה יורה דעה שהקב"ה במקום גדולתו שם ענותנותו ומהרים שבחו הוא מביא דוקא לעני ונכה רוח וחרד על דברו. גם ללמוד מן המאמר הזה להזהר במשא ומתן בימי המעשה שלא להונות עני ואביון ושלא לדכא האביונים תחת רגליו, כי הקב"ה אבי יתומים ודיין אלמנות ואוהב גר שוכן את דכא ושפל רוח יתמוך עלבונם מידינו וריב יריב את ריבם:

וּבֵרַךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ׃ בָּרוּךְ תִּהְיֶה מִכָּל־הָעַמִּים לֹא־יִהְיֶה בְךָ עָקָר וַעֲקָרָה וּבִבְהֶמְתֶּךָ׃ וְהֵסִיר יְהוָה מִמְּךָ כָּל־חֹלִי וְכָל־מַדְוֵי מִצְרַיִם הָרָעִים אֲשֶׁר יָדַעְתָּ לֹא יְשִׂימָם בָּךְ וּנְתָנָם בְּכָל־שֹׂנְאֶיךָ׃

הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנְּכֶם הַיּוֹם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב׃ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וִיבָרֵךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר לָכֶם׃

בָּרוּךְ אַתָּה בָּעִיר וּבָרוּךְ אַתָּה בַּשָּׂדֶה׃ בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃ בָּרוּךְ טַנְאֲךָ וּמִשְׁאַרְתֶּךָ׃ בָּרוּךְ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי אַדְמָתְךָ וּפְרִי בְהֶמְתֶּךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרוֹת צֹאנֶךָ׃ יְצַו יְהוָה אִתְּךָ אֶת־הַבְּרָכָה בַּאֲסָמֶיךָ וּבְכֹל מִשְׁלַח יָדֶךָ וּבֵרַכְךָ בָּאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ יִפְתַּח יְהוָה׀ לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ וְהִלְוִיתָ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוֶה׃ כִּי־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בֵּרַכְךָ כַּאֲשֶׁר

עץ יוסף

הוא בדברים ז': שגר אלפיך. ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה: ועשתרות צאנך. אונקלוס תרגם ועדרי ענך. ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן: עקר. שאינו מוליד. ופסוק זה ופסוק שאחריו הוא בדברים ז': המלאך כו'. (בראשית מח). ופירש"י המלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי יברך את הנערים מנשה ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: ה' אלהיכם ה'. עד ברוך אתה הוא בדברים א': והנכם היום. פי' והנכם משולים כיום קיימים לעולם כחמה וכלבנה וככוכבים: יוסף עליכם ככם אלף פעמים. אמר להם משה ברכה זו משלי היא. אבל הקב"ה יברך אתכם כאשר דבר לכם.

בנה הקב"ה כאשר הבטיח את אברהם אשר אם יוכל איש למנות וגו'. ועיין מ"ש פ"ז בדברים רבה פ"א סי' י"ב: ברוך אתה בעיר. בשכר המצות שאתה עושה בעיר חלה וציצית וסוכה ונר שבת: וברוך אתה בשדה. בשכר מצות שאתה עושה בשדה. לקט שכחה ופאה: ברוך אתה בבאך. בפרקמטיא שלך: וברוך אתה בצאתך. בפרקמטיא שלך. דבר אחר ברוך אתה בבאך בביאתך לעולם. וברוך אתה בצאתך ביציאתך מעולם (מדרש רבה). והשתא פסוקים הראשונים הם (בדברים כח): טנאך. פירותיך. דבר אחר דבר לח שאתה מסנן בסלים: ומשארתך. דבר יבש שנשאר בכלי ואינו זב: באסמיך. באוצרך (ת"א): כי ה' אלהיך ט'. (דברים טו): כאשר דבר לך.

וטיבן

דִּבֶּר־לָךְ וְהַעֲבַטְתָּ גּוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תַעֲבֹט וּמָשַׁלְתָּ
בְּגוֹיִם רַבִּים וּבְךָ לֹא יִמְשֹׁלוּ: אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ
עַם נוֹשַׁע בַּיהוָה מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ
אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ:

[א] מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאותֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: [ב] רָנּוּ
שָׁמַיִם כִּי עָשָׂה יְהוָה הָרִיעוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה
יַעַר וְכָל־עֵץ בּוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבְיִשְׂרָאֵל יִתְפָּאָר: [ג] גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה
צְבָאוֹת שְׁמוֹ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל:

[ד] יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים לֹא־תֵבֹשׁוּ וְלֹא־
תִכָּלְמוּ עַד־עוֹלְמֵי עַד: וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ
וְהִלַּלְתֶּם אֶת־שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־עָשָׂה עִמָּכֶם
לְהַפְלִיא וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל
אָנִי וַאֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא־יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם:
וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם
עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה:
כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם תּוּבָלוּן הֶהָרִים וְהַגְּבָעוֹת יִפְצְחוּ
לִפְנֵיכֶם רִנָּה וְכָל־עֲצֵי הַשָּׂדֶה יִמְחֲאוּ־כָף: הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי
אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה:

א ישעיה מד, כב. ב שם שם כג. ג שם מז, ד. ד שם מה, י"ז.

עץ יוסף

והיכן דבר ברוך אתה בעיר: והעבטת כו'. ותוזיף לעממין האילין ואת לא תוזיף: אשריך ישראל. (דברים לג). ופירושו אשריך ישראל ומי כמוך. תשועתך היא אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותך: ויכחשו איביך לך. כגון הגבעונים שאמרו מארץ רחוקה באו עבדיך וגו': ואתה על במותימו תדרוך. כענין שנאמר שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה: ישראל נושע. (ישעיה מה). ופי' ישראל יהיה נושע בעזר ה' תשועה המתקיימת לעולם. ולכן לא תבושו ולא תכלמו כל ימי עולם: ואכלתם כו'. (יואל ב). ופי' תאכלו אכילה ושביעה. ר"ל לא יחסר הלחם ותאכלו עד כדי שביעה. ולא כדרך שאוכלים בימי הרעב רק להחיות את הנפש: והללתם. תהללו את ה' אשר עשה עמכם דבר שיש להפליא בו. כי תהיה ברכה בתבואה: ולא יבושו כו'. ר"ל עוד לא ילכו לגור בארצות הגוים מחסרון הלחם ולא יסבלו חרפת הגוים ובשתם: וידעתם. (שם). ופי' תדעו אשר אני בקרב ישראל להשגיח בהם: ואין עוד. ר"ל אין עוד אלהים להשגיח ע"י מלאכת ברכה מרובה כזאת: ולא יבושו כו'. ולכן לא יבושו עד עולם כי מי יעמוד למולי להזיק לידי שמה: כי בשמחה. (ישעיה נה). ופי' כי בשמחה תצאו מן הגלות: תובלון. ענין הובלה כמו (שם יח) יובל שי. ור"ל ותובלון לארצכם בשלום: יפצחו. ענין פתיחת הפה והוא ענין מלילה. כי כשאדם בשמחה דומה לו כל העולם שמח עמו: ימחאו כף. יכו בכפיהם לשמוח: הנה אל. (שם יב). ופי' הואיל ושמי אל ישועתי לכן אבטח ואשען בטח ולא אפחד עוד: כי עזי כו'. השבח והשבח על מקום היה לי לישועה. ר"ל התשועה היתה למען הראות חוזק ולמען

לאמר

וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה: וַאֲמַרְתֶּם בַּיּוֹם
הַהוּא הוֹדוּ לַיהוָה קִרְאוּ בִשְׁמוֹ הוֹדִיעוּ בָעַמִּים עֲלִילֹתָיו
הַזְכִּירוּ כִּי נִשְׂגָּב שְׁמוֹ: זַמְּרוּ יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה מוּדַעַת
זֹאת בְּכָל־הָאָרֶץ: צַהֲלִי וָרֹנִּי יוֹשֶׁבֶת צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל בְּקִרְבֵּךְ
קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ
וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה יְהוָה קִוִּינוּ לוֹ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ:
בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנֵלְכָה בְּאוֹר יְהוָה: וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת
חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְהוָה הִיא אוֹצָרוֹ: וַיְהִי דָוִד לְכָל־דְּרָכָיו
מַשְׂכִּיל וַיהוָה עִמּוֹ: פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי:
וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה
הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה. חַי־יְהוָה אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי־
עִם־אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת־יוֹנָתָן וְלֹא־מֵת: וּפְדוּיֵי
יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה
יַשִּׂיגוּן נָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה: הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי
שִׂמְחָה: וְלֹא־אָבָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה
אֱלֹהֶיךָ לְּךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: אָז תִּשְׂמַח

עץ יוסף

אומר בשבת: ושאבתם. (ישעיה יב). ופי' כמו השואב מים מן המעין הנובע הנה שואב הוא בששון כי לא ידאג פן יכלו המים כן תשאבו בששון את הישועה ממעיני הישועה כי לא תופסק התשועה כי יד ה' לא תקצר: ואמרתם. (שם). ופי' ואמרתם תאמרו זה לזה דרך זירוז: הודיעו. לפרסם הנס: הזכירו. היו מזכירים זה את זה שבחי המקום כי נשגב שמו ומהראוי א"כ להזכיר שבחיו: זמרו. (שם). ופי' זמרו אל ה' כי עשה דבר הראוי להתגאות בו: מודעת זאת. הגאוה הזאת נודעת ומפורסמת בכל הארץ: צהלי. (שם). ופי' הרימי קולך ברנן כי קדוש ישראל גדול בקרבך. ר"ל ע"י הנפלאות שעשה בקרבך נתגדל שמו. והוא מקרא מסורס: ואמר. (שם כה). ופי' אז יאמר ישראל הנה זהו אלהינו אשר קוינו לו והוא יושיענו: זה ה'. כפל הדבר במ"ש: נגילה. אתה נגילה ונשמחה בהישועה הבאה ממנו: בית יעקב. (ישעיה ב). ופי' בית יעקב יאמרו זה לזה לכו ונלכה באור אולפן אורייתא דה': והיה. (שם לג). ופי' והיה קיום זמנך ותוקף ישועתך על ידי חכמה ודעת ויראת ה' שהיא אוצרו של אדם. ר"ל היא לו למבטח כאוצר בעת הצורך: ויהי דוד. (שמואל א יח): משכיל. מצליח: פדה. (תהלים נה). ופי' מעולם פדה נפשי להשיבה בשלום מהמלחמות הבאות עלי עם כי הנלחמים עמדי היו בעם רב ואני במתי מספר: ויאמר. (שמואל א יד): היונתן כו'. וכי מן הראוי שימות יונתן אשר בא ע"י תשועה גדולה בישראל: חלילה. חולין וגנאי הוא להמיתו: אם יפול. הוא ענין נוחה ומליצה כדרך שהבריות אומרים. ור"ל שלא יעשה לו מאומה רע: כי עם אלהים. ר"ל היום הזה עשה טובה עם אלהים להושיע לעמו בסכנת נפשו ואיך א"כ יהיה עובר על השבועה במזיד בשאט בנפש. ובודאי שוגג היה ולא ידע מהשבועה: ויפדו העם. בהדברים האלה פדאוהו מן המיתה ולא הומת: ופדויי. (ישעיה לה). ופי' ישראל אשר יפדם ה' מן הגלות ישובון לארצם ויבאו לציון ברנה והשמחה שהיתה להם מימות עולם תשכון על ראשם: ישיגו. כאלו ירדפו אחריהם וישיגום: ונסו. היגון ואנחה ינוסו ויברחו מפניהם ולא עליהם יהיו: הפכת. (תהלים ל). פי' רבות פעמים הפכת מספדי למחול. והשק אשר שמתי על מתני בעטר האבל והצער התרת אותו מעלי ואזרתני בשמחה: ולא אבה. (דברים כג). ופי' ולא רצה כו': אז תשמח.

ירמיה

בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם׃

בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְהוָה וּרְפָאתִיו׃ וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת־עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלִישִׁים לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן־יִשַׁי שָׁלוֹם ׀ שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיְקַבְּלֵם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד׃ וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם׃ יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה ׀ יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן *) בְּכָל־מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שָׁם אַתָּה מוֹצֵא עַנְוְתָנוּתוֹ. דָּבָר זֶה כָּתוּב בַּתּוֹרָה וְשָׁנוּי בַּנְּבִיאִים וּמְשֻׁלָּשׁ בַּכְּתוּבִים׃ כָּתוּב בַּתּוֹרָה כִּי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הוּא

עץ יוסף

(ירמיה לא): במחול. בריקוד של שמחה: ובחורים וזקנים יחדו. לרוב השמחה יהיו הזקנים נמשכים אחר הבחורים לעשות כמעשיהם לשמוח במחול: והפכתי. האבל שהיה להם מאז אהפוך לששון ובזה יהיו מנוחמים על האבל שמאז: ושמחתים מיגונם. ר"ל ערך השמחה יהיה יותר מערך היגון שהיה להם מאז:

בורא ניב שפתים. (ישעי' נז). אחדש אני לו ניב (ניב הוא ענין דבור) שפתים מחודש. לא כמו שעבר שהכל קנתרו אותו בדבריהם. כי מעתה כולם יאמרו לו שלום שלום והכפל לחזק: לרחוק ולקרוב. בין להרחוק ממנו בין להקרוב לו נעשתי כולם אחדים נמוט לדברי שלום: אמר ה' ורפאתיו. ר"ל כך אמר ה' וכן היה כי נרפא מן המכות ומן העדר השלום. ומלת ורפאתיו אמר במקום ה' כאלו הוא המדבר: ורוח. (דה"א יב) ופי' רוח רצון. ור"ל בא בלבו הרצון לדבר בעבור כולם: לך דויד. ר"ל להצלתך ולטובתך באנו עמך בן ישי. חפצים אנו להיות עמך ובעזרתך: שלום שלום לך. ר"ל הנוא רוצים אנו לומר שלום שלך ושל העוזרים לך ולא בשיתם יד שאול. וזה בעזר אלהי ובהשגחתו. ומדוע א"ל נבוא עמך במרעות. וכפל שלום בלשון לחזק: ויקבלם דויד. כי האמין לדברי עמשי בן אחותו: בראשי הגדוד. לה"ו נם שמם לראשים על הגדוד: ואמרתם כה לחי. (שמואל א כה). ופי' כן תהיה שנתכם לזמן ארוך ואתה תהיה בשלום וגם ביתך כו': ה' עז. (תהלים כט). ופי' ה' יתן החוזק לעמו ויברכם בשלום: אמר רבי יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גדולתו וכו'. (מגילה דף ל"א ע"א): כי ה'. (דברים י).

ענף יוסף

בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה. ובגמרא איתא גבורתו. וכתב בספר חיי הים בנוסחת גדולתו יותר נכון. לפי המקראות המובאים לקמן ע"ש. דאלו לנוסח גבורתו יקשה דבמקראי דמייתי ליכא לשון גבורה רק ענין רוממות. והיינו גדולה עכ"ל: וביאור המאמר משום דכן דרך המלך והשר להתפאר את עצמו בגדולתו ועשרו לפני מלך אחר או שר אחר. אבל אין זה מן הדרך שהמלך והשר יתפאר את עצמו ברוב גדלו ורוב עשרו לפני איזה עבד ושפל. והנה פיוטי הראשונים כי הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו והוא המלך הכבוד יהיה מלאים יקר תפארת גדולתו אל שוכני עפר רמה ותולעה. בודאי אין זה כי אם מחמת גודל ענותנותו וטובתו. וז"ש רבי יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שהקב"ה הראה לנו גדולתו. שם באותו מקום עצמו אתה מוצא ענותנותו כי צלה מדה כזאת מה שייכת למלך הכבוד להגיד גדולתו לבשר ודם (פרשת דרכים):

ואדוני

---

*) מצוא בס' בנות גרסה בשם הקדמונים: כי חותמו של הקב"ה אמת. אמת עולה במספר קטן ט'. והמאמר עם הר"ת בא"ע עולה ו'. שתי תיבות הר"ת במ"ק עולה ו'. ג"ש הר"ת עולה ו'. ד"ש הר"ת עולה ט'. ה"ש עולה ד'. ר"ס עולה ג'. ו"ש עולה ב'. מ"ש עולה ט'. ס"ש עולה ס' כמספר אמת. י"ש הר"ת עולה ט'. ישלם עולה ו'. י"ב שמות עולה ו'. ע"ש עולה ס'. ידי"ם עולה ד'. סו"ם עולה ג'. מו"ם עולה ב'. ידי"ם עולה ט'. ימי"ם עולה ט' כמספר אמת. וכן לעולם.

אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד: וּכְתִיב בַּתְרֵהּ עֹשֶׂה מִשְׁפַּט יָתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֶת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה: שָׁנוּי בַּנְּבִיאִים דִּכְתִיב כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת־דַּכָּא וּשְׁפַל־רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים: מְשֻׁלָּשׁ בַּכְּתוּבִים דִּכְתִיב שִׁירוּ ׀ לֵאלֹהִים זַמְּרוּ שְׁמוֹ סֹלּוּ לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת בְּיָהּ שְׁמוֹ וְעִלְזוּ לְפָנָיו: וּכְתִיב בַּתְרֵהּ אֲבִי יְתוֹמִים וְדַיַּן אַלְמָנוֹת אֱלֹהִים בִּמְעוֹן קָדְשׁוֹ: יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם־אֲבֹתֵינוּ אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ: וְאַתֶּם הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם הַיּוֹם: כִּי־נִחַם יְהוָה צִיּוֹן נִחַם כָּל־חָרְבֹתֶיהָ וַיָּשֶׂם מִדְבָּרָהּ כְּעֵדֶן וְעַרְבָתָהּ כְּגַן־יְהוָה שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה: יְהוָה חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה וְיַאְדִּיר:

קכח שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אַשְׁרֵי כָּל־יְרֵא יְהוָה הַהֹלֵךְ בִּדְרָכָיו: יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ: אֶשְׁתְּךָ ׀ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ

עץ יוסף

ואדני האדונים. לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: לא ישא פנים. אם תפרקו עולו: ולא יקח שוחד. לפייסו בממון. הרי גדולתו. ואצל גדולתו אתה מוצא ענותנותו שעושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר וגו'. ולדבר הטוב הוא זה שכל עצמו של יעקב אבינו על זה התפלל ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש: כי כה. (ישעיה נז): סלו. (תהלים סח). ענין הרמה והגבהה. ר"ל רוממו לה' הרוכב על השמים הנקרא ערבות: ביה שמו. סולו אותו ביה שהוא שמו מורה עליו שהוא ברא העולם כדכתיב כי ביה ה' צור עולמים: ועלזו. ושמחו: אבי יתומים כו' במעון קדשו. ר"ל אף כי אלהים יושב במעון פי' במדור קדשו בשמים ממעל מ"מ משגיח הוא בתחתונים והוא לאב ולדיין ליתומים ולאלמנות: יהי ה'. (מלכים א ח): עם אבותינו. הם אנשי דור המדבר שהיתה השכינה שורה עמהם בתמידות: יטשנו. הוא ג"כ ענין עזיבה. וכפל הדבר במלות שונות: ואתם. (דברים ד). איתא במדרש הולך את חכמים יחכם זה יהושע שדבק למשה שנאמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו ומה כתיב כאשר הייתי עם משה אהיה עמך. ומה כשהוא מדביק עצמו לבשר ודם זוכה להיות כמוהו. ישראל שמדובקים בחיי עולם עאכ"ו שיהיו קיימים לעולם מנין ממה שקרינו בענין ואתם הדבקים בה' וגו' ע"כ: כי נחם. (ישעיה נא): כל חרבותיה. כל המקומות החרבות: כעדן. הוא אשר הגן נטוע בו: וערבתה. הוא ענין מדבר: תודה. קול הודאה על הנסים ועל הנפלאות: ה' חפץ. (שם מב). יבואר ע"פ מה דאמרו שהעושה מצוה אחת ונשמר מעון מטיבין לו ונוחל את הארץ. וא"כ קשה למה הגדיל הקב"ה לנו תורה ומצות. אך התירוץ על זה שהקב"ה רצה לזכות את ישראל משום דצדיק ה' לכן הרבה והגדיל את התורה להרבות זכותם בשימור מצות הרבה. וגם שלרשעים לא יבצר מהזדמן מצוה תמיד. משא"כ אם היו מועטות. וזהו ה' חפץ למען צדקו לכן הגדיל תורה, ועיין באלשיך (תהלים קיט):

תקון תפלה

שיר המעלות אשרי. (תהלים מזמור קכ"ח).

באמירת מזמור זה בתחלת ימי המעשה מחלימים אנחנו פתרון שאלה גדולה בהליכות חיי היהודי המבקש ללכת בדרך ה'. תניא בברכות (לה ע"ב) לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה יכול דברים ככתבן תלמוד לומר ואספת דגנך הנהג בהם מנהג דרך ארץ, דברי ר' ישמעאל. ר' שמעון בן יוחאי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה זורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה וכו' תורה מה תהא עליה? אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים וכו', אמר אביי הרבה עשו כר' ישמעאל ועלתה בידם כר' שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם. — ונראה שבזה היו חלוקין ברעתיהם

כְּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ: הִנֵּה כִי־כֵן יְבֹרַךְ גָּבֶר יְרֵא יְהוָה: יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן וּרְאֵה בְּטוּב יְרוּשָׁלָםִ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: וּרְאֵה־בָנִים לְבָנֶיךָ שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:

קדיש יתום. הבדלה. עלינו. קדיש יתום:

תקון תפלה.

בדעותיהם יצחק ורבקה ביחוסם ליעקב ועשו. כאשר גדלו הנערים ובאו לכלל אנשים בטרם יצא עשו לתרבות רעה או בטרם נגלתה רשעתו בקהל, נפרדו ת מוח בדרכי חייהם, יעקב אחז בדרכו של רשב"י ויבלה כל ימיו בבהי מדרשיהם של שם ועבר והתפרנס משל אחרים (משל אבותיו), ועשו עשה את מלאכתו עקר ותורתו טפל, כל היום היה מתפרנס מצידו ולא נהנה משל אבותיו — וקבע עתים גם לתלמוד תורה וכל הדבר הקשה היה שואל את פי אביו — אבא האיך מעשרין את התבן האיך מעשרין את המלח. וזאת ידע יצחק היטב שמעלת יעקב בנו בתורה ובעבודת ה' גדולה הרבה מאד ממעלת עשו בענינים אלה, אבל לעומת זה היה חושב מעלת עשו הנהנה מיגיע כפיו ואוכל מצידו ולא משל אחרים והוא קובע גם עתים לת"ת כנראה לו מתוך שאלותיו ובלא ספק הוא גם ירא שמים כפי כחו, גדולה משל יעקב שאינו עוסק בדרך ארץ כלל, אע"פ שמעלתו ביראת שמים גדולה משל עשו, משום דקי"ל (ברכות ח' ע"א) גדול הנהנה מיגיע כפיו (והוא גם ירא שמים כפי כחו ודעתו) יותר מירא שמים שאין לו בעולמו אלא אוצר של תורה ויראת שמים בלבד ומתפרנס משל אחרים. ורבן גמליאל בנו של ר' יהודה הנשיא אמר (אבות פ"ב מ"ב) יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון. וכך אמר ר' אלעזר בן עזריה (שם פ"ג מכ"א) אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה, ר"ל ששניהם מחזיקין זה את זה. וזהו שאמר הכתוב ויאהב יצחק את עשו לפי שציד בפיו. כלומר שהוא אוכל מצידו ואינו נהנה משלחן אחרים, וכמו שתרגם אונקלוס ארי מצידיה הוה אכיל. ונראה עוד שאף רשב"י לא אמר זה אלא כלפי אנשים שכמותו יחידי סגולה המרגישים בנפשם יתרון על כל בני דורם, כר' נהוראי (קדושין פ"ב ע"א) שאמר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, וכרב אדא בר מתנא (עירובין כ"ב ע"א) דא"ל לדביתהו איכא קורמי באגמא. אבל בעד רוב בני אדם דרש בלא ספק כמו שאמר הוא בעצמו (מנחות צ"ט ב') אפי' לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש, ואמר שם רבא מצות לאמרו בפני עם הארץ. לפיכך הנהיגו קדמונינו ז"ל אמירת המזמור הזה בתחילת ימי המעשה, כי ממנו נדע את הדרך הרצויה בעיני השי"ת לרוב בני אדם, אשרי כל י"א ה' ההולך בדרכיו בדרך הרצוי'ה אל הכלל, ומה היא דרך זו — יגיע כפיך כי תאכל אז אשריך וטוב לך, וכמו שדרשו בברכות שם דאלו לגבי ירא שמים (בלבד שאע"פ שמעלת יראתו גדולה הרבה — אבל נהנה משל אחרים) וטוב לך לא נאמר, כי יש לאחרים המהנים לו חלק גדול בטובו:

עוד דבר נכבד מאד בהנהגת חיי האדם אנחנו לומדים מן המזמור הזה, דתניא בסוטה (מ"ד ע"א) אשר בנה אשר נטע אשר ארש למדה תורה דרך ארץ שיבנה אדם בית ויטע כרם ואח"כ ישא אשה, רצו לומר שמתחלה יכין לו אדם פרנסה המספקת לו כדי חייו ואח"כ ישא אשה ויוליד בנים. ולשון הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות דעות הי"א דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחלה ואח"כ יקנה לו בית דירה ואח"כ ישא אשה, אבל הטפשים מתחילין לשא אשה ואח"כ אם תמצא ידו יקנה בית ואח"כ בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה, וכן הוא אומר בקללות (דמשנה תורה) אשה תארש בית תבנה כרם תטע כלומר יהיו מעשיך הפוכים כדי שלא תצליח את דרכיך, עכ"ל. ומצינו מדה זו ברב חסדא הכהן מאבות התלמוד, דאמר רב חסדא (קדושין כ"ט ב') האי דעדיפנא מחבראי דנסיבנא בשיתסר ואי הוה נסיבנא בארביסר הוה אמינא לשטן גירא בעיניך. ולכאורה ישאל השואל למה באמת לא נסיב רב חסדא בארביסר, האם מקרה היה? ונראה בעיני משום דבימי נעוריו היה עני מחוסר לחם, כדאמר בשבת (ק"מ ע"ב) אר"ח אנא לא בעניותי אכלי ירקא ולא בעתירותי אכלי ירקא בעניותי משום דגריר (לבא ומאכילו לחם הרבה ואין לו, רש"י), אח"כ התחיל להתעסק בעשיית שכר ונתעשר עושר גדול, כדאמר בפסחים (קי"ג ע"א) אי לאו דרמאי שכרא לא איעתרי, ואז נעשה כן שיתסר ונשא אשה, אבל מקודם לכן לא רצה לישא לפי שלא היה לו עדיין מקור נאמן לפרנסתו. ודבר זה נוכל ללמוד ג"כ מסדר המזמור שלפנינו, בתחלה יגיע כפיך כי תאכל, ואח"כ אשתך כגפן פוריה, ומסיים הנה כי כן (אם יתנהג אדם כן) יבורך גבר ירא ה' (תחול עליו ברכת ה'):

(א) אין מקדשין את החדש אלא בלילה בשעה שהלבנה זורחת והכוכב מאורה וצריך שתהא זריחתה נכרת ע"ג קרקע ואם נתכסה בעבים אין לברך עליה ואם התחיל לברך ואחר כך נתכסה גומר הברכה מיהו אם ודאי שתתכסה בתוך הברכה אין לו להתחיל ולברך ואם מתכסה בעב דק וקלוש יכול לברך עליה (סי' תכ"ו במ"א): (ב) מצוה מן המובחר לברך על סירח במוצ"ש או במוצאי יו"ט כשהוא מבושם ובגדיו נאים ודוקא אם ליל מוצ"ש הוא קודם עשרה לחודש דהיינו שיהיה ה' לילות לחצי כ"ט א' י"ב תשצ"ג (עיין מ"א א"ר) או יש להמתין עד מוצ"ש אבל אם הוא אח"כ אין ממתינין כי שמא יהיה באותן ג' או ד' ימים עננים ולא יוכלו לברך עליה ויתבטל המצוה (שם מ"א סי' תכ"ו): (ג) אין מקדשין הלבנה לא בליל שבת ולא בליל יו"ט אפילו חל במוצ"ש אבל אם לא היתה נראית עד סוף זמן חצי כ"ט א' י"ב תשצ"ג ונראית בשבת או ביו"ט ואם לא יקדשנה אז תעבור עונתה מותר לקדש אותה בשבת או ביו"ט אבל בענין אחר אין להקל כי יש הרבה טעמים על פי הסוד (מ"א שם): (ד) אין מקדשין הלבנה קודם יוה"כ משום שהרוק נגער על מחילת העונות אבל במוצאי יוה"כ מקדשין דאז שורין בשמחה וכן אין מקדשין אותה קודם ט"ב משום דאז שורין באבילות וכן אבל תוך ז' ימי אבלו אין לו לקדש הלבנה אבל אם ימתין עד שיכלים אבילותו לא ישארו עוד ה' ימים לחצי כ"ט א' י"ב תשצ"ג יכול לקדש בתוך אבלו. ואם מקדש ביחיד מקדש בתוך ביתו דרך חלון או דרך פתח הפתוח אבל אם מקדש בעשרה צריך לצאת לחוץ ולקדש (ועיין א"ר ופ"ת שם) ובמוצאי ט"ב המנהג לקדש הלבנה (כ"כ הא"ר בשם מהרי"ל וריב"ש ועיין שם הטעם). יחיד המתענה יקדש עם הציבור משום דברוב עם הדרת מלך וכן ציבור המתענין ואם לא יקדשוה תעבור עונתה כיון אם לא קדשו אותה עד תענית אסתר יכולין לקדש אותה אחר התענית (ס"ז מ"א ש"ב): (ה) מצוה לקדש אותה (שלא תחת הגג אלא בחצר או בר.ח.ב או בשדה) במקום שהרבה אם אפשר כדרך שיוצאין לקבל פני המלך ויוצאין לקראתו אבל מי שחושש בגופו מיחוש וא"א לצאת מביתו או שהוא בין הגוים או שיש שם מגולות המטונפות יכול לקיים המצוה בבית דרך החלון או דרך פתח שיראה משם הלבנה ולכתחלה כשמקדש דרך חלון יפתח החלון אבל אם אינו יכול לפתוח החלון אם זכוכית שבחלון זך שהלבנה נראית ממנה ויכול להכיר דרך החלון דברים שמכירין לאור הלבנה א"צ לפתוח החלון אבל אם אינו זך כ"כ אסור לקדש עד שיפתח החלון (ועיין מ"א שם ופ"ת שם): (ו) אין מברכין הלבנה עד שיעבור עליה שלשה ימים מעת לעת מיום המולד ואם חל מוצ"ש אחר שלשה מעל"ע מיום המולד וזורחת יפה מקדשין אותה ואם לא קדשו אותה במוצ"ש אין לקדשה בחול עד ז' שלימים (א"ר שם) ואם ימתינו עד מוצ"ש השניה יהיו עוד ה' לילות לחצי כ"ט א' י"ב תשצ"ג ימתינו עד מוצ"ש השניה ולא יקדשו בחול כמ"ש לעיל ואין לקדש אותה אלא עד חצי כ"ט א' י"ב תשצ"ג ומונין אותם מעל"ע מיום המולד (זשו' מהרי"ל ורמ"א וע' ס"מ שם): (ז) סומא חייב לקדש הלבנה (מ"א) ויש פוסרות מלקדש הלבנה משום דהוי מ"ע שהז"ג ואף דבכל מ"ע שהז"ג נשים מקי מין ומברכות עליהן מ"מ מצוה זו אין צריכין לקיימה משום דהן גרמו פגם הלבנה (מ"א בשם של"ה): (ח) תולה עיניו ומסתכל בה שיראה עמידתה ואחר כך אסור להסתכל בה (של"ה) ומישר רגליו ומברך מעומד:

[כתב המחצית השקל סימן ק' שלא כדין נוהגים העולם שאומרים ברכת קידוש לבנה בע"פ וגם אין מסדרים מתחלה כיון דלטעמים יש בין א' לחבירו יותר מל' יום ודאי צריך לסדר הברכה מתחלה]:

כתב בש"ת ס' ת' וז"ל הענין ברכת הלבנה הטב המקובל הגדול רבי מרדכי הלוי ז"ל בס' אור הגנוז וז"ל ושמעתי אומרים על מורי דודי כ' מהר"ל הלוי שהיה מז"יר אזהרות גדולות שלא להסתכל בלבנה כמו שהזהירו חז"ל שלא להסתכל בקשת. ואמרו ואחרי חלק שוכה לתורה התמימה ולחכמה מאמה ונפלאה. והאריך בסוד הענין. וכתבתי זה לאפוקי ממנהג רוב העולם שמסתכלין בה כשמברכין אותה כמעט כל משך אמירת כל הברכה והשייך לזה שאין להסתכל בה כי אם כמו לגבי הקשת. דהיינו כשרואה לברך יראה אותה ואח"כ ישפיל עיניו ממנה עכ"ל: וז"ל הלבוש בסימן תכ"ו. הרואה לבנה בחידושה יברך עלי'. וברכה זו היא בלבנה יותר על מה שחייבין לברך על כל הטובים כשיגיעו לשעת תול שלה (כדאיתא בש"ע סי' רכ"ט) וניתקנה מפני שרואין בה בלבנה מעשה השי"ת ונפרשו יותר מכל הכוכבים שאין מנוססם נראית כל כך לעין כמו מנומת הלבנה שהכל רואין שהיא מתמעטת ותקפה כל הרקיע בכל חדש. והיא לנו כהקבלת השכינה בכל חדש שרואין בה גודל מעשיו. וגם יש בה סוד ברומזת לשכינה הלכך יברך עליה מעומד ויתלה עיניו כעבדה עכ"ל:

כתוב בדרך החיים ואין לקדש אותה אלא עד חצי כ"ט י"ב תשצ"ג. ומונין אותם מעל"ע מיום המולד (תשובת מהרי"ל וכמ"ת ועיין פ"ת שם) ובסידור יעדעלהייס כתב וז"ל עד אימתי מברכין עליה עד ט"ז יום מיום המולד. ולא ט"ז בכלל. והנראה עיקר דהבטון ט"ו יום מעל"ע לנקל אפי' הוא יותר מחצי כ"ט י"ב תשצ"ג היינו ע"ד משל אם היה המולד במוצ"ש ד' או ג' שעות בלילה. מותר לברך עליה תחלת ליל ה'. הס"נ שהכל עבר זמן החצי הנ"ל. אמנם אם היה ליקוי הלבנה באותו חדש אינו מברך עליה אחר הליקוי שהוא ודאי אמלא חדש האמתי עכ"ל:

כתוב בדה"ח אין מקדשין הלבנה קודם יוה"כ כו' אבל במוצאי יוה"כ מקדשין כו'. וכתב במטה אפרים ויקדשו הלבנה בעוד שהם מעוטפים עדיין בטלית וקיטל בלב שמח. ויש מקפידים שלא לקדש הלבנה מיד רק הולכים לביתם ומבדילין וטועמים קצת לסעד הלב שלא לקדש הלבנה כשהוא תענה. ואין ראוי לכל אדם לעשות כן לפרוש מן הצבור. רק מי שמרגיש בעצמו שמחמת חולשת הלב לא יכוין כראוי. עכ"ל:

כתב השל"ה בס' שפר השמים ח"ל ברכת הלבנה במוצ"ש כשהוא מבושם ומעונג מגם ומלובש בבגדים נקים כדי להקביל פני המלך בתכשיט נאה כדאיתא בסנהדרין פ' הנו טוזקין א"ר אחא בר חנינא כל המברך לבנה בחדשה כאלו מקבל פני השכינה ויליף שם בג"ש. ומה שאמרתי במוצ"ש זהו לכדור מצוה. אבל אם יותשך הזמן כהלאי נאריים התקדימין דבר בפתו מה טוב. ומ"מ אף אם הוא בימי החול יתעצר על הברת הקדש ויקדש את עצמו בנות קדושה ובכסות נקיה להקביל פני המלך דתנא דבי ר"י אלמלי לא זכו ישראל אלא להקביל פני שכינה בכל חדש די להם אמר אביי הלכך נ"ל מעומד. עכ"ל:

קודם שיקדש הלבנה יאמר הללויה הללו את ה' מן השמים עד ולא יעבור:

הֲרֵינִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם הַמִּצְוָה לְקַדֵּשׁ הַלְּבָנָה. לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל־יִשְׂרָאֵל: ויתן עיניו עד כתנגד

יפנה פניו למזרח ויישר רגליו ויראה ראיה אחת בפני הלבנה קודם שיתחיל לברך. ואח"כ לא יביט בה כלל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בְּמַאֲמָרוֹ בָּרָא שְׁחָקִים. וּבְרוּחַ פִּיו כָּל־צְבָאָם. חֹק וּזְמַן נָתַן לָהֶם שֶׁלֹּא יְשַׁנּוּ אֶת־תַּפְקִידָם. שָׂשִׂים וּשְׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת

עץ יוסף

אשר במאמרו ברא שחקים. דבעשרה מאמרות נברא העולם. ובראשית נמי מאמר הוא כדאמרינן במסכת ר"ה פרק יו"ט. והא דכתיב בדבר ה' שמים נעשו: וברוח פיו כל צבאם. ע"ש הכתוב וברוח פיו כל צבאם והם הכוכבים וחמה ולבנה. ואשמועינן דברוח פיו במאמר בעלמא ברא אותם כדאמרינן בר"ה נברא העולם דהיא אות קלילא: חק וזמן נתן להם. חק הוא דבר קבוע לשמש ביום ולירח בלילה. וזמן היינו זמן סיבוב גלגל הלבנה בכ"ט יום תשצ"ג. וסיבוב גלגל החמה בשס"ה יום ורביע: שלא ישנו את תפקידם. ר"ל שלא ישנו מינוי שלהם. מלשון ויפקידהו על ביתו. ורש"י פי' מלשון צווי. ור"ל מצווי שצויתם להתנהג בסידור תקופותיהם. כדכתיב ויקרא אלהים לאור יום וגו' ופי' שקרא וצוה להם כמלך שמצוה לעבדיו אתה תשמש ביום ואתה תשמש בלילה. אינם משנים כדכתיב (ירמיה לא, לד) כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה וגו' אם ימושו החקים האלה וגו': ששים ושמחים לעשות רצון

ענף יוסף

באו"א אמ"ה אשר במאמרו ברא שחקים כו'. סנהדרין דף מ"ב ע"א. וכתוב שם כי אך הבבליים היו מברכין כן. אבל הירושלמים לא היו מברכים כי אם בא"י אמ"ה מחדש חדשים. כדרכם תמיד לקצר בדבריהם בכל ענין. וכ"ה בירושל' ברכות פרק הרואה. הרואה את הלבנה בחדושה מברך ברוך מחדש חדשים. ועיין במדרש שמ"ר פ' ט"ו: אשר במאמרו ברא שחקים כו'. תקנו חז"ל להודות לה' על הבריאה. כדי להכחיש דעת המיחסים הדברים אל המקרה והזדמן צאת טובת שפל. אמר אשר במאמרו. ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם שהם רבי רבבות המון המאורות ואי אפשר היותם במקרה. כי המקרה אינו אלא במעט. ועל היותם פונים לתכליתם המבוקש אמר חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם. כי כל אחד לא נפקד ממנו תכליתו המיוחד. ועל כן ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם. ועל היותם מכוונים בתכלית היותר והשלימות מכל צדדיו אמר פועל אמת שפעולתו אמת. שאמת יעולה על היושר והטוב כמו משפטי ה' אמת. ולפי שמכוון הלבנה כמשל לזה אמר שגם הוא בכוונה נעשה כן כדי שתהיה עטרת תפארת וסימן לעמוסי בטן וכו' (יפה עינים): ונספר ביום לפתים פירש מבוס שיש המתפקרים להתכחשות השפעת הקירסם באמרם כי אחרי אשר הוא ינהג מפל הנהגת העולם על סדר הטבעי המוגבל מפאת התמדות. מסם ואילך

עיון תפלה

אשר במאמרו. נוסח ברכת הרואה לבנה בחדושה (סנהדרין מ"ב ע"א) ובמסכת סופרים פרק כ' וברב אלפס ברכות ס"פ תפלת השחר וברמב"ם הלכות ברכות (פרק י"ד הט"ו) הרואה לבנה בחדושה מברך וכו': אשר במאמרו ברא שחקים. עפ"ה (תהלים לג, ו) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם. והנה השמים נשחקים בשביל הירח שכתוב בו (שם פט, לח) כירח יכון עולם ועד בשחק נאמן סלה: שלא ישנו את תפקידם. את טבעם ומשמרת פקודתם מעולם לא זרחה חמה במערב ולא שקעה במזרח, והשם תפקיד רגיל במדרשי רז"ל, כמו בקה"ר פ"א פסוק והארץ לעולם עומדת דור על ידי שאינו עומד בתפקידיו של הקב"ה לפיכך הוא כלה והארץ ע"י שהיא עומדת בתפקידיו של הקב"ה לפיכך אינה כלה. וכה מה היא עומדת ר' אחא אומר תפקידים. ובויק"ר ס"פ י"ט אתה מבקש תפקידך ובניה אינו מבקש תפקידו. ובג"ם כת"י (בנ"ב)

מינכען מסנת ק"ג שהו"ל הרב"ר בספר דקדוקי סופרים הגרסא חק וזמן נתן בהם, כלומר שהטביע בהם טבע החק והזמן לבלתי שנות: ששים ושמחים. וכן אמרו ביוצר לשבת בפיסקא אל אדון שמחים בצאתם וששים בבואם, אע"פ שכל העובד עבודה אחת בתמידות בלי שנוי וחלוף תקוץ נפשו בה עד שתהיה לו לזרא, כי הנפש אוהבת השנוי והמתחלף, הם ששים ושמחים תמיד בעבודתם כי זכו לעשות רצון קונם. והנה ביוצר לשבת נאמר עושים באימה רצון קונם: וכאן נאמר ששים ושמחים לעשות רצון קונם, הוא שאמר הכתוב (תהלים ב, יא) וגילו ברעדה ואמרו רבותינו (ברכות ל' ע"ב) במקום גילה שם תהא רעדה. ובמחזור ויטרי וברמב"ם פ"י מהל' ברכות הט"ו ובשבלי הלקט סי' קס"ז ובש"ס דפוס שונצינו ובאבודרהם בל' ברכות שער השמיני ובטור או"ח סי' תכ"ו ובעקרים מאמר ג' פרק ס' ובספר מדרשי התורה לר' שלמה אשתרוק ברלין תרנ"ט פרשת נח

רְצוֹן קוֹנָם. פּוֹעֵל אֱמֶת שֶׁפְּעֻלָּתוֹ אֱמֶת. וְלַלְּבָנָה אָמַר שֶׁתִּתְחַדֵּשׁ עֲטֶרֶת תִּפְאֶרֶת לַעֲמוּסֵי בָטֶן. שֶׁהֵם עֲתִידִים

עץ יוסף

רצון קונם. כדכתיב ישיש כגבור לרוץ אורח. וה"ה ללבנה. שאע"פ שמיעט הלבנה גם היא ששה ושמחה לעשות רצון קונה והתמעט עצמה: פועל אמת. נברא הוא תואר פועל אמת לפי שבדין מיעטה כדאמרינן במסכת חולין: שפעולתו אמת. ר"ל ואתה רואה שהוא פועל אמת כראותך שפעולתו אמת שהיא קיימת כמה שנאמר ויעמידם לעד לעולם. שאין בפעולתו שום שינוי לא בעצמם ולא בהילוך תקופותיהם. כמ"ש החוקרים דמהותו יתברך אי אפשר לאדם לידע. אבל מציאותו על ידי פעולתו ניכר: וללבנה אמר שתתחדש. ר"ל גם שנתן להם חוק וזמן שלא ישנו. אל תתמה על שינוי הלבנה בכל יום ויום מימי החדש בחסרונה ומלואה. כי אין זה שינוי דהיינו אורחיה. כי כן אמר הקב"ה ללבנה בתחלת יצירתה שתתחדש בכל חודש והוא סימן עטרת מלוכה שתחזור לבית דוד אחר שחסרה שעל כן אומרים דוד מלך ישראל חי וקים וכמו שאכתוב לקמן פירושו. וגם הוא סימן **תפארת לעמוסי בטן.** פי' לתפארת ישראל שנקראו העמוסים מני בטן שהם מונין לחדשי הלבנה שאף הם עתידים להתחדש כמותה. מגלותם כתינוק הנולד מני בטן. שיתחדשו מלכותם ותפארתם וקדושתם שיתקדשו בקדושתו ית' ויקבלו אורה ושמחה מאורת אלהינו ית'. ונהיר על נשמתנו אור המאיר ממנו יתברך ויתעלה. וכדאי' בפדר"א רשב"ג אומר עתידים ישראל להתחדש ולהתקדש כמו שהלבנה מתחדשת ומתקדשת

ענף יוסף

ואילך עולם כמנהגו נוהג כפי מה שהוטבע בו בשעת ימי הבריאה. כי ע"ד כן ברא שלא ישתנה. ואין כאן שום הנהגה אחרת אלוהית מסודרת מצד המשפט. והדין שכר ומרצונו יתברך. אבל באמת אינו כן. כי אף אם היות המרוץ הטבעי הוא המקיים העולם. השאיר הוא יתברך לעולם גדולתו והכח והממשלה לבלבל דבריו במשפט שכר ולעשות כרצונו אף בסתירת והריסת הטבע. וזהו שאנו אומרים בקידוש הלבנה אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם כו'. והנה אמת הוא כי האל יתברך המציא בריאת השמים וצבאם ונתן להם חוק וזמן לשמור סדר טבעם מבלי שום שנוי. ועכ"ז הם ששים ושמחים כשיעשו רצון קונם וחפץ בוראם יתברך אפי' יהיה הפך טבעם. באשר הוא פועל פעולת האמת והצדק במשפט ישר ואמתי עכ"ל:

עיון תפלה

זה פסוק ורצו נשמים ובסדור התימנים ובסדור רב עמרם הגרסא רצון קוניהם, ורצה מש"כ לעיל ביוצר לאל בתקון תפלה ד"ה רצון קונם. אבל בגמ' וברא"ש ובסמ"ג ובמנהיג ובפירוש ר' פס טוב למורה ח"ב פ"ה ובסדורי הספרדים הגרסא קונם כמו בסדורינו. ובמחזור לבני רומא הגרסא קוֹנָהֶם, ראה מה שכתבתי ביוצר לשבת בפיסקא אל אדון ד"ה רצון קונם. ובמס' סופרים פרק כ' יחסר הלשון ששים ושמחים לעשות רצון קונם לגמרי, והגר"א ז"ל בהגהותיו הגיהו על פי סדורינו, אבל גם במס' סופרים שבמחזור ויטרי חסר: **פועל אמת שפעולתו אמת.** בתוס' סנהדרין שם בד"ה פועלי אמת פי' הקונטרס שאינן משנין את סדרם (גם בספר מדרשי התורה לר' אשלמה אשתרוק הב"ע נרים פועלי אמת), ואית דגרים פועל אמת והקב"ה קאי שבאמת ובדין מיעטה והכי קאמר בתר הכי וללבנה אמר שתתחדש, עכ"ל. ובשבלי הלקט שם מביא גירסא פּוֹעֲלֵי אמת (הקב"ה) ופעולתם אמת (על המאורות). ובמחזור רומא פּוֹעֲלֵי אמת ופעולתם צדק. וברמב"ם שם פועלי אמת ופעולתם צדק. ובסדור רב עמרם ובסדורי התימנים תפסו גרסת פועלי אמת שפעולתם אמת, וכ"ה במס' סופרים שבש"ס דילן ובמחזור ויטרי, והגר"א ז"ל הגיה שם פועל אמת שפעולתו אמת כמו בסדורינו, וכ"ה במחזור ויטרי ובסדורי הספרדים: **וללבנה אמר שתתחדש.** וחדושה הוא אות עטרת תפארת לישראל העמוסים מני בטן (ישעיה מו, ג) שהם עתידים להתחדש כמותה (במחזור רומא שאף הם עתידים, וכ"ה בשבלי הלקט שם ובסדורי הספרדים). ובסדורי התימנים להיות עטרת תפארה לעמוסי בטן, ובמסכת סופרים שם **שתתחדש** באור יקר (עש"ה איוב לא, כו וירח יקר הולך) **ועטרת תפארת.** ובמסכת סופרים שבמחזור ויטרי באור יקר עטרת תפארת בלי וי"ו. ובאבודרהם שם ואמרינן נמי בפרקי ר"א רשב"ג אומר עתידים ישראל להתחדש ולהתקדש כמו שהלבנה מתחדשת ומתקדשת, ע"כ. ובב"ר פ"ו סי"ג ר' לוי בשם ריב"א אמר דרך ארץ הוא שיהא הגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן, עשו מונה לחמה שהיא גדולה ויעקב מונה ללבנה שהיא קטנה, אמר רב נחמן והוא סימן טוב עשו מונה לחמה מה חמה זו שולטת ביום ולא בלילה כך עשו יש לו חלק בעולם הזה וכך יעקב מונה ללבנה מה לבנה זו שולטת בלילה וביום (עקר ממשלתה בלילה. אך בתחלת החדש ובסופו נראית גם בחלקים מן היום) כך יעקב יש לו חלק בעוה"ב וגם בעוה"ז (כפי האפשר), רב נחמן אמר כ"ז שאורו של גדול קיים אין אורו של קטן מתפרסם, שקע אורו של גדול מתפרסם אורו של קטן וכו' הה"ד קומי אורי כי בא אורך כי הנה החשך יכסה ארץ וגו'. ועי' בשמו"ר פט"ו סי' כ"ז. ובפסיקתא רבתי פיסקא ט"ו החדש הזה לכם א"ר ברכיה כירח יכון עולם כשדין סיהרא אם זכיתם אתם

לְהִתְחַדֵּשׁ כְּמוֹתָהּ. וּלְפָאֵר לְיוֹצְרָם עַל שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַדֵּשׁ חֳדָשִׁים:

ג"פ בָּרוּךְ יוֹצְרֵךְ. בָּרוּךְ עוֹשֵׂךְ. בָּרוּךְ קוֹנֵךְ. בָּרוּךְ בּוֹרְאֵךְ: וסימן כשם יעקב

עץ יוסף

ומתקדשת עכ"ל. והכל משום כבודו יתברך. שאמר. ולפאר ליוצרם. ר"ל כדי שיפארו ליוצרם: על שם כבוד מלכותו. כמ"ש והיה ה' למלך על כל הארץ. והרא"ה פירש (הובא בכותב בעין יעקב סוף פרק היה קורא) וז"ל שהם עתידים להתחדש כמותה אחר זמן תחיית המתים. שיחדש להם הקב"ה לכל אחד ואחד מהם גוף באותו מין לגמרי שהיה לכל אחד ואחד מהם תחלה שוה בשוה ויעמדו ויאכלו וישתו ויולידו ויעשה כל אבר ואבר שבגוף כל אחד ואחד מהם פעולתו הראויה לו ויקבל כל מה שראוי לו ויזון כראוי לו ויעשה כל מה שראוי לו בלא שום מעכב ובלא שום מונע בין מבפנים בין מבחוץ וכן יהיו כל האנשים שיהיו אחר אותו זמן. ועל כן יהיה כל גוף וגוף מהם בתכלית הבריאות שאפשר לו להשיג לפי מינו ובתכלית השלימות שאפשר לו לפי מינו וכל אחד ואחד לפי מדרגתו. ואחרי זה לימים רבים אחרי שהשיגו תכלית השלימות שאפשר להם להשיג הרי זה לחפצו ולדעתו ישנו לענין אליהו. וענין זה שעתיד

וזהו גופן שהוא אומר ד' יסודות להשתנות ולקבל תכונה אחרת. ויהא חומר גופם כעין יסוד פשוט קיים כל השעה בהיר במראה כמעשה לבנת הספיר נעלם הראות כענין אליהו מוכן לקבל זוהר אלהים ואור פני מלך חיים כמעשה הלבנה שהיא גוף מקבל אורה. ודוגמתן בעולם הזה רבים מבע"ח שנשתנה גופם ויקבלו תכונה אחרת. ויש מהן לענין זה צריכים לאכול מאכל מיוחד. וזה ענין שם עץ החיים אשר האוכל מפרותיו נכון גופו לקבל תכונה זאת ואכל וחי לעולם. ועל שינוי תכונתם וקלות תנועתם שיהיה להם אז. נאמר שהקב"ה יעשה להם כנפים. ואלו הם שנאמר עליהם והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע שהם ספירים. ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד שהם בעצמם מאירים. הקב"ה ברחמיו יזכנו לגן עדנו עם חסידיו ולחיי העולם הבא. עכ"ל הרא"ה ז"ל: יוצרך עושך קונך בוראך. ר"ת יעקב. מפני שהלבנה סימן לו שנקראת מאור הקטן והוא נקרא ג"כ קטן. ועוד שהיא סימן לבניו שיתחדשו כמותה:

עיון תפלה

אתם מונים למלאתו ואם לאו אתם מונים לפגמו. אם זכיתם הרי אתם מונים למלאתו אברהם יצחק ויעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בעז עובד ישי דוד שלמה וישב שלמה על כסא ה' למלך הא סיהרא במלואה, לא זכיתם הרי אתם מונים לפגמו רחבעם אבים אסא יהושפט יהורם אחזיה יואש אמציה עזיה יותם אחז חזקיה מנשה אמון יאשיהו צדקיה ואת עיני צדקיהו עור (ירמיה לט, ז) הא סיהרא על פגמה. ובפסיקתא זוטרתא פרשת ויחי בפסוק יהודה אתה יודוך שעמדו שלשים מלכים ונשיאים כמנין יהוד"ה וכו' לכך נמשלה מלכות בית דוד לירח שנא' כירח יכון עולם כמו שהוא עולה ומתגבר עד ט"ו יום ועוד חוזר ומתכסה מעט מעט עד ט"ו יום כך מן אברהם עד שלמה ט"ו דורות ומכאן ואילך ט"ו עד הגלות הראשון בימי יהויכין (לא חשיב את אחזיהו בן יהורם ואת יהואחז בן יאשיהו או את יהויקים אחיו, והטעם פשוט, כי בשנת מלכות אחזיהו נולד יואש בנו, וכן יהויכין כבר נולד בימי יאשיהו): ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו. מל' ברוך שם כבוד מלכותו. ובכרע"ג ובאבודרהם ובכל בו ובסדורי התימנים על כבוד מלכותו בלי תיבת שם. ובמס' סופרים בין בש"ס דילן ובין נדפס במחזור ויטרי ולפאר יוצרם על כבוד מלכותו, והגיה שם הגר"א ז"ל בהגהותיו על שם. ובנוסח מחזור ויטרי להתחדש ולפאר יוצרם כמותם (כמו נצא

המרוס הנזכרים מקודם) בא"י. ובמחזור לבני רומא ולפאר ליוצרם על כל מה שברא. וברמב"ם על כבוד מלכותו ועל כל מה שברא: מחדש חדשים. בירושלמי (ברכות פ"ט ה"ב) הרואה את הלבנה בחדושה אומר ברוך מחדש חדשים, וכ"ה בבבלי (סנהדרין מ"ב ע"א), אבל במס' סופרים שם מסיים בא"י מקדש חדשים, ובמס' סופרים שבמחזור ויטרי מקדש ראשי חדשים. ובשמו"ר פרשה ט"ו סי' כ"ד הרואה את הלבנה האיך צריך לברך בזמן שהיו ישראל מקדשין את החדש (ע"פ הראיה), יש מן רבנן אמרין ברוך מחדש חדשים ויש מהם אומרים ברוך מקדש חדשים ויש מהם אומרים מקדש ישראל שאם אין ישראל מקדשים אותו אין אותו קדוש כלום, ע"כ:

ברוך יוצרך. כ"ה במס' סופרים פ"כ ה"ב „ואומר ג"פ סימן טוב יהיה לכל ישראל ברוך יוצרך ברוך עושך ברוך קונך ברוך בוראך" ר"ת יעקב מטעם שאמרו בב"ר אשר הבאתי לעיל יעקב הקטן מונה ללבנה שהיא קטנה, וכ"ה בסדורי התימנים והספרדים ובאבודרהם ובמחזור רומא, אבל במס' סופרים שבמחזור ויטרי הגרסא ברוך בוראך ברוך יוצרך ברוך מקדשך, והסדר הזה נכון, בתחלה ברא מן האין, ואח"כ יצרה שנתן לה צורתה המיוחדת לה, ואח"כ הוא מקדשה ע"י קדוש ב"ד. וכ"ה במחזור ויטרי ובמנהיג הלכות הל' סי' מ"ד וכן ברבינו בחיי

פרשת

בשעה שרוקד יזהר שלא יכרע דמחזי ככורע ללבנה רק יקפוץ על אצבעותיו (מ"א בשם של"ה):

ורוקד ג"פ ואומר ג"פ כְּשֵׁם שֶׁאֲנִי רוֹקֵד כְּנֶגְדֵּךְ וְאֵינִי יָכוֹל לִנְגּוֹעַ בָּךְ כַּךְ לֹא יוּכְלוּ כָּל־אוֹיְבַי לִנְגּוֹעַ בִּי לְרָעָה: ג"פ תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן: ג"פ כָּאֶבֶן יִדְּמוּ זְרוֹעֲךָ בִּגְדֹל וָפַחַד אֵימָתָה עֲלֵיהֶם תִּפֹּל:

ג"פ דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל חַי וְקַיָּם:

א שמות טו, טז.

עץ יוסף

כשם כו'. וז"ל הלבוש רוקד ג"פ כנגדה שהוא סימן שמחה. כיון שהוא כקבלת השכינה שמחין כנגדה ואומר כשם שאני רוקד כנגדך ואיני יכול ליגע בך כך אם ירקדו אחרים כנגדי להזיקני לא יוכלו ליגע בי. וכיון שהוא מתפלל על אויביו שלא יוכלו ליגע בו מתפלל שיפיל השם ית' עליהם אימתה ופחד ואומר תפול עליהם אימת' ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן. ואח"כ אומרו למפרע כאבן ידמו זרועך בגדול ופחד אימתה עליהם תפול. ואומר כן ג"פ עכ"ל. והרוקח כתב די"ל בענין זה תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית. קנית זו עם יעבור עד ה' עמך יעבור עד כאבן ידמו זרועך בגדול ופחד אימתה עליהם תפול. וכן היה נוהג הגאון מהר"ש ז"ל:

דוד מלך ישראל כו'. וז"ל הרמ"א והלבוש וטעמים לומר דוד מלך ישראל חי וקים מפני שמלכותו נמשל ללבנה ועתיד להתחדש כמותה. וכנסת ישראל תחזור להתדבק בבעלה שהוא הקב"ה דוגמת הלבנה המתחדשת ומתדבקת עם החמה שנאמר שמש ומגן ה' ולכן עושין שמחות ורקודים בקידוש החודש דוגמתן שמחת נשואין עכ"ל רמ"א. וז"ל המהרש"א בחדא"ג בפרק דיני ממונות מלכות בית דוד דומה ללבנה כמ"ש במדרש רבה שכמו שהלבנה אחר ט"ו יום שנתמלאה תתחיל לחסר כן הי' מלכות בית דוד אחר שהיה

ענף יוסף

איתא במסכת"א דאמע היטב אנו דוד מלך ישראל חי וקים בגימטריא ראש חדש. ולכן אומרים אותה כמו שאומרים הללו אל בקדשו וגו' מפני שנרמז בו ג"כ י"ב חדשי השנה:

דובר שלום

כשם וכו'. ענין זה איתא במס' סופרים ורוקד ג' רקודים כנגדה ואומר ג"פ כשם שאני רוקד וכו'. ונראה במקרא סופרים שענין הרקידה הוא כמו שמצינו בנביאים כשרצו להגיע איזה תשועה בישראל שלא שבטבע בזום שנה שבו בזה איזה פועל מתשי לאות על קיום הדבר ואמונתו. כמו ביואש מלך ישראל כאשר בסה נפני אלישע להושיעו מהרם לוזו קח קשת וחצים וגו' פתח החלון קדמה וגו' ירה ויור ויאמר חץ תשועה וגו' והכית את ארם באפק עד כלה. ומודעת כי שבעי הזמן שלש הנה. מקרה שמיימי. מקרה ארצי. מקרה אנושי. וכן הנה המפלטת. הטבעית. הבחירית. ועל כלם אלה מסדר האהבת ההשגחה לשדד כלם לבל ירעו ובל ישחיתו נגד רצון הטוי"ת. לכן רוקד ג' רקידות לאות שכל השלשה פגעים יחד לא יגעו בנו לרעה נגד הנהגה העליונה התוספה על שתי רעתו. ולהגיע הסגיג בלי שינוי רוקד בשעל תומשי:

עיון תפלה

פרשת נא וברוקח סי' רכ"ה ועי' ויק"ר פל"ו סימן ד' אמר הקב"ה לעולמו עולמי עולמי אומר לך מי ברכך מי יברך יעקב ברכך יעקב יברך ככתוב (ישעיה מג, א) בוראך יעקב ויוצרך ישראל: כשם שאני רוקד. במס' סופרים שם ורוקד שלש רקידות כנגדה ואומר ג"פ כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע בך כך אם ירקדו אחרים כנגדי (להזיקני) לא יגעו בי (ובמס' ספרים שבמחזור ויטרי כשם שאני רוקד כנגדה ואיני נוגע בה כך ירקדו אחרים כנגדי ולא יגעו בי, ובמחזור ויטרי עצמו כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע בך כך ירקדו אחרים כנגדי ולא יגעו בי) תפול עליהם אימתה ופחד וגו' ולמפרע אמן אמן סלה הללויה, ויאמר לחברו ג"פ שלום עלך לביתו בלב טוב, ע"כ. וענין האמירות הללו בראש חדש כי היכי דאמרינן (כריתות ו' ע"א) אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא לעולם יהא רגיל למיחזי בריש שתא קרא ורוביא כרתי וסילקא ותמרי, כך היה מנהגם לעשות סימנים טובים בראש השנה ובראש חדש ובראש כל פעולה נכבדת כדאמר התם כי גרסיהו נרסי על נהרא דמיא כי היכי דמשכן מיא משכן שמעתתייכו, ואמרו במו"ק (י"ח ע"א) ברית כרותה לשפתים שנאמר ונשתחוה ונשובה אליכם ואסהייעא מילתא דהדור תרוייהו. אבל בסדור רב עמרם וברמב"ם שם ליתנהו לכל הני מילי מלבד הברכה כמו שנמ':

דוד מלך ישראל חי וקים. נר"ה (כ"ה ע"א) א"ל רבי לר' חייא זיל לעין טב (בארץ הגליל בין הר תבור ובית שאן, כ"כ הרי"ש בתבואות הארץ דף נ"ג ע"ב) וקדשיה לירחא ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקים, ע"כ. כתב הרמב"ם בסוף פ"א מהל' קדוש החדש אין מחשבין וקובעין חדשים ומעברין שנים אלא בארץ ישראל שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר

ישאל לחברו ג"פ שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם. וחברו משיב עֲלֵיכֶם שָׁלוֹם:

ג"פ סִמָּן טוֹב וּמַזָּל טוֹב יְהִיֶה לָנוּ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל אָמֵן:

עץ יוסף

מחדש ט"ו מלכים נהסר המלכות בימי צדקיהו ולא נשאר לו רק ממשלה קצת ר"ג בבבל ונשיא בא"י. וכמו שהלבנה הולכת ומתחסרת ט"ו יום עד שתתחסר לגמרי ואח"כ מתחדשת באורה. כן אחר שתכלה ממשלת מלכות בית דוד לגמרי דאף ר"ג בבבל ונשיא בא"י יכלו שוב התחדש מלכותו:

ענף יוסף

שלום עליכם. בספר לחם יהודה כתב לפי שהלבנה קטרגה על החמה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד. ונומנה הימה להקטין ולהשפיל את החמה. ואמר לה הקב"ה לכי מעטי את עצמך והקטינה א"ע. ואעפ"כ מקבלת האור מן החמה ויש לה נחמה שלום עם הלבנה וטעתה מאורה אל

שלום עליכם. ז"ל הלבוש ונותנים שלום זה לזה ג"ס משום שמחה שקבלו פני השכינה עכ"ל. ומהר"ל סרס

עיון תפלה

ודבר ה' מירושלים, עכ"ל, מה שאמר בארץ ישראל אין כונתו בכל ארץ ישראל. אלא דוקא במקום מושב בית דין הגדול אשר משם הלא הורה לכל ישראל דהיינו בירושלים. לפי שכל דבר של פומבי הנוגע לתקן כלל האומה צריך להעשות דוקא במקום משכן התורה. וכמו שהביא מן המקרא כי מציון הלא תורה ודבר ה' מירושלים. ומה שלא אמר בפירוש אין מחשבין וכו' אלא בירושלים. משום דלא פסיקא ליה, דהא לא לעולם היה חסן התירה בירושלים, שהרי אחר החרבן גלתה סנהדרין מירושלים ליבנה (ר"ה ל"א ע"ב) אשר בארץ יהודה, ואז התקין רבן יוחנן בן זכאי (שם כ"ט ע"ב · שיהא כח ב"ד של יבנה יפה ככח ב"ד של ירושלים בין לענין תקיעת שופר בשבת ובין לענין קדוש החדשים ועבור שניה. ולמד זה מן המקרא ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם לרבות בית דין שביבנה (ספרי פ' שופטים וירושלמי סנהדרין פ"א ה"ג). ודוקא לענין דיני נפשות אמרינן (סנהדרין פ"ו ע"א) מלמד שהמקום גורם, אבל לכל מילי דצבורא הצריכין ב"ד הגדול מרכז התורה גורם (ועי' מה שכתב הרמב"ן בספר המצות מצוה קנ"ג). וכשגלתה אח"כ ישיבת התורה מארץ יהודה וישבה לה בארץ הגליל כמו בשפרעם ובבית שעריה (כפתור ופרח לפורי הרי"ב בס' תבוה"א דף נ"ו ע"ב חלק זבולן) בימי רבינו הקדוש (ר"ה ל"א ע"ב) נעתקו הדברים הצבוריים ג"כ לארץ הגליל, ובתחלה לא עקרום לגמרי מיהודה אלא אמרו (סנהדרין י"א ע"ב) אין מעברין את השנה אלא ביהודה ואם עברוה בגליל משוברת, והטעם כדי שלא יהא נראה כמרידה נגד מלכות בית דוד שַׁעִקָּרָהּ בארץ יהודה, כמו שעשו שבע בן בכרי וירבעם, לפיכך הניחו ליהודה את ההתחלה ובגליל מקום משכן התורה הסתפקו בהדיעבד משום כבודו של בית דוד, עד שקרה אסון ביהודה שהלך רבי כ"ד קרונות לעבר שנה בלוד (ביהו"ה) ונכנסה בהם עין רעה ומתו כלם בפרק אחד, מאותה שעה עקרוה מיהודה וקבעוה בגליל אף לכתחלה (ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב) ולדרשו לזה הטעם מספי שכן נפי רוח ומטושי תורס, כלומר שאין שם משכן התורה בימים ההם. וכדי לפייס את בית דוד על העקירה הזאת — כששלח רבי את ר' חייא לקדש החדש בעין טב (בגליל, ואחרי מות רבי היו מקדשין את החדש תמיד בעין טב, כמבואר שם בירושלמי ר' הושעיה כד הוה מקבל סהדיא בעיני טב וכו' עיי"ש בפני משה, אולי מפני שהיה שם מעין טוב ויהיה זה סימן טוב לכל החדש וכדאמרינן הוריות (י"ב ע"א) כי היכי דמשכן מיא משכן שמעתתייכו) נוס אותו לשלח אליו סימן דוד מלך ישראל חי וקים, כלומר מה שעקרם קדוש החדשים מיהודה אינו לפי שאנחנו כופרים חלילה במלכות ב"ד, כי מלכותו קיימת לעד, וכמו שאמר לו הקב"ה (תהלים פט, לו) אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב זרעו לעולם יהיה וגו', אלא מפני שאנו צריכים לתת כבוד למרכז תוה"ק הנמצא עכשו בגליל. — ומה שאנו נוהגין עכשו לומר את הסימן הזה, לפי שחדוש הלבנה מורה על חדוש מלכות בית דוד כמו שזכרנו לעיל, וז"ל הר"ש ן' מלך במכלל יופי (שם שם לז) „כירח הוא עד נאמן בשחק על זרע דוד כי כן אמר לו האל ית' שיהא זרעו כירח, ולכן נהגו לומר ג' פסוקים אלו בברכת הלבנה והם אחת נשבעתי בקדשי וגו' זרעו לעולם יהיה וגו' כירח יכון עולם וגו'" עכ"ל, ולא ראיתי מנהג זה בשום סדור:

שלום עליכם. אמרו הקדמונים (הובא בפירוש עץ היים בסדורי התימנים לפני ברכת הלבנה) שכל מי שקדש את הלבנה מבעוד בקדשה לא ידאג באותו חדש מן המגפה ומובטח לו שלא יגזרו עליו מיתה משונה באותו החדש, וסימן לדבר וירחך לא יאסף. ולפי דעתי מזה יצא המנהג שאחר קדוש הלבנה אומר איש לרעהו שלום עליכם, או כמו שמביאים בתמא רבתי ובטור שלום עליך בלשון יחיד, כלומר אהרי אשר קדשת את החדש בהלכתו נוח אתה שמהיום יהיה שלום עליך ולא תירא מפחד רעה. ובמחזור בני רומא שלום עליכם, שלום עלינו ועל כל ישראל:

קוֹל דּוֹדִי הִנֵּה־זֶה בָּא מְדַלֵּג עַל־הֶהָרִים מְקַפֵּץ עַל־הַגְּבָעוֹת: דּוֹמֶה דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים הִנֵּה־זֶה עוֹמֵד אַחַר כָּתְלֵנוּ מַשְׁגִּיחַ מִן־הַחַלֹּנוֹת מֵצִיץ מִן־הַחֲרַכִּים:

ואומרים שיר למעלות אשא עיני וגו' (תהלים קכא). הללויה הללו אל בקדשו וגו' (שם קנ). ומנהג אמירת המזמורים האלה הוא ע"פ השל"ה הקדוש. ואח"כ אומרים זה:

תָּנָא דְבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל. אִלְמָלֵי לֹא זָכוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְהַקְבִּיל פְּנֵי אֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם פַּעַם אַחַת בְּחֹדֶשׁ דַּיָּם. אָמַר אַבַּיֵּי הִלְכָּךְ צָרִיךְ לְמֵימְרָא מְעֻמָּד: מִי זֹאת

עץ יוסף

טירש כתב ששמע ממרדכי הצדיק שקבל מראשונים אחרי כי קגל לאמר תפול עליהם אימתה וכמו ראוי לומר לחבירו לא עליך כי אם שלום שלום עליך. ובש"ע מהר"י לוריא כתב הטעם משום כי מציאת הקטרוג הראשון היה באומרה אי אפשר לשני מלכים כו' ולזה אומרים שלום עליכם שלא יהיה עוד הקטרוג ע"כ: אמר אביי הלכך כו'. הואיל ומקבל פני השכינה. מעומד בעי

ענף יוסף

אל הלבנה כנודע. לכן כשרואין הלבנה בחידושה במקבלת נוגה מן החמה צריך אדם ללמוד. מאשר שיהיה לו שלום עם חברו. אף שחברו עושה עמו רעה צריך הוא לגלם לו טובה תחת רעה. כמו שהחמה עושה ללבנה. ולכן אומרים ג"פ שלום. דבג' פעמים הוי חזקה כדי נתחזק ולקיים השלום עכ"ל:

קול דודי כו'. אמירת הפסוקים האלה היא תקנת רבי יהודה החסיד. עיין מעה משה ושל"ה. ואפשר כי תקן לאמר אותם בברכת הלבנה בעבור יחס מה אשר יש בינם ובין פסוק החדש הזה לכם בדרשת הפסיקתא המובאה בילקוט פ' בא רמז ק"ע ע"ש היטב: שיר למעלות אשא כו'. אומרים אותו בעבור אשר נזכר בו וירח בלילה. והמזמור הזה הוא מסוגל אצל הסטן לאמירה ביולא יחידי בלילה כנזכר בספרים: הללויה וגו'. טעם אמירת המזמור הזה כתוב בכל בו סי' מ"ג ומשמע הגלו אל בקדשו על קידוש החודש. ועי' בס' לקוטי פרדס ובתניא הל' ר"ח:

תנא דבי ר"י. בסנהדרין פרק היו בודקין דף מ"ב: אלמלא כו'. פי' אלו לא זכו למצוה אחרת אלא לזו שמקבלין פני שכינה פעם אחת בחדש דיים. ובספר יפה עינים כתב סברא לפי שיש אומרים שבעולם קדמון. ואין יכולה אלוי לשום דבר מהדברים העצמים אלא עולם כמנהגו נוהג. ולפי שבשאר כוכבים אפשר לטעות שיש בהם ממשלה. אבל בלבנה מי פתי יטעה בה אחרי כאותו אותה הולך וחסר מדי חדש בחדשו. ולכן מצווים אנחנו לשום ללבנה. שממנה תוכח שאין כח בלבנה השמים בלתי לה' לבדו. וזהו אלמלא לא זכו כו' דיים. כי כשמסתכלים בלבנה יכירו וידעו כי שכינה למעלה מכוכבי השמים וכוכביהם להרים ולהשפיל עכ"ל. ומהר"ל הירץ כתב שכוונתו של ר' ישמעאל לומר כי הא דאמר רבי יצחק לא היה צריך התורה להתחיל כ"א מהחדש הזה לכם כלומר בה בלבנה ישיג האדם לתנהגו של עולם ואין עולם כמנהגו נוהג שהרי שמש נבגשון דום וירח וגו'. גם בה ישיג בגאל ושונא לכי תמשי את עלמך. גם ביאת משיח אשר התחלה פגימה של לנגס ומלכות פרץ וזהו וסוד עמרת תפארת והמשכיל יבין (מע"מ):

דובר שלום

קול דודי וגו'. אמירת פסוקים אלו בקדוש הלבנה הוא ע"ד דאיתא בילקוט קול דודי זה מביח בשעה שהוא בא ואומר לישראל בחודש הזה אתם נגאלים וכו' שנאמר החודש הזה לכם וגו' מדלג על ההרים וגו' נגלה לכם ונכסה מהם וכו' יעו"ש. לכן כשמזכיר כאן דוד מלך ישראל חי וקים שהוא משיח בגאולה מזכיר פסוקי הגאולה המתיחסים לחודש הזה. ושהוא נגלה ונכסה כלבנה:

עיון תפלה

קול דודי. (שה"ש ב, ח—ט). אמירת הפסוקים האלה על פי ר' יהודה החסיד ז"ל כמו שכתב במעה משה סי' הקמ"א:

אלמלא. בתוס' (מגילה כ"א ע"א) ד"ה אלמלא אומר ר"ת שכל אלמלא בש"ס היה אל"ף בסוף סתרונו אלו לא, והיכא דכתיב אלמלי ביו"ד רוצה לומר אלו היה, ע"ש: אלמלא זכו. (סנהדרין מ"ב ע"א), ואמרינן התם נמי ר' יוחנן כל המברך על החדש בזמנו כאלו מקבל פני שכינה, ושם הגירסא אלמלא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים כל חדש וחדש דים. ובסדור רב עמרם ובמחזור ויטרי וברא"ש הגירסא בכל חדש בני"ת. ובאבודרהם הלכות ברכות שער ח' הגירסא אלא להקביל פני שכינה דים, אבל בסדורי התימנים הגירסא כמו בסדורינו להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחדש דים: הלכך צריך לבימרא מעומד. בגמרא הלכך

עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל־דּוֹדָהּ: וִיהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי לְמַלֹּאת פְּגִימַת הַלְּבָנָה. וְלֹא יִהְיֶה בָּהּ שׁוּם מִעוּט. וִיהִי אוֹר־הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה. וּכְאוֹר שִׁבְעַת יְמֵי בְרֵאשִׁית כְּמוֹ שֶׁהָיְתָה קוֹדֶם מִעוּטָהּ. שֶׁנֶּאֱמַר אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים. וְיִתְקַיֵּם־בָּנוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב וּבִקְשׁוּ אֶת־יְהֹוָה אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דָּוִיד מַלְכָּם. אָמֵן:

ואח"כ אומרים למנצח בנגינות מזמור שיר וגו' (תהלים סז). אנא בכח. עלינו. קדיש יתום:

וינער שולי כנפות הציצית להבריח הקליפות. והוא סוד גדול. וילך לביתו בלב טוב כאלו קבל פני השכינה: וכתבו הספרים מי שקידש הלבנה לא ידאג מיום שקדשה שימות במיתה משונה באותו החדש מאותו יום ואילך:

עץ יוסף

בעי לברוכי מפני כבוד השכינה שהוא מקבל: למלאות פגימת הלבנה ולא יהיה בה שום מעוט. הכונה בזה כי הנה מודעת לכל משכיל אשר דרך הס"א והחיצונים להאחז תמיד בהקדושה ולהיות נסרך ונגרר בה בכל מקום אשר יוכלו להשתתף שם. כי אין להם חיות כי אם ממעט הקדושה השוכן בתוכם בסוד הכתוב ומלכותו בכל משלה. ועל כן מתאוים ורודפים תמיד להגרר אחרי הקדושה ולאחוז בה בכדי שיינקו ממנה. וזה חיותם ופרנסתם. ורודפים אחר זה כאדם הרודף אחר פרנסתו על המחיה ועל הכלכלה. ואמנם בעת שהקדושה היא על שלימותה ומלואה ומאירה באורה לכל הצדדין בסוד לבל יחסר המזג ואין בה שום חסרון ודופי. אז נאמר בה כלך יפה רעיתי ומום אין בך. שכל בחינת החיצונים והקליפות מסתלקין וכנעין וטרחין מפני אורה. ואי אפשר להם לאחוז בה. כי מקום אחיזתם הוא רק במקום הפגום. ועל כן מאז אשר נחסר מאור הלבנה. ח"ו החיצונים נאחזין בה ויונקים ממנה. כי במקום החסרון והפגם שם הם נמצאים כי זה הוא בחינתם. ועל כן אנו מתפללים למלאות פגימת הלבנה ולא יהיה בה שום מעוט. כי הס"א והחיצונים נקראים בבחינת מיעוט כי תמיד הם הולכים ודלים ומתמעטים. ונבראו בכדי להיות ממעטין אותן תמיד במיעוט אחר מיעוט. ועל כן אנו מבקשים למלאות פגימות הלבנה שיושלם חסרונה מכל וכל ויאיר אורה כאור השמש ואז לא יהיה בה שום מיעוט בלא יסרכו ויגררו החיצונים אחריה להדבק בה. כיון שתסיר פגמה והם אינם שורים כי אם במקום הפגם. ועל כן עיקר ממשלתם הוא בלילה בעת ממשלת הלבנה כמאמר הז"ל במכילתא הובא בילקוט תורה רמז ר"ו ובנ"כ רמז י"ג. משא"כ באור השמש שלא נחסר אורה והיא מאירה על שלימותה (נמ ח)

דובר שלום

ויהי אור הלבנה וכו' ימי בראשית. פ"פ מה דאיתא במדרש רשב"י והיה אור הלבנה וגו' מאי אור כאי אור דגניז ליה קוב"ה בעובדא דבראשית. ואיתא עוד בזהר דאור שלנו הוא חלק שביעי מאור הגנוז. וזהו כאור שבעת הימים דהיינו אור הגנוז: ויתקים וכו' ובקשו את ה' אלהיהם ואת דויד מלכם. ככל נאלנו מפורא בקשה הוא על הכלים הפנין. ושלימות העבודה הוא שלא יכוין העובד לשום תועלת לעצמו. רק לשם ה' ועבודתו. וזה שאנו מבקשים ויתקים בנו שלימות העבודה. היינו ובקשו את ה' אלהיהם שבקשת התפלות יהיה רק ה' אלהיהם ודויד מלכם לא לשום תועלת עצמם: וזהו טעם המקרא ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך. כאשר מבקש משם את ה' בתכונת בקשה לתכלית השלימות ולא לשום תועלתו. אז תהיה בטוח כי תמצאהו. לפי שבאופן זה תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך כשאינך מכוין לתועלתך:

עיון תפלה

נימריגהו מעומד, וכ"ה בסדור רב עמרם ובמחזור ויטרי, אבל באבודרהם ובסדורי התימנים הילכך מעומד ותו לא, וכ"ה בילקוט פרשת בא וכ"ה במרדכי סוס"ד דברכות וברא"ש סנהדרין שם. ופירש"י הואיל ומקבל פני שכינה הוא מעומד בעי לברוכי מפני כבוד השכינה, עכ"ל. וצריך לומר דלא דמי לקבלת עול מלכות שמים דהיינו ק"ש דקי"ל כב"ה (ברכות י' ע"ב) כל אדם קורא כדרכו ואפי' מיושב, משום דהקבלת כאן בבחינה שאני שמעמיד עצמו לפני כבודו ב"ה ודמי לשמועה עמרם. ולא נרע משיבה דצריך לקיים תקום והדרת, ובב"ר פמ"ח סי' ו' ישב כתיב בקש לעמוד א"ל הקב"ה שב וכו': מי זאת עולה. (שה"ש ח, ה): מתרפקת. מתנענעת עליו ונדבקת אותו במרפקה (שבת נ"ב ע"א וכין במרפקו), ופירש"י הוא החלל שתחת אצילי הידים, תחת אצילות ידיך (ירמיה לח, יב) מתרגמינן תחות מרפקי ידיך, ועי"ש בתוס': ובקשו את ה'. (הושע ג, ה), וכמו שאנו אומרים בתכלת י"ח בתחלה ומלוך עלינו אתה ה' וגו' ותשכון בתוכה וגו' ואח"כ את צמח דוד וגו'. ועי' מש"כ בסערה לי"ח ברכות בד"ס ולא אחדל מבלימצ

א ישעי' ל, ט (בשינוי לשון). ב בראשית א, טז. ג הושע ג, ה.

שם המחבר יעקב מנוי חזק וחתום שמו בראשי החרוזות מן החרוז השני ואילך:

במוצאי יום מנוחה. המצא לעמך רוחה. שלח תשבי לנאנחה. ונס יגון ואנחה: יאתה לך צורי. לקבץ עם מפוזרי. מיד גוי אכזרי. אשר כרה לי שוחה: עת דודים תעורר אל. לפלט עם אשר שואל. ראות טובך בבא גואל. לשה פזורה נדחה: קרא ישע לעם נדבה. אל דגול מרבבה. יהי השבוע הבא. לישועה ולרוחה: בת ציון השכולה. אשר היא היום נעולה. מהרה תהיה בעולה. באם הבנים שמחה: מעינות אזי יזובון. ופדויי יהוה עוד ישובון. ומי ישע ישאבון. והצרה נשכחה: נחה עמך כאב רחמן. יצפצפו עם לא אלמן. דבר יהוה אשר נאמן. בהקימך הבטחה:

עץ יוסף

המציא לעמך רוחה. שיצא מצרת הגלות. ומציאו תמיד לשון רוחה הפך של דבר שיצא אדם מאליו נגרם. כמו וירא פרעה כי היתה הרוחה. ורוח נשאל: **תשבי**. זה אליהו: **לנאנחה**. לישראל שנאנחים בגלות. כלשון הפסוק (איכה א) גם היא נאנחה: **ונס יגון** כו'. עה"כ (ישעיה נא): **יאתה**. נאה לך: **אשר כרה לי שוחה**. אשר חפר לי בור. על שם הכתוב (ירמיה יח) כי כרו שוחה ללכדני: **אשר שואל**. אשר מבקשים ממך **לראות** טוב בבוא כו': **לעם** נדבה. לעם אברהם שנקרא נדיב ע"ש המאמר ז"ל מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב: **געולה**. מלשון ונעלה נפשי אתכם: **מהרה תהיה בעולה**. מהרה יהיה לה הש"י לאדון ולבעל. עה"כ (ירמיה ג) כי אנכי בעלתי בכם. ומלשון אם בעליו עמו: **באם הבנים שמחה**. כלה"כ (תהלים קיג): **מעינות אזי יזובון**. מעיני ישועה אז יזובון: **ופדויי ה' עוד ישובון**. ע"ש הכתוב (ישעיה נא) ופדויי ה' ישובון: **ומי ישע ישאבון**. כמו שנאמר (שם יב) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: **יצפצפו**. ידברו: **עם לא אלמן**. עה"כ כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו (ירמיה נא): **דבר ה'** אשר נאמן. זאת יצפצפו וידברו:

פליטי

עיון תפלה

במוצאי יום מנוחה. כתב התניא בסי' כ"א "ויש אומרים פיוטים וזמירות כדי ללוות את השבת כדרך שמלוים את המלך בכניסתו וביציאתו" עכ"ל. וז"ל הר"מ די לונזאנו בספר שתי ידות "וממה שראוי שתדע כי היה מנהג ישראל בימים קדמונים לשורר להש"י בליל שבת ובמוצאי שבת וכן בלילי יום טוב ובמוצאיהם, והמנהג הזה עדיין מחזיקים בו בני אשכנז ואשר זולתם, וחשובי קדמוני המשוררים כהראב"ע ור"י הלוי ור"ש ן' גבירול וזולתם חברו שירות ותשבחות רבות מיוחדות לכך, והמיוחד למוצאי שבת קראוהו הבדל וכו'" עכ"ל. ובאור זרוע חלק שני סי' נ"ב "ראיתי בתשובות הגאונים וכמדומה אני שהיתה תשובת רבינו יוסף טוב עלם ז"ל שנשאל על מה שאנו נוהגים במלכותנו בארץ כנען לומר הבדלות ופיוטים שנתפייסו מאליהו ז"ל (מענין אליהו) במוצאי שבת אם המנהג כשר או לא, והשיב דודאי מנהג נכון וכשר הוא שמכבדין את השבת ביציאתה כבני אדם המלוין את המלך. ושוב מצאתי כתוב בשם רבינו תם שהיה אומר מצא באגדה משל לכלה שמלוין אותה בשירות וזמירות ושבת נקראת מלכה וכלה" עכ"ל. וזכר לדבר בתוה"ק (בראשית לא, כז) ואשלחך בשמחה ובשירים בתוף ובכנור: **המצא**. כ"ג, שכן הוא מפסק הטור, אבל **המציא** בהיר"ק הוא מקור: **רוחה**. במחזור ויטרי **הנחה**: **וגם יגון ואנחה**. במחזור ויטרי ובסדורי הספרדים ונסו כמו שהוא במקרא (ישעיה לה, י): **יאתה**. מלה"כ (ירמיה י, ז) כי לך יאתה: **לשה פזורה**. תאר לישראל (שם נ, יז): **לעם נדבה**. לעם נדיב, לעם שקלו נדבה, שמתנדב וחוזר ומתנדב, נותן וחוזר ונותן, וכמו שאמרו בירושלמי ריש מס' שקלים אין אדם יכול לעמוד על אופיה של אומה זו נתבעין ונותנין נתבעין ונותנין, לא נראה כזאת בשום אומה ולשון, ולפיכך קורא אותם הכתוב (תהלים מז, י) נדיבי עמים: **מהרה תהיה בעולה**. במחזור ויטרי עתה תהיה בעולה: **בהקימך הבטחה**. במחזור ויטרי מתחיל כאן החרוז יהי החדש הזה, ואחריו חרוז חדש רפא נא יה כאבי ורוב פשעי ורוב חובי למענך עשה נא אבי הושיעה נא והצליחה, ואח"כ ידידים פליטי חרב (שפלטו מכליון חרוץ) נגינות יהגו קרב (במרוצה) וכו'. ואח"כ חי ימלא משאלותינו למיחלים בבקשתנו (לנו המיחלים לו בבקשתנו) ישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידינו נגילה ונשמחה. ואח"כ וראה עניי ואל קשיי סלח כרוי ועווי קשור נא כאבי בבית אווי (בבית מאויי היינו בבית המקדש) בקול תודה לך אוהבתי, בנה חומת ארמוני וישירו

הם

דידים פליטי חרץ. נגינתם יפצחו במרץ. בלי צוחה ובלי פרץ: אין יוצאת ואין צוחה: יהי החדש הזה. כנבואת אבי חוזה. וישמע בבית זה. קול ששון וקול שמחה: חזק ימלא משאלותינו. אמיץ יעשה בקשתנו. והוא ישלח במעשה ידינו. ברכה והצלחה: במוצאי יום גילה. שמך נורא עלילה. שלח תשבי לעם סגלה. רוח ששון והנחה: קול צהלה ורנה. שפתינו אז תרננה. אנא יהוה הושיעה נא אנא יהוה הצליחה נא:

זמר זה שם המחבר שלא ומרוב ענותנותו לא חתם שמו בראשי תיבות רק בסופי היבות. חדש ששוני אל נא. ומתרוז השני והלאה מיוסד על פי א"ב:

חדש ששוני אל נא והביא. את־אליהו הנביא: אמץ וחזק רפיון ידי. ברך מלאכתי וכל־מעבדי. גאלי זכר־עניי ומרודי. דרכך הטוב הקם לעודדי. הרץ ושלח ושמח לבבי. את אליהו הנביא: ועד והכן די ספוקי. זמן מזוני ולחם חקי. חלב חיל גוים הוש להניקי. טובה תשבע עוללי ויונקי. יבא משיח לעיר משגבי. את אליהו הנביא: כונן לעם זו צורי*) צור לחבוש. לחם לאכול ובגד ללבוש. משנאי יהוה יראו ויבושו. נוה הר שעיר בקרוב תכבוש. ששוני יגדל בבראות סביבי. את אליהו הנביא: עמון ומואב מהרה תכלה. פדותך לעמך בקרוב תגלה. ציון תמלא מעם אהלה. קרית מלך רב אז נעלה. שכן תשכן בתוך עם צבי. את אליהו הנביא:

*) נ"ע צרי ציר לחבוש. ופי' תכונן רפואה לישראל לחבוש ציריהם והבליהם שלהם. ומלת צרי מלה"כ (ירמיה ח, כב) הצרי אין בגלעד (ס' מסיב נגן).

עץ יוסף

פליטי חרץ. מלשון כלה ונחרצה: יפצחו. ירננו: במרץ. בחוזק: צוחה. ענין צעקה על הצרה כמו (ירמיה יד) וצוחת ירושלים עלתה: פרץ. לשון פרצה: אין יוצאת. לא תהא נפש מהם יוצאת בשבי: ואין צוחה. לא יהיה נשמע ברחובותינו קול שום בעטר בהלה ופחד מה. כי לא תהיה: אבי חוזה. הוא אב כל הנביאים: חזק. השם יתברך שהוא חזק: אמיץ. השם יתברך שהוא אמיץ: במוצאי יום גילה. במוצאי יום השבת שהוא יום גילה ושמחה: אבקשך ה' אשר שמך נורא עלילה. שמעשיך נוראים בשביל ישראל: אנא ה' כו'. אבקש אותך ה' הושיעה עתה והצליחה עתה:

ששוני. שמחתי: ומרודי. קנה שלי: לעודדי: לחזקני: הרץ. תמהר: ועד והכן. על שלם ועד תזמין די צרכי: חלב חיל וכו'. שוב האן גוים תמהר להניקני. והוא עפה"כ (ישעיה ס) וינקת חלב גוים: כונן לעם זו צורי. פי' צורי תכונן לעם זה החביב לך: צור לחבוש. תחבושת לחבוש אותם: לחם לאכול כו'. כדכתיב (ישעי' כג) כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק. ותרגם יונתן ולכסו דיקר: נוה הר שעיר בקרוב תכבוש. כמו שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו: ששוני. שמחתי: קרית מלך רב אז נעלה. עפה"כ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב: עם צבי. עפה"כ (ש"ב א) הצבי ישראל על במותיך כו':
איש.

עיון תפלה

שם כהני וקול הוי"ו את ה' בקול ששון וקול שמחה. ע"כ: יהי החדש הזה כנבואת אבי חוזה. נראה שהמחבר תיקן את הזמר הזה לאמרו במוצ"ש שמקדשין את הלבנה, בחדש הזה המתחדש עלינו עכשו תתקיים נבואת מרע"ה שהוא אבי כל הנביאים ושב ה' אלהיך את שבותך (דברים ל, ג) ואז ישמע בבית הזה קול ששון (ירמיה לג, י—יא): והמחבר השיר הזה חתם שמו בראשי החרוזים יעקב מנחי רווק, וזה לפי הנוסחא בסדורינו. אבל לפי נוסחת מחזור ויטרי החתום יעקב בן ירחו(הירחי, מעיר לוניל בארץ פרובנסה):

זמר זה שם המחבר אלעזר וחתם שמו בראשי החרוזות. אגיל. לכן. עוד. זדים. רנו :

אגיל ואשמח בלבבי. בראותי כי מאויבי. תריב ריבי. ולציון גואל תביא. איש צמח תצמיח. אליהו הנביא ומלך המשיח: לכן בעמים יחד. תפול אימה ופחד. לבם יפחד. בעת יעלה גוי אחד. ואורחותיו יצליח. אליהו: עוד ממזרח למערב. יעור לעשות הרג רב. בארם וערב. לערוך מלחמה וקרב. על אויביו יצריח. אליהו: זדים מלכי אדמה. יטור נפיש וקדמה. משמע ודומה. נוסו נגבה וימה. אשר אתכם יבריח. אליהו: רנו כל־עוברי אורח. כי הנה רענן אורח. אורו זרח. קנה כפתור ופרח. על הר ציון יפריח. אליהו:

זמר זה שם המחבר אברהם וחתם שמו בראשי החרוזות. אלהים. ביום. רבה. הכן. מעדנים :

אלהים יסעדנו. ברכה במאודנו. וזבד טוב יזבדנו. בכל־משלח ידינו. אלהים יסעדנו: ביום ראשון למלאכה. יצו אתנו ברכה. ויום השני ככה. ימתיק את־סודנו. אלהים: רבה צבאי ישעי. בשלישי וברביעי. בחמישי אך לא בעי. ישלח את־פודנו. אלהים: הכן טבוח טבח. ביום הששי זבח. קדש הלול ושבח. על כל־מחמדינו. אלהים: מעדנים לנפשנו. נתן ביום קדשנו. ורעננה ערשנו. ולילה אור בעדנו. אלהים יסעדנו:

זמר זה שם המחבר נחמן וחתם שמו בראשי החרוזות. נאוו. חבי. מלכך. נוסף :

אלי חיש גואלי. עבדך ישכילי. מבשר טוב אלי. את־אליהו הנביא: נאוו על ההרים. שלוחי יוצר הרים. ורגלי המבשרים. באמר שובי שובי. אלי: חבי כמעט רגע. כל־מחלה וכל־נגע. אויביך אפגע. יום נקם בלבבי. אלי: מלכך

עץ יוסף

איש צמח. הוא משיח צדקנו שיצמח בב"י: יעור. יתעורר: יצריח. יצעק: נוסו. ברחו לדרום ולמערב: כי הנה רענן אורח. כי ישראל שנקראו אורח יהיו רענן. ואורו יהיה זרוח: קנה כפתור ופרח. כמו המנורה שהיו בה קנים וכפתורים ופרחים: על הר ציון יפריח. על הר ציון יהיו פורחים אליהו ומשיח:

ברכה במאודנו. בממונינו. ע"ד ובכל מאודך בכל ממונך: וזבד טוב כו'. חלק טוב כמו זבדני אלהים אותי זבד טוב ותרגום אונקלוס חלק טוב: ימתיק את סודנו. כלשון הכתוב (תהלים נה) אשר יחדו נמתיק סוד. כלומר ימתיק לנו סודות התורה: רבה צבאי ישעי. אתה ה' ישעי רבה צבאותי ואוכלוסי. כלשון הכתוב (שופטים ט) רבה צבאך וצאה: אך לא בעי ישלח את פודנו. רק לא ביסורים ובכעס תשלח לנו את המשיח פודנו. ע"ש הכתוב (איוב ל) אך לא בעי ישלח יד. תרגום יונתן להוד לא בריתחא כו': הכן טבוח טבח. כלשון הכתוב (בראשית מג) וטבח טבח והכן: קדש הלול ושבח על כל ט'. ר"ל על כל מחמדינו שאתה נותן לנו לנו משבחים ומהללים אותך בברכה לפניה ולאחריה כדדרשינן בברכות (דף לה.) קודש הלולים לה' מלמד שטעונין ברכה לפניהם ולאחריהם: מעדנים. מאכלים מתוקים וטובים: ורעננה ערשנו. רעננה ענין לחות ורטיבות כמו (תהלים נב) כשמן רענן. וערש פי' מטה כמו (שם קלב) ערש יצועי. ור"ל עשינו מצעות נאים למטותינו לכבוד שבת: ולילה כו'. ואנו מבקשים בזכות שאנו מכבדים שבת במאכלים טובים ובקישוט המטה. הגלות שדומה ללילה יאיר בעדנו שנזכה לגאולה שלימה במהרה בימינו:

אלי חיש גואלי. ע"ד (סנהדרין פרק חלק) זכו אחישנה: עבדך ישכילי. עפה"כ (ישעיה נב) הנה ישכיל עבדי. ופי' ישכיל יצליח: מבשר טוב אלי את ט'. אתה אלי תבשר לנו טוב ע"י אליהו הנביא: נאוו על ההרים כו'. עפה"כ מה נאוו על ההרים רגלי המבשר: חבי כמעט רגע. עפה"כ (שם כו) חבי כמעט רגע עד עבר זעם. ופי' חבי התסתר בהחבא: כל מחלה כו'. פי' ובכל מחלה ובכל נגע אני מכה ואפגע את אויביך: יום נקם

יָבֹא לָךְ. יָפָה אַתְּ כַּלָּה. וְרַעְיָתִי לְמוּלָךְ. גִּלְעָדִי הַתִּשְׁבִּי. אלי: נֹפֶת תִּטֹּפְנָה. שִׂפְתֵי בְּנֵי יוֹנָה. כִּי בָא עֵת לְחֶנְנָה. צִיּוֹן נַחֲלַת צְבִי. אלי חיש גואלי:

זה הזמר מיוסד ע"פ א"ב ובסוף כל חרוז מסיים בלשון הכתוב עם שם הויה:

אַדִּיר אָיוֹם וְנוֹרָא. בַּצַּר לִי לְךָ אֶקְרָא. יְהֹוָה לִי לֹא אִירָא: גְּדוֹר פִּרְצַת הֵיכָלִי. דָּגוּל מַהֵר הַכְלִילִי. יְהֹוָה הֱיֵה עוֹזֵר לִי: הֵן אַתָּה תִקְוָתִי. וְלִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי. יְהֹוָה עֹז יְשׁוּעָתִי: זַךְ וְנָקִי כַּפַּיִם. חֹן פּוֹרְשֵׂי כְנָפַיִם. יְהֹוָה אֶרֶךְ אַפַּיִם: טוֹבְךָ תָּחִישׁ לְעַמֶּךָ. יְהִי עָלֵינוּ כִּנְאֻמֶךָ. יְהֹוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: כּוֹנֵן בֵּית מְכוֹנֶךָ. לְהַרְבֵּץ בּוֹ צֹאנֶךָ. יְהֹוָה בְּאוֹר פָּנֶיךָ: מִפַּחַד לְהַצִּילִי. נַהֲלֵנִי לְצִיּוֹן קָדְשׁ גּוֹרָלִי. יְהֹוָה שְׁמַע בְּקוֹלִי: סְעוֹד וּסְמוֹךְ לְנִמְהָרִים. עֲזָר־נָא אֶת־הַנִּשְׁאָרִים. יְהֹוָה יוֹצֵר הָרִים: פְּדֵה עַמְּךָ מֵעַזִּים. צֹאנְךָ מִיַּד גּוֹזְזִים. יְהֹוָה עֹשֵׂה חֲזִיזִים: קָרֵב קֵץ נֶחְדָּה. רַחֵם אֹם לֹא רֻחָמָה. יְהֹוָה אִישׁ מִלְחָמָה: שְׁכוֹן כְּמֵאָז בְּאָהֳלֵנוּ. תָּמִיד אֵל מְחוֹלְלֵנוּ. יְהֹוָה מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ:

זה הזמר מיוסד ע"פ א"ב ואח"כ חתם המחבר את שמו ישי בר מרדכי חזק. יוס. שוע. יומהי. בורא. רחמן. מלאכי. רצו. דן. בלות. יוכר. חפשני. זה. קימו. ומעשה של הזמר נמצא בבריתא והחתום עשה ממנו זמר:

אִישׁ חָסִיד הָיָה. בְּלִי מָזוֹן וּמִחְיָה. בְּבֵיתוֹ עֵסֶק מַלְבּוּשׁ. וְאֵין בֶּגֶד לִלְבּוֹשׁ:

א) נרקלא ארבי שועה בקלי.

עץ יוסף

נקה גלבי (ישעיה ס"ג): יפה את כולך. עפה"כ (שיר ד) כלך יפה רעיתי: למולך. לנגדך: נופת תטופנה כו'. עפה"כ (שם) נופת תטופנה שפתותיך כלה: בני יונה. כנסת ישראל מתילה ליונה: כי בא עת לחננה. כי בא העת לחנן אותה. עפה"כ (תהלים קב) כי עת לחננה כי בא מועד:

אדיר כו'. אתה הקב"ה שאתה אדיר ואיום ונורא: דגול מהר הכלילי. תרים מהר דגל של משיח הנקרא חכלילי עינים: זך כו'. אתה הקב"ה שנקראת זך ונקי כפים. חון את ישראל שפורשים כפיהם כנכנסים בתפלה לך: כנאמך. כדברך: נהלני. תנהגני: לנמהרים. לישראל שממהרים לקיים מצותיך: מעזים. מחזקים מהם: מיד גוזזים. מיד אותם שגוזזים לאחך ר"ע שגוזלים אותם: אום לא רוחמה. עם ישראל שנקראים בגלות לא רוחמה: מחוללנו. בוראנו:

בביתו עסק. במלאכתו. ולא יצא חוץ לביתו: מלבוש. כדי שלא יתבייש בפני בני אדם

ענף יוסף

איש חסיד כו'. מצאתי בבריתא זו הועתק בספר מעיל צדקה דף כ"ם וז"ל אמרו חכמינו ז"ל מעשה באיש אחד עני ביותר. והיו לו ה' בנים ואשה אחת. ויהי היום ויצר לו מאד ולא היה לו פרנסה ומחיה. ותאמר לו אשתו קום לך לשוק אולי יזמין לך הקב"ה פרנסה ולא נמות ברעב. ויאמר לה הנה אלך ואין לי קרוב ולא אוהב להושיעני מצרה זו. אין לאכול פתים. ותחרש האשה. ויבכו הילדים ויבכו ויצעקו. ותוסף האשה ותאמר לו ואמר לא לשוק ואל תראה במות הילדים. ויאמר לה ואיך אצא ואני ערום. והיתה לאשה לבוש קרעים ונתן אותו לבעלה להתכסות בו. ויצא החוצה ויעמוד משתאה ויאמר אנה אלך. ויבכה וישא עיניו לשמים ויאמר רבון העולמים אתה יודע שאין לי אדם לגלות צערי ולדלותי שיכמר עלי לא אח ולא קרוב ולא אוהב. ועוללי קטנים צועקים ברעבים. יהי חסדך השם עלינו לרחמנו או הסוף תוסיף לרחמיך ונחיה מצלנו. ותפל עטפתו אל האלהים. והנה אליהו ז"ל בא אליו ויאמר לו מה לך ולמה תבכה ויספר לו קורותיו ותלאותיו. ויאמר לו תכל ובוא עמי ואל תבכה. ויאמר לו אל תירא. קח אותי ומכרני בשוק וקח מחירי ותחיה בו. ויאמר לו אדוני ואיך אמכרך ובני אדם יודעים שאין לי עבד ואני מפחד שיאמרו כי אני העבד ואתה אדוני. ויאמר לו אליהו אל תירא עשה מצותי וכשתמכרני מן לי צו אחד. ויעש כן. ויוליכהו לשוק. ויהי כל הרואים אותו חשבו כי האיש העני היה העבד ואליהו ז"ל היה אדוניו עד שבאו ויאמר זה אדוני ואני עבדו. ויעבור משם אחד משרי המלך וירא ויישב מאד בעיניו לקנותו למלך. ויעמוד ויכריז עליו עד שמונים דינרים. ויאמר לו אליהו ז"ל מכור אותי לשר הזה ואל תקח תוספת. ויעש כן. ויקח מן השר שמונים דינרים ויתן לאליהו ז"ל אחד ויחזירהו לידו

תקן תפלה

איש חסיד. הפיוט הזה נוסד על סדר א"ב ואחר הא"ב חתום שם המחבר ישי בר מרדכי חזק, ונמצא גם במחזור ויטרי בקצת שנוים. מקור הספור של החסיד הזה נמצא בספורי מעשיות של רבינו נסים גאון, ובלקוטי מדרשים שבחוברות בית המדרש חלק חמישי דף ק"ם נמצא הספור הזה בתוך יתר הספורים אשר שם ומתחיל בלשון אמרו חכמים ז"ל שהיה איש אחד עני ביותר ולו חמשה בנים ואשה אחת. הספור ההוא מסכים בעקרו לספורו של הפייטן ונוטה ממנו בפרטים בלתי עקריים לעצם המעשה, ד"מ בספור ההוא ויאמר לאשתו ואיך אצא ואני ערום? והיתה לאשה לבוש

קרעים

גונן בחשובה אשה. וגם בבנים חמשה: דברה לו האשה. יותר אין להתיאשה: המבלי לחם לאכול. בערם ובחסר כל: ותורה מצאת כי יגעת.

עץ יוסף

משום שלא היה לו בגד ללבוש: גונן. מלשון מגן: יותר אין להתיאשה. לפי שבפעם ראשונה כשאמרה לו רק לשוק התייאש עצמו. אבל השתא אמרה לו יותר אין להתייאש מה כיון שהתגבר הדלות כ"כ עד שלא היה לשם אפילו פת לחם. והוא שאמרה המבלי לחם לאכול. פי' וכי אפשר להיות בלא לחם לאכול. ובלא לבוש

ענף יוסף

ויאמר לו קח וחיה אתה וכל אנשי ביתך ולא יחסר לך מחסור. ושוי כל ימיך. וילך אליהו עם העבד וכאשר הלך אל ביתו. וימצא את אשתו ואת בניו מעונים ברעב. וישם לפניהם לחם ויין. ויאכלו וישתו ויוטיבו. ותשאלהו אשתו. ויגד לה את כל אשר קרהו. ותאמר לו עשית עצתי והיה טוב לך. באשר היית מתפלל הייתה טובה מהם. ומן היום ההוא והלאה ויברך ה' את בית האיש ויהי עשיר גדול: באין חקר ולא ראה חוסר ונזק כל ימיו ולא מצא אחריו. ויביא העבד את אליהו לפני המלך. והיה לב המלך לבנות ארמון גדול חוץ למדינה. והכין עבדים לחצוב אבנים ולכרות עצים ולתקן צרכי הבנין. וישאל המלך לאליהו ויאמר מה מלאכתך. ויאמר לו אני חרש ובקי במלאכת הבנין כחשוב. וישמח המלך מאד. ויאמר לו אני רוצה שתבנה לי ארמון גדול חוץ לעיר ושלומיו ומחיצותיו כך וכך. ויאמר לו אני אעשה כדבריך. ויאמר המלך אני רוצה שתגמור הבנין בששה חדשים והיה חפשי ואפטר ממך העבד. ויאמר לו אליהו ז"ל צוה את עבדיך שיתקנו כל צרכי הבנין. ויעש כן. ויהי בלילה ויקם אליהו ז"ל ויתפלל לה' וישאל ממנו לבנות הארמון כרגע כחפץ המלך. ונשלם כל המלאכה טרם השחר. וילך אליהו לדרכו. ויוגד למלך וילך לראות הארמון. וייטב לבו וישמח המלך שמחה גדולה ותמה מאד על דבר זה. ויבקש אליהו ולא נמצא ויתחשב כי מלאך הוא. וילך אליהו ז"ל עד שפגע בו האיש אשר מכרהו. וישאלהו לומר מה עשית עם העבד ויאמר עשיתי מה שביקש ממני ולא עברתי על דבריו ולא עשיתי שיפסיד ממונו. כי בניתי לו ארמון שוה אלף פעמים יותר ממעותיו. ויברכהו האיש ויאמר לו החייתני. ויאמר לו אליהו ז"ל כן צוה לעשות אשר עשה עמך החסד הזה. עכ"ל: וכתב בספר מעיל צדקה הא דלא נתן לאיש הזה פרוטה שיתפרנס ממנה ויעשיר. כמו שנמצא כמה מעשיות במדרשים כאלו שמעשירו ע"י פרוטה שנתן לשם אליהו. או למה לא הזמין לו ממון בתוך ביתו ויתעשר משם אלא שעשה שימכרהו כדי להחיותו. יש לומר שעשה אליהו כן כדי ללמד כמה היא כחה של צדקה עד שימכור אדם עצמו להחזיק יד עני ואביון. שאם הוא עשיר ולעשה אין ממון מצוי בידו ורואה עני מוטל ברעב הוא ובניו ואשתו ימכור עצמו ויתן מזון נפשם או ימשכן עצמו ואחר כך יפדה עצמו ממעותיו כאשר עשה אליהו ז"ל ללמד לדורות הבאים:

תקון תפלה

קרעים ותתן אותו לבעלה להתכסות בו, ופה בפיוט שלפנינו „מהרה ושאלת משכנים מלבושים נאים ומתוקנים" שם כתוב שהמלך קנה את אליהו בשמונים זוז, ופה „תגר קנהו באהבים בשמונה מאות אלף זהובים" לפי המספר שם לא היה כסף הממכר בדי עשר דהא תנן (פאה פ"ח מ"ח) מי שיש לו מאתים זוז חסר אחת הרי הוא עני ונוטל לקט שכחה ופאה, ועשרו בא לו מסבה אחרת, כי אליהו התנה עם העני המוכר שיתן לו זוז אחד מכסף ממכרו, ונטלו ממנו וחזר ונתנו לו וממנו התעשר אח"כ עושר גדול, וכמו שמסיים במחזור ויטרי בסוף הפיוט אליהו הנביא הנ"ל, כי במקום סיומנו אשרי מי שראה פניו בחלום וכו' מסיים במחזור ויטרי אשרי מי שיש לו פרוטה מידו. שם כתוב שכשגמר אליהו את בנין הפלטרין הלך לדרכו בלי שאלת פי אדוניו „והמלך בקש את העבד ולא נמצא" וכאן מספר הפייטן שלא יצא ממנו בלי שחרור, משום דקי"ל (ב"ק קי"ג ב') אחרי נמכר גאולה תהיה לו שלא ימשכנו ויצא: בביתו עסק מלבוש. לא היה הולך לביהמ"ד ללמוד תורה, אך בביתו היה יושב תמיד ועוסק בתורה מבלי לצאת החוצה מפני הבושה שהלך ערום. ובמחזור ויטרי בביתו עצור מלבוש: גונן. באשר עקר הוראת השרש גנן חקפת גדר מסביב לשמירה מפני המזיקים, וממנו השם גן וגנה, באשר הגנים מוקפים גדר למשמרת, השתמש בו הפייטן להוראת סבב, ורצה לומר שהיה מסובב מכל צד באשה ותמשת בניה: המבלי אין לחם לאכול וגו' תורה מצאת כי יגעת. כצ"ל וכ"ה במחזור ויטרי בתוספת אין כמו שהוא במקרא (שמות יד, יא) המבלי אין קברים, ה בלי אין אלהים (מ"כ א, ג), ובחסרון הוי"ו של ותורה בסדורים שלנו. ושעור המאמר— המבלי אין לחם וגו' תורה מצאת? תורה מצאת כי יגעת! ושתי התיבות תורה מצאת עולות ויורדות למעלה ולמטה, וכמו שפירשו רבותינו (נכ"מ ס"א ע"א) את המקרא את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך עיי"ש בתוס' ד"ה קרי בית דוגמאות הרבה; וכך אמרה לו האשה החשובה המבלי אין לחם לאכול וגו' תורה מצאת, וכי רק בשביל שלא היה לך לחם לאכול והיית חי צער בערום וחוסר כל מצאת את התורה, וכמו שאמרו רבותינו (אבות פרק קנין תורה) כך היא דרכה של תורה וכו' וחיי צער תחיה באופן שאין כדאי לך להוציא את מחסורך מתוך ביתך בהיותו אמצעי לקנין התורה? לא כן בעלי, תורה מצאת כי יגעת, לא על ידי מחסורך כי אם על ידי יגיעתך הגדולה מצאת את התורה, וכמו שאמרו רבותינו (מגילה ו' ע"ב) אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמין ולהתינע

כֹּה־נֶאֱכַל מֵעַתָּה: זָהִיר כְּבַר נָשׁוּק. הֲלֹא תֵצֵא לַשּׁוּק: חַנּוּן וְרַחוּם בִּמְרוֹמָיו. אוּלַי יִגְמְלֵנוּ בְּרַחֲמָיו: טוֹב לְקוָֹיו מַחְסֶה. רְצוֹן יְרֵאָיו יַעֲשֶׂה: יָעֲצָה בְּדַעַת וּבְחָכְמָה. עֲצָתֵךְ בְּלִי לְהַסְכִּימָה: בְּצֵאתִי לְבֹשֶׁת וְלִכְלִמָּה. מִבְּלִי כְסוּת וְשַׂלְמָה: לְאֵין בְּיָדִי לְפוּרְטָה. אֲפִילוּ שָׁוֶה פְרוּטָה: מְהֵרָה וְשָׁאֲלָה מִשְּׁכֵנִים. מַלְבּוּשִׁים נָאִים מְתֻקָּנִים: נִלְבַּשׁ וְהִשְׁלִיךְ יְהָבוֹ. עַל יְהוָה אֲשֶׁר אֲהֵבוֹ: שָׂחוּ יְלָדָיו בִּפְלוּלָם. אַל יָשֹׁב דַּךְ נִכְלָם: עָבַר בַּשּׁוּק בְּשִׁבְרָתוֹ. וְהִנֵּה אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא לִקְרָאתוֹ: פָּץ לוֹ הַמְבַשֵּׂר. בֶּאֱמֶת הַיּוֹם תִּתְעַשֵּׁר: צַוֵּנִי בְּכָל־כְּבוֹדֶךָ. כִּי הִנְנִי עַבְדֶּךָ: קְרָא לְמִי בְדַעְתּוֹ. קְנוֹת עֶבֶד אֵין כְּמוֹתוֹ: רָחַשׁ אֵיךְ יְשַׁנֶּה דִּינוֹ. עֶבֶד לִמְכּוֹר אֶת־אֲדוֹנוֹ: שָׁת לוֹ חָכְמָתוֹ בְּקִרְבּוֹ. וְהֶחֱזִיק בּוֹ כְּמוֹ רַבּוֹ: תָּאַר קָנָא בְּאֹהָבִים. בִּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת אֶלֶף זְהוּבִים: תָּבְעוּ מַה־מְּלַאכְתֶּךָ. אִם בְּבִנְיַן הַבְּמָתֶךָ: תַּכְלִית טְרַקְלִין וּפַלְטְרִין. הֲרֵי אַתָּה בֶּן־חוֹרִין: יוֹם רִאשׁוֹן בְּמִפְעָלִים. פָּעַל עִם פּוֹעֲלִים: שִׁוַּע בַּחֲצִי הַלַּיְלָה. עָנְנִי נוֹרָא עֲלִילָה: יָזַמְתִּי וְנִמְכַּרְתִּי לְהַעֲבִידִי. לִכְבוֹדְךָ וְלֹא לִכְבוֹדִי: בּוֹרֵא עוֹלָם בְּקִנְיָן. הַשְׁלֵם זֶה הַבִּנְיָן: רַחֲמֶיךָ יִכָּמְרוּ בִּתְחִנָּתִי. כִּי לְטוֹבָה כַּוָּנָתִי: מַלְאֲכֵי רַחֲמִים מִמְּעוֹנָתוֹ. אָז הִתְחִיזוּ לְבָנוֹתוֹ: רַבּוּ בְּנֵי הַמְּלוּכָה. וַתִּשְׁלַם כָּל־הַמְּלָאכָה: דָּץ הַסּוֹחֵר בִּרְאוֹתוֹ. כִּי נִגְמְרָה

עץ יוסף

נגש: זהיר. תמהר כאיש ארית: טוב. הקב"ה הוא טוב לקויו ומחסה להם: יעצת. אמר לה בעלה יעצת בדעת ובחכמה אבל עצתך בלי להסכימה בצאתי יהיה לבושת ולכלמה. מחמת שאני מבלי כסות ושלמה. וגם אין בידי לפורטה כו': מהרה ושאלה כו'. בברייתא כל"ע בענף יוסף אינו כן ע"ש: פץ. דיבר המבשר. הוא אליהו ז"ל שהוא מבשר בשורות טובות: רחש. דיבר אותו החסיד: שת. אליהו שם על החסיד חכמתו בקרבו. והחזיק החסיד באליהו כמו שמחזיק האדון בעבדו: בשמונה מאות אלף זהובים. ובברייתא' אי' בשמונים דינרים: תבעו. הסוחר שאל לאליהו מה מלאכתך: שוע. צעק בתפלה: יזמתי. חשבתי. או פי' אני מכרתי א"ע ונמכרתי שיעבדו עמי מלאכת עבד: יכמרו. יתחממו: מלאכי רחמים. שלח ה' ממעונתו היינו מהשמים: רבו בני המלוכה. הרבה מלאכי מעלה באו לבנות הבנין. ויש גורסין בוני המלוכה

תקון תפלה

ולהתיגע בתורה הלא תוכל בכל האופנים, ואם כן אפוא עליך לדאוג כה נאכל מעתה: זריז כבר נשוק. בצ"ל ולא זהיר, ופירוש בר נשוק איש מזוין מלשון נשק, ור"ל אזור נא כגבר חלציך וצא אל השוק בזריזות: נלבש. מפני צרך אות נו"ן השתמש בבנין נפעל תחת בנין תקל: שחו. רברו, והשתמש בשי"ן תחת סמ"ך כמנהג הקדמונים, כמו באלפא ביתא דעל חטא שחטאנו לפניך בְּשִׂיחַ שפתותינו: בפלולם. בתפלתם, כמו ויעמוד פינחס ויפלל (תהלים קו, ל): בשברתו. בבטחונו, כמו שברו על ה' (שם קמו, ה): פץ. פעל השתמשו בו הפייטנים לדבור, מענין פציתי פי (שופטים יא, לה): רחש איך ישנה. בספור הנ"ל מסופר שהעני אשר יצא מביתו לבוש קרעים בשמעו את ההצעה הזאת מפי הנדיב (אשר לא ידע מי הוא) התירא באמת מפני בני אדם לבל יאמרו עליו שהוא העבד והגדיל אדוניו, אבל לפי דרכו של הפייטן אין לפרש כונתו כך. דהא לדידיה כבר יצא העני מתוקן בבגדים נאים כאדם חשוב וכבר ידע שהאורח הוא אליהו שהרי שמע מפיו באמת היום תתעשר. אלא הכונה שנשא ונתן בלבו אם ראוי לו לעשות כדבר הזה או לא, כי איך יתכן שתלמיד ימכור את רבו? וישת אליהו חכמתו בקרבו לשעה מועטת ואז החזיק בו כמו רבו, וכמו שעשה משה רבינו ע"ה ליהושע תלמידו בשעה שהיתה השעה צריכה לכך מסר חכמתו ליהושע והחזיק בו כמו רבו, כמפורש בדברים רבה סו"פ ט' ובתנחומא סו"פ ואתחנן בבאור יותר רחב: תכלית טרקלין ופלטרין. יש לי תשלמת בנין ארמון נהדר, אם תקבל עליך לתשלימו הרי אתה בן חורין: בורא עולם בקנין. כדתניא באבות פרק קנין תורה משנת יו"ד שמים וארץ קנין אחד: רחמיך יכמרו. כן צריכים לנקד מתפעל, מן כי נכמרו רחמיו (בראשית מג, ל): בתחינתי. בתחנתי: בוני המלוכה, בוני ההיכל

מְלַאכְתּוֹ: כְּלוּלַת מִגְדָּלִים נָאִים, לְפִי עִנְיַן הַבָּאִים: יִזָּכֵר לְךָ עַתָּה, אֶתְמוֹל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ: תְּפַשְּׂנִי בְּוַדַּאי וּבְבֵרוּר. כְּנַמַּתְּ לְעִנְיַן שִׁחְרוּר: זֶה קִיֵּם בֶּאֱמֶת. וּפָרַע לוֹ אִישׁ הָאֱמֶת:

זה פזמון מיוסד ע"פ א"ב.

אָמַר יְהֹוָה לְיַעֲקֹב	אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
בָּחַר יְהֹוָה בְּיַעֲקֹב	אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
גָּאַל יְהֹוָה אֶת־יַעֲקֹב	אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב	אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
הַבָּאִים יַשְׁרֵשׁ יַעֲקֹב	אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
וְיֵרְדְּ מִיַּעֲקֹב	אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:
זְכֹר זֹאת לְיַעֲקֹב	אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב:

א כצ"ל. כן הגיה הגר"א מווילנא ז"ל ולא אלה.

עץ יוסף

שמלוכה. ופי' רמה היו בוני ההיכל מלך הלז: דרך. שמח: כלולת מגדלים נאים. ר"ל שהיה בזה ההיכל מלך כלול בכל מיני יפי המגדלים הנאים לפי ענין שבעלי מלאכות הנאים והחשובים: יזכר כו'. אליהו אמר כן לסוחר יזכר לך עתה מה שדברת אתמול: תפשני. תפשה אותי תפסי בודאי ובבירור: כנמת. כאשר דברת לענין שתפשה אותי תפסי: זה קימו באמת. זה קיים הסוחר באמת. ופרע לו אליהו שהוא איש האמת:

בחר ה' ביעקב. ואמר לו אל תירא עבדי יעקב: גאל ה' את יעקב. ואמר לו אל תירא עבדי יעקב: דרך כוכב מיעקב. הם ישראל שנמשלו לכוכבים. ואמר לו אתע"י: הבאים. למצרים נשרשו שמה והלכו בנימוסיהן. ומ"מ אמר הקב"ה אל תירא שאנכי אסדך משם: וירד מיעקב. מושל הוא מלך המשיח יצא מיעקב. לכן אל תירא עבדי יעקב: זכור. לקיים: אלה ליעקב. ותאמר אל תירא עבדי יעקב:

מדום

עיון תפלה

אמר ה' ליעקב. הפיוט הזה נתחבר מפסוקי המקרא שמהלל בשם יעקב ומדברים מן האומה הישראלית מעמדה ועתידותיה, על סדר א"ב בלי שם המחבר, ולא מצאתיו בסדורים קדמונים: אמר ה' ליעקב. לא נמצא מקרא כזה, אבל נמצא דוגמתו (ישעיה כט, כב) כה אמר ה' אל בית יעקב. ונראה שהלשון הזה הוא לשון המחבר בעצמו, כך אמר ה' ליעקב אל תירא עבדי יעקב (שם מד, ב): בחר ה' ביעקב. שנאמר (תהלים קלה, ד) כי יעקב בחר לו יה: גאל. (ישעיה מד, כג): דרך כוכב. (במדבר כד, יז): הבאים ישרש יעקב. (ישעיה כז, ו), בימים הבאים ישרש יעקב שרשיו בארץ ולא יעקר עוד לעולם: וירד מיעקב. (במדבר כד, יט), מגודת כי הוא רודה בכל עבר הנהר (מ"א ה, ד) ויקום מושל מיעקב: זכר אלה ליעקב. (ישעיה מד, כא) תפלה להקב"ה זכור נא כל אלה ההבטחות אשר הבטחת

תקון תפלה

ההיכל הראוי לבית מלוכה, ובמחזור ויטרי הגירסא רבו בני המלוכה, המלאכים בני מלך עליון, כמו שנקראו בריש איוב בני אלהים. ומ"ש דץ. מלשון (איוב מא, יד) לפניו תדוץ דאבה, פרשו רבותינו לשון שמחה, וכן תקנו לומר בברכת חתנים (כתובות ח' ע"א) גילה רנה דיצה וחדוה: כלולת. במחזור ויטרי כלילות ועניינו שלימות — פאללקאמענהייט — מלה"כ (יחזקאל טז, יד) כליל הוא בהדרו: כנמת. כאשר אמרת. דרך הפייטנים להשתמש בשרש נאם כאלו יהיה נום סנע"ו, ובלשון התלמוד (חולין פ' ע"ב) נמתי לו לבן עזאי וכו' נם לי וכו', וביבמות (קכ"ב ע"א) ונומיתי לו כן הדברים, בתמונת פעל מרובע מנל"ה בפלס ועתידותיהם שוסיתי (ישעי' י, יג) לדעת היידענהיים: ופרע לו איש האמת. בספור הנ"ל מסופר שאליהו פגע אח"כ את מוכרו וישאלהו איך שיצא לחפשי מתחת יד קונהו, ויען אותו כבר פרעתי לו אלף פעמים ממה שנתן בשבילי, וזוהי כונת הפייטן שכבר פרע לו איש האמת בעד כספו. אבל במח"ו נוסח אחר זה קימו באמת ויבוא אלינו איש האמת:

*) נ"ל זכר אלה יעקב. (עפ"י ישעיה מד, כא), והנוסחא ליעקב מוטעת, לפי שאמרו חז"ל (ברכות ל"ב ע"ב) גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל דכתיב אלה אלהיך ישראל, ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני דכתיב אנכי ה' אלהיך. ואם נאמר זכר אלה ליעקב הרי נראה שהבקשה שיזכור לנו מעשה עגל. ויש שגורסין זכר זאת ליעקב. אבל אין זה לשנא דקרא והזמר נוסד על לשון המקרא, והאמת שהוא מלפ"ע זכר אלה יעקב וגו' ישראל! לא תנשני. וכן אל תירא עבדי יעקב (נכ' מ"ג מג). (סג"ס)

חֶדְוַת יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
טוֹבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
כִּי לֹא נַחַשׁ בְּיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
לֹא הִבִּיט אָוֶן בְּיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
מִי מָנָה עֲפַר יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
נִשְׁבַּע יְהוָה לְיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
סְלַח נָא לַעֲוֹן יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
עַתָּה הָשֵׁב שְׁבוּת יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
פָּדָה יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
צַוֵּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
קוֹל קוֹל יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
רָנּוּ שִׂמְחָה לְיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
שָׁב יְהוָה אֶת־גְּאוֹן יַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃
תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב אַל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב׃

מיוסד ע"פ א"ב

אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא. אֵלִיָּהוּ הַתִּשְׁבִּי. אֵלִיָּהוּ הַגִּלְעָדִי. בִּמְהֵרָה יָבֹא אֵלֵינוּ עִם

דוד

עץ יוסף

חדות ישועת. יהיה ליעקב. לכן אתע"י: טובו אהליך. היינו בתי מדרשות שבך יעקב. לכן אתע"י: יורו. בבתי מדרשים: משפטיך ליעקב. לכן אתע"י:

ענף יוסף

כתב הלבוש בסימן רצ"ה אומרים במוצ"ש פיוטים שנזכר בהן אליהו הנביא לפי שאמרו חז"ל שאין אליהו בא

כי לא נחש ביעקב. לכן אתע"י: לא הביט. הקב"ה. און ביעקב. לכן אתע"י: מי מנה. המצות שבני יעקב מקיימים בעפר. לכן אתע"י: נשבע ה' ליעקב. ואמר אתע"י: סלח נא לעון יעקב. ותאמר אתע"י: עתה השב שבות. פי' השביה של יעקב ותאמר אתע"י: פדה ה' את יעקב. ואמר אתע"י: צוה ישועות יעקב. ותאמר אתע"י: קול כו'. הקול של תורה נשמע ביעקב לכן אתע"י: רנו שמחה. יהיה ליעקב לכן אתע"י: שב ה'. ה' ישיב שבות יעקב. לכן אתע"י: תתן. הקב"ה יתן שמחה והבטחת אמת ליעקב לכן אל תירא עבדי יעקב:

אליהו כו'. הטעם שמזכיר אליהו נ"ס לחזק הפנין ע"ס והטעם הנשולם לא במהרה ינתק: איש

עיון תפלה

הבטחת ליעקב, ובמקרא נאמר זכר אלה יעקב שיעקב הוא הזוכר, אבל הפייטן שנה לשון הכתוב לפי ענינו: חדות ישועות יעקב. מליצת הפייטן ונמשך אל הקודם זכר אלה ליעקב וקרב חדות ישועתו: טבו אהליך. (במדבר כד, ה): יורו. (דברים לג, י): כי לא נחש. (במדבר כג, כג): לא הביט. (שם שם, כא): מי מנה. (שם שם, י), מי יוכל למנות ולספר כמות כח הברכה שברכו הקב"ה ושמתי את זרעך כעפר הארץ (בראשית יג, טז): נשבע ה' ליעקב. לשון הפייטן הוא, ושבועת ה' ליעקב נזכרת בתורה (שמות לב, יג) זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך: סלח נא. עס"ה (במדבר יד, יט) סלח נא לעון העם הזה, ועס"ה (עמוס ז, ב) סלח נא מי יקום יעקב: עתה השב. עס"ה (יחזקאל לט, כה) עתה אשיב את שבות יעקב: פדה ה'. (ירמיה לא, י): צוה. (תהלים מד, ה): קול קול יעקב. (בראשית כז, כב): רנו. עס"ה (ירמיה לא, ו) רנו ליעקב שמחה: שב ה'. (נחום ב, ג): תתן אמת. סוף מיכה:

אליהו הנביא. כתב הרב אבן הירחי ז"ל במנהיג הל' שבת סי' ע"א, זה שמשוררין בכל גבול ישראל מאליהו הנביא לפי שהוא המבשר שיושיע במהרה לפני המשיח כדכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, וכבר מובטח לנו שאין אליהו בא בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מפני הטרח, כדאיתא בעירובין (מ"ג ע"ב) ויבא לנו המבשר במוצאי שבתות, שבזכות השבת הגזור יואל ובא לציון גואל" עכ"ל, רמז למה שאמרו (שבת קי"ח ב')

אלמלא

משיח בן־דוד: איש אשר קנא לשם האל. איש בשר שלום על־יד יקותיאל. איש גש ויכפר על־בני ישראל: אליהו איש דורות שנים עשר ראו עיניו. איש הנקרא בעל שער בסמניו. איש ואזור עור אזור במתניו: אליהו איש זעף על־עובדי חמנים. איש חש ונשבע מהיות גשמי מעונים. איש טל ומטר עצר שלש שנים: אליהו איש יצא למצוא לנפשו נחת. איש כלכלוהו העורבים ולא מת לשחת. איש למענו נתברכו כד וצפחת: אליהו איש מוסריו הקשיבו כמהים. איש נענה באש משמי גבוהים. איש סחו אחריו יהוה הוא

עץ יוסף

איש אשר קנא ה'. שנאמר בקנאו את קנאתי. ואתיא כמ"ד פינחס הוא אליהו. וכן נאמר (מלכים א יט) קנא קנאתי לה': איש בשר שלום כו'. הוא מה שנאמר לו ע"י משה רבינו ששמו יקותיאל כדאיתא בפ"ק דמגילה. הנני נותן לו את בריתי שלום: ויכפר על ב"י. במעשה זמרי שנאמר ויכפר על בני ישראל. שנעצרה המגפה על ידו דכתיב ויעמד פינחס ויפלל ותעצר המגפה: איש דורות שנים עשר ראו עיניו. אלו הם. נחשון. שלמון. בועז. עובד. ישי. דוד. שלמה. רחבעם. אביה. אסא. יהושפט. יהורם: איש הנקרא בעל שער ה'. כדכתיב (מלכים ב א) ויאמרו אליו איש בעל שער ואזור עור אזור במתניו ויאמר אליה התשבי הוא: איש זעף על עובדי חמנים. איש שקצף על עובדי החמה והם אחאב וחבריו שנא' (מ"א יח) עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעפים: איש חש כו'. איש מיהר ונשבע שלא יהיה מטר מן השמים: עצר שלש שנים. שנא' (שם) ויהי ימים רבים ודבר ה' היה אל אליהו בשנה השלישית לאמר לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה. ואע"ג דטל לא נעצר. הרי אמרו בגמרא דטל של ברכה נעצר: איש יצא למצוא לנפשו נחת. שנאמר (שם יט) וירא ויקם וילך אל נפשו וגו': איש כלכלוהו כו'. שנא' (שם יז) ואת העורבים צויתי לכלכלך שם: למענו נתברכו כו'. שנא' (שם) כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר: איש מוסריו כו'. שנא' (שם יח) ויאמרו ה' הוא האלהים וגו': כמהים. אלו ישראל שנא' צמא כמה לך בשרי: איש נענה באש כו'. שנא' (שם) ותפול אש ה' ותאכל את העולה ואת העצים וגו': איש סחו כו'. שנאמר ויאמרו ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים. סחו פי'

ענף יוסף

בא לא בערבי שבתות ולא בערבי י"ט שלא לבלבלן. וכ"ש בשבת ויו"ט עצמו כדאיתא בעירובין. ועכ"פ אנו מתפללין כיון שעבר השבת יוכל לבא מיד ויבשרנו בשורות טובות ישועות ונחמות עכ"ל. והא דלא מזכירין במוי"ט משום שכבר הזכירו במוצאי שבת. ועוד מפני שאנו עושין ב' ימים והואיל ונדחה נדחה (אלי' רבה). והשל"ה כתב דנהגין להזכיר אליהו במוצ"ש משום דאיתא בתוספתא דבמוצאי שבת יושב אליהו ז"ל תחת עץ החיים וכותב זכיות של ישראל שומרי שבת. ובאבודרהם כתב עוד טעם שתיקנו לומר אליהו בהבדלה כי כמו שהבדלה הוא סימן להבדיל בין קודש לחול. כן אליהו כשיבא יבדיל בין כשרים לפסולים שבישראל. עוד כתב טעם שתיקנו לומר במוצ"ש לפי דאי' בפ' כל כתבי (שבת קיח:) אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון. ועכ"פ אנו אומרים להקב"ה כדי שמרנו את השבת תמהר שלח לנו את אליהו הנביא עכ"ל:

עיון תפלה

אלמלא שמרו ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלין, ובשמות רבה פכ"ה סי' י"ב א"ר לוי אם משמרין ישראל את השבת כראוי אפי' יום אחד בן דוד בא למה שהיא שקולה כנגד כל המצות, וכ"ה בירושלמי (תענית פ"א סוף ה"א), ובויק"ר ריש פרשה ג' תדע לך שכן שאין ישראל נגאלין אלא בזכות שבת שנאמר בשובה ונחת תושעון: איש אשר קנא. ריש פרשת פינחס, ועש"ה (מ"א יט, י) קנא קנאתי לה' אלהי צבאות. ומחבר השיר הזה סבירא ליה פינחס זה אליהו, ראה ב"מ (קי"ד ע"ב) ברש"י ד"ה לאו כהן מר ובתוס' שם, ובב"ב (קכ"א ע"ב) בתוס' ד"ה שנשא, ובמדרש אגדה הוצאת בובר ריש פרשת פינחס אמר ריש לקיש פינחס הוא אליהו, ובילקוט שם הביא המאמר הזה בשם מדרש הזה. ובקהלת רבה פרשה י' פסוק שאל הכהנים תינגנו פינחס נסתלקה ממנו רוה"ק מאתים שנה. סבר ג"כ דפינחס זה אליהו ונסתלקה ממנו רוה"ק בימי יפתח הגלעדי עד השנה החמישית למלכות אסא מלך יהודה שלש ושלשים שנה לפני מלכות אחאב על ישראל, ואז נחה רוחו של פינחס באליהו התשבי שהיה משבט בנימין (כמפורש בסדר אליהו רבה פרק י"ח אין אני בא אלא מזרעה של רחל שכן כתוב ביחס בנימין וכו'), ואע"פ שפינחס כבר מת רוחו חי וקים לעד, וכשנחה רוחו באליהו הרי זה כאלו הוא בעצמו התעורר לתחיה, ואין הכי נמי דלא הוה כהן, ואין המדרשים חלוקין לפי דעתי כלל. ועל דרך זה מה שאמרו בעירובין (י"ג ע"ב) לא ר' מאיר שמו אלא ר' נהוראי שמו ולא ר' נהוראי שמו אלא ר' נחמיה ואמרי לה ר' אלעזר בן ערך שמו, וכן מש"א בפסחים (קי"ג ע"ב) תנא הוא איש הוצל הוא יוסף הבבלי הוא איסי

הָאֱלֹהִים: אליהו אִישׁ עָתִיד לְהִשְׁתַּלֵּחַ מִשְּׁמֵי עֲרָבוֹת. אִישׁ פָּקִיד עַל־כָּל־בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת. אִישׁ צִיר נֶאֱמָן לְהָשִׁיב לֵב בָּנִים עַל אָבוֹת: אליהו אִישׁ קָרָא קַנֹּא קִנֵּאתִי לַיהוָה בְּתִפְאָרָה. אִישׁ רָכַב עַל סוּסֵי אֵשׁ בִּסְעָרָה. אִישׁ שֶׁלֹּא טָעַם טַעַם מִיתָה וּקְבוּרָה: אליהו אִישׁ תִּשְׁבִּי עַל־שְׁמוֹ נִקְרָא. תַּצְלִיחֵנוּ עַל־יָדוֹ בַּתּוֹרָה. תַּשְׁמִיעֵנוּ מִפִּיו בְּשׂוֹרָה טוֹבָה בִּמְהֵרָה. תּוֹצִיאֵנוּ מֵאֲפֵלָה לְאוֹרָה: אליהו אִישׁ תִּשְׁבִּי תַּצִּילֵנוּ מִפִּי אֲרָיוֹת. תְּבַשְּׂרֵנוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת. תְּשַׂמְּחֵנוּ בָּנִים עַל־אָבוֹת. בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּתוֹת. כַּכָּתוּב הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ לָכֶם אֵת אֵלִיָּה הַנָּבִיא לִפְנֵי בּוֹא יוֹם יְהוָה הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־אֲבוֹתָם: אליהו אַשְׁרֵי כִּי שֶׁרָאָה פָנָיו בַּחֲלוֹם. אַשְׁרֵי מִי שֶׁנָּתַן לוֹ שָׁלוֹם וְהֶחֱזִיר לוֹ שָׁלוֹם יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם: אליהו

ואח"כ אומרים פטום הקטורת. שיר למעלות אשא עיני וגו' ופרשת הקטורת שהוא סימן הצלחה והרווחה וסימן שמר:

ומשמע ודומה ומשא: וישב יצחק בגרר: הרעב כבד בארץ: ובני דן חשים: לישועתך קויתי יי: יששכר זבלון ובנימין: מכשפה לא תחיה: ועשית משבצות זהב: ולצרעת הבגד ולבית: ולשאת ולספחת ולבהרת: יברכך יי וישמרך: ויהי אחרי המגפה:

עץ יוסף

דברו: איש עתיד להשתלח משמי ערבות. שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא: איש פקיד כו'. שנאמר משמיע שלום מבשר טוב וגו' וכדאי' בגמרא בכמה מקומות אתא אליהו כו' שהוא מבשר טוב על כל דבר ודבר. ונפרש לגדרי רבים: איש ציר נאמן כו'. דכתיב והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. ופי' ציר שליח: איש קרא קנא קנאתי כו'. הוא אשר נאמר בהר חורב מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל. ואחז"ל קנא במעשה זמרי קנאתי עתה כי עזבו בריתך כו': איש רכב על סוסי אש בסערה. שנא' (מ"ב ב) והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם ויעל אליהו בסערה השמים: איש שלא טעם טעם מיתה וקבורה. שלא מת כמות כל האדם אלא שהעלתהו רוח סערה מן הארץ עד גלגל האש ושם כלה בשרו ושב כל יסודו אל יסודו. והרוח שבה אל האלהים אשר נתנה: איש תשבי על שמו נקרא. פי' מוסף על שמו נקרא תשבי על שם שהיה מתושבי גלעד: תצליחנו כו'. שהוא עתיד להסיר ממנו הספיקות שיש לנו בתורתנו: תשמיענו כו'. על שם הכתוב מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך: תוציאנו מאפלה לאורה. שעל ידו נצא מזה הגלות שהיא כאפלה. לימות המשיח שיהיה לנו כאורה במהרה בימינו: ככתוב הנה אנכי שולח לכם את אליה. ואומר בעל המסורה כי בחמשה מקומות יעקב מלא וי"ו. [כמו] וזכרתי את בריתי יעקוב (ויקרא כו, מב). הנני שב שבות אהלי יעקוב (ירמיה ל, יח). גם זרע יעקוב ודוד עבדי (שם לג, ט). ושב יעקוב ושקט ושאנן (שם מו כז). לא כאלה חלק יעקוב (שם נא, יט). אליהו חסר וי"ו ומלאך ה' דבר אל אליה התשבי (מ"ב א, ג). וילך אליה (שם שם, ד). אליה התשבי הוא (שם שם, ח). ויען אליה וידבר אליהם (שם שם, יג). הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא (מלאכי ג). והטעם דרך משל נומר כי יעקב אבינו תפש לאליהו הוי"ו משמו בתורת משכון עד שיבא עם משיח בן דוד ואז יחזיר לו הוי"ו ויהיה שמו שלם. והטעם של אליהו כי דיו לעבד להיות כרבו (אטודרס): אשרי מי שראה פניו בחלום. שודאי ראייתו הוא לטוב ולבשורה טובה: אשרי מי שנתן לו שלום כו'. במי שנתן שלום לאליהו והוא החזיר לו שלום יהיה לו שלום. דכיון דאליהו שלוח ההשגחה מלמעלה הרי הוא כמי שניתן לו שלום מן השמים. וכ"ש אם אליהו נותן לו שלום תחלה שהוא מעלה מאד: ה' יברך את עמו בשלום. הוא גמר הענין בשלום שאין כלי מחזיק ברכה אלא השלום והוא כולל כל הברכות:

עיון תפלה

איסי בן גור אריה הוא איסי בן יהודה הוא איסי בן גמליאל הוא איסי בן מהללאל ומה שמו איסי בן עקביא שמו, וכן מש"א בסנהדרין (ק"ה ע"א) תנא הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי, ועוד בכמה מקומות, אין הכונה שכלם היו גוף אחד, שהרי בכמה מקומות אי אפשר לומר כזאת, אלא הכונה כמו שכתבנו: איש תשבי תצילנו מפי אריות. זה אנחנו אומרים לנכח אליהו, ובאבודרהם ליתא לזה החרוז, משום דנראה כאלו מתפללים לאליהו שיחוס עלינו להצילנו ולבשרנו ולשמחנו. וזה אין לאל ידו לעשות כל זמן שלא ישלחו הקב"ה: ככתוב בסוף מלאכי:

ובני פלוא אליאב׃ כרוך סנאך ומשארתך׃ והחוט המשולש לא במהרה ינתק׃ יי צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה׃ יי צבאות אשרי אדם בוטח בך׃ יי הושיעה המלך יעננו ביום קראנו׃ יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום׃ יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי׃

ויאמר עשרה פסוקים מהרמב״ן ז״ל. והמשה פסוקים הם מן ז׳ תיבות והמשה פסוקים אחרים מן י״ב תיבות׃

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ׃ ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל׃ ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים׃ ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים׃ האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי׃ יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב׃ ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה יי ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך׃ ובנחה יאמר שובה יי רבבות אלפי ישראל׃ וצבאו ופקודיהם חמשה ושלשים אלף וארבע מאות׃ כל הפקודים למחנה אפרים מאת אלף ושמנת אלפים ומאה לצבאותם ושלשים יסעו׃

ואח״כ יאמר י״א פסוקים שמתחילין בנו״ן ומסיימין בנו״ן והם טובים לשמירה׃

נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן׃ נחנו נעבור חלוצים לפני יי ארץ כנען ואתנו אחוזת נחלתנו מעבר לירדן׃ נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך יי אלהיך אליו תשמעון׃ נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים קדוש משכני עליון׃ נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן׃ נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים שדה צוען׃ נפתי משכבי מור אהלים וקנמון׃ נר יי נשמת אדם חופש כל חדרי בטן׃ נופת תטופנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמותיך כריח לבנון׃ נודו מתוך בבל ומארץ כשדים צאו והיו כעתודים לפני צאן׃ נושקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת מאחי שאול מבנימין׃

וטוב לומר אחר אחד עשר פסוקים אלו. תפלה קצרה זו׃

רבונו של עולם הצל את עמך בית ישראל מכל מיני כשפים ומכל מיני עין הרע וכשם שפרשת כנפיך על אבותינו שבמדבר שלא שלטה עליהם עינא בישא דבלעם כן תפרוש עלינו ברחמיך הרבים להיותנו מכוסים (במכסה ובהנהגה) בשמותיך הקדושים מכל עינא בישא׃

שלשה פסוקים מהר״ר יהודה החסיד ז״ל׃

אתה, סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה׃ בטחו ביי עדי עד כי ביה יי צור עולמים׃ יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום׃

ז׳ פסוקים מישעי׳ מתחילין בכ״ף ומסיימין בכ״ף׃

כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך׃ כי עם בציון ישב בירושלים בכו לא תבכה חנון יחנך לקול זעקך כשמעתו ענך׃ כי אני יי אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך׃ כי אני יי אלהיך מחזיק ימינך האומר לך אל תירא אני עזרתיך׃ כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אמתך׃ כי אצק מים על צמא ונוזלים על יבשה אצק רוחי על זרעך וברכתי על צאצאיך׃ כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה יי אבינו גאלנו מעולם שמך׃

יברכך יי וישמרך׃ יאר יי פניו אליך ויחנך׃ ישא יי פניו אליך וישם לך שלום׃

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום׃ ויצו אותם לאמר כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה׃ ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה ואשלחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך׃ וישובו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו וגם הלך לקראתך וארבע מאות איש עמו׃ ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר והגמלים לשני מחנות׃

ויאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה: ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק יי האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך: קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות: הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו פן יבוא והכני אם על בנים: ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרוב:

וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו: עזים מאתים ותישים עשרים רחלים מאתים ואילים עשרים: גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות ארבעים ופרים עשרה אתונות עשרים ועירים עשרה: ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל עבדיו עברו לפני ורוח תשימו בין עדר ובין עדר: ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך: ואמרת לעבדך ליעקב מנחה היא שלוחה לאדני לעשו והנה גם הוא אחרינו: ויצו גם את השני גם את השלישי גם את כל ההולכים אחרי העדרים לאמר כדבר הזה תדברון אל עשו במצאכם אותו: ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני: ותעבור המנחה על פניו והוא לן בלילה ההוא במחנה: ויקם בלילה הוא ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו ואת אחד עשר ילדיו ויעבור את מעבר יבק: ויקחם ויעבירם את הנחל ויעבר את אשר לו: ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר: וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו: ויאמר שלחני כי עלה השחר ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני: ויאמר אליו מה שמך ויאמר יעקב: ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל: וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אותו שם: ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי: ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל והוא צולע על ירכו: על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה: וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות: וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים: והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו: וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפול על צואריו וישקהו ויבכו: וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים ויאמר מי אלה לך ויאמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך: ותגשן השפחות הנה וילדיהן ותשתחוין: ותגש גם לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו: ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני: ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אשר לך: ויאמר יעקב אל נא אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים ותרצני: קח נא את ברכתי אשר הובאת לך כי חנני אלהים וכי יש לי כל ויפצר בו ויקח: ויאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך: ויאמר אליו אדני יודע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן: יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים עד אשר אבא אל אדני שעירה: ויאמר עשו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי ויאמר למה זה אמצא חן בעיני אדני: וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה: ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות על כן קרא שם המקום סכות: ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען בבאו מפדן ארם ויחן את פני העיר: ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה: ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל:

דרך החיים — דיני הבדלה על היין במוצ"ש — בשמים ראש

(א) סדר הבדלה יין בשמים נר הבדלה וסימן יבנ"ה אפי' במוצ"ש לחוה"מ אבל במוצאי יו"ט לחוה"מ אין לומר אלא רק יין והבדלה וצריך ליזהר שלא יהא הכוס

כתב הלבוש בסימן רצ"ו ונוהגין לומר קודם ברכת היין דהבדלה פסוקים הנה אל ישועתי וגו'

פגום. בשעת הבדלה יתן עיניו בכוס ובנר והטעמים יתבארו בעיניהם ע"כ בכוס ובנר. ונוהגין להבדיל על כוס מלא שיהא מלא על כל גדותיו עד שישפוך ממנו לארץ והוא סימן ברכה כדאמרינן כל בית שלא נשפך בו יין כמים (סג"מ)

כמים כו'. ולאחר שגומר שופך קצת מן הכוס ע"ג השלחן ומכבין בו ההבדלה ורוחצין בו עיניו משום חבוב מצוה (סימן רצ"ו מ"א שם): (ב) אומר הבדלה מעומד ואוחז היין בימינו והדס בשמאלו ומברך על היין ונוטל ההדס בימינו והיין בשמאלו ומברך על ההדס ומברך על הנר ואח"כ נוטל היין בימינו ומברך בא"י המבדיל וגו' ויושב ושותה ואינו שותה מעומד. נהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה (מ"א בשם של"ה) כוס של הבדלה רגיל המבדיל לשתותו כולו ואינו משקה ממנו בני בית (מ"א שם): (ג) אפי' שמעו כל בני הבית הבדלה בבית הכנסת אם נתכוונו שלא לצאת בו מבדילין בבית ואף מי שיצא בבהכ"נ יכול להבדיל בביתו להוציא את בני הבית. ודוקא שצריך להוציא אנשים אבל להוציא נשים בהבדלה אינו רשאי להבדיל בשבילן אם יצא כבר כי כמה פוסקים סוברים דנשים אין חייבת בהבדלה והוי ברכה לבטלה. וגם להבדיל לעצמן אין רשאים לפי

וגו' שם ישועות אבא וגו' ליהודים היתה אורה וגו'. ולולי המנהג מפורסם כל כך הייתי אומר שטוב יותר לומר לכתחלה שם ישועות אבא ואח"כ הנה אל ישועתי ואח"כ ליהודים היתה אורה. כי היה נראה לי שהנהיג אלו הפסוקים שהם כולם לסימן טובה. והם כנגד שלש ברכות הראשונות של הבדלה. דהיינו שם ישועות אבא כנגד ברכת הכוס שהוא בפה"ג. והנה אל ישועתי וגו' כנגד ברכת הבשמים שבאים להשיב הנפש שהיא נוהגת עליו מיציאת שבת מחמת נפש היתירה שהיתה בו בשבת. כי עליו צריך לומר הנה אל ישועתי וגו' שיבטח בו יתברך שיושיעהו בהשבת הנפש בצירוף שאר ישועות אבל יבטח בו יתברך. ופסוק ליהודים היתה אורה כנגד ברכת הנר. אלא בספרים נוהגין לומר שם ישועות לאחר הנה אל ישועתי. ויש סומכין אותו לברכת בפה"ג. ע"ש עוד:

פוסקים אלו ועוד דשמעות דלא לפיתות מכוס הבדלה והוי ברכה לבטלה לכן טוב שישמעו הבדלה מפי אנשים (דלא כמ"א) אבל רשאים לברך בעצמן על הבשמים דברכת הנהנין הוא (שם מ"א): (ד) אין מבדילין על הפת רק ביו"ט שחל להיות במוצ"ש שיש בו קידוש דאם אין לו יין מקדש על הפת ואומר הבדלה על הפת ואפילו אם יש לו שכר שהוא חמר מדינה מ"מ כיון שצריך לקדש על הפת ועל השכר אינו רשאי לקדש כי בלילה ריפתא עדיף לקדש אומר הבדלה נ"כ על הפת (שם): (ה) ובמוצ"ש שלא חל בו יו"ט אם אין לו יין להבדלה מבדיל על שכר ושאר משקים אם הם חמר מדינה חוץ מן המים ובמוצאי פסח מבדילין על השכר אם הוא חמר מדינה אף שיש לו יין משום דבמוצאי הפסח השכר חביב עליו אבל למי שאינו חביב עליו השכר במוצאי פסח יבדיל על היין (שם בפ"ח ומ"א): (ו) אם אין לו יין ושכר ושאר משקים שיבדיל אם מצפה שלמחר יהיה לו כוס להבדיל לא יאכל עד למחר שיבדיל תחלה ואם יודע שלמחר ג"כ לא יהיה לו משקה להבדיל עליו כגון שהוא בדרך ואין מצוי לו שם שום משקה מותר לאכול אחר שהבדיל בתפלה ואחר התפלה יאמר המבדיל בין קודש וגו' בלא שם ומלכות (עיין א"ר שם ופ"מ שם):

דיני בשמים להבדלה:

(א) על כל מיני בשמים יכול לברך בורא מיני בשמים אף שבחול צריך לברך על כל מין כברכתו כמו שמבואר בהלכות ברכות מ"מ נתקנה ברכה כוללה לכל מיני בשמים כדי שלא יטעו לטעות המון עם שאין הכל בקיאין בכל ברכה המיוחדת ואפי' על עשבים יכול לברך בומב"ש אבל לכתחלה יקח בתוך הבשמים פירות, כדי שיפטר ברכתו בומב"ש (סי' רצ"ז ועיין מ"א שם): (ב) לכתחלה מצוה שיהיה לו בשמים וגם עלי בשמים להריח בהם ומברך בומב"ש אבל במוצ"ש לחוה"מ סוכות לא יריח על עלי ההדס שתוקעין בלולב רק מריח על עלי ההדס אחרים אם יש לו. על הלולבין יריח בלא ברכה (א"ר שם): (ג) מי שאינו מריח אינו מברך על הבשמים אבל יכול לברך כדי להוציא ב"ב הקטנים שאינן יודעין לברך בעצמן וחייב לחנכם במצות וכן מי שכבר יצא יכול לברך להוציא ב"ב הקטנים שמוטלין עליו לחנכם ואין יודעין לברך בעצמן אבל בגדולים אסור לברך להוציא אחרים שהוא כמו ברכת הנהנין. המתענה בשבת צריך לברך על הבשמים (עיין מ"א שם).

דיני נר להבדלה:

(א) מברך על הנר בורא מאורי האש וא"צ לחזור אחריו אם אין לו נר דלוק ומי שאין לו כוס להבדיל כשרואה נר דליק או כשרואה אש מברך בורא מאורי האש והוא שיהיה בסמוך לו כ"כ שיאותו לאורו דהיינו שיוכל להכיר בין מטבע זו למטבע של מדינה אחרת (סימן רצ"ח): (ב) אין מברכין על הנר שלא שבת ממלאכת עבירה כגון אם הדליק נכרי נר בשבת ואפי' לעצמו ולא בשביל ישראל כיון שאם היה מדליק הישראל היה עובר עליו מיקרי לא שבת ממלאכת עבירה ואם בירך עליו לא יצא וצריך לחזור ולברך על נר אחר (שם מ"א): (ג) נר שהודלק בשבת לחיה ולחולה שיש בו סכנה אפי' ע"י ישראל מותר במוצ"ש לברך עליו דלא מקרי מלאכת עבירה שהתורה התירה היתר גמור לחלל שבת בשביל חולה שיש בו סכנה אבל נר שהודלק ע"י נכרי לחיה ולחולה שאין בהם סכנה אף שמותר אמירה לנכרי להדליק בשבילם מ"מ כיון שהישראל בעצמו אסור להדליק בשבילם אף כי אמירה לנכרי הותר שלא העמידו חכמים שבות שלהם במקום חולה שאין בו סכנה מ"מ לא עדיף מאם הדליק נכרי נר בשבת בשביל עצמו בלא אמירת ישראל דלא עשה בו ג"כ הישראל עבירה ומותר אפי' לישראל להשתמש לאורו ואעפ"כ אסור לישראל לברך (א"ר שם דלא כמ"א): (ד) נכרי שהדליק במוצ"ש מישראל או ישראל מנכרי מברכין עליו אבל נכרי שהדליק מנכרי אין מברכין עליו משום גזירה דילמא אתי לברוכי על נר נכרי שלא שבת (שם) ואם נכרי הדליק בשבת לחולה שיש בו סכנה ממדורה שלו מותר לישראל לברך עליו במוצ"ש אף דנכרי שהדליק מנכרי במוצ"ש לאסור משום גזירה הכא לא שייך למיגזר (כדמשמע בתוס' ברכות דף נ"ג ע"ש) (א"ר דלא כמ"א שם בשם מ"ע):
(ה) אם נכרי הצית אש במוצ"ש מן העצים ואבנים שלו מותר לברך עליו דלא שייך למיגזר אטו נר שלא שבת

כיון דשכניו הוציא אש אבל אם הדליק נר מאותו אש אסור לברך עליו משום גזירה ואין לחלק בין נר דולק לנר דלוק (א"ר שם דלא כמ"א) (ובכ"מ דאין איסור לברך רק משום גזירה בדיעבד יצא ואפ"ה לברך על נר אחר (מ"א שם): (ו) היה הולך חוץ לכרך וראה אור אם רוב נכרים אין מברכין עליו ואם רובן ישראל אפי' מחצה על מחצה מותר לברך עליו (שם): (ז) נר של בהכ"נ לאותן שמדליקין במנורות הם רק לכבוד ואין מברכין עליהם אבל אותן שלוקחין ש"צ בידו להאיר מברכין וכן בכל נר שהודלק לכבוד (פי' אפי' ביום מדליקין ג"כ היינו נר שעשוי לכבוד) אין מברכין עליו: (ח) סומא אינו מברך על האור כיון שאין רואה השלהבת אבל שאר הבדלה אומר (שם במ"א): (ט) כשמברך על הנר צריך לראות השלהבת וגם שיהיה יכול להשתמש לאורה ואם עומד ברחוק ממנו ורואה השלהבת וא"א להשתמש לאורה או שהנר עומדת בקרן זוית ויכול להשתמש לאורה אבל אין רואה השלהבת אין מברך עליו אבל אם הנר באספקלריא של זכוכית שקורין (לאמטערנע) ויכול להשתמש לאורה וגם רואה השלהבת דרך הזכוכית מברך עליו (שם ובמ"א): (י) היו יושבים בבית המדרש והביאו לפניהם נר אחד מברך לכולם משום דברוב עם הדרת מלך ואף מי שבירך כבר על הנר יכול להוציא אחרים שאינן בקיאים משום דהוי ברכת המצות ולא ברכת הנהנין (שם): (יא) מצוה מן המובחר לברך על אבוקה וב' נרות מדובקים יחד חשוב כמו אבוקה וב' נרות של שעוה קלועים יחד חשוב אבוקה אבל אם כל אחד עומד בפ"ע לא הוי אבוקה. ומעיין לכפות האצבעות לתוך היד על האגודל ואחר כך פושטין אותן ורואין אותן מאחוריהן (מ"א שם) שיכוין לנאה כל הדיעות (שם):

דיני איסור אכילה ועשיית מלאכה קודם הבדלה:

(א) אסור לאכול ולשתות שום משקה משתחשך עד שיבדיל רק מים מותר ונראה דמשתחשך דנקט לאו דוקא הוא לענין אכילה דאם כבר התפלל מעריב אפי' התפלל מבעו"י אסור (כמ"ש מ"א סי' רצ"ט) ואם לא התפלל אסור חצי שעה קודם הלילה משום ק"ש ותפלה (עיין סי' רל"ה) ואפילו משום הבדלה נראה דאסור חצי שעה קודם כמו בכל המצות (במנחה בסי' רל"ב ובמעריב בסי' רל"ה ובלולב בסי' תרנ"ב) ואף דהטור וש"ע נקטו משתחשך ה"נ נקט הטור בלשונו (בסי' רע"א) גבי קידוש משתחשך עד שיקדש ומבואר בר"ן בשבת במשנה דלא ישב אדם לפני הספר דבסמוך הוי ג"כ התחלה באיסור: (ב) אפי' לטעום אסור משתחשך עד שיבדיל אף דבשאר מצות מותר טעימה שאני קידוש והבדלה דנתקן בתחלה בכניסתו וביציאתו (מ"א סי' רצ"ט) אבל בסמוך היינו חצי שעה קודם הלילה נראה דמותר טעימה דלא שייך טעם הנ"ל: (ג) ואם התחיל לאכול מבעוד יום בשעת היתר אף משחשיכה א"צ להפסיק אבל אם התחיל לאכול באיסור או אם לא קרא ק"ש עדיין אפי' התחיל חצי שעה סמוך ללילה פוסק לק"ש (מ"א סי' רל"ה) דבמיל"ב אין סומכין על קריאה דבהכ"נ אלא מי שרגיל לילך לבהכ"נ במוצ"ש וקורא ק"ש וחוזר לסעודה וכשגומר מתפלל ומבדיל (סימן רל"ה) ואם קרא ק"ש או אם התחיל לאכול היינו פוסק למ"ד הבדלה דרבנן ולמ"ד דאורייתא פוסק אבל אם לא התחיל לאכול רק נטל ידיו פוסק אמנם נ"ל דמוה בהתחיל באיסור דבשבת ד"ט מוכיח הש"ס מכאן דהיכא דאמר אסור למעוט דפוסק ע"ש ובהבדלה אמרינן ג"כ אסור לטעום עיין בתוס' שם דמדמה זה לזה ומחלקין בין התחיל באסור להתחיל בהיתר: (ד) כשהיה אוכל מבחשיכה שאמרנו שא"צ להפסיק גומר סעודתו ומברך בהמ"ז על הכוס ואח"כ מבדיל עליו ואם יש לו יין לשני כוסות מברך בהמ"ז על כוס אחד ואין שותה ממנו ואח"כ כשהתפלל מבדיל על כוס אחר משום דאין לומר שתי קדושות על כוס אחד היכא דאפשר ושותה משניהם ואם נוהג כל השנה כולה שאין מברך בהמ"ז בלא כוס יכול לשתות מן הכוס של בהמ"ז תיכף אחר בהמ"ז אפי' קודם הבדלה (מ"א שם): (ה) טעה ואכל קודם שהבדיל על הכוס אעפ"כ יכול להבדיל אח"כ (שם). דין מי שאין לו כוס להבדיל בין במוצ"ש לחול בין במוצ"ש ליו"ט עיין לעיל בסדר הבדלה סעיף ו': (ו) המבדיל על היין במוצ"ש באותו הדר ברוצה לאכול שם סעודה במוצ"ש אפי' הבדיל קודם שנטל ידיו פוטר יין של הבדלה את היין שבתוך המזון מלברך עליו ולענין ברכה אחרונה על הכוס של הבדלה הדין כך אם שותה יין עוד בתוך הסעודה א"צ לברך ברכה אחרונה על הכוס של הבדלה דבהמ"ז אפילו בלא כוס פוטרת את היין שבתוך המזון עם היין של הבדלה מברכה אחרונה ואם לא שתה יין בתוך המזון אין בהמ"ז בלא כוס פוטרת את היין של הבדלה מברכה אחרונה (שם עיין מ"א): (ז) אם רוצה לאכול תיכף אחר הבדלה צריך ליזהר שלא יביא לחם לשלחן קודם הבדלה לפי שהוא מוקדם בפסוק והיה ראוי להקדימו ועכשיו אין מקדימו לפי שאין מבדילין על הפת והוי בושה לפת דמוקדם ליין בפסוק ואין לו מעלה כמו יין ואם הפת על השלחן קודם הבדלה מכסהו במפה ודוקא אם רוצה לסעוד תיכף אבל אם אינו רוצה לסעוד תיכף א"צ לכסות אותו (שם): (ח) אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל ואם הבדיל בתפלה מותר לעשות דברים שאינו טורח גדול כגון הדלקת נרות או הוצאה מרשות לרשות מ"מ בעל נפש יחמיר על עצמו ולא ידליק נר אפי' הבדיל בתפלה עד אחר סדר קדושה כי הזוהר הפליג מאד בעונש המדליק נר קודם שסיימו הצבור סדר קדושה אבל חזן הכנסת יכול להתפלל מעריב קודם שמתפללין הצבור אחר שיעור תוספת שבת (כמבואר לעיל בדין ערבית) במוצ"ש ויבדיל בתפלה ויכול להדליק נרות לבית הכנסת משום כבוד צבור אבל דברים שיש טורח אסור לעשותן קודם שיבדיל על הכוס ונשים שמתפללין מעריב במוצ"ש מבדילין בתפלה ואח"כ יכולין לעשות מלאכה ואותן שאין מתפללין או שאינן יכולין להתפלל יאמרו המבדיל בין קודש לחול בלא שם ומלכות לכן יזהר כל אדם ללמד את בנותיו לומר המבדיל בין קודש לחול וללמדן נוסח הברכה (מ"א שם): (ט) שכח ולא הבדיל במוצ"ש יבדיל עד סוף יום ג' אף שאכל באותן ג' ימים ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים ומי שמתענה ג' ימים וג' לילות רצופים ישמע הבדלה מאחרים ואם אין אחרים אצלו יכול להבדיל בעצמו ויתן לשתות לתינוק ואם אין לו תינוק לשתות יכול להתפלל ערבית מבעו"י מפלג המנחה ולמעלה ומבדיל תיכף קודם הלילה ושותה אבל מי שמתענה ב' ימים וב' לילות רצופים אם יש לו תינוק ליתן לו יבדיל במוצ"ש ויתן לתינוק לשתות אבל אם אין לו תינוק יכול להמתין ולהבדיל במוצאי

יום

יום ב׳ דהיינו לאחר התענית ואם מתענה ב׳ ימים קודם ר״ה ור״ה חל ביום ג׳ לא ימתין עד אחר התענית ילמדך להבדיל יקנ״ז כי על הנר אינו אומר לא שהוא מוצ״ש והוא מילתא דתמיה יעשה כמ״ש לעיל שיתפלל ערבית בשבת אחר פלג המנחה ויבדיל מבעו״י ואם רגיל לקרות ק״ש עם צאת הכוכבים יכול להתפלל תפלה של ערבית מבעו״י והק״ש יקרא בלילה אף שאינו סומך גאולה לתפלה (מ״א סי׳ רפ״ט וסי׳ רל״ה) ואם התענה שני ימים ולא הבדיל במוצ״ש ור״ה ביום ג׳ לא יאמר קידוש והבדלה על כוס אחד דאין אומרים שתי קדושות על כוס אחד אף דכשחל יו״ט במוצ״ש אומרים קידוש והבדלה על כוס אחד משום דאז בהבדלה ג״כ מזכיר קדושת יו״ט דאומר בין קדושת שבת לקדושת יו״ט הי׳ גם אומר בין קודש לקודש והוי חדא מילתא והוי כמו קדושה אחת אבל הכא שצריך לומר המבדיל בין קודש לחול לא הוי חדא מילתא ואין לאומרם על כוס אחד רק יקדש על כוס אחד ואח״כ יבדיל על כוס אחר וישתה משניהם ואם אין לו יין רק שכר יקדש על כוס אחד ויבדיל על כוס אחר כמו ביין או ישמע קידוש מאחרים ולא ישמע מהם ויבדיל על השכר וישתה ואח״כ יברך המוציא (מ״א שם) משום דאסור לאכול קודם הבדלה וכן אם יש לו כוס אחד של יין וכוס אחד של שכר יקדש על היין ויבדיל על השכר ולא יברך שהכל על השכר כי יין פוטר שאר משקין מברכה: (י) ליל תשעה באב שחל להיות במוצ״ש כשרואה הנר אומר בורא מאורי האש ואינו מבדיל על הכוס ואינו מברך על הבשמים ובליל מוצאי ט״ב יבדיל על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים ומי שמתענה שני ימים (תשעה באב) משום ספיקא דיומא ישמע בליל מוצאי ת״ב הבדלה מאחרים ואם אין אחר אצלו יבדיל בעצמו בליל מוצאי ט״ב ויתן להינוק לשתות ולא ימתין עד אחר התענית שיבדיל בעצמו כי אקרוני הבדלה לשבת עדיף כ׳ המ״א בסי׳ תקנ״ו ס״ק א׳ הטעם שליל ט״ב שחל להיות במוצ״ש שאין מבדילין מבעו״י בשבת מפלג המנחה מ״ש ממה שמבואר בסי׳ רנ״ג דאם רוצה להחשיך על התחום או רוצה לילך לדבר מצוה שמבדיל מבעו״י ולמה לא יבדיל כאן מבעו״י ותי׳ דאם מבדיל קיבל התענית עליו ואסור לשתות כיון שהוא תענית חובה משא״כ לעיל בקיבל עליו תענית יחיד שאינה חובה (מ״א סי׳ רנ״ט) וגם לתינוק אסור ליתן דילמא אתי למסרך: (יא) מי שמת לו מת בשבת פטור מן התפלה ומן הבדלה ומותר לאכול במוצ״ש בלא הבדלה ולאחר שנקבר המת אפילו עד יום שלישי יבדיל על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים אבל מן התפלה שכבר עברה עונתה פטור שא״א להשלים שום תפלה שלא התפלל בשעה שהיה אונן כיון שלא היה חייב באותה שעה (י״ד סימן שמ״א) וכן באונן בשבת אין להקשות למה לא יתפלל מפלג המנחה ויבדיל כמו מי שרוצה להחשיך על התחום מפני שאם יתפלל ומבדיל בתפלה אסור לו להתפלל אחר התפלה מאתה חוננתנו ואילך וכן אסור לו להבדיל על הכוס כמ״ש המ״א לענין תשעה באב שחל להיות בשבת ועוד דהוי כתרתי דסתרי אהדדי בעושהו לילה וחל עליו דין אנינות ואונן אסור להתפלל ולהבדיל מידי דהוי אם מת לו מת בעיר אחרת אף שאינו מוטל לפניו דחל עליו אנינות: (יב) נוהגין תיכף אחר ההבדלה לקפל הטלית שיעסוק תיכף במצוה אחר ההבדלה (סימן ס״ב מ״א בשם מהרי״ל): (יג) יסדר שלחנו במוצ״ש אף שא״צ לאכול אלא כזית כי מצוה ללוות את השבת בשמחה כמו שמלוין למלך בשמחה ע״כ יאמר זמירות של מוצ״ש ויזהר מאד לומר הרבש״ע כו׳ סימן טוב ומזל טוב כו׳ שערי אורה כו׳. כי הוא נזכר בגמ׳ ירושלמי וכל הפוסקים הביאו נאמרו. עוד יש טעמים הרבה לסעודת מוצ״ש (סי׳ ש׳ עיין מ״א וא״ר):

סדר הבדלה

הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהוָה וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: וּשְׁאַבְתֶּם־מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה: לַיהוָה

עץ יוסף

הנה כו׳. (ישעיה יב). ופירושו הואיל ועמי אל ישועתי אשכון בטח ולא אפחד עוד. כי העוז והשבח של המקום היה לי לישועה. ר״ל התשועה היתה למען הראות חזקו ולמען אומר בשבחו: ושאבתם כו׳. (שם שם). ור״ל כמו השואב מים מן המעין הטבע הנה שואב הוא בששון כי לא ידאג פן יכלו המים כן תשאבו בששון את הישועה ממעיני הישועה כי לא תופסק התשועה כי יד ה׳ לא תקצר: לה׳ הישועה כו׳. (תהלים ג). ופי׳ התשועה היא ביד ה׳ וכל יוכל להושיעני מיד צרי. ואף על עמך תהיה ברכתך סלה פי׳ לעולם. ר״ל תושיע לי לבל יוכלו לגרע לי ואף עליהם תהיה ברכתך שלא יהיו ענוסים גם המה. וכאומר לא אתפלל על מפלתם כי אם על תשועתי

ענף יוסף

נוהגין לשפוך מן היין על הארץ. וטעם השפיכה הוא לסימן ברכה כדאמרינן כל בית שאין נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה לכך שופכין כן בתחלת השבוע לסימן ברכה לכל השבוע עכ״ל. ובמ״ת כתב טעם למנהג זה דצריך ליתן לעדתו של קרח חלקם קודם. כדוגמת מים אחרונים. וכתב עוד הלבוש ושופכין אחר שהתחיל בפה״ג כדי שלא יהא הכוס פגום כשמתחיל הברכה עכ״ל. ובכמ״א איתא קודם שיסיים בפה״ג כדי כו׳. וכתב הא״ז ונראה דתרווייהו בעינן אחר שיתחיל וקודם שיסיים. וכ״פ בפסקי תוס׳. וכן נוהגין. דלא כהשל״ה שכתב שימלאו על כל גדותיו שיהא נשפך קודם שיתחיל. ודלא כמ״ת. עכ״ל הא״ז:

הַיְשׁוּעָה עַל־עַמְּךָ בִרְכָתֶךָ סֶּלָה: יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ: לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן וִיקָר. כֵּן תִּהְיֶה לָּנוּ: כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא:

המבדיל והשומעים שיוצאים על ידו יתנו עיניהם בכוס ובנר בשעת ברכה

על היין סַבְרִי מָרָנָן וְרַבָּנָן וְרַבּוֹתַי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בבשמים יזהר מאד לחקור קודם הברכה אם נותנים ריח טוב כדי שלא יהיה חשש ברכה לבטלה. ודעת הזוה"ק שברכת בשמים יהיה על הדס דוקא. וראוי להבדיל שיהיה בידו בשעת ברכה הדס כשר של לולב עם שאר מיני בשמים. ובשעת ברכה יחשוב גבורות השם בבריאתו של ריח טוב:

מחזיר הכוס לשמאלו או מניחו על השלחן ונוטל ההדס או הבשמים בימינו ומברך:

על הבשמים **בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מִינֵי בְשָׂמִים:**

ומריח. ונותן לאחרים להריח בו. או מחזירו לשמאלו. ואחר שהריח הבשמים כופף אצבעות ימינו על האגודל. ומקרב ידו לנר ומברך:

על הנר **בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:**

עץ יוסף

תשועתי: ה' צבאות כו'. (תהלים מו). ותרגומו מימרא דה' צבאות בסעדנא. תקוף לנא אלהא דיעקב לעלמין: ליהודים כו'. (אסתר ח): כן תהיה לנו. זהו לשון בקשתנו: כוס כו'. (תהלים קטז). ופי' אריס כוס היין ואודה עליו בפני רבים ואזכור ישועתו שהושיעני ואותו הכוס יקרא כוס ישועות:

בין

ענף יוסף

כתב האבודרהם טעם שמריחים הבשמים במוצ"ש כדי להשיב נפש כוח לאדם על שהלכה ממנו הנשמה היתירה האבודה במוצאי שבת שנאמר שבת וינפש כיון ששבת ווי אבדה נפש. אבל כשחל יו"ט במוצ"ש אינו צריך לבשמים שעונג יו"ט עולה כבשמים לנשמה יתירה ויותר. ועיין באבודרהם שהביא שנשאל הרשב"א שהרי ביו"ט יש נשמה יתירה א"כ למה אין מברכין על הבשמים במוצאי יו"ט שחל להיות בתוך השבת. וע"ש מה שפירך הרשב"א. והביא עוד מיש מפרשים נשמה יתירה היא המנוחה והעונג שהנפש מוצאת בשבת כאלו היא נשמה יתירה.

וכשנכנס

עיון תפלה

ברוך אתה ה'. סדר הברכות להבדלה יין בשמים מאור והבדלה (ברכות נ"ב ע"א): בורא מיני בשמים. מברכין במוצאי שבת על הבשמים להשיב הנפש שהיא כואבת מיציאת השבת (טור או"ח סי' רצ"ז): בורא מאורי האש. (ברכות נ"א ב'), ובפסחים (נ"ד ע"א) אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת הואיל ותחלת ברייתו הוא. ושם במוצ"ש נתן הקב"ה דעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה והביא שני אבנים וטחנן זו בזו ויצא מהן אור, ובב"ר פרשה י"א סי' ב' כיון ששקעה החמה במו"ש התחיל החשך ממשמש ובא ונתיירא אדה"ר וכו' מה עשה הקב"ה זימן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצא מהם אור ובירך עליה וכו' בורא מאורי האש. ובפרקי ר"א פרק כ' (ועיין מדרש שוחר טוב מזמור נ"ב) בין השמשות של שבת היה אדם יושב ומהרהר בלבו ואומר אוי לי שמא יבוא הנחש שהטעה אותי בערב שבת שנאמר תשופנו עקב, נשתלח לו עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מכל רע, ראה אדם עמוד של אש ושמח בלבו ואמר עכשיו יודע אני שהמקום עמי ופשט ידיו לאור האש ובירך בורא מאורי האש, וכשהרחיק ידיו מן האש אמר אדם עכשיו אני יודע שנבדל יום הקדש מיום החול שאין לבער אש בשבת, אמר ברוך המבדיל בין קדש לחול, ר' מנא אומר וכו' וכשמחזיר ידיו מן האש אומר ברוך המבדיל וכו' ואם אין לו יין פושט ידיו לאור האש ומסתכל בצפרניו שהן לבנות מן הגוף (כדי להנות מן האור. רד"ל). ובילקוט תהלים רמז תשכ"ג בפסוק כל עצמותי תאמרנה וגו' צפרנים לעשות בהם פריעה ומליקה ולהסתכל בהם באור (להבדלה) ואומר בורא מאורי האש וכו', ר' אליעזר אומר לאחר שתיית כוס ההבדלה מצוה להטיל מעט מים בכוס ושותה כדי לחבב את המצות, ומה שישאר בכוס מן המים מעבירו על גבי עיניו למה משום שאמרו חכמים שיורי מצוה מעכבין את הפורענות (סוכה ל"ח ע"א שהרי תנופה שיורי מצוה היא ומעכבת רוחות וטללים רעים) ע"כ. וכ"ה במרדכי ריש יומא בשם תשובת הגאונים, אבל בסדור רב עמרם גאון דף נ"ב ע"א מהפך את הטעמים, וכן ראינו רגילין להטיל מים בכוס של ברכה לאחר שתייתו ושופכים אותו ושותים וכך שמענו מרבותינו שמצוה לעשות כן כלומר שיורי

מצוה

אח״כ מסתכל בצפרניו שהן מובדלות מן הבשר. וחוזר ונוטל הכוס בימינו ואומר :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל:

אחר הבדלה אומרים זה : [בפיוט הזה נזכר במרדכי יומא (סוף סי' תשכ״ז) וז״ל ומתפללי אומרים מוצאי פיוט המבדיל בין קדש לחול חטאתינו ימחול נתקן לאמרו בנעה״ע בקול רם במוצאי יו״כ] :

הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל. חַטֹּאתֵינוּ הוּא יִמְחוֹל. זַרְעֵנוּ וְכַסְפֵּנוּ יַרְבֶּה כַּחוֹל. וְכַכּוֹכָבִים בַּלָּיְלָה: יוֹם פָּנָה כְּצֵל תֹּמֶר. אֶקְרָא לָאֵל עָלַי גּוֹמֵר. אָמַר שׁוֹמֵר. אָתָא בֹקֶר וְגַם־לָיְלָה[א]: צִדְקָתְךָ כְּהַר תָּבוֹר. עַל חֲטָאַי עָבוֹר תַּעֲבוֹר. כְּיוֹם אֶתְמוֹל כִּי יַעֲבֹר. וְאַשְׁמוּרָה בַלָּיְלָה: חָלְפָה עוֹנַת מִנְחָתִי. מִי

א תהלים ל, ה.

עץ יוסף

בין קודש לחול. שנאמר ולהבדיל בין הקדש ובין החול : בין אור לחשך. שנאמר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. והאור נברא במוצאי שבת : בין ישראל לעמים. שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. וכתיב בשבת כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם. הרי בשבת ישראל נבדלים מן האומות ומקודשים :

יום פנה כו'. היום שבת פנה כצל הדקל שהוא פונה ושבר : לאל עלי גומר. כלומר משלים חסדו עלי. עשה״כ (תהלים נז, ג) : אמר שומר. הקב״ה : אתא בקר. יש לפני להזריח לעשות בקר להם : וגם לילה. מתוקן לרשעים לקן. והוא עשה״כ (ישעיה כא, יב) : צדקתך כהר תבור. עשה״כ (תהלים לו, ז) צדקתך כהררי אל. ופירושו הצדקות שאתה עושה לצדיקים גבוהים ורמים כהרים הגבוהים. והר תבור הוא הר גבוה מאד : ביום אתמול כו'. כאשר יעבור יום האתמול וכאשר אשמורת הלילה עוברת כן תעביר חטאי : חלפה הי'. הלך והלך לו השבת שהוא מנחתי ונחתה מהקדוש ברוך הוא על דרך שאמרו חכמינו ז״ל אמר הקדוש ברוך הוא מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני רוצה ליתנה לישראל (ביצה דף יז) :

ענף יוסף

והשכנים ימי העולה והעטי כאלו אבדה ממנו נשמה יתירה ונאלם. ולפי פי' זה בשבת נתוסף בו נשמה יתירה מפני שהוא יום מנוחה ואפילו ממלאכת אוכל נפש מה שאין כן ביום טוב. ומ״מ בשחל יו״ט במוצ״ש אינו צריך לבשמים דשגם יו״ט עולה כבשמים (הרשב״א). וה״ר אברהם בן עזרא ז״ל פירש נשמה יתירה כי בשבת יתחדש בגופות יתרון כח ובנשמה יתרון השכל וזה ויברך אלהים את יום השביעי. ולפי פירוש זה אין מיחוש זה ביום טוב ולפיכך אין מברכין על הבשמים במוצאי יו״ט. עכ״ל :

בין קודש. היא הקדושה : לחול. היא הקליפה. ויתן במחשבתו הודאה פעמים לשם יתעלה ע״ז שהבדיל בין הקדושה ובין הקליפה : בין אור לחשך. ראוי לשאת עיניו בטוב להכיר חכמתו הנפלאה של הבורא ית״ש ויתעלה בהבדלתו אור מחשך : בין ישראל לעמים. יתן במחשבתו הודאה פעמים בשמחה רבה עד מאד על זה שהבדיל אותנו לחלקו ונגורלו הק' ויתן הודאה פעמים ג״כ ע״ז שברא אותו בגורלו הק' בעם קדוש הישראלי : בין יום השביעי כו'. בזה יתן ג״כ הודאה במחשבתו בשמחה עלותה על בהבדל ביום השביעי מכל ששת ימי המעשה לקדושתו. ומן מתנה הקדושה הוא לנו עם קדוש. וז״ל הזה״ק פ' ויקהל דף ר״ז ע״ב זכאין ישראל עמא קדישא דאחסנו כו' יומא אחסנת ירותא לעלמין. עכ״ל בקיצור (יסוד ושורש העבודה):

כתב הלבוש ואחר הבדלה ישפוך המותר ממנו כתנא לוגמיו (והיינו ביבש וישתה כמ״ש בדה״ח לעיל בדיני הבדלה על היין ס״ק כ׳) ואח״כ יחזור וישפוך ממנו על השלחן לכבות בו את הנר כדי שיראה נראה לכל שלא הודלק נר זה אלא למצוה לנר של הבדלה לברך עליו. ונהגין לרחוץ בהכוס עפעפי עיניהם לחיבוב מצוה. עכ״ל :

עיון תפלה

מצוה מעבירין וכו' ומה שנשתייר מן המים מטילים אותו על ידינו ומעבירים אותו על פנינו כדי לחבב את המצוה" עכ״ל. ובשבת (קי״ג ב׳) פסיעה גסה נוטלת אחד מת״ק ממאור עיניו ומהדר ליה בקידושא דבי שמשא, וכתב רב עמרם בסדורו דף כ״ו ע״א בשם רב נטרונאי גאון "המטעמת יין של קדוש (בבית הכנסת) בו רפואה וכו' וזה שמקדש ומטעים לנער משום רפואה, מקדש ונותן להם כדי ליתן ממנו על עיניהם דקא אמרינן פסיעה גסה וכו' ומאי הדרא בקידושא דבי שמשא, הילכך זמנין דאיכא מן הצבור דלית ליה יין ומקדש אריסתא ותקנו חז״ל לקדש בבית הכנסת על היין משום רפואה" עכ״ל, אבל הבדלה לא תקנו בבית הכנסת משמע דלית בה הני רפואה :

המבדיל. זמר להבדלה, חתום בראשי חרוזיו יצחק הקטן : וזרענו ירבה כחול. כ״ה במחזור ויטרי והרבה סדורים ספרדים בלי תיבת וכספנו ונכון, כי הוא נוסד עפ״ה (בראשית כב, יז) והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים : כצל תומר. מפני

יִתֵּן מְנוּחָתִי. יָגַעְתִּי בְאַנְחָתִי. אַשְׂחֶה בְכָל־לַיְלָה: קוֹלִי בַּל יֻנְטַל. פְּתַח לִי שַׁעַר הַמְנֻטָּל. שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל. קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה: הֵעָתֵר נוֹרָא וָאָיוֹם. אֲשַׁוֵּעַ תְּנָה פִדְיוֹם. בְּנֶשֶׁף־בְּעֶרֶב־יוֹם. בְּאִישׁוֹן לָיְלָה: קְרָאתִיךָ יָהּ הוֹשִׁיעֵנִי. אֹרַח חַיִּים תּוֹדִיעֵנִי. א)מִדַּלּוּת תְּבַצְּעֵנִי. מִיּוֹם וְעַד לָיְלָה: טַהֵר טִנּוּף מַעֲשַׂי. פֶּן יֹאמְרוּ מַכְעִיסַי. אַיֵּה נָא אֱלוֹהַּ עֹשָׂי. נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה: נַחְנוּ בְיָדְךָ כַּחֹמֶר. סְלַח־נָא עַל קַל וָחֹמֶר. יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר. וְלַיְלָה לְלָיְלָה. המבדיל אֵל פּוֹדֶה מִכָּל־צָר. קְרָאנוּךָ מִן הַמֵּצַר. יָדְךָ לֹא תִקְצָר. לֹא יוֹם וְלֹא לָיְלָה: המבדיל מִיכָאֵל שַׂר יִשְׂרָאֵל. אֵלִיָּהוּ וְגַבְרִיאֵל. יָבֹאוּ־נָא עִם הַגּוֹאֵל. קוּמוּ רַנּוּ בַּחֲצִי הַלָּיְלָה: המבדיל תְּנָה לָנוּ שָׁבוּעַ טוֹב. רַעֲנָן כְּגַן רָטוֹב. גַּם יְהוָה יִתֵּן הַטּוֹב. כָּל־הַיּוֹם וְכָל־הַלָּיְלָה: המבדיל. שיר למעלות אשא עיני וגו' (תהלים קכא)

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: יְהוָה צְבָאוֹת עִמָּנוּ מִשְׂגָּב־לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה: יְהוָה צְבָאוֹת אַשְׁרֵי אָדָם בֹּטֵחַ בָּךְ: יְהוָה הוֹשִׁיעָה הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנוּ בְיוֹם־קָרְאֵנוּ:

רִבּוֹן הָעוֹלָמִים אַב הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת. בְּסִמָּן טוֹב וּבְמַזָּל טוֹב הָחֵל עָלֵינוּ אֶת־ (כשחל יו"ט באמצע השבוע לא יאמר רק ימי המעשה) שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה

א) נ"א מִדַּלָּה, מלה"כ (ישעיה לח,יב) מדלה יבצעני, ענין חוט וכתוב, כמו מדוע אתה ככה דל (ש"ב יג,ד). (מבריעב"ץ):

עץ יוסף

יגעתי באנחתי כו'. (תהלים ו). ופי' נעשיתי עיף ויגע במה שאני נאנח בכל עת: אשחה בכל לילה. תרגום אטיל בגערי בכל לילא: קולי בל יוטל. בל יוקח קולי ממני: פתח לי שער המנוטל. שערי שמים הגבוהים. תרגום כסא רם ונשא כורסיה רם ומנטל: שראשי נמלא טל. שסערות ראשי רטובים מזעה היוצא ממני מחמת צערי ואנחתי ועבודתי כמו שהיה מלא מרטיבת הטל: קווצותי. שערות הפיאות רטובים מזעה כמו מטיפות נטף הלילה: העתר. מלשון ויעתר לו ה': מדלות תבצעני. תשלים אותי מהדלות. והוא מלשון (ישעיה י) והיה כי יבצע אדני את כל מעשהו. ומלשון (זכריה ד) וידיו תבצענה: זמרות בלילה. (איוב לה). והוא מלשון וכרמך לא תזמור. שמכרית הרשעים בלילה כגון מצרים וסנחריב ואמרפל ומדין: נחנו בידך כהומר. כיד היוצר (ירמיה יח,ו): על קל וחמר. על עבירות קלות ועל החמורות: יום ליום יביע אומר כו'. (תהלים יט). יביע פי' ידבר. ור"ל מיום ליום ומלילה ללילה אני מדברים נפלאותיך: החל. יש מפרשים שהוא לשון התחלה כמו החלותי תת לפניך. וי"מ שהוא מלשון (ש"ב ג) יחולו על ראש יואב וזה הנכון: את ששת ימי המעשה. כתב אבודרהם במוצאי שבת שיבא יו"ט באותו השבוע אין

עיון תפלה

הכרח תפס המחבר לא תומר. יום ליום. (תהלים יט ג). ובמחזור ויטרי נוסחו עוד חרוזים על הזמר הזה. חן נא מנטליך, זכה לנטפי טלליך (על טל תחיה), קום כי עליך שומר מה מלילה. יצוה ה' חסדו, זרע ישראל עבדו. יהודה חלקו ינחל (מלה"כ (זכריה ב, טז) ונחל ה' את יהודה חלקו) חרעינו ירבה כחול, צדק ושלום נשקו, לעם אשר נעשקו. ועושקיהם ינחל (ימוטו עליהם נחלים) וזרעינו ירבה כחול. שובו לכם לאהליכם, וברכו שם אלהיכם. יהללו שמו במחול, וזרעינו ירבה כחול. קדוש ישראל מושיענו, נשוא ישא לפשעינו. לא נירא ולא נבחל, חרעינו ירבה כחול:

רבון העולמים התפלה הזאת מוכרת בירושלמי ברכות פרק ה' סוף הלכה א' ר' ירמיה ור' זעירא בשם ר' חייא בר אשי צריך לומר במוצאי שבת בהבדלה החל עלינו את ששת ימי המעשה הבאים לקראתנו לשלום, ר' אבא מוסיף והשמיענו בהם ששון ושמחה, ר' חזקיה בשם ר' ירמיה והבינו ולמדנו, ע"כ. ובמנהיג ובאבודרהם סדרו את התפלה הזאת לפני ההבדלה, אך בסדור רב עמרם היא מסודרת לאחר ההבדלה. ובאבודרהם ובסדורי הספרדים וכן בסדור סי' רנ"ע מתחילים אותה אלהינו ואלהי

א. בה"ס ה, ג. ב. משלי ו, ט. (כג"ם)

הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם חֲשׂוּכִים מִכָּל־חֵטְא וָפֶשַׁע. וּמְנֻקִּים מִכָּל־עָוֹן וְאַשְׁמָה וָרֶשַׁע. וּמְדֻבָּקִים בְּתַלְמוּד תּוֹרָה וּבְמַעֲשִׂים טוֹבִים. וְחָנֵּנוּ דֵּעָה בִּינָה וְהַשְׂכֵּל מֵאִתָּךְ. וְתַשְׁמִיעֵנוּ בָהֶם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה. וְלֹא תַעֲלֶה קִנְאָתֵנוּ עַל־לֵב אָדָם וְלֹא קִנְאַת אָדָם תַּעֲלֶה עַל־לִבֵּנוּ. מַלְכֵּנוּ אֱלֹהֵינוּ אָב הָרַחֲמָן שִׂים בְּרָכָה וּרְוָחָה וְהַצְלָחָה בְּכָל־מַעֲשֵׂה יָדֵינוּ. וְכָל־הַיּוֹעֵץ עַל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל עֵצָה טוֹבָה וּמַחֲשָׁבָה טוֹבָה. אַמְּצוֹ. בָּרְכוֹ. גַּדְּלוֹ וְקַיְּמוֹ. קַיֵּם עֲצָתוֹ כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר יִתֶּן־לְךָ כִלְבָבֶךָ וְכָל־עֲצָתְךָ יְמַלֵּא. וְנֶאֱמַר וְתִגְזַר־אֹמֶר וְיָקָם לָךְ וְעַל־דְּרָכֶיךָ נָגַהּ אוֹר: וְכָל־הַיּוֹעֵץ עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל עֵצָה שֶׁאֵינָהּ טוֹבָה וּמַחֲשָׁבָה שֶׁאֵינָהּ טוֹבָה תּוֹפֵר עֲצָתוֹ. כַּדָּבָר שֶׁנֶּאֱמַר יְהוָה הֵפִיר עֲצַת גּוֹיִם הֵנִיא מַחְשְׁבוֹת עַמִּים. וְנֶאֱמַר עֻצוּ עֵצָה וְתֻפָר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל: וּפְתַח לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַב הָרַחֲמִים אֲדוֹן הַסְּלִיחוֹת בָּזֶה הַשָּׁבוּעַ וּבְכָל־שָׁבוּעַ. שַׁעֲרֵי*) אוֹרָה. שַׁעֲרֵי אֹרֶךְ יָמִים וְשָׁנִים. שַׁעֲרֵי אֲרִיכַת אַפַּיִם. שַׁעֲרֵי בְרָכָה. שַׁעֲרֵי בִינָה. שַׁעֲרֵי גִילָה. שַׁעֲרֵי גְדֻלָּה. שַׁעֲרֵי גְאֻלָּה. שַׁעֲרֵי גְבוּרָה. שַׁעֲרֵי דִיצָה. שַׁעֲרֵי דֵעָה. שַׁעֲרֵי הוֹד. שַׁעֲרֵי הָדָר. שַׁעֲרֵי הַצְלָחָה. שַׁעֲרֵי הַרְוָחָה. שַׁעֲרֵי וַעַד טוֹב. שַׁעֲרֵי זְרִיזוּת. שַׁעֲרֵי זִמְרָה. שַׁעֲרֵי זְכִיּוֹת. שַׁעֲרֵי זִיו. שַׁעֲרֵי זֹהַר תּוֹרָה. שַׁעֲרֵי זֹהַר חָכְמָה שַׁעֲרֵי זֹהַר בִּינָה. שַׁעֲרֵי זֹהַר דַּעַת. שַׁעֲרֵי חֶדְוָה. שַׁעֲרֵי חֶמְלָה. שַׁעֲרֵי חֵן וָחֶסֶד. שַׁעֲרֵי חַיִּים טוֹבִים. שַׁעֲרֵי חָכְמָה. שַׁעֲרֵי טוֹבָה. שַׁעֲרֵי טֹהַר. שַׁעֲרֵי יְשׁוּעָה. שַׁעֲרֵי יֹשֶׁר. שַׁעֲרֵי כַפָּרָה. שַׁעֲרֵי כַלְכָּלָה. שַׁעֲרֵי כָבוֹד. שַׁעֲרֵי לִמּוּד. שַׁעֲרֵי מָזוֹן. שַׁעֲרֵי מְנוּחוֹת. שַׁעֲרֵי מְחִילוֹת. שַׁעֲרֵי מַדָּע. שַׁעֲרֵי נֶחָמָה. שַׁעֲרֵי נְקִיּוּת. שַׁעֲרֵי סְלִיחָה. שַׁעֲרֵי סִיַּעְתָּא דִשְׁמַיָּא. שַׁעֲרֵי עֶזְרָה. שַׁעֲרֵי פְדוּת. שַׁעֲרֵי פַרְנָסָה טוֹבָה. שַׁעֲרֵי צְדָקָה. שַׁעֲרֵי צָהֳלָה. שַׁעֲרֵי קְדֻשָּׁה. שַׁעֲרֵי קוֹמְמִיּוּת. שַׁעֲרֵי רַחֲמִים. שַׁעֲרֵי רָצוֹן. שַׁעֲרֵי רְפוּאָה שְׁלֵמָה. שַׁעֲרֵי שָׁלוֹם. שַׁעֲרֵי שִׂמְחָה. שַׁעֲרֵי שְׁמוּעוֹת טוֹבוֹת. שַׁעֲרֵי שַׁלְוָה. שַׁעֲרֵי תוֹרָה. שַׁעֲרֵי תְפִלָּה. שַׁעֲרֵי תְשׁוּבָה. שַׁעֲרֵי תְשׁוּעָה. כִּדְכְתִיב וּתְשׁוּעַת צַדִּיקִים מֵיְהוָה מָעוּזָּם בְּעֵת צָרָה: וַיַּעְזְרֵם יְהוָה וַיְפַלְּטֵם יְפַלְּטֵם מֵרְשָׁעִים וְיוֹשִׁיעֵם כִּי

*) מיוסד ע"ס א"ב כפול ומשולש ומרובע.

עץ יוסף

אין להזכיר ששת אלא ימי המעשה בלבד. כיון שלא יעשה מלאכה בכל השבוע ימים משום יו"ט: חשובים. מגועים. ע"ש כי אתה אלהינו חשכת למטה מעונינו (עזרא ט): ומנוקים מכל עון ואשמה ורשע. וא"ת כיון שכן הוא אלך ואגרה בשינה ולא אחטא. לכך אמר אחר כן ומדובקים בתלמוד תורה ובמעשים טובים: וחננו. שתחנט:

ולא תעלה קנאתנו כו'. כי הקנאה גורמת הרבה רעות כמו שמצינו בענין יוסף: אמצו. תגבר אותו: נגה. זרח: שאינה טובה. לא רצה לומר עצה רעה ומחשבה רעה שהוא לשון מגונה. אלא אמר דרך כבוד כדאמרינן בפ"ק דפסחים לעולם יספר אדם בלשון כבוד (אבודרהם):

עיון תפלה

אבותינו. וכן בסדור רב עמרם ובסדורי התימנים, אבל במחזור ויטרי ובמחזור רומא לא נזכרה כלל: וכל היועץ עלינו ועל עמך בית ישראל. ראה מש"כ בסוף תפלת י"ח בד"ה עושה שלום וגו' עלינו ועל כל ישראל בשם מחזור ויטרי: תופר עצתו.

באבודרהם ובסדורי הספרדים והתימנים הפר עצתו וכן יוהר, וכ"ה בתפלת אלהי נצור מהרם הפר עצתם: שערי אורה וכו'. כל השערים הללו לא נמצא ברב עמרם ובאבודרהם ובסדורי התימנים ובסור, ונראה שכל זה הוספה מאוחרה:

חָסוּ בוֹ: וְנֶאֱמַר חָשַׂף יְהוָה אֶת־זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ לְעֵינֵי כָּל־הַגּוֹיִם וְרָאוּ כָּל־אַפְסֵי אָרֶץ אֵת יְשׁוּעַת אֱלֹהֵינוּ: וְנֶאֱמַר קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן: וְקַיֶּם־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִקְרָא שֶׁכָּתוּב מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ: רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן הִנֵּה הִנָּם וְלִירוּשָׁלַםִ מְבַשֵּׂר אֶתֵּן. אָמֵן סֶלָה:

א ישעיה נב, י. ב שם שם, ח. ג שם שם, ז. ד שם מא, כז.

(בשמים ראש) כתב הלבוש ויש מקיימין בה השבועה ואומרים אנא משבענא עליך פורה שר של שכחה שתסיר לב טפש ממני ותפיל יתיה על טורא רמאה בשם במא קדישאה ארי"מס ארי"מס אגמ"יסאל ופתח"אל ונא מצא חן בעיני ה'. ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו. ואומר שיר למעלות אשא עיני אל ההרים עד מעתה ועד עולם. בראשית ברא וגו' ה' צבאות עמנו וגו'. וכתב הב"ח ז"ל אבל בתורת חיים בסנהדרין דף צ"ט משמע דל"ל פורה בשי"ת שהרי כתב דשם שר של שכחה בגימטריא מאה ושם שר של זכרון הוא מיכאל עולה ק"א לכך אמרו אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לק"א פעמים עכ"ל: עוד כתב הלבוש בסימן רצ"ט נוהגין לומר בכל מוצ"ש פסוקים שמוזכר בהם אליהו ואומרים שיש קבלה בידם שהוא טוב לשכחה ויהיו דבריו מצליחין בכל השבוע. ועיין מ"ש מזה לעיל קודם הפיוט אליהו הנביא. ועיין ביסוד ושורש העבודה מעלת זכירת אליהו הנביא והבאתי דבריו בסדור נהורא: כתב הלבוש בסימן רצ"ט מצינו באגדה שבארה של מרים שהוא בימה של טבריה בכל מוצאי שבת מחזרת על כל הבארות ועל כל המעינות וכל מי שהוא חולה ויזדמן לו מים ממנה וישתה אפילו כל גופו מוכה שחין מיד נרפא. ומעשה באדם אחד שהיה מוכה שחין והלכה אשתו במוצ"ש לשאוב מים ונתעכבה יותר מדאי ונזדמנה לה בארה של מרים ומלאה כדה מאותן המים. כיון שבאה אצל בעלה כעס עליה ומרוב כעסו נפלה כדה משכמה ונשבר הכד ונפלו מטיפי המים על בשרו ובכל מקום שנגעו שם המים מיד נרפא. ומכאן נהגו קצת נשים לשאוב מים מן הנהר או מן המעין בכל מוצ"ש אולי יזדמן להם בארה של מרים עכ"ל. והרמ"א כתב ולא ראיתי למנהג זה עכ"ל: כתב הא"ר מהרי"ל היה לו טלית של שבת והיה קופלו בכל מוצ"ש כדי להתעסק במצוה מיד:

כתב בש"ע בסימן ש' לעולם יסדר אדם שולחנו (ופירש הט"ז דעל ההכנה קאי שיפרוס מפה. אבל בענין הסעודה יעשה כמנהגו) במוצאי שבת כדי ללוות את השבת אפילו אינו צריך אלא לכזית עכ"ל. וכתב בא"ר ובח"י בשם פסקי תוס' שיהדר לאכול מין מאכל שאוהב אותו יותר אף שהוא ביוקר ואם יאהב לאכול הרבה מינים יהדר אחריהם כפי יכלתו אבל לא יכין מכל מין אלא מה שאפשר שיוכל לאכול ממנו אלא שלא ישבע בלאטס רק כזית. וכן הדין בכל ג' סעודות בשבת ע"כ. ומ"א כתב דבגמרא משמע דניתן לבשל בשר או דבר אחר במוצ"ש. ובזמנינו שמאחרין כ"כ בסעודה שלישית אין יכולין לאכול במוצ"ש יכולין לקיימה בפירות ע"כ. ואני שמעתי שאם נמשך סעודה ג' עד אחר חשיכה א"צ לאכול עוד סעודה רביעית במוצ"ש (א"ר וא"ז): כתב הלבוש ואמרו חכמים אבר אחד נברא באדם ונקרא שמו ואינו נהנה משום אכילה שיאכל האדם אלא באכילת מוצ"ש ללוויתה עכ"ל. ובמ"ת כתב לוז שמיה וממנו נתהוה האדם בעולם התחיה. וכאשר ימות האדם בעולם הזה אינו נימוח. ואפילו יכניסו באש אינו נשרף וברחיים אינו נטחן בפטיש אינו מתפוצץ וממנו יחיה האדם לעת התחיה והוא מקבל עונג ושבע אחר מיתת האדם. ועצם כזה שרשו ועקרו מעולם הבתים עכ"ל. והא"ר כתב שמעתי שכיון שאינו נהנה משום אכילה כמו שכתב הלבוש א"כ לא היה נהנה מעץ הדעת לכך אינו נפסד עכ"ל. איתא במדרש בזכות סעודת מלוה מלכה במוצ"ש ניצול אדם מחבוט הקבר. ובספר ליק"ק כתב שצריך לשמוח בסעודת מלוה מלכה כמו בסעודת שבת כי בסעודה זו יש בה גילוי הארת שבת ע"כ. ובמחז"ב כתב בשם המהרש"א וכ"כ רבינו הרמ"ע מפאנו ז"ל דטוב לעשות דבר מחודש בסעודת מלוה מלכה דבעי סעודה באנפי נפשה ולא משיריים. והעולם אומרים ע"ד הלצה ע"ז שבזה העולם אינן זהירים בשתי סעודות. סעודת מלוה מלכה וסעודת ר"ח. ע"כ נראה שזה רמז גדול בש"ע וכתב סימן מיוחד קטן אחד על סעודת מלוה מלכה דהיינו סימן ש'. וסימן מיוחד קטן על סעודת ר"ח דהיינו סימן תי"ט. לרמז שצפונים וחשובים ויקרים הם מאד: וביסוד ושורש העבודה כתב וז"ל וראיתי בספרים שד' סעודות דשבת מסוגלים לד' רגלי המרכבה העליונה והם אברהם יצחק ויעקב ודוד. אברהם מציל את האדם מדינה של גיהנם בזכות סעודה הראשונה. יצחק מציל מחבלו של משיח בזכות סעודה שניה. יעקב מציל ממלחמות גוג ומגוג בזכות סעודה שלישית. ודוד מציל מחבוט הקבר בזכות סעודה ד' ע"כ. וכתב האר"י ז"ל שאסור לעסוק בשום מלאכה אפילו בד"ת וגם שלא להסיר בגדי שבת עד אכילת סעודה ד' עכ"ל. ואמרי אינש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה. והאוכל אותה עד אחר ד' שעות בלילה לא יצא ידי חובתו. מלאתי. עכ"ל של יסוד ושורש העבודה:

יסדר שולחנו כמ"ש לעיל ויאמר

דָּא הִיא סְעוּדָתָא דְדָוִד מַלְכָּא:

וכתב השל"ה דף קל"ח מי שמתענה במוצאי שבת כגון שמפסיק מבטו' אז יכריח לכוין סעודה ד' לאחרים. וילמוד המאמרים ודינים המוזכרים בסעודה ד':

(רמ״א) יש נוהגין להתענות ער״ח ואם חל ער״ח ביום שבת מקדימין להתענות ביום ה׳ ואם חל ער״ח ביום ו׳ אותן שאומרים סליחות (היינו יו״כ קטן) קודם מנחה יתענו ביום ה׳ ואותן שא״א סליחות יתענו ביום ו׳ (ת״ש א״ר שם) ויש מקומות שנהגו להתענות ביום המולד אם המולד קודם ר״ח ואם המולד לפעמים בחצי יום או אפילו קודם אין מתענין רק עד המולד ואם לאו מתענין עד הלילה ואם נהגו קצת אנשים להתענות תמיד כל ביום ער״ח ואח״כ רוצים לנהוג שלא יתענו רק עד המולד צריכין להתיר הנדר (מ״א שם): ומשום דאפי׳ בערב שבת צריכין להשלים כשאירע פעם ראשון בחול והשלימו ואם בפעם ראשון לא השלים אפילו בחול א״צ להשלים. מיהו במקום שנוהגין ממש ת״צ וקורין ויחל והוא מאנשי עמהם צריך להשלים עד צ״ה ואף הנאי לא מהני (עיין מ״א שם סימן רמ״ט). דינים אם שכח להתפלל מנחה בער״ח ודיני יעו״י נכתב לעיל אחר תפלת שמו״ע של חול ע״ש:

(בשמים ראש) כתב הא״ר וקא״ז בסימן תי״ח וז״ל הטעם מה שמתענין ער״ח והוא במקום שעיר ר״ח על חטאת הירח ע״כ. ובמ״ח סימן ל״ו אי׳ הטעם במ״ס אחד שמה לבנו שלא ישכרו עליו שלשים יום בלי תענית עכ״ל. וז״ל בעל קצ״ח ענין תענית דער״ח כי ר״ח הוא זמן כפרה וזה לא יועיל על הדמה שיטהר לאדם אינו חטא והוא עדיין מחזיק בטומאתו ואינו עוזב את חטאיו עזיבה גמורה ולכן מתענה יום לפניו לפשפש במעשיו ולהתחרט עליהם לעזב אותם עזיבה גמורה ואז ר״ח זמן כפרה עכ״ל. וסדר אותו התענית אם משלימין אותו כתב בא״ר ובא״ז דמשמע בשכנה״ג דיש נוהגין להשלים. ובספר נוהג כצאן יוסף כתב דהכל תלוי אחר זמן המולד. דהמולד מתחיל ע״י צאת הכוכבים. וצאת הכוכבים מתפעל ע״י המולד. דהיינו מכן שהיום מוקדם לחבירו מגיע זמן אכילה ואסור לו להתענות יותר. לזיכך אם אירע שהמולד קודם צאת הכוכבים צריך להתנות בקבלת התענית שלא יתענה אלא עד זמן המולד. ואם שיהיה עכ״פ זמן מנחה. דקודם זמן מנחה אסור לו לאכול. הלכן כשעושין יו״כ קטן דאז מוציאין ס״ת וקורין ויחל צריך להתענות עד צאת הכוכבים אפילו שהמולד יהיה קודם צאת הכוכבים עכ״ל. כתב הא״ר וקא״ז כשחל ר״ח בשבת מ ענין ביום ה׳ במקום שאומרים סליחות. מיהו אותן שאין הולכין לסליחות אפשר דרשות להתענות ביום ו׳. ואם חל כשר חדש ביום א׳ לעולם מקדימין ליום ה׳ (כן הוא בא״ז. וכן נ״ל בא״ר וב״ם יע בה״ר) עכ״ל. אבל בספר נוהג כצאן יוסף כתב דאם חל ר״ח ביום שבת מתענה כל אחד בע״ש בשאר ער״ח שלנו ואין דוחין התענית ממנו הקבוע. עוד כתב דאם מתענין ער״ח אלא בזמנו אין עושין יום כפור קטן לפי מה שאנו אומרים יום זה יהי מסוגל כו׳ חפאתי בעל כמפוזו כ מות יכח. ועדיין הירח לא נתמעט כל צרכו עכ״ל: והירא דבר ה׳ בהפלות המנחה יטעו יחידו מעוטים בפליוטאיסים ומבחוסיהם בהבייהם (ע תפ.ין) והמשותא דלכה. ויעמוד התוכל בנכס להתפלל באנחות ובדמעות עליהם כפי הסדר המסודר למעה בנחת ולא במהיפה ובהלה: וכתב הא״ל בסי׳ מקפ״א ס״ק מ׳ בשם קיצור של״ה טוב לעמוד כשאומרים סליחות ועכ״פ יעמוד כשאומרים אל מלך יושב וכו׳ וי״ג מדות:

סדר יום כפור קטן

ער״ח נוהג כל החדש ומהגים יחידי סגולה להתענות ואומרים סדר זה. ובמחן מניח טלית ותפלין ומתחיל:

קב תְּפִלָּה לְעָנִי כִי־יַעֲטֹף וְלִפְנֵי יְהוָה יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ׃ יְהוָה שִׁמְעָה תְפִלָּתִי וְשַׁוְעָתִי אֵלֶיךָ תָבוֹא׃ אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי בְּיוֹם צַר־לִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי׃ כִּי־כָלוּ בְעָשָׁן יָמָי וְעַצְמוֹתַי כְּמוֹקֵד נִחָרוּ׃ הוּכָּה כָעֵשֶׂב וַיִּבַשׁ לִבִּי כִּי שָׁכַחְתִּי מֵאֲכֹל לַחְמִי׃ מִקּוֹל אַנְחָתִי דָּבְקָה עַצְמִי לִבְשָׂרִי׃ דָּמִיתִי לִקְאַת מִדְבָּר הָיִיתִי כְּכוֹס חֳרָבוֹת׃ שָׁקַדְתִּי וָאֶהְיֶה כְּצִפּוֹר בּוֹדֵד עַל־גָּג׃ כָּל־הַיּוֹם חֵרְפוּנִי אוֹיְבָי מְהוֹלָלַי בִּי נִשְׁבָּעוּ׃ כִּי־אֵפֶר כַּלֶּחֶם אָכָלְתִּי וְשִׁקֻּוַי בִּבְכִי

עץ יוסף

תפלה לעני. התפלה הזאת הוא לישראל בהיותם בגולה עם עני: כי יעטף. כאשר יהיה כפוף ומעונה כאלו הוא מתעטף קצתו בקצתו: שיחו. ענין ספור התלאות: כי כלו בעשן ימי. ימי הטובים כלו מהר עם העשן: כמוקד נחרו. נתייבשו כמוקום הנשרף באש: הוכה ס׳. כמו עשב האתייבש ונשבר מחום השמש כן לבי נשבר. כי בעבור התוגה שכחתי לאכול מאכלי והנני חלוש ומעונה: דבקה. כי מקול האנחה משמן בשרי ירזה ודבקה לעצמותי: דמיתי. דומה אני לעוף קאת היושבת במדבר הצועקת קול יללה ואל עוף הכוס השוכן בחרבות. כי כן גם אני צועק בקול מר ואשב שומם ויחידי: שקדתי. מהרתי לברוח ואהיה כצפור הנדרת מאנשים ויושב בדד על הגג: מהוללי. המלעיגים עלי ישבעו בי ואומרים דרך שבועה אם עשיתי כזאת אהיה כהיהודים המהוללים: כי אפר. אני אוכל את האפר כדרך שאוכלים את הלחם ר״ל מגודל התוגה נהפך לפי טעם הלחם לטעם האפר: ושקוי. משקה שלי בבכי מזגתי. כי בעת הבתיב

מָסָכְתִּי: מִפְּנֵי־זַעַמְךָ וְקִצְפֶּךָ כִּי נְשָׂאתַנִי וַתַּשְׁלִיכֵנִי: יָמַי כְּצֵל נָטוּי
וַאֲנִי כָּעֵשֶׂב אִיבָשׁ: וְאַתָּה יְהוָה לְעוֹלָם תֵּשֵׁב וְזִכְרְךָ לְדֹר וָדֹר: אַתָּה
תָקוּם תְּרַחֵם צִיּוֹן כִּי־עֵת לְחֶנְנָהּ כִּי־בָא מוֹעֵד: כִּי־רָצוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־
אֲבָנֶיהָ וְאֶת־עֲפָרָהּ יְחֹנֵנוּ: וְיִירְאוּ גוֹיִם אֶת־שֵׁם יְהוָה וְכָל־מַלְכֵי הָאָרֶץ
אֶת־כְּבוֹדֶךָ: כִּי־בָנָה יְהוָה צִיּוֹן נִרְאָה בִּכְבוֹדוֹ: פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר
וְלֹא בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם: תִּכָּתֶב זֹאת לְדוֹר אַחֲרוֹן וְעַם נִבְרָא יְהַלֶּל־יָהּ:
כִּי־הִשְׁקִיף מִמְּרוֹם קָדְשׁוֹ יְהוָה מִשָּׁמַיִם אֶל־אֶרֶץ הִבִּיט: לִשְׁמֹעַ
אֶנְקַת אָסִיר לְפַתֵּחַ בְּנֵי תְמוּתָה: לְסַפֵּר בְּצִיּוֹן שֵׁם יְהוָה וּתְהִלָּתוֹ
בִּירוּשָׁלָםִ: בְּהִקָּבֵץ עַמִּים יַחְדָּו וּמַמְלָכוֹת לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה: עִנָּה
בַדֶּרֶךְ כֹּחִי קִצַּר יָמָי: אֹמַר אֵלִי אַל־תַּעֲלֵנִי בַּחֲצִי יָמָי בְּדוֹר דּוֹרִים
שְׁנוֹתֶיךָ: לְפָנִים הָאָרֶץ יָסַדְתָּ וּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ שָׁמָיִם: הֵמָּה יֹאבֵדוּ
וְאַתָּה תַעֲמֹד וְכֻלָּם כַּבֶּגֶד יִבְלוּ כַּלְּבוּשׁ תַּחֲלִיפֵם וְיַחֲלֹפוּ: וְאַתָּה־הוּא
וּשְׁנוֹתֶיךָ לֹא יִתָּמּוּ: בְּנֵי־עֲבָדֶיךָ יִשְׁכּוֹנוּ וְזַרְעָם לְפָנֶיךָ יִכּוֹן:

חתום שם המחבר יהודה אריה ממודינא. ומשקלו ב' תנועות ויתד ושם תנועות.

חזן יוֹם זֶה יְהִי מְשַׁכֵּל כָּל־חַטֹּאתַי. בָּטֵל בְּמִעוּטוֹ כִּדְמוּת יָרֵחַ. הַיּוֹם לְבַד
מִסְפַּר זְכֻיּוֹתַי. יִרְבֶּה וְיָצִיץ צִיץ וִיהִי פוֹרֵחַ: יום זה וַדַּאי זְדוֹן לִבִּי

עץ

השתיה ישלו בכוס דמעת עיני והרי הוא מזוג בדמעה בבכי: כי נשאתני. מתחלה רוממת אותי ואחר זה השלכתני לארץ ובשל הצער כאלו לא הייתי בגדולה מעולם: ימי כצל נטוי. ימי הטובים חלפו והלכו להם במעט שונה כצל הזה הנטה ממקומו מבלי ינע בו מי: ואני. עתה אני יבש מבלי לחלוחית שונה כעשב כנתייבש בחום השמש בבור צלו: ואתה. אבל אתה לעולם תשב ותתקיים וכוחך אז כותך עתה: אתה תקום. לזה אשאל מעמך שאתה תקום ותרחם את ציון כי מעתה עת לחונן אותה כי בא הזמן: כי רצו. כי עבדיך ישראל רוצים ומחבבים אבני המקום ההוא ועפרה נשא חן בעיניהם ומאד יתאוו לשוב אליה: ויראו. אז ייראו הגוים ומלכיהם את שם כבודך: כי בנה. בראותם אשר בנה ה' את ציון ונראה הוא שם בכבודו: פנה. כי פנה אל תפלת ישראל המעורר תפלה בתמידות: תכתב זאת. הגאולה הזאת תהיה כתובה לזכרון לדור אחרון בכדי שפעם הנבראת אז יהלל יה על הגאולה הזאת: אנקת אסיר. צעקת ישראל האסור בגולה: לפתח. להתיר קשרי האסירים להוליכם למיתה: לספר בציון. למען יספר בציון וכו': בהקבץ. בעת יתקבצו עמים וממלכות לעבד את ה': ענה. את זה יספרו לאמר הגם מאז ענה האויב כחי בדרך בהיותי הולך בגולה ובזה קצר ימי: אומר. והייתי אומר בתפלה שלא אלי אתה אל תעלני

יוסף

מן העולם בחצי ימי: בדור דורים. ר"ל בכל ימי הדורות בזמן השנים שקבעת להיות בגולה אל תסלקה ביד האויב בחצי ימיהם. וכאומר לא על עצמי לבד אני מתפלל כי אם על כל הדורות: לפנים. מתחלה אתה יסדת את הארץ מאין ליש וכן השמים מעשה ידיך המה וא"כ קדמת להם: המה יאבדו. סוף הדבר יהיה שהמה יאבדו ואתה תעמוד ואם כן גם תאחר להם: כלבוש. שפושט האדם ומחליפו באחר כן תחליף את העולם כמ"ש (ישעיה סה) כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה: ויחלפו. ר"ל כאשר תעשה כן יקום: ואתה הוא. אבל אתה דבר העומד בהויתו ומתקיים ואין תשלום וזמן לשנותיך: בני עבדיך. בני אברהם יצחק ויעקב ישובו לארצם וישכנו בה. וזרעם יהיה נכון לפניך עד עולם ולא יוספו עוד ללכת בגולה. ומוסב למעלה לומר את זה יספרו לאו"ה לומר כזה וכזה התפללתי והנה רואים כי שמע אלי:

יום זה. האחרון של החודש בו משכל כל חטאתי של החודש כולו: בטל במעוטו. תבטל חטאתי מעט מעט כדמיון הלבנה שנתמעט מהלך החודש מעט מעט עד יום האחרון שזה. ורק לבד מספר של זכיותי יהיה נתרבה. ויציץ ציץ ויהי פורח בכל יום ויום יותר ויותר: ודאי. זה ודאי שזדון לבי אצל הקב"ה גלוי. וגלוי לפניו חטאי שעשיתי עם דוק רשעי. והוא ע"ע

אצלה גלוי. חוטי עונותי עם דוק רשעי. דיני אני אדע באש קלוי.
כי רע וביש ארגתי אל פשעי. הולך ביום ויום אחר בצעי. מבית
מקום ספר תינוק בורח: יום זה אבן בחבלי שא עון מושך. אחור.לך
אלי באתי נצב. רפאות לארם מר נחש נושך. שואל ומתחנן נכאב
נעצב. יושב בענויי אבן מחצב. יד פה ועין אין לי טעם וריח:
יום זה חק ראש חדשים אל עמך נתת. לזמן כפרה על כל־תולדותם.
מאת אהוביך שוטן השבת. על־כן אקדמך בתחנתם. מיום לפניו
בא כי אז איתם. אשוב לאיש תושב לא עוד אורח: יום זה וברב
חסדיך אתה מלכי. תקום תרחם את־ציון קדשנו. דירת מנוחתך
שים כבוד. כי בה נעלה עולות ראשי חדשנו. נא אל שלח נושא
נזר ראשנו. כי שם לבבנו שואף זורח: יום זה

ח למנצח על־הגתית מזמור לדוד: יהוה אדנינו מה־אדיר שמך בכל־
הארץ אשר־תנה הודך על־השמים: מפי עוללים | ויונקים יסדת

עץ יוסף

הגמרא סוכה דף נ"ב ע"א אמר רב אסי יצה"ר בתחלה דומה לחוט של בוכיא (ופירש רש"י עכביש. והערוך גרס כוכיא. ומפרש הוא הכלי שמשליך האורג בנפש המסכת ועליו הערב כרוך) ולבסוף דומה כעבותות העגלה (ופירש"י ולבסוף האדם נמשך אחריו מעט מתגבר והולך בו) שנאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא (ופרש"י בתחלה היו מביאין אותן עליהם ע"י חבלים שאינם של כלום. ואח"כ) וכעבות העגלה חטאה. (הגה עד שקושרין בו את הפרה למחרישה). ודוק הוא מל' הגמ' שלל גדול (שבת פט:) השונא והמדקדק פי' מדקדק על חוט הערב כדי להדהק ולהלחץ עם חבירו. כן פי' הערוך. וזהו שאמר כאן חוטי עונותי עם דוק רשעי. או דוק הוא מענין דקין של בריות דאי' בב"ר [פ"ט] שפירושו עלבון: דיני אני כו'. פי' אני יודע דיני שנאה של גיהנם אשה שורף: כי רע כו'. על שרע וביש כו' ור"ל שהוספתי חטא על חטא: הולך כו'. הלכתי בכל יום ויום אחר תאוי ורצוני: מבית כו'. וברחתי מבית המדרש כתינוק הבורח מבית הספר: אבן בחבלי כו'. ר"ל אבן בחבלי השוא משכתי עלי העון כדכתיב הוי מושכי העון בחבלי השוא: אחור כו'. ועכשיו הושבתי אחור מיצה"ר. ובאתי לך אלי: נצב כו'. ואני נצב לפניך לבקש רפואה לאדם מר נחש נושך הוא היצה"ר: שואל כו'. ושואל ומתחנן אני נכאב ונעצב יושב בענויי היצה"ר שנקרא אבן כדכתיב (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם. ואמר אבן מחצב שהכ"כ ואני מחצב ([illegible]): יד פה כו'. ר"ל מרוב צרותי ויסורי שכחתי כל אברי המובחרים ואין לי חוש הטעם ותום הריח: חק ראש חדשים על עמך נתת. שהס"ל ראשון (פנ"ס)

הוא לכם לחדשי השנה: לזמן כפרה על כל תולדותם. כי עולת ר"ח היתה באה לכפר על תולדות ימי החדש (אמדרש): מאת אהוביך. שהיו מקריבין לפניך זבחי רצון: שוטן. השטן המעורר הנ: השבת. בטלת מהם: על כן אקדמך בתחנתם. של נטר: מיום לפניו בא. מיום שלפני ר"ח: כי אז איתם. כי אז בר"ח אהיה תמים. כי ע"י שאני מתחנן ומתחרט על עונותי בער"ח יתכפר לי עוני בר"ח. ועיין מ"ש לעיל בענין ער"ח בשם בק"ח: אשוב לאיש תושב. פי' אשוב את עצמי להקב"ה. לאיש תושב זה היצה"ר שהוא אצלי כבעל הבית. לא אקבל עוד אותו אפילו לאורח: דירת מנוחתך. הוא בית המקדש: אל. שהוא מדת חסד כדכתיב חסד אל כל היום: שלח. משיח צדקנו: נושא נזר ראשנו. הוא הציץ שנראה בהש"ץ במקום נזר. כמו את ציץ נזר הקדש (שמות לט): כי שם. בבהמ"ק: לבבנו שואף. פי' לבבנו חושק. והוא מלשון ושאף צמים חילם (איוב ה): זורח. נראות בזריחת השכינה הקדושה בהתגלה לא כמו עתה שהקב"ה עמנו בהסתר פנים:

למנצח. בעלי השיר נקראו מנצחים כי דרכם לנצח זה את זה בנעימת הקול ובהכרעתו. ור"ל המזמור הזה של דוד נמסר לבן לוי המנצח לנגן בנגון שבבהמ"ק על כלי זמר הבא מגת: מה. מה מאד: אדיר שמך בכל הארץ. משגיח ומושל בכל: אשר תנה. בעבור אשר גם הוד שכינתך נתון בשמים ממעל ואפילו הכי למטה לארץ יתנו. ומכ"מ נטר למטה. ותיבת תנה הוא כמו נתת עתיד במקום עבר: מפי עוללים. מן פי העוללים אשר הם התמימים במעי אמן והנולדים נפתח פיהם: ויונקים. סדיר משדי אמן,

מן

עז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם: כי־אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננתה: מה־אנוש כי־תזכרנו ובן־אדם כי תפקדנו: ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו: תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת־רגליו: צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי: צפור שמים ודגי הים עבר ארחות ימים: יהוה אדנינו מה־אדיר שמך בכל־הארץ:

החזן מתחיל אשרי. וח"ק. ואם יש עשרה שמתענים נביהכ"נ מוציאין ס"ת וקורין ויחל ומפטירין דרשו וברכה אחריה עד מגן דוד. ולאחר הקריאה מתפללין שמו"ע. והיחיד המתענה אומר עננו בברכת שמע קולנו והש"ץ אומר עננו בחזרת התפלה בין גואל לרופא. ואח"כ מתחיל הש"ץ לכו:

לכו[א] ונשובה אל־יהוה כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו: יחינו[ב] מימים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו: כי[ג] לא על־צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על־רחמיך הרבים: אדני[ד] שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל־תאחר למענך אלהי כי־שמך נקרא על־עירך ועל־עמך:

חזן וקהל ג"פ השיבנו[ה] יהוה אליך ונשובה חדש ימינו כקדם:

אל מלך יושב על כסא רחמים. מתנהג בחסידות מוחל עונות עמו.

א ב הושע ו, א ב. ג ד דניאל ט, יח יט. ה איכה ה, כא.

עץ יוסף

מן הפלא הזה. יסדת. יסוד מוסד לדעת עוז שלך כי הוא דבר שאין הטבע מתחייב: למען הכחיש צורריך. אשר כחשו בה': להשבית. פי' לבטל דברי אויב ומתנקם. את המתמינים בה': כי אראה. מן הפלא הזה אראה שמעשה אצבעותיך הם שמיך. אף הירח וכוכבים אשר כוננתה אתה. ואין העולם קדמון: מה אנוש כו'. הוסיף להוכיח שה' משגיח על הכל. ואמר הלא מה הוא חשיבות האדם להזכר לפני ה': ותחסרהו. ועל כל זה בהשגחתך חסרהו רק מעט מן המלאכים בדבר החכמה והדעת ועטרהו בכבוד והדר. כי הוא מתעלה על כל חי בחוש הדבור: תמשילהו. המשלתו בכל הבריות: תחת רגליו. ר"ל נכנעים אליו: צונה. מלשון צאן: ואלפים. פרים כמו (דברים ז) שגר אלפיך: צפור. הפורח לאויר שמים. ועם כל זה ימשול בו האדם ויצודו בחכמה: עובר ארחות ימים. ר"ל כי האדם בחכמתו יעשה אניות ובהן עובר ארחות ימים לצוד אף דגי הים: מה אדיר. מכל זה נראה שמה מאד אדיר שמך בכל הארץ משגיח ומושל בכל:

לכו הוא ענין זירוז: כי הוא טרף. ולא בכח ידו נגר האויב: וירפאנו. והוא ירפא אותנו. כי הכל ממנו ובידו: יך. הוא הכה אותנו: ויחבשנו. והוא יניח תחבושת על המכה. וכפל הדבר במ"ש: יחינו. מיומים. ר"ל כי ב' ימים היתה תחיה. אחת בכל סיף שמתו כולם והחיים אותם הוא יתברך. והשנית מתים שהחיה יחזקאל (לז) (שלא נעלם זה מכוונת המדבר) ואחר אלו שתי התחיות שוכרתו למות עוד הפעם. אבל ביום השלישי. שהוא בתחיה העתידה. יקימנו ונחיה לפניו בלא תהיה מיתה אח"כ. ואמר לפניו לרמוז למאמר חז"ל [ויק"ר ס"פ י"א] שיהיה הוא יתברך ראש חולה (פי' מחול) לצדיקים ודורש להם תורה ורואים ומראים באצבען ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד וגו': כי לא על בטחון צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך. כי אם על בטחון רחמיך הרבים: ה' שמעה. את תפלתנו: ה' סלחה. לעונינו: ה' הקשיבה. לתפלתנו: ועשה. כל משאלותינו: אל תאחר. זמן הגאולה: כי שמך נקרא ה'. עמך עיר אלהים וכן אלהי ישראל. ואין זה כבודך לעזבם ביד זרים: השיבנו. אי' במדרש סוף איכה דכנסת ישראל אומרים להקב"ה שהוא יתחיל לעורר לבנו לתשובה ואח"כ ישובו הם אבל הקב"ה אומר שהם צריכים להתחיל בתשובה. ועושין ישראל פשר דבר ואומרים אנחנו נתחיל כחודה של מחט ואתה תפתח לנו כפתחו של אולם. וזהו שאמרו השיבנו ר"ל שתושיע לנו ותפתח לנו כפתחו של אולם. ותתן לנו לב בשר בתשובה אנחנו מקודם ר"ל כשאנחנו מתחילין כחודה של מחט:

אל. לשון תקיף ומושל. כלומר המלך אשר מלכותו בכל משלה יושב תמיד על כסא רחמים: מתנהג כו'. ר"ל נוהג עם עמו במדת חסידות. וקחשיב ואזיל מהו החסידות. ואמר מוחל עונות עמו. ר"ל כמו שחסיד שומע חרפתו ואינו משיב ומעביר על מדותיו כך הקב"ה אף שחוטאים לפניו שותק

מעביר ראשון ראשון. מרבה מחילה לחטאים וסליחה לפושעים. עושה צדקות עם כל בשר ורוח. לא כרעתם תגמול. אל הורית לנו לומר שלש עשרה. וזכר לנו היום ברית שלש עשרה. כמו שהודעת לעניו מקדם. כמו שכתוב וירד יהוה בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם יהוה:

ויעבר יהוה | על פניו ויקרא:

יהוה | יהוה. אל רחום. וחנון. ארך אפים. ורב חסד. ואמת: נצר חסד לאלפים. נשא עון. ופשע. וחטאה. ונקה: וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו: כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קראיך:

אנא יהוה אלהי השמים. תכון תפלתנו קטרת לפניך: ותוציא כאור צדקנו ומשפטנו כצהרים: אמרינו האזינה יהוה בינה הגיגנו: בקראנו עננו אלהי צדקנו:

כרחם אב. סלח. כי לא על וכו' תמצא בסליחות:

א שמות לד, ה ו ז. ב שם שם, ט. ג תהלים פו, ה.

עץ יוסף

ביתך ומוחל עונות עמו: מעביר ראשון ראשון. פירש רש"י שאין ראשון הבא לתת בכף חטאים מעבירו ובומטו שלא היה מחלה על מחלה כיון שחסר אחת מהן יכריע הזכיות ועיין בפ"ק דר"ה. ורב אלפס כתב פי' אדם כשר ותמיד בדרכיו אם נכשל בחטא ועדיין לא בא חטא לידו משדו קודם שחטא אין הקב"ה כותבו עליו אלא מעבירו: מרבה מחילה לחטאים. אלו השבים בשוגג. ור"ל הואיל ובשוגג חוטאים. בתשובה כל דהו הקב"ה מוחלן להם. וזהו לשון מרבה מחילה כו': וסליחה לפושעים. אלו המורדים כדאמרינן דשנות אלו זדונות. פשעים אלו המרדים. חטאות אלו השגגות. ור"ל אם ישובו הקב"ה סולח להם: לא כרעתם תגמול. רק תשבה להם לפמש"ד: אל הורית כו'. שאמרו חז"ל (ר"ה יז:) אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ והראה לו למשה סדר תפלה א"ל כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואמחול להם: ברית. כמ"ש (שמות לד) הנה אנכי כורת ברית ואמרו חז"ל (שם) ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם. גם י"ג פעמים נאמר ברית בפ' מילה (בראשית יז): לענו. זה משה כדכתיב והאיש משה עניו מאד: ואלו הן הי"ג מדות. (א) ה' מדת הרחמים טרם שיחטא האדם. (ב) ה' מדת הרחמים לאחר שיחטא וישוב. (ג) אל תקיף ובעל היכולת להמציא מזון לכל בריותיו. (ד) רחום שלא יבחית המחויב עונש. (ה) וחנון שחן מתנת חנם. (ו) ארך אפים אף לרשעים, (ז) ורב חסד מעביר ראשון ראשון. דבגמרא תנא מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה. ולענ"ד פירושו וזו היא המדה ורב חסד. (ח) ואמת מאמת דבריו. (ט) נוצר חסד לאלפים. (י) נושא עון מזיד. (יא) ופשע מרד להכעיס. (יב) וחטאה בשוגג. (יג) ונקה לשבים (מפרש מחזור קרואי מועד). ובא"ר סימן תקפ"א ס"ק ס' כתב בי"ג מדות יכוונו הכל ואל יפסיקו עד לאחר וסלחת דיש אומרים. דהוא מדה אחת (מהרי"ל סי' קנ"ב). ובס"ח סימן ר"נ כתב וסלחת לעונם מדה י"א ולחטאתנו י"ב ונחלתנו י"ג. שהרי הפזמון ה' ה' מנה כן י"ג מדות ע"כ ולפ"ז אין להפסיק עד אחר ונחלתנו. ואפשר לכוון כן לדברי מהרי"ו עכ"ל של הא"ר. ועיין מ"ש בשחרית של חול:

כתב הא"ר בשם רד"א כשאומרים ויקרא בשם ה' יש להפסיק מעט בין בשם ובין ה':

תכון תפלתנו. ע"ש הכתוב (תהלים קמא) תכון תפלתי קטרת לפניך. והוסב מלשון יחיד ללשון רבים. ופירושו תפלתנו תהיה נכונה לפניך כהקטרת קטרת: ותוציא כו'. ע"ש (שם לז) והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים. והוסב מלשון יחיד ללשון רבים. ופי' בתגלה צדקנו לעולם כמו שהאור גלוי לעולם. ומשפטנו כצהרים. פי' כמו הצהרים שהוא חוזק האור. כן יכירו כל העולם כי בצדק ומשפט דרכינו: אמרינו כו'. ע"ש הכתוב (תהלים ה ב). ופי' מה שאנחנו מוציאין בפינו האזינה. ומה שאנחנו הוגים וחושבים בלבנו תבין: בקראנו כו'. עפ"כ (תהלים ד, ב). ופירושו בעת קראנו לך ענגו אתה אלהינו העושה עמנו צדקה:

מבאת

סליחות. פ"ס חתום מרדכי בר שבתי ארוך — א־להינו ואלהי אבותינו — מרדכי בר שבתי ארוך

חזן **משאת** כפי מנחת ערב רצה־נא בכשר. תכון תפלתי קטרת לפניך בתם וביושר. בקראי ענני צורי היום יפנה.

קהל כאשר יביאו בני ישראל את־המנחה: חזן ריח ניחוח אמרי־פי. לפניך צור עולמים. חלבי ודמי הנמעט בצומי. תמור חלבים ודמים. קבל הגיון לבי אשר ערכתי (זה כמה ימים) היום בנעימים. ק׳ כחטאת כאשם וכמנחה: ח׳ דרש־נא ביום זה דורשיך והדרש להם בניב שפתים. שעה למעמדם וטהרם ככסף מזקק שבעתים. ורצה שיחתם כשה אחת מן הצאן מן המאתים. ק׳ ממשקה ישראל למנחה: ח׳ כליל ועולה תחנתי תחשב ומשטיני ריב תריב. והוציא כאור צדקי טרם יבא השמש ויעריב. שפוך כמים לבו בתפלתו כל־איש. ק׳ והקריב המקריב קרבנו ליהוה מנחה: ח׳ ישרון עמך ישיר חסדך בטוב *לקח. הטה אליך אזנך ושמע ועיניך פקח. וראה כי טוב מסתופף בשערי רחמיך. ק׳ ויקח מן הבא בידו מנחה: ח׳ ברב רחמיך אמרי האזינה יהוה הגיגי בינה. אם־נא מצאתי חן בעיניך אלהי קדם מעונה. ולקחת מנחתי מידי

א ישעיה סו,כ. ב יחזקאל מה, כה (בנוסח לבון). ג שם כם מו (בנוסח לבון). ד במדבר טו,ד. ר בראשית לג,יח.

עץ יוסף

משאת כפי כו׳. נשיאת ידי. בכשרון לב לתכלת המנחה רצה נא: תכון כו׳. ותכון תפלתי בתום וביושר כקטורת לפניך: בקראי. אליך ה׳ בתפלתי: ענני. אתה ה׳: צורי. בוראי. ועוד בקשתנו. היום יפנה. היום הפנה אלינו: כאשר. פנית אלינו מאז בעת. יביאו ב"י את המנחה. לעת ערב: ריח ס׳. רבש"ע בקשתנו מלפניך שיהיו חשובים בעיניך אמרי פי בתפלתי כריח ניחוח מהקטורת אשר היו מקטירים לפניך בבהמ"ק: חלבי כו׳. ויהי רצון מלפניך שיהא חשוב חלבי ודמי שנתמעט היום מחמת התענית. נחשב לפניך כתמור אותן חלבים ודמים שהיו מקריבים על גבי המזבח: קבל כו׳. קבל מהכונות לבי אשר סדרתי היום במתיקות. כאשר קבלת מעדת ישראל את החטאת והאשם והמנחה: דרש כו׳. בקשתנו מלפניך תחקור ותדרוש ותבקש ביום זה את ישראל הדורשים אותך: והדרש להם בניב שפתים. פי׳ בדבור שפתים שתאמר להם סלחתי: שעה. תפנה למעמדם שהם עומדים לפניך בהכנעה ובתפלה: וטהרם. ותנקה אותם מהטאם כהאומן המנקה את הכסף שבע פעמים: ורצה. ותרצה לפניך שיחתם פי׳ תפלתם. כאשר היתה רצויה לפניך. כשה כו׳. השה אשר היו בוררים המובחר מן המאתים לקרבן: ממשקה כו׳. ר"ל ותרצה תפלתם כמו הקרבן של מנחה והנסכים שהיו באים ממשקה של ישראל (כל זו): כליל כו׳. יהר"מ שתהא חשובה לפניך תפלתי כקרבן כליל ועולה. ועולה וכליל היא היא שכעולה היא כולה כליל לאש. והוא הקרבן המובחר: ומשטני כו׳. ותריב ריב עם המשטינים עלי: והוציא כו׳. ולדקתנו הוציא כאור בטרם ישקע השמש ויהיה ערב. כי פתח. שפך כמים לבו בתפלתו כל איש. לפניך ה׳: והקריב. את חלבו ודמו. ויהיה חשוב לפניך כאשר היה מלפניך בעת המקריב קרבנו לה׳ מנחה. על המזבח: יש׳רון עמך. ישראל עמך המה ישיר חסדך. מרננים ומשבחים על גודל החסד שעשית עמהם שנתנו להם בטוב לקח. את התורה אשר היא טובה מכל לקח שבעולם: הטה כו׳. לזאת תטה להם אזנך ושמע תפלתם. ועיניך הקיימה פקוחות על כל הכרון מעשיהם: וראה. כי המה אומרים אשר טוב המתופף. פי׳ לדפוק. בשערי רחמיך. על כן ויקח כו׳. לקח כל אחד מן הבא בידו מנחה לכפות צדקה: ברוב רחמיך. רבש"ע בקשתנו מלפניך ברוב רחמיך אמרי האזינה: הגיגי. מחשבתי מלשון והגיון לבי: אלהי קדם מעונה. אלהי שקדם לכל ויושב בשמים שנקרא מעון. בקשתנו שנם זאת העבה. **ולקחת** מנחתי

*) לפי משקל סתרוז הכי ועיניך פקח מלאה וצ"ל בטוב לקח כש"א כלמ"ד עכ"ס וקח טוב. (מכלכ ר׳ אברהם ז"ל ועבענק כ"י"ז).

אשר הבאתי לך בתחנה.ק׳ ויהי בעלות המנחה: ח׳ שדי לא מצאנוך שגיא כח לעדה מקדם קנית. אחד המרבה ואחד הממעיט בשובו נפשו רצית. אך יכון לבו לפניך במנחתו בעת הקריב אותה.ק׳ וזאת תורת המנחה:ח׳ בהיות מזבחי ומקדשי על־מכונו וגבולו.*) היו מכפרים עלינו בשעירים העולים לגורלו. ועתה באשמתנו לו חפץ יהוה להמיתנו.ק׳ לא־לקח מידנו עלה ומנחה:ח׳ תחנונים ידבר עמך יבקש סליחה בלב מר. הנו מתיצב על מצור ועומד על־המשמר. מחלה פניך לעת מנחת ערב ומצפה כפר.ק׳ כי־אמר אכפרה פניו במנחה: ח׳ ירושלים עירך בנה ועריה מקצה. אסורים רצוים פתח ולחפשי הוצא. וערבה ליהוה מנחתם כימי עולם ותשוב ותרצה.ק׳ עוד פנות אל־המנחה:ח׳ ונפוצות ישראל לקבץ ידך שנית תוסף. כרועה עדרו תרעם בנוה טוב תאסף. וישב מצרף ומטהר את־בני ישראל כזהב וככסף.ק׳ח׳ והיו ליהוה מגישי מנחה: אל מלך

ונשלמה פרים שפתינו: תכון תפלתנו קטרת לפניך משאת כפינו מנחת־ערב: יהיו לרצון אמרי־פינו והגיון לבנו לפניך יהוה צורנו וגואלנו: כרחם אב וכו׳

א תה״ם יט, לו. ב מלאכי ב, יג. ג שם ג, ג (בשנוי לשון). ד שופט יד, ג. ה תהלים קמא, ב (בשנוי לשון). ו שם יט, טו (בשנוי לשון).

עץ יוסף

מנחתי. היא תפלתי: ויהי. פי׳ כאשר קבלת המנחה בבית ה׳ בירושלים את מנחת הערב: שדי לא מצאנוך שגיא כח. פי׳ לא מצאנוך שתשגיא ותגדיל כחך לשדד משפטיך: לעדה מקדם קנית. הם ישראל. כי אם ברחמים ובצדקה: ואחד המרבה. בתשובה: ואחד הממעיט. בתשובה. כל אחד לפי ערכו ויכלתו: נפשו רצית. אך יכוין לבו לפניך במנחתו. פירוש בתפלתו ובתשובתו בעת הקריב אותה כאשר כוונו הכהנים בזמן המקדש: בעת הקריב אותה. ככתוב (ויקרא ו) וזאת תורת המנחה: בהיות מזבחי ומקדשי על מכונו וגבולו. אז כאשר היו חוטאים היו מכפרים עלינו בשעירים העולים לגורלו. כדכתיב (שם טז) ונתן אהרן על שני השעירים גורלות וגו׳: ועתה. בחרב בית המקדש באשמתנו. ואין לנו לא מזבח ולא כהן שיכפר עלינו. בזאת נחמתנו. לו. ענינו תנאי. לשון הכתוב (שופטים יג). ור״ל אם חפץ ה׳ להמיתנו. אחר חורבן ירושלים. לא לקח מידנו התפלה שהיא במקום עולה ומנחה: בלב מר. על חטאותם: הנו מתיצב. ומיחל כפרה. כאדם העומד על מצור הוא מגדל מבצר ועומד על המשמר. ומצפה שיבא של הפודה את הנסגרים במבצר. כן עמך בתפלה פניך לעת מנחת ערב ומצפה שתתן להם כפר בזכות יעקב: כי אמר. אשר אמר אכפרה פניו במנחה (בראשית לב): ירושלים כו׳. רבש״ע בקשתנו מלפניך ירושלים עירך בנה ועריה תבנה מקצה אל קצה. ואת ישראל אשר המה אסירי התקוה פתח אותם ממאסרם ולחפשי הוצא אותם. ועוד בקשתנו וערבה לה׳ מנחתם. היא תפלתם. ותשוב ותרצה עליהם למחול עונותיהם כימי עולם. כימי משה: ותשוב ותרצה עוד פנות כו׳: ונפוצות כו׳. ועוד בקשתנו לקבץ את ישראל הנפוצים בארבע כנפות הארץ. כרועה אשר מהדר לרעות את עדרו במרעה טוב. כן תרעם אתה בנוה טוב תאסף. אותם: וישב הש״ם מצרף ומטהר כו׳ והיה לה׳ תפלתם כאשר מגישי מנחה. בזמן המקדש שיבנה ב״ב:

ונשלמה כו׳. ר״ל במקום קרבנות פרים נשלם טידוי שפתינו: תכון כו׳. תפלתנו תהיה נכונה לפניך כהקטרת קטרת: משאת כו׳. נשיאת כפינו לפניך בתפלה תחשב כמנחת ערב והיא עולת תמיד של בין הערבים: והגיון מחשבות לבנו. מה שלא טכל להוציא בפה: יהיו לרצון לפניך:

*) סליחה זו עשה למנחה של יוה״כ (בסליחות ליוה״כ סי׳ קנג) וכוונתו על שעירי יוה״כ שהפילו עליהם גורל. (הג״ה) ס׳

סליחה. סם המחבר חתום נראה הארזיס אליעזר ברבי יצחק הלוי :

אלהי בשר עמך מפחדך סמר. ותמיד עומד על משמר. ומצפה לעת מנחת ערב כי אמר. ק' אכפרה פניו במנחה: ח' להקשיב למשטיננו מאן תמאן. סאונו ברעש אל נא תהי סאן. ואם עונות תשמור הלא רבו. ק' מאין עוד פנות אל המנחה: ח' ישראל עמך אשר בך מאמין. אם בשמאל דחיתו קרבהו בימין. בא לשחר פניך. ק' ויקח מן הבא בידו מנחה: ח' עורכי שוע משלמי פרים שפתותם. רצה והשלך במצולות ים כל חטאתם. יערב עליך שיחתם ורנתם. ק' כחטאת כעלה וכמנחה: ח' *)זכר פר פנים ושעיר פנימי וחיצון. יהיו נא אמרינו לפניך לרצון. ותערב מנחתנו כשה אחת מן הצאן. מן המאתים. ק' ממשקה ישראל למנחה: ח' ראה כי אזלת ידנו ויושבי מרום שחו. פסו אמונים ובכן לקחו. כבד פה וערל שפה. ק' וישלחו בני ישראל בידו מנחה: ח' ברר ניב שפתי כשחר פרוש. עני ורפא מזבחך ההרוס. חלקת לשוני תערב כשמן לרס: ק' את העלה ואת המנחה: ח' בית תפלתם מקום צקון לחשם. חשוב כבמקום אשר יבשלו שם הכהנים את החטאת ואת האשם. ק' ואשר יאפו את המנחה: ח' יצוה

*) זכר פר וכו'. סליחה זו סיעתק מסליחות של מנחה יו"כ (סי' קל"ד). ובמנחה שצ"ר שייך לבקש וזכרון של פר פנים כו' יהיו לרצון כאלו הקרבנום כיום. אבל בער"ח לא שייך זה. לכן נראה לדלג תבת זכר.

עץ יוסף

אתה אלהי בשר עמך. אותם מפחדך סמר. פי' חיל ורעדה. כאדם שעמדו שערותיו מפחד: עומד על משמר. בתפלה ובתחנונים עד עת כו': כי אמר. כל אחד. אכפרה פניו. פי' אבטל רוגזו במנחה. בתפלת המנחה: בקשתנו מלפניך להקשיב למשטיננו מאן תמאן. פי' הסרב ותמאן להאזין המלשינות של השטן המשטין: סאונו. כמו שאונו בשי"ן והיא המיית מלחמה: הלא רבו. לכן מאין לנו שום תרופה לתשלומי עונותינו. אנו מבקשים שבחסדך עוד פנות אל תפלת המנחה: אשר בך מאמין. בזכות האמונה אם בשמאל דחיתו. קרבהו בימין לכפר עונותיהם ולרחמם: בא לשחר ולבקש פניך בלי שום זכות רק ויקח כו'. לקחו בידם תפלתם שזאת תהיה מנחה לפניך: עורכי שוע. ישראל אשר המה עורכים תפלתם. ורוצים שיהיו משלמין במקום פרים. רחשת שפתותם בתפלה. בקשתנו רצה והשלך במצולות ים. פי' בעמקי הים כל חטאתם. במקום אשר לא יזכרו ולא יפקדו על לב לעולם. ועוד יערב. ימתק עליך שיחתם ורנתם. פי' דבורם בתפלתם: בחטאת וכעלה וכמנחה. אשר הקריבו על המזבח: זכר כו'. רבש"ע בקשתנו מלפניך זכר שאנו מזכירים לפניך פר פנים ושעיר פנימי וחיצון יהיו נא אמרינו לפניך לרצון כאלו הקרבנו אותם. כמאמר חז"ל שכל האומר ועוסק בפרשת הקרבנות הוא כאלו הקריבום: ותערב. ויומתק: כשה. יש מפרשים שהוא תאר ליצחק שהיה עולה תמימה: ראה. בעיניך הפקוחות: כי אזלת ידנו. פי' כי אפס כחנו: ויושבי מרום. וישראל שהיו לפנים יושבים במעלה ובמרומים בארץ ישראל ובירושלים עתה המה שחו. פי' נשפלו עד לתחתיות. ומזה פסו. פי' כלו: אמונים. מהקב"ה: ובכן בזאת לקחו נחת [כמו שהש"ץ המדבר על עצמו ואומר שבחרו אותו שהוא] כבד פה וערל שפה וישלחו בני ישראל מנחה על ידו להקב"ה והוא התפלה. אתחנן לפניך אתה ה' ברר. תזכה ותנקה: ניב שפתי. פי' דבור שפתי. היא התפלה. שיהיה נח ונקי. כשחר פרוש. כזריחת השמש בבקר: עני. על תפלתי: ורפא מזבחך ההרוס. פי' ותבנה את בית המקדש והמזבח אשר נהרס ונחרב בעונינו: חלקת לשוני בתפלתי תערב לפניך כשמן הנלקח לרוס. פירוש לבלול את כו' המנחה: בית תפלתם. הבית אשר שם יאספו כולם להתפלל: מקום צקון לחשם. מקום יציקת ושפיכת לחש בתפלתם: חשוב כבמקום אשר יבשלו שם הכהנים את החטאת וכו' ואשר יאפו את המנחה: יצוה. יהי רצון שיטה ה' בחסדו קוממיות לשעיבי לנו. פי' לירושלים

עריה

יְהוָה חַסְדְּךָ קוֹמְמִיּוּת הֲשִׁיבֵנִי לְנָוִי. לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי לְחַדֵּשׁ הֲדַר זִיוִי. וְיָשַׁב מְצָרֵף וּמְטַהֵר אֶת־בְּנֵי לֵוִי. קה״ו וְהָיוּ לַיהוָה מַגִּישֵׁי מִנְחָה: אל מלך

בה׳ פסוקים נזכר בכל אחד תיבת טוב:

טוֹב יְהוָה לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל־מַעֲשָׂיו: טוֹב יְהוָה לְקֹוָו לְנֶפֶשׁ תִּדְרְשֶׁנּוּ: טוֹב וְיָחִיל וְדוּמָם לִתְשׁוּעַת יְהוָה: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: טוֹב וְיָשָׁר יְהוָה עַל־כֵּן יוֹרֶה חַטָּאִים בַּדָּרֶךְ: טוֹב יְהוָה לְמָעוֹז בְּיוֹם צָרָה וְיֹדֵעַ חֹסֵי בוֹ: כִּי־הוּא יָדַע יִצְרֵנוּ זָכוּר כִּי־עָפָר אֲנָחְנוּ: כִּי־טוֹב יְהוָה לְעוֹלָם חַסְדּוֹ וְעַד־דֹּר וָדֹר אֱמוּנָתוֹ: כי רחם אב וכו׳

פזמון*) סוד יסודתו על אבות אברהם יצחק ויעקב. לסוף ובאתם תגן עליהו. וראשי חרוזיו בגימן. ומסקנו ו׳ המעטם. והש״ץ קורא אל כל סוגה לאמר:

בַּת־עַמִּי לֹא תֶחֱשֶׁה. וְלֹא תִשְׁקוֹט בִּזְעָקָה. וּבִמְקוֹם עוֹלָה וְאִשֶּׁה. הָכֵן תָּתֵן חָקָּה. לַיהוָה מַגִּישֵׁי מִנְחָה בִּצְדָקָה: נְשִׂיא אֱלֹהִים הַנֶּאֱמָן. רֹאשׁ צוּרִים אֵיתָנִי. הִשְׁכִּים שַׁחַר וְזָמָן. עָמוֹד וְעָרוֹךְ

עץ יוסף

שהיא עיקר מקום דירתי. ומכה לפאר להדר מקום מקדשי לחדש הדר זיוי. הוא בית המקדש: וישב מצרף. כצורף המצרף ומטהר את בני לוי והיו לה׳ בזמן המקדש שיבנה ב״ב מגישי מנחה:

טוב ה׳. (תהלים קמה): לכל. לרעים ולטובים: על כל מעשיו. על כל הבריות שבעולם: טוב ה׳ לקוו. (איכה ג): לנפש תדרשנו. לו לבדו בלי אמצעים: טוב ויחיל. (שם שם). ופי׳ טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשועת ה׳. והוי״ו של ויחיל יתירה כמו וי״ו של ואיה וענה: טוב לחסות. (תהלים קיח). וחסיון זה אינו אלא לשון חסיון אל הדבר מועט הוא. מבטח דבר בריא וסמך חזק ואעפ״כ לחסות בה׳ טוב מהבטחת בני אדם: טוב לחסות כו׳ בנדיבים. (שם שם). ור״ל מבטח בנדיבים עם כי הם המעולים שבבני אדם: טוב וישר ה׳. (שם כה). ור״ל שלפי שהוא טוב וישר ורוצה הוא להטיב לכל על כן מלמד הוא את החטאים ומורם ללכת בדרך הנכון: טוב ה׳ למעוז. (נחום א). ופי׳ אף ביום צרה כשהוא עוסק בהנהגת המשפט עכ״ז הוא טוב אז להיות למעוז ולחוזק ונותן לב לדעת את החוסים בו להזמין להם הצלה ועזר. לא כמלך ב״ו שאין מי יעמוד לפניו בעת זעמו ולא יתן אז לב להיטיב עם מי: כי הוא כו׳ (תהלים קג): יצרנו. יצירתנו אשר היא מעפר ואי אפשר להפרד מכל וכל מתאוות הגוף: זכור. ותמיד זכור לפניו שאנחנו עפר. וכאלו הדבר נמ״ש: כי טוב ה׳. (שם ק): לעולם חסדו. חסד ה׳ הוא דבר המתקיים עד עולם ולא כן חסד ב״ו: אמונתו. האמנת הבטחתו קיימת עד כלות כל הדורות:

בת עמי. ישראל. לא תחשה לא תשתוקי: ולא תשקוט. אך תמיד יהיה פיכם ולשונכם בזעקה פי׳ בתפלה: ובמקום עולה ואשה. אשר הקריבו בזמן המקדש. ועתה כאשר בעונותינו אין לנו לא מקדש ולא כהן ולא קרבנות הכין תזמין תתן חקה. תהגה שיחה לחק: לה׳ כו׳ בצדקה. כי נחשב בעיני ה׳ תפלת העני כצדקה שנותן העשיר: נשיא אלהים. הוא אברהם אבינו בנא׳ בו (בראשית כג) נשיא אלהים אתה בתוכנו: הנאמן. כמו שכתוב (נחמיה ט) ומצאת את לבבו נאמן לפניך: ראש צורים איתני. האבות נקראו צורים כדכתיב (במדבר כג) כי מראש צורים אראנו ודרשו חז״ל אלו האבות. ונקראו ג״כ איתנים בנא׳ (מ״א ח) בירח האתנים ודרשו חז״ל במסכת ר״ה (דף יא.) בירח שנולדו בו איתני עולם הם האבות. ואברהם היה הראשון להאבות. וזהו שאמר ראש צורים איתני. ויש נוסחאות שכתוב ראש נירים איתני. ונירים פי׳ שלוחים. והאבות וכן כל הצדיקים שנתן ה׳ החכמה בלבם נקראו שלוחי ה׳ כאלו שלחם ללמד דעת את העם שעל מנת זה נתן החכמה בלבם. ע״ד (ישעי׳ מב, יט) מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח וכמו שפירש המפרש שם. ואברהם היה הראשון לזה שהוא הקריא שמו של הקדוש ב״ה בפי כל הבריות (סוטה י:): השכים שחר וזמן. כדכתיב (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם ודרשו חז״ל נברכות

*) פזמון ל׳ שנים והרמת קול. והען להם מרים (שמות טו, כא) תרגום ושימות לאן (ערוך הקטן כ״י רשנגסטורג). ויען איוב (ג, ב) תרגום ופזים (תרגום כ״י ליפסיא) (ונעלם מעיני בעל התשבי), שפעם שענין והוזיין סוף החרוזים של הפסוקים בכל בית ובית, וכפזן זה היה שירת הים (כדאי׳ בתוספתא סוטה רפ״ו) כיצד אמרו ישראל שירה על הים כגדול שמקרא את ההלל בביהכ״נ ועונין אחריו על כל ענין וכו׳. ועיין בערוך השלם ערך פזמן מה שהאריך בזה.

תחנוני. במקום תמיד מימן. לשחר על־קרבני. וכי האמין ביהוה. ויחשבה לו צדקה ליהוה: יחידו למאה נתנו. ועקוד במזבח אבניו. לפנות ערב חנן. והאל נשא פניו. לתמיד ערב מכונן. להתרצות פני אדוניו. כאיש לקח מלא חפניו. קטרת סמים דקה ליהוה: מפלל יושב אהל. הלן במקום משכב. לרבוי פדרים יהל. בהתקרב בבית זבח. ואם אין קרבן ליחל (נ״א ליהל). תמורם אערך־שבח. ונבחר ליהוה מזבח. עשה משפט וצדקה ליהוה: נאלמתי דומיה. מאין עבודת כהנים. ואיך אשיר בשביה. ואספו (נ״א ואספו) לויי אמונים. ועל כל־זאת אודה יה. כי היא נעלה בדינים. לנו בשת הפנים. ולך הצדקה ליהוה: חלף קרבנות סדר. תפלתי תראה. בזכרי על הסדר. עבודת משרתים באי היכל חדר בחדר. ושמעו מבשר במראה. וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה. ליהוה מגישי מנחה בצדקה: אל מלך וכו'

עץ יוסף

בברכות (דף כו:) אברהם תקן תפלת שחרית שנאמר וישכם כו' ואין עמידה אלא תפלה כו'. וזהו שאמר כאן השכים שחר וזמן עמוד וערוך תחנוני. ועמוד וערוך הוא מקור. והוא כאלו כתב לעמוד ולערוך תחנוני. ועיין (שופטים ד, כ) ויאמר אליה עמוד פתח האהל שפרש"י עמוד כמו לעמוד. וכן פי' הרד"ק שם: במקום תמיד מיומן. מיומן מזומן מלשון וימן ה' דג. ר"ל במקום אשר תמיד היה המקום הזה מזומן לו להתפלל שם. ועיין בזוהר סדר במות דף כ"א ע"ב: לשחר על קרבני. שישהור וידרוש הקב"ה את תפלתי כקרבני שהייתי מקריב בעת שבית המקדש היה קיים: וכי האמין כו'. עשה"כ (בראשית טו) והאמין בה' ויחשבה לו לצדקה: יחידו. אשר ליצחק ע"ש הכתוב קח נא את בנך את יחידך (שם כב): למאה נתנו. שנתנו אברהם מהקב"ה להולידו כשהיה בן מאה שנה: ועקוד במזבח אבניו. כדכתיב (שם כב) ויעקוד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח ממעל לעצים: לפנות ערב חנן. כמו שאמרו בברכו' (דף כו:) יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב: והאל נשא פניו. שנזדמן לו זיווגו תיכף כדכתיב שם בסוף פסוק הנ"ל וישא עיניו וירא והנה גמלים באים. או פי' שנשא פניו שזכות עקדתו עומדת לזרעו עד עולם: לתמיד ערב מכונן. כמ"ש שם בברכות שתפלת המנחה היא כנגד התמיד של בין הערבים: להתרצות. כל אחד מישראל לאדוניו הקב"ה ע"י תפלת המנחה: כאיש. כתפלת כה"ג אשר לקח מלא חפניו קטרת סמים דקה להקטיר לה' ביום הכפורים: כפלל יושב אהל. הוא יעקב שנאמר בו (שם כה) ויעקב איש תם יושב אהלים. ואמרו בברכות שם יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר ויפגע במקום וילן שם. וזהו מפלל פי' התפלל יושב אהל: הלן במקום משוכח. דכתיב ויפגע במקום ואמרו במדרש ואלו בנית המקדש וכתיב בתריה וילן שם. וכתיב שם והנה ה' נצב עליו וגו' וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. ואי' במדרש אכן השכינה שרויה במקום הזה ואנכי לא ידעתי. הרי שלן במקום המשוכח: לרבוי פדרים יהל. פי' מאיר. ור"ל ותפלתו של יעקב היתה מאירה כנגד פדרים. והכונה לזה שאמרו שם בברכות שתפלת הערב הוא כנגד אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב שקרבים והולכים כל הלילה. וזהו שאמר לרבוי פדרים יהל בהתקרב כו': ואם אין. בעונותינו קרבן להקריב: ליחל. פי' לקוות שיכפרו עונותינו: תמורם אערוך שבח והפלה ונבחר כו': נאלמתי. ענינו הפלך הדיבור. ור"ל נעשיתי אלם ושתקתי על מאין עבודת כהנים. שיעבדו העבודה לכפר על עונותינו: ואיך אשיר עתה בשביה: ואספו. לשון גויעה. ור"ל אשר גועו ומתו לויי אמונים. ועל כל זאת אודה. ואשבח. יה. כי הוא נעלה בדינים. אשר הוא ששה בנו. רק לנו בושת הפנים. על חטאתינו. ולך ה' הצדקה: חלף כו'. בקשתו מלפניך ה' חלף קרבנות סדר. תחת הקרבנות והסדרים: תפלתי תראה. ותקבל: בזכרי. הקרבנות כמו שהיו מקריבין אותם על הסדר. עבודת משרתים. הם הכהנים והלוים אשר שרתו בהיכל. ולפני ולפנים. וזהו שאמר באי היכל חדר בחדר: ושמעו מבשר במראה. ושמעו הבשורה שראו שמתלבן הלשון של זהורית. והיה לדוגמא בהתבשרו שזרח להם שמש צדקה: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה. שהיראים יצלו מכל צרה. והצדקה שעשו תאיר להם כשמש. והוא ענין משל נמשך מגזרת הצדקה בעצמה תשלם להם גמול טוב: לה' מגישי מנחה בצדקה. ותהיה תשובה לה' תפלתנו כאשר מגישי מנחה בצדקה בזמן המקדש:

ואח"כ יאמר החזן פזמון רחמנא (מספר עשרה מאמרות ועשרה ספירות וסקל. עוה) בדיל ויעבור:

רחמנא אדכר לן קימיה דאברהם רחימא. בדיל ויעבור:
רחמנא אדכר לן קימיה דיצחק עקדא. בדיל ויעבור:
רחמנא אדכר לן קימיה דיעקב שלימא. בדיל ויעבור:
רחמנא אדכר לן זכותיה דיוסף צדיקא. בדיל ויעבור:
רחמנא אדכר לן קימיה דמשה נביא. בדיל ויעבור:
רחמנא אדכר לן קימיה דאהרן כהנא. בדיל ויעבור:
רחמנא אדכר לן קנאתיה דפינחס קנאה. בדיל ויעבור:
רחמנא אדכר לן קימיה דדוד משיחא. בדיל ויעבור:
רחמנא אדכר לן צלותיה דשלמה מלכא בדיל ויעבור:
רחמנא תוב מרגזך. ולא נהדר ריקם מן קדמך. בדיל ויעבור:

אל מלך וכו':

מיוסד פ"ס א"ת ב"ש ולקוח מפיוט מוסף של יו"כ.

אלהינו ואלהי אבותינו. אל תעש עמנו כלה. תאחז ידך במשפט. בבא תוכחה לנגדך. שמנו מספרך אל תמח. גשתך לחקור מוסר. רחמיך יקדמו רגזך. דלות מעשים כשורך. קרב צדק מאליך. הורנו בזעקנו לך. צו ישועתנו במפגיע. ותשיב שבות אהלי תם. פתחיו ראה כי שממו. זכור נאמת לא תשכח. עדות מפי זרעו. חותם תעודה תתיר. סודך שים בלמודך. טבור אגן הסהר. נא אל יחסר המזג. יה דע את אשר ידעוך. מגר עם אשר לא ידעוך. כי תשיב לבצרון. לכודים אסירי התקוה:

וידוי מקהל של רבינו נסים ז"ל:

רבונו של עולם. קודם כל דבר. אין לי פה להשיב ולא מצח להרים ראש. כי מפני שעונותי רבו מלמנות. וחטאתי עצמו מספר. וכמשא כבד יכבדו ממני. מתודה אני לפניך יהוה אלהי בכפיפת ראש. בכפיפת קומה. בכניעת חיל. בחלישות כח. בשבירת לב. בנמיכות רוח. בקדה. בכריעה. בהשתחויה. באימה. בבעתה. ברתת. בזועה. בחלחול. ביראה. במורא. אומר אני לפניך יהוה אלהי מקצת מעשי הרעים. ומדרכי המכוערים. ומעללי המקולקלים. לאמרם אי אפשר. לבררם אין בי כח. לגנותם לא אעצר חיל. לדברם לא אדעם. להגידם איני כדאי. לתבוע עליהם סליחה ומחילה וכפרה. מה אני. מה חיי. אני הבל וריק. אני רמה ותולעה. אני עפר ואפר. בוש אני מחטאי. ובכלם אני מפשעי. אין לי פתחון פה להתודות לפניך. גדול עוני מנשוא. עצמו פשעי מספר. בשתי וגם נכלמתי. כגנב הנמצא במחתרת:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. אִם עָמַדְתִּי לְפָרֵשׁ אֶת־חֲטָאַי וּלְבָאֲרָם. יִכְלֶה הַזְּמַן וְהֵם לֹא יִכְלוּ. עַל אֵיזֶה מֵהֶם אֶתְבַּע. וְעַל אֵיזֶה מֵהֶם אֲבַקֵּשׁ. וְעַל אֵיזֶה מֵהֶם אֶתְוַדֶּה. עַל הַכְּלָל אוֹ עַל הַפְּרָט. עַל הַנִּסְתָּרוֹת אוֹ עַל הַנִּגְלוֹת. עַל הָרִאשׁוֹנוֹת אוֹ עַל הָאַחֲרוֹנוֹת. עַל הַחֲדָשׁוֹת אוֹ עַל הַיְשָׁנוֹת. עַל הַטְּמוּנוֹת אוֹ עַל הַנּוֹדָעוֹת. עַל הַנִּזְכָּרוֹת אוֹ עַל הַנִּשְׁכָּחוֹת מִמֶּנִּי. יוֹדֵעַ אֲנִי בְּעַצְמִי שֶׁאֵין בִּי לֹא תוֹרָה וְלֹא חָכְמָה. לֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה. לֹא צְדָקָה וְלֹא יְשָׁרוֹת. וְלֹא גְמִילוּת חֲסָדִים. אֲבָל אֲנִי סָכָל וְלֹא יוֹדֵעַ. בַּעַר וְלֹא מֵבִין. גַּזְלָן וְלֹא נֶאֱמָן. חַיָּב וְלֹא זַכַּאי. רָשָׁע וְלֹא צַדִּיק. רַע וְלֹא טוֹב. וְכָל־מַעֲשִׂים רָעִים עָשִׂיתִי. וְגַם עֲבֵרוֹת רָעוֹת עָשִׂיתִי. וְאִם אַתָּה דָּן אוֹתִי כְּמַעֲשַׂי. אוֹי לִי. וַי לִי. אֲהָהּ עָלַי. אוֹיָה עַל נַפְשִׁי. וְאִם תְּבַקֵּשׁ לְנַקּוֹתִי כְּמְטַהֵר וְכִמְצָרֵף כֶּסֶף. לֹא יִשָּׁאֵר מִמֶּנִּי מְאוּמָה. כִּי אֲנִי כְּקַשׁ לִפְנֵי אֵשׁ. וּכְעֵצִים יְבֵשִׁים לִפְנֵי הָאוּר. כֶּסֶף סִיגִים מְצֻפֶּה עַל חָרֶשׂ. הֶבֶל הֲבָלִים אֵין בּוֹ מַמָּשׁ:

בַּמָּה אֲקַדֵּם אוֹ מַה רְפוּאָה אֲבַקֵּשׁ. כְּבֵן סוֹרֵר וּמוֹרֶה הָיִיתִי. כְּעֶבֶד מוֹרֵד עַל אֲדוֹנָיו. כְּתַלְמִיד חוֹלֵק עַל רַבּוֹ. אֵת אֲשֶׁר טִהַרְתָּ טִמֵּאתִי. וַאֲשֶׁר טִמֵּאתָ טִהַרְתִּי. אֵת אֲשֶׁר הִתַּרְתָּ אָסַרְתִּי. וַאֲשֶׁר אָסַרְתָּ הִתַּרְתִּי. אֵת אֲשֶׁר אָהַבְתָּ שָׂנֵאתִי. וַאֲשֶׁר שָׂנֵאתָ אָהַבְתִּי. *)אֵת אֲשֶׁר הֵקַלְתָּ הֶחֱמַרְתִּי. וַאֲשֶׁר הֶחֱמַרְתָּ הֵקַלְתִּי. אֵת אֲשֶׁר קֵרַבְתָּ רִחַקְתִּי. וַאֲשֶׁר רִחַקְתָּ קֵרַבְתִּי. אַף לֹא לְהַכְעִיסְךָ נִתְכַּוַּנְתִּי. וּבְעַזּוּת מֵצַח בָּאתִי לְבַקֵּשׁ סְלִיחָה מִלְּפָנֶיךָ. שַׂמְתִּי פָנַי כַּכֶּלֶב. הֵעַזְּתִי כְּמֵצַח כַּזּוֹנָה. וְנִגַּשְׁתִּי לְפָנֶיךָ בְּבֹשֶׁת פָּנִים. וְכֵן כָּתוּב וּמֵצַח [א]אִשָּׁה זוֹנָה הָיָה לָךְ מֵאַנְתְּ הִכָּלֵם:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. לֹא עַל עַצְמִי בִּלְבַד אֲנִי מִתְפַּלֵּל וּמִתְוַדֶּה. כִּי אִם בַּעֲדִי וּבְעַד קְהָלְךָ הָעוֹמְדִים לְפָנֶיךָ. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁאֵינִי רָאוּי וְלֹא זַכַּאי לְהִתְוַדּוֹת עַל עַצְמִי וְכָל־שֶׁכֵּן עַל אֲחֵרִים. אֲבָל כִּי דַרְכְּךָ לְהַאֲרִיךְ אַפֶּךָ. וּמִדָּתְךָ לְהַעֲבִיר קִצְפֶּךָ. וּמִנְהָגְךָ לְרַחֵם עַל־בְּרִיּוֹתֶיךָ. וּבְיוֹתֵר לַשָּׁבִים אֵלֶיךָ וּמוֹדִים לְפָנֶיךָ וְעוֹזְבִים וּמִתְנַחֲמִים עַל־פִּשְׁעֵיהֶם וְלֹא מְכַסִּים אוֹתָם. שֶׁכֵּן כָּתוּב [ב]מְכַסֶּה פְשָׁעָיו לֹא יַצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יְרֻחָם. וּמַצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ מִדִּינָהּ שֶׁל גֵּיהִנֹּם:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. מִנְהַג בֵּית־דִּינְךָ הַצֶּדֶק לֹא כְּמִנְהַג בָּתֵּי דִינִין שֶׁל בְּנֵי אָדָם. שֶׁמִּדַּת בְּנֵי אָדָם כְּשֶׁהוּא תוֹבֵעַ אֶת־חֲבֵרוֹ בְּמָמוֹן אֶל הַבֵּית דִּין אוֹ אֶל הַשּׁוֹפֵט. אִם יִכְפּוֹר יִנָּצֵל מִן הַמָּמוֹן. וְאִם יוֹדֶה מִתְחַיֵּב לִתֵּן. וּבֵית דִּינְךָ הַצֶּדֶק לֹא כֵן הוּא. אֶלָּא אִם יִכְפּוֹר אָדָם אוֹי לוֹ וְאוֹי לְנַפְשׁוֹ. וְאִם מוֹדֶה וְעוֹזֵב אַתָּה מְרַחֲמוֹ:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. לוּלֵי חֲטָאֵינוּ וּפְשָׁעֵינוּ לֹא הָיִינוּ בוֹשִׁים וְנִכְלָמִים. וְעַל מָה הָיִינוּ מִתְוַדִּים. כִּי אִי אֶפְשָׁר לוֹ לְאָדָם לְבַקֵּשׁ עַל חֵטְא וְהוּא לֹא

חטא

[א] ירמיה ג, ג. [ב] משלי כח, יג.

*) את אשר הקלת החמרתי. דאיתא בויק"ר פ"ג תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו שלא טמא את הטהור ולא טהר את הטמא, שלא אסר את המותר ולא התיר את האסור. ובירושלמי ברכות פ"ד ה"ב תפלת ר' נחוניא בן הקנה יה"ר וכו' שלא נטמא את הטהור ולא נטהר את הטמא שלא לאסור את המותר ולא נתיר את האסור. ובטיו"ד סוף סי' קס"ד בב"י כתב שאסור להתיר את האסור כך אסור לאסור את המותר (ועי' ש"ך יו"ד סוף סי' קס"ו). המעתיק

חָטָא. וְלֹא יָדַע עוֹ בִּרְחֶמְיךָ אֶלָּא בְּהַעֲבִירְךָ חַטֹּאת יְרֵאֶיךָ. וְלֹא עַל עַצְמִי בִּלְבָד אֲנִי מִתְוַדֶּה כִּי אִם בַּעֲדִי וּבְעַד כָּל־קְהָלֶךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּכַפֶּר־לָנוּ עַל כָּל־חַטֹּאתֵינוּ וְתִסְלַח לָנוּ עַל כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ וְתִמְחֹל לָנוּ עַל כָּל־פְּשָׁעֵינוּ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ (נ״א אָנָּא) תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ. וְאַל תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. שֶׁאֵין אֲנַחְנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ:

אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי: הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ: סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ. כִּי אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

מיוסד ע״ס א״ב ונזכר בסדור רב עמרם גאון:

אָשַׁמְנוּ מִכָּל־עָם. בֹּשְׁנוּ מִכָּל־דּוֹר. גָּלָה מִמֶּנּוּ מָשׂוֹשׂ. דָּוֶה לִבֵּנוּ בַּחֲטָאֵינוּ. הָחְבַּל אִוּוּיֵנוּ*). וְנִפְרַע פְּאֵרֵנוּ. זְבוּל בֵּית מִקְדָּשֵׁנוּ. חָרַב בַּעֲוֹנֵינוּ. טִירָתֵנוּ הָיְתָה לְשַׁמָּה. יְפִי אַדְמָתֵנוּ לְזָרִים. כֹּחֵנוּ לְנָכְרִים: וַעֲדַיִן לֹא שַׁבְנוּ מִטָּעוּתֵנוּ. וְהֵיךְ נָעִיז פָּנֵינוּ וְנַקְשֶׁה עָרְפֵּנוּ. לוֹמַר

*) בסדור רב עמרם גאון הנוסחא גַּוֵּנוּ.

עץ יוסף

אבל אנחנו ואבותינו חטאנו. לכאורה כמו זר מאי מה גם נגלגל עונות אבותינו ונאמר שכמה המאו שירצה כמלמדים עליהם קטיגוריא להזכיר עונם לבתם. אמנם בספר יקרת אמינת הגלגול כרמב"ן יתיישב הדבר והוא כי לא יאמר כי בני דורם זה היו בקדמונינו. ועל כן נאמר אנחנו ואבותינו נכון אל אבותינו אשר היינו בהם. ונמצינו מתודים על עצמנו (אלשיך תהלים קו). ועי' מ"ש עוד בתפלת שחרית של חול קודם והוא רחום: תעינו תעתענו כו'. כלומר תעינו מתחלה מפני שהלך היצה"ר נגד באותן כלומדים לאמר לו למוד אך מ"מ עשה גם לבהמתך. כי אי אפשר לאמר שלא ילמוד כלל כי לא ישמע אליו. אך אומר שילמוד גם לבהמתו. וכאשר יתיל אותו שירדוף אחר בהמתו ואינו יכול לעשות בלא זה אז ממילא הוא לא ילמד כי צריך לזה שהוא מורגל בו. וזהו מתחלה תעינו והיינו סוברים שנוכל לעשות שניהם ללמוד ולמלאות תאות הגוף ואח"כ תעתענו ממילא שאי אפשר מחמת הרגל תאות הגוף. כיצה"ר אומר לו שתורה הוא מחמת שמוב הרגלו. ואח"כ סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים שאין אנו רודפים אחריהן. ואח"כ ולא שוה לנו כלומר שלא היה שוה אצלנו אם יזדמן לפנינו מצוה בלא טורח ויגיעה אעפ"כ לא עשינו כי לא שוה לנו כלל (הגר"א תפלי ז). או פי' ולא שוה לנו כי לא די שאין אנחנו רודפים אחר זה שהיא העיקר הכל. אלא אפילו אם היו שניהם לפנינו לא בחרנו בזה (הגר"א שם א): ואתה צדיק על כל הבא עלינו. הכונה שמאתו ית' לא תצא הרעה כי אם לטובה. כוונתו להטיב לנו בטוב הגדול תמיד. וזהו ואתה צדיק על כל הבא עלינו. אך פן תאמר שלא צרות רבות שהגיעונו צרה אל צרה נגעת. ושבר על שבר ידובק. ואיה מקום מבואם. לזה בא הכתוב כמשיב ואמר כי אמת עשית. כלומר תראי שהקב"ה אמת עשה בטובה. ואנחנו בקבלת הפסע הרשענו. כי הגאה על גבי מקום תשוב בעיניו ונוכח משום דידין של אדם נגזרת עומאה עליהם. ובעונותינו כי רבים המה השוב אשר הטיב ה' עמנו. עם נפילתה נתאספת בהגיע לידינו המעלכלות בחטאים ועונות ואז נהפך הטובה הביא עמהם לרעה (חדרת אליהו): אשמנו מכל עם. מפני שאנו עוקים מכל עם: בושנו מכל דור מדאנו נוקן מכל דור: גלה ממנו משוש. הוא נהמ"ק: דוה לבנו בחטאינו. שמגדל השונם אנו מכירים גודל החטא: החבל אוינו. נתמשכן תשוקתינו: תפרע פארנו. והמנת הדרתנו: טירתנו. אלמנינו: כהנו. כהמנו החכמו שהגלם ביציאת כהנו. או פי' כהנו אנו הנגים ע"ד כחי ורלאיה אומ׳:

עמלא

לְפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ חָטָאנוּ: אשמנו וכו׳

לְעֵינֵינוּ עָשְׁקוּ עֲמָלֵנוּ. מְמֻשָּׁךְ וּמְמוֹרָט*) מִמֶּנּוּ. נָתְנוּ עֻלָּם עָלֵינוּ. סָבַלְנוּ עַל שִׁכְמֵנוּ. עֲבָדִים מָשְׁלוּ בָנוּ. פּוֹרֵק אֵין מִיָּדָם. צָרוֹת רַבּוֹת סְבָבוּנוּ. קְרָאנוּךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ. רָחַקְתָּ מִמֶּנּוּ בַּעֲוֹנֵינוּ. שַׁבְנוּ מֵאַחֲרֶיךָ תָּעִינוּ וְאָבָדְנוּ: ועדין וכו׳. אשמנו.

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם אַתָּה. וּבַעַל הָרַחֲמִים נִקְרֵאתָ. וְדֶרֶךְ תְּשׁוּבָה הוֹרֵיתָ: גְּדֻלַּת רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ. תִּזְכּוֹר הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם לְזֶרַע יְדִידֶיךָ: תֵּפֶן אֵלֵינוּ בְּרַחֲמִים. כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הָרַחֲמִים: בְּתַחֲנוּן וּבִתְפִלָּה פָּנֶיךָ נְקַדֵּם. כְּהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם: מֵחֲרוֹן אַפְּךָ שׁוּב. כְּמוֹ בְּתוֹרָתְךָ כָּתוּב: וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ נֶחֱסֶה וְנִתְלוֹנָן. כְּיוֹם וַיֵּרֶד יְהֹוָה בֶּעָנָן: תַּעֲבוֹר עַל פֶּשַׁע וְתִמְחֶה אָשָׁם. כְּיוֹם וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם: תַּאֲזִין שַׁוְעָתֵנוּ וְתַקְשִׁיב מֶנּוּ מַאֲמָר. כְּיוֹם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהֹוָה וְשָׁם נֶאֱמַר: ויעבר וכו׳

חָטָאנוּ צוּרֵנוּ סְלַח לָנוּ יוֹצְרֵנוּ:

פותחין הארון

פ״א שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה ׀ אֶחָד

ג״פ בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

ז״פ יְהֹוָה הוּא הָאֱלֹהִים:

פ״א יְהֹוָה מֶלֶךְ יְהֹוָה מָלָךְ יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד: סוגרין הארון

עֲנֵנוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ פַּחַד יִצְחָק עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֲבִיר יַעֲקֹב עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ מָגֵן דָּוִד עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֱלֹהֵי הַמֶּרְכָּבָה עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ הָעוֹנֶה בְּעֵת רָצוֹן עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ הָעוֹנֶה בְּעֵת צָרָה עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ הָעוֹנֶה בְּעֵת רַחֲמִים עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ רַחוּם וְחַנּוּן עֲנֵנוּ. רַחֲמָנָא עֲנֵנָן. רַחֲמָנָא פְּרוֹק. רַחֲמָנָא אִתְמְלֵי רַחֲמִין עֲלָן וְעַל כָּל־אֱנָשׁ בֵּיתָנָא וְעַל כָּל־אַחְנָא בֵּית יִשְׂרָאֵל. וּמְחַשׁוֹכָא לִנְהוֹרָא אַפְּקָנָן בְּדִיל שְׁמָךְ רַבָּא:

החזן אומר קדיש תתקבל ואח״כ אומרים מזמור ח. ק״י. עלינו. ק״י. ואם עושים יום כפור קטן ביום ה׳ תמורה ערב ר״ח אומרים אבינו מלכנו ותחנון. ואח״כ אומרים מזמור ב. ק״י:

עץ יוסף

עמלנו. אלו הבנים. וכמו שאמר בעל הגדה ואת עמלנו אלו הבנים: ממושך וממורט ממנו. ממושך הם הגדולים שאין קשור נפשם בנפש אביהם ואמם כ״כ אלא שיש להם מ״מ דביקות וקרבות גדול עמם. א״כ כשמפרידים [אותם] מהם נקרא ממושך. אבל הקטנים שיש להם קשור גמור עמם כמו שיש קשור גמור הנוצות עם בשר העוף כשמפרידים [אותם] מהם נקרא ממורט: פורק. פודה: תעינו. יוהר ואבדנו:

שמע ה׳. אי׳ באותיות דר״ע שאמר הקב״ה למלאכי השרת אני בעולמי אחוס על ישראל יותר מעל כל הפני שהן ממליכין אותי בעולמי ב״פ בכל יום ומיחדין את שמי שחרית וערבית שנאמר שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. שאלמלא ישראל בעולם לא היה כבוד וגדולה בעולם. לפי שהם מספרים תהלתי בכל יום שנאמר עם ז יצרתי לי תהלתי יספרו. ואין לעתי נשנית אלא מהם שנאמר (הושע יא, ח) נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי עכ״ל:

---

*) ממשך וממורט ממנו. פי׳ שמלו ורכושו נמשך ונמרט ממנו ע״י אויבים, וצ״ל וממרט בגרש א׳, כמוב בישעיה (יח, ב ז): מְמֻשָּׁךְ וּמוֹרָט, וכן הגיה בכליות כ״י שלום הכהן (אלמונה תקס״ג), וכ״ה בסדור „עבודת ישראל״, וכ״ה ב.:דר הרבה הסניות כמנהג ספרדים״, והיא הוא כינוי מבנין פֻעל ומענין מריטת שער ונפלג והבנו אינו אפל (שם ח ג, ב), וכתרגום ... וכוריו ניססת, ואולי בא בכ״ס א׳ למען ה:דיל מן: כישה מְמֻלָּט (מ״ו ו, מה) שכוח מענין לקיחה, (ועי׳ מכלל יופי על יש:יה שם). הסגיה מרדכי יעקב האבער.

(א) ראש חודש ערבית מתפלל שמו"ע ואומר יעלה ויבא בעבודה ואם שכח עיין לעיל בתפלת שמו"ע של חול ושם נתבאר דינו: (ב) שחרית מתפללים שמונה עשרה ואומרים יעלה ויבא בעבודה ואח"כ קורין הלל בדילוג בין יחיד בין צבור ומברכין עליו בתחלה אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא את ההלל ולבסוף יהללוך ובדיעבד אם בירך לגמור את ההלל יצא (ס"ס תכ"ב) ומ"מ יזהר כל אדם לקרות בצבור כדי לברך עליו עם הצבור להוציא את עצמו מחשש פלוגתא דהוי ברכה לבטלה כי יש פוסקים דס"ל דאין ליחיד לברך על קריאת ההלל ולכן אם בא לבהכ"נ סמוך להלל ויש עוד שהות לקרות ק"ש ולהתפלל אף אחר קריאת ההלל יקרא תחלה הלל עם הצבור ואח"כ יתפלל ואם לא יהיה לו שהות אח"כ לומר פסוקי דזמרה ידלג כמו שנתבאר לעיל אצל דיני תפלה ואם היחיד אומר פסוקי דזמרה והצבור מתחילין לקרות הלל נ"ל לא כתוס' פסח יקרא היחיד עמהם בלא ברכה תחלה וסוף ויסמוך עצמו על הברכות של פסוקי דזמרה כיון דהרבה פוסקים ס"ל דיחיד אין מברך באותן ימים שאין גומרין את ההלל אבל בימים שגומרים את ההלל אם היחיד עומד באמצע פסוקי דזמרה לא יקרא עמהם דלכו"ע צריך לברך עליו ובתוך פסוקי דזמרה אסור להפסיק בברכות (אמנם בין ישתבח ליוצר אפי' בימים שגומרים את ההלל יאמר הלל עם הצבור בברכה תחלה וסוף דהא מפסיקין לכל דבר מצוה אפי' לקבול על חובותיו כנ"ל) (עי' סי' נ"ד) ואם יחיד קורא את ההלל יש להדר אחר שנים שיאמרו עמו ראשי פרקים ונוהגין כן בהודו אבל לא באנא כו' (סי' תכ"ב): (ג) אם הפסיק באמצע ההלל אפי' בדבור ושהה אפי' כדי לגמור את כולה אין צריך לחזור לראש וחוזר למקום שפסק ואם הפסיק באמצע פסוק אין צריך לחזור לראש אותו פסוק שהפסיק בו ואם הפסיק מחמת אונס כגון שלא היה מקום נקי ושהה כדי לגמור את כולה בימים שאין גומרים את ההלל א"צ לחזור לראש אבל בימים שגומרין את ההלל אם הפסיק מחמת אונס ושהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש בלא ברכה בתחלה (ועי' מ"א שם): (ד) הקורא את ההלל למפרע לא יצא ואם שהה ודילג פסוק אחד או כמה פסוקים ואחר כך כשאמר כמה פסוקים אחרים נזכר ששהה א"י חוזר במקום שנזכר רק חוזר לתחלת הפסוקים שדילג ויקרא משם והלאה כסדר (שם): (ה) מצות קריאת הלל מעומד חוץ מליל פסח (ועיין בפמ"ג שם) ואסור לסמוך עצמו לעמוד או לכותל דסמיכה אינה כעמידה (מ"א ועיין א"ר שם): (ו) א"א הלל בבית האבל ובר"ח כשמתפללין בבית האבל אפילו כשבא לביתו א"צ לומר א) ובחנוכה שגומרים את ההלל צריך לומר אח"כ בביתו אבל בשבת שחל בו ר"ח או אם קבר את מתו ברגל אפילו אם מתפללין בבית האבל אומרים הלל כיון שאין בו אבילות (מ"א בסי' קל"א ס"ק י' וס"מ):

(א) ר"ח מותר בעשיית מלאכה והנשים נהגו שלא לעשות והוא מנהג טוב ויש בזה הרבה טעמים ואם המנהג שעושין קצת מלאכות וקצת אין עושין אזלינן בתר המנהג דמעיקרא כך קיבלו עלייהו אבל בזה אין לחלק בשם כלל (ועיין מ"א): [מצוה להרבות בסעודת ר"ח. וכשחל בחול יש לעשות מאכל אחד יותר לכבוד ר"ח ואם חל בשבת עושים מאכל אחד יותר ממה שעושין לכבוד שבת (שכנה"ג) ועמש"ל אחר תפלת מוסף לשבת ור"ח בשם הרי"ע שיש להרבות בסעודת שלש"ס]:

גודל מעלת ראש חודש הובא בעש"ק ס' אחרי דף פ"ע וז"ל אמר ר' שמעון כתיב והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו אמאי שקיל דא כדא אלא כלא בחד דרגא ס'הרי לפנין כי חדש ושבת שוו בשעוריהן. וז"ל השל"ה סימן תי"ז ר"ח לא אסרה התורה בו מלאכה. מ"מ יום שיש בו קדושה הוא יותר משאר ימי החול כיון שמביאין בו קרבנות מוספין כמו ביו"ט. לכן הנשים נוהגות שלא לעשות בו מלאכה. והמנהג טוב הוא כמו שיתבאר לקמן. ואפילו אם יהיה ב' ימים ר"ח נוהגין שלא לעשות מלאכה בב' הימים כי מצות ר"ח אמז"ל שהיא מוטלת על הנשים יותר מעל האנשים מפני שבו"ע שלכן הוא נתן לכן הקב"ה שכרן לפי שלא רצו ליתן נזמיהן לבעליהן במעשה העגל כו'. לפי שבתחלה קבע הש"י י"ב ראשי חדשי השנה כנגד י"ב שבטי ישראל הזכרים. והיא מצוה הראשונה ביציאת מצרים. שנאמר החדש הזה לכם וגו' ראשון הוא לכם וגו'. ר"ל ראשון לי"ב חדשי השנה אבל אנכי מצוה לכם עד י"ב שבטיכם והוא לכם כעבדכם. וכשחטאו ישראל בעגל והנשים לא רצו לסייע לאותו מעשה בנתינת נזמיהן נטל הקב"ה קדושת ר"ח מן הזכרים ונתנה לנשותיהם לזכר שלא היו באותו החטא עכ"ל. וכתב הא"ר מלשון זה משמע דקודם ניתנו לאנשים ולא לנשים. דאל"כ מה שכר נתן לנשים הא כבר היה להן. וכ"כ ב"י. והט"ז פי' דנתן להן גם שכר אנשים כמו שצדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע. עוד כתב הא"ר שזו שכרן של נשים בעוה"ז. ובעוה"ב שהן עתידין להתחדש כר"ח שנאמר תתחדש כנשר נעוריכי (פדר"א) וכתב הש"ל שהנשים זקינות צדיקות יחזרו לנערותיהן כיוכבד עכ"ל. עוד כתב בא"ז ובא"ר שנאמר זכות הטעם שר"ח יו"ט של נשים משום שבכל חדש אשה מתחדשת וטובלת לבעלה ומתאוה לה ומחבבה עליו כאלו היתה חדשה כמו הלבנה שמתחדשת ומתאוין לראותה לכך הוי ר"ח יו"ט של נשים עכ"ל. עוד כתב הלבוש שם ואפשר שלכך לא אסרה התורה בשום מלאכה מפני שהנשים הן כפופות תחת יד בעליהן ואין סיפוק בידן ליבטל ממלאכתן שלא ברשות בעליהן. ויש אומרים דמ"מ מלאכה כבידה כגון לחרוש ולזרוע אסור אף לאנשים וילפינן לה מדכתיב גבי דוד שאמר לו יהונתן אשר נסתרת שם ביום המעשה (ש"א כ) ותרגום יונתן ביומא דחולא. והתם ביום ר"ח היה וקרא לערב ר"ח יום המעשה אלמא ר"ח לאו יום המעשה הוא. ומעשה מלאכה כבידה משמע. וגם הנשים לא נהגו איסור אלא במלאכות שעושות להשתכר בהן. אבל מלאכות שאין עושות להשתכר בהן כגון לתפור ולתקן כלי הבית אין נוהגות בהן איסור דמעיקרא לא קיבלו עלייהו אלא כן לעשותו כחול המועד אבל לא לאסור בכל מלאכות שאינן עושין להשתכר כמו בחוה"מ דלזה לא קיבלו עלייהו עכ"ל. וכתב בא"ר וז"ל בש"ע לא הביא י"א זה. וכן הב"ח והכנה"ג תמהו שאין איסור לאנשים אפילו במלאכה כבידה. אך לעבדיו ומשרתיו העברים אין יכול לכופן למלאכה כבידה ע"כ. עוד כתב בא"ז ולענין מלאכה לנשים כתב כת"א דכמנהגא תליא מלתא. ונכון לנהוג במלתא שלא לעשות מלאכה כלל אפילו קלה אפילו שלא להשתכר. ואף במקום שנוהגין לעשות אין הבעל יכול לכופה ולעבדיו העבריים אין יכול לכופן

גליון רעק"א א) [ובחנוכה שגומרים כו'. נ"ב בא"ר ס"ק ד בחנוכה אומרים הלל בבית האבל. וכן נ"ל עיקר] 2.

לנשים למלאכה כמידה פכ"ל: כתב הש"ע והגאון מהש להחליף הבגדים בר"ח וסימנך חמש חליפות שמלות. חמש ר"ח חדש מועד שבת יחליף השמלות (חמדת ימים). ומצוה להרבות בסעודת ר"ח. וקיים הגאון כמו במועד. ושמתוא אקרא מדאסקו ר"ח למועדים לשמחה דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ע"כ. ובא"ר כתב מצוה להרבות כו' מפני כבוד היום שהוא כפרה לישראל שאחז"ל הביאו כפרה עלי שמעטתי את הירח. כלומר בשבילי על שמעטתי הירח ממאור שלה ואני רוצה לעשות לה כבוד שיתכפרו גם כל ישראל בכל עת שמתחדש. עוד טעם זכר לסעודה שהיו עושין לפני הלבנה בזמן שהיה בית המקדש קיים שהיו מקדשים ע"פ הראיה (כל זה דף מ"ג). והגה המוסיף מוסיפין לו מן השמים ואם שוחת פוחתין לו. וכ' בכנה"ג ראיתי שמדקדקין בשאר ר"ח בעל שעין מאכל אחד יותר. ובשאר בשבת שעין מאכל אחד יותר ממה שעושין לכבוד שבת ע"כ. ומ"א כתב דיש לעשות סעודה כליטא על הגילה דבירושלמי איתא דיש לעשות סעודת ר"ח באחד שבעה. דבשבת אינו ניכר בעיקר משום כבוד חדש: מה שהתינוקות מוליכין מעות לרבן בכל ר"ח וקורין מעות ר"ח אין לבטלו אחד המרבה ואחד הממעיט (ב"ח וא"ר): השל"ה כתב שמלה להרבות בסעודה בר"ח משום דאמרינן ביה הלל וכתיב ביה זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו:

זמן נטילת לולב וברכתו:

(א) שיעור הדס וערבה צריך לכתחלה להיות ארוכין י"ב גודלין ושדרו של לולב צריך להיות לכתחלה ט"ו גודלין ולמעלה אין להם שיעור אבל עכ"פ צריך שיצא השדרה של לולב למעלה מהם טפח (סי' תר"ן): (ב) מצוה לאגוד שלשה מינים ביחד בקשר גמור משום נוי ונוהגין לעשות הקשר בענין זה דהיינו שכורכין סביבות כל הג' מינים אלו ותוחבין ראש הכורך בתוך העגול שכרוך ועושין שלשה קשרים בלולב בענין זה שיהיו לבד הקשרים שקושרין הג' מינים ביחד יהיו ג' קשרים (א"ר סי' תרנ"א דל"א כס"ה) ויש לקשור ההדס גבוה יותר מן הערבה ויטה ההדס וערבה תוך אגד הלולב כדי שיאחוז כל ג' מינים בידו בשעת הברכה (שם רמ"א) וצריך להיות טפח למעלה פנוי ולא מקושר כדי שיהיה יכול לנענע העלין (א"ר שם): (ג) וצריך להסיר התיום מן ההדס דהוי חציצה ויש לאגוד ההדס בלולב והוי לנוי ואינו חוצץ ויאגוד הלולב באמצע והדס בימין וערבה בשמאל היינו כשמחזיק הלולב ופני השדרה אליו (שם ועיין מ"א): (ד) יטול הלולב והדס וערבה אגודים ביחד בימינו כמו שנתבאר לעיל דינו ואתרוג בשמאלו ראשיהם למעלה ועוקציהם למטה דרך גדילתן והאתרוג צריך להיות עוקצו למטה וזה הוי דרך גדילתו (שם): (ה) ויטול תחלה האתרוג בשמאלו מהופך העוקץ למעלה וראשו למטה ואח"כ יטול הלולב בימין ויברך ביום ראשון על נטילת לולב ושהחיינו וביום שני על נטילת לולב לבד ואח"כ יהפוך האתרוג ראשו למעלה וינענע וכשמסלקם מידו יסלק תחלה הלולב ואח"כ האתרוג דכל זמן שהלולב בידו צריך להיות האתרוג ג"כ בידו (מ"א שם) וכשנותן לחבירו לברך עליו יתן לאחר הלולב תחלה ואח"כ האתרוג ואותו האחר יתן למי שרוצה לברך עליו האתרוג תחלה ואי ליכא אחר יקח ממנו הלולב בשמאלו ואח"כ יקח האתרוג בשמאלו ואחר כך יתן הלולב לימינו ויוצא כל הדיעות (מ"א בשם של"ה): (ו) אם שכח לברך עד שנטל כולם דרך גדילתם מ"מ מברך עליהם כ"ז שהם בידו שעדיין הוא עסוק במצותו (ועיין א"ר שם) ומברך מעומד וכן הלקיחה צריך שתהיה מעומד (מ"א בשם של"ה) ואינו מברך רק פעם אחת ביום אע"פ שנוטלו כמה פעמים ביום (שם): (ז) איטר נוטל לולב בימין שלו והאתרוג בשמאלו ואם היפך יצא וכן כל אדם אם נטל בהיפוך האתרוג בימין והלולב בשמאל ג"כ יצא רק אם אפשר לו יטול פעם שנית בלא ברכה (ועי' מ"א שם) ותופס בשתי ידיו גם כן האתרוג בשמאל ולולב בימין כל אדם (שם): (ח) אם כרך סודר על ידיו או שנטלו דרך בית יד שקורין (האנדשוה) לא יצא וצריך לחלוץ התפילין קודם נטילת לולב ולכל הפחות (היינו שצריך ליטלו קודם חליצת התפילין) צריך להסיר הרצועה מידו ואם לא הסיר הרצועות מידו ונטלו צריך לחזור וליטלו בלא ברכה (עי' א"ר שם): (ט) גידם שאין לו יד כלל יקח לולב בזרוע ימין ואתרוג בזרוע שמאל וכן אם יש לו יד אחת נוטל אחד בידו אחת והשני בזרוע ולא יטול שניהם בידו אחת אפילו בזה אחר זה ואם אין לו אלא יד אחת ובשניה אין לו אפי' זרוע יקח בזה אחר זה ולא יקחם בב"א ואם אין לו לא יד ולא זרוע לא יקחם בפיו כי זה לא הוי לקיחה כלל (פ"מ שם):

דיני הנענועים שצריך לעשות:

(א) צריך לנענע לכל הרוחות בשעת הברכה ואפילו אינו נוטלו בשעת ההלל וגם בהלל צריך לנענע לכל הרוחות ונכון שיברך תחלה בסוכה על הלולב וינענע בו ואם אין לו לולב בביתו לברך עליו בסוכה יברך עליו קודם ההלל וינענע בשעת ברכה ואח"כ ינענע בהלל (סימן תרכ"ח ועי' מ"א שם וסימן תרנ"ג): (ב) סדר הנענועים בהלל הש"ץ ינענע בהודו כו' וכן ביאמר נא כו'. והצבור מנענעים בכל פעם שאומרים הודו דהיינו ד' פעמים שעונין אחר הש"ץ הודו וכן מנענע הש"ץ באנא ה' הושיעה נא בב' פעמים שאומר והצבור ג"כ מנענעים ב' פעמים אבל באנא ה' הצליחה נא אין מנענעים לא הש"ץ ולא הצבור וכן בהודו לה' שבסוף שכופלין את הפסוק מנענעים בו ב' פעמים הש"ץ והצבור (שם): (ג) סדר הנענועים לרוחות יחזיר פניו למזרח ושדרו של לולב נגד פניו (כוונות) ויעשה ג' הולכות למזרח ושלש הבאות ור"ל שמוליך ידו עם הלולב מכנגדו והלאה ג"פ ומביאו אצלו ויכשכש בעלין בשעת הולכה והבאה ובשעת הובאה יגיע עיקרו של לולב נגד החזה ואח"כ יטה ראש הלולב לדרום ויעשה ג"כ ג"פ הולכה והבאה כמו במזרח אבל א"צ להפוך פניו לצד שמנענע רק יטה ראש הלולב לצד שמנענע ויעשה ג"פ הולכה והובאה וכן לצד מערב יטה ראש הלולב על כתפו ומוליך ומביא (מהרי"ל ועי' מ"א) ואח"כ לצד צפון ואח"כ למעלה ואחר כך לצד מטה וכשמנענע למטה אין צריך להפוך ראש הלולב לצד מטה (פ"ח שם) וסדר הרוחות. מזרח. דרום. מערב. צפון. מעלה. מטה

הדס (מ"א שם): (ד) כשמנענע בהודו וביאמר נא ובאנא כו' יחלק הנענועים דהיינו שלא ינענע בהשם. ובהודו וכו' שהם תיבות ינענע בכל תיבה לרוח אחת וכן ביאמר נא י' תיבות ינענע ג"כ בכל תיבה לרוח אחת ובאנא ג' תיבות בלא השם ינענע בכל תיבה לב' רוחות וצריך לחבר האתרוג להלולב בשעת הנענועים ונענע בשניהם יחד (שם וכמ"א): (ה) ד' מינים הללו מעכבין זה את זה שאם חסר לו אח' מהם לא יברך על הנשאר אבל נוטל אותם בלא ברכה. ומנענע בהם קודם הלל דהיינו בשעה שהוא מברך עליהם אם יהיו שלם ובשבת הלל ינענע ג"כ לזכר במלאה בין ביום א' בין ביום ב' בין בשאר ימים (א"ר דלא כפ"ח) והצבור יטלו אותן ג"כ כדי שלא יבואו לטעות להבא כשיסברו שיצאו במה שנטל הש"ץ (א"ר דלא כט"ז ומ"א): (ו) אם בירך על הלולב ואחר הברכה ראה שלא היה בו הדס או ערבה או שהיו פסולים אם הי' לו ערבה בביתו באופן שא"צ להפסיק בינתים כדי ליקח לא"ה יקח אגודתו ביחד ויברך על אותו מין שהיה חסר דהיינו על ערבה יברך ענ"ט ערבה על הדס ענ"ט עץ עבות ואם היה זה ביום ראשון צריך לברך עוד פעם שהחיינו בשביל האחר דומיא דתורמוס שבירך עליו ונפל מידו אף שהיה לפניו תורמוס ואוכל את השני' מ"מ צריך לברך על השנים אבל על הלולב יצא כיון שהיה אצלו בביתו ארבעתם אבל אם לא היה לו בביתו ערבה אחרת או הדס אחר בשעה שבירך ואח"כ הביאו לו צריך לברך על ארבעתם יחד פ"ב ע"ל לולב כיון שלא היו מצויים אצלו בבית לא יצא גם על הלולב וצריך לברך עליו פ"ב ואם היה זה ביום ראשון צריך לברך גם שהחיינו פעם שנית (א"ר שם דלא כמ"א): (ז) אם חסר אחד מהמינים לא יקח אחר במקומו כדי שלא יבואו לטעות בשנה האחרת (שם) המדקדקים במצות אין מוסיפין על שלשה בדי הדס ועל שתי ערבות (שם):

זמן נטילת לולב׃

(א) זמן מצות לולב ביום אבל לא בלילה וכל היום כשר לנטילת לולב שאם לא נטלו שחרית יטלנו אח"כ ומכ"מ זריזין מקדימין למצות ונוטלין אותו בבוקר וזמנו הוא משתנץ החמה ליטול אותו לכתחלה ואם נטלו משעלה ע"ה יצא בדיעבד אפי' א"צ לצאת לדרך ואם רוצה להשכים לצאת לדרך מותר לכתחלה ליטלו משעלה ע"ה ואם שכח ליטלו כל היום ונזכר בה"ש אפי' ביום א' יטלנו בין השמשות בלא ברכה (מ"א סי' ס"ח בט"ז) וכן הדין בספק אם נטל לולב (שם): (ב) אסור לאכול קודם שיטלנו ואם שכח ואכל ונזכר תוך הסעודה ביום ראשון שהוא מן התורה וה"ה יו"ט שני לדידן דעושין ב' ימים טובים מספק אפי' יש שהות ביום ליטלו אח"כ יפסיק ובשאר הימים אין צריך להפסיק אם יש שהות ביום אחר אכילה אבל אם אין שהות אפילו בשאר הימים יפסיק (שם ובט"ז שם): (ג) מי שבא בדרך בחוה"מ ומצפה שיבא למקום שיהיה שם לולב אפי' מי שרוצה להחמיר על עצמו לא יתענה יותר מחצות היום משום דאסור להתענות בחול המועד וכן הישובים שאין להם אתרוג שצריכים לשלוח אחר אתרוג ויתעכב א"כ לכמתין שלא לאכול יותר מחצות אפילו ביום ראשון שהוא מדאורייתא (ועי' מ"א וא"ר שם):

דין אם מותר להריח בהדס ובאתרוג׃

(א) הדס של מצוה אסור להריח בו כל ז' אפי' בשבת אבל אתרוג מותר להריח בו בשבת שבתוך החג אבל בימי החג שלא בשבת אין להריח בו אפילו שלא בשעת נטילתו לצאת (א"ר סי' תרנ"ג דלא כמ"א) מחמת שנחלקו הפוסקים אם לברך אם לאו: (ב) מותר להחזיר הלולב למים ביו"ט ויכול להוסיף עוד מים אחרים אם צריך אבל להחליף את המים אסור ובחוה"מ מצוה להחליפם כדי שישאר לח והדר ונוהגין ליקח בחוה"מ בכל יום ערבה חדשה ולקשרה בלולב משום הידור מצוה (סי' תרנ"ד):

דין נכרי שהביא לולב׃

(א) נכרי שהביא לולב לישראל מחוץ לתחום מותר ליטלו אפי' מי שהובא בשבילו ומותר לשלוח נכרי ביו"ט להביא לולב מחוץ לי"ב מיל בין ביום ראשון בין ביום ב' וכן להביא מחוץ לתחום מותר לומר לנכרי להביא אפילו בשבת בשביל יו"ט שני ובשביל יום טוב ראשון מותר לשלוח אפילו בשבת חוץ לי"ב מיל אבל בשביל יום טוב שני אין לשלוח לא בשבת ולא ביו"ט חוץ לי"ב מיל וכל היכא דהביאו מחוץ לתחום ומותר לצאת בו אף על פי כן אסור לטלטלו רק לד' אמותיו אם העיר אין בה עירוב וצריך לילך למקום האתרוג וליטלו שם ובית אפילו גדול נחשב כד' אמות ובשביל זקן או חולה שאינן יכולין לילך יאמר לנכרי להוליך אצלם אבל אם יש שם עירוב יכול לטלטלו בכל העיר רק חוץ למקום שהעירוב אינו רשאי לטלטלו (סי' תרנ"ה ועיין מ"א וא"ר וס"מ שם): (ב) ערבה שנתלשה ביו"ט בין ביום א' בין ביום ב' אסור לטלטל' בו ביום אפי' אין לו אחרת לצאת בה אבל אם נתלשה ביום א' מותרת ביום ב' (ועיין מ"א שם):

דינים פרטיים ללולב׃

(א) קטן היודע לנענע לולב כדינו דהיינו מוליך ומביא מעלה ומוריד אביו חייב לקנות לו לולב אם ידו משגת כדי לחנכו במצות וכדי שיעשה הנענועים כדינו בשעת הלל עם הצבור ואם אין ידו משגת לקנות לו לולב לבדו עכ"פ יתן לו לולב שלו אחר שיצא בו שיברך עליו וינענע בו (סי' תרנ"ז ועיין ט"ז ומ"א): (ב) מן התורה אין מצות לולב חוץ למקדש אלא יום ראשון לבד וחכמים תיקנו שיהיה ניטל בכ"מ כל שבעה (סי' תרנ"ח): (ג) בשבת אינו נוטל אפי' חל בו יום ראשון דמצוה מן התורה דאסור לטלטל הלולב בשבת אפילו לצורך גופו או מקומו דהוי כאבן דלא כט"ז אבל האתרוג מותר לטלטלו דראוי להריח בו אם מברך על פרי אחר (מ"א וט"ז): (ד) אין אדם יוצא ידי חובתו בלולב של חבירו שהשאילו דבעינן ביום ראשון לכם משלכם ואפי' אמר לו חבירו יצא שלך עד שתצא בו ואח"כ יצא שלי בכה"ג לא יצא דהוי כמו שאול ואם נתנו לו במתנה אפי' במתנה ע"מ להחזיר הרי זה יוצא בו ידי חובתו שמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה ואם הנותן אינו מקפיד יכול המקבל ליתן אפי' לאחר במתנה ע"מ להחזיר ואחר לאחר כדי לצאת בו אבל אם הנותן ראשון נתן לו בפירוש ומקפיד שלא

ניתן

ניתן לשום אדם עוד לצאת בו ר"ל דאף המקבל הראשון לא יצא שאין בו דין ממון כמו שהוכחתי זה במקום אחר נתנו לו סתם הוי כאילו אמר ע"מ להחזיר כיון שצריך לו האתרוג לצאת בו בודאי לא נתנו לו לגמרי מתנה גמורה ואם נתן לו במתנה ע"מ להחזיר או בסתם. אחר שיצא בו צריך ליתנו לבעלים במתנה כדי שיהיו יכולים הבעלים לצאת בו ביום ראשון אם לא יצאו עדיין (שם): (ה) לא יתננו ביום ראשון לקטן קודם שיצא בו דקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מדאורייתא ונמצא באם החזירו אינו מוחזר (שם) ולכך כשנותנין לקטן יאחזנו בידו עם התינוק (שם): (ו) שותפים שקנו אתרוג ולולב בשותפות לצורך מצוה מסתמא ע"ד כן קנאוהו שיהיה של כ"א לבדו בשעה שיוצא בו ע"מ שיחזירהו ומ"מ טוב לומר בפירוש שנותן כ"א חלקו לחבירו במתנה ע"מ להחזיר בשעה שיוצא בו וכן קהל שקנו אתרוג בשותפות טוב גם כן שיכריזו שכל אחד נותן חלקו לחבירו במתנה ע"מ להחזיר (שם): (ז) יזהר כל אדם שיקנה לו אתרוג ולולב לבדו כדי שיקיים המצוה והנענועים כתקנה ואעפ"כ אם קנה יחיד אתרוג לבדו ויש בעירו אתרוג ובעיר אחרת אין שם אתרוג כלל מצוה שישלח שלו לעיר אחרת שאין שם כלל והוא יברך על של קהל (עיין מ"א שם):

[כתב בס' מטה אפרים וז"ל צריך ליזהר כשקונה לולב ואתרוג והדס אם קנה בהקפה אעפ"י שמשך אותם לביתו הוא מחויב לפרוע הדמים בעבורם קודם יו"ט. וגם הערבה הניטלת עם הלולב שהמנהג הוא שהשמש קונה לעצמו ערבות קודם יו"ט וביו"ט ערבית או שחרית קודם התפלה הוא מחלק לכל בעה"ב וכן פיסס כל ימי החג ואין משלמין לו עד הושענא רבה המדקדק במעשיו יש לו להקדים המעות להשמש על הערבות של יום ראשון שאז יהיה לו בהם קנין מה"ת. והמדקדק יותר יברור לעצמו ביו"ט ערבות כרצונו וישלם לו ויקחם לביתו או יניח אותם אצלו לקנותם ואם אחר כך יחזיר ויפקיד אותם להשמש שלא יכמשו אין בכך כלום אך יזהירו שלא יערב אותם עם אחרים. ומ"מ אם אינו עושה כן רק כפי מנהג העולם אין לו למנוע מלברך ולא יפרוש מן הצבור שלא נהגו לדקדק בזה עכ"ל]:

תפלה נאה לאומרה בשעה שאוגדין את הלולב:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁיִּתְקַשְּׁרוּ עַל יְדֵי אֲגֻדַּת לוּלָב זֶה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה. וְעַל יְדֵי שְׁלֹשָׁה הֲדַסִּים שֶׁהֵם כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה אָבוֹת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְעַל יְדֵי שְׁנֵי בַדֵּי עֲרָבוֹת שֶׁהֵם כְּנֶגֶד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְעַל יְדֵי לוּלָב וְאֶתְרוֹג שֶׁהֵם כְּנֶגֶד יוֹסֵף וְדָוִד יִתְקַשְּׁרוּ אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת שֶׁל שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ. וְעַל יְדֵי שְׁלֹשָׁה הֲדַסִּים אוֹת יוּד שֶׁל שִׁמְךָ הַגָּדוֹל. וְעַל יְדֵי שְׁנֵי בַדֵּי עֲרָבוֹת מִלּוּי ה״ה שֶׁל שִׁמְךָ הַגָּדוֹל. וְעַל יְדֵי הַלּוּלָב מִלּוּי וי״ו שֶׁל שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְעַל יְדֵי הָאֶתְרוֹג מִלּוּי ה״ה אַחֲרוֹנָה שֶׁל שִׁמְךָ הַגָּדוֹל. וּמִשָּׁם תַּשְׁפִּיעַ לְעַבְדְּךָ (פב"פ) אֲמָתְךָ חַיִּים טוֹבִים שֶׁעוֹלֶה כְּמִנְיַן הֲדַס וּכְמִנְיַן לוּלָב עִם שְׁתֵּי הַמִּלּוֹת וְתִתֶּן לִי זֶרַע כָּשֵׁר וְחָכָם וְצַדִּיק שֶׁעוֹלֶה כְּמִנְיַן עֲרָבָה עִם הַכּוֹלֵל. וְתִתֶּן־לִי לֵב טוֹב וְכָשֵׁר לְהָבִין תּוֹרָה שֶׁעוֹלָה כְּמִנְיַן אֶתְרוֹג עִם הַכּוֹלֵל. וְתִתֶּן־לִי זְכוּת שֶׁאֶאֱגוֹד אוֹתָם בְּבֵית מִקְדָּשְׁךָ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. אָמֵן:

באשמורת הבוקר של יום א' דסוכות אם חל בחול. יכין עצמו אל קיום מ"ע מה"ת בנטילת הד' מינים. וזמנו הוא משמנץ החמה. וע"פ האריז"ל יברך על הלולב בסוכה דוקא ויעשה שם הנענועין. ואח"כ אזל בהתנופף והקפה בבהכ"נ. וכן נוהגים בירא̇ים וחרדים לדבר ה'. וקודם יאמר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי בִּפְרִי עֵץ הָדָר וְכַפּוֹת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ עָבוֹת וְעַרְבֵי נַחַל אוֹתִיּוֹת שִׁמְךָ הַמְיֻחָד תְּקָרֵב אֶחָד אֶל אֶחָד וְהָיוּ לַאֲחָדִים בְּיָדִי וְלֵידַע אֵיךְ שִׁמְךָ נִקְרָא עָלַי וְיִירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלַי. וּבְנַעֲנוּעִי אוֹתָם תַּשְׁפִּיעַ שֶׁפַע בְּרָכוֹת מִדַּעַת עֶלְיוֹן לִנְוֵה אַפִּרְיוֹן לִמְכוֹן בֵּית אֱלֹהֵינוּ. וּתְהֵא חֲשׁוּבָה לְפָנֶיךָ מִצְוַת אַרְבָּעָה מִינִים אֵלּוּ כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל־פְּרָטוֹתֶיהָ וְשָׁרָשֶׁיהָ וְתַרְיַ״ג מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ.

כי כונתי ליחדא שמא דקודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י״ה בו״ה ביחודא שלים בשם כל ישראל אמן: ברוך יהוה לעולם אמן ואמן:

ואח״כ יאמר יהי רצון מלפניך שיהא חשוב לפניך מצות ארבעה מינים אלו כאלו כונתי בכל הכונות שכונו בהם אנשי כנסת הגדולה:

יקח הלולב בימין והאתרוג בשמאלו. ואומר יד לסיפך. וקודם הברכות יהיה הפטמא לתמה והעוקץ למעלה ואחר הברכה יהפך. ומברך ב׳ הברכות ומעומד דווקא:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב: בפעם הראשון שמברך על הלולב מברך גם שהחיינו

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה:

סדר הלל

אלו ימים שגומרים בהם את ההלל. דהיינו שאומר גם לא לנו ואהבתי. ב׳ ימים ראשונים של פסח. ב׳ ימים של שבועות. תשעה ימים של חג הסוכות עם שמיני עצרת. שמונה ימי חנוכה. והסימן הוא בבמ״ח. והא דאין גומרים הלל בכל ימי הפסח כתב הטו״ז משום שאף שנכנסו ישראל לקדושה בפסח. לא נתקשרו לגמרי עד אחר הספירה כאשה הסופרת ימי לבונה. לכן אין גומרין ההלל בכל ימי הפסח כמו שגומרין בסוכות ע״כ. והא דאין גומרין בר״ח כתב הלבוש משום דר״ח הוא יום סליחה וכפרה לכפר על התינוקות משום אסכרה שהיה רגיל ליפול עליהם (כדאמר זמן כפרה לכל תולדותם. דמיום שניתנו המאורות נפלה אסכרה בתינוקות. עליה רבה) וקרבן ר״ח מכפר עליהם וכיון שהוא יום כפור וסליחה הוי כמו ר״ה ויוה״כ שהם ימי הדין ואין אומרים שירה גמורה עכ״ל. וכתב האר״י הא דמדלגין לא לנו ואהבתי כי הוי׳ מפני שפרשה לא לנו והפרשה ה׳ זכרנו ברוב עונים עוון וכן פרשת אהבתי ופרשת מה אשיב שוות במקצת ענינים (בנימין זאב סי׳ שס״ט): מה שאין מברכין זמן על כלל מפני שפעמים החדשים חסרים והוי חוץ שלשים (רד״א כ״ג). ועיין באה״ר סימן הכ״ב ס״ק י׳ שמהרהרן מה שהקשה הט״ז על זה:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרוא*) את ההלל:

*) כתוב בסדור עבודת ישראל הספרדים מברכים במועדים לגמור את ההלל וכמוהא הרמב״ם (הל׳ ברכות פי״א הי״ג, ובהל׳ חנוכה פ״ג ה״ה וכ״ה נוסח הגאונים ובסדור מחמר ג״ר ס״י ל״ם). ומנהגנו הוא ע״פ מהר״ם מרוטנבורג שנהג לומר בכל פעם לקרוא את ההלל, כי׳ בטור או״ח סי׳ הפ״ח והרמ״ד. ועיקר הנוסח דהלל בא״ל פדיעה כמו שהוא בסדור רב עמרם גאון והרמב״ם וכ״ל נו ונס׳ המנהיג לאבן ירחי והאשכנזים ונסדורי הספרדים. גם בסדורים קדמונים של האשכנזים.

ענף יוסף

דצונו לקרוא את ההלל. (אטודרהם) בד״ה טדיעה. ואולי כגומר הלל כל דהו . . ומשום לא פטור לא מלקט מן מפס נהגו לברך גם על הדלוג בשמיטו הכ״ח גמר לדלוג:

תקון   הערה לסדור הלל   תפלה

הלל הוא מקור וגם הפעל מבנין פעל, וכאן הוא שם התאר למזמורים ידועים בספר תהלים שמדברים מתהלות הש״ת, ושלשה מיני הלל מוכרים בדברי רבותינו ז״ל. א) פסוקי דזמרה, והם שש המזמורים האחרונים שבספר תהלים, כדאמרינן (שבת קי״ח ב׳) אר״י יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום, ומסקינן דאיירי בפסוקי דזמרה. ב) הלל הגדול, והם המזמורים (קל״ה — קל״ו) עי׳ מש״כ ע״ז לעיל בפסוקי דזמרה. ג) הלל המצרי, והם המזמורים (קי״ג — קי״ח). בברכות (נ״ו א׳) אקריין הלילא מגרסה בחלמא, ופירש״י הלל שאנו קורין בפסח, לפי שיש הלל אחר שקרוי הלל הגדול קורין לזה הלל המצרי, עכ״ל. וסתם הלל בתלמוד בכל מקום הוא הלל המצרי, כמו בברכות (י״ד א׳) בהלל ובמגילה מהו שיפסיק, והם ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל בין פרק לפרק שיפסק, ובסוכה (מ״ב ב׳) בהלל והשמחה שמונה. ובערכין (י׳ ע״א) ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל שמונה ימי החג (סוכות) ושמונה ימי חנוכה ויו״ט הראשון של פסח ויו״ט של עצרת (שבועות) ובגולה כ״א יום, ובמס׳ סופרים פרק כ׳ הלכה ט׳ (סג״ס)

ושני

קיג הַלְלוּיָהּ ׀ הַלְלוּ עַבְדֵי יְהֹוָה הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהֹוָה: יְהִי שֵׁם יְהֹוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהֹוָה: רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם ׀ יְהֹוָה

מעשה נסים

הללויה. הללו עבדי ה' · מה שיש לדקדק בכאן עיין באלשיך ומה שנראה לי בזה. דהנה שם יה מורה על דין. והנה הלל הוא לשון התפארות כמו כי הלל רשע (תהלים י). ורצונו לומר שישראל יש להן להתפאר עצמן אף בהיסורין והגלות שהגלן וייסרן הקב"ה וכמש"ל כמה פעמים לפי שעל ידי הגלות נקינו לעבדים לו ית' וגם נתפרסם אלקותו על ידינו בגאולת מצרים וזה היה עיקר השלימות הנכסף לאברהם אבינו שיתפרסם אלקותו ע"י זרעו. וגם נודע לפרעה ולכל העולם שמו ה' בארבע אותיותיו כמה שנאמר וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ואין לנו שבח גדול מזה שאפי' באבות כתיב ושמי ה' לא נודעתי להם. ועל ידינו נתפרסם שמו ה' ויכלתו והשגחתו. לזה אמר הללויה. פי' שיש לנו להלל השם של מדת הדין. ומשום הלול הטובות שנעשו לנו על ידי מדת הדין א הללו עבדי ה' שמחמת זה נעשינו עבדי ה': טובה הב במה שיהיה מבורך מעתה ועד עולם. כי מעתה ששמו ה' נודע לנו בארבע אותיותיו כל הברכות והודאות יהיו מאתנו לשם העולם שהוא שם ה' ואומרים ברוך אתה ה' משא"כ מקודם דכתיב ושמי ה' לא נודעתי להם כשרצה אברהם לברך לא אמר רק ברוך אל עליון: טובה ג שנעשה על ידי גאולת מצרים כי ממזרח שמש וגו'. פי' ניכר ששמו ה' ניכר בכל העולם: רם על כל גוים. פי' שמהאומות הקדמונים שהיו עובדים לכוכבים ולמזלות והיו מכחישים הסבה הראשונה

עץ יוסף

הללויה. אמר המשורר דרך כלל אל כל העולם הללו יה שם הנרא ב' העולמות. ומי יזכיה חידושם. לזה אמר הללו ביחוד את שם יה עבדי ה' הם היוצאים ממצרים כד"א כי לי בני ישראל עבדים [וגו'] אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. כי ע"י הנסים שנעשו או ראיתם חידוש העולמות (כמפורש באלשיך בביאור התורה). וגם אתם הללו את שם הויה מלא בד' אותיותיו אשר הכחיש פרעה. כי או בקריעת ים סוף נתפרסמה ידיעתו כד"א וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה וגו' ונתאמת או גדלו והשגחתו הפך מאמר פרעה מי ה' וגו': ובכן מעתה מהנכם יאות יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, כי על כל הגאולה וכל מצוה והודאה תאמרו ברוך אתה ה': ולא מלבד מצרים הכירו את שם ה' מלא. אלא ממזרח שמש עד מבואו מהלל שם ה' מלא. כי או בקריעת ים סוף נתפרסמה ידיעתו יתברך בכל העולם:

תקון הערה לסדר הלל תפלה

ושני לילות של פסח, מלום מן המובחר לקרות הלל בשני לילות של גליות ולברך עליהן ולאומרן בנעימה לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדו. ובערכין שם מפרש הטעם מ"ש חג דגומרים בו הלל כל שמינה ופסח אין גומרין אלא ביום הראשון בלבד? משום דחג הסוכות חלוק בקרבנותיו כל יום ויום חלוק מלפניו הילכך כל יום ויום חשיב חג בפני עצמו אבל פסח אינו חלוק בקרבנותיו כל שבעה. ובשבלי הלקט ענין ראש חדש סי' קע"ד בשם מדרש הרנינו פרשת סוכה בפסח אין אנו גומרין את ההלל אלא יום ראשון ולילו, ולמה — שמואל בר אבא אמר בנפול אויבך אל תשמח לפי שנטבעו בו המצריים. עוד כתב שם בשם רש"י ז"ל למה גומרין בתוכה כל שמונה? מתוך שהיא חלוקה בגרותיה כל יום ויום חלוק מלפניו הוי כתב שחלוק בקרבנותיו, ובשם אחיו ר' בנימין הרופא ז"ל פירש לפי שבכל יום ויום נתחדש בביהמ"ק נס של השמן ועל מדוש הנס אנו גומרין את ההלל. ובפסחים (קי"ז א') אמר רב יהודה אמר שמואל הלל זה מי אמרו? נביאים שביניהם תקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק (הרגלים הם פרקי השנה) ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן (חנוכה). ר' יוסי אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו מן הים ותלוקין עליו חבריו לומר שדוד אמרו. ר' אליעזר אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים, ר' יהודה אומר יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהם מלכי כנען. ר' אלעזר המודעי אומר דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא. ר"א בן עזריה אומר חזקיה וסיעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב. ר"ע אומר חנניה מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכדנצר הרשע. ר"י הגלילי אומר מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע וכו'. ובירושלמי ריש פ"ב דמגילה א"ר אבין עוד היא אמרים על סדר, בצאת ישראל ממצרים לשעבר, לא לנו ה' לדורות הללו, אהבתי כי ישמע ה' לימות המשיח, אסרו חג בעבותים לימות גוג ומגוג, אלי אתה ואודך לעתיד לבא, ע"כ. ועי' ויק"ר פ"ל סי' ה' כל גוים סבבוני לימות גוג ומגוג עיי"ש.— ועל דבר קריאת הלל בראש חדש כתב בתניא רבתי סי' ל"ב [ובשבלי הלקט סי' קע"ב] "מצאתי בשם הגאונים ז"ל

עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת:
הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל
מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ:
מוֹשִׁיבִי | עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

מעשה נסים

הרלטונס היה הקב"ה רם ומרום השגחתו מהם רק על השמים כבודו. שלא הי' השגחתו רק בשמים ולא הי' השגחתו בארץ רק הנהגה טבעית ולא פרטית כמ"ש הרמב"ם במורה נבוכים ולא היו רק תחת מערכת השמים: אבל מי כה' אלהינו. המשגיח עליו בפרטות ומגביה אותו למעלה מהמזל: וזהו מאמר המגביהי לשבת המשפילי לראות וגו'. פי' כמו שאמרו חכמינו ז"ל כמה שנאמר באברהם הבט נא השמימה שאין הבטה רק מלמעלה למטה שהגביהו למעלה מהשמים. וזהו ג"כ מאמרו כאן. המגביהי לשבת דהיינו שמגביה אותי למעלה מהשמים. באופן שהם כאלו ההיה שבכאלה להביט אני משפיל עיני לראות בשמים ובארץ. ולזה מביא ראיה שהכל הוא בהשגחה פרטית ולא בסבה טבעית בהיות כי מקימי מעפר דל להושיבי עם נדיבים. שע"כ אין זה כ"א מאלקי עולם ה' אשר ביכלתו מעלה מתהום ארעא ועד רום רקיעא. משא"כ בסבה טבעית היה ראוי להיות לעני כאלם ע"פ הטבעתו: ועוד הביא ראיה שהוא בהשגחת הש"י מהא דמושיבי עקרת הבית דהיינו כמ"ש הש"ס גבי שרה דאפי' בית ולד אין לה וזה מאמרו כאן: משיבי עקרת הבית. דהיינו אפי' מי שהיא עקרה אפי' מבית ולד משיבה: אם הבנים שמחת. וזה א"א כ"א ביכולת הש"י לעשות בריה חדשה:

ענף יוסף

המגביהי המשפילי. יודי"ן יתירות נמו משלם את ידם שכינה נחבה מיו"ד ולא פגם משם ואליהו למעלה מיו"ד (זקן אהרן):

נגלה

עיון תפלה

מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון. כאשר לקח את המלך דוד מאחר הצאן לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו — בשביל החסד בו ית' (אם נאמר שדוד חבר את ההלל על עצמו), וכאשר הוציא את ישראל משפלות מצרים ויתנם עליון על כל גויי הארץ, כמו שנאמר בהלל הגדול שבשפלנו זכר לנו (אם נאמר שנתחבר ההלל בצאת ישראל ממצרים, ראה הערה לסדר הלל), ולפי סדר מערכת צבא השמים לא היו ראוים לכך, כמו שנאמר (שמות י, י) ראו כי רעה נגד פניכם, עי' רש"י שם. וכן רואים אנחנו מעשים בכל יום שהקב"ה מושיבי עקרת הבית (מושיבי העקרת — בית, כמו והשב בסוף טיניה (מ"ב ט, ל) תחת והשב סוף בפיניה, ושמנו כמו מושיב יחידים ביתה (תהלים סח, ז) העקרה שאינה בטוחה בבית בעלה כי מפחדת תמיד מפני הגירושין, הקב"ה פוקד אותה בבנים ובזה הוא מבטיח שבתה בביתה) ועושה אותה שמחה בבניה, ולפי סדר מערכת הטבע לא היתה ראויה לילד. כל זאת לנו לעדה שה' לבדו הוא האלהים (המשגיח והמנהיג) בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד (דברים ד, לט):

גלות

תקון הערה לסדר הלל תפלה

מנין שאומרים הלל בר"ח, מלינו שרמזו דוד בתהלים הללויה הללו אל בקדשו, י"ב פעמים הללו כנגד י"ב חדשים, ומשמע הללו אל בקדשו על קדוש החדש הללו יה, ולפיכך אנו כופלין כל הנשמה על שנה מעוברת שיש בה י"ג חדשים ופל חדש שני ימים" עכ"ל. ובתענית (כ"ח ב') אמר רבא זאת אומרת הלילא דרבנן ירחא לאו דאורייתא (אינו מתקנת הנביאים אלא מנהגא בעלמא), ורב אקלע לבבל (כשירד מא"י לבבל) חזנהו דקא קרו הלילא בריש ירחא: סבר לאפסוקינהו כיון דחזי דקא מדלגי דלוגי אמר שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם, הגהון בפירוש המאמר הזה כך כתב, שבא"י לא נהגו לקרות את ההלל בר"ח, וכשבא לבבל וראה אותם שמברכין לקרות את ההלל (וגם ר"ת בתוס' ברכות י"ד ע"א ובספר היישר כתב שבא לפני הברכה) חשב אותם לטועים ואת ברכתם לברכה לבטלה, ובכל זאת נתן אותם לקרות את הפרשיות כי אין הפסד בקריאתם כאדם שקורא בתורה, אבל הסכים בדעתו להפסיקם כשיגיעו לברכה האחרונה ויתחילו לומר יהללוך או לא יתנם לברך שנית ברכה לבטלה, אך כשהגיעו לפרשה השלישית וראה אותם שדלגו מתחלתה וכן בפרשה הרביעית או עכח לדעת שקריאתם איננה נעשית כי אם כתורת מנהג שהנהיגו אבותיהם מימי קדם לקרות הלל בר"ח בדלוג כדי להבדיל בין קריאת חובה לקריאת רשות, דאי נעשית למה ידלגו? ומאחר שהכבר קבלו עליהם חובה ונתחייבו בקריאתם על פי מנהגם יכולים לברך לפניו ולאחריו, דאדם יכול לחייב

קיד בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה

מעשה נסים

בצאת ישראל ממצרים. כי הנה בעת היוצאים היו שתי בחינות שהיו ביניהם כשבט לוי ודומיהן שלא למדו ממעשיהם ולא נטמעו בהן. ואותן מכונים בשם ישראל ובהן לא תתייחס היציאה רק מארץ מצרים ולא מהעם כי לא היו מתערבין בהם והיו בהם ג"כ אשר נטמעו ולמדו ממעשיהם והם לא נקראים רק בית יעקב ולהם נתייחס היציאה מעם לועז. כי מקודם היו מעורבבים ועם כל זה לא היו משוללי זכות היציאה כי לא הי' ההתערבות גדול' כי לא שינו שמם ולשונם כמ"ש חז"ל ולזה אמר מעם לועז אבל הם לא היו לועזים: היתה יהודה לקדשו. פי' כי עוד זכות אחר הי' להם. זכות אמונה ובטחון. כי נחשון בן עמינדב קדש שם שמים ונכנס במים עד חוטמו. ועי"ז זכה שיהיו ישראל ממשלותיו. כי מאז זכה שימשול זרעו של יהודה בישראל לעולם: ואומרו שיהי' לשון נקבה לרמז כי יהודה נמשך אחר הטוב שניכר ממנו והיא תמר שג"כ קידשה ש"ש במה שלא גילתה למי הרתה עד הושלכה לאור: הים ראה וינס. פי' הגם שהי' להם זכות מ"מ לקריעת הים לא היה

זכותם

עיון תפלה

בצאת ישראל ממצרים. ועד תשוב תראה ימין ה' עושה נפלאות גדולות שאין לטבע ולא לשום יד מכחות צבא השמים חלק בהן — בצאת ישראל ממצרים בצאת בית יעקב מעם לועז (מתורגם מעמא ברבראי, עם פרא ואכזרי, וכמוהו (ישעיה לג, יט) את עם נועז לא תראה) כאשר היתה יהודה לקדשו (בתחלת היות יהודה—כנוי לעם ה'—לקדשו של הקב"ה, שהופרשו מכל בני האדם להיות תרומת קדש לה', כמו שנאמר (שמות יט, ה ו) והייתם לי סגלה מכל העמים וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, ונאמר (ירמיה ב, ג) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה, ונתפש שם יהודה כי יהודה גבר באחיו (דה"א ה, ב) וכל אמות ישראל ממנו יצאה) וישראל היו ממשלותיו, אז חרדו כל סדרי בראשית ממקומם ויתנועעו מפני פחד ה' ומהדר גאונו: הים ראה. שהקב"ה מוליך לימין משה זרוע תפארתו —

תקון הערה לסדר הלל תפלה

את עצמו בדבר שאינו חייב ולברך עליו, כי היכי דמברכינן ונוהג על מקרא מגילה של מגילת רות וקהלת וקינות כדאיתא במס' סופרים (פרק י"ד הלכה ג') אע"ג דאינן אלא מנהגא, והכי הא דמברכינן על יו"ט שני של גליות אע"ג דאינו אלא מנהגא בעלמא, ולדעת התוס' (ר"ה ל"ג א') נשים מותרות לברך על מ"ע שהזמ"ג אע"ג דפטורות, ואע"ג דתפלת ערבית רשות כדפסקינן בברכות (כ"ז ב') הלכה כדברי האומר רשות, מ"מ מצלינן י"ח ברכות משום דשוינן אנפשין חובה על פי מנהגנו, כמ"ש התוס' (חגיגה ט' ע"ב) ד"ה לו נמנה כה"ג והרא"ש בברכות (פרק תפלת השחר סי' ז'). וא"ת האיך מברכינן בר"ח ונוהג לקרא את ההלל הא אינו מתקנת נביאים אלא מנהגא בעלמא והיכן צונו לנהוג כך? כי לא תסור לא שייך אלא על תקנת ב"ד, וי"ל מן שאל אביך ויגדך מכאן שמצוה לילך במנהגי אבותינו הטובים, עי' שבת (כ"ג א'). וטעם המנהג הזה נראה בעיני לפי שמראש חדש ואילך מתחלת הלבנה להתחדש וחדוש הלבנה רמז לחדוש מלכות בית דוד, כמו שכתבנו לעיל בברכת הלבנה סוף ד"ה דוד מלך ישראל חי וקים, ובהלל נזכר חדוש מלכות בית דוד, כדגרסינן בפסחים (קי"ט ע"א) א"רשב"נ א"ר יונתן אודך כי עניתני אמר דוד אבן מאסו הבונים וגו' אמר ישי (כשהליג את כל בניו לפני שמואל לא הליג את דוד כי לא חשבו) (ש"א טז, י יא), או רומז על מה שבקשו דואג וסיעתו להוציאו מכלל ישראל בשביל שחשבוהו למואבי כדאיתא ביבמות (ע"ו ע"ב), מאת ה' היתה זאת אמרו אחיו (נפלאת בעינינו אבן רבים אמרו אחיו, רש"י, אליאב אחיו הבכור גער בו בנזיפה אני ידעתי את זדונך ואת רוע לבבך (ש"א יז, כח) נראה שחשבו לעיר שובב בלי דעת ובשומלך (עי' רש"י פסחים ס"ו ב' ד"ה לא בחר) עליהם היה כד ר נפלא בעיני כלם ואמרו היא נפלאת בעינינו) זה היום עשה ה' אמר שמואל, אנא ה' הושיעה נא אמרו אחיו, כי מה יושיענו זה? אנא ה' הצליחה נא אמר דוד (שיצליח במלכותו. רש"י) ברוך הבא בשם ה' אמר ישי (ברוך הבא למלוכה לה. בנסתרות ישע ימינו כ"א בשם ה', וכמו שאמר דוד לגלית (שם שם, מה) אתה בא אלי בחרב ובחנית ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות) ברכנוכם מבית ה' אמר שמואל, אל ה' ויאר לנו אמרו כלן (הקב"ה האיר עינינו לראות מי הוא הראוי למלכה כי אנחנו בני אדם רואים לעינים ולפי ראות עינינו אין דוד ראוי לכך) אסרו חג בעבותים אמר שמואל, אלי אתה ואודך אמר דוד, אלהי ארוממך אמרו כלן. — ונראה עוד שמטעם זה התחיל מנהג קריאת ההלל בר"ח בארץ בבל זמן רב לפני ארץ ישראל, דהא רב כי נחית מא"י לבבל התפלא על המנהג הזה; כי ראשי הגליות שבבבל קרובים יותר למלכות בית דוד מנשיאי א"י (ראשי הגליות שבבבל הם מזרע שלמה אבל נשיאי ארץ ישראל הם משפטיה בן אביטל, כב"ר פרשה

יָנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן׃ מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר׃ הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן׃ מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב׃ הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם׃

מעשה נסים

ובותם כולו. רק הים ראה וינס. שע"י מה שראה הם ומה הוא הדבר שראה. לזה אמר מה לך הים. וה' שאלות הן אל הים ואל הירדן. כי נס הוא נבקע כמו שאמרו רבותינו ז"ל ויבקע הים לא נאמר אלא ויבקעו המים כו'. ונס ההרים והגבעות מה נסם לרקוד בקריעת הים: והשיבו על ראשון ראשון. הים ענה מלפני אדון חולי ארץ. ולא אמר חולי הים, הוא ע"פ מה שאמרו בב"ר על קרא דיקוו המים ותראה היבשה שמרמז למה שהתנה הקב"ה עם הים שיקרע והיה התנאי בבריאת היבשה שנקראת ארץ. לזה אמר חולי ארץ. כי מאז שהתנה שיבראה הארץ היבב זה: ועל הירדן אמר מלפני אלוה יעקב. והוא מאמרם ז"ל כי מאז עבר במקלו הירדן נתעבד הירדן לקרע לפני בניו: ההופכי הצור אגם מים. כי אמרו חז"ל כי בעברם בין הגאיים הואיל להם מים מהוקים מן הטורים שבקרקע הים וע"כ ההרים והגבעות השיבו ואמרו נ"ס שרקדו הוא כי אמרו כי ההופכי הצור אגם מים. הוא יהפך ג"כ במדבר חלמיש למעינו. ע"כ מאז רקדו ומדעזעו. ואין ספק כי על הר של הרים וגבעות ידבר: וכללות הענין נמשך אל מאמר שאחריו לא לנו. גומר הלא גם שיצאת ישראל והיות יהודה מלך היה בזכותם הלא קריעת ים סוף עשית רק למען כבוד שמך. כן גם עתה בגלות האחרון עשה למען שמך ולא לנו:

עיון

וינס, הירדן בראותו את ארון האלהים אדון כל הארץ — יסוב לאחור, ובהגלות מלכנו על הר סיני ננמל לעמו תורה ומצות — ההרים רקדו כאילים גבעות כבני צאן: מה לכם אילי התבל ים וירדן הררי עד וגבעות עולם שככה תרגזו?

תפלה

למה חרדתם כל החרדה הזאת? הידעתם מפני מה? הנה אגידה: מלפני האדון ה' צבאות חול תחולי את ארץ כֻּלָּהּ! מלפני מי שנעשה עכשו אלהי יעקב! שבשבילם אין חק ואין סדר למעשה בראשית ולא עליהם שבט ממשלת הטבע: ההופכי בשבילם

תקון · הערה לסדר הלל תפלה

ר"ן ור"ח וכתובות ס"ב ב', ועי' הגהות יעב"ץ בש"ס החדש דפוס ווילנא הוריות י"א ב', ובירושלמי כלאים פ"ט ה"ד) נפיק הנשיאו קריאתו בבבל. לזכר חדוש מלכותם על ידי משיח בן דוד שיבוא ב"ב. — ובדבר כפילת הפסוקים האחרונים שבפרשה קי"ח מאודך ולמטה שנינו במס' סוכה (ל"ח ע"א) מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט, ופירש"י לכפול כל פסוק ופסוק, ונהגו כן מפני שיש פרשה שכולה כפולה — הודו תחלה וסוף, יאמר נא שלש פעמים, קראתי יה ענני במרחביה, ה' לי ה' לי, טוב לחסות טוב לחסות, סבבוני סבבוני, דחה דחיתני, ויהי לי לישועה. קול רנה וישועה, ימין ה' ימין ה', לא אמות ולמות לא נתנני, פתחו לי שערי זה השער, אבל מאודך ולמטה אינו כפול, והיינו דאמרינן לקמן ר' אלעזר בן פרטא מוסיף לכפול מאודך ולמטה, עכ"ל. וכן היה מנהג המשוררים הקדמונים לכפול דברים הרבה לעורר הטובה ולפאר סדר השיר, וכן המנהג בשירי קדש במקומות הרבה, כמו בשירת הים ה' איש מלחמה ה' שמו, ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב, מי כמוכה מי כמוכה, עד יעבור עד יעבור; ובשירת דבורה אנכי לה' אנכי אשירה, עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל, עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר. בפלגות ראובן לפלגות ראובן, נחל קישון נחל קישון. לעזרת ה' לעזרת ה', בין רגליה כרע נפל בין רגליה כרע נפל, שלל צבעים שלל צבעים. ובשירי דהמע"ה אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, עד מתי רשעים ה' עד מתי רשעים יעלוזו, כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו, וכיוצא בזה הרבה ומדחזינן שהכפיל המשורר רוב דברי הפרשה בזאת שמע מינה דקפיד הכא אכפילא, אמטול הכי כפלינן לכולא פרשתא: לקרוא את ההלל. עיין התוס' (ברכות י"ד א') ד"ה ימים מה שמברכין על הללוג לקרא וכשהן גומרין מברכין לגמור כדי שלא יטעו וכו' עכ"ל, וכ"ה נסח הרמב"ם בלשת ברכות פי"א הי"ג והלכות חנוכה פ"ג ה"ה; וכ"ה במנהיג הלכות הלל סי' כ"ח ובכוורי מחזור ג' סי' ל"ט, וכ"ה בנוסח רב עמרם ובאבודרהם ובסדורי הספרדים ובשבלי הלקט ענין ר"ח סי' קס"ד, אבל בפרדס הגדול לרש"י ז"ל סי' מ"ד ובמחזור לבני רומא נוסח הברכה תמיד לקרא, וכ"ה בטור או"ח סי' תפ"ח בשם מהר"ם מרוטנבורג

בר"ח ובחוה"מ ובשני ימים האחרונים של פסח מדלגין זה:

קטו **לֹא** לָנוּ יְהֹוָה לֹא־לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה־לָהֶם

מעשה נסים

לא לנו. נראה כי הטובות שאחד עושה לחבירו כשהוא מגיד הנותן הוא לאחד משני פנים. או לתשלום גמול או מאהבתו להמקבל בעבור צדקתו. והנה שניהם לא היו אצלנו. כי התשלום גמול לא שייך לנו מהקב"ה כי מי הקדימני ואשלם וגם לא היה מאהבתו אותנו כמו שנאמר בפ' עקב לא בצדקתך וגו' רק התקוה שיש לנו כתב בעל העקרים שיש ג' מיני תקוות. תקות הכבוד. ותקות החסד. ותקות ההבטחה. לזה אמר לא לנו ה' לא לנו בכלל. פי' שה' אין לו שום צורך לנו לתת לנו שום תגמול וגם לא בצדקתנו יעשה לנו כי אם לשמך תן כבוד וזהו תקות הכבוד כי ע"י הגאולה נודע שמו ה' בד' אותיות כמ"ש וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ובודאי יותר יודע שמו בגאולה העתידה: על חסדך. זה תקות החסד: על אמתך. זהו תקות ההבטחה: למה יאמרו הגוים. פי' כי

עץ יוסף

למה יאמרו כו'. כי לא נעלם מהם יציאת מצרים וכבוש הארץ רק אומרים איה נא כלומר עתה אלהיהם. כמו שאמר המן אלהיהם של אלו כבר הזקין הוא. ובאמת כי אף ואלהינו בשמים. ונסתלקה השכינה מעת החרבן: כל אשר חפץ עשה. בארץ. כי הוא משגיח ממכון שבתו. או פי' כל אשר חפץ. כבר מזמן אברהם שבירר המלכיות. עשה. ולא נתחדש לו סברא הפכית לשעבדם: עצביהם. שהם עלבון להבוטחים בהם: כסף וזהב מעשה ידי אדם. כי אלו מלשון כסף או זהב יעשה הצורף קערת כסף לא תקרא לשון כסף אחרי קנות צורה שהיא רק קערת כסף. אך עצביהם יקרא לשון כסף וזהב גם אחר מעשה ידי אדם. באין מעשה ידיו מקנים שבח וצורה כאשר נעשותו כלי. והוא כי בלא הקערה ההיא תשמש לשמוש הראוי לקערה והקש בכלים זולתה. אך העושה צורת אדם אחר שבמעשהו לא ישרהו האיברים למה שישרתו איברי האדם למה תקראהו אדם של כסף כי בלא פה להם ולא ידברו כו': פה להם כו' עינים כו'. כתב הבעל הטורים סדר עקב פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם

ענף יוסף

עצביהם כסף כו'. עלב עניינו עמל כמו ועצביך בבית נכרי (משלי ה). ובפטור בשובם כפסל עמל במלאכם הפסל כפך אלהינו שכולא עמנו ולא אמתנו אותו מ"ז לכן

עיון תפלה

הצור לאגם מים (כמי עומד לפניך שם על הצור סוף פ' בשלח) חלמיש למעינו בים (ויך את הסלע וגו' ויצאו מים רבים. בפ' חקת):

לא לנו. ידענו ה' אלהינו כי מה שעשית נסים ונפלאות לאבותינו, היה בשביל כמה דברים. א) בשביל זכות עצמם, בשכר נסים לצדקיות שהיו באותו הדור (רב עוירא סוטה י"א ב'), בשביל ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שנו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא אחד מהם פרוץ בערוה (בר קפרא ויק"ר פל"ב), בזכות דם פסח ודם מילה (ר' מתיה בן חרש מכילתא בא פ"ה ועיי"ש סוף פס"ז). ב) בשביל זכות אבות שעמדה להם בעת ההיא, כמפורש בכמה מקומות בכה"ק. ג) למען כבוד שמו הגדול ב"ה, כמו שנאמר (תהלים קו, ח) ויושיעם למען שמו להודיע את גבורתו, ונאמר (ישעיה סג, יד) כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת. אבל אנחנו אין לנו לא זכות עצמנו כי אין בנו מעשים, גם זכות אבות אין לנו עוד, כי אפשר שכבר תמה זכות אבות (לדעת ר' עקיבא ור"י הגלילי בפסחים קי"ז א' נתנבא המשורר במזמור זה על דורו של עמד בימי חנניה מישאל ועזריה או בימי מרדכי ואסתר, שם אמרו לא לנו ה' לא לנו ורוה"ק משיבה למעני למעני אעשה, ואז כבר תמה זכות אבות כדאיתא (שבת נ"ה א'), ועי' מש"כ בתפלת שמונה עשרה בברכת אבות ד"ה ומביא גואל) — **לא לנו** ה' **לא לנו**. לא בזכותנו ולא בזכות אבותינו — **כי לשמך תן כבוד: על חסדך.** כי שפע חסד חנם אתה בכל דור ודור: **על אמתך.** אמתת בריתך שכרת עם אבותינו, כי אע"פ שתמה זכות אבות — ברית אבות לא תמה, כמו"ש ר"ה בתוס' שבת שם בד"ה ושמואל: **למה יאמרו.** מאחר שבריתך להיות לנו לאלהים לעולם קימת, נעולם אתה אלהינו, אם כן **למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם?** ומלת נא לקריאה בעלמא, ובתהלים (עט, י) בלי תיבת נא: **ואלהינו בשמים.** אבל באמת זו לענין הכל וריק אלהינו אמנם בשמים — נסתר מעינינו, אבל נגלה היטב בפעולותיו, עין בעין רואים אנחנו את גדלו ואת ידו החזקה, **כל אשר חפץ עשה**, וכדמסיק התם (קל"ה ו') **בשמים ובארץ בימים וכל תהומות**, אין מקום בעולם אשר לא יבאה שם פעלו והדרו; ואחת אשר אלהיהם של עובדי האלילי' בהפך מזה, גלוים אמנם לעיניהם בגופם וכל תתוך איבריהם — אבל נסתרים מהם בפעולתם, כי לא יפעלו מאומה, לפי שאין בהם רוח חיים: **עצביהם.** כל דבר העשוי

וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ׃ אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן׃ יְדֵיהֶם ׀ וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא־יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם׃ כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם׃ יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא׃ על

מעשה נסים

בגאולת מצרים לא היה צריך הקב"ה רק להודיע שמו ה' וכדכתיב וידעו מצרים כי אני ה'. וגם פרעה לא אמר רק מי ה'. ועיין בזהר דרך שמא דא הוי קשיא ליה ועכשיו אף שהם אלהים הם אומרים איה אלהיכם: כמוהם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם. פי' כי כמו שבהם אין בו ממש כן יהיה כל מה שאותן האלילים עושין לעובדיהם כל מה שהן בוטחין עליהם גם כן אין בו ממש ויהיה אומרו עושיהם הכוונה מה שעושין להם כל אשר בוטח בהם הכוונה כל מה שהן בוטחין בהם. מה שאין כן ישראל בטח בה' עזרם ומגנם הוא. והיינו כשישראל בוטחין בה' עזרם ומגנם הוא.

ומספר

עץ יוסף

אלהים אחרים והשתחויתם להם. שבעה ממי"ן בסופ"ת. וכנגדן פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי שבעה יודי"ן בסופ"ת. לומר כל המודה בע"ז ככופר בעשרת הדברות שנתנו למ' יום. וכן ז' ממי"ן כי ז' מומין כתיבי בע"ז פה להם ולא ידברו וגו': יריחון. לשון ריח: ידיהם כו' רגליהם. לא אמר ידים להם רגלים להם. כי הידים והרגלים הן הם חלקי מציאות הגוף כי לא יצויר גוף בלעדיהם. ואיך יאמר ידים להם רגלים להם כאלו יש גוף בלעדיהם. אבל פה ועינים ואזנים עיקרם הוא הגוף ויצדק לומר פה להם: ימישון. לשון מגוש ונגיעה: לא יהגו. אפילו הגיון מעט שאינו דבור רק לסטף היוצא מהגרון גם זה אין להם: כמוהם כו'. אמר זה דרך תפלה: ישראל בטח בה'. אמר המשורר ברוח הקודש ישראל בטח בה' אף שתראה שהשם הנזכר עוזר ומגנם של העובדי ע"ז הנזכר מ"מ בה' תבטח. כי אם כך טובה לעוברי רצונו עאכ"ו לעושי רצונו. וכן בית אהרן בטחו בה' אף שעוזר ומגנם הוא של ע"ז. וכן יראי ה' הם החכמים הלומדים לדעת את ה'. או יראי ה' הם הגרים. או יראי ה' הם הלוים כי כשאמר משה מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי:

ה

ענף יוסף

נקראים פסילי העובדי ע"ז עצבים: כמוהם יהיו עושיהם. כלומר שנפשותיהם של רשעים עתידים להיות כותם לסות. שלא יתכן לומר היות תפלתו שיהיו עושיהם תמכות כמותם כסף וזהב. כי לא שיהיו כמו התמונות דומם מזיקים (ספר נשמת חיים):

עיון תפלה

בעצב וברוב עמל נקרא עָצָב ע"ש זְמַן, וכי המה אלילי הגוים, הם נפעלים בפחם ובמקבות יַצְרֵמוּ ויפעלם בזרוע כחו גם רעב ואין כח לא שתה מים וייעף (ישעיה מד, יב), לפיכך נקראים עצבים. והרד"ק פירש לפי שהם עצבון לבוטחים בהם שלא יושיעו כל ידיהם: ולא ימישון. יש משוש קל ויש משוש חזק, שהוא ממשש כל דבר במשוש חזק למען יכירנו מה הוא. וכן לבן משש כל כלי יעקב בחוזק מכל צדי צדדיהם אולי ימצא בהם את שלו, לכך בא בגזרת הכפולים משום המורה על חוזק הפעולה, אבל שמשון אמר אל הנער המחזיק בידו והמישני את העמודים מנחי ע"ו המורה קלות הפעולה. לא בקש ממנו אלא לתתו למשש במשוש קל, כי משוש חזק לא יתנהו למשש פן ישער מלחמה. וכן העצבים אינם יכולים למשש אפי' משוש כל שהוא, לפיכך אמר ולא ימישון מנע"ו: ידיהם וגו' רגליהם וגו'. אין פירושו ידיהם ורגליהם של העצבים, דא"כ היה לו לומר ידים להם וגו' כמו שאמר עינים להם, אלא פירושו ידיהם ורגליהם של העובדים, שכן היה דרכם של עובדי האלילים לעשות להם תבנית ידים או תבנית רגלים בפני עצמם והיו עובדים אותן. כמו ששנינו (ע"ז מ"א א') מצא תבנית יד או תבנית רגל הרי אלו אסורין שכיוצא בהם נעבד. ופירוש ידיהם — הידים שעושין להם לעבודתם אין בהם חוש המשוש. שמעתי בשם רבינו אליהו ז"ל מווילנא: לא יהגו בגרונם. אפי' הגיון מעט שאינו דבור ממש אלא קול נסטף היוצא מן הגרון (כמו (ישעיה נט, יא) וכיונים הגה נהגה) ג"כ אין בהם (רד"ק ומלבי"ם): כמוהם יהיו עושיהם. דרך תפלה או קללה או נבואה: אבל אתה ישראל בטח בה'! בהרי עיניך הרואות כי תמיד עזרם ומגנם הוא, וכדרך שאמר ישעיהו (מד, כא) אחרי בזותו את האלילים זכר אלה יעקב וישראל כי עבדי אתה. וירמיהו (י, טז) לא כאלה חלק יעקב: יראי ה'. יש מפרשים יראי ה' אשר בכל

גם

שם יְהֹוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהֹוָה הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְהֹוָה עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהֹוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהֹוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ | נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

מעשה נסים

ומספר עוד טובת הבורא עלינו ואמר ה' זכרנו יברך. היינו בשעה שאנחנו בגלות ורק זכרונו עולה לפניו כאשר בדבר ההשגחה הוא מברך אותנו ומציל אותנו מכל הקמים עלינו לכלותנו: יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן. היינו שלעתיד ישגיח עלינו בפרטות ויברך כל פרט ופרט: ברוכים אתם לה' עשה שמים וארץ. ולא אמר אשר עשה שמים הוא כמאמרם ז"ל על השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה אשר עשיתי לא נאמר אלא עושה שתמיד הוא יתברך עושה שמים וארץ רוחניים קיימים לפניו יתברך ליתן לישראל וזהו אמרו ברוכים אתם לה' היינו רק אתם ישראל ולא זולתכם כי הלא הוא עושה שמים וארץ רוחניים לעונג נפשי ולמי הוא עושה הלא לא לעצמו הוא עושה כי השמים שמים לה'. הכונה כי השמים ושמי השמים כבר יש לו לה' ומה צורך בעשות אלהם: וגם והארץ נתן לבני אדם. נתן כבר ולמי עושה החדשים. ואם לרשעים לא המתים יהללויה. דהיינו הרשעים שהם מתים: יורדי דומה. שהן נמסרין לדומה ואין להם עונג רוחני. וע"כ בשבילכם אשר ברוכים אתם לה'. משיבין ישראל ואנחנו נברך וכו'. כלומר מה גמול נשלם לו כ"א להחזיק טובה ולברך אותו מעתה ועד עולם:

עץ יוסף

ה' אשר זכרנו. תמיד בחמלתו הוא יברך את עמו. וזהו ברכה בכלל ואח"כ אמר בפרט יברך את בית ישראל יברך כו': הקטנים עם הגדולים. ר"ל יברך הקטנים במעלה עם הגדולים במעלה ר"ל שבזכות הגדולים שבישראל יתברכו גם הקטנים במעלה וכדאי' בויקרא רבה פ"ל כך הם ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים. ומה הקב"ה עושה להם לאבדן אי אפשר אלא אמר הקב"ה יוקשרו כולם אגודה אחת והן מתכפרין אלו על אלו: יוסף ה' עליכם. הגדולים שתרבו מאד: ועל בניכם. ג"כ יוסף שגם הם ירבו מאד. שהוא ברכה עד אין קץ:

דובר שלום

ה' אשר עד הם זכרנו להטיב לנו יברך אותנו גם בעתיד. יברך בית ישראל נכלל מלעם. בית אהרן הכהנים. יברך יראי ה' בעלי תורה. ולפי שבעניני מלחמת וכבוש לא ימלא בהם פתח ועלה. שמלך אך אחד הנכו. והכהנים כולם שוים בעבודתם. אך בבעלי תורה וגם ע"כ ישכן להמלא בם פתח ויתר לפי הבנת אדם והשכל מעלתו. לכן מבאר בזה יברך יראי ה' הקטנים עם הגדולים כל אחד כפי השגת מעלתו: יוסף וגו'. וכאשר הבטחנו כה' יוסף ה' עליכם בכל שלשה חלקי הנפש. עליכם הוא הוספת חיים היינו חיי. על בניכם הרינו בני. ברוכים אתם לה' ברכת השובע היינו מזוני. שבידו היכולת ליתן כל אלה לפי שהוא עושה שמים וארץ:

עיון תפלה

עם ועם (רד"ק, וכ"ה במדבר רבה פ"ח): ה' זכרנו. ה' הזוכר אותם תמיד — הוא יברך את כלנו איש איש כברכתו, בשביל הבטחון אשר נבטח בו, כמו שנאמר (ירמיה יז, ז) ברוך הגבר אשר יבטח בה': הקטנים עם הגדולים. את הגדולים יברך בשביל בטחם בו, ואת הקטנים הבוטחים בהוריהם יברך בשביל הגדולים. ומשיברך אתכם יוסף עליכם עוד ברכה, ולא עליכם בלבד אלא גם על בניכם הקטנים. ועליכם לדעת כי לברכת הקב"ה יתרון רב מברכת בשר ודם, ברכת בשר ודם איננה אלא בגלוי רצונו וחפצו בטובת המבורך ואין בידו להביא אותה לידי מעשה, אבל אתם היו ברוכים לה' עושה שמים וארץ וגלוי רצונו הוא מעשה בפועל, כי ברצונו הוא עושה שמים וארץ ומחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: לא המתים הגוים האלה יהללו יה ולא כל הרשעים יורדי דומה (קבר), כמו שאמר ר' לוי (ויקרא רבה פרשה כ"ז סי' ד') בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שאין הקב"ה חפץ בקלוסן של רשעים. רק אנחנו בני ישראל מקבלי דת האמת נברך יה וגו':

בר"ח ובחוהמ"פ ובשאר ימים שאומרים על פסח מדלגין זה:

קטו אהבתי כי־ישמע׀ יהוה את־קולי תחנוני: כי־הטה אזנו[*]) לי ובימי אקרא: אפפוני׀ חבלי־מות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא: ובשם־יהוה אקרא אנה יהוה מלטה נפשי: חנון יהוה וצדיק ואלהינו מרחם: שמר פתאים׀ יהוה דלותי ולי יהושיע: שובי נפשי למנוחיכי כי־יהוה גמל עליכי: כי חלצת נפשי ממות

א) בס' תהלים והמנ"ק נקרא אזנו כתיב.

מעשה נסים

אהבתי כי ישמע ה' את קולי. שמיעה הוא מרחוק והסייע אף הוא מקרוב והרם המקרא ודרשו תחנוני אהבתי כי ישמע ה' את קולי פי' כוונת אמרי תחנונים שלי היה מה שאני מתחנן תמיד אהבתי כי ישמע ה' את קולי היינו אף שלא אזכה להיות מלוכן כאמר טרם יקראו ואני אענה גם לא להסייע מקרוב מ"מ תחנוני אהבתי היינו שאוהב ומבקש אני שעכ"פ ישמע ה' את קולי וכאילו אמר אהבתי כי ישמע ה' את קולי זהו תחנוני: כי הטה. פי' כי הסייע אף מקרוב אינו רק כשבימי אקרא היינו כששדני בשעתי אבל עכשיו כבר אפפוני חבלי מות. פירוש שהגעתי לכחד מיתת הגוף ומדינה של גיהנם. וזהו אמרו ומצרי שאול. וזהו נ"כ אמרו צרה ויגון אמצא. היינו צרת הגוף ויגון על העתיד משאול: ובשם ה' אקרא אנה. היינו שאני שוב צרת הגוף ואיני מבקש רק מלטה נפשי: שומר פתאים. אמר טעם כל זה שאני מבקש על הצלת הנפש לא אסיר הבטחון מרפואת הגוף כי שומר פתאים היינו כאומר הגמשל לפתי: דלותי. פי' מה שדלותי היה כדי שיושיע לי וכשמושיע לי תשועת הגוף אבטח כי שובי נפשי. שגם הנפש תשוב למנוחה: כי ה' גמל. פי' כי מה שה' גמל טובה לגוף הוא עליכי. פי' בשבילכי היינו בשביל הנפש ובזה אבטח כי חלצת נפשי:

עץ יוסף

אהבתי. את ה'. והרי עלי לאהוב אותו כי ישמע ה' את קולי תחנוני. והראיה כי בגלות מצרים הטה אזנו לי. בתחנוני. לכן ובימי. כל ימי. אקרא לו. אף שיאריכו ימי הגלות ח"ו לא אסור מלהתפלל לו: אפפוני חבלי מות. אף כאשר סבבו אותי מכאובי מות: ומצרי שאול מצאוני. ומצאו אותי צרת השאול וכן כאשר ישבתי בשלוה והייתי מפחד שמא צרת ויגון אמצא תמיד: ובשם ה' אקרא ואומר אנה ה' מלטה נפשי על כי חנון ה' בהשפעת טובה חן וחסד וגם כי אין לבריה חוב עליו וצדיק בדינו ומשפטיו: ואלהינו מרחם. אפילו מדת הדין כלולה ברחמים: שומר פתאים ה'. הפתאים שאין בהם דעת ותחבולה לשמור מן הפגעים עיני השגחתו עליהם ביותר לפי שאין בוטחים בחכמתם ובגבורתם. וכיון שכן דלותי. והדלות מבלבל דעתי ועשני פתי. וכן אמר שהמע"ה וחכמת המסכן בזויה וא"כ כיון שאני פתי מחמת הדלות לכן ולי יהושיע. שאתה שומר פתאים. וכאשר קראתי לה' בדברים האלה אז אמרתי לנפשי בהבטחה שובי נפשי למנוחיכי. שובי למנוחה שלך: כי ה' גמל טוב עליכי. מאז. וכן גם עתה יגמול טוב עליך. וכמו שהייתי מבטיח את נפשי כן עשיתי. כי חלצת נפשי. כי משלם הוצאת נפשי ממות ומנעת את עיני מן דמעה שלא ימותו בני בחיי. והצלת את רגלי מדחי שלא לקיתי במומי שהוא היקוש שמעמיד האדם על רגליו. גם עתה אבטח

עיון תפלה

אהבתי. סדר המקראות, אהבתי את ה', והדין נתן לאהבה אותו — כי תמיד הוא שומע את קולי (קול אנחתי (תהלים קב, ו) או קול שועי „מלכי ואלהי!" (שם ה, ג) בלי דברי תחנונים) ואת תחנוני. ובימי אקרא, כך מעשהו עמי בכל הימים אשר אקראהו. כיו ימים שאפפוני (הקיפו עלי כתרגומו) חבלי מות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא — (אמר מצאוני ואמר אמצא — כי המקרים מוצאים את האדם לא יוכל לברוח מהם וגם הוא ימצאם הילך אחריהם למקום שימצאם. רד"ק. וכן אחז"ל (סוכה נ"ג א') רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה לאתר דמתבעי תמן מובילין יתיה): כשמע קראתי בשם ה' ואמרתי אנה ה' מלטה נפשי, תיכף ומיד ראיתי כי חנון ה' וצדיק וגו'. כללו של דבר — שומר פתאים ה', מי שאינו בוטח בחכמתו ובהתבונותיו אבל מניח את עצמו כפתי אותו שומר ה'. כאשר דלותי מכל עצה ומזמה ותשועה רחקה ממני, אז ולי יהושיע, ה' לי לישועה: שובי נפשי למנוחיכי. את נפשי, בטחי עליך מהיום איזה צרה ומצוקה, אל תוסיפי להבהל ולרגז עוד, אך היי שוכנת ובטוחה בה' כגמול עלי אמו. כי ה' גמל עליכי, הוא סומכך הוא צלך על יד ימינך, ואז לא תאנה אליך כל רעה: ואתה ה', כאשר פעמים רבות חלצת את נפשי ממות וגו' את רגלי מדחי (מהקדחות בנגת ...

*) כי הטה אזנו. מלשון מאזנים, ר"ל דמשה לי שמאזנים לצד זכות (הרע"ב בשם הג"מ מכבס נאו"ה וכו') (פי"מ)

אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהֹוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב: ע"כ

שם מָה־אָשִׁיב לַיהֹוָה כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהֹוָה אֲשַׁלֵּם

מעשה נסים

האמנתי. פי' האני מאמין אמונה שלמה בזה כי עניתי מאד. והעוני ממרק ומציל: אני אמרתי: פי' אף בשעת העוני שברחתי משאול לא הרהרתי אחר דברי ה' ח"ו לומר הנה נמשחתי למלך משמואל הנביא ועתה אני בורח רק אמרתי בחפזי כל האדם כוזב. ואולי לא נדבר עמו מאת ה':

מה אשיב. כוס ישועות. פי' מספר טובות הבורא כי טרם נקרא הוא יענה וזהו כוס ישועות אשא. פי' שאני מקבל הישועה טרם בשם ה' אקרא. נדרי

עץ יוסף

אבטח עוד: אתהלך לפני ה' בארצות החיים. זו ארץ ישראל שמתיה חיין תחלה לימות המשיח. ואף שיצריך הגלות ח"ו: האמנתי. אני מאמין שיבא עוד זמן. כי אדבר. כמו עתה אני מספר ביציאת מצרים כן בגאולה העתידה אדבר ואספר מה שסבלתי בגלות זו: אני אמרתי בחפזי. אף בפחדי בגלותי אני אומר כל האדם שמייאש אותי מהגאולה הוא כוזב: מה אשיב לה'. מה גמול אשיב לו על כל הטובות שעשה לי: כל תגמולוהי עלי. הלא כל מה שגמל עמי כולם עדיין עלי. שלא שלמתי לו כלום ולא אוכל לשלם לו גמול כי הוא אין צריך לבריותיו. ואמר תגמולוהי בה"א ויו"ד יתירים. לומר בין מה שעשה לי בעוה"ז שנברא בה"א ובין מה שנדר לי לעוה"ב כדיין הם עלי שלא אוכל להשיב לו גמול: כוס וכו'. ומספר טובות הבורא

עיון תפלה

הרע, כמו שנאמר (ש"א ב, ט) רגלי חסידיו ישמור, ונאמר (תהלים לז, לג) צופה רשע לצדיק וגו' ה' לא יעזבנו בידו) כן נכון לבי בטוח שגם לימים יבואו אתהלך לפניך בארצות החיים ולא אכשל: האמנתי כי אדבר „אני עניתי מאד". כעין באור אל הקודם, מפני מה אני כל כך בטוח בישועת ה'? בשביל שאני מחזיק את עצמי לחסר אונים תכלית החסרון, וזאת רוצה השי"ת. אמנם דרכן של רוב בני אדם ושגירות לשונם בבוא עליהם צרה לומר נעניתי עד מאד (תהלים קיט, קז) וידי הקרה משמשות תושיה, אפי' בשעה שהם עושים כל מיני השתדלות שבעולם לחוס בעצמם לרוחתם לישועתם, אם כן בטחונם בה' מן השפה ולחוץ, ולפיכך ברוב פעמים ישועת ה' רחוקה מהם; אבל אני בדברי „עניתי מאד" עני אני וגוע מנער (שם פח, טז) — מדבר אני כזאת באמונה פנימית, בדברים היוצאים מן הלב, יודע אני ידיעה ודאית כי לא בי בעזרתי, ובחפזי להמלט מאיזה צרה הבאה עלי לפרקים, בטבע כל אדם להיות נפשו סולדת מפני צרה פתאומית, אין זו השתדלות מצד עצמי, אלא כך הוא טבען של בני אדם (עי' בראשית רבה פנ"ז ריש סי' ח'. ואולי דמו בוז על חפא לנוס מפני אבשלום בנו ולא ישב על מקומו לחכות לישועת ה'), וגם אז האמנתי אמונה שלמה שמנוסתי זו לא תמלטני ואמרתי בלבי עזר כל אדם מצד עצמו כוזב, ולכן עזרי מעם ה' בטוח, כי כן דרכו של הקב"ה לעזור לאלה הנואשים מכל תשועה. ושעור הכתובים — אני האמנתי כי אדבר „עניתי מאד" לא כשאר בני אדם שלשון כל עמהם נדברים כזאת, אני אמרתי בלבי אפילו בחפזי לנוס — עזר כל אדם מצד עצמו כוזב הבל וריק. וכאשר ידעה אביגיל דרכו של דוד לשמור את עצמו בהושיע ידו לו, לפיכך הזכירתהו זאת פעמים (ש"א כה, כו לא) ואת מכר (שם שם, לג):

מה אשיב. מה בידי להשיב להשי"ת נגד כל גמוליו אשר גמל עלי, חוזר על מ.ש שאמר למעלה כי ה' גמל עליכי, וכמו שאמר הנביא (מיכה ו, ו) במה אקדם ה'. וכנוי תגמולוהי על דרך הארמי ידיו רגליו ידוהי רגלוהי: כוס ישועות. כשאעשה משתה ושמחה ארים כוס היין ואודנו עליו בפני רבים (רד"ק): נדרי. הנדרים שנדרתי לה' בעת צרה (כמו שאמר (תהלים סו, יד) אשלם לך נדרי אשר פצו שפתי וגו' בצר לי) אשלם בפרסום נגד כל עמו; ביאור למה שאמר ובשם ה' אקרא דהיינו פרסום שמו ברבים, וכמו שאמרו רבותינו (סוטה י' ע"ב) על ויקרא שם בשם ה' מלמד שהקריא לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב. ע"ז אמר במה אפרסם שמו? בשלמי נדרי נגד כל עמו. וה"א נגדה במקום נגד בתלתה, כמו כי חסדך לנגד עיני (תהלים

כו

נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו׃ אָנָּה יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן־אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי׃ לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא׃ נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ׃ בְּחַצְרוֹת ׀ בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָ͏ִם הַלְלוּיָהּ׃

קיז הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים׃ כִּי גָבַר עָלֵינוּ ׀ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ׃

*) נגדה נא. הה"א של נגדה רפה בכל הספרים, ופירושו להגיד את לכל עמו, ולא מלשון נגד (נגדו ס"ם).

מעשה נסים

נדרי. פי' מה שאני נודר בעת צרה תמיד אני משלם מחמת כי תמיד מושיע לי משום שיקר בעיני ה' וגו': הללו את ה'. פי' כי הלול הוא לשון התפארות ושייך אפי' למי שאינו מקבל טובה לפאר ולרומם את אחר במה שהוא מטיב לזולתו מה שאין כן לשון הודאה אינו שייך רק למקבל טובה להם הודאה למטיב לו והוא לבון (דאנק בל"א). והנה הרשעים אינן מקבלין טובה רק מחמת ההשפעה היורדת לישראל. וזהו אמרו הללו את ה' כל גוים כי גבר

עץ יוסף

הנורא כי טרם יקרא הוא יענה: יקר כו'. המותה. ר"ל דבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את חסידיו בלא עתם: אנה ה'. הוא לשון הודאה על חסדו שעשה עמו בעבור שהוא עבדו: עבדך בן אמתך. כי אינו דומה עבד הנלקח מן השוק לעבד הנולד מן שפחה שבבית: פתחת למוסרי. התרת מעל צוארי מוסרות. כי כמה פעמים הייתי כמו אסור: לך אזבח זבח. ואתן עליו תודה. ובשם ה' אקרא. פי' ואקרא לרבים בשם ה' להיות עמי בזבחי וישמעו הודאתי: נדרי כו'. כפל הפסוק לאמר כי בחצרות ה' ישלם אותם. בבית שהיה

ם שאין בירושלים: בתוככי. היו"ד נוספת לנחת הלשון: הללויה. כוללת הללו יה על הישועה שעשה לי:

ירמי

עיון תפלה

(ש, ג) ומלת נא נקריאה בעלמא כמו לעיל איה נא אלהיהם: יקר. הראני הקב"ה במה שמלטני מכל צרותי שדבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את חסידיו בלא עתם. יקר קשה כמו (שם מט, ט) ויקר פדיון נפשם (רש"י ומהרא"ש) ובלשון הגמרא (ב"מ כ"א ב') אידי דיקירי מידע ידע בהו, וחוזר על מה שאמר למעלה אפפוני חבלי מות: אנה ה'. גם זה חוזר על נוסח התפלה שזכר למעלה אנה ה' מלטה נפשי, בשעה שאפפוני חבלי מות וגו' — כמעט שהתפללתי והתחנן אליך על מר נפשי ואמרתי אנה ה' מלטה נפשי כי אני עבדך עבדך בן אמתך (אינו דומה תרבות עבד הלקוח מן השוק לילוד משפחת הבית. רש"י) תיכף ומיד ראיתי כי חנון ה' וצדיק ופתחת למוסרי, לפיכך לך אזבח וגו' נדרי וגו' נגדה נא לכל עמו בשעה שמתאספים כלם בחצרות בית ה' לעלות לרגל: הללו את ה' כל גוים. לא אנחנו בני ישראל לבד חייבים להלל, אלא כל גוים אשר עשית יבואו וישתחוו לפניך ה' ויכבדו לשמך (תהלים פו, ט): כי גבר עלינו חסדו. כי חסדו ואמתו נגברו על כלנו יחד, אנחנו בעבדותנו ואתם בשררותכם, בעבדותנו לא עזבנו (עזרא ט, ט) ובשררותכם האריך לכם אפו, ודע כי גוים נקראים אפילו גוים קטנים בלתי מפורסמים אשר לא שם להם על פני חוץ, כבספר

הגבורים, אבל אֻמִּים הם גוים גדולים ומפורסמים אשר נתנו חתיתם בארץ חיים, ולפיכך אמר הכתוב כל גוים בלי ה"א הידיעה ואמים בה"א הידיעה, לאמר, כל גויי הארץ למקטנם ועד גדולם כלם צריכים להלל ולשבח לה'. — עוד רעיון נשגב נכון המשורר בשני המקראות הללו, כאשר הנסים והנפלאות שהקב"ה עשה לדורותינו לישועתנו בכל דור ודור נגלים וידועים לאומות העולם יותר הרבה ממה שידועים לנו, אנחנו יודעים רק מן הגזרות והשמדות שהכבר גזרו עלינו בפועל וכבר יצאו מטפסים ודחופים לעשות אותנו כלה, ובסוף סוף נתבטלו בחסדי השי"ת והיו כלא היו, אבל כי ה' הפיר עצת גוים והניא מחשבות עמים מה שחושבים בלבבם לעשות לנו ומעולם לא באו לכלל מעשה, לפי שכל מועצותיהם הופרו וכל תחבולותיהם התבטלה בטרם יצאו אל הפועל, זאת יודעים רק הם לבדם ולא אנחנו; לפיכך פונה אליהם המשורר ואומר: אתם עריצי התבל, מי כמוכם יודעים להלל ולשבח להקב"ה על חסדו כי גבר עלינו בני ישראל! מי כמוכם יודעים את כל המחשבות הרעות אשר חשבתם עלינו תמיד והוא ברוב רחמיו הפר מחשבותיכם, מי כמוכם יודעים כחו ותגבורתו של אלהינו! לכם אתם, לכם יאה להלל ולשבח כי הציל נפש אביון מיד מרעים: ואמת ה' לעולם. אמתת בריתו אשר כרת עמנו קיימת לעד:

סדו

אחר שיאמר הש״ץ יאמר נא יענו הצבור הודו לה׳ כי טוב כנ״ל וכן אחר ג׳ פסוקים יאמרו נא:

קיח הודו ליהוה כי־טוב כי לעולם חסדו:
יאמר־נא ישראל כי לעולם חסדו:
יאמרו־נא בית־אהרן כי לעולם חסדו:
יאמרו־נא יראי יהוה כי לעולם חסדו:
שם מן־המצר קראתי יה ענני במרחב יה: יהוה לי לא
אירא מה־יעשה לי אדם: יהוה לי בעזרי ואני
אראה בשנאי: טוב לחסות ביהוה מבטח באדם: טוב

מעשה נסים

עלינו חסדו. מה שאין כן לישראל אמר הודו. כי להם הטובה ביחוד והייבין לתת הודאה על קבלת טובתם: יאמר. פי׳ שאותן אשר בשם ישראל יכונה יש להם יותר להודות כי עליהם נגבר חסדו. וכן בית אהרן. שנגבר חסדו עליהם יותר שהגדילם והבדילם לקדשם. וכן יראי ה׳: מן המצר. על גאולה העתידה ידבר ואמר כי בטוח אני בהיות כי ידוע שלעתיד יהיה השם שלם וזה אמרו כי בהיות מן המצר קראתי יה. כשאין השם שלם. ועננו במרחב כ״ש לעתיד שה׳ לי שיהיה שלם שלא אירא מה יעשה לי אדם. הייט מלחמת גוג: טוב לחסות. כי בבית ראשון בטחו במי שאמר שיקיף חומות ירושלים באש ובמים ובבית שני בטחו בנדיבים בנקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע כמבואר בגיטין. וזה אמרו מבטח באדם. כנגד בבית ראשון או נדיבים

עץ יוסף

יראי ה׳. המתבודדים בתורה ובחכמות כולן שהוא מעלה יתירה מן הכל שכתר ש״ט עולה על כל הכתרים: מן המצר כו׳. בני הגלות הם המדברים בלשון יחיד להורות אחדות. הלב מורים בטחון שלא יירא מגוג ומגוג. והומרים כי בהיותם בגלות שאין השם שלם מן המצר ק־אתי יה ועננו במרחב יה. כ״ש לעתיד שה׳ לי. שיהיה השם שלם בידוע שלא אירא. מה יעשה לי אדם. היינו גוג והייל הוו: ה׳ לי בעוזרי. ר״ל לי מכותי. ואני אראה. במפלת שונאי. אבל כשהקב״ה עוזר לאדם בשביל זכות אחרים אינו רואה במפלת שונאיו ודכתיב בלוט אל תביט אחריך וכמו שפירש״י שם. או פירושו משום שמי שיש לו שונאים והם נראים כעוזרים. מהם קשה להשמר. וזהו שמתפללים כנ״י ואומר ה׳ לי בעוזרי. ר״ל שה׳ יהיה לעוזר ולתומך נגד הכת שמראים לי שהמה בעוזרי. להפר עצתם ולקלקל מחשבתם. אבל הכת שהם מראים שנאתם עדי נגלוי. ואני אראה בשונאי. ואני בעצמי אוכל להשמר מהם ואוכל להלחם בהם. או פי׳ ה׳ לי בעוזרי נגד שונאי. א״כ אינם יכולים לעשות לי כלום. אך בזאת הם מרויחים לי במה שמראים שנאתם נגדי נגלוי להלחם בי שאני רואה בשונאי שאם לא היו מראים שנאתם נגדי בגלוי לא הייתי רואה ויודע מי הם שונאי אבל עכשיו אני יודע ורואה בשונאי מי הם. או פי׳ דאי׳ במדבר רבה שלפעמים כשאדם מחויב מיתה לשמים מת שורו או תרנגלתו ומה יכופר עונו והאדם אינו מבין את זאת וסובר שהקב״ה שונאו ומייסר אותו. אבל באמת הקב״ה הוא בעוזריו. וזהו ה׳ לי בעוזרי באמת בהיסורים והתוכחה שהביא עלי ואני אראה שהוא בשונאי: טוב לחסות בה׳.

עיון תפלה

הודו לה׳ כי טוב. הוא: יאמר נא ישראל. על אמתת הדבר הזה יעידו כל בית ישראל וכל בית אהרן וכל יראי ה׳ כי טוב הוא לכלם. וכן (לעיל קכד, א) לולי ה׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל פירוש כל בית ישראל יעידו על אמתת המשפט הזה כי לולי ה׳ שהיה לנו לא היינו חיים בלשנו, וכמו כן יעידו על אמתת המשפט כי רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי (לקמן קכט, ב): במרחביה. במקום רחב מאד מאד, וכמוהו מאפליה (ירמיה ב, לא) מקום אפל מאד מאד, וכן הללויה קדמאה (תהלים קד, לה) הלל גדול מאין כמוהו, שהן מלה אחת ולא מפסיק ה״א, וכן שלהבתיה (שה״ש ח, ו) שלהבת גדולה מאד: ה׳ לי בעוזרי. הגדול בכל עוזרי, וכן ואת היית בעוכרי (שופטים יא, לה) הגדולה בכל עוכרי (רל״ש הרבאים לבקעה כראשית ב, ח): לפיכך בטוח אני שאראה נקמה בשונאי, וכן עיני תראינה בה (מיכה ז, י): טוב לחסות בה׳. אם הקב״ה יבטיח לי מחסה כל שהוא ובני אדם יבטיחו לי מבטח עוז, או אבחר המחסה בה׳ מהבטחון באדם, אע״פ שמחסה פחות ממבטח, ולא

לחסות ביהוה מבטח בנדיבים: כל־גוים סבבוני בשם יהוה כי אמילם: סבוני גם־סבבוני בשם יהוה כי אמילם: סבוני כדברים דעכו כאש קוצים בשם יהוה כי אמילם: דחה דחיתני לנפל ויהוה עזרני: עזי וזמרת יה ויהי־לי לישועה: קול | רנה וישועה באהלי צדיקים ימין יהוה עשה חיל: ימין יהוה רוממה ימין יהוה עשה חיל: לא־אמות כי־אחיה ואספר מעשי יה: יסר יסרני יה ולמות לא

מעשה נסים

בנדיבים כמו בבית שני ומביא ראיה מעצמו כי כל גוים סבבוני. היינו פלשתים ומואב ובשם ה' כי אמילם סבוני גם סבבוני. היינו פרס ואחר אדום ועמון ואח"כ סבוני כדבורים. דועכו לפני כאש קוצים. וכן יצרי הרע: דחה דחיתני לנפול. בבבל ובגלות: וה' עזרני. לזה אני מובטח כי עזי וזמרת וגו'. וגם מובטח אני שלא אמות כי

עץ יוסף

הענין כי יש שני חלקי בבטחון. אחד שהקב"ה מבטיחו לתת לו הון רב ועושר כמו שמצינו שהבטיח לו השי"ת לאברהם שיעשירו. וזה נקרא בטחון. וחלק הב' הוא שהקב"ה אין מבטיחו. אך האדם בעצמו שם בטחונו בה'. וזה נקרא חסיון וכמ"ש טוב חסיו בו. שהצור הוא למחסה לאדם מזרם וממטר כאשר יגוד שם בעצמו. אך הצור לא הבטיחו שיהיה לו למחסה. וז"ש טוב לחסות בה' שהוא חלק הב' כלומר שמעצמו ישים וישליך יהבו על ה' אף שלא הבטיח לו ה' ממה שישים בטחונו באדם אף לאחר שהבטיח האדם לו לעשות הטוב. וזהו מבטוח באדם (הגר"א משלי יד): כל גוים סבבוני כו' סבוני גם סבבוני כו' סבוני כדבורים. כתב הגר"א (ישעיה ס, ט) סב הוא מקרוב וסבב הוא מרחוק. ואמר כי שלש רעות עשו עמו. שמתחלה סבבוני מרחוק ואחר כך קרבו הרחוקים וסבוני מקרוב. ונוסף עליהם עוד גוים לסבב גם מרחוק. וז"ש סבוני גם סבבוני ואח"כ קרב הרחוקים השניים וסבוני עד באפס מקום. ועמדו זה על זה: כאשר תעשינה הדבורים עומדים אחד על גבי חבירו וזה שאמר סבוני כדבורים עכ"ל: בשם ה' כי אמילם כו'. איתא בילקוט ראובני בשם ספר שכחת לקט ח"ל ד' ברכאין אתברך יעקב. חד דאבוי. וחד דברכיה אחוי כד אזיל לפדן ארם. וחד דברכי' ליה ההוא ממונא דעשו. וחד דברכיה שכינתא דכתיב ויברך אלהים את יעקב. כיון דחמא יעקב גרמיה בכל אינון ברכאין אמר אתחמש השתא בתלתא מיניהו דא איהו ברכתא דברכיה אבוי כד אזיל לפדן ארם. אע"ג דאיהו תקיפא לאו איהו תקיפא כהני ואסלק אינון תלתא ברכאין לזמנין דאצטרכו לבנאי בתראי דיתכנשון כל עממיא לאובדא בני מעלמא. ע"ד כתיב שלש פעמים כי אמילם לקבל ג' ברכאין דאיתטמרו שם ע"כ: דחה דחיתני. שתי דחיות מעוה"ז ומעוה"ב. כמ"ש הרמב"ם שאם זוכה האדם הוא שמח בעוה"ז ללמוד כדי שיזכה לעוה"ב ג"כ. ואם לאו מורידין אותו כדי שלא יוכל לעסוק בעסקי העוה"ב ונדחה משניהם. אך וה' עזרני. נגדם: עזי. ענין חוזק והוא"ו יתירה: וזמרת. מלשון זמר ושבח. ור"ל שבח ושבחו של המקום היה לי לישועה. ר"ל שהתשועה היתה למען כבודו חוזק ולמען אומר שבחו: קול רנה. ויהיה נשמע באהלי צדיקים קול רנה וישועה ויאמרו ימין ה' עושה חיל וכח: ימין ה' רוממה. ימין ה' אשר היא משולש רוממה שימין הוא עתה שעשה חיל: לא אמות. בגיהנם שהוא למות: כי אחיה. בתחיית המתים כמ"ש ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם וגו' (דניאל יב): ואספר מעשי יה. לעוה"ב בסוד כל הנשמה תהלל יה (אד"א סדר חלת הברכה): יסר יסרני

עיון תפלה

ולא נגד בני אדם פשוטים — אלא אפילו במפורסמים לנדיבים (בשם הגר"א ז"ל): כל גוים סבבוני. במלחמת גוג ומגוג כמו שנאמר (זכריה יד, ב) ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה (רש"י ורבותינו ויקרא פ"ל פי' ה'), כאשר סבוני וסבבוני כל הגוים מסביב כדבורים כלנו ואני בטחתי בשם ה' כי אמילם, אז דעכו כלם כאש קוצים, לפי שבטחתי (?)

בשם ה' כי אמילם. דעכו מענין (?), ונשמעים (?) (מג, יז) דעכו כפשתה כבו מהרה. אמילם. (?) מאחי עי"ן, ענין כריתה: דחה דחיתני. כנגד אויב יאמר: עזי וזמרת. דאם גם. שכתבנו בפסוקי דזמרה בשירת הים על מקרא זה: קול רנה. ישועה לעתיד באהלי צדיקים, ומהו קול הרנה ימין ה' וגו' (רש"י): לא אמות. אני מאמין שלא אמות מיתת רשעים

נִתָּנָנִי: פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה־הַשַּׁעַר
לַיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה:
אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְהוָה
הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה
נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָא:
בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה: ברוך אֵל ׀
יְהוָה וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת

מעשה נסים

אחיה: אודך. פי' בין כי עניתני בין בשעה ותהי לי לישועה הודאה שוה. כי היסורים הן הכלית הטובה כי הלא רואה אני כי אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה. והוא משל על ישראל הרי אני רואה שהשפלות הוא תכלית הטוב:

עץ יוסף

יסרני יה. ביסורים למרק העון אבל ולמות לא נתנני. נואת. פתחו לי שערי צדק. פי' שערי בהמ"ק. ואבא בם ואודה יה. על פדות נפשי: זה השער לה'. הלא זה השער של ה' עשוי הוא להיות צדיקים באים בו להלל לה'. ואבוא בהם גם אני להודות לה': אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה. והוא משל על ישראל. וזה הוא טובה כפולה שלא די שלא ימאסוהו אלא גם היתה לראש פנה. ואין ספק כי מאת ה' היתה זאת. ולא מפאת מזל אומר: היא נפלאת. ולא לפניו יתברך הוא פלא. אלא נפלאת היא בעינינו. כי אין נס שיהיה פלא בעיניו יתברך כי יוצר הכל הוא: זה היום. הנה זה היום הידוע לפניו יתברך אשר עשה ה' ותקנו ידענו שנגילה ונשמחה בו. וזה יהיה בעתה. אך בקשתנו היא שלא יהיה בעתה רק תחישנה ואנא ה' הושיעה נא שהוא עתה ויהיה תשועה מרעה ושעבוד. שנית טוב קיני חכו אנא ה' הצליחה נא: ברוך הבא בשם ה'. כשנזכה לגאולה ויבנה בהמ"ק יאמרו הכהנים למביאי בכורים ולעולי רגלים הברכה הבא עליכם מבית ה' שנאמר עשר בשביל שתתעשר. כלומר אל תדאגו עבור שאתם מספיקים מחיה לכהנים וללוים ולנדבת המקדש. כי מה' באה עליכם הברכה וז"ש ברכנוכם מבית ה': אל ה'. הוא יכול ובעל יכולת וכח הוא האיר לנו: אסרו חג. הביאו הכבש קשור בעבותים לקרבת המזבח. במשך

ענף יוסף

כופלין פסוק אודך. אבן מאסו. מאת ה'. זה היום. וטעם הכפילה כתב הרד"א לפי שאמרום ישי ודוד ואחיו ושמואל ומפני כבודם טפלים אותם לכלאם שהם חוזרין כל פסוק מהם כפרשה בפני עצמה (א"ר):

כתב הלבוש מתחיל החזן אנא ה' הושיעה נא ושונין הקהל אחריו וכן באנא ה' הצליחה נא. ואע"פ שהוא פסוק אחד חולקין אותו מפני שאמרוהו דוד ואחיו אליו אמרו דוד ואליו אמרו אחיו כדאיתא בפסחים (דף קיט.). ואח"כ מתחילין הצבור ביחד בנון הבא וכופלין

עיון תפלה

עולם, כי אחרי מותי אחיה בתחית המתים ואספר וגו'. וגם בעודי חי פעמים רבות יסור יסרני יה ביסורים ולמות לא נתנני, כי יקר בעיני ה' המותה לחסידיו: פתחו לי. המשורר נגש אל שערי בית המקדש וקורא אל השוערים פתחו לי שערי צדק למען אבא בם ואודה יה! והם פותחים ועונים זה השער וגו', ולכשנכנס אומר אודך כי עניתני וגו': אבן מאסו הבונים. הטעם אשר מאסו אותו כל אומות העולם כמו שנאמר (ישעי' נג, ג) נבזה וחדל אישים וגו' נבזה ולא חשבנהו, האבן הנמאסת הזאת היתה לבסוף לראש פנה שעליה עומד כל העולם כלו וחפץ ה' בידו יצליח: מאת ה' היתה זאת. כך יאמרו כל האומות.—ואבן מאי קשי אבהדייהו? זה היום וגו' נגילה ונשמחה בו.—ועד הנה המשוררים היו מתהללים אנחנו לה' אלהינו אנא ה' הושיעה נא אותנו מיד האומות, אנא ה' הצליחה נא את דרכנו המלאה מתחתים:

ברוך הבא. לעתיד לבוא נבוא כל ישראל אל הבית

סאמכן

הַמִּזְבֵּחַ: אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אֵלִי הוֹדוּ
לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (עַל) כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי
רְצוֹנֶךָ. וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּם בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ
וִיפָאֲרוּ וִישׁוֹרְרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ
תָּמִיד. כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר. כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם
אַתָּה אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ מְהֻלָּל בַּתִּשְׁבָּחוֹת:

א יש נוהגין לומר בראש חודש אחר הלל פסוק זה וטוב לאריכות ימים (של"ה):

וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל:

ויאמר ובדי"ה ישמרני ויחייני כן יהי רצון מלפניך אלהים חיים ומלך עולם אשר בידך נפש
כל חי אמן סלה: כל זה יאמר נ"פ. קדיש התקבל:

(בחנוכה אומרים מזמור שיר חנוכת וגו'). שיר של יום. ברכי נפשי. ק"י:

האר"י ז"ל לא היה חולץ התפלין עד אחר שיאמר הקדיש של חזרת ס"ת להיכל (שו"ע האר"י ז"ל):

(דה"ח) תיכף אחר הלל אומרים ק"ש עם תתקבל חוץ מחנוכה שאין בו מוסף אומרים חצי קדיש אחר הלל ומוציאין ס"ת וקורין בו ד' גברי אין פותחין ואין מוסיפין ואין מפטירין בנביא (ועי' לעיל בהל' קה"ת דיני קה"ת). ואחר הקריאה אומרים ח"ק ואחר כך מכניסין הס"ת להיכל ואומרים אשרי ובא לציון וא"א למנצח יענך כו' ואומרים ח"ק ומסלקין תפלין ותפלת מוסף ואח"כ מחזיר הש"ץ התפלה ואומרים קדושה דשחרית. והשמטות במוסף (וי"א וזכרון לכולנו) (וי"א וזכרון לטולם) (וי"א יהיו) (וי"א היו) ואין לשנות שום מנהג. ואם טעה בתפלת מוסף דינו כמו בתפלה של שבת ע"ש. וה"א יעלה ויבא בתפלת מוסף בעבודה:

עץ יוסף

שכך היו צריכין לקשור כדי לראות שאין בהם מום. והוא הקרבנות מביאים בחג לכך אמרו אסרו חג: אלי אתה. לכך ארוממך: הודו לה' כי טוב. הוא עם הכל ולעולם חסדו על יראיו:

יהללוך כו'. ברכת יהללוך יאמר במתון גדול ובודאי ממילא הטוב בלבו שמחה עצומה בגודל אלהותו ית"ש ויתעלה זכרו לעד (יוסף"צ). יהללוך ה' אלהינו כל מעשיך. כצ"ל בלי מלת על. והוא עפה"כ יודוך ה' כל מעשיך וחסידיך יברכוכה:

ענף יוסף

והפלין אתה וכן אל ה' ויאר לנו. וכן אלי אתה. וכן הודו כולם כופלים עד סיום הפסוקים שכופלים שנים פסוקים. וכל זה אינו אלא מנהג בעלמא ועיקר סכמתו הוא ליפות הקריאה ולהגדיל בזה השי"ת ולהודותו בשיר על רוב חסדיו אבל עפה עמנו עכ"ל:

עיון תפלה

שאמרון לראות את פני ה' יפגשום הכהנים בברכתם ויאמרו אליהם ברוך הבא בשם ה', כי יבאו שמה אחד אחד, ובהיות כל הקהל בבית ה' יברכום בברכת כהנים ויאמרו ברכנוכם בברכה שואלת מבית ה'. והקהל יענו לשמחה אל ה' ויאר לנו (האיר לנו, ענין מהופך תחת ענין יסר, כמו אף הוא ויכה (מ"ב ג, יד) ת' הכה, ועי' מש"כ לעיל בשירת הים פסוק עזי וזמרת יה). כלפי מה שאמרו הכהנים בברכתם יאר ה' פניו אליך יענו הקהל אל ה' ויאר לנו, וכלפי מה שאמרו ישא ה' פניו אליך דהיינו שיקבל קרבנותיך בסבר פנים יפות יענו הקהל אסרו חג בעבותים מהרו לאסור קרבנות החג עד בואם לקרנות המזבח לעלות עליו לרצון: הודו לה'. היים במאי דפתח:

יהללוך וגו' כל מעשיך. כצ"ע בלי תיבת על, עפה"כ (תהלים קמה, י) יודוך ה' כל מעשיך, וכ"ה בכל הסדורים הקדמונים. ורש"י בסדרם הי' ס' (סג"ם) א בראשית כד, א.

מ"ד גרים בכל מעשיך.— נוסח רב עמרם גאון בברכה זו — יהללוך מעשיך ישבחוך עמוסיך יודוך חוסיך כפי גדל נדיביך וכתיב כל הנשמה תהלל יה הללויה, בא"י מלך וגו'.— ונוסח בני רומא— יהללוך ה' כל מעשיך וחסידיך יברכו את שמך כי לך טוב להודות ונעים לשמך לזמר (עפה"כ זמה לשמו כי נעים) כי מעולם ועד עולם אתה אל בא"י.— ונוסח אבודרהם— יהללוך ה' אלהינו כל מעשיך וחסידיך וצדיקים עושי רצונך כלם עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו לזכר כבודך כי לך טוב להודות ולשמך נעים לזמר ומעולם עד עולם אתה אל בא"י.— ונוסח הספרדים— יהללוך וגו' (כאבודרהם) רצונך ועמך בית ישראל כלם ברנה וגו' ויפארו את שם כבודך כי לך וגו' (כאבודרהם) ומעולם ועד עולם וגו'.— ונוסח הרמב"ם בפ"ק ג' מהלכות חנוכה ומגילה ה"י— יהללוך ה' אלהינו כל מעשיך

כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:
אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:
מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:
אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:
בחורף מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:
בחזרת הש"ץ אומרים כאן קדושה:

נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: ק"ה קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: ק"ה בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: ק"ה יִמְלֹךְ יְהֹוָה ׀ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

(שערי תשובה) כתב השל"ה ראוי לכל אדם מישראל קודם תפלת מוסף שהוא זמן כפרה: וכתב שיהרהר בתשובה ולתקן מעשיו בר"ח יאמר תפלה זו של מוסף בזכרון לב מלא ומקירות

עיון תפלה

וצדיקים וחסידים עושי רצונך וכל עמך בית ישראל ברנה יודו לשמך כי אתה ה' לך טוב להודות ונעים לשמך לזמר ומעולם ועד עולם אתה האל בא"י המלך המהולל המשובח המפואר חי וקים תמיד ימלוך לעולם ועד.—וכ"ה כמה שנוהגים בגליות קצת, המתחילים לאמרו— וכל עמך וגו' (סמנ"ס) ולשמך נעים לזמר ומעולם ועד עולם אתה הוא האל בא"י האל המלך וגו' (כרמב"ם). וגרס עמרם מגלותי עד טוחה (סג"ם) אחרת בסדר הגנדס דף מ' ע"א ומסיים שם כי לך טוב להודות ולזמר נאים לומר בכל יום תמיד ומעולם ועד עולם אתה אל בא"י וגו'. — וגירסא זו מוכרח מתלמודא (פסחים קי"ח ע"א) רב יהודה אמר יהללוך ה' אלהינו. ומה שאינו חותם בברוך מפני שהיא סמוכה לברכה שלפני הלל וכלל לא הוי הפסק, ויש אומרים מפני שהיא ברכת הודאה כברכת הגומלים דאמרינן מודים אנחנו לך על כל פסח ומסח וגו' ואינה פותחת בברוך, וכבר זכרנו זה במקום אחר:

רפסי

לב שונה כלנו מבקש מאת הבורא ית"ש שיזו נקשה סתגפם במעשו כגון שמיהלל על כמו ידיהו שהוא טפס לגמרה ר"ל שהוא מהלל במרירות לב מאד להבורא ית"ש שיפשר שותו מצרם זו ויפלח רפואה שלמה לחולי הם. כן אמם רפאי ומכן להתפלל במרירות לב שיתוחר לנו שסרס לימלס בבית המקדש ונסקריבה הקרבנות ותומתו חטים בשביל נחת רוח לבורא יתברך שיצים

לו יתברך לא מאתנו בהקרבת הקרבנות ויתקדש ש' שמו הגדול בין כל העמים. והנה תפלה מוסף היא במקום קרבן מוסף שהקריבו בזמן הבית. ואם לא כן במתכונתו על הקרבן מוסף המיוחד לו איך היא מחשבה כאלו הקריב קרבן מוסף. לכן יאמר תפלה זו בכוונה שלמה ובפרט כשיאמר מוכח חדש הי':

רָאשֵׁי חֳדָשִׁים לְעַמְּךָ נָתָתָּ. זְמַן כַּפָּרָה לְכָל־תּוֹלְדוֹתָם. בִּהְיוֹתָם מַקְרִיבִים לְפָנֶיךָ זִבְחֵי רָצוֹן וּשְׂעִירֵי חַטָּאת לְכַפֵּר בַּעֲדָם. זִכָּרוֹן לְכֻלָּם יִהְיוּ. וּתְשׁוּעַת נַפְשָׁם מִיַּד

עץ יוסף

לעמך נתת. פי' ראשון הוא לכם לחדשי השנה: וזמן כפרה לכל תולדותם. שהשעיר ר"ח מכפר על טומאת מקדש וקדשיו. ויש אומרים דשעת ר"ח באה לכפר על תולדות ימי החדש. וזהו שאומר אח"כ ותשועת נפשם מיד שונא. דהיינו היצה"ר שונא ושונא והאויב (רד"א). ויש מפרשים זמן כפרה כו' דמיום שנתנו המאורות נעשה אסכרה בתינוקות: זבחי רצון. פרים שנים ואיל אחד ושבעה כבשים שכולם היו עולות והיו מרצים את ישראל לאביהם שבשמים: ושעירי חטאת לכפר בעדם. כמ"ש ושעיר עזים כו' וחטאת באה לכפרה: זכרון לכלם יהיו. פי' שכתוב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' וכתוב והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם: ותשועת נפשם מיד שונא פי' שכתוב למעלה

דובר שלום

ראשי חדשים וכו'. פ"ד שנאמר החדש הזה לכם ופי' במכילתא לכם ולא לגוים וכו'. נמצינו למדים שישראל מונין ללבנה וגוים לחמה. וזו ראשי חדשים היינו.

עיון תפלה

ראשי חדשים. השועלים הם זמני שמחה וששון, כמו שאנו אומרים ותתן לנו וכו' מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון, אבל ראשי חדשים הם זמני כפרה, כמו שאנו אומרים במוסף לשבת ור"ח ותתן לנו וגו' וראשי חדשים לכפרה, וכפרת ראשי חדשים כפולה, א) על חטא שאין מכיר בו אלא ה' לבדו, שנאמר בשעיר ר"ח לחטאת לה' והיינו על שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף (שבועות ט' ע"א) ונספרי (במדבר כח, טו) על קבר התהום. ב) על חטאה הקהל שמאחרין בשעותיהם קץ הגאולה שהאריכו ונסתרים מהארכין שקיעת הלבנה ושקיעת מלכות בית דוד, כמו שביארנו לעיל בתפלת אתה יצרת ובברכת הלבנה בל"ס וללבנה אמר שתתחדש פיי"ם, ועל זה נאמר (ויקרא י, יז) ואותה נתן לכם לשאת את עון העדה ומוקמינן בגמרא כשעיר דקאי על שעיר של ר"ח.— ונפירוש בעלי התוספות על התורה בס' פינחס פסוק וביום השנה כתבו ח"ל, וכ"ם בעשת אדם הלבנה עם נדאת על המיטקה וקרבן זה של ר"ח מכפר עליהם, והו שאנו אומרים במוסף של ראש חדש זמן כפרה לכל תולדותם ותולדותיו של אדם אלו המיטקה עכ"ל: בהיותם מקריבים. מזה כפרת ראשי חדשים מכפרת יוה"כ, דיוה"כ עצמו של יום מכפר אפילו בלא קרבן, כדאיתא בתוספתא סוף יומא (כוכירום כתוס' שבועות י"ג ב' ד"ס דתבר. ונפירוש ר"ח גריס הכי בגמרא שם) ר' אלעזר בר"ש (ותוספתא אומרת בר' יוסי) אומר חומר יוה"כ מבשעיר שיוה"כ מכפר בלא קרבן משא"כ בשעיר, אבל כפרת ראשי חדשים היתה דוקא בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאות בזמן הבית, אבל בזמן הזה שאין המזבח לנו. מכפרת תפלה עכשיו: זכרון לכלם

תקון תפלה

ראשי חדשים. נוסח רב עמרם בברכה זו עולת ראש חדש נעלה עליו שעיר עזים וגו' ושירי דוד נשמע בעירך האמורים וגו' לבנים תזכור, ותביאנו ה' אלהינו לציון וגו' מוספין כהלכתן, מוסף יום ראש החדש וגו' ושני תמידין כהלכתן. — ונוסח הרמב"ם ראשי חדשים וגו' להיותם מקריבים וגו' תשועת נפשם וגו' נעלה עליו שירי דוד נשמע בעירך האמורים וגו' לבנים תזכור אלהינו ואלהי אבותינו מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו יהר"מ ה' אלהינו שתעלנו לארצנו ואת מוספי יום ראש החדש הזה וכו'. — נוסח התימנים ראשי חדשים וגו' זכרון לכלם יהיה (זמן הכפרה יהיה להם לזכרון) תשועת נפשם וגו' נעלה עליו שירי דוד נשמע בעירך האמורים לפני מזבחך לרצון אהבת וגו' תזכור וגו' (הרמב"ם) נתרחקנו מעל אדמתנו ואין אנו יכולים לעשות לפניך את קרבנות חובותינו יהר"מ ה' אלהינו שתעלנו לארצנו ותטענו בגבולנו וגו' (בנוסח אתה יצרת בשבת) ואת מוספי יום ראש החדש הזה וכו'. — המחזור ויטרי ראשי חדשים וגו' לכלם

שונא: מִזְבֵּחַ חָדָשׁ בְּצִיּוֹן תָּכִין. וְעוֹלַת רֹאשׁ חֹדֶשׁ נַעֲלֶה עָלָיו וּשְׂעִירֵי עִזִּים נַעֲשֶׂה בְרָצוֹן. וּבַעֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ נִשְׂמַח כֻּלָּנוּ. וּבְשִׁירֵי דָוִד עַבְדֶּךָ הַנִּשְׁמָעִים בְּעִירֶךָ. הָאֲמוּרִים לִפְנֵי מִזְבְּחֶךָ. אַהֲבַת עוֹלָם תָּבִיא לָהֶם וּבְרִית אָבוֹת לַבָּנִים תִּזְכּוֹר: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ

עץ יוסף

למעלה מן הענין ונושעתם מאויביכם. גם פי' תמיד שונא תמיד שנאמר בו ואת עשו שנאתי (מלאכי א): **מזבח חדש בציון תכין.** שנא' ביחזקאל (מג) אלה חקות המזבח ביום העשותו וגו': **ועולת ר"ח נעלה עליו.** שנא' ביחזקאל (מו) וביום החדש פר בן בקר תמימם ולא מצאנו שם שעירי עזים. אך מצינו כתוב למעלה מן הענין (שם מה) ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים: **ושירי דוד עבדך נשמע בעירך האמורים לפני מזבחך.** כן גרס האבודרהם. ופירש שירי דוד עבדך האמורים לפני מזבחך נשמע בעירך: **אהבת עולם תביא להם.** שנא' ואהבת עולם אהבתיך. ואמר תביא ע"ש והביאותים אל הר קדשי: **וברית אבות לבנים תזכור.** ע"ש וזכרתי להם ברית ראשונים. ואמר לשון אבות

דובר שלום

שיש מנין שלבנה לשמש שבת ולא נגעים: **הנשמעים בעירך האמורים לפני מזבחך.** ע"ד מאמר חז"ל במס' תמיד (פ"ג מ"ח) שיריחו היו שומעים קול השיר. וזו בשירי דוד עבדך הנשמעים בעירך כשהיו אומרים לפני מזבחך: **אהבת עולם תביא להם.** שלעתיד כשתתקן עולמם תשיב להם אהבת עולם שלא יהיה עוד בעבוד אחר הגאולה: **וברית אבות לבנים תזכור.** ע"ד דאיתא בגמ"כ ובזה מעולם שלשה מיני שפירים שפילי בגלות ושפילי ר"ח ושפילת יחוד כי שהובכר שפיל ר"ח בברית אבות. וזו וברית אבות על בין הנחלים לבנים תזכור: **והביאנו לציון וגו' ולירושלים וגו'.** לציון שם היה משכן מלכי בית דוד. וירושלים

עיון תפלה

יהיו. כ"ה ברוב הנוסחאות בדרך התמיד, והוא שתי' במקום בינוני — שפלעגטען צו זיין — כמו ככה יעשה איוב (איוב א, ה) ככה היה עושה, הקרבנות שלנו היו מעלים תמיד וזכרונם לפניך עפ"ש (במדבר י, י) וביום וגו' ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון ועי"ז היו נושעים משונאיהם. ויש ספרים שכתוב בהם זכרון לכלם היו: **מזבח חדש.** לפיכך מבקשים אנחנו מאתך למלאות לנו החסרון הזה ולהכין בציון מזבח חדש למען שכל נקטעת עליו העולה והחטאת. ואע"ג דחטאת קודמת לעולה בכל מקום כדאמר ר' שמעון (זבחים ז' פ"ב) ריצה פרקליט נכנס דורון אחריו, הקדים כאן העולה לפני שעיר החטאת? משום דבהעלאה על גבי המזבח איירי הכא כדאמר ועולת ראש חדש נעלה עליו ובהעלאה על גבי המזבח איברי עולה קודמין לאימורי חטאת, כדתנן התם (פ"ט פ"א) מפני שהיא כליל לאישים: **ושעירי עזים נעשה ברצון.** מהרי"ם אלעאזי בספר שלמי צבור הלכות ראש חדש דיני תפלת מוסף סי' ד' גרים ושעיר עזים (וכ"ה גרסת רב עמרם) ומפרש ברצון כי לעתיד לבוא יהיה אור הלבנה כאור החמה ואין צורך לכפרה על מעוט אורה לפיכך יהיה השעיר רק ברצון ולדבר לבד: **ובעבודת בית המקדש.** אין אנחנו חפצים לצאת ידי חובת הקרבנות באמירה בלבד (רק מה שהפרכנו בספרים לאמירת הקרבנות בברכות השחר), כי אם רצוננו לשמוח בעבודת בית המקדש ממש וגם **בשירי דוד עבדך האמורים** מפי הלוים לפני מזבחך בשעת ההקרבה: **אהבת עולם תביא להם.** לעמך ישראל ולכל תולדותם שבהם שם, כמו שנאמר (ירמיה לא, ב) ואהבת עולם אהבתיך, ונאמר (שם ב, ב) זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך: **וברית אבות לבנים תזכור.** שנאמר (ויקרא כו, מה) וזכרתי להם ברית ראשונים: זכות האבות והברית תגנה לנו מזבח חדש. ואמר מזבח חדש—מזבח כזה שיתקיים לעולם ולא יחרב עוד,

תקון תפלה

לכלם יהיו תשועת נפשם וגו' **ועולת ראש החדש ושעירי עזים** וגו' **נשמח כלנו ושירי דוד עבדך נשמע בעירך האמורים לפני** וגו' **בשמחת עולם, אנא ה' אלהינו** (אולי צ"ל כך **אנא ה' אלהינו — הביאנו** וגו') **ושם נעשה לפניך קרבנות חובותינו** וגו' **כהלכתן את מוסף** וגו' **חדש עלינו את יום ראש החדש הזה לטובה לברכה** וגו' **ולכלכלה לקדוי להצלה לחיים ולשלום למחילת חטא ולסליחת עון וכפרה לפניך תפלת מוסף כתמידי יום וכקרבן**

תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם. *)וְאֶת־מוּסַף יוֹם רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

*) כתב הגר"א ז"ל הש"ע היה אומר ואת מוסף בר"ח, וכן בכל תפלות מוסף היה אומר ואת.

עץ יוסף

אמת והיא גרסת התפלה שלאחר והסב"ג לב אלהת על הים: תמידים כסדרם. כסדר הכתובים בתורה: ומוספים כהלכתם. הכתובים בתורה: באהבה. ע"ש כי מאהבת ה' אתכם: כמצות רצונך. ע"ש הכתוב בקרבנות ולימוד אתכם נאם ה' אלהים (יחזקאל מג): כמו שכתבת עלינו. אמר לשון עלינו ע"ש זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל וגו' (מלאכי ג): על ידי משה עבדך. ע"ש ומצות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך (נחמיה ט):

דובר שלום

וירושלים הוא מקום המקדש ועיקר הגלגות הוא בשביל הקודש. זה והביאנו לציון עירך ברנה בלשון שמחה. ולירושלים עיר בית מקדשך הביאנו בשמחת עולם חסיד גלות הגמעם:

תקון תפלה

ובקרבן מוסף כי בישראל עבד וגו'. — ובסתאר המה ראשי חדשים וגו' זבחי רצון שעירי חטאת וגו' יהיו תשועת נפשם וגו' נשמח כלנו ושירי דוד הנשמעים וגו' לבנים תזכור, אז ישישו עמך ועדתך בעשותם קרבנם על גבי מזבחך (ולא יצטרכו עוד לצאת ידי חובתם באמירת נרתע, מסכים לביאורנו למעלה) ובכן יהר"ם וגו' (כמו שמסיימים במוסף לשבת ור"ח כנזכר לעיל בתפלת שבת). — ובאשכנזים וספרדים ראשי חדשים וגו' זבחי רצון שעירי חטאת לכפר בעדם (באשכנזים ליתא לכפר בעדם) זכרון לכלם יהיו ותשועת (בספרדים תשועה) וגו' עליו ושעירי עזים (באשכנזים ושעיר עזים) וגו' (כמו בסתאר וישר) תזכור יהר"ם וגו' (כמו במוסף לשבת ור"ח בסופם כמו שהבאנו שם). — והתפלה הזאת נתקנה בתחלת ימי האמוראים בבית מדרשו של רב חברו של שמואל ירחינאה, ככל תפלות המוסף, כאשר בארנו במקומות אחרים מזה הספור:

תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. כתב הגאון מ' שלמה הכהן ז"ל מווילנא בתשובותיו לר"ח ח' ע"ב (בהשמטות) בשם אחיו הגאון מ' בצלאל ז"ל התמידים נקריב כסדרם שהם כתובים בפרשה כבש אחד בבקר וכבש אחד בין הערבים, אבל המוספים אי אפשר להקריב כסדר הכתוב בתורה עולה קודם לחטאת, אלא כפי ההלכה המקובלת מסיני חטאת קודם לעולה. ושאלתי את הגאון ר' אליהו קלאצקא נר"ו הא בשבת ליכא חטאת כלל ומ"מ שם אמרינן ומוספין כהלכתם, ובשעירי מוספי הרגלים קי"ל בזבחים צ' ע"ב וכן פסק הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין דעולה קודמת לחטאת דכמשפטם כמשפטם כתיב, והכי אמרינן במנחות (מ"ד נ'), ומ"מ שם אמרינן תמידין כסדרן ומוספים כהלכתם? והשיב לי בספרו הנכבר אבן פנה סוס"י ס"ב, דמפני שאמר (מג"א:)

אח"כ „ואת מוסף יום השבת הזה" מבואר דמה שאמר מקודם „ומוספים כהלכתם" מדבר מכל מוספי השנה גם ממוספי ר"ח ויו"ט, וכן ביו"ט הוא אומר „ומוספים כהלכתם ואת מוסף יום חג וכו'" ועי"ל ביאור הלשון „ומוספים כהלכתם" לפי שאין מוסף אחד דומה לחבירו בהלכותיו משפטיו וחוקיו, משא"כ התמידים ששוים במשפטם והלכותיהם „תמידים כסדרם" בכל יום ויום בוקר וערב, ובכלל זה שלא יארע דבר מפריע והפסק ביניהם (פי' מנחות פ"ד) ושיהא כסדרם מתחלה של שחר ואח"כ של בין הערבים „ואין מקטירין מזבח העולה אלא בתמיד של שחר" (שם פ"ט), אבל במוספים שאינם קרבים בכל יום לא שייך לשון כסדרם, אלא שנעשה כל אחד מן המוספים „כהלכתם" הקבועה להם (מוספי ר"ח ויו"ט חטאת קודמת לעולה ומוספי החג עולה קודמת לחטאת מדרשא דכמשפט כמשפטם)" עכ"ל. הקשה הגאון ר' שמואל שטראשון ז"ל מווילנא בהגהותיו לזבחים שם אמאי לא נילוף מהיקישא דר' יונה (שבועות י' ע"א) אלה תעשו לה' במועדיכם הוקשו כל המועדים זה לזה ששעיריהן מכפרין על טומו"ק, להשוותם למוספי החג שתהיה גם בהם עולה קודמת לחטאת, דהא אין היקש למחצה? ואני אתרץ קושייתו מדברי רב סעדיה גאון ז"ל הובאו דבריו בשבלי הלקט השלם הלכות ראש השנה סי' רפ"ד לענין תענית בר"ה „ועוד אמר ר' יונה הוקשו כל המועדות זה לזה הא למדת ששוה ר"ה לכל המועדים שאסור להתענות בהם" עכ"ל, הא עניינים צדדיים דלא כתיבי בהדיא היקשא ילפינן מיניה קל וחומר לדיני המוספין דהיקשא גבייהו כתיב? ונראה בעיני דאין התחלה לקושיא זו. דהא קי"ל (קדושין נ"ז ע"ב) דשלשה כתובין הבאין כאחד לכו"ע אין מלמדין, וכאן במוספי החג שבעה כתובים הבאין כאחד דשבעה פעמים כמשפט

(במדבר כח, יא) וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁיכֶם תַּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר. שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר. וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל. וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ. וְשָׂעִיר לְכַפֵּר. וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. חַדֵּשׁ עָלֵינוּ אֶת־הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלִבְרָכָה. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. לִישׁוּעָה וּלְנֶחָמָה. לְפַרְנָסָה וּלְכַלְכָּלָה. לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לִמְחִילַת חֵטְא וְלִסְלִיחַת עָוֹן. (בשנת העבור עד ר"ח ניסן וּלְכַפָּרַת פָּשַׁע): כִּי בְעַמְּךָ

עץ יוסף

ומנחתם ונסכיהם. תיבת ונסכיהם מוסב על השמן שנילש בסלת דשמן נמי אקרי בלשון נסך בתורה. וטעמא דהא מתנסך ונילש בסלת (תוי"ט מנחות פ"ט משנה ד' וע"ש שהאריך בזה): כי בעמך ישראל בחרת. ע"ש ויבחר בכם. ועד שקבע דמות יעקב שנקרא ישראל בלבנס:

ענף יוסף

ולכפרת פשע. כתב הא"ל בית טעמאת כתב בשנת עבור ולכפרת פשע. ואני לא מצאתי טעמא זו ומקי

תקן תפלה

כמשפט כמשפטם כתובין בפרשה, [וביום הראשון הזה כתיב שהוא ג"כ עכובא כדאמרינן במנחות מ"ה א' (הגרח"ב)] ואי ס"ד דבכלהו מועדים עולה קודמת לחטאת לכתוב רחמנא בחד יומא כמשפט וילוף מיניה כל המועדים בהיקישא דר' יונה, ומדכתב רחמנא בכל מוספי החג האי כמשפט שמעינן דדוקא באלו עולה קודמת לחטאת ולא בשאר המועדים, והגאון ר' חיים ברלין ז"ל הקשה הא גם במוסף ר"ח כתיב כמשפטם ואמאי לא נימא גם התם דעולה קודמת לחטאת כדכתיב קרא, וצ"ע:

ומנחתם ונסכיהם כמדובר. זה לשונו של מהרש"ל בתשובותיו סי' ס"ד "מדלג אני ונסכיהם. כי נראה בעיני שטעות סופר הוא. שאם בא לפרש כמדובר גם על הנסכים הוה ליה לומר אח"כ ויין חצי ההין לפר וכו', אלא בודאי דוקא המנחות בא לפרש כמדובר ממש והנסכים מקצתו ואמר ויין כנסכו. והאמת שבפ' פינחס מפרש המנחות בכל פעם ועל הנסכים אומר כמשפטם או ונסכיהם לבד כדרך הכתוב פה" עכ"ל. וכתב עליו התוס' יו"ט במנחות פ"ט מ"ד "מכל' דמנחות פ"ט ע"ב נסכת דמנחה (השמן) בנסכו דיין משמע דונסכה על השמן הוא אומר ושמעינן דשמן נמי אקרי נסך בתורה דהא מתנסך וניצק בסלת, והוא נוסח התפלה ג"כ דקאמר ומנחתם ונסכיהם ור"ל השמן וע"ש המקרא ומנחתם סלת בלולה בשמן, וכשם שהמקרא פורש והולך עשרוני הסלת כך בתפלה מפרשין העשרונות; כשם שהמקרא שביק מלמסני מדות השמן כך בתפלה שבקינן לית בכללא דונסכיהם, וכשם שהכתוב מסיים ונסכיהם דהיינו היין כך בתפלה מסיימין ויין כנסכו" עכ"ל. ובתוספות על התורה בפ' אמור פסוק ומנחתו שני עשרונים כתבו וז"ל "אמרו רז"ל זה חלוק מכל שאר כבשים דאין לך כבש בתורה שיהא במנחתו יותר מעשרון אבל מן הנסך אינו חלוק כדכתיב ונסכה יין רביעית ההין, ולכך אנו מפרשין בתפלת המוסף שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש לפי שמצינו כבש שמנחתו חלוקה שהוא משני עשרונים, אבל מן הנסוך אין אנו אומרים אלא ויין כנסכו בלבד ואין אנו מפרשים הנסכים לפי שלא מצינו שום כבש חלוק בנסוך היין (וכמו"בן בנסוך שמן המנחה) וכו' עכ"ל. — ומנחתם ונסכיהם כמדובר. לפירוש התוס' יו"ט מדבר כאן מנסכי השמן, ופירוש כמדובר במקום אחר דהיינו בפרשת הנסכים בסדר שלח לך, כי כאן בפרשת המוספין בסדר פינחס לא פורש שמן. ויין כנסכו. כלומר ושעור היין ג"כ אין צורך לפרט בתפלה אלא כנסכו התיל ומטעם שכתבו התוס' לעיל, לפי שלא מצינו שום כבש חלק בנסוך היין. — או ירצה לומר ומנחתם ונסכיהם של הקרבנות הללו נקריב כמדובר כפי המדובר למשה בעל פה, כי בתורה שבכתב לא נתבאר אופן הקרבת מנחת נסכים אלא בתלמודנו, דרך משל שטעונה שמן ואינה טעונה לבונה וגמרינן מן עליה לבונה ולא על מנחת נסכים לבונה (מנחות נ"ט א') ואינה טעונה לא הגשה ולא תנופה (סם ס"א א') וכיו"ב:

ישראל בחרת מכל האמות וחקי ראשי חדשים להם קבעת: ברוך אתה יהוה מקדש ישראל וראשי חדשים:

רצה יהוה אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם. והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון. ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון: כשורת הש"ץ יאמר תפלת אמן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד. צור חיינו מגן ישענו. אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך. על חיינו המסורים בידך. ועל נשמותינו הפקודות לך. ועל נסיך שבכל־יום עמנו. ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל־עת. ערב ובקר וצהרים. הטוב כי לא־כלו רחמיך. והמרחם כי לא־תמו חסדיך. מעולם קוינו לך:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו. אלהי כל־בשר. יוצרנו יוצר בראשית. ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקימתנו. כן תחינו ותקימנו. ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך. לשמור חקיך. ולעשות רצונך. ולעבדך בלבב שלם. על שאנו מודים לך. ברוך אל ההודאות:

בחנוכה אומרים כאן על הנסים:

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד: וכל החיים יודוך סלה ויהללו את־שמך באמת האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יהוה הטוב שמך ולך נאה להודות:

לש"ץ אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשלשת בתורה הכתובה על־ידי משה עבדך האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושך כאמור: יברכך יהוה וישמרך: יאר יהוה פניו אליך ויחנך: ישא יהוה פניו אליך וישם לך שלום: והקהל אומרים אדיר במרום וכו'

עץ יוסף

וחקי ראשי חדשים. פי' חק נתן ולא יעבור. שאינם עוברים את גבולם למלא ולחסר: להם קבעת. שישראל מונים ללבנה. ואומר במדרש החדש הזה לכם. לכם הוא. אתם מונין לו ואין זרע עשו מונין לו. רבי לוי בשם ר' יוסי ברבי אמר דרך ארץ הוא שהגדול מונה לגדול והקטן מונה לקטן. עשו הוא גדול שנאמר ויקרא את עשו בנו הגדול מונה לגדול שהוא החמה שנאמר את המאור הגדול. יעקב שהוא הקטן שנאמר מי יקום יעקב כי קטן הוא (עמוס ז) מונה ללבנה שהיא קטנה שנא' ואת המאור הקטן (מהרז"ו). ועוד יש לפרש להם קבעת. כי הוא ית' מסכים ע"י ישראל הקובעים אותן. כמ"ש אשר תקראו אותם (ר"ה): מקדש ישראל וראשי חדשים. אני נותן לך ית' הודאה שבוחה על שבחרת אותם בעולם סקדוש וקדשת אותנו. ועל שנתת לנו מתנה טובה של ר"ח:

ענף יוסף

ד שאמרתם ושום מקום. ולעשות ד לבי נאמרו בכל סדרי אותם שבם כמו שאומרים י"ג לשונות הנ"ל בכל מודים. וכן תמצא ליתא דעשות ששם שינוי ולא נקט במודים שינוי הנ"ל. אמנם שטעו נאמרו רק עד מודים השינוי. והעתק כתב שלמן מסדר"ג לפי שהוספה ד עד מודים הי"ג כמ"ש הנ"ל וכו' שינוי שהוא משונים אומרים זה. לך לאל אדר גם אין טובים כמודים ד:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי. נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי. וְכֹל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו אלוה כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך קרב קץ ביאת משיחך פדה עמך שמח עדתך:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: הש"ץ חוזר התפלה ואומר ק"ש. עלינו. ק"י. ב"נ. ק"י.

(ערוגות הבושם) שמות כל שנים עשר החדשים אינם לשון עברי. רק לשון כשדים. או פרסים. והראיה כי לא נמצאו רק בספרי הגולה. שהם זכריה ודניאל עזרא ואסתר (ורבי אברהם אבן עזרא חשב גם נחמיה ספר תג"י*) בפרשת בא אל פרעה. והוא שפת סופר. כי לא נמצא בו. ובארבעה ספרים הללו הזכרו רק שבעה חדשים. והם ניסן סיון אלול כסליו טבת שבט אדר) ובתרגום ירושלמי למגילת אסתר פסוק בחדש הראשון הוא חדש ניסן נכתבו כולם על הסדר (תשבי):

כתב הלבוש בשם הכ"ח וז"ל ולפי שאנו צריכים לעשות חדשים אחד מלא ואחד חסר. הסכימו קדמונינו לעשות לעולם החדש שהוא חשוב יותר מלא וקראו המלאים מלכים והחסרים משרתים להם. ואלו הם החדשים החשובים שנקראים מלכים ועושים אותם מלא. ניסן מלך שבו חג המצות הוא מלא. ואייר הוא סמוך לו שהוא משרת והוא חסר. סיון מלך שבו חג השבועות מלא. תמוז שאחריו משרתו חסר. אב מלך שבו היו קוצצין עצים למזבח מלא. אלול שאחריו משרתו חסר. תשרי מלך שבו המועדות מלא. מרחשון שאחריו משרתו חסר. כסליו מלך שבו נעשה נס חנוכה מלא. טבת שאחריו משרתו חסר. שבט מלך שבו ר"ה לאילנות מלא. אדר שאחריו משרתו חסר. וכל זה כשהשנה היא כסדרן שהם ו' מלאים וו' חסרים. ואינה אלא שנ"ד ימים שהם י"ב פעמים כ"ט יום וי"ב שעות. אבל מפני שתשל"ג חלקים שנתבארו למעלה בסימן הכ"ו כשיתקבצו הרבה מהם על כרחך נעשה מהם יום. וצריכין אנו לעשות את השנה ארוכה יום אחד יותר ונשאר השנים ויהיה אורך השנה שנ"ה ימים. וצריכין אנו למלאות עוד חדש אחד או מהחסרים גם חדש מרחשון. ולפעמים יקרה ע"י הדחיות שיתבארו למטה שאנו צריכין לקצר השנה יום אחד ולעשות שנ"ג ימים. ואז צריך לחסר עוד חדש אחד. אנו מחסרין אותו היום מכסליו. ואם כן לפי זה יהיה סדר החדשים תשרי לעולם מלא. וטבת לעולם חסר. ומשם ואילך אחד מלא ואחד חסר על הסדר. כיצד טבת חסר שבט מלא. אדר חסר ניסן מלא. אייר חסר סיון מלא. תמוז חסר אב מלא. אלול חסר תשרי מלא. מרחשון וכסליו לפעמים אחד חסר והוא מרחשון ואחד מלא והוא כסליו. ולפעמים שניהם מלאים. ולפעמים שניהם חסרים. וכשיהיו שניהם מלאים נקראת השנה שלימה. וכשיהיו שניהם חסרים נקראת השנה חסרה. וכשיהיו אחד מלא ואחד חסר נקראת השנה כסדרה: ובשהשנה מעוברת עושין שני אדרין. ולא חדש אחר שתי פעמים. והחדש המעובר על כרחך צריך להיות שלשים יום. על כן עושין אדר הראשון מלא שלשים יום. ואדר השני חסר כמו אדר של שאר שנים שהרי הוא מסדר חדשי השנה. וא"ת כותבין בשטרות באדר הראשון אדר סתם והשני כותבין אדר השני עכ"ל: וז"ל הש"ע סי' תכ"ח סעי' ב' אלו הימים שקובעין בהם ראשי חדשים ולא בזולתם. ניסן אגה"ו. אייר בגה"ז. סיון אגד"ו. תמוז אגה"ו. אב בדו"ז. אלול אבג"ו. תשרי בגה"ז. מרחשון בדה"ז (כן צ"ל. מג"א) כסליו א"ב ג"ד ה"ז. טבת אבגד"ו. שבט בגדה"ז. אדר זבד"ו (ודע שכל הסימנים האלו בחדש שיש שני ימים ר"ח. קאי אשני. אבל רבים) וכן טור אדר הראשון בדה"ז. ושני בדו"ז. עכ"ל.

*) בספרי הרלב"ג שלפנינו לא נזכר שם תג"י. המגיה.

חודש ניסן מזלו טלה:

כתיב החדש הזה לכם ראש חדשים. כאשר יום ראשון של חדש הוא ראש לחדשו כן כל חדש ניסן הוא ראש לכל החדשים. וכתב במנחת שי לכם הוא אותיות מלך לרמוז שהחדש ניסן הוא מלך וראש לכל החדשים. ובמדרש שמות רבה פ' ט"ו אי' משנבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים. וכשנבחר יעקב ובניו קבע בו ראש חדש של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים. ובו עתידים ליגאל שנאמר (מיכה ז') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. ובו נולד יצחק. ובו נעקד. (אבל בפסיקתא רבתי פ' מ' אי' שנעקד בר"ה) ובו קיבל יעקב את הברכות. ובו רמז להם לישראל שהוא ראש להם להבטחה שנאמר ראשון הוא לכם לחדשי השנה ע"כ. עוד שם בפרשה י"ח שבו בחדש בליל פסח רדף אברהם אבינו אחר המלכים ונצחם. ובהתחלת סדר בא אי' בט"ו בניסן נגזרה גזירה ונדבר עם א"א בין הבתרים. בט"ו בניסן באו מלאכי השרת לבשרו על יצחק. בט"ו בניסן נולד יצחק. בט"ו בניסן נגאלו ממצרים. בט"ו בניסן עתידין ליגאל משעבוד מלכיות דברי רבי יהושע. ר"א אומר בתשרי עתידין לגאל. ובזוהר סדר פנחס דף רנ"ט אי' בניסן עתידין לגאל. ובמסכת ר"ה פ"ק אי' רבי יהושע אומר בניסן נברא העולם. בניסן נולדו אבות. בניסן מתו אבות. בפסח נולד יצחק. עוד שם בפסח נידון על התבואה. עוד שם ניסן ר"ה למלכים. ולרגלים. ובסדר עולם אי' בט"ו בניסן דבר הקב"ה עם משה רבינו ע"ה בסנה ושלחו פקידה לגאולת מצרים. בניסן הוקם המשכן בבית שני לגאלם ממצרים. בשני בניסן נשרף אליעזר הכהן את הפרה. בעשרה בניסן עלו ישראל מן הירדן (יהושע ד'): מיום אחד בניסן יגל וישמח מאד. כי בניסן הימים אשר בהם חפץ ה' לגאלנו ולקדשנו במצותיו. וכן קרא הימים אשר בהם נעשה רצונו לתת רוח לפניו יתברך במצות רבות. באכילת מצה. ובבל יראה ובל ימצא חמץ בכל גבוליך. ואכילת מרור וספירת ימים ושארי מצות השבת החדש. וע"י זה יצא בקרוב על ידינו. נ"ל להשי"ת ע"י קיום המצות. וכל הקרוב הקרב אל האמן הזאת תגדל שמחתו. ומה גם בהגיע חוד מצייתם: גרסינן בתענית דף כ"ט כשנכנס אדר מרבים בשמחה, וכ"י דליה ליה דינא בהדי גוי לימלי נפשיה באדר. והראה דניסן הוא כאדר. שהרי פירש"י משנכנס אדר ימי ניסים היו לישראל פורים ופסח. והנה נ"ל כונת רש"י דמה דאמר משנכנס אדר כונתו נמי אניסן דקשה לרש"י דימא נמי ימי ניסן משנכנס. לכן פירש דבאמת כן כונתו (א"ר סי' תרס"ה): ר"ח ניסן לעולם ר"ח שלו הוא רק יום אחד, והתקופה שלו בניסן. אבן נפשמים הוא שקדמת. לאודם אדר והוא שנת נ"ח י"א י"ם למחזור קטן: כ"ח בניסן הקפו את יריחו ז' פעמים ותקעו הכהנים. ונלכדה מחומה של א"י. וראוי להזכיר שם הגדול ולתת שבח והודאה להשי"ת על זאת ביום זה: ואלו הימים שאירע בהם צרות לאבותינו. באחד בניסן מתו בני אהרן. בעשרה בו מתה מרים ונסתלק הבאר. בכ"ו בו מת יהושע ב"ן: (א"ח סי' תק"פ): בשבת שאחר פסח מתחילין לומר פרקי אבות. כ"ט ניסן במנחה א"א יולק: ל' דניסן הוא א' דר"ח אייר:

חודש אייר מזלו שור:

החודש הזה הוא ימי עומד להתחלת הימים לנס

ניסן

בניסן דינו מתחיל עם המלך:

א. יום המקדש. הוקם המשכן. בהלו נקדש הבית בימי חזקיה. עשר עטרות נטל אותו יום. נאמר למשה החדש הזה לכם. הוקם חנך המשכן. מתו בני אהרן לד"ק. זה דיבר הקב"ה עם משה בענין לד"ק. אין אלו הכהנים והעם. נאמרה פרשת שלוח הטמאים מן המחנה. (כלי יקר):

ב. שרף אלעזר הפרה. ולד"ק מתו בני אהרן:

ג. הוזה מעם מי חטאת על הלוים:

ה. שלח יהושע המרגלים:

ז. נבא יחזקאל על פרעה:

ח. מתו בני אהרן לד"ק. בהו נקדש המלוכה בימי חזקי':

י. מתה מרים. עלו מן הירדן. נפטר הגאון ר' שמעלקי ז"ל:

יא. נולד יצחק ונעקד. ונולד איוב לד"ק. מל יהושע את ישראל בגבעת הערלות:

יב. חלה חזקיה. נסע עזרא מנהר אהוא:

יג. נימול א"א לד"ק. גזרת המן. הספרים אספר. ציוה משה לעשות הפסח בשנה שנית. נולד א"א. נולד ישמעאל לד"ק:

יד. הכין יעקב המטעמים אביו. נולד הרמב"ם ז"ל. קין והבל הקריבו. בא לוט ונעשה בית לחם לד"ק:

טו. יציאת מצרים ה' שעות וג' רגע אחר של היום. תפלת מרדכי. נדשן עם המלך. באה נעמי ורות לבית לחם. ומשה אמרו על טופו לד"ק. הפנים הסתר. נדדה שנת המלך. נכנסה אסתר למלך. אבן קיר. נוקחה שרה לפרעה. מחזה לא"א בם ישי' אשר. דבר ה' עם משה בסנה. נאמר ליחזקאל הכה על מצרים. שן טב. נהרגים ושמי. (ימות דבש):

במג המטה הגג אלקילום בן הורדוס שהיכל ה' פ' אלפים אנשים

טז. הקרבת העומר. מלחמת גדעון. טלד לוי. נלה המן מנכליהם. עלו את המן. כלו לקדש הבית בימי חזקיה. הוקיעו אגגשנים בנפש בני שאול:

יז. נחה התיבה על הרי אררט:

יח. ויוגד למלך מצרים כי ברח העם:

יט. יצא פרעה לרדוף:

כ. רדף פרעה אחר בנ"י. נפטר רב האי גאון. הגיע פרעה וחילו לפי החירות:

כא. בקיעת הים. השלך משה ליאור:

כב. המחינו לסבב יריחו:

כג. הומשו בני שאול ונסלו לד"ק:

כה. אסבב דוד כמואה ביכראל:

כו. מת יהושע בן נון לד"ק:

כח. נלכדה יריחו. מת יהושע בן נון לד"ק:

אייר

א. נשמו שלו להם בנ"י. מכה דם לד"ק. נאמר ליהושע נתתי בידך:

ב. החל שלמה לבנות הבית. נולד הגן:

ד. נולד אלכסנדר מוקדון ומת בו:

ז. חנוכת חומת ירושלים. נפטר בעל שושנת אמרים:

ח. הרוגי אספירה:

י. מת עלי הכהן ונשבה הארון ונהרגו שני בני עלי:

יא. מת רב יצחק אלפס ז"ל:

יד. פסח שני:

עולם מכמה שנים. שבו ניתן לנו השבת. בו ירד לנו המן. וניתנה לנו הבאר. בו עושין פסח שני. בו התחיל בנין בית הבחירה: **כשחל** ר"ח זה בשבת אין אומרים אב הרחמים: י"ד בו פסח קטן. ולדעת הגאון יעב"ץ אין אומרים בו תחנון: **כתב** השל"ה בכל יום ויום תן לו מפני ברכותיו. ר"ל הקף הימים אשר אירע בהם קדושה בודאי בחזרת הימים מתעוררות הקדושה ההיא. ובכלל זה בשבת שקלים ילמוד משניות שקלים. ובפ' פרה ילמוד מסכת פרה וקידוש החדש בפרשת החדש. ובי"ד אייר פרשת פסח שני. *)ומנהג השר במקום שאין אומרים התחנון עכ"ל: י"ח בו ל"ג בעומר. וא"א בו תחנון גם במנחה שלפניו: **כשמברכין** ר"ח סיון אין מזכירין נשמות ואומרים א"ה: **כ"ח** בו הוא ערב ר"ח. במנחה אין נ"א: **ואלו** הימים שאירעו בהם צרות לאבותינו. בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון ה'. בכ"ח בו מת שמואל הנביא (מחבר) ובמד"ת א' בכ"ש:

חודש סיון מזלו תאומים:

לפעמים מוקדמת תקופת תמוז להיות בחודש סיון והוא בשנת ח' י"א י"ש למחזור קטן:

ביום ר"ח זה באו מדבר סיני. בו פסק הזכרת מי המבול. בו ניבא יחזקאל על פרעה. ג' בו מתחילין ימי הגבלה. ששה בו הוא חג השבועות. עשרים בו תענית כ' סיון. בעשרים ושלשה בו בטלו ביכורים מלעלות לירושלים בימי ירבעם בן נבט. בעשרים וחמשה בו נהרג רבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל כהן גדול. ורבי חנינא סגן הכהנים. בעשרים ושבעה בו נשרף רבי חנינא בן תרדיון וספר תורה עמו:

בחמשת אלפים וארבע בשני פ' חקת נהגו יחידים להתענות שנשרפו כ"ד קרונות מלאים ספרים בצרפת ולא קבעו אותו בימי חודש מפני שמתוך שאלת חלום נודע להם שיום השרפה גורם זאת חקת התורה מתרגמינן דא גזירת אורייתא (הגה' סי' ת"ח וא"ר) וכתב מ"א גם בשנת ת"ח נחרבו שני קהילות גדולות באותו היום:

חודש תמוז מזלו סרטן:

ל' דסיון הוא א' דר"ח תמוז. ג' דר"ח בו נולד יוסף הצדיק. ט' בו הובקעה העיר בראשונה. י"ב בו נאמר ליחזקאל שכב כל נדך המחלי. בשבעה עשר בו נשתברו הלוחות. ובוטל התמיד מבית ראשון. בו הובקעה העיר פעמים. אחת בימי צדקיהו. ושניה בימי הורקנוס על ידי פומפיוס. ושרף אפוסטמוס את התורה. והועמד צלם בהיכל. י"ח בו עלה משה להר לכפר על מעשה העגל: **בשבת** כשמברכין החדש אין אומרים א"ה. ואין מ"צ: **כ"ט** בו אין נ"א במנחה. תמוז לעולם חסר:

חודש אב מזלו אריה:

באחד באב מת אהרן הכהן הגדול. וכן נולד באב מדמה באב (יערות דבש ח"ב דף נ"ד ע"ב). בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ. וחרב הבית בראשונה ובשניה. **אב** נוטריקון אדום בבל. והם

טו. באו למדבר סין. כלו עוגות מצרים:
טז. התחיל המן לירד:
יז. התחיל המבול לירד לר"י:
יח. הלולא דרשב"י. נפטר הרמ"א ז"ע בקראקא:
יט. נפטר הר"מ מרוטנבורג בתפיסה.
כ. נעלה הענן ממדבר סיני למדבר פארן:
כב. שבת ראשונה לישראל. שבו מאחרי ה':
כג. הגלו את הקראים מירושלים. ניתן הבאר לישראל. נעשו מאלוש. הרוגי ורמייזא:
כז. אייר יבשה הארץ לד"ק. אתגלא בגילאה מיהודה וירושלים:
כט. מת שמואל הנביא. וי"א כ"ח אייר:

סיון

א. באו מדבר סיני. התחילו מי המבול להחסר לד"ק. דבר ה' ליחזקאל לאמר אל פרעה. בליעת קרח. הרוגי ורמייזא:
ב. עלה משה:
ג. עלה משה שנית. נבואה ליחזקאל על מצרים. הרוגי מאגענצא ושפירא התורה:
ה. מצא ראובן את הדודאים (אלשיך):
ו. מת דוד המלך ע"ה. השלך משה ליאור לד"ק. מתן תורה. מעטו של משה רבינו ע"ה לד"ק. מעטו של יששכר (אלשיך). נפטר הקדוש ר' ישראל בעש"ט:
ז. בנה משה מזבח. נתן אוריה גט לאשתו:
ח. נסבב לפת בגלל הדוזין בשנת תל"ד:
טו. נולד יהודה. גלו אנשי בית שאן. זמן קין:
יז. נחה התיבה על הרי אררט לד"ק. אחידת מגדל עוז
כ. גזירת ת"ח:
כב. כלו שלשים יום של ימי השליו:
כג. נרפאת מרים. נכתבו אגרות מרדכי. בטל ירבעם בכורים:
כד. אתנע לו דינוספלי מיהודה וירושלים. ומת רשב"ג ור' ישמעאל בן אלישע ור' חנינא סגן הכהנים. ונהרג ר' חנינא בן תרדיון. וי"א כ"ה סיון באו למדבר פארן:
כז כלו ארבעים יום מירידת מי המבול לד"ק:
כט. שליחות מרגלים:

תמוז

א. נראו ראשי ההרים בימי המבול. נולד יוסף. נימול אברהם לד"ק:
ג. נס שמש בגבעון דום
ה. הי' דבר ה' אל יחזקאל על נהר כבר:
ט. הובקעה העיר בראשונה:
י. ויפתח נח את חלון התיבה לד"ק:
יא. נפטר ה"ר במזון בלק תווינא:
יב. נאמר ליחזקאל שכב על צדך:
יד. בטלה ספר גזרתא של צדוקים:
טז. נעשה העגל:
יז. שבר משה את הלוחות. נשתברו הלוחות. בטל התמיד. הובקעה העיר. שרף אפוסטמוס את התורה. העמיד צלם בהיכל:
יח. עלה משה להר. וי"א י"ט עלה. וי"א כ' עלה בריפת המים:

*) וילמוד פסקי הלכות פסח שני בקצרה מהרמ"ם (פסחים נ"ט:

שהי מרובעת. ולכדה ביתר עיר גדולה לאלפים. בו נגדע כל קרן ישראל בבית שני. בו נחרבה ירושלים על ידי טורנוסרופוס הרשע. בשמונה עשר בו כבה נר מערבי בימי אחז. ובכלבו ובשבה"ל בשם מחזור רומניא חשבו שמי י"ט נלכד נלכדה עיר [רומי] ונהרגו יהודים. כ"ב בו כלה מ' יום של שביתת הבניה על שמלאו על שון בית יהודה: אלו סימנים טובים. בט"ו בו לא היה יו"ם לישראל כמוהו. בו כלו מתי מדבר. יום שהותרו שבטים לבא זה בזה. יום שהתיר שבט בנימין לבא בקהל. יום שביטל הושע בן אלה פרדסאות שהושיב ירבעם שלא יעלו ישראל לרגל. יום תבר מגל. עד לאחר היום הזה מרבין עצים למערכה. ומכאן ואילך פוסקין שתשש כחה של חמה. בו ניתנו הרוגי ביתר לקבורה. כ"ח בו הוריד משה לוחות שניות: מברכין החודש. ואין אומרים א"ה: כ"ט בו הוא ער"ח אלול. עלה משה רבינו ונתנית לו התורה. אין כ"מ נאמנים. אב לשלום מלא. יום שלשים שלו הוא אחד דר"ח אלול:

חודש אלול מזלו בתולה:

באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה. א' בו עלה סני. ה' בו ראה יחזקאל סילוק שכינה מהבית. ז' בו מתה יוכבד לעמרם. בו מתו מוציאים דיבת הארץ. בו היתה חנוכת העמדת שערי חומות ירושלים בימי נחמיה. ט' בו נולד דן. י"ד בו מתחילין לשה"ל ולדרוש בהלכות החג. כ"ה בו נברא העולם ע"ד כל המדרשים והפסיקתא ופדר"א. אליבא דר"א. בו נשלמה חומת ירושלים בימי נחמיה:

חודש תשרי מזלו מאזנים:

ביום ראשון מתחיל חשבון ימי החודש והמועדות. א' בתשרי ר"ה לשנים. לשמיטין. ליובלות. לנטיעה. אדם נברא בר"ה ונידון בו ויצא בדימוס והיה סימן לבניו. ובמסכת ר"ה פ"ק א' ר"א אומר בתשרי נברא העולם. בתשרי נולדו אבות. (ופירש"י אברהם ויעקב) בתשרי מתו אבות. בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה (ובאחימאץ ס' וירא (סי' י"ח) אי' וארבע עקרות נפקדו בר"ה ואלו הן שרה ורבקה ורחל ולאה. ועיי"ש בעמק יוסף) בר"ה יצא יוסף מבית האסורים. בר"ה בטלה עבודה אבותינו במצרים. עוד אי' בפ"ק דר"ה שבו בתשרי באו המלאכים לבשר את שרה ופקדו אצל אברהם אבינו ע"ה (אבל בב"ר פ' מ"ח אי' לושי ועשי עוגות הדא אמרת פרוס הפסח הוה. ולפי דברי מדרש זה נימול אברהם בניסן ביום שלישי למילתו באו המלאכים אצלו לבקרו. אבל לפי דברי הגמרא הנ"ל נימול אברהם בתשרי) ובספר כד הקמח כתב בשם פדר"א פרק כ"ט אברהם מל את עצמו ביום הכפורים. שכן כתיב ביום הכפורים (ויקרא כג) וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה. ולהלן הוא אומר (בראשית יז) בעצם היום הזה נימול אברהם. הוי ביום הכפורים נימול אברהם אבינו ובכל שנה ושנה רואה הקב"ה דם הברית של אברהם אבינו ומכפר על כל עונותיהם של ישראל עכ"ל: ובפסיקתא רבתי פ"מ איתא בפקידת יצחק בר"ה היתה (אבל בב"ר פרשה פ"ו אי' בחודש ניסן נולד יצחק ובו נעקד). בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון. בו בתשרי בחג עולי גולה נהפלות עולות לה'. ובו

כ. זמן עצים:
כד. שלח נח היונה שלישית לד"ק:
כו. נולד יוסף לד"ק:
בחודש תמוז נולד משה מעמרם יוכבד אמו:

אב

א. נראו ראשי ההרים במבול לד"ק. מת אהרן. ראה יחזקאל על הר. בא עזרא לירושלים. מכה למרדכי
ג. נסתלק האר"י ז"ל:
ה. זמן עצים:
ז. זמן עצים. בא נבוזראדן על ירושלים:
ט. חרבו המקדשים. חורבן הבית. נלכדה ביתר ונחרשה ירושלים ע"י טורנוסרופוס. הרוגי מגנצא:
י. נולד יששכר. נשרף ההיכל. נאמר ליחזקאל התשוע. זמן עצים:
טו. זמן עצי מערכה. בטלו פרוסדאות משוני הגולה. הותרו שבטים לבא זה בזה. פסקו מתי מדבר ומאז הדבור למשה. יום שהותר שבט בנימין. מחולות בנות ירושלים בכרמים. זמן עצים. זמן תום:
יז. שליחת יונה מן התיבה פעם ראשון לד"ק:
יח. כבה נר המערבי בימי אחז:
כ. זמן עצים:
כב. כלו ימי שכיבת יחזקאל הנביא:
כד. חזרנא לדיננא. שליחת יונה מהתיבה פעם שני:
כח. ירד משה לפסול לוחות שניות:
כט. עלה משה ונתנה לו התורה:

אלול

א. מכת כנים. נגלה חגי. עלה משה לסני לד"ק:
ה. ראה יחזקאל סילוק השכינה:
ז. מתה יוכבד לעמרם. חנוכת חומת ירושלים. מתו מוציאי דבת הארץ:
ט. נולד דן. וי"א נפתלי:
יז. אסתליקו רומאי מיהודאי:
יח. נפטר מהר"ל מפראג:
כ. זמן עצים:
כב. תבנא לקטלא רשיעיא:
כד. הוכחה גם שבע לדוד. החל זרובבל לבנות מלאכת בית ה':
כה. נברא העולם. נבנה החומה בימי נחמיה:
סוף אלול נפטר רבינו נחמן ב"ר יצחק ז"ל:

תשרי

א. נברא שמים וארץ. אור וחשך. תהו ובהו. רוח מים. יום ולילה. רוחו של משיח. רוחו של אדה"ר לד"ק. מלכו מי המבול. נפקדה שרה ורחל ושונמית. מכת ערוב. נגמרה איוב. נהרג גדליה בן אחיקם. נולד נחמן קטופא שהתחיל לדבר בלדתו. נסתלק ר' אמנון במגנצא ונתקנה ונתנה תוקף. בטלו להעלות על מזבח בימי עזרא. נאספו כל העם כאיש אחד. יצא יוסף מבית האסורים. נולדו אבות לד"ק. בטלה עבודה במצרים. באו המלאכים לבשר לשרה לד"ק. הסרת מכסת החיטים. עקת חמון אל אלוהים:
ב. נברא רקיע שבל רחשי המים. אראלים מלאכים אופנים שרפים מגולים. ואש. ואש של גיהנם. נהרג גדליה לד"ק. שלח נח היונה פעם ב':

נאספו כל העם כאיש אחד לירושלים. בו שופר וכפור ותלים. הרי סימנים רבים טובים לישראל ביום זה ובחדש זה לראשית מלאכתם ושורש הצלחתם:

צום גדליה הוא הנקרא לעולם יום השביעי בג' תשרי (ואם הוא שבת נדחה ליום ראשון) ואיתא בבית יוסף דברהם השנה נהרג גדליה ונדחה הפניהו ליום חול. ה' תשרי נולד נפתלי ומת בן קל"ד. בה' בתשרי מתו עשרים איש מישראל ונהרג ר' עקיבא. בז' בו נגזרה גזרה על אבותינו שימותו בחרב וברעב ובדבר מפני מעשה העגל (מחבר סי' תק"פ) ובכל בו כתב בששי בתשרי נגזר על אבותינו שימותו ובשבעה בו מתו עושי העגל. וכ"כ בשכנה"ג בשם מחזור רומניא (א"ר סי' הנ"ל ס"ק ג). ז' בו נולד זבולון ומת בן קי"ד. ח' בו התחיל חינוך בית עולמים. י' בו יום כפור. ט"ו בו מתחיל חג הסוכות. כתב הכלבו ומחזור רומניא בי"ח בתשרי נהרג בן האחם ר' יוחנן ז"ל. כ"א בו הושענא רבא. בו היה דבר ה' ביד חגי אל זרובבל לחזק ידיו בבנין הבית. כ"ב בו שמיני עצרת. כ"ג בו שמחת תורה. כ"ד בו היסרו חג. כ"ט בו ער"ח ובמנחה א"נ. תשרי לעולם מלא יום שלשים שלו הוא א' דר"ח חשון:

חודש מרחשון מזלו עקרב:

בו כלה בנין הבית ראשון בגמר התיקון והקישוט. בו ניבא זכריה על בנין בית שני. בחשון מתה שרה אמנו (מדרש אסתר רבה בפסוק בחודש הראשון). בששי בו עיורו עיני צדקיהו ושחטו בניו לעיניו (א"ר) יוד בו נולד גד ומת בן קכ"ה. י"א בו נולד בנימין ומת בן ק"ט, ט"ו בו בדה ירבעם חג. י"ז בו ירד המבול בתחלה. כ"ז בו יבשה הארץ. כ"ט בו אין נ"א במנחה: חשון הוא מלא פעם חסר:

חודש כסליו מזלו קשת:

בו באו חנני מירושלים אל נחמיה. ג' בו ניבא זכריה. ד' בו שרף יהויקים את המגילה. בו מת הורדוס. י"ד בו נולד ראובן ומת בן קכ"ח, כ' בו נקבצו אל עזרא אודות נושאי נשים נכריות. כ"א בו נולד שמעון ומת בן ק"כ. כ"ד בו נבא חגי יום הוסד היכל ה'. כ"ה בכסליו מתחילין שמונה ימי חנוכה. בכ"ח בו שרף יהויקים המגילה שכתב ברוך מפי ירמיהו:

חודש טבת מזלו גדי:

א' בו יצא יכניה בגלותו. בא' בו ישבו עזרא והראשים בשאלת החקירה ע"ד נשאו נשים נכריות. והתמידה עד ר"ח ניסן. בחדש זה נלקחה אסתר אל בית המלך. ח' בו נכתבה התורה יונית ובא חושך לעולם. ט' בו מתו עזרא הכהן ונחמיה ב"ח. והרינת ק"ק גרנאדה עם ר"י הנגיד. עשרה בטבת בו סמך מלך בבל על ירושלים והוקבע לת"צ. י"ב טבת היה דבר ה' אל יחזקאל על פרעה. ט"ו בו היה זמן עבורו של יצחק אבינו ע"ה לפמ"ש שנולד בי"א דחג. כ"ט בו אין נ"א במנחה. טבת לעולם חסר:

חודש שבט מזלו דלי:

א בו דבר משה את משנה תורה בעבר הירדן ומשך

ג. עשו המים ועשה חול גבול לים. ותבואות. גן עדן. דשאים. ארזים. עץ פרי. ברזל. אתצעתא אדכבשא מעבריא. נהרג גדליה לד"ק. צום גדליה. מפטירין כב"ג:

ד. נבראו חמה ולבנה וכוכבים. כסא של דוד:

ה. נבראו כל מין עוף דגים ותנינים. ארזילי דימא. לויתן נחש עקלתון. גוג בריח. הלוטש עווש. לוזו של אדה"ר לד"ק. נבקים. מתו עשרים אנשים מישראל. נחנק ר"ע בבית האסורים. נולד נפתלי:

ו. נבראו כל מין בהמה. אדם וחוה. נכנס לג"ע ונגרש מג"ע. קין והבל ותאומותיהם. נגזר על אבותינו למות בדבר בחרב וברעב:

בין השמשות. נבראו עשרה דברים:

ז. שבת נעשה סינור לאדה"ר. נולד זבולון. נגזר על אבותינו מיתה בחטא עגל. חנוכת הבית לשלמה:

מוצאי שבת. נברא אור של הבנים. ופרד:

ח. נכנס אדה"ר בימי ניתון והמשנה ז' שמונת ימים. התחילו בחנוך בית עולמים לד"ק:

ט. ערב יוה"כ:

י. יוה"כ. ניטל ה"א לד"ק. עקידה. ירד משה עם הלוחות וצוה על עשיית המשכן. נראה ליחזקאל תבנית הבית. נמחל לדוד. בא דוד מתשובה. נהרג זכריה. מת ר"ע. מת ר' חנניא בריה דרבה בר חנה. יום השביעי למשתה אחשורוש. נשתנו מ"ב ילדים שקלל אלישע. חנוכת ב"ל. נלחו עליה דאלו לאצחא קרבא בהגמוניא. בשלת עבידתא דאמר שגלה לאסהדה על היכלא. ונהרג הקילנס ובטל גזירותיו:

יא. נמנו על נדבת המשכן. ומת רב ענימי. ונהרג רב הונא בר מר זוטרא:

יב. הביאו נדבת המשכן:

יג. ויאמר ה' אל אברהם. נכנס א"א למערת המכפלה לד"ק. הוא בורא מי להביאם נדבת המשכן:

יד. באו המלאכים לסדום לד"ק. נטלו כל חכמי לב ממלבש"ה הזהב במנין ומשקל:

טו. נולדו אלה אבית מבטם לוט. באה רוח ה' ליחזקאל ירושלים. נולד יעקב אבינו ע"ה. הלך אליעזר לקחת רבקה ליצחק. נקבר יעקב אבינו ע"ה. התחילו לעשות מלאכת המשכן:

טז. נולד שמעון ונפרש לחכמים. שמחת בית השואבה בבית המקדש:

יז. נתנה המיטה על כלי אלהם. נהרג בן הכהן רבי יוחנן ז"ל:

חהמ"ס. נפטר רבינו יחיאל אביו של הרא"ש ז"ל:

יט. נפטר הגאון ר' אליהו ז"ל מווילנא שנת תקנ"ח:

כא. היה דבר ה' אל זרובבל:

כב. מילה יעאס"ה. שלח המלך שלמה העם. ומת דוד המלך ע"ה לד"ק:

כג. מלחמת עוג:

כד. נבדלו מבני נכר בימי עזרא:

כו. נגזר בחטא העגל לד"ק:

חשון

בחשון מת מתושלח. מסה מרס. פקוס לד"ק. נולד איוב:

א מכת דבר:

ב. נגמר בית הבחירה שלמה:

ג. ניבא זכריה על בנין בית שני:

ו. עיורו עיני צדקיהו ושחטו בניו:

נפטר

עד ז' אדר. ב' בו מת ינאי המלך. ח' בו מתו זקנים שהיו בימי יהושע. המגלה עבר בו הוא ראש השנה לאילנות ובמנחה שלפניו אין מספידין על פניהם. ומנהג טוב לאכול תמיד לברכות בפירות בעלם כיום של ט"ו ולומר שירות ותשבחות. כ"ג בו נקבצו כל ישראל על שבט בנימין על ענין פלגש בגבעה ועל צלם מיכה (מגילת תענית). כ"ד בו נבא זכריה. כ"ט אין אומרים במנחה. שבת שלום מלא יום הלבים שלו כוה א' דר"ח אדר :

חודש אדר מזלו דגים :

ב' דר"ח אדר וכו'. ובמעובר יום ב' דר"ח אדר ראשון בה"ש. יום ב' דאדר שני וכו'. משנכנס אדר מרבים בשמחה. ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי לישתמיט מיניה. ועיין מ"ש אצל חדש ניסן. ז' באדר מת משה רבינו ע"ה. בילקוט יהושע דף ד' מילה ע"ד נתכנס בכנס מת משה (א"ר סי' תקפ"ם ס"ק ו') בו' אדר פסק המן מלירד. מ"מ המתייר בהשתמש ממנו עד ט"ז ניסן. בט' בו נחלקו בית שמאי ובית הלל (מחבר סי' תק"ף) ונהרגו ג' אלפים מן התלמידים (א"ר שם). י"ב בו חנוכת הבית בימי הורדוס. י"ג בו תענית אסתר. י"ד בו פורים. ט"ו בו שושן פורים. כ"ג בו התחילו ימי מלואים בימי משה רבינו ע"ה. בכ"ד בו ביום אנשי אלכסנדריא את השם הגדול במעשה כך הוא במגילת הפרה מלאתי כתוב (א"ר סי' כנ"ע). כ"ז בו נשא אויל מרודך ראש יהויכין מבית כלא. בו נברא מה להקיבו המלך. בו אירע נס מגרים בימי שלימון הנגר. אדר א' לעולם מלא. אדר הסמוך לניסן לעולם חסר. בקרוב מהם נבראת הגוזל והמבכר :

אדר שני אין לו שום מזל. ועיין ביערות דבש חלק שני דף ל"ד ע"ב והדברים נפלאות :

(א) י"ד סדרות יש בתורה שכל ז' אותם. שלפי קביעות השנה יש שנה שהן מחוברות. ויש שנה שהן נפרדות. ויש שמקצתן מחוברות ומקצתן נפרדות. ואלו הן. ויקהל פקודי. תזריע מצורע. אחרי מות קדושים. בהר בחקותי. חוקת בלק. מטות מסעי. נצבים וילך : (ב) פרשת התוכחה שבסדר בחקותי ושבסדר כי תבוא אין מפסיקין בהם לקרות שני אנשים רק אחד קורא את כולם. ועיין במגן אברהם סימן תכ"ח ס"ק ח' דלפי מה שמנהגין שהש"ץ עולה לשלישי כו'. ואליהו רבה כתב שנוהגו הגאון ז"ל לא מניח הכנסת עד אחר שקראו התוכחה. וכתב בברכי יוסף בשם ... כיון שבכל שבת היה עולה שלישי לפי היום רבינו ירא נראה כמושם בתוכחות. והכא אין מכין ליעץ אותו ולכן צריך לקרותו שלישי ולקרות ג"פ למפרע. והמנהג כשהם עושים לעשות כן אף במקום שאין שם רב קבוע כשהוא שלישי בכל שבת. ומ"מ משום שלפי שהכל רגילות לקרות לשלישי איש נכבד ותשוב ולא יקראו לשלישי פרשת התוכחה ויהיה השולח הכהם או מי שסוברים אותו לכך והוא איש שאינו מכובד נראה שהמכבדים כשם שאוסרים בתוכחות ולכן קורא לשלישי עד פרשת התוכחה ואח"כ יקראו למפרע מן ותשבי הבכורי (ספר הבכירים): (ג) מ"ב מסעות שבפרשת מסעי אין להפסיק בהם ואחד קורא אותן. וכן עשרת הדברות שבפרשת יתרו ובפרשת ואתחנן אין מפסיקין בהן. וכן אין להפסיק בשירת הים. ואין לעמוד אפילו (מג"א)

ט. נפטר הרא"ש ז"ל שנת ה' אלפים פ"ח :
י. נולד גד. ונכנסו לתיבה לד"ק :
יא. נולד בנימין. ומתה רחל לד"ק :
טו. בדה ירבעם חג. ומתה רחל :
יז. ירד המבול :
כג. אסתתר סורינא מן עזרה :
כה. נכבשו ערי הכרכהא :
כז. יבשה הארץ מהמבול. בנה שלמה להיכל מן מרחשון :

כסלו

בכסלו. מת מר מנטל גאון :
א. מכת עמון :
ג. בא חגי לירושלים לנחמם. אתנטילו סימותא מן דרתא. נבא זכריה :
ה. שרף יהויקים המגלה לד"ק. נפטר המהרש"א ז"ל :
ז. שרף יהויקים את המגלה. ומת הורדוס :
יג. מת רבינא :
יד. נולד ראובן :
טו. תוקף :
כ. נקבצו אל עזרא :
כא. נולד שמעון. יום הר גריזים שבקשו הכותים להחריב בהמ"ק :
כג. גלה שמשון את הכותיים :
כד. נבא חגי יום הוסד ההיכל :
כה חנכה. נהרג הבל לד"ק. נגמר המשכן :
כז. כלו ארבעים יומי גשם המבול :

טבת

בטבת. מת [illegible]. ולקחה אסתר לבית המלך :
א. נראו ראשי ההרים במבול. יצתה עורב והכתבים. זמן הכשת עזים. מכת בכור. יצא יכניה בגלותו :
ה. בא הפליט ליחזקאל. נולד יששכר לדעת החולקין :
ח. נכתבה התורה יונית :
ט. מת עזרא הסופר. ונתמיה מן הכלים. מזוק הרעב נפיל :
י. סמך מלך בבל על ירושלים. קנה ירמיה השדה :
יב. היה דבר ה' ליחזקאל על פרעה :
טו. זמן עבורו של יעקב אבינו ע"ה :
כ. מת הרמב"ם ז"ל :
כא נולד שמעון לד"ק :
כד. נפטר הגאון ר' נפתלי כ"ץ ז"ל :
כח. יהודה הכניסה אל דינה. נולד שמעון לד"ק :

שבט

א. התחיל משה לבאר התורה. מכת הכנים. נאמר ליחזקאל נבואה על צור ומצרים :
ב. מת ינאי המלך :
ד. באו אנשים ליחזקאל לדרוש ה' :
ו. נאמר למשה קרבו ימיך לד"ק :
ז. מת משה לד"ק (ילקוט יהושע טו) :
ח. מיתת הצדיקים הזקנים שאחרי יהושע :
טו. ר"ה לאילנות. זמן קור :
כ. נולד אשר :
כב. בטלה עבידתא דאמר סנאה. אקבל בגלקים :
כג. נקבצו ישראל על בנימין. פסל מיכה :

במקום שיש חוטים הרבה: (ד) בשבת שקורין פרשת צו אינו אוי מחלקין קריאה הצירה לששה פרשיות כדרך שהיו מחלקים במקדש. וסימנם הזי"ו לי"ך. והוא ר"ת כאוינו. זכור. ירכיבהו. וירא. לולא כעס. כי ידין. כך טוהגין במדינות אלו. והששיעי קורא מן ויבא משה עד סוף הסדרה. ובמקום שנוהגים להוסיף על השבעה מחלקים מן ויבא משה ולהלן. אבל לא קודם לזה שאין לשנות מן הסדר האמור אפילו יש חוטים בבית הכנסת בשבת זה: (ה) בקריאת התורה במנחה של שבת שלפני שבת שקורין בו פרשת האזינו אין צריך לדקדק לחלק הקריאה על דרך זה. ונוהגין שהכהן מסיים בהבו גודל לאלהינו. והלוי מסיים עשך ויכוננך. והישראל מסיים ואין עמו אל נכר. ויש מקומות נוהגין גם במנחה של שבת ובב' וה' שקורין הזי"ו. ובמדינות אלו נוהגין כמו שכתבתי (שערי אפרים): (ו) שמונה פסוקים האחרונים שבתורה אין מפסיקין בהם לקרות לשני בני אדם אלא יחיד קורא אותם. ואנו נוהגים שלא להפסיק מן מעונה אלהי קדם. ומי שמסלים התורה נקרא חתן תורה ומתחיל לקרות מן מעונה עד לעיני כל ישראל: (ז) ר"ח שחל בשבת דוחין הפטרת פרשת השבוע וקורין השמים כסאי. ואם טעה וקרא ההפטרה של פרשת השבוע אם עדיין לא אמר הברכות שלאחר ההפטרה יאמר נ"כ השמים כסאי ויברך אח"כ. ואם נזכר אחר שבירך הברכות להפטרה אזי יאמר השמים כסאי בלא ברכה: (ח) ר"ח שחל באחד בשבת מפטירין בשבת שלפניו מחר חודש. ואם טעה ואמר הפטרת פרשת השבוע דינו כמבואר בסעיף שלפני זה. ואם ר"ח שני ימים יום שבת ויום אחד אין אומר רק השמים כסאי ולא יותר: (ט) ר"ח שחל בשבת שקיים אי פ' החדש דוחין השמים כסאי. וקורין בהפטרה שקלים או הפטרת החודש. ר"ח אב שחל בשבת קורין שמעו ולא השמים כסאי*). ר"ח אלול שחל בשבת קורין השמים כסאי ובס' כי הלא קורין רני עקרה וגם עניה סוערה: (י) מי"ז בתמוז והלאה מפטירין ג' דפורענותא ושבע דנחמתא. בסימנם דש"ח (דברי שמעו חזון) נו"ע אר"ק (נחמו. ותאמר ציון. עניה סוערה. אנכי אנכי הוא מנחמכם. רני עקרה. קומי אורי. שוש אשיש) ובשבת שבין ר"ה ליוה"כ מפטירין שובה. ואם חל ר"ה ביום ב' וג' שאז יש שבת בין יום הכפורים לסוכות שקורין בו האזינו מפטירין וידבר דוד: (יא) לעולם קורין צו את אהרן קודם פסח בפשוטה. מפני שבצו מדבר מהגעלת כלים לענין טהר קדשים והגעלת כלים מחמץ למדו מקדשים. ובמעוברת קורין מצורע קודם פסח משום דבסדר מצורע כתיב וכלי חרש ישבר שהוא כעין הגעלת כלים (אבודרהם א"ר). חוץ מגבס"ח וה"ש (ה"ח ר"ת ה' שלמים) מעוברת (פי' כשחל ר"ה ביום ה' כן שהחדשים שלמים כן שהחדשים חסרים קורין פ' נח בר"ח חשון ונוהג שבת אחד. וכיון שהשנה מעוברת) קורין אחרי מות קודם פסח. ולעולם קורין פרשת במדבר סיני קודם עצרת. ואלה הדברים קודם ת"ב אתם נצבים קודם ר"ה. ולכן כשראש השנה ביום ב' ג' שיש שתי שבתות בין ראש השנה לסוכות צריכים לחלק נצבים וילך כדי שיקראו וילך בין ר"ה ליום כפור והאזינו בין יום כפור לסוכות וסימן ב"ג המלך (פי' במלך היינו ר"ה שאומרים המלך המשפט כשחל ביום ב' או ג') פתח וילך (פי' מלשון פתוח אותה פתים שמחלקים נצבים וילך לבתים). אבל כשראש השנה ביום ה' ז' או אין בין ר"ה לסוכות אלא שבת אחת שקורין בה האזינו או וילך עם נצבים קודם ר"ה. וסימן לפשוטה פקדו ופסחו. ולמעוברת סגרו ופסחו מנו ועצרו טמו ולצו קומו ותקעו. פי' פקדו לשון ציוו כלומר צו קורין סמוך לפסח. סגרו לשון מצורע מוסגר. מנו פי' במדבר שמנו בו ישראל קודם עצרת. צומו היינו ת"ב. ולצו היינו ואתחנן. קומו היינו נצבים קודם תקיעת ר"ה: (יב) ביום צום גדליה במנחה מפטירין דרשו:

כד. נבא זכריה:
כח. אחנסל אנטיוכס:

אדר

באדר מת בר מר בר שמואל.
א. מכת חשך. נגמר המשכן לד"ק. נאמר ליחזקאל בא קינה על פרעה. נאמרה משנה תורה לד"ק. נפטר הראב"ע לד"ק:
ג. נגמר בית שני. עלה עזרא מבבל:
ד. מת רב אחאי בר רב הונא:
ו. נאמר למשה הן קרבו ימיך למות:
ז. נולד משה ומת בו ונולד בו' בשנת מהיום. וי"א בה"פ ופסק המן:
ט. גזרו תענית על מחלוקת ב"ש וב"ה:
נפטר הגאון ר' זלמן מווילנא בשנת תקס"ח:
ח. ט. יום הכופת מעלה:
י. ת'ל טוטלמיזא:
יב. טירוטם. מגוכת בית בימי הורדוס. נהרגו הכוגי לודה
יג. נתהבה מגלת אסתר. יום נקטל. תלו בני המן:
יד. פורים. וזמן עטנו של יהודה. ומילתו של מרבנע"ה:
טו. נהרגה ובזי לד ק. ישנת דבש:
טז. התחילו בנות היומות ירושלים. קמו עממיא על פליטת סגל א:
יח. נפטר הראב"ע:
כ. ירד מטר בבני רעבין:
כג. התחילו מלואים לד"ק:
כה. מת נבוכדנצר:
כו. נקבר כ׳ כ׳:
כז. הומלך נבוכדנצר מקבתו. ונשא ראש יהויכין ומת לדקיהו:
כח. בטלו גזרות בימי יהודה בן שמוע:

סדר התפלות לשלש רגלים

הנה בתפלת רגלים נוסח של אתה בחרתנו נמשך להלן אל יעלה ויבא באחר זה ובהמשך ענינו כך הוא לפי שאתה בחרתנו מכל העמים ורוממתנו מכל הלשונות שן עתה בשנותינו הרבים אנו נבזים ושפלים יותר מכל. לכן אנו מתפללים לפניך יעלה ויבא כו'. ועל כן יאמר הודה אתה בחרתנו ויעלה ויבא בשגרון לב אחד להבורא ית"ש שירחם עלינו ויזכור אותנו בחג הקדוש הזה. בימים האלה נזכרים ונעשים התעוררות גדול בעולמות עליונים:

*) ולדעת הגאון מ' בעל"ל הכהן זצ"ל מווילנא לקרות בס' מעות דברי. במעו ובס' מסעי מפטירין השמים כסאי (שלחן ה ריאה). (כנ"כ)

דיני תפלת יום טוב:

(א) אם התפלל ביום טוב במ"ע של חול והזכיר יעלה ויבא בעבודה יצא וא"צ לחזור ולהתפלל וכן אם התפלל של חול ונזכר אחר שהחזיר שכינתו קודם שהתחיל מודים אומר יעלה ויבא קודם מודים ומזכיר של יו"ט תוך התפלה ואם התחיל מודים ואחר כך נזכר ולא עקר רגליו חוזר לאתה בחרתנו וגומר התפלה רצה ומודים כו' כמו בשבת (ועיין בהל' שבת מ"ש מה שיש לתמוה על זה) ואם עקר רגליו או שאמר יהיו לרצון אף שלא עקר רגליו חוזר ומתפלל של יו"ט וכ"ז כשהתפלל כל הי"ח ברכות אם הזכיר של יו"ט בעבודה יצא משום דבדין היה להתפלל בשבתות וימים טובים כל הי"ח ברכות אלא דחכמים הקילו ובדיעבד אם התפלל יצא אבל אם לא התפלל רק שלש ראשונות ושלש אחרונות ואפי' אמר ברכה רביעית של יו"ט ולא חתם הברכה כתקנה כגון שלא אמר אלא מקדש ישראל ולא אמר והזמנים לא יצא כיון דלא התפלל כל הי"ח גם לא התפלל ברכה של יו"ט כמו שתקנו חז"ל לכך לא יצא (א"ר סי' רס"ח וסי' תפ"ז דלא כמ"א בסימן רס"ח וסי' תפ"ז ע"ש וחו"ק): (ב) אם התפלל של יו"ט וסיים מקדש השבת וחזר בו תל"ד אף שסבר שהוא שבת יצא (עיין א"ר סימן ר"ס ושם במ"א): (ג) אם שכח לומר אתה בחרתנו ואמר יעלה ויבא וחתם כדינו יצא אבל אם לא חתם כדינו לא יצא דדוחק לומר דהמחבר בסעיף ג' איירי בלא חתם מקדש ישראל והזמנים דהכס"נ אפי' אמר אתה בחרתנו לא יצא (א"ר ופ"מ שם) ואם לא אמר אתה בחרתנו וגם לא יעלה ויבא רק והשיאנו אע"פ שאמר מועדי קדשך אם לא הזכיר חג פלוני בפרט לא יצא (פ"מ במ"ז סי' תפ"ד) ואם לא אמר אתה בחרתנו ונזכר אחר שאמר יעלה ויבא אפי' לא חתם הברכה א"צ לחזור (פ"מ שם בא"א) ואם לא אמר יו"ט באמצע אף שסיים כתקנת הברכה מקדש ישראל והזמנים אם עקר רגליו או שאמר יהיו לרצון חוזר לראש ואם לא אמר עדיין יהיו לרצון חוזר לאתה בחרתנו (א"ר ופ"מ דלא כמ"א): (ד) אם חל יו"ט בשבת ולא הזכיר של שבת באמצע וסיים מקדש השבת וישראל והזמנים יצא ואם הזכיר שניהם באמצע ולא סיים בחתימה רק מקדש ישראל והזמנים ולא הזכיר שבת לא יצא (בה"ש בשם אחרונים דלא כמ"א) וכן מסתבר כדמשמע מהב"י שכ' אם לא הזכיר של שבת ביעלה ויבא א"צ לחזור כיון דפלוגתא דרבוותא אם צריך להזכיר א"צ לחזור בשביל זה אבל לחתום בשניהם אין בו פלוגתא דרבוותא ומשנה ממטבע שטבעו חכמים ולכך צריך לחזור ודינו אם טעה ונזכר כמ"ש לעיל לענין אם טעה ולא הזכיר שניהם: (ה) אם טעה והתחיל אתה חונן או אחת משאר ברכות האמצעיות דינו ביו"ט כמו בשבת שגומר אותה הברכה ומתחיל בשל יום טוב:

הנהגות יום טוב

זה לשון השל"ה בענין ושמחת בחגך נעתיק דברי קדושת ספר עמק הברכה. וכלל זה לכל שבתות ומועדים כיצד יתענג האדם בהם במאכל ובמשתה ובגדים ובלשון למודים. אמר שלמה ע"ה בקהלת לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך ידוע הוא כי יש בכחות בני אדם דעות חלוקות בעבודת הש"י. מהם מחמיצים עצמם ואינם רוצין ליהנות מן הדברים הגופניים ופורשין עצמם מהם מכל וכל וזה אינו דרך ישרה. ואין זה כונת הבורא יתברך כי לא לתוהו בראה כו'. ויש כת אחרת עושים בהיפך שהולכין אחר התאוות ומשליכים עבודת יתברך אחר גוום וזו פחותה מן הראשון. אבל הדרך המשובחת מתורתנו הקדושה ומדברי חז"ל הוא ללכת בדרך הממוצע כי הש"ית הרכיב הנשמה העליונה רוחניית בגוף אפל ועכור שיהיו שניהם יחדיו ויש לכל אדם לתת חלק לכל אחד ואחד. חלק לנשמה בעבודת האל לבא להתפלל ולשמוע ד"ת ולקיים המצות. וחלק לגוף אכילה ושתיה מן המותר בפיהו ובשאר דברים שהגוף נהנה מהם. ומי שהוא הולך בדרך זה משלים כונת הבריאה. וזה כוונת הפסוק לך אכול בשמחה לחמך וגומר. שיאכל אדם מן הדברים המותרים. וזהו שמדייק לחמך ויינך ממה שהגיע השם לא מעושק וגזל ויהנה מהם כפי הצורך וההסתפקות. וכל שכן בזמן המועדות שהוא מצוה מן התורה שיאכל אדם בשמחה כמה שאמר הכתוב ושמחת בחגך והוא עלינו לעבוד השם בשתי עבודות. עבודת הגוף ועבודת הנפש. עבודת הנפש בזכרון נפלאות השם יתברך ולקיים אות' במעשה ולומר לפניו שירות ותשבחות דברי חג בחג ודברי פסח בפסח ודברי עצרת בעצרת כמו שחז"ל משה תיקן להם לישראל שיהיו שואלין ודורשין בענינו של יום כו' וזו עבודת הנפש. ועבודת הגוף לאכול ולשתות בשמחה ובטוב לבב וגם ישלח מנות לאין נכון לו כמ"ש שלמה המע"ה ביום טובה היה בטוב טוב לא נאמר אלא בטוב ב' טוב. טוב לדידיה וטוב לאחריני. ואל ימעט בהוצאות יו"ט וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת. לא יסעוד בעיו"ט מן המנחה ולמעלה כמו בע"ש וחייב לאכול פת נקיה ביו"ט ומצוה גם בחוה"מ:

בשהגיע זמן תפלת ערבית יתפלל בכונה יותר משאר הימים. וביחוד בברכת אמת ואמונה כי יזכיר בה נסים בכונה יתירה. כי זה היום עשה ה' נפלאות גדולות במצרים לעינינו נגאלנו:

תפלה לשלש רגלים

לערבית. לשחרית. ולמנחה:

למנחה כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל

חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם
לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:
מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:
אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

מן מוסף של שמיני עצרת עד אחר מוסף של יום ראשון דפסח אומרים משיב הרוח:

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה: וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן קדושה:

נְקַדֵּשׁ אֶת־שִׁמְךָ בָּעוֹלָם. כְּשֵׁם שֶׁמַּקְדִּישִׁים אוֹתוֹ בִּשְׁמֵי מָרוֹם. כַּכָּתוּב עַל־יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר: קהל קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן אָז בְּקוֹל רַעַשׁ גָּדוֹל אַדִּיר וְחָזָק מַשְׁמִיעִים קוֹל מִתְנַשְּׂאִים לְעֻמַּת שְׂרָפִים לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: קהל בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן מִמְּקוֹמְךָ מַלְכֵּנוּ תוֹפִיעַ וְתִמְלוֹךְ עָלֵינוּ כִּי מְחַכִּים אֲנַחְנוּ לָךְ. מָתַי תִּמְלוֹךְ בְּצִיּוֹן. בְּקָרוֹב בְּיָמֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד תִּשְׁכּוֹן: תִּתְגַּדַּל וְתִתְקַדַּשׁ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַיִם עִירְךָ לְדוֹר וָדוֹר וּלְנֵצַח נְצָחִים: וְעֵינֵינוּ תִרְאֶינָה מַלְכוּתֶךָ כַּדָּבָר הָאָמוּר בְּשִׁירֵי עֻזֶּךָ עַל־יְדֵי דָוִד מְשִׁיחַ צִדְקֶךָ: קהל יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה:
בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

ענף יוסף

[illegible]

[illegible]

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

אם חל יו"ט במוצאי שבת אומרים ותודיענו קודם ותתן לנו:

וַתּוֹדִיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ. וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת (בָּהֶם) חֻקֵּי

עץ יוסף

אתה בחרתנו כו'. ע"ש כי עם קדוש אתה וגו' בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים: אהבת אותנו. ע"ש אהבתי אתכם אמר ה': ורצית בנו. ע"ש כי רוצה ה' בעמו: ורוממתנו. בחשיבות ובחשיבות מכל האומות: וקדשתנו במצותיך. כי מצותיך אינן כמצות מלך ב"ו. שהם אינם רק מצות וחוקים נמוסיות שיתקיים הדבר על ידו. אבל אין בתוכם שורש תוך. ואינם מעלים בנפש העושה אותם ולא מורידים. משא"כ במצותיך שיש בכל מצוה ומצוה סוד ועילוי קדושה מופלא ועד בבר העושה אותם. כי הם מזככים החומר ומכשירים הנפש ומתקנין עילוי בכל העולמות: וקרבתנו מלכנו לעבודתך. פירוש לשעת מתן תורה. ואמר וקרבתם ע"ש ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וההר בוער באש ותקרבון אלי וגו'. וכן ויקרבו כל העדה: ושמך הגדול. ע"ש וגדול שמך בגבורה: והקדוש. ע"ש והאל הקדוש נקדש בצדקה: עלינו קראת. ע"ש ושמך עלינו נקרא. או ע"ש כי אני ה' הקורא בשמך אלהי ישראל. כלומר חסך אני שאקרא בשלם אלהי ישראל בשביל אהבתם. אף מפני ששמו משותף בשם ישראל שסוף השם הוא אל. וגם כן בכל השמות הראשונים השמעוני ברתם ה' ובסוף י'. והס"ל שבטי יה עדות לישראל. וטעמו לפי שהיו מבזים את ישראל ואמרו על מה אלו מתייחסין על שבטיהם לבית אבותם כסבורין הם שלא שלטו המצרים באמותיהם. אם בגופן שלטו באמותיהם כ"ש. לפיכך העיד עליהם הקב"ה כי הם בני אבותיהם:

ותודיענו כו'. תקנוה כמין הכתב. שאח"ל מתוך שהבדלה תחלה קבעוה בברכת החכמה. והתחיל בלשון דעה ע"ש שתקנו תפלה זו במקום ברכת דעה. וע"ש שפורשין מן השבת שאמר בה (תהלים ט) ואת שבת קדשך הודעת להם: משפטי צדקך. ע"ש שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך. ובשבת מתפללים שבע ברכות ולכן אמר משפטי צדקך במוצאי שבת כלומר ביום שהללוך בז' ברכות שהם משפטי צדקך: ותלמדנו לעשות בהם חקי רצונך. כלומר בזמן מתן תורה והוא ע"ש למדני חקיך. ואמר רצונך ע"ש

ענף יוסף

הנה התפלה לרגלים היא על אתה בחרתנו ותתן לנו את יו"ט ויבא מאמר זה. והנה עיקר הן הוא כי אתה בחרתנו מכל העמים ורוממתנו מכל הלשונות הן אמת בפעולותינו הרבים אנו נבזים ושפלים יותר מכל לכן אנו מתפללים לפניך יעלה ויבא כו'. ועל כן יאמרו אתה בחרתנו ויעלה ויבא הזכרון לנו מאד להטרא ית"ש בירחם עלינו ויהיה אותה בחג הקדוש הזה. כי הימים האלה נזכרים ונעשה התעוררות גדולה בעולמות עליונים:

אתה בחרתנו כו'. לכל רגל יש טעם אחרים. אם על חג המצות הטעם אתה בחרתנו בימי דור הפלגה. אהבת אותנו בימי האבות כמו שלוה את עשו ליעקב וגו' ואוהב את יעקב וגו'. ורוממתנו מבית מצרים. וקדשתנו במצותיך דם פסח ודם מילה. וקרבתנו מלכנו לעבודתך ע"ש ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה: ואם על חג השבועות הטעם אתה בחרתנו כמ"ש כי עם קדוש אתה וגו' בך בחר ה'. אהבת אותנו ע"ש והייתם לי סגולה מכל העמים. ורוממתנו מכל הלשונות עשה טובה אל (קרוב) [נ"א:ם]

דובר שלום

ותודיענו ה' אלהינו וכו'. כאלו במקום אחר אלימות יאמרו רבה פיוטים שמתפללים מלך שהכל לא יאמר אותם חלוף בשביל שהכלה רק ממלך בזה לשון הבו"ח ולהבוזה כאלו הם מוקים בנתי תפלים. זו ותודיענו את משפטי צדקך בזה מהפסים לדיקה שמפלים. והלמדנו לעשות בזה לא מלך שהכלהם

עיון תפלה

אתה בחרתנו. כאור לגם כרים קדוש לרגלים: אהבת אותנו. כאור לגם בתפלה אתה עלים במוסף לשבת ור"ח:

תקון תפלה

ותודיענו כו'. התפלה הזו תקנות רב ושמואל בבבל (ברכות ל"ג ב'), וכתב שם הרש"א בח"א הטעם מה שתקנו זאת בבבל ולא בא"י משום

דבני

תפלה לשלש רגלים

רצונך. ותתן לנו יהוה אלהינו משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים. ותנחילנו זמני ששון ומועדי קדש וחגי נדבה. ותורישנו קדשת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל. ותבדל יהוה אלהינו בין קדש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלת. ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדשתך:

עץ יוסף

נמדי לעשות רצונך וגו': ותתן לנו ה' אלהינו משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים. פסוק הוא שנאמר (נחמיה ט) ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים. וכתיב (שם) ואת שבת קדשך הודעת להם ומצות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך: משפטים ישרים. כי הרגלים הם הפרקים שהעולם נדון בהם: ותנחילנו זמני ששון. לא נקרא יום טוב זמן אלא מדברי חז"ל או מתרגום מועד זמנא: ששון ומועדי קדש וחגי נדבה. ע"ש לששון ולשמחה ולמועדים טובים (זכרי' ח). וכתיב ובחגים ובמועדים (יחז' מו). ואפשר שהזכיר ג' לשונות אלו כנגד ג' דברים שנצטוו ישראל בעלותם לרגל. והם ראיה חגיגה ושמחה. זמני ששון כנגד שלמי שמחה. ומועדי קדש כנגד עולת ראיה שהיא כולה לגבוה. וחגי נדבה כנגד שלמי חגיגה: ותורישנו קדושת שבת. אמר לשון קדושה ע"ש ואת שבת קדשך הודעת להם. והיא ירושה לנו שנאמר לדורותם: וכבוד מועד וחגיגת הרגל. שקרבן חגיגה היו מביאים ברגל בזמן שבית המקדש קיים שנאמר וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת שאין שמחה אלא

ענף יוסף

ה' ותאמר כלה ה' יברך את עמו בשלום (זבחי' קטז.) וקדשתנו במצותיך שבת ודינים במרה נצטוו. וקרבתנו מלכנו לעבודתך פירוש שקרבתנו אל הר סיני לשמוע מתן תורה. ואם על חג הסוכות פי' אתה בחרתנו מכל העמים במצות סוכה. כי לעתיד לבא יבואו כל האומות ויאמרו שגם לנו תלתה ה' ויאמר הקב"ה מצוה קלה יש לי וסוכה שמה ה'. או פירושו אתה בחרתנו במצרים. אהבת אותנו בשעת מתן תורה. ורצית בנו בר"ה וביוה"כ שמתרצים על עונותינו ע"ש כי נרצה עונה. ורוממתנו במצות סוכה מכל הלשונות כנ"ל. וקדשתנו במצות לולב הם ד' מינים שבלולב. וקרבתנו מלכנו לעבודתך בהקיף את המזבח בעבודה ונסוך המים. ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת כי הד' מינים אלו הם נגד שם הוי"ה ב"ה וב"ש. או אפשר נגד השמלה שנאמר שמלת (תהלים) גו' אלהיך ה' וז"ש ושמך הגדול (ע"כ):

דובר שלום

רק באמת הם חוקי רצונך. נמצא בהם רצונך. משפטים ישרים. היינו לפנים משורת הדין. ותורות אמת כפי שו"ד. וחקים הנעלמי שכליים. ומצות טובים. המושכלים: ותנחילנו זמני ששון וכו'. בלשונות האלו ג' דברים. הא' מצד הזמן. שאותו הזמן בשנה נעשו נסים והפלאות כמו חג הפסח שבזה הזמן יצאו ממצרים וכו' שפדיון לגאולה ולכן מסיימין הברכה במאמר והזמנים גבורות על השרון הזמן במועד עליו בכל שנה ושנה. הב' מצד שבו מתועדים כל ישראל יחד לראות פני ה'. ואל הכיר לא יתאם. ולכן נקרא בשם מועד על שנועדו יחד במועד הזה. השלישי מצד הקרבנות שמקריבים כל ישראל שנים ונדבה המשוררים בזה בח"ל ולית ליתום לה'. זהו זמני ששון מצד הגולה סימן לששון. ומועדי קדש מצד התועדות העדה נקדש פני ה'. וחגי נדבה מצד הקרבנות. וכן איתא בספרי שלש מצות נצטוו ברגל חגיגה ראיה ושמחה: קדושת שבת וכו'. קדושת שבת

עיון תפלה

וחגי נדבה. כנגד שלמי חגיגה (הרד"א). והקשה מהרש"א בחדושי אגדות (ברכות לג ע"א) מהו וחגי נדבה אם ר"ל קרבנות נדבה שמביאין בחג הא קי"ל (ביצה י"ט א') נדרים ונדבות אין קרבין ביו"ט? ונראה לי שמדבר כאן מקרבנות של יום טוב, דהא תנן בריש מס' פאה הראיון אין לו שעור ופירש הרמב"ם "פי' ולא יראה את פני ה' ריקם ואינו קצוב כמה שעור הקרבנות אשר יקריב במצותו" עכ"ל, ולשון רבינו יצחק בן מלכי צדק בפירושו "אם תרצה הראיה פעם אחת ואם תרצה הראיה מאה פעמים ביום" עכ"ל. ונעקר הדבר כו"ע ס"ל דראיית פנים בקרבן (חגיגה ו ע"א), א"כ הקרבנות היתרים שלנו הם קרבנות נדבה שהרי היה יכול לצאת ידי חובתו גם בזולתם, ומ"מ מותר להקריבם לפי שהם באים מחמת חובת הראיה וכמ"ש הרמב"ם בסוף הלכות חגיגה פ"ח "שאין אלו נדרים ונדבות אלא תוספת (הראיה)" עי"ש: ותבדל וכו', בהרבה נוסחאות לא נמצא ההבדלות האלו, גם ברמב"ם ובמחזור וויטרי ליתא, ואבן הירחי במנהיג ואבודרהם בסוף סדר תפלת השחר תקנו לאמרם "כי למה לא יאמר כאן שבע הבדלות כמו שאומר בהבדלה בר"ה מאל נביות כנ"ש" עכ"ל:

תקון תפלה

דבני א"י אין עושין רק יום אחד יו"ט וברוב השנים לא יבוא יו"ט במו"ש, אבל בני בבל עושין שני ימים טובים ויבוא ברוב השנים או יו"ט ראשון או יו"ט שני במו"ש עיי"ש. — נוסח תלמודא דידן בתפלה זו ותודיענו וגו' רצונך "ותנחילנו זמני

ותתן לנו יהוה אלהינו באהבה (לש"ת שבתות למנוחה ו) מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון (לשבת את יום השבת הזה ו) את יום

לשמע"צ ולש"ת	לסכות	לשבועות	לפסח
שמיני עצרת החג הזה. זמן שמחתנו	חג הסכות הזה. זמן שמחתנו	חג השבועות הזה. זמן מתן תורתנו	חג המצות הזה. זמן חרותנו

עץ יוסף

בגמר וכתיב ושמחת בחגך. וסימן לזהודיעם לבני מוסף. לעול.מתנה. נחלה. ירושה. למוד ותלמדו.מתנה ותתן לנו. נחלה והנחילנו. ירושה ותורישנו (אבודרהם): ותתן לנו כו' באהבה. ע"ש מאהבת ה' אתכם (אבודרהם): לשמחה. שנאמר ושמחת בחגך: וזמנים. הוא הרגוש של מועדים וכלל אחד: לששון. הוא כפל השמחה: זמן חרותנו מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. ולא יאמר באהבה מקרא קדש כו' שהרי כבר אמרו מתחלה באהבה מועדים לשמחה וכו' וקאי באהבה על כל דיני המועדים בכלל וא"כ למה לו לפרוש על דין הפרטי של המועד שהוא מקרא קדש. ולפי זה אפילו חל יו"ט בשבת אין צריך לומר באהבה מקרא קדש וכו' ויש אומרים דכשחל בשבת יאמר ויאמר באהבה מקרא קדש וכו' משום דמקרא קדש דשבת קבלו עליהם ישראל באהבה במרה קודם שבאו לסיני ולא כפה עליהם הר כגיגית אבל שאר המצות קבלו עליהם בסיני וכפה עליהם הקב"ה הר כגיגית לכך אין אומרים על פרטי המצות באהבה אע"פ שעל הכלל אומרים באהבה שאומרים באהבה מועדים לשמחה. על הפרט אין אומרים אותו וכ"ע. ואפשר לי לומר טעם נכון דודאי כלל התורה שתמה קבלו באהבה. ותדע שהרי הכיצ עמהם בשלשה הימים כמו שלוה להם משה בלא שום כפייה אלא שאח"כ במעמד ריבוי המצות ופרטיותם נודעשו שמא לא יוכלו לקיימן והוצרכו כפיית הר כגיגית. לכך אומרים על הכלל באהבה ולא על הפרט. כן נ"ל (לבוש). והא"ר תירץ ע"פ מה שכתב האבודרהם על ותתן לנו ה' אלהינו באהבה כו' ע"ש הכתוב מאהבת ה' אתכם וגו' ולפ"ז י"ל קושית הלבוש דפעם שנית מרמז על קבלת ישראל באהבה. לכן ראוי לפסוק עכ"פ כיש אומרים בשבת עכ"ל: זמן חרותנו. שבפסח יצאנו ממצרים.

דובר שלום

הוא נשמה יתירה שמוסיף לאדם בשבת. וכבוד מועד הוא זה הכיבוס שלא בהתועדם לפני ה'. ותגיגת הרגל היא שמחת הרגל: חג המצות הזה. מה שמיחס החג למצות ולא לפסח כמו שרגילין המון העם לכנותו חג הפסח. לפי שבאמת הפסח נקרב בערב פסח ואכילתו רק עד חצות של לילה הראשון. לכן מייחסים החג לענין המצה שהוא דבר הנהוג בכל שבעת ימי החג. וגם המצה מורה על החירות שגורשו ממצרים ולא הספיק בצקם להחמיץ:

תקון תפלה

זמני ששון ו,,חגי נדבה" (הגר"א מוחק זה על פי נוסח הרמב"ם) ותורישנו וגו' הרגל בין קרושת וגו'. ובש"ס כת"י סינכען משנת קי"ג שהו"ל הרר"נ ראבינאוויץ בס' דקדוקי סופרים ותודיענו משפטי צדקך (בלי הזכרת השם, והעיר שם בהערה פ' שכן ליתא ברפוס שונצינו ויניציא באסיליא וקראקא, וכן ליתא בבה"ג ובסדור רב עמרם וברמב"ם פ"ב מהל' תפלה הי"ב ובאבודרהם ובפסקי רי"ד; ובש"ס כת"י משנת פ' ותודיענו משפטי צדקך ומשפטי תורתך וחקי רצונך) ותורישנו וגו'. ובנוסח רב עמרם דף ס"ב ע"ב ותודיענו משפטי וכו' ותורות אמת חקים ומצות טובים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ותנחילנו וכו' והבדלת את עמך וגו'. ונוסח הרמב"ם ותודיענו משפטי וגו' ותתן לנו ה' אלהינו קדושת שבת וגו' הרגל בין קדושת שבת וגו' המעשה הקדשת והבדלת והקדשת את עמך ישראל בקדושתך" כל זה מוסגר ונכתב בצדו בנ"א איתו. ונוסח מחזור ויטרי ותודיענו משפטי וגו' לעשות בהם חקי וגו' טובים ותנחילנו ה' אלהינו זמני ששון ומועדי קדשך וחגי נדבה ותורישנו ה' אלהינו קדושת וגו' הרגל בין קדושת וגו' ונוסח בני רומא ותודיענו משפטי וגו' לעשות מצות חקי רצונך ותתן לנו ה' אלהינו באהבה משפטים וגו' (כמו ברב עמרם) ותנחילנו וגו' הרגל ובין קדושת וגו' השביעי הגדול והקדוש מששת ימי המעשה הבדלת וקדשת — וקדשת את עמך וגו'. ונוסח הספרדים מתחיל כמו במחזור ויטרי דף ש"ן — ותתן לנו וגו' (כמו במחזור רומא) טובים והנחילנו וגו' הרגל בין קדושת וגו' המעשה הקדשת והבדלת והקדשת את עמך וגו', ועי' בפרדס לרש"י סי' קס"ו.

ותתן לנו וגו' את יום השבת הזה וגו'. בגמ' (ביצה י"ז א') וב"ת אומרים מתפלל שבע מתחיל בשל שבת וכו' רבי אומר אף חותם בה מקדש השבת וישראל והזמנים, פרש"י מתחיל בשל

לשבת בְּאַהֲבָה מִקְרָא קֹדֶשׁ. זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ. וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם

לשמיני עצרת ולשמחת תורה	לסכות	לשבועות	לפסח
שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַחַג הַזֶּה.	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה.	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה.	חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה.

זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ

עץ יוסף

ממצרים: זכר ליציאת מצרים. תלה הכתוב הרבה מצות ביציאת מצרים כי שם התאמת לכל מה שראו עיני מנהגו של עולם ומשדד מערכות עליונים ותחתונים כי הוא היכול בלתי בעל תכלית (של"ה): יעלה. על שם ותעל שועתם: ויבא. ע"ש באה לפני צעקת בני ישראל באה אלי: ויגיע. ע"ש וראשו מגיע השמימה והוא רמז על הגבהת תפלה לשמים: ויראה. ע"ש ראיתי את הלחץ: וירצה. ע"ש לרצון על מזבחי: וישמע. ע"ש וישמע אלהים את נאקתם: ויפקד. ע"ש פקד פקדתי אתכם וכתיב כי פקד ה' את עמו: ויזכר. ע"ש ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגו'. והוצרכו כל אלו הלשונות לפי שאם נאמר יעלה בלבד הייתי אומר יעלה אבל לא יבא לפיכך אמר יבא. ואם נאמר יבא הייתי אומר יבא אבל לא יגיע לפיכך אמר יגיע. ואם נאמר יגיע הייתי אומר יגיע אבל לא יראה לפיכך אמר יראה. ואם נאמר יראה הייתי אומר יראה אבל לא ירצה לפיכך אמר ירצה. ואם נאמר ירצה הייתי אומר ירצה אבל לא ישמע בשלום שמרצה לכך אמר ישמע. ואם נאמר ישמע הייתי אומר ישמע שנה אחת אבל לא יפקד שנה אחרת לפיכך אמר יפקד. ואם נאמר יפקד הייתי אומר יפקד השנים אבל לא לעולם לפיכך אמר ויזכר לעולם. הרי שהוצרכו כלם. וכל אלו הלשונות הן ח' כנגד ח' מעלות שיש באתה בחרתנו. כיצד כנגד ושמך הגדול אמר יעלה למעלה. וכנגד עלינו קראת אמר ויבא עלינו. וכנגד וקרבתנו מלכנו לעבודתך אמר יגיע את הקריבה והעבודה. וכנגד וקדשתנו אמר יראה הקדוש כי כשעשיתנו אין קדוש נראה שמנו בתוך השמים. וכנגד ורוממתנו אמר ירצה ברוממנו. וכנגד ורצית בנו אמר ישמע לכל השמים שאתה רוצה בנו. וכנגד אהבת אותנו אמר יפקד הפקידה אשר מקדם. וכנגד אתה בחרתנו אמר ויזכר הבחירה אשר נבחרו באברהם יצחק ויעקב: לפליטה לטובה. כלומר שכשאר מצותנו תהיה לנו פליטה טובה: זכרנו ה' א' לטובה ה'. ר"ל מבקש מאת השם שיהיה אותו

זכרון

ענף יוסף

זכר ליציאת מצרים. הנה נראה מזה שגם של שבת מקיימים זכר למעשה בראשית ע"פ שגם' ובמקרא גם ישראל את השבת וטעם הדבר לפי כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש. לכן אומרים בשבת זכר למעשה בראשית ואין אומרים זכר ליציאת מצרים אע"פ שכתוב גבי שבת וזכרת כי עבד היית במצרים. משום שעיקר טעם שבת אינו אלא על שם בראשית. כי השבת היה קודם יציאת מצרים. אבל בקידוש של שבת מזכיר שניהם. ובקידוש יו"ט אינו אומר כי אם זכר ליציאת מצרים בלבד. כי המועדים לא נצטוו בהם אלא זכר ליציאת מצרים לא זכר למעשה בראשית ורק כאן נאמר בתורתנו המועדים זכר ליציאת מצרים. ואפילו הוא שבת ויו"ט. משום שגם בשבת כתיב וזכרת כי עבד היית במצרים (כד"א):

דובר שלום

חג הסכות. מה שמשנה בלשון רבים חג הסכות ולא חג הסוכה לשון יחיד. דבאמת חג המצות נקרא לשון רבים לפי שאוכלין מצות הרבה בשבעת ימי החג. וכן חג השבועות שהם שבעה שבועות. אבל בסוכה שיושבים כל החג בסוכה אחת. וכל ישראל ראוין לישב בסוכה אחת כדאיתא בגמ' סוכה. היה מהראוי לומר לכנותו חג הסוכה. ויש לפי דאיתא בגמ' כי בסכות הושבתי וגו' ענני הכבוד היו דברי ר"א ור"ע סכות ממש עשו להם. ונראה דברי שניהם דברי אלהים חיים. שישבו בסכות ממש וגם ענני הכבוד היו להם. ולרמז על שני אלה יחד מכנה הכתוב חג הסכות לשון רבים לרמז על סוכה ממש ועל סוכת ענני הכבוד:

תקון תפלה

בשל שבת ברכה אחת לשניהם ומתחיל להזכיר שבת תחלה ותתן לנו את יום המנוחה (והפירוזכין פי' כ' ד"ס ומתחיל בלי ס"א) הזה ואת יום חג פלוני הזה, עכ"ל. ובסדור רב עמרם בסדר פסח ס"ג ע"א ובסדר חג השבועות ס"ג ע"א שבתות למנוחה וגו' את יום המנוח הזה וגו', וכ"ה בסדר התפלה להרמב"ם.

לְחַיִּים טוֹבִים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וְהַשִּׂיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־בִּרְכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן. כַּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ: (לשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה נָא בִמְנוּחָתֵנוּ) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן) בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן (שַׁבַּת וּ) מוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ. וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

עץ יוסף

שכלן שמאל לטובה ולברכה ולחיים טובים (אבודרהם):

והשיאנו. הוא מלשון וישא משאות מאת פניו שפירש דורון כלומר שלח לנו דורון ברכת מועדיך. גם יתכן לפרש שהוא מלשון משא בני קהת כלומר העמיסנו את ברכת מועדיך. והטעם שאנו שזכינו לעלות לירושלים ולהקריב עולת ראיה שכתוב בה איש כמתנת ידו כברכת ה׳ אלהיך וגו׳: ולששון. הוא כפל הענין: כאשר רצית ע״ש ראה האלהים את מעשיך כלומר שרצה אותנו בעלייתנו לרגל ובהבאת הקרבנות. ועת ע״ש רצית ה׳ ארצך. ואנו מתפללים שנזכה לעלות לרגלים לירושלים: ואמרת לברכנו. שנאמר כברכת ה׳ אלהיך אשר נתן לך. ותמצא כתוב בחג השבועות ובחג הסוכות ברכה ושמחה אבל לא בחג המצות עד לסוף שכולל כל המועדים בברכה בלבד שנאמר כברכת ה׳ אלהיך אשר נתן לך. והטעם כי בחג השבועות ובחג הסוכות יש לכל בעלי הבתים תבואה ופירות הרבה לכן הקב״ה לשמח ארבעה. והם הלוי והגר והיתום והאלמנה. וכנגדן אמר הקב״ה אם תשמח ארבעה שלי אני אשמח ארבעה שלך. והם בנך ובתך ועבדך ואמתך. אבל בזמן חג המצות שהוא סוף תבואת שנה שעברה ועדיין לא נקצרה התבואה החדשה ואם היה מצוה אותם שישמחו היה בהם צרות עין לתת משלהם. והתורה ידעה לסוף דעתם וכיון שאין משמחים אותם בחג המצות לא נאמר בו שמחה וגם ברכה לא נאמר בו לפי שיש בהם צרות עין לתת משלהם: קדשנו במצותיך. כבר פרשתי באתה בחרתנו: ותן חלקנו בתורתך. כבר פרשתי בברכת אהבה רבה: וטהר לבנו לעבדך באמת. ואע״פ שביד האדם הוא יראת שמים להיות צדיק או רשע כמו שאמרו חכמינו ז״ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים הוא מבקש מאת ה׳ לסייעו ע״ד שאמרו חז״ל הבא ליטהר מסייעין אותו: וישמחו בך ישראל מקדשי שמך. יש קורין אוהבי שמך. וטעות הוא

תקון תפלה

להרמב״ם את יום חג המצות הזה ואת יום טוב מקרא קדש הזה את יום חג פלוני הזה, וכ״ה במחזור ויטרי דף רצ״ט ובאבודרהם דף ע״ח ע״א ובטור סי׳ תפ״ז ובר״ן את יום המצות הזה. אבל ברש״י שעל הרי״ף וברוקח סי׳ ש״ב ובכל בו סי׳ נ״ב יום השבת הזה. ור״ח ויטאל ז״ל ערער על הספרדים האומרים יום המצות תחת יום השבת, עי׳ ס׳ נגיד ומצוה דף ס״ב ע״ב:

והשיאנו. נזכר בירושלמי ברכות פ״ט ה״ג ובמס׳ סופרים פרק י״ט ה״ז: והשיאנו וגו׳ את ברכת וגו׳. נוסד על לה״ב (תהלים כד, ה) ישא ברכה מאת ה׳, ופירוש והשיאנו הכשירנו לשאת ולקבל מאתך ברכת וגו׳: כאשר רצית ואמרת לברכנו. שנאמר (דברים טז, י) כאשר יברכך ה׳ אלהיך, ונאמר (שם שם, טו) כי יברכך ה׳ אלהיך וגו׳, ונאמר (שם שם, יז) כברכת ה׳ אלהיך אשר נתן לך, ונאמר (שמות לד, כג) שלש פעמים בשנה יראה וגו׳ (ובשביל זה) כי אוריש גוים מפניך והרחבתי את גבולך ולא יחמד וגו׳: אלהינו ואלהי אבותינו. הריעב״ץ ז״ל בסדורו כתב שצריך לאמרו לעולם אפי׳ ביו״ט שחל להיות בחול ובסדורים נסדר בטעות, אבל לא ראיתי זה בשום נוסח: מקדש ישראל והזמנים. כתב רבינו בחיי ס״פ בא פסוק בחדש האביב „כל מועדי התורה

תְּפִלָּה לְשָׁלֹשׁ רְגָלִים

רְצֵה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן. וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: נחזרת הש״ץ יחזר לעשות אמן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ. וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ. וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש״ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: והקהל אומר ה׳ אדיר במרום וכו׳

עץ יוסף

מפני שצריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה כמ״ש מקדש וכו׳: בא״י מקדש ישראל. פ״ה כי אחר ה׳ מקדש את ישראל: והזמנים. שישראל מקדשים הזמנים כדכתיב אלה מועדי ה׳ אשר תקראו אתם. אתם אפילו שוגגים:

תקון תפלה

התורות תלוים בזמנים, חג הפסח בזמן האביב שהוא זמן קציר שעורים, חג השבועות בזמן הקציר והוא קציר חטים, חג הסכות בזמן האסיף, לכך תקנו לנו רז״ל בתפלה ובברכות לומר מקדש ישראל והזמנים ולא אמרו המועדים כלשון הכתוב לפי שכל המועדים תלוים בזמן״. — נוסח רב עמרם והשיאנו וגו׳ בתורתך ושבענו מטובך ושמח לבנו בישועתך וטהר וגו׳ קדשך בא״י. ונוסח הרמב״ב בסדר תפלות והשיאנו וגו׳ ולשלום כאשר אמרת ורצית לברכנו כן תברכנו סלה ותן חלקנו בתורתך ושמח נפשנו בישועתך וכו׳. ובמחזור וויטרי והשיאנו וגו׳ לחיים לשמחה ולשלום כאשר וגו׳ לברכנו וקדשנו וגו׳ בתורתך ושבענו וגו׳ קדשך בא״י. ובמחזור רומא והשיאנו וגו׳ לחיים ולשמחה ולשלום וגו׳ (כמו בנוסח הרמב״ם) ס״ה קדשנו וגו׳ מטובך שמחנו וגו׳ קדשך בא״י. ובאבודרהם והשיאנו וגו׳ מועדיך בשמחה ובשלום כאשר וגו׳ לברכנו וקדשנו וגו׳ ושבענו וגו׳ ושמח לבנו בישועתך וגו׳ קדשך וישמחו בם כל ישראל מקדשי שמך (והעיר שם ה״ל ויש קורין אוהבי שמך וטעות הוא מפני שצריך לומר מעין החתימה סמוך לחתימה עכ״ל) וגו׳. ובנוסח הספרדים והשיאנו וגו׳ לחיים בשמחה ובשלום כאשר וגו׳ לברכנו כן תברכנו סלה קדשנו במצותיך שים חלקנו וגו׳ מטובך שמח נפ״נו בישועתך וגו׳ בך כל ישראל וגו׳:

למנחה ולמעריב	לשחרית
שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם כי אתה הוא מלך אדון לכל־השלום.	שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל־ישראל עמך. ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך. כי באור פניך נתת לנו יהוה אלהינו תורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום.

וטוב בעיניך לברך את־עמך ישראל בכל־עת ובכל־שעה בשלומך:
ברוך אתה יהוה המברך את־עמו ישראל בשלום:

אלהי, נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה. פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי. וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם: עשה למען שמך. עשה למען ימינך. עשה למען קדשתך. עשה למען תורתך. למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו: יהיו לרצון אמרי־פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגואלי: עשה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל־ישראל ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמוניות:

(ערוגות הבושם) במעריב אומרים קדיש שלם אחר התפלה. ושני ימים הראשונים של פסח אין מקדשין בבית הכנסת אפילו אין יין מצוי בעיר כלל וכלל (ועיין בעליה סי' ח:"ו). ואם חל בשבת אומרים אחר התפלה ויכלו אבל לא ברכה מעין שבע אם חל יו"ט ראשון של פסח בשבת. אבל בשאר יו"ט אומרים רק שאינו מזכיר של יו"ט בתפלה (סי' רס"ח) וכן בשבת שחל לאחר יום טוב אומרים (שם):

*) איתא במסכת סופרים (פ"כ ה"ט) מצוה מן המובחר לקרות הלל בפסח בשני ימים של גליות בבית הכנסת (גירסת הגר"א) ולברך עליהן תחלה וסוף ולאמרו בנעימה לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדו וכשבא קורא לומר בביתו אינו צריך לברך שכבר בירך ברבים עכ"ל. ולכן נהגו בכרכים קטנות לקרות הלל בשני לילות פ"ס במעריב בברכה תחלה וסוף קודם קדיש תתקבל. וכתב הח"י טעם המנהג ע"פ ה:ו לפי שאין מברכין קודם הלל שקורין בשעת ההגדה לכן קורין הלל בבהכ"נ כדי שלא יפסידו לב"ך בשעת ההגדה. והגיה בנימין עוזריאל ראם.

עץ יוסף

אלהי נצור כו'. הענין הוא שהקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם וכל אחד כלול משנים. בקנאה: שהוא הרע הוא רע למרמה. והתאוה תאוה וחמדה. והכבוד גאה וגאון. גאה הוא מי שמתגאה בעצמו ואין כל העולם נחשב בעיניו. וגאון מי שמתגאה ומראה גאותו רוצה שהוא יתור עליהם. וזה אמר נצור לשוני מרע הוא רע. ושפתי מדבר מרמה הוא מרמה (ומה שכתב אצל הרע לשון ואצל מרמה שפתי הוא שהחילוק בין רע למרמה הוא זה. שהרע הוא רע בפה ופיו ולבו שוים לרע ומרמה הוא שמדבר טוב ולבו חושב לרע. והוא נקרא שפתי חלקות דהיינו השפתים בכן מחלקין כן מחלק פיו. וז"ש נצור לשוני מרע כי הרע פיו ולבו כאחד לרע. ושפתי מדבר מרמה שהמדבר מרמה פיו חלק מלבו לכן תפסת השפתים) (הגר"א משלי ג). ולמקללי נפשי תדום נגד גאה. ונפשי כעפר לכל תהיה הוא נגד גאון. פתח לבי בתורתך נגד תאוה שהוא היפך התורה. ובמצותיך תרדוף נפשי הוא נגד חמדה (הגר"א משלי ג). עושה שלום במרומיו. מלת במרומיו כוללת ב' דברים האחד במרומיו ממש כלומר בעולם השמים שהוא אש ומים. והנה הם שני הפכים שלא יתכן זוגם והתחברותם כי אם על ידי השלום. והשני במרומיו במלאכים שבמחנותיו שהוא עושה שלום ביניהם. וזהו שדרשו חז"ל המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו המשל זה מיכאל. ופחד זה גבריאל. מיכאל מים וגבריאל אש. והקב"ה עושה שלום ביניהם (כד הקמח):

שחרית נכנסין לבית הכנסת. וקורין הזמירות של שבת כמו בשבת. הש"ץ מתחיל האל בתעצומות וכן בכל השלש רגלים שהם זכר ליציאת מצרים המורים על תעצומות עוזו ויכלתו הגדולה. ומתפללים שמונה עשרה כמו בערבית. רק במקום שלום רב אומרים שים שלום וברכת כהנים. וגומרין ההלל בב' ימים הראשונים של פסח. ובב' ימים של שבועות. ובח' ימים של סוכות. וכיון שגומרים אותו אין מפסיקין בו אלא כדרך שאמרו בק"ש. באמצע הפרק שואל בשלום אביו או רבו ומשיב שלום לכל אדם נכבד שנתן לו שלום. ובין הפרקים שואל בשלום אדם נכבד ומשיב שלום לכל אדם. ואלו הן בין הפרקים. הללויה הללו עבדי ה' כו'. בצאת ישראל ממצרים. לא לנו ה' לא לנו. אהבתי. הללו את ה' כל גוים. מן המצר. רד"ק כתב מן המצר אינו תחלת המזמור אלא מתחיל מן הודו לה' כי טוב. ואם פסק באמצע ושהה אפילו כדי לגמור את כולו אין צריך לחזור לראשו אלא למקום שפסק (לבוש) ועיין מ"א סי' תכ"ב. וא"ר סי' תפ"ח. ואחר הלל אומרים אין כמוך. ומוציאין שני ספרים ונהגו לומר שלש עשרה מדות חמלה בתפלת שבת [דף שמב]. בריך שמיה. קורין בס"ת ראשון חמשה גברי. ואם הוא שבת שבעה. מניחין ס"ת שני אצל הראשון ואומר ח"ק על שניהן. מגביה וגולל ס"ת ראשון וקורין בס"ת שני למפטיר בפ' פינחס. יה אלי. בשבת אומרים יקום פורקן. אשרי. יהללו. ומחזירין ס"ת למקומן. ח"ק. ומתפללין מוסף. ואם טעה בתפלת מוסף דינו כמו בתפלת מוסף של שבת ע"ש. במוסף של יום ראשון של פסח הצבור וגם הש"ץ אומרים משיב הרוח בתפלה בלחש. והצבור פוסקין לומר משיב הרוח במנחה של יו"ט הראשון של פסח שכבר שמעו מהש"ץ שפסק לומר בתפלתו בקול רם. ויחיד אם מתפלל מוסף לאחר שכבר התפלל הש"ץ בקול רם. אינו אומר. מאחר שכבר שמע מהש"ץ שפסק מלומר בתפלתו בקול רם: בני הישובים שמתפללים בלא מנין יקדימו להתפלל תפלת מוסף בי"ט ראשון של פסח ויאמרו משיב הרוח וכו' (עט"ס): אם טעה במעריב של פסח או בשחרית ובמוסף ולא הזכיר משיב הרוח אינו חוזר. דבאמת מדינא צריך להפסיק במעריב וצריך להתחיל במעריב של שמיני עצרת. רק משום שלא יבא כאגודות אגודות וכ"ש בדיעבד (עיין במ"א סי' קי"ד): בתפלת מוסף של שמיני עצרת מתחילין לומר משיב הרוח ט' דהיינו שיכריז השמש קודם התפלה משיב הרוח ומוריד הגשם ואז יאמרו הצבור בתפלת מוסף של לחש. ואם לא הכריז השמש לא יזכירו בתפלתן לא הצבור ולא הש"ץ בתפלת לחש. אמנם אם בא לבית הכנסת וכבר התחילו הצבור להתפלל מוסף ולא שמע אם הכריז השמש מכל מקום צריך לאמר (סי' קי"ד): אפילו חולה או אונס שמתפלל בביתו. לא יתפלל תפלת מוסף עד סמוך לסוף שש שעות ואז יתפללו מוסף ויאמרו משיב הרוח (שם): (אם טעה והזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם במעריב של שמיני עצרת אינו חוזר (נ"ב שם):

מוסף לשלש רגלים

כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

מן מוסף של שמיני עצרת עד אחר מוסף של יום ראשון דפסח אומרים **משיב הרוח**:

מַשִּׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגָּשֶׁם:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

ענף יוסף

בריש מס' תענית א' מאימתי מזכירין גבורות גשמים ט' ומפרש בגמ' דלהכי קרי ליה גבורות גשמים לפי שיורדין בגבורה. שמפתח של גשמים לא נמסר בידי שליח אלא כדי להראות בהם את הבריות שחיי בני אדם בעוה"ז תלוים בהם. וקבעוהו בתחיית המתים לפי ששקול כתחיית המתים שהוא מין דומה לו שהזרעים נקברים תחת הקרקע ומתחיים ע"י הגשמים ויוצאים בכחם לעמים והוא נ"כ נרמז על תחיית המתים. כדאמר בכתובות ק"ו מחטה למען שאמר הכתוב ואילו תעיר כחטה הארץ. וגם בני אדם כשהגשמים נעצרים ומתענים נכנסים

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן קדושה:

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: ק"ח קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ. לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: ק"ח בָּרוּךְ כְּבוֹד יְהוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל־יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: ק"ח שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד: חזן הוּא אֱלֹהֵינוּ. הוּא אָבִינוּ. הוּא מַלְכֵּנוּ. הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ. וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית לְעֵינֵי כָּל־חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: ק"ח אַדִּיר אַדִּירֵנוּ יְהוָה אֲדֹנֵינוּ. מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ: וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר: ק"ח יִמְלֹךְ יְהוָה | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

וח"ה אם חל בשבת דינו כמו בתפלת מוסף של שבת. ע"ש כי שם נתבאר דינו של כאן:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ.

עץ יוסף

אדיר אדירנו. בזו"ה בר"ה וביוה"כ אומרים אדיר אדירנו פ"ה שהוא אדיר בקודש אדיר במרום: ה' אדונינו. הכבוד והשרה הוא אדונינו וגם אם עמים: מה אדיר. מה חזק ומאוד שמך הקדוש בכל יושבי הארץ: יהיה ה' אחד. הוא שם העצם: ושמו אחד. כינוי לאחר לא יתן ויקראו כלם בשמו המיוחד הקדוש. אדיר עד אחד כ"ב תבות כנגד כ"ב אותיות התורה:

ענף יוסף

נמשכים הם נתפרים כמתים. והקב"ה מחיה אותם על ידי הגשמים. ועוד בכל ענין החסדים שנברכם ע מגמל מעלכם הטובים ולפיכך נקראת ברכת גבורות וכן ענין ירידת גשמים. ולפיכך קבעוה בברכת תחיית המתים. וכן תפלה נאוסה ברכה שמזכיר ב"פ תחיית המתים והאמרון שנברכה הוא בלבד על תחית המתים מפני נאמרו ובאמן אשר לתחיית מתים. ועל דרך הפשט הלשון הסמוך לנטורם השמים הוא על ענין שאמרו שמחיה בני אדם ע"י הגשמים שמהן הם מתפרנסין. והשני הסמוך לסומך נופלים הוא על בני אדם שהרב

ושמי

קלא נשוה והקב"ה מוליך ימיהם ויגאם דמהו ויכפאם. ועג' שאמר מלך ממית ומחיה הוא על המתים שהמו ... [illegible]

אתה קדוש ה'. ... [illegible]

וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (לשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וּ) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן (לשבת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ) אֶת־יוֹם

לפסח	לשבועות	לסוכות	לשמע״צ ולש״ת
חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה. זְמַן חֵרוּתֵנוּ	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה. זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה. זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ	הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת הַזֶּה. זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ

(לשבת בְּאַהֲבָה) מִקְרָא קֹדֶשׁ. זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲלוֹת וְלֵרָאוֹת וּלְהִשְׁתַּחֲווֹת לְפָנֶיךָ. וְלַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ. בַּבַּיִת הַגָּדוֹל

עץ יוסף

ומפני חטאינו גלינו מארצנו. כמש״כ (עזרא ט) ובעונותינו נתנו אנחנו מלכינו כהנינו ביד מלכי הארצות. ועי״ש וידעו הגוים כי בעונם גלו בית ישראל (יחז׳ לט): בבית הגדול. ע״ש גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון

עיון תפלה

ומפני חֲטָאֵינוּ. הרבוי מן חֵטְא חֲטָאִים כמו מן חֵלֶק חֲלָקִים. והתפלה הזאת נזכרת במס׳ סופרים (פי״ט ס״ה) עיי״ש: ונתרחקנו. לשון התלמוד קרוב ונתרחק (סנהדרין כ״ז ב׳), והוא נפעל התלמודי מקבל פעולת המרחיק הרחיק אתכם מעל אדמתכם (ירמיה כז, י), ראה ספרי מסלול הדקדוק סי׳ מ׳: לעלות ולראות. עפ״ה (שמות לד, כד) בעלותך לראות: ולהשתחוות. עפ״ה (ישעיה כז, יג) והשתחוו לה׳ בהר הקדש בירושלים. אבל לעתיד לבא נעלה ונראה ונשתחוה לפניך (בתפלת אנ״א מלך רחמן). ובר״ה ויו״כ משמיטים זה כי אין שם ראיית פנים: בבית בחירתך. עפ״ה (דה״ב ז, טז) ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה, ועל״ש כך נקרא בית המקדש בית הבחירה בלח״ל, בהגדת פסח ובנה לנו את בית הבחירה, ויבא שלמה בנו ויבנה בית הבחירה

תקון תפלה

ומפני חטאינו כו׳. בסדור רב עמרם ז״ל אלהינו ואלהי אבותינו מפני חטאינו גלינו וכו׳ כמו שכתבת עלינו בתורתך ובחדש הראשון וגו׳. ובסדר תפלות להרמב״ם ומפני חטאינו וגו׳ ואין אנו יכולים לעלות להראות ולהשתחוות לפניך בבית בחירתך בְּנְוֵה הֲדָרֶךָ בבית הגדול וגו׳ ה׳ אלהינו שתשוב ותרחם עליו ועלינו ברחמיך הרבים ותקבץ פזורינו מבין הגוים וגו׳ נעשה לפניך את קרבן חובותינו וגו׳ ואת מוסף יום טוב מקרא קדש הזה יום חג פלוני הזה נעשה ונקריב לפניך כמצות רצונך וגו׳ משה עבדך מלך רחמן וכו׳, בלי הזכרת פסוקי המוספין, וכ״ה בסדורי התימנים. ובשבלי הלקט סי׳ ק״ס, ואע״פ שאם לא היה מזכיר הפסוקים כלל כיון שאמר כמה שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך דיו בכך וכו׳ עכ״ל (עי׳ מוס׳ מלסי ל״ם). ובמחזור ויטרי מפני חטאינו וגו׳ ולהשתחוות לפניך בבית בחירתך ולעשות חובותינו לפניך בבית וגו׳ והגדל כבודו ותבנה עירך ותחדש את היכלך ותכונן את מקדשך ותכנס את גליות ישראל לתוכו ותמלך עליהם מהרה בהודך בשבנך בתפארתך בבית בחירתך, אבינו מלכנו גלה וגו׳ בשמחת עולם, אנא ה׳ אלהינו (במס׳ סופרים פרק י״ט הלכה ז׳ והיכן מקלסין או״א גלה כבוד מלכותך עלינו ואחריו אנא, מכאן משמע שכן

וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה, וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חָי. וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ.

עץ יוסף

והקדוש. פי' והקדשתי את הבית הזה (דה"ב ז): מפני היד שנשתלחה במקדשך. זה גבריאל שנא' נטיתי ידי ואין מקשיב (משלי א) כיון שלא חזרו זרק גחלת שנא' ממרום שלח אש וגו' רוח ידיהו שזה זה גבריאל. וכבר כתבתי כי הוא גבריאל שר המזל מלשון תפתח הרשם. עכ"ל חקה: מלך רחמן. פי' כי רבים רחמיו: ועל מקדשך כו' ותבנהו כו' ושם נעשה לפניך כו'. זה לשון של"ה ארץ ישראל היא משכן הכבוד העליון ובית מלכותו. ואינה קיימת עוברי עבירה. וכ"כ ולא תקיא הארץ אתכם וגו' וזה גרם לישראל גלותם ממנה כי שמאוס. והיא סבה שנתרחקה הארץ העליונה. ולפיכך נתרחקו גם הם ממנה וגלו מהארץ מדה כנגד מדה. וזה סבה שנפסקו הקרבנות כי בהמ"ק של מטה מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה ונו העבודה לה'. ולא נאמר כי אם פרים שפתינו כמ"ש ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד). לזה אנו מבקשים שיבנה בהמ"ק ב"ב ותשוב העבודה למקומה כו'. ותכלית שאלתם בזה הוא ושם נעשה לפניך כו' כדי לעבוד את ה'. עכ"ל: אבינו. פי' כי אתה אבינו: מלכנו. פי' ה' מלכנו. וכתב בעל עשרה מאמרות בצדיקים תלמוד גדול וקראים בנים למקום. והקב"ה נקרא אצלם בלשון אב. ואצל בעלי תשובה מעשה גדול והוא נקרא עבד לאדונים. והקב"ה נקרא אצלם כמלך וכאדון ומרון: לעיני. על שם כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון. ועי"ש חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו (ישעיה נב): פזורינו. פי' שה פזורה ישראל: ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. רמז בכאן שלש גלויות. ונפוצותינו כנס פי' ונפוצות יהודה יקבץ וגו'. כנס ע"ש נדחי ישראל יכנס. מירכתי ארץ פי' וקבצתים מירכתי ארץ: בית מקדשך. ר"ל

עיון תפלה

הבחירה (מכות י, ע"א): שנקרא שמך עליו. כמו שנאמר (ירמיה ז, י) בבית הזה אשר נקרא שמי עליו: מפני היד. כמו שנאמר (איכה א, י) ידו פרש צר על כל מחמדיה: שנשתלחה. כנ"ל: שתשוב ותרחם. עפ"ה (מיכה ז, יט) ישוב ירחמנו: ותגדל כבודו. עפ"ה (חגי ב, ט) גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון: גלה כבוד מלכותך. עפ"ה (ישעיה מ, ה) ונגלה כבוד ה', ואמר כבוד מלכותך עפ"ה (תהלים קמה, יא) כבוד מלכותך יאמרו. ובמקום אחר הוא אומר ותגלה ותראה מלכותו עלינו (נקריאת התורה נהוג): והופע. עפ"ה (שם פ, ב) יושב הכרובים הופיעה: והנשא. עפ"ה (שם צד, ב) הנשא שופט הארץ: לעיני כל חי. כמו שנאמר (ישעיה מ, ה) וראו כל בשר יחדו: וקרב פזורינו מבין הגוים וגו'. עפ"ה (שם יא, יב) ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ: והביאנו וגו' ([illegible]);

תקון תפלה

שכן אנא מתחלת תפלה חדשה, דלא כהספרדים שממשיכין אנא אל בשמחת עולם) ושם נעשה לפניך וגו' כהלכתם את מוסף יום וגו' כאמור ובחדש הראשון וגו' ונאמר ובחמשה עשר וגו' ונאמר ביום הראשון וגו' ונאמר והקרבתם וגו' ומנחתם וגו'. ובמחזור רומא ומפני חטאינו וגו' לפניך בבית בחירתך וגו' במקדשך ובכן יהר"מ אב הרחמן (אין הלשון מדויק כי היה צריך להיות האב בה"א הידיעה, וכן בברכת אהבה רבה, כמשפט תאר ומתואר השמורים ביחס אחד) מלך יעקב שתשוב וגו' כבודו בימינו אבינו מלכנו אלהינו ואלהי אבותינו גלה כבוד מלכותך ומלוך עלינו מהרה וגו' והביאנו ה' אלהינו לציון וגו' כהלכתם ומוסף יום וגו' כמה שכתבת

תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת־מוּסַף (לשבת וְאֶת־מוּסְפֵי יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה ו) יוֹם

לשמע"צ ולש"ת	לסכות	לשבועות	לפסח
הַשְּׁמִינִי חַג הָעֲצֶרֶת	חַג הַסֻּכּוֹת	חַג הַשָּׁבֻעוֹת	חַג הַמַּצּוֹת

הַזֶּה. נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ, כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר:

לשבת וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ: וְזֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר:

בשני ימים הראשונים של סכות	בשני ימים של שבועות	בשני ימים הראשונים של פסח
ג וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ	ב וּבְיוֹם הַבִּכּוּרִים בְּהַקְרִיבְכֶם	א וּבַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבָּעָה

א במדבר כח, טז. ב שם כח, כו. ג שם כט, יב.

עץ יוסף

ר"ל שהם מקום שמקדם: תמידים כסדרם. פירוש כסדר הכתובים בתורה: ומוספים כהלכתם. הכתובים בתורה: באהבה. ע"ש כי מאהבת ה' אתכם: כמצות רצונך. ע"ש שכתוב הקרבנות ורציתי אתכם נאם ה' אלהים: כמו שכתבת עלינו בתורתך. אמר לשון עלינו ע"ש וכתב תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל וגו': על ידי משה עבדך. ע"ש ומצות וחקים ותורה צוית להם ביד משה עבדך:

ענף יוסף

ואת מוספי כו'. כ' הא"ל בשו' ס"ז ס"ק פ"ז בכל ג' רגלים כשל אומרים את מוסף וכשחל בשבת אומרים מוספי. ואף דביום שני של פסח מקריבין קרבן מוסף של שותה. ובשבועות מקריבין יותר על מוסף שבפסח כבשים ופר ואילם. מ"מ לא אמריק מוספי אלא במוסף שמוסף משום שלמו של יום. אבל ביום ג' של פסח נמוסף משום שותה. ובשבועות משום שני לחם ולא משום שלמו של יום:

עיון תפלה

ברנה. עמ"ש (ישעיה נא, יא) ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם: תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם. מוסף לתפלת במוסף לר"ח: ואת מוסף וגו' הזה, כבר שהירותי במוסף לשבת ור"ח שרש"י ז"ל בפרדס הגדול פירש תפלות סי' ד' מותק תיבת הזה, ואין ראוי לומר הזה דמה מקום להתפלל הזה כבר היום הזה לא הקרבנו, אלא כך ראוי לומר ומוסף יום השבת ומוסף יום חג השבועות יום הזכרון יום הכפורים יום חג הסכות יום שמיני עצרת נעשה ונקריב ולא להזכיר הזה" עכ"ל, עיי"ש:

הקון תפלה

שכתבת וגו' כאמור וגו'. ובנוסח הספרדים ובאבודרהם אי"א מפני חטאינו וגו' לפניך וגו' (כמו בנוסח הרמב"ם) יהר"מ וגו' כבודו אבינו מלכנו אלהינו גלה וגו' כנס „מהרה" (בנוסח הספרדים ליתא) והביאנו לציון וגו' „ה' אלהינו" (באבודרהם ליתא) לציון וגו' ולירושלם עיר מקדשך (עי' היטב מה שכתבתי במבוא לשמונה עשרה ברכות בד"ה ובדבר ספר הבינות) בשמחת עולם, אנא אלהינו (כ"ה באבודרהם אמשטרדם תפ"ז דף פ"ח א' בנקודה מחלקת בין עולם לאנא) ושם נעשה וגו' את מוסף וגו' את יו"ט מקרא קדש הזה (מלת: את איננה מדויקת) נעשה וגו' עבדך אי"א מלך רחמן. וז"ל אבודרהם דף פ"ח ע"א „כתב ר"ת (בתוס' שלהי ר"ה ד"ה אילימא ובעירובין מ' ע"א ד"ה זכרון אחר) שצריך להזכיר קרבנות המוספין בכל תפלה של מוסף שהם במקום הקרבת המוספין ואין יוצאין במה שאומר כמו שכתבת עלינו בתורתך, אבל שאר המפרשים פרשו (ומהם רש"י) שיוצא וכו' וכן נהגין בספרד שאין אומרים פסוקי הקרבנות אלא בשבת ובראש חדש שהן תדירין בהם ולא יבואו לטעות וכו'" עד כאן לשונו. אבל הרמב"ם לא סדר פסוקי המוספין אפי' בשבת ובר"ח:

לפסח

עשר יום לחדש פסח ליהוה: ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל: ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם אשה עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה תמימם יהיו לכם:

לשבועות

מנחה חדשה ליהוה בשבעתיכם מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם עולה לריח ניחח ליהוה פרים בני בקר שנים איל אחד שבעה כבשים בני שנה:

לסכות

השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו וחגתם חג ליהוה שבעת ימים: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליהוה פרים בני בקר שלשה עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם יהיו:

ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו (ושעיר) לכפר ושני תמידים כהלכתם: לשבת ישמחו.

בחול המועד ובשני ימים האחרונים של פסח אומרים אחר כאמור והקרבתם:

והקרבתם אשה עלה ליהוה פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה תמימם יהיו לכם: ומנחתם ונסכיהם כמדבר שלשה עשרנים לפר ושני עשרנים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם: לשבת ישמחו. אלהינו וכו'.

ביום הראשון של חולו של סוכות אומרים:

ד וביום השני פרים בני בקר שנים עשר אילם שנים כבשים בני שנה ארבעה עשר תמימם:

א במדבר כח, יח יט. ב שם כח, ט. ג שם שם, יא. ד שם שם, יז.

הגה"ה בתוספתא שבועות פ"ו ובוגא בירושלמי שבועות פ"ג [illegible] אומר [illegible] צריכין על הכל שנו [illegible] ב' שנים [illegible] אחד [illegible] כלתב. ו[illegible] צריך לומר בשבועות ושני שעירים לכפר. [illegible] וכל ספרים והגר"א. ועי' בספר [illegible] כו:. תנאיה בנימין עוריאל ראם.

ענף יוסף

ומנחתם ונסכיהם כו' ויין כנסכו. [illegible] פי' [illegible] ונסכיהם כ"ם. אבל [illegible] [illegible] [illegible] ונסכיהם [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] ועלה בסלם פ"ח [illegible] כוס:

כתב: [illegible] בין יום [illegible] [illegible] [illegible] אחר יום [illegible]. וכן בכל יום [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כַּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם׃

[א] וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ומנחתם וכו'. לשבת ישמחו. או"א וכו'

ביום השני של חוה"מ סוכות אומרים:

וּבַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עַשְׁתֵּי־עָשָׂר אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כַּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם׃

[ב] וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ומנחתם וכו' או"א וכו'

ביום השלישי של חוה"מ סוכות אומרים

וּבַיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשָׂרָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כַּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם׃

[ג] וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ומנחתם וכו'. לשבת ישמחו. או"א וכו'

ביום הרביעי של חוה"מ סוכות אומרים:

וּבַיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כַּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם׃

[ד] וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ומנחתם וכו'. לשבת ישמחו. או"א וכו'

להושענא רבה:

וּבַיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃

וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כַּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ וְשָׂעִיר לְכַפֵּר וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם׃

[ה] וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבָּעָה עָשָׂר תְּמִימִם׃ ומנחתם וכו'. או"א וכו'

א במדבר כט, כ. ב שם שם, כג. ג שם שם, כו. ד שם שם, כט. ה שם שם, לב.

ביום

לשמיני עצרת ולשמחת תורה:

א ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח ליהוה פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם:

ומנחתם ונסכיהם כמדבר. שלשה עשרנים לפר. ושני עשרנים לאיל. ועשרון לכבש. ויין כנסכו. ושעיר לכפר. ושני תמידים כהלכתם:

לשבת ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג. עם מקדשי שביעי. כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אתו קראת. זכר למעשה בראשית:

אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו טוב ומטיב הדרש לנו שובה אלינו בהמון רחמיך בגלל אבות שעשו רצונך. בנה ביתך כבתחלה וכונן מקדשך

א במדבר כט, לה לו.

עץ יוסף

מלך רחמן רחם עלינו. פי' כרחם אב על בנים רחם ה' על יראיו: טוב ומטיב. פי' טוב אתה ומטיב: הדרש לנו. פי' כדרשתי נעתר שאלו. ופי' נעתר נאמר ואין דורש (יחז' לד): שובה אלינו. פי' שוב מחרון אפך. ואמר שובה ולא אמר שוב לרמוז בשובה ונחת תושעון: בגלל. כמו בעבור. ואמר בגלל פי' בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך: בנה ביתך כבתחלה. שאף לעתיד יעשה בנין הבית כמו שהיה בתחלה: וכונן מקדשך על מכונו. פי' מקדש ה' סנני

ענף יוסף

או"א רצה במנוחתנו מלך רחמן כו'. כן הוא בהסכמות ישנות. ובלשון מוחק הני תיבות רצה במנוחתנו. והט"ז כתב בעיקר כמנהג והסכמות ישנות. וכן הסכין מכ"ל. וז"ל אלעזר בספי' תפ"ח או"א רצה במנוחתנו מלך רחמן כו' כן כתב במנהגים. אבל ל"ל ואין כאן מקום לומר רצה במנוחתנו, דמה ענין לשון המנוחה אצל מלך רחמן. ואולם לי ביאמר אותו קודם קדשנו כו'. אחר ואמרה לברכה יאמר או"א רצה במנוחתנו וקדשנו במצותיך וכו'. דבני קודשה שייך לשון המנוחה כמו בכל התפלות. וכמו שכתבו בל"ה ויוה"כ שאומרים אותו קודם קדשנו. ועוד סיים בתפלת מוסף. דאמר

השלום עליהם ויצר והנחה היכי דמי זה אם לא קודש קדשו דסייט כמינים נוטל כאשר לית ואמרה לברכה יאמר או"א רצה במנוחתנו וקדשנו כו' עכ"ל: בהמון רחמיך. פי' המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו: בגלל

עיון תפלה

או"א וגו' טוב ומטיב. עפ"י (תהלים קיט, סח) טוב אתה ומטיב. יש לך אדם שהוא טוב בנפשו אבל אינו מטיב לאחרים כי עני הוא ואין ידו משגת, ויש נדיב מטיב לאחרים ונותן מלאכתו לדל כדי לקיים מצות התורה פתוח תפתח את ידך אע"פ שלבו רע נקרא ע"ש פעלו, וכמו שאייר הרמב"ם ז"ל בפי' משנה ערכין "השואל בנפשו אע"פ שהוא עושה המעשים הטובים והמגונים הוא עושה אותם והוא מתאוה אל הפעולות הרעות ויכסף אליהם ויכבוש את יצרו" עכ"ל. אבל הקב"ה טוב בעצמו ומטיב בטובו לבריותיו: שובה אלינו. עפ"י (זכריה א, ג) שובו אלי וגו' ואשוב אליכם, ונאמר (מלאכי ג, ז) שובו אלי ואשובה אליכם, ותוספת הה"א מורה על החן והחסד הנמרץ בתשובה זו וכמו שאמר אח"כ בהמון רחמיך עפ"י (זכריה א, טז) שבתי לירושלים ברחמים, וכבר ביאר הרה"ג מהרי"א מפאלמאנטשעת ז"ל בהכתב והקבלה (ויקרא כו, א) שהה"א הנוספת בסופי השמות מורה על חוזק הענין ומעלתו ע"ש: בהמון רחמיך. לה"כ (ישעיה סג, טו) המון מעיך ורחמיך, ובברכה על הצדיקים בתפלת י"ח יהמו רחמיך: בגלל אבות. בזכות וכח אבות, הזכות והמעשים הטובים מזוכים אף בנ"ב דעתם

תקון תפלה

בנה ביתך כו'. במחזור ויטרי דף ש"א בנה ביתך כבתחלה והיכלך כבראשונה וכתן (בסדור רב עמרם כונן בלא וי"ו) וגו' ולוים וישראל לנויהם וגו' בשילוש פעמי רגלינו וגו' (כתב אבודרהם דף פ"ח א' "יש קורין בשילוש פעמי רגלינו ושעות הוא וכו'" עכ"ל) ריקם ונאמר איש כמתנת וגו'. ובנוסח רב עמרם בסדר הג תפלות דף נ' ע"ב — כונן מקדשך על מכונו הראנו בבנינו שמחנו בתקונו השב שכינתך לתוכו והשב ישראל לנויהם והשב כהנים לעבודתם וגו' ולוים וגו'. ובסדור הרמב"ם אחר

על

עַל מְכוֹנוֹ. וְהַרְאֵנוּ בְּבִנְיָנוֹ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּתִקּוּנוֹ וְהָשֵׁב כֹּהֲנִים לַעֲבוֹדָתָם וּלְוִיִּם לְשִׁירָם לְזִמְרָם וְהָשֵׁב יִשְׂרָאֵל לִנְוֵיהֶם וְשָׁם נַעֲלֶה וְנֵרָאֶה וְנִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנֶיךָ בְּשָׁלֹשׁ פַּעֲמֵי רְגָלֵינוּ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים | בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל־זְכוּרְךָ אֶת־פְּנֵי | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר. בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת־פְּנֵי יְהוָה רֵיקָם: אִישׁ כְּמַתְּנַת יָדוֹ כְּבִרְכַּת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ: וְהַשִּׂיאֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־בִּרְכַּת מוֹעֲדֶיךָ לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם. לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן. כַּאֲשֶׁר רָצִיתָ וְאָמַרְתָּ לְבָרְכֵנוּ: (לשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת. וְהַנְחִילֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ (בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן

עץ יוסף

כוננו ידיך: והראנו בבנינו. ע"ש והראני אותו ואת נוהו (ש"ב טו): ושמחנו בתקונו. ע"ש כי מי יוכל לתקן (קהלת ז). וחז"ל השתמשו בזה בלשון הרבה: והשב כהנים לעבודתם. לשון חכמים הוא: פעמי רגלינו. לשון נרדף הוא כמו זמני רגלינו. וכן תרגם אונקלוס רגלים זמנין ואין טעם לפרשו מן פעמי רגלים. אבל הנקוד אחד הוא. אכן רגלינו הוא על משקל דגרים [אף מכשי הנקוד צ"ל הרי"ש בפת"ח והגימ"ל בשו"א] שלא יתחלף ברגלי אדם ובהמה (יעב"ץ):

ענף יוסף

פי' המפרש: ולוים לשירם לזמרם. באבודרהם גרס ולזמרם ופי' שהיו המשוררים על הדוכן: רגלינו. פי' זמנים כדמתרגמינן ג' רגלים תלת זימנין:

עיון תפלה

ומתגלגלים זה אחר זה, ואלה עוד מש"כ הג' מלבי"ם בסתורם והמטה (בראשית ג, יז ושם יב, יג). וסתם נ כאן כר' אחא בירושלמי סנהדרין פרק י"ד ה"א ובויק"ר פל"ו סי' ו לעולם זכות אבות קיימת לעולם מזכירין ואומרים כי אל רחום ה' אלהיך וגו' ולא ישכח את ברית אבותיך ואינו מחלק כחלוק רבינו תם (שבת נ"ה א' ד"ה ושמואל) בין זכות לברית: על מכונו. על יסודו שהיה שם בתחלה מוכן (מלבי"ם מלא ג, סח): והראנו בבנינו. שהכה נראותו כמעט שהוא נבנה: ושמחנו בתקונו שהכה נשמוח נגמרו במעט שהכל עומד ומתוקן כהלכה; ואין פירוש תקון זה תקון חסרונותיו — אויסבעססערונג — כמו מעות לא יוכל לתקן (קהלת א, טו), לתקן את אשר עותו (שם ז, יג), אלא עמידתו על מתכונתו — פערטיגונג —, כמו תקן משלים הרבה (שם יב, ט) תקנת שבת נגרסת אמן סורחי נקן"ף: ולזמרם. בוי"ו, כ"ה בסדורים ישנים ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא ובסדורי הספרדים ואבודרהם וכ"ה גרסת הסימנא ס' בהל דף ל"ג: בשלש פעמי רגלינו. עפ"ה (שמות כג, יז ויד) שלש פעמים בשנה. ובנוסה (פ"ס ג') וכ"ה בסדר רב"ס ס"ה פסוק מה יפו פעמיך בנעלים מה יפו פעמותיהן של ישראל בשעה שעולין לרגל: רגלינו. מן רגלים (שם כג, יד) כמו דרכינו מן דרכים: שלוש פעמים. (דברים טז, טז): איש וגו'. (שם שם, יז):

תקון תפלה

על ידי משה עבדך מתחיל מלך רחמן רחם עלינו. ובמחזור רומא — בגלל אבותינו שעשו וגו' וכונן בית מקדשך וגו' והשב שכינה לתוכו וגו' (כמו ברב עמרם) ולוים לשירה ולזמרה ושם וגו'. ובנוסח הספרדים — כונן בית מקדשך וגו' הראנו וגו' שמחנו וגו' והשב שכינתך לתוכו והשב כהנים וגו' רגלינו בכל שנה ושנה ככתוב בתורה שלש וגו'. וכן הוא נוסח אבודרהם, אלא שהוא אומר וכונן בוי"ו, והראנו ושמחנו בוי"ו, ותיבות בכל שנה ושנה לא גרים:

בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן (שבת ו) מוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ. וְיִשְׂמְחוּ בְךָ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְקַדֵּשׁ (השבת ו) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן. וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: בחזרת הש״ץ יוסר לעמת אמן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ. וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ. וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש״ץ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ בָּרְכֵנוּ בַבְּרָכָה הַמְשֻׁלֶּשֶׁת בַּתּוֹרָה הַכְּתוּבָה עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ הָאֲמוּרָה מִפִּי אַהֲרֹן וּבָנָיו כֹּהֲנִים עַם קְדוֹשֶׁךָ כָּאָמוּר: יְבָרֶכְךָ יְהֹוָה וְיִשְׁמְרֶךָ: יָאֵר יְהֹוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וִיחֻנֶּךָּ: יִשָּׂא יְהֹוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: והקהל אומרים אדיר במרום וכו׳

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי. נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה. וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי. וְכֹל

הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחְשְׁבוֹתָם:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו אלהינו אלוה כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך קבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָֹה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת:

הש"ץ חוזר התפלה בקול ואומר קדושת נעריצך. אדיר אדירנו. ואומר או"א ברכנו בברכה. והכהנים עולין לדוכן. וגומר התפלה ואומר קדיש תתקבל. אין כאלהינו. עלינו. ק"י. אנעים זמירות. שיר של יום. ומזמור לפי המנהג:

דיני נשיאת כפים

(דח"ח) (א) אין נשיאות כפים בפחות מעשרה והכהנים מן המנין ואפי' אין שם רק ישראל אחד עונין לדוכן והישראל יענה אמן (ט"ז ומ"א ס"ק ל"ח וס"ז ס"ק כ"ג) ואם התחילו לישא כפיהם בעשרה ויצאו מקצתן גומרין (סי' קכ"ח ועיין א"ר): (ב) בשעה שאומר הש"ץ רצה כל כהן שבבהכ"נ צריך לעקור ממקומו לעלות לדוכן ואף אם לא יגיע לדוכן עד שיכלה הש"ץ מודים שפיר דמי (שם עיין א"ר) אבל אם לא עקר רגליו עד שגמר הש"ץ רצה כיון שהיה עומד בתפלה לכתחלה לא יעלה אבל אם עלה לא ירד אפי' לא היה אונס (ועיין א"ר שם): (ג) הכהן צריך ליטול ידיו קודם הדוכן והלוי יצק מים על ידיהם ואם אין שם לוי יצק בכור שפטר רחם על ידיהם ואם אין שם בכור גם כן מוטב שיצק הכהן בעצמו על ידיו ולא יצק ישראל על ידיו (ועיין ט"ז ומ"א וא"ר שם) ולא יעלו הכהנים במנעלים (שם): (ד) לכתחלה צריך ליטול ידיו קודם רצה וברצה יעקור רגליו עם ידים רחוצות לברכה אבל בדיעבד אם לא רחץ ידיו עד שעקר רגליו ברצה יכול ליטול ידיו אחר עקירת רגליו (א"ר וס"מ): (ה) אם עקר רגליו מביתו כדי לילך לביהכ"נ לדוכן ובא לביהכ"נ אחר רצה לא יעלה לדוכן שלא עקר ברצה ועקירה מביתו לביהכ"נ לא חשיב עקירה ואם ביתו סמוך לביהכ"נ ושומע שאמר רצה ועקר רגליו אף שבא לבית הכנסת אחר רצה יעלה לדוכן (מ"א א"ר ס"מ): (ו) כשעלו הכהנים לפני ההיכל יאמרו הכהנים תחלה מודים דרבנן עם הצבור ואח"כ יאמרו הכהנים יהי רצון כו' מעתה ועד עולם ויאריכו בתפלה זו עד שיסיים הש"ץ ולך נאה להודות כדי שיענו הצבור אמן גם על ברכה זו (עיין מ"א): (ז) הכהנים עומדים ופניהם כלפי היכל ואם הכהנים מרובים שעומדים קצת אצל ההיכל נגד דרום וקצת נגד צפון ואם מתפללים במקום שאין שם ס"ת או שההיכל קבוע נגד דרום או בכותל צפון הופכין פניהם למזרח עד שאומר הש"ץ כהנים כו' (שם בס"מ): (ח) ואומר הש"ץ או"א ברכנו בברכה כו' בלחש ואומר כהנים בקול רם ומחזירין הכהנים פניהם כלפי העם והם קודמין אומר בלחש ואם אין שם אלא כהן אחד אין אומר כהנים בקול אלא הוא מעצמו מחזיר פניו (שם) ואם אמר הש"ץ כהנים אף אם אין שם אלא כהן אחד אין לגעור בו (א"ר ס"מ שם): (ט) כשמחזירין הכהנים פניהם כלפי העם מברכין אקב"ו לברך כו' וכולם מברכין ביחד ואם אין שם אלא כהן אחד נ"ל מברך אקב"ו לברך כו' (מ"א ס"מ שם) וע' מ"א שהביא בשם הזוהר כהן דלא רחים לעמא או עמא לא רחמין ליה לא ישא את כפיו (כ"כ א"ר): (י) מגביהין ידיהם כנגד כתפיהם ופושטים ידיהם וחולקין אצבעותיהם ומכוונין לעשות ה' אוירים בין ב' אצבעות לב' אצבעות אויר אחד ובין אצבע לגודל אויר אחד וכן ביד השנית ובין גודל לגודל אויר אחד יש ה' אוירים וצריך לעשות כן משום דכתיב מציץ מן החרכים ה' חרכים וצריך ליזהר מאד שלא יגעו ראשי הגודלין זה בזה בשעת הדחק שלא יקלקל את החלון וצריך להגביה יד הימנית קצת למעלה מהשמאלית אבל צריך ליזהר שיגע אצבע הימין על אצבע השמאל גם כן כדי שלא יקלקל את החלון (עיין במ"א): (יא) ופורשין כפיהם שיהיה תוך כפיהם נגד הארץ ואחורי ידיהם כנגד השמים ואח"כ מקריא אותם הש"ץ ברכת כהנים מלה במלה והם עונין אחריו על כל מלה עד שיסיימו פסוק ראשון ואז עונין הצבור אמן וכן אחר הפסוק השני וכן אחר הפסוק השלישי (שם): (יב) אין מברכין אלא בלשון הקדש ובעמידה ובנשיאת כפים ואפילו בדיעבד לא יצא ואם יש כהן אחד שאינו יכול לברך כך מוטב שיצא מבית הכנסת קודם רצה:

אח"כ

(יג) אח"כ מתחיל הש"ץ שים שלום ואז הכהנים מחזירין פניהם כלפי היכל ואומרים רבון העולמים כו' ויאריכו בתפלה זו עד שיסיים הש"ץ שים שלום כדי שיענו הציבור אמן על שניהם ואם אינם יכולין להאריך כ"כ יאמרו עוד אדיר במרום כו' ומ"מ וביוה"כ שמאריכין בנעימה בסיום התפלה לא יתחילו הכהנים רבון עד לבסוף כדי שיסיימו עם הש"ץ כאחד (שם): (יד) אין הכהנים רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל הש"ץ שים שלום ואינם רשאים לכוף אצבעותיהם עד שיחזירו פניהם ועומדים ואינם רשאים לעקור משם עד שיסיים הש"ץ שים שלום והצבור יסיימו אמן (שם): (טו) אין הכהנים רשאים להתחיל בברכת א"ק בקדושתו של אהרן עד שיכלה דיבור קריאת כהנים מפי המקריא ואחר שברכו הכהנים אשר קדשנו בקדושתו של אהרן אין הקורא רשאי להתחיל יברכך עד שיכלה אמן מפי כל הצבור שעונין אחר ברכת א"ק וכן באמן שעונין אחר וישמרך ואחר ויחנך ואחר שלום ימתין הש"ץ ולא יתחיל תיבה אחרת עד שיכלה אמן מפי כל הצבור (שם מ"א וא"ר): (טז) אין הש"ץ עונה אמן אחר ברכת כהנים כדי שלא תתבלבל דעתו ואם מתפלל תוך הסידור ומובטח לו שלא תתבלבל דעתו רשאי לענות אמן אבל אמן דאחר ברכת אק"ב של אהרן לא יענה אפילו מובטח [לו] דאסור משום הפסק (א"ר שם דלא כמ"א ס"ק י"ד): (יז) אם הש"ץ הוא כהן אם יש כהנים אחרים לא ישא את כפיו ולא יאמרו לו קודם רצה לעלות או ליטול ידיו אבל אם אמרו לו קודם רצה לעלות עובר בעשה אם לא עלה וצריך לעלות אבל אם אמרו לו אחר רצה לעלות אינו רשאי לעלות ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו ולא יאמרו לו לעלות אם אין מובטח שיחזור לתפלתו בלא טירוף דעת ואם אמרו לו לעלות אפילו אין מובטח שיחזור לתפלתו בלא טירוף עוקר ועולה ועובר בעשה אם אינו עולה ואם מובטח לו שיחזור לו לתפלתו בלא טירוף דעת ישא את כפיו וכיצד יעשה יעקור רגליו מעט בעבודה ויאמר עד ולך נאה להודות ויעלה לדוכן ויברך ברכת כהנים ומקריא לו אחר ומסיים הכהן שים שלום כו' ולא יאמר רבון עולמים עשינו כו' ואחר התפלה יאמר אותו (שם) ואם לא עקר רגליו ברצה אין רשאי לעלות: (יח) כשמחזירין הכהנים פניהם בין בתחלה בין בסוף לא יחזירו אלא דרך ימין לכן בתחלה שעומדים פניהם למזרח יפנו תחלה לדרום ואח"כ למערב ואחר הדוכן כשהופכין פניהם למזרח יפנו תחלה לצד צפון ואחר כך למזרח וכשיורדין מן הדוכן יהפכו פניהם קצת לצד ההיכל ויפסעו לאחוריהם כתלמיד הנפטר מרבו ולא יגעו במנעליהם ולכן טוב שיהיו להם מנעלים שא"צ ליגע הנועלים והנוגעין צריכים ליטול ידיהם בשביל התפלה שיתפללו אח"כ (שם): (יט) אין הכהנים רשאים לנגן בברכת כהנים שנים ושלשה נגונים משום דצריכה למיחש לטירוף הדעת ואין לנגן אלא נגון אחד מתחלה ועד סוף (שם): (כ) המהדרים שיהיה הש"ץ ישראל וכשהש"ץ כהן אף שהוא אינו נושא כפיו יעמוד ישראל אצלו ויקרא לכהנים והחזן עומד ושותק ואם אין אחר להקרות טוב שישאו כפיהם בלי מקריא (מ"א שם): (כא) בשעה שהכהנים מברכין העם לא יביטו ולא יסיחו דעתם אלא יהיו עיניהם כלפי מטה כמו שעומד בתפלה והעם יכוונו לברכה ויהיו פניהם כנגד פני הכהנים ולא יאמרו שום פסוק רק ישתקו ויכוונו לברכה וגם לא יעשו עוזין אותן שנהגו לחזור בכל מלה ומלה בתחלת יברכך ואפילו בשעה שהש"ץ מקריא התיבה אין לומר שום פסוק משום דאז לא שומע ולא מוריד ועוד דתרי קלי לא מישתמעי ולא ישמעו הכהנים מה שמקריא הש"ץ (א"ר שם): (כב) צריך שיהיו פני העם כנגד פני הכהנים ולא יסתכלו בהם הצבור ויש ליזהר אפי' בראיה קצת כמו במקדש (מ"א) וגם הכהנים לא יסתכלו בידיהם ונהגו לשלשל הטלית על פניהם וידיהם חוץ לטלית (שם): (כג) העם שאחרי הכהנים ובצדדים שלאחריהם אינם בכלל ברכה. אבל מלפניהם ובצדדים שלפניהם אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת ולאחריהם נמי אם הם אנוסין כגון עם שבשדות שטרודין במלאכתן ואינן יכולין לבוא המה בכלל ברכה ואותן שעומדין בכותל מזרחי והארון הקודש בולט מן הכותל והכהנים עומדים לפני אה"ק טוב שילכו ממקומם לאמצע בהכ"נ כדי שיהיו בכלל הברכה ואם א"א להם ללכת ממקומם מחמת דוחק שיש שם הוי כאנוס ויהיה בכלל ברכה והעם שבחצר ירצו שיעמדו על פני הכהנים או נגד צדיהם (שם ועיין מ"א): (כד) אלו תיבות שהכהנים הופכין פניהם בהם לדרום ולצפון. יברכך. וישמרך. אליך. ויחנך. אליך. לך. שלום. והטעם משום דבאלו התיבות הכהן לנוכח צריכין לברך ולהראות פניהם אל כל הצבור העומדין מלפניהם ומצידיהם ונוהגין שמאריכין בנגון אלו התיבות כי כל התיבות הן לנוכח ובטעם שמאריכין בנגון של התיבות שבסוף הפסוקים דהיינו וישמרך ויחנך שלום אומרים הצבור רבש"ע כו' והמקריא אפי' הוא אינו ש"ץ לא יאמר הרבש"ע מפני הטירוף וכ"ש הש"ץ בעצמו לא יאמר (שם ובמ"א): (כה) בית הכנסת שכולה כהנים אם אין שם אלא עשרה כולם עולים לדוכן למי מברכין לאחיהם שבשדות ומי עונה אחריהם אמן הנשים והטף ואפי' אם אין שם נשים וטף לענות אחריהם אמן אפ"ה מברכין דעניית אמן אין מעכב הברכה ואם יש שם יותר מעשרה. היותרים מעשרה יעלו לדוכן ויברכו והעשרה עונין אחריהם אמן (שם ועיין ס"ח שם): (כו) כהן אינו רשאי להוסיף מדעתו יותר על ג' פסוקים של ברכת כהנים ואם הוסיף עובר על בל תוסיף (שם): (כז) כהן שנשא את כפיו ואח"כ הלך לבהכ"נ אחר ומצא צבור שלא הגיעו לברכת כהנים יכול לישא כפיו פעם אחרת אם רוצה (אבל אם אינו רוצה אע"פ שאומרים לו לעלות לדוכן א"צ ואין עובר בעשה כיון שעלה פעם אחת באותו יום. תוס' [illegible]) וכהן שלא התפלל עדיין ומצא צבור מתפללין נושא את כפיו ואין התפלה מעכבתו אבל אם רואה שיעבור זמן התפלה ילך לחצר ביהכ"נ ויתפלל שם אבל אם אמרו לו קודם רצה עלה צריך לעלות דעובר בעשה אם אין עולה ואם לא קרא ק"ש וירא שבשעה שישא כפיו יעבור זמן ק"ש ילך ג"כ לחצר בית הכנסת ויקרא ק"ש ואם אמרו לו קודם רצה עלה יקרא פסוק ראשון ויעלה וישא כפיו (שם): (כח) כהן המתפלל בי"ע אם אין שם כהן אחר צריך להפסיק ולעלות אם מובטח שיחזור להפסקתו ואם אין מובטח לא יפסיק (כמו בש"ץ ס"ק י"ז) ואם אמרו לו קודם רצה עלה צריך לעלות דעובר בעשה אם אינו עולה ואם יש שם כהן אחר אינו פוסק ואם אמרו לו קודם רצה עלה צריך להפסיק ולעלות ואפילו אין מובטח צריך להפסיק ולעלות אם אמרו לו משום דעובר בעשה אם אינו עולה וכ"מ דמפסיק בתוך התפלה כדי לעלות לדוכן צריך לעקור רגליו קצת בתוך התפלה כשאומר

שמ"ן רצה אבל אם לא עקר רגליו כשאמר שמ"ן רצה אינו רשאי לעלות (מ"א בשם א"ר ופמ"ג): (כט) מי שיש לו מום בפניו או בידיו כגון שהם בוהקניות פירוש מין נגע לבן או מנומר בנקודות דקות או שאצבעות ידיו הם כפופות או שהם עקומות לצדיהן או שהעקומה ידו לאחוריו או שאינו יכול לחלק אצבעותיו לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו וכן מי שרירו יורד על זקנו או שעיניו זולפות דמעה וכן סומא באחת מעיניו לא ישא את כפיו ואם היה דש בעירו אפילו סומא בשתי עיניו ישא את כפיו וכל ששהה בעיר ל' יום מיקרי דש בעירו אפי' אינו דר שם לגמרי רק שבא לשם להיות שם מלמד או סופר או משרת על חצי שנה מיקרי דש בעירו בשלשים יום אבל אם בא שם באקראי בעלמא לא חשיב דש בעירו בשלשים יום ואף שהמנהג שמכסין הכהנים את פניהם וידיהם בטלית וכן הקהל מכסים בשעת דוכן אעפ"כ אין להם לעלות לדוכן אותן שבעלי מומים שהוזכרו לעיל אם לא דשו בעירם (א"ר שם דלא כט"ז) ואותן המנומרות בנקודות דקות שקורין (זאממערשפראסען) אם שכיח שם אף דלא הוי רוב אנשי המקום כך ישא את כפיו (פ"מ שם) וכן אם היו ידיו צבועות בצבע אם רוב אנשי המקום מלאכתן בכך ישא את כפיו (שם ועיין פ"מ): (ל) קטן שלא הביא שתי שערות אינו נושא כפיו בפ"ע וצריך לדקדק בדבר שלא יבא לידי ברכה לבטלה כיון שאמרו חז"ל שאינו נושא כפיו יחידי אבל עם כהנים גדולים אחרים ישא את כפיו כדי להתחנך וללמוד וצריך לברך ומי שהביא שתי שערות נושא את כפיו אפילו בפ"ע לדידן דאינו נשיאת כפים אלא מרגל לרגל (שם): (לא) כהן שהרג את הנפש במזיד אפילו עשה תשובה לא ישא את כפיו אבל אם הרג בשוגג אם עשה תשובה ישא את כפיו (א"ר שם): (לב) מל תינוק ומת נושא את כפיו ואם העם מרננים אחריו שהוא שופך דמים אעפ"כ ישא את כפיו אבל אם יודע בעצמו שהוא אמת לא ישא את כפיו (שם) אבל אם עשה תשובה מהני דלא גרע מהרג בשוגג דמהני אם עשה תשובה וישא את כפיו: (לג) עומר לעבודת אלילים שעשה תשובה ישא את כפיו (שם) ושאר עבירות אפילו גלוי עריות אין מונע נשיאת כפים: (לד) שתה רביעית יין בבת אחת לא ישא את כפיו שתאו בב' פעמים או שנתן לתוכו מעט מים מותר לישא כפיו ואם שתה יותר מרביעית אפי' שהוא מזוג ואפילו שתאו כמה פעמים לא ישא את כפיו עד שיסיר יינו מעליו ואם שתה שאר משקים אף שלא הגיע לשכרותו של לוט אסור לישא כפיו עד שיסיר שכרותו מעליו ואם שתה יין מגתו מותר לישא את כפיו אם אינו משכר (ועיין א"ר דלא כמ"א): (לה) כהן שנשא גרושה או חלוצה דרבנן לא ישא את כפיו עד שידור הנאה ע"ד רבים מהנשים שהוא אסור בהן ותגרש אותה ואפי' אם אינו יכול לגרשה מחמת אונס נקבות אינו נושא כפיו כ"ז שאינו מגרש אותה (שם): (לו) כהן שנטמא למת שאינו מז' מתי מצוה פסול מן הדוכן עד שישוב ויקבל עליו שלא יטמא עוד למתים וכהן שיש לו בת שהמירה או זינתה נושא כפיו (מ"א שם) בחלל אינו נושא כפיו (שם): (לז) כהן אונן אינו נושא כפיו אפי' אם אמרו לו עלה א"צ לעלות כי פטור מכל המצות ואבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו או תוך שלשים על שאר קרובים אינו נושא כפיו אבל אם אמרו לו עלה צריך לעלות ולכן צריך לצאת מבית הכנסת קודם רצה וכן הקובר מתו ברגל אינו נושא כפיו ומיהו אם אין שם בהכ"נ שני כהנים אחרים חוץ מהאבל מותר להאבל לישא כפיו תוך י"ב חודש על אביו ואמו או תוך ל' על שאר קרובים אבל תוך שבעה כגון הקובר מתו ברגל אפי' אם אין שם שני כהנים אחרים חוץ מהאבל אינו נושא כפיו (שם ועיין בתשובה כ"י דלא כמ"א הובא בפמ"ג שם): (לח) כהן אף שהוא פנוי ישא את כפיו ואין נושאין כפיהם אלא ביו"ט וביו"ט שחל בשבת נוהגין שאין נושאין כפיהם. ויש מקומות בהכמן שנושאין כפיהם ביום טוב שחל בשבת וכל מקום לפי מנהגו וכן נוהגין שאין נושאין כפיהם אלא בתפלת מוסף של יום טוב ולא בתפלת שחרית וכן ביום הכפורים אין נושאין כפיהם אלא במוסף ולא בשחרית ולא בנעילה (שם):

סדר ברכת כהנים

הכהנים עולין לדוכן בתפלת מוסף או כשמגיע הש"ץ לותחזינה אומרים הש"ץ והקהל זה:

וְתֶעֱרַב לְפָנֶיךָ*) עֲתִירָתֵנוּ כְּעוֹלָה וּכְקָרְבָּן. אָנָּא רַחוּם. בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים הָשֵׁב שְׁכִינָתְךָ לְצִיּוֹן עִירְךָ וְסֵדֶר הָעֲבוֹדָה לִירוּשָׁלָיִם:

*) לפ"ד הרמב"ע צריך לומר עליך עי' בדובר ש"ם.

עץ יוסף

ותערב עליך עתירתנו. ותומתק לפניך תפלתנו:

דובר שלום

ותערב לפניך וכו'. הרמב"ע ז"ל [גלומת דף מ"ג] משיג על נוסח זה. שלא מצינו מלת ערב וכם מקובל עם לפני. רק עם מלת על כמו יערב עליו שיחי. לכן מהראוי לומר ומערב עליך. ע"ש דבריו: בעולה וכקרבן כבכורים

עיון תפלה

ותערב עליך. עפ"ה (תהלים קד, לד) יערב עליו שיחי: עתירתנו. בסוכה י"ד א' למה נמשלה תפלתם של צדיקים כעתר (רחת שזורין בה התבואה ומהפכין אותה) לומר לך מה עתר זה מהפך את התבואה בגרן ממקום למקום אף תפלתן של צדיקים מהפכת דעתו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת רחמנות. ובב"ר פס"ג סי' ה' ר"ל אמר שהיפך את הגזרה ולשום כן קריין ליה עתירה דאפיך אדרא: בעולה וכקרבן. כי תפלות בזמן הזה במקום קרבנות הן, כמו שביארנו בברכות השחר בהערה לאמירת

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים. וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: על' וחזן מסיים

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה שֶׁאוֹתְךָ לְבַדְּךָ בְּיִרְאָה נַעֲבוֹד: אמן. מודים וכו'

ועל כלם עד ולך נאה להודות:

כשמגיע הש"ץ לומר וכל החיים אומרים הכהנים והקהל עמהם יהי רצון זה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא הַבְּרָכָה הַזֹּאת (לכהנים) שֶׁצִּוִּיתָנוּ (לקהל שֶׁצִּוִּיתָ) לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּרָכָה שְׁלֵמָה וְלֹא יִהְיֶה בָּהּ שׁוּם מִכְשׁוֹל וְעָוֹן מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם:

עץ יוסף

ושם נעבדך ביראה. יבואר ע"פ מאמרם בברכות (ל:) אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. מה"מ א"ר נחמן בר יצחק מהכא עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה. ופירש"י עבדו את ה' ביראה תפלה היא לנו במקום עבודה שהיו עושים ביראה. וזה שאנו מתפללים ושם נעבדך ביראה כו' ר"ל עתה בגלות אין לנו עבודה ביראה רק בתפלה. אבל כשתחזור שכינתך לירושלים נעבדך שם ביראה כימי עולם כימי משה בעבודת קרבן. וכשנים קדמוניות כימי שלמה. ר"ל כימי משה שירדה האש על הקרבן בשמיני למלואים. ובימי שלמה שירדה האש מן השמים כשחנך בית המקדש. או פי' כימי עולם כימי נח שנתרצה העולם בימיו. וכתיב ביה וירח ה' את ריח הניחוח. וכשנים קדמוניות כימי הבל שלא היתה עבודת אלילים בימיו. וכתיב ביה וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. עיין במדרש ויק"ר פ"ז:

דובר שלום

בתורה הוא ענין אחד עם העולה הוא קרבן. ויובן דקרבן מורה על הקרבת איש נפשו גם חלק לגבוה. ולכן נקרא קרבן ע"ש קרוב שמקרב ע"ג המזבח ומ"מ מקרבי יחד נפש והגוף. וכונת הענין לפי שיש בתפלה שני מינים. פרידי הלא הכל טועים לשמים על הפלוסופים אין רק הענין הטוב לכבוד שמים. אבל בקשת הצלחת הזמן טובים רק לנפש כ' מיסי' ביכלתם לעבוד בלי מניעה. נמצא הצלחה עולה כליל לה'. והלא כהם המתפללים על הצלחה מצוה שיגיעו ה' לטובתם. נמצא שהתפלה משותפת בענין קדושת ה' במכירים שהכל מכח יה'. וגם ענין לצרכי נפשם. וכנגד שני אלו התפלות אומרים אותה התפלה שהיא רק לשם ה' לבדו הערב כעולה שהיא עולה כליל לה'. ותפלה המשותפת גם לצרכי הגוף הערב כקרבן שיש בו חלק לגבוה וחלק להדיוט: וכשנים קדמוניות וכו' שאותך לבדך ביראה נעבוד. אוסף נ"ל וכשנים קדמוניות כימי הבל שלא היתה עבודת כוכבים בימיו. ונאמר הכונה בנאמרה על העולה כאשרה שמשלת הבל היתה כמה שהקריב מבכורות צאנו לרמז כי הקב"ה הוא קדמונו ראשיתו של עולם כמו הבכור שהוא ראשית כחו. וכזה לימד לכל בני דורו שאין שם שולט כדבר להכיר אלוהו יתברך ולא פנה עוד לעבודת כוכבים יעו"ש. וזו שאנו מבקשים ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות היה בימי הבל שלא היתה עבודת כוכבים בעולם ובזה מסיימין הברכה ענין בחתימה שאותך לבדך ביראה נעבוד. שלא תהיה שום עבודת כוכבים. רק כולם יעבדו אותך לבדך: שאותך לבדך ביראה נעבוד. יש להעיר שזה לבדך יתירתה. גם מלת ביראה אין לה מובן פשוט. דעבודה מאהבה מעולה מעבודה ביראה. והכונה דעבודה היא לעסוק בהכר או ליראת השם אינה עבודה לו לבדו

עין תפלה

לאמירת הקרבנות. אבל ממה שאנו רואים שהקהלות לא נהגו לומר נוסח זה אלא בתפלת המוספין, נראה הכול כעין. מה שהקדמונים היו נוהגים לומר בתפלת מוסף אחר פסוקי הקרבנות ותערב לפניך תפלת עבודתך כתמידי יום וכקרבן מוסף, כמ"ש רפ"י בסדרם הגדול סידור תפלות סי' ד' "ראוי לאומרו מיד לאחר הזכרתו קרבן היום כגון לאחר שאמר שלשה עשרונים לפר וכו' כהלכתן ותרצה לפניך וכו' א"ה וכו', אבל בסדור רב עמרם דף מ"א ע"ב ובמחזור ויטרי דף קנ"ז ובמחזור רומא היו אומרים אותו אחר א"ה לפני החתימה, ועל דרך זה נהגו קהלות אשכנז לומר ותערב עליך עתירתנו כעולה (היינו עולת התמיד) וכקרבן (היינו קרבן מוסף). ומה שנהגו לומר זה בשעת נשיאת כפים, כי כמו שהתפלה מהפכת מדת אכזריות למדת רחמנות כך נשיאת כפים, כדאמרינן בירושלמי (סוטה פ"ז הלכה ו') כתיב ואל זועם בכל יום מי מבטל ר' אבין בשם ר' אחא ברכת כהנים מבטלת: שאותך לבדך ביראה נעבוד. החתימה הזאת מוזכרת בילקוט שמעוני

תקון תפלה

יהר"מ נוסח הגמרא (סוטה ל"ט ע"א) יהר"מ ה' אלהינו שתהא ברכה זו (ברי"ף מגילה פרק הקורא עומד הברכה הזאת כמשמע לשון הקדש, וכ"ה ברא"ש שם) שצויתנו לברך את עמך

אמרו חז"ל (סוטה לח:) כל כהן המברך מתברך וכו' שנא' ואברכה מברכיך: הטעם לזה ע"ד אומרם (ב"ק דף צ"ב) כל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לו לאותו דבר הוא נענה תחלה. כי זה המתפלל על חברו ומבקש רחמים מאת ה' שיושיע לו מה שהוא צריך אליו. כמו רפואה או בנים וכדומה. הנה כאשר ישפיל בתפלתו וימשיך לזה שהתפלל עליו ישועה מאתו יתברך. מוכרח אור הישועה הלז לירד דרך הצנורות ממקור הברכות עד שורש נשמת זה המתפלל כי הוא הוא המשיכו. ואי אפשר להמשיך כי אם תחלה לשורש נשמתו. ואח"כ תרד הישועה לאיש אשר התפלל עליו דרך הצנורות היורדים מנשמה לנשמה. כי כל נשמות ישראל אחד ומתאחדים בצנורות הידועים. וממילא כאשר הוא צריך לאותו דבר. הרי התחלה באה הישועה לשורש נשמתו ותיכף הוא נענה תחלה. כי הגיע אור הישועה מלפני זה לשורש נשמתו. ואחר כך תוכל ג"כ להמשך לחברו. וכן הוא בברכה כי מי שמברך את ישראל הרי ממשיך הברכה ממקור הברכות לנשמת ישראל בכלל. אבל הכל צריך להיות תחלה ע"י שורש נשמתו. כי הוא ממשיך הברכה הזאת. וממילא הוא מתברך תחלה בכל הברכות והישועות שמברך לישראל (בח"ס): חז"ל אמרו על פסוק כה תברכו את בני ישראל אמור להם. שהש"ץ אומר תחלה אל הכהן יברכך ה' וגו'. הטעם הוא לפי שאינו דומה מריק מכלי מלא תחלה. למריק מכלי חסר. לכן הש"ץ שהוא הסרסור בין הקב"ה ובין הכהנים. הוא אומר תחלה אל הכהן יברכך ה' ומוריד עליו השפע דרך הצנורות כדי שיהיה הכהן כלי מלא ברכת ה'. ואח"כ יריק הכהן מן כלי מלא על כל גדותיו על ישראל. כי אז חלה הברכה ביותר כשהמשפיע נמצאה בו הברכה בעצם וראשונה. כי איך יברך מי שאינו מבורך בעצמו (כלי יקר סדר לך לך): ז"ל ספר שפע טל. ט"ו תיבות שבברכת כהנים. י"ד מהן כנגד י"ד אברי אצבעות. כיצד בגודל שני אברים כנגד יברכך ה'. ובאצבע ג' אברים כנגד וישמרך יאר ה'. באמה ג' אברים כנגד פניו אליך ויחנך. בקמיצה ג' אברים כנגד ישא ה' פניו. בזרת ג' אברים כנגד זה אליך וישם לך. ותיבת שלום שהוא העיקר כי אם אין שלום אין כלום. הוא שורה על כף היד. לכן נקראת נשיאות כפים ולא נשיאות ידים. וכן הוא ביד השני עכ"ל:

זה שהכהנים בשעה שהם נושאים כפיהם. פניהם כלפי העם ואחוריהם לקדש. זה דבר תמוה לכאורה. ומתרץ בספר כד הקמח כיון שהכהנים בשעה שהם נושאים כפיהם השכינה שורה על ידיהם. וכמו שדרשו חז"ל (מדרש שיר רבה פ"ב) משגיח מן החלונות אלו ידי כהנים. וכיון שהשכינה שורה בין שתי ידיהם כבין שתי הכרובים אין לחוש אם אחוריהם כלפי הקדש שאין קדושת הקדש לפני ולפנים אלא מקדושת השכינה. ובשעה שהם נושאים כפיהם הוא יתברך כנגד פניהם והשכינה שורה על ידיהם עכ"ל:

הש"ץ אומר בלחש או"א ברכנו וכו' ואומר בקול רם כהנים והקהל אומרים עם קדושך כאמור והכהנים מברכין ברכה זו בקול רם:

כתב הפר"ח בסי' קכ"ח כשמזכירין הכהנים את השם צריך לומר ברוך הוא וברוך שמו ע"ש טעמו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בִּקְדֻשָּׁתוֹ שֶׁל אַהֲרֹן וְצִוָּנוּ לְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה: והקהל עונים אמן

דבר שלום

לכבוד יש'. דהכי היא לשום שכר ויראת עונש. אך שתהיה שלימה היא המכוונה יראה עלאה לכבודו יש' מלך יראתו ורוממותו לא לשום תקוה עצמו. וזו באותך לבדך בלי שום תועלת. ביראה עלאה נעבוד:

אשר קדשנו וכו' וצונו לברך וכו' באהבה. פירוש שתהא הברכה מכל ברכות האלות שמברכים אשר קדשנו במצותיו וכאן לא הוזכר מלת במצותיו. הכוונה עפ"י דאיתא בילקוט וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם

עיון תפלה

ממשני שמואל רמז ס' ובהלכות גדולות הלכות ברכות פ"ה וברש"י יומא דף ס"ח ע"ב וברכות דף י"א ע"ב וברוקח סי' שכ"ו בשם מדרש וכולה. ועי' מה שכתבתי לעיל בעיון תפלה ותקון תפלה לברכת רצה בתפלת חול:

תקון תפלה

עמך ישראל (כ"ה ברא"ש, ובר"יף את עמך ותו לא) לא יהא בה מכשול ועון (ברי"ף ובראש הוסיפו אח"כ מעתה ועד עולם), הלשון מגומגם מאד, ובראש תקן קצת שלא יהא בשי"ן ור"ל שתהא הברכה הזאת (נאמרת ספינו באופן) שלא יהא בה וגו', וברמב"ם הלכות תפלה פרק י"ד הל' י"ב הנוסחא שתהיה ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל ברכה שלמה ואל יהי בה מכשול ועון מעתה ועד עולם, וכ"ה בנוסח התימנים, אלא שהם אומרים שתהיה הברכה הזאת. ובסמ"ג עשין מצוה כ' יהר"מ ה' שתהא הברכה הזאת שצויתנו לברך את עמך ישראל שלמה ולא יהיה בה וגו' ועד עולם. ובאור זרוע חלק שני סי' ת"י יהר"מ ה' אלהינו שתהא ברכה זו שצויתנו לברך עמך ישראל בלא מכשול ועון, ותו לא. ובמחזור ויטרי דף ק"א יהר"מ ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתהא הברכה הזאת שצוית לברך עמך ישראל באהבה כפרה וסליחה ולא יהא בה וגו' עולם. ובסדור רב עמרם גאון יהר"מ ה' אלהינו שתהא ברכה זו שצויתנו כפרה לנו ואל יהא בה וגו' עולם. ואם תאמר מה ענין כפרה לברכה זו? ויש לומר כמו שאמרו בירושלמי סוטה פרק ט' הלכה ט"ו כתיב ואל זועם בכל יום רבי מבטל ר' אבין בשם ר' אתה ברכת כהנים מבטלה: ברוך וגו' אשר קדשנו וגו' באהבה. (סוטה ל"ט ע"א). מה שאומרים בברכה זו באהבה ותיקן

סש"ן מקריא מלה במלה והכהנים עונים:

יְבָרֶכְךָ. יְבָרֶכְךָ יְהוָה מִצִּיּוֹן עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ:
בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה וְכָל־קְרָבַי אֶת־שֵׁם קָדְשׁוֹ:

עץ יוסף

במדרש (פ' נשא פי"א) יברכך ה' בעושר. וישמרך מן הלסטים. ד"א יברכך בממון. וישמרך שלא תהא שטי במדינה פלסתר א) ושלא תהא זמימא ב) למדינה ויאמרו לך תן זהב. אלא יברך אותך וישמרך. ד"א יברכך בבנים. וישמרך בבנות. שצריכות שמירה. ד"א יברכך בעושר. וישמרך שתעשה ממנו מצות. דבר אחר יברכך ה' בברכה המפורשת בתורה ברוך תהיה מכל העמים וגו' ברוך אתה בעיר וגו' ובאו עליך כל הברכות האלה וגו'. רבי נתן אומר יברכך בנכסיך. וישמרך בגופך. דבר אחר יברכך ה' בממון. וישמרך

א) פי' נעשה מסים מס לגולגלת. ב) פי' עושה ממון.

ענף יוסף

יברכך אמרו במדרש יברכך ה' זו מצות עשה. וישמרך זו מצות לא תעשה. יאר ה' פניו אליך זו תורה שבכתב דכתיב כי נר מצוה ותורה אור. ויחנך זו נבואה דכתיב כי מצאת חן בעיני. ישא ה' פניו זו מלכות בית דוד שנא' ודוד עבדי נשיא להם לעולם (יחז' לז). וישם לך שלום זה שמו של הקב"ה ע"כ. ורמז בזה שהסדר ברכת כהנים לישראל בפסוק הראשון שידריכם הקב"ה בעשיית מצותיו ובשמירת אזהרותיו. וזה נערך כעם טוב. ובפסוק השני ברכם בידיעת התורה ובהשגתם למעלות הנבואה שהם מעלות חכמי ישראל ונביאיו. ובפסוק השלישי ברכם בנשיאות מלכי ב"ד שזה יהיה בזמן הגאולה העתידה. ובשמו של הקב"ה שאז יהיה נודע בפי כל הגויים. וכמאמר הנביא כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד (צפני' ג) (אברבנאל):

דבר שלום

אמרו שמה זכה בנשיאת כפים לו ולדורותיו עד סיומו בעמים. הכי דפסק ראשון שברך אהרן ברכת כהנים לא היה מלך המקום רק מעלתו. ובשכר זה זכה לנשיאת כפים. לכן אין מברכין ע"ז במצותיו דהמעט נלמוו אם"ז בזמם אהרן. לכן מייחסים הברכה לקדושתו של אהרן שברך מלא מטה ופי"ז נלמוו אח"ז למטה:

תקון תפלה

נצטוו הכהנים לברך באהבת, פירש במג"א סי' קכ"ח סקי"ח עפ"מ שכתוב בזוהר כל כהן דלא רחים לעמא או עמא לא רחמין ליה לא ישא את כפיו עיי"ש, ולפי מה שאמרו במדבר רבה פי"א סוף סי' ד' אמור להם שלא אמר להם הקב"ה לכהנים לא מפני שאמרתי לכם שתהיו מברכים את ישראל תהיו מברכים אותם באנגריא ובבהלות אלא תהיו מברכים בכונת הלב כדי שתשלוט הברכה בהם לכך נאמר אמור להם, וברש"י (במדבר ו, כג) אמור מלא לא תברכם בחפזון ובבהלות אלא בכונה ובלב שלם, עכ"ל, אם כן הוא מ"ע מה"ת לברך באהבה דוקא; ובגמרא שם שאלו את ר' אלעזר בן שמוע מפני מה הארכת ימים, אמר להם מימי לא נשאתי כפי בלא ברכה, ותמהו ע"ז: כל המפרשים מאי רבותיה דראב"ש? עי' מה שכתבו בזה מהרש"א בח"א והרי"ף בע"י והרב בעל עין אליהו במגילה כ"ז ב', ובתשובות גנת ורדים חלק או"ח סי' י"ג וי"ד. ולי נראה משום דבימיו לא היו נוהגין לברך ברכה על ברכת כהנים לפי שאין מברכין ברכה על ברכה, כמו שאין מברכין אקב"ו לברך ברכת המזון דהוי דאורייתא ובא ראב"ש ותירץ דלא דמי לבהמ"ז משום דבהמ"ז ג"כ ברכה להקב"ה ולא תתכן ברכה על ברכה, אבל ברכת כהנים היא ברכה לישראל והרי היא כהלל וקריאת מגילה. ומצאתי להגאון ר' שאול אבשטרדם בספר בנין אריאל חלק שני במס' סוטה שכתב בשם אביו הגאון ר' אריה ליב שלדעת ראב"ש נשיאת כפים היא מצוה בפ"ע דילפינן מן וישא אהרן את ידיו ויברכם מה להלן בנשיאת כפים אף כאן בנשיאת כפים (סוטה ל"ח א') וכיון שהיא מצוה בפ"ע צריכה ג"כ ברכה, אלא כדי שלא להרבות בברכות היה כולל שתיהן בברכה אחת, ובא רב חסדא ופירש מאי מברך כלומר האיך היה ראב"ש כולל שתי הברכות בברכה אחת, עו"א אשר קדשנו בקדושתו של אהרן (היא ברכה על נשיאת כפים דמקשינן בניו לו מה הוא בנ"כ אף הם בנ"כ) וצונו לברך וגו' (היא ברכה על ברכת כהנים), ועד ימיו לא היו מברכין אלא על ברכת כהנים לחוד אקב"ו לברך את עמו וגו' וזהו שאמר ראב"ש לא נשאתי כפי בלא ברכה שאפי' על נשיאת כפים הייתי מברך: יברכך וגו'. וכתב הכל בו בסי' קכ"ח „כשמתחילין הכהנים לברך כורעין הצבור על ברכיהם ומבליעים פסוקים אלה פסוק אחד על כל מלה ומלה כשהכהנים מנגנים בה" עכ"ל. וגם אבודרהם בדף מ"ג ע"א מזכיר זה „וכשמברכין הכהנים את העם יש אנשים שאומרים פסוקים מעין כל מלה ומלה של ברכה ואין ראוי לאומרם מהטעם שאמרנו והכי איתא בסוטה אר"י כל האומרם בגבולין אינו אלא טועה אר"ח בר אבא תדע דבמקדש נמי לא מבעי למימרינהו כלום יש עבד שמברכים אותו ואינו מאזין" עכ"ל, וכ"כ באור זרוע חלק שני סי' ת"ג „ואותן הפסוקים המפורשין בפ' ואלו נאמרין ובירושלמי דברכות רפ"א שהעם אומרים בזמן שהכהנים מברכין אותם אין אנו אומרים אותם כמסקנא דשמעתין דהתם כל האומרם בגבולין אינו אלא טועה, וכן עשה רבינו יצחק אלפסי ז"ל עכ"ל:

יְהוָה. יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ:

יְהוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ וַאֲצַפֶּה:

וְיִשְׁמְרֶךָ. שָׁמְרֵנִי אֵל כִּי־חָסִיתִי בָךְ:

שָׁמְרֵנִי כְּאִישׁוֹן בַּת־עָיִן בְּצֵל כְּנָפֶיךָ תַּסְתִּירֵנִי:

האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידייהו ולימא הכי רבש"ע אני שלך וכו' [בשעה שמאריכין הכהנים וישמרך ויחנך] ולסיים בהדי כהני דעני צבורא אמן. ואי לא [סיימו עדיין] לימא אדיר במרום כו' (ברכות דף נ"ה ע"ב). ויכוין שיסיים עם הכהנים או עם הש"ץ בסיום ברכת שים שלום שיענו הצבור אחריו אמן:

בשעה שמאריכים הכהנים וישמרך. ויחנך. אומרים הקהל רבש"ע:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. אֲנִי שֶׁלָּךְ וַחֲלוֹמוֹתַי שֶׁלָּךְ. חֲלוֹם חָלַמְתִּי וְאֵינִי יוֹדֵעַ מַה הוּא. יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁיִּהְיוּ כָּל־חֲלוֹמוֹתַי עָלַי וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל לְטוֹבָה. בֵּין שֶׁחָלַמְתִּי עַל עַצְמִי. וּבֵין שֶׁחָלַמְתִּי עַל אֲחֵרִים. וּבֵין שֶׁחָלְמוּ אֲחֵרִים עָלַי. אִם טוֹבִים הֵם חַזְּקֵם וְאַמְּצֵם וְיִתְקַיְּמוּ בִי וּבָהֶם כַּחֲלוֹמוֹתָיו שֶׁל יוֹסֵף הַצַּדִּיק. וְאִם צְרִיכִים רְפוּאָה רְפָאֵם כְּחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה מֵחָלְיוֹ וּכְמִרְיָם הַנְּבִיאָה מִצָּרַעְתָּהּ

א תהלים ח, י. ב שם ה, ד. ג שם טז, א. ד שם יז, ח.

עץ יוסף

מן יגה"ר שלא יוליכך מן העולם שלא יהיה שבר שמור לבעליו לרעתו. דבר אחר וישמרך מן המזיקין המקיפין אותך. דבר אחר וישמרך ישמור נפשך בשעת מיתה. דבר אחר וישמרך ישמור רגליך מן גיהנם:

ענף יוסף

ובספר תולדות יצחק כתב בפסוק ראשון של ברכת כהנים שלש תיבות כנגד אברהם יצחק ויעקב שבזכותם יברכנו. בפסוק שני חמש תיבות כנגד חמשה חומשי תורה שבזכותם יברכנו. בפסוק שלישי שבע תיבות כנגד שבעה רקיעים שיגלה כבוד לנו משם. אותיות שבפסוק ראשון חמש עשרה כנגד יה שמורה שהשי"ת שוה. ובפסוק שני עשרים אותיות כנגד ס"ה שהקב"ה עבר ס

דובר שלום

רפאם כחזקיהו וכו' וכמרים וכו' וכנעמן וכו'. לכאורה הוא שלא על הסדר דמרים קדמה לכולם ואח"ז היה נעמן ואח"ז חזקיה. ויסבן דמנין סדשותם הוא בשלשה פנים. ע"פ חוקי הטבע. שלמעלה מזה פטלה.

עיון תפלה

שמרני וגו'. והכל בו סי' קכ"ה אומר הפסוק שמרני כאישון בת עין (תהלים יז, ח):

תקון תפלה

רבונו של עולם. בברכות (נ"ה ע"ב) האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעדנא דפרסי ידייהו ולימא הכי רבש"ע, ובריה"ף חגרסא ולא ידע אי בישא אי טבא הוא ליזול וליקום קמי כהני וכו', תו גרסינן בגמ' ואי לא (כלומר אם לא יחפוץ להאריך כ"כ בתפלה לכל הפרות) לימא הכי אדיר במרום וכו', וברי"ף וכן בש"ס כת"י מינכען משנת ק"צ הגרסא וכי מהדרי כהני אפייהו ליטא אדיר במרום. ובספר בית נתן שהג"ל ר' נחמן נתן קורניל מכת"י עתיק הגרסא וכי הדרי כהני אפייהו לימא הכי השוכן בגבורת שלום שים עלי שלום ויענו צבורא אמן ואי לא מצי למימר כולי האי לימא הכי אדיר במרום וגו' ושמך וגו'. ובבמדבר רבה פרשה י"א סוף סי' ג' שאפי' אדם רואה בחלומו כאלו חרב מתחכת כירכו מה יעשה ישכים לביהכ"נ ויעמוד לפני הכהנים וישמע בברכת כהנים ואין דבר רע מזיקו ע"כ, וכן הן דברי הילמדנו שהעתיק רבינו נסים גאון בספר המפתח מס' ברכות הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים אלו ששים אותיות שבברכת כהנים כלם אחוזי חרב שכל אחד ואחד שמו של הקב"ה נזכר בו יברכך ה' יאר ה' ישא ה' איש חרבו על ירכו מה ראתה ירך להיות נזכרת כאן אפי' רואה אדם בחלומו חרב שלופה ונתונה בצוארו וקושע את ירכו משכים לבקר והולך לביהכ"נ מפחד שראה בלילות בחלומו ורואה את הכהנים נושאין את כפיהם והחלום הרע מתבטל ממנו לכך נאמר מפחד בלילות, ע"כ. ועי' שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' קכ"ח קכ"ט: אם טובים הם חזקם. פירש הרש"א ז"ל

וכנעמן מצרעתו וכמי מרה על ידי משה רבנו וכמי יריחו על ידי אלישע. וכשם שהפכת את קללת בלעם הרשע מקללה לברכה כן תהפוך כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לטובה ותשמרני ותחנני ותרצני: אמן

ענף יוסף

סברים. ובפסוק שלישי ספרים וחמש אותיות כנגד ימי שחמשם כ"ה. לומר שהקב"ה הוא היה והוא הוה והוא יהיה. כל האותיות שבשלשה פסוקים ששים וזהו שאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה והיא ברכת כהנים שהיתה מקיפה סביב למטתו. והאותיות כגבורים. וכלם אחוזי חרב שאפילו חלם אדם שחושבים לו ירעו הולך ומזיק אותו כנגד הכהנים כשפושטין כפיהם ויוצא ישמרך. פי' אמר בין צדיקים ובינונים ורשעים. לצדיקים יברכך ה'. לבינונים שהקב"ה אין מסתכל בהם בפנים מאירות אף שמסתכל בהם. יאר ה' פניו אליך. לרשעים שאין מסתכל בהם כלל ופני ה' מביטין בארץ כדי שלא לראותם. ישא ה' פניו אליך ירים פניו לעין בך. ולזה סמכו כנגד צדיקים אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף הצדיק. וכנגד בינונים ואם צריכים רפואה רפאם. וכנגד רשעים שצריכין לקללה אמר וכשם שהפכת את קללת בלעם הרשע מקללה לברכה כו': עוד כתב שם אלו השלש ברכות הן כנגד שלשה עולמות. הברכה הראשונה כנגד עולם המלאכים. פי' ישלח ברכה מעולם המלאכים. ולזה אמר לשון ברכה שהוא תוספת טובה כמו שעולם המלאכים יש לו יתרון טובה על שאר העולמות. יאר ה' פניו כנגד עולם הגלגלים שמהם באה האורה לעולם הזה. שבהם שמש וירח וכוכבים. ולזה אמר יאר ה' ישלח לך ברכה מעולם הגלגלים ויפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים וגו'. ישא ה' פניו אליך כנגד עולם השפל. ולפי שזה העולם כאלו נברא בכעס ונתדם הדין שהוא דאגה ומיתות. לזה אמר ישא ה' יסיר ה' כעסו ממך וישם לך שלום. ויהיו פניו כמו פני ה' תלקם עכ"ל:

דובר שלום

למעלה מהטבע. והנס הגלה בכולם שאז מה שנרפא בענין שהוא למעלה והיפך מהטבע. וקל ממנו מה שנרפא בלעדי כוס פעולה. וקל עוד מזה מה שנרפא ע"פ הטבע. והנה השלשה דברים מורגלות אלה השלש רפואות. רפואת חזקיה היתה למעלה והיפך מהטבע כמאמר חז"ל שנמו דבלת תאנים וכלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד הוא נסרח אעפ"כ הא כיצד נותן דבר שמחבל לתוך דבר שמתחבל כדי לעשות בו נס בתוך נס. רפואת מרים היתה בלעדי כוס פעולה רק בתפלת משה. רפואת נעמן היתה בעזר הטבע שהמים יפים למצורעים. לכן חשב אותם כסדר שהוכן מחמור לקל. ויתכן דלכך הקדים חזקיה לפי שאמר לישעיה כך מקובלני אפילו חרב חדה מונחת בצוארו אל ימנע א"ע מן הרחמים. ומקיים עלה גמ' א"ר חנן אפילו בא בעל החלום וא"ל למחר הוא מת אל ימנע א"ע מן הרחמים: וכמי מרה ע"י משה וכו' ע"י אלישע. החולי יתכן או מצד השינוי שמתחדש איזה חולי בגוף מצד איזה השתנות בחומר. או חולי מצד התולדה כמו פסח ועור. וחשב תחלה כל חולי מצד השינוי כמו צרעת חזקיה ומרים ונעמן. ואח"ז חשב חולי שמצד התולדה שמי מרה ומי יריחו היו רעים מצד תולדתם. ונרפאו ע"י משה ואלישע:

תקון תפלה

בח"א לפי שהחלומות אפי' מראים לטוב אפשר שיתהפכו ע"י פתרון וכן בחסך כהגהו חלומות דפתר בר הדיא לאביי ורבא, לזה אמר אם מראה החלום לטוב חזקהו ואמצהו שיתקיים כי לטובה ואל יתהפך לרעה כחלומותיו של יוסף הצדיק שלא הועילה בהם מחשבת אחיו להפכם לרעה. ואם צריכים רפואה רפאם, לא אמר אם רעים הם יסתלקו החלומות ויתבטלו, אבל יתפלל שהחלומות יתהפכו לטובה וליתרון כמו מי מרה וכו' שנתהפכו למתוקים יותר מן הראוי כמו שנאמר וימתקו המים ולא נאמר ותסר מרירתם, וכן היה במי יריחו ע"י אלישע שהוטבו יותר מן הראוי, ולפיכך אמרו רבותינו בדברים רבה פרשה י' סי' ג' כל מה שהקדוש ברוך הוא עושה הצדיקים עושים כיצד הקדוש ברוך הוא ממתיק את המרים (מעשה משה רבינו עליו השלום היה נחשב למעשה הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו) ואלישע המתיק את המרים, משמע דקים לה' שמדרגת המתקת אלישע היתה שוה למדרגת המתקת מרע"ה. וכחזקיהו מחליו, שלא לבד שנרפא ושב לקדמותו אלא שנתוספו לו ט"ו שנה חדשות כמאן דאמר (יבמות נ' ע"א) זכה מוסיפין לו. וכמרים מצרעתה, שלא לבד שנרפאה אלא שחזרה להיות נערה כדאמרינן (סוטה י"ב א') בתחלה חלאה ולבסוף נערה: וכנעמן מצרעתו, ששב בשרו כבשר נער קטן (מ"ב ה, יד): וכשם שהפכת קללת בלעם. שנאמר (דברים כג, ו) ויהפוך וגו' את הקללה לברכה: והשמרני. נגד פסוק ראשון וישמרך: ותחנני. נגד פסוק שני ויחנך: ותרצני. נגד פסוק שלישי ישא ה' פניו אליך, כי כאשר ישא איש את פניו אל רעהו באהבה אות הוא על רצונו, כענין שנאמר (בראשית לג, י) כי על כן ראיתי פניך וגו' ותרצני. — ודעת מהרש"א שם שצריכים לומר את התפלה הזאת שלש פעמים אצל כל פסוק

יָאֵר. אֱלֹהִים יְחָנֵּנוּ וִיבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אִתָּנוּ סֶלָה:
הָאִירָה פָנֶיךָ עַל־עַבְדֶּךָ הוֹשִׁיעֵנִי בְחַסְדֶּךָ:

יְהֹוָה. יְהֹוָה יְהֹוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת:
יְהֹוָה אַל־בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנִי וְאַל־בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנִי:

פָּנָיו. פְּנֵה־אֵלַי וְחָנֵּנִי כִּי־יָחִיד וְעָנִי אָנִי:
פָּנָה אֶל־תְּפִלַּת הָעַרְעָר וְלֹא בָזָה אֶת־תְּפִלָּתָם:

אֵלֶיךָ. אֵלֶיךָ יְהֹוָה נַפְשִׁי אֶשָּׂא:
אֵלֶיךָ יְהֹוָה שִׁוַּעְתִּי וּבַבֹּקֶר תְּפִלָּתִי תְקַדְּמֶךָּ:

וִיחֻנֶּךָּ. הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ:
חָנֵּנִי אֱלֹהִים כְּחַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ מְחֵה פְשָׁעָי: רבונו של עולם

א תהלים סז, ב. ב שם לא, יז. ג שמות לד, ו. ד תהלים ו, ב. ה שם כה, טז. ו שם קב, יח. ז שם כה, א.
ח שם פח, יד. ט שם קכג, ב. י שם נא, ג.

עץ יוסף

יאר ה' פניו כו'. במדרש מברכת יברכך ה' וישמרך נשמע שהם מבורכים ושמורים. ומנין שאף השכינה ביניהם ת"ל יאר ה' פניו וגו' יתן לך מן מאור השכינה שנאמר קומי אורי וגו' ואומר באורך נראה אור אל ה' ויאר לנו. דבר אחר יאר ה' פניו אליך יתן לך מאור עינים. דבר אחר יאר ה' וגו' שיהיו בך פנים מאירות ולא כהות ועמומות. דבר אחר יאר זה מאור תורה שיאיר עיניך ולבך בתורה ויתן לך בנים בני תורה כמה דתימא כי נר מצוה ותורה אור. דבר אחר יאר ה' פניו יעמיד ממך כהנים שמאירים את המזבח: ויחנך. הרי הם מבורכים ושמורים והשכינה ביניהם. ומנין אף חנוני בדעת בבינה ת"ע ויחנך כמה דמצינן אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה. דבר אחר ויחנך יתן בכם דעת שתהיו חוננים זה את זה ומרחמים זה על זה כענין שנאמר ונתן לך רחמים וגו'. דבר אחר ויחנך יחון אותך בבנים. דבר אחר ויחנך יחנך במשאלותיך. דבר אחר ויחנך יחנה ה' אליך. דבר אחר ויחנך יעמיד ממך נביאים. דבר אחר ויחנך יתן חנו עליך בכל מקום שאתה הולך. דבר אחר ויחנך בתלמוד תורה. דבר אחר ויחנך במתנת חנם. דבר אחר ויחנך להוציאך משעבוד:

עיון תפלה

פנה אלי וגו' ובכל בו אומר פנה אל תפלת הערער (תהלים קב, יח): אליך ה'. ובכל בו אומר אליך נשאתי את עיני (שם קכג, א): אליך

תקון תפלה

ופסוק אחר סיום פסוק ראשון המסיים וישמרך שדרשו חז"ל מן המזיקין נגד החלומות הבאים מן המזיקין, ואחר סיום פסוק שני המסיים ויחנך נגד החלומות הבאים מן המערכה כי כשימצא הבן חן בעיני אביהו לא ימסרנו בידי מנהיגים זרים, ואחר סיום פסוק שלישי וישם לך שלום מחלום הבא ע"י מלאכי מעלה. ונמצאו בתפלה זאת חלופי גרסאות, גירסת הגמ' רבש"ע וגו' סה הוא בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי חברי ובין שחלמתי על אחרים (ברי"ף ובין שחלמו לי אחרים ותו לא) אם טובים הם חזקם ואמצם (ברא"ש הוסיף וקיימם, וברי"ף ויתקיימו) כחלומותיו של יוסף (ברא"ש הוסיף הצדיק) ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה רבינו וכמרים מצרעתה (ברא"ש כמי מרה ע"י משה וכצרעת מרים ע"י משה וכצ־עת נעמן ע"י אלישע) וכחזקיהו מחליו וכמי יריחו ע"י אלישע (ברא"ש וכחליו של חזקיהו, וברי"ף כמי מרה ע"י משה וכמי יריחו ע"י אלישע וכצרעת מרים וכצרעת נעמן וכחליו של חזקיהו) וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה (ברא"ש עלינו לטובה וברי"ף עלינו לברכה) כן תהפוך כל חלומותי עלי לטובה (ברא"ש כן הפוך לי את חלומותי לטובה ויהיו לשלום, וברי"ף כן ותהפוך לי וכו') ומסיים בהדי כהני דעני צבורא אמן ואי לא (לעיל פרשתי הלשון הזה ע"פ גרסת הבית נחן, ואפשר לפרש עוד ואי לא אם עדיין לא סיימו הכהנים) יאמר אדיר במרום (עד שיסיימו ויענו אמן). וגרסת רב עמרם רבש"ע וגו' מה הוא בין שחלמתי לעצמי ובין וכו' כחלומותיו של יוסף וגו' (כמו ברי"ף) אלישע וכמרים בצרעתה וכחזקיהו מחליו וכשם שהפכת קללת בלעם בן בעור מ־עה לטובה כן תהפך כל חלומותי לטובה:

יִשָּׂא. יִשָּׂא בְרָכָה מֵאֵת יְהֹוָה וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעוֹ: וּמְצָא־חֵן
וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם:
נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם:

יְהֹוָה יְהֹוָה חָנֵּנוּ לְךָ קִוִּינוּ הֱיֵה זְרֹעָם לַבְּקָרִים אַף־יְשׁוּעָתֵנוּ
בְּעֵת צָרָה:
יְהֹוָה אֱלֹהִים צְבָאוֹת שִׁמְעָה תְפִלָּתִי הַאֲזִינָה אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה:

פָּנָיו אַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מִמֶּנִּי בְּיוֹם צַר־לִי הַטֵּה־אֵלַי אָזְנֶךָ
בְּיוֹם אֶקְרָא מַהֵר עֲנֵנִי:
אֲנִי בְּצֶדֶק אֶחֱזֶה פָנֶיךָ אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ:

אֵלֶיךָ. אֵלֶיךָ נָשָׂאתִי אֶת־עֵינַי הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמָיִם:
אֵלֶיךָ אֶקְרָא בַּעֲטֹף לִבִּי בְּצוּר־יָרוּם מִמֶּנִּי תַנְחֵנִי:

וְיָשֵׂם. וְשָׂמוּ אֶת־שְׁמִי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַאֲנִי אֲבָרְכֵם:
שָׁם אַצְמִיחַ קֶרֶן לְדָוִד עָרַכְתִּי נֵר לִמְשִׁיחִי: שִׂימֵנִי כַחוֹתָם
עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ:

לְךָ. לְךָ יְהֹוָה הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֵּצַח וְהַהוֹד כִּי־כֹל
בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְהֹוָה הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ:
כִּי־לְךָ יְהֹוָה הוֹחָלְתִּי אַתָּה תַעֲנֶה אֲדֹנָי אֱלֹהָי:

שָׁלוֹם. שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְהֹוָה וּרְפָאתִיו:
יְהֹוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהֹוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

כשהכהנים מנגנים שלום אומרים הקהל יהי רצון:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתַּעֲשֶׂה לְמַעַן קְדֻשַּׁת חֲסָדֶיךָ וְגֹדֶל רַחֲמֶיךָ הַפְּשׁוּטִים וּלְמַעַן טָהֳרַת שִׁמְךָ הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא בֶּן־עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם אוֹתִיּוֹת הַיּוֹצְאִים מִן הַפְּסוּקִים שֶׁל־בִּרְכַּת

א תהלים כד, ה. ב משלי ג, ד. ג איכה ג, מא. ד ישעי' לג, ב. ה תהלים פד, ט. ו שם קב, ג. ז שם יז, טו. ח שם קכג, א. ט שם סא, ג. י במדבר ו, כז. כ תהלים קלב, יז. ל שה"ש ח, ו. מ דה"א כט, יא. נ תהלים לח, טו. ס ישעי' נז, יט. ע תהלים כט, יא.

עץ יוסף

ישא. יעביר כעסו ממך. ואין ישא אלא לשון הסרה כד"א ישא פרעה את ראשך וגו'. פניו אלו פנים של זעם. כלומר אותם פנים של זעם שהיו ראויות לבא אליך יסירם ממך. דבר אחר ישא ה' פניו בשעה שאתה עומד ומתפלל. דבר אחר ישא ה' פניו אליך יהפך פניו כלפי אצלך. אינו דומה שואל שלום חבירו בתוך פניו כשואל מן הצדדים: וישם לך שלום. שלום בכניסתך שלום ביציאתך. שלום עם כל אדם. רבי נתן אומר שלום זה שלום מלכות בית דוד. רבי אומר זה שלום תורה. גדול השלום שאין כלי מקבל ברכה אלא שלום שנאמר ה' יברך את עמו בשלום. אף בברכת כהנים אחר כל הברכות סיימן בשלום וישם לך שלום לומר שאין הברכות מועילות כלום אא"כ שלום עמהם:

עיון תפלה

אליך נשאתי. ובכל נו אומר אליך ה' (תהלים כה, א): **ושמו את שמי.** ובכל נו אומר ישימו לה' כבוד ותהלתו באיים יגידו (ישעיה מב, יב): **שלום.** ובסדורי הספרדים מתחילים מתחלת הפסוק בורא ניב שפתים, כי לא יתכן להתחיל מאמצע הפסוק:

כהנים (אנקת"ס פספס"ים דיונסי"ם) האמורה מפי אהרן ובניו עם קדושך שתהיה קרוב לי בקראי לך ותשמע תפלתי נאקתי ואנקתי תמיד כשם ששמעת אנקת יעקב תמימך הנקרא איש תם. ותתן לי ולכל נפשות ביתי מזונותינו ופרנסתנו ברוח ולא בצמצום בהתר ולא באסור בנחת ולא בצער מתחת ידך הרחבה כשם שנתת פסת לחם לאכול ובגד ללבוש ליעקב אבינו הנקרא איש תם. ותתננו לאהבה לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו ויהיו דברי נשמעים לעבודתך כשם שנתת את יוסף צדיקך בשעה שהלבישו אביו כתנת פסים לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואיו. ותעשה עמי נפלאות ונסים ולטובה אות. ותצליחני בדרכי ותן בלבי בינה להבין ולהשכיל ולקים את כל דברי תלמוד תורתך וסודותיה ותצילני משגיאות ותטהר רעיוני ולבי לעבודתך וליראתך. ותאריך ימי (וימי אשתי ובני ובנותי) (אם יש לו אב ואם וימי אבי ואמי) בטוב ובנעימות ברב עז ושלום. אמן סלה:

לאחר הדוכן אומרים בקול תפלה זו:

אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמך שלום. יהי רצון שתשים עלינו ועל כל עמך בית ישראל חיים וברכה למשמרת שלום:

אחר שסיימו הכהנים מתחיל הש"ץ שים שלום. ואין הכהנים רשאים להחזיר פניהם עד שיתחיל הש"ץ שים שלום. ואינם רשאים לכוף אצבעותיהם עד שיחזירו פניהם כשיחזירו פניהם. אחר שיתחיל הש"ץ ש"ש אז יחזירו פניהם להיכל ויאמרו רבש"ע:

ענף יוסף

ותעשה עמי נפלאות ונסים. עיין בספר בטל טוב בתפ' שכתב שמשיג שם דיחיד לא יתפלל על הנס דשמא ינכו ליה. אבל אם מתפלל שלרבים יעשה נסים שפיר דמי. ולכן ביחיד לשון זה לא יאמר ותעשה עמי נפלאות ונסים. רק יאמר ותעשה לנו. עוד כתב לחלק בעל הנסים על הנס הטבע הגלוי לבלי היחיד להתפלל אבל על הנס שיוצא מטבע העולם צריך ליזהר שלא יתפלל. ע"ש שמאריך בזה:

דובר שלום

חיים וברכה וכו'. לכאורה היה יותר נראה לומר לשון ברכה הכולל גם חיים לתוכו. אך מבקשים שיהיו חיים וברכה למשמרת שלום ולא לשמר ויגון. ואולי למשמרת הוא כמו משמר העומד לבל יבא צר ואויב כן השלום עומד למשמרת לבל תבוא רעה רק שלום:

תקון תפלה

אדיר במרום. לח"ב (תהלים צג ד) אדיר במרום ה': שוכן בגבורה. תאר זה לא נמצא בכה"ק: ושמך שלום. בשבת (י' ע"ב) שמו של הקב"ה שלום שנאמר ויקרא לו ה' שלום: יהי רצון. בגמרא יהי רצון מלפניך שתשים עלינו שלום. ובש"ס כת"י מינכען משנת ק"נ אתה שלום ושמך שלום יהי רצון שתשלים לנו שלום. ובסדור רב עמרם יהי רצון שתשים עלינו טובה. ובמחזור וויטרי דף ק"ב ע"ב יהי רצון שתשים עלינו שלום לטובה. ובבית נתן יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשים וכו'. ובר"א"ש וברי"ף הגירסא השוכן בגבורות שלום שים עלינו שלום: חיים וברכה למשמרת שלום. הברכה אשר בתוך הבית היא משמרת להשלום כדאמרי אינשי במשלם שערי מכדא נקיש ואתי תגרא בביתא ואין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה (ב"מ נ"ט ע"א):

לאחר הדוכן אומרים הכהנים תפלה זו:

רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. עָשִׂינוּ מַה־שֶּׁגָּזַרְתָּ עָלֵינוּ אַף אַתָּה עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּמָה שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ. הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ: א דברים כו, טו.

ויאריכו בתפלה זו עד שיסיים הש"ץ שים שלום כדי שיענו הצבור אמן על שתיהם. ואם אין יכולים להאריך כ"כ יאמרו אדיר במרום כו' ויסיימו עם הש"ץ. ויענו גם הם אמן אחר ברכת הש"ץ: ויזהרו הכהנים בנעילת מנעליהם שלא יגעו בם בידיהם. ואם נגעו יזהרו ליטול ידיהם: הש"ץ אומר שים שלום ק"ש. אין כאלהינו. עלינו, קדיש יתום. שיר היחוד שיר הכבוד. שיר של יום. ומזמור לפי המנהג. א"ע:

דרך החיים — דיני עירוב תבשילין

(א) יו"ט שחל להיות בע"ש אסור לבשל בשביל שבת וצריך להניח עירוב תבשילין מערב יו"ט ועי"ז העירוב מותר לבשל מיו"ט לשבת (א"ח סי' תקכ"ז): (ב) העירוב צריך לעשות בפת ותבשיל ואם לא עשה אלא מתבשיל לחוד מותר בדיעבד (שם) אבל פת לבדו לא מהני (שם בה"ט): (ג) התבשיל צריך שיהיה מדבר הראוי ללפת בו את הפת ואפילו פירות מבושלים וכן מיני קטניות מבושלים אם דרך בני אותו המקום ללפת בו את הפת מותר ואם לאו אסור אבל תבשיל של מיני קמחים אפי' דרך בני אותו המקום ללפת בו את הפת אסור להניחו לשום עירוב תבשילין (מ"א שם): (ד) תבשיל זה ל"ד מבושל אלא ה"ה צלי ומעושן או שלוק שהוא מבושל הרבה יותר מדאי מותר להניחו בשביל ע"ת ובלבד שיהא ראוי לאכול מחמת צלי או מעושן (שם): (ה) כבוש או מליח וכן מיני דגים מלוחים וכן אם כבש בציר או בחומץ אפי' ראוים הם לאכול כך מ"מ אין להניחם לכתחלה בשביל ע"ת ובשעת הדחק שאין לו תבשיל אחר מותר להניחם בלא ברכת עירוב רק יאמר בדין יהא שרא לנא כו' (שם ועיין בתשובת חת"ס סי' קי"ל דלא כמ"ש המ"א כאן): (ו) שיעור התבשיל יהיה כזית והפת יהיה שיעורו כביצה (שם):

(ז) מותר להניח העירוב ערב יו"ט אפי' בספק חשיכה ואם קיבל עליו יו"ט כגון שאמר ברכו או שאמרו הצבור ברכו אסור להניח עירוב אפי' הוי שעה קודם הלילה (מ"א וא"ר סי' רס"ה ס"ק נ"ה): (ח) מי שבא לביהכ"נ וזכר להניח עירוב תבשילין ואם ילך לביתו להניח עירוב תבשילין יעבור זמן מנחה יתפלל מנחה ולא יניח ע"ת דיכול להקנות קמחו לאחרים (מ"א שם): (ט) מחויב כל אדם לערב בעצמו ואפילו אלמנות היודעות לערב בעצמן צריכין לערב בעצמן: (י) מצוה על כל גדולי העיר לערב על כל בני עירו כדי שיסמוך עליו מי ששכח או נאנס או שהניח עירובו ואבד (מי ששכח מחמת עצלות שהיה יודע שצריך להניח עירוב רק שנתעצל עד ששכח מיקרי פושע) וכן ע"ה שאינו יודע לערב או שלא ידע שמחויב כ"א לערב בעצמו וכל אלו סומכין ביו"ט על עירובו של הגדול ומותרין לבשל מיו"ט לשבת אבל מי שאפשר לו לערב ולא שכח ולא נאנס ויודע שאין לסמוך על הגדול כגון בר בי רב כל אלו אם לא עירבו וסמכו עצמן בכוונה שיערב הגדול בשבילם אין מועיל אותם בעירובו ואסור לבשל ביו"ט בשביל שבת כמו שיתבאר לקמן במי שלא הניח עירוב (שם): (יא) המערב על אחרים שנאנסו אי"צ

דובר שלום

וברך את עמך את ישראל וכו'. כל הנמצאים מגודרים בכל סוגים דלמ"ת. ושלימות הברכה הוא שיתברכו כל הנמצאים. וזהו וברך את עמך ישראל סוג המדבר. ואת האדמה סוג הדומם. זבת חלב מסוג החי. ודבש מסוג הצומח.

תקון תפלה

עשינו מה שגזרת עלינו. (סוטה ל"ט ע"א) אע"פ שאין אנו כדאים לברך את עמך ישראל, אבל כך גזרת עלינו לעשות. והרב ר' דוד קאפח בפירוש עץ חיים לסדור התימנים פירש דקאי על מה שהכהנים הופכים פניהם כלפי העם ואחוריהם אל ההיכל שאין זה ממדת המוסר והכבוד כלפי מעלה, לפיכך מתנצלים שעשו זאת בגזרת המקום ב"ה, דילפינן בספרי פ' נשא מן אמור להם פנים כנגד פנים: השקיפה. בבמדבר רבה פי"א סימן ב' משגיח מן החלונות בשעה שאמר הקב"ה לאהרן ולבניו כה תברכו וגו' אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים לכהנים את אומר שיברכו אותנו אין אנו צריכים אלא לברכותיך ותה"ד (דברים כו טו) השקיפה וגו' וברך את עמך את ישראל אמר להם הקב"ה אע"פ שאמרתי לכהנים שיהיו מברכים אתכם עמהם אני עומד ומברך אתכם לפיכך הכהנים פורשים את כפיהם לומר שהקב"ה עומד אחריהם ולכך הוא אומר משגיח מן החלונות מבין כתפותיהם של כהנים מציץ מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים ע"כ. ולכונה זאת מזכירים את המקרא הזה ובמחזור רומא עשה עמנו כמה שהבטחתנו בתורתך ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם:

נשרף שממית בשביל ש' וש' שלא מטה נסמכים על כל בני עירו וכל שהוא בתחום העיר יוצא בו אבל מי שאינו בתחום העיר אין יוצא בו אפי' אם הניח עירובי תחומין ויכול לבא העיר אא"כ התנה עליו המניח בשבילו בפירוש שמניח בשבילו והניח עירובי התחומין ג"כ או יוצא בו (שם מ"א): (יב) המערב לאחרים צריך לזכות להם ע"י אחר ולכתחלה אין לזכות לכך ע"י בנו ובתו הקטנים אף שאין סמוכים על שלחנו או ע"י בנו ובתו הגדולים הסמוכים על שלחנו וכן ע"י אשתו שמעלה לה מזונות אבל בדיעבד מהני בין ע"י בנו ובתו הגדולים אפי' הסמוכים על שלחנו ובין ע"י בנו ובתו הקטנים שאינם סמוכין ע"ש וכן ע"י אשתו שמעלה לה מזונות אבל ע"י בנו הגדול ואינו סמוך על שלחנו וכן על ידי בתו שנשארה ואינה סמוכה על שלחנו וכן ע"י בנו הגדול שיש לו אשה אע"פ שסמוך על שלחנו וכן ע"י שפחתו ועבדו העברים אפילו הם קטנים וכן תלמיד או יתום שסמוכים ע"ש בכל אלו מותר לזכות אפי' לכתחל' על ידיהם והזוכה צריך להגביה העירוב ממקום שמונח שם טפח (סי' שס"ו ותקכ"ז): (יג) וחוזר ונוטל המערב מיד הזוכה ומברך ברכת עירוב ואח"כ אומר בדין יהא שרא לנא כו' ולכל ישראל הדרים בעיר הזאת (שם) ואם מערב על מי שדר חוץ לתחום אף שהניח עירובי התחומין צריך לומר לנא ולפלוני ולכל ישראל הדרים בעיר הזאת: (יד) עכשיו שנוסח הברכה כך הוא ואומרים לנא ולכל ישראל סומכין אותן שמותרין לסמוך (כגון שבוכח ויוצא בו האמורים לעיל) על הגדול מן הסתם שבודאי מערב ומזכה כדינו אבל על אדם אחר אין לסמוך הלא א"כ שואל אותו אם זיכה ע"י אחר ואם זיכה כדינו כמו שנתבאר לעיל ואז סומכין עליו אותן שמותרין לסמוך (שם מ"א): (טו) אם הניח עירוב ולא אמר בדין יהא שרא לנא כו' או שאמר בדין יהא שרא לנא למעבד כל צרכנא ולא הזכיר המלאכות בהדיא הוי כמו שלא הניח עירוב כלל שיתבאר דינו לקמן אבל אם אמר בדין יהא שרא לנא כו' רק שלא ברך ברכת עירוב יצא כי הברכה אינה מעכבת ואם הזכיר מקצת מלאכות ומקצת לא הזכיר כגון שאמר לאפויי ולבשולי ולא אמר ולאטמוני ולאדלוקי שרגא מותר באותן שהזכיר ובאותן שלא הזכיר אסור רק הדלקת נר אחד לשבת מותר אף בלא עירוב כלל (מ"א שם): (טז) אם רוצה לשחוט ביו"ט יאמר בפירוש בהנוסח של בדין ולשחוט ביו"ט ולמעבד כל צרכנא אבל אם לא אמר אינו מעכב ומותר לשחוט ביו"ט מפני שהוא בכלל ולמעבד כל צרכנא (א"ר מ"א שם): (יז) נאכל התבשיל או שאבד קודם שבישל לשבת אינו יכול לבשל אא"כ נשתייר ממנו כזית אבל אם נאכל הפת או נאבד אין בכך כלום התחיל בעיסתו ונאבד התבשיל או נאכל גומר אותה עיסה ומותר לאפות אותה וכן אם התחיל לבשל גומר התבשיל שהתחיל ואפי' לא היתה את הקדירה עדיין אלא שהם רק שהתחיל בתיקונה כיון שחתך שלפתות ובדומה מותר לבשלו (שם): (יח) אבל אם בישל לצורך יום טוב ואח"כ נאכל התבשיל יכול להניח לצורך שבת כיון שנעשה בהיתר ויבשל מכאן ואילך ליו"ט (שם): (יט) אחר שהכין צרכי שבת והטמין והדליק הנרות של שבת יכול לאכול העירוב תבשילין אבל מ"מ מצוה מן המובחר שהפת של עירוב יקח בליל שבת ללחם משנה וכן בבוקר ובסעודה ג' יבצע עליו כיון דאיתעביד ביה חדא מצוה מצוה יתעביד ביה מצוה אחרת (מ"א שם): (כ) אם חל יו"ט ביום ה' וביום ו' אף שהניח עירוב אין יכול לבשל מיו"ט ראשון לשבת כיון דיום טוב שני חול לדידן דבקיאין בקביעא דירחא ואפילו יודע שיהיה לו פנאי ביום ו' שלא יהיה יכול לבשל על שבת אעפ"כ אסור ביום ה' שהוא יו"ט ראשון של יו"ט לבשל על שבת (מ"א וא"ר שם):

דין אם נאבד העירוב ומי ששכח לערב:

(א) מי שלא עירב אסור לו לבשל בשביל שבת וכשם שאסור לבשל לעצמו כך אסור לבשל לאחרים אפילו בביתם וגם אחרים אסורים לבשל בשבילו ואין לו תקנה רק שיקנה קמחו [משיכה ולא בק"ס] לאחרים שעירבו ועושין כל מה שצריך לו לאפות ולבשל ולהטמין לצורך שבת והם אופין ומבשלין ומטמינין בשבילו ואפילו בביתו יכולין לעשות בשבילו כשמקנה להם (שם): (ב) אם אין שם אחרים שעירבו מותר לו לאפות בעצמו פת אחת ולבשל קדירה אחת וכן אם יש שם אחרים שעירבו ואין רוצה להקנות להם ג"כ מותר לעשות בעצמו דברים הלו אבל אם אין לו פת ללחם משנה צריך להקנות קמחו לאחרים אם יש שם אחרים שעירבו כדי שיאפו לו לחם משנה על שבת לקיים המצוה (שם): (ג) כל זה אם לא נזכר קודם סעודת שחרית שלא עירב אבל אם נזכר שלא עירב קודם סעודת שחרית יבשל הרבה בקדירה אחת ויותיר לשבת וכן אם רוצה לאכול כמה מיני תבשילין מותר לבשל כמה קדירות כל מין שירצה ויבשל הרבה ויותיר לשבת (שם): (ד) ולענין הדלקת נרות בלא עירוב מותר להדליק נר אחד בעצמו ואם רוצה להדליק יותר יכול להדליק עוד נר אחד מבע"י וילך לחדר לחפש שום דבר ויניח אותו דלוק לשבת (שם): (ה) אם נזכר ביו"ט א' יכול לערב ביום ב' של גליות שמתנה אם היום קודש ולמחר חול א"צ לעירוב ואם היום חול בעירוב זה יהא שרא לנא כו' ומברך בתחלה הברכה של העירוב ובשני ימים טובים של ר"ה אינו יכול לערב בתנאי שהם קדושה אחת וכיומא אריכתא דמיא (שם): (ו) ואם עבר בשוגג או במזיד ובישל כמה קדירות שלא לצורך יו"ט מותר לאכלן בשבת או בחול (שם) אבל אם בישל בהערמה כמה קדירות ממין אחד לצורך יו"ט והותיר לשבת אסור לאכלו (שם) והטעם שלא ילמדו אחרים לעשות כן לכתחלה משום הכי גרע ממזיד (מ"א שם):

דין המתענה ביום טוב:

(א) מי שמתענה ביו"ט אסור לבשל לאחרים אפילו לצורך בו ביום ואשה ומשרתת שמתענים מותרת לבשל (א"ר סימן תקכ"ז בשם הלבוש דלא כמ"א כאן) וכן אסור לבשל בעצמו לכתחלה על שבת אף שהניח עירוב אם אפשר ע"י אחר דהאין היתר לבשל מיו"ט לשבת (ולרבה דקיי"ל כוותיה) אלא מפני הואיל ומקלעי אורחים חזי ליה בו ביום והוא אסור לבשל לאחרים בו ביום אבל אם א"א לבשל ע"י אחר מותר לבשל בעצמו על שבת דסמכינן על הפוסקים דמתירין לבשל מיו"ט לשבת ע"י עירוב בלי טעם דהואיל רק משום דמדאורייתא צרכי שבת נעשין ביו"ט (ע"ש ועיין פ"מ בפתיחה): (ב) וכן צריך ליזהר להטמין ביו"ט כהטמן של

של שבת מבעוד יום כדי שיתבשל קצת כמאכל ב"ד התבשילין בע"ש שאם תשהין סמוך לחשיכה הרי כמבושל ביו"ט רק ל שבת וזה לא שרי אפי' ע"י עירוב

נראה דקיי"ל שהטעם משום הואיל ונסמוך לחשיכה ל"ש הואיל ולכך יש לנהוג ביו"ט שחל בע"ש שמקדימין להתפלל ערבית כדי שיאכלו כולם לצורך שבת מבע"י (מ"א וסר"מ):

סדר ערוב תבשילין

אם חל יו"ט בע"ש מכריזין ערוב תבשילין לזכור כל מי שלא הניח עדיין:

אמרו חכמים אין יו"ט מכין לשבת על כן כשחל יו"ט ביום ה' או ביום ו' יקח בעיו"ט פת המוכן לסעודת שחרית של שבת או לסעודה שלישית הואיל ועושין למצוה א' ישהה בו מלוא אגרוף וגם יקח תבשיל חשוב כמו כגון בשר או דג ויתן ביד אחר לזכות על ידו לכל הקהל ויאמר אני מזכה לכל מי שירצה לזכות ולסמוך על ערובי זה ומי שזוכה נוטל בידו ויגביה טפח כי זכין לאדם שלא בפניו ויודיע שהתלבב לרבים שעירב עליהם.
ושוב יברך כל אחד לעצמו ואח"כ יקח המזכה ויברך ברכה ז:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב:

ואם חל יו"ט ראשון ביום ו' ויו"ט שני בשבת צריך לומר מיו"ט לחברו ומיו"ט לשבת מחמת שעושים ביו"ט סעודות יתירים ביו"ט שחל בשבת משבת אחר (ע"ז בשם ירושלמי) כזה:

בַּהֲדֵין עֵרוּבָא יְהֵא שָׁרֵא לָנָא לְמֵפָא וּלְבַשָּׁלָא וּלְאַטְמָנָא וּלְאַדְלָקָא שְׁרָגָא וּלְמֶעְבַּד כָּל־צָרְכָּנָא מִיּוֹמָא טָבָא לְשַׁבְּתָא לָנוּ וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל הַדָּרִים בָּעִיר הַזֹּאת:

דרך החיים דיני חודש ניסן וערב פסח ראשי בשמים

(א) בכל חודש ניסן אין נופלין על פניהם ואין אומרים צדוק הדין ולא קדיש ואין מתענין בו אפילו יא"צ אבל תענית חלום מתענים בו וגם החתן ביום חופתו חייב להתענות ומי שהתענה בשבת שבתוך ניסן פ"א יתענה תענית לתעניתו אפילו בניסן אפי' בר"ח ואם הוא סמוך לערב בניסן יתענה בי' בניסן שהוא תענית לצדיקים (מ"א סי' תכ"ט): (ב) בע"פ אסור לתודה ועל ברך אפים ולמנצח (שם): (ג) בע"פ הבכורים מתענין אפי' בכור האם וכן הבא אחר הנפלים מתענה דהוא בכור לנחלה (סימן ת"ע ומ"א): (ד) כשהאב בכור. נהגו א"י להתענות בשביל בנו הבכור שהתענית האב עולה בשבילו ובשביל בנו הבכור ואם מת האב האם מתענה ומעוברות ומיניקות שמצטערין אין מתענין אפי' מת האב ואם האב אינו בכור הוא מתענה בשביל בנו הבכור עד שיגדל: (ה) אם חל ע"פ בשבת מתענין הבכורים ביום ה' שלפניו ואם קשה להם התענית יכולין לעשות קודם שיבדקו או ישו לאחר שיבדוק אבל אם חל פסח ביום שבת מתענין הבכורים ביום ו' ואפי' יש י' בכורים בבית הכנסת אין אומר הש"ץ עננו אבל יחיד אומר עננו: (ו) הסנדק והמוהל ואבי הבן מותרים לאכול ויפרעו תענית אחר והמתענה בשביל בנו יכולין לצרף למנין לאכול והאוכל ע"פ בשבת שמתענה ביום ה' יתענה ולא ישלים (סימן תקס"ח) הלא אף על פי שא"ל להתענות אם התענה פ"א הוי כמו נדר (מ"א שם):

זמן

כתב של"ה ריש הלכות פסח וז"ל דיני פסח הואיל והלכותיה רבים ינהגו יותר מבכל שאר יו"ט שואלין ודורשין בהם קודם לפסח שלשים יום להודיע להם איך יתנהגו בדברים שאין להם תקנה תוך הפסח כגון טחינת חטין והגעלת כלים וביעור חמץ שאלו אם אין עושין אותם כהלכתן בתוך הפסח לית להו תקנה בפסח ולהכי דורשין אותן קודם הפסח (וב"ח ומ"א ומ"י כתבו דה"ה שאר יו"ט) שלשים יום (וכתב הח"י ויד אהרן ומתחילין מיום הפורים עצמו) וכתב הב"ח שהרב צ"ל לדרוש בשבת שלפני פסח. ומ"מ מצוה לכל אחד ואחד לעסוק בהל' פסח כל ל' יום לפני פסח. וכתב מהרי"ל ולעולם דורשין בשבת הגדול כשאין ערב פסח חל בו דאז צריכים להקדים ולדרוש:

בניסן הוקם המשכן בשנה שנייה ליצ"מ והקריב נחשון ראשון לחנוכת המזבח. ואחריו שאר נשיאים כל אחד יומו. וכל נשיא ונשיא היו לו סודות גדולות שלא לחנם כתבה התורה סדר קרבנותיהן כמעשה דכל יום הוה היה מספיק אחד מהם ולכתוב וביום פלוני הקריב פלוני נשיא פלוני קרבנו כמעשה הראשון ומעשהו כיון שלא היו תלויין בקרבנותיהם ועיין במדרש נשא ותמצא שבכל נשיא היתה כוונה אחרת בקרבנותיו ותוך אמרי מוחות הסיו מכוונים מה שלא גילו לנו חכמינו ז"ל. ולכן כתב השל"ה שמנהג טוב לקרות מר"ח ניסן בכל יום ויום הנשיא השייך

נשיא יום וביום י"ג בניסן יקרא זאת חנוכת המזבח עד שבט לוי ותחלת פרשת בהעלותך עד כן עשה את המנורה. ואחר שקרא הנשיא של יום יאמר יהי רצון ט':

זמן בדיקת חמץ וביטולו:

(א) בתחלת ליל י"ד בודקין את החמץ היינו תיכף בשעת צאת הכוכבים וחצי שעה קודם אסור לאכול יותר מכביצה פת אבל פחות מכביצה או פירות מותר וכן אסור לעשות מלאכה חצי שעה קודם אבל ללמוד מותר קודם ביה"ש אבל מביה"ש אסור ללמוד עד שיבדוק ואפילו אם התחיל בהיתר מבע"י בין ללמוד בין לעשות מלאכה פוסק כשהגיע זמן הבדיקה ובבית המדרש מותר ללמוד ביה"ש לימוד בלא פלפול דהא צריך לילך לביתו וכן מי שאמר לחבירו להזכיר לו הבדיקה משתחשך מותר ללמוד ביה"ש (א"ר שם) אבל בפלפול אסור ללמוד אפי' בבית המדרש משום דאתי לאמשוכי (סימן תל"א): (ב) מי שרגיל להתפלל ערבית בזמנה מתפלל ערבית קודם ואח"כ בודק בין אם רגיל להתפלל בעשרה או ביחיד (ח"י א"ר ומ"א): (ג) מי ששכח לבדוק בלילה אסור ביום בכל הדברים האמורים לעיל עד שיבדוק (מ"א שם ס"ק ג'):

דין ברכת בדיקת החמץ:

(א) קודם שיתחיל לבדוק יברך אקב"ו על ביעור חמץ וקודם הברכה יטול ידיו ואם התחיל לבדוק בלא ברכה יברך כל זמן שלא סיים בדיקתו ואם סיים בדיקתו לא יברך או רק בשעה חמישית בשעת שריפת החמץ יברך בלא שם ומלכות (ח"י וא"ר סי' תל"ב דלא כמ"א וט"ז שם): (ב) יזהר שלא להפסיק בין ברכה לתחלת הבדיקה אפי' בדבור ואם מדבר בדברים שאינן מענין הבדיקה שהפסיק צריך לחזור ולברך (שם) אבל אם הפסיק בדברים שהן מענין הבדיקה כגון לפתוח החדר שצריך ליכנס שם לבדוק או להדליק את הנר אם כבה מותר להפסיק (א"ר שם) וטוב שלא ידבר בדברים אחרים עד שיגמור כל הבדיקה כדי שישים אל לבו לבדוק בכל המקומות שמכניסים בהם חמץ ובזה א"צ לחזור ולברך (שם במ"א) אפי' הפסיק בדברים אחרים: (ג) בברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים ואם בעה"ב רוצה יעמיד לאחד מבני ביתו אצלו בשעה שהוא מברך ויתפזרו איש למקומו לבדוק על סמך ברכה שבירך בעה"ב ומכ"מ גם הוא יבדוק כי מצוה בו יותר מבשלוחו ואם הבעל הבית בעצמו אינו בודק רק מצוה לאחר לבדוק אותו אחר מברך (שם) ואם בירך בעה"ב הברכה אינו רשאי להלוך לאחר שלא היה בשעת הברכה לבדוק אף ששלוחו של אדם כמותו מכל מקום השליח לא יצא בברכה שבירך בעה"ב והשליח בעצמו לא יברך כיון שכבר בירך בעל הבית ואין לברך על מצוה אחת שתי פעמים (ח"י שם): (ד) ונוהגים להניח חמץ קשה במקום מוצנע כדי שימצאם הבודק (שם ועי' בח"י הטעם): (ה) הבדיקה צריך שתהיה לאור הנר ולא לאור הלבנה וכן אם לא בדק בליל י"ד כשבודק ביום י"ד לא יבדוק לאור החמה אלא לאור הנר (סי' תל"ג): (ו) אין בודקין אלא בנר של שעוה והוא יחידי אבל ב' נרות ביחד לא (שם) ובשעת הדחק שאין לו נר של שעוה יבדוק בנר של חלב או של שומן (ח"י וא"ר שם): (ז) בודק כל המקומות שיש לחוש שהכניסו שם חמץ ולכן כל חדרי הבית ומרתפות ובית עצים ותחת הספסלים במקום שאוכלין צריכין לבדוק (שם): (ח) בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה מפני שהתינוקות מכניסין בהם חמץ וצריכין בדיקה בליל י"ד (שם): (ט) המכבד חדריו בי"ג בניסן ומכוין לבדוק החמץ ונזהר שלא להכניס עוד שם חמץ אעפ"כ צריך לבדוק בליל י"ד (שם): (י) כל אדם צריך לכבד חדריו קודם הבדיקה והכיסים או בתי ידים של בגדים צריך בדיקה שלפעמים נותנין בהם חמץ (שם):

הנה בתיבת כצפרים שאומרים ביהי רצון יש מנקדים אותו כְּצִפֳּרִים. אבל לפי הזוהר צריך לנקד כְּצָפְרִים. שזה לשון הנזכר על פסוק גם צפור מצאה בית אלין רוחיהון דצדיקייא. דאמר כי יש ברכה בשעת המתרחשים על ג' חומות שבג"ע כמראה צפרים המצפצפים בכל בוקר. וכשהוא מצפצפת שכינתא דקודשא בריך הוא וצלותא על חיי בני נשא דהאי עלמא. ובפרט ביומי ניסן ותשרי ד' שראל מתעסקין במצות ובמעשים טובים:

הנהגת אפיית המצות:

יזהר מאד באפיית המצה שלא יבא ח"ו לידי איסור חמץ בפסח שיש בו חיוב כרת כדכתיב כל אוכל מחמצת ונכרתה וגו' מעדת ישראל. ר"ל שיכרת נפשו מעדת ישראל. וידוע ג"כ מה שכתבו המקובלים כל האוכל חמץ בפסח מיתתו במגפה רחמנא ליצלן. וכתב האר"י ז"ל הנזהר ממשהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה ע"כ. וכתב המחבר סי' ת"ס הרא"ש היה משתדל במצת מצוה ועומד על עשייתה ומזרז העוסקים ומסייע בהן בעריכתן. וכן ראוי לכל אדם לעשות להשתדל הוא בעצמו במצוה ע"כ. וכתב האר"י ז"ל שיסיר בעצמו במצת מצוה עד שיוציא וזה תקון גדול להוציא ורע לכללה. עוד כתב שם המחבר אין לשין מצת מצוה (מצה כ שאר מצות אין צריך שימור. אך ישראל קדושים הם. ונהגו לעשות שימור בכל המצות) (ח"י) ולא אופין אותה ע"י נכרי ולא ע"י חרש (היינו שאינו שומע ואינו מדבר) שוטה (שמלבד מה שנותנין לו) וקטן (היינו שאינו בר דעת במה שא"ל שיעשה לשם מצוה אסור גם בשי"ת) (ט"ז) והמהרי"ל כתב עד שיהיה בר מצוה וכן פסק הח"י והא"ר. ובדיעבד יש להתיר ע"י קטן וכתב הח"י וראיתי נוהגין להקל אפי' לכתחלה לעשות הנקבים ע"י קטן והס"ג כיון שגם גדולים עומדים על גבו. וכ"פ מהרי"ל והוא יותר נכון כדי להיות הרבה עוזרים למהר בענין עשייתו. ומ"מ אם אפשר ליזהר במצות של מצוה יזהר כמה דאפשר עכ"ל. עוד כתב הח"י וז"ל ואפילו נשים של ישראל שלא למדו ענייני פסח אין מאמינים להן לענין אפיה ולישה בפסח לכן רוב הבע"ה והרבנים עומדין על הרקידה ועל לישתה ועל אפייתם. כי כמה דברים יפלו על לב נשים שהן מותרות או שמא שוכחת ועושה דבר שלא כהוגן ואינה יודעת שכר מצוה והפסד עבירה וזה אדם עומד עליהם יותר נזכרות (עכ"ל וכ"כ הכ"ג בשם מע"מ):

שבת הגדול:

כתב הלבוש השבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול מפני שנעשה בו נס גדול. ומהו הנס שפסח מצרים מקחו בעשור לחדש היה. ופסח שיצאו ישראל ממצרים היה

היה ביום ה' (ועיין בב"ר פ"ו הביא גם רש"י והמת"כ בשם הס"ע שאותו חמשה עשר יום שנסעו מרעמסס יום ה' היה ואתמול ביום רביעי שחטו פסחיהם. וכן איתא בסדר"ה פרשה ע' אבל בסד"ע שלפנינו אי' בי"ד יום בו שחטו ישראל את פסחיהן במצרים ויום חמישי היה ובו בלילה לקו הבכורות. ממחרת הפסח ערב שבת היה נסעו מרעמסס עכ"ל. ועיין שבת דף פ"ז ובתוס' שם) ונמצא שעשרה בחדש היה שבת ולקח להם כל אחד שה לפסחו וגררוהו על הקרקע לבזותו לעיני מצרים שמחזיקין אותו לאלוה. וקשרו אותו בכרעי המטה כדי שיראו אותו תמיד. שהיו יושבין על המטות. אליה רבה ושאלום המצרים למה זה לכם. והשיבום לשחטו לשם פסח כמצות השם עלינו. והיו שיניהם קהות על שהיו שוחטין דמות אלהיהן. כי המצרים עובדין לצורת טלה במזלות וע"כ תועבה הוא להם כל רועה צאן וכ"ש השה הזה. ולא היו רשאין לומר להם דבר ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול. ואע"ג שהנס היה כל ד' ימים עד הפסח ויותר ביום ד' ששחטוהו. מ"מ עיקר הנס וקהיון השינים הוא יותר בתחלה ואח"כ כיון דדשו דשו (ובכל בו סי' מ"ז אי' שכיון שקשרו אותם בכרעי המטה ואמרו להם למצרים שישחטו אותם חגרו המצרים חרבם על ירכם ובקשו להשמיד להרוג את כל היהודים. והשם ברחמיו הגין עליהם והחלה את מצרים בתחלואים משונים ולא יכלו להזיק את ישראל ע"כ. וכתב הא"ר והח"ז ובזה ניחא קושית הלבוש ואע"פ שהנס טו') ועוד נס נעשה בו שהבלקתו ישראל פסחיהם ובאו המצרים ושאלום היה בכלל תשובתם להם שיהרוג הקב"ה בכורי מצרים ובכורי ישראל יציל כי יראה הדם ופסח על הפתח אשר שם בכורי ישראל ובאו נתקבצו בכורי מצרים אצל אבותיהם ואצל פרעה לבקש ממנו שישלחו את ישראל ולא יהרגו. ולא רצה פרעה ושריו. ועשו הבכורים מלחמה בעיר והרגו מהם הרבה הה"ד למכה מצרים בבכוריהם למכה בכורי מצרים לא נאמר אלא למכה מצרים בבכוריהם לומר כי הבכורים הם המכים ולא המוכים. ומה שתולים הנס בשבת ולא בעשרה לחדש איזה יום שיהיה. מפני שלא בא הנס אלא ע"י שמירת השבת שמפני שידעו המצרים שהיו ישראל שומרים השבת במצרים כדאיתא במדרש היו מתמיהים שהיו מטפלין בה"ת בשבת וע"י כך שאלום (והא"ר והח"ז כתבו מצאתי כתוב דהיו מתמיהים על הקשר שעשו בשבת דלא ידעו לחלק בין קשר של קיימא) לכך קורין דוקא שבת הגדול עכ"ל. וע"א תירץ קושית הלבוש שהקשה ומה שתולין כו' משום שקבעו בו תענית שמתה מרים בעשרה בניסן כדאי' בא"ח סימן תק"פ והב"ח והע"ז קבעו לפי שעליית ישראל מירדן היתה בעשור לחודש והיו סבורים שהמעלה היא מחמת נס הירדן. ולכך קראוהו שבת הגדול דיום עלייתו מהירדן לא היה בשבת ע"כ. ועיין בבאר היטב:

כתב הכל בו נהגו כל ישראל לעשות לחם בערב שבת הגדול. הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. וקורין לו חלת עני ומחלקה לעניים. ומשום שזלזל בו נשתלחם מארם כתבואם עכ"ל. רש"ל היה דורש שכל אחד יעשה מעט קודם פסח מקמח של פסח כי שמא היה שם חשש חימוץ ויתלה כמה שאכל ועוד ליתן ממנו עני. ואפשר שאותם חלות עני היה מקמחם דפסחא וזה היה טעמו. וכתב הא"ר דחשש חמץ הוא שמא נתלחלח קצת קמח ונעשה פרורין והוי יבש עיין סי' תס"ו ובזה מתורץ תמיהת המ"א: כתב הלבוש יש מפטירין בשבת הגדול וערבה אע"פ שלא חל בערב פסח. ויש אומרים שאין מפטירין וערבה אלא כשחל שבת הגדול בערב פסח. ונ"ל טעמא דמפטירין וערבה בכל שבת הגדול משום דכתיב בה הנה אנכי שולח לכם את אליה וגו' שהוא דומה לבשורת משה בגאולה במצרים והוי מעין המאורע בכל שבת הגדול. ואותם שאין מפטירין וערבה אלא כשחל שבת הגדול בע"פ טעמא אחריתא הוא משום דכתיב בה הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' דהיינו ביעור המעשר בשנה רביעית דשמטה. וזמן הביעור לא היה אלא בע"פ כמו שפרש"י בפירוש החומש בפרשת הביעור כי תכלה לעשר וגו' בפרשת כי תבוא ע"ש. והוא משנה. ושוק חזי מאי עמא דבר עכ"ל. והגר"ז היטב בסי' ת"ל ס"ק א' כתב אין מפטירין וערבה אלא כשחל שבת הגדול בערב פסח. וכן נוהגין עכ"ל. ועיין במנהגי הגר"א: **בשלשה עשר** לחדש ניסן אחר תפלת המנחה ילך בעצמו להביא מים למצת מצוה וכשחל ע"פ בשבת ישאבו אור ליום ו' שהוא ליל י"ג וההליכה תהיה בשמחה ויאמר כל עת ההליכה הש"ע (הנני הולך לשאוב מים היום כדי שיהיו לשמר מים שלנו לינת לילה למצת מצוה כפי שצונו חז"ל לקיים מצות עשה ול"ת ולצוות בהם מצת מצוה שצונו התורה במ"ע לאכול בליל פסח. וגם בחזרת ההליכה יאמר כך. ואל יתרשל בדבורו בעניינים כאלה כי בכל דבור טובה נ"ר להבורא. ועושה בזה עבודה גדולה כמבואר בזוה"ק כל מלה ומלה דנפיק מפומיה דב"נ בקפא רקיעין ואזלת לאתר דאזלת כו' ומצורף לדבור הוא השמחה שבלב. ודבר זה כתוב בתורה הקדושה תחת אשר לא עבדת גו' בשמחה. וכונת השמחה תהיה בלבו בכל הנ"ל שבמצוה זו יזכה לקיים מצות בוראו יתברך באכילת מצה בלילה הראשון.

ולבחור אחר חצות היום יאפה מצה של מצוה שהיא בזמן הקרבת קרבן פסח וכשחל בשבת אופין כך בע"ש כדין סמוך והש"ע והמה פוסקים בשם הירושלמי שאין יוצאין ידי חובתן בכלל במצת מצוה אם לא שנאפה דוקא בע"פ אחר חצות. ואף אם נאפה קודם חצות בע"פ אסרו רבותינו כמבואר בטור בסימן תנ"ח לכן ראוי להזהיר ולהוכיח ג"כ להמון עם על זה שלא יקילו בזה ח"ו כי חדשים מקרוב באו מכמה שנים שהקילו בזה ואופין מצת מצוה כמה ימים קודם פסח עם שאר המצות (יעו"ש) אבל בהנהגת הגר"א איתא שבוה"ד היה אופה המצות שאוכלין בלילה הראשון עם שאר המצות כאחד ולא היה מקפיד לאפותן בע"פ אחר חצות (עיין ש"ע שלנו סי' תנ"ח סק"א) גם לא עשה הכן סימנים הכן לוי רק היה עורך המוכתרות שבהן לפטור ליל ראשון:

ילך [illegible] הבדיקה בשמחה ויאמר מקודם:

הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה ולא תעשה של בדיקת חמץ. לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בִּעוּר חָמֵץ:

לאחר הבדיקה יאמר:

כָּל־חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִכָּא בִרְשׁוּתִי דְּלָא חֲמִתֵּהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּהּ וּדְלָא יְדַעְנָא לֵהּ לִבָּטֵל וְלֶהֱוֵי הֶפְקֵר כְּעַפְרָא דְאַרְעָא:

דינים הנוהגים אחר הבדיקה:

(דה"ח) (א) אחר הבדיקה בליל' יהא זהיר בחמץ שמשייר לאכילתו והעולם אין נזהרין בזה ולא שפיר עבדי: (מ"א) אחר הבדיקה מיד בלילה יאמר הביטול בלשון שמבין ואם אינו מבין מה שאומר בלשון הקודש ובלשון תרגום וסובר שהוא איזה תחנה יאמר בלשון לעז וצריך להזכיר בהביטול חמץ ושאור (סימן תל"ד): (ב) וחוזר ומבטלו פעם שנית ביום י"ד סוף שעה חמישית ושוב לבטלו לאחר ששרף החמץ כדי שיקיים מצות שריפה בחמץ שלו. בביטול היום יאמר דחזיתיה ודלא חזיתיה דבערתיה ודלא בערתיה (שם): (ג) שלוחו יכול לבטל דהוי כשלוח לשליח לבטל חמץ יבטל השליח אבל אם צוה לו לבדוק לא יכול לבטלו (שם) וצריך לומר כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשותיה דפלוני דידע ביה ודלא ידע ביה ובלילה יאמר דלא ידע ביה לחוד יהא בטול (שם): (ד) וכן אם לא צוה לשליח לבטל והוא בדרך יכול לבטל שם בעצמו במקום שהוא ואם אינו רגיל לעשות כן טוב שתבטל אשתו אף שלא צוה לה לבטל דמסתמא כמו שנתן לה רשות דמי (שם) וכשאשתו מבטלת תאמר כך כל חמירא וחמיעא דאיכא ברשות בעלי דידע ביה כו' כמו בשאר שליח ואם אשתו אינה יודעת לבטל יכולה היא לעשות שליח לבטל וכן האלמנות יבטלו בעצמן ואם אין יודעות בעצמן לבטל יכולין לעשות שליח שיבטל בעדן (שם): (ה) בית הכלים צריך בדיקה כמו שנתבאר לעיל ואם הניח כלים הרבה שם תוך שלשים יום לפסח ואז היה חל עליו חובת בדיקה ומן הדין צריך לפנות הכלים כדי לבדוק לכן ירצה למכור את בית הכלים לנכרי ביום י"ג כדי שלא יצטרך לבדוק אותו בליל י"ד ולא יצטרך לפנות אותו (סימן תל"ו): (ו) חנויות צריכים בדיקה כדין בית לפי שמכניסים שם חמץ ואוכלים שם: (ז) ישראל שיצא מבית הנכרי בתוך שלשים יום לפסח ונכנס לבית אחר אפילו אין נכרי נכנס לשם א"צ לבדוק בית הנכרי (ח"י) וה"ה היוצא מבית ישראל וישראל אחר יכנס לדור שם דא"צ לבער בתוך שלשים אבל אם אין ישראל אחר נכנס לדור שם חייב לבער תוך שלשים יום (שם):

דין נכרי שהפקיד חמצו אצל ישראל:

(א) נכרי שהפקיד חמצו אצל ישראל אם היא חייב באחריותו ואפי' אינו אלא שומר חנם שאינו חייב רק בפשיעה או שהנכרי אנס ויכפהו להניחו אם נאבד חייב לבער (עיין סי' ת"מ בס"א ושם נתבאר פרטי דיניו): (ב) נכרי שנכנס לבית ישראל וחמצו בידו אינו זקוק להוציאו אע"פ שהישראל רואה חמצו של נכרי אין בכך כלום אבל אסור להאכילו על השלחן עמו אפי' בהפסק מפה (שם):

דיני מה שצריך לבער:

(א) בגדים וכיסים שמכניסין אותם בתוכם חמץ יש להחמיר ולכבס אותן קודם לפסח שלשים יום (ת"א בסימן תמ"ב ס"ק ס'): (ב) ניירות שדבקו אותם קודם פסח אפילו בתוך שלשים יום קודם פסח מותר לקיימן בפסח אבל אם נראה החמץ מבחוץ צריך לגרור אותם (שם): (ג) נהגו לגרר הכותלים והכסאות שנגע בהם חמץ ואם יש חמץ בסדק שאינו יכול לחטט אחריו מטיח עליו מעט טיט (שם): (ד) עריבות שלשין בהן חמץ אין לסמוך על מה שרוחצין אותן בחמין ומנקרין אותן כי א"א לנקרן שלא ישאר בין הכל כזית והכלי מלרסו וצריך ליתן במתנה לנכרי או למכרו וכ"ש לבצק שבכלי נקבים שאינו יכול להוציאו וטוב כמו כן ליתן לנכרי או למכור הכלים שמניחים בהם קמח כל השנה (שם): (ה) שקים של קמח חטים שרוצה להניח שם קמח של פסח אין די בכיבוס לבד רק צריך להתיר כל התפירות והפלאות וצריך כיבוס בחמין ואפר וחביטה (מ"א שם):

דיני חמץ בערב פסח:

(א) בערב פסח אין לאכול חמץ רק עד ארבע שעות של היום היינו שליש היום בין אם היום ארוך או קצר היינו אם היום ט"ז שעות מותר לאכול חמש שעות על היום (סי' תמ"ג): (ב) ובשעה חמישית זמניות של היום אסור באכילה ומותר בהנאה ומותר למכרו לנכרי כל שעה חמישית ואם היום ארוך ט"ז שעות צריך למכור החמץ קודם שיהיה שעה ורביע קודם חצות ובדיעבד אם שכח למכור חמצו אם הוא עדיין יותר קצת מששה קודם חצות מותר למכרו לנכרי אף שהיום ארוך יותר מי"ב שעות (מ"א שם): (ג) ישראל שיש בידו חמצו של ישראל אחר בפקדון

יפכנס בידו עד שעה חמישית ואם לא בא הנכרי ימכרנו לנכרי וכן אם לא ימצא קונים בריוח בשעה חמישית יוכל למכרו קודם שעה חמישית (שם): (ד) בע"פ אסור לאכול מצה שיוצאין בה בלילה אבל (א) תבשיל העשוי מקמח של מצה אפויה מותר לאכול וה"ה מצה עשירה נ"ל (ב) מותר עד שעה עשירית אבל אם הוא מטוגן בכלי אסור ומן שעה עשירית ולמעלה אפילו מבושלת אסור לאכול (סי' תע"א):

גליון רע"א (א) [תבשיל העשוי מקמח כו'. נ"ב והנה התיכות מצה פתותים בכוית מותר לבשל ולאכול בע"פ דהט"ז בשל שם פת מטנו ומברך בפ"מ ולאחריו מעין שלש כדאיתא בש"ע סי' קס"ח, ונ"ל לדון דאף בחתיכות גדולות מותר לאכלם בבשיל בע"פ דאף דעיקר פת דמברך המוציא ובהמ"ז. מ"מ כיון דאין בזה ידי מצה דשם מצה בעינן וליכא מ"מ הוי כאוכל לאכלן בע"פ. אלא דמלשון המג"א סס"י תע"א לא משמע כן. וצ"ע לדינא]:
(ב) [מותר עד שעה עשירית. במהכ"ת הא אנן פסקינן דאסור לאכול מצה עשירה. ואף לא בע"פ עכ"פ מחשש והולך כמ"ש הרמ"א סי' תס"ד סעיף א' בהג"ה].

בערב פסח לאחר שריפת חמץ יאמר זה:

כָּל־חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִכָּא בִרְשׁוּתִי דַּחֲזִתֵּהּ וּדְלָא חֲזִתֵּהּ דַּחֲמִתֵּהּ וּדְלָא חֲמִתֵּהּ דְּבִעַרְתֵּהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּהּ לִבָּטֵל וְלֶהֱוֵי הֶפְקֵר כְּעַפְרָא דְאַרְעָא:

דין ערב פסח שחל להיות בשבת:

(א) כשערב פסח שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג ואומרים כל חמירא כו' ומבערים הכל מלפני השבת ומשיירין מזון שתי סעודות לצורך השבת דסעודה ג' זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ ויקיים סעודה ג' במיני פירות או בבשר ודגים ואם אין לו יעסוק בתורה במקום סעודה שלישית (סי' תמ"ד): (ב) ומבערין החמץ בע"ש קודם חצות ואינו מבטלו בשעת שריפת החמץ רק בשבת אחר שאכלום יאמר כל חמירא כו' (שם): (ג) אין מבשלין לשבת זה דייסא ושאר מיני קמחים מפני שנדבק בקדירה ויצטרך להדיחה בשבת ואם עבר ובישל ונדבק בקדירה וא"א לקנחו יש להדיחו מעט להעביר החמץ אבל אם לא נדבק חמץ בקדירה אסור להדיחו בשבת רק מקנחו באצבעו (שם): (ד) אחר שאכל ביום השבת סעודת שחרית יעבר המפה שאכלו בה ויקנח הקערות באצבע ויסמיק מן הפה מה שאר כלי חמץ בחדר שאינו בא בה ביו"ט ואם נשאר פת יכול ליתנו לנכרי בשבת במתנה (שם) ואם אין נכרי יכול לזרוק לנה"כ או למים אם לא במיר שאינה מעורבת דאינו רשאי להוציאו מניחו אוי כופה עליו כלי עד אחר יום טוב ויבערנו דביו"ט דכבר נאסר בהנאה אסור לטלטלו (עיין בספרי מקור חיים שם): (ה) אם שכח למכור החמץ בע"ש יתן החמץ במתנה לנכרי בשבת עם החדר במסירת מפתח אם יודע שהנכרי יחזיר לו אחר הפסח ואם לאו ימכור החדר עם החמץ בשבת ויקנה לו עם מסירת מפתח ואם אין מפתח בחדר זה ימכור לו בלא מפתח ולא יכתוב לו שטר רק יתן לו הנכרי הכסף ויתנה עם הנכרי שהכסף בלא שטר יקנה החדר ולא יקבל הכסף בידו רק יתן להניחו ולא הוי כמקח וממכר כיון דאין עושה רק להנצל מאיסור חמץ (מ"א וס"מ סי' תמ"ד): (ו) אם מבשל לשבת זה בכלי פסח אין לערות רותח לתוך כלי חמץ אם לא ערוכה שלא לשמש בקדירה ע שעירה בפסח עד לאחר פסח (ס"מ שם): (ז) אם שכח בע"ש להפריש חלה מן הפת של שבת (א) אין תקנה לאותו פת דבשאר שבתות אם שכח אוכל והולך ומשייר מכל פת חתיכה ואחר שבת מפריש חלה מן החתיכות שמשייר כמו שנתבאר בדיני חלה ובע"פ שחל בשבת א"א לעשות כן דהא"ש לשייר דצריך לבערו לכן אין תקנה (א) לאותו פת ואסור לאכלו. (מ"א סי' תק"ו ס"ק ח'): (ח) אותם הכלים החמוצים והשלחנות החמוצים מותר לטלטלם ולהוציאם מביתו בשבת אבל לסדר השלחנות ברוצה לאכול עליהם בלילה לא מבוס דהוי כמכין משבת ליו"ט אבל אם רוצה לאכול סעודה שלישית שאז אסור לאכול חמץ יכול להעריס ולסדר אותם כדי לאכול עליהם וכן מותר לסדר אותם כדי שלא יהא נראה הבית כחורבה דהוי כמכין לשבת עצמו (ס"מ סימן תרס"ז): (ט) סעודה ג' בשבת אינו יכול לקיימה בפת כי אסור לאכול חמץ וגם מצה אסור לאכול בע"פ אבל יכול לקיימה בתבשיל כגון (קניידליך) אבל דבר שהוא מטוגן בכלי כגון (קאזליך) אסור לאכול וגם (קניידליך) אסור לאכול משעה עשירית ולמעלה ולכן אם רוצה לאכול משעה עשירית ולמעלה סעודה ג' אינו יכול לקיימה רק בפירות או בבשר ודגים (סי' תע"א):

גליון רע"א (א) [אין תקנה כו'. נ"ב ואני כתבתי בגליון המג"א להתיר להפריש חלה ולהאכילו לכהן קטן פחות מבן ט'. או לגדול שטבל לקריו]:

סדר אמירת קרבן פסח

אל תפלת המנחה נהגו לסדיר מתחיה בשעתם כי עיקר לאו כביה שכבים בין המנחה ו מתמיח קרבת סוס לכן יהרה א"פ להכין כל לרט הכל מקודם בכל מה דאפשר:

ען נמהל"כ להתפלל תפלת המנחה בזמנה ובהתם פעמים. ואחר תפלת המנחה יאמר כסדר הכרעה זה.

רבונו של עולם אתה צויתנו להקריב קרבן הפסח במועדו בי"ד לחודש הזה ולהיות

בהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם קורין את ההלל ועתה בעונותינו חרב בית המקדש ובטל הקרבת הפסח ואין לנו לא כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו ולא ישראל במעמדו ואתה אמרת ונשלמה פרים שפתינו לכן יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שיהיה שיח שפתותינו חשוב ומקובל לפניך כאילו הקרבנו את הפסח במועדו ועמדנו על מעמדו ודברו הלוים בשיר והלל והודות לה׳ וכונן בית מקדשך על מכונו ונקריב לפניך את הפסח במועדו כמו שכתבת עלינו בתורתך ע״י משה עבדך כאמור:

ואח״כ יאמר לפי דעת הגר״א במנהגיו:

פסוקי עשיית קרבן פסח שבתנ״ך הייט בפרשת בא מן ויאמר ה׳ אל משה ואל אהרן עד פסח הוא לה׳ ומן ויקרא משה עד כן עשו. ומן ויאמר ה׳ אל משה ואהרן זאת חקת הפסח עד כן עשו. ובפ׳ אמור אלה מועדי ה׳ עד פסח לה׳. ובפ׳ בהעלותך: דבר ה׳ אל משה במדבר סיני בשנה השנית עד לאזרח הארץ ובפ׳ פינחס פסוק ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח לה׳. ובפ׳ ראה שמור את חדש האביב עד לא תעשה מלאכה. וביהושע מן ויחנו בני ישראל בגלגל עד בעצם היום הזה קאפיטיל ה׳. ובמלכים ב׳ קאפיטיל כ״ג מן ויצו המלך את כל העם עד לה׳ בירושלים. ובדברי הימים ב׳ קאפיטיל ל׳ מן וישלח יחזקיהו על כל ישראל עד וירפא את העם. ובקאפיטיל ל״ה מן ויעש יאשיהו בירושלים עד נעשה הפסח הזה:

ואח״כ יאמר סדר קרבן פסח. ומהר״יעב״ץ כתב שככה צריך לגרס ולא כמו שהוא בסדר היום:

כך היתה עבודת קרבן פסח בארבעה עשר בניסן. אין שוחטין אותו אלא אחר תמיד של בין הערבים. ערב פסח בין בחול בין בשבת היה התמיד נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמונה ומחצה. ואם חל ע״פ להיות ע״ש היו שוחטין אותו בשש ומחצה וקרב בשבע ומחצה והפסח אחריו. כל אדם מישראל אחד האיש ואחד האשה ב״ב הגדולים והטהורים ונמולים (וכשם שמילתו מעכבת מלעשות הפסח ומלאכול בו. כך מילת בניו הקטנים ומילת עבדיו בין גדולים בין קטנים וטבילת אמהותיו מעכבת) כל שיכול להגיע לירושלים בשעת שחיטת הפסח חייב בק״פ: מביאו מן הכבשים או מן העזים זכר תמים בן שנה (אינו טעון סמיכה) ושוחטו בכל מקום בעזרה אחר גמר עבודת תמיד הערב ואחר הטבת הנרות. ואין שוחטין הפסח ולא זורקין הדם ולא מקטירין החלב על החמץ (אפי׳ היה כזית חמץ ברשותו של אחד מבני החבורה בשעת אחת מהעבודות של ק״פ. הוא לוקה והפסח כשר): שחט השוחט (אפי׳ זר) וקבל דמו כהן שבראש השורה בכלי שרת ונותן לחבירו. וחבירו לחבירו. כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד, וחוזר הכלי ריקן לחבירו וחבירו לחבירו. מקבל את המלא ומחזיר את הריקן. והיו הכהנים עומדים שורות שורות ובידיהם בזיכין שכולן כסף או כולן זהב. ולא היו מעורבים. ולא היו לבזיכין שוליים שלא יניחום ויקרש הדם. אח״כ תולין את הפסח באונקליות (או במקלות דקים מניח על כתפו ועל כתף חבירו. ותולה) ומפשיט אותו כולו (ובשבת עד החזה ומשם ולמטה שקל ליה בברזי) וקורעין בטנו ומוציאין אימורים החלב שעל הקרב ויותרת הכבד ושתי הכליות וחלב שעליהן והאליה אם היה ממין הכבשים לעומת העצה. נותן בכלי שרת ומולחן ומקטירן הכהן על המערכה. חלבי כל זבח וזבח לבדו. ביום. ולא בלילה שהוא י״ט. אבל אם חל ע״פ בשבת מקטירין והולכין כל הלילה. ומוציא קרביו וממחה אותן עד שמסיר מהן הפרש (כדי שיהיו נקיים כשצולהו עמם) שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלביו דוחין את השבת. שאר עניניו אין דוחין: בג׳ כתות הפסח נשחט. ואין כת פחותה משלשים אנשי׳. נכנסה כת אחת נתמלאה העזרה. נועלין אותה. ובעוד שהן שוחטין ומקריבין והכהני׳ תוקעין החליל מכה לפני המזבח הלוים קורין את ההלל. אם גמרו קודם שיקריבו את כולם שנו. אם שנו. שלשו. על כל קריאה תקעו הריעו ותקעו. גמרה כת א׳ להקריב. פותחין העזרה יצאתה כת ראשונה נכנסת כת שניה נעלו דלתות העזרה. גמרה.

יצאה שניה. נכנסה שלישית. כמעשה הראשונה. כך מעשה השניה והשלישית. אחר שיצאו כולן רוחצין העזרה מלכלוכי הדם ואפי' בשבת. אמת המים היתה עוברת בעזרה. שכשרוצין להדיח הרצפה סותמין מקום יציאת המים והיא מתמלאת על כל גדותיה עד שהמים עולין וצפין ומקבצין אליהם כל דם ולכלוך שבעזרה. אח"כ פותחין הסתימה ויוצאין המים עם הלכלוך. נמצאת הרצפה מנוקה וזהו כבוד הבית. יצאו כל אחד עם פסחו (ועור שלו) וצלו אותם. כיצד צולין אותו מביאין שפוד של רמון תוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו. ותולהו לתוך התנור והאש למטה. ותולה כרעיו ובני מעיו חוצה לו. ואין מנקרין את הפסח כשאר בשר. בשבת אין מוליכין את הפסח לביתם. אלא כת הראשונה יוצאין בפסחיהן ויושבין בהר הבית. השניה יוצאין עם פסחיהן ויושבין בחיל. השלישית במקומה עומדת. חשכה יצאו וצלו את פסחיהן: כשמקריבין את הפסח בראשון. מקריבין עמו ביום י"ד זבח שלמים. מן הבקר או מן הצאן גדולים או קטנים זכרים או נקבות. והיא נקראת חגיגת ארבעה עשר. על זה נאמר בתורה וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר. ולא קבעה הכתוב חובה אלא רשות בלבד. מ"מ היא כחובה מד"ס. כדי שיהא הפסח נאכל על השובע. איכתי מביאין עמו חגיגה. בזמן שהוא בא בחול. בטהרה. ובמועט. ונאכלת לשני ימים ולילה אחד. ודינה ככל תורת זבחי שלמים. טעונה סמיכה ונסכים ומתן דמים שתים שהן ארבע. ושפיכת שיריים ליסוד. זהו סדר עבודת קרבן פסח וחגיגה שעמו בבית אלהינו שיבנה במהרה בימינו. אמן:

[אשרי העם שככה לו. אשרי העם שה' אלהיו. אלהינו ואלהי אבותינו. מלך רחמן טוב ומטיב. הדרש לנו. שובה אלינו בהמון רחמיך. בגלל אבות שעשו רצונך. בנה ביתך כבתחלה וכוננהו על מכונו. והראנו בבנינו ושמחנו בתקונו והשב שכינתך לתוכו. והשב כהנים לעבודתם ולוים לשירם ולזמרם. והשב ישראל לנויהם. ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך. ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון: יהיו לרצון וגו']:

חדד דינים של פסח החיים

דיני הסיבה וארבע כוסות:

(א) יבא כשיגיע צריך מבע"י שמצוה למהר ולאכול כדי שלא ישנו התינוקות אבל קודם שתחשך אסור אפי' לומר הקידוש משום דהכוס של קידוש הוא אחד מד' כוסות וכולן צריכין להיות בלילה (סי' תע"ב): (ב) יסדר שלחנו בכלים נאים כפי כחו אף שבכל השנה טוב למעט בכלים משום זכר לחורבן חוץ מליל פסח שמצוה להרבות בכלים נאים ויכין מקום מושבו שיסב בהסיבה דרך חירות ואפילו עני שאין לו כרים יסב*) על הספסל וכן מותר לסמוך על ירך חבירו אבל לא על ירך עצמו דמיחזי כדואג (שם): (ג) כשהוא מיסב לא יטה לא על פניו ולא על גביו ולא על ימינו אלא על שמאלו ואין חילוק בין איטר לאחר (שם): (ד) נשים נהגו שלא להסב כי סומכין עצמן על הראבי"ה שבזה"ז אין להסב (שם): (ה) אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו או תוך שלשים על שאר קרובים כיון שלא נהג אבלות לפני הרגל אין מיסב על מטה כסדרה וכלילה אבל צריך להסב בשינוי קצת דהיינו על מטה וכר אחד תחת מראשותיו או על ירך חבירו וקיטל לא ילבש (ס"ם שם): (ו) בן אצל אביו צריך הסבה אפילו הוא רבו מובהק דמסתמא מחל לו אבל תלמיד לפני רבו א"צ הסבה אפי' אין רבו מובהק אא"כ יתן לו רבו רשות ות"ח מופלג בדורו אף שלא למד ממנו כלום חשוב כרבו וא"צ הסיבה ודוקא שאוכלין על שלחן אחד אבל אם אוכל על שלחן בפ"ע צריך להסב (שם): (ז) לכתחלה יסב בכל הסעודה ובדיעבד יצא אם היסב בשעת אכילת כזית מצה וכן אם שתה כוס שלישי ורביעי בלא הסיבה אין לחזור ולשתות כוסות אחרים בהסיבה משום דצריך לברך בפה"ג אם ירצה לשתות כוס אחר והוי כמוסיף על הכוסות משום דשמא הלכה כראבי"ה דבזה"ז אין להסב ונמצא דיצא כבר ומה ששותה עוד הוי כמוסיף אבל אם יש לו כוס גדול ולא שתה אותו כולו ונזכר ששתה אותו בלא הסיבה אם נזכר קודם שהתחיל לומר הלל או שאר הגדה דלא הסיח דעתו עדיין משתייה אחר הכוס יכול לשתות שאר בהסיבה ובלא ברכה דלא הוי כמוסיף משום דבכוס אחד יכול לשתות כמה פעמים ומסתמא הי' דעתו בשעת ברכה על כל הכוס אבל אם התחיל לומר הלל או שאר הגדה הוי כנמלך ואם ירצה לשתות כשאר שבכה"ג יצטרך לברך אסור לשתותו דהוי כמוסיף על הכוסות ואם שתה כוס שני בלא הסיבה יכול לשתות כוס אחר בלא ברכת בפה"ג ובהסיבה דבין שני לשלישי יכול לשתות יין בלא ברכה ולא נראה כמוסיף אבל אם שתה כוס ראשון בלא הסיבה ובין כוס ראשון לב' אין

*) כן לשון הרמ"א. אבל אין לזה מובן. שהרי תמיד יושב אדם על הספסל. ונראה שצ"ל „יסב". וכן גרס במרדכי ריש פ' ע"פ.

תיילין שאידנא לשתות ואם ירצה לשתות כוס אחר כרי יסמוך לברך עליו והוי כמוסיף על הכוסות ע"כ אין לשתות כוס אחר אבל טוב שבתחלת הסיבה יהא דעתו לשתות בין הכוסות הראשונות ואם ישעה שישתה כוס ראשון בלא הסיבה יכול לשתות כוס אחר בהסיבה ובלא ברכה ולא יהא נראה כמוסיף (שם מ"א ופ"מ): (ח) צריך לשתות ד' כוסות על הסדר דהיינו שיאמר ההגדה בינתיים ואם שתאן זה אחר זה שלא כסדר דהיינו שלא אמר הגדה בינתיים לא יצא וישתה עוד ג' כוסות על הסדר. ויברך על כל כוס וכוס (שם פ"מ): (ט) שיעור הכוס רביעית [עיין בתשובת הגאון מהרמ"ס נ"י שהדפסה אצל הר"י מינא"ס על שבועות. דשיעור רביעית הוא כלי המחזיק המים הנופלים מג' ביצים שלט] וישתה ממנו רובו וכן אם הכוס מחזיק אפי' כמה רביעיות י"א שצריך לשתות רוב הכוס ואם אין שותה ממנו רובו לא יצא לכן יקח כוס קטן של רביעית וישתה רובו (שם מ"א) וצריך לשתות שלא ישהה יותר משיעור רביעית ואם שהה יותר או בשני כוסות ראשונות צריך לחזור ולשתות ובאחרונות א"צ ואם שהה יותר מכדי אכילת פרס אפי' בב' כוסות אחרונות צריך לחזור ולשתות (שם במ"א): (י) מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו צריך לדחוק עצמו ולשתות לקיים מצות ד' כוסות (שם): (יא) מצוה לחזור אחר יין אדום אם אין הלבן משובח ממנו (שם): (יב) אפי' עני המתפרנס מן הצדקה ימכור או ישכור עצמו כדי שיהיה לו יין על ד' כוסות ומי שאין לו אלא על ד' כוסות ישתה כולה בלילה ראשונה ולא ישאיר ללילה ב' משום דבקיאין אנו בקביעא דירחא. נר בבית עדיף מד' כוסות משום שלום בית (מ"א): (יג) תינוקות שהגיעו לחינוך מצוה ליתן לכל אחד כוסו לפניו ואין ליקח כוס שפיו צר מפני שלא יוכל לשתות רביעית בב"א (שם): (יד) נשים חייבות בד' כוסות ובכל המצות הנוהגות באותו לילה (שם):

דין כוס ראשון וסדר הפסח עד כוס ב':

(א) אין ליטול ידיו קודם הקידוש רק אם אין ידיו נקיות יטול ידיו ואין מברך על נ"י ומוזגין לו כוס ראשון ומקדש עליו ואומר זמן. בשבת אומר ויכלו ואם חל במוצ"ש אומר יקנה"ז ואם שכח להבדיל ולא נזכר עד לאחר שהתחיל ההגדה ישלים ההגדה עד גאל ישראל ואומר הבדלה על כוס שני (א) ויברך בפה"ג ושותה ואם נזכר באמצע סעודה אומר הבדלה על הכוס ושותה בלי ברכת בפה"ג (דמסתמא דעתו לשתות יין בתוך הסעודה וברכת כוס שני פוטרתו) ואם נזכר לאחר שהתחיל (ב) לברך בהמ"ז אומר על כוס רביעי הלל והבדלה (מ"א ח"י פ"מ שם): (ב) אם שכח לומר שהחיינו בקידוש עיין בהל' סוכה ושם יתבאר (ג) רק ביום ח' של פסח אין לו תשלומין משום דבקיאין אנו בקביעא דירחא והוי ברכה לבטלה (פ"מ סימן תע"ג): (ג) אם לא אמר ההגדה עד לאחר אכילת מצה יאכל מצה בלא ברכה על אכילת מצה ולא יברך בפה"ג על כל כוס רק על כוס ראשון ואחר כד' כוסות יברך ברכה אחרונה וכן מרור יאכל בלא ברכה על אכילת מרור (פ"מ סימן תע"ג ותע"ז) (משום דהוא פלוגתא בין הרמב"ם ובין התוס' אם הלכה כרמב"ם או כר"ע ועיין בתשובת הרשב"א (סימן תמ"ה) לכן נ"ל דלא יברך דספק ברכה להקל ועיין פ"מ בא"א סי' תע"ז ס"ק א'): (ד) אונן בשני לילות של פסח חייב בכל המצות הנוהגות בלילה חוץ מהסיבה ומברך על אכילת מצה ומרור ושאר ברכות שמחויב רק ההגדה ישמע מאחר ואי ליכא אחר יאמר ההגדה בעצמו וא"צ לדלג המדרשים וכן בכל יו"ט אונן חייב בקידוש בליל יו"ט (פ"מ סי' תע"ט במ"ז):

דין מי שאין לו יין:

(א) מי שאין לו יין בליל פסח יקח ג' מצות ובוצע האמצעית לשנים ומצניע החצי לאפיקומן ונוטל ידיו ומקדש על הפת ואומר קנה"ז על הפת אם חל במוצאי שבת כמו בכל קידוש ואחר כך נוטל הפרוסה ומברך על אכילת מצה ואוכל הכרפס ומטבל במי מלח ואומר מה נשתנה עד גאל ישראל ומברך על המרור ואחר כך אוכל הכריכות בלא ברכה. ובמקומות שנהגו ליקח מע"ד יכול לשתות מע"ד לארבע כוסות אם אין יין מצוי (תפ"ג):

גליון רע"א (א) [ויברך בפה"ג ושותה. נ"ב אין לשון זה מדוקדק דצ"ל דמברך בפה"ג ומבדיל ושותה. (ב) [לברך בהמ"ז כו' על כוס רביעי. נ"ב לענ"ד בזה מבדיל על כוס ג' ואומר בהמ"ז והבדלה על כוס אחד. והמג"א מיירי שלא נזכר עד אחר ששתה כוס ג']. (ג) [רק ביום א' כו'. נ"ב צ"ל ביום ח'. ר"ל דאם לא אמר זמן כל ז' אין לו תשלומין לומר זמן ביום השמיני].

הקדמת המחבר

פירוש **מעשה נסים** מהגאון האמתי **מרנא יעקב** מליסא ז"ל (בעהמ"ס חות דעת נתיבות המשפט. מקור חיים. תורת גיטין. דה"ח וכו').

ירננו הצדיקים ויגילו החסידים. אשר בחר בנו מכל העמים. חבה יתרה נודעת לנו כל הימים. שרצה בנו מכל קדושים השלמים. אשר בשמים ממעל. מלאכיו עושי דברו. והרשה אותנו להללו ולשבחו בכל מיני שבחים אף בתארים חיובים עצמיים. אשר הם גנותים בערכו ית' כמאמרם ז"ל משל למלך שיש לו אלף דנרי זהב ומשבחין אותו בדנרי כסף. ועוד אמרו כל מה שאתה משבחו אתה מגנהו וכמו שפי' הרב המורה:

ויש להבין בזה מאמר בש"ס בקש נבוכדנצר לגנות כל שירות והשבחות שאמר דוד עד שבא מלאך וסטרו על פיו. פתח ואמר אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין. דלפי הנראה מאמר זה הוא תמוה מאד. איך אפשרי שפה טמא וגוף מסואב משולל מכל

קדושה כמו נ"נ יוכל להודות לפניו ית' יותר מאדונינו דוד ע"ה אשר נודע לכל כי כל זמירותיו נאמרו ברוה"ק. ואפשר בכוונתו כי באמת מי שמספר בשבחיו ית' לגנות יחשב. אך לאהבתו אותנו עם בני ישראל זרע הנבחר הנקראים בנים למקום בני אל חי הוא מקבל מאתנו הודאתנו ויש לו נחת בשבחנו אותו וכאב את בן ירצה. כמו אב האוהב את בנו קטן נעדר השכל ובנו מדבר לפעמים דברים שהם נגד כבוד האב עכ"ז הוא משתעשע בהם ונחת ינחת בו כן אנחנו אף שהשבחים הם נגד כבודו ית' הוא מכסה באהבתו ונחת ינחת בשבחינו. והנה זה הרשע נ"נ שחיק טמיא רצה להדמות אל אדונינו דוד בשבחיו אשר באמת לעובדי כוכבים לא רצה הקב"ה לזכותם בזו המתנה הנפלאה. ואצלם בודאי לגנות יחשב שבחים כאלו שהם תוארים עצמיים כאשר הוא באמת גנות וכמו שהקדמנו בשם הרב המורה. וזה אומרו ביקש נ"נ לגנות היינו לשבחו יתברך בדמיון שבחי דוד שהם גנות בערכו. עד שבא מלאך וסטרו על פיו. הכוונה על כח השכלי אשר באדם כמו שידוע בספרי המחקרים על הרבה מאמרים בש"ס בלשון זה. פתח ואמר אתוהי כמה רברבין וגו' שהם שבח בתוארי הפעולה ולא שבחי עצמותו: ותקטן עוד זאת בעיניו אשר הטיב לנו בכל הטובות ורב טוב לבית ישראל עד כי חדל לספור ואלו היו כל הימים דיו וכו' ולא זו מחבבנו עד שעשה סיפור טובותיו עלינו וביחוד סיפור יציאת מצרים אשר הוא שורש כל הטובות שהטיב עמנו וכמו שאבאר בפנים. הטיל עלינו ית' בחיוב גמור להיות מצווה ועושה לספר נסיו ולהודות לו על כל פרט ופרט. כדי להגדיל שכרו אתנו אף שהוא מחויב בחיוב שכלי לכל מקבל טובה להודות למטיב לו. חשב עלינו ית' ההודאה למצוה. ע"כ ראו השלמים והתמימים האלה כסדרי ההגדה לסדר נוסח הכולל שבח והודאה וסיפור נסיו ונפלאותיו. כוונו בו כונה עצומה ונפלאה ידועה אצלם. דברים העומדים ברומו של עולם. והיה מובן לבני דורם שהיה רוחב לבם כפתחו של אולם. אולם אנחנו יתמי דיתמי אשר נקב לבנו כמחט סדקית. הדברים סתומים אצל המון אנשי זמנינו אפי' להבין דרך הפשוט. וקטתי אני הצעיר באלפי עמוס התלאות. להבין דברי חכמים וחידותם. ולעמוד על תוכן כונתם. כפי אשר ישיג שכלי הדל. וראוי להזכיר פה מאמר הרב המורה בספרו בח"א ז"ל שאין ראוי למעיין בספריו שיחטיאהו לעוות וכו' ע"ש ויניח לך. ואני מקוה להשי"ת כי השלם מן האנשים יקבל תועלת בהרבה מקומות. וכבר אמרו וידוע כי בדברי תורה אף אם ימצא דבר אחד טוב מציל על כל הספר כולו. ועל הקדמה זו נשענתי בתלות לעיני בני ישראל זה החיבור. והדן אותי לכף זכות מן שמים ידינוהו לזכות בכל פרשת העיבור:

פתיחה

הנה מעולם תמהו. על מה לא תיקנו ברכה על סיפור יציאת מצרים בלילה הזה. להיותו מצות עשה והגדת לבנך: ואח"כ מצאתי. שעמדו בזה הקדמונים. ה"ה הרי"ף והרשב"א. הרי"ף תירץ כי במה שאמר בקידוש זכר ליציאת מצרים יצא. והרשב"א תירץ משום שהוא מצוה שאין לה קצבה ידועה ובדיבור אחד סגי: ואף שאיני כדאי לפלפל בדבריהם. כ"ש לחלוק עליהם. מ"מ תורה היא וכו': ולפענ"ד נראה דבלילה זה סיפור מעליא בעינן ולא יצא בדיבור אחד. כמו שכתבו שם ז"ל. דדיבור אחד בכלל זכירה הוא. חכירה בכל לילה ולילה נפקא כדברי ר' אלעזר בן עזריה ומה חידשה תורה בלילה זה יותר אלא ודאי דבלילה זה סיפור מעליא מכל מה שאירע מראש ועד סוף בעינן. דאפילו בנס אחשורוש בעינן סיפור כל מה שאירע מראש ועד סוף ושמחסר דבר אחד לא יצא. כמבואר במס' מגילה. ואם בנס זה אשר לא תפוס בזכירתו בכל יום ולילה. מצווין אנחנו לספר ביום שנעשה בו הנס כל המאורעות שהיו לצורך הנס. בניסא דיציאת מצרים אשר גדול ערכו בעיני השי"ת עד שצוה לזכור אותו בכל יום ולילה. אינו דין שנספר ביום שנעשה בו הנס. וכן הלשון דוהגדת לבנך מורה המשכת הדיבור והסיפור. דהגד מלשון המשכה הוא. כמ"ש האלשיך בפסוק ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי. עיין שם בדבריו: ומה שנראה לתת טעם במה שלא תיקנו ברכה. כי עינינו הרואות בכל דבר שתיקנו ברכה בגוף המצוה. לא תיקנו ברכה על צוותו העשיית המצות כי אינו בדין לתקן ברכה על ברכה. דהא ברכת המזון גם כן מצות עשה דאורייתא היא. ולא תיקנו לברך אקב"ו לברך על המזון. אלא ודאי מטעם שכתבתי כיון שמברכין השי"ת בגוף המצוה. אינו בדין לתקן ברכה על ברכה. ומטעם זה לא תיקנו ג"כ כאן. כיון שכבר תיקנו ברכה אגוף הגאולה. והוא ברכת אשר גאלנו לא תיקנו עוד ברכה אחרת על זה.

ילבש הקיטל ויסב על שמאלו. ואבל לא יסב ולא ילבש הקיטל תוך י"ב חודש על אביו ועל אמו. ובתוך שלשים על שאר קרובים. כגון שלא נהג שבעה קודם פסח:

סדר הקערה

יניח שלש מצות כהן לוי ישראל. הכהן למעלה. ותחתיו לוי. ותחתיו ישראל. הזרוע עליהם מימין. והביצה מבושלת משמאל. מרור באמצע. והחרוסת תחת הזרוע. והכרפס תחת הביצה. והחזרת שהיא לכריכה באמצע תחת המרור. ואם שכח לצלות הזרוע והביצה לא יצלה בלילה אם לא שדעתו לאכלו באותו יום. החרוסת יעשה מתפוחים ואגוזים ונותן עליו קנמון וזנגביל ולא ידוכן היטב כדי שיהיו ארוכין קצת ויהיו דומין לתבן ויתן בתוכו יין:

קדש

לא יאמר קידוש עד שתחשך דהיינו צאת הכוכבים. ומקדש ומברך זמן. ואם חל במוצאי שבת אומר יקנה"ז. ואם שכח להבדיל עד שהתחיל ההגדה ישלים ההגדה עד גאל ישראל ואח"כ יבדיל. ואם נזכר באמצע סעודה שלא הבדיל מבדיל באמצע סעודתו על הכוס. ואם היה דעתו לשתות יין תוך הסעודה מברך בפה"ג. ואם נזכר אחר שבירך ברכת המזון אומר הלל והבדלה על כוס אחד כיון דא"א בענין אחר. ולא יטול עליו ידיו קודם קידוש. ואם אין ידיו נקיות יטול מהם ולא יברך ענ"י: שיעור כוס רביעית. ולכתחלה ישתה כולו ובדיעבד סגי ברוב רביעית וצריך לשתות שלא ישהה יותר משיעור שתיית רביעית. ואם שהה יותר או בב' כוסות ראשונות צריך לחזור ולשתות ובאחרונות א"צ. ואם שהה יותר מכדי אכילת פרס לא יצא וצריך לחזור ולשתות אפי' בב' כוסות אחרונות. גם הנשים חייבות בד' כוסות ובכל המצות הנוהגות בלילה: אין ליקח כוס שפיו צר שאינו יכול לשתות רביעית בבת אחת. בין כוס ראשון לשני לא ישתה רק לצורך גדול:

ורחץ

נוטל ידיו לצורך טיבול ראשון משום דכל שטיבולו במשקה. ולא יברך על נטילת ידים:

כרפס

נוטל כרפס פחות מכזית ומטבלו במי מלח ומברך בורא פרי האדמה. ומכוין לפטור גם המרור ואוכל ואינו מברך אחריו:

יחץ

יקח מצה האמצעית ויבצענה לשתים ויצפין חלק הגדול לאפיקומן וחצי השני ישים בין ב' השלימות ומגביה הקערה עם כל מה שעליה ואומר הא לחמא עד מה נשתנה: והנכון לפרש כל ההגדה בלשון אשכנז לנשים וקטנים ומחזין כוס שני וכאן הבן שואל מה נשתנה ואם אין בן שואל לעצמו:

מגיד

מתחיל להגיד עבדים היינו. ומתכוין לצאת ידי מצות עשה של ספור יציאת מצרים כי מצות צריכות כוונה. וכשמגיע לדם ואש ותימרות עשן ולעשר מכות ולר' יהודה היה נותן בהם סימנים מטבל אצבעו ביין וזורק. וכשמגיע למצה זו מגביה מצה הפרוסה. וכן כשמגיע למרור זה מגביה המרור. אבל כשמגיע לפסח שהיו אבותינו אוכלים לא יגביה הזרוע. ויהיה מגולה קצת כשיאמר ההגדה. וכשמגיע ללפיכך מגביה כל אחד כוסו בידו עד שחותם גאל ישראל והפת יהיה מכוסה אז. וכשחותם גאל ישראל מברך בפה"ג ושותה כוס שני:

רחצה

נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים:

מוציא מצה

יאחז מצה הפרוסה ושתי השלימות ומברך המוציא. ומניח השלישית מידיו ומברך על אכילת מצה. ואחר כך משבר מהשלימה העליונה ומהפרוסה מכל אחד כזית ויקחם ביחד לתוך פיו ויאכלם ואם א"א לו לאכלם ביחד יאכל של המוציא תחלה ואחר כך של אכילת מצה ולכתחלה יש לבלוע כזית מרוסק ביחד. ובדיעבד יצא באכילת מעט מעט. ובלבד שלא ישהה יותר מכדי אכילת פרס. וכן במרור. ולא ישיח בדברים שאינן מענין הסעודה עד אחר שיאכל הכריכה:

מרור

נוטל כזית מרור. והמרור לא יהיה כבוש דהיינו שלא יהיה שרוי במים מעל"ע. ולא מבושל. ומטבלו בחרוסת. וינער החרוסת מעליו ומברך אחר הטיבול על אכילת מרור ואוכל:

כורך

נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכה עם מרור ואומר זכר למקדש וכו' ואוכל:

שלחן עורך

ואוכל סעודתו. ונוהגין לאכול ביצים. ואין אוכלין צלי בב' הלילות אפי' בישלו ואחר כך צלאו או צלאו ואח"כ בישלו. אבל דגים וביצים צלויים מותר:

צפון

אחר גמר סעודה אוכל האפיקומן. ולא יאכל ולא ישתה אחר האפיקומן. ולא יאכל האפיקומן בשני מקומות ולכתחלה יאכל כשני זיתים אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו. וכל הפחות לא ימעט מכזית ויאכל בהסיבה. ולא יאכלנו אכילה

גסה

נסה. ויהיה זהיר לאכלו קודם חצות. ואם שכח ולא אכל עד שנטל מים אחרונים או שאמר הב לן ונברך. אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא. ואם נזכר אחר שבירך ברכת המזון ועדיין לא בירך בורא פרי הגפן יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויחזור ויברך ברכת המזון ויברך בורא פרי הגפן וישתה הכוס. ואם נזכר אחר שבירך בורא פרי הגפן יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל האפיקומן ויברך ברכת המזון בלא כוס. ואם נאבד האפיקומן יאכל כזית ממצה שמורה אחרת:

ברך

מברך ברכת המזון ושותה כוס שלישי בהסיבה. ולא ישתה יין ולא שאר משקה המשכר בין שלישי לרביעי. מיהו מכוס ג' יכול לשתות כמה פעמים והכל מחשב כשתיה אחת רק שלא ישתה כל כך שישתכר:

הלל

מוזגין כוס רביעי ומתחיל לא לנו עד שגומר הלל. ויהיה זהיר לגמור הלל קודם חצות ואומר יהללוך עד מעולם ועד עולם ואינו חותם בברכה. ואחר כך אומר הלל הגדול דהיינו הכ"ו כי לעולם חסדו ונשמת וחותם בישתבח עד חי העולמים. ושותה ומברך על הגפן. ואחר ד' כוסות לא ישתה יין ולא שאר משקים. ולקריי"ן. ועפי"ל פרלנ"ק דהיינו מה שעושין מבישול או מכניסת תפוחים עם מים. וכן מה שכותשין התפוחים בבית הבד שיש להמשקה טעם גדול אסור אבל מי"ע מותר. ובליל שני מותר בכל המשקין רק יין אסור: וחייב לספר ביציאת מצרים עד שתחטפנו שנה ואין קורין ק"ש אלא פרשה ראשונה שמע וברכת המפיל:

נרצה

מי שעשה כך מרוצה לפני הקדוש ברוך הוא:

נ"ל דאסור למזוג הקריי"ן והמזוג קריי"ן ואוכלו שאינו יוצא בו משום מרור דהא בברכות ל"ח אמרינן מחלוקת אמוראים בשלקות אי מברך שהכל או בפה"א ואמרינן התם דבמחלוקת שנויים אי יוצא במצה שלוקה ולאו דשאני מצה דבעינן טעם מצה. וכן פריך התם ממרור כבוש ושלוק ולאו גם כן שאני התם דבעי טעם מרור אלמא דכל דחשיב שינוי לענין ברכה שמברכין שהכל בודאי אינו יוצא משום מרור רק דהש"ס אגב שאפילו במקום דלא חשיב שינוי לענין ברכה מ"מ לא נפיק ידי מרור דבמרור בעינן טעם מרור שלא ישתנה הטעם מרור מברייתו כלל. ובדף ל"ט אמרינן הני גרגלידי דלפתא פרמינהו פרימא רבא בפה"א פרימא זוטא שהכל וכתב הרשב"א בחי' בל"ס קבע עולא לשבשתי' הטעם דסבר דאיפגים טעמא קצת. ולדבריו דחשיב שינוי טעם לענין ברכה שמברך שהכל ודאי דלא יצא ידי מרור. ואפילו למאן דפליג שם הייט מטעם דאמר התם דכל דפרמינהו כי היכי דנימתיק טפי והיינו מטעם שכתב הרשב"א שם משום דנשתנה לעילוי והוא הסברא שייך לענין ברכה דשינוי לעילוי לא מפסיד הברכה אבל לענין מרור כל שנשתנה ממרירתו אם נשתנה לעילוי שאינו מר כל כך כמו בראשונה מכ"ש דלא יצא ואין לומר דוקא גרגלידי דלפתא אישתני טעמו משא"כ בשאר דברים. דמנין לנו זה ואדרבה עינינו רואות דהמליחה מבטל טעם המרירות דהא בשביל כך מוללין אותו. ועוד דבשלוק וכבוש במרור דאינו יוצא כתב הרשב"א הטעם משום דאיפגים טעם מרירותו ועינינו רואות שע"י המליחה מיפגים יותר ויותר הטעם מרירות ממה שנפגם ע"י כבישה במים מעת לעת. ועיקר שינוי טעם דקפיד בש"ס היינו שנשתנה טעמו מכמות שהיה מעיקרא אף דעדיין יש בו טעם מר תדע דהא הקריי"ן הכבוש מר יותר משאר מרורין הנזכרים במשנה כגון שלאטי"ן אלא העיקר כל שנשתנה טעם מרירותו אינו יוצא. לכן מי שנגע יראת ה' בלבו לא יעשה זה דכיון דקפיד בש"ס על שאינו טעם מרור מי יכנים ראשו להקל בדבר מצוה:

בחמש עשרה מלות הבאות לפניך נכלל כל הסדר של פסח כל א' וא' במקומו. ואלו הן:

קַדֵּשׁ. וּרְחַץ. כַּרְפַּס. יַחַץ. מַגִּיד. רָחְצָה. מוֹצִיא. מַצָּה.
מָרוֹר. כּוֹרֵךְ. שֻׁלְחָן עוֹרֵךְ. צָפוּן. בָּרֵךְ. הַלֵּל. נִרְצָה:

תקון תפלה

קדש ורחץ וכו' מגיד רחץ, כך מצאתי מגיהים ונכון מאד, כי המחבר כוון לחרוז כל סדר הפסח בדרך שיר קצר להקל על הזכרון, ולפי הגהה הזאת יהיה השיר כעל שלשה בתים פנימים ושני בתים חיצונים וכלם בעלי ב"ת. וסדרו כך הוא

קַדֵּשׁ על כוס ראשון וּרְחַץ לטבול ראשון
כַּרְפַּס . . . . יַחַץ קיצור מן יֶחֱצֶה
מַגִּיד ספור יציאת מצרים רָחַץ (תהלים ס, י)
מוֹצִיא . . . . . . מַצָּה
מָרוֹר . . . . כּוֹרֵךְ
שֻׁלְחָן מסדרו כשלחן שר עוֹרֵךְ מאכליו ומעדניו
צָפוּן הטרוחה הצפונה בָּרֵךְ
הַלֵּל . . . . . . נִרְצָה

ושד"ל בליקוטיו כתב „יש בידי כת"י על קלף לקוטים וזכרונות שכתב אחד מרבני אשכנז תלמיד מהרי"ל ומתוכו, ושם ראיתי כי ר' שמואל מפלייזא

קדש מחנך לו (ולא אחר דרך מירוס) כוס לאשון וטטל הכוס בשתי ידיו ונותן על ידו הימנית ומקדש עליו מעומד. ויאמר:

הִנְנִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם מִצְוַת כּוֹס רִאשׁוֹן מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת לְשֵׁם יִחוּד קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל־יִשְׂרָאֵל: ויהי נועם וכו'

כשחל בשבת בלחש וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר:

יוֹם הַשִּׁשִּׁי: וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

כשחל יום טוב בחול מתחילין סברי מרנן ורבנן ורבותי:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל־עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל־לָשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (לשבת שַׁבָּתוֹת לִמְנוּחָה וּ) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן (לשבת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ) אֶת־יוֹם

עץ יוסף

יום הששי כו'. יאמר במחשבתו יוצרי ובוראי אני מאמין באמונה שלמה באלהותך שאתה הוא ה' אלהינו. ואני מעיד שאתה בראת את השמים ואת הארץ וכל אשר בעליונים ובתחתונים ובלעדיך אין אלהים:

אשר בחר כו'. יאמר במחשבתו יוצרי ובוראי אני נותן לך הודאה עצומה על שבחרתנו ואתה ברחמיך הרבים בראת אותי בחלקך ובגורלך הקדוש. ואני נותן לך הודאה עצומה על המתנה הגדולה שנתת לנו את החג הקדוש הזה לטובותינו (ואם הוא שבת יאמר במחשבתו בהיבות שבתות למנוחה אני מאמין בדברי חז"ל אמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה כו'):

ענף יוסף

אשר בחר בנו מכל עם. והבחירה הזאת היתה בימי האבות הביא במשנת חסידים כמ"ש והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלהים. והגיות זה החסד הראשון שקבלנו ממנו יתברך והקודם במעלה ירצה ליתר הטובות כלם. לכן תקנו עליו ברכה אשר בחר בנו מכל עם שהוא התחלתו בימי האבות ואחר כך ברוממנו מכל הלשונות. ואחר כך מזה ג"כ שקדשנו במצותיו ונתן לנו חקים ותורת אמת עד שמזה נמשך שנתן לנו באהבה הזה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון. כי מאהבת השם נתן לנו מועדים וחגים לשמוח ולהתעדן בהם ולפי שהדברים האלה שנזכר מהתועדים באו על דרך האמת מאותה בחירה ראשונה שעליה נתקנה הברכה לכן אמר ואמר כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים ואחר מקדש ישראל והזמנים (מטה משה):

עיון תפלה

אשר בחר בנו מכל עם. לא לחנם שנו מסדרי הברכות והתפלות את הלשון, בברכת התורה אנו אומרים אשר בחר בנו מכל העמים בלשון רבים, וכן בתפלות הימים הטובים אתה בחרתנו מכל העמים ורוממתנו מכל הלשונות, ובקדוש היום אנו אומרים מכל עם מכל לשון בלשון יחיד. כי בברכת התורה ובתפלות יו"ט אנחנו מדברים מתחלת היותנו לעם בצאתנו ממצרים ובקבלנו את התורה, בצאתנו ממצרים רואים אנחנו כי מאם

מפניט

מכל לשון בחר בנו ויגדלנו רצה בנו ויפארנו (וכג"מ)

תקון תפלה

מפלייזא אחד מחכמי דתוספות שחי בתחלת האלף הששי הוא מחבר הסימן קדש ורחץ, וזהו ר' שמואל שביאר הלכות בעור חמץ לר' יוסף טוב עלם" עכ"ל. [וביאורו נדפס באור זרוע הלכות פסח (סימן רנו)]:

אשר בחר בנו כו'. ויו"ט שחל להיות בשבת נוסח רב עמרם ומחזור ויטרי דף רס"א בשם רש"י ז"ל את יום המנוח הזה ואת יום חג פלוני הזה (ורב עמרם מוסיף את יום טוב מקרא קדש הזה). ונוסח הרמב"ם בקדוש לרגלים בפ' כ"ט מהל' שבת הי"ט אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו (וכתב על זה הר"ד אבודרהם בסדר ההגדה דף פ' ע"א

לשמע"צ ולש"ת	לסכות	לשבועות	לפסח
שְׁמִינִי עֲצֶרֶת הַחַג הַזֶּה. זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ	חַג הַסֻּכּוֹת הַזֶּה. זְמַן שִׂמְחָתֵנוּ	חַג הַשָּׁבֻעוֹת הַזֶּה. זְמַן מַתַּן תּוֹרָתֵנוּ	חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה. זְמַן חֵרוּתֵנוּ

ענף יוסף

זמן [illegible] מקרא קדש. כתב [illegible] שאנו [illegible] זמן [illegible] מקרא קדש ט' בחג הסכות יותר [illegible]. [illegible] הסכות [illegible] זמן [illegible] שהגרות [illegible] וכתיב ביה שמחה, [illegible] בגם כתוב גות כתיב [illegible] שמחה [illegible] לפני ה' אלהיך. [illegible] סכות דכתיב ביה [illegible] שמחה [illegible] וגו' והיית אך שמח וגו'. ועוד [illegible] לא כתיב [illegible] ושמחת לפני ה' אלהיך [illegible] [illegible] לפני ה' [illegible] כתיב [illegible] ושמחת וגו'. [illegible] בחג הסכות ישראל נקיים [illegible] שהם נקיים מכפורים. וגם [illegible] [illegible]. [illegible] סדר [illegible] [illegible] והיית אך [illegible] [illegible] לפני ה' אלהיכם שבעת ימים. אבל בפסח אין [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (דברים טז) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:

וזמן שמחתנו (בשבת באסכם) מקרא קדש. [illegible] וז"ל שמעתי דדוקא בשבת יש לומר באהבה לפי שקבלו את השבת באהבה וברצון. אבל שאר המועדים שקבלו בהר סיני לא קבלו באהבה שכפה עליהם ההר כגיגית. אבל שבת במרה נצטוו. וא"ם הרי פסח ג"כ במצרים נצטוו ולא בהר סיני. וי"ל דמ"מ נתחדשו [illegible] [illegible] כענין שכתוב בפרשת אמור ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות וגו' ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו והקרבתם אשה לה' וגו'. לכן אין לומר באהבה מקרא קדש. וגם [illegible] לא [illegible] [illegible]. וא"ת למה אנו אומרים באהבה מועדים לשמחה מאחר דלא קבלו באהבה לא נימא גם [illegible]. וי"ל [illegible] [illegible] [illegible] ס' [illegible] באהבה מועדים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] אוכלים ושותים [illegible] [illegible] [illegible] באהבה מועדים לשמחה [illegible] [illegible] באהבה. [illegible] במקרא קדש [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ולא קבלו באהבה. רק בשבת [illegible] באהבה [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] יוסף [illegible] [illegible]

עיון תפלה

[illegible] [illegible] [illegible] גדולים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] סיון [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ונתן [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לא [illegible] אלא [illegible] אתה בחרתנו מכל [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

תקון תפלה

ע"א שאינו מטבע הברכה אלא תוספת מותרת) ותתן לנו וגו' לששון את יום טוב מקרא קדש הזה את יום חג פלוני הזה וזמן פלוני באהבה זכר ליציאת מצרים וגו'. ונוסח [illegible] [illegible] [illegible] לנוסח [illegible] בין ביו"ט בין בשבת ויו"ט אלא [illegible] [illegible] [illegible] וחגים וזמנים לששון, [illegible] [illegible] אין [illegible] [illegible] אלא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ויו"ט [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] בנוסח [illegible], [illegible] [illegible] ושבת ומועדי קדשך [illegible] וגו' [illegible] [illegible] באהבה וברצון. [illegible] [illegible] [illegible] ויו"ט [illegible] [illegible] ואת יום חג פלוני הזה ואת יום טוב מקרא קדש הזה, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

...מקרא קדש זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו

ענף

ז"ל ספסס שאומרים בשבת כלהכם מקרא קדש מפני דכתיב אם ימיה ומס נפתח אסנס בחפצונים וכתיב וקראת לשבת עונג. ולפיכך ראוי לומר אהבה בשה שהפעג והפונג. אבל נראה מאה אין ואומרים

יוסף

כלהכם מקרא קדש אפילו בשבת בנים מפני [illegible] סל"ע לא יתכן מלום ססים צריך שלא יאמר כל שכש כמ"ג בלעודס סוף ר"ס. וא"כ אין [illegible] נמור שלי"ע:

עיון

אומרים גם בשבועות זמן שמחתנו (פי' שגם בו כתוב שמחה ושמחת לפני ה' אלהיך (דברים טז, יא), ומשקלקלו הצדוקים כמו אנטיגנוס (אבות דר"נ פ"ה) בכמו ג' אלפים ת"ק ליצירה, ואמרו שחג השבועות אחר השבת (מנחות ס"ה ע"א) ולפי פשוטו לא נתנה תורה בחג השבועות דהא הכל מודים בשבת ניתנה תורה (שבת פ"ו ע"א) לא התקינו חכמים לקרוא את חג הזה בשם עצרת כמו מו"ק ג' ע"ב, כ"ד ע"ב, חגיגה י"ח ב', ר"ה ס"ו ע"א, חולין פ"ג ע"א, פירושין ח' ע"ב וכיו"ב, כי פירוש עצרת כניסה שקבל כמו קראו עצרת (יואל ב טו) ובכלשם אקמות ביורה (דברים ט, י; י, ד; יח, טז) מקרא יום אתן כמודה בשם יום הקהל והקנו לומר זמן מתן תורתנו כדי להוציא מלבן של צדוקים דלדידהו לא חגם תורה את השבועות, כי שהורה ניתנה בשבת ואת השבועות היה ביום א' מחורת השבת. אבל כחפלה אין [illegible] לשנות מהו מן שכתוב כי כנר [illegible] בסוף זמן מתן תורתנו, ושי' הכתוב והקבלה (שם ט, יג) ומה שלא קראו אותו עצרת כמו בתלמוד [illegible] או יום הקהל כמו בתורה? כי אבל חו"ל [illegible] את השבועות [illegible] בימים [illegible] בסוכות, גם את השבועות היה ראוי [illegible] אחר שבעת ימי חג [illegible] (ויקרא כג, לו) "עצרת היא" [illegible]

[illegible]

תפלה

[illegible]

קִדַּשְׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים (וְשַׁבָּת) וּמוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ (בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן) בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן הִנְחַלְתָּנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

בליל ראשון של סוכות מברכין לישב בסוכה ואח"כ זמן. ובליל שני אומרים זמן ואח"כ לישב בסוכה. ולדעת הגר"א גם בליל ב' של סוכות מברך לישב בסוכה ואח"כ זמן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לֵישֵׁב בַּסֻּכָּה:

במוצ"ש ליו"ט אומרים כאן נר. הבדלה. זמן. ובסוכות נר. הבדלה. סכה. זמן. בב' לילות אחרונים ש"פ א"א שהחינו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

מעשה נסים — פירוש ברכת שהחינו

יש להתעורר על הכפל במלות האלו זה ג' פעמים שהחיינו וקיימנו והגיענו אשר להורה ענינם אחד והיה די באמרו שהחינו בזמן הזה: ונבוא אל הביאור בשום לב אל תארי הבורא יתברך המורגל לומר חי וקים. וביותר קשה בזה בברכת ברוך שאמר אנו אומרים ברוך חי לעד וקים לנצח. יש להבין כפל הענין במלות שונות. ונראה לפרש כי הם שתי חלוקות לא ראוי זה כראוי זה. תאר חי נקרא על המחיה כל הנמצאים והנבראים שבעולם ולא מחמת שהוא עצמו חי כי לא יתכנו תארים עצמים בערכו זה כנודע. אבל ענין חי הנאמר בהשי"ת הוא ע"ש שהוא מחיה של עולם כמ"ש ההויו"ת סוף המיד. ותואר תאר קיים נודע עליו ית' שהוא עומד קיים תמיד קיום נצחי בלי שום שינוי ותמורה ח"ו כאמרו ית' אני ה' לא שניתי וכמ"ש הרב המורה. ונגד חלוקה ראשונה בשם חי אמר לעד כי שם עד ירמוז על הנצחיות של כל ימי קיום העולם. ובפיוט אקדמות נמצא וסהדי עדי עד שסיהדו נושא העולם. והיה קודם שנברא העולם שהיה הוא ושמו בלבד וכן בכלות הכל אי אפשר לתארו חי. ולא נוכל לקראו חי רק כל זמן היות העולם קיים המקבל ממנו ית' החיות. לכן על כל ימי העולם נאמר חי לעד. אמנם מלת נצח נאמר על בלתי תכלית כנצחיותו ית'. לזה

עץ יוסף

ברכת שהחינו יברך ג"כ בשמחה והודאה עצומה במחשבתו להשם יתעלה שהאריך ימי חייו עד זמן זה לקיים מצותיו הקדושים השייכים ברגל זה. וגם על שהאריך ימי חיי בניו עד זמן זה. ויאמר בלבו כי הקטנים אף שיברכו ברכה זו בעצמם לא יהיו הודאה במחשבתם כראוי על כן יתברך שמו אתן אני בשבילם הודאה עצומה:

ענף יוסף

כתב הרוקח סי' תנ"א למה ג"פ בשהחינו וקימנו והגיענו. כנגד הללי נפשי את ה' אהללה ה' בחיי אזמרה לאלקי בעודי ע"כ:

עיון תפלה

הנה יש לכל תלמוד עמוד לשאלה נתלתו, ובירושלמי ר"ה פ"ק ה"ג הקב"ה דן את ישראל ביום בשעה שהן עסוקין במצות ואת האומות בלילה וכו'; וכן יוה"כ התחיל מיצ"מ. אבל שבת היא זכר למעשה בראשית. ח"ל רבינו לדקדק הרואה בשבלי הלקט השלם סדר ר"ה סי' רס"ו תימה לאחי ר' בנימין ז"ל מה שקבעו בקדוש ובתפלה של ר"ה ויוה"כ זכר ליציאת מצרים, בשלמא בקדוש של שבת (ראה מה שכתבתי שם במקומו) שהרי בי' הדברות שבמשנה תורה כתיב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, שבועות נמי כתיב בסוף פ' ראה וזכרת כי עבד היית וכו' אבל בר"ה ויוה"כ מאי זכר ליצ"מ איכא והא לא מצינו שנכתב בהם יצ"מ כלל? ותירץ לפי מה ששנינו תניא ר"א אומר בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים ור"י נמי בהא לא פליג, והתם יליף לה מקראי (ר"ה י"א א'), וביוה"כ נמי מצינו יצ"מ גבי שלוח עבדים במשנה תורה בפ' ראה הענק תעניק וגו' וזכרת כי עבד היית וגו' ותניא (בתו"כ הובא בר"ה ח' ע"ב) כיון שהגיע יוה"כ תקעו ב"ד בשופר נפטרו העבדים לבתיהן, וגבי שלוח עבדים כתיב כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים, הא למדת שבר"ה ויוה"כ נמי שייך לומר זכר ליצ"מ. עכ"ל. אבל הלשון משמע שכל עקרו של יוה"כ הוא זכר ליצ"מ. ועי' בדרשות הר"ן סוף דרוש ראשונה ג"כ מזה לזה: **ומועדי קדשך.** מעין חתימה סמוך לחתימה (פסחים ק"ד א'): **מקדש ישראל והזמנים.** (שם קי"ז ב') דומיא דשבת דאין בגלותא בין בקדושא מקדש ישראל והזמנים. והזמנים הם מועדים, דתרגום מועד זמנא:

תקון תפלה

לישב בסכה. (סוכה מ"ו א'), כן המנהג בלשון חכמים בגזרות נחי פ"א יו"ד וחסרי פ"א נו"ן לֵילֵד לֵירֵד לֵילֵךְ לֵנַח לֵגוּף לִשּׁוֹךְ, אבל בלשון תורה לָשֶׁבֶת לָלֶדֶת לָרֶדֶת לָלֶכֶת לָגַעַת לִנְגֹּף לִנְשֹׁךְ. בַּסֻּכָּה בפת"ח תבי"ת, להורות על הסכה הידועה הנעשית כהלכתה:

שהחינו. (סוכה מ"ו א' ברכות כ"ד א'), ובשאלתות דרב אחאי סי' קע"א אשר החינו, ובתוספתא ברכות פ"ו הלכה י"ד וט"ו הגרסא ברוך שהגיענו לזמן הזה:

באור

ואם חל יום טוב במוצאי שבת יברך יקנה״ז. דהיינו בורא פרי הגפן. ואח״כ קידוש עד ישראל והזמנים. ואח״כ אומרים נר. הבדלה. זמן. וכתב הכל בו מאחר שפסקו ז״ל שנוסח הברכה בורא מאורי האש שהוא לשון רבים צריך לעשות גם אבוקה שנראים בה מאורות ע״כ. לכן אם חל במוצאי שבת יוה לאחר להחזיק שני נרות ויברך על הנר: כתב רש״י ז״ל במסכת שבת דאין מברכין על הבשמים במוצאי שבת ליו״ט נראה שמא יקשה מן המתובל ועוד שלא אבדה נשמה יתירה של שבת:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ: ומברך שהחינו: בפסח ישתה הכוס בהסיבה שמאל ואינו מברך ברכה אחרונה:

מעשה נסים — פירוש ברכת שהחינו

לזה תאמר קיים זה שמו אשר יקראו לו נגלה. ומזה הטעם עצמו נקראו ישראל ג״כ חיים וקיימים. דרש״י פי' מקרא לא ירפך ולא יעזבך. לא יתן לך רפיון. והכונה דבגלות המר והנמהר אנו צריכין לשני חסדים הכרחיים. האחד באנחנו מפוזרים בין העמים ונחשבנו כצאן לטבח יובל. כמאמר המגיד שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב״ה ברוב רחמיו וחסדיו מצילנו מידם ומרים אותנו זה בודאי טובה נפלאה ומן כן גבורותיו. ונגד זה אמר לא יעזבך דהיינו לכלותך. והשנית שכל מגמתם לבטל אותנו המצות והמקום מוכן לכך כמ״ש הכתוב ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם. ובכל זאת לא שכחנו שם אלהים ואנו מקיימין מצותיו. והוא ית' מחזיק בידינו שלא נלמוד ממעשיהם מחמת גודל הגזרות. ולזה אמר לא ירפך לא יתן לך רפיון שממאס אותנו באמונתו ובמצותיו ית'. ועי״כ ספיר יצדק גם על ישראל חיים וקיימים. חיים ע״ש החיות. וקיימים ע״ש הקיום בלי שינוי מאמונתם. ובזה בא אל נכון מאמרם בהגיע זמן עשיית מצותיו ית'. ולהודותו ולשבחו על שתי הטובות הנזכרות. שהחיינו שמחיה אותנו ונתן לנו החיות בין העמים. וקימנו באמונתו ובקיום מצותיו האלהיות ית'. ואומרו והגיענו יראה בכוונתו. כי באמת אף שהאדם רוצה ומתאוה במקום המצוה. צריך הוא לחסדי הבורא שיספיק בידו קיום המצוה בכל פרטיו. ונוסף על זה שיהי' יוכל אדם לקיים המצוה בסדור ונחשב לו למצוה בפ״ע במה שהש״י מסדר. נמצא שהוא מגיע אותנו למצות הנעשים בזמן הזה:

ענף יוסף

איתא בפדר״א פ״כ אמר רבי צדוק כל מי שאינו מבדיל על היין במוצאי שבת או שאינו שומע מאחרים שמבדילין אינו רואה סימן ברכה לעולם. אבל המבדיל על היין או שומע מאחרים שמבדילין. הקב״ה קראו קדוש. ועשהו סגולתו שנאמר והייתם לי סגולה מכל העמים. ואומר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ואומר והייתם קדושים כי קדוש אני. ואומר ואבדיל אתכם מן העמים. ואין מבדילין על הפת. כן פירשו התוס' בפ' אלו דברים. אבל מבדילין על השכר אם הוא חמר מדינה. והגאונים כתבו אע״פ שאין מבדילין על הפת אבל אם חל יום טוב במוצאי שבת מבדילין עליו. כיון שמקדשים עליו. הקידוש עיקר. ואגב הקידוש מבדילין ג״כ עליו: המבדיל בין קדש לקדש. ומצאנו הבדלה בין קדש חמור לקדש קל. שנאמר והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמות ט, כג): שאל רבינו אפרים למה נהגו העם לומר ואת

תקון תפלה

באור נוסח ההבדלה כתבנו לעיל במוצאי שבת: מששת ימי המעשה קדשת. הבדלת והפרשת ורוממת, ראה מש״כ בתפלת חול בברכת אתה קדוש: הבדלת וקדשת. בארחות חיים בשם בעל העטור מערער על התוספת הזאת, אבל בתוס' פסחים (ק״ד א') ד״ה בעי שא' רבינו אפרים את ר״ת למה נהגו העולם להוסיף ולומר ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך דאין זה לא מעין פתיחה ולא מעין חתימה, והשיב לו ר״ת משום חבת היום האריכו כדי לומר פעם אחת מעין ז' הבדלות, בין קדש לחול אחד, בין אור לחשך ב', בין ישראל לעמים ג', בין יום השביעי וגו' ה, בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת פירוש שביו״ט שרי מידי דאוכל נפש, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת היינו חולו של מועד דשרי דבר האבד ובשבת אסור, זה חלוק שבת מיו״ט והיא הבדלה אחת הרי ה', הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך היינו שתי הבדלות בין כהנים לוים וישראלים הרי ז', והוי מעין החתימה דבין קדש לחול, עכ״ל. ועי' ב״י טור או״ח סימן תע״ג:

נוסח רב עמרם בברכה זו — ובין ישראל לעמים ובין יום וגו' הבדלת ויום השביעי וגו' קדשת והבדלת וקדשת וגו'. ונוסח בני רומא— ובין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי הגדול והקדוש מששת ימי המעשה הבדלת וקדשת, וקדשת את עמך וגו'. ונוסח הספרדים— ובין אור וגו' ובין ישראל וגו', ובין יום וגו' המעשה הקדשת והבדלת והקדשת את וגו', ועי' לקמן בנוסח ותודיענו:

ורחץ יטול ידיו לצורך טיבול הראשון ואינו מברך על נטילת ידים:

כרפס יקח מהכרפס פחות מכזית (כדי שלא יתחייב ברכה אחרונה מספק) ויטבול במי מלח או חומץ ויתן גם למי ביתו ויברך בפה"א ויכוין לפטור בברכה זו גם את המרור. ויאכל בלא הסבה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה:

יחץ יקח מצה האמצעית ויחלק אותה לשנים ויניח חציה הקטנה במקומה ויצפין חציה הגדולה לאפיקומן:

מגיד יגביה הקערה עם כל המצות ויגלה ויאמר הא לחמא בקול רם וקודם שיתחיל יאמר זה:

הנני מוכן ומזומן לקיים המצוה לספר ביציאת מצרים לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

הָא לַחְמָא עַנְיָא דִּי אֲכָלוּ אַבְהָתָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם. כָּל דִּכְפִין יֵיתֵי וְיֵכוּל. כָּל דִּצְרִיךְ יֵיתֵי וְיִפְסַח. הָשַׁתָּא הָכָא. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל. הָשַׁתָּא עַבְדֵי. לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרִין:

מעשה נסים

הא לחמא. צריך לבאר השיבה הזאת. והקדים הספיקות אשר עמדו עליהם המפרשים והם אלו: א' למה נסדר בלשון ארמי: ב' למה תיקנו הכרוז כל דכפין ייתי ויכול שהוא לעניים דוקא בתוך הסעודה ולא נאמר חגיגה בא ושמחת בחגך על כל המועדים נאמר: ג' הכרוז הזה הי' ראוי להיות בחוץ לפני הפתח שישמעו עניים ויבואו לא בבית אחר שכבר סגר הפתח. ועכ"פ הי' לו להיות קודם הקידוש כדי שגם העני יצא ידי חובתו בקידוש ובכוסות: ד' למה קראו לחם עוני: ה' מה שאמר

ענף יוסף

יום השביעי משאר ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך אחר בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת שאין זה לא מעין חתימה ולא מעין פתיחה. והשיב ר"ת משום דאמרינן בפרק ערבי פסחים בשבת לא יפחות משלש הבדלות והמוסיף לא יוסיף על שבע. לכן הוצרכו להזכיר שבע הבדלות. והמקשן ביום טוב אחר שבת לפי שהוא מעין יום טוב. ואלו הן. בין קדש לחול. ובין אור לחשך. ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה אינה מן המנין אלא אגב דאמרינן לה בעלמא אמרינן לה

הכא. בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת זהו אוכל נפש שמותר ביום טוב מה שאין כן בשבת. ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת זהו יום טוב אחרון של חג שחלוק מששת ימי חגו של מועד שלפניו. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך הן שתי הבדלות. בין כהנים ללוים. ולוים לישראל. וזהו מעין חתימה המבדיל בין קדש לקדש. ומצאנו הבדלה בין כהנים ללוים שנא' בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים (דה"א כג, יג). והבדלה בין לוים לישראל שנאמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי (דברים י, ח) (אגודרהם):

עיון תפלה

הא לחמא עניא אכלו אבהתנא. מן הגרסאות השונות במאמר זה נראה שהגרסא הזאת היא היותר נכונה, והיא קריאה לעניים שיבואו לאכול עמו ולא יתביישו, שהרי כלם בני אבותינו אנחנו שהיו עובדים במצרים עבודת עבד, וכל ימי עבדותם היו אוכלים לחם עוני כלחם הזה, לפי שאין פנאי לעבדים לערוך לחמם כראוי, והקריאה הזאת נתקנה בבבל שלשון המדוברת היתה לשון ארמית, ואכילת המצה פי' שהיא כזכרונה, זכר לעבדות כמו שאמרנו, וכמו שכתב ר' יוסף האלשי בשם הראב"ע שהיה שבוי [אחד] בארץ הודו והיו מאכילין אותו לחם מצה שהוא קשה להתעכל ושהם אכילתו במעיו ולא ירעב מהרה. וזכר לחירות שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם. וכתב הגאון ר' משה סופר ז"ל לפי שאמרו חכמים (ב"ב י' ע"א) גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, לפיכך מתחילים להזמין עניים על שלחנם בליל הגאולה ולהספיק לחם כל צרכיהם: כל דכפין ייתי ויכול. מי שהוא רעב ואין לו מה יאכל — יבוא ויאכל על שלחני. כל דצריך ייתי ויפסח. אפי' מי שיש לו מה יאכל כגון פת ארז ודוחן, רק שאין לו צרכי הסדר כגון מצת מצוה ומרור ותבשיל ויין לד' כוסות — יבוא ויעשה סדר הפסח כמוני (אגודרהם). ולדעת הקדמונים ז"ל מרמז בזה ג"כ שמצוה להכפין עצמו בערב פסח כדי שיאכל בערב לתיאבון: השתא הכא לשתא דאתיא וכו'. כ"ה גרסת רבינו צדקיה ז"ל בשבלי הלקט השלם סי' רי"ח. וגרסת רב עמרם גאון השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא הכא עבדי לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין, וכ"ה גרסת המחזור לבני רומא אך בלשון ארמית לשתא דאתיא. וגרסת הספרדים כגירסת רב עמרם. וגרסת האר"י ז"ל יש מפרשים שהיא שלשת אחי נוסחאות, נוסחת גם כן בארץ לשנה הבאה בארעא דישראל, ונוסחת בני ארץ ישראל לשנה הבאה בני חורין:

מוזגין לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו מה נשתנה:

מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל־הַלֵּילוֹת: שֶׁבְּכָל־הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חָמֵץ וּמַצָּה. הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלּוֹ מַצָּה: שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאָר יְרָקוֹת. הַלַּיְלָה הַזֶּה (כֻּלּוֹ) מָרוֹר: שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מַטְבִּילִין

מעשה נסים

שאמר די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. הרי לא אכלוהו במצרים עד שיצאו הרי נתנו הבצק צרורות על שכמם: ד' למה אמר בכפל השתא הכא וגם השתא עבדי: ז' למה לא אמרו פרק זה בזמן שביהמ"ק היה קיים כמבואר ברמב"ם בנוסח ההגדה: וליישב כ"ז נקדים כי ידוע שראוי ונכון לעבד אשר בא במאסר מאדוניו והוציאו בחסדו שיש לו בכל ז' ביום יציאתו להודות ולברך למי שהוציאו והציל בחסדו מהמאסר, וגם טבע האדם מחייב שהגאולה שמחה בלבו בעת שנזכר. וכ"ש ביום הגאולה. אמנם אין מדרך האדם אף שיצא פעם אחת מהמאסר כשחזר ונכנס בבית האסורים גדול מהראשון לשמוח בריקודין ומחולות בתוך בית האסורים על גאולת פעם אחת ממנו כיון שהשקוע בבית הכלא ומה בצע לו ביציאתו או: הקדמה ב' כי ידוע כשיש לאדם שמחה גדולה שמדרכו להרבות ולהזמין רעים ואהובים ולעשות שמחה ומשתה וכל ששמחתו יותר גדולה מתאוה יותר בהרבות רעים ואהובים לבו"ז. ומשתה אסורים לעד: הקדמה ג' ידוע מה שכתבו כל המפרשים שגם בעבודת מצרים היו אוכלין מצה כי לא הניחום המצריים להחמיץ עיסתם מחמת הפזון לעבודתם. ומטעם זה כתב מהרי"ל שנקרא לחם עוני: ואחרי הקדמות אלו נבא אל ביאור הפיסקא. שפיסקא זו נתקן אחר חורבן ביהמ"ק למען לא יתפלא לב האדם על אשר אנו עושים משתה ושמחה בכוסות וסעודה על שמחת יציאת מצרים והרי הכתי עבדי אחשורוש אכן לכיוהמ שקועים בגלות המר והמאסר ואין זה בדרך האדם כמו שהקדמנו. לזה מקדים ואמר **הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים**. פי' הנה טעם היות כי הסעודה הזאת הוא ממש כלחמא עניא שבמצרים כי הסעודה נקרא' על שם הלחם כמו מדוע לא בא בן ישי אל הלחם ואם כן מהראוי היה שלא לשמוח כי לשמחה מה זו עושה אחר שאנחנו משוקעים בגלות גרוע מהראשון ואוכלין סעודה זו בלב מר כמו שאכלו אבותינו במצרים בעבדות ובעוני ובחוסר כל. משא"כ בשעה שביהמ"ק היה קיים לא היו אומרים פרק זה בהיותם אוכלים בשמחה ובטוב לב (בשעת הגאולה) ואין אומרין פרק זה רק בשעת חורבן כנ"ל. לזה אמר המגיד ליישב זה כי ידוע שאף שאין מדרך האדם לשמוח על העבר כשהוא שקוע בבית הכלא. מ"מ אם מחמת הגאולה הראשונה מובטח בבירור בלי שום ספק שגם עכשיו בודאי יגאל. בודאי שהשמחה ראוי' גם ואין שמחה גדולה מזו על הגאולה שעברה כיון שמחמתה בודאי יגאל גם עכשיו. וזהו מאמרו בעת היות השפע כלחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים מ"מ הגדל השמחה עד גדר **שכל דכפין ייתי ויכול** כמיש אשר לבו שמח בשמחה גדולה שאין לה שיעור בודאי מרבה ומזמין לסעודתו כל דכפין: והטעם לזה דע"י גאולת מצרים מובטחין אנחנו בבירור דאף **שהשתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל** כי ע"י הגאולה קנינו לו ית' לעם וכל העולם ראו כבודו וגדלו ואף אם ח"ו לא נהיה ראויים יעשה זאת למען כבודו יתברך שלא יחולל כי למה יאמרו מצרים וכמו שנאמר בס"ד בפיסקא דעבדים היינו ובפיסקאות הבאות: **ומה** שאמר בכפל השתא הכא והשתא עבדי. שמעתי לפרש כי יש מחלוקת בש"ס אם בתשרי עתידין ליגאל או בניסן. וידוע דששה חדשים מקודם יופסק השעבוד ונמצא בתשרי שגם לעתיד יהיה כן רק שבש"ס בכמה דוכתי לא משמע כן. לזה אמר שאם נגאל בתשרי או בודאי שבתשרי הבא לא יגאו עדיין כיון שלא נפסק השעבוד בניסן ועי"כ שבתשרי שאחר תשרי הבא יגאו ואז בניסן שקודם הרי יופסק השעבוד ולא יקויים רק **שלשנה הבאה נהיה בני חורין**. ואם בניסן עתידין ליגאל אפשר שבתשרי זה יופסק השעבוד ובניסן לשנה הבאה נגאל: ולזה נתקן בלשון ארמי לכוונת שאינו מעין סיפור הגדה רק הוספה שנתקן בבבל אחר החורבן. ובזה נתיישבו כל הקושיות: **ובעל** מעשה ה' פירש בזה. שענין הא לחמא הוא כעין קינה שנתקן בבבל לקיים מה שנאמר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. דהיינו בזמן שביהמ"ק היה קיים היה הפסח נאכל רק למנויו מה שאין כן עכשיו מקוננים שהיא כלחמא עניא די אכלו במצרים שכל דצריך ייתי ויפסח כי אין עכשיו פסח ואין כאן מנויים. ואח"כ מתחילין בנחמה קודם הסיפור ואומרין השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל השתא עבדי כו':

עיון תפלה

מה נשתנה וכו'. מפני מה אנו עושים בלילה הזה מעשים הפוכים דסתרי אהדדי, אנו אוכלים מצה לחם עוני כעבדים, ואנו מטבילין פעמים כעשירים וחורי ארץ (כמו שכתב הר"י אברבנאל בפירושו), אנו אוכלים מרור כעניים ושפלים ויושבים בהסיבה כמאושרים ושלוי עולם? — **כלו מצה**. בלי שום חמץ כלל: **שאר ירקות**. אנו מחויבין אחר שאר ירקות הטובים לאכל יותר ממרור (אבודרהם): **הלילה הזה מרור**. כ"ה באבודרהם ובסי' רב

עמרם

מה נשתנה. הספיקות שהתעורר עליהם בעל מעשה ה': א' למה חייבו חז"ל בהלכה דוקא עד שאמרו אם אין אשתו הוא שואל לעצמו: ב' למה נקט שינויים אלו דוקא ולא נקט הד' טעמות: והנראה כיון דסיפור הגדה נלמד מקרא דוהגדת לבנך לאמר בעבור זה דהיינו בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. ועיין רש"י בחומש פי' בעבור זה דהיינו בעבור קיום המצות אלו. הרי עינינו רואות שמצות הש"י לא היה לספר הגאולה והנסים מגבד רק לספר דרך טעם על מה שנצטוינו במצות מהש"י שהיא בעבור הניסים שהוציאם. לזה הקפידו לסדר הסיפור על טעם המצות. ולזה סדרו השאלות במצה ומרור לאמרם על בעבור זה שמצה

אֲפִילוּ פַּעַם אֶחָת. הַלַּיְלָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים: שֶׁבְּכָל־הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבִין וּבֵין מְסֻבִּין. הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלָּנוּ מְסֻבִּין:

מחזירין הקערה ויהיו המצות מגולין בשעת אמירת ההגדה. וטוב לפרש ההגדה לנשים וילדים:

בשבת הגדול מתחילין כאן:

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם. וַיּוֹצִיאֵנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה. וְאִלּוּ לֹא־הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת־אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם הֲרֵי אָנוּ וּבָנֵינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ מְשֻׁעְבָּדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם. וַאֲפִילוּ כֻּלָּנוּ חֲכָמִים. כֻּלָּנוּ נְבוֹנִים. כֻּלָּנוּ זְקֵנִים. כֻּלָּנוּ יוֹדְעִים

מעשה נסים

והמרור מונחים לפניך דמשמע שיאמר סיפור היציאה על פסח של המצוה של מצה ומרור. ונגד הב' שאלות הראשונות שהן בדאורייתא סידרו ג"כ ב' שאלות האחרונות שהן בדרבנן להורות כי אנחנו חייבין ליזהר בדרבנן כמו בדאורייתא. והקדימו שתי אלו שהן בתחלת הסדר דהיינו הסיבה והטיבול שטיבול הכרפס הוא בתחלת הסדר:

עבדים היינו. הספיקות שבפיסקא הזאת צריכים הסקפה והתעוררות. קצתם עומד עליהם בעל מעשה ה': א' היאך תהיה התשובה זו נאות אל השאלות ששאל ומה גם שהגש"ם משמע שהתשובה זו היא כוללת לכל מה ששאל התינוק: ב' שהתחיל בעבדים והיינו במשועבדים: ג' למה הזכיר שהיה ביד חזקה. מה טובה היא לנו במה שהיה ביד חזקה: ד' מנין לו שאלו לא הוציאנו היו גם בני בנינו משועבדים הלא תחת אפשרות יש שגלה אנחנו אף אם לא היו יוצאי אבותינו: ה' למה אמר לפרעה ולא אמר סתם במצרים: **ובהתרת** הספק הראשון נאמר. כי נאמר שהתשובה זו נאמר עיקרה לנשים ולקטנים שאין בהשג יד להשיג טעמי המצות. ומה גם שרוב ענייני המצות הם נעלמי הטעם אף מהמשכילים ולא ידע אנוש ערכם. לכן בחר המגיד בתירוץ זה שכתבה התורה שהוא תירוץ כולל על כל המצות שאנחנו מחוייבים לקיים מצותיו יתברך וחוקיו אף שהן נעלמי הטעם כי כדאי היא היציאה שנקבל גזירותיו וחוקיו אף שהן נעלמי טעם דהא בהיותנו עבדים לפרעה בודאי שהיינו מקיימין מצות פרעה וגזירותיו אף שלא היינו יודעין טעמי הדברים בגזירת מלך על עבדיו. ולזה אמר המגיד (לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלהינו משם) ולקח אותנו בהיותנו עבדים למלך מלכי המלכים הקב"ה ודאי כדאי היא היציאה שנקבל גזירות ממ"ה אף שהן נעלמי הטעם כדרך שקבלנו על עצמנו מגזירת מלך הדיוט. והזכיר הכתוב (ביד חזקה ובזרוע נטויה) להורות כי זה היא הטובה הגדולה שבגדולות שאין למעלה הימנה כי בודאי היתה ריוח והצלה לנו להוציאנו מבלתי הראותו יד החזקה ונוראותיו לעיני העמים כגון שיתן בלבם לשחרר אותנו מדעתם רק שעשה זה למעננו לטוב לנו לזכותנו בטוב הזה כמבואר בכתוב בס' ואתחנן. והוא נשות כי הכל גלוי לפניו וידע שעתידין אנחנו לחטוא בהרבה פעמים עד שכמעט היה ראוי לכלותנו. ולא היה יכול משה לבקש רחמים רק מחמת חילול כבודו

עיון תפלה

עמרם ובמחזור רומא ובסידורי הספרדים וברוב הקדמונים בלי תיבת כלו, וכלם גרסים והלילה בוי"ו. ובשבלי הלקט גרים בכל השאלות והלילה, וכ"ה בסי' רע"ג ובמחזור רומא ובסי' הספרדים. וגרסתנו בתלמודא דידן (פסחים קט"ז א') בלא וי"ו אבל במשנה שבירושלמי הגי' בוי"ו: **כלנו מסבין.** שהרי גם השמש צריך להסב ובן לפני אביו ואשה חשובה אצל בעלה (שבלי הלקט): **עבדים היינו וגו' ויוציאנו וגו',** לשון הכתוב (דברים ו, כא) בשנוי קצת ובתוספת ובזרוע נטויה. והיא תשובה על שאלות מה נשתנה, לפיכך אנחנו עושים זכר לעבדות וזכר לחרות, זכר לעבדות — כדי שלא נבזה את העבדים ואת העניים המרודים, שהרי גם אנחנו בני עבדים אנחנו, וכמו שהזהירנו הכתוב פעמים רבות, גבי שבת למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים (דברים ה, טו), וגבי שלוח עבדים העניק תעניק לו וגו' וזכרת כי עבד היית (שם טו, טו). וזכר לחרות — כדי להודות לה' על חסדו כי גבר עלינו שהוציאנו מעבדות נבזה לחרות עולם. וכפל הלשון ביד חזקה ובזרוע נטויה כדי להגדיל הנס, שנלחם הקב"ה עם מדת הדין אשר קטרגה עלינו לאמר הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה. וכאשר יוסיף הבן לשאול את אביו — מה התועלת בגאלתנו מבית עבדים, הלא עבדים אנחנו גם עכשו לכל מלכי ארץ? והשאלה הזאת אפשר לשאול גם על רוב ימי הבית השני שהיינו עבדים למלכי פרס ולמלכי יון ורומא. על זה יענהו האב **ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו וכו' משעבדים היינו לפרעה במצרים,** כלומר לדעותיו של פרעה ולמדותיהם של המצרים, כי היינו נשקעים בעון מצולת טומאתם לאין מרפא. וכך אנו אומרים לקמן בפיסקא **בכל דור ודור לא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמהם: ואפילו כלנו** המסבים בכאן **חכמים ונבונים**

אֶת־הַתּוֹרָה, מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרָיִם. וְכָל־הַמַּרְבֶּה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח:

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בִּבְנֵי־בְרַק*). וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל־אוֹתוֹ הַלַּיְלָה. עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:

*) שם עיר בנחלת דן (יהושע יט, מה).

מעשה נסים

כבודו ית' בין העמים כמו שאמר בכל תפלותיו למה יאמרו מצרים. והנו מחמת שהיה ביד חזקה ונגלה לעין כל שהוא ית' כמציא והנהגו בגוי. משא"כ אלו לא היה ביד חזקה לא היה נגלה שהוא ית' המוציא ושאנחנו בני אל חי. ולא היה חילול כבוד ולא היה לו שום טענה נגד מדת הדין. והיות שלהיצאה מהגלות אין אנחנו ראויים לה בשום פנים ואף ממצרים לא יצאנו רק משום זכות אבות כענין שאמר וזכרתי את בריתי אברהם וגו' או מצד ברית אבות וכ"ז כבר תמה אחר שקיים הבטחתו שהבטיח להוציא אותנו אחר ת' שנה וגם זכות אבות כבר תמה והיה גלוי לפניו שעתידין אנחנו לומר טוב לנו עבוד את מצרים ואז כאשר הייתה שבין (אחר היציאה) מדעתנו למצרים איזה ענין והיתה היה לנו שגגה ודאי שהיינו ה"ו מותלטין. ולזה היה (משועבדים היינו לפרעה במצרים) כי בתחלה לא היה עלינו רק שם עבדים כי עבד הוא שם הנופל על עבד שהוא לזמן ובתחלה לא היינו רק בבחינה זו כיון שאחר ת' שנה היינו מתחייבין לצאת מחמת קיום הבטחתו. אבל כשהיינו שבין למצרים ודאי שהיינו מוחלטין ח"ו ש לא היה לו ית' פ"ס נגד המקטרגים. משא"כ כשהיה ביד חזקה אף שזכות אבות תמה כבודו ית' לא תם וכשאנחנו בגלות אין חילול כבוד גדול מזה להיות עלה לכל העמים שנקראים לעבדים לו ית' ואפי' הדיוט כשנתקלקל הדבר שעשה בהתבוננות רבות נתחלל כבודו מכ"ש מה"ש ויש לו פתחון פה נגד המקטרגים לומר כמפורש בכל תנ"ך ובזה מובטחין אנחנו בבירור שיתחדשו ימינו וכהיה בגלו ית'. ולזה סיים (ואפילו כלנו חכמים וכו' כלנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר וכו') פי' שאם לא היה בענין הסיפור רק לספר מה שהיה והסיפור למי שיודע הדבר הוא למותר וכמעט קץ בשמיעתו. וגם אין בזה צורך כ"כ כי מה דהוה הוה. רק עיקר חיוב הסיפור לדרוש על כל פרט ופרט היאך נתכוין הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו בכל פרט ופרט לטובתנו עד עולם ואילו לא היה עושה הטובות הללו שמספר למיעוט ערכנו ורוב חטאינו לא היינו כדאים אפי' להיות קיימים לפניו והיה עושה ומביא בכל טובה שעשה שתהיה בטובה ההיא טובה לנו ולזרענו עד עולם. ולזה נתייסד בהלל הגדול לומר על כל טוב שחשב כי לעולם חסדו לומר שאין לחשוב כי הטובה לא היתה רק לדור ההוא רק כח הטוב והחסד ההוא הוא קיים לעולם ולעולמי עולמים ויותר מה שנעיין במעשה הטוב שעשה נכיר בטובה היאך הטובה ההיא ג"כ טוב לנו בכדי לחיותנו כהיום הזה. ולזה מסיים (שכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח) ולזה מביא מעשה וכו':

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע וכו' והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה. ואין ספק שלא היה שום סיפור היציאה לבד כי לזה אף שעה אחת היא למותר רק ע"כ שהם דרשו וחקרו על כל פרט ופרט איזה ערך טובה היה בו לנו והיאך שהיה עושה ומביא בטובה ההיא שיהיה כח בטובה ההיא להטיב עד סוף כל הדורות עד שנאמר על כל טובה וטובה מטובותיו כי לעולם חסדו: והרב בעל מעשה ה' אמר בפי' זה הפסוק שביד חזקה פי' שהוא כי אם היו משתדלים אותנו מדעתם היה זה גנאי לנו כי היינו לעולם נכופים להם

עיון תפלה

ויודעים את התורה וכל הנסים שנעשו עמנו ביציאת מצרים, בכל זאת מצוה עלינו לספר בפיה איש לרעהו ביציאת מצרים ולא לצאת ידי חובתנו בידיעה גרידא, כי הסיפור מביא לידי הרגש והתפעלות יותר מן הידיעה: וכל המרבה וכו' הרי זה משבח. אות הוא על תשוקתו ודעתו הרחבה שמרגיש את הנס ביותר; וכי הא דאמרינן בירושלמי דברכות (פ"א ה"ח) מברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם בור הוא, כי המכיר את קונו ביותר יודע איך לערוך אליו ברכותיו ושבחיו (ועי' בבלי שם כ' פ"א): ובסדור רב עמרם גריס ואלו לא הוציא וכו' עדיין אנו ובנינו וכו'. ובמחזור רומא הגרסא שאלו לא הוציא וכו' הרי אנו בנינו וכו' שכל המספר ביציאת מצרים הרי זה משבח. ובסדורי הספרדים גורסים ג"כ עדיין ואינם גורסים כלנו זקנים. ובמחזור ויטרי לא גרס המשעבדים היינו לפרעה במצרים שהרי פרעה כבר מת, אלא משעבדים היינו במצרים:

מעשה ברבי אליעזר וכו'. ומי לנו חכמים גדולים ויודעים את התורה יותר מהם, ובכל זאת לא סמכו על ידיעתם אלא היו מספרים ומרבים בספורם כל אותו הלילה, ולולא מצות ק"ש שהיא מצוה עוברת היו ממשיכים הספור עוד. ובתוספתא פרק ערבי פסחים מביא מעשה כענין זה, וז"ל חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה, ואפי' בינו לבין בנו ואפי' בינו לבין עצמו ואפי' בינו לבין תלמידו, מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר, הגביהו מלפניהם ונועדו והלכו להן לבית המדרש, עכ"ל:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן־עֲזַרְיָה. הֲרֵי אֲנִי כְּבֶן־שִׁבְעִים שָׁנָה וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאָמֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת עַד שֶׁדְּרָשָׁהּ*) בֶּן־זוֹמָא שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים יְמֵי חַיֶּיךָ הָעוֹלָם הַזֶּה. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהָבִיא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ:

א דברים טז, ג. *) שֶׁדְּרָשָׁהּ, כצ״ל.

מעשה נסים

לכם והיינו מתביישים מספרים תמיד כעבד מאדוניו אף אחר שעשיתו מהם״ל בזה שיצאנו ביד חזקה עיין בדבריו שם אריך: ובעיני הוא דוחק גדול כי מ״מ הרבה ריוח והצלה לפניו לעשות בלי הראותו היד החזקה והאותות והמופתים כגון שהתגבר מאלמנו עליהם ולאהת ביד רמה מהם כדרך שעשו בני חשמונאי עסקי רומי קשת והוא מעין הרבה פעמים במלכים ומה היה לנו נס את ידו החזקה ואותות ומופתים שהיה נגלה לעין כל שיד ה׳ עשתה זאת. ומה שכתבתי הוא העיקר:

אמר רבי אלעזר בן עזריה. הקשיות בפיסקא הזאת הם: א׳ אם הוא כוונת המגיד להביא ראיה שגם בדין יציאת מצרים בלילות למה לא הביא משנה דספ״ק דברכות כגרסת הת״ק אמר מזכירין יציאת מצרים בלילות: ב׳ מה ענין דבר זה להסיפור שאנו מספרים בליל זה: ג׳ למה הביא דברי חכמים כיון שאין ראייתו רק מדברי בן זומא: ובישוב זה נאמר. כי הנה יש להפלא בדברי חכמים שאמרו שאין מזכירין יציאת מצרים בלילות. ומ״מ ס״ל דגאולה מאורתא לא הוי ולא הסיבא (וכרי״ל בברכות דף ד׳ ע״ב ע״ש ברש״י) וא״כ קשה כיון דיש לו שתי מצות ביציאת מצרים דהיינו הזכרת יציאת מצרים שבכל יום ויום והמצוה הב׳ הסיפור שהוא בלילה הזה א״כ מה השתנה מצות הסיפור ממצות הזכירה שהזכירה היא דוקא ביום לדברי חכמים והסיפור הוא בלילה דוקא הא כיון ד׳ גאולה מאורתא לא הוי כדאמר התם בברכות היה לו להיות הסיפור ג״כ ביום: ולכן נראה. דהנה הזכירה בנס אחד תדיר נראה כגנות וקיטור בשבחו יתברך. המשל לזה כאחד שלקח יתום לתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומגדלו ובכל יום עושה לו דבר חדש וטובה מחודשת והיתום הזה ילך ויספר תמיד לפני כל מדבר אחד תמיד שודאי יכעוס הבעה״ב עליו כי זה מורה שלא עשה לו רק זה כיון שאינו מספר תמיד רק מזה. וכ״ש במלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא העושה לנו נסים ונפלאות תמיד עד אין חקר ובלעדי כחו ונפלאותיו לא היינו יכולין להתקיים אפילו שעה אחת אלו ודאי כשמספרין נס אחד תדיר דאז נראה כהסיח לשבחי׳ דמרי׳ וכקיטור וגנות בטובותיו הגדולות עלינו. אמנם כשעוד בשעה שנעשה הנס ודאי ראוי ונכון לאמר

תקון תפלה

אמר ר׳ אלעזר בן עזריה. המאמר הזה לקוח ממשנה (ברכות י״ב ע״ב), ולכאורה אינו ענין לכאן שהמשנה הזאת אינה מדברת כלל מספור יציאת מצרים בליל פסח אלא מהזכרת יצ״מ בכל לילות השנה על ידי קריאת פרשת ציצת. ואולם לגרסת בעל שבלי הלקט השלם בסי׳ רי״ח ובמחזור רומא אמר להם ר׳ אלעזר בן עזריה נראה שהמשנה הזאת. נשנית באותו לילה בבני ברק כשעמדו החכמים משלחנם והלכו לבית המדרש לקרות ק״ש, ספר להם ראב״ע מן הנכוח שהיה לו עם החכמים בענין הזכרת יציאת מצרים בק״ש של ערבית, והמאמר הזה היה בברייתא סיום המאמר הקודם, לפיכך הביאו מסדרי ההגדה בכאן: **עד שְׁ, דְרָשָׁהּ בן זומא.** גם קודם דרשת בן זומא היו מחולקים ברבוי מלת כל אי קאי על לילות העולם הזה או על ימי ימות המשיח, עד שבא בן זומא והסביר להם שאי אפשר לפרש הרבוי על ימות המשיח, כי הסברא נותנת שכל דבר המתרבה על הדין המפורש בקרא ע״פ איזה רבוי, צריך הדבר המתרבה להיות שוה בכל עם הדין המפורש בלי שום הבדל, כמו גבי שבת (ב״ק נ״ד ע״ב) דכתיב עבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך, תשפות וכיו״ב מרבינן ממלת כל, וגבי דם (כריתות ד׳ ע״ב) דם מה ת״ל כל דם לרבות דם תולין ודם התמצית שחייבין עליהן כרת וגבי חמץ (פסחים כ״ח ב׳) מרבינן מכל מחמצת אפי׳ נתחמץ ע״י דבר אחר שאינו מינו. והכא אי נימא דמלת כל מרבה ימות דמשיח לא יהיה הדבר המתרבה שוה אל הדין המפורש, כי זכירת יציאת מצרים בימי העוה״ז היא בדרך עקר אבל לימות המשיח אינה אלא בדרך טפל כדאמרינן התם בברכות: **וחכמים אומרים.** כלומר וחכמים היו אומרים כך קודם לכן, אבל משמשמעו סברת בן זומא חזרו והודו לדבריו:

נתחייבנו בגיסא דאחשורוש לספר אותו ביום שנעשה הנס אלא נצטוינו בזכירתו וכן נצטוינו לברך במקום שנעשה בו הנס אבל הזכירה בנס אחד תדיר נראה כקיטור וגנות כאלו דבר זה הוא גדול בעיניו ית׳ ובאמת הכל שוה אצלו. וכן בערכנו הלא כמה פעמים הצילנו ממות לחיים ויותר ראוי לשבח מאל גם שמעבדות לחירות. ועכ״ל שעיקר מצות יציאת מצרים הוא בבאותו הפס לקח אותנו לעם לו ית׳ וזה הגורם לכל הנסים שנעשה ושיעשה עמנו כמ״ש בפיסקא דעבדים היינו. כי אין אנחנו ראויים לנס גם רק למען הוא שעשה למען חילול כבודו ית׳ שלא יאמרו איה אלהיהם. וגם מצות מה שלקח אותנו לעם הוא יותר מאל כל אשר נעשה לו וזה ראוי לזוכרו תמיד. ועיין לקמן מ״ש בפיסקא דברוך המקום דגאולה היא לגוף קנין ע״ש באורך. וזהו כוונת הש״ס במה שאמרו דגאולה מעליא לא הוי מאורתא דהיינו שלא נגמר הקנין לו ית׳ עמנו

בָּרוּךְ הַמָּקוֹם. בָּרוּךְ הוּא. בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל. בָּרוּךְ הוּא. כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה בָנִים דִּבְּרָה תוֹרָה. אֶחָד חָכָם. וְאֶחָד רָשָׁע. וְאֶחָד תָּם. וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל:

מעשה נסים

עד לספרא. ולזה סברי חכמים דלא נתקן לזכור יציאת מצרים רק בלספרא להורות כי עיקר הקנין נגמר ביום השעלה אליהם מגי"ה הקב"ה וגאלם. אבל הסיפור שהוא סיפור הנסים הוא בלילה בשעה שנעשה בו הנס כמו בנסי אחשורוש. ובן זומא סובר דאף מעירתא הוי גאולה ולזה ראוי לזוכרו נס בלילה: **נמצא** ממחלוקת ב"ז והחכמים וממה שהלכה כבן זומא נלמד דע"י כל הנסים שעשה לנו במצרים נעשה לנו גאולה וקנין עולמות עד שראוי לומר על כל נס ונס שהיה במצרים כנ"ח. וכיון שכל נס ונס נהיה בו נ"ל טובה לנו חובה על כל אדם לראות עצמו כאלו כל נס ונס נעשה לו בעצמו כענין שאמר בחייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים. וכמו כן שא לדעת בן זומא חייב לראות עצמו על כל נס ונס. ועוד יש ראיה מדברי בן זומא דבעינן סיפור מעליא בליל זה ולא סגי בדיבור אחד לבד כדעת הרי"ף שהבאתי בפתיחה. דאי כדעת הרי"ף א"כ במה יצא זה מכל הלילות דהא בכל לילה בעינן זכירה. א"ו דבעינן סיפור מעליא וכמ"ש בפתיחה: **ובעל** מעשה ה' כתב שבלילות דקאמר ראב"ע כוונתו בימי הגלות המכונה בשם לילה. ומשקלא וטריא דהש"ס מוכח דלא כוותיה:

ברוך המקום. הפיסקא הזאת הוא משולל הבנה לכל רואה. ואין מן הצורך להזכיר הספיקות: **ומה** שנראה לי בפירושו כי כלל האנשים לא ימלט מהחלוקה מסותן ארבע מדרגות כלמד מדברי בעל חובות הלבבות: **א'** מי שיודע ומכיר הבורא ומלותיו מצד הפרה השכלית כאברהם אבינו וכיוצא בו: **ב'** מי שלא הגיע למדרגה זו ומ"מ מכיר הבורא ומלותיו מצד הערת התורה ע"ש בח"ה שער עבודת האלהים: **ג'** יש אשר זה וזה אינו בידו רק במעשה אבותיו בידו ואינו מבנה מקבלת אבותיו מאומה: **ד'** יש אפיקורסים אבר אינם. מבניחים על כל ומכחישים מציאותו בהורתו: **ולא** ימלט מחלוקת הארבע מדרגות הנ"ל: **והנה** מי שמכיר הבורא מצד הערה השכלית נפש חכם יתקרי. והאפיקורס בשם רשע. ואשר מעשה אבותיו בידו בשם שא"י לשאול. ואמר ע"ז שאת פתח לו כיון שעומד בדברי אבותיו. והמכיר מצד הערת התורה מכנהו בשם תם ע"ד יושב אהלים: **והנה** כל הד' מדרגות יצאו ממצרים דאפי' רשעים גמורים יצאו דהא היו דתן ואבירם ופסלו של מיכה ירד נים כמבואר במדרש ז"ל. וכעד כל אחד חייבין ליתן שבח והודיה לבמו יה' על שפי' יד השגחתו להצילם. והנה על כל מי שלא היה ראוי לגאלו מהראוי להגדיל השבח כי יוגדל החסד שעשה בו. הרשע ממה שעשה נגד השי"ת והחסד שעשה עם השי"ת גדול מהחסד שעשה עם התם והחסד של התם גדול מהחכם כי החכם הוא מיותר ראוי להציל: **והנה** הרב שמירה בחלק ג' כתב שהשגחה דבוק בהבנה ומי שמשיג יותר להשי"ת הוא יותר מושגח ע"ש.

עיון תפלה

ברוך המקום ברוך הוא. המקום ברוך הוא מטבע תלמודי כמו הקדוש ברוך הוא, וכן "שאמר והיה העולם ברוך הוא" "שנתן תורה לעמו ישראל ברוך הוא" ואינו כפל לשון. וכתב בשבלי הלקט "יש מפרשים לפי שרצו לדרוש המקראות הללו הכתובים בארבעה בנים מתחיל בברכת התורה. וכן פירש רבינו ישעיה ז"ל (הוא רבינו ישעיה הראשון די טראני) התחלת הדרשה היא ומברך תחלה ואח"כ דורש" עכ"ל. ובסי' רב עמרם גאון ובאבודרהם גרסי ברוך המקום שנתן תורה לישראל, ברוך הוא. ובמחזור רומא כגרסתנו אלא דגרים שנתן תורה ולא גריס ברוך שנתן: **כנגד ארבעה בנים דברה תורה.** מילתא בלאפי נפשה היא ואינו סמוך למה שלמעלה (רש"י). ואלו הן ארבעה בנים המוכרים בתורה, בפ' מסכו וקחו והיה כי יאמרו אליכם בניכם, ובפ' קדש לי והגדת לבנך, ובפ' והיה כי יביאך והיה כי ישאלך בנך, ובפ' ואתחנן כי ישאלך בנך, ומהפסוקים אלו טכל להבין שכנגד ד' בנים דברה תורה שהם ד' ענינים שבטבע העולם מתנהג בהם (כל בו). ובמדרש נבאר עניום לא למותר יהיה להעתיק לשונות חז"ל בטבע לזה במכילתא פ' בא כתוב והגדת לבנך בעבור זה למה נאמר לפי שהוא אומר מה העבודה הזאת לכם אלא זה בן רשע הוא שהוציא את עצמו מן הכלל, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לך. ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל. ושם לקמן בפסוק והיה כי ישאלך בנך נמצאת אומר ארבעה בנים הם אחד חכם ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול. חכם מה הוא אומר מה העדות וכו' אתכם (גי' הגר"א) אף אתה פתח לו בהלכות הפסח אין מפטירין וכו'. רשע מה הוא אומר מה העבודה וכו' מן הכלל וכפר בעקר אף אתה וכו' ממצרים לי ולא לך אלו היית שם לא היית נגאל. תם מה הוא אומר וכו' ושאינו יודע לשאול וכו'. ובירושלמי פסחים פרק י' ה"ד גרסא משונה, תני ר' חייה כנגד ארבעה בנים דברה תורה בן חכם בן רשע בן טיפש בן שאינו יודע לשאול בן חכם מהו אומר מה העדות וגו' אותנו (כן הוא גם בנוסח הרמב"ם) אף אתה אמור לו בחוזק יד וגו'. בן רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה, מכיון שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה אמור לו בעבור זה עשה ה' לי לי עשה לאותו האיש לא עשה אלו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי להגאל משם לעולם. טיפש מהו אומר מה זאת, אף אתה

חָכָם מָה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֵדֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם. וְאַף אַתָּה אֱמָר־לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח. אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן:

ע דברים ו, כ

מעשת נסים

והנה היתה קריאת להשי"ת מקום מראה כי הוא מחמת כיון שכל העולם מוקפים וחוסים בצל השגחת השי"ת הוא מקומו של עולם כיון שהעולם מסובב מצל השי"ת כמו שהמתקומם מסובב מהמקום לזה נקרא השי"ת מקומו של עולם שהוא המקיף בהשגחתו. וכיון שהשגחתו דבוק' בהשגה לזאת הרשע ומי שאינו חושב הם כביכול חוצו מן חוץ למקומו ולא נקרא בשם מקום רק למי שהוא שוקף מהשגחתו ולן וחוסה בצלו: ולפ"ז אמר המגיד שיש לסדר ארבעה בנים נגד הארבעה מדרגות באנשים שיש וכיון שעיקר השגחתו היה על החכמים ולכן הי' היתה קרובה וראוי לייחס אליו בהשגחת נגד החכמים (ברוך המקום) לאשר שהי' מדה היתה קרובה והשגחתו הי' מקיפתם. ונגד הרשע שהיה אצלו השי"ת היתה רחוקה אמר (ברוך הוא) שהיה נסתר מהשגחתו לעוזבו בהרפות רק יצא באמצעות האליהים רק שיש גם להודות ולתת להשי"ת שלא הפרידו מהם. ונגד התם שיצא בזכות התורה כי באמצעות התורה יכול להכיר אלהות השי"ת והשגחתו יש לסדר השנה (ברוך שנתן תורה וכו') כי התורה הביאה אותו השגחתו ית' עליו. ונגד השאינו יודע לשאול אמר ג"כ (ברוך הוא) כיון שהשגחה דבוק' רק בהשגה כמו שהקדמנו בשם הרב המורה בחלק ג' ע"ש ולא ניצל רק בזכות אבות והיה אצלו ג"כ השי"ת בסיבה רחוקה: ולדעתי זה הענין שנזכר בתורה ארבעה דברים שעל ידיהם יצאו ישראל ממצרים. דהיינו א זכות אבות. ב ברית אבות. ג זכות התורה. כמ"ש רש"י בפ' שמות אקרא דתעבדון את האלהים על ההר הזה וז"ל ושאלה אומר מה זכות יש להם ליגאל זכות קבלת התורה. ד זכות קיום מצות דם פסח ודם מילה כמו שפירש"י ואת מתבוססת בדמיך וז"ל בזכות דם פסח ודם מילה. ולפמ"ש הולך לכל הארבעה. החכם שהיה עושה המצות מאהבה ובסכנת נפשו היה יכול לגאל בזכותו. והתם היה יכול לגאל בזכות התורה לאשר שע"י התורה דבוק בהקב"ה. והשאינו יודע לשאול בזכות אבות כי על ידם הוא דבוק בהשי"ת. והרשע ודאי שאינה מועלת לו הזכות אבות שאין מכין לאדם בע"כ והרי הוא בוחר בעבודות מצרים על עבודת הבורא ית' כענין אמרם טוב לנו עבוד את מצרים ולא ניצל רק מצד ברית אבות כי אפי' אם ח"ו היו כולן רשעים ולא היו רוצין לגאל היה מוציאם בעל כרחם כענין שאמר הנביא היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגו' אם לא ביד חזקה וגו' אמלוך עליכם (יחזקאל כ): ובזה אני מבין מה שאמרו חז"ל שתקנו ד' כוסות נגד ד' לשונות של גאולה והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. שקשה הדבר מאד, כי מה תועלת יש לנו בהזכירו ארבע לשונות הללו ומה לנו לשמוח בזה. לכן נ"ל כי הן ארבעה דברים שכל אחד ואחד הי' לנו טובה גדולה ואותן הארבע' לשונות מורים עליהם. כי הנה גם הגאלה מעבדות והוצאה ממצרים ידוע שהן שני נסים חמן הגאלה היה קודם זמן הגאולה כידוע ששה חדשים מקודם פסק השעבוד והוכרח לומר בשתי לשונות הללו. וענין הגאולה שאמר הוא במה שקנה אותנו לקנין כענין שאמר התנא באבות ה' ישראל קנין אחד והגאולה הוא לשון קנין כמו שאמרו בב"ק ובתמורה ובכמה דוכתי אין גאולה אלא לשון קנין כמ"ש על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו ע"ש. ואין טובה גדולה מזו במה שנעשינו קנין להקב"ה. לקיחה הוא קנין אישות שהיה להשי"ת עמנו כמבואר בכתובות, וגאולה הוא קנין עבדות. וקיחה הוא קנין אישות שהיה להשי"ת עמנו כמבואר בריש קידושין: ומטעם זה נראה שתיקנו כל כוס וכוס במקומו, כי הכוס הראשון תיקנו על הקידוש שנאמר בו זמן חרותנו והוא השחרור מעבדות והוא נגד גם הגאלה. וכוס שני אחר סיפור היציאה עם הנסים שנעשו. וכוס ג' על ברכת המזון שנזכר בו ברית תורה וארץ כי זה מורה על קנין עבדות שנתן לנו ארצו וגזר עלינו גזירותיו כגזירת מלך על עבדיו וכרת בריתו עמנו. וכוס הד' על חלק האחרון מסיפור ההגדה שהוא כנגד גאולה העתידה כמו שנבאר לקמן בס"ד גאולה העתידה הוא מצד הקידושין והנשואין עמנו כמ"ש הראב"ע בפי' לשיר השירים ע"ש:

עיון תפלה

לְפִי הלכות פסח שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שלא יצא עומד מחבורה זו ויכנס לחבורה אחרת. בן שאינו יודע לשאול את פתח לו תחלה, אמר ר' יוסה מתמיהא אמרה כן אם אין דעת בבן אביו מלמדו. עכ"ל: חכם מה הוא אומר. מסדר ההגדה שואל איזה שאלה מן השאלות הנזכרות בתורה ראוים לבן חכם? ומשיב מה העדות והחקים והמשפטים וגו', שהיא שאלה מפורשת וכוללת שתים, איזה דברים צוה ה'? כמו מה זה בידך (שמות ד, ב), ומה טעמם? כמו מה הדבר הזה אשר אתה עושה (שם יח, יד). על שאלת איזה דברים צוה ה' ישיבנו אבי תשובת התורה (דברים ו, כד) מן עבדים היינו וגו' ויוציאנו וגו' (להודיע לו שיש להקב"ה

חכם מה הוא אומר. הקושיות אשר התעוררות והבקשה ראוי' בזה הם: א' הוא הספק הכולל בחכם וברשע למה לא אמר המגיד לכל אחד התשובה הנזכר' בתורה לכ"א נגד שאלתו: ב' בתשובה לחכם למה בחר בהלכה זו דוקא כאין מפטירין יאמר לו איזה הלכה שירצה: ג' שהחכם ג"כ אמר לשון אתכם כמו לשון לכם שאומר הרשע כמבואר בתורה בפ' ואתחנן ולמה עשה זה לרשע למוציא את"ע מהכלל ולא להחכם כיון שאמרו בלשון אחד: ובישוב זה נאמר כי החכם לרוחב חכם מכיר במצות התורה שקצתן הן עדות דהיינו שהם מעידין בעשייתנו אותן במצות התורה שעשה לנו כמו הפסח שהם מעידים על הנסים והניסות על פני הכוס והוצאה בעלו הרבה. והחקים הן להורות כי אנחנו עבדיו ומקיימין גזירותיו

רָשָׁע מַה הוּא אוֹמֵר. מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם. לָכֶם וְלֹא לוֹ. וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת־עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל כָּפַר בְּעִקָּר. וְאַף אַתָּה הַקְהֵה אֶת־שִׁנָּיו וֶאֱמָר־לוֹ בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהֹוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם. לִי וְלֹא לוֹ. אִלּוּ הָיָה שָׁם לֹא הָיָה נִגְאָל:

א שמות יג, ח.

מעשה נסים

כגזירת מלך על עבדיו והחוקים אנו חוגרין עלינו חותם המלך. והמשפטים הן המצות שנצטוינו בהנהגה שבין אחד לחבירו. ובזה נראה גודל השגחתו עלינו שרוצה בטובתנו ומנהיג אותנו. והחכם שרוצה לקבל על עצמו הכל שואל (מה העדות והחקים וכו') ורוצה שיודעו לו הכל. ומהר"א שתהיה התשובה שישנו לו כל התורה בכללה ולא היתה יכולה התורה לפרש תשובה הראויה לו כי היתה צריכה לצוות התורה והמצוה עצמה בזה כי בודאי יבינו לו התורה בכללה לא כתבה רק לצוות להגיד לו מלבד הטעם התורה בכללה להודיעו שהמצוה שאנו מקיימים מלבד שאנו מחוייבין לעשות אותן מדרך השכל לעשות למלך המטיב בזה ולהעיד על טובותיו יש עוד מעלה יתירה במצותיו שמקנין לנו חיים נצחיים כמ"ש בתשובתו ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה וגו' לחיותנו כהיום הזה כדי שיחזיק לנו ולהוסיף התשוקות להדבר ומצות הדברים לא אך רק לצות כי כתובין הן. והמגיד ג"כ לא היה יכול לכתוב כל התשובות דהיינו שישנה כל התורה בכללה רק מחמת הסדור השאלה לענין פסח אמר שיאמר לו כהלכות הפסח (ואין מפטירין אחר הפסח וכו') לדוגמא כיון שיש בה רמז לעדות ולחוקים ולמשפטים כמו שנבאר בס"ד וה"ה שצריך שיאמר לו שאר כל התורה רק שנקט זה לדוגמא דהנה בהלכה זו דאין מפטירין יש בו שלשה פירושים בפרק ערבי פסחים. א' שאין אוכלין הפסח בשני מקומות. ב' שאינו נאכל בשתי חבורות. ג' דנאכל על השובע. וטעם לכל אלו נראה דהא דאינו נאכל בב' מקומות הוא לרמז להוציא מלב האפיקורסים האומרים שפועל הרע אינו פועל הטוב. ולזה הפסח שמורה על גם הפסיחה קיים בגופו את בתי מצרים ואת בתינו הציל שממקום ומסיבה אחת עם הטוב לנו והרע להם ולזה אינו נאכל רק במקום אחד. והא דאינו נאכל בב' חבורות לרמוז דגם הגאולה אינו יכול לבא כי אם בהיותנו בחבורה א' כמבואר ברש"י בהושע אקראי דחבור עצבים אפרים הנח לו (ד,יז) חלק לבם עתה יאשמו (י, ב). ולהיותנו בחבורה אחת א"א כ"א בקיום משפטים שבין אדם לחבירו. והא דנאכל על השובע הוא מהחוקים כמ"ש בשל"ה כי המצות ראוי שתאכל' לתיאבון ומש"ה נקטו לדוגמא. ועיין עוד במ"ש בפיסקא שאח"ז: רשע מה הוא אומר. הפסיקות שבפיסקא הזאת רבו. נתעורר על קצתם בעל מעשה ה'. א שלא נקט התשובה המוזכר' בתורה. ב' הא גם החכם אמר אתכם ולא כעס עליו המגיד. ג' לישנא דקרא קשה מאי בצאתי ממצרים שהוציאנו ממצרים ה"ל למימר דהא אמר בעבור זה דהיינו בעבור קיום מצות אלו הוציאנו ממצרים. ד' לישנא דהמגיד קשה שאמר באלו היה שם לא היה נגאל. ולא תפס לשון הכתוב שלא היה יוצא דהא בקרא לשון יציאה כתיב ולא לשון גאולה. ה' היאך אמר שאלו היה שם לא היה נגאל הא אפי' רשעים גמורים יצאו ממצרים דהא דתן ואבירם יצאו ופסל מיכה ירד בים: ומקודם אישב קושיא הב'. דהנה התורה עם דור היוצא הוא ממצרים מדבר בלשונו כמאמר מפי השי"ת. והבן החכם השואל על העולם חפץ לשון טוב מה הן הדברים שנלמדותם כיון שהוא בעצמו לא שמע העולם ושואל למי שנלמדו מוכרח לומר בלשון זה משא"כ הרשע שואל על המעשה ואמר מה העבודה הזאת לכם הרי מוציא עצמו מכל המעשה והיה לו לומר מה

עיון תפלה

להקב"ה רשות לצוות אותנו ואנחנו מחויבים לשמוע בקולו) ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה הכתובים בספר התורה שאתה עתיד ללמוד בקרב הימים, כי עכשו עודך קטן ולא באת עדיין להבנה, וקראו את כל התורה חוקים אע"פ שיש לקצת מצות טעמים, להודיע לו שחובה עליו לעשות את כל התורה בתור גזירת מלך בטרם נדע טעמם, נעשה ואח"כ נשמע. ועל השאלה מה טעמם? פירשו הרשב"ם והכל בו שמסדר ההגדה תפס פרט אחד מענין סדר הפסח, וממנו נקוט על השאר, מן השאלות שתוכלנה לעלות על לב בן חכם בהתבוננו לסדר הפסח מלבד השאלות הפשוטות מפני מה אנו אוכלים פסח מצה ומרור, כראותו שמסלקים קליות ואגוזים מילדי הבנים לפני הסעודה (פסחים ק"ט ע"א) תחת אשר בכל סעודות השנה המנהג להביא פירות ומיני תרגימא אחר הסעודה? וכראותו שמכינין את הפסח ומתחילין לאכלו ואח"כ מפסיקין באכילתו ואוכלים את המנה בינתים, ולבסוף חוזרין לגמור אכילת הפסח, יתפלא וישאל למה זה ועל מה זה? על זה ישיב לו האב לפי שאין מפטירין אחר הפסח (אין גומרין אחר אכילת הפסח שום אכילה כלום כדי שישאר טעם הפסח בפה) אפיקומן (מלה מורכבת אפיקו מינן הסירו כל מיני אכילה מן השלחן שלא יאכלום עוד), ולפיכך אי אפשר להביאם אחר הסעודה, וגם צריכים לגמור באכילת הפסח כדי שישאר טעמו בפה. ומה שאמר ואף אתה ירצה שמלבד תשובת התורה אשר השיבות לו, גם אתה מדעתך תבינהו קצת טעמי הענינים שהתעורר לשאול עליהם: רשע מה הוא אומר. איזה שאלה ראויה לבן רשע הבלתי מאמין בכל? מה העבודה הזאת לכם (שמות יב, כו) שם לא נאמר כי ישאלך בנך שהיא שאלה על מנת לדעת אלא כי יאמרו אליכם בניכם שיאמרו בהחלט שאין צורך לכל זה ובלשון הירושל', והשאלה הזאת נאמרה בפסח מצרים שאז היו רוב הבנים הצעירים רשעים כי לא נתחנכו על דרכי התורה, לפיכך נאמרה בלשון רבים: בעבור זה

תָּם מָה הוּא אוֹמֵר מַה־זֹּאת. וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:

וְשֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל אַתְּ פְּתַח לוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ

א שמות יג, ח׳

מעשה נסים

שהעבדות הואה לנו כיון שהוא ג"כ שותפו אלא ע"כ שהוא אינו רוצה במעשה: ולענין קושיא הא' אלא אמר התשובה שהוזכרה בתורה. נראה כי המגיד דקדק מהכתוב שבכל שאלת הבנים השיב הכתוב התשובה אל הבנים. שבחכם אמר ואמרת לבנך עבדים היינו וגו' בפ' ואתחנן. ובתם אמר ואמרת אליו. ובשאינו יודע לשאול אמר והגדת לבנך. וברשע תפס לשון ואמרתם זבח פסח הוא ולא השיב התשובה כלפי הבן. מוכח שהתורה הקפידה שלא להשיב לו כלל כענין שאמרו אין משיבין לאפיקורס רק שהתורה נותנה כשהרשע ירצה להסיר אתכם מאחרי הש"י ויאמר (מה העבודה הזאת לכם) ויגלגל על המעשה. ואמרתם זבח פסח הוא. פי' שתאמרו לעצמכם זבח פסח הוא אשר פסח כדי שתשמע את הבן לחוק דעתכם. לזה אמר המגיד ג"כ שלא תשיב לו בלשון תשובה רק בלשון קהיה שיניים (לי ולא לו. אלו היה שם וכו') ולא לשון נוכח כי אין התשובה אליו כלל. משא"כ לבש"י לשאול התשובה אל הבן דרך פירוש ולדרוש מהיכת לנו שחייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים כמו שדורש לקמן ועיין עוד בפיסקא דשא"י לשאול: ולענין שאר הקושיות. מיושב לשון הכתוב מקודם. כי פירוש מלת עשה הוא לשון קנין כמו שפי' רש"י גבי ואת הנפש אשר עשו בחרן וכמו עשה את כל הכבוד הזה וה"פ (בעבור זה עשה ה' לי) דהיינו בעבור קיום מצות אלו קנה ה' אותי לקנין (בצאתי ממצרים) היינו בשעה שיצאתי ממצרים. ולזה אמר ג"כ המגיד (אלו היה שם לא היה נגאל) כי נגאלים ג"כ לשון קנין ולזה לא תפס לשון יוצא דבודאי אף הרשע היה יוצא וכמו שפירשתי לעיל רק שלא נעשה קנין להקב"ה:

תם מה הוא אומר. התם מחמת שא"י להפריד בין העדות והחוקים והמשפטים תופס השאלה בכללות לומר (מה זאת) ולזה צוה רחמנא לומר לו (בחוזק יד וגו') לומר לו שהגאולה היתה ג"כ טובה לנו מחמת שהיתה בחוזק יד. וכמו שפירשתי בפיסקא דעבדים היינו וכיון שטובתנו היא מחוייבים אנחנו להודות ולשבח עדות על טובתנו: **ושאינו יודע לשאל.** הספיקות שבפיסקא הזאת הם אלו. א' למה אמר לשא"י לשאול תשובת של בן הרשע הקרא דבעבור זה עשה ה' לי דמשמע ולא לו. ב' ליסנא דקרא קשה והגדת לבנך ביום ההוא לאמר דאין זה לאמר לזולת ועיין בפל"ס שתירץ דהפי' בקרא כך הוא והגדת לבנך דהיינו שתגיד לבנך בהמשכת הדיבור שהגדה היא המשכת הדיבור כמ"ש בפתיחה ותלמוד עמו כ"כ עד שיבין בכדי שיהיה הוא האומר לרשע בעבור זה עשה ה' לי דמשמע ולא לו. וזה שפירש רש"י בכאן רמז תשובה לבן הרשע ועמ"ש ליסנא דלאמר שהוא אמירה נעלת וא"ש יכל: **בעבור זה.** והנה בפרשה זו היא פרשת קדש לי כל בכור שבן הרב מהרי"א שמה ראה משה אחר שהקב"ה לא צוה לו רק על קידוש בכורות ומשה הזכיר על אכילת חמץ ומצה ולזכור שביום אתם יוצאים בחדש האביב כדכתיב ויאמר משה אל העם וגו'. ועי"ז יסד כתב הרב בעל מעשה ה' וגם השיב על מה שהקפידה תורה שיהיה הסיפור בחודש האביב דוקא כדכתיב היום אתם יוצאים בחדש האביב ויכן בפרשה

עיון תפלה

עשה ה' לי. בתחלה ישיבנו תשובת התורה וגם פסח הוא לה' לא כמו שאתה סבור שהעבודה הזאת לנו היא אלא לה'. ואח"כ יוסיף לעקצו בתשובת השאינו יודע לשאול וידייק ויבליט מלת לי, ולא יביט בפניו שאסור להסתכל בפני אדם רשע, אלא יפנה אל השאינו יודע לשאול וישיבנו כפי הכתוב בתורה, ויכוין לעקוץ את הרשע בתשובתו, ובדברו דבריו אל השאינו יודע לשאול יוסיף לומר לי ולא לו (הגר"א ז"ל). והגאון ר' חיים ברלין ז"ל מפרש כך, דקי"ל (פסחים נ"ג א') דמומר אע"פ שדינו כישראל גמור אין מאכילין אותו מן הפסח משום שנאמר כל בן נכר לא יאכל בו שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, ואמרינן (שמו"ר פט"ו פי' ה') וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לד' רוחות העולם ונושבות בגן עדן מן הרוחות שבגן עדן הלכו ונדבקו באותו הפסח וכו' והיה ריחו הולך מהלך מ' יום נתכנסו כל ישראל אצל משה א"ל בבקשה ממך האכילנו מפסחך מפני שהיו עייפים מן הריח (כתובות ס"א א' כללא דמילתא כל דאית ליה ריחא ואית ליה קיוהא אי לא טעים מיניה סכנתא). אמר הקב"ה אם אין אתם נימולים אין אתם אוכלים וכו', מובן מאליו כי להבן הרשע אע"פ שנימול בע"כ כי קטן היה באותה שעה מ"מ לא נתנו לו מן הפסח לפי שהוא בן נכר שנתנכרו מעשיו, ויצא אל אביו ואל משפחתו בתלונה ויצעק מכאב לב מה העבודה הזאת לכם ולא לי! וכי אינני מבני ביתכם, ומדוע לא תתנו לי מן הפסח? אבל לפי שהוציא את עצמו מכלל ישראל במעשיו הרעים ובדעותיו הנשחתות וכפר בעקר — אסור להאכילו מן הפסח, לפיכך עליך לענות לפי האמונים טעם הדבר מפני מה הוצאתו מן הכלל ואינך נותן לו לטעום כלום עד ששניו קהות (משום דאית ליה קיוהא) לפי שהוא בעצמו הוציא את עצמו מן הכלל ודינו כישראל מומר, ומצוה להקהות שניו, ובפסח דורות תוסיף לומר להם אודותיו בעבור זה עשה ה' לי וכו' אלו היה שם וכו': **בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים.** וגומר כל התשובה

בפרשה

יכול מראש חדש תלמוד לומר ביום ההוא. אי ביום ההוא יכול מבעוד יום תלמוד לומר בעבור זה. בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך:

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשו קרבנו המקום לעבודתו שנאמר ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יהוה אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם. תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים: ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל

א ב יהושע כד, ב ג.

מעשה נסים

בפרשת משפטים השנה על השבת. ובפרשת כי תשא האזהרה על ע"ז שאמר אלהי מסכה לא תעשה לך. ובפרשת ראה השנה קדושת בכור בהמה. בכל אלו כתבה התורה אצלם אזהרת האביב וטעם לזה בכולם לעורר הלבבות על האמונה האמתית שהשי"ת חדש העולם יש מאין והוא ראשון לכל וע"כ ראוי לעבדו בכל הראשיות דהיינו בבכור אדם ובכור בהמה וראשית עריסותיכם וביכורים כי מצריים בחרו להם אמונת מזל טלה להיות מזל ראשון ומשנו היותו מושל בכל הראשיות ומכללם פרי בטן הראשון שהוא הבכור וע"ז נגף הקב"ה נחוש טלה והכה בכוריהם לאשר שלפי דעתם הבכורות מושפעים ממזל טלה ולכן בהראה משה לומר לישראל צוי הש"י על קידוש בכורות אמר לכן מילתא בעשמא שיזכירו שיצאו בחודש האביב שהיה מזל טלה שולט שהוא בכור למזלות. ובגלל כן צוה אותם במצות השייכות לחודש זה. ואח"כ אמר להם קדושת בכור ואמר שלי הם כלומר שאינם משועבדים למזל טלה רק לראשון האמיתי שהוא הש"י ולזה ג"כ אצל שבת שמורה על חידוש העולם שהוא ית' הוא ראשון תמיהי הזהיר ג"כ על האביב וכל אצל אזהרת אלהי מסכה שהיו עושין צלמא לטלה חזר להזהיר על ענין האביב:

יכול מראש חדש. הנה מה שדורש זמן חיוב הסיפור דוקא בבן זה ולא בשאר הבנים הוא פשוט כמ"ש הרב בעל מעשה ה' שבשאר הבנים ממילא אינם שואלים רק בזמן שרואים השינויים שהוא בלילה הזה אבל בבן שאינו יודע לשאול שהוא מעצמו המגיד דורש חיוב זמן ההגדה: אמנם יש לתמוה בזו הפיסקא הרבה. א' שמהיכי תיסק אדעתין להתחיל מר"ח שהוצרך לבקש מיעוט. ב' אחר שאמר תלמוד לומר ביום ההוא דהיינו ביום היציאה אמר יכול מבעוד יום הא מבעוד יום לאו יום היציאה הוא. ג' אחר שאמר בעבור זה דהיינו בשעה שמצה ומרור מונחים כמו שדורש למה נייתו ביום ההוא: והנראה ביישוב זה כי לאשר שבפסחים דף ו' דרש רשב"ג מקרא שחייב להתחיל לשאול ולדרוש מר"ח בהלכות הפסח ואפילו רבנן לא פליגי עליו רק שהן מקדימין יותר אבל מר"ח ליכא חיוב אליבא דכולי עלמא מדאורייתא והלכא דעתך אמינא כי היכי שמתחיל חיוב הדרישה מהלכותיהן כן מתחיל חיוב הסיפור מר"ח וגם כי למעלה מזה כתיב היום אתם יוצאים בחודש האביב להורות הנס שנשתדד מזלם טלה שהיה שולט בחודש האביב ולכן ניתן מעלה לחודש זה שיהיה ראש לכל החדשים והלכא דעתך שמתחיל גם כן חיוב הסיפור מר"ח ולזה מביא קרא (דביום ההוא) וביום ההוא היינו ביום שאתה עושה זכרון ליציאת מצרים מתחיל חיוב הסיפור ולזה אמר עוד (יכול מבעוד יום) פי' דהיינו בשעת שחיטת הפסח שהוא ג"כ לזכרון י"מ הוא חיוב הסיפור. לזה מביא קרא (דבעבור זה) דהיינו דוקא מצה כדכתיב לעיל מיניה מצות יאכל וע"ז קאי דבעבור זה דמשמע בעל המצה הוא חיוב הסיפור. ובעבור זה דקאמר היינו בעבור שאקיים מצותיו כמצה ומרור זה כמו שפירש רש"י בחומש שם ואיצטריך ג"כ ביום ההוא דהיינו ביום עשיית המצות דמבעבור זה לבד היינו יכולין לומר בשעה שדורש מחיוב מצה ומרור דהיינו מר"ח וע"ז שייך ג"כ בעבור זה דהיינו בעבור שאקיים מצות אלו שאני דורש בחיוב מהם לכך נאמר ג"כ ביום ההוא דמשמע ביום העשיה דוקא:

עיון תפלה

בתשובה ככתוב בתורה (שם יג, יד — טו): **יכול מראש חדש.** בסדרים נוים והגדת לבנך יכול מראש חדש. כלומר מאחר שאנו מקדימין לדרוש בהלכות המועד קודם המועד תהיה מצות ההגדה נוהגת מראש חדש שהרי עומד בר"ח ומזהיר על הפסח שנאמר החדש הזה לכם ר"ח וגו' דבר אל בני ישראל ויקחו וגו' (עיין הלקח): **מבעוד יום.** מזמן שחיטת הפסח:

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. בפסחים (קט"ז א') מתחיל בגנות ומסיים בשבח. ומפרש בגמרא רב אמר מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ושמואל אמר עבדים היינו, ופסקינן כתרוייהו. וטעם התחלת הגנות כדי להשפיל גאותנו שלא נתגאה על שום אדם בעולם, שהרי גם עובדי ע"ז יכולים להתקרב לעבודתו ית' בכל עת שירצו. **מתחלה** בני אדם עובדי ע"ז היו נחשבים לאבותינו והיינו מתיחסים אחריהם, שהרי הכתוב קורא את תרח אבותיכם, ואח"כ קרבנו המקום לעבודתו, והפסיק מהם שלשלת יחוסנו והתחיל מאברהם, ולפיכך נעקר אברהם להפסיק בינו ובין תרח, וכמו כן נעקרו

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. השאלות שבפיסקא הזאת מבוארים לכל רואה. א' למה חייבו חז"ל להתחיל בגנות זה ומה ענין זה לנס הסיפור. ב' למה לו להביא ראיה מקרא דיהושע הא מפורש בתורה שעד אברהם עבדו עבודה זרה. ג' שאינו מביא ראיה שעכשו קרבנו המקום לעבודתו מקרא זה. ד' קרא דיהושע אין

אֶרֶץ כְּנָעַן וָאַרְבֶּה אֶת־זַרְעוֹ וָאֶתֶּן־לוֹ אֶת־יִצְחָק: וָאֶתֵּן לְיִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־עֵשָׂו וָאֶתֵּן לְעֵשָׂו אֶת־הַר שֵׂעִיר לָרֶשֶׁת אוֹתוֹ וְיַעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם:

מעשה נסים

לנו פירוש הלל כי נאה לנו לספר להם כל זה. והיותר תימה כי אחר שבחנו ישראל את אלהי אבותינו ונעבוד וגם אמרו חלילה לנו מעזב את ה' וגו' כי המעלה וגו' חזר ואמר יהושע להם לא תוכלו לעבוד את ה' כאלו הסיתם ח"ו לשוב מאחרי ה'. וגם מה שסיפר להם מתחלה כל המאורעות הרעים שאירעו להם ואח"כ אמר להם בחרו לכם את מי תעבודון מורה ג"כ כאלו מסיתם לשוב מאחרי ה': והנראה בהערת אלו הספיקות. שהמגיד רצה ליישב למען לא יתפלא לב האדם על שאנו מספרים טובת הבורא על שגאלנו ממצרים. ואלו יאמר האדם הלא טוב טוב שלא היה מגלה את יעקב ובניו. ומה גם שיפלא על מה עשה ה' ככה להוריד יעקב ובניו ולגזור גלות עליהם על שלא קדם להם חטא. וכבר עמדו ע"ז המפרשים. וליישב זה נראה כי להיות שהקב"ה רצה ליתן שלש מתנות טובות לישראל התורה וא"י וכו' וחייבה חכמת האלהים אשר לא ישיגה כל רעיון כי א"א להשיג שלימות כזה הם לא ע"י יסורין כאמרם ז"ל ג' מתנות טובות נתן הקב"ה וכולן ע"י יסורין וכו'. וקצת נראה ליתן טעם כי א"א להשיג כזה עד שנהיה נקיים מכל סיג וזוהמא והוצרך להתיך מאתנו זוהמא שיש בנו מהאבות בטבע ע"ז כי א"א לבוא למעלה גדולה מי הקורה של שרים הגויין אחריו ועינינו הרואות כי אפי' חטא קל של הבנינים הוצרך להתיכו ע"י שרה הרוני מלכות וכן חטא של אדם הראשון לכן הוצרך ג"כ להתיך מאתנו כל סיג וזוהמא ע"י הגלות מצרים שהם הכבשן ככור הברזל כדי לצאת ממנו ככסף מזוקק בכדי שנוכל לקבל הטובות הכן. ונראה כי זה הפי' מה שאמר אברהם במה אדע כי אירשנה שהדבר תמוה שאברהם אבינו ראש המאמינים יאמר כדברים האלה. וגם קשה התשובה שהשיב לו הקב"ה קחה לי עגלה משולשת דהיינו שהראה לו שעבוד מלכיות כי מה יהיה שעבוד מלכיות יותר ראוי בתשובה ירושת א"י ומסתמא להראות אותות כענין אות הפיכת מטה לנחש. לכן נראה כי שאלת אברהם היה אחר שאמר לו הקב"ה בשורת ירושת הארץ ואברהם היה משיג שזה בלתי אפשרי בלא הזדככות יסורין כמ"ש ג' מתנות טובות וכולן ע"י יסורין. וידוע כי מלת ידע יש לפרש ג"כ על יסורין כענין ויודע בהם את אנשי סכות (שופטים ח) כמו שפירש"י במס' ברכות. וזה היתה שאלת אברהם במה אדע דהיינו במה אתייסר כי אירשנה והראה לו השעבוד מלכיות. וזה היה ג"כ מאמר יהושע אל העם ראו כמה גדולה קדושת א"י הלא הראו כי כמה זיקוק וזיכוך צריך למעלת ארץ ישראל מחמת שאבותיכם עבדו ע"ז וצריכין משום זה להתכת הזוהמא ולכן הרביתי זרעו של אברהם קודם לידת יצחק כדי להתיך הזוהמא ממנו (ואתן לו את יצחק) כדי שיצא יצחק מטפה נקיה ועם כל זה נשאר קצת זוהמא (ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו) כדי שעשו ישאב את כל הזוהמא. ולזה (ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו) שהוא מקום טומאה ומצא מין את מינו (ויעקב ובניו ירדו מצרים) כדי להזדקק ככסף מזוקק קודם שתתן להם מעלת א"י. ולכן היה שיבחרו להם את מעלת א"י שצריך זיקוק אחר זיקוק וא"י נסגל

עיון תפלה

שאמהות להפסיקן מאבותיהן: **ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו**. כדי להפרדו מזה מירושת ארץ קדשנו: **ויעקב ובניו ירדו מצרים**. כדי לסלק הספר חוב של ארבע מאות השנים ולבוא אח"כ על ההרים. וכאשר עינינו הרואות שלא עבדו במצרים אלא רד"ו שנים, הפסוק המגיד את הענין בברכה להקב"ה על שתי ההבטחות שהבטיח לישראל אבינו ושמרן, שמהן נמשך גם קיצור שנות הגלות, וכמו שכתב הגר"א ז"ל בביאורו "שהקב"ה שתן קץ וחשבון על זמן הגלות אינו מגלה מאימתי זמן להתחיל החשבון, ואם ישראל זוכין מתחיל מזמן קודם וכמו שאמרו זכו אחישנה ואם לא זכו מתחיל מזמן מאוחר" עכ"ל. והנה מצאנו ששתי הבטחות הבטיח הקב"ה לישראל אבינו ברדתו מצרימה, כמו שנאמר (בראשית מו, ב) ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה וגו'. א) **אנכי ארד עמך מצרימה**, זאת היא הבטחה להיות עמנו בצרה להשגיח עלינו לבל נאבד בגוים, וכמו שאמרו רבותינו (מגילה כ"ט ע"א) כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם. ובשמו"ר פט"ו סי' ט"ז נשתעבדו ישראל במצרים וגלה הקב"ה כביכול עמהם שנאמר אנכי ארד עמך וגו' וכן בבבל וכו' וכן במדי וכו' ביון היה הקב"ה עמהם וכו'. ב) **ואנכי אעלך גם עלה**, וזוהי הבטחה להעלות אותנו מתוך הגלות גם בזמן הגאולה לאורה שהוא מבלי שום חשבון קדום (אם יצטרך הענין לכך) וכמו שהיה הדבר בגלות מצרים. כי כבר בארנו בספר משפטי לשון עברית חלק שני מאמר א' אות ו' ציון ב' שהמקור מורה בלשון עבר על המחשבה הקודמת בזמן אל הפעולה, וטעם **הָלוֹךְ** הלכת — חשבת ללכת, והוא רוממות הפעולה; ובצאות המדבר לנטות אותה יאחר את המקור אחרי הפעל להורות על העשותה מבלי חשבון קדום כראוי, אומרים **אָמוֹר** למנאצי וגו' לא תבוא עליכם רעה (ירמיה כג, יז), ויברך **בָּרוֹךְ** אתכם (יהושע כד י) בלעם לא חשב מראש את אשר ידבר, למה העברת **הַעֲבִיר** (שם ז, ז) הסיח דברים כלפי מעלה, האחד בא לגור וישפט **שָׁפוֹט** (בראשית יט, ט), ומה יוכיח **הוֹכֵחַ** מכם (איוב ו, כה), וישטחו להם **שָׁטוֹחַ** (במדבר יא, לב) מבלי ראות את הנולד, וכאלה הרבה. וכן כאן ואנכי אעלך גם **עָלֹה** בזמן שיהא נראה בעיניכם כאלו אין לו שום חשבון קדום. ומה שאמר שומר הבטחתו לישראל ולא אמר לישראל אבינו כמו שאמר אח"כ לאברהם אבינו? כדי לכלול בזה כל האומה הישראלית ולהגיד לנו שההבטחה הזאת נאמרה לכל האומה עד היום, וכמו שאמר

בָּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל. בָּרוּךְ הוּא. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חִשַּׁב אֶת־הַקֵּץ לַעֲשׂוֹת כְּמָה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בִּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל:

יכסה המצות ויקח הכוס בידו ויאחזהו עד מצילנו מידם:

וְהִיא שֶׁעָמְדָה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שֶׁלֹּא אֶחָד בִּלְבָד עָמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. אֶלָּא שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַצִּילֵנוּ מִיָּדָם: יעמיד הכוס ויגלה המצות

א ב בראשית טו, יג יד.

מעשה נסים

שום רע בתוכם ובטבעם פולטת כל רע ממנה או שתבחרו בכונת אבותיכם לדבק בטומאה ובע"ז: וכאשר אמרו ישראל שיעבדו את אלהי אמת למען אשר עשה כל הטובות האל אמר להם שבבחינה זו שתרצו לעבוד את ה' כי אלהים קדושים הוא אל קנוא והעובד מחמת הטובות שנעשו והיה כי ירעב וקצף וקלל במלכו ובאלהיו וכשחזרו ואמרו שרוצים לעבוד את ה' וקיבלו עליהם לעבוד אפי' בעשותו עמהם כרת ברית עמהם. וזהו מאמר המגיד נ"כ שמספר שהגלות מצרים נוסיף היא טובה גדולה לנו שעי"ז הבנו השלש מתנות טובות נכיות כי מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו והוצרכנו לתכלית זו לקבל המתנות וכמו שאמר יהושע להם וכמו שפירשנו ואם כן גלות מצרים גם כן מהסיפור הטובות וחסדי הבורא עלינו:

ברוך שומר הבטחתו. בפיסקא הזאת אלא הרבה. א' מה הוסיף במה שאמר שהקב"ה מחשב את הקץ לעשות על מה שאמר ברוך שומר הבטחתו שלכאורה הכל אחת להם. ב' שהענין מה שאמר שמחשב את הקץ לעשות אין לו פירוש כלל: ונראה בההרת כל זה. כי הנה אם אחד יבטיח לחבירו דבר שקשה עליו לעשות לאחר זמן קבוע והוא אינו נאמן במאמרו שמקיים הבטחתו תמיד ודאי שמחשב בכל משך הזמן תחבולות וסיבות איך לקיים דיבורו בכלות הזמן וגם מחשב כל יום כמה כלה מהזמן וכמה עוד משך הזמן. אמנם אם מלך יבטיח לאוהבו דבר נקל מאד בערכו לזמן ודאי שאינו מעלהו על מחשבתו כלל בכל משך הזמן לעשות דבר קל בעיניו ובקל יקיים אך לפעמים כשהמלך רוצה להראות חבת אהובו בעיני שריו ועבדיו מחשב בכוון במשך הזמן התחבולות והסיבות שיעשם לקיום הטובה שהבטיח כדי שיזכירו מהבטחתו ואהבת אוהבו לפניו שיראו הכל אהבת המלך אליו. ובזה יש להודות למלך על שתיקן. אחת על הקיום הבטחה כשקיימו. שנית על שחשב אותו במשך הזמן ואף שאין לזה ערך אצלו רק משום טובת אהובו להראות טעמים והסברים במשך הזמן אהבתו. ובהיות כי הבטחותיו שהבטיח הקב"ה בערכו ית' בכלום תחשבנה ועם כל זה מעלה במחשבתו הקץ ומחשב בכל יום איך יכלה הקץ ומסבב סיבות לקיום הבטחתו על אחת כמה ובמה יש לנו להודות לו מלבד על קיום הבטחתו אף גם על אשר מעלה אותו במחשבתו במשך הזמן בהיות כי מחשבתו בלבד עושה רושם ומחשבת הבטחתו לנו עד בלי ערך ותכלית ומכח זה אין שום אדם יכול לכלותנו וכמו שאמר והיא שעמדה וכו':

והיא שעמדה לאבותינו. יפלא בפיסקא הזאת איזה עמדה הבטחה הזאת שהבטיח לאברהם שאחר ת' שנה יצאו לנו ולדורותינו עד שאמר והיא שעמדה וכו': ובישוב זה נאמר כי זה מוסב על ברוך הוא שהקב"ה מחשב את הקץ לעשות דהיינו שמחשבת הקץ במשך הזמן מורדת השפעה וכמו שפירשתי בפיסקא הקודמת. לזה אמר שג"כ לדורות היא שעמדה לנו. כי אף בהיותנו בגלות ומרוחקים קצת מהשגחתו ית' ויתעלה מ"מ כיון שהבטיח קץ לכל גלות ומחשבתו שמחשב כל קץ במשך הגלות היא הגורמת לנו שפע טוב עד שהשפעה זו

עיון תפלה

אח"כ והיא שעמדה וכו'. וכך היא הלשון כמאמר, ברוך שומר הבטחתו לישראל מוסב על ההבטחה הראשונה שהיה עמו בכל ימי הגלות ושמר רגלנו מלכד עד שנשארנו שארים בירושתנו. ברוך הוא מוסב על ההבטחה השניה, והולך ומפרש אותה, שהקב"ה חשב את הקץ לא כמו שהייתו מחשבים לכאורה משעה שירד יעקב למצרים, אלא לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו וגו' ידוע תדע כי גר יהיה זרעך היינו משעה שנולד לו זרע, כי יצחק ויעקב ובניו גרו בארץ פלשתים. ומה שכתוב (שמות יב, מ) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ת"ל שנה, זה נחשב מברית בין הבתרים שהיה אז א"א בן שבעים שנה, כדאיתא בסדר עולם. ואע"פ שא"א לא גר בעת ההיא בארץ מצרים אלא בארץ פלשתים? אמר לי הרב הגאון ר' אריה ליב ראזענקראנץ ז"ל שגם ארץ פלשתים קרא הכתוב ארץ מצרים לפי שפלשתים יוצאי ירך מצרים (בראשית י, יד): והיא שעמדה. ההבטחה שהבטיח הקב"ה לישראל עבדו אנכי ארד עמך מצרימה עמדה לאבותינו ולנו בכל דור ודור, שהשכינה כבודו כ"ס עמנו בגלות ומצילנו מיד כל הקמים עלינו לרעה:

לא

צא וּלְמַד מַה־בִּקֵּשׁ לָבָן הָאֲרַמִּי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אָבִינוּ. שֶׁפַּרְעֹה לֹא־גָזַר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים וְלָבָן בִּקֵּשׁ לַעֲקוֹר אֶת־הַכֹּל שֶׁנֶּאֱמַר אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל

א דברים כו, ה.

מעשה נסים

מצילנו מיד שקמים עלינו לכלותנו: והרב בעל מעשה ה' כתב דפיסקא והיא שעמדה לאבותינו מוסב על מה (שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם) כי כזה שמציל אותנו בלי בריתם· מתפרסם אהבת אלהים כי כשמציל ע"י בריתם י"ל שעושה זה משבועתו לישראל כה שבה אבו ח"ו אבל כשלא ע"י בגנה נתברר אהבת אלהים. וזהו שאמר לאברהם אל תירא אברם אנכי מגן לך. כי אברהם היה ירא בבריתת המלכים אולי יאמ שבה אבו ח"ו. לזה השיב לו אנכי מגן לך שכלה כי' ע"י בנה שלך. וזהו מאמרם שא עמדה לאבותינו במה שנתברר להם אהבתו ית' במה שמצילנו מידם עכ"ד: ומעם הסודרן זה אחר זה נראה שמקודם בפיסקא דמתחלה עובדי ע"ז אמר שהגלות טובה גדולה לנו כמ"ש ואומר אח"כ שברוך הוא שבגלות לא שכחנו ולא עזבנו:

צא ולמד. הקושיות שבפיסקא הזאת הן רבים. **א'** מה רוצה ללמוד מלבן אם מה שבכל דור ודור עומדים עלינו אין זה ראיה ממה שאירע כן ליעקב שהוא כן בכל דור. ב' שא"צ ראיה לזה כלל שעינינו רואין אותו בכל יום. ג' שהיה לו להביא מעשה המן שרצה לאבד את כל היהודים. ד' במה רצה לבן לעקור אם במה שרצה להרוג אותם במה שאמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע יותר היה לו להביא מקרא זה שהוא קודם לפ' מקרא ביכורים הרבה שהוא בפ' ויצא. ה' הלא גם פרעה רצה לעקור הכל כיון שביקש לאבד כל הזכרים: ובהתרת כל זה נאמר. דהנה הכתוב שהביא נ"ל תמוה שתלה ירידת מצרים בארמי אובד אבי. ולכאורה אין ענין זה לזה גם הלשון תמוה כי אובד לשון הוה הוא והיה לו לכתוב ביקש לאבד אבי. ועוד דכתוב זה הוא בפ' כי תבוא שמצריכה התורה למביא ביכורים לומר וקשה הדבר כי למה היה לו להמביא ביכורים לומר זה: לכן נראה דאולי לא תמד עוסב על מה שאמר מתחלה עובדי ע"ז ספרנו שמספר שגוף סיבת מצרים היה לטובה כדי

עיון תפלה

צא ולמד. בפסחים (קט"ז א') תנן ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כלה. ומזה שלא אמר המגיד **בא וראה מה בקש** כלשון התלמוד בכל מקום (רק במקום אחד מצאתי בסנהדרין פ"ו א' צא ולמד מי"ג מדות) נראה שצריכים לקרוא צא ולמד כלומר למד לבניך מה שבקש לבן הארמי לעשות ליעקב, למען ידאו ויזכרו גם המה כי מאז עד היום בכל אנו עומדים, וכל קיומנו בעולם בהשגחה פרטית: **שפרעה לא גזר אלא על הזכרים.** בויקרא רבה פכ"ז סי' י"א אוי להם לרשעים שהן מתעסקין בעצות על ישראל וכל אחד ואחד אומר עצתי יפה מעצתך וכו' המן אמר שוטה היה פרעה שאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולא היה יודע שהבנות נשאות לאנשים ופרות ורבות מהן, והולדות יהיו כשרים לבוא בקהל דקי"ל (יבמות מ"ה א) נכרי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר (הגאון ר' אברהם מסכיל לאיתן ז"ל): **ארמי אובד אבי.** פירש הרוו"ה שמלת **אבד** פעל עבר יוצא מבנין המרובע האמתי, וכן תרגם אונקלוס לבן ארמאה בעא **לאבדא** ית אבא. והמגיד כוון לתרץ במאמר זה קושיא גדולה, מה צורך היה להקב"ה להגלות את יעקב מצרימה כדי לקיים גזירת השעבוד, הלא הגזירה לא היתה דוקא על שעבוד מצרים, ומדוע לא הניחו בארץ ארם תחת יד לבן ואנשיו? על זה מתרץ לפי שגזירות ארם קשין משל פרעה ולא היו ישראל יכולין לסבלן, וכדתני ר' חייא (פסחים פ"ז ע"ב) יודע הקב"ה את ישראל שאינן יכולין לקבל גזירות אכזריות של ארם לפיכך הגלה אותם לבבל, וזהו אמרו ארמי אובד אבי לפיכך הוכרח לרדת מצרימה

להתיך זוהמת אבות אמר ג"כ שמחמת שלבן היה אבי האומות הוכרח ג"כ בסיבתו שתהיה ירידת מצרים כדי להסיר זוהמתו כי זוהמתו הי' קשה מכל הזוהמות כי צא ולמד (מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו) כי מה שלבן לא היה רוצה להניח יעקב ובניו לצאת ממנו לא היה לאהבתו אותו רק שהיה משתדל להעבירם על הדת ולפתותם אחר ע"ז ולהקנות להם דעות נכריות והאות על זה כי יעקב אמר לבניו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם ואפשר שמטעם זה נתעכב יעקב עד שאמר עלי היו כלנה ושמי נלקח כמגן מחמת דבקו בלבן ונתרחק מהקדושה שכל זמן שהיה אצל לבן לא היה לו השראת שכינה ומחמת זה נתגלגל הדבר שנמכר יוסף למצרים והוכרח יעקב בעצמו לירד שם ונראה כי מחמת אברהם לא היה צריך יעקב בעצמו לירד למצרים רק בניו ומחמת שהיה יעקב בעצמו אצל לבן במקום טומאה והרחיק מהקדושה והכניס עצמו בסכנת טומאה אצל לבן שהתחכם עליו ועל בניו להעבידם מהדת לכן גזר עליו לירד בעצמו למצרים: והנה מה שפרעה גזר על הזכרים. נראה דהנה הרמב"ן בפ' לך לך כתב דאם נביא רוצה להגיד נבואות שתתקיים צריך לעשות פועל דמיון כמו שעשה ירמיה שהשליך אבן ואמר ככה תשקע בבל. וכן נראה שאותן המדקדקין עצמן בספרא דמסאבותא ועוסקין בחרשין צריכין ג"כ לעשות פועל דמיון והרעה שידע באיצטגנינות שכל ישראל יונקין מספרא דדכורא ורצה להגביר הטומאה לכן השליך הזכרים כדי להשליך היניקה מישראל ולא רצה כלל לעשות כן לשלום. אמנם לבן שהתחכם לבטל כל הקדושה אמר הבנים בני והבנות

עצום ורב: וירד מצרימה אנוס על פי הדבור: ויגר שם מלמד שלא ירד יעקב אבינו להשתקע במצרים אלא לגור שם. שנאמר ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן: במתי מעט כמה שנאמר בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יהוה אלהיך ככוכבי השמים לרב: ויהי שם לגוי

א בראשית מז, ד ב דברים י, כב.

מעשה נסים

בגותי דהיינו שכונתו היתה להכניס כולם ח"ו תחת ממשלת דמסתכנותא דידיה והקב"ה הצילם מידו. וכן הוא נ"כ כוונת הכתוב שאמר ארמי אובד אבי כי אובד נקרא מי שיצא מהדת שהוא אבוד מהעולמות. כמ"ש ובאו האובדים בארץ אשור דהיינו אותן שהומרו על הדת. וזהו מאמרו (ארמי אובד (היה) אבי) דהיינו לבן הארמי שהי' אבי הי' בבחי' אובד (וכן פי' הראב"ע קצת בענין זה) ועי"ז (וירד מצרימה) דהיינו שעי"ז הוכרח יעקב לירד למצרים. והא שלא פירש וירד יעקב דדרך המקראות לקצר כשידוע מי היורד כמו שפירש"י בכמה דוכתי יצריך לזוכרם: ומספר אותו המביא ביכורים נאמר שמספר גודל קדושת הארץ שבלתי אפשרי הי' לבא לגודל קדושה של הארץ עד שהתיך מאתנו בתוך כור הברזל של מצרים וזוהמת לבן ברחמיו יתברך כדי להכניסנו לקדושת הארץ ומספר ירידת מצרים והעינוי. ובעבודה קשה הוא בכלל סיפור הטובות והחסדים של הקב"ה כמו שפירשתי למעלה ולזה מביא המגיד מקודם קרא דיהושע שנאמר ע סיבת ירידת מצרים מחמת בחכת זוהמת אבות. ומביא נ"כ קרא דארמי אובד אבי וירד מצרימה לסורות שהסיבה. הבחי' של ירידת יעקב למצרים היא נ"כ מגד לבן כדמוכח מהכתוב שתולה ירידת מצרים בארמי אובד אבי מוכח שזה היה סיבה לזה: וירד מצרימה אנוס ע"פ הדבור. יפלא איך משמע מלשון וירד שהיה אנוס: אמנם לפמ"ש בהקדמה הקודמת א"ש דמוכיח דאם וירד היינו שברשעו ובהיגרשו ירד למצרים היה הנה אותו במה שארמי אובד אבי, אלא ע"כ דוירד מצרימה מוסב על ארמי וכו' דהיינו כמו שפירשתי דמחמת שהיה בבית לבן נענש שירד מצרימה: ויגר שם. פי' דמוכיח מדלא כתיב וישב שם דהוה משמע שקבע שם ישיבה וכתיב ויגר שם. משמע דכל ישיבתו היתה בגרות שיהיב דעתי'

עיון תפלה

מצרימה (הרב ר' נתנאל הייס פאסו ז"ל): וירד מצריכה. משמע שירד שמה מדעתו ורצונו הטוב, מדלא אמר ויורד כמו שנאמר ביוסף (בראשית לט, א) ויוסף הורד, לזה אמר המגיד כי באמת אנוס היה לרדת על פי הדבור שנדבר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו', ואם לא היה יורד מדעתו היה מורד בשלשלאות של ברזל, אלא שזכותו גרמה לו לרדת בדרך כבוד (שבת פ"ט ע"ב): ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו ישראל מצוינים שם. שלא נתפרדו זה מזה בכל ערי מצרים אלא נתאספו במקום אחד בעיר אחת כגוי בפני עצמו (רש"י). ולשון השר דון יצחק אברבנאל ז"ל „שהיו שם אומה נבדלת ונפרשת מהמצרים ולא נתערבו עמם כרד"ו שנים שישבו ביניהם כמו שיקרה לשאר עמים בבואם יחד ותערבו אלו באלו, אבל הם לא שנו את שמותיהם ולשונם ודתם ומלבושיהם (ויק"ר פל"ב ס' ה' רב הונא אמר בשם בר קפרא בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים שלא שנו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא ביניהם אחד מהם פרוץ בערוה, אבל דתם ומלבושיהם*) לא קחשיב)" עכ"ל. ובכל זה „שהיו מצויינים עצמם בלבושיהם כדי שלא יתערבו עמהם" עכ"ל. ולשון הגר"א ז"ל „כל אומה נכרת מחברתה בארבעה דברים ללשונותם בארצותם למשפחותם בגויהם, פירוש בגוייהם בנימוסיהם, וכל אומה נקרא גוי ע"ש שהוא נכר בנימוסיו, ומדכתיב ויהי שם לגוי בודאי היו נכרים בנימוסיהם שהם בני יעקב והיינו ע"ש כמאמת שלוש

מיד לנידר למקום המקודש אך הקב"ה לא הופק בידו ולא הניחו ומביא וג"כ ראי' מקרא דויאמרו אל פרעה וגו' עד כי כבד הרעב דמשמע שלא הוו רוצין לישב שם עד יעבור זמן הרעב:

במתי מעט. הספק הכולל. כל הדרוש שדורש מארמי אובד אבי. שהיא בפ' כי תבוא שאומר מביא הביכורים עד שגומר כל הפרשה למבואר בש"ס פרק ע"פ במשנה. שאין זה ענין דרוש באלו דורש וחוקר שום דבר רק שמביא ראיה מקרא אחד על קרא אחר ועל כיוצא בזה הקשו בש"ס קרא לקרא. ועוד קשה דלמה הביא הייס הכתוב דועתה שמך ולא היה לו להביא רק הא דבשבעים נפש ירדו. ועוד קשה דהי' לו להביא מקרא דבפ' בראשית כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ולמה לו להביא קרא דבפ' עקב וסוף המאמר נדול: ובהתחרת כל זה אמר. דדרך של המגיד הוא כך דהי' קשה לו הקרא ומביא מקרא אחר לישב הקושיא והיה קשה לו בכאן דכתיב וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט דמשמע שכל הגירות היה במתי מעט וכאמת לא היתה רק הירידה במתי מעט דהא לא מת יעקב עד שראה ששים רבוא יוצאי ירכו וכך היתה לו לכתוב וירד מצרימה במתי מעט ויגר שם ויהי שם לגוי וגו' לזה מביא קרא (דבשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרוב) שאם נ"כ קשה מלך מאי ועתה שמך דמשמע שעכשיו הושמו ואם בכל ביותם במצרים הושמו והדרבה שכשיו נתמעטו ע"ד חלק חמשים עלו ממצרים כדכתיב וחמושים עלו בפרשת בשלח ע"ש ברש"י והיה לו לכתוב ושמך ה' וגו' וע"כ נ"ל דהכונה רש"י בפ' במות כתב

*) במדרש לקח טוב הגי' ומלבושיהם

מלמד שהיו ישראל מצינים שם: גדול עצום כמה שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם: ורב כמה שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים נכנו ושערך צמח ואת ערם ועריה: ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי: וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קשה: וירעו אתנו המצרים כמה שנאמר הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ:

א שמות א, ז. ב יחזקאל טז, ז. ו. ג דברים כו, ו. ד שמות א, י.

מעשה נסים

ז"ל ואלה שמות הא"ה שמואל בחייהם וכו' להודיע חיבתם שמשלן לכוכבים שמוציאם ומכניסם במספר וכו'. וא"כ במצרים לא היו אלא ע' שלא נבחנו הכבים לגוים במנין כל אחד ואחד במספר רק השבטים מה שהיו צדיקים גמורים כמלך שאוהב לאחדים ומבין מחרים לבני משפחתם שאינו מונה רק האהובים אבל מה שקבלו התורה הושם כולם אבל כהכוכבים להמנות בפרטות לכל אחד ואחד. וזהו שאמר כאן נ"כ ויגר שם במתי מעט שבכל הגירות לא היה חשוב אלא יח' רק למתי מעט שלא נמנו אלא בפרטות עד אחר שיצאו וקיבלו התורה נמנו כ"א ואחד בפרטות וכ"א נחשב ונמנה אלא נוי: גדול מלמד שהיו: פי' שהיה קשה לו שאם גדול עצום ורב הכל נאמר על רבוי בכמות הרי דיבר בכפל לכך פירש שמלת גדול נאמר על רבוי האיכות שהיו חשובים ומצויינים. ועצום נאמר על רבוי הכמות: ורב כמה שנאמר. אין לומר שמביא ראיה מקרא דרבבה כצמח השדה שהיו רבוי הכמות דזה למד מקרא דוירבו ויעצמו כמו שאמר בפיסקא הקודמת. לכן נראה. דהנה המפרשים תמהו אהא דאמרו בספרי (יומא כ"ב) מקרא דוהיה מספר בני ישראל כחול הים וכתיב אשר לא ימד ולא יספר כאן בעושין רצונו של מקום כאן באין עושין רצונו של מקום. דקשה והרי אמר מבראשית שהוא מספר לאין מספר. וגם כלא אם יש נתמום היאך אמר כלל שימצא היהם לאין תכלית למספרם כמ"ש באורם נטרים אלק כי וגם שהרי מבואר דכל ימי מספר לישראל ואדרבה שעושה שלא מגרם בם יזכר מישראל: ובישוב זה נ"ל. כיון שהשי"ת הבטיח לישראל כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו' כן יעמוד זרעכם ושמכם וכיון שהשם שבשמחתו שישראל יהיו קיימים לעולם ולנצח נצחים ואפי' שהמה גמירי דלא כלה א"כ בודאי אין מספר לישראל בכלות משמת כרבוי שיהיה נגד עד בלתי תכלית משא"כ באומות שיהיו כלים ואובדים לבסוף ודאי יש מספר לגלגם. וזה שאמרו בס"ם דלאותן שעושין רצ"מ אין מספר והוא משום שיזכו להיות זרעם קיים לעולם משא"כ באותן באין עושין רצונו עבירים ימותו ויכלו זרעם ויש לכם מספר וא"כ אפילו נאים אחד לדיק שייך לומר עליו שאין לו מספר כיון שאלו כמו על דבר שאין מספר ואין לו תכלית כיון שיזכה להיות זרעו קיים לעולם כמו אברהם. וזהו שאמר ורב כמ"ש (רבבה כצמח השדה) פי' שהכוונה שהיו מצויינים בהם כמו שזרעו וזרע זרעו' עד בלי תכלית שבשבי הצמח נזרע כמו לבית חור ותוצאתיו ולא כבשבע הארץ אשר עולה מכליו אשר שבו לבית כלה כן לא היו בישראל אבותים אשר יהיו בכלל עבירים ימותו שלא יהיו כמוהם: עוד יש לפרש דקשה יש למאי השדה ולמאי יער. ולמאי השדה מחמת שעוכדין אותם עם גדולים ותוכים ויפים משא"כ כצמחי היער. וזה שאמר ורב כמ"ש (רבבה כצמח השדה) פי' שהכוונה היו מסוגים ורעיים לגבי הערלה קדושה כצמחי השדה ולא כצמחי יער. וכמו שהיה הכתוב (ותבאי בעדי עדיים שדים נכונו ושערך צמח) דהיינו שהיו מוכנים לקבל התורה קדושה: וירעו אותנו המצרים כמ"ש. פי' שהיה קשה לו בכל הדברים נמ"ש וירעו ויענונו ויתנו עלינו עבודה

עיון תפלה

הש"ת" עכ"ל. ורב ככה שנאמר רבבה כצמח השדה. כך קבלנו שדורשו לשני ענינים שהיו עם גדול ורב כרבבה וכצמח השדה שכל מה שנוזזין אותן צומחים יותר. ריטב"א: וירעו אותנו. שחשבו אותנו כאנשים רעים והעמידים כמרגלים את הארץ, כדרך הקושרים והמורדים באדוניהם, והתחכמו איך יוכלו לנו, ולכן אמר וירעו אותנו שחשדונו כאנשי רשע שאם לא נאמר שעשו עמנו רעה היה לו לומר וירעו לנו (כמו ששלח מרע"ה למלך אדום (במדבר כ, טו) וירעו לנו מצרים), ועל זה הוכיח מן הכתוב הבה נתחכמה לו (אברבנאל): הבה נתחכמה לו פן ירבה. יסופר בקדמוניות מצרים כי מאות בשנים שהכו שבטי רועים מבני שם את ממשלתם על ארץ מצרים וירשו וירוצצו את המצרים לצאצאי חם ויטיעום עד דכא, ופרעה רעמסס הגבור המערך היה המלך הראשון למצרים אשר לקח הנס המלוכה מיד מלכי הרועים החיקסאס והשיבו למצרים, וזה היה אחרי מות יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, ובאשר גם העברים לצאצאי שם וגם הם רועי צאן, לפיכך פחדו המצרים מפניהם פחד גדול. וביותר פחדו מפניהם לפי שידעו והכרו את נטרתם הגורלים אשר נראו על עדת המלחמה בסוף ימי מלכי הרועים, כמסופר בספר היסד (פרוב דבריו קבלות קדמוניות מאלד) ריש פרשת שמות שמלחמות גדולות ועצומות היו על

וַיְעַנּוּנוּ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס: וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ: וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ:

וַנִּצְעַק אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה: וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־

א שמות א, יא. ב שם שם, יג. ג דברים כו, ז. ד שמות ב, כג.

מעשה נסים

קשה. לזה דורש שכ"א מורה על דבר בפ"ע. שוירעו מורה על ההתחכמות להרע לנו באיזה אופן שיהיה שהיו"ד מורה לפעמים על המחשבה כמו שפירש"י על אז ישיר משה ע"ש. והכלל פי' וירעו אותנו המצרים היינו שהחזיקו אותנו לרעים שרצונו להוסיף עצמנו על שונאיהם ולהלחם עמהם. כל כך היינו רעים ורשעים בעיניהם:

ויענונו כמ"ש. פי' דמקרא דויענונו היינו אומרים שהענוי היה לטובת עצמן שהיו צריכין למס ולבנות עריהם וכדרך כל המדינות שעובדין עם עבדיהם עבודת פרך לצרכן ולטובתן. ולזה אמר ויענונו כמה שנאמר וישימו עליו שרי מסים (למען ענותו בסבלותם) דהיינו שהעבדות שעשה פרעה לא היתה רק למען ענותו ורק לכונת ענוי ולא לטובת עצמן כלל. וכמו שאמרו חז"ל שהבנין היה במקום שכל מה שבנו נשקע בארץ ולא היה להם שום צורך בהבנין רק שעשו בכונת ענוי מיראתם פן ירבה: ויתנו עלינו עבודה קשה כמ"ש. פי' שמביא ראיה על מהות העבודה קשה ולזה מביא ראיה מקרא (ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך) דמשם אנו למדין מהות העבודה קשה כמ"ש בתוספות בפסחים דף קי"ז דהגימט' של בפרך בא"ת ב"ש עולה ל"ט לומר שבכל הל"ט מלאכות עבדו בי"ש את מצרים:

ונצעק וגו' כמ"ש. פי' שלא נאמר דהצעקה היתה דרך תשובה ובלב שלם ובכונה רצויה אל ה' כדמשמע לכאורה מקרא דונצעק אל ה' וגו'. לזה מביא שהצעקה היתה כענין שנאמר בקרא (ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה) ולא כתיב ויזעקו אל האלהים. מזה מוכח דהצעקה לא היתה אלא כאדם הנאנח מלב מרוב כאב ומגודל חסדי הבורא ית' עלתה שועתם אליו וקבל שועתם וכמו שסיים הכתוב ותעל שועתם אל"ה מן העבודה דמשמע ששועתם לא היתה רק מהעבודה: וישמע ה' את קולנו כמ"ש. בזה ג"כ מביא ראיה שלא נאמר ששמיעת קולנו בלבד היתה מספיק להגאולה. לזה מביא מקרא (וישמע אלהים את

עיון תפלה

ארץ מצרים ימים רבים, ובכלל הלשון בני ישראל בעצמת גבורתם יותר מן המצרים. כל זאת לא נכחד מהם וממלכם הערין, לפיכך התחכמו להם ויפיתו אל הערמה פניהם. והנה ראשית ערמת המלך לשום על כל יושבי ארצו מסים גדולים כבדים מנשוא, בתואנה כי מלחמות גדולות נכונות לפניו בימים האלה ואוצרות הממלכה ריקים. ובאשר העברים נאמנים תמיד לארץ מכורתם, קבלו גזרת מלכם באמונה. ובסתר צוה המלך לאשר על המסים שלא לנגוש את בני ישראל בגביית המס. ובאשר עברה שנת מספר ובני ישראל לא פרעו את מסיהם באין תובע, השתרגו עליהם חובות כעצומים לאוצר הממלכה, ובאין לאל ידם לפרוע — התפשר עמהם המלך הערום לעבוד עבודה בעד חובותיהם, לבצר את הארץ בפני אויב, וגם לזה נאותו העברים הנאמנים למלכם ולארצם. ובכדי לחזק את לבם בעבודתם — הביאו מלבן ותלו בצוארו של פרעה (שמו"ר פ"א סי' י'), ובזה הראה להם שהעבודה לצורך הממלכה לכבוד גדול תחשב, כה עברו לישראל ימים רבים בעבודת פרך המטמטמת את הלב ומשכחת את החופש, ולאט לאט הטלה עליהם שבט נוגשים ושוטרים להכריחם לעבודה שלא ברצונם. וישימו עליהם שרי מסים (לא בשביל המס עצמו להשיג את הכסף, כי אם) למען ענותו בסבלותם כדי להביאו בעול חובות ומזה בעול עבדות עולם. אבל שבט לוי בהיות כהני הדת לא עלה עליהם עול המסים, כי כל הימים האלה היה משפט אחד לישראל ולמצרים, ובאשר חק לכהנים מאת פרעה לבלתי שאת משא מלך (בראשית מז, כב), ובלא ספק גם הלוים נהנו מן החק הזה (כי גם בפרס נזהר שבט לוי לעבודת המקדש היו נוהגים בו קדושה), לפיכך נשארו חפשים מן המסים וחפשים מעבדות. גם הנסיון השני להמעיט את ישראל בגזרת המילדות, לא נראה ורשם התחיל ולא בתור גזרת מלך, כי עדיין לא סר פחד גבורת העברים מלבו, אע"פ שכבר הכניסם לעבודה, לכן עשה גם זה בעקבה, והמתיק סוד את המילדות לעשות זו מעשיהן בסתר, ובעד זאת הבטיחן בלא ספק אוצרי זהב, לקחתן לו לנשים ולהושיבן בהרמונו, כך קבלו רבותינו (שמו"ר פ"א סי' ט"ו) שהתבע אותן לזנות לו ולא קבלו, ובשוחד (י"ל א') שהבטיחן לדבר עבירה ולא נתפתו. וכן מורים הכתובים לפי פשוטם, ויקרא

מלך

קוֹלֵנוּ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־
בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב: וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ זוֹ פְּרִישׁוּת
דֶּרֶךְ אֶרֶץ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים:
וְאֶת־עֲמָלֵנוּ אֵלּוּ הַבָּנִים כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ
וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן: וְאֶת־לַחֲצֵנוּ זוֹ הַדְּחַק כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְגַם־רָאִיתִי
אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם:
וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמֹרָא גָּדֹל וּבְאֹתוֹת
וּבְמֹפְתִים: וַיּוֹצִאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי
שָׂרָף וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר

א שמות ב, כד. ב שם שם, כה. ג שם א, כב. ד שם ג, ט. ה דברים כו, ח.

מעשה נסים

את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב) מורה שהמיתת קול בלבד לא היה מספיק מחמת שלא היה בכונה רצויה לפניו וכמ"ש לעיל רק מצד זכירת ברית אבות: וירא את עניע זו פרישות דרך ארץ כמ"ש. בכאן יתפלא לב הקורא באין מהמקרא דוירא אלהים את בני ישראל וידע וגו' מוכיח המגיד שזה ראיה לא לפירוש שפירש בכא דעניע שזו היא פרישות ד"א. וגם אין ראיה להבין שהיה פרישות דרך ארץ ואין זכר כלל במקרא שהביא: ונראה בכוונת המגיד שדורש וירא וירא לגזירה שוה מדוע ברוב מדרשי' ז"ל דהנה במקרא דוירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים פירש"י שנתן עליהם לב לדעת וכו' ע"ש מבח מזה ראיה שזכירת ברית אבות לבד לא הספיק לגאלם מחמת שלא הגיע הזמן של ת' שנה רק מחמת שראה שעשו' לבית ישראל קושי השעבוד קירב הגאולה כמאמרם ז"ל ועי"ל אנו למדין מזה דוירא את עניע דהכא ג"כ משמע דראיה זו היתה סיבה לקירוב הגאולה לה"ה אותם כמו וירא דהתם מכח הג"ש. וא"כ על כרחך דהאי עינוי דהכא לא בעינוי האמור למעלה במקרא דויענוהו משתעי דקראי' כזו ליכא סיבה לקירוב הגאולה דעינוי כזה נגזר עליהם לסיות ת' שנה כמ"ש ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. אלא דהאי עניינו מיירי מעינוי אחר שלא נגזר עליהם וע"ז דרש (וירא את עניע זו פרישות דרך ארץ) דהוא ג"כ נקרא עינוי בלשון הכתוב כענין שנאמר אם תענה את בנותי (בראשית לא) ופירש"י למנוע מהן עונת תשמיש. ועינוי כזה לא נגזר עליהם והוא מכלל קושי השעבוד ודאי' כזו היא סיבה ודאי לקירוב הגאולה כמו וירא דהתם. ודו"ק. וגם מלשון הקרא נופי מוכיח כן דאי מעינוי האמור למעלה הו"ל לכתוב וירא את עינויים דהוי' משמע עינוי שלנו. ולשון עניע הוא פועל יוצא ומשמעו מה שעינו את אחרים ע"י המצריים. ובזה א"ש מה דקאמר ויעצו וירא את עניע ואי קאי אעינוי דלמעלה לא הי' לו לומר רק ויעצו וירא אלהים ומה לו לשנות הדברים אלא ודאי דבוא ענין אחר וירא את עניו וזו היה סיבה לגאלם וכמ"ש וירא אלהים את ב"י וידע וגו' דהיינו שראייה הדברים הית' סיבה לתת לב לדעת ולגאלם. ועיקר הראי' שמביא הוא כיון דמקרא זה אינו מבואר בפירוש שראיית העינוי קירבה הגאולה משה"כ במקרא דוירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים דהיינו כמו שפירש"י שנתן לב לדעת מבואר בסדיא שראיית הדברים היה סיבה להגאולה. ומזה מוכח בבירור שהעינוי שראה לא היה העינוי שנגזר עליהם רק עינוי אחר דהיינו פרישות דרך ארץ:

עיון תפלה

מלך מצרים למילדות וגו' קרא אותן אל ביתו ודבר עמהן פנים אל פנים, וכי לא היו שליחים לפרעה להגיד להן דבר מלך בלשון? ומדוע לא טוב ליסר אותם בהודע לו שעברו על גזירתו? ומה צורך היה לו לנסות במילדות העבריות בדבר נכבד כזה שאוצר ארצו תלוי בו? מזה נראה שדבר אליהן בתור מבקש ולא בתור גוזר ומפקד: וירא את עניינו זו פרישות דרך ארץ. פגוי גדול לאדם ולכל בעלי חיים במכריחים אותם לפרוש מדרך ארץ, וכדאמרינן ביומא (ע"ז ע"ב) דהפרוש מתשמיש איקרי עינוי, ושם (ע"ד ע"ב), ובזק"ר ס"ס י"ם אתה מבקש תפקידך ויכניה איש מבקש תפקידו? — ואת עמלנו אלו הבנים. ביבמות (ו"ב ע"ב) ותבל את מעשה ידיך איזהו מעשה ידיו:

ואת עמלנו אלו הבנים כמ"ש. לא מביא ראיה על הפירוש שפירש דעמלנו אלו הבנים רק על הענין של גזירת הבנים. ועל הפירוש לא הוצרך להביא ראיה כי ידוע כי עמלו הוכר בקרא כמה פעמים על הבנים: ואת לחצנו זו הדחק כמ"ש. גם בזה קשה על הראי' שמביא מקרא דוגם ראיתי את הלחץ שא גם שם אינו מבואר דלחץ זו הדחק ואין לנו ללמוד משם לכאן. ונראה שדרשת המגיד הוא דשם לעיל מינה (שמות ג, ז) כתיב במקרא ראה ראיתי את עני עמי וגו' כי ידעתי את מכאוביו. ופירש"י שמתי לב להתבונן לדעת את מכאוביו. ואח"כ כתיב וגם ראיתי את הלחץ. מלשון וגם שאמר מבמע שראייתו העינוי לבד לא היה מספיק לקרב את הגאולה וכמו שהקדמנו דעינוי נגזר עליהם ת' שנה עד שגם ראיתי את הלחץ. וא"כ ע"כ לחץ זו הדחק שיש בו כדי לקרב את הגאולה והיינו קושי השעבוד. דהשעבוד בלא דחק נגזר עליהם. וקושי השעבוד הגלים את הזמן כנודע ויוציאנו ה' ממצרים לא על ידי מלאך. בכאן הרבו לתמוה מהרי"א ונפל מפנים ה'. שהיא

נאמר

ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יהוה: ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה אני ולא מלאך. והכיתי כל בכור בארץ מצרים אני ולא שרף. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יהוה אני הוא ולא השליח. אני יהוה אני הוא ולא אחר: ביד חזקה

מעשה נסים

נאמר לא ע"י מלאך והלא נאמר בהדיא וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדבר כ). וגם היאך אמר והכיתי ולא נגף. הלא נאמר ולא יתן המשחית. וגם תימה מה

עיון תפלה

של אדם אלו הבנים: אני ולא מלאך. כל זה דורש מן אני ה' בפסוק דקרא מיותר למעט כל

ענין הארבעה שהזכיר מלאך ושרף ואחר ושליח מאחר שאין הפרש ביניהם. וגם מאין לו לדרוש מועברתי מלאך ומוהכיתי שרף ומאני ה' שליח ואחר: ובישוב כל זה נראה. דהנה שם שליח נאמר על אחד שמצוין לו לעשות ונסתלק ממנו והשליח אי בעי עביד אי בעי לא עביד. וכשעושה מדעת עצמו הא שעשה זה נקרא בשם שליח. אבל אם אחד עושה הדבר ע"י אמצעי והעושה לא נסתלק בשום פעם מהאמצעי מראש ועד סוף המעשה ההוא יקרא כלי ולא שליח כמו הרודה במגל לא יקרא המגל שליח רק כלי לעושהו וכן אפי' אם האמצעי הוא בר דעת כשאוחז העושה ביד האמצעי ומכה בו או עושה בו איזה מעשה לא יקרא האמצעי שליח רק כלי לעושהו ולא יקרא שליח רק כשנותן רשות לאחר והשליח עושה מדעת עצמו ההוא יקרא שליח. ולזה בספר עוטים שהקדוש ברוך הוא נותן רשות למשחית להשחית וכענין אמרם כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע וכן מעשה הטוב כשהמלאך עושה בצווי הקב"ה מדעת עצמו נקרא שליח ומלאך כי מלאך ג"כ שם נופל על השליח רק שעל מעשה הטוב נקרא מלאך ועל השחתה נקרא משחית או שרף וכן לא יאמר כלל על מה שנקרא כלי לעושהו שהדבר נעשה על ידו כמו שלא שייך לומר על הרודה במגל שהכה ע"י המגל רק שהכה במגל ולזה במצרים שהקב"ה לא נתן רשות להמשחית כענין שנאמר ולא יתן המשחית והקב"ה היה אוחז מראש ועד סוף אף שהמשחית היה אמצעי בהכאה לא יקרא למשחית שליח רק כלי והיינו שאמר המגיד שלא היה ע"י שליח אף שנאמר ולא יתן המשחית כי באמת היה המשחית רק כלי ולא נקרא שליח וכן במעשה הטוב לא יקרא האמצעי לא מלאך ולא שליח כיון שהיה על יד הקב"ה בעצמו רק שהאמצעי היה כלי לעושהו. ובזה מיושב גם כן קושית המפרשים שהקשו שבפרשת משפטים לא התפלל משה על שליחות מלאך ובפ' כי תשא התפלל ואמר אם אין פניך הולכים. ובזה א"ש שבפרשת משפטים אמר לו כי שמי בקרבו ולא היה נקרא המלאך רק כלי ולכן לא התפלל משא"כ בפ' כי תשא שאמר לו כי לא אעלה בקרבך והיה רוצה שיתנהגו ע"י שליח ולזה התפלל: ואלו הארבעה שהזכיר מלאך ושרף ושליח ואחר. נראה כי הרמב"ם בספרו מורה נבוכים ח"ב פ"ו כתב שמלאך נאמר ג"כ על כח טבעי המוטבע בטבע. וגם בשעת יציאתן ממצרים היו ארבעה דברים. א' שהכו בכורי מצרים. ב' שניצלו בכורי ישראל. ג' שעשה באלהיהם כמ"ש ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. ד' שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה כמו שאמר המגיד שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה וגאלם. והנה הקדמנו בשם הרמב"ם ששם מלאך נאמר על כח טבעי וכענין שאומרים שהקב"ה שולח מלאך בבטן האשה לצייר הולד שהוא כח טבעי ע"ש שהאריך בהרבה מאמרים בש"ס. ולזה רצה המגיד לומר שמה שנעשה בין בהשחתה בין בהצלה במכת בכורות לא היה ע"י כח טבעי כעפוש האויר וכדומה. וגם רצה לומר שלא היה כדרך שאמרו חז"ל תנאי התנה הקב"ה עם הים שיקרע. ורצה לומר גם זה שלא היה ע"י תנאי שהתנה הקב"ה בשעת בריאה רק היתה בריאה מחודשת בין בהשחתה בין בהצלה. וזה אמר שלא היה ע"י מלאך שהוא שם שליחות על הטוב ולא ע"י שרף שהוא שם שליחות על השחתה. ולזה ממעט (מועברתי מלאך ומוהכיתי שרף) וגם רצה לומר שהנעשה באלהי מצרים לא שייך בו כח טבעי לזה נקט שלא היה ע"י שליח. ולזה ממעט (ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ולא השליח) וכן כשנגלה עליהם לא היה נגלה עליהם ע"י אמצעים ומסכים מבדילים רק שגלה הכית ופרעה באצבע שזה אלהים וכלם ראו (שאני ה' ולא אחר) ובזה לא שייך לתפוס לשון שליחות לזה נקט ולא אחר: ובעל מעשה ה' כתב כי בשעת הכאת בכורות היו מכים כל מצרים דכתיב בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ולא כתב בנגפו את בכורי מצרים וכן כתיב ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף ולא כתיב ולא בבכוריכם נגף אלא ודאי שמגיפה היתה בכל מצרים רק לא מכת מיתה כי נגיפה שהם לא נאמר רק על הכאה: והתוספות כדבריו שכן פי' רש"י בפרשת וארא בפסוק הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים שכל לשון מגפה אינו לשון מיתה אלא לשון מכה ע"ש. והמגיפה שהי' כוללת כל בתי מצרים הי' ע"י משחית ולזה הוצרך דם הפסח לבלום מהמגיפה של משחית. אבל הכאת בכורות מכת מות היתה ע"י הקב"ה בעצמו המבחין בין טפה של בכור ולזה באמת לא היה צריך שום אות: ביד חזקה זו הדבר כמ"ש. הספיקות אשר בהתעוררת ראוי' בפסוק כבר חברנו במעשה ה' בגם מצרים. ואין לפרשם כי רבים הם והישובים שכתבו בם בדוחק גדול כאשר יראה המעיין בספרים: ומה שנראה לי בזה. כי הנה המספר מכות נחלק לשנים. שבתחלה מכות הראשונות היה פרעה בעצמו מחזק את לבו. ובחמש מכות האחרונות חזק ה' את לב פרעה. והמפרשים כתבו שלכך כתיב אצל דבר יד ה' אף שהמכות היו רק באצבע כמו שדרש רבי יוסי הגלילי וכתבו שבהשלחת חמש מכות נאמר יד ה' שכללו חמש אצבעות והדבר היה מכה חמישית לכך נכתב בו יד ה' וכן מכת בכורות היתה מכה חמישית לכך נכתב בה יד ה' ג"כ. וגם דרש המגיד

א שמות יב, יב

זוֹ הַדֶּבֶר כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה יַד־יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד: וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה זוֹ הַחֶרֶב כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל־יְרוּשָׁלָיִם: וּבְמוֹרָא גָּדוֹל זוֹ גִּלּוּי שְׁכִינָה כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ: וּבְאֹתוֹת זֶה הַמַּטֶּה כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ אֶת־הָאֹתֹת: וּבְמוֹפְתִים זֶה הַדָּם כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר

וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ

א שמות ט, ג. ב דה"א כא, טז. ג דברים ד, לד. ד שמות ד, יז. ה יואל ג, ג.

מעשה נסים

שמגיד ביד חזקה על הדבר שאמרו על כל השלמה שהמה מכות הראשונות. ועמ"ש בפיסקא שאח"ז: ובזרוע נטויה זו החרב כמ"ש. עיין בספיקות בספר מעשה ה': ולפום ש אי"ס דהנה הזוהר בס' שמות בפסוק ויהי בימים הרבים ההם כתב וז"ל וחרבו שלופה בידו. וכי חרב שלופה היתה ביד המלאך אלא שהיתה הרשות מסורה בידו לעשות דין וכו' עד הס"ד וחרבו שלופה בידו הרשות נתונה בידו לעשות דין: וזה כונת המגיד שהורה בזרוע נטויה כנז"ש (מותרגם שלופה בידו נטויה) שזו החרב דהיינו החמש מכות האחרונות שחיזק ה' את לבם וכבר היתה הרשות ביד המלאך לעשות דין. משא"כ בחמש הראשונות לא היתה הרשות בידו לעשות דין כי אם יחזרו בהן לא היה יכול להכות. אבל בחמש השניות שהיה חרבו שלופה בידו נטויה דהיינו שהיתה הרשות בידו לעשות גמר דין בלי שום ספק. והוא אמרו זו החרב. דהחרב נאמר על הרשות לעשות דין כמו שכתב הזוהר. נמצא יד חזקה כולל חמש הראשונות וזרוע נטויה חמש האחרונות: ובמורא גדול זו גלוי שכינה כמה שנאמר. עיין בספיקות במעשה ה' ועוד יש לחקור דמקרא שהביא נראה שהוא מה שנאמר או הנסה אלהים לבוא וגו' א"כ לא מוכח שהיה גלוי שכינה שהם גם כן לא נאמר רק שהיה במוראים גדולים ומנא לן שהיה גלוי שכינה ועדיין ערכא צריך: ונראה שדורש זה מהא דכתיב במקרא שהביא (ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך) וכמו שפירש"י ומהרש"א בחידושי אגדות בפסחים דף ס"ו שדרש גבי שבירת לוחות שהיו אותיות פורחות מהא דכתיב ואשברם לעיניכם. וע"ש במהרש"א שדורש זה מהא דכתיב לעיניכם ולא כתיב לפניכם מוכח שהיה דבר רואהו ע"ש. וה"נ דורש כן מדכתיב לעיניך ולא כתיב לפניך מלמד שהיה בגלוי שכינה ושם דבר רואהו לכך כתיב לעיניך. ועיין עוד בפיסקא שאח"ז: ובאותות זה המטה. בכאן קשה מאד הא אין המטה אותות רק הוא כלי לאותות. וגם למה השמיט הקרא המכות אשר נעשו שלא באמצעות המטה וביותר קשה לפמ"ש שכולל כל העשר מכות בקרא דביד חזקה ובזרוע נטויה ומה מרבה עוד בהא דבאותות זה המטה: ונראה דהנה הרמב"ן פ' לך (י"ב ו') כ' כי כאשר יעשה הנביא איזה פועל דמיון למה שיקרה יתקיים הדבר עכ"פ ולזה הנביאים יעשו מעשה בנבואות כמאמר ירמיה לברוך תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וכן ענין אלישע בהניחו ידו על הקשת ויאמר ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' ואמר ויקצף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם. לזה נראה דמה שעשה משה במטה היה דרך פועל דמיון שעשו הנביאים. ומזה נראה ליתן טעם על ההנהם מופתים שעשה הקב"ה למשה בתחלת שליחותו דהיינו הפיכת המטה לנחש והפיכת היד המצורע לצרעת והפיכת מים לדם. ונראה הטעם להיות שסולך המטה להיות פועל דמיוני גרע להפכים לפרעה. והמטה אשר נברא בערב שבת כמבואר באבות שהוא בתחלת בריאתו להיות פועל דמיוני לכל הטובות כאשר עשה בו משה לישראל בהכאת הצור ליתן מים וכיוצא בו לזה הוצרך שהפיכת המטה לנחש להיות כוחו על פועל דמיוני גרע ולאשר שהיו העשר מכות קצתן ע"י המטה וקצתן ע"י משה וקצתן ע"י הקב"ה לכך הראה לו השלשה מופתים הפיכת המטה שהיה עוד לטוב לנחש להיות כחו גרע וכן הפיכת היד המצורע שהיתה טובה לטוב לצרעת והפיכת מים לדם שהוא אות לסיבת חסד לדין. וכזה הדבר שהוא פועל דמיוני נקרא אות שהוא אות שיתקיים דבר שהוא כיוצא בו. לכן אמר ובאותות זה המטה כי המטה הי' האותות על המכות ע"י הפועל דמיוני שנעשה בו: ובמופתים זה הדם כמה שנאמר. התמיהה שבפיסקא זו מבואר. ולפמ"ש בפיסקא הקודמת הדבר מבואר שהמופתים מגלים הדברים שנעשו שלא על ידי פועל דמיוני שלא הוצרך היותר דמיוני לקיום הדבר כי אותו

עיון תפלה

אמלפי (הר"ר נתנאל חיים פאפו ז"ל): ובאותות זה המטה. האותות הם זכרונות, כמו שנאמר והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך (שמות יג, ט) כי המכות היו חרותות על המטה לזכרון: ובמופתים זה הדם. לאו דוקא הדם אלא כל המכות, כי המופתים הם הוכחות להעמיד את האדם התועה על האמת, וזאת היתה הכונה הכללית בכל המכות שהכה הקב"ה את המצרים כדי להעמידם על האמת ולהראותם שהקב"ה אלהים יחידי בכל העולם כלו

ומנס'נו

(ונוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבע כשמגיע לדם ואש ותימרות עשן. כתב הכ"מ בשם מהר"ש דהטעם דזורקין באצבע ע"ש אצבע אלהים הוא ולא כמו שהעולם נוהגין לזרוק בזרת קטן. ובילקוט ס' וארא מביא פרקי ר"א שבקמיצה הכה הקב"ה למצרים ועל זה נאמר אצבע אלהים הוא ולפ"ז יש לזרוק בקמיצה) :

דָּם. וָאֵשׁ. וְתִימְרוֹת עָשָׁן[א]:

דָּבָר אַחֵר בְּיָד חֲזָקָה שְׁתַּיִם. וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה שְׁתַּיִם. וּבְמוֹרָא גָּדוֹל שְׁתַּיִם. וּבְאֹתוֹת שְׁתַּיִם. וּבְמֹפְתִים שְׁתַּיִם: אֵלּוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם. וְאֵלּוּ הֵן:

בכל העשר מכות ובסימניהן ישפוך מן היין לחוץ ואחר זה יוסיף יין אחר (מהרי"ל):

דָּם. צְפַרְדֵּעַ. כִּנִּים. עָרוֹב. דֶּבֶר. שְׁחִין. בָּרָד. אַרְבֶּה. חֹשֶׁךְ. מַכַּת בְּכוֹרוֹת:

א יואל ג, ג.

מעשה נסים

שהוצרכו לפועל דמיוני נקראו אותות כנ"ל והדברים שלא הוצרכו לפועל דמיון היה סיבתן מה שהראה הקב"ה למשה הפיכת מים לדם דהיינו הפיכת הרחמים לדין שהמים נמשלו לחסד ודם לדין. ולזה מביא ראיה מקרא (ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן) שמרמז ג"כ לתגבורת הדינים:

דבר אחר ביד חזקה שתים. הספק שראוי לעמוד עליו בפיסקא זאת. מה ענין יש לדרוש מגיד חזקה שתים. וכן בכל הדברים שדורש שתים מהו הטעם: ונראה דבזוהר פ' בשלח כתב חיל יד לא איקרי פחות מחמש אצבעאן. הגדולה דכלילן בה חמש אצבעאן אחרנין ואיתקרון כדין גדולה. ולפ"ז בפיסקא דר"י הגלילי דכל מכה היתה ביד. וכיון דהגדולה מרמז על חמש אצבעין אחרנין הכלולין בה מרמז ג"כ על מכה שהיתה נ"כ ביד. וכן ממורא גדול ומשאר דבריו שמזכיר בכפל מורה על מכת יד ובכלל בה ומורה על שתים כנ"ל: אלו עשר מכות. נראה ליתן טעם למכות להיותן עשר. ומה שהיה במכות אלו דוקא. והטעמים שהביאו במדרשים אינם מוספים לשכלנו הדל. ונראה לאמר שהעולם נברא בעשרה מאמרות להפרע מן הרשעים וכו' כמבואר באבות פ"ה ופרעה שהכחיש בחידוש העולם שלא נתחדש ממחדש שהוא הסיבה הראשונה כמו שאמר מי ה' היה מן הצורך להראות לו אות ומופת על כל מאמר שיד ה' עשתה זאת. ובדרך שגילתה התורה בחידוש כל המאמרים כן מחייב ההכרח להראות למכחיש ראיה על כל העשרה מאמרות וכשיראה כי עונש יגיע חרבו על כל מאמר להחריבו ולהפכו אז נדע כי הוא אשר יצר כל בחכמה ואין בלתו ואין בידו מעכב מי ידיעת הספרי אחת. והנה סידור המאמרות הן כך. המאמר הא' שהוא בראשית (כי בראשית נמי מאמר הוא כמבואר בדח"ל) היה השמים והארץ והמים כי המים קדמו כמו שפירש"י בחומש. והנה למאמר הא' הוצרכו שתי הוראות דהיינו לבריאת המים ובריאת השמים ולבריאת הארץ אף שהיה ג"כ במאמר זה מכל מקום לא נגמר רק עד המאמר הד' שאמר שהראה היבשה שהוא הראות הארץ שאז נקראת בשם הארץ. והמאמר הב' היה בריאת המאורות. הג' היה בריאת הרקיע ופירש הרמב"ם במורה נבוכים חלק ב' פרק ל'. דהיינו סוף אויר הגך שמה התהוות הגשם והברד. הד' הראות הארץ. הה' הוצאת הארץ עשב. הו' תליית המאורות. הז' חיות המים. הח' חיות הארץ למינה, הט' בריאת האדם. הי' אמירת פרו ורבו שהוא נתינת כח המוליד בדומה דמאמר הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' לאכלה אינו ענין בריאה רק הרשאת אכילה. והנה מאמר הא' הוצרך לשתי הוראות כמש"ל ומאמר הב' והו' שהוא בריאת המאורות ותלייתן לא הוצרכו רק להוראה אחת וכמו שאבאר. לזה הוצרך עשר הוראות לבירור עשרה מאמרות ומכת דם לנגד בריאת המים שבמאמרו ית' נהפכו המים. ונגד מאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה היתה המכה דהשרץ היאור צפרדעים. ונגד בריאת הארץ והראותה היתה מכת הארץ שהוא וכך את עפר הארץ והיה לכנים. ונגד מאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה היתה מכה ערוב. ונגד בריאת השמים היתה מכת דבר לפי שכתב הרמב"ם במ"נ ח"ב כי נפש הבהמית השמים מכינים אותה. ונגד בירור בריאת האדם היתה מכת שחין שהוא גוף האדם. ונגד מאמר יהי רקיע שהוא מקום התהוות הגשם והברד כמו שהקדמנו בשם הרמב"ם היתה מכת ברד. ונגד מאמר תדשא הארץ דשא עשב היתה מכת ארבה שהשחית כל ירק עשב. ונגד מאמר של בריאת המאורות ותלייתן היתה מכת חשך דכיון שהוא שולט להעדירן מכל וכל הרי הוא הפותן והאולף. ונגד מאמר פרו ורבו שהוא מה שנתן כח המוליד בדומה היתה מכת בכורות כי הוא המבחין בין טפה של בכור הוא הגוזן כח המוליד בדומה שאין אפשרות להבחין רק לנותן כח המוליד: והסדר בדרך זה שלא כסדר המאמרות נראה דמקודם הראה נמי שכן קדמו כמו שפירש"י. ונסמך לו נפש המים. ואח"כ בריאת הארץ שסמוך למים במאמר הא'. ואח"כ נפש הארץ. ואח"כ בריאת השמים. שהיתה גם כן במאמר הא'. וכיון שבריאת הרקיע והאויר וירק עשב מזון לצרכי האדם הן. פתחו בבירור בריאת האדם דהיינו בשחין. ואח"כ

עיון תפלה

ומהינו כרצוס, כמו שנזכר בכל מכה ומכה: דבר אחר ביד חזקה שתים. שהיה יכול לומר ביד וכתב חזקה ללמדך שתים, וכן ובזרוע נטויה וכן ובמורא גדול, וכן ובאותות ובמופתים שהיה יכול לומר

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִמָּנִים. דְּצַ״ךְ עֲדַ״שׁ בְּאַחַ״ב:

רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר. מִנַּיִן אַתָּה אוֹמֵר שֶׁלָּקוּ הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם א עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת. בְּמִצְרַיִם מַה הוּא אוֹמֵר. וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל־פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא. וְעַל הַיָּם מַה הוּא אוֹמֵר. ב וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהֹוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהֹוָה וַיַּאֲמִינוּ בַּיהֹוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ: כַּמָּה לָקוּ בְאֶצְבַּע עֶשֶׂר מַכּוֹת. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת. וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת:

א שמות ח, טו. ב שם יד, לא.

מעשה נסים

בהדברים שעשים לגרכו כסדר המאמרות שהגרד נגד מאמר הא׳ והארבה שהוא נגד מאמר הט׳. והחשך שפיקה נגד שמאמר הי׳ שהוא תלית המאירות והאח״ב בכורות שהוא נגד מאמר הי׳:

רבי יהודה היה נותן בהם סמנים. הנה דברי ר״י נפלאו בעיני כל כי מה צורך הוא בנתינת הסמנין:

ובישוב זה נאמר כי מאמרו היה להורות שבכל שלש מכות היתה התראה אחרת ולכן לא התרה בשלישית כמ״ש בפס״ם שמי שעבר ושנה אין מתרין בשלישית ובשתים הראשונות לא נאמר׳ ההתראה עד השלישית והוא ע״ד שנא׳ בשירה שאזים רתו עתה כי אני אני הוא וגו׳ מחצתי ואני ארפא. ופירש״י מן הפורענות שהבאתי עליכם ומן התשועה שהושיעכם וכו׳. וכן היה כאן כי במכות דצ״ך רצה להורות שיש שנה המענשת לעוברי רצונו ובד״צ לא נאמר׳ ההתראה שגם המצרים עשו בלטיהם כן ובכנים נאמר׳ ההתראה שלא יכלו החרטומים לעשות בלטיהם כן והודו שאצבע אלהים הוא. ובעד״ש רצה להורות שהשגחה המענשת לעוברי רצונו נותנת שכר ג״כ למקיימי רצונו וכמו שאמר מחצתי ואני ארפא לכן בכל מכות עד״ש נאמר והפליתי בין עמי ובין עמך*). והתראה לא נאמרה עד מכת שחין. כי נראה מלשון הכתוב שבכל המכות עד מכת שחין היו החרטומים יכולין לעמוד על נפשם ולהציל א״ע בלטיהם מהמכות עד מכת שחין שנאמר בו ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה כי היה השחין בחרטומים משמע דרק במכה זו לא יכלו החרטומים לעמוד על נפשם להציל עצמן מה שא״כ במכות הראשונות וב״כ כאן צורך בפירוש וא״כ בשחין נאמר׳ ההתראה שאין מידו מציל. ובמכות בא״ח היה רוצה להורות שאין זה סיבה טבעית שמחת הסיבות התהפך שלא יאמר הרואה שמקודם היתה יד מזל מצרים שולטת ועכשיו יד מזל ישראל שולטת לזה הביא מכת בא״ח ונאמר בו שלא היה ולא יהיה והנה ראו בא״ח הצנייתם שהוא כן שלא הי׳ ולא יהיה ואם היתה טבעית הוא לא ימלט שלא יהי׳ ויהי׳ כמוש כמה כי אין כל חדש תחת השמש ובחשך נאמר׳ ההראה שהיתה אור כל המולות והכוכבים ובודאי היא סיבה השולטת עליהם אך עדיין היה מקום להרהר אולי הוא ע״י מלאך ושרף שבא נשלח מן השמל ומ״מ אינו הוא סבה הראשונה לזה הראה לו במכת בכורות שאין אפשרות לשנפין בין טפה של בכור רק הסבה הראשונה ויתבאר שאני ולא מלאך:

רבי יוסי הגלילי אומר מנין ש׳ שלקו כו׳. הספיקות שבפיסקא הזאת אסר ההתעוררות רבינו כאן. א׳ כי הוא מגד מהפס שע״רצה בלשונות פרק ס׳ בעשר מכות לקו המצרים במצרים ועשר על הים. ב׳ שהרי אמירת אצבע אלהים הוא לא נאמר רק על מכה פרטית. ג׳ כי במכת דבר נאמר ג״כ יד במ״ש הנה יד ה׳ הוים במקנך. ד׳ שהמשה שהוכיח שהגיד מהא דכתיב יד שהיו חמשים אינה ברורה דנשלמא אם לא היה יכול לנכות באצבע

*) א״ה במכת שחין לא נמצא כלל לשון הפלה, ובערוב כתיב והפליתי וגו׳ ושמתי פדות בין עמי וגו׳. וצ״ע. רק

עיון תפלה

לומר ובאות ובמופת (רשב״ם): ר׳ יהודה היה נותן בהם סמנים. חלק את המכות בסדר הזה לפי שדצ״ך הם מכות הארץ, עד״ש הם מכות מקריות, באח״ב הם מכות האויר, ושתף מכת בכורות עמהם (רשב״ם). ויש אומרים כי לפיכך היה נותן בהם סימנים להודיע כי באו בסדר הזה הכתוב בתורה לא כמו שנמנו בתהלים (קה). והר״ר יוסף בדו״ם פירש שלפיכך חלקן להודיע שהשלישית באה בלי התראה ונירף מכת בכורות עמהן (כל ס), וכן היה דרכו של ר׳ יהודה לתת סימנים, כמו במנחות (נ״ז א׳) ר׳ יהודה אומר שלא תטעה זד״ך יס״ג. והגר״א ז״ל כתב „ר׳ יהודה סובר כי נראשי תיבות היו כתובים על המטה דצ״ך וכו׳״ עכ״ל. ודקדק ע״ז נסבר חדושי רי״ח שא״כ היה צריך לומר היה נותן בו סימנים. ולפיכך פירש בהם בגופן של המצרים, כדאיתא בשוחר טוב מזמור ע״ח ומזמור ק״ה א״ר יהודה בר׳ סימון המכות היו נרשמות בגופן של המצרים. ושהמכות היו כתובות על המטה בראשי תיבות כך איתא בשמו״ר פ״ח ח׳ ושם פ״ה סי׳ ו׳.—כאן מסיימת הדרשה של פרשת בכורים כפי מה שהיא בספרי ריש כי תבוא, וכפי שנוס ההגדה לדרוש מארמי אובד אבי ולגמור כל הפרשה כלה, ומכאן ואילך מאמרים מעוקמים מרז״ל הסנעים לספור יצ״מ. ובסדור הרמב״ם מתחיל כאן רבן גמליאל: מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות. לכאורה השאלה הזאת אינה שאלה כלל דזיל קרי בי רב הוא, והיה לו לשאול רק השאלה השנית מנין שלקו על הים חמשים מכות? ואפשר לומר דר׳ יוסי מסתפק ליה במכת בכורות. שהיו הם שתי מכות האחת מה שלקו הבכורים בעצמם והשניה מה שהכו הבכורים במצרים על אשר לשלח את העברים, כמו שאמרו רבותינו בשוחר טוב. מזמור קל״ו בשעה ששלח הקב״ה לבשרות על

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר. מִנַּיִן שֶׁכָּל־מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל אַרְבַּע מַכּוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר יְשַׁלַּח־בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים. עֶבְרָה אַחַת. וָזַעַם שְׁתַּיִם. וְצָרָה שָׁלֹשׁ. מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים אַרְבַּע. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ אַרְבָּעִים מַכּוֹת. וְעַל הַיָּם לָקוּ מָאתַיִם מַכּוֹת:

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר. מִנַּיִן שֶׁכָּל־מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל חָמֵשׁ מַכּוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר יְשַׁלַּח־בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים. חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת. עֶבְרָה שְׁתַּיִם. וָזַעַם שָׁלֹשׁ. וְצָרָה אַרְבַּע. מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים חָמֵשׁ. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת. וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַכּוֹת:

מעשה נסים

רק עשר וכיון שהוצרך בכאן ביד מוכח שהיו חמשים דלכאורה מסך זה לא היה צריך יד שלם אבל כיון שבאמת היה יכול להיות כל החמשים באצבע רק שאיתרמי שהכה פעם אחת באצבע עשר היאך מוכח שכשהכה ביד היו חמשים הא אפשר לומר שאף שהכה בפעם ראשונה באצבע עשר כאן הכה בכל אצבע פחות או יותר מעשר. וגם קרא גופיה קשה הא דכתיב וירא ישראל את היד וכי מכיון שהיו חמשים ידעו שהיתה מכת יד הא אפשרות להכות באצבע חמשים כמו עשר: ונראה ליישב זה כי נודע שיש חמשים שערי טומאה וכללן בעשרה כתרין דמסאבותא. כמבואר בזוהר הקדוש פ' בא ובכמה דוכתי בזוהר. וידוע שעד היום לא הוכה השר של מצרים כמו שפירש"י על קרא דוירא ישראל את מצרים דהיינו שר של מצרים. ובמצרים כבר נכנסו ישראל כמעט בשער החמשים של טומאה וכאשר בא להכניע השר הוצרך להכניע כל החמשים שערי טומאה שנכללין בעשרה כתרין דמסאבותא. לזה התנא באצבע דקאמר עשר מכות כוונתו על העשרה כתרין דמסאבותא. והמגיד דחשב חמשים כוונתו על חמשים שערי טומאה הנכללין בעשרה כתרין דמסאבותא ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. וידוע כי המדות נחלקין לחסד דין ורחמים וגדול כח הרשעים שמהפכין מדת הרחמים למדת הדין. והעונשים שהגיע למצרים היו מכל המדות מחמת שנהפכו כולם לדין. לזה אמר יתברך ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאתי שמשמע שכל מכה ומכה הי' מיד שלם דהיינו מכל המדות מחמת שנהפכו כולם לדין וכן אמר הנה יד ה' הויה במקנך אבל המצרים וכן הישראל לא השיגו מהעונש רק שהיה בכח פרטי של מדת הדין לזה אמרו אצבע אלהים הוא דהיינו בכח פרטי של מדת הדין רק בים ראו והשיגו שלקו כל העשר' כתרין דמסאבותא כי כתרא דמסאבותא יש לה יניקה ממקום קדושה אחרת ידעו והשיגו שהיה זה בהתפשטות כל המדות לזה אמר וירא ישראל את היד. ומה שלומד מראיה שהביא מאצבע ליד הוא כיון שהמכות הם נגד עשרה מאמרים וסי"מ הן נגד עשר ספירות שכל מאמר הוא נגד ספירה אחרת אך כיון שכל ספירה כלולה מעשר לא היה ניכר רק על מדה אחת הכלולה מעשר ובים כאשר נתברר שהיה ע"י כל המדות. וידוע שהמדות שהן להנהגות עולם נכללין בחמשה המכונין בשם חמש אצבעין כמבואר בזהר בראשית וכל אחת כלולה מעשר שעולין חמשים וע"י נלקו כל החמשים כחות הטומאה. וזה מאמרו שלקו על הים חמשים מכות דהיינו שנלקו כל חמשים כחות הטומאה ע"י היד דהיינו החמש אצבעין העולין ג"כ לחמשים:

עיון תפלה

מכת בכורות נכנסו כל הבכורות אצל אבותיהם ואמרו להם צאו והוציאו את העברים מבינינו ואם לאו אנו מתים השיבו להם ואמרו אפילו כל המצרים מתים אינן יוצאין מכאן, מה עשו הבכורות יצאו ונטלו כל אחד חרבו והרג את אביו, שנאמר למכה מצרים בבכוריהם, למכה בכורי מצרים אל"כ אלא למכה מצרים, ששים רבוא הרגו הבכורות באבותיהם, וזה היה ספיק של ריה"ג מאן לימא לן שלא לקו המצרים במצרים אלא עשר מכות וממילא לקו על הים חמשים, חמש פעמים עשר, אפשר שמכות מצרים נחשבות לאחת עשרה דמכת בכורות מכה כפולה היתה כאמור וממילא לקו על הים חמש וחמשים, חמש פעמים י"א? ופשיט לן מן המקרא שאין ראוי להסתפק בזה, דהא מנלן שלקו על הים חמשים מכות משום שנאמר במצרים אצבע ועל הים נאמר יד וביד חמש אצבעות, וזאת הלא ידענו שבאצבע אלהים לא לקו אלא עשר מכות בלבד, כי מה שהכו הבכורות באבותיהם לא היתה באצבע אלהים אלא יד אדם באמצע, אמור מעתה במצרים לקו י' מכות וממילא על הים נ' מכות:

ר' אליעזר אומר וכו' של ארבע מכות. ר"א לא דריש תיבות חרון אפו למכה בפני עצמה, דלפי דעתו הוא כלל ואחריו פרט. ופירש הרשב"ץ היתה של ארבע מכות שכל אחת היתה כלולה מארבעת היסודות ארמ"ע, ובעל המלמד הוסיף שלדעת ר"ע אף פעולת הגלגלים שהוא יסוד חמישי הורכב בהן:

רבי אליעזר אומר מנין וכו'. עיין בכל בו ובאבודרהם שכתבו כוונת מחלוקת ר"א ור"ע שדעת ר"א כי כל מכה היתה שולטת בכל הארבעה יסודות. ולזה אמר שכל מכה היתה של ארבע מכות. ודעת ר"ע שהמכה

א תהלים עח, מט.

כַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ:

אִלּוּ הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים דַּיֵּנוּ: אִלּוּ עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים וְלֹא עָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ עָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא הָרַג אֶת־בְּכוֹרֵיהֶם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הָרַג אֶת־בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת־מָמוֹנָם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת־מָמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת־הַיָּם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ קָרַע

מעשה נסים

היתה שולטת נ"ל בכח המחבר הד' יסודות כמבואר בספרי הפילוסופים דחשבו חמשה דברים בכל מורכב ד' יסודות וכח המחבר. והנה למש"ש דעל הים היו המכות כפלי דמסתברא א"כ שגם למעלה יש דברים רוחניים המכונים נגד הד' יסודות שנתגלגל גם למטה בנשמות ולזה בכחרין דמסתברא יש נ"ל כמה דלת זה לעומת זה עשה האלהים:

אלו הוציאנו כו' ולא כו' שפטים דיינו. נראה בכת דחשיב עשיית שפטים לטובה לנו הוא משום שכתבתי בפסקא דעבדים היינו דבעשותו שפטים ניכר ומתברר היותו בעל חי א"א שוב למדת הדין לקטרג אף היא ח"ו חיוב כליה משום חילול כבודו יתברך כהפרת משה בשעת עשיית העגל: **ולא עשה באלהיהם דיינו** הא דחשיב עשיית. שעשייה באלהיהם לנו לטובה אף שהדין כשאר כל אלהי עמים ומה תועלת יש לנו בהבטל אלהי מצרים. נראה דכתב הרמב"ן בפ' לך (והביאותיו לעיל בפסקא דגאולות זה המעשה) דכל מעשה אבות היה פועל דמיון לעתיד בכדי שיתקיים כן לעתיד וכן היו כל הדברים שנעשו בגאולת מצרים פועל דמיון לעתיד וכן היה העשיי' שפטים באלהיהם פועל דמיון שיתקיים לעתיד שיכלה כל הספרא דמסאבותא וכל הרע ולא ישאר רק טוב: **ולא הרג את בכוריהם דיינו.** הא דחשיב הריגת בכורים לטובה יותר מכל המכות שבשט מצרים הוא משום דבהריגת בכורות ניכר שהיה על ידי הקב"ה בעצמו ולא על ידי מלאך כי הוא המבחין בין טפה של בכור ולא בכור: **ולא נתן לנו את ממונם.** הא דחשיב נתינת ממונם לטובה אף שבש"ס אמרו על הקרא דבר נא באזני העם אין נא אלא לשון בקשה וכו' משמע שלא היה רצון ישראל כלל לכך הוא משום כיון שהלכו אחריו במדבר אשר אין מקום זרע וסחורה וממון מה להם מכל מקום חשבי' לטובה להיות סימן ופועל דמיון לימות המשיח שהוא קודם הסוף"ב אשר תחת הנחושת יביאו כסף וכיון שאמר שמואל שאין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות הוי חשיבה נתינת ממונם טובה גדולה: **ולא קרע לנו את הים דיינו.** בכאן הקשה הרב בעל מעשה ה' הא קריעת הים הוכרח לגאולת ישראל ומ"ש כת"ש מהרי"א דהים אשכרות לעיל בענין אחר דז"א דא"כ מה טובה לנו במה שניצלנו ע"י קריעת ים סוף ולא בדבר אחר. ונראה דחשבה לטובה כיון שבקריעת הים ניכר אלהותו על

עיון תפלה

כמה מעלות טובות וכו' ולא עשה בהם שפטים דיינו. שהיה נס גדול והיה די לנו כמסורת בהגדה (בשיר רבה פסוק כשושנה בין החוחים ועוד במקומות הרבה בשנוים) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי כמו שמוציא העובר ממעי אמו בלא זמנו שהיתה מדת הדין מקטרגת עליהם אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות (וכה דאמרינן בזוה"ק ח"ב סי' ה' שלא נמצא אחד מהם פרוץ בערוה שנתקנו לעיל על דרשת שהיו ישראל מצוינים שם? היינו בעריות החמורות כאשת איש וקרובים כאמו וכתו. והרבה שם גוי מקרב עם ועם מקרב גוי אכ"כ אלא גוי מקרב גוי שהיו אלו ערלים ואלו ערלים אלו מגדלין בלורית ואלו מגדלין בלורית אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים (מכאן סתירה להאומרים שבמצרים לא שנו מלבושיהם, ואפשר שאותן המלבוש היה משונה משל המצרים) דרשו זה על פי הוראת מלת גוי שהבאנו לעיל בד"ה ויהי שם לגוי גדול בשם הגר"א ז"ל המורה על הנימוסים המיוחדים לכל גוי, ומאחר שכתוב גוי מקרב גוי משמע שהיו שוין בנימוסיהם, ומ"מ היו מצוינים בנימוסים הרבה כדדרשינן לעיל מלמד שהיו ישראל מצוינים שם), והקב"ה בחסדו הפליא נס הנס להוציאנו ממצרים וגם לעשות בהם שפטים לא על פי מעשינו הטובים, והיא מעלה גדולה למקום ב"ה שאין כמוהו (שבלי הלקט): **אלו עשה רק בהם שפטים ולא עשה שפטים באלהיהם דיינו.** כי לא היה שום תועלת בהישר אלילי מצרים בלבד אחרי שלא נתבערו אז כל אלילי הגוים, מן הטעם שאמרו רבותינו (ע"ז נ"ד ב') עולם כמנהגו נוהג והולך והשוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין, ולא עשה זאת רק להגדיל נקמת עמו אשר אהב נדבה: **ולא הרג את בכוריהם.** הוכיח שעשה דין באלהיהם אצל בכוריהם לפי שבלילה אחד היו שתי המכות והיתה מכתם שוה כדכתיב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ואמרו רבותינו של עץ נרקבת של מתכת נמסה ושל אבן נשברת, וכן במכת בכורות שהיה מנהגן של מצרים כשמת בכורו של אחד מהם היה צר צורתו על הכותל או על המגלה וגו בלילה נמחק ונשחקו כו'. והקב"ה כפל את הנס לעשות דין באלהיהם ולהרוג את בכוריהם לפי שנשתעבדו בישראל שנקראו בכורו של מקום ב"ה, אם היה די לנו, והוסיף גם הקב"ה עוד להעמידם במקומם נגאלה וליתן לנו את ממונם בשכר עבודה שנשתעבדו בנו כמו שהבטיחנו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (שבלי הלקט): **ולא קרע לנו את הים.** שהיה יכול להצילנו ולא לשנות בשבילנו סדרי בראשית. והלשון

לָֽנוּ אֶת־הַיָּם וְלֹא הֶעֱבִירָֽנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה דַּיֵּֽנוּ: אִלּוּ הֶעֱבִירָֽנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה וְלֹא שִׁקַּע צָרֵֽינוּ בְּתוֹכוֹ דַּיֵּֽנוּ: אִלּוּ שִׁקַּע צָרֵֽינוּ בְּתוֹכוֹ וְלֹא סִפֵּק צָרְכֵּֽנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה דַּיֵּֽנוּ: אִלּוּ סִפֵּק צָרְכֵּֽנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא הֶאֱכִילָֽנוּ אֶת־הַמָּן דַּיֵּֽנוּ: אִלּוּ הֶאֱכִילָֽנוּ אֶת־הַמָּן וְלֹא נָֽתַן לָֽנוּ אֶת־הַשַּׁבָּת דַּיֵּֽנוּ: אִלּוּ נָֽתַן לָֽנוּ אֶת־הַשַּׁבָּת וְלֹא קֵרְבָֽנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי דַּיֵּֽנוּ: אִלּוּ קֵרְבָֽנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי וְלֹא נָֽתַן לָֽנוּ אֶת־הַתּוֹרָה דַּיֵּֽנוּ: אִלּוּ נָֽתַן לָֽנוּ אֶת־הַתּוֹרָה וְלֹא הִכְנִיסָֽנוּ לְאֶֽרֶץ יִשְׂרָאֵל דַּיֵּֽנוּ: אִלּוּ הִכְנִיסָֽנוּ לְאֶֽרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָֽנָה לָֽנוּ אֶת־בֵּית הַבְּחִירָה דַּיֵּֽנוּ:

מעשה נסים

ידינו לכל העולם שכהבקעת הים נתבקעו כל המים שבעולם וניכר אלהותו לכל העולם על ידינו: **ולא ספק** צרכנו במדבר. לא דחשיב למובה ספוק צרכנו במדבר. אף שהוא המספיק צרכינו וצרכי כל העולם מעולם ועד עולם. ואף מכין מזון לכל בריותו מקרני ראמים ועד ביצי כינים. עכ"ס כי היותנו במדבר הוא טובה גדולה לנו בנסיות כי מחמת היותנו במדבר ולא היה על מי להשען רק שהיו עינינו מיחלות בכל יום ויום להקב"ה והורגל לנפשנו כי אין ליחל בלתי לה' לבדו ועי"ז נזדככנו בזיכוך גדול: **ולא האכילנו את המן.** בע"י אכילת המן שהוא מאכל של מלאכי השרת היה הזיכוך יותר גדול עד שנעשינו ראוים לקבלת התורה: **את השבת** דיינו. השיב שבת טובה בפ"ע כי שקולה שבת ככל התורה: והרב בעל מעשה ה' כתב שכל אלו הדברים היו מוכרחים שיהיה ניכר אלהותו על ידינו. משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שאמר לעבדו לתת לו מלכות על עיר אחת. ולא היה לו מלבושי מלכות. נתן לו. לא היו לו סוסים. נתן לו. לא היו לו עבדים. נתן לו. לא היו לו הכסאי מלוכה. נתן לו ספר ללמוד ממנו הכסאי מלכות. לא היה לו בית מלכות. נתן לו. כשבא העבד לשבחו אומר אם לא היה נותן לי עבדים כלום הייתי מולך. ואם לא היה נותן לי מלבושי מלכות כלום הייתי מולך. וכן אם לא היה נותן לי בית מלכות. כן הוא מאמרינו אליו ית' אם הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים רק שהיה ממציא לנו חן בעיני פרעה כלום היה דיינו להשיג השלימות שיתפרסם אלהותו על ידינו וכן כולם כי הקירוב להר סיני ונתינת התורה והשבת והכנס' לארץ ישראל ובית המקדש כולם היו מוכרחים להשגת השלימות. ואמרו דיינו הוא בלשון תימה כאלו אמר כלום דיינו והוא רחוק לפענ"ד:

עיון תפלה

קריעת הים לא מצאה בכתבי הקדש אלא גזירת הים לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו, יג) או בקיעת הים נטה את ידך על הים ובקעהו (שמות יד, טז), וחז"ל השתמשו בלשון קריעה, קשים זווגותיו של אדם כקריעת ים סוף (פסחים קי"ח ע"א), קשה לזווגן כקריעת ים סוף (סנהדרין כ"ב ע"א): **ולא העבירנו בתוכו בחרבה.** שהיינו יכולים לעבור במעט מים או במעט טיט ואנחנו עברנו בחרבה (רשב"ם) ועוד יתרה עשה **ששקע צרינו** בתוכו והראנו נקמתם, שהיה רואה כל אחד ממנו את טנשו ושמחו על מפלתם (שבלי הלקט): **ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה.** כלומר בלתי הצלחותינו, שהיה לנו כמה בהמות והוא נתן לנו בשר, ועוד שהיה לנו אז ממון הרבה והיינו יכולים לקנות צרכינו מן הגוים הקרובים (רשב"ם וגם כו). והרדי"א פירש שהיה אפשר להוליכם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא והיא ארץ נושבת למצוא די מאכל: **ולא האכילנו את המן.** לחם אבירים, אלא לחם פשוט שבני אדם אוכלים אותו: **ולא נתן לנו את השבת.** המתנה הטובה שהיתה לו להקב"ה (שבת י' ע"ב): **אלו נתן לנו את השבת** במרה **ולא קרבנו** אליו **לפני הר סיני** לראות לכל באי עולם התקרבותו אלינו כבר היינו מסתפקים במתנה זו: **אלו קרבנו לפני הר סיני.** והגדיל השגתנו כהשגת האבות שהשיגו מדעתם כל התורה כולה וקיימו אותה בהיותם מצווים ועושים: **ולא נתן לנו את התורה.** אותה חמדה גנוזה שגנוזה לו תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם (שם פ"ח ע"ב) כדי לזכותנו ולעשותנו למצווים ועושים — דיינו:

אלו נתן לנו את התורה. ומכאן ואילך היתה סוכקה ההנהגה הנסיית והיה מעמידנו על ההנהגה הטבעית ובנכנסנו לארץ ישראל מעצמנו, לא שהוא ית' יבניסנו בכבודו כמו שעשה לנו באמת וכמו שאמר יהושע לישראל בסוף מלחמותיו (יהושע כג, ג) ואתם ראיתם את כל אשר עשה ה' אלהיכם לכל הגוים האלה מפניכם כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם — כבר היה די לנו: **אלו הכניסנו** וכו' **ולא בנה לנו את בית הבחירה.** כמו שהיה בבית המקדש אשר בנה שלמה כאמר (מ"א ו, ז) והבית בהבנותו ואמרו רבותינו (שמו ר סו"פ ל"ב) הכל היו מסייעין אותו כשבנה את בית האלהים וכו' מעצמו היה נבנה לסיכך במעשה נסים נבנה, ואלו לא היה עושה כן אלא היה מניח אותנו לבנותו מעצמנו גם כן היה די לנו. וכתב במדרש שכל טוב לרבינו מנחם בר שלמה (חי ד"א התל"פ בחלק א' דף 129 וצריך שיאמר

עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה טוֹבָה כְפוּלָה וּמְכֻפֶּלֶת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ. שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם. וְעָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים. וְעָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם. וְהָרַג אֶת־בְּכוֹרֵיהֶם. וְנָתַן לָנוּ אֶת־מָמוֹנָם. וְקָרַע לָנוּ אֶת־הַיָּם. וְהֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה. וְשִׁקַּע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ. וְסִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְהֶאֱכִילָנוּ אֶת־הַמָּן. וְנָתַן לָנוּ אֶת־הַשַּׁבָּת. וְקֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי. וְנָתַן לָנוּ אֶת־הַתּוֹרָה. וְהִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּבָנָה לָנוּ אֶת־בֵּית הַבְּחִירָה. לְכַפֵּר עַל כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ: ע״כ אומרים בשבת הגדול

רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר. כָּל־שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְבָרִים אֵלּוּ בַּפֶּסַח לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ. וְאֵלּוּ הֵן. פֶּסַח. מַצָּה. וּמָרוֹר:

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִין בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שֶׁפָּסַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל בָּתֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהֹוָה אֲשֶׁר פָּסַח עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ[א]:

מעשה נסים

על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת. הדקדוק מבואר שאמר כפולה ומכופלת. אמנם לפמ״ש לעיל שכל הדברים שנעשו בגאולת מצרים הן פועל דמיון שיתקיים בכפל בגאולה העתידה שתבא במהרה וגאולת מצרים הוא שורש לכל הגאולות הדברים כהווייתן שבמצרים היתה טובה כפולה ומכופלת הוא למקום עלינו שבזה שעשה לנו במצרים יוכפל הדבר לאין תכלית בגאולה העתידה ע״י פועל דמיון שעשה במצרים ועיין שכתב הרמב״ן הבאתיו לעיל:

רבן גמליאל היה אומר. הא שלא אמר המגיד רבן גמליאל אומר. כתב הרב בעל מעשה ה׳ לפי שר״ג היה אומר כן בכל ליל פסח אף שלא שאלו אותו שאל מ״מ ולכן אמר בלשון היה לבדו על שום מה וזה מאמר המגיד רבן גמליאל היה אומר כן ולכן גם אנחנו חייבים לאומרו ורצה להודיע החיוב בהזכרת פסח בגליות אף שאין פסח:

פסח שהיו אבותינו כו׳ על שום שפסח. יקשה בכאן דבשלמא במצה יש זכר שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ אבל באכילת בשר טלה אין זכר לפסח. ונראה כיון דנס הפסיחה היה בלותו פסח מחמת קיום מצותו ית׳ בשחיטת הטלה ובאכילתו א״כ יש זכר באכילתו שע״י אכילה בזה היה לנו נס הפסיחה: והנה בכאן טען האדון מהרי״א ז״ל כי ברוב המכות היתה הפלאה בין ישראל למצרים כמו בערוב ודבר דכתיב והפלה ה׳. ולדעת חז״ל בכל המכות היתה הפלאה. ולא היה בישראל זולא נעשה שם סימן בנתינת הדם על המשקוף שלא ילכו ישראל עם המצרים ואמאי הוצרכו דוקא במכת בכורות לסימן. וכן בקריעת ים סוף שנטבעו המצרים ולא ישראל בלי שום סימן וגם לא נתקן שום מצוה לדורות על שום הפלאה שנעשה רק על מכת בכורות הוצרכו לסימן ונצטוו ג״כ במצוה לדורות בפסח וקידוש בכורות. וכתב שהוא הפלא ופלא בעיניו: ומה שנראה לי בזה. הוא בהיות כי כל המכות מלבד מכת בכורות לא היו ע״י הקב״ה בעצמו רק ע״י משה וע״י המלאכים. וידוע שהמערכת משועבד ונכנע לנביאים ולצדיקים כמו שמצינו שנבקעו המים לר׳ פנחס בן יאיר ואביי לסייעא שנתלווה עמו ע״ש מאמר התנא שאמר פלוג נמי לדידי אף שלא היה ראוי. וכן נמצא מאמר מי שאמר לשמן וידלוק יאמר לחומץ וידלוק. וכן אמרה דר׳ זירא בב״ק שאכל באפי כל הכנשות ואמרא דידים מגל. וכן בתפסת דעתינבוהיה דרב לא היא דברא ואין הפלאה גדולה

עיון תפלה

כמה מעלות טובות ולא ישות גמטריא שורה דהיינו ט״ו מעלות טובות שגמל הקב״ה עמנו משיצאנו ממצרים עד שנבנה ביהמ״ק. והני ט״ו מעלות כנגד ט״ו מעלות שאמר דוד ע״ה:

רבן גמליאל וכו׳ כל שלא אמר. משנה (פסחים קט״ז א׳), אף על פי שאכל פסח מצה ומרור כהלכה כל זמן שלא פירש טעמן לא יצא ידי חובתו, מפני שאנו רואים שהכתוב הקפיד על האמירה וההגדה (רש״י). וכתב הרדי״א „מפני שלא ידעו מהו הספור של יציאת מצרים שהוא חובה בלילה הזה שאין ראוי לפחות ממנו, הלא כל המאמרים וההגדות אשר קדמו או קצתם, בעבור זה תקנו חכמים לזכור באחרונה את המשנה הזאת שאמר בה רבן גמליאל הדברים ההם חובה. נמורה לזכור בלילה הזה, שאם לא יזכרם שלם וחסר מהם דבר לא יצא ידי חובתו" עד כאן לשונו: **ואלו הן פסח מצה ומרור.** מחויב לבאר טעמן של שלשת הדברים הללו:

א שמות יב, כז.

מגביה הפרוסה בידו להראותה למסובין ואומר:

מצה זו שאנו אוכלין על שום מה. על שום שלא הספיק בצקת של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם. שנאמר ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת*) מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם:

א שמות יב, לט.

מעשה נסים

מו רק שהשפיע הקב"ה בכל מערכת השמים שיהיה פחד הצדיקים עליהם כמו שהשפיע הפחד בבהמות מאדם. וכל מה שגוזר הצדיק על המערכת כן יקום כיהושע שאמר שמש בגבעון דום. ומכ"ש שיהיה זה במשה לומר לים פלוג עלמך לישראל כמו ר' פנחס בן יאיר שאמר פלוג להאי ומכ"ש שיהיה זה במשה. וכן בכל הדברים שעשה כמו בהפיכת מים לדם למי שאמר מה שיעשה לזה דם כן יקום כמו שמצינו להתנאים שגזרו שאלו זה ידלק החומץ כמו שמן. שאלו אחר אנשים לא היה החומץ יכול להדליק והכנה רבות. אבל במכת בכורות שהיתה ע"י הקב"ה בעצמו ושוטם כל הארץ לא יעשה משפט ומדת הדין נוח הללו עובדין עבודה זרה והללו עובדין וכו' לכן הוצרך לצותם בפסח למען יכניסו עצמן בסכנה עצומה בשחיטת הטלה של פסח שהיה אלהי מצרים בשביל קידוש שמו ית' שיהיו ראויין לנס בדבר שנעשה ע"י יתברך בעצמו ולא יהיה מקום להמקטריגים לקטרג. וכן הוא ברעיא מהימנא בזוהר פ' בא וז"ל ולא יתן המשחית אי קב"ה הוי קטיל בלחודוי אמאי כתיב ולא יתן המשחית אלא ודאי קב"ה הוי קטיל ומשחית הוה אזיל לאשכחא עילה לישראל וכיון דחמי וכו' ע"ש שהאריך הרבה ומבואר שם שעיקר השבח הוא במה שהמציא הקב"ה מקום שלא יהיה פ"פ להמקטריגים

עיון תפלה

מצה זו וכו' עד שנגלה עליהם וכו'. ממה שאמר התנא עד שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם ולא אמר עד שגורשו ממצרים כמפורש במקרא שהביא, נראה שאינו מדבר כאן רק מן המצה המקרית שאפו בצאתם ממצרים על ידי חפזון הגאולה, כי דבר זה לא קרה אלא פעם אחת בלבד ולא היה שיהיה לזה זכר עולמי, אלא נראה שמדבר כאן מן המצה הקבועה שאכלו במצרים כל ימי עבודתם כמו שכתבנו לעיל בפיסקא הא לחמא עניא. ופירוש שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, כל ימי עבודתם לא הספיק בצקם להחמיץ, כי הנוגשים היו אצים להם למהר ללכת לעבודתם ולא הספיקו להכין לחמם כראוי, ככה נמשך הדבר עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים וגאלם כלומר עד שעת הגאולה, ולפיכך צוה הקב"ה לאכול מצה גם עם הפסח לזכרון חיי העבדות שהיו עד היום, ונראה שגם בזמן שהפסיקה מהם העבודה לא חדלו לאכול לחמם מצה לפי שכבר הסכינו באכילתו רד"ו שנה, ולא הביא את המקרא ויאפו את הבצק וגו' אלא להודיע שעד הרגע

והסמין כל זה נצטוינו ע"ז במצוה לדורות נגד דבר שנעשה ע"י הקב"ה בעצמו בכבודו והוא דבר שאין לו ערך כלל וגם כזה לא נעשה בשום פעם אף שעושה לנו נסים ונפלאות עד אין מספר מ"מ הכל ע"י אמצעים אבל בכאן שהיה ע"י בעצמו לזה ראוי שנעשה זכר לדורות בקידוש בכורות ובפסח לזכר דבר שנעשה בבכורות שזה א"א להיות רק ע"י הקב"ה בעצמו כי הוא המבחין בין טפה של בכור: אמנם הרב בעל מעשה ה' כתב בטיפך שכל מה שנעשה ע"י הקב"ה לא הוצרך לאות וסימן רק שבשעת הכאת בכורות למיתה שהיה ע"י הקב"ה בעצמו היתה נגיפה בכל מצרים בלא הכאת מיתה (כמו שהבאתי דבריו באורך בפסקא ולא ע"י מלאך) והנגיפה שהיתה בכל מצרים היתה ע"י משחית ומשחית רבות (משחית אינו מבחין לזה היו צריכין סימן נתינת הדם על משקוף. אבל בזוהר ובכמה דוכתי מוכח שנתינת הדם היה צריך לדבר שנעשה ע"י הקב"ה. וגם מה שכתב כי בדבר שנעשה ע"י מלאכים צריך לסימן קשה עליו מהא דתענית דבשלא הוי דברא ובשיבבותיה דרב לא הוי דברא ובקידוש בכורות כתב הטעם לפי שהבכורות היו מושפעים ממזל טלה. וגם בכורי ישראל קבלו שפע מהמזל קודם שנכנסו תחת כנפי שכינה והשכינה מול טלה הותש גם כוחם ואמר יתברך קדש לי כל בכור שיהיו נשפעים מאתו ית' לזה נצטוינו בקידוש בכורות אף שאינו מזרע הבכורות שנולדו באותו פעם: מצה זו שאנו אוכלין. בכאן טעם מהר"י"ח דהא קודם שיצאו ממצרים נצטוינו לאכול מצה שלא היתה השעה

עדיין

*) עגה (רונדע קוכען), עגות (זולה עגת, מ"א יט, ו) וכן הש"ל תעגינה או תעגנה (יחזק' ד, יב, קוכען באקען, ע"ש מנחת שי) הקבוץ (חק"ם) במקום שורק (ת"ג) והגימ"ל רפויה, כי שרשם "עוג", מלשון עג עוגה (תענית ס. קרייז מאכען). וכן כל מקום שבא ע"פ המסורת קבוץ במקום שורק האות שאחריו רפויה, כמו: תחמדת (בראשית כז, טו), העשיה (במדבר כח, ו), מזוות (דברים ו, ט, וש' "זוז"), תשאות (ישעי' כב, ב, וש' "שוא"), ישישום (שם לה, א, וש' "שוש"), דמיה (תהלים סה, ב, וש' "דום", כמו שם סב, ב), ותעצמות (שם סח, לו), תחבלות (משלי א, ה), ועוד. המגיה מרדכי יעקב האבער

אוחז המרור בידו ויאמר:

מָרוֹר זֶה שֶׁאָנוּ אוֹכְלִין עַל שׁוּם מָה. עַל שׁוּם שֶׁמֵּרְרוּ*) הַמִּצְרִים אֶת־חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ:

בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר חַיָּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת־עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרָיִם.

מעשה נסים

עדיין שלא החמיץ בצקם להחמיץ. ובזה יפה כתב בעל מעשה ה' שמצה שאנו אוכלין כל ז' ימי הפסח וכן מצה שאכלו במצרים היה לזכרון לחם עוני אבל היום מה יש לאכול בלילה זה יותר משאר הימים הוא מעשה שלא החמיץ. ולזה אין חיוב רק בלילה זה אבל זכרון לחם עוני שלא נאכל לחם עשירים לזכרון העינוי אוכלין כל ז' לפי שהעינוי היה זמן רב לכן הוקבע שבעה ימים שכל ימי עולם נכללין בז' ימים והוקבע יום א' לזכר כל יום א' וכן יום ב' לזכר כל יום ב' וכן כולם עד ז' ימים: עוד הקשה בעל מעשה ה'. שהכי נראה היות יציאת מצרים בחפזון שבח עד שעשה ה' לשבות זכר לחפזון ומהדברי הנביא ירמיה שהגאולה בחפזון איננה שבח שנאמר לא בחפזון תצאו: והנראה לי בזה שבגאולת מצרים כיון שלא העביר עדיין רוח הטומאה מהארץ. ולכן בארץ מצרים שהיה מקום טומאה לא הי' אפשרות לשהות שם אלינו ולרוב חשקו לגאול אלינו הוצרך חפזון. ולזה מספר מעלת החפזון להורות אהבתו אלינו שבחפזון הוציאנו מרוב חשקו לגאלנו עם מרוב אהבתו יתברך. אבל בגאולה העתידה שאז רוח הטומאה יעביר מן הארץ ולא יהיה מקום רע בעולם ובכל מקום ראוי להשראת שכינה ואז לא בחפזון יצאו וכל מקום מדרך כף רגל ישראל יתקדש כא"י. וזהו שפירש"י בקרא דלא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל שנראין הדברים כפל. ולפי מה שפירש רש"י שם הדברים כפשטן רק בקצת תוספת ביאור. כי מנוסה נופלת על הבורח מרע שעומד אחריו וחפזון נופל על שאחפז לדבר טוב שהוא לפניו. אבל בזמן ההוא שאין לו לירוא מבוא דבר אין צריך לנוס וכן מי שהדבר הטוב סמוך אצלו אין צריך להיות נחפז. וזה אמר שבגאולה העתידה שהולך לפניכם ה' בשמך לכם וגם מאספכם אלהי ישראל ומאסף נקרא מי שהולך מאחריו כמו שנאמר בשבט דן שהוא מאסף לכל המחנות וכיון שהולך אחריכם ה' אין לכם לירוא מהום דבר לזה לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון: **מרור זה**. יפלא בכאן שמקודם היה ראוי שתהיה אכילת המרור לזכר המרירות דוימררו את חייהם בהוי מקודם ואח"כ אכילת הפסח והמצה שהוא לזכר הגאולה שהיתה אח"כ: **ונראה** דזה בא להורות שאין אנו יודעין עיקר שבגאולה מאמת שנגאלנו מהמרירות רק עיקר הטובה והשבח אצלנו בהגאולה הוא מה שנקנינו לעבדים לו ית' ולקח אותנו לו לעם וזה הוא טובה רק אם היינו מלכים ושרים במצרים כי זה נחשב לטובה מכל כל השר נמלטו א' משא"כ אם היינו עושים תחלה הזכר להמרירות ואח"כ להגאולה היה מורה שעושים עיקר מה שיצאנו מהמרירות. לכן עושין קודם זכר לגאולה להורות חשיבות טובת הגאולה שהוא מיין קנין כמ"ש בפיסקא דעבדים היינו ואף זה כיון כלל נמה שהית' מרירות מקודם ואח"כ אנו עושין זכר למה שנגאלנו ממרירות להורות כי זה רק טפל לטובה העיקרית שהיא הגאולה מה שנקנינו לעבדים לו ית' וטובת יציאה מהמרירות הוא טפל: **בכל דור ודור**. אך הכונה שחייב לראות

עיון תפלה

האחרון לא פסקו מאכילת מצה: והנה שלשת הזכרונות של פסח מצה ומרור כולהו צריכי, הפסח מזכיר אותנו שהיתה הגאולה לא בצדקתנו וביושר לבבנו ולא ע"פ מעשים טובים, שהרי הוצרך הקב"ה לפסוח על בתינו לבלתי הנגף ביחד עם המצרים ולבלתי תת את המשחית לבוא אל בתינו לנגוף, שכך היה ראוי להיות על פי מצבנו אז, כמו שכתבנו לעיל בד"ה כמה מעלות טובות, ורק מחמלתו ית' עלינו בראותו את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו כדרכו של הקב"ה לעמוד לימין אביון ולבקש את נרדף אפי' רשע רודף רשע (קהלת רבה ג, טו) ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותינו. **המצה והמרור** מזכירים אותנו אופני עבודתנו במצרים שעל ידיהם נתעורר הקב"ה כביכול לחמלה עלינו, כמו שנאמר בפרשת בכורים (דברים כו, ז) וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו וגו' ויוציאנו ה' ממצרים. המצה מציינת כמות העבודה שהיינו עובדים מבלי הרף בין ביום ובין בלילה ולא נשאר לנו שעות אפילו להחמיץ את לחמנו. והמרור מציין איכות העבודה שהיינו עובדים בפרך עד שקצנו בחיינו מפני מרירות העבודה. ובמשנה שבגמ' הגירסא פסח על שום שפסח המקום וכו', מצה על שום שנגאלו אבותינו ממצרים וכו'. וגירסת הרמב"ם פסח מצה ומרורים, ואח"כ מרורים אלו שאנו אוכלים וכו'. ובמחזור ויטרי חמת פסח מצה ומרורים ואח"כ מרור זה: **בכל דור ודור**. שם במשנה, ומן לא את אבותינו עד סוף הפסקא

---

*) שֶׁמֵּרְרוּ, בצ"ל במ"ם צרויה, לפי שהוא עָבַר פִּעֵל, ולא כמו שנדפס בהגדות שונות שֶׁמָּרְרוּ את במ"ם קמוצה, כי בקמץ הוא צווי פִּעֵל, והטעות באה שם מן וַיְמָרְרוּ את חייהם שכתוב לחלן בקמץ.

שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהֹוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם: שֶׁלֹּא אֶת־אֲבוֹתֵינוּ בִּלְבָד גָּאַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלָּא אַף אוֹתָנוּ גָּאַל עִמָּהֶם. שֶׁנֶּאֱמַר וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֵינוּ:

מכסין המצות ונוטל הכוס בידו עד הללויה:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר (לְנַצֵּחַ) לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס לְמִי שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת־כָּל־הַנִּסִּים

מעשה נסים

את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים מפני שאם לא הוציא אבותינו גם אנחנו היינו משועבדים לפרעה דל"ל יאמר בכל הנסים שנעשו לאבותינו שחייב לראות עצמו כאלו הנס נעשה לו כמו נס של אחשורוש שגזר על כל ישראל נגזרה ואם מ"מ היתה מתקיימת גזירתו אנו לא באנו לעולם וכן בכל הנסים שנעשו לאבות יהיו הבנים מחויבים לברך על הנס שנעשה להם ונסדרא אמרו בש"ס ברכה שמברך שעשה נס לאבותינו וכאן מברכין אשר גאלנו וגאל את אבותינו ומזכיר בברכה גם גאולת עצמו משא"כ בכל הנסים: לכן נראה דודאי אם היה עיקר השמחה הנס מה שיצאנו מהמרירות של השעבוד בגלות לא היינו מזכירין עצמנו בהברכה והנאם בגלל כיון שאנחנו לא יצאנו מהמרירות רק מפני שעתה עיקר הנס גאולה. מצרים הגאולה השאר מה שזכינו לעבדיה ית' יתברך והכניסנו לקדושתו והבדלנו קדושת ארץ העליונה והתחתונה וכוס אנחנו ועם הגואלים שהיו אנו מברכין אשר גאלנו וגאל את אבותינו שבגאולה הוא ענין הקנין וכמש"ל ולא מברכין אשר הוציאנו והוציא את אבותינו כי בגוף היציאה אין לנו היווי עמהם רק בהגאולה ומה שאמר כאן (שחייב לראות את עצמו כאלו הוא יצא) היינו כיון שעיקר השמחה הגאולה שהוא הקנין שנעשה מתחת היציאה ונגם הגאולה כולנו שוין בשמחת היציאה שום נס זולתו הגואלים כיון שעיקר השמחה הוא הגאולה במה שגאולנו שוין גם נס כי היציאה היא היינת כל הנסים שנעשו עמנו. ולזה מביא ראיה מקרא שאמר ע (ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו). הרי שהעיקר גם אותנו כגם שהיציאה היא העיקר התכלית היא בשביל לתת לנו קדושת הארץ:

לפיכך אנחנו חייבים להודות. הזכיר בכאן שבעה מיני שבח לפי רוב הגירסאות. נגדם הם נגד ז' ספירות הבנין. ומה להזכיר (מעבדות לחרות ומיגון לשמחה וכו') והשב חמשה דברים. נראה דבכנר שבחי הגאולה מצרים הוא שורש לכל הגאולות והיינו שהיו לנו ארבע גאולות מארבע מלכיות חוץ מגאולת מצרים וכן חמש נגד חמשה דברים. ונגד גאולת מצרים

עיון תפלה

לא גרסינן התם. וברמב"ם גרים ובכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שלא את אבותינו בלבד גאל אלא אף אותנו גאל שנאמר ואותנו וגו'. וכ"ה גרסת המחזור לבני רומא אלא שהם גרים בבכל דור כלא וי"ו, וגרסת הדורות מורכבת משתי הגרסאות. ובסגלי הלקט השלם ובסדורי הספרדים גרסי חייב אדם להראות את עצמו, וכתב באבודרהם „לא גרסינן להראות אלא לראות וכ"ה בסדור רב עמרם" עכ"ל: לפיכך אנו חייבים. אחר שאנו צריכים להשוב את עצמנו כאלו אנחנו יצאנו ממצרים לפיכך מוטל עלינו לומר שירה כמו שאמרו אבותינו (רשב"ם). ויש אומרים שזה במקום ברכה לפני ההלל (על ט), ורבינו אביגדור הכהן צדק בתשובתו המובאת בשבלי הלקט השלם חולק עליהם „ולא מסתבר למימר שלפיכך וכו' יהיה במקום ברכה, לא ולמד מפל הברכות בין הכתובין במקרא בין אותם שאמרום מדברי חכמים שלא נאמרו בלשון הזה, ואם יאמר עבד לאדוניו אני חייב לברך אותך אם אינו מברך הלך יצא ידי חובתו ?" עכ"ל: להודות ולהלל וגו'. חשיב כאן ט' שבחים ואומר לפניו הללויה הוא שבח עשירי, כנגד עשר מכות שהוכו המצרים, ועל כל מכה אנו מודים ומשבחים להקב"ה, והם כעין הקדמה לאמירת ההלל, משום דאמרינן מגילה (י"ד ע"א) אמאי לא אמרינן הלל בפורים משום דלא אמרינן למימר הללו עבדי ה' דהא אכתי עבדי אחשורוש אנן. ולעיקר כל זמן שלא הודה להקב"ה על כל השבע מכות אין אנו יכולים לומר הלל, דהא אכתי עבדי פרעה הויינו, הכל אחר השבח העשירי שבוא עד מכת בכורות אמר על הים יצאו לחרות ונעשים עבדי ה' מתחלין לומר הלל (מהר"ל). ובאבודרהם כתב „ומזכיר כאן שבעה שבחי' כנגד שבעה רקיעים והם להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר ולקלס ותאמר לפניו הללויה" עכ"ל. וכ"ה בסדור רב עמרם ובסדורי הספרדים ובמחזור רומא, אלא שהם גורס ולקדש תחת ולקלס, ובגאלת הרמב"ם להודות להלל לשבח לפאר לרומם לגדל ולהדר ולנצח, חשיב שמונה שבחים. וכפי מדרש שכל טוב נרבים מהם עד עלמם הרגה בא דף 129 להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לנצח ולגדל למי שעשה לנו את הנסים האלו והוציאנו מעבדות לחרות ונאמר לפניו הללויה: למי שעשה לאבותינו וגו'. בהגה"ה ומשמר

א שמות יג, ח. ב דברים ו, כג. (מה"ע)

תְּאֻלָּה. הוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוּת לְחֵרוּת. מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה. וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב. וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל. וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאֻלָּה. וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה הַלְלוּיָהּ:

אם שאנו חולקים את ההלל. חלק ממנו עם ההגדה קודם הסעודה. וחלק ב׳ אחר הסעודה. אפשר לתת טעם כדי שיהא׳ התפסקות והוא א׳ מן הטעמים שאנו עושים בלילה הזה. עוד טעם נכון. שהנה חלק הא׳ מדבר מענין יצ״מ. ולכן אנו אומרים אותו עם ההגדה על הכוס שני שהוא ענין יצ״מ. אבל חלק הב׳ הוא מדבר בגאולות העתידות. לכן אנו ממתינין אותו לבסוף הסעודה כמו שנבאר שם על מקומו:

ומתחילין את ההלל ואומרים אותו בשיר ובנעימה ובשמחה:

הַלְלוּיָהּ | הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה: יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם יְהוָה: רָם עַל־כָּל־גּוֹיִם | יְהוָה עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפֹּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם־נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי | עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם־הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז: הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן: מַה־לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר: הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי־צֹאן: מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב: הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם־מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ־מָיִם:

אוחז הכוס בידו עד גאל ישראל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גְּאָלָנוּ וְגָאַל אֶת־אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם וְהִגִּיעָנוּ הַלַּיְלָה הַזֶּה לֶאֱכָל־בּוֹ מַצָּה וּמָרוֹר. כֵּן יְהוָה

מעשה נסים

מצרים אמר מעבדות לחרות דאחר גאולת מצרים לא קרא טוב על ישראל שם עבדים כמ״ש הרב בעל מעשה ה׳ בפירושו על המגילה הנקרא יוסף לקח. (ומיגון לשמחה) שבחורבן בית ראשון נאמר במגילת איכה כמה פעמים לשון יגון. כי ה׳ הוגה. וכיוצא בו הרבה. לזה אמר על הגאולה מיגון לשמחה. ונגד מלכות פרס ומדי אמר מאבל ליום טוב. במגילה מבר שהיה אבל גדול ליהודים. ואח״כ נתהפך ליו״ט. ונגד מלכות יון עם החשמונאים אמר מאפלה לאורה. שגלה לבטיחם תורה וגאלנו מזה. לכן אמר מאפלה לאורה שאורה זו תורה כמבואר במגילה. ונגד גלות האחרון אמר משעבוד לגאולה. כי שעבוד הוא לשון מחלם (כמ״ש בפיסקא דעבדים היינו). וכיון שהקושיה אמנו זה זמן רב שגרשה כאנו מיוחדין. ואח״כ יהיה גאולה שלימה. לזה אמר ומשעבוד לגאולה:

(פי׳ ההלל הרוב הוא מהאלשיך ומעט מס׳ ב״ע ומעט נוסף משלי כאשר יראה הרואה בספריהם(*)):

אשר גאלנו וגאל את אבותינו. יפלא על שבכאן מזכיר גאולת עצמן קודם גאולת אבותינו. ובפיסקא היא נמשכת ברכת ששה נסים עיי״ש היטב בדף 102 שהקדים גאולתנו לגאולת אבותינו, וכמו כן בברכת אמת ויציב לעיל בברכה ראשונה של שמונה עשרה בד״ה אלהינו ואלהי אבותינו

* אדה. הפירוש על הלל נדפס לעיל במקומו.

עיון תפלה

ובמחזור רומא לנו ולאבותינו: מעבדות לחרות. עד יציאת מצרים. מיגון לשמחה על היה שלא היינו צרה גדולה. מאבל אל הר סיני כמו שנאמר (שמות לג, ד) וישמע העם וגו׳ ויתאבלו. ליום טוב הוא יום הכפורים שירד משה מן ההר עם הלוחות השניות, ואמרו רבותינו (שלהי תענית) לא היו ימים טובים לישראל כיום הכפורים. מאפלה לאור גדול מאפילת המדבר שהוא ארץ חשך וצלמות לארץ ישראל שהוא אור גדול. ומשעבוד של ימי שפוט השופטים שהיינו משועבדים לאומות העולם לגאולה בימי דוד ושלמה שאז היינו יושבים לבטח (הגרי״א): באי״. אין זו ברכה אחרונה על מצות ספור יצ״מ, שהרי לא תקנו לה חכמים ברכה ראשונה. ועוד שאעפ״כ מצות הספור כבר נגמרה אבל מצוה הספור כל הלילה. ואינני יודע טעם מספיק לברכה זו. ונראה דעת הראשונים ז״ל שברכה זו נתקנה על כוס שני כדי לומר שירה על היין, ורש״י ז״ל כתב בספר האורה שאמת טבר תרס״ה שהברכה הזו אשר גאלנו וגאל את אבותינו. מה גאלנו גאל אבותינו, ראה מה שכתבנו והגיענו הלילה הזה. אין פירושו שהגיענו

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם. שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ וְשָׂשִׂים בַּעֲבוֹדָתֶךָ. וְנֹאכַל שָׁם מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַפְּסָחִים (בכתנ"ש אומרים מִן הַפְּסָחִים וּמִן הַזְּבָחִים) אֲשֶׁר יַגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבַּחֲךָ לְרָצוֹן. וְנוֹדֶה לְּךָ שִׁיר חָדָשׁ עַל גְּאֻלָּתֵנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

הספרים אחרונים כשחל פסח במוצ"ש יאמר תחלה מן הפסחים ואח"כ מן הזבחים שאין חגיגה דוחה שבת ובליל ב' להיפך. ואח"כ יאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס שני מארבע כוסות לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם כו' עד כוננהו:

אם שותה שאר משקים יברך שהכל ואם שותה יין יברך ברכה זו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

ושותין בהסיבת שמאל דרך חירות:

רחצה. ואח"כ נוטל ידיו לצורך האכילה ומברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

מוציא. יקח המצות כסדר שהניחן הפרוסה בין שתי השלימות ויאחז בידו שלשתן שיהיה לחם משנה ופרוסה משום לחם עוני. וע"ש כתבי האר"י ז"ל ישבול במלח. ויברך שתי הברכות קודם שיבצען. ומקודם יאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת מצה לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם כו' עד כוננהו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

מצה. יניח מידו המצה התחתונה ויאחז בהעליונה ובהפרוסה ויברך על אכילת מצה ויכוין לפטור בברכה זו גם הכריכה והאפיקומן ויבצע מכל א' וא' כזית ויאכל בהסיבה ואם אינו יכול לאכול שתיהן בבת אחת יאכל תחלה כזית מהעליונה ואח"כ כזית מהפרוסה (הגאון מהרמ"ש ז"ל כתב בתשובה דהזיתים שערו בשיעור חצי ביצה בינונית שבזמננו) ויחשוב במחשבתו בש"ע כל עת אכילת פרוסת המוציא משני שישרי כזית של המוציא ושל אכילת מצה בזה

מעשה נסיב

ובפיסקא דלעיל אומר למי שעשה לאבותינו ולנו ומזכיר האבות קודם. ונראה דבנגד הנסים כיון דנסי מצרים חשובין יותר מכל הנסים ולא נעשה טוב מאז כאותן הנסים וגם נסי מצרים הן שורש לכל הנסים לכן מזכיר אבותינו קודם אבל בענין הגאולה שהוא ענין קנין במה שאנחנו קנין להקב"ה ובזה אנחנו שוין עם אבותינו ראוי להזכיר עצמנו קודם:

עיון תפלה

שהגיענו ללילה הזה בברכת שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה, דא"כ היה לו לומר בלמ"ד, אלא פירושו שהקב"ה הגיע (הביא) לנו את הלילה הזה. וכשיש כאלה המשמשים במקום יחס שאליו מלאנו הרבה במקרא, כמו אל הארץ אשר אַרְאֶךָּ (בראשית יב, א) במקום אראה לך, ואתה לא הודעתני (שמות לג, יב) במקום הודעת לי: יגיענו למועדים. כ"ה גרסת הרמב"ם וכל הספרים, ובסדורי הספרדים ה' יגענו, וכ"כ אבודרהם, שכל הענין עד למטה הוא מדבר לנוכח שכן הוא אומר שמחים בבנין עירך וכו' וכן הוא בסדר רבינו סעדיה" עכ"ל: ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים. כ"ה גרסת הרמב"ם ורב עמרם גאון ומחזור רומא וסדורי הספרדים. ויש גורסין מן הפסחים ומן הזבחים, וכתב אבודרהם שטעות הוא כי הזבח דהייט החגיגה הוא קודם לפסח שהיה נאכל על השובע, עכ"ל. וכן כתב הטור סימן תע"ג. והט"ז בסי' תע"ג הק"ס הביא בשם מהרי"ו שאם חל פסח במוצ"ש יאמר מן הפסחים ומן הזבחים דאין חגיגה קריבה בשבת: אשר יגיע דמם. אשר יגיע הכהן הזורק את דמם על קיר מזבחך שנאמר ומצה דמו על קיר המזבח (אברבנאל): ונודה לך שיר חדש. לעתיד לבוא וקרא התשועה העתידה בלשון זכר שלא יהיה אחריה שעבוד (אבודרהם): על גאולתנו. זו הגאולה העתידה כ"ב. ועל פדות נפשנו זו גאולת מצרים שנאמר (דברים כא, ח) כפר לעמך ישראל אשר פדית (אבודרהם), כי בגאולת מצרים היה עקר גאולת הנפש מטומאת מצרים ומתן תורה. והקדים גאולה העתידה לגאולת מצרים, כדי שעמד מעין החתימה סמוך לחתימה:

לשון אני מקיים באכילת מצה זו צווי יוצרי ובוראי יתברך שצונו במ"ע בתורתו הקדושה לאכול בלילה הזה מצה. ואני מכוין במ"ע זו לתת בזה נחת רוח להבורא יתברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מַצָּה[א]:

מרור. יטול כזית מרור (כנהוג כמחבר דרך החיים בחבורו מעשה נסים אוסר למלול הקריי"ן למצות מרור. ואמנם גם הגאון מהר"א חיות ז"ל כתבו שהתיר רק הקפיד שלא למלול עד אחר ערבית שלא יפיג טעמו) ויטבלו בחרוסת ולא ישהנו שלא יתבטל טעם מרירותו וינער החרוסת מעליו ויברך. ויכוין לפטור גם המרור שבכריכה. ומקודם יאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת מרור לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו' כל כוננהו:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מָרוֹר: ויאכל בלא הסיבה ונותן (כולם ב):

כורך. יקח כזית מהמצה השלישית וכזית חזרת וכורכן יחד ואוכלן ביחד בלא הסיבה. והגאון מהריעב"ץ פסק בהסיבה דוקא. ובלא ברכה. וי"א לטבול בחרוסת שהפסח נמי מעביר את החרס וי"א שצריך. ואומר:

זֵכֶר לְמִקְדָּשׁ כְּהִלֵּל. כֵּן עָשָׂה הִלֵּל. בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם הָיָה כּוֹרֵךְ[ג] **פֶּסַח מַצָּה וּמָרוֹר וְאוֹכֵל בְּיַחַד לְקַיֵּם מַה־שֶּׁנֶּאֱמַר עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ:**

שלחן עורך אחר כך יאכל וישתה כברכת ה' אשר נתן לו ומנהגין לאכול תחלה ביצים מבושלות. ויסב בכל הסעודה. ויכול לשתות יין בתוך הסעודה. ולא יאכל יותר מדי שלא תהא עליו אכילת האפיקומן אכילה גסה. ויזכר בעניים על שלחנו:

כתב מהריעב"ץ ז"ל וז"ל לעוד על השלחן הערוך לפני ה' בלילה הזה ראוי להיות בפרק אכילת פסח אחר שנשנ"ס א"א לקיימו בפועל צריך לעשות דוגמא וזכר לדבר בשלוש פסחים. לכך נהגו שנים בגוים בקריאת פרקים הרגלים ושדי פסחים. בשעה קריאתו נרצה לפני ה' אלהינו. על כן ינהוג כך גם כאן ויוליא בפסחיו ויאמר כך:

אכילת בשר הפסח בליל חמשה עשר של חדש האביב. מצות עשה מן התורה שנאמר[א] ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו. מצוה מן המובחר לאכול בשר הפסח אכילת שובע. לפיכך אם הקריב שלמי חגיגה בארבעה עשר אוכל מהן תחלה. אח"כ אוכל בשר הפסח כדי לשבוע ממנו. ואם

א במדבר ט, יא.

עיון תפלה

ברכות „על אכילת מצה" „על אכילת מרור" כתב כתבתי בפנים סדורי שדעת רב הראשונים שמטבע הברכה היא „לאכול מצה" „לאכול מרור" וסברת הרב אבודרהם בהלכות ברכות. כי אין המצוה כולה יכולה להעשות ע"י שליח. וכן היא דעת רבינו יוסף טוב עלם ביוצרותיו לשבת הגדול. ונוסח „על אכילת" נתרבה מן ההלכות הפסוקות והסדורים הקדמונים שכתבו „ומברכין על אכילת מצה, על אכילת מרור" ורצונו היה שמברכין על האכילה של המצה ועל האכילה של המרור אבל אותה הברכה הראויה לגם, דהיינו לאכול, כך פירש רבינו שמחה מויטרי ז"ל במחזורו, אבל בסדר הגדול לרש"י ז"ל מפורש בהדיא נוסח הברכה „על אכילת" עיין שם:

א) מַצָּה (אונגעזייערטער קוכען) פון „מצץ" בפלס חַלָּה משרש „חלל", אבל מַצָּה (צאנק) פון „נצה" בפלס מַטָּה. המגיה ש. י. האבער.

ב) כתב הגה"מ ברוך יצחק ליפשיץ ז"ל שאביו הגאון ישראל ליפשיץ זצ"ל (בעל תפארת ישראל על משניות) היה נוהג שאחר אכילת מרור וכריכה היה שותה כוס מים חמין בכוס רטובה בדוקא להעביר מיד טרף מחוד וחקפה של המרור והחריי"ן והביא ראיה מהגמרא פסחים קט"ו ב' קפא דטלה תמימי. עד כאן לשונו בהלכתא גבירתא פסחים ס"י. ופירש רש"י קפא מים שבחזרת שהטרף שבחזרת יש בו מים כדרך העלים:
המגיה בנימין עוזיאל ראם

ג) כ"ה דעת מהריעב"ץ והגר"א נגד מ"ע מלאדי בעל התניא והשו"ע שצריך לומר פסח מצה ומרור. מחג"א.

לא אכל אלא כזית יצא י"ח. ושניהן אינן נאכלין אלא צלי אש. וצריכין ברכה לכל אחד בפני עצמו. על הפסח אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול הפסח. ועל ההגיגה לאכול הזבח. הפסח טעון הלל באכילתו. וא"ר משום ר"ה כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא. אין צולין את הפסח על גבי כלי אבן או כלי מתכת ולא בשפוד של מתכת. כיצד צולין אותו. מביאין שפוד של רמון ותוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו. ותוחב כרעיו ובני מעיו בשפוד למעלה ספיו של טלה. ותולהו לתוך התנור והאש למטה. אין הפסח נאכל נא ומבושל. ואינו נאכל בשתי חבורות. ואין מוציאין מחבורה לחבורה. ולא האוכל רשאי לאכול משני פסחים. שאין נמנין על שני פסחים כאחת. ואינו נאכל אלא למנויו (בשעת שחיטה) ישראל מהול טהור בן ברית. וכשם שמילת בניו ועבדיו מעכבתו מלשחוט הפסח. כך מעכבתו מלאכול בו. השובר עצם בפסח הטהור לוקה. ואפילו שלא בליל פסח. לפיכך שורפין עצמות הפסח בכלל הנותר מבשרו כדי שלא יבואו כהן לידי תקלה. אין רשאין לאכול מנדי הרך. אלא מה שנאכל בשור הגדול. הפסח אינו נאכל אלא עד חצות הלילה הזה. בשר חגיגה שעלה עם הפסח על השלחן. וכן כל התבשילין העולין עמו מתבערין עמו. ואינן נאכלין אלא עד חצות כפסח. חלוק פסח דורות מפסח מצרים בג' דברים. שהוא היה מקחו מבעשור. וטעון הנעת דם באגודת אזוב על המשקוף ושתי המזוזות. ושנאכל בחפזון. זו היא מצות אכילת הפסח. הרחמן יזכנו לאכלו בעיר מקדשנו במהרה בימינו. ויקוים בנו מקרא שכתוב. כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון. כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל. כימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות. ודבר אלהינו יקום לעולם ימינו רוממה עושה נוראות:

טוב לקרות מאמר מס' הזוהר (בפ' בא [דף ל"ח ע"א]) ג"פניני יע"מ לך יזהר להכול האפיקומן קודם תגיה:

הנינן, כתיב היום אתם יוצאים. וכתיב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה. אלא תאנא. עיקרא דפורקנא דישראל לא הוה אלא בלילה. דליליא שרא קטרין ועביד נוקמין. ויומא אפיק לון בריש גלי. הה"ד יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים. (נ"א ועוד לילה שארי קטרין ועביד נוקמין ודינין. ויומא גלי ופרסם ניסא ונוקמא דאתעביד. הה"ד יצאו בני ישראל ביד רמה וגו'). וכתיב ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור דא הוא פרסומי ניסא. אתו ר' חייא ור' יוסי אשתטחו קמיה ונשקו ידוי כו'. אמר לון עד השתא לא סיימנא מלה דשאלתא דילכון. דהא תנינן וה' הכה כל בכור. כל בכור סתם כדקאמרן וכלא הוה כמה דאינון דמיתו אינון קטורי קטרין דהוו משתמשי בחרשייהו באינון כתרין. מנהון משתמשי בעלאי. ומנהון בתתאי. ואע"ג דכלהו תתאין אינון. וכל ארעא דמצרים מליא חרשין הוה. וכתיב כי אין בית אשר אין שם מת. ואתעביד דינא בכלא בשעתא דאתכנשו כלהו בבתיהון ולא הוו מתפזרי במדברא ובחקלא. אלא כלהו אשתכחו בבתיהון ועבד ליליא דינוי בכלא בההיא שעתא. ותאנא הוה נהיר ההוא ליליא כיומא דתקופת תמוז. וחמא כל עמא דינוי דקב"ה. הה"ד ולילה כיום יאיר כחשיכה כאורה. ובשעתא דנפקו אשתכחו כלהו מתין בשוקין לעיניהון דכלא בעיין לאקברא להו ולא אשתכחו [אתר] (כצ"ל. נ"ל. ר"ל מאין מקום לקבור) ודא אקשי להו מכלא. חמו לישראל נפקין לעיניהון בחד ניסא. וחמו למיתיהון באידך ניסא. ובכלא הוה פרסומא ניסא דלא הוה כהאי מיומא דאתברי עלמא כו' (קצרתי מכאן ואילך. והרוצה יגמור קריאתו בספר הזוהר) וע"ד מחכאן ישראל. דכתיב זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו. משום דהכי זמין למעבד לחו. דכתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות:

צפון. לאחר גמר סעודתו יקח אותו חצי מצה השמורה תחת המפה לאפיקומן ואוכל כשיעור כזית והוא זכר לפסח שנאכל על השובע ונותן לבני ביתו ולא יאכלנו בשני מקומות. ומקודם יאמר:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת אפיקומן לשם יחוד קוב״ה ושכינתיה ע״י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם כו׳ עד כוננהו

אחר אפיקומן אין לאכול ואין לשתות שום משקה המשכר:

ברך. מוזגין כוס שלישי ומברך עליו בכוונה באימה וביראה ובנעימה קדושה. ואף ביחיד יותר טוב שיברך בכוס. ונכון שבעל הבית מברך אף אם יש לו אורח:

כתוב בשו״ע סי׳ תע״ט מצוה לחזור אחר זימון וכתב הפר״ח ומ״א דדוקא להלל מצוה לחזור כמ״ש הרמ״א ע״ש. הנהו׳ שבהם אומר הודו ואנא והאחרים עונים אחריו. אבל בסמ״ג די״ש כמו בספר ימות השנה:

ישול ידיו למים אחרונים ונוטל כוס שלישי בידו ומברך ברכת המזון וקודם יאמר זה:

הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה של ברכת המזון כמו שנאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה׳ אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. לשם יחוד קוב״ה ושכינתיה ע״י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: סדר ברכת המזון תמצא לעיל:

אחר ברכת המזון יאמר זה.

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס שלישי מארבע כוסות לשם יחוד קוב״ה ושכינתיה ע״י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו׳

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן: ושותה בהסיבת שמאל

מה שנוהגין לומר שפוך חמתך וגו׳ כ׳ האבודרהם הטעם מפני שד׳ כוסות אלו הם כנגד ד׳ כוסות של פורעניות שעתיד הקב״ה להשקות את גוג ואנו אומרים על כוס ד׳ לפני הקב״ה בזה הכוס אנו משלימים המצוה מעתה עשה מה שהבטחתנו לשפוך אותן ארבע כוסות של פורעניות על גוג ומגוג עכ״ל

פותחין הדלת כדי לזכור שהוא ליל שמורים ואומרים שפוך והלל:

שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ | אֶל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא־יְדָעוּךָ וְעַל־מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ: כִּי אָכַל אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת־נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ: שְׁפָךְ־עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם: תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְהֹוָה:

הלל. מוזגין כוס רביעי וגומרין עליו ההלל. ונכון ואם יכול לברך אף מי שלא אכל עמו. ויש לומר אותו קודם חצות:

לֹא לָנוּ | יְהֹוָה לֹא־לָנוּ כִּי־לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל־חַסְדְּךָ עַל־אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה־נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה־לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא

מעשה נסים

שפוך חמתך. יסלא על פרין הכתובים שמזכירים ונס על חילוק הד׳ כוסות שנים לפני הסעודה ושנים לאחר הסעודה: ונראה דכבר כתבתי לעיל הב׳ כוסות הראשונים הן עד הסעודה והגאולה שאין בה זכר לגאולות העתידות רק לגאולת מצרים לזה אוכל אחריהן תיכף מצה ומרור שהן זכר למצרים ואח״כ תקנו שני כוסות שהן עד גאולה ולקיומה שפיר הן גאולות העתידות

עיון תפלה

שפך חמתך. כי אכל וגו׳ (תהלים עט ו—ז). הפסוקים האלה הם כעין הקדמה אל נא גוי, כי בשפכו חמתו על. רשעי ארץ יתגדל ויתקדש שמו הגדול, כמו שנא׳ (יחזקאל לח, כג) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים: שפך עליהם זעמך. (תהלים סט, כה): תרדף באף. (איכה ג׳ סו):

לכן תקנו נ״כ לומר חצי הלל השני אלא לנו שהוא נ״כ על הגאולה העתידה כמ״ש המאריך במזמור בצאת ישראל שהבטחיו לעיל ולזה תקנו נ״כ לומר הלל הגדול שהוא נ״כ על גאולה העתידה ולזה תקנו נ״כ לומר פסוקים אלו קודם שמתחיל ההלל להזכיר הגאות נקרא דכי אכל את יעקב וגו׳:

יְדִיחוּן: יְדֵיהֶם׀ וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְהוָה בִּטְחוּ בַיהוָה עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:

שם יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת־בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה הַקְּטַנִּים עִם־הַגְּדֹלִים: יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל־בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ׀ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

קטז אָהַבְתִּי כִּי־יִשְׁמַע׀ יְהוָה אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי־הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי׀ חֶבְלֵי־מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם־יְהוָה אֶקְרָא אָנָּה יְהוָה מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְהוָה וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאיִם׀ יְהוָה דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי־יְהוָה גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־עֵינִי מִן־דִּמְעָה אֶת־רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְהוָה בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב:

שם מָה־אָשִׁיב לַיהוָה כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְהוָה כִּי־אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן־אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה־נָּא לְכָל־עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת׀ בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָםִ הַלְלוּיָהּ:

קיז הַלְלוּ אֶת־יְהוָה כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ׀ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת־יְהוָה לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

קיח הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמַר־נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ־נָא בֵית־אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
יֹאמְרוּ־נָא יִרְאֵי יְהוָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

שם מִן־הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְהוָה לִי לֹא אִירָא מַה־יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְהוָה לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב

לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּיהוָה מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל־
גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם־סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְהוָה כִּי
אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְהוָה כִּי אֲמִילַם: דָּחֹה
דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַיהוָה עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי לִישׁוּעָה: קוֹל ׀ רִנָּה
וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְהוָה רוֹמֵמָה יְמִין
יְהוָה עֹשָׂה חָיִל: לֹא־אָמוּת כִּי־אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ
וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ־לִי שַׁעֲרֵי־צֶדֶק אָבֹא־בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה־הַשַּׁעַר
לַיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי־לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן
מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְהוָה הָיְתָה זֹּאת הִיא
נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ: מאת זֶה־הַיּוֹם עָשָׂה יְהוָה נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָא: אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְהוָה בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְהוָה: ברוך אֵל ׀ יְהוָה וַיָּאֶר
לָנוּ אִסְרוּ־חַג בַּעֲבֹתִים עַד־קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה
וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: הודו

קלו הוֹדוּ לַיהוָה כִּי־טוֹב — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְרֹקַע הָאָרֶץ עַל־הַמָּיִם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְעֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת־הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
אֶת־הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְגֹזֵר יַם־סוּף לִגְזָרִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים — כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם־סוּף	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדֹלִים	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיַּהֲרֹג מְלָכִים אַדִּירִים	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
נֹתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם	כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

נִשְׁמַת כָּל־חַי תְּבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. וְרוּחַ כָּל־בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד. מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם אַתָּה אֵל. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ. פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל־עֵת צָרָה וְצוּקָה. אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלוֹהַּ כָּל־בְּרִיּוֹת. אֲדוֹן כָּל־תּוֹלָדוֹת. הַמְהֻלָּל בְּרֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת. הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד. וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וַיהוָה לֹא־יָנוּם וְלֹא־יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים. וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים. וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים. וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים. וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים: אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם. וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו. וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ. וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵינוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת. אֵין אֲנַחְנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. וּלְבָרֵךְ אֶת־שְׁמֶךָ. עַל אַחַת מֵאֶלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ. וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ. מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ. וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ. וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד־הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ. וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ. וְאַל־תִּטְּשֵׁנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל־כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ. וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ. וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ. הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת־שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ. כִּי כָל־פֶּה לְךָ יוֹדֶה. וְכָל־לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע. וְכָל־בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע. וְכָל־קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה. וְכָל־לְבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל־קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמֹתַי* תֹּאמַרְנָה

*) כָּל עַצְמוֹתַי, מלעיל בנגינות ובלי מקף. וכן המסורת שי בתהלים (לה י׳) בשם הרד״ק (...) ש
**) כל מלת כל שהיא במקף ישוב התהלים לסמך הקמץ ... בלא מקף בקמץ רחב; כָּל עצמותי האומרת (...). כָּל אחי רש שנאהו (משלי יט, ז). הגהות מרדכי יעקב המאבקי.

יהוה מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו. מי ידמה לך. ומי ישוה לך. ומי יערך לך. האל הגדול הגבור והנורא אל עליון קנה שמים וארץ: נהללך ונשבחך ונפארך ונברך את שם קדשך. כאמור. לדוד ברכי נפשי את יהוה וכל קרבי את שם קדשו: האל בתעצמות עזך. הגדול בכבוד שמך. הגבור לנצח והנורא בנוראותיך. המלך היושב על כסא רם ונשא: שוכן עד. מרום וקדוש שמו. וכתוב רננו צדיקים ביהוה לישרים נאוה תהלה: בפי ישרים תתהלל. ובדברי צדיקים תתברך. ובלשון חסידים תתרומם. ובקרב קדושים תתקדש:

ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל ברנה יתפאר שמך מלכנו בכל דור ודור. שכן חובת כל היצורים. לפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך:

ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ: כי לך נאה יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עז וממשלה נצח גדלה וגבורה תהלה ותפארת קדשה ומלכות. ברכות והודאות מעתה ועד עולם: ברוך אתה יהוה אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים:

בליל ראשון אומרים זה ובכן ויהי בחצי הלילה:

אז רב נסים הפלאת בלילה. בראש אשמורות זה הלילה. גר צדק נצחתו כנחלק לו לילה. ויהי בחצי הלילה: דנת מלך גרר בחלום הלילה.

מעשה נסים

אז רוב נסים הפלאת בלילה. כמו בהלילה בה"א הידיעה. ר"ל שרוב נסים שעשה הקב"ה היו בלילה הזה של ט"ו ניסן כדכתיב ליל שמורים הוא לה'. ודרשו חז"ל ליל המשומר ובא מששת ימי בראשית לצורך גאולת ישראל. והפייטן מונה והולך כל הנסים שנעשו בזה הלילה: (בראש אשמורות) עפ"ה ויהי באשמורת הבקר: (גר צדק) זה אברהם: (נצחתו) נתת לו כח לנצח המלכים בליל זה: (כנחלק לו לילה) עפ"ה ויחלק עליהם לילה ועיין רש"י שהקב"ה חלק שחציו יהיה עתיד לגאולה: (דנת מלך גרר) זה אבימלך והיה בפסח כי היה אחר הפיכת

עיון תפלה

אז רוב נסים הפלאת בלילה. הפיוט הזה חברו רבינו יוסף טוב עלם לאמרו בשבת הגדול, ויסד על מאמר רבותינו (במדבר רבה פ"כ סי' י"ב) וזה שאמר הכתוב ליל שמורים הוא לה' הוא הלילה הזה, כל הנסים שנעשו לישראל ופרע להם מן הרשעים בלילה היה, ומסיק בתנחומא פ' בלק סי' י"א (הוצאת בובר) ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויהי בחצי הלילה ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה ויחלק עליהם לילה, וכלם ליל שמורים היה: בראש אשמורות זה הלילה. הפייטן סובר כרבי (ברכות ג' ע"ב) דארבע משמרות הוי הלילה וחצי הלילה הוא תחלת שתי משמרות שאז היתה מכת בכורות. ובמחזור רומא גרים בכל אשמורות: גר צדק. זה אברהם שלשון ערי הצדק: נצחתו. עשית אותו מנצח את המלכים: כנחלק לו לילה. שנאמר (בראשית יד, טו) ויחלק עליהם לילה: ויהי בחצי הלילה. כל זה היה בחצי ליל פסח, כדמשמע בבראשית רבה פמ"ג סי' ג' אמר הקב"ה אביהם פעל עמי בחצי הלילה כי ע"י מסירת נפשו נרדפו את המלכים נתפרסם שמו של הקב"ה, וכן מפורש בפרקי ר"א פכ"ז שמואל הקטן אומר הוא הלילה שהיתה מקדם הוא הלילה שהכה בו אברהם את המלכים: דנת מלך גרר. זה היה בליל פסח לפי קבלת הפייטן, וכן נראה כי הפיכת סדום היתה בפסח כמו שנאמר (שם יט) ומצות אפה ויאכלו, ואחר הפיכת סדום בא לוט על בנותיו ותתעברנה וילדו לז' חדשים, ומספר הכתוב כלשונו ילדיהם שבעה חדשים כמו שנמצא רבים ע"פ שאמר ותפסנו שבעה ירחים, וכאשר לא יכלו עוד להצפינם ונתפרסם בקרב סדם ויצא שם רע על לוט

הִפְחַדְתָּ אֲרַמִּי בְּאֶמֶשׁ לַיְלָה. וְיִשְׂרָאֵל יָשַׂר לָאֵל וַיּוּכַל לוֹ לַיְלָה, ויהי בחצי הלילה: זֶרַע
בְּכוֹרֵי פַתְרוֹס מָחַצְתָּ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה. חֵילָם לֹא מָצְאוּ בְּקוּמָם בַּלַּיְלָה. טִיסַת נְגִיד
חֲרֹשֶׁת סִלִּיתָ בְּכוֹכְבֵי לַיְלָה. ויהי בחצי הלילה: יָעַץ מְחָרֵף לְנוֹפֵף אִוּוּי הוֹבַשְׁתָּ
פְגָרָיו בַּלַּיְלָה. כָּרַע בֵּל וּמַצָּבוֹ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה. לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רָז חֲזוֹת
לַיְלָה, ויהי בחצי הלילה: מִשְׁתַּכֵּר בִּכְלֵי קֹדֶשׁ נֶהֱרַג בּוֹ בַּלַּיְלָה. נוֹשַׁע מִבּוֹר
אֲרָיוֹת פּוֹתֵר בִּעֲתוּתֵי לַיְלָה. שִׂנְאָה נָטַר אֲגָגִי וְכָתַב סְפָרִים בַּלַּיְלָה, ויהי בחצי הלילה:
עוֹרַרְתָּ נִצְחֲךָ עָלָיו בְּנֶדֶד שְׁנַת לַיְלָה. פּוּרָה תִדְרוֹךְ לְשׁוֹמֵר מַה מִּלַּיְלָה.

מעשה נסים

הפיכת סדום שהיתה בפסח כדכתיב ומצות אפה: (הפחדת ארמי) זה לבן כדכתיב ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ולמד גז"ש לילה לילה מאבימלך שהיה בפסח. המגיד חיבר שני מדרשים חלוקים דורשי חלום לבן ומה שנאבק עם המלאך לא היו בלילה א' כמבואר בקרא: (ישר לאל) עש"ה וישר אל מלאך וגו' (הושע י"ב): (לילה) דכתיב ויקם בלילה ולמד מגז"ש כנ"ל שהיה בפסח: (בכורי פתרוס) מצרים נקראו פתרוס כדכתיב ומצרים ילד וגו' ואת פתרוסים: (מחצת) הכית והרגת: (חילם וכו') ממונם לא מצאו שישראל שללו הכל מהם: (טיסת) פריחת ועפיפת חיל סיסרא שהיה שר ונגיד עיר ששמה חרושת הגוי' והוא יושב בחרשת הגוים: (סלית) עש"ה הכוכבים ממסלותם נלחמו: (יעץ מחרף) זה סנחריב ונקרא כך על שחירף אלהים כמפורש בכתוב: (לנופף אווי) זה הר ציון. לנופף עשה"כ ינופף ידו הר בת ציון: (הובשת) לשון ונבלם: (בלילה) עשה"כ ויהי בלילה ההוא וגו' עד והנה כלם פגרים מתים (מלכים ב' י"ט): (כרע בל) זה ע"ז שנשברו בלילה: (לאיש חמודות) זה דניאל שנגלה לו הסוד חלום של נבוכדנצר: (משתכר) זה בלשאצר ששתה בכלי קודש: (בלילה) שנאמר ביה בליליא קטיל בלשאצר: (נושע) זה דניאל שניצל מבור אריות: (פותר) דניאל שהיה פותר החלומות הנקראים (בעתותי לילה) המבעתין האדם בלילה: (אגגי) זה המן: (בנדד) שנאמר בלילה ההוא נדדה שנת וגו': (פורה) גת: (לשומר) זה שעיר עשה"כ אלי קורא משעיר שומר מה מלילה (ישעי' כ"א):

לרת

עיון תפלה

וכן נראה כי הפיכת סדום היתה בפסח כמו שנאמר (שם יט) ומצות אפה ויאכלו, ואחר הפיכת סדום בא לוט על בנותיו ונתעברו וילדו לס' חדשים, ומפני הבושה הצפינו ילדיהם שלשה חדשים כמו במשה רבינו ע"ה שנאמר ותצפנהו שלשה ירחים, וכאשר לא יכלו עוד הצפינם נתפרסם בקרב העם ויצא שם רע על לוט התרחק אברהם מן המקום ההוא כמפורש בבראשית רבה פנ"ב סי' ד' ויסע משם אברהם פנה מפני ריח רע שהיו אומרים לוט בן אחיו בא על שתי בנותיו, אם כן היה זה בחצי חדש ניסן, ואז נלקחה שרה אמנו וגידון מלך גרר: הפחדת ארמי באמש לילה. שנאמר (שם לא, כ) את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש: וישר ישראל למלאך. [עש"ה] (הושע יב, ה). כתב הרב דון יצחק אברבנאל ז"ל שהסימן למד ג"ש לילה לילה שזה היה בחצי ליל פסח. וצריך לומר שג"ש זו קבלה היתה בידו, דאין אדם דן ג"ש מעצמו (פסחים ס"ו א'): חילם*) לא מצאו בקומם בלילה. כשקמו המצרים בלילה לא מצאו בכוריהם בחיים, הבכור נקרא חילו של אדם כמו וראשית אונו (בראשית מט ג): טיסת. ריצה ועפיפת בלשון ארמי. כצפרים עפות (ישעיה לא, ה) ת"י כטיסא דעופין: נגיד חרשת. הוא סיסרא שר צבא יבין שישב בחרשת הגוים (שופטים ד, ב).

כל חיל סיסרא אשר עמו ועמו להלחם בישראל סלית מלשון סלה כל אבירי (איכה א, טו): בכוכבי לילה, שנאמר (שופטים ה, כ) הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא: יעץ מחרף. זה סנחריב שחרף אלהים חי (מ"ב יט,ד): לנופף אווי. להניף ידו על ירושלים שהקב"ה אוה למושב לו (תהלים קלב,יג), וכמ"ש (ישעיה י, לב) ינופף ידו הר בת ציון: הובשת פגריו בלילה. הכלמת פגרי חילו הגדול בלילה שנא' (מ"ב יט, לה) בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. ובילקוט מ"ב רמז רמ"א הבין רבשקה על החומה ושמע שהיו קורין את ההלל ואמר לסנחריב חזור לאחוריך כי נסים נעשים להם בזה הלילה והיה [סנחריב] מבזה את הדבר שנאמר ינופף ידו הר בת ציון, וקריאת ההלל היתה בשביל ליל פסח. עש"ה (ישעיה מו,א): כרע בל ומצבו. ומשפט בל אליל בבל מוכר (ירמיה נ,מד) והפקדתי על בל בבבל, והיה זה בלילה שנהרג בו בלשאצר המלך האחרון לבבל, הלילה ההוא היה ליל חשך ואפילה, כל העם היו שכורי יין כי התרחק מהם המאור וחשבו בלבם שהפרסים נלאו לצור עליהם כמסופר בקורות ימי קדם, ומצב שומרי העיר עזבו את משמרתם, עד שנכנסו הפרסים והחריבוה אותה ואת אליליה. ועל זה נאמר (שם שם, לט) בחמם (בחום יינם) אשית את משתיהם והשכרתים למען יעלוזו וישנו שנת עולם ולא יקיצו: לאיש חמודות. לדניאל נגלה הסוד של חלום נבוכדנצר: משתכר בכלי קדש. זה בלשצר: נושע מבור אריות. דניאל שפותר פחדים ובעותי לילה, קאי על פתרון דניאל את החזון המחריד אשר חזה המלך בלשצר בכתוב פס יד על הקיר מנא מנא תקל ופרסין, וכמו שנאמר (דניאל ה, ו) אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וקטר חרציה משתרין וארכובתיה דא לדא נקשן: עוררת נצחך עליו בנדד שנת לילה. עוררת נצחון על המן הרשע על ידי נדידת שנת המלך שהיתה בליל ראשון של פסח הוא בלילה השלישי לצום שלשת הימים: פורה תדרוך. עש"ה (ישעיה סג, ג) פורה דרכתי לבדי: לשומר מה מלילה.

*) חילם, רכושם לא מצאו, כמ"ש וינצלו את מצרים.

בשבי

צרח כשומר ושח אתא בקר וגם לילה. ויהי בחצי הלילה: קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה. רם הודע כי לך היום אף לך הלילה. שומרים הפקד לעירך כל היום וכל הלילה. תאיר כאור יום חשכת לילה. ויהי בחצי הלילה:

בליל שני אומרים זה ובכן ואמרתם זבח פסח:

אומץ גבורותיך הפלאת בפסח. בראש כל מועדות נשאת פסח. גלית לאזרחי חצות ליל פסח. ואמרתם זבח פסח: דלתיו דפקת כחם היום בפסח. הסעיד נוצצים עגות מצות בפסח. ואל הבקר רץ זכר לשור ערך פסח. ואמרתם זבח פסח: זועמו סדומים ולוהטו באש בפסח. חלץ לוט מהם ומצות אפה בקץ פסח. טאטאת אדמת מוף ונוף בעברך בפסח. ואמרתם זבח פסח: יה ראש כל און מחצת בליל שמור פסח. כביר על בן בכור פסחת בדם פסח. לבלתי תת משחית לבא בפתחי בפסח. ואמרתם זבח פסח: מסגרת סגרה בעתותי פסח. נשמדה מדין בצליל שעורי עמר פסח. שורפו משמני פול ולוד

מעשה נסים

(צרח) לשק: (כשומר) הקב"ה שעק כשומר אתא בקר לצדיקים וגם לילה לרשעים כדדרשינן בש"ס: (קרב יום) עשה"כ והיה יום אחד וגו' (זכרי' י"ד): (שומרים הפקד) עשה"כ על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים וגו' (ישעיה ס"ב): (חשכת לילה) אפלת הדומה ללילה: בראש כל. כי פסח נכתב ראשון לכל המועדות בפ' אמור. ובש"ס איתא פסח הוא ר"ה לרגלים: (גלית לאזרחי) זה אברהם שגלית לו מה שיעשה לבניו בליל פסח כדכתיב ויחלק עליהם לילה ופרש"י שם: (דלתיו דפקת) כדכתיב וירא אליו והיה בפסח: (הסעיד נוצצים) האכיל למלאכים: (לשור ערך) זה הגינה בנא' עם הפסח: (טאטאת) עשה"כ וטאטאתי' במטאטא (ישעיה י"ד) והוא שם כלי שמכבדין הבית ופירושו הכבדת: (מוף ונוף) שמות ערים במצרים: (און) בכור כדכתיב ראשית אונם: (מחצת) עשה"כ מחץ ראש על ארץ רבה: (כביר) זה הקב"ה: (מסגרת) זו יריחו עשה"כ ויריחו סוגרת ומסוגרת: (סוגרה) נמסרה מלשון לא תסגיר עבד: (פסח) כדכתי' לעיל מיניה (יהושע ה) ויעשו את הפסח: (נשמדה מדין) ע"י גדעון: (בצליל) בזכות העומר עשה"כ והנה צליל לחם שעורים מתהפך במחנה: (פול ולוד) גבורי סנחריב שנאמר בא פול מלך

עיון תפלה

בשביל עמך ישראל השועקים אליך זה כמה — שומר ישראל! מה מלילה מה תהי אחרית הלילה האחרון הזה שאנו בוכים ומפלגה במלכות אדום ? (ישעי' כא, יא): צרח כשומר ושח, ואתה ה' תצרח כשומר ותשיח לנו אתא בקר לישראל וגם לילה לאדום — ואין הדבר תלוי אלא בכם, אם תבעיון ממני בעיו אם תבקשוני אדרש לכם ואז שובו אתיו: קרב יום קרב לנו יום הגאולה האחרונה שנאמר בו (זכריה יד, ז) והיה יום אחד הוא יודע לה' (היום ההוא אינגו נודע אלא לה' לבדו, כמו שנאמר (ישעיה סג, ד) כי יום נקם בלבי ואמרו רבותינו (סנהדרין צ"ט א') ללבי גליתי לאיברי (לצדיקים הקרובים אלי כאיברים לגוף) לא גליתי) לא יום ולא לילה: רם. אתה ה' הרם על כל גוים הודיע לכל באי עולם כי לך יום אף לך לילה (תהלים עד, טז) להוציא מלבן של תועים האומרים שי' שברא זה לא ברא זה: שומרים הפקד לעירך. כמו שנאמר (ישעיה סב, ו) על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים: ויהי בחצי הלילה. נס הגאולה האחרונה במהרה בימינו עתידה להיות בחצות ליל פסח, כדעת ר' יהושע (ר"ה י"א א') בניסן נגאלו בניסן עתידין להגאל: אומץ גבורותיך. בראש כל מועדות וכו'. חג הפסח הוא ראש לכל המועדים שנזכר בתחלת הפרשה. ובלשון מקרא הרגלי מועדים': גלית לאזרחי. לאברהם אבינו הנקרא איתן האזרחי (ב"ב ט"ו א'): דלתיו דפקת. הלכת לבקר אותו כחום היום (ריש פרשת וירא): הסעיד נוצצים. האכיל למלאכים הטללים כעין נחשת קלל (יחזקאל א): זכר לשור ערך פסח. היינו חגיגת ארבעה עשר: ומצות אפה. כמו שנאמר (בראשית יט, ג) ומצות אפה ויאכלו: טאטאת. מלשון הכתוב (ישעיה יד, כג) וטאטאתיה במטאטא השמד, אכבד אותה מן העולם כמו שמכבדין את הבית: מוף ונוף. מוף היא עיר מעמפ'ס העתיקה ונוף ערי מצרים הגדולות: ראש כל און. הבכורים שהם ראשית אונם: מסוגרת. יריחו המסוגרת סגרה לפני בני ישראל בזמן פסח, כי בעשירי לחדש ניסן עלו העם מן הירדן ואז סגרה לפניהם העיר יריחו: נשמדה מדין. במלחמת גדעון: בצליל שעורי עמר פסח. בפסיקתא דר"כ (הוצאת בובר) סי' מ"ג ר"י בן לוי אומר (בילקוט ר' אבהו אמר ר' סימון אמר ריב"ל) היא עמדה להם בימי גדעון שנאמר ויבא גדעון והנה איש מספר לרעהו חלום והנה צליל לחם שעורים וגו' מהו צליל וכו': שורפו משמני פול ולוד. עפ"ה (ישעיה סו, יט). וכוון בזה על מפלת אשור

תִּיקַד יְקוֹד פֶּסַח. ואמרתם זבח פסח: עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד עַד גָּעָה עוֹנַת פֶּסַח. פַּס יָד כָּתְבָה לְקַעֲקֵעַ צוּל בַּפֶּסַח. צָפֹה הַצָּפִית עָרוֹךְ הַשֻּׁלְחָן בַּפֶּסַח. ואמרתם זבח פסח: קָהָל כִּנְּסָה הֲדַסָּה צוֹם לְשַׁלֵּשׁ בַּפֶּסַח. רֹאשׁ מִבֵּית רָשָׁע מָחַצְתָּ בְּעֵץ חֲמִשִּׁים בַּפֶּסַח. שְׁתֵּי אֵלֶּה רֶגַע תָּבִיא לְעוּצִית בַּפֶּסַח. תָּעֹז יָדְךָ וְתָרוּם יְמִינְךָ כְּלֵיל הִתְקַדֵּשׁ חַג פֶּסַח. ואמרתם זבח פסח:

כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה:

אַדִּיר בִּמְלוּכָה. בָּחוּר כַּהֲלָכָה. גְּדוּדָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְהוָה הַמַּמְלָכָה. כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: דָּגוּל בִּמְלוּכָה. הָדוּר כַּהֲלָכָה. וָתִיקָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לך ולך וכו': זַכַּאי בִּמְלוּכָה. חָסִין כַּהֲלָכָה.

מעשה נסים

אשור (מ"ב פ"ו) וכתיב ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש (ישעי' י); (בנוב) זה סנחריב ולישנא דקרא נקט: (פס יד) זה בלשאצר הכף יד כתבה: (לקעקע) לעקור הרשע: (צול) זה בבל עפ"ש האומר לצולה חרבי (ישעיה מ"ד): (צפה הצפית) על שם הכתוב ערוך השלחן צפה הצפית (שם כ"א) ונאמר על בלשאצר: (הדסה) זה אסתר: (צום) דדרשו על קרא ויעבור מרדכי שעבר יום ראשון של פסח בתענית: (ראש מבית רשע) זה המן: (שתי אלה) היינו שכול ואלמון, פי' שיהיו יתומים ואלמנות: (לעוצית) עשה"כ יושבת בארץ עוץ (איכה ד'):

כי לו נאה. פיוט זה הוא מרוה א' על יציאת מצרים וקריעת ים סוף. וא' פי' מתן תורה. ועיין ס' מ"י: אדיר. בחור. שהקב"ה הראה עצמו על הים כגבור וכבחור: (גדודיו) הן המלאכים: (דגול הדור) שבמתן תורה בא עם כל תלגו. ונראה כזקן ומהודר ויושב בישיבה כמבואר במדרש: (ותיקיו) הן ישראל: (זכאי חסין) כמ"ש רש"י שבי"ת וקריעת ים סוף הראה הקב"ה כפלס השמים לסוכר חזה לשון זכאי. ובמדרש מי כמוכה חסין שהמלאכים קטרגו על פסל מיכה והקב"ה שתק: ספסריו

עיון תפלה

(כי הוא היה ממלכי אשור) לפני חומות ירושלם בימי חזקיהו מלך יהודה, שנאמר (ישעי' י, טז) לכן ישלח האדון ה' וגו' במשמניו רזון ותחת כבדו יקד יקד כיקוד אש: עוד היום בנוב לעמוד. (שם שם, לב): עד געה עונת פסח. עד אשר הגיע הרגע המיוחד לישראל לעשות בו נסים והוא חצות לילה: פס יד כתבה לקעקע צול. במעשה דבלשאצר, ופס יד כמו פסת היד, היא כף היד. לקעקע פירושו לעקור בתלמוד, כמו (תענית ס"ז א') מקעקע את כל הבירה כולה, וצול היא בבל (ישעיה מד, כז) האומר לצולה חרבי: צפה הצפית ערוך השלחן. מתאר את הלילה הנועד לבבל במלאת ימיה, בלילה ההוא כאשר העמידו הצופים על בתי המגדל להביט מה נעשה במחנה האויב, וכאשר הודיעו הצופים כי הרחיק האויב מן המצור ולא נשארה פרסה, אז ערכו שלחנות ועשו משתה שמנים וישתו וישכרו כל הלילה עד חצות, הוא המנב אשר הזכיר הפייטן בפיוט אז רוב נסים, והוא המשתה אשר זכר ירמיהו הנביא (ירמיה נא, לט) בחמם אשית את משתיהם: ראש מבית רשע. המן שעשהו המלך אחשורוש לכל נרנו מלאכי עמלק הרשע מחצת ראשו בעץ חמשים בפסח: שתי אלה רגע תביא לעוצית. עפ"ה (ישעיה מז, ט) ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד שכול ואלמון, ומחלל הפייטן להקב"ה שיביא במהרה שתי אלה הנזכרים שם לעוצית היא ממלכת אדום יושבת בארץ עוץ (איכה ד, כא), ואז תעז ידך ותרום ימינך כאותו הלילה במצרים שהתקדש חג פסח, עפ"ה (ישעיה ל, כט), כי גם לעתיד לבא יוכו רשעי הגוים היגרלים בכל מכות מצרים. — ובמחזור רומא גרים לעיץ:

כי לו נאה כי לו יאה. ניסד על המקרא (ירמיה י, ז) מי לא יראך מלך הגוים כי לך יאתה (המלוכה):

אדיר במלוכה. שנאמר (תהלים ח, ב) ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ; התאר הזה נמצא על הקב"ה (שה"ש ה, טו) בחור כארזים, כי הוא בחור מאתנו שנאמר (יהושע כד, כב) עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את ה' לעבוד אותו, הוא בחור מאתנו כהלכה, כי הישגנו את אשר בחרנו: גדודיו יאמרו לו. גדודיו אלו מלאכיו ומשרתיו שהי רבוא שנאמר (איוב כה, ג) היש מספר לגדודיו. —וכל גדודיו משבחים ומפארים אותו בכל יום תמיד ואומרים לו לך ולך, המקרא לך דומיה תהלה אלהים בציון ולך ישולם נדר (תהלים סה, ב), לך אף לך, לך שמים אף לך ארץ (שם פט, יב), לך כי לך, לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש. ובמחזור רומא גרים לך ולך לך ולך לך ה' הממלכה וכו': לך ה' הממלכה. (דה"א כט, יא): דגול במלוכה. התאר דגול מרבבה (שה"ש ה, י) פרש"י נדגל ומסובב בחיילות הרבה: הדור בהלכה. הדור לא נמצא ואולי צ"ל הדר, הקב"ה הדר הוא במלכותו (מאיעססעטיש): ותיקיו. הם הצדיקים השוים לפניו מסורת הדין ומדקדקין הרבה במצותיו, כמו בברכות (ט' פ"ב) ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה: זכאי במלוכה. הקב"ה זכאי במלכותו שנאמר (דברים לב, ד) הצור תמים פעלו וגו' אל אמונה ואין עול: חסין כהלכה.

טפסריו יאמרו לו. לך וכו': יחיד במלוכה. כביר כהלכה. למודיו יאמרו לו. לך וכו': מלך במלוכה. נורא כהלכה. סביביו יאמרו לו. לך וכו': עניו במלוכה. פודה כהלכה. צדיקיו יאמרו לו. לך וכו': קדוש במלוכה. רחום כהלכה. שנאניו יאמרו לו. לך וכו': תקיף במלוכה. תומך כהלכה. תמימיו יאמרו לו. לך ולך. לך כי לך. לך אף לך. לך יהוה הממלכה. כי לו נאה. כי לו יאה:

קודם שמברך על כוס רביעי יאמר זה:

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס רביעי מארבע כוסות לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם וכו'

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: ושותין בהסיבת שמאל

ואח"כ מברכין על היין ברכה אחרונה זו:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה. רחם נא יהוה אלהינו עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מזבחך ועל היכלך. ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בבנינה ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדשה ובטהרה (בשבת ורצה והחליצנו ביום השבת הזה) ושמחנו ביום חג המצות הזה. כי אתה יהוה טוב ומטיב לכל ונודה לך על הארץ ועל פרי הגפן: ברוך אתה יהוה על הארץ ועל פרי הגפן:

על השאר משקים מברכין ברכה אחרונה זו:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי. ברוך חי העולמים:

אחר ד' כוסות אין רשאי לשתות יין או שאר משקים אבל מים ושו"א וקאפ"ע שרי:

נרצה. אם עשה כסדר הזה יהיה רצוי לפני המקום וכן יהי רצון:

מעשה נסים

(טפסריו) הן המלאכים: (יחיד כביר) שבמ"ת ירד עם רכב רבותים וקרע השמים והראה שהוא אחד: (למודיו) הן ישראל: (מלך נורא) במדרש מלך ב"ו נורא על פרתקים יותר מהקרובים והקב"ה סביביו נשגבה מאד. והו אמרו מלך במלוכה נורא כהלכה סביביו וכו': (פודה) שבמ"ת נגלה בסנה לרוב ענותנותו ובתורה פדה אותו ממלאך המות ומשעבוד מלכיות כדדרשינן אל תקרי חרות אלא חירות: (צדיקיו) הן ישראל: (קדוש רחום) במדרש שבקי"ס רצו מלאכים לומר קדוש אמר הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ומחמת רחמנותו לא רצה: (שנאניו) הן המלאכים: (תקיף תומך) שבשעת מ"ת כפה הר כגיגית. וגם פי' בגמרא שמים וארץ היו רופפים ובשעת מ"ת תמכם: (תמימיו) הן ישראל: (לך ולך) הייט לך שיהיה המלוכה ולך תשוב המלוכה. ופי' (לך כי לך) פי' הכל שלך כי קודם שנברא העולם היה ה' אחד: (לך אף לך) שביום ההוא יהיה ה' אחד: (לך ה' הממלכה) גם עכשיו: (פנ"ס)

עיון תפלה

אשר אמר (תהלים פט, ט) מי כמוך חסין יה: טפסריו. מלאכיו ושריו. מלשון הכתוב (ירמיה נא, כז) פקדו עליה טפסר: כביר כהלכה. אמר (איוב לו, ה) הן אל כביר: למודיו. הם תלמידי החכמים למודי ה', עש"ה (ישעיה נד, יג) וכל בניך למודי ה'. ובמחזור רומא גרים לוהטיו יאמרו לו. ולפי מה שהעירונו בסוף הפיוט לא יתכן זה: סביביו. הם מלאכיו, שנאמר (תהלים פט, ח) ונורא על כל סביביו: שנאניו. הם מלאכיו שנאמר (שם סח, יח) רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. — וסדר הפיוט הזה חרוז אחד תהלת המלאכים והחרוז השני תהלת הצדיקים, וכן חוזר והולך עד סוף הפיוט, גדודיו ותיקיו, טפסריו למודיו, סביביו צדיקיו, שנאניו תמימיו. (ולפי גרסת המחזור נכי חמא טפסריו

חֲסַל סִדּוּר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ. כְּכָל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ: כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסַדֵּר אוֹתוֹ. כֵּן נִזְכֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ: זָךְ שׁוֹכֵן מְעוֹנָה. קוֹמֵם קְהַל עֲדַת מִי מָנָה. בְּקָרוֹב נַהֵל נִטְעֵי כַנָּה. פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה:

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלָיִם: ג״פ

אַדִּיר הוּא יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה. אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב: בָּחוּר הוּא. גָּדוֹל הוּא. דָּגוּל הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. במהרה במהרה: הָדוּר הוּא. וָתִיק הוּא. זַכַּאי הוּא. חָסִיד הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. במהרה במהרה: טָהוֹר הוּא. יָחִיד הוּא. כַּבִּיר הוּא. לָמוּד הוּא. מֶלֶךְ הוּא. נוֹרָא הוּא. סַגִּיב הוּא. עִזּוּז הוּא. פּוֹדֶה הוּא. צַדִּיק הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. במהרה במהרה: קָדוֹשׁ הוּא. רַחוּם הוּא. שַׁדַּי הוּא. תַּקִּיף הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה בִּמְהֵרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה. אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב:

בליל שני מתחילין כאן לספור ספירת העומר תמצא לעיל אחר מעריב של חול:

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

מעשה נסים

אדיר הוא בחור הוא. אמר זה להורות כי כאשר נתגלה לנו אז בכל התארים האלו כמו שאמר בפיוט הקודם אדיר במלוכה כן עתיד להגלות לנו בכל התארים האלו כי עתידה להיות גאולה העתידה כגאולה הראשונה שאפי׳ גאולה שניה היתה ראוי׳ להיות כגאולה הראשונה רק שגרם החטא כמבואר בש״ס:

אחד מי יודע. השיר הזה תמוה מאד בעיני כל רואה. ומה שנלפע״ד כי מונה והולך שלש עשרה טובות אשר הבדילנו בהן מכל האומות לטוב לנו אשר

עיון תפלה

לוהטיו סביביו צבאיו שרפיו תמימיו, אבל גרסתנו נראה עקרית). והנגון זה מצאנו בפיוטי הקליר כמו בשחרית ליוה״כ בפיוט ליושב תהלות לרוכב ערבות קדוש וברוך, מיחד נ״ל חרוז אחד למלאכים וחרוז שני לישראל, אלי שחק אומרים קדוש אדירי כל חסן האהבים אומרים ברוך, וכן במוסף ליוה״כ אמיצי שחקים וכו׳ אומרים קדוש אמוני אהבים וכו׳ אומרים ברוך. ומזה אני שופט שגם מחבר הפיוט הזה הוא הקליר, כי הנגון אחד עולה לכלם:

חסל סדור פסח. מיסודו של רבינו יוסף טוב עלם ביוצר לשבת הגדול אחר סדור הלכות פסח.

ופירוש חסל נגמל בארמית, ויגדל הילד ויגמל (בראשית כא, ח) תרגם אונקלוס ורבא רביא ואתחסיל, עד יגמל הנער (ש״א א, כב) תרגם יונתן עד דיתחסל רביא, ואל תשכחי כל גמוליו (תהלים קג, ב) תרגם המתרגם ולא תתנשי ית כל חיסולוי דעביד לאמך חדיין באתר ביונתא (דהיש במקום ביתה ברכות י׳ פ״א), ופירושו נגמל או נגמר סדר הפסח: ככל משפטו וחקתו. עפ״ה (במדבר ט, יד) כחקת הפסח וכמשפטו: זך. שכל מעשיך זכים: שוכן מעונה. השוכן בבית המקדש הנקרא מעונה שנאמר (תהלים עו, ג) ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון: קומם. יותר מן הֵקֵם, כי הקם פירושו שגרם לה שתקום והיא תקום אח״כ מאליה, אבל קומם פירושו שתגמור קומתה מתחלה ועד סוף, וכן **מותתי הֵמִית**, המית פירושו שמכהו מכת מות והוא מת אח״כ מאליו, אבל מותת גומר מיתתו עד סופה. כמו ואעמוד עליו ואמותתהו (ש״ב א, י): עדת מי מנה. עפ״ה מי מנה עפר יעקב (במדבר כג, י): בקרוב נהל נטעי כנה. עפ״ה (תהלים פ, טז) וכנה אשר נטעה ימינך: פדוים לציון ברנה. פדויה תאר הפעל, נהל אותם בתור פדוים לציון ברנה. — לשנה הבאה בירושלים:

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב. במהרה, אבל לא במהרה דמרא עלמא שהוא תתנ״ב שנה כמנין ונושנתם אלא במהרה בימינו שנחכה ונחיה ונראה. — והפיוט הזה נמצא במחזור מנהג אויניון:

אחד מי יודע. מדה תקנוה הקדמונים ז״ל להעיר את התינוקות משנתם ולהעסיקם במילי דמיתא לקיים מה שנאמר והגדת לבנך, כי אחר הסעודה קרוב הדבר שתתפשם שינה, לפיכך מעסיקים אותם בחידות. האב היושב ראש שואל את בניו, הגידו נא בני מי מכם יודע מהו דבר אחד הנמצא בעולם ואין שני להמשיל לו להחבירה? והמשכיל שבהם משיב אחד אני יודע! כי למדתי בבית רבי פרשת שמע וכתוב בה ה׳ אלהינו ה׳ אחד. וכל הנערים חוזרים את התשובה. אח״כ חוזר ושואל אותם איזה שני דברים נמצאים אצלנו? ומשיב נער אחד שני לוחות הברית! וחוזרים כל הנערים גם את התשובה הראשונה. וזהו אצלם משחק יפה המושך את לבם ומעסיקם ומעירם מתרדמתם. וכן כל החידה עד גמירא. — גם הפיוט הזה נמצא במחזור הנ״ל:

שנים מי יודע. שנים אני יודע. שני לחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

שלשה מי יודע. שלשה אני יודע. שלשה אבות. שני לחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

ארבע מי יודע. ארבע אני יודע. ארבע אמהות. שלשה אבות. שני לחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

חמשה מי יודע. חמשה אני יודע. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלשה אבות. שני לחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

ששה מי יודע. ששה אני יודע. ששה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלשה אבות. שני לחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

שבעה מי יודע. שבעה אני יודע. שבעה ימי שבתא. ששה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלשה אבות. שני לחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

שמונה מי יודע. שמונה אני יודע. שמונה ימי מילה. שבעה ימי שבתא. ששה סדרי משנה. חמשה חומשי תורה. ארבע אמהות. שלשה אבות. שני לחות הברית. אחד אלהינו שבשמים ובארץ:

מעשה נסים

אשר הן הטובות יותר מעל כל הטובות אשר גמלנו ה' ועיקר ירידת מצרים לא היה רק בשביל תכלית הטובות הלן כי כבר כתב הרב בעל מעשה ה' שעיקר ירידת מצרים היתה כדי להוציאם ביד חזקה ושיתפרסם אלהותו על ידינו וזו היתה כל חשק ותאותו של אברהם אבינו וכל האבות שיפורסם אלהותו ע"י זרעם. וע"ז אנחנו חייבים להודותו ולשבחו על אשר הגיענו לשלימות הנכסף לאברהם שיהיה ע"י זרעו וזהו אמרו כאן אחד מי יודע אחד אני יודע אחד אלהינו דהיינו זה הפרסום האלהות שהוא יחיד באחדות שאין ערך לה מי היה יודע זה רק אני הוא היודע והמודיע שע"י נתפרסם זה וזה השלימות והטובה שאין ערך לה נעשה רק ע"י ירידת מצרים והוצאתו. ברוך הנעלה מכל רעיון מהשיג טובותיו אלינו:

שנים מי יודע שנים אני יודע שני לוחות הברית. כי ע"י ירידת מצרים זכינו לקבלת הלוחות אשר המה מעשה אלהים וזה הוא תכלית הטובה אשר אין ערך לה וזה לא זכינו רק מחמת יסורין של ירידת מצרים כמאמרם שלש מתנות טובות כו' וכולן ע"י יסורין וא' מהן תורה. ומה שחזר ושנה הדברים לומר אחד אלהינו כי עיקר פרסום האלהות היה ע"י נתינת הלוחות בקולות וברקים אשר שמע לכל העולם כאמרם ז"ל שהיו האומות נאספים אל בלעם ואמר להם ה' עוז לעמו יתן:

שלשה מי יודע שלשה אני יודע שלש: אבות. פי' כי ע"י זה זכינו לטובה שאין ערך לה שהאבות גם נקראו אבות רק לבני יעקב ולא נאמר בנים שיצאו מהם כדכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע. וזה זכינו מחמת שקבלנו התורה ושנתפרסם אלהותו על ידינו ומשום זה חזר ושנה כי ע"י אהבתם ובקשתם נתן לנו התורה ונתפרסם אלהותו כשהוא אחד על ידינו:

ארבע מי יודע ארבע אני יודע ארבע אמהות. זהו נ"ל הטעם כנ"ל שהאמהות לא נקראו אמהות רק לבני יעקב אף שרבקה היתה אם יעקב ועשו ועיקר הגרם היו האמהות ששרה אמרה גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש והקב"ה הסכים על ידה וכן רבקה גרמה הברכות ליעקב וע"י נעשינו ישראל חביב לכל הם לכן חזר ושנה הדברים:

חמשה ששה. חמשה חומשי תורה שבכתב ותורה שבעל פה וזהו עיקר ותכלית הטובה אשר בחר בנו מכל עם ונתן לנו את תורתו שתי התורות שבכתב ושבעל פה אשר זכינו ע"י ירידת מצרים והוצאתו:

שבעה ימי שבתא. חשיב שבת לטובה בפ"ע חוץ מנתינת התורה היות כי שבת במרה איפקד קודם התורה כדכתיב שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו. ועוד כי אמרו חז"ל שבת לא הודיע הקב"ה לאומות העולם כדכתיב לדעת כי אני ה' מקדשכם וע"י שבת קדשו זכינו לקבלת התורה ומתנה זו לא נתן ולא הודיע רק לישראל כמו שתקנו בתפלת שבת ולא נתתו כו' לגויי הארצות ולא הנחלתו לעובדי פסילים כי מסך רוח טועים בכל העולם לבד ישראל שכולם בחרו יום אחד לשבות בו כמו הישמעאלים ששובתים יום ששי וכיוצא וכולם אינם רוצים ביום השבת ואמרו במדרש כי שבת אמרה על ישראל מי כעמך ישראל גוי אחד וע' בתוספות פ"ק דחגיגה והכי בתפלת מנחה דשבת ומאת ה' היתה זאת למען תת לנו שארית בארץ למגן ומחסה. והנה הדברים שע"י שנתן לנו שבת זכינו במה שקרבנו לפני סיני ונתן לנו תורתו ונתפרסם אלהותו:

שמונה ימי מילה. היינו שהמילה לא נקרא מילה רק בישראל כדתנן בנדרים הנודר ממולים מותר בערלי

גוים

תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

עֲשָׂרָה מִי יוֹדֵעַ. עֲשָׂרָה אֲנִי יוֹדֵעַ. עֲשָׂרָה דִּבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

אַחַד עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. אַחַד עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבַיָּא. עֲשָׂרָה דִּבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁנֵים עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁנֵים עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטַיָּא. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבַיָּא. עֲשָׂרָה דִּבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִדַּיָּא. שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטַיָּא. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבַיָּא. עֲשָׂרָה דִּבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

מעשה נסים

כותים וע"י המילה נקראים ישראל תמימים אברהם לא נקרא תמים רק על ידי המילה ולא בכל שאר מצות כמבואר (בנדרים ל"א) וע"י שמל אברהם זכה לזרע ישראל ולכל הני לכן חזר ושנה הדברים:

תשעה ירחי לדה. כי הלדה לא תתיחס רק בבני יעקב כדכתיב ויתילדו על משפחותם ואין יחס אבות ובנים שייך ברשעים. ומה שנאמר בן נח הוא רק כהר בן בקר כמבואר בש"ס רק ב"י נקראו בנים לאבותיהם ובהם שייך ויתילדו ומחמת שרק אנחנו נחשבים למולדים מאבות זכינו לכל הני לכן חזר ושנה הדברים:

עשרה דבריא. חשב עשרת הדברות חוץ מהתורה כי הדברות שמענו מפי הקב"ה פה אל פה וגו ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי כדכתיב (דברים ה' כ"א). ומזה נתפרסם עיקר אמונת הנבואה דבלא זה היתה אמונת התורה רופפת ומחמת ששמענו עשרת הדברות מפי הקב"ה ואמר למשה ואתה פה עמוד עמדי נתחזק אמונת התורה בידינו וזכינו לכל הני לכן חזר ושנה הדברים:

אחד עשר כוכביא. הוא ע"ש מ"ש בעקידה שער י"ב בפרק גנון העולם כי לפי אמונת השכר ועונש אשר תורתנו הקדושה כיל ראשית דרכה. מבואר כי קשר גדול יש בין המעשים הטוב יש שיעשו האנשים מטוב ורע ובין הנהגת טבע המזלות. כי בצדקותיהם ויושר פעולותיהם יתקיים ויתחזק טבע המזלות. ובקלקולם והפסדם יתקלקל גם הוא ע"ש שהאריך. ולכן כתב התורה הלנבות במדרגת העולם מהתורה כמדרגת העבד מאדוניו. וזהו מאמרו כאן אחד עשר כוכביא שהוא הנהגה השמיימית אני הוא יודע דהיינו שאני שמרתי התורה ומצותיה ובה תלויה ההנהגה השמיימית הכוללת וזה לא נעשה רק על ידי קבלת התורה וע"י כל הדברים הנזכרים שזכינו להם לכן חזר ושנה הדברים:

שנים עשר שבטיא. זהו טובה גדולה שאין ערך לה שבמה שחלק אותנו לשנים עשר שבטים יש קשר ויחס להנהגה התחתונה עם הנהגה השמיימית כמבואר בעקידה שם ובשאר ספרים הרבה ודבר הברתי הוא עד שנהעדר שבט א' ח"ו אי"א לקול ההנהגה השמיימית עד שיעקב נחשבו בעדרת יוסף לאמר כי ארד אל בני אבל שאולה כמבואר בעקידה במקומות הרבה ולא היינו יכולין לבא לכל הטובות שחשב רק ע"י שהיינו שנים עשר שבטיא לכן חזר ושנה הדברים:

שלשה עשר מדיא. כי כל הי"ג מדות אין רק לבני יעקב. ואילולי עזר הי"ג מדותיו ית' ודאי דלא הוינו זוכין לשום דבר מכל הטובות הנזכרות והכל נמלא ברחמיו וחסדיו הגדולים ע"פ מדותיו יתברך ויתעלה ואפילו האבות היו צריכין למדותיו ולכן חזר ושנה הדברים שע"י מדותיו זכינו לכל הדברים. ויהי רצון שיעורר מדותיו ויזכנו לכל הטובות הנזכרות ויתפרסם מלכותו עלינו מהרה. ונאמר לפניו שיר חדש אמן כיה"ר:

חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא שׁוּנְרָא. וְאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא כַלְבָּא. וְנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא חוּטְרָא. וְהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא נוּרָא. וְשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא מַיָּא. וְכָבָה לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא תוֹרָא. וְשָׁתָה לְמַיָּא. דְּכָבָה לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא הַשּׁוֹחֵט. וְשָׁחַט לְתוֹרָא. דְּשָׁתָה לְמַיָּא. דְּכָבָה לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא מַלְאַךְ הַמָּוֶת. וְשָׁחַט לְשׁוֹחֵט. דְּשָׁחַט לְתוֹרָא. דְּשָׁתָה לְמַיָּא. דְּכָבָה לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְשָׁחַט לְמַלְאַךְ הַמָּוֶת. דְּשָׁחַט לְשׁוֹחֵט. דְּשָׁחַט לְתוֹרָא. דְּשָׁתָה לְמַיָּא. דְּכָבָה לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וקורין שיר השירים:

(הגה״ה) חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב״ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה. וכל דין ליל ראשון יש ג״כ בליל שני. ונוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן. כי ליל שמורים הוא מן המזיקים:

מעשה נסים

בשם ספר מ״י מליצה נבברת היאך ישראל וביהמ״ק הלכו מגולה לגולה עד ביאת משיח:

חד גדיא. איתא במפרשים שבית המקדש נקרא גדי עש״ה בכרמי עין גדי. ואיתא בירושלמי שדוד המלך נותן מארונה היבוסי גנה מכל שבט ב׳ זוזים וזהו חד גדיא דזבין בתרי זוזי: **ואתא שונרא.** זהו נבוכדנצר שביהמ״ק נחרב על ידו. ואיתא במדרש שונרא זה מלך בבל שונרא שולט רע: **ואתא כלבא.** זה פרס שינק מבבלא כדאיתא בגמרא וכורש הרג לבלשצר מלך בבל: **ואתא חוטרא.** זה מלך יון דאיתא במדרש זה יון שרודה במקל. כי מן פרס לקח יון: **ואתא נורא.** זהו החשמונאים דאי׳ במדרש שהכהנים נקראים אש. ולכך המצוה בחנוכה בנרות ועיין ברמב״ן והחשמונאים לקחו מהן: **ואתא מיא.** זהו אדום דאי׳ במדרש קול מים רבים זה אדום שקולו הולך מסוף העולם וכו׳ כי מן החשמונאים לקח האדום: **ואתא תורא.** זה ישמעאל דאי׳ במדרש תור זה ישמעאל כי מן אדום לקחו ישמעאל: **ואתא השוחט.** זה משיח בן יוסף שישחט ויכלה כולם כי לעתיד יקח מישמעאל משיח בן יוסף: **ואתא מלאך המות.** כי משיח בן יוסף יהרג ע״י מלאך המות: **ואתא הקב״ה.** כי לעתיד הקב״ה בעצמו יבא וישלט. ובלע המות לנצח:

מצות עשה מן התורה להיות אדם שמח וטוב לב בי"ט הוא ואשתו ובניו וכל הנלוים אליו. וחייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר עניים האומללים. כמבואר בזוהר בהקדמת בראשית ע"ש. ואע"פ שאכילה ושתיה בכלל מ"ע, מ"מ לא ימשוך ביין את בשרו. ולא יהא אוכל ושותה כל היום. ולא יבא לידי שחוק וקלות ראש. אלא יהא קורא ועוסק הלכות פסח בפסח כו': **מנחה** אשרי. ובל"צ. חצי קדיש ומתפללין שמו"ע כמו בשחרית רק שמדלגין משיב הרוח. קדיש ת"ש. עלינו. ק"י: **סדר תפלת ערבית** ליל ב' כמו ביום א'. רק אין אומרים משיב הרוח. אומרים המערבים השייכים לליל ב' אף אם חל יום א' בשבת: בביהכ"נ אינן מקדשין על היין. וסופרים ספירה בבית הכנסת. וע"פ האר"י ז"ל לספור בבית אחר הסדר. וספרים לבניהם. וממהרים מיד להכין הסדר. כי אסור להכין שום דבר מיו"ט ראשון לשני של גליות. ומשילא יהיה מוכרח להכין כל דבר בלילה ויהיה נמשך באכילת אפיקומן עד אחר חצות. לכן יזהר את עצמו: **יום שני** של פסח. בשחר מתפללין כסדר יו"ט. מוציאין ב' ס"ת באחד קורין בפ' אמור (שור או כשב) עד סוף הענין. ומפטיר קורא בס"ת השני כדאתמול ומפטירין במלכים וישלח המלך עד לא קם כמוהו. גומרין ההלל ונפטרין לבתיהן. שמחה נוהגת אף בכל ימי המועד כ"ש ביום זה שיש לשמוח בו עוד זכרון לשמחה אחרת שנתלה בו המן:

דרך החיים דיני מוצאי יום טוב בשמים ראש

בין מוצאי יום טוב לחוה"מ ובין מוצאי יו"ט לחול אומר בתפלה אתה חוננתנו ומבדיל על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים (סימן תצ"א):

במוצאי יו"ט אומרים אתה חוננתנו בתפלה. ועיי' בשבת דס. אם לא אמר מחזירין אותו. וכן בכל ימי המועד. ק"ש. סופרין ספירת העומר. מבדיל ע"ך על הכוס. אין מברכין על הבשמים ולא על הנר בין מוצאי יו"ט לחוה"מ בין מוצאי יו"ט לחול. שאין מברכין על הבשמים ועל הנר אלא במוצאי שבת לחול. אבל במוצאי שבת ליו"ט מברכין על הנר אבל לא על הבשמים. כי יש לו לאדם שני נפשות ביו"ט. וא"ת למה אינו מברך על הבשמים במוצאי יו"ט. לפי שכתוב שבת וינפש אוי צריך לברך במוצאי שבת על הבשמים לנחת הנפש. וכן למו בהפטרת דרשו ה' בהמצאו ישלט סדם וקמין ל"ה כל שומר שבת. למו במוצאי שבת ישלט סדם (רוקח). עלינו. ק"י: **א' דחוה"מ** בשחר אם מניחין תפלין בחוה"מ עיין בש"ע א"ח סימן ל"א. ודעת הרבה פוסקים שאותן המניחין יניחו בלא ברכה ועכ"פ אף המניחין לא יניחו תפלין של ר"ת בחוה"מ. כי השוכר מפליג מאד שעונש ודיו המניחן דרש"י. וע"ם נמי הוא שמא הלכה דחוה"מ אסור מתפלין ושמא הלכה כרש"י (פ"ת במשבצות סי' ל"א). אין אומרים מזמור לתודה בכל ימי חוה"מ של פסח. יחלוץ התפילין קודם הלל. והמנהג נהגו לסלקן אחר קדושה של תפלת י"ח. ומ"מ צריך לכוין לשמוע חזרת התפלה (פ"ת במשבצות סי' ל"א סק"ב). קורין הלל בדילוג כל ימי חוה"מ ויו"ט האחרון. והטעם דכיון שאין פסח חלוק בקרבנותיו מיום א' ואילך כמו סוכה אין קדושתו דאמר בחים כמו קדושת סוכות (דאמר) שכל יום יש בו קדושה בפני עצמו כיון שיש לו קרבן בפני עצמו. משא"כ בפסח. לפיכך אין גומרין בו את ההלל כל שבעה לומר שאין קדושתו כקדושת יום ראשון. ויש עוד טעם במדרש מה שאין גומרין ההלל כל ימי הפסח הוא משום שטבעו המצרים בשביעי של פסח. וכתיב בנפול אויבך אל תשמח וגו' אמר הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה. וכיון שביום שביעי שהוא יו"ט לא יגמרו ההלל. לכך אין גומרין אותו כל ימי חוה"מ שלא יאמרו ימי חול המועד עדיפי מיום השביעי שהוא יו"ט מקרא קודש ויבואו לזלזל בו (לבוש). עוד טעם כיון דאין חיוב מצה אלא בלילות הראשונים. אבל בחג הסוכות כל ז' ימים צריך לישב בסוכה (כל בו). עוד טעם אף שנכנסו ישראל לקדושה בפסח לא נתקשרו לגמרי בה עד אחר הספירה כאשה הסופרת ימי לבונה. ומטעם זה אין גומרין ההלל בז' הפסח כמו שגומרין בסוכות (של"ה). אחר הלל קדיש שלם. וכן בכל יום שיש בו מוסף. מוציאין ב' ס"ת. וקורין בא' בפרשת בא (קדש לי כל בכור) עד סוף הסדרה ג' גברי. ובס"ת שני קורא רביעי בפרשת פנחס והקרבתם עד לא תעשו. מניחין ס"ת שניה אצלה ואומר ח"ק על שניהן. יהללו. אשרי. ובל"צ. ח"ק. מוסף כדרך שמתפללים במוסף יו"ט. רק יאמר והקרבתם: **חייב לכבד חוה"מ**. שאף שנקרא חול המועד. אינו חול אלא לגבי יו"ט ראשון ואחרון. אבל לגבי שאר ימים מועד איקרו. ולכן אין לאדם לעסוק בשום מלאכה לא גדולה ולא קטנה. ולא התירו כי אם דבר האבד ושיהיה נקל לעשות ובתנאי אם המופלות אין לו מה לאכל לשו"ב. ומצוה לכבדו במאכל ובמשתה ובכסות. ומצוה לאכול בו פת. ובבהמ"ז אומר יעלה ויבא. ואם לא אמר אין מחזירין אותו. ואין לומר הרחמן הוא ינחילנו ליום שכלו טוב בחוה"מ (תנ"א). וכתב בסדר היום שאין לאדם לאבד ימי חוה"מ במאכל ומשתה שיחה וטיול. אלא כל אחד יעסוק בתורה. בעלי מקרא במקרא בעלי משנה במשנה בעלי גמרא בגמרא. וגם לא תפני זה סתכה נפשו. אלא יאכל דברים טובים ומטעמים וישמח כראוי לו. ויתן מעט אם בר הכי הוא. והרי כל זה טובה לגופו. ואחר כך שאר היום ישגב נפשו בתורה: **ב' דחוה"מ** בשחר קורין בספר תורה א' בפרשת משפטים (אם כסף תלוה) עד בחלב אמו. ג' גברי. ובשני והקרבתם: **ג' דחוה"מ** בס"ת א' בפרשת כי תשא (פסל לך) עד בחלב אמו. ג' גברי. ובשני והקרבתם: **ד' דחוה"מ** בס"ת א' בפרשת בהעלותך מן (במדבר סיני) עד לאזרח הארץ. ובשני והקרבתם:

הנהגות שבת חול המועד

ערבית אין אומרים לכו נרננה. רק אומרים מזמור שיר ליום השבת. ומתפללין ערבית כדרכם של שבת ואומר יעלה ויבא בעבודה. ואם לא אמר אין מחזירין אותו. ויכלו. מגן אבות. ואין מזכירין בה של יו"ט. אין אומרים במה מדליקין: **בשחר** מתפללין כדרכו של שבת. ואומר יעלה ויבא בעבודה. חצי הלל. ק"ש. וקורין שיר השירים משום שמדבר ומשורר של גאולת מצרים דכתיב לסוסתי ברכבי פרעה (לבוש) (מג"א)

בפסח) ומשום שלא נזכר עליה (רמ"א). ק"י. אין תחנון. מוציאין ב' ס"ת באחת קורין ז' גברי בפרשת כי תשא, ומתחילין ראה אתה אומר אלי עד כתוב אתו. ובשחל יום חמישי דפסח בשבת אף לא ישתנה הסדר דקש"ם דחוה"מ רק שמתחילין ראה אתה אומר אלי ויהיו כסדר. קדש. בכספא. פסל. במדברא. אבל כשחל שלישי דפסח בשבת לא נשתנה הסדר ויהיה הסימן לקש"מ דחוה"מ. פסל. קדש. בכספא. במדברא. ומפטיר בשני והקרבתם. ומפטירין (ביחזקאל ל"ז היתה עלי יד ה') וטעמא משום שיש לנו קבלה מפי חז"ל כי תחיית המתים עתידה להיות בניסן ותחתית גוג ומגוג בתשרי ומשום הכי מפטירין תחיית המתים הכתובה ביחזקאל בניסן. ובתשרי בשבת דחוה"מ דסוכות ביום בא גוג. ואומרין בברכת ההפטרה מקדש השבת לבד. יקום פורקן: מוסף כשאר ימי חוה"מ. ומזכירין בו של שבת. וכן בחתימה: מנחה כמנהג כשאר שבתות. יעלה ויבא. וקורין מתורה בפרשת השבוע. וא"א צדקתך צדק: ערבית אתה חוננתנו. ואין אומרים ויהי נועם ואתה קדוש. ואומרים ויתן לך:

הנהגות שביעי של פסח:

שביעי של פסח בערב מתפללין של יו"ט. וכשחל בשבת אומרים ויכלו. מגן אבות. ואין אומרים רק בשל שבת. וא"א במה מדליקין: **בשחר** יתפלל תפלה שחרית בכונה שלמה. וניעור כל הלילה הזה ראוי לומר בגדולה שלמה. מתפללין של יו"ט כדרכו. ואם הוא שבת צריך להזכיר גם של שבת. ואומרים הפסוקים של שבת חוה"מ. ויום ליבשה קודם שירה חדשה. הלל בדילוג. ק"ש. ואם הוא שבת אומרים שיר השירים. ק"י. אין תחנון. מוציאין ב' ס"ת באחד קורין ה' גברי מן ויהי בשלח עד אני ה' רופאך. בשבת קורין ז' גברי בפרשה הנ"ל. ח"ק וגולל. בשני קרא והקרבתם למפטיר. ומפטירין בשמואל (וידבר דוד) עד סוף השירה. ובברכת ההפטרה חותם מקדש השבת וישראל והזמנים. ואין אומרים יקום פורקן. אשרי. ח"ק: מוסף של יו"ט. ואם הוא שבת כולל בו של שבת וחותם בה נ"כ. מחזיר ש"ץ התפלה ואומר קדושה דיו"ט כנ"ל. ק"ש. מוסרים כל מקום לפי מנהגו. נשמרים לבחירה נעלם. תפלת מנחה שוה בו ליו"ט ראשון:

הנהגות אחרון של פסח:

בשחר מסדרין התפלה והלל כדאמטול. ק"ש מוציאין ב' ספרי תורה. בא' קורין חמשה גברי בפ' ראה (על הבכור עד אשר יתן לך). ואם חל בשבת. מע"ש. ק"י. אל"מ. ובקריאה מתחילין (עשר תעשר) נ"כ עד אשר יתן לך). וס"ת ב' למפטיר והקרבתם ומפטירין בישעיה י"ד (עוד היום בנוב לעמוד) מפני שיש בה תפלת סנחריב שהיתה בפסח ומגלה גאולה האחרונה. מזכירין נשמות. וכתב הלבוש ז"ל מה שמזכירין נשמות ביום אחרון דפסח הוא מכח שנהגו לפסוק לצדקה מפני שקורין בו פרשת כל הבכור שכתוב בה איש כמתנת ידו וגו' וכיון שפוסקין לצדקה נהגו ליתן בעבור הזכרת נשמות ביותר אותם אבותיהם ואבן יזכור אותם מהם לטובה בזכותן. לכן מזכירין נשמות בכל הרגלים ביום שקורין בו כל הבכור. וביום הכפורים מזכירים מפני שהוא יום הדין אע"פ שאין קורין בו כל הבכור (לבוש סי' ת"ץ). ויזהר לסלק תיכף ומיד לאחר יום טוב נדבתו אשר נדר לנו אותו. דאם לאו הכי טוב אשר לא תדור. אב הרחמים. וסדר שאר היום. במחזו. ומנהגו. בין בחול בין בשבת שוה לראשון. ביום זה התחיל יהושע להקיף את יריחו:

כתב הלבוש בסי' ת"צ הפרשיות של כל ימי הפסח נתנו חז"ל סימן מש"ך תור"א קד"ש בכספ"א פס"ל במדבר"א של"ח בוכר"א. פי' משכו. שור או כשב. קדש לי כל בכור. אם כסף תלוה. פסל לך. במדבר סיני. ויהי בשלח. כל הבכור. וטעם קריאת הפרשיות הללו על סדר זה הוא מפני שבכל הפרשיות הללו הוזכר בהן של פסח. וקורין אותן על סדר שהן כתובים בתורה. אלא שקורין שור או כשב או עז בשני לפי שיש בו ענין של יום ראשון דפסח ובתחלה אשר יום וכו'). ופרשת בשלח בשביעי לפי שבו ביום עברו ישראל את הים. ומה שנתנו חז"ל סימן בלשון הזה שאי אפשר שנפלו עליו מקרה בלי שום טעם. כי בודאי נתנוהו בכונה ורמז גדול רמזו בו כמנהגם בכל מקום שאפילו שיחה קלה שלהם צריכה תלמוד כ"ש במקום הזה שנתנוהו סימן לקריאת קדושת התורה. על כן אני אומר שבו נרמזו גלות לבנים זה מה שנעשה לישראל ע"י מעשה העגל שבשלתו הבכורות מעבודת הבית ונבחרו הלוים. וה"פ של הסימן משך תורא ר"ל כשמשכו ישראל כביכול להם את תבנית השור לעבודה. שמשכו ושמשכו להם מסכה כמה הכתוב שהוא אחד מן הד' פנים שבמרכבה. קדש בכספא ר"ל אז קדשו ומשכו בכסף ע"פ הכתוב שנאמר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל (הושע ב). ואח"כ פסלו ואימתי ואיזה הוא פסל במדברא כלומר הוא אותו הפסל שעשו ישראל במדבר. ומה נעשה להם ע"י כן. שלח בוכרא כלומר שלח הבכורות מעל עבודתו ונמסר בשבט לוי שלא טעו בעגל. ומפני שעל ידי תיקון הגאולה הזאת נבחרו הבכורים לעבודת השם יתברך מפני שנגלו מתוכם בכורים והם עבדו את העגל ונלקחו עבודת הקדש ע"י שעל כן נתנו חז"ל סימן זה ברגל זה. כי דרך התוכחה לזכור מה שנעשה מהם בפשיעתן וכל אחד יתן אל לבו עכ"ל:

בערב אחרון של פסח מתפללין כסדר ימי חול. סופרין. אח"כ מבדילין. כמו שנתבאר במוצאי יו"ט הראשון:

איסרו מתפללין כמו בכל ימי ניסן. ואומרים אבי"ה ולמנצח. ולדעת מהריעב"ץ אין אומרים בו למנצח. עושים בו איסור לחג באכילה ושתיה:

---

*) כן כתב הרא"ש (מגילה פ"ד דף ל"א ע"א). ול"נ הטעם מפני שבפ' שור או כשב נזכר הקרבת העומר, ושמש תפלה כמותר שהוא ביום ט"ז בניסן וכן שבין הל"ו שקורין ביום א' דחוה"מ שור או כשב.

המניח בנימין עוזריאל ראם.

דינים הנוהגים בין פסח לעצרת

(א) נוהגים שלא לישא אשה בין פסח לעצרת אפי' מי שאין לו בנים רק בר"ח אייר ול"ג בעומר ור"ח סיון וג' ימי הגבלה מותר לישא (סי' תצ"ג וח"א שם): (ב) מותר לעשות שידוכין בין פסח לעצרת וגם סעודה מותר לעשות אבל ריקודין ומחולות אסור לעשות (שם): (ג) נוהגין שלא להסתפר בין פסח לעצרת אבל בל"ג בעומר מסתפרין ומרבין בו קצת בשמחה וא"א בו תחנון בל"ג מבערב ומסתפרין ג"כ ביום ל"ג בערב (שם ח"י): (ד) אם חל ל"ג בעומר ביום א' נוהגין להסתפר בע"ש (שם). הסנדק והמוהל ואבי הבן הנימול אף שאצלו אינו חל בפעלו מותר להסתפר בערב קודם כניסה לבהכ"נ (שם בח"י) מר"ח סיון ואילך מותר להסתפר ולישא (שם):

דיני בה"ב

בשבת ראשון שבחודש אייר ובחודש חשון מברכין בה"ב אחר אשרי קודם יהללו. ומי שעונה אמן א"צ לקבלו עוד: וכתב המ"א כשיש מילה או חתונה בשבת זו נוהגין לברך בה"ב במנחה משום מהיות טוב. וכן בשבת שהוא ר"ח אייר ג"כ אין מברכין בה"ב בשבת ? משום מהיות טוב וגו'. וגם משום שנאמר ביום טובה היה בטוב. ואומרים לומר מי שבירך אחר אשרי קודם יהללו בשעה שס"ת בידו כדי לברך שמם עם הס"ת. ואף שכתבו שמי שעונה אמן א"צ לקבל שוב. מ"מ אין מחייב להתענות (א"ר): כתב הלבוש בסימן תצ"ב וז"ל נוהגין בכל הארצות אנו להתענות ב' וה' וב' אחר הפסח וכן אחר הסוכות. ואין מתענין אותם בחודש ניסן ותשרי. בניסן אין מתענין אותם כמו שנתבאר לעיל בסימן תכ"ט. ובתשרי אין מתענין בשעתו לפי שהוא מלובה במועדים לכן מתענין אח"כ. וי"א הטעם של אלו התעניות הם על התמיד. משום שהאויר משתנה באלו הזמנים ויש לחוש לסכנת שינוי האויר שיזיק ח"ו לבריות לכן מתענין שלא יזיק להם שינוי האויר. וי"א הטעם שמתענין על שעבר שמא חטאו בימי המועדים שהם ימי המשתה ושמחה (וכ"ה שבקל האדם עובר עבירה שהם במלאכה ובאכילה. שהתורה לא התירה מלאכה באכילה אלא אוכל נפש. ובאכילה דוקא שיש בה צורך קצת. דאף בחוה"מ לא הותר רק דבר האבוד מסקנן. ואין מניח מלאכתו במועד וכמעט אין איש נזהר בזה. כי ימים אלו נעשה על דת (מט"ל א"ר) חושבין אוני חטאו. ומתענין לכפר פרים שפשיטו לשום להם כפרה על חטאם שב"ג. ויש אומרים שמתענין על התמיד. משום גשמים. בחשון מפני צפים. ובאייר מפני הקציר (א"ר). ונוהגין לומר כתו הבנים לבור לומר סליחות ולקרות ויחל. ומי שאינו יכול להתענות בה"ב שעבר איזה אונס אז אסור להתענג במעדנים באותו יום (הג"א וא"ר). אבל אחר עצרת אין נוהגין להתענות באייר הלא שני ימים ולא שכיח ביה שמחה טובא כל כך כמו בפסח וחג הסוכות (לבוש). מ"מ יחידים ואנשי מעשה נוהגין להתענות (חמים דעים א"ר וא"ז). ואומר הש"ץ עננו בין גואל לרופא בשחרית ובמנחה. והצבור אין אומרים אותו אלא במנחה בברכת שומע תפלה. ולא בשחרית. וקורין ויחל בשחרית ובמנחה. ואין אומרים הסליחות בשחרית. ובשחרית אומר חצי קדיש על התפלה קודם הוצאת ס"ת. וכן על הס"ת מיד אחר הקריאה. ואומר יהללו אשרי וכו'. אבל במנחה שאומרים בו הפטרה אין אומרים קדיש על הס"ת מיד. אלא קדיש אחד אומר קודם הוצאת ס"ת אחר אשרי. והקדיש הראוי לסיום על קריאת ס"ת אומרים אותו לפני העמוד אחר שכנסו ס"ת כדי להתפלל מיד אחריו תפלת י"ח. וזה הטעם שאין אומרים אותו מיד אחר הקריאה כמו בשחרית כדי שידעו העם שהגיע הש"ץ לפני העמוד ויתחילו להתפלל י"ח אחר הקדיש. משא"כ בשחרית שכשיגיע הש"ץ לפני העמוד מתחיל בקול רם אשרי יושבי ביתך וגו' וידעו העם שהגיע הש"ץ לפני העמוד ושיאמרו מכאן ואילך סדר קדושה. ומפטירין בתנחם דרשו. ומברכין הברכות עד מגן דוד. אם שכח ואכל כזית לא איבד תעניתו אלא משלים את תעניתו מפני שהוא תלוי ביום זה ואחר שעבר יום זה עבר זמנו ובטל קרבנו ומה שעבר עבר וצריך כפרה (לבוש). והא"ר לקמן סי' תקס"ח כתב דמתחילין להתענות גם יום אחר כנגדו ע"כ. מילה שחלה ביום בה"ב י"א דמותר לאכול על הסעודה ואין צריך התרה (לבוש). אבל בברוכה לאכול תחלת שאינו צריך לבין התרה בג' דלא מסיק אדעתיה כשלא יהיה ברית שלא יתענה (ש"ך יו"ד סי' רי"ד א"ר וא"ז). מיהו דוקא כ"ל בשלא קבלהו מאתמול אלא סמך על עניית אמן. אבל אם חזר וקבלו עליו מאתמול הוי נדר וצריך התרה אף בברית מילה (לבוש):

דינים הנוהגים בין פסח לעצרת

נוהגים שלא לישא אשה בין פסח לעצרת אפילו מי שאין לו בנים (והטעם שלא להרבות בשמחה שבאותו זמן מתו י"ב זוגות אלף תלמידים לרבי עקיבא (ובמדרש קהלת פסוק בבקר זרע את זרעך לישא אשה עינום) מפני שלא היו נוהגין כבוד זה לזה כ"כ המור והאבודרהם. ובשם הרב רבי בנימין בר אברהם הרופא ז"ל אי' מה שנהגו שלא לישא אשה בין פסח לעצרת לפי מה שאמרו במשנה שלשה משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש שנאמר והיה מדי חדש בחדשו. רבי יוחנן בן נורי אומר מן הפסח ועד עצרת שנאמר ומדי שבת בשבתו והיא משנה שלימה סוף פרק ב' דעדיות): נוהגין שלא להסתפר בין פסח לעצרת. ובספר התפרין מצאתי בשם תשובת הרדב"ז סימן תר"ף שהקשה וז"ל שאלה על מה שנהגו להסתפר בר"ח אייר אם יש מנהג כגון או לא. תשובה אלא עבודתא עובדא בנפשאי ולא מסתפר כל חודש ניסן ור"ח אייר וכן נהגו רוב העולם. והטעם כיון שהם אסורים בהספד ותענית אין לך זה שהוא תלוי במנהג טעם כאן. וכן כתבו בשם התוס'. ומ"ש רבינו יוסף שמנהג זה הוא נעשה הוא נתון כלל. דאפילו לדידן שאין אנו נוהגים איסור בתספורת אלא עד ל"ג בעומר מ"מ ר"ח אינו בכלל האיסור כיון שהוא אסור בהספד ובתענית שהרי עיקר היתר התספורת אינו מן הדין אלא מנהג ואי מנהג ומבטל מנהג בשמחה כל דהו. ונו איכא שמחת יום טוב בגידול השיער למי שרגיל להסתפר ולא עדיף מאי מנהגא משום שהם של טובה דקיימא לן מנמצא פטור מן הטובה ונל"ע

ומ"מ יש רבי מעי ושוהים מלספר . ובר מן דין אני ראיתי כמה קהלות שלא נהגו מנהג זה כלל ומסתפרים בכל שבוע כמנהגם לכבוד שבת וכיון שאין זה קבוע בכל ישראל אע"פ שאנו מנהג נהגנו להסתפר בר"ח אייר לא יהיה המנהג כלל נקבעין שתים דהוי מנהג מחולק . ומיהו לא מצו . וכן מה שנהגו שלא ליקח נשים עד ל"ג לעומר כאן שיש בה שבח ומשם לא חיישינן למנהגא . כגון שלא קיים מצות פריה ורביה או שאין לו מי שישמשו וכיוצא בזה . ובמג"א שלא ירבה בשמחה משום המנהג הוא מפני השמחה . דלא עדיף מנהג זה מאבילות של שלשים יום וכדור הא :

חודש סיון:

ביום ר"ח זה באו מדבר סיני . מר"ח סיון ואילך מותר להסתפר ולישא (ס' תצ"ג ומ"א) מר"ח עד ח' בו וח' בכלל שהוא יום אסרו חג דשבועות אין אומרים תחנון מפני שהם ימי מלוא . ימי הגבלה ויו"ט . ועיין בב' סיון א"ע שנה לקדשה לתורה כדאיתא בפרק ר' דשבת אמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים . ולא מתענין באלו הימים אפילו יא"צ . אבל חתן וכלה ביום חופתן מתענין אבל באסרו חג אין מתענין כיון שמוזכר בגמרא (א"ר סי' תקס"ג) ותענית חלום מתענין באלו הימים . ואם התענה בר"ח תענית חלום צריך לישב תענית לתעניתו (א"ם סי' ס"ח) ולפי הפסק בא"ר סי' רפ"ח ס"ק ט' שאם התענה בשבת ת"ח וה"ה ביום כהאי יום שאין אומרים בו תחנון לא יתענה עד אח"כ . א"כ אם התענה בר"ח סיון ת"ח לא יתן תענית לתעניתו עד אחר אסרו חג יע"ש . באלו הימים שבין ר"ח ליו"ט אומרים אל ארך אפים ולמנצח אבל אין אומרים יה"ר שאחר קריאת התורה וגם א"מ ר"ל :

ערב שבועות:

אין מקיזין דם בערב שבועות . וכן בכל ערב יו"ט . וטעמא משום דבערב שבועות הוא יום סכנה משום שיש רוח ששמו טבוח ואי לא קבלו ישראל את התורה היה טבח להו לדמייהו ולבשרייהו . וגזרו חז"ל בכל ערב יו"ט שלא להקיז דם משום ערב שבועות . אבל החולה אם לא יקיז לו דם יש בו סכנה מותר להקיז לו דם אפילו בערב שבועות (א"ר) כתב מ"א ס"ס הש"ס שרעפפין בקירין בל"א באיינקאפן מהרי"ו אוסר ומהרי"ל מתיר מלבד בהושענא רבה מפני שהוא יום הדין. וערב יו"ט האחרון של פסח הכל מודים דאינו רגל בפני עצמו . ובליל שלפני יום טוב נ"ל דמותר להקיז דם בלילה (א"ר) : כתבו הספרים בערב חג השבועות כשיבוא היום יום הקדוש זמן מ"ת הקדושה ישמח ויגל מאד . ואחר הטבילה במקוה טהרה (ובפרט מי שאינו טהור שמקוה לא יהיה מוכן רבים שלא להסיר טומאתו . ואם לאו הוא מגעל בקבלי מים ומאבד טובה הרבה) ילך לבהכ"נ בזריזות להתפלל מנחה וערבית בכונה עצומה:

דיני חג השבועות:

ביום חמשים לספירה שהוא אחר שבוע חג השבועות . דכתיב וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבועותיכם מקרא קדש יהיה לכם . וכתיב וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה . עד ממחרת השבת השביעית תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' . וכשאתה מונה לעומר מיום ט"ז בניסן נמצא שבעה שבועות כלים בה' בסיון שהם מ"ט יום ויום ו' בסיון הוא יום חמשים . וזה היום נקרא חג השבועות . ובמדרש אגדה למה תלה הכתוב חג השבועות בספירה מה שאין כן בכל המועדים . לפי כשנתבשרו ישראל לצאת ממצרים נתבשרו שהן עתידין לקבל את התורה לסוף חמשים יום ליציאתם שנאמר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה . הה"ן של תעבדון יתירה לומר לך לקץ נ' יום תעבדון את האלהים שתקבלו את התורה . וישראל מרוב חיבה היו מונין בכל יום ויום ואומרים הרי עבר יום א' יום ב' וכן כולם מפני נראה בעיניהם כזמן ארוך מתוך חיבה לפיכך נקבעה הספירה לדורות : בליל א' של שבועות מאחרין להתפלל ערבית כדי שיהיו ימי הספירה תמימות ואם התפלל ערבית קודם חשיכה על כל פנים לא יקדש על הכוס עד אחר צאת הכוכבים מטעם זה (סי' תצ"ד) : בערבית בברכת אהבת עולם בסיום תורה ומצות חוקים כו' ונשמח בדברי כו' ראוי לומר בכ"ע במחשבתו להבורא ית"ש כי זה היום עשה ה' לנתון בהם קדוש וקדשה בתורת אמת ובחוקים ישרים טובים ונשמחה בו באלהינו ובתורתו ובמצותיו : יזהר מאד למעט אכילתו בסעודת הלילה בכל מה דאפשר כדי שיוכל לעסוק בתיקון של לימוד בלילה זה . ויזהר בענין שיהיו באוכלי עולתו . ותיכף אחר בהמ"ז ילך בזריזות לבהכ"נ לעשות התיקון של הלימוד . ולא יכשל בשיחת חולין אף רגע כמימרא ח"ו . וגודל מעלת תיקון הלימוד בלילה זה מבואר בזוה"ק . וכתב האר"י ז"ל שכל מי שלא ישן בלילה זה כלל ועיקר ועוסק בתורה מובטח לו שישלים שנתו ולא יארע לו שום היזק ע"כ והטעם כתב מ"א ע"פ שהוא שישראל היו ישנים כל הלילה והוצרך הקב"ה להעיר אותם . לכך אנו צריכין לתקן זה . וסדר הלימוד ע"פ בשל"ה דף ק"פ . וכל זה אינו אלא לבחורים בריאים וזקנים (א"ר) מטה לחזר אחר שינה . אכן ראוי לידעי ה' שלא להרהר בקדושים כי הגדולי הקדמונים טרחו על זה : האיש המשכיל ישקיף ויראה להתנהג לאחר שיעורו . וטוב מעט בטוב ובנעימה מהרבות בלא טוב . ואם לא יעצרנו כח בטוב לאומן כשרים . כי מי בקש זאת מידכם לקרוא את טולה מבולבלים ודחופים ומפילין מום בקדשי שמים . אך יזהר לדקדק התיבות מתוך כתב הק"ת וקודם עלות השחר מעט ילך לטבול כדי לקבל תוספת קדושה . גם בטבילה זו יעשה תיקון גדול בשלשת העליונים הקדושים . ומי שאינו בטוח בעצמו שלא ירדם בתפלתו לאחר שלא ישן כל הלילה . טוב שיישן מעט כדי שלא יצא שכרו בהפסדו : מ"מ מנהג האר"י ז"ל לאסור במשהו בזה . ואם ניעור כל הלילה אם מברך על עלים קטן וכן ברכת על נטילת ידים וברכת התורה נתבאר לעיל : נוהגין לשטוח עשבים בבתי כנסיות ובבתים זכר לשמחת מתן תורה (רמ"א) שהיו עשבים סביב הר סיני שנאמר גם הצאן והבקר אל ירעו וגו' ע"מ שהיה שם עשבים (לבוש) וכתב ביום א' שהנהיג מהרי"ל לשום הבגדים עצם . ונוהגין פחוסה על יו"ט בגול"ם ע"כ . נוהגים להעמיד אילנות בבהכ"נ ובבתים . והטעם במג"א שבעצרת נידונין על פירות האילן כדי שיתפללו עליהם . ומרגיל בקצת מקומות העליונים לשמחת יו"ט . ובספר חיי אדם כתב שהגר"א ביטל מנהג שלהעמיד אילנות בעצרת . והטעם משום

שוך חוה"מ. משום שהכתוב הוא חוק להם להעמיד אינשם כתב שלהם עיין ע"ז דף י"א בתוספות שם:

בשחר מתפללין וגומרין הלל בשני הימים שאומרים שירה על נתינת התורה (לבוש). ומוציאין ב' ס"ת. באחת קורין בפרשת יתרו (בחדש השלישי) וקורא הכהן וקודם שמברך יאמרו אקדמות שהוא שבח על בחירת השם יתברך בישראל ונתן לנו את התורה. אח"כ קורין בתורה ה' גברי מבחדש השלישי עד סוף הסדרה. וקורין עשרת הדברות בטעם העליון דוקא. ויזהר מאד בשמיעתו עשרת הדברות מפי הקורא לכוין בהם ויחשוב כאלו עומד עתה אצל הר סיני ושומע הדברות מפי הקב"ה ומפי משה עבד ה'. ש"ק. וגולל ס"ת הא' ובב' קורין למפטיר בפ' פינחס (וביום הבכורים) עד ונסכיהם. וגולל ס"ת הב' ומפטירין ביחזקאל א' במרכבה משום שבאותו היום באותו המעמד כנגלה השיגו כולם למעלת הנבואה. וכולם קטניהם וגדוליהם ממש אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה ובלי ספק שכולם השיגו באותו מעמד מעשה מרכבה בכל מה שהשיג יחזקאל כענין שנאמר וכל העם רואים את הקולות שהוא כולו למעשה מרכבה. לכן מפטירין ג"כ במעשה מרכבה שהוא מעין המאורע (לבוש) ומתחיל ויהי בשלשים שנה וגו' עד בכה"מ. ונהגו להפטיר גדול וחכם ושמן לדבר ולא במעשה מרכבה אא"כ הוא חכם ומבין מדעתו (מ"ז) ואומר אותו בעמידה (א"ר) אגלי. יקלנו. מחזירין ס"ת למקומה. ח"ק. מוסף. מחזיר הש"ץ התפלה ואומרים הפיוט אתה הנחלת. ונ"כ. ק"ש. א"כ. עלינו. ק"י. וכתוב בהנהגות הגר"א שלכות יו"ט ביו"ט אחר עלינו אומרים שיר היחוד ושיר הכבוד אם יש שהות ואומרים במתון ובניגון פסוק בפסוק ואין הש"ץ ולא הצבור ידלג שום פסוק רק הש"ץ אומר פסוק אחד והצבור חוזרין ואומרים אותו פסוק ועוד פסוק אחד. והפסוק שהצבור מוסיפין גם הש"ץ אומר עמהם ומוסיף פסוק אחד בקול רם וכן עד סוף בס"ב ואח"כ אומרים מזמור השייך לאותו יום. קדיש. אדון עולם. עכ"ל. עוד כתב שם אם נמשך סדר התפלה בכל יו"ט עד חצות מתפלל מנחה קודם סעודה: מנהג ישראל לאכול דבש וחלב ע"ש דבש וחלב תחת לשונך שנמשלה על התורה (כל בו וספר לדם לדרך) ומשמע דנוהגין נמי הכי ביום שני (א"ז) ובעלי הרמזים מצאו רמז מקרא על מאכלי חלב מנחה חדשה לה' בשבועותיכם ר"ת מחלב. אמנם אין שמחה אלא בבשר לכן אחר אכילתו מאכלי חלב מברך בהמ"ז. וימתין שעה ויאכל בשר (של"ה ועולת שבת). וכתב במ"מ ושל"ה דמהרש"ל ומהרי"ל שהיו החלב בחלב בו ביום. ואם נחלב בשבת הי' שיין אין לאוכלו כי אם ביום ב'. וכתב באליהו עשה ואף דלקמן סימן תק"ס כתבו כת"א ולבוש דאסורה בו ביום. מ"מ יש לסמוך על גדולים הנ"ל עכ"ל בסימן תצ"ד. וכן כתב בסימן תק"ס לנהוג היתר אף בבהמת ישראל. עוד כתב הא"ז בסי' תצ"ד ז"ל ועיין בספרי ליו"ד סימן פ"ט כתבתי שם בשם הכל בו דבחג השבועות יש נוהגין לאכול גבינה בסעודת מנחה אף שאין שם משום מסעודת שחרית. והנכון שיקנח את פיו ויטול ידיו כבשר עכ"ל. ועיין בא"ח סימן תצ"ג שאם אכל גבינה תחת ורוצה לאכול אחריו תבשיל של בשר. וכן אם אכל תבשיל של גבינה ורוצה לאכול אחריו בשר ממש הנה ליטול ידיו כיון שאיסור אחד הוא בעין ע"כ. כתב המ"א יזהר ליקח מפה אחרת על השלחן לאכול עליו מאכלי חלב. וכן אם רוצה לאפות פת עם חלב או המאכל צריך ליקח מדה קטנה ואין מוציא מה שמהפכין אותה על גב השני: נהגו כל ישראל לשים בחלונות זפרי"ן לפי שמשמחת הלב (א"ר): אין נופלים אף ת"ח: כשחל שבועות ביום שבת אין אומרים פרקים. וה"ה בכל יו"ט. וכשחל במוצ"ש אומרים פרקים במנחת שבת (פ"ת): ומאחר שכל עיקר שמחתו בתורה הקדושה שבה נפלינו מכל העמים. לכן ראוי ללמוד התרי"ג מצות בספר אור השנים. וצריכה להיות הקריאה בטוב המביאה לידי עשיה ולא כמצות אנשים מלומדה. ולכן קודם לימודו יאמר לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל הריני רוצה ללמוד תרי"ג מצות שנתן לי הבורא יתברך וטובתי כדי לידע להזהר בהן ולשמור ולעשות אותן. ובפרטות לאותן המצות הנוהגין בזה"ז יכוין במחשבתו. יוצרי ובוראי הנני מקבל על עצמי בקבלה אמיתית לקיימן. כי זה עיקר ושורש הלימוד: בליל שני אם חל בשבת א"א מעריבית וא"א ב"מ. ומזכירין בשם. ואם נכון לנו ובמקום בעלמו באף אם יהיה ניעור כל הלילה יטול להתפלל בהשכמה ולא ימנע אזי תיקון הלימוד מתן ביום ההמון. וא"ל את אבר בכתך לעשות עשה. ואחר כך יישן וקודם תפלה שחרית יטול: שחרית גומרים הלל שלם. קדיש שלם. ואומרים מגילת רות ואין מברכין עליה. אבל הלבוש כתב וקורין מגילת רות ומברכין עליה. וז"ל הנהגת הגר"א בשבת חוה"מ פסח וסוכות ובשבועות יום ב' אחר יוצרות קודם אין כמוך קורין המגילה בניגון וטעמים ממגילה הנכתבת בגליון כהלכה עם עמודים ואחד קורא וכולם שומעים והקורא מברך שתי ברכות על מקרא מגילה ושהחיינו ע"כ. וקריאת רות נזכר בע"א דף ס"ו ע"ד. וז"ל הלבוש וקורין מגילת רות מפני שאותו מעשה דבועז היה בימי קציר חטים שהוא בחג השבועות שמביאין שתי הלחם מחטין ובפרשת מועדים בפרשת אמור כתיבי ובקצרכם את קציר ארצכם וגו' לעני ולגר תעזב אותם וגו' מיד אחר פרשת שתי הלחם במביאים בשבועות ואותם קיים בועז ואמר שול תשולו וגו' ורות עניה היתה וגיורת לכך קורין רות בו ביום עכ"ל. ויש אומרים משום שמגילת רות מדברת בחסד ושבועות הוא יום מתן תורה שהיא חסד מתחלתה ובאמצעיתה ובסופה. ויש אומרים ללמדך שלא ניתנה תורה אלא ע"י יסורין (א"ר וא"ז) ובספר בכור שור כתב הטעם ע"פ תוס' חגיגה דף י"ז בשם הירושלמי דדוד מת בעצרת (וכן הוא במדרש רות פ"ג) והם קי"ל הקב"ה יושב וממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום. וכיון שמת בעצרת נולד ג"כ בעצרת. ועיקר ספר רות לייחס את דוד. וכ"ה כמ"ש בבבא בתרא דף י"ד דקריאתו שם רות כי' על שיצא ממנה דוד שריוה להקב"ה בשירות ותשבחות להכי קורין רות ביום לידתו ע"כ. אחר קריאת רות ק"י ואומרים אין כמוך. ואחר זה מוציאין ב' ס"ת. באחת קורין בפרשת ראה כל הבכור חמשה גברי. ומפטיר בשנים כדאתמול. ומפטירין בחבקוק מן וה' בהיכל קדשו עד למנצח בנגינותי שהוא ג"כ מעשה מרכבה. ונהגו שהגבים לומר פסוק תפלה לחבקוק שהיא על שגיונות. ואח"ז אנו אומרים יציב פתגם שיש בו ג"כ מעין המרכבה והמלאכים (לבוש). ומזכירין נשמות. ואומרים אב הרחמים. מוסף כדאתמול רק בקדושה אומר כתר. אומר אזכרה רחמים: במוצאי יו"ט דשבועות הוא אסרו חג. ואסור להתענות בו מפני שהוא אסור בזמן ודסק

ודחק ה'. והמנהג לקרוא אסרו חג בשמות אחרים הרבה שהוא איסור לחג. והוא נקרא ג"כ יום טבוח הי' שהיו שוחטין קרבנות ראיה וחגיגה של יום טוב דשבועות אחר הי"ט מפני שאלו קרבנות נקראו קרבנות יחיד ואין קרבן יחיד דוחה לא שבת ולא יו"ט. דבשאר של פסח וסוכות היו שוחטין ומקריבין בחוה"מ. אבל של שבועות היו צריכים לשחוט ולהקריב ביום שלאחריו. ולכך נהגו ביו"ט לאסור בתענית והספד אפילו בזמן הזה (לבוש) וכתב הס"ל יש נוהגין שלא יאמרו תחנון עד י"ג בו ויש נוהגין עד י"ד בו (הכס"ג):

כוונת כ' סיון:

בו קבעו תענית אחינו בני פולין. ועיקר ויסוד התענית זה של כ' סיון שבשנת ת"ח נגזרו גזירות ושמדות גדולות בשנת ת"ח ות"ט בעוה"ר. ונשפך דמם של אומה קדושה הישראלים כמים המוגרים ארצה. והגאונים אשר היו בארץ בדור ההוא גזרו על זה תענית וקבעו היום לזכרון יום אחד בשנה. ושורש התענית על ענין זה מפורש בתורה הקדושה. בפרשת נדב ואביהוא כתיב (ויקרא י) ועל כל העדה יקצף ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה'. ואי' בתורת כהנים זה מקרא מסורס ואין ראוי לומר אלא ואחיכם כל בית ישראל יבכו ועל כל העדה יקצף אם אחיכם אין בוכין יקצוף על כל העדה ע"כ. הרי להבין מתורה יוצא מזה שעל מיתת צדיקים חוב מוטל על כל איש הישראלי לספוד ולבכות ולהתאבל: לכן עיקר התענית זה של כ' סיון לשם אל לב כמשמע בכל נגע על הריגת הצדיקים והחסידים ועל כלל אומה הישראלית הקדושים שנהרגו במיתות אכזריות משונות. ולספוד ולהתאבל בלבו על הריגת בניו של יעקב ב"ה ובודאי היא אחת להבורא יתברך צער גדול כביכול. ואם נשארו בחיים היו עומדים ועובדים הק' ושומרין מצותיו הק' והיה מגיע להקב"ה נ"ר גדול מזה ואין שמחה לפניו יתברך לעת זה של הריגת בניו האהובים. עוד על הצער ויסורי הגופים שנעשו בהם שהפשיטו יסורים קשים ומרים בעת הריגתם יש לנו להצטער הרבה מאד וכמעט לא תעדר מאדם כל יום התענית ובודאי יחשב לו לצדקה גדולה ועצומה להבורא יתברך ובכו הרבה מאד. ועוד זה השכר שנחשב לו כאלו הקריב חלב ודם ע"ג המזבח אף גם זאת כי נעל עליו שכר גדול ג"כ על השיה מלצער ומקונן על המדה הנ"ל מהבורא יתברך כביכול ועל צרת של בניו הקדושים: סיון לעולם מלא. כ"ט בו אין כ"ח במנחה: **תענית** כ' סיון בחל בערב שבת אם ישלימו עיין בא"ח סימן רמ"ט. וכתב בשערי תשובה סימן תק"פ ס"ק א' וז"ל ומקלוב התחילו קרא לקהל בע"ש שלא נשלים. ולכן נראה שאף אם יש עשרה שמשלימין בשבת בע"ש אין לקרות ויחל במנחה. ומ"מ נראה דאפשר יכול לומר עננו כיון שבאמת יש כאן עשרה שמתענים ומשלימים עכ"ל. כשמתענין כ' סיון אם מותר לאכול של סעודת מצוה עיין בא"ח סימן תקס"ח במ"א: כתב בש' הקס' וז"ל התענית שנהגו מנהיגי שלא הארץ בגלילות הנאגים להתענות בכל כ' סיון יש לקרות ויחל אפילו כשחל ביום ב' או ה' שהתענית זה קבוע יותר מבה"ב דאחר פסח וסוכות עכ"ל וכ"כ ל"מ:

דינים הנוהגים מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב:

(א) אין נושאין נשים מי"ז בתמוז עד אחר תשעה באב אפי' מי שלא קיים עוד פריה ורביה אבל לעשות שידוכין מותר (שלא יקדמנו אחר) אבל סעודת שידוכין מר"ח עד אחר התענית אסור לעשות אפי' בשבת (סי' תקנ"א) ומי"ז בתמוז עד ר"ח מותר (א"ר ס"ק כ"ה) (וע' בא"ר סי' תמ"ז ס"ק ו' דסעודת שידוכין הי' מעט כמו סעודת אירוסין) אבל ריקודין ומחולות אסור לעשות בין המצרים בכל ענין וישראל שרויים שם

דינים הנוהגים בין המצרים:

אמר הכנ"ה כל רודפיה השיגוה בין המצרים היינו בין שבעה עשר בתמוז וט' באב. השיעור בין המצרים בגימטריא המה כ"א ימים מי"ז בתמוז עד תשעה באב: וזהו דאיתא באיכה רבתי ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר מקל שקד אני רואה אמר ר"א מה טיבו של שקד זה משעה שהוא מוציא עד שעה שהוא גומר כ"א יום כך מי"ז בתמוז עד תשעה באב כ"א יום ואיתא נמי התם טעם כי שמענו הרבה אלו י"ז בתמוז כשיהיה כלמה עלינו אלו תשעה באב אם כן הוא התחלת הפורענויות. לכן ראוי לאדם לסגף את נפשו באלו הימים בכל מה דאפשר ולא יתענג בעידונים ח"ו שלא יסיח דעתו מהאבילות. וכתב האריז"ל כל אותם הימים שבין המצרים ישב לארץ אחר חצי היום כמו תשעה באב ויבכה ויקונן על חורבן בית המקדש עכ"ל. ודרז"ל על פסוק שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. שכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה ושאינו מתאבל כו'. ובזוהר סדר בשלח דף נ"ה ע"ב איתא רבי יהודה הוה יתיב קמי' דרבי שמעון והוה קארי כתיב קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו. קול צופיך מאן אינון צופיך אלא אלין אינון דמצפאן אימתי ירחם קב"ה למבני ביתיה. נשאו קול ישאו קול מבעי ליה מאי נשאו קול. אלא כל בר נש דבכי ואריס קליה על חורבן ביתא דקב"ה זכי למה דכתיב לבתר יחדו ירננו. וזכי למחמי ליה בישובא בחדותא. בשוב ה' ציון בשוב ה' אל ציון מבעי ליה מאי בשוב ה' ציון. אלא בשוב ה' ציון ודאי תא חזי בשעתא דאתחרב ירושלים לתתא וכנסת ישראל אתתרכת סליק מלכא קדישא לציון ואגיד ליה לקבליה. בגין דכנסת ישראל אתתרכת בההוא זמנא דאתגלית כנסת ישראל סליק ליה לגביה. וכד תיתוב כנסת ישראל לאתרה כדין יתוב מלכא קדישא לציון לאתריה לאזדווגא חד בחד. ודא הוא בשוב ה' ציון. וכדין זמינין אינון ישראל למימר זה אלי ואנוהו. וכתיב זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו. בישועתו ודאי. עכ"ל. ויזהר מאד בימים אלו למעט בשמחה בכל מה דאפשר בלא יבוא למלאות פיו שחוק חס אסור אף בכל ימי השנה: **כתב** היעב"ץ בישראל ראיתי שערוריה לאין איש שם על לב ההנהגות זמן עם שנעבר"ה אין שמחים כלל כדי להפסיק מבעוד יום באכילה בשר קודם הט' ימים אוי ואבוי לאותו מנהג ולא חסה כוונת ישראל עם קדוש. ולא הלכו בחוקות האומות שמפסיקין בסעודה בשר קודם עינויהם. עכ"ל:

של כלי זמר מותר לזמר אבל נכרים בניה משתאות שלהם כדי לפרנס כדי פרנסתו ודוקא מי"ז בתמוז עד ר"ח אבל מר"ח עד אחר התענית אסור (פ"מ) וי"ז בתמוז עצמו ועשרה בטבת דינם כמו מר"ח עד אחר התענית (א"ר שם): (ב) תספורת נוהגין לאסור מי"ז בתמוז עד אחר ט' באב (שם ברמ"א) רק זקן והיינו השפה מה שמעכב האכילה מותר ואסור לגדולים לספר לקטנים דקטנים נמי שייך בהם חינוך (באבילות דרבנים) או משום אבילות או משום עגמת נפש ואשה נ"כ אסורה בתספורת (שם במ"א): (ג) אבל שכלו ימי אבלו מי"ז בתמוז עד ר"ח אב מותר לספר דאי כמו תכפוהו אבילות אבל אם כלו מר"ח עד ט' באב אסור לספר (שם במ"ז וא"ר ס"ק י"ד ע"ש): (ד) נטילת צפרנים מותר לכבוד שבת אפילו בערב שבת של חזון אף שחל ת"ב בשבת גם כן מותר וכן לצורך טבילת מצוה גם כן מותר ליטול הצפרנים (שם במ"א ס"ק א'):

דינים מדברים שאין אסורים רק מר"ח ואילך:

(א) מר"ח עד אחר התענית אסור לכבס כלי פשתן וכן אסור ליתן לכובסת נכרית אבל מותר ליתן לכובסת נכרית ולומר לה שלא תכבס עד אחר ת"ב (א"ר שם ודלא כמ"א בס"ק פ"ו שם ע"ש) וכן מותר ליתן לה קודם ר"ח אף שתכבס אחר ר"ח (שם ברמ"א) וכן מי שאין לו כתונת על שבת מותר ליתן לכובס נכרי לכבס אבל לא ע"י כובס ישראל וכן מי שצריך ליסע למרחקים בשבוע שחל בו ט"ב מותר ליתן לכובסת נכרית לכבס בגדי פשתן לכמה שבתות שצריך על הדרך (שם בא"ר דלא כמ"א ס"ק י"ח ע"ש) וכן אשה שצריכה ללבוש לבנים טהרת לכבס בגדי פשתן אם אין לה מכובסים כגון כתונת שצריכה ללבוש וסדין שצריכה להציע תחתיה ואפילו בש"ב עצמו מותרת ליתן לכובסת נכרית לצורך לבישת לבנים (שם): (ב) אסור לכובסת ישראלית לכבס בגדי נכרי מר"ח עד אחר התענית משום מראית עין ובמקום שבגדי פשתן של נכרים ניכרים שאינן של ישראל מותר (מ"א) וכן אם אין לו מה לאכול משום כדי חייתו שרי (פ"מ שם): (ג) אסור להחליף וללבוש בגדי פשתן לבנים מר"ח עד אחר התענית אם לא לצורך מצוה כגון אשה הלובשת לבנים מותרת ללבוש ולהציע תחתיה לבנים מכובסים וכן לכבוד שבת מותר אפילו בשבת של חזון אפי' חל ט"ב להיות בשבת מותר להחליף כתונת ומטפחת שמנגבין בה את הידים וזה שפורשין על השולחן מותר להחליף לבנים אבל סדינים לבנים אסור להחליף וכן אסור ללבוש שאר בגדי שבת ואפי' הטלית של שבת אסור ללבוש בשבת של חזון ומי שנושא שמחה בקירין פארשפיל לבש בשבת של חזון מותר ללבוש בגד עליון של שבת משום כבוד בית החתן (מ"א) והחתן מותר ללבוש כל הבגדים של שבת אבל לא בגדים חדשים (א"ר שם) ופורסין פרוכת של שבת בשבת חזון מלבד אם חל ת"ב בשבת ונדחה דאז פורסין פרוכת של חול (שם בהג"ה): (ד) אסור לתקן בגדים חדשים (וכן אנפלאות שקורין שטיקי"ן אסור לארוג מר"ח ואילך) ומנעלים חדשים מר"ח ואילך עד אחר התענית וכן אסור לקנותן וגם אסור ליתן לאומן ישראל אחר ר"ח (שם) ואם נתן לאומן ישראל קודם ר"ח נכנו נהקל שהאומן יכול לתקנם אחר ר"ח וכן נהגו לתת לאומנים נכרים לתקן כלים חדשים בכדי שיהיו מתוקנים לאחר התענית ומיהו טוב למעט בזה (בנ"מ)

היכא דאפשר אבל אם הוא לצורך גדול כגון לצורך נשואין מותר ליתן לאומן נכרי לתקן אפילו בש"ב עצמו (שם ובמ"א ע"ש): (ה) אין לומר שהחיינו בין המצרים על פרי חדש או על מלבוש חדש אבל על מצוה שזמנה קבוע כגון על פדיון הבן אומר ולא ימתין המצוה וכן בשבתות שבין המצרים מברך אף על פרי חדש וכן פרי שלא ימצא אותו אחר ת"ב ואינו יכול לשמור הפרי עד שבת מותר לברך עליה שהחיינו אפילו בחול: (ו) אסור ללבוש בגד חדש בין המצרים מפני שצריך לומר שהחיינו ואין מברכין שהחיינו בין המצרים וכן אסור לקנות בגד חדש ואף בשבת אסור ללבוש בגד חדש ונברך עליו שהחיינו ואין מברכין מפני שהוא שמחה גדולה (שם בא"ר דלא כמ"א ס"ק כ"א ע"ש) אבל בגד חדש שאינו חשוב כ"כ שא"צ לברך עליו שהחיינו כגון מנעלים חדשים ואנפלאות או בגד שיש לו כבר והא"כ מכרו אפילו לא נשתמש בו כלל וא"כ קנאו כל אלו מותר לקנותן וללבוש אותן מי"ז בתמוז עד ר"ח אבל מר"ח עד התענית אפי' אלו אסור לקנותן וללבוש אותן (א"ר שם): (ז) אסור לרחוץ כל גופו אפי' בצונן מר"ח ואילך אבל ראשו פניו ידיו ורגליו מותר לרחוץ בצונן ולצורך מצוה מותר אפילו בחמין ולכן נדה רוחצת וטובלת ואפי' אם טובלת ליל י' באב מותר לה לרחוץ כדרכה בערב ט"ב בחמין אם א"א לה לרחוץ ליל טבילה אבל בט"ב עצמו אסור לרחוץ אפי' לצורך מצוה וכן אשה שלובשת לבנים ימותר לרחוץ בחמין מעט כדרכה כשאר ימות השנה שרגיל ואינה כוונה לתענוג רק לצורך מצוה (שם מחבר ורמ"א) וכן משום רפואה שרי לרחוץ אפילו בחמין כגון יולדת וכן מי שבא אדם מלומד ואמר הרופא שצריך לרחוץ בכל יום בחמין מותר לו לרחוץ וכן מעוברת שהגיעה קרוב לעת לידתה שטוב לה לרחוץ בחמין בכל אלו שרי דטוי לרפואה ולא לתענוג (א"ר שם) מלבד בט"ב עצמו דאסור (שם): (ח) ולענין רחיצה בחמין בע"ש מר"ח ואילך אם חל ר"ח אב בע"ש אזי מותר לרחוץ בחמין כל מי שרוחץ תמיד בע"ש לכבוד שבת ובע"ש של חזון אסור לרחוץ בחמין בכל ענין רק לטבול בצונן אם טובל עצמו בכל ע"ש לשם מצוה ומיהו מי שמבטלה לפעמים מחמת שטרוד בעסקיו או מחמת סבה גם בע"ש ש אסור לטבול ומיהו חפיפת הראש בחמין מותר בע"ש של חזון מי שרגיל בכך בכל שבת (שם במ"א): (ט) אסור לאכול בשר ולשתות יין מר"ח עד אחר ט"ב (ואם התפלל הקהל ערבית ער"ח אב אף שהיחיד לא התפלל עדיין אסור בבשר ויין אבל במוצ"ש אף שהתפללו הקהל ערבית אם היחיד לא התפלל עדיין מותר בבשר ויין) ויש נוהגין שאין אוכלין בשר מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב [וכ' בס' שערי תשובה שאין לת"ח שעוסק בתורה תדיר לחוש חומרא זו ואחרי שרבינו הרשב"א כתב לדבר ברור שאין המסגף עצמו בזה יכול לעמוד על התורה ועל הסברא. אך מר"ח עד התענית אין לפקפק ע"ש. ולענ"ד דגם הרשב"א ז"ל לא אמר סברתו אלא במסגף עצמו לעולם בזה אבל משום ג' שבועות לית לן בה. וכמדומה שכן נהגו ת"ח הפרושים] ואסור לאכול תבשיל שנתבשל בו בשר וכן אסורין בבשר עוף ובשר מלוח ויין תוסס ושומן של בשר דינו כבשר עצמו ואסור לאכול תבשיל שיש בו שומן ומותר לשתות כל שכר אפילו מי דבש שקורין מע"ד (שם): (י) אין שותין יין אפי' בברהמ"ז ויברך ברהמ"ז בלא כוס והבדלה יברך על כוס של יין ויתן לתינוק שהגיע לחינוך וישתה רוב

הכוס ואם אין תינוק ישתה בעצמו (שם): (יא) מי שאינו יכול לאכול מאכלי חלב מחמת חולי יאכל בשר עוף (שם במ"א): (יב) בסעודת מצוה כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכתא מותר לאכול בשר ולשתות יין (והיינו השייכין לסעודה ביום אם בזמן אחר היה דרך להיות על הסעודה ג"כ מותר) (ועיין פרטי דינים אלו בסימן תקנ"א ובמ"א שם): (יג) צריך ליזהר שלא ילך יחידי מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב מד' שעות עד ט' שעות שנכנס קטב מרירי שולט (שם):

קצת דיני מילה שחל עד אחר ט"ב:

(א) אם יש מילה מר"ח עד התענית אבי הבן והסנדק והמוהלים לובשין בגדי שבת אבל הקוואטער אין לובש בגדי שבת אבל אשה המסייעת להביא התינוק לבית הכנסת והיינו הקוואטערין מותרת ללבוש בגדי שבת כי זה עיקר מצותן (סי' תקנ"א במ"א ס"ק נ') והמוהל יכול ליטול הלפרניס ולהביס (פ"מ סי' תקנ"א וא"ר שם):

דיני ערב תשעה באב ודיני סעודה המפסקת:

(א) בעל נפש יזהר בסעודה שאוכל ערב ט"ב אחר חצות שלא יאכל שני תבשילין ואפילו בשל מין אחד רק שהאחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה ומבושלין בשתי קדירות מיקרי שני תבשילין ולכן יש ליזהר בקדירה אחת משני מינים כגון לביבות ממולאים בגבינה וכן בריינע לאקשען עם גבינה נקראים שני תבשילין והעולם נהגין שאוכלין כל צרכן אחר חצות ואחר שאוכלין כל צרכן מתפללין תפלת מנחה ואוכלין סעודה המפסקת ואין אוכלין בסעודה שמפסיקין רק פת במלח ואין שותין אלא מים ויושבין על הקרקע ואוכלין [בס' שפרי תשובה הביא דברי הגר"י שכתב בשם מהר"ש שאר אחרים שצריך להפסיק בבגד ביט לבין הקרקע ע"פ הקבלה כי אין לישב על הקרקע אפי' עם בגדיו אלא בגד שאין מיוחד למלבושיו. וכ' הוא ז"ל שיש לעשות כן לחוש לדברי הקבלה] וא"צ לחלוץ מנעליו ונוהגין לאכול ביצים קשים וקרים שהוא מאכל אבלים ומובאים באחר משום ויגרס בחצץ שני וגו' ויש ליזהר ג"כ שלא ישבו לאכול שלשה כאחד בסעודה המפסקת כדי שלא יתחייבו בזימון אלא כ"א ישב לבדו ויברך לעצמו ואם אירע שישבו ג' ביחד לא יזמנו (סי' תקנ"ג): (ב) מי שקיבל עליו התענית שני וחמישי של כל ימות השנה ואירע עט"ב להיות בשני ישאל על נדרו ואם א"א לישאל ע' נדרו יתענה עד אחר תפלת מנחה ואוכל סעודה המפסקת קודם מלאת השמש ואין אוכל רק פעם אחת וצריך שינהוג בסעודה זו כל חומר סעודה המפסקת היינו שישיבה על הקרקע ולא ישתה רק מים רק שמותר לו לאכול תבשיל א' וכן צריך לנהוג מי שמתענה תענית חלום בערב ט"ב (שם): (ג) מי שמתענה יוה"צ בערב ט"ב יתנהג בפעם ראשון שלא להתענות רק עד אחר חצות היום ויתפלל מנחה גדולה ויאכל סעודה ואח"כ סעודה המפסקת (פ"מ שם): (ד) אחר שאכל סעודה המפסקת אם קיבל על עצמו התענית אפי' לא קיבל רק בלב אסור לאכול ולשתות. אח"כ לכן טוב להתנות בפירוש בשעת סעודה המפסקת שיוכל עוד לאכול ולשתות אח"כ: פ' באב ליצ כיומו לכל דבר וביה"ש אסור כיוה"כ אבל א"צ להוסיף מבע"י (סי' תקנ"ג) ואם קיבל עליו מבע"י התענית אסור ברחיצה וסיכה ג"כ אבל בנעילת הסנדל מותר עד ביה"ש (א"ר שם בשם הלבוש): (ה) נכון שלא ללמוד בערב ט"ב אחר חצות רק בדברים המותרים ללמוד בט"ב עצמו וכן לא יטייל בערב תשעה באב (שם): (ו) א"א תחנון בט"ב במנחה משום דאיקרי מועד (סי' תקנ"ב):

[אחר סעודה המפסקת קודם שילך לביהכ"נ יקבל ע"ע התענית ויחלוץ נעלו מעל רגלו ויאמר בזה"ל: הריני מקבל עלי תענית של ת"ב באכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה כפי שצונו חכז"ל. והריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע ול"ת שצונו יוצרי ובוראי לשם יחוד קוב"ה כו' ואני מקבל עלי חמשה ענויים אלו להתאבל ולקונן על חורבן ביהמ"ק ועל גלות השכינה הקדושה ועל גלות ישראל עם קדוש ועל הריגת הצדיקים בשעת החורבן (יוש"ה)]:

דין ערב ט"ב שחל להיות בשבת וט"ב שחל להיות בשבת ונדחה:

(א) ערב ט"ב שחל להיות בשבת או ט"ב שחל להיות בשבת ונדחה אוכלין בשר ושותין יין בסעודה ג' המפסיק ואסור למעט ואם מונע משום זה עבירה הוא בידו ומעלה על שלחנו כסעודת שלמה בעת מלכותו מיהו צריך להפסיק מבע"י וישב בדאבון נפש שלא ינהוג בשמחה כ"כ ולכן לא ישב בסעודת חברים (אבל מותר לאכול עם ב"ב ויכול לברך בזימון כיון שהוא שבת) (א"ר שם וש"מ) ואם חל מילה באותו שבת יעשה הסעודה קודם מנחה (סי' תקנ"ב) ואסור בלימוד אחר חצות אבל קודם חצות אפי' אם חל ט"ב עצמו בשבת ונדחה מותר וכן א"א פרקי אבות וא"א צו"ץ (סימן תקנ"ב): (ב) תשעה באב שחל בשבת ונדחה נוהג בו אבילות שבצינעא ואסור בתשמיש המטה ונוהגין בשמש מכריז דבר שבצינעא נהג ואם הוא ליל טבילה מותר לשמש (סימן תקנ"ד שם במ"א): (ג) תשעה באב שחל בשבת ונדחה אומרים אב הרחמים ומזכירין נשמות (א"ר שם):

דין מנהגי ט"ב ודין ט"ב שחל במוצ"ש ודין אבל ואונן בט"ב:

(א) ערב ט"ב לעת ערב קודם ברכו חולצין המנעלים [כ' בתשו' פנים מאירות ת"ב שיש להחמיר שלא ילך ביוה"כ ובט"ב במנעל העשוי מלבדין כי לא בכלל שינוי הוא והמחמיר תע"ב] ומסירין הפרוכת מלפני הארון ואם חל במוצ"ש חולצין אחר ברכו רק הש"ץ חולץ קודם ברכו ואומר קודם שחולץ מנעליו המבדיל בו' [וכ' הס"מ במסכ"ת וירא"ש שיאמר המבדיל בלא ברכת שם ומלכות ולא יסיים בברכה] ומבדילין בתפלה כשאר מוצ"ש ואחר התפלה כשרואה את הנר אומר בורא מאורי האש ואין מבדיל על הכוס ואין מברכין על הבשמים ואין מברכין הנרות ובליל ט"ב מבדיל על הכוס ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים (סי' תקנ"ג ותקנ"ז ותקנ"ט): (ב) בליל תשעה באב מתפללין מעריב בנחת ובדרך בכי כאבלים ואין אומרים נחם בתפלת י"ח ואחר תפלת י"ח אומרים קדיש שלם עם תתקבל

תתקבל ואם חל במוצאי שבת אין אומרים ויהי נועם ולא ויתן לך (שם): (ג) אחר קדיש שאחר תפלת י"ח קורין איכה בנחת ודרך בכי ואין מברכין על מקרא מגילה (ט"ז סי' ת"ל וס"מ דלא כמ"א) ומפסיק בין כל פסוק מעט ובכל איכה מגביה קולו יותר ופסוק האחרון שבכל איכה אומרים בקו"ר וכן כל פסוקים של רחמנות אומרים בקו"ר ואחר איכה וקינות אומרים סדר קדושה ואח"כ אומרים ק"ש בלא תתקבל (שם): (ד) אם יש אבל בעיר אפי' תוך שלשה הולך לביהכ"נ אפי' בלילה וביום עד שיגמרו הקינות (סי' תקנ"ד) אבל בליל ט"ב אין הולך בלילה לביהכ"נ וא"א איכה וקינות ולמחר אחר הקבורה הולך לביהכ"נ ויהיה שם עד אחר הקינות (א"ר שם): (ה) יש לאדם להפחית בליל ט"ב בענין משכבו שאם רגיל לשכב בב' כרים לא ישכב רק באחד ויש בני אדם שמשימין אבן תחת מראשותם זכר למה שנאמר ויקח מאבני המקום וגו' שראה החורבן וימעט אדם מכבודו ומהנאתו בט"ב בכל מה דאפשר (סי' תקנ"ה) ואסור ליגע באשתו ליל ט"ב כמו בנדה אבל ביום מותר ליגע בה (א"ר סי' תקנ"ד): (ו) תשעה באב בשחרית אין נוטלין את הידים רק עד סוף קשרי אצבעותיו ולאחר שמנגב ידיו ועדיין לחות קצת מעבירן על עיניו ואם היה ליפלוף ע"ג עיניו ודרכו לרחצה במים ולהעבירה רוחץ ומעבירה דהוי ליה כשיש צואה שמותר לו לרחוץ ואם הטיל מים ושפשף וכן אם עשה צרכיו מותר לרחוץ ידיו עד קשרי אצבעותיו דהוי כמלוכלכים בטיט וצואה אבל בלא"ה אסור אפי' להושיט אצבעו במים (סי' תקנ"ד): (ז) מתפללין בשחרית ואין מניחים טלית של מצוה ולא תפילין רק לובשין טלית קטן בלא ברכה (סי' תקנ"ה) ומתפללין כל סדר היום ומשנת איזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל וא"א פטום הקטורת וא"א תהלים ושיר היחוד ולא מזמור של יום בשחרית (סי' תקנ"ד) [וכתב בברי"י לאסור לומר סדר המעמדות אף שאומר יום ביום] ואומר הש"ץ בתפלת י"ח עננו בין גואל לרופא (א"ר סי' תקנ"ט דלא כהט"ז סי' תקנ"ו) וא"א נחם בבונה ירושלים (שם) וא"א או"א ברכנו בברכה כו' משום דכתיב ובפרשכם כפיכם וגו' ועוד דהוי אבילות ואסור לאבל ליתן כפיו ואחר תפלת י"ח אומרים ק"ש בלא תתקבל וא"א והוא רחום ולא נופלין על אפים וא"א אא"א משום דאיקרי מועד: (ח) אח"כ קורין בתורה כי תוליד בנים וגו' ואומרים ח"ק ומפטירין בירמיה אסוף אסיפם וגו' ומכניסין ס"ת בהיכל ואומרים קינות וראוי ונכון להאריך בקינות עד מעט קודם חצות ואומרים קצת פסוקי נחמות אחר הקינות כדי להפסיק בנחמות ובשעת קינות אסור לדבר דבר ולצאת לחוץ כדי שלא יפסיק לבו מאבילות וכ"ש שלא להשיח עם עובד כוכבים ואחר הקינות אומרים אשרי וא"א למנצח ואומרים ובא לציון גואל ומדלגין פסוק ואני זאת בריתי דנראה כקורת ברית על הקינות ואף אחר הקינות אסור לישב ע"ג ספסל עד אחר חצות וטוב שכל יחיד יקרא איכה גם ביום (סי' תקנ"ט): [לענין התיית סיטו"ן כ' בס' שערי תשובה נראה דיש להקל אחר חצות ובנינסא בתוך ביהו]: (ט) אם אירע מת בט"ב א"א צדוק הדין (סי' תקנ"ט) ואם מת אדם גדול מותר לומר עליו הספד (ט"ז ס"מ שם):

דיני מילה בט"ב:

(א) אם יש תינוק למול בט"ב מלין אותו אחר שגומרין הקינות ומברכין על הכוס ונותנין לשתות לתינוק שהגיע לחינוך (סי' תקנ"ט) ומותר להדליק נרות לצורך המילה (א"ר שם): (ב) הסנדק והמוהלים ואבי הבן לובשין בגדי שבת בשעת המילה וכן מותרים להחליף הכתונת אבל אין ללבוש בגדי שבת חדשים שניכר ניהוגן שלהם (מ"א) ולאחר המילה מיד פושטין הבגדים (א"ר שם):

דיני איסור מלאכה ואיסור נעילת הסנדל ודין שאילת שלום בט"ב:

(א) בליל ט"ב וביום ט"ב עד אחר חצות אסור לעשות כל מלאכה שיש בה שיהוי קצת ואפי' מעשה הדיוט אבל מלאכה שאין בה שיהוי כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה מותרת והליכת פרה טוב לעשות ע"י עובד כוכבים ואם א"א על ידי עובד כוכבים מותר לחלוב בעצמו וכן פרקמטיא אסור למכור ולקנות ע"י עובד כוכבים משום דהוי פירסום וכן כל מלאכה שאין בה פירסום מותר לעשות ע"י עובד כוכבים אבל בנין אסור לעשות ע"י עובד כוכבים משום דהוי פירסום וכן פרקמטיא אסור אבל ביריד או שיירות באים דהוי דבר האבד מותר למכור ולקנות ע"י עובד כוכבים ואחר חצות מותר לעשות כל מלאכה בעצמו וכן סחורה מותר למכור ולקנות רק שלא יקבע עצמו למלאכה עד שיסיח דעתו מן האבילות וכן אסור למשוך בעסקיו עד שיסיח דעתו מן האבילות (סי' תקנ"ד): (ב) אם הולך בדרך בט"ב מותר לנעול הסנדל וכשיגיע לעיר יחלוץ מנעליו וכן במקום שדרים בין העובדי כוכבים א"צ לחלוץ ברחוב שעובדי כוכבים רק ברחוב שישראלים מצוים שם צריך לחלוץ מנעליו (שם): (ג) אין שואלין בשלום חבירו בט"ב והדיוטים שאין יודעין ונותנין שלום משיבין להם בשפה רפה ובכובד ראש (שם): (ד) מי שצריך לאכול בט"ב מחמת חולי וכיוצא בו (המבוארים בסי' תקנ"ד) יאמר נחם בבהמ"ז (סי' תקנ"ז):

דיני תפלת מנחה בט"ב ודין איסור בבשר ויין אחר התענית:

(א) בתשעה באב במנחה מניחין תפלין וציצית ומברכין עליהם ואומרים קודם מנחה שיר של יום ושיר היחוד ואותן שמניחין תפלין של ר"ת יניחו אותן גם עתה ואומרים אשרי וח"ק וקורין ויחל ומפטירין דרשו ומכניסין ספר תורה להיכל ואומרים ח"ק ומתפללים י"ח ואומרים נחם בבונה ירושלים ואם שכח לומר בבונה ירושלים אומר בש"ת (ס"מ סי' תקנ"ז) ואומרים עננו והש"ץ אומר או"א ברכנו בברכה כו' ואין נופלין על פניהם ואומרים אחר תפלת מנחה ק"ש עם תתקבל וחולצין את התפילין ומתפללין ערבית ואם הלבנה נראית מקדשין אותה במוצאי ט"ב ואם חל ט"ב ביום א' מבדיל על הכוס במוצאי ט"ב אבל אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים: (ב) ליל מוצאי ט"ב אסור לאכול בשר ולשתות יין וכן ביום עשירי עד אחר חצות אסור [כתב בא"ר דמב"ח משמע להחמיר כל היום וכן ראוי לעשות לת"ח. וכן כ' במח"ב] אבל אם חל ט"ב בשבת ונדחה אז אין איסור רק בליל התענית משום אבילות אבל למחר ביום ב' מותרין לאכול בשר ולשתות יין אפילו קודם חצות (סי' תקנ"ח): (ג) בסעודת מצוה בליל מוצאי ט"ב מותרים כל הקרואים בבשר ויין וכן יולדת

אף

אף שמתפללים כגון אחר ו' מ"מ מותרת כנגד היין אחר התפילה (פ"ר סי' תקנ"ט): (ד) אסור לספר ולכבס ולרחוץ ביום עשירי עד חצות אם לא שחל ט"ב ביום ה' שיום עשירי הוא ערב שבת מותר אפי' קודם חצות לכבוד שבת (מ"א שם): (ה) מי שעושה שולחן ביום עשירי לא ישיש שם שום כלי שיר עד אחר חצות:

ערוגות דברים הנוהגים משום צער חורבן ביהמ"ק הבושם

משחרב ביהמ"ק תקנו שלא לבנות בנין מסויד ומכויר במלאכה ציור וכיוצא רק צריך לשייר אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד ובלא ציור וכיור כדי לזכור את ירושלים שנאמר אם אשכחך ירושלים וגו'. והלא כאותן שעושין שאמה שחור דוקא נ"ל ציור. ובזמנינו מוסיפין הוה על הוה לא די שעושין שאמה שחור אלא שמציירין בהסתרות באותיות לכותבות או מוחכבות תיבות (זכר לחורבן) אין לך ציור יפה מזה. וכי ע"י יזכור החורבן ויתאבל עליו: עוד תקנו כשהחתן הולך לחופתו נותן אפר מקלה בראשו במקום הנחת תפלין. גם בזו אינם נזהרים. ואפשר כמה מהם שלא הגיעו הוא בעון זה שאינם שמים על לב אבילות ירושלים בעת שמחתם: ועוד גזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר לשמח בהם. ואפילו בפה כל שירות ותשבחות [להקב"ה] אסור אפי' בשבתות וי"ט אסור ואסור לשמוע אם לא לשמח חתן וכלה. אודנא דשמעא קלא זמרא תעקר. זמרא בביתא חורבא בסיפה: וכתב מ"א בסעודות נהגו לעורר קדיש וזהו ודאי חטא גדול דלא הזהירו רק זכרון חסדי ה' וכ"ש שיש עון גדול במה שנוקטים לניס ועושים שחוק בפסוקים או בתיבות קדושות אשרי איש לא יעשה זאת. ועל זה אמרו בנך עשאוני ככנור. אסור למלאות פיו שחוק ואפי' בשמחה של מצוה בחתונה או פורים. מכאן אתה דן לאותן קלי הדעת שמפזרין מעות לחזן לנגן על סעודת ברית כשעושין מי שברך כי הוא עון פלילי ולא ידעתי מהיכן בא המנהג הרע הזה במדינה זו המתוכנת עכ"ת להקל ראש באיסור חמור כזה לא לכבוד שמים כ"א לכבוד עצמו ואף שאמרו חז"ל כל מצוה שקבלו עליהן ישראל בשמחה עדיין עושין אותה בשמחה לא אמרו לעשות גם באיסור חיו ולא נחשוב אלא ללב שמח בקום הלום. לא שמנגן במזמור יעורר השמחה. כ"ש אחר שכבר נתקיימה המצוה בשמחה ובטוב לבב. לשמחה מה זו עושה כזה. ובפרט להנאה נוספת בלבד: אמנם בחתונה אין בנו כח לאסור משום שמחת חתן וכלה שהיא מצוה רבה ואח"כ לא שפיר דמי לבדוחי סובא משום בכל עלב יהיה מותר. והאשה המשוררת במקום שאנשים שומעים איסור כסול הוא. ולהיפך גם לשחק בתינוק תזהר שלא להשמיע קולה אם לא תוכל להשתיקו בענין אחר: י"ד באב במנחה אין נפילת אפים:

מעלת ט"ו באב ודיניו:

ט"ו באב לא היו ימים טובים לישראל כמותו. בו כלו מתי מדבר. יום שהותרו השבטים זה בזה. יום שהותר שבט בנימין לבא בקהל. יום שביטל הושע פרדסאות שהושיב ירבעם שלא יעלו ישראל לרגל. יום תבר מגל. עד אותו יום היו כורתים עצים למערכה ומכאן ואילך פוסקין שתשש כחה של חמה. בו ניתנו הרוגי ביתר לקבורה. אין אומרים בו תחנון וא"ס ונ"ך אבל אא"ל ולמנצח אומרים. וגם שכתב בש"ע סימן קל"ט ס"א בה"מ שא"א למנצח בט"ו באב. טעות נפל בדפוס במקום ט' באב. והראה מקום שנרשם סי' תקנ"ט מוכיח כי שם כתוב בענין תשעה באב. ודעת הגאון מהריעב"ץ שאין אומרים אא"ל ולמנצח: מהיום ההוא והלאה ירבה להבורא בהוספת הלימוד גם בלילה. והמוסיף מוסיפין לו על שנותיו. אחר ט"ב קורין נעולם ה' ואתחנן ומפטירין (נחמו). מכאן ואילך מפטירין עד תשלום ז' דנחמתא:

דרך החיים דיני חודש אלול וערב ר"ה ערוגות הבושם

[קצת התעוררות לימי אלול מס' חיי אדם ז"ל:

באהבת הקב"ה את עמו ישראל הרבה להטיב אתנו ועשה לשוב לפניו בכל עת שנחטא ואף שהתשובה טובה בכל עת מ"מ חדש אלול הוא מובחר ומוכן יותר שיקובל תשובתו מפאר ימות השנה לפי שהימים אלו הם ימי רצון מעת נתרצה לעם. שכשחטאו ישראל בעגל ונשתברו הלוחות בי"ז בתמוז ואח"ז עלה משה להר והתפלל ואמר לו הקב"ה פסל לך ונתרצה ליתן לו לוחות שניות ואז עלה בר"ח אלול ונשתהה שם עד יוה"כ שהיה גמר כפרה. ואיתא בתנא דבי אליהו ישראל היו נוהגין כל אותן הימים צום ותענית. ויום אחרון שבכולם דהיינו בעשרה בתשרי גזרו תענית ולא בתעניה ולפיכך נקבע אותו יום דהיינו יום הכפורים לכפרה לעולם ולפי שהיו ימים אלו ימי רצון מאז לכן בכל שנה ושנה מתעורר שוד הרחמים למעלה והם ימי רצון. ולפי שבכשעלה משה תקנו בשופר במחנה להודיע לישראל שלא יטעו עוד. לכן גם אנחנו נוהגים לתקוע בשופר בכל יום מר"ח אלול ותוקעין בכל החדש חוץ מער"ה כדי להפסיק בין תקיעות רשות לחובה ויש מקומות שתוקעין גם במנחה ויש מתחילין מיום א' דר"ח ויש

מיום

הנהגות חודש אלול:

ראוי לכל ירא דבר ה' להשיב אל לבו יום המות. ויאמר ללבו לבי לבי הלא ידעת כי לא נבראת כי אם לשוב לעפר. מיום היותך לא זכרת אחריתך. הלא תדע כי כל הימים אשר אתה חי על האדמה. כצל עובר אתה. כמוץ יסוער מגורן וכעשן מארובה. ימיך חרוזים. חייך קצוים. וכל אשר יעבור עליך יום או לילה יחסר חלק מחלקי חייך. ובכל יום תקרב אל הקבר ותשוף בלי אבר. ומדוע לא ידעת כי עפר אתה ולא זכרת כי מן האדמה נוצרת. ועל מי בטחת כי מרדת. ומדוע לא תשים על לבך יום המר. יום אשר תאבד אולתך ונסרחה חכמתך. יום תדבק לשונך לחכך. יום יהפוך על כתף ישכנוך. ועל ארץ תחתית ישליכוך. ועל כל מעשה יחשבוך. וכאבק הדכם ואשך לא תכבה. יום תראה התנין ערוך והספר פתוח ומלאכי המשפט ושם התרעלה ביד ה' שם תמלא שמריה והכמה נסך בגויה. ומה תשיב על זדונותיך.

הלא

מיום ב'. ועיקר התקיעות הוא לעורר לב העם ולהחריד לבות שיתעוררו לבותם לתשובה כי כן טבע קול השופר להחריד כמש"ה היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו. וחייב כל אדם עכ"פ להכין את עצמו ליום שיכנס למשפט לפני ה' בר"ה שלשים יום קודם בתשובה ותפלה ויתן כל לבו רק לעבודת ה'. ונתנו רמז לזה "אני "לדודי "ודודי "לי ר"ת אלול. ולכן ירבה בכל החדש בתשובה ותפלה וצדקה ונתנו רמז לזה ומשלוח מנות "איש "לרעהו "ומתנות "לאביונים ר"ת אלול נרמז שבחדש אלול ירבה במתנות לאביונים ומטעם זה יש שנהגין להתענות מר"ח אלול ואילך. ואמנם אין ראוי לנהוג בתענית אלא מי שהוא אדם בריא ויודע בודאי שהתענית אינו מזיק לו ואינו מבטל מה"ת אבל בדורות הללו שאנו חלושי כח ונפישא הלומדים ומכ"ש מי שאין לו בלא"ה אלא לחם בדוחק יותר טוב שיאכל מעט וילמוד בכפלים עכ"ל]:

(א) ביום שני של ר"ח אלול מתחילין לתקוע ותוקעין כל חדש אלול חוץ מערב ר"ה (סי' תקפ"א):

(ב) נוהגין לעמוד באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה ואם חל ר"ה ביום ב' או ג' אז מתחילין לעמוד מיום א' שבוע שלפניו כדי שאותן שמתענין עשי"ת יוכלו להתענות ארבעה ימים קודם ר"ה נגד ב' ימים ר"ה ושבת וערב יום כפור שאין מתענין בהם ומי שמתענה בר"ה א"צ להתענות לפני ר"ה רק שני ימים ואף שנהג כמה פעמים להתענות ד' ימים לפני ר"ה אעפ"כ א"צ להתענות רק שני ימים ואין צריך התרה כי לא היתה כוונתו רק להשלומין ועכשיו שמתענה בר"ה א"צ תשלומין (מ"א): (ג) הש"ץ צריך להתעטף בטלית בשעה שאומר שלש עשרה מדות (שם): (ד) אבל אסור לצאת מביתו לביהכ"נ לומר סליחות מלבד בער"ה שמרבין בסליחות אז צריך לילך לביהכ"נ (שם) אבל תוך י"ב חדש אסור להתפלל בימים נוראים כמו ברגלים אבל בדליכא אחר שרי (מ"א) אמנם סליחות מותר לומר אפי' בערב ר"ה (פ"מ): (ה) ביום ראשון של סליחות נוהגין רוב הקהל להתענות ונוהגין השולם להשלים בתענית (מ"א סימן תקס"ב): (ו) ער"ה נוהגין להתענות כולם וא"צ לא קבלה ולא השלמה אפי' אין מתענה עשי"ת ואין קורין ויחל וא"א אבינו מלכנו במנחה מפני שאינו ת"צ (מ"א סימן תקפ"ג): (ז) אם חל ברית מילה בער"ה הבייכים לברית מילה מותרים לאכול וכן מי שמזמין אותו לבעל ברית אף שאינו שייך לברית יכול לאכול שם (שם) רק שלא יאכלו בביתם קודם הברית ואחר שאכלו על הברית מותרין לאכול אפי' בביתם וע"כ מותר לאכול אפי' קודם הסעודה

רק

שלא אז הראה שרי מבלליך ותמלא גמולך. ואל מי תנוס לעזרה לו מי יהיה עליך סתרה. שלא אז תאמר אוי לי מה עשיתי ומדוע דבר ה' בזיתי. ואחרי שבירות לבי הרע שבידי. ובמה אחכה ופרוס אבכי. התקושש והתעטם והכלם מחטאתיך ותן תודה לאלהיך בעוד נפש בגופך בטרם יחשכו כוכבי נשפך. ז"ל ממשפט הקשה יצילנו. ממות ינחלנו. ויראו עינינו וישמח לבנו:

תנה עיקר זמן התשובה הוא בר"ח אלול כמרומז בר"ת שנאמר אריה שאג מי לא יירא. אריה ר"ת אלול ראש השנה יום כפור הושענא רבה. מי לא יירא בלא הזמנים. ועוד שמו סוד בלשון חז"ל אחורי אחורי ולא אחורי אחר ר"ל לשוב אחרי אב שמזלו אריה ולא אחרי אלול שמזלו בתולה. עוד נתנו רמז אני לדודי ודודי לי ר"ת אלול. עוד שובו אלי ואשובה אליכם. וס"ת ארבעה יודי"ן נגד מ' יום. ובבעל הטורים כדר נלכים פית' ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב ר"ת אלול. לכך נכונו להשכים להתפלל סליחות מר"ח אלול ואילך. וכן נולא בחמתי גרסות בטוב ה' נולא אותיות אלול שמאלול ואילך חרדתי נגד ה' עכ"ל. ובז"ח דף מ"ז ע"ד פי' ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים דא הוא ירחא דאלול עכ"ל. וכתב הארי"י ז"ל את אביה זה הקב"ה ואת אמה זו כנסת ישראל יבכה האדם ויתחנן לפני ה' ירח ימים הוא חדש אלול שהמה ימי רחמים ורצון. לכן הירא את דבר ה' בכל החדש הזה ישיב קודי סעודהו וקודש סנתו וישתומם ויספס במעשיו ויתודה עליהם ושב ורפא לו. ויפרוש את עצמו ממותר תפענים רק ההכרח. ויתמיד בלימוד ביותר ולקום בחצות לילה להודות לה'. ויש מוסיפים קדושה שסובלים בכל יום במקום סברה בשחרית קודם תפלה. ויש להרבות בצדקה. ובספר אמרכל נתן רמז לזה איש לרעהו ומתנות לאביונים רמז אחטת עניים באלול. וכתב בש"ע סי' תקפ"א נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים מראש חדש אלול ואילך עד יום הכפורים. וכתב הא"ר מר"ח אלול פי' מיום שאחר ר"ח דבר"ח עצמו אין לומר סליחות. וכתב בס' סור ברקת שיותר טוב בימים אלו להרבות סליחות ותחנונים עם הלבור מללמוד. וכתב בר"י פכן ראה לקצת רבנים שתמיד היו כפיקים בגנוסי הלכות ובחיבורים. ובחודש אלול היו מניחים קצת מסדרם ללמוד גירסא [רק] תחנונים. והרמ"א כתב במנהג בני אשכנז אינו כן אלא מר"ח ואילך מתחילין לתקוע כו' ועומדים באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ראש השנה. וכמו שאבאר לקמן בסמוך כל אחת ואחת בפרט:

התתענין מ' יום לא יתענה בשבת ור"ח ולהשלים מ' יום יתחיל מט"ו באב (שם) ושל"ה כתב להתחיל מי"ז בתמוז להתענות במפוזרין וימים שמתענה בלא"ה כגון ט' באב וער"ח ויא"צ ויום והפנית הלום אין לתשלים. אבל בתענית עצמו עולם הכל ע"כ. אבל במ"א ס"ס תקס"ח כתב בסגימות דהכל עולם. וצ"ע שלא הוזכר מדברי של"ה הנ"ל (א"ר): כתב מ"א סי' תקס"ב דאותן מ' התעניות א"צ להשלים דלא מתענין מפני תשובה: **בשמתענה** מר"ח אלול ואילך ישא! מהסי"ת שיתן לו בריאה וחיים וכח לעבודתו. בהוצאת ס"ת יאמר י"ג מדות ג' פעמים גם ואני תפלתי לך ה' עת רצון ג"פ (מהרי"ו מרי"א א"ר). משנכנס אלול כשכותב אדם אגרת לחברו צריך לרמוז בהתחלתו שמבקש עליו לשנה טובה (מהרי"ל א"ר):

תניא בפרקי ר"א בר"ח אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לוחות אחרונות. והעבירו שופר בכל המחנה משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר עגלים והקב"ה נתעלה באותו שופר שנאמר (תהלים מ"ז) עלה אלהים בתרועה וגו'. לכן התקינו חכמים שיהיו תוקעין בשופר בר"ח אלול בכל שנה ושנה עכ"ל (פדר"א פרק מ"ו) ור"ל שעל ידי שופר הודיעום שמשה עלה להר שלא יטעו עוד כמו שטעו בתחבון בראשונה ועשו את העגל, וא"כ על ידי אותו שופר נתעלה השי"ת (ונתיירא) ונמנעו ישראל מלחטוא. ועל זה נאמר עלה אלהים בתרועה. לכן אנו תוקעים ג"כ כדי לממע השטן מהסת ועון כיון שעכשיו מתקרב הזמן של יום הדין שהקב"ה יושב בר"ה ודן כל העולם כולו והרי הוא בעבור שיסורו מרע. ואח"כ כיון שמתחיל

רק יותר לעשות הסעודה קודם שעת עשירית ומחצות (שם): (ח) רבים נוהגים לאכול בער"ה קודם עלות השחר משום תוקעת הגוים המנהגים להתפעת נערת תיבם ויכולין לאכול בלא הבדלה אחר שכן נהגו (שם): (ט) אין נופלין על פניהם בער"ה בתפלה אבל באשמורת בסליחות נופלים ואף שנמשך אמירת סליחות על היום אעפ"כ נופלין על פניהם (שם) ואין תוקעין בער"ה אפי' יחיד בביתו אין רשאי לתקוע משום כדי לערבב השטן (שם): (י) נוהגין לילך על הקברות קודם ר"ה ולהשתטח על קברי צדיקים ויקיף הקברות ולהרבות שם בתחינות ונותנים שם לדקה לעניים קודם שיאמר התחינות ואין לילך על קבר אחד ב"פ ביום אחד (מ"א בשם כתבים) ואומרים בכל סליחה בתחילתה או"א חוץ מן הסליחה שמתחלת בשם (מ"א שם): (יא) מגלחין ומסתפרין בער"ה כדי להראות שאנו בטוחים בהשי"ת שיוציא לאור משפטנו אבל ערלים לא ילבש בר"ה בגדים חשובים כמו בשאר יום טוב רק שתהיה אימת הדין עליו ונוהגין לטבול ער"ה משום קרי (שם):

דיני תענית של עשי"ת:

(א) המדקדקין נוהגין להתענות עשי"ת והרבעה ימים שאוכלים בהם היינו ב' ימים של ר"ה שבת ומיו"כ משלימים אותם קודם ר"ה כמו שנתבאר לעיל (בסי' שלפני זה) וכן נכון לעשות: (ב) ובאלו התעניתים א"צ קבלה ולא השלמה וכן מי שאינו מתענה רק יום א' או ב' ימים בעשי"ת אם נוהג כך בכל שנה א"צ לא קבלה ולא השלמה אבל מי שאינו מתענה בכל שנה צריך לקבל עליו אם רוצה להתענות וצריך להשלים רק אם מתנה בשעת קבלה שלא ישלים א"צ להשלים (סימן תקס"ב ס' בג"א): (ג) אלו התעניות אם התענה שלש פעמים בפעם צריך התרה ואם גמר בלבו שיהיה כן לעולם אפילו לא נהג כן רק פעם אחת ועתה מתחרט ג"כ צריך התרה אבל אם לא נהג עדיין אפי' פעם אחת אף שגמר בלבו לנהוג כן לעולם אין צריך התרה (א"ר סי' תקס"ח): (ד) באלו תעניתים לפי שא"צ קבלה והשלמה אף שקיבל בפירוש התענית במנחה אם אירע ברית מילה באותן הימים יכול לאכול על הסעודת ברית מילה ואחר שאכל על הסעודה מותר אח"כ לאכול בביתו רק הב"ב בעצמו מותר לאכול אפי' קודם הסעודה מפני שיו"ט שלו הוא (מ"א סי' תקס"ח): (ה) כל אלו התעניתים אף שא"צ קבלה והשלמה יש להקל במקום שיש קצת חולי וא"צ התרה דמסתמא הכי קבלו עלייהו אם לא שמתענה יותר ממה שנהגו כלכור (מ"א בס וא"ר):

דיני תפלות של ראש השנה:

(א) יש נוהגים להתפלל בר"ה ויוה"כ בכריעה וצריכים לזקוף בברכת אבות כשיגיעו למלך עוזר כדי להראות

מפום שור מרע ותוקעים ג"כ כל החדש שימשו מוב וסמך לדבר תקעו בחדש שופר משמע שיתקעו חדש שלם והוא כדי לעורר העם שיעשו תשובה על הראשונות ויהיו גם חרדים על דבר ה' לעשות להבא להיותם חרדים על דברו כי קול שופר מחריד ומעורר שנאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו מלשון וחרד על דברי שהוא חרד לעשות מצוה יותר מבשאר ימות השנה. והטעם שמזכירין ליום הדין שנאמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול (לבוש) וזהו שסיים הטור אחר דברי פדר"א הנ"ל וכל החדש כדי להזהיר את ישראל [והעברת שופר תרועה בחדש השביעי ר"ת תשובה. רמז לתשובה בחדש השביעי. ס"ך על כהורה סדר נבר] שיעשו תשובה שנאמר (עמוס ג) אם יתקע שופר בעיר וגו' ע"כ. שהוא דברי הטור עצמו ולא מפדר"א. ועיין בלבוש שהוכיח שהאי מר"ח אלול דקאמר על כרחך יום א' דר"ח אלול ע"ש. וכתב בא"ז שכן פסק בתשובה מ"ב סי' ב' ורש"ל להתחיל לתקוע מיום א' דר"ח. אבל פה פראג נוהגין מיום ב' דר"ח וטעמא כתב במ"מ דסמכו על תקעו בחדש שופר ועם שני ימים של ר"ה יש שלשים יום. ועיין בב"ח. והנוהגים לתקוע מיום א' דר"ח נ"ל דשני ימים דר"ה חשובים כיום אחד עכ"ל. וכתב הא"ר ומשמע במקום חדש שאין מנהג טוב לקבוע להתחיל מיום א' דר"ח ע"ש. עוד כתב שלבוש שתוקעין בחדש אלול כדי לערבב השטן שלא ידע מתי יום דר"ה ויקטרג ועוד שע"י קול השופר הוא מתערב לפי שזוכר נס יום דינו כמו שאכתוב לקמן בתקיעות דר"ה ע"כ:

נוהגין לעמוד באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה. ואם חל ר"ה ביום ב' או ג' אז מתחילין לעמוד מיום א' שבוע שלפניו. ונוהגין כן משום שמנהג רוב העולם שיתענו עשרה תעניתים עם יום כפור כנגד עשרת ימי תשובה ולעולם יחסרו ד' ימים מר"ה עד יום כפור שלא יוכלו להתענות בהם דהיינו ב' ימים דר"ה ושבת תשובה ועיו"כ לפיכך כשחל ר"ה ביום ה' אז יכולין להתענות ד' ימים קודם ר"ה וס' ימים בין ר"ה ליו"כ ויום כפור והוא עשרה. וכ"ש כשחל בשבת. אבל כשחל בב' או בג' שלא יכלו להתענות ד' ימים באותו השבוע לכך מתחילין בשבוע שלפניו. וכדי שיהיה לעולם יום קבוע שלא יטעו קבעו להתחיל לעולם ביום א' ולא יוכל להפסיק בין אשמורתים ולהשלים יו"ד ימי תענית בימים המדולגים (לבוש). עוד טעם לד' ימים אלו שלפני ר"ה משום דבכל הקרבנות נאמר והקרבתם ובר"ה נאמר ועשיתם שיעשה אדם עצמו קרבן בר"ה להכי צריך ד' ימים ע"י התענית בקור ויפשפש במעשיו דומיא דקרבן מפני מומין: ומשכימין באשמורת ואומרים סליחות ותחנונים. הייט שמתחיל החזן אשרי שבו מתחיל לעולם מפני שהוא תהלה ושבח גדול להשי"ת. וקדיש אחר אשרי שכן דרך לעולם לומר קדיש אחרי פסוקים. ואח"כ אומר סליחות ותחנונים כל עיר ועיר כמנהגה. ומסיים ואנחנו לא נדע. ועושין כן עד יום הכפורים. ומה שנוהגין לעמוד באשמורת קודם עלות השחר הוא לפי שאמרו במדרש שהקב"ה שט בלילה בי"ח עולמות ובג' שעות אחרונות הוא שט בעוה"ז והרי הוא קרוב לנו בכל קראנו אליו באותו זמן (לבוש):

הנה צריכין אנו למודעי בקוראי שמו בליחות. ע"ש שבהם קובעים רחמים ותחנונים לפני המקום ב"ה על סליחות עונותינו שפשעו עד עתה. גם נכללים בהם שערי תפלות. והנה בודאי כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך של עולם לבקש מלפניו על סליחות עונותיו בלתי תשובה בלבו. מה כחו כי יאריך נפשו בתפלתו על סליחות עונותיו זולת תשובה לכן יותר האדם מאד בעת אמירת הסליחות לקבל בלבו תשובה גמורה שיהיו מתחרט על העבר וקבלה על להבא. ומה טוב אם יכול להוריד דמעות בעת אמירת הסליחות כי שערי דמעה לא

לברכות שהשחיה שעושה בברוך הוא חיוב ואחר כך ישחה בברוך אתה וכן בברכה ההודאה בסוף כשיגיע לוכל החיים יזקוף עצמו וישחה בברוך אתה ובשאר הברכות שאסור לשחות כשהגיע לברוך יזקוף עצמו וישאר זקוף עד שיתחיל ברכה אחרת ואחר שהתחיל הברכה יכול להתפלל בשחיה וכשיגיע עוד לברוך יזקוף עצמו וישאר ג"כ זקוף עד שיתחיל הברכה האחרת וכן יעשה בכל הברכות שאסור לשחות בהן תחילה וסוף (א"ר סי' תקפ"ב) : (ב) דיני זכרנו ומי כמוך והמלך הקדוש והמלך המשפט וכתוב ובספר הכל נתבאר על מקומו בשמו"ע של חול ע"ש : (ג) צריך לומר לחיים בשו"א תחת הלמ"ד ואף דבכל השנה אומר בפת"ח ע"פ דקדוק אבל בר"ה שהוא יום הדין א"א בפת"ח שלא יבא משמע לא חיים (מ"א שם) : (ד) אם שכח לומר ובכן תן פחדך' וחתם המלך הקדוש א"צ לומר רק אתה בחרתנו ואם טעה באתה בחרתנו והתפלל של חול דינו כמו ביו"ט ע"ש : (ה) צריך לומר בהשלמן בקמ"ץ תחת שי"ן הב' (מ"א שם) : (ו) אף שבכל ימות השנה מתפללין בלחש אבל בר"ה ויוה"כ נהגים להתפלל בקול רם אבל לא יגביהו קולם יותר מדאי ואם יכול לכוין טפי בתפלה כשמתפלל בלחש מוטב שיתפלל בלחש (א"ר שם) מר"ה עד מוצאי יוה"כ כופלין בכל הקדישים לעילא ולעילא (שם):

דברים שנוהגים לאכול בליל ר"ה :

(א) יבא אדם רגיל לאכול בליל ר"ה רוביא דהיינו תלתן כרתי תמרי סלקא קרא וכשאוכל רוביא יאמר יהי רצון מלפניך ה' או"א שירבו זכיותינו . כשאוכל כרתי יאמר יה"ר שיכרתו שונאינו. סלקא יסתלקו אויבינו. תמרי יתמו שונאינו . קרא יקרע גזר דינינו ויקראו לפניך זכיותינו וכל מה שיקרא בכל מדינה בלשון רוביא יאכל אותו לסימן טוב ויאמר יה"ר שירבו זכיותינו וכו' השל"ה שיתעורר אדם בתשובה כשאומר יה"ר ויתפלל ע"ז בלב שלם (א"ר סי' תקפ"ג) : (ב) יאכל דגים בליל ר"ה משום סימן לפרות ולרבות כדגים (שם) ואוכלים בר"ה ראש כבש ואומר יה"ר כו' שנהיה לראש ולא לזנב וגם יש בו זכר אילו של יצחק ואם אין לו ראש כבש יאכל ראש דג או של מין אחר משום טעם הראשון : (ג) נוהגין לאכול בליל ר"ה תפוח מתוק בדבש ואומרים יה"ר מלפניך ה' או"א שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה כדבש ומברכין על התפוח תחילה בורא פרי העץ שהתפוח עיקר ועל הדבש א"צ לברך ואחר שאכל התפוח יאמר יה"ר הנ"ל כדי שלא להפסיק בין ברכה לאכילה ואם אמר היה"ר בין ברכה לאכילה א"צ לברך שנית (מ"א וא"ר שם) : (ד) יש מדקדקים שלא לאכול אגוזים בר"ה שאגוז בגימט' חטא ועוד שהם מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפלה (שם) : (ה) לא ישמש מטתו בשני לילות של ר"ה ואם הוא ליל טבילה שלא היתה יכולה לטבול מקודם לכן מותר (שם) ויחזור ויטבול שחרית משום קרי (א"ר) :

דיני ראש השנה :

(א) אומרים אבינו מלכנו בר"ה אחר השמ"ע של שחרית וכן בתפלת מנחה ואם חל בשבת א"א וכן א"א במנחה

לא נענו : והנה בגמרא הקדושה ובזוה"ק בכמה מקומות הדמעות של אדם חביבות לפני הקב"ה יותר מכל התפלות . והנה שם שירתן שניז בדמעותיו . וביחוד בסליחה שחבר הסליחה דמן של צדיקים ישורר לבו אל בכי ע"ד הכונה שנתבאר לעיל בס"ב . ובחינה זו תהיה בסרה על עונותיו כדאיתא בגמרא כל המוריד דמעות כו' . וצריך לומר הסליחות בנחת ובמתון ובכוונה ואסור להזכיר י"ג מדות שלא בכונה (מהר"ם שער אריה): הש"ץ שאומר הסליחות מתעטף בטלית ואינו מברך להתעטף בציצית . דקי"ל ספק ברכות להקל . וכן הסכימו כל האחרונים (א"ז) ואם אפשר בטלית שאולה ודאי עדיף . (הגאון מהריעב"ץ) אבל הא"ר כתב בסימן תקפ"א דאין ליקח טלית שאולה משום דאז ישעו העולם שא"צ ברכה אף ביום אבל לא יאמר החזן הסליחות בלא עטיפת הטלית משום שאומרים בתוך הסליחות הי"ג מדות ואמרו חז"ל נתעטף הקב"ה כש"ץ ולמד למשה הי"ג מדות ש"מ שצריך עטיפה בשעת י"ג מדות . ואחר שגומרין הסליחות אומר הש"ץ ק"ש עם תתקבל אע"ג שבכל ימות השנה א"א תתקבל אלא אחר תפלת י"ח שכן הוא מכמות לשון צלותהון שפירושו תפלה וסתם תפלה ר"ל תפלת י"ח שאני סדר הסליחות שנתקנו כלם על סדר התפלה של כל היום כי הפסוקים שקודם הסליחות הם כנגד פסוקי דזמרה והסליחות עם הי"ג מדות שאומרים בין כל אחת ואחת הם במקום תפלת י"ח שעיקר התפלה הוא י"ג מדות ואח"כ נופלין על פניהם כמו אחר כל התפלות ומסיימין ואנחנו לא נדע לכך אומרים אחריהם קדיש שלם עם התקבל כמו אחר גמר כל תפלות השנה (לבוש) : כתב בספר תניא סי' ע"ב דאם אין מנין אין לומר הבקשות בסליחות בלשון ארמית שהן במסורת מלכון שאין מלאכים מכירין בלשון ארמית אם לא המסורין לציבור : טוב לעמוד כשאומרים סליחות ומכ"ש יעמוד כשאומרים אל מלך יושב וכו' וי"ג מדות (א"ר) : אבל אסור לצאת מביתו לביהכ"נ לומר סליחות מלבד בער"ה שמרבין בסליחות אז צריך לילך לביהכ"נ (מ"א) אבל תוך י"ב חודש אסור להתפלל בימים נוראים כמו ברגלים . אבל בדליכא אחר שרי (מ"א) אמנם סליחות מותר לומר אפילו בער"ה (פ"מ) : אותם שמתענין עשרת ימי תשובה אם מתענין בר"ה א"צ להתענות לפני ר"ה רק ב' ימים ואף שנהג כמה פעמים להתענות ד' ימים לפני ר"ה אעפ"כ א"צ להתענות רק שני ימים וא"צ התרה כי לא היתה כוונתו רק לתשלומין ועכשיו שמתענה בר"ה א"צ תשלומין (מ"א) : אותם שמתענים עשרת ימי תשובה ראוי להם להשלים התענית ולא כמו שנוהגים רוב המון עם שלא להשלים ואוכלים ב' או ג' שעות אחר חצי היום בודאי יצא שכרם בהפסדם מפני שמתפלל מנחה ביחיד קודם אכילתו. ועוד שמתפלל בביתו ולא בביהכ"נ. ולא עוד אלא שמאבד סגולות הרבה . כמה יש"ר וכמה אמנים. גם עניית קדושה עם הצבור. הלא טוב לו אם יותר שלא יתענה כלל . לכן יזהר בזה : ביום ראשון של סליחות נוהגין רוב הקהל להתענות ונהגין העולם להשלים התענית (מ"א סימן תקפ"ב) : אומרים ברכות התורה קודם הסליחות . וא"צ לסדרן אח"כ עם הברכות מי שבכר אמרן בביתו (יעב"ץ) :

אמרו חז"ל שנתעטף הקב"ה כשליח צבור ואמר י"ג מדות ואמר למשה בעת צרה עשו לפני כסדר הזה וברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם . והנה על זה הקשו כי הרבה עשו כן בי"ג מדות ולא נענו . ומתרץ האלשיך בשם לבנת הספיר שעל כן לא אמר אמרו לפני כסדר אלא עשו לפני כסדר שכון

לומר

במקום של ע"ש. יש אומר כלה בלי"ז תחת כלח"ד (תר"ס) צריך לומר כלה ומחל כי מחילה גדולה מסליחה. צריך לומר קרע רוע במירכא טיפחא ובהפסק אחת (ס"ח) צריך לומר מחה והעבר חטאתינו ופשעינו כו': (ב) מאריכים בפיוטים ובתפלה אפי' יותר מחצות היום רק אם חל בשבת אין להאריך הרבה (שם): (ג) המתפלל מוסף והתוקע הם חוזנים לעלות לתורה ואם נופלים שבר אינם חוזנים (קיצור של"ה): (ד) כשיש מילה מלין בין קריאת התורה לתקיעת שופר ואם המוהל בעצמו הוא התוקע נכון שלא ירחץ פיו מהדם כמילה ויתקע בפה מלוכלך בדם מילה כדי לערב מצות מילה בשופר (שם ס"ח) וכן אם חל ראש השנה בשבת אף שאין תוקעין מלין קודם אשרי:

לומר כי לא נאמרה לגבה הלא מילתא אלא כמשנה כי אותן המדות שאומרין רחום וחנון ארך אפים כו' חשבו אותם כסדר הפוך ועל ידי כן לא ישובו ריקם:

כתב השל"ה מעלת ההתבודדות אין שיעור וסימנך אני וכ"ז הוסיפה לא כשאני וה"ו בהתבודדות שהוא השלמת אני ה' הישועה ולכן ראוי לכל אדם להתבודד באלו הימים ולשוב בתשובה שלמה:

אין מברכין ר"ח תשרי שהוא ר"ה כמו שמברכין שאר ר"ח וגם אין מזכירין ר"ח לא בקרבנות ולא בתפלה בר"ה והכל מטעם כדי לערבב השטן שלא ידע יום בוא ר"ה כיון שלא קדשוהו וסימן לדבר בכסה ליום חגנו פירוש החודש מכוסה בו שלא יזכירוהו. ומטעם זה גם כן אין מתחילין לקרות פרשת בראשית ביום ר"ה שכן היה ראוי לקרות פ' בראשית בר"ה דהא קי"ל בתשרי נברא העולם דהיינו ביום ר"ה שהתחיל הבריאה והיה ראוי מפני זה לקרות בו פ' בראשית מ"מ אין קורין אותה כדי שלא ירגיש השטן ויאמר ודאי שהוא ר"ה הואיל ומתחילין בו התורה ואת יום ראשון שנברא בו העולם. וגם בשבת שאחריו אין מתחילין דהואיל ואידחי התחלת התורה מר"ה אידחי עד כלות כל ימי החג דהיינו עד שמ"ת לפי שמאז והלאה יכולין לקרות הפרשיות זו אחר זו בלי הפסק מה שלא היה כן אם היו מתחילין בשבת שאחר ר"ה שהיו צריכין להפסיק לפעמים פרשיות שלא יו"ט יוה"כ וסוכות (לבוש):

דיני וסדר התרת נדרים.

(דה"ח) (א) מה שנוהגין בהתרת נדרים לומר אף שאלך בדין המנהג ההרה צריך לפרש הנדר אך דעו נא רבותי כי א"א לפרטם כי רבים הם כו' זה אינו מועיל אלא לנדרים ששכח אבל לנדרים שלא שכח וזוכר אותם וצריך להתירם צריך לפרש הנדר ואם לאו אין מתירין לו ודי כשמפרש הנדר לפני אחד מהמתירין (שבלי לקט) ובתנאי מודעא שאמר מתירין אינו מועיל אלא בנדר שבינו לבין עצמו אבל בנדר שבין אדם לחבירו אינו מועיל:

(ערוגות הבושם) תנן במס' נדרים הרוצה שלא יתקיימו נדריו של כל השנה יאמר כל הנדרים שאני עתיד לנדור בזו השנה יהיו בטלים. וכתב הטור מזה נתפשט המנהג לומר כל נדרי ביוה"כ. אבל זריזים מקדימין למצות וראוי להקדים קודם ר"ה מטעם לעשות שני ענינים. ענין אחד התרה על העבר או אם היה מחויב איזה נדוי ינהג בעצמו בעת אחת נדוי (אך רבים מערערים ע"ז כמו שאבאר לקמן בס"ה ב"ת) ואח"כ יבקש מהחכמים ויתירו לו. ענין שני מסירת מודעא לבטל כל מה שיתקשר את עצמו מהיום בשבועה או בחרם או בנדוי וכיוצא בזה שאז ענה מוסר מודעא ומוקר מעקרו ומבטלן. וכן הוא המנהג בא"י מתאספים בערב ר"ה בבתי מדרשות עדה קדושה מת"ח ויראי שמים. ואם אין פנאי בערב ראש השנה מתאספים בין כסה לעשור ועושין שני ענינים באלה בזה הסדר ויעמוד לפני עדה הקדושה. ואם אינו יכול בפני עדה מכל מקום צריכין להיות בית דין דהיינו ג'. ויאמר זה:

שִׁמְעוּ נָא רַבּוֹתַי דַּיָּנִים מֻמְחִים. כָּל־נֶדֶר אוֹ שְׁבוּעָה אוֹ אִסּוּר אוֹ קוֹנָם אוֹ חֵרֶם. שֶׁנָּדַרְתִּי אוֹ נִשְׁבַּעְתִּי בְּהָקִיץ אוֹ בַחֲלוֹם. אוֹ נִשְׁבַּעְתִּי בְּשֵׁמוֹת הַקְּדוֹשִׁים שֶׁאֵינָם נִמְחָקִים וּבְשֵׁם הוי"ה בָּרוּךְ הוּא. וְכָל־מִינֵי נְזִירוּת שֶׁקִּבַּלְתִּי עָלַי וַאֲפִילוּ נְזִירוּת שִׁמְשׁוֹן(א). וְכָל־שׁוּם אִסּוּר. וַאֲפִילוּ אִסּוּר הֲנָאָה שֶׁאָסַרְתִּי עָלַי אוֹ עַל אֲחֵרִים בְּכָל־לָשׁוֹן שֶׁל־אִסּוּר. בֵּין בִּלְשׁוֹן אִסּוּר אוֹ חֵרֶם אוֹ קוֹנָם. וְכָל־

שום

גליון הגרי"ב א) כשמעו נא רבותי וכו'. ד"ה ,ואפילו נזירות שמשון'. גם בנוסחאות השל"ה איתא הכי, ברם בנדר י"ד ע"א ובמכות כ"ב ע"א מבואר להדיא דנזירות שמשון אין לו התרה כלל, וכ"כ הרמב"ם בפ"ג מהלכות נזירות דין י"ד בזה"ל מי שנדר נזירות כשמשון אינו יכול לשאול על נדרו שנזירות שמשון לעולם היתה עכ"ל. ועל טוב יזכר שמו של רב חביבי דחכם השלם מתון ומסיק מהר"ל פרוקהיים נ"י שהתעורר ג"כ בזה וכדי להסיר טעות הפליאה לא ינוהה הוהרה אם נאמר דקילקול העתקה וטעות הדפוס ורמז שהחליפו במקום שהיה כתוב אם לא נזירות שמשון וכו'. מזו והדפיסו תיבת אפילו נזירות וכו'. למצו: יישב לכל מי שבידו ב תי הנ"ה ליישב דברים על הלב מתקבל ומתיישב. והנה עוד דוה ל' רמוש"ע י"ד סי' רי"ד סעי' א' אם כשנה שהתחיל לנהוג היה דעתו לנהוג כן לעולם ונהג כן אפילו פעם אחת צריך התרה ויפתח בחרטה שמתחרט שנהג כן לשם נדר לפיכך הרוצה לנהוג בקצת דברים המותרים לסייג ולפרישות יאמר בתחילת הנהגתו שאינו מקבל עליו כן בנדר וגם יאמר שאין בדעתו לנהוג כן אלא בפעם ההוא או בפעמים שירצה ולא לעולם וכו', עכ"ל. אמור מעתה פ"ש דבמדי הלוח וי"ל לקמן בסמוך וכל שום סגלה וכו', ובין שום מנהג של מצוה וכו', או איזה הנהגה טובה וכו' שנהגתי שלש פעמים ולא התניתי שיהא בלי נדר וכו'. ולכאורה מוסר מובן מאי איריא שנהגתי שלש פעמים הלא אפילו כשנהג רק פעם אחת צריך התרה כמש"כ בטור ש"ע, שהעתקתי לטעלה ואשר על כן לכאורה עדיפא הוא שלא אמר אותן שתי תיבות ,ש"ש פעמים' אלא יאמר או איזה הנהגה טובה או איזה דבר שנהגתי ולא התניתי שיהיה בלי נדר וכו'.

שום קבלה אפילו של מצוה שקבלתי עלי. בין בלשון נדר בין בלשון נדבה בין בלשון שבועה בין בלשון נזירות בין בכל־לשון. וגם הנעשה בתקיעת כף. בין כל־נדר ובין כל־נדבה ובין שום מנהג של מצוה שנהגתי את־עצמי. וכל־מוצא שפתי שיצא מפי. או שנדרתי וגמרתי בלבי לעשות שום מצוה מהמצות. או איזה הנהגה טובה. או איזה דבר טוב שנהגתי שלש פעמים. ולא התניתי שיהא בלי נדר. הן דבר שעשיתי הן על עצמי. הן על אחרים. הן אותם הידועים לי. הן אותם שכבר שכחתי. בכלהון אתחרטנא בהון מעקרא. ושואל ומבקש אני ממעלתכם התרה עליהם. כי יראתי פן אכשל ונלכדתי חס ושלום בעון נדרים. ושבועות ונזירות. וחרמות ואסורין. וקונמות והסכמות. ואין אני תוהא חס ושלום על קיום המעשים טובים ההם שעשיתי. רק אני מתחרט על קבלת הענינים בלשון נדר או שבועה. או נזירות או אסור או חרם או קונם או הסכמה או קבלה בלב. ומתחרט אני על זה שלא אמרתי הנני עושה דבר זה בלי נדר ושבועה. ונזירות וחרם ואסור וקונם וקבלה בלב. לכן אני שואל התרה בכלהון. אני מתחרט על כל־הנזכר. בין אם היו המעשים מהדברים הנוגעים בממון. בין מהדברים הנוגעים בגוף. בין מהדברים הנוגעים אל הנשמה. בכלהון אני מתחרט על לשון נדר ושבועה ונזירות ואסור וחרם וקונם וקבלה בלב: והנה מצד הדין. המתחרט והמבקש התרה צריך לפרוט הנדר. אך דעו נא רבותי. כי אי אפשר לפורטם כי רבים הם. ואין אני מבקש התרה על אותן הנדרים שאין להתיר אותן. על כן יהיו נא בעיניכם כאלו הייתי פורטם:

והמתירין משיבין לו ג"פ פעמים בלשון זה:

הכל יהיו מותרים לך. הכל מחולים לך. הכל שרוים לך. אין כאן לא נדר ולא שבועה ולא נזירות ולא חרם ולא אסור ולא קונם ולא נדוי ולא שמתא ולא ארור. אבל יש כאן מחילה וסליחה וכפרה. וכשם שמתירים בבית דין של מטה. כך יהיו מותרים מבית דין של מעלה:

ואח"כ יאמר מוסר מודעה לפניהם ויאמר בלשון זה:

הרי אני מוסר מודעה לפניכם ואני מבטל מכאן ולהבא כל־הנדרים וכל־שבועות ונזירות ואסורין וקונמות וחרמות והסכמות וקבלה בלב שאקבל עלי בעצמי הן בהקיץ הן בחלום. חוץ מנדרי תענית בשעת מנחה. ובאם שאשכח לתנאי מודעה הזאת ואדור מהיום עוד. מעתה אני מתחרט עליהם ומתנה עליהם שיהיו כלן בטלין ומבטלין. לא שרירין ולא קימין. ולא יהון חלין כלל וכלל. בכלן אתחרטנא בהון מעתה ועד עולם:

ויועיל זה כשלא יזכור לתנאי בשעת השבועה כמבואר ביו"ד: ואח"כ יאמר זה:

יהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי שכל־הקללות והארורים ונדוים ונזופים והחרמות והשמתות שקבלתי שארתי או שנדיתי או שהחרמתי

או ששמתי את עצמי או אשתי או בני ביתי או את אחרים אשר מזרע ישראל המה או אחרים שקללו או שנדו או שהחרימו או ששמתו אותי או אשתי או את זרעי או את בני ביתי. יהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי. אלהינו שבשמים ובארץ שאל ישלטו בנו ואל יעשו רושם וכל הקללות יתהפכו עלינו לטובה ולברכה כדכתיב ויהפך יהוה אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יהוה אלהיך:

ואחר כך העדה הקדושה יחזרו ויאמרו לו שלש פעמים בלשון הזה:

כלם מתרים לך. כלם שרוים לך. כלם מחולים לך. כשם שאנחנו מתירין בבית דין של מטה. כך יהיו מתרים בבית דין של מעלה ולא יעשו שום רושם כלל. וכל הקללות יתהפכו עלינו לטובה ולברכה כדכתיב ויהפך יהוה אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יהוה אלהיך:

הועתק מספר עבודת הקדש

מנהג חסידים בפה"ק ירושלים תובב"א שראיתי למעלת הרב המקובל המופלא קדוש יאמר לו כמהור"ר שלום שרעבי זלה"ה ויחידי סגולה שלפני ראש השנה אחר התרת נדרים כתיקונם בישראל. לא רצו לקבל נזיפה חוץ לפני ר"ה ולא לפני אדם אלא מטעם שאין אנו יודעים בדור יתום הזה אם אותם העדה המתירין בנזיפה יכון כראוי להתיר דלא אפשר לבקש גדולי הדור שיבואו להתיר וכיוצא. ונמצא שהנזיפה ודאי וההתרה ספק. ועוד מטעם שהנזוף מ' יום אין תפלתו עולה לשמים כמ"ש בזוהר ולכן נהגו להתיר התרת קללות בלי קבלת נזיפה. והסדר זו היו עושים אותה אף בשאר ימות השנה ולפעמים בערבי שבתות. אך קודם ר"ה לא יעבור מלעשותה בעשרה. והנה נוסחה כאשר נהגו בתוספת קצת טפך בס"ד:

יתקבצו יחד עשרה ובכללם יהיו איזה ת"ח ויראי שמים ואם באולי לא ימצאו אם עשרה די בשלשה: יעמוד מתוך העדה אחד ויאמר:

הריני מבקש ממעלתכם להתיר לי קללות ונזיפות ודברים אסורים לבטל עין הרע הן וכיוצא בהן.

ואם הם שנים או יותר יאמרו בלשון רבים. ואז יאמרו העדה הקדושה נכח פני המבקש ההתרה בלשון הזה:

מותרים יהיו כל קללות אלות ושמתות וחרמים נדויים וארוריםו נזיפות ובטויים וכשפים וכל דברים רעים וכל חלומות רעים והרהורות רעים ומסירות דין ופתחון פה לרעה וכל מיני דברים אסורים וכל מיני גזירות קשות ורעות וכל מיני עין הרע שהושכו עליך או על שום אחד מבני ביתך. וכל קללות שקללו אתכם אחרים או שקללתם עצמכם בכל אופן שיהיה או שנתחייבתם שום קללה או ארור או חרם או נדוי או נזיפה או שום גזירה רעה באיזה צד ואופן שיהיו על הכל מעכשיו אנו מתירין ומבטלים הכל וכן אנו אומרים:

בצירוף וברשות קודשא בריך הוא ושכינתיה ברשות בית דין של מעלה וברשות ב"ד של מטה וברשות תורתנו הקדושה וברשות סנהדרי גדולה וברשות סנהדרי קטנה. מותרים לכם מותרים לכם מותרים לכם שרוים לכם שרוים לכם מחולים לכם מחולים לכם אין כאן קללות אין כאן אלות אין כאן שמתות אין כאן ארורים אין כאן חרמים אין כאן נדויים אין כאן נזיפות אין כאן בטויים אין כאן כשפים אין כאן חלומות רעים והרהורות רעים אין כאן מסירת דין אין כאן פתחון פה לרעה אין כאן מחשבות זרות והרהורים רעים אין כאן גזירות קשות ורעות אין כאן עין הרע דאנשים אין כאן עין הרע דנשים אין כאן עין הרע דשונאים ואוהבים כולם יהיו בטלים ומבוטלים וחשובים ככלי חרס הנשבר וכדבר שאין בו ממש וכל מיני עין הרע יוסרו מעליכם ומבתיכם ויושלכו למצולות ים ככתוב ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבותיך:

אנא ה' התמלא רחמים ויכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ומתקן הדינים וזכור לנו עקידתו של יצחק אבינו עליו השלום כאלו אפרו צבור ומונח על המזבח ותבים

א דברים כג, ו. (סג"ס) ס' באפרו

באפרו להצילנו ולכל ישראל מכל רע וכשם שמסכימים והתירים לכם ב"ד של מטה כך יסכימו ויתירו ב"ד של מעלה וכל הקללות וחלומות ופתרונות רעים ופתחון פה לרעה וכל גזירות רעות כולם יתהפכו לכם לטובה ולברכה ככתוב ולא אבה ה' אלהיך לשמע אל בלעם ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך. וכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. עשה למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך. ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום:

נוסח מסירת מודעה שנהגתי לומר לפני ר"ה:

הריני מוסר מודעה לפניכם שכל מחשבה רעה והרהור רע ורעותא דלבא אם יעלה בלבי ומוחי ובפרט בעת התפלה והלמוד תורה באיזה צד ואופן שאינו לכבוד ורצון הבורא יתברך מעכשיו אני מבטל אותן מחשבות והרהורים רעים ורעותא דלבא אשר הם נגד רצון קב"ה ביטול גמור כחרס הנשבר. ומכל שכן אם אדבר איזה דיבור רע ואיסור מעכשיו יהיו הכל בטלים ומבוטלים. ועתה אני מברר ומפרש באר היטב ואני מגלה דעתי ורצוני בכל לבי כי רצוני ומאויי ובונתי לעבוד את בוראנו אלהי אברהם אלהי יצחק וישראל עבודה שלימה עבודה תמה במחשבה ודיבור ומעשה ביראה ואהבה ושמחה כדת מה לעשות. וכל מחשבה ודיבור ומעשה נגד רצונו יתברך מעכשיו בטלים ומבוטלים כי הם מצד יצר הרע והכל הבל. באופן שכל עבודתנו להבורא יתברך במחשבה ודיבור ומעשה הכל הוא לעשות נחת רוח לפניו דוקא בלי שום פניה כלל ועיקר והכל הוא לשם יחוד קב"ה בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו ליחדא שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל לדעת ר"ש בן יוחאי ורבי אלעזר בנו ולדעת הרב יצחק לוריא אשכנזי. המקום ברחמיו יעזרנו על דבר כבוד שמו מעתה ועד עולם: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי:

הנהגות ערב ר"ה ותפלת ר"ה

כתב השל"ה.. ער"ה שהוא ערב ר"ח לא גרע מער"ח דעלמא אדרבה מכ"ש ער"ה זה שהוא יום האחרון בשנה ולמחר יעמוד בדין לכן צריך להיות ירא וחל בכובד ראש והכנעה מן היום האיום והנורא הבא עלינו וכל המרבה הרי זה משובח. וראוי שיפול לפניו ויגלח וילבש לבנים ויתעטף לבנים להראות הבטחון שבטוח בחסד האל ית"ש שיוציא כדימוס (פי' ברחמים) אבל עכ"פ לא ילבש בר"ה בגדים חשובים כמו בשאר יו"ט רק שתהיה אימת הדין עליו ולא יהא לבו פנוי מהרהורי תשובה והדביקות בהשי"ת בקיום התורה והמצות: וכתב בסדר היום גם צריך שיטהר עצמו וגופו ממש. שירחץ ויטבול במי מקוה אע"פ שאין דרכו בכך כל השנה. ביום הזה הנורא צריך עכ"פ לטבול כדי שיתפלל תפלת ר"ה בטהרה אע"ג שאינו נטהר מטומאת מת בלא הזאה מ"מ מה שיש בידו לעשות יעשה היינו לטהר מטומאת קרי עכ"פ. אבל אין מברכין על טבילה זו שאינה חובה. וישליך מעליו כל המחשבות זרות שהדבקו עמו כל השנה. וכל רגל ורגל חייב אדם לטהר עצמו קל וחומר בר"ה שצריך אדם לחפש אחר הטהרה והקדושה: כתב הלבוש אין משלימין התענית עד הלילה כדי שיוסיף מחול על הקודש: אם חל ר"ה ביום ג' מי שמתענה הפסקה ב' ימים ביום א' וביום ב' שלפניו ימים ולילות אזי יעמוד במוצ"ש אצל מי שמבדיל ויכוין לצאת עמו בברכה ויענה אמן וגם יוצא שפיר אפילו אינו טועם מכוס הבדלה: **אחר** תפלת המנחה יכין עצמו לתפלת ערבית בכונה שלמה. ואם חל יום ב' דר"ה השנה בערב שבת אזי יזכר לעשות בערב ר"ה השנה עירובי תבשילין:

כתב בספר הפרדס בכל ערב יו"ט קודם שמקבל עליו קדושת היום קודם תפלת ערבית יאמר בפה מלא ובכונה גדולה לשם יחוד קודשא בריך הוא וכו' הריני מוכן ומזומן לקבל עלי קדושת ימי החג הזה לקיים מ"ע שצוני בוראי ית"ש בתורתו הקדושה וכו':

סדר תפלת ערבית של ראש השנה:

ערבית נכנסין לבית הכנסת וקורין ק"ש בברכותיה ותותמין ופרוס. ומה שאין אומרים מעריבים בר"ה כמו בשאר יו"ט יש אומרים הטעם מפני שהעם מתענין לא רצו לטרוח עליהם להאריך בבהכ"נ שהרי הנה צריכים להשלים. והואיל ובלילה ראשונה אין אומרים מטעם זה. אין אומרים אותו ג"כ בליל ב'. ועיין בלבוש סי' תקפ"ב עוד טעם. ואומרים פסוק תקעו בחדש שופר. ואומרים חצי קדיש ומוסיפין לעילא ולעילא. ומתפללין ז' ברכות ג' ראשונות וג' אחרונות וקדושת היום באמצע. ואם חל בחול אומר את יום הזכרון הזה יום תרועה מקרא קדש. ואם חל בשבת אומר את יום הזכרון הזה יום זכרון תרועה מקרא קדש ולא יום תרועה. שכיון שאין תוקעים בשבת אלא מזכירין התרועה בפה לא שייך לומר יום תרועה. ואין נוהגין לומר זכרון תרועה באהבה מקרא קדש כמו בשאר מועדים. והטעם משום דלשון תרועה מורה על דין לכך לא רצו לסמוך אחריו מלת באהבה שאין מקבלין הדין באהבה (לבוש). והנה ראוי לידע שכוונת כל נוסח התפלה של ר"ה הוא רק שיתקדש שמו הגדול בכל האומות ובכל העולם כי זה עיקר התפלות שהם בימים הנוראים האלו. לכן יזכור האדם להתעורר בלבו ולבכות ביחוד ביום הדין הגדול והנורא הזה באופן

שמדבר

שהדבר בתפלה מחילול שמו הגדול יתברך שמו. ויתפלל שאין זה מסוגל לבא יותר מהתפלות שמתפלל בעד עצמו כי זה כל אדם מה שיש לו לבכות ולהצטער ולהתמרמר על חילול כבוד שמו. ובהתעוררות אל שתתעורר גם אל הבכי שיאמר התיבות בניגון גדול. ויפסיק בכל הפסק שאין לעורר גם אל הבכי; ואחר התפלה בלחש יאמר הש"ץ קדיש שלם עם תתקבל. עלינו. קדיש יתום. אדון עולם. ואם חל ר"ה בשבת אומרים אחר תפלה בלחש ויכלו וברכה אחת מעין שבע ואומרי' בברכת מעין שבע המלך הקדוש וחותם בשל שבת לבד. ואח"כ במה מדליקין. ועיין מ"ש לעיל בתפלת שבת. ובר"ה מקדשים קדוש על הכוס בבית הכנסת ואומרים שהחינו:

תפלת ראש השנה

דע שכתב השל"ה בתפלה כשאומרים שלימות נמתקים דבור ומעשה שיש סגולה כמו קרבן שכל ומוסרים לכלב שבא מכח ליליות. ועליו נאמר לכלב תשליכון אותו. על כן יזכר כל אחד: לכוין בכל ברכה וברכה ובכל תיבה ותיבה ע"כ: אחז"ל כי הג' ראשונות הוי כעבד המסדר שבח לרבו. וצריך לעמוד באימה וביראה. והן כנגד ג' אבות העולם:

תפלה לראש השנה

בכניסתו לבית הכנסת בליל א' דר"ה יאמר זה. ובראשי החרוזים חתום שם המחבר **אברהם חזן חזק** ומשקלו ד' ד' תנועות. והמחבר **הקם משפלות** חבר בכל הדשקים ונמצא בכתב **בית הזכרון** והוא ממאר נר"ו לק"ק הספרדים שסידר ס"ד **ישראל קרשטא** ז"ל

א אחות קטנה תפלותיה.
עורכה ועונה תהלותיה.
אל נא רפא נא למחלותיה.
תעלה שנה וקללותיה:

ב נעם מלים לך תקראה.
ושיר והלולים כי לך נאה.
על מה תעלים עינך ותראה.
זרים אוכלים נחלותיה.
תעלה שנה וקללותיה:

ר אהא) את צאנך אריות זרו.
ושפוך חרונך באמרים ערו.
וכנת ימינך פרצו וארו.
לא השאירו עוללותיה.
תעלה שנה וקללותיה:

ה הקם משפלות לראש ממלכת
כי בבור גלות נפשה נתכת.
וברום זלות לבה שפכת.
בבלי דלות משבצותיה.
תעלה שנה וקללותיה:

ם מי תעלה בתוך מבור.
מבית כלא עדה תשבור.
והפלא פלא בצאתך כגבור.
להתם וכלה מכלותיה.
תעלה שנה וקללותיה:

ח ילה קבעו הגוי כלו.
ומובה שבעו בזו איש לו.
ולבה קרעו. ובכל־זאת לא
ממך נעו מעגלותיה.
תעלה שנה וקללותיה:

ז מרות הבת וחשקה תגביר.
לחפוץ קרבת דודה. ותעביר
מלב דאבת נפשה. (ותעירב)
לבקש אהבת כלולותיה.
תעלה שנה וקללותיה:

נ חזה בנעת לנוה רבצה.
רב נזעת מחוד חפצה.
והיא כפורחת עלתה נצה.
לאג) הבשילו אשכלותיה.
תעלה שנה וקללותיה:

ח זכו ונגילו כי שוד נגמר.
לצור הוחילו בריתו שמר
לכם. ותעלו לציון. ואמר
סלו סלו מסלותיה.
תחל שנה וברכותיה:

א) נ"א רעה. ב) נ"א ותסיר נ"א ותסור. ג) נ"א עו.

לערבית. לשחרית. ולמנחה:

למנחה כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמָן. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

פירוש רש"י (נעתק ממחזור ויטרי כ"י פאריז עתיק יומין)

זכרנו לחיים. משום דיום דין הוא כדתנן בר"ה בשנה עוברין לפניו כבני מרון. וא"ר יוחנן (ר"ה יח.) וכולן נסקרין בסקירה אחת [בתוספתא בגמ' נסקרין בסקירה] ולפיכך תקנו לומר זכרנו לחיים להתפלל שיזכרנו לחיים: חפץ בחיים. כדכתיב כי לא אחפוץ במות המת (כי אם) [בשוב] רשע מדרכיו וחיה: בספר החיים. הוא ספר צדיקים הנכתבים לחיי עד: מי כמוך אב הרחמים. כלומר ואם לא זכה במעשיו

עץ יוסף

מלך. ברוא השנה: עוזר. בעשי"ת: ומושיע. ביום כפור: ומגן. בהושענא רבה (שערי שמים): בחסד יכוון בגי' ע"ב: מחיה. יכוון בגי' ס"ג: זוכר יצוריו לחיים ברחמים. שהוא מעביר ראשון ראשון. ומתוך שאנו רואים שאתה רחמן לחיים כך יש לנו להאמין שנאמן אתה וכו' (אבודרהם): מתים

ענף יוסף

בא"י אלהינו כו' אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. מה שאומרים ואלהי יעקב בוא"ו. מפני דהיינו בשכר ריח סדר ויקרא והמתים כי אתה אחד לא אות ו' דלא אנכי אות אמת ע"כ. וכתיב תתן אמת ליעקב: ז"ל שלבוש תקנו להוסיף בברכה מגן זכרנו לחיים מפני שבאלו הימים הקב"ה דן את כל העולם מי יחיה ומי ימות וצריכין אנו להתפלל על החיים. ובחיים טפל לשון זכירה שכן מליצו הלשון במקראות הרבה ותלויה בתפילה זכירה דכתיב כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו. לכן תקנו לומר זכרנו לחיים בברכת מגן אברהם. והטור כתב ויש בתפלה זו י"א תיבות כנגד י"א תיבות שבפסוק החפץ אחפוץ מות רשע וגו' וי"א תיבות שבפסוק ובשוב רשע מרשעתו (וכתב הב"י ואנ"נ די"ב תיבות נינהו. אלא יתיר איכא מן הכלל דכיון שקודם מוכיר מלא חיים איכא י"א תיבות בפיל קאמר ביה י"א תיבות בפסוק) וכן יש בפסוק (יחזקאל ו) ועוד כי עמידים וגו' (וכתב הב"י דל"ע דמחיבת ובנה ואלך איכא י"א תיבות) ותקנו כנגד אלו הפסוקים בית לשם שמונה לפי שכן ימי תשובה: ולכאורה וכי בבבל מבוא אלהים חיים יתן לנו חיים. אך הענין הוא שיש חיים בשני פנים. אופן אחד ביסיס מי למעוט פוס"ו לאכול ולשתות וכדומה כבניך שמחומה כמו שכוב הדים מבקשים לתפלים הם. ועל זה נאמר בזוה"ק בכמה מני פנים דומים לכלב שנובח הב הב ולית ליה בושת פנים. אבל אופן ב' כדי לעבוד לשן התורה ישבנן כי לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה. ובל זמן שאדם חי יכול לתקן מעשיו ולעשות קנין שלימות וכמאמר חז"ל יפה שעה אחת בתורה ובמעש"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב. ובזה האופן שהיינו אמר תקנו זכרנו לחיים. ולמה אנו מבקשים חיים. לזה אמר לא נמשב ח"ו כי אם למענך א' שים חיים נעשה לך נחת רוח של מלמדת ושאר. בתורה ובמעשים ולתקן את אשר עוותנו בו וכדומה שכל נפש ס' (ספר הפרדס): כתב הטור מי כמוך יש בו שמונה תיבות כנגד ויזכור כי בשר (מג"א)

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:
אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:
וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וְאֵימָתְךָ עַל

פירוש רש"י

להכתב לחיים אתה ברחמיך שכן דרכך שאתה אב הרחמים וזוכר יצוריו לחיים ברחמים. וגם אתה כימותו נאמן אתה להחיות: ובכן תן פחדך. כלומר ולפי שאתה אב הרחמים וחפץ בחיים של יצוריך תן פחדך ואימתך עליהם כדי שייראוך ויעבדוך. ויהיו כולם באגודה אחת לעשות

עץ יוסף

מחיה המתים. ראשי תיבות מ"ה וסופי תיבות מ"ה הרי ב' פעמים מ"ה וזה סוד אם יתמהמה חכה לו: אתה קדוש. בברכה זו ישמח מאד על גודל קדושתו ית"ש: וקדושים. ישראל נקראים קדושים וראוי ג"כ לכוין על המלאכים העליונים: ובכן. כתב הטור ואבודרהם ותקנו לומר ובכן ע"ש ובכן אבוא אל המלך לפי שבוא עתה יום הדין באים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. וכתב בסדור עניד להק ונראה שסמך על סוף פסוק זה ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת. כי מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי. ובפרט ביום הדין הגדול והנורא הזה ומי לא יבוש לבוא לפני המלך בלבוש ש"ק שנעשה מן הקליפות ק"ם מאלין שנאמר וארבע מאות איש עמו בגי' ש"ק כי מה אנו ומה חיינו ומה כחנו לסבול את התשובה הראויה לעשות לפי ערך עונינו ואף אם נהיה כל ימינו בתשובה לא יספיק. ובפרט בימים מועטים כאלה ימי הסליחות ע"כ תקנו לומר ובכן ע"ש מה שאמרה אסתר ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת אף שעשתה כמה תשובות נוראות כמד"א וצומו עלי וגו' וגם אני ונערותי אצום כן וכתיב ותלבש אסתר מלכות שלבשתה רוח הקדש ואף על פי כן אמרה ובכן אבוא אל המלך מלכו של עולם אשר לא כד"ת וכ"ש אנחנו: תן פחדך ה' אלהינו על כל מעשיך ואימתך על כל מה שבראת וכו'. הנה רש"י כתב על פסוק תפול עליהם אימתה ופחד. אימתה על הרחוקים ופחד על הקרובים. והאבודרהם כתב אימה היא גדולה מפחד. וישראל הם קרובים יותר להקב"ה להשיג גדולתו ית' קצת. והוא תן פחדך ה' אלהינו על כל מעשיך על ישראל שהם מעשיך כמ"ש ישמח ישראל בעושיו. ואימתך על כל מה שבראת עכו"ם שבראת.

ענף יוסף

נאמן אתה וגו' עיין בס' ח' תיבות ע"כ. וכתב הב"י נראה שהוא סובר דהאי קרא אין למי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים כלומר מפני שזוכר כי יצוריו בשר המה ונשבע הם חוטאים לפיכך מרחם עליהם. ובספר כד הקמח אות ר"ה כתב וז"ל וידוע כי מעלת התמים מליאות החיים וזה שאנו אומרים בתפלה זוכר יצוריו לחיים ברחמים עכ"ל: ובכן. הנה סדר התפלה זה נתקן לאומרו ביום זה מפני שהוא ר' תחלת מעשיו של הקב"ה בבריאה ואנו מבקשים מלפניו שיודע שלמו לטוב ופקדה שמו כי בזה יודע כי לו הממשלה ממשלה ומעשה. וכל זה יושלם בביאת משיח כי הוא יודיע זה. וזהו באמת מחוז העולם ואז ימלוך על המעשים ויעשו

עיון תפלה

ובכן תן פחדך. רבותינו ז"ל אמרו לפנינו בכמה מקומות אשר קנה הפחד והיראה הנופל על כל דרי מעלה ומטה שמגיעים לקדושת השם, כמבואר בכמה מקומות בפרקי היכלות, וכמו שנאמר (ישעיה ו, ד) וקרא זה אל זה ואמר קדוש וגו' וינועו אמות הספים מקול הקורא, ונאמר (יחזקאל ג, יב) ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד וגו' ומתרגמינן קל זיע סגיא, ובברכת יוצר קדושה כלם כאחד עונים ואומרים ביראה והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים; ולפיכך גם לפעמים כתאר מורא אל התאר קדוש, כמו נורא וקדוש הוא (תהלים צט, ג), קדוש ונורא שמו (שם קיא, ט), כי השגת קדושתו של הקב"ה יראה ופחד וירא מפחד סדר גאות. ולכן אנו מתפללין ביום הדין הגדול והנורא — שיתן פחדו ואימתו גם על כל דרי מטה, שיפקח עיניהם, להשיג קדושתו והדרת גאונו למען יאתיו כלם להשתחות לפניו ולעבדו שכם אחד: ובכן. פירושו ולכן, כמו בודוי ליוה"כ אתה יודע רזי עולם וגו' ובכן יהר"מ וגו', ואחר שאין ערוך ואין שעור ואין קץ לקדושתך — כמו שמסקנת עיניהם של דרי מעלה ונתת פחדך ומוראך עליהם, כמו כן פקח עיניהם של דרי מטה ותן פחדך עליהם רוחני הבא על ידי דעת והבנה. ולפיכך לא נאמר אלא אל בני אדם שבני דעת על כל מעשיך (הם בני האדם שנעשו ונבראו ונאצלו והכינו מעלה יתירה לפני בריאתם); ואימתך.

תקון תפלה

ובכן תן פחדך כו'. גם התפלה הנשגבה הזאת אמרו הקדמונים שנתחברה בבית מדרשו של רב חברו של שמואל ירחינאה, והסגנון הנעים מעיד עליה בהיותו דומה לסגנון ברכת קדושת היום שבסדר המלכיות מלוך על כל העולם כלו בכבודך הנקרא בפי חז"ל בשם תקיעתא דבי רב; ובזוהר שמות דף נ"ב ע"א אשכחנא בתקיעתא דרב בבבל

כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים. וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אַחַת. לַעֲשׂוֹת

פירוש רשי

רצונך בלבב שלם ויהיו צדיקים. ויכתבו לחיים כמה שידענו שאתה שולט בדבר זה לעשות ועוז בידך וגבורה בימינך לעשות כל זה ויהיה שמך נורא על כל מה שבראת:

עץ יוסף

ויראוך כל המעשים הם ישראל שהם קרובים בהשגה ומכירים רוממותך. וישתחוו לפניך כל הברואים. שהם כל גוים אשר עשית יבאו וישתחוו. ומה שיש להעיר שבכל מקום שהמלה יראה בין אדם לחבירו נאמר ויראו ממך כמ"ש וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ויראה שמאדם למקום נאמר וייראוך. אבל הענין הוא כי אצל האדם לא שייך לומר וייראוך או ויראו אותך כי האדם אין יראתו בעצמות מהותו רק מצד פעולותיו היוצאות ממנו לכן יוצדק בו לומר ויראו ממך ר"ל מן הפעולות היוצאות ממך גבורה ואכזריות אבל הוא ית"ש יראוי בעצמות מהותו כמ"ש ואראה ואפול על פני (יחזק' א), ויוצדק בו לומר וייראוך: ויעשו כלם אגדה אחת. כמ"ש ואגודתו על ארץ יסדה: לעשות רצונך. כדכתיב לעבדו שכם אחד. וכתיב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם

ענף יוסף

ויעשו כלם אגודה אחת. וזה יהיה כבוד לעמך כשנאמים [illegible] קרן לדוד עבדך כי זה כבודן של ישראל וכל תקותם. ואז הסגולה שבעמך שהם צדיקים חסידים ישרים יראו וישמחו. כי כמו שישראל בזמן הגלות הם שפלים כן הסגולה שבהם הם יותר שפלים מכולם ובזמן הגאולה תהיה גדולתם וכבודם כערך שפלותם. ובזמן ההוא עולתה תקפץ פיה. ואז תמלוך אתה ה' לבדך. ע' היא הכונה בסדר זה: כתב הטור ובכן שלש פ"ב רמז לשם של ע"ב. ושם של ד' המגלגל בצירופי ע"ב. וכתב הב"י פי' כשתכתוב י' יו"ד ה' ה"א ו' וא"ו ה' ה"א שלם הכל ע"ח ועם השם עצמו עולה ע"ב. או בדרך אחר כשתכתוב שם בן ד' במנין זה יו"ד ה"י וי"ו ה"י עולה ע"ב. או כשתכתוב י' י"ה יה"ו יהו"ה עולה ע"ב. ובכן בגימטריא אני והו עכ"ל. ועיין בפרישה: ותיקנו לומר ג"פ ובכן. ובכן תן פחדך. ובכן תן כבוד. ובכן צדיקים. כי ג"פ ע"ב בגימטריא רי"ו כנגד אותיות ג' פסוקים של ויסע ויבא ויט. ואבודרהם כתב ז"ל ומצאתי כתוב שלשה ובכן כנגד מלכיות זכרונות שופרות. כי הראשון הוא ובכן תן פחדך ה' ויראוך וכו' ויעשו כלם אגודה אחת כנגד מלכיות כי כל זה ענין המלוכה שממליכין אותו. והשני תן כבוד לעמך כנגד זכרונות שהוא הזכרה לטובה. והשלישי צדיקים יראו וישמחו וגו' כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ כנגד שופרות. כדאמרינן בספרי שהמליכוהו תחלה ואח"כ בקשו מלפניו כדי שיזכר לך ובמה בשופר של חירות שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו'. פירוש בעיקר טובה שהיה זאת שהזכרה בשופר של חירות וזה כי תעביר וגו' ותמלוך אתה ה' לבדך וכו': אגדה אחת. כפת ח ולא בסג"ל (מהרי"ל) והכנס"ג כתב לא ידעתי למה נמנע מלשון הפסוק (שמואל ב ב) ויתקבצו בני בנימין וגו' ויהיו לאגודה אחת בסג"ל. ומ"א כתב שנהג כמהרי"ל (א"ר סי' תקפ"ב ס"ק י"ג):

עיון תפלה

אימה נשמית, אימת נבור על אלם: על כל מה שבראת. כל נפש חיה נמשמע שאינם מבינים גוס מלמות אחרי בריאתם, גבל ירעו וגבל יפחיתו ולא ינרעו שום סיוק בעולם: וייראוך כל המעשים יראה נלך ורוממותך: וישתחוו לפניך כל הברואים. יכנעו לרצונך וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ: ויעשו כלם אגדה אחת. לא כאגודות של הימים האלה שכל כתפיה וכנוסיה של בני אדם המסכימים לדעה אחת עושים להם אגודה בפני עצמם ופורשים מן הצבור ואומרים כי רק אתם האמת והצדק, באופן שלפי מספר הכנוסיות — מספר האמתיות, וכמו שאמרו רבותינו (סנהדרין צ"ז ע"א) ותהי האמת נעדרת שנעשית עדרים עדרים. אבל כשיתגלה הוד קדושתך בעולם ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו — אז יעשו כל האגודות לאגודה אחת שמטרתה האמת האחת לעשות רצונך בלבב שלם. ואמר בלבב שלם שיהיו בשני היצרים ביצר טוב וביצר הרע (ברכות נ"ד א'), כי גם המדות הפחותות שבטבע האדם תשתעבדנה לעבודת השי"ת, יאכל ישתה וישן כדי להחליף כח לעבודתו ית', ישגל לקיום המין, יכעס על עושי עולה, ויגנה לנו בגדלי השם. — ובאופן הזה יתוקן עולם במלכות שדי יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לו לבדו העוז והתפארת

תקון תפלה

בבבל תלת ובכן ובכן ובכן לקבל תגי תלת וכו'. — נוסח רב עמרם בסדורו — למען שמו באהבה זכרנו לחיים א' מלך חפץ בחיים כתבנו בספר חיים למענך אלהים חיים אל חי ומגן וגו' ישועה מי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו ברחמים לחיים וגו' המתים לדור ודור המליכו לאל כי הוא לבדו מרום וקדוש ובכן תן פחדך וגו' שהשלטון וגו' ובכן תן כבוד לעמך וגו' ותקוה לדורשיך וגו' ובכן צדיקים וגו' והרשעה כלה וגו' ותמלוך אתה ה' אלהינו מהרה על וגו'

רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשָּׁלְטָן* לְפָנֶיךָ. עֹז בְּיָדְךָ. וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ. וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־ מַה־שֶׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְהֹוָה לְעַמֶּךָ. תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ. וְתִקְוָה טוֹבָה לְדוֹרְשֶׁיךָ. וּפִתְחוֹן־פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ.

פירוש רשי

ובכן תן כבוד. ומה תתן כבוד לעמך כשיכירו כל העולם עמך ויכבדו את עמך כשיאמרו אין אלהים כי אם בישראל: תהלה ליראיך. שיהללו אותם: ופתחון פה. כלומר כדכתיב ולך אתן פתחון פה בתוכם כשיפתחו פיהם ולא יראו משום אדם. ובזה תהיה שמחה לארצך וכו':

עץ יוסף

ה': בלבב שלם. פי' לא יראת העונש והסברה שאין לנו שלם עמו רק יראת הרוממות שהיא יראה הבאה מן האהבה בלבב שלם כגון דאיהו רב ושליט. ומש"א. כמה שידענו ה' אלהינו שהשלטן לפניך. ע"ד באשר דבר מלך שלטון. ואולך אין שליטה כי אין אדם שליט ברוח אפילו לכלות את הרוח שלא תצא ממנו: עוז בידך. ע"ד תעוז ידך: וגבורה בימינך. ע"ד דכתיב בתריה תרום ימינך. ורוממות היא נקרא שנא' ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל. ועוד ע"ד ימינך ה' נאדרי בכח: ושמך נורא. ע"ד יודו שמך גדול ונורא: על כל מה שבראת. שנאמר גדול שמי בגוים (מלאכי א, יא). וכתיב גדול ה' ומהולל מאד:

ובכן תן כבוד ה'. פי' כשתתן פחדך כו' ואימתך כו' על כל כו' ויעשו כלם אגודה אחת בזה תתן כבוד לעמך אשר הכירו כבודך גדלך מעולם ונדרך עליהם שסבלו כל התלאות בעבור כבוד שמך וכסתה כלמה פניהם כאמור להם כל היום א"א. אבל אז יתגדל כבוד שם ה'. ואמר ובכן תן כבוד כו' ע"ד אני ה' הוא שמי וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי כו'. ומש"א ובכן תן כבוד ה' לעמך תהלה ליראיך: ופתחון פה למיחלים לך. ע"ד ולך אתן פתחון פה בתוכם. ור"ל שעתה הם כאלם נאלמים מפני נוגשיהם ולא יפתחו פיהם ויאמרו אך זה היום שקויטהו מצאנו ראינו: שמחה לארצך. ע"ד רצית ה' ארצך שבת שבות יעקב. על כן מתפלל השב שבות יעקב ואז

דובר שלום

ובכן תן כבוד ה' לעמך וכו'. לבאר שהם הגלות מכירים תפלתך מקבל הכנסת תן כבוד. תהלה ליראיך. והמשולים מהם שמכירים תפלתך אך כל עבודתם יראת הע"כ תן להם תהלה. ותקוה טובה לדורשיך. והמשולים בהם דורשי טובך היינו טוב העוה"ב והבר ג"כ תן להם תקוה טובה שתמלא רצונם. ופתחון פה למיחלים לך. ונראה כתדע שכל עבודתם רק לש"ש שהם מיחלים לך מתי תבא להם אינה תגיע למלאת רצונך. תן להם פתחון פה ע"ד שנאמר הרחב פיך ואמלאהו:

עיון תפלה

ויאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה, כמו שידענו באמת שהשלטון לפניך וגו': ובכן. ובאופן זה, כמו (אסתר ד, טז) ובכן אבוא אל המלך: תן כבוד ה' לעמך. תחת אשר בימים האלה היינו משל בגוים מנוד ראש בלאומים (תהלים מד, טו) וירושלים ועמך לחרפה לכל סביבותינו (דניאל ט, טז): תהלה ליראיך. תחת אשר בימים האלה מאשרים זדים (מלאכי ג, טו) וסר מרע משתולל (ישעיה נט, טו): ותקוה טובה לדורשיך. תחת אשר בימים האלה רגילים בני אדם לבתיהם ולאמר שוא עבוד אלהים (מלאכי שם, יד) אך ריק זכיתי לבבי (תהלים עג, יג): ופתחון פה למיחלים לך. מלש"כ (יחזקאל טז סג) ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך (תהלים לא, כה) חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה'. כי בימים האלה אין פתחון פה למיחלים לה' להשיב חורפם דבר ותוחלתם נמשכה חוק גדול: שמחה לארצך. כי, הארץ הזאת הנשמה היתה כגן עדן (יחזקאל לו, לה), ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה (ישעיה נא, ג):

תקון תפלה

וגו'. ובמחזור ויטרי — שֶׁהַשָּׁלְטָן — ובכן תן כבוד וגו' ותקוה לדורשיך וגו' ואז צדיקים יראו וגו' תקפץ פיה כי כל הרשעה וגו' ותמלוך אתה

---

*) שֶׁהַשָּׁלְטָן לפניך, כצ"ל במשקל קָרְבָּן, והוא שם מקרה, ופירושו הממשלה (דניאל ז, ו ויד), כן הוא דעת מהרי"ל, וכן הורה הלבוש, והביאו עוד בעל משנים ופ"ז ומג"א והריעב"ץ, וכן נקד נ"ב ר"ז הענא במחזורו, ורבים טרסם. שֶׁהַשַּׁלִּיט אבל הוא משתמש לתרי אפי, שהוא גם שם מקרה (קהלת ח, ד ח) גם שם תואר למושל ושליט (קהלת ח, ד) אשר בקל יוכל לטעות שפירוש שהמושל לפניך. וע' בסדור „עבודת ישראל" להריב"א שמבאר את בשיטות ובפרט עוד ודעה. המגיה מרדכי יעקב האבער.

וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ. וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ. וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

פירוש רשי

ואז צדיקים. כשתצמיח קרן לדוד והערוך נר לצדיקים יראו וישמחו: ועולתה תקפץ פיה. אותה העולה עתה בגלות תקפוץ פיה שלא תהא לה פתחון פה. הקפוץ תסגור: וכל הרשעה. מלכות רומי. כדכתיב וקראו להם גבול רשעה: ממשלת זדון מן הארץ. מלכות זדון:*) לבדך מה:ה. כדכתיב ונשגב ה' לבדו ביום ההוא:

עץ יוסף

תשמח ארצך: וששון לעירך. ע"ש ששון ושמחה ימצא בה: וצמיחת קרן לדוד עבדך. זהו מלך המשיח ע"ש אצמיח קרן לדוד. וכתיב ודוד עבדי. ואמר קרן ע"ש שנמשח דוד בקרן המשחה: ועריכת נר לבן ישי משיחך. ע"ש דכתיב בתריה ערכתי נר למשיחי. אויביו אלביש בשת. וזמש"א כאן ועולתה ת"פ: ועולתה תקפץ פיה. ע"ש ועולתה קפצה פיה (איוב ה, טז). והטעם שלא יהיו רשעים בעולם עוד לימות המשיח: וכל הרשעה. כתב מהרי"ל כעשן תכלה בכ"ף ולא בבי"ת ע"כ. ושכנה"ג הקשה הא לשון הפסוק כלו בעשן כלו (תהלים לז). ומ"א כתב שנהג כמהרי"ל (א"ר סי' תקפ"ב ס"ק י"ב) וכן בהנהגת הגר"א כתב כעשן בכ"ף: הרשעה בחירי"ק שפירושו: עשה הרשעות בעצמה תכלה ומטעם זה אין לומר מלת מהרה שאינו לשון תפלה אלא כבעולתה תקפץ פיה או הרשעה ממילא תכלה. ולא יאמר הרי"ש בשו"א והשי"ן בקמ"ץ שפירושה האומה הרשעה שאין זה כוונת התפלה בכאן. ולא יאמר כי כל הרשעה אלא וכל הרשעה וכו' דכל כי הוא טעם על מה שלמעלה הימנו ואין זה טעם למעלה הימנו אלא סיפור דברים בעלמא שכן יהיה אז בזמן ההוא כמו שמתחילין ובכן צדיקים בסי' ואז צדיקים יראו כו' (לבוש):

דובר שלום

ובכן צדיקים יראו וישמחו וגו'. צדיקים הוא השומרים מצות התורה יראו וישמחו. והנה מאמר יראו ואינו מבאר מה יראו יתכן שהוא נמשך למה שלפניו. שאמר ובכן תן כבוד ה' לעמך. ע"ז אמר ובכן צדיקים יראו אותו הכבוד וישמחו. וישרים שעבודתם ישר לפני ה' ולא לשום תועלתם יעלוזו. וחסידים שעושים הכל לפנים משורת הדין ברנה יגילו:

עיון תפלה

ובכן צדיקים יראו וישמחו. עפ"ה (תהלים קז, מב) יראו ישרים וישמחו: וחסידים ברנה יגילו. עפ"ה (שם קלב, טז) וחסידיה רנן ירננו: וכל הרשעה כלה. לשון חכמים, כמו כל העולם כלו, ועי' מה שכתבתי בזה בעיון תפלה לברכת יוצר דחול ד"ה ואשר מהרתיו כלם: כעשן תִּכְלֶה. כן צ"ל בסג"ל הלמ"ד כמשפט נל"ה. והוא עפ"ה (תהלים לז, כ) כלו בעשן כלו ועפ"ה (שם קב, ד) כי כלו בעשן ימי. וגרסת הספרים בעשן תכלה בבי"ת לא תתכן, כי הרשעה איננו חמר אשר יבער באש, ויכלה בעשן, אבל מליצת כעשן תכלה בכ"ף היא מליצה אמיתית, כרשעה תכלה ותתבטל בשטע סאמת והסוג כעשן הכלה ומתבטל באויר. ודמה את הרשעה לעשן כי כמו שהעשן יוצא מתמרים נוטרים באש כן הרשעה יוצאה מידי זדים ופושעי רשעם אשר קרבו כתנור לבם בארבם וגו' בקר הוא בוער כאש להבה (הושע ז, ו): כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ. וכמוהו בתפלת על כן נקוה לך להעביר גלולים מן הארץ, ונוסד על המקרא (זכריה יג, ב) ואת רוח הטומאה אעביר

תקון תפלה

וממלוך

אתה הוא ה' אלהינו מהרה על וגו' בדברי קדשך על ידי דוד משיח צדקך ימלוך וגו' קדוש אתה וגו' ונאמר (ס"א ככתוב) ויגבה וגו'. ונוסח הרמב"ם — זוכר יצוריו ברחמים — ובכן וגו' ובכן תן כבוד לעמך וגו' ותקוה טובה וגו' ששון לעירך וגו' ואז צדיקים וגו' לדור ודור הללויה וכתוב ויגבה ה' וגו'. ובסדור תימני כת"י — זכרנו וגו' (כמו ברב עמרם) — יהללוך סלה ובכן יתקדש שמך ה' אלהינו על ישראל עמך ובכן תן פחדך וגו' שהשלטון מלפניך וגו' ובכי תן כבוד לעמך וגו' ותקוה לדורשיך פתחון פה וגו' ששון לעירך צמיחת קרן וגו' משיחך ואת צדיקים וגו' ממשלת זדון מן הארץ ומלכות העליזה מהרה תעקור ותשבר והמלוך אתה הוא ה' אלהינו מהרה על וגו' בירושלם עירך ובהר ציון משכן כבודך ונגד זקניך כבוד

*) עיין לעמוד כ'.

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה יְהוָה לְבַדֶּךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלֹךְ יְהוָה ׀ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

עץ יוסף

ותמלוך אתה ה' לבדך. כי אז תהא העת שימלוך ה' לבדו ותשוב המלוכה לבעליה ואז יתגדל ויתקדש שמו הגדול בעולם וכדכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: ימלך ה' לעולם אלהיך ציון. ר"ל אתה ציון שה' הוא אלהיך דעי כי תבא העת שימלוך ה' לעולם שתשוב המלוכה לבעליה אבל עכשו לדור ודור הלעוים

עיון תפלה

תעביר מן הארץ. וממשלת זדון פירשו הקדמונים שהיא מלכות רומי הרשעה, ואני כבר גליתי את דעתי בבאורי לשמונה עשרה בברכת ולמלשינים שהיא ממשלת היצר הרע המחטיא את העולם כענין שנאמר ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ, וכן הלאה מן התפלה שלפניה המדברת מן הרשעה הַמְּפֻשֶּׁטֶת ולא מן הרשעים:

ותמלוך. ואז כאשר תעביר ממשלת הזדון ויצר הרע מן הארץ, תִּגָּלֶה וְתֵרָאֶה מלכות שדי בטהרתה ומקום מלכותו יהיה בהר ציון ובירושלים, ככתוב ימלך ה' אלהיך ציון וגו':

קדוש

תקון תפלה

כבוד ככתוב וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד (ישעיה כד, כג) ונאמר ה' ימלך לעולם ועד ונאמר ויגבה ה' צבאות במשפט וגו'. ובנוסח אבודרהם — זכרנו וגו' (כמו ברב עמרם) אלהים חיים אל חי מלך עוזר ומושיע ומגן (לפי עדותו כן היה בנוסח רב עמרם שנמצא בידו) וגו' מי כמוך אב וגו' (כמו ברב עמרם) מרחם וקדוש ובכן יתקדש וגו' (כמו בתימני) אגדה אחת (זה לשונו „עש"ח (ס"ע ב, כס) ויהיו לאגדה אחת, ואמרו בספרי ברכה על פסוק יחד שבטי ישראל כשהם עשוים אגודה אחת ולא כשהם עשוים אגודות אגודות וכו' משל לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בהוגנים ובעשתות והעמיד עליהם פלטרים כל זמן שהספינות קשורות פלטרים קיימין פרשו הספינות אין פלטרים קיימין וכו' עיי"ש) וגו' שהשלטון לפניך וגו' ובכן תן כבוד לעמך וגו' ותקוה לדורשיך וגו' שמחה וגו' ששון וגו' צמיחת וגו' משיחך ובכן צדיקים וגו' ותמלך וגו' (כמו במחזור ויטרי) קדוש אתה וגו' ככתוב וגו'. ובמחזור לבני רומא — זכרנו וגו' למענך אל חי גואל עוזר ומושיע ומגן וגו' מי כמוך וגו' זוכר יצוריך ברחמים כמית ומחיה ונאמן וגו' מחיה המתים לדור ודור נגיד גדלך וגו' (כנוסח אשכנז לש"צ) וקדוש אתה ובכן וגו' שהשלטון וגו' ובכן וגו' ותקוה טובה וגו' ששון וגו' וצמיחות וגו' ועריכות וגו' בימינו ואז צדיקים וגו' על כל מעשיך על ירושלים עירך ועל ציון משכן וגו' הללויה וכתוב ויגבה וגו': *)המלך הקדוש. בברכות (י"ב ע"ב) אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל השנה כלה אדם מתפלל האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט, ורב יוסף אמר לעולם האל הקדוש ומלך אוהב וגו' ור' אלעזר ס"ל כרב לכתחלה וכרב יוסף בדיעבד, ופסק גמ' כרב. ובירושלמי (ל"ס פ"ד ס"ו) ר' יעקב בר אחא ר' זעירא חנין בר בא בשם רב צריך לומר האל הקדוש. ר' בא בשם אבא בר רב חונה צריך לומר האל הקדוש ומרבה לסלוח. אין אנחנו צריכים לדחוק ולומר דאמוראי נינהו אליבא דרב, אלא הכי פירושו שאע"פ שחותם המלך הקדוש צריך להזכיר ג"כ האל הקדוש, והיכן מזכירו? במה שהוא קורא סמוך לחתימה את המקרא ויגבה וגו' והאל הקדוש נקדש בצדקה, והטעם משום כי ביום הקדוש הזה צריכים להרבות בשבחו של מקום ולא לגרוע ח"ו, והתואר אל קדוש המורה אילותו וכחו מגבורתו ועוזו תקפו ויכלתו יותר גדול ונכבד ויותר כולל מהתואר מלך קדוש, לפיכך אין ראוי להשמיטו ממקום קביעותו. ואבא בר רב חונה מוסיף שצריך לומר גם מרבה לסלוח, כלומר שצריך לכוין במה שהוא אומר והאל הקדוש נקדש בצדקה באיזה צדקה הוא נקדש במה שהוא מרבה לסלוח לפושעים ט שהיא צדקה גדולה מאין כמות, כי לפי חק טבע היצירה הנפש החוטאת היא תמות מתוך האוכל סם המות, ובירושלמי (מכות פרק ב' הלכה ו') שאלו לחכמה (סדר השתלשלות הסבות והמסובבים) חוטא מהו עונשו? אמרה להם חטאים תרדף רעה (כאשר ירדוף הרגל את אוכליו ולא יועילו כל כפר וכל סליחה) שאלו לנבואה (לאמת ומשפט) חוטא מהו עונשו? אמרה להם הנפש החוטאת היא תמות (יחזקאל יח, כ) לפי שסדר במלכו של עולם והנהגת מלך לא נתן לסליחה (קהוק לא ע"א), וכששאלו להקב"ה

*) עיין נוסחת ל'.

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ. כַּכָּתוּב וַיִּגְבַּה יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

א ישעיה ה. טז.

פירוש רש"י

קדוש אתה ונורא שמך. כדכתיב ושמי נורא בגוים: המלך הקדוש. כדאמר רבא*) משמיה דרב (ברכות יב:) כל השנה מתפלל אדם האל הקדוש. מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים שבין ר"ה ויוה"כ שמתפלל

*) כ"ה גם בכ"י מינכען. עי' בד"ס.

עץ יוסף

הללויה אין לכם להלל רק שם יה שכך נשבע הקדוש ברוך הוא שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה שמו של עמלק:

קדוש אתה. כי קדושתך מעצמותך מה שאין כן קדושתנו וקדושת המלאכים אינה קדוש' עצמית לנו רק כי אתה הקב"ה המקדש אותנו ובדרך השאלה אנו נקראים קדושים: ונורא שמך. אפי' על המלאכים: ואין אלוה. פי' אין שום כח (מבלעדיך) שלכן נקרא הוא יתברך אלהי האלהים משום שכל כח פרטי הנמצא בכל העולמות הכל הוא יתברך הבעל כח שלהם שמשפיע בהם הכח והגבורה כל רגע. ועי' מ"ש על הודו לאלהי האלהים: המלך הקדוש. אתה הוא המלך הקדוש שאין יכולת בשום נברא ונאצל להבין ולהעריך קדושתך. והטעם שתקנו לומר מר"ה ועד יוה"כ המלך במקום האל לפי שמראה מלכותו על בני העולם ששופט אותם בימים אלו:

דובר שלום

קדוש אתה ונורא שמך ואין אלוה מבלעדיך. כבר בארנו שעניניו של הקב"ה שהוא נעלם מצד עצמותו. ומתגלה מצד מעשיו. וזהו קדוש ונעלם אתה מצד עצמותך. שהוראת קדוש מורה על ההבדל וההפרש. ונורא שמך מצד פעולתך. ששמותיו של הקב"ה כמה פעולותיו. שמספר שמ"ו כמספר רט"ן. ובכל אופן המדריגות שבין קדושת העצמות שהיא ספירת כתר עליון. עד התגלות מלך שהוא ספירת מלכות אין אלוה מבלעדיך. ע"ד שנאמר אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים. שכן נאמר ויגבה ה' צבאות במשפט. שגם במשפט הדין גבה ה' צבאות בשם שהוא רחמים. והאל הקדוש שהוא נעלם מצד קדושתו. נקדש ונעלם בצדקה היינו בפעולה לצדקותיו בעולם שבו יתברך מתאחדים כאחד. ההעלם וההתגלות:

עיון תפלה

קדוש אתה ונורא שמך. כמו שנאמר (תהלים קיא, ט) קדוש ונורא שמו: ואין אלוה מבלעדיך. מקראות הרבה יש בתנ"ך שאין אלוה מבלעדי ה', כמו ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי (דברים לב, לט), ואין אלהים זולתך (ש"ב ז, כב), כי אתה ה' אלהים לבדך (מ"ב יט, יט), ומבלעדי אין אלהים (ישעיה מד, ו) וכיוצא בהם, ומה ענין המקרא ויגבה ה' צבאות במשפט לכאן? לפיכך נמצאו סדורים דפוסים וכת"י הגורסים ונאמר ויגבה ה' וגו', אבל לא הבינו כונת המאמר הזה. המאמר קדוש אתה מדבר מיום הדין הגדול והנורא שעתיד להיות באחרית הימים אחר שתתגלה מלכות שדי בעולם והאלילים כליל יחלוף ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, אז ישב הקב"ה על כסא דין בעמק יהושפט (יואל ד, יב) לשפוט כל יצורי בראשית את הדין האחרון מי לשבט ומי לחסד, הוא היום הגדול והנורא שנזכר בסוף מלאכי כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, ובעמוס (ה, יח) הוי המתאוים את יום ה'. והזכירו יונתן בן עוזיאל בתרגום (ש"ב כג, ו) באיתגלאה בית דינא רבא למתב על כורסי דינא למדן ית עלמא, ובתרגום תהלים (עג, כ) היך חלמא מן נגר למתער ה' ליום דינא רבא באיתער יתהון מן בית קבורתהון וכו'. ועל אותו הדין אמר ריש לקיש (ע"ז ג' ע"ב) אין גיהנם לעה"ב אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה ומקדיר עליהם וכו' ומפני אותו הדין היה מתירא שמואל הנביא ואמר למשה דילמא חס ושלום לדינא מתבעינא (חגיגה ד' ע"ב) ועל אותו היום אמרו רבותינו (ב"ר פ"ג סי' י') אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה וכו' לכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא וכו' על אחת כו"כ, והמשך המאמרים כך הוא, אחרי אשר תמליך אתה ה' לבדך וגו' שנאמר ימלך ה' לעולם וגו' אז תתגלה קדושתך

תקון תפלה

להקב"ה חוטא מהו עונשו? אמר להם יעשה תשובה ויתכפר לו, האין זו צדקה וחסד? ובאמרו מרבה לסלוח כוון למה שאמר ר' יהודה שבזמן הגלות הקב"ה מוותר הרבה סליחה משלו ילקוט שמעוני תהלים כ"ח רמז תש"ב, וצ"ל שרב היה אומר את המקרא הזה בכל עשרת ימי התשובה אפי' בימות החול שאין אומרים ובכן, והיה אצלו נוסח ברכת הקדושה בימים האלה כמו שהיה בימי הפרקי דר' אליעזר ס"פ ל"ה „קדוש אתה ונורא שמך וגו' והאל הקדוש נקדש בצדקה בא"י המלך הקדוש" ראה מש"כ בזה בתקון תפלה לשמונה עשרה ברכות בברכת קדושת השם:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

אם חל ליל ב' של ר"ה במוצאי שבת אומרים ותודיענו קודם ותתן לנו:

וַתּוֹדִיעֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ. וַתְּלַמְּדֵנוּ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם חֻקֵּי רְצוֹנֶךָ. וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים. וַתַּנְחִילֵנוּ זְמַנֵּי שָׂשׂוֹן וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ וְחַגֵּי נְדָבָה. וַתּוֹרִישֵׁנוּ קְדֻשַּׁת שַׁבָּת וּכְבוֹד מוֹעֵד וַחֲגִיגַת הָרֶגֶל. וַתַּבְדֵּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ. וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה. יוֹם (לשבת זִכְרוֹן) תְּרוּעָה (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא־קֹדֶשׁ. זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

פירוש רש"י

שמתגדל שמך הקדוש והגדול ע"י זה. לפי שאמר הקב"ה המליכוני עליכם בראש השנה כדכתיב אני ה' אלהיכם וסמיך ליה בחודש השביעי:

ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום הזכרון. לשון המקרא זכרון תרועה מקרא קודש. ואין אומרים ומועדים לשמחה וחגים וזמנים וגו' לפי שאין קרוי חג

עץ יוסף

אהבת אותנו ורצית בנו. פי' כי אינו דומה אהבתנו אליו יתברך לאהבתו אותנו. כי אנו נאהב אותו מצד הטוב והמועיל והערב. אבל אהבתו אותנו אינו לא מצד הטוב ולא מצד המועיל ולא מצד הערב וגם לא מצד הדמות וההשואה אליו בשום צד ואופן ולא מ"ד הטבע האהבה המוליד כטבע אהבת האב אל הבן. או הפועל למעשה ידיו שטרח בו. כי הבן נתח מן האב. והפועל חס על פעולתו שטרח ועמל. מה שאין בו יתברך כי בדבר ה' הכל נעשה. רק היא אהבה סגולית רצונית בלי שום טעם כלום ומש"ה אהבת אותנו ורצית בנו לא בדקתנו כמד"א לא בדקתן רק בדרך סגולה ממש. ומש"ה והייתם לי סגולה וכה"א כי יעקב בחר לו יה אצל שהוא טוב ומועיל וערב כלא חשבינן ביה. אבל הקב"ה לקח את ישראל רק לסגולתו בדרך סגולה נפלאה בלי שום טעם כלל:

את יום הזכרון הזה. ואינו צריך להזכיר ר"ח לומר ואת יום ר"ח הזה. שגם הוא בכלל יום הזכרון דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם. וכבר אמרנו שיש לשלים

דובר שלום

אתה בחרתנו וכו'. גדרי האהבה שלשה הם. הייט מצד הבחירה עד הגרוע ממנו. ומצד הטוב שהוא טוב באמת. ומצד הרצון בלי שום סבה רק שכן עלה ברצון. וזה אמר בחרתנו אהבה בחירה עד הגרועים ממנו. אהבת אותנו מצד שלימות הטוב אשר בנו. ורצית בנו אהבה רצונית. ואמר ומכח ורוממתנו מכל הלשונות הייט ענין הבחירה. וקדשתנו במצותיך שהוא מעלת הטוב אשר בנו. וקרבתנו לעבודתך מצד הרצון שרצית לקרב אותנו:

ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. כידוע שהבורא ית' מכר גדולתו מצד מעשיו. ונעלם מצד קדושת עצמותו. ואנחנו מכירים ש"מו הגדול מצד מעשיו והקדוש מצד עצמותו:

זכר ליציאת מצרים. כדאיתא במס' ר"ה. בר"ה בטלה עבודה מאבותינו ממצרים אח"כ הגאולה יעו"ש:

עיון תפלה

ומורא מלכותך לעיני כל חי ויראו הכל כי קדוש אתה ושלא שמך ואז תשב על כסא דין לשפוט תבל בצדק ולתת לכל איש כדרכיו, בעת ההיא ישח אדם וישפל איש ועיני גבוהים תשפלנה ויגבה ה' צבאות

אלהינו ואלהי אבותינו. יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו. וזכרון אבותינו. וזכרון משיח בן דוד עבדך. וזכרון ירושלים עיר קדשך. וזכרון כל עמך בית ישראל לפניך. לפליטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים לחיים ולשלום ביום הזכרון הזה. זכרנו יהוה אלהינו בו לטובה. ופקדנו בו לברכה. והושיענו בו לחיים טובים. ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו. ורחם עלינו והושיענו. כי אליך עינינו. כי אל מלך חנון ורחום אתה:

גליון הגרי"ב ביעלה ויבא בתפלת ר"ה ביום השבת וביום, המנהג שלא להזכיר כמש"כ המג"א ס' תפ"ב סק"ה (אהא שכתב הרמ"א דצריך להזכיר בשל שבת יעו"ש) בזה"ל ביש"ש פ"ק דביצה פסק שאין להזכיר שבת ביעלה ויבא וכ"פ הלבוש בשם כמה גדולים וכ"כ ב"ח ומהרי"ל בתשובה ע"כ והפר"ח סק"ב האריך ופסק להזכירו וסיים אפילו לאותן הגדולים שאין מסכימים להזכירו אין למחות בשום אדם אם מזכירו דהא אין כאן ברכה לבטלה וכו'. וז"ל הלבוש סי' תפ"ב סעי' א' ואין נוהגין להזכיר ביעלה ויבא וכו'. ביום השבת וכו'. שהרי כבר הזכיר שבת בר"ש אתה בחרתנו ולמה לו להזכירו שנית עד סוף הברכה סמוך לחתימה וכו'. ותמהני מאד על מורי מהרש"ל ז"ל שכתב שמזכירין שבת ביעלה ויבא ואע"פ שהאמת הוא שזהו דעת וקצת גדולי הפוסקים וכו'. אבל שמעתי טעמה ומ'. ולא הזכירוהו וגם כל הדפוסים הישנים יוכירו שהמנהג כן שהרי לא הודפס בשום אחד שבת ביעלה ויבא בשום וכו'. וכמדומה לי ששמעתי טעם נכון שלא יהזכירו שהרי עיקר יעלה ויבא לא נתיסד אלא על הזכירה והפקידה ואין שייך זכרון אלא בר"ה ויו"ט דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון וגו' ולא הוזכרה שבת באותה פרשה לפיכך אין צריכין להזכיר שבת במקום שעיקרו משום זכרון שהוא משום ר"ח ויו"ט וכו'. עכ"ל. והנה בדפוס דמחזור הלזה [דפוס אלטונא שנת תקל"נ] המצא פעמים נזכר של שבת ביעלה ויבא ופעמים אינו מזכיר על שבת ביעלה ויבא כגון בחזרת הש"ץ ליום א' דר"ה וברור הלא דמזכיר שגגת הדפוס ובאמת השגחה נעשתה ואני תקנתיה בע"ה במקומותם למושבותם:

פירוש רש"י

חג אלא חג המצות חג השבועות וחג הסוכות שבהן מביאין שלמי חגיגה ובהן כתיב שמחה ושמחת בחגך. אבל בראש השנה ויום הכפורים אין בהן שמחה ואינן קרויין חגים. הלכך אין אומרים בהם ומועדים לשמחה. ואין אומרים בר"ה את חדשיכם לזכרון שאמר עולה לראש השנה ולראש חודש. דאמר רבא [ערכין י. ושם הגירסא רבה] כי הוינן בי רב הונא איבעיא לן מהו להזכיר של ראש חדש בראש השנה ומסקנא אמר רב חסדא זכרון אחד עולה לכאן ולכאן. ואומר והשיאנו את ברכת מועדיך דכתיב בפרשת אמור בראש המועדות אלה מועדי ה' וקאי אסוכות ואראש השנה ויום הכפורים. ויש שאין אומרים אותו משום דברכת מועדים לא כתיב אלא את רגלים ורואה אני את דבריהם. ואם שבת היא אומר את יום המנוח הזה ואת יום הזכרון הזה. ואומר מגן אבות בדברו. ומקדשין על הכוס ואומרים שהחיינו דברי הכל [עירובין מ:] והלכתא אומר זמן בר"ה וביום הכפורים. ואומר במה מדליקין וקדים:

עץ יוסף

ר"ה מפני השטן בכל מה שיוכל (לבוש). ואם ר"ה בשבת יאמר ותתן לנו כו' באהבה את כו' זכרון תרועה ולא יום תרועה. שכיון שאין תוקעין בשבת אלא מזכירין התרועה בפה. לא שייך לומר יום תרועה. ואין שייך לומר זכרון תרועה באהבה מקרא קודש ה'. וה"ל טעמא משום דלשון תרועה מורה על הדין לכך לא ראוי לזכור את ר"ה מלת אהבה שאין מקבלין הדין באהבה (לבוש). וכן במנהגים כתב שאין לומר באהבה; וכן כתב במטה אפרים וז"ל בין בחול בין בשבת אין לומר באהבה מקרא קודש כי תרועה מורה על דין ואין אהבה בדין עד כאן לשונו: יעלה ויבא וכו'. מזכיר כאן חמשה זכרונות כנגד חמשה פעמים שקראן ישראל בפסוק אחד שנאמר (במדבר ח) ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבד את עבודת בני ישראל באהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש. משל למלך ששואל על בנו ואומר ישן בני קם בני אכל בני הלך בני לבית הספר בא בני מבית הספר. כך הקב"ה מתאוה להזכיר את ישראל בכל שעה:

עיון תפלה

במשפט שמורה הוא והאל הקדוש נקדש בצדקה אחר יאמר לעם סגולתו (ישעיה ה, טז) כמו שנאמר (שם א, כז) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מְלוֹךְ עַל כָּל־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדֶךָ. וְהִנָּשֵׂא עַל כָּל־הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ. וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ. עַל כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ. וְיֵדַע כָּל־פָּעוּל כִּי אַתָּה

עץ יוסף

אלהינו ואלהי אבותינו כו'. ישרה לנו אל הנבי יותר ויותר על אלא שמו הגדול ויתכבד בזה הלשון עד מתי יהיה שמך הגדול מחולל בין העובדים לשכבים ומזלות שסוחקים עלינו ואומרים איה אלהיכם יקומו ויעזרכם. לכן מלוך על כל העולם כו': מלוך ה'. בקשתנו שיגיע הזמן שתהיה מלכותו כללית על כל העולם על כל הארץ ועל כל יושבי תבל. לא לבד על ישראל והארץ הנבחרת כי אם על הכל בכללות. והיה זה להיות כלם מפעולות השם ובריותיו וראוי שידע כל פעול את פועלו ויבין כל יצור את יוצרו. ואין זה בדוממים ובצמחים ובבע"ח הבלתי מדברים כי אם שיאמר כל אשר נשמה באפו ה' אלהי ישראל מלך ומלכותו היא כוללת ומושלת על הכל (נחלת אבות):

ענף יוסף

מלוך על כל העולם כלו. עיין מ"א בשם הלבוש שאין לומר היכם כל. אבל בכל הספרים יש היכם כל. וכתב הט"ז וכ"ל דמליצת הלשון פעמים רבות כתוב וקמ"ל כאן שלו ממש. והא"ר כתב ובאמת לא מליצ. ות"מ כראה לאמרו. שראיתי בכל הפוסקים לאחונים שכתבו מלוך על כל העולם כלו. כתב הלבוש שאין לומר מלת כל שהרי אומר אח"כ כולו:

ועכל

דובר שלום

מלוך על כל העולם כלו בכבודך. הטו"ב הוא בלמי הגליותי. לכן כאמי שתהיה מלכותו בלי גבול והגלים. לכן לעת כזאת אשר בנ"א מתפרדים באמונתם לעיניהם לא יתכן שתהיה מלכותו ישכנך בעולם אחר מהאלהים הבלתי מקבלים של מלכותו עליהם. אך לעתיד שתהיה כל הארץ שפה אחת לקרוא כולם בשם ה'. אז תתפשט מלכותו בכל הארץ בלי גבול. והנה מכחישי השגחתו אומרים שאין כבודו לבוא עוד מלכותו על שפלי העולם

עיון תפלה

מלוך על כל העולם כלו. כמו שאתה מולך עלינו ונקראת מלך ישרון (דברים לג, ה), מלך ישראל (ישעיה מד, ו), מלך יעקב (שם מא, כא), כן גלה כבוד מלכותך על כל העולם כלו והקרא בשם מלך כל הארץ (תהלים מז, ח): והנשא על כל הארץ. עס"ה (שם לד, ב) הנשא שופט הארץ: והופע בהדר גאון עוך. עס"ה (שם ם, ב) יושב הכרובים הופיעה. וכן השתמש רב במליצה זו בתפלת ומפני חטאינו והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. השרש יפע ממשפחת השרש יפה, כמו אלנו יפעתך (יחזקאל כח, ז) כלקף עם ותתעבי את יפיך (שם טז, כה), אלא שהשרש יפה מורה על יפוי גשמי והשרש יפע על יפוי רוחני, עי' מש"כ הרב מהרי"ל מעקלענבורג ז"ל בסדורו בתפלת שלש רגלים ד"ה חג השבועות: תבל ארצך. הארץ נקראת תבל בהגמון המלוכה, אולי משרש בלל, לפי שנמצאו בה תבלול עמים שונים ותערובת דעות מתחלפות שכשם שאין פרצופיהם דומים זה לזה כך אין דעותיהם דומות זו לזו (ברכות ל"ח פ"א) וכל העולם הגשמי מורכב משתים הנפש יסודות בעלי סגולות מיוחדות הבלולים ומעורבים זה בזה באופנים שונים. ובתפלה זו אנו מכוונים שיסיר הקב"ה את התבלול האורח מעל עיני העמים למען יפקחו עיניהם לראות את האמת הטהורה והברורה: וידע כל פעול כי אתה פעלתו.

שנאמר

תקון. תפלה

מלוך על כל העולם כלו כו'. בנוסח רב עמרם לא מצאתי נטיה מנוסח אשכנז, אלא שהוא מוסיף אתר ומלכותו בכל משלה והשיאנו ה' אלהינו את ברכת מועדיך כמו בכל המועדים עד לעבדך באמת ודברך אמת וגו'. ובמחזור ויטרי — כי אתה יצרתו כל הבריות שאתה בראתם וכל הנשמות שאתה נפחתם ויאמרו וגו' באפו ה' מלך וגו' משלה וקדשנו וגו' ושבענו וגו' ודברך כלבנו אמת וגו'. ובנוסח תימני בת"י ויאמר כל אשר הנשמה באפו והשאר שוה לנוסח אשכנז. ובנוסח הרמב"ם ויאמר כל אשר רוח ונשמה באפו והשאר שוה. ובמחזור לבני רומא וידע כל פעל וגו' כל יצור וגו' ויאמרו כל אשר וגו' משלה והשיאנו וכו' לעבדך באמת והנחילנו ה' אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך ודברך אמת וקים לעד ומבלעדיך אין לנו מלך אלא אתה (וכ"ה בסדור רב עמרם בתפלת מוסף בסדר מלכיות וכ"ה בשבלי הלקט השלם ה' ר"ה סימן רפ"ו) בא"י וגו'. מה שהסיימו ומבלעדיך וגו' כדי לסיים מעין פתיחה ותתימה סמוך לחתימה. והרד"א כ' בשם בעל משמרת המועדות „הטעם שתקנו בחתימה ודברך אמת וקים לעד מפני שאנו אומרים למעלה מלוך על כל העולם כלו וגו' עד ומלכותו בכל משלה על זה אמר ודברך אמת וקים לעד שהבטחתנו כך בעתידות הגאולת כמו שכתוב והיתה לה' המלוכה ונאמר והיה ה' למלך וגו' ולכך אנו מבקשים שיאמת אותה הבטחה שהבטיחנו

כי

תפלתו. ויבין כל־יצור* כי אתה יצרתו. ויאמר כל אשר נשמה באפו. יהוה אלהי ישראל מלך. ומלכותו בכל משלה: (לשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו) קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך. שבענו מטובך ושמחנו בישועתך. (והנחילנו יהוה אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. וינוחו (בה) (בו) (בם) ישראל מקדשי שמך.) וטהר לבנו לעבדך באמת. כי אתה אלהים אמת ודברך אמת וקים לעד: ברוך אתה יהוה מלך על כל־הארץ מקדש (השבת ו) ישראל ויום הזכרון:

*נ״א יצור בשו״א

עץ יוסף

וטהר לבנו כו'. ולפ"ש שביד האדם היא להיות צדיק או רשע כמו שאחז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. מבקש עלה השם לסייעו כיון שהתחיל ליראה אותו ע"ד מה שאמרו חז"ל בא ליטהר מסייעין אותו (שבת קד). וכשיאמר וטהר לבנו כו' יתעורר במחשבתו יוצרי ובוראי תטהר רעיוני ולבי בעבודתך הקדושה שתהיה עבודתי רק לשמך הגדול. ולמה מבקשים מלפניך שתקבל תפלתנו שבתפלתנו שתמלוך על כל העולם: כי אתה אלהים אמת וגו'. שהבטחתנו כך בעתידות הגאולה כמ"ש והיה ה' כו'. וכתב הלבוש ומפני הנוסח שאמר במועדים לומר והכל בסוף. כדי לסמוך מלת באמת לכי אתה אלהים אמת. וכן במוסף: ודברך אמת וקים לעד. ולא יאמר ודברך מלכנו אמת שנאמר לעולם ה' דברך נצב בשמים ולא כתיב מלכנו. ותקנו לומר זה הלשון ע"פ המדרש שאמר כשברא הקב"ה את מדת רחמים אמר לפניו רבש"ע למה בראתני שהרי אי אפשר שלא תדין את העולם אלא במדת הדין ואיל וזו היא דרך היושר. אמר הקב"ה לא אדון עלתך את העולם שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. לכך אנו מבקשים מהשי"ת שיקיים אות. דבר (לבוש): מקדש ישראל. אני נותן לך הודאה על שבחרת אותנו עם קדוש וקדשת אותנו: ויום הזכרון. ועל שנתת לנו יום הזכרון הזה שבודאי הוא לנו מחוה גדולה להיטיב דיננו. ועיין מ"ש בתפלת ר"ה שחל בשבת:

ענף יוסף

לאמת הכ"ע: באהבה וברצון שבת קדשך. הט"ז הכתבתי בספרו הסתרים על שלש רגלים שאין אומרים באהבה בר"ה. הייט חזקה באמת באהבת שבת נא בהכיל ר"ה. אבל לא במחוזת היה אומר באהבת אפי' אינו ר"ה. לפיכך באהבה כאמור בו קאי אבות מקבלו אותו במרה קודם מ"ת בלי כפיים אל גזרות מלהכה ולא מיראה:

דובר שלום

העולם כמונו. אך באמת במקום גדולתו שם ענותנותו. וזהו היה לסמלוך מלכות גם על העליונים. וזו אנו מבקשים מלוך על כל העולם כולו גו"כ. בכבודך שהוא כבוד העליון גם כן. ולא תחשב זאת לך לפחיתות רק בשפלך, והנשא על כל הארץ ביקרך שזהו היקר שאתה מולך גם בתחתונים בעולם השפל: כי אתה אלהים אמת. אם כן כמו שאתה אמת כן דברך אמת. אם כן כמו זר מה הרואים בגדל ההנהגה שאין מסתיים יסוד הטוב למודים ויסוד הרע לנבחים בעולם הזה. אך באמת הכבוד לזה שאתה קים לעד הגלוי אם כן יתקיימו דבריך במאמרים כאמן שמה אנו הגלוי ולא בעוה"ז הכלה ועבר:

עיון תפלה

שנאמר (משלי טז, ד) כל פעל ה' למענהו: יצור. כתב הרח"ב בלוח ספר השמות דף ל"ס שהאומרים יצור בשו"א טועים הם וצ"ל יָצור בקמ"ץ כמשפט הפעול, וכן נקדו הרוו"ה והריעב"ץ בסדוריהם, אלא שזה האחרון נקד גם בתפלת אתה זוכר וגם כל היָצור כי זכר כל היָצור בקמ"ץ, אבל הרוו"ה נקד שם בשו"א לפי שהם סוף תאר: כל אשר נשמה באפו. עפ"ה (ישעיה ב, כב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו: ומלכותו בכל משלה. עפ"ה (תהלים קג, יט): כי אתה אלהים אמת. עפ"ה (ירמיה י, י) וה' אלהים אמת: ודברך אמת. עפ"ה (תהלים קיט, קס) ראש דברך אמת: וקים לעד. כמו שנאמר בברכת אמת ויציב ודבריו חיים וקימים וגו' לעד ולעולמי עולמים: מלך על כל הארץ. כמו שנאמר (תהלים מז, ח) כי מלך כל הארץ אלהים: מקדש ישראל. כמו שנאמר (יחזקאל לז, כח) אני ה' מקדש את ישראל:

תקון תפלה

כי דברו אמת וקים לעד" עכ"ל. לפי"ז גם ודברך אמת מעין החתימה. גם נוסח אבודרהם שוה לנוסח אשכנז, וגם בימיו היה הנהגה לומר והשיאנו. וכתב

רצה יהוה אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם. והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון. ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון: נוהרת הש"ץ יחזר לעמת אמן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד. צור חיינו מגן ישענו. אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך. על חיינו המסורים בידך. ועל נשמותינו הפקודות לך. ועל נסיך שבכל יום עמנו. ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך. והמרחם כי לא תמו חסדיך. מעולם קוינו לך:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו. אלהי כל בשר. יוצרנו יוצר בראשית. ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו. כן תחינו ותקימנו. ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך. לשמור חקיך. ולעשות רצונך. ולעבדך בלבב שלם. על שאנו מודים לך. ברוך אל ההודאות:

עץ יוסף

ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהרים. והנה הלא רק מבקר עד הערב טוב ה' לכל ויפרוש כנפי חסדו על בריותיו ולא בלילה עת שכבנו וישן ושרבה שכתבו (ועיין מ"ש בתפלת חול). אך האמת יורה דרכו שמלת ערב ובקר וצהרים מוסבים על מה שהתחיל נודה לך ונספר תהלתך וסיומו כפשוטו. כלומר נודה לך ונספר תהלתך על חיינו כו' ועל נסיך כו' ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. על כל אלה נודה לך ונספר תהלתך ערב ובקר וצהרים שהם שלשה זמני התפלות שהם מיוסדים על מה שאמר דהע"ה (תהלים נה) ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי. והביא הפסוק זה על שלשה זמני תפלה הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות תפלה. (ספר גבול חיים):

ענף יוסף

מודים כו'. פי' אנחנו מודים ומאמינים לך שזה זה שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי לנו להשתחוות ולהודות לך בשביל זה: צור חיינו כו'. פי' גם אנחנו מאמינים שאתה הוא יוצר הכל וקנה הבריה כרצונו. והוא המכוון במאמר צור חיינו. ולא בלבד שאתה הוא שעשה הבריה כרצונו אבל גם אתה השגחה המקיימת כל הטבעים שאתה מגין עליהם שלא יפסדו. וז"ש מגן ישענו אתה הוא לכל דור ודור פי' תמיד ובכל דור ודור אתה מגין עליהם בקיום מציאותם. ולא בלבד שאנחנו מאמינים דבר זה בנפשנו אבל גם נודה לך בשביל זה בפינו ונספר תהלתך בנקהלתנו: אשר אנחנו מאמינים בנפשנו. וזהו שסמך אליו אומרו על חיינו המסורים בידך. פי' גם נכלל בזה מלת שאתה השגחה המקיימת כי חיינו מסורים בידך ואתה מחיה את כולם כענין שנאמר (איוב לד) אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסוף. יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב. ומה שדרש על פירוש זה שאמיתי הוא מה שאנחנו אומרים בשבח מודים דרבנן יוצר כל בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו. כמו שאמר יוצרנו יוצר בראשית יורה על שהוא קנה הבריה כרצונו ואמר על שהחייתנו וקיימתנו יורה שהוא המשגיח המקיימם. ולפי שהוא ישגיח משגיח על מיני בעלי חיים כולם לכן הזכיר אחריו השגחה המיוחד למין האדם לבדו. והוא מדבר על תפארת האדם. שנתן לו שכל ומדע אשר לא ישכון בחומר ב"ח. ולפי שהוא בו השגחה הפרטית ונפלאות בנשמה השכלית אשר עם כל זה לכן נאמר ועל נשמותינו הפקודות לך. פי' גם אנחנו מודים

תקון תפלה

וכתב בשבלי הלקט השלם סי' רפ"ז ולומר והשיאנו בר"ח מצאתי במנהגות מגנצא שנוהגין לאומרו, ובלוחיר בר"ח ויוה"כ רובם אומרים אותו, ורבינו יצחק בר' יהודה זצ"ל בשם רבו ר' אליעזר זצ"ל אסרו בכל יו"ט, ור' משולם בר' משה זצ"ל שאל פי אריות יושבי ירושלים עיה"ק והשיבו שאומרים והשיאנו, והגאון ר' יצחק לוי זצ"ל בטלו בוורמשא מפני שאינו יכול לומר את ברכת מועדיך דברכת מועדיך לא כתיב אלא אשלש רגלים בלבד וכו', ומנהג פשוט בידינו לאמרו בר"ה אבל לא ביוה"כ, עכ"ל ורד"א

ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו תמיד לעולם ועד:

וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך:

וכל החיים יודוך סלה ויהללו את שמך באמת האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך אתה יהוה הטוב שמך ולך נאה להודות:

יש"ץ אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה המשלשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך האמורה מפי אהרן ובניו כהנים עם קדושך כאמור: יברכך יהוה וישמרך: יאר יהוה פניו אליך ויחנך: ישא יהוה פניו אליך וישם לך שלום: ויקהל אפרים אדיר במרום וכו'

למנחה ולמעריב	לשחרית
שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם כי אתה הוא מלך אדון לכל השלום.	שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך. ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך. כי באור פניך נתת לנו יהוה אלהינו תורת חיים ואהבת חסד וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום.

וטוב בעיניך לברך את עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך:

בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום: ברוך אתה יהוה עשה השלום:

ענף יוסף

מודים לך על שהגמלת הטובות שלשה תנאים גם באופן שהטובות מכוונים לך תמיד ושהוא יודע דבר כל אחד ואחד ממנו. ובזאת אלה הפקודות חשבון עליהם והשגחה על הדבר. והלשון ופקוד כתב אלה. ועיין בספרי הללו:

וכתוב לחיים טובים. אבל לעיל אין אומרים וזכרנו לחיים טובים רק סתם לחיים וכאן בסוף אומרים לחיים טובים. משום שכן דרך שמבקשים על הפתחים ומתחננים מבני אדם. מבקשים תחלה דבר קטן ואח"כ מוסיפין והולכין כדאיתא בילקוט תהלים י"ט אמר ר' אחא הטובים שלא יודעים לבקש על הפתחים. בתחלה הם אומרים תן לנו מעט מים. נותנים לו. אח"כ הוא אומר תן לנו פת אחד. נותנים לו אומר לנו פה נגלה את עוקת הלב. כך צדיקים יודעים לרצות את בוראם שנאמר משמני צדיק ידשן לשון כו':

כתב הגר"א בקדוש שבר בשמים כלומפנים תמים מ"ש עד י"ב ומסיימין שים שלום. וכתבו שאלו הפקודות פסוק החותמת שים שלום גימטריא הבריא"ל הוא אחד מהב"ים ממונה על הסנהדרין גימטריא סמך והלומדים כו'. אבל הספרדים אינם מגיהים נוסח הברכה מכל ימות השנה. והאלה לנוסח מאמר שלא נמצא זה בתלמוד והפוסקים כמו שמלך הקדוש כמלך המשפט וכלתו בכתבו בבני הקודש הוא אותו אבל לא נוסח הברכה. רק אמר שמלה כמשפט ואומר עושה שלום במלומין יאמר עושה השלום לנמי כ"ל. אבל מ"לב לנוסח הזה

דובר שלום

בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה נזכר ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום. לכאורה קשה שאומר לחיים טובים ולשלום הוא מיותר וכפול. שכבר אמר בתחלה כשאומר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה. אך באמת טועים בזה כל ההמון המתפללים שאומרים נזכר ונכתב לפניך וכו'. רק צריכין להפסיק אחר מלת נזכר. ואחר זה מתחיל ענין בפני עצמו. ונכתב לפניך אנחנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים ולשלום. שאנו מבקשים על הזכירה בפני עצמה ועל הכתיבה בפני עצמה:

תקון תפלה

והגר"א כתב בדף צ"ח ע"ב „נהגו ברוב המקומות שהרי כתב בתחלה הענין: אלה מועדי ה' ובסוף בספרד לאמרו מפני שר"ח בכלל מועדי ה' והוא הענין וידבר משה את מועדי ה' וקאי על כל הענין

אֱלֹהַי. נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה, וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי. וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם:

יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו אלוה כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך קבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמֹנִיּוֹת:

כשחל בשבת אומרים ויכלו. מג״א. המלך הקדוש ואומר כל׳ שבת לבד. ק״ש. קידוש של שבת. שהחיינו. עלינו. ק״י. א״ע:

איתא בכתבים וכל הספרים מלאים מזה שטוב לומר אחר תפלת העמידה קודם קדיש בתרא בשני לילות דר״ה ויוה״כ בהכ״נ או בביתו קודם קריאת שמע לדוד מזמור תמלא בשיר של יום ויכוין בכל תיבה ותיבה כוונות הנקודות או צו״א הנ״ל קמ״ץ יְדֹוָד או שו״א הנ״ל או״א כזה יְדֹוָד ונקרא שם הפרנסה ועי״ז שלא יחסר מזונותיו כל השנה:

ענף יוסף

בברכה עכ״ל. ובכתבים איתא כי השלום גימטריא עשו״ל וכן שנים גימטריא סמא״ל והוא שומר ושמב על בני אדם בספר החיים השלם ימי הטובה. השלום גימטריא לרמוז מנוחה של סטרא וס״מ מרבים שלום בעולם. או לרמז שמחק ומלך אבותיהם של ישראל (ע״ל סי׳ הקפ״ב ס״ק י״ב):
עשה למען כו׳. אמז״ל כל היכול לומר ד׳ דברים אלו ממשמטו צבס ומקבל פני השכינה. וכתב הלבוש עשה למען תתן שלם. עשה למען יתיך חסד. עשה למען תורתך ס״ת. עשה למען קדושתך גדולה. ונ״ל שהעם מפני שבאלו הד׳ לשונות מיוחד ד׳ רגלי המרכבה והם השלם והחסד והת״ת והנצחה שנקראת קדושה. ולכן יש מתפללין לומר מלכנו ואלהינו יחד שמך בעולמך ואח״כ יאמרו הנ״ל שמתך ט׳ שמייחד השלמה עם שלום הפלוין וכבן. עכ״ל: שיבנה בהמ״ק הי׳. משום שהתפלה במקום עבודה ולכן תקנוהו אחר התפלה

תקון תפלה

תקנין לפסח ועצרת ור״ה ויוה״כ וסוכות ושמיני חג העצרת כלם הוקשו להדדי, וגם מצאנו בו שמחה וכו׳ דאמר (ברכות מ״ט א׳) טעה ולא הזכיר של יו״ט אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון ואינו מחלק בין פסח ושבועות וסכות לר״ה שגם הוא שייך בו שמחה (ואמר המחבר משום דכתיב בר״ה (נחמיה ח, י—יב) לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו׳ ואל תעצבו כי חדות ה׳ היא מעזכם וגו׳ וילכו כל העם לאכל ולשתות וגו׳ ולעשות שמחה גדולה)״ עכ״ל.
ובמנהיג הלכות ר״ה סי׳ ח׳ כתב „וצ״ל ותתן לנו ה׳ אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום הזכרון הזה, וי״ל הטעם משום דקי״ל בר״ג דאמר ר״ה ויוה״כ כרגלים לענין אבל וכולהו מועדי ה׳ מקרא קדש מיקרו״ עכ״ל. ובמחזור ויטרי סוס״י שכ״ח דף שס״ח „תחבר ר׳ יעקב נזיר אין מתפלל בזה היום והשיאנו ושאלתי ממנו מה טעם, והשיבני מפני שאין מקריבין בר״ה קרבן חגיגה כ״א בג׳ רגלים וכתיב איש כמתנת ידו כברכת וגו׳ אבל בר״ה דלא כתיב ברכה וחגיגה לא אמרינן והשיאנו״ עכ״ל;

---

*) אלהי. נצור כו׳. ע׳ לעיל דבר בריש דרכינא. והרא״ה סיימת חלק תפלתו ע׳ לאו סוף על כוונה שהגדולה הכמים׳ גיטין (דף ז׳ ע״א) שלח ליה מר עוקבא לר׳ אלעזר בני אדם העומדין עלי ובידי למסרם למלכות מהו. שרטט וכתב ליה אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי אע״פ שרשע לנגדי אשמרה לפי מחסום. שלח ליה קא מצערי לי טובא שלח ליה דום לה׳ ותו׳ השכם והערב עליהן לבהמ״ד והן כלין מאליהן הדבר יצא מפי ר״א ונתנוהו לגניבא בקולר ע״כ. ח״ש אלהי נצור לשוני מרע עד אשמרה דרכי מחטוא בלשוני. ולמקללי נפשי תדום עד אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי דום לה׳ וגו׳. פתח לבי בתורתך סוף נגד השכם והערב עליהן לבהמ״ד. וכל החושבים עלי רעה וגו׳ עד והם כלין מאליהן. ואמר מהרה הפר כמו שאירע עם עתיקא נחתנו לגניבא בקולר (מס׳ תולדות יוסף);

קודם שיוצאין מבית הכנסת בלילה הראשון נוהגין לברך איש את אחיו :

לזכרים	לזכר
לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתֵבוּ וְתֵחָתֵמוּ :	לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתֵב וְתֵחָתֵם :
לנקבות	לנקבה
לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתַבְנָה וְתֵחָתַמְנָה:	לְשָׁנָה טוֹבָה תִּכָּתְבִי וְתֵחָתֵמִי :

בלכתו מבית הכנסת ילך לביתו וישמח לבו ויבטח בהקב"ה שיוציא משפטו לאור ויקדש בלב שלם ובנפש חפצה :

קידוש ליל ראש השנה

כשחל ראש השנה בשבת מתחילין יום הששי עד לעשות ואח"כ אומרים זה :

כשחל ראש השנה בחול מתחילין סברי מרנן ורבנן ורבותי :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל־עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל־לָשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה יוֹם (זִכְרוֹן) תְּרוּעָה (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם. כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל־הָעַמִּים. וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד : בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן :

בליל שני של ראש השנה נוהגין לשים פרי חדש בפני המקדש ויתן עיניו בו ויאמר שהחיינו ואין צריך עוד לחזור ולברך שהחיינו על הפרי רק הברכה השייך לאותו הפרי. ואם אין פרי חדש מ"מ יאמר שהחיינו :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

כשחל ליל ב' של ר"ה במוצאי שבת אומרים גם שתי הברכות הללו :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ :

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין

ענף יוסף

על שם המקדש שנזכה לבנית המקדש ממש (לבוש). והמקובלים שיתן חלקו בתורתו עמהם לא כדם דיני הקרבנות איך נקריב את הקרבנות : הכתב ותחתם. עפ"ל. ובספר ר"מ כתב שנהג לדיקדק אין נחתמים אלא ביום כפור רק שנכתבים בראש השנה (אליהו רבה סימן תקפ"ב ס"ק י"ט) : יום תרועה. כתב הלבוש יש אומרים דבקידוש אפילו כשחל בחול יש לומר זכרון תרועה משום דאין קידוש אלא בלילה ולילה לאו זמן תרועה הוא דאין תרועה אלא ביום שנאמר יום תרועה יהיה לכם. ואין נוהגין כן. דאע"ג דלילה לאו זמן תרועה הוא מ"מ היום של אותו הלילה הוא זמן התרועה מה"ת משא"כ כשחל בשבת שאין אותו יום זמן תרועה כלל. וכן ס"ה בתפלת ערבית אין אומרים זכרון תרועה כי אם יום תרועה אע"פ דתפלת ערבית שהיא בלילה לאו זמן תרועה הוא מן הטעם שנזכר עכ"ל : זכרון תרועה באהבה. עיין מ"ש לעיל בסדר הנהגת תפלת ערבית של ר"ה : שהחיינו וקימנו והגיענו. כתב הרוקח סי' ש"א למה ג"פ שהחיינו וקימנו והגיענו. כנגד שלשה נשיאי את כ'. תהלים ס' בחיי. ומהלם לשלשי נשואי ע"כ :

קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ. וְאֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ: ומברך שהחינו

ויסדר שלחנו ויאכל וישמח כי הוא יו"ט. ואנשי מעשה נוהגים לאכול תפוח בדבש בסעודת ליל ראשון של ראש השנה אחר המוציא ולברך עליו מקודם בורא פרי העץ. ובשכנה"ג מפלפל אם יברך על התפוח או על הדבש לכן בשביל ספק זה נהגו לאכול המוציא עם הדבש והתפוח יחד ויאמר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּחַדֵּשׁ עָלֵינוּ שָׁנָה טוֹבָה וּמְתוּקָה:

וכן נוהגים לאכול כל מיני מתיקה. וכתב בעוה"ק יש מי שנוהגים שלא לאכול בר"ה שום דבר חמוץ ואפילו לימון"י עכ"ל. ויש אוכלים רמונים ואומרים יהר"מ ה' אלהי ואלהי אבותי שנרבה זכיות כרמון:

גם נוהגים לאכול ראש כבש או איל זכר לעקדת יצחק. עוד טעם לומר נהיה לראש ולא לזנב ומטעם זה אף אם אין ראש כבש יש לאכול ראש דג. כשאוכל ראש יאמר (יהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב). גם נוהגים לאכול דגים ואין לבשלם בחומץ. והעיקר בכל הדברים שיזכור האדם ויתעורר בתשובה ויתפלל על העבר כמ"ש הגה"ה הקודם. גם להאכיל עניים על שולחנו וישלח מנות לעניים ולאביונים כדכתיב אכלו משמנים הו' ושלחו מנות לאין נכון לו:

שרונות הנהגות ראש השנה הבושם

הטעם מה שטובלין בראש השנה לטבול תפוח מתוק בדבש משום שכתוב בתורה שם שם לו חוק ומשפט וגו'. וסמיך ליה וימתקו המים. רמז ביום המשפט יאכל מתוקים. שדי בנגינות דכתיב (בשופטים ה' כ"ט) ויהי כעשרת הימים (ודרשו חז"ל אלו עשרת ימי תשובה) וימת נבל. והסמיך ליה שהביאה אביגיל למנחה נבלי יין ומתוקים. ומשולש בכתובים דכתיב (תהלים י"ט) משפטי ה' אמת צדקו יחדו וסמיך ליה ומתוקים מדבש וגו' כתב המחזיקות אצל המשפט. אי"נ מסכה דכתיב תקעו בחדש שופר וסמיך ליה ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך (תהלים פ"א)(מהרי"ל). ובעזרא כתיב (נחמי' ח) ביום אחד לחדש השביעי וגו' ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו'. והרוקח כתב רמז לזה שבמזמור הרנינו לאלהים עוזנו תקעו בחדש שופר וגו' ויאכילהו מחלב חטה ומצור דבש אשביעך וזה רמז לאכילת דבש בליל ר"ה כדי שתהא לו השנה מתוקה דשמא מלתא הוא כדאמר בפ"ק דכריתות ובפ' בתרא דהוריות אמר אביי יהא רגיל איניש בראש שתא למיכל קרא וכו' עכ"ל: בימים האלו אין ראוי לאכול ולשתות יותר מדאי אלא מעט מן השיעור כי ימי ר"ה אינם נקראים ימי משתה כמבואר ביוה"ק ס' אמר דף נ"ח ע"א. גם כדי שלא יבא ח"ו לידי קרי בלילה. ויאמר קודם השינה ד' מזמורים הראשונים בתהלים בכונה עצומה כי גם בכל השנה יכון לאומרם כי הם מסוגלים שלא יבא לידי קרי ר"ל ומה גם בראש השנה. ובלילה הזה ישכב עצמו מלית קודם שינתו וזמנו ילין בל ישקד רע עליו. ישתדל אז בשוחה רשות ימדך להתענות ימי ר"ה כל ימיו: בר"ה מתפללים בבית הכנסת ששה ימים אחר משפטם שבכולו הסימן אברהם מהרסמי מיטת משפטים. (א) כוגפלה רבה (ב) המעם כלב (ר) יום כפור (ח) ראש השנה (ס) פורים (אי"ל). ישבול עצמו בספר קודם התפלה:

בתפלת שחרית יזהר האדם מאד שלא יאמר פסוקי דזמרה וגשמה במהירות כדי שיגיע לומר הסיום של יוצר עם הצבור כי טוב יותר לומר פסוקי דזמרה ונשמת במתון ובכונה עצומה מלומר סיומים עם הצבור. אך את זה ראוי לזהר מאד להתחיל תפלת השמו"ע עם הצבור בכל המועדים וכ"ש בר"ה. ואף אם יצטרך בתפלת השמו"ע כמה שעות אחר שסיימו הצבור תפלתם. מיקרי נמי מתפלל עם הצבור (יוש"ם). ויזהר כל אדם שלא לדבר בעוד שהש"ץ חוזר התפלה ויענה אמן אחר כל ברכה וברכה. חז"ל אמרו גדול העונה אמן יותר מן המברך (ברכות נ"ג). כי בתפלה אחת שמתפלל עמהם נחשב לו שכר כמתפלל ערב ובקר וצהרים ביחיד. כלל. תפלתו נשמעת. וחייב האדם שלא לדבר בעוד שהש"ץ חוזר התפלה ושיכוין לשמוע ברכותיו ויענה אמן כאילו הוא עוד תפלה אחרת. וחייב האדם לענות אמן אחר כל ברכה וברכה ואחז"ל גדול העונה אמן יותר מן המברך הרי עוד תפלה אחרת. הרי שלש תפלות עכ"ל: מאריכים בפיוטים ובתפלה אפילו יותר מחצות היום. רק אם חל בשבת אין מאריכין הרבה:

אומרים אבינו מלכנו בר"ה אחר חזרת התפלה של שחרית. וכן בתפלת מנחה. ויכוין לבו להוריד דמעות בתפלת אבינו מלכנו שתפלה זו היא גדולה ומסוגלת דוגמת תפלת י"ח. ורבי עקיבא תקנה התפלה זו ע"כ צריך לכוין בה מאד. ודעת האר"י ז"ל שלא לומר א"מ התפלה לגמרי בר"ה. והאומרים אותו יכונו אבינו מלכנו אבותינו חטאו לפניך. אבינו מלכנו אבל אנו אין לנו מלך אלא אתה. נמיק אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך הנקרא עלינו. ויש לומר כלה בגדולי' שכת סלמ"ד (ק"ש). וצריך לזהר שלא יפול כי מחלה גדולה משתוקה. דהאלהים הרחמן שומע תפלה וכתב מהרי"ל דבו ה' לאמרים ... מפלה ...

וסליחה דבספר נקרא בשם מחילה וסליחה. נוהגין לומר קרע רוע במירכא טפחא ובנשימה אחת (א"ר). וכתב מהרי"ל טעיה כשאומר א"מ קרע רוע גז"ד חסון במלת קרע לשם מ"ב "קר"ע שט"ן" שעל ידו יקרע גז"ד. ובס"ו ס"ס תרכ"ב כ"ס לומר רוע גזר בנשימה אחת(א"ר). נ"ל מחה והעבר חטאתינו ופשעינו כו' משום דחטא הוא שוגג ופשע הוא מרד וצריך לבקש על הקל תחילה ואח"כ על החמור. אך הטעם לומר שאנו מבקשים שימחה ויעביר הפשע לגמרי שלא ישאר ממנו אפילו שוגג. וזהו פשעינו וחטאתינו. כשאומר עשה למען הרוגים יקבל על עצמו מיתת סקילה על קידוש השם. וכשאומר עשה למען טבוחים יקבל ג"כ מסירת נפש של הרג. וכשאומר למען באי באש ובמים יקבל על עצמו מסירת נפש שריפה וחנק: ואם חל ראש השנה בשבת אין אומרים אבינו מלכנו וכן אין אומרים במנחה של ע"ש. ויש אומרים הטעם מפני שהיא תחנה ובקשה בפה ואין מריעין בשבת. ואין זה נ"ל טעם נכון בר"ה וביוה"כ שמשונים בתפלתם. ועוד שהרי הרבה פיוטים של תחנה וסליחה שאומרים (לבוש). וכתב הא"ר שלא ראה בתשובת רקנ"ט סי' תק"ב שמתרץ כל זה שכל הבקשות והסליחות והפזמונים הנשנות לומר באמצע התפלות בר"ה ויוה"כ אין צריכין לשנות כשחלו בשבת אף שיש בהם משאלת צרכים משום דכיון שנהגו כך כשחלו בחול הוי ליה כנוסח הברכה. אבל אבינו מלכנו שהוא שאלת צרכיו לעצמו ואינו באמצע התפלה כדי שנאמר בו שהוא ברכה לכך הוא אין לאומרו ע"כ. והלבוש כתב הטעם משום שלא נתייסד א"מ אלא כנגד ברכות האמצעיות שבתפלת י"ח. שעיקר תקנתו לא היה אלא בחול. לפיכך כשחלים ר"ה ויוה"כ בחול כיון שיום זה אינו קבוע להיות בו ר"ה לעולם ואם לא היה היום ר"ה ויוה"כ היו אומרים אלו הברכות עכשיו לפי שחל היום ר"ה ויוה"כ משלימין אותן על ידי שינוי באבינו מלכנו. אבל כשחלו בשבת אפילו אם לא היה ר"ה ויוה"כ לא היו אומרים ביום זה אלו הברכות. גם כשחלין בו ר"ה ויוה"כ אין צריכין להשלימו בהם נראה לי עכ"ל. וכתב הא"ז והא"ר לפי טעם זה היה ראוי לומר אבינו מלכנו בע"ש במנחה בר"ה שחל ה' ו'. ועוד דבש"ל ותניא כתבו אבינו מלכנו הוא במקום כלל. אבל במהרי"ל ומט"מ כתבו דאין אומרים והכי נהגין עכ"ל. אחר א"מ אומרים ק"ש. ואומרים אין כמוך כו':

סדר קריאת התורה בר"ה והפטרה

ישתדל לקנות עליה קודם ר"ה לעלות לתורה בר"ה. ועיקר המצוה דווקא לקנות אותה בדמים ולא בחנם כמבואר בזוה"ק בכמה מקומות. מוציאין ב' ס"ת. בשעת פתיחת הארון נוהגין ע"פ האר"י ז"ל לומר י"ג מדות ג"פ [אבל בהנהגת הגר"א כתב שאין לומר הי"ג מדות ולא הרבש"ע בהוצאת ס"ת] רבש"ע. שמע ישראל. אחד הוא כו' קדוש ונורא שמו ואף שהקב"ה נורא תמיד. יש לומר הטעם שאנו אומרים עכשיו נורא לפי הענין שלנו שבימים אלו אנו אומרים ובכן תן פחדך כו' ואנו מקבלים על עצמנו בימים אלו מוראו ביותר ועי"ז זה נופל יראה על כל העולם ומתיראין מלהרע על ישראל. וכן בענין המלוכה שהוא דבוק כביכול בעצמותו ובימים אלו אנו מאדירים אותו במלוכה וכמ"ש חז"ל אמרו לפני מלכיות שתמליכוני עליכם. ובזה נכנעות כחות החיצונים בסוד ומלכותו בכל משלה (פתחי שערים). ואומרים גדלו כו'. על הכל. אב הרחמים. ויעזור. בס"ת א' קורין בפרשת וירא וה' פקד את שרה עד ויהיו רבים לפי שקבלו חז"ל שנפקדה שרה בר"ה. וקורין ה' גברי. פרשת כהן עד אותו אלהים. לוי עד זרע. ישראל עד מגרים. ד' עד בריה. ה' עד רבים. ואם הוא שבת צריכים לקרות ז' כמו בשאר שבתות. ואז מוסיפין לעשות ג' פרשיות א' ביום הגמל את יצחק. ב' באשר הוא שם ובמקום שנוהגין בשאר שבתות לקרות יותר משבעה גם בשבת זו יכולין להוסיף. ולאחר הקריאה קודם יעמוד הש"ץ לארון. ואחר שבירך האחרון הברכה השניה על התורה מניחין ס"ת השניה אצל הראשונה ואומר חצי קדיש על שתיהן ומגביה הס"ת הראשונה ומראה כתיבתה לעם. ועיין בפוסקים שהביא המדרש ארור אשר לא יקים את דברי התורה זה החזן והירדנו קאי דקאי על המגביה להראות הס"ת לעם העולים שעם כתיקם. ואף שהוא שהמגביה א"מ הס קטן שהקפידו הרבה (פתחי שערים). וגולל. וקורא המפטיר למפטיר בפרשת פינחס קרבנות היום ובחדש השביעי עד אשה לה'. ומפטיר בשמואל ויהי איש אחד מן הרמתים עד וירם קרן משיחו. ולפי שקבלו חז"ל שחנה נפקדה בר"ה לכך מפטירין בפקידת חנה. ואומר על התורה וכו' ועל יום הזכרון הזה שנתת לנו לקדושה ולמנוחה ואין אומרים לששון ולשמחה שאין שמחה מן התורה אלא בחגים ואומר ודברך אמת ה' כמו בקידוש: אם טעה והשלים הפרשה באמצעה קרואים או שלש ועדיין לא אמר קדיש אזי ישלים אחד מן הקרואים בפ' פקידה שאחריה ואם כבר אמר קדיש אם לא חסר ממנין רק א' א"צ לקרות ויסמוך על המפטיר שעולה למנין הראוי. ואם חסר שנים יש לו לחזור ולקרות עוד אחד ויאמר קדיש שנית ואם ירצה גם בזה לקרות עוד שניה הרשות בידו (שערי אפרים): **אם** טעה ביום א' וקרא פ' העקידה. אם האחרון עדיין לא ברך ברכה אחרונה יחזור לראש ויקרא פה שלום זה מן וה' פקד כו' עד סופו ואח"כ יברך ברכה אחרונה אבל אם כבר ברך ברכה אחרונה א"צ לחזור רק יקרא ביום שני מן וה' פקד וגם פ' העקידה עד סוף הסדרה ואם דילג הפקידה והכרון וקרא משם ולהלן. יוכל להשלים שם זה בהעולה אחריו לקרות מראש הפרשה עד המקום שעומדים (ש"א) ושאר דיני טעות ודילוג כבר נתבאר בענין קריאת התורה של שבת: לפי מ"ש המטה משה שלא לקרות לקטן בשבת טובה ה"ה כ"ש בר"ה ויוה"כ שהם ימי הדין (פתחי שערים). טובים לכבוד ימים נוראים מיחדים פרוכת ומעיל ומפות לבנים. לפי שהם ימי דין על דרך אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. והכנו לתלות פרוכת לבנה ולהלביש הספר תורה שקוראים בהם בו ביום במעיל ומפות לבנים. וכן שהנים לעשות בשמחת תורה. וביום א' דפסח בשעת הקריאה מלבישין הס"ת במעיל ומפה לבנים ותולין פרוכת לבנה קודם תפלת טל וכן בשמיני עצרת קודם תפלת גשם. ויש שנוהגים בר"ה ויוה"כ להלביש כל הס"ת בלבנים אף אותן שאין קוראים בהם וכל אחד יעשה כמנהגו. (שערי אפרים): אם חל ר"ה בשבת אומר יקום פורקן שהוא ברכה לקהל ולתלמידי חכמים (לבוש):

בשיש מילה בר"ה מלין אחר שקראו בתורה ואין מחזירים ס"ת עד שיצאו מבית הכנסת כמו בשאר שבתות וי"ט מפני שבר"ה מאריכין הרבה בפיסכ"ע ויבאו לשעמום להתעכב עד אחר חצות היום וצריכין למול קודם חצות משום זריזין מקדימין למצות. ונהגו עתה אחר שקראו בתורה קודם תקיעת שופר שכן הוא סדר הכתוב לומר ברית אברהם שהוא המילה קודם עקידת יצחק שהוא השופר שתוקעין בשל איל זכר לעקידה (לבוש). והפ"ז כתב וז"ל ואני שמעתי טעם שמלין קודם מוסף לפי שאומרים עלינו במוסף ותמיד אומרים עלינו אחר המילה ע"כ. ואם המוהל בעצמו הוא התוקע נכון שלא ירחץ פיו מדם המילה ויתקע בפה מלוכלך בדם מילה כדי לערב מצות מילה בשופר. וכן אם חל ר"ה בשבת אף שאין תוקעין מלין קודם אשרי:

דין תקיעת שופר וברכתו :

(א) צריך לתקוע מעומד ואין לסמוך על שום דבר שאם ינטל אותו דבר יפול אבל הצבור יכולין לישב בתקיעות דמיושב אבל בתקיעות שעל סדר הברכות צריכין הצבור ג"כ לעמוד אבל בדיעבד אם תקע מיושב יצא (מ"א סימן תקפ"ה) ונוהגין לתקוע התקיעות שקודם התפלה על הבימה: (ב) קודם שיתקע יברך אקב"ו לשמוע קול שופר (ולא יאמר בקול שופר כי היכי דלא ליתשמע שהוא לית בקול שופר) ויברך שהחיינו ואין חילוק בין אם מברך לעצמו או שכבר יצא ומברך להוציא אחרים כגון אנשים שאין יודעין לברך בעצמן הפ"ה מברך שתי ברכות אלו אבל אם תוקע להוציא נשים שיודעין בעצמן לברך והתוקע בעצמו יצא כבר השומע יברך שתי ברכות אלו (שם) וכן ביום שני בתקיעת שופר אומר שתי ברכות אלו לשמוע קול שופר ושהחיינו ונכון שילבש בגד חדש בתקיעת שופר ביום שני: (ג) טוב לתקוע בצד ימין הפה אם אפשר ולא בשמאל משום דבשמאל התפילין מניחין ולכן איטר שמניח תפילין בימינו צריך לתקוע בשמאלו וגם משום דכתיב והשטן עומד על ימינו (שם מ"א) וצריך לכסות השופר בשעת ברכה (א"ר שם) ויהפך פי השופר למעלה בשעת תקיעה (שם): (ד) אם בירך תוקע אחד ולא היה יכול לתקוע יכול אחר לתקוע על סמך ברכה שבירך הראשון וכן אם התחיל לתקוע ולא יכול לגמור. וכן אפילו ד' וה' יכולין לתקוע על סמך ברכה שבירך הראשון כיון ששמעו הברכה אבל אם התוקע הב' בא לבהכ"נ אחר שבירך הראשון ולא שמע הברכה מהראשון אם לא יצא השני ידי חובתו יכול לתקוע בברכה ואם יצא השני י"ח תוקע בלא ברכה כיון שהציבור כבר שמעו הברכה מהראשון (שם וא"ר): (ה) בתקיעות שעל סדר התפלה יתקע אחר ולא הש"ץ כדי שלא יתבלבל ואם הוא מובטח שחוזר לתפלתו רשאי לתקוע אפי' יש שם אחר שיכול לתקוע ולכן האידנא שמתפללין מתוך הסידור אף שיש אחר שיכול לתקוע רשאי הש"ץ בעצמו לתקוע וכ"ש בתקיעות דמיושב שיכול הש"ץ לתקוע בעצמו אף שיש שם אחר (שם) אבל אסור לש"ץ להיות מקרא בתקיעות שעל סדר התפלה שאסור להפסיק: (ו) נוהגין להקרות לפני התוקע מלה במלה כל סדר התקיעות דמיושב ועל סדר הברכות כדי שלא יטעה (שם) וגם נוהגין שמחלקין התקיעות שעל סדר הברכות לכמה תוקעין ואין למחות בהם כדי לחבב המצות (מ"ז שם):

פעם

טעם למה תוקעים קודם מוסף ובמוסף :

כתב הלבוש עיקר תקיעה בשעת מצות תפלה וברכות השייכות להתקיעה כגון מלכיות וזכרונות ושופרות כדי להחריד ולעורר את העם בעת תפלתם לכוין את לבם לאביהם שבשמים. וגם מן הדין היה לנו לתקוע ולסדר הברכות הללו בעת תפלת השחר ולתקוע נמי משום זריזין מקדימין למצות. אלא שיש לנו למעשה שהיה בשעת הגזירה שדימו האויבים שמתאספים לתקוע תרועת מלחמה ובקשו להרגן לכך תקנו תקיעות וברכות במוסף דכי חזו דקראו קריאת שמע ומתפללין ותוקעין אומרים הגוים בחקותיהם ובתורותיהם הם עוסקים וזה מצותן לתקוע ואין זה תרועת מלחמה. ועוד טעם אחר והיינו משום דמתחילה היו תוקעין אותו ביוצר ואח"כ גזרו האויבים שלא יתקעו והיו אורבים להם כל ו' שעות לקץ תפלת שחרית. לכך העבירום לתקוע במוספין ואע"פ שבטל הגזירה לא עבדינן כדמעיקרא דחיישינן שמא יחזור הדבר לקלקולו. ומיהו אע"ג שעיקר מצות התקיעה היא על סדר הברכות בשעת תפלת מוסף מ"מ תקנו חז"ל לתקוע קודם מוסף כשהן יושבין כדי לערבב השטן שכשישמע קול שופר פעם או שתים הוא סובר הגיע זמנו שיבלע מן העולם כדכתיב בלע המות לנצח. וכתיב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ומתוך כך נבהל ונתערבב ואינו יכול לקטרג על הבריות לפיכך כשישמע התקיעה ב' פעמים אחת במיושב ואחת בשעת הברכות לכו"ע יהיה מעורבב בשעת תפלת מוסף שבקול רם. ויש אומרים שמתערבב מיד כשישמע תקיעה ראשונה שבמיושב ואינו יכול לקטרג אפלו בשעת תפלה בלחש של הקהל. דס"ל לא יתפחד מ"מ זוכר שלקץ הימים כשיתקע בשופר גדול יגיע זמנו להיות נבלע לנצח ולעולם כששומע קול שופר זוכר אותה שעה כאדם שרואה מת שזוכר יום מיתתו ומעורבב בזה ואינו יכול לקטרג (לבוש והגהות לבוש). והמ"א כתב שתוקעין התקיעות דמיושב כדי לערבב השטן ר"ל להכניע היצה"ר דשטן היינו יצה"ר. וכדכתיב אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו. פי' דמעורבב משום דמיד שתוקעין הקב"ה מראה מזבח ואפרו של יצחק צבור עליו ומתערבב השטן על קטיגוריא שלו כתוספה אברהם אבינו ע"כ (א"ר):

התעוררות לתקיעת שופר :

אמרינן בפרק קמא דר"ה אמר ר' אבהו למה תוקעין בשופר של איל אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק ומעלה אני עליכם כאלו עקדתם עצמכם לפני. כלומר שכל אחד ואחד חייב לכוף יצרו ויסין לבו ויזמין עצמו לעשות רצון יוצרו. ומעלה עליו כאלו עקד עצמו לפניו. ואמרו במדרש שבר"ה נעקד יצחק על גבי המזבח. ואותו היום שמעה שרה אמנו ונצעקה ויבבה ותיללה. ועל כן אמר הכתוב יום תרועה יהיה לכם ומתרגם יום יבבא כדי שיזכור לנו הקב"ה יללת שרה אמנו ויכפר לנו. וכתב בעל המנהגים ונראה בעיני כי האדם צריך שייליל לפני בוראו ויתאבל על מעשיו לכך טוב שהאדם לתקוע

כפי

(ז) ששם אחת לא היו יכולין לתקוע והסך התוקע השופר וקרא לתוכו ויהי טעם והוב יכלו לתקוע (מהרי"ל במ"א):

מי הם הראויין לתקיעת שופר:

(א) כל מי שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן (סי' תקפ"ט): (ב) אשה פטורה מתקיעת שופר משום דהוי מ"ע שהז"ג ואעפ"כ שפטורה יכולה לתקוע וכן אחר אף שיצא כבר יכול לתקוע להוציא אותה אבל אינו רשאי לברך להוציאה בברכה אם הוא יצא כבר רק האשה תברך בעצמה והוא יתקע לה (שם) ואין לתקוע לאשה רק אחר יציאה מבהכ"נ: (ג) סומא חייב בתקיעת שופר ויכול להוציא אחרים ידי חובתן ואם היה מוחזק לתקוע וסלקוהו מחמת שחששו לסברת ר"ין דס"ל כר"י דסומא פטור ממצות אם אין בקי כמוהו יכולין לחזור למנות אותו להיות תוקע ולכתחלה אין לסלקו אף שנמצא בקי כמוהו (מ"א שם): (ד) המתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא י"ח וכן השומע מן המתעסק אף שכוון השומע לצאת לא יצא (שם): (ה) נתכוין השומע לצאת ולא נתכוין התוקע להוציאו או להיפך לא יצא י"ח (שם): (ו) שליח צבור שתוקע להוציא כל הצבור ופמ"ג אחד אחורי ביהכ"נ התקיעות וכוון לבו לצאת יצא אף שהש"ץ א"י להוציא זה שעומד שם אעפ"כ יצא כי הש"ץ דעתו להוציא לכל מי שישמע תקיעתו ובלבד שלא יעמוד רחוק מבית הכנסת כ"כ שאפשר שלא ישמע קול שופר רק קול הברה (סי' תקפ"ז וסי' תקפ"ט):

סדר התקיעות:

(א) תקיעות דמיושב שלש פעמים תשר"ת ושלש פעמים תש"ת ושלש פעמים תר"ת (סימן תק"ץ):
(ב) שיעור תקיעות של תשר"ת צריך להיות כשיעור שברים ותרועה והיינו י"ח כוחות כל שהוא ובדיעבד אם לא עשה התקיעה של תשר"ת רק כשיעור תשעה כוחות כל שהוא יצא אבל אם עשה פחות מתשעה כוחות לא יצא (שם): (ג) שברים של תשר"ת לכתחלה לא יעשה יותר מג' שברים ואם עשה הרבה שברים בדיעבד כשר ולא יאריך בשבר אחד יותר מג' כוחות דהיינו שבכל השברים לא יהיו רק ט' כוחות ובדיעבד אם האריך בשבר אחד של תשר"ת עד י"ג כוחות כשר אבל אם האריך עד י"ח לא יצא שהשבר נעשה תקיעה (א"ר) אבל אם לא האריך בתקיעה של תשר"ת כשיעור ח"י כוחות ובשבר שהאריך לא יצא אליבא דכולי עלמא אף בדיעבד (שם): (ד) תקיעה של תש"ת לכל השטות צריך לעשותה כשיעור ט' כוחות ואם לא עשה כן אפי' בדיעבד לא יצא ובשבר מהשברים של תש"ת אם האריך כשיעור ט' כוחות אפי' בדיעבד לא יצא (מ"א שם): (ה) תקיעה של תר"ת צריך לכתחלה לעשותה כשיעור ט' כוחות ואם לא עשה בדיעבד רק אפי' כשיעור ג' כוחות כשר (שם): (ו) התרועה של כל הסדרים צריך לעשותה לא פחות מט' כוחות ובדיעבד אם עשאה כשיעור ג' כוחות כשר (שם): (ז) השלשה שברים צריך לעשותן בנשימה אחת ובדיעבד יצא. אפי' עשה בב' נשימות (שם): (ח) ג' שברים ותרועה דתשר"ת שעשה בשתי נשימות רק שלא ישהה ביניהם כדי נשימה והמקרא צריך להקרות לו בשם אחת שברים תרועה כדי שלא יפסיק התוקע ביניהם כדי נשימה (שם):

דיני טעות בתקיעות:

(א) אם טעה בתשר"ת ואחר שתקע ג' שברים טעה ולא תקע השבר הג' והתחיל להריע בין אם תכף בתחלת התרועה קודם שתקע ג' כוחות בין אם לא נזכר עד אחר שגמר התרועה צריך לחזור ולתקוע ג' שברים ותרועה בנשימה אחת אבל תקיעה ראשונה לא הפסיד. וכן אם טעה בתשר"ת וקודם שהתחיל השברים הקע תרועה לא הפסיד תקיעה ראשונה וא"צ לחזור ולתקוע תשר"ת מחדש (סימן תקצ"ו א"ר דלא כמ"א):
(ב) אם טעה בתש"ת ואחר שתקע ב' שברים התחיל להריע או קודם שהתחיל לתקוע השברים התחיל להריע אפי'

כעין יללה ונשח. ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע. כי המלך כשרוצה להלחם משמיע לעמו הביא כלי מלחמה כי ביום פלוני נלך להלחם. כך גוה הקב"ה הביא לכם מעשים טובים ותשובה שהם כתרים בפני הפורעניות כי כשופר לחדש יהיה יום מלחמה. שיליט המלאכים אלה מסה ואלה מסה. ועל כן טוב שלא יתעסק במלאכה כי אם בתפלה ותחנונים ובתשובה להנצל מן השונאים לו בגרוש ושלא יאכל אדם ושלא ישתה כדי להכניע יצרו הרע. ושמעתי כי חז"ל אמרו לענין זה על שאמר הכתוב וה' נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו כי עצום עושה דברו כי גדול יום ה' ונורא מאד ומי יכילנו. נתן קולו ביום ר"ה. לפני חילו לפני יום הכפורים. כי גדול יום ה' ונורא מאד זה יום הכפורים. ואמרו במדרש תהלים תקעו בחדש שופר אמר רבי ברכיה בשם רבי אבא שפרו מעשיכם קדשו מעשיכם ומה שופר זה הוקע מזה ומוציא מזה כך כל קטיגורים שבעולם מקטרגים לפני ואני שומע מזה ומוציא מזה (אבודרהם). ועיין במחזורים בשם ר' סעדיה גאון: כתב הרוקח תוקע ג"פ תשר"ת ג"פ תש"ת ג' פעמים תר"ת שהרי השטן בשלשה עניינים יורד ומתסית עולה ומקטרג יורד וממית. אין שטן ואין פגע רע ר"ת שופר. ואז זוכר הקב"ה ג' אבות: אמת נוטריקון אלהינו משגיח תורה. או כדרך זה אלהינו מלוי תמיד הרי מציאת השי"ת. אלהינו משגיח תחתונים הרי זה השגחה. אלהינו מגמילנו תורתו הרי תורה מן השמים. וכנגד ג' עקרים הראשונים אלו תקנו לנו רז"ל מלכיות מורה על מציאת השי"ת. וזכרונות כנגד השגחה. שופרות כנגד תורה שניתנה בתקיעת שופר. ויכוין זה כשתוקע (מס"מ וא"ר): כתב הלבוש מצוה מן המובחר הוא לכתחלה שיהא השופר של איל כדי שיזכיר לנו זכות של עקדת יצחק שהיה תמורתו איל. וכתב המס"מ ועקדה זו מראה לנו עקדת יצה"ר ידים ורגלים כו' ויכוין עצמו כאלו עקד ידיו ורגליו ונכנעו כל הרגשותיו ויתחדש במעשה ידיו מן גזל וכן בשליחות יד שיש בו חסרון או ברגל אשר הלך בעצת רשעים. ויהיו לבו ועיניו נשואות לשמים על שני הרסורי עבירה וישוב בתשובה (א"ו וא"ר). עוד כתב הלבוש וגם ששם קרן של איל דרשו להיות כפוף והוא סימן שנכוף לבבנו בתפלה אל אל שבשמים ביום הדין הזה עכ"ל. והכנה"ג כתב עוד טעם בשם תלמיד הרשב"א כדי שיזכור שצריך שיהיו עיניו למטה בשעת תפלתו כמו שהשופר כפוף למטה ע"כ (א"ר): כתוב בהנהגת הגר"א שאין נומר שום מזמור קודם תקיעת שופר ולא שום רצון הנדפס במחזורים ולא ובכן יהי רצון בין כל סדר וסדר:

אפי' חסר באמצע תרועה הפסיד גם תקיעה ראשונה וצריך לתקוע תש"ת מחדש (שם): (ג) אם טעה בתר"ת וקודם שסיים ג' כוחות כשיעור התרועה התחיל שברים או קודם שהתחיל התרועה תקע השברים אפי' לא תקע אלא שבר אחד הפסיד התקיעה ראשונה וצריך לתקוע מחדש (שם): (ד) ואם טעה ותקע שני שברים זה אחר זה או ב' תקיעות זו אחר ע אם לא הפסיק ביניהם בתקיעה הוי כאחד ויצא ואם הפסיק ביניהם בתקיעה הוי הפסק והפסיד גם התקיעה ראשונה וצריך לתקוע מחדש הסדר שעמד בו (שם מ"א) ואם התחיל לתקוע תקיעה אחרונה מהסדר ואין קולו עולה יפה ומתחיל לתקוע שנית נחשבת הכל לתקיעה אחת ולא הוי הפסק (מ"א שם): (ה) ואם טעה ותקע גם תקיעה אחרונה מן הסדר ונזכר שטעה בהסדר אותה תקיעה אחרונה עולה בשביל תקיעה ראשונה ותוקע הסדר שטעה בו מחדש מן התקיעה ראשונה (מ"א שם): (ו) אם טעה בתקיעות דמיושב בתשר"ת אחד ואחר התשר"ת טעה כשנן ולא נזכר עד שהתחיל לתקוע תש"ת או תר"ת נומר הסימן טלו ואח"כ תוקע התשר"ת שטעה (מ"א שם): (ז) בכל זה אין חילוק בין תקיעות דמיושב ובין התקיעות שבכל סדר הברכות אבל התקיעות שתוקעין אחר התפלה אין בכך כלום (מ"א שם):

דיני הפסק בין ברכה לתקיעות:

(א) בין התוקע ובין השומע לא ישיחו בין הברכה עד סוף התקיעות דמעומד ובין הברכה עד סוף התקיעות דמיושב אסור להפסיק אפי' בתפלות לכן לא יאמר הי"ד שאדם במחזורים בין התקיעות דמיושב רק יהרהר בלבו ואל יוציא בפיו או שיאמר הי"ד בסוף התקיעות דמיושב ואם הפסיק בין התקיעות אפי' בשיחה אין צריך כלל א"צ לחזור ולברך אבל אם הפסיק בין הברכה לתחלת התקיעה שלא מענין התקיעות אפילו מענין התפלה צריך לחזור ולברך ואם מענין התקיעות הפסיק כגון שאמר הבא שופר לתקוע או שאמר לשכסך השופר שאי"ל לתקוע א"צ לחזור ולברך (סי' תקצ"ב):

דיני טלטול השופר:

(א) ר"ה שחל בשבת שאין תוקעין בו אסור לטלטל השופר אם לא לצורך גופו ומקומו (סימן תקפ"ח): (ב) ר"ה שחל בחול לאחר שתוקעין אסור לתקוע בחנם ולפי רוצה להתלמד ביום ראשון כדי שיתקע ביום ב' אסור אבל לטלטל השופר אחר שתקע מותר וכן לולב מותר לטלטל אף אחר שכבר יצא בו לפי שראוי עוד לאחרים שלא יצאו עדיין ואף בי"ט מותרים ביום ראשון שמי שתכח ביום ראשון עד בי"ש צריך לתקוע בי"ש וכן ליטול לולב בי"ש (א"ר סימן תקצ"ו וע"ש במ"א שם) וכן קטן אף שהגיע לחינוך מותרים לומר לו לתקוע כל היום כדי שיתחנך (סי' תקנ"ז): (ג) נס"ו כשמריך בשאלה בר"ה שחל להיות ביום ס' ו' ולא בא להם שופר עד אחר שהתפללו של שבת מבע"י והתיר לתקוע בלא ברכה (סי' ת"ד. :

פרטי דיני שופר:

(א) שופר של ר"ה אין מחללין עליו יום טוב ואפי' בדבר שיש בו משום שבות כיצד היה השופר בראש האילן או מעבר הנהר ואין לו שופר אלא הוא אינו עולה באילן ואינו שט על פני המים כדי להביאו וע"י נכרי מותר דאי שבות דשבות ובמקום מצוה לא גזרו (סי' תקפ"ו): (ב) דיני אמירה לנכרי מחוץ לתחום או מחוץ לע"ב ואילן בין בשבת בין ביו"ט דינו כמו בלולב ונתבאר שם בהל' לולב כל פרטי דינים: (ג) יכול ליתן מים או שכר מתקן בשופר ביום טוב כדי לנהלו (שם):

[סדר תקיעות וברכות שפר:

חייב כל אדם מישראל לשמוע בר"ה תשעה קולות. שלשה סדרים של שלש שלש. בהן שלש תרועות וכל אחת פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה. תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו אם היא כיללה והיינו גניחות דקות. או גנות שהן שברים. או אם הם שניהם יחד. לפיכך לצאת ידי כל ספק צריכו חז"ל לתקוע תשר"ת ג' פעמים. תש"ת ג' פעמים. תר"ת ג"פ. וסימן לדבר יום תרועה יהי"ה לכם נימסריא תלתין הוי: התחיל לתקוע ולא יוכל להשלים: ישלים אחר ממקום שפסק ראשון. ואפי' ג' או ד' וא"ו די להם בברכה שבירך ראשון ותקיעות שתקעו עלו להם. ואפילו לא יוכל לתקוע כלל שעומד תחתיו תוקע על סמך ברכות הראשון. ובלבד שהיו שם התוקעים האחרונים בשעת ברכה ותקיעה ושמעו. אבל אם לא שמע הברכה צריך לברך לעצמו. וא"צ לברך בקול רם שהצבור כבר יצאו י"ח בברכה. ואם בא באמצע התקיעות והוצרך להשלים התקיעות שפסק בהן הראשון צריך לחזור לראש התקיעות או לאותן שהפסיד אם שמע מקצתן והלך לחוץ באמצע. בד"א כשלא יצא עדיין י"ח. אבל מי שכבר יצא ובא להוציא הצבור לעולם אינו מתחיל אלא ממקום שפסק ראשון: תקיעת שופר צריכה כונה שומע ומשמיע. לפיכך התוקע והשומע כל אחד צריך לכוין לקיים מ"ע שכתוב בתורה יום תרועה יהיה לכם. ויוציא בשפתיו **לשם יחוד קודשא בריך הוא וכו' הריני מוכן לקיים מצוה שצונו בוראנו לתקוע בשופר** (השומע אומר **לשמוע קול שופר**). **היום הזה כמו שכתוב בתורה יום תרועה יהיה לכם**. תקיעת שופר צריכה להיות בעמידה. אחד השומע ואחד המשמיע בעמידה. י"א שטוב לתקוע בצד ימין וכן המנהג וי"א דשמאל עדיפא. לכך אין להקפיד כל כך. יהפוך פי השופר למעלה. וקודם שתוקע מברך שברכה בקול רם).

נהגו לומר קודם תקיעת שופר מאמר הזה גם נעמדו בליל ר"ה [זהר פ' אמור דף צ"ח ע"ב]:

(זהר) בחדש השביעי באחד לחדש. רבי יצחק פתח תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו (רעיא מהימנא) בחדש השביעי באחד לחדש וגו'. (פקודא מ"ב) דא לתקוע שופר בר"ה, דהוא

חגנו . וכאין אינון ישראל דקב"ה קריב לון לגביה מן כל אומין עובדי כוכבים ואתרעי בהו ומאתר רחיקא קריב לון לגביה הה"ד ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה׳ אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם לאחזאה דהא מאתר רחיקא אתרעי בהו וקריב לון לגביה. וכתיב ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וגו׳. הני קראי אית לאסתכלא בהו וכי כל ישראל לא הוו ידעי דא וכ"ש יהושע אלא אורייתא כולא סתים וגלייא כמה דשמא קדישא סתים וגלייא בגין דאורייתא כלא שמא קדישא היא וע"ד איהי סתים וגלייא אי ישראל ויהושע הוו ידעי אמאי כתיב כה אמר ה׳. אלא ודאי סיומא דמלה טיבו מני עבד קב"ה בישראל דאתרעי בהו באבהתא ועביד לון רתיכא קדישא עלאה ליקריה ואפיק לון מגו נהרא עלאה יקירא קדישא בוצינא דכל בוצינין בגין דיתעטר בהו. הה"ד כה אמר ה׳ בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם . הנהר ההוא נהר דאשתמדע ואתידע. מעולם מאי קא בעי הכא. אלא לאחזאה חכמתא מעבר הנהר מעולם . אלא ההוא נהר עולם אקרי ועל דא בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם לאחזאה טיבו וקשוט דעבד קב"ה לישראל . ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר מאי קא מיירי . אלא אברהם לא אתדבק ביה בההוא נהר כמו יצחק דאתדבק ביה בסטריה לאתתקפא. תא חזי האי נהר אע"ג דלאו איהי דינא. דינין נפקי מסטריה ואתתקפו בה. וכד יצחק אתתקף בבנוי (בדיוטי) כדין עלאין ותתאין מתכנפין לדינא וכורסיא דדינא אתתקן ומלכא קדישא יתיב על כורסיא דדינא וכאין עלמא כדין תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו. וכאין אינון ישראל דידעין לסלקא כורסיא דדינא ולתקנא כורסיא דרחמי ובמה בשופר. רבי אבא הוה יתיב קמיה דר"ש אמר ליה הא זמנין סגיאין שאילנא על האי שופר מאי קא מיירי ועד כען לא אתישבנא ביה א"ל ודאי האי הוא ברירא דמלה דישראל בעיין ביומא דדינא שופר ולא קרן בגין דקרן הא אתידע באן אתר איהו ולאתדבקא דינא לא בעינא. אבל הא תנינן במלין ובעובדא בעינן לאחזאה ולאתערא מלין סתימין. תא חזי כד ההוא שופר עלאה דנהירו דכלא ביה אסתלק ולא נהיר לבנין כדין דינין אתערו וברסון

יומא דדינא לעלמא כמה דאוקימנא והא אוקמוה. דכתיב תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו. והא אתמר. דהאי איהו יומא דסיהרא אתכסי ביה וקאים עלמא בדינא . בגין דההוא מקטרגא חפי וכסי ואעל פתחא על מלכא. אמר דדינא שריא למתבע דינא על עלמא ואי תימא איך אתיהיב ליה רשו לההוא מקטרגא לחפאה ולמתבע דינא. אלא ודאי בידא דהאי מקטרגא שוי קודשא בריך הוא למתבע דינא על כל עלמא. ושוי ליה יומא ידיעא למתבע קמיה כל דינין דעלמא . דהא קודשא בריך הוא עביד ליה ושוי ליה קמיה למהוי דחילו דקודשא בריך הוא סלקא ושריא על כלא. ורזא דא והאלהים עשה שייראו מלפניו . מאי עשה עשה להאי מקטרגא. ואתקין ליה קמיה למהוי סייפא שננא על כל עלמא. וכל דא בגין דידחלון מקמי קודשא בריך הוא כלא. ודא איהו סנטירא דתבע חובי בני נשא. ותבע דינא. ותפיס בני נשא וקטיל לון. ואלקי לון כלא. כמה דנפיק מן דינא. כגוונא דההוא ממונה ב"ד דלתתא. דאתייהיב ליה רשו לאדכרא קמי בי דינא. פלוני עביד כך. ופלוני עבר על כך. ולמתבע עלייהו דינא. ותמן רשו אתיהיב לההוא ממונה ב"ד. לאעלא על בי דינא פתחא עד דיתגזרון דינא על כל מה דאיהו תבע. ולית רשו לגביה דין לדחייא ליה. בגין כי אני ה׳ אוהב משפט. ואיהו בעי דעלמא יתקיים בדינא. ולמנדע דלית דין ולית דיין. כהאי גוונא בי קודשא בריך הוא קמיה להאי. דאיהו תבע דינא קמי מלכא על כל בני עלמא. ובהאי יומא אתייהיב ליה רשו לכסאה פתחא דמלכא וסיהרא אתחפיא לגו עד דיתגזר דינא על כל בני עלמא. ואע"ג דכלא אתגלי קמי קודשא בריך הוא לא בעי אלא בדינא. כלא כגוונא חדא עילא ותתא. אתקין כרסיא דדינא בהאי יומא וסנטירא אתא ותבע דינא על כל עובדי בני עלמא. כל חד וחד כפום ארחוי וכפום מה דעבד. ובהדין אתיין ומסהדי על כל עובדי בני עלמא ואלין אינון עיני ה׳ דאינון משטטי בכל עלמא. וכמה אינון עיני ה׳ דלית לון חושבנא. דקא אזלי ומשטטי בכל עלמא. וחמאן כל עובדי בני עלמא. ווי לאינון דלא משגיחין ולא מסתכלין בעובדיהון דהא לגבייהו קיימין אלין סהדי מלכא ומשגיחין וחמאן כל מה דאינון עבדין. וקאמרי דהא אינון סלקין וסהדי קמי מלכא. והאי סנטירא קאים קמי מלכא ותבע דינא. פלוני עבר דינא. פלוני עבר כך. והא הכא סהדי. ועד דקודשא בריך הוא לא שאיל לון לית לון רשו לסהדא. כדין אינון סהדי סהדותא וכלא אכתיב קמי מלכא

בפסקא. בבי מלכא אית חד היכלא. היכלא דא מליא אשא חוורא. וכלי אשא מתגלגלא בפלקא

וכרסון אתתקנו לבי דינא ודא שופר אילו דיצחק אקרי תוקפיה דיצחק ותושבחתיה דאבהן כד אסתלק ההוא שופר גדול דלא ינקא לבנין כדין יצחק אתתקף ואתתקן לדינא בעלמא. וכד אתער האי שופר וכד בני נשא תייבין מחטאיהון בעיין דנגדא קול שופר מתתא וההוא קלא סליק לעילא כדין אתער שופרא אחרא עלאה ואתער רחמי ואסתלק דינא ובעינן לאחזאה עובדא בשופר לאתערא שופרא אחרא ולאפקא בהאי שופר לתתא אינון קלין לאחזאה דכל אינון קלין דלעילא דכלילן כולהו בההיא שופר עלאה יתערון לנפקא. ובהני קלין דלתתא יהבין ישראל חילא (לרחמי סתהא ואתער שופר גדול) לעילא וע"ד בעינן לזמנא שופר ביומא דא ולסדרא קלין ולכוונא ביה דביה כלילן קלי ובגין לאתערא שופר אחרא לסדרא קלין בשופר:

סדרא קדמאה קלא נפיק ומתעטר לעילא סליק רקיעין ואתבקע בין טורי רמאי ומטי לגבי דאברהם ושריא ברישיה ואתעטר ואתער הוא ואתקן לכורסייא. ובספרא דאגדתא תנינן בשעתא דההוא קלא קדמאה סליק אתער ואתעטר אברהם ואתקן לכורסיא. פקיד עליה אבא ואמא אדהבי סלקא תניינא תקיפא לתברא תוקפי דרוגזין. ודאי

סדרא תניינא ההוא קלא תבירא בתוקפוי וכדין סלקין וכל דינין דיתערון (ס"א דאתערן) קמיה אתברו עד דסליק לאתריה דיצחק כיון דיצחק אתער וחמי לאברהם מתקן לכורסייא לקיימא קמיה. כדין אתכפייא ותבר תוקפא קשיא ובהאי בעי מאן דתקע לכוונא לבא ורעותא בגין לתברא חילא ותוקפא דדינא קשיא. ההה"ד אשרי העם יודעי תרועה. יודעי תרועה ודאי:

סדרא תליתאי קלא נפיק וסליק ובקע כל אינון רקיעין ורחמי מתערין ומטי ההוא קלא לרישיה דיעקב ויעקב אתער וחמי לאברהם מתתקן בגינא אחרא כדין אזדרן תרוייהו ביה ביצחק דא מהאי סטרא ודא מהאי סטרא ולא יכלו תוקפוי לנפקא לבר יתבי תלתא סדרין כלהו סדרא חד: סדרא אחרא קלא נפיק וסליק תמל לאברהם מאתריה ונגיד ליה לתתא לאתר דתוקפיהון דיצחק שריין וקיימין ליה לאברהם בגוייהו. סדרא תניינא. נפיק קלא תבירא לא תקיפא בפרסות. לא דתליש ההוא קלא דתקע אלא [illegible] קלא לאו איהו לגבי יצחק בקדמיתא דתמן תוקפא תקיפא שריא אלא לגבי אינון [illegible] סתכן דינא דשנן רפיין יתיר וכלהו חסון לאברהם לגבייהו ואתכפיין קמיה אורחי

(פירוש בגלגל סגול). ולהיט שביבין והאי לא פסיק לעלמין לגו האי היכלא אית היכלא אחרא מליא אשא אוכמא דלא פסיק לעלמין. הרין סופרין קיימין תדיר קמי מלכא. בשעתא דדינא סהדין כל סהדי קמי מלכא אינון סהדין (סופרין) נטלין מההוא פלקא דאשא חיורא וכתבי עליה בההוא אשא אוכמא וכדין מלכא אחמין דינא עד זמנא ידיעא דילמא בין כך ובין כך יהדרון בתשובה אי יהדרון פתקין נקרעין ואי לאו מלכא יהיב וכל אינון דבי זכותא קיימי קמיה כרוזא קם וכריז פלוני עבד כך מאן יוליף עליה זכותא אי אית מאן דיוליף עליה זכותא יאות ואי לאו הא אתמסר לסטירא וכלא ידע קב"ה דהאי אצטריך לכל דא אלא בגין דלא יהא פטרא דשמא לגבי עלמא אלא לאחזאה דכלא עביד באורח קשוט ומחא קמיה מאן דאשתזיב מן דיניה ואי הימא מנלן הא אתמסר לחכימין ואפילו למאן דלא ידע מאן דבעי לאסתכלא ישגח במה דאיהו באתגליא וידע במה דאיהו בסתרא דהא כלא כגוונא חדא כל מה דפקיד קודשא בריך הוא בארעא כלא איהי כגוונא דלעילא. יומא דראש השנה איהו יומא דדינא ומלכא יתיב בכורסיא דדינא. סטירא קא אתי ואפי פתחא דמלכא והבע דינא ואע"ג דקודשא בריך הוא רחים ליה לדינא כד"א כי אני ה' אוהב משפט גלא רחימו דבעי לרחימו דדינא ובשעתא דסטירא קם למטען מלין עלייהו פקיד למתקע בשופר בגין לאתערא רחמי מתתא לעילא. בההוא שופר סלקא ההוא קלא כלילא באשא ורוחא ומיא ואתעביד מנייהו קלא חדא. ואתער קלא אחרא לעילא. כד ההוא קלא אתער מעילא ומתתא כדין כל טענת דקא טעין ההוא מקטרגא מתערבבי: ביומא דראש השנה נפיק יצחק בלחודוי וקרי לעשו לאטעמא ליה תבשילין דכל עלמא כל חד כפום ארחיה דהא בההיא שעתא והכהן עיניו מלאות. דפסיק מניה מאן דאחסן אפי בריין ואתפרש ואכנב על ערסיה דדינא וקרי לעשו ואמר וצודה לי ציד ועשה לי מטעמים והביאה לי ורבקה אמרה אל יעקב בנה רחימא דנפשה בנה רחימא דאתמסר לה מיומא דאתברי עלמא ופקידת ליה לאתפרש איהו באינון מטעמים דיליה. ויעקב אתער מתתא ומתלבש בצלותין ובעותין והקול קול יעקב בההוא שופר דקא סליק ואתער יעקב לגביה ואתקריב בהדיה. ויגש לו ויאכל. ואתכליל דא בדא. כיון דאתכליל בהדיה. ויבא לו יין. דא יין דמנטרא יין דהוא חדו דלבא רזא דעלמא דאתי כדין וירח

את

סדרא

סדרא תליתאה קלא נפיק וסליק ואתעטר ברישא דיעקב ונגיד ליה לתתא להוא אתר דאינון גבוראין שריין וקאים לקבלייהו אברהם מהאי סטרא ויעקב מהאי סטרא ואינון באמצעיתא כדין אתכפיין כלהו ומשתכחין (ס"א ומשתככי) באתרייהו והני כלהו סדרא אתרא תניינא; סדרא בתראה דבעי לסלקא לון לאתרייהו ולישבא (ס"א לישרא) בינייהו ליצחק במלקדשין בגין דהאי בעי לישרא ליה באתריה דלא יפוק בתוקפוי לבר כדין דינין כלהו אתכפיין ורחמין אתערו על דא בעי לכוונא לבא ורעותא בהני קלי ולמהדר בתיובתא קמי מאריהון. כדין כד ישראל מתקני ומסדרי קלין ברעותא דלבא כדקא יאות בשופרא דא וישראל ברעותא אהדר ההוא שופר עלאה וכד אהדר מעטרא ליה ליעקב ואתקנת על כלא וכורסייא אתרא רמיו וכדין חידו אשתכח בכלא וקב"ה מרחם על עלמא זכאה חולקיהון דישראל דידעין לנגדא ולאמשכא למאריהון מדינא לרחמי ולתקנא כלהו עלמא על ידייהו: תא חזי לקבל דא תלתא ספרין פתוחין ביומא דא וכמה דרחמי מתערין ודינין קשיין אתכפיין ועאלין לדוכתייהו כך הוא להתא כגוונא דלעילא דינין קשיין אתכפיין ואתעברן מעלמא ומאן אינון. אלין אינון רשיעין גמורין דאינון דינין קשיין דאתכפיין ואתעברו מעלמא וע"ד נכתבים ונחתמים כו':

אמר רבי אבא וראי דא הוא ברירא דמלה בריך רחמנא דשאילנא ורווחנא בהני מילי. אמר רבי יהודה כתיב זכרון תרועה זכרון עבדינן לכוונא לבא ורעותא. ישראל עבדין זכרון לתתא במה בעובדא בגין דיתער מלה בההוא גוונא לעילא. אמר ר' אלעזר כתיב בכסה ליום חגנו דאתכסייא ביה סיהרא והיך אתכסייא א"א כד קיימא עיבא ושמשא לא נהיר כדין סיהרא אתכסייא ולא נהיר וע"ד מקמי עיבא שמשא לא נהיר כל שכן סיהרא דאתכסייא ולא נהיר וע"ד בכסה ליום חגנו בה"א דאתכסייא סיהרא ובמה נהיר כלא בתיובתא ובקל שופרא דכתיב אשרי העם יודעי תרועה כדין ה' באור פניך יהלכון. ת"ח בהאי יומא אתכסייא סיהרא ולא נהיר עד בעשור לחודש דישראל תייבין כלהו בתיובתא שלימתא ואמא עלאה תאיבת ונהרית לה והאי יומא נהירו דאמא נטלו ואשתכח חירו בכלא וע"ד כתיב יום הכפורים הוא יום כפור מבעי ליה מאי יום הכפורים א"א בגין דתרי נהורין נהרין בחד בוצינא עלאה נהיר לבוצינא תתאה ובהאי יומא מנהורא עלאה נהיר ולא מנהורא דשמשא ובגין כך בכסה ליום חגנו כתיב:

את ריח בגדיו צלותין דסלקין ובעותין וברכאן נח רוגזא וחדי לבא וכלא איהו רחמי. כיון דאיהו אתכליל ביעקב כל אינון חיילין ותוקפין ורוגזין דהוו זמינין אתהדרו ולא אשתכחו תמן. וישראל נפקין מן דינא בחדוה ובברכאן. ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו ביומא דא בחדוה ובברכאן עילאין ועשו אחיו בא מצידו. טעין טוענין מעובדי דעלמא. ויעש גם הוא מטעמים. תדיר לישניה למיטען טעות. אתקין סהדי. ויבא לאביו ויאמר יקום אבי יתער בדינוי. ויאכל כמה עובדין בישין דכל עלמא דקא אשכחנא. ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד דהא לא יכיל לאתפרשא מכללא דיעקב דאיהו בחדותא. ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד בכמה צלותין ובעותין. ואוכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה. כשמוע עשו את דברי (יצחק) אביו ויצעק צעקה וגו'. דחמי דהא צידו לא הוה כלום. עד לבתר דאמר ליה הנה משמני הארץ יהיה וגו'. אלין תקיפין ואוכלוסין דשאר עמין. והא קשיא ליה מכלא. וישטום עשו את יעקב. למיזל אבתריה ולקטרגא ליה תדיר ויעקב אזיל באינון יומין דבין ר"ה ליום הכפורים עריק לאשתזבא מניה תב בתיובתא. שוי גרמיה בתעניתא עד דאתי ר"ה ויום הכפורים כדין ידעי ישראל דעשו בא ועמו ארבע מאות איש. כלהו מקטרגי זמינין לקטרגא לון. מיד ויירא יעקב מאד ויצר לו. ואסגי בצלותין ובעותין. ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק וגו'. עד דנטיל עיטא ואמר כי אמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני. ויקח מן הבא בידו מנחה וגו'. עזים מאתים ותישים עשרים וגו' גמלים וגו'. כך הוא סטרא דיליה גמלים הוא נחש כמין גמל. בשעתא דפתי סמאל לאדם ארכיב על נחש כמין גמל. תנינן מאן דחמי גמל בחלמיה. מיתה נקנסה עליו מלמעלה ואשתזיב מניה. וכלא חד. וכדין אהדר עשו אפוטרופסא דיעקב. ויעקב לא בעא דובשיה ועוקציה. יעבר נא אדוני לפני עבדו כדין וישב ביום ההוא עשו לדרכו אימתי בשעת נעילה. דהא אתפרש מעמא קדישא וקוב"ה שביק לחוביהון וכפר עלייהו. כיון דההוא מקטרגא אזל בההוא דורונא ואתפרש מנייהו בעי קוב"ה למחדי בבנוי מה כתיב ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית וגו'. על כן קרא שם המקום סכות. כיון דיתבי בסכות הא אשתזיבו מן מקטרגא וקוב"ה חדי בבנוי זכאה חולקהון בהאי עלמא ובעלמא דאתי:

תפלה להתוקע קודם התקיעות.

רבונו של עולם. בניך בני רחמיך. שמו פניהם לנגדך. ובטחו על רוב חסדיך. ושמוני שליח לתקוע שופר לפניך. כדי שתזכור להם זכות אברהם אבינו עליו השלום. ותפלתו בהר המוריה. וזכות יעקב אבינו ע"ה. ותמימותו אשר התהלך לפניך באמת ובלבב שלם. וזכות יצחק אבינו עליו השלום. ועקדתו שנעקד על גבי המזבח. ותעמוד מכסא הדין ותשב על כסא רחמים עליהם. כדבר שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר. ואני יודע בעצמי שאיני כדאי לבקש על עצמי וכל שכן על אחרים. וכל שכן כי אין בנו לא דעת ולא חכמה לכוון כונת התקיעות. וצירופי שמותיך הקדושים וכל היחודים וזיווגי המדות העליונות. ומיתוק הדינים קשים ורפין. הראוים לבא על ידיהן. אבל בטחתי ברחמיך הרבים. וידעתי כי לא תביישני. כי לתקן שלחוני ולא לקלקל. ואתה בטובך תעורר רחמיך. ויהי נועם אדני אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. ותצרף מחשבתנו הטובה דרך כלל למעשה. כאלו אתכוין בכל צירופי שמותיך הקדושים העולים מתוכה. ובכל היחודים וזיווגי מדותיך העליונות. ומיתוק הדינים הראוים לבא על ידיהן. ויעלו תקיעות אלו לעורר רחמיך. עם תקיעות בני עליית בניך. היודעים והמכוונים כל כוונות שמותיך הקדושים וזיווגי מדות העליונות. המעוררים את הרחמים. ובכן יכבשו רחמיך את כעסך. ויגולו רחמיך על מדותיך. ותרחם על בניך. והפוך להם על ידי תקיעות אלו, מדת הדין החזק למדת החסד ולמדת הרחמים. וזכור לנו זכות אבותינו. ויהיו היום חקוקים אברהם בראש ויצחק בנתיים ויעקב כנגד. ותכנס לנו לפנים משורת הדין. וסתום וחתום פי שטן ואל ישטין עלינו. ובבוא תוכחה שמנו מספרך אל תמח. וכתוב לחיים טובים כל בני ביתינו. אמן וכן יהי רצון. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי:

קודם תקיעת שופר אומרים מזמור זה שבע פעמים ויש בו ז' פעמים אלהים. למתקם (מהרי"ל"ן):

תהלים מז

לַמְנַצֵּחַ לִבְנֵי־קֹרַח מִזְמוֹר: כָּל־הָעַמִּים תִּקְעוּ־כָף הָרִיעוּ לֵאלֹהִים בְּקוֹל רִנָּה: כִּי־יְהֹוָה עֶלְיוֹן נוֹרָא מֶלֶךְ גָּדוֹל עַל־כָּל־הָאָרֶץ: יַדְבֵּר עַמִּים תַּחְתֵּינוּ וּלְאֻמִּים תַּחַת רַגְלֵינוּ: יִבְחַר־לָנוּ אֶת־נַחֲלָתֵנוּ אֶת[א] גְּאוֹן יַעֲקֹב אֲשֶׁר־אָהֵב סֶלָה: עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְהֹוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר: זַמְּרוּ אֱלֹהִים זַמֵּרוּ זַמְּרוּ לְמַלְכֵּנוּ זַמֵּרוּ: כִּי מֶלֶךְ כָּל־הָאָרֶץ אֱלֹהִים זַמְּרוּ מַשְׂכִּיל: מָלַךְ אֱלֹהִים עַל־גּוֹיִם אֱלֹהִים יָשַׁב ׀ עַל־כִּסֵּא קָדְשׁוֹ: נְדִיבֵי עַמִּים ׀ נֶאֱסָפוּ עַם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם כִּי לֵאלֹהִים מָגִנֵּי־אֶרֶץ מְאֹד נַעֲלָה:

א) זה אחד מן ג' אֶת נקוד סג"ל ובנגינה בלא מקף. א' כאן. ב' נחמיה (ט, ג), ג' במשלי (ג, יב) (כד"ק ריש ספר דקדוק התלים). המגיה מ. י. האבער

עץ יוסף

עלה אלהים בתרועה כו'. ואיתא בויק"ר ס' כ"ט יהודה בר נחמן פתח ע"ה אלהים בתרועה ה' בקול שופר בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא דין בדין הוא עולה מ"ט עלה אלהים בתרועה. ובשעה שישראל נוטלין את שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה עומד מכסא דין ויושב בכסא רחמים דכתיב ה' בקול שופר ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים אימתי בחדש השביעי. א"ר יאשיה כתיב אשרי העם יודעי תרועה וכי אוה"ע אין יודעים להריע כמה קרנות יש להם כמה בוקינוס (פי' שופרות) יש להם כמה סלפירנסי (פי' חצוצרות) יש להם ואת אמרת אשרי העם יודעי תרועה אלא שהן מפתין לבוראן בתרועה והוא עומד מכסא דין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים והופך להם מדת הדין למדת רחמים אימתי בחדש השביעי ע"כ:

תפלה לסמוכה מהאר"י זלה"ה:

יהי רצון מלפניך יְהֹוָה אלהי השמים ואלהי הארץ אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור והנורא שתשלח לי כל המלאכים הטהורים משרתים הנאמנים בשליחותם והחפצים לזכות את עמך ישראל המלאך הגדול (פִּצְפִּצְיָה פציפיה) הממונה להוציא זכיותיהן של ישראל בעת שתוקעין עמך ישראל בשופר ואת המלאך הגדול תַּשְׁבַּשׁ המלאך הממונה להשמיע זכיותיהן של ישראל להכעית את השטן בתקיעותם ואת המלאכים הגדולים הַקְרִנִיאֵל הממונים על התקיעה המעלים את תקיעתנו לפני כסא כבודך ואת המלאך הממונה שַׁשְׁיאֵל הממונה על התרועה ואת המלאך תרסטאל (הוסניאל) הממונה על תשר"ת להיות מזומנים בשליחותם להעלות תקיעתינו לפני הפרוכת ולפני כסא כבודך ותמלא על עמך רחמים ותסתכל באפרו של יצחק אבינו הצבור על גבי המזבח ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין וזכור היום עקדת יצחק לזרעו. כי אתה אל מלך נאמן הברית. ברוך אתה זוכר הברית:

יהי רצון מלפניך יי א'להינו ואלהי אבותינו שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותרחם על בניך ותהפך להם על ידי תקיעותיהם ממדת הדין למדת הרחמים ותזכור להם זכות שלשת אבות ויהיו הם חקוקים בכסא על סדר תולדותם אברהם בראש יצחק כנגדו יעקב בנתיים ואל יעכב כל חטא ועון ותכנס להם לפנים משורת הדין ותרצני לפניך ותרחם עלי אמן:

קודם תקיעת שופר יאמר אלו הפסוקים ז' פעמים וכן מנהג לומר סג"ב:

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה:

ויאמר ששה פסוקים אלו סר"ת קרע שטן:

קולי שמעת אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי:

ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך:

ערוב עבדך לטוב אל יעשקוני זדים:

שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב:

טוב טעם ודעת למדני כי במצותיך האמנתי:

נדבות פי רצה נא יי ומשפטיך למדני:

ואח"כ יאמר תפלה זו:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו אלהי המשפט שבזכות אלו השמות היוצאין מר"ת אל נא קרב תשועת מצפיך (אנקת"ם). פתודיך סר תוציאם מכאבר (פסתם). פדה סעים פתח סומים ימינך מצפים (פספסים). דלה יוקשים ובץ נפוצים סמוך יה כופלגים (דיונסים). שיהיה עתה עת רצון מלפניך ותקרע ברחמיך הרבים וחסדיך הגדולים כל המסכים המבדילים בינך ובין עמך ישראל עד היום הזה והעבר מלפניך כל המסטינים והמקטרגים על עמך ישראל סתום פי שטן ואל יסטין עלינו כי אליך תלויות עינינו ארוממך אלהי המלך אֱלֹהַי המשפט שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים:

כוונת התקיעות הכלליות. צריך לכוין לקיים מ"ע שכתוב בתורה יום תרועה יהיה לכם וצריך לסיים שומע ומשמיע ויוציא בשפתיו לשם יחוד קודשא בריך הוא וכו' הריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע שצונו הבורא ית"ש לתקוע בשופר. השומע אומר לשמוע קול שופר כמו שכתוב בתורה יום תרועה יהיה לכם. וז"ע סדה"י אמן שופר צריך רוחב שכל ונחת רוח לכוין לכל הענינים הרמוזים בו. אבל כל אדם צריך לכוין בענין זה כשהוא שומע תקיעה ראשונה יעלה על לבו זכות אברהם אבינו ע"ה ובזכותו ירחם הקב"ה עלינו להוציא לאור משפטינו: בשברים יעלה על לבו זכות יצחק, אע"ה שנעקד על גבי המזבח לדעתו ולרצונו: בתרועה יעלה על לבו זכות דוד המלך ע"ה שעם היות שהיה גדול ואדיר לא

שיה עסדת אלהיו בשלימות ועברו עליו כמה צרות ורעות וקבל אותן באהבה וחבה להשלים את נפשו. תקיעה אחרונה יעלה על לבו זכות יעקב אע״ה והם רחמים פשוטים ומלא הדין בין ב׳ מדות של רחמים כדי שיהיה כבוש ביניהם ולא יהיה לו כח לקטרג. עכ״ל:

כתב היוש״ה בכל תקיעה שישמע מהתוקע יחשוב במחשבתו בש״ע בזה״ל:

אני מקיים בשמיעת תקיעה זו מ״ע שצוני הבורא ית״ש וכוונתי לתת לו ית״ש נחת רוח בזה:

ויזהרו מאד שלא יהיה לא התוקע, ולא הצבור בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד. ויאמר התוקע קודם התקיעות פסוק זה עלה אלהים בתרועה ה׳ בקול שופר ואח״כ יברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לִשְׁמוֹעַ קוֹל שׁוֹפָר:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

ויקרא המקריא את התקיעות אחת לאחת והתוקע יתקע:

מלכיות תקיעה. שברים. תרועה. תקיעה: ג״פ

ואח״כ קורא המקריא שב (כדי להפסיק בין הסדרים):

ויתודה בלחש ומעומד בין שפתותיו ולא ישמיע כי אסור להזכיר חטאיו בר״ה בקול רם ובלחש מותר ומה דוקא בין התקיעות כי אז השטן מתערבב ודברי ווידוי שלנו נמשכה ע״י אמצעית קול שופר ולא יש קטרוג עליו אז. ואחר התקיעות יתפלל זה שיקובל בהתכ״ת:

יהי רצון מלפניך שתקיעת תשר״ת שאני תוקעין תהא מרוקמת ביריעה על יד הממונה (טרטיא״ל) כשם שקבלת על יד אליהו זכור לטוב ומט״ט שר הפנים ותמלא עלינו ברחמים. ברוך אתה בעל הרחמים:

זכרונות תקיעה. שברים. תקיעה: ג״פ שב

ויעשה בין התקיעות על כל חטאיו ובלחש בין שפתותיו וכנ״ל ויתפלל על התש״ת:

יהי רצון מלפניך שתקיעת תש״ת שאנחנו תוקעין שתעשה עטרה מטנה ע״י הממונה (שרשי״ה) להיות עולה ויושב בראש אלהי הצבאות ויעשה עמנו אות לטובה:

שופרות תקיעה. תרועה. תקיעה: ג״פ שב

ובאחרונה תקיעה גדולה מושכין ומאריכין בה שהוא סימן סילוק שכינה:

עך כל המלאכים הבלבים קולות אלו הם (הם) מרומימין לבעל כח הרע דיוה״כ דמט״ס והשחתה זהם. ויתפלל:

ובכן יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיעלו אלו המלאכים היוצאים מן השופר מן התקיעה ומן השברים ומן התרועה ומן תשר״ת ומן תש״ת ומן תר״ת לפני כסא כבודך וימליצו טוב בעדנו לכפר על כל חטאתינו:

ואחר התקיעות יתפלל שתתקבל תפלתו:

אַשְׁרֵי[א] הָעָם יֹדְעֵי תְרוּעָה יְהוָֹה בְּאוֹר־פָּנֶיךָ יְהַלֵּכוּן:

א תהלים פט, טז.

עץ יוסף

תקיעה גדולה. כתב מהרי״ל טעם שמאריכין בתקיעה האחרונה דכתיב במשוך היובל המה יעלו בהר ודרשו חז״ל שהוא סימן לסלוק שכינה. אף כאן הוא סימן לסלוק התקיעות וידעו הקהל שיאמרו אשרי העם יודעי תרועה כו׳:

אשרי העם כו׳. כתב המט״מ הטעם שאומרים ג׳ פסוקים

בְּשִׁמְךָ יְגִילוּן כָּל־הַיּוֹם וּבְצִדְקָתְךָ יָרוּמוּ: כִּי־תִפְאֶרֶת עֻזָּמוֹ אָתָּה וּבִרְצוֹנְךָ תָּרוּם קַרְנֵנוּ: אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶּלָה: אשרי וכו'

ואומרים יהללו ומחזירין ספרי התורה להיכל והש"ץ אומר ח"ק ועומדין להתפלל תפלת מוסף:

דיני תפלת מוסף

(דה"ח) (א) א"א פסוקי מוסף ר"ח אלא אומרים מלבד עולת החודש ומנחתה ועולת התמיד כו' ושני שעירים לכפר כו' וצריך לומר בשני ימים של ר"ה ואת מוספי יום הזכרון ואם אמר ואת מוסף יצא כיון שאמר מלבד עולת החודש כו' ואומר ג"כ ושני שעירים לכפר כו' (תקצ"א): (ב) צריך לומר ועקידת יצחק לזרעו של יעקב תזכור (מ"ז שם): (ג) יחיד המתפלל מוסף לא יתפלל בג' שעות ראשונות של היום (שם):

(ערוגות הבושם) מתפללין הצבור בלחש תפלת מוסף. וגם הש"ץ יתפלל עמהם כדי להסדיר תפלתו שתהא שגורה בפיו לכשיחזור אותה להוציא שאינו בקי. והמנהג להתפלל במוסף דר"ה תשע ברכות והן שלש ראשונות ושלש אחרונות ושלש באמצע והם מלכיות זכרונות שופרות. מלכיות לקבל עליו מלכות שמים ועול עמהם קדושת היום. זכרונות לעלות זכרוננו לפניו לטובה. ועל ידי מה. על ידי תקיעת שופרות. והמנהג שלא לפחות מעשרה פסוקים של מלכיות. ועשרה של זכרונות. ועשרה של שופרות. כנגד עשר פעמים הללו במזמור הללו אל בקדשו. וכנגד עשרת הדברות. וכנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם. ומה שמקדימין כתובים לנביאים אע"ג דמעלת הנביאים היא גדולה ממעלת הכתובים שהי' נכתבו ברוח הקודש. מכל מקום כיון שאומרים פסוקים מתהלים שאמרם דוד שהוא היה בזמן קודם לנביאים לכן מקדימין הכתובים (לבוש). וא"ת למה אין אומר בפסוקי כתובים וע"י עבדיך הקדושים כמו שאומר בפסוקי נביאים וע"י עבדיך הנביאים. וי"ל מפני שפסוקי הנביאים נאמרו בשליחות הנביאים לאמרם לישראל (אבודרהם). ומלכיות מסיימין ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל וגו' ואע"ג דלא כתיב ביה מלכות מ"מ כיון דכתיב ביה ה' אלהינו והוי כאילו אומרים שהוא מלכנו. שהרי עיקר קרא דילפינן מיניה שאומרים מלכיות אין כתיב בו מלכות אלא אני ה' אלהיכם ודרשו ממנו לומר מלכיות. ועוד דמלת אחד הוי כמו מלכות כלומר שהוא אחד ומיוחד ואין דומה לו ומלכותו בכל משלה. ובזכרונות אומרים וע"י עבדיך הנביאים כתוב לאמר כו' ואע"ג דהלוך וקראת וגו' ופסוק הבן יקיר לי אפרים וגו' הם שניהם בירמיה (ב. לא) ופסוק וזכרתי אני את בריתי אותך וגו' הוא ביחזקאל (טז). מ"מ כדי לסמוך זכירת ימי נעורים דיחזקאל לזכירת חסד נעורים דירמיה שהם דומין זה לזה הפסיקו בין ב' פסוקים של ירמיה והכניסו ביניהם פסוק מיחזקאל. ואל תתמה בזכרונות ושופרות למה אין משלימין בפסוק של תורה כמו במלכיות שמשלימין בפסוק שמע ישראל וגו'. דבזכרונות פסוק של וזכרתי להם ברית ראשונים הוא השלמה שלהם. ובשופרות פסוק וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו' ותקעתם בחצוצרות הוא השלמה שלהם. ומה שמרחיקה משאר הפסוקים מפני שהם נופלים כן בלשון התפלה ואע"ג דבפסוק של ותקעתם וגו' לא הוזכר בו שופר. מ"מ כיון שהוזכר בו לשון תקיעה הוי כמו שופר (לבוש):

יחיד אל יתפלל תפלת מוסף בר"ה בג' שעות הראשונות של היום שבאותו הזמן הקב"ה יושב ודן את כל העולם ויש לו לחוש שמא ידקדקו אחריו בעת תפלתו וימצא חייב ותדחה תפלתו. אבל צבור יכולין להתפלל תפלת מוסף קודם ג' שעות שאין תפלת צבור נדחית כי הן אל כביר לא ימאס דכתיב זכותייהו. ולא תאמר א"כ אפילו תפלת יוצר נמי יחיד לא יתפלל. דשאני יוצר דבאותו זמן הוא זמן תפלה זו בכל צבור שבעולם ותתקבל תפלתו אגב ולא תדחה. אבל תפלת מוסף זמנה כל היום ויש מקדימין ויש מאחרין ויש לו לחוש שמא עדיין לא התחיל תפלה זו שום צבור בעולם ויותר הוא לבדו ותדחה תפלתו (לבוש) אבל בתוס' פירשו דוקא בשנה ג' שדרכן של מלכים שעומדים לנמה לעמוד וממתינין כחריקן וכועסין להמה אז הקב"ה כועס. והביאו ב"י וד"מ (ה"ו) ועיין בא"ר שהסכים לדעת הלבוש:

א תהלים פט, יו. ב שם שם, יח. ג שם פד, ס.

עץ יוסף

פסוקים אלו כנגד ג' עקרים: בשמך יגילון כו'. מורה על מציאות השי"ת. כי שמו מורה על מציאותו: תפארת עוזמו אין עוז אלא תורה: וברצונך תרום קרננו. כלומר הרוממות הוא בהשגחתך ע"כ. גם יש לומר רמז על שופר של תחיית המתים כמ"ש ברוקח סי' ר"נ שמי שישמע השופר שיתקע הקב"ה יחיה ולזה אמר אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון מרמז למעשה דסוף פרק השואל שהצדיקים חיים ממש בקבר רק שאין להם רשות לילך עד שיקיים הפסוק כי אני ה' בפתחי את קברותיכם (יחזקאל לז). ואמר בשמך יגילון כל היום כמ"ש הרוקח שם שהקב"ה יגלה להם שם המפורש. ואמר כי תפארת עוזמו אתה רצה לומר דלעתיד יתגלו פירושי וטעמי התורה כנודע (ת"נ):

כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן קדושה:

נַעֲרִיצְךָ וְנַקְדִּישְׁךָ כְּסוֹד שִׂיחַ שַׂרְפֵי קֹדֶשׁ הַמַּקְדִּישִׁים שִׁמְךָ בַּקֹּדֶשׁ כַּכָּתוּב עַל יַד נְבִיאֶךָ וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר: קו"ח קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְהֹוָה צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ: חזן כְּבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם מְשָׁרְתָיו שׁוֹאֲלִים זֶה לָזֶה אַיֵּה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ. לְעֻמָּתָם בָּרוּךְ יֹאמֵרוּ: קו"ח בָּרוּךְ כְּבוֹד־יְהֹוָה מִמְּקוֹמוֹ: חזן מִמְּקוֹמוֹ הוּא יִפֶן בְּרַחֲמִים וְיָחוֹן עַם הַמְיַחֲדִים שְׁמוֹ עֶרֶב וָבֹקֶר בְּכָל־יוֹם תָּמִיד פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה שְׁמַע אוֹמְרִים: קו"ח שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ יְהֹוָה | אֶחָד: חזן הוּא אֱלֹהֵינוּ הוּא אָבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ וְהוּא יַשְׁמִיעֵנוּ בְּרַחֲמָיו שֵׁנִית

עץ יוסף

אדני שפתי וכו'. הנה ראוי לדעת מה שתקנו לנו חז"ל בתחלת התפלה שם אדני ולא שאר שמות הקדושים. אך יאמר ע"פ מאי דאמרו במסכת יומא הגיע זמן שחיטת התמיד אומר להם הממונה צאו וראו אם הגיע עלה עמוד השחר הרואה אומר ברקאי ה' האיר פני כל המזרח עד שבחברון והוא אומר הן וכל כך למה לו לשאול אם האיר עד חברון כדי להזכיר זכות אברהם הקבור בחברון. הרי שהיו צריכין להזכיר זכות אברהם בתחלת העבודה בשביל דברים שלפי הנראה אין צורך בהם רק מטעם זה נמצא שהזכרת אברהם ע"ד מה שאמר הכתוב ואני ברוב חסדך אבוא ביתך בזכות אברהם הרמוז בחסד. ולכן התחכמו ז"ל ופתחו תחלת סדר העבודה זו תפלה באדני כדי להזכיר זכות אברהם. והוא כמאמר חז"ל מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה מי שקרא להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנאמר אדני אלהים במה אדע כו' ואף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנאמר ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך וגו' למען אדני למען אבותי ניה אלא למען אברהם שקראך אדון (מגיד צדק):

לְעֵינֵי כָּל־חָי לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם: ק״ה אַדִּיר אַדִּירֵנוּ יְהוָֹה אֲדֹנֵינוּ. מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ: וְהָיָה יְהוָֹה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָֹה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: חזן וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר:

ק״ה יִמְלֹךְ יְהוָֹה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

חזן לְדוֹר וָדוֹר נַגִּיד גָּדְלֶךָ וּלְנֵצַח נְצָחִים קְדֻשָּׁתְךָ נַקְדִּישׁ וְשִׁבְחֲךָ אֱלֹהֵינוּ מִפִּינוּ לֹא יָמוּשׁ לְעוֹלָם וָעֶד. כִּי אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ אָתָּה:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים. וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אֶחָת. לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשָּׁלְטָן לְפָנֶיךָ. עֹז בְּיָדְךָ. וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ. וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְהוָֹה לְעַמֶּךָ. תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ. וְתִקְוָה טוֹבָה לְדוֹרְשֶׁיךָ. וּפִתְחוֹן־פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ. וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ. וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ. וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה יְהוָֹה לְבַדֶּךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב

נמוקי הגרי״ב אדיר אדירנו. כתב הלבוש אורח חיים סי׳ תפ״ח סמוך לסוף סעיף ג׳ החזן תפלה צבור התפלה מוסף אדיר אדירנו וכן בכל יום טוב מתפללים שיבא משיח והיה ה׳ למלך על כל הארץ ובשבת אין אומרים אותו דנמירי שלא יבא משיח בשבת ובתרגום תלולותיה אומרים אדיר אדירנו אף בשבת עכ״ל הלבוש. לכאורה דבריו של גדול שיצא לחלק בין יו״ט ובין שבת דאין אומרים אותו דגמירי שלא יבא משיח בשבת צריכין פנים שהרי להדי׳ מבואר בברייתא דערובין מ״ג הריני נזיר ביום שבן דוד בא מותר לשתות יין בשבתות וימים טובים (דודאי לא אתי משיח תורתנא׳. רש״י) וכן מבואר עד בכל הגוני׳ דהתם דאין בין יום טוב לשבת לענין ביאת בן דוד ומצוה ליישב דברי הגאון הלבוש מפני הכבוד. (ויפה מנהגנו שנוהגים שאנו אומרים פה אדיר אדירנו׳ בכל יו״ט אף כשחל בשבת הגואל דבביאת בן דוד יו״ט ושבת דין אחד לשניהם):

עץ יוסף

ובכן תן כו׳ על כל מעשיך כו׳ על כל מה שבראת. יאמר ע״ד מה דאיתא בתנחומא סדר כי תבוא כל השומע תורה מאמתו מעלה עליו הכתוב כאלו עשה וברא את עצמו ע״ש. וזהו מה שאמר כאן ובכן תן פחדך כו׳ על כל מעשיך כו׳. ר״ל על אותן שנקראים מעשיך ועל אותן שנקראין בריותיך אבל לא על ישראל שהם עוסקים בתורה שהם אינן נקראין מעשיך ובריותיך. וזהו מה שאמר וייראוך כל המעשים כו׳ ור״ל שאפילו אותן שנקראו מעשיך ובריותיך יהיו יראים ממך וישתחוו לפניך (ספר קהלת שלמה):

בְּדִבְרֵי קָדְשְׁךָ. יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ. כַּכָּתוּב וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְאֶת־יוֹם) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה. יוֹם (לשבת זִכְרוֹן) תְּרוּעָה (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא־קֹדֶשׁ. זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

רשאי לומר כל הנוסח של ומפני חטאינו במרירות נפש מאד על חלל שמו הגדול:

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ. בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו. מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חָי. וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי

עץ יוסף

אבינו מלכנו. כתב בעל ספרי מאמרים בצדיקים תלמוד גדול וקראים בנים למקום והקב"ה קרא אלהם בלשון אב. ועל בעלי תשובה מעשה גדול זוהי נקרא עבד לאדונים והקב"ה נקרא אלנו כאדון ומלך: גלה כבוד מלכותך כו' דאי' בגמ' דתענית דף פ' ע"ב כתיב שש כנפים שש כנפים לאחד וכתיב ונרבע כנפיו לאחת כו' ומשני לא קשיא כאן בזמן שבית המק' קיים כאן בזמן שאין בהמ"ק קיים כביכול [illegible] כנפי החיות. עי' מגילה ומשנת א"י

תגלה. אמר רב לותן שאומרות שירה בזמן כתיב שכל בשתים ישוסף וקרא זה"ז וכו' וכתיב בתסיף וכו' והוא כנפים המלאכים. והפסוק ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד יש בו שש תיבות והיה כתוב על הכנפים כסדר מלמעלה למטה על כל כף תיבה אחת. נמצא על הכנפים המלאכים היה כתוב כבוד מלכותו. לכך אמר גלה כבוד מלכותך שזה בהוי כנפים המלאכים ושלח לנו גליטו ז"ל ומשימט כ"ב (בליקוטים של הגר"א סוף ספר בנוגה מגילה).

אָרֶץ: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. תְּמִידִים כְּסִדְרָם וּמוּסָפִים כְּהִלְכָתָם: וְאֶת־מוּסְפֵי יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְיוֹם) הַזִּכָּרוֹן הַזֶּה נַעֲשֶׂה וְנַקְרִיב לְפָנֶיךָ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ. כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ. עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ. כָּאָמוּר:

לשבת וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת שְׁנֵי־כְבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: עֹלַת שַׁבַּת בְּשַׁבַּתּוֹ עַל־עֹלַת הַתָּמִיד וְנִסְכָּהּ:

(זֶה קָרְבַּן שַׁבָּת וְקָרְבַּן הַיּוֹם כָּאָמוּר): ליתא בכ"י ואין לאמרו וכ"כ מהריעב"ץ:

[א] וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלֶאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם: [ב] וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרֵיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה פַּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אַיִל אֶחָד כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תְּמִימִם: [ג] וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כִּמְדֻבָּר שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים לַפָּר וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים לָאָיִל וְעִשָּׂרוֹן לַכֶּבֶשׂ וְיַיִן כְּנִסְכּוֹ. וּשְׁנֵי שְׂעִירִים לְכַפֵּר. וּשְׁנֵי תְמִידִים כְּהִלְכָתָם: מִלְּבַד עֹלַת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלַת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה:

א במדבר כט, א. ב שם שם, ב. ג שם שם, ו.

(ראשי בשמים) בפסוקי קרבן מוסף יש כאן ערבוב וה"ה לעמוד ולתקן כי אולי הם מתקוני עיון בתפלות ולכן בנוסח התפלה נדפס הטעות הזה. וכאן אכתוב לך דעת הפוסקים. ואתם שופטין תפ"ה

ולירושלים בית מקדשך. כבר ביארתי שלשון הזה במכוון לשמונה עשרה ברכות בד"ה ובדבר מספר הברכות. ועכשו נראה לי עוד כי ירושלים דלעתיד שאנחנו מתפללים עליה תהיה כלה קדושה בקדושת בית המקדש, כמו שנאמר (ירמיה ג, טז — יז) בימים ההמה נאם ה' לא יאמרו עוד ארון ברית ה' וגו' בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה', כי לא יהיה כבוד ה' בכל העיר כמו לפנים בין שני הכרובים. ונאמר עוד (זכריה יד, כא) והיה כל סיר בירושלם וביהודה קדש לה' צבאות. ושכ"ה אין צרך להגהת הספרדים שאומרו בנוסחם ולירושלים עיר מקדשך: ואת מוספי יום הזכרון הזה. היינו מוסף ראש השנה ומוסף ראש חדש, דקי"ל (עירובין מ' ע"א) זכרון אחד עולה לכאן ולכאן וכפרש"י, את עם הזכרון הזה דרחמנא קריה זכרון דכתיב זכרון תרועה (והוא מוסב אהמישום שכן א"ס גר"ס בלא ר"ח ויום זה קרוי זכרון, לשון

רבינו יצחק הלוי סוגיא בפלוגתא הבלי הלקט הסדר ר"ה סי' ר"ג, והוי כוונת רש"י, אבל בתיבות הנוספות בר"ה ובר"ח נמי כתיב זכרון והיו לכם לזכרון, אינו מפרש"י אלא מערת תוס' תלמיד, כי מן המקרא והיו לכם לזכרון (במדבר י, י) אין ראיה שהיום הוא יום זכרון כמו ר"ה אלא שהקרבנות שקרבים בר"ח הם זכרון לישראל, כמו שכתבתי לעיל במוסף לר"ח בד"ה וזכרון לכלם יהיו. וכן משמע בהדיא בתשובת רש"י שנשאל במחזור ויטרי הלכות ר"ה סי' שכ"א דף שנ"ח, אבל יום הזכרון אינו אלא בר"ה השביעי ויום ר"ח זה קרוי זכרון דכתיב באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה לפיכך כשמזכיר יום הזכרון הרי ר"ח בכלל וזהו פירוש עולה לכאן ולכאן" עכ"ל: ושני שעירים לכפר. כצ"ל, היינו שעיר חטאת של ר"ה ושעיר החטאת של ר"ח. ובתוס' ר"ה ח' ע"ב ד"ה שהחדש ושני תמידים כהלכתם וכו' ועולת התמיד והנחתות. הלשון התמוה הזה הביא את הספרדים ז"ל לידי טעות

לשבת יִשְׂמְחוּ בְמַלְכוּתְךָ שׁוֹמְרֵי שַׁבָּת וְקוֹרְאֵי עֹנֶג. עַם מְקַדְּשֵׁי שְׁבִיעִי. כֻּלָּם יִשְׂבְּעוּ וְיִתְעַנְּגוּ מִטּוּבֶךָ. וּבַשְּׁבִיעִי רָצִיתָ בּוֹ וְקִדַּשְׁתּוֹ. חֶמְדַּת יָמִים אוֹתוֹ קָרָאתָ. זֵכֶר לְמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית:

עלינו לשבח הי' תקנו [לאמרו] כאן. משום שפירושו עלינו הוא"ל לשבח ולגדל בברכות מלכיות וכרומה מוסרות ממני שלא עשנו כגויי הארצות הי' (ב"ח בסי' תקצ"א):

יאמר השמש הגדול של עלינו לשבח בכוונה ובשמחה עלומה עד מאד:

עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲדוֹן הַכֹּל. לָתֵת גְּדֻלָּה לְיוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. שֶׁלֹּא עָשָׂנוּ כְּגוֹיֵי הָאֲרָצוֹת. וְלֹא שָׂמָנוּ כְּמִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה. שֶׁלֹּא שָׂם חֶלְקֵנוּ כָּהֶם וְגוֹרָלֵנוּ כְּכָל־הֲמוֹנָם: וַאֲנַחְנוּ כֹּרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וּמוֹדִים לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. שֶׁהוּא נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיוֹסֵד אָרֶץ.

פירוש רש

עלינו לשבח לאדון הכל. שכתב ונתן לנו את תורתו: ולא עשנו כגויי הארצות. שאין להם תורה: חלקנו כהם. כמו הם שחלקם וגורלם הבל וריק: ואנו חלקנו וגורלנו שאנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני

ראשי בשמים

הגהה לך. הנה הנוסח בתוספות סוף ר"ה דף ל"ה ע"א. ובתוספות עירובין דף מ' ע"א ד"ה וכרון. וכן כמול והסגנות מרדכי סוף ר"ה הוא לך. ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו מלבד עולת החדש ומנחתה ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתם ומנחתם ונסכיהם כמשפטם לריח ניחוח אשה לה': והדגול מרבבה כתב לומר עוד זה כבשים בני שנה שבעה תמימים מלבד עולת החדש ומנחתה ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושני שעירים לכפר ושני תמידים כהלכתם ומנחתם ונסכיהם כמשפטם לריח ניחוח אשה לה': והמהרי"ל כתב הנוסחא ומנחתם ה' ויין כנסכו ושעיר לכפר כלבד עולת החדש ומנחתו ושעיר לחטאת ונסכיהם כמשפטם ושני תמידים כהלכתם. וכן הוא כתבנית הכר"מ סימן מ"ח: והרוקח כתב מלאתי מנהג טוירמש שכך כתיב נסדר המוספין מלבד עולת החדש אשר לעולת התמיד מנחתם ונסכיהם:

עץ יוסף

עלינו לשבח. כלומר חובה היא עלינו לשבח: לאדון הכל. ע"ש אדון כל הארץ: לתת גדולה. ע"י גדלו לה' אתי: ליוצר בראשית. לשון חכמים הוא ע"ש בראשית ברא אלהים: שלא עשנו כגויי הארצות. נקט לשון זה לפי שלא מצאנו עד"ה על הקב"ה בשום אומה כי אם בישראל שנאמר כה אמר ה' עושך (ישעיה מד). ונאמר ישמח ישראל בעושיו: ולא שמנו כמשפחות האדמה. ע"ש ונברכו בך כל משפחות האדמה: שלא שם חלקנו כהם. שנאמר לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא (ירמיה י). ועד כי חלקנו לעמוד לברך שנאמר חלקי ה' אמרתי לשמור דבריך (תהלים קיט) ולא כן חלקם: וגורלנו ככל המונם. כנאמר אתה תומיך גורלי ולא גורלם: שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ. פסוק הוא (ישעיה נא): ושוב

ענף יוסף

ואנחנו כורעים. ישעה כרימה גדולה בברכים. ומשתחוים ומודים. ישעה בהשתחואה גדולה ובשמחה שלימה על שזכה לכל זה. והמזרקף יאמר בשמחה שלימה לפני מלך ה'. ורואי לקבל עליו ע"כ בגזור היא מיתה מהוב המחוס על אביו ש. ומדאי ישעה נ"ל גם לגבירה יתברך:

עיון תפלה

הגאון שומת, והגאונים ר' משה יצחק אבינגדור א"ל ור' אליהו לוד רפאבינאוויץ תאומים א"ל הניחו לומר באבור מלבד עולת החדש, וכסן: עלינו וגו' לתת גדולה. כ"ה גם במחזור ויטרי בסוף תפלת מל דף ע"ס, אבל בתפלת מוסף ר"ה דף שמ"ס נורס והתת תהלת:

וּמוֹשַׁב יְקָרוֹ בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל. וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ בְּגָבְהֵי מְרוֹמִים. הוּא אֱלֹהֵינוּ אֵין עוֹד: אֱמֶת מַלְכֵּנוּ אֶפֶס זוּלָתוֹ כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתוֹ וְיָדַעְתָּ הַיּוֹם וַהֲשֵׁבֹתָ אֶל־לְבָבֶךָ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל־הָאָרֶץ מִתָּחַת אֵין עוֹד:

על פי זהר הק' (פ' משפטים דף קי"ט ע"ב) צריך לומר ועל כן בוא"ו וכן הוא בכתבי האר"י ז"ל:

עַל כֵּן נְקַוֶּה לְּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לִרְאוֹת מְהֵרָה בְּתִפְאֶרֶת עֻזֶּךָ. לְהַעֲבִיר גִּלּוּלִים מִן הָאָרֶץ. וְהָאֱלִילִים כָּרוֹת יִכָּרֵתוּן. לְתַקֵּן עוֹלָם בְּמַלְכוּת שַׁדַּי. וְכָל־בְּנֵי בָשָׂר יִקְרְאוּ בִשְׁמֶךָ. לְהַפְנוֹת אֵלֶיךָ כָּל־רִשְׁעֵי אָרֶץ. יַכִּירוּ וְיֵדְעוּ כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. כִּי־לְךָ תִּכְרַע כָּל־בֶּרֶךְ תִּשָּׁבַע כָּל־לָשׁוֹן.

פירוש רש"י

לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה. שחלק יעקב יוצר הכל הוא: ומושב יקרו. כסא כבודו: ושכינת עזו. כדכתיב ושם חביון עזו: אמת מלכנו. אמת הוא שהוא מלכנו ואין עוד: ועלינו לשבח הוא מסדר המלכיות כמו שאומרים בו מלך מלכי המלכים וגם הוא אלהינו שהוא קבלת מלכות. והיינו דתנן [ר"ה ל"ב.] וכולל מלכיות עם קדושת היום. קדושת היום הוא אתה בחרתנו. ומפני חטאינו. שמזכיר בו קדושת היום. וקודם שיחתום ברכתו כולל בברכתו את המלכיות עלינו לשבח ואומר מלך על [כל] הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון. ותניא ר' עקיבא אומר שבתון קדשהו בעשיית מלאכה. זכרון אלו זכרונות. תרועה אלו שופרות. מקרא קדש זו קדושת היום. ומנין שאומרים מלכיות. תניא רבי אומר אני ה' אלהיכם ובחדש השביעי זו מלכות. ר' יוסי אומר אינו צריך הרי הוא אומר והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם שאין ת"ל אני ה' אלהיכם אלא זה בנה אב כל המקום שאומרים בו זכרונות יהיו מלכיות עמהן:

על כן נקוה לך. שתודיע לכל שאתה אלהים ואין עוד. שנראה במהרה בתפארת עזך. להעביר גלולים מן הארץ. שנא' והאלילים כליל יחלוף. ויהיו כל העולם מחזיקים מלכותך וכולם יקראו בשמך יכירו וידעו כל יושבי תבל את מלכותך שאתה לבדך מלך. [illegible] יכרעו לך הכל. ותשבע בשמך כל לשון כי כולם יכירוך: יקר יתנו. יתנו לך כבוד. וכולם יקבלו את עול מלכותך עליהם:

עץ יוסף

ומושב יקרו בשמים ממעל. ע"ש ה' בשמים הכין כסאו: ושכינת עזו בגבהי מרומים. שיש לו כסא למעלה. ולקח לשון עוז עם מרומים. ע"ש רומה ה' בעזך. ולקח לשון גבהי ע"ש ויגבה ה' צבאות במשפט: הוא אלהינו ואין עוד אחר ע"ש כי אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה. ולקח לשון ואין עוד אחר ע"ש אין עוד מלבדו. וע"ש אני ה' ואין עוד אלהים מבלעדי (ישעיה מה): אמת מלכנו. ע"ש וה' אלהים אמת (ירמיה י): ואפס זולתו. ע"ש ואין עוד אפס אלהים (ישעיה מה):

על כן נקוה כו'. ע"ש קוה קויתי ה' והוא מוסב למה שאמר למעלה שלא שם חלקנו כהם כו'. כלומר לפי שהשם קרבנו לעבודתו ובחר בנו יותר מכל האומות על כן אנו מקוים לישועתו: לראות מהרה בתפארת עזך. ע"ש כי תפארת עזמו אתה. כלומר שנזכה לראות פני השכינה. ונראה בתפארת בית המקדש שכתוב בו ובית תפארתי אפאר: להעביר גלולים מן הארץ. ע"ש והיה ביום ההוא נאם ה' צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ (זכריה יג): והאלילים כרות יכרתון. ע"ש והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב). וכתיב לפיל ונשגב ה' לבדו ביום ההוא. וזהו שאמר כאן לתקן עולם במלכות שדי כלומר כיון שתכרת הטומאה מן העולם תחזור השכינה בכל העולם ואז יהיה העולם מתוקן. והזכיר כאן שם שדי ולא שם אחר ע"ש דאמרינן בתנחומא כשאמר משה ואמרו לי מה שמו מה אומר אלהם. אמר לו הקב"ה משה שמי אתה מבקש לידע לפי מעשי אני נקרא. כשאני דן את הבריות אני נקרא אלהים וכשאני עושה מלחמה ברשעים אני נקרא צבאות וכשאני תולה חטאיו של אדם אני נקרא שדי וכשאני יושב במדת רחמים אני נקרא רחום ע"כ. ולפי שברה"ש תולה חטאות האדם עד יום הכפורים לראות אם ישוב אמר כאן שם שדי. ובכאן הוא מדבר בענין הגאולה ואם לא היה תולה לנו לראות אם ישובו לא היו גואלין לעולם: וכל בני בשר יקראו בשמך. ע"ש כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד. וזהו לעתיד: להפנות אליך כל רשעי ארץ. ע"ש ובאו עמים רבים וגוים עצומים לבקש את ה' צבאות ולחלות את פני ה' (זכריה ח): יכירו וידעו כו'. [illegible]

דבר

לפניך יהוה אלהינו יכרעו ויפלו. ולכבוד שמך יקר יתנו. ויקבלו כלם את עול מלכותך. ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד. כי המלכות שלך היא. ולעולמי עד תמלוך בכבוד: ככתוב בתורתך
יהוה ימלך לעלם ועד:

ונאמר לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל יהוה אלהיו עמו ותרועת מלך בו: ונאמר ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל: ובדברי קדשך כתוב לאמר כי ליהוה המלוכה ומשל בגוים: ונאמר יהוה מלך גאות לבש לבש יהוה עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט: ונאמר שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד: מי זה מלך הכבוד יהוה עזוז וגבור יהוה גבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם

עץ יוסף

דבר ולא ישוב כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון (ישעיה מה): לפניך ה' אלהינו יכרעו ויפולו ולכבוד שמך יקר יתנו. היקר והכבוד תלוים זה בזה שנאמר מאשר יקרת בעיני נכבדת: ויקבלו כלם את עול מלכותך. לשון חכמים הוא שאמרו גבי ק"ש וצריך לקבל עליו עול מלכות שמים כלומר להאמין בו ולא באחר ולעשות כל מצותיו: ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד. ע"ש ה' ימלוך לעולם ועד: כי המלכות שלך היא. כלומר עתה דומה בעיני רשעים כאלו מלכות העולם איננה שלך. אבל כשתשפוך עליהם זעמך אז ידעו שהמלכות שלך היא. והוא ע"ש שכתוב יבושו ויבהלו עדי עד ויחפרו ויאבדו. וידעו כי אתה שמך ה' לבדך עליון על כל הארץ: ולעולמי עד תמלוך בכבוד. כפל דבריו כדי להסמיך אותו לפסוק ה' ימלוך (אבודרהם): ה' ימלוך לעולם ועד. הוא פסוק ראשון של מלכיות. וכשאומר אותו פסוק יחשוב במחשבתו אני מקבל מלכותא ואלהותא עלי ועל בני ועל בני בני עד סוף כל הדורות וישמח שמחה שאנחנו כלנו עם אחד של שיש לו אלוה קדוש ומלך גדול ונורא. ומרוב גודל תשוקתו ראוי לקבל על עצמו מ"נ בציור איזה מיתה להראות אמונתו ביחוד אלהותו ית"ש ויכוין לתת בזה נ"ר לית"ש:

ונאמר. (במדבר כג, כא): לא הביט און ביעקב. כשהן עוברין עבירה אינו מדקדק אחריהם: עמל. לשון עבירה: ותרועת. לשון חבה וריעות: ויהי. הקב"ה: בישורון. בישראל עם ישר: מלך. תמיד עול מלכותו עליהם: בהתאסף. בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם הוא מלכם ולא כשיש מחלוקת ביניהם: ובדברי קדשך כתוב לאמר. (תהלים כב): כי לה' המלוכה כו'. ההפרש שבין מלך למושל. מלך הוא כשהעם ממליכים אותו מרצונם. ומושל הוא בחזקה שלא ברצון העם. וז"ש כי לה' המלוכה עתה בגלות ישראל מקבלין מלכותו מרצונם ועל הגוים מושל בחזקה שלא בטובתם. אך לעתיד לבא ישובו כלם שכם אחד לעבדו ויתנו לו כתר מלוכה והיה ה' למלך על כל הארץ שעל כל יקרא מלך כאשר יקבלו כל הארץ עול מלכותו עליהם (הגר"א משלי כ ועפ"ש א): ונאמר ה' מלך. (תהלים צג): גאות לבש. כי לא ילבש מלכות גאות כי אם האל יתברך לבדו ולו המלוכה: תבל בל תמוט. כי לא תהיה עוד מלחמה בעולם: שאו שערים ראשיכם. כשיכניסו הארון בהם: מלך הכבוד. לפי ששכן הכבוד בין שני הכרובים על הארון קראו מלך הכבוד: עזוז וגבור. לפי שהארון יוצא עמהם במלחמה והיו מנצחים את אויביהם:

פי

עיון תפלה

ותרועת מלך בו. מלך מלכי המלכים הקב"ה מתרועע עמו תמיד, וכת"א ושכינת מלכהון ביניהון: ויהי בישרון מלך. (דברים לג, ה), כאשר התאספו ראשי העם יחד עם כל שבטי ישרון אצל הר סיני קבלו את הקב"ה עליהם למלך: שאו שערים ראשיכם. (תהלים כד, ז—י), מזמור זה תקן דוד שיאמרו אותו כשיכניסו הארון לבית קה"ק, שאו שערים ראשיכם כשיכניסו הארון בהם כי כבוד גדול תקבלו היום שיבא בכם מלך הכבוד, ולפי ששכן הכבוד על הארון בין שני הכרובים קראו בשם ה' מלך הכבוד, ואמר פתחי עולם לפי שעד עתה נסע הארון ממקום למקום ועכשו מכניסהו למקום שיהיה שם לעולם (רד"ק). וראשיכם הם חלקי השערים המזוזות והמשקוף, כלומר הרחבו אתם השערים למען יבוא בכם הארון ברווחה: ה' גבור מלחמה. אמר אלה התארים לפי שהארון היה יוצא עמהם למלחמה והיו

מנצחים

וְיָבֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכָּבוֹד יְהוָה צְבָאוֹת הוּא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד סֶלָה: וְעַל־יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר. כֹּה־אָמַר יְהוָה מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ יְהוָה צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וַאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבַּלְעָדַי אֵין אֱלֹהִים: וְנֶאֱמַר וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת־הַר עֵשָׂו וְהָיְתָה לַיהוָה הַמְּלוּכָה: וְנֶאֱמַר וְהָיָה יְהוָה לְמֶלֶךְ עַל־כָּל־הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד: וּבְתוֹרָתְךָ כָּתוּב לֵאמֹר שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יְהוָה אֶחָד:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מְלוֹךְ עַל כָּל־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בִּכְבוֹדֶךָ. וְהִנָּשֵׂא עַל כָּל־הָאָרֶץ בִּיקָרֶךָ. וְהוֹפַע בַּהֲדַר גְּאוֹן עֻזֶּךָ. עַל כָּל־יוֹשְׁבֵי תֵבֵל אַרְצֶךָ. וְיֵדַע כָּל־פָּעוּל כִּי אַתָּה

א ישעיה מד, ו. ב עובדי' פסוק כא. ג זכריה יד, ט. ד דברים ו, ד.

פירוש רש"י

ותנן [ר"ה ל"ב.] אין פוחתין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות. כנגד עשרה הלולים שאמר דוד בספר תהלים הללו אל בקדשו. ומזכיר בהן תקיעה דכתיב בתקע שופר. ואומר שלשה פסוקים של מלכיות שכתובין בתורה כגון ה' ימלוך לעולם. וכגון ויהי בישרון מלך. ולא הביט און ביעקב. ואחריהם ג' פסוקים מלכיות של הכתובים ואחריהם ג' פסוקים מלכיות של נביאים הרי ט' ומסיים בשל תורה. שמע ישראל דהוא נמי מלכיות דכתיב ביה ה' אחד כדברי ר' יוסי. הרי י' פסוקים מלכיות: והופע. (ונגלה) [והִגָּלֵה] כמו הופיע

עץ יוסף

מי הוא זה מלך הכבוד. בפסוק שני לא הזכיר גבור כי אחר שנכנס ארון בבית עולמים לא יצא למלחמה: ה' צבאות. לפי שכל צבאות ישראל היו באים לביהמ"ק: אני ראשון. קודם בריאת העולם: ואני אחרון. לאחר שיכלה העולם: ומבלעדי. ובר מני לית אלוה: מושיעים. המלך המשיח וחביריו ז' רועים וח' נסיכי אדם: לשפוט כו'. לפרוע מהר עשו. ואז תהיה לה' המלוכה לבדו. ועיין מ"ש לעיל משם הגר"א:

דובר שלום

אני ראשון ואני אחרון וגו'. תמצא בספרים מקדשים שאומר אני אצל הבוי"ת מורה על עצמותו ית' בלי שום כח זולתו. לכן הוא אדון עולם קודם שנבראה העולם. ואחרי ככלות הכל לבדו יהי' ואין זולתו. לכן תמצא באלו האמנים ב"אמר אני. זהו כמו שאמר ראשון קודם הויה העולם נאמר אני. וכן ב"ק באחרון אני אחרון נאמר אני. כמ"כ בזמן ההוה מבלעדי אין אלהים שלק האי סגני: ביום ההוא. ולא אמר בימים ההם ישכן לפי המכפר:

שמע ישראל כו'. במדרש הנעלם רות [בד"ה פתח ואמר האי קרא] אי' השתא דכ"ע אמרי שמע ישראל למאן אמרי. אלא הא תנינן יעקב אבינו לא מת וקב"ה חתם ליה גו כורסיה יקריה למהוי תדיר סהדא על בנוי דקא מיחדי שמיה דקב"ה כדחזי בכל יומא תרין זמני וכד אינון מיחדין שמיה דקב"ה אמרי שמע ישראל הוא סהיד עלן דאנן מיחדי שמיה דקב"ה כדקא חזי בההיא שעתא נטלי ליה ליעקב בד' גדפין פריסן לד' סטרין דעלמא וסלקין ליה לקמי מלכא קדישא עילאה ומברך ליה בז' ברכאן פתח ואמר זכאה איהו אבא דזרעא דא אוליד בארעא. זכאין אינון בנין דקא מעטרין לאבוהון הכי. בההיא שעתא כל חילי שמיא פתחי ואמרי בשכמל"ו ויעקב מתעטר בתליסר נהרי דאפרסמונא דכיא כו':

עיון תפלה

מלחמה עם אויביהם, אבל בפסוק השני לא הזכיר גבור מלחמה כי אחר שנכנס הארון בבית עולמים לא יצא עוד למלחמה לפיכך הזכיר התואר השייך ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה: ועל ידי עבדיך הנביאים. כל"ת שאח"ע מביאים פסוקים טובים דרסה להקדים פסוקי נביאים לפסוקי הכתובים, כמו מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה ללכת מוליכים אותו (מכות י' ע"ב). מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מס' מגלה (מו"ק י"ח ע"ב), שעברה דאורייתא ואדנביאי ואדכתובי (ב"ב ח' ע"א), ובמסכת של הרחמים שוכן מרומים ככתוב בת"רת משה וגו' ועל ידי עבדיך הנביאים וגו' ובכתבי הקדש נאמר, וכאן שנינו (ר"ה ל"ב ע"א) מתחיל בתורה ומשלים בנביא ואומר פסוקי הכתובים באמצע? והנה תמהו בה התוס' על זה, ותירצו משום דקראי דתהלים קדמו לנביאים:

פְעָלְתּוֹ. וְיָבִין כָּל־יְצוּר כִּי אַתָּה יְצַרְתּוֹ. וְיֹאמַר כֹּל אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְאַפּוֹ. יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מֶלֶךְ. וּמַלְכוּתוֹ בַּכֹּל מָשָׁלָה: (לשבת אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ רְצֵה בִמְנוּחָתֵנוּ) קַדְּשֵׁנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ. שַׂבְּעֵנוּ מִטּוּבֶךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ. (וְהַנְחִילֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן שַׁבַּת קָדְשֶׁךָ. וְיָנוּחוּ בוֹ יִשְׂרָאֵל מְקַדְּשֵׁי שְׁמֶךָ) וְטַהֵר לִבֵּנוּ לְעָבְדְּךָ בֶּאֱמֶת כִּי אַתָּה אֱלֹהִים אֱמֶת וּדְבָרְךָ אֱמֶת וְקַיָּם לָעַד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַזִּכָּרוֹן:

אַתָּה זוֹכֵר מַעֲשֵׂה עוֹלָם. וּפוֹקֵד כָּל־יְצוּרֵי קֶדֶם. לְפָנֶיךָ נִגְלוּ כָּל־תַּעֲלֻמוֹת. וַהֲמוֹן נִסְתָּרוֹת שֶׁמִּבְּרֵאשִׁית. כִּי אֵין שִׁכְחָה לִפְנֵי כִסֵּא

פירוש רש"י

מוסף מכח סלקן: משלה. שולט: ואומר וכו' כאשר פירשתי למעלה. ותוקעין קשר"ק כדתנן סדר מלכיות עם קדושת היום ותוקע. זכרונות ותוקע. שופרות ותוקע:

אתה זוכר מעשה עולם ופוקד. מעשה עולם כל מעשים שנעשים בעולם. אתה זוכר ופוקד כל מה שעשו יצורי קדם. לפניך נגלו כו': זה שנתעלם מאותם שעשו. וכל הנסתרות שנתעלם בעולם לפניך הם גלוים: כי

פירוש דרך החיים

פירוש התפלה של אתה זוכר שיש בו לבאורה דברים כפולים ושמות משותפים:

זוכר. קאי על המעשים: ופוקד. קאי על המעשים מה שהופקד עליהם מהפועל מה שגם ישולם להם כמו ופקדתי בשנת פקדם (ולכן תקנו בתפלה זכרנו ה' אלהינו בו לטובה ופקדנו בו' שהכוונה כענין שאמר דוד מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים כן מתפללין אנחנו שיזכור רק המעשים טובים ופקדנו בו לברכה שהפקידה דהיום תהא של ישיה לברכה. והושיענו בו לחיים. היינו שאם ח"ו נתחייבתי שום ישיה שהוא לחיים כלומר נפש"ז ולא לשמ"ג) ולכן אמר כל יצורי קדם שאף המתים הם בדין: תעלומות. קאי על המחשבות שזה נעלם מכל אפי' מן המלאכים שאף המלאכים אינן יודעין מחשבה שבלב ולא בא לפועל כלל: נסתרות. קאי על המעשים שעשו במסתר מעין הרואים: כי אין שכחה. כלומר שלא יטעה אדם לומר

דובר שלום

במספר כאן כזמן שהיה המגלות מאזוגו יום' באחדות באיסור שיהיה ה' אחד ושמו אחד. והאחדות אין מתרבה כבוס ליחוד. לכן גם הזמן יהיה בתכונת האחדות שיהיה מגולגל כל הזמן רק במאמר יום אחד. וזהו ביום ההוא בנגלה האחדות וזהו שנאמר והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור. בזמן העתיד שיתאחד הענינים בתכונת האחדות אז גם הזמן יתאחד והיה יום אחד לא יהיה כעת שאחרי יום יודע גם' שהוא ה' אחד לא יהיה עוד יום ולילה כבי הלילה מפסקת בין הימים מסבבים שונים. ואותו יום שיהיה יום אחד יהיה גם לעת ערב אור ולא מפסיק לילה בין שונים כדי שיהיה יום אחד. וזהו שנאמר בתהלים זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. שלישית ממקום באתתו מלפים אלא על זה היום אמר עשה ה' שיהיה אחרים שונים ויהיה רק יום זה באחדות לכן נגילה ונשמחה בו כאז יהיה גם ה' אחד והזמן אחד. וזה סוד טעם מז"ל בהגבים שאין כהמיד יום שכלו ארוך. כוונו שיהיה רק יום אחד. אחד הכלאי מתרבה בגיצוי שונים:

אתה

עיון תפלה

אתה זוכר מעשה עולם. אתה משגיח ונזכר כל המעשים שנעשים בבריות בכל העולם כלו: ופוקד — משגיח — כל יצורי קדם ואתה פוקד מעשיהם ביום הדין לשלם להם כגמולם, כמו פקד פקדתי אתכם (שמות ג, טז), יזכור עונם יפקוד חטאתם (הושע ח, יג), ויצורי קדם הם בריות בראשית (כג,ג) בתפלת אתה גלית, כל הדברים שעלו ונבראו בששת ימי בראשית. תעלומות: יצר גם יצר הם הדברים לצירי כחו של הקב"ה ולא נמצאו במקרה, כי יוצר הכל הוא (ירמיה י, טז) ועל זה אמר גם לפניך נגלו כל תעלומות. גם המעשים שנתעלמו מעושיהם וגם אותם שעשו נמתכן ובמסתרים

בגם

כְּבוֹדֶךָ. וְאֵין נִסְתָּר מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ: אַתָּה זוֹכֵר אֶת־כָּל־הַמִּפְעָל. וְגַם כָּל־הַיְצוּר לֹא נִכְחָד מִמֶּךָּ. הַכֹּל גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ. צוֹפֶה וּמַבִּיט עַד סוֹף כָּל־הַדּוֹרוֹת. כִּי תָבִיא חֹק זִכָּרוֹן לְהִפָּקֵד כָּל־רוּחַ וָנָפֶשׁ.

א) נִכְחָד, בקמ"ץ, כי לשון הוה הוא, אבל בפת"ח הוא עבר.

פירוש רש"י

אין שכחה לפניך. לפיכך אתה זוכר הכל: ואין נסתר. ואין מי שיוכל להסתיר מעשיו לפניך: מנגד עיניך. שהם מעופפות נגד: כל המפעל. כל הפעולות שפועלין בני אדם. ס"א כל המפעל שפעלת וכל היצור שיצרת לא נסתר ממך: הכל גלוי וידוע לפניך. כל מעשיהם גלוים לפניך. צופה מסתכל צופה ומביט כל סיבות עד סוף כל הדורות כדכתיב מגיד מראשית אחרית: כי תביא חוק וזכרון. יום הדין שהוא לישראל וקרוי זכרון כדכתיב זכרון תרועה יהיה לכם: להפקד בדין כל

פירוש דרך החיים

שהזכירה הוא כדרך אדם שזוכר והיינו דרמיא אנפשיה ומדכר ולזה אמר כי אין שכחה. כלומר אין שייכות שכחה אצל הקב"ה מכירת המעשים ולא נסתר שום דבר מפני הנאמתו: אתה זוכר. אמר היות שהמעשים הן נדונין לפי המעשה דרך משל שאם יעברו שנים על איסור גניבה שזה יגנוב מנה וזה יגנוב מנה ומ"מ אפשר שיתחייב אחד בעונש גדול ממש כפלים מחבירו מחמת שזה גנב מעשיר וזה גנב מעני כמו שמצינו שנתן אמר לדוד ולרש אין כל כי אם כבשה אחת שאמר דוד שהאיש הזה יומת ואת הכבשה ישלם ארבעתים אף שדין גניבה הוא רק לכפל ולזה אמר שזוכר כל המפעל. כי מעשה נאמר על מעשה כהוא. ומפעל נאמר על פעולה שפעל המעשה שהוא כפלים כנפעל והשי"ת אל דעות ה' ולו נתכנו עלילות והוא שוקל מה שפעל המעשה שהוא יותר ממה שפעל חבירו במעשה כזה. וכן לדורים במעשה להבחין על העונש שאם העונש הוא ת"ח יגדל העונש שיש בו חלול השם וכן מי שהחזיק לו השי"ת טובה בעושר וכיוצא אלו העונש יותר גדול על חטאו וגם מי שעבר הם ביותר אים ונפש כ"כ על הכסף והכיתוף כמו מי שעשה קל כמ"ש הרמב"ם בפ"ג וכב"ע ולזה אמר וגם כל היצור לא נכחד ממך כלומר בחינת היצור לפי מה שהוא ולזה כ' בפ' עקידה מעשה הגורל

לומר שנחינה, השנית בלשונית אין שוין אחד הוא כהן כפכה ולמו לפרה אגרת. והגורל הוא כפין התגלות לומר שכך עלה בגורלו (ונראה שזהו שהשטן בא לפני הקב"ה ביוה"כ ואומר יש לך עם שהוא כמלאכי השרת מה מלאכים אין להם קפיצין כו' והכוונה לדעתי לומר שאין להם הכרעה לחטא ביוה"כ מחמת שאין רשות לשטן ביוה"כ כי קפיצין ברגל הוא שיש בהן הכרעה לעשות בהם רצונו לישב או לעמוד ולכך השעיר הבחירה שבאדם לנכרעת הקפיצין והוא קטרוג מהשטן. וכן מה שאמר שאין בהם אכילה ושתיה הוא ג"כ לקטרוג כי ברכה אכילה ושתיה שבהם והשתפנו עבשו נכנע מלחמותו ואין דרך השטן לבוא עלין): הכל גלוי כו' אמר זו על העתידות כי מקודם דיבר על העבר שזוכר על מה שעבר ועתה אמר שיודע על מה שעתיד ויודע הוא נגד העולם שהוא במחשבה: צופה. נאמר על מי שעומד על קו השוה וגם על ענין המגלית והמחשבה והכסה הוא מלמעלה למטה וכיון שהקב"ה מביט כל הנשמות מהעתידים עד סוף כל הדורות ומה שהוא צופה על הנשמות שהוא חלק אלוה ממעל על זה נקרא צופה ועל הגופות שהן מטה מטה ממדרגתו נקרא מביט: כי תביא. כלומר מחמת שהיית צופה ומביט הסברא שיבוא זמן שתפקוד בו מה שיעשה על כל רוח ונפש וזה ביום

דובר שלום

אתה זוכר את כל המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממך. עשיות הנה נזכר מעשיהם לא קיומם מלד מעשיהם. והנפלים שנזכר מעשיהם לא מתקיימים מלד עבם יצריו על יותר השלם כמו שמתקיימים כל הנבראים אף עליהם

בנגזרן המפעל מלד עבם יצריו. וזו אתה זוכר את כל המפעל כמוהם בנגזרן המפעל. והבעלים שהכרים נמנ"ים לא נכחד ממך כל היצור כמו כל הנבראים מטס יצריו ים: צופה ומביט עד סוף כל הדורות. בנגזרים על העולם

עיון תפלה

כלם גלוים וידועים לפניך ואת כלם תביא במשפט: אתה זוכר את כל המפעל. אתה מקיף בזכרונך את כל כללות המפעל הגדול והנורא דהיינו כלות היצירה אשר יצרת: וגם כל היצור. כל יצור ויצור בפני עצמו דהיינו פרטות הבריאה. כל היצור כמו על כל אשר עלן (תהלים ז, ג), כל האדמה ישמם נכם (שמות ט, יא) שפירושם כל איש ואיש, כל אדמה ואדמה, ואמר זה לכוונת מלכות של ... מלכך [illegible]

מו): צופה ומביט. ולא רק אלה שכבר נעשו אלא אפילו אותם העתידים להיות נבראים עד סוף העולם ואותם עוד במעי אמם הם צופה ומביט אותם עד סוף כל הדורות: כי תביא. כאשר תביא, כמו כי תבואו אל הארץ (שמות יב, כה), חוק למשפט, לימודי אתה סוקר מעשיהם של יצורי קדם להביאם במשפט — הנה אתה מביא לישראל חק של זכרון המעשים דהיינו יום ראש השנה שנאמר בו כי חק לישראל הוא (תהלים פא, ה), ובאותו חקת יהיה לכם שבתון זכרון תרועה (ויקרא כג, כד): להפקד כל

לְהִזָּכֵר מַעֲשִׂים רַבִּים וַהֲמוֹן בְּרִיּוֹת לְאֵין תַּכְלִית. מֵרֵאשִׁית כָּזֹאת הוֹדָעְתָּ. וּמִלְּפָנִים אוֹתָהּ גִּלִּיתָ. זֶה הַיּוֹם תְּחִלַּת מַעֲשֶׂיךָ זִכָּרוֹן לְיוֹם רִאשׁוֹן. כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: וְעַל הַמְּדִינוֹת

פירוש רש"י

רוח ונפש: להזכר בו מעשים רבים שעשו בעולם לדון אותם: והמון בריות. הרבה לאין סוף יעמיד בדין: מראשית כזאת הודעת. שהודעת בו את אדם הראשון: ומלפנים כמו מלה: זה היום תחלת מעשיך. ר"ה תחלת מעשיך שנברא בו אדם ו' שהוא תחלה לכל אדם (ודנת אותו בו ביום כדאמרי' [פסיקתא] רבתי פסקא דר"ה הביאה הר"ן פ"ק דר"ה וכ"ה ויקרא ר"פ כ"ט) בכ"ה באלול נברא העולם נמצא אחד בתשרי יום שנברא בו אדם ודנו: כי חק לישראל הוא. כשישראל מקדשין את החדש אז הוא משפט לאלהי יעקב. ואמר לו הקב"ה (ויקרא פכ"ט) אתה סימן לבניך מה אתה נכנסת לפני בדין ויצאת ברחמים אף בניך נכנסים לפני בדין ויוצאים ברחמים: ועל המדינות. כמו כן נזכר הקב"ה היום משפטים ודינים. וגם הבריות נזכרים בו מי לחיים

פירוש דרך החיים

יזכרו מעשים רבים והמון בריות לאין תכלית: ולכך מראשית כזאת וכו'. כלומר כמו שמנהג הלך המלך כשרוצה לשוב במשפט עם עמו מודיע להם יום ביאתו למען יסדרו להם שמנותיהם ויבקשו מליצים לפניהם כן מלך מ"ה הקב"ה הודיע יום קביעת משפטו עם עמו: מראשית. היינו מיום בריאת עולם שנקרא ראשית כי כשנברא אדם התקבל אותו יום כתשובה שתיכף בשעת בריאת עולם הודיע לאדם שיש שכר ועונש דהיינו קודם בריאת עולם נתן גילוי דעת כמה שנברא מקודם גן עדן וגיהנם ומה שנקרא מלפנים קודם בריאת עולם כענין שאמרו בחגיגה מה לפנים ומה לאחור ולכך נאמר אלא הודעת מראשית ואלא מלפנים גלית כי הודעה נאמר מה שמודיע לאחרים בפה וגילוי נאמר כשעושה אחד דבר שמתוכה יבינו מה שחפץ כוונתו וכן היה ממעשה השי"ת שברא הג"ע והגיהנם ובזה גילה שיש שכר ועונש ומחמת כי הבריאה היתה טוב לפניו כדכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. והיום שבוא תדוה לפני הקב"ה קונה אותו היום במשפט טובה (כמ"ש חז"ל בכמן שלא ידע לידת משה) ולכן קבע המשפט באותו יום: כי חק. כלומר החוק הוא שיהיה באותו יום כדי שיעלה לפניו זכרון הבריאה ויתמלא רחמים שלא להחריב: ועל המדינות. כלומר כי אמרו בש"ס שעומד הקב"ה לדין עמים אינו מדקדק בדינם משא"כ בדין

עץ יוסף

זה היום תחלת מעשיך. כתב הב"ח ס"ס תקצ"א ואף על גב דקי"ל כר' יהושע דאמר בניסן נברא העולם מ"מ מתפללין זה היום תחלת מעשיך לפי שהוא תחלת דין ע"כ. וא"ל לפום הבחיי סדר בראשית צריך אתה לדעת כי פתח במאמר היה יהי אור התחיל בריאת העולם. ונברא בכ"ה באלול. וכך לדבר יהי אור כלומר מלת יהי. ומה שאמרו בתשרי נברא העולם ביאורו בתשרי נשלמה הבריאה וגמר הכל. כי בו נברא אדם שהוא חותם הבריאה וגמר הכל. כי הוא חותם תכלית. ומפני זה לא יכלו לומר באלול נברא העולם כי הלכו אחר הגמר והחתימה:

דובר שלום

בארנו בהספתנו שמקיף ה' לאדם מלך הזרות שמפידין נגאת מתנו ערלים לאומה הטובה ע"ד שנאמר יכין (רשע) וצדיק ילבש. זהו טעם ומביא עד סוף כל הדורות להיטיב כמו מלך דורות הבאים אחריו לנקוף: ועל המדינות

עיון תפלה

כל רוח ונפש. זהו כלל: להזכר מעשים רבים והמון בריות. זהו הפרט. בתחלה אתה פוקד את המעשים אשר עשו תחת השמש אם עשו כהלכה, ואח"כ אתה פוקד את הבריות עצמן אשר עשו את המעשים אם ראויות הן להשאירן בעולם או לא: מראשית—כזאת הודעת. ואתה כבר הודעת דבר זה לאדם הראשון מראש יצירתו שביום שתדון את העולם בר"ה, כמו שאמרו רבותינו בירושלמי (ר"ה פ"א ה"ג) ובויקרא רבה ר"ס כ"ט ובפסיקתא דמלתא הוא לכם הה"ד לעולם ה' דברך נצב בשמים וכו' נמצאת אומר ביום ר"ה בשעה ראשונה עלה במחשבה וכו' בשמינית הכניסו לגן (באדר"נ פ"א בגירסא ע"פ הגר"א בתשיעית הכניסו לג"ע, ובגרסא דלא מאיני עד תשיעי ספק חטאת ונתר השיב תחלה השעות וסוף שמינית היא תחלת תשיעית) באחד עשר נידון בשנים עשר יצא בדימוס. א"ל הקב"ה לאדם כשם שעמדת לפני בדין ביום הזה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום הזה ויוצאין בדימוס אימתי בחדש השביעי באחד לחדש ע"כ: זה היום תחלת מעשיך. הטעם שיחדת את היום הזה ליום דין, באשר הוא תחלת מעשיך כי בו בראת את עולמך, ואמר ר' שמואל בר יצחק (ר"ה כ"ז ע"א) כמאן מצלינן האידנא זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון כמאן כר' אליעזר דאמר בתשרי נברא העולם: זכרון ליום ראשון. זה היום הוא זכרון ליום הדין הראשון שדנת את האדם ויצא בדימוס כאמור לעיל.— לסיבך שמת אותו חק לישראל וגו' פסוק הוא (תהלים פא, ה): ועל

המדינות

בו יאמר. איזו לחרב. ואיזו לשלום. איזו לרעב. ואיזו לשבע. ובריות בו יפקדו. להזכירם לחיים ולמות: מי לא נפקד כהיום הזה. כי זכר כל היצור לפניך בא. מעשה איש ופקדתו. ועלילות מצעדי גבר. מחשבות אדם ותחבולותיו. ויצרי מעללי איש: אשרי איש שלא

פירוש רש"י

ולמות: מעשה איש. מעשיו ופקודתו שנפקד בדין על זה ועניינים הבאים עליו. אפילו זה מה השב האדם לגרע או להטיב מכר טוב: ויצרי מעללי איש. שני יצריו טוב ורע שניהם נזכרים. לפיכך אשרי איש

פירוש דרך החיים

לדין ישראל שהוא מדקדק אלא לאחרינן ומה שאמר ועל המדינות בלשון אמירה כי תיכף הוא אומר דינם אם לחיים יאמרנו משא"כ בבריות בם יפקדו כלומר מעיין בדינם להזכירם לחיים ולמות ע"ד שאמר ישעיה הנביא ועומד לדין עמים כי עמידה לשון איחור ועיכוב: כי לא נפקד וגו'. שהכל עומדין היום בדין: כי זכר כל היצור. כי האדם הוא דן על המעשה ואח"כ על הסבה למעשה כי אין שוה לכתוב שהוא על עבירה שעשה שמתאוה לעבירה שנעשה בסבות רבות ואח"כ דן על המחשבה כי אין דומה עבירה שעשה במחשבות מרד להכעיס לבין שנעשה במחשבות הוללות ביותר וביותר: ויצרי מעללי איש. כי האנשים אינן על קו המשקל אחד כי יש אנשים אשר טבעם הם מלד ויצרם גדול ויש אשר בטבע אפילו לאשתו אינו מתאוה וגם יש כעסנים ויש אשר בטבעו אינו כעסן ולו נחכה עלילות לדון כל אחד לפי יצרו ולזה אמר ויצרי מעללי איש: אשרי איש. איש נקרא מי שנתגבר אלא כל תאוותיו כגבור.. כלומר שלא יעיין במחשבתו רק כך ולזה קורהו א"ש שגם שמאלה ס

דובר שלום

בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום וכו' ובריות בו יפקדו וכו'. בתחלה דן דרך כלל על המדינות מה יהיה בכל מדינה ומדינה. ואח"ז דן דרך פרט להאנשים בתוך המדינות להזכירם לחיים וכו' שגם אם נגזר על איזה מדינה לחרב יתכן שהפרטים מהם יחיה: כי זכר כל היצור לפניך בא וכו'. שבעת הדין משפטן ששופט כל האדם בכל אלה הפרטים מאיזה סבה נעשה החטא ובאיזה אופן נעשה. שלפעמים סבת החטא מצד תולדותיו שהיו רעים שטבע מגרה בהם ובזה יש להקל בעונש החטא. זהו כי זכר כל היצור לפניך בא שבא לפניך זכר תכונת היצור באיזו תכונה נוצר מצד תולדיו. ושני יתכן להקל בעונש החטא מצד מזלו ממשלתו ע"ד שאמר שגיל ימצא מצד שבא מאד כמוטבע בטוקי הטבע. זהו שמשפטן מעשה איש ופקדתו את המעשים כמה כפי תכונת פקודת ממשלתו. השלישי משפטן את עשה החטא בכל רצון כחו או בעל כרחו. זהו עלילות מצעדי גבר לראות מעדי רגליו בעת החטא אם הלך במרוצה לשוש על שמחות השטן. או לאט לאט צעד בצעד כהולך בע"כ (ע"ד שאמר אוי כי פסק מעדי השטן). הרביעי משפטן טונת החטא אם טון החטא לשם איזו תועלת הגשמי. או טון למרות נקמה. זהו מחשבות אדם ותחבולותיו בעשיים העבירה. החמישי משפטן אם בא החטא מסבת פיתוי היצר שסוף בא לפתות האדם להעבירה או שהאדם גרם בעצמו להסגרות היצר אנפשיה. זהו ויצרי מעללי איש שבא היצר מסבת מעללי איש מהאיש עצמו את היצר: אשרי איש שלא ישכחך

עיון תפלה

המדינות. דין כללי: ובריות. דין פרטי. ובכוונה שהאריך במלותיו ובכפל ענין במלות שונות, כדי לעורר את לב המתפלל להתבונה: מי לא נפקד כהיום הזה. אמר כהיום הזה בלשון ספק ולא אמר ביום הזה בלשון ודאי כמו שהוא באמת בסדורי האחרונים? כי בימי רב מחבר התפלה עדיין היו מקדשין על פי הראיה והיה ספק להם בבבל מתי קדשו ב"ד של ירושלים את החדש: מעשה איש ופקודתו. הוא שוקל מעשה כל איש והפקודה אשר נפקדת עליו מצד דין הצדק, מלשון ופקודת כל האדם יפקד עליהם (במדבר טז, כט): ועלילות מצעדי גבר. המעשים שאדם עושה על כל צעד ושעל, שאדם דש בעקביו, כדאמר ר' שמעון בן לקיש מ"ד עון עקבי יסבני עונות שאדם דש בעקביו בעוה"ז מסובין לו ליום הדין (ע"ז י"ח ע"א). ולפיכך בא נסמך על נסמך: מחשבות אדם ותחבולותיו. מחשבות הן הפשוטות, העולות על לבו כמו שהן, ותחבולות הן מורכבות היוצאות לו ע"פ דרכי ההקיפים (דורך ספעקולאציאנען), ושתיהן מחשבות שלא באו לכלל מעשה. ואע"פ שאין הקב"ה עונש על מחשבה רעה, הני מילי בשאר עבירות אבל בע"ז והרהורים שגם מחשבה עצמה אסור (קדושין ל"ט ע"ב), ומחשבה טובה חשיב מעשה גמור, כ"כ בתשובת מהר"י מברונא סי' ע"ג מהא דאמרינן התם (מ' ע"א) מאי ולחושבי שמו אפי' חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה עיי"ש: ויצרי מעללי איש. הן המחשבות והתחבולות שבאו לכלל מעשה אם טוב ואם רע, את כלם יביא האלהים במשפט טוב הוא, כמו שנאמר (קהלת יב, יד) כי את כל מעשה (עם כל מעשה) האלהים יביא במשפט על כל נעלם, כלומר

ישכחך. ובן אדם יתאמץ בך. כי דורשיך לעולם לא יכשלו. ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך: כי זכר כל המעשים לפניך בא. ואתה דורש מעשה כלם: וגם את נח באהבה זכרת. ותפקדהו בדבר ישועה

פירוש רש"י

שלא ישכחך. שלא יעזוב אותך: ולא יכלמו לנצח. לפי שזוכר כל המעשים טובים לפניך ואתה דורש כו' :

פירוש דרך החיים

מקראים אישים אלא נקרא מצד איש; ובן אדם הוא כלומר המשוקע בדברים גשמיים ובהמה והמזון לא יהי' כמותו אלא כך: כי דורשיך. כלומר שאין לו לאדם ליראה שלעיין בהשגות הקב"ה כי אולי ילין ויבא לזה אמר כי הקב"ה יהיה בעזרו שלא יכשל: ולא יכלמו כו'. כלומר מבוששת גם לא יכלמו: כי זכר כו'. כלומר כאשר תבין המעשים כולם לפניך אתה דורש מעשה כולם א"כ לא יוכל להם זכות כאחד מהם לפניך: וגם את נח באהבה זכרת. כלומר כמו שעשית עם נח שפקדת אותו בדבר ישועה ורחמים כמו כן תפקוד אותנו:

עץ יוסף

וגם את נח באהבה זכרת. כלומר כמו שעשית עם נח שפקדת אותו בדבר ישועה ורחמים כמו כן תפקוד אותנו. ואמר באהבה זכרת ע"ש ומה שלא כן

דובר שלום

ישכחך ובן אדם יתאמץ בך. שלימות האדם שלא ישכח את ה' רק יהיה תמיד ה' נגד עיניו. והבאתי שלימים על כך במקומות דרוש מס' עבו"ז תפלתי אמר גבל לכם יתבוננו באשה לכם הארה מאת ה' ולא במקרה. וזה אשרי איש שלא ישכחך שמבוטח ה' נגד עיניו תמיד. ומדרגה שמתוקה מזה בן אדם יתאמץ בך. בגלל לו יתאמץ ויתחזק בך. כי דורשיך שאין שוכחים אותך לעולם לא יכשלו לא יאונה להם מכשול שום רעה בעולם. והמתאמצים בך אף שנכשלו בחטא מרש שבלו כ"פ כשמאמצים בך לא יכלמו לנצח בשביל שתוקים בך בהתאמצם: וגם את

עיון תפלה

כלומר שהביאו במפסם את המבול יביא גם את התשובה שלמה הקודמת לו בהפסד: יתאמץ בך. יאמץ חילו להדבק בך, כמו שנאמר (תהלים פד, ו) אשרי אדם עוז לו בך: ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך. עפ"ה (שם לד, כג) ולא יאשמו כל החוסים בו ועפ"ה (ישעיה מה, יז) לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: וגם את נח באהבה זכרת. לפי גרסת הותיקים בסדוריהם הלא גם את נח באהבה זכרת ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים, נראה שאין זה ישוי דברים בעלמא להשלמת המליצה, אלא הטעם היא שאנחנו מושגים לפני הקב"ה לזכור זכותם. אמנם אין בנו מעשים כאלה להיות כדאים שתזכרנו לטובה על פי מעשינו הטובים בהם אל עצמם, כי רוב מעשים תהו, אבל בהם אל מפני זולתנו כבר ראוים אנחנו לאהבתך ולחמלתך, שהרי גם את נח באהבה זכרת, לא על פי מעשיו הטובים מצד עצמם (דאמר ר' יוחנן נח מחוסר אמנה היה אלולי שהגיעו המים עד קרסוליו לא היה נכנס לתיבה, ב"ר פל"ב סי' ו') כי אם על פי פחיתות בני דורו, וכמו שאמרו רבותינו בסנהדרין ק"ח ע"א וב"ר ריש פל"ט אפי' נח שנשתייר מהם לא היה כדאי אלא שמצא חן בעיני ה', כלומר כאשר הקביל הקב"ה את נח לשומת בני דורו ראה אותו צדיק לפניו בדור הזה (בראשית ז, א), ובזה קנה אהבתו וחמלתו, כי האהבה לאיש אינו תמיד פרי מעשיו הטובים מצד עצמם, אבל פעמים רבות גם פרי ההקבלה נגד זולתו, וכמו שנאמר ריש מלאכי אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אין בנו מעשים מצוינים? ובאה התשובה הלא אח עשו ליעקב ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי, כלומר האהבה הזאת היא פרי ההקבלה. ועל היסוד הזה הבטיח הקב"ה לישראל אהבת עולם, כאשר גלוי וידוע לפניו שנגד זולתם יכריעו לעולם את המשקל, לפיכך אמר להם ירמיהו בשם ה' (ירמיה לא, ב) ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד (אהבת חסד, ברכת שים שלום), וכן הוא אומר (ישעיה מג, ד) מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתיך, כי בערכם לך תמיד היתרון; והתחלת האהבה הזאת היתה מיום שנתנה תורה לישראל כשהחזירה הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קבלוה, כמו שאמרו רבותינו (שמות רבה פל"ג סי' ב') אמר הקב"ה משעה שעמדתם בסיני וקבלתם את התורה וכתבתי שאני אוהב אתכם שנאמר (דברים ז, ח) כי מאהבת ה' אתכם שאין אני יכול לשנוא אתכם (אע"פ שאתם ראוים לכך ע"פ מעשיכם). ובכח אהבת נדבה זאת אנחנו בוטחים בשם ודופקים על שערי רחמיו של הקב"ה עד שיגיענו ישועתו כאור מבהיק. כי הא דמצלינן בברכת העבודה ותפלתם באהבה (בשביל אהבת עולם שהבטחת לנו) תקבל ברצון, ובברכת אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה, ובתפלת המועדים אתה בחרתנו מכל העמים (בשביל יתרוננו על כל עמי הקדם אשר הלכו חשכים) אהבת אותנו (זכינו לאהבתך), ובברכת שים שלום כי באור פניך נתת לנו ה"א תורת חיים ואהבת חסד (אהבת נדבה), גם

ורחמים. בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם. על כן זכרונו בא לפניך יהוה אלהינו. להרבות זרעו כעפרות תבל. וצאצאיו כחול הים: ככתוב בתורתך ויזכר אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה אשר אתו בתבה ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים: ונאמר וישמע אלהים את נאקתם ויזכר אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב: ונאמר וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר:

פירוש רש"י

על כן זכרונו בא לפניך. כדי שיהא העולם ממנו.

עץ יוסף

בעיני ה'. ואמר זכרת ע"ש ויזכור אלהים את נח: מפני רוע מעלליהם. שהיו משחיתים את דרכם. לכן מדה כנגד מדה הביא את המבול עליהם לשחת כל בשר: על כן. שהיה נח צדיק בימיהם בא זכרונו לפניך ה': להרבות זרעו. ע"ש פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה: כעפרות. ע"ש שאמר הקב"ה לאברהם שהיה מבני בניו [של נח] ושמתי את זרעך כעפר הארץ. ואמר עפרות תבל ולא עפר הארץ ע"ש שהיה שם בן נח צדיק ותם ויפת רשעים ונמלאו חוב בניו מתובלים בקלון והוא מלשון תבל עשו כי על שם הזנות נקראת האדמה תבל: וצאצאיו כחול הים. ע"ש (ושמתי) [והיה] כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו. וכתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים: ככתוב בתורתך. (בראשית ח): ויזכור אלהים. הפך מדת הדין לרחמים: רוח. רוח תנחומין: וישוכו. לשון הנחה: נאקתם. צעקתם: וזכרתי את בריתי יעקוב. הוא כדלי. ואם אין יעקב הרי יצחק

דובר שלום

נח באהבה זכרת. כדעת ר"א דבאחד במעשי ... המים: בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם על כן זכרונו בא לפניך וכו'. מאמר חז"ל ונח איש צדיק תמים היה בדורותיו ולא בדורו של אברהם. הרי שלדעה נח נחשב לפי ערך פחיתות השלימות שהיה בדורותיו. וזה בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם היינו פחיתות ורשעות שהי' לאותו דור ע"כ לפי ערך רוע מעלליהם. זכרונו של צדקת נח בא לפניך להכיר צדקתו: להרבות זרעו וכו' ככתוב בתורתך ויזכר אלהים את נח וגו'. לא מצינו בנח שהובטח לו להרבות זרעו כעפרות תבל וחול הים. ויתכן שהכונה שמרמז על אברהם שבא ממנו ונתברך מפי הקדוש ברוך הוא ושמתי את זרעך כעפר הארץ וגו' והכונה שרבה את זכרון

עיון תפלה

ביום הדין הזה שכל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון (ר"ה פ"א) אנחנו באים לפניו בטענת אהבה, וכך אנו אומרים, הלא גם את נח באהבה זכרת ואף לא היה ממקבלי התורה ובכל זאת קנה אהבתך בשביל יתרונו על בני דורו נגד, ואהבתך הועילתהו להצילו לטובה ממי המבול, אנו שמלבד היתרון הזה קבלנו גם את תורתך ואנו נרדפים ונהרגים עליה כל הימים — על אחת כמה וכמה צריך אתה לרחם עלינו ולזכרנו לטובה בשביל אהבת עולם אשר אהבתנו, ולהקשות אותנו ממבול הגלות אשר שטפנו עד נפש. ואתיא תקיפתא דבי רב כמ"ד (סנהדרין ק"ח ע"א) בדורותיו ולא בדורות אחרים, ובכ"ד הרכה ל' הי' מ' משל לאחד שהיה לו מרתף של יין פתח חבית אחת ומצאה חומץ, שניה כן, שלישית מצאה קוסס (שלדע), אמרו לו קוסס הוא! אמר להם כלום יש טוב ממנו? — ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים. שדברת אליו דברים טובים דברי ישועה ורחמים: בהביאך וגו' לשחת כל בשר. כמו שנאמר (בראשית ו, יז) ואני הנני מביא את המבול וגו' לשחת כל בשר: מפני רוע מעלליהם, על כן זכרונו בא לפניך. מפני היתרון אשר היה לו מבני דורו המשחיתים: להרבות זרעו. שנאמר (שם ט, א) פרו ורבו ומלאו את הארץ: ויזכור. (שם ח, א): וישמע אלהים את נאקתם. בשעבוד מצרים נאמר (שמות ב, כד) שהיו כלנו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז כמו שנאמר (יחזקאל כ, ח) איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו, ולא היו ראוים לגאולה, וכמו שאמרו רבותינו (עס"ם רבה פסוק כשושנה בין החוחים) גוי מקרב עם ועם מקרב גוי אין כתיב כאן אלא גוי מקרב גוי שהיו אלו ערלים ואלו ערלים אלו מגדלין בלורית ואלו מגדלין בלורית אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים אם כן לא היתה מדת הדין מתחת שיגאלו ישראל לעולם, ובכל זאת שמע אלהים את נאקתם בשביל ברית אבות שקיימת לעולם, ראה תוס' שבת נ"ה ע"א ד"ה ושמואל: וזכרתי את בריתי. בקללות של תו"כ נאמר (ויקרא כו, מב) כשאין ישראל עושין רצונו של מקום ובכל זאת זכר הוא את הברית, הכל

וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר זֵכֶר עָשָׂה לְנִפְלְאוֹתָיו חַנּוּן וְרַחוּם יְהוָה: וְנֶאֱמַר טֶרֶף נָתַן לִירֵאָיו יִזְכֹּר לְעוֹלָם בְּרִיתוֹ: וְנֶאֱמַר וַיִּזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וַיִּנָּחֵם כְּרֹב חֲסָדָיו: וְעַל־יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר הָלֹךְ וְקָרָאתָ בְאָזְנֵי יְרוּשָׁלַיִם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ לֶכְתֵּךְ אַחֲרַי בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה: וְנֶאֱמַר וְזָכַרְתִּי אֲנִי אֶת־בְּרִיתִי אוֹתָךְ בִּימֵי נְעוּרָיִךְ וַהֲקִמוֹתִי לָךְ בְּרִית עוֹלָם: וְנֶאֱמַר הֲבֵן יַקִּיר לִי אֶפְרַיִם אִם יֶלֶד שַׁעֲשֻׁעִים כִּי־מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ זָכֹר אֶזְכְּרֶנּוּ עוֹד עַל־כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ רַחֵם אֲרַחֲמֶנּוּ נְאֻם־יְהוָה:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. זָכְרֵנוּ בְּזִכָּרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ. וּפָקְדֵנוּ בִּפְקֻדַּת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים מִשְּׁמֵי שְׁמֵי קֶדֶם. וּזְכָר

פירוש רש"י

הבן יקיר לי אפרים. אע"פ שהוא תימה שיזכיר של פורענות כי על פסוק של תפלה מוסב והכי קאמר וכי בן יקיר לי אפרים שבשביל יקירותו אני זוכרו אלא על שאמר למעלה השיבני ואשובה כי אתה ה' אלהי: על כן. שהוא מתודה ומתנחם על הרעות שעשה על כן המו מעי. לו רחם ארחמנו נאם ה'. הרי לך שאינו של פורענות. ואין כאן אלא ה' פסוקים של זכרונות וזכרתי להם ברית ראשונים זה עשירי

עץ יוסף

הדלי. ואם אין יצחק הרי אברהם כדאי: כלולתיך. לשון חופה: לכתך אחרי. שלוחי משה ואהרן מארץ נושבת למדבר ואין צדה לדרך כי האמנתם בי: הבן יקיר. הן דברי שכינה בני יקירי הוא אפרים (כל ישראל נקראו ע"ש אפרים) כמי שאין לו אלא בן אחד שלא חטא מעולם: אם ילד שעשועים. כאב משתעשע עם בנו החביב לו: כי מדי דברי בו. בכל עת שאדבר בו זכור אזכרנו עוד. דרך משל אם ראובן מדבר משמעון נסתר. והתחיל הדבור כך אמרתי לשמעון ואחר כך הבא להזכירו שנית ואומר כך השיב לי ואינו מזכירו בשמו פעם אחרת. אבל כשמזכיר בנו אהוב ושמח בזכרונו כופלו להזכירו כמה פעמים. וכן הוא יתברך אמרו חז"ל ה' פעמים הזכיר ישראל בפסוק אחד (במדבר ח יט) מפני חיבתן: על כן המו מעי לו. נתגלגלו רחמי והוציאני מהגלות: רחם. גימטריא אברהם:
זכרנו ה' ופקדנו כו' ורחמים. אמר ורחמים ע"ש זכור רחמיך ה'. וזכרון ופקידה אחת היא בכאן: משמי שמי

דובר שלום

ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים. ואף שנתברך אברהם גם ככוכבי השמים זהו לא לענין הגיעו רק לענין גודל המעלה מיוחד בשיא המעלה ככוכבי השמים. והטובה שני התארים ספר יוצא יתבן ע"פ המבואר בזה"ק דספר עושה פירות. וחול אינו עושה פירות רק שהוא לצורך עצמו בעולם. והנה נתחלק העולם מכל יושביו. שיש בהם שלימי המעשים שפרי מעשיהם עולה יפה. ויש מהם שאין במעשיהם פרי הגונים. רק הם לצורך העולם שלא יהיה העולם בלי ישוב וזה לברכת אשר כספרים חבל בעושה פירות היינו שלימי המעלה. וכחול הים שאין עושה פירות היינו פחותי המעלה בהעדר המעשים: ויזכור להם בריתו וינחם כרוב חסדיו. בגימטריא המדות נאמנו שענין הברית הוא שמי הגדולים טלאים בנים להטיב כל אחד מהם למלאות רצון השני. א"כ מחויב הברית מלדנו למלאות רצון הבורא. ומצד הבוי"ת להטיב. ואחרי שאנחנו בגדנו בברית מצדנו להטיב תמעשינו. ממילא אין הברית מחייב הבוי"ת להטיב עמנו. א"כ זכירת הברית הוא לתשבור לפנינו. אך מחסדי ה' שהוא נחם לחמול על שפטינו ונתמך לו כאילו פעלנו לטוב. לכן יזכור להם בריתו להטיב גם הוא מצדו. לפי שהוא חס על רעהם כתוב

ספדיו: הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים וגו'. ממנע הלב לאהוב בנו אף שאין בו תשלום השלימות.

עיון תפלה

הכל בשביל האהבה: זכר עשה. (תהלים קיא ד): טרף נתן. (שם שם, ה): ויזכר להם. (שם קו, מה): הלוך וקראת. (ירמיה ב, ב): וזכרתי אני. (יחזקאל טז, ס): הבן יקיר. (ירמיה לא, יט): אלהינו זכרנו וגו' ופקדנו וגו'. עפ"ה (תהלים קו, ד) זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך. וכן אומרים באבינו מלכנו זכרנו בזכרון טוב לפניך, ונוסד על לשון חז"ל (ר"ה ט"ז ע"א) אמרו לפני זכרונות כדי שיבוא זכרונכם לפני לטובה: בפקודת ישועה ורחמים. ולעיל נדי נח וכן בילקוט ויבא בדבר ישועה ורחמים: משמי שמי קדם. זכרונו ופקודתו יעלו לפניך עד שמי שמי קדם (תהלים סח, לד) הוא הרקיע:

לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַבְּרִית וְאֶת־הַחֶסֶד וְאֶת־הַשְּׁבוּעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. וְתֵרָאֶה לְפָנֶיךָ עֲקֵדָה שֶׁעָקַד אַבְרָהָם אָבִינוּ אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ עַל־גַּב הַמִּזְבֵּחַ. וְכָבַשׁ רַחֲמָיו לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. כֵּן יִכְבְּשׁוּ רַחֲמֶיךָ אֶת־כַּעַסְךָ מֵעָלֵינוּ. וּבְטוּבְךָ הַגָּדוֹל יָשׁוּב חֲרוֹן אַפְּךָ מֵעַמְּךָ וּמֵעִירְךָ וּמִנַּחֲלָתֶךָ. וְקַיֶּם־לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ אֶת־הַדָּבָר שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ בְּתוֹרָתֶךָ עַל־יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ כָּאָמוּר: וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהֹוָה: כִּי זוֹכֵר כָּל־הַנִּשְׁכָּחוֹת אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם. וְאֵין שִׁכְחָה

פירוש רש"י

ורמים בשל הורה: זוכר כל הנשכחות. שהשכחה זו האדם ומעשיו אתה זוכר לפי שאין שכחה לפניך:

עץ יוסף

שמי קדם. ע"ש לרוכב בשמי שמי קדם (תהלים סח), והירוהו ברקיע ערבות שעל גבי החיות: את הברית. שנאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת: ואת החסד. שנתינת הארץ לאברהם היתה בחסדו של מקום וזהו שכתוב חסד לאברהם. אבל ביעקב כתיב תתן אמת ליעקב שנתינת הארץ ליעקב היא באמת שכבר כרת ברית עם אברהם זקנו ניתנה לו: ותראה לפניך עקדה. כי דשנו נצור ת"ג המזבח של מעלה: וכבש רחמיו. כתב רבינו בחיי בפרשת וירא (כב, א) שהיה גדול כחו של אברהם יותר מיצחק לפי שהמפקיר עצמו ליהרג מקל הוא מאד מן האב שבא לשחוט את בנו בידו. לכן כמו שכבש אברהם רחמיו כדי לעשות רצונך כן ראוי שיכבשו רחמיך את כעסך מעל ישראל: ישוב חרון אפך כו'. ע"ש שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: וקים לנו כו' וזכרתי להם ברית כו'. זהו זכרון שעירי. לפי שצריך לפסוק בתורה: כי זוכר כל הנשכחות אתה כו'. פי' הנשכחות מבני

דובר שלום

וכן ילד בשעשועים שיש לו תכלית השלימות מחייב השמש לאהוב אותו אף שחטא בו. וזו שאמר הבן יקיר לי אפרים והכנסי אלא ילד קורנם הבן. או אם ילד שעשועים שהוא שלימותו גורמת האהבה: את הברית ואת החסד ואת השבועה. ברית הוא ששני הצדדים יקיימו כל אחד לצלעו בשוה. וחסד הוא שמטיב האחד יותר ממה שמטיב לו רעהו. ושבועה הוא להטיב גם בהעדר שום הסבה מצד השני. ובכל אלה השלשה הבטיחנו

עיון תפלה

הרקיע השמיני הנשוי על ראשי החיות (יחזקאל א, כב) אשר שם מכון עק (חגיגה י"ג ע"א) ומשם תזכרנו לטובה ותפקדנו בפקודת ישועה ורחמים, ראה מה שכתבנו בביאור יעלה ויבא בתפלת חול: את הברית. שנאמר (בראשית טו, יח) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית: ואת החסד. שנאמר בסוף מיכה תתן אמת ליעקב חסד לאברהם: ואת השבועה. שנאמר (בראשית כב, טז) בי נשבעתי נאם ה': כן יכבשו. כן יגלו רחמי רחמיך את כעסך הגדול אשר הכעסתך עד שיתבטל וישוב מעלינו והפעל ישוב כתוב אח"כ ובטובך הגדול ישוב חרון אפך. וכמאמר רומא וכן בסדורי התימנים ובאמשטרדם ובסדורי הספרדים ליתא לתיבת מעלינו: ומנחלתך. זה בית המקדש, ואתיא כמ"ד רב כר' יהודה (זבחים קי"ט ע"א) נחלה זו ירושלים דכתיב לן תנא שתים (שם קי"ב ע"ב) באו לירושלים נאסרו הבמות וכו' והיא היתה נחלה, דהיינו בית המקדש שנבנה בירושלים ולא כל העיר כי משנכנסו לעיר עדיין לא נאסרו הבמות עד שנבנה שם ביהמ"ק בימי שלמה, וכ"כ שם רש"י בהדיא בד"ה זו ירושלים, "ועד שנבנה הבית לא נאסרו הבמות" עכ"ל: וזכרתי להם. (ויקרא כו

לפני כסא כבודך, ועקדת יצחק לזרעו של יעקב היום ברחמים תזכור: ברוך אתה יהוה זוכר הברית:

פירוש רש״י

זוכר הברית. שעקדת כ״ו לאמור עקדתו כדכתיב כי נשבעתי נאם ה׳: ותוקמין קשי״ק:

עץ יוסף

אלא הוא זכרם. ואמר זה עתה השם אחרת כדי לסמוך מעין החתימה סמוך לחתימה: ועקדת יצחק לזרעו היום כו׳. וכ״ה גם לדעת האר״י ז״ל, ועיין מ״ש בענף: באי״י זוכר הברית. וזו הכרתי לשב ברית ראשונים (אבודרהם): זוכר הברית. ימצא במחשבתו ידעתי שגדולתי תזכור גם הברית הזה אף ה׳ מבקש שתמסר הכרת הברית הזה ותזכור אותו ביום הדין הזה:

אתה

כל הארצות הללו והקימותי את השבועה אשר נשבעתי

ענף יוסף

כתב הב״ע ז״ל ובקדם יצחק לזרעו מוסב כך היא כנוסחא המפורסמת. והמדקדק נוהג לומר לזרעו יעקב מזכיר משום שהמשנה שמנשה שכתוב בכתוב הוא ואינו אלא מועם עד כאן לשונו. ומשמע הוא משום עלף כשלומרים ושקדם יצחק לזרעו מזכיר אינו כלל אלא יעקב וזרעו. שהלאמוני וזרעו אינם נקראים את יצחק. דהיינו דכתיב גבי אברהם כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך וגו׳ והכתיב אמר כך כי ביצחק יקרא לך זרע שפירושו ביצחק ולא כל יצחק. וכתיב גבי יצחק כי לך ולזרעך אתן את לאברהם אביך הרי ע״ת דזרע הכתוב גבי יצחק היינו

דובר שלום

בכוי״ת. הם הלכות כרת ה׳ הברית שהמה נפילו לדקדק ישו הטוב שביעו והוא יה׳ כשלש שנו ייטיב לכם זה הברית. הם הלל כעדה כרת הברית אף עשה אין בכחם להצלים טוב מעשיהם כל כך. על״ז אלד התמד מרגה לשיטב עמהם זכו התמד. ובכל התורים הם סוקף ה׳ השבועה כי נשבעתי וגו׳ כי ברך אברכך וגו׳ אף בהם לא ייקינו זאו השבועה: וזהו כורת ברית לראשונים ומקיים השבועה לאחרונים. לראשונים שעשה כריתת הברית כי גם (המה) כעינו מלדם פני הבעליהם. אך לאחרונים שבלתי מעיגים מלדם ונתקן גם שופכי הברית. לכם מקיים שבועה להיטיב למו אף עשה אין מעיבים מעשיהם:

עיון תפלה

שם). מסיימין בשל תורה כותיקין (ר״ה ל״ב ע״ב): לזרעו. של יצחק. ולפי שלא נמלא בכה״ק שיקראו ישראל בשם זרע יצחק, כי אם זרע אברהם (תהלים קה, ו) זרע יעקב זרע ישראל (שם כב, כג) לפיכך שלחו כאן מסדרי הסדורים להגיה את ידיהם והכם לזרעו של יעקב, אבל שיקר לזרעו של יצחק כמ״ש (בראשית כא, יב) כי ביצחק יקרא לך זרע, והפסוקים (ק״פ כ׳) עתיד הקב״ה לעשות סעודה ביום שיגמול חסדו לזרעו של יצחק:

אתה

תקון תפלה

ועקדת יצחק. סיום ברכת אתה זוכר בנוסח ר״ע גאון ועקדת יצחק לזרעו תזכור באי״י. וכ״ה בסדר התפלה להרמב״ם כי זוכר הנשכחות אתה וגו׳ ועקדת יצחק לזרעו תזכור. וברכת אתה נגלית מסיים הרמב״ם כי שומע קול שופר אתה וכו׳ באי״י שומע תרועה. ובמחזור ויטרי בחתימת אתה זוכר כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו ויגלו (כן צריכים לנקד, נפעל מכפולים) רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת רחמים בעבור שמך הגדול וכו׳, ובחתימת אתה נגלית כי אתה שומע בקול שופר וגו׳ באי״י שומע בקול תרועת עמו וגו׳ (וכן לענין ברכת תקיעת שופר כתב אבן הירחי במנהגו הלכות ר״ה סי׳ פ׳ בשם רב האי גאון „הלכה רווחת בישראל לברך לשמוע בקול שופר ולא תאמר מינה" עכ״ל, וכן הביא ראבי״ה מן הירושלמי תוקע שופר צריך לברך אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע בקול שופר, גם בראב״ן סי׳ ל״ח ובאור זרוע חלק שני סי׳ רע״א הביאו את הירושלמי הזה, ובמחזור ויטרי סי׳ שמ״ח דף שפ״ו „ובגרבונא ופרובנצא אומר לשמוע בקול שופר" עכ״ל, אבל הב״ח באו״ח סי׳ תקפ״ת בשם אגודה כתב „דאין לומר בקול בבי״ת דמשמע לעשות צווי ולשמוע בקולו אלא יאמר קול שופר" עכ״ל, והביאו המג״א, וכ״כ הט״ז דאין לומר בקול דמשמע לעשות רצונו ולציית לו). ונוסח בני רומא אתה זוכר וגו׳ שמבראשית כי אין שכחה וגו׳ מנגד עיניך אתה זוכר (ראה מה שכתבתי בפסוקי דזמרה במזמור יושב בסתר גר״ח מפת יקוש) את כל הנפעל וגו׳ הכל גלוי לפניך וגו׳ מי לא נפקד ביום הזה חכר כל היצור וגו׳ ותחבולותיו יצורים ומעללי איש אשרי איש לא ישכחך וגו׳ כי כל דורשיך וגו׳ לא יכשלו ולא תבלים לנצח וגו׳ ותפקדהו בפקודת ישועה ורחמים וגו׳ ויזכר וגו׳ וכתוב וישמע וגו׳ וכתוב וזכרתי וגו׳ חנון ורחום ה׳ טרף נתן וגו׳ וכתוב זכר לעולם בריתו וגו׳ (תהלים קה, ח) ושני הכתובים זכר עשה וגו׳ טרף נתן וגו׳ דכתיבי גבי הדדי בתר חשבי לית) וכתוב ויזכר וגו׳ ועל ידי עבדיך הנביאים נאמר הלוך וגו׳ וכתוב וזכרתי אני וגו׳ וכתוב הבן יקיר וגו׳ יכבשו רחמיך את

אַתָּה נִגְלֵיתָ בַּעֲנַן כְּבוֹדֶךָ. עַל עַם קָדְשְׁךָ לְדַבֵּר עִמָּם. מִן הַשָּׁמַיִם הִשְׁמַעְתָּם קוֹלֶךָ. וְנִגְלֵיתָ עֲלֵיהֶם בְּעַרְפַלֵּי טֹהַר. גַּם (כָּל־) הָעוֹלָם כֻּלּוֹ חָל מִפָּנֶיךָ. וּבְרִיּוֹת בְּרֵאשִׁית חָרְדוּ מִמֶּךָּ. בְּהִגָּלוֹתְךָ מַלְכֵּנוּ עַל הַר

פירוש רש"י

אתה נגלית בענן כבודך. בשעת מ"ת: בערפלי טהר. כדכתיב ומשה נגש אל הערפל וכתיב וכעצם השמים לטהר: חל מפניך. פחד. כדכתיב ארץ רעשה גם שמים נטפו. וכל בריות שנבראו מששת ימי בראשית חרדו ממך.

עץ יוסף

אתה נגלית כו'. ע"ש הנגלה נגליתי אל בית אביך. וכתיב ונגלה כבוד ה': מן השמים. ע"ש שנאמר מן השמים השמיעך את קולו: בערפלי טוהר. ע"ש ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים. ואמר טוהר ע"ש וכעצם השמים לטוהר. ואמר תחלה ענן ואח"כ ערפל ע"ש ענן וערפל סביביו: גם העולם כולו חל מלפניך. ע"ש וירא העם וינעו ויעמדו מרחוק. חל פי' אחזם חלחלה: ובריות בראשית חרדו ממך. הם האילנות ושאר צמחים. כמו שנאמר וירקידם כמו עגל. וכתיב קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש. כי זה המזמור מדבר בעת מתן תורה שנאמר בסוף המזמור ה' עוז לעמו יתן דהיינו התורה. ואימתי חרדו ממך בהגלותך מלכנו על הר סיני אז חרדו שמא לא יקבלו ישראל את התורה ויוחזר העולם לתוהו ובוהו: בהגלותך מלכנו על הר סיני נלמד כו'. ע"ש הכתוב ועל הר סיני ירדת.

ענף יוסף

אלא כוונת הכתוב בני אברהם ואלו הכתוב בני אברהם היינו אלא יעקב ובניו כדילפינן מן כי ביצחק יקרא לך זרע א"כ גם זרע הכתוב בני יצחק היינו אלא יעקב ובניו א"כ כשאומרים ועקדת יצחק לזרעו תזכור לא קאי אלא על יעקב ובניו לפיכך אינו צריך לפרש לזרע יעקב תזכור והפורש הרי זה טועה. ואע"ג דאברהם נקרא אב המון גוים. הוא נקרא אב אבל הם אין נקראים זרעו. הכן הקב"ה נקרא אבינו ע"ש שמגין ומרחם עלינו כאב כן אברהם אבינו עליו השלום מגין על כל האומות וטוען מהברכות בו דכתיב ונברכו וגו' ומצינו בדוד שקרא לבתואל אבי ע"ש שחייב לכבדו כאביו ואע"פ שלא מגזעו. וכן כל הנביאים נקראו אבות דכתיב אבי אבי רכב ישראל ואין הכל זרעם (לטעם). אבל הס"ז כתב שצריך לומר ועקדת יצחק לזרעו של יעקב תזכור. וכן כתב הגאון מליסא בסידור שלו.

עיון תפלה

אתה נגלית בענן כבודך. שנאמר (שמות יט, ט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן, ופירוש בענן כבודך בענן אשר שם ישכון כבודך, ולא נמצא במקרא אלא בדרז"ל רא"ה ענני כבוד היו (סוכה י"א ע"ב): על עם קדשך. מלה"כ (ישעיה סג, יח) למצער ירשו עם קדשך, ופירוש עם קָדְשְׁךָ העם אשר הוא קדש לה', כמו שנאמר (ירמיה ב, ג) קדש ישראל לה', אבל מן עם קָדוֹשׁ (דברים ז ו) היה צריך להיות עם קְדוֹשֶׁךָ: לדבר עמם. שנאמר (שמות כ כב) מן השמים דברתי עמכם: מן השמים השמעתם קולך. שנאמר (דברים ד, לו) מן השמים השמיעך את קולו: בערפלי טהר. שנאמר (שם ה, יט) את הדברים האלה דבר ה' וגו' מתוך האש הענן והערפל, [ונקוד בְּעַרְפַלֵּי הפ"א פתוחה והלמ"ד בנוסח כהוכחת רוו"ה בביאורו למחזור]: כל העולם כלו חל מפניך. כמו שאמרו רבותינו (זבחים קט"ז ע"א) כשנתנה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל מלכי אוה"ע אחזן רעדה בהיכליהם: ובריות בראשית חרדו ממך כמו שנאמר

תקון תפלה

כעסך ובטובך הגדול תשיב חרון אפך מעירך ומארצך ומנחלתך ומעמך ישראל (טעם זה הסדר, בתחלה ישוב חרון אפו מעיר הקדש הגדולה בקדושתה ואח"כ מכל ארץ הקדושה, וכן הוא אומר (ישעיה סב, ד) כי לך יקרא חפצי בה ולארצך בעולה, בתחלה העיר ואח"כ הארץ, ואחרי כן ישיב שבות עמו ישראל וישיבם אל אדמתם, כמו שנאמר (יחזקאל לו, ח) ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא (עוד טעם וישובו אליכם) וגו', בתחלה תשועת הארץ ואח"כ תשועת ישראל, בתחלה תקון הבנין ואח"כ הכנסת הדיורין, וביום שהרג את ישראל יטהר בתחלה את שבט הלוי שהוא נחלה ה' כלו לה' המיוחד לעבודתו, ואח"כ יתר השבטים, כמו שאמרו רבותינו (קדושין ע"א א') כשהקב"ה מטהר שבטים שבטו של לוי מטהר תחלה) וזכר לנו וגו' ועקדת יצחק היום לזרעו תזכור וגו':

אתה נגלית וגו' וגם כל העולם כלו חל מלפניך וגו' וכתוב ויהי קול השופר וגו' וכתוב וכל העם וגו' וכתוב בחצוצרות וגו' וכתוב תקעו וגו' וכתוב הללויה וגו' ועל ידי עבדיך הנביאים נאמר וגו' וכתוב והיה וגו' וכתוב וה' וגו' ה' צבאות יגן עליהם ה' צבאות יגן עלינו ועל כל עמך ישראל בשלומך וגו' וקבץ פזורינו וגו' מירכתי ארץ ככתוב על יד נביאך לכן הנבא ואמרת וגו' אל אדמת ישראל (יחזקאל לז, יב) והביאנו ה' אלהינו לציון וגו' את קרבנות חובותינו

סִינַי. לְלַמֵּד לְעַמְּךָ תּוֹרָה וּמִצְוֹת. וַתַּשְׁמִיעֵם אֶת־הוֹד קוֹלֶךָ. וְדִבְּרוֹת קָדְשְׁךָ מִלַּהֲבוֹת אֵשׁ. בְּקֹלוֹת וּבְרָקִים עֲלֵיהֶם נִגְלֵיתָ. וּבְקוֹל שׁוֹפָר עֲלֵיהֶם הוֹפָעְתָּ. כַּכָּתוּב בְּתוֹרָתֶךָ וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר

עץ יוסף

ודבר עמהם משמים ונתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים (נחמיה ט): ותשמיעם את הוד קולך. שנאמר כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים וגו' כמונו ויחי (דברים ה). ואמר הוד ע"ש קול ה' בהדר: ודברות קדשך. שיצא מפיו בקדושה: מלהבות אש. ע"ש קול ה' חוצב להבות אש: בקולות וברקים עליהם נגלית. ע"ש ויהי קולות וברקים: ובקול שופר. ע"ש וקול שופר חזק מאד: עליהם הופעת. ע"ש הופיע מהר פארן. ור"ל עם קול השופר הראית להם זוהר גילוי שכינה: ועתה מזכיר עשרה שופרות. ג' מן התורה וקול שופר חזק מאד. ויהי קול השופר. ואת קול השופר.. וג' מן הכתובים ה' בקול שופר. בחצוצרות וקול שופר. תקעו בחדש שופר. ואומר מזמור הללויה כו' מהטעם שאכתוב בסמוך. וג' מן הנביאים. ונתקע בשופר גדול. יתקע בשופר. ואדני אלהים בשופר יתקע. ופסוק העשירי של שופרות הוא וביום שמחתכם ובמועדיכם כמו שאכתוב לקמן: ככתוב בתורתך ויהי ביום השלישי. (שמות יט): בהיות הבקר. שהקדים הקב"ה מה שאין דרך ב"ו שיצא הרב ממתין לתלמידו:

עיון תפלה

שנאמר (תהלים סח, ח ט) אלהים בצאתך לפני עמך וגו' ארץ רעשה אף שמים נטפו וגו', ונאמר (שופטים ה, ד — ה) ה' בצאתך משעיר וגו' ארץ רעשה גם שמים נטפו וגו' הרים נזלו וגו'. ובפרקי ר"א פרק מ"א יצא קול ראשון והשמים והארץ רעשו ממנו והימים והנהרות ברחו וההרים והגבעות נתמוטטו והאילנות כרעו וכו': את הוד קולך. עפ"י (ישעיה ל, ל) והשמיע ה' את הוד קולו: ודברות קדשך. עפ"י (דברים לג, ג) ישא מדברותיך: עליהם הופעת. עפ"י (שם שם, ב) הופיע מהר פארן

תקון תפלה

בקצנה וגו' כי שומע קול שופר אתה הוא מעולם ומאזין וגו' בא"י שומע תרועה. ובסדורי התימנים אתה זוכר וגו' ולהזכר מעשים רבים וגו' בו יאמר איזו וגו' איזו וגו' איזו וגו' איזו וגו' מי לא נפקד ביום הזה וגו' ויצרי כל מעללי איש וגו' לא יכשלו וגם לא תכלים לנצח כל החוסים בך הלא גם את נח באהבה זכרת ותפקדהו בהמון רחמיך בהביאך וגו' ככתוב בתורתך וגו' וכתוב וגו' וכתוב וגו' (כמו במחזור רומא) ונאמר לעולם בריתו וגו' ונאמר וגו' ועל ידי עבדיך וגו' וכתוב וגו' וכתוב וגו' רחם ארחמנו נאם ה' או"א יעלה ויבא וגו' (כמו נוסחם אשר העתקתי בתפלת חול עד) חנון ורחום אתה וזכרנו בזכרון טוב מלפניך וגו' והראה לפניך העקידה (בפלס הליכה, אכילה) שעקד את יצחק בנו וגו' רחמיך את כעסך ויגלו (כן נקדו בסדוריהם, אבל נראה בעיני שקריאה מוטעת היא בפיהם, אלא כמו שכתב הרב ר' דוד אבודרהם בדף ק"ב ע"ב שצ"ל ויגולו מכפולים, כי נכמרו רחמיו (בראשית מג, ל) תרגם אונקלוס ארי אתגוללו רחמוהי. והפייטנים משתמשים גם כן בלשון זה, גלגל רחמיך ודין אל תפתח (פתיחת יוצר ליום ב' של ר"ה המתחלת אתיתי לחננך), ובפזמון אזכרה אלהים ואהמיה מדת הרחמים עלינו דתגלגל, ובפתיחתא דאיכה רבתי כוף פתיחתא כ"ד מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה) רחמיך על מדותיך ותתנהג עמנו במדת רחמים ואל תתנהג עמנו במדת הדין ובעבור שמך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ישראל ומעירך וגו' כל הנשכחות אתה מעולם כי אין שכחה וגו' ועקידת יצחק אבינו לזרעו היום תזכור בא"י וגו'. אתה נגלית וגו' שלהבי אש (במקרא תהלים כט, ז להבות אש) ככתוב בתורתך וגו' וכתוב וגו' וכתוב וגו' ובדברי קדשך וגו' וכתוב וגו' וכתוב וגו' ועל ידי עבדיך הנביאים נאמר וגו' וכתוב וגו' וכתוב וגו' כן הגן על עמך בשלוחך הקע בשופר וגו' לקבץ את כל גליותינו וגו' ונפיצותינו כנס מירכתי וגו' ושם נעשה לפניך בקצנה עלינו בתורתך על ידי משה עבדך וביום שמחתכם וגו' כי שומע קול שופר אתה מעולם ומאזין וגו' בא"י וגו' היום ברחמים. ובאבודרהם — כי תביא חק וזכרון להפקד וגו' להזכיר וגו' והמון נבראות לאין תכלית וגו' איזו וגו' (בלי וי"ו) ביום הזה (פירש בו וז"ל „כלומר היום הזה וכיוצא בו בכל שנה ושנה" עכ"ל, ודוחק) כי זכר כל המעשים לפניך בא מעשה איש וגו' ועלילות ומצעדי וגו' דורשיך לא יכשלו ולא תכלים לנצח כל החוסים בך וגם את נח וגו' על כן בא זכרונו לפניך וגו' ארחמנו נאם ה' או"א יעלה ויבא וגו' (כמו נוסחנו עד) חנון ורחום אתה או"א זכרנו וגו' מלפניך וגו' את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך (פירש בו וז"ל „הטעם שיהמו רחמיו על מדותיו כי מדות הקב"ה אם עשה טובה משיבין לו ואם עשה רעה מריעין לו ואנו מבקשים שיהמו

וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה: וְנֶאֱמַר וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל: וְנֶאֱמַר וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם. וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר. וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק: וּבְדִבְרֵי קָדְשְׁךָ כָּתוּב לֵאמֹר עָלָה אֱלֹהִים בִּתְרוּעָה יְהוָה בְּקוֹל שׁוֹפָר: וְנֶאֱמַר בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הָרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ יְהוָה: וְנֶאֱמַר תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ: כִּי חֹק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לֵאלֹהֵי יַעֲקֹב: וְנֶאֱמַר הַלְלוּיָהּ׀ הַלְלוּ־אֵל בְּקָדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בִּרְקִיעַ עֻזּוֹ: הַלְלוּהוּ בִגְבוּרֹתָיו הַלְלוּהוּ כְּרֹב גֻּדְלוֹ: הַלְלוּהוּ בְּתֵקַע שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֵבֶל וְכִנּוֹר: הַלְלוּהוּ בְתֹף וּמָחוֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעֻגָב*): הַלְלוּהוּ בְצִלְצְלֵי־שָׁמַע הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ:

א שמות יט, יט. ב שם כ, יח. ג תהלים מז, ו. *) חסר ו' והג' כפוי' (ת"ש).

עץ יוסף

הולך וחזק מאד. בשר ודם כל זמן שהוא מאריך לתקוע. קולו מחליש. אבל כאן קול השופר הולך וחזק מאד: משה ידבר כו'. כשהיה משמיע הדברות לישראל הקב"ה מסייעו להיות קולו מגביר ונשמע: ונאמר וכל העם רואים וגו'. שלא היו בהם סומים: את הקולות ואת הלפידים כו'. רואים את הנראה ושומעין את הנשמע (ילקוט): וינועו. אין נוע בכל מקום אלא זיע שנאמר נוע תנוע ארץ כשכור (ילקוט): ויעמדו מרחוק. חוץ לשנים עשר מיל מגיד שהיו ישראל נרתעין לאחוריהן שנים עשר מיל וחוזרין לפניהן י"ב מיל הרי כ"ד מיל על כל דבור ודבור. נמצאו מהלכין באותו היום מאתים וארבעים מיל. באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת רדו וסייעו את אחיכם ולא מלאכי השרת בלבד אלא אף הקב"ה שנאמר שמאלו תחת לראשי (ילקוט): ונאמר הללויה. (תהלים קנ): הללויה כו'. אומרים מזמור זה מפני שיש בו עשרה הלולים והם כנגד עשרה מלכיות ועשרה זכרונות ועשרה שופרות (אבודרהם):

עיון תפלה

מקרן: בחצצרות. (שם צח, ו): תקעו. (שם פא, ד ס): הללויה הללו. את המזמור הזה הוסיפו על פסוקי הכתובים בשביל שנמצאו בו עשרה הלולים שכנגדם תקנו לומר עשרה פסוקים של מלכיות ושל זכרונות

תקון תפלה

רחמיו על מדותיו וידיננו לכף זכות" עכ"ל) והתנהג עם בניך במדת רחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין (לשון הגמ' ברכות ז' ע"א, ובש"ס כה"י מינכען משנת ק"ג הגרסא ויגלגלו רחמיך וגו' במדת הרחמים כה"א) ובעבור וגו' (כתיטנים) מעמך וגו' משה עבדך כאמור וזכרתי וגו' כי זוכר כל הנשכחות אתה ואין שכחה לפני כסא כבודך (לשון המחבר שם „ואמר זה עתה פעם אחרת כדי להסמיך מעין חתימה סמוך לחתימה" עכ"ל) בא"י. אתה נגלית וגו' לדבר עמהם וגו' חל מפניך וגו' ועל ידי עבדיך הנביאים וגו' והיה ביום ההוא יתקע וגו' כל יושבי תבל וגו' וה' אלהים בשופר יתקע וגו' (וכן סדרו הספרדים, ובטעת שנו מן דסדר שהם כתובים במקרא, כי בתחלה צריכים להודיע שבשעת קבוץ גליות יתקע בשופר גדול ויתקבצו הגליות ואח"כ צריכים לקרוא לכל יושבי תבל ושוכני ארץ לשמוע את קול השופר ההוא ואח"כ מודיעים מי יהיה התוקע בשופר — וה' אלהים בשופר יתקע) ה' צבאות יגן וגו' (כמו במחזור רומא) עלינו או"א תקע וגו' גליותינו וקים לנו ה' אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור וביום שמחתכם וגו' (הקשו הראשונים הא לא נזכר שופר בזה הפסוק? לפיכך היה רבינו יונה מסיים במקרא ובחדש השביעי וגו' יום תרועה יהיה לכם, והרמב"ן היה מסיים במקרא לא הביט און וגו' ותרועת מלך בו, אבל הרא"ש כתב שאין לשנות ממטבע ברכות שנהגו הראשונים וכי היכי דתרועת בלא שפר מקרי שופר תת"ד נמי תקיעה בלא שופר וכו') כי שומע קול שופר אתה ומאזין וגו' בא"י שומע תרועת עמו ישראל היום ברחמים. וכ"ה נוסח הספרדים רק בשנוים קלים. לתכר, כהיום הזה, ועלילות מצעדי, כי זכר כל היצור לפניך בא ואתה דורש מעשה כלם וגם את נח. ובשלשת פסוקי הזכרונות

וְעַל־יְדֵי עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים כָּתוּב לֵאמֹר כָּל־יֹשְׁבֵי תֵבֵל וְשֹׁכְנֵי אָרֶץ כִּנְשֹׂא־נֵס הָרִים תִּרְאוּ וְכִתְקֹעַ שׁוֹפָר תִּשְׁמָעוּ: וְנֶאֱמַר וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָיִם: וְנֶאֱמַר וַיהוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי יְהוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן: יְהוָה צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם. כֵּן תָּגֵן עַל־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּשְׁלוֹמֶךָ:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. תְּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל לְחֵרוּתֵנוּ. וְשָׂא נֵס לְקַבֵּץ גָּלֻיּוֹתֵינוּ. וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם.

פירוש רש"י

והלך בסערות תימן. אע"פ שהוא פורענות של אומות אומרים אותו דהא כתיב בתריה ה' צבאות יגן עליהם דהוא טובה דהכי אמרינן [ר"ה ל"ב:] אם בא להזכיר מלכיות זכרונות ושופרות של פורענות באומות

עץ יוסף

ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר כל יושבי וכו'. פירושו כאלו יאמר להם מה לכם לשלוח צירים לדעת אם אמת שחזרו ישראל. הלא בעיניכם תראו בחזרת ישראל כשישא הקב"ה את הנס (פי' כלונס ארוך) על ההרים לקבץ הגליות. וכתקוע שופר תשמעו פורקן של ישראל: יתקע בשופר גדול. להשמיע הקול בכל העולם להתקבץ ולבא: האובדים. לפי שלא חזרו לארצם מעת שגלו שמה לכן קראם אובדים. ורש"י פי' לפי שנטמעו בארץ רחוקה לפנים מן הנהר סמבטיון קראם אובדים: בהר הקדש בירושלים. הר המוריה שעומד בירושלים והוא מקום המקדש: עליהם יראה. שילחם להם: חניא כילד הקב"ה מחיה המתים לעוה"ב נוטל שופר גדול בידו שהוא אמה באמה שלו ותוקע בו וקולו הולך מסוף העולם עד סופו. זהו וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן וגו' ונותן לכל צדיק וצדיק כוס של חיים ומגלה להם שם המפורש דכתיב שם שלום אתן לו וכתיב זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. ברוך ה' לעולם אמן ואמן (רוקח): בשופר יתקע. כדרך הנלחמים: והלך. על או"ה: בסערות תימן. ברוח סערה הבאה מרוח דרום: יגן. על יהודה ואפרים. וכתב האבודרהם ואומר אחרי הפסוקים של שופרות ה' צבאות יגן עליהם פי' על יושבי תבל ושוכני ארץ שהזכיר למעלה. ועל שם שאמר כאן וה' עליהם יראה וכתיב בתריה ה' צבאות יגן עליהם תקנו לאמרו כאן. ומתוך שתקנו לבקש רחמים על העם השוכנים בשאר הארצות תקנו ג"כ לבקש רחמים על הקהל והכנים הש"ץ עצמו בכלל הרחמים ואומר כן תגן על עמך ישראל בשלומך: תקע בשופר גדול לחרותנו. ע"ש והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול: ושא נס. ע"ש ונשא נס לגוים: גליותינו.

ענף יוסף

בנשוא נס וכו'. ישורר לנו נבכי עוז ויתפלל במחשבתו עתה לאותו זמן הגדול שיתקדש בכל העולם שיראו כנשוא נס הרים ויתקבצו כל הגליות וישמע קול השופר הגדול ובודאי יכירו וידעו כל או"ה את גדולתך ונוראתך ועד מתי יהיה זמן הגדול מחולל בין או"ה. ויכוין אם בכל השלשה פסוקים של נביאים:

פ"ש

דובר שלום

ובאו האובדים בארץ אשור. מכנה גלות אשור בשם אובדים לפי שהם אבודים ממש ונפלם תמו מקומם מצו: וה' עליהם יראה ויצא כברק חצו וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן. מגמר ההבדל שבין הנהגתו ליראיו להנהגתו לעוברי רצונו. ע"פ מאמז"ל לדיקים מהפכים מדה"ד למדה"ר ורשעים מהפכים

עיון תפלה

זכרונות ושל שופרות (ר"ה ל"ב ע"א): כל יושבי תבל. (ישעיה יח, ג): והיה ביום ההוא. (שם כז, יג): וה' עליהם יראה. (זכריה ט, יד): ה' צבאות. התחלת הפסוק שאחריו, ונרשמו אל הקודם כדי לסיים בתפלה כן תגן על עמך וגו': תקע בשופר גדול. לקח מנוסח הברכה שבשמונה עשרה: וקרב פזורינו. באותו הלשון הסתמא (סג"ם)

תקן תפלה

חזכרונות של תורה אינם מוכירים אבודרהם והספרדים את הפסוק וזכרתי את בריתי יעקוב וגו' אולי מפני שנאמר באמצע קללות שבתורת כהנים והרי הוא בעיניהם כוכרון של פורענות (ר"ה ל"ב ע"ב), וגם יש שמפרשים אותו לפורענות כידוע, ואומרים במקומו פסוק אחר וגם אני שמעתי את נאקת וגו' ואזכור את בריתי (שמות ו, ה):

וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי־אָרֶץ. וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ. כִּמְצֻוֶּה עָלֵינוּ בְּתוֹרָתֶךָ. עַל יְדֵי מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ. כָּאָמוּר: וּבְיוֹם שִׂמְחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרָאשֵׁי חָדְשֵׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עֹלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שַׁלְמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: כִּי אַתָּה שׁוֹמֵעַ קוֹל שׁוֹפָר וּמַאֲזִין תְּרוּעָה וְאֵין דּוֹמֶה לָּךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה שׁוֹמֵעַ קוֹל תְּרוּעַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּרַחֲמִים:

פירוש רש"י

כאומות מזכיר: שומע בקול שופר ומאזין תרועה. כדכתיב עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר: שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים. כשעולה הקב"ה על כסא הדין לדון במדת הדין ושומע קול השופר הופך מדת הדין למדת הרחמים כי האלהים זו מדת הדין כדכתיב עד האלהים יבא דבר שניהם ה' הוא מדת רחמים שנאמר ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים:

ותוקעין קר"ק:

היום הרת עולם. היום נברא אדם הראשון שהוא הריון של עולם והיום הוא יום דין ומעמיד כל העולם בדין: אם כבנים אם כעבדים. כלומר או כאב שדן את בנו ברחמים או כאדון שדן את עבדו שאין דנו ברחמנות. אנו מבקשים רחמים שאנו כבנים בא לרוצנו שאנו קרויים לו בנים כדכתיב בנים אתם לה' אלהיכם. ואם כעבדים. שאנו קרויים לך עבדים כדכתיב כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם: עינינו לך תלויות. כמשפט עבדים כדכתיב כי הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם: עד שתחננו ותוציא לאור. כדכתיב והוציא כאור צדקך ומשפטך כצהרים. פי' אחר היום הרת עולם. יחיל כמו הרה תחיל ללדת מפני שהוא יום הדין: הרת. רותת לגמו:

עץ יוסף

ע"ש ונלוה הכל בזה (שנדיס פסוק כ): וביום שמחתכם. זה השבת שהיא משמחת הלב בנשמה יתרה: ותקעתם בחצוצרות וגו'. זהו שופר השירי. ויש לתמוה כי אינו כתוב שופר בזה הפסוק. ותירץ הרא"ש כי היכי דתרועה בלא שופר מקרי שופר הוא הדין נמי תקיעה. ומשום דכתיב חצוצרות בקרא לא גרע. ובספרי דורש ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם הרי שופרות. והיו לכם לזכרון הרי זכרונות. לפני אלהיכם הרי מלכיות כו' ע"ש: שומע קול שופר ומאזין תרועה. כדכתיב עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר: ואין דומה לך. שיתפלא בתרועה (אנדרסס). או פי' ואין דומה לך ב"ו שחוטאין כנגדו כמה דורשות צריכין ליתן לו עד שיתפייס והקב"ה אדם חוטא כנגדו מביא לו שוחד דברים שנאמר קחו

דובר שלום

מדה"ר למדה"ד. זהו הפי' שבוא הוי' של רחמים שליטה יראה גם במה שעושה דין בפס ויצא כברק חץ. לפי שהצדיקים מהפכים דיני אליו כברק לרחמים של הוי'. היפך מזה למינן גם כמתנהג עמהם ברצון של רחמים היינו בקול שופר המורה על הרצון. גם לא מתאמד שם הוי' של רחמים אלהים על דין. שהם מהפכים גם הרחמים לדין והלך בספרים סימן וגו':

וביום שמחתכם וגו'. בספרי וביום שמחתכם אלו שבתות. ובמועדיכם אלו שלש רגלים. ובראשי חדשיכם כמשמעו. ובספרי זוטא וביום שמחתכם אלו הרגלים. ובמועדיכם אלו התמידים. ובראשי חדשיכם ר"ח ור"ה: כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה. כקולות

עיון תפלה

רב בתפלת ומפני חטאינו: ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו. בסדור אשכנזי דפוס פרין משנת רס"ח שהיה ביד הריב"ש לא נמצאו מלת שהיא את קרבנות חובותינו אלא ושם נעשה לפניך כמשפט עליו וגו', וכ"ה בסדורי התימנים, (כג"ם) והדין עמהם, כי מה ענין הקרבנות לכאן? והרב הגאון ר' אליהו דוד ראבינאוויץ תאומים ז"ל הגיה בסדורו את חובת קרבנותינו דהיינו תקיעת החצוצרות: וביום שמחתכם. (במדבר י, י). ומסיימין בפסוק זה שהוא של תורה שמיקן ר"ם

רְצֵה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן, וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: בחזרת הש"ץ יוסר לעמת אמן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ. וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ. וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

לש"ץ או"א ברכנו בברכה וכו':

עין יוסף

שמכם דברים ומונו. מלך ב"ו נושא חרפה על קרוט שני והקב"ה אינו כן אלא ואל זה אביט אל עני ונכה רוח. כי אתה עם עני תושיע. והפרי מגדים סי' מסה סאלן רבינו חיים כהן ראפאפורט ז"ל אב"ד דק"ק לבוב והגיל שופר קול פשוט לדיק מעיקרא ע"ד ספרו מעשיכם. והרועה הוא בעל תשובה ששובר לבו ותאותו. והאזנה מקרוב והמיעה מרחוק ע"ד האזינו השמים ותשמע הארץ וכמו שאח"ע. והנו שומע קול שופר קול לדיק ישמע מרחוק. ומאזין תרועה מקרוב מבעל תשובה. ואין דומה לך אלא כמדת בשר ודם. ובעל עקידה סי' כאומר מרחוק היינו שלריך להטות אזן תחלה ואחר כך שומע. ומקרוב רק שמיעה ומתכוין פרש"י שם. ולדידיה ס"פ שומע קול שופר לדיק בקרוב אין חידוש. אבל מאזין מרחוק לבעל עבירה ומקטרגים עליו ואין מניחין לו ליכנס לשער המלך ה' שומע מכס"כ. ע"ד כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם. ומסיים שומע קול תרועת כו' ברחמים כי אח"כ מתקרב ושומע מקרוב ומזוג זכות ורחמים (פרי מגדים במגרה ב' ובגלסת ראש השנה):

חבר שלום

פסוקים סוגאים מסשפל אין בהם אומר ודברים. אך בגואה לשונה הגליון נעשה שמה מפסוקים לושם כאילו נשלב עם הרחמים. זהו כי אתה שומע קול שופר. ונוהגים אליך בקול אחד תאזין לפנין מרוסם של מה מתמו רישומו. מאזין לשון הסכם כמו אזין עד תבונותיכם (איוב לב, יא):

עיון תפלה

(ר"ה ל"ב ע"ב), ועוד ראוי לסיים כל הסדרים במקרא זה לפי שממנו דדעו בספרי את הסדרים האלה ותקעתם אלו שופרות והיו לכם לזכרון אלו זכרונות לפני אלהיכם אלו מלכיות ע"כ מה ראו (פנ"ם) חכמים לומר מלכיות תחלה ואח"כ זכרונות ושופרות אלא המליכהו עליך תחלה ואח"כ בקש רחמים מלפניו כדי שיזכור אותך ובמה בשופר של חירות, ע"כ:

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהַי, נְצוֹר לְשׁוֹנִי מֵרָע וּשְׂפָתַי מִדַּבֵּר מִרְמָה, וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדּוֹם וְנַפְשִׁי כֶּעָפָר לַכֹּל תִּהְיֶה. פְּתַח לִבִּי בְּתוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ תִּרְדּוֹף נַפְשִׁי. וְכָל הַחוֹשְׁבִים עָלַי רָעָה מְהֵרָה הָפֵר עֲצָתָם וְקַלְקֵל מַחֲשַׁבְתָּם:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהינו אלוה כל ב"י יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך וקבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך:

עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן יְמִינֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן קְדֻשָּׁתֶךָ. עֲשֵׂה לְמַעַן תּוֹרָתֶךָ. לְמַעַן יֵחָלְצוּן יְדִידֶיךָ הוֹשִׁיעָה יְמִינְךָ וַעֲנֵנִי: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָֹה צוּרִי וְגוֹאֲלִי: עֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁיִּבָּנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתֶךָ: וְשָׁם נַעֲבָדְךָ בְּיִרְאָה כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת: וְעָרְבָה לַייָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם כִּימֵי עוֹלָם וּכְשָׁנִים קַדְמוֹנִיּוֹת

בחזרת הש"ץ יאמר הפיוטים עם הצבור בכוונה עצומה. ויזהר מאד לשמוע אל התפלה בכוונה עצומה. גם יזהר מאד בכונת אמן על כל ברכה ותפלה של חזרת התפלה שהיא מעין חתימתם. ואחר חזרת הש"ץ אומר הש"ץ ק"ש ויאמר אין באלהינו בכוונה ובש"ע. ובתיבת מושיענו בכל אלו הכוונות יתן במחשבתו הודאה עצומה בזה"ל אני נותן הודאה לך ית"ש שאתה מושיענו ברחמיך הרבים ביום הדין הגדול הזה מכל המקטרגים והמשטינים ע"ינו. עלינו, ק"י. ונוהגים לתקוע עוד ל' קולות. וכתב היוש"ר ראוי לכל אדם להשתדל לשמוע מאה קולות בר"ה הכנה כדאי' בטור, לכן ראוי להתנהג בדרך זה שאחר השלמת כל התפלה יתקעו מתחלה ל' הש"ת ת' הר"ת להשלים השלשים קולות עג' תשר"ת שתקעו בחזרת התפלה. הרי ס' קולות עם השלשים קולות דמיושב. ואח"כ יתקעו עוד שלשים קולות כמנהג לתקוע אחר התפלה הרי תשעים. ואח"כ יתקעו תשר"ת תש"ת תר"ת פעם אחת להשלים מאה קולות. וע"ש כתבי כהר"י ז"ל חיוב גדול לשמוע מאה קולות דוקא. והספרים לכתיבה לשלום:

דרך החיים דיני תענית בר"ה

(א) יש מקומות שנהגו בידם שכל מי שרגיל להתענות בר"ה ושבת רגילהו ואינו מתענה שאינו משלים שנתו ומי שאין ירא לנפשו א"צ להתענות כל ימיו רק צריך התרה כמו שאר נדר (סי' תקצ"ז): (ב) המתענה פעם אחת בר"ה ת"ח אם היה ביום ראשון צריך להתענות כל ימיו שני הימים ואם הוא ביום שני מתענה כל ימיו יום שני לבד (ומי שאינו ירא לנפשו אין צריך להתענות כל ימיו וא"צ התרה אבל אם התענה עוד פעם אחת מפני שהיה ירא ואח"כ אינו רוצה להתענות עוד צריך התרה כיון שכבר התענה הוי כמו שגמר בדעתו להתענות יום קבוע בכל שנה והתענה אפילו פעם אחת צריך התרה אבל בשביל פעם ראשונה א"צ התרה כי בפעם הראשונה היה מחמת חיוב ולא מחמת נדר כן נלע"ד ומה שמשמע בא"ר שגם בתענית חלום צריך להתיר נדרו אפשר טעותו כשגמר בתחלה בדעתו להתענות כל ימיו ורוצה לחזור בו אז צריך להתיר נדרו: (ג) בלא תענית חלום אסור להתענות בר"ה כמו שאר יו"ט ומי שחלם לו חלום שהוא ספק אם מתענין עליו בשבת אי מתענין (מ"א וא"ר): (ד) המתענה בר"ה אין צריך להשלים תענית לתעניתו וא"א שני בר"ה אם

מתפלל

מתכנה (שם): (ה) דין המתענים בר"ה אם מותר לבשל לעצמו או לאחרים על יו"ט או שבת ע' לעיל בס' יו"ט בדין עירוב תבשילין: (ו) אפי' מי שנוהג להתענות בר"ה בלילה אסור להתענות (שם בס"ח): (ז) ר"ה שחל בשבת א"א לדקדק במנחה (סי' תקצ"ח):

מטה אפרים   הנהגות אחר התפלה   ערוגות הבושם

בשיוצאין מביהכ"נ או בהמ"ד יש ללכת בנחת ולא כהולכי עם הרגלים ילכו דחופים ומבוהלים כאילו רוצים להיות מעשרה ראשונים היוצאים מביהכ"נ ויש שמתקיים בהם נאלכים זמירות או סמוך לו שלפניו שיהיה בכל שוק לרוץ אורח מביהכ"נ כשיגמור ואפילו בחול אסור לרוץ בביהכ"נ עצמו או כשיוצאו מביהכ"נ (כמבואר לעיל) וק"ו ביום הקדוש הזה שאין להראות שהיא נכבדות ויתנו ח"ו להקטרגין וכן אמר הכתוב ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל ולכן אעפ"י שהיום רב מאד ועת האוכל גם הלום כל צרוך בירה יעשה בדעת להראות בשלום כאילו יצא נדימום בדינו מלפני המלך שמח וטוב לב וילך וישוב לביתו בשובה ונחת ואם יש קצת פנאי שיוכל ללמוד אפי' שמן קצת ילמד ומכ"ש אם יש לו שיעור קבוע אחר התפלה (כמבואר לעיל) ואחר המרבה כו':

קודם הסעודה יקדש על כוס של יין ואינו אומר פסוקים קודם רק תקעו בחדש כו' וברכת בפה"ג. ואם חל בשבת אומר פסוקים קודם כמנהגו בכל שבת. ואעפ"י שאם אחר הקידוש שוהה עוד רביעית יין ג"כ חשוב קידוש במקום סעודה מ"מ בר"ה לא ישהה כן פן ישתה וישתכח הוקף קדושת היום. ויטול ידיו ויסעוד מיד אחר הקידוש. או יאכל מיני תרגימא מהם מיום ללאת ידי קידוש במקום סעודה ויברך ברכה אחרונה על המחיה ועל הגפן כו':

אוכלים ושותים ושמחים לפי שמובטחים שיצאו בדימים בדינם אמנם לא יאכלו כל שבעם למען לא יקלו ראשם וכל שכן שלא ירבו בשתיה. ותהיה יראת ה' על פניהם:

דברים שנוהגים לאכול בליל ראש השנה (כמבואר לעיל) יש להם מקום גם בסעודה זו ויש לעשות הבדיל טעמי כמו שעושין בכל יו"ט כיון שי"א שצריך שלש סעודות גם ביו"ט יקבע במקום סעודה ג'. אבל אם חל בשבת אין לסמוך על זה אלא יחלוק סעודתו לשנים וישהה מעט בין שתי הסעודות ויאמר מזמור לדוד ה' רועי כו': אם זמנו בחול אזי אפשר לו לחלוק סעודתו או שסבור יש לו לאכול מיני תרגימא הם' מינים שי"א שיוצא בכך. ואין לו לסמוך שיצא בפסק התורה:

אחר סעודתו אעפ"י שלפעמים עוד היום גדול ויש סבות לישון מעט עד עת תפלת המנחה אין לעשות כן ויחוש למה שאמרו הישן בר"ה גם מזלו ישן ואף שהדברים נאמרו ברמיזה שמי שישן ואינו מוסיף אומץ בתפלה גם מזלו שהוא המלאך המליץ עליו בשמים הוא אינו מלמד זכות עליו. והאי ידון אל לבו כי עת לעשות לה' לא ינום ולא יישן ובר"ה לבית יושב ובפל שהוא הישן ונרדם מפני שעייף ראשו נמלא בחשבות רבות ולכן יהיה מזהר היטב לברכת המזון לאכול מעט פירות ולברך עליהם ברכות כמה שחסר ממאה ברכות ואח"כ ישנה ניסו ויפנה מחשבותיו חוץ וילך בזריזות אל המקום שקבע לתפלתו ואם עדיין אין עומדין להתפלל ילמוד במקום שרגיל כגון משניות או הלכות ר"ה מה שיכול ללמוד בלא עיון עמוק או יאמר תהלים. וטוב מעט בכוונה:

בתנינא זמן תפלת מנחה יכוין לבו בכוונה גדולה כמ"ש

בצאתי מביהכ"נ ילך לביתו שמח וטוב לב מבטח בחסדי האל שיוציא משפטו לאור. ויאכל וישתה כדכתיב בעזרא ביום אחד לחדש השביעי וגו' ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וגו' ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם. ומזמין עניים בגונים על שולחנו. וז"ל הזוהר ר"מ פרשה פ דף כ"ט אמרו ז"ל תלמידי חכמים בני דמלכא ואסרוניה אתקריאו שבתות וימים טובים ולית לון מדילהון דלאו איהן בעלי מלאכה כשאר עבדין בני דחולין. אגרא דלהון בעלמא דין ובעלמא דאתי לענגא לון בכל מיני מאכל ומשקה וליקרא לון בלבושין שפירין כגוונא דשבת דאתמר ביה כבדוהו בכסות נקיה. כל מה דעביד בר נש לשבתות וימים טובים אית למיעבד לון. ומאן דמחלל לון חייב סקילה כו' ע"ש: **אך** יזהר האדם ביום הדין הקדוש למעט באכילה בכל מה דאפשר כמוזכר בש"ע סי' תקצ"ז סעיף א'. וכמה דעות בפוסקים שמצוה להתענות בר"ה והובא ג"כ בש"ע בהם יש אומרים ועכ"פ ראוי שתהיה יראת ה' על פניו לשבר תאוותו כבהמית ויזכרו ביום הדין הנורא הזה ולא יאכל כל שבעו והוא עבודה עצומה להבורא ית"ש כדאיתא בגמרא פרק נגמר הדין אמר רבי יהושע בן לוי כל הזובח את יצרו מעלה עליו הכתוב כאלו כבדו להקב"ה בשני עולמות בעוה"ז ובעוה"ב דכתיב זובח תודה יכבדנני ע"כ. וביחוד אם עדיין לא התפלל מנחה שזה ברור כי במילוי כרסו באכילה ושתיה בלתי אפשרי לבא אל המלך מלכי המלכים הקב"ה להתחנן לו בהכנעה ושמחה. עוד מביא את האדם לידי בלבול מחשבה בתפלה ואוי לאותה בושה. הבימים הנוראים אלו יתפלל במחשבות זרות לפני אלהי המשפט היושב כסא על כסא דין. לכן יזהר מאד למעט באכילה:

מאן דדמיך בר"ה שתא דמיך מוליה. היינו בשעת התפלה ותקיעות. אבל אחר חצות מותר להרי"ל לישן. והיושב בטל כישן דמי: ומי שיושב בתפלת צריך שלא יסיח דעתו כלל ועיקר אלא ישכב עצמו בביהכ"נ יושב ועוסק בשירות ותשבחות ובעניני תורה והמצות כל אחד כפי ערכו והשגתו (מדס"י ויוס"ס):

דיני וסדר תשליך

ביום א' של ר"ה נאחר המנחה הולכים אל הנהר שיש בו דגים. וטוב אם הוא מחוץ לעיר ועומדים על שפת הנהר ואומרים סדר תשליך. ואם חל בשבת הולכים ביום ב'. וכתב הפ"מ בא"א סימן תקפ"ג ח"ל ואסור מפעם שהולכים שנושאים עמהם [סדר התפלה] עכ"ל: ודי"ל הטעם ודתולין לילך אל הנהר זכר לעקידה. משום דאי' במדרש כשהלך אברהם אבינו ע"ה לעקוד את יצחק בנו הוליכו השטן עד שבא עד צוארו במים. ואמר אברהם הושיעה ה' כי באו מים עד נפש. ונטל. ורגילין לילך למקום שרואין שם דגים לזכור שאנו משולים כדגים חיים שלנו שנאחזים במצודה כך אנו נאחזים במצודת המות והדין. ומתוך כך נהרהר יותר בתשובה עכ"ל. עוד טעם לסימן שלא ישלוט בנו עין הרע כדגים. ולפרות ולרבות כדגים. ויש אומרים

ז"ל לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה וגם כי יצחק תיקן תפלת המנחה וביום זה אנו מעוררים זכותו ולבא בגבורות זכות עקידתו להפך מדת הדין לרחמים. וי"א קודם מנחה ביום יזיל נפש לעורר עצמו לתשובה:

אומרים כי לדגים אין גבינים ועיניהם פקוחות תמיד כדי להתעורר עין פקיחה דלעילא. כתב מטה משה והאומרים אגב זה תשוב תרחמנו. כתב מהרי"ל שלא יקחו עמהם שום פת לזרוק לדגים. גם לא יקחו מנכרי פת לזרוק לדגים:

סדר תשליך*)

מי־אל כמוך נשא עון ועבר על־פשע לשארית נחלתו לא־החזיק לעד אפו כי־חפץ חסד הוא: ישוב ירחמנו יכבש עונתינו ותשליך במצלות ים כל־חטאתם: וכל־חטאת עמך בית ישראל תשליך במקום אשר לא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על־לב לעולם: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר־נשבעת לאבתינו מימי קדם: י"א מן־המצר קראתי יה ענני במרחב יה: יהוה לי לא אירא מה־יעשה לי אדם: יהוה לי בעזרי ואני אראה בשנאי: טוב לחסות ביהוה מבטח באדם: טוב לחסות ביהוה מבטח בנדיבים: וי"א

אח"כ יאמר הפסוק ה' ה' ארך אפים וגו' עד ועל רבעים ואח"כ יאמר מזמור ל"ג רננו צדיקים. ואח"כ יאמר פסוק זה בכונה גדולה:

לא־ירעו ולא־ישחיתו בכל־הר קדשי כי־מלאה הארץ דעה את־יהוה כמים לים מכסים: ואח"כ יאמר שיר המעלות ממעמקים וגו'

---

*) טעם מנהג לילך בר"ה סמוך אל הנהר ונעשה שם כנפות הבגדים, זה הוא: לפי שביום הזה אנו ממליכים את הקב"ה עלינו, לכן אנו נוהגים כזה — כעין מלכותא דארעא — את המנהגים שנהגו לפנים בישראל בהמליכם עליהם מלך, שהיו מושחין אותו על המעין כמארז"ל (הוריות י"ב. כריתות ה:) אין מושחין את המלכים אלא על המעין. כדי שתמשך מלכותן. שנאמר (מלכים א, א, לג — לד) ויאמר המלך וגו' והורדתם אותו אל גיחון וגו' ומשח אותו שם וגו' למלך על ישראל — והיינו גם טעמא דשופר לדעת רב סעדיה גאון (מובא באבודרהם) וז"ל: מה שצונו הבורא ית' לתקוע בשופר בר"ה יש בזה עשרה ענינים: הענין הראשון, מפני שהיום תחלת הבריאה שבו ברא הקב"ה את העולם ומלך עליו, וכן עושים המלכים בתחלת מלכותם שתוקעין לפניהם בחצוצרות ובקרנות להודיע ולהשמיע בכל מקום תחלת מלכותם, וכן אנו ממליכים עלינו את הבורא ית' ביום הזה, וכן אמר דוד (תהלים צ"ח ו') בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'. עכ"ל בה"גה (לעניננו). וכזאת מצינו בכתבי הקדמות, כמו שנאמר (ש"ב ט"ו י"ד) כשמעכם את קול השופר ואמרתם מלך אבשלום בחברון. ונאמר (מלכים א, א, לד) ותקעתם בשופר ואמרתם יחי המלך שלמה. ונאמר (מלכים ב ט, יג) ויתקעו בשופר ויאמרו מלך יהוא. וכשממליכים מלך או משביעים את העם למלכותו (כמו שנוהגים גם היום בכל המדינות) כמו שנאמר

דובר שלום

ותשליך במצולות ים כל חטאתם. איתא בסוף פרקין דמצולה איהי בכלל נחים ומדות לפי שאינם מקום זרע ישו"ם בפרע"י ז"ל. זהו שאנו מבקשים להשליך החטאים במצולות ים. שלא יצמחו לגדול ולהרבות לפי שמצולה אינו מקום זרע לצמוח: וזהו שאמר בשאול ואל תבלעני מצולה. לפי שמצולה היא מקום שאין יכולים לצמוח ולהגדל משם: במקום אשר לא יזכרו ולא יפקדו וגו'. בתפלת יעלה ויבא הקדים ויפקד ויזכור פקידה קודם לזכירה. וכאן בהיפך. אך באמת מציגו כאחד מנים. פקידה היא פקידה כל דהו. וזכירה היא זכירה מעולה מפקידה. והנה במצות סמוך מתוקי הסבנא בתחלה להטיב מעט ואח"ז להטיב יותר לכן נאמר ביעלה ויבא שמתפללים על ביאת המשיח ויפקד ויזכר בתחלה פקידה ואח"ז זכירה. וכאן מתפללים על עונות שלא מתוקי ההבנה בתחלה לגלול רעה הגדולה ואח"כ לגלול גם הקטנה. לכן נאמר בזה בהיפך לא יזכרו זכירה גדולה ואמר זה לא יפקדו גם פקידה קלה ואמר זה מוסיפים לנקמה ולא יעלו ה':

י"ע טפס תפלה נהגתי לומר ביום ר"ה לפת פרב אחר מי אל כמוך וגו' בסדר תשליך:

רבש"ע בהעלותנו על לבבנו רוב קיצורנו בעבודתך ובעסק תורתך הקדושה וקיום מצותיך. כל עצמותינו יאחזמו רעד ונמס לבנו והיה למים. מה נענה ומה נאמר כי הצר הצורר בחברת החומר העכור היה בעוכרינו. גם אשר גלוה עמם אטומים ולטושים בגליות קשים גלות הנפש והגוף. האמנם גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ולשקוד על דלתותיך כי טוב יום בחצריך מאלף בחרנו. נוראים וחרדים אנחנו מאימת דינך הקדוש. על כן באנו אליך בכפיפת ראש ונמיכת קומה וחלישות חיל להזכיר ולעורר רחמיך:

ויהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי אל עליון מכתר בתליסר מכילין דרחמי שתהא שעה זו עת רצון לפניך ויהיה עולה לפניך קריאת י"ג מדות של רחמים שבפסוקים מי אל כמוך המכוונים אל י"ג מדות אל רחום וחנון וגו' אשר קרינו לפניך כאלו השגנו כל הסודות וצרופי שמות הקדושים היוצאים מהם ווווגי מדותיהם אשר אחד באחד יגשו להמתיק את הדינים תקיפים ובכן תשליך במצולות ים כל חטאתינו ותשפיע עלינו שפע ישועה ורחמים מהם ואתה בטובך תעורר רחמיך ונהיה נקיים מכל טומאה וחלאה ווהמא ויעלו כל ניצוצי הקדושה אשר נתפזרו ויתבררו ויתלבנו במדת טובך אתה אל ישועתנו נוצ"ר חס"ד לאלפים ובתוב רחמיך תתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה טובה חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלמה חיים של עושר וכבוד לעבודתך חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת חטא חיים שתמלא כל משאלות לבנו לטובה וזכרנו לחיים מלך חפץ בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים ונזכה להשובה עילאה כי ימינך פשוטה לקבל שבים וקרע רוע גזר דינינו ויקראו לפניך זכיותינו והאריך אפך עלינו לטובה אמן:

אל מלא רחמים יהמו נא רחמיך לקבל ברצון הכנעתנו והרהורי תשובה המתנוצצים בנו בשנם לבנו אטום סתום והתום ולא אתנו יודע זו היא ביאה זו היא שיבה מה אנו ומה באנו לתקן רב להושיע האר עינינו כאשר בגודל רחמיך התחתנו פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם וראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב ואין חונן ואין מרחם וזולתך כי תנוניך הם חנועם ומיוחמיך הם מרוחמים כדכתיב וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. ובכן לב טהור ברא לנו אלהים ורוח נכון חדש בקרבנו ורשפי התעוררות לבנו באהבתך ובתורתך יתמידו ויתרבו בלי הפסק. עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך החי שנה ובירבותיה. ותזכנו שיהא לבנו נכון ומסור בידינו ולא נבעים ולא נכעיסך והספיק בידינו להתרחק מכל המדות הרעות והאסורות ובפרט זכנו להתרחק מהגאוה והכעס וההקפדה וכל גבה לב ונהיה מיושבים בדעתנו ונכיר מיעוט ערכנו ונפשנו כעפר לכל תהיה ולא נתכעס ולא נקפיד ונהיה אוהבי שלום ורודפים שלום ובצל כנפיך נחסה ותזכנו להתרחק מליצנות ושקר חנופה ולשון הרע ודבור חול בשבת וכל דבר אסור. ויהי רוב דבורנו בתורה ובסדר ואופן עבודתך עבודת הקדש. ותאזרנו חיל לשמור לפינו מחטוא בלשוננו:

אב הרחמן הן בנו כח ובריאות חזק לההרחק מתאוות תענוגי והבלי העוה"ז ונאכל לשובע נפשנו. וכן בכל צרכינו יהיו כל מעשינו לשם שמים ותזכנו להיות שמחים בעסק תורתך ובמצותיך ולהיות בטחוננו בך תדיר ויהיה לנו לב שמח לעבודתך:

(מ"ב יא, ד) ובשנה השביעית שלח יהוידע ויקח את שרי המאות וגו' וישבע אותם בבית ה' וירא אותם את בן המלך וכתיב דה"י ב' טו, יב—יג) ויבאו בברית לדרוש את ה' אלהי אבותיהם בכל לבבם ובכל נפשם. וכל אשר לא ידרוש לה' אלהי ישראל יומת. וישבעו לה' בקול גדול ובתרועה ובחצצרות ובשופרות. — לכן נקבלנו עלינו ביום הזה את מלכותו של הקב"ה ובאים בברית, אם אף בבכור הננו מושבעים ועומדים מ"ז, בכ"ז אנו עושים זכר לשבועה זו כשבכפין למלך. ובשבע כמין שבועות האלה, ול את נגפר כנפי הבגדים כדרך שנהגו לפנים בשבועה לחזק באלה כבתיב (נחמיה ה, יב - יג) ואקרא את הכהנים ואשביעם לעשות כדבר הזה, גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו, וככה יהיה נעור ורק ויאמרו כל הקהל אמן ויהללו את ה'. המאסף. (וקרוב לזה העיר הרה"ג אברהם יעקב ז"ל אבד"ק דרוזגעניק).

עוד י"ל: כי הנה אנחנו מתפללים ביום הזה "וכל הרשעה כלה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ וגו' לעשות אליך כל רשעי ארץ וגו' ויקבלו כלם את עול מלכותך וגו' וכתיב (איוב לח, יג) לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה. ולרמז ע"ז ננער כנפות הבגדים בקבלנו מלכות שמים עלינו. דברי המאסף:

אנא מלך רחום וחנון. הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך ובכן יהמו רחמיך עלינו ותזכנו להשלים תקון נר"ן בגלגול זה ולא נאבד ח"ו ותשפיע שפע קדוש על נר"ן להתמיד בעבודתך ולעשות רצונך כרצונך כל ימי חיינו אנחנו וזרענו וזרע זרענו ותזכנו לעסוק בתורתך הקדושה לשמה ולכוין לאמתה של תורה ותציל מלבנו טעות בהלכה ובהוראה ואל תצל מפינו דבר אמת לעולם ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה ומקיימי מצותיך ולא ימצא בנו ולא בזרענו ולא בזרע זרענו שום פגם ושום פסול ולא יתחלל שמך על ידינו ח"ו:

ויא: כי עמך הגוי הגדול הזה זרע אוהביך אברהם יצחק וישראל עבדיך בני בחוניך ובגלותם ודלותם ושפלותם ולחצם ודוחקם זה כמה מאות שנים קוראים בשמך ומאמינים בך ובתורתך וכמה אלפים ורבבות מסרו עצמן להריגה ולשריפה על קדושת שמך נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם ותתמלא רחמים על כל אחינו בית ישראל הנפוצים בארבע כנפות הארץ ובפרט על יושבי ארץ ישראל ועל יושבי העיר הזו ועל כל הקהל הקדוש הזה ותרחם עלינו ועליהם ותצילנו ותצילם מרעה ומרעב ומשבי וביזה ומכל חטא ותשלח רפואה שלימה לכל חולי עמך ישראל אל נא רפא נא להם ותקיים בכל אחד מהם מקרא שכתוב ה' יסעדנו על ער"ש דוי כל משכבו הפכת בחליו. והבריאים מעמך ישראל תתמיד בריאותם שלא יחלו חס ושלום ותצילנו ותציל לכל ישראל מכל נזק ומכל צר ומשטין ומקטרג ומרוח רעה ומדקדוקי העניות ומכל מיני פורעניות המתרגשות בעולם ותפקוד בזרע של קיימא זרע קודש לכל חשוכי בנים והיושבות על המשבר תוציא אותן מאפילה לאורה ויצא הולד בשעה טובה ולא יארע שום צער ושום נזק לא ליולדות ולא לילדיהן ואל ימשול אסכרה ושדין ורוחין ולילין לכל ילדי עמך בית ישראל ותגדלם להורתך ולמצותיך בחיי אביהם ואמם:

ובני ישראל עמך יורדי הים פצם והצילם מטים רבים מיד בני נכר הצילם מטיט ואל יטבעו ינצלו משאונם וממעמקי ים. ובני ישראל ההולכים ביבשה הדריכם בדרך ישרה ללכת אל עיר מושב ותצילם מכף כל אויב ואורב בדרך וכל האסורים בכלא מעמך ישראל התר מאסריהם ותוציאם לרוחה. והשב ליראיך כל האנוסים ביד גאים. ותחון זכות אבות להוציא לאור משפטנו כתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים. והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני: אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו טוב ומטיב הדרש לנו שובה אלינו בהמון רחמיך בגלל אבות שעשו רצונך בנה ביתך כבתחלה וכונן בית מקדשך על מכונו והראנו בבנינו ושמחנו בתקונו והשב שכינתך לתוכו והשב כהנים לעבודתם ולוים לדוכנם לשירם ולזמרם והשב ישראל לנויהם ומלאה הארץ דעה את יהוה ליראה ולאהבה את שמך הגדול הגבור והנורא אמן כן יהי רצון: כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי: זאת נחלת עבדי יהוה וצדקתם מאת"י (ור"ת מצוה אהבה תורה יראה) נאם יהוה: לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הא"ץ דעה את יהוה כמים לים מכסים:

יהי רצון מלפניך שעל ידי הארת תיקונים עתיקא קדישא דעתיקין בזעיר שבעריך יכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עמנו במדת הרחמים ותתן לנו חיים ארוכים וטובים בעסקי תורתך ולקיים מצותיך ולעשות רצונך אמן כן יהי רצון:

ומנערים שולי הבגדים והוא לרמז נפלא ליתן לב להשליך החטאים ולחפש ולחקור דרכים מן היום והלאה כי יהיו בגדיו לבנים ונקיים מכל חטא (מא"א):

כשחוזרים הנהר מהליכת תשליך לבית התפלה ועוד לא הגיע זמן תפלת ערבית חלילה להם להקל ראש ולישב בטל גם ירחיק עצמו מחברת ריקים לשוח יחד שאף מדמה להם שהם מדברים מענין היום והם דברי יראה א"א אלא יומשך מענין לענין של חול ושחוק וקלות ראש ולה"ר. ומכ"ש שלא לישן מקמתו כ"ז ליום מעלה שנן כמשנאו בגול כי אף מי שנוהג לישן בשאר יו"ט לשעות עשן (מהבאק) אף בזה לאדון יש לו לפרוש מזה בימי יו"ט של ר"ה ויש מי שכ' בלא לישן ביו"ט ראשון ולהקל לערך ביום שני וכן אני נוהג אבל בכ"ה יש לבטל כפי לפרוש מזה בשני הימים אם לא שיש צורך גדול לרפואה. אלא כ"א יהיה עסוק בזה ללמוד או לומר תהלים הכל לפי מה שכוח אדם (גם זה לשון מא"א):

דרך דיני ליל ב' דר"ה החיים

[בשיבא לביתו מבהכ"נ לא יעשה קידוש מיד עד שידע שהכל מתוקן לסעודה כי אם יפסיק בין קידוש לסעודה גם ידי קידוש לא יצא. ואם לא יוכל לאכול מיד ימתין עם הקידוש ויאחז צדיק דרכו ויעסוק בקדש שלא להפסיק מדברי קודש וילמוד או יעיין בספרים המדברים בקדושת היום עד שיגיע עת האוכל יקדש ויאכל מיד ואם יש לו איזו צורך לקדש מיד אזי ישהה אחר שתיית הקידוש עוד רביעית יין או

או יאכל מיני הרגימא שחייב עליהם ברכה מעין ג' ויצא בזה ידי קידוש במקום סעודה (מ"א)] : (א) בקידוש ליל ב' של ר"ה ילבש בגד חדש או יניח פרי חדשה כדי שיסתלק מן הספק ויאמר שהחיינו אם אין לו בגד חדש או פרי חדשה אעפ"כ יאמר שהחיינו (סי' ת"ר) . וכן אשה בשעת הדלקת נרות שצריכה לומר שהחיינו אם אפשר לה בבגד חדש או בפרי חדשה מוטב ואם לאו אעפ"כ תאמר שהחיינו : (ב) במוצאי ר"ה השנה מבדיל על הכוס כמו בשאר י"ט (סי' תר"א) :

בשחרית יום שני מתפללין כמו בראשון וקורין בס' וירא חמשה בני אדם מן אחר הדברים האלה עד סוף הסדר. ובשניה למפטיר כדאתמול . ומפטירין בירמיה כה אמר ה' מצא חן וגו' עד הבן יקיר לי אפרים משום דכתיב ביה זכור אזכרנו עוד ותוכן היום הוא מאמר זכרונות. ותוקעין כדאתמול. ואם חל יום ראשון בשבת אומרים שהחיינו על השופר ביום שני. ובק"ק אומרים אותו לעולם . וטוב ללבוש בגד חדש. ומתפללין מוסף הכל על סדר דאתמול :

מנחה כדאתמול . ואם חל בע"ש אין אומרים א"מ :

מעריב במוצאי ר"ה השנה מתפללין ומבדילין בהבדלה ועל הכוס כבשאר מו"ש . ואם הוא שבת מתפללין כבשארי שבתות :

דרך החיים סדר עשרת ימי תשובה ערוגות הבושם

(א) בכל הימים שבין ר"ה ליוה"כ חוץ מערב יוה"כ אומרים אבינו מלכנו ערב ובוקר מלבד בשבת שא"א אפי' במנחה של ערב שבת ואם יש ברית מילה בתוך הימים האלו שאין אומרים תחנון אבל א"מ אומרים (סי' תר"ב) : (ב) אין נותנים חרם וכן אין משביעין אדם בב"ד עד אחר יוה"כ (שם) : (ג) אין מקדשין הלבנה עד מוצאי יוה"כ . שבת שבין ר"ה ליוה"כ אומרים צ"ץ במנחה (שם) :

ידוע מה שדרשו חז"ל על פסוק דרשו ה' בהמצאו וגו' אלו עשרת ימים שבין ר"ה עד יוה"כ ראוי לאדם לחקור ולחפש אחר כל פרט של סור מרע ועשה טוב. ולעזוב דרך רשע בחרטה גמורה על העבר. ויעשה גדרים על להבא. וכתב האר"י ז"ל במנין שבת ימי תשובה כמתענה בס"ב ועושה תשובה גמורה בכל לב שלא יחזור לאותן העבירות לעולם אז מוחלין לו בכל יום מימי השבוע שבעשרת ימי תשובה מה שחטא ביום ההוא לעולם עכ"ל. איתא בגמרא אגרא דתעניתא צדקתא. עיין במהרש"א שפירש שלא יהנה מתעניתו במעט שיעור מה שלא אכל היום. לכן יתן שיעור זה בממון שיהנה לצדקה עכ"ל. וכתב בספר חיי היה סמך לזה מדברי ישעיה ע"ה הלוא פרוס לרעב לחמך. ולא אמר לחם בלא כינוי כמ"ש לכאן ועניים מרודים תביא בית. שר"ל אותו הלחם והמזון אשר יהיה לך לאכילה זה היום. אותו הלחם פרוס לרעב עכ"ל. ואומרים ווידוי ג"פ בכל יום כנגד עון ופשע וחטאה (רוקח). ולהאר"י ז"ל אין לומר רק פ"א. וכן הנהיג הגר"א ז"ל. וכתב הרא"ש לקרוא באלו הימים אגרת התשובה לרבינו יונה: **צום** גדליה הוא הנקרא לעולם צום השביעי בג' תשרי (ואם הוא שבת נדחה ליום א') ואי' בב"י דבר"ה נהרג גדליה ונדחה תעניתו על יום חול. כי אחר חורבן בהמ"ק ראשון נשאר גדליה עם יתר הפליטה מדלת עם בנ"י בארץ הקדושה. ואלמלא לא נהרג גדליה היה קצת פליטה ושם קדוש. כי נבוכדנצר הפקיד אותו בארץ יהודה על כל דלת עם בנ"י אשר נשארו שם כמפורש בירמיה סימן מ'. אך כשנהרג גדליה ברחו כל ישראל מארץ יהודה והלכו למצרים ושם נהרגו כולם. וגם ארץ יהודה נשארה אז שממה וחריבה מכל וכל. ובכוד מישרים א' על פסוק ויכו את גדליהו (מלכים ב' כ"ה) אלמלא לא הכו את גדליה היה נבנה בית המקדש בימיו ושוב לא היה נחרב. ועל כן נקרא גדליה גדול יה עכ"ל. ועל כן נקבע צום זה על הריגת הצדיק הגדול הזה. ועל הריגת עם קדוש בי"י לאלפים ולרבבות ע"י הריגתו ג"כ. ועל חורבן ארץ הקדושה מכל וכל. לכן בכל עת ורגע של יום הצום הזה יכניס בלבו צער ודאיגות גדול על כל הנ"ל. וביותר בעת אמירות הסליחות יתן את קולו בבכי על כל הנ"ל. הש"ץ אומר עננו בין גואל לרופא. וקורין ויחל שחרית ומנחה. ומפטירין דרשו: **שבת** שובה. נקרא כן ע"ש ההפטרה. ועוד כי עיקר ושורש גדול ויסוד מוסד אל התשובה הוא שמירת שבת כהלכתו גם בכל השנה. כמ"ש חז"ל כל השומר שבת אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו. ולכן זה במו אשר יקראו לו שבת שובה. ולפיכך יזהר מאד לשמור ולעשות אותו כהלכתו בכל פרטיו ודקדוקיו. ושלא לדבר ביותר חולין. גם לטהר רעיוניו שלא יחשוב בעניני עוה"ז כלל רק ביראת ה' כל היום. ואז מוחלין לו על כל מה שחטא בכל שבתות השנה מיום הולדו ועד עתה כנ"ל בשם האר"י ז"ל. וכבר נהגו אף המון העם לטהר עצמם במקוה בשחרית קודם התפלה אף שאינם נזהרים בכל השנה. גם תיכף אחר סעודת שחרית הולכים לבית הכנסת לשמוע הדרשות הרב המוכיח את העם בתשובה ולהכשיר מעשיהם. ואמרינן במדרש משלי בשעה שהחכם יושב ודורש והצבור שומעים לקולו. הקב"ה מכפר להם את כל עונותיהם: **ערבית** אומר המלך הקדוש אף במגן אבות. **שחרית** קורין ז' גברי בפרשה דסדרא. כתב מטה משה שלא לקרות קטן למפטיר בשבת שובה. וכתב בכה"ח א"כ כ"ש בר"ה ויוה"כ שהם ימי הדין: ומפטיר בהפטרת שובה ישראל. ומדלגין ויואל תקעו שופר עד עמי לעולם כדי להשלים כ"א פסוקים. החשוב שבקהל אומר אותה. במנחה אומרים צ"ץ צדקתך צדק. ואין אומרים פרק וברכי נפשי. במוצ"ש אין אומרים ויהי נועם ואתה קדוש שהרי לא יעשו העם מעשה ידיהם בכל ימות השבוע הבא ושהרי יום אחד יהיה בו יום הכפורים. מלבד כשחל יו"כ בשבת אז אומרים ו"נ ואתה קדוש. ואומרים ויתן לך :

דרך מנהג כפרות בערב יו"כ החיים

(א) מה שנוהגין לעשות כפרות בעיוה"כ הוא מנהג ותיקין וכ"כ האר"י ז"ל ע"ד הקבלה ושל"ה וטובין ליקח תרנגול זכר לזכר ולנקבה לוקחין תרנגולת ולאשה מעוברת לוקחין תרנגול ותרנגולת משום (מג"א)

שמא תלד זכר ואם נקבה תלד די לה ולבתה בתרנגולת שמניחים דספים ליקח כפרה אחת (מ"א) : (ב) ובוחרים בתרנגולים לבנים אבל אין לחזור אחר לבנים דוקא משום דרכי אמורי רק אם נזדמן לו לבן יקח . ומכל המינים בע"ח יכול ליקח לכפרה אפי' דגים אבל אסור ליקח בע"ח שראוין להקרבה כמו תורים או בני יונה שנראה כמקריב קדשים בחוץ (מ"א) : (ג) ושוחטים אותם באשמורת כי אז רחמים גוברים (של"ה בשם האר"י ז"ל) וטוב לפדותן בממון ונותנין הממון לעניים ויש להסמיך שחיטת הכפרות מיד לאחר שהחזירו עליו . וזורקין הבני מעיים על הגגות או בחצר במקום שהעופות יכולין לקחת משם (שם) :

סדר כפרות

לעולם יסבב אדם החלה לעצמו קודם שיסבב לבני ביתו כדי שיבא זכאי ויכפר על החייב וכן הוא אומר בכה"ג וכפר בעדו ואח"כ ובעד ביתו. ותיכף אחר שיסבב יניח ידו עליו וישחט :

קודם בני אדם יאמר זה :

לשם יחוד קב"ה ושכינתיה וכו' הנה אנכי בא לעשות כפרה זו לתקן את שרשה במקום עליון ויהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי שתהא שעה זו אשר חוט חסדך גובר בעולם עת רצון ורחמים ובכח סגולת שחיטת גבר זה יומתקו ה' גבורות יסוד גבר בעלמ"א נוקבא קדישא דזעיר אנפין בחינותינו אשר בו דרך מעבר נשמתנו ואתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד ותבנה בית המקדש במהרה בימינו ושם נעשה לפניך משפט שעיר המשתלח ושעירי עזים נעשה ברצון להמתיק תוקפא וגבורתא של המלכה יראו עינינו וישמח לבנו. יהיו לרצון וכו'

לוקח הכפרה בידו הימנית ואומר נפש תחת נפש וקורא :

בְּנֵי אָדָם יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת אֲסִירֵי עֳנִי וּבַרְזֶל: יוֹצִיאֵם מֵחֹשֶׁךְ וְצַלְמָוֶת וּמוֹסְרוֹתֵיהֶם יְנַתֵּק: אֱוִלִים מִדֶּרֶךְ פִּשְׁעָם וּמֵעֲוֺנֹתֵיהֶם יִתְעַנּוּ:

עיון תפלה

בני אדם יושבי חשך . (תהלים קז, י), ומסדרי המטה הוסיפו מלת בני אדם: יושבי חשך, האסירים היושבים במקום חשך וצלמות ואסורים בעוני ובכבלי ברזל: יוציאם מחשך (שם שם, יד): ומוסרותיהם ינתק. ינתק את הקשרים שנאסרו בהם, כמו ננתקה את מוסרותימו (שם ב, ג): אולים מדרך פשעם (שם שם יז - כח). האוילים ההולכים בדרך פשעם ומפני זה נתענו בתחלואים והוכחו במכאוב

תקון הערה על מנהג הכפרות תפלה

*) כתב רש"י ז"ל בפרדס הגדול סי' קפ"ו רגילין אנו לקחת תרנגול ששמו גבר (עה"כ בתהלים פ"ט מי גבר יחיה ולא יראה מות) וכן שנין, לוקח תרנגול אחד ומניח ידו על ראש המתכפר ואומר זה תחת זה זה חליפת זה זה מחול על זה ומחזירו עליו פעם אחת ואומר יושבי חשך וצלמות וגו' (בימיו לא הוסיפו עדיין מלות בני אדם) אוילים מדרך פשעם וגומר הפסוק והמזמור ויחזור ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר נפש תחת נפש. ויעשה בסדר הזה שבע פעמים, ואח"כ מניח ידו על ראש התרנגול ואומר יצא זה למיתה וזה לחיים ולא למות. ויעשה בסדר הזה ג' פעמים, ומניח ידו על ראש התרנגול תבנית סמיכה וסומך עליו ושוחטו ולאלתר תיכף לסמיכה שחיטה עכ"ל. ובתשובה לרב נטרונאי גאון ז"ל נעתקה מ:ת"י בספר בית נכאת ההלכה או תורתן של ראשונים דף כ' סי' ע"ו ז"ל „ערב יוה"כ יקח תרנגול וישים המכפר את ידו על ראש התרנגול ויאמר זה תחת זה זה חליפי זה זה מחול על זה, וישים ידו על ראש המתכפר ואומר כל זה חמש פעמים ויקרא ז' פעמים יושבי חשך וצלמות וגו' כי המרו אמרי אל וגו' ויכנע בעמל לבם וגו' ויזעקו אל ה' וגו' יוציאם מחשך וגו' יודו לה' וגו' עד ויספרו מעשיו ברנה, ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר. ובכל פעם שיסיים מן יושבי עד כפר ישים ידו על ראש התרנגול ויאמר נפש תחת נפש ומשים ידו על ראש המתכפר ויחזור ויעשה סדר זה ז' פעמים, ואחר שיסיים מלקרות כל ז' פעמים יסמוך ידו על ראש התרנגול ויאמר זה יצא למיתה תחת זה, ואח"כ ישים ידו על ראשו ואומר תכנס אתה פב"פ לחיים ולא תמות (שתי פעמים) ויחזור ויאמר על ראש התרנגול זה יצא למיתה ויאמר על ראש המתכפר תכנס אתה וגו', ואחר שמסיים פעם ג' ישחט את התרנגול" עכ"ל. ובס סי' ע"ז ז"ל „ובערב יוה"כ שוחטין תרנגולים על כל אחד ואחד שבבית ומחזירין אותם בחייהם על כל אחד ואחד מבני הבית ואומר זה תחת זה זה חלוף זה זה בשביל זה זה מחול על זה יצא זה למיתה ותכנס אתה פב"פ לחיים ולא תמות, ושוחטין אותו ומחלקין אותו לעניים וליתומים ואומר יהא כפר זה כפר שלנו ויהיה עלינו כפרה, וחכמים ובעלי בתים עושים כן, ויש שעושים באילים ובכבשים" עכ"ל. — ובימי חכמי התלמוד היו נוהגין לעשות כעין כפרה זו בערב ר"ה בעלין נקוב שזרעו בו זרעונים, כמו שזכר רש"י (שבת פ"א ע"ב) ד"ה האי פרפיסא וז"ל ,ובתשובות הגאונים מצאתי שעושין תותלות מכפות תמרים וממלאין אותם

כָּל־אֹכֶל תְּתַעֵב נַפְשָׁם וַיַּגִּיעוּ עַד־שַׁעֲרֵי מָוֶת: וַיִּזְעֲקוּ אֶל־יְהֹוָה בַּצַּר לָהֶם מִמְּצֻקוֹתֵיהֶם יוֹשִׁיעֵם: יִשְׁלַח דְּבָרוֹ וְיִרְפָּאֵם וִימַלֵּט מִשְּׁחִיתוֹתָם: יוֹדוּ לַיהֹוָה חַסְדּוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו לִבְנֵי אָדָם: אִם־יֵשׁ עָלָיו מַלְאָךְ מֵלִיץ אֶחָד מִנִּי־אָלֶף לְהַגִּיד לְאָדָם יָשְׁרוֹ: וַיְחֻנֶּנּוּ וַיֹּאמֶר פְּדָעֵהוּ מֵרֶדֶת שַׁחַת מָצָאתִי כֹפֶר:

(שערות תשובה) סומך ידו על ראש של התרנגול ומסבבו סביב ראשו. ואומר זה חליפתי זה תמורתי זה כפרתי. ר"ת חת"ך והוא השם שפותח חיים לכל חי. ויחשוב בלבו שהוא חייב מיתה כמו זה. חורקו לארץ כעין סקילה. שוחטו הרג. חפשו בידו כעין חנק. שורפו כעין שריפה. וכתב בספר אמרכל שעושין זכר לעקידת יצחק שעל כל אבר ואבר שהקריב אמר זה תחת אבר של פלוני בני. וכתב משה מפה חת"ך הוא שם המלאך הממונה על זה. ויוצא מפסוק פותח את ידך ס"ת חת"ך. גם חת"ך בגימטריא זה יהיה לך לכפרה רמז שמלאך זה ממונה על זה הענין. מחזיק הכפרה בידו השמאלית. ומניח ידו הימנית על ראש התרנגול. ואומר זה התרנגול כו' וחוזר וקורא בני אדם כו' ומסבב ואומר זה חליפתי כו'. וכן עושה ג"פ. אחר כך שוחטו מיד סמוך לסמיכה. וכבר כתבתי לעיל שישחטו באשמורת הבוקר אחר סליחות כי אז רחמים נגברים. והוא דעת האר"י ז"ל. אבל במט"ע כתב אחר תפלת שחרית כמנהגנו:

מי שמסבב לעצמו יאמר בלשון הזה שלש פעמים:

זֶה חֲלִיפָתִי. זֶה תְּמוּרָתִי. זֶה כַּפָּרָתִי. זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה. וַאֲנִי אֶכָּנֵס וְאֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם: וחוזר וקורא בני אדם וכו' וכן עושה ג"פ

עיון תפלה

במכאוב על משכבו; וקראם אוילים מה שלא אמר כן באסירים? כי השביה באה בבת אחת אבל החולי מתחלתו הוא קל ואח"כ יכבד יום יום עד שמביאהו לשערי מות, ותחלת המחלה להעיר למוסר אזני בני אדם כי ישובון מאון, אבל אותם האוילים אינם שמים על לבם ואינם מתעוררים לתשובה בתחלת הצרה ואומרים אך חלי הוא ואשאנו, עד שהכבד עליהם מחלתם לאין מרפא (ועי' רד"ק) ואז התשובה מאוחרת לפי שכבר נגמר דינו למיתה, רק אם יש עליו מלאך מליץ וגו' להגיד ישרו לפני הקב"ה אז יחננו וגו', כמו שאמרו רבותינו (שבת ל"ב ע"א) חש בראשו יהי דומה בעיניו כמי שהניחוהו בקולר עלה למטה ונפל יהי דומה בעיניו כמי שהעלוהו לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול ואם לאו אינו ניצול: אם יש עליו (איוב לג,כג כד): פדעהו. כמו פדאהו באל"ף בלשון התלמוד, כמו פדאני לי ולבני מבין אוה"ע (ברכות ח' ע"א), כי אותיות האהו"י מתחלפות, כמו מתאב אנכי (עמוס ו, ח) ת' מתעב, ושרשו פדה מנחי ל"ה וראוי להיות פדהו: מצאתי כפר. הקב"ה אומר אל המלאך המליץ ביפדהו מרדת שחת כי מצאתי לו כפר ופדיון נפשו:

זה חליפתי זה תמורתי. החליף הוא מרע לטוב והתמורה היא מטוב לרע, והמקרא לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב (ויקרא כז, י) מפרש ממאי דסליק. והחליף את משכרתי (בראשית לא, ז) עצת לבן היתה להמיר את משכרתי אבל הקב"ה סבב עצתו והחליף את משכרתי מרע לטוב. האדם הנושא גרוע מן החי לפיכך התרנגול הזה הוא חליפתו, וכששב אל ה' בתשובה שלמה אז הוא מעולה מן החי והתרנגול הוא תמורתו:

תקון תפלה

עפר וזבל כהמה וכ"ב או ט"ו יום לפני ר"ה עושין כל אחד ואחד לשם כל קטן וקטנה שבבית וזורעים לתוכן פול המצרי או קטנית וקורין לו פורפיסא וצומח, ובערב ר"ה נוטל כל אחד שלו ומחזירו סביבות ראשו שבע פעמים ואומר זה תחת זה וזה חליפתי וזה תמורתי ומשליכו לנהר' עכ"ל. וכל המנהגים הללו נוסדו על מאמרם ז"ל (הוריות י"ב ע"א) השתא דאמרת סימנא מילתא היא לעולם יהא רגיל למיכל בריש שתא קרא ורוביא כרתי וסילקא ותמרי. אין הכונה שהאכילות הללו פועלות לאדם שום טובה, אלא שהן מזכירות אותו שעכשו היא השעה הרצויה ביותר לבקש מידו של הקב"ה כל משאלות לבו על ידי תשובה ותפלה ומעשים טובים, כי כל מזונותיו וכל חסרונותיו של אדם קצובין לו מר"ה (ביצה ט"ז ע"א, ב"ב י' ע"א), וכמו כן ענין עשיית הכפרה בערב יוה"כ מזכיר את האדם שהשעה עת רצון להתאמץ בשביל כפרת עונותיו, כי בתפלה ובידוי דברים בעלמא אפשר שלא יכוון לבו, אבל המעשה שאיננו רגיל בו מביאהו לידי זכרון חזק. וכן המנהג שזכר הגאון בעל מטה משה בח"ב סי' תתל"ח לסדר אחר תרנגול לבן הוא ג"כ כדי להזכיר את האדם שעל ידי תשובה ומעשים טובים ילבינו חטאתיו כשלג, ואולם מהרש"ל לא הקפיד על זה מאחר שאינו אלא לסימנא בעלמא. —

לעצמו ולאחר עמו יאמר זה שלש פעמים:

זֶה חֲלִיפָתֵנוּ. זֶה תְּמוּרָתֵנוּ. זֶה כַּפָּרָתֵנוּ. זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה. וַאֲנַחְנוּ נִכָּנֵס וְנֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

לזכר אחד יאמר זה שלש פעמים:

זֶה חֲלִיפָתְךָ. זֶה תְּמוּרָתְךָ. זֶה כַּפָּרָתְךָ. זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה. וְאַתָּה תִּכָּנֵס וְתֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

לשני זכרים או לשלשה זכרים יאמר זה שלש פעמים:

זֶה חֲלִיפַתְכֶם. זֶה תְּמוּרַתְכֶם. זֶה כַּפָּרַתְכֶם. זֶה הַתַּרְנְגוֹל יֵלֵךְ לְמִיתָה. וְאַתֶּם תִּכָּנְסוּ וְתֵלְכוּ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

לנקבה אחת יאמר זה שלש פעמים:

זֹאת חֲלִיפָתֵךְ. זֹאת תְּמוּרָתֵךְ. זֹאת כַּפָּרָתֵךְ. זֹאת הַתַּרְנְגֹלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה. וְאַתְּ תִּכָּנְסִי וְתֵלְכִי לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

אשה האומרת בעד עצמה:

זֹאת חֲלִיפָתִי. זֹאת תְּמוּרָתִי. זֹאת כַּפָּרָתִי. זֹאת הַתַּרְנְגֹלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה. וַאֲנִי אֶכָּנֵס וְאֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

לשתי נקבות או יותר יאמר זה שלש פעמים:

זֹאת חֲלִיפַתְכֶן. זֹאת תְּמוּרַתְכֶן. זֹאת כַּפָּרַתְכֶן. זֹאת הַתַּרְנְגֹלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה. וְאַתֶּן תִּכָּנַסְנָה וְתֵלַכְנָה לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

בשתי נשים בתרנגולת אחת:

זֹאת חֲלִיפָתֵנוּ. זֹאת תְּמוּרָתֵנוּ. זֹאת כַּפָּרָתֵנוּ. זֹאת הַתַּרְנְגֹלֶת תֵּלֵךְ לְמִיתָה. וַאֲנַחְנוּ נִכָּנֵס וְנֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

מי שמסבב לאשה מעוברת יאמר זה שלש פעמים:

אֵלּוּ חֲלִיפוֹתֵיכֶם. אֵלּוּ תְּמוּרוֹתֵיכֶם. אֵלּוּ כַּפָּרוֹתֵיכֶם. אֵלּוּ הַתַּרְנְגוֹלִים יֵלְכוּ לְמִיתָה. וְאַתֶּם תִּכָּנְסוּ וְתֵלְכוּ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

אשה מעוברת לעצמה תאמר זה:

אֵלּוּ חֲלִיפוֹתֵינוּ. אֵלּוּ תְּמוּרוֹתֵינוּ. אֵלּוּ כַּפָּרוֹתֵינוּ. אֵלּוּ הַתַּרְנְגוֹלִים יֵלְכוּ לְמִיתָה. וַאֲנַחְנוּ נִכָּנֵס וְנֵלֵךְ לְחַיִּים טוֹבִים אֲרוּכִים וּלְשָׁלוֹם:

נהגו לפדות הכפרות בממון. וכך טוב יותר מלהת לעניים הכפרות. ומי שנזהר תמיד ליתן מעשר מכל ריוח לעניים אזי לא יתן ממעות מעשר זה הפדיון רק ממעות שלו:

דרך החיים — דיני ערב יום הכפורים — ערוגות הבושם

(א) מצוה לאכול ולשתות בערב יוה"כ ולהרבות בסעודה ויכול למעט מלימודו כדי לאכול ולשתות ומ"מ לא יאכל אלא דברים קלים כגון דגים או עופות כדי שלא יהא שבע ומתגאה (סי' תר"ד ס"א ומ"א): (ב) אסור להתענות בו אפילו תענית חלום ואפי' עד סעודה המפסקת אסור לו להתענות (א"ר בשם של"ה דלא כמ"א

ערב יום הכפורים אומר בהשכמה לך ה' הצדקה עד שומע תפלה. אחן נפקדך. אדון דין. סומן ירלס. ווידוי פעם אחת מטיח לדקך עד הרחמים והסליחות. קדיש וא"ע: כתב הטור ריש הלכות יוה"כ תני רבי חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש. וכי בתשעה לחדש מתענין והלא בעשרה מתענין. אלא ללמדך שכל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי. והכי קאמר קרא הכינו עצמכם בתשיעי לעינוי של מחר. ומדאפסקי' רחמנא לאכילה בלשון

סג"ס) כיון דאכילה בעוה"ז מחשבת כעינוי ואם טעם והתענה אם לא התענה רק עד השעה המפסקת א"צ למיתב תענית לתעניתו (מ"א שם): (ג) אין נופלים על פניהם בעיו"כ גם א] א"א למנצח יענך ומזמור להודה גם א"א בו א"מ בעיו"כ שחרית. אם לא חל יוה"כ בשבת אז אומרים א"מ עיו"כ שחרית אבל במנחה א"א אפי' כשחל יוה"כ בשבת (מ"א שם): (ד) אבל בערב שלפני עיו"כ נופלים על פניהם במנחה וכן אם חל עיו"כ ביום א' אומרים צ"צ בשבת במנחה (שם) והנוהגים שלא לאכול בשר כ"א בימים שא"א בו תחנון או במקומות שאין מרבין בסליחות בשחרית נמצא שמחזיקין גם הלילה קדה ליו"ט ומותרים לאכול בשר בלילה אחר נ"ה אבל לפני זאת הכוכבים אף שהתפלל ערבית אסור לאכול בשר אבל במקומות שמרבין בסליחות בשחרית אסורים לאכול בשר אפי' אחר נ"ה. אבל מי שנדר בפירוש שלא לאכול בשר כ"א ביו"ט אסור לאכול בשר בלילה אפי' במקומות שאין מרבין בסליחות שחרית אבל בערב יוה"כ ביום מותרין (מ"א שם):

שיפייס אדם את חבירו [ושיטבול עצמו] בערב יום הכפורים:

(א) עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו ואפי' לא הקניטו אלא בדברים צריך לפייסו ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור פעם שנית ושלישית ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים ואם אינו מתפייס בג' פעמים אינו זקוק לו מיהו אם רוצה לפייסו יותר רשאי אם אין שם בזיון תורה. מיהו יאמר אח"כ בפני יו"ד שביקש ממנו מחילה ולא רצה למחול לו (סי' הב"ח) ואם הוא רבו צריך לילך כמה פעמים עד שיתפייס (שם): (ב) המוחל לא יהא אכזרי מלמחול אם לא שמכוין לטובת המבקש מחילה (וכעין מעשה דרב ודר"ח) ואם הוציא עליו שם רע א"צ למחול לו ומ"מ מדת ענוה למחול לו (מ"א): (ג) אם מת אשר חטא לו מביא עשרה בני אדם ומעמידם על קברו ואומר חטאתי לאלקי ישראל ולפ' זה שחטאתי לו והם ישיבו מחול לך מחול לך מחול לך וצריך לילך שם יחף ואם הוא חוץ לשלשה פרסאות יכול לשלוח שלוחו לילך על קברו ולפייסו עם י' בני אדם ויאמר הנני השליח של פלוני מודה ברבים שפ' שלחני לבקש מחילה. וכל בקשת מחילה יהיה בערב יוה"כ (שם): (ד) תקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא שם רע על המתים ואם חרפו אחר מיתה א"צ לילך על קברו רק יבקש מחילה במקום שחרפו (מ"א): (ה) נוהגין לטבול בעיוה"כ משום קרי [וגם לשם תשובה ולכן אפי' נערים ובתולות שהם בני מצוה יש להם לטבול ויש לדקדק בטבילה יותר מבשאר טבילות שטובלים הזכרים בכל ימות השנה שאין מדקדקים בה כ"כ (מט"א)] ולאדם חלש די בהטלת ט' קבין מים שאובין ואפילו מג' כלים ולא מד' ומשפיכין מב' או מג' כלים או צריך שלא יפסיק הראשון עד שיתחיל הב' ואם היה מקצת גופו במקוה ושפך עליו ט' קבין יצא אבל אם עמד בגיגית שיש בו מים שמכסין אפילו מקצת רגלו ושפכו עליו השפה קבין לא יצא (שם במ"א) [שיעור ט' קבין נכתולה צריך לסות כ"ד קווארט ובשעת הדחק שאין כלים

בלשון עינוי א"כ הטיב כמו עינוי כאלו התענה תשיעי ועשירי. פירוש כאלו צמים לשתענות בשניהם. וכתב הב"ח מ"ש רבינו וס"ק קרא כו' כוונתו לייסב לשון עינוי שהורה על האכילה והוא הפך העינוי. לכך פירש דה"ק ועיקר הטעם לחדש כלומר שאינו אלא הכם לעינוי בתענית לחדש. ומפני שקשה למה לא כתב בפירוש שיאכלו. על כן אמר דטונת התורה להורות שסרי הוא כאלו התענה בתשעה ועשרה. ומפני שעדיין קשה דכיון שזה הטוב כמו זה א"כ למה הזכירה התורה שיאכלו ולא יתענו. על כן קאמר פירוש כאלו נצטוו להתענות בשניהם. אבל עכשיו שלא נצטוו להתענות אסור להתענות ואפי שעדיין קשה מה צורך ללמדנו באכילת ערב יוה"כ שהיא מצוה. גדולה כאלו נצטוו להתענות כו' יותר מאכילת שאר שבתות וי"ט שהיא ג"כ מצוה על כן קאמר והוא מאהבת הקב"ה את ישראל (ר"ל טונת הקב"ה מה להראות חיבתו לישראל ביום הכפורים) שלא צוה להתענות אלא יום אחד בשנה ולהוכחם לכפר על עונותיהם. וליום (ר"ל שגזר עליהם במצוה) שיאכלו וישתו תחלה כדי שיוכלו להתענות ושלא להזיק להם העינוי (ולכך למדנו בו שהאוכל כאלו נצטוה להתענות. דמעתה ודאי כל אחד יהיה זריז לאכול הרבה. כיון שהאכילה נופלת חשיבה כעינוי ומקבל עליה שכר כאלו נצטוה להתענות בערב יום הכפורים) משל למלך שהיה לו בן יחיד וגזר עליו להתענות יום אחד וצוה להאכילו ולהשקותו קודם כדי שיוכל לסבול. וכן נוהגין להרבות בו בסעודה ע"כ:

אמרו חז"ל שמצוה לאכול ולשתות בערב יום הכפורים ולהרבות בסעודה. ויכול למעט מלימודו כדי לאכול ולשתות. וחכמינו ז"ל הפליגו הרבה בזו המצוה. והטעם בזה שאחר שהוא שמח וטוב לב בהאמינו אמונה שלימה שליום המחרת יהיה יום סליחה וכפרה לכל עדת ישראל ובאהבה שמחה אוכל ושותה ומטיב אל לבו על כן למצוה יחשב לו וכל כך זכות יש לו באותה מצוה של שמחה כאילו התענה. שמורה בעצמו להאמין אמונה שלימה שודאי היום מכפר בסגולתו שנתן לו הקב"ה לקבוע אותו ליום סליחה וכפרה בכל שנה ושנה ומראה בזה רחמיו יתברך על עמו ישראל פעם היות שכל השנה מכעיסין לפניו והיה ראוי להנקם מהם על עונותיהם ורוע מעלליהם ואעפ"כ מאריך אפו ולא נבי דיליה ואומר להם שובו אלי ואשובה אליכם וביום הזה יכפר עליכם. ויזהר מאד בעניים על שלחנו ובלמוד אחר הסעודה. ואם ירצה לישן יזהר מאד למסור שינתו לשומר שיקיץ אותו בכדי שיהיה לו שהות אחר השינה לעשות הכל כתיקון שיוכל לטבול במקוה בלב נשבר מאד. וחיוב טבילה ביום זה מבואר בזוה"ק בפ' פינחס דף רי"ד ע"ב וז"ל בעיין נני היכלא בתשעה לירחא למיעבד חדוותא ולמסגל בגרמא לזכאה גרמייהו עכ"ל. גם שיהיה לו שהות להתפלל מנחה בנקיות הגוף. ובכנסת הגדולה כתב דרך לאות שמעתי שזה שאחז"ל כאלו התענה תשיעי פי' שהוא תשעה באב. עשירי שהוא יום כפור עכ"ל. ובכסף אמרכל כתב תשיעי תשעה באב. ועשירי עשרה בטבת ע"כ וצ"ע. ובש"ע כתב שמפני שאוכל יפה בערב יום כפור. וביום כפור מתענה קשה לו עינוי יותר (א"ר). לכן לא יעשה האדם אותה כמצות אנשים מלומדה. רק יכוין שעושה בסעודה זו נחת רוח להבורא ית"ש. וקודם הסעודה יאמר זה לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה

גליון רע"ק בח"ח סי' ג' גם א"א למנצח יענך ומזמור לתודה א) [איה"ל נהגות רע"א בשו"ע או"ח סי' א' במג"א סק"א. כתב וז"ל בערב יו"כ לא יאמר פרשת חטאת ואשם ושלמים סה"ם נו"ש]:

כלים מחזיקים כ"כ יש להקל נ"ח קונטרס (מט"א)]:

(ו) אשה שמשמשת תוך ג' ימים צריכה לכבד ביתה בחמין בלא הפסק ס"ו ביוה"כ אבל אם היא סמוך לווסתה או לטבילתה לא תעשה כן כי או רגילות להתעבר ויש לחוש שמא תשחית זרע הריון (שם במ"א): (ז) אבל תוך שבעה בעיוה"כ מותר לרחוץ אפילו שעה או ב' קודם הלילה שיוה"כ מבטל גזירת שבעה ואפי' הרחיצה בחמין ושמוש דשאר דיני אבילות כגון ישיבת קרקע נוהגים עד הלילה דלא הוי לענין זה כיו"ט דרק אכילה מצוה בערב יוה"כ (מ"א שם):

סדר הוידוי במנחה בערב יום הכפורים:

(א) צריך להתודות במנחה בערב יוה"כ קודם סעודה המפסקת ויחיד אומרה אחר שסיים תפלת י"ח וקודם הוידוי יאמר יהיו לרצון והש"ץ שמחזיר התפלה בקול רם במנחה אינו חוזר הוידוי וא"א אבינו מלכנו ולא שום תחנה (סי' תר"ז): (ב) כשמתודה בלחש נכון לפרש החטא הידוע לו שעשה אבל בקול אסור לפרש החטא שאינו מפורסם וצריך לעמוד בשעת וידוי וצריך לשחות כמו במודים ולא יסמוך לשום דבר דסמיכה חשוב כישיבה (שם במ"א): (בעל חטא) צריך לומר בסתר ובגלוי. בשגגה ובזדון. כפרה לחטאים מחילה לעונות סליחה לפשעים. וכשמתודה יכה באגרוף על החזה (שם במ"א) אין לדבר בשעת הוידוי (שם): (על חטא שחטאנו לפניך ביצה"ר) פי' היינו מה שגירה יצה"ר בנפשו כמאמר חז"ל רב נייס אמאן דמגרי יצר הרע בנפשו: (ג) אחר מנחה נוקין ל"ט מלקות ברצועה של עגל כל דהו שהוא רק לזכרון בעלמא והנלקה יהיו פניו לצפון ואחוריו לדרום והמלקה יאמר ג"פ והוא רחום שהוא ט"ל תיבות כנגד ט"ל מלקות והנלקה יאמר וידוי (שם): [מצאתי עוד טעם לזה לפי שבתורה כתיב ארבעים יכנו ואתו רבנן ובצרי חדא. וכתב בתורת חיים בב"ב דף קס"ז הטעם להורות כי יש רחמים בדין בלא יריק כל העונש לכן משייר קצת ע"ש. והה"ט כשמכים מלקות אומרים פסוק והוא רחום כו' ומכיים ולא יעיר כל חמתו (עץ יוסף):

סדר סעודה המפסקת:

(א) צריך לאכול סעודה המפסקת קודם בין השמשות ושיעור בין השמשות הוא כמו רביעית שעה קודם צאת הכוכבים וצריך להוסיף מעט (סי' תר"ח): (ב) אם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול אין להקל לאכול אח"כ אם לא שהתנה בפירוש שאינו מקבל תענית וקבלה בלב קודם פלג המנחה אין בכך כלום אם לא שקיבל בפירוש (שם במ"א בשם מהרי"ל): (ג) בסעודה המפסקת לא יאכל דברים המחממים כגון מיני בשמים וחלב חמה אסור אף בשחרית שמרבה זרע וראוי לאכול בסעודה המפסקת מאכלים קלים להתעכל ולא יאכל שומשמין ולא אכילה גסה ואם אכל הרבה לא ישים אצבעו תוך פיו ביום הכפורים כדי להקיא (שם במגן אברהם):

דיני הטמנת חמין בערב יום הכפורים:

(א) אין להטמין מעיוה"כ על מוצאי יום הכפורים כמו שמטמינים מע"ש לשבת והטעם משום סכנה או משום דמיהוי כרעבתנותא (סי' תרי"ב) וזה לא שייך רק

בשמטמי

ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל: ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. ומה טוב לכוין לתקן בכח סגולת אכילתו היום אשר רבה היא למעלה מאד כל אכילה של איסור וכל אשר הרבה לאכול ולשתות בשמחת מריעות שחוק וקלות ראש אשר נכשל ונלכד גם כמה ימים ושנות. ובכח סגולת מצות אכילה זו בקדושה ובטהרה ובמורא גדול יתוקן את אשר עוותו בכל השנה באכילה ושתיה. וגם אע"פ שמצוה לאכול ולשתות ולשמוח מ"מ אין צריך להראות עידונין בעצמו ואכילות גסות שיבא מהם לקלות ראש ושיחה בטלה. שא"כ הוא שטה. עבירה היא בידו. ולא צוו חז"ל על ככה. אלא שישמח שמחה של מצוה בענין רצוי אכילה שמראה גם שמאמין בתשובה שלמחר שיעלה לרצון לפני טרם שולם ויכפר חטאתיו: עוד כתבו הטעם זה שמצוה לאכול ולשתות בערב יוה"כ. כדי שיוכל לסבול התענית של מחר שאחר שאכל ושתה היום כראוי דברים טובים סומכים את הלב ולא יזיק התענית לבטל כוונתו ותפלתו ויוכל לעמוד כל היום בתשובתו ועבודתו כי זהו העיקר. וזהו מעלין עליו כאלו התענה ט' וי' שאחר שבאכילה עורך התענית הרי לתענית וצדקה יחשב לו באכילתו:

נוהגין שכל איש עושין לו נר הנקרא נר נשמה משום דכתיב באורים כבדו ה' שפירושו באורים במלאפו"ם כמו באורים בתול"ם שהוא לשון אור. וכן תרגם יונתן בפסוק יקרו ה' ויבא זה הנר ויכפר על הנשמה שנקראת נר אלהים שנאמר נר אלהים נשמת אדם (לבוש). אי נמי זכרון להתורה שנגמרה ביוה"כ דלוחות אחרונים ניתנו ביום כפור כי נר מצוה ותורה אור. ולכך לא נהגו הנשים להדליק שאינן מחוייבין בתלמוד תורה. עוד טעם אחר משום דנר שקול כנגד איבריו של אדם לכפר עליהם והם רמ"ח. ורוח ונשמה הם ר"ן. אבל הנשים יש להן גם דלת ומפתח. סוד טעם דאנשים מחוייבים ברמ"ח מצות עשה ושתי לאווין הניתק לעשה והם ר"ן. אבל נשים פטורות ממ"ע שהזמן גרמא (א"ז וא"ר). ובספר חמדת הימים כתב טוב לאדם לכוון בעת שהוא מדליק את נרו להאיר למעלה אורות עליונים. דבאתערותא דלתתא אתערותא דלעילא. ובזוהר במדבר אמרו כי הנרות דומחו הסומר בר"ה לבטל המקטריגים ומעורר את הרחמים ע"ש עכ"ל. גם נוהגין לעשות נר נשמה לאביו ולאמו שמתו שיש להם נחת רוח בו. וכתב בספר א"ר משמע דבשניהם סגי באחד. אך מצאתי בספר אשכל מביא בתרגום מגילה במלשינות של המן בליל טמא רבה מדליקין נרות בכום בניהם סכוך אבהתהון ע"כ ויש לייסב עכ"ל של באליהו רבה: אם כבה נרו ביום הכפורים תקנתו היא שיחזור וידליק אותו לאחר יוה"כ ולא יכבנו עוד אלא יניחנו לדלוק ג"כ עד גמירא וכן כל ימיו (כן נמצא במנהגים ישנים). וז"ל חמדת הימים גם כוונת הנרות אמרו על כי נר גימטריא רמ"ח כו' כמו שכתבתי לעיל. והכונה שאם נתחייב שריפה יהיה הנר הזה הדולק באש בלהבת כאילו נשרף גופו ונפשו ונתכת השעוה אשר ניתך ממנו כאילו ניתך חלבו ודמו ע"ג המזבח וכל רמ"ח איבריו כולן כליל לאישים. לכן אמרינן במדרש לקדוש ה' מכובד זה יוה"כ שאין בו לא אכילה ולא שתיה כבדוהו בכסות נקיה. ועל כן מכבדין אותו

בכל

כשמטמין אוכלים לצורך אכילה של מוצאי יוה"כ אבל אם מטמין בתנור דברים שאין לצורך אכילה של מוצאי יוה"כ כגון במדינתנו שעושין הפאווידל"ס ועושין הרבה בפעם אחת שצריך על אש רב ושורק הי האור בהיה מותר להטמין. בערב יוה"כ בתנור שיתבשל הם ביום הכפורים ואפי' אחר חצות מותר מידי דהוי אמלאכות שמותר לעשותן בערב שבת מבעו"י ונעשין מאליהן בשבת במקום שאין חשש שמא יחתה ואפי' אם רוצה לאכול מהפאווידל"ס במוצאי יוה"כ מותר לאכול ממנה :

דיני הדלקת נרות ביום הכפורים :

(א) מצוה להרבות נרות ביוה"כ בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וגם בבית מדליק ומברכין להדליק נר של יום הכפורים ואם חל בשבת אומר בברכה של שבת ושל יוה"כ וצריך להדליק גם בחדר שישן שם כדי שלא יבא לשמש עם אשתו (סי' תר"י במ"א) : (ב) נוהגין שכל איש עושה לו נר ועוד נר לאביו ולאמו שמתו ונוהגין לעשות לנר בית הכנסת פתילות עבות כדי להרבות אור ואם כבו נרות אלו ביוה"כ אסור לומר לנכרי להדליקם או לקבל שעוה האיסף מהם רק לוקחין נכרי לשמור הנרות שלא יבא ח"ו לידי דליקה (שם) : (ג) אם כבו הנרות נוהגין שמדליקין אותם במוצאי יום הכפורים ולא יכבם עוד אלא יניחם לדלוק עד גמירא וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה נרו במוצאי יום הכפורים לא הוא ולא אחר. ויש להציע השלחנות ביום הכפורים כמו בשבת :

בכל מיני כבודים. ומטעם זה נוהגים נמי להציע בגדים נאים בבתי כנסיות. גם נהגים להציע מפה יפה על השלחן כמו בשבת. נוהגין ללבוש בגדים לבנים נקיים דוגמת מלאכי השרת. ולפי זה אין הנשים לובשות לבנים דאין יכולות להיות כמלאכים דשיר גברים כתיב (מ"א) וגם לפי טעם זה אבל אסור ללבוש קיטל (מ"ז) ועוד משום טעם זה נהגו ללבוש הקיטל לפי שהוא בגד מתים ועי"ז לב האדם נכנע ונשבר. ולפי טעם זה מותר לאבל ללבוש הקיטל (מ"ז) וכן הנשים יכולות ללבוש לבנים שיהיה להם (מ"א). וכתב הא"ר במדינות אלו נוהגין שאבל אין לובש הקיטל. ואפשר שהאבל לבו נכנע ועוד דהוי כמלבוש של שבת עכ"ל. אין ליכנס בקיטל לבית הכסא. אפילו מי שלובש שק מחמת תשובה אסור ללבשו ביוה"כ (מ"א) :

אמת הוא משלומי אמוני ישראל בכל שנה ושנה בהגיע ימי הרצון וימי התשובה ובפרט ביוה"כ כלם כאחד עושין תשובה בכל לבבם ונפשם ומקבלין עליהם לעזוב חטאיהם ולחזור מדרכיהם ומעתה מוכנים לעבוד את ה' באהבה רבה כ"א לפי ערך זכות נשמתו וטוב לבבו והכנתו קודם יוה"כ כן מקבל עליו בלבבו כפום השעור לעבוד לבוראו בשנה הבאה לקראתו ויהי כאשר יעברו ימים האדירים האלה ימי משפט חוזר לקדמותו ולעשות כמעשהו בשנה העברה בל יחסר דבר ולא הועיל לו כל אמירתו בפה וקבלתו בלב מה שקיבל ע"ע שלא לחזור לעבור העבירות האלו שהתודה ביוה"כ זה כו'. שאין הדבר תלוי באמירה מה שאומר שלא לחזור עוד לסורו אף לא בקבלת הלב שיקבל עליו בלב שלם שלא יעשה עוד העבירה יתוקן להיות כן אך הנה בזאת נאות לנו שיעקור השורש מלבו שהוא מדותיו הרעים של כל העבירות שמרגיש בנפשו שמורגל לעשותם וישבר ויכניע מורשי לבבו שלא יחמוד להרבות הון מהבל ויסתפק במה שנותן לו הבורא יתברך אם מעט ואם הרבה כו' עיי"ש באורך. (מס' סדורו של שבת) :

איסור רחיצה ביום הכפורים :

(א) אסור לרחוץ ביוה"כ ואפי' להושיט אצבעו במים אסור ואם היו רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה או שנטף דם מחוטמו מותר לרחצם וצריך ליזהר שלא ירחץ רק מקום המלוכלך בלבד ולא יותר (סי' תרי"ג מ"א שם) אבל אם היו ידיו מלוכלכות בצואה או שנגע בגופו במקומות המכוסים אפי' לא נגע רק באצבע אחת צריך לרחוץ כל ידיו עד קשרי אצבעותיו ואם נגע בידו בטיט או ברפש א"צ לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד (ועיין פ"מ סי' ק"ח במ"ז) : (ב) בשחרית נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו ומברך ענ"י ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרו"ר מעל הידים (שם) : (ג) אם הטיל מים והפסיק בניעטה או עשה צרכיו מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו וכן כהן שעולה לדוכן נוטל ידיו אף שהן טהורות (שם). אסור לרחוץ פיו ביוה"כ (שם) : (ד) אם ראה קרי ביוה"כ אסור לו לטבול אפי' רגיל לטבול בשאר ימות השנה אסור רק רוחץ מקומות המלוכלכים בו לבד ומתפלל (שם) : (ה) אשה אסורה לטבול בליל יוה"כ אפילו הגיע זמן טבילתה בו ביום אבל ללבוש לבנים מותרת ביוה"כ ורואה בין ירכותיה כדרכה ואם תרצה לטבול במוצאי יום הכפורים תעשה החפיפה ערב יום הכפורים (שם) :

דין סיכה ונעילת הסנדל ביום הכפורים :

(א) אסור לסוך אפי' מקצת גופו ביוה"כ אפי' אינו אלא להעביר הזוהמא אסור אבל אם הוא חולה אפי' אין בו סכנה או שיש לו חטטין בראשו מותר (סי' תרי"ד) והיינו דוקא במקום שנוהגין לסוך בחול אפי' איש בריא אבל במקום שאין נוהגין לסוך בחול איש בריא אסור לסוך ע"ג חטטין בין ביו"ט בין בשבת משום דמוכח דהוא משום רפואה (ועיין בש"ת בבי' שבכ"ז ס"ק ב') : (ב) [כתב הטור בשם פדר"א ס' מ"ו ראה סמאל שלא נמצא חטא בישראל ביוה"כ אמר לפניו רבון העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלה"ש מה מלה"ש יחפי רגל אף ישראל יחפי רגל ביוה"כ. מה מלה"ש אין להם קפיצין אף ישראל אין להם קפיצין עומדין על רגליהם ביוה"כ. מה מה"ש נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא. מה מה"ש שלום ביניהם כך ישראל ביוה"כ. והקב"ה שומע עדותן מן המקטרגין ומכפר עליהם עכ"ל. וכתב הדרישה אע"פ שישראל אינם יחפים לגמרי שהרי מותר להם להלוך באנפילאות חוץ מנעל עור. אפשר שר"ל שהם יחפים ומופשטים מהגשמות כמלאכי השרת הפשיטו מנעליהם שבא מבהמות ע"ש שאינם רוצים לדבק עוד בבהמות; ואמרו דוקא מנעלים לפי שעליהם עומד כל הגוף ועי"ז של נעליך מעל רגליך. וכן אין להם קפיצין נ"כ רמז להתפשטות הגשמיות שאינם מפוססים אנה ואנה לילך אחר צרכיהם אלא עומדים מוכנים ומזומנים לעשות רצון קונם כמו מלאכים העומדים תמיד על משמרתם

עכ"ל (פקי יוסף): אסור לנעול מנעל או סנדל של עור וחולים שמנעלים מבעו"י (הייט שגם בזה צריך לעשות תוספת כמו באכילה): אפי' מנעל של עץ ומחופה עור אסור לנעול אבל של גמי או של קש ושאר מינים מותר אפי' לצאת בהם לרה"ר (שם): (ג) מותר לעמוד ע"ג כרים וכסתות אפי' של עור אם צריך לו מחמת כאב רגל או צינה והמחמיר גם בזה תע"ב אבל בשעת תפלת ש"ע אסור לעמוד על גביהם משום דאסור לעמוד ע"ג מקום גבוה בשעה שמתפלל ועוד נראה כמתגאה אם עומד ע"ג כרים (שם ובמ"א): (ד) היולדת כל שלשים יום מותרת לנעול סנדל וכן חולה אף שאין בהם סכנה וכן מי שיש לו מכה ברגליו מותרים לנעול סנדל (שם): (ה) כל אדם מותר לנעול סנדל במקום שמצוין שם נחשים ועקרבים הנושכים (שם): (ו) ואם ירדו גשמים ורוצה לילך מביתו לביהכ"נ או לשפוך והוא איסטניס מותר לנעול מנעליו ויניחם בביהכ"נ במקום צנוע ולא יגע בהם כ"א ע"י בגד אבל אם נוגע במנעליו שלא ע"י בגד צריך ליטול ידיו אבל מי שאינו איסטניס לא ינעול מנעליו אם צריך לו לילך אפי' אם ירדו גשמים ובפרט שהולכין באנפילאות א"כ אין להם צער כ"כ בלא מנעלים ואם רוצה לילך לביה"כ ויודע שילכלך שם רגליו במקום מטונף מותר לנעול מנעליו אבל תיכף כשיוצא משם צריך להסיר אותם וכן איסטנים תיכף כשיבוא למקום שאין לו צער צריך להסיר אותם דלא כאותן שנוהגין שהולכין בסנדלין אפי' בביהכ"נ עד שיושבין על מקומם ואיסור גדול הוא ואפי' במקום שמותר לנעול צריך להחליף המנעלים של ימין לשל שמאל (שם ובמ"א): (ז) אם צריך לילך לבין העובדי כוכבים אעפ"כ אסור לנעול סנדל אף דאיכא למיחש שילעיגו עליו כיון די"א שהוא דאורייתא (שם מ"א). יוה"כ אסור בתשמיש המטה ואסור ליגע באשתו אפי' ביום כאילו היא נדה וגם לא ירבה דברים עמה (סי' תרט"ו):

הקטנים מתי יתחילו להתענות:

(א) הקטנים פחות מבן ט' אין מענין אותם אפילו לשעות כדי שלא יבואו לידי סכנה אפי' אם רוצים להחמיר על עצמן מוחין בידם. קטן הבריא וכן קטנה הבריאה בני ט' שנים או עשר שנים מחנכין אותם לשעות. כיצד היה רגיל לאכול בשתי שעות מאכילין אותו בג' לשלש מאכילין אותו בד' ולפי כחם מוסיפים לשעות אותם וכן בני י"א שנה אין מחנכין אותם אלא לשעות ולפי שבזמן הזה חלושין כתלין (סימן תרט"ז): (ב) קטנה בת י"ב שנה ויום אחד וקטן בן י"ג שנה ויום אחד אם הביאו שתי שערות מתענין ומשלימין [מדאורייתא' ואם לא הביאו שתי שערות מתענין ומשלימין] מדברי סופרים ואפי' אם נעשו בני י"ב וי"ג ביוה"כ עצמו צריכים להתענות ולהשלים (שם): (ג) חולה שאכל ביוה"כ אם מתיישב דעתו אח"כ ויכול לברך צריך להזכיר יעלה ויבא בבהמ"ז ואם הוא שבת ל"ע נ"כ רצה ואם שכח להזכיר עד שסיים ברכת בונה ירושלים א"צ להזכיר אבל קידוש א"צ (סי' תרי"ח):

סדר ליל יום הכפורים:

(א) קודם כל נדרי הולכים שנים מחשובי העיר שמתפללים שם בבית הכנסת ועומדים שם אצל הש"ץ עד אחר ברכו ואומר הרב או הגדול שעומד אצל הש"ץ בישיבה של מעלה כו' (סימן תרי"ט): (ב) ומתעטפים בטליתים מבעו"י ומברכין עליו ואם לא נתעטף מבעו"י אלא בלילה אין מברכין עליו (סי' י"ח): (ג) ונוהגין שאומר כל נדרי ג"פ מבעו"י וממשיך בנגונים עד הלילה ובכל פעם מגביה קולו יותר מבראשונה (שם): (ד) ואומר הש"ץ קודם מעריב שהחיינו בלא כוס ואם חל בשבת אומרים קודם ברכו מזמור שיר ליום השבת ואומרים בליל יום כפור ומחרתו בשכמל"ו בקול רם (שם): (ה) אם חל יוה"כ בשבת א"א א"מ ואחר שמ"ע אומרים ויכולו וברכה מעין שבע וחותם מקדש השבת (שם) וא"א ביוה"כ א"ל רצה במנוחתנו אפי' חל בשבת רק מתחילין קדשנו במצותיך כמו ביוה"כ שחל בחול ואם חל בשבת אומרים ותנחילנו ה' אלהינו (באהבה וברצון) ואם חל בחול א"ס באהבה רק מקרא קודש זכר ליצ"מ (שם): (ו) אל ישנה אדם ממנהג העיר אפילו בנגונים או בפיוטים שאומרים (שם): (ז) יש שעומדים על רגליהם כל היום וכן בלילה בשעת תפלת ערבית אבל כל הלילה אין לעמוד מפני שלא יוכל להתפלל! אח"כ בכונה ביום ואם נחלשו יכולין לסמוך עצמם לשום דבר ומי שעושה כן פעם אחת ודעתו לעשות כן תמיד ואחר כך אין רוצה לעשות כן צריך התרה וטעם העמידה ביוה"כ שהוא דוגמת המלאכים ולכן לנשים אין תועלת בעמידה (שם בא"ר ובא"ר): (ח) יש נוהגין ללון בבית הכנסת ואומרים שירות ותשבחות בלילה וטוב ונכון לישן רחוק מן הארון ומי שאינו רוצה לומר שירות ותשבחות לא יישן שם ומי שיודע בעצמו שאם יהיה ניעור בלילה לא יוכל להתפלל ביום בכונה טוב שילך לביתו לישן ויאמר קודם שיישן הד' מזמורים ראשונים של תהלים שהם שמורים לקרי וכן החזנים שמתפללים ביום לא יהיו נעורים בלילה שלא יצבחו קולם (שם):

דין יום הכפורים:

(א) טוב לקצר בפיוטים בשחרית יוה"כ כדי לגמור בענין שיתפללו מוסף קודם שבע שעות על היום ואם התפללו שחרית ורואים שהוא סוף שש שעות לא יאמרו א"מ כדי להתפלל מוסף קודם שבע (סי' תר"ך): (ב) סדר קריאת התורה נתבאר לעיל בהל' קה"ת: בזוהר כתיב כל מי שמצטער על מיתת בני אהרן ומוריד דמעות עליהם מוחלים לו עונותיו ובניו אינן מתים בחייו וכן כתב הא"ר ז"ל (סי' תרכ"א מ"א שם): (ג) בהספרה א"א מלך מוחל וסולח כו' רק ודברך אמת וקים לעד בא"י מלך על כל הארץ כו' (מ"א שם): (ד) מילה ביום הכפורים מלין אחר קה"ת ואחר המילה אומרים אשרי (וכ"כ א"ר). ומברכין על הכוס ונוהגין ליתן הכוס לתינוק הנימול אבל לתינוק אחר אין ליתן משום דבכוס של מצוה חיישינן דילמא אתי למסרך וצריך ליתן לתינוק הנימול לשתות מן הכוס תוך ממה שנותנין לו כשאומר בדמיך חיי (שם במ"א וש"ז): (ה) נוהגים להזכיר נשמות ביוה"כ וצריך לידור לצדקה ביוה"כ בעד המתים כי גם המתים יש להם כפרה ביוה"כ (שם). א"א אין כאלהינו ביוה"כ (סי' תרכ"ב):

מטה מנהגי ערב יום כפור אפרים

נהגו שהאב והאם מברכים את בניהם טרם לכתם לביהכ"נ ומעתירים בעדם ... שיחתמו לחיים טובים

טובים ושיהיו גם כן ביראת ה׳ ושיהיו בלבבם אהבתו ויראתו בלב שלם וכל אחד כפי מערכי לבו ושימן לשומו שופך תחנונים בבכי ובדמעות שליש למען יקים ה׳ את דברו והקובל תפלתו ויעתר אל ה׳ וירצהו. ואגב זה משוררים הבנים והבנות שילכו בדרך טובים וארחות צדיקים ישמורו. ואחוז לבנים לתוה״ק. כי בזאת בסיס שרך בלבבם אימת הדין והדבורים עושים רושם ונכנסים ללב נאמר. ורבים הולכים גם לקרוביהם אנשים של תורה וחסידים ואנשי מעשה שיברכו אותם ומבקשים מהם שיתפללו בעדם ביום הקדוש בשלשה תפלה בעד שארית כמילאת לפקדם ולהזכירם לטובה. ויש להקדים לעשות כן בעוד היום גדול. שבעת אחר היום פנה לערוב ראוי שיהיה גם נכון לקבל קדושת היום בהשקט ובטוב הדעת (מט״א).

הנוסח שאנו מברכים הוא. ישימך כו׳. יברכך כו׳. ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיתן בלבך אהבתו ויראתו ותהיה יראת ה׳ על פניך כל ימי חייך שלא תחטא ותהי חשקך בתורה ובמצות. עיניך לנוכח יביטו. פיך ידבר חכמות. ולבך יהגה אימות. ידיך יהיו עוסקים במצות. רגליך ירוצו לעשות רצון אביך שבשמים. יתן לך בנים ובנות צדיקים וצדיקות עוסקים בתורה ובמצות כל ימיהם. ויהי מקורך ברוך. ויזמין לך פרנסתך בהיתר ובנחת וברווח מתחת ידו הרחבה ולא ע״י מתנת בשר ודם. פרנסה שתהיה פנוי לעבודת ה׳ ותכתב ותחתם לחיים טובים וארוכים בתוך כל צדיקי ישראל אמן (חיי אדם)׳

בקשה לרבינו סעדיה גאון ז״ל

נדפסה בס׳ שרביט הזהב (מנטובה של״ג), ואח״כ בס׳ קובץ מעשה ידי גאונים קדמונים, והיא אחת משתי התפלות של רבינו סעדיה גאון שהראב״ע מפליג בשבחן מאד (בפירושו לקהלת על פסוק אל תבהל על פיך):

ה׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך*)׃

ותהלתך אין לה תחלה. ושבחיך אין להם תכלה. ולדעתנו יש גבול ומכלה. אשר ממנו לא יעלה מעלה. ומה שאין לו תכלית במעלה. איך יקיפנו בעל תכלית ותחלה. לכן לך דומיה תהלה. ומפך נאוה כל שאלה. ומרומם על כל ברכה ותהלה. גם לשאלותינו יש קצה. ולחסדיך אין קצה. כי מה שהוא בעל קצה. יוכרח להיותו רוצה. מאחר אשר לו מוצא. ויניעו שאלותיו לתכליתו. ומה שאינו בעל קץ. די לעצם ולכל זולתו. ואין לחסדו קץ. כמו שאין לעצמו קץ. לכן טוב ויחיל ודומם לתשועת ה׳. אכן מצד שאנו ברואים הבינונו כי יש בורא. ויחס ברוא אל בורא נדון. כיחס העבד אל האדון. והיחס הזה הוא אשר קרבנו. והערך הזה הוא העירנו. לגשת לפניך להגיד תהלה ולבקש שאלה. ואף גם זאת בהיות לני מערכי לב. ובתקנותנו סדרי שיר. עוד לך נקוה אל. לתת לנו מענה לשון. וממך תמיד נבקש. לפתוח שפתינו להגיד תהלתך). גם היום ידענו. והשיבונו אל לבבנו. כי ה׳ הוא האלהים. בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. אין עוד׃ על כן נקרא שמך ה׳ אחד. כי אין עמך שני במלכותך ובממשלתך. ואין אחר לעשות כמעשיך וכגבורותיך׃ כי כל אחר שהוא זולתך נוצר הוא וחדש. ואיך ידמה לך ואתה בראתו. או יערוך לך ואתה יצרתו. לכן יאמינו הלבבות. ותדענה הנפשות. כי אתה אל אחד. ומיוחד בכל שמותיך. ונפלא בכל מעשיך. ונשגב בכל דרכיך. ונעלם מעיני כל חי. ועין לא תשורך׃ ואמת ה׳ אלהינו. אתה היית עד לא עולם מאז. ואתה הוא בהיות העולם ובהתיצבו. ואתה הוא אחר אבדו יחלופו. ושנותיך לא יתמו׃

ואמת ה׳ אלהינו. אתה בראת את כל הברואים במאמר ולא ביגיעה. וקראת אליהם בקריאה ויעמדו יחדו. ולך היכולת להעבירם ולהאבידם. ובידך כח וגבורה לחדשם ולהשיבם כקדמתם׃ ואמת ה׳ אלהינו אתה יצרת את העולם הזה עולם עובר. לבחון בו את כל בני האדם בחקים ובמשפטים אשר צויתם. ובדרך החיים והטוב והמות והרע אשר נתתה לפניהם. ואת העולם הבא עולם עומד לשלם בו שכר טוב לכל.

*) מה שנמצא בשני חצאי עגולה הוא הוספה מהרב שלמה שרביט הזהב.

לכל חסידיך ולהנקם בו נקם ברית מן הבוגדים בך: ואמת ה' אלהינו אתה הוא אשר בחרת את זרע ישרון מכל העמים אשר על פני האדמה. ותעש לנו מימי קדם המסת הגדלת אשר ראו עינינו והאתת והמפתים והיד החזקה והזרוע הנטויה אשר לא נבראו כתנה בכל הארץ ובכל הגוים: ואמת ה' אלהינו אתה אשר יסרתנו בעת שהכעסנו אותך. בגולה ובשבי. ולמות לא נתתנו: ואמת ה' אלהינו אתה הוא הגואלנו והמושיענו והמשיב שבותנו והמקבץ נפוצותינו והכונה בית מקדשנו. כאשר דברת בפיך ובידך תמלא: על אלה נודה לך ה' אלהינו על העצומות וגדולות ונפלאות מאלה עד אין חקר ואין מספר ממעשיך האימים וממפעלותיך הנוראים אשר לא יכילום השמים והארץ ואף כי בני האדם. לא יוכלו כל החיים לתור ולהקור קצתם ואף כי אדם אחד: ומי זה ימלל גבורותיך או מי ישמיע כל תהלתך ואתה הוא המתנשא לכל לראש והמרומם על כל ברכה ותהלה: הן אלה קצות דרכיך זכרנו ונבהלנו. ועוד קטוננו בעיני נפשנו ונדכינו ושפלנו עד מאד. כי מה האדם הזה להתיצב לפניך ואנוש מה כחו לעמד נגדך. ותחלת יכוננו מן העפר. ובעודנו חי בעפר מדורו. ואחרי מותו אל עפר ישוב. ובמה יתגאה או יעוז אם בגבורה. אכן חלש הוא בהיותו בריא ואף כי בחלותו. היגון והאנחת שוברים כחו. הצרות והמצוקות נשתות גבורתו: ואם בחכמה. הנה הוא נבער מדעת. גלמו וחדריו לא ידע. שכתו וקומו ארחו ורבעו. שבעו ונוהו חמיו [נ"א ינוכמו הליו) ומותו. וגם מה ילד יום לא ידע ומה יהי למחר לא יבין. על כן מלא לבו פחד ועצבון. ואם בעושר. הנה הוא עני ודל. ערום יצא מבטן אמו וערום ישוב ללכת כשבא. ומאומה לא ישא בעמלו שיולך בידו. ואם ישמח כי רב חילו וכי כביר מצאה ידו. הן עשיר ישכב ולא יאסף עיניו פקח ואיננו: ואם בימי חייו ושנותיו. הנה טפחות נתתה ימיו וחלדו כאין נגדך. ושנותיו כצל עובר. כציץ יצא וימל. ויברח כצל ולא יעמוד: ואם במפעלו ובמעשיו. אך בצלם יתהלך איש אך הבל יהמיון יצבור לא ידע מי אספם: בשנה מהם יקח ויבוש ויכלם מעצתו. ילין וישכים יום אחר יום. ויקוה לרמה ולתולעה. ויסע מסע אחרי מסע אל ארץ חשך וצלמות. עד בא יומו עת פקודתו: בעת ההיא יסם כעש חמודו וביום ההוא אבדו עשתונותיו. מלבד עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיו. והוא ילונו בעמלו שיולך בידו. חבר אשר אלה מעלליו. מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו. לולי רחמיך וחסדיך אשר גמלתו בראש. ותכינהו לעמוד לפניך. ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו. תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו: גם אנו עבדיך בני אמתך עפר ואפר רמה ותולעה עניים ואביונים רשים ואנשי תככים. ידענו ה' אלהינו כי לא כצדקתנו חננתנו ולא כיושר לבבנו גמלתנו הטובות. כי אם כרוב רחמיך אשר גבהו כגבוה שמים על הארץ. וחסדך ואמתך אשר נישאו עד שחקים: ידענו ה' אלהינו כי לא היינו ואתה יצרתנו. ואתה עשיתנו וכוננתנו. חיים וחסד עשית עמנו ופקודתך שמרה רוחנו. וחכמה ותבונה השכלתנו. ומכח גבורתך אזרתנו: ומן העושר הכבוד אשר מלפניך הענקתנו. ולמעלה מעלה רוממתנו. כמו מימים עד ימים תשלימנו. עד אשר הביאותנו עד הלום. והגעתנו עד הקץ הזה. ונפשנו יודעת מאד כי חסדך גדול עלינו והצלת נפשנו משאול תחתיה. צר ומצוק מצאונו ואתה הושעתנו. זדים קמו עלינו ומידם פדיתנו. פעמים רבות הגענו עד שערי מות והחייתנו. ומה נשיב לך. כי כל תגמוליך עלינו: ואם נפיק שבח כמימי הים ונרחיבה פינו בשיר כהללו של

עולם

עולם ועל משמרתנו נעמוד כארזי הלבנון. ונתיצבה על מצור כתבור והירמון. או נפרשה כפינו ככנפי הנשרים. ונשא עינינו תמיד ככוכבי השמים. ונרימה קולנו כאיל תערוג על אפיקי מים. ונכרעה על ברכינו כל ימי חיינו. וגדדה כל שנותינו במספר השנים אשר נתת לנו ה' אלהינו. לא נשיג אחת מני אלף מגמול הטוב והחסד והרחמים אשר עשית עמנו מעודנו עד היום הזה: ולא כגמול עלינו השיבונו לך ה' אלהינו בלתי כאשר הוכחת לאמר הלה' תגמלו זאת. *) כי שכחנו את רוב חסדיך ונשינו את כל טובותיך. וממשפטיך כרנו והרע בעיניך עשינו ובהבלי העולם הזה נהבלנו. ואל רהבים ושטי כזב פנינו. ונסכלנו ונשגה הרבה מאד. ואהבנו רע מטוב ושקר מדבר צדק סלה. וטומאה מטהרה ושקוץ תחת זכות. והחלפנו עולם עומד בעולם עובר. מדי יום ביומו חשכם וחטא. עד אשר עברו עונותינו ראשנו. ורבו משערותינו. ועצמו מדברי פינו. וגדלו מצעדי רגלינו. ונכרו מנשמת רוח אפינו. טבענו ביון מצולה ואין מעמד באנו במעמקי מים ושבולת שטפתנו:

ולא לך הרענו ה' אלהינו כי אם אותנו. ולא אותך הכעסנו בלתי כי אם לנפשנו.

כי אנוש אם חטא מה יפעל לך. ואם רבו פשעיו מה יעשה לך: אבל אוי לבני האדם אשר פשעו בך. ואוי לנפשם כי גמלו להם רעה: אלהינו על זאת בושנו ונכלמנו להרים אלהינו פנינו אליך. וככלי נמאס כן היינו בעיני נפשנו. וכגבר אשר הטבל בשחת ותעבוהו שלמותיו. וכמו בעון אשר הוללנו בו מראשית. על כן בשת פנינו כסתנו: אלה נזכרה ונשפכה עלינו נפשנו. כי איככה נוכל לעמוד לפניך אם תאכבנו אליך. על חטאתינו אלה. היעמוד לבנו אם תחזקנה ידינו. בקוראך אותנו למשפט על רוע מעללינו. כעלה נדף נחשבנו בזכרנו זאת. וכקש יבש נדמינו בעלותה על לבנו. וכמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה כן היינו מפני זעמך וקצפך אשר חויבנו על רוב פשעינו: כי השמים והארץ לא יכיל זעמך. וכל שכן אנו עניים ונדכים: אבל מדי נדבר בשמך זכור נזכור חסדיך. ונערוך למולם חטאתינו ופשעינו. נמס לבנו. וסמר בשרנו. ורחפו עצמותינו. והמו מעינו. ורפה ידינו. ומעדו אשרינו. וכפף ראשינו. ונגרה דמעתנו. וייבש חכנו. וכשל כחנו. ונאלמנו דומיה. ויצורינו כצל כלם. ונעוינו משמוע ונבהלנו מראות. כי מלך גדול וקדוש אתה. וזה אשר נמלתנו ואלה מעשה ידינו: *) ועתה ה' אלהינו אחרי שובנו נחמנו. ואחרי הודענו ספקני כף על ירך. בושנו וגם נכלמנו כי נשאנו חרפת נעורינו. ועל זאת נשא בשרנו בשינו ונפשנו נשים בכפנו: ובמה נקדמה פניך ה'. ובמה נכף לאלהי מרום. ובמה תכפר ותתרצה לנו על חטאתינו אלה אשר חלפו ועברו כמים הנגרים ארצה אשר לא יאספו: אם בתשובה ותודה תתרצה. הנה אנחנו שבים ומתודים לפניך ה' אלהינו. ואומרים חטאנו ועוינו ופשענו וסרנו ממצותיך וממשפטיך וישר העוינו ולא שוה לנו: ואם בשבר רוח תכפר. הנה נשבר לבנו בקרבנו ונדכתה רוחנו מן הצרות והתלאות אשר עברו עלינו בעונינו. עד אשר לא נותר מתום בבשרנו. לולי רחמיך הרבים או אבדנו בענינו. ומה יש לנו כח להתיסרה. כמעט רגע תואל ידך בנו ואיננו. אז אם תחשה ממנה ונמשלנו עם יורדי בור: ואם בבכי ובזעקה תסלח. הנה במסתרים תבכה נפשנו מפני חטאתינו. ובחדרים תאנח רוחנו על רוב פשעינו. ולו יש בנו כח. אבן עיננו נגרה ולא תדמה. עד כלו בדמעות עינינו לזאת: ואם בתפלה ותחנונים תמחול. הנה אנחנו מפילים תחנונינו לפניך ה' אלהינו. וכעיני עבדים אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל יד גברתה כן עינינו נשואות אליך

*) מסמכי סליחות בסליחות פר"ס המתחיל כבקשה ולה. (מג"ס) ס' 69—10

ה׳ • ולו יכולנו להתיצבה תמיד נגדך • או כל ימי חיינו נעמוד לפניך :
דעתה ה׳ אלהינו אתה ידעת את הטיה אשר כוננת בנו. כי דלה היא. ואת
מחשבתה אשר בה כי היא נבערה. ואת השאור שבעסה כי רע הוא : *) לכן ה׳
אדונינו אם עשינו אנו כאולתנו ופשענו • עשה אתה כחכמתך וסלח • כי תמים דעים
אתה. ואם שלמנו לפניך רעה תחת טובה • נמלט טוב ואל רע. כי יתר מרעתו צדיק
וכל שכן הבורא • ואם הרבינו לפשוע • אתה הוא רב חסד ומרבה לסלוח. ורחום לכפר
עון ומרבה להשיב אף • אשר צדקותיך וחסדיך רבו מהררי אל • ועמקו מתהום רבה •
כסה שמים הודך ותהלתך מלאה הארץ : ה׳ שמענו שמעך יראנו . כי כאחת מן המדות
האלה תסלח לכל אשר חטאו לך • ואף כי בכלם. סלח נא לעונותינו ולחטאתינו ולעונות
כל עמך בית ישראל ולחטאתם. וכבסנו מעונינו ומחטאתינו טהרנו • ואל תטור לנו
לעולם • כאשר דברת בפיך כי חסיד אני נאם ה׳ לא אטור לעולם. ואל תקצוף עלינו
עד מאד ואל לעד תזכור עון • כאשר אמרת כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף.
כי ימים רבים מחיינו כלינו בינון • ועליהם אמרנו הנחלנו לנו ירחי שוא ולילות רבות
ינענו בם באנחתנו. נשחה באשמורותם על מטתנו. ואומרים להם ולילות עמל מנו לנו.
*) ורבות משנותינו ספו באנחה. וקוראים אנו להם כי כל ימינו פנו בעברתך. וכמה ימי
שני חיינו הנשארים ונדעם. ונשא קצנו ומדת ימינו ונאריך רוחנו. והלא גרים אנו עמך בארץ.
ותושבים לפניך ככל אבותינו הראשונים • מהר תקרא (ואנו נענה) [ואנכי אענך]. תשלח
דברך ארץ. עד מהרה ירוץ • ומה בצע בדמנו ה׳ אלהינו אם תשחיתנו . או מה יתרון אם
תורידנו שאול כחטאתינו. או מה כשרון אם תפקוד עלינו כדרכינו. ולא באלה שבחך.
ולא בזאת שמך ותהלתך עד קצוי ארץ • אבל הדבר אשר הוא לך לתהלה. להתנהג
עם עבדיך במדת רחמים. ולגלגל אשר דברת למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם
לך לבלתי הכריתך • וגם המדה אשר היא לך לתפארת המחילה והסליחה ועבור על
פשע • כאשר אמרת על בריותיך שכל אדם האריך אפו ותפארתו עבור על פשע •
ולמעלה מזאת אלהי עולם אנא ה׳ האל הגדול הגבור והנורא שומר הברית והחסד • אל
ימעטו לפניך את כל התלאות אשר מצאו את עבדיך מיום היותם על האדמה עד היום
הזה. וראה את עניינו ואל תרא את עונינו. ופנה אל עשקנו ואל תפן אל קשינו •
והבט בעמלנו ואל תביט במעלנו. ושים נא צרותינו כופר חטאתינו. ומצוקותינו תחת
אשמותינו • ועלבון הנפש תחת עון הנפש. ומחה והעבר פשעינו מנגד עיניך ואל יזכרו
עוד. והשכנו מודים וטהנו משגיאות וכנסתרות נקנו. קרבנו אליך ורצנו וחננו. כי אתה
אלוה הסליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד. דרכיך ה׳ הודיענו אורחותיך למדנו.
הדריכנו באמתך ולמדנו. ונחנו באורח מישור • ויחד לבבנו ליראת את שמך. והט לבנו
לסליחותיך ואל עדותיך. כי אתה תקרא שלום שלום • לרחוק תחלה ואחרי כן לקרוב
אמר ה׳ ורפאתיו • נחמנו ה׳ אלהינו על כל הצרות אשר צפו על ראשנו בימים ההם
אשר עברו • בישועתך ובמזבחותיך ובתורתך וברצונך ובאור פניך • כי צמאים אנו
לרחמיך בארץ עיפה למים. והשמיענו ששון ושמחה • תגלנה עצמות דכית. והושיבנו בטח
ושאנן מפחד רעה. ושמרנו ועזרנו ובצל כנפיך תסתירנו. ולא נירא רע. כי אתה עמנו
זאתה ידעת ה׳ כי לא נוכל להועיל לנפשנו בלעדיך. אבל אתה עשית ואתה תשא.
האר עינינו בתורתך. והנחילנו מחכמתך. והשכילנו שכל טוב מן הדעת והתבונה אשר
תתן מפיך והטריפנו לחם חקנו בנחת ולא בצער. בהתר ולא באיסור. בבטח. לא בפחד.

*) מחברי הסליחות בסליחות ער"ס נשתמשו בבקשה זאת. (סג"ם) ס׳ 69—11

ואל

ואל תכמיהנו בהם על הבריות. כי כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה. ואנו עליך בטחנו ה׳ אל נבוש כי חסינו בך. והצילנו מאויבינו וממתקוממינו תשיבנו. ואל תתננו בנפש צרינו. ואל יאמרו בלענום. והשב חרפתם על ראשם. והצילה נפשנו משואיהם מכפירים יחידתנו. כי אתה מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו. רפאנו ה׳ ונרפא. חבוש שברנו ומחץ מכתנו רפא. ושכבנו בשלומך הגדול וספק על ידינו לשמור מצותיך. ולהקים חוקותיך. ללמוד וללמד לשמור ולעשות. ושימנו מבני העולם הבא. מן המשכימים ומן המעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. אשר להם עוז בך מסלות בלבבם. כמתים ידך ה׳ ממתים מחלד חלקם בחיים וצפונך תמלא בטנם ונהיה מבני העולם הבא אשר בצל כנפיך יחסיון ירוויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם. ונוכה למה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם. כי עמך מקור חיים באורך נראה אור. ושואל אם ישאלך מעט תענהו בכפל שאלתו להרבה מאד. כי עבדיך כפי כחם וכקוצר ידם ישאלו. אתה כגודל ידך וכעוצם זרועך תעסם לנו האל ישועתנו סלה. *) יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שיהא הקץ הזה קץ תכלית לשבי עמך בית ישראל ועת סוף לגלותנו ולאבלנו. ואחרית לימי עניינו ומרודנו. כי משך עלינו השעבוד וארך עלינו עול המלכיות. והננו בכל יום הולכים ודלים ונמעטים ברבות השנים. ונצערים בשניאות הזמנים. ואין לנו מנהל ולא מחזיק בידינו. כאשר אמרת אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה. ולא מי יחמול עלינו ולא מי ינוד לנו ומי יסור לשאול לשלומנו ומי ינחמנו כאשר אמרת כי מי יחמול עליך ירושלם ומי ינוד לך ומי יסור לשאול לשלום לך. או מי זה יגדור גדר או מי יעמוד בפרץ בעדנו ואין עוד נביא וחוזה. ולא אתנו יודע עד מה. ואין קורא בשמך באמת מתעורר להחזיק בך. כי כולנו כצאן תעינו. איש לדרכו פנינו. כל נבר אחרי בצעו. וכל איש אחרי שרירות לבו הרע הולך. ולא דיינו עונות אבותינו הראשונים. עד אשר הוספנו עליהם עונית חדשים. ולא הוזהרנו בכל התוכחות אשר עברו עלינו. ולא הועיל לנו בכל האזהרות אשר הוזהרנו: ואתה ה׳ חשבת לצרף את סיגנו ולהסיר את בדילינו. ולשבור את לבנו הזונה ולהתם את טמאתנו ממנו. על כן הגליתנו ובגוים זריתנו. והנה בשאון מי המלכיות צללנו. וכהתוך כסף בתוך כור באשם כן נתכנו וכמוץ הרים כן וודפנו. ועונינו כרוח ישאונו. ולא מקוצר ידך ה׳ לא הושעתנו. ולא מכובד אזנך לא שמעת את תפלתנו. כי אם עונותינו הבדילו בינינו ובין ישועתך. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו. ואתה ה׳ גואל ישראל וקדושו. הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור. חלילה. לא לעולמים תזנח ולא תוסיף לרצות עוד ולא אפס לנצח חסדך. ולא כלו רחמיך. כי המה חדשים לבקרים. יחולו בכל עת ובכל תע. למען שמך ה׳ עשה עמנו אות לטובה. כי תוחלת הכל אתה. כי נקרא שמך עלינו ה׳ אלהי ישראל. ולמען ברית אבותינו אברהם יצחק ויעקב אשר כרת לנו ולשאריתנו. ולמען תורתך ולומדיה אשר נמעטו וישותו. הבטחתנו על אידותיה כי לא תשכח מפי זרעו. ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו. ולמען עמך ונחלתך אשר נשארו מעט מהרבה. כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה. ולמען ירושלם עיר הקדש אשר היתה מדבר שממה ויצא מבנה כל הדרה. ובית קדשנו ותפארתנו אשר היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה. וראה נא כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב. הנה העת אשר יאתה לך להושיע. ובה ידע עוז רחמיך וחסדיך. כי אין בנו מעשים. וגם גמר חסיד מן הארץ מהר יקדמונו רחמיך ויבואונו. חסדיך ויהי עלינו נועמך ויכבשו

*) מחברי הסליחות בסליחותם לפ״יס סמכתנו נבקשה ז״ס. (סנ״מ) ס׳ 69—12

רחמיך

הזמיך את כעסך. ושוכך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ישראל ונחלתך. והושיענו אלהי ישענו וקבצנו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך. שובה ה' עד מתי והנחם על עבדיך. שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו. שבענו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה בכל ימינו. שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה. שלח הגואל וינאלנו והעלנו שמחים אל אדמתנו ואור שכינתך בינותינו. וחזו נביאיך בתוכנו, ובדברך יחיו מתינו ויקיצו וירננו שוכני עפרותינו. ושמחת עולם תהיה לנו כאשר אמרת ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה. ועוד אמרת עתה אשיב שבית יעקב ורחמתי על בית ישראל וקנאתי לשם קדשי. ועוד אמרת כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה'. ועוד אמרת בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר ה'. ואומר בימים ההם ובעת ההיא נאם ה' יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה כי אסלח לאשר אשאיר. ורבות מאלה נחמות והבטחות אשר כרת לנו ולשאריתנו. ואומר ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה' כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד. אלה אמרת וכאלה עשית. וכאלה תעשה. וכהנה רבות עמך. זכרנו ה' ברצון עמך פקדנו בישועתך. לראות בטובת בחיריך לשמוח בשמחת גויך להתהלל עם נחלתך. כי אתה שומע תפלה ומאזין צעקה לכל בריה ואין זולתך. ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. ה' שמעה ה' סלחה ה' הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי:

תפלה זכה

בס' חיי אדם (כלל קמ"ד סימן כ') העתיק תפלה בלשון קלה מספרים קדמונים מראוי לכל אדם לאמרה קודם כל נדרי ואשרי מי שיתפלל אותה גם קודם תפלת מוסף. וזה נוסחה:

רבון כל העולמים אב הרחמים והסליחות אשר ימינך פשוטה לקבל שבים ואתה בראת את האדם להיטיב לו באחריתו. ובראת לו שני יצרים יצר טוב ויצר רע, כדי שיהיה הבחירה בידו לבחור בטוב או ברע כדי ליתן לו שכר טוב על טוב בחירתו כי כן גזרה חכמתך. כמו שכתוב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע ובחרת בחיים. ועתה אלהי לא שמעתי לקולך והלכתי בעצת יצרי הרע ובדרכי לבי. ומאסתי בטוב ובחרתי ברע. ולא די לי שלא קדשתי את איברי אלא טמאתי אותם. בראת בי מוח ולב ובהם חוש המחשבה להשוב מחשבות טובות והרהורים טובים ולב להבין דברי קדשך ולהתפלל ולברך כל הברכות במחשבה טהורה. ואני טמאתי אותם בהרהורים ומחשבות זרות. ולא די לי בזה אלא שע"י ההרהורים רעים באתי לידי הוצאת זרע לבטלה פעם ברצון ופעם באונס בטומאת קרי הטמטא את כל הגוף ומהם בראתי משחיתים ומחבלים הנקראים נגעי בני אדם. אוי לי כי תחת המחשבות הטובות שיכולתי לברוא על ידי זה מלאכים קדושים שיהיו סנגורים ופרקליטים טובים עלי. תחתיהם בראתי משחיתים לחבל את עצמי כמו שכתוב והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם. בראת בי עינים ובהם חוש הראות לראות בהם מה שכתוב בתורה ולקדש אותם בראות כל דבר שמקדושה. והזהרת בתורתך ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. אוי לי כי הלכתי אחרי

עיני וטמאתי אותם להסתכל בנשים ובכל דבר טומאה: בראת בי אזנים לשמוע דברי קדושה ודברי תורה. אוי לי כי טמאתי אותם לשמוע דברי נבלה ולה"ר וכל דברים האסורים אוי לאזנים שכך שומעות. בראת בי פה ולשון ושנים וחך וגרון ונתת בהם כח לדבר בהם חמשה מוצאות האותיות הקדושים של א"ב אשר בהם בראת שמים וארץ ומלואם ובהם ארגת תורתך הקדושה. ובכח הדבור הבדלת את האדם מן הבהמה. ואפילו כבהמה לא הייתי כי טמאתי פי בדברי נבלה. בלשון הרע. בשקרים. בליצנות. רכילות. מחלוקת. מלבין פני חבירו. מקלל את חבירו. מתכבד בקלון חבירו. דברי משא ומתן בשבת ויו"ט. בשבועות ונדרים. בראת בי ידים וחוש המישוש לעסוק בהם במצות. ואני טמאתי אותם במשמושים של איסור. להכות באגרוף רשע. ולהרים יד להכות את ישראל. ולטלטל דברים המוקצים בשבת ויו"ט. בראת בי רגלים להלוך לכל דבר מצוה. ואני טמאתי אותם ברגלים ממהרות לרוץ לרעה. בראת כי ראש העטרה וחתמת אותו באות ברית קודש להיות עבד נאמן לעבודתך. ואני טמאתי אותו בהוצאת זרע לבטלה. ובקרי. ולקשות עצמי לדעת שלא במקום מצוה (ובעלתי בעילות אסורות). משמשתי את כל איברי ומצאתי אותם בעלי מומין מכף רגלי ועד ראשי. אין בי מתום. בושתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך. כי באלה האברים והתושים שחננתני בהם ובכח החיים שהשפעת עליהם תמיד. בהם נשתמשתי לעשות הרע בעיניך ולעבור על רצונך. אוי לי ואוי לנפשי: ועתה ה' אלהי גלוי וידוע לפניך שלא נתכוונתי בכל החטאים והעונות להכעיס אותך ולמרוד כנגדך אך הלכתי בעצת יצרי הרע אשר תמיד פורש רשת לרגלי ללכדני.

ואני עני ואביון תולעת ולא איש כשל כחי לעמוד כנגדו. ועמל הפרנסה לפרנס את בני ביתי וטרדת הזמן ומקריו דם היו בעוכרי. ולפי שכל זה גלוי וידוע לפניך כי אין אדם צדיק בארץ אשר לא יחטא. לכן ברחמיך הרבים נתת לנו יום אחד בשנה. יום אדיר וקדוש. יום הכפורים הזה הבא עלינו לטובה לשוב לפניך ולכפר את כל עונותינו ולטהר אותנו מכל טומאותינו כמו שכתוב כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. ועתה ראה עמך ישראל אשר לקחת אותם לך לעם. מי כעמך ישראל טהורים וקדושים המיחלים ומצפים למחילתך: באנו לפניך בלב נשבר ונדכה בעניים ודלים ורשים לבקש ממך מחילה וסליחה וכפרת על כל מה שחטאנו ועוינו ופשענו לפניך. ידענו ה' רשענו ועון אבותינו. בושנו ונכלמנו להרים פנינו אליך. כבושת גנב כי ימצא. ואיך נפתח פה ונרים ראש. כי ברוב עונינו העברנו מעלינו הצלם הקדוש אשר הוא מלביש אותנו אשר כל המזיקים והמקטרגים אינם יכולים להביט בפניו כמ"ש וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. והחלפנו אותו בצלם טמא ולבשנו בגדים צואים ואיך נבוא בשער המלך בלבוש שק מלוכלך בצואה. מתמיהים אנחנו על נפשנו איך נעשה התועבה הזאת כי הוצאנו נפשנו ורוחנו מעולם הקדוש וברחנו למקום מדבר ציה וצלמות. למקום הטומאה והקליפות. ואתה ה' אלהינו הרוצה בתשובת רשעים כמ"ש שובו [שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו] בית ישראל. [ונאמר] כי לא אחפוץ במות המת [נאם אדני אלהים והשיבו וחיו. ונאמר החפץ אחפוץ מות רשע נאם אדני אלהים הלא] (כי אם) בשובו מדרכיו וחיה. עתה שמנו אל לבנו לשוב ולבא לפניך בבושת פנים. אבינו מלכנו רחם עלינו כרחם אב על בנו שמרד באביו ויצא מביתו ובשובו אל אביו בבושת פנים ובכי וצעקה ומתנפל לפניו מדרך האב לרחם על בנו. ואם עבדים אנחנו המכה את עבדו ביסורים כשמרד בו. הנה כבר לקינו בשעבוד מלכיות ויסורים שבגוף. או עניות. וצער גידול בנים ושאר מכאובים. יסרנו ה' אך במשפט ואל באפך פן תמעיטנו רחם עלינו וצוה למלאכיך הקדושים הממונים על הטהרה להפשיט את הבגדים הצואים מעלינו ולטהרנו מכל חטאתינו

וילבישו אותנו שנית בלבוש הקדושה כמ"ש הסירו הבגדים הצואים וגו' והלבש אותך מחלצות. וכתפלת דוד המלך ע"ה השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני. לב טהור ברא לנו אלהים ורוח חדשה תתן בקרבנו. ואם פשענו ומרדנו כמדת בשר ודם. אתה עשה כמדתך לסחול ולסלוח. ואל יעכבו עונותינו לשוב לפניך כמדתך לקבל שבים. ותחזק לבנו בתורתך וביראתך שתהיה יראתך תמיד קבועה בלבנו. וטהר רעיונינו ומחשבותינו לעבודתך. וראה בשברון לבי כי מתנחם אני על מעשי הרעים שעשיתי עד היום הזה. ובוכה ומתאונן ומתודה עליהם ואומר חטאתי עויתי פשעתי לפניך וקבל תשובתי בתוך תשובת כל עמך ישראל השבים לפניך בכל לבם. כי גם אני מבני אברהם יצחק ויעקב ואל יעכבוני עונותי הרבים מלשוב לפניך בכל לב. וזכני שאשוב לפניך בלב שלם ולהתחרט על עונותי חרטה גמורה ולעזוב מעשי הרעים עזיבה עולמית. ורחם עלי והצילני עד עולם מכל חטא ועון כי לולא רחמיך וחסדיך הרבים אי אפשר לעמוד נגד היצה"ר אשר הוא כאש בוער בעצמותי. ולכן רחם עלי ותן בי כח לעמוד כנגדו כמ"ש חכמים הצדיקים בדברי קדשם הבא לטהר מסייעין אותו. והנה אני מקבל עלי קדושת יום הכפורים ולהתענות בו בחמשה ענויים שצוית לנו ע"י משה עבדך בתורתך הקדושה. אכילה. שתיה. רחיצה. סיכה. נעילת הסנדל. תשמיש המטה. ולשבות ביום הקדוש הזה מכל מלאכה. ועל ידי עינוי של אכילה ושתיה תכפר לנו מה שחטאנו באכילות ושתיות אסורות. ועל ידי עינוי רחיצה וסיכה תכפר לנו מה שחטאנו בתענוגי עולם הזה אשר התענגנו בימי החול ובפרט בתענוגים האסורים. וע"י עינוי נעילת הסנדל תכפר לנו מה שחטאנו ברגלים ממהרות לרוץ לרע. ואת אשר עברנו על כ"ד דברים שב"ד היו מנדין עליהם ונתחייבנו להיות יחפי רגלים כמנודים. וע"י עינוי בתשמיש המטה תכפר לנו מה שחטאנו ופגמנו בברית קודש בקשוי שלא במקום מצוה ובטומאת קרי ובהוצאת זרע לבטלה (ומה שבעלנו בעילות אסורות) וע"י חמשת תפלות ותחנות ובקשות יתוקן מה שפגמנו בחמשה מוצאות הפה החך והגרון והלשון והשנים ושפתים. שמהם יוצא הדיבור וטמאתי אותם בכל דברים האסורים ונדרים ושבועות. וע"י חיבוק ונישוק הס"ת וע"י זכות התפלות שנתפלל ביום הקדוש הזה יעלו ויבאו ויגיעו ויצטרפו עמהם כל התפלות שהתפללנו כל השנה בלא כונה ויהיו כולם נכללות בתפלות היום הזה ויגיעו לראשך להיות עטרת לראשך בכלל תפלות ישראל. וע"י דמעות עינינו יתוקן מה שפגמנו בראיית עינים בכל דבר טמא והסתכלות בנשים. וע"י רתיחת גופנו ע"י התענית ותפלות יתוקן מה שהרתחנו רמ"ח אברינו ושס"ה גידינו באש של יצה"ר. ובמיעוט חלבנו ודמינו ע"י התענית יכופר כל מה שחטאנו ושעוינו ושפשענו לפניך ויהיה נחשב לפניך התענית כאלו הקרבנו את גופנו על גבי המזבח ויקובל לפניך לריח ניחוח כקרבן וכעולה:

והנה ידענו כי אנחנו מחויבים להתענות ע"פ תיקוני התשובה על כל חטא וחטא ולסגף את גופנו בתשובת המשקל נגד מה שהתענגנו בעבירות אך גלוי וידוע לפניך שאין בנו כח להתענות אפילו על חטא אחד ומכ"ש על כל עון ועון כי רבו עונותינו מלספור וכשל כחנו. ולכן יהי"ר מלפניך ה' אלהינו שיהיה צום התענית ביום הקדוש הזה יום הכפורים הבא עלינו לטובה לכפרה על כל עונותינו: ויהי רצון מלפניך אל מלך יושב על כסא רחמים הרוצה בתשובת רשעים שתתן בלבנו ובלב כל עמך בית ישראל אהבתך ויראתך ליראה אותך כל הימים. ובתוכם תרחם על פושעי עמך בית ישראל ותן בלבם פחד הדר גאונך ותכניע לבם האבן וישובו לפניך בלב שלם כמו שהבטחתנו ע"י נביאך לבל ידח ממנו נדח. גם כי הרבו אשמה לפניך עד שננעלו בפניהם דרכי תשובה אתה ברחמיך הרבים תחתור להם חתירה מתחת כסא כבודך וקבלם בתשובה. ורחם עלינו ותן בנו כח לעבוד אותך

כל הימים והסר ממנו כל המניעות והסבות המונעים אותנו מלעבוד אותך כי אתה יצרתנו ותדע כל מחשבי בני אדם ושבעם המבלבלים אותנו מעבודתך ובידך להסירם ולמנעם ולא תטרוף עלינו את השעה עד שנשוב אליך בלב שלם. ונהיה כל ימינו בתשובה ומעשים טובים עד סוף רגע אחרונה אשר יהיה לרצון לפניך לאסוף את נשמותינו אליך אז יהיו כל מחשבותינו דבוקות בך ואז תצא נשמתנו בקדושה ובטהרה ואז נזכה להיות נוקבא לעלות ממטה למעלה ולהשפיע שפע בכל העולמות מלמעלה למטה. ותן בנו כח להתענות ביום הקדוש הזה ולהשלים תענית בכל חמשה עינוים ושלא יגרמו מעשינו להיות נכשלים ח"ו כשום אחד מן חמשה עינוים כי כולנו בני זרע אברהם יצחק ויעקב ידידיך. וזכנו לגדל בנינו לתורה ולמעשים טובים ולא יתפסו ח"ו בעונותינו. וחתמנו בספר חיים טובים. חיים של יראת שמך. חיים שנעבוד אותך בלב שלם. חיים שלא נכשל ח"ו בשום חטא ועון ואשמה. חיים של פרנסה בנחת ובכבוד ובהיתר ולא יטרידנו הפרנסה בטרדת הזמן. ותן לנו פרנסה בהשקט ושלוה. פרנסה שלא נצטרך זה לזה ולא לעם אחר כדי שיהיה לבנו פנוי תמיד לעבודתך. וטהר רעיונינו ומחשבותינו כדי שנהיה אנחנו דבוקים בך תמיד:

ולהיות שידעתי שכמעט אין צדיק בארץ אשר לא יחטא בין אדם לחבירו בממון או בגופו במעשה או בדבור פה ועל זה דוה לבי בקרבי כי על חטא שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו ועל זה נשבר לבי בקרבי ורחפו עצמותי כי אפילו אין יום המיתה מכפר. ולכן אני מפיל תחנתי לפניך שתרחם עלי ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל בני אדם. והנני מוחל במחילה גמורה לכל מי שחטא נגדי בין בגופי ובין בממוני או שדיבר עלי לשון הרע ואפי' הוצאת שם רע. וכן לכל מי שהזיק לי בגופי או בממוני ולכל חטאת האדם אשר בין אדם לחבירו חוץ מממון אשר אוכל להוציא ע"פ דין וחוץ מי שחוטא כנגדי ואומר אחטא לו והוא ימחול לי. וחוץ מאלו אני מוחל במחילה גמורה ולא יענש שום אדם בסבתי וכשם שאני מוחל לכל אדם כן תתן את חני בעיני כל אדם שימחלו לי מחילה גמורה. ובכן יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע תפלותינו קבל רנת עמך ישגבנו טהרנו נורא ותוציא כל הניצוצות הקדושות שנפלו לקליפה ע"י חטאתינו. וע"י קדושת יוה"כ תתעורר מדותיך הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. ותתפשט עליהם קדושת יוה"כ לכפר עונינו כמ"ש בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. ותעביר ממשלת זדון מן הארץ ומלוך על כל העולם כולו בכבודך והנשא על כל הארץ ביקרך. ותן שמחה לארצך וששון לעירך וצמיחת קרן לדוד עבדך אמן כן יהי רצון. יהיו לרצון כו':

ואח"כ אומרים זה והוא מתקוני עכל [ליום ל"ז תקון ס']:

קם רבי שמעון על רגלוי וסליק ידוי לגבי עילא ושבח למארי עלמא ואמר רבון עלמא עביד בנין שכינתא דאיהו בגלותא. ואם איהי באימא הא אבא אמא דאינון חכמה ובינה יכלין למעבד התרה הה"ד ה' צבאות יעץ ומי יפר. אם התלמיד אומי. הרב יכיל למעבד התרה. ואם נדר או נשבע. בן דאיהו ו' דלא יפרוק לה אלא דתתא בגלותא עד זמנא ידיעה ונדר או שבועה איהי בי"ה דאינון חכמה ובינה. דאיהו אתחרם. הא תלת בני נשא יכלין למפטר ליה. ואינון תלת אבהן לעילא לקבליהו ואם לא תתחרט אנא בעינא מינך ומכל אינון דמתיבתא דלעילא ותתא דתעביד בנין רעיא מהימנא דלא זז משכינתא בכל אתר. ואיהו עאל שלם בינך ובינה זמנין סגיאין.

ומסר גרמיה למיתת בגינת ובגין בנתא חת"ד ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת ואם חוא נדר מסטרא דאבא ואמא ולא בעי אנא סליק לגבי חחוא דאתמר ביה כי יפלא ממך דבר דאתמר ביה במופלא ממך אל תדרוש דיפטור נדר ואע"ג דשכינתא איחי בגלותא לגבי בעלה כנדה. דאיהו יפריש בין דם לדם ואתפתח מקורה דילה לדבאת לה במים דאורייתא מים חיים דלא פסקין. ואפריש מינה דם נדה דאיהי לילי"ת דלא אתקריבת בחדה. דאיחי חובה דנשמתא דסאיבת לה. ולית לה רשו לסלקא נשמתא לגבי בעלה לההוא אתר דאתיחיבת מתמן. ואתדנת בין דין לדין בין דיני נפשות לדיני ממונות. דאית מאן דפרע בממוניה ואית מאן דפרע בנפשיה. ובין נגע לנגע כמה דאוקמוהו איכה ישבת בדד דאיהו חשיבא שכינתא בגלותא כמצורע דאתמר ביה בדד ישב מחוץ למחנה מושבו. מחוץ ודאי דא גלותא דאיהי לבר מארעא דישראל דאיהי מותכא דאות ה' ואי מקורה לא יכיל למפתח עד דיפתח ליה חחוא דסגיר ליה. אנא מפייסנא ליה בגין יו"ד ה"א וא"ו ה"א. דאיהו יחידא (דיחודיה תמן) ובגין לבושין דאתלבש מיד אתפתחת מקורת ואתדכיאת שכינתא ורזא דמלה מקוה ישראל ה' מושיעו בעת צרה. מושיעו ודאי. ההוא דמקורה דמקוה בידיה אמן:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו לטהר מערכי רעיוננו ולכוון מענה לשוננו.

ותחשבנו מודוות ותנקנו משגיאות. ותהיה עם לבבנו בעת מחשבנו. ועם פינו בעת הטיפנו. ועם ידינו בעת מעבדנו ועם רגלינו באתח שבילנו ולא נתציא מפינו רק הישר בעיניך. ולא נאמר לפני המלאך דבר שלא ברצונך יגער בשטן. ואל יבהילנו ביצר הרע ואל יכשילנו. והאר פניך אלינו. ותגת מהודך עלינו. וקבל תחנתינו. ושמע בקול הגיגינו. ועורנו על דבר כבוד שמך. והצילנו וכפר על חטאתינו ועל חטאת עמך בית ישראל למען שמך. יהיו לרצון כו': (כל בו)

מחזור של רש"י (כתב יד נעתק מעקד הספרים באקספארד).

בערב יום הכפורים אוכלים מבעוד יום קודם שקיעת החמה דתניא [יומא פ"א:] ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וכי בתשעה מתענין והלא בעשירי מתענין אלא כל האוכל ושותה בתשעה בו כאלו התענה תשיעי ועשירי. דכיון שאכל מבעוד יום ומתחיל להתענות כאלו התענה תשיעי ועשירי:

וכשבאין לבית הכנסת מתחיל החזן כל נדרי. יש מפרשים משום דאמרי' בנדרים [כ"ג:] הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה יעמוד בראש השנה [ויאמר כל נדר וכו'], וא"כ בר"ה הוה לן למימר. ועוד שאין אנו מתנים על נדרים הבאים אלא על נדרים שעברו ונראה לומר משום דיום הכפורים יום סליחה הוא ויום תחינה. ורוב העולם נכשלים בנדרים ושבועות וצריכין התרה בשלשה. ואין מתירין נדרים לא בשבת ולא ביום טוב אלא נדרים שהן לצרכי שבת ויום טוב. לפיכך מתחיל החזן בהתרת נדרים מקודם שקדשו היום שאם יש אדם שעליו נדר ולא התירו חכם בהרשה. או אם שכח בוה אדם נדר שנדר ולא שאלו לחכם עליו. כאותו [שנה] שיחזור יפרשנו לפני חכם ויתחרט ויתיר לו ואשר לא זכר כששה שליח צבור שלותו להתחרט בעדו. וגם כל אחד כששומע כן מפי שליח ציבור מתחרט גם הוא ונדרו מותר על ידי הרשה:

קונמי קונם הוא כינוי נדרים ושלשו אמוראי [נדרים י.] יש אומרים לשון גויים הן שיש לשון שקורין נדר קונם וכ"א בשאר כינוים וי"א (כל) לשון שבדו להם חכמים להיות נודר בו הוא: וכינויי. הם כשאר כינוים המפורשים בנדרים: נדרנא לא נדרי. לא יהי נדרים ויש לומר דאנדרים של שנה הבאה קאי ואגב דהתחיל בנדרי שנה שעברה והזכיר מסיים בנדרי שנה הבאה: שרן. מותרין: שביקין. מחולין: שביתין. במילין מלשון השביתו שאור מבתיכם: לא שרירין. לא יהיו חוקים מלשון שריר וקיים. ולפי תקנו בלשון ארמית לפי שבבבל היו מדברים בלשון ארמית שיבינו הכל ויתחרטו על נדריהם ויפתחו בחרטה שהרי אדם פותח לעצמו. ומה שאומרים אותו ג' פעמים נראה לי משום שאם יש אדם שלא שמע ליה בראשונה ישמע בשניה. ומה שנאמר בכל פעם ככתוב בתורת משה עבדך. אין נראה לי כי השטנ לא נאמר על התרת נדרים. ועוד מה שייך סליחה על התרת נדרים. לפיכך נראה לי מה שראיתי בארץ כמן. כשגומר החזן ג' פעמים כל נדרי אין אומר ככתוב בתורת משה עבדך כל פעם. אלא אחר גמרו שלש פעמים כל נדרי אומר בקול רם. ונסלח לכל עדת בני ישראל. כלומר הנה יום בא שכתוב בו והכפירנו ונסלח כלומר לסלוח לנו. ושמעתי שהר"ר מאיר ב"ן ז"ל כמו כן לא היה אומר ככתוב בתורת משה עבדך מפי כבודך אלא כך אומר ובכוונתנו לא בטעית ונסלח לכל עדת בני ישראל:

ומברך שהחיינו בלא כוס לפי שברכת זמן אומרים אותו על כל דבר ואפילו [בשוק] ואין צריך כוס, ואומר אבינו מלכנו בתפלת ערבית: כלסדר יום הכפורים הפוסים כמו שפירש במנהגים שלנו:

ולשחרית קורין שבע בתורה בפרשת אחרי מות דיום הכפורים

הכפורים תו"ר מה"ר שאומרים להיות מוסף לקרא [וכ"ה מגילה כ"ג:] ואם שבת הוא קורין שבעה ואומרין קדיש. ומפטיר קורין בפינחס ובעשור לחדש השביעי: והפטרה ואמר סולו סולו. ולפי שמנחה קורין ג' בפרשת עריות כמעשה ארץ מצרים. וטעמא משום שעריות דבר שנפשו של אדם מחמדתו ואם יש אדם שעבירה זו בידו יתן אל לבו וישוב [וכ"ה בתוס' מגילה ל"א.] והשלישי הקורא בתורה מפטיר ביונה בן אמתי לפי שיש שם תשובת אנשי נינוה. והמפטיר אומר מגן דוד. ויש שאומרים על התורה ועל העבודה. ואין נראה לי כי אין אומרים על העבודה אלא על עבודת היום וכבר השלמה הכהן גדול על העבודה נמי מוסף והוא ברכה אחרונה לגמרי [וכ"ה בסג"ה סוף הל' יוה"כ] ומשום הכי טעמא נמי מסיימין במגן דוד בתענית דליכא עבודה וליכא קידוש היום. ואין אומרין קדיש*) מפני שמתחילין אשרי יושבי ובא לציון גואל. וסדר קדושה וקדיש ומתפללין תפלת. נעילה: שחרית ומוסף יש בהן נשיאת כפים ומנחה אין בה נשיאת כפים דהלכה כר' יוסי דאמר הכי [תענית כ"ו:] משום דבמנחה דכל יומא שכיחא שכרות וגזרו אסור בנשיאת כפים להיכך דהמנחה פרשת נזיר לברכת כהנים לומר לך מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך אסור ביין. להיכך ביוה"כ אע"ג דליכא שכרות אין נושאין כפיהם דגזרינן אטו מנחה דכל השנה. אבל בנעילה דליכא כל השנה נושאין כפים. וא"מ אומרים ביוצר ובמנחה ומתפללין נעילה ואומרים במקום אתה יודע אתה נתן יד כו':

*) דקאי על קדיש יתום שאחר המנחה.

סדר תפלות יום כפור

לערבית. לשחרית. ולמנחה.

למנחה כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

עץ יוסף

הגדול הגבור והנורא. יומא דף ס"ט אמאי למה נקראין אנשי כנסת הגדולה. שהחזירו העטרה ליושנה. משה אמר האל הגדול הגבור והנורא אתא ירמיה ואמר נכרים מקרקרים בהיכלו איה נוראותיו לא אמר נורא. אתא דניאל ואמר גוים משתעבדין בבניו איה גבורותיו לא אמר גבור. אתו אינהו ואמרו אדרבה זו היא גבורת גבורתו שכובש את כעסו שנותן ארך אפים לרשעים ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין ע' אומות כו'. והענין גבורת ה' בזה הוא על דרך משל לאדם שנתחב קוץ ביד בנו הקטן. ויודע אבי הבן שאם ישאר הקוץ בתחיבה בידו יתפשט לו מזה כאב גדול ולא תועיל לו אח"כ שום רפואה. ורוצה להוציאו משם אבל אינו יכול כי נתחב בעומק ונתחזק רב שקשה לו מאד להוציאו. מה הוא עושה נוטל סכין חד וחריף וחותך ביד בנו בגבורה ואכזריות גדולה. והתינוק צועק וקולו הולך עד לשמים. אבל הוא אינו מניח עליו וחותך בעומק עד מקום שידו מגעת ונוטל הקוץ מיד

ענף יוסף

זכרנו לחיים כו'. כתב השל"ה סוד זכרנו לחיים ומי כמוך אב כו'. כי בכל ימות השנה אנו מבקשים לצרכי הגוף ועכשיו אנו מניחים לצרכי הגוף ואנו בוחרים בסוד החיים שהם לצרכי הנפש ע"כ: כתב הטור בסי' תקפ"ב וז"ל הר"ם מרוטנבורג היה אומר לחיים בשו"א ולא לחיים בפת"ח. כי לחיים בפת"ח משמע לא חיים כדאיתא בנדרים דף י' כי לחולין בפת"ח משמע לא חולין ע"כ. וכתב הב"ח הא דהקפידו כאן יותר מבכל מה שאנו אומרים בכל יום בהשכיבנו והעמידנו מלכנו לחיים ובמזמור נאמנו ובואנו לחיים. משום שלא הקפידו אלא בר"ה ויוה"כ שאנו עומדים בדין והשטן מקטרג לומר פיו הכשילו שאומר לחיים בפת"ח דמשמעו לא חיים ובריה כלומה לבעלים לפסוק עליו הדין לאות פ"פ מעשיו ולא ניכנס עמו לפנים משורת הדין ע"פ החסד והרחמים. אבל בשאר ימות השנה נריכין לומר לחיים בפת"ח ע"פ דקדוק דהשכבו"א לא נהחלה השינה באותיות אהח"ע נקרין בפת"ח עכ"ל:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים קדושה נעריצך בכל התפלות:

כתב הלבוש הטעם שאומרים בכל הלי תפלות דיוה"כ קדושה כבודו מלא עולם כי הוא משום שיש במסמה זו ממקומו הוא יפן ברחמים והו שייך ליום זה שהוא יום הדין וצריכין אנו להתפלל שיפן אלינו ברחמים ממקומו ויחון עם ישראל במהנת חגם המיחדים שמו כו':

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים. וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אֶחָת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׁלְטָן לְפָנֶיךָ. עֹז בְּיָדְךָ. וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ. וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְהוָה לְעַמֶּךָ. תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ. וְתִקְוָה טוֹבָה לְדוֹרְשֶׁיךָ. וּפִתְחוֹן־פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ. וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

עץ יוסף

בו. והנה גם כל מבין יבין וידע מה רב גודל הצער ושגגת נפש שיש לאביו בעת חתיכת יד בנו שממש קשה עליו כשכלו. אבל גודל אהבת בנו משים לנו כלב שאבן ומתאכזר על בנו שחביב עליו ומתאמר בצערו גדולה וסובל רחמנותו וחסדו על בנו ואינו שומע לקול צעקתו ועושה את שלו בשביל אהבת בנו. כן ממש כאשר חטאו ישראל בעבירות גדולות וחמורות או מתחו בנשמותיהם קוצים ודרדרים מכל בחינת הקליפות והחיצונים באופן שח"ו אם היה מניחם כך היה מתפשט באנם עוד יותר ויותר ולא היתה ח"ו תקומה למפלתם. ועל"כ שלח עליהם אויבים לייסרם בכל מיני יסורין ולהשפיל כוחם בכל מיני פורענות בדבר וחרב ורעב ושבי ומשחית אשר עד שאר יגיע שע"י זה יוסרו מהם הקוצים והדרדרים אשר בנשמותיהם ותהיה להם תקומה ח"ו בסוף הימים. והנה ודאי אשר לא יאמן כי יסופר ולא יערכנו האדם על הספר כדי רב גודל הצער שהגיע אליו יתברך מצרתם של ישראל בכל זה. וביותר חלול שמו הגדול שאומרים אומות העולם אי אלהימו צור חסיו בו. ובודאי היה ביד הקב"ה לכלות שונאיו כרגע. אך רב גודל אהבתו אהבת ישראל עד שכבש רחמיו בגבורה גדולה מאד מאד לראות בכל מה שהם עושים לעמו ולסבול כל החרופים והגדופים והבתוק להם. והכל בשביל אהבה עזה הוא לישראל. וזהו שאמרו הן הן גבורותיו כי גבורה גדולה מאד הוא עד אין שיעור לסבול כל כך ולראות אשר הרסו אויבים בבית מקדשו ושוחטין את בניו לפניו כביכול ועושים להם כל מיני פורענות ולמתוק להם עד עת קץ (באור מים חיים):

למהולב

וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ. וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ. וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה יְהֹוָה לְבַדֶּךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלֹךְ יְהֹוָה׀ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ. כַּכָּתוּב וַיִּגְבַּהּ יְהֹוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה וְאֶת־יוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה וְלִמְחָל־בּוֹ אֶת־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא־קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ. וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה.

עץ יוסף

למחילה. לשון הכתוב הוא: ולסליחה ע"פ סלח נא לעון העם הזה (במדבר יד,יט): ולכפרה. ע"פ כפר לעמך ישראל אשר פדית (דברים כא,ח): ולמחול בו את כל עונותינו מקרא קדש. שנא' יום הכפורים הוא מקרא קדש יהיה לכם (ויקרא כג,כז):

דובר שלום

את יום הכפורים הזה. מה שמכונה כפורים בלשון רבים. לפי שבו מכפרים לחיים ולמתים. וכן בשניהם גוף ונפש. וכן בשניהם החטא והטומאה כמו ביחזקאל מ"ה: ולמחול בו את כל עונותינו. יש בלשון המחילה שני סוג ה. מחילה לחוטא. אף שהחטא אינו נמחק מכל שוהא לנשמה. ומחילה לחטא שלא ישאר רושם החטא. וזו את יום הכפורים הזה למחילה ולסליחה ולכפרה לחוטא. וגם למחול בו את כל עונותינו שיהיו מחולים לגמרי אלא ישאר רושם כלל: זכר ליציאת מצרים. דהוה"ל למאל ליוצאי מצרים מקרא קדש:

וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה: אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. מְחוֹל | לַעֲוֹנוֹתֵינוּ בְּיוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה וּבְיוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה. מְחֵה וְהַעֲבֵר פְּשָׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ. כָּאָמוּר אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר: וְנֶאֱמַר מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: וְנֶאֱמַר כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהוָֹה

עץ יוסף

מחל לעונותינו. מחילה לשון חכמים הוא. ועוד ע"ש דאמרינן בספרי ותשכח אל מחוללך האל המוחל לך על כל עונותיך: מחה. ע"ש מחיתי כעב פשעיך: והעבר פשעינו. ע"ש ועובר על פשע: מנגד עיניך. ע"ש ואם יסתרו מנגד עיני (עמוס ט, ג): אנכי אנכי הו' למעני. פי' למען שמי אמחה מרד שלך מלפני. ואם תאמר יהיו זכורין לאחר מכאן ת"ל וחטאתיך לא אזכור (עוד): מחיתי כו'. (ישעיה מד, כב). ופי' משל׳ מחיתי פשעיך כעב הזה הנמחה במים וכענן כו' לכן שובה אלי כי אני הוא הגואל אותך מחטאתיך: כי ביום הזה כו'. (ויקרא טז, ל). פירוש הפסוק דבסוף יומא רבי חמא רמי כתיב שובו בנים שובבים דמעיקרא משמע. דהיינו כאלו לא היה חטא כלל. וכתיב ארפא משובותיכם פירש"י כבעל מום שנתרפא ומקצת שמו עליו. ומשני כאן מאהבה כאן מיראה. וכבר נודע דעובד מאהבה נקרא עובד ה'. ועובד מיראה נקרא עובד אלהים. וזהו פי' הפסוק כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' מכל חטאתיכם ר"ל שנעקר לגמרי. וקשה הא

דובר שלום

כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם. היינו כפרת העונש. גם לפני ה' תטהרו. שלא יהיה שום רושם ולכלוך מחטא ועון. ויתכן עוד ע"פ מה שאחז"ל עצמו של יום מכפר. אך ההבדל בין הכפרה של עצמו של יום לכפרת התשובה משונה. שכפרה שבאה מכח התשובה לא נשאר שום רושם החטא בהזדונות נעשו זכיות. אך כשעצמו של יום מכפר בלי תשובה. אז מכפר רק העונש והחטא נשאר רשומו ליום הפקודה. וזהו כי ביום הזה יכפר עליכם. עצם היום הזה יכפר עליכם. אך לטהר אתכם מכל חטאתיכם. שלא יהיה רושם ולכלוך החטא זה לא יתכן מכפרת עצמו של יום.

רק

אחרית לשלום

מחל לעונותינו ביום השבת הזה. השייכות המחילה ליום השבת יתכן ע"פ מאמר חז"ל דשבת נעשה סניגור לאדם הראשון. לכן מבקשים למחילת העון ע"י סניגורא של יום השבת:

עיון תפלה

או"א מחל וגו' מחה והעבר פשעינו וחטאתינו. עפה"כ (ש"ב יב, יג) גם ה' העביר חטאתך לא תמות. ופירוש העבר פשעינו הסר פשעינו מנגד עיניך שלא ישאר מן הפשע כלום, אבל ועובר על פשע (מיכה ז, יח) הפשע נשאר במקומו והקב"ה עובר עליו ועושה את עצמו כלא רואהו: מנגד עיניך. עפה"כ (ישעיה א, טז) הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני, וכ"ה באבינו מלכנו: אנכי אנכי. (שם מג כה), ופירוש הכפל רק אנכי לבדי, וכמוהו (דברים לב, לט) ראו עתה כי אני אני הוא רק אני לבדי ואין לזרים אתי, ומלת הוא נקשר (קאפולא), כמו אתם הוא ה' לבדך (נחמיה ט, ו):

מלך

תקון תפלה

אלהינו ואלהי אבותינו מחל. היא אחת משמונה הברכות שהתפלל הכהן הגדול ביום הכפורים לאחר קריאת התורה, כמו שכתב רש"י (יומא ס"ח ע"ב) בר"ה על מחילת העון „מחל לעונותינו ביום הכפורים הזה וכו' עד מלך מוחל וסולח לעונותינו וכו'" עכ"ל. ובמסכת סופרים פרק י"ט הלכה ה' „כשם שחתימתן של ר"ה ויוה"כ משונה משאר ימים טובים כך תפלתן" ע"כ. ותחימת מלך מוחל וסולח לעונותינו נוסדת על דרשת הספרי האזינו פסוק ותשכח אל מחוללך אל שמוחל לך על כל עונותיך.— נוסח רב עמרם גאון, בברכת מגן הוא מזכיר מעין המאורע, אחר באהבה הוא אומר ורצה והנחל לבניהם את יום הכפורים הזה באהבה לסליחה ולמחילה וכפרה ולמחל בו את כל עונותינו וזכרנו לחיים וגו' אתה בחרתנו וכו' את יום הכפורים הזה את יום מקרא קדש הזה את יום סליחת העון הזה למחילה וגו' עונותינו זכר ליציאת מצרים אבל חטאנו אנחנו

ואבותינו

תטהרו: (בשבת) אלהינו ואלהי אבותינו (רצה נא במנוחתנו) קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך. שבענו מטובך. ושמחנו בישועתך. (והנחילנו יהוה אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו (בה) (בו) (בם) ישראל מקדשי שמך) וטהר לבנו לעבדך באמת. כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישרון בכל דור ודור. ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח (אלא אתה): ברוך אתה יהוה מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל.

א) במג"א סי' תר"ט ס"ק ו' כתב בשם הלבוש שאין לומר אה"א רצה במנוחתנו אפילו בשבת.

עץ יוסף

כתיב מרשה. ומתרץ לפני ה' תטהרו דקיים מהכבה (פ"ד סי' תל"ו): וטהר לבנו לעבדך באמת. ואע"פ שביד האדם הוא להיות צדיק או רשע כמו שאחז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. הוא מבקש מאת ה' לסייעו כיון שהתחיל. ע"ד מה שאחז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו (אבודרהם):

ענף יוסף

כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישרון בכל דור ודור ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח. קשה למה שינוי. שבתחלה שה סלחן ומחלן ובסיום הוא מוחל וסולח. ומה היה חסר אם היו שניהם בלשון אחד סלחן ומחלן או מוחל וסולח. ומה חילוק בין סלחן ומחלן לסולח ומוחל. ויש ליישב ע"פ גמרא מסכת ב"מ ריש דף ל"ג ע"א רובן ולא רובן. ופירש"י רובן מקרה הוא שמחזק שהם מצוי בפעם הזאת ולא רובן שרגיל בכך ע"כ. ולפ"ז יש לומר שיהיה סלחן ומחלן ג"כ פירושו שרגיל בכך ומוחל וסולח וכו' הוא דרך מקרה. ויוצדק לפ"ז כי אתה סלחן לישראל ומחלן פירושו שרגיל בכך. ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח פי' אפילו דרך מקרה. אך זאת קשה שמתחלה נאמר סלחן ומחלן והקדימו לשון הסליחה למחילה. ואח"כ נאמר מוחל וסולח. ויש ליישב ע"פ מ"ש הב"י בט"ע א"ח סי' תרכ"א סעיף ה'. סדר הוידוי חטאתי עויתי פשעתי. וכתב עליו כת"א ס"ס וז"ל חטא שוגג. עון מזיד. פשע מורד. ולכך נאמר בסדר שהלשון פיו"ם. ובסדר על חטא הטעם הוא סלח לנו מחל לנו כפר לנו (הגה שבמ"א ס"ג בשי' תרנ"ו לא

דובר שלום

רק כאמר לפני ה' שמסרו בתשובה פי' אה: כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישרון בכל דור ודור ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח. מבואר בספרי אמת שהאר ישרון תשוה מישראל. וכמ"כ מחילה מעולה מסליחה. דמחילה הוא להמחק הכל וסליחה לשון הסתור. זהו כי אתה סלחן לישראל. לאמר ישראל אתה סלחן. ולשבטי ישרון אתה מחלן. ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח לא במחילה ולא בסליחה. ושינוי הסדר שבתחלה אמר סלחן ומחלן הקדים סליחה למחילה. ואח"כ מקדים מוחל לסולח. הוא כי בעשיית הפנין מתחלה סולח מעט ואח"כ מוחל בהתלם. אך בגלולה הוא הכיפך בתחלה אינו חפץ למחול בהתלם. ואח"כ מוסיף להרע שאין חפץ גם לסלות הנס. וגם סלחן מחלן הוא מורה על התמידות הענין. ומוחל וסולח הוא באקראי. ואף שבארנו דמחילה משולה מסליחה וראוי הסליחה קודם המחילה. אמנם אנו אומרים למחילה ולסליחה ולכפרה. דהתם קחשיב שהמאוים כסדרן. דמחילה היא לחטאים הקלים שעליהם מוחל בהתלם. וסליחה היא לעונות החמורים שעליהם אינו מוחל רק סולח: מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל. חטא היחידים מוחל מחילה כתיבית. וחטא הכלל דחמורים חטאיהם אינו מוחל רק סולח כמו במליפ

עיון תפלה

מלך וגו' לעונותינו. רא"ה מה שכתבנו בברכות השחר עיון תפלה ד"ה גומל חסדים טובים: ולעונות עמו בית ישראל. ראה מה שכתבנו בעיון תפלה משמנה עשרה של חול סיפקא אלהי נצור בד"ה עליו ועל כל ישראל:

תקון תפלה

ואבותינו, אשמנו בגדנו גזלנו וכו' או"א מחל לעונותינו ביום הכפורים הזה ביום מקרא קדש הזה ביום סליחת העון הזה מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך וכו' עד תטהרו כי אתה סלחן וכו' ישרון ומבלעדיך וכו' אלא אתה וכו' עמו ישראל וכו', וכן בטור סי' תרי"ט עמו ישראל בלי תיבת בית, וכתב שם וז"ל „וכתב הרי"ץ גיאת שאומר יעלה ויבוא מלוך מחל ורב עמרם לא כתב לא מלוך ולא יעלה ויבא אלא מחל לעונותינו" עכ"ל. וחידוש גדול שרב עמרם היה מתודה ביחיד באמצע התפלה נגד סתמא דברייתא (יומא פ"ז ע"ב) יחיד אחר תפלתו, ואולי סובר הגאון שאחר התפלה חובה ע"פ תקנת חכמים אבל באמצע התפלה רשות, תדע שהרי מנהג ברוב הקהלות בין אשכנזים ובין ספרדים להתודות בכל יום בשומע תפלה ולומר אנא ה' חטאתי עויתי פשעתי לפניך וגו' ומכש"כ

וּמַעֲבִיר אַשְׁמוֹתֵינוּ בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה, מֶלֶךְ עַל כָּל־הָאָרֶץ מְקַדֵּשׁ (הַשַּׁבָּת וְ) יִשְׂרָאֵל וְיוֹם הַכִּפֻּרִים:

ענף יוסף

תענה כן) משמע שמחילה יותר מסליחה לפ"ז אנחנו אומרים בכל מחלה וכמו כן אנו מבקשים לשמו יתברך כי אתה סלחן לישראל. ואח"כ בנוסחא שפי ואפילו ומחלן אתנם על עצמו משמע כי בנוסחא יש להוסיף על כן אנו אומרים ומבלעדיך אין לנו מוחל. ויותר בנוסחא שאח"כ שפי' סולח אין לנו (ספר אור כשלמה):

דובר שלום

כפסל דאמר וביום פקדי וגו'. זהו מלך מוחל מחילה לעונותינו על היחידים. וסולח לעונות עמו בית ישראל עון הצבור. ויתכן עוד דע"פ מסכת היחיד מכריע אלינה כל העולם לכף טוב. וכאשר מוחל להיחיד יש בזה תועלת לכלל הצבור זהו מוחל וסולח לעונותינו היחידים ובזה עלתו הוא מוחל וסולח לעונות עמו ב"י שאין הצבור מוכרעין לחוב ח"ו: ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. יתכן הכונה ע"פ מה שאחז"ל במס' יומא עבירות שהתודה יוה"כ זה לא יתודה עליהן יוה"כ אחר ט' ר"א בר יהודה אומר כ"ש ה"ז משובח שנאמר כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד. ותפלת השהר"ש שביוה"כ הראשון שהתודה נעשו הזדונות כשגגות לכן חטאתי על שוגג נגדי תמיד וצריך להתודות עליהן יעו"ש. וזה ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. בשנה ראשונה מעביר הזדונות כשגגות. ובשנה השניה מעביר גם השגגות: מלך על כל הארץ. לכל העמים. אעפ"כ הוא מקדש ישראל ויום הכפורים שיוה"כ מכפר על ישראל:

אחרית לשלום

מקדש ישראל ויוה"כ. השנוי מנוסח הרגלים ממה שהיה בכל הרגלים שאומרים מקדש ישראל והזמנים. ובר"ה אומרים ויום הזכרון, וביוה"כ ויום הכפורים. יתכן לפי דכל הרגלים המה רק לזכרון מה שהיו בימי קדם. פסח זכר ליצ"מ. שבועות זכר למ"ת. סוכות זכר לענני הכבוד. כל אלה הענינים אינם כעת רק עשו הדברים בזה הזמן. לכן מכריזין מקדש ישראל והזמנים דהזמן מתיחס לזכרון ההם. אך ענין ר"ה שהוא יום הדין הוא היום ממש שגם היום נידונין בו וכן יוה"כ הוא היום ממש שמתכפרין בו. לכן טעם הברכה ע"פ המאורע שהיום יום הזכרון והיום יום הכפורים. ומה שאומרים יום הזכרון ולא יום התרועה וכאלה הוא ע"פ שנא' והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה':

תקון תפלה

יוה"כ שכלו יום ודוי. ונוסח הרמב"ם בסדורו אתה בחרתנו וגו' ותתן לנו ה' אלהינו את יום הכפורים הזה ואת יום מקרא קדש הזה למחילה וכו' או"א יעלה ויבוא וכו' או"א מחל לעונותינו ביום צום הכפורים הזה מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך וכו' עד ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח (בתפלת מוסף כתוב אתר מחל וסולח סלח ומחול והוא ט"ס) או"א מלוך וכו' (כמו בר"ה) קדשנו וגו' לעבדך באמת ודברך אמת וקים לעד בא"י מלך על כל הארץ מלך מוחל וסולח לעונות עמו בית ישראל מקדש ישראל וגו'. וקרוב לזה נוסח התימנים או"א מחל וגו' ביום צום הכפורים וגו' פשעינו מנגד וגו' אזכור וכתוב מחיתי וגו' וכתוב כי ביום וגו' תטהרו כי אתה סלחן וגו' ישרון ומבלעדיך וגו' וסולח א"א מלוך וגו' לעבדך באמת ודברך אמת וקים לעד בא"י מ"ך על כל הארץ מוחל וסולח וגו' (כמו ברמב"ם). ובמחזור ויטרי ותתן לנו וגו' עונותינו זכר ליציאת מצרים (תימה אמאי לא זכר מקרא קדש הרי גם ביוה"כ כתוב מקרא קדש (ויקרא כג, כז; במדבר כט, ז), ובגמ' (שבועות יג ע"א) לא התענה בו ולא קראו מקרא קדש ועשה בו מלאכה מנין? ואולי ט"ס הוא) או"א יעלה ויבא וגו' או"א מחל וגו' ביום צום הכפורים הזה וגו' פשעינו מנגד וגו' תטהרו וקדשנו וגו' (כפי נוסחו בר"ח) וקים לעד בא"י וגו' לעונותינו ולעונות עמך בית ישראל מעביר אשמותינו וגו'. ובשבת הוא אומר וטהר לבנו לעבדך באמת והנחילנו ה' אלהינו באהבה ורצון שבת קדשך כי אתה אלהים אמת וגו'. ובמחזור רומא — או"א מחל וגו' פשעינו וחטאתינו וגו' תטהרו כי אתה סלחן לישראל מן העולם ומחלן וגו' דור ודור ודברך אמת וקים לעד ומבלעדיך וגו' אלא אתה וגו' ולעונות עמו ישראל וגו'. ובאבודרהם ותתן לנו ה' אלהינו באהבה את יום הכפורים הזה את יום סליחת העון הזה את יום מקרא קדש הזה (הקדים סליחת עון למקרא קדש בהפך מסדר רב עמרם? לפי שסליחת עון קודמת בתורה שהיא כתובה בפ' אחרי (ויקרא טז, ל) ומקרא קדש בפ' אמור (שם כג, כז), ורב עמרם מסדרן לסדר שהן כתובין בפ' אמור בלבד, בתחלה יום הכפורים ואח"כ מקרא קדש ואח"כ לכפר עליכם) למחילה וגו' עונותינו באהבה מקרא קדש וגו' או"א מחל וגו' פשעינו כנגד וגו' תטהרו או"א יעלה ויבא וגו' ביום הכפורים הזה ביום סליחת העון הזה ביום מקרא קדש הזה וגו' או"א מלוך על כל העולם כלו וגו' (כמו בר"ח) בכל משלה והשיאנו ה' אלהינו וגו' (כפי נוסחו ברגלים הנזכר למעלה) לעבדך באמת ודברך אמת וקים לעד בא"י מלך מוחל וסולח לעונות עמו ישראל מלך על כל הארץ וגו'. ובסדורי הספרדים

רְצֵה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ בְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וּבִתְפִלָּתָם. וְהָשֵׁב אֶת־הָעֲבוֹדָה לִדְבִיר בֵּיתֶךָ וְאִשֵּׁי יִשְׂרָאֵל וּתְפִלָּתָם בְּאַהֲבָה תְקַבֵּל בְּרָצוֹן. וּתְהִי לְרָצוֹן תָּמִיד עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ:

וְתֶחֱזֶינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוּבְךָ לְצִיּוֹן בְּרַחֲמִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: בחזרת הש"ץ יכרע כשיאמר מודים ולא יזקוף עד שיאמר ה' ואומרים הצבור מודים דרבנן כשהוא אומר מודים, ולא יותר ממודים ולמטה אמן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד. צוּר חַיֵּינוּ מָגֵן יִשְׁעֵנוּ. אַתָּה הוּא לְדוֹר וָדוֹר נוֹדֶה לְּךָ וּנְסַפֵּר תְּהִלָּתֶךָ. עַל חַיֵּינוּ הַמְּסוּרִים בְּיָדֶךָ. וְעַל נִשְׁמוֹתֵינוּ הַפְּקוּדוֹת לָךְ. וְעַל נִסֶּיךָ שֶׁבְּכָל־יוֹם עִמָּנוּ. וְעַל נִפְלְאוֹתֶיךָ וְטוֹבוֹתֶיךָ שֶׁבְּכָל־עֵת. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרָיִם. הַטּוֹב כִּי לֹא־כָלוּ רַחֲמֶיךָ. וְהַמְרַחֵם כִּי לֹא־תַמּוּ חֲסָדֶיךָ. מֵעוֹלָם קִוִּינוּ לָךְ:

מודים דרבנן

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ שָׁאַתָּה הוּא יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. אֱלֹהֵי כָל־בָּשָׂר. יוֹצְרֵנוּ יוֹצֵר בְּרֵאשִׁית. בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עַל שֶׁהֶחֱיִיתָנוּ וְקִיַּמְתָּנוּ. כֵּן תְּחַיֵּנוּ וּתְקַיְּמֵנוּ. וְתֶאֱסוֹף גָּלֻיּוֹתֵינוּ לְחַצְרוֹת קָדְשֶׁךָ. לִשְׁמוֹר חֻקֶּיךָ. וְלַעֲשׂוֹת רְצוֹנֶךָ. וּלְעָבְדְּךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. עַל שֶׁאֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ. בָּרוּךְ אֵל הַהוֹדָאוֹת:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וּכְתוֹב לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

הש"ץ או"א ברכנו בברכה וכו':

לשחרית ולמנחה

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם.

למעריב

שָׁלוֹם רָב עַל יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ תָּשִׂים לְעוֹלָם כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ אָדוֹן לְכָל־הַשָּׁלוֹם.

וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

תקון תפלה

ותתן לנו וגו' את יום הכפורים הזה יום סליחת העון הזה את יום מקרא קדש הזה למחילה וגו' זכר ליציאת מצרים אר"א מחל וגו' ביום הכפורים הזה ביום סליחת העון הזה ביום מקרא קדש הזה מחה פשעינו מנגד וגו' תטהרו אר"א יעלה ויבא וגו' אר"א מלוך וגו' קדשנו במצותיך תן חלקנו וגו' משובך שמח נפשנו בישועתך וטהר וגו' כי אתה אלהים אמת ודברך אמת וקים לעד ברוך אתה ה' מלך מוחל וגו':

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנִכָּתֵב לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל | לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

יִהְיוּ לְרָצוֹן | אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרִי וְגוֹאֲלִי:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ.(נ״א אָנָּא) תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ. וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. שֶׁאֵין אֲנַחְנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ:

עץ יוסף

שאין אנו עזי פנים.ע״ש והכניס (עזי) [קשי] פנים (יחז׳ ג).וכתיב העז איש רשע בפניו:וקשי ערף.ע״ש כי עם קשה ערף הוא: לומר לפניך ה׳ אלהינו וכו׳ צדיקים אנחנו ולא חטאנו. ע״ש לדקה נפשה משובה ישראל (ירמיה ג):אבל אנחנו ואבותינו חטאנו.אבל פירושו אלא חטאנו.או פירושו כמו אבל אשמים אנחנו. כלומר באמת חטאנו. אנחנו ואבותינו. ע״ש ומתודה על חטאות בני ישראל אשר חטאנו לך (נחמיה א). וע״ש ואני ובית אבי חטאנו (שם).וע״ש ויתודו על חטאתיהם ועונות אבותיהם (שם ט). וכתיב כי לה׳ אלהינו חטאנו אנחנו ואבותינו (ירמיה ג) (אבודרהם). וכ״ה הנוסחא ברמב״ם אנחנו ואבותינו חטאנו.אבל בגמ׳ ליתא תיבת אבותינו רק אבל אנחנו חטאנו. ולכאורה לגי׳ הרמב״ם ואבודרהם היה להם לגרוס בהיפך אבל אבותינו ואנחנו חטאנו. אלא שהרמב״ם ואבודרהם מיירי כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם. וזהו אבל אנחנו כו׳ שכיון שאנחנו חטאנו לכן אנו מתודים גם על עון אבותינו.אבל אם לא היינו אנחנו חוטאים לא היינו מתודים על עון אבותינו. וז״ל שערי תשובה לרבינו יונה שער א׳ סימן מ׳ הלכה י״ד הודוי שנאמר (ויקרא ה) והתודה אשר חטא עליה. ויש עליו להזכיר שטתיו ועוונת אבותיו כי היה נענש עליהן באחזו מעשה אבותיו בידו. וכן כתוב (שם ט) והתודו את עונם ואת עון אבותם עכ״ל. כתב התשבי ודוי פרשו ידה. והוא כמו הודאה. אלא שלשון הודאה נופל ג״כ על לשון שבח והלל לשם יתברך שמו. והודוי לא נופל רק על הודאת חטא ועון עכ״ל: אבל ה׳ חטאנו.

עיון תפלה

תבא לפניך תפלתנו. עפמ״ש (תהלים פח, ג) תבוא לפניך תפלתי: ואל התעלם מתחנתנו. עפמ״ש (שם נה, ב) ואל תתעלם מתחנתי: שאין אנו עזי פנים וקשי ערף. אע״פ שהקב״ה העיד עלינו (ירמיה ג, ג) ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם, (שמות לג, ג) כי עם קשה ערף אתה, מ״מ לא הגיעה עזותנו וקשיות ערפנו למדתה כזו שנאמר לפניך צדיקים אנחנו ולא חטאנו כמו שאמרו אבותינו בימי ירמיהו הנביא שנאמר (ירמיה ב, לה) הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי: אבל. באמת, כמו אבל אשמים אנחנו (בראשית מב, כא): אנחנו ואבותינו חטאנו. כ״ה בהרבה סדורי אשכנז ובסדורי הספרדים והתימנים, עפמ״ש (תהלים קו, ו) חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו, ונאמר (ויקרא כו, מ) והתודו את עונם ואת עון אבותם. אבל בסדורים הרבה הנוסחא אבל אנחנו חטאנו, וכ״ה בגמ׳ (יומא פ״ז ע״ב) אבל אנחנו חטאנו עקר ודוי

תקון תפלה

אלהינו ואלהי אבותינו תבא. ביומא (דף פ״ח) יליף תלמודא שהכהן הגדול היה מתודה באנא, ולפיכך יש סדורים הרבה הגורסים גם כאן אנא תבא: אבל וגו׳ חטאנו. כתב אבודרהם „אע״פ שנתקן ודוי זה על סדר האלפא ביתא אומרים תחלה חטאנו קודם לשאר וידוין כדאמרינן בתנחומא פ׳ חקת ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו וכיון שאמרו חטאנו מיד נתרצה להם, וברבה במדבר פ׳ כ׳ סי׳ פ״ז ויאמר בלעם אל מלאך ה׳ חטאתי עתה רשע ערום היודע שאין עומד בפני הפורענות אלא תשובה שכל מי שחוטא ואומר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו״ עכ״ל. והמתבונן בסדר התפתחות הודוי יראה שבימי חכמי התלמוד לא היה אצלם אלא ודוי קצר כמו אנא תבוא ואשמנו, אבל האריכו בפיוטים ותפלות כמו פיוט אתה מבין תעלומות לב ורבון העולמים לא על צדקותינו הנזכרים בשלחן יומא, גם אתה יודע רזי עולם כלא על חטא. ובימי הגאונים הראשונים נתחבר על חטא קצר שלא בסדר אלפא ביתא ופרטו שם קצת ענינים כוללים, באנס ברצון בשוגג במזיד ביודעים בלא יודעים וביוצא בהם. ומזכירו ראשונה רב אחא משבחא (שאלתות דרב אחאי סי׳ קס״ז) שהי׳ בשנת תק״ו לאל״ו

אשמנו. בגדנו. גזלנו. דברנו דפי: העוינו. והרשענו.

עץ יוסף

אע"פ שמתקן ודוי זה על סדר הא"ב אמר תחלה חטאנו קודם לשאר ודויין כדאמרי' בתנחומא ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו (במדבר כא) וכיון שאמרו חטאנו מיד נתרצה להם. ואומר במקום אחר שכל מי שחטא ואומר חטאתי אין רשות למלאך ליגע בו (אגודה). ועיקר הטעם של הודוי שהוא דבר גדול כתבו הספרים משום דהוה מודה בקנס ואח"כ באו עדים דפטור: אשמנו. ע"ש ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזרא ט). ור"ל עשינו אשם לנפשנו. ואשמנו נגד בוראנו. גם הוא לשון ואשמה הנפש ההיא ופי' הרמב"ן בחומש שהוא לשון שממה שמהראוי שתהיה הנפש שוממה: בגדנו. עפה"כ בה' בגדו (הושע ה). מלת בגידה הוא כאשר ייטיב אדם לחבירו וא"כ בודאי מהראוי שיחזיק לו טובה עבור זה ומכ"ש שלא יעשה כנגדו רעה. וכשאינו עושה כן נקרא בגידה גדולה. ואנו בוגדים בהקב"ה שמטיב עמנו לעולם ונותן לנו חיים ופרנסה. וגם נכלל בזה שאנו בוגדים בין אדם לחבירו: גזלנו. ע"ש הכתוב (מלאכי ג) כי אתם קובעים אותי. ועפה"כ גוזל אביו ואמו ואחז"ל אביו זה הקב"ה ואמו זו כנסת ישראל. וגם נכלל מה מה שגוזל לחבירו. וזו עבירה צריכה הרחקה מאד כי אפילו הסגת גבול נקרא גזל והמעט שאין לו תשובה כי אינו יודע כמה גזל לחבירו בריוח שהיה יכול לו להגיע מסחורה זו. וכ"ש בגזל גמור מי קא מיירי. ואחז"ל סאה של עונות מי מקטרג בראש כולם גזל מקטרג בראש כולם. ואף זה נקרא גזל במה שהעשירים מכבידים המסים על העניים והבינונים בכדי להקל מעליהם: דברנו דופי. ר"ל שדברנו דופי בהקב"ה ובבני אדם ע"ד כי דברנו בה' ובך וכתיב בבן אמך תתן דופי. ודופי הוא דבר גנאי כדכתיב חזקו עלי דבריכם וגו' אמרתם שוא עבוד אלהים (שם). וגם דופי הוא מלשון יהדפני. ור"ל שדוחה את חבירו ממקום שיש לו תועלת ממנו. והחכם ר' יוסף קמחי ז"ל פירשו מורכב משתי מלות דו פי. ודו הוא שנים. ופירוש המלה שתי פיות ידבר אחד בפה ואחד בלב. ואמרינן בפ' ג' ע"פ ג' שונא הקב"ה ואחד מהם המדבר אחד בפה ואחד בלב. וגם נכלל במלת דופי שמדבר אחד בפניו ואחד שלא בפניו: העוינו. זה נמצא בפסוק כמה פעמים. והוא פעל יוצא. ר"ל שגרמנו לעוות מה שהיה ישר כענין המחטיא את חבירו: והרשענו. גם זה נמצא לרוב בפסוק והוא ג"כ פועל יוצא שעשינו גם אחרים שעשו רשעים על

ענף יוסף

מנהג ישראל שמכים באגרוף על לבם בשעה שאומרים הודוי. הטעם בזה משום דאי' בגמרא עיני ולבא תרין סרסורי דעבירה אינון כי העין רואה והלב חומד וגומר. וכמו שהמעשה אינה נקראת אלא ע"ש הגומרה כך העבירה אינה נקראת אלא ע"ש הגומרה ואליו החיוב. וכל חייבי מיתות שיש בהם יד העדים תחלה כמש"כ יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו. וכיד היא העדות כמאמר התנא החוטי מקוף והפקקה פתוח וכיד טוחנת. וכמו שאמר הפייטן וחותם יד כל אדם בו. לפיכך ההכאה היא מן הידים על הלב היינו מן הידים שהם העדות (מסכת הקודש). וכן כת"א והא"כ הביאו בשם מדרש קהלת שיכה על הלב לומר

דובר שלום

אשמנו. הוראת אשם מורה על הכרח על חטא שוגג כמו לא ידע ואשם. וגם במקום שמורה על המזיד כמו כי ימעל ועשה מאמר גבי גזל ושבועה שהוא במזיד. עכ"ז אינו דכך מרי להכהנים רק למלאת סאותו. לכן על כל העבירות שחטאנו בשוגג או במזיד למלאת סאות נפשנו אנו מודים במלת אשמנו: בגדנו. הוראת בגד הוא על הבגידה שאחד בוגד ומשקר באוהבו. והכוונה מפסיק באמונת אהבתו. כן בגדנו בה' נמלום כשלו והוא ית' צדיק באמונתו מטיב עמנו בכל עת: דברנו דופי. י"מ דופי לשון דו פי היינו שתי פיות שמדבר אחד בפה ואחד בלב. וי"מ דופי לשון מום כמו שאינו יוצא מידי דופיו לעולם (פסחים ל:). היינו שמיני חסרונות שמייחסים לעצמנו אף שאינו שגם לו כלל כדרך מהפלי להכ"ר לדבר מחסרונות בני אדם. ופרט בזה עבירות שבין אדם למקום בשוגג ובמזיד ונמלי כפי שהארנו הוראת אשמנו בגדנו. ואח"ז פרט עבירות שבין אדם לחבירו. גזלנו במעשה דברנו דופי קלקול הדבור והמחשבה: העוינו והרשענו. הוראת העוון הוא המעשה לעצמו לבד יען

עיון תפלה

ודוי: אשמנו. עפה"כ (במדבר ה, ו) ואשמה הנפש ההיא. ונתקן הודוי בא"ב כדי לזכרו בעל פה, כמו שכתבנו בתקון תפלה לפסוקי דזמרה בפיסקא אשרי וגו' תהלה לדוד בשם מדרש תדשא, לקיים מה שנאמר (תהלים נא, ה) כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד; ובכדי לרמז שעברנו על כל התורה כולה שנתנה בכ"ב אותיות: בגדנו. עפה"כ (ירמיה ג, כ) אכן בגדה אשה מרעה כן בגדתם בי בית ישראל: גזלנו. עפה"כ (ישעיה ג, יד) גזלת העני בבתיכם: דברנו דפי. ע"ש הכתוב (תהלים נ, כ) בבן אמך תתן דפי פירש"י לשון גנאי שראוי להדפו ממנו: העוינו והרשענו. על שם הכתוב (שם קו, ו) העוינו הרשענו, כמו שנאמר (איוב לג, כז) וישר העויתי. והרשענו

תקון תפלה

לאלף החמישי בשם „על חטא" ובעל הלכות גדולות אף על פי שאיננו מזכירו בפירוש נראה שבימיו כבר היה, שהרי כתב בסוף הלכות יוה"כ „ויחיד דלא גמיר אתה יודע ואתה נותן יד וגו' כד אמר בצלותיה אבל אנחנו חטאנו אשמנו בגדנו נפיק בית" כוונתו בלא ספק על אתה יודע רזי עולם הנזכר בגמ', וסרחיינן
דאיכא

אפים

זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ.

עץ יוסף

זדנו: זדנו. ר"ל הייתי אנשי רום לב כמש"כ זדון לבך השיאך (עובדיה פ' ג). גם פירושו שעשינו עבירות במזיד: חמסנו. עש"כ החמס קם למטה רשע (יחזקאל ז). והוא כמו גזל. כגון שיש לחבירו איזה חפץ והוא אינו רוצה למכרו. והוא לוקח ממנו בחוזקה ומשלם לו מעות כדי שויו או אפילו יותר רק כיון שאינו מוכר לו ברצון זה נקרא חמס: טפלנו שקר. ע"ש הכתוב (יחזקאל יג) והנם טחים אותו טפל. כי הקליפות הן תמיד בפירוד וזה מחסדו יתברך שלא יתחברו לקטרג כמש"כ יתפרדו כל פועלי און. ובעונותינו גרמנו שנשפט יחד הפועלי שקר. ועוד טפלנו שקר פירושו שנתחברנו ונטפלנו עצמנו לעוברי עבירה. ובאבות דר"נ איתא המדבק לעוברי עבירה אע"פ שאינו עושה כמעשיהם מקבל עונש כיוצא בהן. וכן הוא במשנה במכות פ"א. עוד פי' טפלנו שקר חברנו שקר אל שקר פעמים רבות: יעצנו רע. עש"כ (היועצים על ה' רעה) [והיועצים עצת רע] (יחז' יא). שלפעמים מיעץ את חבירו כדי להביא ריוח בפני בנ"א. או שנתן לו עצה להנאתו לפי דרכו וגורם לחבירו הפסד: כזבנו. עש"כ והמה דברו עלי כזבים (הושע ז). ר"ל שדברנו דברי כזב בין לתועלת או בלא תועלת. וכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. ולמדו חז"ל מזה הפסוק שהדובר שקרים הוא מארבע כתות שאינן מקבלות פני שכינה: לצנו. עש"כ שמעו [דבר ה'] אנשי לצון. וכת לצים אינם מקבלים פני השכינה. ואמרו כל המתלוצץ נופל בגיהנם: מרדנו. על שם הכתוב שולח אני אותך אל

ענף יוסף

אחה גרמת לי ע"כ. אבל בכתבי האריז"ל אי' מכה באגרוף על החזה:

אע"ג דאמרו חז"ל במסכת מכות א"ר יוסי בר חנינא ד' גזירות גזר משה על ישראל ובאו ד' נביאים ובטלון. משה אמר פוקד עון אבות על בנים בא יחזקאל ובטלה שנאמר הנפש החוטאת היא תמות. וכ' המהרש"א ז"ל לא דבטלה יחזקאל הוא אף בשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם והוא משום דבשלא אוחזין לא הוצרך יחזקאל לבטל דבלא"ה לא יענשו כדכתיב לא יומתו כו'. מ"מ כיון וידוי של דניאל היה בסוף שבעים שנה של גלות בבל נמצא היה הודוי שלו אחר נבואה זו של יחזקאל. ומכל מקום אמר דניאל (ט, ח) ולאבותינו אשר חטאנו לך. ש"מ שאף אחר שביטל יחזקאל אפילו הכי

דובר שלום

בדרך הטוב והישר ע"ד שנאמר ויפר הפעותי. והוראת הרשעו הוא המפתה לעלתו לעשות הרע. וגודל תועלת התשובה לעולם מודעת בדברי חז"ל. והסבה לזה הוא כי בטיית הרע בא מן מקורו מכח חמרו המתאוה לעשות איסורים וכדומה. לכן יש לו לאדם התגלות מה שנכנס הוא בשר החמרי המתאוה מטבעו למעדני הזמן. אך להתפיא לעולתו אין זה בתוך טבע האדם. כי מה יוסיף לו המעדנים כשיותא צלמו. אך טוכמו למלות פני לורו.

ומזיד כמו זדון לבך השיאך. ומודעת גודל תומר ההסבה לפה דהרהורי עבירה קשה מעבירה וגם בגוף העבירה נערך הכל לפי תכונת המחשבה שהית' בעשייתה. וזה הוראתו על רוע המחשבה בתכלית הרוע ע"ד שנאמר כי ידעתי כי הזידו עליהם וגו': טפלנו שקר. השקר אין לו רגלים. והרוצים לאמת שקריהם המה טופלים ומחברים להשקר דברים ורגלים לאמת השקר ולחזק זאת טפלנו שקר שחברנו וטפלנו אל השקר דברים שונים

לכן גדול עונו מנשוא: זדנו. הייתי רעת המחשבה לאמתו ולקיימו: יעצנו רע. יעצנו לעולתו עלה רעה

עיון תפלה

חנפים לצדיקים. כמ"ש (משלי יז, טו) מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם: זדנו. עשינו מעשים רעים בזדון ולא בשגגה, עש"כ (נחמיה ט, טז) והם ואבותינו הזידו: חמסנו. עש"כ (ישעיה נט, ו) ופעל חמס בכפיהם, ובגמ' (ב"ק ס"ב א') מה בין גזלן לחמסן חמסן יהיב דמי גזלן לא יהיב דמי, ושם (קי"ט א) כל הגוזל שוה פרוטה מחבירו כאלו נוטל נשמתו ואפי' יהיב דמי שנאמר (יואל ד, יט) מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם: טפלנו שקר. עש"כ (איוב יג, ד) ואולם אתם טופלי שקר פרש"י מחברי דברי שקר, והרמב"ן פירש "אתם תוסיפו שקר על הדברים (האמתיים)" עכ"ל, מעין ותטפול על עוני (שם יד, יז) שפירש בו הרלב"ג "ותחבר ותוסיף עון על עוני" כלומר הגדלת את עוני יותר ממה שהוא: יעצנו רע. יעצנו לחברינו לעשות רע, כעצת ירבעם בן נבט (מ"א יב, כח) ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם וגו', או יעצנו עצה לפי דרכם ואמרו רבותינו (סנהדרין ע"ו ע"ב) הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו: כזבנו. הבטחנו ולא קיימנו, כמו אם לדוד אכזב (תהלים פט, לו), אל תכזב בשפחתך (מ"ב ד, טז) שהאמינה בו ובקשה מאתו שיקיים הבטחתו, בלשונם יכזבו לו (תהלים עח, לו) מבטיחים להיטיב דרכם ואינם מקיימים: לצנו. דתניא במס' ד"א זוטא פרק ו' תחלת עבירה הרהור הלב שניה לה ליצנות, ואמרינן (ע"ז י"ח ע"ב) כל המתלוצץ גורם כלים לעולם ויסורים באים עליו ומזונותיו מתמעטין ונופל בגיהנם: מרדנו. ידענו את רבון העולם

תקון תפלה

דאיכא דלא גמירי ליה ואין הכל בקיאים בו נראה שהיה אצלו מטבע ארוך, והיינו בצירוף על חטא. וכמאה שנה אח"כ בימי רב עמרם גאון הורחב אצלם ונתוספו עליו על חטאים. ובארצות צרפת ואשכנז מהר העל חטא להתרחב מאשר בארצות ספרד ואיטליאה, כן במחזור ויטרי עלה העל חטא עד ל"ו חרוזים, אבל בסדור הרמב"ם ובסדורי הספרדים והאיטליאנים לא נמצאו יותר מכ"ד חרוזים:

נָאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ.

עץ יוסף

בני ישראל אל גוים המורדים אשר מרדו בי (יחז' ב). ועפ"ל המורדים והפושעים בי (שם כ). ועניין מרד הוא חמור מכולם. כי יש שעושה עבירה נתאכון שתקפו יצרו וזה נקרא רשע ופושע אבל יש שעושה עבירה אע"פ שאין יצרו תוקפו עליו רק מחמת שאינו מאמין במצוה א: נאצנו. ע"ש נאצו את קדוש ישראל. ר"ל שגרמנו בעונינו עד שהכעסנו את ה' כמ"ש וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו. ואוי לו לעבד שמכעיס את רבו: סררנו. על שם הכתוב כפרה סוררה. ונאמר וסרתם מן הדרך. ר"ל סר לבנו מעבודה הבורא כמש"כ ולעם הזה היה לב סורר ומורה (ירמיה ה). ר"ל סורר מלקיים מ"ע ומורה מלקיים שנה נעבור על ל"ת: עוינו. ע"ש מסך בקרבו רוח עועים (ישעיה יט): פשענו. ע"ש המה ואבותם פשעו בי (יחזקאל ב). ופשע הוא מרד. ויש ב' מרדים. אחד שמאמין בה' ובתורה ואעפ"כ מורד ואינו רוצה לקיים המצות. ב' שמורד מחמת שכופר בכל: צררנו. עפה"כ צרר רוח אותה בכנפיה (הושע ד). ר"ל שהיינו צוררים אחד לחבירו: קשינו ערף. ע"ש כי עם קשה ערף הוא. ור"ל שמהראוי לאדם כשישמע לדברי המוכיח או כשרואה שנענש בממון או בחולי הוא או בניו שיכנע לבו וישוב אל ה'. אבל אנחנו קשינו ערף ולא עשינו תשובה ותלינו שזה בא במקרה ולא מן ה': רשענו. עשינו מעשים שעי"ז נקרא רשע כגון המרים יד על חבירו כדכתיב ויאמר לרשע למה תכה רעך. וכן הגוזל והגונב נקרא רשע בקרא: שחתנו. ע"ש כי שחת עמך. והשחתה היא דבר ערוה ועבודה זרה. ור"ל שעשינו דבר ערוה. ולאו דוקא שבעל ערוה. אלא אפילו חבוק ונשוק והנאה מראיתה. ובכלל זה המשחית ומוציא זרע לבטלה אפילו על ידי הרהור. וכל שכן אם ניאף בידו חס ושלום. ודברים הדומים לעבודה זרה כל המתגאה כאלו עובד עבודה זרה. המעלים עיניו מן הצדקה. וכן כל הכועס. וכיוצא בו הרבה:

ענף יוסף

יש להתוודות על עון אשר כשאחרים משיבים: כתוב בספר חמדת הימים בסוף התפלה יכוין עצמו לקיים מצות עשה להתוודות שותיו בסדר הא"ב. ויכוין לתקן כל השלמות שנגרמו בכ"ב אותיות ופגמנו בגאותנו ואשמנו. וכן סדר על חטא שחטאנו לפניך ע"ס הא"ב לאותיות. ואחר כך על סדר תשר"ק כדי שאות האי"ו בכינויות בפסוק וסתוית תו על מלאות האנשים (יחז' ט) תי"ו בל מתים. ועתה על ידי ודוי הסיס נכנעת על מלאו תי"ו מתים. ויתקדת ע"ד תשר"ק כשאומר ע"ח שחטאנו לפניך:

דובר שלום

שידעתי עושה נגע ע. ויתכן עוד יועלו לבון הנגע והנכנה ונזירה תלתין ה' נבואות יען. והכונה כאדם שעשה רע יתכן בעוד מעט ישוב בתשובה אך כשמתחילים שוולם לעשות כרע נכהלע או אין מקום עוד בישוב לעד. זהו יועלו רע כהלעטו בגולע ונזירה לעשות רע בלי שום הכנה ותשובה: צררנו. המשל באפיקי יהודה בורלאת אויב שהוא כמשפיל איבתו ולא הוא נגוע ממנו בתגלה ומפרסם איבתו לכל רואה. זהו צרר עד לשון הכולה יתכך לעצות בפרכסיא וכמטון הופך מלבנו: קשינו עורף. ענין קביות ערף כיון לפני מזקב באיזה נחלשת רק הולכת ומתחזקת ע"ד שנאמר ותקיפה לבו ישוב ברשעה. לפי שהוא מגבה לבו מתחזק ברשעתו ואינו בב לבן ישוב ברעה. וזהו לשום על השחתת נפשו בזה בנפשו הולכת ומתחזקת בלי ניאוש. כי כתועה מחמת סבת שאותו היא הולכת ונחלשת בכל עת. וזהו

באותו ביצעיה הוי משבי הטון בתבלי השוא וכעבות העגלה חטאה. שהעשה הולכה ומתחזקת כהחלה בחבלי השוא ואחר זה כעבות העגלה. וזהו שנאמר בירמיה (ה) כי לנו שבביהם עימו מבוגותיהם. בזה אשר שבעיהם הוו שהולכים ורבים בכל עת ויום. בזה עודע אשר עצמו מבוגותיהם. בעטמה מבוגת נבבם והשחתם: וזהו שנאמר באיוב (כב) הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך. אחרי שרעתך הולכת ורבה אם כן אין קץ ותכלית לעונותיך. כי כאשר העאום הולכת והמתמעטת אז יש מקום שיגיע לקץ. אך כאשר היא הולכת ורבה אין קץ וסוף לעונותיך: רשענו. רשע יש לו הוראת עניים ברשעם. ויש לו עוד הוראת התגלה על דרך שנאמר ובכל אשר יפנה ירשיע (ש"א יד). והנה בשאל כמלב ונכנע לגלותו יתכן שזהו סבה למנוע רשעו. כי מחילה או מהגיים מסתכל עליו. אך מי שהוא נגלגה

עיון תפלה

ומתסוכם נמרות בו לְמָרוֹת פיני כבודו (ישעיה ג, ח): נאצנו. לא די לנו שמרדנו בו אלא שבזינו את כבוד שם קדשו. ולשון ענינו חלול כבוד כמה דאת אמר (תהלים עד, יח) זכר זאת אויב חרף ה' ועם נבל נאצו שמך: סררנו. עפה"כ (הושע ד, טז) כי כפרה סוררה סרר ישראל מתורגם אדי כתורא דאיתפטים ונעים כן בנפשו בהקב"ה מרוב טובה, וכמו שנאמר (דברים לב, טו) וישמן ישרון ויבעט: עוינו פשענו. פלאנו שגות ופשעים: צררנו. מלשון נרור את המדינים (במדבר כה, יז), כי צוררים הם לכם שם שם יח) — הוגליק סערהורזאכען—גרמנו צרות לחברינו ע"י עצמנו וע"י אחרים: קשינו ערף. כ"ה בכל הספרים בבנין פיעל. ולא מצא בכתבי הקדש רק בהפעיל, איש תוכחות מַקְשֶׁה ערף (משלי כט, א), ונראה בעיני שצריכים לנקד קְשִׁינוּ ערף מבנין קל והוא מעל פועל ופירושו קָשִׁינוּ קשי ערף: רשענו. עפה"כ (מ"א ח, מז) חטאנו והעוינו רשענו, ופירוש רשענו עשינו רֶשַׁע, כמו תועבת מלכים עשות רֶשַׁע (משלי טז יב): שחתנו. את דרכנו או את מעשינו, כי שחת הפעל יוצא, ושחת עמך (שמות לב, ז) ובפר דרך

תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ: סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ כִּי־אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ: מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מָרוֹם. וּמַה נְּסַפֵּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים. הֲלֹא כָּל־הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּגְלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ:

עץ יוסף

תעבנו. ע"ש המתעבים משפט (מיכה ג). ועשינו מעשים רעים שעי"ז האדם נקרא תועבה כמש"כ לא תאכל כל תועבה. וכן ע"ז ע"ש ולא תביא תועבה אל ביתך: **תעינו.** ע"ש עם תועי לבב הם. והוא ודוי כללית: **תעתענו.** ע"ש ומתעתעים בנביאיו (דה"ב לו). או פי' תעינו שלא הלכנו בדרך הישר כמש"כ כלנו כצאן תעינו (ישעיה נג). ולכן אף אתה לא עזרתנו לשוב. וז"ש תעתענו ר"ל שהנחת אותנו על בחירתנו להיות תועים על שלא שמנו על לב לשוב אליך: **סרנו ממצותיך כו'.** ואנו היינו סוחרים בדבר שטוב למצותיך לא היה רע כל כך. אבל בחרנו בדבר שלא שוה לנו ולכן ואתה צדיק כו'. או פי' ולא שוה לנו כלומר ולא עלתה בידינו ההנאה מאותו מרד על שם הכתוב חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי: **כי אמת כו'.** המשפטים שעשית עמנו הוא אמת. ע"ש מה נאמר אלהינו אחרי זאת כי עזבנו מצותיך (עזרא ט): **יושב מרום.** שנא' שוכן מרום (ישעיה לג). ואמר יושב מרום ע"ש ישבת לכסא שופט צדק. רמז שיעשה לנו צדק במשפטו: **ומה נספר לפניך שוכן שחקים.** לפי שהכינוי שוכן דכתיב אצל מרום חזר ואמרו אצל שחקים. ולקח לכוון מה נספר על שם מי יספר שחקים בחכמה (איוב לח): **הנסתרות והנגלות אתה ידע.** על שם הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם. וכל שכן לה' אלהינו שהם ידועים וגלוים:

ענף יוסף

לפניך בתהומות יד ע"ש הא"ב לאמר ופי' זה הפסוק יורד על כחו לאמר ולהאיר את התהום גלה אלהים ומעביר כל החטאים והפשעים. אך ורק אין טמל אותו דרך הב"ק באותו הטעם שאמרו ע"ד א"ב. דאי כתיב בב על קאו. אלא יבדלו באמר פרטי הודוים עכ"ל. וז"ל החיי אדם ולפי שהתשובה טובה בכ"ב אותיות התורה לכן תקנו אותו ע"פ א"ב כו':

אתה

דובר שלום

ונוסף על אחרים. אז אין מפטר לנפשו. וזהו שאנו מתודים לפניו. שפשעו רבים לאין קץ כי הותה לנו מתנות הרבה והנאתם על עצמנו ואין גידל כבד ראשנו: **תעבנו.** שטוב היינו הכלים המאוסה שנגעו עוד מפשמתם והוא לכן נאמר במקרא שבהיתו הפיעו עליה. בתחלה השחיתו ואח"ז הרשו יותר והתעיבו עליה כמישב: **תעינו.** פעם בעי"ת ואח שנבא ש זהודע נו אח"ז הטעות והשגגה וישוב מעשהו לדרך ישרה. וזראת חטא בתי"ו הוא הגאיה והתעות שאין יכול לצאת ממנה לאור יכל. וזהו שמתודים שכל כך אנחנו משוקעים בחטא עד אשר תעינו בטעות שאין אנחנו יכולים לצאת מהטעות: וזהו טעם משלי (כא) אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח. כל אנן שאין האדם תועה רק שוגג ומועה. יש תקוה שיבין מעותו ובנגעו ובב ורפא לו. אך כשאדם תועה מדרך השכל בתשות הבלתי מתודע לו לאמר הוא יצא בקהל רפאים. שאין לו תקוה לשוב מדרשו: **תעתענו.** ואותו הטעות שטעינו לא היתה בבחינה שוגג מתוך המחשבה אותו. רק באמתנו מפלגתו חטבשנו. ע"ד בנאתעתעים בנביאיכם (ירמי' מג): **סרנו** ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו. הענין הוא משתי כוונת. או מצד **המצוה** עצמי טוב. או מצד התמוה עצמה כי טובה היא. וזהו אמתו סרנו ממצותיך שלא קבלנו אף שאתה צויתם מצות מטובך. וכמ"כ סרנו מהם אף שהם משפטיך הטובים מצד עצמם. ולא שוה לנו לא נתבנו לנו בשום ביזוי ומבוטם. שוה לשון חשיבות ויקר כמו וכל זה איננו שוה לי: **הלא כל**

הנסתרות

עיון תפלה

דרך או משפט, ותולדתו **נשחת** בנפעל, ראה ספרי מכלול ודרך פי' מ' דוגמאות הרבה לזה: **תִּעַבְנוּ.** גם כן פעל יוצא ופירושו תעבנו את נפשנו, ותולדתו נ"כ בנפעל **נתעב** ונאלח (איוב טו, טז): **תעינו.** מני דרך: **תעתענו.** מלה"כ (בראשית כז, יב) והייתי בעיניו כמתעתע ת"א כמהתלת, וכן תרגם יונתן על ויתקלס בו (מ"ב ב, כג) — פ?סטגנסיסלעיני —: **סרנו ממצותיך וגו' ולא שוה לנו.** לא היתה לנו שום תועלת מזה כי הפסדנו הרבה יותר ממה שהרווחנו, עפה"כ (איוב לג, כז) חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי, וכן (אסתר ג, ח) ולמלך אין שוה להניחם אין שום תועלת להניחם בחיים, וכן (שם ה, יג) וכל זה איננו שוה לי מכל הכבוד הזה אין לי שום תועלת: **ואתה צדיק וגו' הרשענו**, פסוק הוא (נחמיה ט, לג), ופירוש הרשענו הרבינו לרשוע. ובפסיקתא רבתי פיסקא רני ומהו אמר להם הקב"ה למלאכי השרת בואו ואודיע לכם צדקתן של בני אלו שנתתי בעוה"ז צרות ויסורים הבאתי עליהם בכל דור ודור ובכל פעם ולא בעטו בי אלא קוראים את עצמן רשעים וקוראים אותי צדיק כפי רשעם והם אומרים בלשון הזה אבל אנחנו חטאנו העוינו והרשענו וסרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה לנו ואתה צדיק על כל הבא עלינו ואנחנו הרשענו, ע"כ: **מה נאמר לפניך.** עפה"כ (בראשית מד, טז) מה נאמר לאדני מה נדבר

ומה

אַתָּה יוֹדֵעַ רָזֵי עוֹלָם. וְתַעֲלוּמוֹת סִתְרֵי כָּל־חָי: אַתָּה חוֹפֵשׂ כָּל־חַדְרֵי בָטֶן וּבוֹחֵן כְּלָיוֹת וָלֵב. אֵין (כָּל־)דָּבָר

נימוקי הגרי"ב אתה יודע רזי עולם וכו'. אין כל דבר נעלם. כתב הלבוש א"ח סי' תר"ז דהאומר אין כל דבר נעלם וכו', טועה גמור הוא וכו' רק יאמר אין דבר נעלם ממך וע"ש אכן הא"ר סקי"ט נוסחת כל דבר ע"ש וע' שכתב התשבי בשורש כל בזה"ל ידוע כי נמצא מלת כל משמשת במקום מאומה כמו כל מלאכה לא תעשו והראשונים לא נתנו בהם סימן ואני אגידה לך דע שלא יתפרש כל במקום מאומה רק במקום שסמוך לו למלת לא או אין כמו כל מלאכה לא תעשו ולרש אין כל ודומיהם ע"כ וע' ב"ק ע' ע"ב וב"ב נ"ז ע"ב דו"ה: אמר דבר ולא חצי דבר וגם חזקיה סנהדרין פ"ז ע"א ס"ל הכי ובעינן כל צ"י' סנהדרין ע"ח ע"א פלוגתא דר"י בן בתירה

עץ יוסף

אתה יודע רזי עולם. כל הרזים של בני אדם: ותעלומות סתרי כל חי. מה שעשה בחדר משכב: אתה חופש כל חדרי בטן. על שס"כ נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. ופירושו שחופש לראות מחשבות בני אדם: ובוחן כליות ולב. כליות

ענף יוסף

כתב בספר מרפא לשון במדברי הרמב"ם משמע דיש בהלכות תשובה שצריך לומר ודוי ולשלם אותי אזל לדבר זה. (רצ"ל שאיני אזל לעשות העבירות שעשיתי) וכן כתב הסמ"ג. אבל לא נמצא כן בסדר הודוי של יוה"כ בסדורי תפלה שלנו. גם ברמב"ם לא נזכר זה בודוי של יוה"כ. ואפשר שזהו שאנו אומרים אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי כו' הענין הוא כ"ל שמעיד עליו בפני השם ב"ה שיודע כל תעלומות

דובר

הנסתרות והנגלות אתה יודע. האדם שידיעתו מתוך מעשיו שאין יודע בכח עצמו נגד רק גם בכח המתודע אליו ע"פ מעשיו אין יכול לידע רק הנגלות. אך הבורא ברוך הוא בסוד מקור הידיעה עצמה אין בידיעתו הבדל בין נגלה לנסתר. זהו הנסתרות והנגלות אתה יודע. ואין לומר שאתה יודע הנסתרות כנגלות. יודע אתה הנסתרות קודם לנגלות. כי כל ענין הנגלה טרם נגלה לעינים הנגלה היה עולה בנסתר במחשבה. א"כ גם הנגלה ידוע לך כשעוד היה בנסתר. לכן כל הנסתרות והנגלות אתה יודע שהם הנסתרות ואח"ז הנגלות: אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי. הורתם רז הוא ענין הנעלם

שלום

שלא נתודע מעולם כמו שיתבאר אחר זה. והוראת עלם הוא דבר הנעלם אחר אשר סבב העלימו. ובאלה השני שונים כלולים כל עניני הנסתרים ואתה יודע רזי עולם שלא נתודעו מעולם. וכמו כן יודע אתה תעלומות סתרי כל חי הנעלמים מאיזה סבה: אתה חופש כל חדרי בטן ובוחן כליות ולב. החטא יתכן מסבת המותר שמבקש להרע. או מסבת השחתת הדעת. זהו אתה חופש כל חדרי בטן היינו סבת מבע המותר שמקורו מהאכל ומצאת מקום בחדרי בטן של אדם. ובוחן כליות ולב היינו השחתת הדעת שמקורה בכליות ולב: אין דבר נעלם ממך ואין נסתר

עיון

ומה נפסק, ועפ"כ (עזרא ט, י) ועתה מה נאמר אלהינו אחרי זאת כי עזבנו מצותיך:

אתה יודע רזי עולם. מכר בגמ' (יומא פ"ז ע"ב) מאי אמר אמר רב אתה יודע רזי עולם, ושמואל אמר ממעמקי הלב, הוא פיוט המפורסם בימיהם שהתחלתו ממעמקי הלב, והרא"ש גורס בדשמואל אתה מבין תעלומות לב, והוא הפיוט הנדפס בכל המחזורים בערבית ליוה"כ לפני אתה יודע רזי עולם, והקבלות אינם אומרים אותו כי לא החרוז האחרון שמך מעולם עובר על פשע וכו'. ר' יוחנן אמר רבון העולמים פירש"י לא על צדקותינו וכו', והוא הרבון שאומרים בברכות השחר אחר לעולם יהא אדם ירא שמים המובא בהדנ"א רבה פרק כ"א, ובימיהם היה שם ודוי ותפלה נשמת הודוי ונעשה התפלה. ועי' אמר בתורתך כתוב לאמר, גם זה היה פיוט מפורסם בימיהם שהתחלתו בתורתך כתוב לאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וכו' והיה שם ודוי. ולנוסח הטור ז"ל שנה אחרת בכלל המאמרים, ח"ל בכלל עשרת הדברות בסוף הלכות יוה"כ „אמר מר זוטרא וכו' אבל אמר אבל. חטאנו אין צריך

תפלת

ומסתברא למר זוטרא אדרב המנוגא קאי אבל מעמקי הלב דשמואל היינו ותעלומות סתרי כל חי (שאנו אומרים כאן) ודעי אנו אומרים תהלה כי ביום הזה יכפר עליכם וכו' (בברכת או"א מחל לעונותינו) ורבון העולמים דר' יוחנן הוא שאנו אומרים יהר"מ רבון העולמים שתמחל לנו (באתה יודע רזי עולם) וכו' ודרב יהודה בתחלת פסוקי דרחמי (פי' המפרש הג' ר' מאיר יונה נר"ו דקאי אדבריו לעיל „כשמגיע הש"ץ אל ונחמל בו את כל עונותינו וכו' לפני ס' תפסרת מתחיל בפסוקים ודברי רצוי ותחנה באתה סולחן לישראל" וכן הוא בטור סי' תר"כ בשם רב עמרם ועי' ר"ן פלהי יומא, ועל זה אמר שמתחיל אלין פסוקי דרחמי בפסוק כי עונותינו רבו מלמעלה)" עכ"ל: רזי עולם. סתרי כל העולם כלו, והיא מלה ארמית וגלה רזין די יכלת למגלא רזא דנה (דניאל ב מז): חופש כל חדרי בטן. לשון הכתוב (משלי כ כז) פירש הראב"ע הוא רמז ללב שהוא חדר המחשבות: ובחן כליות ולב. לה"כ (ירמיה יא, כ), ופירוש בוחן חוקר, כמו שכתוב (שם יז, י) חוקר לב בוחן כליות: אין דבר נעלם ממך. עפ"כ (בראשית יח, יד) היפלא

נעלם ממך. ואין נסתר מנגד עיניך: ובכן יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו. שתכפר־לנו על כל־חטאתינו. ותסלח־לנו על כל־עונותינו. ותמחל־לנו על כל־פשעינו:

נימוקי הגרי"ב ורבנן וכשיבא הקורא על הציון ימצא ד־רים נכונים וס"ש הא"ר בשם קיצור של"ה דר"ל שום דבר בלי"א קינערלייא כמו לא תעשה כל מלאכה ע"כ וקצת צריך ביאור שהרי פעמים הרבה אין מספר שפירושו של כל כמ"ש הלבוש אבל לפי הכלל שמסר התשבי אתי שפיר וצ"ע רש"י בכורות נ' ד"ה לגרוצי ול"ע תוס' שם ד"ה ורעהו וכו', ותוס' מנחות י"א ד"ה ר"י: **שתכפר** ותסלח ותמחול. ויאמר שתכפר לנו על כל חטאתינו ותסלח לנו על כל עונותינו ותמחול לנו על כל פשעינו' דכפרה שייך גבי חטא כדכתיב אולי אכפ־ה בעד חטאתכם סליחה גבי עון שנאמר סלח נא לעון העם הזה ומחילה גבי פשע שנאמר אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך ומחילה הוא ענין מחייה ודע שכן איתא במנהגים של ר"ה אות קמ"ב וכן כתבו הרמ"א בדרכי משה ס' תרכ"א אות קטן ב' בשם מנהגים כפרה שייך לחטא וסליחה לעון ומחילה לפשע וז"ל הסג"א ס' תר"ו סס"ק נ' יאמר כפרה לחטאים וסליחה לעונות ומחילה לפשעים (מ־הגים ושל"ה בשם רמ"א) עכ"ל אמנם דע כי השל"ה עמוד התשובה דף רכ"ח בשם אביו הגיר שמהר"ם איסרלן ז"ל*) היה נוהג לומר כפרה לחטאים ומחילה לעונות וסליחה לפשעים וע"ש טלתא בטעמא וסים שם חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה גברא רבה ופומו כצפיחית בדבש עכ"ל וצ"ע משני טעמים לכל מבין:

*) עיין מה שהאריך בזה רבינו הגרי"ב בהגהותיו לאו"ח סי' תר"ו מג"א ס"ק ג'. המגיה.

עץ יוסף

היועלות ללב שהוא חושב אתה בוחן וחוקר אותם. לכן אין כל דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך: **שתסלח לנו ס'.** נאבודרהם הנוסחא יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתמחל לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותמחול ותסלח לכל

ענף יוסף

אלא יעשה עוד. עוד י"ל מה באנו אומרים יוה"כ אלא אחטא עוד מזה יוכל מחשבותיו שאינו רוצה לחטוא עוד. ולכן ראוי לכל איש מישראל באמרו אתה יודע רזי עולם לכוין בזה שמעיד על עצמו בפני השם ב"ה שאינו רוצה לשוב בדרך הזה עוד ע"כ:

פשעינו. והשל"ה דף רכ"ח ע"ב כתב בשם אביו כפרה לחטאים מחילה לעונות סליחה לפשעים. וכן הוא במנהגים. וכן איתא בזו"ר פ"נ ובדף רל"א ע"א מביא השל"ה בשם הירושלמי הנוסח כפרה לפשעים מחילה לחטאים סליחה לעונות. ואין לשנות שום מנהג:

דובר שלום

נסתר מנגד עיניך. שגדר הידיעה והסתרה הוא בשני אלה. או מלך היודע שאין מתמן ספק להכיר ויודע. או מלך כמתודע בהוא נסתר ואין מתודע לו. זהו אין דבר נעלם ממך מלכך. ואין נסתר מנגד עיניך מלך

עיון תפלה

היפלא מה' דבר, ולא נעלם דבר משלמה (דה"ב ט, ב) ואין צרך להגיה בל דבר: **ואין נסתר וגו'.** עפה"כ (ירמיה כג, כד) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה': **ובכן יהר"מ.** ראה מש"כ לעיל בעיון תפלה לשחרית ר"ה ד"ה ובכן תן פחדך: **שתסלח וגו' חטאתינו ותמחל וגו' עונותינו ותכפר וגו' פשעינו.** במוסף לר"ח למחילת חטא ולסליחת עון ולכפרת פשע, ובתפלת אל מלך ויעבור בסדר סליחות מוחל עונות עמו וגו' מרבה מחילה לחטאים וסליחה לפושעים נתן מחילה לעונות וחטאים, ובתפלת י"ח סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו (ראה ביאורנו שם) נתן מחילה גם לפשעים. ובמקרא לא נמצא השרש מחל כלל, וסליחה נמצאת בשלשתם, בחטא ועון ופשע, כמו וסלחת לעוננו ולחטאתנו (שמות לד, ט), וסלחת לעמך אשר חטאו לך ולכל פשעיהם אשר פשעו בך (מ"א ח, נ). גם הכפרה נמצאת בשלשתם, ולכפר עון (דניאל ט, כד), וכפר על חטאתינו (תהלים עט, ט), פשעינו אתה תכפרם (שם סה, ד), וכן בלשון המשנה (יומא נ"ט ע"ב; ס"ח ע"ב; ס"ו ע"א) כפר גם לחטאים ולעונות ולפשעים. מזה נראה שאין להקפיד על חלוף הלשונות הללו כלל. — ועל דבר השרש מחל נראה ששרשו מחה בהוספת למ"ד מיחס שאינו, מחה — ל(עון), כמו השרש נטל עקרו נטה — ל(ידו) נטה — ל(מעלה). ואפשר לומר עוד בהתהפכו אותיות השרש חמל ועל ידי זה נתהפכה הוראתו, כי החומל על דבר מחזיקו לעצמו, כמו ויחמול לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לאורח (ש"ב יב, ד), שעור הכתוב ויחמול על צאנו לקחת מהם לעשות לאורח, והמוחל מוציא את הדבר מתחת ידו, ולפי שהחטא שמור בידו של הקב"ה עד זמן הפרעון כמו שנאמר (הושע יג, יב) צרור עון אפרים צפונה חטאתו, ונאמר (איוב יד, יז) חתום בצרור פשעי, ונאמר (איכה א, יד) נשקד על פשעי בידו, לכן המחילה הוצאתו מתחת ידו והיא כלא היה. וכן נתהפכו אותיות השרש חסר ונבנה מהם השרש סרח בהפוך ההוראה, וסרח העודף (שמות כו, יב), וכן חלץ לחץ, יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אזנם (איוב לו, טו), וכן השרש רחם ענינו אהבה ארחמך ה' חזקי (תהלים יח, ב), והשרש חרם ענינו שנאה ודתי, וכאלה הרבה בלשון הקדש:

בעל חטא יזהר להרהר בתוכן בכל פרטי הודוי שמזכיר בו. וצ"ל נ"כ בהכנעה גדולה ובמתון ולא כמו שמהדק הזמן עם שאומרים במרוצה ובבלע הכי מתוך זה וודוי. שזה יכפר עונם. והודוי שיהודה שפה ברית עם השין יזהר מאד להתודות בהכנעה גדולה ובהרהור התוכן כי הוא דיבור הנמרץ לאתוודות עם השין ובעוה"ר הזמן עם לימוד מהרים בזה: הודוי הזה נתקן על סדר א"ב כפול ומפרשים בו החטאים:

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאֹנֶס וּבְרָצוֹן:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּאִמּוּץ הַלֵּב:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּבְלִי דָעַת:

עץ יוסף

באונס · שאנסוהו לעבור על אחת מכל המצות האמורות בתורה שדינם יהרג ואל יעבור כגון עבודה זרה ג"ע וש"ד והוא עבר ולא נהרג (חמדת ימים): **באמוץ הלב**. שאמצנו לבנו לעשות עבירה: **בבלי דעת**. כמו שנאמר אשר יכה את

דובר שלום

שמתחטא בהלה תנגד עינין. ויתכן עוד ע"פ מה שנאמר שמתפעלי הטוי"ם יתכן או ע"פ רמיה או ע"פ ידיעה. וזו מה בחטה שופט ע"י הידיעה אין דבר נעלם ממך. מה בחטה בוחן ע"פ הרמיה אין נסתר מנגד עיניך: **על** חטא שחטאנו לפניך. הערכת החטא הוא בשני פנים. מלך ערך השעה ומלך חשוב החטא וזו שכפר לנו על כל החטאים כפי ערך השעה. ועל חטא שחטאנו לפניך אנחנו כפי ערך השעה. ויתכן עוד בהערכת החטא הוא או ע"פ ערך השעה בעבם הוא בער החמרי או מלך הערכת הגולה יתברך שאין קץ לתמרה לשם. וזו בתהלה מבקשים שכפר לנו על כל החטאים מלדנו שאנחנו חטאנו. הכני מלוך שאנחנו חטאנו לפניך כפי ערכך: ויתכן שחטאנו לפניך כייט אומן החטאים שהם חטאים לפניך לפי ערכך. ולא לפי ערכנו שאנחנו בבלי תומר בילה"ר. ואמ"ז אומרים ועל חטאים שאנגו"ץ חייבים עליהם. שהם מלדנו נחשב לחטא להתחייב עליהם: **באמוץ הלב**. האדם נברא בבחירה חפשית. לאמץ כח החכמה פסיה כח הנפש על כח מגנע הטומל. שאז יכניעה נלדק להגביל הטוב על הרע או בהיפך שמגביר כח החומר על כח החכמה ובזה יגזל הלע. וזו שמתודים על חטא שחטאנו באמוץ הלב היינו מה שאמצנו לב הרע להגבירו על כח הנפש: **ובולל** עוד במאמר באמוץ הלב מה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון. ואיתא בספרי לא תאמץ את לבבך יש אדם שמצטער אם יתן אם לא יתן. וכונת הענין היא בנפשות הצדקה בני האדם. היינו גוף האמוץ כיד. והפך הענינים שיהיה בלב טוב. וזו לא תאמץ את לבבך שלא תצטער במחשבת הלב. ולא תקפוץ את ידך מגוף הענינה. ובנוסח הודוי שבספרי הרמב"ם ז"ל איתא באמת ק' ע"ה שחטאנו לפניך בקשיות יד: **ובולל** עוד במאמר באמוץ הלב. שמתוק הטבע כשהאדם ביעוני עושה איזו עבירה לבו נוקפו. דאמ"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי גודל הרעה שנרם. לפניו והפגם שגרם בעולם העליון. אך שילך בתחבולותיו ילא מן ישוב וניחם על הרעה ויעשה תשובה. לכן מהפך באופני תחבולותיו לאמץ לבבו כי אין בזה גודל החטא כל כך ומתלא לו היתרים שונים בטיים על מוסדי הבל והוא לאמץ לא ישים לב לשוב. וזו באמוץ הלב אחרי עשיית העבירה: **בבלי דעת**. שכל עניני העבודה בהכם נערכים לפי ערך הטוי"ת או גדול הכון מנשוא. וביותר בזה האדם אל לבו אשר ה' מלא כל הארץ כבודו וחוטא תמיד לפניו. כי אז לא במהרה יחטא. אך מתחבולות היצר לעור עיני חכמים לבל ישים ממולו ה' נגד עיניו כמאמר ספק האיתו ע"ד שנאמר גאה הבם לרשע וגו' אין פחד אלהים לנגד עיניו. וזו ע"ח שחטאנו לפניך תמיד בבלי דעת שלא שימה בנו דעה לדעת שחטאנו לפניך תמיד: **ובולל** עוד בזה מה שנאמר כי הפרה סוררה כרר ישראל. היינו עבירות שעושה האדם בלי בוש הגלה לתועלת החומר. ובלי שום פנין מושכל במעשהו. שנחשב בהמעשיו כבהמה סוררה. וזו בשחטאנו לפניך בבלי דעת. על מעשנו כפרה סוררה

ממעשים

עיון תפלה

על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון. יש חטאים שחייבים עליהם אפילו באונס כדאמרינן (סנהדרין ע"ד ע"א) דבשעת הגזרה או בפרהסיא אפי' מצוה קלה יהרג ואל יעבור, והנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו אע"ג דלא אפשר לו ליבדל ממנה אם הוא מתכוין ליהנות אסור (פסחים כ"ה ע"ב): **באמוץ הלב**. שאמצנו את לבבנו לבלתי חונן דלים, שנאמר (דברים טו, ז) לא תאמץ את לבבך. והוא הדין בשאר דברים שאמצנו את לבנו הזונה לבלתי עשות טוב ולבלתי שמוע בקול ה' ובקול מורים ומורים: **בבלי דעת**. שלא השתמשנו כראוי בכח הדעה אשר נתת בנו לעסק התורה ולדעת אותך, כמו שנאמר (תהלים)

תקון תפלה

נוסח הודוי בסדור רב עמרם **א"א תבא וגו' אתה יודע רזי וגו' על חטא שחטאנו לפניך בכזיד עחש"ל בשתגג עחש"ל בסתר עחש"ל בגלוי עחש"ל באונס עחש"ל ברצון עחש"ל ביודעים עחש"ל בלא יודעים. על חטאים שאנו חייבים עליהם אשם עחשח"ע קרבן** (ואין אנו יודעים איזה קרבן, כגון שגזל מחבירו חפץ ספק שוה פרוטה ספק אינו ש"פ ונשבע והודה, אם היה ש"פ הויא כפירת ממון וחייב באשם גזילות ואם לא היה ש"פ הוי בטוי שפתים וחייב חטאת (כ"מ ל"ז ע"א), או כי האי בעיא דר"א ב"מ (שם נ"ח ע"ב) שאלה בבעלים שכרה שלא בבעלים

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּבִטּוּי שְׂפָתָיִם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּגָלוּי וּבַסָּתֶר:

צימוקי הגר"ב על חטא שחטאנו לפניך בגלוי ובסתר. דע כפי המבואר ביומא ל"ז דמבקשין על חטא תחילה ובסדר דהכא בגלוי ובסתר הוא הקל בסוף י"ל ע"פ מה דאיתא ב"ק ע"ט שאלו תלמידיו את ר"י בן זכאי מפני מה החמירה התורה בגנב (לשלם כפל ד' וה' רש"י) יותר מגזלן אמר להם זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו (ופי' רש"י לא ירא מבני אדם כדרך שלא ירא מהקב"ה אבל גנב לא השוה עבד לקונו אלא כיבד העבד יותר מקונו שהוא ירא מבני אדם ומעין של מעלה לא נזהר. עכ"ל רש"י). אר"מ משלו משל וכו'. אזה כהן עו-שו מרובה הוי אומר זה שזימן את בני העיר ולא זימן וכו'. גם מה שסידר בזדון ובשגגה אשר לומר ע"פ מה דאיתא כ"ס ל"נ מאי דכתיב הגד לעמי פשעם אלו ת"ח ששגגות נעשו להם כזדונות ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שזדונות נעשו להם כשגגות ובכן לפי הסדר א' ב' סידר בזדון (ע"ה שהוא שוגג) ובשגגה (של ת"ח שעולה זדון) וציינתי בכל זה בלבוש ולא מצאתי שום טעם לכל זה והמג"א סי' תר"ז סק"ג כתב בזה"ל

עץ יוסף

רעהו בבלי דעת והוא לא טובה לו מתחלה שלפום: בבטוי שפתים. ע"ש הכתוב (ויקרא ה) או נפש כי תשבע לבטא בשפתים להרע או להיטיב לכל אשר יבטא האדם בשבועה ונעלם ממנו והוא ידע ואשם לאחת מאלה: בגלוי ובסתר. על שם הכתוב הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם (דברים כט. כח):

ענף יוסף

בגלוי ובסתר. כתב יעב"ה שצריך לומר בסתר ובגלוי. משום שצריך לומר ולבקש סקל מחלה. ולכאורה הוא ה סך תחה פאחז"ל מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מן הגזלן שהגנב משלם תשלומי כפל תשלומי ד' וה' והגזלן משיב רק את הגזילה לבד. משום שהגזלן השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עשה עין של מעלה*) כאלו אינה רואה ואין של מעלה כאלו אינה שומעת שנאמר (ישעי' כט) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם וגו' וכתיב

*) כן הגירסא בגמרא.

דיבר שלום

שחטא ה בלי דעת: בבטוי שפתים. במנחת אהרן מבואר כשהדבור יוצא מלב שכל המעשי לנד נקרא ביטוי ואין בו תמש. רק הוא כקול הברת בעל חי ובשהוא בשכל העיוני נקרא דבור האדם. וכשהוא בשכל האלהי נקרא דבור אלהי וכו'. ובאלה השלשה סוגים נכללים כל אדם יחד. הפתאים הבהמיים המיוחסים לדבורים רק לבלי שמבטא כאחד לחי. המעולים המשכיים מתיחסם לדבורים שהוא דבור אלהי. הבינונים בגלתי רודפים אחר הבל כבהמה רק לפעמים טעים לעניני הזמן ודבורו מה מתיחסים לשכל העיוני שהוא דבור האדם. וזהו במתחדשים על עניני הדבור שהם בגרישות ופתיחות המתואלים באמר בטוי שפתים. שמתיחס הדבור לבלי מבטא השפתים כנפ"ח: וכולל עוד אפיקורים הבעטים בבטוי שפתים אף שאין בהדבורים פלתם עין אשר חטא. רק מלך במקום או מלך הזמן. שמבטא ד"ת במנואות המשונאות. או שמבטא ומפסיק בתפלה ובאמלע למידו כתאמר מז"ל יקיעספים שלום עלי שים. או פ"ד שנאמר יש בוטה כמדקרות חרב או שמדבר בפני רבו ובפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין ושמדבר בבהכ"נ. וכלומד בד"ת של מת או בס"נ וכימי אבל. ומרבה שיחה עם אשה. ומספר שבח חבירו בפני מי ששונאים אותו לרעה. תלמיד בלא שנים לטראה ומורה. המפרסם שמאין שנלנסה בונה שם. דורש במרכבה. אומר ד"ת ואין מכיר שם אומרם אומר איזה דבר רע ובליס כלומר לשפתים אומר לך ימוב ומחר אתן. אומר מחר אעשה דבר כזה ואין מזכיר לזה שם שמים לומר בגלום ה'. טפל דברי הבטחתו ספתים הוא מעין שבועה. מוליא דבר מגונה מפיו ואין מצקם דבריו. מאריך לשון לתלמידיו במקום שאפשר לקצר. מוליא ש"ש לבטלה. מברך ומתפלל בלי טונה. והאומר כמה נאה טו"א זה: בגלוי ובסתר. ענין החטא לפעמים הוא למחסור תרוע כשהוא בגלוי שיש בזה חלול השם. ולפעמים הוא

עיון תפלה

(משלי יג, טז) כל ערום יעשה בדעת, אבל נפתינו לטנה יצר לבנו הרע ומאסנו את הדעת (הושע ד, ו) ושוסטנו בעולם כבהמה בנקעה, ובמקום שאין דעת יש סכלות וסוללות, והסכלות אם כל חטאת, כמו שאמרו רבותינו (סוטה ג' ע"א) אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות. בבטוי שפתים. בנדרים ושבועות שנאמר בהם לבטא בשפתים (ויקרא ה, ד), ובנמוסים קשים כנגד חבירים שנאמר בהם (משלי יב, יח) יש בוטה כמדקרות חרב, ובהפסקת דברים קשים כלפי מעלה שנאמר בהם (קהלת ה, א) אל תבהל על פיך ונר להוציא דבר לפני האלהים; ומרע"ה שהטיח דברים כלפי מעלה שאמר למה הרעותה לעם הזה וגו' והצל לא הצלת את עמך (שמות ה, כב כג) נענש על כך שנאמר לו עתה תראה אבל במלחמת ל"א מלכים לא

תקון תפלה

ונגנבת וכשתבעו כפר ונשבע שלא שברה ואח"כ הודה, אי נימא דשבירות לחודה קיימא הרי שנת מחובה לפטור וחייב באשם, ואי נימא דשבירות בשאלה מישך שייכא הוי שנוי מפטור לפטור דבין כך ובין כך מפטר פטור חייב חטאת, וכיוצא בזה דוגמאות הרבה) עחשת"ע חטאת (ועולה לא חשיב כלל, משום דס"ל ברבא (זבחים ו' ע"ב) דאינה באה לכפר אעשה כפרה ממש אלא אחר שכפרת התשובה על העשה היא באה לדורון והתשובה מכפרת

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּגִלּוּי עֲרָיוֹת׃
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּדִבּוּר פֶּה׃

נימוקי הגרי"ב בעל חטא יאמר בסתר ובגלוי בשגגה ובזדון (ש"ל) וכן נראה דצריך לבקש על חקל תחילה ופירו צ"ע דא"כ לא יהיה כסדר א' ב' לכן נראה לי כיון דאמרינן חטאנו בסתר ובגלוי אנו מבקשים על שניהם כאחד כדאי' בתוספות פ"ח (דף כ"ב) וברמב"ם הגי' בגלוי לבד וכן בזדון לבד ע"כ והנה המשכיל יבין דבזות שכתב המג"א לכן נראה לי כיון וכו'. ודעתו להיות מסכים לנוסחא דאיתא לפנינו בגלוי ובסתר כיון דאנו מבקשין על שניהם כאחד הוי מבקש כראוי ופעמות בסתם שלפני המג"א וצ"ל לכן נראה לי כיון דאמרינן חטאנו בגלוי ובסתר אנו מבקשין וכו'. ו.שאר עתה סדר א' ב' על מכונו. והנה בסדר יודעים ובלא יודעים לא הערה המג"א כלום ולפי מש"כ הרמב"ם הנוסחא ע"ח שח"ל ביודעים ע"ח שח"ל בלא יודעים אין לומר כזה כדעתו של מג"א שהרי אין מבקשים שניהם כאחד אלא בזה אחר זה. ולכן נראה שפירושו ביודעים היינו שחטא נגד חבירו וחבירו יודע כגון המסן דיה"כ דמי עיי' ב"ק ס"ב. או שנטל ממנו רבית דידע ובעל עיי' ב"מ ס"א. ואחר זה מבקש בלא יודעים דהיא תמורה ממנו דלא ידע חבירו ואינו מוחל או: גם י"ל שפירושו ביודעים שהוא בינוני לרבים כמו יודע ליחיד וכלומר בחטא שידוע לרבים שחטא וע"ד דאמרינן ברכות י"ב: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו וכו' ע"ש;

עץ יוסף

בגלוי עריות. שנא' (ויקרא יח) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה. ור"ל כל קירוב בשר אסור כגון הטנם בידי א"א. ופי' לגלות ערוה כי הקריבה מביאה לידי ערוה (ועיין ברכות יונה שערי התשובה שער ג' סימן ס'): בדבור פה. ר"ל ברוב דברים וזהו שכתוב ברוב דברים לא יחדל פשע. ויש ערמין

ענף יוסף

(תהלים לד) ויאמרו לא יראה יה וגו' כרי דעבירה שעושין בסתר חמור מעביר' שעושין בגלוי. אם לא כשיולא חלול השם.

דובר שלום

לפתיחות וגליפות בשוגג בסתר היא כשמסתיר מעשיו מפני שבושה מבנ"א. שבזה מחשיב כבוד הבריות יותר מכבוד המקום. או שמכחיש השגחת ה' בארץ כאין מכיר מעשיו בסתר ונמלא תוך מגוף שעבירה יש עוד עון טפל במעשיו כשעושה בגלוי או בסתר כחש מחשבתו. דבכאות שעשה בגלוי בחטאו כי אין יכול להסתיר מעשיו מתוגים בארץ. וכן כשעושה בסתר שלא יתחלל ש"ש על ידו. אז אין במעשיו רק גוף החטא. אבן בעשותו בסתר להסתיר מעין כל מעלה. או בגלוי נתמנו שאין לו נתוש לחלול שמים. אז טפל עון זה על גוף החטא.

עיון תפלה

הרחוב. וכן יהושע (סנהדרין מ"ד ע"א) וכן אליהו (ברכות ל"א ע"ב) יצק רבה (תענית כ"ד ע"ב) וכן לוי (שם כ"ה ע"א) וכלם נענשו על כך, ואנן מאי נעני אבתריהו. ובכלל זה גם פתיחת הפה לשטן, דאמרינן (כתובות ח' ע"ב) לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן, ובסנהדרין (ק"ב ע"א) ברית כרותה לשפתים. ובכלל בזה עוד הא דאמר מר (פסחים ג' ע"א) לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו, וברצותו לומר דרך משל דבר זה שקר יאמר דבר זה לא אמת, ותחת דבר זה טמא יאמר דבר זה לא טהור. וגם לעולם יספר אדם בלשון נקיה עיי"ש: בגלוי עריות. סוג כולל עברות הרבה קלות וחמורות לאין מספר, כל שכן וכל חטאת בעניני אישה נדה זבה ויולדת, כל שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהם (קדושין ו' ע"א) וכמה מורים בעוה"ר בגיטין וקדושין שאינם בקיאים בהלכותיהם, משחית דרכו על הארץ, מרבה שיחה עם האשה (אבות פ"א מ"ה), מהלך אחר אשה (ברכות ס"א ע"א), מרצה מעות מידו ליד אשה וכו' (שם), מסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה (שם כ"ד א'), מתקשט בתכשיטים המיוחדים לאשה, ולדעת כמה גדולים המחליק זקנו אפילו ע"י סם הרי הוא בכלל ולא ילבש גבר וגו', מסתכל בכהן בשעת נשיאת כפים דמלי למיגס נפשו (נ"ב נ"ו ע"ב), הרהור עבירה (כתובות מ"ו ע"א), הרהורי עבירה קשין מעבירה (יומא כ"ט ע"א), עיניים מביאות לידי עבירה (תענית ז' ע"ב), יחוד (קדושין פ"ד ע"ב), וכיוצא בהם אין מספר: בדבור פה. סוג כולל כל מיני עברות התלויות בדבור, כגון שיחות בטלות, הזכרת השם שלא לצורך, מחלוקת, דברי שקר, וכיוצא בהם הרבה; ואלה העברות התלויות בדבור שקלקולן גדול ביותר הושבן לקמן בפני עצמן. ופירוש זה הודוי — על חטא שחטאנו לפניך מה שלא

תקון תפלה

מכפרת אפי' בלא עולה) עחשח"ע מלקות ארבעים. עחשח"ע כרת עחשח"ע מיתה וכרת (הם החטאים שנאמר בהם הכרת תכרת ודרשו רבותינו הכרת בעוה"ז שימות לפני זמנו תכרת לעולם הבא שאין לו חלק לעוה"ב) עחשח"ע מיתה בידי שמים עחשח"ע ד' מיתות ב"ד וגו' אבל לא ע"י יסורים אלהי נצור וכו'. ובסדור הרמב"ם אר"א תבא וגו' שאין אנו עזי פנים וקשי ערף שנאמר לפניך צדיקים וגו' אבל אנחנו ואבותינו אשמנו בגדנו גזלנו וגו' מה נאמר לפניך ה' אלהינו יושב מרום וגו' אין כל דבר נעלם וגו' שתמחל לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל עונותינו ותסלח לנו על כל פשעינו. על חטא ש"ל באנס. בבלי דעת. בגלוי. בדעת ובמרמה. בהרהור הלב. בודוי פה. בזדון

שמרנו

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּדַעַת וּבְמִרְמָה :

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּהַרְהוֹר הַלֵּב :

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּהוֹנָאַת רֵעַ :

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּוִדּוּי פֶּה :

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּוְעִידַת זְנוּת :

עץ יוסף

בפתחון פה ומפרשים כהזכר לעיל : **בדעת ובמרמה.** שחטא מדעתו . או רימה את חבירו : **בהרהור הלב.** לשון חכמים הוא. ואחז"ל הרהורי עבירה קשין מעבירה: **בהונאת רע.** אונאת ממון ואונאת דברים : **בודוי פה.** ר"ל שמתודה בפה לבד ולא בלב שלם. ופיו ולבו בעינן שוין (חמדת הימים):**בועידת זנות.** ועידת לשון

סתר

דובר שלום

זהו שמתודים שחטאו בגלוי ובסתר : **בדעת ובמרמה.** פתויי היצר המה בשני פנים . לפעמים תפתה לאדם לעשות הדבר אף שיודע שהוא חטא ועון למלאות תאותו . ולפעמים מרמהו שאין איסור בדבר. אהו בדעת ובמרמה. ויתכן עוד בדעת בהשכלת הדעת והוא בדברים שבין אדם למקום. ובמרמה היינו פשוטה כמיש שבין אדם לחבירו : **בהרהור הלב.** אף שמחשבה רעה אין מצרפה למעשה יש מחשבה שנענשים עליה. מחשבת ע"ז למען תפוש את בית ישראל בלבם. מחשבת מעשה פיגול. המהרהר אחר השכינה. המהרהר אחר רבו. מהרהר ד"ת במבואות המטונפות. מהרהר הרהורי עבירה שקשים מעבירה. וגם באיסור הרהורים רעים שאין מצרפין למעשה. עכ"ז יש בהם איזה חטא במה שמבלה הרעיוניו לרעה והיה אפשר ‏ידו להרהר באותו זמן בתורה ומצוה . וכולל עוד בזה הכוונה בלב מדברי תורה שלומד ובתפלה בה. והגיגים לבו בהוראה . וכל ענין שעושה שלא כפ"ב שנקבעה בהרהור הלב. וכן שמהרהר דכ"ב בתפלה : **בודוי פה.** עיקר הודוי שיתחרט בתשובה ויעזב פשעו מעומק לבו. אך בהתודותו: בפה ולבו בל עמו. או מוסיף בזה חטא ועון לחטוב טומס על כ' שאין מבין מחשבות לבו ח"ו . וכולל עוד בזה ענינים שהם חטא בגוף הודוי כגון עבירות שהתודה עליהם ביוה"כ שעבר וחוזר ומתודה עליהם ביוה"כ זה נתה"ד דומה ככלב ששב על קאו. או שמתודה בפרהסיא על חטאים בגלגמה : **בועידת זנות.**

תגובר

עיון תפלה

שמרנו לבור היינו שהוא היתרון הגדול אשר חנן הקב"ה לאדם על כל החי : **בדעת ובמרמה.** ממה שלא אמר בידיעה אלא בדעת נראה שכונתו בדעת התורה, דבר שאסרוהו חכמים מגלגו לו היתר מן התורה , כדאמרינן (ב"מ פ"ח ע"ב) מפני מה חרבו חנויות של בית היינו ג' שנים קודם ירושלים מפני שהעמידו דבריהם על דברי תורה שהיו אומרים ואכלת ולא מוכר , וגם (ל' ע"ב) לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה (כי הא דאמרינן התם (ל"ג פ"א) שלך קודם לשל כל אדם — כל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך) ולא עבדו בה לפנים משורת הדין . ובמרמה, שמערימות ומעריםי להפקיע עצמו מחיוב מצוה , שמכנים תבואתו דרך גגות חצרות וקרפיפין כדי לפוטרה ממעשר (ברכות ל"ה ע"ב) , ולובש סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא כדי להפקיע עצמו ממצוה ציצית (מנחות מ"א ע"א) , ומשתתף בבהמתו עם הכהן או עם הנכרי כדי להפטר מן המתנות (חולין קל"ב ע"א) , ומערים ספרמות ברבית , כמו המקדש בהנאת מלוה (קדושין ו' ע"ב) , וכגון דא"ל הלוני מנה (ב"ה סלעים) ונתן לו חטים במנה וחזר ולקחן הימנו בכ"ד סלעים (ב"מ ס"ב ע"ב) דאסור לעשות כן משום הערמת רבית וכגון הא דכתב המרדכי בשם רש"י הובא במשנה למלך פ"ה מהל' מלוה ולוה הי"ד דהלואה ברבית ע"י עליה מותר משום דאשל"ע , ומסיק דאין לפרסם הדבר . וכיוצא בהם הרבה . ובכלל זה מה שאמרו רבותינו (סוטה כ"א ע"ב) איזהו רשע ערום אר"י זה המטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל חבירו ר' אבהו אמר זה הנותן דינר לעני להשלים לו מאתים זוז וכו' ר"א אר"י זה המשיא עצה למכור נכסים מועטים אביי אמר זה המשיא עצה למכור נכסים לאחריך לעני עיי"ש : **בהרהור הלב.** שמאנו את נפשותינו במחשבות שמאות, ואע"פ שאין הקב"ה מצרפן למעשה אם לא באו לכלל מעשה, כמו שכתבנו לעיל במוסף לר"ה פיסקא אתה זוכר בד"ה מחשבות אדם ותחבולותיו , מ"מ הנפש נטמאת על ידיהן : **בהונאת רע.** אונאה מו"מ ואונאת דברים (ב"מ נ"ח ע"ב). ובכלל זה חנף וחלקות — הייכעלייא — נביעות — שיינהיילינקייט — לב ולב — צווייאדייטיג : **בודוי פה.** שמתודה בפיו ולבו בל עמו: **בועידת זנות.**

תקון תפלה

בזדון. בחוזק יד. בטמאת שפתים. ביצר הרע. ביודעים. בלא יודעים. בכחש ובכזב. בלשון הרע. במראית העין. בנשך ובמרבית. בשית שפתותינו (מה נשתנה ודוי זה שאומרים אותו בכנוי סד"ב ולא נאמר . **בשית שפתים** כמו

שאמר

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּזָדוֹן וּבִשְׁגָגָה:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּזִלְזוּל הוֹרִים וּמוֹרִים:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּחֹזֶק יָד:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּחִלּוּל הַשֵּׁם:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּטִפְשׁוּת פֶּה:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּטֻמְאַת שְׂפָתָיִם:

עץ יוסף

סתר. שנסתרנו עם הזונות: בזלזול הורים. אב ואם: ומורים. אלו רבנים. ואחז"ל שהמבזה ת"ח הוא בוזה דבר ה' ואין לו חלק לעוה"ב. עוד אחז"ל המבזה ת"ח אין רפואה למכתו. ונקרא כמחלל רבו. ואחז"ל כל החולק עליו כאילו חולק על השכינה. כל העושה מריבה עם רבו כאלו עושה מריבה עם השכינה. כל המתרעם על רבו כאלו מתרעם על השכינה: בחוזק יד. כגון שנתחזק על חבירו והכה לו (אבודרהם): בחלול השם. ואחז"ל מי שיש בידו חלול השם תשובה ויוה"כ ויסורין תולין ומיתה ממרקת: בטפשות פה. ל' שטות: בטמאת שפתים. ע"ש כי איש טמא שפתים אנכי. והוא נבלת הפה (אבודרהם):

ענף יוסף

בזדון ובשגגה. כתב המגן אברהם דצריך לומר בשגגה ובזדון כדרך לבקש על הקל תחלה. ואפשר לתרץ משום שהמתפללים הקשו איך אפשר שיבא אדם לידי שוגג. הא כתיב רגלי חסידיו ישמור. ותירצו דבאמת אם לא עבר מעולם עבירה במזיד הוא בכלל רגלי חסידיו ישמור

דובר שלום

שאמר בשקודם שזה היה עון קדום גדול משון שילגע בגבעה לפי שנמצאו שיטה שוטה ע"פ הקבה ותקנה שיטה ביניהם. ופילגש בגבעה לא הי' הדבר על פי עלה והסכמה. רק במקרה מאנשי בליעל שנשכו את כבים. וזו שמתודים על ופידם זוט כייט לשון הסכמה ועלה מלשון מסכה בים ועד למכתים: בזדון ובשגגה. לכאורה הוא שלא על הסדר. דמבקש הקבה מבקש תחלה למחול על דבר קטן ואח"כ לגדול הימנו. וכאן הוא בהיפך שמטיל בזדון ומסיים בשגגה. ויסבן ע"פ מה שאחז"ל דזדונות נעשים כשגגות. וזו שמתודים שחטאנו לפניך בזדון ובתשובה כולה לרצון ונעשה מהזדונות שגגות חוזרים ותיכף להתודות על השגגות שנעשו מהזדונות: בזלזול הורים ומורים. באשר תורה יחד על הסדר הכבוד כלאוי כמו מה מאי קאמר (יבמות ב). ותורה גם על אשר בבזיון כמו על מכבדיה האלוה. והיינו בזלזל מדת שמי שאינו נוהג כבוד לת"ח נידון במדור הראשון של גיהנם שהוא נור ויש בה נחשים ועקרבים. והמבזה ת"ח נידון במדור הרביעי. שהוא טיט היון: בטמאת שפתים.

עיון תפלה

שהועדות אנשים ונשים לשחוק וקלות ראש: בזדון ובשגגה. שוגג ג"כ חוטא הוא שהרי מביא קרבן על שגגתו. עיין מה שכתבנו בעיון תפלה בתחלת אבינו מלכנו: בזלזול הורים ומורים. אבי אבות כל החטאים: בחוזק יד. היא זרוע רמה שנאמר (איוב לח, טו) וזרוע רמה תשבר, המכריח את אחרים בגבורה ובאלמות לעשות כרצונו, ואמרינן (ר"ה י"ז ע"א) המתן חתיתו בארץ חיים זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים יורד גיהנם ונידון שם לדורי דורות, ועי' (ב"ק כ"ח ע"א): בחלול השם. איש איש על פי דרכו והכל לפי מה שהוא אדם, יש אדם חשוב שגם העבירה היותר קלה שאנחנו דשים אותה בעקבנו נחשבת אצלו לחלול שם שמים, כגון אביי אי שקיל בשרא מטבחא ולא יהיב דמי לאלתר, וכגון ר' יוחנן אי מסגי ד' אמות בלא תורה ובלא תפלין (יומא פ"ו ע"א), ושם כל שחבריו מתביישין מפני שמועתו, ובפסחים (מ"ט ע"א) כל תלמיד חכם המרבה סעודה בכל מקום הרי זה מחלל שם שמים ושם רבו ושם אביו, ובגמרא (ב"ק קי"ג ע"ב) המספיק הלואת נכרי בעקיפין הרי זה מחלל את השם. ועי' רמב"ם פרק ה' מיסודי התורה הלכה י"א: בטפשות פה. הם השיחות הבטילות שבני אדם יושבים ומשוחחים זה עם זה שאין בהם לא מוסר ולא דעת ולא הכרח אלא טפשות פה שמראה לכל כמה טיפש הוא שמאבד זמנו לריק, ועי' מה שהאריך הרמב"ם על המשנה (אבות פ"א משנה י"ז) כל המרבה דברים מביא חטא ובגמ' (יומא י"ט ע"ב) השח שיחת חולין עובר בעשה שנאמר ודברת בם ולא בדברים אחרים וכו' ובלאו שנאמר כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר: בטמאת שפתים. הוא ניבול פה. וכגמ' (שבת ל"ג ע"א) כל המנבל פיו מעמיקין לו גיהנם

תקון תפלה

שאמר לעיל בטמאת שפתים וכן בשאר האיברים? ונראה שרמז על המקרא (תהלים יב, ה) שפתינו אתנו מי אדון לנו)— בעינים רמות. בפתחון פה (פה שפתחנו את פינו לדבר דברים אסורים ודברים יתרים

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּיֵצֶר הָרָע:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּיוֹדְעִים וּבְלֹא יוֹדְעִים:
וְעַל כֻּלָּם אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת סְלַח לָנוּ מְחַל לָנוּ כַּפֶּר לָנוּ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַפַּת שֹׁחַד:

נימוקי הגרי"ב. על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע. ודע עוד פירושו של ע"ח שח"ל ביצר הרע דצריך ביאור כתוב: פירוש נכון בחיבורי יש סדר למשנה פ"א מ"ה דברכות דאיתא בספרא הביאו רש"י פרשת קדושים כ' כ"ו ואבדיל אתכם וכו' ר"א בן עזריה אומר מנין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר וכו'. אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי יעי' וכשמונה פרקים להרמב"ם פ"ו כתב כל זה בשם ר"ש בן גמליאל ביתר ביאור נמצא דע"י יצר ניכר מה שהאדם מונע הוא לעשות רצון בוראו ומבטל יצרו מפני יוצרו:

עץ יוסף

ביצר הרע. הכונה לומר שחטאנו ביצה"ר שהתגללנו לאמר שהוא שביצה מעכב. ולפי האמת אנו מהודים שאין התגללות מילי כלום. שכוונת היצה"ר אדרבה לטוב כמשל כמובא בזוהר. או הכונה שחטא ביצה"ר במעשים יצה"ר מה יצא מכיון את הבריות לעבירה אף אני כייתי עושה כן. או פי' שהלך הוא מדעתו אחר היצה"ר. כגון שראה אשה נאה והלך אחריה עד שגירה היצה"ר עליו ומילא תאותו. או שראה גנב והלך אחריו עד שחיבר עמו בגנבתו. וכל כיוצא בזה (סגולת סקודש): ביודעים. כמו שנאמר או הודע אליו חטאתו: ובלא יודעים. כמו שנאמר והוא (לא) ידע ואשם. החילוק בין בבלי דעת בין בלא יודעים. פי' דלא ידע מתחלה אבל בסוף ידע. וה' לא ידע מתחלה ועד סוף. או הכונה על פי מה דאיתא בסוטה (דף כ"ב) ובמ"ח (דף י"ע) מאי דכתיב (משלי ז) כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. ועצומים כל הרוגיה זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה. חוטי כוונת ביודעים פי' שיודעים להורות ואינם מורים ובלא יודעים להורות ומורים (מגלתי): בכפת שוחד. שכפינו את חבירנו לתת שוחד. ואמרו חז"ל ושחד לא תקח אפילו שוחד דברים. שאם אמר לו אחד מהם דברי חנף. יתמוך נפשו מן הדין כמום. ואמרו חז"ל ושחד לא תקח אפילו על מנת לזכות את הזכאי ולחייב את החייב:

ענף יוסף

ולאיזו בא לידי שוגג. אבל אם עבר פעם אחד עבירה במזיד יצא מכלל רגלי חסידיו ישמור ויכול לבא לידי שוגג ע"כ. ולפ"ז י"ל דלהכי הקדימו כאן מזיד לשוגג לפי שאין אפשר לבא לידי שוגג אם לא עבר תחלה על מזיד:

דובר שלום

שמלוא דבר תגונה מפיו ומשמאך בזה מפסיו. שמיקר פליתות באדם הוא ברוח שפסיו ע"ד שמתרגם אונקלוס לנפש חיה לרוח ממללא. לכן כמו שהנפש מהורה כן ראויות השפתים להיות טהורים. ע"כ פיקס הכתוב י"ו אותיות שלא להוציא דבר מגונה כדאיתא בפסחים (ג.) לפי שדבר המגונה הוא בכלל טומאה. ובכלל זה דברי נבלות

עיון תפלה

ניבלם, ובעון נבלות הפה צרות רבות וגזרות קשות מתחדשות ובחורים מתים ויתומים ואלמנות צועקין ואינן נענין: ביצר הרע. מי שמגרה יצר הרע על עצמו ומביא עצמו לידי הרהורים כדי שיתאוה לעבירה (ספר נשמת חיים). ויש לפרש עוד על חטא שחטאנו ביצר הרע מה שלא השתמשנו ביצרנו הרע לעבודת השי"ת כהצווה עלינו בכל לבבך בשני יצריך (ברכות דף נ"ד), במדת הכעס — לכעוס על עושי רשעה ולנטור בם. במדת הקנאה — לקנא ביראי ה' (משלי כג, יז) ובתלמידי חכמים (ב"ב כ"א ע"א).

תקון תפלה

יתרים). בצעדי רגלים. בקפיצת יד (שנאמר (דברים טו, ז) ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון). ברצון ובדעת. בשגגה. בתמהון לבב. וכלו בדרך על חטא. ועל חטא. הראשון בלא וי"ו והשני בוי"ו. ואח"כ מתחיל על חטאים שאנו חייבים עליהם חטאת. עחשח"ע עולה. עחשח"ע קרבן. אשם ודאי. אשם תלוי. קרבן עולה ויורד. עשה. לא תעשה שנתקו לעשה (עונש עשה או עונש לאו הניתק לעשה).

במדת הערמימות — להיות ערום ביראה (ברכות י"ז ע"א) פירש"י להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו, עפ"ל. במדת הגאוה — להגביה לבו בדרכי ה' (דה"ב יז, ו). במדת העצלה — לשבת כל מרגיזי אל כמו שנאמר (תהלים קלט, כא) הלוא משנאיך ה' אשנא. במדת הנקמה — נקמת תלמיד חכם (יומא כ"ג ע"א), וכיוצא בזה. והרי"צ מעקלענבורג פירש כי היצה"ר בתחלה דומה לחוט של עכביש ולבסוף כעבותות העגלה (סוכה נ"ב ע"א), וחטאנו בזה מה שלא הסירונו את היצר הרע מן הלב בתחלת הולדו בעודנו קל ורפה כחוט של עכביש אלא שהשלטנוהו עלינו עד שהתגבר ונעשה כעבותות העגלה ואז קשה להתנתק לגמרי: ביודעים ובלא יודעים. על חטא שחטאנו לבני אדם מדעתם שיודעים מה שחטאו להם, ועל חטא שחטאנו להם שלא מדעתם (סגולת יעב"ץ): בכפת שוחד. נוסד על המקרא (משלי כא, יד) (מג"ם)

ובחד

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּכַחַשׁ וּבְכָזָב:

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּלָשׁוֹן הָרָע:

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּלָצוֹן:

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַשָּׂא וּבְמַתָּן (נ"א במראית עין):

עץ יוסף

בכחש ובכזב. כחש הוא כמו שנאמר וכחש בעמיתו בפקדון. כזב כמ"ש ובלשונם יכזבו לו: בלשון הרע. אע"ג שהספר לשה"ר כאלו כופר בעיקר שנא' ללשוננו נגביר וגו' מי אדון לנו. והמקבל לשון הרע יותר מהאומרו והמודיע שהרג ג' נפשות: בלצון. אף על כל המתלוצץ יסורים באים עליו שנאמר (ישעיה כח) ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם. וגם אמרו שכת ליצנים אין מקבלת פני השכינה: במשא ובמתן. שלא נשאנו ונתנו עם חברינו באמונה אלא בעוות ובמרמה והפסדנו לחברינו כן בהונות כן בענינים אחרים: (נ"א במראית עין. כגון שהראה בעיניו דבר ערוה וחמד אותה וזהו שכתוב ולא תתורו אחרי לבבכם

דובר שלום

שאדם מוליא מפיו: בלצון. כולל כל מיני לצון כן המלעיג על חבירו או על ד"ת. או שהיו מיושבין ואין ביניהם ד"ת. והמתלולץ עם הגוים כמאחז"ל אל תחזר בשכונתם משום דלולי ימשך לך. ומצינו מבואר בדברי חז"ל יסורין באים עליו ונופל בגיהנם וגורם כליה. ותורה היא מגודרת נגד הליצנות ע"ד שנא' זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי: במשא ובמתן. פניהם שונאים למו"מ ומנפים רבים שהם ונופלים על כל ספרי מוסר הן בגוף התו"מ שיהיה באמונה. ושלא ישבח סחורתו ולא יגנה סחורת שלנו. ולא יוסיף ליקח יותר

מן

עיון תפלה

ושחד בחק (ישעיה) חמה עזה, פירשו הראב"ע והרד"ק יכסה יכניע וישפיל, מיתת השחד תכניע ותשפיל נפשו חמת השופט לבל ירחם לו חובה אע"פ שיודע בעצמו שהוא חייב, והנותן שחד עובר בלאו דולפני עור לא תתן מכשול (רמב"ם פכ"ג מסנהדרין הלכה ב). וכפת קשור ממלת כפית, ובחר בלשון כפיה ולא בלשון נתינה כדי לכלול גם הדיינים, הם יכוונו בודוי זה שהטלנו והכפנו לפני בעל הדין ע"י קבלת השחד. ומיירי בין בשחד ממון ובין בשחד דברים או הטבה בעלמא, כדאמרינן (כתובות ק"ה ע"ב) לא לידון איניש דינא למאן דרחים ליה ולא למאן דסני ליה דרחים ליה לא חזי ליה חובה דסני ליה לא חזי ליה זכות. עיי"ש בסוגיא ובתוס' ד"ה לא: בכחש ובכזב. כחש, מכחש במה שעשה או במה שהיה, ותכחש שרה (בראשית יח, טו), וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח, יח), או באמתיות מפורסמות, כחשו בה' (ירמיה ה, יב), ובלשון התלמוד כפר, הכופר בפקדון (ב"מ ד' ע"א), אל תכפירני בשעת הדין (פסחים פ"ט ע"א). כזב, עקרו מכחיש ואינו עושה והיה כמו אכזב מים לא נאמנו (ירמיה טו, יח), עי' באורנו לאמנו ד"ה כזבנו: בלשון הרע. וכמוהו עין הרע (אבות פ"ב משנה ט"ו) לפי חקי הלשון היה צריך להיות לשון רעה, עין רעה, אלא שכבר הורגל ההמון לדבר כך הניחוהו רז"ל כמו שהוא, וכבר אמרו רבותינו (חולין קל"ז ע"ב) לשון תורה לעצמה ולשון חכמים לעצמן. וז"ל הרמב"ם (אבות פרק א) על המשנה וכל המרבה דברים מביא חטא „לשון הרע הוא החטא הגדול שבבני אדם תמיד וכו"כ במה שאמרו חכמים שאבק לה"ר לא ינצל אדם ממנו בכל יום, ומי יתן שינצל מלשון הרע עצמו, ולשון הרע הוא ספור רשות האדם ומומיו ולגנות אדם מישראל באיזה צד שיהיה מן הגנות, ואפילו היה המגונה חבר (שהיו בו החסרונות שספר עליו), שאין לשון הרע שיכזב על אדם ויחס לו מה שאין בו, כי זה יקרא מוציא שם רע, ואמנם לשון הרע הוא שיגנה גנות האדם אפי' בפעולותיו אשר יעשה באמת, שהאומרו יחטא ואשר ישמעהו יחטא. אמרו חכמים שלשה לשון הרע הורגתן האומרו והמקבלו ושאומרים עליו, ואמרו המקבלו יותר מן האומרו; ואבק לה"ר הוא זכרון מומי האדם בלתי בבאור אלא ברמז באיזה אופן שיהיה" עיי"ש שהאריך. ואסרו חכמים לספר אפי' בשבחו של חברו יותר מדאי שמתוך שבחו בא לידי גנותו (ב"ב קס"ד ע"ב): במשא ובמתן. מה שלא היה משאנו ומתננו באמונה, ולא רק בחטאים גלוים כגון גזל וחמס ועשק ואונאה, אלא אפילו בחטאים בלתי גלוים כ"כ בתחלת העיון, כגון דמורה היתירא לנפשיה (סג"מ)

כדרכן

תקון תפלה

מיתה ביד"ש. כרת. מלקות. ד' מיתות ב"ד וגו' וחנק על הגלוים לנו ועל שאינם גלוים לנו הגלוים לנו כבר אמרנום לפניך ה' אלהינו ושאינם גלוים לנו כל חטאינו אתה יודע (כי אתה יודע) כל הנסתרות ככתוב הנסתרות וגו' כי אתה סלחן לישראל מן העולם ומחלן לשבטי ישרון ומבלעדיך וגו' וסוגלת. אלהי עד שלא וגו' הרי אני לפניך ה' אלהי ככלי וגו' יהר"מ שלא אחטא וגו' שחטאתי כחה ברחמיך וגו' יסורים יהיו לרצון וגו', ואינו מזכיר אלהי נצור. ונוסח מחזור ויטרי — שאין אנו עזי פנים

וקשי

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּמַאֲכָל וּבְמִשְׁתֶּה:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּנְטִיַּת גָּרוֹן (נ"א בנבול פה)**:**
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂקּוּר עָיִן:

עץ יוסף

ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם): **במאכל ובמשתה.** היינו שאכלנו מדברים האסורים נבילה ולא טרפה: וידוע שכל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם. ואכלתי ושתיתי בלא ברכה לפניה ולאחריה ואחז"ל אסור לו לאדם ליהנות מעוה"ז בלא ברכה. וכל הנהנה מעוה"ז בלא ברכה מעל. ועוד אמרו כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה (את ברכתו) ולכנסת ישראל (שבחטאו הפירות לוקין). גם נכלל בעל חטא זה שאכלנו מסעודה שאינה מספקת לבעליה. וגם נכלל שאכלנו מסעודת הרשות דתנן כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה. גם נכלל מה שאכל ושתה חוץ לסוכה בשבעת ימי החג: **בנשך ובמרבית.** כמו שנאמר אל תקח מאתו נשך ותרבית ואחז"ל שהמלוה והלוה והערב והעדים עוברים בלא תעשה: **בנטית גרון.** לשון גאוה. והגאוה מסבבת כמה עבירות. ומגברת יצר לב האדם עליו שנאמר (דברים ח) ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך. ומלבד שהגאוה גורמת חטאים. המדה עצמה חטאת כמו שנאמר (משלי טז) תועבת ה' כל גבה לב. ובעל הגאוה נמסר ביד יצרו. כי אין עוזר השם עמו. אחרי אשר הוא תועבת השם: (נ"א בנבול פה. אחז"ל כל המנבל פיו אפי' נגזר עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה נהפך עליו לרעה. וגם השומע דבר נבלות הפה עונשו גדול כי לא יאטם אזנו ולא יבדל מתוך דוברי נבלה. ועליו נאמר שוחה עמוקה פי זרות): **בשקור עין.** בשקור לשון ראיית

דובר שלום

מן המקח שנגמר בדמיו למכור. ולא יעמוד על המקח בשעה שאין לו דמים. ולא יהי' בכלל מפקיעי שערים. ולדקדק במדה במשקל ובמשורה. ולהיות נזהר מהשגת גבול. ובכלל לקרוב להרגיל הילדים לקנות ממנו יותר מן חבירו. ושלא להחניף הקונה בדברים. ושלא להיות מיושבי קרנות בשעת התפלה. ושלא לכעוס על הקונה כשאין טעמו לו כרצונו. ושלא להשהות שכר פעולה: **בשקור עין.** לשון הבטה וראיה מלשון בסקירה אחת וכולל בזה ראיית נשים. ראיה בדיוקנאות. ראיה בפ"ג.

רואים

עיון תפלה

כדרכן של בני אדם להיות מורים היתר לעצמם (ראה במ' ריש בבא מציעא) לפי שדעתם קרובה אצל עצמם. ובכלל זה הא דקי"ל (שם מ"ט ע"א) כר' יוחנן דדברים יש בהם משום מחוסרי אמנה: **במאכל ובמשתה.** תכלית השאיפה והמתן המאכל והמשתה שנאמר (קהלת ו, ז) כל עמל האדם לפיהו. ועוונות המאכל והמשתה רבים לאין חקר, בנטילת ידים וברכות, במאכלות אסורות, בשמירת הבריאות, בדרך ארץ אשר באכילה ושתיה, בתעניות, בתת מלחמו לדל, ופרטיהם ופרטי פרטיהם ככל המבואר בש"ס ופוסקים: **בנשך ובמרביה.** שנא' (ויקרא כה, לז) את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך. זה כולל פרטים הרבה, נשך כסף נשך אוכל, רבית קצוצה, אבק רבית, הערמת רבית, כמו"ש לעיל בד"ה במשא ובמתן, רבית מוקדמת, רבית מאוחרת, נתינת רבית, לקיחת רבית, עד וערב וסרסור ומסייע בהלואת רבית, ופרטי פרטיהם רבים מאד: **בנטית גרון.** שנא' (ישעיה ג, טז) יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון. הוא פרט קטן ממדות הגאוה וכולל כל אופני הגאוה שבעולם, גבה עינים ורחב לבב (תהלים קא, ה), לשון מדברת גדולות (שם יב, ד), התפארות הבל פי עצמו (משלי כז, ב), החזקת טובה לעצמו (אבות פרק ב' משנה ח'), הקפידה בכבודו (מגילה י"ב ע"ב), נטילת השם (ברכות י"ז ע"ב רש"י ד"ה לא כל הרוצה ליטול) מנהג שלשול בעצמו (פי' כתובות ל' ע"ב), אהבת הכבוד והרדיפה אחריו (עירובין י"ג ע"ב), הגס לבו בהוראה (אבות פ"ד משנה ט'), האמונה בעצמו (ברכות כ"ט ע"א), וכיוצא בהם הרבה: **בשקור עין.** על שם הכתוב (ישעיה ג, טז) ומשקרות עינים. לפעמים דים קריצת עין כל שהוא או תנועה קלה אחרת מתנועות איברי הגוף המוסכמות אצל הבריות לפחיתות ובזיון — להביא בושה על איש עד שיתמוטטו רגליו, אדם שואל אותנו כיצד עניינו של פלוני שאני חפץ להתחתן בו או להלוות לו כסף? ואנחנו תחת לתת תשובה ברורה — קורצים אנו בעינים קריצת אי־רצון או מורים באצבעותינו. ויש להפוך את המגל משרש ולהשים עליו בוז, כמו שאמר שלמה (משלי י, י) קורץ עין יתן עצבת, ומפסידים בזה לסמוך כל תנועות ארזות כאלה לנפוש על פיהן ממסם איש, כי כשמשתמשים בהן

מעשים

תקון תפלה

יקשי ערף בדבר הזה לומר לפניך וגו' אבל אנחנו חטאנו אשמנו וגו' קשינו ערף וגו' שחתנו תעינו תעבנו תעתענו וגו' הטובים וישר העוינו ולא שוה וגו' אין כל דבר נעלם ממך וגו' עיניך יהו"ה וגו' שתסלח לנו על

כל

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּשִׂיחַ שִׂפְתוֹתֵינוּ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּעֵינַיִם רָמוֹת:

עץ יוסף

עין. ור"ע פירוש רמות הגסות רוח: **בשיח שפתותינו.** כגון שדבר רעה על חבירו: **בעינים רמות.** פי' עינים רמות לשון שקר. ועינים רמות הוא ענין הגאוה:

דובר שלום

ראיית ערוה. ראיית קשת שלא לצורך. הקל עיניו בשעת תפלת שמונה עשרה. ראיית הכתב שעל גבי קבר. רואה פני הטמא. רואה בקלקלת חבירו. רואה דבר ערוה בחבירו ואינו מודיעו בינו לבינו. רואה לפני בעלת דמה ואינו מלוהו עד שמבקש ממנו. ראיית בגדי צבועים של אשה. ראיית עדיו בשעת מה שצריכה לבדקה. ראיית מכין בזמן איסורו. ראיית מגרש של חבירו שלא מדעתו. ראיית זוג בעלי חיים. ראיית מין רפס בפניית הצדקה. רואה אילני דמלבלבי ביומי ניסן ואין מברך עליהם. רואה חמה בזמן תקופתה וכן הרואה בריות משונות בלי ברכה. מסתכל בפני חבירו בשעה שאוכל על שלחנו. רואה ס"ת עבה ועומד שלא לעשות קים והידור מפניו. רואה בהלבשת הכהנים בשעת הדוכן. רואה עמוד ואין מכבדו. הרואה גלוים בבדעו ומקיימם. הרואה אבדת אחיו ומתעלם ממנה. רואה בהמת אחיו נופלת בדרך ואין מקימה. רואה בהמתו רובצת תחת משאה ואין עוזב לה. רואה עפרים או אוכלים המושלכים בדרך בבזיון ואין מגביהם. רואה מלכים או חכמים או אוכלוסא ואין מברך עליהם. רואה הולכה כמת ואין מלוהו. הרואה ערי יהודה בחורבנם ובהמ"ק ואין קורע. הרואה ס"ת או תפלין שנשרף בזרוע ואין קורע עליהם שתי קריעות. רואה חביריו נמנים לדבר מצוה ואין נמנה עמהם. רואה בפני נשים בשעה שעולות מן המת. רואה אשה טובעת בנהר ואין מצילה. רואה קן צפור ואין מקיים מצוה. רואה במראה כמעשה נשים: וכולל עוד בזה שחטאנו בשקור עין שלא כהוגן. כגון שלא הסתכלנו בס"ת בשעה שמגביהים אותה. לא הסתכלנו בציצית לקיים וראיתם אותו. לא הסתכלנו בהלבשת ידים בשעת ברכת מאורי האש. לא הסתכלנו במאור הלבנה בשעת הברכה. לא הסתכלנו בכוס של קדוש ובהמ"ז. אין מסתכל בזוי רבו לקיים עיניך רואות את מוריך. אין רואה בחכמת בע"ח לקיים ראה דרכיה וחכם: ויתכן עוד שהשלימות הראיה היא כאשר הראיה נובעת ממקור הלב כמאחז"ל שרייני דעינא בחוטמה דלבא תליא (ע"ז כח:). ולא יוכל האדם לכוין ראותו שיכיר על מקדי השלימות בלי חכמה ותבונה ע"ד שאמר שלמה"ע ולבי ראה הרבה חכמה. שפי' הלב ראה ראיית החכמה. וכן נאמר בתהלים און אם ראיתי בלבי ראיית כמון אינו ממקור הלב. רק תחיתה לעינים לבדם. כי בלמדי הלב בנקל שנכבל תום הראות לראות טוב ורע. וזו שחטאנו לפניך בשקור עין. שלא היתה ראייתנו מקורה הלב רק מקור עין. וזהו שאמר איוב ואחר עיני הלך לבי. כשהעינים נכנסים אל הלב הוא השלימות. וכאשר הלב נכנס אל העינים הוא תכלית הפירוד. וזו החטא הלך לבי אחר עיני שיהיה הלב נכנס לעין. רק כשיסוף העינים נכנס אל הלב: **בעינים רמות.** הוא מדת הגאוה. וכולל בין גאוה במחשבה ודבור ומעשה. הן נגד שמים והן נגד הבריות. הן במילי דעלמא. וכן בד"ש. וגודל העון מבואר בדברי חז"ל מורידין לו מגדולתו והוא כאילו עובד עבודה זרה. וכופר בעיקר. וכאילו בא על ערוות. וכאילו בנה במה. ולא ינקה מדינה של גיהנם. וסופו מתמעט ואינו ולאוי נגדעו כאשרה. ואין עפרו ננער. והשכינה מיללת עליו. והקב"ה אומר אין אני והוא יכולין לדור כאחת. וכזה

עיון תפלה

מסית כמה ולא נאמנים נגרו בארץ, קורץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו — תהפוכות בלבו חורש רע בכל עת וגו' (משלי ו, יג יד): **בשיח שפתותינו.** שיח שפתים הוא הדבור מן השפה ולחוץ בלי כונת הלב כלל, ובוידוי זה אנו מתודים על כל הדברים הצריכים כונת הלב מצורפת אל הדבור שבפה, כקריאת שמע ותפלה שחובה לכוין בהם (עי' אורח חיים רסי' ס"א ורסי' צ"ח) ואם לא כון בקריאת שמע לכה"פ בפסוק ראשון ובתפלה בכל הפסוק בברכת אבות לא יצא ידי חובתו כלל (שו"ע סוסי' ס' ורסי' ק"א), וכן בכל הברכות וגם דברים שבקדושה עיקר מצותן בכונת הלב שידע למי הוא מברך ועל מה הוא מברך ומה התוכן ברכתו. וכן בעניית אמן (שו"ע סי' קכ"ד סעיף ו', ועי' מג"א סק"י אמן חטופה), ואם לא כון בתהלה לדוד בפסוק פותח את ידך לא יצא ידי חובתו (שו"ע סי' נ"א סעיף ז'). וכן בדברי תורה צריכים שמת הלב לעמוד להבין, שנאמר (יהושע א, ח) והגית בו יומם ולילה, ונאמר (תהלים א, ב) ובתורתו יהגה יומם ולילה, ואמרינן (ברכות ו' ע"ב) אגרא דשמעתא סברא, ליגרס איניש והדר ליסבר, ואמרו עליו על דואג האדומי שאין תורתו אלא מן השפה ולחוץ (סנהדרין ק"ו ע"ב). וכאמור כוללנו את כל הדברים שאלה רק בשיח שפתים בלבד בלי שים על לב, בשיחת שטות ושיחת דקלים שאין בהן לא דעת ולא תבונה: **בעינים רמות.** אחת משבע המדות הרעות שחשב שלמה (משלי ו, יז), הם כולל הרבה סימני טומאה שנכנסו בחמתם, שנאמר,

תקון תפלה

כל פשעינו ותמחל לנו על כל עונותינו ותכפר לנו על כל חטאתינו (סלה"ב (תהלים עט, ט) וכפר על חטאתינו) עחש"ל באנס ועחש"ל ברצון. בבלי דעת. בדעת ובמרמה. בגלוי. בסתר. בגלוי עריות. בדבור פה. בהרהור הלב. בועידת זנות. בזדון. בשגג. בחלול השם. בחוזק יד. בטפשות פה. ביצר הרע. ביודעים. בלא יודעים. סלח לנו מחל לנו כפר לנו

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּעַזּוּת מֶצַח:
וְעַל כֻּלָּם אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת סְלַח־לָנוּ מְחַל־לָנוּ כַּפֶּר־לָנוּ:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּפְרִיקַת עֹל:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּפְלִילוּת:

עץ יוסף

בעזות מצח. ר"ל עז פנים וכדכתיב ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם: בפריקת עול. שפרקנו עול של הקב"ה מעלינו: בפלילות. מלשון ונתן

ענף יוסף

על חטא שחטאנו לפניך בפריקת עול. ע"ד שאמרו ז"ל בפרק [illegible] בשביל ד' דברים נכסי בע"ב יורדין לטמיון שפורקין של מעליהן ונותנין על חבריהן.

דובר שלום

קיתפא שוברתו. ולסוף נפתח ונמצא הבל. ובא לידי פריצות. ומורדו מן העולם. ונופל בגיהנם. ואין מכניסים אותו במחיצתו של הקב"ה. וחכמתו משתכחת ממנו: בעזות מצח. היא מדה הרעה שאמרו חז"ל שהוא מוציא את האדם וסופו נכשל בעבירה. ונק' רשע ומותר לשנאתו. וגורם חורבן ירושלים ובתים נשרפין. ונידון בגיהנם. ומדה הרעה הזאת מצויה תמיד לאנשים ההמונים עזי פנים. עזות מצח. לפי שבאדם יש במדת העזות מדה טובה כמאמר חז"ל הוי עז כנמר לעשות רצ"א. לא בעיון לבד. אך שהבדל ביניהם. במדת העזות הטובה הוא בסתרי הנפש לא בגלוי. לפי שמקורה בתוכיות הנפש תהא פנימה. ומדת העזות הרעה היא עזות בגלוי שמקורה בכחי החומר לא בנפש. לכן מתוארת תמיד בשמותיהם אנשי הגוף עזות פנים. עזות מצח:

בפלילות. פלילות הוא שפיטת הדין ע"פ מחשבת הלב. והוא שם אשר חטא הדומה לשמים ולבריות. כחושב תועה ומשפט מעוקל על היושבים בהנהגה הפלילים בנפש הצדיק ומוכח הרשע או מהרהר אחר משפטי השופט שהם מנגדים לשכל. או מהרהר אחר דברי החכמים ז"ל ומנהגיהם שאומרים שאינם נכונים לפי שכלו. והדן את חבירו לכף חוב ושופט פליליות בלא שום טעם. ובכלל עוד בזה דברים הנוגעים בענייני משפט בבין אדם לחבירו. השומע טענתו לדיין קודם שבא חבירו. שטוען יותר כדי לגלגל עליו שבועה ע"מ שמחייב לו. וכן שלא יכתוב הכל כשחייב בזקיפה לספר שטרות. וכן הדיין שלא ידבר לאחד קשות ולאחד רכות. ושלא לכתוב פסק דין לאחד זכאי אתה כן. ושיהא הדיין זהיר בדבריו שלא ילמדו מדבריו לשקר. ושיהיו עיניהם במישור

עיון תפלה

חושב את עצמו רם ונשא ומביט על הבריות מגבוה שכל העולם כלו כדאי הוא לו, מאושר האדם הזוכה להתקרב אליו ומאושרת האדמה שזוכתה לדריכת רגליו, ועל זה נאמר (תהלים יח, כח) ועינים רמות תשפיל. החמדה, מרים עיניו להביט בשל זולתו ולחמוד אותו בלבו, ועל זה נאמר (משלי כא, ד) רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת מתורגם דרגא דרשיעיא לחטאה, הרי זה נרו של הרשעים להאיר לפניהם הדרך אל החטא. שכל חשני, מהלך בגדולות ובנפלאות ממנו „דורש אל הדברים המופלאים לחקור במכוסה מעיני כל חי" (ר' דוד בן יחייא בפירושו לסידורו קב וקן), ועל זה אמר דוד (תהלים קלא, א) ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני: בעזות מצח. על שם הכתוב (יחזקאל ג, ז) כי כל בית ישראל חזקי מצח, ועש"כ (ירמיה ג, ג) ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם. לא השתמשנו במדת העזות לעבודתו ית' כמו שצוונו רבותינו (אבות פ"ה משנה כ"ג) הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים שלא להתבייש מפני בנ"א המלעיגים עלינו בעבודת השי"ת, אלא השתמשנו בה לנסיון פנים כנגד רבותינו (ברכות כ"ב ע"א; תענית ט' ע"ב) ולביוש פניהם בהלכה (ברכות ד ע"א; ב"ב פ"א ע"ב; הוריות י"ג ע"ב) ובהוצאה כלפי שמיא (סנהדרין ק"ה ע"א). ובשביל עזי הפנים הגשמים נעצרים (תענית ז' ע"ב) וירושלים הרבה (שבת קי"ט ע"ב): בפריקת עול. האדם בעולם צריך לקבל עליו עולים הרבה, עול מלכות שמים ועול מצות (ברכות י"ג ע"א), עול תורה ועול דרך ארץ (אבות פ"ג משנה ה'), עול מלכותא דארעא לדרוש שלומה וטובתה (שם שם משנה ב') ולקבל המסים (ב"ק קי"ג ע"א), עול הצבור לטעון עמהם לשם שמים (אבות פ"ב משנה ב') ולשאת בצרותיהם (ב"ב ו' ע"ב), נושא בעול עם חברו (אבות פרק ו' משנה ו'), עול אשתו ובניו (כתובות מ"ט ע"א וקדושין כ"ט ע"ב ריחים בצוארו). ועל פריקת העולים כלנו מתודים אנחנו בוידוי זה: בפלילות. עשינו פלילות

תקון תפלה

לנו. עחשי"ל בכפת שחד ועחשי"ל בכחש ובכזב. בלשון הרע. במשא ובמתן. בנטית גרון. בשקור עינים. בנשך ובתרבית. בשיח שפתים. בעינים רמות. בעזות מצח. בפריקת עול. בצדית רע. בקלות ראש. בקשיות עורף. בקפיצת יד. בריצת רגלים להרע. בשמע אזן. בתשומת יד. סלח לנו מחל לנו כפר לנו. על חטאים שאנו חייבים עליהם חטאת. עחשח"ע אשם. כרת. מיתה בידי"ש. מלקות ארבעים. מכת מרדות. ד' מיתות ב"ד וגו'

לא

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּצְדִיַּת רֵעַ:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּצָרוּת עָיִן:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּקַלּוּת רֹאשׁ:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּקַשְׁיוּת עֹרֶף:

עץ יוסף

בפלילים (שמות כא): בצדית רע. שארבנו לחברינו. אלמון ואשר לא צדה (שם): בצרות עין. שהיה צר עין על ממון חבירו: בקלות ראש. לשון פריצות: בקשיות ערף. שהקשינו ערפנו:

ענף יוסף

בצרות עין. שעיניו שהוא נפלגות ולא בשמחה: בקלות ראש. כגון כניסה"כ כדאיתא בפ' בני העיר:

דובר שלום

כרשעים. ושלא יאמר הדיין חבירי רבו עלי. ובכלל זה שלא לחשוד לעושי מצוה במצווים שלא לשם שמים: בצדית רע. היינו שאורב למצוא מכשלה לחברו לצלעו. אף שאין מגיע לו שום הנאה כשאין יכול לו. ואורבה עושה את תאוה. ובכלל זה כשאחד רוצה לקנות איזה סחורה ממכירו. ובא אחד בא"ל נקנה ואומר ברוצה גם הוא לקנות כדי שלא יקנה בזול. או שאין לו לחטוף ואומר שיש לו מסחורה זו עצמה כדי שימכור בזול. וכן כשרוצה לבטל חבירו בהלכה. או בדברי קלות או בבזיון ושחוק. אף שלא נתקיימה לדיתו בשפל המדרגה. ובכלל עוד מלשון לידה צד את חבירו בדברים שמחזיק לרשע ואומר ולבו בל עמו. ובכלל בזה כל מיני חנופה שמחניף להבירו ועדכו. כן בשגיאי מצות שמים וכן בדברים שבין אדם לחבירו. ובכלל זה כל מעשים שעושים שלא לשם שמים רק להראות טובתו לעצמו שעושה רוחיו למען שהוא ירא שמים. והשונאו מלמעות מצוה: בצרות עין. היינו מי שעין בעין רעה וצר לו על טובת אחיו במה שטוב לו בבריאות גופו. בהלוכת ביתו. וילדי נאלתיו. וכבודו ובריאות שרתו ומשפחתו. והצלחה בכל דבר. וכן צר עינו באחיו לפני לדקה: ובכללו שאין מקבל בסבר פנים יפות לכל אדם ובולל צר עין בהוצאותיו שהוא כילי ביותר. וצר עינו בהוצאת שבתות וי"ט וקיום אתרוג והדור סוכה. ודקדוק בכנות פסח והצלה בכל דבר מצוה. ועל עין הרע נעשים בתים. ורבים חללים הפילה ל"ט מתים בעה"ר. ולפעמים גורם מדת צרות העין שעינו רעה על עצמו וגורם רעה לעצמו. וכמו שעינו צרה להטיב לעצמו. כמו שהוא צר עין על מעלה להיטיב לו. והיא מדתו של בלעם הרשע. ומוציאה את האדם מן העולם: בקלות ראש. האדם יש לו שני כחות הפכיים. הדעת שבראש מאוי רק לעניינים נפשיים לשם ה'. והטבע שהוא בבית חמרי חברי הגוף כל מגמתם רק לתענוגי הזמן. ובאשמת האדם להתגבר את הדעת על כחו שחומר להכניע כחו החומר תחת את הדעת כמאמרז"ל הוי קל לראש. שתהיה קל ונכנע לראש הוא הדעת. והפועל ההפך שמיקל ומבזה את הראש להכניע את הדעת לכחות החומר הוא הבהמת הגריעות. וזו שחטאנו בקלות ראש להקל ולבזות את הדעת שבראש. קלות לשון בזיון כמו ואקל בעיניים

עיון תפלה

עם קונו ב"ה ועשונו פסעת כנגד שאנחנו כי לא את הכל עשה יפה בעתו ודבר פלוני היה צריך להיות באופן אחר ממה שהוא (סנהדרין מ"ד ע"א). ועל פשעות והביעות כאלה היה לאדם על הקב"ה אמר שלמה (משלי יט, ג) אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו, והנביאים התאוננו על זה בשם ה' (ישעיה נח, ב) ישאלוני משפטי צדק (דורשים מאתי להגיד להם משפטים צדקי) קרבת אלהים יחפצון (חפצים להבינני במשפטי, מלשון ונקרב בעל הבית אל האלהים) למה צמנו ולא ראית וגו' (ר' יוסף טייכסאק), ואמרתם לא יתכן דרך ה' שמעו נא בית ישראל הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו (יחזקאל יח, כה); פליליות כאלה שן פלילי הם והנשא טרחה כלפי שמיא: בצדית רע. עשינו פעולות נסתרות והתחבלנו לגרום לרעתו של חבירנו, ובכדי שלא יתגלה כי ומי המסבב עשינו מן הצד (הרב מהרי"ל מפראנקפורט). מלה"כ (שמות כא, יג) ואשר לא צדה ופירש"י שהוא נגזר מן השם צד: בצרות עין. צרי עין רעה הנזכרת במשנה (אבות פ"ב משנה י"ד), שעינו רעה בכל אחרים (שם פ"ה משנה ט ז) צר עין נמוכת חמה — מיסאינסטינ —, בהפך מן עין טובה שאמר (משלי כב, ט) טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל, ובהפך ורעה עינך באחיך האביון (דברים טו, ט): בקלות ראש. הוא מה שאמר ר' עקיבא (אבות פ"ג משנה י"ג) שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה, הפך מן כובד ראש — ערנסט — (ברכות ל' ע"ב). והפעל ממנו לא יקל אדם ראשו (שם נ"ד ע"א): בקשיות ערף. עפה"כ (ירמיה יז, כג)

תקון תפלה

לא העצה את שגלוים לנו וגו' כבר אמרנו לפניך והידינו עליהם וגו' לשבטי ישרון ומבלעדיך וגו' אלא אתה, אלהי עד שלא וגו' יהר"מ ה' או"א שלא אחטא ומה שחטאתי וגו' יסורים קשים וחליים רעים ויהיו לרצון וגו' עושה שלום וגו', וגם הוא אינו מזכיר אלהי נצור. ונוסח בני רומא — שאין אנו עזי פנים וקשי ערף.

עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּרִיצַת רַגְלַיִם לְהָרַע:
וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּרְכִילוּת:
עַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בִּשְׁבוּעַת שָׁוְא:

עץ יוסף

בריצת רגלים להרע. שרצנו והלכנו לדבר עבירה: ברכילות. והתורה הזהירה (ויקרא יט) לא תלך רכיל בעמיך. ומק הרכילות חזל לספור כי אין מספר. כי היא מרבה שנאה בעולם. והנה העולם קיים על השלום ומפני השנאה נמוגים ארץ וכל יושביה: בשבועת שוא. אחז"ל חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא. וכתיב (שמות כ) כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא. ואסור להשבע בשם אע"פ שהוא נשבע על אמת

דובר שלום

בפניה. וגודל העון אחז"ל קלום ראש מרגלא את האדם לפרוח. ואפילו בקלות ראש במקום מצוה אין ראוי לנהוג כדאיתא בגמרא בסוגיא דמר בריה דרבינא דבדחו טובא ותבר קמייהו כסא מוקרא. רק צריך האדם להתנהג בכובד ראש. כי בכל המשוגי הזמן יחל אין בהם שיווי למלה שחוק וקלות ראש כמשע רגע. כמאחז"ל אסור לאדם למלא שחוק פיו בעוה"ז. כאין נפגיי שה"ז די מילוי השחיק. דלשמחה מה ע פושה. ודבר זה תשמנה לפי הטובת האדם שבל מה שהאדם בשלימות המעלה יותר מחבירו. נתבב לו לקלום הקטן בבתמשים.

כדאיתא בתלמוד שת"ח צריך להיות ניכר במלבושיו. ובמספר לעדיו. ובישיבתו. ובעמידתו. ובהלוכתו מאחרו. בכיסו בכוסו ובכעסו. והיא במס' ד"א אל יביישון פניך. אל יבוך ציך. אל יקלגן לשוך ואל יכ:ימוך ספמיך. תן שכל לפסיעותיך. פין טובה ונפש שפלה. מלוב ואהוב לכל אדם. בפל לאחני בימו. יושב ומשנה ומקיל כמותו לפני ע"ה. נאה בניאתו נאה ביציאתו. חסיד בישיבתו. פרום ביראה. פקח בדעה. הכם בדרכיו. לא יאכל מעומד. לא ילקלק באצבעותיו. לא ינקה בפני חבירו. מתוך שתיה. מתוך שחוק. מתוך שינה. מתוך שטות. מתוך כן הן. מתוך לאו לאו. יודע אצל מי יושב. ואצל מי עומד. ואצל מי מיסב. ואצל מי מסיח. ואצל מי פושה שמרותיו. לא יהי מתהיך בדרך. לא יצא מבושם. לא יכנס לבהכ"נ באחרונה. לא ירבה בשיחה עם אשה. לא שקדן ולא שומקן ולא גלגרן. נאה בהליכתו ובשיחתו ובתפילתו ובנפילת אפים. בסליכתו. בתפילתו. עקולו. ברוקו. במעשיו. מעביר על מדותיו. ביתו פתוח לרווחה ואין נוטל בשעה שמיסב נאכל. כאלה וכאלה ואין קץ. ובכללות מתנהג בהם כפי מעלתו הראויה לזה הוא בכלל קלות ראש. וכן אמרו חז"ל אל יפגם אדם רן הרכנות שבלי חגיגה מיטאל ועזרים הוו כפיתו בברנליהון וגו' בשעה בהעלה לכהן ראש. בשעם בזה שלא יהיו בכלל קלות ראש: בריצת רגלים. בארנו במ"א שבלבד גוף העבירה שוקל שמים דעים ענין פעולת העבירה. אם שלא המעה בתשוקת נפשו בשמחה ובזריזות. ובארנו במס' אבות שפורקת ריגו מורה על פרילה כאילו להשיג איזה טופלת נבחר במקום שהוא רץ לשם. זהו שאמרנו בריצת רגלים במסירות פרילה והשמחה להרע. כאלו הרעה היא תועלת הטוב. וטלל בזה הכילה באדם רך בחזירתו מבהכ"נ ובהמ"ד. והרץ בשבת והרץ לשית שיח הבל וריק. והרץ לקלקל קרין עלמו אף שלא קלקל באמת וכדומה:
בשבועת שוא. בין בשוא שוא כגון על עץ שהוא אבן. גמל פורח באויר. נשבע בעורם בים בגד נשבע לבטל המצוה. וכן שהוא סוא שמיש כן כגון אכלתי ולא אכלתי. ובכלל אף שהוא אמת רק במגש. ובכלל האומר הן הן. לאו לאו דהוש שבועה. ואפילו נשבע באמת לצרך נתקב לחטא. וגודל העון שכל העולם נזדעזע כשאמר הקב"ה לא תשא. ונפרעין ממנו וממשפחתו ומכל העולם ונפרעין ממנו לאלמר. ומכלה עציו ואבניו. ואינו טוער בהקב"ה ואין לו תקילה בעולם. וכתב בא לעולם. וחיה רעה באה לעולם. ובכלל זה המקבל עליו ליסבע אף שאינו נשבע. ושבועה חולה ואין מכפר עד יוה"כ. ואין חילוק בזה כשאומר בלה"ק או בכל לשון. וביותר נכשלים בזה שבוי שמורה שמבנמים להקונה לא אמת ולא בשום בשם ה' לבנת מקחם ודמיו הקונים.

עיון תפלה

כי סקנו את ערכם: בריצת רגלים להרע. עשה"כ (ישעיה נט, ז) רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפוך דם נקי: ברכילות. לדעת ר"א (כתובות מ"ו ע"א) הוא שאמת שם רע על חברי, דאמר שהם אהרם למוציא שם רע מנלן ר"א אומר מלא תלך רכיל בעמיך (ויקרא יט, טז), ולפי"ז רכילות היא שקר. ולדעת ר' יוחנן (סנהדרין ל' ע"א) דלא נכתבו פלוני ופלוני מזכין פלוני ופלוני מחייבין משום לא תלך רכיל, ועיי"ש ל"ח ע"ב, ולפי"ז רכילות אפי' אומר אמת, והוא ג"כ לשון הרע, ועי' רש"י ויקרא שם. ותולדות הרכילות — מגלה סוד, שנאמר (משלי יא, יג) הולך רכיל מגלה סוד. ועשיית מחלוקת בין אדם לחברו (סדר אליהו רבה פרק י"ח): בשבועת שוא. קשה שוכא משני מה אנו מתודים דוקא על שבועת שוא דהיינו לשבת או לקיים את הידוע לאדם או לבטל את המצוה או שנשבע על דבר שאי אפשר, דשבועה כשהם גוני לא שכיחי טלי האי, ואין אנו מתודים על

תקון תפלה

ערף בדבר הזה שנאמר לפניך וגו' אבל אנחנו חטאנו אשמנו וגו' אין כל דבר נעלם וגו' עיניך יהר"מ ה' או"א שתסלח ותמחל לנו על כל עונותינו ופשעינו והכפר לנו על כל חטאתינו על חטא שחטאנו לפניך וגו' (כפי שסדר הרמב"ם רק בשנוי אחד, ברמב"ם כתוב ברצון

ועל חטא שחטאנו לפניך בשנאת חנם:
על חטא שחטאנו לפניך בתשומת יד:

עץ יוסף

למה שנאמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא ותרגומו למגנא: בשנאת חנם. אח"ע. כמו שנאת חנם נחרב בית שני: בתשומת יד. לשון הלואה. ור"ע שלא

דובר שלום

ולרוב הוא שקר. ואף אם הוא אמת יש בו עון גדול: בשנאת חנם. היא המדה הרעה שמוציאה את האדם מן העולם. והחריבה בהמ"ק ועדיין מרקדת בינינו וכל כך מורגלים בה כאילו היא מושבעת בחוקי הטבע אשר גם בין אוהבים וריעים שמתרך השנאה על לא דבר. שמסלותה עלתה בהתנהגות כל אשר מוכשרים ביותר ישנאו חבירו. וכ"ש שיגדלו בסחורתו ממון. אף שאינו טבע כלל למדיו. וכ"ש בקניני איזה פאר וכבוד השמלך או מהטעם שאין מגדל שבחו. וכל כך מורגלים בה. עד באין מרגיש כלל האדם שהיא מדה מגונה מאד ומסתמא בה. רק ידמה בלבו שאף הוא משון שנאת חנם. ולא אויב לבוש אדם. ולא ידע כי בנפשו הוא בכל לנגע. כל אותן שונא בני אומתו. שמגר שנא רעהו בהרוחו. שמ"ח שונא לת"ח עליו כשדבריו מתקבלים לשומעיהם. ושנאה משוררתו לחמם מותין בכשרון עליו. לאלות בו מכת השנאה. ובאמת לא זאת היא הגרמת שנאתו אך מקור השנאה הוא מכשרון המתפאר על עלתו והתכונה שליגורו לא תמצא דופי שמתלה עליו. והיא טבעת ממקור הקנאה והכבוד. שנה שמה מוליאין את האדם מן העולם. והיא האוגרת תחת כנפיה מדות מגונות למרבה. בשביל הוא שמח לאיד חבירו. ומתכבד בקלון חבירו. ונשא בתקלת חבירו. ומעיד בכפרים. ומוליא שם רע ומדבר לשון הרע. ומשרך מדנים בין אחים וריעים. ומונע את עצמו להתחבר לעושי מצוה ופועלי טוב. ואליבזייהו דשנאת חנם היא נקימה ונטירה והכעס. וגודל העון של שנאת חנם ועונשים המבוארים למעלה מבואר במאמרי חכמינו ז"ל מוליאים את האדם מן העולם. וגורמת הגלות. ומסבבת שפיכות דמים דכ' וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וגו'. וכל מיני גיהנם שולטין בו. ושמתאוות בוערת בו. ושכינה אין מצויה אצלו. ומשכחת לימודו. ומוסיף עצבות. ומעמיד מלוכן מאכזריו. והוא כאילו עובד עבודה זרה. ולא ימות מאיד. ולוקה בגופו. וכאלה כל עונשי לשון הרע המבוארים למעלה: בתשומת יד. במסכת בבא מציעא איתא כגון שיחד לו כלי להלואתו. דמפרש תשומת יד שמשים לו מקום אל הכלי ליחד לו המקום והכלי.

יד

עיון תפלה

על שבועת שקר כגון אכלתי ולא אכלתי (שבועות כ"א ע"א) דהכיתי סוגא? ועוד קשה אמאי לא חשיב נדרים? ועוד קשה הא שבועות ונדרים בכלל בטוי שפתים כמבואר לעיל? והגאון ר' אליהו דוד ראבינאוויץ תאומים ז"ל הגיה בסדורו בשבועת שוא עשה"ל (שמות כג, א) לא תשא שמע שוא דאמרינן התם במכילתא שהוא אזהרה למקבלי לה"ר (וכ"ה בפסחים קי"ח א') ואזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין עד שיבא בעל דינו עמו, ואזהרה לבעל דין שלא ישמיע דבריו לדיין עד שיבא בעל דינו עמו (וכ"ה בסנהדרין ז' ע"ב). ואזהרה לדיין שלא יגרום שבועת שוא עיי"ש וכדאמרינן (שבועות מ"ט ע"א) כילד אנו ואתו באין לידי שבועת שוא, ועי' תנא דבי אליהו רבה פרק כ"ט. והאן מתודים אנחנו על שבועת המיוחסים לאן מה שלא התודינו עד הנה; ובמחזור ויטרי גרס בשמע און, וכולל ג"כ כל השמיעות האסורות,

תקון תפלה

ברצון וברעת ואצלם ברצון לחור, וכלם בלי וי"ו), על חטאים ג"כ בלי וי"ו, וסדרם חטאת עולה קרבן (?) מיתה כרת מיתה וכרת (מיתה בידי שמים וכרת בידי שמים) (נראה שהוא תוספת איזה מגיה לביאור ונכנס אח"כ בפנים) ארבע מיתות ב"ד סקילה שריפה הרג וחנק ומלקות ארבעים (ס"ל כרבא בסנהדרין י' ע"א מלקות במקום מיתה עומדת ולשון רש"י שם "דכיון דעבר על אזהרת בוראו ראוי הוא למות (כדאיתא בירושלמי מכות פ"ב ה"ז שאלו לנבואה חוטא מהו ענשו אמרה להם הנפש החוטאת היא תמות) ומיתה זו קנס עליו הכתוב והרי היא כאחת מן המיתות וכי הוי דסקילה בפ"ע שריפה בפ"ע הוי נמי מלקות כאחת מן המיתות" עכ"ל) מצות עשה ומצות לא תעשה בין שיש בה קום ועשה ובין שאין בה קום ועשה בין

שגלוים

כמו שמיעת דברים נבלים וניבול פה, ושירי עגבים, זמיר עריצים, ואפי' שירי רשות בין בכלי בין בפה, כדאמרינן (גיטין ז' א') זמרא מנלן דאסור שנאמר אל תשמח ישראל אל גיל כעמים (הושע ט, א) ונאמר בשיר לא ישתו יין (ישעיה כד, ט), וקול באשה ערוה (ברכות כ"ד ע"א): בשנאת חנם. שנאמר (ויקרא יט, יז) לא תשנא את אחיך בלבבך, כשהוא אחיך בתורה ובמצות אסור לך לשנאתו. ואמרו רבותינו (יומא ט' ע"ב) אבל מקדש שני שהיו עסקין בתורה ובמצות ובגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות (שהיו במקדש ראשון) ע"ז ג"ע ושפיכות דמים (ע"ש אמאי לא חשיב שמיטת הארץ כדחשיב במשנה פ"ה דאבות): בתשומת יד. כל המפרשים פרשוהו ע"פ שכתוב (ויקרא ה, כא) וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד, דהיינו שותפות או מלוה ששולח ממון מאת ידו, אבל דבר זה כבר נכלל בוידוי עשקנו וחטא האמור למעלה. ולפי דעתי הוא ודוי כללי על כל העברות שהיו עליהם לשון שימת יד, כגון שימת יד עם רשע להיות עד חמס (שמות כג, א), שימת יד

(הג"ה) ס' 71—12 עם

וְעַל חֵטְא שֶׁחָטָאנוּ לְפָנֶיךָ בְּתִמְהוֹן לֵבָב:

וְעַל כֻּלָּם אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת סְלַח־לָנוּ מְחַל־לָנוּ כַּפֶּר־לָנוּ:

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם עוֹלָה:

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם חַטָּאת:

עץ יוסף

שלוינו לשני שעת דחק: בתמהון לבב. שנתלוצצו על דברי חכמים. ואחז"ל כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר זה האומר אין תורה מן השמים והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמבזה ת"ח והמבזה את המועדות כו' אין להם חלק לעולם הבא:

ענף יוסף

בתמהון לבב. שמתמיהים הבאים עליו לראות. או פי' שטותו של הלצנות:

כתוב בספר חמדת ימים שכוון לפרש על חטאים שאנו חייבים עליהם על ביטול מצות עשה. ועל חטאים שאנו חייבים על לאו הניתק לעשה. על חטאים שאנו חייבים

עולה. עולה באה על מי שביטל מ"ע או על הרהורי הלב: חטאת. באה אם נכשל בשוגג בדבר שזדונו

דובר שלום

יד לשון מקום כמו ויד תהיה לך. והמבארי התורה מפרשים שהוא לשון שותפות שכן דרך השותפים לשום יד ליד בשעה שנותנים. ויש בעניני שותפות דינים הרבה השייכים בשעה שנוגעים באיסור גזל ובאיסור רבית. ואינו רשאי להשתתף עם אחרים. ולא להתעסק בסחורה אחרת. וכן בשותפות קרקעות ובתים יש בהם איסורי היזק ראיה. גם בשותפות חוב בזמנים האחים. שכל א' פוטר עצמו ומטיל חובו על חבירו. וכן בדקדוק הוצאות איש הוצאה אל על השותפות ואיש על עצמו. וכן בזקנים אנשים הרבה אוזה מעט הנהגת ע"ה וכדומה ואין מדקדקין ליטול כ"א חלקו בהסכמת שותפיו דהוי מצוה הבאה בעבירה. וכן בענינים הצריכים לצבור. כהלל"ג. ספרים. חזן. דיין ומורה. והאלה כל צרכי צבור כשאין נותנין כ"א כראוי ה"ז גוזל הרבים. וכן כשכופין לתת למי שפטור מן הדין ה"ז גזל וביזוי ת"ח:

בתמהון לבב. ע"ד שאמר אם עושק רש וגו' אל תתמה על החפץ. שאין לתמוה על הנהגת אלוה ברשע שצדיק ומוטב הרשע. וכן בסיפק כשרואה שלאי שולר ואין מחשבת מכה להכיר בכם גדולת השי"ת ולתמוה בספק רק תשב במקרה הוא ע"פ הטבע והזמן: שאנו חייבים עליהם עולה. היינו ביטול מצות עשה. ועל הרהור הלב. קרבן נזיר. קרבן זבין וזבות. מנחת כ"ד בהוראה ע"ז: חטאת. היינו שגגת חייבי כריתות. הבא על אמו. על אם אשתו. אם אמו. אם אביו. על בתו. על בת בתו. על בת בנו. על בת אשתו. על בת בנה. על אחותו. על אחותו אשת בן אשת אביו. על אחות אביו. על אחות אמו. על אחות אשתו. על אשת אחיו. על הנדה. השוכב עם זכר. הבא על אביו. הבא על אחי אביו. השוכב עם בהמה. האשה שמביאה עליה בהמה. הבא על אשת אחי אביו

עיון תפלה

עם גנבים לחלוק עמהם שנאמר (משלי כט, כד) חולק עם גנב שונא נפשו, תשומת יד עם מנאפים שנאמר (תהלים נ, יח) ועם מנאפים חלקך, משך ידו את לוצצים (הושע ז, ה), מחזיק ביד מרעים ע"ד הכתוב (איוב ח, כ) דהיינו מסייע ידי עוברי עבירה. ובכלל היות שותף לעוברי עבירה נקרא תשומת יד, וסדר כאלפא ביתא הכריחו להשתמש במלת תשומת בתי"ו, אבל אין כונתו כלל על תשומת יד שבמקרא: בתמהון לבב. יפה פירש הרב מהרי"ל מעקלענבורג ז"ל שהוא החטא הגדול והטרוד מה שנתן את נפשו להלכד ברשת המתפלספים ריקי הלב להסתפק באמתת עקרי תורתנו הקדושה, במציאות השי"ת, בהשגחתו, בנבואה, בתורה מן השמים, וכיוצא בהם. והוא מה שקראו פלוסופים — סקעפטיזמוס — והעברי קורא תמהון לבב, כי הלב כחלול מלא תמהון ושאלות וספקות על כל דבר וחזיון, אחרי שהאמונה וקבלת אבות רופסו בעיניו. והיא הקללה הנוראה הכתובה במשנה תורה (דברים כח, כח) יככה ה' בשגעון ובעורון ובתמהון לבב, ישלח ה' בך מבוכת הדעות וערבוביית המחשבות עד שתבוא לידי שרון בלי דעת מה לחשוב ומה לעשות ולבך יהיה מלא תמהון זרות וספקות, ואז הנך אמלל בארץ, כי אין שקט ואין מרגוע לרוחך ואין שלום בעצמיך: ועל כלם אתה אלוה סליחות. על דרך לשון הכתוב (נחמיה ט, יז) בבקשה ממך סלח לנו וגו'. עיין מה שכתבתי לעיל בפיסקא אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי בדבור המתחיל מחילה: ועל חטאים שאנו חייבים עליהם עולה. עולה מכפרת עשה (ויקרא ו' פ"א) ועל הרהורי עבירה (ירושלמי יומא פ"ח ה"ז ובויק"ר פ"ז סי' ג'): שאנו חייבים עליהם חטאת. כל מעשה שזדונו

תקון תפלה

שגלוים לנו ובין שאינם גלוים לנו הגלוים לנו כבר אמרנו לפניך ושאינם גלוים לנו כבר לפניך גלוים וידועים כדבר וגו' התורה הזאת יהיו לרצון וגו' עושה שלום וגו'. ואין אצלם לא אלהי עד שלא נוצרתי ולא אלהי נצור. ונוסח הימנים או"א תבוא וגו' ואל תתעלם מלכנו מתחנתנו וגו' (כמו ברמב"ם) אבל חטאנו אנחנו ואבותינו

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם קָרְבַּן עוֹלֶה וְיוֹרֵד:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם אָשָׁם וַדַּאי וְתָלוּי:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מַכַּת מַרְדּוּת:

עץ יוסף

כרת כגון שני דקחשיב בפרק קמא דכריתות כמו אכילת חלב בשבת בשוגג וכדומה: **עולה ויורד.** כגון אם השביעו ב"ד שאם יודע עדות לחבירו שיעיד לו. והוא הכחיש עדותו. או מי שנשבע על איזה דבר שיעשה או לא יעשה ונעלם ממנו ועבר על השבועה. או שנשבע לשקר לעבר או לעתיד חייב קרבן עולה ויורד. ונקרא כן לפי שאינו קבוע אלא עולה ויורד דאם הוא עשיר מביא כבשה או שעירה. ובדלות תורים ובני יונה. ובדלי דלות מביא עשירית האיפה: **אשם ודאי.** בא על מי שהיה בידו ממון חבירו וכחש בו. כגון שהיה בידו פקדון או שהיה לו עסק עמו ונשאר בידו ממנו אפילו פרוטה אחת או שגזל וגנב ממון חבירו. או שכבש שכרו. או מצא אבדה וכחש ונשבע לשקר חייב קרבן אשם ודאי: **אשם תלוי.** בא על מי שבא לידו ספק כרת. כגון שהיו לפניו שתי חתיכות אחת של חלב ואחת של שומן ואכל חתיכה אחת ואינו יודע איזה מהן, חייב אשם תלוי: **מכת מרדות.** הוא י"ג מכות (מהרש"א ס"פ כי תצא).

ענף יוסף

על נגע בארץ או מעשה. על חטאים שאנו חייבים מיתה בידי שמים או מיתה בידי אדם. על חטאים שאנו חייבים מיתות מפורשות. על חטאים שאנו חייבים כרת וערירי. על חטאים שאנו חייבים כל מיני יסורין וכל מיני עונשים ע"כ:

דובר שלום

על אשם גזו. על אשם אמו. על אשם איש. המשכב ע"ז במעשה. הנותן מזרעו למולך. בעל אוב. בעל ידעוני. מחלל שבת. העושה מלאכה ביוה"כ. אוכל ושותה ביוה"כ. אוכל טמא. אוכל חמץ בפסח. אוכל חלב. אוכל דם. אוכל פגול. שוחט קדשים חוץ לעזרה. מפטם השמן המשחה, מפטם הקטורת. הסך בשמן המשחה. מתנה קרבן פסח למחרת וכן על שגגת ב"ד בהוראה ע"ז. קרבן נזיר. קרבן מצורע. קרבן זבין ויולדות: **קרבן עולה ויורד.** טמא מצורע. יולדת. נשבע בטומאת עדות. בין בזדון בין בשגגה. נשבע בטומאת בטוי לשקר בשגגה. טמא שאכל קודש בשגגה. טמא שנכנס למקדש בשגגה: **אשם ודאי.** על שפחה חרופה. על גזל. על המעילה. על טומאת נזיר. על הלועג כשמסלף ממנו: **ותלוי:** היינו כל שחייבין על שגגתו חטאת קבועה. חייבין על לא הודע שלו אשם תלוי: **מכת מרדות.** המוציא שלא קיבל עליו סמכות. והמונע על דברי סופרים מכין אותו

עיון תפלה

כרת שגגתו חטאת קבועה: **קרבן עולה ויורד.** שהעשיר ירבה והדל ימעיט, והם חמשה, טומאת מקדש וקדשיו, שבועת בטוי שפתים, שבועת העדות, יולדת, מצורע: **אשם ודאי ותלוי.** אשם ודאי חמשה, אשם גזלות, הכופר בממון חברו ונשבע והודה, ועי' (ל"מ פ"ח פ"א), אשם מעילות, הנהנה מן ההקדש שוה פרוטה בשוגג, אשם שפחה חרופה, הבא על שפחה כנענית המיועדת לעבד עברי, אשם נזיר שנטמא במת, אשם מצורע ביום טהרתו. **אשם תלוי.** ספק שגג בדבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת קבועה (כריתות כ"ה ע"א) מביא אשם להגין עליו מן הפורענות עד שיודע לו שודאי שגג: **מכת מרדות.** מלקות מדרבנן, דתניא (כתובות פ"ו ע"א) במה דברים אמורים (דסגי בארבעים) במצות לא תעשה (שכבר עבר) אבל במצות עשה כגון שאומרים לו עשה סוכה ואינו עושה וכו' היו מכין אותו עד שתצא נפשו. וכן ב"ד היו מכין ועונשין שלא מן הדין כדי לעשות סייג לתורה כהאי מעשה באחד וכו' והביאוהו לבית דין ולקוהו (סנהדרין מ"ו ע"א) ועי' רמב"ם הל' סנהדרין פי"ח ה"ט ופכ"ד ה"ד, ומלקין על לא טובה ההתראה (קדושין פ"א ע"א), וכן האוכל חצי שעור (רמב"ם פי"ד מהל' מאכלות אסורות ה"ב), וכל הסור אבל אסור דשבת היו מכין אותו מכת מרדות (רמב"ם ריש הלכות שבת), ואמירה לנכרי (שם פ"ו ה"א), ועוד (סג"ם)

תקון תפלה

ואבותינו אשמנו וגו' **צרכנו** (לא ידעתי טעם הנקוד הזה) וגו' תעינו תעבנו תעתענו מה נאמר לפניך וגו' מה נספר וגו' כל חדרי בטן ורואה כליות ולב ואין דבר נעלם וגו' יהר"מ ה' או"א וגו' (כמו ברמב"ם) ותסלח לכל פשעינו ועל חטא ש"ל בשגגה. ובזדון. בסתר. בגלוי. באונס. ברצון (כלם בווי"ן), ועל חטאים שאנו חייבים עליהם עשה (ענש עשה). לא תעשה שנתק לעשה. לא תעשה. קרבן. מלקות ארבעים. מיתה. כרת. ארבע מיתות בית דין (כלם בווי"ן) וגו' על הגלוים לנו ועל שאינם גלוים לנו הגלוים לנו כבר אמרנום לפניך ה' אלהינו ושאינם גלוים לנו חטאנו על כלם ואתה יודע כל הנסתרות ככתוב וגו' כי אתה וגו' (כמו ברמב"ם) ומה שחטאתי מרק וגו' יסורים יהיו לרצון וגו'. ובסדורי הספרדים בערבית מתחילים הודוי **אנא ה' או"א תבא** וגו' **אבל חטאנו אנחנו ואבותינו**, ובתפלות היום מתחילים **או"א תבוא** וגו', ובמוסף

מנחה

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מַלְקוּת אַרְבָּעִים:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם מִיתָה בִּידֵי שָׁמָיִם:
וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם כָּרֵת וַעֲרִירִי (נ"א ועירות):

עץ יוסף

ורמב"ם לא משמע כן (ע"ש): מיתה בידי שמים. כרת כו'. החילוק שביניהם הוא. כי בידי שמים הוא קלה מן הכרת. שהכרת יש עליו עונש לאחר מיתה אם לא עשה תשובה כראוי. ומיתה בידי שמים אין לאחר מיתה עליו כלום. ורש"י כתב דמיתה בידי שמים ימיו נקצרים ואינו הולך ערירי. אבל כרת אית ביה ב'. ימיו נכרתים והולך ערירי בלא בנים. ומחויב מיתה בידי שמים מסורסים הם:

ענף יוסף

כתוב בספר חמדת ימים בשם תומכן כל אלה עיש לנגדי. פירוש אשר חכמים הגידו דאע"פ שבטלו סנהדרין דין ד' מיתות לא בטלו. מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו. ומי שנתחייב שריפה

דובר שלום

י"ג מכות: מלקות ארבעים. מנוים ברמב"ם ז"ל הל' סנהדרין שהם ל"ז במספר ולא נזכיר פה רק הנוהגין בזמה"ז. ואלו הן. הבא על אחותו. אחות אביו. אחות אמו. אחות אשתו. אשת אחיו. אשת אחי אביו. על הנדה. אוכל חלב. אוכל דם. אוכל חמץ בפסח. אוכל ביום הכפורים. עושה מלאכה ביום הכפורים. עושה ע"ז. פונה אל ע"ז. נודר בשם ע"ז. נשבע בשמה. נחש מנחש. העושה כחקותיהם. קוסם. מעונן. מנחש. המכשף. דורש אל המתים. מוחק השם. וכיוצא בו הורס אבן מן המזבח או שורף עץ מן המקדש. האוכל בהמה טמאה. עוף טמא. דג טמא. שרץ העוף. שרץ הארץ. שרץ המים. רמש האדמה. תולעים שבפירות. נבילה. טריפה. אבר מן החי. גיד הנשה. בשר בחלב. המבשל בשר בחלב. אוכל תבואה חדשה קודם לעומר. אוכל ערלה. כלאי הכרם. המערבת חמץ בפסח. חמץ אחר חצות. המקיים חמץ ברשותו כגון שחימץ עיסתו. שותה יין נסך. נזיר שגילח. שנטמא למת. זורע ארץ ישראל בשביעית. זומר. קוצר ספיח. בוצר. זורע ביובל. קוצר. בוצר. מכלה פאת שדהו. מעולל כרמו. מלקט לקטו. פורט כרמו ולא נתן לעני. לוקח עומר שכחתו. לוקח אם על בנים. זורע כלאים בארץ בזרעים. כלאי כרם בארץ. מרכיב אילנות כלאים בכל מקום. מרביע בהמה כלאים. מנהיג בכלאים. חוסם בהמה בשעת המלאכה. שוחט אותו ואת בנו. הממשכן חבירו בידו ולא החזיר לו בשעתו. חובל אלמנה ולא החזיר המשכון. חובל כלים שעושין בהם אוכל נפש. עד זומם שאין בו תשלומין. מכה חבירו מכה שאין בה שוה פרוטה. מוציא שם רע שנתגלה דברו שקר. מקלל חבירו בשם. נשבע לשקר. נשבע לשוא. מחלל נדרו. יוצא חוץ לתחום בשבת. עושה מלאכה ביום טוב. מקיף פאת הראש. מקיף פאת הזקן. שורט על המת. קורח קרחה על המת. כותב כתובת קעקע. לובש שעטנז. קוצץ אילני מאכל דרך השחתה. איש שלובש מלבוש אשה. אשה שלובשת מלבוש איש. כהן שנטמא למת. כהן שקידש אשה זונה וחללה. כהן גדול שקידש גרושה או חללה ובעלה. מחזיר גרושתו אחר שנתקדשה. הנושא זקוקה ליבם. הבא על הקדשה. ממזר שנשא בת ישראל ובעל. פצוע דכה שנשא בת ישראל ובעל. מסרס איש וכן שאר זכרי בהמה חיה ועוף. אונס שגירש אנוסתו ולא החזירה. מוציא שם רע שגירש אשתו ולא החזירה. הקרב אל עריות בדרך מדרכי זנות. המתחתן בעממין: מיתה בידי שמים. זר שאכל תרם. אוכל עיסה בלא הורמה חלתה. ועוד ע"ז חייבי מיתה שאינן נוהגין בזמה"ז ומפורשים ברמב"ם ז"ל פי"ט מהל' סנהדרין: כרת ועירירי. כל האמורים למעלה

עיון תפלה

הלכה בקדושין (י"ג ע"ב) ובדוכתין טובא. ופירוש מרדות מוסר חכמים דתרגום מוסר מרדותא: מלקות ארבעים. הם מלקות דאורייתא, ואע"ג דאינן אלא ל"ט ניסנא דקרא נקט ארבעים יכנו (דברים כה, ג): מיתה בידי שמים. אותן דחשיב בברייתא (סנהדרין פ"ג ע"א) ואלו שבמיתה האוכל את הטבל וכו', וגם (פ"ט ע"א) המוותר על דברי נביא וכו', ובברכות (ד' ע"א) כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה (בידי שמים), ושם (י"א ע"א) עשה כדברי ב"ש חייב מיתה (בידי שמים), ובעירובין (ס"ג ע"א) המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (ביד"ש), ובנדה (י"ג ע"א) כל המוציא ש"ז לבטלה חייב מיתה (בידי שמים), וכיוצא בהם הרבה: כרת ועירירי. י"ג עריות. והאמור תמור אחרון לעדוי. כרת היא כריתת הנפש בעוה"ב, והעד מצות מילה, כל זמן שהוא חי עדיין לא ביטל מצוה, ואינו חייב כרת אלא כשמת ערל. ובמכילתא בא (שמות יב, טו) ונכרתה אין הכריתה אלא הפסקה (משלם הבא), מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל מלפני אני ה' (ויקרא כב, ג). כ"מ מקום רשותי. והם ל"ו כריתות השנוין בריש מס' כריתות: ערירי, היא המיתה בלא בנים כהערער בערבה:

ארבע

תקון תפלה

במנחה ונעילה מוסיפים בו אבל חטאנו „עוינו ופשענו" אנחנו ואבותינו, אשמנו וגו' דברנו דפי ולשון הרע העוינו וגו' זדנו זנינו חמסנו חמדנו טפלנו שקר ומרמה יעצנו עצות רעות כזבנו לצנו לוצצנו מרדנו מרינו נאצנו נאפנו (מוסיף על זנינו האמור למעלה דתנא דבי ר"י לא

תנאף

וְעַל חֲטָאִים שֶׁאָנוּ חַיָּבִים עֲלֵיהֶם אַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית דִּין *) סְקִילָה. שְׂרֵפָה. הֶרֶג. וְחֶנֶק. עַל מִצְוַת עֲשֵׂה וְעַל מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה. בֵּין שֶׁיֵּשׁ בָּהּ קוּם עֲשֵׂה. וּבֵין שֶׁאֵין בָּהּ קוּם עֲשֵׂה. אֶת הַגְּלוּיִם לָנוּ וְאֶת שֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ. אֶת הַגְּלוּיִם לָנוּ כְּבָר אֲמַרְנוּם לְפָנֶיךָ וְהוֹדִינוּ לְךָ עֲלֵיהֶם. וְאֶת שֶׁאֵינָם גְּלוּיִם לָנוּ לְפָנֶיךָ הֵם גְּלוּיִם וִידוּעִים. כַּדָּבָר

*) כתב המגיה שבסדור רב עמרם גאון ורב סעדיה גאון כתיב סקילה שרפה הרג וחנק עם מה שלפניו בלא פירוד הכ"ע, ולא טוב עשו המדפיסים שהפרידו בין הדבקים.

עץ יוסף

סקילה. הוא הבא על האם וכו'. על הזכור והמחלל את השבת והמקלל אביו ואמו ושאר המנויים בפרק ד' מיתות: שרפה. הבא על אשה ובתה ואמותיו כו' כמבואר פרק אלו הן הנשרפין: הרג. הוא הרוצח כנודע: חנק. הוא המכה אביו ואמו והבא על אשת איש וגונב נפש מישראל כמפורש בפרק הנחנקין: בין שיש בה קום עשה. היינו לאו הניתק לעשה: ובין שאין בה קום עשה. היינו לאו שאינו ניתק לעשה: כבר אמרנום לפניך. בעד עתה פרטנו הגלויות לנו:

ענף יוסף

או נפל בדליקה ונשרף או נחש מכישו. ומי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או לסטים באין עליו. ומי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי למגלה ניולן. וזה עיקר גדול שצריך האדם לשים אל לבו להתפלל אליו יתברך לסלוח מחות נפשו. ולא עוד אלא מיתה משונה דחמגלא ניולן ע"כ:

דובר שלום

גמלה ממיני המלות. ונוסף עליהם מגדף ומבטל מילה: סקילה. הבא על האם. על אשת אב. על כלתו. על נערה המאורסה, על הזכור. השוכב עם בהמה. אשה המביאה בהמה עליה. מגדף. עובד ע"ז. נותן מזרעו למולך. בעל אוב. בעל ידעוני. מסית. מדיח. מכשף. מחלל שבת. מקלל אביו או אמו. בן סורר ומורה:

שרפה. בת כהן שזנתה תחת בעלה. בא על בתו. על בת בתו. על בת בנו. על בת אשתו. על בת בנה. על בת בתה. על חמותו. על אם חמותו. על אם חמיו בחיי אשתו: הרג. רוצח. נדח: חנק. הבא על אשת איש. חובל באביו או באמו. גונב נפש מישראל. זקן ממרא. נביא שקר. המתנבא בשם ע"ז. וסימנם זמ"ן חנ"א:

עיון תפלה

ארבע מיתות ב"ד. דתני ר"ח (כתובות ל' ע"ב) מיום שחרב ביהמ"ק אע"פ שבטלו סנהדרין דין ארבע מיתות לא בטלו: סקילה שריפה הרג וחנק. סדר לן כת"ק דר' שמעון (סנהדרין מ"ט ע"ב): על מצות עשה. הם למעלה על מה שהתחיל ובכן יהי רצון מלפניך שתכפר לנו על כל חטאתינו, על עברת מצות עשה ועל עברת מצות לא תעשה, בין שיש בה בכלל תעשה קום ועשה דהיינו לאו הניתק לעשה כאומר שכתוב בה ולא תותירו וגו' והנותר וגו' באש תשרופו (ועי' סוגיא דמכות ט"ו ע"א), ובין שאין בה קום עשה דהיינו לאו גרידא: את הגלויים לנו. תכפר לנו את החטאים הגלוים לנו. ומגיע כבר נקשר ביחס הפסוק פשעינו אתה תכפרם (תהלים סה, ד): והודינו לך עליהם. והתודינו לפניך עליהם באשמנו ועל חטא ועל חטאים, מלשון ומודה ועוזב

תקון תפלה

תנאף לא יהא בך נאוף בין ביד בין ברגל (נדה י"ג ע"ב) ותניא שמעון בן טרפון אומר אזהרה לעוקב אחר נואף מנין ת"ל לא תנאף (שבועות מ"ז ע"ב); ר"א זנות בפנויה שנאמר (ויקרא יט, כט) אל תחלל את בתך להזנותה, ונאוף באשת איש שנאמר (שם כ, י) ואיש אשר ינאף את אשת איש) נשבענו לשוא ולשקר סררנו וגו' תעינו ותעתענו וסרנו ממצותיך וגו' הלא הנסתרות והנגלות וגו' כל חדרי בטן רואה כליות ולב אין כל דבר נעלם וגו' עיניך יהו"ם ה' אלא שתרחם עלינו ותמחל לנו את כל חטאתינו ותכפר לנו את כל עונותינו ותמחל ותסלח לכל פשעינו, על חטא של באנס, בבלי דעת. בגלוי. בדעת ובמרמה. בהרהור הלב. בודוי פה. בזדון. בחוזק יד. בטמאת שפתים. ביצר הרע. ביודעים ובלא יודעים (מפני שאנו רואים שהספרדים אינם כופלים את האלפא ביתא וכאן כפלו את יו"ד, נראה שהם מפרשים יודעים ולא יודעים על חטא היצר הרע, על חטא שחטאנו לפניך מה שנמשכנו אחר היצר הרע בהיותנו יודעים שזו היא עצת היצר, ועל חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע שעשינו מעשים כאלה אשר לכאורה הם מעשים מותרים או גם מעשים טובים ולא היינו יודעים או עשינו עצמנו כלא יודעים שהנחש כרוך בעקביהם, ודוגמאות לזה יכול כל אדם למצוא בנפשו). בכחש ובכזב. בלשון הרע. במראית העין. במזיד (סדור הוא באור על מראית העין, כי הא דאמרינן (בבא בתרא נ"ז ע"ב) ועוצם עיניו מראות ברע זה שאינו מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה, ובעי ליה למינס נפשיה ולא

ולא

שֶׁנֶּאֱמַר. הַנִּסְתָּרֹת לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת: כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן בְּכָל־דּוֹר וָדוֹר. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ אֶלָּא אָתָּה: אֱלֹהַי. עַד שֶׁלֹּא נוֹצַרְתִּי אֵינִי כְדַאי וְעַכְשָׁו שֶׁנּוֹצַרְתִּי כְּאִלּוּ לֹא נוֹצַרְתִּי. עָפָר אֲנִי בְּחַיַּי. קַל וָחֹמֶר בְּמִיתָתִי. הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ כִּכְלִי מָלֵא בוּשָׁה וּכְלִמָּה: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁלֹּא

עץ יוסף

ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח. כן הוא הנוסחא באבודרהם. ויש אומרים ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח אלא אתה. וכתב רבינו סעדיה המוסיף אלא אתה אחר שאומר ומבלעדיך טועה הוא: עד שלא נוצרתי. פי' קודם שלא נוצרתי איני כדאי

ענף יוסף

כתוב בספר חמדת ימים וז"ל ביהי רצון שלא אחטא יוסיף מקודם זה הנוסח. וצריך שהיה לומר שוב לא אחטא. לולא כי יגורתי מהיצר הרע כי הוא מאש ואני בשר ודם ולא אוכל לו. ואז אהיה מוסיף על חטאתי פשע. הגה יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי

לא הייתי חשוב וראוי להיות נוצר: איני כדאי. פי' אינני כמו שהוא שוה טובת היצירה. כמו והמלאכה היתה דים פי' טוב לכל צרכם: ועכשו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי כי מה אני ומה חשיבותי: ק"ו במיתתי. שאני ע"כ: יהי רצון כו' שלא אחטא עוד. כלומר לסייעני שלא אחטא. ע"ד מאמרם ז"ל

הבא

עיון תפלה

ועתה ירוחם (משלי כח, יג), המודה השטא ועוזב אותו ולא ישנה עוד ירוחם מה' ומעביר פשעיו: הנסתרות. (דברים כט, כח): עד שלא נוצרתי. עי' מש"כ בתקון תפלה לברכות השחר פיסקא לעולם יהא אדם ד"ה עד שלא נברא העולם שכן הוא לשון חז"ל: איני כדאי. לא הייתי שוה וראוי להיות נוצר, כדאמרינן (עירובין י"ג ע"ב) נוח לאדם שלא נברא יותר משנברא; ואע"פ שהאדם בכלל היה מוכרח להיות נוצר שהרי הוא תכלית כל היצירה כולה, מ"מ כל אדם בפרט יכול לומר על עצמו שאני לפי מעשי והנהגתי לא הייתי כדאי לעולם, כי הפסדתי וקלקלתי אותו יותר מאשר תקנתיו: ועכשו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי. שפשפתי ומשמשתי את כל מעשי ומצאתי שמעשי הטובים ומעשי הרעים שוקלים עין בעין, לא אלו יתר על אלו ולא אלו יתר על אלו, רבא לטעמיה (התפלה הזאת היא תפלת רבא בתר צלותיה) (ברכות י"ז ע"א) דאמר (שם ס"א ע"ב) כגון אנו בינונים, ומאחר שאני בינוני ולא העדפתי במעשים טובים אם כן לא הרויח העולם ביצירתי: עפר אני בחיי ק"ו במיתתי. כמו שנאמר (בראשית ג, יט) כי עפר אתה ואל עפר תשוב: הרי אני וגו'. דברי כבושין לרדות את הלב: שלא אחטא עוד. [ע"ד הבא

ליטהר

תקון תפלה

ולא אנס והסתכל במזיד, אבל כל היכא דלא אפשר ולא קמכוין פטור (פסחים כ"ה ע"ב) — בנשך ובמרבית. בסתר. בעינים רמות. בפתחון פה בצעדי רגלים. בקשיות ערף. ברכילות. בשגגה. בתמהון לבב. על חטאים שאנו חייבים עליהם אשם ודאי ותלוי עחשח"ע קרבן עולה ויורד. עולה. חטאת קבועה. מיתה בידי שמים. כרת. מלקות ארבעים. מכת מרדות. נדוי. ארבע מיתות ב"ד וגו' ובין שאין בה קום עשה בין שגלוים לנו ובין שאינם גלוים לנו וגו' כבר אמרנום לפניך ה' אר"א ואת שאינם גלוים לנו הכל גלוי וצפוי לפניך ה' אלהינו כמו שנאמר הנסתרות וגו' לשבטי ישרון ומבלעדיך אין לנו מוחל וסולח אלהי עד שלא וגו' הרי אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי ככלי וגו' וכלמה וצריך הייתי לומר שוב לא אעשה לולא יגורתי מהיצר הרע כי הוא מאש ואני בשר ודם ולא אוכל לו ואז אהיה מוסיף על חטאתי פשע אבל יהר"ם ה' אלהי ואלהי אבותי שלא אחטא עוד וגו' מרוק ברחמיך וגו'. ונוסח אבודרהם או"א תבא וגו' לומר לפניך ה' אלהינו צדיקים וגו' אבל חטאנו אנחנו ואבותינו אשמנו וגו' סרנו ממצותיך וממשפטיך ולא שוה וגו' מה נאמר וגו' מה נספר וגו' שחקים הנסתרות והנגלות וגו' (כספרדים) מלפניך ה' אלהינו שתמחל לנו על כל חטאתינו ותכפר לנו על כל וגו' (כספרדים, אלא שהוא מחלק על חטא וגו' ביודעים על חטא וגו' בלא יודעים) — במראית העין. בנשך ובתרבית. בשיח שפתותינו — בסתר וגו' (כספרדים) — בצעדי רגלים. בקפיצת יד. ברצון. בשגגה. בתמהון לב. על חטאים וגו' אשם. קרבן. חטאת. מיתה בידי"ש. כרת. מלקות ארבעים. ארבע

מיתות

ארחטא עוד. ומה שחטאתי לפניך מרוק ברחמיך הרבים. אבל לא על ידי יסורים וחלים רעים:

אלהי, נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה. פתח לבי בתורתך ואחרי מצותיך תרדוף נפשי וכל הקמים והחושבים עלי לרעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם:

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תעלה קנאת אדם עלי ולא קנאתי על אחרים. ושלא אכעוס היום ושלא אכעיסך ותצילני מיצר הרע ותן בלבי הכנעה וענוה. מלכנו ואלהנו אלהי כל בשר יחד שמך בעולמך בנה עירך יסד ביתך ושכלל היכלך וקבץ קבוץ גליות ופדה צאנך ושמח עדתך:

עשה למען שמך. עשה למען ימינך. עשה למען תורתך. עשה למען קדשתך. למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגואלי: עשה השלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך: ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: וערבה ליי מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות:

עץ יוסף

הנה ליסור מסייעים אותו: מרק. מבין שמיסה והדחה. כמו ומורק ושוטף במים. כלומר תפרע ממני אך ברחמים. ונקט ז היא שגורה בברכות בסוף פרק היה קורא בתורה. וכתוב בספר משכם לדק סימן פ"ג שמה שאנו מבקשים אבל לא ע"י יסורים וכו' הכוונה אותן יסורין אשר באים על האדם לנקמה מעשיו. היינו כשהוא נמאס בעיני הבורא ח"ו שולח עליו יסורין כדי שיסיה כלה ובטל מהעולם רחמנא ליצלן. אבל יסורים הבאים לנקות אותו מהחטא כדי שיהיה זך ונקי. או לסבות אחרות טובות להגדיל זכות וכיוצא. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה עכ"ל:

ענף יוסף

אבותי שלא אחטא וכו'. וכן כ' בספרים ישנים ושלאחר הדבר יען לפי הנוסח בלט אין קשר לדבריו עכ"ל: כתוב בספר מעדת השמים יצא זהיר לומר אלהי נצור לשוני וכו' אחר אלהי עד שלא נוצרתי וכו'. כי לפס יגרע יוה"כ מאחר השמים תלאומרו. כי כל דבריו טובים ונכוחים ומעוררים לבו של אדם ליראה ולאהבה את השם הנכבד והנורא בעטה ובירואה. אלא מעשו המדפיסים והכנו כי אלהי עד שלא נוצרתי הוא במקום אלהי נצור. לכן נכון לומר יהיו לרצון אחר אלהי עד שלא נוצרתי ושוב אחר אלהי נצור כו' יאמר גם כן יהיו לרצון אמרי פי כו':

ולמקללי נפשי תדום. הכוונה כי במקום קדושה אין כעס ורוגז שורה. רק במקום טריית טומאה. וכמו למעלה במחנה קדושה נאמר כולם ברורים אין ביניהם כנאה ותחרות. וכן למטה במקום קדושה אין כעס. ולכן תפלתנו להסיר כעס כי אם אהבה אחוה ושלום. וכמו אות על רב קדושת השם בנו. כי לפי גודל קדושת המקום יותר ימעט הכעס ויתרבה השלום והאהבה. וזהו ולמקללי נפשי תדום שהוא למעט מדת הכעס והרון כי אם אהבה וזהו לאות על קדושה:

עיון תפלה

ליסור מסייעין אותו (יומא ל"ח ע"ב) בתחלה ממני שמעת המכריזות אותי לחטוא. כמו לבי הכהן ומרדות כמן, והעמידני על הבחירה הטובית, ואז אעבר שאתקן את אשר עותי עד היום:

תקון תפלה

טהרות ביד וגו' (כספרדים בלי תיבות ואלהי אבותינו) וצפוי לפניך ה' אלהינו וחטאנו על כלם (והוא מוחק אח"כ תיבות וחטאנו על כלם מסדור תפלתו) כמו שנאמר וגו' (כספרדים) לפניך ה' אלהי ככלי וגו' שלא ארחטא ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים: ונוסח רבינו צדקיה הרופא בשבלי הלקט השלם סי' ש"ט וסי' ש"כ אומר בסדר הודוי אבל אנחנו חטאנו ואינו מזכיר אבותינו. ובסדור רב סעדיה גאון קורא תגר על האומרים בחתימה אין לנו מוחל וסולח אלא אתה ומוחק שתי התיבות האלה. ובימים קדמונים היו קהלות שנהגו לחתום סדר הודוי בחתימת ברכה באי"י האל (כן מצא אבן הירחי ז"ל בסדורים ישנים עי' מנהיג הלכות צום כפור סי' נ"ג, וכן גרס רש"י (יומא פ"ז ע"ב) ברי"ח אינו חותם, ואבודרהם דף ק"ו ע"א גורס המלך) הסולח. ורבינו סעדיה גאון כתב שכל מי שחותם בודוי טועה הוא, וכתב אבודרהם הטעם שאם יחתום בודוי הוו להו שמונה ברכות בתפלה ואנן שבע תנן:

בערבית אחר שמו"ע אומרים בשבת ויכלו. מגן אבות. שמגן שקדום. וחותם מקדש השבת וא"א ב"מ. וש"ץ מתחיל בנעימות יעלה תחנונינו. ומסיים א"מ אם הוא חול. ובשבת א"ם. לדוד מזמור. ק"ש. עלינו. ק"י. שה"י כולו. שה"כ בפתיחת הארון. ק"י. ויש גומרים ספר תהלים: יש נשרים כל הלילה זכר למקדש. וטוב שדבר למי שכחו יפה ומובטח בעצמו שלא ישרוד למחר בתפלתו ולא יזיק לו בתעניתו. דאל"כ יצא שכרו בהפסדו. ולא יתעסק עצמו בכרים וכסתות שמחממים. ויסיר השומקאות מרגליו קודם השינה. ויזהר שלא יכסה אותן בדבר המחמם ח"ו. ויזהר מאד קודם השינה לנקות גופו מנקבים גדולים וזכו ג"כ זהירות להנצל מטומאת קרי ר"ל בעת השינה. וקודם יזהר לומר הד' מזמורים הראשונים של תהלים ויש בהם ש"ו תיבות וד' מזמורים יעלה למנין קרי. ויקרא ק"ש שעל המטה. וברכת המפיל בכונה עצומה. והישן בבית הכנסת יישן במערב. ויזהר להכין אצלו מים. גם כלי אחר שיוכל לרחוץ ידיו תיכף אחר השינה ולא ילך ד' אמות בלא נט"י ח"ו ביום הכפורים יום הטהרה. הרואה קרי ביום הכפורים ידאג כל השנה כולה שמראים לו שלא קבלו תעניתו והשיבוהו כמה שבידים להשביעו. כעבד שמוזג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו *). ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן עוה"ב ויראה זרע ויאריך ימים. וכתב הלבוש ויש שנים ג"כ לאידך גיסא שכשעלתה לו השנה אדרבה ידאג יותר ויפשפש במעשיו ויתקנם שמא קיבל זכיותיו ושחטו על חייו ונפטר ערום ממצות שכבר קיבל שכרו עכ"ל. ועיין במ"ר. כתוב בספר עמרם שלוים אלו עשרה מזמורים בתהלים שצריך לאמרם ביום שאירע לו מקרה בלתי טהור ח"ו. וצריך לומר באותו יום דוקא ובודאי יתוקן העון עי"ז. ואלו הן. ט"ז. ל"ב. מ"א. מ"ב. נ"ט. ע"ז. צ"ע. ק"ה. קל"ז. ק"ן עכ"ל. וכתבו בספרים הקדושים מי שמתודה באותו יום שאירע לו וטובל במקוה באותו יום ומתענה באותו יום דוקא אזי נמחה אותו מזיק שנברא מאותו עון ובזה מעבירו מן העולם לגמרי. אבל הרואה קרי ביוה"כ אסור לו לרחוץ או לטבול אפי' הרגיל בזה כל השנה. אלא אם לח הוא מקנחו במפה ודיו. ואם יבש או מתלכלך בו רוחץ מקומות המלוכלכים שבגופו: כתב עמק ברכה דף נ"ט מצום והשלמה פרים שפתינו מצוה רבה שילמוד ביוה"כ משניות מסכת יומא עם פירושיהם שהם מוזכר עבודת יוה"כ. גם נכון ללמוד בש"ס בסוף יומא מהמאמרים המדברים ממעלת התשובה. ודע כי כל מאמר ומאמר מדברי רז"ל כולל הרבה ענינים מתשובה ושורשים אשר לא הוצרכו המחברים לכתוב על כמה דפין. על כן צריך לתת לב במאמרי רז"ל ללמוד וללמד ולעשות ולקיים עכ"ל: שחרית משכימין לבית הכנסת כדי לקרות ק"ש בזמנה. ויזהר שלא יטול ידיו אלא עד סוף קשרי אצבעותיו ומברך על נט"י. ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר רוח רעה מעל ידים. אם הטיל מים והשפך שיטוטת או עשה צרכיו מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו. אסור לרחוץ פיו ביוה"כ: כתב מהרי"ל הכהנים השן עולין לדוכן אז ימנעו ידיהם שילא נעורים עד שברך וכן היה קידוש כהנים במקדש: יזהר מאד לומר הי"ג מדות בכונה עצומה. כי אמירתם מעוררים רחמים גדולים בשלשת העליונים. ושזכירתם היא סגולה נפלאה לכפרת העונות. ובהשמעם

שפתחנו הכתר לומר הי"ג מדות אף אם הוא עדיין לא היה שהגיעו יפסיק באמצע ויאמר הי"ג מדות עם הצבור. ויתחיל מהפסוק ויעבור ה' על פניו ויקרא. ולא כמו שנוהגין להתחיל מתיבת ה' ה' אל כו'. ואת המספר שש ועשרים פעמים ויעבור ביוה"כ ימצא האומר טובה בטור סימן תר"ך. בערבית ה' פעמים. בשחרית ה'. במוסף ז'. במנחה ו'. בנעילה ג'. וכן הוא בכתבי האר"י ז"ל. שהם עולים כ"ו כמספר הוי"ה ב"ה ואין לזוז ממספר זה (יוס"ה): מוציאין ב' ס"ת ואומרים י"ג מדות. רבש"ע. ואף אם חל בשבת אומרים רבש"ע אף במקום שאין אומרים בר"ה שחל בשבת מ"מ ביוה"כ שחל בשבת אומרים אותו (משה אפרים). ואני תפלתי. בריך שמיה. שמע כו'. על הכל. בראשון קורין אחרי מות ששה גברי עד אם חטא. בשבת ז' גברי. מניח ס"ת ב' אצל הא' ואומר ח"ק. מגביה וגולל. וקורא בשני בפרשת פינחס ובעשור לחדש. ומפטירין בישעיה ואמר סולו סולו עד כי פי ה' דבר ומברך לאחריה. ואין אומרים מלך מוחל וסולח. אלא ודברך אמת וקים לעד. ויזהר מהשיחה שדעת ח"ו בעת הקריאה. וגם המפטיר יקרא בכונה עצומה ויעורר לבו אל המוסר והתוכחה הנאמר בה. ויקבל על עצמו קבלה אמיתית לקיים מה שנאמר בה. כי לכן נתקנה ההפטרה זאת ביום הדין הנורא הזה. אם הוא שבת אומרים יקום פורקן ומי שברך: כתב השל"ה טעם שקורין ביוה"כ בפרשת אחרי מות כדי שיתנו אל לבם השומעים כמה צריך אדם להזהר מן החטא שהרי אהרן כו' לא עמדה לו זכותו במיתת שני בניו הגדולים על שחטאו כו'. וכן בזוה"ק ז"ל ומיתתהון דצדיקייא מכפרא על חובי דרא. ועל דא פרשתא דבני אהרן ביומי דכפורי קרינן לה כו'. ובזוהר פ' ויקרא דף נ"ז איתא דלכן נזכרה מיתתן של בני אהרן ביום הכפורים שבזמן שבית המקדש חרב שאין שני שעירים זכרון מיתת שני בני אהרן מכפרים. לכן מזכירים הם קרבנות יוה"כ. וכתב בפתחי שערים וזה לשונו ובאמת שאין צריך טעם על קריאת פרשה זו ביום הכפורים שהרי שדבר מבואר שכל ענינו של יום ועבודתו וכניסתו ועינוייו כתוב בפרשה זאת. אך ר"ל ע"ד שאחז"ל למה נסמכה מיתת בני אהרן ליוה"כ לומר לך מה יוה"כ מכפר וכו' ור"ל גם בזה שהתורה סמכה מיתתם לפרשה זו כי יום זה יום הכפורים הוא שמכפר עם התשובה ולזה התחיל במיתת בני אהרן שיש בזה התעוררות גדולה להתשובה וגם זכר למיתת צדיקים שמכפר עון: נוהגין אנשי מעשה לעורר בבכי בעת קריאת הפסוק אחרי מות שני בני אהרן. ולהוריד דמעות על פטירת הצדיקים כאלה. והוא סגולה נפלאה לכפר עון ושלא ימותו בניו בחייו. והעיקר בזה שעי"ז יתן לב לשוב מעבירות שבידו. ושזי יתן אל לבו אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר. ואם צדיקים כאלה שעשו בשם מדת הדין על חוט קל כאשר חכמים הגידו. רק שהקב"ה דקדק עם הצדיקים כמ"ש בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד. וכן דרשו חז"ל נורא אלהים ממקדשיך אל תקרי ממקדשיך אלא ממקודשיך בשעה שהקב"ה עושה דין במקודשיו מתיירא ומתעלה ומתקלס. ומה יעשו מלאי עון. אלא המה ישים לבו לשום אשר עשו חסדיו. והשפיו רבו מלמנות. ואשמתו גדלה עד לשמים. והרי זה יתן ויתעורר על מיתת הצדיקים. ובזה יתמתק ויעבר גזרת אויבים אשר קמו ש'. כי

*) ושמעתי לשם עי' בקצ"ת ס' יוה"כ מ"ש בשם האר"י ז"ל. ואם עלתה לו שנה יאמר נוסח שמקבל שמובא בק"ל שם. והמעיין

מקריבים אותו כולם. ויהי תוך לבבם לבב שלם. וישוב אל ה' וירחמהו. והחסד המוכן לטובים ומקובלת ביותר בעת שהיא בזכות הצדיקים שלנו (שערי אפרים): מילה ביום הכפורים מלין אחר קריאת התורה דבגילוי שכינה הבאה מחמת המילה ראוים להיות אחר קריאת התורה. ואחר המילה אומרים אשרי (נוהג א"ד דרך החיים). ומברכין על הכוס. ונוהגין ליתן הכוס לתינוק שנימול. אבל לתינוק אחר אין ליתן. משום דבכוס של מצוה חיישינן דלמא אתי למימשך. וצריך ליתן לתינוק הנימול לשתות מן הכוס אף ממה שנותנין לו כשאומר בדמיך חיי (לבוש ותפ"א ופ"ו). כתב קיצור של"ה אסור לעשות מילה ביוה"כ ביין או שום משקה. רק ימצוץ בפה בלא משקה (א"ר): מזכירין נשמות לפי שהזכרת המיתה שובר לבו של אדם ומכניע יצרו (כל בו). ועוד כדי לזכור זכות המתים. ונודרים צדקה בעדם. כי גם הם צריכים כפרה ומתכפרים בצדקה שנותנים בעדם (ועיין מה שכתבתי סמך לזה בתפלת שבת). עוד יש סמך מדכתיב בפרשת תשא הכפורים אחת בשנה יכפר וסמיך ליה ונתנו איש כופר נפשו לה'. וכ"ת מה זכות יש למת שהחיים נותנים לצדקה בעבורם. יש לומר כי ע"י כן הש"י בוחן לבות החיים ואגב זוכר מעשה המתים ואומר אם היה אותו המת בחיים היה ג"כ נותן לצדקה. ואגב זוכר לו זכותו. ואם היה עני אותו המת אם היה לבו טוב והיה נותן לרצות אם היה לו. או תועיל לו קצת. כי החי יכול לבקש להקל דין המת כדוד שהתפלל ע"ה על אבשלום. וכר' מאיר על אחר. הילכך נותנים לכבודם כדי שגם הם אם היו כאן צדיקים יהיו מליצים על נחלתם וקרוביהם. כתבו הספרים לכן נקרא יום הכפורים לשון רבים משום שהוא יום כפרה לחיים ולמתים: מה שנהגו כשאומרים יזכור יוצאים מבית הכנסת אותן שיש להם אב ואם: אפשר שהטעם כמו לפי שהכל אומרים יזכור ועסוקים בדבר זה ואלו יהיו שותקים אמרינן בברכות כס"ע שלא יהיו הכל עסוקים כו'. וקצת יש לחוש לעין הרע בכה"ג. וכדאמרינן ביבמות דף ק"ו לית לך אבא ואמא במתא. א"ל אין. יהב בהו עיניו ושכיב ע"ש (פתחי שערים):

הזכרת נשמות

טעמים בתפלות ישראל להזכיר נשמות אחר ברכות ההפטרה ביום כפור ובשלש רגלים:

מי שאין לו אב יאמר זה:

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים נִשְׁמַת אָבִי מוֹרִי (פלוני בן פלונית) שֶׁהָלַךְ לְעוֹלָמוֹ. בַּעֲבוּר שֶׁבְּלִי נֶדֶר אֶתֵּן צְדָקָה בַּעֲדוֹ. בִּשְׂכַר זֶה תְּהֵא נַפְשׁוֹ צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם נִשְׁמַת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה וְעִם שְׁאָר צַדִּיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן. וְנֹאמַר אָמֵן:

מי שאין לו אם יאמר זה:

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים נִשְׁמַת אִמִּי מוֹרָתִי (פלונית בת פלונית) שֶׁהָלְכָה לְעוֹלָמָהּ. בַּעֲבוּר שֶׁבְּלִי נֶדֶר אֶתֵּן צְדָקָה בַּעֲדָהּ. בִּשְׂכַר זֶה תְּהֵא נַפְשָׁהּ צְרוּרָה בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם נִשְׁמַת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה וְעִם שְׁאָר צַדִּיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן. וְנֹאמַר אָמֵן:

בעבור אב ואם הזקנים ויתר הקרובים יאמר זה:

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים נִשְׁמַת אָבִי וְאִמִּי זְקֵנַי וּזְקֵנוֹתַי דּוֹדַי וְדוֹדוֹתַי בָּנַי וּבְנוֹתַי אַחַי וְאַחְיוֹתַי בֵּין מִצַּד אָבִי וּבֵין מִצַּד אִמִּי שֶׁהָלְכוּ לְעוֹלָמָם. בַּעֲבוּר שֶׁבְּלִי נֶדֶר אֶתֵּן צְדָקָה בַּעֲדָם. בִּשְׂכַר זֶה תִּהְיֶינָה נַפְשׁוֹתָם צְרוּרוֹת בִּצְרוֹר הַחַיִּים עִם נִשְׁמַת אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה וְעִם שְׁאָר צַדִּיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן. וְנֹאמַר אָמֵן:

יִזְכּוֹר אֱלֹהִים נִשְׁמַת (פב"ש) וְנִשְׁמַת כָּל־קְרוֹבַי וּקְרוֹבוֹתַי הֵן מִצַּד אָבִי וְהֵן מִצַּד אִמִּי. הֵן שֶׁהוּמְתוּ הֵן שֶׁנֶּהֶרְגוּ הֵן שֶׁנִּשְׁחֲטוּ וְשֶׁנִּשְׂרְפוּ וְשֶׁנִּטְבְּעוּ וְשֶׁנֶּחְנְקוּ * עַל קִדּוּשׁ הַשֵּׁם. בַּעֲבוּר שֶׁבְּלִי נֶדֶר אֶתֵּן צְדָקָה בְּעַד הַזְכָּרַת

*) וְשֶׁנֶּחְנְקוּ, [illegible]

נִשְׁמוֹתֵיהֶם. וּבִשְׂכַר זֶה תִּהְיֶינָה נַפְשׁוֹתֵיהֶם צְרוּרוֹת בִּצְרוֹר הַחַיִּים. עִם נִשְׁמוֹתֵיהֶם שֶׁל אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב שָׂרָה רִבְקָה רָחֵל וְלֵאָה. וְעִם שְׁאָר צַדִּיקִים וְצִדְקָנִיּוֹת שֶׁבְּגַן עֵדֶן, וְנֹאמַר אָמֵן:

לזכר אל מלא רחמים שוכן במרומים. המצא מנוחה נכונה. (תחת) [על] כנפי השכינה. במעלות קדושים וטהורים, כזוהר הרקיע מזהירים. את נשמת (פב"פ) שהלך לעולמו. בעבור שבלי נדר אתן צדקה בעד הזכרת נשמתו. בגן עדן תהא מנוחתו. לכן בעל הרחמים יסתירהו בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתו. ה' הוא נחלתו. וינוח בשלום על משכבו. ונאמר אמן:

לנקבה אל מלא רחמים שוכן במרומים. המצא מנוחה נכונה. (תחת) [על] כנפי השכינה. במעלות קדושים וטהורים. כזוהר הרקיע מזהירים. את נשמת (פב"פ) שהלכה לעולמה בעבור שבלי נדר אתן צדקה בעד הזכרת נשמתה. בגן עדן תהא מנוחתה. לכן בעל הרחמים יסתירה בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתה. ה' הוא נחלתה. ותנוח בשלום על משכבה ונאמר אמן:

מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן דוד ושלמה הוא יברך את ר' (פב"פ) בעבור שנדב צדקה בעד הנשמות שהזכיר היום לכבוד המקום ולכבוד התורה ולכבוד הרגל (ביו"כ ולכבוד יום הדין). בשכר זה הקדוש ברוך הוא ישמרהו ויצילהו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה (ביו"כ ויכתבהו ויחתמהו לחיים טובים בזה יום הדין) וישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו (בשלש רגלים ויזכהו לעלות לרגל) עם כל ישראל אחיו. ונאמר אמן:

ואומרים אב הרחמים, אשרי. יהללו, ומחזירין הספר תורה, ובנוחה יאמר וכו':

[מט: אחרים] אח"כ אומר הש"ץ התפלה לפני התיבה שהתקין להש"ץ. ויש לומר באימה ובהכנעה בבכי ובתחנונים להתעורר הלב שהוא הולך לפני מלך גדול ונורא שימחול לאשר חטא ופשע ויקבל ברחמים וברצון את תפלתו וימחול על עונו. ולכן אם יש בקרבו המס ימס המסתו על לב שבזמן שביהמ"ק היה קיים היה הכה"ג עוסק בעבודה בהיכל ובעזרה ומחשבה טהורה ונקי' וכטל ה' תוסף עליו כל היום. ועתה בעונותינו הרבים שחרב בית המקדש אין נכנס במקומו להקטיר ולרצות לכפר חטא ולכהן תפלה ואין לא יקרע הסגור לנו אך אז יכנע לבבו הערל אם אבן הוא נמס ידכה ישפוך בתפלותיו עד שיתפקקו כל חוליותיו ויהיו פניו תלויות ומיחלות לרחמי שמים לתת נפשו בשאלתו ועמו בבקשתו. ואל שדי יתן להם רחמים. ויש חזנים שיש להם קול ערב מגביהים קולם קצת באמירת התפלה בשפה ברורה ובנעימה בקול בכיית לעורר לב העם וע"י זה הצבור מתעורר יותר בתפלתם. ואעפ"כ לא יאריך הרבה. כי ע"פ הרוב בעת ההיא כבר הוא קרוב לשבע שעות שעל היום (ושעות אלו הם שעות זמניות כמבואר בשו"ע בסי' רל"ג ורס"ץ) וצריך להתפלל מוסף קודם שבע:

תפלת מוסף ליום כפור

כִּי שֵׁם יְהֹוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:

אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְכָתְבֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִּבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים קדושת נעריצך:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים. וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אֶחָת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשִּׁלְטָן לְפָנֶיךָ. עֹז בְּיָדְךָ. וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ. וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְהוָֹה לְעַמֶּךָ. תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ. וְתִקְוָה טוֹבָה לְדוֹרְשֶׁיךָ. וּפִתְחוֹן־פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ. וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ. וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ. וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כְּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה יְהוָֹה לְבַדֶּךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלֹךְ יְהוָֹה | לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ. כַּכָּתוּב

וַיִּגְבַּהּ יְהֹוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה וְאֶת־יוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה וְלִמְחָל־בּוֹ אֶת־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא־קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

וּמִפְּנֵי חֲטָאֵינוּ גָּלִינוּ מֵאַרְצֵנוּ. וְנִתְרַחַקְנוּ מֵעַל אַדְמָתֵנוּ. וְאֵין אֲנַחְנוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חוֹבוֹתֵינוּ בְּבֵית בְּחִירָתֶךָ. בַּבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו. מִפְּנֵי הַיָּד שֶׁנִּשְׁתַּלְּחָה בְּמִקְדָּשֶׁךָ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ מֶלֶךְ רַחֲמָן שֶׁתָּשׁוּב וּתְרַחֵם עָלֵינוּ וְעַל מִקְדָּשְׁךָ בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. וְתִבְנֵהוּ מְהֵרָה וּתְגַדֵּל כְּבוֹדוֹ: אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ גַּלֵּה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ מְהֵרָה וְהוֹפַע וְהִנָּשֵׂא עָלֵינוּ לְעֵינֵי כָּל־חָי. וְקָרֵב פְּזוּרֵינוּ מִבֵּין הַגּוֹיִם וּנְפוּצוֹתֵינוּ כַּנֵּס מִיַּרְכְּתֵי אָרֶץ: וַהֲבִיאֵנוּ לְצִיּוֹן עִירְךָ בְּרִנָּה וְלִירוּשָׁלַיִם בֵּית מִקְדָּשְׁךָ בְּשִׂמְחַת עוֹלָם. וְשָׁם נַעֲשֶׂה לְפָנֶיךָ אֶת־קָרְבְּנוֹת חוֹבוֹתֵינוּ.

ענף יוסף

ואין אנחנו יכולים. בסדורים הישנים היה כתוב כאן ואין אנו. וכן בברכת המזון פ׳ רצה ה׳ אלהינו אנו מודים. וכן בתפלת השחר מה אנו מה חיינו. וראיתי בא״ר שכתב בברכת המזון צ״ל אנחנו מודים לך שאנו הוא לשון יחיד כמו ואנו סדינים (ישעי׳ יט,ח). ולכן הגיהו בכל המקומות אנחנו במקום אנו. ובאמת תיבת אנו אינה בכל המקרא רק פעם אחת לשון הכתיב ועיין ברד״ק (ירמיה מב, ו). אבל ואנו פעם ואנ״ו מלאה במקרא ב׳ פעמים אבל אינם כמו ואנו סדינים. ואנו ואבלו פתחים (ישעיה ג, כו) ולכן בעלינו לשבח נ״ל ואנחנו כורעים ולא ואנו כורעים:

תקון תפלה

ומפני חטאינו. נוסח רב עמרם בתפלת מוסף אר״א מפני חטאינו וכו׳ על ידי משה עבדך מפי כבודך עלינו לשבח וכו׳ מתחת ואין עוד אוחילה לאל וכו׳ מענה לשון וכו׳ צורי וגואלי אר״א מחל לעונותינו וכו׳ לפני ה׳ תטהרו אר״א יעלה ויבוא וכו׳ חנון ורחום ארחת אר״א מלוך על כל העולם וכו׳ בכל משלת קדשנו וכו׳ ולעונות עמו ישראל וכו׳. ונוסח הרמב״ם בסדורו ומפני חטאינו וכו׳ ואת מוספי יום מקרא קדש הזה וכו׳ (בכל קרבנות המוספין גורס הרמב״ם ואת מוספי יום פלוני כלומר כל קרבנות המוספין העולות והחטאת, מלבד במוסף של חג

המצות

תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם: ואת מוסף יום (לשבת ואת מוספי יום השבת הזה ויום) הכפורים הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך. כמו שכתבת עלינו בתורתך. על ידי משה עבדך מפי כבודך. כאמור:

לשבת וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה:

זה קרבן שבת וקרבן היום כאמור) ; (ויאמ' כלי' ואין לאמרו וכ"כ מהריעב"ץ :

ובעשור לחדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם כל מלאכה לא תעשו: והקרבתם עלה ליהוה ריח ניחח פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם יהיו לכם: ומנחתם ונסכיהם כמדבר. שלשה עשרנים לפר. ושני עשרנים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושני שעירים לכפר (נ"א ושעיר לכפר מלבד חטאת הכפורים*) ושני תמידים כהלכתם:

לשבת ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי ענג. עם מקדשי שביעי. כלם ישבעו ויתענגו מטובך. ובשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אותו קראת. זכר למעשה בראשית:

*) ועי' מ"ש על זה בעה"ב תגילה חלק א"ח סי' קכ"ז. א ב במדבר כט, ז ח.

עץ יוסף

ובעשור לא חכר בו יום. כי לא יחד בימי שנה. דכולא שתא אית רשותא לאסטוני. בר מהאי יומא. וזהו שאמור הכתוב. ימים יוצרו ולא אחד בהם. הוא יו"כ שאינו נחשב עם שאר ימים. ולפיכך ולו קרי. כי הוא של הקב"ה מיוחס לו בלבד. ואין לשטן רשות בו לקטרג. ועי' עוד ברוקח סי' סי'. כל אלו עולות המוסף ולא מנה כאן אלא של נשר והיה שם עוד לקרבן היום פר של כה"ג חטאת הכפרף. ואילו של כ"ג לעולה.ושני שעירים.א' נעשה בחוץ ונאכל לערב. והב' נעשה בפנים ונשרף והבירו משתלח:

עיון תפלה

ושני שעירים לכפר. האחד הוא שעיר הנעשה בפנים שסגרו משתלח לעזאזל הנזכר בסדר אחרי מות (ויקרא טז, טו) והשני הוא השעיר הנעשה בחוץ המוכר בפרשת המוספין (במדבר כט. יא). וגרסת מהרי"ל השעיר לכפר מלבד חטאת הכפורים. ונראה דקמיפלגי בהאי סברא, גרסא דידן סברה כיון דלאיתקשי איתקש להדדי (שבועות ח' ע"א) דתרוייהו מכפרין על דבר שיש בו ידיעה לא בתחלה או בסוף צריכים לכללם ביחד ולמימר שני שעירים, כדאשכחן (יומא ס"ב ע"ב) דלשון „שני שעירים" משוה אותם להדדי. ומהרי"ל סבר כיון דלאו לגמרי איתקש שהרי שנימי תולה והיצון מכפר כפרה גמורה כדתנן בריש שבועות לפיכך צריכים לחלק מיהם. אבל במחזור ויטרי ובמחזור רומא ובסדורים הקדמונים אינם מזכירים חטאת הכפורים כלל אלא ושעיר לכפר ושני תמידים כהלכתם ותו לא:

תקון תפלה

חמצות גורס ואת מוסף בלשון יחיד, ונעלם ממני הטעם. ולומר דטעמו של הרמב"ם ז"ל משום דקי"ל (מנחות מ"ט ע"א) דאין קרבנות המוספין מעכבין זה את זה וכל קרבן וקרבן הוא מוסף בפני עצמו, אם כן בהג מאי איכא למימר הא מוספי הג הסכות מעכבין זא"ז כדאמר רבינא (זבחים ל' ע"ב) דכתיב כמשפטם כמשפטם וכי היכי דמעכבי לענין קריטה ח"ח לענין הקרבת כלם? ומ"ש הג המצות?) א"א מחל לעונותינו וכו' תשהרו כי אתה סלחן וכו' מלך מוחל וסולח א"א מלוך וכו' משלה קדשנו וכו' לעבדך באמת ודברך אמת וכו' באיי מקדש וכו'. ונוסח התימנים קרוב לנוסח

אלהינו ואלהי אבותינו. מחול לעונותינו ביום (לשבת השבת הזה וביום) הכפרים הזה. מחה והעבר פשעינו וחטאתינו מנגד עיניך. כאמור אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: ונאמר מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך: ונאמר כי־ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה תטהרו: (לשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתנו) קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך. שבענו מטובך. ושמחנו בישועתך. (והנחילנו יהוה אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בו כל־ישראל מקדשי שמך) וטהר לבנו לעבדך באמת. כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישרון בכל־דור ודור. ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח (אלא אתה): ברוך אתה יהוה מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל. ומעביר אשמותינו בכל־שנה ושנה. מלך על כל־הארץ מקדש (השבת ו) ישראל ויום הכפרים:

רצה ומודים וכו' אא"א תבא וכו' על חטא וכו' תמצא לעיל בתפלת יום כפור:

סדר עבודה

(ערוגות הבושם) כתב היוש"ס איך ומה לריך האדם להתעורר בבכי גדול ועלוש בשעה בבוא לומר (והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים את השם כו' יוצא מפי כהן גדול כו') על סדר הכבוד של העבודה יח"ש פעמים את כשהיו שומעין את השם יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה וכל העם העומדים בעזרה נתנו כבוד גדול לקדושת שמו הגדול. ונפלו על פניהם ואמרו בשמחה רבה בשכמל"ו ובזה

דובר שלום

מחל לעונותינו וכו'. פתיחות העבירה מתים הנה. פתיחות התוספה בנפשו. ופתיחות הפנים נגד לשון קטן. זהו מחל לעונותינו ביוה"כ הזה הוא כנגן בפתיחות נפשנו. ומחה והעבר פשעינו שהוא נגד עיניך הפנים נגלים העליון. כאמור מוחה פשעיך למעני הם שהוא נגד עיני. וחטאתיך מפתיחות עלמך לא אזכור:

תקון תפלה

לנוסח הרמב"ם, וחותמים כמו בשחרית. ונוסח הספרדים אלהינו ואלהי אבותינו מפני חטאינו וכו' על ידי משה עבדך עלינו לשבח וכו' אין עוד אלהינו ואלהי אבותינו מחל לעונותינו וכו' תטהרו אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבוא וכו' ורחום אתה או"א מלוך וכו' משלה קדשנו וכו'. ונוסח אבודרהם או"א מפני חטאינו וכו' עלינו לשבח וכו' אוחילה לאל וכו' או"א מחל לעונותינו וכו' או"א יעלה ויבוא וכו' או"א מלוך וכו' משלה והשיאנו וכו'. ובשבלי הלקט השלם סי' רפ"ו כתב וז"ל „מנהג פשוט בידינו לומר והשיאנו בר"ה אבל לא ביוה"כ" עכ"ל, העתקתי כל לשונו בתקון תפלה לתפלת ר"ה פיסקא מלוך על כל העולם:

אצל ומוקדם לו שש הגדול בכל הפלאות עליונים והתחתונים, וכתב מיום שחרב ביהמ"ק נספך כיל זה למותם ולגחה. ולא עוד אלא שאנו גורמים בעונותינו בכל עת ובכל רגע חלול שמו הגדול כביכול ולג"ם מליך חרמתו. אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה ואחז"ל כל דור שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאלו נחרב בימיו ואיך לא ישרד לבו הטהור אל הבכי הגדול והמרנות גדול' בלבו על זה. וביחוד כשמסל על פניו זאומר (כיו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם) יבכה על הסדר כנוח כנ"ע ואין דומה כלל כוונות כ' כריעות אלו של סדר העבודה לכוונת כריעה הראשונה של (עלינו לשבח). כי בכריעה של עלינו צריך להכרים בלבו ש"ע עד מאד על שזכה לזות מחלק הקדוש של הבורא ית"ש ויתן במחשבתו הודאה על זה. אבל בג' כריעות אלו חיוב גדול על כל איש ישראלי לבכות בכי רב על הלפה מזה נעדר כבודו שהבים לו או כנ"ל. ואיתא בכתבים דע כי כשהיה כה"ג מזכיר השם המפורש היה השם יוצא מאליו מפיו ולזה לא אמרו כשהיה מזכיר אלא יוצא מפי כה"ג כי מאליו היה יוצא והיו העם שומעים אותו וזה שאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא כו' ולא אמר תזכור אלא אזכיר ר"ל אני מזכירו עכ"ל. וכשיתחיל (כל אלה בהיות ההיכל על יסודותיו) ישרר לבו אל הבכי גדול כאשרי עין ראתה כל אלה עד סיום כל התפלות שקודם הסליחות אחר כך יאמר סליחות ויעורר לב אל הבכי עלום בסליחה של עשרה הרוגי מלכות (אלה אזכרה) ידוע סגולת הבכיה עליהם מנמ' ומאה"ק שהיא מכפרת על כל עונותיו:

סדר עבודה ליום כפור *)

סידור יעב"ץ א"ב

אתה כוננת עולם מראש. יסדת תבל והכל פעלת ובריות בו יצרת: בשורך עולם תהו ובהו וחשך על פני תהום גרשת אפל והצבת נגה: גלם הבניתה מן האדמה יצרת ועל עץ הדעת אותו פקדת: דברך זנח ונונח מעדן ולא כליתו למען ארך אפך: הגדלת פריו וברכת זרעו והפריתם בטובך והושבתם שקט: ויפרקו עול ויאמרו לאל סור ממנו והסירות יד כרגע בחציר

עץ יוסף

אתה כו'. אחז"ל במדרש רבה ב"ה אומרים ארץ נבראת תחלה ואח"כ שמים. והטעם כדי להיות הארץ יסוד מוסד וזה שאמר אתה כוננת עולם מראש. פי' בתחילה יסדת תבל בהוא הארץ. דעשרה שמות נקראו לה ואחת מהם תבל. ואח"כ והכל פעלת דהיינו השמים וכל צבאם: ובריות בו יצרת. היינו דומם צמח חי בלתי מדבר. דאלו המדבר הרי מזכירו בסמוך גלם תבנית. ונברא אחר כלם: בשורך. לשון הבטה. כמו תשורי מראש אמנה: גרשת אופל. הרחקת החשך: נגה. אור: גולם תבנית. תבנית מלשון בנין והוא חומר ממשי. ופירושו כשיצרתו על מלאכתו נברא. גולם שלם. ולא מעט מעט. ויש גורסין גולם האדם מן האדמה יצרת: דברך זנח. הרחיק את דבריך שצויתי לו שלא לאכול מעץ הדעת: ונונח מעדן. ונתרחק מג"ע: הגדלת פריו. לשון גדלות ואדירות. שיצאו ממנו האצלים המה הגבורים אשר מעולם: וברכת זרעו. כדכתיב ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה: והושבתם שקט. כאשר חכמים הגידו דור המבול לא נתגאו אלא על שהשפיע עליהם רוב טובה. ועוד אמרו ויבאו בני האלהים שהאריכו ימים בלי צער ובלא יסורים: ויפרקו עול. זה דור המבול שפרקו עולו של הקב"ה: והסירות

---

*) נהגו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם לומר סדר עבודת כה"ג ביוה"כ בחזרת תפלת מוסף; כמ"ש הגאונים (כמובא בשבלי הלקט הלכות סימן ש"כ ולומר סדר עבודה אתה כוננת או סדר אחר ובמרדכי יומא סימן תשכ"ז ובהגה"מ פ"ה מהלכה ובטור א"ח סוף סי' תרכ"א) ע"ש ונראה שהיה ששהיו . וכבר היו רגילים לומר סדר עבודה בימי חכמי התלמוד כמו יומא דף נ"ו ע"ב ההוא דנחית קמיה דרבה ועבד כר"מ ופירש"י ש"צ שסדר בתפלת יוה"כ סדר עבודתו של כה"ג. עוד שם דף נ"ו ע"ב ההוא דנחית קמיה דרבא [וכר"ח גרס רבה ולפס"ג שבני המקריס בזמן אחד היה] אמר יצא והכיתו על כן שני שבהיכל [וכ"ה בנוסח שלנו של אתה כוננת] ופירש"י ש"צ דנחית קמיה דרבא והיה אומר סדר יוה"כ בתפלה כמו שאנו אומרים. וכתב ע"ז הריטב"א בשם ספר העיטור שמעין מכלל שבלשון המשנה היה אומר אותו כגון אתה כוננת דיוסי בן יוסי. ויש מהם כמה סדרים לגדולי הדורות. ונוסח של אתה כוננת שלנו הוא היוצר קדמון מכולם ונזכר בסדר רב עמרם גאון בזה הלשון ,והכי אמר רב נטרונאי גאון מחזיק במנהג של יום הכפורים אין אומר אלית נזור אתה כוננת וסדר עבודה לא בשחרית אלא במוסף לבד כו' וכן הוא המנהג בבתי הישיבות' עכ"ל. ודבר זה הזכירו המרדכי יומא בסי' תשכ"ז ואור זרוע סימן רפ"א בשם סדר רע"ג ובשניהם נזכר בשעות גם סדר של אמיץ כח (רבינו משולם ב"ר קלונימוס) מה שלא נזכר בסרע"ג. ועוד נראה מלשונו של אתה כוננת שלנו שהוא קדמון מאד מפני שלשונו צח ואין בהם מלות שהם קשה ההבנה וגם לא נעשה בחרוזים כמו בפיוטי הקליר. וכן הוא דעת של חכמי זמננו. וגדולי משוררי ספרד הראשונים עשו רבים לסדר של אתה כוננת של עבודת יום הכפורים, כמו ר' שלמה בן גבירול המתחיל ,ארוממך חזקי ואלקי' המיוסד ע"פ א"ב ונוסף חתם שמו, ור' משה בן עזרא המתחיל ,אמרון מדברי דתי אתכן סדר עבודת' וגו' וחתם מלאכי בחרוזים ,אני משה הקטן חזק', ונדפסו במחזור ליום הכפורים כמנהג ספרדים. ואע"פ שנעל חמדת הימים הרבה לבקשות על סדר עבודה של אתה כוננת, עד שמפני זה הוצרך הג"מ ר' דוד סארדו ז"ל לעשות הטעמה (וקראו בשם ,משמם רביבים" ונדפס במחזור הספרדים). אבל הרוו"ס כתב (על סדר העבודה של אמיץ כח) בשם תוס' יומא דף ח' ע"א ד"ה דע"ת שהמנהג היה שלא היו מקפידין בפיוטים לכתוב כהלכתן. ולפ"ז אין לתמוה כ"כ על הפייטן אם לפעמים אינו מסכים אגינא דהלכתא. וזה תשובה לכמה פיוטים. עכ"ל הרו"ס. ויש לי בזה הרבה דברים ואכמ"ל.

חטניה בנימין עוריאל ראם.

אמללו: זכרת ברית לתמים בדורו ובזכותו שמת לעולם שארית: חק ברית
קשת למענו כרת ובאהבת ניחוחו בניו ברכת: טעו בעשרם ויבנו מגדל
ויאמרו לכו ונעלה ונבקיע הרקיע להלחם בו: יחיד אב המון פתאום ככוכב
זרח מאור כשדים להאיר בחשך: כעסך הפרת בשורך פעלו ולעת שיבתו
לבבו חקרת: לוית חן ממנו הוצאת טלה טהור מכבש נבחר: מגזעו איש תם
הוצאת חתום בבריתך מרחם לקח: נתת לו שנים עשר שבטים אהובי עליון
עמוסים מבטן נקראו: שמת על לוי לוית חן וחסד ומכל אחיו כתר לו עטרת:
עמרם נבחר מזרע לוי ואהרן קדוש יהוה לשרתך קדשת: פארתו בבגדי
שרד ובקרבנותיו הפר כעסך: ציץ ומעיל חשן ואפוד כתנת ומכנסי בד
מצנפת ואבנט: קרבנות פרים ועולות כבשים ושחיטת שעירים וניתוח אילם:
ריח קטרת רקח מרקחת ובעור גחלים וזריקת דם וספירת ישר: שועת
קטרת ותפלת אמת וקדשתו מכפרת עונתינו: תכן בוץ ועריכת אבן מחגר
בכלם כמלאך מיכאל משרת:

עץ יוסף

הסירות יד כרגע. הסירות שנחתך מעליהם כרגע: בקציר אומללו. כעשב נכרתו: לתמים בדורו. זה נח שכתוב בו תמים היה בדורותיו. וכתיב ויזכור אלהים את נח: חק ברית קשת. זאת אות הברית שכרת עם נח על ידי הקשת. כמ"ש את קשתי נתתי בענן: ובאהבת ניחוחו כו'. שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח וכתיב בתריה ויברך אלהים את נח ואת בניו: טעו בעשרם כו'. שנאמר ישלחו כצאן עויליהם: ויבנו מגדל כו' ונבקיע הרקיע להלחם בו. כדאיתא בתנחומא סדר נח. ת"ע אותיות דר"ע וכת אחת אומרת נבנה מגדל מארץ עד לרקיע ונחתוך השמים ושמי השמים חתיכות חתיכות ונעשה מלחמה עם הקב"ה ולא נניחנו במקומו ע"כ: יחיד אב המון. זה אברהם שהיה יחיד באמונתו. וכתיב והיית לאב המון גוים: להאיר בחשך. להאיר את העולם להחזירם לעבודתו יתברך: בשורך. לשון הבטה: לבבו חקרת. בנסיון המילה: לוית חן. זה יצחק: טלה טהור. ע"ש שעקדו אביו ככבש לזבחו. וכתיב אלהים יראה לו השה לעולה בני: מגזעו. משרשו: איש תם. זה יעקב: חתום בבריתך כו'. פי' שנולד מהול. כדאיתא בתנחומא ובאבות דר' נתן: עמוסים מבטן נקראו. כן צריך להיות והוא גם כן לשון אהבה כדתרגם דרחימין ודחביבין: שמת על לוי לוית חן וחסד. כמו שנאמר תומיך ואוריך לאיש חסידך. ולשון לוית רמז ללוים: כתר לו עטרת. כתר כהונה: פארתו בבגדי שרד. בגדי כהונה שבגדי כהונה כתיב לכבוד ולתפארת: ובקרבנותיו. אמר ובקרבנותיו בוא"ו השימוש. כלומר פארתו בבגדי כהונה ובאותם הבגדים והקרבנות הפרת כעסך. כמ"ש חז"ל מה קרבנות מכפרים אף בגדי כהונה מכפרים: ציץ ומעיל כו'. יכוין בשמונה בגדי כהונה על מה הם מכפרים כל אחד ואחד. הציץ היה מכפר על עזי פנים. ולחד מאן דאמר על המגדפים. המעיל היה מכפר על לשה"ר. הכתונת היתה מכפרת על לובשי כלאים. המכנסים היו מכפרים על ג"ע. חשן היה מכפר על מטי דינין. ואפוד היה מכפר על עובדי עבודה זרה. מצנפת היתה מכפרת על גסות הרוח. ואבנט היה מכפר לחד מאן דאמר על עוקמין שבלב. ולחד מ"ד על הגנבים וכדאי' בויק"ר פ"י סי' ו': קרבנות פרים. הם ב' פרים. האחד של מוסף היה קרב עולה. והב' חטאת שהיה מתודה עליו והיה נשרף: ועולת כבשים. הם תשעה כבשים. ב' לתמיד היום. ז' למוסף קרבים עולות: ושחיטת שעירים. הם ג' שעירים הא' שעיר עזים אחד לחטאת הוא של מוסף. ועוד שני שעירים אחד קרב חטאת ונשרף. והב' משתלח לעזאזל: וניתוח אילים. הם ב' אילים. הא' איל מוסף קרב עולה והוא הנקרא איל העם. והב' איל כהן גדול וקרב עולה: ובעור גחלים. הוא לשון הבערה. כלומר שבוער את הקטורת על גבי גחלים: וזריקת דם. הם ט"ז הזאות שהיה מזה לפני ולפנים. וט"ז הזאות מחוץ לפרוכת: וספירת יושר. הם הספירות שהיה סופר דתנן וכך היה מונה כו': שועת קטורת. פירוש קבלת קטורת ברצון טוב. כמו וישע ה' אל הבל: ותפלת אמת. היא התפלה קצרה שהיה מתפלל על ישראל בהיכל: מכפרת עונותינו. ר"ל הקטורת והתפלה והקדושה היתה מכפרת עונותינו: תוכן בוץ. סכום ה' עבודות בבגדי לבן: ועריכת אבן. הם בגדי זהב שמשובצים באבנים טובות יקרות שערך: כמלאך מיכאל משרת. שנא' כי מלאך ה' צבאות

הוא

סדור ע"פ תשר"ק

תכנת כל אלה לכבוד אהרן. כלי כפרה לישראל שפתו. על ידו סליחת העון נתת. תחת אהרן מגזעו יעמוד כהן גדול לשרת לפניך ביום הסליחה. תורת מעשה ועבודת היום שבעה ימים בזבולנו ילמוד. ומזין עליו שלישי ושביעי: שלומי זקני עם וחכמי אחיו הכהנים תמיד יסובבוהו. עד בא יום העשור וערב יום הכפרים שחרית. משביעין אותו במי ששכן שמו בבית הזה. שלא ישנה דבר מכל מה שאמרו לו. שמא יש בלבו צד מינות: הוא פורש ובוכה על שחשדוהו. והם פורשים ובוכים שחשדו למי שמעשיו סתומים שמא אין בלבו כלום. ואומרים לו. ראה לפני מי אתה נכנס למקום אש להבת שלהבת: קהל עדתנו עליך יסמוכו. ועל ידך תהא סליחתנו: צוהו והרגילוהו עד בא יום העשור. וערב יום כפור שחרית היו מעמידין אותו בשער המזרח. ומעבירים לפניו פרים ואילים וכבשים. כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה: פרשו לו סדין של בוץ בהגיע עת שחיטת כבש התמיד. לעשות מחיצה בינו ובין העם: עושה מצות טבילה באימה ויראה. ובודק עצמו

עץ יוסף

הוא. כתיב ככא כתונת בד וכתיב התם את האיש לבוש הבדים. והוא המלאך מיכאל:

תכנת כל אלה לכבוד אהרן. פי' כל תקוני יום הכפורים הוא לכבודו של כהן גדול: **כלי** כפרה לישראל שפתו. דכתיב ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר: **תחת אהרן מגזעו כו'.** והוא לפי שנאמר כל הפרשה באהרן הוצרך לומר כאן בכהן גדול שיהא כמוהו כמ"ש ימלא את ידו לכהן תחת אביו שכהן קודם אם הוא ממלא מקומו: **תורת מעשה כו'.** דתנן ז' ימים קודם יום הכפורים מפרישים כהן גדול מביתו. וכל אותם ז' ימים הוא זורק את הדם הוא מקטיר את הקטורת כדי שיהא רגיל בעבודה. וז"ש תורת מעשה שדיני מעשה כל ז' ימים קודם יוה"כ ועבודתם ז' ימים היה לומד בזבולם שהוא הבית המקדש שהיה מקטיר חורק כדי להרגיל עצמו: **שלומי כו'.** שנינו במשנה מסרו לו זקנים מזקני בית דין וקורים לפניו בסדר היום ואומרים לו אישי כה"ג קרא אתה בפיך שמא שכחת או שמא לא למדת עבודת יוה"כ ומעמידין אותו בשער המזרח ומעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים ומסרוהו זקני ב"ד לזקני כהונה העלוהו לבית אבטינס ופרש"י שמסרוהו לזקני כהונה ללמדו חפינת הקטורת המוטלת עליו ביום הכפורים. ועבודה קשה היא. מזה נראה שב' מיני זקנים מתוודים עמו בז' ימים אלו. זקני ב"ד ללמדו דיני היום וזקני כהונה ללמדו חפינה. והמסדר כלל אותם ביחד. ואומר שלומי זקני וחכמי אחיו הכהנים שהם ב' מלמדים עד בא יום שהעשור שנשנהו אלו ללמדו הדינים ואלו ללמדו החפינה: **משביעין אותו וכו'.** בגמרא פירשו שבועה זו שלא יתקן מבחוץ ויכנס מבפנים כמו שפירשו הצדוקים כי בענן אראה על הכפורת כלומר כי בענן הקטורת יבא הכהן ואז אראה על הכפורת ח"ו. אלא צריך ליתן הקטורת בתוך המחתה לפני הארון בקדש הקדשים שנאמר ונתן את הקטרת על האש לפני ה'. וקרא דכי בענן אראה הצריכוהו ללמד שנותן בה מעלה עשן כמ"ש וכסה ענן הקטרת: **למקום אש כו'.** רמז למ"ש במדרש הנעלם ז"ל א"ר אחא בשם רבי הונא לפני לפנים היא דוגמתו של ג"ע. דכתיב ביה וישכן מקדם לג"ע את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת. וכשנכנס הכהן גדול שם נכנס בנשמה ולא בגוף באימה ביראה ברתת ובזיע ונקיות. והכרובים עומדים שם שוערים. זכה הכהן נכנס בשלום ויצא בשלום, לא זכה מבין שני הכרובים יוצא להב ותשרף בפנים ומת. וזה שהם אומרים ראה לפני מי אתה נכנס למקום אש להבת שלהבת: **קהל עדתנו עליך יסמכו.** לרמוז אל לשון המשנה אנו שלוחי ב"ד ואתה שלוחנו ושליח ב"ד: **צוהו והרגילוהו.** כצ"ע דאילו למדוהו כבר אמור לעיל תורת מעשה ועבודת היום כו' וזקני עם וחכמי אחיו כו' דהיינו ללמדו. וכאן דיבר על ההרגל (חמדת הימים): **פרשו לו סדין כו'.** כאן הוא התחלת סדר העבודה. והנה בחצות הלילה היו מפיסים לתרומת הדשן ומסדרים את המערכה ומדשנים את המזבח כסדר כל יום עד שיגיע לעת שחיטת התמיד. ואז פרשו לו סדין של בוץ. וטעם היות דבוץ כדי שיכיר שיש עבודה ביום זה שהוא בבגדי בוץ: **בהגיע עת** שחיטת כבש התמיד. הוא תמיד של שחר. וכשהוא בא להתחיל בעבודה מורידין אותו לבית הטבילה וכתל שיש ובגד לשכתו שיבה. וחמש טבילות שהיו שם ביום הכפורים כולם היו בקדש על גבי בית הפרוה חוץ מזו בלבד שהיה בחול בשער המים. וטבילה

מִתּוֹצְצֵי טְבִילָה: שָׂשׂ עַל מִצְוָה לְקַיֵּם דָּתוֹ. וּפָשַׁט בִּגְדֵי חֹל וְיָרַד וְטָבַל וְעָלָה וְנִסְתַּפַּג כְּמוֹ שֶׁהֻזְהַר: נָתְנוּ לוֹ בִּגְדֵי זָהָב וְלָבַשׁ וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו מִקִּתּוֹן שֶׁל זָהָב: מִיַּד מְקַבֵּל אֶת־כֶּבֶשׂ הַתָּמִיד וְשׁוֹחֵט בּוֹ רֹב שְׁנַיִם. וּמַנִּיחַ לְאַחֵר לִגְמֹר הַשְּׁחִיטָה. וּמְקַבֵּל אֶת־הַדָּם וְזֹרְקוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ כְּמִצְוָתוֹ: לִפְנִים לַהֵיכָל יִכָּנֵס לְהֵיטִיב חָמֵשׁ נֵרוֹת. וּלְהַקְטִיר קְטֹרֶת הַבֹּקֶר. וּלְהֵיטִיב אֶת־שְׁתֵּי הַנֵּרוֹת הַנִּשְׁאָרוֹת. וְיָצָא וְהִקְרִיב אֶת־הָרֹאשׁ וְאֶת־הָאֵבָרִים כְּמִצְוָתָן. וּמַקְטִיר מִנְחַת הַתָּמִיד כְּמִשְׁפָּטָהּ: כְּכָל־יוֹם יַעֲשֶׂה מִנְחַת הַסֹּלֶת וּמִנְחַת חֲבִתִּין וְיַנְסֵךְ אֶת־הַיַּיִן בְּכָל־כְּלֵי שִׁיר. וְאַחַר הַתָּמִיד מַקְרִיב פַּר הָעוֹלָה וְשִׁבְעַת הַכְּבָשִׂים שֶׁל מוּסַף הַיּוֹם וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵּיהֶם כְּמִשְׁפָּטָם. (לשבת וביום השבת מקריב קודם מוסף היום כבשים של מוסף שבת)*: יָבֹא מִיַּד לְבֵית הַפַּרְוָה. וּבַקֹּדֶשׁ הָיְתָה וּפֵרְשׁוּ לוֹ סָדִין

*) ל״ז ומנחתם תערך לחם הפנים ומקטיר הבזיכין כמשפטם.

עץ יוסף

הזאת נאו משום חובת יום הכפורים היא בא״ה כי אף בשאר ימות השנה הדין כן שאין סכור נכנס אפילו לעזרה אלא א״כ טובל גזרה שמא יש בידו טומאה ישנה: שש על מצוה לקיים דתו. הוצרך לומר כך שהש טל מצוה זו מפני שאמרנו שאם הכ״ג היה אסטנים שהיו מחממין לו חמין בעששיות של ברזל בערב יוה״כ ומשליכים לתוך המים כדי לספיג ליכתן שלא יצטער. ולזה אמרו כאן שהוא היה כל כך מכוין למצוה שלא היה עושה מעשה אסטנים שמצטער בקרירת המים עד שיוצרך לחמין אלא שש על המצוה לקיים דתו על אותה מצוה שירד וטבל כמו שהוזהר לשם אזהרת שמים ולא היה מבקש תיקונים על הנאה: נתנו לו בגדי זהב. הם ח׳ בגדי כהונה שהזכיר לעיל: ולבש וקדש ידיו ורגליו. זה היה קדוש הראשון מעשרה קדושים שהיה עושה כה״ג ביוה״כ. כמ״ש ביומא גמירי דחמש טבילות ועשרה קדושין היה כה״ג עושה ביוה״כ. שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה. בין משנה מבגדי לבן לבגדי זהב בין מבגדי זהב לבגדי לבן כדאמרי׳ התם וחמש עבודות הין שם ומשנה בגדיו בין עבודה לעבודה מצלא טעון טבילה ה׳ פעמים. ועשרה קידושים הם שצריך לכל חליפות בגדי היום קידוש לפשיטה וקידוש ללבישה. וחמש פעמים מחליף נמצאו עשרה קידושין. ובטבילה ראשונה זו של הפשטה של בגדי חול לא הוצרך קידוש על הפשיטה וכבר הקשו בגמרא הכי תמעט הוו. ותירצו קידוש בתרא כי פשיט בגדי קודש ולבש בגדי חול עביד ליה התם. ואית ספרים דגרסי וקדש ידיו ורגליו מקתון של זהב. ופלוגתא היא בפרק טרף בקלפי יש אומרים דהיום היה בקתון של זהב ויש אומרים דגם כל הימים כן. ולכ״ע שפיר גרסינן ליה: ושוחט בו רוב שנים. הטעם שאינו שוחט בו אלא רוב שנים ומניח כהן אחר לגמור את השחיטה לפי שהיה צריך למהר ולקבל את דמו הוא בעצמו. ואם יתמהמה לא יהיה לקבלו ויהיה כהן אחר צריך לקבל את הדם ועבודה היא וכל עבודת יום הכפורים אינה אלא בו. אבל גמר שחיטה הנעשית על ידי אחר אינה עבודה אחר ששחט רוב שניה, ואע״פ שהשחיטה בזר כשרה עשאה היום חובה בכהן גדול מפני שהיא תחלת עבודה: וזורקו על המזבח כמצותו. כלומר שחט רוב שנים בלבד ולא גמר השחיטה כדי למהר ולקבל הדם כמצותו כלומר כמו שמצווה הוא שכל עבודה של יוה״כ לא תהא בה ידים אלא של כה״ג ובכללם קבלת הדם: לפנים. להיכל יכנס להיטיב חמש נרות ולהקטיר קטרת הבקר ולהיטיב את שתי נרות הנשארות ויצא והקריב את הראש ואת האברים כמשפטם ומקטיר מנחת התמיד כנ״ל והכי פירושו להטיב את החמש נרות כלומר לתת בהן שמן חדש ופתילות חדשות. אבל לא היו מדליק אותם עד הערב. ואח״כ היה מקטיר קטרת של שחר על המזבח של זהב כדרך כל יום שנא׳ והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר. ואחר שהקטיר היה חוזר להטיב במנורה שתי נרות הנשארות. ואח״כ יצא משם והקטיר את הראש ואת הרגל תחלה ושאר האברין כנן כליל. ומקטיר את מנחת התמיד היינו עשירית האיפה סלת בלולה רביעית ההין: בכל יום יעשה מנחת הסלת ומנחת חביתין כנ״ל ולא בכל והיא מנחת סלת של נסכים ומנחת חביתין היא מנחת מחבת המוטלת על כה״ג דלעשותה בכל יום שנא׳ זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה׳ ביום המשח אותו עשירית האיפה סלת מנחה תמיד מחציתה בבקר ומחציתה בערב. ונקרא חביתין על שם הכלי שעושה בו שנאמר על מחבת בשמן תעשה: וינסך את היין בכל כלי שיר. כדאמרינן במסכת תמיד מתם למנסך את היין הקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלוים בשיר. ועיין ברמב״ם פ״י דהלכות תמידין: ואחר התמיד מקריב פר העולה. אליבא דרבי עקיבא דהלכתא כוותיה דס״ל דפר ושבעה כבשים היו קרבין בתמיד של שחר ולא בין הערבים: לבית הפרוה. פירשו בגמרא מאי פרוה אמגושא, ופרש״י מכשף אחד נגוס ושמו פרוה, ורבינו חננאל פירש יש חכמים אומרים

של בוץ בינו לבין העם כבראשונה: טרם יפשוט בגדי זהב. מקדש בנקיות ידיו ורגליו מקיתון של זהב: חל ופשט בגדי זהב וירד וטבל כמו שהוזהר. ועלה ונסתפג: זהבים מעביר ולבנים לובש. שעבודת היום בבגדי לבן: ומהר וקדש ידיו ורגליו ובא לו תחלה אצל פרו. ופרו היה עומד בצפון העזרה כנגד בין האולם ולמזבח. ראשו לדרום ופניו למערב. והכהן עומד במזרח ופניו למערב: היה עומד באימה לפני אל עליון. ואומר עליו דברי וידוי וסמך שתי ידיו עליו והתודה:

אסור להוציא השמות מן השפה ולחוץ. רק יאמר השם או בשם ויכוין כשם במחשבה לבד:

וכך היה אומר. אנא השם (יהוה) חטאתי. עויתי. פשעתי לפניך אני וביתי. אנא בשם (יהוה) כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך אני וביתי. ככתוב בתורת משה עבדך מפי כבודך. כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה:

עץ יוסף

אומרים שאפר מחילה תחת הקרקע בקדש כדי לראות עבודת כה"ג ביוה"כ והרגישו חכמים בחפירה ומצאוהו והרגשו ויקראו אותה על שמו: ובקדש היתה. ולפיכך היה טובל טבילותיו שמה. דאע"ג דבראשונה לאו משום חובת היום היתה כאמור לעיל. אבל מבניה ואילך האחרבעה טבילות אחרות צריכות במקום קדוש: כבראשונה. תיבת כבראשונה קאי אתרווייהו אפריסה ואסדין של בוץ: טרם יפשוט בגדי זהב מקדש. זהו קדוש שני כאמור לעיל דהפשיטה והלבישה טעון קדוש. וכרבנן. ולאפוקי דר"מ דפליג במתניתין ואמר פושט תחלה ואח"כ מקדש. לזה אמר טרם יפשוט שהיה הקדוש קודם הפשיטה ולא אחר הפשיטה בין הפשט לטבילה. אלא התחלת הטבילה היה ההפשט. ולזה אמר אחר כך: חל ופשט בגדי זהב. חל הוא לשון התחלה. לרמוז דלא היה ההפשט אלא בתחלת הטבילה כמדובר: וירד וטבל. והוא טבילה ב': ולבנים לובש. הם בגדי הבד שכהן גדול משמש לעבודת היום. כמ"ש כתונת בד קדש ילבש וגו' ואחז"ל מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים לעבוד עבודה. לפי שאין קטיגור נעשה סניגור: ומהר וקדש ידיו ורגליו. הרי קידוש ג': ובא לו תחלה אצל פרו. הוא שנאמר עליו בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת: ופרו היה עומד כו'. אף כי כל צפון העזרה היה כשר מן הדין להעמדת הפר דכולה לפני ה' הוא. אעפ"כ לא היו מעמידין אותו אלא בין האולם ולמזבח מפני שהוא קרוב להיכל משום חולשא דכ"ג שלא יכבד עליו טורח משא לזרוק הדם למרחוק: ראשו לדרום ופניו למערב. והיכי משכחת לה בשוקף את ראשו. וכדין היה שיהיה ראשו להיכל שהוא במערב ואחוריו למזרח. אלא שמא יטיל גללים ונגלי הוא לבראות בית סריטי שלו נגד מזרח, ולפיכך היה ראשו לדרום וגבו לצפון דהכי שפיר טפי: וכך היה אומר אנא השם. מה שאומרים אותו בלשון אנא השם ולא בכינוי בא"ד. מפני שהכהן לא היה קורא אותו במקדש כמו שאנו קורין אותו בא"ד כשאר השמות. אלא היה קורא אותו במקדש בד' אותיותיו ככתיבתו, מה שאין אנו רשאין לקרות כן. הוא הנקרא שם המפורש שהוא המקור לכל השמות, וכל השמות נאצלים ממנו ועליו אמרו ההוגה את השם באותיותיו בגבולים נעקר מן העולם חוץ מכה"ג ביוה"כ. ואם היינו אומרים אנא ה' בא"ד היה משמע שכן היה לשון כ"ג ביום הכפורים בבית המקדש בודאי ולזה אנו אומרים אנא בשם אנא השם (לבוש) ולזה הסכים בספר חמדת הימים שהכ"ג היה מזכיר השם בן ד' אותיות ולא השם מ"ב [א], אבל השם שבפסוק. מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו אנו קורין בכינוי בא"ד וכן נ"י חטאת (מג"א א"ר) אע"ג שגם אותו היה הכ"ג קורא ככתיבה. מ"מ כיון שפסוק בתורה הוא אנו קורין אותו כמו שאנו קורין אותו כשקורין בתורה (לבוש). ומ"ש יהי רצון וכו' שאף הכהן גדול לא היה אומר אותו השם ככתבו. ועוד שאנו אומרים בו כמה בקשות בשבילנו שלא היה כ"ג אומר. וכן נוהגין (מ"א א"ר): חטאתי כו'. חטאים הם השגגות. ועונות אלו הזדונות. כלומר העבירות שעשה אותם במזיד אלא שיש לו הנאה מהם ועשה אותם להנאתו. ופשעים אלו המורדים שעושה להכעיס בלא הנאתו: אנא בשם. כן הוא הגירסא בירושלמי. הראב"ן השם. ובספר בשם. והביאו הפוס'. וכתב הס"ז ונ"ל הטעם דכשמבקש רחמים אומר בשם דהיינו שמתפלל שהוא יתברך יעשה על ידי שם הפועל שהוא רחמים גמורים בלי תערובות דין כלל. אי נמי ר"ל בשביל השם. על דרך למען שמך ה' (חמדת הימים):

[א] אבל בספר כד הקמח כתב שהעיקר כאומרים שהשם בן מ"ב היה מזכיר. מפני שצריכין אנו ביום הקדוש הזה להמתקת הדינין. (עץ יוסף)

וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם הָעוֹמְדִים בָּעֲזָרָה כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא מְפֹרָשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹהֵן גָּדוֹל בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה. הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם: וְאוֹמְרִים בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאַף הוּא הָיָה מִתְכַּוֵּן כְּנֶגֶד הַמְבָרְכִים לִגְמוֹר אֶת־הַשֵּׁם וְאוֹמֵר לָהֶם תִּטְהָרוּ. וְאַתָּה בְּטוּבְךָ מְעוֹרֵר רַחֲמֶיךָ וְסוֹלֵחַ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ: בָּרַח וּבָא לוֹ לְשַׁעַר נִקָּנוֹר וְהוּא לְמִזְרַח הָעֲזָרָה לִצְפוֹן הַמִּזְבֵּחַ. הַסְּגָן מִימִינוֹ וְרֹאשׁ בֵּית אָב מִשְּׂמֹאלוֹ. וְשָׁם שְׁנֵי שְׂעִירִים פְּנֵיהֶם לְמַעֲרָב וַאֲחוֹרֵיהֶם לְמִזְרָח. אֶחָד לִימִינוֹ וְאֶחָד לִשְׂמֹאלוֹ. טָרַף בַּקַּלְפִּי וְהֶעֱלָה שְׁנֵי גוֹרָלוֹת. גּוֹרָל יָמִין כְּשֶׁהוּא שֶׁל שֵׁם יְתַּנֵּהוּ עַל הַשָּׂעִיר וְאוֹמֵר לַיהוָה חַטָּאת:

בכאן אין צריך לכרוע:

וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם הָעוֹמְדִים בָּעֲזָרָה כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא מְפֹרָשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹהֵן גָּדוֹל בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה. הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם: וְאוֹמְרִים בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

נימוקי הגרי"ב היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם. כתוב בתשו' הרדב"ז חלק ב' סי' תת"י במשנה ובגמ' דילן לא נמצא שהיו נופלין על פניהם אך בירושלמי איתא בפ"ק אמר להם השמונה עשרה פעמים היה מזכיר הכה"ג את השם ביום הכפורים ששה בפר וכו' בשעיר ואחד בגורלות הקרובים היו נופלים על פניהם והרחוקים היו אומרים בשכמל"ו וכו' והנה אין ספק שאף הקרובים שהיו נופלים על פניהם [כי שמעו אמרי פיו של כה"ג אשר הוציא מפיו שם המפורש ולכן כדי לתת גדולה ליוצר בראשית היו נופלין כאלו אינם יכולין לעמוד על מעמדם על דרך וירא כל העם וירונו ויפ"ל על פניהם היו אומרים ג"כ בשכמל"ו] משא"כ הרחוקים שלא היו שומעים השם מפי כה"ג לא היו צריכין לנפילת אפים רק כשעה שראו הקרובים כי נופלים על פניהם אז ידעו כי יצא השם מפי כה"ג וכוונו דעתם לומר בשכמל"ו והמסדר כאן כוון אל האמת לומר והכהנים והעם העומדים בעזרה דהיינו הקרובים כשהיו שומעין וכו'. וע"ע תוס' סוטה מ' ד"ה וכל:

עץ יוסף

שם המפורש יוצא מפי כה"ג. קשה מאי לשון יוצא. גם מה שנאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי ס' ה"ל למימר תזכיר. אך ר"ל השם המפורש יהיה באיזו אופן שיהיה הוא מן הנמנע כלל אשר פה של ב"ו יכול להזכירו ואפי' מלאכים שרפים ואופנים חיות הקודש אין יכולת בידם להזכירו ולבטא בשפתים. ולא יש לשון אשר יכלהו. הוא כתוס מכל סתום דק מכל דק נעלם מכל נעלם כו'. ולתוקף גבורתו אי אפשר להזכירו בפה. וא"כ איך הזכירו כ"ג ביום הכפורים, אמנם האמת הוא שההזכרה לא היה בפועל אלא בכח, ובאותו יום הקדוש בעת העבודה הקדושה ושהיה בקה"ק היה הכ"ג מקדש עצמו אז בשעת קדושות וטהרות והיה מחשבתו מכוון ומטהר עצמו ליוצר נשמתו עד שהיה בגדר התפשטות הגשמיות והזדככות הנפלא. וכשבא להזכיר את השם היה פותח פיו לבדו והשם הקדוש יוצא מפיו ממילא כפי כח קדושת המזכיר. ובזה יודקדק לומר יוצא אבל לעולם לא היה ביטוי בשפתים ולא הכנסת השנים ולא לחישת הגרון כי זה בלתי אפשר כמו שאי אפשר לערוך צורה ודמיון לה' ית' כי הוא נעלם כך שמו נעלם וז"ש בכ"מ אשר אזכיר היינו בק"ק שמשם השפע בא לעולם כולו. אם כן נשים לב מה אבדנו כו' (בס' שפת אמת מהגאון החסיד מ' משה חאגיז בעטמ"ס ספר לקט הקמח בשם רבינו האר"י ז"ל) ועל דרך זה מתיישב לשון אף הוא היה מתכוין ולא אמר והוא היה נתכוין. אלא קאי על אהזכרת השם עצמו שהוא היה מכר מעצמו ואף הוא הכהן גדול היה מתכוין לגמור את השם. כלומר בעוד שהיו הכהנים כורעים ואומרים בשכמל"ו היה הוא מתכין לגמור את השם כלומר שהיה מאריך בשם בנעימות קול באופן שלא יגיע אותו כשהיו מסלימין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד לא היו שומעין מן הכהן אלא תטהרו שהוא סוף הפסוק של לפני ה' תטהרו (תמדה דימים):

והוא למזרח העזרה כו'. לפי שלא היו מכניסים השעירים להגריל. אלא בעזרה היו כדכתיב והעמיד אותם לפני ה' אבל לא להניחם כל כך לגד ההיכל עד זמן השחיטה שהיו מקריבין אותו כדתנן לקמן הביאו לו את השעיר ושוחטו כו': **הסגן**. הוא הכהן שהיו נותנים בערב יוה"כ שמא יארע בו פסול בכהן גדול: **טרף בקלפי**. קלפי שמינו ארגז של עץ ומחזיק ב' ידים ובה שני גורלות האחד חקוק בו לשם והשני לעזאזל, והם כשרים מכל דבר וטורף ידיו בקלפי בענין שלא יוכל לכוין איזה של שם ואיזה של עזאזל, והעלה בכל יד גורל אחד לשם שני השעירים, ופותח ידיו ושני השעירים לפניו. אם של שם עלה בימינו הסגן אומר לו אישי כה"ג הגבה ימינך שירצוא שהוא של שם. וכל ישראל היו שמחים שסימן טוב היה להם ושבח לכ"ג כשהגורל שכתוב בו לש' עולה בימין

ואם

בִּשְׂעִיר עֲזָאזֵל לְשׁוֹן שֶׁל זְהוֹרִית מִשְׁקַל שְׁתֵּי סְלָעִים בֵּין קַרְנָיו יִקְשֹׁר. וְהֶעֱמִידוֹ בְּשַׁעַר הַמִּזְרָח כְּנֶגֶד בֵּית שִׁלּוּחוֹ:

אַף בְּשָׂעִיר שֶׁהוּא שֶׁל שֵׁם יִקְשֹׁר לְשׁוֹן שֶׁל זְהוֹרִית כְּנֶגֶד בֵּית שְׁחִיטָתוֹ בְּצַוָּארוֹ. וּבָא לוֹ שְׁנִית אֵצֶל פָּרוֹ וְאוֹמֵר עָלָיו וִדּוּי בֵּיתוֹ וְוִדּוּי אֶחָיו הַכֹּהֲנִים וְסָמַךְ שְׁתֵּי יָדָיו עָלָיו וְהִתְוַדָּה:

וְכָךְ הָיָה אוֹמֵר. אָנָּא הַשֵּׁם (יְהֹוָה) חָטָאתִי. עָוִיתִי. פָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי וּבְנֵי אַהֲרֹן עַם קְדוֹשֶׁךָ: אָנָּא בַשֵּׁם (יְהֹוָה) כַּפֶּר־נָא לַחֲטָאִים וְלַעֲוֹנוֹת וְלַפְּשָׁעִים שֶׁחָטָאתִי וְשֶׁעָוִיתִי וְשֶׁפָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ אֲנִי וּבֵיתִי וּבְנֵי אַהֲרֹן עַם קְדוֹשֶׁךָ כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ מִפִּי כְבוֹדֶךָ. כִּי־בַיּוֹם הַזֶּה יְכַפֵּר עֲלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם ׀ מִכֹּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי יְהֹוָה:

וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם הָעוֹמְדִים בָּעֲזָרָה כְּשֶׁהָיוּ שׁוֹמְעִים אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא מְפֹרָשׁ יוֹצֵא מִפִּי כֹהֵן גָּדוֹל בִּקְדֻשָּׁה וּבְטָהֳרָה. הָיוּ כּוֹרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם. וְאוֹמְרִים: בָּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד:

וְאַף הוּא הָיָה מִתְכַּוֵּן כְּנֶגֶד הַמְבָרְכִים לִגְמֹר אֶת־הַשֵּׁם וְאוֹמֵר לָהֶם תִּטְהָרוּ. וְאַתָּה בְּטוּבְךָ מְעוֹרֵר רַחֲמֶיךָ וְסוֹלֵחַ לְשֵׁבֶט מְשָׁרְתֶיךָ:

יוסף ע״ס איוב

אַחַר וִדּוּי שָׁקַד בְּעַצְמוֹ (נ״א בְּעָצְמָה) לַעֲשׂוֹת חַטָּאתוֹ וְחַטַּאת הָעָם: בָּדַק סַכִּין וְשָׁחַט פָּרוֹ רֹב שְׁנַיִם וּמֵרַק אַחֵר אֶת־הַשְּׁחִיטָה וְקִבֵּל דָּמוֹ בְּמִזְרָק טָהוֹר: נָתַן לַחֲבֵרוֹ יִתֵּן מִיָּד לְמָרֵס בְּדָמוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקְרוֹשׁ: דָּם זֶה הִנִּיחוּ בְּיַד מִי שֶׁמְּמָרֵס בּוֹ בָּעֲזָרָה עַל הָרֹבֶד הָרְבִיעִי שֶׁמִּן הַהֵיכָל וְלַחוּץ וְנָטַל מַחְתָּה שֶׁל

עץ יוסף

ואם בשמאלו עלה רחב בית אב אומר לו הגבה שמאלך כדי שיראו וליכא שום חשדא. ונתנם על השעירים: לשון של זהורית. הוא נמר נגע אדום. רמז לאם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו: כנגד בית שלוחו. פירוש כנגד השער שהוא יוצא דרך שם להשתלח. וזה לאות שהשעיר זה של המשלח. ולא הנשחט: אף בשעיר ש' יקשור כו'. וטעם קשירה זו שלא יתחלף בשעיר המשתלח. והיה לאות ג"כ בהיות הקשירה על בית שחיטתו שזהו הנשחט ולא המשתלח: שקד בעצמה. שקד פי' מהר מלשון כי שוקד אני. בעצמה פי' בחוזק מלשון עצמה ירבה, לפי שהק"ע תיכף לסמיכה שחיטה על כן אמר אחר ודוי פי' אחר סמוך לודוי היה ממהר לשחוט את הפר שלא נפסיק בינתיים: לעשות חטאתו וחטאת העם. הוא פר ושעיר. כמו שמפרש והולך: ושחט פרו. רוב ב'. ומירק אחר תחתיו וכו' כמו שעשה בשחיטת תמיד של שחר. דטעם אחד להם. מה התם מפני שצריך כה"ג לקבל הדם שכל עבודות של יוה"כ על ידו ולא ע"י אחר אף כאן כן: למרס בדמו. פירוש שהיה מהבך ומנענע בו כדי שלא יקרוש ויקשה הדם. אלא שישאר בלחותו. מפני שהיה לו להפסיק בין קבלת הדם לזאתו במעשה הקטרת שהיה מקטיר לפני ולפנים שכך הוא הסדר בפרשה. והממרס היה עומד על הרובד הרביעי של היכל מבחוץ. ורובד פירושו שורה. כי כל העזרה עשויה שורות שורות מסולאות אבני שיש. וכל שורה ושורה קרויה רובד, והרמב"ם פי' שהוא כמין מושב. וכתב בפ"ד מהלכות בית המקדש ונמצא רובדין מקיפין לכותלים מבחוץ. רוחב כל רובד ג' אמות. ובין כל רובד ורובד אמה ע"כ. ור"ל כאן על הרובד דהיינו איצטבא הד' שיש בכותל ההיכל מבחוץ, שכשיוצא מן ההיכל מונה ד' רובדין והוי הלי רביעי להיכל מבחוץ: ונוטל מחתה של זהב כו'. פי' דבכל יום מי שזוכה במחתה לחתות גחלים לקטורת חותה במחתה של כסף ומערה במחתה של זהב. שהתורה חסה על ממונם של ישראל. ואין חותין בשל זהב כדי שלא תהיה חתיית גחלים שוחקת אותה, והיום כה"ג לקטורת לפני ולפנים חותה בשל זהב ובה היה מכניס כדי שלא ייגעו לטרוח לערות מכלי אל כלי. וטעם דיוה"כ בכלהו משום חולשא דכה"ג. בכל יום חותה במחתה מחזקת ד' קבין ומערה לתוך מחתה שאינה מחזקת אלא ג' קבין ומחסר קב גחלים בארץ. וביוה"כ חותה בשל שלש קבין ובה

היה

זהב אדום קלה מחזקת שלשה קבין וידה ארוכה ועלה לראש המזבח ופנה גחלים שמחציתן גחלת ומחציתן שלהבת אלה ואלה וחתה מן הלוחשות מצד מערב המזבח. הורידה מלאה גחלי אש לוחשות והניחה על הרובד הרביעי שבעזרה: הוציאו לו כף ריקן ומחתה מלאה קטרת דקה מן הדקה: וחפן ממנה מלא חפניו לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות ונתן לתוך הכף ונותן (נ"א ונוטל) בימינו המחתה של גחלים ובשמאלו הכף של קטרת: וזז עצמו ונכנס לקדש הקדשים עד שמגיע לארון והניח המחתה בין בדי הארון ובבית שני מניח על אבן השתיה: חפן כל־הקטרת שבכף בחפניו ונתן על הגחלים לצד מערב וממתין שם עד שנתמלא הבית כלו עשן: מדר־לב פסע ושב לאחוריו פניו לקדש ואחוריו להיכל עד שיצא מן הפרכת ומתפלל בהיכל תפלה קצרה סמוך לפרכת:

וכך היתה תפלתו של כהן גדול: יהי רצון מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו שתהא שנה זו הבאה עלינו ועל כל־עמך בית ישראל בכל־מקום שהם אם שחונה תהא גשומה ואל יכנס לפניך תפלת עוברי דרכים לענין הגשם בשעה שהעולם צריך לו ושלא יצטרכו עמך בית ישראל בפרנסה זה לזה ולא לעם אחר. שנה שלא תפיל אשה את־פרי בטנה ושיתנו עצי השדה את־תנובתם ולא יעדי עביד שלטן מדבית יהודה:

יצא ונטל דם הפר ממי שממרס בו ונכנס למקום שנכנס ועמד במקום שעמד והזה ממנו לפני הכפרת בין בדי הארון. אחת למעלה ושבע למטה ולא היה מתכון להזות לא למעלה ולא למטה אלא כמצליף:

עץ יוסף

היה מכניס בכל יום היתה המחתה כבדה אף אותה שהיה מערה לתוכה מפני שהיה גלדה עבה. ושל יוה"כ קלה שהיה גלדה דק משום חולשא דכ"ג שהיה מכניסה בידו אחת והכף בידו השניה. שאילו בשאר הימים היה מכניסה בב' ידיו וכהן אחר מכניס הכף למזבח הזהב. בכל יום היה בית יד המחתה קצר. ושל יוה"כ בית יד שלה ארוך כדי שתהא זרוע של כ"ג מסייעת. כלומר שיהא מכניס ראש בית יד המחתה תחת אצילי ידיו וכורך זרועו בבית יד השמאל כדי שלא ייגעו. בכל יום היה זהבה ירוק. והיום אדום. והיינו זהב פרווים שדומה לדם הפרים: ועלה לראש המזבח. פי' המזבח העליון אצל המערכה שמוסיפים ביום זה כדי ליטול ממנה אש להקטיר קטורת לפני ולפנים: על הרובד הרביעי. כנזכר לעיל: הוציאו לו. מלשכת הכלים כף ריקן. ומלשכת בית אבטינס הוציאו לו מחתה גדושה של קטרת: דקה מן הדקה. כי בכל יום היתה דקה והיום דקה מן הדקה: אלא טפופות. פי' דבר הצף גובה מעט לשון דאטפת. והכל לפי מלא חפניו של כה"ג היו מוציאין לו את הכף בדומה לו. וכבר העידו על כה"ג אחד שהיה חופן בחפניו ד' קבין קטורת והיו צריכים להיות מחתה של גחלים גדולה יותר משיעור ג' קבין. אלא שבשיעור חפניו של אדם בינוני די לה במחתה של גחלים מחזקת ג' קבין: מדר וכו'. הרא"ש גורס מטמטם עיניו וכ"ה אוטם עיניו. ויש שאין גורסין אותו ע"פ הירושלמי: ובזהר הגי' פסע. לצד: ושב לאחוריו פניו לקדש כו'. ר"ל כשיוצא אינו מסיב פניו לצאת אלא יוצא דרך אחוריו ופניו לארון: תפלה קצרה. הטעם שאינו מתפלל תפלה ארוכה כדי שלא להבעית את ישראל שלא יחשבו שמא מת ח"ו: למקום שנכנס. פי' למקום שנכנס עם הקטורת דהיינו לבית ק"ק: במקום שעמד. עם הקטורת והוא בין ב' הבדים: אחת למעלה. כנגד עביה של כפרת: ושבע למטה. מעביה של כפורת: ולא היה מתכוין כו'. פי' לא היה מתכוין אותה האחת שהיא למעלה שתהיה בהודה של כפורת העליון, ואותן השבעה שהן למטה שיהיו למטה ממש למטה מאמצעה של כפורת. שהרי לא על הכפורת נוגעים אלא לארץ נופלים: אלא כמצליף. מפרש ביומא דף נ"ה כמנגדא. ופרש"י כשלית ב"ד המכה ברצועה זו מלקה בין הכתפים ויורד אח"כ למטה ממנו. כך ממונה ההזאות היו בשורה זו תחת זו ועד נאמרו

וְכָךְ הָיָה מוֹנֶה. אַחַת. אַחַת וְאַחַת. אַחַת וּשְׁתַּיִם. אַחַת וְשָׁלֹשׁ. אַחַת וְאַרְבַּע. אַחַת וְחָמֵשׁ. אַחַת וָשֵׁשׁ. אַחַת וָשֶׁבַע. יָצָא מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים וְהִנִּיחוֹ עַל כַּן הַזָּהָב שֶׁהָיָה בַּהֵיכָל:

בְּצֵאתוֹ הֵבִיאוּ לוֹ שְׂעִיר חַטָּאת שֶׁל שֵׁם שְׁחָטוֹ וְקִבֵּל דָּמוֹ בְּמִזְרָק טָהוֹר: לִפְנִים יִכָּנֵס לְהַזּוֹת מִדָּמוֹ בֵּין שְׁנֵי בַדֵּי הָאָרוֹן כְּסֵדֶר דַּם הַפָּר. אַחַת לְמַעְלָה וְשֶׁבַע לְמַטָּה וְלֹא הָיָה מִתְכַּוֵּן לְהַזּוֹת לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה אֶלָּא כְּמַצְלִיף:

וְכָךְ הָיָה מוֹנֶה. אַחַת. אַחַת וְאַחַת. אַחַת וּשְׁתַּיִם. אַחַת וְשָׁלֹשׁ. אַחַת וְאַרְבַּע. אַחַת וְחָמֵשׁ. אַחַת וָשֵׁשׁ. אַחַת וָשֶׁבַע. יָצָא וְהִנִּיחוֹ עַל כַּן הַזָּהָב הַשֵּׁנִי שֶׁהָיָה בַּהֵיכָל:

מִהֵר וְנָטַל דַּם הַפָּר מִן הַכֵּן הַזָּהָב שֶׁהֻנַּח עָלָיו וְטוֹבֵל אֶצְבָּעוֹ עַל כָּל הַזָּיָה. וְהִזָּה מִמֶּנּוּ עַל הַפָּרֹכֶת כְּנֶגֶד הָאָרוֹן מִבַּחוּץ. אַחַת לְמַעְלָה וְשֶׁבַע לְמַטָּה וְלֹא הָיָה מִתְכַּוֵּן לְהַזּוֹת לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה אֶלָּא כְּמַצְלִיף:

וְכָךְ הָיָה מוֹנֶה. אַחַת. אַחַת וְאַחַת. אַחַת וּשְׁתַּיִם. אַחַת וְשָׁלֹשׁ. אַחַת וְאַרְבַּע. אַחַת וְחָמֵשׁ. אַחַת וָשֵׁשׁ. אַחַת וָשֶׁבַע:

נָחַץ וְהִנִּיחַ דַּם הַפָּר וְנָטַל דַּם הַשָּׂעִיר וְעָשָׂה לְדָמוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה לְדַם הַפָּר וְהִזָּה עַל הַפָּרֹכֶת כְּנֶגֶד הָאָרוֹן מִבַּחוּץ. אַחַת לְמַעְלָה וְשֶׁבַע לְמַטָּה וְלֹא הָיָה מִתְכַּוֵּן לְהַזּוֹת לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה אֶלָּא כְּמַצְלִיף:

וְכָךְ הָיָה מוֹנֶה. אַחַת. אַחַת וְאַחַת. אַחַת וּשְׁתַּיִם. אַחַת וְשָׁלֹשׁ. אַחַת וְאַרְבַּע. אַחַת וְחָמֵשׁ. אַחַת וָשֵׁשׁ. אַחַת וָשֶׁבַע.

שָׁשׁ וְעֵרָה דַּם הַפָּר לְתוֹךְ הַמִּזְרָק שֶׁבּוֹ דַּם הַשָּׂעִיר וְנָתַן הַמָּלֵא בָּרֵיקָן כְּדֵי שֶׁיִּתְעָרְבוּ יָפֶה יָפֶה זֶה בָּזֶה וּבָא וְעָמַד לִפְנִים מִמִּזְבַּח הַזָּהָב בֵּין הַמִּזְבֵּחַ וְהַמְּנוֹרָה וּמַתְחִיל לְהַזּוֹת מִדַּם הַתַּעֲרוֹבֶת: עַל אַרְבַּע קַרְנוֹתָיו יִתֵּן כְּסִדְרָן מַתְחִיל

עץ יוסף

שאמרו לו הכנס פייסוהו אחרים. וזהו נ"ל עיקר: וכך היה מונה כו'. פי' כשהיה מונה הח' הזאות לא היה מונה בראשונה א' ובב' ב' וכן בכולם, אלא כשהוא מגיע לב' אמר אחת ואחת. וכשהוא מגיע לג' אמר אחת ושתים וכן בכולם. נמצא בהזאה ראשונה נמנית עם כולם. ועיין תוס' ישנים יומא דף נ"ה ע"א: והניחו על כן. פירוש הניח מזרק שבו דם הפר ועל כן הזהב שהיה בהיכל עד שישחוט את השעיר ויזה מדמו כמו שהזה מדם הפר:

בצאתו. לאו יציאה מקדש הקדשים קאי. שהרי הזכיר יציאתו ואמר יצא מקדש הקדשים והניחו כו' אלא היא יציאה אחרת שנית שיצא מן ההיכל לשחוט את השעיר. וכן כתב הרמב"ם יצא והניחו על כן הזהב שהיה בהיכל ואחר כך יצא מן ההיכל ושחט את השעיר ע"כ. הרי שמלבד היציאה הא' צריך יציאה שנית. ולכן הוצרך לומר כשיצא הביאו לו שעיר החטאת והוא השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' ועשהו חטאת: שחטו. פי' שחטו חוץ להיכל בצפון המזבח מקום שחיטה. וגם זה שחט בו רוב שנים ומירק אחר על ידו כמו שעשה לפרו ולתמיד של שחר דזיל בתר שמא כדי שיקבל הכהן גדול את דמו כמבואר לעיל: לפנים יכנס. פירוש לבית קדש הקדשים. ועמד בין בדי הארון להזות מדמו כו' כנ"ל:

ועמד בין מזבח הזהב כו'. אלו ההזאות היו בהיכל חוץ מקה"ק שעומד בין מזבח הזהב להפרוכת ומזה על הפרוכת מבחוץ כנגד בין הבדים כדרך שהזה על הכפורת: נחץ. סימן: ועירה כו' וחוזר כו'. פי' אחר שעירה דם הפר לדם השעיר חוזר ומערה המזרק המלא הזה ששני הדמים דם הפר ודם השעיר בתוכו. במזרק שהריק ממנו דם הפר: ובא ועמד לפנים כו'. זה מסכים לדעת של הרמב"ם בפירושו פ"ד מהלכות עבודה ע"ש: על טהרו של מזבח. פי' על גלויו. כלומר

מקרן מזרחית צפונית ומסים בקרן דרומית מזרחית. וחותה הגחלים והאפר במזבח הזהב הילך והילך עד שמגלה זהבו ומזה מדם התערובת על טהרו של מזבח שבע פעמים: פסע ויצא לצד דרום חוץ לאולם ושפך את השירים על יסוד מערבי של מזבח החיצון: צעד ובא לו אצל השעיר המשתלח לעזאזל להתודות עליו אשמת קהלו. וסמך שתי ידיו עליו והתודה:

וכך היה אומר. אנא השם (יהוה) חטאו עוו פשעו לפניך עמך בית ישראל. אנא בשם (יהוה) כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאו ושעוו ושפשעו לפניך עמך בית ישראל. ככתוב בתורת משה עבדך מפי כבודך. כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה:

והכהנים והעם העומדים בעזרה כשהיו שומעים את השם הנכבד והנורא מפרש יוצא מפי כהן גדול בקדשה ובטהרה היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם: ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ואף הוא היה מתכון כנגד המברכים לגמור את השם ואומר תטהרו. ואתה בטובך מעורר רחמיך וסולח לעדת ישרון:

קרא לאחד מן הכהנים המזמן מאתמול להוליכו ומסרו לו להוליכו אל ארץ גזרה למדבר שמם. וכשהגיע לצוק חולק לשון של זהורית שבקרניו חציו קושר בסלע וחציו בין קרניו ודחפו בשתי ידיו לאחוריו והוא היה מתגלגל

עץ יוסף

כלומר על זהבו של מזבח לפי שהיה מסיר הדשן לכאן ולכאן. והוא מלשון וכעצם השמים לטוהר: בצד דרום. במקום שכלתה כו'. ר"ל שתחת הגחלים והאפר שבמזבח דרומית מזרחית. כי במקום שכלתה מתנותיו שם היה חותה הגחלים והאפר הילך והילך ומזה על זהבו: פסע ויצא לצד דרום. פסע הוא לשון פסיעה והליכה. ור"ל שיצא מלפנים היינו ממזבח הזהב שנתן המתנות על קרנותיו. לחוץ. היינו למזבח החיצון הוא מזבח העולה לשפוך את השיריים על יסוד מערבי של מזבח החיצון: צעד. פי' דרך: לעזאזל. פי' בגמרא עזאזל קשה שבהרים. תנא דבי רבי ישמעאל שכיפר על מעשה עזא ועזאל כלומר על העריות: להתודות עליו אשמת קהלו. אתא לאשמועינן שאינו כולל עצמו ג"כ בודוי זה לומר אני וביתי ובני בית ישראל כוון. כדרך שכלל עצמו בכלל ודוי אחיו הכהנים שגם הוא בכלל ישראל והיה ראוי לכלול עצמו עמהם. ועיין ברדב"ז הטעם: כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאו ושעוו ושפשעו. כתב הט"ז והא"ר והפיר עבדו אותן המכין על לבם כמו באשמנו. דאנו מדמין עצמנו כאלו אנחנו אותן בית ישראל ומתחרטין על עונותינו ולא כקצת מליזין על זה עכ"ל: חולק לשון של זהורית. יש מפרשים שהוא לשון של זהורית שנתן עליו כהן גדול בשעת הגורלה. ויש מפרשים שהוא לשון של זהורית אחר חוץ ממש. אבל לשון שבין קרניו הוא מורה שהוא הלשון של זהורית הראשון. כלומר אותו הנודע שהיה בין קרניו וזה הלשון של זהורית מניחו חציו בסלע וחציו בין קרניו לראות בהלבנתם כמ"ש אם יהיו חטאיכם כשנים כו'. ובראשונה היו קושרין אותה על פתח האולם מבחוץ. הלבין היו שמחים. לא הלבין היו עצבים והיו מתביישין. התקינו שיהיו קושרין מבפנים. ועדיין היו מציצין ורואים הלבין היו שמחים כו' התקינו שיהיו קושרים חציו בסלע וחציו בין קרניו לשני חלקים. ולא שהיה קושר כולו בסלע שמא תלבין מיד קודם דחיית השעיר ורואה אותו ומשמחתו שמראה שכבר נתכפרו העונות וישכח מצות הדחייה וידמה שכבר נשלמה המצוה מאחר שהלבין הלשון. ומצות השעיר הוא לדוחפו דוקא דכתיב אל ארץ גזרה. ומה שלא היה קושר כולו בין קרניו שמא בשעת דחייה יכוף השעיר את ראשו תחת גופו כשיפול לאחוריו ולא יוכל לראות הלשון כשהלבין ויהיו כל ישראל עצבים לפיכך קושר חציה בסלע ואם יכוף ראשו הרי הוא רואה בסלע. ולא תקדים להתלבין בסלע אלא כשתלבין בין קרניו שלא תלבין לחצאין. ובין קרניו לא תלבין עד שעת דחייתו. ורש"י ז"ל כתב לפיכך קושר חציה בסלע והיא לא תלבין עד שתגמר מלאכת כולם. וכשקושר באחרונה חציה בין קרניו אע"פ שתלבין

מיד

ויורד ולא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים ואומר כה ימחו עונות עמך בית ישראל: רץ ובא לו אצל הפר ואצל השעיר הנשרפים וקרען והוציא אמוריהם ונתנם במגס להקטירם על גבי המזבח. ובשרן קלען במקלעות ומשלחן ביד אחרים להוציאם לבית השרפה: שב ובא לעזרת נשים אחר שהגיע השעיר למדבר. לקרות בתורת כהנים פרשת אחרי מות ואך בעשור. וגולל ספר התורה ומניחו בחיקו ואומר יותר ממה שקריתי לפניכם כתוב כאן ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה ומברך לאחריהם שמונה ברכות על התורה ועל העבודה ועל ההודאה ועל מחילת העון ועל המקדש ועל ישראל ועל הכהנים ועל שאר התפלה:

תכן צעדיו ובא לבית הטבילה וקדש ידיו ורגליו ופשט בגדי לבן. וירד וטבל עלה ונסתפג. הביאו לו בגדי זהב ולבש וקדש ידיו ורגליו. ועשה שעיר הנעשה בחוץ שהוא ממוסף היום. ואחר כך מקריב את אילו ואת איל העם ומנחתם ונסכיהם כמשפטם. ומקטיר האמורים של פר ושעיר הנשרפים. ואחר כך מקריב תמיד של בין הערבים כהלכתו:

אחר כלותו מעשות כל אלה עוד בא לו לבית הטבילה מהר וקדש ידיו ורגליו ופשט בגדי זהב וירד וטבל עלה ונסתפג. הביאו לו בגדי לבן לבש וקדש ידיו ורגליו נכנס לבית קדש הקדשים להוציא את הכף ואת המחתה שהכנים בשחרית ועוד בא לבית הטבילה וקדש ידיו ורגליו ופשט בגדי לבן וירד וטבל עלה ונסתפג. הביאו לו בגדי זהב לבש וקדש ידיו ורגליו נכנס להיכל להקטיר את הקטרת של בין הערבים ולהדליק את הנרות כבשאר ימים ויצא והקריב מנחת התמיד ומותר מנחת חביתין ומנסך היין

עץ יוסף

מיד לא יניח הלדוחשו שאחיל והוא עמוק נה: דחפו בשתי ידיו לאחוריו. פי' לאחוריו של שעיר: והוא היה מתגלגל כו' עד שנעשה כו'. לאו בכל זמן קאמר. אלא כשהיו ישראל עושים רצונו של מקום. ורמז לזמן שמעון הצדיק דתנו רבנן כל זמן שמעון הצדיק היה קיים לא הגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים. וסימן טוב היה להם כשהוא מתפרק יפה יפה. אבל לפעמים שלא היה מת מאותה הדחיפה והוא היה יורד אחריו וממית:

אצל הפר ואצל השעיר הנשרפים. כלומר שעומדים לישרף. והם הפר והשעיר הפנימים שהזה את דמן לפנים ולחוץ שהיו נשרפים. והיה זה אחר שילוח השעיר: במגס. פי' בקערה: ובשרן קלען במקלעות. מפרש בגמרא כמין קליעה. ופרש ר"ה היה תולן בשפות כעין קלע: ואך בעשור. בפרשת אמור אל הכהנים: ואומר יותר ממה שקריתי כו'. כדי שלא להוציא לעז על ספר תורה כשרואין אותו קורא פרשה שלישית על פה יאמרו שנחסר תורה הכר

אותה פרשה: ועל העבודה. רצה בעמך ישראל ותרצה שהעבודה בדביר ביתך כו' שאותך לבדך ביראה נעבד: ועל ההודאה. מודים אנחנו לך עד הטוב לך להודות: ועל מחילת העון. מחל לעונותינו ביום הכפורים הזה כו' עד מלך מוחל וסולח לעונותינו וכו': ועל המקדש. ומתפלל על המקדש וחותם ברוך שבחר במקדש: ועל הכהנים. מתפלל על הכהנים וחותם ברוך שבחר בזרעו של אהרן. וכן על ישראל: ועל שאר התפלה. רנה תחנה בקשה מלפניך על עמך ישראל שצריכים להושע וחותם בשומע תפלה: וקדש ידיו ורגליו. זהו קידוש ד': וירד וטבל. זו היא טבילה ג': עלה ונסתפג. לשון ניגוב: ולבש וקדש כו'. זהו קידוש ה' אחר שלבש בגדי זהב: שהוא ממוסף היום. פי' הוא הנאמר בפרשת פינחס במוסף יוה"כ שעיר עזים אחד חטאת מלבד חטאת הכפורים ועולת התמיד:

שהכנים בשחרית. פי' שהניח בין ב' בדי הארון: ועוד בא לו לבית הטבילה וקידש. זהו קידוש

וּבְלִי־כְלֵי שִׁיר כְּהִלְכָתוֹ וְקִדֵּשׁ יָדָיו וְרַגְלָיו וּפָשַׁט בִּגְדֵי זָהָב הֵבִיאוּ לוֹ בִּגְדֵי עַצְמוֹ וְלָבַשׁ וּמְלַוִּין אוֹתוֹ עַד בֵּיתוֹ וְיוֹם טוֹב הָיָה עוֹשֶׂה לְאוֹהֲבָיו בְּצֵאתוֹ בְשָׁלוֹם מִן הַקֹּדֶשׁ. אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁכָּכָה לּוֹ אַשְׁרֵי הָעָם שֶׁיְהוָה אֱלֹהָיו:

וּבְכֵן כְּמוֹ שֶׁשָּׁמַעְתָּ תְּפִלַּת כֹּהֵן גָּדוֹל בַּהֵיכָל כְּמוֹ כֵן מִפִּינוּ תִּשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא הַשָּׁנָה הַזֹּאת הַבָּאָה עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מָקוֹם שֶׁהֵם. (ע״פ א״ב) שְׁנַת אוֹרָה. שְׁנַת בְּרָכָה. שְׁנַת גִּילָה. שְׁנַת דִּיצָה. שְׁנַת הוֹד. שְׁנַת וַעַד טוֹב. שְׁנַת זִמְרָה. שְׁנַת חֶדְוָה. שְׁנַת טוֹבָה. שְׁנַת טְלוּלָה וּגְשׁוּמָה לִבְרָכָה. שְׁנַת יְשׁוּעָה. שְׁנַת כַּלְכָּלָה. שְׁנַת לִמּוּד. שְׁנַת מְנוּחָה. שְׁנַת נֶחָמָה. שְׁנַת שָׂשׂוֹן. שְׁנַת עֶלְצוֹן. שְׁנַת פְּדוּת. שְׁנַת צָהֳלָה. שְׁנַת קוֹמְמִיּוּת. שְׁנַת קִבּוּץ גָּלֻיּוֹת. שְׁנַת קִבּוּל תְּפִלּוֹת. שְׁנַת רָצוֹן. שְׁנַת שָׁלוֹם. שְׁנַת שֹׂבַע. שָׁנָה שֶׁתּוֹלִיכֵנוּ בָהּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ. שָׁנָה שֶׁיִּתְדַּבֵּר בָּהּ עַמִּים תַּחְתֵּינוּ. שָׁנָה שֶׁתִּכְתְּבֵנוּ בָהּ לְחַיִּים טוֹבִים. שָׁנָה שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפַרְנָסָה זֶה לָזֶה וְלֹא לְעַם אַחֵר (בזכות ששמך כגון: דיקרנוסא הממונה על הפרנסה). שָׁנָה שֶׁתֵּעָצֵר הַמַּגֵּפָה וְהַמַּשְׁחִית מֵעָלֵינוּ וּמֵעַל כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. שָׁנָה שֶׁלֹּא תַפִּיל אִשָּׁה אֶת־פְּרִי בִטְנָהּ. שָׁנָה שֶׁלֹּא תֶאֱרַע שׁוּם צַעַר וָנֶזֶק לְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתֵיהֶם. שָׁנָה שֶׁתִּטַּע אַהֲבָתְךָ וְיִרְאָתְךָ בְּלֵב הַתּוֹעִים מִדַּרְכְּךָ מִצְוֹתֶיךָ. שָׁנָה שֶׁתָּסִיר שִׂנְאָה וְקִנְאָה מִבֵּינֵינוּ לְעָבְדְּךָ בַּאֲגֻדָּה אֶחָת:

וּבְכֵן וְעַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים אָנוּ בְטוּחִים וְעַל חֲסָדֶיךָ אָנוּ נִשְׁעָנִים וְלִסְלִיחָתֶךָ אָנוּ מְקַוִּים כִּי אַתָּה יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וּמַרְבֶּה לְהֵטִיב וּמַנְהִיג אֶת־הָעוֹלָם כֻּלּוֹ בְּמִדַּת הַחֶסֶד וּבְמִדַּת הָרַחֲמִים. כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם: וּבְכֵן מַה נֶּהְדָּר הָיָה כֹּהֵן גָּדוֹל בְּצֵאתוֹ בְשָׁלוֹם מִן הַקֹּדֶשׁ:

אח״כ יאמר הבקשות על הסדר, וסדר הודוי בכונה אף שהוא חוטא עתה אלים הק׳ אך יתוק במעוו והחלש יאמר גבור אני ויתודה בכונה עצומה ולב נשבר. ולא כהמון עם שאומרים הודויים במוסף וכן במנחה בבהלה. הכוה נחשב לו ודוי שמוזכרים אנחנו להתוודות פעמיים בכל תפלה של יום הק׳ בעמידה ובחזרת הש״ץ. בזה יכפר בעדם: לדעת מהריטב״ץ יאמר אף ביחיד במקום שאין מנהג לומר בלכור קוה אל ה׳ כו׳ א״כ כו׳ ופטום הקטרת כמו אחר כל המוספין כדי להבריח הקליפות והחיצונים שלא יתאחזו בתפלה כנ״ל. ויאמר הסדר כנ״ל בשפה שהחזן מנגן היום התפלה. כי אחר קדיש בתרא לא תהיה לו שהות והכהנים פיגין נפשו להשתדל לראות כאיו: ממה יש שהות והעיקר לומר בכונה. שבלתי כונה יותר טוב הבעדר:

אחר גמר התפלה נשיאת כפים. קדיש שלם. ואין אומרים אין באלהינו ביום הכפורים. וגם א שבות לג, יט　　פטום הקטרת אין צריך לומר:

עץ יוסף

קידוש ח׳: וטבל. הוא טבילה ה׳: והביאו לו בגדי זהב　קידוש העשירי: ויו״ט היה עושה. פי׳ אחר יוה״כ היה לבש וקידש. הוא קידוש ט׳: וקדש ידיו ורגליו. הוא　עושה יו״ט בעבור יצאתו בשלום מן המקדש ביוה״כ:

(א) ש"ץ המתפלל של יוה"כ אשרי ובא לציון וא"צ לומר ואני תפלתי כו' אפי' אם חל בשבת (תרכ"ג):
(ב) וקורין בתורה ויתבאר לעיל בכל' קה"ת והמפטירין בנביא ויתבאר לעיל בדיני ההפטרה והחותמין מגן דוד וא"צ של התורה ועל העבודה (שם): (ג) אם חל בחול אומרים א"מ ואם אין שהות ביום ידלג א"מ כדי להתפלל נעילה בזמנה (שם) ואין נושאין כפיהם במנחה של יוה"כ (שם):

קודם תפלת מנחה יאמר פרשת התמיד ופרשת הקטורת כמו בכל תפלת מנחה. ומוציאין ס"ת אחת ואומרים רבש"ע של מנחת יוה"כ. גדלו. וקורין ג' גברי באחרי מות פרשת עריות. משום שנפשו של אדם מתאוה להם ומזהירים להם שצריכים לקדש א"ע מהם (לבוש). עוד טעם שמא יש בצבור אדם שנכשל בערוה ויזכור ויתודה (כל בו). [וכן איתא בשבלי הלקט הלכה סי' ש"כ וז"ל נהיגי קריין בעריות שאם ח"ו יש בר ישראל שפרץ בעריות או בנדה כיון שקורין לפניו זוכר עבירה הבאה לידו וחוזר בתשובה כדי שיכופר לו עון הכרת. וכן מביא שם בשם תשובות הגאונים]. עוד טעם לפי שביוה"כ הנשים מתקשטות לכבוד היום כדאמרינן בס"ק דיומא(יט:) והא האידנא יומא דכפורי הוא אבטול כמה בתולתא בנהרדעא לכן קורין לכן שוות העריות. עוד טעם ע"פ מדרש רבש"ע אתה הזהרתנו שלא לגלות ערוה אף אתה לא תגלה ערותנו והכשר לנו (אבודרהם*). והשלישי מפטיר ביונה לפי שיש בו גודל כח התשובה (לבוש). וגם ללמד לבני העולם שאין אדם יכול לברוח מפני השם אם עבר עבירות. כמו שכתוב אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח. אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך (אבודרהם). עוד טעם כדי שמתשובת אנשי נינוה יקח מוסר בלבו אל התשובה (יוסף"ע). ומסיים ההפטרה בפסוקי מיכה מי אל כמוך. ומברך לאחריה עד מגן דוד ואין אומר על התורה ועל העבודה. ומכניסין הס"ת להיכל. ח"ק. ומתפללין כמו בשחרית. אין נם נ"כ. רק אומר או"א ברכנו כו'. ואין אומרים צ"צ אפילו בשבת:

דרך החיים **דיני תפלת נעילה** נהורא השלם

(א) קודם תפלת נעילה אומרים אשרי ובא לציון גואל וכו' (סימן · תרכ"ג): (ב) זמן תפלת נעילה כשהחמה בראש האילנות כדי שיגמרו אותה עם צאת הכוכבים והנוהגים להמשיך אותה עד הלילה אין למחות בידם רק שיאמרו על"ח סמוך ליום יפנה בעוד החמה בראש דהא"ל דובר שקרים לפני השם (שם): (ג) בכל מקום שאומרים בתפלת יוה"כ כתבנו אומרים בנעילה חתמנו (שם): (ד) אם חל בשבת מזכיר בה של שבת אבל בוידוי שאחר התפלה אין מזכירין של שבת ואפי' מלי מיחד אבל ש"ץ שאומר אותה תוך תפלתו מזכיר בה של שבת ואם לא הזכיר אין מחזירין אותו כיון שהזכיר בתפלה אבל אם לא הזכיר של שבת כלל בין יחיד בין ש"ץ מחזירין אותו (שם): (ה) אין נ"כ בנעילה אבל או"א ברכנו בברכה כו' אומרי' ואומרים א"מ. אפי' אם חל בשבת ואפי' סיימו תפלת נעילה בעוד קצת יום אעפ"כ אומרים א"מ ובמקום כתבנו אומרים חתמנו (שם מ"א): (ו) בסוף הסליחות אומרים ז' פעמים ה' הוא האלהים ופעם אחת שמע ישראל וג"פ בשכמל"ו ותוקעין תקיעה אחת ואף שלא יצאו כוכבים עדיין רק שהוא בין השמשות מותר לתקוע (שם):

אחר תפלת המנחה יכין עצמו לתפלת נעילה ויאמר (אשרי וקדושא דסדרא) בכוונה. ואח"ז יכין עצמו לתפלה כתמידה. וז"ל האריז"ל ועתה בנעילה הוא חתימת הגז"ד שנכתב בר"ה על בני אדם לטוב ולמוטב עכ"ל בקיצור. ולכן נתוסף תפלה זו ביום הזה ונקרא בשם נעילת שערי היכל העליון שקודם שינעלו יכנסו תפלותינו תפלה ויקבלו אותם ברצון לתלאות חלומינו ולמחול ולסלוח את כל עונותינו. ולכן יזדרז אדם מאד בכוונת תפלה זו. ויבכה בלבו דאגה ופחד גדול על חתימת הגז"ד בטרם הגפה עליו בעולם העליון בשם ח"ם. ומה טוב אם יכול להוריד דמעות לשער השערים נעולים בעולם העליון כי כל השערים ננעלו חוץ משערי דמעה. ואף אם נחתם עליו הגז"ד לרעה ח"ו ע"י הבכי יוכל להתהפך לטובה כמבואר בזוה"ק ע"פ ותפתח ותראהו והנה נער בוכה מיד ותחמול עליו:

תפלת נעילה זמנה סמוך לשקיעת החמה כשהיא בראש האילנות. ויש ליזהר שלא לאחר להתפלל בלילה. אלא יראו לגמרה עם היום. והנה (היום יפנה) צריך לאמרו קודם הערב שמש דהא"ל דובר שקרים לפני ה': **ותובא** בספרים שאין עון בעולם שמעכב תפלתו של אדם כמו עון הגזל ר"ל עד שנמשל כשהוא שגזל את חבירו צריך להיות מטובה בעולם להשיב הגזילה לבעליו או ליורשיו ויודע שעונש הגזל קשה מאיסור. ומבואר בס"ח לשפך אם גזל אדם את חבירו שלשה זוזים ואם לא היה גזל השלשה זוזים מאתו היה מרויח מהם אלף זהב ואח"כ מתפסה ואלו זוזים היה מרויח יותר. מאלף זהב ובהלכה הזמן יכול להיות שבין שגזל ויורשיו ויורשי

---

*) אמר המאסף; מה תמוהים הטעמים הללו הלא אמרו חז"ל (ב"ב קס"ה ריש ע"א) רוב בגזל ומיעוט בעריות ולמה לא תקנו הקריאה בפרשת עשק וגזל שרובם נכשלים בהם ונחשו יותר למיעוטא? ועוד הרי בתפלת נעילה תקנו אנשי כנה"ג לומר פעמים למען נחדל מעשק ידינו ולא חששו להזכיר עון עריות. ובלי ספק מטעם שלא חששו למיעוטא. אבל הטעם הפשוט והאמתי הוא שהקריאה נתקנה לענינא דיומא. לפי שנהגו לפנים בזמן בהמ"ק שביוה"כ שהיו בנות ישראל יוצאות ומחוללות בכרמים והיו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך (תענית כ"ו ע"ב). לכן תקנו לו לקרות פ' עריות כדי להורות להם איזה נשים אסורות לבוא"ה. ולא תקשי למה לא תקנו הקריאה הזאת גם בזה"ז כאשר שהיא ג"כ מענינא דיומא כזה, לפי שלא תקנו קריאה לענינא דיומא רק ליום שהוא בר קריאה. אבל ליום שאינו בר קריאה לא תקנו. כדאיתא בתוספות.

ויולדי יוכבד עד סוף כל הדורות שיה הכיות תג׳ זוגים שלשלתים דמי הקרן למאות ולאלפים זהינים ומשב הגולה ים"ם לסמאן כתוב: גל שלשה זוגים הקרן והכיות למאות ולאלפים. הרי לך שגון הבנ: חמור תאך. שוד דם מסוכירו אכס"ע בתפלת נעילה בעירום (למטן נהדל תמוספ ידיעו) ושאר עבירות הוכיח דרך כלל (לסטוזות לפניך על כל שוטשיט) לכן אם יודע שמצא אים נודע גאל חם ושלום שים חתם ידו יסרכל עמה בתשובה בעיבום (למטן נהדל ט"). ויקבל ע"ס קבלה אמתית שסיכף אחר יוה"כ ישיב אם הגזילה לאשר הוא לו לא יפיים אותו:

תפלת נעילה

כִּי שֵׁם יְהוָה אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ
אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן גּוֹמֵל חֲסָדִים טוֹבִים וְקוֹנֵה הַכֹּל וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת וּמֵבִיא גוֹאֵל לִבְנֵי בְנֵיהֶם לְמַעַן שְׁמוֹ בְּאַהֲבָה:

זָכְרֵנוּ לְחַיִּים. מֶלֶךְ חָפֵץ בַּחַיִּים. וְחָתְמֵנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים. לְמַעַנְךָ אֱלֹהִים חַיִּים:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמָגֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אַתָּה גִבּוֹר לְעוֹלָם אֲדֹנָי מְחַיֵּה מֵתִים אַתָּה רַב לְהוֹשִׁיעַ:

מְכַלְכֵּל חַיִּים בְּחֶסֶד מְחַיֵּה מֵתִים בְּרַחֲמִים רַבִּים סוֹמֵךְ נוֹפְלִים וְרוֹפֵא חוֹלִים וּמַתִּיר אֲסוּרִים וּמְקַיֵּם אֱמוּנָתוֹ לִישֵׁנֵי עָפָר. מִי כָמוֹךָ בַּעַל גְּבוּרוֹת וּמִי דּוֹמֶה לָּךְ. מֶלֶךְ מֵמִית וּמְחַיֶּה וּמַצְמִיחַ יְשׁוּעָה:

מִי כָמוֹךָ אַב הָרַחֲמִים. זוֹכֵר יְצוּרָיו לְחַיִּים בְּרַחֲמִים:

וְנֶאֱמָן אַתָּה לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

בחזרת הש"ץ אומרים כאן קדושה נעריצך:

אַתָּה קָדוֹשׁ וְשִׁמְךָ קָדוֹשׁ וּקְדוֹשִׁים בְּכָל־יוֹם יְהַלְלוּךָ סֶּלָה:

וּבְכֵן תֵּן פַּחְדְּךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. וְאֵימָתְךָ עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ. וְיִירָאוּךָ כָּל־הַמַּעֲשִׂים. וְיִשְׁתַּחֲווּ לְפָנֶיךָ כָּל־הַבְּרוּאִים. וְיֵעָשׂוּ כֻלָּם אֲגֻדָּה אֶחָת לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. כְּמוֹ שֶׁיָּדַעְנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ שֶׁהַשָּׁלְטָן לְפָנֶיךָ. עֹז בְּיָדְךָ. וּגְבוּרָה בִּימִינֶךָ. וְשִׁמְךָ נוֹרָא עַל כָּל־מַה־שֶּׁבָּרָאתָ:

וּבְכֵן תֵּן כָּבוֹד יְהוָה לְעַמֶּךָ. תְּהִלָּה לִירֵאֶיךָ. וְתִקְוָה טוֹבָה

לְדוֹרְשֶׁיךָ. וּפִתְחוֹן־פֶּה לַמְיַחֲלִים לָךְ. שִׂמְחָה לְאַרְצֶךָ. וְשָׂשׂוֹן לְעִירֶךָ. וּצְמִיחַת קֶרֶן לְדָוִד עַבְדֶּךָ. וַעֲרִיכַת נֵר לְבֶן־יִשַׁי מְשִׁיחֶךָ. בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ:

וּבְכֵן צַדִּיקִים יִרְאוּ וְיִשְׂמָחוּ. וִישָׁרִים יַעֲלֹזוּ. וַחֲסִידִים בְּרִנָּה יָגִילוּ. וְעוֹלָתָה תִּקְפָּץ־פִּיהָ. וְכָל־הָרִשְׁעָה כֻּלָּהּ כֶּעָשָׁן תִּכְלֶה. כִּי תַעֲבִיר מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן מִן־הָאָרֶץ:

וְתִמְלוֹךְ אַתָּה הוּא יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מְהֵרָה לְבַדֶּךָ עַל כָּל־מַעֲשֶׂיךָ. בְּהַר צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וּבִירוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. כַּכָּתוּב בְּדִבְרֵי קָדְשֶׁךָ. יִמְלֹךְ יְהוָה׀ לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:

קָדוֹשׁ אַתָּה וְנוֹרָא שְׁמֶךָ. וְאֵין אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדֶיךָ. כַּכָּתוּב וַיִּגְבַּהּ יְהוָה צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ:

אַתָּה בְחַרְתָּנוּ מִכָּל־הָעַמִּים. אָהַבְתָּ אוֹתָנוּ. וְרָצִיתָ בָּנוּ. וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל־הַלְּשׁוֹנוֹת. וְקִדַּשְׁתָּנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ. וְקֵרַבְתָּנוּ מַלְכֵּנוּ לַעֲבוֹדָתֶךָ. וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ עָלֵינוּ קָרָאתָ:

וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה אֶת־יוֹם (לשבת הַשַּׁבָּת הַזֶּה לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה וְאֶת־יוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה לִמְחִילָה וְלִסְלִיחָה וּלְכַפָּרָה וְלִמְחָל־בּוֹ אֶת־כָּל־עֲוֹנוֹתֵינוּ (בְּאַהֲבָה) מִקְרָא־קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ. וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ. וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן־דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם הַכִּפֻּרִים הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים טוֹבִים. וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ. וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ. כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ. כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

אלהינו ואלהי אבותינו. מחל לעונותינו ביום (לשבת השבת הזה וביום) הכפרים הזה. מחה והעבר פשעינו וחטאתינו מנגד עיניך. כאמור אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: ונאמר מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאתיך שובה אלי כי גאלתיך: ונאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני יהוה תטהרו: (לשבת אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו) קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך. שבענו מטובך. ושמחנו בישועתך. (והנחילנו יהוה אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך וינוחו בו ישראל מקדשי שמך) וטהר לבנו לעבדך באמת. כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישרון בכל דור ודור. ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח (אלא אתה): ברוך אתה יהוה מלך מוחל וסולח לעונותינו ולעונות עמו בית ישראל. ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה. מלך על כל הארץ מקדש (השבת ו) ישראל ויום הכפרים:

רצה יהוה אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם. והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפלתם באהבה תקבל ברצון. ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך:

ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים: ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון: בחזרת הש״ץ יזהר לענות אמן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד. צור חיינו מגן ישענו. אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהלתך. על חיינו המסורים בידך. ועל נשמותינו הפקודות לך. ועל נסיך שבכל יום עמנו. ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת. ערב ובקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך. והמרחם כי לא תמו חסדיך. מעולם קוינו לך:

מודים דרבנן

מודים אנחנו לך שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי אבותינו. אלהי כל בשר. יוצרנו יוצר בראשית. ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו. כן תחינו ותקימנו. ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך. לשמור חקיך. ולעשות רצונך. ולעבדך בלבב שלם. על שאנחנו מודים לך. ברוך אל ההודאות:

וְעַל כֻּלָּם יִתְבָּרַךְ וְיִתְרוֹמַם שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד:

וַחֲתוֹם לְחַיִּים טוֹבִים כָּל־בְּנֵי בְרִיתֶךָ:

וְכֹל הַחַיִּים יוֹדוּךָ סֶּלָה וִיהַלְלוּ אֶת־שִׁמְךָ בֶּאֱמֶת הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ וְעֶזְרָתֵנוּ סֶלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת:

נש"ץ או"א ברכנו בברכה וכו':

שִׂים שָׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה חֵן וָחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל־יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ. בָּרְכֵנוּ אָבִינוּ כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פָּנֶיךָ. כִּי בְאוֹר פָּנֶיךָ נָתַתָּ לָּנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ תּוֹרַת חַיִּים וְאַהֲבַת חֶסֶד וּצְדָקָה וּבְרָכָה וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם. וְטוֹב בְּעֵינֶיךָ לְבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עֵת וּבְכָל־שָׁעָה בִּשְׁלוֹמֶךָ:

בְּסֵפֶר חַיִּים בְּרָכָה וְשָׁלוֹם וּפַרְנָסָה טוֹבָה נִזָּכֵר וְנֵחָתֵם לְפָנֶיךָ אֲנַחְנוּ וְכָל־עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה עֹשֵׂה הַשָּׁלוֹם:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. (נ"א אָנָּא) תָּבֹא לְפָנֶיךָ תְּפִלָּתֵנוּ. וְאַל־תִּתְעַלַּם מִתְּחִנָּתֵנוּ. שֶׁאֵין אָנוּ עַזֵּי פָנִים וּקְשֵׁי עֹרֶף לוֹמַר לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ צַדִּיקִים אֲנַחְנוּ וְלֹא חָטָאנוּ. אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ:

אָשַׁמְנוּ. בָּגַדְנוּ. גָּזַלְנוּ. דִּבַּרְנוּ דֹפִי: הֶעֱוִינוּ. וְהִרְשַׁעְנוּ. זַדְנוּ. חָמַסְנוּ. טָפַלְנוּ שֶׁקֶר: יָעַצְנוּ רָע. כִּזַּבְנוּ. לַצְנוּ. מָרַדְנוּ. נִאַצְנוּ. סָרַרְנוּ. עָוִינוּ. פָּשַׁעְנוּ. צָרַרְנוּ. קִשִּׁינוּ עֹרֶף: רָשַׁעְנוּ. שִׁחַתְנוּ. תִּעַבְנוּ. תָּעִינוּ. תִּעְתָּעְנוּ: סַרְנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ הַטּוֹבִים וְלֹא שָׁוָה לָנוּ. וְאַתָּה צַדִּיק עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ כִּי־אֱמֶת עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ:

מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יוֹשֵׁב מָרוֹם. וּמַה נְּסַפֵּר לְפָנֶיךָ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים. הֲלֹא כָּל־הַנִּסְתָּרוֹת וְהַנִּגְלוֹת אַתָּה יוֹדֵעַ:

אַתָּה נוֹתֵן יָד לַפּוֹשְׁעִים וִימִינְךָ פְשׁוּטָה לְקַבֵּל שָׁבִים.

פירוש רש"י סב"י

אתה נותן יד לפושעים. מצאתי כתב יד נוסח נאמן הקדמונים אחד נכדו של רש"י ז"ל והם

עץ יוסף

אתה נותן יד לפושעים. אתה מניח לפושעים לעשות רצון לבם. ואם ישובו אז : וימינך פשוטה לקבל

תקון תפלה

נוסח רב עמרם בברכה אתה נותן יד לפושעים וגו' ותלמדנו להתודות וגו' עונותינו למען תקבלנו

וְתְלַמְּדֵנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ לְהִתְוַדּוֹת לְפָנֶיךָ עַל כָּל־ עֲוֹנוֹתֵינוּ. לְמַעַן נֶחְדַּל מֵעֹשֶׁק יָדֵינוּ. וּתְקַבְּלֵנוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ כְּאִשִּׁים וּכְנִיחוֹחִים. לְמַעַן דְּבָרֶיךָ אֲשֶׁר אָמָרְתָּ: אֵין קֵץ לְאִשֵּׁי חוֹבוֹתֵינוּ. וְאֵין מִסְפָּר לְנִיחוֹחֵי אַשְׁמָתֵנוּ. וְאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁאַחֲרִיתֵנוּ רִמָּה וְתוֹלֵעָה לְפִיכָךְ הִרְבֵּיתָ סְלִיחָתֵנוּ. מָה

פירוש רש״י מב״י

באורים ופסקים בתפלות ר"ה ויוה"כ וז"ל „אתה נותן יד לפושעים לקבל תשובה דכתיב שובו בנים שובבים והם הפושעים. וימינך פשוטה כפל מלה. ענין אחר אתה נותן יד לפושעים שאתה מניחן לעשות רע, יד מקום *), שהבא ליטמא פותחין לו. וימינך פשוטה לסייעו בתשובתו, בא ליטהר מסייעין אותו, לפי שימינך פשוטה לקבל שבים: ותלמדנו להתודות לפניך וכו'. למען תקבלנו בתשובה כאשים וכניחוחים, למען דבריך אשר אמרת קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ורחמנא לבא בעי, ובעבור כן אמרת לשוב אליך בדברים שאם באנו להתכפר בקרבנות חובותינו ואשמתנו אין קץ ואין מספר לקרבנות, אבל אתה יודע שאחריתם רמה ותולעה לפיכך הרבית סליחתנו על ידי דברים (באמרו הרבית כלידתנו כוון למה שאמר ר' יהודה (ילקוט תהלים כ"ה רמז תש ג) בזמן הגלות הקב"ה מוותר הרבה סליחה נשלג) כי מה אנוש מה אנו ומה

עץ יוסף

שבים: ותלמדנו כו' להתודות כו'. לא כמדת בשר ודם אם נתפס לפני השופט אם מודה יתלו אותו. אבל לא כן מנהגך שאמרת הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (ירמיה ב) אבל מודה ועוזב ירוחם: למען נחדל מעושק ידינו. אם יודע בעצמו איזה דבר גזל ח"ו שיש ת"י להזהר עתה בתשובה שלימה ויקבל על עצמו קבלה אמתית שתיכף אחר יום כפורים יתקן עון זה וישיב את הגזלה אשר גזל לאשר הוא לו. או יפייס אותו. וכבר האריכו הספרים מעון החמור הזה. ודע וראה חומר עון זה שהזכירו אנשי כנה"ג בתפלת נעילה בפרוטרוט למען נחדל מעושק ידינו ואחר עבירות הזכירו דרך כלל להתודות לפניך על כל עונותינו גם לא נחתם גזר דין של דור המבול אלא על הגזל. גם בעון גזל ר"ל אין מקבלין תפלותיו בעולם העליון ודוחין כל התפלות שלו חוץ לפרגוד אל הקליפות רחמנא ליצלן: למען דבריך. שאמרת קחו עמכם דברים ושובו. ורחמנא לבא בעי. ובעבור כן אמרת לשוב אליך בדברים. שאם באנו לכפר בקרבנות חובותינו ואשמותינו אין קץ ואין מספר לקרבנות. אבל אתה יודע שאחריתנו רמה ותולעה:

דובר שלום

ותקבלנו בתשובה שלמה לפניך. שלימות התשובה שתהיה בדבור ובמעשה ובמחשבה. זהו להתודות לפניך. בדבור. נחדל מעושק ידינו. במעשה. ותקבלנו בתשובה. במחשבה. ובכלל עוד באומרו לא תהיה תועלת התשובה להתוספה היה התוספה נאמר בקלקול מעשיו לעולם ולא היה מתקן קלקולו. זהו ותלמדנו להתודות וכו' שתועלת התשובה. והתפלה הזה למען נחדל מעושק ידינו לתקן קלקול העושק אשר בידינו: באשים וכניחוחים. אשים המה גם קרבנות שאוכלים לכהנים ובעלים ע"ד שנאמר אשי ה' ונחלתו יאכלון. וניחוחים היינו חלק הקרבן לגבוה שמוזכר בו ע"פ הרוב ניחוח לה'. והנה באמת שניהם הקרבנות אינן חשובים רק מ. סופלמ

תקון תפלה

תקבלנו בתשובה וגו' וכניחוחים למען דבריך ודברי פה אל פה בעבור אמרת אין קץ וגו' רמה לפיכך הרבית וגו' מה ישענו מה מעשינו מה כחנו וגו' לפניך ה' אלהינו הלא הגבורים כאין וגו' אנשי וגו' כי כל מעשינו תהו וימי חיינו הבל וגו' את יום הכפורים הזה את יום מקרא קדש הזה את יום סליחת העון הזה קץ ומחילה לכל עונותינו למען וגו' ונשוב לעשות וגו' קרוב יעזוב וגו' ורב חסד ואמת (במקרא לא נאמרה מלת ואמת) ונחם על הרעה ומרבה וגו' לשבטי ישרון ומבלעדיך וגו' אלא אתה (בא"י המלך הסלחן), תיבות אלו מוקפות שם, אלהי עד שלא וכו'. ונוסח הרמב"ם — מה נאמר לפניך יושב מרום וכו' כי עונותינו רבו מלמנות

---

*) יד מקום. לדעתי הבאור דחוק ומלת „וימינך" המקבילה למלת „יד" מוכיחה שבאורו „יד שמאל" כמ"ש במכילתא פ' י"ז „שלא היתה יד בכל מקום אלא שמאל", והכונה שהקב"ה נותן יד (שמאל) כלומר נותן יכולת — לפושעים לפשוע כמאמרז"ל הבא ליטמא פותחין לו, אולם לתשובה אינו נותן רק יד שמאל אבל לשבים פושט ימינו לקיים מאמרז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו, לפי שמדה טובה מרובה ממדת פורענות. דברי המאסף.

אָנוּ מֶה חַיֵּינוּ מֶה חַסְדֵּנוּ מַה צִּדְקוֹתֵינוּ מַה יְשׁוּעָתֵנוּ מַה כֹּחֵנוּ מַה גְּבוּרָתֵנוּ. מַה נֹּאמַר לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. הֲלֹא כָל־הַגִּבּוֹרִים כְּאַיִן לְפָנֶיךָ. וְאַנְשֵׁי הַשֵּׁם כְּלֹא הָיוּ.

פירוש רש"י סב"י

חיינו וכו' הלא כל הגבורים כאין, שאינם חשובים לכלום, והחכמים והנבונים כבלי מדע וכבלי השכל הם לפניך, לפי שכל מעשיהם תהו וימי חייהם הבל לפניך ומותר האדם מן הבהמה אין כמות זה כן מות זה ואם יתרון לזה מזה. אלא שאתה הבדלת אנוש מראש מן הבהמה והכרתו ונתת בו דעת ובינה לעמוד לפניך לשרתך, כי מי יאמר לך מה תפעל (וכי למשרתים אתה צריך ?), כלומר מי יוכל לומר לך למה פעלת כן ופעות הוא, ואם יצדק מה יתן לך כי אינך צריך לבריותיך. ולפי שהכרתו נתת לו יום הכפורים הזה לסליחה ולמחילה למען נחדל מעושק ידינו כלומר (דבריו האחרונים אינם מובנים, ונראה לי דכוונת התפלה כך היא, התשובה מוכרחת לקיום העולם, שאם לא היתה התשובה מועלת חס ושלום, וכל אדם שחטא כבר נגמר דינו לאבדון — לעולם לא חדלנו מן העושק אשר בידינו, אחרי שבין כך ובין כך אבדים כל תקוה לתקן את אשר עותנו עד כי ישוב ירחמנו, מה בצע כי נשמור משמרתו מן הוא והלאה ? וזה היאוש היה מכה ברגבותינו הלוך והכות כי היינו מוסיפים לשקוע במצולות העוות הלוך ושבוע ומלאני את הארץ חמס ועוד עד שהחזרנו אותו לתהו ובהו. לפיכך גזרה חכמתו ב"ה לקבלנו בתשובה אחרי אשר הרבינו לחטוא, למען נחדל מעושק ידינו. ובדרך זה שקדו גם רבותינו ז"ל על תקנת השבים

עץ יוסף

לפיכך הרבית סליחתנו על ידי דברים כי מה אנו ומה חיינו כו': מה אנו כו'. המסדרי התפלות סדרו לנו ח' פעמים מה. כי סימני הגאוה והשגוב נראים בח' מקומות. וכולם הם בראש. א' המחשבה המתפשטת בלב וגורם לגבה לב. אבל לב השבר ונדכה אלהים לא תבזה. ב' מלח נחוסם מצד הגאוה. אבל צריך להיות לאדם מצח הרצון. ג' גבה עינים רמות. אבל צריך להיות עין טובה. ד' אזנים רחבות שמע שוא. אבל צריך להיות שומעים חרפתם ואינם משיבים. ולשמוע לצעקת דל. ה' חרון אף הוא הכעס מצד הגאוה. אבל ראוי להיות כמ"ש ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך (ישעיה מח). וריח ניחוח נחת רוח. ו' לשון מדברת גדולות. אבל צריך לשוטך רק לשון חכמים מרפא. ז' החיך טועם וכתיב פן תאכל ושבעת וגו'. אבל צריך להיות מדת הסתפקות מצד הענוה. ח' פני זעם אבל צריך להיות פנים שוחקות סבר פנים. וכל אלו הם בראש. נגד ח' אלו הם ח' מה. מה אנו נגד השמיעה כמ"ש חז"ל חרבו טתן לו דמי כולו. מה חיינו נגד אכילה ושתיה כדי חיינו מזונות. מה חסדנו נגד העינים כמ"ש כי חסדך לנגד עיני. מה צדקתנו נגד מצח הראש. דבפ"ק דתענית דף ח' דריש רבי אמי צדק משמים נשקף על גשמים שבהם צדקה. ולעיל דף ז' שם אמר רב הטונא אין הגשמים נעצרים אלא בשביל עזי פנים שנאמר (ירמיה ג) וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך ע"כ. אין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש. וצדקה מרים ראש דכתיב (צדקה) [וברכה] לראש משביר. מה ישועתנו נגד האפים כמ"ש האר פניך ונושעה. וכתיב ישועות פני ואלהי. מה כחנו נגד ורב כח איזהו גבור הכובש כעסו וחרון אף. מה גבורתנו נגד כפרי בלב לא להיות לב חומד והוא מצד רחב לב הגאוה. מה נאמר לפניך נגד לשון מדברת גדולות (של"ה): הלא כל הגבורים. הם אדם שת מתושלח שם ועבר. וכותם נגאי עולם כאין.

חבר שלום

מושלמן לשמים. רק שהן עלמם בלשט ית' וטס למעשן לסורר בזה נחת לנוט. וזהו כאזים ובניותיהם המקבנים לפניך. לא לצורך אגילת גטום ח"ו. רק למען דבריך אשר המלת לסקינהם:

תקון תפלה

וכו' (בשאר הדורים לא זכר את המאמר הזה כאשר התחקנו למעלה, ור' יהודה שהיה אומר כי עונותינו רבו מלמנות (יומא פ"ז ע"ב) נראה שטענתו על הנוסח הזה, ועי' מה שכתבנו לעיל בעיון תפלה בד"ה אתה יודע רזי עולם ש בעל העטור טונה אחרית בזה) מה אנו וגו' מה צדקנו מה מעשינו מה נאמר לפניך ה' אלהינו הלא כל וגו' כי כל מעשינו תהו וימי חיינו הבל לפניך ככתוב ומותר וגו' אבל אתה הבדלת וגו' מה תעשה וגו' ותתן לנו ה' אלהינו את יום וגו' קץ מחילה לכל חטאתינו למען וגו' ונשוב לעשות וגו' שלם כדבר שנאמר דרשו וגו' קרוב יעזוב וגו' סליחות טוב ומטיב חנון וגו' חסד מרבה להיטיב רוצה בתשובתן של רשעים ואין אתה חפץ במיתתם (טעם הוא מפני מה אתה רוצה בתשובתן של רשעים לפי שאין לך חפץ ותועלת במיתתם כי מעשי ידיך המה) ככתוב חי אני וגו' בית ישראל השיבנו וקבלנו ומחל לנו וסלח

וַחֲכָמִים כִּבְלִי מַדָּע. וּנְבוֹנִים כִּבְלִי הַשְׂכֵּל. כִּי רֹב מַעֲשֵׂיהֶם תֹּהוּ. וִימֵי חַיֵּיהֶם הֶבֶל לְפָנֶיךָ. וּמוֹתַר הָאָדָם מִן הַבְּהֵמָה אָיִן. כִּי הַכֹּל הָבֶל׃ א

נוהגין נוסח זה של אתה הבדלת ראוי לאדם לעורר את עצמו מאד אל בכי רב ועגום מאד שהוא עת החימת בנו"ד ולהרהר בתשובה בלימה ואמתית:

אַתָּה הִבְדַּלְתָּ אֱנוֹשׁ מֵרֹאשׁ. וַתַּכִּירֵהוּ לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ. כִּי

א קהלת ג, יט.

פירוש רש"י סב"י

(ב"ק נ"ד ע"ב) באותה שעה אמרו הגזלנין ומלוי רבית שהחזירו אין מקבלין מהן וכל המקבל מהן אין רוח חכמים נוחה הימנו, וכן לא הכביד הקב"ה על השב אלא מתפיים בדברים בעלמא, חרטה נמורה על לשעבר וקבלה חזקה על להבא (יומא פ"ו ע"ב), ובשמו"ר פל"ח סי' ד' דברים אני מבקש שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ואני מוחל על כל עונותיכם. וכל כך למה למען נחדל מן העושק אשר בידינו) אם נחדל מעושק ידינו וכשוב וכו' כדבר שנאמר יעזב רשע דרכו": ואומרין קדיש. והוקעין זכר לתקיעה משה שתקע ביוה"כ כשירד מן ההר וזכר לתקיעת היובל דכתיב ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם ואם היה יובל נוהג הייט תוקעין קר"ק באין תרועה בלא תקיעה לבדה שאנו תוקעין לזכר. ואני הכותב שמעתי מהר"ר חיים מה שתוקעין זכר ליובל לא לזכרון שנת היובל שאם כן היו תוקעין קר"ק אלא זכר ליובל פירוש כמו שכתוב לגבי סיני במשוך היובל המה יעלו בהר.. וזה משך תקיעה לבדה היא סימן לסלוק שכינה לי' ימים שישב הקב"ה לדון את עולמו ועהם נסתלק מן הדין. ואומרים והוא רחום יכפר עון. ומתפללין

עץ יוסף

שהרי הכל כלה במבול לבד נח. ואנשי השם הם האבות אברהם יצחק ויעקב הם כלא היו. כמו שאחז"ל כבר תמה זכות אבות. וחכמים הם השבטים שהיה זכרונם תמיד לפניו יתברך בחשן המשפט וממנו הגיעה הידיעה ע"י אורים ותומים. ועתה כבלי מדע. ונבונים הם משגב אמהות כי הם לבינה תקרא. כבלי השכל מפ' אשם משכלת. והנה בעת החורבן לא השגיח ס' בדברי האמהות כי אם למעך רחל. וזהו כבלי השכל א"כ על מי נסמוך. ואף אם לו היתה זכות אבות מ"מ מעשיהם אין מועיל לנו אלא בעוה"ז מגד התהו. שזכות אבות אינה מועלת לבנים רק לעוה"ז דוקא אבל לא לעולם הבא כמו שאחז"ל. וימי חייהם כו' אף שאחז"ל כל המניח בן ת"ח כאלו הוא חי. עכ"ז נטלנו. לפניך הכל יקים וכל נהבל ימיהם (של"ס): ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. כתבו בספרים אי"ן הוא ר"ת אדם יש שמם. והשאר הכל הבל. וקשה למה רמז זה בתיבת אין ולא פירשו זה לומר ומותר האדם מן הבהמה הנשמה כי הכל הבל. לכן נראה כי נודע אשר הגוף הוא כלי הדם שבגילתו הוא טהרתו. שלא יטהר הגוף מחטאיו כי אם בגנירתו מכל וכל להפך החומר לצורה. לשבור כל כוח גופו המתאוים לכל דברי הגשמיות ולעשות כלי חדש כרוחניות ממש. ואז הגשם מעלה את הגוף עמה במחילה. אבל ברשעים הוא להיפך כי המה מהפכין את הצורה לחומר שגם נפשם מתגשמת ומתעבה על שעשה בבחינת רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. כי מגבירי נפש הבהמית על נפש המשכלת ונעשה כולו כרוח הבהמה. וזהו ומותר האדם מן הבהמה הייט הנשמה שמרומז במלת אין זה המותר ג"כ אין ולא כלום כי הכל הבל כשמבלה כל ימיו ומגו בהבל. שגם הנשמה מתגשמת ויורדת היא למטה בארץ כרוח הבהמה:

אתה הבדלת אנוש מראש. בעבור שחטא אדה"ר נטרד מג"ע שנאמר וישלחהו ה' אלהים מג"ע. ואמר הבדלת ע"ש והבדילו ה' לרעה. ואמר אנוש בעבור שחטא על שם לערוץ אנוש מן הארץ: ותכירהו לעמוד לפניך. בעבור שאחר אדם הראשון לא נרשו מכל וכל אלא השכימו מקדם לג"ע לעמוד לפניו. והוא

תקן תפלה

כגודל חסדך יהיו לרצון וגו' עושה שלום וגו'.— וגוכח מתוך ויסרי אתה נותן יד לפושעים וימינך פרושה לקבל וגו' וכניחוחים בעבור דברי פיך ובעבור אמרתך כי אין קץ וגו' לניחוחי אשמותינו ויי' ותודעת לפניך לפיכך וגו' מה צדקנו מה מעשינו מה כחנו וגו' ואלהי אבינו (?) וגו' כי רוב מעשינו תהו וימי חיינו הבל לפניך שכך כתוב ומותר וגו' מה יתן לך ומה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. (איכה ג, לט) ותתן לנו ה' אלהינו את וגו' קץ ומחילה לכל עונותינו וגו' ונשוב לעשות וגו' חסד ומרבה להטיב רוצה אתה בתשובתן של

מִי יֹאמַר לְךָ מַה־תִּפְעָל וְאִם־יִצְדַּק מַה־יִּתֶּן־לָךְ: וַתִּתֶּן־לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (היחיד אינו מזכיר של שבת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה וְ) אֶת־יוֹם (צוֹם) הַכִּפֻּרִים הַזֶּה קֵץ וּמְחִילָה וּסְלִיחָה עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ לְמַעַן נֶחְדַּל מֵעֹשֶׁק יָדֵנוּ. וְנָשׁוּב אֵלֶיךָ לַעֲשׂוֹת חֻקֵּי רְצוֹנְךָ בְּלֵבָב שָׁלֵם. וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים רַחֵם עָלֵינוּ. כִּי לֹא תַחְפֹּץ בְּהַשְׁחָתַת עוֹלָם. שֶׁנֶּאֱמַר. דִּרְשׁוּ יְהֹוָה בְּהִמָּצְאוֹ קְרָאֻהוּ בִּהְיוֹתוֹ קָרוֹב: וְנֶאֱמַר. יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהֹוָה וִירַחֲמֵהוּ וְאֶל־אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: וְאַתָּה אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת חַנּוּן וְרַחוּם

א ב ישעיה נה, ו ז. ג נחמיה ט, יז (בשינוי לשון).

פירוש רש"י מכ"י

תפלת ערבית ואומרין הבדלה בחונן הדעת. ומבדילין על הכוס. ומברכין על הבשמים [מרדכי יומא כגאון רבינו גרשון מ"ה] ועל הנר כמו שעושין בשבת. ואין מברכין אלא על האור ששבת ממלאכה. ואם חל להיות שבת אין אומרים ויהי נועם משום דחג הסכות ואין אומרים סדר קדושה. ואומרים ויתן לך שלא נחלוק בין זה לשאר מוצאי שבת:

סליק סדר יום הכפורים

עץ יוסף

ע"ס אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד (ירמיה טו). ואמר והבירהו כלומר הכרת אותו ולא התנכרתו אע"פ שהפשע יהיה בידך לעשות לו רע כי מי יאמר לך מה תפעל. ע"ס באמר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה: ואם יצדק מה יתן לך. ע"ס אם צדקת מה תתן לו. כלומר אם ירצה לעשות צדיק ולעבדך מה יתן לך כי הטוב שלו הוא: ותתן לנו כו'. ר"ל ולפי שהכרתו בזה את יוה"כ למחילה כו': למען נחדל מעושק ידינו. כלומר אם נחדל וכו' כדבר שנאמר יעזב רשע דרכו:

דובר שלום

קץ ומחילה וסליחה על כל עונותינו למען נחדל מעושק ידינו ונשוב אליך לעשות חקי רצונך. פ"ד שנאמר כי עמך הסליחה למען תורא. כי אם לא היה סולח להחוטא היה החוטא מוסיף לחטא אחרי שאין תרופה למכתו. וכולל עוד בהמאמר כי באמת אין הקב"ה רשעים ואי אתה חפץ במיתתן שנאמר וגו' תאמר שובו וגו' ישראל כי לא ארפוץ וגו' וחיו כי אתה סלחן וגו' ישרון ואין לנו מלך

עיון תפלה

ואם יצדק. על מה שכתוב (איוב לה, ז) אם צדקת מה תתן לו:

תקון תפלה

מוחל וסולח אלא אתה אלהי עד שלא נוצרתי וכו'. ונוסח בני רומא אתה נותן יד לפושעים וימינך פרושה לקבל שבים (שעור המאמר ואתה פתן ימין פרושה לקבל שבים) ותלמדנו ה' אלהינו להתודות לפניך על כל עונותינו (פירש הגאון ר' יוחנן פריוש בקמחא דאבישונא „ככתוב בתורה והתודה אשר חטא עליה" עכ"ל) למען נחדל מעושק ידינו ונקבלנו בתשובה שלמה לפניך כאשים וכניחוחים למען דברך ודבר פה (תכון בכונתם למען דברך אשר כתבת בתורה שבכתב שהתשובה מועלת אפילו באלת קרבנות שנאמר (דברים ל, ב) ושבת עד ה' אלהיך וגו', ודבר פה אשר מסרת לנביאיך בעל פה כששאלו מאתך חוטא מהו ענשו היתה תשובתך יעשה תשובה ויתכפר לו (ירושלמי מכות פרק ב' הלכה, ו), ותרסת רב עמרם ודברי פה אל פה יש לישב שמסרת לאבי הנביאים בתורת שבעל פה שלמדת אותו פה. אל פה שנאמר (במדבר יב, ח) פה אל פה אדבר בו) בעבור אמרת און קץ וגו' אשמותינו אתה יודע שאחריתנו וגו' מה צדקנו מה כחנו מה גבורתנו לפניך ה' או"א וגו' כאין נגדך ואנשי וגו' השכל הלא כל מעשינו תהו ומה חיינו הכל לפניך שכן כתוב בדברי קדשך ומותר וגו' מה תפעל ומה יתאונן וגו' (כמו במהדורי׳ האחרי׳) אלהינו באהבה את וגו' קץ סליחה ומחילה וכפרה על כל עונותינו (הלשון הוה מוסד על הלוק הכפרה והשיב הלמודה בסוגיא ה"ג א' שיוה"כ גומר כל כפרות שבעולם אם כיפר

אֶרֶךְ־אַפַּיִם וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת וּמַרְבֶּה לְהֵיטִיב וְרוֹצֶה אַתָּה
בִּתְשׁוּבַת רְשָׁעִים וְאֵין אַתָּה חָפֵץ בְּמִיתָתָם. שֶׁנֶּאֱמַר.
אֱמֹר אֲלֵיהֶם חַי־אָנִי | נְאֻם | אֲדֹנָי יֱהֹוִה אִם־אֶחְפֹּץ בְּמוֹת
הָרָשָׁע כִּי אִם־בְּשׁוּב רָשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה שׁוּבוּ שׁוּבוּ
מִדַּרְכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל: וְנֶאֱמַר. הֶחָפֹץ
אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָיו וְחָיָה:
וְנֶאֱמַר. כִּי לֹא אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַמֵּת נְאֻם אֲדֹנָי יֱהֹוִה וְהָשִׁיבוּ
וִחְיוּ: כִּי אַתָּה סָלְחָן לְיִשְׂרָאֵל וּמָחֳלָן לְשִׁבְטֵי יְשֻׁרוּן בְּכָל־
דּוֹר וָדוֹר. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ מוֹחֵל וְסוֹלֵחַ (אֶלָּא אָתָּה):
אֱלֹהַי. עַד שֶׁלֹּא נוֹצַרְתִּי אֵינִי כְדַאי. וְעַכְשָׁו שֶׁנּוֹצַרְתִּי כְּאִלּוּ לֹא
נוֹצַרְתִּי. עָפָר אֲנִי בְּחַיָּי. קַל וָחֹמֶר בְּמִיתָתִי. הֲרֵי אֲנִי לְפָנֶיךָ
כִּכְלִי מָלֵא בוּשָׁה וּכְלִמָּה: יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהַי וֵאלֹהֵי

א יחזקאל לג, יא. ב שם יח, כג. ג שם שם, לב.

עץ יוסף

מרבה להיטיב. על שם הכתוב (תהלים יז, ח) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך:

דובר שלום

סוגה לשבר רק המתכיר תשובתו באמת בעזיבת החטא ובחרטה על העבר זהו קץ והתחלה לתשובה רק באופן למען נחדל מעושק ידינו שהוא עזיבת החטא. ונשוב אליך בחרטה על הרעה מלשעות חקי רצונך: ורוצה אתה בתשובת רשעים ואין אתה חפץ במיתתם. כתלמוד שואל באלהנו שהוראת רצון הוא על הקרבה והוראת חפץ הוא על התכלית. והנה התשובה אינה תכלית הטובה. רק שע"י התשובה יגיע לשלימות הטובה התכלית לה'. וכמ"כ המיתה הבאה לאדם על החטא אינה תכלית הטובה מהשי"ת. רק בע"י המיתה מזדכך החטא. וכמו כן מועיל המות שהיא גב"א לתמוה מפחד המות. ע"ד מאמז"ל יזכור לו יום המיתה. וזהו אתה רוצה בתשובת רשעים כהוראת רצון אף שאין זה תכלית החפץ ואין אתה חפץ במיתתם שיהיה המות חפץ התכלית שנאמר חי אני וגו' אם אחפוץ במות הרשע שיהיה המות חפץ תכליתי. כי אם שיהיה המות סבה בשוב רשע מדרכו ע"י פחד המות וחיה. לכן אמרי שהוא המות הוא רק בשביל תכלית התשובה. לכן שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו. והתלמוד שואל באלהנו בזה מאמרים נאמנים:

תקון תפלה

לו חיסורין) וגו' ידינו ובו נשוב לעשות רצונך בלבב שלם כדבר שנאמר דרשו וגו' אלוה הסליחות וגו' ורב חסד ומרבה להיטיב וגו' במיתתם כדבר שנאמר החפוץ וגו' ונאמר אמור וגו' ונאמר שובו וגו' ונאמר כי לא וגו' וחיו יהיו לרצון וגו' עושה שלום וגו'. ונוסח התימנים קרוב לנוסח הרמב"ם אך בנטיות קלות, כי רוב מעשינו תהו, כמו שכתוב בדברי קדשך ומותר, מה תפעל, אלוה הסליחות, מרבה להשיב (להשיב בני אדם לדרך הטובה), כגדל חסדך אלהי עד שלא נוצרתי וכו'. ובנוסח הספרדים אתה הנסתרות והנגלות אתה יודע אומרים מה אנו וגו' חסדנו מה כחנו וגו' כי רוב מעשינו תהו וימי חיינו וגו' ותתן לנו ה' אלהינו את יוה"כ הזה את יום סליחת העון הזה את יום מקרא קדש הזה למחילה ולסליחה ולכפרה ולמחל בו את כל עונותינו למען נחדל וגו' ותשוב לעשות וגו' חסד ומרבה להיטיב ורוצה אתה בתשובתן של רשעים וגו'. ונוסח אבודרהם כנוסח הספרדים אך בנטיות קלות — מה חסדנו מה צדקנו מה מעשינו מה כחנו (וכתב שם וז"ל ואין לומר מה ישענו כי השם הגדול והנורא הוא ישענו" עכ"ל, ותימה שלפי זה לא היה לנו לומר ג"כ מה כחנו מה גבורתנו שהרי הוא ית' כחנו וגבורתנו אלא רצוננו לומר כח וגבורת עצמנו ה"נ הכונה ישע עצמנו כמו שנאמר (תהלים ס, יג) ושוא תשועת אדם) וגו' כי כל מעשינו תהו וימי חיינו הבל לפניך וגו' באהבה את יום הכפורים הזה וגו' (כנוסח הספרדים) ואתה אלוה הסליחות חנון ורחום וגו' (כנוסח הספרדים):

אבותי שלא אחטא עוד. ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים, אבל לא על ידי יסורים וחלים רעים:

אלהי, נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה. ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה. פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי. וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבתם: עשה למען שמך. עשה למען ימינך. עשה למען קדשתך. עשה למען תורתך: למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יהוה צורי וגואלי: עשה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: יהי רצון מלפניך וכו'

הש"ץ אחר התפלה ופותחין הארון עד סוף התפלה, והקהל אומר קדושת יוסף. ואין כאן נ"ב רק הש"ץ אומר א"א ברכנו כו'. ואומרים א"מ אפי' בשבת ועדיין יום הוא:

שמע ישראל יאמר בכוונה כשיוצאים הנשמות להעלות ביחוד של ק"ש דשל. אך בקהל בכדי שיוכל לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ג' פעמים עם הצבור:

שמע ישראל פעם אחת מפני דכל האומר שמע שמע משתקין אותו. וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ג' פעמים כנגד היה הוה ויהיה:

פעם אחת **שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה | אחד:**

ג' פעמים **ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:**

ה' הוא האלהים ז"פ כנגד ז' רקיעים שהקב"ה מסתלק ועולה לכסא עליון עד מלכות:

ז' פעמים **יהוה הוא האלהים:**

נימוקי הגרי"ב שמע ישראל וכו' כ' בלחם חמודות פ' אין עומדין סעיף ס"ח (אות שב' הרא"ש אותן שאומרים ביוה"כ אחר סיום תפלת נעילה ב' או ג' פעמים שמע ישראל משתקין אותן) בזה"ל בנעילה יוה"כ כבר נתבטל אבל כמשאות ישנם עדיין בני אדם שבכל פעם שאומר החזן ויעבור הם אומרים שמע ישראל ונמצא שמכפלים הפסוק פעמים רבות ואע"פ שאין טופלין אותו בפיד זה אחר זה מ"מ נראה לי דהוי בכלל דמשתקין אותו ולפיכך מגונה הוא וראוי לבטלו עכ"ל. והשל"ה ד' ת"ג (דפוס אמ"ש) כתב בזה"ל האומר שמע שמע וכו' ואותן הנוהגים לומר שמע ישראל כשזה שהש"ץ אומר ויעבור אין בכל זה מאחר שאין תיכף באמירתו ותמיד סליחה מפסיק בין ויעבור לויעבור ויושר סתום ומנהג טוב הוא בעיני. אחר בגיטי י"ג ראוי להזכיר י"ג מדות עכ"ל. הרי דסברות חלוקות של הגדולים הנ"ל הזכיר המג"א סי' ס"א ס"ק ו' בזה"ל שמע ב"פ ומהאי טעמא אסור לומר שמע בכל פעם שאומרים בסליחות ויעבור (לחם חמודות) ובשל"ה כתב דנכון לאומרו ע"ש. וכן נראה לי מאחר שמפסיק הרבה בינתיים לא הוי כשתי רשויות עכ"ל. הנה הרואה לשון השל"ה כמו שהעתקתי לע"ל אות באות יראה דלכאורה לא חידש המג"א בתיבת ממש כלום במה שכתב מאחר שמפסיק וכו'. ודבריו כבר כתב השל"ה בעצמו ובכן לכאורה הל"ל בשם הרעם (רשכ"תא סוכא כגרדע) איתרסי וכן צ"ל ובשל"ה כתב דנכון לאומרו מאחר שמפסיק הרבה בינתיים וכו'. ועתה תחזה כי המג"א לא הכריע בין חילוקי דעות המגורים ואולם ברור ראיתי כ מש"כ [illegible] בלחם חמודות בדברי המג"א. עלינו לשבח להודות באשר שמצא שעתינו ברור סללו, כמו שכתב וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה' (כי תשא), ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וכו'. וא"כ אם יאמר שמע ישראל בין הפסוק הרי אינו כמו שכתוב והוי כאלו סגיר עש' שהרי התחיל לומר כמו שכתוב ואח"כ אומר מה שאינו כתוב הכא וגם ס' נתן רשות להפסיק בפסוק דלא פסק משה (עיין ברכות יב: תענית כז מגילה כב.) ולולי דמסתפינא ה"א דגם השל"ה לא הכביד [illegible] וכטעם הזה שמגרתו כי בסדור שערי שמים (שנדפס אחר שחבר ספרו של"ה) הנתקן ע"פ ועצתו והוראתו של הקדוש השל"ה ז"ל לא שינה כלום לא נזכר שם כלל ולא נדפס בנוסחא שלפניו פה וגם [illegible] וסדור הנאצים בקרב ישראל לא נשמע הכא ענין שמו:

עץ יוסף

הטעם שאומרים ז' פעם ה' הוא האלהים בקול רם. משום דאל בכל אתר כתיב ואמר כל פעם (זוהר). וה"ע דכתיב נמי אחר כליה אמר יעקב הכל ומסכה בלבתו ותוקעין תקיעה אחת בשופר סימן לסילוק [illegible] כל יחד ואמרו אמן לשון מרים בקו"ל נני יחיד. שהשכינה מסתלקת ועולה עד. נרקיע כמו [illegible]

בכתבי האריז"ל מבואר התיקון הגדול והנפלא בעולמות העליונים הקדושים ע"י אמירת ז' פעמים ה' הוא האלהים. לכן ראוי שבכל פעם יקבל עליו מסירת נפש להראות אמיתת אמונתו ביחוד אלהותו יתברך ויאמר כל הנ"ל בכל עוז כחו ובשמחה עצומה: הש"ץ יאמר קדיש שלם ותוקעין תקיעה אחת והוא סילוק השכינה. זכר לתקיעת יוה"כ ביובל שהעבדים יוצאין בו לחירות. ואות נאמן שנמחלו העון שלא היה ראשי לבעשין. ומברכין עי"ז שבאה יו"ט כדי לשמוח בסעודת הלילה. והבשמים שהתקיעה של שופר יכנים בלבנו תשוקה עצומה מתי יגיע ונזכה לשמוע קול שופר לעתיד בעת ביאת משיח צדקנו. ועיקר נתנו קם ישים שכוס יתגלה ויתקדש שמו הגדול בכל האומות ובכל העולם. ובזה יכוין נ"ל בתיבות שנה הבאה בירושלים:

ותוקעין תקיעה אחת ע"פ שלא אלוה בתרועה ה' בקול שופר ואח"כ אומרים זה:

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלָיִם:

חיד סדר מוצאי יום כפור תרצים

(א) מתפללין תפלת ערבית ואומרים הבדלה בחונן הדעת וצריך להוסיף מחול על הקודש גם בילותו ביתתים משום אחר נ"ס (סי' תרכ"ד) ואם חל בשבת אומרים ויהי נעם ואתה קדוש ואי"ק (שם) לפי שהם סמוכות הל בתם השבוע: (ב) יש מקומות שנוהגין שאין מבדילין בניהכ"נ על הכוס אפילו כשחל יוה"כ בשבת (לבוש): (ג) בניתו מבדילין על הכוס וכן על הבשמים אם חל בשבת ואותן בביתנו שלא לברך על הבשמים אפילו כשחל בשבת אין לחתות בהם משום דיש פוסקים דס"ל דאין מברכין על הבשמים במוצאי יוה"כ אפילו חל בשבת ואם כן הוי הפסק בין ברכת שתיית הכוס ואותן הטועים שלא לברך יכולין לברך על הבשמים אחר שתיית הכוס (שם ועיין ס"ח): (ד) מברכין על האור במוצאי יוה"כ אף כשאינו חל בשבת ואין מברכין אלא על האור ששבת ממלאכה ואין מברכין על נר שהודלק עתה מאבנים אף שבמוצ"ש מברכין אבל

עץ יוסף

במתן תורה דכתיב במשוך היובל המה יעלו בהר. וכתיב עלה אלהים בתרועה. וגם בהתקיעה סימן שמחה וגלות לומר נצחנו את השטן. וגם הוא מתערבב בתקיעה זו שיזכור יום מיתתו ולא יוכל לקטרג מערבבין אותו עתה כי עתה הוא חוזר לשלום עלינו בכרי היום לא שלט עלינו וסימן לזה שכן השט"ן בגימטריא שס"ד וימי החמה הם שס"ה לומר שאין ממשלת השטן לקטרג רק שס"ד ימים בשנה והיינו חוץ מיוה"כ ועכשיו הוא חוזר לבלמנותו וממשלתו לכך מערבבין אותו. ועוד כי תקיעת שופר הוא סימן חירות כי ביום הזה נעשו כנשמות חירות מעבירות גם הטעות כשתחרדו משעבוד עונשין. ועוד טעם אחר משום שהוא זכר לתקיעת היובל שהיתה ביום הכפורים. לכך תוקעין עכ"ל. ותוספות פרק אלו קשרים פתנו טעם תקיעה זו להראות שהוא יום טוב להרבות בסעודה. וכ"כ בסמ"ג סי' ס"ם מפני שאין יום טוב זה מפורסם עשו בו תקיעה לפרסמו. וכתב מט"מ לכן יפקידו איש את אחיו בצאתו מבית הכנסת כדרך שאומרים בשבת ויו"ט (א"ר): תפלת ערבית. כנה אף שמספר בעלמו שאין בו עוד כח מפלת חולשת הגוף להתפלל בהתלהבות ובכוונה אעפ"כ יתחזק ויהיה לאיש והבא ליטהר מסייעין לו.

תקון תפלה

ומנהג העולם לתקוע אחר תפלת נעילה תקיעה פשוטה זכר ליובל, וכתב בתשובות הרמב"ם לה"י שביתת עשור „מי שאומר שהוא זכר ליובל טועה דא"כ לא היה לו לתקוע אלא בשנת יובל" עכ"ל, ולשון רב האי גאון בתשובה „לא מצאנו טעם לומר שהוא חובה אלא דומה שהוא זכר ליובל שנאמר בו ביוה"כ תעבירו שופר בכל ארצכם ולפי שאינו ברור בחשבון זמן היובל התקינו לתקוע בכל שנה זכר ליובל שהיו עושין בזמן הבית" עכ"ל. וגאונים הרבה מקשים על זה, דאם היה זכר ליובל של שלוח העבדים היו צריכים לתקוע תר"ת דהא שנינו שוה היובל לר"ה לתקיעה (ר"ה כ"ז ע"ב). ומצאתי כתוב בכת"י קדמון שנכתב בחורו של רש"י ז"ל אשר זכרתיו לעיל בריש תפלת נעילה וז"ל „ואני הכותב שמעתי מהר"ר חיים מה שתוקעין זכר ליובל לא לזכרון שנת היובל שאם כן היו תוקעין תר"ת אלא זכר ליובל פירוש כמו שכתוב לגבי הר סיני במשוך היובל המה יעלו בהר אף כאן זכר ליובל הוא, משך תקיעה לבדה הוא סימן לסילוק שכינת מ' ימים שישב הקב"ה לדון את עולמו ועתה נסתלק מן הדין" עכ"ל. ורבינו צדקיה בשבלי הלקט השלם סדר יוה"כ סי' שכ"ב כ' בשם ר' בנימין אחיו וז"ל „לפי מה שמצינו בפרקי ר"א (פרק מ"ו עיי"ש) שכשעלה מש"ר לקבל לוחות האחרונים עלה בר"ח אלול וירד בי' בתשרי וצוה לתקוע בעלייתו וירידתו לכך התקינו דורות האחרונים לתקוע בליל ר"ח אלול בשופר ובמוצאי יוה"כ לזכר אותן התקיעות שקבלו לוחות האחרונים בשמחה" עכ"ל, ושם לא היתה אלא תקיעה גרידא כמו בהקהיל את הקהל (במדבר י, ז) [וצ"ע מה ענין לילה לכאן הרי כל עליותיו לא היו אלא בהשכמה שנאמר (שמות לד, ד) וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני. ובפדר"א שם ליתא לתיבת לילה]: ובאור זרוע חלק שני הלכות יוה"כ סי' רפ"א כתב וז"ל „ובסדר רב עמרם וכן בתשובות רב פלטוי גאון כתב ותוקעין בשופר תקיעה (ג') שברים תרועה תקיעה וסי' קשר"ק וכן מנהג שתי ישיבות" עכ"ל.

ביהכ"נ אף בשבת אין מברכין עליו ואם הדליק בו ביה"כ לצורך חולה שיש בו סכנה אפילו ע"י ישראל הוי כמו שבת ויכולים לברך עליו (שם): (ה) ישראל שהדליק משנר הכנים במוצאי יוה"כ וכן באור היוצא מן האבנים ומן העצים מן שמשוד ראבין ואינו בשעת הדחק מברכין עליו (א"ר): (ו) אין מבדילין על נר ביהכ"נ בשבת מכש"י אלא בשעת הדחק שאין לו נר אחר אבל אם יש לו נר אחר מדליק נר אחר מנר ביהכ"נ ויברך על שניהן ביחד אבל גם בזה יש קצת לגמגם כיון דעל נר ביהכ"נ לבדו אין לברך כיון דנעשה רק לכבוד שם מפני שמדליק נר אחר ממנו מידי דהוי אאין מברכין על נר שהדליק מן כלים המסולח מן עלים והנשים במוצאי יו"כ אלא בשעת הדחק כמש"ל (רח"א) כיון דהא העיקר אינו מברך לכן ביותר טוב להניח בביתו נר דלוק מעיוה"כ שידלוק עד מוצאי יוה"כ ויברך עליו ויצא כל הדעות: (ז) בין יוה"כ לסוכות אין מתענין יא"צ אבל תענית חתן ביום חופתו מתענין (סי' תקע"ג וסי' תרכ"ד): (ח) אין אומרים תחנון וצדקתך צדק ולא פרקים ולא בי"נ ושיר המעלות בין יוה"כ לסוכות (מ"א וא"ר שם). המדקדקים מתחילין תיכף במוצאי יום הכפורים לעשות סוכה כדי לצאת ממצוה אל מצוה (שם):

דיני סוכה:

(א) א] העושה סוכתו תחת הגג שהסירו הרעפים שקורין (שינדלי"ן) ונשאר הלאטי"ס צריך ליזהר שיהי' בין הלאטי"ס פחות מג"ט (מ"א סי' תרכ"ו): (ב) אם עושה תחת גג העשוי לפתוח ולסגור בשעה שמסכך הסוכה יש ליזהר שיהי' הגג פתוח ומותר לסוגרו ולפותחו בשבת ויו"ט כיון שיש להם ציר אבל כשאין להם ציר אסור בשבת ב] כ"א ע"י עכו"ם (שם): (ג) יש ליזהר שלא לתלות שום נוי סוכה רק שלא יהיו רחוקין מהסכך ד' טפחים (סי' תרכ"ז): (ד) הסכך צריך להיות מדבר שגדל מארץ ותלוש מהארץ דכשהוא מחובר פסולין כגון תחת האילן שיהי' הסכך מענפי האילן ובענין זה פסול ושלא יהי' מקבל טומאה ואף אם כבר פעם אחת היה ראוי לקבל טומאה אף שעכשיו אינו מקבל טומאה כגון עץ שהי' כמו אחת יד לכלי ונשבר כגון עלי המסה שנשברה או שום כלי שנשבר או עץ שהיה יד גרזן או מרה ומהגבר לגרזל שקורין (ריסקא"ל או כלקיים) פסול לסכך ואפי' אם לא נעשו לסכך רק עשיתו לסמיכת הסכך עליו שהדבר פסול לסכך מעמיד הסכך בדבר לכתחילה אסור (ס"ז וא"ר) וכן אין להניח מריש ומרישה על הסכך אפי' נשברים וכן אסור להעמיד בהם הסכך לכתחילה משום גזירה שלא יבואו לסכך בהן (סי' תרכ"ט): (ה) מחצלת או מה שקורין ליסקי"ש שעשאה בסתם לסיכוך מסככין בהם ג] אבל עשאן לשכיבה או להניח עליו אוכלין (ויבש) פסול לסכך (שם) וכ"מ בלא אין לה שפה אבל אם יש לה שפה שראוי לקבל בתוכה מיני דברים אע"פ שעשאה לסכך הסכך פסול לסכך בה (שם): (ו) אסור לסכך לכתחילה בדבר שריחו רע או שעליו נושרין להיות נושרין וכן בחבילה שקשר כ"ה קנים ביחד וקשור משני ראשיה פסול ואם סיכך בחבילה והתיר אותה על הסוכה כשר (שם): (ז) כל הדברים כשרות לדפנות ונוהגין לעשות מחיצות שלימות (סי' תר"ל):

הנהגות ערב סכות וחג הסכות:

בערב סוכות יתעסק בסדור הסוכה ונוסבה. ולנאותה בכלים ומצעות נאות כפי כחו. כמכין מושב וכסא למלך. לכבוד השכינה ושבעה אושפיזין דילה. וע"י כך יזכה לסופה ברוחניות. ותהיה נפשו יושבת במחוסה רבה ה"ע כפי ערך מה שמקיים המצוה בכוונה טובה. כך יעשה לו שם טוב לנשמתו: ערב סוכות אומרים למנצח. ולדעת הריעב"ץ אין אומרים:

אסור לאכול ממנחה ולמעלה בערב יו"ט מפני כבוד יו"ט. וכן ביו"ט ראשון מפני שהוא ערב יו"ט שני. מיהו אם ערב יו"ט הוא שבת יכול לקיים סעודה שלישית קודם מנחה קטנה. ויאכל מעט פת לכבוד יו"ט. ואם שכח לעשותה קודם. יעשה אח"כ: ומצוה ללוש בעיו"ט כדי שיעור חלה לעשות מהם לחמים לכבוד יו"ט כמו לשבת. ואין לשנות. ואל יתעלם בהלכה יו"ט. וצריך לכבדו ולענגו כמו בשבת. וחייב לבצוע על שתי ככרות. ולקבוע כל סעודה על היין. ומצוה לאכול בשר. ומצוה לרחוץ ולגלח בערב יו"ט. ולהכין הנרות. ויטבול עצמו לכבוד הרגל כמובא בספרים גודל הזכה. ואסור להקיז דם. ובגדי יו"ט יהיו טובים יותר משל שבת. ובימי יו"ט מאחרין ליכנס לבית הכנסת וממהרין לצאת משום שמחת יו"ט:

ערבית מתפללין של יו"ט. ואם חל בשבת אומרים מזמור שיר ליום השבת קודם ערביה. ולא"ח מעריבית ואומרים ויכלו. מגן אבות וחותם בשל שבת לבד. ומקדשין על הכוס בביהכ"נ. בשה"נ. אב"ב עד והזמנים. שהחינו. עלינו. קדיש:

באשמורת הבוקר של יום א' דסוכות אם חל בחול יכין עצמו אל קום מ"ע מה"ת נטילת הד' מינים. ועל פי האריז"ל יברך על הלולב בסוכה דוקא ויעשה שם הנענועין. ואח"כ שאר הנענועים והקפה בבית הכנסת: בכל נענוע יכוין במחשבתו כמו הלשון לשם יחוד קודשא ב"ה ושכינתיה לעשות נח"ר ליוצרי ובוראי. ויזהר מאד שלא יתנהג במצות הבורא יתברך כמצות אנשים מלומדה. וקודם נטילה נוהגין לאמר יה"ר כ' בפרי עץ הדר וכו' (כנדפס לעיל קודם הלל):

כוונת

גליון רע"ק כה"ה א] (אות א' התרומת סיכתו פ"א סי' תרכ"ז נ"ב ב' שוכת. פמ"א ח"א סי' [ט"ד] חולק ע"ז בדברים נכוחים): ב] (אות ב' אם עושה כו' אבל כשאין להם צירין אסור בשבת כו'. נ"ב צ"ל ביו"ט): ג] (אות ה' מחצלת

---

*) בסדור דה"ח שנדפס בחיי הרב המחבר בזלאטשוב בשנת תקצ"ח וכן בכל הסדורים שנדפסו אח"כ עד שנת תר"כ נדפסו רק אלה הסעיפים מסימן א' (ד"ה העושה סוכתו) עד אחר סימן ו' (ד"ה כל הדברים). ועל דפוס הראשון באו הגהות רבינו עקיבא איגר ז"ל בעצם כי"ק. ובסדורים שנדפסו משנת תר"כ והלאה נשמטו הסעיפים האלה ובאו תחתיהם הסעיפים מסימן א' (ד"ה כתיב בסוכות תשבו) עד סי' ח' (ד"ה צריך שיהיו) וגרלאם שהיא הוספה הג"מ שלמה גנצפריד ז"ל בעל הסידור דה"ח בשנת תר"כ בהוצאת קנעפעלמאכער.

(א) [כתיב בסוכות תשבו שבעת ימים וגו' כי בסוכות הושבתי את בנ"י הם ענני כבוד שהקיפם בהם לבל יכם שרב ושמש. ויכוין בישיבתה שצונו הקב"ה לישב בסוכה זכר ליציאת מצרים. וגם יכוין שיושבו בסוכות ענני כבוד. ובדיעבד אם כוון רק לצאת נגד יצא (מג"א וס"א סרכ"ה): (ב) פירס סדין תחת הסכך לנוי אם שהוא בתוך ד' טפחים לגג כשרה. ואם הוא רחוק ד"ט מן הגג פסולה. ואם אינו לנוי אפי' שהוא בתוך ד"ט פסולה. ויש ליזהר שלא לתלות שום נוי סוכה רק בפחות מארבעה לסוכה. אפילו אינו רחב. ו"א (מג"א תרכ"ז): (ג) עשה סוכה בראש האילן כשרה. ואין עולין לה ביו"ט. מקצתה על האילן ומקצתה בדבר אחר אם הוא בענין שאם ינטל האילן השאר היא עומדת אלא שאין עולין לה ביו"ט ואם לאו אין עולין לה ביום טוב. אפילו הסוכה על הארץ והקנים של הסכך על האילן אסור (מג"א תרכ"ח): (ד) פירס עליה סדין מפני החמה. או תחתיה מפני הנשר. פירוש שלא יפלו עלין ונשרין על שולחנו פסולה. אבל אם פירס לנאותה כשרה: (ה) דבר שמסככין בו צריך שיהיה גדל מן הארץ ותלוש ואינו מקבל טומאה. אין מסככין בדבר שקושרין אותו ודוקא שנקשרין תמיד אבל אם אין קושרים אלא בשעת הרוח כשרה (מג"א תרכ"ט): (ו) כל הדברים כשרים לדפנות וא"צ להעמידם דרך גדילתן ואפי' חמתה מרובה מצלתה מחמת הדפנות כשרה ומ"מ לא יעשה הדפנות מדבר שריחו רע או שמתייבש תוך ז' (תר"ל): (ז) כשהכשירו בשתי דפנות המשויות כמין ג"ם בטפח וצורת פתח אפי' אם יש בשתי הדפנות פתחים הרבה .אין בהם צורת פתח שמצטרף כל הפרוץ יהיה מרובה על העומד כשרים רק שלא יהיו הפתחים בקרנות ונוהגין עכשיו לעשות מחיצות שלימות (סימן תר"ל)]: (ח) צריך שיהיו הדפנות גבוהין עשרה טפחים ולא יהיה אויר בין הדפנות לארץ ג' טפחים ושיהיו חזקין שהרוח מצויה לא יהיה יכול להפיל אותם (שם): (ט) רוב א] הסוכה צריך שיהיה מכ"ס ז"ט על ז"ט במרובע ואפי' אם ארוכה מאד אם אין רחבה ז' פסולה וצריך שיהיה ראשו ורובו ושלחנו בסוכה ובלא"ה אין יוצא ידי סוכה ואם היא עגולה צריך שיהא בה שיעור גדול שיכול לרבע ממנה שבעה טפחים על ז"ט ואם יש בסוכה גדולה קרן זוית שאין שם באותו קרן ז"ט רוחב אסור לישב באותו קרן ומביא ראיה מהא דאמרינן סוכה דף ג' לא נצרכה אלא לקטנייתא שנה (סי' תרל"ד) ודוקא כשהקרן אינו רחב ז' אבל כשהקרן רחב ז' רק אין ארוך ז' כשר כיון שמצורף לסוכה הגדולה תדע דהא בעגולה ויש נרבע ז' על ז' מותר לישב סמוך לדופן אף דבעגולה סמוך לדופן ליכא ז"ט אפ"ה כיון דמצטרף לגדולה כשר דבשלמא כשהקרן אינו רחב ז' י"ל דחשוב כלול של תרנגולים כמ"ש רש"י ותוס' ופסולה אבל כשרחב ז' רק שאינו ארוך ז' ודאי דכשירה דמצטרף לסוכה גדולה ומה בכך אם ראשו ורובו בסוכה קטנה ושלחנו בסוכה גדולה כ"ש: (י) צריך שיהיה הסכך מסוכך עד שיהיה צלתה בסכך מרובה מחמתה על הארץ ועכ"פ לכתחלה יהיה הסכך קלוש שיהיו הכוכבים נראין מתוכה ובדיעבד אפי' אין הכוכבים נראין כשר אבל אם אפי' הגשמים אין יכולין לירד לתוכה יש להחמיר ולפסול (סי' תרל"א ומ"א): (יא) סכך פסול מן הצד פחות מד' אמות

בחגת הסוכה שאומרים קודם תפילה נוהג לומר בכל מצוה ומצוה שעושה ה' ב"ה היא כמו כן ובזה להשראת קדושתו ית' אשר על ידיה מתעורר אור מזה מרוממות מאור קדושתו יתברך לבוא לשכן בינינו ולבושים עליה כל מיני שפע אור וברכה. כי אין הקב"ה חפץ כי אם באתערותא דלתתא לראות נדבות ישרות. לבבם אם הם רוצים לעבדו יתברך באמת ובאהבה ולהתקרב ולהתדבק אליו בכל כחנו להמשיך אור קדושתו עלינו בכדי שנהיה בו דבוקים תמיד. ועל כן כשאנו עושין מצותיו באלה הדברים שלמטה כפרי עץ ופרי אדמה וכל גידולי קרקע באהבה בכדי לעבדו. הרי תיכף מעורר הוא לשאל כל מצוה ומצוה אורות גדולים ונפלאים אורות הרחמים זכים ובהירים אשר בעמי השמים המכוונים נגד כל מצוה. ועי"ז הוא בא בכל התורות האלה עלינו ושוכן בתוכנו ומוסיף עלינו אור שפעו וחיותו בכל הטוב והמטיב וכל מצוה ומצוה נעשה בו כסא להשראת קדושתו ית' (נמ"ח):

כתב הרוקח ד' מינים שבלולב יהיו לכם ולא גזל שהגזל פסול. לכך נמצא אשרי בד' הפסוקים יש בהן ד' תיבות וסימן נוסח בפקודיך אשיחה ואביטה ארחותיך. ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי. שעשעים ותורתך שעשעתי. קראתיך הושיעני ואשמרה עדותיך. בד' פסוקים אלו יש בכל פסוק ד' תיבות. ויש בהן כל אותיות א"ב נגד גז"ל כי ד' מינים. שבלולב פסול אם הם גזולים:

שחרית מסדרין התפלה כסדורו בכל יום. ושמ"ע כמו בשאר י"ט. ותפלת י"ח כבערב. ועושין את הלל כל ס': אחר הלל ק"ש. שם"י. לד"א. אתה הראת. מוציאין ב' ס"ת. י"ג מדות. רבש"ע ומלא בתפלת שבת. בריך שמיה כו'. באחד קורין ה' גברי בפרשת אמור שור או כשב. בשבת ז' גברי. מניח ס"ת שניה על השלחן. ח"ק. בשניה קורא בפינחס ובחמשה עשר יום. ומפטירין בזכריה הנה יום בא. ומתחם בהואבים. יש אלי. (בשבת יקום פורקן מי שבירך. ואין נוטלין לולב. אשרי. יהללו. ומכניסין הס"ת להיכל;

מוסף תפלה בלחש. מחזיר ש"ץ התפלה. נ"כ. יש אומרים שבשבת אין נ"כ. גומר התפלה. ומוציאין ס"ת ומעלין על הבימה (בשבת אין מוציאין ס"ת אלא פותחין ארון הקודש ואומרים הושענא) ומטה לנותו. ונוטל כל אחד לולבו ואתרוגו בידו. הש"ץ מתחיל הושענא. ומקיפין פ"א את הבימה בלולב ומינים שבידו. ומנענעין קצת בהקפות עליו. וראוי להשתדל שיהיו בידו הד' מינים לעשות כל התיקונים הנ"ל ולהקיף הבימה. כי הוא תיקון גדול בעולמות העליונים הקדושים. ויאמר **אני מקיף ס"ת בד' מינים אלו לשם יחוד קוב"ה לעשות בזה נחת רוח ליוצרי ובוראי.** וקודם שיתחיל להקיף יאמר פסוק ויהי נועם כו' בכוונה עצומה במתון. וכשמגיעים לפני התיבה מסיימין סיום הושענא. ומכניסין הס"ת להיכל. קדיש שלם. אי"כ. עלינו. ק"י. שיר היחוד. בקצת מקומות נוהגין לומר מזמור מ"ב ומ"ג כל ימי החג (הגאון ר' יעב"ץ):

בבואו לסוכתו יאמר עלו אושפיזין כו' כדלקמן. ויאמר אלה מועדי ה' ויברך בפה"ג. לישב בסוכה. וכן ביום שני. ובשבת שבסוכות. אבל ביום שאין בו קידוש מברך על פת המוציא ולישב בסוכה:

ממוח

גליון רע"ק מחלת ט' שמסכבין בהם. נ"ב ובמגן שרוב העיר ערשן אותם לסיכוך דאל"כ אסור משום מראית העין דלא ידעי שעשאו לסיכוך]: א] [ס"ק פ' רוב הסוכה כו'. תיבת רוב נמחק]:

אמות והסכך כשר יש בו שיעור סוכה דהיינו ז' על ז' רק בהסכך פסול מרחיק הסכך כשר מהדפנות פחות מד"א כשר ואסור לישב תחת הסכך פסול ואפי' כל הדפנות רחוקים מן הסכך כגון שהסכך באמצע הבית כשר כיון שיש בהסכך כשר שיעור הכשר. סוכה רק שאין דפנות תחת הסכך פסול ודוקא שמפסיק מהלך עד"א נפסל אבל בפחות מג' טפחים אויר בין הדופן לסכך אפי' רק בג' טפחים פסולה דאויר פוסל בין באמצע בין מהצד בג' טפחים אבל אם רק דופן אחת רחוק מהסכך ג' טפחים כשירה דהא נשתיירו עדיין ג' דפנות ויש נוהגי' שכשר סוכה בלא האויר אבל פחות מג"ט כשר ואין ישנים תחתיו ומשתדך להשלים הסוכה לשיעור ודוקא כשהאויר שלך באורך שיעור ראשו ורובו אבל בפחות מכן באורך גם אין ברוחב שלשה כשר וישנים תחתיו (סי' תרל"ב):

(יב) סכך פסול כשהוא פחות מארבעה טפחים מותר לישב ולישן תחתיו (שם) אבל כשהוא רחב ארבעה מן הצד מהני כדופן עקומה כדלעיל בסעיף י"א ובאמצע פסול: (יג) סוכה שעשאה קודם לחג ל' יום שלא לשם חג כשירה רק שיחדש בה דבר היינו סכך טפח על טפח מרובע או על פני כולה אפי' כל דהו ואם עשאה לשם חג אפילו מתחלת השנה כשירה בלא חידוש (סי' תרל"ו):

(יד) יכול לעשות סוכה אפי' בחוה"מ (סי' תרל"ז):

(טו) יוצאין בסוכה שאולה אבל אסור לעשות סוכה על קרקע חבירו שלא מדעתו אי ברה"ר אף שבדיעבד יוצא בה דקרקע אינה נגזלת מ"מ אסור לברך עליה ואם גזל עצים וסיכך בהם אם האויר הדמים יוצא בה אח"כ

מנחת אסרי. הגמ"א. ח"ק. (בשבת וא"י תפלתה) וקורין ואת הברכה וא"י אומרים. אח"כ ח"ק יהלו. ח"ק, תפלה כערבית. קדיש. עלינו. קדי. אין עושין מלאכה שצריך בלילה עד אחר ברכה:

שחרית יום שני כדלאמטל. מברך על נטילת לולב ושהו מברך. זמן. וכן בכל שאר הימים. ואם חל יום א' בשבת, אזי מברך זמן בשני. קריאת ס"ת כדלאמטל. ומפטירין במלכים ויקהלו עד תחרך מגרים:

מוסף כדלאמטל. ומקיפין ואומרים הושענא. בסוכתו לכוכתו יאמר עולו כו' כערבית. מנחה כדלאמטל:

במוציו"ט הי' מתחילה שמחת בית השואבה. ולא היו עושין אותם עמי הארץ וכל מי שירצה. אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה הם שהיו מרקדים ומספקים ומנגנים ומשמחים במקדש בימי חג הסוכות והשמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בה עבודה גדולה היא. לכן נהגו בזמן הזה נ"כ אנשי מעשה לזכר שמחת בית השואבה להיות נעורים כמעט כל לילות של חול המועד בזמירות ושבחים. ומרבים נרות בסוכה בלילות אלו. גם בהרבה בתי מדרשות נהגו להרבות בנרות בתפלת ערבית דחוה"מ בחג הזה. וכל מי שעושה זכר למקדש אשרי חלקו. לכן יזהרו האדם בלילות אלו בזמירות ובשבחות אף ביחיד. ויזמר השבחים של פיוטים. דר"ס. אתה הוא ה' אלהינו בשמים ובארץ. מלך עליון. וכיוצא. גם מזמורי תהלים שהם שבחים נפלאים. היינו מזמורים של קבלת שבת ושבת ברכות וכיוצא. גם המחשב בנות (אין כאלהינו).

ואחר כל השבחים ראוי לומר הפסוק מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו. וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי הוא להפרע ממנו שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב. וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו. הוא חוטא ושוטה. וכן המשפיל עצמו ומקיל גופו במקומות אלו. הוא הגדול והמכובד מאהבה. וכן דוד מלך ישראל אמר ונקלותי עוד מזאת כו' לפיכך זכה לכתר מלכות לו ולבניו: ערבית אומר אתה חוננתנו בחונן הדעת. יעלה ויבא בעבודה והבדלה בהס"ג והמבדיל. ואינו מברך על הבשמים ולא על הנר. בסוכתו יאמר עולו כו': א' דחוה"ם יו"ט בתשרי. בהנחת התפלין ותפלה כמו בחול המועד פסח. אלא שהחילוק הוא בהלל שבחול המועד סוכות אומרים מזמור לתודה. ובחול המועד פסח אין אומרים. גם בחול המועד פסח אין גומרין הלל. ובחול המועד סוכות גומרין הלל:

במדרש הנעלם פיתח על הפסוק שנים שנים באו אל נח אל התבה. וז"ל אילין אינון יומין דמשלימין בהון הלל. והמדרש הזה נעלם מאד. ואמר הגאון ר' שמשון מאסטרופאלי ז"ל שהכוונה בזה הלא כבר נתנו סימן להשלמת הלל שסימנו בגפ"ח ר"ל ב' ימים של פסח. ב' ימים של שבועות. ט' ימים של סוכות. ח' ימים של חנוכה. ואחרינן בשלמא כל מנין רמוזה לנו הקב"ה באורייתא. והיכן רמיזא הנ"ל. ואחשוב שכאן רמוז שנים שנים באו אל נח. ור"ל שנים שנים דכפל קרא רומז לשני ימים דפסח ולשני ימים דשבועות. באו מספרו תשעה רומז לתשעה ימי הסוכות. אל נח מספרו ממש חנוכה. באלו הימים משלימין הלל עכ"ל: אחר הלל קדיש. מוציאין ס"ת וקורין בו ארבעה בקרבנות החג שבפרשת פינחס. כהן (וביום השני). לוי (וביום השלישי). ישראל (וביום הרביעי). רביעי חוזר וקורא (וביום השני וביום השלישי). ח"ק. נולל. מכניסין הס"ת. אשרי ובא לציון. ח"ק. מוסף של יו"ט. ואומרים (וביום השני וביום השלישי) אומרים הושענא ומקיפין התיבה כל ז'. קדיש. עלינו. קדי. בסוכתו יאמר עולו כו' כדלאמטל: ערבית. ב' דחוה"ם כדלאמטל. בסוכתו יאמר עולו כו':

ב' דחוה"ם י"ח בו. קורא כהן (וביום השלישי). לוי (וביום הרביעי). ישראל (וביום החמישי). רביעי (וביום השלישי וביום הרביעי). תפלת מוסף כביום א'. בסוכתו יאמר עולו כדלאמטל בערבית: ערבית ג' דחוה"ם כדלאמטל. בסוכתו יאמר עולו כו': ג' דחוה"ם י"ט בו. כהן (וביום הרביעי). לוי (וביום החמישי). ישראל (וביום הששי). רביעי (וביום הרביעי וביום החמישי): ערבית ד' דחוה"ם כדלאמטל. בסוכתו יאמר עולו כו': ד' דחוה"ם כ' בו. כהן (וביום החמישי). לוי (וביום הששי). ישראל (וביום השביעי). רביעי (וביום החמישי וביום הששי): שבת חוה"ם עיין בשבת חוה"מ פסח. אחר תפלת שחרית וק"ש קורין קהלת בברכה ושהחינו, והטעם לפי שיש בקהלת תן חלק לשבעה וגם לשמונה. ונדרש על חג הסוכות. והאבודרהם ס' עומר כתב דשלמה המלך בחג אמרו בהקהל כמ"ש בחג הסכות בבוא כל ישראל וגו' הקהל את העם וגו' (דברים לא) וכתיב ויקהלו אל המלך שלמה וגו' בחג (מ"א ח'). ואז אמרו בהקהל להוכיח ישראל (א"ר). ועוד טעם שאומרים קהלת בסוכות הוא משום שסוכות היא זמן שמחתנו. וספר קהלת מגנה ומזרז את הבריות שישמחו בחלקם ולא ירדפו אחר רבוי הממון. והנה הוא מה שיש לו מתת אלקים היא (לבוש). ק"י. שש"י. לד"ס. אתה הראת. מוציאין ב' ס"ת וקורין בא' בפרשת כי תשא ראה אתה אומר אלי. שיש בה ענין סוכה. ובשני קורא המפטיר מפסוקא דיומא

אע"פ אפי' לכתחלה ואם לא סחור אדמים פסולה (מ"א שם) אבל אם רצונו בנס. סוכה בקרקע שמעון ותוקף שמעון. והא"א לראובן וישב בה אפי' בחזיר דמי הפסולים לא יצא כיון שלא קנאה עליה בותאות בוי של חבירו ולא מהני מה שמחיל הדמים ורצונו אינו רוצה ליקח הדמים (שם): (טז) לא יקנה הישראל בעצמו לכתחלה סכך לסוכה רק יקנה מעובד כוכבים שכך הקנין כעובד כוכבים בעצמו (שם):

דיני סוכה ונויה:

(א עצי סוכה אסורים כל שמונת ימי החג בין עצי הדפנות בין עצי הסכך ואפי' קיסם לחצוץ בו שניו אסור ואין נותנין מהם לשום דבר כל שמונת הימים ואפי' נפלה הסוכה אסורים ולא מהני בה תנאי ודוקא שישב בה פעם אחת אבל אם הזמינה ולא ישב בה לא נאסרה דהזמנה לאו מילתא היא וה"ה בסוכה שעומדת משנה לשנה לא נאסרה אא"כ ישב בה בשנה זו אף שישב בה שנה שעברה לא נאסרה (סימן תרל"ח ומ"א שם): (ב) נויי סוכה אסור להשתמש בהם כל שמונה ואפילו נפלו וביו"ט ושבת אסור לטלטלם משום דהוקצו למצותם והמנהג שאפי' תנאי לא מהני בנוי התלוי בסכך רק שבנוי התלוי בדפנות כגון סדינים המצויירין נוהגים לטלטלם מפני הגשמים או בלילה שלא יגנבו אותן אפי' בלא תנאי מ"מ לכתחלה טוב להתנות עליהם דהיינו שיאמר בשעה שתולה אפי' מבעו"י איני בודל מהם כל בין השמשות של ח' ימים (שם): (ג) אם תלה בסוכה אתרוג או הדס לנוי מותר להריח בו דלא אקצייה מהריח רק שלא יגע בו דאסור בטלטול (שם): (ד) לא יקשור הגוין של הדפנות דאסור לפתוח ביו"ט אלא יעשה עניבה (מ"א שם): (ה) אין לתלות בעצמו בסוכה אא"כ נבוכים מתשמיש אדם (מ"א שם): (ו) אותן המחקקים פסוק בסוכות חבבו שבעת ימים על הדלעת לא יפה עושים (מ"א שם): (ז) אף אחר סוכות לא יבעט על עצי סוכה דתשמישי מצוה הם כמו ציצית ולולב וכן לא יפה עושין הכמונים שאחר סוכות עושין מסכך סוכה שמסככים בחריות של דקל מכבדות לכבד הבית ואיסור גדול יש בדבר (שם):

לפי מה שהוא היום. ומספר ביחזקאל מיום בוא גוג. ושבאה משום שיש לנו קבלה מפי חז"ל כי תחיית המתים עתידה להיות בניסן ומלחמת גוג ומגוג בתשרי, ומש"ה בניסן מספירין תחיית המתים שנאמרו בנבואות ביחזקאל. ובחוה"מ בשבת דחוה"מ סוכות ביום בוא גוג. וברכת ההפטרה אומר לקודש ולמנוחה לששון ולשמחה וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים. ואע"ג שבהפטרה אינה באה בשביל חוה"מ אלא בשביל שבת שהרי אם לא היה שבת לא היו אומרים ההפטרה. מ"מ כיון שענין ההפטרה הוא מענין השייך לחוה"מ חותמין גם בהזמנים. ואע"ג דבשבת דחוה"מ דפסח אינו חותם והזמנים. שאני חוה"מ דסוכות כיון שגומרין בו הלל וכל יום הוא כרגל בפני עצמו כיון שמתחלקין קרבנותיו משא"כ בחוה"מ דפסח. גם לפי הסוד שיש בזה כל יום הוא חג בפ"ע ורומז כל יום בסודו למה שירמזו כל ז' ימי הפסח. דהיינו ז' ימי הפסח רומזין לשמיטה אחת, וז' ימי הסוכות כל אחד רומז לשמיטה בפ"ע ז' ואחריהם יבא שמיני עצרת שרומז לסוד יובל הגדול והבן (לבוש): במוסף יאמר פסיקא דיומא:

ערוגות עניני סכה הבושם

טעם למה מברכין על הסוכה כל ז' יותר כמצה שאין מברכין אלא לילה ראשון לבד גם טעם למה אין מברכין זמן ביום שני על הלולב. גם טעם למה אין נוטלין לולב בשמיני בלא ברכה כמו שאנו עושין בסוכה:

צריך לתת טעם למה מברכים על הסוכה כל ז' יותר ממצה שאין מברכין אלא לילה ראשון לבד. כתב הב"ד ז"ל דכיון דאיכא חיוב שינה בסוכה כל ז' ואי אפשר לאדם להיות ז' ימים בלא שינה. נמצא חיוב הסוכה נמשך כל ז' יותר ממצה דאפשר בפירות בלא מצה כלל. והרב ר' שמואל שקילי ז"ל כתב דשאני מצה שאכילתה בשאר ימים אינה לשום מצות מצה אלא להשביע רעבונו לפי שאינו רשאי לאכול חמץ ולהשביע עצמו ודומה למי שאוכל בשר בהמה טהורה לפי שאינו רשאי לאכול בשר בהמה טמאה שאינו מברך אקב"ו לאכול בשר בהמה טהורה. אבל הישיבה בסוכה ודאי לא טרך עצמו הוא להשביע רעבונו אלא לקיים המצוה לבד ולפי זה צריך לברך (כל בו):

ומה שאין מברכין זמן ביום שני על הלולב כמו שמברכין זמן על השופר ביום ב'. ותירץ הלבוש בסימן תרס"ב וז"ל לולב שאני דממ"נ יצא בזמן שאמר ביום ראשון. דאם היום יו"ט שהיום יצא. ואף אם היום חול והיום יו"ט אפ"ה יצא דלא גרע מאילו היה אומרו בשעת עשייתו שהיה יוצא ולא היה צריך לברך זמן כלל בשעת נטילה מה שאין כן לומר כן בשופר דבשופר אינו חייב לברך בשעת עשייתו מכמה טעמים. חדא שאין כל אדם אומן לעשות שופר. וכיון שרוב בני אדם אינם יכולים לעשותו לעצמם אלא אחרים עושים להם א"כ אין הברכה מוטל עליהם אלא עד שתוקעין בו שאז זמן שברכו אתמול על התקיעה הוא שעבר וזמן של תקיעה דהיום דשמא אתמול חול היה. ועוד אפשר לומר אפילו העושה שופר לעצמו אינו צריך לברך עליו שהחיינו. חדא דאין עשיית השופר מזמן לזמן קאתי כמו עשיית הלולב שהרי בשופר אחד יכול לתקוע כמה שנים ואין צריך לעשותו מחדש בכל שנה. מה שאין כן בלולב שצריך לעשותו מחדש בכל שנה ושנה לאוגדו עם מיניו שאין מיניו קיימין משנה לשנה וצריך לאגדו בכל שנה מחדש (כתב מלבושי יו"ט לאו דוקא לאגדו אלא להביא להמציאם ולהזמינם יחדיו) ואז הוטל עליו לברך שהחיינו בשעת אגודו דאתי מזמן לזמן. ועוד נ"ל טעם אחר שאין צריך לברך שהחיינו על עשיית שופר אפילו העושה אותו לעצמו. דבשלמא גבי לולב שייך ביה עשייה מה שצריך לחתכו ולאגדו עם מיניו זו היא עשייתו. אבל מה שחותך אותו עם מיניו מן האילן אין זה נקרא עשייתו שאינו עושה בו שום דבר שהרי כך הוא נברא אלא כחותכו מן האילן ואינו מחדש בו שום דבר עד שאוגד אותו עם מיניו דקי"ל מצוה לאוגדו והוא עשייתו ואז מוטל עליו לברך זמן בשעת אגודו אלא שממתין אותה ברכה עד שעת נטילה מטעמים שכתבתי

שהכניסו למטלה. אבל גבי שופר אין צריך בו שהייה כלל. שהרי יכול ליקח קרן מן האיל כמו שהוא שהרי יכול לתקוע בו בלי שום תיקון ומה שחותך את ראשו עד שלא אין זה נקרא שהייה שהרי אינו מכונו בבריית אלא שחותך ראשו והוא דומה לחתיכת הלולב מן האילן שאין מברכין עליו מהום שבעולם אינו שהם שוה מעשה. הלכך לא דמי כלל לולב לשופר ואין צריך בו לברך שהחיינו בשופר בשעת עשייה אלא בשעת התקיעה. ואין שהחיינו דתקיעת יום ראשון פוטר שהחיינו דתקיעות יום שני דתקיעה אחריתא היא ויום אחר הוא. אבל שהחיינו דלולב היה לנו לומר שאם אפשר לא היה י"ט יהיה השהחיינו על עשייתו צריך אפיר לומר דשהחיינו דלאחמול פוטר את הלולב שלמחר עליו שהחיינו היום דלא גרע מאילו בירך עליו בשעת עשייה, ולא דמי לזמן דקידוש שצריך לאומרו בליל שני. שאותו הזמן הוא בשביל קדושת היום ולא בשביל הסוכה ואי אפשר לברך אותו זמן קודם שיתקדש היום ואם היה אתמול חול מעיקרא דלא יצא בזמן של אתמול על קדושת היום. של עכשיו ולכך צריך לחזור ולאומרו בליל ב'. משא"כ בלולב. מיהו אם חל יום א' בשבת שלא נטלו את הלולב בשבת מעיקרא דצריך לברך זמן בשני שהוא היום ראשון שנוטלו כיון שלא אמרו בראשון עכ"ל

על הלולב: ולי קשה שהרי אבל מן מקום למה מברכין שהחיינו כלל בליל שני מי גרע ליל ראשון משעת עשיית הסוכה דלהרי"ק נמ' אם בירך שהחיינו בשעת עשיית הסוכה לא יחזור ויברכנו על הכוס. ומתרץ אין. גרע תרע משום דכי בירך בליל ראשון נתכוין הוא. שהיום הוא עקר מלתו ושמא אינו על למחר ולכך צריך לברכו בליל שני עכ"ל. א"כ לפי"ז נסתר תירוץ הלבוש. אבל אחר שעיין נראה שהלבוש לא הי' הירוץ הכל בו. וקושיית הכל בו מתרץ שהזמן שאומרים בקידוש ליל שני אינו בשביל הסוכה אלא בשביל קדושת היום והוכר בדבריו. ועל כל פנים לדברי הכל בו זמן דליל שני קאי גם על סוכה ואם כן צריך לברך זמן אחר ברכת לישב בסוכה, והלבוש קודם ברכת לישב בסוכה:

ואם תאמר למה אין נוטלין לולב בשמיני בלא ברכה כמו שאנו יושבין בסוכה. וי"ל משום דנטילת לולב במדינה כל שבעה אינו אלא משום זכר למקדש שמן התורה אינו חובה בנטילין אלא יום אחד. לפיכך די לנו בשבעה ואין חוששין לספק. אבל סוכה מן התורה שבעה ולפיכך חוששין לשמיני ספק שביעי. ועוד כי בנטילת לולב בשמיני יש בו איסור טלטול. אבל סוכה אין בה אלא ישיבה. (אבודרהם):

תפלה כשנכנסין לסוכה

כבואו מבית הכנסת יעמוד בפתח הסוכה מבחוץ ויאמר:

עוּלוּ אֻשְׁפִּיזִין עִלָּאִין קַדִּישִׁין. עוּלוּ אֲבָהָן עִלָּאִין קַדִּישִׁין לְמֵיתַב בְּצִלָּא דִּמְהֵימְנוּתָא עִלָּאָה בְּצִלָּא דְקֻבְּ״ה. לֵיעוֹל אַבְרָהָם וְעִמֵּהּ יִצְחָק וְיַעֲקֹב מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן יוֹסֵף וְדָוִד:

ותיכף ישב ויאמר:

הֲרֵינִי מוּכָן וּמְזֻמָּן לְקַיֵּם מִצְוַת סֻכָּה כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ [א]בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל־הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֻּכֹּת: [ב]לְמַעַן יֵדְעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַסֻּכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: תִּיבוּ תִּיבוּ אֻשְׁפִּיזִין עִלָּאִין. תִּיבוּ תִּיבוּ אֻשְׁפִּיזִין קַדִּישִׁין. תִּיבוּ תִּיבוּ אֻשְׁפִּיזִין דִּמְהֵימְנוּתָא בְּצִלָּא דְקֻבְּ״ה. זַכָּאָה חוּלָקָנָא וְזַכָּאָה חוּלָקְהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל דִּכְתִיב [ג]כִּי חֵלֶק יְהוָה עַמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ: לְשֵׁם יִחוּד קֻבְּ״ה וּשְׁכִינְתֵּהּ לְיַחֲדָא שֵׁם י״ה בו״ה בְּיִחוּדָא שְׁלִים עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל־יִשְׂרָאֵל: ויהי נועם וכו' עד כוננהו

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתַּשְׁרֶה שְׁכִינָתְךָ בֵּינֵינוּ וְתִפְרוֹשׂ עָלֵינוּ סֻכַּת שְׁלוֹמֶךָ בִּזְכוּת מִצְוַת סֻכָּה שֶׁאָנוּ מְקַיְּמִין לְיַחֲדָא שְׁמָא דְקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וּשְׁכִינְתֵּהּ בִּדְחִילוּ וּרְחִימוּ לְיַחֲדָא שֵׁם י״ה בו״ה בְּיִחוּדָא

א ב ויק"ח כג, מ: מג. ג דברים לב, ט.

ענף יוסף*

כי בסכות הושבתי את בנ"י. הסוכות היו ענני כבוד ובזה אנו מודים ומורים גדולת הקב"ה כי עם הסכה נימסרים הוי"ה אדנ"י. קשה למה אנו עושים סוכות בתשרי כיון שהוא עד היקף ענני כבוד היה ראוי לעשות בניסן כי היה תחלתו בניסן. ויש לומר כיון שעשו את העגל נסתלקו הענניס ולא חזרו עד שהתחילו לעשות המשכן. ובמחרת יוה"כ ויקהל משה את בני ישראל וצוה על מלאכת המשכן והיה בי"א בתשרי. וכתיב והם הביאו וגו' בבקר בבקר. עוד ב' ימים הרי י"ג. ובי"ג בתשרי לקחו כל חכם לב ממשה את הזהב. ובט"ו (סג"ס)

שְׁלִים בְּשֵׁם כָּל־יִשְׂרָאֵל. וּלְהַקִּיף אוֹתָנוּ מִזִּיו כְּבוֹדְךָ הַקָּדוֹשׁ וְהַטָּהוֹר נָטוּי עַל רָאשֵׁיהֶם מִלְמַעְלָה כְּנֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ. וּמִשָּׁם יְשַׁפַּע שֶׁפַע הַחַיִּים לְעַבְדְּךָ (וכ״ש אֲמָתֶךָ). וּבִזְכוּת צֵאתִי מִבֵּיתִי הַחוּצָה וְדֶרֶךְ מִצְוֹתֶיךָ אָרוּצָה יֵחָשֶׁב־לִי זֹאת כְּאִלּוּ הִרְחַקְתִּי נְדוֹד וְהֶרֶב כַּבְּסֵנִי מֵעֲוֹנִי וּמֵחַטָּאתִי טַהֲרֵנִי. וּמֵאוּשְׁפִּיזִין עִלָּאִין אוּשְׁפִּיזִין דִּמְהֵימְנוּתָא תִּהְיֶינָה אָזְנֶיךָ קַשֻּׁבוֹת רַב בְּרָכוֹת וְלָרְעֵבִים גַּם צְמֵאִים תֵּן לַחְמָם וּמֵימָם הַנֶּאֱמָנִים. וְתִתֶּן־לִּי זְכוּת לָשֶׁבֶת וְלַחְסוֹת בְּסֵתֶר צֵל כְּנָפֶיךָ בְּעֵת פְּטִירָתִי מִן הָעוֹלָם וְלַחְסוֹת מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר כִּי תַמְטִיר עַל רְשָׁעִים פַּחִים. וּתְהֵא חֲשׁוּבָה מִצְוַת סֻכָּה זוֹ שֶׁאֲנִי מְקַיֵּם כְּאִלּוּ קִיַּמְתִּיהָ בְּכָל־פְּרָטֶיהָ וְדִקְדּוּקֶיהָ וּתְנָאֶיהָ וְכָל־מִצְוֹת הַתְּלוּיִם בָּהּ. וְתֵיטִיב לָנוּ הַחֲתִימָה. וְתַזְכֵּנוּ לֵישֵׁב יָמִים רַבִּים עַל הָאֲדָמָה אַדְמַת קֹדֶשׁ בַּעֲבוֹדָתְךָ וּבְיִרְאָתֶךָ. בָּרוּךְ יְהוָה לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן:

סדר האושפיזין

בליל ראשון כשנכנס לסוכה וקודם שמיסב לאכול ובכל יום ויום. קודם סעודתו יאמר זה:

אֲזַמֵּן לִסְעוּדָתִי אוּשְׁפִּיזִין עִלָּאִין אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב יוֹסֵף מֹשֶׁה אַהֲרֹן וְדָוִד:

ביום הראשון אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ אַבְרָהָם אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאֵי דְּיָתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי יִצְחָק יַעֲקֹב יוֹסֵף מֹשֶׁה אַהֲרֹן וְדָוִד:

ביום השני אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ יִצְחָק אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאֵי דְּיָתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי אַבְרָהָם יַעֲקֹב יוֹסֵף מֹשֶׁה אַהֲרֹן וְדָוִד:

ביום השלישי אומ׳ בְּמָטוּ מִנָּךְ יַעֲקֹב אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאֵי דְּיָתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי אַבְרָהָם יִצְחָק יוֹסֵף מֹשֶׁה אַהֲרֹן וְדָוִד:

ביום הרביעי אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ יוֹסֵף אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאֵי דְּיָתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב מֹשֶׁה אַהֲרֹן וְדָוִד:

ענף יוסף

ובט״ו שהתחילו לעשות וחזרו העננים. ולכך עושים סוכות בט״ו בתשרי (הגר״א בשה״ש):

כל ירא שמים ידאג שיהא לו עני בכל יום ויום על שולחנו ויראה בעיניו כאלו הוא מאכיל הנ״ע שייכין אלו ביום. ויתן לו מנה יפה כאילו הוא היה אחד מאבות מיסב אצלו (וזה לשון הרמב״ם בסוף הלכות איסורי מזבח שכל דבר שהוא לשם הקל יהא מן הנאה והטוב כאשר יש לו. בנה בית תפלה יהיה נאה מבית ישיבתו. האכיל רעב יאכילו מן הטוב והמתוק שבשולחנו. כסה ערום יכסה מן היפה שבכסותו. הקדיש דבר יקדיש מן היפה שבנכסיו. וכן הוא אומר כל חלב לה׳ וגו׳. וז״ל בעל תולעת יעקב כשאדם מאכיל העניים על שולחנו הנה קרבנו וזבח שלמים לה׳ לפיכך צריך להאכילם שמשובח בעל השולחן. כי חלב ודם קרב לגבוה. וכתיב בהרימכם את חלבו ממנו וגו׳. כי זה עיקר גדול בשולחנו של אדם שיהיו עניים ואורחים על השלחן ועיי״ש עוד). ומי שאפשר לו שיהיו לו ז׳ עניים בכל יום ויום כנגד [illegible] ברכה על ראשו. ונאמר עליו ומעט שהיה רבים ח״ם ויפל היה נותן ערב טובות הקנסה לעניים ואמר שאז מעלת הצדקה

אחד מהסי שאו רחל שנקרא צדק עולם במקום הצדקה: וכתב בספר נחם השנים אמר מורי זלה״ה כי כל מצוה שאדם עושה משמחת ומאירה לו במלתו. והמשוש מטה שהית אות של מצות ראשונים נסתלק ונבלע בשנים אבל במצות של צדקה אינו מסתלק מהבר כאמר כל המצות אלא מאיר במלתו כל אותו השבוע כמ״ש וצדקתו עומדת לעד:

וענין לקיחת ארבעה מינים. מלבד הטעמים המפורשים על דבר אגודת הד׳ מינים במדרשים. והפיוטים יסדו בשיים. עוד יש בו ענין השכלה לפי שימי אלו הם ימי שמחה גדולה לישראל כי הוא עת אסיפת התבואות ופירות האילן בבית ואז ישמחו בני אדם שמחה רבה. ומפני כן נקרא חג האסיף. וטבע האדם לשמח לנפשו לעשות לפניו חג בלותו העת לנוחם להיות עיקר השמחה לשמו יתברך. ובעוד השמחה מושכת החומר הרבה ומשכחת ממנו יראת אלהים בעת ההוא. צוה הש״י לקחת בידינו, דברים המזכירים אותנו. שאתרוג דומה ללב שהוא משכן השכל, לרמז שיעבוד בוראו בשכלו. והלולב דומה לשדרה שהיא העיקר שבאדם. לרמז שיישר כל גופו לעבודתו ב״ה. וההדס דומה

ביום החמישי אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ מֹשֶׁה אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאֵי דְּיָתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב יוֹסֵף אַהֲרֹן וְדָוִד:

ביום הששי אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ אַהֲרֹן אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאֵי דְּיָתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב יוֹסֵף מֹשֶׁה וְדָוִד:

ביום השביעי אומר בְּמָטוּ מִנָּךְ דָּוִד אוּשְׁפִּיזִי עִלָּאֵי דְּיָתְבֵי עִמִּי וְעִמָּךְ כָּל־אוּשְׁפִּיזֵי עִלָּאֵי אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב יוֹסֵף מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:

כל ירא שמים יראה שיהא לו עני בכל יום ויום על שלחנו ויראה בעיניו כאלו הוא מאכיל הנ"ל שיזמין אלו ביומו ויתן לו מנה יפה כאלו הוא היה אחד מאלו ז' מים: אלו. ומי שאפשר לו שיהיו לו ז' עניים בכל יום ויום כנגד כולם גודלי תניח ברכה על ראשו:

ורגיל לומר בכל פעם שיכנס לסעודה בסוכה תפלה קצרה זו:

רבון כל העולמים יהי רצון מלפניך שתהא חשובה לפניך מצות ישיבת סוכה זו כאילו קיימתיה בכל פרטיה ודקדוקיה ותרי"ג מצות התלוי' בה וכאילו כוונתי בכל הכוונות שכוונו בה אנשי כנסת הגדולה:

ויתחיל מלקדש בלילה הראשון עד שיהא לילה. וסדר הקידוש בסוכה [יקנה"ז]. שזמן קאי על היו"ט ועל הסוכה:

ענף יוסף

חמה לעינים לרמז שלא יתור אחר עיניו ביום שמחתו. והערבה דומה לשפתים שבהן יגמור האדם כל מעשיו בדיבור. לרמז שיהיה רסן בפיו ויתן דבריו ויירא מהשי"ת אף בעת השמחה (ספר החינוך). והרוקח כתב לולב בגימטריא חיי"ם. לכך יבש פסול שהוא מת ע"ש לא המתים יהללו יה. התורה התחיל בב' בראשית. ומסיים בלמ"ד כל ישראל. הבנים מתחיל בו' ויהי אחרי מות משה. ומסיים בלמ"ד עמו ויעל. הרי לולב שהוא כל התורה כולה. ד' מינים שבלולב יהיו לכם ולא גזול שהגזול פסול. לכן נתמיה אפשר בארבעה פסוקים יש בהם בכל א' ד' תיבות. וסימנך גוס"ק. בפקודיך אשיחה ואביטה ארחותיך. ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי. שאשים שלמי ותורתך אהבתי. קראתיך הושיעני ואשמרה עדותיך. בארבעה פסוקים אלו יש בכל פסוק ד' תיבות ויש בהן כל אותיות א"ב. נגד נו"ע. כי ד' מינים שבלולב פסול אם הם גזולים. עוד כתב דלולב גימטריא חיי"ם כי ממנו משפיע חיים לעולם: כתב האליה רבה בשם מהרי"ו מצות הד' מינים שלא שיקח כל אחד מישראל לולב אחד ואתרוג אחד. ג' בדי הדס ושני בדי ערבה. הרי הכל ז' כנגד ז' רקיעים; ירושלמי פרי עץ הדר כנגד אל אחד. כף אחד נגד עני אחד. וענף עץ עבות ג' נגד ג' אבות. וערבי נחל שתים נגד שני לוחות ע"כ: ובספר נחל קדומים כתב וז"ל מצאתי בספר קדמון אתרוג לולב הדס ערבה גימטריא אלף ל"ד. והמזבח היה ל"ב אמות. והשתחוה בהבאה נ"ב פעמים ל"ב. הוא אלף כ"ד. וזהו מ"ש חז"ל כל המקיים לולב כהלכתו והדס בעבותו מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח. וזהו תשב אנוש עד דכ"א ס"ת אלף כ"ד. דעד יום הושענא רבה מועלת תשובה כמ"ש חלו נא פני אל. ר"ת יום מר"ה אלול עד הושענא רבה הסס ימי סליחה עכ"ל: כתב רמ"א יש שכתבו לעשות בלולב ג' קשרים ולא נהגו. וכתב הא"ר ממשמע בלא קשר הדס וערבה עם הלולב. קושרים ג' למעלה בלולב וכן מסתבר. וכתב מהרי"ל ג' אגודות נגד ג' אבות ולולב בגימטריא ס"ח נגד ע"א סנהדרין עכ"ל: מברכין על נטילת לולב מפני שהוא הגדול והגבוה בתוך האגודה והוא מלך על כל אילני מאכל (רוקח): למדרש באגדה למה האתרוג שהוא דומה ללב לכפר על הרהור הלב. ולמה ההדס שהוא דומה לעינים לכפר על הרהור העינים. שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו'. ולמה הערבה שדומה לשפתים לכפר על בטוי שפתים. ולמה בלולב לומר לך מה לולב אין לו אלא לב אחד כך ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים: ואמרו במדרש שכל המקיים מצות אתרוג עם שלשה המינים שלו כאלו קיים כל המצות. והטעם: מפני שחשבון אתרוג עם ג' מינים עולה למנין תרי"ג: מה שמברכים על נטילת לולב ולא על לקיחת לולב כלשון הכתוב ולקחתם לכם וגו' כתב האבודרהם הטעם: כי נטילה היא כמו לקיחה שנאמר ולקחתם לכם. ונטילה לשון חכמים הוא במקום לקיחה. כדאמרינן נוטל אדם את לולבו. ועוד ע"ש שהוא מעלה ומוריד וכתיב וינטלם וינשאם כל ימי עולם. ולכך אמר לשון נטילה שהיא הרמה. וגם מדכתיב אשר הונף ואשר הורם גמרינן בברכות מעלה ומוריד מלשון הורם. וינטלם: הרי הוא כמו וירוממם וכפל לשון הוא של וינשאם עכ"ל: והלבוש כתב מה שמברכים על נטילת לולב ולא מברכין כלשון הפסוק על לקיחת לולב כדכתיב ולקחתם לכם. יראה לי הטעם משום דלשון לקיחה יש במשמעו קנין אע"פ שאינו אוחזו בידו. שלא שקנהו ע"י אחד מן הקנינים שבידו ברשותו שני. אלא מדכתיב ולקחתם שצריך לקיחה תמה ילפינן שצריך להגביהו ולאחוז בידו. לפיכך תקנו לומר לשון נטילה שפירושו שאוחזו בידו ונושאו עליו כמשא. כלומר שמגביהו כלשון הפסוק וינטלם וינשאם וגו'. לפיכך תקנו לברך על נטילת לולב ומה שצריכין להגביהו: שתחייבו ט'. יחשוב במחשבתו אני נוטל לך יתברך אודה על שהארכת ימי חיי עד זמן זה לקיים מצותיך הקדושים השייכים בחג זה:

(א) כל שבעת ימים עושה אדם את סוכתו קבע ואת ביתו עראי דהיינו שיהא אוכל ושותה וישן ומטייל בסוכה ודר בסוכה כל ז' ימים כמו שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה וכלים הנאים ומצעות הנאות בסוכה וכלי שתיה כגון אשישות וכוסות בסוכה וכלי אכילה היינו קדירות אפי' קודם אכילה חוץ לסוכה אבל קערות קודם אכילה מותרות להיות בסוכה אבל אחר אכילה חוץ לסוכה (מ"א סי' תרל"ט) וכן מנורה יש לו לערך מותר להיות בסוכה והמנהג שלא להכניס שם כלי חרס כגון נר של חרס או מקידה של חרס וכן כל הכלים של תשמיש שאין ערך אכילה ושתיה חוץ לסוכה ואם הכניס בסוכה דברים שאין להניח בסוכה אין נפסלת הסוכה בכך (שם): (ב) אל יעשה שום תשמיש בזוי בסוכה כגון להדיח קדירות וקערות כדי שלא יהא מצות בזויות עליו (שם במ"א): (ג) אכילת קבע דהיינו יותר מכביצה פת אפי' לא קבע עליו צריך לאכול בסוכה אבל פחות מכשיעור זה מותר לאכול חוץ לסוכה וכן תבשיל העשוי מחמשת המינים יותר מכביצה וקבע עלייהו חייב בסוכה ולברך עלייהו אבל פירות אפילו אוכל הרבה וקבע עלייהו מותר לאכול חוץ לסוכה וכן יין או שאר משקים או בשר וגבינה מותר לאכול ולשתות חוץ לסוכה ודוקא שלא קבע אבל אם רוצה לשתות יין או שאר משקים ולקבוע עליהם או שרוצה לאכול בשר או גבינה ולקבוע עליהם צריך סוכה אבל לא יברך עליהם ולכתחילה יראה שיאכל קודם יותר מכביצה פת ואפי' לא יקבע עליו או דבר העשוי מה' מינים יותר מכביצה ויקבע עליהם ויברך לישב בסוכה ויוצא לכל הדיעות (ועי' פ"מ שם) (שם): (ד) וכל זה מדינא אבל מי שמחמיר על עצמו ואינו שותה חוץ לסוכה אפילו מים הרי זה משובח (שם): (ה) מדינא צריך לישן בסוכה אפי' שינת עראי וכן עושין המדקדקין במצות ועתה שנוהגין רבים להקל בשינה כתבו האחרונים טעמים רבים בזה ומ"מ טוב להחמיר ולעשות סוכה שיכול לדור שם עם אשתו כמו שהוא דר כל השנה כולה אם אפשר לו (שם) ולכל הפחות שיהיה ראוי לישן שם הוא לבדו דבלא"ה אפי' בדיעבד פסולה (מ"א שם): (ו) אכילה בסוכה בליל יו"ט ראשון חובה שצריך לאכול כזית פת בסוכה ומברך לישב בסוכה אף אם אין לו אלא כזית אף בשאר ימים אינו מברך אם אוכל רק כזית מ"מ בלילה הראשונה הואיל ואינו רשאי לאכול כזית ראשון חוץ לסוכה מברך אפילו על כזית ולא יאכל בלילה ראשונה ולא יקדש עד שתחשך שיהא ודאי לילה ובערב סוכות מחצות היום ואילך לא יאכל פת כדי שיאכל בסוכה לתיאבון (מ"א שם): (ז) בליל שני חייב לאכול בסוכה ג"כ אפי' אין לו רק כזית מכח ספיקא ולא יקדש עד שתחשך אבל אינו רשאי לברך לישב בסוכה אם אינו אוכל רק כזית רק צריך לאכול יותר מכביצה ואז מברך כי בקיאין אנו בקביעא דירחא כיון דיש ספק דמי ליל ב' כשאר ימים דפטורין מסוכה בפחות מכביצה: (ח) ירדו גשמים בלילה ראשונה צריך לקדש בסוכה ולברך שהחיינו אבל אין מברך לישב בסוכה דספק ברכות להקל (פ"מ) ואוכל שם כזית וגומר סעודתו בבית ובליל שני אם ירדו גשמים יקדש בבית ואוכל סעודתו ואח"כ אוכל כזית בסוכה ואינו מברך לישב בסוכה ואם אחר כך פסקו הגשמים בין בלילה הראשונה בין בלילה שניה צריך לאכול יותר מכביצה פת בסוכה ומברך לישב בסוכה ואם אינו רוצה לאכול רק כזית אוכלו בסוכה אח"כ בלא ברכה ואם רואה שיפסקו הגשמים אחר שעה או ב' צריך להמתין בין בלילה הראשונה בין בלילה שניה (א"ר ופ"מ שם):

(ט) בשאר הימים חוץ מלילה הראשונה ושניה אינו חייב לאכול בסוכה רק אם רוצה לאכול סעודת קבע כמו שנתבאר לעיל צריך לאכול בסוכה ואם אינו רוצה לאכול רק פירות ברשות בידו ויכול לאוכלם חוץ לסוכה ואפי' בשבת ויו"ט שחובה לאכול פת מ"מ אם אינו רוצה לאכול רק כזית פת שבזה יוצא שיעור החיוב של אכילת שבת ויו"ט יכול לאכול חוץ לסוכה (שם) אבל לכתחלה צריך לאכול גם בשביל חיוב של אכילת פת שבת ויו"ט יותר מכביצה וצריך לאכלו בסוכה (שם): (י) ירדו גשמים כ"כ שאם ירדו גשמים לתוך הסוכה ואם יפול לתוך התבשיל יתקלקל המאכל א"צ לאכול בסוכה ואפי' אכל גם כן והתחילו הגשמים לירד יכול לצאת מן הסוכה לביתו ומי שאינו בקי בזה השיעור ישער אם ירדו כ"כ לבית אם היה יוצא מביתו יוצא נ"כ (שם): (יא) היה אוכל בסוכה וירדו גשמים והלך לביתו ופסקו הגשמים או שלא הלך לאכול בסוכה רק אכל בביתו מפני שירדו הגשמים וכשישב לאכול פסקו הגשמים גומר סעודתו בביתו ואין מחייבין אותו לילך לסוכתו עד שיגמור סעודתו (שם ועי' בר"ן) אבל אם לא ישב עדיין לאכול בביתו אף שפסק מלאכול בסוכה והלך לבית צריך לחזור לסוכה אם פסקו הגשמים (א"ר שם): (יב) היה ישן בסוכה וירדו גשמים בלילה ונכנס לתוך הבית או שירדו גשמים ולא נכנס לסוכה ושכב בביתו לישון ופסקו הגשמים אין מטריחין אותו לילך לסוכה כל אותו הלילה אלא ישן בביתו עד הבוקר עד שיעלה ע"ה וינער משנתו ואם לא שכב עדיין בביתו ופסקו הגשמים צריך לילך לסוכה (שם מ"א): (יג) לענין שינה בסוכה א"צ לשער ירידת הגשמים בכדי שיתקלקל התבשיל דבגשמים מועטין פטור לישן ויכול לצאת (שם) וכשיוצא מן הסוכה לביתו בשביל גשמים לא יבעט בסוכתו ויצא רק יצא בהכנעה כעבד שמזג כוס לרבו ושפך לו רבו קיתון על פניו (שם): (יד) כשם שיוצאין מן הסוכה מפני הגשמים כך יוצאין מן הסוכה מפני הערב ויתושים וכן בשעת קור והמאכלים השמנים נקרשים אוכל סעודתו בביתו (מ"א שם) ודינו כמו בירדו גשמים: (טו) ובמקום שפטור מן הסוכה ואינו יוצא משם נקרא הדיוט ואינו מקבל שכר עליה (שם) ואינו רשאי לברך משום דהוי ברכה לבטלה: (טז) אין מברכין לישב בסוכה אלא בשעת אכילה קבע אבל בשעת אכילת פירות או שיושב ומטייל שם א"צ לברך כי ברכת האכילה פוטרת הכל אפילו שינה ואם בירך פעם אחת בשעת אכילה ולא יצא מסוכתו לעשות עסקיו או לביהכ"נ להתפלל אף אם יצא מסוכתו רק שהיה דעתו לחזור מיד א"צ לברך שנית לישב בסוכה אפי' אם אוכל סעודה שניה כיון שמצוה אחת היא ולכן מי שיושב כל היום בסוכה וישן בלילה בסוכה ומתפלל שם ואינו יוצא לשום עסק רק אדעתא לחזור מיד א"צ לברך רק בשעת אכילה ראשונה ואח"כ א"צ לברך מידי דהוי אתפלין אם לא חלצן שלא ע"מ להחזירן דא"צ לברך כשמניח אחר כך אבל אם יצא לעשות עסקיו או לביהכ"נ להתפלל צריך לברך שנית בשעת אכילה שניה וכן מי שמקדש בסוכה בשבת או ביו"ט ואוכל שם יותר מכביצה מדבר שעשוי מחמשת המינים כדי לצאת ידי קידוש במקום סעודה והולך לבית ללמוד שם ואחר כך הולך לסוכה לאכול שם סעודת שבת או יו"ט צריך לברך פעם שנית לישב בסוכה (שם): (יז) מי שהולך באמצע סעודתו לסוכת חבירו ואוכל שם שיעור שצריך ברכה צריך לברך שם לישב בסוכה (שם): (יח) מי ששכח לברך לישב

בסוכה ואחר גמלא מעודה או אחר שכבר אכל צריך לברך כי שיכנס מן המעט והיא מטה שיש לה משך זמן דלריך לברך (שם): (יט) מי שמחמת חטרת חלום בסיכות צריך לברך כ"ז שנכנס לישב בה ולהשתכל שם או לטייל שם או לישן בה ודוקא אם הפסיק בין שילא לעסקיו או כיוצא בו כמי שנתבאר לעיל אבל בלא"ה מברך פעם אחת בשחרית ויוצא בזה כל היום כמו לעיל לענין ברכת אכילה (ס"ז שם):

דין מי הם הפטורין מן הסוכה:

(א) נשים פטורות מסוכה ואעפ"כ רשאים לברך אבל אחרים לא יברכו להם אפי' אם אינן יודעות בעצמם לברך כמו שנתבאר לעיל גבי שופר (מ"א סימן תרי"ח): (ב) קטנים פטורין מסוכה אבל קטן שהוא בן חמש שנים חייב אביו לחנכו שיאכל בסוכה וכן אף שאין אביו בביתו אין להקל שיאכל חוץ לסוכה מבן חמש שנים (שם ובמ"א): (ג) חולה ומשמשיו פטורין מסוכה ואם הוא חולה שאין בו סכנה או המשמשין אינן פטורין רק בשעה שהחולה צריך להן ובשעה שא"צ להן חייבין בסוכה ואם הוא חולה שיש בו סכנה המשמשין פטורים אף בשעה שאין החולה צריך להם כל כך (שם א"ר): (ד) מי שמקיז דם בחוה"מ של סוכות חייב בסוכה ודוקא כשהשעה שקוה להבנות ליזהר בריאות אבל המקיז דם מחמת שמרגיש קצת חולי וכשיושב בסוכה מרגיש קרירות פטור מסוכה וכן מי שרגיל לשתות משקה המשלשל בלא מחמת חולי אין לשתות בסוכות כי על ידי כן לא יוכל לישב בסוכה דהא סכנה הוא לו (מ"א שם): (ה) מצטער פטור מן הסוכה הוא ולא משמשיו אבל בלילה ראשונה אפילו מצטער חייב לאכול בסוכה ודינו כמו בירדו גשמים. איזה מצטער זה שאינו יכול לאכול ולישן שם מפני הרוח או מפני הזבובים וכיוצא בהם או מפני הריח וכל אלו הדברים וכיוצא בהם אם מצטער בשעת שינה ואינו מצטער בשעת אכילה חייב לאכול בסוכה ופטור לישון ואם הוא מצטער גם בשעת אכילה פטור מלאכול שם גם כן (ועי' ס"ח שם) וכה דיוצא באכילה אף שמצטער בשינה או להיפך שיש שבא לו הצער במקרה אבל אם עשה הסוכה בתחלה במקום שמצטער בשינה אף באכילה לא יצא (שם): (ו) מי שאין יכול לישן בסוכה מחמת שצר לו בפשוט ידיו ורגליו בסוכה לא מיקרי מצטער וחייב בסוכה (ורמ"ה ששיעור סוכה ז"ט טפחים שבודאי צריך לפשוט ידיו ורגליו לישון שם) ולא יכול אדם לומר מצטער אני אעפ"כ בדבר שרוב בני אדם מצטערים כן אבל בלא"ה לא ואין המצטער פטור אא"כ יכול להציל מצערו כשיוצא מן הסוכה אבל בלא"ה חייב לישב בסוכה (שם): (ז) מי שכבו לו הנרות בסוכה בליל שבת ויש לו נר בביתו אין מטריחין אותו לילך לסוכת חבירו אלא אוכל בביתו ודוקא בשאר הלילות אבל בלילה ראשונה ואמרינן אם אפשר לו לילך לסוכת חבירו צריך לילך ואם א"א לו לילך לסוכת חבירו כגון שדר בכפר דינו כמו בירדו גשמים (שם א"ר): (ח) חתן פטור מסוכה כל שבעת ימי המשתה ורשאי להחמיר על עצמו ולישב בסוכה ואינו רשאי לברך וכן השושבינים כשאוכלין אצל החתן ומשמחין אותו בבית ז' ימי המשתה ויושבים שם בסוכה א"צ לברך אבל כשאוכלים בביתם חייבים בסוכה וצריכים לברך (שם ובא"ר): (ט) האוכלים בסעודת ברית מילה (שכ"ם)

חייבים בסוכה (שם) אבל בשמיני עצרת אם רוצים יכולים לאכול בבית בסעודת ברית מילה (א"ר שם): (י) שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה בין ביום בין בלילה אף שאין הולכין רק ביום ודוקא כשצריכים לטרוח אחר סוכה או שאינן יכולין לישון כ"כ בטוב בסוכה ויהיו עיפים למחר ולא יוכלו לקיים המצוה כראוי אבל בלא"ה חייבין (שם): (יא) הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום כיון שאין לחם שהות לטרוח אחר סוכה כיון שצריכים לילך תיכף לדרכן אבל אם יכול לישב בסוכה בלי טורח צריך לישב אבל בלילה במלון צריך לטרוח כדי לישב בסוכה ואפי' הוא לן בכפר בין הנכרים ויכול לעשות שם סוכה במעט ממון חייב להשתדל להיות לו שם סוכה כדי שילין בה ודוקא שאין הולך בלילה אבל אם הולך גם בלילה פטור גם בלילה לטרוח אחר סוכה מטעם הנ"ל (שם): (יב) ההולכים לחנות חנותיהם בכפרים בסוכות בהוכן המזהר וכמו שנתבאר בסי' תוה"מ מ"מ אם אין יכולים לעשות להם שם סוכה יחמירו על עצמם לחזור לבתיהם בכל לילה כדי לקיים מצות סוכה (שם): (יג) השומרים גנות ופרדסים והבוצה וכיוצא בו אם אפשר לשמור כולו ממקום אחד יעשה סוכה וישב שם (שם): (יד) העושין יין אצל העכו"ם בסוכות פטורין בין ביום בין בלילה דצריכים לשמור שלא יגעו בהן העכו"ם ואם הוא בענין שא"צ שימור חייבין (שם): (טו) היושבים בחנות אף על פי שרגילין כל השנה ברוב פעמים לאכול בחנות ביום מ"מ בסוכות חייבים לאכול בסוכה אפילו אם דרים חוץ לעיר וחנויותיהם בתוך העיר חייבים לעשות להם סוכה כדי לאכול בעת שנצטרכו אם אינם יכולים לילך לביתם ולאכול (שם): (טז) כל הפטורין מן הסוכה שנתבאר לעיל מפטורין מחמת צער או מחמת כאב וחולי שאין בו סכנה או מחמת טורח חייבין בלילה הראשון לאכול עכ"פ כזית בלא ברכה בסוכה כמו בירדו גשמים:

דיני ברכת שהחיינו על הסוכה:

(א) העושה סוכה בין לעצמו בין לאחר אין מברך זמן בשעת עשייתו כי סומכין על זמן דרגל שאומרים על הכוס של קידוש (סימן תרמ"א): (ב) בליל ראשון של סוכות סדר הקידוש כך הוא יין קידוש וסוכה ואח"כ זמן לפי שהזמן חוזר על קידוש היום ועל מצות סוכה (סי' תרמ"ג): (ג) אם לא אכל בלילה ראשונה בסוכה אף שאמר זמן בביתו על הכוס כשאוכל פעם ראשון בסוכה צריך לברך זמן על הסוכה (שם): (ד) בליל שני אומר יין קידוש וזמן ואח"כ סוכה ומי שלא אכל בסוכה לא בליל א' ולא ביום א' כשאוכל בליל ב' בסוכה צריך לברך סוכה ואח"כ זמן (סי' תרס"א בא"ר דלא כמ"א וט"ז): (ה) בשאר ימים מברך לישב בסוכה תיכף אחר ברכת המוציא קודם שישתה ובליל שבת ויו"ט אומר ברכת הסוכה אחר הקידוש קודם שישתה (שם): (ו) מי ששכח לומר זמן בקידוש ליל א' ובליל ב' אמר זמן אין צריך לברך עוד זמן שהשלמת ליל א' (דממ"נ אם ביום יו"ט הרי אמר זמן ואם אינו ביום יו"ט הרי השלים) ואם אמר בליל א' ובליל ב' לא אמר או שלא אמר בשניהם יש לו תשלומין כל שבעה אימת שיזכור אפי' שנזכר שהשעה הולך בשוק אומר אותו ואפי' בלא כוס אבל בשמיני אם נזכר יצא בזמן דשמיני אף להשלמה בשביל יו"ט א' (מ"א סי' תנ"ג)

נוטבים

גם' כד הקמח. נאר טעם מצות סוכה ע"ד הפשט ידוע כי בחדש הזה בראשיתו נברא העולם ובאמצעיתו נצטוינו לעשות סוכה ויש בבנין הסוכה רמז וזכרון לשני העולמות העוה"ז והעוה"ב. העוה"ז הוא שהסוכה יש לה ג' דפנות רמז לבנין העוה"ז שיש לו שלש דפנות מזרח ומערב ודרום כי צפון אין לו דופן כו' משפט הסוכה שיעשה לה צורת פתח קנה מכאן וקנה מכאן וצורת הפתח על גביהן וזהו צורת הפתח והיא צורת ה' וכבר ידעת מארז"ל העוה"ז נברא בה' וכו' העוה"ב ביו"ד. כי יש צורך מוכרח להיות גובה הסוכה למטה עשרה טפחים כו' ובפירוש אמרו העוה"ב נברא ביו"ד כי כל מה שמשיג האדם בעוה"ז אינו יכול להשיג כ"א באמצעות חמשת חושיו וכל מה שאפשר לו להשיג לו לעוה"ב הוא השגות עשר ספירות וזהו ביאור מאמר רז"ל העוה"ז נברא בה' העוה"ב נברא ביו"ד והרי לך שני עולמות נרמזים במצות הסוכה כי כאשר ישתדל האדם ויטרח במעשה הסוכה עם חמשת חושיו ויעשה תבניתה וצורה כדבר נופי קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן ואח"כ יכנס לפנים בצלל הסוכה להיות צל על ראשו הנה זה רמז ודוגמא להשתדלות האדם וטרחו בעוה"ז במעשה המצות עם חמשת חושיו ואח"כ יורש חיי העוה"ב בעשר ספירות להיות כאור הכבוד הנק' עטרה חופף וסוכך על ראשו כמארז"ל ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה כי לא יתכן לו לאדם לירש העוה"ב אם לא יטרח בו בעוה"ז וזהו שארז"ל מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח מהיכן יאכל ואח"כ כל שמקיים מצות סוכה ונכנס בה ועיניו אל הסכך שעשוי לצל ומסכים בדעתו כי הקב"ה צלן של ישראל והוא המגין עליהם כצל המגין מפני החמה כו' עיי"ש בארוכה:

נראה לי לומר בד' מינים אלו כי האתרוג והלולב הן רמז לשכר העוה"ז והעוה"ב וההדס והערבה הן רמז לדרכי התשובה והן הצער וההכנעה, פרי עץ הדר ירמוז לשכר העוה"ז לפי שיש מצות שאדם אוכל פירותיהם משנה לשנה כשם שהאתרוג דר באילנו משנה לשנה. כפות תמרים ירמוז לשכר העוה"ב כשם שהלולב גדול כך שכר העוה"ב גדול כשם שהלולב עלין שלו זו למעלה מזו כך מדרגות העוה"ב זו למעלה מזו וכשם שהלולב אין פריו אלא לסוף שבעים שנה כך שכר העוה"ב אינו אלא בסוף ימיו של אדם שכתוב בו (תהלים צ) ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו'. הדס יש בו מרירות וריחו טוב ירמוז על הצער שהוא מדרכי התשובה והוא שיצער אדם עצמו ושיסגף את גופו בתעניות ומלקיות ונדרים רבים כפי מה שחטא ושיצטער כפי מה שנהנה ועם זה יעלה ריחו לשמים. וערבה רמז להכנעה ושפלות ולכך אינה גדלה על ההרים אלא היא גדלה בנחל במקום נמוך ושפל כדי שיכניע לבו וישפיל עצמו ויתכפר לו (ר"ב בפי' על התורה):

גם' עקידת יצחק שער הדעה שתן כי כמו שמצות סוכה בכללה תרמוז ותקרוץ אל העיקר הנכבד בכללו כן בפרטיה וכלליה יכוונו אל העיקר הזה ועניני פרטיותם. הענין הא' בשיעור הכשרה בארכה ורחבה וגבהה שהיא שבעה טפחים באורך ושבעה ברוחב ועשרה בגובה כי ירמזו אלו השיעורים למספר ימי האדם אשר הוא עומד בזאת המעלה וע"ד שאמר המשורר ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו' והם כמספר שטחי האורך והרוחב כשיעלו לעשיריות כמנהג וכבר אמר דוד ע"ה המספר הנה טפחות נתת ימי מי יודע אם לא כוון לזה ולפי שכבר היה ההחלט חיי האדם הג' ענינים שכתבנו בשער כ"ד (עיי"ש) אמנם היתה תכלית ימי חייו ענין נכבד מאוד כמ"ש המליץ ראשו אחוז בחבלי ההעדר הקודם להוויתו ואחריתו נטעה מתמיד לראות באור כי מנך לזו יהיו הדפנות לעדות לארץ מתחת בתוך ג"ש כמספר החומר והצורה וההעדר והיא נאחזת בכבוד אשר למעלה מעשרה כמו ששנינו בגמרא סוכה הארון ט' טפחים והכפורת טפח ואמר ודברתי אתך מעל הכפרת וא"ר יוסי משום לא ירדה שכינה למטה מעשרה ולא כו'. הענין הב' שצריכה להיות תחת השמים ולא יהיה סכך אחר מבדיל כלומר הבט מה למעלה מתוך השמים ושמי השמים וכל צבאם וראה מי ברא אלה וקבל עליך עול מלכות שמים וכמ"ש ויהי מורא שמים עליכם ואל יפסוק בינך לבינו ית' דבר כליפל מהדיעות הנפסדות והדעות המבולבלות כי זה מה שיתקן כלל המעשים וכמ"ש וכל מעשיך יהיו לש"ש ויהיה הסכך הכשר מדברים שאינן מקבלין טומאה לפי שהדברים ההם חסרים ובלתי מחוקקים במינם כגון גולמי הכלים אשר אין להם שום צורה ובית קיבול שבשבילם יקראו כלים או הדברים אשר אינן ראויין למאכל. וכיוצא בזה לרמוז רמז חזק שהספיקות וההסרון הנמצא בטבע האדם אם מצד הרכבתו ואם מצד צורך הדברים אשר הוא חסר מהם או שנמצאו בלתי שלמים הוא המבדיל הבדל רב ועצום בינו ובין אלהיו אשר כבודו שוכן למעלה מעשרה כמו שאמרנו. והענין הג' שיהיה צלתה מרובה מחמתה. כי זה מה שיורה הוראה שלימה על שיהיה עיקר היותו על החסיון והבטחון בצל סוכתו של הקב"ה בכל מעשיו ועסקיו יותר ממה שיבטח בעצמו ולא בטוב מזלו כי אע"פ שפרנסת העולם מוטל על ב' ההנהגות יחד המחייב שיסים ענין כלל הנזכר רב על החמה והוא שיאמין כי מה שיתנהג בו הוא יותר ויותר מצד ההשגחה ומעט על צד ההנהגה השמימיות המכונה בחמה וע"ד שאמר שלמה בספרו (קהלת א') תחת השמש. כלומר תחת השמים אמנם צריך שיראו בו כוכבי שמים כי צריך האדם שיכיר את בוראו מפאת מעשיו המפורסמים כמ"ש השמים מספרים כבוד אל וגו' ולכן שמעובה כמין בית עד שלא יראו בו כוכבי חמה או שאין המטר יורד בתוכה הוא שכך פסולה שהוא יורה על הספיות הגמור והוי יתן אל לבו עיי"ש בארוכות:

א) משנים בכל תפוצות ישראל לעשות משמרים בליל ערבה וכבר נדפס הסדר: ביום השביעי שהוא הושענא רבה משנים נוסח המזמורים כמו ביו"ט ואומרים מזמור לתודה ופ"ה נשמת ואומרים קדיש שלאחר התפלה ברננו כמו ביו"ט ואו' אח"כ שמע ישראל כמו ביו"ט ואומרים בקדושת מוסף כתר כו' כבודו מלא עולם כו' ואין עושין מלאכה כל חול עד אחר יציאה מביהכ"נ ומרבים קצת בנרות כמו ביוה"כ והמדקדקים נוהגין לטבול ערב הושענא רבה ונוהגין ללבוש בגדי שבת והש"ץ לובש הקיטל: ומקיפים ביום זה ז"פ עם הלולב וערבה ואוחז הערבה בידו עד שמגיע לתענה אמונים ויניח האתרג והלולב מידו ואוחז הערבה לבדה (סימן תרס"ד ומ"א): (ב) ערבה שנלקחה אף שנעקרה אסור להשתמש עליה משום בזיון (שם): (ג) ואסור ליהנות מן ההושענא כל אותו היום אף אחר נטילתה משום דלכולא יומא אי אקצאי אח"כ בתנה עליה מעיקרא וטוב להניח ההושענא ולזרוק אותה לתוך התנור בשעת אפיית מצות מלוה דפיל ולהתעבד בה חדא מלוה ליתעבד בה מלוה אחריתא (שם): (ד) יש ליזהר שלא יקוץ הישראל בעצמו ערבה למצוה משדה נכרי אפי' ברשות נכרי רק הנכרי יקוץ בעצמו ויקח הישראל ממנו (שם): (ה) אם חל יום ה"ר שבת רבה ביום א' וקצצו ערבה בשבת והביאו בשירה לאסור בה מיהו אם עבר הישראל וקצצה והבי' לא עבר וקצצה בפירוש רק שאמר שתהא מזומנת למוצ"ש ואיכא פרהסיא בדבר יש להתיר אם יש לו ערבה אחרת (שם ועי' במ"א): (ו) ישייר ערבה או אפי' עלה אחד לכל אחד מינו מפרהסי' וכן לעשות ערבה יפה משום זה אלי ואנוהו (שם):

הושענא רבה כ"א ט. ונקרא כן. לפי שמרבין בו בערבה (לבוש). עוד טעם לפי שאמר יצחק ברוך כו' לאברהם אבי יחיד ואתה יחיד ע"ן לפיכך יום שמיוחד לבקש בו והוא הושענא רבה כשמי אביה ניתסרא כ"א. ואברהם הוא כ"א מאדם. הרבע כ"א פעמים כ"א יעלה תמ"א. למספר הוא אמת חותמו של הקב"ה. ועוד כי יום הכפורים בעשור לחדש כנגד יו"ד של שם. ואחר ה' ימים שהוא כנגד ה' של שם. והושענא רבה אחר שבעה ימים הרי השלים של שם ד' דה"א האחרונה כשלום (מט"מ א"ר). בסוכתו יאמר בשם כו': והנה גודל התיקונים שנעשים בעולמות העליונים הקדושים על ידי למודם בלילה הזה הובא בכתבי האר"י ז"ל. לכן יזהר מאד למעט באכילה בסעודת הלילה. שהאכילה מביאה לידי שינה. ויזהר בקריאת משנה תורה בדקדוק התיבות אח"כ יקרא הסדרה וזאת כולה. ואח"כ יאמר ספר תהלים עם הלביר במתון ובדקדוק האותיות ובכוונה עצומה. ואחר אמירת תהלים ילך לשכב במקום. ונכון לטבול מבערב הושענא רבה ללמוד כל הלילה בטהרה (בכנה"ג ובא"ר). ויזהר לחבר יום ולילה בתורה או בתפלה או בבקשות או בנדרות השחר. כי הוא חיוב גדול בכל הלילות. ומכ"ש בלילה הזה. ולא יישן כלל אחר גמר סדר לימודו כאשר עשו רבים מעמי הארץ. אין ראוי לאדם לשמח מעתו בליל זה שהוא ליל החתום. (כנה"ג וא"ר) ובא"ז כתב ודין שיהיה דיס כמו בליל שבועות: שחרית נוהגין להרבות בו במזמורים כמו ביו"ט. וכן אומרים בה"ס קדושה רבה במוסף וכו' כתר וכו' כבודו מלא עולם כו'. מפני שהוא סוף החג. והקפה. והשלים ע' פרים. וקודם התיבה. ולכך נהגו להדליק שיורי נרות של יום הכפורים (מט"מ וכנה"ג): ושב"ל כתב דמדליקים נרות לכבוד התורה שמסיימין ולפ"ז גם בשמחת תורה בלילה ויום יש להרבות בנרות (א"ר). והלבוש כתב שמרבים בנרות כמו ביוה"כ לפי שבחג נדונים על המים והיום הוא יום האחרון של דין המים אשר כל חיי האדם תלויין במים והכל הולך אחר החתום. ויש נוהגין ללבוש הקיטל כמו ביוה"כ. ואומרים מזמור לתודה שכבר מכל מקום חל הוא לענין שהיו מקריבין קרבן יחיד במקדש ביום זה. ואומרים מזמורים של שבת גם כן שיש בו קדושה יותר משאר הימים. ואין אומרים נשמת שאין בו תוספת בשמחת יום זה. כמו בשאר יום טוב. אלא אומרים ישתבח כמו בשאר ימי חול המועד. ואם ישער שלא יוכל להתפלל עם הצבור ידלג מזמורים של שבת כי אין כל כך חיוב לאומרם כמו בשבת ויום טוב: נוהגין להתיר האגודה של הלולב בהושענא רבה וסמך לדבר דכתיב כפת חסר ואין נוטל ו' ימים כפות דהיינו באגודה ולא יותר. אבל עיקר הטעם משום להרבות השמחה שיש בו יותר שמחה בהתנענעים בלא אגודה שלא נאמבכים. וקרא זה (לבוש). והב"ח כתב דנענוע לעטר עלים הפנים ובהושענא רבה מתיר אגוד לנענע ביותר. אחר שמכסין גמר בהתיבה דמים. ואומרים הלל גמור וקדיש. אחר הקריאה. מוציאין ס"ת. שמע ישראל כמו ביו"ט. על הכל. ויעזור ויגן. כהן (וביום החמישי). לוי (וביום הששי). ישראל (וביום השביעי). רביעי (וביום השביעי). חצי קדיש. יהללו. ומחזירין הס"ת למקומה אשרי ובא לציון. חצי קדיש. ומוסף וספיקא דיומא כמו בשאר ימים וש"ץ אומר קדושת כתר כו' כמו ביו"ט ונגמר התפלה ומתחיל הושענות: וכתבו בספרים לכן נכון להוריד אדם חשוב וחשוד לתפלת מוסף כמו בר"ה ויוה"כ שיעורר לב כל הקהל על הכוונה באימה וביראה. ויזהר כל אדם מאד בכוונת התפלה ביום הגדול הזה. שבו נמסרים הפתקים ליד השלוחים. ואם לא נשלם לגמרי עד שמיני עצרת. ויתפלל בכל עוז כחו ובכוונה רבה כי הוא מניעה גדולה לתוספת שינה. אחר גמירת התפלה מוציאין כל ס"ת שבהיכל. ומקיפין התיבה שבע פעמים עם הלולב וערבה. ואוחז הערבה בידו עד שמגיע לתענה אמונים. ויניח האתרוג והלולב מידו ואוחז הערבה לבדה (סי' תרס"ד):

בספר טוב כלאן יוסף כתב ליל שקודם הושענא רבה מדליקין נר של שעוה משיורי נרות של יוה"כ ומוסיף הושענות וזוקה. נר זה הולך ומתעבד בה חדא מלוה יתעבד בה מלוה אחריתא. ונוהגין ליקח ... נגעלין עד חמשה חומשי תורה. ובכל אחד לסתות שלשה עלין שהם ביו אבל ס"ז עלין כנגד ס"ז מזמור שמפטירין ונגד ס"ז תיבות שנברכת כהנים: עכ"ל:

סדר הושענות *)

כשחל יום א' של סכות ביום ב' אומרים:

למען אמתך. אבן שתיה. אערוך שועי. אום אני חומה. אל למושעות. אום נצורה:

כשחל יום א' של סכות ביום ג' אומרים:

למען אמתך. אבן שתיה. אערוך שועי. אל למושעות. אום נצורה. אדון המושיע:

כשחל יום א' של סכות ביום ה' אומרים:

למען אמתך. אבן שתיה. אום נצורה. אערוך שועי. אל למושעות. אדון המושיע:

כשחל יום א' של סכות ביום השבת אומרים:

אום נצורה. למען אמתך. אערוך שועי. אבן שתיה. אל למושעות. אדון המושיע:

בכל יום אחר ההושענות אומרים כהושעת אלים בלוד עמך וגו'. הושיעה את עמך וגו'. ובשבת אחר הושענא אום נצורה אומרים כהושעת אדם יציר כפיך וגו':

הוֹשַׁע נָא:

לְמַעַנְךָ אֱלֹהֵינוּ הוֹשַׁע נָא:

לְמַעַנְךָ בּוֹרְאֵנוּ הוֹשַׁע נָא:

לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלֵנוּ הוֹשַׁע נָא:

לְמַעַנְךָ דּוֹרְשֵׁנוּ הוֹשַׁע נָא:

סימן א"ב

לְמַעַן אֲמִתָּךְ. לְמַעַן בְּרִיתָךְ. לְמַעַן גָּדְלָךְ וְתִפְאַרְתָּךְ. לְמַעַן דָּתָךְ. לְמַעַן הוֹדָךְ. לְמַעַן וְעוּדָךְ. לְמַעַן זִכְרָךְ. לְמַעַן חַסְדָּךְ. לְמַעַן טוּבָךְ. לְמַעַן יִחוּדָךְ.

*) הושענות יסד הקליר, שהרי בהושענות שמתחלת אדמה מארר כו' לקח מהרכב פרש"י לקח לשון למה וכן יסד הקליר לקח מהרכב. הרי הקליר יסד הושענות: כתב בתשבי אגודת ערבי נחל שנוטלין בחג הסכות קרויין הושענות לפי שאומרים עליהם הושענא ר"ל הושיעה נא והרכיבו שתי המלות יחד לקצר ואמרו הושענא. ובפסוק ישנו עם אחד תרגום ירושלמי ושבקין לשון הושענא וכו' עד וסדרין בהושענא עכ"ל (ענף יוסף):

פירוש רש"י ז"ל מכ"י והערות המחבר עיון תפלה

וכפי הנראה היה הכת"י הזה בידי הגאון ר' יותן פריווש ז"ל וגו השתמש הרבה בפירושו להושענות במחזור לבני רומא מבלי הזכיר שמו:

הושענא. מלה מורכבת משתי מלות הושע נא*) וחז"ל הרכיבום למלה אחת משני הרגילות בלשון: למענך אלהינו הושענא. כי כל זמן שישראל בגלות שכינה עמהם בגלות כמו שנאמר (ישעיה סג, ט) בכל צרתם לו צר, ונאמר (תהלים צא, טו) עמו אנכי בצרה (פי' תענית ט"ז ע"א, ובמגילה כ"ט ע"א) בא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו שכינה עמהם וכו' ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהם וכו' מלמד שהקב"ה שב עמהם מבין הגליות. ולכך אנו אומרים הושע אותנו למענך. ובשוחר טוב בובער ס' ט' סי' י"ד וסוף פרשה נ"א ובויקרא רבה פ"ט סי' ג' אמר ר' אבא זה אחד מחמשה מקראות הקשים שהם מלמדין שישועתו של הקב"ה היא ישועתן של ישראל:

למען אמתך. מוסב על הושענא, כתחלה אמר הושענא למען שמך וכאן הוסיף הושענא למען מדותיך, אף כי האמת עצמותו ומדותיו ב"ה אחת הן, אך כן דרך הלשון: למען אמתך. לקיים את דבריך שהבטחת להושיענו תשועת עולמים ועדיין לא קוימת: למען בריתך. דאע"ג דזכות אבות תמה ברית אבות לא תמה (תוס' שבת נ"ה ע"א ד"ה ושמואל): למען גדלך ותפארתך. כי על ידי תשועתנו יתגדל ויתקדש שמיה רבא. ובמחזור רומא למען גדלך ותו לא: למען דתך. וכן אומרים באלפי נגור עשה למען תורתך: למען ועודך. עפ"ש (תהלים עד, ח) שרפו כל מועדי אל בארץ ופרש"י „כל בתי ועד שלו שלשתים שהחריבו שילה ונבוכדנצר שהחריב בית ראשון וטיטוס שהחריב בית שני" עכ"ל.

*) [וכן הוא בסדור מפרש משנת רס"ז ובכ"י ונכ"ג] (ממקור עבודת ישראל).

לְמַעַן כְּבוֹדָךְ. לְמַעַן לִמּוּדָךְ. לְמַעַן מַלְכוּתָךְ. לְמַעַן נִצְחָךְ. לְמַעַן סוֹדָךְ. לְמַעַן עֻזָּךְ. לְמַעַן פְּאֵרָךְ. לְמַעַן צִדְקָתָךְ. לְמַעַן קְדֻשָּׁתָךְ. לְמַעַן רַחֲמֶיךָ הָרַבִּים. לְמַעַן שְׁכִינָתָךְ. הוֹשַׁע נָא: לְמַעַן תְּהִלָּתָךְ. הוֹשַׁע נָא: כהושעת אלים

להי"ר כִּי־אָמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבָּנֶה:

מיוסד ע"פ א"ב
אֶבֶן שְׁתִיָּה. בֵּית הַבְּחִירָה. גֹּרֶן אָרְנָן. דְּבִיר הַמֻּצְנָע. הַר הַמּוֹרִיָּה. וְהַר יֵרָאֶה. זְבוּל תִּפְאַרְתֶּךָ. חָנָה דָוִד. טוֹב הַלְּבָנוֹן. יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ כָּל־הָאָרֶץ. כְּלִילַת יֹפִי. לִינַת הַצֶּדֶק. מָכוֹן לְשִׁבְתֶּךָ. נָוֶה שַׁאֲנָן. סֻכַּת שָׁלֵם. עֲלִיַּת שְׁבָטִים.

פירוש רש"י מכ"י והערות

שעליהם נאמר (שמות כה, כב) ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, ופירוש ועודך מקום הויעוד שלך: למען למודך. למוד תורתך לישראל שישראל עוסקין בה (רש"י מכת"י): למען סודך. כלומר כמו שנאמר (תהלים לג, יא) עצת ה' לעולם תעמד (סוף חבר שלם): למען רחמיך הרבים. במחזור רומא רחמיך ותו לא:

אבן שתיה. שמונחת במקום הארון ולכן נקראת שתיה שממנה הושתת העולם (רש"י מכת"י), והוא ביומא (נ"ג ב') מפני שארון אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת: בית הבחירה. שבחר הקב"ה להשרות שכינתו בו (רש"י מכת"י): גרן ארנן. הגרן של ארונה היבוסי (רש"י מכת"י), כך שמו בדה"א (כא, יח): דביר המצנע. זה בית המקדש ע"ש והצנע לכת עם אלהיך (מיכה ו, ח) כדאמר בפסיקתא דרב כהנא (פיסקא ויהי ביום כלות משה הוצאת שכטר) משל למלך שהיתה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנים היה המלך מדבר עמה בגלוי משהגדילה אמר המלך אין כבודי לדבר עמה בגלוי אעשה לה אפליון, פירוש אהל, ומשם אדבר מתוך האפליון כך ישראל כתיב כי נער ישראל ואוהבהו (הושע יא, א) במצרים ראו אותות דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה וכן בסיני פנים בפנים דבר וכיון שבאו וקבלו את התורה בכבוד ובגדולה אמר הקב"ה אין כבודן של ישראל שאהא מדבר עמהם בפרהסיא אלא ועשו לי מקדש ואח"כ בית המקדש, ולכן יסד דביר המצנע, ענין אחר זה לפני ולפנים (רש"י מכת"י): הר המוריה. שממנו יוצאה הוראה לעולם כדכתיב כי מציון תצא תורה (רש"י מכת"י). והוא בתענית (ט"ז ע"א) חד אמר הר שיצאה ממנו הוראה לישראל, פרש"י תורה לישראל כי מציון תצא תורה יורו משפטיך ליעקב ולשכת הגזית בנה עמדו הנביאים המוכיחים לישראל, עכ"ל: והר יראה. שנאמר (בראשית כב, יד) בהר ה' יראה (רש"י מכת"י): וזבול תפארתך. כדכתיב (מ"א ח, יג) בנה בניתי בית זבול לך (רש"י מכת"י). ובגמרא (י"ב ע"ב) זבול שבו ירושלים וביהמ"ק ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן שנאמר בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים:

חנה דוד טוב הלבנון. הכל מדבר מבית המקדש, חנה דוד שהם היתה חנייתו של דוד שנאמר (ישעיה כט, א) הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד. טוב הלבנון דכתיב (דברים ג, כה) ההר הטוב הזה והלבנון וע"כ נקרא לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל (רש"י מכת"י), והמאמר הזה בספרי שם ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו: יפה נוף משוש כל הארץ. שהיא ככלה, שכן בכרכי הים קורין לכלה נינפי: כלילת יפי. שנאמר (איכה ב, טו) הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי, ולפי שחביב בית המקדש להקב"ה ככלה נתתן לכך נקראת נוף (רש"י מכת"י). והמאמר הוא בר"ה (כ"ו ע"א) אמר רשב"ל כשהלכתי לכרכי הים היו קורין לכלה נינפי מאי קרא יפה נוף משוש כל הארץ: לינת הצדק. כדכתיב (ריש ישעיה) צדק ילין בה, כדאמר ר' יהודה בר' סימון במדבר רבה פר' כ"א לא לן אדם בירושלים ובידו עון כיצד תמיד של שחר [מכפר על עבירות שבלילה ושל בין הערבים מכפר על עבירות שנעשו ביום] (רש"י מכת"י): מכון לשבתך. ע"ש (מ"א ח, יג) מכון לשבתך עולמים: נוה שאנן. שכל זמן שביהמ"ק קיים היו ישראל שלוים ושקטים ושאננים דכתיב (ישעיה לג, כ) עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן (רש"י מכת"י): סכת שלם. דכתיב (תהלים עו, ג) ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון (רש"י מכת"י): עלית שבטים. כדכתיב (תה' קכב, ד) ששם עלו שבטים שבטי יה, כלומר עילוי כל השבטים היה שם שירושלים לא נתחלקה לשבטים (יומא י"ב ע"א). ענין אחר עליית שבטים כי בשעה שקנה אותה דוד העלה מכל השבטים (שגבה מכל שבט ושבט חמשים שקלים שהם שש מאות שקל, ספרי נשא ס"ס ישא ה' פניו אליך וזבחים קט"ז ע"ב. ועלים א היא מענין שומא בלשון התלמוד (ב"ב י"ג ע"ב) מעלין אותו בדמים) וקנה אותה (רש"י מכת"י): פנת יקרת. פנה יקרה ששם היו יושבין סנהדרין ועוסקים בתורה שאומרים עליה יקרה היא מפנינים, ענין אחר ע"ש ופנית בבקר והלכת לאהליך (דברים טז, ז), ענין אחר ע"ש ששם ישראל מכל הגליות משתחוים כנגד ירושלם (ברכות ל' א') יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה תלמוד לומר אל ירושלם), ועד שם

פנת יקרת. ציון המצוינת. קדש הקדשים. רצוף אהבה. שכינת כבודך. הושע נא: תל תלפיות. הושע נא: כהושעת אלים

להו"ד לך זרוע עם גבורה תעז ידך תרום ימינך:

מיוסד ע"פ א"ב

אום אני חומה. ברה כחמה. גולה וסורה. דמתה לתמר. ההרוגה עליך. ונחשבת כצאן טבחה. זרויה בין מכעיסיה. חבוקה ודבוקה בך. טוענת עלך. יחידה ליחדך. כבושה בגולה. לומדת יראתך. מרוטת לחי. נתונה למכים. סובלת סבלך. עניה סוערה. פדוית טוביה. צאן קדשים. קהלות יעקב. רשומים בשמך. שואגים. הושע נא: תמוכים עליך. הושע נא: כהושעת אלים

להו"ד תתן אמת ליעקב חסד לאברהם:

מיוסד ע"פ א"ב

אדון המושיע. בלתך אין להושיע. גבור ורב להושיע. דלותי ולי יהושיע.

פירוש רש"י מכ"י והערות

שמקרא אותם כן דכתיב (ישעיה כח, טז) הנני יסד בציון אבן אבן בחן פנת יקרת (רש"י מכת"י): ציון המצוינת. שנאמר (תהלים פז. ב) אוהב ה' שערי ציון שערים המצויינים בהלכה (רש"י מכת"י), ורמז למאמרם (ברכות ח' ע"א). ור' יוחנן פריזוש בפי' קמחא דאבישונא למחזור בני רומא כתב „ציון המצוינת כדאמר בני ציון היקרים לפי שהם מצויינים במצות ובמעשים טובים" עכ"ל: רצוף אהבה. יש אומרים על הלוחות שמונחים בארון הראשונות והשניות שבם כתיב אהבת התורה, אי נמי תוספת ביחד וכתוב בהו אהבתה של תורה, ענין אחר רציף אהבה שהיה הקב"ה מגלגל שכינתו שם עם ישראל כדאמ' אמר שמעון בן עזאי כתיב הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא וראה חיבתן של ישראל כביכול דוחק שכינתו בין הכרובים מפני חיבתן של ישראל (רש"י מכת"י): תל תלפיות. תל שכל פיות פונים בו (ברכות ל' ע"א):

[אום אני חומה. שמות ישראל קחשיב ואזיל שהם מכונים בהם בשביל עבודת השי"ת והם מבקשים שבזכותם יושיעם וקאי אהושענא שלפניו ור"ל הישענא לעם ישראל המכונים בשמות אלה (ר' הערץ פריזוש)]: אום אני חומה. כנסת ישראל שנאמר (שה"ש ח, י) אני חומה ושדי כמגדלות שמחזקת בתורה ובמצות כחומה. ענין אחר, כלומר אני שנקראתי ולאם מלאם יאמץ רלשה מתי תבא גאולתי, ואומה לשון ראיה כמו וירא ישראל (שמות יד, לא) מתרגם וחזון ישראל: ברה כחמה. זו כנסת ישראל שנאמר (שה"ש ו, י) יפה כלבנה ברה כחמה: [גולה וסורה. עפ"ה (ישעיה מט, כא) ואני שכולה וגלמודה גולה וסורה, גולה וסורה מארצה]: דמתה לתמר. דכתיב (שה"ש ז, ח) זאת קומתך דמתה לתמר: ההרוגה עליך ונחשבת כצאן טבחה. דכתיב (תהלים מד, כג) כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה: זרויה בין מכעיסיה. דכתיב (שם שם, יב) תתננו כצאן מאכל ובגוים זריתנו: חבוקה ודביקה בך. כדכתיב (דברים ד, ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם (עי' מה שכתבנו בציון תפלה לפסוקי דזמרה מזמור יושב בסתר ד"ה מפח יקוש): [טוענת עלך. כדלקמן סובלת סבלך]: יחידה ליחדך. שהיא יחידה בין האומות (כדכתיב (ש"ב ז, כג) ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ) ומיחדת אותך ה' אחד: [כבושה בגולה. שכבשוה אוה"ע]: לומדת יראתך. תורתך (עפ"ה (דברים יד, כג) למען תלמד ליראה את ה'): מרוטת לחי. שהאומות מכים אותה וממרטים אותה כדכתיב (ישעיה יח, ז) עם ממשך ומרט (עפ"ה (שם נ, ו) גוי נתתי למכים ולחיי למורטים): [עניה סוערה. כנוי לכנסת ישראל (שם נד, יא) ע"ש שהיא עניה בכח ומתטלטלת בין סערות תבל הסוערים עליה]: פדוית טוביה. שגאלה משה רבינו שנקרא טוביה סוטה י"ב א'): [צאן קדשים. כנוי לישראל עפ"ה (יחזקאל לו, לח) כצאן קדשים וגו' מלאות צאן אדם: קהלות יעקב. עפ"ה (דברים לג, ד) מורשה קהלת יעקב, ואמר קהלות בל"ר ע"ש כהנים לוים וישראלים]: רשומים בשמך. ששמם משותף בשמו של הקב"ה (רש"י מכת"י). כוון למש"כ בפירושו (במדבר כו, ה) לפי שהיו האומות מבזין אותן ואומרים מה אלו מתיחסין על שבטיהם סבורין הן שלא שלטו המצרים באמותיהם אם בגופן היו מושלים ק"ו בנשותיהם? לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם, וזהו שמפורש ע"י דוד שבטי יה עדות לישראל השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם, לפיכך בכלם כתב החנוכי הפלואי, עכ"ל, ודבריו אלה לקוחים משיר השירים רבה פרשה ד' פסוק גן נעול אחותי כלה בשנוי לשון ע"ש:

[אדון המושיע. לפי חקי הלשון היו ראוים להיות שניהם בה"א או שניהם בלי ה"א, כמו האל הגדול (דברי' י, יז), אל גדול (שם ז, כא): בלתך אין להושיע. עפ"ה (הושע יג, ד) ומושיע אין בלתי: גבור

תָּאֵל הַמּוֹשִׁיעַ. וּמַצִּיל וּמוֹשִׁיעַ. זוֹעֲקֶיךָ תּוֹשִׁיעַ. חוֹכֶיךָ הוֹשִׁיעַ. טְלָאֶיךָ תַּשְׂבִּיעַ. יְבוּל לְהַשְׁפִּיעַ. כָּל־שִׂיחַ תַּדְשֵׁא וְתוֹשִׁיעַ. לְגֵיא בַּל תַּרְשִׁיעַ. מְגָדִים תַּמְתִּיק וְתוֹשִׁיעַ. נְשִׂיאִים לְהַסִּיעַ. שְׂעִירִים לְהָנִיעַ. עֲנָנִים מִלְּהַמְנִיעַ. פּוֹתֵחַ יָד וּמַשְׂבִּיעַ. צְמֵאֶיךָ תַּשְׂבִּיעַ. קוֹרְאֶיךָ תּוֹשִׁיעַ. רְחוּמֶיךָ תּוֹשִׁיעַ. שׁוֹחֲרֶיךָ הוֹשִׁיעַ. הוֹשַׁע נָא: תְּמִימֶיךָ תּוֹשִׁיעַ. הוֹשַׁע נָא: כהושעת אלים

להוד נְעִמוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח:

מוסד ע"פ א"ב

אָדָם וּבְהֵמָה. בָּשָׂר וְרוּחַ וּנְשָׁמָה. גִּיד וְעֶצֶם וְקָרְמָה. דְּמוּת וְצֶלֶם וְרִקְמָה. הוֹד לַהֶבֶל דָּמָה. וְנִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמָה. זִיו וְתֹאַר וְקוֹמָה. חִדּוּשׁ פְּנֵי

פירוש רש"י מכ"י והערות

ורב להושיע. על שם הכתוב (ישעיה סג, א) אני מדבר בצדקה רב להושיע. ובספר העקרים מאמר ד' פרק ל"ס ז"ל „אין גבורתך כגבורת ב"ו, כי גבורת ב"ו היא להמית את החיים וגבורת השי"ת היא בהפך גם כן להחיות המתים" עכ"ל. ולזה אמר גבור אתה וגבורתך היא להושיע לא כגבורת בו"ד שהיא לילך ולהזיק. ובמחזור רומא הגירסא גואל ומושיע: דלותי ולי יהושיע. לה"כ (תהלים קטז, ו) ובארנוהו לעיל בבאור הכלל: זועקיך. הזועקים אליך: חוכיך. המחכים לך כמו שנאמר (ישעיה ל, יח) אשרי כל חוכי לו: טלאיך. צאן מרעיתך כמו שנאמר (יחזקאל לד, לא) ואתן צאני צאן מרעיתי: יבול. תבואה כמו והארץ יתנה יבולה (ויקרא כו, ד), וכולל ג"כ ענינים אחרים נחוצים לחיי האנושה ואשרה, דרור, וקראתם דרור בארץ לכל יושביה יובל היא (שם כה, י), ובלני מים, כערבים על יבלי מים (ישעיה מד, ד), הנהגה מסודרה, ובשלום תובלון (שם נה, יב): להשפיע. להרבות כמו שפע ימים (דברים לג, יט) ובתלמוד השפעת עליהם רוב טובה (תענית כ"ג א'), המשפיעין במדה גסה (דמאי פ"ב מ"ד): כל שיח תדשא. הדשיא את הארץ בכל מיני שיח השדה, ובפייטן הוציא את הפעל תדשא העומד במקרא (בראשית א, יא) ערש"י שם: לגיא בל תרשיע. לפירוש המפרשים שמלת גיא כנוי לארץ היושבת בשפל קשה מאד איך נדחקה כל הארץ בקרב הנמחים? לפיכך נכונה בעיני הגהת הרה"ג ר' יצחק אליהו לנדא ז"ל בסדור דובר שלום שהגיה לגא בלי יו"ד וענינו צמח שם נגזר מפעל היגאה גמא בלא בצה (איוב ח, יא), ופירושו בל תרשיע לשום צמח בעולם]: מגדים תמתיק. את הפירות כמו וממגד תבואת שמש (דברים לג, יד): נשיאים להסיע. ממקומן ולהעלותם למעלה להמטיר על הארץ בעת שצריכה, וכן הוא אומר (תהלים קלה, ז) מעלה נשיאים מקצה הארץ. ולכן נקראו עננים נשיאים לפי שבהמטירין נעשים בני אדם מפירות הארץ נשיאים ועשירים (הדברים האלה לקוחים מתלמוד ירושלמי תענית פ"ג ה"ג סוף שהם בעלי בתים כנשיאים, ובב"ר פי"ג סי' י"ב שעשה את הבריות נשיאים אלו על אלו. וע"ד הפשט כתב הרד"ק „לפי שהם עולים מן הארץ ומתנשאים למעלה" עכ"ל): שעירים. כמו כשעירים עלי דשא (דברים לב, ב) גשמים גדולים המשליכים מן הפירות התולעים והכנימה שלא יאכלום (ובחומש כתב רש"י שאינו לשון מטר אלא לשון רוח סערה הבאה עם המטר כתרגומו כרוחי מטרא־ושולחם לחזק העשבים ולגדל אותם ע"ש): צמאיך תושיע. (וכ"ה גירסת בני רומא) הצמאים לישועתך (רש"י מכת"י): [שוחריך. דורשיך, כמו שוחר טוב יבקש רצון ודורש רעה תבואנו (משלי יא, כז) פירוש הדורש טובת חברו ומבקש רצונו לו הדורש רעתו הכל תבואנו, כאשר ידרוש בעד חברו כן יהיה לו]:

[אדם ובהמה. מוסב על הושענא כלומר הושענא אדם ובהמה כמו שנאמר (תהלים לו, ז) אדם ובהמה תושיע ה': גיד ועצם וקָרְמָה. כצ"ל והוא עפ"ה (יחזקאל לז, ה—ו) כה אמר ה' לעצמות האלה וגו' ונתתי עליכם גידים וגו' וקרמתי עליכם עור, כלומר הושענא את האדם שהוא גידים ועצמות וקרום. ורש"י בכת"י גורס] ועצם וקומה. כמו ואת כל היקום אשר ברגליהם (דברים יא, ו): [דמות וצלם ורקמה. תאר לאדם שנעשה בדמותו של הקב"ה ובצלמו, וגופו רקמת עור ובשר וגידים כמו שנאמר (תהלים קלט, טו) רקמתי בתחתיות ארץ, המביט על בשר אדם דרך זכוכית מגדלת יראהו כתבנית רקמה כהלכה: הוד להבל דמה. תאר לאדם שניתן עליו הוד נפלא אבל להבל דמה כמו שנאמר (שם קמד, ד) אדם להבל דמה: ונמשל כבהמות נדמה. (שם מט, יג): זיו ותאר וקומה. הושענא את האדם שחננתו בזיו ותאר הפנים ובקומה זקופה, לא עשית כן לכל חי אשר על פני האדמה: חדוש פני אדמה. מסקנת הענין, במה תושיע את האדם — בחדוש פני אדמה, עפ"ה (שם קד, ל) ותחדש פני אדמה. ובמה תחדש את פני אדמה בנטיעת עצי נשמה]: נטיעת עצי נשמה. אפי' לנטיעה אשר באה' נשמה ובהמה (כלומר תחיה את כל הנטיעות הנטועות באדמה אפי' במדבר ואיים שוממים). ענין

אחר

אֲדָמָה. מִטַּעַת עֲצֵי נְשַׁמָּה. יְקָבִים וְקָמָה. כְּרָמִים וְשִׁקְמָה. לְתֵבֵל הַמְסֻיָּמָה. מְטָרוֹת עֹז לְסַמְּמָה. נְשִׁיָּה לְקַוְּמָה. שִׂיחִים לְקוֹמְמָה. עֲדָנִים לְעָצְמָה. פְּרָחִים לְהַעֲצִימָה. צְמָחִים לְגָשְׁמָה. קָרִים לְזָרְמָה. רְבִיבִים לְשַׁלְּמָה. שְׁתִיָּה לְרוֹמֵמָה. הוֹשַׁע נָא: תְּלוּיָה עַל־בְּלִימָה. הוֹשַׁע נָא: כְּהוֹשַׁעְתָּ אֵלִים

להמ״ר יְהוָה אֲדֹנֵינוּ מָה־אַדִּיר שִׁמְךָ בְּכָל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־תְּנָה הוֹדְךָ עַל־הַשָּׁמָיִם:

מיוסד ע״ס א״ב

אֲדָמָה מֵאֹרֶר. בְּהֵמָה מִמְּשַׁכֶּלֶת. גֹּרֶן מִגָּזָם. דָּגָן מִדַּלֶּקֶת. הוֹן מִמְּאֵרָה. וְאֹכֶל מִמְּהוּמָה. זַיִת מִנֶּשֶׁל. חִטָּה מֵחָגָב. טֶרֶף מִגּוֹבַי. יֶקֶב מִיֶּלֶק. כֶּרֶם מִתּוֹלַעַת. לֶקֶשׁ מֵאַרְבֶּה. מֶגֶד מִצְּלָצַל. נֶפֶשׁ מִבֶּהָלָה.

פירוש רש״י מב״י והערות

אחר נטישת שבארץ ישראל שכתב בה (יחזקאל לו, לד) והארץ הנשמה תעבד: יקבים. שבהם דורכים הענבים: וקמה (תבואת השדה): כרמים ושקמה (התן) לתבל המסימה במצות, לא תחרוש בשור ובחמור, לא תחסום שור בדישו, לא תזרע כרמך כלאים: מטרות עוז לסממה. לתקן הארץ במטרות גדולות כמו בסממנים: [נשיה לקיכה. לקיים על ידיהם את הארץ והגואה שבצדדים היא נשיה ושכחה מכי רגל, עפ״ה (תהלים פח, יג). ולדקתך בארץ נשיה פירשו הראב״ע והרד״ק מלשון שכחה ומתורגם בבית אובדנא] שיחים. אילנות: [עדנים לעצמה. להרבות בה מעדנים ומגדים, מלשון וירבו ויעצמו (שמות א, ז)]: פרחים להעצימה. פרחי אילנות להצמיח בה: צמחים לגשמה. להגשים את צמחי האדמה: [קרים לזרמה. לזרום עליהם זרמי מים קרים הנובעים מן האדמה, וקרים פירושו נובעים כמו (ירמיה ו, ז) כהקיר ביר מימיה כן הקרה רעתה, ובזה״ז שתתן על הצמחים מי גשמים מן השמים וגם תוריד עליהם מים נובעים מן האדמה. ולשון רש״י בכת״י] קרים לזרמה. כמו זרם מים כבירים שוטפים (ישעיה כח, ב): רביבים לשלמה. אלו מי מטר קטנים שיורדים על העשבים ומנקים אותם ומשמים אותם (ובדברים לב, ב׳ פרש״י שעירי מטר וע״ש שיורה כחץ נקרא רביב כמה דאת אמר רובה קשת, עכ״ל): שתיה לרוממה. הר המוריה, (כלומר אבן שתיה הנמצאת בהר המוריה בבית המק׳ (יומא נ״ג ע״ב) שממנה הושתת העולם (כרייתא שם נ״ד ב׳). ענין אחר שתיה לרוממה זו אדמה ששותה מי גשמים: תלויה על בלימה. דכתיב תולה ארץ על בלימה (איוב כו, ז) שתלה אותה הקב״ה בעבור ספירות בלימה. ענין אחר שנבראת בשביל הצדיקים שבולמין פיהם ואינם מבינין, בלימה לשון סתימה כמו בלום פיך מלדבר (ספר יצירה פרק א׳ משנה ח׳ עשר ספירות בלימה בלום פיך מלדבר). ענין אחר שנבראת בשביל הצדיקים שמשימין עצמם כאין כגון משה ואהרן באמרו ונחנו מה (רש״י פכת״י):

ארמה מארר. עפ״ה (בראשית ה, כט) מן האדמה אשר ארדה ה׳. ומוסב על הושענא, כלומר הושענא את האדמה מן הקללה אשר קללת אותה מיום שחרב ביהמ״ק, שנאמר (דברים כט, כב) גפרית ומלח שרפה כל ארצה, וכמו שיסד הפייטן בודוי הגדול שאחר עבודת יוה״כ בד״ה ומעת חסרנו כל אלה תכפו עלינו צרות בני ארץ תפפה עלינו נחתם ולא לברכה פניו להרבה והנה מעט, וגם בד״ה ומרוב עונינו תאות לב לא השגנו — שממה ערבה מארץ נהרנו יבולי שדה וגו׳ כחה לא תוסיף תת וגו׳: בהמה ממשכלת. הושענא את הבהמה מהיותה משכלת ולדותיה: גרן מגזם. מין ארבה כמו שנאמר (יואל א, ד) יתר הגזם אכל הארבה: דגן מדלקת. קארנבראנד והוא השדפון (ע״א ס, לו), ובמקרא לא מצינו דלקת אצל תבואה אלא אצל מחלית האדם (דברים כח, כב): הון וגו׳. הושענא הונו של אדם שהיא התבואה הגורעת באדמה ממארה מקללה, ואכל היא התבואה שבאסם מהומה שלא יאכלנה במהומה ע״ד שנאמר (משלי טו, טז) טוב מעט ביראת ה׳ מאוצר רב ומהומה בו. והוא עפ״ה (דברים כח, כ) ישלח וגו׳ את המארה את המהומה ואת המגערת: זית מנשל. עפ״ה (שם שם, מ) כי ישל זיתך, ובב״מ (כ״א ע״ב) אע״ג דנתרין זיתי וכו׳: טרף. מזון (תהלים קיא, ה): גובי. מין ארבה (עמוס ז, א) וכן חגב וילק (ויקרא יא, כב; יואל א, ד): כרם מתולעת. עפ״ה (דברים כח, לט) כרמים תטע וגו׳ כי תאכלנו התולעת: לקש. (עמוס ז, א) המטר היורד בסוף ימות הגשמים נקרא מלקוש (דברים יא, יד) והעשב היוצא אחריו נקרא לקש, כך כתב הרד״ק: מגד. פרש״י (דברים לג, יג) לשון עדנים ומתק: מצלצל. עפ״ה (שם כח, מב) יירש הצלצל ופרש״י מין ארבה: נפש מבהלה. עפ״ה (ויקרא כו, טז) והפקדתי עליכם בהלה וגו׳ מכלות עינים ומדיבות נפש. ובאמר כל הפיוט הזה מדבר מתפלות שבנה לשיכך פירש ר׳ פירץ פריווס בפירושו לסדור כל בו „נפש האדם לא תבהל בראותה שתתבואה אינה

נפשים

שבע מסלעם. עדרים מדלות. פרות משדפון. צאן מצמיתות. קציר מקללה. רב מרזון. שבלת מצנמון. הושע נא: תבואה מחסיל. הושע נא:

להוד צדיק יהוה בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו:

(מיוסד על א״ב)
למען איתן הנזרק בלהב אש: למען בן הנעקד על עצים ואש: למען גבור הנאבק עם שר אש: למען דגלים נחית באור וענן אש: למען העלה למרום ונתעלה כמלאכי אש: למען והוא לך כסגן באראלי אש:

פירוש רש״י מב״י והערות

משנית יסב״ מב״נ: שובע מסלעם. שבע הוא אשר ספעל כמו ואכלתם לחמכם לשבע (ויקרא כו, ה), לפיכך צריכים לנקד כאן שֹׂבַע והוא ספעת תבואה כמו שנאמר (משלי ג, י) וימלא אסמיך שבע, את השבע הזה תושיע מסלעם לבל יבוא ויאכלם כמו שנאמר (דברים כח, לח) זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה: עדרים מדלות. בהמת בקר יתדלדלו עדרי הבהמות ומשום דלות ורעות תאר (בראשית מא, יט): צאן מצמיתות. שלא יאמתו בחסרון דשא עשב: רב מרזון. כדי להדאיב נפשות כחסלים תוציא השדה זרע רב ומעט יאספו כי ישולח רזון במשמניהם כמו שנאמר בקללות (דברים כח, לח) ונאמר (ישעיה יז, יא) ביום נטעך תשגשגי ובבקר זרעך תפריחי (ואתה בראותך מהירות הצמיחה תשמח בלא ספק על קציר היותר טוב, אבל להבאות את לבך) נד קציר (הקציר ידד ויברח מאתך) ביום נחלה (ביום שקותך לנחלו ולאספו הביתה) וכאב אנוש (ואיך יגדל כאבך אז!), לפיכך אנו מתפללים להקב״ה שיושיע את הקציר הרב אשר תוציא השדה לבל ישולח בו רזון. ואלה המפרשים רזב מן חזיא שבהלמוד (חולין כ״ב ע״א; הוריות י״ב ע״א) ופרש״י תלתן, הרחיק ללכת, כי התלתן הוא מין קטנית מרה ונאכל על ידי הדחק ואין כדאי להתפלל על זה: שבלת מצנמון. עש״ה (בראשית מא, כג) שבלים צנומות: למען איתן הנזרק. בזכות אברהם (שנקרא איתן האזרחי, ב״ב ט״ו ע״א) שהשלך לכבשן האש: בן הנעקד. יצחק (כונת הפייטן באמרו בן הנעקד על עצים ואש שהעצים והאמרים מונחי האש כבר היו ערוכים על גבי המזבח ועליהם עקד יצחק, אבל האש עדיין לא יצאה אל הפועל כדי שלא ישרף הקרבן לפני שחיטתו): גבור הנאבק. יעקב: דגלים נחית באור אש. ישראל, כדכתיב (שמות יג, כא) ולילה בעמוד אש להאיר להם (כ״ה גי׳ רש״י בכת״י, ובסדור הרישב״ץ נחית באור וענן אש, וכ״ה בסדור ציון תפלה למהרי״ל מעקלענבורג ובסדור תורה אור ושערי תפלה ע״פ נוסח האר״י ז״ל למהרא״ד לאוואנש ובסדור כל בו לר׳ הירץ טריוש, אבל ברוב הסדורים המדויקים הגירסא בענן ואור אש על פי הכתוב (תהלים עח, יד) בענן בענן יומם וכל הלילה באור אש, וכ״ה בסדור הרוו״ה וסי׳ עבודת ישראל וסי׳ דובר שלום למהרי״א לנדא): העלה ונתעלה באש. משה רבינו שנתעלה בין המלאכים דכתיב (שמות יט, ג) ומשה עלה אל האלהים (ובסדור ר׳ הירץ טריוש העלה למרום ונתעלה במלאכי אש, ובסדורים אחרים במלאכי כנ״ל): ומלאך כסגן. אהרן שנקרא מלאך שנאמר (מלאכי ב, ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו׳ כי מלאך ה׳ צבאות הוא (כ״ה גי׳ רש״י בכת״י, ובכל הסדורים הגי׳ והוא לך כסגן באראלי אש. והרה״ג ר׳ יצחק אליהו לנדא ז״ל בסדור דובר שלום היה מפרש את שני החרוזים ה׳ ו׳ על הפלאת חנוך בן ירד השמימה שנאמר (בראשית ה, כד) ואיננו כי לקח אותו אלהים משמע שלקחו שלא על פי בחירתו כדרך בני אדם שנלקחים מן העולם שלא על פי בחירתם, ולפיכך נופל עליו הלשון העלה מבנין הפעל דהיינו על ידי אחרים ולא על ידי עצמו, אבל מרע״ה עלה למרום על פי רצונו ובחירתו כמו שנאמר (שמות יט, ג) ומשה עלה אל האלהים מבנין הקל שפעולת העליה מיוחסת אליו, וכמו כן אליהו הנביא הכין את עצמו ביום הלקחו לעלות ברצונו השמימה כמו שנאמר (מ״ב ב, יא) ויעל אליהו בסערה השמים מבנין הקל שהפעולה מיוחסת אליו. ולפיכך דקדק הפייטן לומר עליו לקמן באות צ׳ למען ציר עלה ונתעלה ברכב וסוסי אש ולא אמר העלה כמו שאמר כאן. וכמו כן החרוז השני למען והוא לך כסגן באראלי אש קאי ג״כ על חנוך שנעשה ברקיע כמשנה למלך ה׳ צבאות שר השרים על כל שרי מעלה, כמבואר בספר היכלות דר׳ ישמעאל, וז״ל בפרק ג׳ „כשחטאו בני דור המבול וסרחו במעשיהם ואמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו נטלני הקב״ה מביניהם (שלא מדעתי ובחירתי) להיות עד עליהם בשמי מרום לכל באי עולם שלא יאמרו הרחמן אכזרי הוא מה חטאו כל אותן האוכלסין וכו׳ ואם הללו בני אדם דור המבול חטאו בהמה חיה ועוף מה חטאו, לפיכך העלני בחייהם לעיניהם לשמי מרום להיות עד עליהם לעולם הבא וכו׳ משיב הקב״ה ואומר למלאכים אני חפצתי בזה יותר מכלכם להיות נשר ונגיד עליכם בשמי מרום" עכ״ל, ושם פרק ו׳ „והעמידני לשמש בכל יום ויום את כסא הכבוד" עכ״ל, ושם פרק ט׳ „כל זאת עשה לי הקב״ה עשה לי כסא מעין כסא הכבוד וכו׳ והכרוז יוצא עלי בכל רקיע ורקיע לאמר מט״ט עבדי שמתיו נשר ונגיד

לְמַעַן זֶבֶד דִּבְּרוֹת הַנְּתוּנוֹת מֵאֵשׁ: לְמַעַן חִפּוּי יְרִיעוֹת וַעֲנַן־אֵשׁ: לְמַעַן טֶכֶס
הַר יָרַדְתָּ עָלָיו בָּאֵשׁ: לְמַעַן יְדִידוּת בַּיִת אֲשֶׁר אָהַבְתָּ מִשְּׁמֵי־אֵשׁ: לְמַעַן כְּמָה
עַד שָׁקְעָה הָאֵשׁ: לְמַעַן לָקַח מַחְתַּת־אֵשׁ וְהֵסִיר חֲרוֹן אֵשׁ: לְמַעַן מְקַנֵּא קִנְאָה
גְדוֹלָה בָּאֵשׁ: לְמַעַן נָף יָדוֹ וְיָרְדוּ אַבְנֵי־אֵשׁ: לְמַעַן שָׂם טְלֵה חָלָב כְּלִיל אֵשׁ:
לְמַעַן עָמַד בַּגֹּרֶן וְנִתְרַצָּה בָּאֵשׁ: לְמַעַן פִּלֵּל בָּעֲזָרָה וְיָרְדָה הָאֵשׁ: לְמַעַן צִיר
עָלָה וְנִתְעַלָּה בְּרֶכֶב וְסוּסֵי אֵשׁ: לְמַעַן קְדוֹשִׁים מֻשְׁלָכִים בָּאֵשׁ: לְמַעַן רִבּוֹ
רִבְבָן חָז וְנַהֲרֵי אֵשׁ: לְמַעַן שִׁמְמוֹת עִירָךְ הַשְּׂרוּפָה בָּאֵשׁ. הוֹשַׁע נָא:
לְמַעַן תּוֹלְדוֹת אַלּוּפֵי יְהוּדָה תָּשִׂים כְּכִיּוֹר אֵשׁ. הוֹשַׁע נָא:

פירוש רש"י סב"י והערות

על כל שרי מלכותי ועל כל בני מרומים" עכ"ל. וכשראה זאת אלישע אחר שנכנס הוא יושב על כסא כבוד אמר שמא ח"ו שתי רשויות הן (חגיגה ט"ו ע"א). חוזי כונת הפייטן והוא לך כסגן באראלי אש לומר כמשנה למלך): זבד דברות הנתונות מאש. שנאמר (שמות כ, יח) ואת הלפידים ואת קול השופר (לשון רש"י בכת"י, וכבר תרגם אונקלוס (בראשית ל, כ) לשון מתנה וחלק, כלומר עשה למען הדברות שנתנו לנו מתוך האש הענן והערפל, כדרך שאנו אומרים בסוף שמונה עשרה עשה למען תורתך): חפוי יריעות וענן אש. זה המשכן שהיה מכוסה ביריעות וענן שוכן עליו שנאמר (שמות מ, לח) כי ענן ה' על המשכן יומם: טכס הר ירדת. שירד הקב"ה והשרה שכינתו על הר סיני (וטכס פירושו תקון ומערכה מלשון טכסיסי מלחמה): ידידות אשר אהבת. המשכן אשר הקב"ה אהב להשרות שכינתו בו (יותר משמי אש) דכתיב (שם כו, ל) והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר (א"כ ראה משה משכן של אש בנוי למעלה ובכל זאת עזב הקב"ה את המשכן ההוא והשרה שכינתו במשכן של משה (כן נראה כונת רש"י ז"ל, ויש ספרים שכתוב בהם למען ידידות בית עש"ה (תהלים פד, ב) מה ידידות משכנותיך. ור' הירץ טריוויש כתב שכולל בזה כל אלה הנקראים ידיד דחשיב בגמ' (מנחות נ"ג ב') יבא ידיד בן ידיד ויבנה ידיד לידיד בחלקו של ידיד ויתכפרו בו ידידים, יבא ידיד זה שלמה דכתיב ויקרא שמו ידידיה בן ידיד זה אברהם דכתיב מה לידידי בביתי ויבנה ידיד זה ביהמ"ק דכתיב מה ידידות משכנותיך לידיד זה הקב"ה דכתיב אשירה נא לידידי בחלקו של ידיד זה בנימין דכתיב ולבנימין אמר ידיד ה' ויתכפרו בו ידידים אלו ישראל דכתיב נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה, ולא גרס היכל ביה): כמה עד שקעה האש. דכתיב (במדבר יא, ב) ויתפלל משה אל ה' ותשקע האש, כמה כמו כמה לך בשרי (תהלים סג, ב) (שהתפלל בכלות הנפש עד ששקעה האש, הר"י יעב"ץ בסדורו): [לקח מחתת אש והסיר חרון אש. זה אהרן דכתיב (במדבר יז, יב) ויתן את הקטרת ויכפר על העם]: מקנא קנאה גדולה באש. זה אליהו שקנא קנאה גדולה, באש, כשירדה האש בשבילו שנאמר (מ"א יח, לח) ותפול אש ה' ותאכל את העולה. ויש אומרים זה פינחס במעשה זמרי דכתיב בקנאו את קנאתי (במדבר כה, יא) (ופירוש באש בקנאת אש כמו באש קנאתי דברתי) (יחזקאל לו, ה): נף ידו וירדו אבני אש. זה יהושע שהתפלל עד שירדו אבני אש דכתיב (יהושע י, יא) וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים: שם טלה חלב כליל אש. זה שמואל דכתיב (ש"א ז, ט) ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלהו עולה כליל לה': עמד בגרן ונתרצה באש. זה דוד דכתיב (ש"ב כד, כג) ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך וכתיב (שם) ויבן שם דוד מזבח לה' ויעל עולות ושלמים ויעתר ה' לארץ: פלל בעזרה. זה שלמה (דכתיב (דה"ב ז, א) וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים): ציר העלה. זה אליהו שנאמר (מ"ב ב, יא) ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רכב אש וסוסי אש (זוהי גרסת רש"י ז"ל בכת"י, אבל בכל הסדורים המדויקים שלנו הגרסא ציר עלה בבנין הקל וכמו שכתבנו לעיל ד"ה העלה למרום): קטנים משלכים באש. אלו חנניה מישאל ועזריה דכתיב (דניאל א, ד) ילדים אשר אין בהם כל מום (זוהי גרסת רש"י בכת"י, אבל בכל סדורינו הגי' קדושים משלכים באש, ופירש המפרש לסדור כל בו שהושלכו באש על קדושת שמך וכדרך שאנו אומרים באבינו מלכנו עשה למען באי באש ובמים על קדוש שמך): רבו רבבן חז ונהרי אש. זה דניאל שראה המלאכים שנאמר (שם ז, י) נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי אלף אלפים ישמשונה ורבו רבון קדמוהי יקומון: שמשות עירך תבנה באש. עש"ה (ישעיה נד, יב) ושמתי כדכד שמשותיך, ויש אומרים ששית עירך עבודת עירך ענין שירות, ושרת את אחיו (במדבר ח, כו) תרגם אונקלוס וישמש עם אחוהי: תבנה באש. שנאמר (זכריה ב, ט) ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב (זוהי גרסת רש"י בכת"י, גם בסדור עבודת ישראל זכר את הגי' הזאת, אבל ברוב הסדורים הגירסא שממות עירך השרופה באש): תולדות בית יעקב ובית יוסף

בסוף בהקפה שביעית יכללם ביחד ויאמר זה:

לך יהוה הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך יהוה הממלכה והמתנשא לכל לראש: והיה יהוה למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יהוה אחד ושמו אחד: ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ע"פ א"ב כהושעת אלים וכו': אערוך שועי ואל למושעות אין אומרים כ"א בהושענא רבה:

אערוך שועי. בבית שועי. גליתי בצום פשעי. דרשתיך בו להושיעי. הקשיבה לקול שועי. וקומה והושיעי. זכור ורחם מושיעי. חי כן תשעשעי. טוב באנק שעי. יחיש מושיעי. כלה מרשיעי. לבל עוד תרשיעי. מהר אלהי ישעי. נצח להושיעי. שאנא עון רשעי. עבור על פשעי. פנה נא להושיעי. צור צדיק מושיעי. קבל נא שועי. רומם קרן ישעי. שדי מושיעי. תופיע ותושיעי. הושע נא: כהושעת אלים

ע"פ א"ב
אל למושעות. בארבע שבועות. נשים בשועות. דופקי ערך שועות (נ"א שעות.

פירוש רש"י מכ"י והערות

תשים אלופים ככיור אש. בית יעקב ובית יוסף נמשלו כאש שנא' (עובדי' פ' יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה, תשים אלופי עמו ככיור אש בעצים וכלפיד אש בעמיר של קש (וזהו גרסת רש"י בכת"י, אבל אצלנו בגי' תולדות אלופי יהודה תשים ככיור אש, והוא לשה"כ (זכריה יב, ו). וכיור אש פרש"י שם כמדורת אש גדולה מל' תניר וכירים וכן חברו מנחם): אערוך שועי בבית שועי. כלומר אסדיר תפלתי בביהכ"נ שהוא בית תפלה: גליתי בצום פשעי. ביוה"כ שהודיתי אותם לפני שרא': דרשתיך בו וכו'. דרשתיך ביוה"כ (רש"י מכת"י): זכור ורחם מושיעי. זכור לנו ברית אברהם, שכן רחם עולה בגימט' אברהם (רש"י מכת"י): חי כן תשעשעי. אתה אל חי — כמו שדרשתיך להושיעי כן השעשע אותי (תשמחני) בישועתך. והיו"ד של תשעשעי איננה לנכחת אלא לנוי מדבר בעדו ורצוי תשעשעני ובשביל שויון החרוז השמיט הנו"ן כדרך הפייטנים, וכמ"ש קודם לכן דרשתיך בו להושיעי תחת להושיעני, וקומה והושיעי תחת והושיעני, וכן מנהג הקליר בפיוט אשא דעי למרחוק במוסף ליוה"כ נא אל יצרעי תחת יצרעני (יקרני): טוב באנק שעי. בשביל אנק של תפלה תרצה, שעי כלומר שעה אלי כמו וישע ה' אל הבל ואל מנחתו (בראשית ד, ד). לשון רש"י בכת"י. והחליף את הה"א ביו"ד לשויון החרוז. ובספר ראיתי דברי רש"י ז"ל הייתי רגיל לפרש הבי"ת של באנק במקום מלת אל או למ"ד שאחריו, שכן מצאנו (שמות ה, ט) ואל ישעו בדברי שקר תחת לדברי, וכן הפעל פנה הנקשר תמיד עם אל שאחריו נקשר לפעמים עם בי"ת, כמו הואילו פנו בי (איוב ו, כח) ופניתי אני בכל מעשי (קהלת ב, יא) ותהיה כונת הפייטן בפיוטו — אתה אל טוב, שעה לאנקתי, דוגמת לשון הפייטן ביוצר לר"ה

שעה שועת עם משחריך מלך (בחסרון למ"ד): יחיש מושיעי. הוא משיח צדקנו, ואז: כלה מרשיעי. הוא השטן הוא היצה"ר, אי נמי אומה הרשעה (רש"י מכת"י): לבל עוד תרשיעי. לבל תרשיעני עוד בחטאים: רומם קרן ישעי. שאתה מגני וקרן ישעי (תהלים יח, ג), ל' רש"י בכת"י. וכ"ה המפרש בסדור „כל בו" תרומם אותי אתה הקב"ה שאתה קרן ישעי, עכ"ל: אל למושעות. כדכתיב (תהלים סח, כא), כלומר רבש"ע היה לנו למושעות להצילנו מן הגלות כמו שנשבעת בארבע שבועות, ראשונה כביכול שנשבע בעצמו שנאמר (ירמיה נא, יד) נשבע ה' צבאות בנפשו וגו' לא כאלה חלק יעקב וגו', שניה שנשבע בתורה שנאמר (ישעיה סב, ח) נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו וגו' ואין ימינו אלא תורה שנאמר מימינו אש דת למו לשון הגמ' ברכות ו' ע"א, שלישית שנא' (ישעיה נד, ט) אשר נשבעתי מעבור מי נח וגו' כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך, רביעית דכתיב (שם מה, כג) בי נשבעתי יצא מפי צדקה וגו'. ויש אומרים אלו ארבע שבועות שכתובים בשיר השירים השבעתי אתכם וגו' שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ ושלא יגלו את הקץ (פרש"י בכתובות קי"א. ע"א לנביאים שביניהם, ר"ל היודעים אשר באו בסוד ה', והני תרתי חשיב להו בחד), שלא ימרדו באומות העולם שלא יעלו בחומה (בתנחומא בובער הוספה לס' דברים סי' ג' „ושיעלו מן הגולה שלא יעלו טמונים כמינים", ובשה"ש רבה פרשה ב' פסוק השבעתי אתכם „ושלא יעשו חומה מן הגולה"), ושלא יגלו סודם לאוה"ע פרש"י אמרי לה סוד העבור ואמרי לה סוד טעמי התורה. ובשיר רבה שם „ושלא יגלו מסתורין שלהם לאוה"ע" (ושם אמר ר' חלבו ארבע שבועות יש כאן) וכאותן שבועות כתב אם תעירו ואם תעוררו את האהבה

באהבה

הוגי שַׁעֲשׁוּעוֹת. וְחִידוֹתָם מִשְׁתַּעַשְׁעוֹת. זוֹעֲקִים לְהִשָּׁעוֹת. חוֹכֵי יְשׁוּעוֹת. טְפוּלִים בְּךָ שָׁעוֹת. יוֹדְעֵי בִּין שָׁעוֹת. כּוֹרְעֶיךָ בְּשַׁוְעוֹת. לְהָבִין שְׁמוּעוֹת. מִפִּיךָ נִשְׁמָעוֹת. נוֹתֵן תְּשׁוּעוֹת. סְפוּרוֹת מַשְׁמָעוֹת (נ"א מִשְׁפָּעוֹת).

פירוש רש"י סכ"י והערות

באהבה עד שתחפץ ותכסו מנקבת כנסת ישראל רעטו של עולם יש"מ שהיה לנו לשעשוע (אלא ששמים הזכיר רש"י ז"ל כאן כמבטא „רבש"ע" כדי להודיענו במלת „אל" אינה נמסכת ביחד עם מלת לשעשוע כמו במקרא אלא נאמרת בפני עצמה, אתה האל — הָיָה לנו לשעשוע) שהשבעתם באותן שבועות שלא נמרוד במלכיות ואנו במלכיות שומרים את שבועתנו וסובלין עול גלות, ואתה אמרת עד שתחפץ — לכשו יהי רצונך והפץ להושיענו מיד האומות. ענין אחר בארבע שבועות כלומר רבש"ע הָיָה לנו לשעשוע לשום אותנו ברחמים באלו ארבע **שבועות** של תשרי שהעולם נדון בהם, כמו שבועות חקות קציר ישמר לנו (ירמיה ה, כד) (והרב ר' יצחק אליהו לנדא בסדור דובר שלום מזכיר פירוש זה ומעיר עליו שא"כ היה ראוי לומר בארבעה שבועות כי שבוע לשון זכר כמו שנאמר (דברים טז ט) שבעה שבועות תספר לך). דבר אחר שבועות חקות קציר ישמר לנו כלומר שיהא לנו לשעשוע וישמור את התבואות מן השרב ומן רוחות הקשין, ושמא רוצה לומר על קור וחום קיץ וחורף שהם ד' עתים. ענין אחר בארבע שבועות הכתובים בפסוק אחד (דה"א טז, טז—יח) (בענין אחד) אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק הרי שתים ויעמידה ליעקב לחק הרי שלש לישראל (לבניו אחריו) ברית עולם הרי ארבע, ומה הן השבועות לאמר לך אתן ארץ כנען (רש"י מכת"י): **גשים בשועות.** נשים בתפלות. הגשה זו תפלה כמו (מ"א יח, לו) ויגש אליהו. בשועות כמו היערוך שועך (איוב לו, יט) דהיינו תפלות כלומר מתפללים בתפלות. ד"א מתפללים בתרעומת גדולה על האומות לפרק עולם מעליהם, בשועות כמו ותעל שועתם (שמות ב, כג) ומתרגמינן וסליקת קבילתהון (רש"י מכת"י): **דופקי ערך שועות.** שדופקים על דלתות בתי כנסיות בתפלה, כמו היערוך שועך (איוב לו, יט). **הוגי שעשועות.** שלומדים את התורה שכתוב בה (משלי ח, ל) ואהיה שעשועים יום יום: **וחידותם משתעשעות.** אלו דברי תורה כדכתיב (שם א, ו) דברי חכמים וחידותם (ובסדור דובר שלום הוגי שעשועות היינו תורה שבכתב וחידותם משתעשעות היינו תורה שבע"פ שהיא דברי חכמים וחידותם): **זועקים להשעות.** שתרצה אותם כמו וישע ה' אל הבל (להשעות אותך אליהם): **חוכי ישועות.** שמקוים לישועתך כמו וחכיתי לה' (ישעיה ח, יז): **טפולים בך שעות.** כלומר שמחוברים בך, **שעות** נה"כ ביום ההוא ישעה האדם על עושהו (שם יז, ז): **יודעי בין שעות.** שעוסקין בסוד העבור להבין מולדות ותקופות של תקופות לקבוע מועדות כתקנן. ענין אחר אלו סנהדרין שנאמר (דה"א יב, לג) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל (הם שתי הדעות בב"ר פע"ב סי' ה' מהו לעתים ר' תנחומא אמר לקורסין, ופירש בעל מוסף הערוך בערך קרס בל"י הוא עת וזמן, כלומר שבקיאין בהלכות מועדי ה', ר' יוסי בן קצרי אמר לעיבורים): [**כורעיך בשועות.** הכורעים לפניך בתפלתם (ההפרש לסדור כל בו)]: **להבין שמועות.** שיגעים בתורה כדי להבין שמועות של הלכות: **מפיך נשמעות.** מהר סיני שמעטם. ויש מפרשים יודעי בין שעות כלומר שעוסקים חכמי ישראל בחשבון השנים והשעות כדי לידע קץ הגאולה ולהבין אותן שמועות ובשורות שבשרום נביאים מפי הגבורה כגון נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם וכגון אנכי אנכי הוא מנחמכם וכיוצא בהם, והרבה מקראות שמוכיחים לידע וחושבים מתי קץ הגאולה, ובסמוך תלה על הטעם הזה שמדבר מקץ הגאולה: [**נותן תשועות.** שב על שלפניו, מפיך נשמעות אתה הנותן תשועות, עפ"ה (תהלים קמד, י) הנותן תשועה למלכים]: **ספורות משפטעות.** כלומר חשבונות מקבלים לידע מתי עת הגאולה, משמעות כמו **וישמע** שאול את העם (ש"א טו, ד) כמו ויקבץ שאול (ולשון קבלה קאי על ישיבות חכמי ישראל). ענין אחר ספורות משמיעות מספר הפרים שמקריבין באלו ז' ימי החג על האומות משמיעים היום (ובספר ראיתי דברי רש"י ז"ל הייתי רגיל לפרש על פי הירושלמי דשקלים ריש פרק ה' א"ר אבהו מה תלמוד לומר סופרים (דה"א ב, נה) שעשו את התורה ספירות ספירות חמשה לא יתרומו. ה' דברים חייבין בחלה. ט"ו נשים פוטרות צרותיהן. ל"ו כריתות בתורה. י"ג דברים בנבלת העוף הטהור. ד' אבות נזיקין. אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, מת"ל עזרא הסופר אלא כשם שהיה סופר בדברי תורה (את המסורות) כך היה סופר בדברי חכמים (את הספורות הנ"ל), ובקדושין ל' ע"א לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה, ובחגיגה ט"ו ע"ב איה סופר שהיו סופרים כל האותיות שבתורה, וזהו ספורות משמיעות שישיבות החכמים משמיעות אותנו את כל הספורות אשר בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ. ודע שבכת"י אשר לפני נוסחא אחרת באות נו"ן נפשותינו שומעות צו שבועות, ובמחזור רומא הנוסחא **נפשות** צו שומעות. ופרש"י נפשותינו שוממות -- נפשות החוטאות כדכתיב נפש כי תחטא, צו שמועות — שממעו מסך נמס סן מתכפרות כדכתיב צו את בני ישראל וגו' את קרבני לחמי ואמרי' (בפסיקתא דרב כהנא בובער פיסקא ו' סי' ק"ן) ר' יודן בר' סימון בשם ר' יוחנן מעולם לא לן אדם בירושלים

עֲרוּת מַשְׁמִיעוּת. פּוֹעֵל יְשׁוּעוֹת. צַדִּיק נוֹשָׁע. קִרְיַת (נ״א קֶרֶב) תְּשׁוּעוֹת. רֶגֶשׁ תְּשׁוּאוֹת. שָׁלֹשׁ שָׁעוֹת. הוֹשַׁע נָא: תָּחִישׁ לִתְשׁוּעוֹת. הוֹשַׁע נָא:

אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:

סימן ק״ס א״ב
כְּהוֹשַׁעְתָּ אֵלִים בְּלוּד עִמָּךְ. בְּצֵאתְךָ לְיֵשַׁע עַמָּךְ. כֵּן הוֹשַׁע נָא:

נימוקי הגרי״ב אני והו הושיעה נא. כ״ה הלשון במשנה סוכה פ״ד מ״א ר׳ יהודה אומר אני והו הושיעה נא. ותנה בפי׳ הרב מברטנורה וכן הרמב״ם בפירושו לא נתנו הלכתא כמאן ופסקא כפירושו דהלכה כת״ק וכ״כ הרמב״ם בחיבורו פ״ד מהל׳ לולב דין כ״ג בכל יום ויום מקיפין את המזבח בלולביהן בידיהן פעם א׳ ואומרים אנא ה׳ הושיעה נא וכו׳ וכבר נהגו ישראל בכל המקומות לעשות תיבה באמצע בית הכנסת ומקיפין אותה בכל יום כדרך שהיו מקיפין את המזבח זכר למקדש. וכתב הכ״מ בכל יום ויום כו׳ משנה בלשונה דף מ״ה ע״א כת״ק והטעם שהזכיר רבינו פשוט הוא ע״כ. ואחר הרצאת דברים אלו נעלם ממני מנהגנו שאנו אומרים אני והו הושיעה נא. ומבואר ג״כ בלבוש או״ח סי׳ תר״ס סעיף ב׳ ונוהגים להקיף המגדל פעם אחת וכו׳ ואומרים אני והו הושיעה נא וכו׳ עכ״ל. וכן יסד הפייטן בפיוט הושענא של שבת הה״ס כהושעת יקב מחצבך סובבים בירננה רוננים

פירוש רש״י מבי״ו והערות

בירושלים ובידו עון הא כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות שנעשו ביום ושל בין הערבים מכפר על עבירות שנעשו בלילה. ספורות משמשות — ספורות כל מועד ומועד כדאמר במס׳ שבועות שעירי ראשי חדשים מכפרין על טומאת מקדש וקדשיו וכן שעירי הרגלים היו מכפרין, והם ספורות משמשות כמו שכתוב בנביאים וכן כל מועד ומועד, עכ״ל, והו לשון אחר): [ערות משמיעות. התורה שנקראת עדות דכתיב עדות ה׳ נאמנה מחכימת פתי תהלים יט, ח) שמדים ומלמדים (המסרה לסדור כל בו): פועל ישועות. כלומר אתה ה׳ הפועל ישועות בקרב הארץ (שם עד, יב) הושעת את האיש הנקרא צדיק נושעות שנאמר (זכריה ט, ט) הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא: קרב תשועות. ובמחזור רומא הגירסא קרית תשועות, ולפי גירסתנו הכי פירושה קרב נא תשועות עיר ירושלים שהיתה מלאה בימי קדם רגש תשואות של מרבית תושביה כמו שנאמר (ישעיה כב, ב) תשואות מלאה עיר הומיה]: שלש שעות תחיש לתשועות. כלומר אותן שלש שעות שכתובין במקרא אחד תחיש שיבואו מהרה, ואלו הן, עתה אקום יאמר ה׳ עתה ארומם עתה אנשא (שם לג, י) הרי ג׳ עתים ועתים ושעה אחת הן. ענין אחר כדכתיב והיה לעת ערב יהיה אור (זכריה יד, ז) לפי שמתחי היום והולך נוטים צללי ערב על ג׳ שעות וג׳ שעות אחרונות עת ערב הוא ואותן ג׳ שעות תחיש לתשועות. ענין אחר ג׳ שעות כדאמרינן (ע״ז ג׳ ב׳) שג׳ שעות הראשונות הקב״ה יושב ודן שניות זן את כל העולם מקרני ראמים עד ביצי כנים שלישיות מלמד תינוקות של בית רבן (עיי״ש) ומבקש ש״ל שיחיש הקב״ה לתשועה באותן ג׳ שעות (רש״י מכת״י): אני והו הושיעה נא. מאמרו של ר׳ יהודה במשנה הקפת המזבח (סוכה מ״ה ע״א). פרש״י „בגימטריא אנא ה׳, ועוד משמעות ובנים שמות הם הנקובים בשלש מקראות הסמוכין בפרשת ויהי בשלח ויסע ויבא ויט כי שבעים ושתים אותיות וכו׳ השם הראשון והו וכו׳ ושם השלשים ושבע הוא אני וכו׳ „ עכ״ל. וכתב הריטב״א ז״ל בסדורו „והקדים אני עפ״ה (ישעיה מד, ו) אני ראשון ואני אחרון, ובתר שני אלו לפי שפירושם שיושיע לי וכביכול גם לעצמו עמי" עכ״ל, וכן כתבו התוס׳ שם ע״ש דברי המדרש (פתיחתא דאיכה רבתי פתיחה ל״ד) משום דדרשינן באיכה רבתי קרא דכתיב ואני בתוך הגולה וקרא דכתיב והוא אסור באזיקים כביכול הוא בעצמו והיינו הושענא שיושיע לעצמו, עכ״ל. ובספר בית נכאת ההלכה חלק א׳ תשובה לרב נטרונאי גאון „ושאלתם הא דתנן ר׳ יהודה אומר אני והו הושיעה נא אשכחן בפירושו שכך היו ישראל אומרים אני והוא אני ומזבח הושיעה נא היו מבקשים רחמים על המזבח מפני שהוא כפרתן (ופירש אני והוא אותי ואותו, והשמוש ביחס סימן תחת יחס הפעול מצינו דוגמתו (יומא ס״ז ע״ב) יכול הוא להרכיב אני ואתם פרש״י אותי ואתכם). ויש אומרים טעם אחר מה פירוש אני והוא כך משמע כי כלפי שמים אמר והכי קאמרי קמי שמיא לר׳ יהודה אני ואותך הושיעה נא כלומר שבזמן שישראל שרויין בצער כאלו שכינה שרויה עמהן ומביאין טעם לדבר אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו (ש״ב ז, כג) כביכול הוא פדוי עמהן ומדמין אותו לזו שנאמ׳ (תהלים ס, ז) למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני" עכ״ל. ויש מפרשים טעמיה דר׳ יהודה משום דס״ל כאבא שאול (שבת קל״ג ע״ב) אבא שאול אומר ואנוהו הוי דומה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום, ופרש״י „לשון אנוהו אני והוא אעשה עצמי כמותו לדבק בדרכיו" עכ״ל, והכונה בשביל שאני מתאמץ להדמות לך במדותי לפיכך ראוי להושיעני, ומה שאמר בלשון נסתר אני והוא ע״ש המקרא ואנוהו*):

כהושעת אלים בלוד עמך בצאתך לישע עמך כן הושענא. כלומר כמו שהושעת לישראל שנקראו אילי הצדק (ישעיה סא, ג), במצרים שנקראת לוד שנאמר (בראשית י, יג) ומצרים ילד את לודים, עמך, אתה היית בעצמך בשעבוד עמהם כמה דכתיב (שמות כד, י) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר שהראה הקב״ה מעשה לבנה של ספיר תחת רגליו לאמר עמו

*) ואוו״ס כתב כלה פר״י כון אל כ׳ שמות הקדושים אדני והויה ובלשון נוטריקון הוכירו אני מכאב אדני, והו מכאב הויה.

כהו' גוי ואלהים. דרושים לישע אלהים. כ"ה: כהו' המון צבאות. ועמם מלאכי צבאות. כ"ה: כהו' זכים מבית עבדים. חנון בידם מעבידים. כ"ה: כהו'

נמוקי הגרי"ב אני והו הושיעה נא וכן יסד בפזם של יום שני הסוכה בכפות וערבות גאתי לסובבתו חוות בהם ערבות אני והו הושיעה נא. ובכי סוגיא שבקת רבנן ועביד כיחידאי [ובמגור סי' תר"ס הביא המשנה בצורתה פלוגתא דת"ק ור' יהודה ולא הכריע]. ולכאורה קצת איכא למימר דנשתרבב המנהג מדעת רב צמח גאון דפסק בכל מקום כר"י נגד סתמא דת"ק אמנם כבר תמהו ליה מאה עוכלא בעוכלא. ותמצא בפ"ש בס"ד משמי' דהרא"ש ס"כ פ"ב רפאה והארכתי שם. ולכן שפיר פסק נמי ה טב"ם ואוח"ים אנא ה' הושיעה נא ואשר על כן עודנה צ"ע:

פירוש רש"י טכ"י והערות

אנכי בצרה (כ"ה בירושלמי סוכה פ"ד ה"ג ובויק"ר פכ"ג סי' ח' ע"ש). בצאתך לישע עמך, לשון המקרא (חבקוק ג, יג) יצאת לישע עמך. ולכן נקט אלים (חסר יו"ד ולא מלא כמו שהוא בישעיה שם) לפי שבישע ישראל ממצרים כתיב מי כמוכה באלם (שמות טו, יא). כן הושענא, שכשו מזה הגלות. ולכך אמר בלשון הזה כן הושענא לפי שנאמר (מיכה ז, טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות: כהושעת גוי ואלהים. בספר שמואל (ש"ב ז, כג) אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו: דרושים לישע אלהים. כלומר אלו שתי תיבות (גוים ואלהיו) נדרשים הם (בויק"ר ריש פרשה ז' ובשמו"ר פט"ו סי' י"ב) שהושיע הקב"ה לישראל וכביכול לעצמו. דבר אחר גוי ואלהים משה ואהרן שנקראו אלהים שנאמר (שמות ז, א) ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן בכלל משה (בויק"ר שם כתיב אשר הלך האלהים (דה"א יז, כא) והכא הוא אומר אשר הלכו אלהים (ש"ב ז, כג) הלך זה הקב"ה הלכו זה משה ואהרן, משמע כדברי רש"י דשניהם נקראים אלהים): כהושעת המון צבאות. אלו ישראל שנקראו צבאות שנאמר בהם (שמות ז, ד) והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל, ונקראו המון על שם שיצאו מאברהם שנאמר בו (בראשית יז, ה) כי אב המון גוים נתתיך (לדברי רש"י אלה מפרש הפייטן את התואר אב המון גוים אביהם של שבטי ישראל שנקראו גוים שנאמר (שם לה, יא) גוי וקהל גוים יהיה ממך ופירשו בב"ר פרשה פ"ב סימן ד' גוי זה בנימין וקהל גוים זה מנשה ואפרים, הרי מבואר דגם שבט אחד אקרי גוי, וכל השבטים נקראו המון גוים. וכן מפורש על ידי יחזקאל (יחזקאל לו, יג) יען אומרים לכם אוכלת אדם את (אלו ז' עממין בנס הם נקראים אדם עי' תוס' סנהדרין נ"ט ע"א ד"ה אלא) ומשכלת גויך היית (אלו שבטי ישראל) הרי מבואר כי ישראל נקראו גוים בלשון רבים. אבל רש"י דידיה לא מפרש הכי אלא מפרש אב המון גוים אב לכל העולם וגוים הם כל גויי הארץ, וכן מפורש בגמ' (שבת ק"ה ע"א) המון חביב נתתיך באומות מלך נתתיך לאומות ותיק נתתיך באומות נאמן נתתיך לאומות): ועמם מלאכי צבאות. שהיו עמם מלאכים בשעה שיצאו ממצרים כדמפורש במכילתא (בא סוף פרשה י"ד וסוף פ' י"ד לגירסת הגר"א) ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' אלו צבאות מלאכי השרת (שהיו

11 — 1 (וכ"ם)

במצרים עם השכינה) אתה אומר כן או אינו אלא צבאות ישראל כשהוא אומר הוצאתי את צבאותיכם הרי צבאות ישראל אמורים הא מה ת"ל יצאו כל צבאות ה' אלו צבאות מלה"ש, וכן אתה מוצא שכל זמן שישראל משועבדים כביכול שכינה עמהם וכו'), ודרך המקרא נקט שלו' (תהלים סח, יג) מלכי צבאות ידודון ידודון (וכן אמרו בגמ' (שבת פ"ח ע"ב) והיו מלאכי השרת מדדין אותן שנאמר מלכי צבאות ידודון, אבל רש"י עצמו מפרש התם מלכים ממש והם מלכי הגוים): כהושעת זכים מבית עבדים. אלו ישראל כשיצאו ממצרים היו זכים וטהורים כדדריש בפסיקתא (שה"ש רבה פרשה ב' סי' י"ג התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלם מתו בג' ימי אפלה והגפנים סמדר נתנו ריח אלו הבינונים (בשה"ש רבה שם אלו הנשארים) שעשו תשובה מיד קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך (בשה"ש רבה שם שעשו תשובה ונגלו אתא משה לגבייהו אמר לון כל הדין ריחא טבא אית בניכון ואתון יתיבין הכא קומי לך רעיתי יפתי), לכך אמר זכים שכלם היו צדיקים גמורים, וכמו כן סדר ר' שלמה הבבלי (פייטן קדמון בזמן רב האיי ז"ל) סליחה סולת סגולים כתאנה חנטה פגיה: חנון בידם מעבידים. כלומר אתה אל רחום וחנון אתה הושעתם בשעה שהיו מעבידים בידם (ר"ל שהיו המצרים מעבידים אותם בכח ידיהם וממשלתם. והר"ר יצחק אליהו נגדא פירש כאשר החנון מסר בידם של ישראל את המעבידים אשר העבידו אותם בפרך שהם מצאו עכשו כמעבידיהם, וכדרך רבינו שמעון הגדול ביוצר ליום שביעי של פסח בשיר המתחיל אמרו לאלהים על פי הפסיקתא דר"כ הובאת בילקוט ריש פיסקא דויהי בשלח וסוף אסתר רבתי מה דחילין אינון מגניא דיך כנהרגין הורגין את הורגיהן והגזולין גוזלין את גוזליהן המבוקעים בוקעים את בוקעיהם, והגאון ר' אפרים זלמן מרגליות ז"ל הגיה כאן של"ל חנם במקום חנון, והכוונה שהיו מעבידים את בנ"י בידם החזקה בעל כרחם שלא ברצונם וגם בחנם בלי תשלום שכר עבודתם, וכ"כ מהרי"ץ מעקלענבורג בסדור עיון תפלה: כהושעת טבועים בצול גזרים. אלו ישראל שהיו טבועים בטיט ים בשעה שנכנסו לגזרים נכשלו שהיו נושאים פסל מיכה (סנהדרין ק"ג ע"ב ועבר בים צרה ר"י אמר זה פסלו של מיכה, ובשמו"ר פכ"א סי' ז' שקטרגה מדת הדין ואמרה עד עכשו היו אלו עובדי ע"ז ואתה קורע להם את הים. והם

פי'

טְבוּעִים בְּצוּל גְּזָרִים. יְקָרְךָ עִמָּם מַעֲבִירִים. כ״ה: כהו׳ בְּנָה מְשׁוֹרֶרֶת וַיּוֹשַׁע. לְגוֹחָה מְצֻיֶּנֶת וַיִּוָּשֵׁעַ. כ״ה: כהו׳ מַאֲמַר וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם. נָקוּב וְהוּצֵאתִי אִתְּכֶם. כ״ה: כהו׳ סוֹבְבֵי מִזְבֵּחַ. עוֹמְסֵי עֲרָבָה לְהַקִּיף מִזְבֵּחַ. כ״ה: כהו׳ פִּלְאֵי אָרוֹן כְּהֻפְשַׁע. צִעֵר פְּלֶשֶׁת בַּחֲרוֹן אַף וְנוֹשַׁע. כ״ה: כהו׳ קְהִלּוֹת בָּבֶלָה שִׁלַּחְתָּ. רַחוּם לְמַעֲנָם שֻׁלַּחְתָּ. כ״ה: כְּהוֹשַׁעְתָּ שְׁבוּת שִׁבְטֵי יַעֲקֹב. תָּשׁוּב וְתָשִׁיב שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקֹב. וְהוֹשִׁיעָה נָּא:

פירוש רש״י סכ״י והערות

פי׳ יו״ד מכאן אתה למד שלא נקרע להם הים עד שבאו לתוכו עד חוטמן, באופן שכבר היו טבועים בתוכו (ויושעו), והיינו דכתיב והמים להם חומה מימינם ומשמאלם אף שם היו ראוים לטבוע אלמלא זכות התורה שכתוב בה מימינו אש דת למו (בשוחר טוב מזמור קי״ד ר׳ נחמיה אמר בזכות התורה שעתידין לקבל יצאו ממצרים) וזכות תפלין שהיו נושאים על יד שמאל (וכ״ה בפסיקתא זוטרתא דרבינו טוביה פרשת בשלח בפסוק ובני ישראל הלכו ביבשה „חֹמָה כתיב חסר וי״ו כלומר חימה נתמלאו מלאכי השרת עליהם לפי שהיה ביניהם ע״ז ובזכות מה נגאלו בזכות התורה והתפלין" עכ״ל. ומתי התחילה מצות תפלין לנהוג בישראל, אמר הגאון ר׳ יהושע ליב דיסקין ז״ל מבריסק שתיכף אחר שנצטוו לאכול את פסחיהם ונשאר להם זמן רב עד שעת יציאתן אמר להם משה קדש לי כל בכור והזהירם על מצות תפלין והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך והם הלכו תיכף ועשו להם תפלין מעורות הפסחים וגידיהם, ומאז והלאה היו הולכין מוכתרין בתפליהם כל זמן מצותן. ולפי דעתו ז״ל זהו שיסד הפייטן כאן יקרך עמם מעבירים הם התפלין כמו שדרשו רבותינו (מגילה ט״ז ע״ב) ויקר אלו תפלין, כי בזכות התפלין נגאלו משטף מים רבים כנ״ל): יקרך עמם מעבירים. שהקב״ה היה מושיעם בידו שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה (ונאמר ישעיה סג, יב) מוליך לימין משה זרוע תפארתו), ומנין שיד נקרא יקר שנאמר (שמות לג, כג) והסירותי את כפי ומתרגמינן ואעדי ית דברת יקרי, כף זהו יד. ויש מפרשים יקרך כלומר זיו בינתך וכבודך. ועוד דבר אחר יקרך כלומר בזכות יוסף שהיו ישראל נושאים אותו עמהם בזכותו נקרע הים שנאמר (תהלים קיד, ג) הים ראה וינס מה ראה ראה ארונו של יוסף ונקרע כתיב הכא וינס וכתיב התם גבי יוסף וינס ויצא החוצה (בב״ר ס׳ פ״ד סימן ה׳ הים לא נקרע אלא בזכותו של יוסף), ועל כן קרא ליוסף יקרך על שם שיצא ממנו אפרים שנאמר (ירמיה לא, יט) הבן יקיר לי אפרים (והר״ר הירץ טריוש בסדור כל בו כתב וז״ל „יקרך עמם מעבירים שהקב״ה בעצמו ירד לים ועבר עמהם כדכתיב (חבקוק ג, טו) דרכת בים סוסיך" עכ״ל ומסכים לפירוש היש מפרשים שכתבתי): כהושעת בנה משוררת ויושע. אלו ישראל שכתוב בהם (תהלים פ, טז) וכנה אשר נטעה ימינך, שהיתה משוררת ויושע ה׳ ביום ההוא, לגוחה מצוינת ויוָשע (נכוי הקב״ה שהוא גוחה מבטן (תהלים כב, י) מוציאה מבטן — מצוינת ומסומנת שמלה הזאת בנקודות ויוָשע כדאמרינן במדבר רבה פרשה ב׳ סי׳ ב׳ ויוָשע כתיב כביכול ישראל נגאלים וכאלו הוא נגאל): [כהושעת מאמר והוצאתי אתכם. (שמות ו, ו), כמו שהושעת את עמך במאמר שאמרת והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, שהמאמר הזה נקוב ומבוטא בנקודות [והוצאתי אִתְּכֶם כאמור לעיל, כן הושיעם גם עתה את עמך [ונושע עמהם]: כהו׳ סובבי מזבח. כלומר כמו שהושעת לישראל בשעה שסבבו (במזבח) את יריחו שבע פעמים שנאמר (יהושע ו, טו) ויסבו את העיר כמשפט הזה שבע פעמים — כן תושיע גם עכשו לישראל שעומסים (נושאים) ערבה (ארבעה מינים) להקיף מזבח (בימת הקריאה שהיא במקום המזבח): כהושעת פלאי ארון כהופשע. כלומר כמו שהושעת לישראל בשעה שנשבה ארון ה׳ בארץ פלשתים שבעה חדשים שהיער הקב״ה את פלשתים בחרונו והכם למות ונושע הארון מידם. לכך אמר פלאי ארון לפי ששם המפורש היה כתוב בקלף ומונח בארון עם ספר התורה (בב״ב י״ד ע״ב א״ר יוחנן א״ר שמעון בן יוחאי מלמד ששם וכל כנוייו מונחין בארון), ומנין שפלאי הן השמות שנאמר (שופטים יג, יח) למה זה תשאל לשמי והוא פלאי, כך אמר לו המלאך לפי שאני מתחלף בשם המפורש שפעמים אני של אש ופעמים אני של ברד לכך אין אתה יכול לידע את שמי. ומה שיסד הפייט כהופשע רמז על לשון פשע שאמר אברהם לאבימלך כי את שבע כבשות תקח מידי כי בעבור זאת גלה הארון בארץ פלשתים שבעה חדשים (כ״ה במדרש שמואל פרשה י״ב אמר לו הקב״ה לאברהם אתה נתת לו ז׳ כבשות חייך שארוני מחזר בשדה פלשתים ז׳ חדשים: כהושעת קהלות, בבלה שלחת. כלומר כמו שהושעת לקהלות ישראל שגלתה בגלות בבל: רחום למענם שֻׁלַּחְתָּ. שנאמר (ישעיה מג, יד) למענכם שלחתי בבלה (וקרינן שֻׁלַּחְתִּי) לפי שבכל מקום שגלו ישראל גלתה שכינה עמהם (מגילה כ״ט ע״א): [כהושעת שבות שבטי יעקב. הנכון בעיני שזה קאי על גלות עשרת השבטים כמאן דאמר (שם י״ד ב׳) שירמיהו החזירן לארץ ישראל:

כְּהוֹשַׁעְתָּ שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת. וְחוֹכֵי יְשׁוּעוֹת. אֵל לְמוֹשָׁעוֹת. וְהוֹשִׁיעָה נָּא:
אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:

הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָה קְרֹבִים אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד: ק״ש

מיוסד ע״פ א״ב לשבת

אוֹם נְצוּרָה כְּבָבַת. בּוֹנֶנֶת בְּדָת נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת. גּוֹמֶרֶת הִלְכוֹת שַׁבָּת. דּוֹרֶשֶׁת מַשְׂאַת שַׁבָּת. הַקּוֹבַעַת אַלְפַּיִם תְּחוּם שַׁבָּת. וּמְשִׁיבַת רֶגֶל מִשַּׁבָּת. זָכוֹר וְשָׁמוֹר מְקַיֶּמֶת בְּשַׁבָּת. חָשָׁה לְמַהֵר בִּיאַת שַׁבָּת. טוֹרַחַת כֹּל מִשִּׁשָּׁה לְשַׁבָּת. יוֹשֶׁבֶת וּמַמְתֶּנֶת עַד כְּלוֹת שַׁבָּת.

א ב מ״א ח, נט ס.

פירוש רש״י מכ״י והערות

ישראל ויאשיהו מלך יהודה מלך עליהם, ואמר הפייטן כמו שהושעת בעת ההיא לשארית השבטים שהחזרתם לארצם, אף אהלי יעקב כלומר הארץ עצמה עדיין לא הושבת אז, כי הארץ היתה נתונה תחת ממשלת נבוכדנצר, כן מבקשים אנחנו עכשו שתשוב בעצמך מהגלות ותשיב עמך גם שבות אהלי יעקב. והנה מן החמשה דברים שחסרו בבית שני היה חסרון השכינה, שלא חזרה השכינה לארץ מפני שהארץ לא חזרה לישראל חזרה גמורה שהיתה משועבדת למלכי פרס ואח״כ למלכי יון ואח״כ למלכי רומא, ואפי׳ בזמן החשמונאים תור הזהב לישראל היו קשורים עם מלכי רומא בברית דלא אשתעבידו בהו (ע״ז ח׳ ע״א) אבל גמרי ברשות עצמם לא עמדו לעולם כידוע בקורות ישראל, אבל לעתיד לבוא תשוב גם השכינה למקומה כי ישיב שבות אהלי יעקב: כהושעת שומרי מצות. החרוז הזה הוא הוספה מחבר מאוחר ששמו שמואל ותחת שמו בראשי התיבות של החרוז שומרי מצות וחוכי ישועות אל למושעות, ובדורו של רש״י עדיין לא היה בעולם לפיכך לא פירשו. אבל מחבר הסיום כהושעת אלים כתב ר׳ מנחם בר׳ מאיר בציוני פ׳ לך לך שהוא ר׳ אליעזר הקליר עיי״ש ואם קבלה היא נקבל. וכונת החרוז כמו שהושעת עד היום כל שומרי מצות (אלה״כ (קהלת ח, ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע) או אפי׳ רק חוכי ישועות בלבד הבוטחים בך ומצפים לישועתך אע״פ שאינם שומרי מצות. כראוי, כמו שאמרו רבותינו בשוחר טוב מזמור א׳ מהו להולכים בתמים אלא מה אברהם שהלך לפני הקב״ה בתמימות נעשה לו מגן אף כל מי שמהלך לפניו בתמימות נעשה לו מגן, ואחריו מה כתיב אשרי אדם בוטח בך אשרי אברהם אין כתיב כאן אלא אשרי אדם כל אדם, ובאיכה רבתי פרשה ד׳ פסוק רוח אפינו משיח ה׳ אפי׳ רשע ובוטח בה׳ הקב״ה מקבלו שנאמר והבוטח בה׳ חסד יסובבנו, כן היא גרסת (סג״ם)

היפה ענף עיי״ש, וכבר כתבנו מזה בברכות השחר אחר ברייתא דפסוק הספרת בד״ה ה׳ צבאות עמנו ע״ש. כן תהיה גם לנו אל למושעות כי כלנו מצפים לישועתך [והושיעה נא]:

אום נצורה כבבת. כלומר כנסת ישראל שמורה כאישון בת עין דכתיב (דברים לב, י) יצרנהו כאישון עינו וכן הוא אומר (זכריה ב, יב) כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו: בוננת. כלומר שמבינה בתורה שכתוב בה (תהלים יט, ח) תורת ה׳ תמימה משיבת נפש: גומרת. לומדת: דורשת משאות שבת. שדורשין כמה שיעור משא בשבת דכתיב (ירמיה יז, כב) ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת, כדתנן (שבת פרק ז׳ משנה ד׳) המוציא אוכלין כגרוגרת וכו׳: ומשיבת רגל משבת. דכתיב (ישעיה נח, יג) אם תשיב משבת רגלך: חשה למהר ביאת שבת. שממהרין לבוא (כלשון הפייטן בזמירות ליל שבת המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבא), והיינו דכתיב זכור את יום השבת לקדשו וכתיב שמור, זכור מלפניו ושמור מלאחריו (במכילתא פ׳ יתרו עיין בחדש השלישי פרשה ז׳ מסיק מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקדש משל לזאב שהוא טורף מלפניו ומלאחריו): טורחת כל מששה לשבת. כדאמר במכילתא (שם) אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת (כדעת בית שמאי (ביצה ט״ז א׳) מחד שביך לשביך) שאם יתמנה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת, ויש אומר מששה כדכתיב (שמות טז, ה) והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו (זה אינו מהמכילתא אלא דברי רש״י הם והיא דעת ב״ה שם שא״א להכין לשבת אלא מערב שבת כי בשאר הימים שחודתן לו [בשמים] מלא (נפ״ת)): יושבת וממתנת עד כלות שבת. כלומר שממתינים עד שתחשך הלילה של מוצאי שבת שמאחרים לצאת. ויש אומר שמתענגת (ר״ע בני ח״ן)

ויש

כבוד ועונג קוראת לשבת. לבוש וכסות מחלפת בשבת. מאכל ומשתה מכינה לשבת. נעם מגדים מנעמת לשבת. סעודות שלש מקימת בשבת. על שתי ככרות בוצעת בשבת. פורשת ארבע רשיות בשבת. צווי הדלקת נר מדלקת בשבת. קדוש היום מקדשת בשבת. רנן שבע מפללת בשבת. שבעה בדת קוראה בשבת. תנחילנה ליום שכלו שבת. הושע נא:

אני והו הושיעה נא:

סימן א"ב ובסוף חתום מנחם ברבי מכיר. [חזק לעד אמן].

כהושעת אדם יציר כפיך לגוננה. בשבת קדש המצאתו כפר ותנינה. כן הושע נא: אני והו' גוי מצין מקוים חפש. דעה כוננו לבור שביעי לנפש.

פירוש רש"י מכ"י והערות

והיא היא: כבוד וענג וכו'. שנאמר (ישעיה נח, יג) וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד: לבוש וכסות. שמחליפים בגדים נאים לשבת: נעם מגדים. כלומר פירות נעימים מנעמת לשבת: שלש סעודות. דכתיב (שמות טז, כה) אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה, ג' היום כתיב בפסוק כנגד שלש סעודות (שבת קי"ז ע"ב): על שתי ככרות. דכתיב (שם שם, כב) לחם משנה כנגד זה משימין שתי ככרות על השלחן ובוצעין עליהם: פורשת ארבע רשויות. כדתנן (ריש שבת) יציאות השבת שתים שהן ארבע ומפרש בגמ' רשויות השבת: צווי הדלקת נר. כדכתיב (איוב ה, כד) וידעת כי שלום אהלך מכאן רמז להדלקת נר בשבת (שבת ל"ד ע"א): קדוש היום מקדשת. שאין קדוש אלא במקום סעודה (פסחי' ק"א ע"א): רנן שבע מתפללת. מתפללין שבע ברכות מגן ומחיה והאל הקדוש מקדש השבת עבודה והודאה וברכת כהנים: שבעה בדת קוראת. שקוראין שבעה בתורה בשבת: תנחילנו ליום שכלו שבת. זה העולם הבא שכלו שבת ומנוחה (ובסדרים תנחילנה. ולמ"ד ליום קשה, ובברכהמ"ז ג"כ נהוג הסדורים הרחמן הוא ינחילנו ליום שכלו שבת, והרוו"ה בסי' וכן הריב"א בסי' עבו"י תקנו התם יום, אבל כאן לא תקן הרוו"ה. וצ"ל שהלמ"ד ככאן היא במקום יום השטול כמו הרנו לאבנר (ש"ב ג, ל) וכיו"ב הרבה): כהושעת אדם. הפיוט הזה חברו ר' מנחם ב"ר מכיר אשר חי בזמן גזרת תתנ"ו ויקונן עליה את הקינה המפורסמת אבל אעורר אנינוה אגרד אויה לי. ורש"י ז"ל לא פרשו, ואפרשהו אני בעזה"ת כפי כחי הדל. כהושעת אדם הראשון שהוא יציר כפיך לגוננת שגנן עליו מפני עונו שלא ימות ונלכדו כמו שנאמר (משלי ה, כב) עונותיו ילכדונו, וכמו שאמרו רבותינו בפרקי ר"א פרק כ' היה אדם יושב ומהרהר בלבו ואמר אוי לי שמא יבא נחש שהטעה אותי בערב שבת שנאמר תשופנו עקב ונתלה לו עמוד של אש להאיר לו ולשמרו מכל רע, ועי' בנ"ר פי"א סי' ב': בשבת קדש המצאתו כפר ותנינה. בשבת קבלתו בתשובה והמצאת לו כפרה, ולה"כ (איוב לג, כד) מצאתי כפר. המצאתו, כמו המצאת לו, וכמוהו הרבה בנוים במקרא, כמו כי ארץ הנגב נתתני (שופטים א, טו) תחת נתת לי, מי יתנני במדבר (ירמיה ט, א) תחת יתן לי, תבואהו שואה (תהלים לה, ח) תחת תבא אליו. ובב"ר פכ"ב התחיל אדה"ר מספק על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת. ובשוחר טוב מזמור נ"ב יום השבת נעשה סניגור לאדם הראשון ובשבילו ניצול מדינה של גיהנם: גוי מצוין. אלו ישראל בהיותם במצרים כמו שאמרו רבותינו בהגדת פסח ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצוינים שם. ובמה היו מצוינים במצרים? בארבע מדות שאין כל העולם כדאי בהם, שלא נחשדו על העריות ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם ולא שנו את לשונם, כדברי ר' אליעזר הקפר ברבי במכילתא בא בעניינא דהחדש הזה לכם פרשה ה': דעה כוננו וכו'. מצינו ששמרו בני ישראל את השבת בהיותם במצרים עד שלא נתנה, כדאמרינן בשמ"ר פ"א סי' י"ח ותכבד העבודה על האנשים מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהן משבת לשבת (לדעת הרז"ו היו מגילות של ספר בראשית, ואולי כבר כתב אז מרע"ה את ספר איוב להורות השגחת השי"ת על בנ"א) לומר שהקב"ה גואלן, לפי שהיו נוחין בשבת. ומאיכן התחילו לשמור את השבת? אמרו שם פרשה א' סי' כ"ח ראה משה שאין להם מנוחה הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת וכו' א"ל לך ועשה להם כמו שתאמר הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח. וזהו שאמר הפייטן דעה כוננו שכוונו לדעת התורה וברכו להם את יום השביעי וזהו מ"ם ישמח משה במתנת חלקו:

כ"ה: כתר העם נהגת כצאן להנחות. וחק שמת במרה על ימי מנוחות. כ"ה: כתר זבודיך במדבר סין במתנה. חכמו ולקטו בששי לחם משנה. כ"ה: כתר טפוליך הורו הבנה במדעם. ישר כחם והודה למו רועם. כ"ה: כתר כלכלו בענג מן המשמר. לא הפך עינו וריחו לא נמר. כ"ה: כתר משפטי משאות שבת גמרו. גרו ושבתו רשיות ותחומים שמרו. כ"ה: כתר סיני השמעו בדבור רביעי. ענין זכור ושמור לקדש שביעי. כ"ה: כתר פקדו יריחו שבע להקף. צרו עד רדתה בשבת לתקף. כ"ה: כתר קהלת ועמו בבית עולמים. רצוך בחגגם שבעה ושבעה ימים. כ"ה: כתר שבים עולי גולה לפדיום. תורתך בקראם בחג יום יום. כ"ה: כתר משמחיך בבנין שני המחדש. נוטלין לולב כל שבעה במקדש. כ"ה: כתר חבוט ערבה שבת מרחים. מרביות מוצא ליסוד מזבח

עיון תפלה

העם נהגת כצאן להנחות. על שם שכתוב (תהלים עז, כא) נחית כצאן עמך: וחק שמת במרה. כמו שנאמר (שמות טו, כה) שם שם לו חק ומשפט, והיה זה במרה אחר שמתקו המים: זבודיך. חלקך ונחלתך מלה"כ (בראשית ל, כ) זבדני וגו' זבד טוב ת"א חולק טב: במדבר סין. ששם ירד להם המן: טפוליך. ישראל הדבקים בך כמו שנאמר (דברים ד, ד) ואתם הדבקים וגו': הורו הבנה במדעם. הפייטן מפרש שכשלקטו ביום הששי לחם משנה ויבאו כל נשיאי העדה ויגידו למשה (שמות טז, כב) לא באו אך להודיע לו את הדבר המוזר, שא"כ היה לו לומר ויודיעו למשה, ולמה דוקא נשיאי העדה שהם החכמים? אלא שבאו להורות דעה שיש ללמוד מזה דין הבנה (עירובין ל"ח ע"ב) ומשה הודה לדעתם ויישר כחם שכוונו להאמת ואמר להם הוא אשר דבר ה' וגו': כלכלו בענג מן המשומר. נתפרנסו ביום השבת מן העודף אשר הניחו למשמרת עד הבקר (שם פסוק כג) ונתענגו עליו ביותר. ואולי המפרשים מן המשומר משבת ימי בראשית תפשו מכונת הפייטן ומן האמת, וכי בשבת בלבד אכלו מן המשומר הלא גם בכל ימי השבוע היו אוכלים מן המשומר מבין השמשות של ו' ימי בראשית כדתנן (אבות פ"ה מ"ו) עשרה דברים נבראו בע"ש ביה"ש וכו' והמן: לא הפך עינו. מראיתו, מלה"כ (במדבר יא, ז) ועינו כעין הבדולח, לא הפך הנגע את עינו (ויקרא יג, נה): וריחו לא נמר. לה"כ (ירמיה מח, יא) לא נתחלף לרע כמו שהיה ממיר ריחו ביום אחר שנאמר (שמות טז, כ) וירם תולעים ויבאש. ואמר לא הפך עינו כנגד ורמה לא היתה בו וריחו לא נמר כנגד ולא הבאיש: משפטי משאות שבת גמרו. למדו הלכות משאות בשבת כמה חשב למשא בכל דבר להתחייב על הוצאתו, והוא ממשנת המוציא אוכלין (שבת פ"ז מ"ב) עד סו"ם המוציא יין (שם פ"ח מ"א) ומריש פ"ו (שם כ"א פ"ב) עד ס"פ במה אשה (שם פ"ו מ"א): גרו ושבתו רשיות ותחומים שמרו. כמבואר דפ' שמן פסוק ראו כי ה' נתן לכם (את) השבת וגו' שבו איש תחתיו אלו ארבע אמות (לטלטול רשות הרבים ויוצא חוץ לתחום) אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה, ומכין שמעו דבר זה וקבלו עליהם שנאמר וישבתו העם ביום השביעי: כהושעת את העם העומדים על הר סיני אשר השמעו בדבור רביעי (ואמר השמעו פי' אחרים כי הם בעצמם לא שמעו מפי הגבורה את הדבור הזה אלא מפי משה, כמו שאמרו רבותינו בשלהי מכות אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ולא שאר הדברות וכר' יהושע בן לוי בשה"ש רבה פ"א פסוק ישקני סי' ב'): פקדו יריחו שבע להקף. נצטוו להקיף אז יריחו ז"פ ביום השבת (יהושע ו, ד) ופרש"י מרז"ל בפסוק ט"ו שבת היה: צרו עד רדתה בשבת. הפייטן תפס לשון הברייתא בספרי פ' שופטים סי' קכ"ט עד רדתה אפי' בשבת: לתקף. להתחזק: קהלת ועמו בבית עולמים. כמו שהושעת את שלמה וישראל בשעת חנוך בית העולמים כמו"ש במלכים א' פרשה ח'. ולעומת המשכן שהיה אך מקדש לפי שעה נקרא בנין שלמה בית עולמים: רצוך בחגגם שבעה ושבעה ימים. בגמ' (מו"ק ט' ע"א) אר"י אותה שנה לא עשו ישראל את יוה"כ והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה יצתה ב"ק ואמרה כלכם מזומנים לחיי העוה"ב, וזהו כונת הפייטן רצוך שחלו את פניך למחול להם אותו העון: שבים עולי גולה לפדיום וכו'. עולי בבל אשר שבו מגלותם ובאו פדוים לציון ויקרא עזרא לפניהם בספר תורת האלהים יום ביום שמונת ימי החג (נחמיה סו"פ ח): משמחיך בבנין שני המחודש. שנתחדשו בו שני דברים בבנין ובארך הזמן, כדאמרינן (ב"ב ג' ע"א) גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון רב ושמואל וכו' חד אמר בבנין וחד אמר בשנים ואיתא להא ואיתא להא: נוטלין לולב וכו'. (סוכה פ"ג מ"א) במקדש נוטלין לולב כל שבעה ואפי' בשבת: חבוט ערבה שבת מרחים. (שם שם מ"ו): מרביות

מְאִיתִים. כ״ה: כהו׳ בְּרֵכוֹת וַאֲרוּכוֹת וּגְבוֹהוֹת מְעֻלָּסִים. בְּפִטִירָתָן יֹפִי לְךָ מִזְבֵּחַ מְקֻלָּסִים. כ״ה: כהו׳ מוֹדִים וּמְיַחֲלִים וְלֹא מְשַׁנִּים. כֻּלָּנוּ אָנוּ לְיָהּ וְעֵינֵינוּ לְיָהּ שׁוֹנִים. כ״ה: כהו׳ יָקָב מֵחַצְבָךְ סוֹבְבִים בִּרְנָנָה. רוֹנְנִים אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא. כ״ה: כהו׳ חִיל זְרִיזִים מְשָׁרְתִים בִּמְנוּחָה. קָרְבַּן שַׁבָּת כָּפוּל עוֹלָה וּמִנְחָה. כ״ה: כהו׳ לְוִיֶּיךָ עַל־דּוּכָנָם לְהַרְבָּת. אוֹמְרִים מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת. כ״ה: כהו׳ נְחוּמֶיךָ בְּמִצְוֹתֶיךָ תָּמִיד יִשְׁתַּעֲשְׁעוּן. וּרְצֵם וְהַחֲלִיצֵם בְּשׁוּבָה וָנַחַת יִוָּשֵׁעוּן. כ״ה: כהו׳ שְׁבוּת שִׁבְטֵי יַעֲקֹב. תָּשׁוּב וְתָשִׁיב שְׁבוּת אָהֳלֵי יַעֲקֹב. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: (כְּהוֹשַׁעְתָּ שׁוֹמְרֵי מִצְוֹת. וְחוֹכֵי יְשׁוּעוֹת. אֵל לְמוֹשָׁעוֹת. וְהוֹשִׁיעָה נָּא):

אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא: הושיעה את עמך וכו׳

ערוגות הנהגות הושענא רבה הבושם

טעם למה מקיפין בהושענא רבה ז״פ. גם טעם למה שאומרים אני והו הושיעה נא:

כתב הלבוש וז״ל ביום השביעי מקיפין התיבה שבע פעמים זכר שהיו סובבים את המזבח בלולב וערבה ז״פ משום שמחת החג שנקרא זמן שמחה על כן אנו מקיפין את המגדל והס״ת עליו במקום מזבח נ״ל משום שמחה ז״פ עכ״ל. ואבודרהם כתב שמקיפין ז׳ פעמים כנגד ז׳ רקיעים. ויש אומרים כנגד שבע פעמים שסבבו יריחו. ויש סמך לזה מהמסרה כי תמלא שמי ואסובבה במסרה. ואנו כן. אקומה נא ואסובבה בעיר. ואסובבה את מזבחך ה׳. כלומר כנגד שסבבתי עיר יריחו ז״פ אסובבה מזבחך. וג״כ הכל בו: **כתב** הלבוש אומרים **אני והו הושיעה נא** והם שני שמות משם של ע״ב היוצא מפסוקים של ויסע ויבא ויט (וכתב הא״ר ולפ״ז צריך לומר וה״ו בלא א׳. וכן נמצא בסיים אני וה״ו בנימפריא אנא ה׳ מוכח כן. והוא מפרש״י ותוס׳ דף מ״ה. וכן מבואר ממ״ש בפירוש אני וה״ו בנימפריא ובכן. ואבודרהם כתב דרמב״ם היה גורס והוא באל״ף ופי׳ שרומז לפסוק אני אני הוא כו׳ שהבטיחנו בזה לישועה ע״כ. גם נ״ע דהא טעם שסיים הלבוש מדכתיב והוא אסור באזיקים וכ״כ תוס׳ וזה באל״ף בירמיה מ׳ וי״ע עכ״ל) וה״ו הוא השם הראשון כי ג׳ פסוקים הללו בכל אחד יש ע״ב אותיות. והמקובלים קבלו שיש בהם שם המפורש

עיון תפלה

מוצא. משנה (שם מ״ה ע״א) מקום היה למטה מירושלם ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה (פירש הערוך ענפים גדולים של ערבה) ובאין וזוקפין אותם בצדי המזבח, ופירש מר זוטרא בגמ׳ על היסוד מנח להו: **ברכות וארוכות ותבוהות.** שם בגמרא תנא רכות וארוכות ונטוהות י״א אמה כדי שיהו נוטות ע״ג המזבח: **בפטירתן** וכו׳. שם במשנה בשעת פטירתן מה הן אומרים יופי לך מזבח יופי לך מזבח: **מודים ומיחלים ולא משנים.** במשנה (שם נ״א ע״ב) כפי מסקנת הגמרא (שם נ״ג ע״ב) רבי יהודה אומר היו שונין ואומרים אנו ליה מודים ועינינו ליה מיחלות: ומה שאמר ולא משנים פירוש ולא היו כופלים ליה וליה עינינו דזה אסור משום דהוי כמודים מודים ושמע שמע: **יקב מחצבך.** כנוי למזבח על שם הכתוב (ישעיה ה, ב) וגם יקב חצב בו, ובסוכה (מ״ט ע״א) לפי גי׳ הילקוט ישעיה רמז ת״ס מגדל זה בית המקדש יקב זה מזבח וגם יקב אלו השיתין: **סובבים ברעננה.** מקיפים את מזבחך בענפי ערבות רעננים (שם מ״ה ע״א): **חיל זריזים.** הם הכהנים נבית המקדש דאמרינן במה דוכתי כהנים זריזין הן (שבת כ׳ ע״א וש״נ): **משרתים במנוחה.** עובדים עבודה ביום השבת שהוא יום המנוחה דהא עבודה דוחה שבת (סנהדרין ל״ה ע״א): **קרבן שבת כפול.** עובדים עבודת קרבן שבת שהוא כפול, ובזוהר טוב מזמור ל״ב כל עיסקא דשבת כפול לחם משנה שנאמר שני העומר לאחד קרבנה כפול שנאמר וביום השבת שני כבשים (ומנחתם שני עשרונים) עונשה כפול שנאמר מחלליה מות יומת שכרה כפול שנאמר וקראת לשבת וגו׳ אז תתענג על ה׳ (בעוה״ב) והרכבתיך על במתי ארץ (בעוה״ז) אזהרותיה כפולות זכור ושמור מזמור כפול מזמור שיר ליום השבת: **לוייך על דוכנם.** העומדים שם להרבות שיר לפניך, (נה״כ ישעיה כג, טז) הרבי שיר למען תזכרי: **נחומיך.** ישראל המנוחמים בך: **במצותיך תמיד ישתעשעון.** מלשון הכתוב (תהלים קיט, קמג) מצותיך שעשועי, ואשתעשע במצותיך אשר אהבתי (שם שם, מז): **ורצם והחליצם.** לקוח מנוסח ברכת המזון לשבת רצה והחליצנו. ובעיר החרוז הזה כן הושיעה אותם גם עכשו ותם והחליצם וגו׳ אנא שהחליף סדר המלות להבות החרוזים:

התגיו

של פ"ב שמות ע"ד זה אות ראשון של פסוק ראשון ואות אחרון של פסוק אמצעי ואות ראשון של פסוק אחרון וכן זה הסדר בכולם. נמצא שהשם הראשון הוא והו"ו ו' מוסיף ס' אתריגה של הבינה. ו' דוים. ואנ"י הוא השם האמצעי של אלו השמות לפי חשבון זה, א' דישראל (כתב הא"ר ממהני שאין זה אמצעי שזה תיבת שלישי. ועיינתי בפרש"י דסוכה דף מ"ה וכתב שהוא א' דמאחריהם. והייט ממש תיבת שלשים ושבע דומיא דנו"ן ויו"ד. ושיה נראה בעיני שיש ט"ס כלבוש. אך ראיתי שגם הב"י ואבודרהם והטו"ס הם כתבו כלבוש, ול"ש להשוות שפות בכולם עכ"ל) ע"ן ראשונה דשען (כתב הא"ר משום דבפסוק ויב"א שהוא אמצעי חשבינן הכל למפרע, וא"כ מסוף הפסוק הע"ן ראשונה הוא תיבת שלשים ושבע עכ"ל) ויו"ד דקדים. והם שמזכירין אלו השני שמות יותר מן האחרים. ע"ש שמו אני נברא, ומקדימין שם אנ"י קודם וה"ו על שם הכתוב ואנ"י בתוך הגולה והו"א אסור בזוקים כביכול. וגם אנ"י וה"ו בגמטריא אנא ה' עכ"ל. ובתוס' יו"ט כתב שעושין משמות ע"ב שתי מערכות. א"כ השם ל"ו הוא הראשון ממערכה שניה ונמצא אנ"י וה"ו הם ראשונים לשתי המערכות. והקדים שם אנ"י כשהוא ראשית המערכה שניה כדרך אני ראשון ואני אחרון ע"כ. וכ"ה בתוקוני ז"ל לפי שקרע משה המים בע"ב שמות, לכך בהושענות על המים מזכירים ממנו שתי תיבות הראשונות לשני אלפין ונראה כאלו שמדבר כולו (אליהו רבא):

בק"ק אומרים בהושענו רבה הושענות אלו על הסדר שנדפס כאן: למען אמתך. אבן שתיה. אום אני חומה. ארון המושיע. אדם ובהמה. אדמה מאדר. למען איתן. כהושעת אלים.

ואח"כ אומרים תתננו וכל ההושענות כמו שנדפס כאן. ובקראקא אין אומרים תתננו:

אֲנִי וָהוֹ הוֹשִׁיעָה נָּא:

מוסד ע"פ תשר"ק ושה"ם אלעזר חזק (והוא הקליר)

תְּתְּנֵנוּ לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה. תְּשִׁיבֵנוּ אֶל־הַחֶבֶל וְאֶל־הַנַּחֲלָה. תְּרוֹמְמֵנוּ לְמַעְלָה לְמָעְלָה. תְּקַבְּצֵנוּ לְבֵית הַתְּפִלָּה. תַּצִּיבֵנוּ כְּעֵץ עַל־פַּלְגֵי־מַיִם שְׁתוּלָה. תְּפְדֵּנוּ מִכָּל־נֶגַע וּמַחֲלָה. תְּעַטְּרֵנוּ בְּאַהֲבָה כְלוּלָה. תְּשַׂמְּחֵנוּ בְּבֵית הַתְּפִלָּה. תְּנַהֲלֵנוּ עַל־מֵי מְנוּחוֹת סֶלָה. תְּמַלְּאֵנוּ חָכְמַת וְשִׂכְלָה. תַּלְבִּישֵׁנוּ עֹז וּגְדֻלָּה. תַּכְתִּירֵנוּ בְּכֶתֶר כְּלוּלָה. תְּיַשְּׁרֵנוּ בְּאֹרַח סְלוּלָה. תִּטָּעֵנוּ בְּיֹשֶׁר מְסִלָּה. תְּחָנֵּנוּ בְּרַחֲמִים וּבְחֶמְלָה. תַּזְכִּירֵנוּ בְּמֵי

עיון תפלה

תתננו לשם. הפיוט הזה לא נכנו לאמרו בסרנס קטנות וגם רש"י בככת"י לא ביארו ואבארנו אני בעז"ה. והוא מיוסד ע"פ תשר"ק ובסוף חתום אלעזר חזק: תתננו לשם ולתהלה. עפ"י (דברים כו, יט) ולתתך וגו' לתהלה ולשם ולתפארת: תשיבנו אל החבל. כן הגיהו הגרו"ה והרינ"א על פי כת"י. והגאון ריעב"ץ ז"ל מקיים הגי' תשיתנו: אל החבל ואל הנחלה. עפ"י (תהלים עח, נה) ויפילם בחבל נחלה: תקוממנו לכרם סגלה. עפ"י (ישעיה ה, ז) כי כרם ה' צבאות בית ישראל ועפ"י (שמות יט, ה) והייתם לי סגלה מכל העמים. ופירוש כרם סגולה כרם שהוא סגולת כל הכרמים, וכמ' (ר"ב ר"ב פ"א) פי' הרשב"ם ישסם לו סגולה אוצר: תציבנו. תעמדנו, כלשון ארמית ששרש נצב כמו נטע בעבריה, ומי שלום אשר נטע כרם (דברים כ, ו) ת"א די אינב כרמא: כעץ וגו'. עפ"י (תהלים א, ג) והיה כעץ שתול על פלגי מים, וכסיון סחליף וכר נכקבה לצורך סחרוז: תעטרנו באהבה כלולה. עפ"י (ירמיה ב, ב) זכרתי לך וגו' אהבת כלולתיך, ופסיון לת.ג סברו כפירוש של המפרשים אהבת חופתך או התוכך אלא לשכבו שכולה כלומר השלמה (פרש"י)

בני הכרון. כמו כי כליל הוא (יחזקאל טז, יד) סאללקאממען. והש"ל בסידורו צד 119 כותב שמצא בספרים רבים שחרוז תעודדנו על כל אום להתחבש נוסד על המקרא (תהלים כ, ט) ואנחנו קמנו ונתעודד ובתרגם ואנחנא אזדקפנא [ואתחיילנן]: תשמחנו וגו'. על שם הכתוב (ישעיה נו, ז) ושמחתים בבית תפלתי: תנהלנו וגו'. עפ"י (תהלים כג, ב) על מי מנוחות ינהלני: בבתר כלולה. כתר השלם בסדרו. והריעב"ץ ז"ל פירש כלולה כמו כלילת, המפרש בכתרם של כלה: תישרנו בארח סלולה. עפ"ם (ישעיה מ, ג) ישרו בערבה מסלה לאלהינו: תטענו בישר מסלה. המסלה היא דרך סלולה המובילת לאיזה מקום, והנטיעה היא הקביעות באיזה מקום קבוע, וכמו בתפלת מוסף לשבת ותטענו בגבולנו, וכמו שנאמר (שמות טו, יז) תבאמו ותטעמו בהר נחלתך. והמבקש לנסוע אותו באמצע הדרך — קללה היא ולא ברכה? לפיכך נראה בעיני שצ"ל תשענו והכ על סחרוז הקודם, תישרנו ללכת בארח סלולה שמובלת למטרתו, ואם נטה מן הדרך — תשענו ללכת בישר המסלה: תזכירנו במי זאת עולה. מן המדבר מתרפקת על דודה (שה"ש ח, ה), רומז למסור [illegible]

זֹאת עוֹלָה. תּוֹשִׁיעֵנוּ לְקֵץ הַגְּאֻלָּה. תְּהַדְּרֵנוּ בְּזִיו הֲמוּלָּה*). תַּדְבִּיקֵנוּ כְּאֵזוֹר חֲתוּלָּה. תְּגַדְּלֵנוּ בְּיָד הַגְּדוֹלָה. תְּבִיאֵנוּ לְבֵיתְךָ בְּרִנָּה וְצָהֳלָה. תְּאַדְּרֵנוּ בְּיֶשַׁע וְגִילָה. תְּאַמְּצֵנוּ בְּרֶוַח וְהַצָּלָה. תְּלַבְּבֵנוּ בְּבִנְיַן עִירְךָ כְּבַתְּחִלָּה. תְּעוֹרְרֵנוּ לְצִיּוֹן בְּשִׁכְלוּלָהּ. תְּזַכֵּנוּ בִּבְנִיָּתָהּ הָעִיר עַל תִּלָּהּ. תַּרְבִּיצֵנוּ בְּשָׂשׂוֹן וְגִילָה. הוֹשַׁע נָא: תְּחַזְּקֵנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב סֶלָה. הוֹשַׁע נָא:

חזן וקהל **אָנָּא הוֹשִׁיעָה נָּא :**

סימן א"ב

אָנָּא אֱזוֹן חִין תְּאֵבֵי יִשְׁעָךְ. בְּעַרְבֵי נַחַל לְשַׁעְשְׁעָךְ. וְהוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּא גְּאַל כַּנַּת נִטְעָךְ. דּוּמָה בְּטַאטְאָךְ. והושיעה נא: אָנָּא הַבֵּט לַבְּרִית טִבְעָךְ. וּמַחֲשַׁכֵּי־אֶרֶץ בְּהַטְבִּיעָךְ. והושיעה נא: אָנָּא זְכָר־לָנוּ אָב יְדָעָךְ. חַסְדְּךָ לָמוֹ בְּהוֹדִיעָךְ. והושיעה נא: אָנָּא טְהוֹרֵי לֵב בְּהַפְלִיאָךְ. יִוָּדַע כִּי הוּא פִלְאָךְ. והושיעה נא:

*) תש אחר שורוק (ירמיה יא, טז) גם הֲמֻלָּה (יחזקאל א, כד).

עיון תפלה

אותם לטוב בזכות לכתם אחריך במדבר כמו שנאמר (ירמיה ב, ב) זכרתי לך וגו' לכתך אחרי במדבר, והפייטן נקט רישיה דקרא לשוין החרוז. ובשמות רבה פ"ב סי' ד' למה היה משה רודף למדבר לפי שראה שישראל נתגדלו מן המדבר (מתנות לכהם אחר הקב"ה במדבר) המן והבאר והשלו והמשכן והשכינה כהונה ומלכות וענני כבוד (בשה"ש רבה פרשה ג' תורה ונבואה): תהדרנו בזיו המולה. תהדרנו ותפארנו בזיוה של חיות הקדש שנאמר בהם (יחזקאל א, כד) קול המולה כקול מחנה: הדביקנו כאזור חתולה. כאזור של חתולת הרופאים — שמרבאנד— המדבק היטב, עפ"ה (ירמיה יג, יא) כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש כן הדבקתי אלי את כל בית ישראל: תאדרנו. תחזקנו ותפארנו: תלבבנו. מלשה"כ (שה"ש ד, ט) לבבתני אחותי כלה ופרש"י משכת את לבי אליך: תרביצנו במרעה שמן. עפ"ה (תהלים כג, ב) בנאות דשא ירביצני ועפ"ה (יחזקאל לד, יד) ומרעה שמן תרעינה: תחזקנו אלהי יעקב סלה. עפ"ה (תהלים כ, ב) ישגבך שם אלהי יעקב:

פירש"י מכתב יד והגהות ממחזור ויטרי והערות:

אנא אזון חין תאבי ישעך. אזון תחנתם של ישראל שהם תאבים לישועתך: בערבי נחל. שעוקרין ערבי נחל כדי להשתעשע לשמך, כמו ושעשע יונק (ישעיה יא, ח) ותרגם יונקא ויחיך: גאל כנת נטעך. ישראל שכתוב בהן (תהלים פ, טז) וכנה אשר נטעה ימינך: דומה בטאטאך. אומה הרשעה דכתיב (ישעיה כא, יא) משא דומה אלי קורא משעיר, בטאטאך, כדכתיב (שם יד, כג) וטאטאתיה במטאטא השמד (במחזור ויטרי דרוך פורה בטאטאך עפ"ה (שם סג, ג) פורה דרכתי לבדי, ר"ל טאטא אותם אל מקום אחד ודרכם שם כענבים בפורה, כדרך שנאמר (זכריה יד, ב) ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה וגו' ויצא ה' ונלחם בגוים ההם): הבט לברית טבעך. זו ברית מילה שחתומה בבשרם של ישראל כחותם בטבעת: ומחשכי ארץ בהטביעך. עובדי האלילים שמחשיכין את העולם במעשיהם הרעים כדכתיב (ישעיה כט, טו) והיה במחשך מעשיהם. בהטביעך, שעתיד הקב"ה להטביען בגיהנם על שלא קבלו ברית מילה כנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (שם ה, יד) ואין חק אלא תורה ומילה שנאמר (תהלים קה, י) ויעמידה ליעקב לחק וגו' (בשמות רבה פרשה י"ט סי' ד' וכן ישעיה אומר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק לעובדי האלילים שמבזים חק מילה כנאמר ויעמידה ליעקב לחק): זכר לנו אב ידעך. זה אברהם שהכירך בן ג' שנים (נדרים ל"ב ע"א. ולפירוש זה צריכים לקרא יְדָעֲךָ בבנין קל, וכן נקד הריב"א בסדור עבודת ישראל, וכ"ה בפיוט לתפלת נעילה אב יְדָעֲךָ מנער על טנה זו עיי"ש בפירוש הרוו"ה. אבל במחזור ויטרי נקוד כאן יִדְּעֶךָ וכן נקד הרוו"ה בסדוריו ובמחזורו בבנין פיעל, ופירשו הריעב"ץ ובסדור דובר שלום שהודיע שמך בעולם, וכמו שאחז"ל (סוטה י, ע"ב) שהקריא לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב): חסדך למו בהודיעך. דכתיב (סוף מיכה) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם (שהודעת להם מדות חסדך ואמתך): טהורי לב בהפליאך. כשאתה מפליא נסים לאותן שהם טהורי לב יודע לכל העולם כי הוא פלאך (אבל עובדי האלילים רגילים לומר ידנו רמה ולא ה' פעל כל זאת (דברים לב, כז):

אנא כביר כח תדלנו ישעך. לאבותינו כהשבעך. והושיעה נא: אנא סלא משאלות עם משועך. נעקד בהר מור כמו שועך. והושיעה נא: אנא סגב אשלי נטעך. עריצים בהניעך. והושיעה נא: אנא פתח לנו אוצרות רבעך. ציה מהם בהרביעך. והושיעה נא: אנא קוראיך ארץ ברועעך. רעם בטוב מרעך. והושיעה נא: אנא שעריך תעל ממשואך. תל תלפיות בהשיאך. והושיעה נא:

חזן וקהל אנא אל נא הושע נא והושיעה נא:

ע"פ תשר"ק

אל נא תעינו כשה אובד. שמנו מספרך אל תאבד. הושע נא והושיעה נא:

אל נא רעה את צאן ההרגה. קצופה ועליך הרוגה. הו' וה"נ: אל נא

פירוש רש"י מב"י והגהות מחו"ז

כביר כח תן ישעך. לישראל ותושיעם מאויביהם (גם במחזור ויטרי ליתא תיבת לנו): לאבותינו כהשבעך. כאשר נשבעת לאבותינו בהר המוריה (ובמחזור ויטרי גרס לנו בהשפיעך): סלא משאלות עם משועך, נעקד בהר מור שועך — כהשועך. מלמד שהתפלל (יצחק) לפני הקב"ה שיזכור עקידתו בכל שעה שמתפללין לפניו (ושאר החרוז לגרסתו ולפירושו כך הוא, יצחק הנעקד בהר מור שוע אליך או לאמר — מלא משאלות עם המשועים אליך בכל שעה שאתה נשוע מהם, והשיין בכה בנין נפעל לאורות על הקב"ה השומע את השועה, ובהכת"י היה כתוב בהושעך בחסרון יו"ד ואיננו מובן. והפעלים מקבלים פעולת הפיעל מאליהו הרבה, כמו מקום נמקם רפאנו את בבל ולא נרפתה (ירמיה נא, ט), פתיתני ה' ואפת (שם כ, ז). וגרסתנו נעקד כמו בהר מור שועך פירושה כמו ששוע אליך הנעקד בהר המוריה. וי"ם שכתוב בהם נעקד בהר מור כמו שועך וכ"ה עי' הריעב"ץ, ובמחזור ויטרי נעקד בהר מור בשועך כלומר בשועו אליך, כמו ושמחתים בבית תפלתי (ישעיה נו, ז) שמתפללים בתוכו אלי). [סגב אשלי נטעך. חזק את ישראל שהם המטע שלך דכתיב (תהלים פ, טז) וכנה אשר נטעה ימינך, אשלי לשון אילנות כמו ויטע אשל (בראשית כא, לג). ר' הערץ פריוז בפירושו לסדור כל בו]: עריצים בהניעך. עובדי האלילים יניעו כשכור (ואולי צ"ל עריצים בהענה עפ"ה (ישעיה כה, ה) זמיר עריצים יענה מלשון הכנעה, כמו (שמות י, ג) עד מתי מאנת לענות מפני. ויהיה בהענה תחת בהניעך): פתח לנו אוצרות רבעך. אוצרות גשמים כדגרסינן (תענית ו' ע"א) שלש רביעות: ציה מהם בהרביעך. להכי קרי מטר רביעה על שם שמרביע הגשם את הארץ ומולידה כדכתיב (ישעיה נה, י) כי כאשר ירד הגשם והשלג וגו' כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה וגו' (ובמחזור ויטרי פתח אוצרות רבועך ציה בהרביעך. והחרוז הזה נוסד על לשון הכתוב (דברים כח, יב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' לתת מטר ארצך וגו', וציה כנוי לארץ ציה בלי מים):

[קוראיך ארץ ברועעך. עתיד הקב"ה לרועע את הארץ בקומו לשפט ולעשות כלה ברשעי הארץ כמ"ש (ישעיה כד, יט) רוע התרועעה הארץ פור התפוררה ארץ וגו', ועל העת ההיא אנו מבקשים שירעה עניי הצאן הקוראים בשמו — בטוב מרעהו כמו שנאמר (יחזקאל לד, יד) במרעה טוב ארעה אותם]: שעריך תעל. מאותה טביעה דכתיב (איכה ב, ט) טבעו בארץ שעריה: ממשואך. כמו הרימה פעמיך למשואות נצח (משואות עולם): תל תלפיות. זה בית המקדש שכל פיות פונות שם להתפלל (ברכות ל' ע"א): [בהשיאך. כאשר תנשאהו למעלה לע"ל. ובמחזור ויטרי גרס בהודיעך. כלומר בהודיעך שינו בכל העולם):

אל נא תעינו כשה אובד. תעינו בין האומות בגלות כשה שנאבד מן העדר ותועה בשדה. תעינו לשון גלות הוא (כמו (בראשית כ, יג) ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי): שמנו מספרך אל תאבד. ששמך משותף בשמנו. משל למלך שהיה לו מפתח של פלגטר קטנה אמר המלך אם מניחה אני כמות שהיא הרי אבודה אלא הריני עושה לה שלשלת שאם אבדה תהא השלשלת מוכחת עליה, כך אמר הקב"ה אם מניח אני את ישראל כמות שהן יהיו נבלעין בין האומות אלא אני משתף שמי בהן והם חיים, והוא שאמר יהושע (יהושע ז, ט) ומה תעשה לשמך הגדול וסמיך ליה ויאמר ה' אל יהושע קום לך — קם לך הוא דאדכרת (בכת"י שלפני אמר רב חסדא קם לך ובירושלמי תענית פרק ב' הלכה ו' שהם מקור המאמר ליתא) השם הגדול שהזכרת הוא עומד לך שאלמלא שמי משותף בשמכם לא נשתייר שריד ופליט (ור' יוחנן פריוש בקמחא דאבישונא למחזור בני רומא גורס נשמ' מחזורים ישנים שמנו משמך אל תאבד, וכן הביא ר' הירץ טריוס בפירושו לסדור כל בו): רעה את צאן ההרגה. אנו ישראל שנקראו צאן ההרגה (זכריה יא, ד). קצופה. שאוה"ע מכעיסים אותה: ועליך הרוגה. שנאמר (תהלים מד, כג) כי עליך הורגנו כל היום:

נאטר

צֹאנְךָ וְצֹאן מַרְעִיתֶךָ. סְעֻלָּתְךָ וְרַעְיָתֶךָ. הו' והו"נ: אֵל נָא עֲנִיֵּי הַצֹּאן. שִׁיחָם עֲנֵה בְּעֵת רָצוֹן. הו' והו"נ: אֵל נָא נוֹשְׂאֵי לְךָ עַיִן. מִתְקוֹמְמֶיךָ יִהְיוּ כְּאַיִן. הו' והו"נ: אֵל נָא לִמְנַסְּכֵי לְךָ מַיִם. כְּמִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה יִשְׁאֲבוּן מַיִם. הו' והו"נ: אֵל נָא יַעֲלוּ לְצִיּוֹן מוֹשִׁיעִים. טְפוּלִים בְּךָ וּבְשִׁמְךָ נוֹשָׁעִים. הו' והו"נ: אֵל נָא חֲמוּץ בְּגָדִים. זְעוֹם לִנְעֹר כָּל־בּוֹגְדִים. הו' והו"נ: אֵל נָא זָכוֹר תִּזְכּוֹר. הַנְּכוּרֵי בְּלֶתֶךְ וָכוֹר. הו' והו"נ: אֵל נָא דּוֹרְשֶׁיךָ בְּעַנְפֵי עֲרָבוֹת. גְּעִיִּם שְׁעֵה מֵעֲרָבוֹת. הו' והו"נ: אֵל נָא בָּרֵךְ בְּעִטּוּר שָׁנָה. אֲמָרֵי רְצֵה בְּפִלּוּלֵי בְּיוֹם הוֹשַׁעְנָא. הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא:

חזן וקהל אָנָּא אֵל נָא הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה:

ע"פ תשר"ק בדלת וע"פ א"ב בסוגר כלשון הסקרא.

לְמַעַן תָּמִים בְּדוֹרוֹתָיו. הַנִּמְלָט בְּרוֹב צִדְקוֹתָיו. מֻצָּל מִשֶּׁטֶף בְּבֹא מַבּוּל מַיִם. לְאֹם אֲנִי חוֹמָה. הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה: לְמַעַן שָׁלֵם בְּכָל־מַעֲשִׂים. הַמְנֻסֶּה בַּעֲשָׂרָה נִסִּים. כְּשֶׁר כַּלְאָכִים נָם יֻקַּח־נָא מְעַט־

פירוש רש"י מב"י ומהו"ו

צאנך וצאן מרעיתך. שנאמר (יחזקאל לד, לא) ואתן צאני צאן מרעיתי (פעמים צאנך ופעמים צאן מרעיתך, כשאין ישראל עושים רצ"מ הם צאנו של הקב"ה שנמסרו לרועה, וכשעושים רצ"מ הם צאן מרעיתו שהוא בעצמו רועה אותם ולא מסרם לרועה, ולפיכך אנו מתפללים בתפלת שמונה עשרה ומלוך עלינו אתה ה' לבדך. וכריב"א בסדור עבודת ישראל מחק בתוכם את הרי"ז של וצאן): עניי הצאן. אלו ישראל שהם בגלות (עש"ה (זכריה יא, ז) לכן עניי הצאן): שיחם ענה בעת רצון. כמו שנאמר (תהלים סט, יד) ואני תפלתי לך ה' עת רצון: נושאי לך עין. שמשאים לך עין בתפלה כדכתיב (תהלים קכג, א) אליך נשאתי את עיני וגו': מתקוממיהם יהיו כאין. שונאיהם כמו (תהלים יז, ז) ממתקוממים בימינך (וכ"ה במחזור רומא מתקוממיהם, ובמחזור ויטרי גרס כאן נושאי לך עינים ממעיני הישועה ישאבון מים): למנסכי לך מים. שנהגו היו מנסכים נסוך המים (סוכה מ"ח ע"א): ממעיני הישועה ישאבון מים. כדכתיב (ישעיה יב, ג) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה (נ"ל כממעיני בכ"ף לפי סדר התשר"ק. וכ"ה בסדורינו ובמחזור רומא. ובמחזור ויטרי גרס למנסכי לך מים כל צרידהם יהיו כאין, על שם הכתוב (ישעיה לד, יב) וכל שריה יהיו אפס): יעלו לציון מושיעים. אלו שני משיחים (סוכה נ"ב ע"א) שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון (סוף עובדיה): טפולים — ובשמך נושעים. אלו ישראל שטפולים ודבקים בהקב"ה ובשמו נשענים כדכתיב (ישעיה מה, יז) ישראל נושע בה' (ור' יוחנן פריש בפירושו למחזור רומא מביא שמקרא (דברים לג, כט) עם נושע בה'. וכן הגירסא טפולים בשמך ובך נושעים. ובמחזור ויטרי גרס טפולים — ובך נושעים): חמוץ בגדים. דכתיב מי זה בא מאדום חמוץ בגדים (ישעיה סג, א): זעום לנער בוגדים. רשעים, דכתיב (איוב לח, יג) לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (גם במח: ר ויטרי ליתא לתיבת כל): וזכור תזכור. לכך אומר כפול אחד כנגד הארץ ואחד כנגד ישראל כדכתיב (ויקרא כו, מב) ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר: הנכורי בלתך וכור. אלו ישראל שכתוב בהם (הושע ג, ב) ואכרה לי (מחס"ג) וגו' וחמר שעורים (הוא כור) ולתך שעורים (הגי כור. ובמחזור רומא המכורים, ובמחזור ויטרי הנכורים): דורשיך בענפי ערבות. שדורשים אותך בתפלה גם בענפי ערבות: געים שעה מערבות. לצעקת תפלתם כמו אם יגעה שור על בלילו (איוב ו, ה). (ובמחזור רומא געיהם): ברך בעטור שנה. שתעטר שנה זו בכל מיני ברכות (מלשון הכתוב (תהלים סה, יב) עטרת שנת טובתך. ובמחזור רומא ברך עטור שנה, אמרי בפללי שעה נא ביום הושענא ובמחזור ויטרי ברך בעטור שנה אמרי בפלולם שעה נא. ובסדור הריעב"ץ אמרי רצה בפלולי ביום הושענא):

למען תמים בדורותיו. זה נח: הנמלט ברוב צדקותיו (מן המבול) שנאמר (בראשית ז, א) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה: לאום אני חומה. לכך נקט לאום אני חומה נגד תיבת נח שהגינה על נח כחומה שמגינה מגלי הים דכתיב ויסגור ה' בעדו ות"א ואגין ה' (שם שם, טז). ענין אחר לומר לך כשם שהגין על ישראל בים דכתיב והמים להם חומה וכמו שהגנת על נח כן תגן אתה עלינו שנאמר על ישראל אני חומה (שה"ש ח, י): למען שלם. זה אברהם שנאמר (בראשית יז, א) התהלך לפני והיה תמים: כשר. כמו אשורנו (במדבר כד, יז) כשראה מלאכים דכתיב וירא והנה שלשה אנשים (בראשית

יח

מים. לברה כחמה. הו' וה"נ אבינו אתה: למען רך ויחיד נתעם פרי למאה. נעק
איה השה לעולה. בשרוהו עבדיו מצאנו מים. לגולה וסורה. הו' וה"נ אבינו אתה:
למען קדם שאת ברכה. הנשטם ולשמך חכה. מיחם במקלות בשקתות המים.
לדכיתה לתמר. הו' וה"נ אבינו אתה: למען צדק היות לך לכהן. כחתן פאר
יכהן. מנסה במסה במי מריבת מים. להדר הטוב. הו' וה"נ אבינו אתה: למען
פאר היות גביר לאחיו. יהודה אשר גבר באחיו. מספר רבע מדליו יזל מים.
ולא לנו כי אם למענך. הו' וה"נ אבינו אתה: למען עניו מכל ונאמן. אשר בצדקו

פירוש רש"י מכ"י ומחז"ו

יח, ג): **לברה כחמה.** למען אברהם שבררת אותו ושיש מזומן שאמרת לו התהלך לפני והיה תמים ובזכות אותה ברירות שהיה נקי כחמה כלומר שקיים דבריך מיד כדכתיב בעצם היום הזה נמול אברהם וכתיב והוא יושב פתח האהל כחם היום: **למען רך ויחיד.** זה יצחק דכתיב את בנך את יחידך שהיה יחיד לאמו: [**נתעם פרי למאה.** הוא פרי אשר נגמל בעץ למאה שנה שנאמר (בראשית כא, ה) ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו, ונתעם מלשון (שה"ש ב, יג) התאנה חנטה פגיה]: **ונעק** לפני אביו איה השה לעולה (ובמחזור ויטרי צעק): [**בשרוהו עבדיו מצאנו מים.** (בראשית כו, לב)]: **לגולה וסורה.** לאחר שגלה וסר מאבימלך כדכתיב (שם שם, טז) לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד, וכתיב וילך משם ויחן בנחל גרר, כשם ששמעת תפלתו כך תשמע תפלת עדתך שהיא גולה וסורה בין האומות: **למען קדם שאת ברכה.** שקידם מטעמים לפני אביו כדי שיברכהו: **הנשטם ולשמך חכה.** דכתיב (שם כז, מא) וישטם עשו את יעקב על כל זאת חכה לשמך שתוחלתו היתה על שמך: **מיחם** [מפצל] **ברהטים.** כדכתיב (שם ל, לח) ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים (כלא. ובכל הספרים ביחם) **במקלות בשקתות המים.** ובמחזור ויטרי (יחם): **לדכתה לתמר.** מה תמר אין לו אלא לב אחד (ב"ר ריש פמ"א ובבמד"ר ריש פ"ג ובשוח"ט מזמור צ"ב מה התמרה הזו לבה מכוון למעלה כך ישראל לבם מכוון לאביהם שבשמים, ומאמרו של רש"י „אין לו אלא לב אחד" לא מצאתי) כך יעקב היה לפני הקב"ה „בלב אחד" וכך ישראל נמשלו לתמר שנאמר (שה"ש ז, ח) זאת קומתך דמתה לתמר, וכשם שהגנת ליעקב מפני עשו לפי שהיה לפניך כתמר בלב אחד כן תגן על עדתך שהן כתמר שאין להם אלא לב אחד דכתיב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: וגם נדרש בפסחים (נו ע"א) כשבירך יעקב את בניו ענו לו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד: **למען צדק היות לך לכהן.** זה לוי שיצא ממנו אהרן שהיה כחתן יכהן פאר: [**מנסה במסה במי מריבת מים.** זה נאמר בשבט לוי (דברים לג, ח) אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה]: **להדר הטוב.** זה בית המקדש שנאמר בו (שם ג, כה) ההר הטוב הזה, לכך יעוד ההר הטוב כנגד מריבת מים שנאמר שם (שמות יז, ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב (חסרון הנכר יש כאן, ואפשר להשלים כך, ובבית המקדש הוא אומר (זכריה יד, ד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (סמוך להר הבית) ונבקע הר הזיתים וגו', וכמו שבעמידתו על הצור נבקע הצור ויצאו מים חיים, כן בעמידתו על הר הזיתים יבקע ההר ויצאו ממנו מים חיים (שם שם, ח) עיי"ש רש"י, וכשם ששמעת צעקת משה בחורב ליתן מים לעדה כן תשמע צעקתנו להר הטוב שתבנהו במהרה בימינו: **למען פאר היות גביר לאחיו.** זה יהודה שנגבר באחיו דכתיב (דה"א ה, ב) כי יהודה גבר באחיו: [**מספר רבע.** הנכון בכונת הפייטן כמו שאמרו רבותינו (נדה לא ע"א) מלמד שהקב"ה יושב וסופר את רביעותיהם של ישראל מתי תבא טפה שהצדיק נוצר ממנה וכאן ישב הקב"ה וממתין על מעשה יהודה ותמר (כדאמר ר' יוחנן בב"ר פפ"ה סי' ח' בקש יהודה לעבור על בית תמר וזמן לו הקב"ה מלאך וכו' ויט אליה אל הדרך בע"כ שלא בטובתו) כדי להוציא מהם מלכות בית דוד חמדת כל ישראל וכדאמרי' (סוטה י' ע"ב) יצתה בת קול ואמרה ממני יצאו הדברים כבושים, וזהו שאמר הפייטן מספר רובע הקב"ה ספר רביעותיו של יהודה כדי להזיל מים מדליו וכמו שתרגם אונקלוס על מקרא זה (במדבר כד, ז) יסגי מלכא דיתרבא מבנוהי, ולפי שהיה מנהגם למשוח את המלכים על המעין כדתניא (הוריות י"ב ע"א) לפיכך המשיל את המלוכה במים]: **לא לנו כי אם למענך.** לפי שדבר מענין מלכים דכתיב (ש"א ח, ה ו) שימה [תנה] לנו מלך לשפטנו לכך אמר לא לנו המלוכה כי אם למענך עשה, שלך היא המלוכה (ראשי הבתים של הפיוט הזה הולכים בסדר תשר"ק וסופיהם בסדר אל"ף בי"ת, וכאן לפ"ז אנו צריכים ?) וכבר עמד ע"ז הריעב"ן ז"ל בסדות, והגהת הגרו"ס והריב"א בסדור עבודת ישראל לוא ס"ל כאמצע לא נראית בעיני. אבל האמת כגרסת המחזור ויטרי ולא לנו טו"ז וכ"ה במחזור רומא): **למען עניו מכל ונאמן.** זה משה שנאמר (במדבר יב, ג) והאיש משה ענו מאד מכל האדם, בכל ביתי נאמן הוא: **אשר בצדקו** כלכל

כִּלְכֵּל הַמָּן. מָשׁוּךְ לְגוֹאֵל וּמָשׁוּי מִמַּיִם. לְזֹאת הַנִּשְׁקָפָה. הו' וה"ג אבינו אתה: לְמַעַן שָׁמְתוֹ כְּמַלְאֲכֵי מְרוֹמִים. הַלּוֹבֵשׁ אוּרִים וְתֻמִּים. מִצְוָה לָבֹא בַּמִּקְדָּשׁ בְּקִדּוּשׁ יָדַיִם וְרַגְלַיִם וּרְחִיצַת מַיִם. לְחוֹלַת אַהֲבָה. הו' וה"ג אבינו אתה: לְמַעַן נְבִיאָה מְחוֹלֶלֶת מַחֲנַיִם. לִכְמֵהִי לֵב הוּשְׂמָה עֵינַיִם. לְרַגְלָהּ רָצָה עֲלוֹת וְרֶדֶת בְּאֵר מַיִם. לְטוֹבוּ אֹהָלָיו. הו' וה"ג אבינו אתה: לְמַעַן מְשָׁרֵת לֹא מָשׁ מֵאֹהֶל. וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ עָלָיו אָהַל. בְּעָבְרוֹ בַיַּרְדֵּן נִכְרְתוּ הַמַּיִם. לְיָפָה וּבָרָה. הו' וה"ג אבינו אתה: לְמַעַן לַמֵּד רְאוֹת לְטוֹבָה אוֹת. וְעַק אַיֵּה נִפְלָאוֹת. מְצָה טַל מִגִּזָּה

פירוש רש"י מכ"י ומחז"ו

כלכל המן. שבזכותו ירד המן לישראל (תענית ט' ע"א): משוך לגואל. לפדות לישראל [ואמר משוך שנמשך בכל כרחו שלא רצה לילך לפי שראה שאין הגאולה הזאת שלמה דהרי שמע מפי הקב"ה אשר אהיה עמהם בשעבוד שאר מלכיות, לפיכך רצה שיגמרו ישראל את כל השעבודים במצרים כדי שלא יצטרכו להשתעבד עוד לעולם והיה גאולתם שלמה. ולזה אמר משה להקב"ה (שמות ד, יג) בי ה' שלח נא ביד תשלח ואמרו רבותינו בפרקי ר' אליעזר פרק מ' ביד אותו האיש שאתה עתיד לשלוח והוא אליהו שנאמר (סוף מלאכי) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, ובתרגום יונתן ביד פינחס דחמי לאשתלחא בסוף יומיא, כלומר שתמתין להם עד שיגמרו כל השעבודים ואז תביא להם את הגואל האחרון]: משוי ממים. שנאמר (שמות ב, י) כי מן המים משיתיהו: לזאת הנשקפה. זו כנסת ישראל שהשקיפה במים דכתיב ונשקפה על פני הישימון (במדבר כא, כ) ולמעלה כתיב ומשם בארה היא הבאר [אשר אמר ה' לכם כו' ואתנה להם מים]: למען שמתו כמלאכי מרומים. זה אהרן דכתיב (מלאכי ב, ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' כי מלאך ה' צבאות הוא: מצוה לבא למקדש בקדוש דם ושמן ורחיצת מים. בקדוש דם, דכתיב (שמות כט, כ) ושחטת את האיל ולקחת מדמו ונתתה על תנוך אזן אהרן ועל תנוך אזן בניו הימנית. ושמן, דכתיב (שם שם, כא) ומשמן המשחה והזית על אהרן ועל בגדיו וגו'. ורחיצת מים, דכתיב (שם ל, כ) בבואם אל אהל מועד ירחצו מים (ובסדורינו הגרסא בקדוש ידים ורגלים ורחיצת מים. ובסדור כל בו עם פירוש ר' אהרן גריס בקידוש ידים ורחיצת מים. ובמחזור לבני רומא לבא במקדש ברחיצת מים. ובמחזור ויטרי — מצוה להביא לבית קדשי הקדשים דם ושמן ברחיצת מים, וצ"ע): לחולת אהבה. לכנסת ישראל שהיא חולת אהבה בגלות על הריסות בית המקדש שכתוב בו (תהלים פד, ב) מה ידידות משכנותיך, וכתיב ה' אהבתי מעון ביתך (שם כו, ח): למען נביאה מחוללת מתנים. זו מרים שיצאה בתפים ובמחולות (ואחריה יצאו כל הנשים (שמות טו, כ), והוא עפ"ה (שה"ש ז, א) מה תחזו בשולמית כמחלת המחנים): לכמהי לב. (במחזור ויטרי לתמהי לב) הושמה עינים. שנתמנת מן הרועים דכתיב (זכריה יא, ח) ואכחיד את שלשת הרועים דהיינו משה ואהרן ומרים (תענית ט' ע"א): לרגלה רצה. שבזכותה נתנה באר לישראל (בכל המקורים עלות ורדת, ובמחזור ויטרי ועלהה וירדה): לטובו אהליו, לישראל שנאמר בהם (במדבר כד, ה) מה טובו אהליך יעקב. לכך סמך אהליו לבאר שכל נשיא היה מושך הבאר לאהליו שנאמר (שם כא, יח) במחוקק במשענותם (כ"ה בבמדב"ר פרשה י"ט סי' כ"ו): למען משרת.. זה יהושע משרת משה דכתיב (שמות לג, יא) ומשרתו יהושע בן נון: ורוח הקדש עליו אהל. שורתה עליו רוה"ק, אהל לשון אורה כמו (איוב כט, ג) בהלו נרו עלי ראשי וכתיב (תהלים יט, ה) לשמש שם אהל בהם (ובמחזור ויטרי גרס ורוח חכמה עליו אהל, שמרע"ה הופיע עליו רוח הכמה כמו שנאמר (דברים לד, ט) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך וגו'): בעברו בירדן. שקרע הקדוש ברוך הוא את הירדן לפניו: ליונה תמה (כן גרס גם במחזור ויטרי ובמחזור רומא). זו כנסת ישראל (שנמשלה ליונה, שבת מ"ט ע"א): למען למד ראות לטובה אות. (כן מנוקד גם במחזור ויטרי ובמחזור רומא בחיר"ק הלמ"ד, ובמחזור ויטרי ליתא תיבת ראות). זה גדעון דכתיב (שופטים ו, לט) יהי נא חרב אל הגזה לבדה (הפייטן מפרש שיש הבדל גדול בין האות הראשון אשר שאל מהקב"ה (שם שם, יז) ועשית לי אות שאתה מדבר עמי, ובין שני האותות האחרונים. האות הראשון שאל לו לעצמו ברצותו להוכח שה' באמת מדבר עמו ולא דמיון כוזב הוא, וע"ז הראהו הקב"ה את האות בקרבנו. וכשהאמין בדבר שהוא שליח מאת השי"ת להושיע את ישראל שלח לקבץ אליו את אנשי החיל ואז בקש עוד שני האותות בגזת הצמר לא בשביל עצמו כי אם בשביל ישראל כדי שיאמינו בשליחותו ויחרפו את נפשם במלחמה. וזהו שאמר הפייטן למד לאנשי חילו ראות במעשה גזת הצמר לטובה אות, שהגזה משל לישראל שהם כרחל לפני גוזזיה נאלמה, והטל משל אל השפע היורד מן השמים לרוות את הארץ. והנה האות הראשון לא היה בו כדי להפיס דעתן של ישראל לראות שהשגחת ה' עליהם בפרט, כי היה אפשר לבארו

על

מָלֵא הַסֵּפֶל מַיִם. לְכַלַּת לְבָנוֹן. הו' וה"נ אבינו אתה: לְמַעַן כְּלוּלֵי עֲשׂוֹת מִלְחַמְתֶּךָ.
אֲשֶׁר בְּיָדָם תַּחְתָּה יְשׁוּעָתֶךָ. צְרוּפֵי מִגּוֹי בְּלָקְקָם בְּיָדָם מַיִם. לְלֹא בָגְדוּ בָךְ.
הו' וה"נ אבינו אתה: לְמַעַן יָחִיד צוֹרְרִים דָּשׁ. אֲשֶׁר מֵרֶחֶם לְנָזִיר הַקֹּדֶשׁ. מִמַּכְתֵּשׁ
לֶחִי הִבְקַעְתָּ לוֹ מַיִם. לְמַעַן שֵׁם קָדְשֶׁךָ. הו' וה"נ אבינו אתה: לְמַעַן טוֹב הוֹלֵךְ וְגָדֵל.
אֲשֶׁר מֵעֹשֶׁק עֵדָה חִדֵּל. בְּשׁוּב עַם מַחְטָא צַו שְׁאָב־מַיִם. לְנָאוָה כִּירוּשָׁלָיִם.
הו' וה"נ אבינו אתה: לְמַעַן חִיךְ מְכַרְכֵּר בְּשִׁיר. הַמְלַמֵּד תּוֹרָה בְּכָל־כְּלֵי שִׁיר.

פירוש רש"י סכ"י ומחז"ו

על פי חקי הטבע הכוללים, שטבע האויר לספוג את הטל ולהחזיק בתוכו זמן הלנה, וטבע הטל היורד על הארץ להתנדף באויר כעלות הבקר. ומטרת נסיון באות הזה היתה רק להראות לישראל אות ודוגמא שככה ימוגו חלב אנשי מלחמתם ושפע עמים יינקו. וכדי לחזק את הנס בהשגחת ה' הפרטית נקט אות שני, שהוא ממש היפוך הטבע, ולפיכך הביא רש"י ז"ל את המקרא של האות השני יהי נא חרב אל הגזה לבדה שהוא עקר האות): **ועק איה נפלאות.** דכתיב (שופטים ו, יג) ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו: **מץ טל מגזה.** (כ"ה גם גרסת בני רומא), דכתיב (שם שם, לח) וימץ טל מן הגזה: **לכלת לבנון.** זו כנסת ישראל, ולפי שהזכיר למעלה נסיון אות לכך סדר כנגדה לכלת לבנון שכמו כן היו עושים ישראל אות וסימן אם ילבינו עונותיהם (בלשון של זהורית. ורמז לאמרם ביומא ל"ט ע"ב למה נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל. ודברי רש"י הללו מורים כפירושי לעיל שהאות הראשון של הגזה היה לאות ולסימן לישראל שיינקו שפע עמים): **למען כלולים** (כ"ה גם במחזור ויטרי בלשון נפרד) **עשות מלחמתך.** אלו שלש מאות המלקקים בידם אל פיהם שלא להשתחוות לבעלה דמיא (ובשופטים פרש"י שפסל את הכורעים לפי שכך הם למודים לכרוע לע"ז): [**תחת ישועתך.** במחזור ויטרי תשועתך: **צרופי מגוי.** במחזור ויטרי צרופי מגן]. ולכך סדר **ללא בגדו בך** כנגד המלקקים בידם לפי שגם הם לא בגדו בהקב"ה ולכך היתה תשועה על ידם: **למען יחיד צוררים דש.** זה שמשון שהיה מכלה את הפלשתים (והיה יחיד להוריו, ואמר דש עש"ה (שם ח, ז) ודשתי את בשרכם): **אשר מרחם לנזיר הקדש.** דכתיב (שם יג, ה) כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן: **ממכתש לחי הבקעת לו מים.** זהו שנאמר שבלחי החמור שנאמר (שם טו, יט) ויבקע אלהים את המכתש: **למי זאת עולה.** זו כנסת ישראל (דכתיב בה (שה"ש ח, ה) מי זאת עולה מן המדבר), ולכך סמך למי זאת עולה גבי שמשון לפי שכתוב בו כשבישר המלאך לאביו ואם תמצא עולה לה' תעלנה: **למען טוב הולך וגדל.** זה שמואל דכתיב (ש"א ב, כו) והנער שמואל הולך וגדל וטוב: **אשר מעקשות** (במחזור ויטרי גרס מַקְשִׁיָה) **לב** (ובמחזור רומא **אשר מעשק**) **עדה חֲבֵל** (במחזור רומא מְחַבֵּל). שהיה מחדל את לב ישראל (מְחַטָּא) שעשו תשובה דכתיב (שם ז, ג) ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה': **בשוב עם מְחַטֵּא** (כ"ה גם במחזור ויטרי). שעשו תשובה שנאמר ויצומו ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו לה': **צוה שאב מים** (במחזור ויטרי **צו לשאב מים**). שנאמר וישאבו מים וישפכו לפני ה' ופירשו שם מהו וישפכו ששפכו לב כמים בתשובה (שם הביא רש"י דבר זה מתרגום יונתן): **לנאוה בירושלם.** זו כנסת ישראל (דכתיב בה (שה"ש ו, ד) נאוה כירושלם). ולכך הזכיר ירושלם כנגד אותו מעשה לפי שבאותו זמן נבחרה ירושלם (אחר חרבן שילה ע"י פלשתים) כמו שמצינו ויטש משכן שילו (תהלים עח, ס) וכתיב בתריה ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב ויבן כמו רמים מקדשו: **למען חִיךְ מכרכר בשיר.** זה דוד דכתיב (ש"ב ו, יד) ודוד מכרכר בכל עז (ודרשו רבותינו במדב"ר פ"ד סי' כ' מהו מכרכר שהיה מקיש ידיו זו על זו ומופח ואומר כירי רם, מזה למד הפייטן שהכרכור היה בפה, ולזה אמר חִיךְ מכרכר כד"א (שה"ש ה, טז) חכו ממתקים על הקול הנעים. וממה שאנו רואים שדרך המחזור ויטרי לכתוב שתי יודי"ן כשהיו"ד נקראת במבטא וכאן לא כתב אלא יו"ד אחת, נראה שגם הוא קרא חִיךְ ביו"ד נסתרת). ויש אומרים חִיךְ לשון לחוק כמו ותצחק שרה (בראשית יח, יב) ת"א וחייכת שרה, ותרגום מכרכר מחייך (אין כונתו שהתרגום אשר לפנינו תרגם מחייך, שהרי בכל התרגומים כתוב משבח וכן הביא הרד"ק בשם יונתן אלא ר"ל שהפייטן יתרגם מלת מכרכר מחייך ולפיכך קרא לדוד חִיךְ): **המלמד תורה בכל כלי שיר.** כדאמר (ברכות ג' ע"ב) כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד שהיה מנגן מאליו וכו' מיד היה עומד ועוסק בתורה (אפשר שלדעת הפייטן היה לדוד כלי שיר אחד הנקרא כבוד, וזהו שאמר (תהלים ל, יג) למען יזמרך כבוד ולא ידם, וכן (שם סו, ב) שימו כבוד תהלתו, פירוש יַחְדו את כלי השיר כבוד אך לתהלת ה'. ודוד שהשתמש בשלשה מיני כלי שיר להעיר אותו משנתו לעסוק בתורה, כמו שאמר (שם נז, ט) עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר,

מְנַסֵּךְ לְפָנָיו כְּתָאֵב שְׁתוֹת מַיִם. לְשָׁמוּ בָךְ סִבְרָם. הו' וה'נ אבינו אתה: לְמַעַן זָךְ עָלָה בְּסְעָרָה. הַמְקַנֵּא וּמֵשִׁיב עֶבְרָה. לְפִלּוּלוֹ יָרְדָה אֵשׁ וְלִחֲכָה עָפָר וּמַיִם. לְעֵינֶיהָ בְּרֵכוֹת. הו' וה'נ אבינו אתה: לְמַעַן וְשֵׁרַת בֶּאֱמֶת לְרַבּוֹ. פִּי שְׁנַיִם בְּרוּחוֹ נֶאֱצַל בּוֹ. בְּקַחְתּוֹ מְנַגֵּן נִתְמַלְּאוּ גֵּבִים מַיִם. לְפָצוּ מִי כָמֹכָה. הו' וה'נ אבינו אתה: לְמַעַן הַדְּרַר עֲשׂוֹת רְצוֹנָךְ. הַמַּכְרִיז תְּשׁוּבָה לְצֹאנָךְ. אָז בְּבוֹא מַחְרִף סָתַם

פירוש רש"י

ולדעת הראב"ע והרד"ק נריס ממזור כ"נ שהיא הסהר היא שם כלי שיר הזכיר כאן גם את הכלי הזה ופירוש אשירה בחר אהשרת מגמתי ע"י כלי הסהר, ולדעת הראב"ע בהכשל אשירה שמל כמו הסירה והקילה למשפטי (תהלים לב, כג), ועכ"פ הזכיר כאן שלשה כלי שיר אשר השתמש בהם לתעורתו ללמוד תורה, ועל המספר שלשה משל הלשון כל כמו"ש הגאון מלני"ס בהתורה והמצוה ויקרא סי' קל"ז בשם הראשונים, וכ"כ הגאון ר' יהודה מוסקאטי בספרו נפוצות יהודה דרוש כ"ז „כתב הפילוסוף הראשון מספר השמים לא תלדק מלת כל על פחות משלשה" עיי"ש. וכ"כ ר' שמואל ארקוואלטי בספרו ערוגות הבשם פרק ס', וכ"כ הכסף משנה בפרק ו' מיסודי התורה ה"ס, וכ"כ הרמב"ן בספר הזכות ספ"ב דמכות, וכ"כ הרא"ח בדרושיו הטהן אמרי ספר פ' חיי שרה, וכ"כ הגאון בעל סדר הדורות חלק ב' אות יו"ד בערך יוסי בן יועזר עיי"ש. ולזה אמר הפייטן המלמד תורה בכל כלי שיר): מנסך לפניך (במחזור ויטרי לפניו) כתאב שתות מים. דכתיב (ש"ב כג, טו) ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם וכתיב (שם) ולא אבה לשתותם ויסך אותם לה'. באגדה דשמואל (מדרש שמואל פרשה כ') מפרש שאינו מדבר אלא בדברי תורה, מי ישקני מים ואין מים אלא תורה כלומר מי יאמר לי פתרון הלכות של בית לחם שהם היו יושבין בסנהדרין (עיי"ש בארוכה): לשמו בך סברם. אלו ישראל ששמו בטחונם בהקב"ה. לפיכך חבר חרוז זה כנגד מעשה דוד שאמר (תהלים קמו, ה) אשרי שאל יעקב בעזרו סברו על ה' אלהיו (ובמחזור ויטרי גרס תחת זה לסגולה בעמים עש"ה (שמות יט, ה) והייתם לי סגלה מכל העמים): למען זך עלה בסערה. זה אליהו שנאמר (מ"ב ב, יא) ויעל אליהו בסערה השמים (וקראו זך שנזדכך חמרו ושב לשיות רוחני ועלה בגופו השמימה, ותלמידי אלישע לא ידעו מזה וחשבו שגופו נשאר בארץ ורק נשמתו עלתה השמימה ולפיכך הלכו לבקשו ולא מצאוהו): המקנא ומשיב (במחזור ויטרי ומעבר) עברה. דכתיב (מ"א יט, י) קנא קנאתי לה' (ופינחס זה אליהו ובפינחס נאמר (במדבר כה, יא) השיב את חמתי מעל בני ישראל): לפלולו ירדה אש ולחכה עפר ומים. דכתיב (מ"א יח, לז) ענני ה' ענני, ענני שתרד אש מן השמים ענני שלא יאמרו מעשה כשפים

ככ"י ומחז"ו

הם (ברכות ו' ע"ב) וכתיב בתריה ותפול אש ה' (במחזור ויטרי גרס לפלולו ירדה אש ואכלה עצים ואבנים ועפר ולחכה מים): לעיניה ברכות. זו כנסת ישראל שכתוב בהן (שה"ש ז, ה) עיניך ברכות בחשבון, על סנהדרי גדולה אמר, וזהו שאמר הכתוב (במדבר טו, כד) והיה אם מעיני העדה נעשתה לשגגה (נ"ע אמאי לא הביא רש"י את המקרא הקודם (ויקרא ד, יג) שקרא ג"כ את הסנהדרין עיני הקהל), לעיניה ברכות, שהם כמעין הנובע רזי תורה, וכתיב במעשה אליהו ויעש תעלה כבית סאתים וגו' וגם את התעלה מלא מים, ולכך יסד חרוז זו לעיניה ברכות דכתיב (שופטים א, ג) אל קצה תעלת הברכה העליונה: למען ושרת (במחזור ויטרי ומשרת) באמת לרבו. זה אלישע שהיה משרת לאליהו רבו באמת דכתיב (מ"ב ג, יא) פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו וכדדרשינן בגמ' (ברכות ז' ע"ב) למד לא נאמר אלא יצק מלמד שגדולה שמושה של תורה יותר מלמודה: פי (במחזור ויטרי ופי) שנים ברוחו נאצל בו. דכתיב (שם ב, ט) ויהי נא פי שנים ברוחך אלי (ונתקיים בו שהחיי ראהו לקח אתו וכדאמרינן בחולין ז' ע"ב): בקחתו מנגן. שנאמר (שם ג, טו) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה': נתמלאו גבים מים. שנאמר כה אמר ה' עשה הנחל הזה גבים (ובמחזור ויטרי גרס כנגן המנגן נתמלאו הגבים מים): לפצו מי כמוכה. אלו ישראל שאמרו בים מי כמכה באלם. ולפי שכתוב למעלה מן הענין (שם שם, ז) כמוני כמוך לכך חבר חרוזה זו כנגדה: למען הדרר עשות רצונך. זה חזקיהו מלך יהודה שהיה צדיק גמור דכתיב (שם יח, ה) בה' אלהי ישראל בטח (כלומר שמחשבתו היתה דבוקה תמיד בהקב"ה. ובפרט ראיתי דברי רש"י ז"ל הייתי רגיל לפרש כונת הפייטן שרמז בזה על שלשת הדברים שעשה חזקיהו ולא הודו לו חכמים (פסחים נ"ו ע"א) אע"פ שמעשיו לא היו רעים אבל מחשבתו היתה לשם שמים וחשב בלבו שבזה עושה רצונו של מקום ב"ה, ורבותינו ז"ל באדר"ן פרק ב' פירשו באחד משלשה דברים הללו שהיתה כונתו לשם שמים, והוא סתימת מי גיחון, אמרו שם סתם מי גיחון והסכימה דעתו לדעת המקום, והס"ד בכל שלשת הדברים, אבל באיזה אופן היתה כונתו לטובה — דבר זה מסור לכל מנין לסבין): המכריז תשובה לעשות

רצונך

צִיּוֹת מָיִם. לְצִיּוֹן מִכְלַל יֹפִי. הו' וה"נ אבינו אתה: לְמַעַן דָּרְשׁוּךָ בְּתוֹךְ הַגּוֹלָה. וְסוֹדְךָ לָמוֹ נִגְלָה. בְּלִי לְהִתְגָּאֵל דָּרְשׁוּ זֵרְעוֹנִים וּמָיִם. לְקוֹרְאֶיךָ בַּצָּר. הו' וה"נ אבינו אתה: לְמַעַן גֶּמֶר חָכְמָה וּבִינָה. סוֹפֵר מָהִיר מְפַלֵּשׁ אֲמָנָה. מְחַכְּמֵנוּ אֲמָרִים הַמְּשׁוּלִים מָיִם. לְרַבָּתִי עָם. הו' וה"נ אבינו אתה: לְמַעַן בָּאֵי לְךָ הַיּוֹם בְּכָל־לֵב. שׁוֹפְכִים לְךָ שִׂיחַ בְּלֹא לֵב וָלֵב. שׁוֹאֲלִים מִמְּךָ עֹז מִטְרוֹת מָיִם. לְשׁוֹרְרוּךָ בַּיָּם. הו' וה"נ אבינו אתה: לְמַעַן אוֹמְרֵי יִגְדַּל שְׁמֶךָ. וְהֵם נַחֲלָתְךָ וְעַמֶּךָ. צְמֵאִים לְיֶשְׁעֲךָ כְּאֶרֶץ עֲיֵפָה לַמָּיִם. לְתַרְתָּ לָמוֹ מְנוּחָה. הוֹשַׁע נָא וְהוֹשִׁיעָה נָּא אָבִינוּ אָתָּה:

חזן וקהל הוֹשַׁע נָא. אֵל נָא. אָנָּא הוֹשִׁיעָה נָּא:

הוֹשַׁע נָא. סְלַח נָא. וְהַצְלִיחָה נָא. וְהוֹשִׁיעֵנוּ אֵל מָעֻזֵּנוּ:

פירוש רש"י מכ"י ומחוץ

רצונך. בכא' (מ"ב יט, א) ויקרע את בגדיו ויתכס בשק ויבא בית ה', וכתיב (שם פ' ג) כה אמר חזקיהו יום צרה וגו', וכתיב (דה"ב ל, ו) וכמצות המלך לאמר בני ישראל שובו אל ה' וגו' וישוב אל הפליטה הנשארת וגו': בבוא מחרף. כשבא סנחריב והיה מחרף כלפי מעלה (גם במחזור ויטרי ליתא מלת או, ובמחזור רומא אך בבוא מחרף): סתם מעינות מים (כ"ה גם במחזור ויטרי ובמחזור רומא). כדאמרינן ששה דברים עשה חזקיהו המלך סתם מי גיחון (והפייטן זכר דוקא את הדבר הזה — לפי שעליו אמרו בפירוש באדר"ן הנ"ל שהסכימה דעתו לדעת המקום, וכמו שהעירונו לעיל): לציון מכלל יפי. לכך תקן חרוזה זו כנגדו, לפי שכתוב באותו ענין (מ"ב יט, כא) בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון, וכתיב (שם שם, לא) כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון (והוא עפ"ה (תהלים נ, ב) מציון מכלל יפי אלהים הופיע): למען דרשוך בתוך הגולה. דניאל חנניה מישאל ועזריה (ובמחזור ויטרי ובמחזור רומא דורשיך): וסודך למו נגלה. שגלה להם חלומו של נבוכדנצר (במחזור רומא וסוד הקדש להם נגלה): לקוראיך בצר. אלו ישראל שקוראים להקב"ה בעת צרתם, לכך נקט חרוזה זו כנגדם לפי שגם הם קראו בעת צרתם. להקב"ה שנאמר (דניאל ב, יח) ורחמין למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנה: למען גמר חכמה ובינה (במחזור ויטרי ליתא, ובמחזור רומא למען גמור בחכמה ובינה). זה עזרא הסופר: מפלש אמנה (במחזור ויטרי אמונה, ובמחזור רומא המפלש דברי אמנה וסופר מהיר ליתא). דכתיב (עזרא ז, י) כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה', והוא סופר מהיר מפרש התורה לישראל. ויש מפרשים אמנה אמונה: מחכמנו אמרים המשולים למים. זו התורה דכתיב (משלי ה, טז) יפוצו מעינותיך חוצה ברחובות פלגי מים (תימה אמאי לא הביא רש"י את המקרא דנביאים (ישעיה נה, א) הוי כל צמא לכו למים דנדרש על התורה (תענית ז' ע"א) למה נמשלו ד"ת למים דכתיב הוי כל צמא וגו'. ולגירסת המחז"ו ניחא, דגרס מחכם אמרים כרחבת מים, ובמחזור רומא מחכמנו רחבה מרחבי מים (מחכמנו את התורה שהיא רחבה מרחבי מים כמו שנאמר (איוב יא, ט) ורחבה מני ים) לכך הביא את המקרא יפוצו מעינותיך משום שנאמר שם ברחובות פלגי מים, ואולי כך היה כתוב בספרי רש"י ועל זה כוון פירושו אך המעתיקים ערבבו גירסא אחרת): [לרבתי עם. זו ירושלים דכתיב (ריש איכה) כעיר רבתי עם]: למען באי היום בכל לב (גם במחזור ויטרי ובמחזור רומא ליתא תיבת לך). שהיום נידונים על המים (ר"ה ט"ז ע"א): שופכים שיחה. כמו ישפך שיחו (תהלים קב, א) (ובמחזור ויטרי שופכים לך כמים לב, ובמחזור רומא שופכים לפניך שועה בלא לב ולב): מטרות עוז שואלים... (במחזור ויטרי שואלים ממך מטרות עז מים, ובמחזור רומא שואלי ממך מטרות עז ומים): לשוררוך בים (כ"ה גם במחזור רומא, ובמחזור ויטרי לשחורה ונאוה) ולכך נקט חרוזה זו לפי שאמרו ישראל עזי וזמרת יה כנגד מטרות עוז: למען אומרי יגדל שמך. אלו ישראל שאומרים גדול ה' ומהולל מאד (עפ"ה (ש"ב ז, כו) ויגדל שמך עד עולם): [והם נחלתך ועמך. על שם הכתוב (דברים ט, כט) והם עמך ונחלתך]: צמאים לישעך. שצמאים לישועתו של הקדוש ברוך הוא: כארץ עיפה למים. כארץ שצמאה למי גשמים, זו ארץ ישראל שנאמר (שם יא, יא) למטר השמים תשתה מים (עפ"ה (תהלים קמג, ו) נפשי כארץ עיפה): לתרת למו מנוחה. זו ארץ ישראל שנאמר (דברים יב, ט) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה, וכתיב (במדבר יג, ב) שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען (על שם שכתוב (שם י, לג) לתור להם מנוחה):

מכה"ם כיס שפע עמוד המזבח מידו לא נקח כלל מהערבה אפילו בשעת הקפה עד שסיים תענה אמונים שופכים לך לב כמים לא כניח הלולב והאתרוג מידו ואלך כבוד לערבה ולוקחה בידו משום שמשמעה שזוכר תמיד מים והערבה גדלה על המים והשפה על תניעת הערבה:

סידור רש"א א"ב

תענה אמונים שופכים לך לב כמים. והושיעה נא: למען בא באש ובמים. גזר ונם יקח נא מעט מים. והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה דגלים גזו גזרי מים. והושיעה נא: למען הנעקד בשער השמים. ושב וחפר בארות מים. והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה זכים רונים עלי מים. הו"נ: למען חלק מפצל מקלות בשקתות המים. טען וגל אבן מבאר מים. והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה ידידים נוחלי דת משולת מים. הו"נ: למען כרו במשענותם מים. להכין למו ולצאצאימו מים. והצליחה נא והושיענו אל מעזנו: תענה מתחננים כבישימון עלי מים. הו"נ: למען נאמן בית מספיק לעם מים. סלע הך ויזובו מים. והצלירה נא והושיענו אל מעזנו: תענה עונים עלי באר מים.

עיון תפלה

תענה אמונים. הפיוט הזה לא נמצא בהכת"י, ואנחנו אני בעזר הש"י. אמונים. אלו ישראל שנאמר (ישעיה כו, ב) גוי צדיק שומר אמונים, לפי שהם נאמנים להקב"ה ואמונים ומחונכים על דרכי התורה: שופכים לך לב. עפ"ה (תהלים סב, ט) שפכו לפניו לבבכם, וכן אמר הפייטן בפיוט הקדש שופכים לך שיח תחת לפניך, ובמחזור רומא שופכי לב: למען בא באש ובמים. זה אברהם שהשליכו נמרוד לכבשן אש (ב"ר פל"ח סי' י"ג) וכשהלך לעקוד את יצחק בא בנהר עד צוארו במים (תנחומא פ' וירא סי' כ"ב): והצליחה נא. במחזור ויטרי ליתא ובכל מקום שכתוב בסדורינו "והושיענו אל מעזנו" דהיינו אחר הסגר כתוב במחזור ויטרי "והצליחה נא" והכוונה שהוא נמשך עם הסגר בלי הפסק כלל בנתים: גזר ונם יקח נא. (בראשית יח, ד). ונם, כמו ונאם, כן דרך חז"ל להשתמש בשרש זה כמו נמתי לו לבן עזאי וכו' נם לי (חולין פ' ל"ג) ועי' בערוך ערך נם א': דגלים. ישראל המסודרים לדגלים: גזו גזרי מים. ע"פ (תהלים קלו, יג) לגוזר ים סוף לגזרים, וגזו פירושו עברו כמו וכן נגוזו ועבר (נחום א, יב): הנעקד בשער השמים. זה יצחק שנעקד בהר המוריה שהוא שער השמים כמו שאמר יעקב (בראשית כח, יז) וזה שער השמים: ושב וחפר. (שם כו, יח) וישב יצחק ויחפור את בארות המים: זכים. אלו ישראל שנאמר (איכה ד, ז) זכו נזיריה משלג: רונים עלי מים. שנא' (שמות טו, כז) ויחנו שם על המים ואמרו רבותינו במכילתא מלמד שהיו עוסקין בד"ת שנתנו להם במרה: חלק מפצל מקלות (כדי להניחם) בשקתות המים. זה יעקב שנקרא איש חלק (בראשית כז, יא). וכוונת הפייטן בהרכבה זו להעיר אותנו לבל נחשוב חלילה שיעקב אע"ה בחיר צדיק עולם שתמונתו חקוקה בכסא הכבוד (ב"ר פס"ח סי' י"ב) השתמש בערמומיות כנגד לבן, חלילה לו מזאת כי איש חלק הוא בלי שום ערמומית בעולם, וכל מעשיו היו מסכימים עם משפטי הצדק, שהרי הקב"ה יוצר כל אשר יצר את יעקב ואת לבן ואת רכושם הסכים על ידו בדבר הזה כמו שנאמר (שם לא, יב) שא נא עיניך וראה וגו' עקודים נקודים וברודים וגו'. ועניין המקלות ביארו המפרשים בטוב טעם ודעת*): טען. הרים כמו טענו את בעירכם (שם מה, יז) הרימו משאותיכם על בעירכם: וגל אבן. (שם כט, י): ידידים. אלו ישראל שנקראו ידידים (מנחות נ"ג ע"ב): נוחלי דת. יורשי תורה, כמו שנאמר (דברים לג, ד) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב: משולת מים. שנמשלה למים (תענית ז' ע"א): כרו במשענותם מים. (במדבר כא, יח): להכין למו ולצאצאימו מים. במחזור ויטרי ובמחזור רומא ליתא מלת למו. ופירוש לצאצאימו לצאצאיהם של אברהם יצחק ויעקב המוזכרים מקודם לכן, ורמז למאמר המדרש במדב"ר פרשה י"ט סי' כ"ו וכי חסירה היתה שם אלא שנתנה בזכות אבות שנקראו שרים שנאמר (תהלים קה, מא) פתח צור ויזובו מים וגו' כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו: תענה מחננים בישימון. כ"ה גירסת המחזור ויטרי, וגרסת בני רומא מתחננים בישימון. וגרסתנו כבישימון בכ"ף וכ"ה בסדור הרוו"ה — תענה עכשו לעמך ישראל המתחננים אליך עלי מים כמו שהתחננו אבותינו במדבר. ונ"ע כי לא התחננו דור המדבר אלא התלוננו [והפי' הפשוט תענה לעמך כמו שעניתם בישימון]: למען נאמן בית. זה משה דכתיב (במדבר יב, ז) בכל ביתי נאמן הוא: מספיק לעם מים. במחזור רומא מספיק למו מים, ובמחזור ויטרי מספיק מים ותו לא: סלע הך ויזובו מים. עפ"ה (תהלים עח, כ) הן הכה צור ויזובו מים, ובמחזור ויטרי סלע הכה, ובפיוט לשמ"ע בסוף תפלת גשם על הסלע הך ויצאו מים: עונים

*) עיין בזהר וזו"ח סי' הבס"ע מ"ב ע"ז. המגיה

וה"נ: למען פקד במי מריבת מים. צמאים להשקותם מים. והצליחה נא והושיענו אל משוענו: תענה קדושים מנסכים לך מים. וה"נ: למען ראש משוררים כתאב שתות מים. שב ונסך לך מים. והצליחה נא והושיענו אל משוענו: תענה שואלים ברבוע אשלי מים. וה"נ: למען תל תלפיות מוצא מים. תפתח ארץ ותרעיף שמים. והצליחה נא והושיענו אל משוענו:

ת"ש רחם־נא קהל עדת ישרון. סלח ומחל עונם. והושיענו אלהי ישענו:

מוסיף ע"פ א"ב

אז כעיני עבדים אל־יד אדונים. באנו לפניך נדונים. והושיענו אלהי ישענו: גאה אדוני האדונים. נתגרו בנו מדנים. דשונו ובעלונו זולתך אדונים. והושיענו אלהי ישענו: הן געשנו היום בתחנון. עדיך רחום וחנון. וספרנו נפלאותיך בשנון. והושיענו אלהי ישענו: זבת חלב ודבש. נא אל־תיבש. חשרת מים באביה תחבש. והושיענו אלהי ישענו: טענו בשמנה. ביד שבעה ושמונה. ישר צדיק אל אמונה. והושיענו אלהי ישענו: כרת ברית לארץ. עוד כל־ימי הארץ.

עיון תפלה

עלי באר. אלו ישראל במדבר שנאמר עלי באר ענו לה (במדבר כא, יז): פקד וגו' צמאים להשקות. זה משה שנצטוה מפי הקדוש ברוך הוא להשקות את ישראל הצמאים למים: ראש משוררים. זה דוד: שב ונסך לך מים. במחזור ויטרי גרס שח חלילה ויסך לך מים, שנאמר (ש"ב כג, יז) ולא אבה לשתותם ויסך אותם לה' ויאמר חלילה וגו': שואלים ברבוע אשלי מים. ר"ל תענה אותנו שאנו שואלים ומבקשים בארבעה מיני נטיעת מים לולב ואתרוג והדס וערבה, אשלי לשון ויטע אשל (ר' פירש שריגים בסדור כל בו): תל תלפיות מוצא מים. זה בית המקדש כדכתיב (זכריה יד, ח) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם (ר' יוחנן פריוס בפירושו למחזור רומא). ובסדורינו נוספה מלת בית, אבל במחזורי הקדמונים ליתא: תפתח ארץ ותרעיף שמים. במחזור ויטרי ותרעיף מים. ולגרסתנו הכי פירושו שהארץ תרעיף את השמים, כי האדים עולים מן הארץ ומתעבים ברקיע השמים להיות גשם הנופלות ארצה:

או כעיני עבדים וגו'. מלה"כ (תהלים קכג, ב): גדונים. כן צריכים לנקד הנו"ן בשו"א, ובאמת ש"ג משנה י"ט ובסוף העולם גדון קץ נקד הרוו"ה בסדוריו, וכאן נקד גדונים שלא כדין: נתגרו בנו מדנים. מלה"כ (משלי טו, יח) איש חמה יגרה מדון: דשונו. שמו מרמס לרגליהם: ובעלונו זולתך אדונים. עפה"כ (ישעיה כו, יג) בעלונו אדונים זולתך, שמו עלינו בעלים: וספרנו נפלאותיך בשנן. שתי פעמים ספרנו היום נפלאותיך בתפלת שחרית ובתפלת מוסף, כי אמירת הושענות היא אחר תפלת מוסף: זבת חלב וגו' אל תיבש. ארץ ישראל שהיא זבת חלב ודבש אל תיבש בחסרון גשם: חשרת מים באביה תחבש. כ"ה בכל הסדורים, והגי"ת של באביה נרעין ומוסיפין אותה על מלת חשרת, כמו במקרא ותשם בפך עיניה (מ"ב ט, ל) תחת ותשם פוך בעיניה, ותרגמו כלמשת שליש (תהלים פ, ו) למשות גשליש, ור"ל הארץ תחבש (הלביש) אביה (למחיה) בחשרת מים, מלה"כ (יחזקאל טז, י) ואחבשך בשש. וחשרת מים פירש"י (ש"ב כב, יב) על פי דברי המדרש ב"ר פ' י"ג סי' י' והעננים מתגברין וכו' ומקבלין אותם כמפי הנוד וכו' ומשרין אותן כמין כברה ואין טפה נוגעת בחברתה, ופירוש חשרת מים — דאס אויסזייען, אויסשפרייצן דעם וואסער, וכן אמר המשורר במקום אחר (תהלים סח, י) גשם נדבות תניף אלהים תכבר על פני האדמה גשם נדבות כמו על ידי נפה: טענו בשמנה. הטעם בארץ ישראל השמנה (נחמיה ט, לה): ביד שבעה ושמנה. כהכריה במקרא (מיכה ה, ד) והקמונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם וקבלו רבותינו (סוכה נ"ב ע"ב) מאן נינהו שבעה רועים דוד באמצע — אדם שת ומתושלח בימינו אברהם יעקב ומשה בשמאלו, ומאן נינהו שמונה נסיכי אדם ישי ושאול ושמואל עמוס וצפניה צדקיה ומשיח ואליהו. ויש מפרשים דקאי אהא דאמר ר' יהושע (פירכן פ' פ"ג) תן חלק לשבעה וגם לשמונה שבעה אלו שבעת ימי פסח שמונה אלו שמונת ימי חג, וביד פירושו בשביל, כלומר בזכות המצות שאנו מקיימין בפסח ובסוכות מלה עמר ד' מינים נסך המים ותפלת גשם שכלם תולדות מי הגשמים תתן לנו מים בשפע: כרת ברית לארץ. רומז על הברית שכרת הקב"ה לארץ אחר המבול ע"י הקשת והקליר לסיק תן לנו

לבלתי תרדה פרץ. והושיענו אלהי ישענו: מתחננים עלי מים. כערבים על יבלי מים. נא זכרם נסוך המים. והושיענו אלהי ישענו: שיחים בדרך משעתם. עומסים בשעתם. ענם בקול פגיעתם. והושיענו אלהי ישענו: פועל ישועות. פנה לפלולם שעות. צדקם אל למשועות. והושיענו אלהי ישענו: קול רגשם תשע. תפתח ארץ ויפרו ישע. רב להושיע ולא חפץ רשע. והושיענו אלהי ישענו: חז"ק שערי*) שמים פתח. ואוצרך הטוב לנו תפתח. תושיענו וריב אל תמתח. והושיענו אלהי ישענו:

חזן קול מבשר מבשר ואומר: והקהל חוזר

מיסד ל"ג א"ב

אמץ ישעך בא. קול דודי הנה זה בא. מבשר ואומר: קול בא ברבבות

עיון תפלה

מים: מתחננים עלי מים. אנחנו עמך מתחננים לפניך על דבר המים: בערבים (אגדלים) על יבלי מים. כצ"ל בכי"ת וכן גרס ר' הערץ שריוב בפירושו לסדור כל בו, והמליצה לקוחה מלה"כ (ישעיה מד, ד) כערבים על יבלי מים: שיחים בדרך משעתם עומסים וגו'. משלים את השיחים (דהיינו ארבעת המינים הצומחים) בדרך משעתם, כדרך שהם נטועים תלוים, כדאמרינן (סוכה מ"ה ע"ב) כל המצות כלן אין אדם יוצא בהם אלא דרך גדילתן שנאמר עצי שטים עומדים: ענם בקול פגיעתם. ענה אותם בשמעך קול פגיעתם. ואפשר שכוון עוד בזה לרמז על מאמר המדרש שמו"ר פ"ה סי' ט' בא וראה איך הקול יוצא אצל כל ישראל כל אחד ואחד לפי כחו, הזקנים לפי כחן הבחורים לפי כחן וכו' ואף משה לפי כחו שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול שהיה יכול לסובלו, ע"כ, והכא נמי ענה אותם בקול פגיעתם, כערך קול תפלתו של כל אחד ואחד כן תענהו, וכמו שאמר שלמה (מ"א ח, לט) ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו וגו' וכמו שהם לוקחים את ארבעת המינים דרך גדילתן כן תקח גם אתה את קול פגיעתם דרך גדילתו וצמיחתו מן הלב: פנה לפלולם — שעות. פנה לתפלתם בשעתם ושעותם אליך בכל לבם: תפתח ארץ ויפרו ישע. לשון הכתוב (ישעיה מה, ח), והפייטן אינו מפרש כפירוש הרד"ק מפני נגינת ישע, אלא תפתח ארץ את מקרבה ויפרו כל מיני ישע: שערי שמים פתח. וכן אנו אומרים באבינו מלכנו פתח שערי שמים לתפלתנו. וכבר דברנו לעיל בשערים לשמונה עשרה ברכות בד"ה ואולם למקובלים ע"ד השערים הללו עיי"ש: ואוצרך הטוב. כמאמר (דברים כח, יב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו'. ושעור התפלה הזאת כך הוא, פתח שערי שמים לתפלתנו, ומה היא תפלתנו — שתפתח לנו את אוצרך הטוב לתת מטר ארצנו בעתו, כי רוב התפלות הנוספות בהושענא רבה הם תפלות גשם, לפי שבחג נדונים על המים (ר"ה ט"ז א'): וריב אל תמתח. מתח ענינו המשכה חזקה לכל רוח, כמו וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ, כב). ובב"ר פ"א סי' ג' שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע, ור"ל אל תמשוך עלינו את הדין בחוק כי לפני דינך מי יעמוד. ועוד רמז בזה על מה שאמרו רבותינו (ב"מ פ"ה ע"א) קשה יומא דמיטרא כיומא דדינא, ואמר שבקש רחמים לפתוח לנו אוצרות הגשמים הוסיף לבקש שירדו עלינו ברחמים ולא יהיו קשים לנו כיום הדין, לפיכך אמר וריב אל תמתח. ומזה נראה שהפייטן יסד את התפלה הזאת להושענא רבה שאז מתפללין על גשמי השנה ונעתקה אח"כ גם בתפלת נעילה:

קול מבשר. כשגמרו להתפלל על הגשמים מבשרים על הגאולה ועל תחית המתים, נוסד על מאמרם בראשית רבה פ' י"ג סי' ד' א"ר הושעיא קשה היא גבורת גשמים שהיא שקולה כנגד כל מע"ב וכו' ר' שמעון אומר אף מכנסת את הגליות וכו' ר' חייא בר אבא אמר ושקולה כנגד תחית המתים וכו' וגדולה מתחית המתים שתחה"מ לאדם וזו לאדם ולבהמה תחה"מ לישראל וזו לכל העולם. ובתענית ז' ע"א הגירסא א"ר אבהו גדול יום הגשמים מתחה"מ דאלו תחה"מ לצדיקים ואלו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים, ועיי"ש בהגהות הריעב"ץ בשם ד' ואולא שגם הרשעים יעמדו — אך לרעתם כמוש"כ (סוף דניאל) ואלה לחרפות. וכן מצאנו שאחר שנת גשמי ברכה מבשר על הגאולה דתניא (סנהדרין צ"ז ע"א) שבוע שבן דוד בא וכו' בחמישית שובע גדול ואוכלין ושותין ושמחין וכו' בששית קולות דהיינו קולות מבשרים ועי' רש"י: אמץ ישעך. במחזור רומא גרס אמן, אמונת הישועה שהייתי מאמין בה ומצפה אליה עד היום — הנה באה ונהיתה: קול דודי. (שה"ש ב, ח): בא ברבבות כתים. נהרגים. כתות מלאכי

*) פיוט שערי שמים וגו' סוף סא"ב בכפיוט סוף. [illegible] הוא הפייטן, תוספות ס' ריז, ושפירושו [illegible] שיאמר אותו בש"ץ [illegible] בנעילה לתחנת התמים ובכו"ל חוזרים אותו [illegible] (ס' כסף צורף):

כִּתִּים. לַעֲמוֹד עַל הַר הַזֵּיתִים. מ״ו: קוֹל גִּשְׁתּוֹ בַּשּׁוֹפָר לִתְקַע. תַּחְתָּיו הַר יִבָּקַע. מ״ו: קוֹל דָּפַק וְהֵצִיץ וְזָרַח. וּמָשׁ חֲצִי הָהָר מִמִּזְרָח. מ״ו: קוֹל הֵקִים מִלּוּל נְאֻמוֹ. וּבָא הוּא וְכָל־קְדוֹשָׁיו עִמּוֹ. מ״ו: קוֹל וּלְכָל־בָּאֵי הָעוֹלָם. בַּת־קוֹל יִשָּׁמַע בָּעוֹלָם מ״ו: קוֹל זֶרַע עֲמוּסֵי רְחָמוֹ. נוֹלְדוּ כְּיֶלֶד מִמְּעֵי אִמּוֹ מ״ו: קוֹל חָלָה וְיָלְדָה מִי זֹאת. מִי שָׁמַע כָּזֹאת. מ״ו: קוֹל טָהוֹר פָּעַל כָּל־אֵלֶּה. וּמִי רָאָה כָּאֵלֶּה מ״ו: קוֹל יֶשַׁע וּזְמַן הוּחַד. הֲיוּחַל אֶרֶץ בְּיוֹם אֶחָד מ״ו: קוֹל כַּבִּיר רוּם וָתַחַת. אִם יֻוָּלֵד גּוֹי פַּעַם אֶחָת מ״ו: קוֹל לְעֵת יִגְאַל עַמּוֹ נָאוֹר. וְהָיָה לְעֶת־עֶרֶב יִהְיֶה־אוֹר מ״ו: קוֹל מוֹשִׁיעִים יַעֲלוּ לְהַר צִיּוֹן. כִּי־חָלָה גַּם־יָלְדָה צִיּוֹן מ״ו: קוֹל נִשְׁמַע בְּכָל־

ציון

השרת כמו שנאמר (זכריה יד, ה) ובא ה' אלהי כל קדושים עמך. ובמחזור ויטרי גרס מרבבות כתים כמ"ש עה"כ (דברים לג, ב) ואתה מרבבות קדש: לעמוד על הר הזיתים. שנאמר (זכריה יד, ד) ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים. ובמחזור ויטרי בהר הזיתים: גשתו בשופר לתקע. מה"ת נגשתו אל ההר הזה כדי לתקוע בשופר גדול ובאו האובדים וגו' והנדחים וגו' (ישעיה כז, יג). ומלת לתקע באה ע"ד לשכב (בראשית לד, ז): תחתיו הר יבקע. כמו שכתוב בזכריה שם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה. ובמחזור ויטרי ההר בה"א: דפק והציץ וזרח. דפק, עה"כ (שה"ש ה, ב) קול דודי דופק. והציץ, עה"כ (שם ב, ט) מציץ מן החרכים. וזרח, עה"כ (ישעיה ס, ב) ועליך יזרח ה', בתחלה ידפוק על פתחינו לעורר אותנו לתשובה, ואחר כך יציץ עלינו מן החרכים, שהגלות מעט, תחת אשר עד העת ההיא הסתיר פניו מאתנו, ולבסוף יזרח עלינו במלואו והיה לנו ה' לאור עולם (ישעיה שם, יט), ובמחזור רומא דפק והאיר וזרח: ומש חצי ההר (במזרחה) [צפונה]. (זכריה יד, ד): הקים מלול נאמו. הקים את כל דבריו הטובים אשר דבר עלינו: ובא הוא וכל קדושים עמו. (זכריה שם). ובמחזור ויטרי שתי התיבות ובא הוא ליתא. ובמחזור רומא ובא ה' אלהים וכל קדושים עמו: ולכל באי העולם. במחזור ויטרי עולם בלי ה"א, ובמשנה שבגמרא (ר"ה פ"א מ"ב) כל באי עולם בלי ה"א, אבל במשנה שבמשניות באי העולם. ובפיוט ונתנה תוקף בכל הספרים המדויקים וכל באי עולם בלי ה"א ובמחזור רומא בה"א: בת קול ישמע. במחזור ויטרי בת קול תשמיע: זרע עמוסי רחמו. כן נקוד במחזור רומא ונכון, ובכל הסדורים נקדו רַחְמוֹ שלא כדת. והוא עה"כ (ישעיה מו, ג) העמוסים מני בטן הנשואים מני רחם. ופירוש זרע עמוסי רחמו — זרע עמו העמוסים עליו מרחם אמם: חלה וילדה מי זאת. ציון תשאל בשמחה מי זאת אשר חלה וילדה לי את אלה? כמו שנאמר (שם מט, כא) ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה, ועה"כ (שם סו, ח) כי חלה גם ילדה ציון את בניה, ויש

תפלה

לומר שכל אלה הם דברי הבת קול, הבת קול תשאל לכל באי עולם — מי זאת אשר חלה וילדה? מי שמע כזאת, מי ראה כאלה? אף היא תשיב אמריה — טהור פעל כל אלה! — ובמחזור ויטרי גרים תקלה וילדה, וכ"ה בנוסח רומא, ובהרבה הכי גורס במחזור רומא מי ראה כגביונות אלה, ונראה שזו שליחות יד לבאר כונת הפייטן: ישע (אופן הישועה) וזמן (זמנה של הישועה) הוחד (נתיחד ונקבע מראש ימות עולם): היוחל ארץ ביום אחד. זהו אופן הישועה שיוחל ארץ ביום אחד, וה"א שיוחל תחת שי"ן כמו ההלכות אתו (ישעיה י, כד), והפייטן תפס לשון הכתוב (ישעיה סו, ח) ושם הה"א לתמיהה. ויוחל מגזרת חלה גם ילדה הרגשת הלידה. וכתב הרד"ק „היוחל ארץ בא בלשון זכר כמו ולא נשא אותם הארץ" עכ"ל. וכונת הפייטן באופן הישועה, שהגאולה שעתידה לא תמשך שנים רבות כמו שנמשכה גאולת מצרים ארבעים שנה עד בואם אל המנוחה ואל הנחלה וגאולת בבל י"ח שנה מתחלת מלכות כרש עד שנת השתים למלכות דריוש ארתחששתא אבל הגאולה העתידה תהיה במהרה בלי המשך זמן כ"כ, כמו שנאמר (שם ס, כב) אני ה' בעתה אחישנה שפירושו דקרא בעתה כאשר הגיע העת הקבועה מאתי אז אחישנה אמהר להשלים את הגאולה במהרה בלי המשך זמן, ויהיה דומה כאלו נולד הגוי כלו ביום אחד: כביר רום ותחת. במחזור רומא הגירסא כבירי רום ותחת — ראו אם יולד גוי פעם אחת. אתם הכבירים אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת — התבוננו וראו הנהיה כדבר הגדול הזה שיולד גוי פעם אחת, בזמן קצר כזה — לעת יגאל עמו נאור. במחזור ויטרי ליתא תיבת עמו, ובמחזור רומא לעת יִגָּלֶה עמו נאור. כלומר יִגָּלֶה לפני עמו מהסתרת פניו. ונאור תאר להקב"ה (תהלים עו, ה): והיה לעת ערב וגו'. במחזור ויטרי ובמחזור רומא ליתא תיבת והיה, והוא לשון הכתוב (זכריה יד, ז): מושיעים יעלו בהר ציון. עה"כ (סוף עובדיה) ועלו מושיעים בהר ציון. ובמחזור ויטרי להר ציון. ובמחזור רומא לציון: כי חלה גם ילדה ציון. (ישעיה סו, ח). ובמחזור ויטרי גרס כי פקדתי את

ציון

וְבוּלֵךְ. תַּרְחִיבִי מְקוֹם אָהֳלֵךְ מ״ו: קוֹל שִׂימִי עַד דַּמֶּשֶׂק מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ. קַבְּלִי בָנַיִךְ וּבְנוֹתַיִךְ מ״ו: קוֹל עִלְזִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן. כִּי קָמוּ יְשֵׁנֵי חֶבְרוֹן מ״ו: קוֹל פְּנוּ אֵלַי וְהִוָּשְׁעוּ. הַיּוֹם אִם בְּקוֹלִי תִשְׁמָעוּ מ״ו: קוֹל צֶמַח אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ. הוּא דָוִד בְּעַצְמוֹ מ״ו: קוֹל קוּמוּ כְּפוּשֵׁי עָפָר. הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שׁוֹכְנֵי עָפָר מ״ו: קוֹל רַבַּת עָם בְּהַמְלִיכוֹ. מַגְדִּיל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ מ״ו: קוֹל שֵׁם רְשָׁעִים לְהַאֲבִיד. עֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד מ״ו: קוֹל תְּנָה יְשׁוּעוֹת לְעַם עוֹלָם. לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם:

מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר:

נ״א קוֹל מְבַשֵּׂר מְבַשֵּׂר וְאוֹמֵר:

ובמחזור רומא אחר גמר האלפא ביתא נמצאו עוד י״ג חרוזים שראשיהם אלעזר בירבי קליר חזק. ואלו הן:

אַבִּי עַד חָשׁ לְפָאֲרֵךְ. קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ: לְחַזֵּק לֵב נִמְהָרִים. בָּא מְדַלֵּג עַל הֶהָרִים: עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ. וְהוֹשִׁיעִי כָּל מָעֻזֵּךְ: זַרְעֵךְ יוֹדֵעַ בְּהוֹדִי. וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף אִישׁ יְהוּדִי: רָחֲבָה וְנָסְבָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה. כִּי יָשַׁב בָּהּ שׁוֹכֵן מַעְלָה: בְּרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע. בְּיָמָיו יְהוּדָה תִּוָּשַׁע: יִטְּפוּ הֶהָרִים עֲסִיס. כִּי בְשִׂמְחָה שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ: רְבָבוֹת וַאֲלָפִים בְּהִקָּבֵץ. וּנְפוּצוֹת יְהוּדָה יְקַבֵּץ: כְּבִנְיַן הֵיכָל לְיָפוֹת. חִזְקוּ יָדַיִם רָפוֹת: יִנּוֹן לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ שְׁמוֹ. הוּא דָוִד בְּעַצְמוֹ: קוֹל דּוֹדִי בָּא תַּגִּידִי. כִּסְאוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ נֶגְדִּי: לְהָקִים בֵּית הָאוּלָם. מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: יוֹם הֱיִיתֶם מְחַכִּים בּוֹ. נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: רֶוַח וְהַצָּלָה דַּת וָהוֹד. כִּי לְשִׁמְךָ

עיון תפלה

ציון: הרחיבי מקום אהלך. (ישעיה נד, ב): שימי עד דמשק משכנותיך. על שה״כ (זכרי׳ ט. א) ודמשק מנוחתו ודרשו רבותינו (שה״ש רבה פ״ז) פסוק שאפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק עתידה ירושלם שתהי מגעת עד שערי דמשק וגליות באות וניטחות תחתיה: קבלי בניך. במחזור ויטרי הביאי בניך: עלזי חבצלת השרון. כמו לישראל (שה״ש ב, א): ישני חברון, אלו האבות: פנו אלי והושעו. (ישעיה מה, כב): היום אם בקולו תשמעו. רומז למאמרם (סנהדרין צ״ח ע״א) דאמר לי היום אתינא ולא אתא א״ל הכי אמר לי היום אם בקולו תשמעו. ובמחזור רומא תרח אחר נאות ס״א פרוייך עוד לא אקשים צץ מלך המשיח: צמח איש צמח שמו. כמו שנאמר (זכריה ו, יב) הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח: הוא דוד בעצמו. בירושלמי ברכות פ״ב ה״ד ריב״ל אמר צמח שמו של משיח, ובאיכה רבתי פרשה א׳ סי׳ נ״א מסיק שנאמר הנה איש צמח שמו וגו׳, א״כ לא נא דוד בע׳מו כי אם יצא חלציו? ועי׳ בסדור הריעב״ץ ז״ל. וי״ל דר׳ אלעזר הקליר סבר כרבנן דהתם דאמרי ששמו של משיח הוא דוד ולא צמח, והכי סבר גם רב בתלמודנו (סנהדרין צ״ח ע״ב) דאמר עתיד הקב״ה להעמיד להם דוד אחר ודוד הראשון יהיה שני לו, וקרא דצמח שמו איירי בדוד הראשון שנאמר בו (ירמיה לג, ט״ו) אצמיח לדוד צמח צדקה: קומו כפושי עפר. המתים הטמונים בעפר, מלה״כ (איכה ג׳ טז) הכפישני באפר, ומתלמוד (יבמות ק״ז ע״ב) נמצא גם הקל במדה כפישה מדד: רבתי עם בהמליכו. במחזור ויטרי גרס רמו עם במלכו: מגדיל וגו׳. במחזור ויטרי ובמחזור רומא מגדול: שם רשעים. במחזור ויטרי ובמחזור רומא שם עדינה, היא מלכות בבל הנקראת עדינה (ישעיה מז, ח) ועתה שמעי זאת עדינה. ור׳ יוחנן פריוס בפירושו קמחא דאבישונא למחזור רומא כתב „עדינה אומה הרשעה שהיא מתעדנת בעולם הזה״ עכ״ל: תנה ישועות. במחזור ויטרי תנה תשועה. ובמחזור רומא תנה ישועה: לעם עולם. כן נקרא עם ה׳ שנאמר (שם מד, ז) מבואי עם עולם: ינון לפני שמש שמו וגו׳. המקרא הזה מדבר מדוד בעצמו ולא ממשיח כדאמרי דבי ר׳ ינאי (סנהדרין צ״ח ע״ב) ינון שמו, דהא נשיח דוד שמו כדלעיל: הגידי כסאו כשמש נגדי. גם זה קאי על דוד בעצמו: נגילה ונשמחה בו. כונתו על ימי אבלנו כפ״ב וי״ז בתמוז, כי האיל הזכירנו לחכות לישועת ה׳, והימים האלה יהפכו לנו לששון ולשמחה (זכריה ח, יט): רוח והצלה דת והוד. כונתו שבזמן הגאולה יעמיד ליהודים רוח והצלה

יערה

תֵּן כָּבוֹד: חַיִּים נִמְצָא וַהֲנָחָה. כְּהַיּוֹם הַזֶּה בְּשִׂמְחָה: זְכֹר טוֹב לַאֲנוּחִים. כְּהַיּוֹם הַזֶּה שָׂשִׂים וּשְׂמֵחִים: קָדוֹשׁ הַעֲלֵנוּ וּבְלֵב נִתְחַדֵּשׁ. בְּבִנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ:

שַׁדַּי בָּרְכֵנוּ וְנִחְיֶה. וְכֻלְּכֶם בְּרוּכִים תִּהְיוּ. וְאִמְרוּ לִי בָּרוּךְ תִּהְיֶה: כַּכָּתוּב מִגְדּוֹל[א] יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעֹשֶׂה־חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד וּלְזַרְעוֹ עַד־עוֹלָם:

אופן חביטה של הערבה ביום הזה מוזכר בגמ' הקדושה. אך על איזה דבר יחבטו מקומו מוזכר בזוה"ק בפרשת צו דף ל"א ע"ב שיחבטנו על הקרקע דוקא וכן כתב האר"י ז"ל וז"ל וביומא שביעאה דחג הוא ביומא דדינא דעלמא ופתקין נפקין מבי מלכא וגבורן מתערין ומתייחדין בהאי יומא וערבי נחל תליין בהו וכו' ובג"כ בעינן לבטשא לון בארעא עכ"ל בקיצור: עוד כתב שלא יהיו בערבה רק ה' בדים לא פחות ולא יותר. ולא יחבוט רק ה' חבטות ולא יותר והוא ע"פ סוד:

אחר חבטת הערבה יאמר תפלה א:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ הַבּוֹחֵר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וּבְמִנְהֲגֵיהֶם הַטּוֹבִים שֶׁתְּקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ וְהַקָּפוֹתֵינוּ וּזְכָר־לָנוּ זְכוּת שִׁבְעַת תְּמִימֶיךָ וְתָסִיר מְחִיצַת הַבַּרְזֶל הַמַּפְסֶקֶת בֵּינֵינוּ וּבֵינֶיךָ. וְתַאֲזִין שַׁוְעָתֵנוּ וְתֵיטִיב לָנוּ הַחֲתִימָה. תֹּלֶה אֶרֶץ עַל־בְּלִימָה. וְתַחְתְּמֵנוּ בְּסֵפֶר חַיִּים טוֹבִים. וְהַיּוֹם הַזֶּה תִּתֵּן בִּשְׁכִינַת עֻזֶּךָ חֲמִשָּׁה גְבוּרוֹת מְמֻתָּקוֹת עַל־יְדֵי חֲבִיטַת עֲרָבָה מִנְהַג נְבִיאֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים. וְתִתְעוֹרֵר הָאַהֲבָה בֵּינֵיהֶם וּתְנַשְּׁקֵנוּ מִנְּשִׁיקוֹת פִּיךָ מְמֻתֶּקֶת כָּל־הַגְּבוּרוֹת וְכָל־הַדִּינִין וְתָאִיר*) לִשְׁכִינַת עֻזֶּךָ בְּשֵׁם (יאיר הא ואו) שֶׁהוּא טַל אוֹרוֹת טַלֶּךָ וּמִשָּׁם תַּשְׁפִּיעַ שֶׁפַע לְעַבְדְּךָ הַמִּתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ מְחִילָה שֶׁתַּאֲרִיךְ יָמַי וְתִמְחָל־לִי חֲטָאַי וַעֲוֹנוֹתַי וּפְשָׁעַי. וְתִפְשׁוֹט יְמִינְךָ וְיָדְךָ לְקַבְּלֵנִי בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה לְפָנֶיךָ. וְאוֹצָרְךָ הַטּוֹב תִּפְתַּח לְהַשְׂבִּיעַ מַיִם נֶפֶשׁ שׁוֹקֵקָה כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב[ב] יִפְתַּח יְהוָה | לְךָ אֶת־אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר־אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ וּלְבָרֵךְ אֵת כָּל־מַעֲשֵׂה יָדֶךָ. אָמֵן:

הוֹשִׁיעָה אֶת־עַמֶּךָ וּבָרֵךְ אֶת־נַחֲלָתֶךָ וּרְעֵם וְנַשְּׂאֵם עַד־הָעוֹלָם: וְיִהְיוּ דְבָרַי אֵלֶּה אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתִּי לִפְנֵי יְהוָה קְרֹבִים אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ יוֹמָם וָלָיְלָה לַעֲשׂוֹת | מִשְׁפַּט עַבְדּוֹ וּמִשְׁפַּט עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ: לְמַעַן דַּעַת כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד:

*) נ"א ותעיר בע'.

ואח"כ מכניסין הספר תורה, והש"ץ אומר ק"ש. אין כאלהינו, עלינו, ק"י. שה כ. ומנענעין הערבה לבריכת חמן. אחרונ בשביעי אם לא ההגה אסור. ובח"ל אסור גם בשמיני. ואם כבשל כתב ע"ז דיש לבסל בשמיני ובתשיעי מותר. ויש אוסרים בתשיעי אם חל באחד בשבת. בסוכתו יאמר עולו כו' כדאיתמול בערבית. ואחר הסעודה ילמוד. כי עפ"י האר"י ז"ל יש להרבות בלימוד ביום הזה. ואח"כ בהמ"ז, ואם ירצה ליכון יזהר למסור שנאו לשומר כי צריך עדיין לסבול לכבוד הרגל של שמיני עצרת ולהתפלל מנחה עם הצבור:

א ש"ב כב, נא. ב דברים כח, יב.

עיון תפלה

זיערה עליהם רוח דעת להבין עמקי מחשבות הזה"ק על טריין מה שלא היה אפשר להבין קודם לכן [שלעתיד יגלה לנו הקב"ה כל טעמי התורה והמצות הנסתרים ממנו כיום וכמ"ש (במדרש פ' חקת פ' י"ט סי' ו') דברים המכוסים מכם בעולם הזה עתידים להיות גלוים לעוה"ב] ועי"ז תדמה בעיניהם כאלו היא דת חדשה אשר נתנה עכשו מראש. וידיעת התורה בידיעה אמתית תשוה עליהם הוד והדר, זכל זה יתן כבוד לשמו של הקב"ה, וכן מה שאמר הקליר בסלוק לפרשת החדש המתחיל הוא נקרא ראש וראשון להנתן דת חדשה לכרות ברית חדשה, וכן המאמר באותיות דר"ע אות ז' עתיד הקב"ה יושב ודורש תורה חדשה, וכן בת"י (ישעיה יב, ג) ותקבלון אולפן חדת בחדוה מבחירי צדיקיא. הכל על כונה זו חדושי תורה שלא שמעתן אזני מעולם. ואחר כל הרז והרז התיבות מבשר ואומר כמו בסדורינו. ואח"כ נוסף עוד הרז בולד שאינו שייך לסתימה ולשונו מוכיח עליו שאינו מהקליר

(א) בקידוש ליל שמיני אומר זמן (סי' תרס"ג):

(ב) יושבים בסוכה ליל שמיני ויום שמיני ואין מברכין לישב בסוכה ואפילו איתרמי ליה סעודה ביו"ט צריך לאכול בסוכה אבל לא ישהה בסוכה לא בליל שמיני ולא ביום שמיני וכן אין לאכול פירות בסוכה ביום שמיני וכן פת שאין בה כביצה. כללא דמילתא כל דבר שהי' צריך לישב בסוכה בשאר ימי הסוכות אין אוכלין בסוכה בח' משום דלית היכרא כמו בביצה שאין ישנים בשמיני משום דלית היכרא שהוא מדרבנן היום דבלא"ה אין מברכין עליה (ועי' סימן תרס"ח):

(ג) כשיוצאין מן הסוכה ביום שמיני אומרים יהי רצון כשם שזכיתי כו' ואסור להכין ביו"ט לצרך יו"ט חבירו והתחלה להכין השולחנות מהסוכה לביתו יכול להכניס אבל לא יסדר אותם לצרך הלילה אבל אם צריך אותם לצרך היום וכן אם צריך לסדר אותם בלא יהא נראה הכנה כמוכרח מותר לסדר אותם (סי' תרס"ז):

(ד) אין לאכול בליל שמיני עצרת עד שתחשך מחמת דאין מברכין או לישב בסוכה ומ"מ אם ישב לאכול אחר תפלת ערבית אף שהוא מבע"י אין צריך לברך (סי' תרס"ט): בקידוש יאמר זמן מפני שהוא רגל בפ"ע (שם):

ביום השמיני עולת חסיד יצחק ס' על ענין להתפלל תפלת ערבית בכוונה שבשם כי עדיין לא נגמר הנו"ד עד לאחר כמבואר בזה"ק פ' ויחי דף ר"כ ע"א. ובכל נדפס הזוה"ק בתקון ליל שבועות. והמנהג בא"י לעשות שמחת תורה ביום שמיני עצרת בהקפות עם ס"ת. בשירות ותשבחות וריקודים לפני הס"ת כמבואר בזוה"ק פרשת פינחס דף רנ"ו ע"ב. ותקונים תקון כ"א דף נ"ו ע"ב. וכן הוא בכתבי האר"י ז"ל. ואחר תפלת ערבית ילך בשמחה לביתו ויהא סוכתו לקדש קידוש היום בשמע"צ. ויוסר בליחוד על השלחן. שמע"צ הוא יום תילת יעמ"ס. בו עלה המלך שלמה את העם. בשמע"צ רגל בפ"ע לענין פז"ר קש"ב. אסור בתשה"מ אם לא ליל טבילה. האר"י ז"ל. והרי"ו בשם הרמ"ך כתב דלבני חו"ל גם בשמח"ת אסור ע"ש מילתא בטעמא (בש"ת תרס"ח):
אחר תפלת המנחה יקיים בתורה הקדושה ויקרא פרשת וזאת הברכה עמו"ס ואח"כ יקרא ההפטרה. והמנהג כיום בראשו שלא יעשה הלכה מתקון המשכרים. כי אז עדיין לא הביא ספלו אכס. והוא מצוה לא יוכל לתקן. ואם ינהו לשמות ותשבה לכם יקדש תמלא על יין ואומרים זמן ואח"כ ישבו:

תפלה כשיוצאין מן הסוכה:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ כְּשֵׁם שֶׁקִּיַּמְתִּי וְיָשַׁבְתִּי בְּסֻכָּה זוֹ כֵּן אֶזְכֶּה לְשָׁנָה הַבָּאָה לֵישֵׁב בְּסֻכַּת עוֹרוֹ שֶׁל לִוְיָתָן: לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלָיִם:

תפלה קצרה לומר ביום שמע"צ כשעוזב מסוכה לביתו וכה יאמר הוא עם בניו (מספר יסוד יוסף):

רבונא דעלמא יהא רעוא מן קדמך שאותן מלאכים הקדושים השייכים למצות סכה ולמצות ארבעה מינים לולב ואתרוג הדס וערבה ההולכים בתוך הסכות הם יתלוו עמנו בצאתנו מהסכה ויכנסו עמנו לביתנו לחיים ולשלום ולהיות תמיד עלינו שמירת עליונה ממעון קדשך ולהצילנו מכל חטא ועון ומכל פגעים רעים ומכל שעות רעות המתרגשות לבא לעולם. והערה עלינו רוח ממרום וחדש כליותינו לעבדך באמת ביראת ובאהבה ונתמיד מאד בלמוד תורתך הקדושה ללמוד וללמד. וזכות ארבעה מינים ומצות סכה תעמד לנו שתאריך אפך עד שובנו אליך בתשובה שלמה לפניך ונתקן כל אשר פגמנו ונזכה לשתי שלחנות בלי צער ויגון אני ובני ביתי ויוצאי חלצי ונהיה כלנו שקטים ושלוים דשנים ורעננים ועובדי יהוה באמת לאמתו כרצונך הטוב בכלל כל בני ישראל אמן: יהיו לרצון וכו'

דובר שלום

כשם שיכנסו בסוכה זו כן נזכה לישב בסוכה של לויתן. הוא ע"פ מאמר המדרש א"ר לוי כל מי שמקיים מצות סוכה בעוה"ז אף הקב"ה מושיבו בסוכת עורו של לויתן לעוה"ב. והגה אף שהדבר מובטח בודאי במי שקיים מצות סוכה שעתיד לישב בסוכה של לויתן ואין צריך להתפלל ע"ז מכ"מ אנו מתפללין ע"ז לפי שאין אנו בטוחין שישיבתנו בסוכה היתה כראוי כפי המצוה לכן אנו מבקשים כשם שישבנו בסוכה זו אף אם לא היתה הישיבה בשלימות כמצוה יחשב להקב"ה כאלו קיימתיה כראוי ועי"ז נזכה לישב בסוכה של לויתן: ויתכן דזהו ענין ג' פסוקים בפרשת אמור בפ' אמור בסכת תשבו ז' ימים. כל האזרח בישראל ישבו בסכת. למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בנ"י. שמזכיר הכתוב בסכות ממש ז' ימים. שע"י יזכו כל האזרח בישראל אשר ישבו בסוכה שהוא של לויתן למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל: כלומר מתגלים בענני הכבוד. ולכן בסכת ב"פ חסר לפי שבסכת לויתן ישבו כל ישראל בסוכה אחת: וענין הסוכה בתחיה לעתיד לבא מעורו של לויתן יעשו. לפי שנאמר בחטא עה"ד של אדה"ר ויעש ה' א' לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. ואיתא בתדב"א מן העור שהפשיט מן הנחש עשה להם כתנות עור. והטעם שהם מלובשים בחטא של עה"ד. לכן לעתיד לבא כשיתוקן החטא לא יהיה עוד העור שלהם נחש רק יהיה נעשה מזה סוכה ליושבת מזיו: וזה טעם מאמר המדרש. ומ"ש

דיני שמחת תורה:

א) נ"ל חשיבי מקדשין ואומרים זמן: (ב) נהגו להוציא כל הס"ת שבהיכל בין בערבית בין בשחרית. ובערבית נהגו אחר שמקיפין ז' פעמים עם הס"ת מחזירין הס"ת להיכל ומשיירין ס"ת אחת וקורין בה ג' גברי בפ' וזאת הברכה וצריכין לומר קדיש על הס"ת אחר הקריאה ואין סומכין על הקדיש שלאחר עלינו משום דהוי הפסק: (ג) בשחרית אחר שמקיפים ז' פעמים עם כל הס"ת משיירין שלשה ס"ת באחת קורין וזאת הברכה ובשניה בראשית ובשלישית מפטיר בעניינו של יום ואם אין שם אלא שני ס"ת קורין באחת וזאת הברכה ובשניה בראשית ואח"כ לוקחין הראשונה וקורין בה מפטיר והקדיש יאמר על הספר תורה השניה ולא על הראשונה ואם שכח ואמר קדיש על הראשונה יאמר פעם אחרת על השניה (סי' תרס"ט): ונהגו להרבות הקרואים בס"ת וקורין פרשה אחת הרבה פעמים (שם). מוציאין שלשה ס"ת באחת קורין וזאת הברכה והמסיים הוא חתן תורה ובספר ב' קורין בראשית ונקרא חתן בראשית ונוהגין שאף מי שעלה כבר בפרשת וזאת הברכה עולה לחתן תורה או לחתן בראשית דהכל יודעין דמשום שמחת תורה ליכא פגמא אף בב' ס"ת ומיהו חתן תורה לא יעלה לחתן בראשית (שם בפ"מ) ולענין ברכה על התורה כשקורין הרבה כהנים או לוים או נערים ראוי שאחד יברך והשאר ישמעו ויצאו בברכתו ונהגו לקרות כל הנערים לס"ת ראוי שהגדול יברך ברכת התורה והקטנים ישמעו ויצאו וקורין להם פ' המלאך הגואל (שם בפ"מ ופמ"ג בסי' הנ"ל):

שמחת תורה. נקרא כן על שם שמחין בו לעשות שמחה ומשתה לסיומה של תורה שקורין לסדר פ' וזאת הברכה. שכן אמרו במדרש (שה"ש [קה"ר ריש פ"א]) מ"ד ויבא ירושלים ויעמוד לפני הארון וגו' ויעש משתה לכל עבדיו (מ"א ג) א"ר יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה ע"כ. עוד שמו ע"ש שבשעה שסיימו ישראל את התורה בא השטן לפני הקב"ה לקטרג עליהם ואומר ישראל לומדין תורה ואין גומרין אותה וכיון שמסיימים אותה אומר לו הקב"ה הלא סיימוה. והוא משיב אף על פי שסיימוה אין מתחילין אותה. וכשמתחילין אותה בפרשת בראשית משיב לו הקב"ה הלא התחילו כמלא פאין יכול לקטרג. על שום זה נקרא שמחת תורה (חמדת הימים). ובספר המנהיג כתב לפי שהיום יום שמחה שנשלמו שמחים ע"כ. ועוד שבו תשלום קרבנות החג וגם מאחר ולפניו שם השביעי שהיה בחג מתוך שמחה אנחנו רוצים להשלים ולהתחיל ולהיות השכינה שורה מתוך שמחה (א"ר). ונתפשט המנהג לסיום מלבישין בהכ"נ כלים נאים ומלבושים נאות ומוציאין כל הספרים ומעטרין אותן בכסף וזהב וכלי חפץ ורקמה ואומרים בקול רנה ותודה הפסוק צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו. וכל המרבה לרומם את בית אלהים לכבד את ספרי התורה הרי זה משובח ונודע טובה גדולה בבתים ממעל. וכן לענין השמחה לפי כי כל דבר הנעשה שם למצוה כאשר תגיע בשמחתם:

לשמחת תורה

קודם הוצאת ס"ת אומר הש"ץ אתה הראת והציבור עונים אחריו כל פסוק ופסוק:

אַתָּה הָרְאֵתָ לָדַעַת כִּי יְהוָה הוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מִלְּבַדּוֹ: לַעֲשֹׂת
נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: אֵין־כָּמוֹךָ בָאֱלֹהִים
אֲדֹנָי וְאֵין כְּמַעֲשֶׂיךָ: יְהִי כְבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׂמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו: יְהִי
שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: יְהִי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ כַּאֲשֶׁר הָיָה
עִם־אֲבֹתֵינוּ אַל־יַעַזְבֵנוּ וְאַל־יִטְּשֵׁנוּ: וְאִמְרוּ הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ

יא דברים ד, לה. ב תהלים קלו, ד. ג שם פו, ח. ד שם קד, לא. ה שם קיג, ב. ו מ"א ח, נז. ז דה"א טז, לה.

עץ יוסף

הראת. כתרגומו איתחזיתא. כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים. וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים וראו שהוא יחידי. לכך נאמר אתה הראת לדעת (רש"י): לעושה נפלאות גדולות לבדו. בראשון לא נברא מלאך כשעשאן לנפלאות הללו שמים והארץ השמש והירח (רש"י): אין כמוך. יכול להושיע: ואין כמעשיך. מפליא לעשות (ספורנו): יהי כבוד ה' לעולם. יהי רצון שיגלה כבודו ואז ישמח ה' במעשיו. וכדאי' במדרש שמח ה' במעשיו אין כתיב כאן אלא ישמח שעתיד הוא לשמוח במעשיו ור"ל כשיגלה כבודו ואז תהיה מלאה הארץ דעה את ה' אז ישמח ה' במעשיו: כאשר היה עם אבותינו. דור המדבר. ולפי

דובר שלום

עורו של לויתן אינו דבר מבוכת אר"ש הכהן בר' חייא. ור' ירמיה בשם רב שמואל בר' יצחק שהפסוקים הללו מכוונים כנגד גלגל החמה וכו'. לפי שבאדה"ר נאמר בו בחפות פקיעו מכסה גלגל חמה. וזה הי' קודם החטא. וכחטאו של אדה"ר הלבישו הקב"ה כתנות עור של לאחר החטא ואותו העור כסה וכסה אורו שהיה מכסה גלגל החמה. ולעתיד כשיתוקן החטא יחזור הדבר לכמו שהיה. באותו עור שמכסה בחטא אורו של אדה"ר שמכסה גלגל חמה. תזר אותו עור עצמו לכסות אור שמכסה גלגל חמה כמאמר חז"ל זדונות נעשו כזכיות. והמיחסים ספנין אנו לויתן הוא לפי שנאמר לויתן נחש בריח. בהחטא היה ע"י נחש. ושתקון ע"י לויתן:

וְקַבְּצֵנוּ וְהַצִּילֵנוּ מִן־הַגּוֹיִם לְהוֹדוֹת לְשֵׁם קָדְשֶׁךָ לְהִשְׁתַּבֵּחַ בִּתְהִלָּתֶךָ׃

יְהוָה מֶלֶךְ יְהוָה מָלָךְ יְהוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃

יְהוָה עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְהוָה יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם׃

וְיִהְיוּ נָא אֲמָרֵינוּ לְרָצוֹן לִפְנֵי אֲדוֹן כֹּל׃

פותחין הארון וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה קוּמָה יְהוָה וְיָפֻצוּ אֹיְבֶיךָ וְיָנֻסוּ מְשַׂנְאֶיךָ מִפָּנֶיךָ׃ קוּמָה יְהוָה לִמְנוּחָתֶךָ אַתָּה וַאֲרוֹן עֻזֶּךָ׃ כֹּהֲנֶיךָ יִלְבְּשׁוּ־צֶדֶק וַחֲסִידֶיךָ יְרַנֵּנוּ׃ בַּעֲבוּר דָּוִד עַבְדֶּךָ אַל־תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ׃ וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִוִּינוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ. זֶה יְהוָה קִוִּינוּ לוֹ. נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ׃ מַלְכוּתְךָ מַלְכוּת כָּל־עֹלָמִים וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בְּכָל־דּוֹר וָדֹר׃

כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר־יְהוָה מִירוּשָׁלָםִ׃

אַב הָרַחֲמִים. הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָםִ׃ כִּי בְךָ לְבַד בָּטָחְנוּ מֶלֶךְ אֵל רָם וְנִשָּׂא אֲדוֹן עוֹלָמִים׃

ואח"כ מוציאין כל הס"ת שבהיכל ומסבבין הבימה ז"פ ומתחיל החזן אנא ה' כו' ועוד מזמורים כפי המנהג:

הקפה א' חזן אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא. אָנָּא יְהוָה הַצְלִיחָה נָא. אָנָּא יְהוָה עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ׃ אֱלֹהֵי הָרוּחוֹת הוֹשִׁיעָה נָּא. בּוֹחֵן לְבָבוֹת הַצְלִיחָה נָא. גּוֹאֵל חָזָק עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ׃

א מיט פסוק שלם יחד רק מצרף בג' פסוקים וכי' ימלוך לעולם ועד הוא פסוק שלם בשמות טו, יח, ונזכר בריש סופרים פרק י"ד הל"ח ע"ש. ב תהלים כט, יא. ג במדבר י, לה. ד תהלים קלב, ח. ה שם שם ט. ו שם שם י. ז ישעיה כה, ט. ח תהלים קמה, יג. ט ישעיה ב, ג. י תהלים נא, כ. כ שם קיח, כה.

עץ יוסף

שבאמרוה עובס ומשם נמרגלים עד תומם במדבר לזה אמר אל יעזבנו ואל יטשנו (מסרי"א): ה' מלך כו'. אין זה מן הכתובים אבל הוא שיר של מלאכים והובא בפרק היכלות: ה' עוז לעמו יתן. פי' כשהשי"ת עוז ותעצומות לעמו יתן: ה' יברך את עמו בשלום. תחלה שהוא כלי המחזיק הטוב והטובה כמו שאחז"ל שאין כלי מחזיק ברכה וטובה כמו השלום (כלי פו): ויהיו נא כו'. שבה"ל יהיו לרצון אמרי פי (תהלים יט, טו): קומה ה' כדרך בנ"א לעמוד להלחם. וכאשר יראו שקמת לעשות מלחמה מיד יפוצו אויביך המכונסים: וינוסו משנאיך. אלו הרודפים. אויביך משנאיך אלו אויבי ושונאי ישראל שכל המריב ושונא את ישראל הוא אויב ושונא את מי שאמר והיה העולם שנאמר ומשנאיך נשאו ראש. ומי הם על עמך יערימו סוד: קומה ה' למנוחתך. דרך משל קום ולך אל המקום אשר תנוח בו. כי המקדש היה ראוי להיות בית עולמים ומקום מנוחה לעולם עלי החסידים: אתה וארון עזך. רמז באומרו אתה אשר אלה השוכן אתם בתוך טומאתם. וארון עזך ר"ל עוז להיות שם לוחות ושברי לוחות שהם עוז לישראל: כהניך. הם בני אהרן: ילבשו. בגדי: צדק. כי הם מורים את התורה ומוסיפי ישראל: וחסידיך. הם הלוים: ירננו. שיר: בעבור דוד כו'. התפלל שכמו כן בזכותו לא תשב פני משיחך שלמה שתרד אש מן השמים לקבל קרבנותיו: ואמר ביום ההוא כו'. הכונה שאחר שהאל יתברך קרא שמו עלינו ואלהי ישראל יקרא. א"כ בהיותנו בגלות שמו גם כן בגלות כדרך המדרשים. וזהו עמו אנכי בצרה. וכמו כן כשישוב מהגלות הוא יתברך שב עמהם. א"כ אחר שהוא גולה ג"כ כי אין השם שלם בזה נבטח שכשיושיע את עצמו יושיענו ג"כ. וזהו הנה אלהינו זה קוינו לו שיושיענו בלי ספק. ונתן טעם זה ה' קוינו לו וכו' ירצה התקוה היא לפי בישועתו רצוני בישועת עצמו נגילה ונשמחה כי בו ישמח לבנו שיגאלנו וכזה האחד למה אמר טעם יושיענו ושם בישועתו (אורים ותומים): מלכותך מלכות כל עולמים כו'. ולא כמלכות וממשלת בנ"א שהן נפסדות: כי מציון. שהוא המקום המוכן לקבלת השפע. כי שם צוה ה' את הברכה: תצא תורה. ומצוה לכל העמים:

שמע ישראל וכו': ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד. ג"פ: תורת ה' תמימה משיבת נפש: מזמור לדוד הבו לה' בני אלים הבו לה' כבוד ועוז: הבו לה' כבוד שמו השתחוו לה' בהדרת קודש: קול ה' על המים אל הכבוד הרעים ה' על מים רבים: למנצח בנגינות מזמור שיר: אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה: קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך: וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים: אנא בכח גדולת ימינך תתיר צרורה: כי אמרתי עולם חסד יבנה:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אב הרחמן שבזכות הק:ה ראשונה שהקפנו לתיבה בשמחת תורתך הרומזת לחס"ד יהי הסדך ה' עלינו והזכנו לעבדך ביראה ואהבה ותהיה אהבתך תקועה בלבנו תמיד כל ימי חיינו ותהיה יראתך תמיד על פנינו לבלתי נחטא. ובכל מדה ומדה שתמדוד לנו נודה לך במאד מאד. והזכנו להשכיל להיטיב ולגמול חסד בכל כח:ו בגופנו וממוננו בלב שלם. ויהיו כל מעשינו לשמך ולזכרך תאות נפש. ותזכנו להתרחק מהקנאה ואכזריות וכעס. ולקנות מדת החסד בקנין גמור. ולמען תורתך הקדושה הניתנת בימין ולמען אברהם אוהבך איש החסד תמלא משאלות לבנו לטובה. ויודע לעיני הכל טובך וחסדיך עמנו. (ר"ת חסד) "חסדי ה' עולם אשירה לדור ודור אודיע אמונתך בפי: "סתרי ומגני אתה לדברך יחלתי: "דרכיך ה' הודיעני אורחותיך למדני: יהיו לרצון כו':

הקפה ב' דּוֹבֵר צְדָקוֹת הוֹשִׁיעָה נָּא. הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ הַצְלִיחָה נָא. וָתִיק וְחָסִיד עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

שמע ישראל כו': ה' מלך כו' ג"פ: עדות ה' נאמנה מחכימת פתי: קול ה' בכח: לדעת בארץ דרכך בכל גוים ישועתך: קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא: לך זרוע עם גבורה תעוז ידך תרום ימינך: עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו: עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי א:ותינו שבזכות הקפה הזאת השניה הרומזת לגבורה תזכנו להתגבר על יצרנו. ותן בנו כח לכבוש תאוותינו הגופניות. ולמען יצחק עקידך נאזר בגבורה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו. וכמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו לעשות רצונך בלבב שלם כן יכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עמנו ה' אלהינו במדת החסד ותכנס לנו לפנים משורת הדין ובטובך הגדול ישוב חרון אפך מעמך ומעירך ומארצך ומנחלתך. ותבטל מעלינו כל גזרה קשות ורעות. והגזור עלינו גזרות טובות ברוב רחמיך. (ר"ת גבורה) "גם מזדים חשוך עבדך אל ימשלו בי אז איתם: "באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה צנה וסחרה אמתו: "ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך: "רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה: "הורני ה' דרכך אהלך באמתך יחד לבבי ליראה שמך: יהיו לרצון כו':

הקפה ג' זַךְ וְיָשָׁר הוֹשִׁיעָה נָּא. חוֹמֵל דַּלִּים הַצְלִיחָה נָא. טוֹב וּמֵטִיב עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

שמע ישראל כו': ה' מלך כו' ג"פ: פקודי ה' ישרים משמחי לב: קול ה' בהדר: יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם: נא גבור דורשי יחודך כבבת שמרם: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם: כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרום קרננו: תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך: ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך כאשר דבר:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שבזכות הקפה שלישית הרומזת להפארת תזכנו להיות מעבדיך הנאמר עליהם ישראל אשר בך אתפאר ותזכנו לעסוק בתורתך הקדושה תורת אמת ותהיה כל מגמתנו לבקש האמת ותחננו למען דעת אמיתות דיני התורות ותזכנו להתרחק מהשקר והכזב וכל פינות שנפנה יהיו על דבר אמת. ובזכות תורת אמת ובזכות יעקב אבינו החתום בתפארת מדת האמת וכתיב תתן אמת ליעקב תעננו ותעשה

בקשתנו תקראנה ירושלים עיר האמת. על כן נקוה לך ה' אלהינו לראות מהרה בתפארת עוזך. (ר"ת תפארת) "תקרב רנתי לפניך ה' כדברך הבינני: "פעמי הכן באמרתך ואל תשלט בי כל און: "אשרי אדם עוז לו בך מסלות בלבבם: "רחמיך רבים ה' כמשפטיך חייני: "תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד: יהיו לרצון כו':

הקפה ד' יוֹדֵעַ מַחֲשָׁבוֹת הוֹשִׁיעָה נָּא. כַּבִּיר וְנָאוֹר הַצְלִיחָה נָא. לוֹבֵשׁ צְדָקוֹת עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

שמע ישראל כו': ה' מלך כו' ג"פ: מצות ה' ברה מאירת עינים: קול ה' שובר ארזים וישבר ה' את ארזי הלבנון: וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן ראמים: ישמחו וירננו לאומים כי תשפוט עמים מישור ולאומים בארץ תנחם סלה: ברכם טהרם רחמם צדקתך תמיד גמלם: ה' אלהים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה: תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אל מלא רחמים שתעשה למען זכות הקפה ד' הרומזת למדת נצ"ח ברחמיך הרבים אל יעזבונו נצח סלה ועד. ונשמחה ונראה נעימות בימינך נצח. והזכנו לכל הבטחות ונחמות שהבטחתנו על ידי נביאיך הקדושים וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. ותחזקנו ותאמצנו לנצח ותנצח אויבינו ותסתום ותחתום פי כל המקטרגים עלינו. ולמען זכות משה רעיא מהימנא החתום במדת הנצ"ח האיר עינינו בתורתך ואחרי מצותיך תרדוף נפשנו ותגאלנו גאולת עולם מגלות החל הזה בזכות משה רעיא מהימנא ותבנה בית המקדש במהרה בימינו. וקול בן לוי תסוב על שיר"ה ונבל ה' עשו. כנור נעים עם נבל לנצח על מלאכת בית ה'. (ר"ת נצח) "נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו: "צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו: "חנני ה' כי אליך אקרא כל היום: יהיו לרצון אמרי פי וגו':

הקפה ה' מֶלֶךְ עוֹלָמִים הוֹשִׁיעָה נָּא. נָאוֹר וְאַדִּיר הַצְלִיחָה נָא. סוֹמֵךְ נוֹפְלִים עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

שמע ישראל כו': ה' מלך כו' ג"פ: ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים: גדול כבודו בישועתך הוד והדר תשוה עליו: יראת ה' טהורה עומדת לעד: קול ה' חוצב להבות אש: יודוך עמים אלהים יודוך עמים כלם: חסין קדוש ברוב טובך נהל עדתך:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעשה למען רחמיך ולמען הקפה חמישית הרומזת להוד ותזכנו שלא נלך בעצת רשעים ולא נהיה מהולכי רכיל. ולמען זכות אהרן קדוש ה' החתום במדת הו"ד לטובה הזכנו לרדוף שלום ולבקש שלום ולשים שלום ולהרבות שלום בעולם ולמעבד עובדא דאהרן ותשים שלום בינינו ותברכנו לחיים טובים ולשלום ובא לציון גואל. גדול כבודו בישועתך הוד והדר תשוה עליו במהרה בימינו. (ר"ת הו"ד) "השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו: "ויהי ה' לי למשגב ואלהי לצור מחסי: "דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי: יהיו לרצון כו':

הקפה ו' עוֹזֵר דַּלִּים הוֹשִׁיעָה נָּא. פּוֹדֶה וּמַצִּיל הַצְלִיחָה נָא. צוּר עוֹלָמִים עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

שמע ישראל כו': ה' מלך כו' ג"פ: משפטי ה' אמת צדקו יחדו: קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש: ארץ נתנה יבולה יברכנו אלהים אלהינו: יחיד גאה לעמך פנה זוכרי קדושתך: צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו: יצאת לישע עמך לישע את משיחך, מחצת ראש מבית רשע ערות יסוד עד צואר סלה:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעשה למען רחמיך ולמען זכות הקפה הששית הרומזת ליסוד ותצילנו מכל חטא ועון והרהור הרע ואתה בטובך הגדול

תלקט את אשר פזרנו ותיחד את אשר הפרדנו ותתקן את אשר העוינו ותוציא לאור כל הניצוצות של קדושה אשר נטמעו בין הקליפות חו"ל בל"ע ויקיאנ"ו מבטנו יורישנו אל. ותזכנו לשמור עצמנו ודרכנו מכל חטא. ולא ימצא בנו ובזרענו שום פגם ויהיה כל זרענו זרע קדש. ובזכות יוסף צדיקך החתום במדת היסו"ד תרחם עלינו. אל שדי יסד יסוד ציון תרוממנה קרנות צדיק. ובזכות יוסף יוסיף ה' שנית ידו ויגאלנו גאולת עולם במהרה בימינו. (ר"ת יסוד) "ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו: "סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו: "והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח: "דרכי ספרתי ותענני למדני חקיך: יהיו לרצון כו':

הקפה ז' קָדוֹשׁ וְנוֹרָא הוֹשִׁיעָה נָּא. רַחוּם וְחַנּוּן הַצְלִיחָה נָא. שׁוֹמֵר הַבְּרִית עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ: תּוֹמֵךְ תְּמִימִים הוֹשִׁיעָה נָּא. תַּקִּיף לָעַד הַצְלִיחָה נָא. תָּמִים בְּמַעֲשָׂיו עֲנֵנוּ בְיוֹם קָרְאֵנוּ:

שמע ישראל כו': ה' מלך כו' ג"פ: הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים: קול ה' יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו כלו אומר כבוד: ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם: ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום: יברכנו אלהים וייראו אותו כל אפסי ארץ: כי אתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך: מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש: והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: שועתנו קבל ושמע צעקתנו יודע תעלומות: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אל מלא רחמים שתעשה למען רחמיך ובזכות הקפה שביעית הרומזת למלכות. ותגלה ותראה מלכותך עלינו מהרה ומלוך על כל העולם כלו בכבודך והיתה לה' המלוכה והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ועשה למען דוד המלך ע"ה החתום במדת מלכו"ת ותשרה שכינתך עלינו ויהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו. (ר"ת מלכות) "מהולל אקרא ה' ומן אויבי אושע: "לעולם ה' דברך נצב בשמים: "כי חסדך גדול עלי והצלת נפשי משאול תחתיה: "ואני כזית רענן בבית אלהים בטחתי בחסד אלהים עולם ועד: "תאות ענוים שמעת ה' תכין לבם תקשיב אזנך:

עוד אני מדבר נתפלל אחר הז' הקפות:

רבונו של עולם הנה אנחנו באים ביראה ובאהבה ושמחה רבה להודות לך על אשר קדשתנו במצותיך ובחרת בנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ותתן לנו את תורתך הקדושה תורה שבכתב ותורה שבע"פ וקרבתנו לעבודתך. מה אנו מה חיינו אשר עשית עמנו חסדים גדולים רבים ועצומים כאלה ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך. אמנם גדול צערנו בהעלותנו על לבבנו כל אשר נתרשלנו מלעסק בתורתך הקדושה וכל אשר פגמנו בלימודנו הן מצד לימוד להתגדל והן מצד שלא לשמה בקדושה ויראה כדת מה לעשות והן שלא טרחנו להבין דבר על בוריו מיצוי הדין ועומק ההלכה והן אשר קצצנו מלית עלי ציצית והן אשר לא תמכנו וחזקנו ברכי רבנן דשלהי ולא אמצנו ברכים כושלות, וכזאת וכזאת פגמנו בכ"ב אותיות תורתך וטעינו בלימוד ובהוראה ולא נהגנו בטכסים תלמיד חכם. ועוד אחרת אשר נפלו ניצוצי תורתנו ומצוותינו לבורות נשברים וישב ממנו שבי:

על הכל בושנו ונכלמנו ובמסתרים תבכה נפשנו. יראה ורעד יבא בנו ותכסנו פלצות. והן עתה בבושת פנים אנו שבים ומתחרטים ואנו רוצים לעשות רצונך כרצוננו. ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו אל רחום וחנון הטוב והמטיב שתקבל כוונתנו. כי אתה בוחן לבות ויודע שרצוננו לעשות רצונך ולעסוק בתורתך הקדושה כדת מה לעשות ואתה הבטחתנו על ידי עבדיך הבא ישראל הבא ליטהר מסייעין אותו. ובכן יהמו נא רחמיך

רחמיך וראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב. ואויר ארץ העמים ובישול הטהרה. ותוקף גלות גוף ונפש הן הנה היו בעוכרינו. כי גבר אויב יצרנו הרע ועשה אשר זמם להדיחנו מתורתך ומעבודתך:

ובכן אין לנו גואל ומושיע בלתך. הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך. ובכח שבע הקפות שהקפנו לתיבה שבה ספר התורה ושמחנו לכבוד תורתך תתמלא רחמים עלינו והשיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך ויתמתקו הדינים ויכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותוציא לאור כל ניצוצי תורתנו ומצותינו וישוב הכל לאיתנו ולא ידח ממנו נדח ותזכנו לעסוק בתורה לשמה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולהוציא לאור כל חלקי פרד"ס תורתנו השייכים לנפשנו רוחנו ונשמתנו. ותחננו מאתך חכמה ובינה ודעת לחדש חידושים רבים אמתיים בפרד"ס תורתך הקדושה וקושיות והויות וישובים אמתיים וחידושי דינים לאמתה של תורה. וברוב רחמיך תזכנו לזרע קדש בנים חכמים וחסידים זרע אנשים ובריא טוליהו. ולא יצא בנו ולא בזרענו שום פגם ושום פיסול. ואתה ברוב רחמיך תתן בנו כח ובריאות ויכולת מספיק וחוזק ואומץ באברינו וגידינו וגופנו לעמוד על המשמר. ולא יארע לנו שום מיחוש ושום כאב. ונהיה שמחים וטובים ובריאים לעבודתך. והצילנו מכל רע:

אלהינו ואלהי אבותינו. מלוך על כל העולם כלו בכבודך והנשא על כל הארץ ביקרך והופע בהדר גאון עזך על כל יושבי תבל ארצך וידע כל פעול (עשי"ה) כי אתה פעלתו ויבין כל יצור (יציר"ה) כי אתה יצרתו ויאמר כל אשר נשמה (בריא"ה) באפו ה' אלהי (אצילו"ת) ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. קדשנו במצותיך ותן חלקנו בתורתך שבענו מטובך ושמח נפשנו בישועתך וטהר לבנו לעבדך באמת ואל תריחנו מפני שום נברא שבעולם ותאריך ימינו בטוב ושנותינו בנעימים ומלא שנותינו שמונים שנה. אורך ימים ושנות חיים תוסיף לנו לעבודתך. ובצל כנפיך תסתירנו ותצילנו לנו ולכל בני בתינו מכל גזרות קשות ורעות ותחדש עלינו שנה טובה ונהיה שוקטים ושאננים דשנים ורעננים לעבודתך וליראתך כי עמך מקור חיים באורך נראה אור: יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך: הראנו ה' חסדך וישעך תתן לנו: ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה:

בגולה אחר ההקפות מכניסין כל הס"ת להיכל ומשאירין ס"ת א' ואומרים שמע ישראל. גדלו. ומגן על הכל וקורין בהס"ת כל מקום כפי מנהגו. ואומרים ח"ק ומגביהין הס"ת ואח"כ אומרים זה:

חזן
שִׂישׂוּ וְשִׂמְחוּ בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. וּתְנוּ כָבוֹד לַתּוֹרָה. כִּי טוֹב סַחְרָהּ מִכָּל־סְחוֹרָה. מִפָּז וּמִפְּנִינִים יְקָרָה: קהל נָגִיל וְנָשִׂישׂ בְּזֹאת הַתּוֹרָה. כִּי הִיא לָנוּ עֹז וְאוֹרָה: אֲהַלְלָה אֱלֹהַי וְאֶשְׂמְחָה־בּוֹ. וְאָשִׂימָה תִקְוָתִי בּוֹ. אֲהוֹדֶנּוּ בְּסוֹד עַם־קְרוֹבוֹ. אֱלֹהֵי צוּרִי אֶחֱסֶה־בּוֹ: נגיל בְּכָל־לֵב אֲרַנֵּן צִדְקוֹתֶיךָ. וַאֲסַפְּרָה תְּהִלָּתֶךָ. בְּשָׂשׂוֹן הֲשִׁיבֵנוּ לְבֵיתֶךָ (נ"א בְּעוֹדִי אַגִּיד נִפְלְאוֹתֶיךָ). עַל־חַסְדְּךָ וְעַל־אֲמִתֶּךָ: נגיל הִתְקַבְּצוּ מַלְאָכִים זֶה אֶל־זֶה. זֶה לְקַבֵּל זֶה. וְאָמַר זֶה לָזֶה. מִי הוּא זֶה וְאֵי־זֶה הוּא. מְאַחֵז פְּנֵי כִסֵּא. פַּרְשֵׁז עָלָיו עֲנָנוֹ. מִי עָלָה

עץ יוסף

מאחז פני כסא וגו'. פסוק הוא באיוב כ"ו פ' וקאי על משה כדאי' במסכת שבת דף פ"ח וכש"ר פ' פ"ב: מי עלה למרום כו'. עפה"כ עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה (משלי כא, כב) והוא משה כמו שפירש רש"י וכדאיתא טיקרא רבה פרשה נ"א:

לַמָּרוֹם. מִי עָלָה לַמָּרוֹם. מִי עָלָה לַמָּרוֹם. וְהוֹרִיד עֹז מִבְטֶחָה: התקבצו משֶׁה עָלָה לַמָּרוֹם. *אֶתְנִאֵל. שְׁמַעְיָה. אֲבִי שׁוֹכוֹ. אֲבִי זָנוֹחַ. חֶבֶר. יְקוּתִיאֵל. טוֹבִיָּה. יֶרֶד. אֲבִי גְדוֹר עָלָה לַמָּרוֹם. וְהוֹרִיד עֹז מִבְטֶחָה: התקבצו אָגִיל וְאֶשְׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. בֹּא יָבֹא צֶמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה: תּוֹרָה הִיא עֵץ חַיִּים. לְכֻלָּם חַיִּים. כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים: אַבְרָהָם שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. יִצְחָק שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. יַעֲקֹב שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. משֶׁה שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. אַהֲרֹן שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. אֵלִיָּהוּ שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. שְׁמוּאֵל שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. דָּוִד שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. שְׁלֹמֹה שָׂמַח בְּשִׂמְחַת תּוֹרָה. תּוֹרָה הִיא עֵץ חַיִּים. לְכֻלָּם חַיִּים. כִּי עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים: אַשְׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל. אַשְׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל. אַשְׁרֵיכֶם יִשְׂרָאֵל. אֲשֶׁר בָּחַר בָּכֶם אֵל. וְהִנְחִילְכֶם הַתּוֹרָה מִמִּדְבָּר (נ״א מִסִּינַי) מַתָּנָה:

יש נוהגין לומר הדרן עלך אחר השלמת התורה:

הדרן עלך אורייתא קדישא. דעתן עלך ודעתך עלן אורייתא קדישא. לא נתנשא מנך ולא תתנשא מנן. לא בעלמא הדן. ולא בעלמא דאתי: ג״פ

ויהי רעוא קדמך למהוי עמנא לעלמא דאתי משה רעיא מהימנא (ויו פיא״ל) רב ממונא. וחמשין ותלת רתיכן מתחות ידי דממונא בשימושא דאורייתא. כל חד וחד על משריין וסלקן לכל פרשתא ופרשתא. להתעטרא קמי קודשא בריך הוא. להתיחדא לעילא ולעילא:

ויהי רעוא קדמך דיתכללון השתא בשליםתא דאורייתא כולהו כחדא וכללא חדא להתעטרא בגו כורסייא קדישא. עם ממונן רתיכין שמשון דלהון. זכאה חולקנא וזכאה חולקיהון דישראל דכתיב כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו:

ויהי רצון מלפניך ה' או״א הבוחר בתורה ובמשה עבדו שבזכות חמשה חומשי תורה ובזכות פרשיותיהן ובזכות פסוקיהן ותיבותיהן ואותיותיהן ונקודותיהן וטעמיהן ושמותיהן הקדושים היוצאים מהן. בזכות אבינו רוענו משה רבינו ע״ה. להיות נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. להיות זוכים היום ביום חתונתנו וביום שמחת לבנו. לעורר אם הבנים שמחה. ולבער קוצים מן הכרם. וליחד סוד תורה שבכתב עם סוד תורה שבעל פה. ביחודא שלים באהבה ואחוה וריעות. ומשם ימשוך לנו שפע אור החיים. לנפש רוח ונשמה. להאריך ימינו בטוב וביראת ה' כל הימים. והערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפי עמך בית ישראל. ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו. וצאצאי עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך הקדושה לשמה. ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך ובמצותיך ובחקותיך לעולם ועד. כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה. יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו. אל יעזבנו ואל יטשנו להיטיב לבבנו אליו. ללכת בכל דרכיו ולשמור מצותיו וחקותיו ומשפטיו אשר צוה את אבותינו. ותפתח לבבנו הערל בסודות תורתך. ותאציל עלינו אור מקור נשמותינו בכל בחינותינו. ושיתנוצצו ניצוצי אבינו רוענו משה רבינו ע״ה אשר על ידו גלית עסקי סוד תורתך. וזכותו וזכות

*) אלה כינוי נקראו בתואר שמות האלה. ועי' בדס״א (ד, יח) ובמגלה (יג.) ובסוטה (יב.) (כנ״מ)

תירתו ועננו נתנו וקדושתו תעמד לנו לכל נכסל לעולם ועד. מתם אשורינו מתורתך הקדושה ת"ו. ולהיות דבריו נאמנים ונחמדים חיים וקיימים לעד ולעולמי עולמים. עלינו ועל בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך. על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקים באמת ובאמונה חוק ולא יעבור. ונזכה נחיה ונראה ונירש טובה וברכה לחיי עולם הבא. ובכח חמשה חומשי תורה הסמכונים לחמשה חסדי אבא קדישא עלאה. ובזכות תורה שבעל פה המכוונת לחמש גבורות אמא. הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים ומלוך על כל העולם כולו בכבודך. והנשא על כל הארץ ביקרך. והשפיע עלינו אור ישועה ורחמים ממעיני הישועה. אבא ואמא עלאה בהם עולים ונושעה. אמן כן יהי רצון. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגאלי:

כשמסיימין עם החתן תורה לעיני כל ישראל אומרים בקו"ל חזק ג"פ. רמז למשה רבינו. שנ"ס חזק בגימטריא משה (מעגלי צדק. א"ר). ואחר השלמת המפטיר אומרים שישו ושמחו. אשרי. ואח"כ אומרים זה:

חזן יְהַלְלוּ | אֶת־שֵׁם יְהוָה כִּי־נִשְׂגָּב שְׁמוֹ לְבַדּוֹ

והקהל עונים הוֹדוֹ עַל־אֶרֶץ וְשָׁמָיִם: וַיָּרֶם קֶרֶן | לְעַמּוֹ תְּהִלָּה לְכָל־חֲסִידָיו לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַם קְרֹבוֹ הַלְלוּיָהּ:

לדוד מזמור. ובנוחה יאמר. והש"ץ אומר ח"ק ומתפללין תפלת מוסף. וש"ץ חוזר התפלה בקול ואומרים קדושת נעריצך ואדיר אדירנו ואומר או"א ברכנו בברכה. ואין נושאין כפים. וגומר התפלה ואומר קדיש תתקבל. אי"כ. עלינו. ק"י. שה"י. שה"כ. שיר של יום. (נוהגין לומר מזמור תפלה למשה):

(שו"ע הרב) במוצאי יום טוב אתה חוננתנו. ומבדילין. ואין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים: א"ח כ"ד ט. אין אומרים תחנונים. ואומרים הלל ומגלת. ועיין מ"ש בס"ח דפסח. ואין אומרים בו צ"ה אם לא לחכם בפניו. ואין מתענין בו אפילו יאה"צ ולא תענ"ח. לבד ת"ח: שבת שאחר החג נקרא שבת בראשית לפי שקורין בו פרשת בראשית. ומברכין החדש. ואין מברכין תענית בה"ב שצריכין להתענות אחר הסוכות משום שנאמר מהיות טוב כלומר שמברכין ר"ח שהוא טוב. אל תקרי רע שהוא התענית. ואין אומרין בשבת זה אב הרחמים. ובמנחה מתחילין לומר ברכי נפשי. והטעם שמתחילין אותו בשבת זה מפני שכל אותו המזמור מדבר בענין מעשה בראשית לכך מתחילין אותו בשבת של פ' בראשית. וקורין אותו משם ואילך בכל השבתות במנחה כדי לזכור ענין מעשה בראשית כפסוקי יומא דשבת שהוא זכר למעשה בראשית. ונראה שמה שקורין הט"ו שיר המעלות עמו הוא ג"כ מהאי טעמא שהרי אמרו דוד כשכרה השתין וקפאו התהומות ובעי לשטפי עלמא לחזור אותו לתהו ובהו כדאיתא במדרש וע"י אלו הט"ו שיר המעלות חזר התהום לאחוריו ונעשה קיום למעשה בראשית. לכן אומרים אותם ג"כ עם מזמור של ברכי נפשי (לבוש). והט"ז הקשה ע"ז דהא בפרק החליל מסקינן דט"ו כתיבה בשם נזית תהומא אלא דנחית טובא אמר כמה דמידלי טפי מרטיב לעלמא אמר ט"ו שיר המעלות ואסקי' עיי"ש עכ"ל. גם לפי דבריו עכ"פ הוי מזה קיום למעשה בראשית לכן אומרים אותם עם מזמור של ברכי נפשי. ואומרים כן ברכי נפשי ושיר המעלות עד שבת הגדול שאז נוהגין לומר במנחה ההגדה מעבדים היינו עד לכפר על כל עונותינו כדי לפטר גם יציאת מצרים ביום שבת הגדול שנעשה בו נס הגדול במצרים. ומה שאין אומרים לא ברכי נפשי ולא פרקים בשבתות שחל בהן יו"ט. היינו משום דקיי"ל בכל הימים טובים חציו לה' וחציו לכם. וכיון שהוא במנחה שהוא אחר חצות שהיא כחצי שלכם אין אומרים כלום. אם שאין כן בשאר שבתות השנה שהם כולם שבת לה' (וק"ק דבסימן רצ"ב כתב הלבוש דאומרים ואני תפלתי בשבת ולא ביו"ט משום דשבת כולו לכם ע"ש. א"ר) וכיון שצריכין להפסיק מלומר בשבת שחל ביו"ט עצמו לכך אין אומרים כלום גם בשבת דחה"מ ושבתות שבינתים כגון בין ר"ה ליוה"כ או בין יוה"כ לסוכות: מרחשון ר"ח שלו נ"ח מיגי' נדה"ו. שבת שאחר ר"ח חדש מברכין תענית בה"ב אחר אשרי קודם יהללו. ומי שאמר אמן או היה קבלתו ואין צריך לקבלו יותר (לבוש). בשיש חתונה או מילה בשבת זו מברכין התענית במנחה משום מהיות טוב אל תקרי רע (אליהו רבה). ודיני בה"ב וסליחותיו מבוארים בחדש איר:

דרך החיים **דיני חנוכה** בשמים ראש

(א) [בבית שני כשמלכי יון גזרו גזירות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות. ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם. ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות. וצר להם לישראל מאד מפניהם

אמרינן בפרק קמא דמגילה לא להתענות בימי [?] שהסתמדמי נסים דניאל מת"ו. ולא נקלסים [?] יומים שמתמידמי להם במשון בלדיק והחשמונאי ובניו ומתחסים כהן גדול וכו'. ובירך ב"מ האי תנוא דס"ב [?]

פניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום. והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יותר על מאתים שנה עד החרבן השני. וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בכ"ה בחדש כסליו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד (שהיה מונח בחותמו של כ"ג) ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המערכה ח' ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת ימים האלו ימי שמחה וכו' (לשון הרמב"ם ז"ל)]: בכ"ה בכסליו מתחילין שמונת ימי חנוכה ויום שלפניהם ויום שלאחריהם אסור לגזור בו תענית וכן יחיד אין לקבוע להתחילה תענית ביום שלפניהם ושלאחריהם אבל אם נהג כבר להתענות בהם אין לשנות מנהגיו (סימן תרפ"ו מ"א): (ב) שמונת ימי חנוכה אסורים בהספד ותענית ואין מתענין בו אפי' יא"צ אבל מותרים בעשיית מלאכה ונוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקים בבית משום דהנס נעשה על ידיהן והוא חצי שעה (א"ר סי' תרע"א) ואין להקל להן (שם): (ג) תענית חלום אין מתענין בהם רק אותן תעניתים שמתענין בהם בשבת ואם עבר והתענה ה"ח או יא"צ צריך למיתב תענית לתעניתו אחר חנוכה ואם התענה בכ"ז בכסליו יכול למיתב תענית לתעניתו בכ"ח משום דהיא תענית צדיקים וכן אם התענה ה"ח או יא"צ א"צ למיתב תענית לתעניתו משום דהוי כטעמא (שם ועיין ס"מ): (ד) חתן בפניו נוהר להספיד ולענין נדק הדין יתבאר במקומו:

סדר הדלקת נר חנוכה ומקום דנחתו:

(א) בלילה הראשון מדליק אחד. מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבליל ח' יהיו שמונה וגם שאין לו שמן הרבה כגון שדר בכפר ואין מצוי אצלו שמן הרבה לדלוק ואין לו נרות אחרים יתן בכל לילה על נר אחד כשיעור והמותר יחלק לכולם כדי שידליק עכ"פ בכל לילה נר אחד כשיעור וכן אם יש לו שמן מצומצם ולחבירו אין לו כלל מוטב שידליק בכל לילה רק אחד ויתן לחבירו (מ"א סי' תרע"א): (ב) צריך להעמיד הנרות בשורה בשוה ולא בעיגול דהוי כמדורה ולא ידליקו שני אנשים במנורה אחת אף שיש לה פיות הרבה משום דאין היכר כמה נרות מדליקין (מ"א שם): (ג) צריך להניחו למעלה מג' טפחים ויניחו בטפח הסמוך לפתח בשמאל כדי שתהא המזוזה בימין ונ"ח בשמאל ואם ב"ב הם רבים ידליקו האחרים במקומות אחרים ולא ידליקו כולם אצל הפתח משום דלא יהיה היכר כמה נרות מדליקין (שם) וגם יזהרו

בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה דתניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענאה בהון. שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל. וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול. ולא היה בו להדליק אלא יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאום יו"ט בהלל ובהודאה. פי' ונקראת חנוכה ע"ש שחנו בכ"ה. ר"ל כל היום טלו. לאפוקי מיום כ"ד שלא חנו אלא בערב. ומדברי הרמב"ם משמע בהדיא שנצחו ביום כ"ה. וקשה איך אנו מדליקין בליל כ"ה הי"ל להדליק בליל כ"ו. ויש ליישב עם מאי דמקשין הא' לילות הי"ל להדליק שכן היה הנס. ובשני ניחא דלילה ראשון לאו מטעם הנס. והשבעה לילות האחרים הוא משום הנס. ויש מפרשים מאי דמקשין שז' לילות הי"ל להדליק שכן היה הנס. כחלקו שמן שבפך לשמונה חלקים ובכל לילה היו נותנים שמינית השמן והיה דולק עד הבקר ונמצא שבכל הלילות נעשה נס. עוד תירצו שלאחר שנתנו שמן בנרות המנורה נשאר הפך מלא כבתחלה וניכר הנס אף בלילה הראשון. עוד תירצו שבליל א' נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה ובבקר מצאו הנרות מלאים שמן. עוד מתרצים דבפך היה להדליק יום אחד אבל כשפסקו מהפך למנורה נתעכל מהשמן מה שנשאר על דופני הפך ונמצא שלא היה אפילו להדליק יום אחד שלם. והיה נס גם ביום ראשון. ובכל הטעמים מתרץ שאף שלפי טעם נס השמן לא סוה ראוי לתקן להדליק אלא ז' ימים. מ"מ תקנו להדליק ח' ימים לפי שבטלו המילה שהיא לשמונה ימים. ובש"ג מתרץ שתקנו ח' ימים לפי שהן חנוכת הבית שעשו בטלו המלכות כדאיתא בספר המכבי ובפיוט דברת בני של חנוכה ובמגילת תענית בתוכיה באלו ח' ימים שהמלכות של אנטיוכס שקצו וסתרו המזבח ובנוהו מחדש ומגנוהו. ובשבה"ל הירך דראשון קבעו של במלאת פך טהור: והטעם שהוצרכו להדליק שמונה ימים לא פחות ולא יותר הוא שהיו טמאים לנפש אדם והיו צריכין להמתין ז' ימים מטומאתם ויום אחד לכתוש הזיתים ולהוציא מהם שמן טהור ובין כך וכין כך היתה נשארה המנורה בלתי דולקת ולכן עשה להם הקב"ה נס שהדליקו מאותו פך במלאת כל השמונה ימים. והר"ן כתב שהיה להם שמן טהור רחוק ד' ימים והולכו ח' ימים בין הליכה וחזרה עכ"ל: והטעם שלא קבעו תשעה ימים משום ספיקא דיומא. הוא דכיון דהוי מידי דרבנן לא אטרחוה רבנן. אי נמי דלא ג"כ ללמוד ביטול מצות מילה. אי נמי הכי עדיף שידעו בטוב כמה היה הנס לא פחות ולא יותר. עיין בב"י ולבוש ובא"ר ובפ"ח: כתב הלבוש וקראום חנוכה כי חנות

שלא ידליקו במקום שמדליקים שם כל השנה שא"כ לא יהיה היכר שהוא בשביל המצוה (שם): (ד) בביהכ"נ מדליקין נ"ח בין מנחה למעריב ומניחין בכותל דרום או על השלחן שעומד אצל כותל דרום ומסדרין ממזרח למערב ומברכין עליהם ואין אדם יוצא בנרות ביהכ"נ רק צריך לחזור ולהדליק בביתו ואם הש"ץ אבל אין לו להדליק בלילה הראשון בביהכ"נ משום דצריך לומר שהחיינו ואבל אין אומר שהחיינו בציבור רק אחר ידליק בלילה הראשון אבל בשאר לילות יכול האבל להדליק בביהכ"נ (ס"ו שם): (ה) אם רוצים למהר ולהתפלל יכול הש"ץ לברך ולהדליק נר אחד ואחר ידליק האחרים והש"ץ יתפלל (שם): (ו) אונן בחנוכה ידליק אחר ויברך והוא יענה אמן ואם אין אחר ידליק הוא בעצמו בלא ברכה (א"ר וס"מ):

זמן הדלקת הנרות:

(א) חצי שעה קודם זמן הדלקת נר חנוכה אסור לאכול יותר מכביצה פת או לשתות משקה המשכר יותר מכביצה: וכן אסור ללמוד אסור משיגיע זמנה ואם התחיל פוסק משיגיע זמנו (מ"א סימן תרע"ב): (ב) זמן הדלקת

עד חשיכה לכתחלה בשעת ל"ה עד שתכלה רגל מן השוק וידליק בשני בית מקבלים יחד. עבר זה הזמן ולא הדליק מדליק והולך כ"ז שבני בית נעורים אפי' עד ע"ה אבל אם בני הבית ישנים אין לברך עליהם וידליק בלא ברכה (מ"א סי' תרע"ב): (ג) ואם עבר ולא הדליק בלילה אין לו תשלומין ומ"מ בלילות האחרים ידליק כמו שאר בני אדם היינו אם שכח בלילה הראשון מדליק בלילה השני שנים כמו שאר בני אדם ובברכה ויברך שהחיינו (שם): (ד) צריך ליתן בה שמן כ"כ שתדלוק עכ"פ חצי שעה ואם נתן בה יותר ודולקת יותר מחצי שעה יכול לכבותה שאינו מוקצה השמן רק מה שצריך לשיעור חצי שעה ולו מותר לכבותו ולהנות ממנו (שם) אבל בנעה שדולק אפי' אחר חצי שעה והתנה מעיקרא לא מהני מפני שהרואה יאמר שמותר להשתמש בנר חנוכה וכן אסור לטלטל הנרות בעוד שדולקים אפילו אחר חצי שעה מפני הרואה שלא יאמר להשתמש נעשה (א"ר שם): (ה) אסור להשתמש לאורה ואפי' תשמיש של קדושה אסור להשתמש לאורה ונוהגים להדליק נר נוסף כדי שאם יבא להשתמש לאורה יהיה לאור הנוסף וצריך להניח נר הנוסף למעלה קצת מהנרות של חנוכה וטוב להדליק נר על השלחן חוץ מנר המוסיף (סימן תרע"ב): (ו) הדלקה עושה מצוה ובשעת הדלקה צריך ליתן בה כשיעור ואם לא נתן בה כשיעור אין מברך עליה וכן אם אח"כ רוצה ליתן בה כשיעור צריך לכבותה ולהדליקה מחדש ויברך (פ"מ ופ"ח הביאו בסי' תרע"ג ותרע"ה): (ז) אם כבתה אף שהעמידה במקום הרוח וכבתה הרוח אפילו בע"ש שבא עדיין מבע"י קודם בין השמשות צריך להדליק אבל לא יברך והטעם דדמי לשמנים שאין נמשכים אחר הפתילה (ס"ז סי' תרע"ג):

דיני הדלקה מנר לנר:

(א) המנהג להחמיר שלא להדליק אפי' מנר חנוכה לנ"ח וכ"ש שאסור להדליק נר חול מנר חנוכה וכן אם נכבה השמש שאסור להדליק מנר חנוכה אפילו אחר שדלק השיעור דהיינו חצי שעה אין להדליק ממנו (א"ר סי' תרע"ד) אבל נר ביהכ"נ או של שבת או של ת"ת או של חולה הצריך לנר יכול להדליק מנר חנוכה וכן נר חנוכה יכול להדליק מהם (שם):

דיני הדלקה עושה מצוה ולא הנחה:

(א) הדלקה עושה מצוה ולא הנחה שאם היתה מונחת במקומה שלא לשם מצות חנוכה מדליקה שם וא"צ להסירה ולהניחה לשם מצות חנוכה ואם היתה דולקת ועומדת מכבה אותה ומדליקה לשם מצוה וצריך להדליק במקום הנחתה ומניחה שם חצי שעה ואם אחוז בידו במקומה כ"ז מעתה לא יצא שהרואה אומר לצרכו הוא דולקת לה (סימן תרע"ה וס"ז שם): (ב) אשה חייבת בנ"ח ויכולה להדליק בעד כל ב"ב ותינוק שהגיע לחינוך חייב בנ"ח (שם): (ג) סומא אם יכול להשתתף בפרוטה מוטב ואם יש לו אשה אשתו מדלקת עליו ואם אין לו אשה ויש לו בית מיוחד שאין יכול להשתתף בפרוטה מדליק ע"י סיוע אחר דסומא חייב בכל המצות ולא דמי לנר הבדלה דפטור דהתם בעינן שיאותו לאורו משא"כ הכא דאיכא פרסומי ניסא לאחרים (מ"א שם):

חנו בכ"ה. ולשון חנו משמע שחנו. מהסיפתם למלחמה מלשון ויחנו ויחנו ולא מלשון שביתה ממלאכה. ולכן מותרים הם במלאכה. ובה"ל כתב עוד י"ל נוטריקון ח' נרות והלכה כבית הלל (רד"א. בפרשת מקץ ועיין שם) והכי ח' משנה [ומוכח] והכן הם אותיות חנוכה. וסמך לסעודות שעושים בחנוכה. ואותיות ופנה שכח בגימט' ת"ד כהנו הנרות של חנוכה (ט"ג) אבל לא קבעום למשתה ושמחה. ועיין עוד לקמן:

הקשה הב"ח למה לא קבעום למשתה ולשמחה כמו בפורים. ותירץ דבפורים עיקר הגזירה היתה לפי שנהנו מסעודתו של אחשורוש על כן גזר עליהם להרוג ולאבד את הגופים שבאו מאכילה ושתיה של איסור ובמתה יזהיה בל איסור. ובשעשו תשובה עינו נפשותם וכמ"ש אמר לך כנוס את כל היהודים וגו' ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים וגו' ולפיכך קבעום למשתה יום טוב לזכור עיקר הנס. אבל בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרשלו בעבודה ועל כן היתה הגזרה לבטל מהם העבודה כדאיתא בברייתא בגזר עליהם אנטיוכס לבטל התמיד ועוד אמר להם לחייגותיו מצוה אחת יש בידם אם אתם מבטלין אותן מיד כבר הם אבודים ואיזה זה הדלקת מנורה שכתוב בה להעלות נר תמיד כל זמן שמדליקין אותן תמיד הן עומדים וכו' מיד עמדו ובטלו כל הזמנים וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה שעשום ה' ע"י כהנים עובדי העבודה בנים ה' על כן נעשה הנס ג"כ בנרות תחת אשר מסרו נפשם למות על קיום העבודה. ולפיכך לא קבעום אלא להלל ולהודות שהיא העבודה שבלב עכ"ל. והט"ז מחלק דבימי המן הגם מפורסם להצלת נפשות לכך יש שמחה בעילם הזה. משא"כ בחנוכה אף שהישועה היתה במלחמה מ"מ לא היה מפורסם. ע"כ הנס רק בנרות. והלבוש מחלק וז"ל ומפני שלא נמסרו ישראל בחנוכה ביד מושל אחד שיהיה מושל עליהם להריגה כמו שהיה בימי המן. אלא שבאו האויבים עליהם למלחמה ולא בקשו מהם אלא השכנעה ולהיות ידם תקיפה על ישראל ולהטילם על דתם כידוע ממעשה אנטיוכס שלא גזר עליהם להרוג ולהשמיד רק לבוז ולשמדם כדי להעביר דתם. ואם היו ישראל מכניעים להם להיות כבושים תחת ידם ולהעלות להם מס ומודים לאמונתם חלילה לא היו מבקשים יותר. אלא שנתן הקב"ה ונברה יד ישראל ונצחום לכך לא קבעום אלא להלל ולהודות ולא למשתה ושמחה. כלומר כיון שהם רצו לחטט אותנו מזה לכפור בדת ח"ו ובעזרתו ית' לא הפיקו זממם ונבזה ידע. לכך קבעו אותם להלל ולשבח ולהודות לו על שהיה לנו לאלהים ולא עזבנו מעבודתו. אבל בימי המן שהיתה הגזרה להרוג ולהשמיד את הגופות שהוא ביטול משתה ושמחה ולא את הנפשות שאפילו המירו דתם ח"ו לא היה מקבל אותם לכך כשנצלו מזה קבעו להללו ולשבחו

יפ'

דיני ברכת הדלקת נרות של חנוכה:

(א) המדליק בליל א' מברך ג' ברכות. להדליק. ושעשה נסים. ושהחיינו. ואם לא בירך זמן בליל ראשון יברך בליל שני או כשיזכור (סי' תרע"ו): (ב) מליל ראשון ואילך מברך שתים להדליק ושעשה נסים ויברך קודם שיתחיל להדליק כדי שתהא עובר לעשייתו ואם שכח והדליק נר אחד מהם מהראוי להדליק באותו לילה ידליק עוד אזן מברך עליו (מ"א שם): (ג) נר יאמר בנוסח הברכה שעשה נסים לישראל בימים ההם בזמן הזה ואם

אמר שעשה נסים לאבותינו יצא (שם בא"ר בשם אגרת הרמב"ם): (ד) מי שלא הדליק כגון שהוא בספינה וכיוצא בו ואין עתיד להדליק באותו לילה וגם אין מדליקין עליו בביתו כשרואה נר חנוכה של אחר מברך שעשה נסים כו' ואם הוא בליל ראשון מברך שהחיינו ואח"כ כשבא לביתו ביום ב' ומדליק א"צ לברך עוד שהחיינו כיון שבירך בשעת ראיה אבל אם מדליקין עליו בביתו אף שהוא בעצמו לא הדליק ואין עתיד להדליק אין מברך כשרואה וכן כשמדליק בעצמו ביום ב' אין מברך שהחיינו (שם), אחר שהדליק הנר הראשון בעוד שמדליק שאר הנרות אומר הנרות הללו אנו כו' (שם): (ה) אשה שאינה יכולה להדליק יכול אדם אחר אף שכבר יצא להדליק בשבילה ולברך ובלבד שתהא עומדת אצלו בשעת הברכה ובשעת הדלקה וכן אם יכולה להדליק בעצמה רק שא"י לברך יכול אחר לברך בשבילה והיא בעצמה תדליק (שם):

סדר הדלקת הנרות:

(א) הנרות של חנוכה צריך ליתן בטפח הסמוך לפתח משמאל הכניסה והיותר טוב לסדרם בטפח הסמוך באורך כגון אם הפתח במזרח יסדרם ממזרח למערב ואם א"א לסדרם כך יסדרם בשוה עם הכותל שהפתח בו בטפח הסמוך לפתח ויתן בלילה הראשון הנר אצל הפתח ובליל ב' יתן הנר הנוסף לצד אצל הבית דהיינו שהנר שנוסף יהיה לימינו ונר הראשון יהיה לשמאלו ויתחיל להדליק מן הנר הנוסף וידליק מימין לשמאל (ט"ז סימן תרע"ו וכ"כ הפ"מ במ"ז):

דין אכסנאי בחנוכה:

(א) אכסנאי אף שמדליקין עליו בביתו ואין לו אצל הבעה"ב שמתאכסן שם חדר מיוחד צריך להדליק נר חנוכה (א"ר סי' תרע"ז דלא כמ"א) והבחורים הסמוכין אצל בעה"ב הן בכלל ב"ב וא"צ להדליק בפ"ע אא"כ רוצין להיות מן המהדרין שעושין נר לכל אחד אבל אם אינם סמוכין על שולחן בעה"ב צריכין להדליק בפ"ע וכ"ש שני ב"ב הדרים ביחד שצריכין להדליק כ"א בפ"ע ומי שאוכל בקביעות בבית אחר כגון בן אצל אביו אף שהולך להדר אחר לישון מדליק במקום שאוכל אבל מי שאוכל אצל חבירו באקראי צריך לילך לביתו ולהדליק (שם): (ב) מי שמתאכסן אצל בעה"ב ואין לו בעצמו נרות להדליק ואין מדליקין עליו בביתו צריך להשתתף עם הבעה"ב בפרוטה דהיינו שיתן לו סך מה שיהיה לו חלק גם כן בנרות ויוצא בזה והבעה"ב צריך להוסיף מעט שמן בשביל האורח חוץ השיעור שצריך ליתן לערך חצי שעה (שם) וכן יכול הבעה"ב להקנות להאורח קצת שמן במתנה והוי כמשתתף בפרוטה (מ"א שם):

נר שבת קודם לנר חנוכה:

(א) מי שאין ידו משגת לקנות נר חנוכה ונר שבת נר שבת עדיף מפני שלום בית ואם יש לו של נר שבת ואין מספיק לו על נר חנוכה וקידוש היום נ"ח עדיף מקידוש היום והיינו נר אחד אבל אם יש לו נר אחד בכל לילה לחנוכה יין קידוש קודם (משום דמדינא אין צריך להדליק רק נר אחד והמהדרין מוסיפין בכל לילה נר אחד) וכן נר אחד של חנוכה קודם להבדלה (סימן תרע"ח):

דין הדלקת נר חנוכה בערב שבת:

(א) בע"ש מדליקין נ"ח תחלה ואח"כ נר שבת ומברך עליהם כמו בחול אף שמדליקין מבע"י והיינו מפלג

יום' ג"כ ע"י משתה ושמחה. הולך ביומי משתה שעושין בחנוכה אינן אלא סעודות הרשות. וי"א שגם בחנוכה יש קצת מצוה בריבוי הסעודות. וכן נוהגים באלו שמזמרים (וכן פסק רש"ל בתשובה סי' פ"ה וב"ח. ואחרונים. וקיים בשכנה"ג דהעושה סעודה בכל יום של חנוכה הרי זה משובח) והטעם משום דבאותם הימים הי' ג"כ חנוכת המזבח שנתנדבו (לבוש). ואף שחנוכת המזבח שנתנדבו הי' בניסן. טוענם הלבוש כדאיתא במדרש דמלאכת המשכן נגמרה כ"ה בכסליו אלא שהמתינו בהקמתו עד ניסן שנולד בו יצחק ואמר הקב"ה עלי לשלם לכסליו ושילם לו חנוכת בית חשמונאי ע"כ. וא"כ דין ימים אלו כאלו הי' חנוכת המזבח שנתנדבו (א"ז וא"ר):

גרסינן בפרק ב"מ אמר רב הונא הרגיל בנר הויין ליה בנים ת"ח. ופירש"י דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ע"י נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה. וכתב המהרש"א ונראה האי דנקיט הויין ליה בנים ת"ח ולא קאמר דאיהו גופיה הוי צורבא מרבנן. משום דמיירי אם הוא כבר ת"ח. או דלאו כל הכי הוא. אי נמי נקט הכי משום נר חנוכה דכיון דזכה בה וכח' ימים רומזים ג"כ למצות מילה שבשלו משם זכה לתלמידי שיהיו לו בנים למולם ויהיו ת"ח. ופמ"ז וכא"ר תירצו במשום הכי לא קאמר דאיהו גופיה הוי צורבא מרבנן משום דקרא ע"כ עיקרו לנר שבת אתא שהוא דאורייתא וקי"ל דעיקר מצות הדלקת נר שבת הוא בנשים. ובנשים לא שייך איהו גופיה הוי צורבא מרבנן דכל המלמד בתו תורה כו': **כתב** רמ"א יש אומרים שיש לאכול גבינה בחנוכה (ולבון הכלבו שבשביל של גבינה. וכ"כ בשכנה"ג) לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב ע"ש. ובהגהות מרדכי כתב שיהודית בת יוחנן כה"ג והיתה יפת תואר מאד ואמרה למלך שתשכב עמו והאכילתו תבשיל של גבינה כדי שיצמא וישתה לחלב וישתכר כמו מן היין ויישן וירדם. וכן היה וחתכה לראשו והביאתו לירושלים וראו צבא הלגיא כי מת גבורם ויברחו (פ"מ):

בכל השנים שחל פ' מקץ בשבת חנוכה ובעלי הגימט' נתנו סימן שנתי"ם ימי"ם. שנתי"ם נוטריקון שמאל נר תדליק ימין מזוזה. ימי"ם יחסר מזוזה ימי תדליק. ובהגהות מרדכי נתן הסימן נחמ"ת. **נר חנוכה שמאל תדליק**. כי נחשת הוא מלכות יון:

שחרית גומרין הלל בכל הח' ימים. ח"ק. זה הכלל יום שיש בו מוסף אומר ק"ש. ואם אין בו מוסף ח"ק. ביום א' קורא הכהן מן ויהי ביום כלות משה עד לפני המשכן. לוי עד לחנוכת המזבח. ישראל עד נחשון בן עמינדב. ח"ק. יהללו. אשרי. ובלצ"ג וכו': **ביום ב'** קורא הכהן מן ביום השני עד מלאה קטרת שבביום השני. לוי עד נתנאל בן צוער. ישראל וביום השלישי כולו: **ביום ג'** קורא הכהן מן ביום השלישי עד מלאה קטרת. לוי עד אליאב בן חלון. ישראל עד אליצור בן שדיאור: **ביום ד'** קורא הכהן וביום הרביעי עד מלאה קטרת. לוי עד אליצור בן שדיאור. ישראל וביום

המנחה ולמעלה (היינו שעה ורביע קודם הלילה). אבל קודם פלג המנחה לא יצא (ואם הדליק קודם פלג המנחה צריך לכבותם ולהדליקם קודם ביה"ש ולברך עליהם) (סי' תרע"ט): (ב) ואם הדליק נר של שבת קודם לא קיבל עליו שבת בשעת הדלקה יכול להדליק נר של חנוכה אבל אם קיבל עליו שבת בשעת הדלקה אסור הוא בעצמו להדליק רק יאמר לאחר מב"ע להדליק בשבילו נר חנוכה וכן אשה בעצמה שמדלקת נ"ח אף שהדליקה נרות נר שבת קודם ולא קיבלה עליה שבת בשעת הדלקה הרי כקבלה בפירוש ותאמר גם כן לאחר להדליק נר של חנוכה בשבילה (מ"א שם): (ג) בע"ש מתפללין מנחה תחלה ואח"כ מדליקין בין בביתו בין בביהכ"נ ואם רואין שבעבור שיתפללו מנחה יחשך ידליקו תחלה ואח"כ יתפללו מנחה: (ד) בע"ש יתן בה שמן יותר כדי שתהא דולקת עד חצי שעה אחר צה"כ (שם ס"מ): (ה) בע"ש צריך ליתן שום דבר לחוץ בין הנרות לפתח בשביל הרוח שלא יכבה הנרות כשפותח הדלת (סי' תר"פ):

דין הדלקת נר חנוכה במוצאי שבת:

(א) במוצ"ש מדליקין בבהכ"נ קודם ויתן לך וקודם הבדלה על הכוס ואם שכח לומר אתה חוננתנו בתפלה יאמר המבדיל בין קודש לחול בלא כוס וידליק ואח"כ מבדילין ובביתו מבדיל תחלה ואחר כך ידליק (משום דאפוקי יומא מאחרינן) ויחיד שמתפלל בביתו יבדיל תיכף אחר סדר קדושה וידליק ואחר כך יאמר ויתן לך (סי' תרפ"א פ"מ במ"א בט"ז והפר"ח הסכים לזה דלא כמ"ר): (ב) אין מבדילין בנ"ה (משום שאין נהנין לאורו דהא אסור להשתמש לאורו) (שם): (ג) אומרים על הנסים בבהמ"ז בחנוכה אבל ועל הכל ומי ששכח לא אמר אבל ועל הכל יאמר אגב הרחמן הוא יזכנו כו' הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם כו' בימי מתתיהו (סימן תרפ"ב):

וביום החמישי טלו: ביום ה' קורא הכהן מן ביום החמישי עד מלאה קטרת. לוי עד שלומיאל בן צורישדי. ישראל וביום הששי טלו: ביום ו' הוא ר"ח. אחר הכלל ק"ש. ומוציאין ב' ס"ת. בראשונה קורא הכהן בתחלת פרשת התמיד עד רביעית ההין. לוי עד סוף מוסף של שבת. שלישי ובראשי חדשיכם. רביעי קורא בס"ת שניה וביום הששי עד אל סף בן דעואל. ואומרים ח"ק על ס"ת שניה. זה הכלל נשלם אומרים קדיש אחר שקראו מנין הקרואים של אותו יום. חוץ אם שאין הוספות בשבת לא נכלל בכלל זה לומר קדיש אחר בקרא הרביעי אלא אחר שגמר הסדרא. יהללו. אשרי. ובלצ"ג. ח"ק. ומתפללים מוסף ר"ח. וקונסין על אבסים כנודאם תמיס שהוא יום שמחויב בארבע תפלות: ביום ז' אם הוא ר"ח קורין בתורה כדאמתול בס"ת א'. ובס"ת ב' רביעי וביום השביעי. ואם אינו ר"ח מנהגו כשאר ימי חנוכה. ומוציאין ס"ת אחת וקורין ג' גברי. הכהן קורא מן ביום השביעי עד מלאה קטרת. לוי עד אלישמע בן עמיהוד. ישראל עד אחיעזר בן עמישדי: ביום ח' הכהן קורא וביום השמיני. לוי ביום התשיעי. ישראל ביום העשירי עד את המנורה: שחרית דשבת חנוכה מוציאין ב' ס"ת. בא' קורין ז' גברי בפרשת השבוע. ח"ק. וקורא בב' של חנוכה. ומפטירין רני ושמחי שהיא בנרות דזכריה. ואם חל בו ב' שבתות אזי מפטירין בשבת ב' ויעש חירם בנרות דשלמה: שבת ור"ח מוציאין ג' ספרים. באחד קורין ששה בפ' השבוע. בשני קורא כו' בשל ר"ח ומתחיל וביום השבת עד ונסכו. ואומר ח"ק. בג' קורא למפטיר בשל חנוכה: גודל מעלת נתינת צדקה בקדושת ימי חנוכה אלו יותר מכל השנה כתוב בספרים. כי ימים אלו מסוגלים מאד לתקן פגמי נפשו בנתינת הצדקה. וביחוד ללומדי תורה להחזיקם. ועיין בתיקונים של הז"ח דף ע"ב ע"ג ד"ה פי נרות אלה. ובתיקונים תיקון י"ג דף כ"ט ע"א ד"ה מתניתא יומין כו'. ומזה נתפשט המנהג שהתינוקות מוליכין מעות לרבן בחנוכה ועניים מחזרים על הפתחים. אכן עיקר המעות לעניי תורה: כתבו הספרים תוכחת מגולה על האנשים שמשחקים בקלפי"ן. ועיין בנזוקה. ובתורת אבא. ובכרם יונה. ובספר אור ישראל:

קודם הדלקת נר חנוכה בכל לילה יאמר תפלה זו:

יהי רצון מלפניך ה' או"א שיהיה עתה עת רצון לפניך להיות עולה מצוה הדלקת נר חנוכה כאלו השגתי כל הסודות הנוראים אשר הם רמוזים בה. ותעלה לפניך עם כוונת מעשה מצוה זאת הנעשית על ידי בני ידידיך המכוונים כל שמותיך הקדושים הראוים לבא בהדלקה זו. העלים יחוד וזיווג מדות הקדושות העליונות. ולהאיר בשכינת עוזך המאירות הגדולים. ומשם יושפע שפע לי אני עבדך (בן פ') לאור באור החיים, כי אתה תאיר נרי ה' אלהי יגיה חשכי. שלח אורך ואמתך. המה ינחוני ליראה ולאהבה את שמך. ללמוד וללמד את תורתך הקדושה תורה שבכתב ותורה שבע"פ בהתמדה גדולה ולכבוד שמך יתברך ויתעלה. ובכח סגולת נר חנוכה. תחכמנו באור תורתך. אנו וזרענו וזרע זרענו. ויקוים בי מקרא שכתוב. לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם. ויהיו זרעי וזרע זרעי תלמידי חכמים וחסידים. אהובים למעלה ונחמדים למטה. ותחזיק את לבבם לתורה ועבודה. הכל ברצונך הטוב. ואזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ומצות באמת. גל עינינו ונביטה נפלאות מתורתך הקדושה לכוון לאמתת של תורה וסודותיה. ובזכות מתתיהו כהן גדול ובניו. הראנו נפלאות. ובאורך נראה אור. וטהר את לבבנו לעבודתך. והרחיקנו ממחשבות רעות ומחשבות זרות ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים. בהעלותך את הנרות. ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי: ואני תפלתי לך ה' עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך: ויהי נועם וכו':

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. הריני בא לקים מצות הדלקת נר חנוכה להקן את שרשה במקום עליון:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנכה: ולפי דעת האר"י ז"ל צ"ל שלחנכה תיבה אחת

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה: כגי"ת נסח"ח והאר"י דנוסה. וכן לזמן.

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה: ובשבת כ"ג נזכרו רק הברכות הראשונות כאלפס ובהר"ש וזכה גם שני הברכות שלאחריהם

ומיד אחר הדלקת נר הראשון מהוה עיקר יאמר הנרות הללו כו' ויגמור הדלקתן בעוד שאומר הנרות הללו כו':

הנרות הללו אנחנו מדליקין על הנסים ועל הנפלאות ועל התשועות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה על ידי כהניך הקדושים. וכל (מצות) שמונת ימי חנכה הנרות הללו קדש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד כדי להודות ולהלל לשמך הגדול על נסיך ועל נפלאותיך ועל ישועתך:

הנרות הללו מוכרה במס' סופרים פ' כ' ה"ו:

זמר זה אומרים אחר ההדלקה והוא בעל שש שש תנועות ובסמ"ח חתום בראשי החרוזות מרדכי חזק.

מעוז צור ישועתי. לך נאה לשבח. תכון בית תפלתי. ושם תודה נזבח. לעת תכין מטבח. מצר המנבח. אז אגמור. בשיר מזמור. חנכת המזבח:

רעות שבעה נפשי. ביגון כחי כלה. חיי מררו בקשי. בשעבוד מלכות עגלה. ובידו הגדולה. הוציא את הסגלה. חיל פרעה. וכל זרעו. ירדו כאבן במצולה:

דביר קדשו הביאני. וגם שם לא שקטתי. ובא נוגש והגלני. כי זרים עבדתי. ויין רעל מסכתי. כמעט שעברתי. קץ בבל. זרבבל. לקץ שבעים נושעתי:

כרות*) קומת ברוש בקש. אגגי בן המדתא. ונהיתה לו לפח ולמוקש. וגאותו נשבתה. ראש ימיני נשאת. ואויב שמו מחית. רב בניו. וקניניו. על העץ תלית:

יונים נקבצו עלי. אזי בימי חשמנים. ופרצו חומות מגדלי. וטמאו כל השמנים. ומנותר קנקנים. נעשה נס לשושנים. בני בינה. ימי שמונה. קבעו שיר ורננים

חשוף זרוע קדשך. וקרב קץ הישועה. נקום נקמת דם עבדיך. מאמה הרשעה. כי ארכה לנו הישועה. ואין קץ לימי הרעה. דחה אדמון. בצל צלמון. הקם לנו רועים שבעה:

ואומר ויהי נועם. יושב בסתר. למנצח בנגינות. אנא בכח. מזמור שיר חנוכת. שיר המעלות לדוד הנה מה טוב. רננו צדיקים

*) כרות קומת ברוש. כצ"ע, ול"נ לכוון קומתו של המן כרוש בקש המן בן המדתא. ושמו ממלא שמרדכי ובדאיתא במסכת מגילה דף י' ע"ב (עפם ברוש).

מגלה יונית היא מגלת אנטיוכס*)

במחזור כמנהג כפא וק"ק קרא סוב מתוב נוהגין לקרות מגלת אנטיוכס [בשבת] במנחה אחר קדיש תתקבל משום פרסומי ניסא ואומר [בתחלה] כל ישראל ואח"כ קורין את המגלה:

א ויהי בימי אנטיוכס מלך יון מלך גדול וחזק היה ותקיף בממשלתו וכל המלכים ישמעו לו:
ב והוא כבש מדינות רבות ומלכים חזקים והחריב טירותם והיכליהם שרף באש
ואנשיהם בבית האסורים אסר: ג מימי אלכסנדרוס המלך לא קם מלך כמוהו בכל עבר
הנהר: ד והוא בנה מדינה גדולה על חוף הים להיות לו לבית מלכות ויקרא לה מדינת
אנטיוכיא על שמו: ה וגם בגרים משנהו בנה מדינה אחרת לנגדה ויקרא לה בגרים על שמו
וכן שמותן עד היום הזה: ו בשנת עשרים ושלש שנים למלכו היא שנת מאתים ושלש
עשרה שנים לבנין בית האלהים שם פניו לעלות לירושלים: ז ויען ויאמר לשריו הלא
ידעתם כי יש עם היהודים אשר בירושלים בינינו: ח לאלהינו אינם מקריבים ודתינו אינם
עושים ודתי המלך עוזבים, לעשות דתם: ט וגם הם מיחלים ליום שברון המלכים והשלטונים
ואומרים מתי ימלך עלינו מלכנו ונשלוט בים וביבשה וכל העולם ינתן בידנו: י אין כבוד
למלכות להניח אלה על פני האדמה: יא עתה בואו ונעלה עליהם ונבטל מהם את הברית
אשר כרת להם שבת ראש חדש ומילה. וייטב הדבר בעיני שריו ובעיני כל חילו: יב באותה
שעה קם אנטיוכס המלך וישלח את ניקנור משנהו בחיל גדול ועם רב ויבא לעיר יהודה
לירושלים: יג ויהרוג בה הרג רב ויבן במה בבית המקדש במקום אשר אמר אלהי ישראל
לעבדיו הנביאים שם אשכן שכינתי לעולם, במקום ההוא שחטו את החזיר ויביאו את דמו
לעזרת הקדש: יד ובהיות זה כאשר שמע יוחנן בן מתתיה כהן גדול כי זה המעשה נעשה
נמלא קצף וחמה וזיו פניו נשתנה ויועץ בלבו מה שיוכל לעשות עליה: טו ואז יוחנן בן
מתתיה עשה לו חרב שתי זרתות ארכה וזרת אחת רחבה תחת בגדיו עטופה: טז ויבא לירושלים
ויעמד בשער המלך ויקרא לשוערים ויאמר להם אני יוחנן בן מתתיה באתי לבוא לפני
ניקנור: יז ואז באו השוערים והשומרים ויאמרו לו הכהן הגדול של היהודים עומד בפתח ויען
ניקנור ויאמר להם בוא יבוא: יח ואז יוחנן הובא לפני ניקנור ויען ניקנור ויאמר ליוחנן אתה
הוא אחד מהמורדים אשר מרדו במלך ואינם רוצים בשלום מלכותו: יט ויען יוחנן לפני
ניקנור ויאמר אדוני אני הוא עתה באתי לפניך אשר תרצה אעשה: כ ויען ניקנור ויאמר
ליוחנן אם כרצוני אתה עושה קח חזיר ושחטהו על הבמה ותלבש בגדי מלכות ותרכב על
סוס המלך וכאחד מאוהבי המלך תהיה: כא וכאשר שמע יוחנן השיבו דבר אדוני אני ירא
מבני ישראל פן ישמעו כי עשיתי כן ויסקלוני באבנים: כב עתה יצא כל איש מלפניך פן
יודיעום, אז ניקנור הוציא מלפניו כל איש: כג בעת ההיא נשא יוחנן בן מתתיה עיניו לשמים
ויתפלל תפלתו לפני אלהיו ויאמר אלהי ואלהי אבותי אברהם יצחק ויעקב אל תתנני נא ביד
הערל הזה כי אם יהרגני ילך וישתבח בבית דגון אלהיו ויאמר אלהי נתנו בידי: כד באותה
שעה פסע עליו שלש פסיעות ויתקע החרב בלבו וישליך אותו חלל בעזרת הקדש: כה לפני
אלהי השמים ענה יוחנן ואמר אלהי לא תשים עלי חטא כי הרגתיו בקדש עתה כן תתן
את כל העמים אשר באו עמו להצר ליהודה ולירושלים: כו אז יצא יוחנן בן מתתיה ביום
ההוא וילחם בעמים ויהרג בהם הרג רב: כז מספר ההרוגים אשר הרג ביום ההוא שבע מאות.

---

*) המגלה היקרה הזאת הנמצאה במחזור ישן דפוס שאלוניק (ונעתקה משם לסדר תפלת הספרדים דפוס ויען שנת תקי"ט) היא אחת מפליאות הספרים של סופרינו הקדמונים. והיא כתובה בעקר בלשון בני ארמית ברורה ואח"כ נעתקה מלשון א' ללשון עברית וכן באה בדפוס אך לשונה הארמית היתה טמונה במסתרים עד כי בשנת תרי"ח קם החכם פיליפאווסקי והדפיסה בשתי לשונותיה ארמית ועברית ע"פ כ"י שמצא באוצר ספרי לונדון הבירה. ויש מעיד עליה שהיא קדומה בזמן לספרי המכבים הנמצאים באפוקריפא (סדור עבודת ישראל):

ושנים (ושבעים) אלף אשר היו הורגים אלה לאלה: כח כשובו בנה עמוד על־שכו ויקרא־לו מכבי
ממית החזקים: כט ויהי כאשר שמע אנטיוכס המלך כי נהרג ניקנור משנהו צר לו
מאד וישלח להביא לו בגרים הרשע המטעה את־עמו: ל ויען אנטיוכס ויאמר לבגרים הלא
ידעת אם־לא שמעת אשר־עשו לי בני ישראל הרגו חילי ויבזו מחנותי ושרי: לא עתה על
ממוניכם אתם בוטחים או בתיכם לכם הם. באו ונעלה עליהם ונבטל מהם הברית אשר
כרת להם אלהיהם שבת ראש־חדש ומילה: לב אז בגרים הרשע וכל־מחנותיו באו לירושלים
ויהרג בהם הרג רב ויגזור בה גזרה גמורה על־שבת ראש־חדש ומילה: לג בהיות זה כאשר
היה דבר המלך נחפז מצאו איש אשר־מל בנו ויביאו האיש ואשתו ויתלו אותם כנגד הילד:
לד וגם אשה אשר ילדה בן אחרי־מות בעלה ותמל אותו לשמונה ימים ותעל על־חומת ירושלים
ובנה המול בידה: לה ותען ותאמר לך אומרים בגרים הרשע אתם חושבים לבטל מאתנו הברית
אשר כרת עמנו ברית אבותינו לא־נבטל ממנו שבת ראש־חדש ומילה מבני בנינו לא יוסר:
לו ותפל בנה לארץ ותפול אחריו וימותו שניהם כאחד ורבים מבני ישראל אשר היו עושים
כן בימים ההם ולא שנו ברית אבותם: לז בזמן ההוא אמרו בני־ישראל אלה לאלה באו
ונלך תשבות במערה פן נחלל את־יום השבת ויישינו אותם לפני בגרים: לח אז בגרים הרשע
שלח אנשים חלוצים ויבאו וישבו על־פי המערה ויאמרו אליהם, יהודים צאו אלינו אכלו
מלחמנו ושתו מיינגו ומעשינו תהיו עושים: לט ויענו בני ישראל ויאמרו אלה לאלה זוכרים
אנחנו אשר צונו יי על־הר סיני ששת ימים תעבד ועשית כל־מלאכתך וביום השביעי תשבות
עתה טוב לנו אשר נמות במערה מאשר נחלל את־יום השבת: מ בהיות זה כאשר לא־יצאו
אליהם היהודים ויביאו עצים וישרפו על־פי המערה וימותו כאלף איש ואשה: מא אחרי כן
יצאו חמשה בני־מתתיה יוחנן וארבעה אחיו וילחמו בעמים וירדפו בהם הרג רב ויגרשום
לאיי הים כי בטחו באלהי השמים: מב אז בגרים הרשע נכנס בספינה אחת וינס אל־
אנטיוכס המלך ועמו אנשים פליטי חרב: מג ויען בגרים ויאמר לאנטיוכס המלך אתה המלך
שמת צווי לבטל מן־היהודים שבת ראש־חדש ומילה מרמה גדולה ומרד בתוכה: מד אשר
אם־ילכו כל־העמים והאמות והלשונות לא יוכלו לחמשה בני מתתיהו, מאריות הם חזקים
ומנשרים הם קלים ומדבים הם ממהרים: מה עתה המלך עצתי תיטב עליך ולא תלחם
באנשים מעט כי אם־תלחם בהם ותבוש בעיני כל־המלכים: מו לכן כתוב ושלח ספרים
בכל־מדינות מלכותך ויבאו שרי החילות ולא־ישאר מהם אחד וגם פילים מלבשים שריונים
יהיו עמהם: מז וייטב הדבר בעיני אנטיוכס המלך וישלח ספרים לכל־מדינות מלכותו
ויבאו שרי כל־העמים והממלכות וגם פילים מלבשים שריונים עמהם באו: מח שנית קם בגרים
הרשע ויבוא לירושלים בקע החומה וינתק המבוא וישבר במקדש שלש־עשרה פרצות*) וגם
מן־האבנים שבר עד־אשר היו כעפר ויחשוב בלבו ויאמר הפעם הזאת לא יוכלו לי כי רב
חילי ועז ידי. ואלהי השמים לא חשב כן: מט וכשמוע חמשה בני מתתיה קמו ויבאו למצפה
גלעד אשר היה־שם פליטה לבית ישראל בימי שמואל הנביא: נ צום גזרו וישבו על־האפר
לבקש רחמים מלפני אלהי השמים: נא אז נפל בלבם עצה טובה יהודה הבכור שמעון השני
השלישי יוחנן הרביעי יונתן החמישי אלעזר: נב ויברך אותם אביהם וכן אמר יהודה בני אדמה
אותך ליהודה בן־יעקב אשר־היה נמשל לאריה: נג שמעון בני אדמה אותך לשמעון בן־יעקב
אשר הרג יושבי שכם: נד יוחנן בני אדמה אותך לאבנר בן־נר שר צבא ישראל. יונתן בני

*) וזה שאמרו במדות פרק ב', י"ג פרצות היו בו בסורג שפרצום מלכי יון, חזרו וגדרום תקנו כנגדם י"ג השתחויות (סדר עבודת ישראל):

ארבעה אותה ליונתן בן־שאול אשר הרג עם פלשתים: נה אלעזר בני ארבעה אותה לפינחס
בן־אלעזר אשר קנא לאלהיו והציל את־בני ישראל: נו על־זה יצאו חמשה בני־מתתיה ביום
הזה וילחמו בעמים ויהרגו בהם הרג רב ויהרג מהם יהודה: נז באותה שעה כאשר ראו בני מתתיה
כי נהרג יהודה שבו ויבאו אל־אביהם: נח ויאמר להם למה שבתם ויענו ויאמרו על־אשר
נהרג אחינו אשר־היה חשוב ככלנו: נט ויען מתתיה אביהם ויאמר אליהם אני אצא עמכם
ואלחם בעמים פן־יאבדו בית ישראל ואתם נבהלתם על־אחיכם: ס ויצא מתתיה ביום ההוא
עם־בניו וילחמו בעמים: סא ואלהי השמים נתן כל־גבורי העמים בידם ויהרגו בהם הרג רב
כל־אחזי חרב וכל־מושכי קשת שרי החיל והסגנים לא־נותר בהם שריד וינוסו שאר העמים
למדינות הים: סב ואלעזר היה מתעסק להמית הפילים ויטבע בפרש הפילים וכאשר שבו בקשוהו
בין החיים ובין המתים ולא מצאוהו ואחר כן מצאוהו אשר טבע בפרש הפילים: סג וישמחו
בני ישראל כי־נתנו בידיהם שונאיהם מהם שרפו באש ומהם דקרו בחרב ומהם תלו על־העץ:
סד ובגרים הרשע המטעה את־עמו שרפו אותו בית ישראל באש: סה ואז אנטיוכס המלך
כאשר שמע אשר נהרגו בגריס הרשע וכל־שרי החיל אשר עמו נכנס בספינה וינס למדינות
הים ויהי כל־מקום אשר היה בא שמה מורדים בו וקוראים אותו הבורח: סו אחרי כן
באו בני חשמוני לבית המקדש ויבנו השערים הנשברים ויסגרו הפרצות ויטהרו את־העזרה
מן ההרוגים ומן הטמאות: סז ויבקשו שמן זית זך להדליק המנורה ולא מצאו כי־אם צלוחית
אחת אשר היתה חתומה בטבעת הכהן הגדול וידעו כי היתה טהור והיה בה כשעור הדלקת
יום אחד*): סח ואלהי השמים אשר שכן שמו שם נתן ברכה והדליקו ממנה שמונה ימים**):
סט על־כן קימו בני חשמוני קיום וחזקו אסר ובני ישראל עמהם כאחד לעשות שמונה ימים
האלה ימי משתה ושמחה כימי מועדים הכתובים בתורה ולהדליק בהם נרות להודיע אשר
עשה להם אלהי השמים נצחונים: ע ובהם אין לספוד ולא לגזור צום ותענית זולתי אשר
מקבל עליו מלפני זה ויתפלל לפני אלהיו: עא אך חשמוני ובניו ואחיהם לא־גזרו בהם לבטל
עבודת מלאכה. ומן־העת ההיא לא־קמה קם למלכות יון: עב ויקבלו המלכות בני חשמוני
ובני בניהם מהעת הזאת עד־חרבן בית האלהים מאתים ושש שנים: עג על־כן בני ישראל
מהיום ההוא בכל־גלותם שומרים הימים האלה וקוראים להם ימי משתה ושמחה מחמשה
ועשרים לחדש כסלו שמונה ימים: עד מן־העת ההיא ועד־העולם לא יסורו מהם אשר היו
בבית מקדשם הכהנים והלוים וחכמיהם אשר קימו עליהם ועל־בני בניהם עד־עולם:

נשלמה המגלה היונית ופסוקיה שבעים וארבעה:

אבל בסדור ק"ק כפא וקרא סוב בנדפס בשנת תס"ה נוספו המקראות האלה:

והימים האלה קימו וקבלו עליהם ועל בניהם ועל בני בניהם עד עולם הכהנים והלוים
והחכמים אשר היו בבית המקדש ולא יסורו מזרעם עד עולם: האל אשר עשה
עמהם נס ופלא הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות ויקים בנו מקרא שכתוב בימי צאתך מארץ
מצרים אראנו נפלאות אמן:

לדוד ברוך ה' צורי עד ה' אלהיו. רבי חנניא וקדיש על ישראל עד כאן נדפס בסדור הנ"ל:

---

*) בש"ע ס' דרב א"א ג"ן ס' וישלח גרים סג"ון ,ולא כיס כו ל דליק לשונו יום ההד' ובזה מתורלם קושים שמלונים מפני מה קבעו שמונה ימי ח וכס (א ס"ס כי: רק שבעה ימים ועיין בא"לת ס"ום שם יו"ת קטן ל"ס.
**) מסס: כנס סו: יסופר גם בגמרי' שבת דף כ"א ב'. על פי מגלת תענית פרק ט'.

דיני ברכת המגילה:

(א) הקורא את המגילה מברך לפניה שלש ברכות. על מקרא מגילה. ושעשה נסים. ושהחיינו. וכן ביום מברך שלש ברכות הללו (סי' תרצ"ב): (ב) יכוין ביום בברכת שהחיינו על המגילה שיצא בברכה זו על מצות משלוח מנות וסעודת פורים (שם) וכן הש"ץ צריך לכוין להוציאם בשביל זה (שם). אם אבל קורא את המגילה יברך אחר הברכות משום ברכת שהחיינו שאין האבל מברך להוציא רבים בברכת שהחיינו והאבל יקרא את המגילה. גם יאמר הפסוק נסים לישראל ואם שמע מהש"ץ יצא וכן אם אמר בעצמו לאבותינו כל דינים אלו נתבארו בהל' חנוכה. ולאחריה מברך הרב את ריבנו כו' אשר הניא. שושנת יעקב כו' וביום א"א אשר הניא רק אומרים שושנת יעקב ואין מברך אחריה רק בצבור אבל ביחיד אין מברך לאחריה ויכול לברך בלא שם ומלכות ואם לא בירך לא לפניה ולא לאחריה אפי' בצבור יצא בדיעבד (סי' תרצ"ב): (ג) מי שיצא כבר מברך להוציא אחרים ידי חובתן ואם יודעין לברך בעצמן רק שאין יודעין לקרות בעצמן יברכו הם בעצמם והאחר יקרא ונשים אם מברכות בעצמן יאמרו בנוסח הברכה אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע מגילה וטוב שיקראו לנשים אחר יציאת בית הכנסת דמצוה שיצא הוא בקריאת בצבור ואם צריך לקרותה לנשים קודם יכוין שאין רוצה לצאת בזה קריאה י"ח ושפיר דמי (שם בס"ט):

דיני זמן קריאת המגילה:

(א) חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולחזור ולשנותה ביום ושל לילה זמנה כל הלילה משעת צה"כ (סי' תרפ"ז): (ב) מי שהוא אנוס קצת ואינו יכול לילך לביהכ"נ וצריך להמתין עד אחר שקראו הקהל וקשה עליו לישב בתענית כ"כ וקודם קריאת המגילה אסור לאכול יכול לשמוע קריאתה מבע"י מפלג המנחה ולמעלה (היינו שעה ורביע קודם הלילה) ויתפלל מעריב בתחלה ואחר כך יקרא המגילה חצי שעה קודם הלילה אפילו מי שאינו מתענה כגון שהוא חולה קצת אסור לאכול עד אחר קריאת המגילה אבל טעימה קודם. קריאת המגילה יש להתיר לצורך גדול היינו חולה קצת או מי שמתענה והתענית קשה עליו מאד יכול לטעום קודם קריאת המגילה ושיעור טעימה היינו כביצה פת או משקין כשיעור ביצה (מ"א וא"ר סי' תרצ"ב) [אם אירע בחדש אדר שכלות זמן קידוש לבנה שהוא חצי כ"ט י"ב תשצ"ג היה בליל י"ד בזמן קריאת המגילה יש להקדים קידוש הלבנה לקריאת המגילה לפי שקידוש לבנה הוא תדיר וגם יש לחוש שיעבור זמנה שיהיו עננים ואם קודם קריאת המגילה לא נראית רק באמצע הקריאה נתכסו השמים וזרחה הלבנה אזי אם רוב הצבור קדשו הלבנה מקודם רק איזה יחידים נשארו אין להם לצאת באמצע הקריאה אפילו אם אין כאן חשש הפסק כגון שעדיין לא התחילו לקרותה כלל מ"מ כיון שאין לצבור להמתין עליהם א"כ יצטרכו לקרות אח"כ ביחיד שלא ברוב עם ואין זה נכון שהקריאה בצבור הוא דוחה אותה. ואם כל הצבור לא קידשו מקודם ובאמצע קריאת המגילה זרחה הלבנה אין להפסיק באמצע הקריאה אם לא שזמן קידוש הלבנה יכלה טרם יגמרו המגילה אז אם כל הצבור לא קדשו יפסיקו כולם ויקדשו הלבנה ואח"כ יגמרו קריאת המגילה אבל אם יחיד או יחידים שלא קידשו עדיין אירע להם כך אין להם להפסיק ולבטל הקריאה בצבור בשביל זה (שערי אפרים)]: (ג) קריאת המגילה ביום זמנה כל היום מהנץ החמה

דיני מחצית השקל:

(א) יש ליתן בליל פורים קודם שמתפללין מנחה מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום. ובזמננו שאין שקל למחצית השקל שהוא נתון לאחד כדי להקריב תמה קרבנות לצבור מ"מ ניתן שהוא חצי הכנה לכל השנה. ומאחר שכתוב ג' פעמים תרומה יש ליתן ג' חצאין. ולפיכך נוהגים במדינות אלו ג' חצאי גדולים שאין לנו שם מטבע שהוא מחצית עליה מלבד ע. ואין חייב ליתן רק מי שהוא מבן עשרים שנה ומעלה שכן כתיב בפרשת השקלים מבן עשרים שנה ומעלה יתן וגו' (רמ"א בסי' תרצ"ד). וכתב בא"ז סי' מונה ליכא אבל מנהגא איכא. ונהגו לתת מנהגים אף שאפילו אבי המשוכרם שמן המעות פורים בעד השנה. וסמך לדבר זה ימצא על השב"ל: (ב) כתב הגהה שמה בסי' תרל"ד ס"ק ב' במקום דנהיגי לתת משום מחצית השקל למען אין איסור בדבר דכל כשתן אדעתא דמנהג הוא (פ"ב סי' כ"ד) וכתב בספרי חשובה שנהג בזה פ"י משום מגדל במ"א ואבל בליון על סעיף ג'. אין מכניס מעות פורים ס' ופ"ז דאי המג"א מטהר במ"ב. ומפולם לא עלה על הדעת שיהיה מנהג להם מחצית השקל לנתן. והגאל היעב"ץ שהוסיף מדעתו מיוחד מחצית השקל לא טוב יפה. והוא מכשול הגורם לגנאי לדקס שהם יד עניים לגזול טוחם של עניים מלדקה ע שעשנים למחצית השקל לפתם לגחון. וי"ל כמ"ב מה שנוהגים בכמה קהלות שנותנים מעות פורים הכל לש"ץ הקורא את המגילה לו לבדו ואין מחלקים לעניים מעות פורים כלום. ודאי דלאו שפיר למיעבד הכי. ומנהג כשר הוא לחלקם לעניים. אמנם היינו דוקא האיך שנו בשדיא לצורך העניים כו' או במנהג, אמה שפיר כו'. אבל באותן מקומות שהכבר נהגו ליתן מעות פורים שלג למי שקורא המגילה אינו רואה איסור שבל ששמן כו' ומחכבתו על כל אחד אדעתא דמנך:

המפרשים הקשו מ"ש פורים מחנוכה. עד שבחנוכה אין אנו קורים מגילה. רק בפורים. והוא כי נס חנוכה לא היה רק נפשי. ע"כ לא נתקן משתה רק להודות ולהלל. אבל בפורים יש בו שני כפלים. נפשי. גם גופני. שהרי נמכרו להשמיד. וס"ל כי נצלו משניהם. על כן נתחייבנו בקריאת מגילה לאמר שמחה וששון ליהודים (חיי אדם):

במדרש משלי (פסוק שבחם שבחם) כל המועדים עתידין ליבטל וימי הפורים אינם בטלים לעולם. וכתב בעל לחם אמנם ס' י"ג שאין כוונתו על ביטול המועדים ממש. כי אם ביטול זכירתם. והיינו שישראל בזמן הגאולה לא ישימו לב לזכרון הנסים שעשה ה' באבותינו ממצרים. מגדולתם הנסים הגדולות שיעשה להם לימות המשיח הנכחית הכאחטום ולא תעלינה על לב. וכמו שאמר הנביא ולא יאמרו עוד וגו' כי אם חי ה' אשר העלה והביא וגו'. חוץ מפורים. כי מפני שהוא מן הנסים בתוך גלות שנתלו ממות לחיים שם אין תלוי ביציאת מצרים:

כתב האבודרהם לזכר מחה תמחה את זכר עמלק נוהגים התינוקות מציירים צורת המן או כותבים שמו על עצים ואבנים ומכין עליו כדי לקיים מחה תמחה וגו' וכתב הב"י בא"ח סימן תר"צ דאין לבטל המנהג.

עד סוף היום ואם קראה משעלה ע"ה יצא בדיעבד (סי' תרפ"ח) ולכן מי שאינו יכול לשמוע של יום משעלה ע"ה דשרי בדיעבד (מ"א שם בשם תרנ"ג): (ד) המפרש בים ויוצא בשיירא ואין מוצא מגילה להוליך עמו יקראה בי"ד או בי"ג או בי"א בלא ברכה תחלה וסוף וצריך לקרותה בעשרה (דשלא בזמנה בעי י') ואם א"א להמתין עד שיהיו שלא יכול לקרותה מר"ח אדר ואילך רק בעשרה ובלא ברכה ואם הזמן לו אח"כ מגילה בי"ד צריך לחזור ולקרותה בברכה אפי' קראה בי"ג (סי' תרפ"ח ושם בס"ז): (ה) בן עיר שהיה בדרך או בספינה ביום י"ד ולא היתה בידו מגילה ואח"כ נזדמנה לו מגילה בט"ו קורא אותה בט"ו בלא ברכה (מ"א שם):

דיני קריאת המגילה:

(א) הכל חייבים בקריאת המגילה אנשים ונשים [א] (ולכן יקרא המגילה בביתו לפני ב"ב ונרים. ומחנכים את הקטנים: (ב) אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא יצא י"ח והוא שישמע ממי שחייב בקריאה אבל השומע מן הקטן הקורא לא יצא ואפי' אשה השומעת מן הקטן לא יצאה (שם ובסימן קפ"ז במ"א ס"ק ב'). [אם אין מי שיודע לקרות בטעמים אעפ"כ יש לברך הברכות כדינה ואין להעמיד אחר שיקרא לפניו מתוך החומש. ומ"מ אם אין רוצים לקרות בלא טעמים עכ"פ יש ליזהר שיקרא בלחש שלא יהיה נשמע רק לאזני הקורא. ואם אין מי שיודע לקרות הנקודות כראוי יש לקרוא אחר לפניו מתוך החומש בלחש ומ"מ יש לזה שקרא מתוך החומש לקרות אח"כ מתוך המגילה כי מן הסתם לא היה יכול לכוין דעתו לשמוע השנה בשעה שקרא זה המגילה מחמת טרדתו להשמיע לאזני הקורא: אם אין מגילה כשרה כדינה מ"מ אם היא מונח בקלף כהלכתה רק שיש חסרון תיבות באמצעה ואין חסר ענין אחד שלם יכולין לקרות בברכה והטעות יקרא הקורא בע"פ או יאמרו לפניו מתוך החומש אבל אם אין מגילה בכתב כלל רק בדפוס ומכ"ש מתוך החומש לא יברכו כלל ויקרא כ"א לעצמו בלא ברכה ולא שיצאו בזה רק לזכר הנס בעלמא וכשיזדמן להם מגילה כשרה מחויבים לקרות בה בזמן קריאתה כל היום. ויחיד שיש בידו מגילה פסולה יקרא ולא יברך (פ"א ע"ש)]: (ג) אשה לכתחלה תשמע המגילה מאנשים ואם א"א יכולה לקרות בעצמה אם יודעת או לשמוע מאשה אחרת היודעת לקרות ואשה אינה מוציאה את האיש בקריאת המגילה [ב] (משום דפסולה לקרות המגילה לצבור מפני כבוד הצבור ולכן אף ליחיד אינה מוציאה משום דלא פלוג) (שם): (ד) מקום שאין מנין כגון בכפר אם האחד יודע והאחרים אינן יודעים אחד קורא והאחרים שומעים ויוצאים ואם כולם יודעים כל אחד קורא לעצמו (מ"ר שם דלא כמ"א): (ה) ראוי ונכון שיהא לכ"א מגילה כשירה כדי שיאמר בעצמו מלה במלה בלחש כי א"א לשמוע כל תיבה מהש"ץ מחמת הרעש והבלבול שמבלבלים שמכים בעלים ואם חיסר תיבה אחת לא יצא וכן כל אשה חכמת לב שעומדת בעזרת הנשים אם אפשר ראוי ונכון שיהא לה מגילה כשירה לקרות בתוכה כי שם א"א לשמוע מן הש"ץ בשום אופן והן חייבות לשמוע כמו אנשים (פ"מ שם):

וסמך לזה דכתיב **ותהי אם בן ס"ה המ"ן**. וכתיב בזריה סמוך בשם. וצריך הש"ץ לשהות בשעת ההכאה כדי שישמעו הקהל מה שהוא קורא. והמדקדקים קוראים פסוק אחד או ב' בשעת ההכאה כדי שאם יקרא הש"ץ ואינם שומעים יוצאים במה שקראו הם:

כתב אבודרהם הטעם שאין מברכין לשמוע מקרא מגילה כמו לשמוע קול שופר. או יברכו על תקיעת שופר כמו על מקרא מגילה. מפני שבשופר צריך לברך לשמוע ואין לברך לתקוע. ולפי שצריך שישמע התוקע קול ואם לא שמע לא יצא נמצא שהשמיעה עיקר ולא התקיעה שאין כונת הלב מעוי' בה. אבל במגילה יוצא בה בקריאה לבדה אע"פ שלא השמיע לאזנו כדאי' בברכות. נמצא שהקריאה עיקר שהכונת הלב מעוי' בה. ויש אומרים טעם אחר כי בשופר צריך לברך לשמוע ואין לברך לתקוע מפני שיש שם הרועה והשברים שאינן נקראין תקיעה. וגם אין לברך להריע בשופר מפני שיש שם תקיעה שהיא פשוטה. אבל במגילה אם היו מברכין לשמוע יש לספק שצריך שיבינו השומעים כי לשון שמיעה הוא לשון הבנה כמו כי שומע יוסף ויהיה משמע נשים שאינן מבינות לא יצאו ואנן קיימא לן דיוצאות אע"פ שאינן מבינות וכן עמי הארץ יוצאין אע"פ שאינם מבינים. לכן מברכין על מקרא מגילה כי די לנו בקריאה בלבד אע"פ שלא יבינו עכ"ל:

כתב יסוד ושורש העבודה לפי גודל קושב קריאת המגילה שהוא כל פרסום עילה גודל הנס. לכן כל איש אשר נתן לו השי"ת לב לדעת סיבות התלות של המגילה יזכר שבכל נס ונס שישמע או קורא במגילה יתעורר במחשבתו אני רואה בזה נפלאותיך ואני נותן לך יתי"ש הודאה על זה שהצלתנו מכף כל אויבינו ושמת נפשנו בחיים ולא נתת למוט רגלנו ולא עוד אלא שהדרכתנו על במות אויבינו ותרם קרננו על כל שונאינו:

כתב אבן הירחי נהגו בצרפת ובפרובינציאה שהצבור אומרים אותם פסוקים בקול רם ואח"כ חוזר שליח צבור אותם. **איש יהודי. ומרדכי יצא. ליהודים. כי מרדכי**. וכל זה להרבות השמחה לילדים וכו'. וכן כתב בעל תשלום האופדות. ופירש כי הטעם הוא כדי לעורר הלב אם ישנתנם אחד מהם שלא ירדם. ואומרים אלו הפסוקים מפני שהם כתובים גבי מרדכי. משום כבודו. ושענין הנס היה על ידו. ואף המקרא שהוא בסוף צריך לשרר משום שנוסח הברכה האחרונה ומשום כבודו של מרדכי (אבודרהם):

דיני תפלת פורים:

(א) בערבית אומר אחר התפלה ש"ע ק"ש עם תתקבל וקורין את המגילה ואחר שיברך ברכה אחרונה על מגילה אומרים ואתה קדוש ואם חל במוצאי שבת אומרים ויהי נועם ואתה קדוש ואחר קריאת המגילה קדיש שלם בלא תתקבל ואומרים ויתן לך אם חל במוצ"ש והבדלה על הכוס בבית הכנסת אומרים אחר קריאת המגילה (היינו כמו בשאר ימות השנה אחר סדר קדושה) (סי' תרצ"ג ובמ"א): (ב) בשחרית אחר שמונה עשרה אומרים חצי קדיש ומוציאין ספר תורה וקורין בה בפרשת ויבא עמלק ואחר כך מכניסין הספר תורה להיכל וקורין המגילה ואומרים אשרי ובא לציון ואומרים קדיש עם תתקבל ואין לחלוץ התפלין

גליון רע"ק [א] ונשים. נ"ב ומחויבות לשמוע מגילה: [ב] משום דפסולה כו'. נ"ב ויש עוד טעם דנשים מחויבות רק בשמיעה ולא בקריאה. וגבי קריאה מקרי אינה מחויבת בדבר:

עד אחר קריאת המגילה (משום דדרשינן ויקר אלו תפלין) ואם יש מילה בפורים מלין קודם קריאת המגילה (משום דכתיב וששון זו מילה) (שם ובמ"א):

דיני משלוח מנות ומתנות לאביונים:

(א) אפי' עני המתפרנס מן הצדקה צריך ליתן שתי מתנות לשני עניים אחרים וכן צריך לקיים משלוח מנות איש לרעהו כו' וצריך שתי מנות לאיש אחד (סי' תרצ"ד) אבל מי שהיכולת בידו ומרבה מתנות לאביונים ומשלוח מנות לאיש לרעהו הרי זה משובח והעיקר לשמח לב אלמנות ויתומים בפורים ולשלוח מתנות (שם) והמתנות לאביונים שצריך לקיים לא יתן ממעות מעשר (מ"א שם): (ב) משלוח מנות צריך לשלוח שני דברים ממיני אוכלים אבל מתנות לאביונים יכול לקיים אפילו שולח לעני איזה בגד (ס"ת שם): (ג) אשה חייבת במשלוח מנות ומתנות לאביונים ומשלוח מנות תשלח אשה לאשה ואיש לאיש אבל מתנות לאביונים יכולה אשה לשלוח לאיש וכן להיפוך (סי' תרצ"ה): (ד) צריך לקיים משלוח מנות ביום וכן מתנות לאביונים צריך לקיים ביום (שם):

דיני סעודת פורים:

(א) מצוה להרבות בסעודת פורים ועיקר מצוה לעשותה בשחרית (רק גם בלילה צריך לשמוח קצת) [אפי' בליל י"ד וילבש בגדי שבת מבערב וימלא בביתו נרות דולקים ושלחן ערוך ומטה מוצעת] (סדה"י) רק משום דטרידי במשלוח מנות עושין אותה מקצתה בלילה ומתפללין מנחה בעוד היום גדול ועושין אותה אחר מנחה וצריך לעשות עכ"פ רוב הסעודה ביום וכשחל פורים בע"ש עושין אותה בשחרית משום כבוד שבת וטוב לעסוק קצת בתורה קודם שיתחיל הסעודה (וסמך לדבר ליהודים היתה אורה ודרשי' אורה זו תורה) וי"א שיש לאכול מיני זרעונים בפורים זכר לזרעונים שאכל דניאל וחבריו בבבל (סי' תרצ"ה). [חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. וי"א דאין צריך להשתכר כ"כ אלא ישתה יותר מלימודו ויישן ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי]:

דיני תענית בפורים:

(א) אסור להתענות בפורים שום תענית בשני הימים י"ד וט"ו בין בני כרכים שעושין רק ט"ו בלבד בין בני עיירות שעושין רק י"ד בלבד אבל ת"ח מותר להתענות בפורים ומתענים עד סמוך ללילה ויאכל הסעודה מבעו"י אבל ביום ט"ו לבני עיירות מתענים ת"ח ומשלים וצריך למיתב תענית לתעניתו תיכף אחר ימי הפורים וכן אם עבר והתענה תענית אחר בשני הימים צריך אחר כך למיתב תענית לתעניתו (שם סי' תרצ"ו). דיני הספד יתבארו אצל נדוק הדין ע"ש:

דיני אבילות ואנינות בפורים:

(א) אונן בפורים בליל י"ד ישמע קריאת המגילה מאחר ואסור בבשר ויין וביום אסור בהנחת תפלין אפי' אחר הקבורה כיון דהמ"א בעצמו כ' דיש ליזהר בכל מיני אבילות חוץ מישיבת קרקע ונעילת הסנדל מפני הבריות א"כ הוא יום מר ופשיטא דאסור בתפלין ואחר יציאת בהכ"נ יקברו את המת ואחר הקבורה יקרא ק"ש ויתפלל ויקרא את המגילה או ישמע מאחר (א"ר סי' תרצ"ו דלא כמ"א) אבל בבשר ויין מותר אונן ביום י"ד וט"ו (פ"מ שם): (ב) אבילות אינו נוהג בשני הימים ביום י"ד וט"ו רק דברים שבצינעא נוהג בהם ושולין למנין בשבע' ימי אבילות כמו שבת ואין חולץ מנעליו ואינו יושב על הקרקע אבל ממעט קצת לראות כל מיני שמחה שעושין ובליל י"ד לא ילך לבית הכנסת רק יתפלל מעריב בביתו ואח"כ ילך לבית הכנסת לשמוע קריאת המגילה ואם חל פורים במוצ"ש ילך אבל אחר הסעודה ג' בעוד היום גדול לביהכ"נ וימתין שם עד הלילה ויתפלל מעריב וישמע קריאת המגילה ובשחרית ילך לביהכ"נ אפי' להתפלל ולקריאת המגילה (שם) אבל לשאר דברים לא יצא מביתו ואפילו להתפלל מעריב וכן ביום ט"ו לא ילך לבית הכנסת להתפלל אפילו בשחרית (פ"מ שם): (ג) האבל חייב לקיים משלוח מנות (אבל לא ישלח מיני שמחה) וכ"ש שצריך לקיים לשלוח מתנות לאביונים ולשלוח מנות להאבל תוך יב"ח אסור (אבל לא ישלחו לו מיני שמחה) אבל תוך שלשים אין לשלוח מנות לאבל ואח"כ אין שם אלא אח' והאבל כגון שדר בכפר ישלחו זה לזה כדי לקיים מצות משלוח מנות אבל מתנות לאביונים יכול לשלוח אפי' לאבל תוך ז' דלא גרע מצדקה (שם ובפ"ז ובמ"א): (ד) אין לעשות מלאכה בפורים ומי שעושה בו מלאכה אין רואה מאותה מלאכה סימן ברכה לעולם (וע"י עכו"ם מותר) אבל בנין של שמחה מותר וכן מותר לעסוק בפרקמטיא וכן אגרת של שאלת שלום מותר לכתוב וכן כל מלאכה של מצוה כגון לכתוב פסקי הלכות וכן לעשות אפילו מלאכות גמורות לצורך פורים ג"כ מותר (שם): (ה) בכרכים שקורין המגילה בט"ו מותר לישא אשה בי"ד ובעיירות שקורין בי"ד מותר לישא בט"ו (פ"מ שם):

ברכות המגלה

קודם הברכות יאמר זה:

לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה ליחדא שם י"ה בו"ה ביחודא שלים על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל. הריני מוכן ומזומן לקיים מצות עשה ולא תעשה של קריאת המגלה. יהי רצון מלפניך רבון כל העולמים שתהא חשובה לפניך קריאת המגלה שאקרא (שאשמע) כאלו כוונתי בכל צירופי שמות הקדושים היוצאים מר"ת ומסופי תיבות וכאלו כוונתי בכל הכוונות שכוונו בהן אנשי כנסת הגדולה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִקְרָא מְגִלָּה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁעָשָׂה נִסִּים לַאֲבוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בַּזְּמַן הַזֶּה:

ביום יכוין הש"ץ להוציא בשהחיינו גם על מצות משלוח מנות והסעודה. וגם הקהל יכוונו לצאת על זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

אחר קריאת המגילה יאמר זה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָרָב אֶת־רִיבֵנוּ. וְהַדָּן אֶת־דִּינֵנוּ. וְהַנּוֹקֵם אֶת־נִקְמָתֵנוּ. וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל־אֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ. וְהַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַנִּפְרָע לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִכָּל־צָרֵיהֶם. הָאֵל הַמּוֹשִׁיעַ:

הספרדים לאחר שסיים האל המושיע אומר שושנת יעקב אם לא במקום שאין אומרים פיוטים בשחרית אזי אומר גם אשר הניא הכל כמו בלילה:

פיוט ע"פ א"ב

אֲשֶׁר הֵנִיא עֲצַת גּוֹיִם. וַיָּפֶר מַחְשְׁבוֹת עֲרוּמִים: בְּקוּם עָלֵינוּ אָדָם רָשָׁע. נֵצֶר זָדוֹן מִזֶּרַע עֲמָלֵק: גָּאָה בְעָשְׁרוֹ וְכָרָה לוֹ בּוֹר. וּגְדֻלָּתוֹ יָקְשָׁה לוֹ לָכֶד: דִּמָּה בְנַפְשׁוֹ לִלְכּוֹד וְנִלְכַּד. בִּקֵּשׁ לְהַשְׁמִיד וְנִשְׁמַד מְהֵרָה: הָמָן הוֹדִיעַ אֵיבַת אֲבוֹתָיו. וְעוֹרֵר שִׂנְאַת אַחִים לַבָּנִים: וְלֹא זָכַר רַחֲמֵי שָׁאוּל. כִּי בְחֶמְלָתוֹ עַל

עץ יוסף

כתב הטור והאבודרהם בשם רבינו סעדיה ורב נחמן דלא אמרינן האל הרב. אלא הרב. דהא אמרינן אלהינו: יש גורסין ברוך אתה יי האל הנפרע ה' כנגד ה' אותיות שבראשי תיבות אתה יי האל הנפרע: הרב כו'. כתב הב"י בשם הרז"ב תמה עצמו על שינוי הלשונות והבל הדברים שבברכה זו. והנראה לפרש דהכא (באיוב ט, פסוק לג) פירש"י ז"ל משמש משמש ג' דברים. טענת בעלי דינים. תמר דין. ועונש הדין. ע"ש. וזה כוונת הברכה שמברכין להקב"ה שהיה הוא השופט ששפטינו מה שיש לפשון עד מדת הדין הקשה. וזהו שאמר הרב את ריבנו. כי ריב משמש על טענת בעלי דינים כדכתיב אשר להם הריב וגו'. והדן את דיננו היינו שהוא השופט אותנו ואין מוסר נפשנו לאחר. והנוקם את נקמתנו שהוא בעצמו המעניש את המצירים לנו. והמשלם גמול וכו' והנפרע לנו. לכאורה הלשון קשה שהיה לו לכתוב והפורע לצרינו. רק הכוונה שנפרע מחטאינו על ידי צרינו כמאמרם ז"ל באדר"נ שנפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו. ועם כל זה אף שחטאים גורמים מה שאויבינו מצירים לנו. ועל ידיהם נפרעים אנחנו מחטאינו. מ"מ הוא משלם גמול לכל אויבי נפשם עבור הצרות שהצירו לנו. ועל ידי זה מסיים בברכה האל הנפרע לנו מצרים האל המושיע. כלומר אחר שנפרע מחטאינו על ידי צרים הוא בעצמו מושיע לנו (מסגלון של את דעת). והאבודרהם פי' בא"י הנפרע כו' כלומר כי בפורענית צרינו מושיע אותנו. כי לפעמים השם נוקם בלא תשועה נשגבה יסוטה לאיש שלקם. אך לישראל באה ישועה על ידי הנקמה. כמו זאת. שעל ידי הנקמה מהמן וממחשבתו ועוזריו. באה ישועה לישראל. ואמר האל המושיע כלומר חוקן של שם ה' הושיענו מצרים ונקמנו מהם. וזהו שנאמר אלהי ישראל מושיע: כתב האבודרהם שהקנו בברכה זו שש לשונות כנגד ששה מישראל שנלחמו בעמלק: הרב את ריבנו על ידי יהושע שנאמר ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. והדן את דיננו ע"י אהוד בן גרא בן הימיני שהרג את עגלון מלך מואב והיו עמו עמון ועמלק שנאמר ויאסף אליו את בני עמון ועמלק וילך ויך את ישראל. וכתיב ויקם ה' להם מושיע את אהוד בן גרא. והנוקם את נקמתנו על ידי גדעון שנאמר שם וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדו. והנפרע לנו מצרים על ידי שאול שנלחם בעמלק. והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו ע"י דוד בצקלג שנא' שם והעמלקי פשטו אל נגב ואל צקלג. והחתימה והנפרע לעמו ישראל מכל צריהם כנגד הנס של מרדכי ואסתר. האל המושיע לימות המשיח עכ"ל: הניא. בטל: נצר. מלשון ונצר משרשיו יפרה. ר"ל ענף: דמה. חישב: איבת אבותיו. עמלק: שנאת אחים. שנאת עשו ליעקב ששם אחים: לבנים. הם ישראל: כי בחמלתו על אגג שלד אויב

אמחון

אגג נלד אויב: זמם רשע להכרית צדיק. ונלכד טמא בידי טהור: חסד גבר על שגגת אב. ורשע הוסיף חטא על חטאיו: טמן בלבו מחשבות ערומיו. ויתמכר לעשות רעה: ידו שלח בקדושי אל. כספו נתן להכרית זכרם: כראות מרדכי כי יצא קצף. ודתי המן נתנו בשושן: לבש שק וקשר מספד. וגזר צום וישב על האפר: מי זה יעמוד לכפר שגגה. ולמחול חטאת עון אבותינו: נץ פרח מלולב. הן הדסה עמדה לעורר ישנים: סריסיה הבהילו להמן. להשקותו יין חמת תנינים: עמד בעשרו ונפל ברשעו. עשה לו עץ ונתלה עליו: פיהם פתחו כל־יושבי תבל. כי פור המן נהפך לפורנו: צדיק נחלץ מיד רשע. אויב נתן תחת נפשו: קימו עליהם לעשות פורים. ולשמוח בכל־שנה ושנה: ראית את־תפלת מרדכי ואסתר. המן ובניו על העץ תלית:

שושנת יעקב צהלה ושמחה. בראותם יחד תכלת מרדכי: תשועתם היית לנצח. ותקותם בכל־דור ודור: להודיע שכל־קויך לא יבשו. ולא יכלמו לנצח כל־החוסים בך: ארור המן אשר בקש לאבדי. ברוך מרדכי היהודי: ארורה זרש אשת מפחידי. ברוכה אסתר בעדי. ארורים כל־ישראל. ארורים כל־הרשעים. ברוכים כל־הצדיקים. וגם חרבונה זכור לטוב:

הקרוב"ץ לפורים נמצא אחר פ' שבת זכור:

(ראשי בשמים) אחר תפלת ערבית ילך לביתו וימצא ביתו נרות דולקים וערוך שולחנו ומטה מוצעת ויאכל וישתה בשמחה גדולה ובטוב לב. וישמח אנשי ביתו וירחיק מהם כל ריב ומדון (סדר היום). וכן כתב השל"ה דחייב לשמוח בלילה זה. אלא שהעיקר היום עדיף. כמו ליל שבת ויומו. וכ"כ בהגהמ"נ שנוהגין לשרבות בסעודה. וכ"כ רמ"א בהג"ה בסי' תרצ"ה ז"ל ומ"מ גם בלילה ישמח וירבה קצת בסעודה עכ"ל. ויאמר על הנסים בברכת המזון:

הבוקר אור והאנשים ישלחו את ידם לגדר נקיות במצוה של מתנות לאביונים קודם התפלה. בכדי שיוכל האביון לתכן צרכי הסעודה. וקודם יאמר בשמחה שלמה (נוסח יהוד הי' פריי מוכן ומזומן לקיים מ"ע שכתוב בתורה הקדושה שציונו הבורא יתברך שמו של נתן תתן ושל פתוח תפתח. ומ"ע של קבלה ומשלוח מנות איש לרעהו) ומוטל על האדם להוסיף השליח שלא ישוב לאביון ריקם בזיון שלא יתן לו בפני רבים. וגם אשתו ובניו יקיימו מתנות לאביונים. שמ"ע זו היא חוב על איש ואשה כמבואר ברמ"א. ולחנך גם בניו הקטנים כמו בשאר כל המצות. ומה נכבד היום הזה בשולה על כל אשר יעשה השנים במצוה לדקה. כי ביום הזה עושים כמה תיקונים גדולים בעולמות העליונים כמבואר בכתבי האר"י ז"ל. וכל הפושט יד נותנים לו. ויתנהג ביום זה במדה ותרעות:

עץ יוסף

שמתוך חמלה שחמל על אגג והניח אותו בחיים לילה אחד בא על השפחה באותו לילה ונולד מזה האגגי המן. ולאו דוקא שנולד המן מביאה זו אלא ר"ל מאותה התולדה: חסד גבר על שגגת אב. ר"ל אם אבינו יעקב חטא חטא אם בשוגג. מ"מ החסד שעשה גובר על שגגו. אבל הרשע עשו הוסיף חטא על חטאיו: טמן בלבו מחשבות ערומיו. שהמן הרשע טמן לשמדם במחשבתו הרע כדי להתחילם כדאיתא במדרש: כספו נתן כו'. שאמר לאחשורוש ועשרת אלפים ככר כסף אשקול וגו': מי זה יעמוד כו'. ר"ל מרדכי לבש שק כו' וישב על האפר לראות מי זה שיוכל יעמוד לכפר שגגה של ישראל וימחול הקב"ה חטאת עון אבותינו. והנה נץ פרח מלולב. זו הדסה. היא אסתר: עמדה לעורר ישנים. כדכתיב בלילה ההוא נדדה שנת המלך ודרשו במדרש שנת אחשורוש ושנת מלך מלכי המלכים הקב"ה ע"ש: ראית את תפלת מרדכי. ובמחזור כל בו כתב נוסח אחר תכלת מרדכי. ופירש בלבוש תכלת וחור. פי' לשון תכלית וסוף מה שאירע למרדכי:

ענף יוסף

אמרינן בירוש' פ"ג אחר קריאת המגילה אומר כמן כמך מרדכי. ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל ישראל. גם חרבונה זכור לטוב עכ"ל וה"ר"י: חרבונה צ"ע בס' ולא כא' כי ב' חרבונה כיו אחד כא' טוב רעא ואחד בס' טוב בגדרא זה אליהו:

שש"ץ מתחיל ברכו וכו' עד ימלוך עלינו לעולם ועד ואח"כ מתחילין כאן:

מיוסד ע"פ א"ב ונשמטו התיבות מאות ט עד נ

ליל שמרים. אותו אל חצה. בחצית לילה בתוך מצרים כיצא. גבור על קמיו יחצנו כחצה. דוד מעריב ערב ונזמרנו בנפש חפצה: ברוך אתה יהוה המעריב ערבים: אהבת עולם עד ממנו לעולמים.

ליל שמרים. הוא זה הלילה. ועתדו אל באמר בחצות הלילה. זה אשר הוא לו יום ולו לילה. חק אהבתו יזכור לניני חלק לילה: ברוך אתה יהוה אוהב עמו ישראל:

שמע ישראל. אמת ואמונה עד לך ענו שירה:

מיוסד ע"פ א"ב

פסח אכלו פרוזים. ונפלאות חוזים. בימי חג פסח: פסח בנו לשמר לדורות. פנה לנו להורות. בימי חג פסח: פסח גזר עגוי אמונים. ארבע מאות נמנים. בימי חג פסח: פסח דת שבועים ימלא. ויום נקם יגלה. בימי חג פסח: פסח הרג בכורי חם. ובן בכורו רחם. בימי חג פסח: פסח ועד לשפט מרשיעים. ולהעלות לציון מושיעים. בימי חג פסח: פסח זמר בנף נתן. לגאול בני איתן. בימי חג פסח: פסח חרב על רשעי הדום. ביד צח ואדום. בימי חג פסח: פסח טביחת ניני כוש. להוציא עמו ברכוש. בימי חג פסח: פסח ידידות קן שדודה. בגם אום נדודה. בימי חג פסח: פסח כרת לשכו מסים. והוציא עמו בנסים. בימי חג פסח: פסח לוחצינו ילחץ. וירפאנו ממחץ. בימי חג פסח: פסח מלא המון הרקה. והסיע גפן שורקה. בימי חג פסח: פסח נגינות צר ישפיל. וגיל עמו יכפיל. בימי חג פסח: פסח סגר

באור הרוו"ח

ליל שמורים, עפ"ה ל"ש הוא לה' שמורים לכל בני ישראל (שמות יב, מב). כיצא, כאשר יצא. גבור, הקב"ה שהוא גבור מלחמה. כחצה, כאשר חצה. דוד, תאר לשי"ת:

ליל שמורים וכו'. ועתדו, והזמינו בזמן מסוים באמרו בחצות בכ', ולא כחצות בכ' הדמיון לפי שזה הקב"ה הוא אשר לו יום ולו לילה ויודע עתיו ורגעיו, כמו שפירש"י שמות י"א ד'. לניני וכו', לניני אברהם אבינו שנאמר בו ויחלק עליהם לילה (בראשית יד, טו), וכמו שפירש שם רש"י ז"ל עיין עליו:

פסח אכלו וכו'. המעיין בפיוט הזה ימצא כי החרוז הראשון לעולם עונה על מה שעבר ולכן דק לסיימו בימי ח"פ, בכ', והחרוז השני עונה על מה שעתיד להיות ולכן מסיימו כימי ח"פ, בכ', וכן הגירסא בדפוס ישן ובכתב יד של שנת י"ח ועל הדרך הזה פרשתיו ותרגמתיו. פסח, קרבן פסח. ונפלאות חוזים, כמו באח"ל שבשעה שאכלו הפסח ראו בכורי מצרים נהרגים. פנה לנו להורות, כמאמר הנביא כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז, ו). פסח גזר וכו', בפסח נגזר על בני אמונים השעבוד של ד' מאות שנה, בברית בין הבתרים שהיה בליל פסח, כדאיתא בפרקי דר"א פ' כ"ח. דת שבועים, מבואר בדניאל סי' ט'. ויום נקם יגלה, כדכתיב כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה (ישעיה סג, ד) והגאולה העתידה גם היא בפסח, כמו שקבלנו רז"ל. ועד לשפט, עפ"ה ועלו מושיעים וגו' (עובדיה פ' כא). זמר, לשון כריתה, כמעט זמיר עריצים (ישעיה כה, ה). בנוף, נוף מארץ מצרים הוא. איתן, אברהם שנקרא איתן האזרחי. ידידות קן, צור המעטירה וכתיב ואם בין כוכבים שים קנך (עובדיה פ' ד וירמיה מט, טז). שדודה, תשודד, כאמרו כהתימך שודד תושד (ישעיה לג, א). אום. נדודה, המנודדת בגוים, עפ"ה כי מפני חרב נדדו (ישעיה כא, טו). מלא, כמו בלא יומו תמלא (איוב טו, לב), והוא לשון כריתה. המון הרקה, אנשים ריקים ופוחזים והם אנשי מצרים, כלומר כרת והכחיד המון רקים. והסיע גפן שורקה, אלו ישראל, כדכתיב גפן ממצרים הסיע (תהלים פ, ט). וגיל עמו יכפיל, כמאמר הנביא (ישעיה סא, ז), לכן בארצם משנה יירשו שמחת עולם. סגר, מסר.

זדים

וֵדִים לַדָּבָר. וְרִפָּא עַמּוֹ מִשֶּׁבֶר. בִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח עָבוּר כָּל־צוֹרֵר שָׁמוּר. יִנָּקֵם עַמּוֹ כָּאָמוּר. כִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח פַּחַד בָּתֵּי מִצְרִים. וּבֵן בְּעֶנְיוֹ נוֹצְרִים. כִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח צְפִירַת צַר לַעֲלוּקָה. כֶּנֶס אוֹם חֲקוּקָה. כִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח קָשַׁר לְצַר אֲבֵדָה. וְגָאַל יְדִידִים מֵעֲבוֹדָה. כִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח רָמִים וְזֵדִים תַּהֲרֹס. וְרַעְיָתְךָ תְּאָרֵשׂ. כִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח שָׁת בְּכָל־בַּיִת יְלֵל. בְּצֵאתוֹ בַּחֲצוֹת לֵיל. כִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח תִּכֵּן וְהוּחַק לְאוֹת. לְהַרְאֵנוּ בוֹ נִפְלָאוֹת. כִּימֵי חַג פֶּסַח: פֶּסַח תְּהִלָּה לְשֵׁם שׁוֹכֵן שְׁחָקִים. תָּקְפּוֹ יַבִּיעוּ קְרוֹבִים וּרְחוֹקִים. הֶקֵּף כְּבוֹדוֹ בַּיָּם מְרֻקָּקִים. שִׁיר וְתִשְׁבָּחוֹת מְשׁוֹרְרִים וּמְשַׂחֲקִים: בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מי כמכה עד לפני משה

לֵיל שִׁמֻּרִים. סִמָּן הוּא לֶעָתִיד לָבֹא. עֶלְיוֹן כִּי בָא יָבֹא. פָּקוֹד יִפְקוֹד עַם קְרוֹבוֹ. צוּרֵנוּ הוּא נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ:

ה׳ ימלך. ונאמר עד חזק ממנו

לֵיל שִׁמֻּרִים. קְרָא נוֹרָא עֲלִילָה. כִּי בוֹ שָׁבַר מוֹטוֹת עֶגְלָה. רָעוֹץ יִרְעַץ אֵם מַדְּקָה וְאָכְלָה. יוֹסִיף שֵׁנִית בּוֹ לְהִגָּאֵלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה גָּאַל יִשְׂרָאֵל: (נ״א מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ): השכיבנו עד סכת שלומך.

לֵיל שִׁמֻּרִים. שִׁמְעוּ לְעַם אֲהֻבִים. אֲשֶׁר הִצִּיל מִיַּד לְהָבִים. תְּשׁוּעָה הִיא לְבַת רַבִּים. בְּנַחַת וְשָׁלוֹם בְּלִי פַחַד שׁוֹכְבִים: לֵיל שִׁמֻּרִים לְשׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל:

דרך הפייטן, יום יביע אומר, ובלילה יחוה דעת מעניני אותו הלילה בשלוק. כמו בלילה ב׳ אל יום הנף לקצירת עומר, ובליל ש״ע שמחת בית השואבה, אף כי לא באותו הלילה היה מ״מ אחרי שנגלגל יו״ט ראשון של חג יאריך בשמחה בחר לו לילה האחרון ולא הראשון, גם להיות מעין חתימת ברכת שומר עמו וכו׳ הבונה ירושלים של לבבנו, וכן אמר הסדר בליל ראשון של פסח מהקרבת פסח ואכילתו שהיה בערב ובלילה, ופעמים לא באזהרה ושמים בקצרה:
(כל אלה מסג״ת משה טוביה):

בקצת קהלות אין אומרים אזכרה:

מיוסד ע״פ א״ב

אֶזְכְּרָה שְׁנוֹת עוֹלָמִים יָמִים מִקֶּדֶם. בַּנְּעָלִים יָפִיפִית בַּת נְדִיב הַקֶּדֶם. גְּבוּל

באור הרוו״ה

זדים, אלהי מצרים אשר זדו. עבור כל צורר שמור, עפ״ש ועברתו שמרה נצח (עמוס א, יא). כאמור, ודם עבדיו יקום (דברים לב, מג). ובן בענוי, של ישראל נוצרי עדותיו, והוא ע״ש וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. צפירה, תפארת. לעלוקה, כמו לשאול במשלי ל, ט״ו. כלומר ישליך תפארים לשאול. אום חקוקה. אום המוכתר בחקים ומצות, והוא דוגמת נוצרים הקדם ט. רמים וזדים תהרס וכו׳, כ״כ בכ״י ישן נושן וכן עיקר מעשה מכת בכור בתחלת הסיום. ורעיתך תארש, ישראל רעיתך תארש לך והוא ע״ש וארשתיך לי לעולם:

ליל שמורים. סמן הוא וכו׳, כאמרם ז״ל לילה המשומר ובא לעתיד לבוא.

ליל שמורים מוטות עגלה, המוטות שנתנו המצרים על צוארנו. ע ג ל ה כנוי למצרים כדכתיב עגלה יפה פיה מצרים (ירמיה מו, כ). רעוץ ירעץ, ל׳ שבירה. מדקה ואכלה, ע״ש אכלה מדקה (דניאל ז, יט):

ליל שמורים. לילה המשומר מן המזיקין כמאמרם ז״ל. שמעו, כמו את שמעי (יבמות סו, יט, ובל״א רוף, רופס). להבים, גוי מבני מצרים, כדכתיב ומצרים ילד את לודים ואת ענמים ואת להבים (בראשית י, יג) ועיין מה שפירשנו שם. לבת רבים, לישראל שהיא בת נגידים ונדיבים. ר ב י ם, ענינו נגידים כמו לא רבים יחכמו (איוב לב, ט) ורבי המלך (ירמיה מא, א) ליחיד מכל על כל רב ביתו (אסתר א, ח), ובכמה מקומות נקראים ישראל בת נגידים ובת נדיבים על שם האבות הקדושים. בלי פחד שוכבים, בלילה הזה כי ל״ש הוא מן המזיקים ולא יאונה להם כל רע:

באור לאזכרה שנות עולמים להרב הגדול הגאון מו״ה משה טוביה נ״י אב״ד דק״ק הא ריא יע״א:

אזכרה, מיוסד ע״פ א״ב ושם המחבר יהודה ברבי יצחק. בנעלים, בהליכתך יפית בת אברהם שנדב לבו תחלה להתגייר, ע״ש מה יפו פעמיך (שיר ז, ב) וכדדרש רבא (סוכה מ״ט ב׳) מה יפו פעמותיהם של ישראל בשעה שעולים לרגל. בת נדיב, בתו של אברהם

נופה תחום צעיר רדם. דוגמת מלכים בית אלהים אדם. הראות בעזרה בקרבן פנים לקדם. ובדמי פסחי מזבח הקדש לאדם: זבח המיוחד לשם בשר וערב. חק הליכתו כל השנה קרב. טעון הקדמה ערב פסחים להתקרב. ירושלם הבנויה צדק ילין בה בקרב. כאין אחריה היתר ותתקדש חרב. לעבוד בה נכספתי לריח ערב: מדבר נוה משוש כל הארץ ועלוזיה. נשחט בה הפסח בשלוש אכלוסיה. סודרת ענית הלל יה בקלוסיה. פרתי אהרן עומדים בשורות פלוסיה. צדי היסוד זרק דמי מקלסיה. קטר אמורין על מזבח מלוסיה: רעים למנוי בכזית נאכל צליל. ששים מצות

באור מהרש"ם

הגרסא שמקרא כד"ב וכו' שהיה התחלה לגרים, (פרש"י מדבת לבו להתגייר), ולפ"ז פי' הקודם הוא מלשון קדימה והקדמה (ובל"א פאלבעטר דמו ערסטען דער גראססעסייגען). ודלא כהמפרש שפי' שבא ממזרח, ואל"כ הוא מלשון פאה מזרחית, שאינו נופל עליו לשון הקודם ולא נמשך עם הקודם. נגוה וכו', מקום הליכתך הוא לירושלים שנגוה במעלה מכל א"י, וע"ש דרשת חז"ל (סנהדרין פ"ז א') בה"מ גבוה מא"י וא"י גבוה מכל ארצות, והוא התחום לצעיר רודם, עש"ה בנימין צעיר רודם (תהלים סח, כח). דוגמת מלכים וכו' הראות [וכו'] פנים וכו', כדרך שרואין פני מלכים בדורון (כדאמרינן בזבחים דף ז' ב' עולה דורון הוא וכו' ופירש"י שם) כן אדם בית אלהים. הראות פנים וכו', ע"פ הכתוב ולא יראו פני ריקם ואמרינן בחגיגה (דף ז.) ראיית פנים בקרבן, והוא חגיגה, והמפרש פירשו ע"פ מדרש באופן אחר. ובדמי פסחי וכו', הוא מבואר. זבח המיוחד וכו', היא תמיד שהם קודם הפסח, ונקרא מיוחד ע"ש דברי ר"י בפסחים (דף ס"ד) זבחי המיוחד לי, ומאי ניהו? תמיד. חוק וכו' טעון וכו', תמיד נשחט בח' ומחצה ובע"פ נשחט בז' ומחצה, משנה רפ"ה דפסחים. וכל זה היה ירושלים הבנויה וכו' ע"י הקרבת תמידין. צדק ילין בה, ע"פ מדרש תנחומא אר"י בר סימון לא לן אדם בירושלים ובידו עון, כיצד? תמיד של שחר מכפר על עבירות של לילה ושל בה"ע על עבירות של יום, ועתה אין לנו להקריב אפילו בבמה כאין אחריה היתר וכו', משנה זבחים פי"ד מ"ח. אשר נואת לעבוד בהם וכו', עש"ה ונלמה פרים שפתינו (הושע יד, ג), ומבאר בקיצור סדר הפסח. מדבר נוה וכו', מקדש שהוא עתה מדבר היה נוה. משוש וכו'. עש"ה נוה מתולה ועזוב כמדבר (ישעיה כז, י). עלוזיה, ל' שמחה כמו נתעלסה באהבים (משלי ז יח). נשחט וכו' עד רעים, הכל מבואר ע"פ מתניתין פ"ה דפסחים, הפסח נשחט בג' כתות וכו' ובשעת השחיטה וההקרבה קוראים הלל, ולקבל הדם עומדים הכהנים בשורות מיוסרות (ובל"א אין איהרען וואהל געארדנעטען רייהען). פלוסיה, לשון ישר כמו פלס מעגל רגלך (משלי ד, כו). מלוסיה, פירש המפרש אוירה, והיינו ע"פ מ"ש ב"ב דף ס"ז ר"א אמר המוכר את החצר לא מכר אלא מלוסאה של חצר, ופירש רשב"ם מלוסי אויר. ול"נ כפי' מה שתרגם ירושלמי והשלו בפרור (במדבר יא, ח) ובלשון במלסא, (ובל"א פאקף), וזהו קטר וכו' מזבח מלוסיה שהמזבח נקרא הפרור של האמורים כדרך העתק לשון, ולפירוש המפרש יש הספוק כי אויר לא יונח על דבר המונח. רעים למנויו וכו', משנה ספ"ח דזבחים הפסח אינו נאכל אלא למנויו וכו'. ששים מצות, ע"פ מדרש רבה ריש פ' קדושים, וילקוט שמעוני ריש פ' משפטים, והכי איתא התם, אמר ר"י משום רשב"י ג' פרשיות כתב בה משה בתורה וכל אחת ואחת יש בה מששים ששים מצות, ואלו הן, פ' פסחים ופ' נזיקים ופ' קדושים, ר"ל בשם ר"ש דכפר תמרתא אמר משבעים שבעים, אמר ר' תנחומא ולא פליגין מאן דעבד פרשת פסחים שבעים כלל עמה פ' תפלין, ומאן דעבד פ' נזיקין שבעים כלל עמה פ' שמטה, ומאן דעבד פ' קדושים שבעים כלל עמה פרשת עריות עד כאן לשונו. והמפרשים כולם תמהו על ככה כי לא יכלו למצוא מנין ששים אף כי שבעים, ודקדקתי בדברי בעל המחבר שאמר פ' פסחים ולא אמר פ' הפסח, או מהו הפרשה, ואולי ימלאו ס' או ע' עם פ' תפלין. ונראה לענ"ד, הנה בוודאי למנין מצות תרי"ג לא יומנה מנין השמות ול"ת שבאו על מצוה אחת אף כי רבים הם רק לאחת וכמ"ש הרמב"ם בשרשיו בס' המצות. ותב"ת מנאם כהנה כמה וכמה, וכמו דאמרינן במנחות דף מ"ד אמר ר"ש כל שאינו מניח תפלין עובר בשמונה עשה וכל שאין לו ציצית עובר בחמשה עשה וכו' וע"ש פירש"י, ובב"מ דף נ"ט ע"ב ת"ר המאנה את הגר וכו', תניא ר"א הגדול אומר מפני מה הזהירה תורה בל"ו מקומות בגר וכו' (ע"ש) וי"ל שהכי פירושו יש בה מפי' פ' מצות אם נעמיד למנין בכל פרשת פסח הנאמרים בתורה ימצאו כן א); והלא הם, בפ'

הערה מהרו"ה

א) אמר המבאר והמתרגם. הנה הבאתי לך את דברי הרב נר"ו בישוב הספיקא במועצות ודעת, ולולי

שאון ורגעו תכליל. תף וחליל ישאו יהודה וגליל. מקום דבר עבדו ועצתו
בעליל. אמר לירושלים תושב וחרבותיה אחולל, ברביון יפי ציון היק תכליל.

באור מהרמ"ש

בא מתחלת סי' י"ב עד פסוק כ"א ימלאו שם כ"א מצות, וזה מניינם: 1 לקדש החדש. 2 מקח הפסח מבעשור (ואינו נוהג לדורות). 3 שה תמים. 4 בקור ד' ימים (פסחים דף צ"ו). 5 שחיטתו. 6 הזאה (ואינה לדורות). 7 אכילת הפסח. 8 שלא יאכלו נא. 9 שלא יאכלו מבושל. 10 שלא יאכלו כ"א צלי אש (פסחים דף מ"א א'). 11 שלא יותירו. 12 לשרוף הנותר. 13 שיאכלנו בחפזון (ואינו נוהג לדורות). 14 לחוג ביום ראשון. 15 השבתת שאור. 16 שלא לאכול חמץ. 17 שלא לעשות מלאכה ביום ראשון. 18 שלא לעשות מלאכה ביום השביעי. 19 לאכול מצה בליל ראשון, 20 שלא ימצא שאור. 21 שלא יאכלו דברים שיש בהם תערובת חמץ, כל מחמצת וכו' (רמב"ם במנין המצות מ"ע קנ"ח), הרי כ"א מצות, ומן פסוק מ"ג עד כ"א ה' מצות ואלו הם. 22 שלא יאכל ממנו ישראל שמר מאת ה' (רמב"ם מצוה קכ"ח). 23 שלא יאכל ממנו גר תושב. 24 שלא יוציא מבשר הפסח. 25 שלא ישבר עצם. 26 שלא יאכל ממנו ערל. ובפ' משפטים סי' כ"ג ס' י"ד עד פסוק י"ט לעניני הפסח שם מצות והם שיורים. 27 לחוג ברגלים. 28 אכילת מצה. 29 שלא יראה ריקם. 30 להראות בעזרה ג"פ ס' (מנין מצות כ"ג). 31 שלא לשחוט פסח על חמץ. 32 שלא יניח אימורי הפסח (מצוה קנ"ז). בפ' כי תשא סי' ל"ד מן ס' י"ח עד כ"ו לעניני פסח ה' מצות 33 אכילת מצה. 34 שלא יראה ריקם. 35 להראות בעזרה ג' פעמים. 36 שלא ישחט פסח על החמץ. 37 שלא ילין לבקר. בפ' אמור סי' כ"ג פסוק ה' חמש מצות. 38 לעשות הפסח בחדש הראשון. 39 לאכול מצה. 40 שלא יעשה מלאכה ביום הראשון. 41 שלא יעשה מלאכה ביום השביעי. 42 להקריב קרבנות בחג הפסח. בפרשת בהעלותך ארבע מצות. 43 לשחוט פסח שני. 44 לאכול בשר זבח פ"ש. 45 שלא ישאירו ממנו עד בקר. 46 שלא לשבור בו עצם. בפ' פינחס סי' כ"ח ס' ס"ז חמש מצות. 47 לעשות הפסח בי"ד. 48 לאכול מצה. 49 שלא לעשות מלאכה ביום ראשון. 50 להקריב קרבנות החג. 51 שלא לעשות מלאכה ביום השביעי. בפ' ראה סי' ט"ז תשע מצות. 52 לזבוח חגיגה עם הפסח. 53 שלא לאכול חמץ, לא תאכל עליו חמץ (להרמב"ם מצוה קנ"ט הוא אזהרה שלא לאכול חמץ אחר חצות ביום י"ד). 54 לאכול מצה. 55 לא יראה. 56 שלא ילין מן הבשר. 57 שלא לזבחו בחוץ. 58 לזבוח הזבח בערב. 59 לאכול הפסח, ובשלת ואכלת וגו'. 60 שלא לעשות מלאכה ביום ז'. נמצאו עולים למנין ששים וסימנך ששים המה מלכות ואם ימנה עמהם ס' קדש וגו' ימלאו שבעים, וממילא יובן הפסיקתא. ורגעו תכליל א), ונסך רביעית ההין יין וכו'. עד היה סדר הפסח שבפינו נמלל ונספנו חכיתה, עכ"ל הרב נר"ו. ברביון יופי וכו', כן ביאורו, ברבוי
יופי

הערת מהרו"ח

ועלי דמסתפינא מלאפת מדרך הרב נר"ו הייתי אומר כי מנין הששים צריך שיהא כלול בפ' בא לבד, וכן היה נראה ממשמעות לשון הפסיקתא, שאמר מאן דעבד ס' פסחים ע' כ"ל עמם פ' תפלין וכו' משמע מזה כי מאן דאמר ששים מונה עד פ' תפלין ותו לא, והיה נראה להורה להמציא ס' מצות בפ' בא מתחלת פ' החדש הזה לכם עד פ' תפלין והיינו פ' קדש לי כל בכור, ואין מן הצורך למנות מצוה אחת פעמים. אך בתנאי שנמנה כל מצוה לפי מספר גופיה אף שהיא מצוה אחת בעינה, וכן ראוי במצוה שיש שם גופים מחולקים ולכך אחד תצטרף עכ"י מיוחדת לכן גם לכ"א מיוחדת תחשב והנני מונה אותם על סדר הכתובים. 1 קדוש החדש. 2 לקיחת הפסח בעשור. 3 שה לבית אבות. 4 לקיחת הוא ושכנו בשותפות. 5 שה (מן הכבשים או מן העזים). 6 תמים. 7 זכר. 8 בן שנה. 9 בקור ד' ימים. 10 שחיטה בין הערבים. 11 לקיחת הדם והיינו הקבלה כפרש"י. 12 נתינתו על המשקוף והיינו ע"י הנעה באגודת אזוב כמבואר בפ' השמועה. 13 וכמוהו נתינתו על המזוזות. 14 אכילת הבשר. 15 צלי אש. 16 על מצות כמו שפירש רמב"ן. 17 על מרורים. 18 אזהרת נא. 19 אזהרת מבושל. 20 אזהרה על הבלתי צלי אש. 21 שלא להותיר. 22 לדון הנותר בשרפה. 23 אכילתו חגור מתנים. 24 בנעל. 25 במקל יד. 26 בחפזון. 27 זכרון היום. 28 חגיגתו. 29 אכילת מצה. 30 השבתת שאור. 31 אזהרת חמץ. 32 קדושת יום א'. 33 קדושת יום ז'. 34 איסור מלאכה. 35 התר אוכל נפש. 36 ושמרתם את המצות שלא יחמיצו כפרש"י, או שיהיו שמורים מיומת הקציר כפי' רמב"ם. 37 ושמרתם את היום הזה
ממלאכה

א) ורגעו תכליל. פי' הרב נר"ו ונסך רביעית ההין וכו', וכן פי' המפרש ופתח בשוטי שוסק במלאכה הסנסה ונבוכתי על זה בעינא פקיחא עמדתי משתומם, וכן מאי בפי הכא? הלא מצות ערוכה היא במנחות דף צ' ע"ב, כל קרבנות צבור והיחיד טעונים נסכים חוץ מן הבכור והמעשר והפסח וכו'? והאיך קאמר הפה בהאי? בזה אם פי' הרב נר"ו תבלי ספיות כמלאכה מלאכת הדשום, ובלי ספק מעמעו עמו, והיה לפש בוא דבריו הצעירים אמונה להדפיסם. ולפע"ד נראה שרגעו תכליל עמוו ארבע כוסות יין אדום, כמו חכלילי עינים (בראשית מ"ט י"ב) והיא מצוה דרבנן, ולכן אינם נכללת בסדר הששים: (הרו"ח).

תְּהִלָּה וְאַרְמְנוֹתֶיהָ בִּסְכַּת שָׁלֵם תַּטְלִיל. אָז תַּחְפֹּץ זִבְחֵי צֶדֶק עוֹלָה וְכָלִיל: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם:

לשבת ושמרו. כאן וידבר משה והש"ץ אומר ח"ק.

מעריב ליל שני של פסח

הש"ץ מתחיל ברכו עד ימלך עלינו לעולם ועד ואח"כ מתחילין כאן:

ע"ס א"ב אלא שבין אות ח' וט' נתמלא בסיום אדיר ונאה וכו' וכל מאמר תחלתו ליל שמורים וסופו ס"א ממקראי קדש:

לֵיל שִׁמֻּרִים. אוֹר יִשְׂרָאֵל קָדוֹשׁ אֻיְּמָה בַּנִּדְגָּלוֹת. בְּצֹעַן עֲצַת מַלְאָכָיו הִשְׁלִים בְּהִגָּלוֹת. גְּדֻלָּתוֹ מֵאָז יְרַנְּנוּ בְּמַקְהֵלוֹת הַלֵּלוֹת. לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים: אהבת עולם עד לעלמים. לֵיל שִׁמֻּרִים. הִפְלִיא עֵצוֹת מֵרָחוֹק עָמוֹק וְנֶעְלָם. וּבוֹ כְּאָמָן נִינָיו מִשִּׁעְבּוּד הֶעֱלָם. זִקַּת חֲטִיבָה אַחַת עֲשָׂאָם לְעַלָּם. בְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק"ש עד לך ענו שירה.

באור הרוו"ה

יופי תכליל חיק ציון. חיק, כמו ומחיק הארץ, והחיק לה אמה (יחזקאל מג, יז) ואמרו רז"ל חיק האמה זה היסוד. תכליל, היופי, כמו כללו יפיך (יחזקאל כז, ד). תלה, כמו ישית חניתו תלה (ישעיה ט, א). בסכת שלם, כמו ויהי בשלם סכו (תהלים עו, ג). תטליל, כמו והוא יבנהו ויטללנו (נחמיה ג, טו) שענינו ויסככנו, ול' ארמי הוא, כי כן כל לשון סכך מתורגם בלשון טלל: אור ישראל קדוש אימה נדגלות, כ"כ בכ"י, ושלשתם תארים אל האל ית' הנקרא אור ישראל בקדושו בישעיה י, יז, והוא היוצא למחנות בעלות דגליה, ולספרים הנירסים קדוש איומה כנדגלות, פירושו קדושה של כנ"י המכונה איומה כנדגלות בשיר ו' ד'. בצוען, היא היתה עיר מטרופולין של מצרים כדכתיב כי היו בצוען שריו (ישעיה ל, ד). עצת מלאכיו השלים, כדאיתא בילמדנו ובילקוט וז"ל, מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעיה מד, ט) זה משה, שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים (במדבר כ, טז), אמר הקב"ה למשה, לך אמור לישראל ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, הלך משה ואמר להם, כה אמר ה' כחצות הלילה, אמר הקב"ה אף אני אעשה בחצי הלילה, לקיים גזרתו של משה, ע"כ. בהגלות, בהגלותו בצוען. גדולתו מאז, מעת מכת בכורות כבר התחילו לרנן ולהלל במקהלות, כדאי' בתנחומא ובילקוט וז"ל, מוציא אסירים בכושרות (תהלים סח, ז) ר' נתן אמר בכי ושירות אלו בוכים ואלו משוררים (דרש בכושרות לתרין תבות) מצרים בוכים ישראל משוררים דכתיב קול רנה וישועה באהלי צדיקים, ע"כ. נמצא שהיו משוררים בלילה וביום, וזה שמסיים להגיד בבקר וכו':

הפליא עצות מרחוק... כאמן, וכו', כ"כ בכ' כ"י, ופירושו שהקב"ה הפליא בדרך עמוק ונעלם עצה אשר יעץ מזמן רחוק לאברהם בברית בין הבתרים, ובו בלילה העלה ניניו של אברהם משעבוד כפי האומן שהבטיח; והמאמר מיוסד על הכתוב אודך שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אמן (ישעיה כה, א), וע"ש פי' רש"י. זקת, לשון קשור ודבוק, כענין הדבקתי אלי את כל בני ישראל (ירמיה יג, יא) חטיבה אחת, כמאמרם ז"ל (חגיגה דף ג' ב') אמר הקדוש ברוך הוא אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם. לעלם, ל' עלוי והמ' לכנוי הרבים:

הערה מהרוו"ה

ממלאכה כפרש"י. 38 אכילת מצה בערב ראשון. 39 שאור לא ימצא. 40 אזהרת מחמצת שאור כפרש"י. 41 כל מחמצת לרבות תערובתו כפרש"י. 42 אכילת מצה בכל מושבות למעט מע"ס. 43 משכו ידיכם מגלולי מצרים וקחו לכם צאן. 44 לקיחת אגדת אזוב. 45 טבילתו בדם אשר בסף. 46 אזהרת יציאה. 47 שמירת הדבר הזה כפי' ראב"ע ורמב"ן. 48 שמירת עבודת הפסח כמו ראשו על כרעיו ועל קרבו — ויתר הענינים המעוררים לבן שישאל. 49 תשובה לבן השואל ואמרתם זבח פסח. 50 כל בן נכר מהנכר. 51 כל עבד איש ומלתה אותו. 52 גר תושב. 53 נכרי. 54 בבית אחד יאכל. 55 לא תוציא. 56 שבירת עצם. 57 כל עדת ישראל יעשו. 58 מילת גר. 59 ערל שמתו אחיו מחמת מילה. 60 להשוות גר לאזרח. הרי לך ששים מצות מתחלת פרשת החדש עד ס' קדש לי:

יוסד ע"פ א"ב כפול ובסוף חתום שם המחבר מאיר. והפייטן מונה והולך על סדר כל הפעולות והנסים שנעשו בליל שמורים מאז ועד עתה:

ליל שמרים. אדיר ונאה לתהלותיו. זכר עשה לנפלאותיו. בלילי חג פסח: ליל שמרים אנוה גומל חסדים. תהלתו בקהל חסידים. בלילי חג פסח: ליל שמרים בא מבראשית להתאמר. לנו הלילה משמר. בלילי חג פסח: ליל שמרים בגין קרבן פסחי. יערב עליו שיחי. בלילי חג פסח: ליל שמרים גיה עולם התאיר. פתח דבריך יאיר. בלילי חג פסח: ליל שמרים גש רצוי לכהן, מבכורות צאנו ומחלביהן. בלילי חג פסח: ליל שמרים דרך כוכב מזרחי. משכיל לאיתן האזרחי. בלילי חג פסח: ליל שמרים דלק מלכים ולבם. חרבם תבוא בלבם. בלילי חג פסח: ליל שמרים הלילה יסכה בפלך. לרקמות הובל למלך. בלילי חג פסח: ליל שמרים הדחף ונסחף אחורים. מופת על מצרים. בלילי חג פסח: ליל שמרים ועד לברא עלינו. נפלאתיך ומחשבתיך אלינו. בלילי חג פסח: ליל שמרים וכח חשאי בחילה. אבימלך בחלום הלילה. בלילי חג פסח: ליל שמרים זדים רדוי שפך. שלח ידו הפך. בלילי חג פסח: ליל שמרים זריזה ברכות כונה. אל יעקב בנה. בלילי חג פסח: ליל שמרים חסם בטוב לאלום. לבן הארמי בחלום. בלילי חג פסח:

באור הרוו"ה

אנוה, אשבח, מן ואנוהו (שמות טו, ב). בא מבראשית וכו'. כדאיתא בראש השנה דף י"א, ר"י אומר בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל דכתיב ליל שמרים הוא לה', לילה המשומר ובא משעת ימי בראשית, שמורים לכל בני ישראל, ליל המשומר לנ"ל. להתאמר, ל' שבחה וגדולה, כמו יתאמרו (תהלים צד, ד). בגין, בשביל. שיחי, דבורי, כענין ונשלמה פרים שפתינו. גיה עולם, נוגה של עולם האיר בל"פ כמ"ד בניסן נברא העולם, ופתח דברו היה יהי אור ויהי אור. גש, הגיש. רצוי לכהן, זה הבל שהקריב קרבנו בל"פ, כדאי' בפרקי ר"א פ' כ"א. כוכב מזרחי ואיתן האזרחי, שניהם תארים לאברהם והוא דלק ורדף המלכים בליל פסח כדאיתא שם פ' כ"ו. ולבם, כ"ה בכל כ"י ושעמו מחץ לבם, א) מן לבבתני (שיר ד, ט) כפרוש רד"ק. יסכה, זו שרה. הוללה, כדכתיב ויהללו אותה (בראשית יב, טו). בפלך, במחוז המלך, מן חצי פלך (נחמיה ג, ט). הודחף, ל' דחוי, מן והמן נדחף אל ביתו (אסתר ו, יב). ונסחף, ל' נגעים, מן מדוע נסחף אביריך (ירמיה מו, טו). אחורים, במכות אחורים נתנגע אבימלך, כדאיתא בב"ר פ' מ"א, וזה הוא אות ומופת על מצרים לעתיד כדאי' בפרקי ר"א פ' כ"ו, ר' פרסון אומר באותו לילה שנלקחה שרה אמנו ליל פסח היה והביא הקדוש ברוך הוא על פרעה ועל ביתו נגעים גדולים להודיע שכן הוא עתיד להכות את מצרים בנגעים גדולים וכו'. ועד, היועד ומזומן לגאולה עתידה. לברא, לשון בריאה, מן וברא אותהן (יחזקאל כג, מז). וכח חשאי, הוכח בדברים שבלחש והיינו בחלום. זדים, אנשי סדום. רדוי, לשון רדיה ומוסר, ואיתא בילקוט על פסוק מהר המלט שמה, שבט"ו בניסן היה רודה אנשי סדום. זריזה, רבקה היתה זריזה לכוון הברכות לבנה, ופסח היה כמו שפרש"י וכדאיתא בפ' ר"א פ' ל"ב. חסם בטוב וכו', חסם פיו של לבן בחלום שלא ידבר עם יעקב מטוב ועד רע. ויש נוסחאות כתוב זהר בטוב ... חמולה ברכות וכו' ואי, הבדל נכונה כ"א בסידור.

סבוך

באר מיכל

מהרה"ג החכם מוהר"ר יחיאל מיכל זקש ז"ל דרשן ודיין בבר'ין.

א) דלק מלכים ולבם. פירש כמו"ה „ושעמו מחץ לבם וכו'. ולפע"ד אין פירושו עולה יפה. ונראה כי הוא מלשון המורגל בדברי חז"ל לבה מלשון לסבה, כמו בא אחר ולבה המלבה חייב (ב"ק פ"ו משנה ד'), לבתה הרוח כו' (שם), כמשל לו גחלת ולבה (גמרא ב"ק פ' ס"ב). וממש בענין שהספל, כמו קטמה ונתלבתה (שבת לו, ע"א). ואז יחדו ישו תמים המלוזים דלק ולבם.

ליל שמרים חקוק בהוד כסאה. וישר אל מלאך. בלילי חג פסח: ליל שמרים טוב הסבים על יחד. מקים דבר עבדו. בלילי חג פסח: ליל שמרים טעמה כי טוב סחרה. לא יכבה בלילה נרה. בלילי חג פסח: ליל שמרים ילדה בנוף נפלה. ותקם בעוד לילה. בלילי חג פסח: ליל שמרים יוצרו חלקו בחכמה. יודע עד מה. בלילי חג פסח: ליל שמרים בכור ושבוי לוקה. שמח לאיד לא ינקה. בלילי חג פסח: ליל שמרים כוכם נהטם ונכאו. הפך לילה וידכאו. בלילי חג פסח: ליל שמרים ב) להדק נשחק איקונם. ראשית לכל אונם. בלילי חג פסח: ליל שמרים לבמה יראתם ולקה. בוקה ומבוקה ומבלקה. בלילי חג פסח: ליל שמרים מאודי הודאות לצדקה. על משפטי צדקה. בלילי חג פסח: ליל שמרים מאורי ישע להזמיני. אחזת ביד ימיני. בלילי חג פסח: ליל שמרים נוראות בעשותך נקוה. ולילה ללילה יחוה. בלילי חג פסח: ליל שמרים נלחמו כוכבי אורים. לעזרת יהיה בגבורים. בלילי חג פסח: ליל שמרים סיע צדק נעורים. צליל לחם שעורים. בלילי חג פסח: ליל

באור הרוו"ה

חקיק וכו', צורת יעקב חקוקה בכסא הכבוד. וישר אל מלאך, (הושע יב, ה) ע"ש פי' רש"י. טוב הסבים וכו', כמבואר שם בפי' רש"י. טוב, תאר לאל ית' כמו אך ישראל טוב (שם ח, ג). טעמה כי טוב... ילדה בנוף נפלה ותקם וכו', מיוסדים על הא דאיתא בפסיקתא רבתי דף ל"ב ובשמות רבה פ' י"ח וז"ל, טעמה כי טוב סחרה וגו', אתה מוצא שאמר הכתוב כי אין בית אשר אין שם מת וכו'. הנקבות הבכירות אף הן מתין חוץ מן בתיה בת פרעה שנמצא לה פרקליט טוב, זה משה שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא (טוב שמו) לפיכך אמר שלמה (בסוף משלי) טעמה כי טוב סחרה, לא יכבה בלילה נרה (בליל כתיב, כד"א ליל שמורים הוא), באיזו לילה? ויהי בחצי הלילה, עכ"ל; ולדעתו יהיה טעם נרה נשמתה כד"א נר ה' נשמת אדם (משלי כ, כז). יוצרו, יוצרו של לילה חלקו בחכמה כדאי' בילקוט על ויהי בחצי הלילה. יודע עד מה, הוא יודע העתיד, כמבואר בריש מעריב דאתמול. בכור, עבד מבועבד. ושבוי, והשבוים גם הם לקו לפי שהיו שמחין לאיד של ישראל כדאיתא בילקוט וז"ל, עד בכור השבי, וכי שבוים מה חטאו? ללמדך שכל גזרות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבוים שמחין בהן ועליהם הכתוב אומר שמח לאיד לא ינקה (משלי יז, ה) עכ"ל. כוכם... להדק וכו', שני המאמרים מיוסדים ע"פ מה דאיתא בילקוט וז"ל, ומת כל בכור, בכור לאיש בכור לאשה וכו', הנה בשם ר' נתן ביום שמת בכורו של אחד מהם היה צר איקונין שלו בתוך ביתו והוא היום נדוקת ונשחקת והיה קשה עליהם כאלו אותו היום קברוהו, אמר ר' יודן, לפי שהיו מצרים קוברין בתוך בתיהם והיו הכלבים נכנסים דרך הכוכים (המערות) ומשמטין הבכורות ומתעדלין בהם וכו', עד כאן לשונו. והפך לילה וידכאו. (איוב לד, כה). להדק נשחק, לשון ושחקת ממנו הדק (שמות ל, לו). איקונם, צורתם שהיתה מצויירת בכותל או בטבלא. לבמה, לבמת. יראתם, עבודה זרה ש"ש שלא יאמרו קשה יראתם כדאי' בפרש"י ובילקוט שמות י"א ה'. בוקה ומבוקה ומבלקה, פסוק הוא בנחום ב' י"א, ושלו' ל' כליון והשחתה. מאודי הודאות, הודאות עד להאיר יש לצדק ולתבר לך. מאורי וכו', ל"ש הכן להזמין לי מאורי ישע. נלחמו כוכבי אורים, במלחמת סיסרא, כמבואר בשופטים סי' ד'. סיע צדק וכו', לנערים מן הצדק לדור לגלג היה מסייע לחם שעורים, כדאיתא בפסיקתא, א"ר יהושע בן לוי מצות העומר עמדה להם בימי גדעון שנאמר

באר מיכל

ב) להדק נשחק איקונם כו'. עיין עו"ס רמב"ן ח"ב סימן נח"ו וז"ל "עוד במנן של פרשת סחדים ים ומקיל קקשל ומשוה היתה, ובצלא פירושו. אינו מן הכמיתה אלא לא הבנה או מעלמן כי בזה צריך קבלה, והנה פירושו הוא כי נמצא במדרש (מכילתא בא פרשה י"ג) שהמצרים היו עושין צורות לבם בכור היו מוקקים צורתו בקירות הבית, וכשמתו הבכורות אותם הבקירות ג"כ נפלו ונשחקו וגם האקברים הוציאום שהכלבים משוטטים וסחו ויך כל בכור שפר לחם וכל אינו מבואר באמכלי מה באה אין שם בכור בחל השם ותנהרם היה מה כבר שאמרו במדרש. והקיל שהיו מקוקים קרקעות ושברם מלשון מקרקר קיר, ומשוה וקבר היתה אותם של ידי הכלבים, מלשון ושחיתי (שם) שאמר (יחזקאל ט, ד) שהוא לשון הזינוג ובריגה באדן", עכ"ל.

שמורים שגב במבטח ומעוז. גבר חכם בעוז. בלילי חג פסח: ליל שמורים עריצי פועל שקר. ותחת כבודו יקד. בלילי חג פסח: ליל שמורים עמר חרמשו פלחם. ובמלחמות תנופה נלחם. בלילי חג פסח: ליל שמורים פאר עליון באמירות. מכנף הארץ זמרות. בלילי חג פסח: ליל שמורים פענח צפנת מעבדיו. סודו אל עבדיו. בלילי חג פסח: ליל שמורים צפית סדורה וארוחה, והנה יד שלוחה. בלילי חג פסח: ליל שמורים צמת בו בליל. קדש יהוה הלל. בלילי חג פסח: ליל שמורים קומת תמר הצלה. ההדסים אשר במצלה. בלילי חג פסח: ליל שמורים קמץ השביע לשננה. יתן לידידו שנא. בלילי חג פסח: ליל שמורים רוחי יחפש למללה. אזכרה נגינתי בלילה. בלילי חג פסח: ליל שמורים רוח והצלה עמדה. בלילה ההוא נדדה. בלילי חג פסח: ליל שמורים שמע מצרים לנצור. יחילו כשמע צר. בלילי חג פסח: ליל שמורים שמור לנקמה נטורה. על־צר המעטירה. בלילי חג פסח: ליל שמורים א) תבוע מספר התורה. אחת מהנה לא נעדרה. בלילי חג פסח: ליל

באור הרוו"ה

שנאמר והנה איש מספר לרעהו חלום והנה צליל לחם שעורים (שופטים ז, יג), מהו צליל? רבנן אמרין על שצלל עליהם אותו הדור מן הצדיקים, ובזכות מה נצלו? בזכות לחם שעורים ואי זו? מצות העומר, עכ"ל. וכוונת דבריהם כפי שפירשם החכם בעל קרבן אהרן נספרו לב אהרן נאמרו, חז"ל דרשו הכתיב דכתיב צלול בו' והוא מל' רקות וענין הכתוב לומר שהיה הדור צלול ונעור ורק מן הצדיקים אלא שעמד להם להושיעם לחם שעורים שהוא קרבן העומר אשר הקריבו אז, כי ליל פסח היה דבר האל יתי' עם גדעון כמ"ש חז"ל, והיום הזה היה יום ט"ו בניסן אשר הוא זמן הקרבת העומר, ופרוש הפסוק והנה צלול הדור ועם כל זה לחם שעורים הוא המתהפך במחנה מדין ומכה אותם, ולזה בעל הטעמים נקד מלת צליל בגריש להפסיקו מאמרו לחם שעורים, ע"כ דפח"ח. שוגב, נשגב ונתאמץ. גבר וכו', בעוז, כדאי' בילקוט ח"ל, גבר חכם בעוז (משלי כד, ה) זה בועז, ואיש דעת מאמץ כח (זה) שנזדרז על יצרו הרע בשבועה. פול, מלך אשור. שקד, ליל שעורים שקד ומהר הרעה עליהם. ותחת כבודו יקד, (ישעיה י, טז), שנדרשו שרפת נשמה וגוף קיים. פלחם, בקע אותם ובמלחמות תנופת העומר נלחם בו כי ליל ט"ו ניסן היה כמבואר בפירש"י ישעיה ל' ל"ב. פאר עליון, שהקב"ה נתפאר ע"י שמפלה כמכל באמירות ושירות ומכנף הארץ זמרות כי גם הארץ אמרה שירה במפלתו של מלך אשור כמ"ש בסנהדרין דף צ"ד א'. פענח צפנת מעבדיו, גלה סתרי מעשיו לדניאל, מעבדיו, מעשיו, מן יכיר מעבדיהם (איוב לד, כה). צפית סדורה, המנורה היתה ערוכה עם הארוחה והנה יד כותבת כמבואר בדניאל סי' ה' וליל פסח היה ובו בלילה נלמת ונכרת כדכתיב ביה בליליא קטיל בלשאצר, על אשר חלל כלי הקדש כמבואר שם, ועיין בפירש"י ישעיה כ"א ה'. קומת תמר, קומתן של ישראל המכונים בשם תמר הוצלה מכליון שהיה ראוי להם על שהשתחוו לצלם, ונצלה בשביל ההדסים הם הצדיקים חנניה מישאל ועזריה. אשר במצלה, בבל, כמו שאמרו ז"ל בסנהדרין צ"ג א', מאי דכתיב אמרתי אעלה בתמר וגו'? בקש הקב"ה להפוך את העולם לדם כיון שנסתכל בחנניה מ"ע נתקררה דעתו דכתיב והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה ואין הדסים אלא צדיקים ואין מצולה אלא בבל וכו'. קומץ השביע לשננה, מרדכי השביע והספיק לשנן הלכות קמיצה בליל פסח, כדאיתא בפ' ר"ת פ' כ'. יתן לידידו שנא, היה נותן ומותר שנתו לידידו הקב"ה כי היה נעור כל הלילה אחת עמדה להם בימי המן. וי"מ לידידו לשון נדוד שהיה מנדד שנה מעיניו, ע"ד שדרשוהו ביומא דף ע"ז א'; אבל אין לשון הפייטן מתישב עליו. רוחי יחפש למללה, לדבר שירות כי אזכרה מינתי שהייתי מנגן בלילה הזה במקדש, והוא מוסד ע"פ אזכרה. נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי (תהלים עז, ז), ואמרו עליו באיכה רבתי דף ס"ב ד', בלילה, זה לילו של פרעה ושל סנחריב ושל גדעון וכו' ע"ש. ל"ש שמור וכו', פעמו ל"ש הוא לנטר ולשמור שמע של פורענות שהיו שומעין על מצרים וכן יחילו השומעים כשמע שמע צר כי גם

באר מיכל

א) תבוע מספר התורה. נראה בעליל כי הפייטן כוון אל מאמר הנביא (ישעיה ל"ד ט"ז) דרשו מעל ספר ה' ובדרך שלוכו בנבואות האלה אתו לשון הפסוקים:

שמורים תבנו לישע ונס. נדחי ישראל יכנס. בלילי חג פסח: ליל שמורים משמרי יראה לישעות. מקדם פועל ישועות. בלילי חג פסח: ליל שמורים אז בגיאך שלשים. הודינו לך אלהים. בלילי חג פסח: ליל שמורים ישע לנו תחדה. ושמך לעולם נודה. בלילי חג פסח: ליל שמורים רנן השיר בתחדשה. להודות לשם קדשך. בלילי חג פסח:

ליל שמורים. טכס פלאיך משירי הודאות נתיחדת. יומם לחסד ולילה לשיר נתועדת. כלוליך אז באמונה רוחך השרת. מפי עוללים ויונקים עז יסדת. בגילה ברנה בשמחה רבה ואמרו כלם:

מי כמכה עד לפני משה

ליל שמורים. מלכותך ראו בניך חי וקים. נפתח שבחך בלשון עתיד ונסתים. א) סבו לימין משה בוקע ים. והניף ידו על הנהר בעים: זה צור ישענו פצו פה ואמרו: ה' ימלך עד חוק ממנו:

ליל שמורים. עטור פלאי צדקך בצבא ואות. קרבתך לי טוב ישועות הבאות. שתי בך מחסי במלאכות הנבאות. מלך ישראל וגאלו

באר הדור"ה

הם ילקו באותן הפורעניות שלקו מצרים כמבואר בפי' רש"י במקרא כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור (ישעיה כג ה). תבנו, דרוש, ורצונו כל המאורעות של ל"ש יחשים הם משל סדרי קדש וכלן נקבצו באו בזה. אחת אחת מהנה לא נעדרה. הבטו וכו', הקב"ה תבן והכין ל"ש לישע ונס ונס הגאולה העתידה תהיה בו. מאמרי, תפלתי. מקדם, הקב"ה שהוא פועל ישועות מקדם. בגיאך שלשים, בתוך מטה לעיפים. תחדה, תחדש. ל"ש רנן וכו', ל"ש מעותד לשיר חדש בזמן הגאולה, כענין שירו לה' שיר חדש (תהלים צו, א).

טכס תקון, ורצונו ל"ש מתוקן הוא לנפלאות לכן נתיחדת בו משירי הודאות, ל' ומשירי אהודנו (שם כח, ז). יומם וכו', עפ"ה יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי (שם מב, ט), ואמרו עליו (ע"ז דף ג') ביום הקב"ה עוסק בחסד לדון ולזון את העולם ובלילה הוא יושב ושומע שירה וכו', וזהו שיסד ובלילה לשיר נתועדת. כלוליך, ישראל, כענין אהבת כלולותיך (ירמיה ב, ב). באמונה רוחך השרת, בזכות האמונה ישרת בם רוח קדשך, כאמרם ז"ל בילקוט ויאמינו בה' וגו' בזכות האמונה שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה אז ישיר משה ובני ישראל וגו', ואפילו עוללים ויונקים אמרו שיר, כדאיתא בסוטה דף ל' ב'. הסדת, כ"כ בכ"י ונכון הוא בעבור שהס' מאותיות השריקה, כמו שפרשנו היטב בבראשית כ"א אצל ויצב אברהם, ע"ש, וכמו שתאמר מן יצב הצבת כן תאמר מן יסד הסדת:

מלכותך וכו', בניך ראו מלכותך חי וקים ופתח לשבחך בל' עתיד אז ישיר, כמ"ש ז"ל, שר לא נאמר אלא ישיר לעתיד לבוא, וכן בסיום השירה אמרו ה' ימלוך לעו"ו, וזהו ונסתים, שהפתיחה גם הסיום היו בל' עתיד לרמוז על הע"ל, כדאיתא בילקוט, אמר ר' יוסי אלו אמרו ישראל ביום ה' מלך ע"ו לא היתה אומה שולטת בהם לעולם אלא אמרו ה' ימלוך לעתיד לבוא, עכ"ל, ובלשון הזה בעצמו יסד בשירה ליום אחרון דפסח ובל' עתיד פתחה וסיימה להעד, ה' ימלוך לעולם ועד. והמפרש הוסיף דברים על לשון המאמר מדיליה ודחק כדי לקים פרושו, והנכון מה שבארתי. סבו, הביטו, ונופל לשון סבה על ההבטה בעתיד, כמו סבה ברוה"ק. והניף ידו וגו', פסוק הוא בישעיה י"א ט"ו, והוא מדבר על הגאולה העתידה, ורצונו שהסתכל לימין משה בוקע ים שעתיד הוא להניף ידו על נהר פרת בזמן קבוץ הגליות, ע"ש פי' רש"י:

ליל שמורים עטור וכו', מוכתר בפלאי צדקך כי הרבה נסים נעשו בו כמדובר. בצבא, בישראל. ואות, סמן הוא לעתיד על קרבתך לי וגו', ומיוסד ע"ה בתהלים ע"ג כ"ח ואני קרבת אלהים לי טוב שתי בה' אלהים מחסי לספר כל מלאכותיך, ואמרו עליו בילקוט לפי ששאלו את בלעם היש לנו קץ של ישועה? אמר להן הן ורחוק הוא, שאלו לנביאי ישראל ואמרו קרוב הוא וכו'. במלאכות הנבאות, בנביאים המתנבאים במלאכות ה' (חגי א, יג):

באר היטב

ד) סבו לימין משה, נראה שטעון אל דברי הנביא (ישעיה ס"ג י"ב) מוליך לימין משה. ר"ל רוח ה' שהוליכם לימין משה והיא עומדת על ימינו לעזרו:

יהוה צבאות: ברוך אתה יהוה גאל ישראל: (וי"א מלך צור ישראל וגואלו): השכיבנו עד סכת שלומך.

בכור לספירה

מיוסד ע"פ א"ל ב"ס, ובסוף חתום שם • המחבר מאיר חזק •

אור יום הנף ספירה הכשרה בנוגהים. לציון נדחה קרוא דרושה עלות גהים. בנין מפאר כרך מחמד לב ונגהים. משכני עליון בעשר מעלות קדש גבוהים. גיל לבבות לבנון המלבן נצוחים שלוהים. גבורות מדבר בך עיר האלהים: דרישות לדרוש בשכנך מקום כפור שלמים. סלולי ציון מבקשים תפקידם הרם מכשולים. המון חוגג עלות יראה התר שלשלים. עת כי בא לחננה בלי רשולים. ומהקרוב לה בכורי נדבה להקריב בטהר שולים. פצרו רננו יחדו חרבות ירושלים. זרזו להקדים שלוחים דיני גיא נבואות. צאת מבערב עשות כריכות מאביבי תבואות. חל ושבת כרכים מלאכותיו בשלוש באות. קבצו עירות הסמוכות עסק גדול לנאות. חשכה קצרוהו ונתנוהו בקפה ולעזרה מובאות. מה ידידות משכנותיך יהוה צבאות: טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו לאמר. רבה עמרים במדבר כנגדם אחד לתמר. יחבט ונתן לאבוב האור בכלו לגמר. שטחוהו בעזרה עמלו לרוח חיים

באור מהרנ"ח

באור לאור יום הנף לרבינו הגדול הגאון המפורסם מוהר"ר **נח חיים צבי** נר"ו. איתן מושבו כעת על כסא ההוראה בק"ק **המבורג** יע"א ולפנים בק"ק **מגנצא** יע"א:

אור יום הנף, לילה שקודמת ליום הנף כמו אור לארבעה עשר. (הנף כ"כ בב' כ"י ונכון הוא). ספירה הוכשרה בנוגהים, ע"פ מאמרם במנחות דף ס"ו, קצירה וספירה בלילה, ואומרו בנוגהים כשי דעת התוס' שם דניהו סמוך לחשיכה עדיף. לציון נדחה קרוא דרושה, כי הספירה בזמננו זכר למקדש כמאמרם שם וכמאמר ר"י בסוכה, מנ"ל דעבדינן זכר למקדש? דא"ק כי אעלה ארוכה... כי נדחה ציון דורש אין לה, מכלל דבעי דרישה, ועד אעלה ארוכה אמר עלות נגהים מל' לא יגהה מכם מזור (הושע ה, יג). בנין וכו' מחמד לב ונהים, פי' עינים כמו אשו נגהם. משכני עליון בעשר מעלות וכו', כמו עשר קדושות במתניתין פ"ק דכלים מונה אותה בל' מעלות ובס' פרק בקלפי (דף מ"ד ב') פ"ה מעלות דאורייתא. גיל לבבות לבנון המלבן, כמאמר ריב"ש בס' הנ"ל למה נקרא שמו לבנון וכו'. נצוחים שלוהים, זרזות ושננות. גבורות מדובר וכו', פסוק בתהלים (פז, ג). דרישות לדרוש וכו', ע"פ מאמרם בפסיקתא (ילקוט רמז תתפ"ע), יכול תמתין עד שיאמרו לך נביאים? ת"ל לשכנו וכו' דרוש ואתה מוצא! (א"ה, עיין בסנהדרין דף י"א ב'. שלוהים, שננות). סלולי, דרכי ציון השוממים מבקשים הנזקד עליהם להרים מכשול מהם, כנאמר סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי (ישעיה נז, יד). למען יראו עלות המון חוגג מפתוח אסירי התקוה עת בואה לחננה מהר חיש ולהקריב בכורי מנחה בטוהר טומאת שולים ואז פלח וכו'. זרזו וכו', פתח מתזיל לספר סדר הקצירה ע"פ מתניתין דפרק ר' ישמעאל דף ס"ה שלוחי ב"ד יוצאין מעיו"ט וכו'. חל ושבת כרכים וכו', פ"ה מחלוקת תנאים ר"ה הנ"ל ותכ"א אחד שבת ואחד חול וכו'. קבצו עירות, שם במתניתין. חשכה קצרוהו וכו', במשנה שלאחריה. מה ידידות וכו', פסוק בתהלים פ"ד. טובה כפולה וכו'. רבה עמרים וכו', יתכן ע"פ מאמר ר' בני בפסיקתא הובא בילקוט ס' בשלח, אמר השם לישראל בני כשהייתי מתן לכם... לכל אחד עומר לגלגולת ועכשו שאתם נותנים את העומר אין לי אלא עומר אחד בשביל כלכם. ולתמור, (טעמו להמורה) מלשון לא יחליפנו ולא ימיר. יחבט ונתן וכו', מבואר במשנה דמנחות מניחו לאבוב וכו' שיהא האור שולט בכלו. שטחוהו בעזרה, גם זה שם במשנה והרוח מנשבת בו, ואמר לרוח חיים לגמור, ע"פ מאמר ר' [illegible] בפסיקתא על משנה זו, הרי שעמלת וזרעת... אם איני מוצא לך רוח שתזרה מהיכן אותו עמלים חי?—

לגמור

לִכְמוֹר. כַּמָּה כִּכְּרֵי־מוֹר לְפַנְטַר הָלַךְ לִזְמוֹר. שְׁבֻעוֹת חֻקּוֹת קָצִיר לָנוּ יִשְׁמוֹר:
תִּכֵּן בְּלִתֶת וְצִבּוּר וְנִגְרַס בְּלִי חִסָּרוֹן. בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה נָפָה יוֹצִיאוּ מִמֶּנּוּ עִשָּׂרוֹן.
נָתַן שַׁמְנוֹ וּלְבוֹנָתוֹ יָצַק וּבָלַל בְּהִדָּרוֹן. הֵנִיף וְהִגִּישׁ קָמַץ וּמָלַח וְהִקְטִיר הַזִּכָּרוֹן.
מִזֵּר שֻׁלְחַן גָּבוֹהַּ זָכוּ כְּשִׁירֵי הַדּוֹרוֹן. כָּל־זָכָר בִּבְנֵי אַהֲרֹן: קָרַב הָעֹמֶר שׁוּקֵי
יְרוּשָׁלַיִם בְּפֵרוֹת מְעֻטָּרִים. בִּזְרִיזוּת בֵּית דִּין מֵחֲצוֹת רְחוֹקִים מְתַרִים. מַחֲזִק
אֶת־יְהוָה מָעֻזְּכֶם זִכְרוּ מַזְכִּירִים וְנוֹהֲרִים. יְרוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה תַּעֲלֶה עַל לְבַבְכֶם
נִמְהָרִים. חִזְקוּ וְתִזְכּוּ לִשְׁמוֹעַ שִׁיר יְשׁוֹרֵר לֶהָרִים. הַר בֵּית יְהוָה בְּרֹאשׁ הֶהָרִים:
לְבֵיתְךָ נָאֲוָה קֹדֶשׁ נָוֶה תְהִדָּה חוֹמֵל. בֵּית יַעַר הַלְּבָנוֹן כְּלַבְלֵב מְגָדִים וְגוֹמֵל
זְהַב פְּרָחִים פֵּרוֹת פִּרְחָיו עוֹד מֵהֶאֱמֵל. לְזַרְעוֹ שֶׁל יִצְחָק חֶסֶד בְּיוֹם הִגָּמֵל
אֲרוֹמִמְךָ בְּעִטּוּר בִּכּוּרֵי בִּקְלָתוֹת מְזֻהָבוֹת וְלֹא בְּתוּרְמֵל. כְּבוֹד הַלְּבָנוֹן נִתַּן לָהּ
הֲדַר הַכַּרְמֶל: יֵרָאֶה כִּפַּת הַמּוֹקֵד תַּשְׁלוּם שָׁלֵם סְבִיבָיִךְ. שְׁמֵךְ כְּשֵׁם מַלְכֵּךְ
שְׁעָרַיִךְ כְּשִׁבְטַיִךְ בַּהֲסִבַּיִךְ. הָעֵת כַּעֲדִי תִלְבְּשִׁי הֲדַר סְבִיבַיִךְ בִּמְסִבַּיִךְ: שִׁירוֹת
בָּנַיִךְ בַּאֲבִיבַיִךְ. נְעִימַת לְוִיַּיִךְ בַּאֲבוּבַיִךְ. עוֹד תַּעְדִּי תֻפַּיִךְ. טְלוּל רוֹבַיִךְ
בִּרְחוֹבַיִךְ. שַׁאֲלוּ שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַיִם יִשְׁלָיוּ אֹהֲבָיִךְ: יְתֵרָה חִבָּתֵךְ יְרוּשָׁלַיִם

באור מה־נ"ח

לכמור, לשון חמום כמו כומר של זיתים בב"מ דף ע"ד ובתוס' שם דכמור מלאכה בידי שמים כמו מסרין וסמכו לעמר גרות לזרות שממנו תולאות חיים, כמאמר רז"ל כנ"ל. כמה ככרי וכו', ע"פ מאמר ר"ש בן חלפתא לבנו, שם דף פ"ו. שבעות חקות וכו', מקרא בנבואת ירמיה (ה כד) ומאמר ר"א בפסיקתא הנ"ל. ישמור לנו מן הרעב וכו', ואימתי? בשבעה שבועות שבין פסח לעצרת. (א"ה. שני המאמרים יתקשרו היטב ע"פ מאמרם בפסיקתא והובא בילקוט על מקומו וז"ל, ולא אמרו נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו, יהב לכון כלה ית אתון צריכין ליה, מן כדין שבועות קציר ישמר לנו, ישמר לנו מן הרעב ומן הרוחות הקשים, אמר ר"י בן לוי הכספרך (שומר שלך) אנא, לית את יהב לי כאגרותי (שכר שמירתי)? עכ"ל, וכנגד זה יסד כמה ככרי מור ראוים לזמור לפנטר כלו שכרי שמירת חקות קציר לנו ישמור ורצוי לתת לו כאגרותיו. ולזמור, טעמו לכרות כמו לא תזמור, כי הזמור נמח הוא). תכן וכו', בריית' בפסחים ל"ו מנחת העומר לותתין ועכרין אותה. ונגרס וכו', משנה במנחות ס"ו נתנהו לרחים וכו'. נתן שמנו וכו', שם ס"ח. מזר שלחן וכו', הכל במשנה שם. קרב העומר, שם במשנה. בזריזות ב"ד וכו', משנה בדף ע"ח מ"מ שרחוקים וכו' שאין בית דין מתעצלין. מחזק את ה' וכו', מבואר מעצמו. (א"ס, שיר ירדר להרים הר בית ה' וכו', הכוונה כי הר בית ה' בעצמו ירים שיר וישורר בראש ההרים כדאיתא בשוחר טוב מזמור פ"ז אמר ר' פנחס עתיד הקב"ה להביא לסיני ולתבור ולכרמל ולתן ירושלים בראשן שנאמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים (ישעיה ב, ב), ולא עוד אלא שעתיד להיות מומר והן עונין אחריו שירין וזמירין, שנאמר וכשא מנבעות (שם) וכתיב וכנניהו שר הלוים במשא יסור במשא (דה"א טו, כב ועי"ש פי' רש"י). לביתך וכו', מתפלל אל החומל לשבות בית נאות קדשו לנוה תהלה כמאמר ר"ח בר פפא סוטה דף מ' אל תקרא נאוה אלא נוה תהלה וכו' שלא שינו שונאיהם וכו'. בית יער וכו', מאמר ר"א בר טוביה יומא ל"ט (וכמ"ר פ' י"א), וגומל מלבון ויגמול שקדים. זהב וכו', פרות פרחי זהב העתידים לחזור לא יאמלו עוד כפרח לבנון האמלל. לזרעו וכו', כדדרש רב עירא בפתיחת קו"ס מאי דכתיב ויגדל וכו'. ארוממך וכו', משנה פ"ג דביכורים העשירים מביאים וכו'. ולא בתורמל, הוא כלי פחות הערך כמו הרועה בתורמילו שנשא הסלים טתנים לכהנים ובתר עניא וכו' סוף פרק הגוזל קמא. כבוד וכו', פסוק בנבואת ישעיה ל"ה. יראה וכו', משנה בתמיד בית המוקד כפה. תשלום שלם וכו'. יראה ע"פ נבואת יחזקאל בסופו. סביב י"ח אלף, וכנגד מאמרם ע"ז בסוכה מ"ה, תמני' סרי אלפי וכו' קראו תשלום שלם. שמך... שעריך וכו', כנאמר בנבואת יחזקאל י"ב, שערים בשם שבטי יה נקראים ושם העיר על שמו ית'. העת כעדי... הדר וכו', רומז לסנהדרין המסובין כעגולת חצי גרן. עוד תעדי וכו', נבואת ירמיה (לא, ג) ויצאת במחול משחקים. טלול רוביך, רקידת ילדיך, כנבואת זכריה (ח, ה) ורחובות העיר וגו'. שירות וכו', בסדר הבאת בכורים ודכנו

בְּנוּי שִׁבְעִים שְׁמוֹתֶיךָ. כְּעִיר שֶׁחֻבְּרָה־לָּהּ הִפְקַדְתָּ שֹׁמְרֵי חוֹמוֹתֶיךָ. מַזְכִּירִים לְרַחֵם וּלְשׁוֹמֵעַ תְּהִלָּה בְּאֶרֶץ לְיֹשֵׁב שׁוֹמְמוֹתֶיהָ. בְּאַהֲבָה וּבְרֵעוּת וּמִקְדַּשׁ אֵל בְּרָמָה נְוֹיוֹתֶיהָ. אֲדַבְּרָה וַאֲבַקְשָׁה טוֹב וְשָׁלוֹם בְּאֵר מְנוֹתֶיהָ. יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם:

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

הש"ץ אומר ח"ק ומתפללין שמו"ע של שלש רגלים:

מעריב ליל שביעי של פסח

הש"ץ מתחיל ברכו עד לעולם ועד ואחר כך מתחילין כאן:

הפיוט הזה הולך ע"ס א"ב אלא שמסיימים בכלא כל אות תיבה אחת או ב' תיבות מפסוקי שירת ויושע ה' והאומרים המסרים כאן כמלים בתשלום הפיוט **פסח אמונים** וכו':

וַיּוֹשַׁע יְהוָה. אוּם לְמוֹשָׁעוֹת. וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל. בִּפְרוֹעַ פְּרָעוֹת. אָז יָשִׁיר. גִּלָּה חֹסֶן יְשׁוּעוֹת. עָזִּי. דָּגוּל גִּיהַּ וְאִישׁוֹן לְהַשְׁעוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים: אהבת עולם עד מסנו לעולמים

יְהוָה. הֵכִין כְּלֵי מִלְחָמָה. מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה. וְשָׁלִשָׁיו נִהַג בִּמְהוּמָה. תְּהֹמֹת. זִמְּנָם בְּאַף וּבְחֵמָה. יְמִינְךָ. חֶבֶל נַחֲלָתְךָ רִחֲמָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק"ש עד לך ענו שירה.

באור הרוו"ח

ודברו הלוים בשיר והוא אבוב של קנה, כדאי' בערכין. (בנוי שבעים שמותיך, במדבר רבה פרשה י"ד על פסוק שבעים ש"ק, כנגד שבעים שמות שיש להקב"ה, שבעים שמות לישראל, ע' שמות לתורה, ע' שמות לירושלים. ועיין בבעל הטורים ס' בהעלותך):

ויושע ה'. אום, ישראל. למושעות, ל' האל לנו אל למושעות (תהלים סח, כא). בפרוע פרעות, בנקמו נקמות בשונאיו, ל' בפרוע פרעות בישראל (שופטים ה, ב) שפירש רד"ק בנקמו נקמות כי כן ת"א נקום נקמת בני ישראל (במדבר לא, ב) אתפרע פורענות בני ישראל, ול' פרעון ופרענות ידוע מדברי רז"ל שהוא ל' תשלומין והשבת גמול. אז ישיר גלה וכו', טעמו אז ישיר משה הוא האיש אשר גלה חוסן ישועות היינו התורה שהיא חוזק ישועתם, והוא עפ"ה אמונת עתיך חוסן ישועות (ישעיה לג, ו) והוא נדרש על תורה שבע"פ במס' שבת דף ל"א א'. עזי דגול וגו', אחר שהזכיר זאת התורה אשר שם משה. חזר נתארה בעזי דגול שטעמו עוז של דגול כלומר תורת ה' כי עוז היינו תורה ודגול תואר לאל ית' וכמו שאמרו רז"ל עוז ומרת יה, אין עוז אלא תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן (תהלים כט, יא) ואמרו עוד על פסוק דודי צח ואדום דגול מרבבה (שיר ה, י) שרומז על התגלותו בסיני שהיה דגול ומוקף מרבבות מלאכים כדכתיב ואתה מרבבות קדש (דברים לג, ב) וכן פרש"י ז"ל, וטעם גיה ואישון, אור וחשך היינו יומם ולילה, וטעם להשעות להגות כדכתיב ואשעה בחקיך תמיד (תהלים קיט, קיז), ושני המאמרים נחברים, אז ישיר (משה) אשר גלה חוסן ישועות הוא עזי דגול כלומר תורת ה' להגות בו יומם ולילה כדכתיב והגית בו יומם ולילה (יהושע א, ח), או יהיה עזי דגול תואר לאל ית' וטעם להשעות להעביר ל' ועיניו השע (ישעיה ו, י) כענין ומעביר יום ומביא לילה:

ה' הכין כלי מלחמה, איתא במכילתא והובא בילקוט ס' בשלח רמז רמ"ו ה' איש מלחמה מגיד שנגלה עליהם הקב"ה בכל כלי זין וכו'. תהומות זמנם באף ובחמה, הקב"ה העלה עליהם תהום העליון ותהום התחתון והיו לוחמים בהם באף וחימה ובכל מיני פורעניות כדאיתא שם בילקוט. חבל נחלתך, ישראל שהם חבל נחלתך. ליחמה, ימינך:

מיוסד ע"פ א"ב ובסוף חתום שם המחבר יוסף בר יעקב

פֶּסַח אֱמוּנִים שִׁיר שׁוֹרְרוּהוּ. וַיּוֹשַׁע יְהוָֹה בַּיּוֹם הַהוּא. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח בַּת קוֹל יִשָּׁמַע מִמְּרוֹמִים. יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהוָֹה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח גְּאוּלִים עָבְרוּ בְּמַשְׂאַת יָד. וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח דָּגוּל בְּעוֹז כְּבוֹדוֹ. יוֹסִיף אֲדֹנָי שֵׁנִית יָדוֹ. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח הֲמוֹן חֲיָלָיו בְּטוּב דַּיָּם. הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח וְהֵנִיף יָדוֹ בְּרוּחַ בַּעְיָם. וְהֶחֱרִים יְהוָֹה אֵת לְשׁוֹן יָם. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח זִלְעַף בְּמִכְתָּב שִׁנָּן. מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח חִדּוּשׁ מוֹפֵת עֲלֵי יָשָׁן. דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח טִבֵּחַ בְּצָרָיו לְהַחֲרִימָה. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח יֶשַׁע וְתַעֲצוּם שָׁלוֹם. כִּי בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ וּבְשָׁלוֹם. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח כְּלִיל עֲנָמִים לְהַצְמִית. כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח לְאֻמִּים יֶהְגּוּ רִיק לְנַגְּפָה. וְזֹאת תִּהְיֶה הַמַּגֵּפָה.

באור הרוו"ה

פסח אמונים וכו', הפייטן מונה והולך כל הנסים שנעשו בגאולת מצרים וכנגדו הנסים והגבורות שהוא עתיד לעשות לנו ויסודו על הכתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז, טו) ועל הכתוב כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור (ישעיה כג, ה) וכמו שפירשוהו במדרש, ולכן העמיד פסח מצרים מול פסח לעתיד זה לעומת זה כי בניסן נגאלו ובניסן הם עתידין להגאל, וכן יעשה לנו כל הנסים האלה. אמונים, ישראל. ישראל נושע וגו', ישעיה מ"ה י"ז, ואמרו בתנחומא סוף פ' אחרי אמר הקב"ה בעוה"ז הייתם נושעים ע"י בני אדם אבל לעתיד לבוא אני בעצמי גואל אתכם ושוב אין אתם משתעבדים שנאמר ישראל נושע בה'. במשאת יד, ביד רמה. דגול, הקב"ה. יוסיף אדני שנית ידו, ישעיה י"א י"א. המון חיליו, ישראל. בטוב דים מלאים כל טוב די ספקם. והניף ידו ברוח בעים והחרים וגו', כדכתיב שם (פסוק טו) והחרים ה' את לשון ים מצרים והניף ידו על הנהר בעים רוחו וגו' והיינו לעתיד. זלעף, ל' מהומה או לשון סערה כדכתיב אש וגפרית ורוח זלעפות (תהלים יא, ו). במכתב שנן, כ"כ בכ"י, וטעמו בכתב מפורש, ל' ושננתם לבניך (דברים ו, ז), ויסודו בלשון ארמי וכתב הנשתון (עזרא ד, ז) ופירשוהו כתב מפורש והוא מגזרת שנן ושנן והתחלפו נו ת' שהתפעל בעבור השי' דוגמת ואשת מדינים בחבר (משלי כא, ט) שהוא מן שוה כן בשתון מן שון ולפעמים יפול הע' ויכפל הל' כידוע מדרך הדקדוק. ויתכן שרומז במכתב שנן למטה האלהים שהיה חקוק עליו שם המפורש, גם יתכן שרומז אל כתב הדת שנהגה להומם בעמוד אש וענן, ובענן, גם זאת מעם ה' צבאות יצאה הפליא עצה (ישעיה כח, כט). חדוש מופת עלי ישן דם ואש ותימרות עשן, כ"כ בכ"י וד"ן, וטעמו שלעתיד יחדש מופת חדש על הישן ככתוב בנבואת יואל (ג, ג) ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן, השמש יהפך לחשך והירח לדם וגו'. ואמרו בתנחומא פרשת בא וז"ל, כל מכות שהביא הקב"ה במצרים הוא עתיד להביא על צור שנאמר כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור (ישעיה כג, ה) במצרים הכה בדם, בצור ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש וגו' השמש יהפך לחשך והירח לדם וכו' עכ"ל. טבח בצריו, בא בצריו בסכסוכי מלחמה כדאיתא במדרש והובא בפי' רש"י בפסוק הנני משליח בך (שמות ח, יז). ישע ותעצום שלום, כ"כ בכ"י. בשמחה תצאו ובשלום, ישעיה נ"ה י"ב. כליל ענמים להצמית, כלילם ופארם של מצרים להכרית והיינו הבכורות ראשית אונם. או יהיה טעם כליל כמו והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב, יח), וענמים מבני מצרים כדכתיב ומצרים ילד את לודים ואת ענמים (בראשית י, יג), ולקח החלק בעד הכל כמנהג הלשון. לאומים וכו', עפ"ש למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק (תהלים ב). וזאת תהיה וכו', פסוק הוא בזכריה י"ד י"ב, ואמרו עליו בתנחומא והובא שם בילקוט וז"ל: אמר ר"ל אוי להם לרשעים שהם מעמיקים עצות על ישראל וכו' ואף גוג ומגוג עתיד לומר כן, שוטים היו הראשונים לא היו יודעים שיש להם פטרון בשמים אני עושה כן אלא בתחלה אזדווג לפטרונם ואח"כ אזדווג להם, הה"ד למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו, ואמר לו הקב"ה רשע, לי באת להזדווג ? חייך, שאני עושה עמך מלחמה שנאמר ה' כגבור יצא ואומר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם וגו' וזאת תהיה המגפה וגו', עכ"ל; ועפ"ז כדברים האלה דברי הפייטן מבוארים ומוכרים

פסח

פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח מְלוֹי שְׁעָרִים פָּתַח. וּפָסַח יְהוָה עַל־הַפֶּתַח. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח נוֹרָאוֹת עִזּוּז רַב וְשַׁלִּיט. גָּנוֹן וְהִצִּיל פָּסוֹחַ וְהִמְלִיט. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח סְגוּלִים לְמַטַּע שְׂרִידִים. כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח עָתִיד לְפִדְיוֹן שְׁבוּיִם. וְיָצָא יְהוָה וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח פְּתִיחַת קוֹל עָנְתָה נְבִיאָה. שִׁירוּ לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח צָפוּי בָּאוֹת אֲשֶׁר נַעֲשָׂה. זַמְּרוּ יְהוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח קֹדֶר לְצָרָיו מְאוֹרֵי אוֹר. וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח רָצוּי כְּמַאֲמַר צוּרֵךְ. קוּמִי אוֹרִי כִּי־בָא אוֹרֵךְ. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח שֶׁבְּחוּהוּ בְּעוֹז תַּעֲצוּמוֹ. כִּי פָקַד יְהוָה אֶת־עַמּוֹ. פֶּסַח מִצְרָיִם: חזן פֶּסַח תֹּקֶף תְּהִלּוֹת רִשּׁוּמוֹ. גֹּאֲלֵנוּ יְהוָה צְבָאוֹת שְׁמוֹ. פֶּסַח לֶעָתִיד:

פֶּסַח יוֹסֵף עַל יְשׁוּעוֹת יְשׁוּעָה. בְּרִיתוֹ יִזְכּוֹר לְהוֹשִׁיעָה: עַם קְרוֹבוֹ בְּאַהַב לְהוֹשִׁיעָה. כַּאֲשֶׁר שֵׁמַע לְמִצְרַיִם לְצֹר נִשְׁמָעָה: בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מי כמכה עד בוקע ים לפני משה.

וּבְרֹב. טוּבְךָ נְחִיתָ יְדִידִים. וּבְרוּחַ יָם עָבְרוּ גְדוּדִים. אָמַר. כּוֹשֵׁל לְהַצִּיל נְדוּדִים. נָשַׁפְתָּ. לִהְיוֹת בְּסַאסְּאָה נִמְדָּדִים: זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ: ה' ימלך עד חזק ממנו

באור הרוו"ה

מלוי שערים, שערים סגורים ומהודקים בחלל הפתח, ובעבור שהשערים המהודקים יפה ממלאים את כל חלל הפתח נפל עליהם לשון מלוי, דוגמת ומלאת בו מלואת אבן (שמות כח, יז) וכמו שפי' עליו רש"י ז"ל; וכל לשון מילוי נופל גם על הממלא גם על המתמלא, וכן לשון חסרון נופל על המחסר ועל המתחסר, כמו שפירשנו בתורת אלהים מפורש בראשית י"א כ"ח. גנון והציל וכו', עפ"ה כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלים גנון והציל פסוח והמליט (ישעיה לא, ה). סגולים למטע שירים, אותן שירים שלא מתו בג' ימי אפלה היו מסוגלים למטע ה', שנאמר תבאמו ותטעמו בהר נחלתך וגו'. עתיד, מעותד. ויצא ה' וכו', זכריה יד, ג'. פתיחת קול ענתה נביאה, טעמו מרים הנביאה לא ענתה כ"א פתיחת השירה, וגמר השירה יהיה לעתיד. ובכתב יד גרס פתיחת קול עניית נכונה. צפוי באות אשר נעשה, כך כתוב בכתב יד, וטעמו, צפוי באות אשר נעשה בשירת הים, שאנו עתידים לומר לו על כי גאות עשה, והיינו בעבור שנכפל תיבת גאה דכתיב כי גאה גאה, ואמרו עליו בילקוט גאה ועתיד להתגאות, וזהו זמרו ה' כי גאות עשה (ישעיה יב, ה). קדר, לשון שמש וירח קדרו (יואל ב י), שמשמעו חושכו, ורומז להשך אפלה. רצוי, לשון רצון. במאמר צורך, כמאמרו של הקב"ה עד שלך, שנאמר קומי אורי כי בא אורך (ישעיה ס, א). כי פקד ה' את עמו, כצ"ל, וכדכתיב במגילת רות א' ו', וכן כל החרוזים מסיימים על לשון הכתוב ממש, אבל כי גאל ה' את עמו לא מצאתי בכל המקרא, כי לשון המקרא בישעיה מ"ד כ"ג הוא כי גאל ה' (עמו) [יעקב], בחסרון מלת את. גאלנו ה' צבאות שמו, ל' ישעיה מ"ז ד': פסח. בריתו יזכור להושיעה, כמאמר הנביא וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך (יחזקאל טז, ס). עם קרובו, ישראל שנאמר לבני ישראל עם קרובו (תהלים קמח, יד) באהב באהבה. כאשר שמע למצרים וכו', פסוק הוא בישעיה כ"ג ה', ועיין בילקוט ובמדרש רבות פרשת וארא סוף פרשה ט' ובלשון התנחומא שהעתקתי לעיל אות ח':

וברב. עברו גדודים, עברו בגדוד וחיל. אמר כושל להציל נדודים, כ"כ בכ"י והוא עיקר, וטעמו הכושל היינו פרעה שרצה להכשיל ישראל אמר בלבו להציל ולהשקיע בים את ישראל שהיו נודדים כצפור נודד מן קן, והיינו כשלוח השם ית' דיבורו ויחנו לפני פי החירות ראה פרעה שהם נודדים ואמר נבוכים הם בארץ ואמר לרדוף אחריהם ולהשקיעם בים — כמבואר בכתובים — ובאף השם יתברך ברוחו, ושקעו בים, כדכתיב נשפת ברוחך כסמו ים. ושלם להם מדה כנגד מדה, הם חשבו להשקיע ונשקעו. וזהו שיסד, נשפת להיות בסאסאה נמדדים, והוא עפ"ה בסאסאה בשלחה תריבנה הגה ברוחו

מִי כָמֹכָה. מִשְׂגָּב לְעִתּוֹת בַּצָּרָה. נָטִיתָ נוֹאֲצֶיךָ בְּזַעַם וְעֶבְרָה. נָחִיתָ סְגֻלָּתְךָ בִּזְרוֹעַ גְּבוּרָה. שָׁמְעוּ. עַמִּים גְּאֻלָּתְךָ לְהַגְבִּירָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ: כשאין אומרים מעריבים חותמים בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל: [עיין מ"א או"ח סי' רל"ו].

השכיבנו עד סכת שלומך

אָז נִבְהֲלוּ. פַּחֲזֵי דִינִים. תִּפֹּל עֲלֵיהֶם. צָוְחוֹת וּמְדָנִים. תְּבִאֵמוֹ. קְדוֹשֶׁיךָ רֶגֶשׁ מְעוֹנִים. יְהוָה יִמְלֹךְ. שׁוֹמֵר תְּשׁוּעַת אֱמוּנִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: בשבת ושמרו.

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ש"ץ אומר ח"ק.

מעריב ליל אחרון של פסח

ש"ץ מתחיל ברכו וכו' עד ימלוך עלינו לעולם ועד ואח"כ מתחילין כאן:

מיוסד ע"פ א"ב. אלא שהקדים לכל חרוז תיבה אחת מגילת ויושע. ומסיים תמיד על לשון הפסוק וניב שום ח לאות מ הממלא השיטה פסח אושרו. ומפסח מכסיסי ואילך השלים הא"ב על הסדר:

וַיּוֹשַׁע. אוֹמֶן אֶשְׁכְּלוֹת קֹדֶשׁ פֶּרַח תְּהִלָּה. וַיַּרְא. בְּעָנְוִי וְקֹשִׁי נוֹרָא עֲלִילָה. אָז. גָּדְלָתוֹ הִפְלִיא וְהֵאִיר אֲפֵלָה. אֱלוֹהַּ עֹשִׂי נֹתֵן זְמִרוֹת בַּלָּיְלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אהבת עולם עד ממנו לעולמים.

עֻזִּי. הָרִים דִּלֵּג כִּזְכַר בְּרִית אָבוֹת וָחֶסֶד. וּגְבָעוֹת קִפֵּץ טָהוֹר כָּל

באר הרוו"ה

ברוח הקשה (ישעיה כז, ח), והיה אומר עליו ר"מ. במדה שאדם מודד מודדין לו (סנהדרין ק' א ב'): מי. משגב לעתות וכו', פסוק הוא בתהלים ט' י'. נואציך, פרעה וחילו. בזעם ועברה, שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם (תהלים עח, מט). סגולתך, ישראל עם סגולתך:

אז נבהלו פחזי דינים, כדכתיב אז נבהלו אלופי אדום, ובעבור שהאלופים הם היושבים על מדין והם היו קלים ונמהרים בדין הפך הראוי להיות מתונים בדין לכן קראם דרך לעג פחזי דינים כלומר קלי ומהירי הדינים, והוא מלשון אנשים ריקים ופוחזים (שופטים ט, ד) שענינו קלים ונמהרים ומגזרת פחז כמים (בראשית מט, ד). צווחות ומדנים, ל' שנאה תעורר מדנים (משלי י, יב). תבאמו וכו', פישרו, קדושיך ישראל תביא אותם ברגש ובמהירות אל מעונים שלהם ומש"ה תבאמו ותטעמו וגו'. שומר תשועת אמונים, פעמו ה' ימלוך לעתיד ששיא שומר התשועה לאמונים שהם בני ישראל, ורומז למאמרם ז"ל ה' מלך לא נאמר אלא ה' ימלוך לעתיד לבא, והוא עפ"ה אמונים נוצר ה' (תהלים לא, כד) וכמו שפירש עליו רש"י ז"ל שומר ה' את המאמינים בישועתו וסומכין עליו, גם יתכן שהוא עפ"ה גוי צדיק שומר אמונים (ישעיה כו, ב) וכדאיתא עליו בתנחומא פ' בשלח גדולה אמונה שבזכות אמונה שרתה עליהם שכינה ואמרו שירה שנאמר ויאמינו בה' וכתיב ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו, ואין הגליות עתידין להגאל אלא בשכר אמונה שהאמינו אבותינו בעולם הזה שכולו לילות כדכתיב ואמונתך בלילות וכתיב וצדיק באמונתו יחיה וכו':

ויושע. אומן, כ"כ בכ"י בציר"י, וא"כ הוא תאר יאל ית' בנשא את ישראל כאשר ישא האומן את היונק, ואשכלות קדש ופרח תהלה שניהם תארים לישראל עפ"ה והקדושה אילי הצדק מטע ה' להתפאר (ישעיה סא, ג). אלוה עושי וגו', פסוק הוא באיוב ל"ה י': עזי הרים וכו', עפ"ה מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות (שיר ב, ח). ואמרו במכילתא מדלג על ההרים בזכות אבות מקפץ על הגבעות בזכות

יֹשֶׁר. זֶרַע אַהֲבַת חוֹלַת שֶׁמַע לְהִוָּסֵר. וְאַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךְ עַל־כֵּן מְשַׁכְתִּיךְ חָסֶד: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק"ש עד לך עד שירה:

מיוסד ע"פ א"ב וכל סוגר לשון המקרא ממש ובסוף חתום שם המחבר יקותיאל בר יוסף חזק:

פֶּסַח אֻשְּׁרוּ בְּאוֹר הַחַיִּים לָאוֹר. וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר. פֶּסַח מִצְרָיִם:
פֶּסַח בְּאוֹת זֶה עוֹד לְהִתְבָּרֵךְ. קוּמִי אוֹרִי כִּי־בָא אוֹרֵךְ. פֶּסַח לֶעָתִיד:
פֶּסַח גְּאוּלִים אָז הִלְּלוּהוּ. וַיּוֹשַׁע יְהֹוָה בַּיּוֹם הַהוּא. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח דָּגוּל יָחִישׁ יִשְׁעֵנוּ. יְהֹוָה מַלְכֵּנוּ הוּא יוֹשִׁיעֵנוּ. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח הַמְּרוּ בְּקֹשִׁי וְנִלְאוּ. מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח וְיוֹם נָקָם תִּרְאוּ. כִּי־בְשִׂמְחָה תֵצֵאוּ. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח זַכִּים אִיּמוֹ לְעָצְמָה. וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח חוֹכָיו טוּבוֹ לְהַנְחִילָם. וְעַל־מַבּוּעֵי מַיִם יְנַהֲלֵם. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח טָהוֹר עֲנָוְתוֹ הִרְבָּה עֲלֵיהֶם. וַיהֹוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח יָעִיר נְאֻם חֶזְיוֹנִי. כִּי־הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהֹוָה. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח כָּרָאוּי עָנְתָה נְבִיאָה. שִׁירוּ לַיהֹוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח לוֹעֲגָיו יִהְיוּ לִמְשִׁסָּה. זַמְּרוּ יְהֹוָה כִּי גֵאוּת עָשָׂה. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח מְנָעֵם שִׁיר הוֹדָיָה. עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח נִגֵּן שִׁיר הֲמוֹנִי. כִּי עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ יְהֹוָה. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח סְגֻלִּים לָשׁוּב לִמְאֻוָּיִם. הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח עָתִיד לְהָשִׁיב שְׁבָיִם. מֵחֲמָת וּמֵאִיֵּי הַיָּם. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח פּוֹרְכִים נָסוּ לִפְנֵיהֶם. כִּי יְהֹוָה נִלְחָם לָהֶם. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח צָרוֹת עַמּוֹ יָסִיר וְנִתַּם. וְיָצָא יְהֹוָה וְנִלְחַם. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח קֶרֶץ נָאוֹר הִרְעָם. וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח רוּחַ עָרִיצִים לְהַנְשִׁים. יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח שְׁאֵרָם נָמַק וְנִכְחַד. לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־אֶחָד. פֶּסַח מִצְרָיִם: פֶּסַח תִּתֵּן יְשׁוּעוֹת חוֹסָיו. וְלֹא־יִהְיֶה שָׂרִיד לְבֵית עֵשָׂו. פֶּסַח לֶעָתִיד: פֶּסַח תּוֹפְפוּ יוֹנְקִים לְיַחֲדוּהוּ. זֶה אֵלִי

א ירמיה לח, כ'

באור הרוו"ח

בזכות האבות. זרע אהבת חולת שמע, ישראל שע"ה כי חולת אהבה אני (שם) וכדדרש עליו ר' יצחק [בשיר רבה פ"ב פסוק ה' ובפסיקתא דר"כ פסקא בחדש השלישי (דף קא ב)] בראשונה כשהיתה הפרוטה מצויה היה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה דבר הלכה דבר תלמוד, ועכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שאנו חולים מן המלכיות אדם מתאוה לשמוע דבר מקרא דבר אגדה עכ"ל: פסח. אשרו וכו', נתאשרו ישראל לאור באור החיים, כלומר באור, של אוצר החיים כי בכל מקום שהיה ישראל נכנס היה האור נכנס עמו כדאיתא ברכות ודהו ולכל בני ישראל וגו'. באות זה, של אור עתידים עוד להתברך שנאמר קומי אורי וגו' (ישעיה ס, א). דגול, הקב"ה דגול מרבבה. ה' מלכנו וגו', ישעיה ל"ג כ"ב. המורדו, שנאמר וימררו את חייהם. כי בשמחה תצאו, ישעיה נ"ה י"ב. זכים, ישראל. אימו לעצמה, בתירא לאחד. חוכיו, ישראל המחכים לו. ועל מבועי וגו', ישעיה מ"ט י'. טהור, הקב"ה. נאום חזיוני, מאמר חוזי שאמר כי הולך וגו' שם נ"ב י"ב. כראוי ענתה וכו'. לועגיו יהיו וכו', מושאל במערבית דאתמול ד"ה פסח פתיחת וכו'. כי עזי וזמרת וגו', שם י"ב ב'. מחמת ומאיי הים, שם י"א י"א. פורכים, מצרים שהיו מעבידים ישראל בפרך. ויצא ה' ונלחם, זכריה י"ד ג'. קרץ, ענין כריתה ונגזרה ל' קרץ מצפון בא (ירמיה מו, כ). נאור, תאר לאל ית' עפ"ה נאור אתה אדיר (תהלים עו, ה). הרעם, כתתם ושברם ל' תרועם בשבט ברזל (שם ב, ט), וטעם המאמר הקב"ה הכרית ושבר אותם. להנשים, פעל נגזר מן נשמה ע"ד לדשט (שמות כח, ג). יחזיקו עשרה אנשים, זכריה ח' כ"ג. שארם נמק, בשרם נמק ל' המק בשרו וגו' ועיניו תמקנה (שם יד, יב). ולא יהיה שריד וגו', עובדיה א' י"ח. תופפו יונקים, אף היונקים היו מכים בתוף והיו מיחדים שמו ית'

ואמרו

ואנוהו. פסח מצרים: פסח יקרים יאמרו כזה. הנה אלהינו זה. פסח לעתיד:
פסח קדושה נקבה בעליזות. את השירה הזאת. פסח מצרים: פסח וגבר
יסובב ויקדש. שירו ליהוה שיר חדש. פסח לעתיד: פסח תביעת ענוי
קפצת, ומבית כלא עם זו קנית. פסח מצרים: פסח יחשוף זרועו ותעצומו.
לקנות את שאר עמו. פסח לעתיד: פסח אהביו הוציא צהרים. ויהם את
מחנה מצרים. פסח מצרים: פסח להשיב לקמיו גמוליהם. מהומת יהוה רבה
בהם. פסח לעתיד: פסח בראותם נמו לסלסלה. את היד הגדלה. פסח
מצרים: פסח רוות בזיו כבודו. יוסיף אדני שנית ידו. פסח לעתיד: פסח
חזיון שירה קדמו לנעלם. יהוה ימלך לעלם. פסח מצרים: חזו פסח בציון
ישוררו לגואלם. ימלך יהוה לעולם. פסח לעתיד:

פסח טכסיסי הוד מאשרת להגאל. ידידיך הושעת שעשעת ישרי
אל. כשר לקוחך חזו מפעלות אל. אז ישיר משה ובני
ישראל: בגילה ברנה בשמחה רבה ואמרו כלם:

מי כמכה עד בוקע ים לפני משה

מי. מלל נוי כח ספור מלאכתו. סלסול תפארתו בעזים הדריך
הליכתו. עוללים ויונקים שבחוהו וצפו מסלתו. גבורותיו וכבוד
הדר מלכותו: זה צור ישענו פצו פה ואמרו: ה' ימלך עד חזק מטנר
נחית. פניניך בעזך עמך להתנאות. צורריהם הממת במכות
להלאות. קדוש ישראל מיחדים מסבל ותלאות: גואלם

באור הרוו"ה

ואמרו זה אלי שהיו מראים אותו באצבע כמו שאז"ל. יקרים, צדיקים. יאמרו, לעתיד. קדושה, רוח הקדש. נקבה, שוררה בלשון נקבה כדכתיב את השירה הזאת, אבל לעתיד ישובב לגבר שישוררו שיר בלשון זכר כמו שנאמר שירו לה' שיר חדש (תהלים צו, א) ועיין מה שכתבתי בסוף פיוט אי פתרוס. תביעת ענוי קפצת, קפצת לתבוע ענוי עמך, וטעם קפצת על מהירת הקץ וכמ"ד קושי השעבוד השלים המנין. יחשוף וכו', עש"ה חשף ה' את זרוע קדשו (ישעיה נב, י). לקנות וגו', שם י"א י"א. להשיב לקמיו גמוליהם, כנבואת ישעיה (לה, ד) הנה אלהיכם נקם יבוא גמול אלהים. מהומת ה' וגו', זכריה י"ד י"ג. בראותם נמו וכו', שישנו בראותם את היד הגדולה נמו לסלסלה ולשורר כדכתיב וירא ישראל את היד הגדולה אז ישיר משה ובני ישראל, נמו כמו נאמו בהעלם הא' והוא מורגל בדברי רז"ל. רוות וכו', טעמו להשביע ולרוות מזיו כבודו את ישראל יוסיף אדני שנית ידו, והוא עש"ה בישעיה י"א י"א וס"ו י"א. חזיון שירה, שירה נבואית, והטעם כי כבר קדמו ישראל לשורר נאל העלם שירה נבואית באמרם ה' ימלוך לעולם בלשון עתיד שהתנבאו שישוררו עוד לעתיד, וזהו פסח בציון ישוררו וכו' והיינו לעתיד שנאמר ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור (תהלים קמו, י). טכסיסי הוד, טכסיסי מלכות. מאושרת, ישראל, והטעם כי לגאל ישראל בא הקדוש ברוך הוא להלבשם בגדיהם בטכסיסי מלכות כמבואר ברבות ובכ' רפ"י שמות ח' י"ג. כושר, בזמן כושר הייט בניסן. לקוחך, ישראל שלקחת לך לעם:

סלסול תפארתו, שבח תפארתו. בעזים, במים עזים. וצפו מסלתו, וראו הליכתו כדכתיב ראו הליכותיך אלהים (תהלים סח, כה), וכתיב נמי במקהלות ברכו אלהים וכמו שדרשוהו במסכת ברכות דף נ' ע"א, ואמרו עוד ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וישעיה וכו'; וזהו גבורותיו וכבוד הדר מלכותו, ופסוק הוא בתהלים קמ"ה י"ב.

נחית פניניך, אלו דברי התורה עש"ה יקרה היא מפנינים (משלי ג, טו). בעוזך, אין עוז אלא תורה ואין עוז אלא מלכות, וכן אמרו במדרש נהלת

פזיז

שְׁמוֹ יְהוָה צְבָאוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ:

כשאין אומרים מעריבים חותמים בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

השכיבנו עד סכת שלומך:

בְּחַסְדְּךָ. רוֹמֵמְתָּ קֶרֶן עַמְּךָ יָצְאוּ מְרֻוָּחִים. שֶׁבַח וּרְנָנוֹת לְשִׁמְךָ מְסַלְּדִים וּמְשַׁבְּחִים. תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ עִיר מְנוּחִים. בְּנֵה שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטָחִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: נסכת ושמרו.

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

הש"ץ אומר ח"ק ומתפללין תפלת שלש רגלים:

דרך דיני חג השבועות החיים

(א) אין אומרים תחנון מן ראש חודש סיון עד אחר אסרו חג וביום חמשים לספירת העומר הוא חג השבועות ומאחרין להתחיל להתפלל ערבית בכניסת שבועות כדי שיהיו ימי הספירה תמימים ואם התפלל ערבית קודם חשיכה על כל פנים לא יקדש על הכוס עד אחר צאת הכוכבים מטעם זה (סי' תל"ד): (ב) כבר נהגו כל יר"ש להיות נעורים בליל שבועות ואומרים הסדר הנדפס בתקוני שבועות ואם ניעור כל הלילה אם מברך על נטילת ידים וכן ברכת התורה עיין במשנ"ב מה שכתב לעיל על מקומן בהלכות ברכות (שם): (ג) אם נזדמן ליל טבילה בליל שבועות מותר לשמש מטהו (שם): (ד) נוהגין לאכול מאכלי חלב בחג השבועות ויזהר ליקח מפה אחרת על השלחן לאכול עליה מאכלי חלב וכן אם רוצה לאפות פת עם חלב וחמאה צריך ליקח מרדה חדשה ואין מועיל מה שמהפכין על צדה האחר (מ"א שם):

מעריב ליל ראשון של שבועות

. הש"ץ מתחיל ברכו עד ימלוך עלינו לעולם ועד ואח"כ מתחילין כאן:

הפיוט הזה הוסד ע"פ א"ב אלא שהקדים בראש כל שורה תיבה אחת מפסוקי הדברות והתחיל מן וירד משה אל העם וגו' (שמות יט, כה) ובסופם הא"ב חתום שם המחבר יוסף הקטן בר שמואל:

וַיֵּרֶד. אֲבִיר יַעֲקֹב נוֹרָא עֲלִילָה. וַיְדַבֵּר. בִּטּוּי עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת בַּהֲמוּלָה*) אָנֹכִי. גָּדָה וְהֵאִיר לְעַמּוֹ תְּהִלָּה. דּוֹד מַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לָיְלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים: אהבת עולם עד לעולמים.

*) בוא"ו ואחריו דגש (ירמיה יא, טז), וכן כלי וא"ו, (יחזקאל א, כד).

באור הרוו"ה

בעזך בזכות התורה ובזכות מלכות בית דוד שהן עתידין לקבל, וטעם המאמר, נחית והולכת פניך כדי להתנאות עמך בעוזך:

רוממת קרן עמך, עפ"ה וירם קרן לעמו (תהלים קמח, יד). מסלדים, לשון ואסלדה בחילה (איוב ו, י) ופתרונו לפי ענינו ל' תפלה. עיר מנוחים, ציון ובית המקדש כדכתיב כי בחר ה' בציון אוה למושב לו. זאת מנוחתי עדי עד (תהלים קלב, יג יד) וכתיב לבנות בית מנוחה (דה"א כח, ב). בנוה שלום וכו', כדכתיב וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות (ישעיה לב, יח):

וירד. אביר יעקב נורא עלילה, שהיה תארים לאל יתברך, כדכתיב וגואלך אביר יעקב (ישעיה מט, כו) וכתיב לכו וראו מפעלות אלהים נורא עלילה (תהלים סו, ה). בטוי, דבור לשון לבטא בשפתים (ויקרא ה, ד). בהמולה, בקול המולה, כדכתיב קול גדול ולא יסף (דברים ה, יט), ואמרו עליו בשמות רבה סוף פרשה כ"ח, ר"י אומר קול אחד נחלק לשבעה קולות והם נחלקים לשבעים לשונות; ואמרו במדרש הנעלם פרשת ויקרא, גם בפסיקתא עשר דברות כנגד עשרה מאמרות ודבור אנכי נגד מאמר יהי אור, והוא לשון אנכי גדה והאיר לעמו תהלה, וכתיב לשם ויהי ערב וגו' והוא דוד מעביר יום וכו':

לֹא־יִהְיֶה לְךָ. הֶבֶל תַּבְנִית אֱלִיל נִכְלָם. לֹא תִשָּׂא. וְתָמִיד קְדֻשַּׁת שֵׁם נֶעְלָם. זָכוֹר. זְרִיזוּת מִשְׁפְּטֵי־נֹעַם וְסִלְסוּלָם. חַנּוּן יִזְכָּר־לָנוּ אַהֲבַת עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק"ש עד לך עד שירה.

לתשלום הא"ב מן אות ט' ואילך:

טוֹבִיָּה לַמָּרוֹם עָלָה. וְהוֹרִיד דַּת כְּלוּלָה. בְּחַג הַשָּׁבֻעוֹת: יָרַד צוּר בְּעַצְמוֹ. וְנָתַן עֹז לְעַמּוֹ. בִּרְעָמִים וְזָוָעוֹת: כָּל־עֲצֵי הַיַּעַר. אֲחָזוּם חִיל וָסַעַר. וֶהָרִים וּגְבָעוֹת: לְמַּר לְעַם קְדוֹשִׁים. סֵדֶר תְּקוּפוֹת וָחֳדָשִׁים. וְחֶשְׁבּוֹן הַשָּׁעוֹת: מִכָּל־אֹם חִבְּבָם. וּלְהַר סִינַי קֵרְבָם. אֵל לְמוֹשָׁעוֹת: נְשָׂאָם בְּכַנְפֵי נְשָׁרִים. שׁוֹכֵן בְּרוּם אַדִּירִים. וּמִתַּחַת זְרוֹעוֹת: סוֹרְרִים בְּעֵת שָׁמְעָם. צְבִי תִפְאֶרֶת עָם. יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת: עֲלוּבִים חָפוּ רֹאשָׁם. וְלַהֲרֵגַת צוּר הִקְדִּישָׁם. בִּפְרֹעַ פְּרָעוֹת: פְּרִישַׁת הוֹד שַׁלְמָה. וּרְקוּעַת גֹּבַהּ אֲדָמָה. שְׁתֵּיהֶן נוֹגְעוֹת: צַדִּיק הַר כָּפָה. עֲלֵי נָאוָה וְיָפָה. כְּגִיגִית וְכִירִיעוֹת: קָשְׁבוּ עַם בְּחִירִים. חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים. לְאֹזֶן הַשְּׁמָעוֹת: רָם בְּחַסְדּוֹ שִׁזְּרָם. מִכַּף כָּל־צוֹרְרָם. וּמִגְּזֵרוֹת רָעוֹת: שָׁלַח אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים. וְהִנְחִילָם דָּתוֹת חֲרוּתִים. בְּחָכְמָה וּבְדֵעוֹת: ייי תִּפְאַרְתָּם הִגְדִּיל לְמָעְלָה. לְתִתָּם לְשֵׁם וְלִתְהִלָּה. בְּבִרְכַּת כּוֹס יְשׁוּעוֹת:

יְשׁוּעוֹת רַבּוֹת הֶרְאָם פּוֹדֶה וְגוֹאֵל. וְעִטְּרָם וְהִנְחָם בְּדַת יְקוּתִיאֵל. שׂוֹחֲחִים רֶנֶן וְהוֹדָיָה לָאֵל. פֵּאֲרוּ וְשִׁבְּחוּ מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

באור הדריזוה

לא אליל נכלם, פי' המכלמה מבקשים, כענין בושו וגם נכלמו כלם יחדו הלכו בכלמה חרשי צירים (ישעיה מה, טז). קדשת שם נעלם, שמו של הקב"ה ואמרו רז"ל זה שמי לעלם כתיב, והכונה לשמר תמיד קדושת השם. זכור זריזות, כן כתוב בכתב יד ובדפוסים ישנים וכן עיקר כי נראה ז' קאמינא ואין מלת זכור מן המנין כי הוא תחלת הדבור השלישי שהוא זכור את יום השבת, ועל שביתת שבת יסד זכור זריזות וטעמו לזכור ולהיות זריז במשמשי שבת שנקראת טעם ועונג כדכתיב וקראת לשבת ענג וגו' וכבדתו (ישעיה נח, יג) וסלסול הוא לשון כבוד כדכתיב סלסלה ותרוממך (משלי ד, ח). חנון וגו', הוסד כסדר הכתוב שם בישעיה בשכר שמירת שבת והאכלתיך נחלת יעקב אביך:

טוביה זה משה כדאי' במס' סוטה דף י"ב א'. למרום עלה, שנאמר ומשה עלה אל האלהים. צור, הקב"ה. ברעמים וזועות, שנא' ויהי קולות וברקים וגו' (שמות יט, טז) ואמרו עליו במכילתא קולות, קול קולות מינים משונים זה מזה, וברקים ברק ברקים משונים זה מזה, ואמרו עוד ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שהיו מתיראין מפני המזיקין ומפני הזועות ומפני הרעמים ומפני הברקים. כל עצי וגו', כדכתיב קול ה' שובר ארזים וגו' ובמתן תורה משתעי כדכתיב בסוף ה' עוז לעמו יתן (תהלים כט, יא) כן פי' רש"י ז"ל, וכל זה מבואר בפרקי דר"א פרק מ"א. והרים וגבעות, כדכתיב הרים נזלו מפני ה' (שופטים ה, ה). למר לעם קדושים סדר תקופות וכו', כדכתיב החדש הזה לכם וכדאיתא עליו בפסיקתא והובא בילקוט פ' בא. נשאם בכנפי נשרים, עפ"ה ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט, ד) וכמו שפי' רש"י ז"ל. סוררים, שלא קבלו התורה, והוא עפ"ה אך סוררים שכנו צחיחה (תהלים סח, ז) ואז"ל במדר"פ ג' דף ר"נ שהיתה צמאה בלא תורה. ירגזון יריעות, כדכתי' ירגזון יריעות ארץ מדין (חבקוק ג, ז). עלובים, חפו ראשם כעלובים. ולהרגת וכו', כדכתיב שם בחבקוק ראש ויתר גוים וכאמרם ז"ל. בפרוע פרעות, לי"ה הוספים ה' ב' והוא לשון פרעון או ל' גלוי או ל' ביטול. פרישת הוד שלמה, כינוי לשמים. ורקועת וכו', כינוי לארץ. שתיהן נגעות, כמו שפי' רש"י על וירד ה' על הר סיני, שהרכין שמים ושמי השמים והציען על גבי הר סיני. ועיין בפרקי דר"א פ' מ"א. צדיק, הקב"ה. הר כפה, כמו שאמרו ז"ל (שבת דף פ"ח) ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם הקב"ה ההר כגיגית וכו'. נאוה, ויפה, האר לבנ"י. חרותים, ע"ש חרות על הלוחת. והטעם, ל' נאוה ויפה בדת יקותיאל, בתורת משה. שוחחים, ל' שיח ודבור

כבד

בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מי כמכה עד בוקע ים לפני משה.

כָּבֵד. הוֹרִיךְ בְּדִבּוּר חֲמִישִׁי הִשְׁמִיעָם. לֹא תִּרְצָח. קְרוּצֵי חֹמֶר לְהַכְרִית בְּזַעַם. לֹא תִּנְאָף. טוֹבַת חֵן וְסָרַת טַעַם. נֵצַח צוּר יִשְׁעֲךָ הַמְלִיכֵהוּ בְּרֹב עָם: זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ:

ה' ימלך עד חוק ממנו.

לֹא תִּגְנֹב. בְּמִסְתָּרִים. לֵישֵׁב בְּמַאְרַב חֲצֵרִים. לֹא תַעֲנֶה. רֵיעַ חָמָס הֱיוֹת עֵד שְׁקָרִים. לֹא תַחְמֹד. שִׁפְעַת רֵיעַ וַחֲפָצִים יְקָרִים. מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ קַיָּם לְדוֹר דּוֹרִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

(נ"א מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ: (עיין מ"א או"ח סי' רל"ו). השכיבנו עד סכת שלומך.

וְכָל־הָעָם רֹאִים. וְשׁוֹמְעִים אֶת־הַקּוֹלוֹת. אֲגוּדִים יַחַד לְקַבֵּל חֲמוּרוֹת וְקַלּוֹת. לָבֶטַח הוֹשִׁיבָם עוֹשֵׂה גְדוֹלוֹת. כֵּן יִפְרוֹשׂ שְׁלוֹמוֹ עַל כָּל־מַקְהֵלוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם:

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָֹה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: הש"ץ אומר ח"ק

מעריב ליל שני של שבועות

הש"ץ מתחיל ברכו עד לעולם ועד ואחר כך מתחילין כאן:

בק"ק אשכנז ובמדינותינו אומרים כאן ויורד סודסם למטה:

אֵל | אֱלֹהִים יְהוָֹה דִּבֶּר וַיִּקְרָא־אָרֶץ. בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת כָּלַל עוֹלָם בְּמֶרֶץ.

באור הרווי"ה

כבד הוריך, אביך ואמך. קרוצי חמר, בני אדם עפ"י מאמר קרצתי גם אני (איוב לג, ו). טובת חן וכו', אחר לאשה מנאפת: לא תגנוב, במסתרים. כל ל' גניבה נופל על הלקיחה בסתר; ויגנוב יעקב את וכסי, ותגנב את לבבי וכסיתא. ריע חמס, כ"כ בכ"י והוא עיקר. שפעת ריע, מה שהשפיע ה' לרעך: וכל העם רואים ושומעים את הקולות, כדאיתא בפרקי דר"א פ' מ"א שהיו רואים את הקול יוצא מפי הגבורה בברקים ורעמים וכו'. אגודים יחד וכו', כדכתיב כל העם יחדו, שהשוו כלם בלב אחד: אל אלהים וכו', נ"ס בתהלים נ' א' והזכיר הפסוק הזה בעבור היחס שבין בריאת העולם ובין נתינת התורה וכדאיתא עליו בשוחר טוב, אל אלהים ה' דבר, למה הזכיר שמו של הקב"ה ג' פעמים? ללמדך שבשלשה שמות הללו ברא הקב"ה את עולמו כנגד שלש מדות שבהן נברא העולם ואלו הן בחכמה ובדעת ובתבונה וכו', וכן הוא אומר (במתן תורה) כי אנכי ה' אלהיך אל קנא וכו', אל אלהים ה' שבהם ניתנה התורה, אל אלהים ה' שבהם נברא העולם וכו' עכ"ל. בעשרה מאמרות, כמו שאז"ל (אבות פרק ה') בעשרה מאמרות נברא העולם. כלל, השלים. במרץ, בחוזק ועוז. גבולות ישב בדברות עשרה וכו', כמו שאז"ל במסכת פסחים דף ס"ח ב' אמר ר"א

מיוסד ע"פ א"ב אלא שהקדים כראש כל אות תיבה אחת מראשי פסוקי הדברות מן ויורד משה וגו' ובסוף חתום שהמ"א יצחק בן משה:

וַיֵּרֶד. אֱלֹהִים עַל־הַר סִינַי. בֵּאֵר דָּת לִנְבוֹנַי. וַיְדַבֵּר. גְּדוֹלוֹת וְנוֹרָאוֹת

באור *)

וירד וכו'. ביאר דת, התורה נקראת דת שנאמר אש דת למו, ופי' ה' אמר עשרת הדברות. בדבור אחד

*) מקדור כל זה (פרא"ג סי' ס"ו) .

גְּבוּלוֹת יָשַׁב בְּדִבְּרוֹת עֲשָׂרָה בְּכָל־אֶרֶץ. אִם־לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וָלַיְלָה לֹא־שַׂמְתִּי חֻקּוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ *): בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אהבת עולם עד ממנו לעולמים.

דִּבְּרוֹת עֲשָׂרָה כָּתַב אֵל לַהֲמוֹנִי. הִכְלִיל בָּהֶם שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה פִּקּוּדוֹנִי. וּמֵאַהֲבָתָם נִגְלָה עַל־הַר סִינָי. אָהַבְתִּי אֶתְכֶם אָמַר יְהוָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק"ש עד לך ענו שירה

בק"ק אשכנז ונרבה קהלות בארצותינו אומרים תחת אנכי הפיוט איומה הנמצא מעבר לדף:

סימן א"ב ותשר"ק וכל חרוז מסיים על לשון הכתוב משה ובסוף חתום שם המחבר אליעזר ברבי נתן.

אָנֹכִי רֹאשׁ לְדִבְּרוֹת הַבְּאֵר. פֵּתַח דְּבָרֶיךָ יָאִיר. בְּיוֹם מַתַּן תּוֹרָה: בּוֹ נִכְלְלוּ שְׁמוֹנִים מִצְוֹת מִכְּנֶשֶׁה. תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה. מוֹרָשָׁה בְּרוּרָה:

*) בשני לשון מהופכא בעבור החרוז.

באור הרוו"ה

שלולא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה לג, כה) עכ"ל. וזהו שמסיים אם לא בריתי וכו': דברות עשרה וכו' הכליל בהם תרי"ג פקודוני, בעשרת הדברות נכללו כל תרי"ג מצות כמו שמבאר הפייטן בפיוט הבא. ומאהבתם נגלה, שנאמר כי מאהבת ה' אתכם (דברים ז, ח). אהבתי אתכם אמר ה', ל"ה במלאכי א' ב':

אנכי. דברי הפייטן הזה המה כדברי הספר החתום כי לא באר לנו איזה מן המצות נכללו בדבור זה ואיזה מהן בזולתו, ומדוע נכללו בזה כך וכך מצות ובזולתו כך וכך דוקא, ולולי שהשאיר אחריו ברכה בספר מאמר השכל *) לא מצאנו ידינו ורגלינו בכל דברי הפיוט הזה, ואולם בספר המוכר באר במוצאות ודעת כל עניני המצות והאזהרות בטעמים וסברות, נכונות וברורות, וערך וספר ומנה ושקל כך מצות היוצאות מכל דבור ודבור והמתיחסות אליהם עד שבכלל העשרה נכללו תרי"ג, ובעבור שהספר הנחמד הזה הוא גדול הכמות עם רב האיכות ולא יכולתי להעתיק אותו הנה, לכן הדפסתי אותו לבדו עם כמה תוספות והערות הנצרכות לשלימות והגהות הספר, והיה כל מבקש ה' יקחהו וידביקהו בכרך הזה ודעת לנפשו ינעם. ועתה אפרש: אנכי ראש וכו' פתח דבריך יאיר, ל"ה בתהלים קי"ט וירמוז למה שאז"ל במכילתא והובא בילקוט יתרו בשעה שעמד המקום ואמר אנכי ה' אלהיך נתמלאו בתיהם מזיו השכינה וכו'. בו נכללו שמונים וט', כולם מבוארים בס' מאמר השכל מדף י"א ואילך.

לְעֵינַי. דָּגוּל מַעֲרִיב שִׁמְשׁוֹ מִפָּנָי: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים:

אהבת עולם עד ממנו לעולמים.

אָנֹכִי הָאֵל עֹשֵׂה פֶלֶא. וְהוֹצֵאתִיךָ מִבֵּית כֶּלֶא. לֹא־יִהְיֶה לְךָ. זָדוֹן צְמֵאָה לְהַעֲלֵה. חָשַׁקְתִּי בְּאַהֲבָה עָלֶיךָ לְהִגָּלֵה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק"ש עד לך ענו שירה.

באור

אחד, ובאר אחר כך כל דבור ודבור בפני עצמו. לנגוני, הם דור המדבר שקבלו התורה, כדאיתא במכילתא, כשהיה הדבור יוצא מפי ה' היו תיכף מקבלים אותו ומבינים ומפרשים אותו. וידבר גדולות, מכילתא שאמר הי' י' דברות בדבור אחד מה שאי אפשר לב"ו וזהו נוראות. דגול, זה הקב"ה שהוא דגול מרבבה. מעריב שמשו, מעין החתימה:

אנכי וכו', ע"ש אתה האל עושה פלא תהלים ע"ז. מבית כלא, ישראל היו כלואים ואסורים במצרים. לא יהי' וכו' צמאה, פי' מזיד, כי רוה הוא בוגג אדם כשהוא שכור, וכשהוא צמא הוא ביסוב הדעת, וכן תרגם אונקלוס למען ספות הרוה את הצמאה שעתא על ודעתא. חשקתי באהבה וכו', ע"ש כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות ישעיה נ"ו א':

*) אמנם הרה"ת מו"ה חיים מיכל ז"ל מהאמבורג במבוא למחזור הרוו"ה דפוס הנזכר הרוו"ה בזה. והוכיח שהמחבר מאמר השכל איננו הראב"ן כי אם מחבר אחר בחי בנאותים שנים אחרי הראב"ן, ונסתר אגב השגגים ערך מאמר השכל הארין בזה ע"ש:

גבהים ונאים במאמר ראשון נפרשו. בדבר יהוה שמים נעשו. בראשית ברא: דבר בו חמש פעמים אור. כי נר מצוה ותורה אור. חמשה חמשי תורה: הזהיר לא יהיה לך אל כבלעדי. כי אני אל נאם יהוה ואתם עדי. יפה וברה: וששים מצות כלול ונפשה. כל אשר דבר יהוה נעשה. היטיבה דברה: זוג לו חלקת כבירים. מים רבים אדירים. מתנשאים בגבורה: חצב

באור הרוח"ה

גבוהים ונאים, כ"כ בכ"י בא' ושמו השמים והארץ נרקעו ונמתחו במאמר ראשון שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, ואז"ל בראשית נמי מאמר הוא. גבוהים כנוי לשמים ונאים כנוי לארץ, וכן מדרך הפייטנים לכנות הארץ בשם נאה בהרבה מקומות ואין צריך להביא עדות על זה כי רבים הם. והפייטן רצה לפרש כאן היחס שבין כל מאמר ודבור אלא שקיצר מאד בלשונו כדרכו לכן דבריו צריכים ביאור, והנה מצאתי הענין הזה בשלשה מקומות: הא' בפסיקתא רבתי דף ל"ט ב', והב' במדרש הנעלם בס' ויקרא, והג' והוא הלשון היותר נח וברור בלקוטי החכם ר' יוסף גיקאטילא אשר העתיק בעל באר מים חיים בחלק שני בספרו אשר קרא מקור חיים בסי' י"ט, ואעתיק הנה כל דבריו על סדר הפיוט ומתוכם יתבארו דברי הפייטן באר היטב. וז"ל החכם הנזכר: אמרו ז"ל בעשרה מאמרות נברא העולם; ומה"ע והלא במאמר אחד יכול להבראות? דע כי מעשה בראשית הוא כלל ופרט, ע"ד כלל הוא מאמר אחד דכתיב בדבר ה' שמים נעשו (תהלים לג, ו), וע"ד פרט הם עשרה מאמרות למעשה בראשית והפרט בתוך הכלל, וכן הוא ע"ד האמת כשברא הקב"ה את עולמו רשם אותו בכתותיו כדי שיודו כל הנבראים על מהות שמו ומעלותיו ותעיד כל בריה ובריה על שפע העליון שבא לה מאת הש"י, ולכן נברא בעשרה מאמרות כנגד עשר ספירות וכנגדם עשרת הדברות, ואור ישראל היה שוקל אותם עשרה מאמרות כנגד עשרת הדברות בשקל הקדש ואמר: כתיב במ"ת אנכי ה' אלהיך וכתיב במעשה בראשית יהי אור ויהי אור בהאי דעת דקודשא ב"ה איקרא אור דכתיב ה' אורי וישעי (שם כז, א). דבר בו חמש פעמים אור, כ"כ בספרים, ובכ"י גרס דודי לא הפסיק בו חמשה אור, ור"ל ה' פעמים כתיב אור במעשה בראשית כנגד חמשה חומשי תורה, ודבר זה מבואר היטב בבראשית רבה פ' ג' ע"ש. כי נר מצוה ותורה אור, כ"ה במשלי ו' כ"ג. ונכללו בו ששים מצות. ונפשה, מה שכתב המפרש בזה הם דברי תמהות ורעיון רוח כי לא מחסרון יד המחבר יחסרו שם ששה מצות שא"כ לא יעלו מספר תרי"ג, ואולם החסרון הזה נעשה משגגת הסופרים או המדפיסים אשר השמיטו כמה דבורים ומלים מגוף הספר, וכבר השלמתי החסרון ותקנתי הכלכלים והוצאתיו לאור על נכון וכמו שהעירותי שם בהקדמה, ואולם ונפשה פשוטו התפשטות ור"ל כי אף שדבור אחד הוא מ"מ הוא מתפשט ומתחלק לששים מצות, ובכ"י גרס וששים מצות כלול ונפשה, ור"ל הדבור כולל ומקיף ס' מצות. הטיבה דברה, הטיבו לדבר. דברה מקור בתוספת ה"א מלה"כ (דברים ה, כה). זוג לו, חבר לו לדבור שני חלקת מים כבירים, וז"ל הרב רי"ג כתיב במ"ת לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכתיב במעשה בראשית יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים, יהי רקיע אלו ישראל שהם חלקו של הקב"ה ואחר לחלקם מדה הנקראת שמים וזהו שפשט אחת שאלת ר' ייסא סבא לרבי אלעאי אמר לו האומות מאן להם הקב"ה תחת שרים ממונים עליהם הם שבעים שרים הסובבים כסא כבודו, ישראל באיזה מקום נתנם? שלא לו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים, והאמת שלא לו בתוך המים בתוך ד"ת שנמשלו למים ולכן כשהם עוסקים בתורה אין כל אומה ולשון שולטת בהם ולא עין הרע כדגים הללו שהם בתוך המים תוך ממש שאין שום מצודה נכנסת שם ואפילו יצה"ר שהוא המצודה אם מקרב שם התורה שומרת אותן שלא ילכדו במצודתו, ויהי מבדיל בין מים למים בין הקב"ה שהוא מים חיים ובין עובדי אלילים שהם בורות נשברים אשר לא יכילו המים והם מים סרוחים מכזבים

מיוסד ע"פ א"ב בראשי התרוזות.

איומה נבחרה. עדויה ומעטרה. ביום מתן תורה: בדורה מעממים. בת שלשת התמימים. מפוט וזרה: גרוה ברב נסים. אדון כל המעשים.

באור

איומת, כנסת ישראל נקראים איומה עליהם אימת ה' ודוד אמר אמיך אשא. עדויה ומעוטרה, שבשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע באו ס' רבוא מלאכים וקשרו לכל אחד מישראל ב' כתרים [illegible] כדאיתא בס' ר"ע. מעממים, פירוש אומות. בת שלשת, בני שלשה אבות שהיו תמימים לה': פוט, הם מצרים שנא' ובני חם כוש ומצרים ופוט. וזרה, ל' פזרה. גרוה, ל' גורר. פי' שגאלם ברוב נסים

בּוּר לְנוֹזְלִים אֶל־תְּהוֹמוֹ. כִּי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא הוּא. בְּעוֹבְדֵי זָרָה: טַעַם
לֹא תִשָּׂא שֵׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ תִּירָא. וְהוֹגֵי דָּת יְקָרָה:
יִסְּדוּ בְּאַדְנָיו אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה. תַּעֲבֹרְנָה עַל־יְדֵי מוֹנֶה. לַחֲכָמִים מְסוּרָה:
כִּבְּדוּהוּ אַדִּירִים בִּפְנוֹתָם לְמִקְוֵיהֶם. אֶל־מָקוֹם זֶה יָסַד לָהֶם. חֹק מֵעֲבוּרָה:
לְכַבְּדוֹ בְּגוּף נָקִי וּמִלִּשָּׂא בוֹ. זֶרַע אַבְרָהָם אוֹהֲבוֹ. כְּפַל אַזְהָרָה: מִצְוַת זָכוֹר
וְשָׁמוֹר בְּאַחַת נֶאֶמְרוּ. לַסָּרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ. זְכִירָה וּשְׁמִירָה: נְחַרְתּוֹ בוֹ
שִׁבְעִים וְחָמֵשׁ אֲמָרוֹת. אִמְרוֹת יְהוָה אֲמָרוֹת טְהֹרוֹת. פְּרִישׁוּת וְטָהֳרָה:
סֵדֶר דְּשָׁאִים וּפֵרוֹת לְכַבְּדֵהוּ. כֹּל פָּעַל יְהוָה לַמַּעֲנֵהוּ. לִכְבוֹדוֹ בָרָא: עֵרֶךְ
עֵדֶן מֵעֵין שַׁבָּת. לְהוֹגֵי תְמִימָה נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת. מִצְוַת יְהוָה בָּרָה: פִּצַּת כָּבֵד

באור הרוו"ה

מהנסים ועל זה ישראל מודים להבדיל בין מים למים עכ"ל; והנה העמדת אלילים כנגד תאוב והקב"ה למקור מים חיים נחלים כמ"ש אם ינתשו מים זרים קרים נוזלים (ירמיה יח, יד) ופ"ב אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות (שם ב, יג). והוגי דת יקרה, היינו ת"ח הדנים בתורה גם אותם תירא וכמאז"ל את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח. יוסדו באדניו ארבעים ושמונה, מנויים בס' מאמר השכל בדבור ג', וכן כולם מנויים שם ע"פ הדברות עיין עליהם. לחכמים מסורה, כמו שאז"ל במס' תמורה דף כ' כי לא ינקה ה' ב"ד של מעלה אין מנקים אותו אבל ב"ד של מטה מלקין אותו ומנקים אותו. כבדוהו אדירים, המים האדירים לכבודו כי הלכו למקויהם, וז"ל הרי"ג: כתיב במ"ת לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא וכתיב במעשה בראשית יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד בוא וראה שכל הנשבע בשם הגדול לשקר כאלו מפריד אלוף בין הקב"ה ובין כנסת ישראל. וכל המדות אינן מתיישבות במקומן בדרך אותו עץ החיים הנקרא קו האמצעי כדכתיב ונרגן מפריד אלוף ואין אלוף אלא הקדוש ב"ה וכתיב יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ולא תשים פרוד בין שמים אל מקום אחד באותו הנקרא אמת השבע ולא לשקר ודאי שקרא הוא שהולכים המים אל מקום אחד שאינו שלו עכ"ל. לכבדו בגוף נקי. לכבד שמו ית' בגוף נקי שנשבע בב"ד שהוא מ"ע שנאמר ובשמו תשבע, ושלא לישא בו בני אברהם כפל אזהרה, לא תשא ולא תשבעו בשמי לשקר. מצות זכור ושמור וכו', כתיב במ"ת זכור את יום השבת לקדשו וכתיב במעשה בראשית תדשא הארץ דשא אימתי עץ ארץ החיים מעוטרת ומוכללת כמו הכלה הכלולה מהכל? הוי אומר ביום השבת כי אז מתברכת ארץ ישראל ומתחברת למעלה (במדרש הנעלם פ' ויקרא גרס איתחברת כלה במלכא) להוציא דשאים וברכות ונשמות לעולם ואז היא מריקה נשמות על בנים המזדווגים מערב שבת לערב שבת ועליהם הוא אומר כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי (ישעיה ס, ד) מאי סריסים? אלו ת"ח שמסרסין עצמן כל השבוע וממתינים לשבת, ישמרו כמו דאת אומר ואביו שמר את הדבר, ועיין עוד בזוהר פ' יתרו בפסוק זכור. לסריסים אשר ישמרו, כטעם ואביו שמר את הדבר וזהו זכירה ושמירה וכדאמרן. סדר דשאים וכו', כדאמרן. פצת כבד וכו', יודוך ה' כל מלכי

בָּאָה לְמִדְבָּרָה: דִּבֵּר עַל־לִבָּהּ. יוֹשֵׁב בְּכֵס רְבָבָה. עָדָיו לְהִתְחַבְּרָה: הֵרִיץ
לָהּ שְׁלִישִׁי. בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי. לִיצִיאַת שֶׂה פְזוּרָה: וְחֶמְדָּה בְּצִלּוֹ חָסוּת.
הֲשִׁיבָה כֵּן לַעֲשׂוֹת. וְנִתְיַפְּתָה גְזוּרָה: וּמִנָּה רָם וְאָיוֹם. וְנִתְקַדְּשָׁה לִשְׁלֹשֶׁת

באור

נסים. וי"ל גדרה בדלי"ת ל' גדר שגדרה והקיפה כשגן הנעל. עדיו, ל' אליו כמו עדיך כל בשר יבואו. שלישי, ע"י משה רבינו שהוא שלישי לבטן. בחדש השלישי, סיון הוא שלישי לניסן וליציאת מצרים. כדפי' ה' ר"ע בריך רחמנא דיהיב לנא אוריין תליתאי ע"י תליתאי וכו', או פי' ע"י שלישי משה נעשה שליש בין השם וכו' שכתב אנכי עומד בין ה' וביניכם. פזורה, ע"ש שה פזורה ישראל ירמיה נ'. וחמדה, ע"ש בצלו חמדתי שיר ב' וכתיב ובצל כנפיך אחסה תהלים נ"ז. והשיבה, כנאמר ויענו כל העם וכו'. ונתיפתה גזרה, ע"י נעשה ונשמע קבלו כתרים כדפי' לעיל. ומנה רם, זה הקב"ה שנקרא רם ונשא. ואיום, ע"ש איומה כנדגלות שיר ו' וכתיב וקדשתם היום ומחר וס' והיו נכונים ליום השלישי, פי' לתחלת יום שלישי, ומשה אמר

בהשמע בתרץ. יודוך יהוה כל־מלכי־ארץ. כי שמעו אמירה: צמדו שבעים ושבעה בגבולו. כאשר דבר יהוה ביד־משה לו. בעלותו ההרה: קבוע להורים מאורים חבור. על־אפניו דבר דבור. במאורות להאירה: רחומך מנהריך השוו לקונך. כבד את־יהוה מהונך. בכבוד ובמורא: שנן לא תרצח מהצריח הדם. שפך דם האדם באדם. דמו להגירה: תקף מצות חמשים באפניו הטעים. חרב פתחו רשעים. כלבם לדקרה: תאם לו מעופפים ושרץ המים. על־פני רקיע השמים. לחברים ברה (נ"א וארח לחברה): שלא יבלע גדול לקטן כדגים. כי־עיפה נפשי להרגים. מחניפי ארורה: רמז לא תנאף יחוסים לרוממו. כי חלק יהוה עמו. נחלת שפרה:

באור הרווחה

מלכי ארץ, מבואר ע"פ מאמר חז"ל (קדושין ל"א א'). צמדו שבעים ושבעה בגבולו כנ"ל, וכן הוא בס' מאמר השכל ואולי כן יחסרו שנים ממנין תרי"ג. קבוע להורים וכו', כתיב במ"ת כבד את אביך ואת אמך וכתיב במ"ב יהי מאורות ברקיע השמים אלו המאורות הם אביך ואמך, אביך זה השמש אמך זו ירח ואין שמש אלא הקב"ה שנאמר כי שמש ומגן ה' אלהים (תהלים פד, יב) ואין ירח אלא כנסת ישראל כדכתיב וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור עולם (ישעיה ס, כ) וכל זה הכל אחד עכ"ל. וי"ג קבוע מארות להורים חיבור והגירסא הזאת מתיישבת יותר על הלשון. רחומך מנהריך, אביך ואמך המרחמים אותך ומנהירים עיניך. השוו לקונך וכו', כמו שאחז"ל במס' קדושין דף ל' א' נאמר כבד את אביך ואת אמך ונאמר כבד את ה' מהונך השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום, נאמר איש אמו ואביו תיראו ונאמר את ה' אלהיך תירא השוה הכתוב מורא אב ואם למורא המקום וכו'. שנן, ל' דיבור כמו ושננתם לבניך. מהצריח הדם, ל' צעקה כענין קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. להגירה, ל' וכמים הנגרים ארצה (ש"ב יד) ענין הזלה. לדקרה, ל' דקירה ונעיצת החרב. תאם לו, כ"כ בכ"י ועיקר וטעמו חיבר ל' תאומים. מעופפים ושרץ המים על פני וכו', פרשה שרץ המים ומעופפים על פני רקיע השמים ובא הסוף בעבור החרוז. וז"ל הרי"ג, כתוב במ"ת לא תרצח וכתיב במ"ב ישרצו המים שרץ נפש חיה, גם אתה לא תהרוג אדם שנקרא כן דכתיב ויהי האדם לנפש חיה, ולא תהא כדגים שהגדולים אוכלים הקטנים עכ"ל. לחברים ברה, ל"ה יכרו עליו חברים (איוב מ, ל) וטעמו לחברים וחכמים השכיל והתבונן ללמוד ממנו שלא יבלע. ברה, ל' השכלה לדעת רש"י שם, ובכ"י גרס וארח לחברה והוא ל"ה באיוב ל"ד ח'. מחניפי ארורה, כענין שנא' בכליה ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את הארץ (במדבר לה, לג) וכתיב ותחניפי ארץ בזנותיך וברעתך (ירמיה ג, ב), והארורה תאר לארץ ע"ש ארורה האדמה בעבורך (בראשית ג, יז) כי בעבור החטא נתקללה. יחוסים לרוממו, כדי לרוממם ולגדל לו בנים מיוחסים כי חלק ה' עמו ונחלה יפה לכן צריכים להיות קדושים כדכתיב בסוף פ' עריות קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם וכמו שאמרו עליו רז"ל הוו פרושים מן העריות שבכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה. לרוממו, לרומם ע"ז' גידול הוא כמו בנים גדלתי ורוממתי

ישעיה

יום. כרמים נוטרה: חלאים נתקשטה. ובלאותיה פשטה. ממור מקטרה: טהור באש וזהר. ירד לראש ההר. ונזדעזעה ברה: ישבה בנקיקים.

באור

אמר היו נכונים לשלשת ימים לסוף שלשה, והסכים ה' עמו ולא ירדה שכינה עד צפרא דשבתא, וזהו כרמים נוטרה, כלומר כנסת ישראל נוטרה דברי משה שפרנסים נקראים כרמים, שנא' ונתתי לה את כרמיה משם הושע ב' ומתרגם ואמני לה פרנסהא. חלאים, ל' תכשיטים ע"ש חמוקי ירכיך כמו חלאים שיר ז'. ובלאותיה, פי' בגדים הישנים. ממור, ע"ש מקוטרת מור שיר ג'. טהור, זה הקב"ה. וזהר, ל' זרח ע"ש ואור משכיר וגו'. ומזדעזעה, ל' חרדה. ברה, כנסת ישראל, ע"ש ברה כחמה שיר ו', שם חרדו שנאמר ויחרד כל העם אשר במחנה. ישבה בנקיקים, תפלתא ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שחרדו וגו' וכו' מאימת זיקין וברקים. בתחתית מלמד שנתלש ההר ממקומו, ועמדו תחתיו שנאמר ותעמדון תחת ההר עליהם נאמר בקבלה יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה. ונקיקים ע"ש ובנקיקי הסלעים ישעיה ז'.

ומכול

קצב חמשים ושמנה בו נועדו. אשר חכמים יגידו ולא כחדו. לעלם ולהסתירה: צוי תוצא הארץ למולו מנה. נפש חיה למינה. וחיתו יערה: פרצו בטהרה מפלי בשרו דבקו. איש בנחלתו ידבקו. כתר להכתירה: ערבון רעך מגנוב הזהיר אל בקדשו. חולק עם גנב שונא נפשו. וביתו מארה: ספירת תשע וחמשים בו תמצאנה. ואיש תבונה ידלנה. ומשם באר"ה: נסמך לו מאמר נתתי לכם לאכול. כירק עשב את כל. לכם להתירה: מהפקר ולא מגנבה תאכלו ושבעתם. אכול ושבוע והללתם. שם הנורא: לא תענה ברעך שקרים לכזב. רעך ורע אביך אל תעזוב. תהלתו לספרה:

באור הרוו"ה

(ישעיה א, ג), וכימי הא"ו במקום שימוש ל' כמו מספר צעדי אגידנו (איוב לא, לז) אגיד לו. קצב, שיעור. בו נועדו, בדבור זה נקבלו כ"ח מצות והינו כל איסורי ביאה והמתגלגלים על ידיהם כמבואר בספר מאמר השכל. לעלם ולהסתירה, כמו שאז"ל אין דורשין בעריות בשלשה. צוי תוצא וכו', כתיב במ"ת לא תנאף וכתיב במ"ב תוצא הארץ נפש חיה למינה וגו' וחיתו ארץ למינה, שלא יבוא אדם על אשת חבירו שלא הוא מינה ולא היא בת זוגו ועל כיוצא בזה כתיב תוצא הארץ נפש חיה למינה שלא תוליד האשה אלא מינה ומי הוא מינה? בן זוגה. למולו מנה, לצדו הזמין, ל' אשר מנה את מאכלכם (דניאל א, י). פרצו בטהרה וכו', מלשון פריצה בפריה ורביה כן ירבה וכן יפרוץ (שמות א, יב), הזנו ולא יפרוצו (הושע ד, י) ת"י יסבון נשין ולא יולדון, וטעם המאמר מיני בעלי החיים כולם פרים ורבים בטהרה להיותם מתדבקים במינם כולם ולא יזדווג מין אל שאינו מינו, וכן ראוי לכל איש מאישי מין האנושי שהוא בבחינת המין ממיני סוג החיים לפי התמונה שנפש החי הוא חומר המדבר ולא מצאנו מינים במדבר כמו שמצאנו בחי לכן אישי האדם הם כנגד מיני החי, ואת תורת ההשגחה לפי דעת תורתנו הקדושה כמו שכתב הרב רבינו המורה ז"ל סוף סי"ז מחלק ג' והחכם ר"י אלבו בעיקרים שלו מאמר ג' סי"א ע"ש, ועיין עוד בפי' אוהב משפט לאיוב פרק י"ד וט"ז, וטעם ידבקו כטעם ודבק באשתו. וכתר להכתירה, ע"ד אשת חיל עטרת בעלה (משלי יב, ד) ולנחות המליצה אמר מפלי בשרו דבקו כלשון הכתוב באיוב מ"א ט"ו ור"ל מין במינו ונפש. מפלי, ל' נפילות חתיכות כמו שפי' רש"י ע"ש, ובשרו, ל' קורבה ומשפחה כמו ומבשרך לא תתעלם (ישעיה נח, ז). ערבון רעך, קנין רעך, וכינה הקנין בשם ערבון כי קנינו של אדם עורבים ערובתו. חולק עם גנב שונא נפשו, ל"ה במשלי כ"ט כ"ד. וביתו מארה, שנאמר זאת האלה היוצאת וגו' ובאה אל בית הגנב וגו' וכלתו (זכריה ה, ג ד). ספירת, מספר. ואיש תבונה ידלנה, כצ"ל כלשון הכתוב משלי כ' ה'. ומשם באר"ה, ומשם לבאר אותם. נסמך לו וכו', ז"ל הרי"ע, כתיב במ"ת לא תגנוב וכתיב במ"ב הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו', מה שנתתי לכם יהיה שלכם לא תגזלו מאחר עכ"ל, וזה טעם מהפקר ולא מגנבה וכו', ואמר ושבעתם אכול וכו' כל"ה יואל ב כ"ו, ואמר והללתם שם הנורא לרמז אל מה שאז"ל במס' ב"ק צ"ד א' הרי שגזל ובירך אין זה מברך אלא מנאץ. וכבר כתבתי לעיל כי לפי פשוטו לא תגנוב כולל כל עניני גניבה הנעשה בסתר יהיה ממון או נפשות. רעך ורע אביך אל תעזוב, ל"ה במשלי כ"ז י', ואמרו ז"ל בויקרא רבה ריש פ' ה' ונפש כי תחטא ושמעה
קול

מחרדת הברקים. ומקול ההברה: כללה עדיים. ונכונו שדים. ליונה מסתרה: למדה במה לעבדו. בכל לבה לכבדו. והדת נפתרה: מלאה פיה שחוק. ביום נתינת חק. בכל מפארה: נחמדים ירשה. להיות לה מורשה. לצבי

באור

ומקול ההברה, כמו שאמרו בר"ה את קול הברה שמע. כללה, ע"ש כלילת יופי. עדיים, הם משה ואהרן שנא' שני שדיך כשני עפרים, או התורה נקראת שדים. ע"ש דדיה ירווך בכל עת כלומר הגיע זמן שראויה לקבל התורה. ליונה מסותרה, ע"ש יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה. למדה וכו', שנא' תעבדון את האלהים על ההר הזה. והדת נפתרה, דת היא התורה פי' לכם. מלאה וכו', ע"ש אז ימלא שחוק פינו תהלים קכ"ו. ביום נתינת חוק, הם חוקי התורה. נחמדים, ע"ש הנחמדים מזהב ומפז. מורשה, ע"ש תורה צוה לנו משה מורשה. לצבי וכו', על שם צבי תפארתו (ישעיה כ"ח) וצבי סירוס לכוון חסן או סדר.
סלסל

בלולת חמשים ושתים בו נסבם. ידע לב חכם. במשפט להחרה: יצירת אדם ללא תענה הקבע. שש הנה שנא יהוה ושבע. תעוב נקרא: טפיפת שטים והולמים תעקר. יפיח כזבים עד שקר. כי דבר סרה: חמדת רעך בל תתאוה. והיית כגן רוה. וכנהר להתגברה: זבודים אתו חמשים וארבע למנות. דברי חכמים כדרבנות. נטועים במשמרה: ומאמר לא טוב היות האדם לבדו. אעשה לו עזר כנגדו. לחמוד מחברה: הלא אצל לך עזר להשענך. לא תחמוד אשת רעך. ותזכה לעטרה: יו דבורי כל המצות באפני
עשרה נבללות. וכל העם ראים את הקולת. ואש בערה:

גואלם כזקן בישיבה נגלה לכללם. במאנכי עד לרעך אותיות מנין מצות

באור הרוו"ה

קול אלה והוא עד וגו' זהו שאמר שכתוב אל תהי עד חנם ברעך והפתית בשפתיך (משלי כד, כח) אל תהי עד חנם אלו ישראל שנאמר ואתם עדי נאם ה' ואני אל (ישעיה מג, יב) ברעך זה הקב"ה שנא' רעך ורע אביך אל תעזוב וגו' והפתית בשפתיך מאחר שפתיתם אותו בסיני ואמרתם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וכו' ע"ש, וזהו שמשים הגלתו לספרה, ואולם בכ"י גרס מדריכך ישרה. ידע לב חכם, כצ"ל כלשון הכתוב קהלת ח' ה'. יצירת אדם וכו', ז"ל הרי"ג, כתיב במ"ת לא תענה וכתיב במ"ב בעשה אדם בצלמו כדמותו, מי שהוא בצלם ודמות לא תעיד בו עדות שקר שכל המעיד בו שקר כאילו מעיד למעלה עכ"ל. שש הנה שנא ה', שנא' שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו (משלי ו, טז) וזהו ושבע תעוב נקרא, ובכללן יפיח כזבים עד שקר. טפיפת שטים והולמים, דברי שוא של אנשים שטים והולמים. טפיפת ל' דבור מן והטף אל דרום (יחזקאל כא, ב). והולמים, מי שדבריהם כמתהלמים והיינו נרגן שנאמר דברי נרגן כמתלהמים (משלי יח, ח) ולהם והלם אחד הוא כמו שפירש"י שם. חמדת רעך, הדברים החמודים אשר לרעך בל התאוה. והיית כגן רוה, ל"ה בישעיה נ"ח י"א. זבודים אתו, מתונים ונחברים עמו. זבודים, ל' זבד טוב (בראשית ל, כ) ע"ש בפירוש רמב"ן. דברי חכמים וכו', ל"ה בקהלת י"ב י"א. ומאמר לא טוב וכו', הוא מתחבר ונלמד ללא תחמוד בעבור היותם שניהם והוא אחרי שהאציל לך ה' עזר להשען לכן לא תחמוד אשת רעך. ותזכה לעטרה, שימציא לך השם יתברך אשה לעטרת לך שנאמר אשת חיל עטרת בעלה (משלי יב, ד):

גואלם, הקב"ה. כזקן בישיבה, כמו שפי' רש"י ז"ל אצל דבור אנכי. במאנכי עד לרעך אותיות ממין מצות הכלולים, נראה לגרוס עד אשר לרעך ובלשון זה איתא בבמדבר רבה ס' י"ג דף רנ"ד א', תרי"ג אותיות יש מן אנכי עד אשר לרעך כנגד תרי"ג מצות, וז' אותיות יתרות כנגד ז' ימי בראשית ללמדך שכל העולם לא נברא אלא בזכות התורה עכ"ל וכן איתא שם בס' י"ח דף רע"ב א' תרי"ג מצות כנגד אותיות מאנכי עד אשר לרעך לא פחות ולא יותר (אלא ז' כנגד ז' י"ב) וכולן נתנו למשה בסיני שבהם חקים ומשפטים תורה ומשנה תלמוד ואגדה עכ"ל, ולא נחם דייק הדורש בלשונו לאמור עד אשר לרעך ולא אמר עד לרעך להורות

ותפארה: סלסול פניניה. חגרה בעוז מתניה. עקב טוב סחרה: ערכה שלחנה. ומלכה שם תנה. וללחום נסחרה: פתוכי אש ומים. ירדו מן השמים. לרקד בחבורה: צורה תוך עירין. נודע בשערים. כי לו הגבורה:

באור

סלסול, ל' רוממות ע"ש סלסלה ותרוממך. פניניה, ע"ש יקרה היא מפנינים. חגרה וכו', פ"ה במשלי ל"א. עקב וכו', פי' טוב סחרה מכל הסחורות. ערכה וכו', ע"ש טבחה וגו' אף ערכה שלחנה משלי ט' והוא משל על התורה. ומלכה שם תנה, זה הקדוש ברוך הוא. וללחום, ע"ש לכו לחמו בלחמי. נסחרה, ל' סבב, וישבו לאכל לחם תרגומו ואסחרו. פתוכי, ל' מעורבין, מלאכים שהם מעורבין מאש ומים. וירדו, עם הקב"ה מן השמים שנאמר רכב אלהים רבותים תהלים ס"ח. לרקד, שנאמר מלכי צבאות ידודון ידודון. צורה תוך עירין, הספרי והפסיקתא רבתי אלפי שנאן ה' גם אמר רבי אלעזר אלפי שנאן של עמו המלאכים והמשובחים שבהם ואף על פי כן ה' גם מסוים ביניהם שנאמר

תְּהִלָּם. אָז כְּגִבּוֹר גָּלָה וְשִׁבְּחוּהוּ עַם עוֹלָם. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְךָ עָנוּ שִׁירָה וְאָמְרוּ כֻלָּם: בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם:

מי כמכה עד לפני משה:

אֱמוּנָה אֹמֶן שֶׁבַע אוֹתִיּוֹת נוֹתְרוּ. לְעֻמַּת יְמֵי בְרֵאשִׁית נֶאֶמְרוּ. יְפֵהפִיָּת עוֹז יוֹנֵק עִם אִישׁ שֵׂיבָה שׁוֹרְרוּ. זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ: (זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ:) יְהֹוָה יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד:

ונאמר כי פדה עד חזק ממנו:

עֵצוֹת מֵרָחוֹק מִקְרָא אַחֲרוֹן מְעִידֵנוּ. זְכוּת לַעֲלוֹת לְצִיּוֹן קִרְיַת מוֹעֲדֵנוּ. רְאוֹת מוֹפְתֵי גְאֻלָּה בְּבִיאַת מְשִׁיחֵנוּ. לְגָאֳלֵנוּ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה גָּאַל יִשְׂרָאֵל: השכיבנו עד סכת שלומך:

בְּרִבֵּי תוֹרוֹת נִתְחַכְּמוּ נְעִימִים. נִתְעַטְּרוּ נִכְתְּרוּ כְּתָרִים מְסֻיָּמִים. נִתְאַשְּׁרוּ בְּמִי יִתֵּן לָהֶם לְטוֹב כָּל־הַיָּמִים. יִשְׂרָאֵל נוֹשַׁע בַּיהֹוָה תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים:

באור הרווי"ה

להורות כי שתי התיבות האלה שהם שבע אותיות הם העומדים על תרי"ג לעומת ז' ימי בראשית. ובדרך הלצה נראה לומר כי לקח שתי התיבות האלה רומזות לז' י"ב בעשר שנימספרים שלהם בצירוף ז' אותיותיהם הוא נימספרים של שבעת יום דוק והמצא. אזי כגבור וכו', אז כשגאלם עלה כגבור וכמו שפירש ורש"י שם: אמונה אומן, טעמו אכן אמת ואמונה הוא כי שבע אותיות וכו' ולשון המדרש כנ"ל: עצות מרחוק, הוא רישא דקרא של אמונה אומן (ישעיה כה, א) וטעמו מה שיעצת מרחוק נגאלם מקרא אחרון מעידו לנו, שכן המקרא האחרון שבנביאים הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' בסוף מלאכי, והוא היה סוף הנביאים: ברבי תורות, ברבוי תורות, והוא עפ"ה אכתב לו רבי תורתי (הושע ח, יב). נתחכמו, נעשו חכמים מחוכמים. נעימים, ישראל. נתעטרו וכו', כמו שאז"ל במסכת שבת דף פ"ח בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס' רבוא של מלה"ש וקשרו לכל אחד ואחד ב' כתרים. נתאשרו, נעשו מאושרים במאמרו ית' כדכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם וגו' (דברים ה, כו). ישראל נושע וכו', לשון הכתוב בישעיה מ"ה י"ז:

קְצִיעוֹת וַאֲהָלוֹת. מְבֻסֶּמֶת בְּשִׁיר וּתְהִלּוֹת. וְחֶסֶד מְקֻשָּׁרָה: רַבּוֹת עָשׂוּ הֲמוֹנָה. וְאַתְּ עָלִית עַל־כֻּלָּנָה. בְּזֹאת מְאֻשָּׁרָה: שׁוֹשַׁנַּת עֲמָקִים. קִבְּלָה מִצְוֹת וְחֻקִּים.

באור

שנאמר ואתה מרעבת קדש אות הוא ביני ובינכם שלו, וכתיב ה' צבאות אות הוא צבא שלו ומפורש שם באריכות, וכן פתח אנכי ה' אלהיך. וצר הוא אסר לה' ע"ש צור ילדך תשי. האור תמים סגלו, ועירין הם המלאכים כמו בגזרת עירין דניאל ד' ע"ש שהם קיימים לעולם. קציעות, ע"ש ותהלות קציעות כל בגדותיך. וחסד מקושרה, ע"ש ותורת חסד על לשונה משלי ל"א. רבות, ע"ש רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה שם ל"א. פסיקתא ואת עלית על כולנה, אדם נצטוה ז' מצות, נח על אבר מן החי, אברהם על המילה, יצחק נימול לח', יעקב של גיד הנשה, יהודה על מצות יבום, ואת עלית על כולנה רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות ל"ת, ויסד עשו המונה, ע"ש ומי חושב בהמון בקהלת שמדרש על התורה, אף שרבים עשו המונה את עלית וגו'. בזאת וכו', התורה שנקראת זאת שנאמר וזאת התורה. מאושרה, כל הגוים יאשרוה ופי' הגלחם ונרכה. שושנת עמקים, פסוק הוא בשיר ב', ודרשו חז"ל דימה ישראל לשוב שבמינים והטוב שבמין ומפורש שם באריכות, וכתיב לעיל מניה אני חבצלת השרון, אמרה כנסת ישראל להקדוש ברוך הוא חביבה אני שהייתי חבויה בצלו בסיני, ולשעה קלה הרטבתי לפניו מעשים טובים כשושנים ואמרתי כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע וזהו קבלה מצות וחקים מיוחדים

פיוטו ע"פ א"ב ובסוף חתום שהמ"ח אליעזר ברבי נתן יגדל ויאמץ בתורה אמן ואמן [חזק ואמץ סלה]:
והבית באחרונה מכל חרוז חתום על ל' הכתוב:

אשריך ישראל מי כמוך עם סגלתו. בשתי קדשות קדשה לשמו בקדשתו. גורלך תומך וחלקו אתה והבל נחלתו. דודיך אהב והקדימך לכל יסודי אגדתו. הכתוב מעיד ובהא כתוב שמתו. קדש ישראל ליהוה ראשית תבואתה: וארץ פרושה בעשר מעלות מקדשה. זכם לעם מכל אם נפרשים בקדשה. חביבים בנים נוחלי דת מורשה. טנא בכורים משבח הארץ בזריזות להפרישה. יפה מצוה בשעתה בעתה להחישה. ביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה: כבוד הלבנון בית כפר אשכל. להעלות ולהביא מראשית פרי כל. מצות בכורים ראה תאנה רמון ואשכל. נבכר

באור הרוו"ה

אשריך. בשתי קדושות וכו', בויקרא רבה פ' כ"ד בכל יום ויום העליונים מכתירים להקב"ה ג' קדושות. מה הקב"ה עושה? נותן בראשו אחת ושתים בראשם של ישראל שנא' דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו, והתקדשתם והייתם קדושים עכ"ל. גורלך תימך, הוא תומך וסומך גורלך שנאמר אתה תומיך גורלי חבלים נפלו לי בנעימים (תהלים טז, ה ו) ואמרו עליו בשוחר טוב הגורל הזה תמכני בסיני, חבלים, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, אמר ר' פינחס הפלת גורלות על עובדי כוכבים ושלי נגלה בנעימים בהנחל עליון גוים וכו', וזהו וחלקו אתה והבל נחלתו. דודיך, ידידותיך. והקדימך לכל יסודי אגודתו, בבראשית רבה פ' א' ששה דברים קדמו לבריאת העולם יש מהם שנבראו ויש מהם שעלו במחשבה להבראות, התורה וכסא הכבוד והאבות וישראל ובית המקדש ושמו של משיח וכו', איזה מהם קודם? ראב"כ אמר התורה קדמה וכו' ר"ה ור' ירמיה בשם ר"ש בר"י אמרו מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר וכו' עכ"ל, ואמרו עוד שם בראשית ברא אלהים בזכות ישראל שנקראו ראשית שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה (ירמיה ב, ג) עכ"ל, ושני המאמרים יתאחדו ולא יתפרדו והכוונה בהם כי ששה הדברים הם יסודי הבריאה, ויסוד היסודות ישראל, וזהו שדקדק הפייטן ואמר והקדימך לכל יסודי אגודתו. כי חמשת הדברים הם יסודי העולם וישראל קדמו להם והמה הם יסודי היסודות. ודקדק עוד ויאמר, הכתוב מעיד ובה' כתוב שמתו וכו' ור"ל כי מן הכתוב הזה בעצמו יש עוד ראיה שישראל קדמו דכתי' ראשית תבואתה בה' והיה ראוי תבואתו בו' כמשפט הכינוי לנסתר אלא שלכך כתב בה' לרמוז שישראל הם ראשית חמשת היסודות הנזכרים — וזה דקדוק נכון מאד אף שבעל הדרש לא הזכירו בבירור. ויש להטעים הענין עוד כאמרם שהבריאה תלויה בשם תנוחה בהצטרפות אל הדברים הקדומים לה שהם סבת ההויה. בעשר מעלות, כמפורש במס' כלים פ"א מ"ו. מכל אום וכו', כדכתיב כי עם קדוש אתה לה' אלהיך ובך בחר ה' להיות לו לעם סגלה מכל העמים (דברים יד, ב). משבח הארץ, מן ז' מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל. בזריזות להפרישה ראשון ראשון שביכר מפריש כדתנן בריש פ"ג דבכורים. ביום הבכורים וכו', ל"ס בבמדבר כ"ח כ"ו. כבוד הלבנון, לבנין ביהמ"ק כמו שאז"ל על ההר הטוב הזה והלבנון. בית כופר אשכול, ביתו של הקב"ה שמחולל אשכול הכופר בשיר השירים וכמאמרם ז"ל במסכת שבת דף פ"ח. מראשית פרי כל, שנאמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה וגו' (דברים כו, ב). מצות בכורים ראה וכו', כ"ה בריש פ"ג דבכורים אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שבכר רמון שבכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים וכו'. נבכר, כ"כ בכ"י וכן עיקר לשון ביכור, ומה שאמר מבושל ר"ל מבושל מטעם אע"פ שלא נתבשל כל צרכו שהרי יכול

בכתב מהדרה: חוז תורה מגנם. ושתים בראש בגנם. כהגדה מהדרה: לא תשא. טכום שם נורא עלילה. יחד שמו יומם ולילה: זכור.

באור

מוסרה, ג' נתן כמו כמסר הכתובות, לפי שנתתן עד מפי הגבורה שמעו וכו' ושתים בראש וכו': תורה היו ישראל ככלם. תורה וכו', שמנין המצות לא תשא. טכום, ל' תיקון שמחייב על כמי ששם נ"כ. כמנין תורה תרי"א ששתי הדברות אנכי ולא יהיה נורא עלילה, נורא במעשים וכ"ה בתהלים סו.

מבשל מסמנו להביאו לאמרכל. סודר בכוריו להדרן ולעטרן מכל. ראשית כל־בכורי כל וכל־תרומת כל: עירו של־מעמד מתכנסות כל־העירות. פן יאהילו לנים ברחוב כל־השירות. צהר עלה ממנה אומר קומו ונעלה ציון בשירות. קרובים מביאים תאנים וענבים בהדרות. רחוקים מביאים צמוקים וגרוגרות. טבות מאד כתאני הבכרות: שור הולך לפניהם וקרניו מצפות זהבי. תג זית בראשו וחליל מכה להצביא. אזי בהגיעם בקרוב לקרית לביא. לעטר בכוריהם שלוחים רצים לפניהם כצבי. יפי תפארתו בשבעה כלים להביא. ראשית בכורי אדמתך בית יהוה אלהיך תביא: עטרו בכוריהם יוצאים לקראתם בשדה. ורזו לפי כבוד הנכנסים לצאת ולעדה. רצים לשאול בשלומם סגנים ואמנים להתודה. באמר באבם לשלום להרגילם לעתיד לדדה. רגילים היות לבוא ולהביא ולחג מועדה. וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה: בהגיעם להר הבית אף המלך סחו מרים. יחד בבואם לעזרה דברו הלוים בשירים. נואמים ארוממך יהוה כי דליתני וגומרים: תורים וגוזלות שבצד הסלים עולות להדרים. נותנים מה־שבידם לכהנים וכל־הפרשה קורים. ותניף הכהן | אתם על לחם הבכרים: יודע מקרין ואינו יודע מלהכסיפה. גבול

באור הרוו"ה

יחל לקרות שם השכם פנים. מסמנו, כ"כ בכ"י והוא ל' סמן והיינו שכורך עליו גמי או דבר אחר לסמן, ובספרינו מזמנו בז' ויהיה טעמו שהיה מזמינו לביכורים על ידי סמן. לאמרכל, הכהן הממונה על הדבר נקרא אמרכל, וכאן ר"ל ראש המעמד כי לעירו היו מתכנסים. סודר בכוריו, כל אחד היה מסדר בכוריו בכלים והיה מהדרן ומעטרן מכל המינים הטובים ויפים לפניהם למעלה. ראשית כל בכורי וגו', ל' יחזקאל מ"ד ל'. עירו של מעמד וכו', שם משנה ב'. צוהר עלה וכו', שם משנה ג'. טובות מאד וכו', ל' ירמיה כ"ד ב'. תג זית, עטרת של זית. להצביא, להעלותם בגבה. לקרית לביא, תואר לירושלים כדכתיב אריאל קרית חנה דוד (ישעיה כט, א) ע"ש פירוש רש"י והיינו לביא והיינו ארי, או שיהיה טעמו עירו של דוד המכונה לביא. לעטר בכוריהם וכו', שם במשנה. יפי תפארתו, טעמו מצוה מן המובחר להביא הבכורים בשבעה כלים כל מין בכלי מיוחד כדאי' בתוספתא. עטרו בכוריהם וכו', שם מ"ג. להרגילם לעתיד לדדה, שעל ידי זה שנתקבלו בסבר פנים יפות היו מרגילים לבוא לעתיד. לדדה, ל' הלוך, ותפס בלשון זה בעבור שמלאכתו בשולי רגלים כדכתיב אדדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה (תהלים מב, ה) וע"ש פי' רש"י. בהגיעם להר הבית וכו', שם מ"ד. תורים וגוזלות שבצד הסלים וכו', היו תולים מצד הסלים תורים ובני יונה כדי לעטר את הביכורים והם היו עולות כדאי' שם מ"ה ובירושלמי, ועולות העוף נעשים בקרן דרומית מזרחית כדאיתא במשנה ה' פ"ו דזבחים וזהו עולות להדרים. יודע וכו', שם משנה ז'. מלהכסיפה, שלא לבייש את שאינו יודע. גבול קריאה וכו', שם ס"א משנה ו'. מאז

כלכול ענג לכפלה. ליוצרך תשורר כעוברי מצולה: בגילה ברנה בשמחה רבה ואמרו כלם: מי כמכה עד לפני משה.

כבד. מאד אביך ואמך. נצח ירבו ימיך. לא תרצח. סדור בצלמי

באור

כלכול עונג, שבת נקרא עונג שנא' וקראת לשבת עונג, ולכלול הוא ל' סיפוק ומזון לכפלה כלחם משנה. כעוברי מצולה, כישראל משה כשעברו בים מי כמכה: כבד, ע"פ כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון (שמ"כ) ימיך, ודרשו חז"ל במס' חולין לעולם שכולו ארוך וזהו שיסד נצח. בצלמי, ע"פ נעשה אדם בצלמנו. גלמך, ע"פ גלמי ראו עיניך תהלים קל"ט, ופי' רד"ק היא הטיפה קודם שהוכרו האיברים והוא כמו גולם

קריאה מעצרת ועד זמן אסיפה. דבר שמתה מאז והלאה לא חשופה. לא קורין ומביאים עד חנכה לערפה. ומאז אין מביאים קדם יום הנפה. ממושבתיכם תביאו לחם תנופה: ומה יפו פעמיך בנעלים מאמי צביה. ישירו בעלותם שמחתי באמרים לי נלך בית יה. אומרים עמדות היו רגלינו בשערי בנויה. מזמרים בהר הבית הללו אל בקדשו בתעיה. צוהלים ורוננים בבואם לעזרה בהודיה. כל הנשמה תהלל יה הללויה: בהיות כל אלה תקפו משעני. תשורתי ומנחתי הולכת ומכפרת לפני. ועתה אין זבח ואפסו דורני. רחקנו מעל גבולך ואין להתשירך בקרבני. השיבנו יהוה אליך ונעבדך כמאמר חזוני. כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית יהוה: אריאל בהיותו במוסדו רבעיו מכפרים. מעת נחרב לא כפרו חובות ונדרים. נסוך נחשב ממלא גרון מורים. ונזקק לחכמים כאלו בכורים מרים. מקרא מלא כתוב ראיה לדברים. ויבא לאיש האלהים לחם בכורים: אפסו דוברי

באור הרוו"ה

מאז והלאה, מן סתו ואילך עד חנוכה. לא חשופה, לא גלויה לכן אין קורין אבל מ"מ מביאין עד חנוכה אבל מן אחר חנוכה ואילך אין מביאין עד עצרת וכל זה מבואר שם במשנה. יום הנפה, עצרת יום הנפת העומר [צ"ל שתי הלחם]. ומה יפו פעמיך וכו', פסוק הוא בשיר השירים ז' ב' וכמו שאמרו עליו רז"ל במסכת סוכה דף מ"ט ב' מה יפו פעמותיהם של ישראל בשעה שעולים לרגל. ישירו בעלותם וכו', כל הענין הזה מבואר בירושלמי פ"ג דבכורים בדרך היו אומרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, בירושלים היו אומרים עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלם, בהר הבית היו אומרים הללויה הללו אל בקדשו, בעזרה היו אומרים כל הנשמה תהלל יה. תקפו משעני, הדברים שהיו למשען לי היו חזקים ותקיפים. ואין להתשירך, להביא תשורה לך. כמאמר חזוני, כמאמר הנביא ישעיה ס"ו כ'. אריאל, תאר למקדש ע"ש המזבח. רבעיו מכפרים, פי' המפרש „ע"ש ונסכו רביעית ההין", ואיננו נכון כי לא מצאנו בשום מקום שיהיה נסך רביעית ההין לכפרה גם אין טעם לומר רבעיו מכפרים כאלו לא הקריבו כ"א רבעים. ואולם הפי' האמתי הוא הכתוב המפורש ביחזקאל מ"ג ט"ז שנאמר שם והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רבעיו, וע"ש פי' רש"י; ואז"ל במס' ברכות דף נ"ה ובמנחות צ"ז א' בזמן שביהמ"ק קיים מזבח מכפר וכו', והן הן דברי הפייטן. נסך נחשב וכו', ר"ל עכשיו שאין ביהמ"ק קיים נחשב כנסך וקרבן כשאנו ממלאים גרון מורי התורה ומשקים לחכמים; ומקרא מלא ראיה לדברים שנא' ויבא לאיש האלהים לחם בכורים (מ"ב ד, מב) ואז"ל במס' כתובות דף ק"ה וכי אלישע אוכל בכורים היה? אלא לומר לך המביא דורון לת"ח כאילו מקריב בכורים. אפסו דוברי בגאוה, הצדיקים, כמו שאז"ל במס' ברכות דף י"ז ב' כל העולם כולו נזון בצדקה

ובגלמך. עליון צורך המליכהו כנאמך: זה צור ישענו פצו פה ואמרו: ה' ימלך עד חזק ממנו:

לא תנאף. פעמות חוצות ומחליקות. צודות נפשות בשוחות עמקות. לא תגנב. קבוצות זהב חשוקות. רחום יגאלך ממצוקות: ברוך אתה יהוה מלך צור ישראל וגואלו: השכיבנו עד סכת שלומך.

באור

גולם עץ קודש שנעשה כלי. עליון וכו', הקב"ה שהוא עליון בצורך כמו שדברתי. לא תנאף וכו', ע"ש והנה אשה לקראתו וגו' בביתה לא ישכנו רגלה פעם בחוץ פעם ברחובות משלי ז' וכתי' בפ' ה' אמריה החליקה. ופי' פעמות ל' פעם וי"ו: פעמות, ופי' נועדות כמו מה יפו פעמיך שיר ז'. צודות וכו', ע"ש נפש יקרה תצוד משלי ו'. בשוחות עמוקות, ע"ש שוחה עמוקה פי זרות זעום ה' יפול שם משלי כ"ב ופי' שוחה בור והוא כנוי לגיהנם. קבוצות זהב, ע"ש קבוצת כסף ונחשת יחזקאל כ"ב. חשוקות לשון חשק ותאוה. ממצוקות, פי'

בגאות איש צרכנו שאל. קמו ופסו אמונים ואין יד לאל. נפשנו תאבה ומצפה לביאת גואל. חזקנו ואמצנו בבנין אריאל. סכות השלום פרוש על־עמך הואל. השקיפה ממעון קדשך מן־השמים וברך את־עמך את־ישראל: ברוך אתה יהוה הפורש סכת שלום עלינו ועל כל־עמו ישראל ועל ירושלים: ושנים ושמרו
וידבר משה את־מעדי יהוה אל־בני ישראל: ח"ק

ומתפללים שמ"ע ואחר כך אומר הש"ץ קדיש תתקבל. וכשחל בשבת אומרים ויכלו והש"ץ אומר בא"ו עד קונה שמים וארץ. ואח"כ אומרים זה בקצת קהלות אשכנז:

יום שבת זכור השמיע בסיני. נגיד עלי ימים הוא קום משחהי. ומעשה מאבות מלאכות ארבעים חסר אחת. ביום זה לא תוכל עשוהו:

מגן אבות. או"א. ק"ש. קדוש. עלינו. ק"י. אדון עולם.

מעריב ליל ראשון של סכות

הש"ץ מתחיל ברכו עד ימלוך עלינו לעולם ועד.

כשחל בשבת אומרים בכמה קהלות המעריבית מיום שני ובקהלות אחרות אין אומרים כלל מעריבית:

מיוסד ע"פ א"ב ושם המחבר יוסף הקטן ב"ר שמואל.

אוחזי בידם ארבעה מינים. באים לסלדך בענג ובמנים. גמוני פז אוגדים ומזמנים. דגלימו ישים ככוכבי שחק נמנים: ברוך אתה יהוה המעריב ערבים: אהבת עולם עד ממנו לעולמים.

הוגי דת מראש נסוכה. ובאים ולנים שבעה בסכה. זכות המציאם ונוגנם ממשכה. חק אהבתם בלי לחשכה: ברוך אתה יהוה אוהב עמו ישראל: ק"ש עד לך ענו שירה

באור הרוו"ת

(של הקב"ה) והם (הצדיקים) מונים מרוב (זכות שבידם). אמוניה, כשמואל הנביא שאמר ענו בי. סכות השלום וכו', לפרוש סכת השלום על עמך ואהיל ושמרנו. השקיפה וגו', ל"ס בדברים כ"ו ט"ו: אוחזי. לסלדך, לשון ואסלדה בחילה (איוב ו, י) שהוא ענין הודאה לדעת קצת. גמוני פז, כדאמרינן במשנה (סוכה ל"ו ב') והם תוכי זהב כפיפין כאגמון. דגלימו וכו', שעורו דגלים שלהם נמנים ככוכבי שחק, והוא כענין הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם (בראשית טו, ה): הוגי דת, ישראל ההוגים בתורה הנסוכה מראש כדכתיב מעולם נסכתי מראש (משלי ח, כג). ממשכה, ל' משוכת חדק (שם טו, יט), דבר המכאיב כגדר של קוצים:

לא תענה. שקרים לענות בעדותיך. תרדף צדק בכל־ארחותיך. לא תחמד. יפי צחות קנין עמיתך. בנוה משכנות השלום תשכב וערבה שנתך: ברוך אתה יהוה הפורש סכת שלום עלינו ועל כל־עמו ישראל ועל ירושלים: ובשבת ושמרו.
וידבר משה את־מעדי יהוה אל־בני ישראל: ח"ק

באור

פירוש מגרוה. לא תחמוד יפי צחות, נאה לשון על שם ושכבת וערבה שנתך משלי ג' ואות אמת ונכוחות כלומר כשרו והגנו. וערבה שנתך, ענין התענוג:

טוֹעֲנֵי נְטוּעֵי צְמָחוֹת. יֻשְּׁעוּ שֹׂבַע שְׂמָחוֹת. בְּחַג הַסֻּכּוֹת: כְּסֵּם בְּצֵל יְמִינֶךָ. לְמַעַן זְכוּת מַאֲמִינֶךָ. נָתַן מִסֻּכּוֹת: מְחוֹגְגִים בְּלֵב בָּשָׂר. נָהֳלֵם כְּיָחִיד נִתְבַּשָּׂר. בַּעֲצֵי הַסְּבָכוֹת: סֻכָּה תִּהְיֶה לְצֵל. עֲבוּר תָּם הַמְּפַצֵּל. חָנָה בַּסֻּכּוֹת: פְּלֵטִים בְּצִלְּךָ תַּסְתִּירֵם. צְנִיף יֶשַׁע תַּבְהִירֵם. מְנֻשָּׁק לְסֻכּוֹת: קָדוֹשׁ בְּרִית תַּגְבִּיר. רוּחַ טֻמְאָה תַּעֲבִיר. פְּרָעוֹת וּסְכָכוֹת: שְׁבֹר זְרוֹעַ רָשָׁע. שְׁלַח לְצֶדֶק יֶשַׁע. אֹמֶץ וּסְמָכוֹת: תָּחֹן חוֹגְגֵי שִׁבְעָה. תּוֹפְשֵׂי מְגַדִּים אַרְבָּעָה. וְשַׁוְעָתָם סֻכּוֹת: יִשְׁעֵי אֵל סֻכּוֹת שַׁוְעַת עַמֶּךָ. וּרְעֵם וְעַנְּגֵם בְּטוּב טַעְמֶךָ. שָׂא כִּבְרֶשֶׁת צָרִים בְּזַעְמֶךָ. פְּאֵר זֶמֶר נָתְנוּ לְהַנְעִימֶךָ: בְּגִילָה בְּרִנָּה בְּשִׂמְחָה רַבָּה וְאָמְרוּ כֻלָּם: מי כמכה עד לפני משה.

הַלֵּל גּוֹמְרִים כָּל־שְׁמוֹנָה. קוֹרְאֵי פָּרָשַׁת קָרְבָּנוֹת בִּזְמַנָּהּ. טְעֵם וְהוֹשִׁיבֵם בְּאֶרֶץ שְׁמֵנָה. נֶצַח צוּר יִשְׁעֵנוּ לְהַאֲמִינָהּ: זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ: ה' ימלך עד חוק מטו.

בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ שׁוֹרְרוּ בְּמִקְדָּשׁוֹ. רוֹחֲשִׁים שִׁיר וָשֶׁבַח לְחַדְּשׁוֹ. שָׁלוֹם תִּשְׁפּוֹת לְהַגְדִּישׁוֹ. מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וּקְדוֹשׁוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ: (נ"א בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה גָּאַל יִשְׂרָאֵל: עיין א"ח סימן רל"ז). השכיבנו עד סכת שלומך.

וָתִיק חַדֵּשׁ מְכוֹן אוּלָמֶךָ. אֵמֻן אֲהוּבִים כּוֹנַנְתָּ בְּצַלְמֶךָ. לְבָרֵךְ וּלְקַדֵּשׁ שִׁמְךָ בְּעוֹלָמֶךָ. תָּגֵן עָלֵינוּ בִּבְרִית שְׁלוֹמֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: לשבת ושמרו

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהוָֹה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: הש"ץ אומר ח"ק.

א) נ"א בהכנעת זדים וכ"ה נוסחת הרוו"ה:

באור הרוו"ה

טוענֵי, נושאי. נטעי צמחות, ר"ל נטעי נעמנים (ישעיה יז, י), ורומז לד' מינים. כסם, תכסה אותם. מאמינך, אברהם שהאמין בך ונתן פסילים ומסכות של תרח אביו כאשר בא בקבלה. בלב בשר, בלב רך ונכנע לעבודתך, כענין והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר (יחזקאל לו, כו), ות"י לב דחיל קדמי למעבד רעותי. כיחיד וכו', בזכות יצחק שנקרא יחיד כשנתבשר כשהיה האיל נאחז בסבך. תם המפצל, יעקב איש תם אשר פצל המקלות והם בסוכות. פלטים, ישראל. מנשק לסכות, ר"ל סכות הם לראשי ביום נשק (תהלים קמ, ח). ברית תגביר וכו', כנבואת זכריה (יג, ב) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ, והוא רומז ליצה"ר המחטיא. פרעות וסככות, שטות הגלויות והנסתרות. עיין בפרק ז' דמ"ר מ"א גם בפרק ח' לאהלות מ"ב ובס"ז דנדה. שבור כו', בקצת נוסחאות יחסר תיבת אות ש' ובקצתם חרוז בלתי כנון, והנכון כתבתי וטעמו כענין שאמרה ברוריא דביתהו דר"מ: מי כתיב חוטאים? חטאים כתיב! שיכלה יצר הרע, (ברכות דף י' א'). בגילה, אל שגיא (איוב לו, כו). בהכנעת זדים, פרעה וחילו. טעם, נסע אותם. בארץ שמנה, א"י. רוחשים שונים, ר"ל רחש לבי (תהלים מה, ב). תשפות, תערוך, כמו ה' תשפות שלום לנו (ישעיה כו, יב). להגדישו, לגדול לו שלום במדה גדושה כמלאה גם על כל נדוחים, והלשון ידוע בדברי חז"ל: ותיק, תאר לאל ית'. אולמך, ביהמ"ק. אהובים, ישראל אשר כוננת בצלמך:

החזן מתחיל ברכו וכו׳ עד ימלך עלינו לעולם ועד: ואח״כ מתחילין כאן:

אם חל יום א׳ של סוכות בשבת אומרים בליל שני שמתפללים תג״ל כדלקמן:

שם המחבר חתום יחיאל בר יצחק.

ישמחו בחפיהם ידידים ונעימים. חסות בצל סכה שבעת ימים. יתענגו בה במיני מטעמים. אהובים מצותיה מקימים. לילות וימים: ברוך אתה יהוה המעריב ערבים: אהבת עולם עד שמנו לעולמים

ברנן והלל וחדוה רבה. יצהלו כל שבעה כדת הכתובה. חגיגותיהם ושלמיהם ופריהם לקרבה. קרבנותיהם ועולותיהם ירצו באהבה: ברוך אתה יהוה אוהב עמו ישראל: ק״ש עד לך ענו שירה.

יש א״ב

אנוו במצות ואדרו. תשבו כעין תדורו. בחג הסכות: בראשון תקדו ארבעת מינים. לרצות על מי ענגים. בחג הסכות: גם בשני רמז לנכוך המים לערה. תהום אל תהום קורא. בחג הסכות: דרך יום רבעי להעלות בשירות. לעבר שוקי ירושלים בפרות. בחג הסכות: המונים עלו לציון ברנה. בחג האסיף תקופת השנה. בחג הסכות: ושם חוגגים בשמחה רבה. שמחת בית השואבה. בחג הסכות: זמרות ונגינות להעליל. בכלי שיר ובחליל. בחג הסכות: חרדים כלם בנגינה. עם ילדים פרחי כהנה בחג הסכות: טוענים ומקפצים לדלג. ובידיהם כדי שמן של שלשים לג.

באור הרוו״ה

ישמחו, עש״ה ושמחת ברגך. אהובים, ישראל המאהבים מקיימים מצותיה. לילות, בשינה. וימים, באכילה ושתיה וטיול. חגיגותיהם, קרבן חגיגה. ושלמיהם, נדרים ונדבות, שלמי שמחה. פריהם, פרי החג:

אנוו, הטו ל׳ הפעיל, כמו שאז״ל אניה במצות סוכה נאה. ואדרו, גם זה ל׳ נוי והידור. לרצות על מי ענגים, כמו שאז״ל אמר הקב״ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה. גם בשני רמז וכו׳, כדאי׳ בספרי והובא בפי׳ רש״י פ׳ פינחס נאמר בשני ונסכיהם וכו׳ רמז לניסוך המים מן התורה. לערה, לערות ולשפוך ל׳ ותער כדה. תהום אל תהום קורא, ל״ה בתהלים מ״ב וכמו שאמרו עליו בסוף פרק סדר תעניות אלו כשמנסכין את המים בחג תהום אומר לחבירו וכו׳. דרך יום רבעי וכו׳, בפ׳ קמא דביצה דף ה׳ כרם רבעי היה עולה לירושלים מהלך יום אחד לכל צד וכו׳ ואמר ר״י מה טעם? כדי לעטר שוקי ירושלים בפירות, והיכא רבעי הוא תאר לכרם או לנטע רבעי והזכירו הפייטן בחבורו שמתואר וכן מנהג רז״ל כאמרם הערלה והרבעי, והנה בכל הסדורים גם בכ״י מצאתי כתוב דרך יום רביעי יען גרס רמ״ם במערביות שלו ונקד שנ״ת נזיר״ק ואינו נכון כי בכל מקום שהזכירוהו רז״ל במשנה או בגמרא הוא כתוב רבעי בלא יו״ד בין הבי״ת והעי״ן, וכן אמרו בהדיא בריש מס׳ פרה אמר ר״י לא שמעתי אלא שלשית אמרו לו מה ל׳ שלשית? אמר להם וכו׳ כיוצא בו אמר כרם רבעי אמרו לו מה ל׳ רבעי? אמר להם כך שמעתי סתם, אמר בן עזאי אני אפרש אם אתה אומר רביעי רביעי לאחרים במנין, וכשאתה אומר רבעי בן ארבע שנים עכ״ל, והנה הרב בעל ת יו״ט הזכיר שני מיני ניקוד שמצא בספרים האחד שְׁלָשִׁית והשני שְׁלִשִׁית ולא הכריע ביניהם, ויפה עשה כי לא יצדק גם שניהם לעיקר מדקדק ל׳ עברי אם הראשון שג״ל קמ״ץ ניר״י שאין לו משקל בל׳ עברי ואם השני גם הוא לאחרים במנין כמו על שִׁלֵּשִׁים ועל רִבֵּעִים אכן הניקוד הנכון הוא שְׁלָשִׁית רְבָעִי שו״א קמ״ץ חיר״ק והניקוד הזה כבר הזכיר הרב רד״ק במוצלות ודעת בס׳ השרשים שלו בשרש ימן ע״ין עליו, ותימה על הרב בעל תויו״ט שנתעלמה ממנו הלכה רווחת מרד״ק*). המונים, המון עם רב. להעליל, לרומם ולהעלות. חרדים, שמחים. וכל עניני החרוזים האלה הלא המה מבוארים בפרק החליל דף נ״א. טוענים, נושאים. ובידיהם כדי שמן של שלשים לוג, ביד כל אחד מארבעה פרחי כהונה היו כדי שמן של שלשים לוג כמו ששנינו שם וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם.

*) וכן נסב״ם כשגגת פ׳ לך לך (ס״ו ע״) כלגין הרווי״ה בזה, ע״ש גם מש א״רים גדולים (מדפיסנו).

בחג הסכות: יודעי דת וחכמי עדה. מראים לפניהם קידה. בחג הסכות:
כהנים ולוים מצלצלים ומודים. החסידים ואנשי מעשה מרקדים. בחג הסכות:
לאנשים מדהנשים להפרישם. מתקנים תקון גדול שם. בחג הסכות:
מרבים היו בשמחה ובצלצולים. מה יפו פעמיך בנעלים. בחג הסכות:
נוטלים לולב שבעה בהילולים. זכר למקדש לעשות בגבולים. בחג הסכות:
סכה לעשות בכל מושבותיכם. למען ידעו דורתיכם. בחג הסכות: עדונים
להיות שבע בצל רעננים. סמן לשבעה ענגים. בחג הסכות: פחים להצן
להבה ושרב. וסכה תהיה לצל יומם מחרב. בחג הסכות: צדקתה להגן
מלהט ולספות. כל האזרח בישראל ישבו בסכת. בחג הסכות: קמים
ינתקו מוסרות לראתך. ושמחת אתה וביתך. בחג הסכות: רוזנים נוסדו
יחד מרב אנחה. וכל ישראל ישישו בהלל ובשמחה. בחג הסכות: שם
הנכבד שבעה להדר. בלולב ובפרי עץ הדר. בחג הסכות: יי תשבחות
לו למלל. ולגמר בו את ההלל. בחג הסכות:

גם המחבר יחיאל חזק ואמץ

יקר חסדך ברנה בבקר למללם. אמונתך לספר בלילות מעין כל נעלם. חזק ואמיץ נפאר שמך לעולם: בגילה ברנה בשמחה רבה ואמרו כלם: מי כמכה עד לפני משה.

ראשי החרוזים יחיאל בן יצחק יגדל

יפי ענניך סככת על גאולים. חפת כבודך פרשת עליהם להיות

באור הרווח"ה

כדי שמן של מאה ועשרים לוג שהם מספיקין לכל הסל והסל. נוטלים לולב שבעה וכו', בס' לולב וערבה התקין ריב"ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש. הילולים וכו', כ"כ (בנ"ס) [בס"מ] והוא ל' עידן וזמן וי"ל עלויים ל' עדי וקישוט וטעמו להיות מקושטים שבע בסוכה תחת צל עלי רעננים. סמן לשבעה ענגים, שהוא מגינים עליהם כדאיתא בילקוט פ' בשלח רמז רכ"ח. פחים להצן וכו', לקרר חום של יום הבא וכמאמרם ז"ל בפסיקתא דרב כהנא; להצן הוא מגזר מן צנים פחים (משלי כב, ה) ל' צנה וקור, ולא אוכל להתאפק מלהעיר על שיבוש גדול שהשתבש בזה המדקדק החכם הר"ר אינק שהעלה נר"ו בסידור שיח יצחק שלו שכתב בזה"ל: להצן לקרר והוא בנין מחודש וצ"ל הס"א והגד"י בציר"י כמו להסב אליך (ש"ב ג, יב) כי הוא מהכפולים, וכן להצן שבסמוך גם הוא בנין מחודש שרשו צנן וצ"ל כוה צירי"י כמו להסב האמור עכ"ל, ומגדל כזה אחר יסודותיו בשפתי רננות שלו ונכשל בדבר ידוע לתינוקות של בית רבן שה"א מקור בנין הפעיל בגזרת הכפולים קמוץ, ומה שהביא לראיה מן להסב אליך דשמואל הוא ראיה לסתור כי גם זה קמוץ בכל הספרים המדויקים, ואם שלפנו באיזה ספר מוטעה שנזדמן לו בציר"י היה לו לפקוח עיניו על תבת להסב מצות שאול (דה"א יב, כג) שהוא קמוץ וכן כל הסב האל מאחר הוא כשהם לנהם כולהון קמצין כמשפט הלשון; ויען שהמחבר הזה חכם גדול בחכמת הלשון כנראה מחבוריו לזאת חשבתי למשפט להוכיח על פניו שגגתו אשר שגג ולהרים מכשול מדרך עמי. קמים, מתקוממיך. ינתקו מוסרות, עפ"ה ננתקה את מוסרותימו (תהלים ב, ג) הכוונה על ביטול שבטלין במצות סוכה כדאיתא במס' ע"ז דף ג' א'. לראתך, כ"כ בספרינו ובכ"י גרס לרעיתך. רוזנים נוסדו יחד, הוא רישא דקרא הנ"ל. ולגמר בו את ההלל, כ"כ בכ"י:

יקר חסדך וכו', עפ"ה מה יקר חסדך אלהים (תהלים לו, ח) ועפ"ה ולרנן לבקר חסדך, וכתיב להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות:

להיות סגולים, מחופין והוא מגזרת סל וכן אמרו ז"ל מן הסלולין אסורה (ע"ז דף ל"ט ב'). והארוך כשעברי גליה, ישראל היו מיחדים ומפארים שמך כראוי לשוברי גלי

סְלוּלִים. יְהָדוּךָ וִיפָאֲרוּךָ כְּעוֹבְרֵי גַלִּים. אָז לְשִׁמְךָ שִׁבְּחוּ בְּנֵי אֵלִים: זֶה צוּר יִשְׁעֵנוּ פָּצוּ פֶה וְאָמְרוּ: ה' ימלך עד מיד חוק סכנו.

בְּנֵה סֻכָּתְךָ וְהָקֵם הַנְּפוּלָה. יְסוֹדוֹתֶיהָ לְשַׁתֵּת וְלִבְנוֹתָהּ עַל־תִּלָּהּ. צֹאנְךָ לִרְעוֹת עַל־מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ לְהַנְחִילָהּ. חָפוּץ כְּמִקֶּדֶם וּבְחִיר צֶדֶק וְעוֹלָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מֶלֶךְ צוּר יִשְׂרָאֵל וְגוֹאֲלוֹ:

עיין מ"א א"ח סי' רנ"ו ובסדור עו"ס דף כ"ב ע"ב:

השכיבנו עד סכת שלומך.

קְרָא מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּמִשְׁמָרוֹ. יְקַבֵּל לַיּוֹם הַבָּא שְׂכָרוֹ. גַּאֲוָה אֲפִיקֵי מָגִנִּים סָגוּרוֹ. דּוֹד לְמַלֹּאת לוֹ בְּשִׁבֹּלֶת עוֹרוֹ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַפּוֹרֵשׂ סֻכַּת שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל וְעַל יְרוּשָׁלָיִם: וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶת־מֹעֲדֵי יְהֹוָה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: הש"ץ אומר ח"ק.

מעריב ליל שמיני עצרת

החזן מתחיל ברכו עד ימלוך עלינו לעולם ועד ואח"כ מתחילין כאן:

מיוסד ע"פ א"ב אלא שבין אות ח' לאות ט' נשמטו פיוט לחד עם זה שהחבר דניאל [בר יעקב]:

אַגִּיד לְךָ תִּפְאָרָה וְהַלֵּל. בְּיוֹם שְׁמִינִי הָעֲצֶרֶת בַּלֵּיל. גְּבוּרוֹתֶיךָ בְּרָבֵי עָם אֲמַלֵּל. דּוֹד מַעֲבִיר יוֹם וּמֵבִיא לַיִל: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמַּעֲרִיב עֲרָבִים: אהבת עולם עד ממנו לעולמים.

הַזֹּכֵר לְעַטְּרֵנוּ בִּשְׁנַת טוֹבוֹתֶיךָ. וְנִרְוֶה מִדֶּשֶׁן בֵּיתֶךָ. זְכוֹר לְדוֹרְשֶׁיךָ יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ. חֶסֶד נְעוּרִים וְכָלוּל אַהֲבָתֶךָ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ק"ש. אמת ואמונה עד לך ענו שירה.

מיוסד ע"פ א"ב
שְׁמִינִי אֶשְׁפּוֹךְ לֵב וָנֶפֶשׁ כַּמַּיִם. לִפְנֵי רוֹכֵב בְּגַאֲוָתוֹ שָׁמַיִם. בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי:

באור הרוו"ה

גלי ים שצריכין לעבור. אז לשמך וכו', תחלה אמרו ישראל שירה ואח"כ המלאכים בני אלים:
בנה סכתך וכו', סכת דויד הנופלת (עמוס ט, יא) והיינו המקדש. לשתת, ליסד:
קרא מקרא קודש ומשמרו וכו', הקורא ושומר מקרא קודש של סוכה יקבל שכרו לעתיד לבוא ויהיה ניטב בסוכת עורו של לויתן כמו שאחז"ל. גאוה אפיקי מגנים סגורו, כ"ל בכ"י והוא כינוי אל לויתן שנאמר עליו גאוה אפיקי מגנים סגור (איוב מא, ז). דוד, הקב"ה ד די. למלאות לו וכו', כן כתיב אלא לויתן התמלא בשכות עורו, ועליו דרש רז"ל עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן, ול' מלא ומילוי נופל גם על הממלא גם על הממולא דוק ותמצא וכן פי' רש"י שמות כ"ח י"ז אצל ומלאת בו מלואת אבן ע"ש. [לא ידעתי איפה פירש"י כן, אבל מלאתי על ל' הרקח אבל צריך חרבי]:
אגיד. אספר ואקשור לשון אגדה עטרות לי (איוב לא, לו):
הזוכר לעטרנו וכו', לעטר לנו את השנה בכל טוב ע"י הגשמים והוא עפה"כ עטרת שנת טובתך (תהלים סה, יב). ונרוה וכו', עפה"כ ירויון מדשן ביתך (שם לו, ט). זכור לדורשיך וכו', עפה"כ זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך (ירמיה ב, ב):
שמיני אשפוך וכו', בשמיני מתפללין על הגשמים

שמיני בכהונה לשרת משרת ובניו. קרא משה לאהרן ולבניו. ביום השמיני: שמיני גזרת דת גשמים. אם רב ואם מעט נרשמים. ביום השמיני: שמיני דורש לאות ברית. להציל בו מאף שארית. ביום השמיני: שמיני הוכן לנאמנה. תן חלק לשבעה וגם לשמונה. ביום השמיני: שמיני והתר לסכה עוצרים. לישב בבתים ובחצרים. ביום השמיני: שמיני זמן לבהמה. להרצות פני שוכן רומה. ביום השמיני: שמיני חקר לאספו עם שבעה. מפני טרח יולדת השבעה. ביום השמיני: שמיני טכס לברך קהל מלכם. בשלח את העם לדרכם. ביום השמיני: שמיני יחד אור עם. לקרבן טוב מעט. ביום השמיני: שמיני כפור ומנוח דוחה. לקים צווי עונות מוחה. ביום השמיני: שמיני לעדף שמחה לראות. לנענע שמיני בעשותו נוראות. ביום השמיני: שמיני מזמן לעתיד לבוא. לשמח בו עם קרובו. ביום השמיני: שמיני נקרא עצרת. לאם כאישון ננצרת. ביום השמיני: שמיני סדורה בדתות. ובו נכרתו שלש עשרה בריתות. ביום השמיני: שמיני ערוך התחתמים בו להציל. מפוערת גנון והציל. ביום השמיני: שמיני פים בו להתחנן. לטבוח

באור הרוו"ה

משרת, אהרן. ובניו, בניו. שמיני גזרת וכו', בחג נידונין על המים אם רב או מעט יהיו. שמיני דורש, כן כתוב בכ"י והוא עיקר וטעמו היום השמיני כדרש לאות ברית מילה להציל בזכותו שארית ישראל מאף של גיהנם. לנאמנה, לישראל העדה הנאמנה בבריתו. תן חלק לשבעה, אלו ז' ימי החג וגם לשמונה זה שמיני עצרת כדאיתא במדרש. שמיני והתר כו', בשמיני היה מתיר לעוצרים בסוכה לישב בבתים ובחצרים. שמיני זמן וכו', כדכתיב ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה'. שמיני חקר וכו', טעמו לזאת חקר והכן לאסוף ולצרף שמיני עצרת עם שבעת ימי החג מפני טורח ישראל וכדאיתא בילקוט פ' פינחס אתה מוצא כשם שעצרת של פסח רחוקה נ' יום אף זאת היה צריך להיות רחוקה נ' יום, ולמה היא סמוכה לחג? מפני שאחר ימות החג ימות הגשמים הם (ולא רצה להטריח עליהם לשוב ולעלות לירושלים), לפיכך אמר הקב"ה עד שהן כאן יעשו את העצרת עכ"ל. יולדת השבעה, תאר לישראל בירמיה ט"ו ט'. שמיני טכס, נתקן לברך קהל מלכם, שיברך הקהל את מלכם וכן כתיב גבי שלמה ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך (מ"א ח, סו): שמיני יחד אור עם לקרבן וכו', הקב"ה עושה אור כשלמים יחד השמיני לקרבן טוב מעט כי בשבעת ימי החג הקריבו את ישראל בשבעה פרים אבל בשמיני פר אחד ואיל אחד לפי שהוא כנגד ישראל כמבואר שם בפירש"י ז"ל ובמסכת סוכה דף נ"ה, ויתכן כי טוב האור לכנסת ישראל. שמיני כפור וכו', היום השמיני למילה הוא דוחה יו"כ ויום מנוח היינו שבת כדי לקיים ציווי של הקב"ה שהוא מוחל עונות כי הוא צוה ביום השמיני ימול, ביום אפי' בשבת ואפי' ביו"כ. שמיני לעודף שמחה לראות, כדאיתא במסכת סוכה דף מ"ח א' והיית אך שמח לרבות ליל יו"ט אחרון לשמחה, מלמד שחייב אדם בהלל ובשמחה ובכבוד יו"ט אחרון של חג וכו', וזה טעם לעודף שמחה והיינו לראות שמחת שמיני. לראות, את פני ה'. לנענע שמיני, לומר מזמור על השמינית, לנענע קול עוגב מן משחקים לפני ה' וגו' ובכנורות וגו' ובמנענעים ובצלצלים (ש"ב ו, ה) ואמרינן במס' סופרים, כי בשמיני היו אומרים שיר למנצח על השמינית, כן נראה עיקר בפירוש המחבר הזה, והמפרשים אשר ראיתי פירשוהו על נענוע של לולב, ולפי שבספי' הזה בלתי מתיישב על הלשון, לא ידעתי מה ענין לולב ליום השמיני. נקרא עצרת לאום וכו', מבואר ע"פ מאמרם ברבות פ' פינחס: ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל שבעת ימי החג ישראל עוסקין בקרבנותיהם של אומות העולם, ביום השמיני אמר להם הקב"ה עכשיו אני ואתם נשמח יחד וכו'. שמיני סדורה וכו', הרבה מצות נסדרו על יום השמיני כגון עצרת וקרבן בהמה ומילה ביום השמיני ועליה נכרתו י"ג בריתות כדאיתא בפרק ארבעה נדרים דף ל"א ב'. ערוך להציל וכו', דם המילה שבשמיני, הוא מוכן וערוך להציל החתומים בברית מילה מן גיהנם. מפוערת, תאר לגיהנם כדכתיב לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק (ישעיה ה, יד). שמיני פיים וכו', עתה מפרש הפייטן ענין מאמרם ז"ל:

מכה ותכן. ביום השמיני: שמיני צווי לומר זמן. לברך האל הנאמן. ביום השמיני: שמיני קבוע רגל בפני עצמו. לשמח בו עמו. ביום השמיני: שמיני רצוי להקריב קרבן בו לבדו. למלא כל־הארץ כבודו. ביום השמיני: שמיני שיר בו לבדו למלל. לגמר־בו את־ההלל. ביום השמיני: ח' שמיני תת ברכה בפני עצמה. לתת ליעף כח ועצמה. ביום השמיני:

שמיני דורשי נצוח יחודך. אנא להשתחו"ת באים ברב חסדיך. יחיש עזרם מקדש בזכות חסידיך. בעזרת שוררו על־הים שהדיך: בגילה ברנה בשמחה רבה ואמרו כלם: מי כמכה עד לפני משה

טועני על מלך אל אמונה. ישבו בסכה שבעה באמונה. כנתנו חלק לשבעה וגם לשמונה. לקראתם זה ישענו להחיש שבעה ושמונה: זה צור ישענו פצו פה ואמרו:

ה' ימלך עד חזק ממנו

מחיל אל־חיל הולכים. נסעו מסכה ולשמוח בשמיני נמלכים. סבר יהבם עליך משליכים. עוזר ישראל וגואלו ממליכים: ברוך אתה יהוה מלך צור ישראל וגואלו:

השכיבנו עד סכת שלומך

באור הרוו"ה

שמיני חלק לענין פז"ר קש"ב, והוא מבואר בס' החליל ואות פ' רומז לפיס לפי שבשמיני היו מפייסין אנשי משמרות על הקרבן מה שלא היו עושין כן בשאר ימי החג, אלא היו חוזרין עליהם הלילה כ"ד המשמרות, ופירוש פייס גורל, והתכן ל' תיקון. זמן, אות ז' ירמוז על זמן בפני עצמו שמברכין בו שהחיינו כמו ביום ראשון של חג. קשב ר ג ל וכו', על זה ירמוז אות ר' שהוא רגל בפני עצמו לענין אבלות, כדאמרינן בס' ואלו מגלחין אמר רבינא יום א' לפני החג וחג ושמיני עצרת שלו הרי כאן עשרים ואחד, פי' לענין שלשים יום ואין צריך להשלים לשלשים יום אחר הרגל אלא תשעה ימים נמצא דהשמיני עולה שבעה כשבעת ימי החג. שמיני רצוי וכו', אות ק' ירמוז על קרבן בפני עצמו שהיו מקריבין כל ימי החג שבעים פרים והיו מתמעטין והולכין ולפי סדר מיעוטם היה להם להקריב בשמיני ששה פרים ואין מקריבין בו אלא אחד והוא כנגד אומה יחידי, ועוד שבכל שבעת הימים היו מקריבין בכל יום אילים ב' כבשים וי"ד כבשים ובשמיני איל אחד ז' כבשים. שמיני שיר בו לבדו וכו', השיר שהיו הלוים אומרים ביום השמיני ולא היה מכלל שירת החג כדאמרינן בס' החליל בחולו של מועד בראשון אומר: הבו לה' בני אלים (פי' חולו של מועד הוא קורא ליום שני, כי זה מדבר בזמן שבית המקדש קיים שלא היו עושין יו"ט אלא יום אחד), בשני: ולרשע אמר אלהים, בשלישי: מי יקום לי, ברביעי: בינו בוערים, בחמישי: הסירותי מסבל שכמו, בששי: ימוטו כל מוסדי ארץ, רב ספרא מותיב בהא סימנא: הז"ו מכה"י, ואם חל שבת באחד מהן דוחין שיר של אותו יום למחר והיו אומרין במקומו שיר של שבת וכן היו דוחין שיר של כל יום ליום שלאחריו בענין שיהיה נדחה השיר האחרון שהוא ימוטו כל מוסדי ארץ, וביום השמיני אין לומר לחזור כבתחלה ולאמר שיר של יום ראשון שהוא הבו לה' בני אלים אלא אומר שיר אחר בפני עצמו ומפרש במס' סופרים שהוא למנצח על השמינית. שמיני תת ברכה וכו', שבתפלה ובברכת המזון אין אומרים את יום חג הסכות הזה אלא את יום שמיני חג עצרת הזה: שמיני דורשי נצח וכו', ישראל דורשים נצחות יחודו ית'. יוחש, יומהר. סהדיך, עדותיך. טועני על, ישראל הטוענים עולו של הקב"ה. לקראתם, כנגד זה, יחיש ישענו ע"י שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם, כנבואת מיכה (ה, ד) והמה מבוארים בס' החליל דף נ"ב: מחיל וכו', עשה"כ ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון (תהלים פד, ח) ואמרינן עליו בסוף ס' הרואה היוצא מבית הכנסת לבית המדרש ומבית המדרש לביהכ"נ זוכה להקביל פני שכינה עכ"ל. ועל יסד נסעו מסוכה וכו'. נמלכים, מתיעצים. סבר יהבם, תקות משאם, ל' השלך על ה' יהבך (שם נה, כג):

פונים מסכה לביתם לישב. צפון לחשם הקשב. קוראי רוממותיך שמך לחשב. תפרוש עלימו סכת שלומך תהלות יושב: ברוך אתה יהוה הפורש סכת שלום עלינו ועל כל־עמו ישראל ועל ירושלים: נשמת ושכרו. וידבר משה.

חצי קדיש. שמ"ע. ק"ש. עלינו. ק"י.

טעה הזכרת כתב בתפלה ובברכת המזון יש להזכיר את יום שמיני חג העצרת הזה, כ"ה בסדו"ח ובי"ד ומנהיג והאגודה והמחבר ותניא סימן פ"ח וסבלי הלקט ומנהגי ראי"ק, והרב בעל ס"ז שקל ושרי לבוכית פ"ס רמ"א שמעמ"ל נקרא חג ע"ם והרב בעל ויצ"ל כתב שמעמ"ל נקרא חג מכלל ושמחה בחגך ונעלם זה מעיני האחרונים הפוסקים עכ"ל, ולדעתי זה ראיה לסתור מדאיצטריך קרא לרבות יו"ט האחרון לשמחה ש"מ שאיננו בכלל ושמחת בחגך וכי אתרבי לשמחה אתרבי, אמנם נראה להביא ראיה דאקרי חג מן הירושלמי הובא בתוספות בחגיגה דף ס' א', ומנוחם אותו חג לב' שבעת ימים, לא מהן שבת שהכבר למדנו שאין חגיגה דוחה שבת ומה ת"ל תחגו הו? לרבות יו"ט האחרון להשלמין וכו' עכ"ל. הרי לך שיו"ט אחרון נקרא חג מן התורה, ונ"ל השמיני בה' ברלא כמנהג בלשון אחר מלה את וכ"ה בפי' רש"י ברכה את יום השמיני, ולא תמלא בכל המקרא לא ביום שמיני עצרת ולא ביום שמיני העצרת כ"א ביום השמיני עצרת, לעולם השמיני בה' ברלא ועצרת בלא ה' כדין חבור הנסוא עם נושאו, יום ראיה ברורה שאין שמיני סמוך לעצרת אבל הם נפרדים וגם בעל הטעמים הפרידם לעולם, ועוד ראיה דכתיב עצרת היא בלשון נקבה ולא יתחבר כלל עם שמיני שהוא זכר לכן נוסחת בעל ס"ז את יום שמיני העצרת הזה היא תמוה ומוקשה בכל צדדי' וכדאמרן ועוד ההפוך מנוסחה זו היא שמיני של העצרת וכאלו יש לעצרת ימים שמונה וזה שקר, ואולם ע"ם דרכי יתכן ג"כ לומר את יום השמיני עצרת החג הזה ויהיה טעמו ביום השמיני שהוא עצרת של חג הסכות הזה וגירסא זו גם היא נכונה וברורה, וקצת קהלות אוחזות בזאת וקצתן בגירסא הקדמונית ושתיהן נכונה ואין לאמה חסיסה על האחרת, לכן אין לשנות המנהג:

מעריב ליל שמחת תורה

החזן מתחיל ברכו עד ימלוך עלינו לעולם ועד ואח"כ מתחילין כאן:

את־יום השמיני. בטוב יזמיני. רני פלט יסובבני. לעת ערב בצלך ילונני: ברוך אתה יהוה המעריב ערבים: אהבת עולם עד לשלמים

אומה אהב ברך בכפל. במדה מרבה מראש בתוספת. בזה עצרת תג אספת. אהביו יקרב אליו להאסף: ברוך אתה יהוה אוהב עמו ישראל: ק"ש עד לך ענו שירה.

מיוסד ע"פ א"ב וחם ,כמחבר יצחק הקטן חזק אמן בסוף

שמיני אמץ בפני עצמו. ברוב קבוע לשמו. ביום השמיני: שמיני גמר בפיס רגל וזמן. דבר שיר וקרבן מזומן. ביום השמיני: שמיני הוסיף לנוי נכבד. ובמוספי קדש מכבד. ביום השמיני: שמיני זמן והקבע לרצות.

באור הרווי"ה

פונים. לקון לחשם, שסיכת תפלתם שמתפללים בלחש. שמך לחשב, על שה"כ ליראי ה' ולחושבי שמו (מלאכי ג, טז). תהלות יושב, תאר לאל יתברך: את יום. יזמיני, יזמין ויכין לי. רני פלט יסובבני, רנה של פלוט יסובבני תמיד, וסוא עפ"ה רני פלט תסובבני סלה (תהלים לב, ז). לעת ערב, לעת נרס המשלת לערב, וסוא עפ"ס והיה לעת ערב יהיה אור (זכריה יד, ז) וידמה למלחמת גוג. בצלו ילונני, עפ"ס בצל שדי יתלונן (תהלים צא, א): אומה אהב, האומה אשר אהב. בכפל, בתוספת. בתוספת יום, וכמו שאז"ל קשה עלי פרידתכם עכבו עוד יום א' וכו', כדאי' בפירש"י סוף פ' פינחס: אמץ, נתחזק להיות רגל בפני עצמו והוא קובע חוב קבוע לשמו, והיינו פז"ר קש"ב כמו שיבואר. גמרו, הקב"ה גמר והשלים אותו בפיס ותנ וכו'. דבר, כ"כ בכ"י בנ' קמנין וכן עיקר כי סוא רומז לברכה; ולולי כן יחסר הב' מפז"ר קש"ב, ודבר נופל על התפלה וברכת המזון ולדעתו יהיה משם ברכה שאומרים בתפלה ובבהמ"ז את יום שמיני חג העצרת, וכדעת מקצת מפרשים; וכבר מבואר זה

חק נולד בו להרצות. ביום השמיני: שמיני טבע חתומי חותם. ידידות נצר מכתם. ביום השמיני: שמיני כלול לשמחה גדולה. למכהן בחנוכה עולה. ביום השמיני: שמיני מלפני פני פניו. נחלק בכל ענייניו. ביום השמיני: שמיני שכם לשכוח מלך. עת ויברכו את המלך. ביום השמיני: שמיני פנות בקר הלכתו. צדק ילין מעונתו. ביום השמיני: שמיני קול שמע באהבה. רנת בית השואבה. ביום השמיני: שמיני שלום שומר אהלו. תוך ימי עלית רגלו. ביום השמיני:

שמיני יצוה חסדו קדוש לעמו. ובלילה שירה עמו. מושל השליט בעולמו. עלינו כמאז יהי נעמו: בגילה ברנה בשמחה רבה ואמרו כלם: מי כמכה עד לפני משה.

שמיני היטיבה יהוה לטובים. קוראיך בדברים ערבים. טובות ישמיע לאהובים. נעם מלכותך ענות תאבים: זה צור ישענו פצו פה ואמרו: ה' ימלך עד מיד חזק ממנו.

שמיני חלק לשבעה וגם לשמונה. מצוה עלינו לתת מנה. זכרון אבות יזכר־בם שוכן מעונה. קנות שנית עדת מי מנה: ברוך אתה יהוה גאל ישראל: (נ"א **מלך צור ישראל וגואלו**):

השכיבנו, עד סכת שלומך.

שמיני אלהים יחננו. ממעון קדשו לברכנו. נאמו יקם מלכנו. בפרישת שלומו לסוככנו: ברוך אתה יהוה הפורש סכת שלום עלינו ועל כל־עמו ישראל ועל ירושלים: וידבר משה.

ח"ק. שמו"ע כדאתמול (וכשחל במו"ש אומרים ותודיענו). ק"ש. ומקדשין יק"ז. (וכמו"ש יקנה"ז). עלינו. ק"י. ארון עולם

באור הרוחה

במערבית דאתמול. הוסיף לגוי וכו', מבואר ע"פ המדרש שהעתקתי שם, והוא עפ"ה יספת לגוי נכבדת (ישעיה כו, טו). שמיני זמן וכו', שור או כשב או עז כי יולד מיום השמיני והלאה ירצה לקרבן. טבע, השביע וחתם את ברית קדש בבשרנו. ידידות נצר מכתם, ירמוז לאברהם ראש האבות, ומכתם שמו מכה תם כלומר נימול כמו שאז"ל. כלול, ל' כלילת יופי שאין עטרה כי אותו היום נטל עשר עטרות, כדאיתא במסכת שבת דף פ"ז ב'. למכהן וכו', אהרן שנתחנך בשמיני למלואים. מלפני פני פניו נחלק וכו', שמיני עצרת נחלק מיום שלפניו ומיום שלפני פניו כדאיתא בפ' החליל. שמיני שכם וכו', מבואר במערביה דאתמול. שמיני פנית בקר וכו', דכתיב ופנית בבקר והלכת לאהליך (דברים טז, ז) מלמד שטעון לינה. מעונתו, ירושלים עפ"ה צדק ילין בה (ישעיה א, כא) ועפ"ה ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון (תהלים עו, ג), וע"ד שאז"ל לא לן אדם בירושלים ובידו עון וכו'. שמיני שלום שומר אהלו וכו', כמו שאז"ל במס' פסחים דף ח' ב' ופנית בבקר והלכת לאהליך מלמד שתלך ותמצא אהלך בשלום וכו':

יצוה חסדו וכו', עפ"ה יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי (תהלים מב, ט). קדוש, אמר לאל יתברך:

שמיני היטיבה, ל' שום הוא. קראוך, שקוראים ע'. סוכת שמע, כ"ה בכ"י:

שמיני חלק לשבעה וכו', כ"ה בכ"י והוא עקר, כי לאות ח' אנו צריכים בראש האחרון; וטעמו מצוה עלינו לתת מנה וחלק לשבעת ימי החג וגם לשמיני עצרת. זכות אבות יזכיר גם שוכן מעונה, קנות שנית עדת אמנה, כ"ה בכ"י וכן מסתבר:

שמיני. נאמו יקם מלכנו, שהקב"ה יקיים נאמו לסוככנו בפריסת שלומו. ובכתב יד גרס נאמן יקים מלכנו:

קצור ל' הרמב"ם ז"ל פ"א מהל' תענית. מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שלא תבא שנאמר על הצבור שנא' על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהם והריעו. ודבר זה מדרכי התשובה הוא שבזמן שתבא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להם ככתוב עונותיכם הטו וגו' וזהו שיגרום להסיר הצרה מעליהם. אבל אם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרית הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים. ותוסיף הצרה צרות אחרות. הוא שכתוב בתורה והלכתם עמי בקרי והלכתי (גם אני) עמכם בחמת קרי. כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי: ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שבאה על הצבור עד שירוחמו מן השמים: כשם שהצבור מתענין על צרתן כך היחיד מתענה על צרתו. כיצד הרי שהיה לו חולה או תועה במדבר או אסור בבית האסורין יש לו להתענות עליו ולבקש רחמים בתפלתו: כל השרוי בתענית בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו בין שהיה מתענה עם הצבור על צרתם הרי זה לא ינהג עידונין בעצמו. ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב אלא דואג ואונן כענין שנאמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. עכ"ל:

וכתב השל"ה ז"ל ע"ז [מס' תענית דף ר"א] ומי שאינו עושה כן לא עלה בידו אלא העינוי שמענה את עצמו כי ענין התענית הוא להכניע את החומר ולהגביר את כח השכלי ולהיות מדוגמת עוה"ב שאין בו לא אכילה ולא שתיה רק נהנין מזיו השכינה. כן יתנהג ג"כ להיות כל היום דבוק בו ית' בתשובה תפלה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם. וק"ו שיהיה סור מרע להרחיק מעליו כל תמוד עבירה וכל מדה מגונה ובפרט ישמור מהכעס שהוא הפגם הגדול בעולם כי הכעס הוא אל זר והוא בא קצת בטבע למי שהוא ריקן מאכילה ושתיה ע"כ ינטר על הכעס. וכן כ' ר"ת בס' הישר. גם לא ישית שום שיחה בטלה רק כל מגמתו תהיה על דביקתו בהשם יתברך. ואף אם יהיה לו איזה משא ומתן ביום התענית יעסוק באמונה ובנחת וימהר לחזור לדביקתו. עכ"ל: עוד כתב. אמרו הקדמונים תעני"ת אותיות ת"ת עני וזהו ענין מ"ש רז"ל- אגרא דתעניתא צדקתא. פי' הוא כשאדם מתענה או הוא חסר לחם שאינו אוכל וכואב לו או מרגיש צער העני שתמיד הוא חסר לחם איך הוא בצער וכואב ומרחם עליו. ויש ליתן מה שלא אכל היום לעני לצרכו שאם לא עשה כן נראה כמו שלא התענה לשם שמים רק כדי להראות בתעניתו מיעוט הסיור. ואפשר לדקדק ענין זה בדברי הנביא שאמר הלא פרוס לרעב לחמך. הלחם שלך שהיה מגיע לחלקך. ואיתא בירושלמי (בס' הפלה נחנת) על הפסוק שאמר דוד המע"ה לשלמה בנו ואני בעניי הכינותי לבית ה' זהב כו'. ופריך בירושלמי מאי בעניי אם היה זה הכך הגדול בידו קודם שהקדיש ועשיר היה ותירצו בעניי בעינוי שהיה מתענה ומקדיש סעודתו לשמים. וכן הוא ברד"ק בדברי הימים בפסוק הזה עכ"ל:

היושב בתענית אם יכול לסבול התענית נקרא קדוש: ואם לאו כגון שאינו בריא וחזק אם רוצה להתענות דרך פרישות נקרא חוטא. אבל אם ידוע לו בחטא חייב להתענות: ת"ח אינו רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים אא"כ כשהצבור מתענים שלא יפרוש עצמו מהם: ומלמדי תינוקות וכל העוסקים בצרכי רבים דינם כת"ח: וכתבו ספרי המוסר [והזכרתי לעיל בהל' סעודה] דבאמצע אכילתו בשר שהוא מתאוה לאכול ימשוך ידו ממנה וזה נחשב לו לסיגוף גדול: [וי"ל לפע"ד שגם דרך זה מכוון בפסוק הלוא פרוס לרעב לחמך. היינו מה שעדיין היה צריך לך לאכול די שבעך מזה תפרוס פרוסה ותתן לרעב. ולז"א לשון פרוס ולא לשון נתינה]:

עיר שהקיפוה גוים וכן יחיד הנרדף מפני גוים או מפני לסטים או מפני רוח רעה אינם רשאים להתענות שלא לשבר כחם אלא יקבלו עליהם להתענות כך וכך תעניות לכשינצלו וכן אם גזרו גזירה וגזרו שלא להתענות עלי' יקבלו עליהם להתענות כך וכך תעניות כשתעבור הגזירה (שו"ע או"ח הקע"א):

דיני תענית שני וחמישי ושני:

(א) אחר פסח וכן אחר סוכות נוהגין להתענות תענית שני וחמישי ושני וממתינים עד שיעבור כל חודש ניסן ותשרי ואז מתענים ובשבת הראשון אחר ראש חודש מברכין מי שיקבל עליו תענית שני וחמישי ושני ומי שעונה אמן אין צריך קבלה אם ירצה להתענות ואם יש מילה או חתונה באותו שבת נוהגין לברכו במנחה (מקוס מהיות טוב ט') (מ"א סימן תצ"ב):

סליחות לשני

כתפלות כאלה נתחברו בימי הגזירות שנגזרו בהם סליחות שסבבו על היהודים. ובזמננו זה אחרי אשר בכל משכו תלינו כל חלב: פלכן מחד. אין אנחנו מתפללים אותם כי אם לזכר התסדים אשר עשה עמנו ה' בימים ההם והצילנו מכל צר ואויב.

קודם אמירת הסליחות מתחילין כאן ואומרים אל ארך אפים וכו':

סְלַח־לָנוּ אָבִינוּ, כִּי בְּרֹב אִוַּלְתֵּנוּ שָׁגִינוּ, מְחַל־לָנוּ מַלְכֵּנוּ, כִּי רַבּוּ עֲוֹנֵינוּ:

אֵל אֶרֶךְ אַפַּיִם אַתָּה, וּבַעַל הָרַחֲמִים נִקְרֵאתָ, וְדֶרֶךְ תְּשׁוּבָה הוֹרֵיתָ: גְּדֻלַּת רַחֲמֶיךָ וַחֲסָדֶיךָ, תִּזְכּוֹר הַיּוֹם וּבְכָל־יוֹם לְזֶרַע יְדִידֶיךָ: תֵּפֶן אֵלֵינוּ בְּרַחֲמִים, כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הָרַחֲמִים: בְּתַחֲנוּן וּבִתְפִלָּה פָּנֶיךָ נְקַדֵּם, כְּהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם: מֵחֲרוֹן אַפְּךָ שׁוּב, כְּמוֹ בְּתוֹרָתְךָ כָּתוּב: וּבְצֵל כְּנָפֶיךָ נֶחֱסֶה וְנִתְלוֹנָן, כְּיוֹם וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן: תַּעֲבוֹר עַל־פֶּשַׁע וְתִמְחֶה אָשָׁם, כְּיוֹם וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם: תַּאֲזִין שַׁוְעָתֵנוּ וְתַקְשִׁיב מֶנּוּ מַאֲמָר, כְּיוֹם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה וְשָׁם נֶאֱמַר:

אֵל מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רַחֲמִים, מִתְנַהֵג בַּחֲסִידוּת, מוֹחֵל עֲוֹנוֹת עַמּוֹ, מַעֲבִיר רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן, מַרְבֶּה מְחִילָה לְחַטָּאִים וּסְלִיחָה לְפוֹשְׁעִים, עֹשֶׂה צְדָקוֹת עִם־כָּל־בָּשָׂר וָרוּחַ, לֹא כְרָעָתָם תִּגְמוֹל: אֵל הוֹרֵיתָ לָּנוּ לוֹמַר שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה, וּזְכָר לָנוּ הַיּוֹם בְּרִית שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה, כְּמוֹ שֶׁהוֹדַעְתָּ לֶעָנָיו מִקֶּדֶם, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב. וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם, וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה:

וַיַּעֲבֹר יְהוָה | עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא:

יְהוָה | יְהוָה, אֵל רַחוּם, וְחַנּוּן, אֶרֶךְ אַפַּיִם, וְרַב־חֶסֶד, וֶאֱמֶת: נֹצֵר

א ב ג שמות לד ס"ו.

עיון תפלה

אל מלך. לך האל והכח ולך המלוכה ואין מי ימחה בידך, לפיכך כשאתה דן בכל יום את העולם ואתה רואה שנתחייב עולם כליה הנך עומד מכסא הדין ואתה **יושב על כסא רחמים** (ע"ז ג' ע"ב). ופירוש יושב שוהה במדת הרחמים, כמו ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים (שמות יב, מ): **מתנהג בחסידות.** שעושה חסד עם בריותיו לפנים משורת הדין, כמו שנאמר (ירמיה ג, יב) כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם: **מעביר ראשון ראשון.** עון שבראשונים הבאים לאחת לכף מעבירו ושומטו, שאם היו מחצה על מחצה כיון שחיסר אחד מהם יכרעו הזכיות, וכך היא המדה (רש"י ר"ה י"ז ע"א): **עושה צדקות עם כל בשר ורוח.** לפי שהוא יודע שהם אך בשר ורוח לפיכך עושה עמהם צדקות, וכמו שנאמר (תהלים עח, לט) ויזכר כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב: **הורית לנו לומר שלש עשרה.** לשון רש"י (שמות לג, יט) "אני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל הזכרת לי זכות אבות כסבור אתה שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה וכו'. אני צריך ללמדך סדר בקשת רחמים וכסדר שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כן ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי לא כלים" עכ"ל: **וירד ה' בענן.** (שם לד, ה):

ה' ה'. מדת רחמים היא, אחת קודם שיחטא (כי גם קודם שיחטא האדם חי הוא אך ברחמיו של הקב"ה, וכמו שאמרו רבותינו ויקרא רבה פכ"ז סימן ב' רוה"ק אומרת מי הקדימני ואשלם מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה, מי מל לשמי עד שלא נתתי לו בן זכר, מי עשה לי מעקה עד שלא נתתי לו גג, מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית, מי עשה לי סוכה עד שלא נתתי לו מקום, מי עשה לי לולב עד שלא נתתי לו דמים, מי עשה לי ציצית עד שלא נתתי לו טלית, מי הפריש לפני פאה עד שלא נתתי לו שדה, מי הפריש לי תרומה עד שלא נתתי לו גורן, מי הפריש לפני חלה עד שלא נתתי לו עיסה, מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה) ואחת לאחר שיחטא וישוב כי קבלת התשובה איננה על פי מדת הדין שהרי הדין נותן "הנפש החוטאת היא תמות" ואיך תועיל תשובה למי שאכל סם המות ואיבד את עצמו בידים, אבל מרחמיו של הקב"ה לקבל את החוטאים בשובם מדרכם הרעה): **אל.** גם זו מדת רחמים וכן הוא

חסד לאלפים. נשא עון. ופשע. וחטאה. ונקה: וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: סלח לנו אבינו כי חטאנו מחל לנו מלכנו כי פשענו: כי אתה אדני טוב וסלח ורב חסד לכל קראיך:

הושיעה יהוה כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם: לולי יהוה שהיה לנו בקום עלינו אדם: אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו: כרחם אב על בנים כן תרחם יהוה עלינו: ליהוה הישועה על עמך ברכתך סלה: יהוה צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יהוה צבאות אשרי אדם בטח בך: יהוה הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך וכאשר נשאתה לעם הזה ממצרים ועד הנה: ושם נאמר. ויאמר יהוה סלחתי כדברך: הטה אלהי | אזנך ושמע פקח עיניך וראה שממתינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי | לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים: אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך:

שה"ם יצחק הקטן — אלהינו ואלהי אבותינו — ברבי מאיר חזק ואמץ

ישראל עמך תחנה עורכים. שהם מצרים ולהושע צריכים. צריהם עליהם

א שמות לד, ט. ב תהלים פו, ה. ג שם יב, ב. ד שם קכד, ב. ה שם שם, ג. ו שם קג, יג (בשינוי לשון). ז במדבר יד, יט. ח שם כם, כ. ט דניאל ט, יח. י שם שם, יט.

עיון תפלה

הוא אומר אני אני למה עזבתני ואין לומר למדת הדין למה עזבתני (רש"י): ונקה לא ינקה. לפי פשוטו משמע שאיננו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט (כי כה דאמרינן בב"ק נ' ע"א כל האומר הקב"ה ותרן יותרו חייו שנאמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, ומסיק בירושלמי ביצה פ"ג ה"ח אלא מאריך רוחיה וגבי דיליה, ובמדרש שוחר טוב תהלים מז' ו' ס' נ'אר"א למה הדבר דומה (קצוות הכתוב"כ ובמ"ת) דומות למלך שכעס על בנו והיה בידו חרב הגדויית ונשבע שהיא עוברת על ראש בני וכשנתפייס אמר אם עברה על ראש בני אין לו חיים וטוב אין לי שיורש מלכותי ולבטל גזירתי אי אפשר מה עשה המלך הכניסה לנרתקה והעבירה על ראש בנו ונמצא בנו ניצל וגזירתו נתקיימת (זה היה בגלות מצרים הקב"ה נשבע לשם תחום מיוחד בארץ גושן והבדילם מבין המצרים כנרתק הזה המבדיל בין החרב לבין הטהור). ר' חנינא אמר למלך שכעס על בנו והיתה לפניו אבן גדולה ונשבע המלך שהוא זורקה על בנו וחזר ואמר אם אני זורקה בו טוב אין לו חיים מה עשה המלך נטה והתחילו צרורות קטנות והתחילו זורקין עליו אחת אחת והמלך הציל את בנו וקיים שבועתו (זה הוא בגלות אדום שהאריך הזמן תחת כובד השעבוד). רשב"ל אמר למלך שכעס על בנו והיה לפניו חבל ונשבע שהוא מכהו מאה מכות בחבל הזה חזר ואמר אם הוא לוקה מאה מלקיות טוב אין לו חיים מה עשה המלך כפלה למאה כל מאה והכהו באותו חבל כפוף פעם אחת ונמצא המלך הציל את בנו וקיים גזירתו (זה היה בימי אחשורוש שגזר עליהם המן להרוג בפעם אחת), והוא ע"ד שאמרו רבותינו (ר"ה י"ז א') ועון עצמו אינו נמחק. כך פירש רש"י בפ' כי תשא, ובירמיה ל, יא פרש"י לשון פיאוש השמד, וכן פירש שם הרד"ק "ענין כריתה כמו ונקתה לארץ תשב כי הנכרת מן העולם נקי ממנו, ות"י ושיצאה לא אשיציך" עכ"ל. והכל לפי הענין, כאן הוא מדבר במדת רחמים אמר שבכל זאת לא ינקה לגמרי אע"פ שהוא נושא עון ופשע וחטאה, ושם הוא מדבר ממדת הדין כמו שאמר ויסרתיך למשפט אמר שבכל תקף הדין נקה לא אנקך מן העולם. ולפי"ז ונקה מקור מחובר אל הפעל שאחריו, כמו והמת אל תמיתוהו (מ"א ג, כו), ואכול לא תאכלוהו (ויקרא ז, כד). ורבותינו דרשו (יומא פ"ו ע"א) מלת ונקה למדה בפני עצמה מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים, ולפיכך נוהגין העולם להפסיק בקריאת י"ג מדות במלה ונקה, כי בשעה שמזכירים מדות הרחמים לא יתכן להזכיר מדות פורעניות. ויש מקשין איך מפסיקין באמצע פסוק? ונראה להרץ לפי שכלם עשרה המדות הן ענין בפני עצמו ואינו מתקשר לא לפניו ולא לאחריו, ובכל ענין בפני עצמו מותר להפסיק בין לפניו ובין לאחריו. וכהאי גוונא מצינו שהפסיקו אנכה"ג בקדושת יוצר הפסוק של קדושה ממה שלפניו והתחילו קדוש קדוש קדוש וגו'. וכמו כן הפסיקו את המקרא ברוך כבוד ה' ממקומו ממה שלפניו:

ישראל עמך. חתום שמ"ח יצחק הקטן ברבי מאיר חזק ואמץ. והוא הריב"ם בעל התוספות אחיו של רבינו תם ז"ל: שהם מצר"ם.

עַל מַאֲרִיכִים. כָּל־זֹאת הִגִּיעָתַם וְשִׁמְךָ מְבָרְכִים: חֳלִי וּמַכְאוֹב לְהִכָּתֵב לֹא נִמְחַר. עֲלוּבִים מִנֹּעַר וּמֵהֶם לֹא הוּסַר. קָדוֹשׁ בְּיָדְךָ לְפַתֵּחַ מוֹסֵר. בֶּאֱמוּנָתְךָ הַנְּקִיָּה וְלֹא בֶּאֱמוּנַת בָּשָׂר: הַלּוֹבֵשׁ צְדָקָה וְלוֹ כַּמְּעִיל עֲטוּיָה. וּמִמַּכָּה עַצְמָהּ מְתַקֵּן רְטִיָּה. קוֹמֵם עֲדָתְךָ מִנְּפִילָתָהּ הַמֻּטִּיָּה. בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל וּבִזְרוֹעֲךָ הַנְּטוּיָה: טְמֵאִים (נ"א טוֹעִים) אָמְרוּ נַחֲלָתְךָ לְחַבֵּל. כְּבוֹדְךָ לְהָמִיר וְאַחַר הֶבֶל לְהִתְהַבֵּל*. נִתְעַב אֱוִיל לֶאֱלֹהַּ לְקַבֵּל. יִרְאָתְךָ הַקְּדוֹשָׁה לִנְטוֹשׁ וּלְנַבֵּל: בְּאַהֲבָתְךָ וּבְחֶמְלָתְךָ הַמְּנַשֵּׂא וּמְנַטֵּל. עֲצַת צוֹרְרֶיךָ תְּסַכֵּל. וּמַחְשְׁבוֹתָם תְּבַטֵּל. רַבָּה מְהוּמָה בֵּינֵיהֶם תַּטֵּל. וּמַלְאָךְ אַכְזָרִי דּוֹחֶה וּמְטַלְטֵל: בַּעֲבוּר כְּבוֹד עַצְמְךָ וְשֵׁם קָדְשְׁךָ הַמְּהֻלָּל. נוֹרָאוֹת הַפְלֵא לְכָל בַּגּוֹיִם יִתְהַלָּל. יוֹעֲצֵיהֶם וְאֵיתָנֵיהֶם תּוֹלִיךְ שׁוֹלָל. וּבָהֶם תְּעוֹלֵל כַּאֲשֶׁר בִּי הִתְעוֹלָל: מֵקִים מֵעָפָר דָּל וְאֶבְיוֹן מֵאַשְׁפָּה. כְּנֶסֶתְךָ אַל תִּתֵּן לְכָלָה וּלְחֶרְפָּה. אִם בְּפִקּוּדֶיךָ מִתְעַצֶּלֶת וּמְרַפָּה. עַל כָּל־פְּשָׁעֶיהָ אַהֲבָתְךָ תְּהֵא מְרַפָּה. יְתֵרָה חִבָּתָם לְפָנֶיךָ אֲדוֹנֵי הָאֲדוֹנִים. בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ קְרוּאִים לְךָ בָּנִים. רַחֲמֶיךָ יְקַדְּמוּנוּ אֱלֹהֵי עֶלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים. טֶרֶם יִשְׁטְפוּנוּ הַמַּיִם הַזֵּידוֹנִים: חֲפֵצֵי קִרְבָתְךָ עַל כָּל־הַבָּאוֹת. הָחִישָׁה לָמוֹ יְשׁוּעוֹת הַנִּבָּאוֹת. קָדוֹשׁ עֲשֵׂה עִמָּם לְטוֹבָה אוֹת. חָזָק וְאַמִּיץ גּוֹאֲלָם יְהוָה צְבָאוֹת: אל מלך ויעבור וכו'

נִשָּׂא לְבָבֵנוּ אֶל־כַּפָּיִם אֶל־אֵל בַּשָּׁמָיִם: תָּבוֹא לְפָנֶיךָ אֶנְקַת אָסִיר כְּגֹדֶל זְרוֹעֲךָ הוֹתֵר בְּנֵי תְמוּתָה: לַאדֹנָי אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִיחוֹת כִּי מָרַדְנוּ בּוֹ:

סימן א"ב — כרחם אב וכו'

אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל גָּדוֹל נוֹדַעְתָּ. אַתָּה יְהוָה אָבִינוּ אָתָּה: בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלֶיךָ קָרַבְנוּ. רָם וְנִשָּׂא אַתָּה בְּקִרְבֵּנוּ: גְּמַלְתָּנוּ הַטּוֹבוֹת גַּם בְּחוֹבֵנוּ. לֹא

*) נ"א להתהבל. א איכה ג, מא. ב תהלים עט, יא. ג דניאל ט, ט.

עיון תפלה

מלשון כלב אשה מצרה (ירמיה מח, מא) כי צר להם: על מאריכים. מלשה"כ (תהלים קכט, ג) על גבי חרשו חורשים האריכו למענותם: כל זאת הגיעתם. עפה"כ (שם מד, יח) כל זאת באתנו ולא שכחנוך: עלובים מנער ומהם לא הוסר. כצ"ל וכ"ה בספר כל בו. מנעורתם הם עלובים ואינם עוזבים ולא הוסר מהם הפלטון עד היום: בידך לפתח מוסר. מלשה"כ (איוב יב, יח) מוסר מלכים פתח, בידך לפתח מוסרותינו ולקרא לנו דרור: הלובש צדקה. מלה"כ (ישעיה נט, יז) וילבש צדקה כשרין: ולו כמעיל עטויה. מלה"כ (שם שם) ויעט כמעיל קנאה: וממכה עצמה מתקן רטיה. כדאמרינן בשמו"ר פרשה כ' סי' ג' אין מדותיו של הקב"ה כמדת בו"ד. מדת בו"ד הוא מכה באיזמל ומרפא ברטייה אבל הקב"ה במה שהוא מכה הוא מרפא וכו' כי וממכותיך ארפאך (ירמיה ל, יז): מנפילתה המטויה, מנפילה מטה מטה: מנשא ומנטל. עפה"כ (ישעיה סג, ט) וינטלם וינשאם כל ימי עולם: עצתם תסכל. מלה"כ (ש"ב טו, לא) סכל נא את עצת אחיתפל ה': ומחשבותם תבטל. כי הא דמצלינן א"מ בטל מחשבות שונאינו: רבה מהומה. עפה"כ (זכריה יד, יג) מהומת ה' רבה: ביניהם תפיל. כן צריכים לנקד, מגזרת ותפ"ז כמו וה' הטיל רוח גדולה (יונה א, ד), ושונים המנקדים תפיל בפת"ח ודגש: ומלאך אכזרי. עפה"כ (משלי יז, יא) ומלאך אכזרי ישולח בו: דוחה ומטלטל. עפה"כ (תהלים לה, ה) ומלאך ה' דחה: יועציהם ואיתניהם תוליך שולל. עפה"כ (איוב יב, יז) מוליך יועצים שולל, ופירוש שולל משולל דעת: ובהם תעולל. עפה"כ (איכה א, כב) ועולל למו כאשר עוללת לי: מקים מעפר. עפה"כ (תהלים קיג, ז) מקימי מעפר דל מאשפות ירים אביון: כנסתך. כנסת ישראל: בין כך ובין כך. בין כשעושים רצונו של מקום ובין כשאין עושים: קרואים לך בנים. שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם (דברים יד, א), ונאמר בנים משחיתים (ישעיה א, ד): בטרם ישטפונו המים הזידונים. עפה"כ (תהלים קכד, ד ה) אזי המים שטפונו וגו' המים הזידונים: חפצי קרבתך. עפה"כ (ישעיה נח, ב) קרבת אלהים יחפצון: על כל הבאות. על כל הבאות עליהם, שהם מברכים על הרעה כמו על הטובה: ישועות הנבאות. הישועות האמורות על ידי הנביאים: עשה עמם לטובה אות. עפה"כ (תהלים פו, יז) עשה עמי אות לטובה: חזק ואמיץ וגו'. עפה"כ (ירמיה נ, לד) גואלם חזק ה' צבאות שמו:

אלהים בישראל גדול נודעת. על שם הכתוב (תהלים עו, ב) נודע וגו' בישראל גדול שמו:

הננו

בצדקותינו ובישר לבבנו: דורנו גם כי זנחנו*). גאלנו כי עבדים אנחנו: הננו בעונינו עד דכא. ותקצר נפש לך מחכה: ואיה חסדיך הראשונים עמנו. מעולם ועד עולם נאמנו: זעף נשא ותש כחנו. יהיה אל באפך תוכיחנו: חלחלות רבות בלו בשרנו. נא אל בחמתך תיסרנו: טרח הצרות אין להספר. איה שקל ואיה ספר: ידענו רשענו כי פשענו. כי אמת עשית ואנחנו הרשענו: כעס וחרון מנו יחדל. כי קטן יעקב ודל: לחץ יוסר ועול מנו יחבל. כי כשל כח הסבל: מנת מדתנו לא תגבה. כי נשארנו מעט מהרבה: נחם על הרעה לאימתך. מטה כלפי חסד אמונתך: סלחה אם עונינו ענו בנו. עזרנו כי עליך נשענו: ערפנו כף לך להשתעבד. באהבה וביראה אותך לעבוד ולכבד: פוקדיך קדשו צומות לקבוע. דעתם קצרה צרכם לתבוע: צקון לחשם אליך תבא. התל לאיש איש נגעו ומכאובו: קול יעקב נוהם מתהומותיך. תשמע השמים מכון שבתך: רודה רודף באף תבלה. שנת שלומים לריב ציון תגלה: שרת וירדת מנער קותנו. ואל תשליכנו לעת זקנתנו: תעינו לשמאל וימינך תקרבנו. ככלות כחנו אל תעזבנו: תביט ותציץ ותשגיח לרחומיך. תתאזר בחנינותיך תתלבש בצדקותיך. תתכסה ברחמיך ותתעטף בחסידותך. ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך: אל מלך וכו׳

פזמון שהס"ח שמואל כהן יחיה

מלאכי רחמים משרתי עליון. חלו נא פני אל במיטב הגיון. אולי יחוס עם עני ואביון. אולי ירחם: אולי ירחם שארית יוסף. שפלים ונבזים פשותי**) שסף. שבויי חנם מכורי בלא כסף. שואגים בתפלה ומבקשים רשיון. אולי יחוס: אולי ירחם מעני בבל. מלמדי

עיון תפלה

הננו בעונינו עד דכא. עפ"י (תהלים צ, ג) תשב אנוש עד דכא. עד המדרגה התחתונה של שפלות: זעף נשא. עפ"י (מיכה ז, ט) זעף ה' אשא: בלו בשרנו. כ"ה בסדור כל בו ובני א' ועול מנו יחבל. מלה"כ (ישעי' י, כז) וחבל על מפני שמן: מנת מדתנו לא תגבה. לא תגרע מאתם חלק מדתנו הרעה: לאימתך. לאמתך: מטת כלפי חסד (ר"ה י"ז ע"א): פוקדיך. זוכריך: קדשו צומות. מלה"כ (יואל ב, טו) קדשו צום קראו עצרה: דעתם קצרה. המליצה הזאת לוקחה מן הסליחה כ"ן אשר בסדר הסליחות לער"ה ומחברה ר' יוסף בר' יצחק, והניחם לקחוה מן התפלה הקצרה המוכרת בברכות כ"ט ע"ב צרכי עמך מרובים ודעתם קצרה: צקון לחשם. וכ"ה בפזמון ישראל נושע בה' לר' שפטיה ולוקחה ממליצת הכתוב (ישעיה כו, טז) צקון לחש מוסרך למו, הרלב"ג והרד"ק פרשו את המלה הזאת לשון שפך כתוספת נו"ן יצקו לפניך לחשם ותפלתם, ורש"י פירש "שפך שיח ותפלה" לדעתו כוא שם המקרא קח לחש, וכך פרשוה הפייטנים האלה: רודה רודף. עפ"י (ישעיה יד, ו) רודה באף גוים: שרת וירדת. הרה מענין ראיה בגזרת אזורנו ולא קרוב (במדבר כד, יז), רדת מענין ירידה, כי הפייטנים הולכים בשיטת בעלי המדרש האומרים שפיכך אינם נמנעים מלהחליף גזרה בגזרה. וכוונתו שהקב"ה ראה את עניו וירד להצילו ולקנות אותנו לו לעם בעודנו בנוער, וכמו שנאמר (שמות ג, ז) ראה ראיתי את עני עמי וגו' וארד להצילו וגו'. ואמר מנוער ע"ש שנאמר (הושע יא, א) כי נער ישראל ואוהבהו ונאמר (יחזקאל טז, ו) ואעבור עליך ואראך וגו': ואל תשליכנו וגו' ככלות כחנו. עפ"י (תהלים עא, ט) אל תשליכני לעת זקנה ככלות כחי אל תעזבני: תביט ותציץ וכו'. לוקח מתפלת ר' יוחנן בתר צלותיה (ברכות ט"ז ע"ב) שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבוא לפניך מדת טובך וענותנותך: מלאכי רחמים. שם המחבר שמואל כהן יחיה. ועל דבר תפלות למלאכים ראה מה שהארכתי במבוא הסדור בפרק ג': פשותי שסף. בקועים וקרועים דווים פצועים ומעורפים, מלשון ויפסחו (מיכה ג, יח), ומלשון וישסף שמואל את אגג (ש"א טו, לג): מעוני בבל, מעונים בבבלים, מלשה"כ (תהלים קב, יח)

*) השורה אינני במקרא, ובסדור ענו"י נזחנו. **) כ"א שפותי ובצי"ן במאל, ועיין סדור ענו"י.

מכות בעני סבל. מנוד ראש נתונים ביושבי תבל. משל בעמים בקצף ובזיון. אולי יחוס: אולי ירחם וירא בעני עמו. ויקשב וישמע הצנים לעמו. ועודים בלחש מוסר למו. ועיניהם תולים למצוא רציון. אולי יחוס: אולי ירחם אומרי סלח נא. אומצי שברו בכל־עת ועונה. אגודים בצרה לשפוך תחנה. את־פני אלהיהם שופכים לב דויון. אולי יחוס: אולי ירחם לקתה בכפלים. לעוטה אריות כמו בפי שחלים. לוקה ומשתלמת בעון שולים. לא שכחה בכל־זאת מכתב עז חביון. אולי יחוס: אולי ירחם כבושי פנים. השומעים חרפתם ולא משיבים ועונים. נצחו מקוים ולישעו נשענים. כי לא כלו רחמיו בכליון. אולי יחוס: אולי ירחם יחלץ עני בעניו. חבושו יתיר מארץ שביו. ינהה מזורו ויחבוש חליו. צעקתו ישמע ויחיש עת פדיון.

אולי יחוס עם עני ואביון אולי ירחם: אל מלך ויעבור

זכר רחמיך יהוה וחסדיך כי מעולם המה: זכרנו יהוה ברצון עמך פקדנו בישועתך: זכר עדתך קנית קדם גאלת שבט נחלתך הר־ציון זה שכנת בו: זכר יהוה חבת ירושלם אהבת ציון אל תשכח לנצח: אתה תקום תרחם ציון כי־עת לחננה כי־בא מועד: זכר יהוה לבני אדום את יום ירושלם האמרים ערו ערו עד היסוד בה: זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את־זרעכם ככוכבי השמים וכל־הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם: זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל־תפן אל־קשי העם הזה ואל־רשעו ואל־חטאתו:

סליחות לתחלואי ילדים ר"ל

אל־נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו:
חטאנו צורנו סלח־לנו יוצרנו:

מיוסד ע"פ א"ב

אל נא רפא נא תחלואי גפן פוריה. בושה נחפורה) ואמלל

א תהל׳ כה,ו. ב שם קו,ד. ג שם עד,ב. ד אין זה פסוק במקרא. ה שם קב,יד. ו שם קלז,ז. ז שמות לב,יג. ח דברים ט,כז. ט במדבר יד,יט.

עיון תפלה

עם בכבל תלו: הצנים לעמו. האלכים לעמתו בתפלה: ועודים בלחש. מתקבלים בתפלה: מוסר למו. כלה"כ (ישעיה כו, טז) צקון לחש מוסרך למו: אומצי שברו. מתאמצים בשברם של מקום: לקתה בכפלים. כמ"ש (שם מ, ב) כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה. והפסיקתא דר"כ מוכחת בגבר סוף פסקא דנחמו נחמו חטאו בכפלים ולקו בכפלים ומתנחמים בכפלים: לוקה ומשתלמת. מלשון התלמוד (מכות ד' ע"ב) אין אדם לוקה ומשלם: בעון שולים. כמ"ש (איכה א, ט) טמאתה בשוליה:

לעוטה. כלומר מלה"כ (בראשית כה, ל) הלעיטני: שחלים. אריות: מכתב עז חביון. התורה, ועפ"ה (חבקוק ג, ד) ושם חביון עזו: כבושי פנים. מלשון התלמוד (סנהדרין י"ט ע"ב) כבשו פניהם בקרקע: נצחו מקוים. הם מקוים לגאולה שיגאל את אויביו: יחלץ עני בעניו. לה"כ (איוב לו, טו): חבושו יתיר. יתיר את עמו החבוש: ינהה מזורו. ירפא מכתו: ויחבוש חליו. מלשון כי הוא יכאיב ויחבש (שם ה, יח): אל נא רפא. לה"כ (במדבר יב, יג): גפן פוריה. כמו פרי הגפן, כי ישראל נמשלו לגפן כמו שנאמר

א) נ"ל ותשכחה, כלה"כ (ירמיה טו, ט). וכ"ה בסדורים המדויקים.

פְּרִיָּה. גְּאָלֶנָּה מִשַּׁחַת וּמִמַּכָּה טְרִיָּה. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ
לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה: חטאנו דְּגָלֵי עָם פְּדוּיֵי בִזְרוֹעַ
חָשׂוּף. הַצֵּל מִנֶּגֶף וְאַל יִהְיוּ לְשִׁסּוּף. וְתַעֲנֶה קְרִיאָתֵנוּ
וּלְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִּכְסוֹף. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ לַאֲבוֹתֵינוּ עַל יַם
סוּף: חטאנו זְכוּת צוּר חֻצַּב הַיּוֹם לָנוּ תְגַל. חֲשָׁכֵינוּ מֵאֹפֶל
וְנַחֵנוּ בְּיֹשֶׁר מַעְגָּל. טַהֵר טֻמְאָתֵנוּ וְלִמְאוֹר תּוֹרָתְךָ עֵינֵינוּ
גַּל. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ לִיהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל: חטאנו יָהּ רְאֵה דֶשֶׁן
עָקוּד וְהַצְמַח לָנוּ תְרוּפָה. כַּלֵּה שׁוֹד וָשֶׁבֶר סַעַר וְסוּפָה.
לַמְּדֵנוּ וְחַכְּמֵנוּ אִמְרָתְךָ הַצְּרוּפָה. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ לִשְׁמוּאֵל
בַּמִּצְפָּה: חטאנו מְתֻמָּם מֵרֶחֶם שָׁרָשָׁיו אַל תְּקַמֵּל. נַקֵּנוּ
מִכְּתָמִים וְשֶׁמֶץ וְלֹא נֵאָמֵל. סְעָדֵנוּ וְנִוָּשֵׁעָה וְאָרְחוֹת חֲסָדֶיךָ
נִגָּמֵל. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ לְאֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל: חטאנו עוֹדְדֵנוּ
בְּצֶדֶק מְשׁוּי מַיִם וְכַפֵּר זָדוֹן וּמְשׁוּגָה. פְּדֵנוּ מִמְּהוּמַת
מָוֶת וְאָחוֹר כָּל נְסוֹגָה. צַוֵּה יְשׁוּעָתֵנוּ וּבַעֲוֹנוֹתֵינוּ אַל
נִתְמוֹגְגָה. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ לְיוֹנָה בִּמְעֵי הַדָּגָה: חטאנו קְדֻשַּׁת
אִישׁ חֲסִידֶךָ זְכוֹר לְיֹפַת פְּעָמִים. רַחֲמֶיךָ תְּעוֹרֵר כִּי לָקִינוּ
בְּכִפְלַיִם. שׁוּבֵנוּ לְיִרְאָתֶךָ וְלֹא נֶחְשַׂף שׁוּלַיִם. עֲנֵנוּ כְּשֶׁעָנִיתָ
לְדָוִד וְלִשְׁלֹמֹה בְנוֹ בִּירוּשָׁלָיִם: חטאנו (תַּעֲנֶה לְקוֹרְאֶיךָ.
וְהַסְכֵּת מִמְּעוֹנִים. תִּשְׁמַע שַׁוְעַת צוֹעֲקֶיךָ. שׁוֹמֵעַ אֶל
אֶבְיוֹנִים. תְּרַחֵם עַל בָּנֶיךָ. כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים. עֲנֵנוּ

עיון תפלה

(תהלים פ, ט) גפן ממצרים תסיע, וילדים הם פרי הגפן: דגלי עם. כל דגלי ישראל הפדוים בזרוע נטויה: לשסוף. לכריתה כמו וישסף שמואל את אגג (ש"א טו, לג): ולמעשה ידיך תכסוף. לשון הפסוק (איוב יד, טו): זכות צור חצבנו. כצ"ל וכ"ה בכ"י. ר"ל זכותו של א"א שהוא הצור אשר ממנו חצבנו (ישעיה נא, א): דשן עקוד. אפרו של יצחק כאלו נצבר על גב המזבח: מתמם מרחם. יעקב אבינו איש תם שנולד מהול (ב"ר פס"ג): שרשיו אל תקמל. אל תכרית זרעו: ולא נאמל, מלשון מה אמלה לבתך (יחזקאל טז, ל): עודדנו. חזקנו: בצדק משוי מים, בצדקו של מרע"ה המשוי ממים: פדנו ממהומת מות ואחור כל נסוגה (כצ"ל). מהומת המות מביאה לפעמים את האדם להסוג מאחרי ה' כמו המעשה דאלישע (סנהדרין ס"ג ע"ב) הס כי לא להזכיר בשם ה': קדושת איש חסידך. קדושת אהרן קדוש ה', ונקרא איש חסידך עש"ה (דברים לג, ח): ליפת פעמים. לישראל היפים בפעמי רגלים כמו שדרשו רבותינו בבה"ש רבה פרשה ז' פסוק ב': לקינו בכפלים. כמו שנאמר (ישעיה מ, ב) כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה: שובנו ליראתך ולא נחשף שולים. לא נהיה לחרפה וכלמה, עש"ה (ירמיה יג, כו) וגם אני חשפתי שוליך על פניך:

(סג ב) 3 — 7

כְּמוֹ שֶׁעָנִיתָ לְמָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר. וְתָלוּ עַל־הָעֵץ חֲמִשִּׁים הָאָב עִם הַבָּנִים: חטאנו

וּזְכוֹר לָנוּ בְּרִית אָבוֹת כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ. וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקוֹב וְאַף אֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאַף אֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֶזְכֹּר וְהָאָרֶץ אֶזְכֹּר: זְכוֹר לָנוּ בְּרִית רִאשׁוֹנִים כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ. וְזָכַרְתִּי לָהֶם בְּרִית רִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי־אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם לִהְיוֹת לָהֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה: עֲשֵׂה עִמָּנוּ כְּמָה שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ. וְאַף גַּם־זֹאת בִּהְיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֹיְבֵיהֶם לֹא־מְאַסְתִּים וְלֹא־גְעַלְתִּים לְכַלֹּתָם לְהָפֵר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם: הָשֵׁב שְׁבוּתֵנוּ וְרַחֲמֵנוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־שְׁבוּתְךָ וְרִחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבֶּצְךָ מִכָּל־הָעַמִּים אֲשֶׁר הֱפִיצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה: קַבֵּץ נִדָּחֵינוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. אִם־יִהְיֶה נִדַּחֲךָ בִּקְצֵה הַשָּׁמָיִם מִשָּׁם יְקַבֶּצְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקָּחֶךָ: מְחֵה פְשָׁעֵינוּ כָּעָב וְכֶעָנָן כְּמָה שֶׁכָּתוּב. מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ שׁוּבָה אֵלַי כִּי גְאַלְתִּיךָ: מְחֵה פְשָׁעֵינוּ לְמַעַנְךָ כַּאֲשֶׁר אָמַרְתָּ. אָנֹכִי אָנֹכִי הוּא מֹחֶה פְשָׁעֶיךָ לְמַעֲנִי וְחַטֹּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֹּר: הַלְבֵּן חֲטָאֵינוּ כַּשֶּׁלֶג וְכַצֶּמֶר כְּמָה שֶׁכָּתוּב. לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יְהוָה אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר יִהְיוּ: זְרוֹק עָלֵינוּ מַיִם טְהוֹרִים וְטַהֲרֵנוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וּטְהַרְתֶּם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל־גִּלּוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם: רַחֵם עָלֵינוּ וְאַל תַּשְׁחִיתֵנוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. כִּי אֵל רַחוּם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא יַרְפְּךָ וְלֹא יַשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֶת־בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם: מוֹל אֶת־לְבָבֵנוּ לְאַהֲבָה אֶת־שְׁמֶךָ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. וּמָל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת־לְבָבְךָ וְאֶת־לְבַב זַרְעֶךָ לְאַהֲבָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשְׁךָ לְמַעַן חַיֶּיךָ: הִמָּצֵא לָנוּ בְּבַקָּשָׁתֵנוּ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. וּבִקַּשְׁתֶּם מִשָּׁם אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּמָצָאתָ כִּי תִדְרְשֶׁנּוּ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ: תְּבִיאֵנוּ אֶל הַר קָדְשֶׁךָ וְשַׂמְּחֵנוּ בְּבֵית תְּפִלָּתֶךָ כְּמָה שֶׁכָּתוּב. וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים:

שְׁמַע קוֹלֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ חוּס וְרַחֵם עָלֵינוּ וְקַבֵּל בְּרַחֲמִים וּבְרָצוֹן אֶת־תְּפִלָּתֵנוּ: הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם: אֲמָרֵינוּ הַאֲזִינָה יְהוָה בִּינָה הֲגִיגֵנוּ: יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי פִינוּ וְהֶגְיוֹן לִבֵּנוּ לְפָנֶיךָ יְהוָה צוּרֵנוּ וְגוֹאֲלֵנוּ: אַל־תַּשְׁלִיכֵנוּ מִלְּפָנֶיךָ וְרוּחַ קָדְשְׁךָ אַל־תִּקַּח מִמֶּנּוּ: אַל־תַּשְׁלִיכֵנוּ לְעֵת זִקְנָה כִּכְלוֹת כֹּחֵנוּ אַל־תַּעַזְבֵנוּ: אַל־תַּעַזְבֵנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אַל־תִּרְחַק מִמֶּנּוּ: עֲשֵׂה עִמָּנוּ אוֹת לְטוֹבָה

א ויקרא כו, מב. ב שם כו, מה. ג שם שם, מד. ד דברים ל, ג. ה שם ל, ד. ו ישעיה מד, כב. ז שם מג, כה. ח שם א, יח. ט יחזקאל לו, כה. י דברים ד, לא. כ שם ל, ו. ל שם ד, כט. מ ישעיה נו, ז. נ איכה ה, כא. ס תהלים ה, ב (בשנוי). ע שם יט, טו (בשנוי). פ שם נא, יג (בשנוי). צ שם עא, ט (בשנוי). ק שם לח, כב (בשנוי). ר שם פו, יז (בשנוי).

ויראו שונאינו ויבשו כי אתה יהוה עזרתנו ונחמתנו: כי לך יהוה
הוחלנו אתה תענה אדני אלהינו:

אלהינו ואלהי אבותינו. (נ"א אנא) תבא לפניך תפלתנו. ואל תתעלם
מתחנתנו. שאין אנו עזי פנים וקשי ערף לומר לפניך
יהוה אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו. אבל אנחנו
ואבותינו חטאנו:

אשמנו. בגדנו. גזלנו. דברנו דפי: העוינו. והרשענו. זדנו.
חמסנו. טפלנו שקר: יעצנו רע. כזבנו. לצנו. מרדנו.
נאצנו. סררנו. עוינו. פשענו. צררנו. קשינו ערף: רשענו. שחתנו.
תעבנו. תעינו. תעתענו: סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים ולא שוה
לנו. ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו:
הרשענו ופשענו לכן לא נושענו. ותן בלבנו לעזוב דרך רשע. וחיש לנו
ישע. ככתוב על יד נביאך יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו
וישב אל יהוה וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח:

משיח צדקך אמר לפניך שגיאות מי יבין מנסתרות נקני: נקנו יהוה אלהינו
מכל פשעינו וטהרנו מכל טמאותינו וזרוק עלינו מים טהורים וטהרנו.
ככתוב על יד נביאך וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טמאותיכם
ומכל גלוליכם אטהר אתכם: עמך ונחלתך רעבי טובך צמאי חסדך תאבי
ישעך יכירו וידעו כי ליהוה אלהינו הרחמים והסליחות:

אל רחום שמך. אל חנון שמך. בנו נקרא שמך. יהוה עשה למען שמך:
עשה למען אמתך. עשה למען בריתך. עשה למען גדלך ותפארתך.
עשה למען דתך. עשה למען הודך. עשה למען ועודך. עשה למען זכרך.
עשה למען חסדך. עשה למען טובך. עשה למען יחודך. עשה למען כבודך.
עשה למען למודך. עשה למען מלכותך. עשה למען נצחך. עשה למען
סודך. עשה למען עזך. עשה למען פארך. עשה למען צדקתך. עשה למען
קדשתך. עשה למען רחמיך הרבים. עשה למען שכינתך. עשה למען
תהלתך. עשה למען אוהביך שוכני עפר. עשה למען אברהם יצחק ויעקב.
עשה למען משה ואהרן. עשה למען דוד ושלמה. עשה למען ירושלים עיר
קדשך. עשה למען ציון משכן כבודך. עשה למען שממות היכלך. עשה
למען הריסות מזבחך. עשה למען הרוגים על שם קדשך. עשה למען טבוחים
על יחודך. עשה למען באי באש ובמים על קדוש שמך. עשה למען יונקי
שדים שלא חטאו. עשה למען גמולי חלב שלא פשעו. עשה למען תינוקות
של בית רבן. עשה למענך אם לא למעננו. עשה למענך והושיענו:

א תהלים פו, יז (בשנוי לשון). ב נחמיה ט, לג. ג יחזקאל לו, כה.

עננו

עֲנֵנוּ יְדֹוָד עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֱלֹהֵינוּ עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אָבִינוּ עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ בּוֹרְאֵנוּ עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ גּוֹאֲלֵנוּ עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ דּוֹרְשֵׁנוּ עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ הָאֵל הַנֶּאֱמָן עֲנֵנוּ: עֲנֵנוּ וָתִיק וְחָסִיד עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ זַךְ וְיָשָׁר עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ חַי וְקַיָּם עֲנֵנוּ: עֲנֵנוּ טוֹב וּמֵטִיב עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ יוֹדֵעַ יֵצֶר עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ כּוֹבֵשׁ כְּעָסִים עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ לוֹבֵשׁ צְדָקוֹת עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים עֲנֵנוּ: עֲנֵנוּ נוֹרָא וְנִשְׂגָּב עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ סוֹלֵחַ וּמוֹחֵל עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ עוֹנֶה בְּעֵת צָרָה עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ פּוֹדֶה וּמַצִּיל עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ צַדִּיק וְיָשָׁר עֲנֵנוּ: עֲנֵנוּ קָרוֹב לְקוֹרְאָיו עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ רַחוּם וְחַנּוּן עֲנֵנוּ: עֲנֵנוּ שׁוֹמֵעַ אֶל־אֶבְיוֹנִים עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ תּוֹמֵךְ תְּמִימִים עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ קָשֶׁה לִכְעוֹס עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ רַךְ לִרְצוֹת עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ פַּחַד יִצְחָק עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֲבִיר יַעֲקֹב עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ עֶזְרַת הַשְּׁבָטִים עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ מִשְׂגַּב אִמָּהוֹת עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ עוֹנֶה בְּעֵת רָצוֹן עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ אֲבִי יְתוֹמִים עֲנֵנוּ. עֲנֵנוּ דַּיַּן אַלְמָנוֹת עֲנֵנוּ:

יסוד הפיוט הזה הוא במשנה תענית פרק ב':

מִי שֶׁעָנָה לְאַבְרָהָם[א] אָבִינוּ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְיִצְחָק בְּנוֹ כְּשֶׁנֶּעֱקַד עַל־גַּב הַמִּזְבֵּחַ הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְיַעֲקֹב בְּבֵית־אֵל הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְיוֹסֵף בְּבֵית הָאֲסוּרִים הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לַאֲבוֹתֵינוּ עַל יַם־סוּף הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְמשֶׁה בְּחוֹרֵב הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְאַהֲרֹן בַּמַּחְתָּה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְפִינְחָס בְּקוּמוֹ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לִיהוֹשֻׁעַ בַּגִּלְגָּל הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לִשְׁמוּאֵל בַּמִּצְפָּה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְדָוִד וּשְׁלֹמֹה בְנוֹ בִּירוּשָׁלַיִם הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְאֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לֶאֱלִישָׁע בִּירִיחוֹ הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְיוֹנָה בִּמְעֵי הַדָּגָה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְחִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה בְּחָלְיוֹ הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה בְּתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְדָנִיֵּאל בְּגֹב הָאֲרָיוֹת הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְמָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְעֶזְרָא בַּגּוֹלָה הוּא יַעֲנֵנוּ: מִי שֶׁעָנָה לְכָל־הַצַּדִּיקִים וְהַחֲסִידִים וְהַתְּמִימִים וְהַיְשָׁרִים הוּא יַעֲנֵנוּ:

רַחֲמָנָא דְּעָנֵי לַעֲנִיֵּי עֲנִינָן*) רַחֲמָנָא דְּעָנֵי לִתְבִירֵי לִבָּא עֲנִינָן. רַחֲמָנָא דְּעָנֵי לְמַכִּיכֵי רוּחָא עֲנִינָן. רַחֲמָנָא עֲנִינָן. רַחֲמָנָא חוּס. רַחֲמָנָא פְּרוֹק. רַחֲמָנָא שֵׁזִיב. רַחֲמָנָא רַחֵם עֲלָן. הַשְׁתָּא בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב: ואח״כ אומרים א״מ

טעמם מחשר לבני רומא כנדפס בתלוסת פס פירוש קמחא דאבישונא סגם ס״א:

*) רַחֲמָנָא דְּעָנֵי לַעֲנִיֵּי עֲנִינָן. דְּעָנֵי לַעֲשִׁיקֵי עֲנִינָן. דְּעָנֵי לִתְבִירֵי לִבָּא עֲנִינָן. דְּעָנֵי לְמַכִּיכֵי רוּחָא עֲנִינָן. דְּעָנֵי לְשְׁפִלֵי דַעְתָּא עֲנִינָן. דְּעָנֵי לִבְזִיזֵי וּלְמִטּוּלְטְלֵי עֲנִינָן. דְּעָנֵי לְיַתְמֵי וּלְאַרְמְלָתֵי עֲנִינָן. דְּעָנֵי לִקְטִירֵי עַל עֲרָסֵיהוֹן עֲנִינָן. דְּעָנֵי לְאַיְלְתָּא בְּטוּרֵי עֲנִינָן. דְּעָנֵי לְיַעֲלְתָא בְּעִדַּן מֵלְדֵיהוֹן עֲנִינָן. דְּעָנֵי לְחַיְתָא עַל מִתְבְּרֵיהוֹן עֲנִינָן. דְּעָנֵי לִבְנֵי עוֹרְבֵי עֲנִינָן. דְּעָנֵי לְכָל־מַאן דְּצָעִיק לֵיהּ עֲנִינָן. דְּעָנֵי לְכָל־מַאן דְּדָחִיק לֵיהּ עֲנִינָן. דְּעָנֵי לַעֲנִיֵּי עֲנִינָן:

א תהלים כב. ב שם לה, ג. ג שם לה, מ, מה. ד שמות יד ה שם יח. ו במדבר יז. ז שם כ. ח יהושע ס. ט ש״א ז, י ש״ב ז ומ״א ס. כ מ״א יח. ל מ״ב ב. מ יונה ב׳. נ ישעיה לח. ס דניאל ג. ע שם ו. פ אסתר ח. צ עזרא ס.

א סא) מתחיל סלח לנו אבינו עד לבל קוראיך ואח"כ מתחילין כאן. וכן בכל תענית צבור:

האזינה יהוה תפלתנו והקשיבה לקול תחנונותינו: הקשיבה לקול שועתנו מלכנו ואלהינו כי אליך נתפלל: שמע יהוה וחננו יהוה היה עוזר לנו: כתוב אב הרי

סליחות מיוסד ע"פ תשר"ק ובסוף חתום שם המחבר מאיר הצעיר חזק בתורה ובמעשים טובים.

אלהינו ואלהי אבותינו

תענית צבור[א] קבעו תבוע צרכים. שוב עדיך חפש ולחקור דרכים. רך לרצות בשלש עשרה ערכים. קשה לכעוס תת לאפים ארכים: צדדיך מקששים עדים בלי תפשיט. פאר הרחמים והסליחות הוד תכשיט. ערך שועתנו לך לבר נושיט. סדר חיים ופרנסה ליצורים תושיט: נסתמה הבירה[ב] ונתרתק טהר השלחן. מזין ומזיח סתר מעבודת פלחן. לשפיכת הנפש חשוב כבשית ולחן. כמעשר ומשביע גואל ורופא וסלחן: יאות לך יען ממך נשנסת. טוב רוחך היות נזונת ומתפרנסת. חלף שואלת קובלת ומתנוססת. זכר דאגותיה לפניך משיחה ובכנסת: ואליך היא נשויה ובך חסיה. הוותיה העבר מי כמוך חסין יה. דרך אמונתך בחלקך לגיונך אפסניא. גמול חסד לעלובה הלזו אבסניא: בקיאים ומישבים לרצותך בדברים ערבים. אפסו פסו בכהם קטור מערבבים. מאהבי לאביהם שבשמים

א תהלים פו, ו (בשינוי לשון). ב שם ה, ג (בשינוי לשון). ג שם ל, יא (בשינוי לשון).

עיון תפלה

תבוע צרכים. לבקש צרכיהם: שוב עדיך. לשוב אליך: חפש וחקור דרכים. עפ"ה (איכה ג, מ) נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה': ערכים. מדות: תת לאפים ארכים. להאריך אף: צדדיך מקששים. בספרן של מדות הרחמים הנך מקושט מכל צדדיך: עדים בלי הפשיט. ר"ל אל תפשיט מעליך את עדיים; ומה המה העדיים שלך? פאר הרחמים וכו': ר"ל עטרה בלילת קלוס ופלול תקשיט. כלי"ל עטרת הקלוסים והתפלות שאנחנו מגישים לפניך: תקשיט. תעדה, וכמו שכתבו התוס' חגיגה י"ג ב' ד"ה וקושר כתרים לקונו „מתפלתן של צדיקים הוא עושה עטרות": ערך שועתנו. מלה"כ (תהלים ה, ד) בקר אערך לך (תפלתי) ואצפה (שתקבל): נסתמה הבירה. המעין שממנו פרנסה יוצאת לכל העולם והוא בית המקדש נסתם בעונינו: מזין ומזיח. הבית הגדול אשר היה זן לכל העולם ואשר היה מזיח מעונותיכם: סתר מעבודת פלחן. נהרס ונטלה העבודה: לשפיכות הנפש. התפלה: חשוב כבשית ולחן. תחשוב בעיניך כהכבשים שהיו יורדין לשתין של מזבח (סוכה מ"ט ומעילה י"א): כמעשר ומשביע. הכוונה שזה נוסד על המקרא (תהלים קג, ג ד ה) הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי, הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים, המשביע בטוב עדיך וגו'. ושעורו תהיה לנו מעטר ומשביע וגואל ורופא וסולח, ומשני סדר הפ"ך הוסיף כ' על מלת מעטר ושנה מסדר הכתוב: יאות לך. נאה לך. נאות לאומתך כואת, יען אשר היא נשנסת ונאזרת, מלשון וישנס מתניו (מ"א יח, מו): טוב רוחך היות נזונת ומתפרנסת. רמ"י וגם כי ברוחך הטובה היא נזונת ומתפרנסת: חלף לך שואלת קובלת ומתנוססת. בשביל שהיא שואלת כל צרכיה רק ממך, ובצר לה היא קובלת ומתאוננת אך באזניך, ומתנוססת ומלפינת בדרכיך הטובים: ואליך היא נשויה. תחת נשואה וכדי להשוות החרוז החליף האל"ף ביו"ד, ורומז אל המקרא (תהלים כה, א) אליך ה' נפשי אשא: הוותיה העבר. העבר צרותיה, מלה"כ (שם נז, ב) עד יעבור הוות: מי כמוך חסין יה. (שם פט, ט): דרך אמונתך. כן היה מדתך: בחלקך ללגיונך אפסניא. בשעה שהחלק ונבלך את שכר עבודתם, מלשון התלמוד (סנהדרין כ"ו ע"ב) כדי ליתן אפסניא: גמול חסד לעלובה הלזו אבסניא. החרוז הזה לקוח ממליצת כלל הזקן כמסופר בויקרא רבה פל"ד סי' ג' ד"ה גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמם א"ל תלמידיו רבי להיכן אתה הולך אמר להם לגמול חסד עם הדין אכסניא בגו ביתא א"ל כל יום אית לך אכסניא? אמר להן והדין נפשא עלובתא לאו אכסניא היא בגו גופא יומא דין הכא למחר לית היא הכא: אפסו פסו בכהם קטור מערבבים. כבר תמו מקרבנו אלה הצדיקים היכולים במעשיהם הטובים לערבב קטור: מאהבי לאביהם שבשמים. היה נכתם

א) כאן יו"ד כמתענים אף שאומרים סליחות מ"מ אין לומר תענית צבור וכו' (באה"ט בשם פס"ג).
ב) כתב בשו"ת בית אפרים ח"מ שוב פ"ב וז"ל הבירה כו' והוא מלשון הש"ס נילה דף כ' מה במקום שכדיך בשמה ע"כ [הובא בשע"ת].

זריזים ומעורבבים. יראיו נדברים דתו שחרים וערבים: הקדישנו צום עוללים חקני אספות. ישרנו רנה ותפלה ושקדנו ספות. חשוך למטה מעון ושלומנו תשפות. זקוף דל מעפר ואביון מאשפות: בתור המעלה ובמדות הגנות תרומות. ערבתנו שים לטוב יושב מרומות. ובמקוה טהר תדיח קלות ורמות. מצוא תפלתנו חסד לארכך רוממות: אל מלך וכו'

הושיעה יהוה כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם: כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא: הושע יהוה את עמך את שארית ישראל: ישראל נושע ביהוה תשועת עולמים: כרחם אב וכו'

סליחה מיוסד ע"א א"ב — אלהינו ואלהי אבותינו

אנשי אמנה אבדו. באים בכח מעשיהם. גבורים לעמד בפרץ. דוחים את הגזרות: היו לנו לחומה. ולמחסה ביום זעם. זועכים אף בלחשם. המה עוצרים בשועם: טרם קראוך ענית. יודעים לעתר ולרצך. כאב רחמת למענם. לא השיבות פניהם ריקם: מרוב עונינו אבדנום. נאספו ממנו בחטאינו: סעו המה למנוחות. עזבו אותנו לאנחות: פסו גודרי פרץ. צמתו משיבי חמה. קמים בפרץ אין. ראוים לרצותך בעתר: שוטטנו בארבע פנות. תרופה לא מצאנו. שבנו אליך בבשת פנים. לשחרך אל בעת צרותינו: אל מלך יושב וכו'

פזמון שם המחבר בראשי החרוזים שלמה.

ישראל נושע ביהוה תשועת עולמים. גם היום יושעו מפיך שוכן מרומים. כי אתה רב סליחות ובעל הרחמים: שעריך תם

א תהלים יב, ב. ב קהלת ז, כ. ג ירמיה לא, ז. ד ישעיה מה, יז.

עיון תפלה

לשבב את הצבור לאריכה בבקשים: זריזים ומעורבבים. הזריזים במצות, ומעורבבים לא ידעתי כונתו: יראיו נדברים דתו. עפ"ה (מלאכי ג, טז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו: חקני אספות. זקני הצבור בעלי אסופה: ישרנו. סדרנו: ושקדנו ספות. שקדנו על מזוזות בתי התפלה, מלה"כ (משלי ח, לד) לשקוד על דלתותי יום יום: חשוך למטה מעון. עפ"ה (עזרא ט, יג) כי אתה אלהינו חשכת למטה מעונינו, ופרש"י מנעת עצמך מלגבות ממנו כל עונינו תגבית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו, עכ"ל: ושלומנו תשפות. עפ"ה (ישעיה כו, יב) ה' תשפות שלום לנו, תרגם תשלומינו: בתור המעלה, בתורה המעלות, מלה"כ (דה"א יז, יז) כתור האדם המעלה: ובמדות הגנות תרומות, מלשון התלמוד שמדות תרומה מתרומות מדותיו (גיטין ס"ז ע"א): ערובתנו שים לטוב. עפ"ה (תהלים קיט, קכב) ערוב עבדך לטוב: ובמקוה טהר תדיח קלות ורמות. וכמו במקוה טהרה תכבס חטאתינו הקלות והחמורות: מצוא תפלתנו חסד. למצוא תפלת תפלתנו חסד מלפניך: לארכך רוממות. והלך בבחות רוממות:

אנשי אמנה אבדו. סליחה זאת נרשמה אצל הקדמונים בשם רהוטה ונאה לכל תענית (סג"ד):

לצור, ונזכרת בסדור רב עמרם גאון ח"ב בערבית ליום הכפורים ובסדורי התימנים ח"א. והכונה מעיד עליה שנתחברה בזמן חכמי התלמוד עוד בטרם נדת חק המרווים בישראל, ועמים להתאונן על אבדן הצדיקים המגינים על הדור: גבורים לעמוד בפרץ. עפ"ה (יחזקאל כב, ל) ואבקש מהם איש גודר גדר ועומד בפרץ לפני בעד הארץ לבלתי שחתה: זועכים אף בלחשם. בכח תפלתם יכולים לשכך ולהרסות את האף, מלשון ימי נזעכו (איוב יז, א): טרם קראוך עניתם. כמו שנאמר (ישעיה סה, כד) והיה טרם יקראו ואני אענה: יודעים לעתור. כצ"ל: ראוים לרצותך בעתר. בכ"י, ורומז למאמרם (יבמות ס"ד ע"א) למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר (רחת) מה עתר זה מהפך את התבואה ממקום למקום כך תפלתם של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות, ובסדור רב עמרם והתימנים ראוים לרצותך אפסו:

ישראל נושע בה'. מצאתי בסדר סליחות שנדפס באמשטרדם בשנת תקכ"ו כתוב בראש הסליחה הזאת וז"ל „זה הפזמון וסליחה ט' אני יום אירא מצאתי שיסד אותם ר' ששפים (וזה אני אומר שסברי בסליחה אני יום אירא חתום שלמה הקטן יגדל בתורה) אלא ששתי הסליחות הללו נתחברו משני פייטנים שבו מקום.

8 — 7

דופקים בעניים ודלים. צפון לחשם קשוב יה שוכן מעלים. כי אתה: פחודים הם מכל צריהם. מטרפיהם ומלוחציהם. נא אל תעזבם יהוה אלהי אבותיהם. כי אתה: טובותיך יקדמו להם ביום תוכחה. ומתוך צרה תמציאם פדות ורוחה. כי אתה: יושעו לעין כל ואל ימשלו בם רשעים. כלה שעיר ותותנו ויעלו לציון מושיעים. כי אתה: הקשיבה ארון לקול שועתם. ולמכון שבתך השמים תעלה תפלתם. כי אתה רב סליחות ובעל הרחמים: אל מלך וכו' זכור רחמיך וכו'

סליחות לשני תנינא

אומרים סלח לנו עד ורב חסד לכל קוראיך:

אל תקצף יהוה עד מאד ואל לעד תזכר עון הן הבט נא עמך כלנו: העל אלה תתאפק יהוה תחשה ותעננו עד מאד: שובה יהוה עד מתי והנחם על עבדיך: ברחם אב וכו'

סליחה סימן א"ב **אלהינו ואלהי אבותינו** ובסוף חתום שם המחבר אמתי

אפפונו מים עד נפש. באנו בעמקי מצולה. גלי ים עברו עלינו. דכיות תהום כסחנו: הודנו נהפך למשחית. ועוד לא עצרנו כח. זלעפנו על חטאתינו. חלחלנו על רב פשעינו: *טכסנו עצה מה לעשות. יועץ בקרבנו אין. כוננו בלב מחשבות. למרחק שאת רעה מסרת בידינו מאבותינו. נאקה תשובה וצדקה. סותרות רוע גזרות. עוד מענות עם: פצנו בהסכמה אחת. צום שני וחמישי ושני. קדוש אולי ישקיף. רחמיו

א יבמות סג, א. ב שם כט, יח. ג תהלים ל, יא. *) טכסנו, ערכנו. מלשון סדר וערך כלי מלחמה (ס' מענ"י).

עיון תפלה

מקרה אחד בגזירת פולו הרשע (באסיליוס השני או באסיליוס מאקעדא, ראה קורות היהודים ח"ב דף רמ"ט) שגזר שמד בכל ארץ יון והכריח יותר מאלף קהלות להמיר דתם ולא נשארו בכל ארץ יון אך ורק חמש קהלות שהציל ר' שפטיה על ידי שריפא בתו של אותו רשע שנטרפה דעתה וריפא אותה על ידי שם ובשל אותם גזירה שלא פשטה באותן חמש קהלות שבמלכות יון, וכך היו מכריחין את כל אחד ואחד שהיה ממאן להמיר דתו היו מכניסין אותו לבית הבד ונותנין עליו עץ שלוחצין זיתים בבית הבד, וזהו היסוד בסליחה אני יום אירא **חשוך תשאר נפשם בבית הבד**. וסימן החתום בפזמון הזה דהיינו **שעריך פחודים טובותיך יושעו הקשיבה** ר"ת שפטיה עכ"ל: **יושעו** מפיך. כמאמר סוף: **מעולים**. השמים העליונים: **ומתוך צרה המציאם פדות ורוחה**. יסוד על המאמר בילקוט ירמיה ל' רמז ש"א כהם שומר טוב שנו רבותינו מתוך כעס רצון מתוך רוגז רחמים מתוך צרה רוחה מתוך ריחוק קירוב מתוך נפילה קימה מתוך אפילה אורה, וכמו כן בגזירה הנזכרת עמדה להם פדות ורוחה מתוך הצרה: **כלה שעיר ותותנו**. כמו שנאמר (בראשית כז, מ) וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל וגו': **אפפונו מים**. בסליחה זו חתום שם המחבר אמתי והוא בנו של ר' שפטיה הנזכר: **הודנו נהפך למשחית**. מלה"כ (דניאל י, ח): **זלעפנו**. מלשון זלעפה אחזתני (תהלים קיט, נג): **חלחלנו**. מלשון ותתחלחל המלכה (אסתר ד, ד): **טכסנו עצה**. מנסח רגיל בפי הפייטנים והוא שם נגזר מן השם טכסיסי מלכות, ובפסיקתא דרב כהנא הובאה בונה בסוף פסיקתא דויהי בחצי הלילה ר' ברכיה אמר בטכסיסי מלכים בא עליהם: **למרחוק שאת רעה**. עפ"י (איוב לו, ג) אשא דעי למרחוק: **מסרת בידינו מאבותינו**. בירושלמי תענית פ"ב ה"א א"ר אלעזר ג' דברים מבטלין גזירה קשה ואלו הן תפלה וצדקה ותשובה ושלשתן בפסוק אחד ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו זו תפלה ויבקשו פני זו צדקה כמה דאת אמר אני בצדק אחזה פניך וישובו מדרכיהם הרעים זו תשובה, אם עשו כן מה כתיב תמן ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם: **עוד מענות עם**. לבלתי ענות עוד את העם בגזירות רעות:

לקדם קרנו: שדי עשינו את שלנו. תקיף עשה את שלך. אל תשב עמנו בדין. מדבר ומחרב ומרעב מלטנו: תיקר נפשנו בעיניך. יה סלח לנו. מחל לנו. כפר לנו. כיום רדתך בענן: אל מלך יושב וכו'

האזינה[א] יהוה תפלתנו והקשיבה[ב] בקול תחנונותינו: שמע[ג] יהוה קולנו נקרא וחננו וענגו: שמעה יהוה צדק הקשיבה רנתנו האזינה תפלתנו: שמע[ד] יהוה וחננו יהוה היה עוזר לנו: כרחם אב וכו'

סליחה י"ט א"ב כפול — אלהינו ואלהי אבותינו

אזון תחן והסכת עתירה. אף הפר ושכך עברה. באי לחלותך בנפש מרה.
בשמך הגדול ימצאו עזרה: געית נאנקים ענותם חזה. גחינת קומתם
נא אל תבזה. דרוש עלבונם מצר ובוזה. דרוך פורה ונצחם יזה: הלא אתה
היית והוה. היו תהיה בהדר גאונך. ונמת יכון זרע אמוניך. והנם כלים
מתגרת חרונך: ועמו בעונים וממאנים נסחו. זרו באפסים ולא נחו. חבלה
רוחם ולעפר שחו. חרשו חרשים ומענית המתיחו: טבעו בבץ ואין פוצה.
טורפיהם שלו מקצה אל קצה. יום יום לוחמם מנצה. יד פורשים מלחץ
ליצא: כלו חייהם ביגון ואנחה. כשל רבה וערבה שמחה. לישע חוכים ותוגה
צוחה. לבמום קמים וכרו שוחה: מערימים סוד ממך להדיחם. מכבידים
על להכשיל כחם. נאקים אליך בהתעטף רוחם. נחת למצוא מכבד מרחם:
שיח צקים*) במעמד צפוף. סליחה מבקשים בקדקד כפוף. עושקיהם יקניאום
ונתנום לשסוף. עועים ימסכו ויהיו לספוף: פדה דבקיך מחרץ וכלוי. פלטם
מצורר ותנם לעלוי. צוה ישועות משחריך בחלוי. צור עולמים הושיענו בגלוי:
קנא ונקם קנא לשמך. קצץ עדם מצואר עמך. ראה עמלנו ושוב מזעמך.
ריבה ריבנו מעם חרמך: שבעתים השב לחיק מאניני. שבר חציך מדם מעני.
תטה אזנך לקול תחנוני. תרצני בקראי יהוה. יהוה: אל מלך יושב וכו'

א תהלים פו,ו (בשנוי לשון). ב שם כח,ו (בשנוי לשון). ג שם יז,א (בשנוי לשון). ד שם ל,יא (בשנוי לשון). *) נ"א צועקים

עיון תפלה

אזון תחן. בספר הסליחות היא ביום החמישי של עשי"ת סליחה פ"ט: **נחינת קומתם.** כפיפת קומתם: **דרוך פורה ונצחם יזה.** עפ"ל (ישעיה סג, ג) פורה דרכתי לבדי וגו' ויז נצחם (דמם) על בגדי: **ונמת.** אמרת: **והנם כלים מתגרת חרונך.** עפ"ל (תהלים לט, יא) מתגרת ידך אני כליתי: **וממאנים נסחו.** נתרחקו מבית מקדשם שהוא חמדת לבם ומשא נפשם כמו שנאמר (יחזקאל כד, כא) הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם ומחמל נפשכם: **זרו באפסים.** נפוצו לכל אפסי ארץ: **חבלה רוחם.** עפ"ל (איוב יז, א) רוחי חבלה: **ולעפר שחו.** עפ"ל (תהלים מד, כו) כי שחה לעפר נפשנו: **חרשו חורשים ומענית המתיחו.** עפ"ל (שם קכט, ג) על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם: **טבעו בבוץ.** עפ"ל (ירמיה לח, כב) הטבעו בבץ רגלך: **ואין פוצה.** אין קורא דרור, עפ"ל (תהלים קמד, יד) אין יוצאת: **לוחמם מנצה.** מגרה עמהם מלחמה: **וערבה שמחה.** עפ"ל (ישעיה כד, יא) ערבה כל שמחה, מלשון הערב שמש: **לבמום קמים.** להשפיל כחם מלשון ועם לא יבין ילבט (הושע ד, יד): **מערימים סוד.** עפ"ל (תהלים פג, ד) על עמך יערימו סוד: **במעמד צפוף.** במקום דחוק מלשון המשנה (אבות פ"ה) עומדים צפופים: **ונתנום לשסוף.** עפ"ל (ש"א טו, לג) וישסף שמואל את אגג: **עועים ימסכו.** עפ"ל (ישעיה יט, יד) ה' מסך בקרבם רוח עועים ות"י רוח דשטו: **ויהיו לספוף.** ישבו ויהיו סף כלומר ומושב על שוקיהם: **מחרץ וכלוי.** מכליון חרוץ: **משחריך בחלוי.** בתפלה כן ויחל משה: **קצץ עדם.** [illegible] המחוברים בעול (כחויק) שנאמר ([illegible]):

כתב המ"ל בקיצור מקש"א שלא יסכן לומר הפיוט ה' ה' אלא א"כ ככה שמתפלל או בטוחים שקהל כדי שלא יצא לדבר שקרים שאומר יהי רצון מלפניך שומע קול בכיות וכו' עכ"ל. וכדי להראות לך מעלת בכי אכתוב לך מה שכתב החסיד בעל ראשית חכמה בשער התשובה פ"ה וז"ל גם יכוין לבכות ולמחות הקטרוגים והמקטריגים עליו. כי השובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד. וכאשר יגייר עליים נעשה נמס.ה וכמה קטרוגין מקטריגין עליו ודומין אותו כאילו ראוי לבכות ויפתח ויטהר מחטאתו. וע"י הדמעה שמבטלין קטרוגיו כמ"ש הפייטן אסף את דמעה לך מחה חטאתי בדמעתי ולכן ראוי להרביל הדמעה על מלתו ועל פניו שמה נרשמים העוונות (אדרת אליהו):

פזמון שם המחבר בראשי החרוזים אמתי.

יהוה, יהוה, אל, רחום, וחנון, ארך אפים, ורב־חסד, ואמת: נצר חסד לאלפים. נשא עון, ופשע, וחטאה, ונקה: וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו: אזכרה אלהים ואהמיה. בראותי כל־עיר על־תלה בנויה. ועיר האלהים משפלת עד שאול תחתיה. ובכל־זאת אנו ליה ועינינו ליה: יהוה. מדת הרחמים עלינו התגלגלי. ולפני קונך תחנתנו הפילי. ובעד עמך רחמים שאלי. כי כל־לבב דוי וכל־ראש לחלי: יהוה. תמכתי יתדותי בשלש עשרה תבות. ובשערי דמעות כי לא נשלבות. לכן שפכתי שיח פני בוחן לבות. בטוח אני באלה[א] ובזכות שלשת אבות: יהוה. יהי רצון מלפניך שומע קול בכיות. שתשים דמעותינו בנאדך להיות. ותצילנו מכל־גזרות אכזריות. כי לך לבד עינינו תלויות: ה' ה'. אל מלך וכו'. זכור רחמיך וכו' תמצא לעיל

סליחות לעשרה בטבת

כתב הרמב"ם ז"ל (פ"ה מהלכות תעניות) יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשי אבותינו שהיו כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב כנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו' עכ"ל: וא' מאלו הימים הוא עשרה בטבת שבו בתחילה סמך מלך בבל נבוכדנצר על ירושלים כדכתיב ביחזקאל (כ"ד) ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר בן אדם כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים:

אומרים סלח לנו. אל ארך אפים עד ורב חסד לכל קוראיך:

[א]כי־עם־יהוה החסד והרבה עמו פדות: [ב]פדה־אלהים את־ישראל מכל צרותיו: [ג]והוא יפדה את־ישראל מכל עונותיו: [ד]פודה יהוה נפש עבדיו ולא יאשמו כל־החסים בו: כרחם אב. יהוה צבאות. סלח נא וכו'.

א תהלים קל, ז. ב שם כה כב. ג שם קל, ח. ד שם לד, כג.

עיון תפלה

אנו ליה ועינינו ליה. לשון המשנה (סוכה נ"א ע"ב): **מדת הרחמים**. ראה מה שכתבנו במבוא לסדורנו סוף פרק ג': **כי כל לבב דוי וכל ראש לחלי**. עפ"ל (ישעיה א, ה): **תמכתי יתדותי**. סומך אני את עצמי בעל יתד במקום נאמן על שלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם: **ובשערי דמעות כי לא נשלבות**. ואני סומך על פתיחת שערי הדמעות אשר לא ננעלו ולא נסגרו בפנינו לעולם, כדאמרינן (ברכות ל"ב ע"ב) כל השערים ננעלו חוץ משערי דמעות: **שתשים דמעותינו בנאדך**. על שם הכתוב (תהלים נו, ט) שימה דמעתי בנאדך:

אשר

א) לדעת הגר"א מוכרח לומר בטוח אני בזאת (ר"ע בזאת התורה) ולא לומר מפסוק אלה וגו' ישראל.

סליחה סימן א"ב אל"ב ובסוף חתום שם המחבר יוסף. וכל סימני החרוזים על לשון הכתוב.

אלהינו ואלהי אבותינו

אזכרה מצוק אשר קראני. בשלש מכות בחדש הזה הכני. גדעני הניאני הכאני. אף עתה הלאני: דעכני בשמונה בו שמאלית וימנית. הלא שלשתן קבעתי תענית. ומלך יון אנסני[א] לכתוב דת יונית. על גבי חרשו חורשים האריכו מענית: זעמתי בתשעה בו בכלמה וחפר. חשך מעלי מעיל הוד וצפר. טרף טרף בו הנותן אמרי שפר. הוא עזרא הספר: יום עשירי צדה בדכוני החוזה. כתב לך בספר המחזה. לזכרון לעם נמס ונבזה. את עצם היום הזה[ב]: מנין סדר חדשים בעשרה בו העיר. נהי ויליל במר פי אפעיר.

א) ובסדור עמו"י גרס ע"פ כתי"י אנסני בקל. ב יחזקאל כד, ב.

עיון תפלה

אשר קראני. ענין מקרה כמו פחד קראני (איוב ד, יד): **בשלש מכות.** יש ספרים בכתוב בהם **בארבע** מכות והוא נכון כמו שיתבאר להלן: **גדעני.** קץ נדע בחרי אף (איכה ב, ג) ענין כריתה: **הניאני.** הסיר את לבי מאחרי ה' מלשון ולמה תניאון את לב בני ישראל (במדבר לב, ז): **הכאני.** נשבר, מלשון הכאות לב צדיק (יחזקאל יג, כב): **אך עתה הלאני.** על כל צרותי ותלאותי הייתי מוחלה — אך במה שהסיר את לבי מאחרי אלהי בזה הלאני, והוא לשה"כ (איוב טז, ז): **דעכני.** השמידני, מלשון ידעך נרו (משלי כ, כ): **בשמונה בו.** במגלת תענית פרק בתרא בשמונה בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך (תלמי פילאדעלפוס) והחשך בא לעולם שלשה ימים, ובמס' סופרים פרק א' חמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה, כלומר שלא יכול התרגום בנבות הימים לידי זיוף, כמו שבא באמת אחרי כן בתרגום השבעים שנקרא ספטואגינטא עד שכמעט אין להכיר מתוכו תורת ישראל במקורה העברי, ורוב היהודים שבאלכסנדריה בימים ההם אשר לקחו חלק גדול בהשכלת האומה לא ידעו את התורה אלא מתוך התרגום ההוא, ומתוכם הפילוסוף ידידיה האלכסנדרוני ושר הצבא הסופר לדברי ימי ישראל יוסף בן מתתיהו הכהן וכיוצא בהם: **ומלך יון אנסני.** כך חשבו היהודים בימים ההם שהדבר הזה הוא גזירת המלכות שאין לעבור עליה, כי עדיין היה כהד אביו תלמי לאגוס הרשע לנגד עיניהם אשר שבה מן היהודים כמאה ועשרים אלף איש ואשה וימכרם לעבדים ולשפחות, אבל תלמי השני היה באמת מלך של חסד ושבה את היהודים ועשה להם הנחות רבות והשיב את רשעת אביו, ואם היו משיבים את פניו ריקם והיו אומרים לו שדבר זה אי אפשר לעשות כי כן טוב אלהינו מתחלה הקב"ה לגלות את תורתו לשום אומה ולשון אשר לא קנוה – אפשר וקרוב לשוער שהיה מניחם. ועכ"פ היה להם למסור נפשם על הדבר הזה, ולא ולמד מאחאב מלך ישראל שכתוב בו (מ"א כא, כט) רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' וגו' ורבותינו ז"ל חשבוהו בין אלה שאין להם חלק לעוה"ב, ובכל זאת כשבא בן הדד מלך ארם לדרוש ממנו להתרגם לו את התורה ארמית למען ידע את הכתוב גם ענה אותו לאמר: אמרו לאדוני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה (נשי ובני כספי וזהבי) אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות (שם כ, ט) וקבלו רבותינו ז"ל (בסנהדרין ק"ב ע"ב) מאי מחמד עיניך ספר תורה, ובלא ספק לא דרש ממנו את ספר התורה כמו שהיא כתובה עברית כי מה חפץ לו בזה והסברא נותנת שלא היה כונתו אך לכוונת, דהא סקים ס"ת לנביו וכספו וזהבו ובאלה הרי נתכוין להנאתו ולתועלתו. לפיכך אומר לי לבי שדרש ממנו העתקת התורה בתרגום ארמי והיה עושה כדרך שעשה תלמי שהכנים את הזקנים לחדרים בפ"ע כדי שלא יוכלו לזייף, ולפיכך השיב את פניו ריקם ומסר עמו של אלהינו להריגה. ואלעזר בן חנינא אחי שמעון הצדיק הכהן הגדול בימים ההם מוקק לבקשת המלך ויצו להרגם לו את התורה יונית ואת פי הסנהדרין לא שאל, לפיכך חרה בו אפם ויעבירוהו מכהונתו, כמו שבירתהי בספרי תולדות ישראל בלקח כ"ב: **זעמתי בתשעה בו בכלמה וחפר**, בכל בו סי' ס"ג ובאורחות חיים לכרא"ה מלוניל כתבו בט' בטבת מתו עזרא הסופר ונחמיה בן חכליה. ובשלהי מגלת תענית נזכר שגזרו תענית בט' בטבת וסבת התענית לא נזכר שם, וקשה לומר שמיתת עזרא ונחמיה היתה הסבה להתענית הזאת, כי לא מצאנו שגזרו שום תענית על מיתת אדם גדול אלא על הריגת גדליה בן אחיקם לפי שאז פסקה מלכות ישראל לגמרי והיה נחשב כחרבן ביהמ"ק. גם אין להבין טעם הפייטן „זעמתי בט' בו בכלמה וחפר" איזו חרפה וכלמה היא לנו מיתת הצדיקים, הלא סוף כל אדם למות ואפילו מרע"ה מת? ואפשר לומר שגזירת התענית לא היתה בשביל מיתת עזרא אלא בשביל שבמיתתו פסקה נבואה מישראל, כי מלאכי זה עזרא. ונשארנו כצאן בלא רועה. אבל מדוע לא זכרו רבותינו במגלת שם את הסבה הזאת לגזירת התענית? אבל ברור אצלי שסבת התענית היא ענין אחר שלא היה רצוי לפרסמו, ועיין בספר העטור לר' אברהם בר חייא הנשיא בשער האתרון מה שכתב במאורע של יום הזה. ועיין מה שהאריך בזה הגי"מ יהודא ליב בר' מנחם ז"ל דיין בקראקא בפירושו על מגלת תענית בפרק י"ג. ועי' אגרות שד"ל מכתב ל"ג: **מנין סדר יחדשים.** עמ' ר"ה י"ח ע"ב זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים וכו' ואמאי קרי ליה עשירי

עשירי

סדר פרעניות תחוה לבבי יבעיר. בבא אלי הפליט לאמר הכתה העיר: על אלה על פני אבק זריתי. פצתי על ארבעתן. לו חץ בלבי יריתי. צרות על אלה קבר לי כריתי. צדיק הוא יהוה כי פיהו מריתי: קראתי שמך מתנחם על רעתי. ראה עניי ושמע קול פגיעתי. שמע תחנתי חוש נא ישועתי. אל תעלם אזנך לרוחתי לשועתי: ירח טבת כאשר לקיתי בו. ונשתנו עלי סדרי נתיבו. ברחתי פשעתי ינקה לי טובו. האומר לים עד פה תבוא: פזמ ויעבור וכו'

א אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לעיים: ב אלהים זדים קמו עלינו ועדת עריצים בקשו נפשנו ולא שמוך לנגדם: כרחם אב וכו'

אלהינו ואלהי אבותינו

סליחה ושם המחבר חתום בראשי החרוזים אברהם בר מנחם חזק

אבן הראשה. לעיים ולחרישה. ונחלי מורשה. מנוד ראש בלאמים: בקרבי לב נכאב. נדוה ונדאב. נשארנו כאין אב. והיינו כיתומים: רבה ועננה. בשושנים סוגה. ועתה היא נוגה. מסורה ביד קמים: היתה כאלמנה. קריה נאמנה. זרע מי מנה. נמכרו בלא דמים: מעננה ורכה. צלחה למלוכה. ומעניתה ארכה. זה כמה שנים וימים: בית יעקב לבזה. ללעג ולעיזה. והעיר העליזה. למטעי כרמים: רועה תרעלה. ביד בני עולה. הרצויה כעולה. וכקטרת הסמים: מאסה לזונה. תורת אבי זונח. ולא מצאה מנוח. לילות וגם ימים: נורא אל עליון. ממך יהי צביון. להשיב

א תהלים עט, א. ב שם פו, יד (בשנוי לשון).

עיון תפלה

שמיני לחדשים והלא היה ראוי זה ליכתב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתיקון וכו' אלא שכוונו נוהג לסדר חדשים: העיר. הכיא יחזקאל: נהי ויליל בתו פי אפעיר. כאותו גם אני אספר פי ואליל: פצתי על ארבעתן. דברתי על ארבע המכות אשר הוכיתי בחדש הזה. א) תרגום התורה יונית: ב) סמיכת מלך בבל. ג) מיתת עזרא ונחמיה הנביאים. ד) כניסת ירושלים: צרות על אלה. על אלה הצרות: צדיק הוא ה'. (איכה א, יח): קראתי שמך בהיותי מתנחם ומצטער על רעתי. על שועתי: קול פגיעתי. קול תפלתי, מלשון אל תפגעי בי (רות א, טז): אל תעלם. (איכה ג, נו): סדרי נתיבו. סדרי בראשית נתיבות הטבע: האומר לים עד פה תבוא. מש"ה (איוב לח, יא) ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף, כלומר מי שאמר לים עד פה תבוא יאמר גם לצרותינו עד פה תבואו ולא תוסיפו. וכדרך שאמר יעקב אע"ה (בראשית מג, יד) ואל שדי יתן לכם רחמים ופירשו רבותינו ז"ל (ברש"י) מי שאמר לעולמו די יאמר די לצרותי:

אבן הראשה. בה שם המחבר חתום אברהם בר מנחם חזק: אבן הראשה. בית המקדש, וכמ"ש (זכריה ד, ז): לעיים. לחרבן, וכמ"ש (תהלים עט, א) ופירשו שוה (יחזקאל כא, לב) שוה עוה אשימנה, וכמו שנאמר מן הוות חי ומן רוח רי (איוב ל, יא) ומן כוח כי (ישעיה ג, כד לשון רד"ק) כן נאמר מן שוה עי: מורשה. מורשה קהלת מורשה לקהלת יעקב: מנוד ראש. (תהלים מד, טו): נכאב נדוה נדאב. מרוחם הוא: רבה וענגה. (דברים כח, נו): בשושנים סוגה. (שה"ש ז, ג) אשר לישראל כמסוגים ומגודרים במלות: נוגה. לשון יגון: זרע מי מנה. עפ"י (במדבר כג, י) מי מנה עפר יעקב: צלחה למלוכה. מלש"כ (יחזקאל טז, יג) ותיפי במאד מאד ותצלחי למלוכה: ומעניתה ארכה. מלש"כ (תהלים קכט, ג) על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם. ופי' שהמלחמה שהיא המענית והרכה אשר נלחם למלוכה ארכה מעניתה אשר חרשו חורשים על גבה, ואשר תשוע"ז ע"ה, והאשר לפרשם נו"ן כהתנגדות כמשם. אף על פי כן כמו שגולים עם לא עז (מש"כ) ויכיה נקין לחם (משלי ל, כה). ובלשון התלמוד (סנהדרין כח ע"א) כאן — ותנה, כאן — וזמר: ולעיזה. כלמ"ד הרשות. מלשון לעז: למטעי כרמים. מלש"כ (מיכה א, ו): אבי זונח, אחד מהמותיו של מרע"ה (מגילה יג ע"א): יהי צביון. יהי רצון, ויאל משה (שמות ב, כא) רק לאטתיך חשק (דברים י, טו) ת"א צבי, מחפץ דלים (איוב לא, טז) מתורגם מצבות מסכינא. אבל רוב הספר לשומת רצון מתורגמים רעוא ובלשון רז"ל צביון תמונה יפה שלמה ודעים (חולין ס ע"א

לְרִיב צִיּוֹן. שְׁנַת שִׁלּוּמִים: חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם. מְעוֹנָה אֱלֹהֵי קֶדֶם. וְלַבֵּן כַּצֶּמֶר אָדֹם. וְכַשֶּׁלֶג בְּרַחֲמִים: ה׳ חַזְּקֵנוּ בְּיִרְאָתֶךָ. וּבְקִיּוּם תּוֹרָתֶךָ. וּפָקְדֵנוּ בִּישׁוּעָתֶךָ.

אֵל מָלֵא רַחֲמִים: אל מלך וכו׳

פזמון שם המחבר בראשי החרוזים אברהם יצחק אמרים.

אֲבוֹתַי כִּי בָטְחוּ. בְּשֵׁם אֱלֹהֵי צוּרִי. גָּדְלוּ וְהִצְלִיחוּ. וְגַם עָשׂוּ פֶרִי. וּמֵעֵת הוּדְחוּ. וְהָלְכוּ עִמּוֹ קֶרִי. הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי: בַּעֲשִׂירִי לַחֹדֶשׁ. סָמַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל. וְצָר עַל עִיר הַקֹּדֶשׁ. וְנִקְרַב רַב הַחוֹבֵל. נָתַתִּי הֶרֶשׁ. וְעֻנֵּיתִי בַּכֶּבֶל. וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ. לְאֵבֶל כִּנּוֹרִי: אבותי. רֵאשִׁית בִּכּוּרָה. לְרֵאשִׁית הַחֵרֶם. שָׁם אֲחֵרִים הִזְכִּירָה. וְהֶעָוֹן גּוֹרֵם. פְּנֵי אֵל לֹא הִכִּירָה. וְשָׁטְפָה בְּזֶרֶם. צָרָה כְּמַבְכִּירָה. כְּעֵת בַּמָּרוֹם תַּמְרִיא: אבותי. הָאֱלֹהִים הֵבִיא. יוֹם רָעָה וּמָצוֹר. צִוָּה צָרֵי סְבִיבִי. עוֹלָלַי לִבְצוֹר. יוֹם הֵרַךְ לְבָבִי. וְאֵין כֹּחַ לַעֲצוֹר. וְדִבֶּר אֶל נָבִיא. מְשׁוֹל אֶל בֵּית הַמֶּרִי: אבותי. מִיּוֹשְׁבֵי שַׁעַר. הֶעֱבִיר אַדֶּרֶת. חֲמָתוֹ כָּאֵשׁ בָּעַר. וְהֵרִים עֲטֶרֶת. וּמִלְּבָנוֹן יַעַר. הִשְׁלִיךְ תִּפְאֶרֶת. וְרוּחַ סוֹעָה וָסַעַר. תְּסַמֵּר שַׂעֲרַת בְּשָׂרִי: אבותי. יְפֵהפִיָּת נִמְשֶׁלֶת. וְעַתָּה קְדוֹרַנִּית. בְּעָוֹן כִּי כָשַׁלְתְּ. וְלִבֵּךְ אֲחוֹרַנִּית. וְנָבוֹךְ וְנֶחֱשַׁלְתְּ. רִאשׁוֹנָה וְשֵׁנִית. וְהָחְתֵּל לֹא חֻתָּלְתְּ. מְעַט צֳרִי: אבותי. צַדִּיק הַצּוּר תָּם. נָשׂוֹא עָוֹן נִלְאָה. מִכְּרוּב לְמִפְתָּן. לְפִנַּת גַּג דָּאָה. מֵעָוֹן הַנִּכְתָּם. וְצַעֲקָתָם בָּאָה. רַבָּה רָעָתָם. כְּעֵץ עֹשֶׂה פֶּרִי: אבותי. חִזֵּק כָּל קָמַי. תּוֹכֵן

עיון תפלה

עי״ש) כל מש״כ בלבונים נגרשו: **לריב ציון שנת שלומים.** עפה״כ (ישעיה לד, ח) שנת שלומים לריב ציון: **חדש.** (סוף איכה): **מעונה.** (דברים לג, כז): **ולבן כצמר.** עפה״כ (ישעיה א, יח) אם יאדימו כתולע כצמר יהיו:

אבותי כי בטחו. חתום שם המחבר אברהם יצחק אמרים, והוא רבנו אברהם בר׳ יצחק בר׳ אברהם ז״ל מרעגענסבורג, וכתב מהרי״ל בדיני יוה״כ שמת בשנת תתקל״ה, וחבר הרבה סליחות ופזמונים, כמו בסדר הסליחות סליחה ל״ב אם אפס רובע הקן וסליחה נ׳ אלהים ה׳ חילי, ובסליחה זו חתם שם זקנו ושם אביו קודם לשמו מפני הכבוד: **ומעת הודחו.** מלשון והדחת (דברים ד, יט): **והלכו עמו קרי.** עפ״כ (ויקרא כו, כא): **היו הלוך וחסור.** עה״כ (בראשית ח, ה): **בעשירי סמך.** (יחזקאל כד, ב): **רב החובל.** כמו רב החובלים שר המלחים: **נתתי הרש.** שמתי השק לבוש: **והיה מדי חדש.** עה״כ (ישעיה סו, כג): **לאבל כנורי.** עה״כ (איוב ל, לא): **ראשית בכורה.** עפה״כ (הושע ט, י) כבכורה בתאנה בראשיתה: **צרה כמבכירה.** כאשה מבכרת, עה״כ (ירמיה ד, לא): **כעת במרום תמריא.** עה״כ (איוב לט, יח), בגבה גדולה עד לשמים: **צוה צרי** (סב״ס)

סביבי. עפה״כ (איכה א, יז) צוה ה׳ ליעקב סביביו צריו: **עוללי לבצור.** לוקח ממלת הכתוב (מיכה ז, א) כעוללות בציר בדרך העתקה: **ודבר אל נביא.** (יחזקאל כד, ג): **מיושבי שער.** הסנהדרין: **ומלבנון יער.** בית המקדש, עפה״כ (מ״א ז, ב) בית יער הלבנון ונדרש על ביהמ״ק (יומא ל״ט ע״ב): **השליך תפארת.** עפה״כ (איכה ב, א) השליך משמים ארץ תפארת ישראל: **קדורנית.** חשך ושחרות: **בעון כי כשלת.** עפה״כ (הושע יד, ב) כי כשלת בעונך: **ונבוך ונחשלת.** עפה״כ (דברים כה, יח) ויזנב בך כל הנחשלים אחריך: **ראשונה ושנית.** גלות בבל וגלות אדום: **והחתל לא חתלת.** עפ״כ (יחזקאל טז, ד) אפי׳ רפואה קלה לא נרפאת: **מכרוב למפתן.** (ר״ה ל״א ע״א) עשר מסעות נסעה שכינה וכו׳ ומכרוב למפתן: **לפנת גג דאה.** לוקח ממלת (משלי כה, כד) טוב לשבת על פנת גג. והוא מן כנשר ידאה (ירמיה מח, מ). ושם נגמ׳ וממפתן וכו׳ לגג: **מעון הנכתם.** עפה״כ (ירמיה ב, כב) נכתם עונך לפני: **וצעקתם באה.** עפה״כ (בראשית יח, כא) הכצעקתה הבאה אלי עשו: **רבה רעתם.** עפה״כ (שם ו, ה) כי רבה רעת האדם: **תוכן העלילות.** עפ״ה (ש״א ב, ג) ולו נתכנו

עלילות

חֲעֲלִילוֹת. כִּי מָלְאוּ יָמַי. בְּרוֹעַ מִפְעָלוֹת. וּמִבֹּשֶׁת עֲלוּמַי. שָׁכַחְתִּי גְמוּלוֹת. נוֹתֵן לַחְמִי וּמֵימַי. פִּשְׁתִּי וְצַמְרִי: אבותי. קָמֵי פִּיהֶם פָּעֲרוּ. וְנַחֲלָתִי בִּלֵּעוּ. מְאֹד עָלַי גָּבְרוּ. וְדָמִי שָׁתוּ וְלָעוּ. נָכְרִים עָלַי צָרוּ. וְאֶת־אַחַי הֵרֵעוּ. הָאֹמְרִים עָרוּ עָרוּ. בְּנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי: אבותי. אָמְרוּ לְכוּ נְכַלֵּם. וְנִשְׁבִּיתָה זִכְרָם. אֵל קַנּוֹא וְנוֹקֵם גְּמָלֵם. יִשְׂאוּ אֶת־שִׁבְרָם. כְּמַעֲשֵׂיהֶם שַׁלֵּם. וְיֵבֹשׁוּ מִשִּׁבְרָם. כְּאִישׁ חֲלוֹם חוֹלֵם. שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי: אבותי. פְּצָעַי לֹא רֻכָּכָה. וְחַבּוּרוֹתַי רָצַח. וְעֵינַי הִכְהֲתָה. צוֹפָה לְדוֹדִי צַח. הַעוֹד לֹא שָׁכָכָה. חֲמָתוֹ לָנֶצַח. עַל־מֶה עָשָׂה כָּכָה. וּמֶה חֳרִי: אבותי. רַחוּם זֶה אֵלִי. אַל־לָעַד תִּזְנַח. אָרְכוּ יְמֵי אֶבְלִי. וְעוֹד לִבִּי נֶאֱנָח. שׁוּבָה אֶל לְאָהֳלִי. מְקוֹמְךָ אַל־תַּנַּח. שָׁלַם יְמֵי אֶבְלִי כִּי־תָבוֹא עַל־שִׁבְרִי: אבותי. יְהוָה מְנָת חֶלְקִי. חוּשָׁה־לִּי לְעֶזְרָה. וּפַתַּחְתָּ שַׂקִּי. שִׂמְחָה לִי לְאוֹרָה. וְתַגִּיהַּ אֶת־חָשְׁכִּי. בְּאוֹרְךָ לְהָאִירָה. אֶת־נֶשֶׁף חִשְׁקִי. כִּי אַתָּה נֵרִי: אבותי. מִיגוֹן וַאֲנָחָה. פְּנֵה אֵל אֶת־נַפְשִׁי. עֲשֵׂה לְעַמְּךָ הֲנָחָה. מַלְכִּי וּקְדוֹשִׁי. תַּהֲפוֹךְ לִרְוָחָה. אֶת־צוֹם הַחֲמִישִׁי. לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה. צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי: אבותי.

אל מלך ויעבור וכו'. זכור רחמיך וכו' תמצא לעיל:

ענין שובבי"ם ת"ת

כתב הלבוש בסימן תרפ"ה יש מקומות שנוהגין בשנת העיבור לקבוע תענית בכל יום ה' לפרשיות שובבי"ם ת"ת, (וכיון שקבעים התענות משנת עיבור לשנת עיבור, לא הוי בכלל אין גוזרים בהתלם ביום ה' דבר"ם תקפ"ב) (א"ר) והם פרשת שמות ולרא בא בשלח יתרו משפטים הרומזה תטה (וי"א גם ס'

עיון תפלה

עלילות: ומבשת עלומי. חטאת נעורי, עפ"ה (ישעיה נד, ד) כי בשת עלומיך תשכחי: שכחתי גמולות. מהמת חטאות נעורי שכחתי כל הטובות שגמל עלי, עפ"ה (תהלים קג, ב) ואל תשכחי כל גמוליו: נותן לחמי. עפ"ה (הושע ב, ז): פיהם פערו. עפ"ה (ישעיה ה, יד) וכפרה פיה לבלי חק: ונחלתי בלעו. עפ"ה (ש"ב כ, יט) למה תבלע נחלת ה': שתו ולעו. עפה"כ (עובדיה א' טז): ואת אחי הרעו. מלה"כ (במדבר טז, טו) ולא הרעותי את אחד מהם: האומרים. (תהלים קלז, ז): בני שעיר. (בראשית לו, כ): ונשביתה זכרם. עפ"ה (דברים לב, כו) אשביתה מאנוש זכרם: ישאו את שברם. לוקח ממליצת המקרא (בראשית מב, כו) וישאו את שברם על חמוריהם בדרך הפתקה: ויבושו משברם. מלה"כ (תהלים קיט, קטז) אל תבישני משברי, מתקותי: באיש חלום חולם. שר האופים (בראשית מ, טז) כששמע את הפתרון הטוב שפתר יוסף לשר המשקים קוה גם הוא לפתרון טוב כמוהו, אבל שם מסבריו, ככה יבושו גם המה מסברם, שהבן והקם והמן מדיינים זה עם זה, זה אומר בשבילי נורעה השדה וזה אומר בשבילי, אמרו החטים שמתינו עד עת הגרן ואנו יודעים בשביל מי נזרעה השדה, באו אל הגרן השליכו הזבן לארץ והמוץ הלך לרוח, והחטה עלתה כל שלחן מלכים (ב"ר פ"ה פ"ג) עיי"ש: פצעי לא רככה. עפ"ה (ישעיה א, ו) ולא רככה בשמן. ופצע שם זכר והעד נאמנים פצעי אוהב (משלי כז, ו) לפיכך נפרש בחסרון מכת: לדודי צח. להקב"ה שנאמר בו (שה"ש ה, י) דודי צח ואדום: לא שככה חמתו. מלה"כ (אסתר ז, י) וחמת המלך שככה: על מה עשה ככה. לה"כ (דברים כט, כג): מקומך אל תנח. לה"כ (קהלת י, ד): שלם ימי אבלי. מלה"כ (ישעיה ס, כ) ושלמו ימי אבלך מהקל, ולפי הכונה היה צריך לומר כאן שישלם ימי אבלי, אלא רוצה לומר שלם לי שכר טוב כנגד ימי אבלי: באורך להאירה. מלה"כ (תהלים לו, י) באורך נראה אור: את נשף חשקי. מלה"כ (ישעיה כא, ד): כי אתה נירי. לה"כ (ש"ב כב, כט) כי אתה נירי ה': צום החמישי. ס' בפ"ב: צום הרביעי. עיין בתחנו:

א בראשית ג, יט. ב תהלים טז, ה. ג שם ל, יב. ד מלה"כ ש"ב כב, כט. ה מלה"כ זכריה ח, יט.

ויקהל פקודי) (מ"א א"ר) וקורין בשחרית בפרשה השבוע ואומרים שומר ישראל. ובמנחה קורין ויחל ומפטירין דרשו. והטעם הוא מפני שבשנה מעוברת יש יותר מאלו שנים בין בה"ב דמרחשון לבה"ב דאייר הם ימי חורף וצרה לישראל לכן מתענין שמונה ימים כנגד שמונה הציבור שהוא ד' שבועות בכל שבוע ב' ימים דהיינו ב' וה'. וכדי שלא להכביד על הציבור חלקום ואין מתענין אלא פעם אחת בשבוע. עוד טעם אחר והוא כי ראו קדמונינו שהנשים המעוברות הן מלעות להפיל עובריהן בשנה המעוברת תקנו להתענות אלו השמונה התעניות כנגד כל ב' וה' של חדש העיבור משום הנשים המעוברות שלא יפילו (ותקנו ביום ה' ולא ביום ב' משום דלעיל מעמד התענה ושתשלם ביום ה' (נגד תפיל אשה מפרי בטנה). ומרש שמטעם זה אתי שפיר מה שהתחילו להתענות בפרשת שמות, משום שאותה פרשה מדברת בפריון ורביון של ישראל שעשו לעם גדול ורב כדכתיב ובני ישראל פרו וישרצו ותו לכך מתפללין ג"כ שהנשים ג"כ יפרו וירבו ולא יפילו (ואפשר שמטעם זה תקנו להתענות ביום ה' ולא ביום ב' משום שנאמר בבריאה יום ה' ברכה דכתיב פרו ורבו ומלאו את המים. וכל הפריות ורביות נקראים על שמו דכתיב וידגו לרוב בקרב הארץ שהוא מזה השורש ג"כ מפני שהדגים פרים ורבים ביותר) ואפשר שמטעם זה ג"כ לא תקנו לקרות בבוקר פרשת התענית שהוא ויחל. אלא פרשת השבוע. כדי לקרות אותה פרשה שבתחלת שמות ביום התענית הראשון וכיון שהתחילו כן תקנו כן כל התעניות עכ"ל של הלבוש: והשל"ה כתב וז"ל השמש והלבנה שהם נבראו ואלולי מעוט הירח לא היה בעולם שום עיבור השנה מהלכה שוה. ומפני שנפרדו צריך לעשות השנה מעוברים במחזור קטן והם גו"ח י"א י"ד י"ז י"ט כדי להשוות י"ב חדשי שנת הלבנה שיהיו שס"ה יום כנגד שנת החמה. כדי שיבא פסח באביב. וסכות בזמן האסיף. נמצא השעורים שבאו מכח הקטרוג הם גרמו בתחתונים הקטרוג שלמטה הבאים לידי חטא. ולכן שנת העיבור ראוי יותר לתשובה. ובו עושים תעניות שובבי"ם ת"ת עכ"ל: והאר"י ז"ל בפירוש התורה כתב שימים אלו מסוגלים לתקן עון קרי יותר מכל השנה לאותן שמתפללים בהם. לכן מתחילין בפרשה שמות. שאז התחיל השעבוד שמתקן הקרי דאדם הראשון ע"ש: והנה גודל עון קרי ר"ל מבואר בזוהר בכמה מקומות ובכל ספרי מוסר. ובודאי לתקן עון זה צריכין תעניות גדולים. אך לא כל אינש יכול לסבול תעניות, לכן אכתוב התיקונים שיכול כל אדם לעשותם, ראשית כל דבר מה שכתבו המקובלים שצריך טבילה במי מקוה. ובאם לא אפשר כגון לסבת הקור הגדול שבימות החורף. אז לפחות ישפוך עליו מראשו ועד רגליו תשעה קבים מים ואפילו פושרים והסר, וכל מה דאפשר להקדים לטבול עצמו ולרחק מעליו הרוחות רעות והטומאות שנתהוו מהזרע לבטלה הרי זה זריז ונשכר וטוב לו בעוה"ז ובעוה"ב. וגם הלא ידעת כי האדם הוא ככל עוף הפורח היום כאן ומחר בקבר. ואם ח"ו ימות וטומאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא כי מי נדה לא זורק עליו שאז הוא ויתלוו ויתחברו עמו הטומאות (בגמרא יש נוחלין). עוד מצאתי בספר מגלה סגולה לתקן עון קרי מעלת היזיעה בשעת עשיית המצוה. כגון מלוה של מצוה. ונשיאת מת לקבורה וכדומה. וירבה לתת צדקה למולידים על ברכיו. ויהדר לעלות לס"ת עכ"פ פעם אחת בחדש. בשעה שגולל ספר תורה יאמר בריך שמיה בכוונה גדולה. וירבה בנתינת צדקה לעניים. וישמור שבת כהלכתו. ויזהר בהדלקת נרות הרבה לכבוד שבת. ויתפלל תפלתו בכוונה. וילמוד קודם השכיבה משניות או אגדה. ויקרא ק"ש על מטתו בשערי ציון ויאמר וידוים. ויאמר ד' מזמורים הראשונים של תהלים. וילמוד ח"י פרקים משניות בכל יום. ויכבד לומדי תורה. ויזהר במלת הסעודה. ויאמר בכל יום פסוק אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. ויכוין ס"ת קרי"ע לקרוע הקליפות שנבראו מהזרע לבטלה, ולישרי לב שמחה. ס"ת בגימטריא טוב. גם יכוין ס"ת לצדי"ק ולישרי"ם ל"ב עם יצ"ק:

דיני שובבי"ם ת"ת

הש"ץ אומר עננו בלחש בשחרית ומנחה דתענית צבור ממש הן כמו בה"ב (א"ר ח"ו). אם ר"ח וט"ו בשבט ביום ה' של שובבי"ם ת"ת יתענו במקומן ויקהל פקודי היה מקומות דלעיל (א"ר סי' תרס"ם):

סליחות לשובבים ת"ת

שמות

סלח לנו אבינו וכו' אל ארך אפים וכו' כדלעיל בסליחות נמי:

יְהוָה בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלֵנוּ בֹּקֶר נַעֲרָךְ־לְךָ וּנְצַפֶּה: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנֵנוּ בְּשַׁוְּעֵנוּ אֵלֶיךָ בְּנָשְׂאֵנוּ יָדֵינוּ אֶל־דְּבִיר קָדְשֶׁךָ: שְׁמַע יְהוָה קוֹלֵנוּ נִקְרָא וְחָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ: שׁוּבֵנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ וְהָפֵר כַּעַסְךָ עִמָּנוּ: אֵיךְ־נִקְרָא בְשִׁמְךָ מִתְעוֹרֵר לְהַחֲזִיק בָּךְ: שִׁמְעָה תְפִלָּתֵנוּ יְהוָה וְשַׁוְעָתֵנוּ הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתֵנוּ אַל־תֶּחֱרַשׁ:

כרחם אב וכו'

א תהלים ה, ד. ב שם כח, ב. ג עי' שם כ. ז. ד שם פה, ה. ה ישעיה סד ו. ו תהלים לט, יג.

*) הפסוקים האלו מפני השם בכתבי הקודש מיוחד לבנים וזכרים לית"ד: (הנ"ם)

סליחה זו נתיסדה ע"פ א"ב כפול אלהינו ואלהי אבותינו ובסוף חתום שלמה

אין מי יקרא בצדק. איש טוב נמשל כחדק. בקש רחמים בעד שוקי הדק. בשום פגים אין בדק: גבר תמים וגבר אפס. גמר חסיד וצדיק נרפס. דור עני בפשעו נתפס. דרכיו להגיד מי יחפש: הוספנו בחטאינו חמה להבעיר. המתעלבים כבני בית להפעיר. ומה יעצור כח רב וצעיר. ודוי ופלל לקדיש נעיר: זחלתי ואירא בעד מחן. זעק לחוות לחוקר ובוחן(א). חסר חסד ויתור צחן. חן איך אמצא בתחן: טוב לקוראיך בנפש רהב. טרחם נשוא ולכלכל יהב. יקר חסדך עלי ירהב. יען קולי להאזין באהב: כהגון מרות ובתפלה שלם. כוקן ורגיל ולא כגולם. להחשב נגדך דבאי מלהכלם. לרוחתי וכרה רחמיך מהתעלם: מרבים צרכינו ואין להאמר. מקצר דעה ומרב מטר. נגדך הכל יוצר חמר. נוהג וחועה צל ושמר: שרדנו כתרן הר ברודנו. סחי ומאוס הושם כבודנו. עננו ותננו מחיה בשעבודנו. עוד למענך בקש יבודינו: פגיעתי(ב) נגעי תוכחותיך שבטים. פוררים פרודים ובעמים נעבטים(ג). צפנים בסכך מריב ושפטים. צפית תפארתך למו מבטים: קול כחך להב חוצב. קצב טוב ותוקפו קוצב. רעיך דופקים בקול עצב. רצות נדבתם נבקרבם התיצב: שוקדים בצום לבם להכניע. שאונם מזעם בחדריך תצניע. תובעים בלחש שפה להניע. תאותם אל נא תמניע: שמך אלהים חיים מתפאר. לחיים טובים כמך נשאר. מקור חיים עמך מתבאר. הביטה ועננו ועינינו האר: אל מלך. ויעבור וכו'

תבא לפניך תפלתנו ואל תתעלם מתחנתנו: תבא לפניך תפלתנו אל היכל קדשך: תבוא לפניך אנקת אסיר כגדל זרועך הותר בני תמותה: אלהינו בשנו במעשינו ונכלמנו בעונינו: כרחם אב וכו'

בליתה מיוסדת ע"פ תשר"ק כפול ובסוף חתום שם המחבר שלמה הקטן הצעיר יחי.

אלהינו ואלהי אבותינו

תבא לפניך שועת חנון. תהי נא אזנך קשבת תחנון. שמעה יהוה צדק הקשיבה רנון. שר מישרים ומעלים מרנון: ראש לדרים נכלמנו בשנו. ריח נרדנו כי הבאשנו. קלקלנו ישרים ותורות שבשנו. קרקע פנינו כבן כבשנו: צר ומצוק מכל צד. צאן נדחה מאין מצד. פנו לימין ויזור מעצד. פחד משמאל וצידי(ד) הצד: עיניך רואות תהיינה פקוחות. עני ועני מצחות הפתוחות. ספר לרנה ולרצוי תוכחות. סבות והפוך בדרכיך הנכחות: נתנו בשגינו לשבי ולבזה. נתנו מלכינו וכהנינו לבוזה. מרום נבקרות ואהבה עזה.

א מורכב משני פסוקים (בשנוי לשון). תהלים סח, ג. סו, כ. ב יונה ב, ח (בשנוי לשון). ג תהלים עג, יט. ד קלגון כבתוב עזרא ט, ו.

א) נ"א לחוקר ובחן, ופי' לחוקר כליות ולב בבחינה גמורה. ב) נ"א פקדת ופי' שבוטים, ופי' פגעים בשבט, נגעים על ידי פקודת תוכחותיך, והוא מלשון ופקדתי בשבט פשעם (תהלים פט, לג). ג) נ"א בוסים, ופי' משעבדים. ד) נ"א וצד הצד.

מערת לארץ לשמה ולעזה: לא הלינו פניך להפיל תחנה. להשכיל באמתך מעלות צתנה. כלינו כסרום בשפל קול השתנה. כמעט תגע לולי תחנה: יתר הפלטה להשאיר חסת. יחד ונגד תתה וכנסת. טלטלתנו א) כנגד שלש כאסת. טירת כספי ב)בגללנו רמסת: חבולי ג) חבלנו מעל למעול. חבלנו מעול אל עול. זכור צוית בלי לנעול. ורוים לקבץ וגם לבעול: ואתה אחרי כל־הבא. ודאי וצדיק ולנו הדבה. היום כמאז בלי סבה. הננו לפניך באשמה רבה: דלת עם לקלס ותרוף. דחופים סחופים נתונים לטרוף. גלות ושעבור תסיוך ד) וצרוף. גלגל בחסד לסליחה ותרוף: ברחמיך עוד ברבות עתים. כך נושע קים והושעתים. אלה מרחוק יבואו כתים. אלה מצפון ציים ה) וכתים: שקך הם עבדיך ועמך. לבב כימי קדם מנעימך ו). משכנו אחריך שימנו ברשמך ז). הכל חפצים ליראה את־שמך: הקטן לאלף גדל רחומינו. והצעיר לגוי להעצים בתחומנו. יחד בכל־צדקותיך לרחמנו. ישב־נא אפך ותנחמנו:

אל מלך. ויעבור. יי יי. וסלחת. סלח לנו. כי אתה.

פזמון מלאכי רחמים תמצא לעיל אצל שני קמא זכור רחמיך וכו' אל נא רפא נא. זכור לנו וכו':

וארא

אומרים סלח לנו אבינו עד ורב חסד לכל קוראיך:

ישראל עמך. אלהים בישראל אצל שני קמא. פזמון ישראל נושע אצל חמישי. זכור לנו וכו':

בא

אומרים סלח לנו אבינו עד ורב חסד לכל קוראיך:

לא כחטאינו תעשה־לנו ולא כעונותינו תגמול עלינו: אם־עונינו ענו בנו יהוה עשה למען שמך: אם־עונות תשמר־יה אדני מי יעמד: אם־בניך חטאו־לך אל תשלחם ביד־פשעם: נפשנו חכתה ליהוה עזרנו ומגננו הוא: כרחם אב וכו'

סימן י"ט א"ב כפול   אלהינו ואלהי אבותינו

אין כמדת בשר מדתך. איה קנאתך ועצת עמידתך. בת בררת לבית חמדתך. בעלוה אחנים ואין לצמדתך: גועה לדודי אני מאורסת. גועל רודי איך נדרסת. דין הרג לעצבה מקנסת. דחויה גם כי נאנסת: האם בלי ספר שלוחה ח). הבן כיתום אבד שלוה. וגן נעול הפקר כמקוה. ומעין חתום נרפס דלוח: ועם כרגע ועתה להפוך. ורעו ט) קדש עתה לשפוך. חבת רע כקרן הפוך. חשובה עזובה כקורעת בפוך: טוב התאר קורבנית מפרך. טריה מכה מבלי ארך. יום נקם נסתם דרך. יום שרום נחתם חרך: כח הסבל הבשיל נטל. כסול ושחול הנשאר כקטל. לא למרגוע נד ומטלטל. לעמל ויגע ואחר נטל: מטע קרן שמן י) המדשן. מרמס מדוע בחרולי כבשן. נוצר למעלה לא יישן. נטעו למשלוח כ) פרות הכשן: שורקה מה־בצע ונקמפת.

א תהלים קג, י (כשמי לשון). ב ירמיה יד, ז. ג תהלים קל, ג. ד איוב ח, ד (כשמי לשון). ה תהלים לג, כ.

א) נ"א טלטלנו. ב) נ"א כסף. ג) נ"א חבל. ד) נ"א בגדיון. ה) נ"א וסנים. ו) נעימיך ז) נ"א רשימתך. ח) נ"א לשלום. ט) נ"א צבי קדש. י) מלשי"ן כקרן בן שמן (ישעיה ה, א). כ) נ"א למשלח.

סרחת מהיתרון ונחטפת. על יד חקוקה ותוספת. על מה אהבתה נשטפת: פעלת הרוכבים מעוטי(א) מלאכת. פריעת שכר רבה והולכת. צופה הפנות ועתה(ב) נמשכת. צרה פקודה ואחרת נסמכת: קדש ראשית ערמת שערים. קצני ארץ זרום כשעורים. רוח מנשבת בעליו(ג) יערים. רדוף נשמטת נסים ונסערים: שמונה ותשעים האלות האלה. שלמו אלה מאלה וכאלה. תרחם תקבצם(ד) כקרנות אלה. אז יאמרו בגוים הגדיל יהוה לעשות עם־אלה:

אל מלך, ויעבור. יי יי. וסלחת. סלח לנו. כי אתה. ואח"כ אומרים תענית צבור בסליחות לתמיד:

פזמון שם המחבר שלמה הקטן

חננו יהוה חננו. עננו יהוה עננו. עזרנו אלהי ישענו כי עליך נשענו: אלה בשלשמו(ה). ואלה בפרשימו בקרב. ואנחנו בשם קדשך להתערב. שוכן שחק לישענו תקרב. עזרנו: אלה בלגיונם. ואלה בגאונם מתפארים. ואנחנו ברב להושיע מתגברים. לעזור לאין כח מכבירים. עזרנו: אלה במגנתם. ואלה בצנתם מסתתרים. ואנחנו באמרתך מחס הרים. מרוח עריצים היות נסתרים. עזרנו: אלה בהצהלה ושעט. ואלה בצחצוח ומעט. ואנחנו באור כשלמה עט. מרום שרם דכוי(ו) בעט. עזרנו: אלה בהגפת תרסים. ואלה בשפעת קלגסים. ואנחנו במגנן(ז) חוסים. במגון מתנוססים. מטה גאון נסים. עזרנו: אלה בקרני נבחים. ואלה בקול צוחים. ואנחנו בקול מי שבחים(ח). מפרק ומפוצץ סלעי צחיחים. עזרנו: אלה בטכוס ערכן. ואלה בטכסים צרכן. ואנחנו באין כערכו ערכן. וארכן מקים מורכן לבמות דורכן. עזרנו: אלה בנצחנימו. ואלה ברצחנימו הבטחות. ואנחנו בשם נצח ישראל כפינו שטוחות. מלערוץ ומלידא ומלכה(ט) טוחות. עזרנו אלהי ישענו כי עליך נשענו: אל מלך. זכור רחמיך וכו'

בשלח

אומרים סלח לנו אבינו עד ורב חסד לכל קוראיך:

[א] אם־עונינו ענו בנו יהוה עשה למען שמך: [ב] הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה: שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו: כרחם אב וכו'

סליחה מ"ט א"ת ב"ש ובסוף חתום שם המחבר שלמה הקטן יגדל בתורה חזק.

אלהינו ואלהי אבותינו

אם אמרי אשכחה מרי שיחי. תוגות דאגות(י) הוגיון נפשי להשיחי(יא). בלי

א ירמיה יד, ז. ב תהלים סו, יב. ג תהלים פה, ה.

מלשון הכתוב למשלח שור ולמשלח שה (ישעיה ז, כה). א) נ"א במעוט. ב) נ"א ועתה. ג) נ"א כצ"י כנ"ף. ד נ"א תקבצנו. ה) נ"א בשלישימו, ופי' כראשי לגיונים, מלשון ושלישים על כלו (שמות יד, ז). ו) נ"א דכה. ז) במגן. ח) בקולו קולי שבחים ומלשון המבנית שאון גלים (תהלים סה, ח). ט) נ"א ומלכה. י) נ"א דאגות. יא) י"א מלשון שיחה ודבור, וי"ג להשיחי ופי' דגושם מלשון הקתת סדעת.

נח עצב למותר מפריחי. שחותי עד מאד ותקצר רוחי: גישותיא) ערות שרוג שתים שפים. רוח אין בינתים מעיקות כנחשתים. חבקות דולקות כלי עצלתים. קץ המצר סר שחוק ומצלתים: הרכבת אנוש לראש עמך חרש על גבם. צאת לרויה צועקים אליך משגבם. ותרבינה פרצותיו כל היום בקרבם. פארותיו תארכנה וישוב ויהפוך בם: ועו היו נעו מאנוש משיעים. עתקו גם גברו חיל רשעים. הדלו פרזון ולא נכרים שועים. ספר פתחומיך למרת נפש שעשועים: טופלים שקר ותרמית לבם להסביר. נושאים הבל פיצת פימו להגביר. יוצרי עמל עלי חק להכביר. מציקים צוררים עמך ממך להעביר: כוננו להשחית בנים לאביהם. לא תחשה לעותם ולבזותם בארץ אויביהם. שלמה היות כיך מרודי נויהם. יעורו גאולים ראות לקרית מועדיהם: אדמת קדש מקום דבירך נהלנו. בקול תודה ורנה המון חוגגנו. זבחי צדק נקריב לך מגננו. אמרינו האזינה יהוה בינה הגיגנו: אל מלך. ויעבור וכו'.

כאיל תערג על אפיקי מים כן נפשי תערג אליך אלהים: כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו: שפך חמתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו: כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו:

קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך: כרחם אב וכו'

כסליחה סולת טסד כרומי כומן מסע סלוג כגזרת תתנ"ו.

סליחה מיוסד ע"א תשר"ק ובסוף חתום שם המחבר שלמה הקטן.

אלהינו ואלהי אבותינו

תערוג אליך כאיל על אפיקים. שחה לקץ רויה ואין מפיקים. רדוק ועמוק ודלות לא מספיקים. קוים וחוכים ואמנה לא מפסיקים: צמאיך צוק להם יחיל לבבם. פניך לראות בית מעון חביבם. עבור בסך ועמוד אש סביבם. סר נכר וטמא בעלי דבבם: נבהידם נירשה נמוג) חרשו. מורשתך אשר הורשת עמך גרשו. להשמיד יום יום ידרושו. כנוס מס וחמס ועניך ירוששו: יבזו יבוזו ידידיך יכנוס כלבים. טהורי לב עליך משליכים יהבים. חרפתם שומעים עלובים ולא עולבים. זר לא נשלבים ועליך נצלבים: ואנחנו עמך נגהך זה ענינו. העל אלה תתאפק תחשה ותענני. דכיתנו במקום תנים ואליך עינינו. גם גיא צלמות שמו מעונינו: בנו נקרא שמך אל יתחלל. בך כל זרע ישראל יתהלל. אם עונינו רבו ומלאו חלל. אנכי מוחה פשעיך כיך מלל: שגיאות שים זדים ולא קנם. לפנים משורת הדין לנו הכנם. מפני קשט סלה יבוש האונם. הנם יתנוסם ונדחי ישראל יכנם: הרץ בת פתי והרכן תשע. קבץ יחד עשירית עם תשע. טבע חטא ולא יזכר רשע. נושא עון ועובר על פשע: אל מלך. ויעבור וכו'. וסלחת. סלח לנו. כי אתה.

א תהלים מב, ב (בשנוי לשון). ב שם כב, ג. ג שם מד, כו. ד שם עט, ו. ה שם שם, ז. ו שם מד, כז. ז תהלים יבשים מג, ה.

א) נ"א גשות. ב) ר"ל נרשה למו, כלומר נמסה אותם דלים ורשים.

חוקר תבל וסוקר. ומבין אל מפעלי. אם פעלתי שקר. ומתהלות בעמלי. את־עוני לא תבקר. ואל תדרוש למעללי. יהוה בקר תשמע קולי: יוצרי אשר בזרת. תכן מרומי קרת. לך אבונה עטרת. בשלישי אשמרת. אשר תאזין העתרת. ולישעך סוברת. ותשלח המגערת. להומיה וסוררת. אשר גאוה מדברת. ואין בלתה אומרת. ומקום מקטר קטרת. והדביר והכפרת. אשר ישרהו בם שרת. שמוהו מעברת. תדבק בה ממארת. כמו כבד ליותרת. וחמת קרי יקר. כל מכה וכל־חלי. יי בקר: צור לשמך אל קנא. אתה מהלך בשנה. שנה אחר שנה. ימינך נטעה כנה. מאד נגש והוא נענה. זה מכר וזה קנה. לאום בשפלות נתבנה. ושפלה איננה. משפטך נכונה. אין דינא בלא דינא. אך קנא לנאמנה. בימינך נתנה. ובה כתוב מי מנה. ועתה כצאן נמנה. צורי עורדה נא. והשחיתה מכנה. ואת־עמלק תעקר. אלהים יהוה חילי. יי בקר: חסין קרוב לקוראיו. ושומע אל אביונים. דן דין עני ואביון. ומשפט רצוצים ומענים. ועליונים ותחתונים. בידך ארון האדונים. ומשפטי מאתך יצא. כנגה אל אמונים. לא איש אל ויכזב. אשר יחליף ענינים. וגזרת שש שנים. אשר לעבדים נקנים. וכמה שש חלפו לי. ולא אהבתי אדונים. ואם נמכרתי לעקר. ולא אגאל בשנים. בקרובים דין עקר. ואתה קרובי וגואלי. יי בקר: אל מלך וכו'. זכור רחמיך וכו'. אל נא רפא נא וכו'.

יתרו

אומרים סלח לנו אבינו. אל ארך אפים אתה עד ורב חסד לכל קוראיך:

אין־קורא בשמך מתעורר להחזיק בך: הושיעה יהוה כי־גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם: הושע יהוה את־עמך את שארית ישראל: טרוט אב וכו'.

מוסד ע"פ א"ב ובסופו חתום שם המחבר אליה בר שמעיה חזק ואמץ.

אלהינו ואלהי אבותינו

איותיך קויתיך מארץ מרחקים. בקרבי שחרתיך קראתיך ממעמקים. ערגתי לתאותך*) כאיל על־אפיקים. דרשתיך ובקשתיך ברחובות ובשוקים: הנה העת הרוח לדחוקים. ותעשה דין ומשפט לעשוקים. ומוריהם שחתו ובקקום בוקקים. חמוסים נגושים ביד מדיקים: טפוליך שעשעת כילדים רכים. ימים רבים לחוצים ודפוקים. כל חסרו מטוב רקים. לבאים שנים עלימו חורקים: מאסת וזנחת ונטשת דבקים. נארת ברית שלשת החשוקים. סחי שמתנו מכים ולוקים עצומי גזם ואכולי ילקים: פצועי חבורות ואברים

*) מלבס"כ גרסת נסמ' להללה (תהלים קיט, כ). א ישעיה סד, ו. ב תהלים יג, ג. נ ירמיה נא, ו.

מְתָֽרְוֹקִים. אֲרִי תְּהִלָּתוֹ וְקוֹלוֹ מְתַמְרְקִים. קוּמָה עֶזְרָתָה לַנֶּאֱנָחִים וְנֶאֱנָקִים. חָמָס מֵאַשְׁפּוֹת וּמֵעָפָר תְּקִים: שִׁלְטוֹן גָּדְלְךָ יְחַיֶּיךָ לְהָקִים. תְּקִפְךָ בְּשַׁבֵּק וּמֶמְשַׁלְתְּךָ בָּאֲרָקִים. אָז לְשִׁמְךָ יוֹדוּ הַצַּדִּיקִים. בְּנַשְּׂאֲךָ רֹאשׁ שִׁבְעָתַיִם מְזֻקָּקִים: עַתָּה יֹאמְרוּ הַקְּרוֹבִים וְהָרְחוֹקִים. כְּהוֹשִׁיעֲךָ חוֹכֶיךָ בִּמְצוּקֶיךָ מִתְחַזְּקִים. חַזֵּק וְאַמֵּץ דְּבַר הֵקִים. קַיֵּם מַאֲמָרוֹ שׁוֹכֵן שְׁחָקִים. לַחֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים. בִּזְכוּת שְׁלֹשֶׁת אֶרֶץ מְצוּקִים: אל מלך יושב וכו'

אֱלֹהִים לָנוּ מַחֲסֶה וָעֹז עֶזְרָה בְצָרוֹת נִמְצָא מְאֹד: אֱלֹהִים אַל־דֳּמִי־לָךְ אַל־תֶּחֱרַשׁ וְאַל־תִּשְׁקֹט אֵל: אַל־תִּרְחַק מִמֶּנִּי כִּי־צָרָה קְרוֹבָה כִּי אֵין עוֹזֵר: וַיֹּאמְרוּ לֹא יִרְאֶה־יָּהּ וְלֹא־יָבִין אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: לָמָה אֱלֹהִים זָנַחְתָּ לָנֶצַח יֶעְשַׁן אַפְּךָ בְּצֹאן מַרְעִיתֶךָ: כרחם אב וכו'.

שלישיה מיוסד ע"פ א"ב ובסוף חתום שם המחבר ובריה.

אֱלֹהִים אֵין בִּלְתֶּךָ. לְדוֹר דּוֹרִים מֶמְשַׁלְתֶּךָ. וָלַעַד קִיּוּם בְּרִיתֶךָ: בִּימִינְךָ אֵין מְעַצֵּר. וְיָדְךָ לֹא תִקְצַר. אֵל עוֹנֶה בַּצָּר: גָּבְרוּ מְאֹד נִפְלְאוֹתֶיךָ. וָלַעַד שִׁלְטוֹן מַלְכוּתֶךָ. וְלֹא יִתַּמּוּ שְׁנוֹתֶיךָ: דּוֹרֵשׁ דָּמִים. הִצַּלְתָּנוּ כַּמָּה פְעָמִים. וְהִשְׁפַּלְתָּ מְלָכִים רָמִים: הֵן אַתָּה לֹא שָׁנִיתָ. וְאַתָּה הוּא שֶׁהָיִיתָ. בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא כִלִּיתָ: וּמִפְּנֵי בוֹגְדִים אֲנַחְנוּ. לָמָה לָנֶצַח זְנַחְתָּנוּ. וּכְמֵת מִלֵּב נִשְׁכַּחְנוּ: זְרוּיִם בְּכָל־פִּנָּה. עֲבוּדִים(א) בְּכָל־מְדִינָה. וְאֵין לָנוּ חֲנִינָה: חֲשׁוּכִים(ב) בֵּין כָּל־אֻמָּה. נְתוּנִים לְבֹשֶׁת וְלִכְלִמָּה. לְכָל־גּוֹיֵי אֲדָמָה: טָבַעְנוּ בְּצוּל מַעֲמַקִּים. יָרַדְנוּ וְאֵין מְקִים. לְךָ לְבַד נוֹאֲקִים: יוֹשְׁבִים כְּעֵדֵי שְׁקָרִים. בְּלִי רֹאשׁ לְהָרִים. לַעֲנָה רוֹשׁ שְׁכוּרִים: כָּשַׁלְנוּ בַצָּהֳרַיִם כְּבַלַּיְלָה. כְּעִוְרִים נְגַשֵּׁשׁ בָּאֲפֵלָה. וְאֵין לֵידַע קֵץ הַגְּאֻלָּה: לְקוּחֵי כֶסֶף לְחֵרוּת יוֹצְאִים. וַאֲנַחְנוּ יוֹם וָלַיִל נִלְאִים. וּמָנוֹחַ לֹא מוֹצְאִים: מִמַּהֲלָכוֹ לִסְבּוֹל טִיט רַפְשִׁי. וּמִדִּקְדּוּקֵי כִּי אַאֲרִיךְ נַפְשִׁי. עַד זְמַן תּוֹצִיאֵנִי לַחָפְשִׁי: נֹאמַר בַּבֹּקֶר מִי־יִתֵּן עֶרֶב. וּבָעֶרֶב מִי־יִתֵּן בֹּקֶר יִקְרַב. מְפַחֵד לֵב וָקֶרֶב: שֶׂה פְזוּרָה אֲנוּ מְשׁוּלִים. כָּל־מוֹצְאֵינוּ אוֹתָנוּ אוֹכְלִים. וְעַל נַפְשׁוֹתֵינוּ לֹא חוֹמְלִים: עֵינַי סָבִיב הֲרִימוֹתִי. שְׂמֹאל וְיָמִין צִפִּיתִי. וּמַכִּיר לִי לֹא רָאִיתִי: פָּנִיתִי לְכָל־צַד וְאֵין עֶזְרָה. צָעַקְתִּי לְךָ וְאֶקְרָא. אֵל עוֹנֶה בְּעֵת צָרָה: צוּר יָדְךָ לֹא קָצְרָה. לְךָ הַכֹּחַ וְהַגְּבוּרָה. לָמָּה תִישַׁן עוּרָה: קְשׁוֹב תַּחַן שִׂיחֵנוּ. רְאֵה בְתַשּׁוּת כֹּחֵנוּ. וְאַל בְּאַפְּךָ תוֹכִיחֵנוּ: שׁוּר בְּשִׁפְלוּת דּוֹרֵנוּ. הַבִּיט בְּכֹבֶד צַעֲרֵנוּ. נָא אַל בַּחֲמָתְךָ תְיַסְּרֵנוּ: וְזַעֲקֵנוּ(ג) שְׁעֵה מִמְּעוֹנֶךָ. קוּמָה בְּאֶנְקַת בָּנֶיךָ. וְאַל תְּשִׁיבֵנוּ רֵיקָם מִלְּפָנֶיךָ: דְּרַשְׁנוּךָ בְּחִין וְשַׁוְעָה. יְהִי הָרָצָה לָנוּ בְּזוֹ הַשָּׁעָה. אֲמָרֵינוּ(ד) יְהוָה שְׁמָעָה: אל מלך ויעבור וכו'

פזמון שם המחבר יצחק חזק.

יֹשֵׁב בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן. מָגִנִּי וְצִנָּתִי. צַעֲקָתִי הַקְשִׁיבָה. וְהַאֲזִינָה רִנָּתִי. חַטֵּא אֶת־חַטָּאתִי. קָדוֹשׁ תֵּן תִּקְוָתִי. נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי וְעַמִּי

א תהלים מו, ב. ב שם פג, ב. ג שם כב, יב (בשנוי לשון). ד שם עד, א. ה שם: עד. ח.

א) נ"א אֲבוּדִים כמל"פ. ב) וי"ג חֲשׁוּכִים בשי"ן שמאל. ג) נ"א וְזַעֲקָתֵנוּ. ד) נ"א וְתַחֲנוּנֵינוּ.

בבקשתי: צדקה עשה לעמך. קדוש למען שמך. כי פסו תמימיך. מעבירי זעמך. ומגישי לחמך. לכן עתה באתי. נפשי: חטאת נעורי תצליל. וים יהפכו כצליל. וצדק זקנים הסליל. ושועת נביאים תבליל. ועת תנקני כבעליל. מסטיני אז יייליל. כי לבי לך כליל. עתה הנה באתי. נפשי: חנון חי חנני. לקול זעקי בגרוני. כשמעך תענני. סליחתך תרבני. חיים תכתבני. וענתה בי צדקתי. נפשי: זה אלי הושיעה. וזכיות הכריעה. ומזבולך הופיעה. הן סערה וסעה. ומלשני הבליעה. צאנך מלהפשיעה. פן אראה ברעה. באבדן מולדתי. נפשי: קדש שם קדשך. חללו במקדשך. ואחרונים קדושיך. מגישי אשיך. ומה יעשו קדושיך. כפסו קדשיך. שעה נא מקדישיך. בפרים אם שלמתי. נפשי: ירצו עבדיך. למען שם כבודך. מיחדיך מעידיך. כי אין בלעדיך. בקש נא אוהביך. הן באו עדיך. כי טובים דודיך. פניך בקשתי. נפשי: קולי יערב נא. כמחים תוך ציונה. לטובה הפנה נא. להמציאני חנינה. כי אל מי אפנה נא. באין משען ומשענה. למיחליך סלח נא. השמיעם סלחתי. נפשי:

אל מלך. ויעבור וכו׳. ואח״כ זכור עד חטאתו. חטאנו וכו׳ אל נא רפא נא וס׳:

משפטים

אלהים סלח לנו אבינו. אל ארך אפים עד ורב חסד לכל קוראיך:

אלהינו בשנו במעשינו ונכלמנו בעונינו: בקראנו עננו אלהי צדקנו בצר הרחבת לנו חננו ושמע תפלתנו: שמעה תפלתנו יהוה ושועתנו האזינה אל דמעתנו אל תחרש: כרחם אב וכו׳.

סליחה סימני א״ב ובסוף חתום שם המחבר אליה בר שמעיה חזק.

אלהי בשתי ונכלמתי להרים פני. בעבור כי חשכת למטה מעוני. גמר חסיד וגם פסו אמוני. דרכיך משפט ואמונה ואני בוש מעוני: הפרנו בריתך ומצותיך לא שמרנו. ויקר כבודנו בלא יועיל המרנו. זלזל יקרנו ומטוב לרע אמרנו. חפצי רצונך בטלנו ורצוננו גמרנו: טוב מעש חסרנו ורדלונו כשרון. ישר נתיב עקלנו ומאסנו פשרון. כל אישים בטלו וניחוחי עשרון. לסלוח ולכפר לחבצלת השרון: מרדוק נשאה דעה אימה נכספה. נאור במה לקדם מחשבת יספה. שיח אין בפינו ותשלום פרים שפה. עצרה לכן קראה ועם אספה: פניך אל תסתיר אליך בשוענו. צדק דיננו ובמשפט אל תרשיענו. קראנוך באמת מהרה חושה להושיענו. רגז הניח ונקראך ועננו ישענו: שבוטיך לבוטיך למו למסרת עצרה. תמיד חין ותפלה להקדים לצרה. אוי צרכימו מרבים ורעתם קצרה. להפק זממם ידך לא קצרה: ישראל זנח טוב

א כזה עדס״כ עזרא ט, ו. ב תהלים ד ב. (כנויי לשון). ג שם לט, יג. ומא״ב

וּמֵטִיב מְרַדֵּף. הוֹרֵשׁ כְּמִתְגַּן וּכְמֵץ הָרִים רָדַף. בְּבָרַחְתְּ בְּטוּב וּצְדָקָה וְחֶסֶד
רָדַף. רָם הַצֵּל עָשׁוּק וּבַקֵּשׁ נִרְדָּף: שׁוֹפְטֵנוּ מְחֹקְקֵנוּ אוֹבְדוֹת צֹאן תִּדְרוֹשׁ.
מֹנֵיהֶם הָרְמוּם וַיַּשְׁקוּם מֵי רֹאשׁ. עַל גַּבָּם הֶאֱרִיכוּ מַעֲנִית כְּפָרָה לַחֲרוֹשׁ. יְתוֹדֶיךָ
הַפְשֵׁט וְצוֹהֵר רַעֲנָן כַּבְּרוֹשׁ: חֶפְצֵנוּ בְּכָל־לֵב אֵלֶיךָ לְשׁוּבָה. וְתַיֵּיהָ קַבֵּץ שְׁבוּיָם
הַשִּׁיבָה. קַבַּע וְהַעֲבֵר זָדוֹן וּרְפָא מְשׁוּבָה. הֲשִׁיבֵנוּ יְהוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה: אל מלך וכו׳.
הֵיטִיבָה בִרְצוֹנְךָ אֶת־צִיּוֹן תִּבְנֶה חוֹמוֹת יְרוּשָׁלָיִם: הוֹשִׁיעֵנוּ אֱלֹהִים כִּי בָאוּ
מַיִם עַד־נָפֶשׁ: הַרְאֵנוּ יְהוָה חַסְדֶּךָ וְיֶשְׁעֲךָ תִּתֶּן־לָנוּ: כרחם אב וכו׳.

שלישית מיוסד ע״פ א״ב משולש — אלהינו ואלהי אבותינו — וכל חרוז ג׳ מיוסד על לשון הכתוב

אוֹרְךָ וַאֲמִתְּךָ שְׁלַח. אֱמוּנָתְךָ בְּטוּב הַצְלַח. כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי טוֹב וְסַלָּח: בִּיטָה
בְּעֶנּוּי נָפֶשׁ. בְּטוּבְךָ הוֹצִיאֵנוּ לַחֹפֶשׁ. כִּי בָאוּ מַיִם עַד־נָפֶשׁ: גְּעִיּוֹתֵינוּ
יִהְיוּ נִקְשָׁבִים. גָּלוּתֵנוּ הָשֵׁב לְיִשּׁוּבִים. כִּי גֵרִים אֲנַחְנוּ וְתוֹשָׁבִים: דְּפַקְנוּ
דַלְתֶיךָ לְתָמִיד. דָּבַקְנוּ אֵלֶיךָ לְצָמוּד. כִּי דַלּוֹנוּ מְאֹד: הֱלִיצוּנוּ זֵדִים בִּמְצָרֵינוּ.
הַצִּילֵנוּ וְטָרְדָה צוֹרְרֵנוּ. כִּי הוֹשַׁעְתָּנוּ מִצָּרֵינוּ: וְרוֹנֶיךָ מְהַלְלִים לְעוֹלָם. זָכֵם*)
בְּיִרְאָתְךָ לְסַעֲדָם. כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם: חֻקּוֹת הָעַמִּים תֹּהוּ. חֲשׁוּקָיו אַחֲרָיו יִנְהוּ.
כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא: טִירָתְךָ הוּשְׁמָה לְעִיִּים. טֵיבָה בְּחוֹמוֹת בְּנוּיִם. כִּי טוֹב
חַסְדְּךָ מֵחַיִּים: יָגַעְתִּי וְאָשִׁיחָה בְּמַעֲנִי. יֵבוֹשׁ וְיִכָּלֵם מְעַנִּי. כִּי יַעֲשֶׂה יְהוָה דִּין
עָנִי: כָּבְדוּ שִׂפְתֵי קָמַי. כָּל־הַיּוֹם מְעִיקַי. כִּי כָלוּ בְעָשָׁן יָמָי: לָהֶם יָשִׁיב
כְּפָעֳלָם. לְעַמּוֹ יְלַמֵּד לְהוֹעִילָם. כִּי לֹא יִזְנַח לְעוֹלָם: מְרַחֲמוֹ יָחֹן מְאַוָּיו. מִמֶּנּוּ
יָסִיר דְּוָיו. כִּי מַה־טּוּבוֹ וּמַה־יָּפְיוֹ: נְשַׁמּוֹת הוּשְׁתוּ עָרַי. נָכְרִים בָּאוּ שְׁעָרַי.
כִּי נָשָׂאתִי חֶרְפַּת נְעוּרָי: שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ עָלֶיךָ. שִׂיחַ לַעֲנוֹת גְּאוּלֶיךָ. כִּי שִׂמַּחְתַּנִי
יְהוָה בְּפָעֳלֶךָ: עֻזָּהּ נוֹרָא וְאָיוֹם. עַתָּה הַמְצִיאֵנוּ פִּדְיוֹם. כִּי עָלֶיךָ הֹרַגְנוּ כָּל־
הַיּוֹם: פַּנֵּה דֶרֶךְ עָקוֹב. פָּאֵר הַלּוֹלְךָ לִנְקוֹב. כִּי פָדָה יְהוָה אֶת־יַעֲקֹב: צָרִים
לְכַלּוֹת בְּתַרְצֶה. צָפָה מִשְּׁמֵי אֶרֶץ. כִּי צֵל יְמִינוֹ עָלַי אֶרֶץ: קָרַב קֵץ עִדָּנַי. קוֹל
לְהַשְׁמִיעַ לְעוֹנַי. כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה: רָם זְרוֹעֲךָ תֵּרָאֶה. רַעְיָתְךָ פָּנִים הַתְרָאֶה. כִּי
רָם יְהוָה וְשָׁפָל יִרְאֶה: שְׁמַע קוֹל תַּחֲנוּנַי. שַׁוְעָתִי תַּעֲלֶה מִמְּעוֹנַי. כִּי שׁוֹמֵעַ אֶל
אֶבְיוֹנִים יְהוָה: תִּתֵּן כְּתוֹדָה תִּרְצֶה. תֹּאמַר לְעַמְּךָ אֶתְרַצֶּה. כִּי תוֹרָה מֵאִתִּי תֵצֵא:
שֶׁקֶל מֹאזְנַיִם יִכְבַּשׁ. עֹז יַעֲטֶה וְיִלְבַּשׁ. כִּי הוּא יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ: אל מלך יושב וכו׳.

פזמון מיוסד ע״ס א״ב והחום שמו בראש יצחק

יַחְבִּיאֵנוּ צֵל יָדוֹ. תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה. חֹן יָחֹן כִּי יִבְחוֹן. לֵב עָקוֹב
לְהָכִינָה. קוּמָה־נָּא. אֱלֹהֵינוּ עֻזִּי. עֶזְרָה נָּא. יְהוָה לִישׁוּעָתֵנוּ
הַאֲזִינָה: אָנָה אֵלֵךְ מֵרוּחֶךָ. וְאָנָה מִפָּנֶיךָ אֶבְרָח. בִּינוֹתִי אֵין מָנוֹס.
פְּאַת מַעֲרָב וּמִזְרָח. גִּלְגַּלְתִּי אַחֲרֶיךָ לְשַׁחֲרֶךָ. יַחַד כַּגֵּר כָּאֶזְרָח.
בְּהִשְׁפַּטִּי לְצִדְקָתִי. הַשְּׂמְאִילָה וְהַיְמִינָה. יי לישועתנו: דּוֹק שְׁמֶיךָ

א תהלים נא, כ. ב שם שם. כ(במעי לשון). ג שם פה, ה.

בירכתיהם

*) נ״א זכים, ס״ת.

בִּרְתֵּתִיתָם. גַּם שָׁם אִם אֶסַּק. תּוֹרְךָ שָׁם לְשַׂטְּנֵנִי. עַל כָּל־הַנֶּעֱסָק. וְתֻבִּינֵנִי בְּרֹב שְׂגִי. כְּכִיּוֹר אֵשׁ נִסָּק. נִצְּרָה דַּל שְׂפָתֵינוּ. תֵּת לָנוּ חֲנִינַת. יי לישועתנו: וְאִם שְׁאוֹל בִּמְחִתַּרְתּוֹ. אַף כִּי אַצִּיעַ. חָזִיתִי וְהִנְּךָ שָׁם. לְחַבְּרָה וּלְהַפְצִיעַ. טָפַשׁ לִבִּי וְהֶחְרִד. כִּי לְבֵין מָוֶת כְּפֶסַע. שְׁמוֹר שְׁאֵרִית נִדָּחַי. בְּכָל־פִּנָּה וּפִנָּה. יי לישועתנו: יָם גָּדוֹל בְּאַחֲרִיתוֹ. אַף כִּי אֶשְׁכּוֹנָה. כַּף יְמִינְךָ תֹאחֲזֵנִי. וּמַה־לְּנַפְשִׁי אָכוֹנָה. לוּלֵי רֹב רַחֲמֶיךָ. דְּרָכַי לֹא אֶתְבּוֹנְנָה. מוֹשֵׁךְ חֶסֶד לְנֶגְשִׁים. תַּחַת יַד עֲדִינָה. יי לישועתנו: מִדַּת לַיְלָה תְּסוֹבְבֵנִי. אָז יְשׁוּפֵנִי חֹשֶׁךְ. נְגֹהוֹת לְךָ הָאֲפֵלוֹת. כְּאוֹר יָחֵל וּמוֹשֵׁךְ. סָמַר בְּשָׂרִי מִפַּחְדְּךָ. כְּשׁוֹךְ נָחָשׁ נוֹשֵׁךְ. וְעַל הַדָּם. כְּמוֹ נִרְדָּם. בְּיַרְכְּתֵי הַסְּפִינָה. יי לישועתנו: עָלַי שַׁתָּה כַּפֶּכָה. אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי. פָּנָה אֶפְנֶה אָנָה וָאָנָה. אָרְחִי וְרִבְעִי זֵרִיתָנִי. צְרַפְתָּנִי בַּל־תִּמְצָא. יְהוָה חֲקַרְתָּנִי. אָח וְאָחוֹת. וְצַחְצָחוֹת. בְּלַעַג לָשׁוֹן וְאֵין בִּינָה. יי לישועתנו: קַדְּמָה נָא רַחֲמֶיךָ. כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת. רְצֵה שַׁוְעַת גְּדוּדֶיךָ. וַעֲמַל צֹאן אוֹבְדוֹת. תְּפִלָּתֵנוּ הָיָה לָנוּ. לְצוּר מָעוֹז לְבֵית מְצוּדוֹת. לְכָה לָּנוּ לִישׁוּעָה. כִּלְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה. יְהוָה לִישׁוּעָתֵנוּ הַאֲזִינָה:

אל מלך ויעבור וכו׳. זכור רחמיך וכו׳

הרומה

אומרים סלח לנו. אל ארך אפים עד לכל קוראיך:

אַתָּה[א] יְהוָה לֹא־תִכְלָא רַחֲמֶיךָ מִמֶּנּוּ חַסְדְּךָ וַאֲמִתְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנוּ: שׁוּבָה[ב] יִשְׂרָאֵל עַד יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בַּעֲוֹנֶךָ: כִּי־שֹׁמֵעַ[ג] אֶל־אֶבְיוֹנִים יְהוָה וְאֶת־אֲסִירָיו לֹא בָזָה: כרחם אב וכו׳.

סליחה מיוסד ע״פ א״ב כפול אלהינו ואלהי אבותינו

אֲנַחְנוּ הַחֹמֶר וְאַתָּה יוֹצְרֵנוּ. אֲמִתְּךָ וְחַסְדְּךָ תָּמִיד יִצְּרוּנוּ. בְּאַפְּךָ אַל תּוֹכִיחֵנוּ צוּרֵנוּ. בְּשֶׁצֶף חֲמָתְךָ אַל תְּיַסְּרֵנוּ: גַּשְׁתֵּנוּ לְפָנֶיךָ בְּקִיחַת דְּבָרִים. גַּלְגֵּל רַחֲמֶיךָ מְשׁוֹב חֲפוּרִים. דּוֹרְשִׁים שִׁכְנְךָ בִּלְבָבוֹת נִשְׁבָּרִים. דַּלֵּנוּ מֵחֵטְא וְרַפֵּא שְׁבָרִים: הַעֲבֵר חֶרְפָּתֵנוּ אֲשֶׁר יָגוֹר. הָאֵלֶם מְלַשְׁנִי וְאַמֵּץ סַנֵּגוֹר. וְשַׁעֲרֵי תְפִלָּתֵנוּ אַל תִּסְגּוֹר. וְעַל שׂוֹטְנֵינוּ אֵימָה תַּחְגּוֹר: זַכֵּנוּ מֵחֵטְא וְהַחְסֵנוּ בְּסֵתֶר צִלֶּךָ. זְדוֹנֵינוּ תִּמְחֶה וְתַשְׁלִיךְ בִּמְצוּלֶךָ. חַבְּאֵנוּ וְהַסְתִּירֵנוּ בְּסֵתֶר אָהֳלֶךָ. חוּסָה עַל עַמְּךָ וּקְהָלֶךָ: טַהֵר טֻמְאוֹתֵינוּ וְעָרְלַת לְבָבֵנוּ מוֹל. טוֹב מִדָּתְךָ לָנוּ תִּגְמוֹל. יַעַן וּבְיַעַן אֹתָנוּ מִגְּמוֹל. יֶהֱמוּ מֵעֶיךָ וּסְגֻלָּתְךָ תַּחְמוֹל: כְּמוֹ הָרָה תָּחִיל וְתִזְעַק. כֵּן מִפָּנֶיךָ נָחִיל וְנִזְעַק. לֹא תְשַׁקֵּץ עֱנוּת זָעַק. לֹא תִבְזֶה עֶרֶךְ צָעַק: מְשׁוּבָה יִשְׂרָאֵל הַבַּת הַשּׁוֹבֵבָה. מַלֵּא לָהּ בִּרְכָתְךָ וְלֹגְוָה קֹדֶשׁ תְּשׁוּבָבָה. נְאוֹר הֲשִׁיבֵנוּ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה.

א תהלים מ, יב (בשנוי לשון). ב הושע יד, ב. ג תהלים סט, לד.

מאם נגר תסובב נקבה: שרופה באש כסוחה מנערתך. סלוף וארוה מאסי
בריתך. עולליה תעולל ותחן שאריתך. עוד כקדם תכון עדתך: פקד גפן
זאת הפקוקה. פרע בוקקיה כחמה המתקקה. צרריה צרים. בבוקה ומבלקה.
צורריה תצור להבהב עלוקה: קומם נפולה כמה שנים. קרבנית יושבת
במחשכי אישונים. רם תזכור ברית ראשונים. רחם דביריך מחרבות מישנים:
ששה שועה וקבל פגיעה. שבור רשעה וחבוש צולעה. תקים שבועה תחיש
ישועה. תמה הושיעה. כי געה קץ ישעה: אל מלך. ויעבור וכו'

הבט משמים וראה מזבל קדשך ותפארתך איה קנאתך וגבורתיך המון
מעיך ורחמיך אלינו התאפקו: אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי
תנינים על המים: אם עונינו ענו בנו יהוה עשה למען שמך: כרחם אב וכו'

פזמון לפי א"ב כפול ובסופו חתום שם המחבר גרשם בר יהודה (והוא רבינו גרשם מאור הגולה).

אלהינו ואלהי אבותינו

איה כל נפלאותיך הגדולות והנוראות. אשר ספרו לנו אבותינו יהוה צבאות.
בררת ישראל מצרימה בשעבוד ותלאות. בחבלי אדם משכתם ולא
בשלשלאות: גם מעבידיהם בקשה עבודה. גזרו ביאור זכוריהם לאבדה.
דנתם סאה בסאה מדה במדה. דגלים הוצאת ברכוש כל חמדה: הים וגליו
בעזך פורחו. הירדן הובשת וברגל עברו. ובמדבר כלכלתם ודבר לא חסרו.
וממלכות ועממים בידם נמסרו: זנחו הטוב ורדפום מכניעים. זעקוך ושמעת
והעמדת להם מושיעים. חנו בארצם כל טוב שבעים. חטאו וגלו ופקדתם
לשבעים: טפלו שקר ונתנו למרמס. טרדום למרחפות אנשי חמס. יצאו
מארצם וקץ חרותם נכמס. ישבו בגוים והיו למס: כח אמץ פליטה הנשארת.
כשלו כח מכבד רעה מצארת. לעת ראשונה פקדה משמרת[א] לבא שניה
אצה וממהרת: מעט לעת צרתי מרבה. מיום שעבר קשת הבא. נלאיתי
נשא עול מדהבה. נאמת מדוד והבא הביאה רבה: סגלתך דוחק צורר הצר.
סברה הרשעה להמיר אמונת האל היוצר. עד אנה יהוה אקרא ממצר. ענני
במרחב יה כי ידך לא תקצר: פשעים אם עצמו ביננו ובינך להבדילה. פרגוד
אם נעל בפני התפלה. צור בכסא כבודך חתור מחלה. צעקתנו לפניך תבא
פני כבודך להתקבלה: קרא שנת רצון מעצב להנפישי. קבץ נפוצותי ועבור
בראשי. ריבה יהוה ריבי נפשי. רצה להחליצני אלהי קדושי: שני רשעים
בחצץ תגרוס. שכול ואלמן אותם תהרוס. תשפוך דמם ארצה לרוס.
תמותה הותר באמונה לארוס: גדור פרצת סכת דוד הנופלת. רומם קריה עד
עפר משפלת. שבויה נחם נחמה מכפלת. מאורה האר ותאר מאפלת:
בנה עירך כימי עולם. רפא מזבח היכל ואולם. יהודה וישראל שם יעבדוך
כקדם. ויתגדל שמך מעולם ועד עולם: אל מלך. ויעבור וכו'

[א] יבמות כג, טו (בשנוי לשון). ב תהלים עד, יג. ג ירמיה יד, י.

פזמון עם חתימה שלמה ברבי שמואל ברבי יואל חזק.

ישמיענו סלחתי. יושב בסתר עליון. בימין ישע להושע. עם עני ואביון. בשוענו אליך. נוראות בצדק תעננו. יהוה היה עוזר לנו: שויתי עזרתי. על גבור ונשא. לפני גוחי. אשפוך שיחי. אולי פני ישא. מדתי כונתי. כסדר אשר עשה. הלא יקיר. מקרקר קיר. עוד זכור תזכרנו. יי היה: כבא כגל. הגלגל להחליף השטה. רעיתך. יונתך. לך פונה הביטה. באות נפשה. הגישה. לפתוח בחרטה. ימין פשוטה. מלמטה. בצפיתנו צפינו. יי היה: שואל חסד. בהוסד. הנני תאמר. מרות[א] יצר. הבצר. קבוע כבמסמר. ולצואר. כמו סואר[ג]. הוטל למשמר. ומי אזר. זר לזר. ומי אכזר כי יעורנו. יי היה: להבצלת. פתח דלת. אלוה ממעל. בינה הגיגי. להציגי. בתוך שער הננעל. רחמנו. קדמנו. צרי ומזור התעל. ברר חבי[ג]. להצדיקי. יבקש עון ואיננו. יי היה: יונת אלם. משלם. חלק יפה תגיע. אות צדק. בהצטדק. בקראתך להושיע. לך תקרא. עת לשחרה. אדון בזו השעה. ותק תיק. מנרתק. כאור תוציא דיננו. יי היה: תצליחי. במשלחי. ואשיב שלחי דבר. חזקת. חק חקת. עשר ושלש כמדבר. מחזיקם. ולא ריקם. שלחתי להתגבר. וכה תעשה. עון נושא. עתה תשוב תרחמנו. יה"ה היה עוזר לנו:

אל מלך יושב וכו'. ואח"כ אומרים זכור רחמיך וכו' עד נמירה:

תצוה

אומרים כל סדר הסליחות והפזמון משני חנינה ואח"כ אומרים זכור רחמיך וכו' עד נמירה:

ערוגות הבושם — השמטה — נימוקי הגרי"ב

ערוגות הבושם

כתב בספר כל הקמח עיני הגוף עם עיני הנפש הם התענית המקובל ותפלה בנחר. והוא חשוב כקרבן. וגדול שכרו מן הקרבן. שהקרבן בממונו והתענית בנפשו. שהרי חלבו ודמו מתמעט. וראוי לאדם בתענית שיתאונן על חטאיו ושיוריד עליהם דמעות. כי הדמעות יוצאות ממעמקי הלבבות והכוונה הרצויה. והן עדות על לב נשבר ונדכה. ועם הדמעה, תפלתו של אדם נשמעת. שכן אמר דוד (תהלים לט) שמעה תפלתי ה' וגו' אל דמעתי אל תחרש. וכן בתפלתו של חזקיהו כתיב (מלכים ב, כ) ויבך חזקיהו בכי גדול. וכן בתפלת חנה כתיב (שמואל א, א) ותתפלל על ה' ובכה תבכה. ומתוך הדמעה מתקבלת תפלתם. והדמעה עם התענית דומות נסוך המים עם הקרבן וכאשר יאמין אדם את עצמו בתפלה ודמעה יהיו תמים לפני ה' ביום התענית מובטח לו שתפלתו נשמעת אף אין בידו מעשים כ"ד דברים.

נימוקי הגרי"ב

בסליחות ד"ה פזמון: כתב התשבי שורש פזם בזה הלשון פזם קורין לקצת הפיוטים פזמונים ולא ידעו מה הוא ושמעתי אומרים שתרגום של ויען איוב הראשון ופזים לשון צעקה ואני חפשתי בהרבה נוסחאות מדויקות ולא מצאתי רק ואתיב כמו שמתורגמים שאר חבריו ואולי כן הוא בתרגום ירושל' או בתרגום עקילוס או בתרגום רב יוסי [צ"ל יוסף] אשר לא נמצאו בינינו היום וכו' עכ"ל. וראיתי בערוך ע' פזמא בפסקא דבחודש השלישי יתלצני כי חפץ כי אמר ר' יוחנן פזמא דידיה היא סלקת בית במיתן לי אוריתא ע"כ וכתב הרב המוסיף פי' בלשון יוני פזירות ונדיבות ע"כ. ואולי על דרך זה נקרא פזמון כרוך שם סליחות כך נקרא זה שמבקשים

א) ר"ל מרות. ב) פי' קורה, ועיין עלה חלמ"ד ית. ג) ר"ל חבי.

דברים המעכבים את התשובה עכ"ל. וכן כתב הרב"ש מדי סדר הרחמים וז"ל התפלה היא כקרבן. הרחמים שבשר וחלב ודם. וכמו שהתפלה קרבן כך הדמעה נחשבת תחלה קרבן כנגד נסוך המים עם הקרבנות. וכן דרשו חז"ל שערי דמעה לא ננעלו (ושמעתי אומרים בשם גדול אחד זללה"ה שהקשה אם לעולם אין ננעלים למה לנו השערים. אלא משמעות שערים הוא שלפעמים ננעלים ולפעמים פתוחים. ותירץ הרב הנ"ל שאם יבכה מפני שלבו רואה יפתחו השערים. שעיקר הבכיה צריך להיות לא לבד על עונות והחטאים אשר עשה ועשה. רק העיקר הוא על חילול כבוד שמו יתברך המנואץ בעונינו (תיקון ו.) כי הדמעה מכח המים שהוא מכח החסד שהוא ימין וימינו פשוטה לקבל שבים בכל עת ובכל שעה. והבן זה כי הוא עיקר גדול עכ"ל):

שמבקשים נדיבות ותרנות כשם שמבקשין סליחה. עוד אפשר לומר דפזמון ר"ת פיוט ז"ת מ"ונדרין. (כי כך עושים שחוזרים דבור הראשון וגם מסיימין בו בין כל פרק ופרק) או פ"שבח ז"עושין נ"גינה כי כל פיוט ופיוט הפזמון יש עליו נגינה מיוחדת שאינו כשארי משא"כ בפיוטים סליחה נגינה אחת לכולן (ועוד נשמע טעם מוטעם לשבח יותר השומע ותבורר טעמים הנזכרים יקיימם ולא יהיה סותר) ואודיעך עוד למאן דבעי למידע כי כל פיוטי הסליחות הם בארבעה בתים כחרוז ופיוט. שניה נקראת כי היא בשתי חרוזות. ושלישית נקראת על שם שהיא בת שלש חרוזות. ושלמוניות על שם שהיא תשלום ובסוף ותחלת של ענינים הנזכרים

ועל תשלמות נקראת כך והגם למראית עין דברים פשוטים הם אמנם מפני שנשאלתי מכמה בעלי תורה על השמות האלו והצרכתי להשיב להם לכן חקקתי על הספר ובדיו למצוא נכון איו*):

*) ועי' במנחת כהן"כ למחזור של שבועות שהאריך בזה.

בשמים ראש

חמשה עשר בשבט:

חמשה עשר בשבט הוא ר"ה לאילנות. שכבר יצאו רוב גשמי שנה. ועולה השרף באילנות. ומלאה הפירות חונטין מעתה. ואילן הולך אחר החנטה. לפיכך אין מעשרין מפירות אילן שחנטו קודם לכן על פירות האילן שחנטו אח"כ: ואין נופלים על פניהם בט"ו בשבט אבל לענין אומרים (א"ר סי' קל"א ס"ק י"ד) ונוהגים האשכנזים להרבות בו מיני פירות של אילנות לכבוד שמו של יום (תיקון יששכר): א"ה נ"ב אלא לחכם בעיניו. ומלבד חמ"ח אפילו יח"ל אין מתענין. ולא חו"כ. ואם חל בשבת א"א אב"ה ול"צ ואין מ"צ:

חודש אדר:

ר"ח אדר הסמוך לניסן שחל להיות בשבת קורין פרשת שקלים. ושלישון נ' כ"ת. באח' קורין ס' השבוע ששה גברי. בב' בס' פינחס וביום השבת עד ונסכו. בג' קורין למפטיר בכי תשא עד לכפר על נפשותיכם. ומפטירין ויכרות יהוידע. וקודם קריאת הס' של שקלים יאמר בשמחה שלומה לשם יחוד כו' הריני מוכן ומזומן לשמוע קריאת פרשת שקלים שנכתב' בתורתנו הקדושה כמו שהתקנו חז"ל לנו. וישמע בפנים החומש כל תיבה ותיבה מפי הקורא בכדי שלא יפגע מחשבתו נפשו ח"ו. וכן בכל הד' פרשיות:

דיני פורים קטן:

יום י"ד וט"ו שבאדר ראשון אין נופלים על פניהם ואין אומרים מזמור יענך ה' ביום צרה. ואסור בהספד ותענית (מחבר סי' תרצ"ז) אבל חנוכות נוהג לכ"ע. וכן מותר במלאכה. ואין אומרים על הנסים (א"ר): ירבה קצת בסעודה אף בט"ו וטוב לב משתה תמיד (רמ"א סוף ס"ע תרצ"ו) אך יקיים שויתי ה' לנגדי תמיד (רמ"א תחלת ס"ע א"ח) אלא בעת שעוסק במשתה והמחה ישים יראת ה' לנגדו וכמו שמוזכר סוף דברי רמ"א בהלכות ערוך עם תחלת דבריו:

טעם לארבע פרשיות:

פרשת שקלים קורין אותה בשבת הסמוך לר"ח אדר לפניו. או בשבת שחל להיות בר"ח עצמו. מפני שבאדר היו משמיעין על השקלים. וטעמא משום דבניסן בר"ח מתחיל השנה דכתיב ראשון הוא לכם וגו'. וכו מתחילין להביא קרבן התמיד מנדבה חדשה מחצית השקל משנה זו. לכך היו משמיעים באדר הסמוך לו שיביאו שקליהם בר"ח ניסן. ואנו משלמין פרים שפתינו בקריאת הפרשה וקוראין בר"ח אדר או סמוך לו פרשה להשמיע על השקלים. והוא תחלת פרשת כי תשא דכתיב בה ענין השקלים ונתנו איש כפר נפשו וגו' זה יתנו וגו' מחצית השקל (לבוש): ועוד טעם במסכת סופרים גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהמן הרשע עתיד לשקול שקליו כנגד ישראל. לפיכך הקדים לשקליו. זכר לאותן שקלים קורין פרשת שקלים (א"ר). וקורין פרשת זכור קודם פורים להקדים זכירה לעשיה כמו שכתוב והימים האלה נזכרים ונעשים. ועוד דכתיב זכור את אשר עשה לך עמלק. ואמרו חז"ל יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי זכירה בלב אמור. הא מה אני מקיים זכור. בפה. וקורין אותה בשבת שלפני פורים לסמכה למעשה המן שהיה מזרע עמלק. ויש אומרים שהיא דאורייתא: וקורין פרשת פרה בשבת שקודם פרשת החדש. שכן היה שריפתה במדבר בתוך ניסן כדי להזות בה את ישראל באחד בחדש מיד אחר הקמת המשכן כדי שיהיו טהורים ויוכלו לעשות את הפסח בזמנו. לכך קורין פרשה זו להתפלל לפניו יתברך שגם עלינו יזרוק מים טהורים במהרה (לבוש). ויש אומרים ג"כ שהיא דאורייתא: וקורין פרשת החדש בשבת הסמוך לר"ח ניסן כדי להקדים חדש ניסן דכתיב בתורה החדש הזה לכם ראש חדשים. אבל אין זה עיקר הטעם. כי עיקר הקידוש הוא בעת הראיה שמקדשין אותו בב"ד ואין בקריאה הזאת אלא מדרבנן (לבוש): עוד טעם דרך רמז למה שאנו קורין ד' פרשיות סמוך לפסח. דפסח נרמז על סיבת הגאולה של ארבע גליות. פרשת שקלים על גלות בבל דכתיב ביומי אחשורוש גבלא שישקול לישראל ע"י שהקדים שקליהם לשקלי המן. פרשת זכור פרשת

של

על גלות אדום דכתיב כי יד על כס יה שנשבע הקב"ה שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זכר עמלק ויבא משיח צדקנו: פרשת פרה מרמז - על גלות אנטיוכוס בימי חשמונאי ובניו שטמאו את המקדש ונמי טומאת של אפר הפרה והדליקו נרות בחצרות קדשו: פרשת החדש מרמז על גאולה של גלות מצרים (ספר לחמי תודה): **כתב** הלבוש ולמ"ד שזכור ופרה הם מדאורייתא צריכין בני הישובים שאין להם שם מנין עשרה. לבא לבתי כנסיות שיש שם מנין עשרה בשבתות הללו כדי לשמוע פרשיות הללו בקהל עם ברכותיהן וקריאתן מתוך הס"ת כיון שהן דאורייתא. ומ"מ מדאורייתא יוצא כששומע בפורים ויבא עמלק (מ"א): **כתב** הלבוש בסי' רפ"ב סעיף ד' ומפטיר אפילו קטן ואפילו בד' פרשיות שבאדר שקצת מהן דאורייתא אין מקפידין במפטיר אם הוא קטן. וכן נוהגין, והא"ר מסיק בסי' הנ"ל סק"ח שיש להחמיר במפטיר ד' פרשיות שלא יעלה קטן. ופרשת זכור שהיא דאסור עכ"ל, אב הרחמים נוהגין לומר בד' פרשיות כבשאר שבתות (שם):

בשבת שני מוציאין ב' ס"ת. באחת קורין פ' השבוע. בב' קורין בפ' כי תצא זכור את אשר עשה לך עמלק עד סוף. ומפטירין פקדתי. ופרשת זכור הוא מ"ע דאורייתא. ויאמר קודם קריאתה לשם יחוד כו' הריני מוכן ומזומן לקיים מ"ע מה"ת לשמוע פ' מחיית עמלק כמ"ש בתורתנו הקדושה זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' לא תשכח: **בשבת** שלישי שהוא ט"ו באדר מפסיקין: **בשבת** רביעי שהוא כ"ב באדר מוציאין ב' ס"ת. באחת קורין בפ' השבוע. ובב' קורין בפרשה חקת מתחלת הסדרה עד תטמא עד הערב. ומקודם יאמר לשם יחוד כו': **בשבת** חמישי שהוא כ"ט באדר מוציאין ב' ס"ת. באחת קורין בפ' השבוע. ובב' קורין למפטיר בפ' בא החדש הזה לכם עד תאכלו מצות: **אם** חל ר"ח אדר הסמוך לניסן בתוך ימי השבוע ואפילו בע"ש. מקדימין לקרות פ' שקלים בשבת שלפניו. ומפסיקין בשניה כדי שתהא זכור בשבת הסמוכה לפורים מלפניה. ואפי' אם חל פורים בע"ש מקדימין לקרות פ' זכור בשבת שלפניה: **הימים** שראוי לקבוע בהם ר"ח אדר הסמוך לניסן זבד"ו. וסימן לשבתות המפסיקין זט"ו ב"ו ד"ד ובי"ו. כלומר כשחל ר"ח אדר בשנה מפסיקין בט"ו בו וסימן זט"ו. וכשחל ביום ב' מפסיקין בו' בו וסימן ב"ו. וכשחל ביום ד' מפסיקין בד' בו וסימן ד"ד. וכשחל ביום ו' מפסיקין בב' שבתות ב' בו וי"ג בו וסי' ובי"ו: **בכל** ד' פרשיות ראוי שלא לומר הקטן ההפטרה (הי"ד סי' תרפ"ה ס"ק י"ח). אב הרחמים נוהגים לומר בד' פרשיות כדין שאר שבתות (שם): דין תענית ומילה בד' פרשיות יש חלוקי מנהגים: אומרים צדקתך צדק: ז' באדר מת משה רבינו ע"ה. והיראים מתענים בו. ובשנת העיבור העיקר להתענות בשני. וכבר הודפס בספרים תיקון ז' אדר:

הנהגות תענית אסתר:

י"ג באדר הוא תענית אסתר. ויש מתענין לילה ויום. ואם חל פורים באחד בשבת מקדימין התענית ליום ה'. תענית זו יש להקל בו לפי הצורך כגון מעוברות או מיניקות או חולה שאין בו סכנה ואפילו רק כאבי עינים. וכ"ש יולדות כל שלשים יום שאם מצטערים הרבה לא יתענו ויפרעו אח"כ. והא"ר בסי' תרפ"ו ס"ק ב' כתב במעוברות להחמיר אם לא שהן מצטערות מאד אבל שאר בריאים לא יפרשו מן הצבור אפילו הולך בדרך וקשה עליו התענית והוא תענית צבור לכל עמים:

כוונת תענית אסתר תמצא בספרים שראוי בכל שעות התענית הזה לעורר לבבו אל תשובה גדולה ומחשבתו ליתברך הגדול ממש הוא ובניו נקרב כל ישראל בעלם היום הזה ממות לחיים. ונמצא בספרים שראוי להרבות בלימוד ביום זה. ונמצא כתוב על הרח"ו ז"ל שקודם מנחה זו היה טובל את עצמו במקום טהרה בשביל קריאת המגילה לערב. ורבים נוהגים כן. גם הובא בספרים שקודם תפלת מנחה זו ראוי ללבוש בגדי שבת ולהתפלל בהם תפלת מנחה:

סליחות לתענית אסתר

א אומרים סלח לנו. אל ארך אפים. תמצא ב לעיל:

קַוֹּה קִוִּינוּ (אֵל) יְהוָה וַיֵּט אֵלֵינוּ וַיִּשְׁמַע שַׁוְעָתֵנוּ: אַף אֹרַח מִשְׁפָּטֶיךָ יְהוָה קִוִּינוּךָ לְשִׁמְךָ וּלְזִכְרְךָ תַּאֲוַת־נָפֶשׁ: ברחם אב וכו'

סליחה י"ט א"ב ואחר הא"ב חתום שם המחבר מנחם ברבי מכיר יחיה אמן ואמן:

אלהינו ואלהי אבותינו

אָדָם בְּקוּם עָלֵינוּ. חִיל אֲחָזָנוּ לִרְעוֹד. בְּהִתְחַפְּשׂוֹ לְמַלְכוּת. הַתַּף כִּמְעַט כְּשָׁלְנוּ לִמְעוֹד. גָּמְרוּ לְמַכָּתֵנוּ כְּתֵל וְחָרִיץ בְּלִי מִסְעוֹד. אָמְרוּ לְכוּ

א תהלים מ, ב (בשנוי לשון). ב ישעיה כו, ח.

עיון תפלה

אדם בקום עלינו. לה"כ (תהלים קכד, ב) ונדרש בהגילה יעיל על המן: בהתחפשו. מלה"כ (ש"א כח, יח) מתחפש בגולא ה': למלכות התף. למלכות אחשורוש שהרגו אלו את המקרא (שופ' לג, ג) ממלוך אדם חנף זה אחשורוש שהיה אדם חנף שהרג את אשתו מפני אוהבו ושטם אחרית הרג אוהבו מפני אשתו פסיקתא

תכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד: דלו עיני למרום קראתיך אויבי לקב. הכרת שם ושאר ומחה שם לרקוב. וצר צוררי בנבליהם אשר נכלו ליעקב. ויאמרו לא יראה־יה. ולא־יבין אלהי יעקב: זרוים ענה ויגה ולא מלב לכלותם. חבו לפנים ורדם בהסרת טבעת להחלותם. טוב דברו הקים לעיני הגוים להעלותם. בארץ איביהם לא־מאסתים ולא־געלתים לכלותם: ידע רמז הקורות לעם מעפר ומדדם. כתב הסתר אסתיר ומר־דרור מפרדס. לשבות המן ממחדת המן העץ קדדם. תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס: מקשיב דבר שקר כתב שטנה ועצב. נתעטף בבגדי שרד כטעה במנין קצב. סדר להשתמש בשונים כלי בית המחצב. ויבא גם השטן בתוכם להתיצב: עם הנמצאים בשושן באכלם מזבח עברם. פער פיו להשמידם ולהסגירם ביד נותן מכרם. צור הסכים לכתוב אגרת לאבד שברם. אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם: קדושים מלאכי שלום מר יבכיון בצעקה. רחום הבט לברית ואל־תפר להרחיקה. שמעה מורשה ותלבש בגדי אלמנות ומועקה. ותשם ידה על ראשה ותלך הלוך וזעקה: תשבי שם אזור שק במתניו תחבשת. מהר והודיע ישני מכפל אבות שלשת. נחץ לרועה כהדק נרדם להתעשת. קום קרא אל־אלהיך אולי יתעשת: חותם טיט אשר נעשה לבלשן ספר. מנונה למדו לאחר גזרה כעם להפר.

עיון תפלה

(בפתיחתא דאסתר רבתי פתיחה ט). ור"ל כשנתחבר המן למלכות אחשורוש לאבד את ישראל, וכמשל של תל וחריץ (במגילה י"ד ע"א) קראתיך אויבי לקב. עיי"ש (במדבר כג, י) לקב אויבי קראתיך: ומחה שם לרקוב. עיי"ש (משלי י, ז) ושם רשעים ירקב: וצ"ר צוררי בנבליהם. לצור את צוררי בנבליהם ויפלו במופלאיהם, עיי"ש (במדבר כה, יז) צרור את המדינים וגו': ורדם בהסרת טבעת. (מגילה י"ד א') גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים וז' נביאות: לחלותם. כ"ה בכ"י. נביאה נלכם חז"ל ורעדה, ולא היתה כונתו להשמידם אלא להפחידם, וכמו שאמרו (מגילה י"ב ע"א) הם לא עשו אלא לפנים אף הקב"ה לא עשה אלא לפנים: ידע רמז הקורות. הקב"ה הודיע בתורה מראש רמז קורות אלה, כמו שאמרו רבותינו (חולין קל"ט ב'): כתב הסתר אסתיר. (שם) אסתר מן התורה מנין שנאמר ואנכי הסתר אסתיר: ומר דרור מפרדס. (שם) מרדכי מה"ת מנין דכתיב מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא. מפורדס, שגדל בפרדס: המן העץ. (שם) המן מה"ת מנין שנאמר המן העץ: קדדם. עץ חד. כהתקע בארץ, ומפרשים רבותינו שהעץ המוזכר שם רומז על קונדסו ותלייתו של המן: תחת הנעצוץ וגו' ותחת הסרפד. במגילה י' ע"ב תחת הנעצוץ תחת המן יעלה ברוש זה מרדכי שנקרא ראש לכל הבשמים (מירא דכיא) שנאמר ואתה קח לך בשמים ראש ותחת הסרפד זו ושתי יעלה הדס זו אסתר: מקשיב דבר שקר. עיי"ש (משלי כט, יב) אחשורוש המושל שמקשיב על דבר שקר: כתב שטנה ועצב. כמו שנאמר (עזרא ד, ו) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים: נתעטף בבגדי שרד כטעה וכו'. במגילה י"א ע"ב כיון דחזי דמלו שבעין ולא איפרקו אמר השתא ודאי תו לא מיפרקי אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהו בא שטן ורקד ביניהם, ובאסתר רבתי ריש פ"ב בהראותו וגו' בגדי כהונה גדולה לבש, וכן הן דברי הפייטן: סדר להשתמש. נוה להשתמש: בשונים כלי בית המחצב. מה שנאמר בריש אסתר וכלים מכלים שונים היינו כלי בית המקדש, והפייטן קרא לבית המקדש בית המחצב, לפי ששם אבן שתיה שממנה הושתת ונחצב העולם (יומא נ"ד ע"ב): מזבח עברם. מזבחו כל אחשורוש עוכר באדם: שמעה מורשה. התורה שהיא מורשה קהלת יעקב. ובאסתר רבתי פ"ז סוס"י י"ג מיד יצאת התורה בבגדי אלמנות והיתה קולה בוכה לפני הקב"ה וגם מלאכי השרת נענו לקול בכייתה: תשבי שם אזור וכו' מהר והודיע וכו'. שם באסתר רבתי באותה שעה רץ אליהו זכור לטוב בבהלה אצל אבות העולם ואצל משה בן עמרם: נחץ לרועה. הבהיל את משה רבינו ע"ה הרועה הנאמן: אולי יתעשת. אולי ינחם, מלה"כ (יונה א, ו): חותם טיט. שם באסתר רבתי שאל אליהו למרדכי שנקרא בלשון נסים היא חותמה: מנונה למדו. שנאמר (שם ג, י) וירא האלהים את מעשיהם:

בדקיש הקיש דלתות בית הספר. ויכס שק וישב על־האפר: רבץ תינוקות לפניו ימים שלשה צמאים ומכפנים. בקול יעקב לחלוש ידי עז פנים. ידיו אמונה לאל הצילני נא מעלבונים. פן־יבוא והכני אם על־בנים: מזה אלה ומזה אלה בני איתני ורבני. כלם צעקו ותעל שועתם אל־יהוה. יה לקול רנון כבוא שאל לפני. ומה קול הצאן הזה באזני: רועה השיבו הם קטני קדש ורע. יה הצל לקוחים למות מאויב הרע. חנון נכמרו רחמיו ויבקש לבכות המאורע. ויהי כקרא מלך־ישראל את־הספר ויקרע: *יהודי הוקיע ילדיו למטה ואביהם למעלה. איש איש בשלש אמות והרביעית אויר מגלה. משנה נקם חוה ושכח ושח תהלה. אותי השיב על כני ואותו תלה:
ח׳ ותכתב אסתר תקף לקרא בבהלל מהודים. מלמעלה קימו מה־שקבלו למטה הודים. נס ינוסס לפרסם כאן פלאו מסהידים. בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים: אל מלך וכו׳

א ה׳ עמך מקור חיים באורך נראה־אור: ב בקראנו ענגו אלהי צדקנו בצר הרחבת לנו חננו ושמע תפלתנו: ג ועתה יגדל־נא כח אדני כאשר דברת לאמר:

כרחם אב וכו׳

סליחה מיוסד ע"פ א"ב ואחר הא"ב חתום שם המחבר שמעון בר יצחק חזק ואמץ.

אלהינו ואלהי אבותינו

אתה האל עושה פלאות. בעמים הודעת עוז נוראות. גאלת בזרוע עמך מתלאות. דכית צריהם במותי תחלואות: האויב בקומו לעורר מדנים. ודמה להכרית פרחי עדנים. זמם לשקול לגנזי אדונים. חליפי מאת ככרי אדנים: טלאיך הזהרת שקליהם להקדים. ידעת העתידות ודרשת נשקדים. כבוי להמציא ללהב יוקדים. לקוחים למות לחיי נפקדים: מסבה צרה בעברם לפנים. נמסרו להתז קנוקנות ונפנים. סבבום מקשים בכל־דפנים. עיניהם

א תהלים לו, י. ב שם ד, ב. ג במדבר יד, יז.

עיון תפלה

כי שנו מדרכם הרעה וינחם וגו׳: בן קיש. מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש: הקיש. דפק מלשון התלמוד (סנהדרין כ"ה ע"ב) ביישא תליא מילתא ולא ידענא לנקושי ספי: רבץ תינוקות. שם פרשה פ׳ סי׳ כ׳ נחוי מרדכי רבינו לא נאכל ולא נשתה אלא מתוך תעניתנו נמות: ידיו אמונה. היה עומד בתפלה, מלה"כ (שמות יז, יב) ויהי ידיו אמונה עד בא השמש: מעלבונים. מחרפות חורפיך: לקול רנון כבוא. כמס־ עלתה לפניהם באזניו: ויבקש לבכות המאורע נתעורר עד לבכיה על המקרה הזה: ויהי בקרוא. לה"כ (מ"ב ה, ז) שקרא את כתב הגזירה: יהודים הוקיע. תלה את הגאים נגד עץ אשר הנטה חמשים אמה: איש בשלש אמות, בן מסופר בתרגום ירושלמי (אסתר ט, יד) הביאו אותו (תענית י"ח ע"א) ד"ה נגזה: אותי השיב. גלות שכתוב (ברכות מא, יג): לקרוא בבהלל

מהודים. כדאמר רב נחמן (מגילה י"ד ע"א) קרייתא זו הלילא: כלמעלה קימו. שהסכימו בשמים לתקנת קריאת המגילה כדאמר שמואל התם (ז׳ ע"א) קימו למעלה מה שקבלו למטה: בעת הזאת. לה"כ (אסתר ד, יד). ומחבר הפיוט הזה תהא שמו בראשי הבתים מנחם ברבי מכיר יחיה אמן ואמן: בעמים הודעת, עפ"ה (תהלים עז, טו):גאלת בזרוע, עפ"ה (שם שם, טז): במותי תחלואות. מלה"כ (ירמיה טז,ד) ממותי תחלואים ימותו: עדנים; פ"א שושנים.: חליפי מאת ככרי ארנים. כמ"ש (שמות לח,כז) ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש, וידמה שאויב נתן למלך חליפיהם עשרת אלפים ככר: שקליהם להקדים. דאמר בגמ׳ משמיעין על השקלים: נשקדים ממהרים להקדים שקליהם: להתז קנוקנות ונפנים. להשמיד עד תכן. קנוקנות הם הענפים הקטנים מלשון התלמוד (חולין נ"ב ע"א): בבל דפנים. מכל הצדדים

*) נ"א יהודים הוקיע בלב הארץ למטה וגו׳. ופירושו עי׳ בעיון תפלה.

לך תולים ובסתרך נצפנים: פור נהפך באויבים לשלוט. צליבה הוכן אגגי
לקלוט. קלע ובלע פני הלוט. ריבי עם באשמנים לעלוט: שלום
ואמת נכתב מכל־צד. תוקף ישע סלע ומצד. שודד השדד וברשתו נוצד.
מלשני נסחף נצמת ונרצד: עשו שמחות ולדורות קבעום. ומקראות שלשום
ולא רבעום. נסכמו ממעל ולמטה מבעום. בספר נחקק על־מה קבעום:
רמה ידך לסלוח לפושעים. יהודי והדסה הקמת מושיעים. צדקתם עומדת
לעד לשעשועים. חקר כבודם להזכר לנושעים: קנא לשמך נורא ונקדש.
חוה כרמך נהרס תחדש. ורוינו קבץ ושיר לך יחדש. קומם והחיים בבנין בית
המקדש: יי וכעשותך נוראות באותן הימים. אתנו הפלא תשועת עולמים.
מצוא לפניך כפר ותנחומים. אל מלך יושב על־כסא רחמים: אל מלך ויעבור וכו'

פזמון מיוסד ע"פ תשר"ק ובסוף חתום שם המחבר משלם.

במתי מספר חלינו פניך. לשועת נכאים אל־תעלם אזנך. הקשב
תחנתם משמי מעונך. כבימי מור והדס הושעת בניך:
תהלות ישראל אתה יושב. שועתם *)מאזין ורנתם קושב. רפאות
למחץ מקדים ומחשב. קנוייך להיטיב ונויהם לישב: במתי צר ואויב
הלטיש עיניו. פיהו פער לשאוף ענו. עשת בשלו להשמיד קהל
המוניו. סגל לאבד חרת בנשתוניו: במתי נוקם לצרים ונוטר לאויבים.
מדדת מדתם כזדו לאהובים. לוחם וניניו התלו מצלבים. כבחרוזת
דגים חרזו תחובים: במתי יום אשר שברו צוררים. טבחה לשית בעם

*) ראוין, תקשיב, הקדם ותחשב כ"ה בכ"י וכן הוא.

עיון תפלה

אדירים: צלוב. מן התלייה: לקלוט. לקבל. מלשון מקלט: קולע ובולע. שהקב"ה קולע את הרשעים בכף הקלע ובולע משליכה פני הלוט (המסכה) ומלינה לראות גם למרסות ולהראות עולם, מלה"כ (ישעיה כה, ז) ובלע בהר הזה פני הלוט: ריבי עם. טורדי ישראל: באשמנים. כחשך, מלה"כ (ישעיה נט, י) באשמנים כמתים: לעלוט. להחשיך, שאל נכנס מהם עלטה: שלום ואמת נכתב. עש"ה (אסתר ט, ל): סלע ומצד. עש"ה (ישעיה לג, טז) מצדות סלעים משגבו: מלשני. המן שמלשין: נסחף. מלשון נסחף אביריך (ירמיה מו, טו) נהדף ממקומו: ונרצד. נרקד ונקפץ כמו למה תרצדון (תהלים סח, יז): ומקראות שלשום ולא רבעום. במגילה (ז' ע"א) שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני לדורות שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים שלישים ולא רבעים עד שמצאו לה מקרא מה"ת: ועמם מבעום. כ"ה בכי"י וכל"נ, כמליצות הפכיות עם השתרשים לעשות למגילה או אסנא: חקר כבודם. מלה"כ (משלי כה, כז) וחקר כבודם כבוד: ומחבר הפיוט הוא הוא רבינו שמעון הגדול תלמיד רבנו גרשם ז"ל: במתי מספר. שם המחבר חתום בסוף משלם, והוא רבינו משולם בן רבינו קלונימוס בן רבינו משה הזקן, ועי' רש"י (זבחים מ"ה ע"ב) בד"ה שיר וכן שמעתי מפי מדרשו של רבינו יעקב ול"נ שהוא שירה משולם בר קלונימוס נתן בשעת מיתתו, עכ"ל, ואולי הוא זה, ובתוס' (גיטין נ"ד ע"ב) ד"ה אמר אביי וכן פסק רבינו משולם בן רבינו קלונימוס, עכ"ל: מור והדס. מרדכי ואסתר: קנוייך. ישראל שמך אשר קנית: לשאוף ענו. לבלוע את מרדכי: עשת בשלו. הגאון ר' אברהם זקן מרגליות ז"ל הגיה בסלו. ופי' חשב במחשבתו כי עשת מלשון עשתונות ובסל נאמר על הכליות מקום המחשבה. והנה אחד הגיה גם הוא בשלי', אבל באמת טועה הפייטן ברורה כמש"ש שכיון למאמרם (מגילה ד' ע"א) וכי הכסף שנתת שלך הוא? עבד שקנה נכסים, נכסים למי? ובשמות רבה פרשה ל"ג סוף סי' ה' אמר הקב"ה כך אתם שוכרים עלי על פני שנאמר כי לי בני ישראל עבדים ואומר לי הכסף ולי הזהב: בנשתוניו. באגרותיו, מלשון וכתב הנשתון (עזרא ד, ז): נתלו צלובים. שתלאם בגנוס (שתלו את ידיהם בתמונת צלב כמנהג הרומיים בצלובים) ואחר כך תלאם: כבחרוזת דגים. מלשון התלמוד (ב"מ כ"א ע"א) מחרוזת של דגים: בעם

גשרים

נְצוּרִים. חֲלִפַּת הַדָּת וְנָפְלוּ פְּגָרִים. זִלְעֲפוּ וְעַמּוֹ מוּבָסִים מְגָרִים: בּמתי וּבְכֵן יִתְעַלֶּה שִׁמְךָ וְיִתְנַשֵּׂא. הוֹדְךָ שְׁמֵי שָׁמַיִם כִּסָּה. דַּכִּים בְּרוֹמְמָךְ נְתוּנִים לִמְשִׁסָּה. גַּיא וְאַפְסֶיהָ תְּהִלָּתְךָ מְכַסָּה: בּמתי בִּינָה הֲגִיגֵנוּ עַתָּה וּרְאֵה בַּצָּר. בְּאַפְּךָ קוּמָה עַל־צוֹרֵר הַצָּר. אָרוֹן קְרָאנוּךָ מִן הַמֵּצַר. אָנָּא הוֹצִיאֵנוּ לַמֶּרְחָב וְחַלְּצֵנוּ מִצָּר: בּמתי מְאֹד תַּרְבֶּה־לָּנוּ מְחִילָה. שְׁמַע תְּפִלָּה וְהַעֲבֵר תִּפְלָה. לוֹחֲצֵינוּ מַשְׂטִינֵנוּ הַמְעֵד וּמַלְאֵם חַלְחָלָה. מִמֶּנּוּ רַחֲמֶיךָ לָעַד לֹא תִכְלָא. בּמתי: אל מלך. זכור רחמיך וכו'

עיון תפלה

נצורים, העם ששומר ישראל שומרם לרחמים כנאמר (דברים לב, י) יצרנהו כאישון עינו: זלעפו. שאל נבנס מהם זלעפה (תהלים קיט, נג): מובסים. מלשון כפגר מובס (ישעיה יד, יט): מגרים. מלשון (מיכה א, ד) כמים מגרים במורד (גערפלאססען): והעבר תפלה. מלשון ולא נתן תפלה (איוב א, כב) כלומר העבר פשע: המעד. המעד מתייסס. אשר שרש מעד מהופך משרש עמד, ועניינו עקירת המעמד, וכמשה כרגע, רחם חרם, יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אזנם (איוב לו, טו): ממנו רחמיך. מלשון הכתוב (תהלים מ, יב) לא תכלא רחמיך ממני:

על דבר התענית של כ׳ סיון

בזאת כ' סיון. כ' בו קבעו תענית אחינו בני פולין ועיקר ויסוד תענית זו של כ' סיון שהיה עת צרה ליעקב גזירות ושמדות גדולות בשנת (ת"ח ות"ט) לאלף הששי. ונשפך דמן של אומה קדושה הישראלית כמים המוגרים ארצה והגדולים אשר היו בארץ בדור ההוא גזרו על זה תענית וקבעו בכיה לדורות יום א' בשנה. ושורש התענית על ענין זה מפורש בתורה הקדושה. במיתת נדב ואביהוא כתיב ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה כו'. הרי לפניך מפורש יוצא מזה. שעל מיתת הצדיקים חיוב מוטל על כל איש הישראלי לקונן ולבכות ולהצטער: לכן עיקר התענית הזה של כ' סיון לתת אל לבו כמתם בכל רגע על הריגת הצדיקים והחסידים ועל כלל אומה הישראלית הקדושה שנהרגו במיתות אכזריות משונות. ולקונן ולהצטער בלבו על הריגת בניו של מקום ב"ה, ובודאי היה מזה להבורא ית' צער גדול כביכול. ואם כשאלו בחיים היו עומדים תורתו הקדושה ועושים מצותיו הק' והיה מגיע להקב"ה נחת רוח גדול מזה ואין שכחה לפניו יתברך צער זה של הריגת בניו הנאהבים. עוד על הצער ויסורי הגופים שנעשו בהם שעשו יסורים קשים ומרים בעת הריגתם יש לנו להצטער הרבה מאד. וכוונה זו לא תעדר מאדם כל יום התענית. ובודאי יחשב לו לעבודה גדולה ועצומה להבורא ית' והכרח הרבה מאד. חוץ זה השכר שמחשב לו כאילו הקריב חלבו ודמו ע"ג המזבח אף גם זאת כי נוטל עליו שכר גדול גם כן על שהיה מצטער ומספק על העדר הכ"ר מהבורא ית' כביכול ועל לצרה של בניו הקדושים. (מחזור כל בו);

ועל הגזירה של שנת ת"ח ות"ט יסדו הגאונים רבותינו שהיו קרוב לזמן הנ"ל סליחות אלו: א) רבינו הגאון שבתי כהן (בעל הש"ך) ז"ל ונדפסו בסוף סליחות באמשטרדם שנת ת"א ומקודם כתב רבינו הש"ך מאמר הנקרא בשם מגלה עפה ספור מעשה הגזירות רעות שארעו בשו"ס בארץ אוקריינא ואלין ופאדלייא וליטא: וכתב המג"א בסוף סימן תק"פ וז"ל וגם בשנת ת"ח נהרגו (שני) [נ"ל הרבה] קהלות גדולות (באותו היום) [נ"ל באותה שנה] כמ"ש בסליחות שחבר בעל הש"ך. (גם) [על כן] נוהגין להתענות בעשרים בסיון בכל מלכות פולין עכ"ל. גם רבינו בעל תוס' יו"ט חיבר סליחות לכ' סיון ונדפסו בפראג: וכתוב בשערי תשובה (סי' תק"פ ס"ק ט') וז"ל ומה שקבעוהו בכ' סיון אע"פ שהיתה עת צרה תכופה שתי שנים וגם אח"כ. לפי שבשנים קדמוניות שנת התתקל"א היתה ג"כ עת צרה ליעקב ביום זה כמ"ש בסליחות וגם בסוף ס' שבט יהודה בתוך הנעתק כתב רוע הגזירה שהיתה או כאשר כתב בס' הגאון בעל הש"ך ז"ל וגם כתוב שבחרו ביום זה מפני שאינו חל בשבת ע"ש. עכ"ל השע"ת: והקהלות בחרו בסליחות שנסדו על גזירת התתנ"ו שיסד רבינו גרשום מאור הגולה. ור' שלמה הקטן הנקרא הבבלי שהביאו רש"י בפירושו (שמות כ, טו). ור' מאיר ברבי יצחק הזכירו רש"י בתהלים ע"ג. ור' מאיר ברבי יצחק זה עשה אקדמות בשבועות. בסליחה שמתחלת אמוני שלומי ישראל מכר נסירתם כ' סיון הם שלמון, בעשרים בסיון נגמר סידרם ומסירתם בתתקל"א לפרט נתנו בידו לסברית. על כן בחרו הקהלות את יום כ' סיון והסליחות הנ"ל:

ומ״ס סלח לנו. אל ארך אפים עד ורב חסד לכל קוראיך תמצא לעיל:

לָמָּה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרָחוֹק תַּעְלִים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה: לָמָּה פָנֶיךָ תַסְתִּיר תִּשְׁכַּח עָנְיֵנוּ וְלַחֲצֵנוּ: וְאַל־תַּסְתֵּר פָּנֶיךָ מֵעַבְדֶּךָ כִּי־צַר־לִי מַהֵר עֲנֵנִי: עֲנֵנוּ יְהוָה כִּי־טוֹב חַסְדֶּךָ כְּרֹב רַחֲמֶיךָ פְּנֵה אֵלֵינוּ: אַל־יָשֹׁב דַּךְ נִכְלָם עָנִי וְאֶבְיוֹן יְהַלְלוּ שְׁמֶךָ: כרחום אב וכו׳

סימן א״ב א״ב ובסוף חתום שם המחבר שלמה הקטן יגדל בתורה.

אלהינו ואלהי אבותינו

אֲנִי יוֹם אִירָא אֵלֶיךָ אֶקְרָא. בַּל יַעַשְׁקוּנִי זֵדִים עוֹזְבֵי יְקָרָה. גְּמוּל לָהֶם לְהָשִׁיב שֵׁב לְבַקָּרָה. דִּין רָשָׁע וְעָוֶל מְלוֹאָם יִקְרָא: הַחוֹשְׁבִים לְהַשְׁכִּיחַ שֵׁם קֹדֶשׁ הַנִּכְבָּד. וּלְהַרְגִּיל שֵׁם טֻמְאָה נִקְלָה וְנֶעֱבָד. זֶה דַרְכָּם טוֹבֵי עַם אִבֵּד. חָשׂוּךְ הַשְּׁאָר מִכְּתָשָׁם בְּבֵית הַבַּד: טְרוֹף טֶרֶף לָמְדוּ אָדָם כְּמִדְבָּר. יַדּוּ גוֹרָל כְּבַעַל הֶפְקֵר בַּמִּדְבָּר. כִּמְעַט כָּלוּ וְלֹא יֶעְדְּרוּ דָבָר. לוּלֵי רַחֲמֶיךָ אֲדוֹן בְּחֶסֶד דִּבֵּר: מִי יְהַרְהֵר אַחַר מִדּוֹתֶיךָ לְדִינָה. נִכְחָה לְהָשִׁיב מֵחֲלָצָיו לְזִינָה. סַרְנוּ וְסֹעַרְנוּ וְתַשְׁמָּה חֶרֶב הַיּוֹנָה. עִמְּךָ הַדִּין וְיָדְךָ עַל הָעֶלְיוֹנָה: פֶּן־יֹאמַר יְכָלְתִּיו

א תהלים י, א. ב שם מד, כה. ג שם סט, יח. ד שם שם יז (בשנוי לשון). ה שם עד, כא.

פירוש

אני ט׳. יום שאני ירא אני קורא אליך: בל ט׳. שלא יעשקו אותי הרשעים העוזבים את התורה: גמול ט׳. השב על הרשע דין לחקור ולדרוש להשיב להם גמול: דין ט׳. השמים אסיפה על דינו של רשע ועושה עול להתאסף לעשות בהם דין: החושבים ט׳. שחשבו להשכיח את ישראל את שמו של הקב״ה: ולהרגיל ט׳. ר״ל שרצו שגם ישראל יעבדו הבל כמו האבן הנעבד ע״י אש ונעשה ע״י אדם: זה ט׳. כך דרכם היה לאבד את הטובים שבישראל: חשוך ט׳. הנשאר מלהכות כמו שכותשים הזיתים בבית הבד: טרוף ט׳. למדו והרגילו א״ע להרוג בני אדם כמו שנאמר וילמד לטרף טרף אדם: ידו ט׳. הם השליכו גורל עלינו כמו על דבר הפקר שכל אחד רוצה לזכות בו: כמעט ט׳. כמעט שהיו מכלים אותנו מכל וכל ולא נשאר ונעדר מהם שום דבר מהיום בגלותם: לולי ט׳. אם לא רחמיך שאתה מרחם עלינו אתה אדונינו התנהגת אותנו בחסד ונתקיימנו עד היום הזה: מי ט׳. מי יכול להרהר אחר מדותיך להתווכח ולדון עמך: נכחה ט׳. מי יוכל לבא מלפניו לשפוט כנגד כלי מלחמה: סרנו. סרנו מדרכי התורה לכן נסערנו. נמצאו כל ימינו בצער ובשממה: תשממה חרב היונה. ונעשה חרבם של אויבינו כחרב המציק: עמך הדין. עוד יהיה לך הדין וידך על העליונה. לנקום נקמתנו מהם. כמו שנאמר פן יאמר יכלתיו בעל הטוב. ואם האויב יאמר כשתקום את הטוב, שהם לא נצחנו בידי רמה ולא ה׳ פעל כל זאת:

מסדור אור לישרים

שרשים

אני יום אירא אליך אקרא. בלה״כ תהלים נו: בל יעשקוני כו׳. לשון עושק וגזל כלה״כ אל יעשקוני זדים תהלים קיט קכב: יקרה. התאר לתות״ק עש״ה יקרה היא מפנינים משלי ג טו: גמול להשיב. מלה״כ השב גמולם להם תהלים כח ד: לבקרה. ל׳ בקור ודרישה כמו לא יבקר בין טוב לרע ויקרא כז לג: עול. לשון עולה: מלואם תקרא. לשון קריאת אסיפת כלה״כ קראו מלאו ירמיה ד ה: החושבים כו׳. מלה״כ החושבים להשכיח את עמי את שמי ירמיה כג כז: נקלה. לשון קלוי באש ויקרא ב יד: ונעבד. ל׳ מלאכה ועבודה: חשוך. לשון מניעה כמו ולא חשכת את בנך בראשית כב יב: כתשם. ל׳ כתישה ורצוץ כמו אם תכתוש את האויל משלי כז כב: בבית הבד. הוא מקום שכבישים שם ענבים ליין: טרוף טרף אדם למדו. מלה״כ וילמד לטרף טרף אדם אכל יחזקאל יט ג: ידו. ל׳ השלכה יואל ד ג: כמעט כלו. כלה״כ כמעט כלונו בארץ תהלים קיט פז: לא יעדרו כו׳. ל׳ חסרון מ״א ה ז: דבר. לשון הנהגה כמו כעדר בתוך הדברו מיכה ב יב: לדינה. לשון דין ומשפט: להשיב. לשון עניית ותשובה: מחלציו. ענינו מתנים כמו אזר נא כגבר חלציך איוב לח ג: לזינה. ל׳ כלי זין: וסוערנו. לשון סערה: חרב היונה. ת״י חרבא דסנאה דהוא כחמר מרויא. ויונה מל׳ יין ירמיה מו טז: פן כו׳ יכלתיו. כלה״כ פן יאמר איבי יכלתיו תהלים יג:

גְּעַל הַמּוֹט. צָרֵי יְהוּדָה יָגִילוּ כִּי אָמוֹט. קָרָא לִמְכוּרֵי חִנָּם שְׁנַת שְׁמוֹט. רֶשַׁע הַפּוֹשֵׁט יִסּוֹג אָחוֹר וְיִקָּמוֹט: שְׁטָרְךָ קֹדֶם וְלוֹ נוֹשִׁים מְבַקְּשִׁים. שֶׁעֲבוּדְךָ לְהַרְחִיק רַבּוּ אֲדוֹנִים קָשִׁים. תְּחוּמֵי סִמְּנֵי מְצָרֶיךָ לַעֲקוֹר מְבַקְּשִׁים: תְּבוּאַת קִדַּשְׁתָּ בְּלוֹעָה מְלִילוֹת וְקַשִּׁים: שְׁפֹט רָעָה תָּבִיא עֲלֵיהֶם וְהַאֲשִׁימֵם. לָמוֹ עוֹלֵל וְהִתְעוֹלֵל בְּכֹבֶד יְשִׁימֵם. מְנָת כּוֹסָם פַּחֵי מַפַּח הַגְשִׁימֵם. הֲשִׁיבֵם שִׁבְעָתַיִם נְקַם בְּרִית וַהֲשִׁימֵם: הָעִיר קִרְיַת טִירַת נְוֵךְ נֵהַלְנוּ. יָם גְּאוּלִים דֶּרֶךְ לַעֲבוֹר קְהָלֵנוּ. בְּךָ תוֹחַלְתֵּנוּ וְאַתָּה רַב מְהוֹלְלֵנוּ. נַחֲמֵנוּ נָא יְהִי חַסְדְּךָ עָלֵינוּ:

אל מלך ויעבור וכו'

הַבֵּט מִשָּׁמַיִם וּרְאֵה מִזְּבֻל קָדְשְׁךָ וְתִפְאַרְתֶּךָ אַיֵּה קִנְאָתְךָ וּגְבוּרֹתֶיךָ הֲמוֹן מֵעֶיךָ וְרַחֲמֶיךָ אֵלֵינוּ הִתְאַפָּקוּ: אַתָּה פוֹרַרְתָּ בְעָזְּךָ יָם שִׁבַּרְתָּ רָאשֵׁי תַנִּינִים עַל־הַמָּיִם: אִם־עֲוֹנֵינוּ עָנוּ בָנוּ יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמֶךָ: כרחם אב וכו'

מיוסד ע"פ א"ב כפול ובסוף חתום שם המחבר גרשם בר יהודה (והוא רבינו גרשם מאור הגולה).

אלהינו ואלהי אבותינו

אַיֵּה כָּל־נִפְלְאוֹתֶיךָ הַגְּדוֹלוֹת וְהַנּוֹרָאוֹת. אֲשֶׁר סִפְּרוּ לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ יְהוָה צְבָאוֹת.

א ישעיה סג, טו (בשנוי לשון). ב תהלים עד, יג. ג ירמיה יד, ז.

פירוש

צרי כו'. ושונאי ישראל ישמחו כאשר יתמוטטו רגלי לומר בקשתו קרא כו'. שהקרא עת שמיטה וחרות לישראל שהכרת אותם בלי קבלת מחיר: רשע הפושט. שפשט ידו להרע לישראל: יסוג אחור. ישוב אל לאחור ויפסק מלעשות רעה: ויקמוט. ויהיה נכרת: שטרך כו'. השטר שיש לך עלינו שאנו מחוייבים לעבוד אותך כמו קודם לכל השטרי שיעבוד שיש עלינו מהאומות: ולו כו'. ובם תובעים את השטר הזה שנהיה משועבדים להם: שעבודך כו'. כל אחד מהם רצו להיות אדונים עלינו ולהרחיק את שעבודך שלא נעבוד אותך: תחומי כו'. בקשו לעקור את גבולך אשר בם אנו מצויינים ומובדלים שאנחנו עמך: תבואה קדשת. ישראל אשר קדשת אותם והם ראשית תבואתך היו רוצים לבלוע כו'. להרוג ולהשמיד נער וזקן טף ונשים כמו שבולעים את התבואה שבולים הבשלות והקש: שפט כו'. תשפוט אותם בעונש לרע ותחייבם באשמתם: למו עולל כו'. עשה להם כגמולם ויהיו ללעג והתעולל בהן יוכבדו בכבדות לעשות מהם שממון: מנת כו'. המגיע עליהם חלק פורענותם רשת נפיחה וכאב (והוא כינוי אל לבוי שנשם בגיהנם): השיבם. השיב להם גמול ונקמה על שחללו בריתך שבע פעמים יותר מכפי אשר עשו ותעשה מהם שממון: העיר כו'. תוליכנו להעיר אשר בה שוכנין של מדור שלך ר"ל לירושלים עם הבית המ"ק: ים כו'. עושה ים דרך להעביר את קהל ישראל: בך כו'. תקותנו בך ואתה יוצרנו: איה כל נפלאותיך כו' ה' צבאות. ה' צבאות היכן הם נפלאותיך אשר ספרו לנו אבותינו:

שרשים

המוט כן יקראו מוסרות העול כמו ואשבור מוטות עלכם ויקרא כו יג: צרי וכו' אמוט. כלה"כ צרי יגילו כי אמוט תהלים יג ה: קרא וכו' שנת שמוט. מלה"כ כי קרא שמטה דברים טו,ב: למכורי חנם. מלה"כ חנם נמכרתם ישעיה נב ג: ויקמוט. ל' כריתת כמו ותקמטני לעד איוב טז, ח: נושים. ל' תביעה: מצריך. לשון תחום וגבול: לבלוע. לשון השחתה כמו למה תבלע נחלת ה' ש"ב כ יט: מלילות. שבלים דברים כג כו: וקשים. לשון קש: והאשימם. ל' אשם: למו עולל כו'. לשון פעולה מלה"כ ועולל למו איכה א כב: והתעולל. ענינו ליצנות כמו כי התעללת בי במדבר כב כט: ישימם. לשון חורבה ושממון כמו אל האשדודים וישמם שמואל א ה ו: מנת כוסם. תהלים יא ו: פחי. לשון פח ורשת: מפח. ל' נפיחה וכאב כמו ותקותם מפח נפש איוב יא כ: הגשימם. לשון גשם מלה"כ ימטר על רשעים פחים כו' תהלים יא ו: השיבם שבעתים. מלשון הכתוב והשב לשכנינו שבעתים תהלים עט יב: נקם ברית. ויקרא כו כה: והשימם. לשון חורבה ושממון: טירת. ארמון כמו בחצריהם ובטירותם בראשית כה טז: נוך נהלנו. ל' מדור מלה"כ נהלת בעזך אל נוה קדשך שמות טו יג: נהלנו. לשון הולכה: ים כו' לעבור. כלה"כ השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים ישעיה נא י: תוחלתנו. לשון תוחלת ותקוה: רב מהוללנו. ל' יצירה כלה"כ רב מחולל כל משלי כו י: יהי חסדך עלינו. כלה"כ תהלים לג כב: איה כו' כלה"כ ואיה כל נפלאותיו שופטים ו יג: ספרו וכו'. כלה"כ ואבותינו ספרו לנו תהלים עח ג:

ברדת ישראל מצרימה בשעבוד ותלאות. בחבלי אדם משכתם ולא
בשלשלאות: גם מעבידיהם בקשה עבודה. גזרו ביאור זכוריהם לאבדה.
דנתם סאה בסאה מדה במדה. דגלים הוצאת ברכוש כל־חמדה: הים וגליו
בעזך פוררו. הירדן הובשת וברגל עברו. ובמדבר כלכלתם ודבר לא חסרו.
וממלכות ועממים בידם נמסרו: זנחו הטוב ורדפום מכניעים. וזעקו ושמעת
והעמדת להם מושיעים. חנו בארצם כל־טוב שבעים. חטאו וגלו ופקדתם
לשבעים: טפלו שקר ונתנו למרמס. טרדום למדחפות אנשי חמס. יצאו
מארצם וקץ חורתם נכמס. ישבו בגוים והיו למס: כח אמץ פליטה הנשארת.
כשלו כח מכבד רעה ממארת. לעת ראשונה פקדה משמרת. לבא שניה
אצה וממהרת: מעת לעת צרתי מרבה. מיום שעבר קשה הבא. נלאיתי
נשוא עול מדהבה. נואמת מרוד והבא הבאה רבה: סגלתך דוחק צורר הצר.
סברה הרשעה להמיר אמונת האל היוצר. עד אנה יהוה אקרא ממצר. ענני
במרחב יה כי ידך לא תקצר: פשעים אם עצמו בינינו ובינך להבדילה. פרגוד
אם ננעל בפני התפלה. צור בכסא כבודך חתור מחלה. צעקתנו לפניך תבא

פירוש

ברדת כו'. כאשר ירדו ישראל למצרים להיות משועבדים בגלות: בחבלי כו'. כמאמרז"ל (שבת פט ב') ראוי היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל (שגזירת השעבוד ועינו אותם מעתה בבזיון) אלא שזכותו גרם לו שנמשך להם בכבוד ובגדולה: גם כו'. ואף המצריים שעבדו בהם בעבודה קשה: גזרו כו'. וגזרו שכל הבן הילוד היאורה תשליכוהו: דנת כו'. דנת אותם מדה כנגד מדה והטבעת אותם בים סוף אבל דגלים כו'. ישראל שהיו ד' דגלים יצאו ברכוש גדול: בעזך פוררו. נבקעו ונפרדו ע"י כחך הגדול: הירדן כו'. וכשהוצרכו לעבור את הירדן עשית אותו יבשה עד שעברוהו ברגליהם: וממלכות. זה סיחון ועוג: ועממים. אלו שבעה עממין: זנחו כו'. כאשר עזבו את התורה ורדפו אותם שונאיהם להכניע אותם תחת ידם: וזעקו. היו צועקים אליך: מושיעים. השופטים ומלכי ישראל: ופקדתם לשבעים. אחר שבעים שנה לגלות בבל נפקדו בישועה: טפלו כו'. חברו בשקר. ר"ל בהמשך ימי בית שני ע"כ נתנו למרמס תחת יון ופרס: טרדום כו'. הכה ודחפו אותם מארצם: וקץ כו'. ר"ל שלא נודע מתי יהיה הקץ: כח כו'. מחזק את כח יתר הפליטה שנשאר מישראל. כי כשלו כו'. נכשל כחן של ישראל מהרעות המאורעות את נפשם: לעת כו' לבוא כו' וממהרת. פי' הגזירה השניה ממהרת לבא קודם לעת שהגזירה הראשונה כלתה מלהתקיים. פקודה הלשון לא נפקד ממנו איש (עיין רש"י בסנהדרין צ"ז): נלאיתי כו'. נלאיתי עיף ואיני יכול לישא עוד עול של מלכות בבל: נואמת כו'. האומרת למרוד ולהביא להם מס מרובה: סגולתך כו'. בני בבל דוחקים ולוחצים את ישראל שנקראו עם סגולה: סברה. סבורה: פרגוד כו'. אם נסגרו בפני התפלה: חתור מחלה. חתור מחילה להכניס דרך שם

שרשים

בחבלי אדם משכתם. מלשון הכתוב בחבלי אדם אמשכם הושע יא ד: דגלים. תאר לישראל: הים כו' פוררו. כלה"כ פוררת בעזך ים תהלים עד יג: הובשת. ל' יבשה: וברגל עברו. כלה"כ בנהר יעברו ברגל תהלים סו ו: ודבר כו'. מלה"כ לא חסרת דבר דברים ב ז: זנחו כו'. ענין עזיבה מלה"כ זנח ישראל טוב הושע ח ג: טוב שבעים. מלה"כ את טובי ישבעו ירמיה לא יג: ופקדתם. לשון זכרון: טפלו שקר. לשון חבור מלה"כ אתם טפלי שקר איוב יג ד: למרמס. לשון דריסה: למדחפות. ל' דחיה תהלים קמ יב: נכמס. לשון טמון כמו הלא הוא כמוס עמדי דברים לב לד: ישבו בגוים. כלה"כ איכה א ג: והיו למס. כלה"כ שם א: ממארת. לשון מכאוב ויקרא יג נא: ראשונה פקודה. סנהד' צז: אצה. ל' מהירות כמו ויאיצו המלאכים בראשית יט טו: נלאיתי נשוא. ישעי' א יד: מדהבה. תאר למלכות בבל שם יד ד. עיין שבת דף קל· ע"א: נואמת. לשון דבור: סגולתך. תאר לישראל: ה' אקרא כו' במרחב. כלה"כ מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה תהלים קיח ה: ידך לא תקצר. כלה"כ הן לא קצרה יד ה' ישעיה נט א: פרגוד. וילון והיא מלה תלמודית: ננעל. ל' הסגר: חתור. ל' חפירה כמו אם במחתרת שמות כב א: מחלה. מערה. והוא מושאל אל מקום הכנסת התפלה כמו ובמחלות

עפר

פני כבודך להתקבלה: קרא שנת רצון מעצב להנפישי. קבץ נפוצותי ועבור בראשי. ריבה יהוה ריבי נפשי. רצה להחליצני אלהי קדושי: שני רשעים בחצץ תגרוס. שכול ואלמן אותם תהרוס. תשפוך דמם ארצה לרוס. תמותה הותר באמונה לארוס: גדור פרצת סכת דוד הנופלת. רומם קריה עד עפר משפלת. שבויה נחם נחמה מכפלת. מאורה האר ותאיר מאפלת: בנה עירך כימי עולם. רפא מזבחך היכל ואולם. יהודה וישראל שם יעבדוך כלם. ויתגדל שמך מעולם ועד עולם: אל מלך ויעבור וכו'

אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקט אל: כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש: הנשא שפט הארץ השב גמול על גאים:

ברחם אב וכו'

פזמון ע"ס א"ב כפול ובסוף חתום שם המחבר שלמה הקטן חזק.

אלהים אל דמי לדמי. אל תחרש ואל תשקט למתקוממי. בקשהו דרשהו מיד מחרימי. בל תכסהו ארץ בכל מקומי: גול יגלה לפניך ישפך ויזלף. גם בפורפרך מלא גויות יגלף. דין ידין שופך חלף בחלף. דמי עניך הנשפכים כשגרי אלף: התיעצו יחד סוך מסך רעל. הלוט הלוט פני כל

א תהלים פג, ב. ב שם שם, ג. ג שם צד, ב.

פירוש

את תפלותיו: מעוצב להנפישי. בחמלה מנוח ונפש משלטוני: ועבור בראשי. לך לפניו כבראשונה: להחליצני. להוציאני מצרותי: שני כו'. תשבר ותכרות את שיני רשעים בכל באבנים והוא משל: על משפטם בגיהנם: שכול כו'. תכלום אותם ע"י שכול ובדידות לכיות יושבים בגיהנם במקום חשך וצלמות אשר לא ישב בהם איש: ארצה לרום. שיהיה נשפך ונגלף על הארץ: תמותה כו'. וישראל כשמתים עליך תשאיר והיו מאורסים לך באמונה כמ"ש וארשתיך לי באמונה: סוכת. זה ירושלים: רומם כו'. הרים את ירושלים שהיא עתה מושפלת עד עפר: נחמה מכופלת. כמ"ש נחמו נחמו עמי: כימי עולם. כימים קדמונים: רפא כו'. תתקן את המזבח וההיכל והאולם מחורבנם: יהודה כו' כלם. ועל ידי זה. יגדל. כבוד שמך מעולם ועד עולם:

אל כו'. לא תשקוט על דמי הנשפך: למתקוממי. לאויבי הקם עלי: בקשהו כו'. תתבע את דמי מיד המחרימים אותי: בל כו'. שלא תכסה הארץ את הדם בכל מקום שנשפך כדי שיראה לפניך לנקום את נקמתי: גול כו'. יהיה הדם גלוי לפניך ויהיה נשפך וזב לעיניך: גם כו'. אף בלבושך יהיה נחקק דמות כל הנרוגים שנהרגו על קידוש השם: דין כו'. הקב"ה ידין ויתפרע את אלו אשר שפכו בכל עת את דמי כו'. את דם ישראל כמו דם בהמות: סוך מסך רעל. להשקות ולמסוך משקה כוס מר: הלוט כו'. ר"ל הנשפים

שרשים

עפר ישעיה ב יט: קרא שנת רצון. בלח"כ לקרא שנת רצון לה' שם סא ב: להנפישי. ל' מנוחה כמו שבת וינפש שמות לא יז: קבץ נפוצותי. מלת"כ ונפוצות יהודה יקבץ ישעיה יא יב: ועבור בראשי. עשה"כ ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם מיכה ב יג: ריבה כו' נפשי. כלה"כ איכה ג נח: להחליצני. ל' הוצאה כמו חלצה נפשי תהלים ו ה: שני רשעים. שם ג ח: בחצץ. ענינו אבנים: תגרוס. ל' כריתה מלת"כ ויגרס בחצץ שני איכה ג טז: שכול ואלמן. ישעיה מז ט: לרוס. ל' זילוף כמו לרוס את הסולת יחזקאל מו יד: תמותה הותר. כלה"כ הותר בני תמותה תהלים עט יא: באמונה לארוס. עש"ה וארשתיך לי באמונה הושע ב כב: גדור פרצת. מלה"כ וגדרתי את פרציהן עמוס ט יא: סוכת דויד הנופלת. תאר לביהמ"ק שם: עד עפר מושפלת. עש"ה ישפילנה וגו' עד עפר ישעיה כו ה: מאופלת. ל' חשך ואפלה: בנה כו' עולם. מלה"כ ובניתיה כימי עולם עמוס ט יא: רפא מזבחך. מלה"כ וירפא את מזבח ה' מ"א יח ל: אלהים אל דמי. ל' דומיה ושתיקה תהלים פג ב: לדמי. ל' דם: אל כו' תשקוט. שם: למתקוממי. ל' אויב: מחרימי. ל' שממון ואיבוד כמו זובח לאלהים יחרם שמות כב יט: בל תכסהו ארץ. מלת"כ ארץ אל תכסי דמי איוב טז יח: גול יגלה. ל' גלוי: ויזלף. ג"כ ל' שפיכה. והיא מלה ארמית: בפורפרך. תרגום של לבוש: מלא גויות. תהלים קי ו: יגלף. תרגום של חקיקה: חלף בחלף. זמן בזמן כמו חליפות וצבא עמי איוב י יז: כשגרי אלף. ל' שגר אלפיך דברים ז יג: סוך מסך. ל' ערבוב כמו ויין חמר מלא מסך תהלים עה ט: רעל. סם המות זכריה יב ב: הלוט

הלוט

הָאָרֶץ לְהַעַל. וְלֹא־יִזָּכֵר שֵׁם־יִשְׂרָאֵל הַמּוּעָל: זֶרַע קֹדֶשׁ בָּנִים לֹא יְשַׁקֵּרוּ. זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ וְעָנוּ וְשִׁירוּ. חֶבֶל נַחֲלָתוֹ הוּא וּבוֹ נִתְאַמָּרוּ. חַיַּת יְחִידָתָם בִּצְרוֹר הַחַיִּים צָרָרוּ: טַף וְנָשִׁים הִשְׁלִימוּ יַחַד לֵעָקֵד. טְלָאִים הַמְבֻקָּרִים בְּלִשְׁכַּת בֵּית הַמּוֹקֵד. יָחִיד וְנִשָּׂא עָלָיו נֶהֱרַג וְנִשְׁקַד. יְחוּדוֹ נִיחַד לוֹ לְבַד רֹאשׁ לָקוֹד: כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה הַתְּמִימִים. כָּבְשׁוּ כְּזִבְחֵי אֵמוּרֵי שְׁלָמִים. לְאִמּוֹתָם אוֹמְרִים לֹא תִכָּמְרוּ רַחֲמִים. לְקָרְבַּן אִשֶּׁה לַיהוָה נִתְבַּקַּשְׁנוּ מִמְּרוֹמִים: מְפַרְפְּרִים הַיְלָדִים וְזֶה עַל־זֶה מְפַרְכְּסִים. מְמַהֲרִים שְׁחוֹט אֲחֵרִים וּבְדְמֵיהֶם מִתְבּוֹסְסִים. נָתוּן עַל רֹבֶד הֵיכָלְךָ וְאַף לְמִמְרָסִים. נֶגֶד עֵינֶיךָ לָעַד יִהְיוּ הוֹסְסִים: סִדְּרוּ לְפָנֶיךָ סֵדֶר מַעֲרָכָה גְדוֹלָה. סוֹבֵב וְגַם הַיְסוֹד קָטוֹן מֵהָכִילָה. עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים הַנִּזְבָּחִים כָּלִיל לְעוֹלָה. עוֹלָתְךָ יְדַשְּׁנֶה. יִזְכֹּר כָּל־מִנְחֹתֶיךָ סֶלָה: פִּנּוֹת וַעֲזָרוֹת מָלְאוּ קָרְבְּנֵי זְבָחִים. פְּדָרִים וְאֵבָרִים הָרֹאשׁ וְהָרֶגֶל וְהַנְּתָחִים. צְרִידֵי מְנָחוֹת

פירוש

כמבקים את כל הארץ יהיו במעלה עליונה ולא כו'. ועתה ישראל שפלה ובזוי לא יזכרו כשם הנוסחא וללכת אחרי התהו, ר"ל לעבוד עבודה זרה: פסל משוקץ ומגועל. שהוא משוקץ ומתועב בעיני הקב"ה: זרע קדש. הם ישראל: בנים. אשר. לא ישקרו. בהקב"ה: חבל נחלתו הוא. הקב"ה חלק גורלנו הוא ולא נעשה דבר המתועב בעיניו: ובו נתאמרו. בהקב"ה נשתבחו: חית כו'. ר"ל שנהרגו על קידוש השם וצררו את נשמתם בצרור החיים: טף ונשים. שכלו האויבים לטפם לדבר היחוד זה עם זה: לעקד. להיות קשורים לשחט: טלאים כו'. ר"ל שחקרו ודרשו מהם בחדר שהביאו אותם לשריפה אם יתרצו לעבוד את דבר המתועב בעיני הקב"ה, והם ענו ואמרו. יחיד כו'. נהרג ונדקר בשביל הקב"ה שהוא יחיד וגו': כבשים וכו'. ר"ל קטני ישראל בני שנה: כבשו כו'. לכדו אותם האויבים להריגה כמו שהיו זובחים הקרבנות בביהמ"ק: לאמותם כו'. והיו הקטנים אומרים לאמותיהם אל תבכו ואל יכמרו רחמיכם עלינו כי לקרבן כו'. ר"ל נפשם נחשבים לפני הקב"ה כקרבנות: נתון כו'. בקשתנו שיהיה דם ההרוגים נתון על כותל ההיכל שלך וגם מתן אותו למי שגיעסו ושפכו בו בידים כדי שלא יקבר: נגד כו' כדי שיהיה תוסס ושוה נגד עיניך לנקום ולנקם על האויבים: סדרו לפניך. ישראל: סדר מערכה גדולה. ע"י שנהרגו על קידוש השם עד שנעשה סובב וגם היסוד. של מזבח של מעלה: קטון מהכילה. לא מלהחזיק את נפשות ההרוגים: עולתך ידשנה. שעולה זאת תהיה חשובה בעיניך כ"כ שתתקבל לריח ניחוח: יזכור כו'. והזכור את המנחות שקרבו ישראל לפניך בקודש השם: פנות יעזורות. של בתי כנסיות ובתי מדרשות: מלאו קרבני זבחים. ר"ל שנהרגו שם מנער ועד זקן טף ונשים: פדרים כו'. ר"ע שנחתכו לחתיכות כזה: צרידי כו'. אחת שהוא מקודש מקריבים מנחות יבשות עתה נהרגו ונמצא נחפך מהם כמה מדות של שות כדוגמת זאיסא באיכה לכתי על אבן אחת

שרשים

הלוט. ל' מכסה ישעיה כה ז: להעל. ל' עליה: ולא כו' ישראל. תהלים פג ה: המועל. לשון מעלה ורוממות: זרע קודש. ישעיה ו יג: בנים לא ישקרו. שם סג ח: חבל נחלתו. כלה"כ תהלים קה יא: נתאמרו. ל' רוממות כמו את ה' האמרת דברים כו יז: יחידתם. תאר לנשמה: בצרור החיים. ש"א כה כט: השלימו. ל' שלימות: לעקד ל' עקדה: טלאים כו' המוקד. מל' רז"ל: טלאים. שיים: המבוקרים. ל' ביקור ודרישה: בלשכת. ל' חדר: המוקד. ל' שריפה: יחיד ונשא. תאר להקב"ה: ונשקד. ל' דקירה. מלמד שדוקרין בו הבקר נקרא בל' ארמי מסקרא: לקוד. ל' קידה והשתחויה: כבשים כו'. תאר לבנים קטני ישראל עשה"כ במדבר כח ג: כבשו. לשון רדייה ותפישה כמו ומלאו את הארץ וכבשוה בראשית א כח: אמורי. כן יקראו הקרבנות בדרז"ל סוכה נד: לאמותם אומרים. כלה"כ לאמותם יאמרו איכה ב יב: תכמרו רחמים. מלה"כ כי נכמרו רחמיו בראשית מג ל: לקרבן אשה לה'. ויקרא כב כז: מפרפרים. ענין תנועה ופירכוס שעושה ההרוג בטרם תצא נפשו מל' רז"ל ומצאו שהוא מפרפר יומא כג ע"א: מפרכסים. ל' פרכוס: ובדמיהם מתבוססים. ל' התגאל וטינוף מלה"כ מתבוססת בדמיך יחזקאל טז ו: רובד. עמוד, מל' רז"ל על הרובד דרביעי שבהיכל יומא דף מג: למטרסים. לשון ערבוב ובדרז"ל כלום מירסו בדם מגילה ד' יג ע"ב: הוססים. ענינו העלאת רתיחה ובדרז"ל יין תוסס תענית כו: סובב וגם היסוד. הם צידי המזבח ידוע בדרז"ל: קטון מהכילה. לשון החזקה כלה"כ קטן מהכיל את העולה מ"א ח סד: עוללים ויונקים. תהלים ח ג: עולתך כו' סלה. כלה"כ שם כ ד: פנות. ל' זויות: ועזורות. חדרים: פדרים. ל' חלב כמו את הראש ואת הפדר ויקרא א ח: ורנתחים. ל' חתיכה: צרידי. בל' רז"ל

במה עשרתי מוחים. צדקניות קניהם המה עוללי טפוחים: קיץ למזבח הם בני בי רב. קרבן העם לכפר תלמיד עם צורב. רחש מרבך זה מאז לא נתקרב. ריח ניחוח מנחת יהודה תערב: שרתי כהנה כשרו נשים כאנשים. שחיטה זריקה וקבלה מקריבים ומגישים. תקרבת מנחה טהורה נפשות הקדושים. תנופת חזה ושוק ולחיי הראשים: דמעות מפה ומפה נובעים ומקלחים. שוחטים ונשחטים אחו על אחו גונחים. דמי אבות ובנים נוגעים וסופחים. שמע ישראל צורחים: יראה יראה פעולת בנות בוטחות. כחם היום ערמות לשמש נשטחות. יפה בנשים מבקעי כרס נמתחות. מבין רגליה שליה ולד מפרידות: שמוע אם נשמע או נראה. להאמין מי יאמין גדולה פליאה. מוליכין בניהם לטבח כלחפה נאה. העל אלה תתאפק רם גאה גאה: קדם נשענו ותעמד עקדת הר מור. טמון לישע בכל דור ודור לשמור. נתוספו אלה וכאלה עד בלתי לאמר. חי זכות קום תשמר לנו נצחתינו תגמר: אל מלך ויעבור וכו'

א אלהים באו גוים בנחלתך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלם לעיים: ב על פרי בטן לא ירחמו ועל בנים לא תחוס עינם: כרחם אב וכו'

א תהלים עט, א. ב ישעיה יג, יח (בשנוי לשון).

פירוש

מאשר הנבאים קבץ כל מחי סיטקא: **צדקניות** כו'. ר"ל כמו בשו הנשים מקודם מקריבות את קניהן בשבה הקריבו את בניהן היקרים בפניהן שהיו מודדין אותם וטמנין את תבקלם נלדקה: **קיץ למזבח**. כמו שהיו מקריבים קרבנות על המזבח מתקלי ישראל כן עתה הם. **בני בי רב**. נגיס ת"ח נהרגו על קידוש השם: **קרבן העם לכפר**. כמו שבמקום הקרבן שהיה מכפר לעונות ישראל כן כתה. **תלמיד עם צורב**. שנהרגו על קידוש השם: **רחש** כו'. מנחה חלוטה נרותחין לא נתקרב מיום שחרב ביהמ"ק: **ריח** כו'. בקשתו שתמתק לך המנחה הזאת בהקריבו ישראל א"ע על קדושת שמך: **שרתי** כו'. הנשים נתכשרו לעבוד בעדם כמו הכהנים: **שחיטה זריקה וקבלה** כל דם בניהן מקריבים ומגישים: **גונחים**. צועקים מאנם בלשון רכה: **וסופחים**. מתחברים: **שמע** כו'. וצועקים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: **יראה**. הקב"ה וגם יראה לפניו לזכרון תמיד: **פעולת** כו'. מעשה הנשים שנעשו בה': **כחום** כו'. ר"ל כאשר חום בשמש בכחמם בשקתם היו משטיחין בנות ישראל ערומות ושוכבים אותן לנגד השמש עד שימותו נשחטן: **יפה** כו'. ואפי' על יפה שבנשים לא היו מרחמין והיו מבקעין כריסן והיו הנשים מונחות שם בקורות ומוטלות על הארץ: **מבין** כו'. ר"ל ופי' שבקעו את כריסן היה יוצא מהמעיכות שבכן השליה והולד: **קדם** כו'. מקודם היינו נשענים ובוטחים שתעמוד לנו בעת צרה עקידת יצחק בשהם נגד הצורים: **נתוספו** כו'. עתה נוספו הרבה עקדות שהם אבות ואמהות שמסרו נפשם על קדושת השי"ת עד בלי"א לספר את כולם: **חי** כו'. אתה ה' שאתה חי וקיים לעד תשמור לנו לזכור את זכותיהם שישמשו ויסוכרו ותעשה קץ וסוף לכל צרותינו:

שרשים

פסחים דף כ צריך של מנחות: **מוחים**. ל' מוח: **קניהם**. ל' קן: **עוללי טפוחים**. איכה ב כ: **קיץ למזבח**. בעת שהיה המזבח פנוי שלא היה להקריב עליו קרבן היו מקריבין עליו קרבנות מקופת הבית המקדש והוא היה נקרא קיץ המזבח ועיין שבועות ד' יב ע"ב ברש"י ד"ה קיץ: **בני בי רב**. תינוקות של בית רבן: **צורב**. ת"ח ל' צורבא מרבנן: **רחש**. ל' מנחת מרחשת ויקרא ב ז' מרבך. ל' חליטה ברותחין מלה"כ מרבכת תביאנה שם ו יד: **מנחת יהודה תערב**. מלה"כ וערבה לה' מנחת יהודה מלאכי ג ד: **כושרו**. ל' הכשר: **נובעים**. ל' מקור כמו נחל נובע משלי יח ד: **מקלחים**. ל' קילוח וזיבה: **גונחים**. ל' צעקה ויללה והיא מלה תלמודית: **וסופחים**. ל' דבוק כמו ספחני נא שמואל א ב לו: **צורחים**. ל' צעקה בהרמת קול כמו קול יום ה' מר צורח צפניה א יד: **בנות בוטחות**. ישעיה לב ט: **לשמש נשטחות**. ל' פרישה מלה"כ ושטחום לשמש ירמיה ח ב: **יפה בנשים**. שה"ש א ח: **כרס**. בטן: **נמתחות**. ל' משיכה כמו וימתחם כאהל ישעיה מ כב: **שליה**. הוא מקום שהולד מונח בו בבטן אמו: **העל אלה תתאפק**. ישעיה סד יב: **גאה גאה** שמות טו א: **חי**. תאר להקב"ה: **וכווך**. ל' זכות ובחירות: **קום**. ל' מדה כמו בכל הארץ יצא קום תהלים יט, ה

אלהינו ואלהי אבותינו

פזמון י"ט אר"ב כל חרוז נשלם על לשון המקרא ובסוף החרוזים שמו הילל בן יעקב חזק ואמץ אמן ואמן:

אמוני שלומי ישראל גזרתם כשהם. נטשתם ונתתם והיית כגבור נדהם. בתתך ביד רשע המזהם. נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם: בעשרים בסיון גומר פרות ומפריח. בתתקל"א לפרט נתנו ביחו להבריח. באחד נתרצו להעלות לאשים לדריח. הדודאים נתנו ריח: גמר לכלות נפשם בלי פדיום. בעצת הרשע המגל להרחיק התיום. נתנם במגדל להבריהם איום. אך בי ישב יהפך ידו כל־היום: דבר זה כשמעם נתרצו יחד. כבסין נעשה ונשמע להשיב כיחד. כלם בני איש אחד. מטה המשלמת מלהכחד. שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד: הם כענו עליך נשליך יהב. ולא נשים כסלנו באלהי זהב. לערך מערכה צוה קדושים להבהב. ויהי בעלות הלהב: ויאמרו להוציא אותם לבית השרפה. יחדו שמחו כהכנסת כלה לחפה. עלינו לשבח שבחו בנפש כסופה. הנך יפה רעיתי הנך יפה: זווגו יחד פרחי כהנה בעניבתם. יהואל ויקותיאל בכהנה ובשרותם. באהב נמתחו על העמוד לכפותם. הנעימים בחייהם ובמותם: חתמו בחותם קדש בחורים וישישים. ועלו למנין והם אחד ושלשים. יהודה ויצחק משה הסידים מאששים. ויהודה עד רד עם־אל ועם־קדושים: טבועים בחותם ארבעה בלי כחד. ברוך ושמואל אחיו נגועו כאחד. מנחם ויהודה אחים באימה ופחד. הנה מה־טוב ומה־נעים שבת אחים גם־יחד: יחד הנשים לבית המוקד

פירוש

אמוני וכו'. ישראל שהם נאמנים ושלמים במצות ובפלפול עליהם מגיד כאבן הטובה: נטשתם וכו'. עזבתם אותם ועשית את עצמך כעובר כמשתומם ואינו יודע מה לעשות: נדיבי עמים נאספו, נהרגו ישראל שהתנדבו על השמים שיהיו עמו של הקב"ה עם אלהי אברהם: בעשרים בסיון שהוא גומר פירות ומפריח. השלמת: הדודאים וכו'. אפי' הצדיקים שבישראל נתנו את ריח טוב להשרף על ק"ה: גמר וכו'. שנתלה בדעתו לכלות את ישראל ולא יועיל להם שום פדיון לנפשם: דבר זה. כששמעו שיעשו ישראל פסולי מן ואתן: כבסין. כמו בהר סיני: כלם וכו'. אמרו כולנו בניו של יעקב אבינו ע"ה שהיתה מטתו שלימה ולא נמצא פסול בזרעו לכן לא נכרת גם אנחנו ממטתו השלימה ע"י שנסלח לו לכשר כאלהי ישראל: הם וכו'. כאשר פנו אל הקב"ה כלפי את תשא מלכנו: כסלנו. בטחונו: לערוך וכו'. אז צוה למערך מדורה גדולה לשרוף את הקדושים: עלינו וכו'. ואמרו עלינו לשבח בשמחה גדול ונשקים כבתוב הנך יפה וכו': זווגו. נתחברו: בעניבתם. נקשר אמיץ בעניבתם: באהב וכו'. שקבלו עליהם באהבה להיות נמסרים על העמוד לקשור אותם: מאוששים. מחוזקים: רד וכו'. מושל בילאם אלהים ונמנה בין הקדושים: מבועים וכו'. אזכרה שמתקיים בחותם של קדש ולא נכרתו מקדושתם: מנחם ויהודה אחים. נהרגו: באימה ופחד. ופליהם לפני שמל הנה מה טוב כו': יחד הנשים וכו' וגו'.

שרשים

אמוני שלומי ישראל. כלה"כ ש"ב כ יט: גזרתם. איכה ד ז: נטשתם ונתתם. שניהם ל' עזיבה: נדהם. ל' בהלה ירמיה יד ט: נדיבי כו' אברהם. תהלים מז י: להבריח. ל' הברח: הדודאים נתנו ריח. שה"ש ז יד: התיום. ל' דבוק וחבור עזור מל' תאומים: איום. אימה: אך כו' היום. איכה ג ג: כלם כו' אחד. כלה"כ בראשית מב יא: מלהכחד. ל' הסרה וכריתה כמו ותכחד מן הארץ שמות ט טו: שמע כו' אחד. דברים ו ד: עליו נשליך יהב. מלה"כ השלך על ה' יהבך תהלים נה כג: להבהב. ל' שריפה כמו זבחי הבהבי הושע ח יג: ויהי בעלות הלהב. שופטים יג כ: בנפש כסופה. ל' חשק מלה"כ נכספה וגם כלתה נפשי תהלים פד ג: הנך כו' יפה. שה"ש ד א: זווגו. לשון חבור: פרחי כהונה. כהנים צעירים כל' רז"ל סוטה פ"א: בעניבתם. ל' קשר ועניבה וגדרז"ל עניבה קשירה מעלייתא פסחים יא: ובשרותם, לשון שרות ועבודות: לכפותם. ל' קשירה: הנעימים בחייהם ובמותם. ש"ב א כג: מאוששים. ל' חוזק כמו זכרו זאת והתאוששו ישעי' מו ח: ויהודה כו' קדושים. הושע יב א: טבועים. ל' ציור: כחד. לשון הסרה: הנה כו' יחד. תהלים

בחלה. אשה רעותה מזוות למהר ולילה. שבע עשרה מהם נמנו בפלך.
בשמחות וגיל תבואינה בהיכל מלך: בהגיע האש לאסירי ידי הכהנים.
נתקו המוסרות מעל ידי הכהנים. צרחו צרפתנו האש ויצאנו כגים. יתיצבו
מלכי ארץ ורוזנים: לא שך חרון הצורר מעליהם. צוה עבדיו להחזירם
לבית מוקדיהם. הכה ופצוע הכום באלות*) ובמקלותיהם. תשיב להם גמול
יהוה כמעשה ידיהם: מלאכי מעלה יבכיון על דאבוני. כי רבו מכאובי ונדלו
יגוני. שלשת הגבורים אשר נפלו לפני. ויצקם לפני יהוה: נורא ואדיר צופה
בעלבון יראיו. לברר לקרבנותיו משבחיו בנאיו. באלה החסידים אשר נקראו
מקראיו. הכין יהוה זבח הקדיש קראיו: סמך ותקף אות ופלא לגדלה.
שרפת נשמה וגוף לא כלה. עין ראתה ואזן שמעה ומלה. גם להתנוסס
מפני קשט סלה: עמדו בנסיונם וקבלו דין בעליזות. ולא נסוג אחור לב
ועינים נלוזות. ראוים לקבוע הפלות עזוזות. ונצומה ונבקשה על זאת: פרות
וכפרה יחולקו לישרון בספר. תעמוד זכותם לעמם כעם להפר. על הכהנים
ועל כל עם הקהל יכפר: צדיק יצרח אפסו חסידי הזבח. חנניה וחבריו
מסרו נפשם לאבח. רבי עקיבא וחבריו בעלי המבח. כרתי בריתי עלי

*) בקובץ כאן, כ״ה בכל הס׳, ואולי צ״ל בפתח, עיכ״ל (יהושע כד, טו), או כמ״ש במשנה ולא באלה ולא נרמח (שבת סג).

פירוש

סנביס היו מרצים ע אח ע ליון נכים כשריפה שהוטן לכם נפיל חולן: **נמנו בפלך**. ר״ל מספר הנשים שנכתנו נמתו היאח היו בנע עשרה: **בשמחות כו׳**. ר״ל שהלכו בשמחה להיות נכרנות ולהכנס בהיכלו של מלך מלכי המלכים הקב״ה: **נתקו המוסרות** האמורים שעליהם נכרפו והותר הקשר שלהם והם נעלמם לא נכרפו: **צרחו כו׳**. או לעקו יחד זיכך אותנו וכגים אחתנו מלהשרפם כי כלא זה סימן שהוא היה עולמת נני: **יתיצבו כו׳**. נראות איך הכה מליכים אותנו מכה. ואף בכאה כל זה. **לא שך כו׳**. לא שקטה חמתו מעליהם: **תשיב כו׳**. אתה ה׳ תשלם להם כאשר עשו לנו: **ויציקם**. ושפכו את דמם: **צופה כו׳**. הקב״ה הרואה בחרפה ר״ל בעלבון ישראל שהריכים לירא ממנו: **לברר כו׳**. לכן הוא בוחר את הצדיקים המשבחים אותו ועוסקים בבנינו של עולם שיהיו הם הקרבנות לכפר על עון הדור: **הכין ה׳ זבח**. שיהיו הם הקרבנות: **הקדיש קרואיו**. הזמין את הקרואים שלו להיות הם מכפרים על עון הדור: **סמך ותקף**. עשה ה׳: **אות ופלא לגדלה**. להגדיל הפלאות: **שרפת כו׳**. שלא נשרף גופן של הקדושים רק הנשמה יצאה: **עין כו׳**. כל עין הרואים וכל אזן ששמעה הפליאה הזאת אמרה. **גם כו׳**. כי הקב״ה נסה את ישראל כדי להראות את מדותיו לעולם ולהיות להם טובה יאמרו האומות יפה הטיב להם כי הם עמדו בכמה נסיונות: **בעליזות**. בשמחה: **ולא כו׳**. לבם לא סר לאחור ועיניהם לא נתעוותו: **ראוים כו׳**. הקדושים הללו ראוים לקבוע אותם לזכרון זכותם בתפלות חזקות: **לעומם**. נגד ישראל: **צדיק כו׳**. הקב״ה צועק שכלו החסידים שנזבחו על קידוש השם: **חנניה כו׳**. זה חנניה מישאל ועזריה: **לאבח**. ללהט: **כרתי כו׳**. שכרתו עמו ברית ע״י מיתתם על

שרשים

קלג א: **בחילך**. שם עיר: **בפלך**. מחוז כמו שר חצי פלך נחמיה ג ט: **בשמחות כו׳ מלך**. תהלים מה טז: **נתקו כו׳**. ל׳ קריעה ועקירה כלה״כ ירמיה ה ה: **המוסרות**. חבלים: **צרחו**. ל׳ צעקה בהרמת קול כמו קול יום ה׳ מר צורח צפניה א יד: **צרפתנו**. ל׳ זיכוך כמו ככסף צרוף תהלים יב ז: **כגים**. ל׳ כגים אנחנו בראשית מב יא: **יתיצבו כו׳ ורוזנים**. תהלים ב ב: **הכה ופצוע**. ל׳ פצע וחבורה מ״א כ לז: **באלות**. ענפי אילן מה כבו תחת האלה בראשית לה ד: **תשיב כו׳ ידיהם**. איכה ג סד: **מלאכי מעלה יבכיון**. מלה״כ מלאכי שלום מר יבכיון ישעיה לג ז: **דאבוני**. ל׳ מכאוב: **ויציקם כו׳**. ל׳ שפיכה יהושע ז כג: **בעלבון**. ל׳ חרפה וקלון: **בנאיו**. תאר לת״ח כמארז״ל שבת ד׳ קיד ע״א שת״ח נקראו בנאים מפני שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהם: **הכין ה׳ זבח כו׳**. צפניה א ז: **הקדיש**. ל׳ הזמנה: **שרפת נשמה כו׳**. כל׳ רז״ל שבת ד׳ קיג ע״ב: **גם כו׳ סלה**. תהלים ס ו: **בעליזות**. ל׳ שמחה: **ולא נסוג אחור לב**. כלה״כ שם מד יט: **נלוזות**. לשון נטיה מלשון הכתוב אל ילוזו מעיניך משלי ג כא: **עזיזות**. ל׳ כח ועוז: **ונצומה כו׳ זאת**. עזרא ח כג: **לישרון**. תאר לישראל: **לעמם**: לשון נגד: **על הכהנים**. ויקרא טז לג: **צדיק**. תאר להקב״ה: **יצרח** ל׳ צעקה: **אפסו**. כלו ותמו מלה״כ האפס לנצח חסדו תהלים עז ט: **לאבח**. ל׳ להט כמו אבחת חרב יח קאל כא כ: **כרותי כו׳** וכתהלים נ ה:

לחעגרה

זבח: קדוש זכר יזכר זאת העקדה. עם עקדת יצחק אותה להענדה. רצויה
עשויה כדת וכהתעודה. זאת תורת העלה היא העלה על מוקדה: ראה
תראה בעני ישראל. וקנא לשמך הגדול ולחרבות אריאל. ולדם חסידיך
השפוך הואל. נקם נקמת בני ישראל: שפיכת דם חסידיך לעינינו תודיע.
ועד מתי תהיה כגבור לא־יוכל להושיע. אויבי ריב תריב ודמיהם תשפיע.
אל־נקמות יהוה אל נקמות הופיע: תבא תפלתי לפניך למעלה למעלה. אנקת
אסיר ודמי חסידיך להתקבלה. בהביאך על האויב נחרצה וכלה. תבענה
שפתי תהלה: הקל קול יעקב בצוחה ובנהימה. מדם ששפכו ידי עשו
להנקמה. שרפת בית הבחירה ותורתך המרוממה. תורת יהוה תמימה:
יתאשרו על מחיצתן הרוגי בלויש. לא נסתפקו לומר יהוה בקרבנו היש.
נתחזקו במעוזם כמו אריה וליש. להנחיל אהבי יש: לנצח יריב ריבם למען
שמו. יודע בגוים לעינינו תשועת נאמו. מראש פרעות אויב מהרה בהנקמו.
הרנינו גוים עמו: לעמק הורידום בלא קבר להשפט. ראה והביטה אלהי
המשפט. קום־נא באויבי החזון והמשפט. והורדתים אל־עמק יהושפט:
בינה הגיגי אלהי תהלתי ותוחלתי. שימה בנאדך ולפניך דמעת לחיתי.

פירוש

ק"ס: זאת העקדה. ר"ל אלו הקדושים שנהרגו: להענדה. לקשור ולחבר: העולה על מוקדה. שהיו נשרפים על ק"ה: הואל. הרצון: תשפיע. הרבה: נתרצה וכלה. כריתה וכליון. אז. תבענה. תדברנה: שפתי התהלה: הקול כו'. קול של יעקב צועק בצעקה גדולה: מדם כו'. נתנקם מהדם ששפכו ידיו של עשו: שרפת כו'. ועל ששרפו את בית המקדש והתורה המרוממה: יתאשרו כו'. הרוגי בלויש באים להתהלל במחיצתן ר"ל במקום שהם שם כו'. לא כו'. ר"ל שקבלו עליהם יסורין באהבה והצדיקו עליהם את הדין בבטחוני ה' שזה ואת עבור עונותיהם ולא היה דבר זה בעיניהם ספק כלל: נתחזקו כו'. חזקו א"ע כמו אריה בהקב"ה שהוא מעוז להם: להנחיל כו'. ר"ל בכדי שינחלו את השכר המעותד לצדיקים: יריב ריבם. של אלו ההרוגים הצועקים דמם על הורגיהם: למען שמו. כי בזה יתגדל כבוד שמו: תשועת נאמו. ר"ל התשועה שדיבר והבטיח לנו: מראש כו'. כאשר יתנקם מהאויב מתחלת הפרעות שפרע בישראל ועד עתה אז. הרנינו כו'. ישבחו האומות את ישראל כמו שנאמר על אותה עת שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו במותם ונשמתם: לעמק כו'. השליטו את האומות לבד שלא יבואו לקבר: החזון. שנבאה בנבואת יואל הנביא: והורדתים כו'. פי' רש"י אחד שמות בעמק הדין: בינה כו'. הבן הגיון לבי אשר ה' אלהי מהללך בכל עת ותקותי עליך: שימה כו'. הדמעות השפוכות על נפשי שמתן לפניך בנאד המיוחד להשקה למען השיבה

שרשים

להענדה. לשון קשר כמו ענדם על גרגרותיך משלי ו כא: וכהתעודה. תאר לתורה: זאת כו' מוקדה. ויקרא ו ב: ראה תראה בעני. ל' עוני ש"א א יא: אריאל. תאר לביהמ"ק: הואל. ל' רצון כמו ויואל משה שמות ב כא: נקום כו' ישראל. במדבר לא ב: שפיכת כו' תודיע. מלה"כ תהלים עט י: כגבור כו' להושיע. ירמיה יד ט: תשפיע. ל' רבוי ושפע: אל כו' הופיע. תהלים צד א: תבוא תפלתי לפניך. מלה"כ שם פח ג: אנקת אסיר. שם עט יא: נתרצה וכלה. לשון כריתה וכליון מלה"כ ישעיה י כג: תבענה שפתי תהלה. תהלים קיט קעא: הקל קול יעקב. בראשית כז כב: בצוחה. ל' צעקה: ובנהיכה. ג"כ ל' צעקה: בית הבחירה. תאר לביהמ"ק: תורת וכו'. תהלים יט ח: יתאשרו. ל' הלול ושבח כמו אשרי האיש תהלים א א: בלויש. שם מקום: ה' בקרבנו היש. מלה"כ שמות יז ז: נתחזקו במעוזם. מלה"כ או יחזק במעוזי ישעיה כז ה: וליש. שם ארי: להנחיל כו'. משלי ח כא: לנצח יריב. תהלים קג ט: יריב ריבם. משלי כב כג: יודע בגוים לעינינו. תהלים עט י: נואמו. ל' דבור: מראש פרעות אויב. ל' פרצה דברים לב מב: הרנינו גוים עמו. שם מג: החזון. ל' נבואה: והורדתים כו'. יואל ד ב: בינה הגיגי. תהלים ה ב: אלהי תהלתי. שם קט א: ותוחלתי. לשון תוחלת ותקוה: שימה וכו'. מלה"כ שימה דמעתי בנאדך שם נו ט: דמעת לחיתי. מלה"כ ודמעתה על

קַיֵּם נָא מְהֵרָה חָזוֹן נְבוּאָתִי. וְנִקֵּיתִי דָּמָם לֹא נִקֵּיתִי: יַעַן עָבְרוּ חֹק וְחָלְפוּ תְעוּדָה. מִקְדָּשִׁי וְצִיּוֹן חָרְשׁוּ רֵיקָם לְהַעֲמִידָה. נִקְמַת הַדָּם וְנִקְמַת הֶחָמָס תַּעֲמִידָה. מֵחֲמַס בְּנֵי יְהוּדָה: קַבֶּל נָא צְקוּנִי אֵל עֶלְיוֹן. חִישׁ מִפְלָט וְהַצֵּל עַמְּךָ הָאֶבְיוֹן. תָּשִׁיב עִירְךָ וְנָוְךָ כְּמִקֶּדֶם בִּצְבִיּוֹן. וַיהוָה שֹׁכֵן בְּצִיּוֹן: חָזָק וֶאֱמַץ אָמֵן יֵאָמֵן בֶּאֱמוּנָה. דְּבָרוֹ הַטּוֹב יְמַהֵר וְיָחִישׁ לַהֲקִימֶנָּה. הֲמוֹן עִיר לְמַלְאוֹת וְאַרְמוֹן לְכוֹנְנָה. וּפְדוּיֵי יְהוָה יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה: אל מלך וכו'

הַאֲזִינָה יְהוָה תְּפִלָּתֵנוּ וְהַקְשִׁיבָה בְּקוֹל תַּחֲנוּנוֹתֵינוּ: שְׁמַע יְהוָה קוֹלֵנוּ נִקְרָא וְחָנֵּנוּ וַעֲנֵנוּ: שִׁמְעָה יְהוָה צֶדֶק הַקְשִׁיבָה רִנָּתֵנוּ הַאֲזִינָה תְּפִלָּתֵנוּ: שְׁמַע יְהוָה וְחָנֵּנוּ יְהוָה הֱיֵה עוֹזֵר לָנוּ: ברחם אב וכו'

סליחות י"ט א"ב כפול אלהינו ואלהי אבותינו

א אֹזֶן תֵּתֵן וְהַסְכֵּת עֲתִירָה. אַף הָסֵר וְשַׁכֵּךְ עֶבְרָה. בָּאֵי לְחַלּוֹתְךָ בְּנֶפֶשׁ מָרָה. בְּשִׁמְךָ הַגָּדוֹל יִמְצְאוּ עֶזְרָה: גַּעְיַת נֶאֱנָחִים עֱנוּתָם חֲזֵה. דְּחִינַת קוֹמָתָם נָא אַל תִּבְזֶה. דְּרוֹשׁ עֶלְבּוֹנָם מִצַּר וּבוֹזֶה. דְּרוֹךְ פּוּרָה וְנִצְחָם יַזֶּה: הֲלֹא אַתָּה

א תהלים סו,ו (בשנוי לשון). ב שם כח,ו (בשנוי לשון). ג שם יז,א (בשנוי לשון). ד שם ל יא (בשנוי לשון).

פירוש

השונים נמכרים לפניך: חזון נבואתי. הנבואה לי יואל הנביא: ונקיתי כו'. פי' רש"י אף אם אנקה אותם משאר עבירות שעשו ומהכבות שעשו לי. דמם של בני יהודה לא אנקה: יען כו'. מפני שהעבירו את חוקי של הקב"ה והחליפו את התורה: מקדשי כו'. והחליפו את בית המקדש והעביר ציון שהיה למרעה והשאירו ריקם מבנין ומאנשים: נקמת הדם. של הרוגי ישראל: ונקמת החמס. שגזלו את רכושם: תעמידה. שהנקמה יחד לנקום: מחמס כו'. מפני אשר חמסו וגזלו את ישראל: צקוני. שפיכת תפלתי: חיש מפלט. מהר הישועה הבטוחה ונמלטים מאויב: בצביון. ביופי: וה'. יהיה. שוכן בציון: אמן יאמן. ר"ל שיאמנו דבריו שהבטיח לנו: להקימנה. לקיים: המון כו'. ימלאו את ירושלים בהמון עם ישראל ולהשיב את בית המקדש על מכונו: ופדויי ה' ישובון. לירושלים:

אזון. שמע תחנתנו והקשב תפלתנו: אף. השבת אפך והשקט עברתך מעלינו: באי. הבאים לבקש אותך בגלל מר: בשמך. בשביל כבוד שמך: געית כו'. צעקת ישראל כשאנשים מרוב צרותיהם ומעניהם ראה: דחינת כו'. מה שכופפים קומתם ומתפללים לפניך בהכנעה, לא יהיה בזוי בעיניך: דרוש כו'. נקום את עלבון ישראל מהם שבזו אותם: דרוך כו'. תדרוך את דם האויבים כמו שדורכים ענבים בגת עד שיצא דם מהם:

שרשים

על לוחו: ונקיתי כו'. יואל ד כא: תעודה. ל' עדות: חרשו. ל' חרישה: תעמידה. ל' תבור כמו ויצמד ישראל במדבר כה ג: מחמס בני יהודה. יואל ד יט: צקוני. ל' שפיכת תפלה כמו צקון לחש ישעיה כו טז: חיש מפלט. מלה"כ אחישה מפלט תהלים נה ט: ונוך. ל' דירה תאר לביהמ"ק עש"ה אל נוה קדשך שמות טו יג: בצביון. לשון יופי. עי' חולין ד' ס ע"א תוד"ה אל תקרי: וה' שוכן בציון. יואל ד כא: דברו כו' להקימנה. מלה"כ והקימותי את הדבר הטוב ירמיה לג יד: המון עיר. ישעיה לב יד: וארמון. תאר לבית המקדש: לכוננה. לשון יסוד ומכון: ופדויי וכו'. ישעיה לה י:

אזון תתן. מלה"כ האזינה ה' קול תחנוני תהלים קמ ז: והסכת. ל' האזנה כמו הסכת ושמע דברים כז ט: עתירה. ל' תפלה: אף הסר. עש"ה והסר כעסך עמנו תהלים פה ח: ושכך. ל' הנחה כמו כשך חמת המלך אסתר ב א: לחלותך. לשון תפלה: בנפש מרה. מלה"כ והיא מרת נפש ש"א א י: בשמך כו' עזרה. עש"ה עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך תהלים עט ט: געית. ל' צעקה כמו אם יגעה שור איוב ו ה: ענותם. ל' התכנעתם כמו לענות מפני שמות י ג: חזה. לשון ראיה: דחינת. ל' כפיפה וברז"ל גחין ותלתיש לה בבבא מציעא דף נט ע"א: עלבונם. ל' חרפה וקלון ברז"ל עלובה כלה שזנתה גיטין ד' לו ע"ב: דרוך פורה. גת ע"ש שמפרידים שם הענבים להוציא מהם יין מלשון הכתוב פורה דרכתי ישעיה סג ג: ונצחם. כן יקרא הדם על שם שהוא נצחו וחזקו של חי מלשון הכתוב ויז

היית והגה. היו תהיה בהדר גאונך. ונמת יכון זרע אמוניך. והנם כלים מתגרת חרונך: ועמו בעוים ובמאוים נסחו. זרו באפסים ולא נחו. חבלה רוחם ולעפר שחו. חרשו חורשים ומענית המתיחו: טבעו בבץ ואין פוצה. טורפיהם שלו מקצה אל קצה. יום יום לוחכם מנצה. יד פורשים מקחץ ליצא: כלו חייהם ביגון ואנחה. כשל רבה וערבה שמחה. לישע חוכים והנה צוחה. לבטום קמים וכרו שוחה: מערימים סוד מעמך להדיחם. מכבידים על להכשיל כחם. נאקים אליך בהתעטף רוחם. נחת למצוא מכבד טרחם: שיח צקים) במעמד צפוף. סליחה מבקשים בקדקד כפוף. עושקיהם יקניאום ונתנום לשסוף. עועים ימסכו ויהיו לספוף: פדה דבקיך מחרץ וכלוי. פקדם

פירוש

בהדר גאונך. בתפארת גדולתך: ונמת כו'. ודגלם אבל ישראל שהם בני א"ו שהאמינו בך יתקיימו לעולם: והנם כו'. והנה עתה הם כלים ע"י גלות המגרש בם באף וחרון: ועמו כו'. ולא שניהם זמנך ע"י שכשו את דרכם וע"כ נעתקו מגבית באדלס אשר היא שהם אוות לנפש: זורו כו'. נתפזרו בכל קצוי ארץ ואין להם מנוחה: חובלה כו'. נשמתם נשחתה ונשפלו עד לעפר: חרשו כו'. המחרישים את האדמה הכבו והאריכו מענית כתרישם ר"ל השכינו על ישראל עול כבד אין תקומה: טבעו. נכנסו בטיט ר': הגלות ואין מציל אותם: טורפיהם. האומות הטורפים אותם שלא אותם מכל צדדים: יום. האו"ה שונאיהם עתה מריבים עמהם יום יום: יד. ישראל פורשים את ידיהם להצילם מלהיות כאדם השוקע בנהר שמושיט את ידיו לצלו: כושל. נחלשו בהם מכשולות וצרות וע"כ נתערבבה שמחתם ולא יוכלו לקום: לבטום. שהו אותם בואיהם ותפרו ער לנפילם: מערימים. מתחכמים במחשבות על ישראל להדיח אותם מאחרי ה': מכבידים על ישראל עול כדי להכשיל כחם: נואקים. ועל שהגיעו הצרות האלה הם צועקים אליך באשר התעטף רוחם בקרבם. ר"ל שמעונים וכפופים וכאילו תעטף רוחם קלעו בקלעו: שיח. מעמידים דעתי תפלה במצב דוחק וכו': בקדקוד כפוף. ר"ל בהשתחויה: עושק הם. או"ה המעבקים אותם הם מתגרים בישראל והומרים בכבד אמרו נביאים עליהם בכם כנו מאחרי ה' ואם כן אינם כמו כוד: עועים. לכן בקשתנו שתפרנס בהם רוח העועים ויהיו נבוכים: פרה. את ישראל הדבקים בך מכליתם וכניה

שרשים

נצחם ישעיה סג ג: בהדר גאונך. מלה"כ ומהדר גאונו שם ב י: ונמת. לשון דבור וברז"ל ונומיתי לו יבמות ד' קכב א': יכון זרע. מלה"כ וזרעם לפניך יכון תהלים קב כט: כלים מתגרת. ל' ריב ותגר מלה"כ מתגרת ידך אני כליתי שם לט יא: זועמו. מל' זעם וכעס: בעווים. מל' עוות וסילוף: ובמאוים. ל' תאוה והוא תאר לארץ ישראל: נסחו. ל' הריסה ונתיצה כמו ונסחתם מעל האדמה דברים כח סג: זורו. ל' פיזור כמו ויזר על פני המים שמות לב כ: באפסים. ל' קצוות כמו אפסי ארץ ש"א ב י: חבלה רוחם. ל' השחתה מלה"כ רוחי חבלה איוב יז א: ולעפר שחו, נכפפו מלה"כ כי שחה לעפר נפשנו תהלים מד כו: חרשו חורשים ומענית. כן יקרא תלם המחרישה כלה"כ על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם שם קכט ג: טבעו בבוץ. ענינו טיט ורקק מלה"כ השבעו בבוץ רגלך ירמיה לח כב: פוצה. ל' הצלה כמו פצני והצילני תהלים קמד ז: שלו. ל' שלל כמו שלות גוים רבים חבקוק ב ח: מנצה. ל' ריב ומחלוקת כמו עברים נצים שמות ב יג: יד פורשים. מלה"כ פרשתי ידי אליך תהלים קמג ו: כלו כו'. כלה"כ כלו ביגון חיי ושנותי באנחה שם לא יא: כושל רבה. מלה"כ הרבה כושל ירמיה מו טז: וערבה כו'. ל' ערבוב מלה"כ ערבה כל שמחה ישעיה כד יא: חוכים. ל' תקוה כמו נפשנו חכתה לה' תהלים לג כ: צוחה. ל' צעקה כמו ואין צוחה שם קמד יד: לבטום. ל' עוות כמו ואויל שפתים ילבט משלי י י: קמים. מלשון איביך הקמים עליך דברים כח ז: וכרו שוחה. לשון חפירת בור כמו כרו שוחה לנפשי ירמיה יח כ: מערימים סוד. כלשון הכתוב על עמך יערימו סוד תהלים פג ד: להדיח. לשון דחייה על שם הכתוב להדיחך מעל ה' אלהיך דברים יג יא: בהתעטף רוחם. מלשון הכתוב בהתעטף עלי רוחי תהלים קמב ד: נחת. לשון מנוחה: צגים. לשון עמידה כמו ויצג את המקלות בראשית ל לח: צפוף. לשון דוחק כמו עומדים צפופים אבות פ"ה מ"ח: בקדקד. שם אמצעית הראש יחלוק שם השיער אילך ואילך: עושקיהם. ל' ביזה כמו או עשק את עמיתו ויקרא ה כא: יקניאום. לשון הכעסה כמו יקניאוהו בזרים דברים לב כז: עועים. שם רולי של טרוף הדעת: ימסכו. ל' ערבוב מלה"כ ה' מסך בקרבה רוח עועים ישעיה יט יד: לספוף. ל' בסף הבית מלכים א יד יז: דבקיך. תאר לישראל עש"ה ואתם הדבקים בה' דברים ד ד: מחרץ כו'. ל' כריתה וכליון מלה"כ כלה ונחרצה

מצורר ותנם לעלוי. צוה ישועות משחריך בחלוי. צור עולמים הושיענו בגלויי:
קנוא ונוקם קנא לשמך. קצין עדים מצואר עמך. ראה עמלנו ושוב מזעמך.
ריבה ריבנו מעם תרמך: שבעתים השב לחיק מאניני. שבר חציך מדם מעני.
תטה אזנך לקול תחנוני. תרצני בקראי יהוה. יהוה: אל מלך ויעבור וכו'.

עקדה סימן י"א א"ב ובסוף חתום שם המחבר מאיר ברבי יצחק אלעזר חזק ואמץ.

אל הר המור גבעת הוריה. בית עקד הרועים ותשר העליה. גדול בענקים
כהשכים לזבח והשתחויה. דבקתו ותבקתו ותוציאו לרויה: הן בעשירית
כנסיתו בפיוסים. וזרותו כגבור מלמד במלחמת אונסים. זרח כמזרח והודיע
בכל אפסים. חית בנו ליקוד כקדח אש המסים א): טוב כהקרין והאיר השחר.
יחד הוא ושני נעריו בעצלתים לא אחר. כהולך בחליל וסופו לחזור מחר.
לקח בנו בדברים ועצי המערכה כחר: מאכלת שנונה מעשה ב) לטבח.
נרנה נתן מלהבעיתו באבח. שב ובחור לשניהם השבח. ערכו עצים לשם
הזבח: פרי צדיק כהאזין במדה. צור יראה לו השה ואם לא בני לעולה.

א) נ"ל בס"ת, כלה"כ (ישעיה סד, א). ב) בספרים דגושה וטעות לפי מלה"כ (יחזקאל כא, כ).

פירוש

גליות: קצין. מתוך לעגות של הגלות אומר ישראל ושונאיהם לאויביהם ריבה. הרבה את דיננו מעם שהיה תמיד נלחם אתם: שבעתים השב גמול לו ז"פ יותר מכפי אשר הרע לנו: לחיק מאניני. לאנשים אשר היו מצערים אותנו באניות לב: תרצני. תקבלני ברצון: בית עקד הרועים. מקום אסיפת הרועים ר"ל האבות שהשכן בה בעקידה זה שוקד וזה נעקד: ותשר העליה. מקום שהם היו מעלים הקרבנות והמנחות: גדול כו'. כאשר השכים אברהם לשם ונתן להשתחות ולזבוח: ותוציאו לרויה. שהעלהו אותו בשובה משם: הן כו'. כאשר נסית אותו בדברי פיוס שעמד בם בנסיון השלישי: וזרותו. להזדרז לדבר הנסיון ושלא לשמוע לפתוי יצר הרע: כגבור כו'. כמו הגבור שהוא מלומד למלחמה עד אנשים רבים לקחת דבר מה ממנו או זרח. אור לזקנו: ממורח: מארץ אשר היא במזרחו של עולם: והודיע בכל. אפסי ארץ את שם ה'. ע"י שנתגלה: חית כו'. לשרוף את נפש בנו כאשר השורף דבר הנמס והניתך: טוב כו'. אברהם שהיה טוב בעיני אלהים ואדם כאשר אכל והאיר השחר אז. יחד כו'. לא נתפרד מהשטן ולקח עמו שני נעריו: כהולך בחליל. והלך בשמחה כאדם ההולך בתופים ובמחולות: מאכלת כו'. חרב חדה שהושחזה לשחוט בה: נרנה כו'. נתן אל הסיק כדי שלא להכביד את יצחק בנשא החרב: פרי כו'. כאשר שמע יצחק את דברו של אברהם שאמר לו צור יראה

שרשים

ישעיה י כג: ותנם לעלוי. ל' מעלה ועליונות עש"ה ונתנך ה' אלהיך עליון דברים כח א: צוה ישועות. תהלים מד ה: משחריך. ל' דרישה כמו אלי אתה אשחרך תהלים סג ב: בחלוי, ל' תפלה: צור עולמים. ישעיה כו ד: קצין. ממלונים. כן יקראו רצועת העול בדרז"ל ועיין במדרש שוח"ט על פסוק ה' צדיק קצץ עבות רשעים: ראה עמלנו. מלה"כ ראה עניי ועמלי תהלים כה יח: ריבה כו'. מלה"כ ריבה ריבי וגאלני תהלים קיט קנד: תרמך. לשון מלחמה. מלה"כ ועל עם חרמי ישעיה לד ה: שבעתים השב לחיק. מלה"כ והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם תהלים עט יב: מאניני. ל' תאניה ואניה איכה ב ה: שבר חציך מדם לה"כ אשכיר חצי מדם דברים לב מב: מעני. ל' עינוי: תרצני. ל' רצון: אל הר המור. שה"ש ד ו: המור. המוריה: גבעת הוריה. ע"ש מאמרם ז"ל למה נקרא שמו הר המוריה שהוראה יוצאת ממנו לעולם: בית עקד הרועים. מלכים ב י יב: ותשר. ל' מתנה כמו ותשורה אין להביא ש"א ט ז: גדול בענקים. יהושע יד טו ונדרש על אברהם ב"ר פרשה מ"ט: ותוציאו לרויה. כלה"כ תהלים סו יב: כנסיתו. לשון נסיון: בפיוסים. לשון בקשה: אונסים. ל' בחזים ע"ש שלוקחים הכל באונס והכרח: זרח ממורח. עיין סנהדרין דף ק"ח: אפסים. ל' קצוות: ליקוד. לשון שריפה: כקדוח כו'. ישעיה סד א: טוב תאר לאברהם: כהקרין. ל' זריחה כמו כי קרן עור פניו שמות לד כט: בעצלתים. לשון עצלות: אחר. ל' עיכוב ושיהוי כמו ואחר עד עתה בראשית לב ה: כהולך בחליל. ישעיה ל כט: מאכלת. פי' חרב: שנונה. ל' חדוד כמו שננו כחרב תהלים סד ד: מעוטה לטבח. יחזקאל כא כ ופי' מעוטה ל' חדוד ולטוש: נרנה. פי' תיק כמו וישב חרבו אל נדנה דה"א כא כז: מלהבעיתו. לשון בעתה ורעדה: באבח. כמו באבחת חרב יחזקאל כא ז: סב. זקן: פרי צדיק. תואר ליצחק משלי יא ל:

קָרַץ עַצְמוֹ הִזְמִין וְתָלָה עַיִן לְמַעְלָה. רָחַשׁ לַעֲקֵדוֹ הֵיטֵב מִלְּהִפָּסֵל בְּמוּעִילָה: שָׁאַג זָקֵן וּבִשְׁנוּנָה אֲחָזוֹ. תָּקְפוּ אֶרְאֶלִּים וְצָעֲקוּ מִמַּחֲזוֹ. מָרוֹם כְּהִסְכִּית צִמְצֵם שְׁכִינָתוֹ כְּחָזוֹ. אַיִל הֶרְאָהוּ אַחַר בַּסְּבַךְ נֶאֱחָז: יָחִיד הַנֶּאֱהָב בְּשָׁלְפוֹ הַתַּעַר. רָחַף מְגִנּוֹ וְעָמַד בַּשַּׁעַר. בִּנְךָ יְחִידְךָ אָהוּב מִנֹּעַר. רַב לְךָ אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר: כִּי נִשְׁבַּעְתִּי בְּקִיּוּם רָזֶה. יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה. צָקוּן לַחַשׁ בָּנֶיךָ בְּצַר לָמוֹ אֶחֱזֶה. חֲקוּתָם לַחַיִּים כִּי אֶסְלַח לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה: אָנָּא הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא. לְעֵת צָרָה פְּקַדְנוּךָ שְׁחַרְנוּךָ בְּמוֹרָא. זְנַחְתָּנִי רִחַקְתָּנוּ קָרְבֵנוּ וְהָבֵן עֲתִירָה. לֹא־נָסוֹג מִמְּךָ תְּחַיֵּינוּ וּבְשִׁמְךָ נִקְרָא: חַזְּקֵנוּ וְאַמְּצֵנוּ לְמַעַן כִּסֵּא כְבוֹדֶךָ. קוֹמְמֵנוּ וְהַחֲיֵנוּ בְּטַל אוֹרוֹת הוֹדֶךָ. וְכַלֵּה דֶבֶר וְחֶרֶב וְרָעָב מִנַּחֲלַת שְׂרִידֶיךָ. וְתֹאמַר לַמַּלְאָךְ הֶרֶף יָדֶךָ: קִדַּמְנוּ פָּנֶיךָ אַדִּיר וְנָאוֹר. בִּתְפִלָּה וּבְבַקָּשָׁה וּבְהַכְנָעַת שְׂאוֹר. הַקִּימֵנוּ בְּאוֹר־פָּנֶיךָ אֲמִתְּךָ לְבָאוֹר. כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר:

אל מלך וכו׳ ואומרים פזמון ה׳ ה׳. אזכרה אלהים אל בלך. זכור רחמיך. אל נא רפא נא. תפלה לעיל.

פירוש

לו השה ואם לאו בני לעולה קרוץ וכו׳. אז הזמין את עצמו להשחט: רחש וכו׳. אמר לאברהם שיעקדהו היטב שלא יוכל לזוז א״ה ולא יפסל במום: שאג וכו׳. השמיע אברהם לצעוק ואחז בחרב השנונה ומתמהם: תקפו וכו׳. נתחזקו המלאכים וצעקו מגודל פלאם: מרום וכו׳. כאשר הקב״ה הקדוש ב״ה בקולם אז צמצם את שכינתו לחזות נדמה כאילו מגביל עיניו לראות את מעשה אברהם ויצחק: איל וכו׳. והראה לאברהם איל שהסתבך קרניו בסבך: יחיד וכו׳. כאשר שלף והוציא אברהם את החרב מנרתיקה: רחף וכו׳. מגין עליו הקב״ה שהיה מגן לו: ועמד בשער. לשכב הדבר כאדם שעומד בשער לשכב שלא יצא ויכנס בוא אדם: מנער. מנעוריו: רזה. חזק: צקון וכו׳. שפיכת תפלה כשיתפללו אני בגלותם אראה: חקותם וכו׳. לחקוק אותם לחיים כי אסלח על עונם: פקדנוך. זכרנו אותך: שחרנוך. דרשנו אותך: זנחתנו. עזבת אותי: רחקתנו. הרחקת אותנו מלפניך. שמה בקשנו ממך. קרבנו וכו׳. קרב אותנו והבן דבורים שלשוננו היא בקשה ממך: לא נסוג ממך. לא נהיה סרים מלפניך: תחיינו וכו׳. תאריך את ימינו ונוכל להתפלל אליך: בטל אורות. מטל של רצוי הטובה: למלאך. המשלח ממך להפליג מאתנו: הרף ידך. עזוב את ידך מלעשות רעה: ונאור. עושה אור: לבאור. לאור:

שרשים

קרוץ. ל׳ חתוך וכריתה כמו קרץ מצפון ירמיה מו כ: רחש. ל׳ דבור: שאג זקן. כדאיתא במדרש עי״ש: אראלים. מלאכים: ממחזו. ל׳ מחזו: מרום. תואר להקב״ה: כהסכית. ל׳ האזנה כמו הסכת ושמע דברים כז ט: איל כו׳. בלה״כ בראשית כב יג: כשלף. ל׳ הוצאה וחליצה כלה״כ וישלפה מתערה ש״א יז נא: התער. הסכין: רחף. ל׳ תנועה ונטיה כמו ורוח אלהים מרחפת בראשית א ב: מגנו. תאר להקב״ה עש״ה אנכי מגן לך שם טו א: אל תשלח כו׳. שם כב יב: בקיום. תרגום של שבועה קימא: רזה. ל׳ חוזק וכדרז״ל דתיתי מרזיא מכות דף ו ע״א: צקון לחש. שפיכת תפלה ישעיה כו טז: חקותם. ל׳ חקיקה וכתיבה: כי אסלח כו׳. מלשון הכתוב סלח נא לעון העם הזה במדבר יד יט: לעת צרה פקדנוך. ל׳ זכרון מלה״כ בצר פקדוך ישעיה כו טז: שחרנוך. ל׳ דרישה מלה״כ בצר להם ישחרונני הושע ה טו: זנחתנו. ל׳ עזיבה: עתירה. ל׳ בקשה: לא נסוג כו׳. תהלים פ יט: בטל אורות ישעיה כו יט: שרידיך. תואר לישראל עש״ה ובשרידים אשר ה׳ קורא יואל ג׳ ה: ותאמר למלאך כו׳. מלה״כ ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך ש״ב כד טז: אדיר ונאור. תאר להקב״ה עש״ה נאור אתה אדיר וגו׳ תהלים עו ה: שאור. תאר ליצה״ר ע״ש מארז״ל שאור שבעיסה מעכב: לבאור. ל׳ ביאור: כי עמך כו׳. תהלים לו י:

הערת המדפיסים

ראינו לנכון להביא בזה מה שכתב רבינו בעל תויו״ט (בקונט׳ הנדפס באוצר הספרות ח״ג. „יום העשרים בסיון קדושים היו לאחד אחד ושנים. והגאון מוהר״ר יחיאל משער בחכמות לאין מנין ומניינים מסר נפשו ולבו ונויתו לאל כבן שבעים והמונים כו׳״, ורבינו בעל הש״ך ז״ל כתב (אצל הסליחות לכ׳ סיון) בזה״ל. „זהיר וזריז במצות אל, האלוף הגאון הרב מוהר״ר יחיאל, נשא ידו ולבו לאל,

פני

הוי אריאל אריאל. חמיד ורגיג לעילא ותתא. בדרי מעלה ובדרי מטה, גזרו ראשו בחרב להוטה. ראה ה׳ חרפתנו והביטה". וכן כתב ב"מגלת איפה" שלו ומדפסה בסליחות שלו באמשטרדם שנת ת"א (הנדפסה בס׳ "שבט יהודה" ד׳ פיעטרקוב תרס"א) וז"ל "ובאו לק"ק נ ע מ ר ו ב וכו׳ והרגו בעיר בשבת אלפים נפשות קדושים גאונים ורבנים. חכמים ונבונים. זקנים וישישים. ובכללם הגאון מורינו הרב מוהר"ר יחיאל מיכל חכם הרזים". ובספר עטרת צבי ונחלת צבי על שו"ע או"ח (מובא בשמ"ג) בסי׳ ס"א סעי׳ ב׳ כתב: והובאו דברי כבר אל הגאון הקדוש והטהור מו"ה יחיאל מיכל מק"ק נעמרוב אשר בשנ"ר שנה זו שנת ס"ח נהרג בגזרת הרקים. והרגה להשיב באריכות" ובס׳ "יון מצולה" להג"מ נתן נטע בן הקדוש ר׳ משה האנובר הי"ד ז"ל מק"ק זכלב כ׳ בספור הקורות דק"ק נעמרוב ח"ל. "ושם היה ראש הישיבה הגאון מו"ה יחיאל מיכל בן הגאון מו"ה אליעזר ז"ל, שהיה יודע כל התורה כולה בעל פה ובקי בהרבה חכמות. ודרש להם בשבת שלפני הגזרה והזהיר את העם שלא ימירו הדת חלילה שיקדשו את השם ולא ימירו דתם. וכן עשו העם הקדוש כו׳ וברח הגאון ואף הוא קפץ לתוך המים וכו׳ וחפשו נכרי אחד ורצה להרגו, ובקש הגאון ממנו שלא יהרגהו ונתן לו כסף וזהב לרוב, ושמע הנכרי לו והוליכו לביתו אשר כספו וזהבו טמון שם ושמרו זה הנכרי והניחו בחיים והלך הגאון משם עם אמו לבית החיים כדי שאם יהרגוהו יהיו על ביה"ח ויבואו לקבורה. ויהי כאשר הגיע סמוך לביה"ח רץ אחריו נכרי סופר מנעלים ויכהו ויפלחהו במקלו ובקשה ממנו אמו של הגאון שיהרוג אותה תחת בנה ולא שמע לה, והרג תחלה להגאון ואח"כ לאמו. ה׳ ינקום דמם": והגאון ז"ל חבר ספר גדול על כל פרשיות התורה בנגלה ובנסתר וגם ביאור על כל "אל הקרי" שבכל התלמוד כו׳ ולא הגיע ממנו רק איזה פרפראות שנדפסו בשם "שערי עתות" בלובלין שנת ת"מ, ונוארשא בשנת תרע"א (כל הדברים האלה נלקטו מדברי המו"ל השני הג"מ יעקב חיים זעליג חונה בווארשא): על גזירת ת"ח ות"ט חברו גאוני הזמן הרבה ספרים וכולם נדפסו לפני איזה שנים בשם "לקורות הגזרות" בבית אוצר הספרות:

אל מלא רחמים של כ׳ סיון

נהרג המאור הגדול מו"ה יחיאל מיכל דק"ק נעמרוב הגדולה שנהרג על קידוש השם בשנת ת"ח לפ"ק:

מיוסד ע"פ א"ב

א) אל מלא רחמים. שוכן במרומים. אין כמוך באלמים. שומע לשועת עגומים. המציא מנוחה נכונה על כנפי השכינה:

ב) במעלות קדושים וטהורים. כזוהר הרקיע מזהירים. את נשמת הגבורים. דורשי קלים וחמורים. מנהיגי עדת ישרים. נשחטים כאילים וכפרים. באו זדים ארורים. כדוב אורב במסתרים. נחלתנו נהפכה לזרים. השביענו לענה ומרורים:

ג) גאוני עולם חסידי ארץ. גודרי גדר ועומדים בפרץ. נעו על כליון וחרץ נמוגו כל יושבי ארץ:

ד) דוה לבנו. על עטרת ראשנו. לשמע אזן דאבת נפשנו. כי הפלא ה׳ את מכותינו. והכה שבע על חטאתינו:

ה) הוגי תורת ה׳ לילות וימים. דורשי רשומות בחורים וחכמים. הושלכו לארץ למטעי כרמים. נהפכו לדם נהרות ואגמים:

ו) ווי העמודים. ומעשה חדודים. הרביצו והעמידו תלמידים. ביד בוגדים ושודדים. המה היו לשריפת אש יקודים:

ז) זהיר וזריז במצות אל. האלוף הגאון הרב כוהר"ר יחיאל. נשא ידו ולבו לאל. הוי אריאל אריאל:

ח) חמיד ורגיג לעילא ולתתא. בדרי מעלה ובדרי מטה. גזרו ראשו בחרב להוטה. ראה ה׳ הרפתנו והביטה:

ט) טפסרי טוהר קדושי עליון. צעקו תוצת מר יבכיון. איכה היו לחרפה ולבזיון. שוד ושבר וכליון:

י) יזן וקדר הסכימו יחד. לעקור ביצתן באימה ופחד. ה׳ אחד ושמו אחד. תפול עליהם אימתה ופחד:

כ) כל מחמדי עין. קדמו בכל כלי זיין. שמו לנגדם כאין. ובלעום כחרף עין:

ל) לא האמינו יושבי תעיר. כי יבא עליהם אויב וצר. דלו עיניהם וצעקו מר. ותיטב לה׳ משור פר:

מ) מסרו נפשם ונויתם. מפרפרים הילדים בחיק אמותם. כלו חייהם ורבו אנחותם. נקום ה׳ נקמתך ונקמתם:

נ) נקום ה׳ נקמה. ה׳ איש מלחמה, חטל ביניהם מהומה. והיו לביזה ולשמה:

ס) ספר תורה קרעו בחמתם. שרפוהו ודרסוהו בהליכתם. למה יאמרו הגוים איה יראתם. אין אלהים כל מזמותם:

ע) עורה למה תישן. אומה בלא כתב ולשון. פשטו יד בבת אישון. תבהלם ותרדפם כנחל קישון:

פ) פתאום נקנסה מיתה חמורה. על ארזי הלבנון אדירי התורה. גם לא היתה להם קבורה. אריאל צעקו מרה:

צ) צהלו ורונו הרוני הקהלות. כי נפשם צרורה בעילוי העילות. לריח ניחוח זבחים ועולות:

ק) קומה ה׳ ויפוצו אויביך. כי הורגנו כל היום עליך. מלטה נפשי מרשע חרבך. נקום נקמת דם עבדיך:

ר) ראה ה׳ והביטה. כי ירדנו מטה מטה. ע״י אומה שפלה ותתא. והיו למשסה ולמחתה:

ש) שמים הושלכו לארץ שאיה. הרכה והענוגה נכאה וצמאה. איכה ירדפון אחד מאה. כפר לעמך פשע וחטאה:

ת) תורה תורה חגרי שק והתפלשי באפרים. אשר נשפך דמם כמים הנגרים. קנא לתורתך אשר שרפוה זרים. העל אלה תתאפק יוצר הרים. לכן בעל הרחמים. יסתירם בסתר כנפיו לעולמים. ויצרור בצרור החיים את נשמתם. ה׳ הוא נחלתם. וינוחו בשלום על משכבותם. ונאמר אמן:

סליחות לשבעה עשר בתמוז

אומרים סלח לנו אבינו אל ארך אפים עד ורב חסד לכל קוראיך תמצא לעיל ואח״כ אומרים זה:

אֵל־תְּהִלָּתֵנוּ דָּמִי לוֹ עַד־יְכוֹנֵן וְעַד־יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלַיִם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ: כִּי־עִמְּךָ מְקוֹר חַיִּים בְּאוֹרְךָ נִרְאֶה־אוֹר: אֱלֹהֵינוּ בֹּשְׁנוּ בְּמַעֲשֵׂינוּ וְנִכְלַמְנוּ בַּעֲוֹנֵנוּ:

כרחם אב וכו׳

אלהינו ואלהי אבותינו

סליחה מיוסד ע״פ א״ב

אֶתָאנוּ*) לְךָ יוֹצֵר רוּחוֹת. בְּרֹב עֲוֹנֵינוּ כָּבְדוּ אֲנָחוֹת. גְּזֵרוֹת עָצְמוּ וְרַבּוּ צְרִיחוֹת. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז נִשְׁתַּבְּרוּ הַלֻּחוֹת: גָּלִינוּ מִבֵּית הַבְּחִירָה. דִּינֵנוּ נֶחְתַּם וּגְזֵרָה נִגְזָרָה. וְחָשַׁךְ בַּעֲדֵנוּ אוֹרָה. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז

א ישעיה סב, ז. ב תהלים לו, י.

עיון תפלה

אלהינו בושנו. על שם הכתוב (עזרא ט, ו). אתאנו. בסליחה זו מונה הפייטן את המאורעות שאירעו לאבותינו בי״ז בתמוז כדאיתא במס׳ תענית דף כ״ו ע״ב: צריחות. יללות מלשון יריע אף

*) מלת אתאנו נמצאת במקרא רק פ״א (ירמיה ג, כב) וכלי אל״ף.

נִשְׂרְפָה הַתּוֹרָה: הָרְסוּ אוֹיְבֵינוּ הַהֵיכָל. וּבָרְחָה שְׁכִינָה מִזָּוִית הֵיכָל. וְנִמְסַרְנוּ בִּידֵי זֵדִים לְהִתְאַכָּל. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הָעֳמַד צֶלֶם בַּהֵיכָל: זָרְנוּ מֵעִיר אֶל עִיר. וְנִלְכַּד מִמֶּנּוּ רַב וְצָעִיר. חָרְבָה מְשׂוֹשֵׂנוּ וְאֵשׁ בָּהּ הִבְעִיר. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הָבְקְעָה הָעִיר: טָפַשׁ מִקְדָּשֵׁנוּ צַר הַמַּשְׁמִיד. וְנָטַל מֵחָתָן וְכַלָּה אֶצְעָדָה וְצָמִיד. יַעַן כְּעַסְנוּךָ נִתַּנּוּ לְהַשְׁמִיד. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז בָּטֵל הַתָּמִיד: כָּלָה מֶנּוּ כָּל־הוֹד וָשֶׁבַח. חַרְבוֹ שָׁלַף אוֹיֵב עָלֵינוּ לְאָבַח. לִהְיוֹת עוֹלָלִים וְיוֹנְקִים מוּכָנִים לַטָּבַח. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז בָּטְלוּ עוֹלָה וָזָבַח: מָרַדְנוּ לְשׁוֹכֵן מְעוֹנוֹת. לָכֵן נִתְפַּזַּרְנוּ בְּכָל־פִּנּוֹת. נֶהְפַּךְ מְחוֹלֵנוּ לְקִינוֹת. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז בָּטְלוּ קָרְבָּנוֹת: סָרַרְנוּ לְפָנֶיךָ מֵרִיב לְשׁוֹנוֹת. לָכֵן לִמְּדָה לְשׁוֹנֵנוּ לוֹמַר קִינוֹת. עֲזַבְנוּ בְּלִי לְהִפָּנוֹת. כִּי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז גָּרְמוּ לָנוּ עֲוֹנוֹת: פֻּזַּרְנוּ בְּלִי מְצוֹא רְוָחָה. לָכֵן רַבָּתָה בָּנוּ אֲנָחָה. צוּר רְאֵה נַפְשֵׁנוּ כִּי שָׁחָה. וְשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הֲפָךְ־לָנוּ לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה: קָשִׁינוּ עֹרֶף וְרָבְתָה בָּנוּ אָסוֹן. לָכֵן נִתַּנּוּ לִמְשִׁסָּה וְרִפְשׁוֹן*). רְאֵה יְהֹוָה וְחַלְּצֵנוּ מֵאָסוֹן. וְשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הֲפָךְ־לָנוּ לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן: שְׁעֵנוּ שׁוֹכֵן רוּמָה. וְקַבֵּץ נְפוּצוֹתֵינוּ מִקַּצְוֹת אֲדָמָה. תֹּאמַר לְצִיּוֹן קוּמָה. וְשִׁבְעָה עָשָׂר בְּתַמּוּז הֲפָךְ־לָנוּ לְיוֹם יְשׁוּעָה וְנֶחָמָה: אל מלך ויעבור וכו׳

אֱלֹהִים אַל־דֳּמִי־לָךְ אַל־תֶּחֱרַשׁ וְאַל־תִּשְׁקֹט אֵל: כִּי־הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֶהֱמָיוּן וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ: אֵל־נְקָמוֹת יְהֹוָה אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: כרחם אב וכו׳

אלהינו ואלהי אבותינו

סליחה סימנו ר"ת א"ב שם המחבר מנחם ברבי מכיר יגדל ויחי לנצח חי עד סלה.

אֲמָרֵר בִּבְכִי מִפְּנֵי יַד שְׁלוּחָה בְּעִי. בְּנָאֲצִי בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ בִּבְגָדַי וְקָבְעִי. נָח וּבָרַח וְנָסַע עֶשֶׂר וְעָלָה לַשְּׁבִיעִי. דִּמַּנִי הֶצִיקַנִי הִשִּׁיקַנִי בַּחֹדֶשׁ הָרְבִיעִי:

א תהלים פג, ב. ב שם שם, ג. ג שם צד, א. *) נ"א ברפשון בשי"ן שמאלית ר"ל מרפש רגל.

עיון תפלה

פי' ירמיה (ישעיה סג, יח): טפש במקדשנו צר. פירש"י (איכה א, י) ידו פרש צר על כל מחמדיה. ומה שאמר הפש רמז למה שספרו רבותינו בפתיחתא דאיכה רבתי פתיחה ט' בשעה שנכנסו שונאים לירושלם נכנסו עמונים ומואבים עמהם וכו' נכנסו לבית קדשי הקדשים ומצאו שם שני כרובים ונטלו אותן ונתנום בכלובה והיו מחזירין אותם בחוצות ירושלם ואומרים לא הייתם אומרים שאין אומה זו עובדת עבודה זרה ראו מה מצאנו לכך ומה היו עובדין? זהו שאמר הפייטן טפש במקדשנו צר כמשמעו שהשכיל להוציא את הכרובים לפי שאמר היו הכרובים מעורים זה בזה כמעשה חתן וכלה ולכן אמר ונטל מחתן וכלה אצעדה וצמיד ירמז שנטלו מהם מחברתם והורד עדים מעליהם: לאבח. מל' אבחת חרב (יחזקאל כא, כ): ורפשון, מן רפש וטיט: אמרר בבכי. בסמוך נרשם נסתרים שם מחבר הסליחה הזאת חיים עד סלה. כי מחבר הסליחה הזאת הוא הפייטן המפורסם מנחם ברבי מכיר יגדל ויחי לנצח. כן מצאתי נכתב נאות השמים מראש כל בית מבתי הפיוט, והראשים נסתרים בתחלת הבית השלישי נח וברח, כלומר שהניח ממקומו וברח, ובלשון אלתנא לנו התימתו. בבירור אמרר נגלאי נח דמני הביא ורגה זבולו הינה שמו יבכו כי נרמז מיזו (כנ"ל) תגרת כדר על פור א' קחזה ריטה שלחה שנה הצפק תחמד. וכן היה דרכו של הפייטן הזה להעלים לפעמים שמו, וכן הפירוש הגאון ר' חיים מרלין (הפ"ו)[ז"ע] על הפיוט נשמת תלומדי תורתך ביוצר לשמחת תורה שאמרו נאה חכמי המלך בני כרמיהו בני תישר מדע הכבד ידידים תרן: מפני יד שלוחה בעי. מלשון (איוב ל, כד) אך לא בעי ישלח יד, מפני יד השונאים בירושלם אשר שמוה שאריכם לעיים (תהלים עט, א): ונסע עשר. שנסע עשר מסעות (ר"ה לא ע"א): ועלה לשביעי. שנסתלק מן העולם ועלה לרקיע השביעי: בבגדי וקבעי. פי' מפני החטאים שבגדי וקבעתי, אשר אתם קובעים אותי (מלאכי ג, ח): דמני. הכריתני מלשון ודמיתי אמך (הושע ד, ה): השיקני. אלם

הביא מעד במלאתו לשבור בחורי גמח. ורבה בו פעמים במסמוס ומומוז. ובולו כשר שאננות מבכות את התמוז. חיבני אלבני אזי הירח המוז: טבנו פתים חמשה במקרא תלאות משלחות. יקלו לי בשבעה עשר בו באליתות. כי נקשתי כבלה עלובה בחפת שלוה והצלחות. לרועי לא הכתנתי שש ונשתברו הלוחות: מדו עדיתי חלי כתם אצעדה וצמיד. נגרות ביום אפו בשחתי דרכי להשמיד. סדר עבודתו וקיץ מזבחו קצתי להעמיד. על כן משבת הפלאים בטל התמיד: פור התפוררה ונתפזרה סערה עניה. צי נמשלה מבלי חובל ונטרפה כאניה. קחתה בחטאתה בראשה ובכפל תאניה ואניה. ריבוה צריה כהיום והבקעה העיר בשניה. שלחה כצבי מדח מאין חרש להסתירה. שננו לשונם ותנוה כשה צמרה וחלפה להתירה. תצעק על כלי חמדה שבו נבחרה. תחמוד עיניה נצל כשרף אפוסטמוס התורה: חרף עשוקים ורצוצים בעבור הרעיכם סכל. ירודים בוהיה לאכל ובהסתר פנים מלהסתכל. יד השלים מכנף שקוצים נאכל. עת צרה בהתכנס והעמד צלם בהיכל: דווים סגופים בנים היו כקדם ראשונים. סמוכות צרותיהם זו לזו בשה שנים. לוקים כאשר תעשינה הדברים והעקרבים שונים. הוגים אבד

עיון תפלה

אם בשלמותו, מלשון אף יסיק ואפה לחם (ישעיה מד, טו): **בחורי גמח.** בחורים לעירים שעומדים בפריחתם מלשון התלמוד גמוזים של סקדם (פסחים נ"ה ע"ב): **ורבה בו פעמים.** מלשון רבה קשת (בראשית כא, כ), יסבו עלי רביו (איוב טז, יג), כלומר הוא ארך כי הקב"ה הגיע פעמים בחדש ראשון ובחדש שני: **במסמוס ומומוז.** בכל חלי ומכה, מלשון התלמוד (חולין מ"ח ע"ב) ומתמסמס ושל נתמוטט כבר: **טבנו פתים חמשה,** חמשה פעמים שמטו לי האויבים, כמסורם במשנה (תענית כ"ו ע"א) חמשה דברים אירעו את אבותינו בי"ז בתמוז: **באליתות.** בבבל הבליעות מלשון יחדו נאלחו (תהלים יד, ג): **לרועי לא המתנתי שש.** בשבת פ"ט ע"א וירא העם כי בושש א"ת בושש אלא באו שש השעות: **מידי.** כל"ע לפי התומת המחבר, מידו של הקב"ה: **עדיתי חלי כתם.** כמו שאמרו חז"ל (שם פ"ח ע"א) בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס' רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים: **נגרות ביום אפו,** מלה"כ (איוב כ' כח), הוסרו מעלי העדיים האלה ביום חרון אף ה' כאשר שחתי דרכי: **להשמיד.** כמו להשתמד, וכמו שאז"ל מרע"ה שם פ"ח ע"א התורה כלה [כאן] וישראל **משומדים** על אחת כ"כ: **וקיץ מזבחו.** הוא קיר המזבח וכתובות ק"ו ע"ב): **פור התפוררה.** לה"כ (ישעיה כד, יט): **סערה עניה.** מלה"כ (שם נד, יא): **צי נמשלה.** נמשלת כמו ספינה כלי אדיר מבלי מנהיג: **קחתה בחטאתה בראשה,** לקחת אותה בשביל חטאתה ואוזת אותה בראשה והשליכתה לפני האויבים להתפלל בה: **ובכפל תאניה ואניה.** אחוז אותה בכפל (כפל הרסן איוב מא, ה) חוק שכפול משני חבלים, מתאנים ואנים, והוא דרך מליצה: **ריבוה צריה.** נלחמו בה צריה: **כצבי מדח.** לה"כ (ישעיה יג, יד): **על כלי חמדה.** על התורה: **תחמוד עיניה נצל.** התורה שהיא מחמד עיניה נצלה והוכרה ממנה: **בשרף אפוסטמוס התורה.** (תענית כ"ו ע"ב): **חרף.** שהלל חרף את השפוקים בעבור הרעיכם, מלה"כ (ש"א א, ו). ומכאן מהחלת חתימת ראשי הבתים **חיר עד סלה,** ואין זה חתימת המחבר ששמו חייב, הכל נמשך אל החתימה הנעלמת שקודם לכן יגדל ויחיה **לנצח חיי עד סלה,** וכת"ס של מכנף שקוצים איננו בכלל החתימה כאשר דמו המחברים, כי אין זה בית בפני עצמו: **ירודים.** ישראל אשר ירדו מטה מטה: **בוהיה לאכול ובהסתר פנים.** נתקיים בהם מה שכתוב בתורה (דברים לא, יז) והסתרתי פני מהם והיה לאכול: **יד השלים.** נוסד על דברי הגמ' (תענית כ"ח ע"ב) וחד (צלם) הוא והכתיב ועל כנף שקוצים משומם? אמר רבא תרי הוו (שהעמידם מנשה בהיכל) ונפל חד על חבריה ותבריה ליה לידיה ואשתכח דהוה כתיב אנת בנית לחרובא ביתא ידך אשלימת ליה, והסיון נראה בגמ' כני' הראשונה שהביא רש"י ידך **אשלימת: מכנף שקוצים נאכל.** מכנף הצלם האכל, כלומר המאוכל ונעשה זבל: **עת צרה בהתכנס.** לה"כ (ישעיה כח, כ) ונדרש על הצלם שהכניס מנשה להיכל (סנהדרין ק"ג ע"ב): **דווים סגופים.** כל' הזה כ"פ בתלמוד, ובספרי דברים (א, כו) שסגים את בניהם ואומרים להם אי לכם דווים אי לכם סגופים: **היו כקדם ראשונים.** שהיו בימי קדם הראשונים במעלה: **כאשר תעשינה הדבורים.** לה"כ (דברים א, מד): **הדבורים והעקרבים שונים.** נוסד על המאמר (חגיגה ה' ע"א) רשות שנפשו צרות זו לא כגון זבורה ועקרבא ופי' התוס' (בשם ברש"י) לפי שהכואותיהם סותרות זו לזו עיי"ש: **הוגים אבד.**

שִׁבְרָם וּבִטֵּל סִכּוּיָם בָּאִישׁוֹנִים: אֵל קַנָּא בְּהִתְאַפֵּק בִּמְקַנְאֶיךָ דְּשֵׁנִים וְרַטֻבִּים.
מְחַכִּים תְּקוּמִים עוֹמְדִים לְעוֹלָמִים. כִּנְטִיעִים מְחֻשָּׁבִים בָּאֲהָבִים. הָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם
בְּצוֹמוֹת הַטּוֹבִים. נֶצַח הֱיוֹתָם לְשִׂמְחָה וּלְשָׂשׂוֹן וּלְמוֹעֲדִים טוֹבִים: אל מלך וכו׳

פזמון. שם המחבר שלמה (גבירול) (סימני במשקל יתד ושתי תנועות). בזה הפזמון יש הרבה שנויי נוסחאות.

שָׁעָה נֶאֱסַר. אֲשֶׁר נִמְסַר. בְּיַד בָּבֶל וְגַם שֵׂעִיר. לְךָ יֶהֱמֶה. וְזֶה כַּמֶּה.
וְיִתְחַנֵּן כְּבֶן־צָעִיר. יוֹם גָּבַר הָאוֹיֵב וַתִּבָּקַע הָעִיר: לְזֹאת אֶבְכֶּה.
וְאֶסְפּוֹק כַּף. בְּיוֹם חָמֵשׁ פְּזוּרוֹנִי. וְעַל רֶגֶל. הָעֵגֶל. הַלּוּחוֹת יְצָאוּנִי.
וְגַם הִשְׁמִיד. הַתָּמִיד. וּבַסּוּגַר הֱבִיאָנִי. וְהוּשַׂם אֱלִיל. בְּהֵיכַל כָּלִיל.
וּמַעֲצָתוֹ כְּלָאָנִי. וְהַמִּנְחָה. הוּנָחָה. וְדָתְךָ צָר בָּאֵשׁ הִבְעִיר. יום: מְאֹד
אֶתְחַל. וְאֶתְחַלְחַל. בְּיוֹם שַׁדַּי דְּחָפָנִי. וְהַשְּׁפִיפוֹן. מִצָּפוֹן. כְּשִׁבֹּלֶת
שְׁטָפָנִי. מְאוֹר חָשַׁךְ. וְגַם שֵׁשַׁךְ. כְּמוֹ כַדּוּר צְנָפָנִי. וְהַצַּיָּד. שָׁלַח
יָד. וְהַצָּפִיר וְהַשָּׂעִיר. יום: הוֹד לִבִּי. וּמִשְׂגַּבִּי. הֲלָעַד אַפְּךָ יֶעְשַׁן.
הֲלֹא תִרְאֶה. עַם נִלְאֶה. אֲשֶׁר הָשְׁחַר כְּמוֹ כִבְשָׁן. גְּדוֹר פִּרְצִי. בְּבֶן־
פַּרְצִי. (שַׁמְּתֵנִי וְהַעֲלֵנִי). וּמַחְרֵק לִקְטוֹ שׁוֹשָׁן. בְּנֵה בֵּית זְבוּל. וְהָשֵׁב
גְּבוּל. הַכַּרְמֶל וְהַבָּשָׁן. וְעֵין פְּקַח. וּנְקָם קַח. מֵאָצֵר וּמִדִּישָׁן. שְׁפוֹט
אֵלֶם. וְאָז יְשֻׁלַּם. הַמַּבְעֶה וְהַמַּבְעִיר. יוֹם גָּבַר הָאוֹיֵב וַתִּבָּקַע הָעִיר:

אל מלך יושב. זכור רחמיך וכו׳ עד גמירא

עיון

שברם ובטל סכוים. הוספים בלשם שכבר אבדה תקותם, ותפס לשון הגמרא (בבא מציעא ל"ג ע"ב) וביומא (ע"ב ע"א) פירש רש"י סיכוין מה שאנו סוכין וצופין להם: באישונים. כך הם חושבים בשבתם בחשכת הגלות: אל קנוא. אתה אל קנוא שכתוב בך (נחום א, ב) אל קנוא ונוקם ה׳ וגו׳ נוקם ה׳ לצריו ונוטר הוא לאויביו: בהתאפק במקניאיך. על ידי אריכות אפך לעוברי רצונך — שקטו עשתו כל כך עד שנעשו דשנים רטובים, ועד מתי אפסים יחרף צר? — מחכים תקים עומדים לעולמים. כבר בא מועד להקים את בנין המחכים לישועה מנפילתם המשויה ולהעמידם עמידה עולמית: כנטיעים מחשבים. מלה"כ (תהלים קמד, יב): בצומות הטובים. האמת והשלום תרותים בצומות: שעה נאסר. השיר הזה השקול במשקל ג׳ ב׳ תנועות חתום שם המחבר שלמה, וסגנונו הנפיס מעיד עליו שהוא רבינו שלמה בן יהודה ן׳ גבירול ז"ל: שעה לשועת אסיר התקוה: ביום חמש קראוני, כן צריכים לנקד, אבך ואספוק כף ביום הזה שארעו בו חמש הפורענות הנוראות (תענית כ"ו ב׳) אשר סיבבוני לכל אפסי ארץ: יצאוני, יצאו ממני: ומעצתו כלאני. נבואתי אל ההיכל מנעתי תמיד עלה וחושך איד נתחזה בדרכי, ומכשו כלאני מעלתו ותוחה; ובסוגר הביאני. לסי"כ (יחזקאל יט, ט) ויתנהו בסוגר: בצול ששך. כנ"ל בדקעת בבל, בבל בא"י ב"ה ששך (ירמיה כה, כו), ונקראת צול (ישעיה מד, כז) האומר

תפלה

לצולה חרבי: כמו כדור צנפני. עפ"ה (שם כב, יח) לטוף יצנפך צנפה כדור: והשפיפון. כנוי לנבוכדנצר: מצפון, מארץ בבל שהיא לצפונה של א"י כמו שנאמר (ירמיה א יד) מצפון תפתח הרעה: כשבלת שטפני. מלה"כ (תהלים סט, ג) ושבלת שטפתני: הצפיר והשעיר. מלכות יון (דניאל ח, כא): בבן פרצי. במשיח בן דוד שיוצא מחלצי פרץ בן יהודה: ומחרק. מנין קוצים: מאצר ומדישן. אלופי שעיר בארץ אדום (בראשית לו, כא): המבעה והמבעיר. לשון המשנה ריש בבא קמא ארבעה אבות נזיקין.. ובסדורי התימנים השיר הזה בנוסח אחר. ביד בבל ושר תעיר וכו׳ כבן צעיר. סופה צור בלב עצור תקפת מעיו יהמיר, יום גבר וכו׳, לזאת אבה וכו׳ חמש קראוני, ועל רגל וכו׳ יצאוני ולכד צר המבצר ובמסגר הביאוני וגם השמיד התמיד ומעשותו כלאני והושם אליל בהיכל כליל, ודתך זר באש הבעיר. יום גבר וכו׳ ביום שדי חשכני, והשפיפון מצפון כשבלת שטפני, ונהג שבי ארץ צבי וגם כדור צנפני, יום חשך מאור ששך ליד פרס דחפני (כשהגיע שמשה של בבל נדחה למלכות כורש ודריוש), אכלני הממני וקינה עלי זאת אעיר (אך זה לשון משוררנו הנשגב) יום גבר וכו׳, הלעד כי משגבי הלעד יהיה יעשן וכו׳ לקוט שושן, עין פקח תפלתי קח כמו חלב המדושן, בנה בית זבול וכו׳ והבשן, שפוט אלם וכו׳:

סתם מתחיל שוכן עד וכו' עד ובורא את הכל. ואח"כ מתחילין כאן:

אור עולם באוצר חיים אורות מאפל אמר ויהי:

יוצר ל"א א"ב

אל מתנשא לכל לראש. בחר באום דלת ראש. כבכורה בתאנה בראש: קיבה אל ואותה דרוש. מכל אום לפרוש. לנשאה על כל ראש: ועלת תשית למעוד ראש. והיא תרים ראש. בכסא כבוד מרום מראש: כבודי ומרים ראשי. עתה יעבור בראשי. וידרשי ויבקשי. קדוש:

דבר בזה ספר. וקים באמרי שפר. למשולי עפר ואפר: היותם עותנים כפר. בלי דפי וחפר. בעד שונם לכפר: וצדקתם תכתב בספר. בזכרון הספר. למנותם עם נם אנכי עפר ואפר: זה אלי נם לאבי חוזה. והראהו כמין מטבע אש במחזה. וגם הכל יתנו בזה: חסדים יושת בזה. ואחד מהם אל יתבזה. וצורם יחזה: טובות יוטבו על זה. ושכינה יזכו לחזה. ועמים רבים יזה: יחיד שוכן רומה. התנה בתורה תמימה. ליונה שהיא תמה: כל העובר בימה. ישקלו שקל בלי מהומה. מחצית השקל תרומה: לטובתם בלי לעלמה. ותהיה לה כחומה. תלה ארץ על בלימה: מבן עשרים שנה. יתנדבו בנתינה. פני שוכן מעונה: נשיאים ודכים במשענה. כלם ישוו בנתינה. בלי עוד להתמתנה: סלה יסכית תחנה. בכל עת ובכל עונה. ויתקיימו ברננה: על נפשותיהם יכפרו. וחטאתיהם יופרו. ובחלק טוב יספרו: פארם הכל יספרו. ושבח יתנו ויזמרו. והודיה לצור ישוררו: צריהם ימעטו ויחסרו. ועל צואריהם יגברו. ובשבע שמחות יתחברו: קהלם להתחזק בתעודה. בלי עוד למעדה. בהקריבם זה לעבודה: רם עמם העדה. באהבה ובחמדה.

כל בו

אל מתנשא. התחיל הפייטן בל' הפרשה כי תשא את ראש והוא ל' התנשאה לכל נראה: בחר באום דלת ראש. כלומר שישראלים כשהיתה דלי הסגן ומתי מספר כשירדו למצרים בשבעים נפש: כבכורה בתאנה. כמו שרואה תאנה אחת באילן שמתבשלת קודם לאחרות שהוא חומד אותה. והוא לשון הכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה: מכל אום לפרוש. שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי: בכסא כבוד מראש. ביהמ"ק שנקרא כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו: יעבור בראשי. ויגאלנו שנא' ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם: וידרשי ויבקשי. לקנאת מקנאות: בזה ספר. בפ' שאלה שמות: וקים באמרי ספר. במגלת אסתר שהיתה כהשוה לבם בזכות שקל כסף כשורים: למשולי עפר ואפר. לזרע אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר: בלי דופי וחפר. כדי שיהיו בלי בושת וחרפה שמעשה שגגה: וצדקתם הכתוב בספר. שנא' וצדקה תהיה לנו וגו' וכתיב ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון: אבי חוזה. מרע"ה אב לנביאים והחוזים: אל יתבזה. שלא יהא מבוזה בפני העכו"ם מאחר שכולם יתנו בשוה: טובות יוטבו. על זה שנמשך כסף השקלים היו קונין קרבנות צבור וע"י הקרבנות ומי' שורה השכינה שנקראת טוב שכינתו בביהמ"ק שנקרא הר הטוב והלבנון: ושכינה יזכו לחזות. ע"י הצדקה שנאמר אני בצדק אחזה פניך וגו': כל העובר בימה: כהנים לוים וישראלים שכולם עברו בים וכדאיתא בירושלמי דשקלים זה יתנו כל העובר. כל העובר בים סוף יתן. והזכיר ל' יונה תמה שהיו אצל הים דומין ליונתי בחגוי הסלע כמפורש באגדה: ישקלו שקל. כדי שיהיו בלי מהומה. שנאמר ולא יהיה בהם נגף: נשיאים. עשירים: ודכים. עניים: להתמתנה. מלשון מתון שלא ישב עוד בנתינת צדקה כדי שיסכים ויקבל ויאזין תפלתם: קהלם. של ישראל: בתעודה. התורה שקורין בתורה פ' שקלים בכל שנה: בלי עוד למעדה. שלא ימעדו ויפלו רגלם ל' מעדו קרסולי: בהקריבם. יחשב להם

בִּישִׁיבָה וּבַעֲמִידָה: שָׁם בְּחַיִּים הַתְּמִידָה. בְּכָל־כְּלוּל חֶמְדָּה. לַזָּר בְּלִי לַעֲבוֹדָה: יוו תָּמִיד תִּהְיֶה לְזִכָּרוֹן. לַחֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן. בְּכִפּוּר וְיִתְרוֹן. לִפְנֵי מָרוֹם וְקָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳

אופן ואם הוא ר״ח אומרים אופן של ר״ח:

כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמֵם וְיִתְנַשָּׂא. בְּגוֹי אֲשֶׁר לְפָנָיו מַתְמִידִים וְהוּא לָהֶם מַחֲסֶה. וְעַל פִּשְׁעֵיהֶם אַהֲבָה מְכַסֶּה. וְהַכֹּל יְרוֹמְמוּהוּ כְּסוֹבְבִים כִּסֵּא:

זולת פיוטי ע״ז א״ב והחיות וכו׳ ע׳ זולתך:

אַתָּה אָהַבְתָּ עַמֶּךָ. בַּעֲבוּרָם יָרַדְתָּ מִמְּרוֹמֶךָ. גָּזַרְתָּ לָהֶם יָמֶּךָ. דִּבַּקְתָּם בְּאַהֲבַת שְׁמֶךָ. הֵם נַחֲלָתְךָ וְעַמֶּךָ. וּמַתְמִידִים לְרוֹמְמֶךָ. זְכוֹר בְּרִית נְאֻמֶךָ. חֲמוֹל וְקָרֵב לָהֶם יוֹמֶךָ: טוֹב נָמַתָּ לְאַדִּירִים. יִשְׁקְלוּ כֶּסֶף כִּפֻּרִים. כֹּפֶר עָוֹן מְכַפְּרִים. לְעֵד יָהּוּ מְשֻׁפָּרִים: מִנְיַן מָעוֹת עֶשְׂרִים. נְתִינַת עֲנִיִּים וַעֲשִׁירִים. סְמִיכַת כָּל־הַנִּסְפָּרִים. עוֹלְצִים בְּכָל־עֲבָרִים: פְּקֻדֵיהֶם וּשְׁמוֹתָם. צְבָאָם וְרִבְבוֹתָם. קוֹמָם בְּמִתְנוֹתָם. רָם הַשּׁוֹכֵן אִתָּם. שִׁבְטֵי שְׁאֵרִיתָם. תְּהִי תִקְוָה לְאַחֲרִיתָם. תִּפֶּן לְבִרְכָתָם. כִּקְרִיעַת יַם סוּף וּכְמַכַּת בְּכוֹרִים שֶׁנְּאָדָם לְהַכּוֹתָם: עזרת וכו׳

סמן מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן ואח״כ מתחילין כאן:

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

כל בו

לימוד תורתם ותפלתם כאלו הקריבו שקלים לעבודה: בכפור ויתרון. שיהא להם יתרון כפרה גם לפני הקדוש ברוך הוא: כסובבים כסא. כמלאכים: מסוד חכמים ונבונים. כצ״ל בי״ד. ופתח הפתיחה הזאת לפני הפיוטים הנאמרים בחזרת הש״ץ. כי בימי קדם נחלקו חכמי ישראל הגאונים אם מותר להפסיק קרובות ופיוטים באמצע התפלה, ויסוד מחלוקתם משום דאמרו רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות, וכתב ע״ז רבינו חננאל ז״ל קים להו לרבנן דליחיד, אבל שאילות שואלין הצבור כגון זכרנו לחיים שרי דהא שלש אחרונות כלהו שבחא נינהו ושרי דשאילות צבור הן, ועוד כתב דאסור לכל מ״ן דמשני או מוסיף או גורע בשלש ראשונות מן המטבע שטבעו חכמים בברכות, ואלו החזנין שמניחין מטבע הברכות ואומרין קרובות לאו שפיר עבדי, עכ״ל. אבל רבינו גרשום מאור הגולה ז״ל בתשובתו המועתקת בשבלי הלקט ענין תפלה סי׳ כ״ח כתיב וז״ל מה שהורה לכם החבר שלא להפסיק קרובות בתוך התפלה בחגים ומועדים ובר״ה ויוה״כ ואפי׳ זכרנו לחיים לפי שאינו מעין מגן, שאלה זו נשאלה לפני רב כהן צדק ז״ל והשיבתו והתיר לשאול אדם בשלש ראשונות ובשלש אחרונות ולומר זכרנו לחיים במגן כמנהג שלנו אתם שתים כי הוא מנהג ישיבה שאנו שואלים במגן זכרנו ובאתה גבור מי כמוך ובמודים וכתוב לחיים ובשים שלום בספר חיים מר״ה עד יוה״כ, ואם הא דרב יהודה דאמר אל ישאל אדם צרכיו כו׳ הלכה הוא אם כן אנו עושים שלא כהלכה, אלא אין אנו חוששין על הלכה זו, דרב יהודה לא דיבר אלא בצרכי יחיד כדאיתא במסכתא ע״ז היה לו חולה בתוך ביתו וכו׳ אבל צרכי צבור שואלין כגון זכרנו לחיים ובספר חיים. ועוד השיב רב נטרונאי גאון ז״ל שאומרין פיוטין באבות ובגבורות ובכל תפלה ותפלה דלכל רגל ורגל מעניינו ומרבין בו דברי אגדה, ובחנוכה ובפורים אומרין בכל ברכה וברכה מעין אותה ברכה ובר״ה ויוה״כ דברי רצוי וסליחות ובתשובה גאב דברי הרבן הבית הרשות בידו, ועיקר שאומרין בכל ברכה וברכה מעין פתיחתה וחתימתה של ברכה, ובאמצע אומרין דברי אגדה ודברי שבח של הקב״ה שפיר דמי, וגם יש לנו ללמוד מן הפייטנים הראשונים שהיו חכמים גדולים, הרי ר׳ ינאי *) שהיה מן החכמים הראשונים ופייט קרובות לכל סדר וסדר של כל השנה, וגם ר׳ אלעזר בר׳ קליר מן החכמים הראשונים ופייט קרובות לכל הרגלים והזכיר באבות ובגבורות דברי אגדה וענינים הרבה, וגם רבינו קלונימוס ז״ל שחכם גדול היה ופייט קרובות לכל הרגלים והזכיר בם אגדה וענינים הרבה, ור׳ משולם בנו ידענו שחכם גדול היה ופייט קרובה לגוס כשר ונתון הברכה אחר ענינים הרבה, ובסוף סמוך לחתימת

*) הגה״ה ע״ז נדפס בסוף היוצרות.

אז מאז זמות בכל־פעל. במספר במשקל כל לך להעל. גרת רבן למשוי
ממי שעל. דעת מפקד יפי פעמי נעל: העל המירו כבוד רע בבעל.
וזה ללא זה פצתו במעל. זנחו בחרון אף לנגף ונעל. חל בעדם חבר ותצרי
תעל: טרח משאם הגד לו שאת. ישרם להליץ תלוי ראש לשאת. חזן כפרם
פץ תת לאמים משאת. לנטלם לנשאם בכי תשא את:

ראשי על כל־ראש נשאת. גוי על גפי מרומי קרת התנשאת. חזן אהבה על
כל־פשע כסית. בגין צל ימינך לגוני התנשאת. ברוך אתה יהוה
מגן אברהם: אתה גבור עד להחיות מתים

מעתיק פלוסים צר ובורא רוח. ממדד ומשקל נזל עם רוח. נגף לבל יזיק
לנדכאי רוח. נובבתם תת פדיון לכל־רוח: שריג זד שעיר טרם

עיון תפלת

הזכיר מעין הברכה, ויש ללמוד מזה ולא לבטל קרובות שהן שבח הקב"ה. ככ"ל תשובת רמב"ם ז"ל. ולפיכך כשמתחיל החזן לומר הפיוטים, כדי להסיח דעתם של הצבור שלא יתלוננו עליו איך הוא מרשה לעצמו להפסיק באמצע התפלה בג' ראשונות — הוא מתנצל לפניהם ואומר כי לא מדעת עצמי אני עושה זאת אלא מיסוד חכמים ונבונים שהם מרוב חכמתם יסדו לומר כך, וכדי שלא תחשב ההקדמה הזו להפסק לפיכך הוא מזכיר גם בה דברי שבח להודות ולהלל פני שוכן מעונים:

אז מאז זמות בכל פעל. כאשר עלה על לבך לחשוב על דבר פעליך והעלות לך על הנמצאים מן האין אז כיון שיהיו כלם במספר ובמשקל לך שדף וגרשון: גרת. הגדת: למשוי ממי שעל. למרע"ה המשוי מן המים שנאמר בהם (ישעיה מ, יב) מי מדד בשעלו מים: דעת מפקד יפי פעמי נעל. לדעת את כנון מספר בני ישראל שכתוב בהם (שה"ש ז, ב) מה יפו פעמיך בנעלים. ירצה — מאז עלה במחשבתך לקרוא את העולם היו ישראל ראשית הגתך, ולפיכך גלית למשה רבינו ע"ה תומ"י למנות מספרם: העל המירו כבוד רע בבעל. ולפי שהמירו כבודו של הקב"ה שנאמר בו (שם ה, טז) זה דודי וזה רעי: בבעל, בעגל: וזה ללא זה פצתו במעל. ובמעלה אשר מעלו פצו ואמרו זה אלהיך (נחמיה ט, יח) לשור אוכל עשב שאיננו זה כי אין בו ממש: זנחו בחרון אף לנגף ונעל. מנחו בחרון אפו של הקב"ה שנאמר (שמות לב, י) ויחר אפי בהם ואכלם, לנגף שנאמר (שם שם, לה) ויגף ה' את העם, ונעל, כי נעלה נעשו בם שנאמר (שם לג, ג) כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה: חל בעדם חבר. ויחל משה את פני ה' אלהיו (שם לב, יא), וחבר הוא אחד משמותיו של משה רבינו ע"ה: והצרי תעל. ורפואת מרע"ה היתה להם לתעלה: טורח משאם הגד לו שאת.

בשה"ר פ"ו סי' ג' א"ל הקב"ה בני הרבנין הם רגזנין הם סרחנין הם ע"מ כן תהיו מקבלים עליכם שיהיו מקללין אתכם שיהיו מסקלין אתכם באבנים: ישרם להליץ. להמליץ ישרם לפני: תלוי ראש לשאת. בפסיקתא דר"כ הוצאת בובר פסיקתא בפרשת שקלים סי' ה' בשעה שהביאו ישראל למלאכת המשכן ולאהל מועד ניתן להם תלוי ראש ע"י משה ואמר כי תשא את ראש. ולשון הזה בריש במדבר רבה פ"א סי' ה' רוממתי קרנם ונתתי להם תלוי ראש: כפרם פץ תת לאמים משאת. כמו שנאמר (ישעיה מג, ג) נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך. פץ בלשון הפייטנים דבר, ובמקרא (שופטים יא, לה) פציתי פי, והפייטנים רגילים להחליף גזרות בניהם זו בזו: משאת. מתנות נתונים לכל עובדם, וכמ"ש (ישעיה ס, יב) כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו: על גפי מרומי קרת. לה"כ (משלי ט, ג): התנשאת. לא ידעתי בכאן טעם ההתפעל: אהבה. עה"כ (שם י, יב) ועל כל פשעים תכסה אהבה: בגין צל ימינך. בנטון צל ימינך המגין עלינו ומציל אותנו מיד שבעים הזאבים: התנשאת. כמו שאמרו רבותינו (יומא ס"ט ע"ב) הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין שבעים אומות: מעתיק פלוסים. מעתיק ומסיע ממקומם ההרים אשר שקלם בפלס (ישעיה מ, יב), וכה"א (איוב ט, ה) המעתיק הרים ולא ידעו: צר ובורא רוח. עה"כ (עמוס ד, יג) יוצר הרים ובורא רוח: ממדד ומשקל נזל עם רוח. עה"כ (איוב כח, כה) לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה: נגף לבל יזיק. בויק"ר פט"ו סי' א' בשעה שהרוח יוצא מלפני הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו הוי זהיר שלא תזיק לבריותי: נובבת תת פדיון לכל רוח. דברת לתת פדיון לכל נפש: שריג זד שעיר טרם עבר. עד נסרס טלד

עָמַד. סְקַרְתָּ כִּי לְמוֹקֵשׁ וּלְצִנִּין יַעֲמֹד. עֲצַתְ זֶה לָזֶה שָׁמַע בְּמַעֲמָד. עָתוּד שְׁקָלִים מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ לִלְמֹד: פָּרָשָׁה זֹאת לַהֲגוֹת בְּקֵץ זֶה. פִּלְסֶיהָ לְהַקְדִּים לְפֶלֶס צַר וּבוֹזֶה. חזן צוּרַת מַטְבֵּעַ כְּחָז אֲבִי חוֹזֶה. צִוָּה צוּר לַצִּיר כֵּן תֵּת מַתָּן זֶה: שְׁמוֹ מְשֻׁתָּף בְּעַם לוֹ עֲמוּתִים. וְעָלָיו כָּל־הַיּוֹם הֵם מוּמָתִים. חזן יָעִיר וַיֶּחֱשׂוֹף זְרוֹעַ וְיָד מְמַתִּים. בְּזִיל נִטְפֵי לֶקֶשׁ לְהַחֲיוֹת מֵתִים: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קְצוּבָה הִיא זֹאת לְשׁוֹעִים וְדַלִּים. קְצִינִים וְרָשִׁים יַחַד בָּהּ שְׁקוּלִים. קָצִין לְבַל יָעוֹז מוּל מַקְהֵלִים. קְרָא לוֹמַר הוֹנִי פְּדָעַנִי[א] מְעֻקָּלִים: רַב עַם אֲשֶׁר לֹא יִסָּפֵר. רַב עַם צָעִיר מֵעֶשְׂרִים לְהִסָּפֵר. רְאוּיִם לָעֹנֶשׁ וָזֹהַר בְּסֵדֶר לְהִתְפַּקֵּד. רֶשַׁע וְכָל־פֶּשַׁע לְכַפֵּר וּלְהָפֵר: שְׁעוּרִים בְּזֶה שִׁעוּר בְּמִפְקַד לְהִגָּבֵר. שֶׁתִּילְמוּ לִנְשִׂיאַת רֹאשׁ אוֹתָם לְחַבֵּר. חזן שֶׁגְּלֵי כֶּסֶף כִּפּוּרִים כְּפָרָם לְהַדְבֵּר. שְׁמוּרִים לְזִכָּרוֹן תֵּת כָּל־הָעֹבֵר:

תְּמָרוּ מְאוֹ כָּל־עֲדַת קְדוֹשִׁים. תְּרוּם בִּשְׁלֹשָׁה פְּרָקִים תְּרוּמַת קֳדָשִׁים. חזן תְּבוּנָה לְבֶדֶק הַבַּיִת וְכָל־אִשִּׁים. תֵּת בְּיַד הַכֹּהֲנִים כֶּסֶף הַקֳּדָשִׁים:

[א] פדעני, כמו בפ"ן, עשה"כ (איוב לג, כד)

עיון תפלה

הגלגל מגוע שהו הוא סימן הרשע: סקרת. ראית מראה: עצת זה לזה שמע במעמד. השיאך יעצת אותנו במעמד הר סיני להשמיע על השקלים מר"ח אדר כדי להקדים שקלינו לשקליו: פרשה זאת להגות. לקרוא את הפרשה הזאת בזמן הזה: פלסיה. משקליה: צורת מטבע כחז אבי חוזה. כשראה משה אבי הנביאים את המטבע של אש אשר הראה לו הקב"ה: צוה צור לציר. אז צוה הקב"ה שר ישראל למרע"ה הציר הנאמן: כן תת מתן זה. כזה יתנו. וכן מפורש בירושלמי שקלים פרק א' ה"ו ובפסיקתא דר' שקלים סי' קמ"ד: שמו משותף. גם בקרובות יום שני של סכות בפיוט ארחץ בנקיון כפות יסד הגאירי "שמך נשתתף בשמנו" ובפיוט ונתנה תוקף לרבי אמנון "ושמנו קראת בשמך" והוא ע"פ דברי רבותינו במדבר רבה פ"ב סי' כ"א כיון שראה בלעם היאך משמרין ישראל אפי' המצות הקלות אמר מי יוכל לקלל את אלה ששומרין מצותיו ושמו משותף בהן. ושם פ"ט סי' ו' למען שמי אאריך אפי אלו ישראל שיחד הקב"ה שמו עליהם ושיתף שמו בשמם ישר אל, ובתנחומא פ' קדושים סי' ס' אבל ישראל נקראו על שמו של הקב"ה נקרא אלהים וקרא לישראל אלהים שנא' אני אמרתי אלהים אתם וכו': בעם לו עמותים. מתוכרים ומדוכאים: ועליו כל היום הם מומתים. שנאמר (תהלים מד, כג) כי עליך הורגנו כל היום: ויחשוף זרוע. עפ"ה (ישעיה נב, י) חשף ה' את זרוע קדשו: ויד ממתים. על שם הכתוב (תהלים ח, יד): בזיל נטפי לקש. כאילו היות גשמים: לשועים וקלים. השקל שוה לעשיר ולדל, כמו שנאמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט: קצין לבל יעוז. בשעה שהעשיר לא ירבה, כדי שלא יעוז לומר הוני פדאני, וכן כתב ר' טוביה בר' אליעזר ז"ל בפסיקתא זוטרתי "שלא יתגדל העשיר על העני" אבל בשאר מתנות וצדקות כתיב איש כמתנת ידו, עכ"ל: מעקולים. מעוות: ראוים לענש וזהר. מבן עשרים שנה ומעלה שאז נעשים בני עונשין ואחריות בב"ד של מעלה: בסדר להתפר. וגם בסדרי הכסיפי מלחמה ראוים הם להתחבר אל הצבא, כמו שנאמר ריש במדבר מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא בישראל. ואמר התנא באבות פ"ה בן עשרים לרדוף: שעורים בזה שעור. הקב"ה שיער בחכמתו שזה השיעור של מחצית השקל. במפקד להגבר. לא לבד שלא יתמעטו על ידי המנין אלא שיתגברו ויתוספו עליהם כהנה וכהנה: שתילמו. אפשר שכוון למה שאמרו במשנה שקלים פ"א כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו שוב אינו פוסק, וכ"כ בסדור דובר שלום. ויותר נראה כמו שכתב בספר נחל איתן על פי מה שאמרו במדבר רבה פ"ג סוסי' א' ד"א צדיק כתמר יפרח מדבר בשבטו של לוי וכו' שלא נבחר מכל השבטים לעמוד במשמרו אלא בשבטו של לוי הדא הוא דכתיב שתולים בבית ה':
תמרו. התמידו במנהג זה: תרום בשלשת פרקים. שקלים ריש פרק ג':

תמו

תחן באון פיד מים רפשנו. תבים ברדבינו ועוד בל־תכפישנו. חי תקרא דודך כמאז בו להחפישנו. נתת המון לאמים תחתו נפשנו:

תזכור להעלות נשואי רחם מדקים. תמוכים נזורים בדוד טוב עדים. חי תקף עז אדודך על ים. תזכור לעם מספרם כחול הים:

ימלך יהוה לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

מי יוכל לשער כל־הפקודים. אשר בחבל ובחלש לא נפקדים. ברית כרותה למו מאז בפקודים. לבל יחסר המזג מחמש פקודים: ואם כתרן וכנס ישרדו מפקדים. לא ימעטו מששים רבוא מפקדים. ואם לנגף ואנף באף מפקדים. כסף תת כפר הם מפקדים. ובכל־רגעי בקר נבחנים ונפקדים. ולי מה יקרו עלי הפקודים. אלה הפקודים והמתפקדים. שמור פקודים. ונפקדים ושוקדים. היות משקדים. ולך קודים:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

עיון תפלה

תחן באון פיד. שתהא בקשתו מלפניך כי תחן לנביא נחוק השבר אך נטבענו בטיט ורפש: ברדבינו. בשלותנו: בל תכפישנו. מלה"כ (איכה ג, טז) הכפישני באפר: נשואי רחם. ישראל הנשואים מני רחם (ישעיה מו, ג): נוזרים. מוכתרים, שאל נכנה שבשם מר: אדודך. שבחך: מי יוכל לשער כל הפקודים. מי יוכל לחשוב בדיוק כמה היה מספר בני ישראל: אשר בחבל ובחלש לא נפקדים. אשר לא נמנו בגורל, כי עד בן עשרים שנה לא נמנו וכן מששים שנה ומעלה לא נמנו, שנאמר כל יוצא צבא ואלה אינם יוצאים לצבא. ואלם ותבל הם לשונות גורל, ובילקוט במות רמז רס"ה ארבעה שמות נקראו לגורל חלש פור גורל חבל. ואני הדל בכל בית ישראל שערתי מספר מפקד השם היוצא ממצרים שלא בדיוק כ"כ. נתבונן בזה כדברי התלמוד (בכורות ה' ע"א) שאל קונטריקוס השר את רבן יוחנן בן זכאי בפרטן של לוים אתה מוצא כ"ב אלף ושלש מאות ובכללן אתה מוצא כ"ב אלף, אותן ש' להיכן הלכו? א"ל ג' מאות בכורים היו ואין בכור מפקיע בכור. ועי' במדבר רבה פ"ג סי' י"ד ופ"ד סי' ח'. היוצא מזאת כי על ג' מאות בכורים היו כ"ב אלף פשוטים, ולפי התבונן זה על כ"ב אלף ורע"ג בכורים היו 1,633353 וביחד עם הבכורים והלוים 1,67,926, ובצרוף הנשים שהיו לא פחות ממספר האנשים — יותר הרבה מן 3,356852, ובלא ספק מספר המסורה בשמ"ר רים פרשה מ"ב שהיו אז ס' רבוא זקנים ס' רבוא בחורים וס' רבוא נערים וכן בנשים עיי"ש. ובתרגום יונתן (שמות יב, לז) בר מטפלא חמשא לכל גברא, לדברי שניהם היו שש פעמים ששים רבוא, ולדברינו התבונן הזה מוכחר: ברית כרותה וכו' לבל יחסר המזג וכו'. שנאמר אתם נצבים היום כלכם (דברים כט, ט) כמספרכם זה שאתם היום יהיה קיים לעולם ועד ולא יחסר ממנו איש אפי' בשעה שחוטאים, ובבמדבר רבה פ"א סי' ד' וש"ה וכו' אל יחסר המזג אלו הסנהדרין וכו' בטנך ערמת חטים וכו' מה חטים כשהם יוצאין לזרע יוצאים במנין וכשהם נכנסין לגורן נכנסים ג"כ במנין כך ישראל וכו', ושבל הפייטן שהכוונה אל יחסר דרישא דקרא אכו"ה מילתא קאי גם לערמת חטים: מחומש פקודים. לבל יחסר המנין ממה שנזכר בחומש הפקודים הייגו ספר במדבר: ואם כתורן וכנס יושרדו. לה"כ (ישעיה ל, יז) ואפילו אם ישארו רק מעט לא ימעטו מששים רבוא: מפוקדים. מעוטים, מלשון עקודים נקודים: ואם לנגף. ואם עוד עליהם להפקד בנגף וחרון אף אז. כסף תת כפר הם מפקדים. נצטוו לתת כסף כפר נפשם, כי צדקה תציל ממות: ובכל רגעי בקר. שנ"ה (איוב ז, יח) ותפקדנו לבקרים לרגעים תבחננו: הפקודים והמתפקדים. ישראל והלוים כי בלוים נאמר לשון התפקדו: שמור פקודים ונפקדים. אנא ה' שמור את הפקודים אשר ישנם עמנו עומדים והנפקדים אשר נפקדו ממנו שמרם בשוכ"ב: ושוקדים היות משוקדים. ומתאמצים להיות משוקדים ומצוירים לשקוד במצות ובמעשים טובים:

[illegible], שם המחבר אלעזר בירבי קליר

אומן בשמעו כי תשא את־ראש. חל ויחת איך אותם ידרוש: לעם אשר לא ימד ולא יספר. איככה אספרם ולא נתנו להספר: עקדם כנאמר לו הבט וספר. שב ויושב אם תוכל לספר: זרעם כחול ימים וכוכבים ספורים. ואני איך אספרם ולעד פרים: רם חוה לו אות מספרם. איך למנותם ולעמוד על ספרם: בקר ראשי שמותם לחשבון תעלה. ומדת מנינם בידך אז תעלה: יקר שלישי בתוכם לא הפקד. כי לגיון מלך לבדו נפקד: רשום מבטן להפקד במשמרת הקדש. וצבאו ופקדיו נמנים מבן חדש: בשמעו אמר ונתנו איש כפר. פץ במה יתרצה אשכל הכפר: יציר מה יתן פדיון נפשו. וימצא חנינה פני שם נפשו: קדוש כחפץ להצדיק עם זה. כמין מטבע אש הראהו במחזה: למוד זה יתנו ולא יתמהמהו. ולכל יתנו את אשר נתנו: יה לא מצאנוך שגיא כח. כאשר נקית חטא גבורי כח: חזן רחום כרחמת נשואך בכסף כפורים. כן שעה שפתינו בשלום פרים:

חזן **אל** נא לעולם תוערץ. ולעולם תקדש. ולעולמי עולמים תמלוך ותתנשא. האל מלך נורא מרום וקדוש. כי אתה הוא מלך מלכי המלכים. מלכותו נצח. נוראותיו שיחו. ספרו עזו. פארוהו צבאיו. קדשוהו רוממוהו. רן שיר ושבח. תקף תהלות תפארתו:

חזן וקהל עד אשא ראש. כמו מראש. להקדיש לקדוש:

חזן וקהל עד במאזני צדק. יכריעני לצדק. נורא וקדוש:

עיון תפלה

אומן. זה מרע"ה ע"ש הכתוב כאשר ישא האומן את היונק (במדבר יא, יב): **חל ויחת.** בילקוט ריש פ' כי תשא אמר הקב"ה למשה לך מנה את ישראל אמר משה לפני הקב"ה כתיב והיה זרעך כעפר הארץ וכתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים ואתה אומר לך מנה את ישראל, איני יכול לעמוד על מנינם. א"ל הקב"ה לא כמו שאתה סבור אלא אם בקשת לעמוד על מנינם של ישראל טול ראשי אותיות של שבטים ואתה עומד על מנינם רי"ש מראובן נ"ן מנפתלי ש"ן משמעון יו"ד מיהודה יו"ד מיששכר יו"ד מיוסף ז' מזבולון דל"ת מדן ג' מגד בי"ת מבנימין אל"ף מאשר (כל אות נחשבת למספר אלפים) הרי תרג"ן אלפים ואותן ג' אלפים שנשתיירו הן שנהרגו על עון העגל, ע"כ: **עקדם.** פירוש זה אברהם: **יקר שלישי.** השבט השלישי היקר הוא שבט לוי: **לגיון מלך.** חילו של מלך מלכי המלכים הקב"ה: **רשום מבטן.** נרשם בקדושה בעודו במעי אמו, כמו שאמרו בבמדב"ר פ"ג למוד השבט הזה להיות הקב"ה מונה אותו עד שהן במעי אמן: **במה יתרצה אשכול הכופר.** במה יתרצה ויתפייס הקב"ה שנקרא אשכול הכפר (שה"ש א, יד). ובתנחומא כי תשא סי' ו' כיון ששמע משה כן נתירא ואמר שור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו וכו' ככר מניח שפדיון נפשו של אדם ככר כסף שנאמר והיתה נפשך תחת נפשו או ככר כסף תשקל וכו' ממונית גם רע שנאמר וענשו אותו מאה כסף וכו' מן האונס למד משה כתיב באונס ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף וכו' משור נגח למד משה שנאמר כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו, א"ל הקב"ה חייך לא ככר כסף ולא מאה כסף ולא חמשים כסף ולא שלשים שקלים אלא זה יתנו, ע"כ: **ולא יתמהמהו.** לא יתמהמהו שהות: **יתנו.** יספרו: **לא מצאנוך שגיא כח.** עפ"ה (איוב לז, כג) שדי לא מצאנוהו שגיא כח, לא מצ"מ שתכביד עלינו כרוב כחך. ובפסיקתא בפ' שקלים הובאת בוכר ס' קס"ח אין הקב"ה בא בטרחות על ישראל, ובשמו"ר פל"ד סי' א' לא בא על האדם אלא לפי כחו עיי"ש: **שפתינו בשלום פרים.** תבעה אל תפלתנו אשר בה נשלם את הקרבנות, על שם הכתוב (הושע יד, ג) ונשלמה פרים שפתינו:

אל נא לעולם תוערץ ולעולם תקדש. לפי שבשביל אריכות הפיוטים מאחרים אמירת הקדושה לפיכך תקנו הפייטנים לומר פסח זו שהוא כעין קדושה:

עד אשא ראש. הוא סיום לפיוט אומן בשמעו, כלומר

מיוסד ע"פ א"ב

אלה אזכרה את אשר נעשה. בהיותי בטח ושקט בנכון ונשא. געלתי
בעבר ושקלי איך אשא: די שקלי עד לא שקלתי. הנם לכם עובד
היום שקלתי. ובחטא עול שקל לרשע נשקלתי: ומי ללא תתי לשכני בגילה.
חבתי לתשלום דרכמון לעולי גולה. טבעו גם הם והערמתי מגלה: ישר
שלש קפות משלשות סאים. כנוסות למקח שי מראים ושיים. לקחו ואין
עוד בצעי נשאים: מדת שופרות תקלין חדתין ועתיקין. נדבות אשר בם
היו מעתקין. סרו כמה מני והדברים עתיקין: עצם המון חוגג ושוטף כנהר.
פזר ונותרתי כתרן בראש ההר. צדק מלוני שערר כתל הר: קן צפור קרא
למרום הרים. ראש נשואיך כמאז בו להרים. שבעה ושמנה עליהם
לראש תרים: חזן עד אשא ראש. כמו מראש. להקדיש לקדוש:

חזן ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

סלק
אז ראית וספרת והכנת וחקרת. ומדדת וכלת ושקלת ואמדת וצברת

עיון תפלה

כלומר שעה אל תפלתם וקבל אותם במקום הקרבנות על אשר אזכה לבוא לשאת ראש כמו מראש בימי קדם, או על אשר יכריעני לצדק ולזכות ויגאלני גאולה שלמה ויבנה בית המקדש במהרה בימינו — אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים:

בנכון ונשא. בטוח ושאנן בבית המקדש שכתוב בו נכון יהיה הר בית ה' וגו' ונשא מגבעות (ישעיה ב, ב): געלתי בעבר. נפלתי ונזרקתי מארץ ישראל לעבר הנהר כלומר בחוץ לארץ, מלשון שורו עבר ולא יגעיל (איוב כא, י): די שקלי עד לא שקלתי. בעת שלא בקשתי לשקול די שקלי (שעור מחצית השקל): הנם לכם. נתחייבתי לתתם למסים וארנוניות: ובחטא עול שקל. בשביל שחטאתי עול במדות ובמשקלות: לרשע נשקלתי. נמסרתי בידי רשע כמו שאמרו רבותינו במדרש רות פרשה א' סי' ב' אם ראית דור שמדותיו של שקרים מלכות באה ומתגרה באותו הדור שנאמר מאזני מרמה תועבת ה' וסמיך ליה בא זדון ויבא קלון, ובפסיקתא דרב כהנא הוצאת בובר פסיקתא דפ' זכור ס' ע"ד לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן וכתיב בתריה זכור את אשר עשה לך עמלק: ומי ללא תתי לשכני בגילה. בשביל שלא בקשתי ליתן מחצית השקל שהוא שני זוזים: חבתי לתשלום דרכמון לעולי גולה. בבנין הבית השני כמו שכתוב (עזרא ב, סט) ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים: טבעו גם הם. גם הדרכמונים ההם טבעו בחרבן הבית: והערמתי מגלה. ואז נשארתי עירום ועריה מבלי מנוה זו: משולשות סאים. שקלים פ"ג מ"ב בשלש קופות של שלש שלש סאין תורמין את הלשכה: כנוסות למקח. נאספות לקנות בהם קרבנות צבור פרים וכבשים: לקחו מאתנו ואין עוד בצעי נושאים. אינם מכפרים עוד על עון בצעי: תקלין חדתין ועתיקין. שם פ"ו מ"ה י"ג שופרות (קופות) היו במקדש וכתוב עליהם תקלין חדתין ותקלין עתיקין: אשר בהם היו מעתקין. בסבת אלה הנדבות עתקו וגם גברו חיל, מלשון הון עתק (משלי ח, יח): סרו וכו' והדברים עתיקין. נה"כ (דה"א ד, כב) כל הדברים היקרים האלה סרו ונעתקו ממני: עצם המון חוגג. כפרש"י (תהלים מב, ה) המון חוגג היו עולים לרגל והולכים לחוג ועל ככה יסד הפייט עצם המון חוגג ושוטף כנהר, עכ"ל: צדק מלוני. כמו מלון צדק שהוא ביהמ"ק אשר צדק ילין בו: שערר. נחרב מלשון שמה ושערורה (ירמיה ה, ל): קן צפור. ישראל: קרא למרום הרים. כנס אותם לבית המקדש שנקרא מרום הרים (מ"ב יט, כג): ראש נשואיך כמאז בו להרים. וכן תרים ראשם של נשואיך הם ישראל הנשואים מני רחם: שבעה ושמונה. רומז על המקרא (מיכה ה, ד) והקמונו עליו שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם וכמש בסוכה נ"ב ע"ב:

אז. בתחלת בריאת העולם: ראית וספרת וכו'.

מצאתי בהקדמת הגאון ר' ישראל זצ"ל בספרו פאת השלחן בשם רבינו אליהו גאון ז"ל ששאלו אותו תלמידיו מה המה כל כך תיבות? והשיב שהם ל"ט תיבות ובהם מרומזים ל"ט מלאכות של מעשה בראשית שבהן ברא הקב"ה את עולמו ומכולן שבת ביום השבת ולכן נאסרו לנו ל"ט מלאכות בשבת, עכ"ל. ואני מוסיף טעם על דבריו, שלפיכך אנו לומדים מלאכות שבת ממלאכת המשכן, כי טעם שביתת שבת לפי שהשבת אל מכל מלאכתו

ופקדת וחשבת וסכמת ומנית וספרת וקצבת וחרצת וגזרת וטפחת ושערת והבטת והבנת והשכלת ושרת וסקרת וכתבת וחטמת וחקקת וצינת וחרת ולמדת והודעת וחוית והורית וגזרת וצוית וקראת ועניית ודברת ואמרת: כל־מנין ומפקד וחשבון ומספריו. כל־משקל ופלס וכים וגזוריו. כל־כיל לח ויבש ומשוריו. כל־קו וקצב ומדד ושעוריו: היך לדקדק חשבון לכל־דבר. לבל יגלם חשבון וישטף ויעבר: מתחיל במדידה מחמש מאות שנה. עד שהוא מכלה באצבע הקטנה: דרך יום הוא בעשר פרסה. וארבעת מיל היא כל פרסה: ומדת המיל שבעה ומחצה רים. ובשלשים קנים הוא קצב הרים: ושעור הקנה שש אמות וזרת. וכל־אמה מודדת שליש בזרת: והזרת מותחת עד שנים בסיט. וארבע אצבעות הוא הטפח והסיט: וכמו נתנה מדה למדידת הארץ. כן נתן כיל לתולדות הארץ: מתחיל ממאה וששים ושש שנה. עד שהוא מכלה בשתות אצבע קטנה: זה הים הגדול בשליש יושב. במאה וששים ושש ועוד מתחשב: ועמקו בעשרים וארבעה למטת סוף. וסוף בשבעים ושנים לעגל גיחון. וגיחון מכפיל ששים במדת פרת. והפרת תקפו כנגד שני הנהרות. ושני הנהרות מעדיפים באורך הירדן. והירדן מרחיב חמשה כים הזבול. וים הזבול מאה וחמשים מקואות. ומדת המקוה כשני חמרים ביבש. ושעור כל־חמר כשני לתכים. וכל־לתך יכיל חמש איפות. וכל־איפה עושה עשרה עמרים. וכל־עמר שבעת רבע וכלה. והכלה אחד כמאה ועוד בסאה. וסאת יבש חסרה שליש בלח. וסאת הלח אחד משלשה בבת. וכל־בת מחזקת ששה בהין. וההין כדו שנים עשר לג ועוד. הלג מתחלק לארבעת רבעים. ורבע מוכן לרבוע כוס ישועות. והכוס

עיון תפלה

בבריאת עולם, ומי בא בסוד ה' לדעת איזה מלאכה הוצרכה בבריאת העולם ונשבת ממנה ואיזה מלאכה לא הוצרכה שם ואין צריך לשבות ממנה, ובאשר ידעם מדברי רבותינו הקדמונים ז"ל שהמשכן היה מכוון כנגד כל העולם כלו, א"כ כל מלאכות המשכן היו ג"כ בבריאת העולם, לפיכך עלינו להתבונן במלאכת המשכן למען דעת מלאכות הבריאה: וספרת. עה"כ (איוב כח, כז) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה: וכלת. לשון מדידה כמו וכל בשליש (ישעיה מ, יב): וסכמת. לשון תכן וחשבון, ותכן לבנים (שמות ה, יח) ת"א וסכום לבנין: וחרצת. חתכת: ושרת וסקרת. לשון ראיה: וגזרת. גם לעיל חבר הפעל הזה אחר וחרצת: וכים. לשון משקל כי אבני המשקל נתונים בכיס כמו האוכל במאזני רשע ובכיס אבני מרמה (מיכה ו, יא): כיל וכו' ומשוריו. כיל ומשורה הם מדות: לבל יגלם חשבון. לשון רש"י (ב"ק קי"ג ב') יגלים יכשל ויוסיף לתבוע מה שלא נתן: וישטף ויעבר. מלשה"כ (דניאל יא, י) ובא בוא ושטף ועבר: דרך יום הוא בעשר פרסה. מהלך אדם בינוני, ובב"ב (ל"ח ע"א) לא אמרו שלש שנים אלא כדי שילך אדם באספמיא ויחזיק שנה וילכו ויודיעו שנה וכו' ופרשב"ם ויותר משנה אין דרך בנ"א להרחיק מביתם, ולכן אומר לי שרח"ל דברו תמיד מהשבון הבינוני הרגיל והשכיח, ולפי חשבון הבינוני אין אדם יכול להרחיק מביתו יותר משנה, כי מדה כדור הארץ (בקו הסובב) קבלו רז"ל (פסחים צ"ד ע"א) שהוא אלפי פרסה, והגיע ג' אלפים, א"כ המרחק היותר גדול ממקום עמידת האדם בלוא מקום בכדור הוא ג' אלפים פרסאות, ומדת שנת ישראל היא שנ"ד יום לא מהם נ"ד יום לשבתות ומועדים ונשארו ש' יום ימי הליכה, ומהלך אדם בינוני י"ד פרסאות, א"כ לא יוכל ללכת בשנה תמימה רק ג' אלפים פרסאות שהוא המרחק היותר גדול: שבעה ומחצה רים. (ב"מ נ"ג ע"א) שיערו חכמים אחד מז' ומחצה במיל הוא ריס: ורבע מוכן לרבוע

סבב אצבעים על אצבעים. ועל גבה חסר שתות מאצבעים: וכמו נתן כיל לתולדות הארץ. כן נתן קץ לימי הארץ: מתחיל למנות מששת אלפי ארץ. עד שהוא מכלה ברגעי ארץ: כי (כל־)העולם כלו ששת אלפים. עושים חמשה ושתי ידים מחזורות. ומנין המחזור בעשרים ושנים יובלות. ושנה היובל שבע שבתות השנים. ושבתות השנים בעשרים ושמונה תקופות. וימות התקופה תשעים ואחד יום ושליש. ועונות היום חמש מאות ושבעים ושש. ורגעי העונה כעונות כל־היום. והמדקדק מחלק הרגע לכמה רגעים: וכמו נתן חשבון על כל. כן נתן משקל ופלס לכל: מתחיל מככר עד פרוטה הקטנה. ככר הגדול כגדל שני מנה. (נוסח הגר״א ככר הגדול כגדל שתים מנה. והמנה מתחשב בעשרים וחמש סלע והסלע וכו׳ כי בקע ושקל חכל אחד.) והמנה עולה עד ששים שקל. והשקל מתחשב בעשרים וחמש סלע. והסלע חציו בקע ורביע זוז. והזוז מתחלק לפלג וחמשו מעה. נמצא הזוז חמש מעות כסף. והמעה שתי פונדיונות באסר דת. והאסר עולה עד שמנה פרוטות. נמצא הבקע כארבע מאות פרוטות. והם בכתב חרוטות. וכפה מפרטות: ועד כקים שאנוש יכול למנות. נמסר לו למדוד וגם למנות: לפי כחו ולפי מעוט חילו. הקצב לו מעוט הון שקלו: ולפי שכלו כן יהא הלולו. גדול אדונינו ורב כח חילו. (לכן) על כן אוחיל לו: כי מדתו ושקלו לפי גדלו. כל־אוצרות שלג ורוח פלס במשקלו. ומי בראשית מדד מלא שעלו. ושמי רום תכן זרתו מלא. וכל־הררי קדם באצבעו שקלו. וגבעות עולם תמך בהוד אגדלו. גיא וכל־עפרה בצרדה הכילו. לחולל תבין מימנת הבין לו: נמצאת כל־מדת יצירת עולמו. כמלא פסת יד היא רשומו. וכקמיע ביד גבור בזרוע רוחבו. ואין לקצוב רב מחקרי תעצומו. אשר מדד וקצב ושער במרומו. על כל־מדת כסאו והדומו: מדת בת מלך בכל מעלה. בארך ברחב בעמק בגבה מתעלה. כי יש קץ לכל־תכלה. ואמרה רחבה לעד לא כלה: מדת עולם כמלא פסת יד. ומדתה נתונה בימין וזרוע ויד: מדת עולם כמזרת ועד אגדל. ומדתה בקן אשר מאד גדל: מדת עולם נמדדת בשליש אמה. ומדתה עולה ונוסבת כאלפים אמה: במראה המדה אשר ציר ראה. מגלה עשרים על עשר אמה. עפה ארבעים על עשרים ושמונה מאות אמה. (נ״א עפה ארבעים על עשרים אמה. ארבעים מעשרים שמנה מאות אמה). וכל־העולם

עיון תפלה

כוס ישועות. הרביעית היא מג׳ הכוס שמותין בליל פסח שמספרין עליו ישועות ה׳ :- ועונות היום תקע״ו. בתוספתא ריש ברכות עונה אחת מכ״ד בשעה ושעה אחת מכ״ד בעונה ורגע אחד מכ״ד בשעה: ולפי שכלו כן יהי הלולו. כמו שנאמר (משלי יב, ח) לפי שכלו יהולל איש: לכן על כן אוחיל לו. וכן נאמר (איכה ג, כד) על כן אוחיל לו:

ושמי רום תכן זרתו מלא. עפ״מ (ישעיה מ, יב) מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן: גיא וכל עפ״ה בצרדה הכילו. ביומא י״ט ע״ב אמר נרדם אמר רב יהודה צרתא דלא מלי פיה נדל, ועי׳ מש״כ התוס׳ על דברי ספיקן בעירובין כ״א ע״א ד״ה אחד: מדת בת מלך. מדת התורה: אשר ציר ראה. הוא זכריה הנביא (זכריה ה, ב):

ובימינם

בדו בשליש אמה: נמצאת דת במדותיה רחבה וארכה. אלפים וארבע מאות בעולם מאריכה. והיא נתנה לעולם מרפא וארוכה. ובימינה קוצבת כל ימי ארכה. ובשמאלה שוקלת עשר וכבוד וברכה: והיא הודיעה את כל חביון סתרות. והיא קצבה כל מדות ספורות. והיא פתחה את כל סגורות. והיא שקלה ואצרה את כל אוצרות: והיא חקרה המון מפקד תחתונים. והיא נתנה מספר גדודי עליונים. והיא שערה קומת אלפי שנאנים. אשר זה מזה בקומתם משנים: יש כמדת הים הגדול קומתם. ויש כחללו של עולם הקמתם. ויש כמלא כל העולם תקומתם: יש לשתי טישות חמשים עולם. ויש לטישה אחת עפים עולם. וכל אחד ואחד במחנהו נעלם. ובמחיצתו צג וחש ודומם ונאלם. עד יתן רשות מלך העולם. וחשים עד ימליכוהו עם עולם. ואז יפצחו לפאר אלהי עולם: ומשהם מפארים עוד לא שונים. כי בנהר די נור שחים ונתנים. ועוד מנו נחצבים ומתחדשים כראשונים. שבח והלל ורן לאל משננים. וכפי קשת עם כנף רננים. זמר ושיר ועז ורנן מרננים. ושרפים המעלים על כל שנאנים. שש שש כנפים בגוים תנונים. ממעל ליושב ערבות בכם נתונים. וליושב על כסא בחילה מגננים. מצוא חן בנגונם הם מתחננים. וקדם לכל צבא מעל עונים. ושילוש קדשה לכם ונשא נותנים. כורעים ומשתחוים המונים המונים. לנערץ בסוד המון גדודי עליונים. ונקדש באלפי רבבות תחתונים: ככתוב וכו׳

מוסף לפרשת שקלים

ש״ץ מתחיל ברוך אתה עד מלך עוזר ומושיע ומגן ואומרים זה:

סימן א״ב ואחרי התחרוזים כ״פ הכתוב שה״ש א׳ י״ד:

אשכל. אווי תאות כל נפש. בצלו חמדתי שבת מצא נפש. בקשתיו ולא מצאתיו ופצתי בטפש. חמק עבר מלהדריך לי חפש. גזלתי שקלי מתת כפר נפש. וטבעתי במי צול בטיט

עיון תפלה

ובימינה קוצבת וכו׳ ובשמאלה שוקלת וכו׳. עפ״ה (משלי ג, טז) ארך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד: יש לשתי טיסות וכו׳. (ברכות ד׳ פ״ב) מיכאל באחת גבריאל בשתים אליהו בארבע: וחשים עד ימליכוהו עם עולם. בב״ר פס״ה סי׳ כ״א בשעה שישראל אומרים שמע ישראל המלאכים שותקין ואח״כ מרפים כנפיהם ומה הן אומרים ברוך כבוד ה׳ ממקומו וברוך שם כבוד וגו׳: ומשהם מפארים עוד לא שונים. בחגיגה י״ד כל יום ויום נבראים מלאכי השרת מנהר די נור ואמרי שירה ובטלי שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך: אשכול אווי. הקב״ה שהוא אשכל הכל, ובשבת הוא כ׳ אשכל הכופר מי שהכל שלו מכפר לי וכו׳: בצלו חמדתי שבת וגו׳. עפ״ה (שה״ש ב, ג) בצלו חמדתי וישבתי: ופצתי בטפש. דברתי בקשות שהם לטעות אלה אלהיך: חמק ועבר כלהדריך לי חפש. פי׳ קבלת התורה קבע לי דרור משעבוד מלכיות ושמי׳ ממלאך המות כמ״ש רבותינו (פ״ה ס׳ פ״א) אני אמרתי אלהים אתם וגו׳ חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון, ובשמו״ר פל״ב סי׳ א׳ אלו שקבלו ישראל התורה ולא היו עושים אותו מעשה לא היתה גלות ולא מה״מ שולט בהם וכו׳ חרות מגליות וכו׳ חירות ממה״מ וכו׳ כיון שאמרו אלה אלהיך בא מות עליהם: חמק ועבר. מלה״ל (שה״ש ה׳)

ותפש: חון אור פניך עלינו ארון נסה. ושקל אשא בבית נכון ונשא. ובצדק הנה ערך כי תשא. גוננו במגן אל רם ונשא: ברוך אתה יהוה מגן אברהם: אתה גבור עד להחיות מתים

הכפר. דעו דרשו מעל ספר. כמו הוא חרות באמרי שפר. התשירו בו פני נדמה לעפר. ויזכור לכם זכות נם אנכי עפר ואפר. ולא יהיה בכם נגף וחפר. בתתכם מתן זה לשם כפר: חון אור פניך עלינו ארון נסה. ושקל אשא בבית נכון ונשא. ובצדק הנה ערך כי תשא. החינו בגשם אל רם ונשא: ברוך אתה יהוה מחיה המתים: נעריצך. לדור ודור עד וקדוש אתה:

הודי. זכר־לי שקלי עפרון. אשר שקל אב במכפל חברון. חקר שקלי יבוס משביתי חרון. זכרה־לי עד לדור אחרון. טעם חין אשר אקרא בגרון. שעה מני אל בשובי לבצרון: חון אור פניך עלינו ארון נסה. ושקל אשא בבית נכון ונשא. ובצדק הנה ערך כי תשא. ונקדישך קדוש אל רם ונשא: ברוך אתה יהוה האל הקדוש: תכנת שבת עד מקדשי שמך (ובשר"ח אתה יצרת עד קבעת):

לי. ישא על אברת נשר. כי יגיד מליץ עלי שיח ישר. כפר משלו אתו־לו תשר. כי מלפניו הון וכבוד ועשר. להצדיק אנוש ולהמציא לו כשר. שת לו פדיון למצא אשר: חון אור פניך עלינו ארון נסה. ושקל אשא בבית נכון ונשא. ובצדק הנה ערך כי תשא. ענגנו בנפש אל רם ונשא: ברוך אתה יהוה מקדש השבת (לשר"ח וישראל וראשי חדשים): רצה עד לציון ברחמים

בכרמי. מלון בין שני שדי. ארבע מאות ועשר הלינותי שדי. נח

עיון תפלה

ס, ו) ודודי חמק עבר: ושקל אשא בבית נכון ונשא. אבוא לשקול שקלי בעבור בית נכון בראש ההרים ונשא מגבעות (ישעיה ב, ב): ובצדק הנה ערך כי תשא. בזכות קריאת פרשת כי תשא שאנו קוראים היום:

הכפר. דעו דרשו מעל ספר. מצוה כפר פדיון נפש. דעו ודרשוה מעל ספר תורת ה' שבכ"כ: כמו הוא חרות באמרי שפר. וכמו שהוא מפורש בתורה שבע"פ: התשירו בו. מלשון תשורה: נדמה לעפר. הקב"ה שכתוב בו (שה"ש ב, ט) דומה דודי לצבי או לעפר האילים: אור פניך עלינו ארון נסה. עפ"ה (תהלים ד, ז):

חקר שקלי יבוס. אשר שקל דוד לארונה היבוסי (ש"ב כד, יח) להשיב חרון אף ה': שעה מני.. קבל ממני: לבצרון. במה שתשיבני אלי, על שם הכתוב (זכריה ט, יב) שובו לבצרון אסירי התקוה:

כפר משלו אתו לו תשר. הכסף שאני נותן לו בתור תשורה משלו הוא כמו שנאמר (דה"א כט, יד) כי ממך הכל ומידך נתנו לך:

בכרמי מלון. בבית המקדש: בין שני שדי. הקב"ה השרה שכינתו בין שני בדי הארון שהיו בולטין מן הפרכת כשני דדי אשה: ארבע מאות ועשר הלינותי שדי. ת"י שנים עמד הבית

בכרמי

בשכנם וגם יש די. ובכם והדום לא גם שדי. סע ועף בבצע שקלי השדי. ונשאו את־דדידי מעלי שודדי: חון אור פניך עלינו אדון נסה. ושקל אשא בבית נכון ונשא. ובצדק הנה ערך כי תשא. רצנו כשי אל רם ונשא: ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון:

מודים עד ועזרתנו סלה:

עין. עצם המון מספר שני עפרים. מי מנה ופקד בחלש ופורים. פקדם פוקד בחמוש ספרים. וגם עוד חמש בכל־הספרים. צחות ניב שפתינו ישלם פרים. כי אפס כסף שקלי כפרים: חון אור פניך עלינו אדון נסה. ושקל אשא בבית נכון ונשא. ובצדק הנה ערך כי תשא. ותיטיב לנו בטובך אל רם ונשא: ברוך אתה יהוה הטוב שמך ולך נאה להודות: או"א. שים שלום עד ובכל שעה בשלומך:

גדי. קשור ידים ברכות לשא. באהב עור גדיו שכינה נתעלסה. רעה גדיותיו על אבן מעמסה. צאנו על שכם וחצן נעמסה. שחות בני מעניה באף מעשה. תלבשת הוד עדי עדיים טכוסה: חון אור פניך עלינו אדון נסה. ושקל אשא בבית נכון ונשא. ובצדק הנה ערך כי תשא. ברכנו בשלום אל רם ונשא: ברוך אתה יהוה המברך את־עמו ישראל בשלום: ק"ש. אין כאלהינו. עלינו. ק"י:

עיון תפלה

הראשון ולא הקב"ה בכיתי: וגם יש די. ואמר הקב"ה שהדירה הזאת די לי: ובכם והדום. ובשמים ובארץ שהם כסאו והדם רגליו (ישעיה סו, א): לא גם שדי. לא אמר שהם די לו: סע ועף. כשה ויעף מעלי ונסתלק ממני: בבצע שקלי השדי. ע"י מה שגזלתי את השקלים מאשדתי עליהם: ונשאו את דדידי מעלי שודדי. אויבי שדדוני והשיאו עליי מעלי, מש"ה (שה"ש ה, ז): עין עצם מספר עפרים. מראית תוקף מספר בני ישראל שנמשלו לעפר הארץ: מי מנה ופקד בחו"ש ופורים. מי יוכל למנותם באיזה גורל: פקדם פוקד בחמוש ספרים. הפוקד פקד אותם בחמשת ספרי התורה: וגם עוד חמש בכל הספרים. ועוד נמנו חמש פעמים ביתר ספרי תנ"ך, שתי פעמים ע"י שאול (ש"א יא, ח; שם טו, ד), פעם אחת ע"י דוד (ש"ב כד, ט), פעם אחת נמנו עולי הגולה ע"י עזרא (עזרא ב), ועוד פעם אחת עתידים להמנות לעתיד לבוא שנאמר (ירמיה לג, יג). עד תעבורנה הצאן על ידי מונה. והוא במדרש תנחומא פ' כי תשא סי' ח' אתה מוצא עשר פעמים נמנו ישראל, אחת בירידתן למצרים ואחת בעלייתן ואחת בס' כי תשא ושנים בס' וידבר, אחת בדגלים ואחת בחלוק הארץ ושנים בימי שאול ואחת בימי דוד ואחת בעלייתן מן הגולה, ואחת לעתיד לבוא: צחות ניב וגו' כי אפס כסף וגו'. ובאשר בכסף השקלים היו קונים בהם קרבנות צבור לכפר על כל עונותינו, ועכשו חסרנו כל אלה, לכן יסר"מ שיהיה צחות ניב שפתינו שלמים לפרים הכם: גדי. בזכות יעקב שהקריב ב' גדיי עזים כדי לקבל הברכות: באהב עור גדיו שכינה נתעלסה. שהשרה שכינתו במקדש שהיה מכוסה בעורות אילים מאדמים דהיינו כעין אותן עורות גדיים ובזכותו רעה גדיותיו בירושלים שנקראת אבן מעמסה שנאמר אשים את ירושלים אבן מעמסה וגו': צאנו. של יעקב: על שכם וחצן. שיביאו את ישראל על כתפם להביאם לירושלים שנאמר והביאו בניך בחצן ובנותיך על כתף תנשאנה: תלבשת הוד. תלבש את ישראל בגדי הוד ועדיים שנמשלו משר חרב: טכוסה. מהודקים במכסים של הוד: כל סיומי מוסף מתחילים כל אחד בתיבה אחת מפסוק אשכול הכפר דודי לי בכרמי עין גדי, והם כלם נר"א הקליר.

יוצר ליום א' ב' ביאור התיבות ושם המחבר משולש מנחם ברבי מכיר הצעיר.

אור זרוע זרח כבודו. אוצר ונצר לאשר עבדו. אהבו נגד טוב וכרו: בן בישבי נטעים ונדרה מראשית. בטרם ירח פנה וברא שית. ומצוקי ארץ עליהם תבל השית: גלה סוד לישריו וליראיו. לחג מועדיו קרא מקראיו. ברוך שחלק מחכמתו ליראיו: ה' מניח מברכיו ביום קדשו. מכבד ירשת עם קדושו. שמר שבתו ומורא מקדשו. קדוש:

דעת למד חבר את העם. ואזן ותקן לקרוא בכל פעם. ולשאול ולדרוש בענין טעם: הוסיפו לקח שבת תחכמונים. והתקינו להקדים שלשים זמנים. להיות שאלים בהלכות זמנים: ובשבת שלוחים יוצאים בעדים. על ניסן ועל תשרי יהו נועדים. שבהם מתקנים את המועדים: זכרון ספר נדברים להכתב ולהחתם. האמת אתם לשתק חולק ולסתם. מועדי יהוה אשר תקראו אתם אתם: חכמו לקבוע ראשון וליחדו. באגה"ז לעשות הפסח במועדו. זכר לדבר הוא לבדו ולא בד"ו: טרד ונער שטן באיתן האצל. בעבור אד"ו ויניעו בגה"ז אל אצל. סמך למקרא הלוא זה אוד מצל: יספו להציב ציונים לשום תמרורים. ליל הלל וליל בשוה נגררים. יעשו אתו על מצות ומררים: כמו יום חנוך ויום בכור לתאור. כסדרן והדרין ולא

כל בו

אור זרוע. שבעת ימי בראשית שהוא זורח מכבודו והיה אור גדול שלא היו יכולים להסתכל בו נתנו ה' באוצרו: בן. הבין בת"ח שהם מעט ה' להסתכל: ונגדר התורה שנבראה מראשית בטרם ירח פינה העולם: שית. ר"ל היסוד אשר תבל ומצוקי ארץ עליו שתית ובתורה זאת גלה עליהם סודו בקריאת מקרא קדש: דעת למד חבר. זה מהרע"ה שתקן להם לישראל שיהו קוראים בכל מועד בענינו שנאמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם וגו': ולדרוש בענין. להודיע להם ר"ל דברי המועד: הוסיפו לקח. ת"ח שהם שבת תחכמונים להקדים ל' יום לפני הפסח ששואלים בהלכות פסח: ובשבת שלוחים יוצאים בעדים. דתנן בס' ראוהו ב"ד על שני חדשים מחללים את השבת ר"ל שהשלוחים יוצאים בעדים נאמנים לראות הלבנה: שבהם מתקנים את המועדים. שהפסח ביום ראשון עצרת ביום ב' ור"ה ביום ג' הרי כל המועדים נמשכים אחרי ניסן ותשרי כמו שנאמר והולך: זכרון. זה הוא הספר שלא לדברו יראי ה' בקביעות המועדים: האמת אתם לשתק חולק. כי הדין עמם אפילו מוטעים דכתיב מועדי ה' אשר תקראו אתם כתיב אתם חסר ללמד שאין ב"ד של מעלה קובעים עד שיקבעו ב"ד למטה: חכמו לקבוע. יום ראשון של חודש ניסן שהוא יום הפסח בימי אגה"ז: זכר לדבר. הוא נבדו ישפה להם אל הקרי נבדו אלא לא בד"ו יעשה להם א"כ כאשר מימי השבוע אגה"ז והטעם שלא פסח ביום ב' ר"ה יהיה ביום ד' נמצא יום הכפור ביום ו' ואם היה פסח ביום ד' נמצא ר"ה ביום ו' ויוה"כ ביום א' ואם פסח ביום ו' נמצא ר"ה ביום א' אם כן שיוה"כ ביום ג' וביום הנון ומ"מ ערבה יהיה בשבת ואמרו חכמים שלא יבא ערבה בשבת משום שרק יסוד נביאים הוא ואסור לחלל שבת. וכן משום שהיום הכפור חל ביום ו' או ביום א' אמרו משום מת שלא יסריח כשעמדו שני ימים בלי קבורה. נמצא שמה שקבעו ר"ח ניסן רק בימי אגה"ז ולא בד"ו הוא כדי שלא יבא ר"ה בימי אד"ו והכל שב אל מקום אחד כדי שלא יהא תרי שבי סמוכין היינו שבת ויוה"כ או שלא יבא ערבה בשבת נמצא כל המועדים נמשכים אחרי ניסן והדברי חזו מה שאמר. י"ג שודד וגורע. דת ונרעו הקביעות מר"ה שבחדש שהוא נקרא ירח האיתנים שהו טרפים השטן בתקיעת השופר: אצל. מלי ויצל אלהים את מקנה אביכם. ר"ל הוסרה בעבור שלא יהיה ר"ה באד"ו. רק במה שאצל אד"ו ר"ל יתר הימים שיוכל ליפול שהם בגה"ז. והביא פסוק לאסמכתא וסימן או"ד מוצל. ר"ל אד"ו מוסרה: יספו להציב ציונים לשום תמרורים. פסח נקרא כן ע"ש וימררו את חייהם. והנה עוד סימנים והוא ליל הלל שהוא פסח: וליל שהוא ט"ב ביום א' והוא סימן אל"ף תי"ו קבא"ת ב"ש: וסימן יעשו אותו על מצות שהוא פסח ומרורים שהוא ט"ב: יום חנוך מוכה יום בכור שבועות. גם הם ביום אחד השתנה כסדרם או הפרים. אבל השבה

שלמים

שלמין לבאור. כי נר מצוה ותורה אור: לארבעת זמנים צרף רצף מלסור.
את ב"ש ג"ר ד"ק ה"ע זה לזה אסור. מפני כפור וערבה חק זה מסור:
משכילים בשמור חדש האביב ראשונה. וחג האסיף תקופת השנה כחקה
ישנה. מראשית השנה ועד אחרית שנה: נמסר בידם למלאות ולחסר פעמים.
לקבוע ולדחות ולפשוט ולעבר מטעמים. כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני
העמים: סדר יסוד עולם לברורה וללבנה. מונים אמונים יודעי לעתים בינה.
תקופות מניסן לחמה ושנים מתשרי ללבנה: ערך פרשיות הורו ישישי
עקרים. שתים לפני מגלה ושתים לאחריה קורים. לעלות זכירתן כעשיתן
לעם יקרים: פותחים שבת ראשונה בשקלים. ובשניה זכור מחית מקלקלים.
להקדים ולהבריע בקע למאה זוזים קלים: צווי פרה בשלישית להתרגל.
וברביעית החדש להתחבר עם סגל. בזרוז קדשה וטהרה לרגל: קבוע

כל בו

שלמים חנוכה כמו ר"ה. ונתן סימן לדבר: לבאור. כמו נשרש מלשון באר היטב: כי נר מצוה ר"ל השכם: ותורה. זה שבועות גם הוא אור ורמוי לשל ביום א': לארבעת זמנים. ר"ל ארבעה מועדים צורפו לארבעה ימים הראשונים של פסח: רצף. שלא יסור והם א"ת ב"ש ג"ר ד"ק. יום א' של פסח וש"ב. יום ב' ושבועות. יום ג' ור"ה. יום ד' ויום כפור: מפני כפור וערבה. כמו שפירשנו חוק זה מסור וכן מה שאמר זה לזה אסור ר"ל ד' המועדים הללו אסורים לשול א' ביום חבירו משום שאז היה חל יום כפור ביום ו' או ביום א' או ערבה ביום השבת: משכילים בשמור חדש האביב ראשונה. כתיב שמור את חדש האביב וכתיב וחג האסיף תקופת השנה וזה חוק ישן שהם הקב"ה שצריך לנו לשמור ראשית השנה שהוא ניסן לרבי אליעזר שבו נברא העולם ושבו צריך למנות התקופות שיהיה מזמן האביב ותקופת השבת סוף השנה שהוא תשרי שבו יהיו השנים יהיה בזמן האסיף ולהיות שעודף שנת החמה שהיא שס"ה ימים ורביע על הלבנה שהיא שנ"ד ימים ח' שעות תתע"ו חלקים י' ימים כ"א שעות ר"ד חלקים ואביב הפירות והתבואות הגורמים שאוספים אותם בתקופת השנה תלוי בחמה לשנת רוב ששמש ממגד תבואת שמש והלבנה לשנת השנים ממגד גרש ירחים לכן הוצרכנו שמשכילים על פי מסורת שבידם: למלאות ולחסר. חדש מרחשון ששים דיש להיות תמיד חסר שלא יהיו כל החדשים כסדרן אחד חסר ואחד מלא: ולדחות. קביעות יום ר"ה כמו שאמרו לא אד"ו ראש. ובזמן שמקדשין ע"פ הראיה היו דוחין גם מפני מולד זקן. ולקבוע גם בימי בנס"ה: ולפשוט. לעשות השנה פשוטה מן י"ב חדשים: ולעבר. עוד חדש אדר לאדר הסמוך לניסן וכל זה כדי למלאות י' כ"א ר"ד מה שחסרה שנת הלבנה משנת החמה כדי להשוותם. ושיהיה ניסן באביב וסוכות באסיף והם שמות העבור שנמסרו ג' ו' ח' י"א י"ד י"ז י"ט. פי' ממתינים עד שהתוספת הזה מגיע לחדש שאינו מגיע עד ג' שנה שעולים ג' פעמים י' ימים כ"א שעות ר"ד חלקים שכבר פרשנו לכם לחדשי השנה. חדשים אתם מונה לשנה ולא ימים. ומשום שעוד נשאר לנו משלש שנים מיתרון חמה על לבנה עוד ב' ימים ו' שעות לכן עבור שני בשנת ו' לסוף י"ט שנה אחרי העבורים הללו אין מותר לחמה על לבנה יותר מן א' שעה תפ"ה חלקים לשעת אלפי שני דהוה שלמא לא יעלה רק קרוב לחצי חדש ולכן לא חששו לאותו מותר. כך נ"ל: ערך פרשיות. מערכת הארבע פרשיות. שקלים. וזכור. ופרה. וחדש: הורו ישישי עקרים. חכמי ישראל: שתים לפני מגלה. שקלים וזכור: ושתים לאחריה. פרה וחדש: לעלות זכירה לעשיה. שתהיה הזכירה כעשיית הקרבן: פותחים שבת. משום שפטיין ממלאכה: ובשניה זכור מחיית מכה מקולקלים. מחיית תרגום לשון תכה למה תמחי. מקולקלים זה עמלק: ולהבריע בקע למאה זוזים. כי בקע הוא ד' זוזי ובמסכת שקלים מפרש שם שכל שוקל שקל שלם נותן קלבון פונדיון אחד שהוא חצי מעה ובקע הוא חצי שקל כבר נעשה כחשבון בסלוק פרשת שקלים שהוא ת"ק פרוטות ופונדיון מ"ח פרוטות נמצא נותנים קלבון ד' למאה מקרוב ולכן אמר בקע למאה זוזים קלים כאומר ד' מכל מאה: צווי פרה. בשבת: בשלישית להתרגל. בשמירה ודינה: וברביעית החדש להתחבר. להיות לו לעם סגולה לזרו ולהתקדש ברגל: קבוע. יום א' ר"ח אדר הסמוך לניסן אם יכול להיות לא בזד"ו אלא באג"ה והוא סימן מהומן לסמוך גאולת מרדכי לגאולת פסח ומשם נעתק הסימן להודיע ענין שהפסקת ר"ע שמפסיקין שבת אחד בין הד' פרשיות ואין ש אוה פרשה. ויהיה הסימן הוא כי בשבת ראשונה

אחד הסמוך לניסן. וב"ז סמן מזמן ומזמן. לסמוך גאלה לגאלה במצות יתחשן: ראוי לבא בשבת ראש מנינו. (וקורים ביומו) ובשמונה בו בפרשת ענינו. ומפסיקים אחר מגלה וט"ו סמנו: שני חל בו מקדימים לשעבר. ומפסיקים לשבת הבאה וסמן ב"ו יחבר. והשלש בשלש רצופות ענינם יתחבר: תר לבא ברביעי מקדימין. ומפסיקים לשבת הבאה מסרת ד"ד מסמין. והשלש משלבות זו אחר זו משלימין: מדי בוא בששי שתי הפסקות יהיו. למחר ולאחר הפורים בציון וב"ו. והשניות לבד כמשפטן לחבר יבעיו: נדיבים משמיעים על השקלים מראש חדש. חדשים וגם ישנים לתרום ראשון בהתחדש. מצוה להביא קרבן מתרומה חדשה בקדש: ברית עולם לעמו ישמרנה וינצרנה. בעתה יחיש כל מוטה ינתק וישברנה. ייטיב ציון ויחזיר שלם ברנה: מתי להתראות פנים בקדש יקהלו. כימי עולם מנחתם יובילו ויהללו. רנו ליעקב שמחה וצהלו: הנה צופות עיני למועדי עדני. ימים על ימים אחכה כסוד סודני. רנו שמים כי עשה יהוה: מנחיל חמדת יום מימים. ברית שם בינו לאבותינו בדולי מעמים. מי כמוך ירוא חי העולמים. קדוש:

הכל יודוך וכו'

אופן. שם המחבר חתום בראשי החרוזות מנחם ברבי מכיר ארבע פעמים.

מלאכי צבאות בעלצון. מחן שנאן גדודיך. מאזרי זיקות חלצון. מראה בזק כידודיך. נגידי פנים וחיצון. נצוח עז ידידיך. טעדים לשער

כל בו

סמוך לר"ח הסמוך לר"ח ניסן שמשמיעין על השקלים בזמן הבית בא' באדר ועתה בזמן הזה לזכירה בשבת א"כ צריך שתהיה פ' שקלים בשבת סמוך לר"ח אדר הסמוך לניסן. פ' זכור צריכה להיות בשבת שלפני פורים שלשבת פורים אנו עושים אותו ומזכירים עמלק. ופ' החדש בשבת קרוב לחדש ניסן שבשבילו עושין אותה ולכן אם אחר פרשת שקלים יהיו עד ב' שבתות קודם פורים עושים הפסקה בשבת שאחר פ' שקלים כדי שבשבת קודם פורים תהיה פ' זכור וזה יהיה כשר"ח אדר ביום ב' שמקדימין פ' שקלים לשעבר קודם ר"ח ביום כ"ט שבט ובשבת לאדר מפסיקין שהיא שבת שניה ובשבת שלישית שהוא י"ג בו פ' זכור וזהו מ"ש הפייטן שני חל בו מקדימים לשעבר ומפסיקין לשבת הבאה. ואח"כ נשארים בו בשבת הרביעית פ' פרה ובשבת חמישית שהוא כ"ז בו פ' החדש וזהו מה שאמר הפייטן והשלש. פרשיות: בשלש. שבתות: רצופות. בלי הפסקה: ענינם יתחבר. ונתן סימן לזה ב"ו. ר"ל ר"ח אדר הסמוך לניסן ביום ב' הפסקה ו' בו: ראוי לבא בשבת. פ' שקלים: ראש מנינו. של ר"ה: ובשמונה בו. שבת שניה בפ' זכור בפניו ואחר קריאת המגילה בט"ו בו מפסיקין שהוא שבת שלישית ובשבת רביעית שהוא כ"ב בו פרשת פרה ובשבת חמישית שהוא כ"ט בו פ' החדש ונתן סימן לזה וט"ו. רצה לומר ר"ח אדר ביום ז' הפסקה ט"ו בו: תר לבא. ר"ח: ברביעי מקדימין. פ' שקלים בשבת כ"ו בו: ומפסיקין. באדר בו בשבת שניה. בשבת שלישית י"א בו פ' זכור. בשבת רביעית י"ח בו פ' פרה. בשבת חמישית כ"ה בו פרשת החדש. וזהו מה שאמר הפייטן והשלש משולבות זו אחר זו משלימין. ונתן סימן לזה ד"ד. ר"ל ר"ח אדר ביום ד' ד' בו הפסקה: מדי בוא בששי בשתי הפסקות. למחר שהוא שבת שניה ב' אדר כי בשבת ראשונה שהוא כ"ט שבט פ' שקלים. ובשבת שלישית באדר פ' זכור. ובשבת רביעית שהוא ט"ז בו הפסקה שניה. ובשבת חמישית שהוא כ"ג בו פ' פרה. ובשבת ששית שהוא ל' בו פ' החדש. וזהו מה שאמר הפייטן והשניות לבד כמשפטן לחבר יבעיו. ר"ל יתגלו. מלשון אם תבעיון בעיו וסימן לזה וב"ו: ר"ל ר"ח אדר ביום ו' הפסקה ביום ב' וביום ט"ז. וזהו מה שאמר למחר ולאחר הפורים בציון וב"ו: חדשים וגם ישנים. מקופת: לתרום בהתחדש מתרומה חדשה. כי מצוה להביא ממנה וישן מפני חדש תוציאו: בעתה יחיש. לא זכו בעתה זכו יחישם: כל מוטה ישברנה. מל' התר אגודות מוטה על או רצועות שקושרין בהם: למועדי עדני. שאמר דניאל למועד מועדים עדן ועדנין:

קיצון. געם שיר סלקך. ואני תפלתי לך יהוה עת רצון. אלהים ברב חסדך: חלים ונעים כלם. חרדים מבלי עקב. חילים מזיעים בחלם. חלוצים חשים מעקב. מחשים וממללים בקלם. מבקיעים רקיעים לקב. מזכירים תם בסלסולם. מברכים בשמו לנקב. ואני אגיד לעלם. אזמרה לאלהי יעקב: ברוך זכרך אמתי. ברוך דברך ותאמתך. רבבות המוני וכתי. רצוא ושוב בטעמך. בגבורה ולא בשתי. באים להקדיש שמך. יחד בלעתי. יצפור יריע לרוממך. ואני | אליך יהוה שועתי. ובבקר תפלתי תקדמך: מרצים כדורון מביא. מרננים מתננים בקלם. מכסים פנים להחביא. מפחדך מסתתר ונעלם. כמו חזה נביא. כבוד גלגלים ואראלים. כרוב נשר ולביא. ובן אדם למולם: ואני בתמי תמכת בי. ותציבני לפניך לעולם: ידדון בני עליתי. יחדו חיל משרתיך. ידמו למו תהלתי. יחלו אלי קדשתך. רועשים אז לעמתי. רחמים דרוש ותחלתך. רווי רבוי רנתי. רצון היות לקראתך.

ואני | בחסדך בטחתי. יגל לבי בישועתך:

והחיות ישוררו וכרובים יפארו ושרפים ירנו ואראלים יברכו. פני כל חיה ואופן וכרוב לעמת שרפים. לעמתם משבחים ואומרים: ברוך כבוד יהוה ממקומו: לאל ברוך עד עזרת.

זולת מיוסד ע"פ א"ב כפול ואח"כ חתום שם המחבר מנחם ברבי מכיר חזק ואמץ אמן סלה.

אחור וקדם צרת. ארחי ורבעי זרית. בלעתי כמעט בצרתה. לולי יהוה עזרתה: גאלתני מראש ממסתוללי. גדעת שבט משתוללי. דכית תגין מהתלי. היית עזרתה לי: הציר הגברתו כאריה. הודעתו עתה אהיה. ובשעבוד מלכיות אהיה. ועזר מצריו תהיה: זולתך בעלוני אדני. זדים עדני מעדני. חזיר כרסם מעדני. עזרי מעם יהוה: טוב לכל יצוריך. טוב ומטיב למאמיריך. ישרף טובך כאמרך. כי כבי בעזרך: כורתי בריתך בנער. כאזור למתנים אזר. לך הדבקתם מלהנזר. הנה אלהים עזר: מרימי על ליסרם. משוכי בחבלים לאסרם. נרתקים בעבתות שזורים. בטחו ביהוה עזרם: סוכך בעינו ליצירו. סב כצבי בחורו. ער וישן מנצרו. שאל יעקב בעזרו: פונה לדל לראותו. פלל בקבינו לקראתו. צעקתו ישמע בקריאתו. מלך עזר אתו: קמים כאפר פזר. קדושים הענד בנזר. רבבם בשלוש זר. יהוה היה עזר: שוקקה נפשי תוהי. שואלים בחסדך משתהי. תפן לפנות מבלהי. עזרני יהוה אלהי: מרודים בעותי בעט. נחרת סוסים ושעט. מתרועות כפירים ולעט. יעזרו עזר מעט: בריחך עדינה כחשה. בקשה קשה בנחשה. יקוד להבה הכחישה. אילותי לעזרתי חושה: מהר ישעך תבשרני. כתם התם מבסרני*). ירושלים נוה החירני. תהי ידך לעזרני: חיון צופך שחרתיך. קראתיך בשם בחרתיך. ובימין צדקי תמכתיך אזרתיך.

*) כתם וכו' מבסרני. סכתם של כתמה אשר עטני מבוזם ונמ"כ. דכר ס' כזם (במדבר מו, לג) מבוזם [illegible] דס' כסר. מסך ר' „ענודם יכרלל".

אמנתיך צר עונתיך: אמנת ברית הנברתה. סגב בעזך גנתרתה. להשיב
מבשן וממפרתה. הבה לנו עזרתה: עזרת וכו׳

יוצר לפרשת זכור

החזן מזמיל שוכן עד עד אמר ויהי והח״ל מתחילין כאן:

סימן א״ב אלא שבראש כל חרוז יקדים לו תיבת זכור.

זכור את אשר עשה. ויהי לבו ולמשסה. וגזעו יעקר בבעיסה. ביטת אל
ותמאו אל תשא. כי קהלך יעשה. בכל צרה ודריסה. גם בך לא חסה.
ובעזות הדליל עמוסה. בתוך אבן מעמסה: אתה זוכר נשכחים. זכור אם
לך משבחים. וקדשה לך מפציחים. קדוש:

זכור דבר עתק בכל ערך. על חשוקי ירך. לדרורי מפרך. הקדים ויצא
בחרך. לזנב כל כרך. לדוש בגאות ולהדרך. וכבודך צץ מחרך.
בכל רחב וארך. ועמך בטובך להארך: זכור זמורה שהשליך למעלה.
ואהוביך אין להללה. עשותם כמעי מפלה. חזק לשיתם כלה. אותם להפילה.
בהכנעה ובהשפלה. טוב שומע תפלה. הפלתו בבהלה. ואחריתו לקלקלה:
זכור יהיר רשע. כי למאד פשע. והציק בן משעשע. כבר חטא ורשע.
ואזניו הכבד ועיניו השע. ולזראתך לא שע. למענך צדיק ונושע. חיש
לנושעים ישע. עבר על פשע: זכור מלולו למולך. ומאס בפעלך. לבחירי
קהלך. נא זכור יום זבולך. וישלם לו משלך. גמול רע מחילך. סערהו בשצף
עלך. וכל פה יהללך. על פלא מפעלך: זכור עמך ונחלתך. אשר הם
אהבתך. ומקוים לישועתך. פנה בתהלתך. ורחם על עדתך. ההוגים
בשעשוע דתך. צהלם ביראתך. ותטעם בקריתך. ושם תצמצם שכינתך:
זכור קרית חנה. ועדת מי מנה. המפוזרת בכל פנה. רוממה בחנינה. כי
געה עונה. ועת לחננה. שכח שם ערינה. מכל צד ומכל פנה. והמלכות
לבעליה השב נא: תפקיד עתה ברחמים. ותופיע ממרומים. להושיע
מעוטי עמים. קדוש: האל יודוך וכו׳:

אופן
כבודו יתרומם בפי כל הנשמה. וישמיע למקדישיו המקדישים שמו

כל בו

זכור. ישראל אומרים להקב״ה שיזכור את אשר עשה עמלק וזה יפה ע״פ המדרש אמרו ישראל להקב״ה אתה צוית לנו זכור את אשר עשה לך עמלק אנו יש לנו שכחה אבל אתה שאין לך שכחה זכור אתה: ויהי לבו. עמלק: עשה. דרך תחת כפות רגליו: הדליל עמוסה. לשון דלות. השפיל את ישראל העמוסים מבטן: בתוך. ירושלים שנקראת אבן מעמסה: מפציחים. פותחים: בכל ערך. בכל פעם שערך אתם מלחמה: חשוקי ירך. ישראל הנמולים: לדרורי. לשון חפשי: לזנב. להרוג כל נרכים משבט דן שכרעו לפסל מיכה: וכבודך צץ. הקב״ה מציץ מן החרכים לשון חלון: להארך. לרפאות: וזמורה שהשליך. עמלק למעלה שחתך ערלתם של ישראל וזרקם כלפי מעלה ואמר הא לך מה שבחרת. וזמורה לשון כריתה: לשיתם. לשאתם: והציק. והציר לישראל שנקרא יל״ד שעשועים: תצמצם. כמאז שכינתך בין בדי ארון והוא לשון חבור ודבק: קרית חנה דוד. זו ירושלים:

וישמיע. לשון וישמע שאול פירוש יקבץ מקהלות את ישראל המקדישים שמו:

נכתמד

בְּנֶעִימָה. וְיִתְפָּאֵר לְהִתְרוֹמְמָה. בְּמַעְלָה וּבְמַטָּה שׁוֹכֵן רוּמָה: והחיות וכו׳

זולת. סימן א״ב

אַתָּה סָלָא רַחֲמִים. בְּרַחֲמֶיךָ שַׂמַּח עֲגוּמִים. גְּאָלֵם כִּי הֵם יְתוֹמִים. דְּגַלְךָ בְּהֶגְיוֹן נוֹאֲמִים. הֵם מַבְדִּילִים מֵעַמִּים. וְאוֹתְךָ בְּהַתְמֵד מְרוֹמְמִים. זְכוֹר שְׁלֹשֶׁת קְדוּמִים. חֲפוֹף בְּבָנוּי כְּמוֹ רָמִים: טוֹב זְכוֹר יְדִידֶיךָ. יַחַד שַׂמְּחֵם בְּרֹב חֲסָדֶיךָ. כִּי הֵם עֲבָדֶיךָ. לְמוּדִים לְעָבְדֶךָ. מַהֵר קוֹמֵם נְגִידֶיךָ. נַהֲלֵם בְּחֹזֶק יָדֶךָ. סַבְּבֵם בְּשֵׁם יְחוּדֶךָ. עוֹבְדִים בִּמְאוֹדֶךָ. פְּדֵה תְפֻדָּה מַזְכִּירֶיךָ. צוֹעֲקִים בְּכָל לֵב לְשַׁחֲרֶךָ. קַיֵּם עָלֵימוֹ דְּבָרֶךָ. רַבְּצֵם בְּבֵית בְּחִירֶךָ. שׁוֹבְבֵם לַחֲדָרֶיךָ. שַׁכְּנֵם בְּעִירֶךָ. תִּשְׁתַּבַּח בַּהֲדָרֶךָ. תְּפַדֵּם כִּבְקִרִיעַת פֶּלֶג עֲדָרֶיךָ:

עזרת וכו׳. שמו״ע. והחזן חוזר התפלה עד ומושיע ומגן ואח״כ מתחילין כאן:

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

קרובות. סימן א״ב

אַזְכִּיר סֶלָה זִכְרוֹן מַעֲשִׂים. בַּיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים. נָתוּן נֵחַ מִבֵּין עֲכָסִים. דְּרָאוּנוּ לְהַזְכִּיר לְרָקָב כְּעָסִים: הָרוּחַ הֵנֵץ מִגַּלְגַּל וְדַרְדַּר. וּמַדּוּר לְדוֹר גִּלְגֵּל וְדַרְדַּר. זָכַר עֲוֹן אֲבוֹתָיו הֶקְדַּר. חַטַּאת אִמּוֹ בְּלִי לְהֵעָדֵר: טֹרֶף אַף וַיִּשְׁחַת רַחֲם. יְדוּמֶתוֹ מִקְּלוּט בְּהֶרְיוֹן יַחֵם. כְּהִפָּקֵד לְשָׁלִישׁוֹ חֵטְא

עיון תפלה

בהתמד. ר׳ תמיד: שלשת קרומים. ג׳ אבות: חפוף. שכינתך בבהמ״ק שהיא בנוי כמו רמים שנא׳ ויבן כמו רמים מקדשו. חפוף לשון חופה ומחסה: קומם נגידך. הקם משיחך לשון נגיד ומצוה: במאודך. בממונך: שובבם. החזירם להדריך. כמו שאמר הביאני המלך חדריו: פלג. הים נקרא פלג שנפלגו המים מששת ימי בראשית חציים למעלה וחציים למטה: עדריך. ישראל (כל ט):

נרתן נח מבין עכסים. בב״ר פס״ז סי׳ ד׳ ושם בספר השני ניתן ע מדי שהיה המן שף עמה כמוש, פרש״י שנתחבר עם אחשורוש לפורענותן של ישראל ומש נקרא נתון על שם של נחוק תלך, ועל זה יפה שהיה נתון נח מבין עכסים, עכ״ל, נח—ממש, מבין עכסים — מבין האחשים האפרסים מלשון וכעכס אל מוסר אויל (משלי ז, כב): דראונו להזכיר. תוכה עליו להזכיר שמו לדראון עולם: לרקב בעסים. שיהיה שמו נרקב על כל הכעסים אשר הכעיס להקב״ה: הרוח. המן כמו שדרשו רז״ל (מגילה י, ע״ב) תחת הנעצוץ זה המן הרשע: הנץ. צמח מלשון הנצו הרמונים (שה״ש ו, יא): מגלגל. מעמלק שנתגלגל עם ישראל (שנזדווג להם) כמה פעמים בימי משה ובימי שאול ובימי דוד, בימי משה נ״ש ויבא עמלק (שמות יז, ח), וירד העמלקי (במדבר יד, מה), וישמע הכנעני וגו׳ וישב ממנו שבי (שם כא, א) עי׳ רש״י שזה היה עמלק, ובימי שאול (ש״א טו), ובימי דוד (שם ל, א), ועוד פעם אחת נזכר במלכים א׳ (יא, טז) כי ששת חדשים וגו׳ עד הכרית כל זכר באדום ולפי דעת חז״ל (ב״ב כ״א א׳) היינו עמלק, ופעם אחת בימי גדעון (שופטים ו, לג): ודרדר. אגג: ומדור לדור גלגל ודרדר. בכמה דורות נתגלגל ונזדווג עם ישראל והיה לצנינים ודרדרים בצדיהם, מלשון התלמוד (כתובות ני׳ ע״א) עד י״ב שנה מתגלגל אדם עם בנו: זכר עון אבותיו הֶקְדַּר. כן ראוי לנקד הֶחְשָׁךְ עליו עון אבותיו: חטאת אמו בלי להעדר. גם חטאת אמו לא תחסר מלהזכירה, אמו של עמלק תמנע היתה ממזרת (רש״י בראשית לו, יב), והוא עפ״ה (תהלים קט, יד) יזכר עון אבותיו אל ה׳ וחטאת אמו אל תמח: טרף אף וישחת רחם. עפ״ה (עמוס א, יא) ושחת רחמיו ויטרף לעד אפו. ובפסיקתא דרב כהנא פיסקא זכור סי׳ כ״ו מפרש עון אבותיו וחטאת אמו על המן והחטא שחטא עשו הרשע כנגד אביו ואמו, ועון אבותיו היינו אברהם ויצחק שכיבד חיי אברהם. בחמש שנים וגרם שכהו עיני יצחק, וחטאת אמו שבשעה שילדה מרחמה חתך טיבורו כלה שלא תלד, עיי״ש: ידומתו מקלוט בהריון יחם. בפסיקתא שם שלא תלד הס״ד ומחת

נחם. לבט להלחם בלוחמי לחם: מהלך ארבע מאות פרסה. נע ונד מבכרת לפרשה. סע משעיר והכמין פרוסה. עיף ויגע מבושיו לפרסה: פעל שטימת בכורה לעבור. צמיתות צאן קדשים למכור. קלונו הוחרט בעט לזכור. ראשית גוים לגלע בזכור: שדי זכר לילה חולק. שרש וענף בחלקלק להחלק. חזן תמור כי חשליו המלך. תבע להזכר מעש עמלק:

לאחרונה יסעו שבם שלט. כי הענן משם פלט. חזן לעת יפתח ולא ימלט. יגונן עם גנון ומפלט: ברוך אתה יהוה מגן אברהם:

אתה גבור עד להחיות מתים:

סימן לה תשר"ק.

תמימים בעודם בסין רפודים. שבוץ עדי עדיים אפודים. רצו שלול מתן לפידים. קפצו ידים רפות ברפידים: צורר אסף כל אספסוף.

עיון תפלה

רחמיו וכו' גרס לה שלא תעמיד י"ב שבטים. דאמר רב הונא דאריה היתה רבקה להעמיד י"ב שבטים ויחמתו כמי לאמו מלשון ובחטא יחמתני אמי (תהלים נא, ז) שלא תקלוט אמו בהריון יחם, ר"ל שלא תתעבר ותלד: בהפקד לשלישו. כאשר נגפה עמלק כדו שהוא שלישי לו: חמוא נחם. להנקם מזרע יעקב בשביל חטא הברכות שנאמר בהם (בראשית כז, מב) הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך: לבט להלחם. נתלבט והתאמץ להלחם: בלוחמי לחם. בישראל העוסקים בתורה שנאמר בהם (משלי ט, ה) לכו לחמו בלחמי: מהלך ארבע מאות פרסה. בפסיקתא דזכור סי' קל"ב תני בשם ר' נתן ד' מאות פרסה הלך עמלק ובא לעשות מלחמה עם ישראל ברפידים. ובתרגום יונתן (שמות יז, ח) ואתא עמלק מארע דרומא ושוור בליליא ההוא אלף ושית מאה מילין, דהיינו ת' פרסה: מבכרת לפרשה. לפרוח מבכרת: והכמין פרוסה. הטמין לרגליהם מצודה פרוסה: עיף ויגע מבושיו לפרסה. בהיות ישראל עיף ויגע זנב בהם כל הנחשלים, מלשון והחזיקה במבושיו (דברים כה, יא): פעל שטימת בכורה לעבור צמיתות וגו' למכור. בתנחומא פ' תצא סי' י"א אשר קרך בדרך ר' יהודה אומר אשר קרך שמאן כל"א מקרה לילה ר' נחמיה אומר קרלך שמה ירד לנהרים ונטל יחוסיהן של שבטים שהיה שמם חקוק עליהם במתכונת לגנים והיה עומד חוץ לענן והיה קורא להם ראובן שמעון לוי בואו דהנה אחיכם ובעינא למעבד עמכון פרגמטיא כיון שהיו יוצאין היה הורג אותן (ובפסיקתא רבתי פסקא י"ב סי' י"ג היה קורא לכל אחד ואחד בשמו ואומר פלוני בן פלוני לא שאני מבקש לעשות עמך סחורה), וזהו הוא הפירוש פעל (הפעל הרע שעשה עמלק) שטימת בבורה (שבשביל שמכרו עשו בכורת זקנו) לעבור (עכר את ישראל ומאסם ושמאם) צמיתות צאן קדשים למכור (וגם המית והכה אותם על ידי התואנה שבא למכור להם נרכיהם, ובלשון הזה השתמש הקליר בקושטא אדמה מאדר לאן מלמיתות) בשביל זאת: קלונו הוחרט. נכתב ונחרת בעט ברזל: ראשית גוים. עמלק (במדבר כד, כ): לגלע. לגרוע שמו ולאבד זכרו מבין כל עי' הארץ, נגלע כמו נגרע, וכן מצינו בלשון המשנה בירושלמי (שביעית פ"ז מ"ז) קליפי אגוזין והגלעינין שהם בערעיזין: זכר לילה חולק. זכר זכותו של אברהם שנאמר בו (בראשית יד, טו) ויחלק עליהם לילה: בחלקלק. בעמלק שדבר אליהם בשפת חלקות שוקו דאנא אחוכון: להחלק. להשמיד, מלשון הכתוב (תהלים לה, ו) יהי דרכם חשך וחלקלקות: תמור כי חשליו המלך. תחת אשר המליך (מלשון מליקה) ויזנב בך כל הנחשלים: תבע. בקש דרש הקב"ה מאתנו לזכור מעשה עמלק:

לאחרונה יסעו שבם שלט. עקב עליתו של עמלק היתה בשבט דן שנסעו באחרונה במסע הדגלים, ובשביל שהיה בידם פסל מיכה פלטם הענן, כ"ה בפסיקתא דר"כ זכור סי' קכ"ה: גנון ומופלט. מלה"כ (ישעיה לא, ה) גנון והציל:

בעודם בסין רפודים. מתוקים אצל הר סיני, מלשון רפדוני בתפוחים (שה"ש ב, ה): שבוץ עדי עדיים. משובצים בכל מיני תכשיטין: רצו שלול מתן לפידים. רצו למסור בקבלת התורה שנתנה בלפידים: קפצו ידים רפות ברפידים. במכילתא (שמות יז, ח) אחרים אומרים אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ישראל ידיהם מדברי תורה (כי כבר קבלו הרבה תורה במרה) לכך בא שונא עליהם לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מדברי תורה. ובב"ק פ"ב ע"א כיון

שעלה

שעשע סביבות מחנם אסוף. עלות פעמים ממצולות סוף. סבר לקטלם בקצה וסוף: נדד ויעף שלש פעמים. מחזר בניני חמשה עממים. ליץ הכה ופתי העמים. כלל להתיחס נדיבי עמים יהר ליץ והעמיד מסלה. טבוח בחורי בוסה סלה. חמוק ירכי בם לפסלה. זרע להרקיע ולהתעיב סגלה: וישטם שטימת ישישו המחבא. הרהל לביא מראש במחבא. דבר שנית

עיון תפלה

שהלכו ג' ימים בלא תורה מיד נלאו: סבר לקטלם. חשב לשברם ולהכריתם, מלשון (ישעיה יט, י) קצה וסוף קמנו: נדד ויעף שלש פעמים. ראה לעיל בסוף נתון נח בד"ה מגלגל: מחזר בניני חמשה עממים. במכילתא שם ר"י אומר חמשה עממים ששם עמלק ובא ונלחם עם ישראל: ליץ הכה ופתי העמים. בפסיקתא דזכור סי' א' כתיב לץ תכה ופתי יערים, לץ תכה זה עמלק ופתי יערים זה יתרו. שמעים הסתיר והטמין את עצמו כמ"ש ביתרו (במדבר כד, כא) ושים בסלע קנך: כלל. כתשבר, בלשון התפלה האחרית לשבת כליל תפארת בראשו נתת: להתיחס נדיבי עמים. זהו להקרא בשם המיוחס ראשית גוים (במדבר שם) כמו שנקראו ישראל נדיבי העמים בשם ראשית תבואתה (ירמיה ב, ג): יהר ליץ. מלה"כ (משלי כא, כד) זד יהיר לץ שמו: והעמיד מסלה. רמז למה שנא' (עובדיה א' יד) ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו: טבוח בחורי. אלו בחורי ישראל: בוסה סלה. וזהו שהבאנו לעיל בשם התנחומא ר"ל אומר אשר קרך שמחך: לפסלה וגו' ולהתעיב. כמו שאמר לעיל לעכור: וישטם שטימת ישישו המחובא. בפסיקתא דרבינו טוביה ברי' אליעזר פ' בשלח פסוק ויבא עמלק מה ראה עמלק לבוא להלחם עם ישראל כדי לנקום נקמת עשו זקנו שנאמר וישטום עשו וגו'. ואפשר שמעור הפיוט הוא כך הוא וישטום המחובא שטימת ישישו, והמחובא הוא עמלק שנתחבא והסתיר את פניו תחת השם הכנעני מלך ערד כמו שפי' רש"י (במדבר כא, א). ואפשר עוד שבזה רמז הפייטן על שנאה אחרת שהיתה בלבו של עמלק על ישראל. כי שני ישישים היו לו לעמלק, האחד ישיש גלוי והוא עשו אבי אביו, והשני ישיש אבי אמו תמנע שהיתה בת שעיר החורי (בראשית לו, כב) וחורי וחוי אחד הם כמ"ש הרמב"ן הסרי בלבנון בנו נאמר בת צבעון החוי (שם שם ב), ולפיכך הזכירה התורה ואחות לוטן תמנע כדי להודיע יחוסו של עמלק שהיה ממשפחת החוי ועל פי זה נדע שנאתו לישראל וסבת נקמתו המורה כריתת המילות, כי היה מורע שכם בן חמור החוי (שם לד, ב), ולפי שבני ישראל הרגו את עיר שכם במרמת המילה ולפיכך חשב נקם בהשליכו מילות ישראל כלפי מעלה ושמו אם רשע לומר טול מה שבקשת. והפייטן קראו ישיש מחובא כלומר ישיש נסתר שבלתי נודע, כי הסברא נותנת אחרי שתמנע אמו נולדה בממזרות כמ"ש רש"י (שם לו, יב) שהודיע מה משפחתה נהסתיר תולדתה ולא קראוה בת שעיר אלא אחות לוטן; ובזה מתורצת קושיית מנשה בן חזקיהו (סנהדרין צ"ט ב') למה נכתב בתורה תולדת תמנע? ואפשר שכל גויי הארץ בימים ההם הצדיקו מעשה עמלק בדבר הזה על פי חק משפט גואל הדם שהיה נוהג בימי קדם ועודנו נוהג גם היום בקרב העמים הפראים בארצות המזרח, והחק הזה קדוש הוא להם כקדושת דתם. אלא שאם לא היו בני יעקב שולחים ידם בבזת שכם — היו נחשבים גם הם בעיני גויי הארץ למקיימי חק גאולת הדם, כי גואלי הדם של דינה היו, ומה גם לפי מה שקבלו רבותינו בב"ר פרשה ע' סי' י"ב שאנשי חרן היו מביישים על יעקב אבינו בביזיון בשעה שנשק את רחל ואמרו מה בא זה לחדש לנו דבר ערוה, שמשעה שלקה העולם בדור המבול עמדו אומות העולם וגדרו עצמן מן הערוה, הרי אמרת שאנשי חרן גדורים מן הערוה, ושהבינו ליעקב אותו מעשה בלא ספק כמעט כל העולם כלו על שכם ועל אנשי עירו שלא מיחו בידו, והיו מצדיקים את בני יעקב בנקמתם בפורץ גדרו של עולם, ולא היו רודפים אחריהם ויעקב לא היה מתאונן עליהם ואמרו עלי ודבוני, כי למה יוכהו? אבל מראו ששלחו את ידם בביזה או אמרו בלבם באין אנו מקנאים כלל נקמת הדבר המכוער אלא כוונתם לשם ממון. ומזה מצא עמלק מקום להתיצב הוא לגואל הדם בעד הריגת בני משפחתו. וכדי להודיע לכל באי עולם שבאמת היתה כונת בני יעקב טהורה ונקיה רק לשם שמים ולא לשם ממון, מקפידים בני ישראל בכל המלחמות עם עמלק שלא לגעת בבזה בימי משה אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם (במדבר כא, ב), ובימי שאול כעס שמואל בבכיה על שאול על אשר שלח ידו בבזה ראשית החרם, ובימי המן הודיעו כפעם בפעם בלא שלחו ידם בבזה. ובמלחמת דוד את העמלקי (ש"א ל, יח) נאמר ויצל דוד את כל אשר לקחו עמלק דהיינו שלל היהודים והפלשתים ולא נגע בכל אשר לעמלק מחוט ועד שרוך נעל, ומה שכתוב שם וישלח (דוד) משלל לזקני יהודה, היינו משלל שלהם שהעמלקים מאת הפלשתים: הרהל לבוא בראש במחבא. הוא ביאור על שלש פעמים שזכר למעלה בד"ה נדד ויעף, בתחלה בא עליהם בהתחבאות ואמר להם פתחו דאנא אחוכון וכו'": דבר שנית בחרב להובת.

בחרב להובה. גש בשלישי בעליל בחובה: במשלו ששבי באם משלים. בפרק עמד מסור נשולים: חון אמרו לכו ונכחיד גבשלים. אז כמאז ונב כל ההנחשלים:

שונאיך הם ילבשו בשת. כמו בצלעי שמחו ביבשת. חון בעטותך עשרת עדיי תלבשת. להגשים תחי לצלעת התחבשת: ברוך אתה יהוה מחיה המתים:

סימן ע"פ א"ת ב"ש ובסוף חתום יהודה*).

אצילי מרעי נכר שעיר. תולדות אלה בני שעיר. בקשם אצו אשי להבעיר. שאונם חרשו כשדה עיר: גוי גדול שלא הזכרת. רשיונתיו למה או זכרת. דגלים בלא הון מכרת. קדושים בזונה ובין הכרת: הזכר לאדומים נוה נארו. צדים אשר חומות ערערו. ועד היסוד ערו ערו. פימו דברו בגאות ופערו: זה אין לפניך שכחה. עברתם שמרה נצח מלשכחה. חלה לא ירעו עשות נכוחה. ספרם חתום ליום תוכחה: טעם חק בדת מוכח. נזכר כי לא תשכח: חון יום בוא עמם להתוכח. מכבן צוית לעמך לא תשכח:

*) כתב הגאון ר' לנדיס ז"ל מן מרגלית בהקדמת מחזור קרבן אהרן בשם הרלב"ן כי שהיה את גרי' אלעזר הקליר ושמו יהודה והקליר מ'כתבו לא אגיו זכר אותו בתוך פיוטיו.

עיון תפלת

בפעם השניה קמו עליהם בפרהסיא בהרג למושה כמו שנאמר (במדבר יד, מה) וירד העמלקי והכנעני וגו' ויכם ויכתום: גש בשלישי. בפעם השלישי (שם כא, א) וישמע הכנעני (והוא העמלקי) וגו' וילחם בישראל: בעליל ברובה. זה על שלשתם שכל אלה המלחמות היו בסבת התאוות והטעות: במשלו ששבי. בשאול נבוכדנאצר מלך בבל הנקרא ששך (ירמיה כה, כו): באום משלים. באומה מקבלת התורה שטהרת להם מלכות וממשלה (אבות פרק ו'): בפרק עמד בסור נשולים. שעמד עמלק על הפרק להכרית הפליטים (עובדיה א יד). נשולים מל' כי ישל זיתך (דברים כח, מ), ובילקוט (במדבר כא, א) הנה ילמדנו כיון שראה אותם שבתיהם קבים בירוש"ם וביהודה מיד קפץ ובא שנאמר ביום עמדך מנגד מ"ל היה רחוק מהם אמר בלבו אם נצחו ישראל אני אומר נסיתי אתכם בלאתי ואם נצחה מלכות בבל אני הופך את פני על ישראל והורגן וכתיב ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו:

כמו בצלעי שמחו ביבשת. כמו ששמחו העמלקים בראותם יבשת המים ברפידים. ורמז לדברי הילמדנו המובא בילקוט שם זהו שאמר הכתוב ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים כשאני צולע מעט נאספו עלי: עשרת עדיו תלבשת. שעתיד הקב"ה ללבוש ביום הנקמה ועי' ילקוט (תהלים צג, א): להגשים החי. להוריד טל של תחיה: לצולעת התחבשת, עפ"ה (מיכה ד, ו) אספה הצולעה: אצילי מרעי. האצילים שהתרועעו עמדי בהיות בימי המשנה: בקשם אצו אשי להבעיר.

הנה מהרו להבעיר את אשי בתבנם וקשם: שאונם. המונם: חרשו כשדה עיר. עפ"ה (מיכה ג, יב) ציון שדה תחרש: גוי גדול שלא הזכרת. לא הזכרת ביום אסף את התאר הנכבד גוי גדול (דברים ד, ז): רשיונותיו למה או זכרת. למה זכרת את נשיך שאתה שסה בו כלומר את חטאתיו, וכדרך שהתאונן איוב (י, יג—יד) ואלה (מה שפקודתך שמרה רוחי) צפנת בלבבך, אם חטאתי ושמרתני (מה שחטאתי הנך שומר וזוכר תמיד): דגלים בלא הון מכרת. עפ"ה (תהלים מד, יג): קדושים בזונה ובין הכרת. עפ"ה (יואל ד, ג) ויתנו (את) הילד בזונה והילדה מכרו ביין, כלומר גרמת לנו לבוא לידי מדרגה שפלה כזו: נוה נארו. שהריבו נוה קדשך: חומות ערערו. מלה"כ (ירמיה נא, נח) חומות בבל וגו' ערער תתערער: ערו ערו. מלה"כ (תהלים קלז, ז) האומרים ערו ערו עד היסוד בה: פימו דברו בגאות. לה"כ (שם יז, י): ופערו. מלה"כ (ישעיה ה, יד) ופערה פיה: עברתם שמרה נצח. מלה"כ (עמוס א, יא) ועברתו שמרה נצח: טעם חק בדת. המה שצוית בתורתך לחק עולם כתוב זאת זכרון בספר: טובח. מזה מוכח: נזכר. כי ישא יום אבד מכל לבניך: כי לא תשכח. כי התורה לא תשכח לעולם: יום בוא עמם להתוכח. עתיד הקב"ה להתוכח עם כל הגוים צוררי ישראל ולהשפט אתם על רעתם כנאמר (יואל ד, ב) והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי וגו', ונאמר (יחזקאל לח, יח) והיה ביום ההוא וגו' ושכנתי אתו בדבר ובדם: כבאן צוית. לפיכך צוית:

לעמך

יקש לץ לחרף צבאות. החתומי ברית בצבא ואות. והפקד מדה במדה לתוצאות. חזן דעת כי לעת המציאות. הוא יפקד בשם יהוה צבאות:

ימלך יהוה לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:

ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

אל נא בלשון אשר הזכרת לזוכריך זכור. בו בלשון הזכירוך נא אתה זכור. ואם המה כאדם עברו ברית מלזכור. ואתה אל ולא איש למה לא תזכור: בזאת ידעתי כי יש לך לזכור. אבל תשוח עלי נפשי עד זכור תזכור. ומה כחי כי איחל לקץ זכור. ומה קצי כי אאריך נפשי עד שתזכור: אם לא למעני תזכור. למענך ולמען ירושלים זכור. חק כי לא תשכח עדות זכור. ואמר אם אשכחך עתה לה זכור. ותפקד ותזכור. כאב צר לעכור. פיהו לסכור. לנוע כשכור. נקובי בן בכור. ועוד כל תמכור: חזן נכורי בלתך וכר. ופארך אזכור. ונרצך לזכור. בפרשת זכור:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

שם המחבר חתום בראשי החרוזות אלעזר בירבי קליר.

אץ קוצץ בן קוצץ. קצוצי לקצץ. בדבור מפוצץ. רצוצי לרצץ: לץ בבוא ללוצץ. פלץ ונתלוצץ. כעץ מחצצים להציץ. כנץ על צפור לנצץ: עב

עיון תפלה

לחרף צבאות. לחרף מערכות ישראל: בצבא ואות. בשה"ש רבה פרשה ב' פסוק השבעתי אתכם ריב"ש אומר השביען במילה נצבאות בצבא שיש בה אות: והפקד מדה במדה. בפסיקתא דרב כהנא פרשת זכור ס' נ"א וישסף שמואל את אגג ר' יצחק אמר סירסו, והיינו מדה כנגד מדה כשם שאבותיו היו מחתכין מילותיהן של ישראל: דעת. למען דעת: כי לעת המציאות. כבוא פקודתו: בלשון אשר הזכרת לזוכריך זכור. באותו לשון אמר נוית לישראל שהם זוכרים אותך תמיד ואמרת להם זכור את אשר עשה וגו', באותו הלשון היו מזכירים אותך ואמרו זכור ה' לבני אדום (תהלים קלז, ז). ובפסיקתא שם סי' נ"ב עד שאתה אומר לנו זכור אתה זכור אנו שכחה מצויה בנו אבל אתה שאין לפניך שכחה אתה הוי זכור לו את אשר עשה לך עמלק וכו' זכור ה' לבני אדום וגו': ואם המה כאדם עברו ברית. לה"כ (הושע ו, ז): בזאת ידעתי וכו' אבל תשוח עלי נפשי. לשון רש"י (איכה ג, כ) ומדרש אגדה זכור תזכור ידעתי בסופך לזכור את שעשו לי אבל תשוח עלי נפשי נכמהין עד זמן הזכירה, ומכאן יסד הפייטן בזאת ידעתי וגו', עכ"ל: ומה כחי וגו' ומה קצי וגו'. לה"כ (איוב ו, יא): חק כי לא תשכח עדות. כלומר זכות התורה שנאמר בה כי לא תשכח מפי זרעו (דברים לא, כא) זכור ילט עתה: ואמר אם אשכחך. המאמר שאמרתי אם אשכחך ירושלם (תהלים קלז, ה) זכור לה עתה: כאב צר לעכור. לעכור צריו במכאובים, מלה"כ (תהלים לט, ג) וכאבי נעכר: נקובי בן בכור. ישראל הקרוים בני בכורי (שמות ד, כב): נכורי בלתך וכור. כמו שנאמר (הושע ג, ב) ואכרה לי וגו' וחמר שעורים ולתך שעורים. ובלשון הזה השתמש הפייטן בהושענא אל נא תעינו: אץ. מיהר: קוצץ בן קוצץ. כלשון הזה במכילתא יתרו סוף פרשה א' רשע בן רשע קוצץ בן קוצץ, ובילקוט אסתר רמז תתרנ"ח ויתלו את המן יתלה קוצץ בן קוצץ על העץ יבוא מין אל מינו: קצוצי. מכולי: לקצץ. לחתוך מילותיהם: בדבור מפוצץ. על ידי שרפו ידיהם מדברי תורה שנאמר בהם (ירמיה כג, כט) וכפטיש יפוצץ סלע: לץ בביא ללוצץ. שסרסן: פלץ ונתלוצץ. נתל בידי יהושע: כעץ. כאשר יען: מחצצים. ישראל המחנים לדקות מ' מקול מחצצים בין משאבים (שופטים ה, יא): להציץ. לשלוח בהם חצים ומות: לנצץ. שבל נבנה מכסה קן: עב בקע מראש. מתחלה חדות לאותם

שפלטם

בקע מראש. יחידים מנו גרש. חל וילך ויפרוש. וישב על גבי חרוש: וזנב ותנקב לראש. ראשית גוים לרע לדרוש. היות לכל בוגדים ראש. וצפעו תלות במבחר ברוש: רץ והקרה בדרך. עיפי פרחות דרך. ופץ לא זו הדרך. פעו במדבר בישימון דרך: בנחש עלי דרך. שלח יד בתמימי דרך. ועל כל ראש דרך. זנב כל עוברי דרך: יעף ועף וחש. ומרור פתן רחש. ונודע כי היחש. משרש נחש: רגש ולחש. ועת לדתו נחש. ובכשפיו הבחש. ובחלש נחלש ולא חש: בכשפיו הוללו. ובקסמיו חללו. יום העמיד חללו. שמש הדמים וחללו: יגע ולא הונח לו. ולחרפות נחלו. עד בא השמש הוחילו. להפחות הוא וכל חילו: קט ושן חרק. ונאצות שרק. ומורה באפו הרק. וחרבו הבריק: למילה פרק. ובלפי מעלה זרק. ולשם שמן תורק. בעזות ירוק ירק: יה אשכל הכופר. צו אל משול עופר. זכרון משלי אפר. כתב זאת זכרון בספר: רשם בזה ספר. בתורה ובנביאים ובכתובים

עיון תפלה

שלמה הענין והם המה לו: יחידים מנו גרש. עם אנשים יחידים כמו זכים ומלומדים שגרשו מהם: חל וילך ויפרוש. רק החל החל לצאת אך מעצמו ולא בא עדיין במלחמת המכה, אלא הלך לו ויפרוש מהם והמתין לעת מצא כחשב הזה שמבקש שלא וכמו שאמרו רבותינו בפסיקתא דזכור פי׳ ק״א ר׳ שמעון אומר למה היה עמלק דומה לזבוב שהוא להוט אחר המכה, ונמשל עצו לעמלק כדי בילקוט חקת על פסוק וישמע הכנעני מלך ערד א״ל המסורת הזה יהי בידיך כשתראה שנתקלו בדבר הוי קופץ עליהם: וישב על גבי חרוש. אח״כ כשהרגיש בחסידים ברצו ידיהם מד״ת שב ונלחם עמהם כשרפה: וזנב ותנקב לראש. עמלק מזומן להיות ראש לכל הגוים שמורדים את ישראל ונקב בתורה ראשית גוים (במדבר כד, כ) ות״א ריש קרבא דישראל: וצפעו. זרעו מלשון הצאצאים והצפיעות (ישעיה כב כד) והוא כמו: ופץ לא זו הדרך. דבר להפחיתם באמרו לא זו הדרך הישר בלכם: תעו במדבר. (תהלים קז, ד): בנחש עלי דרך. כך עלתה בידו להתחזק שהם דן שכתוב בו יהי דן נחש עלי דרך (בראשית מט, יז) והוא עמד מתחת לענן עד שהעתיקו ממחנה ישראל ואז לחם עמו: בחשוקי ירך. במילה המשונה בין הירכים: יעף ועף וחש. שלש פעמים עף ומהר ולחם עמהם כמבואר לעיל: ומרור פתן רחש. זהו מרור פתן: ונודע. למרע״ה: כי היחש משרש נחש. כי עמלק אמר שלא מפרש נחש מהר לבא למלחמה: רגש ולחש. התרגם והתפלל: ועת לדתו נחש. בילקוט חבקוק רמז תקס״ד כהן גדול היה עמלק ומה היה עושה היה מעמיד ב״א ביום גנוסיא שלו שאמר לא במזלם אדם נופל ביום גנוסיא שלו מה עשה משה עירבב את המזלות הה״ד שמש ירח עמד זבולה: ובחלש. ונעורו אשר כשיל למלחמתו: נחלש. ויחלש יהושע (שמות יז, יג): ולא חש. ולא הרגיש מאין בא לו הגרם הזה. או ר״ל ולא חשש לזה אלא בא שנה שנית ושלישית: בכשפיו הללו. מלשון הוללות וסכלות, מרע״ה הכל בשפיו: יום העמיד. שהעמיד החמה. וכדרך אליהו רבא פרק ב׳ זה חמה שעמדה לו למשה בשעה שעשה מלחמה עם עמלק, ובע״ז כ״ה א׳ כשם שעמדה לו חמה ליהושע כך עמדה לו למשה: וחללו, וזלזלו. פנים אחר: ולחרפות נחלו. שמהו לחרפות: עד בא השמש. (שמות יז, יב): הוחילו. כפשוטו כמהלי עפר: קט. קצף מלשון אקוט בדור (תהלים צה, י): ונאצות שרק. חרף ונדף: ומורה באפו הרק. הריק מקרבו זמורתו אל אפיו מלה״כ (יחזקאל ח, יז) והנם שולחים את הזמורה אל אפם: למילה פרק. פרק אותה וחתכה מן הגוף: ולשם שמן הורק. ולשמו של הקב״ה אשר הוא שמן תורק (שה״ש א, ג): בעזות ירוק ירק. בעזות נמרצה כזאת ירק לשמו: צו אל משול עופר. צוה לחשוב רבים ע״ה הנמשל לעופר האילים כמו שאמרו רבותינו בשה״ש רבה פ״ב מה צבי זה נראה ונכסה נראה וחוזר ונכסה כך גואל הראשון נראה ונכסה וחוזר ונראה: זכרון משלי אפר. בפסיקתא דזכור ר׳ תנחום בר חנילאי פתח זכרוניכם משלי אפר אמר הקב״ה לישראל בני הוו זהירין במתי זכירות שכתבתי לכם בתורה תמחה את זכר עמלק מחה אמחה את זכר עמלק: בתורה ובנביאים ובכתובים. במגילה ז׳ ע״א כתב זאת זכרון בספר, כתב זאת מה שכתוב בתורה, זכרון מה שכתוב בנביאים (בספר שמואל), בספר מה שכתוב במגילה

לְהִתָּפֵר. לְהִמָּחוֹת מִסֵּפֶר. וְלֹא יִכָּתֵב עִם כָּל־הַכָּתוּב לַחַיִּים בַּסֵּפֶר:

אל נא לעולם תערץ וכו'

חזן וּבְכֵן זָכוֹר אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לְךָ עֲמָלֵק:

חזן וקהל וּמַח שְׁמוֹ חִבְרוֹ. וְנִמַּח זִכְרוֹ. מִלְּהַזְכִּירוֹ. בְּזִכְרוֹן קָדוֹשׁ:

חזן וקהל יַעַן אֲשֶׁר לֹא זָכַר. וְנֶחְשַׁב כַּנֵּכָר. מִלְּהִזָּכֵר. בְּזִכְרוֹן קָדוֹשׁ:

סימן א"ב וזה סדרו אב"ג בג"ד גד"ה.

זָכוֹר אִישׁ אֲשֶׁר הִגְוִיעַ אָב לְלֹא עִתּוֹ. בִּרְצֹחַ וְגָנוֹב וְנָאוֹף בְּעִתּוֹ. גָּרַע חָמֵשׁ שָׁנִים מִמְּחִיָּתוֹ: זָכוֹר בּוֹזֶה עַל גְּמִילוּת חֶסֶד. גּוֹעֵל אָח עֵשׂ לְזָקְנוֹ חֶסֶד*). דּוֹמֶה לָמָס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד: זָכוֹר גִּלָּה עֶרְוַת מְצוּאַת שָׂדֶה. דָּם שָׁפַךְ בְּבוֹאוֹ מִן הַשָּׂדֶה. הָפַךְ לֵב אָב שָׂח בַּשָּׂדֶה: זָכוֹר דָּרוּי בְּאֹזֶן הָעֲרֵלָה. הַבּוֹזֶה בְכוֹרָה בְּכוֹס הַתַּרְעֵלָה. וּפָרַק מִמֶּנּוּ עֹל וּמָשַׁךְ לוֹ עָרְלָה: זָכוֹר הַמְּכַפֵּף דֶּרֶךְ אִישׁ זָר. וְהִכְהָה מְאוֹר אָב בְּעֶשֶׁן עֲבוֹדַת זָר. זָמַם כְּלֵב הֱיוֹת לְאָח לְאַכְזָר: זָכוֹר וְנִתְעוֹלֵל לְרֶבַע כְּאִשָּׁה. וּזְדוֹן לִבּוֹ הִשִּׁיאוֹ בְּאִשָּׁה. חַתּוּ גִבּוֹרָיו לִהְיוֹת כְּלֵב אִשָּׁה: זָכוֹר זֶרַע מְרֵעִים נִתְעָב וְנֶאֱלָח. הָלַךְ לְהַשְׁחִית וְלוֹמַר הֶאָח. טָמְנוּ גֵאִים פַּח לְחַבֵּל אָח: זָכוֹר תָּנָם מִמֶּנּוּ עֲמָלֵקִי. טָשׁ כַּיֶּלֶק לְאַבֵּד חֶלְקִי. יָרֹעַ כַּבִּירִים לְעֵין כֹּל לְלוֹקְקִי: זָכוֹר טִפֵּשׁ מֵהָעֲרִימָה. יָרַד וְכִתֵּת עַמִּי עַד חָרְמָה.

*) נ"א גועל אח בעשותו חסד.

עיון תפלה

במילה: להתפר. להיות לו לחרפת עולם: עם כל הכתוב לחיים. מלה"כ (ישעיה ד, ג): אשר הגויע אב ללא עתו. שהוא גרם מיתת אברהם אבינו חמש שנים לפני זמנו כדי שלא יראה בכדו יצא לת"ר: ברצות ונגב תאוף בעתו. כ"כ פ"ז ע"ב חמש עברות עבר אותו רשע באותו היום בא על נערה מאורסה והרג את הנפש וכו', ובשמו"ר פס"ג סי' י"ב ר' אומר אף גנב: ממחיתו. מימי חייו: בוזה על גמילות חסד. שמה ליעקב על שגמל חסד לאברהם והתאבל עליו: למס מרעהו חסד. כה"כ (איוב ו, יד): ערות מצואת שדה. ערות נערה מאורסה שכתוב בה (דברים כב, כה) ואם בשדה ימצא האיש את הנערה המאורסה: הפך לב אב. גנב לבו של אביו במרמה: שח בשדה. אשר יצא לשוח בשדה (בראשית כד, סג): דרוי באזן הערלה. שהלכה לאבדון ע"י ערלת אוזן מלקבל מוסר: הבוזה בכורה בכוס התרעלה. שבשביל כוס יין מכר בכורתו כמ"ש ויאכל וישת וגו' ויבז עשו את הבכורה (בראשית כה, לד): ופרק ממנו עול. שכפר בעיקר: ומשך לו ערלה. בפרקי ר"א פרק כ"ט עשו מאס במילה כמו שמאס את הבכורה. ובתנא דבי אליהו רבא פרק כ"ד אבל זרעו של עשו כל זמן שיצחק היה קים הן מקיימים ברית מילה וכיון שמת יצחק הן מבטלים ברית מילה: זכור המכפף דרך איש זר. בפתיחתא דרות רבה סי' ג' המכפף דרך איש זר זה עשו הרשע שהוא מתכפף ובא על ישראל בגזרות וכו' זר שעשה עצמו זר למילה זר למצות: ונתעולל לרבע. שמקק נרביעה, מלשון ויתעללו בה כל הלילה (שופטים יט, כה): וזדון לבו השיאו. מלה"כ (עובדיה א' ג): באשה. לעשות מעשים מכוערים כאלה: חתו גבוריו. מלה"כ (שם א' ט) וחתו גבוריך תימן: כלב אשה. עפ"ה (ירמיה מח, מא): זרע מרעים. ישמעאל בן הגר המצרית ועשו נכד בתואל הארמי: הלך להשחית. להשחית את יעקב ההלך (בראשית כז, מא): ולומר האח. שמחה לאיד: טמנו גאים פח. בב"ר פס"ז סי' ח' אלא הריני הולך ומתחתן לישמעאל והוא בא ועורר עמו על הבכורה והורגו ואני עומד עליו כגואל הדם והורגו ואני יורש שתי המשפחות: לחבל אח. לפי המדרש הנ"ל אפשר שכוונתו על יצחק: זכור תנם מנו עמלקי. זכור את עשו אשר ממנו הנם ופרח עמלק: טש כילק. בפסיקתא רבתי זכור סי' נ"ט עמלק עם לק פרח (מתעופף) כהדין דקלא, ודהלא הוא ילק, כי אם מלאתיך אדם כילק (ירמיה נא, יד) תרגום יונתן כגובא חי"ן ודל"ת מתחלפים בארמית מן זכר ורוע דכרא דרועא: ירוע כבירים. לשון (איוב לד, כד): ללוקקי. בפסיקתא שם דבר אחר עמלק עם לק שבא ללוק דמן של ישראל ככלב: טפש מהעריסה. נבער מהגמם: וכתת עמי עד חרמה.

כמו בן חיב להחרימה: זכור ישב הנגב בלי על כערד. כסית ולשון שנה היות מלה ערד. לשבות שבי מרד וחרד: זכור כסיל שונה באולתו. לתערובת מדין בעלותו. מהר ירבשת וגלה נבלותו: זכור לקעקע בצתו משרש. מלעזב לו ענף וגם שרש. נענש קישי כי השאיר לו שרש: זכור מעשה אגג מעדנות. נשים כשכלה חרבו לעטת. סרם שארו לשסוף יענות: זכור נגיד לחמלו הסכים. סר ממלוכה מבין נסיכים. עולל הנותר עמד לשכים: זכור סבב צקלג ונגב. עמלק יושב בארץ הנגב. פגרו טוב ראי כמנשף בעגב: זכור עריץ בעמונים נחבא. פרץ כרמי עין גדי כהובא. צרבו איש באחיו בחרב להובה: זכור פלטים אשר באף הסעיר. צבאי בלכתם אל הר שעיר. קבא לנקם עירות שעיר: זכור צג בפרק להסגיר שרידי. קם בראש דרכים

עיון תפלה

(במדבר יד, מה): כמו כן חיב להחרימה. אע"פ שאלה העמלקים עמו כלת וכמו שההרה אותם מכה כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם בחרב, מ"מ גם הם בכלל האנס להחרימם: יושב הנגב. שנ' (שם יג, כט) עמלק יושב בארץ הנגב: בלי על כערד. בר"ה ג' ע"א ערד שדומה לערוד במדבר דהיינו בלי עול: כסות ולשון שנה. ששנה מלבושיו ולשונו למלבושיהם ולשונם של הכנענים למען יחשב למלך ערד ולא לעמלק ויבקשו ישראל בתפלתם להכריע את הכנענים: לשבות שבי. כמ"ש (שם כא, א) וישב ממנו שבי: וחרד. מהר, כמו הנה חרדת אלינו (מ"ב ד, יג): כסיל שונה באולתו. לשה"כ (משלי כו, יא): להתערובת מדין. שנתערב ומתחבר עם מדין ללחום את ישראל (שופטים ו, ג לג): ירבשת. גדעון (ש"ב יא, כא): וגלה נבלותו. עה"כ (הושע ב, יב): לקעקע בצתו כשרש. מלשון התלמוד (תענית כ' ע"א) מקעקע כל הבירה, סותר ומכבה, כלומר עקרו, ובויק"ר פכ"ו סי' ח' בקש לגרען ולקעקע בלתן, ובפסיקתא רבתי פרשה י"ג אמר הקב"ה למשה אמרתי להם למחות שמו של עמלק אבל עכ"ל הם אשר הכיתו לו הוא טרע ממנו ומשרש בצתו מן העולם מני אפרים שרשם בעמלק וכו' מהו אחריך בנימין וכו' תדע לך איש מורש של עמלק עמד ומדווג לישראל וכו' א"ל הקב"ה חייך של בנימין מוכן לך לבוא ולקעקע את שרשך ומי הוא זה מרדכי: מלעזב לו ענף וגם שרש. לשה"כ (מלאכי ג, יט) אשר לא יעזב להם שרש וענף: נענש קיש. הוא שאול בנו, ובמ"א הגי' קישי: כי השאיר לו שרש. שהשאיר את אגג בחיים ובא על שפחה וילדה את שמדתא: מעשה אגג מעדנות. זכר מעשה אגג אשר נמשך אל שאול מעדנות (ש"א טו, לב): נשים בשכלה חרבו. כמו שאמר שם: סרם שארו לשסוף יענות. בפסיקתא רבתי שם ובפסיקתא דר"כ זכור סי' ס"ד וישסף שמואל את אגג ומה עשה לו היה מחתך מבשרו זיתים זיתים ומאכילו לנעמיות (ואת בת היענה (ויקרא יא, טז) ת"א וית בת נעמיתא) ר' יצחק אמר סירסו, תנ"א סורס שאלו: נגיד. זה שאול המלך: לחמלו הסכים. שנאמר (ש"א טו, ט) ויחמול שאול והעם על אגג: עולל הנותר. הוא המן: עמד לשכים. מלה"כ (במדבר לג, נה) והיה אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם: סבב צקלג ונגב. העמלקי אשר פשט אל נגב ואל צקלג (ש"א ל, א): עמלק יושב וגו'. לה"כ (במדבר יג, כט): פגרו. שמהו פגר מונח: טוב רואי. דוד הנקרא טוב רואי (ש"א טז, יב): מנשף בעגב. המתעורר לעגבות יולדו על ידי קול כנור שרוח צפונית מנשבת בו בחצות הלילה (ברכות ג' ע"ב): עריץ בעמונים נחבא. בדה"ב ריש פ' כ' ובני עמון ועמהם מהעמונים, כתב בפירוש המיוחס לרש"י זה עמלק ולמה נקראו עמונים לפי ששנה כסותו ולשונו כעמונים ונתערבו בהם ובאו להלחם בישראל, וכן מוכח ממה שנאמר (פסוק כב) נתן ה' מארבים על בני עמון מואב והר שעיר, ומזה שהעמונים שנאמרו כאן הם עמלקים ששנו לשונם וכסותם, והוא שיסד הקליר בפי' זכור זכור עריץ בעמונים נחבא פרץ כרמי עין גדי כהובא, כלומר זכור מה שעשה עמלק העריץ שנחבא בין העמונים ובא לפרוץ כרמי ישראל בלאתו זמן כדכתיב שם (פ' ב') והנם בחצצון תמר היא עין גדי ועין גדי סמוך למחוז של עמלק כמו שנאמר בלך לך ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי היושב בחצצון תמר, עד כאן לשונו: צרבו איש באחיו. כדכתיב (שם פ' כג) וככלותם ביושבי שעיר עזרו איש ברעהו למשחית: זכור פלטים. פליטי ישראל במלחמת נבוכדנצר אשר נקמו מהם לנו נבר שעיר נחבסם אותם לקרביבס, והוא המסגיר לפליטם נאמר: עירות שעיר. שנאמר עמו: צג בפרק להסגיר שרידי. כמו שנא' (עובדיה פ' יד) ואל

לסעוד את־רודי. רכף ומסר בידם פרודי רפודי: זכור קפץ לשער השמים. רעש ושאג מרלי בשמים. שלט ויגדל עד לשמים: זכור רד אל־תנף להתניף ממלכת. שמשי אשר שמשו מאמשת והולכת. תמה הלשון לרפותה ממלאכת: זכור שקל אלפים עשרה. שתילים מאה החניט לסברה (נ"א לשברה). שער מהם עשרה לשרדה: ח' זכור תבע להפר חמשים. תמימה קצב לכלות חמשים. תכלית שבעים נתלה על חמשים:

ח' ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

סלוק

אלהים אל־דמי לך. כקול מים רבים נשמע קולך. משמיע ומצוה לעמך בקנין פעלך. זכור את אשר־עשה לך. אשר קרך ויחשילך. והיה בהניח יהוה אלהיך לך. תמחה זכרו מכל־גבולך. והם ישיבו ויאמרו לך. ומשלך עוד יתנו לך. אנא הקם את־דבר מלולך. עד שאתה מצונו הזכר לך. אתה זכור את אשר עשו לך. זכור יהוה את־יום זבולך. המתגאים ונואמים פה מה לך. השלחים זמורות באף לחללך. זכור כסא כבוד גדלך. אשר מרו ונאצו למולך. ושרתו באש היכלך. וישמו כל־גבולך. ושדדו

עיון תפלה

זאל העמוד בל הפרק וגו' ואל המגר פרידיו: לסעוד את רודי. לתמוך בידי הרודים בי: פרודי רפודי. בנפרדים מן המחנה ונרפדים על הארץ מלשון ירפד חרוץ עלי טיט (איוב מא, כב): קפץ לשער השמים. בית המקדש: שלט ויגדל עד לשמים. זה קאי על חרבן בית שני, שהרמה ממשלתו עד לשמים: זכור רד אל תנף. זכור את המן אשר ירד והתחבר עם המלך החנף, וכמו שדרשו רבותינו בפתיחתא דאסתר סי' ט' ממלוך אדם חנף זה אחשורוש: שמשי. הוא בנו של המן: אשר שמשו מאמשת. מאתמול את הרשע מקלט, שמשו ידעך ויאמש חשך: תמה הלשון. שכתב שטנה על ישראל במלכות אחשורוש (עזרא ד, ו): לרפותה מכלאכת. לרפות ידיהם ממלאכת בנין הבית: שתילים מאה החניט. סובר כמ"ד בילקוט (קהלת ו, ג) אם יוליד איש מאה זה המן. אבל במגילה ט"ו ב' וכמה רוב בניו אמר רב שלשים, ורבנן אמרי אותן שמחזרין על הפתחים שבעים הוו, ורבא בר אבא אמר כלן מאתים ושמונה הוו: לסברה. עליהם שם סברו ותקותו: שער מהם עשרה לשרדה. לפי השערתו בחר עשרה מתוכם ונתן להם שררה, ואם כה אלו שנתלו, נ"ל כי שמשי בנו לא היה שר אלא סופר: תבע להפר חומשים. בקש לבטל חמשה חומשי תורה: תמימה קצב. קבע שנה תמימה מיום ליום ומחדש לחדש עד חדש אדר: לכלות חמושים. לאבד את ישראל שנאמר בהם (שמות יג, יח) וחמושים עלו בני ישראל, ומהאהבה שאהב אותם הקב"ה ומשמחתו בשמח בהם הזכירם חמש פעמים בפסוק אחד (במדבר ח, יט): תכלית שבעים נתלה על חמשים.

בבמדבר רבה פרשה י"ד א"ר פינחס שני אחים לא נבראו עד שהשלים עליהם ע' פסוקים באחת והמן הרשע בשם וכו' אמר המן מאחר הדברים האלה גדל המלך ויתלו את המן ע' פסוקים לתכלית שבעים נתלה על חמשים ע"כ, וכ"נ על חמשים היה עץ גבה ה' אמה: אל דמי לך. (תהלים פג, ב): כקול מים רבים נשמע קולך. בהגלותך על הר סיני נשמע קולך כקול מים רבים שנאמר (שם כט, ג) קול ה' וגו' על מים רבים: בקנין פעלך. בתורתך שנאמר בה (משלי ח, כב) ה' קנני ראשית דרכו: אשר קרך ויחשילך. מלה"כ (דברים כה, יח) ויזנב בך כל הנחשלים אחריך: ומשלך עוד יתנו לך. לשון הגמ' (יומא ל"ח ע"ב), וישראל ממך יוסיפו לשרת אותך כי יותר ממה שעשה להם עשה לך כדלקמן: עד שאתה מצונו. בפסיקתא דזכור סי' נ"ג עד שאתה אומר לנו זכור אתה זכור אנו בכתוב מגוים בני אבל אתה שאין שכחה לפניך אתה הוי זכור את אשר עשה לך: זכור ה' את יום זבולך. בפסיקתא שם לנו עשה ולא לך עשה? זכור ה' לבני אדום את יום ירושלם וגו', ובאיכה רבתי פסוק זכור ה' מה היה לנו א"ר ברכיה וכו' לי עשה ולא לך עשה — לא החריב את מקדשך: המתגאים ונואמים פה מה לך. אשר נאמו נאומים מה לך פה: השולחים זמורות באף לחללך. בילקוט יחזקאל רמז תמ"ח והנם שולחים את הזמורה אל אפם לפי שלא היו ישראל יודעים מה טיבה של זמורה עד שבא עמלק ולימדם להם והמו למודם מעשו דכתיב הכי קרא שמו יעקב חיכך בגרונו והוציא את הזמורה: ושדדו ותתקע יריעות אהלך. עפ"ה (ירמיה י, כ)

אלי

ונתקו יריעות אהלך. אשר צויתה לא־יבאו בקהל לך. אמרו לכו ונכחידם מגוי בגללך. ולא יזכר שם הולך. עליך יעזב חלך. ויותר מאשר עשו לנו עשו לך: אותנו במדבר נלחמו. ואותך בישוב נתלחמו. אותנו חוץ למחנה המו. ואותך בקרב המחנה נהמו. אותנו פלטי ענן זממו. ואותך כפרת ענן גממו. אותנו לחשולי עב דמו. ואותך עלות על־במתי עב דממו. אותנו חוץ ממחיצה קמו. ואותך לפני ולפנים קדמו. אותנו ברחוק מקום אשמו. ואותך בקרב מקומך שממו. אותנו חוץ מישיבתנו רמו (נ"א דממו). ואותך במכון שבתך דשו. אותנו אות ברית משאר הרימו. ואותך עשרת אבירי ברית החרימו. אותנו בהנחת ידי עם הרימו. ואותך תלות יד למולך הרימו. אותנו נתיעצו וסוד הערימו. ואותך כרובי סודך לחרפות הגרימו: ואתה יהוה לעלם תשב. והוא נגדך במטה יושב. תפוש מדבר וכל־הישוב. אני ואפסי עוד בלב מתחשב. אם לא עתה תקום ותקשב. בשלש עשרה קימות נקמות לחשב. בפחד ופחת ופח לפקד על היושב. ואם אין כגר תחשב: וכל־המונה וסופר וחושב. קץ הפלאות להבין ולחשב נשתה גבורתו מתחשב. ולא ימצא מענה להשב. ויחשה דומיה מתקשב. ובאמונה כסליו יישב. וזאת על לבו ישב. ויאמר עד־ישקיף וירא ויקשב: ונחשבתי כעד זומם. כל־

עיון תפלה

הפליסדר וכל מיתרי נתקו: אשר צויתה לא יבאו וגו'. ומי עשה זאת — אלה אשר צוית לבלתי בוא בקהל ה' (איכה א, י): לכו ונכחידם מגוי בגללך. כל שנאתם אותנו היא בשביל שאנחנו עובדים אותך וכמו שנאמר (תהלים מד, כג) כי עליך הורגנו כל היום: עליך יעזב חלך. (שם י, יד): פלטי ענן זממו. בפסיקתא דזכור סי' קנ"ג כל מי שהיה שענן עולם היה ניטול: גממו. ענין כריתה מלשון המשנה (שביעית א' ח') אילן שנגמם ושם (ד' ד') ב"ה אומרים יגמם. והכונה על טיטוס שגידר את הפרכת (גיטין נ"ו ע"ב): לחשולי עב. הנחשלים והנלאים מן הענן: עלות על במתי עב דממו. אעלה על במתי עב (ישעיה יד, יד): דממו. חשבו בלבם: רמו. השליכו: חוץ מישיבתנו רמו. הכריתו: במכון שבתך דשו. השחיתו: אות ברית. המילה: עשרת אנשי ברית. עשרה הרוגי מלכות: ברום ידי עם הרימו. כ"ה הנוסח בד"י וכ"י, ופי' כשהרים משה רבינו את ידיו וגבר ישראל (שמות יז, יא): תלות יד למולך. עפ"ה (שם א, י) ידו פרש צר: נתיעצו וסוד הערימו. מלה"כ (תהלים פג, ד) על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך: כרובי סודך. בפתיחתא דאיכה רבתי פתיחה ט' ומצאו שם שני כרובים נעולים ונתנו אותם בכליבה והיו מחזירין אותם בחוצות ירושלים ואומרים לא הייתם אומרים שהאומה הזאת אינה עובדת עכו"ם ראו מה מצינו להם ומה היו עובדים הא כל אפיין שוין: הגרימו. הסכו להם חרפות. ויש אומרים מלשון הכרעה בתלמוד (ב"ב פ"ח ע"ב) נותן לו גירומין, כלומר שהכריעו אותן לחרפות: והוא נגדך במטה יושב. אפי' כשהחלש למעלה והגבור למטה העליון מנצח כמ"ש שהגבור למעלה והחלש למטה: תפוש וכו'. ולמה זה תתנהו לתפוש כל העולם כלו וחושב בלבו אני ואפסי עוד (ישעיה מז, ח): בשלש עשרה קימות. י"ג פעמים נאמרו בתנ"ך קומה ה' ואלו הן, קומה ה' ויפצו אויביך (במדבר י, לה), קומה ה' הושיעני (תהלים ג, ח), ועתה קומה ה' אלהים (דה"ב ו, מא), קומה ה' באפך (תהלים ז, ז), קומה ה' אל יעז אנוש (שם ט, כ), קומה ה' אל נשא ידך (שם י, יב), קומה ה' קדמה פניו (שם יז, יג), קומה עזרתה לנו (שם מד, כז), קומה אלהים ריבה ריבך (שם עד, כב), קומה אלהים שפטה הארץ (שם פב, ח), קומה ה' למנוחתך (שם קלב, ח), קומה והושיענו (ירמיה ב, כז), וקומה בעזרתי (תהלים לה, ב): בפחד ופחת. לשה"כ (ישעיה כד, יז) פחד ופחת ופח עליך יושב הארץ: ואם אין. ואם לא תעשה ככה: כגר תחשב. עפ"ה (ירמיה יד, ח) למה תהיה כגר בארץ: נשתת גבורתו. מלה"כ (שם נא, ל): ויחשה דומיה. מלה"כ (תהלים לט, ג) נאלמתי דומיה החשיתי: ובאמונה בכסליו יישב. ויצטרך לישב ולהסיס דעתו באמונתו אשר יאמין כי בוא יבוא: וזאת על לבו ישב. מלה"כ (איכה ג, כא) זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל: עד ישקיף וירא. (שם שם, נ): ונחשבתי.

היום מדמם. ונפשי נבהלה מאד ומשתוםם. ואתה יהוה עד־מתי תראה
ודומם. וזכור בית מקדשך השמם. כל־עובר עליו משתומם. מתי תתנשא
ותתרומם. חבר אמר פיך קומם. בשלש עתות עמלק להמם. בשלש
מיתות וכרם להדמם. בשלשת ימי אפלה נגהם להעמם. בשבעה ימי
עברה להרשימם. בעשרת מיני שמד להאשימם: וכמו מעשרה דברים עכבו
עם מענות. ומשבע מצות המשנות. כן בעשר ושבע ישברו לענות. ובת
קול תצא ממעונות. ותפוצץ בכל־המחנות. וכרון דברים להגיד ולענות.
אל־תזכרו ראשנות. בינו נא ישועות אחרונות. והזכירו זכר רנות. עמלק
אשר בא ועות מתנות. והקר אתכם בפני בנות. ויצא לו שם בכל־המדינות.
ראו עתה זאת לתנות. איך נמחה כחתף בכל־פנות. וצבא המרום אשר
במעונות. אשר הסמך עליהם במשענות. יפקד עליהם את־העונות. לרב
ימים להמנות. לחשב להם חשבונות. להפילם לחפת דראונות. והמון לאמים
וכל־הלשונות. על עוזר ועזור ישאו קינות. וכשל עוזר ונפל עזר מקננות:
וידע כל־פעל כי לא שכחת. ויבין כל־יצור כי שמם שכחת: ושעיר ושריו
אז וכחת. ועמלק ומפסריו הוכחת. ואתם במשפט נתוכחת: וזכרת עם אשר
זכרת. כי לטובה אותם הזכרת. ובזכרון טוב אתם נזכרת: והמזכירים
את־יהוה. יאמרו תמיד יגדל יהוה. ויאמרו גאולי יהוה. כן יאבדו כל־
איביך יהוה. והעמדים בבית יהוה. והבטחים ביהוה. והשתולים בבית יהוה.
יחזו בנעם יהוה. ויגידו כי אין־קדוש כיהוה. כי אל רחום יהוה. אשרי כל
ירא יהוה. טוב להודות ליהוה. טוב לחסות ביהוה. רננו צדיקים ביהוה.

א ישעיה סג, ו. ב תהלים מ, יז. ג שם קז, ב. ד שופטים ה, לא. ה תהלים קלד, א. ו שם קכט, א. ז שם לג, יד.
ח שם כז, ד. ט ש"א ב, ב. י דברים ד, לא. כ תהלים קכח, א. ל שם לג, ב. מ שם קיח, ח. נ שם לג, א.

עיון תפלה

בעד זוהם. בעיני אוה"ע: בשלש עתות. בשלש תיבות המכרות ביום הנקמה (ישעיה לג, י) עתה אקום יאמר ה' עתה ארומם עתה אנשא: בשלש מיתות. דבר וחרב ורעב: בשלשה ימי אפלה. כמו שהיה במצרים: בשבעה ימי עברה. (צפניה א, טו) יום עברה היום ההוא יום צרה ומצוקה יום שואה ומשואה יום חשך ואפלה יום ענן וערפל יום שופר ותרועה, ז"ה יום: בעשרת מיני שמד. האמורים בישעיה פרשה ל"ד: מעשרה דברים. מעשרת הדברות: מענות. מלהתעסק בהם ולקיימם, מלשון נתן אלהים לבני האדם לענות בו (קהלת א, יג): כן בעשר ושבע ישברו. פירש ר' מנחם בר' חלבו כי בפסוק (תהלים עה, ט) כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ יש בו י"ז תיבות: והקר אתכם בפני בנות. בפסיקתא זכור אשר קרך בדרך דתנן אמרי הקירן לפני אומות העולם, לאמבטי רותחת שלא היתה בריה יכולה לירד לתוכה ובא בן בליעל אחד וקפץ לתוכה אע"פ שנכוה אלא שהקירה לפני אחרים, כך כיון שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל אוה"ע כיון שבא עמלק והזדווג עמהן אע"פ שנטל את שלו מתחת ידיהם אלא הקירן לפני אוה"ע: כחתף. כחלום: וצבא המרום אשר במעונות. הם שרי מעלה שרי עמלק: יפקוד עליהם. בשה"ש רבה (ח, יג) אין הקב"ה נפרע מאומה למטה עד שמשפיל שרים מלמעלה וכו' והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואח"כ ועל מלכי האדמה על האדמה: לרוב ימים להמנות. פ' רש"י (ישעיה כד, כב) ומרוב ימים יפקדו שנות ימים רבים יפקדו עליהם, והוא שיסד הקליר' לרוב ימים להמנות לחוב להם התשובה, עכ"ל: וכשל עוזר ונפל עזור. (שם לא, ג): וידע כל פעל וגו' ויבין כל יצור. נוטה מלשון התפלה בר"ה מלוך על כל העולם כלו בכבודך: ושעיר ושריו אז וכחת. הוכחת אותם והכרתם: ובזכרון טוב אתם נזכרת. בזכרון גאולת מצרים זכרת גם את עמלק, והשיב לא נאמר אלא ותב ה',

כלה

קל אמרים הודו את־יהוה. כי הם זרע ברך יהוה. זה היום עשה יהוה. כי
אל גדול יהוה. ברוך הבא בשם יהוה. שיש אשיש ביהוה: ואם כל־
המועדים יהיו בטלים. ימי הפורים לא נבטלים. וזכרם לא־יסוף מנטלים.
ויזכרו לעד גאולים. לששון ולשמחת גילים. מפעלות אלהים מגלים. ועזוז
נוראותיו מגדילים. ושרים כחללים. בעשרת מיני עשור מסלסלים. בכנורות
ובנבלים. בעשרת מיני הלל מהללים: בעשרת מיני שמחה (נ״א לשונות
שמחה) צהלים. ושרפי הקדש המעלים. כתלמיד לרב יהיו למו שאלים.
מה פעל אל אלים: כי אלה יהיו מכפנים. ואלה מלפניהם מפנים. ואלה
חוצה למו פונים. ואלה לפני ולפנים. בצל שדי מתלוננים. ובחמשה קולות
הצפונים. קול רנה וישועה מצפינים. באהלי צדיקים צפונים. ההוגים ביקרה
מפנינים. וקדמו שרים אחר נגנים. לדעת איך הם מנגנים. בגאות אפיקי
מגנים. בצלם היות גנונים. ובאברתם מתגוננים. ועל חומתם מתכננים.
לשוערים ולשומרים ממנים. כל־היום וכל־הלילה מזמנים. להזכיר קדשת
נוצר אמונים. להעריץ וכירת גוי שמר אמנים. ובשם ישראל מתכנים.
ובשלוש קדשה לקדוש מתכוננים. שתים בראש בנים משכינים. ואחת בראש
מלכם מתקינים. ובשלשתם הם נכונים. כסא שלם ושם שלם בם מכינים.
ובשלוש קדשה ענות כאז מבינים (נ״א מוכנים). קרוא זה אל־זה מכונים.
ובכנוי שם קדוש קוראים ומכנים: ככתוב וכו׳

א ירמיה לג, יא. ב ישעיה סא, ט. ג תהלים קיח, כד. ד שם לה, ג. ה שם קיח, כו. ו ישעיה סא, י.

עיון תפלה

דלא ביארנו להשמטה כהוספה אלים בלוד עמך : ואם כל המועדים יהיו בטלים. כ״ה במדרש משלי (ט, ב) ע״ש שמה שנאה משכה יינה, ופירש הגאון ר׳ מרדכי נימסל יפה ז״ל שאין הכונה על מועדי ה׳ הנזכרים בתורה, כי אפי׳ אות אחת מן התורה אינה עתידה להתבטל, אלא הכונה על המועדים הנזכרים במגילת תענית שגם עליהם נזכר שם, ועי׳ בתשובות הרשב״א ח״א סי׳ ל״ג מה שכתב בזה עיי״ש : בנבלים. הם ישראל שכתוב בהם (ישעיה סג, ט) וינטלם וינשאם : ושרים כחוללים. לה״כ (תהלים פז, ז) : בעשרת מיני עשור. בילקוט תהלים רמז תרל״ג כנור של מקדש היה של שבע נימין ושל ימות המשיח שמונה ושל לעתיד לבוא עשרה : מסלסלים. לשון הלול בלשון הפייטנים ומקורו בכתוב (תהלים סח ה) סלו לרוכב בערבות: בעשרת מיני הלל. כנגד לשונות של הלול הנזכרים בספר תהלים בנצוח בנגון במשכיל במזמור בשיר באשרי בתהלה בתפלה בהודאה בהללויה (פסחים קי״ז א׳): בעשרת לשונות שמחות. גילה רנה דיצה חדוה שמחה ששון עלז עלס אלץ צהל: מה פעל. כמו שנאמר (במדבר כג, כג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל : ובחמשה קולות הצפונים. (ירמיה לג, יא) קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו : ההוגים ביקרה מפנינים. בתורה שנאמר בה (משלי ג, טו) יקרה היא מפנינים : וקדמו שרים אחר נוגנים. לה״כ (תהלים סח, כו) והם ישראל הקודמים בשירה למלאכים כדאי׳ בשמות רבה פכ״ג סי׳ ז׳ וכיון שיצאו ישראל מן הים בקשו המלאכים להקדים שירה לפני הקב״ה אמר להם הקב״ה יקדמו בני תחלה, וכן דוד אומר קדמו שרים אלו ישראל וכו׳ אחר נוגנים אלו המלאכים וכו׳ : בגאות אפיקי מגנים. לה״כ (איוב מא, ז) גאוה אפיקי מגנים : בצלם היות גנונים. המלאכים יהיו גנונים בצלם של ישראל : ועל חומותם מתכנים. המלאכים יהיו ממונים להגניה על חומות ישראל כמו שנאמר (ישעיה סב, ו) על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו : להזכיר קדושת וגו׳ להעריץ זבירת. המלאכים יהיו מזומנים להזכיר קדושת השם ולשבח את ישראל שהם גוי שומר אמונים ובשם ישראל יכנו : שתים בראש בנים משכינים. בויקרא רבה פכ״ד סי׳ ח׳ משל לבני מדינה שעשו ג׳ עטרות למלך מה עשה המלך נתן בראשו אחת ושתים בראש בניו כך בכל יום ויום העליונים מכתירין להקב״ה ג׳ קדושות מה הקב״ה עושה נותן בראשו אחת ושתים בראשן של ישראל :

מצאתי כתוב בשם הרב הגאון מוהר"ר יצחק יוסף תאומים זצ"ל שהיה אב"ד ור"מ דק"ק ברעסלויא ז"ל: טעם נכון למה קורין פרשת זכור בכל שנה ושנה אי משום דכתיב זכור דלמא כשמזכיר פעם אחת בשבוע או ביובל סגי. ותירץ כמו דכתיב גבי ליסנא של זכרון בשופר זכרון תרועה והיינו בכל שנה ושנה כמו כן משמע גבי זכור עכ"ל: טעם אחר בשם הגאון הגדול מוהר"ר ישעיה בערלין זלה"ה ז"ל ואני הוספתי דיש רמז בהאי מגילה נוסח להזכיר זכירת עמלק בכל שנה. בהקדם לאסוף שד להעיר למה דווקא פרשת זכור קורין בכל שנה משא"כ שארי זכירות אשר יש עוד שלש זכירות מרים וכה"ג. משום דבשארי זכירות י"ל מה דאגי"ז בפעם אחת נגבל משא"כ בזכירת עמלק עפ"י דאמר רב (ברכות דף נח:) אין המת משתכח מן הלב עד לאחר י"ב חודש שנאמר (תהלים לא, יג) נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד ופירש"י מה"ל ככלי אובד. והאיך כלי לאחר י"ב חודש משתכח מן הלב דיאוש בעלים לאחר י"ב חודש כדא' בפ' אלו מציאות (דף כח.) מי שמצא כלי או שום מציאה חייב להכריז שלש רגלים ואם נמצא אחר הסוכות צריך להמתין ולהכריז בפסח ובעצרת ובחג דהיינו שנים עשר חודש ושוב א"צ להכריז עכ"ל. והנה בפ' זכור כתובה בתורה זכור את אשר עשה לך עמלק ומסיים תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח. וקשיא למה כתובה בתורה שוב לא תשכח אחרי אשר הזהיר כבר זכור. ע"כ נאמר זכור עד שלא תשכח דהיינו שלא תבוא לכלל שכחה דהיינו י"ב חודש כדאמרן:

מוסף לפרשת זכור

במחזור כ"י קדמון על קלף הנמצא בירושלים ומכיל פיוט לארבע פרשיות ולפסח ולשבועות נמצא בו קרוב"ץ גם למוסף פ' זכור ופרה, ומוכח שכלם כאחד חברו מר"א הקליר. ויצא לאור בספר גנזי ירושלים ח"ג להרא"ש ווערטהיימער. מיוסדים ע"פ א"ב כפול.

ויבן. אומן אמנות אבות מעמד שחר שמש. אלם שיח צדק עטרת פגיעת רמש, בזכרון משלי אפר חתום ברכות רמש, בכבד ידי חבר מזה ומזה משמש. גבעות עתר בלוחמת עד האמש. ויהי ידיו אמונה עד בא השמש. חן השמש מוצאו ומובאו לפני ירח

עיון תפלה

ויבן אומן. כל ההתחלות אלה הפיוטים מאסרים למקרא ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי, וכן גם הקליר במוסף לפ' שקלים ובמוסף לפ' החדש, וכן נעתיק לקמן את פיוטיו במוסף לפ' פרה שלא נמצאו עדיין בדפוס: אומן זה משה שקרא את עצמו אומן (במדבר יא, יב): אמנות אבות. במלחמת עמלק הכה אומנת אבות בעד לעם והיא התפלה: מעמד שחר שמש. שב על ויבן, מה בנה? בנה מעמד תפלת הבקר, כמו שנאמר (שמות יז, ט) מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי והיינו בשחר, והתפלה נקראת מעמד (בתענית כ"ז ע"א) על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים: אלם שיח צדק. אלמותה ותקפה של תפלת אברהם אבינו שתקן תפלת השחר, ואברהם נקרא צדק (ישעיה מא, ב) וכפי דרשת רבותינו (שבת קנ"ו ב'), והפייטן תפס לשון המקרא (תהלים נח, ב) האמנם אלם צדק תדברון: עטרת פגיעת רמש. היתה עטרה גם לתפלתו של יצחק שתקן תפלת המנחה שבזכותו של אברהם נתקבלה גם תפלתו כמש"כ רש"י (בראשית כה, כא) ויעתר לו לו ולא לה שאינה דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת צדיק בן רשע, ורמש הוא מלה ארמית כי על ויהי בערב (שם כט, כג) ת"א והוה ברמשא, והיינו לעת שפת השמש: בזכרון משלי אפר, בהזכרת שם אברהם הנקרא משלי אפר כמו שאמרו רבותינו בפסיקתא דזוטר פ' כ"ט משלי אפר אם זכיתם הרי אתם בניו של אברהם שהמשיל עצמו כאפר שנאמר ואנכי עפר ואפר: חתום ברכות רמש, תחתון גם בתפלת המנחה שאומרים מגן אברהם ולא מגן יצחק (פסחים קי"ז ב') ומזה ראיה ברורה שתפלת אברהם היא כפרס לתפלות יתר האבות, ואמר ברכות בל"ר לכלול גם תפלת ערבית: בכבד ידי חבר. על ידי כבדות ידיו של משה הנקרא חבר (ויק"ר פ"א סי' ג') חבר שחבר בנים לאביהם שבשמים: מזה ומזה משמש. מזה גבר ישראל ומזה גבר עמלק: ויהי ידיו אמונה. (שמות יז, יב): השמש וגו' לפני ירח. אין כונתו שהשמש משמש במזל"ש לפני הירח, כי במזל"ש לילה וא"כ יום כמו שאמר במס"ב ויהי

במוראות, את השם תנכבד בחסד ובאמונה נאות. ירננו עטורי רצון כצנה שבחו לנאות, כי שמש ומגן יי צבאות:

באי' מגן אברהם. אתה גבור עד להחיות מתים:

משה. דבר גבורות ערוך בחין הליכתו. דרך ארץ למד לנו לפי הליכתו, היא מסרת קש ביד להבה השלכתו, הכתר אפרתי הדר צרות הלחם במלאכותו. ואחריו בשלוש מפקד נתמנה טורף במלאכתו, וירם מאגג מלכו ותנשא מלכתו. חן מלכותו אז נטלה ובטלה בחמלה במתקוממנו ירידתה לנחל איתן דברי ריבות בעקמנו. אוינו מלכנו בחיל יבום צרינו, יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו:

באי' מחיה המתים: נעריצך עד וקדוש אתה.

עיון תפלה

ערב ויפי נקר, אלא הכוונה שהשמש הולך לפני הירח ומפיק עליו אורו כי הירח גוף אפל, וכמו הקב"ה מפיק אורו על עמו ישראל שנאמר (שמות יג, כא) וה' הולך לפניהם וגו' בעמוד אש להאיר להם. ובמ"ר (י"א א') הקב"ה נקרא נורא קמי ישראל: במוראות. במוראו של הקב"ה, וכמו שאמרו רבותינו (תהלים ל"ט ב') ובכל יום ויום מורין בהם חלים ואימות ומאירים: בחסד ובאמונה נאות. השמש נאות לפני הקב"ה ומספר כבוד אל בחסד ובאמונה היינו שמאירתו עד מטאו, כי בבקר נקרא חסד ובערב אמונה, כמו שנאמר (תהלים צב, ג) להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות, ועי' ברכות (י"ב ע"א): ירננו עטורי רצון כצנה. הם ישראל וכמ"ש (שם ה, יג) כצנה רצון תעטרנו, וכמו שהשמש מספר תמיד גדולתו של הקב"ה כן עושים גם ישראל:

דבר גבורות. מלה"ב (איוב מא, ד) ודבר גבורות וחין ערכו. בחין ונאה הליכות גוו של מרע"ה והמשמשת איבריו ערוכים גבורות מראות, כהרימו את ידו על הים נקרע, וישראל על אויביו יתגבר, כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל: דרך ארץ וגו' לפי הליכתו. לפי דרכו ומנהגו הטובים לימדנו עקרים גדולים בהלכות דרך ארץ, כרים תורת כהנים פ' א' ומה היו ההפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה וכו' מה אם מי שהוא שומע מפי הקב"ה ומדבר ברוה"ק צריך להתבונן בין פרשה לפרשה על אחת כו"כ הדיוט הלומד מן ההדיוט. ובדברים רבה פ"ג סי' י"א ירד משה מן ההר והיו הלוחות בידו ולא שבר עד שראה בעיניו מנין שנאמר ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל אותם שעה ויחר אף משה וישלך מידו את הלוחות א"ל הקב"ה משה לא היית מאמין לי שעשו את העגל? ולא הייתי להם, אלא ללמדם דרך ארץ לדיינים וכמו של רפאי (בראשית יח, כא) ושם (יא, ה) וירד ה' לראות לא הולך לבד אלא בא ללמד לדיינים שלא ירשיעו הנדון עד שיראו ויבינו, וכן כאן לפרש דרך ארץ שהמלך בעצמו לא ילכו פניו בקרב אלא ישלח את שר צבאו והוא יעמוד כרוסה לפקח על סדרי המלחמה, וכה"א בדוד (ש"ב כא, יז) לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל: קשת ביד להבה. מסרת קדומים היא שאין עשו נפל אלא ביד זרעו של יוסף שנא' (עובדיה א' יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלום: הכתר אפרתי. לפיכך הוכתר יהושע שהוא משבט אפרים: הדר צרות (?) : הלחם במלאכותו. נלחם במלאכתו של משה: ואחריו בשלוש מפקד. בפסיקתא דזוטר פי' קל"ח ר' עזריה וריב"ל בשם ר"י בר אלעאי אמר על שלשה דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ למנות עליהם מלך ולבנות להם בית הבחירה ולמחות את זכר עמלק: נתמנה טורף במלאכתו. נתמנה שאול המלך שהוא משבט בנימין שכתוב בו (בראשית מט, כז) בנימין זאב יטרף למחות זכר עמלק: וירם מאגג. כה"א (במדבר כד, ז): בחמלה במתקוממנו. לפי שחמל על צרינו לפיכך נטלה ממנו מלכותו: ירידתה לנחל איתן. מלשון הגמ' (קדושין ל"ו ע"א) בני עגלה ערופה ירידתה לנחל איתן מסרתה. וכאן הכוונה על המקרא (ש"א טו, ה) ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל, ופירוש ירידתה ירידת המלחמה: דברי ריבות בעקמנו. בעקמנו את דברי המלחמה שאת אשר צוה לנו מפי הקב"ה והמתה מאיש עד אשה וגו' בלי שום יוצא מן הכלל, ועשינו עקמנו את הדברים על פי איזה הוראת היתר מבואר (יומא כ"ב ע"ב) עד שנאמר הגזרה הזאת: אוינו מלכנו בחיל יבום צרינו. כשאויב לשונו לנו מלך הכל היום אשר יבוס אויבנו ותלאותיו ושפתנו כי נס' המלחמה: יחינו מיומים ביום השלישי יקימנו. בשתי [illegible]

מזבח. וזבול קדש מקום כסא כבודך, זד פשט יד ערער יסוד מעבדיך. חיקם השב שבעתים גבול רשעה באבדך, חיק הארץ ועזרה יקר שכינתך בזכרך, מכסים מלכותך יתנאת ויתיחד בכנת לבודיך, וידעו כי אתה שמך יי לבדך. חי לבדך מנצחים על אילת השחר ישרי אל, יבא גורל טבחה להשיב שלחן קריאי אל, לילה לא דומיה יומם אקרא אל, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל:

באי"י האל הקדוש. תכנת שבת עד מקדשי שמך.

ויקרא. יקרי שם יום מעמד לחשו, ירד ידהו נשא קלקל מזלות ברחשו, כדרך מלכות בסיף דנו והתישו וחלשו, כתב זאת זכרון בספר חיזונו משלשו, למחות מזה ולבא שמו וזכרו וחלשו, זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו. חי קדשו מכבד שבות מפעל ודבור יחסר, אז תתענג במעשר, שירי ארבעה עשר,

---

עיון תפלה

שהושבעת גאולת מצרים וגאולת בבל רק הקימנו אבל לא קיימנו קיום חזק, וגאולה בגאולה השלישית בזה האחרונה מקיים אותנו שיקימנו לעד ונחיה לפניו לעולמים:

מזבח וזבול קדש. בית המקדש נקרא זבול שנאמר (מ"א ח, יג) בנה בניתי בית זבול לך: זד פשט יד. האויב פשט ידו בזבול: ערער יסוד מעבדיך. להחריב את אבן השתיה שהיא היסוד שממנה הושתת כל העולם (יומא ד' נ"ד): חיקם השב שבעתים. עפ"ה (תהלים עט, יב) והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם: גבול רשעה. נקרא על עשו כמו שנאמר (מלאכי א, ד) וקראו להם גבול רשעה: חיק הארץ. בפסיקתא דפ' זכור פי' פ"ג יזכר עון אבותיו אל ה' רבנן אמרי יזכר להם מה שעשו לנו במקדש שהוא נתון בחיקו של עולם, ובפסיקתא רבתי פרשה י"ב פי' י' א"ר הונא אין חיק אלא בית המקדש: מכסים מלכותך. סדרי מלכותך: בכנת לבודיך. בישראל שהם כנה אשר נטעה ימינך (תהלים פ, טז), והם לכודים ומדובקים בך, ולשון חסר ודבק בלשון התלמוד כדאמרי' בהמה דוכתי כל פחות מג' כלבוד דמי: וידעו כי אתה שמך. לה"כ (שם פג, יט): מנצחים על אילת השחר. מלה"כ (שם כב, א) למנצח על אילת השחר: יבא גורל טבחה. יבא הגורל הכתוב באדום (ישעיה לד, ו) כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום: להשיב שלחן קריאי אל. המקדש נקרא שלחן שממנו מתפרנסים כל באי עולם, ובברכות (נ"ה ע"א) ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם: לילה לא דומיה. עפ"ה (תהלים כב, ג) אקרא יומם ולא (תענה

תענה ולילה ולא דומיה לי: ואתה קדוש (שם שם, ד) ג

ויקרא יקרי שם. קרא לזקני ישראל ששמותיהם יקרים, או שקרא לאבות העולם: יום מעמד לחשו. למזור אותו בהפלתם ביום עמדו להתפלל על ישראל: ירד. מרע"ה המקרא ירד: ידהו נשא. הרים ידו בתפלה: קלקל מזלות ברחשו. בילקוט חבקוק רמז תקס"ד היה מעמיד ל"א ביום נעשה שלו לומר לא נמסרה אדם שפל ביום נעשה שלו מה עשה משה ערבב את המזלות: ברחשו. בתפלתו: כדרך מלכות בסיף דנו. דרך המלכים לדון בסייף למחויבי מיתה, ובזה הראה לו משה שאין לו לבטוח על ברכת יצחק ועל חרבך תחיה: והתישו. מן ויחלש יהושע: חיזונו משולשו. במגילה ז' ע"א כתוב זאת מה שכתוב בתורה זכרון מה שכתוב בנביאים בספר מה שכתוב במגילה: מזה ולבא. מהעולם הזה ומהעוה"ב: וחלשו. גורלו, ובלשון זה השתמש הפייטן בפסוק לאחרית יזכ"כ והבנו מכל הנעמת וחלשו מכל השררה: זמרו לה' חסידיו. מקרא (תהלים ל, ה): קדשו מכבד. שבת קדשו מכובד: שבות מפעל ודבור יחסר. לשבות ממעשה ומדברים יתרים, כמו שנאמר (ישעיה נח, יג) וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר: אז תתענג. לה"כ שם: במעשר. בכנור שלעתיד לבא שיהיו בו עשרה נימין, בילקוט תהלים רמז תרל"ג כנור של מקדש היה של שבע נימין ושל ימות המשיח שמונה ושל לעתיד לבא עשרה: שירי ארבעה עשר. אפשר שכונתו על השיר שעתידים לשורר לעתיד לבא ועפ"ה (שם ל, כט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג, דהיינו ליל ארבעה עשר בניסן,

ואמר

ירושלים תושב להשתחוות למלך ברהטים נאסר, מדי שבת בשבתו יבוא כל בשר: בא"י מקדש השבת: רצה עד לציון ברחמים

שמו. מיחד שלם בדת זו. מורה מה יכנה עוד שם רשע בהתיזו, נחשל נשוך להוט מכת זנב בהלעיזו. נכוה קפץ רותחת היקר פניו בהעזו, סוף נטל שכו מחות חילו ועזוזו, נשבע יי בימינו ובזרוע עזו. חזן עזו ישלח מעיר קדשו בהיטיבו ציון, אז תחפץ זבחי צדק ועולה וכליל לרצון, זכור יי חבת ירושלים ואהבת ציון, עיר אלהים קדש משכני עליון: בא"י המחזיר שכינתו לציון: מודים עד ועזרתנו סלה.

יי. עולם מלך כגבור יצא רוח יעיר, עקור עקר עמלק הכף על להסעיר, פארות חבילי קוציו נפקד כלכל להבעיר, וירד מיעקב והאביד שריד מעיר. חזן מעיר קול שאון מהיכל מקטרג מורדיך, אשר לא כדת כרו שוחה לחרדיך, ירננו כאשר יהגה האריה חוסיך וחסידיך, יזמרך כבוד ולא ידם יי אלהי לעולם אודך: בא"י הטוב שמך ולך נאה להודות: אלהינו עד בשלומך.

עיון תפלה

ולספר עוד שכינתו על הרבעה עשר מזמורים שנספר תהלים שלפני עיניה נכבדות מדובר בהם על המצב המאושר של האומה הישראלית לעתיד לבוא, למה רגשו (ב), למנצח שיר מזמור הריעו לאלהים כל הארץ (סו), לא נרגנה (נה), שירו לה' שיר חדש (צו), ה' מלך תגל הארץ (צז), מזמור שירו (צח), ה' מלך ירגזו עמים (צט), לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש (פז), הללי נפשי (קמו), כי טוב זמרה (קמז), הללו את ה' מן השמים (קמח), שירו לה' שיר חדש (קמט), הללו אל בקדשו (קנ), אלהים משפטיך למלך תן (עב) של מלך המשיח: ירושלים תושב. עפ"ה (ישעיה מד, כו) האומר לירושלים תושב: למלך ברהטים נאסר. עפ"ה (שה"ש ז, ו): מדי שבת בשבתו. (ישעיה סו, כג):

שמו המיוחד. שמו של הקב"ה המיוחד: יהיה שלם בדת זו. כאשר תתקיים הדת הזאת של מחית עמלק אז יהיה השם שלם: שם רשע בהתיזו. כאשר יתיז וימחק שמו של הרשע: נחשל. הנחשל מתוך העם נשכו עמלק ולכמו נהש: מכת זנב בהלעיזו. בהכותו אותו מכת זנב: נכוה קפץ. בפסיקתא בפ' זכור פי' קפ"ץ אשר קרך בדרך לאמבטי רותחת שלא היתה בריה יכולה לירד לתוכה ובא בן בליעל אחד וקפץ לתוכה אע"פ שנכוה אלא שהקירה לפני אחרים, כך כיון שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל אוה"ע בא עמלק אז נבהלו וגו' (פס"ר)

תפול עליהם אימתה וגו' כיון שבא עמלק ונזדווג עמהם אע"פ שנטל את שלו מתחת ידיהם אלא הקירן לפני אוה"ע: נשבע ה'. (ישעיה סב, ח): אז תחפוץ. (תהלים נא, כא): זכור ה' חבת. נמון החכמים הקדמונים בסדר סליחות בקובץ המקראות המתחיל זכור רחמיך ה': עיר אלהים. (שם מו, ה):

ה' עולם מלך. מלשון הכתוב (שם י, טז) ה' מלך עולם ועד: כגבור יצא. מלה"כ (ישעיה מב, יג) ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה: רוח יעיר. יעיר רוח משחית: עקור עקר עמלק. עקור שורש של עמלק: הכף עול להסעיר. להכעיר ולהסיר עולו משל צוארנו: פארות. זמורות וענפי עצים: חבילי קוציו. מלשון המשנה (נגעים פי"ב מ"ס) ואסי' חבילי עצים: נפקד כלכל להבעיר. יוסף הנקרא כלכל בפסיקתא דרב כהנא פסיקתא דפרס הדומה כי' ע"י הוצאת שבר כ כל זה יוסף שנאמר ויכלכל יוסף, יוסף נפקד להבעיר אש של עמלק שנא' (עובדיה פ' יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש: וירד מיעקב. (במדבר כד, יט): מעיר קול שאון מהיכל. עפ"ס (ישעיה סו, ו) קול שאון מעיר קול מהיכל: ירננו כאשר יהגה האריה חוסיך וחסידיך. שירננו חוסיך וחסידיך בקול עדה כאשר יהגה האריה, מלה"כ (שם לא, ד) כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו: יזמרך כבוד. (תהלים ל, יג):

נִסִּי. קֶשֶׁת כְּנֵס מַשְׂכִּיל חַיֵּי מְסִלָּה, רֹאשׁ בְּשָׁמַיִם הָעֳלָה נַעֲצוּץ שָׁב לְכִסְלָה, שָׁרָשָׁיו סְבִיבָיו תּוּחֲבוּ תַּחַת כְּנָפָיו לַחֲסִלָּה, שְׁבִיל מִכַּנְפֵי שְׁכִינָה גּוֹזְלָיו שָׁמַר לְפַסְלָה, תִּכֵּן שֵׁם וְאוֹת עוֹלָם רוֹמַמְתָּ בְּסִלְסוּלָה, נָתַתָּה לִירֵאֶיךָ נֵס לְהִתְנוֹסֵס מִפְּנֵי קֹשֶׁט סֶלָה, חַי סֶלָה מִשְׂגָּב לָנוּ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב הָיָיו וְסוֹדָיו, מִי חָכָם וְיִשְׁמָר אֵלֶּה וְיִתְבּוֹנְנוּ רַחֲמָיו וַחֲסָדָיו, אֲשֶׁר הִפְלִיא לָנוּ בְּצֶדֶק שְׁלֹשֶׁת יְסוֹדָיו. יְדַבֵּר שָׁלוֹם אֶל עַמּוֹ וְאֶל חֲסִידָיו:

בא"י המברך את עמו ישראל בשלום.

מאורה לפורים

בקהלנו אין אומרים מאורה. שם המחבר חתום בראשי החרוזים שמואל:

שִׁיר אֵל נֶעְלָם. לְיוֹם אוֹת עוֹלָם. וְהָיָה שֵׁם לַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ: יְהַלְלוּ יַחְדָּיו. יוֹם יוֹם מְעִידָיו. כִּי בִלְעָדָיו. אֵין מִי לַחֲרוֹשׁ: עֶזְרִי מִשְּׁמֵי. מְרוֹמֵי בָּמֶה. הָיָה בִּימֵי. אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: בְּקוּם רַע חוֹרֵשׁ. גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ. פֹּרֶה שֹׁרֶשׁ. לַעֲנָה וָרֹאשׁ: נֵצֶר רֵאשִׁית. גּוֹי אֲשֶׁר הֵשִׁית. רוּחַ חֲרִישִׁית. לַעֲקוֹר וְלִשְׁרוֹשׁ: אוֹרִי וְיִשְׁעִי. אֹמֶץ זְרוֹעִי. יָאִיר לְעֻבָּרָה. שֶׁמֶשׁ זָרְחָה: יְרוּמְמוּ יְדִידִים. כִּי לַיְּהוּדִים. הָיְתָה אוֹרָה. שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה: מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל בְּעֵת צָרָה. הִלְבִּישׁ גְּבוּרָה. בְּדַאֶפְרָתִי: לִנְקוֹם נִקְם אֵל. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. בְּלֵץ הַמְגָאֵל. אִישׁ חֶרְפָּתִי: בָּא זְדוֹן קָלוֹן. עַד קֵץ כָּלוֹן. פְּלִיטֵי וִילוֹן. לִכְרוֹת בְּרִיתִי: זָכַר

עיון תפלה

נסי קשת. הנ"ע אני אמני נמנה על דגל הוא האמת: כנם משכיל. כראוי למשכיל על דבר אמת להיות נסי אמת: חיי מסלה. חי הם מסלה ישרה לכל אדם החפץ ללכת בארחות חיים, יען כדרך שאני הולך: ראש בשמים וגו' נעצוץ וגו'. במגלה (י' ע"ב) תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת המן יעלה מרדכי, וראש בשמים רמז למרדכי כדאמרינן בחולין (קל"ט ב') בשמים ראש מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא, והסיום מרמז על המן אחרי שהכיר העולם בעצמו את מרדכי על הסוס ועשה לו את כל הכבוד הזה — שב עוד לכסלה להאמין כי עוד ירום רוממה, אשרי אחרי כל אלה נאמר ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר: שרשיו סביביו. בניו היו סביבותיו אשר שמה נשרים: תחת כנפיו תוחבו. עליהם נמה לנו כי כל אחד מהם יסתירנו בסתר כנפיו בכח עליו עולה. ותחב לשון המשנה (כלאים פ"א מ"ח) אין תוחבין זמורה של גפן באבטיח: לחסלה. להשמד, מלשון יחסלנו הארבה (דברים כח, לח): שביל מכנפי שכינה. קאי על עמלק שגנב בני ישראל מתוך הענן והשתדל לפסלם ברביעה אלו בסרוס כמוכר לעיל, ויותר נראה דקאי על המן בהשתדל למצוא שביל איך להוציא את ישראל מתחת כנפי השכינה במה שהסיתם ליהנות מסעודת אחשורוש כדי למצוא עונש לפניהם: תכן שם ואות עולם. כמ"ש (ישעיה נה, יג) ודרשו במגילה (י' ע"ב) והיה לה' לשם זו מקרא מגילה לאות עולם לא יכרת אלו ימי פורים: בסלסולה. כסלסול המגילה כמ"ש (משלי ד, ח) סלסלה ותרוממך: נתתה ליראיך. (תהלים ס, ו): סלה משגב לנו. כמ"ש (שם מו, ח) משגב לנו אלהי יעקב סלה: מי חכם. (שם קז, מג). בצדק שלשת יסודיו. בצדקת שלשת האבות שהם יסודי עולם: ידבר שלום. (שם פה, ט) (ע"כ עיון תפלה): שיר אל נעלם וכו'. השיר שעתיד לשורר לאל נעלם. מתי השיר אותו שיבא היום שיעשה הקב"ה אותות ומופתים בעולם שנאמר ונתתי מופתים בשמים וגו'. והוא ליום אות עולם. ואז יהיה השם אחד מתנשא לכל לראש ויהללו יחד ישראל מעידיו וכו': מעידיו. הם ישראל שמעידים על אלהותו בכל יום: חורש. חושב: גרש. ישראל: נצר. ל' נוף: ראשית. עמלק: רוח חרישית. הוא רוח קדים מוכה: אמץ. הקב"ה וזרועי ע"י מרדכי בן יאיר: לעברה. לעדת ישראל המעוברת האיר שמשו וזרחה לנו: אפרתי. יהושע שבא מאפרים: עד כלון. עד מתי ישראל: פליטי וילון. שבט דן שפלט אותם הענן: לכרות בריתי. מכרת

מלוחם

להברית. שמו עד אחרית. מצות עברית. היתה אתי: ואתמוגג. מאשר שגג. חמל על אגג. ראש מלכותי: לולי אור לי. ארני חילי. מצר עזרה.. המציא רוחה. יוחמט: ויצא רענן פרח רע. המן הרע. בן המדתא: וזמם באפו. להכביד אכפו. עד אין רפוא. להשית בתה: כי הוקם על. כל ממעל. כוס הרעל. כדי לשתותה: נקלה בנכבד. במרדכי לבד. בו ותכבד. בפי כסיל מחתה: אלהי מחסי. הפכה לשושי. בלי תת לחסידיו המותה: האיר דרכי. אחרי מלכי. בבא לו צרה. לצר ואנחה. יוחמט: אלהי צורי. שמתי שברי. בו כי בעזרי. קשתו דורך: השיב פשע. גמול יד רשע. צדיק ונושע. קרוא לו אברך: פרי מעשהו. להאכילהו. להשביעהו. ימים ארך: זה לי כמה. לבבי הומה. שני מגורי מעבידת פרך: זרע להחיות. אבודות שיות. אבקש להיות. במות דורך: ובאורך אור. נראה באור. וכנס פזורה. הנדחה: ירוממו ידידים. כי ליהודים. היתה אורה. ששון ושמחה: אור חדש על ציון
תאיר ונזכה כלנו מהרה לאורו: ברוך אתה יהוה יוצר המאורות:

אהבה רבה וכו'.

קרובץ לפורים

הש"ץ חוזר התפלה עד מלך עוזר ומושיע ומגן ואח"כ אומרים זה:

מיוסד ע"פ א"ב מחומש, לבד התיבה הראשונה מכל חרוז. וחמש האותיות, שקצר"ת החסרות בפיוט הזה, נכללות בחרוז האחרון „ושתי צואנה", ופיוט הזה נוסד על שני הפסוקים ממגלת אסתר. א) ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים וגו' (ב' י"ז). ב) ומרדכי יצא מלפני המלך וגו' (ח' ט"ו), וכל תיבה מפסוק הראשון תבא בראש החרוז, וכל תיבה מפסוק השני תבא בסוף אות החמישי מהא"ב, ואחרי התיבות ומרדכי יצא וכו' חתום שם המחבר אלעזר בירבי קליר חזק:

ויאהב. אומן יתומת הגן. אמנה שבעים וחמש בעדה להגן. אז
מאז כחו יודע נגן. אריה בן זאב לישע הוגן. אין להזכיר

עיון תפלה

מלותם חוקן למעלה: זכרו להברית. כי אחריתו עדי אובד: ואתמוגג. ל' מוגג: ראש מלכותי. שאול: ויצא רענן. אגג הוציא מחלציו פרח רע: אכפו. ל' שררה כי גלט המלך כך גזר הקב"ה ממעל לפני שבר גאון כדי שישתה כוס התרעלה: נקלה בנכבד וכו'. כמו שנאמר ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו: נקלה המן. נכבד מרדכי. ותהיה מחתה בפיו שפתח אף לא הביאה אסתר וגו': לשושי. לחתום אותי. אחר שנכשל שאול גם מרדכי שהיה לו ג"כ לוקה צ"ל המן והקב"ה האיר דרכו והפך הגזירה להמן איש צר ואויב ניגון ואנחה: קשתו דורך. להלחם מלחמתי: צדיק ונושע. זה מרדכי: אברך. שנא' ויקראו לפניו ככה וגו': במות דורך. שתקים ופסח על במותימו תדרוך: ובאורך. כשתאיר אור חדש על ציון אזי גם אנחנו נהיה נראים כאור (כל ט):

ויאהב אומן. זה מרדכי (אסתר ב, ז): יתומת הגן. היתומה ההגונה זו אסתר: אמנה שבעים וחמש. זכותו של אברהם אבינו ע"ה שהיה בן ע"ה כשיצא מבית אביו, וכב"ר פל"ט סי' י"ג אתה יצאת מבית אביך בן ע"ה שנים חייך אף גואל שאני מעמיד ממך יהיה בן ע"ה שנים כמנין הדס"ה (ושנים עבר חדש ימי מרזקיהן): אז מאז כחו יודע נגן. כאשר חזה דוד המלך ברוח קדשו שעתיד לצאת משמעי בן גרא מרדכי המושיע ולסיכך לא אבה להרגו (שמואל ב יט, כג) בילקוט שמואל רמז קנ"א: אריה בן זאב. מרדכי אביו מבנימין שנקרא בנימין זאב יטרף ואמו מיהודה שנקרא יהודה גור אריה (מגילה י"ב ע"ב): אין להזכיר אותו מגן. כאמרו לאנשי (שם) היום יומת איש בישראל? והיינו מרדכי שנקרא איש יהודי
איש

אותו מגן. ומרדכי. אמץ באלף המגן: ברוך אתה יהוה מגן אברהם:

אתה גבור עד להחיות מתים.

המלך. בכם יה חק לזרע כה יהיה. בקמים כל נשם לא תחיה. בן בכורת חל דבר אהיה. בקוץ אשר נכמר ויחיה. בבן צפעו ציץ לצדים שיהיה. יצא למררו מור בגשמים מחיה: ברוך אתה יהוה מחיה המתים:

נקדש עד וקדוש אתה.

את אסתר. גל ממסתיר לגואל. גוי כנואש מלהגאל. גוזר אם אין לאיש גואל. גלף מישפה תבנית הגואל. גש כאח לצרה לצחצח הגאל. מלפני. עיר וקדיש להקדיש אאל: ברוך אתה יהוה האל הקדוש:

אתה חונן עד בינה והשכל.

מכל. דורו בן להתבונן. דעת מאיזה חטא צג צר שונן. דברת אב כזכר אונן. דלתי צור כנסה דפק ותחנן. דגלים לשלש תען

עיון תפלה

איש ימיני: ומרדכי. כמו שהפסוקים הללו מתחילים כל אחד ואחד בתיבה אחת מן הפסוק ויאהב המלך את אסתר וגו' ככה מתחיל כל חרוז אחרון בתיבה אחת מן הפסוק ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וגו': אמץ באלף המגן. שהקב"ה רבה פסוק זה א"ל הקב"ה לאברהם לך אני מגן אחד אבל לבניך אני עושה מגנים הרבה הדא הוא דכתיב אלף המגן תלוי עליו:

המלך בכם יה. הקב"ה נשבע בכסאו שנאמר כי יד על כס יה: חק לזרע כה יהיה. ונתן חק לזרעו של אברהם שנאמר לו כה יהיה זרעך: בקמים כל נשם לא תחיה. שלא לחיות כל נשמה בעמלק אשר קמו עלינו: בן בכורת. שאול בן קיש (ש"א ט, א): חל דבר אהיה. חלל דבר ה' שנקרא אהיה אשר אהיה: בקוץ אשר נכמר ויחית. במה שנכמרו רחמיו על אגג שנמשל לקוץ מכאיב ויחיהו: בבן צפעו ציץ. שנולד ממנו בן, ונעשה הוא בה מעון הצאצאים והצפיעות (ישעיה כב, כד): לצדים שיהיה. להיות לישראל לשכים בעיניהם ולצנינים בצדיהם (במדבר לג, נה): יצא למררו מור. עד שיצא כנגדו מרדכי שנקרא מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא בעזרת הקב"ה שנקרא צרור המור (שה"ש א, יג) ושעתיד להחיות מתים בגשמי רצון וטל של תחיה, הוא יצא כנגדו למרר את חייו והורידו דומה:

את אסתר גל ממסתיר לגואל. הקב"ה גלה את אסתר ממרדכי שהיה מסתיר אותה או שהסתירה את עצמה שנים רבות מפני סריסי אחשורוש: לגואל. להיותה גואל לישראל: גוי. קדוש: כנואש מלהגאל. כאשר נתיאשו מן הגאולה בראותם שכבר הגיעה עת השבעים בתחלת מלכות פרס ועדיין לא נגאלו וכמו שאמרו רבותינו (מגילה י"ב א') שאף דניאל טעה וטעה: גוזר אם אין לאיש גואל. גזר הקב"ה אחרי שהם סבורים שאין להם עוד גואל, עפ"י (במדבר ה, ח): גלף מישפה תבנית הגואל. ישפה הוא אבנו של בנימין בחשן. וכך הוא דרכו של הקב"ה בכל הגאולות שלא נגאלו אלא אחרי יאושם ואחרי שהסיחו דעתן ממנה (סנהדרין צ"ז ע"א), כך היה במצרים שנאמר ולא שמעו אל משה (שמות ו, ט) וכן יהיה לעתיד לבוא: גש כאח לצרה. מרדכי נגש לכל אחד מישראל לעוררו בתשובה: לצחצח הגאל. להסיר ניוול שנגאלו את עצמן בסעודתו של אחשורוש ושהשתחוו לצלמו של נ"נ: מלפני עיר וקדיש להקדיש אאל. נכון לקרוא אואל בחולם אות"ן ויהיה מלשון הנה נא הואלתי לדבר (בראשית יח, כז), ורצה לומר אכין את עצמי לקדש את ה' קודם המלאכים שנקראים עירין קדישין (דניאל ד, יד) וכדאמרינן (חולין צ"א סע"ב):

מכל דורו בן. יותר מכל בני דורו נתן מרדכי את לבו לדעת מאיזה חטא קם הצורר לשטן לשוט כמו נחש: דברת אב כזוכר אונן. מרדכי נקרא אונן בשביל אנינותו שיצא וזעק זעקה גדולה ומרה ורחל אמו קראה שמו בן אוני נרמז על הצער שעתיד להצטער בימי המן והתחיל להתיאש, או זכר דברת אביו שקרא לו בן ימין נרמז על הישועה של דרך הושיעה לו ימינו (תהלים צח, א): דלתי צור כנסת. דלתי בתי הכנסיות שבהם מתפללים לצור ישראל: דפק ותחן. הדפיקה על שערי רחמים (בילקוט אסתר גרס הדפיקה על דלתי תפלה) ופתחו לו (מגילה י"ג ע"ב): דגלים לשלש תען. גזר תענית על ישראל

עמנו

וּלְחַנֵּן. הַמֶּלֶךְ. וְעִקַּם בֶּן דֵּעָה חוֹנֵן: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה חוֹנֵן הַדָּעַת:

השיבנו אבינו עד בתשובה שלמה לפניך.

הַנָּשִׁים. הַהֲגוּנוֹת לָכֶם יְשִׁיבָה. הַכְעָרוּ וּסְעָרָה בָם נָשְׁבָה. הֲרָסָה זֹאת כְּנֶגַע לָהּ תּוֹר וּמַחֲשָׁבָה. הִזְלָה לְכָל־רוֹאֶיהָ וְעֵזֶר לוֹ שָׁוָה. הֲדַר יְמִינִי לְשׁוֹבֵב שׁוֹבֵבָה. בִּלְבוּשׁ. רְצוּת רוֹצֶה בִתְשׁוּבָה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הָרוֹצֶה בִּתְשׁוּבָה: סלח לנו עד וסולח אתה.

וַתִּשָּׂא. וַתָּבֹא בֶּאֱלוֹהַּ. וְלֹא יָדְעָה כִּי זֹאת עָשְׂתָה יַד אֱלוֹהַּ. וַיִּבְעַר חָנֵף בְּכָל־גְּבוּל לְשֶׁלֹּחַ. וּבְהַגִּיעַ תּוֹר בִּנְיָן לְצַלֹּחַ. וּבַת אֲבִיחַיִל לָבְשָׁה צְלוֹחַ. מַלְכוּת. בָּהּ רַבָּה מַרְבֶּה לִסְלוֹחַ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה חַנּוּן הַמַּרְבֶּה לִסְלוֹחַ: ראה נא בענינו עד גואל חזק אתה.

חֵן. זָכְרָה מֵהַרְרֵי אֵל. זְכוּתָהּ עִמְעֵם בְּיַד בֶּן־אֲבִיאֵל. זֹאת כְּבוֹאָהּ הֲלוֹם נָשְׂאָה עַיִן לָאֵל. זָכְרָה־נָּא לִי צִדְקַת הַרְרֵי אֵל. זֶה הֵכִינָהּ לְאוֹת לְתַקֵּן אֲרִיאֵל. תְּכֵלֶת. יָדָהּ עָשְׂתָה לִגְאוּלֵי אֵל: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה גּוֹאֵל יִשְׂרָאֵל: רפאנו עד ורחמן אתה.

עיון תפלה

שמו בארבע' דגלים לצום שלשת ימים: בן. הבין: הנשים ההגונות. כל הנשים שהיו גם הן ראויות לשבת על כסא מלוכה: הכערו. נמאסו בעיני המלך: וסערה בם נשבה. ושנה גם שערתו ושמו ודיחן מלפניו כי לא ישרו בעיניו: כנגע לה תור ומחשבה. כאשר הגיע תור אסתר: ועזר לו שוה. שם אותה לעזר כנגדו: הדר ימיני לשובב שובבה. כשראה מרדכי שישראל ישמחו על אשר המלך לאסתר בשביל יפיה המוצא על כל נשי דורם ויאמרו נכנס אחות לנו בבית המלך ולא יתנו לב לחזור בתשובה, חזר על כל בני ישראל והבינם כי אין להם לסמוך על יופיה וחנה כלל שאינו על דרך הטבע שהרי נאמת ירקרוקית היתה ואינה מסוגלת להכריע את כל חברותיה ורק על פי נס חוט של חסד משוך עליה (מגילה י"ג ע"א) והחוט הנסיי הזה אם יפסק רגע אחד אבדה תקותכם ממנה, לפיכך חזרו אתם בנים שובבים בתשובה והחזיקו את החוט לבל יפסק: בלבוש רצות לרצות ולפייס להקב"ה בלבשכם שק ואפר:

ותשא ותבא באלוה. ואסתר נשאה עיניה השמימה ותבא לפני המלך בבטחה באלהים: ולא ידעה כי זאת עשתה יד אלוה. לא ידעם כי אך בשביל עת צרה כזאת הגיעה למלכות כדי לבא לפני המלך להתחנן לו על עמה, לפיכך לבשה חרדות ומאנה ללכת בתחלה: ויבער חנף. ויסכל המלך החנף, מלשון יבערו ויכסלו (ירמיה י, ח): בכל גבול לשלוח. לבקש נשים יפות: ובהגיע תור בנין לצלוח. כאשר הגיע הזמן להצלחת בנין ביהמ"ק, כי בתחלת מלכות אחשורוש כתבו שטנה ובטל הבנין (עזרא ד, ו), ובימי אסתר התחילה הצלחתו כי דריוש בנה בנהו: לבשה צלות. לבשה רוה"ק שנאמר (אסתר ה, א) ותלבש אסתר מלכות, וצלות מלשון ותצלח עליו רוח אלהים (ש"א י, י): מלכות בה רבה. הקב"ה גדל מלכותה כי מלכה על קכ"ז מדינות: חן זכרה מהררי אל. נתן לה חן על ידי זכות אבות שנמשלו להרים כמ"ש רבותינו (ר"ה י"א א') מדלג על ההרים בזכות אבות, ובבראשית רבה בב"ו סי' ח' ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות באיזה זכות וכו' בזכות יום השלישי של מתן תורה וכו' בזכות יום שלישי של אברהם אבינו: זכותה עמעם ביד בן אביאל. גם זכות עצמה נתחבר לזה על ידי בן אביאל הוא מרדכי בן שאול בן אביאל (ש"א ט א') שהתפלל לאלהיו והזכיר זכות הצדקת הזאת, ועמעם לשון חבור עזר ממלת הטעם עם: זה. הקב"ה שנאמר בו זה אלי (שמות טו, ב): הכינה לאות לתקן אריאל. הכין אותה להיות לאות גאולה וישועה ולבנין ביהמ"ק הנקרא אריאל שבכבר החלו ישראל להתיאש ממנו בביטול בנינו: תכלת ידה עשות לגאולי אל. התכלת סימן לחירות זכר לתכלת הרקיע ששם עבד חסדי מאלופיו,

וְחֶסֶד. חֲסִידָה חָסִיד הַמְחוֹלְלִי. חוּר וְכַרְפַּס וְכֶתֶם וַחֲלִי. חִילָה רוּץ רֹאשׁ פֶּתֶן מְנַחֲלִי. חָרוֹן בּוֹ לְשַׁלַּח עוֹד מְלַאַכְלִי. חִלַּת פְּנֵי אֱלֹהִים יְהוָה חֵילִי. וְחוֹר. רַב חִתְּלִי רוֹפֵא חֳלִי: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה רוֹפֵא חוֹלֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: ברך עלינו עד כשנים הטובות.

לְפָנָיו. טֶבַע הוֹד אַבְרֵךְ. טָבוּעַ הָיָה וּמוּכָן לְהַאֲרֵךְ. טָמְנָה וְסָתְרָה מִפְּרוֹעַ יָרֵךְ. טָמֵא כְּהַגּוֹרָל נִפְנָה לְהַבְרֵךְ. טוֹב פָּץ לָהּ קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ. וַעֲטֶרֶת. בִּשְׁנַת טוֹבָתֵךְ בְּגֶשֶׁם אֲבָרֵךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְבָרֵךְ הַשָּׁנִים: תקע בשופר עד כנפות הארץ.

מִכֹּל. יוֹדְעֵי דָת שִׂפְתֵי מַרְבֵּץ. יְקַר יְמִינִי בְּדָת יָמִין רוֹבֵץ. יְפִי עֲדִי עֲדָיִים מְשַׁבֵּץ. יָצָא מְלֻבָּשׁ עַל יַד קוֹבֵץ. יָרַשׁ מַתַּן שְׁאֵלוֹת יַעְבֵּץ. זָהָב. יִמֵּן לֶאֱסוֹף נִדָּחִים מְקַבֵּץ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַבֵּץ נִדְחֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: השיבה שופטינו עד וצדקנו במשפט.

עיון תפלה

ונסיך הלבישו את מרדכי לבוש מלכות תכלת וחור, והשתכלת הזאת באה לו מידה של אסתר אשר עשתה למען גאולת ישראל:

וחסד חסידה חסיד המחוללי. הקב"ה שהוא החסיד האמתי והמחולל ר"ל חסד את אסתר בחום של חסד: חור וגו' וחלי. מיני תכשיטין: חילה. ובכח החסד המשוך עליה מדייקה: רוץ ראש פתן. לרוצץ ראשו של המן המנחלי. כשהיה נחלים על ראשי: מלאכלי. מלשרוף אותי, מלשון והסנה איננו אכל (שמות ג, ב): חלת פני אלהים ה' חילי. כאשר חליתי את פני אלהים לפיכך היה ה' חילי, ותפס לשון המקרא (חבקוק ג, יט) אלהים ה' חילי: וחור רב. נקב גדול בבשרי מלשון ויקב חר בדלתו (מ"ב יב, י), כלומר מכה גדולה ונאמנה: חתלי רופא חלי. חתל וחבש אותי הרופא כל חלי וכל מכה, מלשון והחתל לא חתלת (יחזקאל טז, ד): לפניו טבע הוד אברך. עוד ימים רבים לפני אמנו של מרדכי טבע הקב"ה על יוסף [אחי] אבי אביו שטבע של הוד והאדרת, ויוסף נקרא אברך (בראשית מא, מג): טבוע היה ומוכן להארך. ההוד הזה היה טבוע אצלו ומוכן להאריך ולהוציא ישראל ע"י מרדכי בן בנו, מלשון כמי תעלה לך ארוכה ומרפא (ירמיה לג, ו), ובאסתר רבתי פסק ויהי כאמרם אליו יום יום בניה של רחל בבן טוב וגדולתן שוה, ביוסף כתיב כדברה אל יוסף יום יום ובמרדכי כאמרם אליו יום יום, ביוסף כתיב ויקראו לפניו אברך וכאן וקראו לפניו ככה וגו': טמנה וסתרה מפרוע ירך. אסתר טמנה והסתירה את עצמה נגלתי גלות ירכה לפני אחשורוש: טמא כהגרל נפנה להברך. אבל כאשר עלה הגורל לפני הקב"ה להבריך נפנה בשמא והיא נעטרה של זה מאד: טוב. הקב"ה: פץ לה. דבר אליה: קומי אורי כי בא אורך. כמ"ש (ישעיה ס, א) קומי אורי כי בא עתך לקבל מלוכה: ועטרת בשנת טובתך בגשם אברך. עה"כ (תהלים סה, יב) עטרת שנת טובתך, כלומר שכשי תחלינה שנות הגאלתך ובימיך אברך את ישראל בגשמי עליהם גשם נדבות: מכל יודעי דת שפתי מרבץ. יותר מכל בני יששכר הרובצים בין המשפתים אע ג' שורות של תלמידי חכמים היושבים לפני הסנהדרין בלשכת הגזית (ב"ר פ"צ ס' י"ב): יקר ימיני. נתיקר מרדכי, שהיה גדול הסנהדרין ונכבד כלן כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרוב אחיו, ועי' מנחות ס"ה א': בדת ימין רובץ. הרובץ ומרביץ תורה שנתנה מימינו של הקב"ה: יפי וגו' יצא מלבש על יד קובץ. מרדכי הקובץ על יד דברי תורה (עי' ע"ז י"ט ע"א כדרשו את המקרא הזה על ד"ת) יצא מלפני המלך מלבוש בעדי עדיים: ירש מתן שאלות יעבץ. בתמורה ט"ז ע"א ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני בתורה והרבית את גבולי בתלמידים והיתה ידך עמי שלא ישתכח תלמודי מלבי ועשית מרעה שיזדמנו לי רעים כמותי, כל השאלות הללו נתקיימו במרדכי: וזהב ימן לאסוף נדחים מקבץ. ימן מגזרת וימן ה' דג (יונה ב, א) והשרש הפייטן את יו"ד האית"ן בשרש כדרכו, ור"ל הקב"ה המקבץ נדחים הזמין את המן ונתן בלבו לאסוף זהב, ובקה"ר שסוק ולהוסיף נתן עינן כי לאדם שטוב לפניו זה מרדכי וגו' ולהוסיף

נתן

הַבְּתוּלוֹת. בְּהִקָּבֵץ שֵׁנִית בְּמֵאֲהֵב. כְּבוּדָּה בַת־מֶלֶךְ הִשְׁלִיכָה יְהַב.
כִּי־צַדִּיק יְהוָה צְדָקוֹת אָהֵב. כְּמַס דֹּב רִשְׁפֵּי לַהַב מַלְהִיב
לְלַהַב. כָּרָה שׁוּחָה לָעַד לְחוּמוֹ לְהַבְהֵב. גְּדוֹלָה. קָפַץ בְּדִין מִשְׁפָּט
אָהֵב: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מֶלֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט: ולמלשינים עד במהרה בימינו.
וַיָּשֶׂם. לַיְלָה וּתְנוּמָה הִמְנִיעַ. לֵיל אֲשֶׁר תַּנִּין וְיָרֵב הֵנִיעַ. לַדּוֹרוֹת
אוֹתוֹ הִצְנִיעַ. לִהְיוֹת לִפְלָאוֹ צָנוּעַ. לָכַד זֵד יָהִיר וּבְאַשְׁמוּרוֹ
הִכְנִיעַ. וְתַכְרִיךְ. יְחוּמָיו שַׁת זֵדִים מַכְנִיעַ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה שׁוֹבֵר
אוֹיְבִים וּמַכְנִיעַ זֵדִים: על הצדיקים עד כי בך בטחנו.

מיוסד ע"פ א"ב

אוֹרַח בַּט חוּץ. בְּכֶסֶל נָחוּץ. בִּנְתִיב נָחוּץ. סִבַּת צֵאת חוּץ: בַּמָּה אֵדַע.
פְּתוֹל יָדַע. וּפְלוּלוֹ נוֹדַע. יָדֹעַ תֵּדַע: גְּמוּלָיו חִבֵּל. בְּעֹל הַמְּסֻבָּל.
וְעָנוּ בְסֵבֶל. קוֹדִי נִסְבָּל: דָּלָיו בְּלוּד דְּאוֹת. אַרְבַּע מֵאוֹת. בְּלִבְנַת יָוֵן לְאוֹת.

עיון תפלה

המן עמין לאסוף ולכנוס זה המן ולמי נאמר לתת לטוב לפני האלהים זה מרדכי שנאמר ביום ההוא נתן המלך אחשורוש וגו' את בית המן: הבתולות בהקבץ שנית. נראותה שאין אסתר מגדת מולדתה אמרו נקבץ בתולות שנית לבושת את אסתר כי אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה אולי תגיד: כבודה בת מלך. בכל זאת החזיקה בת שאול את כבודה פנימה ולא הגידה דבר כאשר בתחלה, וה"ל הוא (תהלים מה, יד) כל כבודה בת מלך פנימה, והשליכה יהבה ומשאה על ה', מלה"ל (שם נה, כג): כי צדיק ה'. (שם יא, ז): כמס דוב רשפי להב. אחשורוש הפרסי המשל לדוב (דניאל ז, ה) ממנו נגלו רשפי אהבה וחשק לאסתר ולא יכול להפרד ממנה, מלה"ל (שה"ש ח ו) כי עזה כמות אהבה וגו' רשפיה רשפי אש: מלהיב ללהב. כדי שעי"ז ילהב הקב"ה לנסוף את המן המלהיב לישראל בלהבת שנאתו: כרה שוחה. המן אשר כרה שוחה לישראל: לעד לחוש להבהב. לשרוף בשרו לעדי עד, לחמו מלשון ולחומם בגחלים (משלי ו, יג) להבהב מלשון זבחי הבהבי (הושע ח, יג): גדולה. מלכות מדי הנרמזת בפסוק והנה אימה חשכה גדולה (ב"ר פמ"ד סי' י"ז. וגם מדרש גדולה על מלכות יון). ויותר נראה לפי שכתב המפרש לעיל כל בו נחלה ע מדת הרחמים וקראה ששייך גדולה כי מדת הרחמים גדולה ממדת הדין כי מדה טובה מרובה ממדת פורענות (יומא ע"ו ע"א): קפץ בדין. ששיתף הקב"ה מדת רחמים למדת הדין כדי לזכות את ישראל שהיו חייבים כליה: וישם לילה ותנומה המניע. הקב"ה שם לילה ומנע תנומה מעיני אחשורוש: לילה אשר תנין וירב הגיע. הוא הלילה אשר בו הגיע והגיד גם את פרעה התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו הוא פרעה מלך מצרים וגם את סנחריב וחילו שנקרא מלך ירב (הושע ה, יג): לדורות אותו הצניע. הלילה הזה שמוריה הוא לכל בני ישראל לדורותם לעשות בו נסים ונפלאות: לכד זד יהיר. ובלילה הזה לכד את המן: ובאשמורו הכניע. ובאשמורת האחרונה הכניעו: ותכריך יחומיו. וקנאת בניו: שת זדים מכניע. השת הפייטן הקדוש ברוך הוא המכניע זדים:

פירוש מסדור אור לישרים

אורח. זה אברהם: בט חוץ. שהביט חוץ למערכת המזלות כמ"ש חז"ל ע"פ ויוצא אותו החוצה שהוציאו למעלה מכיפת השמים והבים: בכסל נחץ. במזל טלה: בנתיב נחוץ. במסלות הכוכבים שהולכים בנחץ ורואה אברהם שנולד במזל שלא יולד בניה: סבת צאת חוץ. הוקשה אברהם מהקב"ה לצאת חוץ מאצטגנינות לפי שאין מזל לישראל ועל שאמר במה אדע, כי אירשנה. פתול ידע. הודיע מה דבר עקשות עד הקב"ה: ופלולו. ודינו נודע בגזירת. ידוע תדע. כי גר וגו': גמוליו. בניו גמולי חלב: חובל. שמתו בעול מצרים: קודי. קדקוד שלי: נסבל. בעבודת מצרים: דליו. בניו של אברהם: בלוד דאות. פרעה נגד הוא מצרים עם"ס ומצרים ילד את לודים: ארבע מאות. שנה היו ענוים נשים ונלבנים

עד יוחש אות: הרים צח דלג. וגבעות בלג. ועגם מלג. בצלמון משלג:
ותנין בוסם. בו בים זסם. בגיתו עצם. באצבע הסם: זרו לועזים. מצרה
מעזים. וקפאו בעזים. כגבל רעוזים: חיל צבא פרעה. בסאסאה פרעו.
ובם בנם וקרעו. מול אב חרעו: טבועים או כשרו. תופפות בכן שרו. ופז
בסוף אשרו. ואל שור נשרו: יקשו אמרים. שוב לגיא חמורים. ומי חשובים
מורים. נתמרו למרים: כשר ציר תחן. לוש באושי צחן. להמתיק מר למחן.
לבל לקוש בבחן: לז לאילם. ואף להם האלים. ונקבו אלים. בצדק בני
אלים: מהרו לאלוש. וכל בצק מלוש. ורגנו בפלוש. עדי רק חלוש: נסו
פעמים. בתקון יומים. בתכן שמים. ובצית מים: סעו לרפידים. ברפיון
לפידים. בעודם שם רפודים. חלו בצר קפודים: עד הנם בהם. אץ להאליהם.
ובסוף האחם. ופה בחשף נלחם: פסע פרסאות. ארבע מאות. לזנב צבאות.
נצי צבאות: צג במלחמות. ראשית עלמות. ופן במהלמות. והושת לכלמות:
קצץ אשלים. בחיק נחשלים. וקלם מושלים. בחטא נשולים: רדף שלשה.

אור לישרים

ובגנים: עד יוחש. עד שמיהר את הגאולה בזכות הרים. אלו האבות: צח הקב"ה: דלג. את הקץ. ובזכות האמהות שנקראו גבעות בלג. חיזק ומיהר הגאולה: ועגם. מצרים שילל עגמים. שלג. לשון מלינה פי' דגה ברותחין: בצלמון. באש של גיהנם: ומשלג. ר"ל שלג: ותנין. זה פרעה: בוסם. כמו שהיה נדון בג"ה במים: זוסם. נידון כעד זמם לטבוע אותו ועמו במים: בגיתו. במלחמתו: עצם. שתקן אותו: ובאצבע. אלהים: הסם. ר"ל ויהם ה' את מחנה מצרים: וזרו לועזים. נתנכרו מצרים עם לועז ולא זכרו טובת יוסף שהצילם ממיתת רעב והשיא מצרים עד ג"י ואח"כ. קפאו. במים עזים, כגבל רעוזים. כמו שנאמר: בסאסאה. נפרע מהם במדה: ובהם בנם וקרעו. הגיע הקב"ה בים וקרע אותו. בנם זה הים שעש"כ היה רצה ויטם: מול אב. עד יעקב שבא שהיה שם כמ"ש וירא ישראל ר' יחיד זה ישראל שבא שברי אח"כ כתיב ויראו שפם לשון רבים: חרעו. עד כל ב"י: טבועים או בשרו. ר' אשורש. פי' כשראו ישראל את המצרים טבועים: תופפות. או אמרו שירה בתופים: ופז בסוף אשרו. נתחזקו בזהב וכסף בביזת מצרים וים סוף: ואל שור נשרו. הלכו במישור למדבר שור ואח"כ. יקשו אמרים. הקשו לעמר. שוב לגיא חמורים. לשוב למצרים שנקראו ביחזקאל בשר חמורים ובשון זה. ומי חשובים מורים. שמים שהיו חשובים כשור ואסלות: נתמרו. נהפכו למרים: כשר ציר חן. שהשליך משה בתוכם: לוש בלושי צחן. לבושת פרעון חזה עליהם: להמתיק. מים המרים: למחן. לשמחם ישראל: לבל לקוש נבוחן. והתפלל משה שלא להכריתם בבחנה שמספס: לקוש. ר' כריתה כמו ולקשתם בסכנם יחזקאל כ': לוז לאלים: מתלוז ממרה נאלים: ואף של נהם התרג: האלים. שנשתתק השטן מלקטרג עליהם: ונקבו אלים. שנקראו גבורים כדאיתא בילקוט ושם נשאו ר"י אומר ר' גדולה והרמה: בצדק. בזכות האבות שישראל הם בניהם וזהו בני אלים: לאלוש. שם מקום במדבר: וכל. כמו וכלה: בצק מלוש. שכלה בצק העיסה שהוציאו ממצרים: ורגנו. ר' תלונה: בפלוש. בפרהסיא: עדי דוק חלוש. עד שנפל להם בגורל המן שהוא דק ככפור: נסו פעמים. הקב"ה ניסה אותם ב' פעמים ולא עמדו בנסיון: בתקון יומים בתכן שמים. זה המן ניסה אותם ביום לתקן ולהכין בששי לחם יומים והם יצאו בשבת ועוד אל יותר והותירו: ובציית מים. יבשת המים שאמרו מה נשתה: סעו. נסעו לרפידים. ולכך נקרא רפידים ע"ש שרפו ידיהם מן התורה: ברפיון לפידים. שניתנה בלפיד אש: רפודים. ר' הלעה פי' בעוד שהאו שם: חלו בצר קפודים. נעשו חולים מצרות עמלק שקיצצם. והכריתם: עד הנם בהם. בעוד שהם במצרים בן הם כמ"ש ובני חם מצרים: אץ להאליהם. מיהר עמלק לבוא בעיני פרעה: ובסוף. כשיצאו ממצרים: האחם. כראה להם אחוה ורדות להם כדי להרגם: ופה. כרפידים: בחשף. בגלוי לחם: פסע. ד' מאות. שעמלק ישב בארץ הנגב של א"י והלך דרך אורך כל א"י שהרם ד' מאות פרסה: ניצי צבאות, בני של הקב"ה: צג. עמד להלחם בהם ראשון לכל האומות שנקראו עלמות: ופן. שנכנס עמלק בהם: במהלומות. ר' שבירה שהלישו יהושע: קצץ אשלים. כרת ענפים: בחיק נחשלים. שעש"כ וזנב בך כל הנחשלים: וקלם מושלים. היה מבזה לישראל המושלים בעולם: בחטא נשולים. מחמת חטא של בהעלהם והעלמים חזן לעגן מפני פסל מיכה: רדף שלשה

וּבָשְׁתּוֹ שְׁלֻשָׁה. וַעֲדָתוֹ חֲלֻשָׁה. בְּיַד אוֹן חֲלוּשָׁה: שַׁדַּי חָק בָּכֶם. קָרְבוּ לְרַכֶּם. זְכֹר לְכַסְּכֶם (נ"א לְכַרְכֶם). מְהֻדָּם וּמִכֶּם: יוי תְּתוֹר עִם אֹיֵב בְּמְשׁוֹל הָבָה. וְשָׁמְרָה לוֹ אֵיבָה. בְּבוּז וּבְגַאֲוָה:

סימן י"א תשר"ק

תְּמִימִים כְּרָשׁוּ אָרֶץ. וְהִקְצִינוּ שַׂר בְּעֹרֶץ. פָּקַד לָרוּץ בְּמֵרֶץ. לְכַלּוֹתוֹ בְּחָרֶץ: שַׁדַּי שׁוֹכֵן עַד. צִוָּ לְלוֹעֵט עַד. אַחֲרָיו לְצַעַד. לְטַמְטְאוֹ עֲדֵי עַד: בְּחַן עִמְעֵם. וְאַכְזָר רָעַם. וּמְאָזוֹ זָעַם. מִמְּלוֹךְ עֲלֵי עָם: קָצִין מְכֻמָּר. נִין צוּף כָּמַר. וַיְשַׁסֵּף וַיְשַׁמֵּר. וּלְאַרְבָּעָה זָמַר: צֶפַע מִנּוֹ חָשׁ. מִשֹּׁרֶשׁ נָחָשׁ. בְּגִיחוֹ כִּחֵשׁ. לָחוּץ עַם נָחָשׁ: פִּיו שָׁלַח בְּרָע. כְּלִילַת יֹפִי לִגְרֹעַ. בְּבָבַת עַיִן הֵרַע. גְּמוּל אָב לִפְרֹעַ: עָץ בְּתַרְמִית תַּעַר. לְהַשִּׂיא אִישׁ בַּעַר. וְרִפָּא יְדֵי נַעַר. מִמְּלֶאכֶת יַעַר: שִׂטְנָה חָרַת. לְעַרְעֵר יְקָרַת. וַיָּעַר עֵרַת. מִגֶּזַע בְּכוֹרַת: נִשָּׂא כְּדֹב וּזְאֵב. וְנִסָּה בְּבֶן זְאֵב. וּבוֹ נֶעְכַּר כְּאֵב. כְּעוֹרֵב וּכִזְאֵב: מַסֵּכָה נַעֲשָׂה. לְעָבְדוֹ כָּל עֲמָסָה. וְכָאֵפֶר עָשָׂה. בְּיַד מַאֲמָר עָשָׂה: לַעֲנָה וָרוֹשׁ. נוֹעֵץ לִפְרוֹשׁ. לִסְמוֹךְ לִבְרוֹשׁ. בְּשֵׁם אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ: כִּחֵשׁ סְלוּפִים. וְהִתְעָה

אור לישרים

שלשה. ששים לבלהה: ובשתו שולשה. בתורה בנביאים במגילה: ועדתו. של עמלק חולשה: ביד און חלושה. ע"י יהושע שאין והתאון לו מהם אין קול ענות חלושה: חק בכם. נשבע הקב"ה בכסאו: קרבו לרכם. מלחמת עמלק לתגר: לכסכם. לשפוך ולמחות אותו: מהדום ומכם. שריו של מעלה וחרבו מלמטה: תתור. ל' רונה: במשול הבה. כשתתן לו ממשלת על עמלק נעשה בו נקמה באיבה השמורה: בבוז ובגאוה. בשביל זה הרה שהשנה גאותו לישראל: תמימים. ישראל שהם תמימים במעשיהם כאשר ירצו ה"י: והקצינו שר. המליכו את שאול עליהם: בערץ. בכח. פי' נגד רצון הקב"ה כמ"ש בשמואל א' ח': פקד. את נפרד שאול לרוץ במרוצה ולכלות לעמלק: בחרץ. ל' כריתה: צו ללועט עד. צוה הקב"ה לשאול שבא מבנימין שנאמר בו בבקר יאכל עד: ואחריו לצעד. שירפשו וירדוף אחר עמלק לטמאו. לחשמידו: רדף. בלשון ישמעאל מכמן: זה שאול שהיה ממושכן בבית המקדש: עמעם. התחין. פי' שהתחין וביטל שאול את דברי שמואל שאמר לו ולא תחמול והוא חמל על אגג: ואכזר. הוא אגג: רעם. לשון רישות פי' שרחם עליו: ומאזו זעם. הקב"ה על שאול ונרד: ממלוך עלי עם. ישראל: קצין. זה שאול: מוכמר. שנכמרו רחמיו על אגג: נין צוף. שמואל בן תחו בן צוף: כמר. את נאגג שכמר ורתח: וישסף. הנקיע אותו: וישמר. לקח נקלים ל' שמיר ושית: ולארבעה זמר. נכרת לד' חלקים: צפע. זה המן: מנו חש. מיהר לבא מאגג הוא. מסורש נחש מאגג: בגיחו כחש. שכחש בהקב"ה: בגיחו. ל' הכתוב כי אתה גוחי: לחרץ. כמו ללחץ עם ישראל מיחש בכישוף ובגורל: פיו שלח ברע. שלוח לשמשי בנו לכתוב שטנה לבטל בנין בית המקדש חשו. כלילת יופי. זו בהמ"ק: לגרע. לבטל אותו: בבבת עין. לישראל שהם שמורים כבבת עין: הרע. המן להם: גמול אב. שרצה המן לנקום ממרדכי נקמת אגג אבי זקנו: עץ בתרמית תער. יעץ המן בלשונו שהיא חדה כתער: להשיא איש בער. לשתעות לאחשורוש השוטה: ורפה ידי נער. לרפות ידי ישראל שנאמר בהם כי נער ישראל: ממלאכת יער. מבנין בהמ"ק שנקרא יער הלבנון: שטנה חרת. כתב שטנה וקטרוג על יהודה וירושלים: לערער יקרת. להחריב לציון שנקרא' פנת יקרת: ויער ערת. הקב"ה העיר עליו מלאך: מגזע בכורת. ממרדכי ואסתר שהם מגזע שאול בכד בכורת: נשא כדוב וזאב. כהנשא המן כאחשורוש שנקרא דוב וזאב: ונסה. ל' קנף ושם בל' תרגום. פירוש המן נזכם ונתקף ע"י מרדכי שנקרא בן זאב כמבואר לעיל: ובו נעכר כאב. ע"י מרדכי נעכר הכאב לשמן: כעורב וכזאב. שמות ב' מלכים שנפלו ביד גדעון: מסכה. שעשה המן א"ע ע"ז: לעבדו כל עמסה. ל' דריכה שהדריך והכריח לכולם שיעבדוהו. וכאפר עושה מידוס ונדרך כעפר: ביד. ע"י אסתר שנאמר בה ואת מאמר מרדכי אסתר עושה: לענה ורוש. המריר המן לישראל במה שהיה נועץ. שאל שנה מאוסנים. לפרוש. לו אין להמית למרדכי. ויעציהו לסמוך לברוש. לתלות את מרדכי שנקרא ברוש: בשם אחשורוש. שהסכמתו: כחש סלופים. דיבר המן לפני אחשורוש דברי כחש ועיוות של ב"י: והתעה סלופים. שהטעה המן ושריו כדי

לכהעיד

אלופים. להכחיד עלופים. בפלם אלפים: יקראו סופרים. וכתבו ספרים. ושלחו צירים. בדבר המלך מהירים: משים בהליכה. לעין כל ממלכה. והדת נמלכה. והעיר שושן נבוכה: חלום יהודי הלם. והבין בסלם. מדיו קרע להכשילם. ונפרע למו גמולם: זעק במר נפש. באפר להתחפש. בצום ובכים ורפש. ישב בעצת טפש: ומתליל שפלות. כחו עבודות כפולות. הקשיב תפלות. והגיה אפלות: הסכית שועה. מאמולת שבעה. ואז אל שעה. ואיל ישועה: דפי בן קיש. הבין נין קיש. ותחן הלקיש. עד לדוק הקיש: גל לאילת אהב. לבוא אל רהב. להדעיך יקוד להב. מגני רהב: בבינה עשתה. בגותה חמתה. שרוש צום פצתה. וצר בפלם (נ"א פלץ) בפתה: חיו ארחה שונא. כדת אל עונה. בלי מצוא מענה. מה יענה:

שם המחבר חתום בראשי החרוזות א. עזר בירבי קליר.

אותו מבהלת. חתות לו נחלת. במנות תוחלת. מנו מתחלת: לאונדיו הבאיר. את אשר התאיר. ולעב בדיאיר. מתוגו הבאיר: עברה נמלא. וצרה המלא. וברכיו כשמלה. ומותו מלה: זם והכין עץ. תקוע הג דת עץ. תרעלות כהועץ. ותשועה ברב יועץ: רק כנחשב כמר. והחשב לו כימר (נ"א והושב לו כימר). ואל מניף עמר. שב ותאן אמר: בן שמעי בשר.

אור לישרים

להבחיד עלופים. את ב"י העלופים ויגעים: בפלם אלפים. במשקל עשרת אלפים ככר כסף: צירי'. שלוחים: משים. מיהרו לשוב: כל ממלכה. בכל מדינות המלך: והדת נמלכה. והגזירה נתייעצה: חלום יהודי. שבא אליהו בחלום למרדכי וגלה לו עצת המן: והבין בסלם. מהשגת המן ויועציו: מדיו. מלבושיו קרע מרדכי והתאבל: להכשילם. להמן ויועציו: להתחפש. לשון הכסיסני באפר: בעצת. נבל עצת המן הטפש: ומתליל. ל' תל וגובה. פירוש הקב"ה שהוא מגביה שפלים: כחו עבודות כפולות. כשראה התענית ותפלה: והגיה. האיר אפילתן של ב"י: הסכית שועה. קבל תפלתם: מאמולת שבעה. מישראל שהם חסרים שבעה רועים: שעה. פנה לתפלתם: ואיל. וחזק: דפי בן קיש. עון של שאול בן קיש שהחיה את אגג הבין מרדכי נכד קיש: ותחן הלקיש. תפלה המאריך. והבעסיף הרגוש ובלקישו: עד לדוק. עד דלתי שמים דכתיב גלה לאסתר שהיא אילת אהבים ושים עליה לבוא אל רהב. לאחשורוש שרהבו עמל ואון: להדעיך. לסור ולבטל כעסו של אחשורוש: מגני רהב. מישראל שעברו וגזו בים שנקרא רהב: בבינה עשתה. במה שהזמינה את המן למשתה: בגותה חמתה. נשמה נהקב"ה: פצתה. שאמרה צומו עלי: בפלם בפתה. בתפלתם בפתה משקל שכפו של המן הצר: ארחה שונא. זימנה להמן למשתה: כדת. כמו שנאמר אין רעב שולך וגו'

בלי מצוא מענה. שהאיה הזמינה להמן וקבלה עליו לפני המלך בכדי שלא ימצא מה להשיב:

אותו מבהלת. להמן כדי לבעיתו ולאחות גחלים על ראשו: במנות תוחלת. במתנות שהכינה להמן היתה תוחלת ותקוה לישראל: מנו. מהמן: מתחלת. ניתן לו קודם לאחשורוש כדי שיתקנא בו המלך: לאונדיו. לאוהביו האוהבים עמו ביאר ופירש: אשר התאיר. איך שהאיר פניו יקר בעיני המלך: ולעב. ל' מלעיגים: בן יאיר. מרדכי בן יאיר שהלעיג עליו: מתוגו הבאיר. שהחזיר המן מתאהרו מחמת לכר בזיונו: וברכיו כשמלה. שהיה מגררים אחריו כשמלה: ומותו מלה. ימצאהו אותו דבר זה שיתלה למרדכי זה חשב המן והכין עץ: תקוע. לתלות כמו והוקע אותם: הג דת עץ. לתלות למרדכי שהיה עוסק בתורה שנקראת עץ חיים: תרעלות כהועץ. כאשר יעץ מרורות על ב"י: ותשועה. באה: ברוב יועץ. הוא הקב"ה: רק. איש רק זה המן כנחשב כומר שחשב לחסום את ב"י ברשת: והוחשב לו כימר. לשון תמורה. פי' שנתחלפה עצתו ומחשבתו ע"ע: ואל מניף עמר. פי' המן הלך ומצא למרדכי שהיה עוסק בהלכות עומר בפ"ו בנים והראה את המן אמר שגבר הוא בא ואז התעטף מרדכי ועמד בתפלה. וזהו. שב ותאן אומר. מרדכי עשה תשובה ותפלה לפני הקב"ה ואח"כ ניסר המן למרדכי הגבורה ואסר את רכבו ואמר וי' נצחם

ורכב לו אסר. כי הכריע אסר. מהון מעשר: יחד בהל שנית. לסעד תבנית.
ועלתה תענית. ותקצץ חגית: רעל מר המרירו. ותרבן האריכו. והדס
העירו. ולשחת גררו: ברוש נער. נעצוץ ננער. וכל מתיו ערער. ופן
לשוע ערער: יתומים מאה. אשר יהמה טמאה. סערו בקמעה. ספות רוה
וצמאה: קעו ותשרתו. ועם יולדיו נאחתו. ובאע אחד (נ"א חד) נחתו (נ"א נוחתו).
וכל מצרים חתו: לרם נגנו ז. באשר חזו. ועלצו ועלזו. ובזו לא בזו (נ"א ובז
לא בזזו): יען במיר ספרים. רצו עפרים. בפלכי כפרים. במשוש פורים:
חי רנן וגאלה. רוח והצלה. רננה סגלה. בקריאת מגלה:

מיוסד ע"פ א"ב

אספרה אל חק. פלאות לחוק. אשא רעי למרחוק. בבוא צר לדחוק:
בקום עלי צפע. משרש אפע. והון פלס בשפע. והוקע בעץ
משפע: גש והפיל פור. מיום ליום ספור. ויצא חפור. בהביעו ספור: דרש
ימי שבוע. לשום יום קבוע. בארזה חדש תבוע (נ"א טבוע). לקעקע דגלי
רבוע (נ"א קב ספר רבוע): הן יום ראשון. הגיב לחשון. ומי זה בא ללשון.
נצורי כאשון: וגיא דק כי נבראו. ועל שמם נקראו. ואם ימדו ויחקרו. אז
אלה יעקרו: זע יום שני. להצדיק שפת שני. ואלם מלשני. מלהלשיני:
חי בי הרקיע. והבדיל רקיע. ומי זה בא להשקיע. זהר הרקיע: טש יום

אור לישרים

להוא גברא. כי הכריע. כשומר שהוא אוסר. מהון מעשר. מעשרת אלפים ככר כסף: יחד בהל. שנבהל במשתה השני לבוא עם המלך יחד: לסעד תבנית. להכנת הסעודה: ועלתה תענית. של ישראל לפני המקום. ותקצץ חגית. לשונו של המן שהיה חד כחגית: רעל מר. זה מרדכי המריר להמן בכוס התרעלה: ותרבן. חרבונה האריכו וקללו: והדס. זה אסתר: העירו. ל' עוררים יהיו שע"י נתלה המן ובניו: ברוש נוער. מרדכי נתעורר לגדולה: נעצוץ. קוץ זה המן: ננער. נפרד מן העולם: וכל מתיו. כל אנשי עצתו בשמחת הקב"ה אשר פן לשוע ערער. לתפלה המדוכה עררה: יתומים אמה. מלה כמו אשר ילדה לו אמתו השפחה: סערו לקמעה. נסעו ממן מופם: ספות רוה וצמאה. להקהל עליהם להוסיף השגגות של הזדונות. עי' רש"י דברים כ"ט י"ח: קוע. נתנו: ועם יולדם נאחתו. עם אביהם נאבדו: ובאע אחד נחתו. שנן אחד נשברו: וכל מצרים חתו. כל רשעי ארץ אחזם רעדה: לרם גנזו. ישראל שנקראו עם ז אמרו שירה להקדוש ברוך הוא כשראו מפלת המן: ובזו. בבזה לא שלחו את ידם: יען במיר ספרים. כשהחליפו הספרים בשם המלך להכחיש ספרי המן הראשונים: רצו עפרים. שמחו ישראל עם יעקב: בפלכי כפרים. בכל פלך ואפרכים: אספרה אל חוק. חוק הוא עלי לספר הנס של פורים ונפלאות שעשה הקב"ה אתנו: אשא. עוררתי דעתי לספר הצרות שעברו בזמן רחוק כשבא המן הצר לדחוק אותי: צפע. נחש זה המן: משרש אפע. שרף זה עמלק: והון. וממון רב שקל במשפט: והוקע. ונתלה בעץ שתחוב בקרקע בשיפוע: מיום. שספר הימים באיזה יום יוכל לאבד ח"ו לישראל: ויצא חפור. בבושה: בהביעו ספור. כשהגיד לו הגורל זכות של ישראל בכל יום: לשום. ל' מלשינות. פי' באיזה יום יוכל להלשין עליהם: לקעקע. לעקר ח"ו לישראל שנמשלו כד' דגלים: הגיב לחשון. דיבר בלחש לבעל הגורל: ומי זה. והיזהו אשר יבוא להלשין על ישראל שהם נבראים כראשון: וגיא ודוק. שמים וארץ נבראו ביום א': ועל שמם. שירום שנבראו בלשון בראשית וישראל נ"כ נקראו ראשית: ואם ימדו ויחקרו. פי' כאשר א"א למדוד השמים ולחקור הארץ כן א"א לעקר ח"ו לישראל: זע. מזיעו יום שני: להצדיק. לישראל: שפת שני. עפ"כ כחוט השני שפתותיך: ואלם. נשתתק הקטגור: חי. הקב"ה: בי הרקיע. ביום ב' אמר יהי רקיע להבדיל בין מים למים: ומי זה. אשר יבוא להשקיע לישראל המשכילים ומזהירים כזוהר הרקיע: טש. פרח המן ליום ג' להפיל

שְׁלִישִׁי. וְהֵטִיל הֲלְשִׁי. בְּמָעוֹז פִּלְשִׁי. וְחִילִי וְשָׁלְשִׁי: יְשַׁר עֵץ וְדָגָן. כִּי נִטְּעוּ בְּגַן. וְאִם כְּדִבְרֵי נִרְגָּן. לָמָּה נִבְרֵאתָ גָּן: כְּהִפִּיל מְרֵעִי. פּוּר עָלַי רְבִיעִי. מוּל פְּנֵי רוֹעִי. אִמְּצָה זְרוֹעִי: לְמַזָּלוֹת דִּמָּם. בְּבוֹר שׁוּר בְּשָׁמָּם. וְצָר מַה זָּמַם. לְאַבְּדָם וּלְהֻמָּם: מִהֵר חֲמִישִׁי. בְּפוּרוֹ לְהָמִישִׁי. וְהִגִּיהַּ אֶמְשִׁי. כְּהֶעֱרִיב שִׁמְשִׁי: נִרְצָה יוֹנָה (נ"א זִיו) וְנֶשֶׁר. כִּי עוֹפְפוּ (נ"א עֻפְּפוּ) בְּיֹשֶׁר. מִי יוֹבִיל תֶּשֶׁר. אִם יוּעֲפוּ (נ"א עָפוּ) נְשׂוּאֵי נֶשֶׁר: סִבֵּר לְרוֹשְׁשִׁי. צָר בְּפוּר שִׁשִּׁי. וְעָלָה וְאִשְּׁשִׁי. כְּהִצְהִיר עֲשָׁשִׁי: עָרַךְ בְּהֵמוֹת. מֻכָּן לְנֶחָמוֹת. שָׁאַג בַּעֲדִי הוֹמוֹת. וְשִׁכֵּךְ חֵמוֹת: פְּאֵר שִׁיר שַׁבָּת. חַל פְּנֵי מְשִׁיבַת. וְאִם זוּ תְּשֻׁבַּת. מִי בִּי יִשְׁבַּת: צָפָה עָלַי חֳדָשִׁים. וְהֵטִיל חֲלָשִׁים. וּמַזָּלוֹת הָרְשִׁים. לְהַכְחִיד קְדוֹשִׁים: קִדֵּם וְעָלָה. רֹאשׁ חֳדָשִׁים לְמַעְלָה. טְלֵה חֲלַב הָעֲלָה. פֶּסַח בְּמִי זֹאת עֹלָה: רָץ שֵׁנִי בְּאָמָן (נ"א כְּאָמָן). וּבְיָדוֹ זְכוּת מָן. וְרָץ אֶל־שׁוֹר מְזֻמָּן. וַיִּתְלוּ אֶת־הָמָן: שְׁלִישִׁי שֻׁמַּר. מַתַּן דָּת בְּמִשְׁמַר. וְכִתְאוֹמֵי תָמָר. הֲדַס וּמֹר תּוֹמַר (נ"א תָּמָר): חוּ תַּמּוּז חָן לַשָּׁמַיִם. בְּלִי קוּם צָרָה פַּעֲמַיִם. וְסַרְטָן גָּדֵל בַּמַּיִם. הֵעִיר צֶדֶק מָשׁוּי מִמַּיִם:

שם המחבר חתום אלעזר בירבי קליר

אֻמַּל וְרֻבַּךְ. חֲמִישִׁי כְּהֻנְבַּךְ. דַּי בִּי סוֹבַךְ. אַרְיֵה מִסֻּבָּךְ: לְעָשׂוֹר בְּהֵמָה. שִׁשִּׁי הָמָה. וּמִבְּתוּלָה הוֹמָה. שִׁכֵּךְ חֵמָה: עָלְצוּ עֲלוֹת בְּסֶגֶל. רֵיעַ

אור לישרים

להפיל גורל: במעוז פלשי. בכח מגולה ומפולש: וחילי. ויום ג' אימץ אותי: ושלשי. והגביר אותי. לשון שליש וכך היתה מגילת יום ג': ואם כדברי נרגן. המן המלשין לאבד לישראל: למה נבראת גן. מי יתעדן שם: כהפיל מרעי. המן שרצה להרע לי כשהפיל פור על יום ד': מול פני רועי. מול הקב"ה שנקרא ה' רועי נתאמץ כחי וכך אמר יום ד' שבו נתלו המאורות הנה. למזלות דמם. כלמו שהשמים. בבור שור. כאריס שכב. ואיך חשב המן הגר לאבדם: מיהר. המן ליום ה': בפורו. בגורלו להמיש ולסלק אותי: והגיה. הקב"ה האיר לי מחשך בעת ערב שמשי על ידי המן וכך אמר יום ה'. נרצה יונה. כנסת יונה ונשר: בי עופפו. שנבראו ביום ה': ומי יוביל תשר. מי יביא קרבן מנחה תורים ובני יונה: אם יועפו. אם יותפך אור ישראל: נשואי נשר. כמ"ש ואשא אתכם על וגו': סבר לרוששי. חשב המן להעני ולשבר אותי בגורל יום ו': ועלה. יום ו'. ואששי. חזק ואימץ אותי: והצהיר עששי. האיר חשכי וכך אמר ערך בהמות. בהררי אלף. מכון לנחמות. לצדיקים לעתיד: שאג בעדי הומות. בשבילי ישאג הרבה הומות ויאמר אם אין ישראל למה זה אנכי עד שיכך חמת המלך הקב"ה עלי: חל פני משיבת. התפלל פני תורת ה' תמימה משיבת נפש: ואם. אם ז יושבת ויבטל ח"ו מי ישמח בשבת: צפה. המן להפיל גורלות על החדשים: הרשים. חקק המזלות לפניו: להכחיד. לישראל עם קדוש: קדם ועלה. להפיל גורל בניסן שהוא ראש לחדשים וניסן המליץ טלה הגג. שבו מקריבין שה לפסח: רץ שני. לחודש אייר והוא החודש כלומר המליץ בעדי: ובידו. של אייר זכות המן: ורץ אל שור. אייר מזלו שור וחשב של שור אל הבקר רץ אברהם שהיה נוזמים וזכותם ויתלו את המן: מתן דת. שבו ניתנה התורה: וכתאומי תמר. זה משה ואהרן וזכותם הדס ומור. מרדכי ואסתר. תומר. עלה זכותם כעשן הקטורת: תבח חן. חודש תמוז התפלל לשמים שלא תקום בו צרה פעמים מאחר שכבר אירעו בו צרות שהובקעו בו העיר ונשתברו הלוחות: וסרטן. מזלו של תמוז ודרך הסרטן לגדל במים: העיר. הזכיר זכות של משה ויונה שהומשו ממים:

אמל. אומלל ונכרת: ורבך. לשון מורבכת כלומר ונתנ הגורל: חמישי. לחודש אב: כהונבך. כשנבא בעמקי הארות אז אמר אב. די בי סובך. די לפני הגרה שעלה בי ארי מסובכו זה נבוכדנצר שהחריב הבית: לעשור בהמה. באחד באב ר"ה למעשר בהמה: ששי. והוא חודש אלול: ומבתולה. שהיא מזל אלול עלתה הומיה על גרות בני ישראל לשכך החמה: עלצו עלות בסגל. בחודש תשרי שמחו לעלות בסגולה זכות ריע. הוא ראש השנה יום תרועה ויום הכפורים וסוכות:

ומסף

וכפור והגל. ותוסף מנוח הגל. למרבעי דגל: זכות סר מרע. בגאוני צדק
הברע. והזכר להפרע. מהמן הרע: ראה בירח בול. כי בו רד מבול. ולא
ידע כי קץ זבול. באבו סבול: בו תר לקרב. לעורר ביום קרב. ויושב על
עקרב. עקצו בעקרב: יסוד היכל קדש. חנוך מנורת קדש. תשיעי החדש.
הזכר לאנשי קדש: רע פרש רשתו. ונהיתה לבשתו. כי באיתן קשתו.
נשברה קשיותו: בחדש אשר בל סמך. תר היות נסמך. ובשבט הרשע
המך. ובעץ חמשים נסמך: ישר עורות גדייו. וזולת מי דליו. ידעו פלאים.
בירח דודאים: קץ והדדר. יזם לפור אדר. בגבולו הוא דר. כי לא נמצא בו
הדר: לאחוז לנדאגים (נ"א לנדגים). קרא לדיגים. ובסיר דוגים. נבלע
כדגים: יום ליום יביע אמר. דרוש קל וחמר. ובקצירת העמר. הלל ליוצר
חמר: היו ראשי קומתיו (נ"א קמותיו) לקצור. ואשכלותיו לבצור. יומו לעד
לעצור. מיום ליום לנצור:

כתר. מלוכה מאז היה מבטח. מאליו היה להנתן לבת הבטח.
מלכות כשרוה מראם הוטח. מטובת זיו הוד מבטח. מראש
עד עקב לבה בטח. בוץ. להאמירה במעוז ומבטח: ברוך אתה יהוה
משען ומבטח לצדיקים: ולירושלים עירך עד להוכה הכין.

אור לישרים

תוספ מנוח, זה שמיני שגרת שניתן למנוחה: סר מרע. שחזרים בתשובה בתשרי והוכרע זכותם לטוב ולהמן הוזכר להפרע ממנו: בול. הוא מרחשון וסבר המן שבו יגלה לישראל מחמת שבו ירד המבול: ולא ידע. כי בו נגמר בנין בהמ"ק: באבו סבול. בפריו ששן ונגמר המקדש: בו תר לקרב. במרחשון ראה לקרב למלחמה: ויושב על עקרב. הקב"ה היושב גבוה ממזל מרחשון שהוא עקרב עקצו להמן כעקרב: יסוד. הזכיר לישראל זכות שבכסליו התחילו ליסד בנין בהמ"ק: חנוך מנורת קדש. נס חנוכה: רע. המן פרש רשת לנ"י: לבשתו. שנלכד בה הוא עצמו: באיתן קשתו. במזל כסליו שהוא קשת נשברה קשיות ערפו: אשר בל סמך. נ"ל אשר כרע נבל סמך להר על ירושלים נסמכת: תר. ראה המן להיות מוסמך על התקלה שאירע בו: ובשבט הרשע. סמך על נ"ל שהגלות בחודש זה: ובעץ. וסופו שנתלה על העץ גבוה נ' אמה: ישר עורות. זכות יעקב שנאמר בו עורות גדייו שם: וזולת. חכות שבטים שיצאו ממנו: ידעו. בזכות הודיעו נסים ונפלאים: בירח דודאים. בחודש שבט שהוא ר"ה לאילנות וריחם נודף כדודאים: קץ. זה המן: יזם. חשב להפיל גורל באדר: בגבולו. בגבול חודש אדר היה המן דר שלא מצא בו שום זכות על נ"י וחשב לאחוז למדאגים. לישראל הדואגים מצרותם: קרא לדיגים. נעשו מזודש לאחר. ישראל יאתרית המן כיתם. ובסיר דוגים. כשפיגת במג היה יבה הדגים נבלע המן: יום ליום. כל היום היה מלמד זכות על נ"י: דרוש ק"ו. לדרוש מצות קלות וחמורות שעשו נ"י ובזכות קצירת העומר התפלל ליוצר חומר: ראשי קומותיו. לכריתת נבאות ראש המן: ואשכלותיו. בניו: לבצור. לקטוף אותם: יומו. ימי הפורים לא יעברו לעולם ויהיו להם כעצרת: מיום ליום. מנהג לנצור (ע"כ אור לישרים):
כתר מלוכה מאז היה מבטח. מאז. מקדם היה בנימין מובטח מהקב"ה שיצאו ממנו שני מלכים כמו שנאמר (בראשית לה, יא) ומלכים מחלציך יצאו ופירש רש"י שם דהיינו שאול ואיש בשת בנו וכך דמה אבנר שהמלך השני הוא איש בשת: מאליו היה להנתן לבת הובטח. מאליו היה הכתר הזה בא להנתן אל הבת אסתר שעליה הובטח מראש: מלכות כשרוה. כאשר ראוה מלכות: מראם הוטח. לא יכלו להביט בכניה מרוב ההוד אשר נגה עוטה, מלה"כ (ישעיה מד, יח) טח מראות עיניהם: מזיו הוד כם אשר הובטח. מזיו והודו של כסא מעלה. ובניסן אהר מטובת זיו הוד מבטח: מראש עד עקב. מתחלה ועד סוף: בוץ להאמירה. להחשיבה ולרוממם בבגדי מלכות: במעוז ומבטח. בשביל בטחונה בהקב"ה:

מלכות. נחפזה כחזו רביד. נבל נתון על ידיד מיד מעביד. נשאו
מעל כל ותרחו הכביד. ניניו כתרו להאביד. נשואי
רחם זבד טוב הזביד. וארגמן. ימנם לכונן עיר דוד: ברוך אתה יהוה
בונה ירושלים: את צמח. שמע קולנו עד ישראל ברחמים.

בראשה. שם זר אשר הפלא. סוגת שושן עלות משפלה. שיחת
רדומים עלות ממכפלה. שעיר ואת שרידיו לשחת
הפילה. סגורי כלא הפן מאפלה. והעיר רן כפלה לשומע תפלה:
ברוך אתה יהוה שומע תפלה: רצה עד לציון ברחמים.

וימליכה. עזור לאם מוראה. עצורה היתה לכן מעת נבראה.
עמיתה הפגיע בעדה קריאה. עד עת בא דברו אשר
ראה. ענותם לחוזים שדי הראה. שושן. תוחים לעבדו ביראה:
ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון: מודים. על הנסים עד ועזרתנו סלה.

תתת. פלפול יגיע לקח טוב. פעלת צדיק פעלם לטוב. פאר אמר

עיון תפלה

מלכות. אחשורוש בכל קכ"ז מדינותיו: נחפזה. נבהלה: כחזו רביד נבל. כאשר ראו רבידו של המן: נתון על ידיד. על מרדכי בן בנימין שהוא ידיד ה': מיד מעביד. מידו של המלך שמעביד את עבדיו: נשאו מעל כל. שב על המן שנתגדלה נשאו המלך על כל שריו והכביד עליהם שרתו לכרוע ולהשתחוות לפניו: ניניו כתרו להאביד. שב על כתו, כאשר ראו עכשו שכל בניו כתרו ונטעו להאבידם לנצח, ותרו לשון התלמוד (חולין ל"ח ע"א) כאן בשוחטת כאן במתרזת: נשואי רחם. ישראל העמוסים מני רחם (ישעיה מו, ג): זבד טוב הזביד. נתן להם חלק טוב כי נפל פחדם על כל העמים: וארגמן ימנם. והזמין להם שקדוש ברוך הוא כבוד מלכים: לכונן עיר דוד. לבנות חרבות ירושלים:

בראשה שם זר אשר הפלא. בראשה של אסתר שם הכתר מקוים בסימן מופלא שהיה שולמתה כאלו נתחלה לא נעשה אלא בשבילה: סוגת שושן עלות משפלה. ועל ידו עלו ישראל משפלותם, וסוגת שושן הם ישראל (שה"ש ז, ג): שיחת רדומים. תפלת האבות: עלות ממכפלה. בעלותם לפני הקב"ה מתוך מערת המכפלה כמבואר בדברי רז"ל: שעיר ואת שרידיו לשחת הפילה. התפלה הזאת הפילה לשחת את עשו, עשה"כ (עובדיה פ' יח) ולא יהיה שריד לבית עשו: סגורי כלא. ישראל הסגורים בבית הגלות: הפן מאפלה. הפכם מאפלה לאורה: והעיר רון כפלה. והעיר שושן צהלה ושמחה:

וימליכה עזור לאם מוראה. הקב"ה המליך את אסתר כדי לעזור להאומה המוראה ונמאסה בעיני אוה"ע, כמ"ש (צפניה ג, א) הוי מוראה ונגאלה העיר היונה: עצרה היתה. עצורה ומזומנת היתה לכך מתחלת בריאתה: עמיתה. מרדכי חברה: הפגיע בעדה. התפלל בעדה: עד עת בוא דברו אשר ראה. אשר ראה בחלומו, כמו שספרו רבותינו באסתר רבתי פרשה ח' פסוק ה' ובעת אשר הגיד לו המן אמר לאסתר ע"י שלוחה הנה החלום אשר ספרתי לך בימי נעוריך: ענותם. מלשון כי לא בזה ולא שקץ ענות עני (תהלים כב, כה): לחוזים שדי הראה. הקב"ה הראה את זיו שעתיד הוא להסתיר פניו במדרגה זו שהיתה בימי אסתר: שושן תוחים. ישראל שנמשלו לשושנים בין החוחים: לעבדו ביראה. על שם הברכה שהיתה נוהגת בימי המקדש לאמר שאותך לבדך ביראה נעבוד וכמו שזכינו בכעתנו הגדולה אשר הקדמנו לברכות שמונה עשרה:

תתת פלפול יגיע לקח טוב. תחת אשר עסק ונתיגע מרדכי תמיד בפלפול התורה: פעולת צדיק פעלם לטוב. לפיכך הגיע לו שכר פעולת כל הצדיקים הפועלים טוב: פאר אמר אשר הוא טוב. שאר התפלה שהתפלל מרדכי והתפלה נקראת טוב שנאמר (הושע יד, ג) כל תשא עון וקח טוב, ובבמדבר רבה פ' י"ח סי' כ"א אמרו ישראל רבש"ע בזמן שביהמ"ק קיים היינו מקריבין קרבן ומתכפרים ועכשיו אין בידינו אלא תפלה, ע"ש בגימטריא י"ג, וכבר ביארנו את המאמר הפלא הזה במבוא לתפלת
שמונה

אֲשֶׁר הִיא טוֹב. פּוּר הָפַךְ לְמִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב. פְּדוּת (כֵּן) תָּחִישׁ לְהוֹדָךְ הַטּוֹב. צָהֳלָה. וְזִמְרָה לְהוֹדוֹת לְאֵל טוֹב: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: א"א ברכנו. שים שלום עד ובכל שעה בשלומך.

וַשְׁתִּי. צָאֲנָה לְמַעֲרָכוֹת. קְצִינוּת כְּהַכְתָּרָה מִמְּלָכוֹת. רַגְלֵי אַיֶּלֶת בָּמוֹת דּוֹרְכוֹת. שִׁבְעִים יְמֵי צַר עָלוֹת לָהּ אֲרוּכוֹת. תָּקְפָה עִם דּוֹד לְעֵינֶיהָ בְּרֵכוֹת. וְשִׂמְחָה. קוֹל נִשְׁמַע מְהַדְּכוֹת. וְדוֹבֵר שָׁלוֹם מִמְּעוֹן הַבְּרָכוֹת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

חצי קדיש. ומוציאין ספר תורה וקורין בו שלשה גברי בפרשת בשלח ויבא עמלק עד סוף הסדר. ואח"כ אומר יהללו ומכניסין הס"ת להיכל ועומד על הבימה ומברך ג' ברכות על מקרא מגלה. ושעשה נסים. ושהחינו (יכוין הש"ץ בברכת שהחינו גם על מצות משלוח מנות והסעודה וגם הקהל יכ' בו לצאת על זה) וקורא המגלה. ולאחר המגלה מברך ברכת האל הרב. ואומרים שושנת יעקב. אשרי ובא לציון. ק"ש. עלינו. שיר של יום (מזמור כ"ג):

יוצר להפסקה שניה

כאן מתחיל שוכן עד עד אמר ויהי ואח"כ מתחילין כאן:

בשנה שהפסקיות הש"א או זד"א או הח"א שאז יהיה סימן להפסקה ומ"ו ואינה רק הפסקה אחת דהיינו בשבת שבין פרשת זכור לפרשת פרה אומרים יוצר להפסקה ראשונה שאין אומרים יוצר להפסקה שניה רק כשיהיו ב' הפסקות. אחת בשבת לאחר פרשת שקלים ואחת בשבת לאחר פרשת זכור או אומרים בהפסקה שלאחר פרשת זכור יוצר להפסקה שניה:

סימן נ"פ א"ב וכל סופי החרוזים על לשה"כ ושמו"ה משה בן חבוב חזק ואמץ חתום באמצע ובסוף.

אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ אֶתְיַצְּבָה בְּוַעַד מַקְהֵלוֹת. וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתָיו לְסַפֵּר בְּמַעַרְכֵי תְּהִלּוֹת. אֱלֹהִים עַד־מָרוֹם אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ גְדֹלוֹת: אָז בְּטֶרֶם נִמְתְּחוּ וְאַבְנֵי פִּנּוֹתֶיהָ יֻסָּדוּ. כֵּס יְשִׁיבָתְךָ עָלָה בְּמַחֲשֶׁבֶת חֲשַׁבְתָּ. נָכוֹן כִּסְאֲךָ מֵאָז מֵעוֹלָם אָתָּה: בָּנִים חֲבִיבִים בְּחִבָּה יְתֵרָה וְנוֹדַעַת. עָלוּ בְּמַחֲשָׁבָה לְהַשְׂכִּילָם עֵצָה מִדַּעַת. אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת: מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם הִשְׁמִיעַ הֲבִינוּ דַּרְכֵיכֶם. בָּנַי בֹּאוּ בְּצִלִּי וְחֻכּוּ בְּמִקְרְבְכֶם. כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם. קָדוֹשׁ: גְּמִילוּת חֶסֶד תָּמִיד אַבִּיעָה וְאוֹקִירָה. אֱלֹהַי זָכְרֵנִי בְּלֶקַח טוֹב

עיון תפלה

מטעם שמרה: פור הפך. כלומר הוא הפך את פור כאן למשתה ויו"ט:

ושתי צאנה למערכות. ושתי המלכה יצאה ברעש נלאת למערכות המפסם מדה כנגד מדה שהיתה מביאה בנות ישראל ערומות לעשות מלאכה בשבת לפיכך הבכילוה לעמוד ערומה למבכסה (מגילה י"ב ב'), והחליף המ"ך בנד"י בשביל הדר הפלגה ביתא, והנה בלשון הזה נרמז על המקרא כי כל הלאן יוצאן ברעש (ישעיה ס, ד) שדרשוהו רבותינו (סוטה מ' ע"ב) על השטה מדה כנגד מדה (הזיר כל בו מגדול) וכן הוא: קצינות כהכתרה ממלכות. כי הנה כלומר שהכתרה בגליות והנשות יותר מכל ממלכות שבעולם, כלומר שהיתה ראה לבירה עמיקתא כדי להגדיל שכרם: רגלי אילת במות דורכות. כי הגיע הזמן שרגלי אסתר אשר נדמתה לאילת השחר תדרוכנה על במות שבלתם ואין המלסת נונעת בהכרתה: שבעים ימי צר. מן האגרות הראשונות להאגרות האחרונות היו שבעים ימי צרה ויגון לישראל: עלות לה ארוכות. נעלות רפואה למכתה: תקפה עם דוד. זה מרדכי דודה שניהם כתבו אגרות לישראל שנאמר (אסתר ט, כט) ותכתוב אסתר וגו' ומרדכי היהודי את כל תקף: לעיניה ברכות. להאומה הישראלית שנאמר בה (שה"ש ז, ה) עיניך ברכות בחשבון: ושמחה קול נשמע מהדכות. ואז נשמע הקול כי העיר שושן צהלה ושמחה:

לְהִתְפָּאֲרָה. חָפֵץ לְמַעַן צִדְקוֹ יַגְדִּיל תּוֹרָה: מַרְפֵּא וְשִׁקּוּי עֶצֶם לְמַחֲזִיקֵיהֶם וּמְמַמְּנֵיהֶם. חַיֵּי נֶצַח הִנְחִיל יֵשׁ לְמוֹצְאֵיהֶם. יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וָחַי בָּהֶם: דְּבָרָיו נֶחֱמָדִים מִפָּז וּמִדְּבַשׁ מְתוּקִים. לִוְיַת חֵן וַעֲטֶרֶת לְגָרוֹן מַעֲנִיקִים. אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִים: הוֹרוּנוּ יְשִׁישֵׁי לֶכֶת נְתִיבוֹ. זוֹ הַדֶּרֶךְ לְכוּ בָהּ עַם קְרוֹבוֹ. הַשַּׁעַר לַיהוָה צַדִּיקִים יָבֹאוּ בוֹ: וְהִתְבּוֹנַנּוּ קִבּוּעַ שָׁנִים וּלְתַקְּנָם בְּמֶרֶץ. אֱלֹהֵיכֶם הַמַּשְׂכִּילְכֶם לְחַסֵּר וּלְעַבֵּר בְּחֶרֶץ. רְאֵה נָתַתִּי לִפְנֵיכֶם אֶת־הָאָרֶץ: הִתְחַזְּקוּ וְהִזָּהֲרוּ בְּמִנְהַג אֲבוֹתֵיכֶם בִּידֵיכֶם. לִדְחוֹת וְלִקְבּוֹעַ בְּמָסֹרֶת מְסוּרָה לָכֶם. הַדְּבֵקִים בַּיהוָה אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כֻּלְּכֶם: וְהֵרוּ לִדְחוֹת פֶּסַח מִבַּדּוּ וּמַאֲדּוּ רֹאשׁ הַשָּׁנָה. לִקְבּוֹעַ פֶּסַח בְּאַגְהַ״ז וּבְבַגְהַ״ז כֵּסֶה לְתַקָּנָה. כִּכְתָבָם וְכִזְמַנָּם בְּכָל־שָׁנָה וְשָׁנָה: יָמִים יֻצָּרוּ וְהָבְדְּרוּ וּגְדְרוּ סִמְּנֵיהֶם. אֶחָד הַסָּמוּךְ לְנִיסָן קָבוּעַ בָּהֶם. לְקַיֵּם אֶת־יְמֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם: חַכְמֵי לֵבָב חָכְמוּ קָבוּעַ וּלְתַקָּנָה. אַרְבַּע פָּרָשִׁיּוֹת תָּמִיד לִקְרוֹת בְּרִנָּה. לְעִתִּים מְזֻמָּנִים שָׁנָה בְשָׁנָה: טְהוֹרִים בְּאֶחָד בַּאֲדָר מַשְׁמִיעִים עַל הַשְּׁקָלִים בְּרִנָּה. בְּנִיסָן לְהָבִיא קָרְבָּן מִתְּרוּמָה חֲדָשָׁה כְּתַקָּנָה. רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: מַתְכִּיפִים אַחֲרֶיהָ מְחִיַּת שׂוֹטֵן לְהַשְׁמִיעָה. שִׁקְלֵינוּ לְהַקְדִּים גְּאוֹן קָמֵינוּ לְהַכְנִיעָה. אָמַר עִם־הַסֵּפֶר יָשׁוּב מַחֲשַׁבְתּוֹ הָרָעָה: יַשְׁמִיעוּ בַשְּׁלִישִׁי עַל טָהֳרַת הָרֶגֶל בִּקְרִיאָתָם. לְהִזָּהֵר בְּהַזָּיוֹת וּבִטְבִילוֹת טָהֳרָתָם. וְהִזַּרְתֶּם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם: כָּבוֹד הָרֶגֶל לְהַשְׁמִיעַ לִדְרוֹשׁ וְלִשְׁאוֹל. הִלְכוֹת חֻקּוֹתָיו בְּשִׂמְחָה וּמָחוֹל. וְאֶת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל: בָּרְבִיעִית עִנְיַן הַחֹדֶשׁ לְבָאֵר כַּצָּהֳרָיִם. נִסֵּי נִפְלְאוֹתָיו לְהַגִּיד אִתּוֹ נְהָרַיִם. תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: לָמְדוּ פְּעָמִים לְהַקְדִּים וּפְעָמִים לְהַפְסִיק קְרִיאָתָם. זַטּ״וּ בַּ״ז דַּ״ר וּבַ״וּ נְתִיבָתָם. חֲכָמִים יַגִּידוּ וְלֹא כִחֲדוּ מֵאֲבוֹתָם: מִדֵּי חָל אֲדָר בְּכֹשֶׁר מִצְוָה. קוֹרְאִים פָּרָשַׁת שְׁקָלִים בְּשַׁבַּתּוֹ בְּאַוָּה. אֶת־סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה: בִּשְׁמֹנָה בוֹ פָּרָשַׁת זָכוֹר לְהַשְׁמִיעָה וּלְהַזְכִּירָה. לְהַשְׁמִיעֵנוּ שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה גִּילָה וְאוֹרָה. וְאָזְנֵי כָל־הָעָם אֶל־סֵפֶר הַתּוֹרָה: נִמְנִים וּמַפְסִיקִים בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ מִקְרָאֵיהֶם. וּפָרָה וְהַחֹדֶשׁ בִּשְׁתֵּי שַׁבָּתוֹת יִצָּרְפוּ קוֹרְאֵיהֶם. חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כַּנְפֵיהֶם: סְפִירָתוֹ כְּהִקָּבַע בַּשֵּׁנִי מִפִּי רָאשֵׁי. נַקְדִּים קְרִיאָתֵנוּ לְפָנָיו וְלֹא נֶחֱשֶׁה. בַּיּוֹם הַהוּא נִקְרָא בְּסֵפֶר (תּוֹרַת) מֹשֶׁה*): בְּשִׁשָּׁה בוֹ מַפְסִיקִים פָּרָשַׁת זְכִירוֹתֵיהֶם. לִסְמוֹךְ גְּאֻלָּה לִגְאֻלָּה יְמֵי מַחְמַדֵּיהֶם. אֲשֶׁר־נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאֹיְבֵיהֶם: עָבַר יוֹם פּוּר קוֹרְאִים כָּל־אַחַת בְּשַׁבַּתָּהּ. פָּרָה וְהַחֹדֶשׁ אַחַת אַחַת בִּקְרִיאָתָהּ. חֹבֶרֶת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ: פּוּר בִּנְפוֹל לִקְבּוֹעַ בָּרְבִיעִי בְּחָכְמָה וְהַשְׂכֵּל. קְרִיאַת שְׁקָלֵינוּ בּוֹ נַקְדִּים בְּרוּחַ נְדִיבָה וָשֵׂכֶל. בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מְפֹרָשׁ וְשׂוֹם שֶׂכֶל: בְּאַרְבָּעָה בוֹ מַפְסִיקִים מְחִיַּת שׂוֹטְנֵיהֶם. לְצָרֵף יַחַד גְּאֻלָּתָם וּלְהַשְׁמִיעָם נִסֵּי אֱלֹהֵיהֶם. הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל־יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם: צֵרוּף פָּרָה וְהַחֹדֶשׁ הַשְׁמִיעוּ בִּקְרִיאַתְכֶם. טָהֳרַת הָרֶגֶל וְחֶדְוַת יְהוָה הִיא מָעֻזְּכֶם. וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ

*) נחמיה יג, א.

כי יהוה אלהיכם: קבעו קהל בששי כפי חכמים נרמזות. להקדים קריאת
שקלים בחדוה ובעליזות. שמר תשמרון את־כל־המצוה הזאת: שתי
הפסקות קבעו נבונים ותמיכים. אחת בששי בו ואחת בששה עשר מתאימים.
כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים: רעים סבבו לטהרת הרגל לקרבו.
ועגין החדש ביום קדושו לזכרו. וקדש את־ראשו ביום ההוא: שוינוך יהוה
אלהינו תמיד לנגדנו. עבודתך לעבוד במבטא שפתינו והגיוננו. אמרינו
האזינה יהוה בינה הגיגנו: צמאה נפשנו להסתופף בכתלי ביתך. חדשיך
לקדש בועד וקציך ומשרתיך. יהוה צבאות מה־ידידות משכנותיך: תמימיך
לבושים בעדי עדיים נגהים. כקבלים עדות החדש־ידומים כמלאכים תמהים.
מתי אבוא ואראה פני אלהים: משגב שם הגדול צדקתו כהררי אל. חסד
וברית קדושיו אמץ לישרי אל. שובה יהוה רבבות אלפי ישראל. קדוש:

הכל יודוך וכו'

אופן. שם המחבר חתום בראשי החרוזים שלום והוא מיוסד על משקל ג' ג' תנועות.

שמך לעד. בפי מועד. ואקוד לך אפים: וגם אדרוש. לך אפרוש. הגות
שירי מצלתים: וראש אחרית. והיא הברית. כרותה לשפתים: הגות
חסדך. ורב הודך. תצלינה אזנים: ואבן כל. בפי הכל. מקדש הוא במחנים:
יהללוה. בהבטיה. ובורא ניב שפתים: לבית מעלות. בהיכלות. וגלגלי
כרוב חנה: והאופן. לצד נאפן. והחיות ארבעתנה (נ"א רבעינה): והן נראות.
כמו נושאות. מקום כסא והחנה: והאמנם הלא ישנם. בכחו רב ותרעינה:
קצות תבל. והוא סובל. ובזרועו תעופינה: ועת צופי בצפצופי. אזי ישאו
לך רנה: ואז יענו. וירננו. בכנפיהן תרפינה: חמשים הם. בגביהם. והששה
ומי־הים. הללויה: והיא נושא. לכל־מעשי. ימי בראשית אשר ברא: והוא
נומר. כל באמר (נ"א לכל־אמר). מעונו שת בתוך סתרה: ובערפל. מקום
אפל. הלא יכפיל להאירה: ובסביבו. בתוך רכובו. יקר נגה להצהירה:
ינודהו. בכרנהו. מכון צדק להתאזרה: והרקיע. והבקיע. פלג מיות
להעברה: ומחציהם. בדכיהם. יאדרו שם בתפארה: ובמרומו. ממקומו
בקול יענו בני זמרה: יהי ברוך. בשיר ערוך. לשוכן ברמתים. הללויה: מי
ידמה. לך. ובמה. נקדם את־פני אמתן: ומבלי כל. ואין אשכל. בראש
נופי זמרתן: ונפזרתי. ונותרתי. כמו תרן בהר איתן: ואין קרבן. והקרבן
(נ"א והקרבן*). כאור נבר להבריתן: ורק לה זאת. בעליזות. והיא באה
לתולדתן: אשר דרשו. וסוד פרשו. היות קוראין בתורתן: וסוד שקל.
מחה עקל. וגם פרה לטהרתן: ואחרונה. בחדשנה. סמוכה לגאלתן: האם
כסו. וגם אפסו. לנירותים בתמרתן: ושית ספור. מקום כפור. ותרצה

ברנתן

*) כן נקוד בכ"י וגם, וזה כבינוני קרב פס סכטי, ופירושו אין לו קרבן ואין לו כהן שמקריב את בקרבנות (מסדור עבודת ישראל).

פרותן: ותנפישם. ותחפישם. ותיטיבה לאחריתן: אוי אקוד. בעת אפקוד. ואכרע לך ברכים: יהללויה. בהבטיה. ובורא ניב שפתים: והיוזות עד עורת

זולת. מיוסד ע"פ א"ב ובסוף חתום שמו משה חזק וכל סוף החרוזים על לשון הכתוב.

אדני יהוה צבאות אתה החלת. הראות כחך וחסדיך לעם זו יצרת. בימין ישע וגבורה בעזך נתאזרת. הושעתנו מצרינו ומשנאינו הבישות: גאלת בזרוע עמך ולוחציהם דכית. שפתיך ברוך מללו בחזון דברת. דברך הטוב לא נפל כמאז הבטחת. והם עמך ונחלתך אשר פדית: הבאתנו במצודה נתונים ביד אויבי. ויגרם בחצץ שני להעביר כל־טובי. ומדי יום ביום לבי יחיל בקרבי (נ"א מהרסי ומחריבי). ויקחם בישראל וישב ממנו שבי: זרע מרעים ועם לא בינות. ערו יסודתיך והרסו כל־פנות. חרשו ועקרו גותיך (נ"א נויותיך*) ונבעו מצפונות. גם כסף וזהב וסגלת מלכים והמדינות: טבעך יצא בעולם להכחיד כל־צורריך. שאון קמיך תרומם לנער כל־צריך. יום בשרה ושנת גאולים גלה לבחיריך. שכמה אהיה כעטיה על עדרי חבריך: כביר פדה יקירך מיד מעבידו. זה כמה שנים לוהצו ומרעידו. לו תשובה נשיב כי יראו עיניו כידו. הן הראנו יהוה אלהינו את־כבודו: מכור הכחל ידידיך הרישה לנחמם. רני פלט תסובב לנהלם ולרחמם. נשיהם בניהם ובנותיהם לשמחם ולרוממם. מלכותם הכם וגדל את־שמם: שבר תוחלתנו הראנו את־פניך נעימות. ציון היטיבה ברצונך וערים נשמות. עבדיך רצו אבניה ומפיקים לך רוממות. תחלק הארץ בנחלה במספר שמות: פדה והצל לקוויך וירנו פלאיך. יפלו ולא יקומו בוגדיך ומקניאיך. צמתם והצמיתם ורבה עליהם צבאיך. כי־הנה אויביך יהמיון ומשנאיך: קנא אל לשמך הגדול קומה והחל רש. אויביך דירתך החריבו ומעונך נחרש. תאיך יירשו נחלתך יחד עיר ומגרש. הוריש יהוה אלהינו מפנינו אותו נירש: שמך יקדש בעולמך מושיע וגואל. מפרש שם הנכבד צדקתך כהררי אל. תמיד חסן זכירת קדשתך יזכירו ישרי אל. חי־יהוה המושיע את־ישראל:

עזרת עד גאל ישראל.

יוצר לפרשת פרה

סחן מתחיל שוכן עד עד אמר ויהי ואח"כ מתחילין כלן:

מיוסד ע"פ א"ב בכל ראשי החרוזות:

אם אשר בך דבוקה. חפצת ורצית לצדקה. להנחילה מרבש מתוקה:

*) לשון נוי גם לשון נוה, וזהו בית המקדש (מסדור עבודת ישראל).

כל בו

אום אשר בך דבוקה. ישראל שנאמר כי כאשר את כל בית ישראל: חפצת כו'. חפצת לזכר ולהצדיק ידבק האזור אל מתני איש כן כדבקתי אלי את ישראל בתורה שהיא מתוקה מדבש ונופת צופים

באור ארכה ועמקה. בהם באהב לחשקה. כרביד לצואר לחבקה: גם היא במאור מחזקה. בתקף ובתנאי נחקקה. מעמו בלי לסלקה: אשרי מי זאת. בהתחזקם בתורה זאת. בפתחי מזוזות. קדוש:

דרש בעד נטרה. וגם עבור לכפרה. בעדם להביא פרה. הלא כחטאו בבן בקרה. חרת עליהם גזרה. והגם באמירה סרה: וזה המקבל עתירה. חשך מהם עברה. וכל צוקה וצרה: זכרון פרה אדמה. בפי יונה תמה. לעד בלי לעלמה: חסד דת תמימה. יעטו בה להתרוממה. לפני יוצר נשמה: טועמיה בטוב נעימה. בלי היות לשמה. בהושיבך הארץ הנשמה:

זאת חקת התורה. ערוכה בכל ושמורה. בה להקדיש לנורא. קדוש:

יקרה והרבה תמימה. וככל מום שלמה. ובנקיות ובטהרה מסימה: כתב חקוק רשומה. לשמח נפש עגומה. למעלה לזקוף ולרוממה: לטהר טמא ואשמה. ולמחול עון וזעומה. עוד בלי להאשימה: מטהרת גוי אחד.

כל בו

טפים: באור ארכה ועמוקה. אין אדם יכול לעמוד ע"פ התורה שהיא ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וטעמי פרה אין אדם יכול להשיג: בהם באהב לחשקה. כדכתיב לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו' כי מאהבת ה' אתכם ופי' לא מרוב חכמה שבכם מכל העמים חשק בכם שהרי חקת פרה ותורה נתתי לכם ואין אתם יכולים לעמוד בסודה: כרביד. לחנק התורה כרביד לצואר: גם היא כו'. דברי תורה צריכין חיזוק שנא' חזק ואמץ: בתקף ובתנאי נחקקה. שחוקי תורה תלוים בתנאי ואם תשמעו ואם לא תשמעו וגם תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית ע"מ שיקבלו ישראל את התורה: מעמו בלי לסלקה. כל התנאים הללו עשה הקב"ה שיתעסקו ישראל בתורה ולא יסלק שכינה מהם: אשרי מי זאת. כנסת ישראל שנקראו מי זאת עולה מן המדבר: בתורה. זו פרשת פרה שמתחלת זאת חקת התורה: בפתחי מזוזות. לפי שקורין הפ' בבהכ"נ נקהל והוא ל"ה לשקוד על דלתותי יום יום:

דרש בעד נוטרה. דרש בעד ישראל שנאמר עליהם שמוני נוטרה את הכרמים לטהרם ממעשה העגל: הלא כחטאו. כשחטאו בעגל: חרת. גזרת: והגם באמירה סוררה. שדברו ישראל סרה על הקב"ה וכתיב כפרה סוררה סרר ישראל: וזה המקבל עתירה. הקדוש ברוך הוא שנקרא זה אלי ואנוהו המקבל תפלתן של ישראל קיבל תפלת משה רבינו עליו השלום: לעד בלי לעלמה. שלא לעלם ולכסות ה' פרה אלא מגלה לקרותה בכל שנה: חסד דת כו'. תורה תחלתה חסד שהלביש ערומים שנא' ויעש ה' אלהים וגו' כתנות עור כו'. אמצעיתה חסד שביקר חולים שנאמר וירא אליו ה' באלוני ממרא וסופ' לקבר את המתים. שסופה חסד שקבר את המתים שהוא חסד של אמת שנאמר ויקבור אותו בגי ופירושו. שהקב"ה קבר בעצמו למרע"ה: יעטו בה להתרוממה. באותו חסד היו ישראל משתפים שהם היו מלבישי ערומים ומקברי מתים והיו רמים וחשובים לפני הקב"ה. יעטו ל' מעוטף ומכוסה: טעמיה בטוב נעימה. מי שטועם טעם זה הנעימות להרבות טהרה בישראל וגורם שלא תסתלק שכינה מישראל וישראל לא ינגעו מכל אדמתם וא"י לא תהיה שממה וגם יחיו המתים. וזהו בלי היות לשמה וכו': ערוכה בכל ושמורה. אע"פ שהיא ערוכה כשלחן ערוך וכתובה בביאור בפ' מ"מ בכל טעמיה שמורה שאין טעמיה גלוים עד שיבא אליהו ואז יקדש הקב"ה את שמו בעולם כדכתיב והתגדלתי והתקדשתי וגו' ואז יגלה טעמי פרה אדומה וכל דבר סתום לישראל כדכתיב לא יהיה אור יקרות וקפאון (זכריה יד, ו) ודרשו חכמים זכרונם לברכה אור שהוא יקר בעולם הזה קפוי הוא לעולם הבא:

יקרה והרבה תמימה. אדומה: ובנקיות ובטהרה. שכל מעשיה היו גומרין בטהרה שנא' ואסף איש טהור: מסימה. ל' עמרה: כתב חקוק רשומה. ה' פרה כתובה בתורה: לשמח נפש עגומה. לשמח הטמא שמטהרתו מטומאתו ויכול לבא למחנה המגולת ממנו וכל זמן טומאה הוא יושב בעגמת נפש מחוץ למחנה: למעלה לזקוף וכו'. נגד ישראל שיהיו שפלין וישבו במקום הראשון ברומה וזקופה: עון וזעומה. עון העגל אשר בשבילו יצא הקצף מלפני הש"י: עוד בלי להאשימה. שלא יזכור עוד אותו

לְמִצְוַת לְשֵׁם הַמְּיוּחָד. אֲשֶׁר בְּכָל־פֶּה מְיוּחָד. נַפְשָׁם תֶּחְשַׁךְ מִפַּחַד. וְהֶגְיוֹנָם בַּל יִתְחַבֵּר. בְּהִתְפַּלְּלָם בְּלֵב אֶחָד: שׂוֹנְאֵיהֶם יוּדְשׁוּ כְּאֶחָד. בְּפַחַת וָפַח וָפַחַד. בְּעָבְדָם לְצוּר שְׁכֶם אֶחָד: עַל־יַד כֹּהֵן נְתִינָתָהּ. לִכְבוֹדוֹ מַתְּנָתָהּ. דִּקְדֵּק בְּכָל פִּנָּתָהּ: פְּעֻלָּתָהּ וְהַקְרָבָתָהּ. הוּא יַקְרִיב אוֹתָהּ. וְהוּא יוֹצִיא אוֹתָהּ: צוֹפִים בְּכָל בְּטוֹבָתָהּ. וּמְתַנִּים אֶת־בִּרְכָתָהּ. כָּל־קְהַל רֵעוּתָהּ: קְדוֹשָׁה וְלֹא פְסוּלָה. בְּלִי מוּם וְעַוְלָה. כְּקָרְבַּן כָּלִיל וְעוֹלָה: רָם אוֹתָהּ עִלָּה. בְּחֵפֶץ וְלֹא בְנְעִילָה. קְהַלּוֹ בָהּ לְהוֹעִילָה: שׁוֹמְרֶיהָ יִנָּצְרוּ מֵחַלְחָלָה. וּמִכָּל־נֶגַע וּמַחֲלָה. בְּשׁוֹרְרָם שִׁיר וּתְהִלָּה: תְּשִׂים בְּכֻלָּם בְּרוּרִים. אֲשֶׁר שִׁמְךָ מַגִּידִים. וּזְרוֹק עֲלֵיהֶם מַיִם טְהוֹרִים. קָדוֹשׁ: הכל יודוך וכו׳.

אופן

כְּבוֹדוֹ יִתְרוֹמֵם וְיִתְהַדָּר. וְהוּא בַּעֲרָבוֹת דָּר. עֹטֶה הוֹד וְהָדָר. וְהַכֹּל יְגַדְּלוּהוּ בְּתָמִיד וּבְתָדִיר: והחיות יר׳ עזרת

זולת מיוסד ע״פ א״ב

אַשְׁרֵי כָּל־חוֹסֵי בָךְ. בְּאַהַב יֶאֱהָבְךָ. גּוֹי אֲשֶׁר אֲהֵבְךָ. דְּבֵקִים בָּךְ. הֲלֹא אַתָּה תָּרִיב רִיבְךָ. וּתְיַסֵּד אֲדָנֶיךָ. זְכוֹר בִּנְךָ וַאֲהוּבְךָ. חֲתוּמֵי עַל לִבְּךָ: טַהֲרֵם מִכָּל־טֻמְאוֹתָם. יָהּ כַּפֶּר־נָא אַשְׁמָתָם. כָּשֵׁר תְּהִי אַחֲרִיתָם. לָעַד יִתְקַיֵּם שְׁמוֹתָם. מַהֵר עַתָּה תְּשׁוּעָתָם. נָאוֹר כִּי אַתָּה תִקְוָתָם. שִׂמְחֵם בְּשֹׂבַע שְׂמָחוֹתָם. עֻזְּךָ תִּפְאַר אוֹתָם: פְּנֵה אוֹתָם לְצִדְקָם. צִמְחֵי צֶמַח לְחַבְּקָם: קָדוֹשׁ מִכָּל־עָוֹן נַקֵּם. רָם בְּטוּב חַזְּקֵם. שָׁמְרֵם וּבְצִלְּךָ דַּבְּקֵם. שַׁכְּנֵם וּבְאוּר תַּדְבִּיקֵם. תֹּאמַר בְּדָתְךָ לְהַמְתִּיקָם. כִּקְרִיעַת יַם סוּף וּבְמַכַּת בְּכוֹרִים שׂוֹנְאֶיךָ לְהַבְקִיקָם: עזרת וכו׳

החזן חוזר התפלה עד והושיע ומגן ופה״ל מתחילין כאן:

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

קרובות מיוסד ע״פ א״ב

אֲצוּלַת אָמוֹן בְּצֵרוּף וְקוּקָה. בִּנְבָכֶיהָ זֹאת בְּלָט פְּקוּקָה. גְּלוּמָה עֲלוּמָה

כל בו

עון שהשיתה לרצות. כשישראל טהורים אז ראויים הם לרצות להקב״ה בקרבנם: בכל פה. בפי כל האומות שנא׳ גדול שמי בגוים וגו׳: נפשם תחשך מפחד. של האומות. וניסם. תחשך תמנע: והגיונם בלי יתחבר וגו׳. תפלתם בל יתעלה ותמנע כשמתפללין בלב שלם ואין שנאה ביניהם: צופים. כל ישראל היו מצפים לאפר הפרה שהיא נעשה בטוב כראוי: ומתנים את ברכתה. היום מספרים שבחה של פרה אדומה: בקרבן כליל. כל ישראל היו מצפים שתהא נעשית בלא פסול כקרבן וכו׳: רם. הקב״ה שבחה וזכה אותה מכל הקרבנות שהזכיר גם כמה אסורות שלא הזכיר באשר קרבנות: ולא בנעילה. נרתי ולא בסגל: שומריה. שהיו ישראל שמורים מכל פחד וכהלה בזכות אותם ששומרים אפר הפרה יוצלו לנחיד מכל נגע: ברורים. ישראל שנבררים נקראו בנך. היינו ישראל שנקראו בני בכורי ישראל: ואהובך. זה אברהם כדכתיב זרע אברהם אוהבי (ישעיה מא,ח): חתומי על לבך. שנא׳ שימני כחותם על לבך: עזך. התורה שנקראת עוז היא תפארה לישראל: צמחי צמח. זה זכות משיח שנאמר צמח שמו (זכריה ו,יב) (פ״א כל בו):

אצולת אמון. התורה שהיא אצלו הקב״ה שנא׳ ואהיה אצלו אמון והתורה כלי אומנתו כדאמרינן בב״ר ר״פ א׳ התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו: בצרוף וקוקה. היא צרופה ומזוקקת שבעתים: בנבכיה. במעמקיה. מלשון נבכי ים (איוב לח,טז): זאת. פרשת פרה אדומה שמתחלת זאת חקת התורה: בלט פקוקה. סתומה ונעלמה מטעם סתר: גלומה. כגולמי

תקוקה. דבורה על אפן חקוקה. המסקלה והמעזקה. ורשונה דשן למשמר חקה. זר שבעתים מזקקה. חק טהור מטמא מחקקה. טבועה בלא רחוקה. והיא רחוקה. יחוסה אשורה ודחוקה: יוי כתמת חשוקה בת מחוקה. לטהרת חשוקה. נחקקה זאת חקה:

מקומה יגלה. מעמקיה ידלה. יוי לעת יגלה. גנוניו יעלה: ברוך אתה יהוה מגן אברהם: אתה גבור וכו' להחיות מתים

ממרה חקה גזר. מגבנון אמרה נגזר. נאמן לאזנה נתאזר. נצח עדי בן בנורה נזר. סלול צפוניה חלץ אזר. שקר באביה ונחשב למזר. ערך בה חק לעם מפזר. עבור מלפתל עקש כמין חר. פאר בקריה באגד

עיון תפלה

כגולמי הכלים (חולין כ"ה א') שצריכים לקבל שלם, ועדשה היא התורה שבע"פ : תקוקה. צלומה כ"כ כמו ונקיקי הסלעים (ישעיה ז, יט) : דבורה על אפן חקוקה. כל דבריה דבר דבור על אפניו (משלי כה, יא) וכך היא חקוקה בלוחות : המסוקלה והמעוזקה. מלה"כ (ישעיה ה, ב) ויעזקהו ויסקלהו, גדורה בסייגים לבל יפרצו בה פרצות וכדאמרינן באבות דר"נ רפ"ב איזהו סייג שעשתה תורה לדברים הרי הוא אומר ואל אשה בנדת טמאתה לא תקרב אפילו קריבה בעלמא : ורשונה דשן למשמר חקה. מוסב על זאת הנזכר לעיל, ואפרה של הפרה הזאת אשר עשה משה נשאר למשמרת לדורות עולם : זר שבעתים מוזקקה. בפסיקתא דפרה סי' כ"ו מוזקק שבעתים רחב"ה פתר קרא בפרשת פרה שיש בה משבעה שבעה ז' פרות ז' שרפות ז' הזאות ז' כבוסים ז' טמאים ז' טהורים ז' כהנים (משה ואהרן בכהניו והשאר טמאים כהן כתובים בפרשה, הגר"א ז"ל) : חק טהור מטמא מחוקה. הפרשה הזאת מחוקה בחוק המוחד של טהור מטמא וכדאמרינן בפסיקתא ריש פרשת פרה וש"ה מי יתן טהור מטמא לא אחד, כגון אברהם מתרח וחזקיהו מאחז ומרדכי משמעי וישראל מאוה"ע ועוה"ב מן העוה"ז וכו' תמן תנינן כל העוסקין בפרה מתחלתה ועד סופה מטמאין טומאת בגדים וכו' היא עצמה מטהרת טמאים וכו' חוקה חקקתי גזרה גזרתי ואי אתה רשאי לעבור על גזרתי : טבועה בלא רחוקה. הפרשה הזאת כתובה בתורה שנאמר בה לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא (דברים ל, יא) : והיא רחוקה. ובכל זאת אמר עליה שלמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני פרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי והיא רחוקה ממני (במדבר רבה פי"ט סוף ג') : יחוסה. מיוחסת היא פרת משה שמאפרה היו מקדשין כל הפרות שעשו אח"כ : אשורה ודחוקה. שדה שהוא ותוה ואי אפשר לעמוד עליו, מל' ואל תאמר כלי בסר היה (תהלים סט, טו): כתמת חשוקה בת מחוקה. ביסודו של ר' משה הדרשן (מובא ברש"י (בג"מ)

משל לבן שפחה שטנף פלטין של מלך אמרו תבוא אמו ותקנח כך תבוא פרה ותכפר על העגל. והמוקם מלשון עד מתי תתחמקין הבת השובבה (ירמיה לא, כא): חשוקה. ישראל שחשק בהם הקב"ה : מקומה יגלה. לעת"ל יתגלה המקום שבו נטמן אפרה של פרת משה: מעמקיה. מחותיה העמוקים, עפ"ה (משלי כ, ה) מים עמוקים וגו' ואיש תבונה ידלנה : לעת יגלה. כאשר יתגלה הקדוש ברוך הוא: גנוניו יעלה. ירומם ויעלה את המעוננים ותוסים בצלו :

ממרה חקה גזר. במרה נתנו לישראל שבת ודינים ומצות פרה אדומה בכלל : מגבנון אמרה נגזר. מהר סיני שנבחר מבין כל ההרים שנקראים (תהלים סח, יז) נגזר אמרה של חקת הפרה בפרט : נאמן לאונה נתאזר. משה הנאמן בכל בית ה' התאזר עוז להאזינה ולהבינה : נצח עדי בן בנורה נזר. לפיכך זכה להעסק במרה לנצח כי אפר פרתו קיים לעולם : סלול צפוניה חלץ אור. אור חלציו נגזר לסלול לו דרך בהבנת צפוניה : שקר באביה. התשוקה בכל שפיה המכתעפים ממנה : ותחשב לפו זר. אז ראה את עצמו כמו זר לנו, מלה"כ (הושע ח, יב) אכתוב לו רבי תורתי כמו זר נחשבו שאי אפשר לו להבינם : ערך בה חק לעם מפור. לפיכך ערך את המצוה הזאת לפני העם המפוזר בין אוה"ע בתור חק וגזרת מלך והקדים לכתוב זאת חקת התורה שאי אפשר להבין טעמה : עבור מלפתל עקש כמין חר. כדי שלא יתפתלו כעדה בנפתוליהם אלה העקשים המונים את ישראל במין אפיקורס חור השטן שהוא זרה לתמימי דרך : פאר בקוריה באגד משור. כוון למה שספר ר' פנחס הכהן בפסיקתא רבתי דפוס ברעסלא פרשה י"ד שגוי אחד שבקש להונות את ישראל והטלה על פרתו האדומה את העול כל אותו הלילה ובשבאו חכמי ישראל בבקר בקרו שתי שערות שבצוארה במקום שהעול כרוך ומצאום כפופות ומחוררות כאגודים ושלטם והתחיל הגוי ואמר ברוך שבחר באומה זו והיה לה

נספר

מְשׁוֹר. פְּעֻלָּתָהּ בְּסָגָן בְּעַדֵי מְשׁוֹר. ••• צְפוּנָה לְטָהֳרַת עַם אֵל עָזָר. צִוָּה צוּר לְצִיר צוּר צְרוּרָה לְאֶלְעָזָר:

עוֹלָם וּמְלוֹאוֹ שֶׁלָּךְ. חָפַצְתָּ לְהַצְדִּיק קְהָלָךְ. ••• עַל כֵּן אוֹחִיל לָךְ. לְהַגְשִׁים תְּחִי אֲטוּמֵי פָּעֳלָךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

קִפָּאוֹן חֹק אֲלֻפַּת הַיֹּקֶר. לוּטָה בְּאוֹר יָקָר. חֲשׂוֹף לָעָם מִיֹּקֶר. לַעֲמֹד עַל עִקָּר: רְעֵבִים לְפַעֲנֵחַ דָּתֶיהָ. פַּעֲנֵחַ מִדּוֹתֶיהָ. צְמֵאִים גְּמוֹת חִידוֹתֶיהָ. גַּלֵּה לָהֶם עֲרוֹתֶיהָ: שֶׁמֶן דְּגָלִים טַהֵר. מְצָרֵף וּמְטַהֵר. הֶרֶב לְכַבְּסָם תְּמַהֵר. מְעוּטָם אוֹתָם לְטַהֵר: תִּקְרָא כֹהֵן. בְּחַטֵּאךָ בְּאֵזוֹב מִתְכַּהֵן. ••• טְהוֹרִים זְרוֹק כִּמְכַהֵן. תְּמוּר דָּם כְּקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן:

יִמְלֹךְ יְהֹוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה. שָׂח אִיתִיאֵל עֲדֵי זֹאת חֻקָּה. בְּלֹא נִפְלֵאת הִיא וְלֹא רְחוֹקָה: זֹאת פְּלִיאָה הִיא וּמְרֻחָקָה. מִלְּפָנֶיהָ מִשְׁפָּט וְחֻקָּה.

עיון תפלה

נאמר גדול: **פעלתה בסגן בעדי משור.** פרת חטאת נעשית ע"י אלעזר הסגן ובבגדי לבן הנעשים משש משזר, וכל הפרות כשרות אפי' בכהן הדיוט (יומא מ"ב ב') אותה לאלעזר ולא לדורות לאלעזר: **לעם אל עזר.** לעם ישראל שהוכה במים בעזרה (דברים לג, ט): **צוה צור לציר.** הקב"ה שהוא צור ישראל צוה למשה צירו הנאמן, ובאותו לשון שהתחיל הפייטן ביוצר לפרשת שקלים בברכת אתה גבור: **צור צרורה לאלעזר.** קשור כל פרטי המצוה הברורה והתמוה הזאת ומסר אותה לאלעזר:

להגשים תחי אטומי פעלך. להוריד גשמי נדבה ושל תחיה להחיות המתים האטומים בקבריהם — והם פעלך ויצירי כפך:

קפאון. נגוי הנסתר, ויצף הברזל (מ"ב ו, ו) ת"י וקפא פרזלא: **אלפת היקר.** כן נראה לנקד מן אֲלֻפָּה כנוי לפרה האדומה בדמיה יקרים, השור נקרא אֶלֶף (ישעיה ל, כד) והפרה אֲלֻפָּה כמו מן צֶדֶק צְדָקָה; ופירוש קפאון חק אלפת היקר — נגוי החק של פרה אדומה: **לוטה באור יקר.** שפרשתה מכוסה בימים האלה מעיני כל חי: **חשוף לעם מיקר.** גלה נא אותה לעמך היקר: **לעמוד על עקר.** שיוכלו לעמוד על עקרו של הסוד ולהבינו. והדברים כללו מוסבו על מאמרם בפסיקתא רבתי פרשה י"ד והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון יקפאון כתיב הדברים שהם מכוסים מכם בעוה"ז עתידים שיהיו צפוים (גלוים) לכם לעה"ב דכתיב והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו' אלה הדברים עשיתים אעשה אין כתיב כאן אלא עשיתים כבר עשיתי לר"ע וחבריו וכו': **פענח מדותיה.** גלה נא להם מדות הפרשה הזאת: **צמאים גמות חידותיה.** כי צמאים הם לגמוע ולבלוע את הבנת חידותיה הנפלאות: **שמן דגלים.** השר נא שמלת עמך בית ישראל שהיו חונים בדגלים, שמן מלשון לשמצה בקמיהם (שמות לב, כה): **מצרף ומטהר.** אתה ה' המצרף והמטהר כמו שנאמר (מלאכי ג, ג) וישב מצרף ומטהר כסף: **הרב לכבסם תמהר.** תמהר לכבסם הרבה, מלה"כ (תהלים נא, ד) הרב כבסני מעוני: **בחטאך באזוב מתכהן.** כאשר תחטא באזוב את עמך המתכהן שעשיתם ממלכת כהנים, ועל שם הכתוב (שם שם, ט) תחטאני באזוב ואטהר: **טהורים זרוק כמכהן.** זרוק עלינו מים טהורים וטהרנו ככהן הזורק על הטמאים לטהרם: **תמור דם.** תמורת הדם: **כקח אלעזר הכהן.** שנאמר (במדבר יט, ד) ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה:

שח איתיאל. הוא שלמה (משלי ל, א): **בלא נפלאת.** הפרשה הזאת כתובה בתורה שנאמר כה לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה: **זאת פליאה.** והפרשה הזאת פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה: **מלפניה וכו' ומאחריה וכו'.** לפני אמירת הפרשה הזאת נאמר במרה שם שם לו חק ומשפט (שמות טו, כה) ודרשו רבותינו על חקת פרה אדומה, ומאחריה, ואחרי הפרשה הזאת נאמר תורה וחקה בפרשת נשלו

ומשמרתה תורה וחקה. בהרות חקוקה. ובלוח לב מחוקה. מרוק תלולה ומשאול עמוקה. ומדרי ארקא. מסלתה חמוקה: כבן אין לעמוד בסודה. ואין להניע יסודה. ואין לחקור חקה. ואין להחליש חלקה. ואין לידע ערכה. ואין להבין דרכה. אלהים הבין דרכה:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

שם המחבר חתום בראשי החרוזות אלעזר בירבי קליר.

אצורה ומפורשה. עצורה ולא מפרשה. זאת חקת הפרשה. בכל שנה מתפרשה: לבעלי אספות. חדודיה חשופות. וכל צרורות כסופות. דקדוקיה ספות: ערוכה ושמורה. קצובה וגמורה. דרושה ואמורה. בקלה וחמורה: זונה לענו. בפניני מעוניו. והגיה עיניו. בפוץ מעיניו: רעד בהסבית מטעם תחבת משנתה. פרה בת שתים עגלה בת שנתה. בצר ציר תחן כקשב שמועתה. נא מגי יפרה מורה הלכה לשעתה: ידעו בה הליכות. ושנון הלכות. אלה הנערכות. ואלה המתהלכות: ראיתה איך

עיון תפלה

מדין וזאת חקת התורה וגו' אך במי נדה יתחטא (במדבר לא, כג — כג): בהרות חקוקה. הרי היא חקוקה בלוח התורה בהר סיני, ובכל זאת ובלוח לב מחוקה. נמחקה מן הלב כי אי אפשר לעמוד על טעמה: מרוק תלולה ומשאול עמוקה. גבוהה משמים ועמוקה משאול עפ"י (איוב יא, ח) גבהי שמים מה תפעל עמוקה משאול מה תדע. רק כנוי לשמים, שהוא כדק שמים (ישעיה מ, כב), תלולה גבוהה הר גבוה ותלול (יחזקאל יז, כב): ומדרי ארקא. מדרי הארץ מלה"כ (ירמיה י, יא) די שמיא וארקא: מסלתה חמוקה. נסתרה דרכה: ואין להחליש חלקה. גם הגורל לא יודיעכה, מל' חולש על גוים (ישעיה יד, יב): אצורה ומפורשה. הפרשה הזאת סגורה נאצר ונבדלת מהבנת האדם: עצורה. מלה"כ (ש"א כא, ו) כי אם אשה עצורה לנו, מופרשת ומובדלת ממנו: ולא מפרשה. לא נתפרשה לנו: בכל שנה מתפרשה. הפרשה הזאת נקראת ומתורגמת בכל שנה ואין מי יבין אותה: לבעלי אספות חדודותיה חשופות. לחכמינו הקדמונים כגון ר' עקיבא וחבריו גלויות חידותיה, וכמו שאמר ר' אחא בפסיקתא רבתי פרשה י"ד דברים שלא נגלו למשה נגלו לר"ע וכל יקר ראתה עינו זה ר"ע: וכל צרורות כסופות. וכל הנסתרות הנחמדות שעל ידי מעשיהם הטובים נשא"ה זכו להזכר נגרור שחיים אחר סמות, גם המה דקדוקיה ספות. הלכות והמצות והמשפטים שבכנת דקדוקיה, מלשון התלמוד (ב"ב כ"א א') ושפי ליה כתורא פרש"י שמכילהו והשקהו דברי תורה: ערוכה ושמורה. עפ"י (ש"ב כג, ה) ערוכה בכל ושמורה ודרשו רז"ל (עירובין נ"ד ע"א) על תלמוד תורה: קצובה. הלכותיה קצובות: וגמורה. הלכה למשה מסיני: זונה לענו. תגרה לטעם ככלי זין על נגוד: בפניני מעוניו. תגרה בפניני השמים, כלומר בסודות הפרשה הידועים רק בשמים: בפוץ מעיניו. מלה"כ (משלי ה, טז) יפוצו מעינותיך חוצה: רעד בהסבית וגו' פרה בת שתים. במדבר רבה פי"ט סי' ז' בשעה שעלה משה למרום שמע קולו של הקב"ה שיושב ועוסק בפ' פרה ואומר וכו' ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתים אמר לפניו רבון העולמים (בתנחומא בובר חקת סי' כ"ד וכלא העליונים והתחתונים שלך הם ואתה אומר הלכה משמו של בשר ודם? א"ל צדיק אחד עתיד לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח בפ' פרה תחלה אמר לפניו רבש"ע) יהי רצון שיהא מחלצי א"ל חייך שהוא מחלציך. ופי' רעד בהסבית שמרע"ה חרד חרדה גדולה כששמע זאת שהקב"ה אומר הלכה משמו של יציר כפיו: בצר ציר תחן. בצר לשון תפלה, ובדברים רבה פרשה ב' סי' א' אר"י עשר לשונות נקראת תפלה ואחד מן שועה צעקה נאקה רנה פגיעה ביצור קריאה ניפול ופלול ותחנונים (עי' ברית פרשת ואתחנן בספרי כ"א): ציר. זה מרע"ה: נא מגי יפרה. יהי רצון שיצא מחלצי: ידעו בה הליכות. הקב"ה הודיע למשה הלכותיה: אלה הנערכות ואלה המתהלכות. אלה הנערכות הם טעמי ההלכות הערוכים בלב המשכילים שאין בהם נפ"מ למעשה, ואלה המתהלכות הם ההלכות עצמם איך יעשוה ובאיזה אופן יעשוה שהם מתהלכות בארץ בקרב העם, אבל כלם הודיע הש"י למשה רבינו ע"ה: ראיתה איך לחזות. איך נראתה ונבדקה ונסכיר אם

לחוות. דומה איך להזות. באורה מלהבות. לחוות למי זאת. בדבור אמר
אל הכהנים שנא*) עז פניו. שב ויערה זאת לפניו. והאיר עיניו: יען כנאמר
לו ולקחו לטמא. פלצות בעתתו ושח מי יתן טהור מטמא: קשט אמרי
פרה. כל טהור מטמאה. ואיך היא תעביר רוח הטמאה: לו הגיד אל חקה
חקתי. ומה תנגע לידע. עמקה משאול מה תדע: יבא אפר פרה. להלבין
טנוף בן פרה. הוית כפרה. לסוררה כפרה: ורמז בו ויקחו אליך פרה.
הוית פרתו מתמדת. שכל הפרות כלות. ושלך לעד עומדת: אל נא וכו'
ת"ק לטהר טמאים. לטמא טהורים. באמר קדוש:

מוסד ע"פ א"ב

אמרה סגונה וצרופה. בתולה בדתה משרופה. גדלה כרענן לתרופה:
דרושה בזקק שבעה משבעה. הזיות טבילות וכבוסים שבעה.
ופרות וכהנים טהורים וטמאים שבעה: וזקני גזית תמימים ממום. חבואיה
יבקרו לבל היות בה מום. טהורה תהיה לאדמות כממום: יעשה מהון כהן
כבש פרה. כפה מול אטם בהוד תפארה. להוציא בה תמימה חטא תמה

*) באל"ף, שה"כ (קהלת ח, א).

עיון תפלה

אם עלה עליה עול, כדרך שאמר ר' נחום הכהן שהבאנו לעיל בד"ה אשר בקורים בברכת מחיה המתים: באורה מלהבות. הוסיף שלא לכבות ניצוצי השלהבת אע"פ שהם גדולים כמו זר: לחוות למי זאת. להגיד לישראל שנאמר בהם (שה"ש ח, ה) מי זאת עולה מן המדבר: בדבור אמור וכו'. בתנחומא חוקת סי' ג' על כל דבור ודבור שהיה אומר הקב"ה למשה היה אומר לו טומאתו וטהרתו כיון שהגיע לפרשת אמור אל הכהנים אמר לפניו רבש"ע ואם נטמא במה טהרתו ולא השיבו באותה שעה נתכרכמו פניו של משה רע"ה ועז פניו ישונא, וכיון שהגיע לפרשת פרה א"ל הקב"ה למשה אותה אמירה שאמרתי לך וכו' זו היא טהרתו ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת: מי יתן טהור מטמא. שם סי' ד' וז"ש מי יתן טהור מטמא: כל טהור מטמאה. כל העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף מטמאין בגדים: להלבין טנוף בן פרה. לכפר עון העגל שם סי' ח' תבא פרה ותכפר על מעשה העגל: לסוררה כפרה. לישראל שנקראו פרה סוררה (הושע ד, טז): רמז בויקחו אליך. בפסיקתא דפרה סי' קפ"ז במה שאמר ויקחו אליך רמז שכל הפרות יהיו בטלות ושלך קיימת: לטהר טמאים. הפסוקים שאמרים בענין הפרה שהיא מטהרת טמאים ומטמאת טהורים אינם על פי השכל אלא על פי גזירת מאמרו של הקב"ה: סגונה. מסוגלת כמים המסוגלים: בתולה בדתה משרופה. נגלת בתורתה מעגלה ערופה כי פרה בת שתים ועגלה בת שנה: דרושה. נדרשת בדרשות מוקשות שבעתים, ובפסיקתא דפרה סי' נ"ה שבע מזוקק שבעתים אלו מעשי פרה שיש בה שבעה שבעה: הזיות טבילות וכבוסים שבעה. שבע הזיות ושבע טבילות באצבעו כמו שנאמר (במדבר יט, ד) ולקח אלעזר הכהן מדמה באצבעו והזה וגו' שבע פעמים, ושבע פעמים כבוס בגדים וכבס בגדיו הכהן קאי על ג"פ הכהן שכתוב למעלה. ונתתם אותה אל אלעזר הכהן ולקח אלעזר הכהן ולקח הכהן עץ ארז הרי ג' כבוסים, והשורף אותה יכבס בגדיו וכבס האוסף וגו' והזה הטהור וגו' וחטאו ביום השביעי וכבס בגדיו, ומזה מי הנדה יכבס בגדיו (שם פ' כ"א): ופרות וכהנים טהורים וטמאים שבעה. ז' פרות נעשו, הראשונה עשה משה, השניה עשה עזרא, השאר עשאן שמעון הצדיק יוחנן כה"ג אליהועיני בן הקוף חנמאל המצרי ישמעאל בן פיאבי (פרה פ"ג מ"ה). שבעה כהנים כתובים בפרשה ונתתם אותה אל אלעזר הכהן ולקח אלעזר הכהן ולקח הכהן וטמא הכהן וכבס בגדיו הכהן הרי חמשה והפרשה הזו נאמרה למשה ולאהרן שהיו כהנים כמו שנאמר משה ואהרן בכהניו. ז' טומאות כל הבא אל האהל, וכל אשר באהל, וכל כלי פתוח, בחלל חרב, או במת, או בעצם אדם, או בקבר (שם פ' י"ט): וזקני גזית תמימים ממום. זקני הסנהדרין שתמימים מכל מום כמ"ש (שה"ש ד, ז) כלך יפה רעיתי ומום אין בך: חבואיה יבקרו. יבקרו את כל המקומות הנסתרים שבה לבל יהיה בה מום: טהורה תהיה לאדמות ממום. צריכה להיות נטהרת ישראל שהלבישו כתולע מעון העגל: יעשה מהון כהן כבש פרה. במס' פרה פ"ג מ"ו וכבש היו עושין מהר הבית להר המשחה כיפין ע"ג כיפין כנגד הכיפה (כנגד העמודים שתומכים הכיפה ולא היו מסודרים עליונים כנגד תחתונים) והכבש הזה הכהנים הגדולים עושין אותו משלהם (שקלים פ"ד מ"ב): להוציא בה תמימה. להוציא בה שלא תהא הפרה התמימה: חטא תמה הסורת.

מפירה: מסעדיו אתו יצאו להר המשחה. נחץ טבול שנית עבור כורה שוחה
סדר מערכת ולא שהה: עמד מקדם ופניו למערב. פרה שחט ודם לא
ערב. צת בה חריות ומוקדה הרב: קם מול שער איתון ודם שבע יזה. רענן
ארז ואזוב ושני יהוה. שמע לכל עץ ארז זה ואזוב זה: תרגל וחלקה
לשלשה חלקים. כל משמרות היו ממנה מחלקים. תבונה למשמרת עד
נקוקים יקים: לטהר וכו'

חזן וקהל זאת הקשה מאד בעיניהם. איך לטהר בית מעוניהם. טהור וקדוש
האיר עיניהם. קדוש:

סדור על שרש"ת בראשי החרוזים אלעזר בירבי קליר. בקצת מקומות אומרים ג"כ זה:

אצילי עם עולי גולה. כחשבו (נ"א כחש בוא) קץ גאלה. עלות (נ"א עלו)
בנות בית בגילה: לחגי זכריה ומלאכי נגלה. ולהם אל במחזה
גלה. קץ זמן פרה ועגלה: ערוך מול נהן עגלה. זאת עשות כחק מגלה.
לטהר טמאת סורה וגלה: וממו בנות בתי חצרים. על צחיח סלע מבצרים.
מפני טמאת תהום מאצרים: רגלו בם מלאות עברים (נ"א עברים). בתוכם
נולדים ושם ברים. עד יגדלו בכח כגבורים: בעת יפריחו כבעלי דברים.
יגישו למו אתני שורים. מדפינים להחזיק ילדים גבורים: ירכיבו על גבם
דלתות. כאיש על דגלו באתות. על דרך שקוח לאתות: רגל מלהוציא חוץ
מדלתות. בלי להאהל בטמאת מיתות. דקדוק טהרות שמור בדתות:
בידם כוסות אבן למלאת. מים קדושים בם לדלות. מי נדה לקצם להעלות:
יעלו משם לבית עזרה. וכים משגיאת הרהור זרה. להוציא דשן השכור
לעזרה: בקנקן החבוי שם בחפירה. מלא מאז אפר פרה. לתשע מאות וששים
לתפארה: יביאו איל מקרן כמטרה. בראשו חבל ושוט טהרה. לטהרת

עיון תפלה

לפיכך צריכה הפרה להיות טהורה בתכלית הטהרה בשביל שהיא מכפרת העון של ישראל שנקראים רעיתי תמתי. ואע"פ שאין בעלי חיים מקבלין טומאה מכל מקום הפרה בשביל קולא שבול יום שהכשרו בה: מסעדיו. עוזריו: נחץ טבול שנית. לפי שהיו מטמאים אותו כשנכנס לטבילה מלבד של צדוקים לפיכך הוצרך לטבול שנית: עבור כורה שוחה. בשביל הצדוקים שהיו סוברים שהוא להכעיס את החכמים: סדר מערכת. סדר מערכת העצים לשריפתה: עמד מקדם. במזרח: ודם לא ערב. לא היה מערב הדם ביחד כי לא קבל אלא דם הנפש בלבד ולא היה מערבו עם דם התמצית: צת בה חריות. הצית את האור בחריות של דקל ובענפי הלבנה: קם מול שער איתון. שהן פניו כנגד שער המזרח שנקרא שער האיתון והוא מנע טמאים: רענן ארז ואזוב ושני יהוה. היה מחטן באזוב ועץ

ארז הבראנים (שלא יהיו כמוטים) ושני תולעת: שמע לכל. במשנה פרה פרק ג' משנה י' גבי עץ ארז ואזוב ושני תולעת אומר להם עץ ארז זה וכו' אזוב זה וכו' שני תולעת זה וכו' שלש פעמים על כל דבר ודבר והם אומרים לו הין הין ג"פ על כל דבר ודבר: תרגלה וחלקה לשלשה חלקים. שם משנה י"א וחולקים אותה לשלשה חלקים אחד נתן בחיל ואחד בהר המשחה ואחד היה מתחלק לכל המשמרות, והתרגלה וחלקה פירוש היה רגיל לחלקה, ולכן כזה נסדר מעודם ויוה"כ הרגל ומנג: כל משמרות שלישית מחלקים. השלישי שנתן לכל המשמרות היו מחלקים ביניהם: תבונה למשמרת. השלישי שנתן בחיל הוא למשמרת עד תחיית המתים שנאמר (במדבר יט, ט) והיתה לעדת בני ישראל למשמרת: עד נקוקים יקים. עד אשר יקומו המתים השוכבים בנקיקי קבריהם:

ואת ערמים נערה: לקחו מעשר אשר בכלי. וטהרו וקדשו הוד היכלי. מפי
בשת יין תבלילי: ידעו כח נצוח חילי (נ"א נחילי). רחצו והזכו כל קהלי. וחללו
חבש עצב מחלי: רגל מהיר עוד לאילי. ופרה שניה עש והילי. ונקדש
יהוה אדני חילי:

חיו ובכן ולך תעלה קדשה כי אתה קדוש ישראל ומושיע:

כוונת הפייטן לבאר כי מי חכם ויבין דרכי ה' כי הם למעלה משכל האנושי ומבאר והולך כי יש כמה
דברים בסותמם ומפרם ואיסור והיתר והם הפוכיים ומתנגדים לשכל האנושי:

סלוק

אין לשוחח עצם נפלאותיך. (בכ"י נוסף אין להרהר אחר מדותיך): אין להגיד
חקר דתותיך. אין להבין תקף מפעלותיך. אין לפענח עמק פלאותיך.
אין לעמוד על ספן מדותיך. אין לחקור סוד (נ"א חקר) חידותיך. אין להשמיע
כל תהלותיך. אין לגלות סוד עדותיך. המפרשות סתומות. הגלויות
עלומות. המבארות חתומות. המשננות עצומות. החקוקות רשומות.
החסרות מיתרות. האסורות מתרות. השחורות צחורות. החשופות אטורות.
הפרושות אצורות. הכלולות עצורות. הקלות חמורות. מוציא מזלות יקרות.
מתיר מאסורות מתרות. נותן מטמאות טהורות: מן החלב. שמן הלב.
ומן הדם. טחול (נ"א וכבד) הדם: ומבשר בחלב. כחל החלב: מכלאי בגדים.
תכלת בסדין: מאשת אח. יבום האח: מאשת איש. יפת תאר לאיש: מטמאת
נדת אשה. טהרת בתולי אשה: מהתר אסור. ומאסור התר. מטמא טהור.
ומטהור טמא: בהרת ממעט תטמא. פרחה בכלו עוד בל תטמא: הזאת

עיון תפלה

אין לעמוד על ספן מדותיך. פי' מדותיך הגנוזות
מעיני כל חי, מלה"כ (דברים לג, כא): המשננות
עצומות. פי' אותן הדברים המשוננות היטב
ומחודדות כל צרכן גם הם עלומות מלשון ועלם עינו
(ישעיה נג, טו): החקוקות רשומות. פי' אלה
החקוקות כאשר היטב אינן אלא רשומות ברמז מלשון
התלמוד (ב"ק פ"ב ע"א) דורשי רשומות אמרו אין מים
אלא תורה: החסרות מיותרות. פי' אותן הפרשיות
שנראות בעינינו כחסרות באור וטעם. כשנדע שהן
נראה עין בעין שהן מבוארות די והותר: האסורות
מותרות. פי' אותן הפרשיות שבתורה שנאסרות
וסגורות חותם עד כן נמצאת מותרות ומרווחות
למשכילים על דבר אמת: השחורות צחורות. פי'
הפרשיות הקשות שבתורה הרי הן בהירות מלשון
רוכבי אתונות צחורות (שופטים ה, י) פרש"י לבנות:
החשופות אטורות, פי' הגלויות סתומות מלשון
ואל תאטר עלי באר פיה (תהלים סט, טז): הכלולות.
פי' אותן הפרשיות הכלולות בסדר מלינתן כפרשת
יבום והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת
שכוונתה פשוטה ומבוארת שהבכור אשר תלד היבמה
הוא יתחשב לאחיו המת וכמו שמפורש בסדיה אבל
אמר בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיך
(בראשית לח, ח), ובכל זאת: עצורות. מלפרשן
כפשוטן ואתאי ג"ש אסיקתיה מפשטיה לגמרי והיה
הבכור שירושתו שחלק גדול ליבם אשר תלד פרש
לשיעורית יקום על שם אחיו לנחלה (יבמות כ"ד ע"א)
וכיוצא בהן הרבה: מוציא מזלות יקרות. הקב"ה
מוציא מדברים אלה הדברים היותר נכבדים כמו
שהוציא את אברהם מתרח, והוא עפ"ה (ירמיה טו,
יט) ואם תוציא יקר מזולל: מתיר מאסורות
מותרות. חולין ק"ט ע"ב מיכדי כל דאסר לן רחמנא
שרא לן כוותיה, אסר לן דמא שרא לן כבדא,
נדה, דם טהר, חלב בהמה, חלב חיה, חזיר,
מוחא דשיבוטא, גירותא, לישנא דכוורא, אשת
איש, גרושה בחיי בעלה, אשת אח יבמה, כותית,
יפת תאר, בשר בחלב, כחל: שמן הלב. יש לו פשט
חלב: טחול וכבד. בתוס' בחולין שם ד"ה כדם לא
גרסו כבד וכתבו שר"ת הכליל. יסד פיוטו זה ע"פ
הירושלמי: תכלת בסדין. תכלת שיש צמר וסדין
הוא פשתן: יפת תאר לאיש. מותרת אפי' כשהיא
אשת איש: מהתר אסור. כגון בשר בחלב של
בהמה טהורה מותר וכן צמר ופשתים: ומאסור התר.
כמו שפירשנו לעיל מגמ' דחולין: בהרת מכונסת
תטמא. כמשנה דפרק ט' ו' סמן חיק (נגעים)
פ"ה

בבית אינו טמא. יצא ממנו אותו מטמא: שעיר יום כפור מכפר על כל טמא. וכל מעסיקיו בגדים מטמא: פרה אדמה עושיה מטמאה. והיא עשויה לטהר כל טמאה: ואפרה נעשה אב הטמאה. והיא מטהרת אבי אבות הטמאה: בכן אין להבין סוד תורתך. ולא זקק אמרתך. ולא צרוף גזרותך: בכן אין להמיר ולא להתמיר. אין להרהר ולא להתהרהר: אין לידע ולא לידע. עמקה משאול מה תדע. נעו מעגלותיה לא תדע: זו באמירה וזו בגזרה. זו באסיפה וזו בחשיפה. זו בנשיקה וזו בחשוקה. זו בכבישה וזו בהפרשה. זו בדרישה וזו בחרישה: וכל אמרה התקוק בה חקה. אין להרהר ולומר על מה נחקקה. שכך נתנה בנשיקה: וכלם נכחים למבין. וכל המשכיל יבין.

עיון תפלה

(ע"ש פ"ג) בבית כהנים שמא תראה בכלו מקור מי חטא כן מי נדה כן מי נזר כן לא יחדו של עולם: הבית. בבית אינו טמא. בפסיקתא שם תמן תנינן (אהלות פי"א מ"ח) האשה שמת ולדה בתוך מעיה והושיטה חיה את ידה ונגעה בו החיה טמאה טומאת ז' והאשה טהורה עד שיצא הולד. שמת בבית (האשה בית לולד) הבית טהור יצא ממנו הרי הוא טמא מי עשה כן וכו' לא יחידו של עולם: שעיר יום כפור. שעיר יום הכפורים הנעשה בפנים שהוא מכפר על טומאת מקדש וקדשיו (ריש שבועות) וכן שעיר המשתלח שמכפר על טומאת כל עבירות שבעולם: וכל מעסיקיו בגדים מטמא. שנאמר בשעיר הנעשה בפנים והשורף אותם יכבס בגדיו ובשעיר המשתלח והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו בפרשת אחרי מות: ואפרה נעשה אב הטומאה. שמטמא אדם וכלים: והיא מטהרת אבי אבות הטומאה. המתכת שנוגעת במת הרי היא כמותו כדגמרינן מן בחלל חרב, חרב הרי הוא כחלל והיא נקרא אבי אבות הטומאה כמת עצמו והפרה מטהרתו: אין להמיר ואין להתמיר. אין להמיר פירושי חז"ל על פירושים אחרים שאינם מקובלים ואפילו נראים יותר מתקבלים על הלב אם אך שהרים קבלת רבותינו שקר בימינם: להתמיר כמו התמיר שלא נכנס משם תמורה כשלא נאחז מן המלה תרם מן תרומה, ראה פירוש המבואר לרמב"ם ריש מס' תרומות. ויש מפרשים התמיר שלא נגע מן השם בלשון המרא, לשפשי תמהה (תהלים קלג, ד) פ"י נתמורי ... כלומר אין להגיד עתה על פירושי חז"ל: אין להרהר. אחרי דבריהם: ואין להרהר. ר"ל כנגדם: אין לידע ואין לידע. לא אפשר לדעת ולא אפשר להודיע לאחרים: עמוקה משאול. כמו שכתוב (איוב יא, ח): נעו מעגלותיה. כמו שכתוב (משלי ה, ו): זו באמירה וזו בגזרה. יש מדברי תורה שהם באמירה מפורשת בטעם ובגלוי, ויש מהם שמתנו בגזרה שא"א לידע טעמה: זו באסיפה וזו בחשיפה. באסיפה רצוני בה להאסף על נסתריהם לדעת לטהר ביה ועדה מפני הטמון, ומזה הלא היינו את השאלה אסף להודיע הנגלה והנסתר. ותג. האסיף נקרא לפי שאוסף תבואות השדה לאוצר, וכתחו היינו מדברי תורה המדרשות נסתר רק ליחידי סגולה מהם ל... ויש שנדרשות בחשיפה פירוש בגלוי מלשון אני חשפתי את עשו גליתי את מסתריו (ירמיה מט, י): זו בנשיקה וזו בחשוקה. נראה לי לפרש בחשוקה ופ"ה הנגה זו מתוב להבין מה חפיון, יש מן המצות שהשואלין מה טעמן? משיבין עליהם המבינים דברים נכוחים ואמרו שפתים ישק משיב דברים נכוחים (משלי כד, כו) ויש מן המצות שצריכים לחשוק השפתים שלא ישאלו טעמן כלל וכלל מלשון התלמוד (ע"ז לה ע"א) ישמעאל אחי חשוק שפתותיך זו בזו ופירש"י שם כדמתרגמינן וחשוקיהם וחשוקיהון: זו בכבישה. דברים שהם כבשונו של עולם פירש"י (חגיגה י"ג א') סתרו של עולם כמו בהדי כבשי דרחמנא למה לך (ברכות י' א'): וזו בהפרשה. מפורשים בגלוי: וזו בחרישה. בשתיקה: וכל אמרה. כנ"ל בלי מפיק ה"א, כל מלה שבתורה נקראת אמרה מלשון אמרות ה' אמרות טהורות (תהלים יב, ז): התקוק בה חקה. שכתוב בה חקה כמו חקת הפרה והפסח ושעיר המשתלח ואמר אחז שאמרו רבותינו בפסיקתא דפרה פי' קנ"ה שהקב"ה משיב עליהן: שכך נתנה בנשיקה. שכל התורה כולה נתנה בנשיקה ותגור והקשרות כל מצותיה וכל הקודש אלה עם אלה, וכל מי שאינו מקיף בהשגתו פרטי כל התורה כולה ולכך אצלתן זה כוח המרע"ה לא יכריע ותבין — ... הקושים כמו זר טעמיו. ונשיקה מלשון בתלמוד מלשון ... המשיקין את המים בכלי אבן למקרן שמחבר אותן המים שבכלי למי המקוה (חגיגה כ"ב ע"א) ופירש בערוך הוא מלשון המקרא ותשק ידי לפי (איוב לא, כז). ומעין זה דמתה התורה לעולם, גם אם העולם שכל עמוד מגבה בנשיקת, כלומר נקשר ומתקשרת כל חלקיו ופרטיו אלה עם אלה, ולמתו קורי השמים ...

ספר

חוּץ מִטַּעֲמֵי פָרָה שֶׁאֵין לְהָבִין. וְכָל־חֲכַם לֵב יָדֵל מִבִּין. חֻקֶּיהָ אֵין לְהָבִין. וּבִשְׁמוֹת תְּעוּדָה הִיא נְקוּבָה. לְכָל קָרְבָּן שַׁי לֹא שָׁוָה. שֶׁהֵם זְכָרִים וְהִיא נְקֵבָה. לְטַהֵר שִׁמְצַת עֵגֶל תּוֹעֵבָה: הֵם הֵמִירוּ כָבוֹד בְּבֶן פָּרָה. וְסָרוּ בוֹ כַּפָּרָה. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא פָרָה. וְתִהְיֶה לָעָם כַּפָּרָה: הֵם הֶאְדִּימוּ בוֹ פָּנִים. וְאָדְמוּ עֶצֶם מִפְּנִינִים. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר הִיא אֲדֻמַּת פָּנִים. וּבָהּ צַח וְאָדוֹם יִשָּׂא פָנִים: הֵם הֶרְטוּהוּ הֱיוֹת צָג כִּתְמִים. וּבוֹ חִיְּבוּ מִהְיוֹת תְּמִימִים. תָּבֹא אִמּוֹ תְּמִימַת תְּמִימִים. וּבָהּ יְטַהֵר תַּמָּה הַצּוּר תָּמִים: הֵם שֶׁחֲתוּ לְפֶסֶל כָּל־מוּם. וְנֶעֶנְשׁוּ בוֹ הֱיוֹת בַּעֲלֵי מוּם. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוּם. לְהוֹדִיעַ דּוֹדִי יָפָה וְאֵין בָּהּ מוּם: הֵם זָמְמוּ בְּעֵגֶל לִמְעוֹל. וַיִּזְבְּחוּ לוֹ וַיִּפְרְקוּ עֹל. תָּבֹא אִמּוֹ אֲשֶׁר לֹא עָלָה

עיון תפלה

סוף נראה בעינינו הרעים הרבה כמו שאין לעולם צורך בהם כי מה היה העולם חסר, אם לא היו בתוכו זבובים ופרעושים ופשפשים ויתושים האוכלים את האדם בכל פה ומכאובו לא ישבעו? והקי ב"ש וב"ה נמנו ונגמרו נוח היה לו לאדם בחיר היצירה שלא נברא יותר משנברא (עירובין י"ג ע"ב), וחכמנו הקדמון ר' חייא בר אבא ע"ה היה מסתפק באריכות ימי האדם הכתובה בדברות האחרונות אם טובים המה לאדם שאיני יודע אם נאמר בהן טוב אם לאו אחרי הקלקלתו מרובה מתקנתו? (ב"ק נ"ה ע"א). אבל הקב"ה יוצר בראשית המקיף את כל הבריאה כולה והיקרה בסקירה אחת — הוא לבדו היודע כנגד הָרִקָּבוֹן גם הַמָּוֶת גם הָרֶשַׁע גם הַכֶּסֶל גם היסורים והצרות הם בכלל טוב מאד (בראשית רבה פ"ט סי' ה' עד סוף הפרשה) אפי' דברים שאתה רואה אותם יתירים בעולם כגון זבובים ופרעושים ויתושים הם בכלל ברייתו של עולם (שם פרשה י"ד סי' ז'). לפיכך לא נאמר בכל המאמרות אלא טוב בלבד, ובבריאת הרקיע לא נאמר אפי' טוב מפני שעדיין לא נגמרה מלאכת הבריאה ביום ההוא, אבל בכלות כל הבריאה כולה מראש ועד סוף — נאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד שהכל בכלל צרך שלמות הבריאה והכל מוביל אל התכלית הנשגב הטוב יותר הכל: וכלם נכוחים למבין. וכ"כ (משלי ח' ט) כלומר התורה נכוחה למבין וכמו שנאמר (תהלים יט, י) משפטי ה' אמת צדקו יחדו: ובשמות תעודה היא נקובה. הכוונה מתחיל הפייטן לבאר קצת מטעמי פרה כפי שביארום קדמונינו ז"ל מפני מה בחר הקב"ה לכפרת ישראל במין שור לפי שהוא כמובחר שבקרבנות שאדה"ר הקריב שור פר ויש לו חמשה שמות כמספר חומשי התורה והמה הפייטן ביוצר ליום שני של פסח בפיוט שמתחיל אז על כל חיתו יער נשאת שור, אלה ויהם שמות חמשה עגל פר אלף שור בקר כדת חמשה, עכ"ל, והמורה כנגד התורה שהיא עדות לישראל: שהם זכרים והיא נקבה, דהא המולת קריים דמסבא (חולין י"א א') והמולה של הכתוב נכה (פנ"ר).

היא פר ולא פרה: לטהר שמצת עגל תועבה: הטעם למה היא באה נקבה כמשל רז"ל בפסיקתא דפרה סי' ו' משל לבן שפחה שטנף פלטין של מלך אמר המלך תבא אמו ותקנח כך אמר הקב"ה תבא פרה ותכפר על מעשה העגל. וכדאיתא גן הגאון ר' אפרים לונטשיץ ז"ל שמשקבלו ישראל את התורה בנעשה ונשמע פסק מהם מלאך המות וכדאמר ר' יוסי (ע"ז ה' ע"א) לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהם, והיו אז כמו שהיה אדה"ר לפני אכילת עה"ד שלא היו מתים במובן המיתה אלא שהיו פושטים גופם מעליהם והיו עולים השמימה כאדם הפושט מלבושו, או כאותן התשעה שנכנסו לגן עדן בחייהן שמנו בפרקי רבינו הקדוש הוצאת גרינהוט פרק ה' ובילקוט יחזקאל רמז שס"ז, ואז לא היתה טומאת מת בעולם, ומשעשו ישראל את העגל שב מה"מ לשלוט בהם כמ"ש שם בע"ז חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון, לפיכך נתן הקב"ה את הפרה לטהר טומאת המיתה שגרם בנה העגל: המירו כבוד בבן פרת. עמ"ש (תהלים קו, כ) וימירו את כבודם בתבנית שור: הם האדימו בו פנים. שאכלו עוגות מסולות והכרות שנאמר וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק (שמות לב, ו): ואדמו עצם מפנינים. לס"ל (איכה ד, ז) שבתחלה היה עצם נח ואדום יותר מפנינים: צח ואדום. כמו להקב"ה (שה"ש ה, י): הם הרטוהו. מלס"ל ויצר אותו בחרט: היות צג כתמים. נביות שמד לפם במקום הזה שנקרא תמים בשוחר טוב מזמור י"ח סי' כ"ב ואימתי באו עמו בתמימות בשעה שאמרו ואמרו לו מה שמו: תמה. כפי לישראל רעיתי תמתי: ונענשו בו היות בעלי מום. כבמדבר רבה ריש פרשה ז' כשבאו ישראל למדבר מיד אמר האלהים כן כבודה של תורה שאתן אותה לדור בעלי מומין? אמר למלאכים בירח אבל ישראל וירפאו אותן וכו' אבל כיון שעשו אותו מעשה של עגל חזרו למומן והפסו זבין ומצורעין וכו': יפה ואין בה מום. עמ"ש (שיר השירים ד, ז) כלך יפה רעיתי ומום אין בך:

עליה על. יתנתן על שכבם כעל: הם נקהלו עבוד אלהיהן. ואנף בהשמד איש מכהן. תבא אמו ותנתן לכהן. ויכפר בה עון כהן: וכמו באש נשרף. כן באש תשרף: וכמו טחן והדק עד עפר. כן הודק ותעשה עפר: וכמו השלכה עפרו אל המים. כן ישלכה אפרה אל המים: וכמו נפלו בו שלשת אלפי ישר. כן יפלו בה שלשת מיני כשר: וכמו מגף עם מהור. כן תטמא במגע כל טהור: וכמו טהר עם בו נטמא. כן תטהר איש אשר נטמא: וכמו פזר פשעו לכל דור שמור לחטאת. כן תהי למשמרת למי חטאת: להדיח דמים. לכבס כתמים. לנקות מטופים. להרחיץ צואים. להלבין חטאים. לטהר טמאים. לקדש קדושים. להצדיק עמוסים. בעץ ארז. לענופים כארז. באזוב לנדכאים כאזוב. בשני לשפתותיה כשני. בתולעת לאל תיראי תולעת. לבל יתגאה מתגאה כארז. שאם לא ישפל כאזוב ויחשב כתולעת. לא יטהר באזוב ובשני תולעת. ואם לא ישפוך לב כמים. לא יטהר בזריקת מים: ומה יתגאה חציר יבש. נכח אש אוכלה אש. ומה יעז ציץ נאה. נכח אל גאה גאה. והוא רוכב שחקים בגאוה: גאה על גאים. מתנשא על נשאים. ומתגאה כארז על מתגאים. וענו כאזוב על נדכאים. וצר בעולמו חמשה מיני גאים. שור בבהמה. אריה בחיה. נשר בעופפים. ארז בעצים. ואדם בכלם. ומלך מתגאה על כלם. לבש גאות מקלם: חקקם בכס שביבי אש. ארבעה בכם מעלה. ואחד בכם מטה: כי כם מעלה מכון כנגד כם מטה. וכל אשר יש במעלה יש במטה. כסא מול כסא. היכל מול היכל. מקדש מול מקדש. זבול מול זבול. מזבח מול מזבח.

עיון תפלה

ותנתן על שכבם כעל. חקה גזרת מלך שאין בה טעם: ואנף בהשמד. שנא' (דברים ט, כ) ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו: שלשת מיני כשר. עץ ארז ואזוב ושני תולעת: וכמו טהר עם בו נטמא. העגל עצמו טהר את ישראל מטומאתן, כי כו השקה משה את ישראל ובדק את כלן כסוטות, "וכל מי שהיה נושק את העגל בכל לבו היו שפתיו נעשות של זהב והכם לוי היו הורגין אותו" (פרקי ר"א פרק מ"ה) והאפר זה מטהר את הטומאה דישראל: וכמו פזר פשעו לכל דור. סנהדרין (ק"ב ע"א) א"ר יצחק אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מכ"ד בכרעא ליטרא של עגל הראשון. — מכל הדברים והאמת האלה נראה סברת חז"ל שכל מעשה הפרה הוא תולדת מעשה העגל, ואמ"ל דלעיל בברכת אשר נשר כתב הפייטן מסרה חקה גזור ומרם היתה קודם חטא העגל? לא קשיא דהי שהקב"ה ידע שעתידים לחטוא בעגל והקדים רפואה למכה: לענופים כארז. לישראל שהיו נכנסים מתפשטים כארזי אל בשעת שלותן שנאמר (תהלים פ, יא) כסו הרים צלה וענפיה ארזי אל: לנדכאים כאזוב. בשעת משלתן: לשפתותיה כשני. שנאמר (שה"ש ד, ג) כחוט השני שפתותיך, כלומר בין בשלותן ובין בגלותן תמיד שפתותיהם נאות בדברי תורה: לאל תיראי תולעת. לישראל שנאמר נגם אל תיראי תולעת יעקב (ישעיה מא, יד) ופי' בשעה שהיא נרמסת כתולעת אין לה יראה כי גואלה חי. ולפי"ז שלשת הדברים הללו רומזים לשבחן של ישראל. ועוד רומזים הדברים הללו לתוכחת מוסר כמו שמבאר והולך: ציץ נאה. אין לך דל מציץ השדה אשר בבקר יציץ וחלף ולערב ימולל ויבש, והאחרון מאחר "ציץ נאה" כמו דל גאה בתלמוד (פסחים קי"ג ב') שאין הדעת סובלתו: חמשה מיני גאים. בחגיגה י"ג ב' תניא ר"א ד' מיני גאים הן כי גאה גאה להירם נמי שמתגאה על הגאים דאמר מר מלך בחיות ארי מלך שבבהמות שור מלך שבעופות נשר ואדם מתגאה עליהם והקב"ה מתגאה על כלם, והפייטן מוסיף גאה חמישי על האחרים, ומה שלא הוסיף גאה ששי על הדוממים והוא הוסב או שהם? כי מן הגאים החיים הוא מדבר ולא מן הגאים המתים שמר על שאל חי וקיים מתגאה על כל הגאים החיים. והצמחים גם כן לחיים יחשבו

בָּנִים מוּל בָּנִים. עֲבָדִים מוּל עֲבָדִים. מַלְאָכִים מוּל מַלְאָכִים. מְשָׁרְתִים מוּל מְשָׁרְתִים. צְבָאוֹת מוּל צְבָאוֹת. כְּרוּבִים מוּל כְּרוּבִים. אֲלָפִים מוּל אֲלָפִים. רְבָבוֹת מוּל רְבָבוֹת. קְדוֹשִׁים מוּל קְדוֹשִׁים. מַחֲנוֹת מוּל מַחֲנוֹת. מַעֲרִיצִים מוּל מַעֲרִיצִים. מַקְדִּישִׁים מוּל מַקְדִּישִׁים. וּקְדֻשָּׁה לְקָדוֹשׁ מְשַׁלְּשִׁים: ככתוב וכו'

מוסף לפרשת פרה

במחזור כ"י קדמון על קלף הנמצא בירושלים ומכיל פיוט לארבע פרשיות ולפסח ולשבועות נמצא כו קרוב"ץ גם למוסף פ' זכור ופרה, ומוכח שכלם כאחד חוברו מרבי אלעזר הקליר. ויצא לאור בספר גנזי ירושלים מהח' הרא"ש ווערטהיימער. מיוסדים ע"פ א"ב כפול.

אֱלֹהִים אֱמֶת אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם. אִמְרוֹתָיו אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת צָדְקוּ יַחַד. בְּצֵרוּף שִׁבְעָתַיִם בַּעֲלִיל נִתְיַחַד. בְּמִשְׁנֶה אָמַר זִיו פָּנָיו נִפְחַד. גִּיחוֹ הֵאִיר בְּחָכְמַת שֵׁם הַמְיֻחָד. וּמִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא

עיון תפלה

יתשם, כי בחכמת החומים שהיא חכמת השבע האמתית מספם אחד לחיים ולמתים, כתי המלכות האלה נקראות „בעלי אברים": בנים מול בנים. ישראל נקראים בנים למקום והמלאכים נקראים בני אלהים (איוב א, ו): מלאכים מול מלאכים. כל ישראל הם מלאכי אלהים שלוחי דרחמנא לאוה"ע להורותם דרך ה': אלפים וכו' רבבות וכו'. למשה רבבות אלפי ישראל (במדבר י, לו) ולמעלה אלף אלפין ישמשוניה ורבו רבבן (דניאל ז, י): — ודברי הפייטן הללו יסודו על המדרש שמות רבה פל"ג סי' ד' ר' ברכיה פתח לך ה' הגדולה וגו' כי כל בשמים ובארץ את מוצא כל מה שברא הקב"ה למעלן ברא למטן וכו' עיי"ש:

אלהים. כל ההתחלות מאלה שבעת הפיוטים מצטרפים למקרא אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. (איוב כח, כג). פסוק בן שבע תיבות לשבע ברכות השבת. כדרכו של הקליר בשאר המוספים להשתמש בפסוק כזה. וטעמו של זה הפסוק שייך לפרשת פרה כי אף אלהים לבדו הבין דרכה ועניינה: אלהים אמת. ככתוב (ירמיה י, י) וה' אלהים אמת: אלהים חיים ומלך עולם. נה"ל שם: אמרותיו וגו'. נס"כ (תהלים יב, ז) ונדרש בפסיקתא דפרה: צדקו יחד. אפילו החקים שבלתי מובנים בפני עצמן כחקת הפרה לדקהם מובנת בכללות התורה, וכמו שהעירותו על דבריו בסלוק לאחרית נד"ס שכר נתנת בנשיקה עיי"ש: בצרוף שבעתים בעליל. בתורה שנא' כה (שם שם, ז) כסף צרוף בעליל לארץ: נתיחד. הקב"ה לאחד יחיד ומיוחד שנאמר (דברים ו, ד) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: במשנה אמר.

האמר הזה של פסוק היחוד אחר במשנה תורה שכתב מרע"ה, הוא האיש אשר. זיו פניו נפחד. שקרן עור פניו עד כי יראו מגשת אליו (שמות לד, ל): גיחו. ברגע תולדתו מלשון בגיחו מרחם יצא (איוב לח, ח): האיר בחכמת שם המיוחד. נחה עליו רוח ה' והאיר את בית אביו כדאיתא בשמו"ר פ"א סי' כ' ורבנן אמרי בשעה שנולד משה נתמלא כל הבית כולו אורה וראו שכל שקדושה וחכמת שם המפורש עמו: ומי יתן טהור מטמא. בריש פסיקתא דפרה זש"ה מי יתן טהור מטמא ותשיב שם אברהם מתרח חזקיה מאחז מרדכי משמעי ישראל מאוה"ע עוה"ב מעוה"ז, השטים הנפלאים האלה מעוררים תמהון בלבנת נב"ש, אבל מלאכים מבני אדם כגון מטטרון מחנוך ומלאך הברית מאליהו לא קחשיב לפי שהם בכלל עוה"ב מעולם הזה. ואולם ר' אלעזר הקליר יפה אלו להוסיף עוד אחד על המוכרים בפסיקתא והוא — משה שבעודנו חי נתהפך למלאך ה', וכמו שתמהו מלאכי השרת בשעה שעלה למרום (שבת פ"ח ב') אמרו מה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו? וזהו שהוסיף הפייטן וי"ו של המקרא מי יתן טהור ומי יתן, כלומר אני מוסיף עוד אחד שגם עליו נופלת הפליאה מי יתן טהור מטמא, שהרי מרע"ה בא ממקום טמא מטפה סרוחה ככל ילוד אשה ומעלה בעודנו חי להתהלך בקרב טהורים, מי עשה כן מי שמע כן מי ראה כן? כי אי אפשר לומר שזכה לזה בפעלו על פי מעשיו, שהרי ברגע תולדתו בגיחו מרחם ראו הכל שנולד מלאך ה', ואיך אפשר שמאשה יולד מלאך? לא אחד, לא ידעו בו שום עשה זאת? —

אחד

לֹא אֶחָד: חז אֶחָד יָחִיד אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרוֹמְמֶנְהוּ. רֵאשִׁית הֲלִיכוֹתָיו הַתְּמִים וְאֻשַּׁר מֶנְהוּ. בְּרְחִיצָתוֹ חֲנִיכָיו קִדֵּשׁ יְסוֹבְבֶנְהוּ יִצְּרֶנְהוּ. אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה מָגֵן הוּא: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מָגֵן אַבְרָהָם:

אתה גבור עד להחיות מתים.

הֵבִין דִּבְרֵי חֵפֶץ צִוּוּי עֲשׂוֹת וְאַזְהָרוֹת. דַּת פְּרִישׁוּת שִׁבְעָה לְלִשְׁכָּה לְהַזָּרוֹת. הַזָּאוֹת לְכַוֵּן בְּסוֹד חַכְמֵי תוֹרוֹת. הָפְרַשׁ בָּרְבִיעִי מֵהַקָּעוֹת בְּדֵעוֹת יְתֵרוֹת. וְתַעֲלוּמוֹת אוֹר וּכְלִי יָקָר לְהוֹרוֹת. אִמְרוֹת יְיָ אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת: חז טְהוֹרוֹת מְבִינִים תִּזְרוֹק לָעוֹלָם. אוֹרוֹת טַל תָּנִיף

עיון תפלה

אחד יחיד. נאמר על לא אחד: אלהי אבי. (שמות טו, ב): ראשית הליכותיו התמים. עון למה שאמרו (ברכות ז' ע"א) נשכר שלש וזכה לשלש נשכר ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים. בראשית הליכותיו עם הקב"ה דהיינו במראה הסנה הלך בתמימות והסתיר פניו: ואשר מנהו. מה נתאשר באושר גדול מזה לקרני הוד: ברחיצתו חניכיו קדש. במה שרחץ את חניכי הכהונה את אהרן ואת בניו כמו שנאמר (ויקרא ח, ו) ויקרב משה את אהרן ואת בניו וירחץ אותם במים, בזה חנך וקדש אותם לכהונתם: יסובבנהו יצרנהו. בכל המעשים שעשה משה אין לעצמו חלק בהם כי לא עשה מדעת עצמו דבר רק הקב"ה היה סובבו ונוצרו על כל צעדיו לבל ישגה בהם משנה כל שהוא, לפי שכל מעשיו לדורות והמשנה בהם היה קלקול לדורות, לפיכך שמר הקב"ה רגלי חסידו לעשות הכל כתורה, וכמו שאמר (במדבר טז, כח) בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי: אמרת וגו'. (משלי ל, ה). הביא את המקרא ממשלי להסמיכו לחתימת מגן אברהם ולא את המקרא דדוד אביו (תהלים יח, לא) אמרת ה' צרופה מגן הוא? לפי שכתוב שם אח"כ אל תוסף על דבריו ללמדנו שמשה לא הוסיף ולא שנה מדבריו של הקדוש ברוך הוא כחוט השערה, ולרמז על מה שאמרו רבותינו בדברים רבה פרשה ב' סימן ו' שכתב משה שלי לדורות שלא יהיו ישראל אומרים זייף משה בתורה או אמר דבר שלא נצטוה (בתורה שבעל פה, הרש"ש). ועיין ספר אליהו רבה פרק ד' וביארתיו בספרי חזון הישועה והשמנתה מכתב נ':

הבין דברי חפץ. משה רבינו ע"ה הבין ענייני הפרה, וקרא הפייטן לעניני הפרה „דברי חפץ" לפי שאמרו רבותינו במדרש שוחר טוב מזמור ק' סי' ב' שלמה בקש. קהלת לבקש למצוא דברי חפץ בקש שלמה לעמוד על עומק פרה אדומה: צווי עשות ואזהרות. מצות עשה ולא תעשה שבה: דת פרישות שבעת

במס' פרה ריש פרק ג' שבעת ימים קודם לשרפת הפרה מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה לצפונה מזרחה וכו' ומזין עליו כל שבעת הימים מכל חטאות שהיו שם: להזרות. לשון מן הזאה: הזאות לכוין. בכוונות שמזין עליו כל שבעת הימים היו מכוונין בסודות שגלו לנו חכמי תורה: הופרש ברביעי מהקעות. ביומא (ח' ע"ב) אמר רבא כהן השורף את הפרה מפרישין אותו ברביעי בשבת כי היכי דנתרמי רביעי שלו בשבת. ופירוש מהקעות מלשון והוקעתם לה' (במדבר כה, ו) כלומר שלא צריך לומר מכל הטעם לא לבד בשביל טהרתו אלא גם כדי שיהא לבו פנוי להתהלך באור ה' ובגלותי התפלות בדעות יתרות של הצדוקים שהיו מטמאין עניני הפרה לפי שיטתם והיו עושין אותה במעורבי שמש להוסיף טהרה על טהרתה, וגם ישמעאל בן פיאבי בקש לעשותה במעורבי שמש כדי להוסיף בה קדושה וטהרה ולא הניחוהו חבריו אלא להוציא לעז על פרות הראשונות (תוספתא סוכה ובריש פרה פ"ג ע"ש), וזהו שאמר הפייטן „בדעות יתרות" לא קרא אותן „דעות נפסדות" אלא דעות יתרות שזו היא קדושה יתירה שאין צורך בה: ותעלומות להורות. שהיה דעתו צלולה לגלות בה תעלומות חכמה: אמרות יי. (תהלים יב, ז): טהורות מבינים תזרוק לעולם. תזרוק על כל העולם כלו מים טהורים כמו שנאמר (יחזקאל לו, כה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, והמים הללו הם כנוי לרוח הקדש כמבואר (יואל ג, א) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם, וכפי הידוע אין הקב"ה נותן חכמה אלא לחכמים ולמבינים המוכשרים לקבל אותה כמו שנאמר (דניאל ב, כא) יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה, לפיכך אמר הפייטן טהורות רוח הקודש. למבינים תזרוק לעולם: אורות טל. על שם שכתוב (ישעיה כו, יט) כי טל אורות טלך: תניף. על שם שכתוב (תהלים סח, י) גשם נדבות תניף:

זְמִתְּהוֹמוֹת תַּעֲלֵם. יְרַנְּנוּ שׁוֹכְנֵי עָפָר בַּחַיִּים פָּעֳלָם. יָקִיצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְחַיֵּה הַמֵּתִים: נעריצך. לדור ודור עד וקדוש אתה.

דַּרְכָּהּ זְקוּקָה בְּסִלְסוּל כֶּבֶשׁ כְּבוּשָׁה מִמֶּעַד. וּזְקֵנִים צֵאת פָּרָה לְכָל מִסְעָד. חָשׁ לְטִמּוּי וּטְבִילָה מֵחַנְפֵי רָעַד. חֶבֶל כְּפוּתָהּ מַעַרַכְתָּהּ מַעֲרָכָה וָעַד. טוֹב בָּרִאשׁוֹנָה גִּזְבָּר לְדָבָר נִתְוַעַד. יִרְאַת יְיָ טְהוֹרָה עוֹמֶדֶת לָעַד: חזן לָעַד מְקֻיֶּמֶת טָהֳרַת חָבֵר כְּתִקּוּן וְחֻקָּה. אִמֵּץ וְהִרְצָה בָנִים לַאֲבִיהֶם לְזַקְּקָה. רִאשׁוֹנָה קִדְּשָׁהּ וְלֶעָתִיד זְקוּקָה. וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

תכנת שבת עד מקדשי שמך.

וְהוּא יִסַּד הַמַּעֲלָה שְׁנִיָּה תֵּכֶף לִיקוּתִיאֵל. יְסוֹד הַבַּיִת לְטַהֵר כְּבִנְיַן אִיתִיאֵל. כְּיוֹם כִּפּוּר כְּבִכְתָב יְמָנִית הוֹאֵל. בְּהַזָּאוֹת טְבִילוֹת

עיון תפלה

זמתהומות תעלם. עה"כ (תהלים פא כ) ומתהומות הארץ תשוב תעלני: ירננו שוכני עפר. עה"כ (ישעיה כו, יט) הקיצו ורננו שוכני עפר: בחיים פעלם. בעד כל הטוב אשר פעלו בחייהם: יקיצו אלה לחיי עולם. עה"כ (דניאל יב, ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם וגו': דרכה זקוקה בסלסול כבש. במס' פרה פ"ג מ"ו וכבש היו עושין מהר הבית להר המשחה. וזהו שאמר הפייטן דרכה של פרה היתה זקוקה וטהורה מכל טומאה ע"י מה שעשו כבש כמין גשר בדרך הלוכה לבית עשייתה והכבש הזה היה תחתיו חלול מפני קבר התהום: כבושה. סלולה מלשון בתלמוד דרך כבושה לרבים: ממעד. מתוקנת באופן שלא ימעדו רגלי ההולכים: וזקנים צאת פרה לכל מסעד. בהוצאת שם הפרה וכל מסעדיה (עוזריה בעשייתה) יוצאין להר המשחה, והעוזרים האלו היו זקני העדה והכהנים: חש לטמוי וטבילה. חשש להטמא ולטבול קודם שריפתה כדתנן שהם ומטמאין היו את הכהן השורף את הפרה מפני הצדוקים: מחנפי רעד. מפני הצדוקים החנפים שהיו עושין במחשך מעשיהם לפי שהיו מתיראין מפני הפרושים וכמו שאמר הצדוקי לבנו שהיה מתקן מבחוץ ומכניס אע"פ שצדוקים אנו מתיראין אנו מן הפרושים (יומא י"ט ע"ב): חבל כפותה מערכתה. שם משנה ה' כפתוה בחבל של מגג ונתנוה על גבי המערכה (מערכת העצים): מערכה ועד. הכין שם מערכה כדתנן התם משנה ח' ועצים היו מסודרים שם וכו' ועושין אותה כמין מגדל וכו': טוב. זה משה שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא (שמות ב, ב): גזבר לדבר נתועד. שנכון בתחלת עשייתה להיות גזבר וממונה על הדבר הזה: יראת ה' טהורה. (תהלים יט, י) כדי להבנית שתיעשה הפרה הזאת הצריכה לעמוד ולהתקיים לדורות עולמים — בתכלית היראה והטהרה: לעד מקימת. הפרה הזאת מקוימת לעד: טהרת חבר. אותה הפרה שהכשיר משה שנקרא חבר: אמץ והרצה בנים. אמץ את בני ישראל בתשובה והרצה אותם לאביהם שבשמים: לזקקה. לטהר אותם מלשון מזקק שבעתים (שם יב, ז): ראשונה קדשה ולעתיד זקוקה. אותה הפרה קדש משה והיא זקוקה לכל הפרות שנעשו אחר כך: והאל הקדוש. (ישעיה ה, טז), בצדקה שעשה הקדוש ברוך הוא לישראל שכפר עון העגל נקדש בפי כל:

והוא יסד המעלה. עזרא הסופר היה יסוד שעלה מבבל (עזרא ז, ט): שניה תכף ליקותיאל. עשה את הפרה השניה תיכף אחר פטירתו של משה: יסוד הבית לטהר. עזרא עשה את הפרה כדי לטהר בה התיסדות הבית השני שנבנה ע"י טמאי מתים: כבנין איתיאל. כבנין הבית הראשון אשר בנה שלמה שבנהו ג"כ ע"י טהורים. ומה שזכר הפייטן בכאן „יסוד הבית לטהר" השמיענו בזה ההבדל הגדול שבין פרת משה ליתר הפרות שנעשו אחרים, כי פרת משה עקרה נעשית לכפר על עון העגל כמו שביאר בסלוק לשחרית, אבל שאר הפרות נעשו רק לטהרה, ולפי שאמרו רבותינו (סנהדרין ק"ב ע"א) אין לך פורענות שבאה לעולם שאין בה מעט מעגל הראשון לפיכך הוצרכו לערב מעט מאפר פרת משה בכל הפרות שנעשו אח"כ כדי לעכב את הפורענות: כיום כפור. אין לך קרבן צבור הטעון שבע הזאות אלא פר ושעיר של יום הכפורים ופר העלם דבר של צבור ופר כהן משיח שהוקש לצבור שנאמר לאשמת העם, וכלם צריכין להשרף מחוץ לעיר ומתנה אחת

מכון פני אריאל. לעכוב במתנות בדים פרכת והראל. וטהרו וקדשו מטמאות בני ישראל: חזן ישראל מנת חלקך חבל נעים נזבד. אף נחלת שפרה לשם הנכבד. יקרו רעיך קרא נפש מעבד. לשבת ענג ולקדוש יי מכבד: ברוך אתה יי מקדש השבת:

רצה עד לציון ברחמים.

ידע מקום מערכה לסדר בני. מפתחה כמגדל בחלונות כסוד דרבוני. נשרפה בראשון לחדשי עדני. ובקעה משתלשת

עיון

מכן מעכבת, וכן הדין בפרת חטאת שבאה נ"כ לכפר על הגנור עון העגל, שצריכה שבע הזאות נכח פני אהל מועד ומתנה אחת מהן מעכבת והפרשת מהון לעיר: בבכתב יפנית הואל. כמו שהואיל הקב"ה לצוות אותה בתורה שרגנה בימינו שנאמר מימינו אש דת למו: בהזאות שבילות. הגל והזה שבע פעמים כנגד בית קה"ק על כל הואה סבילה (פרה פ"ג מ"ט): לעכוב במתנות בדים פרכת והראל. כמו שביום הכפורים צריכים להזות על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזהב ומתנה אחת מעכבת כך בפרת חטאת צריך להעמיד כיון כנגד אלו ולהזות וכל ההזאות מעכבות. הראל וכוא המזבח (יחזקאל מג, טו): וטהרו וקדשו וגו'. (ויקרא טז, יט): מנת חלקך חבל נעים. עם ישראל הם מנת חלקך כמו שנאמר (דברים לב, ט) כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ועשה"כ (תהלים טז, ו) חבלים נפלו לי בנעימים: נזבד. מלשון זבדני אלהים אותי זבד טוב (בראשית ל, כ) נפל לחלקו של הקב"ה, ובפרקי ר"א פכ"ד ומנין שהפיל גורלות ביניהם שנאמר בהנחל עליון גוים ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם ועל זרעו שנאמר כי חלק ה' עמו אמר הקב"ה חבל וגורל זה שנפל עלי רנתה נפשי שנאמר חבלים נפלו לי בנעימים, עיי"ש: אף נחלת שפרה לשם הנכבד. סיפא דקרא של חבלים נפלו לי: יקרו רעיך. ישראל נקראו רעים להקב"ה כמו שאמרו בשמו"ר ר"פ יתרו וש"ה רעך ורע אביך אל תעזב רעך זה הקב"ה ברוך הוא כד"א למען אחי ורעי: קרא נפש מעבד. לקרא להם נופש ומנוחה לנפשם ממעבדיהם ומעשיהם: לשבת ענג. (ישעיה נח, יג):

ידע מקום מערכה לסדר בני. המערכה לא נבנתה כפי רצונו של הבונה וחשבו, כי הבנאי ידע איך לסדרה בארזים וברותים על פי הוראת חכמים: מפתחה כמגדל בחלונות. במשנה פרה פ"ג מ"ח ועצים היו מסודרים שם עצי ארזים ואגים וברושים ועצי תאנה חלקה ועושין אותה כמין מגדל ומפתחין בה חלונות: כסוד דרבוני. (סנ"ם)

תפלה

ותכנית הבנין הוא נעשה על פי סוד ה' ליראיו חכמי ישראל ולא במקרה, ודרבנים כנוי לחכמי התורה על פי דרשת ר' אלעזר ב"ע (חגיגה ג' ע"ב) נמשלו דברי תורה לדרבן לומר לך מה דרבן זה מכוין את הפרה לתלמיה אף ד"ת מכוונין את לומדיהן מדרכי מיתה לדרכי חיים: בראשון לחדשי עדני. בשני לחדש ניסן אחר שהוקם המשכן כ"ה בסדר עולם פוס"ו בשני בניסן שרף אלעזר הכהן פרת חטאת והזו כל ישראל ושנו, ובפסיקתא זוטרתא פ' חקת תניא בסדר עולם באחד בניסן הוקם המשכן וכו' ביום השני נשרפה פרה אדומה ובו נטהרו הלוים וכו' וכתיב הזה עליהם מי חטאת, ושם פ' בהעלותך על פסוק וכה תעשה להם לטהרם מכאן אמרו שפרה אדומה נשרפה ביום שני בניסן והלוים הוזו שנפקדו באחד בניסן, ותולק על מדרשו של ר' משה הדרשן האומר שבשלישי בניסן היתה הזאת הלוים כדאיתא בבמדבר רבה פי"ב סי' ט"ו „ומצינו למדים שבכ"ג באדר התחילו ימי המלואים (ואלעזר השורף את הפרה שנפרש לקדושה נפרש נ"כ לטהרה כי פרישת הכהן השורף את הפרה דאורייתא היא כדיליף ר' יוחנן בריש יומא לעשות אלו מעשה פרה) וכו' בר"ח ניסן הוקם המשכן בשני נשרפה פרה אדומה בשלישי הוזו ממנה על הלוים כמה דתימא הזה עליהם מי חטאת ותחת הזאה שניה שהיו צריכים הלויה להזות מפני שהיו כלם טמאי מתים במה שהרגו בעובדי העגל וכו' נוה המקום לגלחם במקום הזיה של יום השביעי" ע"כ. וברש"י ניסן ס' ע"ב כד"ה ופרשת פרה אדומה „לפי שביום המחרת נשרפה הפרה להיות נטהרין לפסחיהן וקודם לכן לא יוכלו לעשותה דבעינן והוזה אל נכח פני אהל מועד והכי אמרינן במס' מגילה ירושלמי (פרק ג' ה"ס) באחד בניסן הוקם המשכן ושני לו נשרפה הפרה" עכ"ל, ופלא שלא זכר רש"י ז"ל שהיא ברייתא מפורשת בסדר עולם: ובקעה משתלשת. אחר הפרה שנבקעה באש כדשנינו התם משנה יו"ד נבקעה ועמד חוץ מגתה, קורא הפייטן בקע בלשון נקבה, הבקע הואת משתלשת מתחלקת לשלשה חלקים שויה: נכתבת

נכתשת נכברת לעירני. סימה נגנזת במקום טהרת אדני. כאשר יביאון בני ישראל את־המנחה בכלי טהור בית יי: חזן בית יי יהודה וישראל תערב. אז כהיטיבך הר ציון שחרב. יעלו על מזבחך פרים לעלות תקרב. ירכתי צפון קרית מלך רב: ברוך אתה יהוה המחזיר שכינתו לציון: מודים עד ועזרתנו סלה.

את־עם למד דעה ואזן התורה. ערוב ונטילת חלין תקן והורה. פניני חכמה זה נסה לתורה. פרש בעצי יערה שנה יתרה. צפיה לרצוי פרקליט עם אורה. מקטר ומגש לשמי מנחה טהורה: חזן טהורה מצבת קדש בדביר הנפלא. אשר בשלכת מתמרת ועולה מנפילה. יד ושם חומותיה ומגדלותיה הכפולה. ראש התהלה יהודה לתפלה: ברוך אתה יי הטוב שמך ולך נאה להודות: אלהינו עד בשלומך.

מקומה קבוע לשלשה חלקים להרים. ראשי משמרות חיל ומרום

עיון תפלה

נכתשת נכברת לעירני. במשנה י"א שרפה חובטין אותה במקלות וכוברין אותה בכברות וכו' אפר שיש בו אפר כותשין אותו וכו' וחולקין אותו לשלשה חלקים וכו' ואחד היה מתחלק לכל המשמרות, וזהו שאמר לעירני כלומר לצורך השרים שלי מלשון התלמוד (שבת ס' ע"א) כי תניא היא בעירניות פרש"י בנות השרים. ונראה דעת הפייטן שאין כותשין וכוברין אלא דוקא השליש הנמסר למשמרות להשתמש בו אבל שני השלישים הנגנזים בחיל ובהר המשחה אינם צריכים כתישה וכבירה אלא גונזין אותן כמו שהם: סימה. כשהלתה שריפתה: נגנזת במקום טהרת אדני. בחיל מקום המקדש ששם האליה הטהורים: כאשר יביאון וגו'. (ישעיה סו, כ): בית ה' וגו' תערוב. מלשון הכתוב (תהלים קיט, קכב) ערוב עבדך לטוב אל יעשקוני זדים, הכה תערוב נא בעד הבנין העתיד ובעד יהודה וישראל לבל יוסיפו זדים לעשקם עוד: כהיטיבך. עפ"ה (שם נא, כ) היטיבה ברצונך את ציון: יעלו על מזבחך פרים. (שם שם, כא): לעלות תקרב. אשר תבחר ותקרב שיעלו על מזבחך לרצון: ירכתי צפון. (שם מח, ג) כהיטיבך הר ציון שהוא בירכתי צפון:

את עם למד דעה. שלמה המלך למד דעת את העם (קהלת יב, ט): ואזן. מה שכתוב שם ואזן וגו' תקן וגו' הכונה שאזן התורה שעשה אזנים לתורה ותקן תקנות שלא מן התורה כעירובין ונטילת ידים, ואמרינן (עירובין כ"א ע"ב) בשעה שתקן שלמה עירובין ונט"י יצתה ב"ק ואמרה בני אם חכם לבך וגו'. ומה שאמר הפייטן ונטילת חולין, אליבא דעת ממני דהא מסקינן (שבת ט"ו א') שלמה גזר לקדשים ואתו אינהו וגזרו אף לתרומה, וכ"כ הרמב"ם בפ"ח מהלכות השומאות ה"ח "שלמה ובית דינו גזרו על הידים שיהיו שניות ולא גזר אלא לקדש ואח"כ גזרו חכמים שאחריו אף לתרומה, והוסיף הראב"ד "ואח"כ גזרו על אכילת חולין שצריך נטילת ידים" עכ"ל, וצ"ע: פניני חכמה זה נסה לתורה. עפ"ה (קהלת ז, כג) כל זה נסיתי בחכמה ודרשו רז"ל בקה"ר אמר שלמה על כל אלה עמדתי ופשפשתי ופרשה של פרה אדומה חקרתי כיון שהייתי יגע בה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, ככה לכוין דברי הורם בכל פניני חכמתו הגדולה: פרש וגו' רצוי פרקליט וגו'. כתומים והתומים הדברים ולא ידע פתרונם: מקטר ומגש וגו'. (מלאכי א, יא): טהורה מצבת קדש. בית המקדש שהוא מצבת קדש לישראל: אשר בשלכת. בהיות המצבת הזאת מושלכת מלפני הקב"ה כלומר בחורבנה: מתמרת ועולה כנפילה. עתידה להיות מתמרת ועולה (מלשון התלמוד יומא נ"ג א' מתמר ועולה כמקל) ולהרומם מנפילתה שנאמר (עמוס ט, יא) ביום ההוא אקים את סכת דויד הנופלת: יד ושם חומותיה. עפ"ה (ישעיה נו, ה) ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם: יהודה לתפלה. עפ"ה (נחמיה יא, יז): לשלשה חלקים להרים. מחלקים את האפר לשלשה חלקים: ראשי משמרות חיל ומרום הרים. החלק האחד נמסר לראשי המשמרות והחלק השני נתן בחיל והחלק השלישי בהר המשחה:

שנה

הָרִים. שְׁלוֹחַ שְׂרֵפָתָהּ רֶמֶז לְרִבּוּעַ נְהָרִים: תְּקַבֵּצַת אֶפְרָהּ לְקַבּוּץ נִמְהָרִים. תְּחַטֵּא תְּכַבֵּס תְּקַיֵּם חֶזְיוֹן הוֹרִים. וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים: חזן טְהוֹרִים מְגַדְּלִים בְּתוֹכְכִי יְרוּשָׁלָיִם בַּחֲצֵרוֹת מְעוֹנוֹתַיִךְ. אֶת־מֵי הַשִּׁלּוֹחַ לְמַלֹּאת לְקִדּוּשׁ מַחֲנוֹתַיִךְ. יְרוּשָׁלַיִם תּוֹשָׁב תְּיֻסַּד בְּחֶסֶד אֱמוּנָתֵךְ. יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם:

יוצר לפרשת החודש

כחזן מתחיל שוכן עד עד ובורא את הכל ואח"כ מתחילין כאן:

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

סימן ע"פ א"ב

אוֹת זֶה הַחֹדֶשׁ. אַצַּתָּ מִכֹּל לְקַדֵּשׁ. וּבוֹ יֶשַׁע לְחַדֵּשׁ: בּוֹחֲרֶיךָ תּוֹבְעִים אוֹתְךָ לְקַדֵּשׁ. וְאַתָּה אוֹתָם מְקַדֵּשׁ. אֵל נַעֲרָץ בְּקֹדֶשׁ: גְּאֻלָּתָם עַתָּה תְּחַדֵּשׁ. שֶׁנְּאוּךָ פִּתְאֹם לְהַדֵּשׁ. וְכָל־פֶּה יְרוֹמֵם וִיקַדֵּשׁ: ויו הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם. בְּכָל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם. נַחֲלָה בְּכָל־קְהַלְכֶם. קָדוֹשׁ:

דְּרַשְׁתּוֹ מִכָּל־חֳדָשִׁים. וְהִנְחַלְתּוֹ לִקְדוֹשִׁים. הֱיוֹת בּוֹ מְקֻדָּשִׁים: הֲזִמַּנְתּוֹ לַשְׁלִישִׁים. לְאֶפְרָתִים מְגֻלָּשִׁים. לִמְנוֹת בּוֹ עַד שְׁלֹשִׁים: וּבוֹ תַּפִּיל קְדֵשִׁים. וְתַחְמוֹל עַל צֹאן קָדָשִׁים. בְּבֵית קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים: זִכְרוֹן שְׁבוּעַת בְּרוּכִים. הִנְחַלְתָּ לִמְבֹרָכִים. לְהוֹשִׁיעָם מִיַּד מַפְרִיכִים: חוֹנֵן דַּלִּים וְרַכִּים. חָמַלְתָּ עַל נְמוּכִים. אֲשֶׁר אַחֲרֶיךָ מְשׁוּכִים: טוּב טַעַם מַאֲרִיכִים. וּלְפָנֶיךָ לֵב שׁוֹפְכִים. בְּרֹאשׁ יֶרַח מַמְלִיכִים: יְקַבְּצוּ עַתָּה מַקְהֵלִים. בִּיפִי תֹאַר מְכֻלָּלִים.

כל

שלוח שרפתה. מן הנטח מלאו מים לפרשת הפרה: רמז לרבוע נהרים. לארבעת הנהרות היוצאים מעדן (בראשית ב, י): תקבצת אפרה. קבוצת האפר: לקבוץ נמהרים. רמז לקבוץ גליות: תחטא תכבם. עפ"ה (תהלים נא, ט) תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין: תקים חזיון הורים. תקיים לנו נבואת הנביאים שהם לנו כהורים: וזרקתי עליכם. (יחזקאל לו, כה): ירושלים תושב, עפ"ה (ישעיה מד, כו) האומר לירושלם תושב: תיסד בחסד אמונתך. כי זאת היא אומנותך לעשות חסד עם בריותיך: יהי שלום בחילך. עפ"ה (תהלים קכב, ז): (ע"כ ציון הפלה)

אות זה החדש אצת מכל לקדש. פי' בשביל האותות שהיו ביציאת מצרים שנעשו בזה החדש לפיכך נטל העטרה להיות מקודש מכל החדשים דהיינו שיהיה ראש לחדשים: מכל לקדש. שהוא מקודש קודם שבתות וי"ט. אצת. כמו מהרת: ובו ישע לחדש. כן יחדש לנו גאולה לעתיד כחדש ניסן: בוחריך. ישראל שהם נקראו תובעים

בו

ומתפללים לקדש אותך באותו חדש: ואתה אותם. כדאמרינן רחמנא קדשינהו לישראל וישראל מקדשים להקב"ה וגם מקדישים לראשי חדשים וזהו שאותיות מקדש ישראל ור"ח כלומר אתה מקדש לישראל והם מקדשים החדש: נחלה קדה"ח בידכם יהיה קיים לעד: דרשתו מכל חדשים. ר"ח ניסן היות בו מקודשים שחייבים ישראל לטהר עצמן ברגל: היות. מוכנים לקדושת הרגל: הזמנתו לשלישים. הכנתו לישראל שהם משולשים בני שלשת אבות ונחלקו לשלשה כהנים לוים וישראלים וקבלו התורה משולש דהיינו תורה נביאים וכתובים: לאפרתים מוגלשים לישראל שהם חשובים ונגלים ונלוים לכל רואיהם כעם מוגלשים עפ"ה שגלשו מהר גלעד: למנות בו עד שלשים. לשלם חדש ניסן מלא ל' יום: זכרון שבועת ברוכים. פי' זכרון שבועה שנשבעת לאבות שהם היו ברוכים: למבורכים. ישראל שהיו מבורכים מן האבות ומן משה: מפריכים. הם פרעה ועבדיו שהיו מעבידים את ישראל בעבודת פרך: בראש ירח ממליכים. ישראל ממליכים להקדוש ברוך הוא ומרבים

ושם תשמע פלולים: בכבוד שמך מעלים. בשיר ובתן מתפללים. בחשבון ראש רגלים: לפניך יהו מסגלים. כל גועי דגלים. משוררים ומהללים: מה גדלו מעשים. לעשה נפלאות ונסים. לבנים אהובים ועמוסים: נצלו מיד פתרוסים. אשר אותם מעשים. והעמתו היות ששים: שונאיהם בים דורסים. וכגת ראשיכו רופסים. כי בנוהם היו חוסים: עולצי בשמחות. ישישו ברב הצלחות. ויתמלטו מכל אנחות: פודה אלהי הרוחות. המעלה בכל שבחות. יטה אזן לשיחות: צורריהם תפיל בשוחות. ונפשותם תהיינה שחות. בכל רע מוכחות: קדש יקבץ עדרים. ויזכור ברית אבירים. אשר לפניו היו ברורים: רצה בבנים מבחרים. מכל צד ועברים. לפניו היות משמרים: שקד עליהם בליל שמרים. וקטל למענם בכורים. והוציאם בפדות מדררים: חזן תקן באני ישנה. ותצילנה מעדינה. בראשון לחדשי השנה. קדוש:

הכל יודוך וכו'.

אופן. כשחל ר"ח ניסן בשבת אומרים כאן אופן של שבת ר"ח:

כבודו משבחים בכל העולם. והוא מעין כל נעלם. ובאי בפתחי אולם. והכל ירוממוהו כאופנים לעולם: והחיות וכו' עד עזרת.

זולת. מיוסד ע"פ א"ב.

אל עשה נפלאות בעבורם עשית נוראות. גלית ברבבי צבאות. דגלים להוציא מתלאות. הם כנשרים נשואות. ומשארותם נשאות. זבד טוב מלאות. חסד בעיניהם רואות: טוב בנים כללם. ידע פרי מעללם. כל הדרך נהלם. לפני כל התלילם. מלא כל משאלם. נאמי רעתם הפילם. שבע מן האכילם. על כל אם עלם: פצו פה בשירה. צדקו לאיום ונורא. קול תודה וזמרה. רננו לשוררה. שם הנכבד והנורא. שבתי להעיר במורא. תקפו כלם להתאזרה. תנות כקריעת ים סוף ובמכת בכורים להגבירה: עזרת וכו'

כל בו

ומרבים ומאריכים בעמי תפלה ושופכין לבן כמים בתפלתן בכל ראש חדש וכן ממליכים אותך כמה במקדשין הלבנה בכל חדש ונקט לשון בראש ירח מאליכים לפי שר"ח ניסן הוא ראש השנה למלכים כדאיתא בריש ר"ה: בכלולים. מעוטרים ביופי ובתאר פנים. ויש מפרשים בירושלים שנקראת ציון מכלל יופי: פלולים. לשון תפלה כמו ויעמוד פינחס ויפלל: מעלים. משבחים ומרוממים: בחשבון ראש רגלים. בחדש ניסן שהוא בחשבון ראש לכל רגלים: מסגלים. חביבים: גועי. עם ישראל שהם נוע והלך מאותן שהיו ארבעה דגלים במדבר: פתרוסים. מצרים: מעשים. אוכין ודוחקים ומכרו ועשיתם רשעים וגו': והועמתו. נתחברו כמו עמיתו: רופסים. כמו שדורסין יין בגת: כי בנוחם. בהקב"ה שהוציאם משם: לשיחות. לתפלות: אבירים. האבות: שקד עליהם בליל שמורים. שקדים ומיהר לגאלם בליל ט"ו בחדש ניסן שהיה לילה משומר מן המזיקין: וקטל. והמית: מודררים. חפשים: תקן באני ישנה. תפן בתפלת ישראל שנקראת אני ישנה בגלות: ובאי בפתחי אולם. ישראל הבאים בשער ופתחי היכל מרוממים ומשבחים: באופנים. כמלאכים: גלית ברבבי צבאות. גלית את עמך ברבבות צבאות מלאכים: טוב בנים כללם. הקב"ה שנקרא טוב עיטרם לבני ישראל: התלילם. לשון הגביהם: משאלם. בקשתם: נאמי רעתם הפילם. אותם שדברו רע על ישראל הפילם בתהום רבה: עילם. נשאם והגביהם על כל: פצו. כמו פתחו: להעיר. להתעורר: להתאזרה. להתקשר בחוזק לשבח להקב"ה: תנות. לספר כמו יתנו צדקות ה': כקריעת ים סוף וכו'. כמו שספרו בשעה שקרע הים והכה כל בכורי מצרים:

סש"ץ מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן ואח"כ מתחילין כאן:

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה
פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

קרובות הפיוט הזה מיוסד ע"פ א"ב. סיום זה עד החודש הזה לכם לשטור.

אָתִית עֵת דּוֹדִים כְּגָעָה. בְּאַחַת וָעֶשֶׂר פּוּט נִגָּעָה. גִּישַׁת צִקּוּן כְּכֶפֶל
כְּפָגְעָה. דִּלֵּג פַּעַם וְזֹאת רָגְעָה: הִשְׁגִּיחַ עָפָר מֵתֹּךְ אֲרֻבּוֹת. וְחִתֵּל
אֶרֶךְ בְּחֻקָּם תַּעֲרוּבוֹת. זְמַן קָפַץ עֲשׂוֹת רַבּוֹת. חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים לְהַרְבּוֹת:
טָשׁ וַדָּא וְעִדָּן שָׁנָה. יָקַץ כְּיָשֵׁן וָעֵר כְּמִשְׁנָה: חזן כָּסַף וְדָפַק בְּפִתְחֵי יְשֵׁנָה.
לְחֻפְשָׁה בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:
לִי עוֹד תִּגְנוֹן. בְּפָסוֹחַ וְגָנוֹן: חזן בְּגוֹנְנָךְ לְבָנוֹן. בְּמָגִנַּת יִנּוֹן: בָּרוּךְ אַתָּה
יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם: אתה גבור עד להחיות מתים.
מְרִימֵי עֹל עֶגְלָה לְהַלְאוֹת. מִכְּאֵב הֻגָּתָה לְהַרְאוֹת אוֹת. נְאָקָה הֵחִישָׁה קֵץ
הַפְּלָאוֹת. נֶחֱצוּ לְמָאתַיִם וְעֶשֶׂר אַרְבַּע מֵאוֹת: שֶׂה הַמְּסֻבָּךְ לְעֱקֹד

עיון תפלה

אתית עת דודים כגעה. כאשר הגיעה [ואתתה עת דודים לישראל הוא זמן הגאולה, עש"ה (יחזקאל טז, ח) ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים: **באחת ועשר פוט נגעה.** פוט זה מצרים לפי שנאמר (בראשית י, ו) ובני חם כוש ומצרים ופוט, נגעה בעשר מכות ועם כל מכה ומכה היה הדבר, כמו שאמר רז"ל בשמו"ר פ"י סי' ב' כל מכה ומכה שהיתה באה על המצרים במצרים היה הדבר המשמש יבא עמה, והוא בעשר ואחת: **גישת צקון מכפל כפגעה.** גישה צקון והגיעה כלם לשון תפלה, גישה שנאמר ויגש אברהם (שם יח, כג), צקון שנאמר צקון לחש (ישעיה כו, טז), פגיעה שנאמר ויפגע במקום (בראשית כח, יא), תפלת האבות השוכנים במערת המכפלה: **דלג פעם.** דלג הקב"ה ק"ל שנים כמנין פע"ם: **וזאת רגעה.** וזאת הגיעה כנסת ישראל מעבודתה הקשה: **השגיח עפר.** השגיח הקדוש ב"ה הדומה לצבי או לעפר האילים: **מתוך ארבות.** מארובות השמים ומחרכיהם כמ"ש (שה"ש ב, ט) משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים, משם השגיח וראה עני עמו: **וחתל ארך.** וחבש החבשת רפואה: **בחקם תערובות.** חבם מלי מתבוססת בדמיך (יחזקאל טז, ו) וכמו שנאמר מי בלל תבל כן אפשר לומר מי בסס חקם, ודרשו רז"ל על המקרא הזה (שמו"ר פי"ז סי' ג) בשני דמים נגאלו ישראל ממצרים בדם פסח ובדם מילה שנאמר ואומר לך בדמיך חיי שנתערבו שני הדמים האלה ביחד: **זמן קפץ עשות רבות.** קפץ על הזמן של ד' מאות שנה ועשה במצרים נפלאות רבות: **חדשים וגם ישנים להרבות.** ולהרבות לנו תורה ומצות חדשים נוספים על שבע מצות הישנים: **טש וידא.** עפף במהירות: **ועדן שנה.** ושנה זמן הגאולה: **יקץ כישן וער כמשנה.** עש"ה (תהלים עח, סה) ויקץ כישן ה' שהקיץ והתעורר כמו משנתו: **כסף ודפק בפתחי ישנה.** נכסף לגאלנו ודפק על פתחי ישראל להעירם משנתם: **לחפשה.** לקרא לה דרור וחופש: **לי עוד תגנון.** עודך עתיד להגין עלי לעתיד לבא: **בפסוח וגנון.** עש"ה (ישעיה לא, ה) גנון והציל פסח והמליט: **בגוננך לבנון.** כאשר הגן על ביהמ"ק העתיד להבנות: **במגנת ינון:** בישועת המשיח ששמו ינון (סנהדרין צ"ח ע"ב). **מרימי עול עגלה להלאות.** אתה ה' היית לנו כמרימי על (הושע יא, ד) בהרימות מעל שכמנו עֶגְלָה של מצרים הנקראת עגלה יפהפיה (ירמיה מו, כ) אשר הכביד עלינו עד להלאות: **מכאב הגתה.** הסירות אותנו מן הכאב כי ידעת את מכאוביו (שמות ג, ז), והגיתה מלשון כאשר הגה מן המסלה (ש"ב כ, יג): **להראות אות.** להראות לנו אות לטובה, מתחלה הסירות מעלינו כאב השעבוד הקשה כמ"ש רבותינו (ר"ה י"א א,) בר"ה בטלה עבודה מאבותינו והיינו ששה חדשים לפני הגאולה, ובזה הראית לנו אות לטובה לחכות על הגאולה השלמה: **נאקה החישה קץ הפלאות.** נאקת בני ישראל (שמות ו, ה) מהרה את הקץ לפני זמנו: **נחצו למאתים ועשר ארבע מאות.** הד' מאות שנה שנאמרו לאברהם נמהרו ונתקצרו לרד"ו: **שה המסובך.** השה אשר נאחז בסבך בקרניו: **לעקד צור.** לעקידת אברהם הנקרא צור (ישעיה נא, א) שעקד את יצחק בנו:

צור · סים זכרו בפקד נצור. עמוסים כאחיו לעת בצור. עדימו לשי יהי עצור: פלא עשות נגד אבות. פץ מבעשור לאסרו בעבות. חזן צליחת ירדן בו להתוות. צפית שה לבית אבות:

לך עוד נקשיבה. ממעיני הישועה נשאבה. חזן ששון ישעך לנו השיבה. ובתחית גשם נחשבה: ברוך אתה יהוה מחיה המתים:

קיחת עלית עקד. היא נצבה בפקד. תויכת בתרי שקד. רשפי לוד ליקד: רחש ישנים כערב. דם תבוסה כערב. קץ חש וקרב. לעורר בתנין קרב: שמע מכבסת פסחים. אשר כבו פסוחים. היא צמתה בסלוחים. להציתם בקוצים כסוחים: תרפים כדי למעט. מנויי מתי מעט. חזן תקף הדרת מלך מלהמעט. הרשם להמנות בואם ימעט:

עיון תפלה

סים זכרו. גרסת זכרונו: בפקד נצור. בפקדון שמור לדורות: עמוסים. ישראל העמוסים מני בטן: כאחיו לעת בצור. כאשר יבואו לעת צרה, או לעת תפלה כשיצטרכו להתפלל על צרותיהם, בצור לשון תפלה (דברים רבה ריש פרשת ואתחנן): עדימו לשי יהא עצור. יהיה השה הזה עצור בשבילם לשי ולקרבן להאיר שמתם ולהושיעם: פלא עשות נגד אבות. עפ״ה (תהלים עח יב) נגד אבותם עשה פלא בארץ מצרים. כי לא בצדקתם וביושר לבבם גאלנו אבותינו ממצרים אלא משמרו את השבועה אשר נשבע לאבותינו (דברים ט, ה): פץ מבעשור לאסרו בעבות. הקב״ה דבר לאסור את קרבן הפסח מבעשור לחדש ולבקרו יום יום: צליחת ירדן בו להתוות. וזה לקחתו בעשור לחדש לרמז שיעברו את הירדן ליכנס לארץ בעשור לחדש, צליחת לשון העברה מלשון וצלחו הירדן (ש״ב יט, יח). ובפסיקתא דפרשת החדש ר' אבא בשם ר' יוחנן אמר הכא אתה אומר בעשור לחדש הזה ולהלן הוא אומר והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש למדנו שלקיחת הפסח עמדה להם בירדן: צפית שה לבית אבות. צפית לשון בקור שבארבעה ימים הללו היו מבקרים את הפסח ממום:

ממעיני הישועה נשאבה. עפ״ה (ישעיה יב, ג) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: ששון ישעך לנו השיבה. עפ״ה (תהלים נא, יד) השיבה לי ששון ישעך: ובתחית גשם נחשבה. כאשר תוריד גשמי תחיה להחיות מתים נחשב גם אנחנו בעיניך להחיותנו:

קיחת עלית עקד. לקיחת אברהם את יצחק בנו להעלותו לעקידה: היא נצבה בפקד. היא שעמדה לישראל בפקדון: תויכת בתרי שקד. מה ששקד אברהם לבתר את כל אלה בתוך (בראשית טו, י) ושם צריך העיון שמר שקידת בתרי תוך

סף מפני החרון שגם סדר המלות: רשפי לוד ליקד. בזכות הדבר הזה שרף הרשף של תנור העשן ולפיד האש אשר עבר בין הגזרים — את מצרים, וקרא אותה לוד עפ״ה (שם י, יג) ומצרים ילד את לודים: רחש ישנים כערב. כאשר ערבה לה' תפלת האבות ישיני עפר: דם תבוסה כערב. וניחד עם תפלת האבות ערב להקב״ה זכות דם תבוסת ישראל שהיו מתבוססים בדם פסח ובדם מילה כמבואר לעיל: קץ חש וקרב. החיש הקב״ה ומהר את הקץ: לעורר בתנין קרב. לעורר מלחמה עם פרעה התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו (יחזקאל כט, ג): שמע. לשון קבוץ מלשון וישמע שאול את העם (ש״א טו, ד): מכבסת פסחים. קבוץ העם ומנותם לשחיטת הפסח במכסת נפשות: אשר כבו פסוחים. אשר שחטו ישראל הפסוחים במכת בכורות, כבו בארמית שחטו, ושחטו אותו (שמות יב, ו) ת״א ויכסון יתיה: היא צמתה כסלוחים. המכה הזאת הכריתה את המצרים הנקראים כסלוחים (בראשית י, יד): להציתם בקוצים כסוחים. מלה״כ (ישעיה לג, יב) קוצים כסוחים באש יצתו: הרפים כדי למעט. כדי להמעיט מספר התרפים והאלילים בארץ מצרים שעובדים להם: מנויי מתי מעט. שם הקב״ה שימנו על הפסח בני ישראל הנקראים מתי מעט (דברים כו, ה) וישחטום ויאכלום: תקף הדרת מלך מלהמעט. כדי שלא ימעט כבודו ותוקפו של מלך מלכי המלכים הקב״ה ברוך הוא נכרתו התרפים והאלילים בארץ: הרשם להמנות בואם ימעט. הורשה בתורה בתנאי של ואם ימעט הבית וגו' ולקח הוא ושכנו וגו' למען יאכלו השה עד תמו ולא ישארו ממנו אלא עצמות וגידים קרנים וטלפים הנזרקים לכלבים ויראו המצרים אחרית אלהיהם ועיניהם תמקנה בחוריהם, ועי״ז יתרבה כבוד שמים:

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם לִשְׁמוֹר. בְּסָכָם אֲסוּפֵי הַר מוֹר. חזן וְאַתֶּם אַל יִגְמוֹר. שְׁלֹשֶׁת אוֹתוֹת בּוֹ לִשְׁמוֹר:

דּוֹרֵשׁ זֶה חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ. לְאוֹת וּלְטוֹטֶפֶת קָדְשׁוֹ. חזן יְדִידֵי עַם קְדוֹשׁוֹ. הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ וּזְרוֹעַ קָדְשׁוֹ:

הַדּוֹם אֲשֶׁר מִגֵּר וְהוּדַשׁ. כְּהַיּוֹם הַזֶּה יְחֻדַּשׁ בְּגֶדֶשׁ. חזן וְנוֹבִיל שַׁי בְּקֹדֶשׁ. בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ:

יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ: וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

רַבּוֹת עָשִׂיתָ וְחִשַּׁבְתָּ וְסִפַּרְתָּ. מִמִּפְעֲלוֹתֶיךָ פָּעוֹל בְּסֵדֶר סִפַּרְתָּ. לְאוֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים חֲבָלוֹ שִׁפַּרְתָּ. לִתְקוּפוֹת וּמַחֲזוֹרוֹת קִצּוֹ צִפַּרְתָּ. לְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה זְמַנּוֹ בֵּאַרְתָּ. וּבְתְשַׁע מֵאוֹת עִבּוּרִים עֲדָיו

עיון

החדש הזה לכם לשמור. עליכם בני ישראל לשמור את המצות שנאמרו בחדש הזה הוא חדש ניסן: **בסכם אסופי הר מור**. שנתקדש על פי הסכמת הסנהדרין הנאספים בהר מור היא בית המקדש: **ואתם אל יגמור**. בשמו"ר פט"ו סי' ב' א"ל מה"ש להקב"ה אימתי אתה עושה את המועדות? א"ל אני ואתם נסכים על מה שישראל גומרין ומעברין את השנה שנאמר אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. וכה"א אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם בין בזמנן ובין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו. ושם סי' כ' באותה שעה יצא קול מבית המדרש ובא לפניהם (לפני הזקנים המעברין את השנה) והיו יודעים שנגלה להם האלהים מה שהם גוזרים הקב"ה מסכים עמהם שנאמר אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. ובירושלמי כתובות פ"א סוה"ב א"ר אבין הקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי בת שלש שנים ויום אחד ונמלכין ב"ד לעברו הבתולין חוזרין ואם לאו אין הבתולין חוזרין: **שלשת אותות בו לשמור**. בסנהדרין (י"א ע"ב) ת"ר על שלשה דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה: **דורש זה חדש בחדשו**. הקדוש ברוך הוא שנקרא זה שנא' זה אלי ואנוהו דורש חדש ניסן בהתחדשו: **לאות ולטוטפת קדשו**. לעשות בו אותות ומופתים במצרים: **הושיעה לו ימינו**. (תהלים צח, א). כשראה הקב"ה שאין זכות לישראל להגאל אז הושיעה לו ימינו על דרך שנאמר (ישעיה סג, ה) ואביט ואין עוזר וגו' ותושע לי זרועי: **הדום מגר נידר עדש**. ביהמ"ק שהוא הדום רגליו של הקב"ה הגריגו עשו שמכר בכורתו בעד זיד עדשים: **כהיום הזה יחדש**. כה"ד בניסן נגאלו בניסן עתידין להגאל (ר"ה י"א ע"א): **בגדש**. ביותר

תפלה

שלמות מאשר לפניו, מלשון התלמוד (ב"ב פ"א ע"ב) למחוק לא יגדוש:

רבות עשית. בירושלמי ר"ה פ"א ה"ג א"ר סימון כתיב רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו לשעבר רבות עשית מכאן ואילך נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, המאמר הזה נתקצר ממאמר יותר ארוך ובא בשלימותו בפסיקתא דרב כהנא פיסקא דהחדש הזה סי' ל"ו אל"ם בחשבונותיך אלינו כל אותן אלפים ותמ"ח שנה עד שלא יצאו ישראל ממצרים היה הקב"ה יושב ומחשב חשבונות ומעבר עבורים ומקדש את השנים ומחשב את החדשים, כיון שיצאו ישראל ממצרים מסרן להם וכו' שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים: **מפעלותיך פעול בסדר ספרת**. כל הנסים שעשית לישראל לא עשית אלא בלילה בזמן ממשלת הסהר, ובבמדבר רבה פ"כ סי' י"ב וש"ה ליל שמורים הוא לה' הוא הלילה הזה כל הנסים שנעשו לישראל ופרע להם מן הרשעים בלילה היה, ועי' מש"כ בבאור ההגדה בפיוט אז רוב נסים: **לאותות ולמועדים חבלו שפרת**. שפרת ויפית את גורלו של הסהר להיות לאותות ולמועדים: **לתקופות ומחזורות קצו צפרת**. צפרת מלשון ולצפירת תפארה (ישעיה כח, ה), עטרת ופארת את החדש ניסן להיות ראש לתקופות החמה ולמחזורות כי ניסן ר"ה לתקופות ומחזורות לפי שבו נתלו המאורות וכמ"ד בניסן נברא העולם (ר"ה י"א ע"א): **לאלפים ותמ"ח זמנו בארת**. כשהגיעה שנת ב'אלפים תמ"ח לבריאתו ונתת תורה לעמך אז בארת להם זמנו של הירח ודינו והלוכו: **ובתשע מאות עבורים עדיו עברת**. ועל העת ההיא עברת אתה בעצמך ט' מאות העבורים. כמו שהבאנו לעיל בשם הפסיקתא, והעבור הנוסף על ט' מאות לא קחשיב:

עברת. והיום הורית לעם אשר בחרת. לכן על כל־חדש חדשו הגברת. ספרו תקרת. קצבו חקרת. גלו הקרת. פלאו סקרת. מועדו יקרת. ובו יקרת ונתיקרת:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

כוונת המחבר לבאר כאשר נתקשת משה במולד הלבנה אז נתעטף הקב"ה והושיב בית דינו וקדש החודש בפני משה ותחום שם המחבר בראשי החרוזים אלעזר בירבי קליר:

אבי כל־חוזה. חל בו במחזה. כנאמר לו חזה. תבנית החדש הזה: להבין קצב מולדתו. כתחלתו. וארך מלאתו. עד תכליתו: עמתו להראהו. ולא הכיר מראהו. עד באצבע הראהו. או כן וראהו: זהר לשעות שש. תארו להתאשש. פחות משש. כל־עין יעשש: רואיו לבקר. עדיו להקר. מאמריו ליקר. ממריו לעקר: במדד לו שער. עביו איך לשער. עד שטיפת שער. יקבלו ישבי שער: ידעו תבונה. לחוות לאם נכונה. להורות לידעי בינה. ערך לבנה: רגלים לישב. זמנים לחשב. בעבור איך

עיון תפלה

חדשו הגברת. החשבת חדש ניסן על כל חדשי השנה לשומו לראשון: ספרו. מספר ימיו: קצבו חקרת. קצב מדת החדש שהוא כ"ט י"ב תשצ"ג: גלו הקרת. המשיכת בניסן קרים: פלאו סקרת. ראית את הנפלאות שעשית בחדש הזה: מועדו יקרת. הוקרת את מועדו שהוא חג המצות יותר מכל המועדים:

אבי כל חוזה. משה אדון הנביאים: חל בו במחזה. התפלל אל ה' על דבר מחזה סירה: כנאמר לו חזה. כאשר אמר לו הקב"ה ראה: תבנית החדש הזה. תמונת הלבנה בחדושה: להבין קצב מולדתו מתחלתו. להבין שעור הלבנה ברגע המולד: וארך מלאתו עד תכליתו. בכמה ימים תהיה הלבנה במלואה ובכמה ימים תכלה ותחסר: עמתו. הכרו אליו כחבר ועמית: להראהו. למען יראה ויבין: ולא הכיר מראהו. ובכל זאת לא הבין: עד באצבע הראהו. עד שהראה לו באצבע ואמר כזה ראה וקדש: זהר לשעות שש. אם הזהיר מולד הלבנה בחדשה ביום כ"ט לחדש בשש שעות על היום או יותר: תארו להתאשש. שאמר שזה מורה שיתאשש ויתחזק החדש שעבר בכדי יום א' כלומר מגרעין את יום השלשים לחדש שעבר ועושין אותו מלא, והטעם שא"א ללבנה להיות נראית עד שיחשך יום ב"ש ויתחיל יום השלשים משום דשית שעי אחר המולד מיכסי סיהרא ומאחר שהיה המולד אחר חצות תתחיל הלבנה להראות עד אחר התחלת המעל"ע השלשים להכיך אין מקדשין אותו ביום ההוא כי צריך להיות לילה ויום מן החדש (ר"ה כ' ע"ב): פחות משש כל עין יעשש. הוא טעם למה שקדם מפני מה תארו להתאשש לפי שאין הלבנה נראית לעינים קודם שש שעות אחר הנולדו, הירח יעשש ויכהה כל עין אשר תבקש לראותו בשש השעות האלה: רואיו לבקר. זאת הודיע הקב"ה למשה כדי לבקר ע"ז את העדים כשיבואו ויאמרו ראינו את החדשה לפני שקיעת החמה והמולד היה מחצות היום ולהלן או יודעים אנו כי עדי שקר הם: מאמיריו ליקר. להוקיר את העדים המאמירים ומסכימים עם זה הכלל: ממריו לעקר. הממרין את הכלל הזה בשקר לעקרם משרש, ורמז על המעשה בבריתא (ר"ה כ"ב ב') פעם אחת בקשו הביתוסים להטעות את החכמים וכו' והשוכרך ימתח על העמוד: במדד לו שער עביו איך לשער. כי הא דתנן התם (כ"ד ע"א) דמות צורות לבנות היו לו לר"ג בטבלא ובכותל שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה: עד שטיפת שער. אפי' אם נראתה הלבנה אך כחוט השערה מקדשין אותה, ולשון שטיפת שער לוקח מלשון התלמוד (ויק"ר פט"ז סי' ג') כי פלג למסף תעלה א"ר נרכיס אית אתרא דצוחין לשערא שיטפא, עיי"ש ובגמ' ב"ב ס"ז ע"א: יקבלו יושבי שער. אפילו כשיעור קטן כזה יקבלו הסנהדרין היושבים בשער המשפט ויקדשו על פיו: ידעו תבונה. הקב"ה הודיע למשה דרך תכונת כדי לחוות ולהורות לאם ישראל נכונה אמת מלשון כי אין בפיהו נכונה (תהלים ה, י): רגלים לישב. להושיב ולקבוע את המועדים על מכונם: בעבור איך לישב. כמה צריכים ליעב ולעיין בעבור השנה דתנן נמי בסנהדרין רשב"ג אומר בשלשה מתחילין ובחמשה נושאין ונותנין וגומרין בשבעה

לַשֵּׁב. וְסוֹד מָה לְהַקְשֵׁב: בְּפָנָיו צָגוּ אֵילֵי קֹדֶשׁ. לְהָעִיד עֵדוּת חֹדֶשׁ. וְאֵל נִתְעַטֵּף בְּקֹדֶשׁ. כְּמַקְדִּישֵׁי חֹדֶשׁ: יָהּ בְּדָקָם לְעֵינוֹ. וְעֵדוּתָם דִּקְדֵּק בְּמַסְּעוֹ (נ״א בְּמַעֲנוֹ). וְהַכֹּל צִוָּהוּ בִּמְעוֹנוֹ. מְקַדֵּשׁ הַחֹדֶשׁ בִּזְמַנּוֹ: קֵץ מוֹלַדְתּוֹ (נ״א מוֹלָדוֹ) חָל לְהַקְצוֹת. בְּיוֹם רְבִיעִי בֶּחָצוֹת. וְעַד שְׁלשִׁים מְרוּצוֹת. לֹא נִכַּר בַּחֲצִיצוֹת: לָאָה צִיר וּפָחַד. וְתָר מְעַט לְעֵת סִפּוּר אֶחָד. וְצוּר פָּץ לוֹ וְיִחַד. מֵעֶרֶב וְעַד עֶרֶב מְנוֹת אֶחָד: יַלְדוּת חֶרֶס וְקֵהֵר בּוֹ בְּיוֹם חֶשְׁבּוֹן מְצוֹ. וּכְתְחִלַּת בְּרִיָּתָם בְּחִלּוּן אֶחָד נִמְצָאוּ: חזן רֵעִים כְּנִתַּן לָמוֹ מְסֹרֶת אָמְצוּ. לְחַשֵּׁב לְעַבֵּר וּלְקַדֵּשׁ סְפוּרוֹת. בִּמְצָאוּ: אל נא וכו׳

חזן וקהל רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם. לִפְסֹחַ עֲלֵיכֶם. לְהִתְקַדֵּשׁ בְּתוֹכְכֶם. קָדוֹשׁ:

חזן וקהל לָכֶם הוּא רִאשׁוֹן. נְצוּרֵי כְּאִישׁוֹן. לְהַעֲרִיץ לְאֵל אַחֲרוֹן וְרִאשׁוֹן. קָדוֹשׁ:

עיון תפלה

בשנה: וסוד מה להקשב. בשמו״ר פט״ו סי׳ כ׳ באותה שעה יוצא אור מבית המדרש ובא לפניהם והיו יודעים שנתגלה להם האלהים: בפניו צגו אילי קדש. בפסיקתא דהחדש הזה לכם הוצאת בובר סי׳ י״ב ר׳ ברכיה בשם ר׳ יוחנן אמר נתעטף הקב״ה בטלית מצוייצת והעמיד למשה מכאן ולאהרן מכאן וקרא לגבריאל ולמיכאל ועשה אותן כשלוחי החדש ואמר להם כיצד ראיתם את הלבנה לפני החמה או לאחר החמה לצפונה או לדרומה וכמה היתה גבוהה ולאן היתה נוטה וכמה היה רחבה? ואמר להם כסדר הזה שאתם רואים כך יהיו בני מעברין את השנה למטה על ידי זקן ועל ידי עדים ועל ידי טלית מצוייצת: מקדש החדש בזמנו. הלשון הזה במסכת סופרים פרק י״ט הלכה ח׳ מקודש בזמנו מקודש בעבורו מקודש בתורה מקודש בהלכה מקודש בעליונים מקודש בתחתונים מקודש בארץ ישראל מקודש בציון מקודש בירושלים מקודש בכל מקומות ישראל מקודש בפי רבותינו מקודש בבית הועד, עד כאן: קץ מולדתו חל להקצות. מולד ניסן של שנת יציאת מצרים התקצה ומפליג חדש ניסן מחדש אדר שלפניו חל: ביום רביעי בחצות. המולד הוא חל ביום ד׳ בחצות היום: ועד שלשים מרוצות לא נכר בחצות. שש שעות של יום ד׳ מחצות עד השקיעה לא נראה כלל משום דשית שעי אחר המולד מיכסי סיהרא, ובכל י״ב שעות של ליל חמישי לא נראה ליושבי מצרים אלא למשה ולאהרן בלבד שהקב״ה הראה להם באצבע, וקדשוהו ביום החמישי אבל כל ישראל לא ראוהו, גם בכל י״ב שעות היום החמישי לא נכר בחצות מפני אור השמש, ולעת ערב נראה לכל. ובירושלמי ר״ה ספ״ב ר׳ עילא דכפר תמרתא עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו משמש ידע מבואו עשה ירח למועדים, א״ר ברכיה כתיב ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בט״ו יום לחדש כד יממא (כשיסקא השמש) בגילי מועדא י״ד משמיטין אית בה הוי משקיעת החמה את מונה ללבנה, כי מולד ניסן היה ביום ד׳ בחצות היום ותחלת הראות הירח לכל היה בתחלת ליל ו׳, ואם אתה מונה לחדש הלבנה מיום השני לא תמצא אלא י״ד שקיעות מר״ח ניסן עד היום שיצאו ממצרים והרי כתוב בט״ו לחדש, וכן אי אפשר למנות מיום המולד דהיינו מיום הרביעי דא״כ היתה יציאת מצרים בט״ז לחדש, אלא ע״כ שר״ח היה ביום החמישי, כי ימים אנחנו מונים לחדש ולא שעות לפיכך ראוי למנות משקיעת החמה של יום ד׳ דהיינו מיום ה׳: לאה ציר ופחד. משה נלאה בחשבו ונמלא פחד כשהראהו את המולד בחצות יום ד׳: ותר מעט לעת ספור אחד. תר במחשבתו למצוא ר״ח בחצי היום ולמנות מעל״ע עד למחרת בחצי היום של כל החדש: וצור פץ לו ויחד. והקב״ה אמר לו שאין ראוי לעשות כן כי ימים אנחנו מונים לחדשים ולא חצאי ימים: מערב ועד ערב מנות אחד. כדמסיק התם בירושלמי אמר רבי יוחנן ויהי ערב ויהי בקר יום אחד ולפיכך צריכים לחשוב ראש חדש ניסן מיום ה׳ והילך ועל זה שמח משה בהתבררה לו האמת: ילדות חרס וקהר בו ביום חשבון מצו. משה ראה בזה מעין דוגמא של בריאת העולם, כי המולד והתקופה אירעו אז ביום הרביעי כאשר מצא את חשבונם, וביום הרביעי נתלו המאורות ברקיע בתחלת בריאתם, ותחלת חשבון התקופה היה אז בתחלת ליל ה׳ בשנת השתים עשרה למחזור גדול ס״ח לפי סדר דבי״ז דגאו״ן, וגם ר״ח ניסן נחשב מתחלת ליל ה׳: רעים. ישראל הנקראים רעים למקום כמו שנאמר למען אחי ורעי: כנתן למו מסורת. כאשר נתנה להם מסורת סוד העבור: אמצו לחשב וגו׳ ספורות במצאו. התאמצו לחשב ולעבר על פי הספורות והסימנים שמצאו להם:

מיוסד ע"פ א"ב בראשי החרוזות

אדון מקדם תכנו ראש. בינו לא גל בספר תולדות ראש. גלהו תחלה לכם לדרוש: דרש להשוות בו גיה ואישון. הפלא מכל עם ולשון. ולא המסר לאדם הראשון: זמן עדנה בו בשרה. תנום לקצו עקוד למוסרה. טפיה בכן בו בשרו בשורה: ירח אשר לא פענח לראשונים. כמום לצפון חדשים וגם ישנים. לראש הושם לארבעה ראשי שנים: מועדים מזמין לנדגלים. נועדים בו עינימו ציריו רוגלים. ספור הוא למלכים ולרגלים: עבור מעברים לשמרו במועדו. פרח ואביב תקופה בם לנועדו. ציון שלשתם יצרפו לסעדו: קדש בראשו ושלישו הציו ורבו לשמר. לקדש לקחת לחגג לקצור ולגמור. ראשם בכל דור. שמור הוא לרכב על חמור: שמירת שלישו בירדן עברה. שלהבת חציו שאון פול השמידה. תשועת קצירו ימיני העמידה: לכם הוא ראשון. נצורי כאישון. להעריץ לאל אחרון וראשון. קדוש:

עיון תפלה

אדון. הקב"ה: מקדם תכנו ראש. מתחלת היצירה תכנו להיות ראש חדשים, כמ"ד בניסן נברא העולם: בינו לא גל בספר תולדות ראש. סוד לא גלה אפי' לאדה"ר בספר תולדות אדם: גלהו תחלה לכם לדרוש. מתחלה גלהו לכם בני ישראל כמש"נ החדש הזה לכם: דרש להשוות בו גיה ואישון. צריך להשוות על ידו מהלך השמש אשר נגה לו עם מהלך הלבנה שהיא גוף אפל ואישון מלשון באישון לילה ואפלה (משלי ז, ט): הופלא מכל עם ולשון. הסוד הזה של עבור השנה מכוסה מכל העמים שהם מונים לחמה: זמן עדנה בו בשרה. בזה החדש נתבשרה שרה על יצחק ואחרי בלותה היתה לה עדנה: תנום לקצו. לקץ השנה הבאה נתנם ונולד יצחק שנעקד אחרי כן למוסרה, מלשון בתלמוד חבל, וגם במקרא (איוב לט, ה) ומוסרות ערוד מי פתח: טפיה. ילדיה: בכן. על כן בזכות העקידה: בו בשרו בשורה. נתבשרו לגאול בניסן בזכות עקידת יצחק שנולד בניסן: אשר לא פענח. שלא גלהו הקב"ה: כמום לצפון חדשים גם ישנים. החדש הזה כמוס ונעלם לנסון ולאור נקרבו גם הנסים החדשים שעתיד הקב"ה לעשות וגם הנסים הישנים שכבר נעשו בו ביציאת מצרים: לראש הושם. ומפני חשיבותו הושם לראש לכל ראשי השנים: מועדים מזמין לנדגלים. החדש הזה מזמין את כל מועדי השנה לישראל הדגולים בארבעה דגלים: נועדים בו עיניטו. עיני העדה הם הסנהדרין נועדים ומתאספים בשביל בבית ועדה ושולחים. צירי רוגלים. שלוחים לרגל ולתור את מעמד הירח כדי לקדשו בזמנו: ספור הוא למלכים ולרגלים. כדתנן מס' ר"ה באחד בניסן ר"ה למלכים ולרגלים: לשמרו במועדו. כדאמרינן (שם כ"א א,) שמור את חדש האביב שמור אביב של תקופה (ניסן של חמה) שיהא בחדש ניסן (של לבנה):

פרח ואביב. בסנהדרין (י"א ע"ב) ת"ר על ג' דברים מעברין את השנה על האביב (שלא נשלה עדיין תבואת השנה) ועל פירות האילן (אם מתאחר בישולם יותר מזמן העצרת שצריכים להביא בכורים בבואו לרגל) ועל התקופה (שאין תקופת תשרי נופלת עד אחר החג או תקופה ניסן אינה נופלת עד ט"ז בניסן): ציון שלשתם יצרפו לסעדו. אם פ"א אבל שנים אותן סעד לשנה עיי"ש בפרש"י: קדש בראשו וכו'. החדש הוא הוכן ונתקדש בראשו ובשלישו ובחציו וברובו: לשמור. להיות שמור לדורות: לקדש. תחלת החדש: לקחת. שה לק"פ: לחגג. בקר לחגיגה: לקצור. קציר העומר: ולגמור. כל החדש בקדושה, עי' ב"י בטוא"ח סי' תכ"ט בד"ה וכי איתא. — ולרבעה זמנים הללו הולך הפייטן ומפרש: ראשו בכל דור. כן הגיה הגאון ר' חיים ברלין (ס"ז) [ז"ע] וכוון וקאי על ראשו דלעיל, שהוא קודש בראשו שהוחזן לביאת המשיח שנאמר בו עני ורוכב על חמור (זכריה ט, ט): שמירת שלישו בירדן עברה. מה שאמרנו למעלה ושלישו לשמור, דבר זה נתקיים בירדן שהעם עברו את הירדן בעשור לחדש הראשון (יהושע ד, יט): שלהבת חציו שאון פול השמידה. השלהבת אשר יצאה מאת ה' לשרוף כל חילו של מלך אשור היתה בחצי חדש ניסן, עי' מש"כ בבאור ההגדה בסוף אמץ גבורותיך בד"ה שורש משני פול ולוד. ורמז עוד במלת שאון על פרעה עפ"ה (ירמיה מו, יז) קראו שם פרעה מלך מצרים שאון: תשועת קצירו ימיני העמידה. רמז על המסופר במגילה (ט"ז ע"א) כי משה עומר לא הוו ידעי מסיבא מייתו עומר אכרזו אתא ההוא חרשא מותיב חדא ידא אאיגרא וחדא ידיה אגריפא אמר להו מרדכי (הימיני) איכא דוכתא דשמיה גגות צריפין וכו' בלקט ואמכתוס:

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

סלוק. מבאר והולך כל הנקרא ראשון כמו שר"ח ניסן נקרא ראשון ומבאר שהגאולה תהיה בניסן:

הוּא נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְנָאֳמוֹ נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וּמוֹעֲדוֹ נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאִוּוּיוֹ נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְנוֹחֲלָיו נִקְרְאוּ רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאוֹיְבָם נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאֹהֲבָם נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְגֹאֲלָם נִקְרָא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן: הִנֵּה הָעֵת יָבֹא בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. בְּקֵץ אֲשֶׁר הוּא רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לַעֲבוֹר בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְכוֹנֵן נָכוֹן בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. וְאִתּוֹ נוֹצַר בְּרוּחַ רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְקַעֲקֵעַ שְׂרִידֵי אַדְמַת רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְעוֹרֵר צוּרִים הַחֲצוּבִים מֵרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לִפְעוֹל חֲדָשׁוֹת בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לִרְצוֹת חִדּוּשׁ תְּשׁוּרַת רֹאשׁ וְרִאשׁוֹן. לְהוֹבִיל בּוֹ שַׁי לְרֹאשׁ וְרִאשׁוֹן: וְעוֹד בַּל יִזָּכְרוּ רִאשׁוֹנִים. כִּי יְחֻדְּשׁוּ חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. פְּלָאִים מְפַלְאִים מְשַׁנִּים. וְיָקִיצוּ כָּל יְשֵׁנִים. מְהַלְלִים וּמְשׁוֹרְרִים שִׁירִים מְשִׁירִים מְשַׁנְּנִים: וְלֹא יֹאמְרוּ עוֹד חַי יְהֹוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה בְּנְבִיא. כִּי אִם חַי יְהֹוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא. וְאָז אַל יִשְׁאַג כְּלָבִיא. לַעֲרוֹךְ קְרָבִי. חֲדָשׁוֹת לְהָבִיא. בְּיַד אִישׁ נָבִיא. מִשֵּׁבֶט לֵוִי. לְהָשִׁיב לְבָבִי. לְחַדֵּשׁ קְרָבִי: וְיַצְמִיחַ

עיון תפלה

הוא נקרא ראש וראשון. החדש ניסן נקרא ראש וראשון שנא' החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם (שמות יב, ב) ודברי הפייטן מקורם בשמו"ר פט"ו סי' א' ד"א ראשון הוא לכם כביכול הקב"ה שנקרא ראשון וציון נקראת ראשון ועשו נקרא ראשון ומשיח נקרא ראשון יבא הקב"ה שנקרא ראשון ויבנה ביהמ"ק שנקרא ראשון ויפרע מן עשו שנקרא ראשון ויבוא משיח שנקרא ראשון בחדש הראשון: ונאמו. ודברו, הדביר הזה של החדש הזה לכם הוא תחלת דבורי התורה: ומועדו. ראשון לכל מועדי השנה: ואוויו. זה בית המקדש שנאמר (ירמיה יז, יב) כסא כבוד מרום מראשון, וקרא אותו אוויי עפ"ה (יחזקאל כד, כא) גאון עוזכם מחמד עיניכם: ונוחליו. ישראל שנאמר בהם ראשית תבואתו (ירמיה ב, ג): ואויבם. זה עמלק שנקרא ראשית גוים (במדבר כד, כ): ואוהבם. זה אברהם שנאמר הראשון אדם תולד (איוב טו, ז) ומדרש על א"א: וגואלם. זה משיח שנאמר ראשון לציון הנה הנם (ישעיה מא, כז): העת יבוא בראש וראשון. הזמן אשר יבא המשיח הוא בחדש הנקרא לעיל ראש וראשון: בקץ אשר הוא ראש וראשון. בהגיע קצו של עשו שהוא ראש וראשון כדלעיל, כלומר כשהתחלה אחתו: לעבור בראש וראשון. את הזמן הנועד להקב"ה לעבור לפניהם בראשם שנאמר (מיכה ב, יג) ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם: לכונן נכון בראש וראשון. לכונן לנו את ביהמ"ק שנאמר בו (ישעיה ב, ב) נכון יהיה הר בית ה' בציון הנקראת ראש וראשון שנאמר (שם מא, כז) ראשון לציון הנה הנם: ואתו נוצר רוח ראש וראשון. וביחד עם ביהמ"ק נוצר רוחו של מלך המשיח הנקרא ראש וראשון כדלעיל, ובבראשית רבה פ"ב סי' ד: ורוח אלהים מרחפת זה רוחו של מלך המשיח, ושם סי' ה' מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה ביהמ"ק בנוי וחרב ובנוי בראשית ברא אלהים הרי בנוי וכו': לעורר צורים החצובים בראש וראשון. להחיות האבות שנאמר בהם (שם נא, א) הביטו אל צור חצבתם, שמה יתעוררו מקברם בחדש ניסן הנקרא ראש וראשון: לפעול חדשות בראש וראשון. לפעול נפלאות חדשות. בחדש ראש וראשון: לרצות חדוש תשורת ראש וראשון. לקבל ברצון את הקרבן החדש אשר נקריב בר"ח ניסן כנ"ל, כמו שנאמר (יחזקאל מה, יח) בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש: להוביל בו שי לראש וראשון. בהקרבן הזה מוביל שי להקב"ה הנקרא ראש וראשון: ועוד בל יזכרו ראשונים. עפ"ה (ישעיה מג, יח) אל תזכרו ראשונות וגו' הנני עושה חדשה עתה תצמח: משננים. מלשון ושננתם לבניך (דברים ו, ז): ולא יאמרו עוד. (ירמיה כג, ז) ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בנ"י מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות וגו': ואז אל ישאג כלביא. עפ"ה (ירמיה כה, ל) ה' ממרום ישאג וגו' ולהב"כ (ישעיה ה, כט) שאגה לו כלביא: לערוך קרבי. להלחם מלחמתי: ביד איש נביא משבט לוי. אליהו שהוא פינחס הכהן: להשיב לבבי. כמו שנאמר (מלאכי ג, כד) והשיב לב אבות על בנים: לחדש קרבי. לברך את ה' בכל קרבי: ויצמיח צמח. הוא מלך המשיח עפ"ה

זכריה

צמח נקוב שבעה. ואתו יהו רועים שבעה. ויחדשו לאם דברים שבעה.
ויתכסה מהם שבעים שבעה: וישוב ויגלה לעם קדושים. אשר עמו יהיו
מקדשים. ולא לעדרי צאן הקדשים. עד קץ ששה חדשים. עד בא ראשון
לראשי חדשים. ואז יראה לעדת קדושים. הנשארים מעול קדשים. ויראה
למו אותות חדשים. לחדש שמים החדשים. למשח קדש קדשים. לפתוח
דלת לקדושים. בשבתות ובחדשים: ואז יצוה חדוש עבודת חדש. מה
להעלות בראש כל חדש. ועבודת ראשון כל חדש. היא תקדים תחלה
לכל חדש. כי כמו היה ראש לכל חדש. כן יהיה ראש לכל חדש: ותעשה
בו חדשה. לבראת ארץ חדשה. להנתן דת*) דעה חדשה. לכרות ברית חדשה.

עיון תפלה

(זכריה ג, ח) כי הנני מביא את עבדי צמח: נקוב שבעה. כמ"ש שם (ט) על אבן אחת שבעה עינים: ואתו יהו רועים שבעה. דוד באמצע אדם שת ומתושלח בימינו אברהם יעקב ומשה בשמאלו (סוכה נ"ב ב'): ויחדשו לאם דברים שבעה. ארון ולוחות וכפרת וכרובים ומקלו של אהרן וצנצנת המן ורוה"ק, ועי' יומא כ"א ב': ויתכסה מהם שבועים שבעה. רש"י (דניאל יב, יב) גרס כאן שבועים ששה: ולא לעדרי צאן קדשים. ולא יתגלה לכל ישראל עד סוף ו' חדשים מתשרי עד ניסן; כי אם לקדושים אשר בארץ: הנשארים מעול קדשים. מעולם של בני מלכות הרביעית: למשוח קדש קדשים. (דניאל ט, כד): לפתוח דלת לקדושים. (יחזקאל מו, א) שער החצר הפנימית וגו' יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח: חדוש עבודת חדש. (שם שם, ו) וביום החדש פר בן בקר תמימים וששת כבשים ואיל תמימים יהיו: להנתן דת חדשה. באשר פרשו האחרונים ושלמו יד והניחו דעה חדשה. וכבר ביארתי לדבר זה בביאורי להושענות, ועיין היטב מש"כ בספר העקרים מאמר ג' פרק י"ג. ואין זה סותר כלל וכלל להעיקר הגדול הגמ"ה אצלנו שהתורה הזאת אשר בידינו היום לא תוחלף ולא תומר אפי' בהמיר ארץ, כי אין כונת חז"ל באמרם תורה חדשה או דת חדשה שינתנו לנו מצות חדשות או יתבטלו הישנות, זה אי אפשר (וכשאמר מצות בטילות לעתיד לבא כונו על אמר

*) אמר המאסף: לדעתי נוסדו הדברים על הכתובים (ירמיה לא, ל—לג) „הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל... ברית חדשה, לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החזיקי בידם להוציאם מא"ץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי (לפי שהיה אז טבעם נוטה אל הרע והפרו התורה לכן הופרה הברית שנכרתה על תנאי שלא יחטאו) כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל... נתתי את תורתי בקרבם (תורתי הידועה שנתנה מסיני בספר, אתננה אז בקרבם, כלומר שתהיה להם כדבר טבעי שבקרבם ויקיימוה מצד הערת השכל) ועל לבם אכתבנה (כי לבם יהיה מלא מחוקי התורה הטבועה בקרבם ולא תתעורר אצלם בחידה היפך התורה ואז לא תופר עוד הברית). והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם (שדבקות האלהות עמהם לא תפסק עוד), וזאת כונת הדברים להנתן דת חדשה שהתורה שנתנה מסיני בספר, תנתן לעתיד מחדש נתינה חדשה בקרבם (ככתוב „נתתי את תורתי בקרבם") ותכתב על לבם (ככתוב, ועל לבם אכתבנה תחת שנכתבת בספר, ותהיה להם כדיוטגמא מצות המלך בכתב) (כמ"ש בספרי, אשר אנכי מצוך היום, שלא יהו בעיניך כדיוטגמא ישנה שאין אדם סופנה (פי' שאינה דבר חשוב) אלא כחדשה שהכל רצין לקראתה) ואז תתחדש הברית בין ה' וישראל שלא תופר עוד, והיו כבריאה חדשה, דבוקה בה' להתחדש רוח חדשת שתהיה נטייתה אל הטוב והישר.

וכדי שלא יטעה אדם לתרגם הפיוט כצורתו, אביא בזה איזה דברים מרבותינו הראשונים ז"ל:

רב סעדיה גאון ז"ל כתב בספר האמונות והדעות מאמר ג' פ"ז וז"ל „כבר קבלו בני ישראל קבלת גמורה שמצות התורה אמרו להם הנביאים עליהם שלא יבוטלו, ואמרו ששמעו זה במאמר המפורש, יסתלק ממנו כל מחשב וכל סברא... מורה על זה תחלת מה שתב המצות כתוב בהן לדורותיכם, יעוד מ"ש תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (דברים לג, ד) ועוד כי אומתנו איננה אומה כ"א בתורותיה כיון שאמר הבורא שהאומה תעמוד כל זמן עמידת שמים וארץ מן ההכרח שתעמוד תורתה בל ימיהם והוא שאמר הנביא „כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים כו' אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל וגו' (ירמיה לא, לד) וראיתי באחרית הנבואות מזהיר על שמירת

להבראות בריאה חדשה. להתחדש רוח חדשה. להוביל בו שי מנחה חדשה: וחמה ולבנה תתחדש. ואורם שבעתים יחדש. שתים בשנה יתחדש. ויצמצם שכינתו בתוך שער החדש. ויקרא לו שם חדש. כשם העיר מיום המקדש. ויתן לעם לב חדש. לשורר בפיהם שיר חדש. שיר מפאר ומחדש. על כל־שיר מהלל ומקדש: כי שירי אראלים. אשר שיר ותשבחות מהללים. לפני שיר זה לא חלים: ונצוח אלים. אשר קול המדה צוהלים. לפני שיר זה לא ממללים: ורנן גלגלים. אשר אם־הרשו כל־

עיון תפלה

א.זר התחיש שנא' בתחיש חפשי, הלא כיכתב שיתגלו לנו טעמי התורה והמצות שנסתרים ממנו עתה ועל ידי זה תתגלה לפנינו כתורה חדשה שטעמיה נגלים : ואורם שבעתים יחדש. (ישעיה ל, כו) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים : שתים בשנה יתחדש. קבלה בידו שבשתי התקופות ניסן ותשרי יחודש אורם : ויקרא לו שם חדש כשם העיר וכו'. (יחזקאל מח) הפסוק האחרון ושם העיר מיום ה' שמה : ורנן גלגלים אשר אם הרשו כל גוללים. אם ניתנה רשות להגלגלים

התורה אשר נתן משה עד יום הדין, ושליחות אליהו הנביא קודם הוא אמרו „זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב וגו' הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא (מלאכי ג), עד כאן לשונו של רב סעדיה גאון ז"ל.

הרמב"ם ז"ל כ'(הלכות יסוה"ת פ"ט ה"א) דבר ברור ומפורש בתורה שהיא [התורה] מצות עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת שנאמר (דברים יג, א) את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות לא תסף עליו ולא תגרע ממנו, [ובמו"נ מסיים שהתורה נתנה תמימה ככתוב (תהלים יט), תורת ה' תמימה ואי אפשר שתשתנה בשום זמן] ונאמר (דברים כט, כח) והנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת, הא למדת שכל דברי התורה מצווין אנו לעשותן עד עולם וכה"א (ויקרא ג, יז) חקת עולם לדורותיכם ... הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, לפיכך אם יעמוד איש ... ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה ... או שיאמר שאותן המצות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצות לפי זמן היו הרי זה אסור להאמין לו (תמצית מסקנת הרמב"ם).

ובהלכות תשובה פ"ג ה"ח כתב „שלשה הם הכופרים בתורה... והאומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת וכבר בטלה תורה זו אע"פ שהיתה מעם ה'... ובהלכות מלכים (פי"ב ה"ב) כתב אמרו חכמים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד... ואינו בא מלך המשיח לא לטמא הטהור ולא לטהר הטמא ... עד כאן לשונו של הרמב"ם ז"ל.

וזאת תמצית לשון הרד"ק (ירמיה לא, לא) ... והנביא מלאכי חותם הנביאים אמר בחתימת דבריו „זכרו תורת משה עבדי" וגו' וכל אותה הפרשה היא לעתיד כמו שחתם הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' הרי מבואר כי לא תהיה לעולם תורה חדשה אלא אותה שנתנה בהר סיני כמ"ש אשר צויתי אותו בחורב ...

וכתב הסמ"ג (בהקדמתו לחלק שני) וז"ל ... וכאשר רצה אדון הכל ליתן תורת משה השמים ושמי השמים על הר סיני בקולות ולפידים נוראים וקרא למשה בחירו ואמר לו הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם (שמות יט, ט). ולמה הוצרך לזה והלא כבר כתוב על הים (שם יד, לא) ויאמינו בה' ובמשה עבדו, אלא כך אמר הקב"ה למשה אני רוצה שיאמינו בך ישראל שאתה נביא ע"י אותות ומופתים שעשית, אבל בתורה שאני רוצה ליתן איני רוצה שיאמינו בך ע"י שום אות ומופת, אלא ע"י שישמעו באזניהם שאני מדבר עמך, ולכך עשה הקב"ה את הדבר הזה שאם יאמר להם איש לעזוב תורתם ולעבוד אלהים אחרים ויתן להם אות ומופת, יכולין ישראל לענות לו אם אפילו תרבה אותות ומופתים כמשה בן עמרם לא נאמין אותך בחילוף תורתנו אלא אם כן נשמע באזנינו שידבר ה' עמך כמו שדיבר עם משה, כי אפילו משה בחירו נאמן בזו לא רצה שנאמינהו בתורה. אלא ע"י מה ששמענו שדיבר עמו. ולאחר שנתן את התורה אמר (שם כ, כב) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם, כלומר אין לכם להאמין עוד לשום

גלגלים. לפני שיר זה לא כוללים: ואימת כרובים. אשר הם צגים כמו רובים.
לפני שיר זה לא כרבים: והדרת אופנים. אשר הם מרבעי פנים. לפני שיר
זה לא סופנים: והמון גדודים. אשר הם הוד אל מגידים. לפני שיר זה לא
נאגדים: וסוד עירין. אשר כעין קלל בוערים. לפני שיר זה לא מפארים:
והגש קדישין. אשר לבקרים מתחדשים. לפני שיר זה לא מקדישים: ונהם
שנאנים. אשר טעמם לא משנים. לפני שיר זה לא משננים: ופחד שרפים.
אשר ברגע כל שורפים. לפני שיר זה לא רופפים: כי כל מחנות משרתים
קדושים. משרתיו יהו מקדישים: וגם המון צבא מלאכים. מנעימיו יהו
ממליכים: ומרוצות חיל זקים. כחם יהו מחזקים. וזיו משלחת ברקים. פניהם
יהו מבריקים. והוצה למו הוים. מתעלסים באהבים: ועד מחוצתם לא

עיון תפלה

לגלגלים המתגוללים על פני רקיע השמים להשמיע שירתם הנעימה נעימות אין קץ: לפני שיר זה. שעתידים ישראל להשמיע לעתיד לבוא: לא כוללים. לא היו ענין שלמים בתכלית השלמות, מלשון כללו יפיך (יחזקאל כז, ד): אשר הם צגים כמו רובים. העומדים כמו נערים, מלשון התלמוד (ר"פ תמיד) הרובים שומרים שם ומפרש בגמ' דלא ממו למעבד עבודה קרי להו רובים: לא סופנים. אינם נחשבים: לא רופפים. אינם נעים ונדים אלא עומדים במקומם במנוחה ומטים אזן לשמוע שיר זה: כי כל מחנות משרתים קדושים. כל מחנות המלאכים: משרתיו יהו מקדישים. יהיו מקדישים לישראל משרתי ה': מנעימיו. יהו ממליכים. יהיו ממליכים לישראל אשר ינעימו זמירות לפני הקב"ה: והוצה למו הוים מתעלסים נאהבים

אדם שיאמר שתחלפתי תורה זאת אם לא תראו שאדבר עמכם מן השמים להחליפה, ולפי שאמרנו שאין לנו להאמין שום איש באות או מופת שיעשה להחליף תורתנו פירש בתורה היאך יש לו יכולת לעשות אות או מופת שנאמר (דברים יג, ב) כי יקום בקרבך נביא או חלם חלום ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת וגו' לא תשמע אל דברי הנביא ההוא וגו' כי מנסה ה' אלהיכם אתכם, הרי פירש לך שזה האות והמופת אינו מכח ע"ז שלו אלא הקב"ה עושה זה האות לנסות בו את ישראל. ואחר פטירת משה רבינו עמדו נביאים לישראל ודברו בחידות ומשלים ודברים סתומים ועל ידי כך אמרו הצוים כי הנביאים התנבאו בתורה חדשה שלהם לכך שלח להם הקב"ה ביד מלאכי שהוא אחרון לכל הנביאים ואמר שני דברים בסוף דבריו לחתום כל הנבואות הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, כלומר הנני אחרון לכל הנביאים וממני עד שיבוא אליהו [הנביא] לא יעמוד [שום]-נביא והנני אומר לכם בשם הקב"ה זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים, כלומר אל יעלה על לבבכם שהנביאים שעמדו לפני נתנבאו בחילוף תורת משה כי כלם לחזק תורת משה באו עכ"ל.

והריעב"ץ ז"ל כתב בספר מגדל עז שוסד ה' וז"ל... אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד, אבל בעוה"ב פשיטא שאין שם מקום לקיום מצות התורה שאין שם אכילה ושתיה ולא שום דבר מעניני הגוף אלא א"כ לא יכופק שיתעסק בהכרת קיום התורה בפועל וזה מושכל ראשון, עכ"ז אין התורה בטלה כל עיקר והיא קיימת בודאי לעולמי עולמים כמו שהקב"ה קיים לעד ולעולמי עולמים שהתורה כלה שמותיו של הקב"ה היא ואינה מקבלת הבטול אבל יעסקו בה הצדיקים והיא הזונה מזיו השכינה. עד כאן לשונו.

ועיין בספר הברית (מאמר כ' פ' ל"ד) שהאריך בערעורו על המלות דת חדשה. והמדקדק ר' זלמן הענא ז"ל תגיה „דעה חדשה" תחת המלות דת חדשה. — וכבר נקבע העיקר הזה (שלא יחליף האל ולא ימיר דתו לעולמים) בין י"ג העקרים שנזכרים בכל יום בשיר יגדל ובאני מאמין:

ואל תתמה שבמדר"ר שמיני פי"ג ס"ג (ומובא בילקוט שמיני רמז תקל"ח) יש דרש הסותר לעיקר זה, כי הדרש נוסד על המלה „חדשה" שנוספה במקרא (ישעיה נא, ד) כי תורה מאתי תצא. והכתוב עומד וצווח כי המלה „חדשה" לא בו היא (וכבר עורר הרד"ל ע"ז) ובלעדיה נופל כל הדרש. צריך חקירה גדולה לתולדות המאמר הזה.. ובמדרש תנחומא ליתא כלל, וכן לא היו לפני הראשונים.

כָּאִים. כְּאִשָּׁם נִלְהָבִים. וּבְגַחֲלֵיהֶם נִכְוִים. וּבִפְאֵרָם הֵם נֶאֱלָמִים: וְעֵת כִּי יִתְחִילוּ יְחַדְּשׁוּ. וְעֵת כִּי יַתְכִּילוּ יְחִילוּ. וְעֵת כִּי יִגְמְרוּ יַעֲרִיצוּ. וְעֵת כִּי יְחַיְּשׁוּ (נ״א יְחַשְּׁשׁוּ) יַקְדִּישׁוּ. וְעֵת כִּי יִשְׁתְּקוּ יְשַׁלְּשׁוּ קְדֻשָּׁה מְשֻׁלֶּשֶׁת: ככתוב וכו'.

מוסף לפרשת החודש

הש״ץ מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן והח״כ אומרים זה:

פיוטר ע״ס א״ב כפול אלא שהקדים בראש כל פסקא תיבה אחת מפסוק ראשון לציון וגו' (ישעיה מא, כז) ב

רִאשׁוֹן. אֻמְּצַתְּ לְפֶרַח שׁוֹשַׁנִּים. אֻמַּץ (נ״א אָמוּץ) לְעוֹרֵר מֵרֶדֶם יְשֵׁנִים. בְּזָכְרְךָ בְּרִית רִאשׁוֹנִים. בִּצְפוּן חֲדָשִׁים וְגַם יְשָׁנִים. גִּלִּיתוֹ בְּדָת שְׁנוּנִים. גָּזַר רֹאשׁ לְאַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים: חזן אַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים בַּמַּחֲזֶה. בְּאַרַת זֶה מְזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. גּוֹנְנֵנוּ בְּמָגֵן בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מָגֵן אַבְרָהָם:

אתה גבור עד להחיות מתים:

לְצִיּוֹן. דְּרוֹר חָשַׁתְּ בּוֹ קְפוּת. דִּבֵּר אוֹר יְקָרוֹת לְקִפּוּת. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר יְשׁוּעוֹת בּוֹ מַקִּיפוֹת. הַחוֹסִים בּוֹ מִתְקִיפוֹת. וּמְנַגֵּד מַתְחִילוֹת וְתוֹקְפוֹת. וְעַד רֹאשׁ לְאַרְבַּע תְּקוּפוֹת: חזן אַרְבַּע תְּקוּפוֹת בַּשָּׁנָה. תְּחַדֵּשׁ אוֹרָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. הַחֲיֵנוּ בְּגֶשֶׁם בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְחַיֵּה הַמֵּתִים:

נעריצך. לדור ודור עד וקדוש אתה:

עיון תפלה

באהבים. לעתיד לבא תהיה מחולת ישראל גדולה ממחולת המלאכים. בימי רבי אלעזר הקליר היו מנשאים את הכי״ת הרשיה כמו וי״ו כמו שמלאנו שהאשכנזים מנשאים לא כמו הספרדים. וכן פה נסמך באשם נלהבים ובגחלתם נכוים: יחדשו. יחרישו ויחשו וישתקו: יהבילו. ילכו מלשון תכלית:

ראשון. את האודם הראשון: אמצת. הכינות: לפרח שושנים. לישראל המשולים לשושנה בין החוחים: אמץ לעורר כרדם ישנים. הוכן להעיר ולהחיות בו את המתים הנרדמים בקבריהם: בצפון חדשים גם ישנים. עפ״ה (שה״ש ז, יד) חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך. ושמרו הסשנות שלאחים וגם הישנים יחסר וכלם יהיו לטובים מעדו כמו שנא' (ירמיה נ, כ) בימים ההם וגו' יבקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאינה כי אסלח לאשר אשאיר: גליתו בדת שנונים. כמו שגלה לנו בתורה הכתובה והמסורה. גזר ראש לארבעה ראשי שנים. הקב״ה גזר שיהיה ניסן ראש לארבעה ראשי השנים: בארת זה מזה לחוזה. אתה ה' שנקראת זה כמו שנאמר זה אלי ואנוהו הודעת לנביא ענין ארבעה ראשי השנים למשה החוזה, מזה, בתורה שכתוב בה מזה ומזה הם כתובים: כאשר שמענו. שעשית נסים לאבותינו בהוציאך אותם מארץ מצרים: כן עוד נחזה. לעתיד לבא:

לציון דרור חשת בו קפות אתה מהרת להביא בניסן דרור לציון, קפות מל' התלמוד (ביצה ל״ב ב') אין מקיפין בתי חנויות: דבר אור יקרות לקפות. גלות האור הגנוז בתורה: החודש אשר ישועות בו מקיפות. באור לתיבת בו בתחלו הקודם, החדש ניסן אשר בו מקיפות הישועות זו אחר זו: החוסים בו מתקיפות. להחוסים בהקב״ה מתקיפות הישועות ומתגברות לבא עליהם: ומנגד מתחילות ותוקפות. ומזה החדש מתחילות הישועות והולכות ותוקפות ומתגברות: ועד ראש לארבע תקופות. שהדה חדש נעשה לסיבת ראש לארבע תקופות השנה: ...

הִנֵּה. זֶה בָּא לִפְרָקִים. זְמַן לִגְאוֹל רְצוּצִים מֵאֲרָקִים. הַחֹדֶשׁ אֲשֶׁר רְבִיבִים בּוֹ מְרִיקִים. חַשְׁרַת מַיִם לְמַלֹּאת רֵיקִים. טִיעוֹת לְרַוּוֹת וְיָרָקִים. טְלָאִים בּוֹ לְהָקִים בְּאַרְבָּעָה פְרָקִים: חזן אַרְבָּעָה פְרָקִים כְּבְמַחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. וְנַעֲרִיצְךָ קָדוֹשׁ בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הָאֵל הַקָּדוֹשׁ:

תכנת שבת עד מקדשי שמך (ובסו"ח אתה יצרת עד קבעת).

הִנָּם. יָמִים הַמְּבֹרָכִים. יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ בְּאִבָּם פּוֹרְכִים. כֹּה תִּתֵּן בָּאֲבִיבִים רַכִּים. כַּרְמֶל לְהַקְלִיא אָבִיב פְּרוּכִים. לְשַׁנֵּן מִפְעֲלוֹת מֵצִיץ מֵחֲרַכִּים. לְפָנָיו קוֹרְאִים עִנְיַן אַרְבָּעָה עֲרָכִים: חזן אַרְבָּעָה עֲרָכִים אֲשַׁנְּנָה. סִפּוּר מַסּוֹת פִּרְחֵי שׁוֹשַׁנָּה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. עַנְּגֵנוּ בְּנֶפֶשׁ בְּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת (ובשר"ח וְיִשְׂרָאֵל וְרָאשֵׁי חֳדָשִׁים:)

רצה עד לציון ברחמים.

וְלִירוּשָׁלַיִם. מוֹפֵת הוּחַק בּוֹ כַּסּוֹת. מֵעֵין כָּל חַי לְהִתְכַּסּוֹת. נְקָמוֹת אֲשֶׁר בְּלֵב מְכֻסּוֹת. נִתְכְּנוּ בְּמוֹעֵד זֶה הֱיוֹת מְכוּסוֹת. שֶׂה לְבֵית־אָבֹת מָנוֹת בְּמִכְסוֹת. סִבּוֹת עָלָיו עֲסִים אַרְבָּעָה כוֹסוֹת: חזן אַרְבָּעָה כוֹסוֹת כְּבְמַחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. רְצֵנוּ כְּשֵׂי בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמַּחֲזִיר שְׁכִינָתוֹ לְצִיּוֹן: מודים עד ועזרתנו סלה.

עיון

הנה זה בא לפרקים. עפה"כ (שה"ש ב, ח) קול דודי הנה זה בא, ואמר הכיוון שלפרקים ידועים הקב"ה מזמן לגאול את בניו אלו זכו כמ"ש רבותינו זכו אחישנה: רצוצים. ישראל: מארקים. מארצות אויביהם: חדש אשר רביבים בו מריקים. חדש ניסן אשר בו יריקו העבים גשם מלקוש על הארץ: חשרת מים למלאת ריקים. למלא את הבורות הריקים מים: טיעות. נטיעה: וירקים. וירקות: בארבעה פרקים. בשנה שבהם העולם נידון (ר"ה פ"א מ"ב) ופסח הראשון שבהם. — וארבעה פרקים אלו ביאר הקב"ה למשה במחזה:

הנה ימים המברכים. ימי ניסן מתברכים בגשמי ברכה: באבם. בתוך התבואות והפירות: פורכים. נוקעים ונכנסים אל תוכם: באביבים. בתבואות, מלשון אביב קלוי באש (ויקרא ב, יד): כרמל להקליא. מנה"כ קלוי באש גרש כרמל (שם): פרוכים. שקולים את הכרמל סרך כאבוב אל קלאים כדי שיתיבש ויתפרך: ענין ארבעה

תפלה

ערכים. ענין ארבע הפרשיות הערוכות על הסדר: אשננה. אלמד: ספור מסות פרחי שושנה. לספר ולזכור מדות ישראל מה שהתחדשו והקרינו בזמנן, ובכל אלו הזמנים הם מתחדשים (כל ט): ולירושלם מופת הוחק בו כסות. כמופתים שעתידים להעשות בזמן גאולת ירושלם בחדש הזה — הוחקו וגזרו להתכסות מעין כל חי שנאמר (דניאל יב, ד) סתום הדברים וחתום הספר עד עת קץ: נקמות אשר בלב מכסות. שנה"כ (ישעיה סג, ד) כי יום נקם בלבי: נתכנו. הוכנו: במועד זה, בחג הגאולה: היות מכוסות. להיות מסודרות ומתוקנות לבוא: מנות במכסות. שמצוה לקחת לנו שה לבית אב ולהמנות עליו במכסת נפשות: סבות עליו עסים ארבעה כוסות. גם שמצוה לשתות על אכילתו ד' כוסות יין בהסיבה, רמז לישראל המשלים לשה שנאמר (ירמיה נ, יז) שה פזורה ישראל שעתידים להגאל מיד ארבע מלכיות גאולת עולמים: ארבעה כוסות כבמחזה

מְבַשֵּׂר. עַם זְכִיּוֹת. עֲצוּרִים לְהַעֲלוֹת מִצּוּל דָּכְיוֹת. פְּדוּיִם חָזָה בְּמַשְׂכִּיּוֹת. פְּצוֹחַ שִׁירִים תְּמוּר בְּכִיּוֹת. צְבָאוֹת כָּל חֶמְדַּת שְׂכִיּוֹת. צֵאת לַמֶּרְחָב מִלַּחַץ אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת *): חזן אַרְבַּע מַלְכִיּוֹת גָּרוֹשׁ נָא. בְּמִדּוֹתֶךָ פְּעֻלָּתָם כְּבָרִאשׁוֹנָה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד חִישׁ נָא. וְתֵיטִיב לָנוּ בְּטוּבְךָ בָּרִאשׁוֹן לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַטּוֹב שִׁמְךָ וּלְךָ נָאֶה לְהוֹדוֹת: ארא. שים שלום עד ובכל שעה בשלומך.

אֶתֵּן. קוֹל כְּשׁוֹרְרוּ רָאשִׁים. קְרָא בְגָרוֹן בְּגֵי הַחֲרָשִׁים. רָאשֵׁי תַנִּינִים אֲשֶׁר עַל גַּבֵּי חֹרְשִׁים. רְאוֹתָם בְּזֶה חֹדֶשׁ מְגֹרָשִׁים. שִׁיר חָדָשׁ וְהֶגֶה מִדְרָשִׁים. תְּרַנֵּנָּה שְׂפָתַי בְּשׁוּרִי אַרְבָּעָה חָרָשִׁים: חזן אַרְבָּעָה חָרָשִׁים כְּבַמַּחֲזֶה. בֵּאַרְתָּ זֶה מִזֶּה לַחוֹזֶה. כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ כֵּן עוֹד נֶחֱזֶה. בָּרְכֵנוּ בְשָׁלוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה: בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה הַמְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בַּשָּׁלוֹם: קיש. אין כאלהינו. קדיש דרבנן. עלינו. קי.

יוצר לשבת הגדול

חזן מתחיל שוכן עד וכו' עד ובורא את הכל. וקהל מתחילין כאן:

אוֹר עוֹלָם בְּאוֹצַר חַיִּים אוֹרוֹת מֵאֹפֶל אָמַר וַיֶּהִי:

סימן א"ב א"ב ואחר אות ב' ובסופו חתום שמו בנימן בן זרח חזק. בק"ק אומרים כאן אאמיר.

אִתִּי מִלְּבָנוֹן כַּלָּה מֵרֹאשׁ אֲמָנָה תָּשׁוּרִי. בְּטֹהַר עֲדָיַי לָבוֹשׁ (נ"א לובש)

עיון

הרנה מוסב על הרעה שעתיד הקב"ה להשקות עובדי כוכבים ביום הנקמה כמו שראה שר המשקים בחלום חלומו (בראשית רבה פ' פ"ח סי' ה'): מבשר עם זכיות. עתיד הקב"ה להיות מבשר לעמו זכיותיהם: עצורים להעלות. להעלות את העצורים בשביה: מצול דכיות. ממצולת הגלות אשר הכאו שמה: פדוים חזה במשכיות. הקב"ה עתיד לגאלו על ידי עבדיו הנביאים שראו במשכיות לבבם ובציורי השכלם, ומשכיות לשון נלקח מלשון התלמוד (מגילה י"ד ע"א) יסכה שסכתה ברוה"ק, והמכסות אשורנו (במדבר כג, ט) ת"א ומרמתא סכיתיה: פצח שירים. שנאמר (ישעיה נב, ח) פצחו רננו יחדו: צבאות כל חמדת שכיות. הקב"ה יביא ויאסוף לנו כל שכיות החמדה: צאנן יציע. צאנן שהיה מקדם עיר נצורה כמו שנאמר (מיכה א, יא) לא יצאה יושבת צאנן ות"י לא יפקון שזיכין יתבי צאנן, כלומר אנשי גבורי צאנן לא יצאו מפחד ביום הדין לפני ה', והעיר הזאת נחרבה עד היסוד, ועתיד הקב"ה לבנותה ולהציעה באבנים טובות סגלים וכל נמשך לאבני חפץ וזה יהיה מכון של הרגע

תפלה

מלכיות הנזכרים בדניאל ז"א. חזו לרוחא לשון ראיה ודעת: גרוש נא. נזכה נא לדוש אותם כהדוש מתבן במו מדמנה: במדותך. עפ"ה (ישעיה סה, ז) ומדותי פעולתם ראשונה על חיקם. — ויש ספרים שכתוב בהם צאת למרחב מלחץ ארבע מלכיות נראה נא במדותך פעולתם וגו' וזו נוסחה מזויפת: אתן קול כשוררו ראשים. מאמר כנסת ישראל עתידה אני ליתן קול שירה וזמרה כאשר שוררו ראשי אלפי ישראל משה ואהרן על הים: קרא בגרון בגי החרשים. שם עיר נזכרת (נחמיה יא, לה) והיא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון (מגילה ד' ע"א), ואולי כוונת הפייטן על ירושלים ע"ש שנחרשה כשדה (מיכה ג, יב): ראשי תנינים. מצרים עפ"ה (תהלים עד, יג) שברת ראשי תנינים על המים: אשר על גבי חורשים. עפ"ה (שם קכט, ג) על גבי חרשו חורשים: ראותם. כאשר נזכה לראותם בזה החדש איך הם מגורשים מבתי תענוגיהם: והגה מדרשים. הגיונות לקוחים ממדרשי רבותינו: ארבעה חרשים. משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק (סוכה נ"ב ע"ב):

*) שמספר בדניאל י"א שאלכסנדרוס חלק מלכותו לארבע מלכיות עם ד' ראשי נמר שראה דניאל, ועי' פירש"י.

התפנני והתפארי. בשם רקח התבשמי מר ולבונה התקטרי. כי בא עת והגיעה שעה אשר למלך תשורי: חזן בין שדי ילין אשכל הכפר. מצפצפת נואמת כלה באמרי שפר. בני מכון זבולו רחשים בלי חפר. חק זכר קדשתו נעריץ ונספר. במעלה יתקדש ובמטה יסתלסל תמיד ליל וצפר. קדוש:

גן נעול קראני דודי. המק עבר ושמרים נשאו רדידי. דלפה עיני ונרסה בזכר עניי ומרודי. דדוי אהבת חסד (נ"א השק) תאות דודי: הן כלא לב ולב ונפש חפצה. חתן מתנדב וכלה רוצה. ועל מה זה כתאחר ריץ העליצה: שלוחים הריצו לזה ולזו במרוצה: זכר כה ברית ושבועת אלה. אשר בשעת ארושיה כרתי למהללה. חפצי ורצוני לקים בבהלה. השיב חתן לשלוחי כלה: טענה סגלה אף היא ישר אמרים. נכונה אני ומקימת כהן הן הדברים. יגמל רק עמי חסד ויזכור אהבת נעורים. וימהר לפדותי מבין חמורים: בצירי מרפא ושלוחי אמונים. נתמצעו תאומים בזווג חתנים. לדבר על לב כלה דברים הגונים. ולהבעיר לב חתן בקנאת מגנים: מלוכה בהתבשרה כלה בתמרוקיה מאד השביחה. רמוניה הנצו וסמדרה פתחה. נכנו שדיה ושערה צמחה. ותתנוה לכתר ולמלכות הצליחה: סוא מפריכה בראותה המהה בעיניה. הלא זאת הנסבנה והנקדה השיבה לסגניה. על זאת שלחה וקראה לאצטגניניה. עליה רושבת וחורקת שניה: פריץ חיות נוהם ולבו מכבד. כלה לענות בקשי לשעבד. צערה בפרך ובעל כבד. אולי התנונה ותהיה ככלי אבד: קרא עליו מועד בחוריו לשבר. צפרדע תנמל וכנים חמרים חמרים לצבור. רשף ודבר וברד לפניו לעבור. וראשית כל אונים באהלי חם לקבור: שלחה פרוכה בעל כרח מסתולל. והצאן כל הנשים אחריה בתף לחולל. תנות לאל זמר והודיות ושבח והלל. שבכה אתות בדים מפר וקסמים יהולל: חזן בין שדי ילין אשכל הכפר. מצפצפת נואמת כלה באמרי שפר. בני מכון זבולו רחשים בלי חפר. חק זכר קדשתו נעריץ ונספר. במעלה יתקדש ובמטה יסתלסל תמיד ליל וצפר. קדוש: חבל יורוך וכו'

קצת מקומות אומרים יוצר זה:

מיוסד ע"ש א"ב לר' יוסף בר שמואל טוב עלם, וכל התרוזים מסיימים על לשון הכתוב.

אאמיר מסתתר במעון חביון. אערכה פלאותיו זו לזו בהגיון. אזמרה שם אלהים עליון: באור פלאיו אטיף במען. בעשותו נוראות לדווי לען. בארץ מצרים שדה צען: גאה הראה נוראותיו. ולעתיד בו

כל בו

אאמיר. אשבח; מסתתר במעון חביון. הקב"ה שהוא מסתתר במעון חביון בשמים על שם שכתוב יושב בסתר עליון: זו לזו. רוב פלאותיו ומכותיו הם מדה כנגד מדה: בהגיון. בכנור: אטיף. לשון דבור: במען. כמעט סי: לדווי לען. לישראל בגלות שהן כמו שבוים ודווים דלים ולענים: גאה. הקב"ה שהוא גאה על כל גאים: ולעתיד. כדכתיב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות:

יום

יראה ממעולותיו. זכר עשה לנפלאותיו: ים והראה גבורות מעזו. סדר (נ"א סידר) פלאיו זו לעמת זו. בימינו ובזרוע עזו. קדוש:

דלה בראשון זרוע מחצבת. נוטה יריעותיו בעלה במחשבת. וימתחם כאהל לשבת: הדורים בצאתם מעם מסכסך. מחסה מעליהם לא נחשך. פרש ענן למסך: ולעתיד בהשמע קול התור. קוות פזוריו מפלשת וכפתור. בסכה יסוככם למחסה ולמסתור: זה בשני חצה מצולותיו. חצים תהום והצים במעלותיו. המקרה במים עליותיו: חמושים בעלותם ביום קרב. בקע ים ויעבירם בעזו הרב*). מנער בים־סוף ויחרב: ולעתיד טרופים בהיותם פדויים. באסוף נדחימו מכל־איים. ביום ההוא יצאו מים חיים: יה בשלישי הפריח ברי. הדשיא דשאים והפריא. עץ פרי עשה פרי: כמהים בבוא עתם עת דודים. הציץ לבונה ופרי מגדים. כפרים עם־נרדים: ולעתיד להגאל כל יוכל. בצאת נחל ממפתן היכל. יעלה על־שפתו מזה ומזה כל־עץ־מאכל: מרום ברביעי הזריח מושלים. לאור יום ולילה ברום זבולים. את־שני המארת הגדלים: נאור דמותם לעם זו התאיר. וינחם יומם בענן מבעיר. ולילה בעמוד אש להאיר: ולעתיד סגלים בהגאל כימי עולם. קומי אורי ישמיעם גאלם. והיה־לך יהוה לאור עולם: עליון בחמישי השריץ במרץ. דגת הים משריצי שרץ. ועוף יעופף על־הארץ: פדויים עת התאוו

כל בו

יום. חשב כך עלה במחשבה לפניו קודם בריאת עולם: זו לעמת זו. כנגד כל מה שברא בששת ימי בראשית כנגדו עשה פלאות לישראל ויעשה עוד לע"ל כמו שמפרש ואזיל:

דלה בראשון זרוע מחצבת. שהגביה זרוע דהיינו ימינו. ביום ראשון כדי לעשות ולהגביה שמים כדכתיב וימיני טפחה שמים. דלה ל' הגבהה. מחצבת לשון חצבה עמודיה שבעה: יריעותיו. היינו שמים כדכתיב נוטה שמים כיריעה (תהלים קד): הדורים וכו'. וכמו שפרש ביום ראשון שמים כאהל על הארץ כן היה בשעה שיצאו ישראל המהודרים במצות: מעם מסוכסך ממצרים שנאמר במצרים וסכסכתי מצרים במצרים: פרש ענן. עליהם ולא מנע שום מחסה מעליהם כי הענן ענני כבוד סיבב אותם הש"י: ולעתיד וכו'. וכמו כן לע"ל: בהשמע קול התור היינו משיח: פזוריו. היינו ישראל שה פזורה: מפלשת וכפתור. מיני איי הים: בסוכה יסוככם וכו'. כדכתיב וסוכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור וגו' ישעיה ד: זה וכו'. הקב"ה שהוא זה ביום שני של בריאת עולם: חצה. שחילק תלות מים ועשה רקיע ביניהם: חמושים בעלותם וכו'. וכמו שעשה מלך במים דהיינו שרקע הארץ על המים ביום ב' כן חמושים היינו ישראל דכתיב וחמושים עלו בני ישראל: ביום קרב. ביום מלחמה עם מצרים: בעזו. כנאמר ברוח קדים עזה: טרופים היינו ישראל שטרופים בין האומות בגלות כאשר יהיו פדויים אז יצאו ג"כ מים חיים מירושלים ותהיה ג"כ גאולתם ע"י מים כדכתיב ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים זכריה י"ד: הפריח ברי. הפריח הגפן או האילן שנקרא ברי כמו שכתוב אף ברי יטריח: והפריא. לשון פרו ורבו או לשון פירות: כמהים. ישראל שמתפקים ומתאוים בהקב"ה ל' כמה לך בשרי תהלים ס"ג: בבוא עתם וכו'. כאשר בא עת לגאול ישראל שנקראו דודים ל"ה ביחזקאל ט"ז: הציץ. הצמיח: לבונה. עפ"ה בשה"ש שלחיך וגו' עם פרי מגדים כפרים עם נרדים נרד וגו' עם כל עצי לבונה. ור"ל שהש"י הוציא לישראל ממצרים בכושרות בשעה שצמחו וגדלו כל פרי מגדים וריח טוב: ולעתיד. כאשר יגאל אותנו הש"י שהוא כל יכול יצא נחל מתחת מפתן ההיכל כדכתיב ביחזקאל מ"ז והנה מים יוצאים מתחת מפתן הבית וגו': על שפתו וכו'. כדכתיב שם והנה על שפת הנחל עץ רב מאד מזה ומזה: מושלים. היינו חמה ולבנה כדכתיב את השמש לממשלת ביום וכו': זבולים. שמים כדכתיב ירח עמד זבולה: נאור. הקב"ה כדכתיב נאור אתה תהלים ע"ו: עם זו. ישראל שנקראו עם זו: התאיר. האיר: מבעיר: לשון ביעור שהיה מבער לפניהם נחשים ועקרבים: קומי וכו'. כדכתיב קומי אורי כי בא אורך וגו': במרץ. לשון במהירות ובמרוצה

*) נ"א חרב בפ"ם:

במאנים. ויתן שאלתם אל חי וקים. ביגון שלוים מודהים: ולעתיד צאת הנחל יפרוץ. בדגת חיים יפרוץ במרוץ. והיה כל נפש חיה אשר ישרוץ: קדוש בששי השלים בתרץ. ויאמר אלהים תוצא הארץ. בהמה ורמש וחיתו ארץ: רקם יציר בעז נאמו. והבדילו מכל ברואי עולמו. ויברא אלהים את האדם בצלמו: שדי כן משבעים עממים. חשק והבדיל מעומי (נ"א מעשי) עמים. כנם ואבדל אתכם מן העמים: תקיף בחש תנופת ימנית. קנות פזוריו ממאריכי מענית. כן יוסיף אדני ידו שנית: תמימי לב המהללים לגדלו. ברנה ינהלם למעון היכלו. שם יעבדוהו כל בית ישראל כלה: תרום יד מפלאה. לשמח אם נהלאה. בירושלים לשנה הבאה:

קומה יהוה וחדש גבורות מפעליה. המזרחת נגוהות ורבו תעליה. המאיר לארץ ולדרים עליה. קדוש: הכל יודוך וכו'

אופן. שם המחבר בראשי החרוזים בנימן (בר זרח בעל שם).

בלולי אש ומימות. גבורי עיר מרומות. נצבים כחומות. ברתתים ואימות. מרבים תעצומות. לאל יוסד הדומות. ואני אם מאמות. בחך ורון רוממות: נוהם מיכאל. וגועה גבריאל. זועק אוריאל. וגועש רפאל. ומהדר הדרניאל. הוד ליה אכתריאל. ואני כנסת ישראל. מעידה כי אין כאל: ירוצצו כברקים. חיל זועות וזקים. לפידים דולקים. וכבזק בוזקים. תשבחות מפיקים. ושעור רן מדקדקים. ואני שושנת העמקים. עשוקה במצות וחקים: מאת אלפי אלפים רבבות (נ"א מאה ואלפי רבבות). מרכבות אש ושלהבות. מקיפות וסובבות. עלוי כם ערבות. שלש קדשות דובבות. וקול דממה

כל בו

ובמרומים: ולעתיד צאת הנחל יפרוץ וכו'. דכתיב ביחזקאל מ"ז ויאמר אלי המים האלה יוצאים וגו' והיה כל נפש חיה אשר ישרוץ אל כל אשר יבוא שם נחלים יחיה והיה הדגה רבה מאד וגו': השלים. גמר בריאותו: בתרץ. באמת: רקם יציר. צייר ועשה האדם שהוא יציר כפיו: בעוז נאמו. בכח דבורו כדכתיב ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו וגו': והבדילו. בדבור ובשכל: כנם. כפי שדיבר: בחש. כאשר ימהר: תנופת. להניף יד ימינו על הרשעים כדכתיב בישעיה י"א והניף ידו על הנהר וגו' והוא תנופה הוא ביד ימין: ממאריכי מענית. מן הרשעים המשעבדין בישראל ועל זה הכתוב של גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם: בן יוסיף ה' וכו'. ועל זה הכתוב והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו ישעיה י"א: תרום יד. ל"ה תרום ידך על צריך מיכה ה': וחדש גבורות וכו'. תחדש גבורות בשביל מעשיהם הטובים והחוקים של ישראל: המזרחת נגוהות. ל"ה והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך ישעיה ס': ורבו תעליה. ותרבה תרופתה אתה הקב"ה שהוא מאיר לארץ ולדרים עליה: בלולי אש ומימות. יש מלאכים שכולם אש כגבריאל ויש שכולם מים כמיכאל ויש מלאכים שהם חצים אש וחצים מים ומעורבים יחד ואין המים מכבים האש: גבורי עיר. מלאכים מל' בגזירת עירין פתגמא: מרומות. מרוממים: תעצומות. שירות הזמן: הדומות. ארץ כדכתיב והארץ הדום רגלי: ואני. ישראל אומה מע' אומות: בחך ורון. משבחת ומרוממת להקב"ה: וגועה. וצועק: וגועש. לשון צעקה בכח: ירוצצו כברקים. פ"ה בנחום ב' ופירש"י ירוצצו את השומעים כברקים הללו המורדים את הבריות וכאן קאי אמלאכים: חיל. לשון חיל אחז יושבי פלשת: זועות. רוחות: וזקים. ל' נסכת אש וניצוצין: וכבזק. כברק: מפיקים. מוציאים: ושיעור רן מדקדקים. שכל אחד מדקדק שירה שלו כי אינו יכול לומר שירה אם לא בזמנו ובשיעור בהקצב לו: ואני. ישראל שנקראת שושנת העמקים: עלוי כם ערבות. ר"ל כסא הכבוד שהוא ברקיע עליון מז' רקיעים: דובבות. לשון דבור: וקול דממה. כדכתיב מלכים א' י"ט ואחר האש קול

דממה

מְקַשְּׁבוֹת. וַאֲנִי בַּת־שְׁלֹשֶׁת אָבוֹת. תָּמִיד תְּפִלּוֹתַי עֲרֵבוֹת: נְהָרֵי אֵימָה
וְחִילָה. וַעֲת הַחַיּוֹת מַגְדִּילָה. וְעַל אַרְבַּעְתָּן מִלְמַעְלָה. חַיָּה הַחֲמִישִׁית גְּדוֹלָה.
לְסַלְסֵל הִיא מַתְחִילָה. וְאַחֲרֶיהָ פַּמַּלְיָא כֻּלָּהּ. וַאֲנִי בְּבֵית הַתְּפִלָּה. תַּבְּעָנָה
שְׂפָתַי תְּהִלָּה: תהלות ש׳ עודת.

זולת. מיוסד ע״ס א״ב כפול ובסוף חתום שם המחבר יוסף בן שמואל.

אָז כְּאֵרַשְׂתְּ בְּתוּלָה בְּמֹהַר וְקִדּוּשִׁים. בְּאֶרֶץ פַּתְרוֹס הַגְּרוּרָה בֵּין קְדֵשִׁים.
בְּהַגִּיעַ זְמַן חֻפָּה בָּרִאשׁוֹן לֶחֳדָשִׁים. בָּעֵדָה שֶׁתָּה שַׁדְּכָנִים יְשָׁרִים וּקְדוֹשִׁים:
גֹּשׁוּ אִי כַפְתּוֹר כְּהִתְפָּקְדוּ יְדִידִים. גַּם הֵרְצוּ דְּבָרִים לְמִסְתּוֹלֵל וּנְדוּדִים. דְּעוּ
כִּי עַלְמָה בְּבָתֵּיכֶם שׁוֹדְדִים. דְּרוּשָׁה לְנִשּׂוּאִין וְעַתָּה עֵת דּוֹדִים: הַמֶּלֶךְ
הַקָּדוֹשׁ כְּמוֹ קִדְּשָׁהּ בַּחֲרָצָה. הַרְבֵּה סִבְלוֹנוֹת שִׁגֵּר לָהּ בְּמַתָּנָה. וְנִשְׁבַּע לָהּ
לְהַכְנִיסָהּ כְּשֶׁתַּעֲמֹד בְּאֵיתָנָה. וּמֵאָז וְעַד עַתָּה לְדוֹדָהּ הַמְתִּינָה: זְדוֹן לִבְּכֶם
הִשִּׁיאֲכֶם הַמַּלְכָּה לִכְבּוֹשׁ. זִמְּנָהּ לְהַעֲבִיר וּלְעַכְּבָהּ עַד בּוֹשׁ. חוּשׁוּ נָא וְהַחָלְצוּ
מִכַּתָּהּ לַחֲבוֹשׁ. חָתָן פֶּן־יַעֲבוֹר נָקָם יַעַט לִלְבּוֹשׁ: טָף אֱוִיל וְהֵשִׁיב דִּבְרֵי
מִרְמָה. טוֹבַת חֵן שֶׁאֲמַרְתֶּם מְצָאתִיהָ עֲרוּמָה. יְרוּדָה עַד עָפָר פְּרוּעָה
וּפְרוּמָה. יָדֶיהָ אֲסוּרוֹת אֲבָל בְּחָכְמָה בְּעָרְמָה: כְּנַסְתִּיהָ בְּהֵיכָלִי כְּעֵין פַּרְתְּמִים
וּפֶחָה. כִּלְכַּלְתִּיהָ בְּרַעֲבוֹן פֶּן־נַפְשָׁהּ נָפֵחָה. לְעֵת חָזוֹתִי כִּי נִדְלָה מִשְׁפָּחָה.

כל בו

דמנס דקס: ערבות. לשון וערבה לה׳ מנחת יהודה. שהמלאכים לשמים שותקים ואני תמיד נכי תפלתי מנורס וערינס: נהרי אימה וכו׳. המויעות החיות שכח אימה וחילה יתירה ימאותן דיעות נעשה נהר גדול של אש: על ארבעתן. על הד׳ חיות: לסלסל. לשמח ל׳ סולו לרוכב בערבות: פמליא. חיל של מעלה: בתולה. תאר לישראל: במוהר. דכייס קצת מצות שנוס להם וקצת נסים שעשה להם ויסוד זה הזולת ע״ס המדרש ס׳ כא ההדש הזה לכם משל למלך שקידש אשה וכתב לה מתנות מועטות כיון שבא לנקחה כתב לה מתנות רבות כבעל כך העולם הזה אירוסין הן שנא׳ וארשתיך לי לעולם הושע ב׳ ולא מסר להם אלא הלבנה בלבד שנא׳ החדש הזה לכם אבל לימות המשיח יהיו נשואין כנאמר כי בועליך עושיך באותה שעה מוסר להם הכל שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגו׳: בארץ פתרוס. מצרים: הוגררה. לשון גרר אדם כשא וטסל: בין קדשים. ל׳ נא תהיה קדשה ור״ל בין הטמאים ואנשי זימה: עתה. עשת: שדכנים וכו׳. משה ואהרן: גשו. משה ואהרן: אי כפתור. ל״ס בירמיה מ״ז כי שודד ה׳ את פלשתים שארית אי כפתור מצרים: בהופקדו ידידים. כאשר הוזכרו לפני הש״י ישראל שנקראו ידידים לגאול אותם ואמר לישראל פקד פקדתי: הרצו. ספרו ר״ל דברו כל הדברים האלה דלקמן: למסתולל. לפרעה ע״ש דכתיב עודך מסתולל בעמי ונדודים. והייעות: עלמה. ישראל: דרושה לנשואין וכו׳. שהגיע עתה עת שמחת החתונה לכנוס לאשה כיא נדרשת ומתבקשת: סבלונות. המתנות ששולח לכלה קודם החתונה והיינו ר״ל הנסים שעשה לאבותיהם ונתן להם קצת המצות: באיתנה. בחזקתה ובתקפה כאשה לא תזנה ותרצה לאיש אחר. ור״ל כאשר לא תעבוד אלהים אחרים ותקיימה מצות שלה: זמנה להעביר ולעכבה עד בוש. ואתם טובשים המלכה מלכתא לאישה בזמנה שקבע לה המלך ומעכבים אתם אותה עד בוש כלומר עכבה מרובה ל״ס ויחילו עד בוש שופטים ג׳: לחבוש. לשון רפואה ור״ל תמהרו ותשלחו להחתן שלה לעשות הנשואין ושירפא מכתה ולטות ננאלת מצרותיה ומשעבודיה: חתן פן יעבור. החתן בעצמו אחריה וילבש בגדי נקם לנקום נקמתה: נקם יעט. ל״ס וילבש בגדי נקם תלבושת ויעט כמעיל קנאה ישעיה ל״ט: טף. דבר: אויל פרעה ור״ל שכן השיב למשה ואהרן: ערומה. בלא שום מתנות בידה לא ממון ולא מצות: פרומה. קרועה: ידיה אסורות. חלשה כאילו ידיה אסורות. אבל באמת חכמה היא להרע ברמאות ובערמה ורמז ליוסף בהיה בבית אסורים והיה חכם לפתור חלומות: כנסתיה וכו׳. שקבלתיה מתחילה במדינתי ובמקומי כאלו היתה פרתמים לשון הפרתמים והרי כמדינות לפניו: ופחה. לשון פחות וסגנים: פן נפשה נפחה. אלולי שפרנסתיה נפשות הרעב היתה נכחה מהמת רעב: לעת חזותי וכו׳. בשביל שראיתי שמשפחת

מבונים

לְמַחְתֶּיהָ בְּעַד כַּסְפִּי הָיוּת לִי לְשִׁפְחָה: מַה־יִּקָּחֲךָ לִבְּךָ תֹּאֲנִים בַּהֲשִׁיבְךָ. מוֹת קְרָאַתְכֶם בִּכְלוֹת כָּל־תְּנוּבָךְ. נְצַלְתֶּם בְּחָכְמָתָהּ וּפִיךָ עָנָה בָךְ. נָדַרְתָּ בִּרְצוֹנְךָ לְהוֹרִישָׁהּ כָּל־טוּבָךְ: סֵפֶר מַתָּנָה הִפָּרַע לָהּ בִּנְחִיצָה. סַב הַיְצֵא כַּכָּה מֵאַרְצְךָ חוּצָה. עֲמָלָהּ תְּשַׁלֵּם אִם תִּשְׁמַע לְעֵצָה. עַד לֹא תִתְחַבֵּל בְּכָלָה וְנֶחֱרָצָה: פִּשְׁפַּשְׁתִּי בְּבֵית גִּנְזֵי פִּנְקָסִים וּסְפָרִים. פֶּן־אֶמְצָא הַחָתָן שֶׁאַתֶּם מְסַפְּרִים. צָבָא הֲיֵשׁ לוֹ וְעָיָרִים וּכְפָרִים. צִפִּיתִי וְאַיִן שְׁעוּ לָכֶם עֳפָרִים: קָצַפְתָּ בְּנַבְלוּת פֶּה וּקְלוֹנְךָ נִתְגַּלָּה. קְדוֹשֵׁנוּ רַב חֵילוֹ וּמְפֹאָר בָּעֲגֻלָּה. רִיב כְּהִתְגַּלַּע נוֹדַע לְמִי הַסְּגֻלָּה. רִדְתְּךָ לְסוֹף בְּעַצְמְךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְרַגְלָהּ: שֹׁרֶשׁ נָחָשׁ בְּשָׁמְעוֹ מַאֲמָר פֵּרוּשָׁם. שָׁב וְהִתְעַבֵּר וְצִוָּה חוּצָה לְגָרְשָׁם. תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה עֲלֵי כַלָּה כְּהֻרְשָׁם. תְּאוֹמִים סִפְּרוּ מַעֲשֶׂה לַהוֹלֵךְ בְּרֹאשָׁם: יָרַד וְהִתְאִיר חֲנִית מַסָּע וְשִׁרְיָה. וַיְשַׁלַּח חִצָּיו לַהֲפוֹךְ עִיר וְקִרְיָה. סִבְּבוּם עֲשָׂרָה עֵדִים בְּמַכָּה טְרִיָּה. פָּצוּ צְאִי כַלָּה עֲנֵפָה וּפֹרִיָּה: בְּמָחוֹל מְשַׂחֲקִים אָז יָצְתָה אֲהוּבָה. נוֹהֶגֶת לִרְקָמוֹת עִם כַּסְפָּהּ וּזְהָבָהּ. שׁוֹדְדִים בַּחֲווֹתָם בָּעֲרָה בָם לֶהָבָה. מִהֲרוּ לִרְדּוֹף כִּי שָׁבְתָה מַדְהֵבָה: וַיִּגְעַר בְּיַם סוּף וַיִּדְרְכוּ בְּנַעֲלָם. אוֹיְבִים הִטְבִּיעַ

כל בו

חשובים היא מאברהם יצחק ויעקב אמרתי אפרנסה, ותהיה קנויה לי בעד אותה פרנסה לשפחה ולכן לא אוציא אותה מתחת ידי. על כאן הם תשובת פרעה וחזרו משה ואהרן ואמרו מה יקחך לבך התואנים בהשיבך. להשיב אותנו תואנים לשון תואנה הוא מבקש: מות קראתכם וכו'. אלולי יוסף שנתן לך עצה לעשות אוצרות תבואה הייתם כולם מתים כאשר כלתה תבואתכם בשנת רעבון ואתם נצלתם ממות בחכמתו: ופיך ענה בך. שהעדת בעצמך עליו שאמרת הנמצא כזה וגו' ונדרת לו ברצון הטוב להוריש כל טוב וליתן לו מתנות שאמרת ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חלב הארץ וכן במהרה הפרע לה מתנות: הפרע. לשון פרעון: בנחיצה. במהרה: עמלה תשלם. לה ותשלם להם מה שעבדו אותך כמה שנים נחנם: בכלה ונחרצה. ל"ה בישעיה כי כלה ונחרצה והוא ענין כריתה: תתחבל. לשון השחתה ועד כאן דברי משה מכאן ואילך חוזר פרעה ואומר פשפשתי וכו': פשפשתי וכו'. שמות רבה נכנס לבית ארכיון שלו והיה מביט בכל אומה ואלהיה התחיל קורא אלהי מואב וכו' ואמר להם חפשתי שמו בבית גנזי ולא מצאתי אותו ולא ידעתי את ה' וישראל לא אשלח וכו': צבא היש לו וכו'. גם זה שם. א"ל כמה מדינות לכד כמה עיירות כבש וכו': צפיתי ואין כו'. ר"ל אחר כל זה ראיתי בספרי ולא מצאתי בו כלום: שעו. קבלו ממני אלו דברים: עפרים. הם משה ואהרן שנמשלו לעפרים בשיר השירים. ע"כ דברי פרעה וחזרו משה ואהרן ואמרו קצפת וכו': וקלונך נתגלה. שנתגלה קלונך במה שעד עתה לא עבדת אל כזה ועתה עבודה זרה שלך: קדושנו רב חילו. כדאיתא שם שהשיבו לו משה ואהרן ואמרו לו אלהינו כחו וגבורתו מלא עולם וכו': ומפואר בעגולה. שהוא מפואר בעולמו שברא וכינה השלם לעגולה כי העולם כדור הוא: ריב וכו'. כאשר יתגלע ריב עמך אז נודע לכל למי היא הסגולה כאהובה הזאת ישראל: למי הסגולה. למי שמלוכה: רדתך לסוף בעצמך. תלך בנפשך להשתחות לרגליה: שורש נחש. פרעה שנקרא התנים הגדול ביחזקאל כ"ט: עלי כלה. על ישראל: כהורשם. כמ"ש בתורה תכבד וגו': האומים וכו'. משה ואהרן שנקראו תאומי צביה בשה"ש הלכו וספרו דברים אלו להש"י שהוא ההולך בראשם: ירד. הש"י בעצמו ובכבודו: והתאיר. והלפיד: תנית מסע ושריה. פסוק באיוב מ"א. חנית רומח. מסע ג"כ כלי זיין מה שהוא וכן שריה: עשרה עדים. והם הי"ד מכות: פצו כו'. ואז פתחו פיהם פרעה ועמו ואמרו צאי מעלי כלה: ענפה ופוריה. ל"ה ביחזקאל י"ט פוריה וענפה היתה ממים רבים ר"ל פרה ורבה: נוהגת לרקמות. ל"ם בתהלים מ"ה לרקמות תובל למלך ופירש"י בבגדי רקמה יביאו מנחה למלך ופי' נוהגת שהיו נוהגים בהיותם טעונים משא בגדים מרוקמים וכסף וזהב: שודדים. מצרים: בחוותם. כאשר ראו שישראל יגזלו את מצרים: כי שבתה מדהבה. פ"ס בישעיה י"ד איך שבת נגש שבתה מדהבה בנלקח ממינם: בנעלם. לשון מה יפו פעמך בנעלים:

כפי

הֱמְצִיאָם כְּפִי פָּעֳלָם. לָכֵן וְּרוּ יְדִידִים לְמֶלֶךְ נֶעְלָם. עֶזֶר אֲבוֹתֵינוּ אַתָּה הוּא מֵעוֹלָם: עזרת וכו' שמונה עשרה וכו'.

הש"ץ חוזר התפלה עד ומושיע ומגן ואח"כ מתחילין כאן:

מִסּוֹד חֲכָמִים וּנְבוֹנִים. וּמִלֶּמֶד דַּעַת מְבִינִים. אֶפְתְּחָה
פִּי בְּשִׁיר וּרְנָנִים. לְהוֹדוֹת וּלְהַלֵּל פְּנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנִים:

קרובות. מיוסד ע"פ א"ב ואח"כ חתום שם המחבר יוסף בר שמואל.

אֱלֹהִים בְּצַעְדְּךָ הַכּוֹת פַּתְרוֹס. בְּתַקְתָּ חֵילָם מִבְּצָרֵיהֶם לַהֲרוֹס. גָּאַלְתָּ עַמְּךָ בְּנֵבֶל קַתְרוֹס. דְּרַרְתָּם וְהִבְרַרְתָּם כְּסֹלֶת לָרוֹס: הִגַּרְתָּ לַגַּי הֲמוֹן פִּיבֶסֶת. וְנִקְּתָה לָאָרֶץ בִּמְרִיָּה נִתְבֶּסֶת. וְנוּחָה וְזָרְחָה בְּדַם מִתְבּוֹסֶסֶת. חֲלָצָה וְגִהֲצָה בִּרְחִיצָה וְהִכְבֶּסֶת: טֶרֶם מְרוֹר מִמְּעַנִּים יָשְׁבַת. יְשׁוּעָה צָמְחָה לִנְצוּרֵי כְבָבַת. חזן כִּתַּרְתָּ כְּלִיל לְנֶפֶשׁ מְשִׁיבַת: לְשֶׁעָבַר קִדַּמְתָּ מַתַּן שַׁבָּת:

עיון תפלה

בפי פעלם. שילם להם מדה כנגד מדה: בעלם. להקב"ה שהוא בעלם מכל ולהם היה גאלה כדכתיב זה אלי ואנוהו ואמרו רז"ל שכל אחד מישראל מראה באצבעו ואומר זה אלהינו וכו' (ע"כ מפרש כל בו): אלהים וגו' הכות פתרום. להכות את מצרים (בראשית י, יד): בתקת. דקרת מלשון ובתקוך בחרבותם (יחזקאל טז, מ): קתרום. הם כלי זמר (דניאל ג, ה): דררתם. קראת להם דרור: לרום. לערב מלה"כ (יחזקאל מו, יד) לרוס את הסלת, כלומר בררתם כסלת נקיה המוכנת להקדש ולהעשות פת יפה: הגרת לגי. השלכת לארץ מלה"כ (מיכה א, ו): פיבסת. כנוי למצרים (יחזקאל ל, יז): ונקתה לארץ. לה"כ (ישעיה ג, כו): נתבסת. מל' התלמוד (חולין מ"ב פ"ב) נגלגלת שנתכסה פרש"י סוכתה מטת רגות: ונוחה וזרחה בדם מתבוססת. האומה הזנוחה והנעזבה זרחה לה מאז זכות דם פסח ודם מילה שהיתה מתבוססת בהם (יחזקאל טז, ו): חלצה. גאלה: ונגהצה. לשון התלמוד (פסחים ק"ט ע"א) בבגדי פשתן מגוהצין: טרם וגו' ישועה וגו' כתרת וגו'. עוד בטרם סר מן המצרים מר השעבוד ובטרם צמחה עוד הישועה — כבר הקדמת להכתיר להם כליל תפארת המשיבת נפש בתתך למו מתנת שבת, וכמו שאמרו רבותינו בשמו"ר פ"א סי' כ"ח וירא בסבלותם ראה שאין להם מנוחה הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת וכו' הלך משה והתקין להם יום השבת לנוח, ושם פ"ה סי' י"ח מלמד שהיו בידם מגלות (ספר בראשית וספר איוב) שהיו משתעשעין בהן משבת לשבת:

יש מקומות שאומרים פיוט זה:

החזן מתחיל ברוך אתה עד ומושיע ומגן. מסוד חכמים וכו'.

קרובות. מיוסד ע"פ א"ב וחתום שם המחבר ינאי ונראה שהוא ר' ינאי הנזכר בתלמוד בבלי, ובירושלמי נזכר בשם „ינוי"*).

אוֹנֵי פִּטְרֵי רְחָמָתַיִם. בְּתַקְתָּ בְּמְשׁוּלֵּי חַמְרוֹתַיִם. גָּדַלְתָּ פְּסֹעַ בֵּינוֹתַיִם. דָּבָר לְהַמְשִׁיל בֵּינוֹתַיִם. הֵן רֶגַע יָמוּתוּ דִּבַּרְתָּ. וְאוֹנָם בְּדֶבֶר הִדְבַּרְתָּ. זְרוֹעַ צָר בִּבְכוֹרָיו שִׁבַּרְתָּ. חֲצוֹת לַיְלָה שָׁם עָבַרְתָּ: טְמֵאִים זֶה בְּזֶה נָצִיתָ. יְדִידִים זֶה בָּזֶה

רצית

---

*) פיוטי ר' ינאי כבר נזכרו לתהלה בתשובותיהם של תלמידי דונש. ובתשובת רבינו גרשום מאור הגולה שהובאה בשבלי הלקט השלם סי' כ"ח כתב רגמ"ה על הפייטנים ר' ינאי ור' אלעזר הקליר שהיו מן החכמים הראשונים (ומקדים את ר' ינאי להקליר) ועל ר' ינאי ביחוד אמר שהוא פייט קרובות לכל סדר וסדר של כל השנה, ע"ש אכן מכל פיוטיו לא נודע לנו כ"א אוני פטרי רחמתים שהוא קרובות לשבת הגדול מנהג אשכנז ע"פ א"ב ונדפס כבר במחזור אשכנז בקריטונא שכ"א ובווניציאה ש"ס ובסדור שער השמים לשל"ה ז"ל דפוס אמ"ד ובמחזור לאשכנזים שבאיטליא ווין תקס"ג. והרח"ח מהרי"ל צונץ מצא בפיוט יוצרות כתב יד וז"ל „אוני פטרי רחמתים" הוא יסוד של ר' ינאי רבו של

סלה ארוממך מושיע ושליט. מוציאי לחפשי מבית מעליט; חון סכותה לראשי להשאיר פליט. גנון והציל פסוח והמליט: ברוך אתה יהוה מגן אברהם: אתה גבור עד להחיות מתים.

ממסגר אסיר בצאת לחפש. נתגוסס נם בטביעת רפש. שגבתם חק מרגוע ונפש. ערוך תחלה למשיבת נפש: פרושו וטעמו צויתה במרה. צחצוח דתו להבין ולגמרה. קביעת קדשתו בזכירה ושמירה. רן להפיק בתודה וזמרה: שפטים גדולים עשית בצען. שפררת אהל כל יצען. חון תעובים פסו באף להכניען. הקפה חרדה באדום וכנען: לבך ועיניך להיכלך תשובב. דשן ושמן לעמך ינובב. חון הכונן אלמך מזבח וסובב. להגשים תחי ישנים דובב: ברוך אתה יהוה מחיה המתים:

עיון תפלה

מבית מעליט. מבית פרעה אשר הושיבני באלפם: סכותה לראשי. מלה"כ (תהלים קמ, ח): גנון והציל. (ישעיה לא, ה): ממסגר וגו'. גאלת ישראל ממצרים: נתגוסס נם. נתת לו ליראיך נס להתנוסס בו ולהתנשא ע"י מכל עמי התבל: בטביעת רפש. בטבעו פרעה ברפש מצולתו: שגבתם חק מרגוע. חזקתם בשמירת חק השבת כאשר זכרנו לעיל: ערוך תחלה למשיבת נפש. לערוך לפניו את החק הזה קודם מתן תורה שהיא משיבת נפש (תהלים יט, ח): פרושו וטעמו. בתחלה נתן לישראל את השבת בדרך חק בלי טעם אמתי ובמרה נאמרת להם פירושו וטעמו ואח"כ בסיני הוספת לנהוג ולברר דתו: רן להפיק. ביאור הקודם מהו זכירת שבת? להפיק רנות ולהרבות תודה ומזמור, כי מדאורייתא אין זכירת שבת אלא בפה כמוש"כ התוס' (נזיר ד' ע"א) ד"ה מאי היא, ובשוחר טוב מזמור צ"ב סימן ג' (הוצאת מהרש"ב) ולא עוד אלא כשהוא נכנס אנו מקבלין אותו בשירין ובזמרין: שפררת אהל כל יצען. שהכתה בנגף מלה"כ (ישעיה לג, כ), ושפררת הוא נגזר מהשם שפריר (ירמיה מג, י) ונטה את שפרירו עליהם: תעובים. מצרים: פסו. המו נכרתו: באדום וכנען. שנאמר (שמות טו, טו) אז נבהלו אלופי אדום וגו' נמוגו כל יושבי כנען: דשן ושמן לעמך ינובב. פרי דשן ושמן יפרה לעמך: מזבח וסובב. לשון המשנה (זבחים נ"ג ע"א) עלה בכבש ופנה לסובב, תחת כרכב המזבח (שמות כז, ה) ת"א תחות סובבא למדבחא: להגשים תחי. להוריד טל של תחיה דובב שפתי ישנים:

רציתה. חון כל בכור שהוא בכליון מצית. לילה כחום השערה בעת חצית: ביד ובימין תסמכנו. ומנגף תחסכנו: חון באברתך תסוככנו. בצל מגנך תגוננו: ברוך אתה יהוה מגן אברהם: אתה גבור עד להחיות מתים.

ר' אלעזר בירבי קליר עכ"ל הב"י. והחכם הנ"ל מצא חתימתו אחר ברכת מחיה המתים בראשי התרוזים ישמע, נפרעת, ירדו, ישע, והיה א"כ שמו ינוי ולא ינאי, והוא מארץ ישראל. ובתלמוד ירושלמי נמצא ר' ינוי במקום ר' ינאי שבבבלי, וכן זכיי במקום זכאי שבבבלי. שמיי במקום שמאי וכחותם, וכל פיוטיו חמת כא"ב ובחרוזים שווי חברות ע"ד פיוטי הקליר, רק בלתי כבד כל כך. וכתב מהרשד"ל ז"ל שהפיוט או רוב נסים הוא ג"כ לר' ינאי, והוא לקוח מן הקרושה לשבת הגדול (מנהג אשכנז), כי המלות ובכן כי אין לפניך לילה בסלוק הגדולה היא דבקות עם הפיוט ההוא שתחלתו וסופו „ויהי בחצי הלילה", ובתחלת הקרושה ההיא חתום שמו ינוי, והפיוט אומץ גבורותיך הוא לר"א הקליר והוא לקוח מן הקרושה ליום שני של פסח (מנהג אשכנז). ובקרושה ההיא נרשם אלעזר בירבי קליר (ועי' בס' עמודי העבודה עמוד 102—104) שהאריך על דבר ר' ינאי הפייטן.

ובשבלי הלקט הנ"ל כתב מצינו שגם בימי רבותינו נוהגין בקרובות ופיוטים כדאמרינן בפסיקתא רבתי דסוכה בר דמך ר' אלעזר בר' שמעון היה דוח קורא עלין מכל אבקת רוכל דהוי קריי ותניי קרוב ופייטן. ובעל שבה"ל סובר שר' אליעזר בר' שמעון הוא ר' אליעזר הקליר ע"ש. ועיין במבוא למחזור הרוה"ח שהולך ע"ז ע"ש במה ראיות. אבל בכל אופן נראה שכבר נהגו רבותינו הגאונים

יִשְׁעִי וּכְבוֹדִי מִשְׂגַּבִּי וּמָנוּסִי. וְנִצָּב לָרִיב עַל אוֹנְסִי. סוֹכְכִי בְּאֶבְרָתוֹ יְהוָה נִסִּי. פּוֹרֵעַ וְגוֹבֶה דִּין קְנָסִי. בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עֲלֵי רֹאשִׁי. רָכַב עַל עָב קַל מֵעַנּוּי לְגָרְשִׁי: שִׁחֵת מִבְצַר מַחֲלִישִׁי וְחוֹרְשִׁי. מְלוֹן קִצּוֹ נָחֲנִי חוֹרְשִׁי: וּמִמָּעוֹן קֹדֶשׁ תָּבֹשׁ כְּאֵבִי. אָדוֹן כְּמַעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה הִשְׁאִיבִי. חוּן לְפָדֵנִי לָנוּחַ בְּשַׁבַּת מֵהַדְאִיבִי. לְהַאֲכִילִי נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִי:

יִמְלֹךְ יְהוָה לְעוֹלָם אֱלֹהַיִךְ צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הַלְלוּיָהּ:
וְאַתָּה קָדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל אֵל נָא:

כֶּרֶם חֶמֶד נֶטַע שַׁעֲשׁוּעִים. בְּלוּסָה וּמְכֻסְכֶּסֶת שְׁנֵי רְשָׁעִים. וְנִגְלֵיתָ לְחַלְּצָהּ מִבֵּין פּוֹשְׁעִים. בְּחֵיל אֲלָפִים רִבְבוֹת תִּשְׁעִים. וּבְצֶדֶק נִפְקַד לְתֵשַׁע

עיון תפלה

תצב לריב על אונסי. להשפט עם יריבי האונסים אותי: דין קנסי. עתיד לפרוע ממני כל הקנסות שנתחייבו בשבילי: בהלו נרו עלי ראשי. כאשר יגיע הזמן שיזריח עלי אורו (איוב כט, ג): רכב על עב קל. עפ"ה (ישעיה יט, א) הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים: מענוי לגרשי. כמו שנאמר (שמות יב, לט) כי גרשו ממצרים: שחת מבצר מחלישי וחורשי. שחת מבצריהם של המצרים אשר החלישו אותי וחרשו על גבי כדאמרינן (סוטה י"א ע"ב) ומביאין שורים וחורשין על גבן: מלון קצו. ירושלים (מ"ב יט, כג): השאיבי. השקני שואב: מהדאיבי. כשהזהירני לבלתי תדאיב את נפשי ביום השבת בשום דאגה ויגון כמו שנאמר וקראת לשבת ענג: להאכילי וגו'. (ישעיה נח, יד) והאכלתיך נחלת יעקב אביך:
בלוסה. בלתי נקיה כמו עיסה בלוסה (שבת ע"ו ע"ב) מעורבת בסובין ומורסן: ומכסכסת. מדולדלת ומעורבת בין שני הרשעים, בב"מ שלהי פ' הזהב רב יהודה שרי לכסכוסי קשמי לדעת רש"י הוא השחלקה (אשפרעפירען) ובנדה ס"ב א' וצריך לכסכס פרש"י לשפשף כדרך הכובסין שכובס הבגד ומשפשפו בין ידיו, והוא לאשורה הפך החלקה, כי ע"י השפשוף יתכווץ הבגד ויעשו בו קמטים וצ"ל שעיקרו של הפעל הזה מורה על העבודה הרבה הנעשית בבגד אם להחליקו או להסיר כתמיו, וכוונת הפייטן שכל כך עמלו הרשעים לכובס את ישראל בין שניהם ולגרס עצמותיו עד שעשוהו כעיסה בלוסה: בחיל אלפים רבבות תשעים. בלא ספק לקח הפייטן את הדברים האלה מאיזה מדרש קדמון, ואולי מן הפיוט הזה לקח רבינו אליעזר מגרמיזא בספרו סודי רזא את מאמרו המובא בספר מגלה עמוקות אופן ר"ל „הקב"ה נקרא מלך בגימטריא צ' ע"ש שהוא שוכן בצ' אלפים רבבות" עכ"ל: ובצדק נפקד לתשע ותשעים. ובצדקתו של אברהם (כלומר בזכותו) אשר נפקד לצ"ט שנה. וכן השתמש הקליר במלת בצדק על מובן בזכות, כמו במוסף לגשם:

מָתִים בְּכָל־בַּיִת בְּנֹף כְּנַחֲנָקוּ. נַאֲקוֹת חֲלָלִים נָאֲקוּ. סָפְרוּ וְלִבּוֹחָם נָמַקּוּ. עָקְפוּ וְרוּחוֹתָם נִבְקָקוּ: פְּגָרִים מֵתִים לָמוֹ עָשִׂיתָ. צוּרַת כָּל־בְּכוֹר גַּם בִּמְעֵיהֶם לֹא חַסְתָּ. קוּמִי לָךְ לִבְכוֹרֵךְ שַׁתָּה. רָפוֹא וְנָגוֹף שַׁמָּה שַׁמְתָּ: שׁוֹאָה וּמְשׁוֹאָה וּבֶהָלָה. שָׁמוֹת וְשָׁאוֹן וְחַלְחָלָה. חוּ תְּקֻפָּה בָּהֶם הַלַּיְלָה. תְּמֵהוֹן קָמוּ וַיֵּצְאוּ בַּלַּיְלָה:

התנאים והאמוראים בקרובות ופיוטים, וכן איתא בויק"ר פ' ל'. ובפסיקתא דרב כהנא פ' ולקחתם לכם, ובמדרש שה"ש פסוק מי זאת, ובקה"ר (י' י"ד) על פסוק ונתתי את לבי איתא מצינו שהפייטנים היו עושים שירים על סדר אלפא ביתא. ובס' זכרון לראשונים מחברת ה' הביא ב' מקומות מחבור כת"י מבן דורו של רב סעדיה גאון שהוא מזכיר שם פיוטי ר' ינאי. ונראה אפוא שכבר בימי רב סעדיה גאון נודעו פיוטי ר' ינאי בישראל והבל כי מכל פיוטיו לא נשארו לנו לפליטה רק שני הפיוטים האלה אוני פטרי רחמתים ואז רוב נסים כו' וסדר אדיר דר מרומים ובו נכללו דיני בדיקת חמץ ואפיית המצה ודיני סדר של ליל פסח כמו שעשה ר' יוסף טוב עלם. ויש לי עוד להאריך בזה ואכמ"ל.
דברי המגיה בנימין עוזיאל ראם.

ותשעים. העמסה משא פרדים תשעים. פנית לפניה מלכים ושועים. שלחת קציריה ועלו מושיעים. ולחלקה נטלה שבעה משבעים. שעשור נכסים לבנות קבועים. ובישימון דרך הלכו ארבעים. מעדני מלך אכלו ושבעים. קדשתו מתנים ורנן מביעים:

חי וקים נורא ומרום וקדוש:

ראשי החרוזות יוסף בר שמואל חזק.

ירדת להציל עמה. להודיעם ארח נעמה. למשואות תרים פעמיה. להכניע רודים בזעמה: ובהתם המון שודדים. כלו שרים ונגידים. והגיעה עת דודים. צמחה ישועה לידידים: סוד כיצא בהגיה. צאת עגומים לרויה. נחצו צירים לשביה. שני תאמי צביה: פרום כרה של מלכה. ארעהו לשר

עיון תפלה

שקלים ובגלדק הגם ערך כי תשא, ובפיוט זכור אב בסוף תפלת גשם בגלדק און חגרת מים: העמסה משא פרדים תשעים. בבכורות ה׳ ע״ב ועוד שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים טעונים מכספה וזהבה של מצרים, וכן הגירסא במכילתא בשלח ריש פרשת ויבא עמלק שאין לך וכו׳ שלא היה עמו תשעים חמורים טעונין כסף וזהב, ולא ידעתי למה שנה הפייטן מחמורים לפרדים? ולפי דעת הגאון ר״ח ברלין (נר״ו) [ז״ל] היתה כונת מרע״ה באמרו לא חמור אחד מהם נשאתי (במדבר טז, טו) על החמורים הללו, בשעה שחלקו ביניהם בזת מצרים וכאו״א נטל צ׳ חמורים טעונים לא לקחתי אני אפי׳ חמור אחד כמנהג שאר מלכים שנוטלין חלק בראש (רש״י שמות יד, ו) אני לא לקחתי אפי׳ חלק בסוף כדי שלא לפחות חלקם. וכשתרגמו את התורה לפני תלמי המלך שנו וכתבו לא חמד אחד (מגילה ט׳ ע״ב) משום דאמרינן (סנהדרין נ״ח א׳) שזה הרכוש אשר לקחו ממצרים היה שכר שעבוד, ולא אתו לתת מקום לבעל הדין לשאול מאי רבותיה דמשה שלא לקח שכר שעבוד הרי הוא ושבטו לא עבדו במצרים: פנית לפניה וגו׳ שלחת קציריה וגו׳. עפ״י (תהלים פ, י — יב) פנית לפניה וגו׳ תשלח קציריה עד ים: ולחלקה נטלה שבעה משבעים. לקחה את החלק העשירי משבעים האומות שבעת גויי ארץ כנען: שעשור נכסים לבנות קבועים. כתובות ס״ח ע״א א״ר מת הניזונית מן האחין נוטלת עישור נכסים, והיה לו לומר קבוע שהרי שם כל עשור ומפני החרוז אמר בלשון רבים. ומשוררי קדש דמו את ישראל לפני זמן הגאולה האחרונה לבת, שמעי בת וראי, כל כבודה בת מלך פנימה (תהלים מה), בת נדיב (שה״ש ז), בתולת בת ציון (ישעיה לז), שבר בת עמי (ירמיה ח):

למשואות תרים פעמיך. עפ״י (תהלים עד, ג) הרימה פעמיך למשואות נצח: רודים. מושלים ורודים בגו בפרך: ובהתם המון שודדים. כאשר תמו המצרים: עת דודים. זמן מתן תורה: סוד כיצא בהגויה. כאשר הוגה בסוד קדושים במעון השמים. ובעל דובר שלום פירש כאשר יצא הסוד מלפני הקב״ה ונתגלה למשה כי ההגויה שהגוי הבאות בארץ שלשתים נחשבה בכלל ארבע מאות שנת הגרות וא״כ באמת הגיע זמן גאולתם, אז מהרו הצירים לבשר זאת לישראל: צאת עגומים לרויה. שיצאו ישראל עגומי הנפש לרויה, כמש״כ (שם סו, יב) ותוציאנו לרויה: נחצו צירים לשביה. מהרו השלוחים משה ואהרן לשביה בת ציון: שני תאמי צביה. שדמו זה לזה כשני תאמי צביה כמו שאמרו רבותינו במכילתא ריש פרשה דהחדש הזה לכם ובבראשית רבה פ״א א׳ בכל מקום הוא מקדים משה לאהרן ומקום אחד הוא אומר הוא אהרן ומשה מלמד ששניהם שקולין ובשה״ש רבה פ״ד סי׳ ה׳ שני שדיך אלו משה ואהרן מה השדים הללו אין אחד גדול מחבירו כך היו משה ואהרן: פ ום כרה של מ״ך. לפרום השודה ביד המלך: ארעהו לשר

שואה ומשואה. חיו תפיל אויביה לשואה. ונחה בגשם ישועה: ברוך אתה יהוה מחיה המתים:

חתום שם יניי.

ישמע לצור כשמע מצרים. משא דומה במשא מצרים: נפרעת מפתרוס בתכלית מכה עשירית. בצר תפרע בתכלית קרן עשירית: ירדו

פלך. כל הבא לפלך. אשכר לפניו מהלך: בשער בת כסלוח. נצבים מלאכי שלוח. נסתכלו קטפי מלוח. באין קמץ וקלוח: רהב לבב גנה. ללגיוניו קפץ ומנה. יכנס הבא במנה. ואדה לבד באחרונה: שאל פתן חרש. מי נדרש והדורש. השיבוהו הפך משרש. כלה גרש יגרש: מרד זד בעקולו. מה לי ולקולו. ולא הרצני בשקלו. כנשען על מקלו: ואז צפה באלילים. היש ידיו גלילים. צגו עליו בפלילים. אין פנות בחללים: אויל מכן לעברות. מה לכהן בקברות. הלא בתכל הדברות. נורע בעל גבורות:

עיון תפלה

פלך. קרא למשל ארץ מצרים. כי ביום שבאו משה ואהרן בפעם הראשונה להגיד לו דבר ה' עשה משתה גדול והיו שם כל מושלי המדינות שתחת ידו, כמו שקבלו רבותינו בשמ"ר פ"ה סי' י"ד אותו היום יום פרחשתי של פרעה היה ובאו כל המלכים לכבדו והביאו לו דורונות של עטרות והיו מעטירין אותו שהיה קוזמוקרטור (מושל בכיפה) וכו' מבעטרו אותו היו משה ואהרן עומדין על פתח פלטרין שלו נכנסו עבדיו ואמרו שני זקנים עומדים על הפתח אמר להם יעלו כיון שעלו היה מסתכל בהם שמא יעטרו אותו וכו' אמר להם מי אתם וכו' כה אמר ה' שלח את עמי. ואפשר שקרא הפייטן לפרעה שר פלך שהיה שר ומושל על כל בני מצרים על פתרוסים ועל לודים ועל כסלוחים (בראשית י, יג) שראשי תיבותיהם פלך: כל הבא וגו' אשכר וגו' בשער וגו'. שעורו כל מי שבא בשער בת כסלוח לראות פני המלך אשכר היה מהלך לפניו: נצבים וגו' נסתכלו וגו'. שעורו קטפי מלוח נסתכלו בנצבים מלאכי שלוח על הפתח, וקוטפי מלוח הם עבדי פרעה הקוטפים מלוח עלי שיח ושרש רתמים לחמם (איוב ל, ד) כלומר אנשים נבערים מדעת, ומלאכי שלוח הם משה ואהרן השלוחים אליו מאת הקב"ה: באין קמץ וקלוח. הם נצבים על הפתח באין שום מנחה ודורון בידיהם ואפילו קומץ קטן ואפי' קלח אחד של כרוב: רהב לבב גנה. פרעה רהב הלב גנה ובזה למי שאין בידו כלום ולפיכך קצף ונתן פקודה למשרתיו שעל רצונו שמתחלה יכנס כל הבא במנה בהשורש ואלה הזקנים למה יבואו באחרונה, ובמדרש שם משמע שתיכף כשהודיעוהו דבר הזקנים צוה להכניסם לפניו, ואפשר שעבדי המושל המקשיב על דבר שקר לא הודיעוהו דבר בואם כי אם באחרונה לפי שהבינו שכך היא כונתו ופקודתו: שאל פתן חרש. פרעה: מי נדרש והדורש. מי הוא הדורש אותי? ומה מעשהו כשנדרש לדעת? ולשון המדרש שם אמר להם פרעה בחור הוא או זקן? כמה שנותיו כמה עיירות כבש כמה מדינות לכד כמה שנים יש לו מיום שעלה למלוכה: הפך משרש. לשון המדרש מפרק הרים ומשבר סלעים אלה"כ (איוב כח, ט) הפך משרש הרים: כלה גרש יגרש. המורדים בו יגרשם מן העולם אלה"כ (שמות יא, א) כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה: בעקולו. בעקלקלותיו: ולא הרצני בשקלו כנשען על מקלו. מה לי לשמוע בקולו אחרי אשר לא הרצה לפני שקליו ובהכנעה יתרה: ואז צפה באלילים, לשון המדרש שם נכנס לבית ארמון שלו והיה מביט בכל אומה ואומה והיה אומר להם חפשתי שמו בבית גנזי ולא מצאתי אותו: היש ידיו גלילים. חפש בספרי תעתועיו אם ימצא שם זכר אלהי העברים שנאמר בו ידיו גלילי זהב (שה"ש ה, יד): צגו עליו בפלילים. עמדו עליו בטענות נוצחות: אין פנות בחללים. אל תפנה לבקש את החי בקרב חללים: אויל וגו' מה לכהן וגו'. אתה האויל המוכן ליום עברה וזעם איך תואל לבקש כהן בבית הקברות? הלא בתכל הדברות

ראמים עמם. בכורי מלכות עמם. מזר תעריםם. באף תחרימם: חזו ישע שמור. הוא ליל שמור. אמר שמר אתא קץ אשמור:

ימלך יהוה לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה:
ואתה קדוש יושב תהלות ישראל אל נא:

אל נא לישע עמך בחצי ליל יצאת. ובעצם היום אותם הוצאת: הפן עמו ביום ועמם בלילה. כי לך יום אף לך לילה: לילה אשר בו נפרד

לובש צדק נאור. להשיב גמול לאכזר. הפך דרך איש וזר. עמלו בראש תזר: חזן תגמל ברד ורשפים. ולעף בעלי כשפים. קרסו כרעו כשופים.
עפר ארץ שואפים: אל נא וכו'

בחזרו יוצא וחזן חותם עם המחבר יוסף ומזכיר ר"א א"ב ובסוף חותם טוב עלם.

חו"ק יוצאי חפזון. ספקם מזון. לשבע ולא לרזון. קדוש:

אמנה גדולה היתה בעם. בלי להתלונן זאת הפעם. גועה לאמר מה נטעם. יוצאי: דרך שלשה גלה במדבר. הגיד מאז מנהיג ודבר. ולא כחד מהם דבר. יוצאי: זריזים חשו להקדיש קרואיו. חסו במטריף כל ברואיו. טוב אין מחסור ליראיו. יוצאי: יחיד שמרה למדה שרועה. כלולתך אזכור חסד לפרעה. לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. יוצאי: מקום צפעונים נחש שרף ועקרב. נסעו קדושים לשמש ושרב. שב ועולל ומקנה רב. יוצאי: עדרים השכילו מדע להחכימם. פסת משארות נשאו בהשכימם. צררת בשמלתם על שכמם. יוצאי: קטוף העסה בחררה קמוצה. רצופה בראשיהם שלא תחמצה. שמש שזפתה ואכלוה מצה. יוצאי: תופיני ששים ואחת במשטר. טעמו וארחו בשיור המנטר. עד לחם משמים המטר. יוצאי:

עיון

בסוף הדברות שדבר משה אל פרעה סוף הדבר מי הוא בעל הגבורות: הפך דרך איש וזר. עש"ה (משלי כא, ח) הפכפך דרך איש וזר: ולעף בעלי כשפים. החריד את מצרים המלאים כשפים: קרסו כרעו כשופים. צריך לקרות כשופים בשי"ן, המצרים קרסו כרעו ונפלו כשופים ומבוזים ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם, מלשון התלמוד משום כשיפותא הוא דאמר הכי (ב"מ כ"ב א'): עפר ארץ שואפים. עש"ה (עמוס ב, ז) השואפים על עפר ארץ: יוצאי חפזון. ישראל שיצאו ממצרים בחפזון:

ספקם מזון. סיפק להם הקב"ה מזון במדבר, כי בחפזה יצאת לא הספיקו להכין להם צידה: אמנה גדולה היתה בעם. מה שהאמינו להקב"ה ולא אמרו מה נאכל במדבר, וכמו שנאמר בירמיה זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר וגו': גועה לומר מה נטעם. לגעות ולצעוק לומר מה נטעם: דרך שלשה ימים. ואם תאמר מכאן אין ראיה שאמונה גדולה היתה בעם, כי אפשר שבעבודתם לא ידעו דרך ארץ כנען וסברו שהיא קרובה מאד ואין צורך לצידה, לזה אמר כי מגידים אמר להם דרך ג' ימים נלך ולא לקחו צידה אפי' לג' ימים: חסו במטריף. חסו בהקב"ה: טוב

תפלה

אין מחסור. ידעו כי האל הטוב אין מחסור ליראיו: יחיד. הקב"ה: שמרה. שמר לישראל את האמונה הזאת: למדה שרועה. למדה גדולה ורחבה המשתרעת לדורות עולם, כמו שנאמר בירמיה זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר וגו': עדרים. ישראל הנמשלים לעדרי צאן: השכילו מדע להחכימם. השכילו לעשות בחכמה ובדעת: קטוף העסה בחררה קמוצה. העסה הקמוצה (מלשון התלמוד ב"מ ס"ח א' יצא הלש והמקמץ, ופרש"י עורך הלחם ועושה הפת) לחררות קטנות: רצופה בראשיהם. היתה סדורה על ראשיהם והעיסה הזאת לא הספיקה להחמיץ: שמש שזפתה. השמש נערה בה עד שנאפית יפה וכך אכלוה מצה: תופיני ששים ואחת במשטר. מן העוגות הללו אכלו ס"א סעודות על הסדר (עי' רש"י שמות טז, א): טעמו. טעמם היה טוב: וארחו. אכלו, מלה"כ (מ"ב כה, ל) וארחתו ארוחת תמיד: בשיור המנטר. בזה השיור שנשאר להם מן המצות והמרורים ושמרוהו בידיהם: עד לחם משמים המטר. עד יום ט"ז אייר שאז התחיל המן לרדת להם. וזה היה כדרך נס ובאמת לא הספיקה העוגה אפי' לג' ימים כנ"ל:

ראשונים. שמרים נמת יהי לאחרונים: ומה שהיה בראשונה הוא שיהיה לאחרונה. כשמע מצרים תשמיע לצרים: חזן הצנח ותצרח ותצלח תרכב תתמע ותתקף על עם. נורא ומרום וקדוש:

ובכן ויהי בחצי הלילה:

סימן א״ב. מחברו ר׳ ינאי (ונמצא בסיומו אוני פטרי רחמתים סמסם (מסס).

אז רב נסים הפלאת בלילה. בראש אשמורת זה הלילה. גר צדק נצחתו כנחלק לו לילה. ויהי בחצי הלילה: דנת מלך גרר בחלום הלילה. הפחדת ארמי באמש לילה. וישראל ישר למלאך (נ״א לאל) ויוכל לו לילה. ויהי בחצי הלילה: זרע בכורי פתרוס מחצת בחצי הלילה. חילם לא מצאו בקומם בלילה. טיסת נגיד חרשת סלית בכוכבי לילה. ויהי בחצי הלילה: יעץ מחרף לנופף אוי הובשת פגריו בלילה. כרע בל ומצבו באישון לילה. לאיש חמודות נגלה רז חזות לילה. ויהי בחצי הלילה: משתכר בכלי קדש נהרג בו בלילה. נושע מבור אריות פותר בעתותי*) לילה. שנאה נטר אגגי וכתב ספרים בלילה. ויהי בחצי הלילה: עוררת נצחך עליו בנדד שנת לילה. פורה תדרוך לשומר מה מלילה. צרח כשומר ושח אתא בקר וגם לילה. ויהי בחצי הלילה: קרב יום אשר הוא לא יום ולא לילה. רם הודע כי לך היום אף לך הלילה. שומרים הפקד לעירך כל היום וכל הלילה. תאיר כאור יום חשכת לילה. ויהי בחצי הלילה:

ובכן כל מחמצת לא תאכלו:

סימן ע״פ א״ב והוא רשות לפ״ץ.

אבא בחיל להתיצבה. במעמד פני תבה. גשתי לרומם ולשגבה. מרשות דגול מרבבה: הדול קוני אקשיבה. ובחקר דתו אתישבה. זאת לדעת אחשבה. מטעם חכמי ישיבה: טען עולם אמליכה. יהבי עליו אשליכה. כרש לפניו אתהלכה. לפתוח בדבר הלכה: מלת פי גרושה

*) נ״א בעתותי לילה וכ״ה בסיום אוני פטרי רחמתים וכ״ה דעת בעל עבודת ישראל.

עיון תפלה

במעמד פני תיבה. תיבה היא מקום מעמד הש״ץ בלשון התלמוד (ברכות ל״ד א׳) העובר לפני התיבה, ובתענית (ט״ו א׳) מוציאין את התיבה לרחובה של עיר: גשתי. הגשה לתפלה כך מה דאת אמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא (בראשית רבה פמ״ט סי׳ ח׳): הדול קוני אקשיבה. אשמיע לפני שאטר תהלת קוני. במקרא השמע הקשיב יוצא לשני והפייטן עשהו יוצא לשלישי: טען עולם אמליכה. אתיעץ עם הקב״ה הטוען עליו את כל העולם כלו: יהבי עליו אשליכה. מלשה״כ (תהלים נה, כג) השלך על ה׳ יהבך, ויהב הוא משא (ר״ה כ״ו ע״ב): מלת פי גרושה.

סימן ע״פ א״ב.

אז תשע מכות היו ארונים קשה. אשר בם סכרת גוי לבו מקשה: בעזוז מלך עז היתה מכה עשירית. אשר המשלת בנגשי בני נפה עשירית: גדישת בכורות היתה תכליתם. אשר שתה אפך על תכליתם: דנת לפניהם את אלהיהם. וגם צורתם הפלת באהליהם: הכית כל בכור לכל ראש משפחה. בכור לאיש ואשה בכור לעבד ושפחה. ובכור לבהמה ובכור לכל דבר. בבית ובחוץ הבר שת לכל דבר: זעף ונחת נגלית נגוף ורפא. לבכורי צר נגוף ולבנך בכורך רפא: חצות לילה בכן יודוך מודיך. על משפטי צדקך

נוצר חסד אקדישה. סלסל בדת חדשה. מרשות עדת הקדושה: פני ישרים דובר. צחצוח אמרים אנבר. קדמתי לטול בסבר. רשות מרב וחבר: שדי חילי תאמץ. תעדיף קט וקמץ. לבאר בלי שמץ. הלכות בעור חמץ:

מבאר הלכות פסח בקצרה ומיוסד ע"פ א"ב ובסוף חתום יוסף הקטן בר שמואל חזק (והוא רבינו יוסף טוב עלם).

אלהי הרוחות לכל בשר. חק לעמו מסר. והזהירם בכתב מוסר. לבדוק חמץ אור לארבעה עשר: בשעה שאין בני אדם מצויים בשוקא. ואור הנר יפה לבדיקה. אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה. וצריך לברך על בעור חמץ כחקה: גמר מנטרה עד דבתרא. ומיד צריך לבטל השאר באמירה. ולימא הכי כל חמירא דאכא בהדא דירה. דלא חמיתה ודלא בערתיה לבטל ולהוי כעפרא: דאי משתכח לאחר אותה שעה. אינו חייב בבל יראה ובבל ימצא לפשעה. והרוצה אחר בדיקתו לאכול חמץ ולשבעה. מה שמשייר יניחנו בצנעה: היכא דבדק בחורי ביתא. והניח ארבע או חמש רפתא. ואשכח חדא מניהו פחתא. לבדוק מרישא שמא

עיון

אדגר דברים מלאים פיש בהם טעם: סלסל בדת חדשה. נסלסל בהלכות האלה ולחדש בהם דברים: בסבר. בהסברת פנים: תעדיף קט וקמץ. אנא תן יתרון לזה שמעט קט כקמץ יד שאני מקריב לפני האוצר חכני נא שאוכל לבאר בלי מגרעת הלכות בעור חמץ: אלהי הרוחות. פירוש הפיוט הזה לקחתי מפירושו של רבינו שמואל מפלייזא ז"ל כפי המובא ממנו בספר אור זרוע חלק ב' הלכות פסחים סי' ת"ו: אלהי הרוחות לכל בשר. לה"כ (במדבר טז, כב): חק לעמו מסר. באכילת חמץ יש כמה דברים שהם בלתי מפורשים בכתוב בהדיא כגון שיאור וסידוק ומסרו לחכמים בעל פה: והזהירם בכתב מוסר. — והזהירם בכתב שאיסורו מסור לחכמים: אור לארבעה עשר. בתחלת הערב של י"ד: ואור הנר יפה לבדיקה. (פסחים ח,

תפלה

ע"א): לא לאור החמה וכו'. (שם ז, ע"ב): על בעור חמץ. כך פסקינן שם. ואע"ג דאמרינן התם בלבער כו"ע לא פליגי, מלינו כה"ג (ברכות ל"ח ב') דפסקינן הילכתא המוציא אע"ג דבהמוציא כו"ע לא פליגי כדי לאשמועינן חידושא (פרש"י והרא"ש ז"ל): גמר מנטריה עד דבתרא. גמר בדיקתו שומר הפרוסות שמלא עד למחרת, תרגום ממחרת יומא דבתרא: ומיד צריך לבטל. התם הפי"ם דרך רב שאמר (פסחים ו' ב') הבודק צריך שיבטל מיד (בגמ' דילן ליתא תיבת מיד) ולישנא משמע כן מדתני בטול בבדיקה דאמר הבודק צריך לבטל ולא אמר אדם: באמירה. נראה דלאו דוקא דהא אמרינן התם בלב הוי, אלא לפי האורח הפסוק נקטו: לפשעה. התם לישנא דרבנא שם דילמא פשע ולא מבטל ליה: והניח ארבע או חמש רפתא. שמא

ועל צדק אהביך: מכם אצבעך עשית תשע מכות. ידך עשתה מכת בכורות: ימין עזך טבעה: צר וירוממוך הכל. וזרוע קדשך תפדנו ותרום על כל: אל נא וכו' ובכן ויהי בחצי הלילה או רוב נסים וכו' ת"א לעיל.

בהרבה קהלות אומרים כאן ובכן לך תעלה קדושה וכו' ואומרים אדיר דר מתוחים בתפלת מוסף קודם או"א רצה במנוחתנו.

סדר. מיוסד ע"פ א"ב כפול

אדיר דר מתוחים. בחסד כל מלחים. אזן אנקת אגודים. והוציאם מבין החוחים: אז ברב חמלתו. בר ממעון דירתו. ופדה מפרך אמתו. וכנס חבל נחלתו: גם בשבעים עממים. ותמצאו לפניו עצומים. והגדיל במלאכי מרומים. ונפל חבלו בנעימים: בשורו גזר ומקים. שמח בעם

חלדה לקתתה: וכן תנו רבנן בפרקין. דחורי ביתא ונקיקין. עלאי ותתאי
אינן נבדקין. ואמצעים זקוקין: זהרו גג היציע וגג מגדלין. ורפת בקר ומתבן
ולולין. ואוצרות יין ושמן הנעולין. לבדוק חמץ בלי עולין: חור שבין אדם
לחברו. זה וזה בודק עד שמגיע ומבטל שארו. וכן בין יהודי ועובד כוכבים
חיב לבערו. פלימו מקל שמא יאמר העובד כוכבים כשפו וחברו: טענו
המפרש והיוצא בשיירא. ואין דעתו קדם פסח לחזרה. תוך שלשים יום בעי
לבער חמירא. לפני שלשים יום אין זקוק לבערה: ישראל דחמץ אתפקד
לה. וליתה למרה למשקלה. נטרה עד ארבע דחזי לאכלה. שלים ארבע
ולא אתא לנכרי מזבין לה: כשנפלה מפלת על חמץ בערבי פסחים. וכלב
אין יכול לחפש אחריו בטוחים. הרי הוא כמבער לרעים פקחים. וכמה
חפישת הכלב שלשה טפחים: למדו בי מלחי ובי קירי נקובים. ובי תמרים

עיון תפלה

חלדה לקתתה. תרדתם לבית סנדוק: וכן תנו רבנן בפרקין. (פסחים ח' ע"א) ת"ר חורי הבית העליונים והתחתונים (הגבוהים יותר מדאי והנמוכים יותר מדאי, רש"י) וגג היציע וגג המגדל ורפת בקר ולולין ומתבן ואוצרות יין ואוצרות שמן אין צריכין בדיקה ופירש"י מקומות שאין יד אדם מגעת לשם או שאין מחזיקין את החמץ כגון מפותפין או שהבהמות והעופות אוכלין אותו: ונקיקין. כמו נקיקי הסלעים: זהרו. הזהירו: ואוצרות יין ושמן הנעולין. נראה דל"ג שמן דהשמן למה לי נעולין אפי' במסתפק יש קצת לאכילה (יודע הוא כמה שמן צריך ומביאו קודם סעודה. רש"י), ולתקן הלשון הכל נאמר ואוצרות שמן ויין הנעולין וקאי נעולין איין: בלי עולין. אין צריכים לעלות עליהם לבדקן: עד שמגיע. עד מקום שידו מגעת: ומבטל שארו. והשאר מבטלו בלבו: פלימו מקל וספרו. מפני הסכנה: כשפו וחברו. מלשון חובר חבר (דברים יח, יא) כדאמרינן התם הכא ניחא והרגא הוא ומסיק אדעתיה: טענו. חכמים משאו ונתנו כדבר

ובסקו: המפרש. לים: והיוצא בשיירא: למקום רחוק. ובגמ' (שם ו, ע"א) המפרש והיוצא בשיירא קודם שלשים יום (לפסח שעדיין לא חלה עליו חובת בישור) אין זקוק לבער תוך שלשים יום (שחלה עליו חובת בעור מפני דשואלין ודורשין בהלכות פסח ל' יום מקודם) זקוק לבער, ומפרש רבא לא אמרן אלא שאין דעתו לחזור אבל דעתו לחזור בימי הפסח אפי' מראש השנה זקוק לבער, דכי הדר ביה בזמן איסורו עבר עליה והכית שעתא לאו ברשותיה הוא דליבטליה (רש"י): נטריה עד ארבע. שומרו עד ארבע שעות בע"פ שמא יבואו בעליו ויטלוהו. והפייטן יסד כר' יהודה. (שם יג, ב) אוכלין כל ארבע: כשנפלה מפלת. משנה (שם ל"א ב') חמץ שנפלה עליו מפלת הרי הוא כמבוער רשב"ג אומר כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו: וכמה. שם תנא כמה חפישת הכלב ג"ט: בי מלחי ובי קירי נקובים. המקומות הנקובים בשמותם בי מלחי ובי קירי בתי מלח ושעוה שנכנסים שם באמצע הסעודה להביא מלח ונרות: ובי תמרים וציבים. בתי תמרים ועצים: מפני

חשוקים. כיום נטית דק וארקים. תת למו דתות וחקים: גשתי בתוך ענגה
ורבה. אסור והתר להעריכה. לבל אכשל להמרכה. היום בדבר הלכה:
גשתי כשאני אבור. לפשוט בעם צבור. כמכיר ולא כמזהיר בדבור.
להוציא חובת צבור: דהרבת דת כבללה. דרשו והורו חכמי גרן עגלה. והנו
בסדר הנעלה. להכנים יורה קטנה בתוך יורה גדולה: הרה גדולה חשופה.
עושין לה כמין שפה. ובריתה נמצאת חפופה. כמי רותחין גופה: *) הבנת
קשרות ומגיהן. בבלי שני שמשהן. כשופכין מעיר בהן. כך שופכין רותחין
עליהן

*) הדברים האלה כתובים בסוף מס' זבחים דף צ"ה סוף ע"ב בזה הלשון ומה שכתב בגדול של אמה שמתחיל מדיר פשוטה, הכוונה קשורות פי' כך שופכין רותחין עליהן ע"כ. (מג"ס)

תיבים. לבדוק אותם חיבים. וחצר פטורה מפני העורבים: מוצא חמץ בפסח בתוך ביתו. כופה עליו כלי בלי ראותו. ואם של הקדש הוא אין צריך לכסותו. לפי שבדלין מאותו: נפי ופשילי ווורה. דאשתמש בהו חמין חמירא. צריך לגעלינהו ויניח בגו רבא זעירא. ולרבא לעבד גרנפא ולבתתיה בנורא: סכיני דאשתמש בהו חמירא לארוחין. אם אפשר לעשותן חדשים הם משבחין. ואי לא מגעילן ברותחין. ובכלי ראשון הם מצחצחין. ועץ פרור מגעילין ברותחין: עגרו אגני וקציעי דקוניא ופחרא. אף על גב דמפליט להו שפיר. לאשתמושי בהו אסירא. ואף על גב דרויחן ואבא למימר דשליט בהו אוירא. אפילו הכי קיימא אסורא: פתרי*) קדרות אין צריך לפלחא. אבל כשהי לה עד בתר פסחא. וקערות מתחות כי שקיל מדורא עליהו לאנחא.

*) התוס' בפ"ז (עד:) ד"ה ורש רבה כ' וכן פירשתי גם ר בעור חמץ בקרובץ שבת הגדול שיסד רבנו יוסף טוב עלם ע"ש.

עיון תפלה

העורבים. שהם מבערים את החמץ מתוך החצר: מוצא חמץ. שם (ו' א') המוצא חמץ בביתו ביו"ט כופה עליו כלי (שלא יסכח ויאכלנו, רש"י) ואם של הקדש הוא אינו צריך מ"מ מבדל בדילי מיניה (אסי' בחול למוד הוא לפרוש ממנו, רש"י): הלכות הגעלה: נפי. כלי ברזל מנוקבים ככברה: ופשילי. סלים המקולעים מחוטי ברזל, ודומה לו (כלים פט"ז מ"ב) בסילי קופת גל"ים: ווורה. קלחת: חמירא. תרגום של שאור (שמות יב, יט) חמיר, ולאו דוקא שאור אלא אפילו חמץ שתרגומו חמיע צריך הגעלה ומשום שהחרוז כתב חמירא: צריך לגעלינהו. להפליט האיסור הנבלע בתוכו ע"י מים רותחין, מלשון שורו עבר ולא יגעיל (איוב כא, י): ויניח בגו רבא זעירא. ירתיח המים בכלי גדול ובהיותם רותחים יניח שמה כלים קטנים והמים יפלטו את האיסור הנבלע בשטים: ולרבא לעביד גרנפא. שפה לפיו מטיט כדי שילכו המים הרותחים גם על שפת הכלי הגדול ובגמ' (ע"ז ע"ו ע"א) יורה קטנה בתוך יורה גדולה יורה גדולה מאי ת"ש דההוא דולא דהוה בי ר"ע אהדר ליה גדנפא וכו' אפומיה ומליה מיא וארתחה: סכיני דאשתמש בהו חמירא. הסכינים שנשתמשו בהם בחמץ: חדשים הם משובחין. בגמ' (פסחים ל' ע"ב) א"ל רבינא לרב אשי כי סכיני בפסחא היכא עבדינן להו, א"ל לדידי חדתא קא עבדינן וכו' כעין חדתא קאמינא קתייהו בטינא ופרזלייהו בנורא והדר מגעלינן לקתייהו ברותחין והילכתא אידי ואידי ברותחין (בין הקתא ובין הברזל) ובכלי ראשון: ועץ פרור. כף גדולה שמגיסין בו הקדירה (רש"י): עגרו. הורו החכמים ואות העי"ן לחן את הסיימן לשתמש במלה זו, ואולי הוא מלשון אענדנו עטרות לי (איוב לא, לו) כלומר החכמים עטרונו בהלכה זו, כי התורה מעטרת את לומדיה עטרת תפארת כמו שנאמר (משלי ד, ט) עטרת תפארת תמגנך: אגני. מיני כלי חרס מלשון וישם באגנות (שמות כד, ו): וקציעי דקוניא ופחרא. קערות של חרס המטופים עופרת (גלאזירט), וקציעי כמו עצי (שיסעל) במגילה (ז' ע"ב) קרינו לי שתין עצי דשתין מיני קדרה: אף על גב דמפליט להו שפיר. אע"פ שהגעילן היטב: לאשתמושי בהו אסירא. אסור להשתמש בהם בפסח כדאמר התם (פסחים ל' ע"ב) התורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם: ואף על גב דרויחן וכו'. שם מהו דתימא כיון דרויחי שליט בהו אוירא ולא בלעי קמל"ן: פתר קדרות. קדרות של חרס דלא מהני להו הגעלה לפסח והייתי אומר שישברם כרב (שם ע"א): אין צריך לפלחה. כשמואל דאמר לא ישברו אלא משהי להו לאחר זמנו ועביד בהו בין במינו ובין שלא במינו. לפלחה מלשון יפלח כליותי (איוב טז, יג): וקערות מיהרות. לשון רבינו שמואל מפלייזא „לפי דעתי

עליהן: הגבית כלן וצחצוחן. מעץ ואבן שרין בהדחן. ומחרס מצוה להוניחן. עד לאחר הפסח יכול להניחן: ושמוש סכין ועניגו. מדיחים אותו לתקנו. בכלי ראשון תקונו. כה הגעלתו ובחונו: ולבון ברזל באור בגלשון. לטהרו מכל דפשון. וקתא בחמין נצורי כאישון. והלכתא כלו ברותחין ובכלי ראשון: וזקוק עץ פרור ותשמישו. בכלי ראשון צבמו. ברותחין הגעלת קשושו. כבולעו

ובורמי דגללא שרין בהדחה: צעי דמשתי בהו חמרא בשאר יומי. כבית שאור שחמוצו קשה דמי. ואי אקראי אותיבה ולא אשתהי עמה. לא אשתמש בהו שפיר דמי: קטוף ביין ושמן עבידין. מלמילש בהו לילי קמאי קפדין. ואמהן דלא טבילין ועבדין. דלא למילש בהו הוא הדין: רקיקי מצות עושין זכר לעגון. ולשמן צריך לשמרן מחמוץ כהגון. וחרש שוטה וקטן אין לשין דילמא ישגון. אף על גב דאפיה ישראל בר דעה לא יתהגון: שנו שאין לשין כבת אחת למעלה מחמשת רבעים קמח וכן לחלה. והן ביצים כמנין חלה.

עיון תפלה

תפס הפייטן לשון הלכות גדולות שכתבו דקערות שמשתמשין בכלי שני כי שקיל מדודא ויהיב עלייהו שפיר דמי, וכבר פרשתי שצריכין כלי ראשון לפי שמולכין בהם מן המחבות הגדולות וגם מכסין בהם לפעמים רבת הקדרה. וצ"ל דה"ה כי שקיל מדורה בר"ה דקי"ל דאפי' קדרות אי הוי הסיקן מבפנים היו מותרות ומפני שהסיקן מבחוץ חיישינן אי עביד להו היסק מבפנים חייס עלייהו והקערות כל הרם הן מלוטח ורחבות והסיקן מבפנים כמו מבחוץ וליכא חיישא עלייהו, והו הסירות כי שקיל מדורה של אש ונותן על הקערות של חרס הוב: ובורמי דגללא. כלים הנעשים מאבן היה מלה"כ נדבכין די אבן גלל (עזרא ו, ד: שרין בהדחה. לשון הרמ"ה ,ופליאה היא להתירן בהדחה, וצ"ל שהפייטן תפס הדחה מפני כתרה שלו, וגם בתוספתא דוכחים מליט וכלי אבנים אין צריכים מריקה ושטיפה אלא מדיחן והיינו מגעילן כמו קדשים קלים דאמר ר"ה אין טעונין ומריקה והשטיפה אלא מדיחן שנותן שעה ומדקאמר שנותן שעה א"כ היינו הגעלה, וממריקה ושטיפה דצונן ממעט לנו דהיינו לאחר ההגעלה, וכך הפירוש גבי כלי האבנים, ובתוספתא דע"ז פרק בתרא שונה מדיחן בחמין" עכ"ל: צעי דמשהי בהו חמירא בשאר יומי. הקערות שעתנין בהם שאור כל השנה והיינו אגב דמחווא דאמר רבא כתם הואיל ותדירי למילש בהו חמירא ומשהו בהו חמירא כבית שאור שחימוצו קשה דמי: ואי אקראי אותיביה. ואם במקרה יית שאור בתוכה הלכות אפיית המצות: קיטוף ביין ושמן. קטוף הוא טיחה על פני המצה, ותופס הפייטן כר"א ור' יהושע (פסחים ל"ו ע"א) שאכלו מצה שמלוטם בדבש ממשה רב, או שמא ס"ל כתנא דאמר כתם אע"ס שאין לשין בו מקטפין בו:

מלמילש בהו בלילי קמאי קפדין. היה נמנע של מצוה דבעינן לחם עוני: ואמהן וגו' ועבדין. עבדים כנענים ושפחות שלא טבלו ולא נכנסו לקדושת ישראל אין להם לעסוק באפיית מצת מצוה דאין זה שמור לשם מצה כדאמרינן (גיטין כ"ג א') עכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד: רקיקי מצות. מצות דקות: זכר לעגן. שהיינו מקושרים במצרים בעבותות העבדות, וראה ביאורו בהגדת פסח על פיסקא כהא לחמא: ולשמן צריך לשמרן מחמוץ. תרתי בעינן שצריך לשמרן מחמוץ וצריך לשמרן ולעשותן לשם מצות מצה: אף על גב דבאפיה ישראל בר דעה. אע"פ שעומד על גביו ישראל בן דעת ומשגיח עליו שלא ישגה — אין נכון כן לכתחלה, וכמו בשחיטת חולין שאין ליתן לכתחלה לחש"ו לשחוט ואפי' באחרים רואין אותן שמא לא ישגיח היטב ויקלקל, כ"ה גרסת רבינו יעקב מאורליינש ז"ל, ומסיק דאע"ג דבגם מועיל אפי' לכתחלה (גיטין כ"ג ב') ולגבי שחיטה דיעבד מ"מ לכתחלה החמירו משום חומרא דחמץ. ורבינו שמואל מפלייזא גרים אע"ג דאפייה ישראל אע"פ בעקר השמור מן האפיה וישראל הכה אופה אעפ"כ בשעת לישה כמו כן צריך שמור גדול והא סבירא דעיקר השמור בשעת הלישה, עכ"ל. ועי' סוגיא דפסחים (מ, ע"א): שנו. חכמים: שאין לשין. מימרא דרב (פסחים מ"ח א') קבא מלוגלא לפיסחא וכן לחלה, ופרש"י שלא ללוש יותר כדי שיוכל לשמרו מן החמוץ: וכן לחלה. נתן שיעור עיסה נתי כל ימות השנה להתחייב בחלה (רש"י): והן ביצים כמנין חלה. מ"ג ביצים, והש"ך ביו"ד סי' שכ"ד סק"ב מנקט רמז בתיבת חלה גם להחמם בילה ודבריו נפלאו ממני וצריכים ביאור:

כה פילטו: ולפו חכמים בשעונם. קדרות חרם בשברונם. והתירו במחיצות מן העין לטלנם. עשות בהם אחר הרגל בין במינם ובין שלא במינם: תנור קדרי נפה ושפוד ופטילה. מעיות הן כלם בהגעלה. מאני דקוניא בפתרא משולה. מתרין הן בהדחה כבורמי דגללא: חיוב כלים הרי הן נקוחין. ומאסון מקצותיהן. וכבת הן מונחין: תמו הלכות הגעלה ברוחתין: טעמי

והעמר מכה לה. והאשה לא תלוש אלא במים שלנו הלילה: תמימים שנו במשנה המהללה. מי תשמישו של נחתום ישפכו מפני שמחמיצין קלה. ואמרינן שדי להו במקום מודרן דלא ליתי בהו לידי תקלה: תמו הלכות בעור והנעלה: תתום שם המחבר יוסף הקטן בר שמואל חזק יין כי יתאדם. למצוה הוא מקדם. לצאת בו חובת ידי אדם. אם אין קונדיטון ומבשל נגדם: וארבעה כוסות הללו צריך שיהא (בהן) כדי רביעית בלי יקלו (נ"א יקללו). אחד אנשים ואחד נשים אלו כאלו. ומחלקין לתינוקות קליות ואגוזים כדי שישאלו: סתם שהנשים צריכות לאמצה. בכל מלי דפסחא בלי שמצה. אף על גב דמצות עשה שהזמן גרמא בם לא נמצא. שבכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה: פרשו בשפה נדיבה. מצה ויין צריך הסבה. מרור אין בו כן חובה. ומבעי לה לכסכוסי טובא: הסבת ימין הסבת אינה. ולא עוד אלא שמא יקדים קנה לושט ויבוא לידי סכנה. פרקדן לא מן השבנא. ואשה אינה צריכה ואם חשובה היא נדונה: קמי אב מסב הבן בריצה. תלמיד בפני רבו אינו ראוי לפרצה. אבל בשוליא דנגרי

עיון תפלה

והעומר מכה לה. דהעומר הוא עשירית האיפה ואיפה שלשה סאין וסאה ששה קבין וקב ארבעה לוגין ולוג ששה ביצים הרי דהאיפה תל"ב ביצים והחלק העשירי ממנו שהוא עומר מ"ג ביצים וחומש ביצה, ושיעור לחם הוא עומר שנאמר (שמות טז, כב) לקטו לחם משנה שני העומר לאחד ואסיקנא לחם הבא מלחם נמי דכתיב גבי חלה (במדבר טו, יט) והיה באכלכם מלחם הארץ וגו' חלה תרימו: שלנו הלילה. הוסיף תיבת הלילה לאפוקי משעותם של בני הסוגיא דסברו מיא דידן (פסחים מ"ב א'), וטעם הדבר פירש הר"ר חיים כהן משום דאמרינן (שם צ"ד ב') חכמי אוה"ע אומרים בלילה חמה מהלכת מתחת לארץ ומחממת המעינות לפיכך צוננין עד הבקר ומצננין בעמוד השחר, וכתב בה"ג נהוג מיא למימלי ביני שמשי וכוכבי כדי שירד עליהם הטל וינשבו יפה: במשנה המהוללה (שם מ' ע"ב): ואמרינן שדי להו וכו'. (שם מ"ב א'): תמו הלכות בעור והנעלה. ונירף בהדייא הלכות אפיית המצות בתכלית כל ההלכות האלה אחר נתרחק מן החמץ: הלכות הבנת הסדר: יין כי יתאדם למצוה הוא מקדם. כר' יהודה (שם ק"ח ע"ב) דאמר צריך שיהא בו טעם יין ומראה אדום: קונדיטון. משקה בתערובת סממנים בירושלמי (שקלים פ"ג ה"ב) מהו לצאת בקונדיטון מדתני בר קפרא קונדיטון כיין כדא אמרה יוצאין ביין קונדיטון: ומחלקין לתינוקות קליות. פרש"י (שם ק"ט א') קלי חטים ושנים דחדש אסור מדין בלילה הראשון: צריכות לאמצה. צריכות להתאמץ ולקיים כל הלכות פסח בין הל"ת ובין העשה: שבכל שישנו וכו'. (שם מ"ג ב'): מצה ויין צריך הסבה. (שם ק"ח א'): ומבעי ליה לכסכוסי טובא. צריך לגמוע המרור הרבה עד שירגיש טעמו כדאמרינן התם (קט"ו ב') בלע מרור לא יצא משום דבעינן טעם מרור: הסבת ימין וכו' ולא עוד וכו'. לשון הגמ' שם (ק"ח א'): פרקדן. הגשתן על גבו: ואשה. אבל בעלה: בריצה. בשמחה: לפרצה. לפרוץ מדת דרך ארץ: בשוליא דנגרי. תלמידו של נגר שמלמדו אומנות:

דת מוסר. מהם בלי לחסר. בדיקת חמץ לנו נמסר. מאור לארבעה עשר: טיבת גפן בוקקה. אין בודקין לחמה ואבוקה. כי אם לנר דלוקה. שהנר יפה לבדיקה: ידועים בארו לאמץ. המתחיל לבער חמץ. מברך כזאת באמץ. ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על בעור חמץ: ישראל אומתי מצוה עליהם. לבדוק ביושר נויהם. עשות פקוד רקמיהם. כשבני אדם מצוים בבתיהם: כגי בית עליונים ותחתונים. לבדיקה אינם מוקצים.

צָרִיךְ לְהָסֵב בִּמְרוּצָה. וְהַשַּׁמָּשׁ שֶׁאָכַל כְּזַיִת מַצָּה כְּשֶׁהוּא מֵסֵב יָצָא: מְטַגְּנוֹ לַחֲשׂוֹף מַצָּה בְּלֵילֵי פְסָחִים. כְּדֵי שֶׁלֹּא יִישְׁנוּ הַפִּרְחִים. וְחַיָּבִים בָּרֶגֶל לִהְיוֹת שְׂמֵחִים. בַּמִּקְדָּשׁ בְּבָשָׂר וְהַשְׁתָּא בְּיַיִן רְקוּחִים: נָשִׁים חַיָּבוֹת לְשַׂמֵּחַ וּלְהַדְרִין. בְּבָבֶל בְּבִגְדֵי צִבְעוֹנִין. בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּבִגְדֵי פִשְׁתָּן הַמְּלֻבָּנִין. וְהָאֲנָשִׁים בְּיַיִן מִתְעַדְּנִין: בְּעֶרֶב הַפֶּסַח סָמוּךְ לְמִנְחַת רִאשׁוֹן. לֹא יֹאכַל אָדָם עַד הָאִישׁוֹן. וּבְבוֹאוֹ מִבֵּית רַחֲשׁוֹן. מוֹזְגִין לוֹ כּוֹס רִאשׁוֹן: רִאשׁוֹן מְבָרֵךְ עַל הַיַּיִן. וְאַחַר כָּךְ קִדּוּשׁ וּזְמַן וְאֵינוֹ אוֹמֵר גַּם עֲדַיִן. שֶׁצָּרִיךְ לְאָמְרוֹ בָּאַגָּדָה וְרָאוּי לְכָפְלוֹ אַיִן. וְשָׁתֵי וּמָשֵׁי יָדֵיהּ וְאֵינוֹ מְבָרֵךְ (נ"א וּמְבָרֵךְ) עַל נְטִילַת יָדָיִם. שָׁקֵיל גַּרְגִּירָא אוֹ כַּרְפְּסָא אוֹ כֻּסְבַּרְתָּא אוֹ חַסָּא*). וְטָבֵיל בַּחֲרֹסֶת וִיבָרֵךְ בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה. וְכַד

עיון תפלה

והשמש וכו' יצא. לשון הגמ' שם: מטגנו. תרגום: לחשוף מצה וכו'. שם (קי"ט א'): הפרחים. הקטנים מלשון פרחי כהונה (יומא י"ט ב'): במקדש בבשר. שם: ביין רקוחים. מלא"כ (שה"ש ח ב) אשקך מיין הרקח: נשים חיבות. פסחים שם: סמוך למנחת ראשון. נראה שכונתו סמוך למנחת יום הראשון של פסח, אבל ביום הראשון סמוך למנחת יום השני לא מיירי, וקרי לה מנחת יום הראשון אע"פ שהיא מנחת ערב פסח לפי שהיא סמוכה ליום הראשון, והטעם לפי שסדר הלילה השני אינו אלא מנהגא בעלמא דהא אנן בקיאינן השתא בקביעא דירחא, לפיכך לא החמירו בו רבנן שלא לאכול סמוך למנחה אלא כשאר שבתות וימים טובים. ורש"ש מפלייזא מפרש סמוך למנחת ראשון למנחת יום י"ד שקראו הכתוב ראשון כדתנא דבי ר' ישמעאל (שם ה' ע"א) מצינו י"ד שנקרא ראשון שנאמר בראשון בארבעה עשר יום לחדש: לא יאכל אדם עד הראשון. עד הלילה אפי' אם התפלל תפלת מנחה, כדי שתאכל מצה של מצוה לתיאבון משום הידור מצוה: מבית רחשון. מבית התפלה: ראשון מברך על היין. בתחלה צריך לברך בורא פה"ג משום דיין תדיר ותדיר קודם: ואחר כך קדוש. אשר בחר בנו: זמן. שהחיינו: ואינו אומר גם עדיין. אינו מברך שעשה נסים לאבותינו כמו בחנוכה ופורים: שצריך לאמרו בהגדה. ברכת אשר גאלנו שתקנה כדי לומר שירה על היין ויוצאין בה נ"ל ידי חובת ברכת שעשה נסים: וראוי לכפלו אין. ואין ראוי לכפול ברכה על ענין אחד: ומשי ידיה. ונוטל ידיו לצורך טבול ראשון דכל שטבולו במשקה צריך נטילה (ט"ז סי' תנ"ג סק"ו): ואינו מברך על נטילת ידים. משום דלא איפסקא הילכתא אי צריך נטילה או לא ומספק נקטינן להקל. והטעם שהיטבל ככל שאר שנוים שעושים בלילה הזה בשביל התינוקות שישאלו: כרפסא. מפרש בירושלמי רפ"ט דשביעית מהו כרפס שבנהרות ר' יוסי ב"א אמר סיסרוסיליגון (סעטערזיליען) בלע"ז: חסא. נ"א חמא, לנון, קפא דחסא חמא (פסחים קט"ו א') פרש"י לנון: ויברך בורא פרי האדמה. ויכוין בברכה זו להוציא גם את המרור כדאמרינן (שם קי"ד ב') שהיא היכא דאיכא שאר ירקות מברך אשאר ירקות בפה"א ואכיל והדר מברך (בתוך הסעודה) על אכילת מרור ואכיל, כן הוא לדעת הסוברין שהמרור אינו חשוב לדברים הבאים בתוך הסעודה לפטור מברכה, לפי שאכילתו אינה לצורך הסעודה אלא לצורך מצוה, ואמירת ההגדה אינה הפסק לדעתם: וכד אכיל יחצה. ובשעת אכילת הכרפס

וְאֶמְצָעִים לְבַד פּוֹגִים. שֶׁהָמֵץ בָּם נוֹתְנִים: כְּלָל גַּג יָצִיעַ וּמִגְדָּל וְרֶפֶת בָּקָר. וְלוּלִין וּמִתְבְּנִים בְּלִי לְסַפֵּר. וְאוֹצְרוֹת יַיִן וְשֶׁמֶן מִתְרַבֵּר. אֵלּוּ בּוֹדְקִין בְּלִי עִקֵּר: לְאֶמְצָעִית חוֹר בֵּינוֹ וּבֵין קְרוֹבוֹ. זֶה בּוֹדֵק עַד מְקוֹם הַגָּעַת יָדוֹ בְּאָרְבּוֹ. וְזֶה

בודק

*) שקיל גרגירא או כרפסא או כוסברתא או חסא. ראיתי בס' אור השלחן שכ' שיש נפלאות בפיוט זה כי חסא אין כאן מקומו כי מקומו אח"כ אחר ברכת המוציא (אך אמת דאם אין לו אלא חסא סדי הוא נוטלו גם לטיבול ראשון אבל מ"מ יפה הקשה דודאי אין כוונת הפייטן בכה"ג שאין לו כ"א חסא דבכה"ג פסקינן בגמרא וש"ע דמברך תחלה בפה"א גם על אכילת מרור. והפייטן לא הזכיר רק בפה"א). גם המחזורים השתנו מכל ההרוזים שבפיוט הזה שלשה בד' חרוזים. ובית זה אינו כן. לכך כתב שטעות נפל בכל הדפוסים ובמקום חסא צ"ל חמא והוא לנון בל' גמרא (פסחים דף קט"ו א') עכ"ד. והנה אנכי ראיתי במחזור דפוס פיורדא איתא באמת חמא בפנים ובמפרש. ומלא מיפה כוון זה המחבר.

(סג"ם)

אבל יחצה אחת משלש מצות ואין ברכה עמה. מחצה בקערה ומחצה בשלחן להשימה: מושך מהקערה שני תבשילי. דאנון בשרא וכורא צלילי. או נמי גרמא ובשולי. ומגביה קערה וליכא הא לחמא עניא כדה: ומוזגים לו כוס שני מאר בעת האל. וכן הבן מאביו שואל. מה נשתנה מלילות זה ליל. ונומר האגדה עד גאל ישראל: אחר דשתי משי ידה. ומברך על נטילת ידים לחודה. ושרי המוציא על השלמה דעלוי תרתי דידה. ולא אכל מנה אבתי מדי: לוקח פרוסה ומברך לאכול מצה במלל. ובהדי דההיא דהמוציא אוכל וכולל. ומברך בחזרת לאכול מרור וטובל ובולל. והדר אכל מצה ומרור בלא ברכה וכורכן כבת אחת כהלל: חלף לכמה בתי ועבד כי האי גונא עד

עיון תפלה

יחצה וכו'. ולא ימתין בפעולת החצוי עד אחר גמר אכילתו, כדי למהר בהתחלת אמירת ההגדה שזהו העקר בלילה הזה לקיים והגדת לבנך וגו' לפיכך לא יצריך הברכה בפעולות בלתי עקריות: ואין ברכה עמה. פעולת החצוי אע"פ שזה מנהג קדמונינו ז"ל לחצות מצה אחת לשנים כדי לקיים מצות לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה (פס קט"ו, א') וכדי להכין תאוה לאפיקומן ולמנהגא מברכינן, מ"מ לא מצינו שתקנו ברכה על מנהג זה, ומאחר שבחצוי הוא פעולה גרידתא בלא ברכה אפשר לעשותה בשעת אכילת הכרפס, כי אם היו צריכים לברך עליה היו צריכים להמתין עד אחר גמר האכילה, כי אי אפשר לברך בשעת אכילה: מושך מהקערה. ישירם מעל הקערה קודם הגבהתה כדי שלא יהא נראה כמניף קדשים בחוץ: שני תבשילי. אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה: בשרא וכוורא צלילי. בשר ודג צלוים אחר בשולם: גרמא ובשולא. שיהם בשר אחד צלי ואחד מבושל: ומגביה קערה. כדי שיראו התינוקות וידמו בלבבם שמסירים המאכלים מעל השלחן קודם האכילה וישאלו מה נשתנה הרי עדיין לא אכלנו: על נט"י לחודיה. כתב הרש"פ ז"ל שתיבת לחודיה מיותרת ותפס אותה הסייפן לברך אחרו: ושרי המוציא. וכולה, מלשון התלמוד (ברכות מ"ו א'). לישרי לן מר פרס"י ליפנא דשירותא כלומר לפרוס ברכת המוציא: דעלוי תרתי דידיה. כלומר המצה העליונה המונחת על השתים האחרות, ולרבינו שמואל מפלייזא היתה הגירסא „תרתי ידיה" ופירש שיקח המצה בשתי ידיו שמצוה לבצוע בעשר אצבעות כנגד עשר תיבות שבברכה אי נמי כנגד עשר מצות התלויות בתבואה: לאכול מצה. וכן לקמן לאכול מרור. כך היא שיטת הרבה ראשונים שצריכין לברך לאכול מצה לאכול מרור ולא על אכילת מצה על אכילת מרור, וכבר באריתי זה בהגדה של פסח: לוקח פרוסה. היא הפרוסה האמורת לעיל בד"ה וכד אכיל: אוכל וכולל. כורך שתי הפרוסות ביחד ואוכלן: וטובל ובולל. פי' בל החזרת היטב בתוך החרוסת משום קפא (פס קט"ו ב'): והדר אכיל מצה וכו'. פירש רש"י לוקח המצה השלישית ואוכלה בהסבה עם המרור בכלל, וכ"כ התוס' שם (קט"ז א' ד"ה מה דרכו) דר"י היה מברך המוציא על השלמה והדר על אכילת מצה על הפרוסה ובוצע משתיהן יחד, ולכך עושין על השלישית כריכה כדי לקיים מצוה בשלשתן" עכ"ל: חליף לכמה בתי. כשצריך לילך לכמה אנשים שאינם יודעים לעשות הסדר ולהוציאם ידי חובתם — ילך אחר הכריכה ועושה להם כל הסדר עד אחר הכריכה וחוזר

בודק למחצית ארבו. והשאר מבטלו בלבו: לחק יהודי וגוי בחור שהפין. לא יבדוק נמו צופים. מפני סכנת גופים. פן יחשדו לכשפים: מפלת על חמץ עבורו כל נטרדים. והוא כמבער במקום נדוחים. לבל חופשים אחריו נבחים. והפישתן שלשה טפחים: מרהף בשתי שורות. בהכנסת חמץ מתחקרות. ואצרות יין ושמן מסורות. במספק אסורות. ואם בדקן מתרות: גני דגים קטנים. לבדיקה הם מזמנים. ובתי תמרים ועצי אפונים. צריכין בדיקה והם בחונים: נצח בית מלח וצרי גלוים. לבדיקה הם ראוים. והצר פטורים מנה קנוים. שהעורבים שם מצוים: סוף ארבע שעות לבשש.

תָּמָא. וְאַחַר כָּךְ עוֹשִׂים סְעוּדָתָן כָּל־צָרְכָּהּ וּכְזַיִת מַצָּה בָּאַחֲרוֹנָה צְרִיכִין לְבָרְכָה. וְנוֹטְלִין וְלֹא מְבָרְכִין שֶׁמַּיִם אַחֲרוֹנִים חוֹבָה וְאֵין טְעוּנִין בְּרָכָה: זוֹכֵר בַּשְּׁלִישִׁי בִּרְכַּת מְזוֹנוֹ. וְלִשְׁאָר הַבָּתִּים תְּחִלָּה וְטוֹעֵם הַכּוֹס עַד מִשֶּׁלּוֹ אֵינוֹ. וּבָרְבִיעִי הַלֵּל מִצְרִי לְהַתְנוֹ. בַּל יִטְעוֹם כְּלוּם בְּאִישׁוֹנוֹ: קִמְעָא לִשְׁתּוֹת מַיִם יִכָּנֵס. אִם חוֹלֶה הוּא אוֹ אִסְטְנִיס. וּבָעֵי לְמִשְׁתֵּי חַמְרָא מִשּׁוּם אֹנֶס. לוֹמַר בַּחֲמִישִׁי הַלֵּל הַגָּדוֹל יִשְׁתַּנֵּס:

חֲסַל סִדּוּר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ. כְּכָל־מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ. כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסַדֵּר אוֹתוֹ. כֵּן נִזְכֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ: זָךְ שׁוֹכֵן מְעוֹנָה. קוֹמֵם קְהַל עֲדַת מִי מָנָה. בְּקָרוֹב נַהֵל נִטְעֵי כַנָּה. פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה:

וּבְכֵן וּלְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

כוונת הפיוטן לבאר בקיצור מופלג טעמים על חוקת הפסח ומצותו.

סלוק

אֵין עָרוֹךְ אֵלֶיךָ לְהַגִּיד וּלְדַבֵּר. חֵקֶר פֶּלֶא נִסָּךְ לְהָבִין וּלְסַבֵּר (נ״א וּלְסַפֵּר). מַה יָּקָר חַסְדְּךָ מֵבִין מִצְעֲדֵי גָבֶר. בְּאֵר עָמְקוּ מַחְשְׁבֹתֶיךָ נוֹתֵן הַעֲצֻמוֹת וָעֹז לְהִתְגַּבֵּר.

עיון תפלה

לסעודתו (בג׳ ר״י יעבץ ז״ל בסדורו): וכזית מצה באחרונה. היא כרוסה האפיקומן: באחרונה. זכר לפסח: צריכין לברכה. צריכים לאכל, מלשון התלמוד (כריתות כ״ב ב׳) כריכו ואתא בהדי הדדי: ונוטלין. ידים במים אחרונים: ואין טעונין ברכה. לפי שמים אחרונים אינם אלא מפני מלח סדומית שמסמא את העינים (רמ״ש): זוכר בשלישי ברכת מזונו. על כוס שלישי אומר ברכת המזון: ולשאר הבתים תחלה. אם יצטרך לילך גם לערוך ברכת המזון לשאר הבתים כצ״ל לא יפסיק סעודתו וילך לשאר שאר הבתים בתחלה ולא ישתה עמהם ואח״כ יחזור לסעודתו ויגמור סדרו: וטועם הכוס עד משלו אינו. כשאמר מסרס וכך פשרו ואינו טועם הכוס עד משלו, כלומר שכאשר יסדר הסדר מברכת המזון והלך בבתים אחרים או יחזר שלא לטעום מכוסם עד שיחזור לביתו לסעודתו ולסדרו וישתה משלו: וברביעי. ובכוס רביעי: הלל המצרי. ראה מה שכתבנו בהערה לקריאת הלל: להתנו. מלשון (שופטים ה, יא) שם יתנו צדקות ה׳: בל יטעם כלום באישונו. אחר ד׳ כוסות אסור לטעום שום דבר בלילה הזה כמו שאסור לטעום אחר אכילת הפסח: קמעא לשתות מים יכנס. רק להכנס לשתות מעט מים רפאי: ואם חולה הוא או אסטנס. ואם הוא לחוק לשתות יין ד קא ע״פ מצות הרופאים: לומר בחמישי. או יתחזק לומר על כוס חמישי הלל הגדול: ישתנס. יתחזק: כן נזכה לעשותו. לעשות סדר הפסח בזמנו, ולא קאי על עשיית קרבן פסח, שהרי לא דבר כאן מקרבן הפסח אלא מסדר ליל פסח, אבל בהגדה פירושו כן נזכה לעשות קרבן הפסח בעצמו: אין ערוך אליך. (תהלים מ, ו): מה יקר חסדך (שם לו, ח): מבין מצעדי גבר. לקח מלשון הכתוב (שם לז, כג) מה׳ מצעדי גבר כוננו: מאד עמקו מחשבותיך. (שם צב, ו): נותן תעצמות

וְאַחַר כֵּן לְבַעֵר וְלֹא לְמַשֵּׁשׁ. אוֹכְלִין כָּל־אַרְבַּע וְתוֹלִין כָּל־חָמֵשׁ. וְשׂוֹרְפִין בִּתְחִלַּת שֵׁשׁ: שָׂם יְהוּדִי חָמֵץ אֵצֶל חֲבֵרוֹ. עַד אַרְבַּע צָרִיךְ לְאַחֲרוֹ. בְּשֵׁשׁ שׂוֹרְפוֹ וּבְחָמֵשׁ מוֹכְרוֹ. שֶׁהַכֹּל מְצֻוִּין עָלָיו לְבַעֲרוֹ: עָרֵל שֶׁהִפְקִיד חֲמֵצוֹ לְיִשְׂרָאֵל בְּבֵיתוֹ. וְקִבֵּל עָלָיו שְׁמִירוֹ וְאַחֲרָיוּתוֹ. וְנִגְנַב אוֹ אָבַד חַיָּב עַל פְּרִיעָתוֹ. בְּהַגָּעַת שֵׁשׁ חַיָּב בְּהַבְעָרָתוֹ: עָמַד וְיִחֵד לוֹ מְקוֹמוֹ. וְיוֹצִיא כִּרְשׁוּת עַצְמוֹ. כְּבָאֵר תּוֹרָה פִּרְסְמוֹ. וְאֵין עָלָיו אֲשָׁמוֹ: פֵּרֵשׁ לַיָּם וְיוֹצֵא בְּשַׁיָּרָה. בְּתוֹךְ שְׁלֹשִׁים זָקוּק לְבַעֲרָה. וְקֹדֶם שְׁלֹשִׁים נָמוּ חַכְמֵי יְקָרָה. אֵינוֹ זָקוּק לְפַנּוֹת בֵּית דִּירָה: פָּצוּ לַחְתּוֹר רִפְתָּא יְהֵא נָעוֹר. וְהוּזַר וּבוֹדֵק מְקוֹם בִּעוּר. וְאַחַר כָּל־

ובני אדם בצלך יחסיון ארך האבר. הרבית הגוי והגדלת השמחה לבני עבר. במשל רשע על עם דל לישועתך שובר. ונתאזרת בחנינותיך מפזר ומפרד לכנס ולחבר. ועוררת אהבת ישני חברון שוכני קבר. ודנת דיני קנסות וחבלות על חוברי חבר. והכנעתם בדם וצפרדעים וכנים וערוב ודבר. ושברת ראשי (נ"א ראש) תנין על ריב לא לו מתעבר. כי לפני כשלון גבה ונאון לפני שבר. ומה יעז ציץ השדה וימיו כצל עובר. לגבה מעל גבה מפרק הרים ומשבר. והוא בעל נקמות אלהי המשפט מישרים דובר. ומצמיח ישע לקניו ועמים תחתיהם ידבר: ועלינו הפליא חסדיו ונשא נס. ונקם נקמתנו מכל בעלי אנס. והכניע בזעם וצרה בחורי און וחנס. ומלוש בצק עד חמצתו דנם באונים להקנס. ואזור חלציו חזק ואמץ להשתנס. בקעים ויעבירם וכנד נוזלים כנס. ובארץ לא זרועה אותם כלכל ופרנס. לכן לנו להודות על כל נס ונס: למה פסח בא מן הצאן. שפסח וחמל על קרואי צאן. וכרועה מקבץ טלאים משכם וגאלם מבעלי לצון: ולמה לקיחתו קדם לשחיטתו ימים ארבעה. ונתן למולים, ולערלים נפסל בהיא השעה. כדי שיהיו בידם מצות מצויות להשתעשעה. שכבר בא עת דודים וזמן שבועה. והיו מתבוססים בשני דמים שתצמיח ישועה: ולמה נתינת דמו על המשקוף ושתי המזוזות. שהן שלש מזבחות במקום רואים אותם לחזות. זכר שלש

עיון תפלת

ועז. מלה"כ (שם סח, לה) נותן עז ותעצומות לעם: ובני אדם בצלך יחסיון. מלה"כ (שם לו, ח) ובני אדם בצל כנפיך יחסיון: ארך האבר. לשון הכתוב (יחזקאל יז, ג) גדול הכנפים ארך האבר: הרבית הגוי. מלה"כ (ישעיה ט, ב) הרבית הגוי לו הגדלת השמחה: במשול רשע. מלה"כ (משלי כח, טו) מושל רשע על עם דל: לישועתך שובר. המקוה לישועתך: על חוברי חבר. על מצרים המלאים כשפים: ושברת ראשי תנין. עה"כ (תהלים עד, יג) שברת ראשי תנינים על המים ונדרש על מצרים התנין הרובץ בתוך יאוריו שנשתה גבורתו על ים סוף: על ריב לא לו מתעבר. מלה"כ (משלי כו, יז) עובר מתעבר על ריב לא לו, כי פרעה בלכתו להלחם עם ישראל על ים סוף היה נחשב למתעבר על ריב לא לו אחרי שכבר הוציאם לחירות גמורה מבלי שום תנאי כי לא זכר שום תנאי באמרו קומו צאו מתוך עמי, ולמה זה רדף אחריהם? כי לפני כשלון. (משלי טז יח) לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח: לגבוה על גבוה. להלחם נגד הקב"ה שהוא גבוה על כל גבוה: מפרק הרים ומשבר. לה"כ (מ"א יט, יא): ושונאים תחתיהם ידבר. עה"כ (תהלים מז, ד) ידבר עמים תחתינו: ונשא נס. עה"כ (ישעיה יא, יב) ונשא נס לגוים: בחורי און וחנס. מלה"כ (יחזקאל ל יז) בחורי און ופיבסת, והנס נ"ל כנוי למצרים (ישעיה ל, ד): ומלוש בצק עד חמצתו. לה"כ (הושע ז, ד), כלומר במהירות נפלאה: דנם באונים. במכת בכורות שהם ראשית אונים: והיו מתבוססים בשני דמים. דם פסח ודם מילה: שהן שלש מזבחות. זריקת הדם היתה על שלש המקומות האלה לזכר שלש המזבחות שבנה אברהם אבינו ע"ה (בראשית יב, ז, ח; יג, יח): במקום רואים. כדי שיראו המצרים ויבושו

חמירא כשיעור. תמו הלכות בעור: צווי לישת עסה מגלה. במים שלנו הכילה. וחמין וחמי חמה פסולה. ובמים גרופים נמי לא: צריכות שלש נשים להכניפה. עסוקות בבצק בעין יפה. אחת לשה ואחת מקטפה ואחת אופה: קטן וחרש ושוטה וגוי ארבעתן, כשאור פרשו לישתן. ועבד ושפחה שלא כדת טבילתן. בראשונות אסורות עמתן: קיחת כלים שנים איש איש

מזבחות של־אב המון נרמזות. שבחן וביתאל ואלון מורה נחרזות: ולמה אכילת חמץ לשש שעות. זכר לחפזון שכינה להעביר גזרות רעות. מדלג על־ההרים מקפץ על־הגבעות: ולמה אכילת מצה לחם עני. שלא הספיק בצק להחמיץ. עד שגאלם מעני: ולמה במרור שתחלתו רך וסופו קשה. שמררו תחלה בפה רך ולבסוף בעל קשה: ולמה טבולו בחרסת. זכר לטיט שאשה ובעלה דורסת: ולמה תבלין בתוכו מגבלים במו מלבן. זכר לתפוץ עם לקשש קש לתבן: ולמה שני מיני בשר בצד עוגה. אחד זכר

עיון תפלה

אלופיהם: שבחן ובית אל ואלון מורה. בבראשית רבה סוף פרשה ל״ט שלשה מזבחות בנה אברהם אחד לבשורת ארץ ישראל ואחד לקנינה ואחד שלא יפלו בניו. ותמה בס־ור עבודת ישראל איפה מצאו שבנה מזבח בדן? ולפיכך הגיה בחברון והוא המזבח שבנה באלוני ממרא אשר בחברון (יג, יח): זכר לחפזון שכינה. ז״ל רש״י (שמות יט, ד) ואשא אתכם על כנפי נשרים זה היום שבאו ישראל לרעמסס שהיו מפוזרין בכל ארץ גשן ולשעה קלה נקבצו כלם לרעמסס. עכ״ל, עוד כתב (במדבר י, לג) מהלך שלשת ימים הלכו ביום אחד שהיה הקב״ה חפץ להכניסם לארץ מיד, עכ״ל, עוד כתב (דברים א, ב) מחורב לקדש ברנע מהלך י״א יום ואתם הלכתם אותו בג׳ ימים וכל כך היתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ, עכ״ל, כל זה בכלל חפזון דשכינה עוד מצאנו בחפזון שכינה בנבואת מרע״ה על מכת בכורות, שאמר לפרעה כה אמר ה׳ כחצות הלילה וגו׳ ומפרש הסתמא דתלמודא (ברכות ג׳ ע״ב) בדבר עמו בחצות ואמר למחר כי השתא, עיי״ש בחדושי גרסאות שעל הגליון, ועדיין אין אנו יודעים באיזה חצות אם בחצות ליל י״ד או בחצות יום י״ד, אבל למה שכתב רש״י (שמות י״א ד) „בעמדו לפני פרעה נאמרה לו נבואה זו שהרי משיצא מלפניו לא הוסיף ראות פניו״ עכ״ל, בהכרח היה זה בחצות יום י״ד דהא אמר ר׳ שמעון בן יוחאי במכילתא דבחדש הוא כל הדברים שנדבר הקדוש ברוך הוא עם משה לא נדבר אלא ביום, ורש״י (שם י״ב, א) למד זה ממה שכתוב ויהי ביום דבר ה׳ אל משה בארץ מצרים (שם ו, כח), ופירש לסדר כי השתא בחצות הקרוב דהיינו בחצות ליל ט״ו. והנה ידוע שכל הדברים שדבר הקב״ה עם משה בארץ מצרים היה מדבר עמו מחוץ לכרך וכמו שאמרו שם במכילתא דבחדש הי׳ ד׳ מפני מה לא נדבר עמו תוך הכרך מפני שהיתה מלאה שקוצים וגלולים, ובכל זאת מסר הקב״ה להגיד למשה נבואה זו ולא המתין עד יציאת מן הכרך, והו החפזון דשכינה שהזכיר הפייטן, ולזכר החפזון הזה החסרנו מלאכול חמץ מחצות יום י״ד ומן שחיטת הפסח: להעביר גזרות רעות מדלג על ההרים. בשה״ש רבה פרשה ב׳ סי׳ ח׳ בשעה שבא משה ואמר לישראל בחדש הזה אתם נגאלין אמרו לו היאך אנו נגאלים והלא אמר הקב״ה לאברהם ד׳ מאות שנה ועדיין אין בידינו אלא ר״י שנה אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים ואין הרים וגבעות האמורים כאן אלא קיצים ועבורים מדלג על החשבונות והקצים והעבורים ובחדש הזה אתם נגאלין, וזהו שאמר הפייטן בכדי להעביר הגזרות הרעות שנגזרו להאריך זמני הגלות מדלג הקב״ה על החשבונות הקצים והקצרים: שתחלתו רך וסופו קשה. (פסחים ל״ט א׳): תבלין בתוכו מגבלים. נלושים בתוכו: כמו מלבן. כטיט שעושין ממנו לבנים: זכר לנפוץ עם לקושש וגו׳. שנאמר (שמות ה, יב) ויפץ העם וגו׳ לקשש קש וגו׳ כלה מגבלים בתוך החרסת תבלין הדומין לקש ותבן כקנמון בשם: שני מיני בשר. כמו שאמר לעיל בהלכותיו

במושבו. ללישת עסת פקוד לחשבו. אחת שמקטפת בו. ואחת שמוצנעת בו: רחיצת כלי תשמישו של נחתום נחצים. להכשירן בשל עצים. לשפכן במדרון היות נפצים. מפני שהם מחמיצים: רוע מכת מריתו. לא ילעוס חטים לאספלניתו. לתן על גבי מכתו. מפני שהוא מחמצתו: שמש שאכל כזית מצה. כשהוא מסב ידי חובתו יצא. ויין ושמן ודבש בעסה מתחמצה. בראשונות אסורות אבל בשאר נרצה: שר מצה דומה להררה. שלא בשלה כשורה. ונעשית חומין כשהכסיפה מדורה. תאבין עליה והיא אסורה:

לְפֶסַח וְאֶחָד זֵכֶר לַחֲגִיגָה: וְלָמָּה מַגְבִּיהִים קְעָרָה קֹדֶם זְמַנָּהּ. כְּדֵי שֶׁיִּרְאֶה הַתִּינוֹק וְיִשְׁאַל מַה־נִּשְׁתַּנָּה: וְלָמָּה*) שְׁאָר יְרָקוֹת בָּאִים תְּחִלָּה. לִפְטוֹר חֲזֶרֶת שֶׁל־מִצְוָה בְּרָכָה רְאוּיָה לָהּ. וְשֶׁאֵין לוֹמַר שְׁתֵּי בְרָכוֹת כְּאַחַת שְׁתִיָּה אוֹ אֲכִילָה. וְאִי אֶפְשָׁר לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת כְּאַחַת כְּשֶׁכְּבָר כְּרֵשׂוֹ מָלֵא. וְכֵן בִּשְׁתֵּי מַצּוֹת פּוֹטְרִין מֵחַלָּה לְחַלָּה (נ״א חַלָּה מֵחַלָּה). עַל כִּי אֵין לְשַׁנּוֹת בִּשְׁתֵּי בְרָכוֹת. מְבָרֵךְ עַל זוֹ וְעַל זוֹ וְאֵינוֹ אוֹכֵל עַד שֶׁיִּגְמוֹר שְׁתֵּי בְרָכוֹת: וְלָמָּה אַרְבָּעָה כוֹסוֹת מִצְוָתָן בְּזֶה הַלַּיְלָה. זֵכֶר לְאַרְבַּע גְּאֻלּוֹת שֶׁנִּתְבַּשְּׂרוּ בָהֶם עַם

עיון תפלה

מושך מהקערה שני הכזיתי: לפטור חזרת של מצוה. בברכה שאנו מברכין על הכרפס בפה״א כונתנו לפטור בה את המרור מברכה זו וכמו שכתבנו לעיל בבאור ההלכות, והתוס׳ (פסחים קט״ו א׳ ד״ה והדר) חולקין עליו בזה עיי״ש: ושאין לומר שתי ברכות כאחת. ואם תאמר למאי תקנו לאכול את הכרפס בשביל לפטור בברכתו את המרור יברכו על המרור בעצמו שתי הברכות בפה״א ולאכול מרור? ע״ז שאין מברכין שתי ברכות כאחת. לא על משקין ולא על אוכלין לפי שאין עושין מצוות חבילות (פסחים ק״ב ב׳). ולשיטתו כתב לעיל בהלכותיו שמברך המוציא על השלימה ולאכול מצה על הפרוסה: ואי אפשר לאכל ולשנות כאחת. כצ״ל וכן הגיה הגאון ר׳ חיים ברלין (נר״ו)[ז״ל], וכי זה לאפוקי מדרב הונא (שם קי״ד ב׳) דאמר מברך מעיקרא אמרור בפה״א ואכיל ולבסוף מברך עליה על אכילת מרור ואכיל וקקושיית רב חסדא לאחר שמלא כרסו ממנו חוזר ומברך, וזהו שאמר הפייטן שאי אפשר לאכול מרור ולבסות לאכלו פעם שנית ולברך עליו; והגריעב״ץ בסדורו הגיה באחת בחורת: וכן בשתי מצות פוטרין מחלה לחלה. כן גרים הגריעב״ץ ז״ל בסדורו. וקאי אשתי מצות של מצוה דכתב לעיל בהלכותיו שמברך על השלמה המוציא ועל הפרוסה אכל מצה ואינו מברך שתי הברכות על מצה אחת, לא כשטת ושאר יו״ש שאף שמברך על לחם משנה אינו בוצע ואוכל רק מאחד מפני שצריך לברך עתה ב׳ ברכות ואין עושין [מצות] חבילות [חבילות] לכן מברך על אחד המוציא ופוטר השנית

תְּמִימוּת נָשִׁים בְּמַצַּת פֶּסַח לְבָרְרָה. כַּאֲנָשִׁים בְּקִדּוּם לְשָׁמְרָהּ לְבָעֲרֵי הַמּוֹרָא וּלְמֵיכַל פְּטִירָא. וּלְמִשְׁתֵּי אַרְבַּע כָּסֵי דְּהַמְּרָא: תֵּת מַצָּה וּמָרוֹר וַחֲרֹסֶת בִּסְעוּדָה. לִפְנֵי כָל־אֶחָד וְאֶחָד בַּעֲנִידָה. וְאֵין עוֹקְרִין אֶת־הַשֻּׁלְחָן לְהַעֲמִידָה.
וְנָמוּ כֻּלָּהוּ לִפְנֵי מִי שֶׁאוֹמֵר הַהַגָּדָה:

סלוק וּבְכֵן לְךָ תַעֲלֶה קְדֻשָּׁה כִּי אַתָּה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל וּמוֹשִׁיעַ:

וּבְכֵן כִּי אֵין לְפָנֶיךָ לַיְלָה. וְהַכֹּל לְפָנֶיךָ יוֹם. וְיוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אֹמֶר. וְלַיְלָה לְלַיְלָה בְּעֵת יוֹדִיעַ: וְחֹשֶׁךְ לֹא יַחְשִׁיךְ כָּמוֹךָ. וּנְהוֹרָא שְׁרֵא עִמָּךְ. בְּקָרִים יַגִּידוּ חַסְדֶּךָ. וְלֵילוֹת יְשַׁנְּנוּ אֱמוּנָתֶךָ: וְשַׁחַר וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם וְנֹגַהּ. וְעַרְבַּיִם וְנֶשֶׁף וָלַיְלָה. וְכָל־עֵת וְעִדָּן וּזְמַן וָרֶגַע. יַכִּירוּ נִסֵּי פְלָאֶיךָ. וְיַגִּידוּ אוֹתוֹת

ומופתי

*) שאר ירקות. שברכתן האדמה. ולא מין [שברכתו] בכלל: ראויה לה. דכוי דבר הבא תוך הסעודה שלא מחמתה. ולכן יכוין בהאדמה שמברך על הירקות קודם הסעודה לפטור המרור [שבתוך הסעודה]. והגדה והלל לא הוי הפסק: כאחת. [מדוע] לא יברך על המרור עצמו האדמה ועל אכילת מרור. [משום] שאין לומר ב׳ ברכות יחד. (שאין עושין מצות חבילות חבילות): על שתיה. כמו שאין אומרים שבע ברכות על כוס של ברכה: או אכילה: באחת. בחזרת עצמו לברך עליו קודם הסעודה ולאכלו אלא לשם מצוה, ולכן יש לפטור גם על מצוה שלאח״כ. כי אין נכון לאכלו למצוה אחר שמילא כריסו ממנו: וכן. הוא הדין והוא הטעם כמה שמברך על מצה אחת המוציא ועל השניה על אכילת מצה ובוצע ואוכל משתיהן יחד. לא כשיטת ושאר יו״ק. שלפי שמברך על לחם משנה אינו בוצע ואוכל רק מאחת. אך מפני שצריך לברך [עכשיו] שתי ברכות, ואין עושין מצות חבילות לכן מברך על אחת המוציא ופוטר השניה. ועל הב׳ [מברך] על אכילת מצה ופוטר הראשונה ואוכל מהשניהם יחד. ואין לברך על מצה א׳ תחלה המוציא ולאכול. ואח״כ על אכילת מצה ולאכול עוד ממנה למצוה אחר שכבר מילא כריסו ממנה (מהריעב״ץ):

מגלה. יציאה והצלה לקיחה וגאלה. ולהודות בהם ולתן בם תהלה. לחובטם ארבעה כוסות של יפהפיה עגלה. ובדי לשבר אמת עממות משקצות בנעילה. בארבעה כוסות הכתובים בם שהן כוס התרעלה. וכנגדם להשקותנו ארבעה כוסות של חמלה: ולמה מסבין במטה כבדה וכלולה. זכר לחרות ורבוי ענגי כבוד בתחלה. שכן דרך בני מלכים לנהג כבוד ולסלסלה. שעטרנו קדוש יעקב עטרת מלוכה ותהלה. ובירר להודיע עם מרעיתו להיות לו לעם נחלה. כי לאלהים מגני ארץ מאד נעלה: נעלה בקדשתו מרום וקדוש. כי אלהים קדשים הוא בכל מיני קדשה. דרכו בקדשה. והלוכו בקדשה. דבורו בקדשה. ישיבתו בקדשה. חשיפת זרועו בקדשה. נאה ואדיר בקדשה: הוא קדוש ועמו קדוש וכל משרתיו קדושים. אין כקדשתו. ואין דומה לו. מקדש בקרוביו. ונורא על כל סביביו. ונערץ בסוד קדשים. נשגב ברבבות אראלים. אילי קדש. משוררים ומהללים בשיר קדש. עירין וקדישין. רועשים ומרעישים. בקדש הקדשים. עתים חשים ועתים ממללים. ולבקרים מתחדשים. מקיפים כס המרכבה וקדשת השם מפרשים. ושלוש קדשה לקדוש ונורא מקדישים: ככתוב וכו'

עיון תפלה

ויש שנית לאכל מצה וספר הפסחים ואוכל מפתיהן לאחר פל"ע: יציאה והצלה לקיחה וגאולה. ארבע לשונות הכתובים בריש פרשה וארא והוצאתי והצלתי גאלתי ולקחתי, והפייטן החליף הסדר בשביל החרוז: לחובטם. נמי שהכיר מלשון כי תחבט זיתך (דברים כד, כ): ארבע כוסות. בשמו"ר פ"ו סי' ד' ארבע גאולות יש כאן והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי כנגד ארבע גזירות שגזר עליהם פרעה (עבודת פרך, השלכת הזכרים ליאור, שחיטת הילדים לרחוץ בדמם (שם פרשה א' סימן ל"ד), תבן לא ינתן והכבדת העבודה) וכנגדן תקנו חכמים ד' כוסות בליל פסח. וכונת הפייטן בארבע כוסות ארבע גזרות כמו שיקראו הנביאים לגזרות שיגזור הקב"ה על רודפיו בשם שתית הכוס כמו גם עליך תעבר כוס (איכה ד, כא), קח את כוס היין החמה וגו' והשקיתה אותו את כל הגוים (ירמיה כה, טו), כי כאשר שתיתם על הר קדשי ישתו כל הגוים (עובדיה פ' טז): ארבע כוסות של חמלה. שבראשית רבה פפ"ח סימן ה' וכנגדן הקב"ה משקה את ישראל ד' כוסות של ישועה לעתיד לבוא שנא' ה' מנת חלקי וכוסי (תהלים טז, ה), כוסי רויה (שם כג, ה), כוס ישועות אשא (שם קטז, יג) כוס ישועה לא נא' אלא כוס ישועות: נאה ואדיר בקדושה. שנאמר (שמות טו, יא) מי כמכה נאדר בקדש, ופירשו רז"ל במכילתא שם נאה אתה ואדיר בקדש. וכונת הפייטן בכל אלה שאלת הנשמות כי השרש קדש הראתו הגדלה והפרשה כמו שביארנו בפירוש התפלה בברכת אתה קדוש בד"ה ושמך קדוש, וכמו שאמר רבנו המורה ז"ל שאין דרכו והשגתו כדרכנו: וכן כל בו"ד ואין ישיבתו כישיבת בו"ד ואין דברו כדברו של בו"ד בהשגה מופלאות ואין חשיפת זרועו כחשיפת זרועו של בו"ד אלא נעלה ומרומם על כל ציור גשמי: עתים חשים ועתים ממללים. חגיגה (י"ג ע"ב) מאי חשמל במתניתא תנא עתים חשות ועתים ממללות: ולבקרים מתחדשים. שם י"ד ע"א כל יומא ויומא נבראים מלאכי השרת מנהר די נור ואמרי שירה ובטלי שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך: מקיפין כס המרכבה. מל' התקרבות כמו בתלמוד (חולין פ"ו ע') אין מקיפין בנטע, אין מקיפין שתי חביות (כלים ל"ג כ') כלומר מתקרבים במעלתם למדרגת המרכבה:

ומפתי נפלאותיך המחדש ישועות. ומפליא פלאות. ועשה נוראות. הספר ימים. ומנה עתים: ויומה אלף שנים. ושנותיך לא יתמו. כי הכל כלה. ואתה לא כלה. וכאשר אתה חי כן משרתיך חיים. טהור והם טהורים. קדוש והם קדושים. וקדשה לקדוש מקדישים ומשלשים: ככתוב וכו'

יוצר לשבת ראשון אחר פסח

סס. המחבר מאיר ברבי יצחק

נושע אור ישראל אומתו מיד כובשים . מכור הברזל שמטה מאדונים קשים .
כצפור נמלטה מפח יוקשים : בעבור זאת ראתה עלוף כובשה . אמנה
מדקטין ותורי זהב חבושה . ותרא אויבתי ותכסה בושה : וירא ישראל גדלת
גלילים . מאתים וחמשים נמנים . יקר רוח הקדש הלבשו כחזיונים . גוי צדיק
שומר אמונים : חזן מראש אמנה ירש יש נחלתו . ברכיוני אצאיו חתמו קדוש
מעלתו . ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו . קדוש : אז ישיר דוגמת תחי ועל
השמינית הודות . ראויות לנאה ומשבח מדותיו חמודות . במשל פי אביעה
חידות : הדור גאני וגאיתיו שבח נערף . במתגאים נתגאה ועתיד שרם נהדף .
והאלהים יבקש את נרדף : עזי וזמרת יה האמרתיו מלכות ותפארת מרבה .
יקרתיו והכרתיו בסוד קדושים רבה . דודי צח ואדום דגול מרבבה : חזן מבת
שבח שויתיו במצותיו נויתיו . ארסני כבת מלכים נוהו לויתיו . ולא ארפנו עד
שהבאתיו . קדוש : יי זין עטה כנאה גותן נגדו . לא שצריך כתוב תשובתו
בצדו . כי נשגב שמו לבדו . חבת ישראל גרמה ענין הדמויות . והשם מוכית
מלהרהר בשתי רשויות . משומי עם עולם ואותיות . טכסיסי גבורותיו נצח
במדות נאות . במלחמה גאות מזין ומספיק אפסניאות . שם יי צבאות : חזן מי
ימלל גבורות אל שדי . אין העולם ומלואו לאלהותו כדי . ברכה עד בלי די .
קדוש : מרכבות יוקש מוטות ומשהמטות מלהב מרוץ . סגניות ערבב כשרבב
מעונות לרוץ . הון אדם יקר חרוץ : תהומות כסו בנכנסו טרקת כוי גליך . ירית
חץ בניץ החור גלגליך . צנוריך וכל משבריך וגליך : ימינך לבאי עולם פשוטה
בחסדי אופניך . ארכה תת עשות רצונך צפוניך . ימינך וזרועך ואור פניך :
חזן לבשי עז זרוע מחוללת תנין בקצה . האויב תרעץ ותעטר אדיר בקצה . הגדלה
והגבורה והתפארת והנצח . לקדוש : וברב גאונך תהרוס מול בניך מתגברים .
באלו לנגדך כביכול לעזרתם מתחברים . באו לעזרת יי בגבורים : נמשלו
כארזים כחיות יער עולים . יהרסו בבא מהבנות כקש בעלעולים . ידי חרב מנת
שועלים : וברוח סוף הרקיח מעלפים ערמומית נלקחה . ולעדת קדושים לריתני
בשמים נפקחה . מצולת ים ישים כמרקחה : חזן לב ים כלב האבן עשה . מלבב
תוכן לב בגאלתם יתנשא . רנו שמים כי עשה . קדוש : אמר אויב עומד אחרי
פקטין נאצות להרבות . בן המלך להפוס להמיתו בקרבות . הנה יביעון בפידם
חרבות : פיו לבדו בשפתיו כסיל ונעלם . עשרו וכבודו להוריש עמך כלם . רודך
הטובה נתת להשכילם : נשפת צורר בגאון וחרון סימניו לנקשה . מחמש חמש
בסאסאה בשדתה לעקשה . תריבנה הגה ברוחו הקשה : חזן מלך אדיר לאדיריו
נגלה מסים . ירה אדירים רמה בצול דכים . רבים אדירים משברי ים . קדוש :
מי כמוך קרוביך קדוך רחקיך כפרו בהבלם . ולעתיד בראותך בעלבון בגיד
מהתעלם . אלהים יודוך עמים כלם : רב מחולל כל במדות נוראות . רבות

עשית לאבות ולבנים למלאות. מארץ מצרים אראנו נפלאות: נטית שביל דין משמים ארץ יראה. פרוע לתיבים שכר שיחה נאה. קוני ארץ צדק מלאה: חזן מעצרת אלהי יעקב חיל ועזוז. רכב וסוס נרדם אנגם מלזוז. מלך הכבוד יי עזוז. קדוש: נחית תמכת עולמך בחסד ועז מלוה. על העבודה מתי יתבשם בשנה. עיניך תחזינה ירושלים נוה: שמעו מלכים הגבהת קרן עמך ונרעמים. וברוממך קרנות צדיקים לעד נועמים. יי מלך ירגזו עמים: אז אדום רפתה אחותה בהל ותתית. כתית בנשברת כתית השירה עתית. למנצח מזמור על הגתית: חזן מפני אנינות לוטי לטוי נמעד. יאחזמו רעד ונמסו עמנו כנתועד. רם ונשא שוכן עד. קדוש: תפל יראה ופחד כח צרים להעדיר. ברנה חסידים שבחך להסדיר. יי אדונינו מה אדיר: תביאמו ותטעמו מפאתים וקדמה כשורות כרמים. ולא ינתשו עוד מהר נהלת מרומים. לך מכון לשבתך עולמים: תבת ידידות זכור ידיד לידידיך. קול מהיכל יקמצ מחריביו מורדיך. מקדש אדני כוננו ידיך: חזן מאתת יסוד עולם נקבע במרץ. רומם מקדש בתוספת שנית לתרץ. מלך על כל הארץ. קדוש: יי ימלוך בהיכלך פשטה ביבים תתפש. במלא גויות שם תשב ותחפש. אבירים בעגלי עמים מתרפס: אז מלכות שמים בכבודה תועד. יצדקו ויתהללו בך מיחליך להעד. יי ימלוך לעולם ועד: רומם במלכותך זרע אברהם נאמנך. בני יצחק יחידך ויעקב מאמינך. וכנה אשר נטעה ימינך: חזן מפורש יחוד רז שמך לבאר. הטוב והמטיב יתנחר אדיר ונאור. חיים באורך נראה אור. קדוש: הכל יודוך וכו'

אופן אדוני עוז. בקול מעוז. לנערץ בצבא המלה: בוטים רון. בחך ונרון. לך יי הגדלה: גזורי אש. אזורי אש. עטור עוז ותהלה: דמיונם וחזיונם. כזוהר סובבי חילה: הגות באימה. ובנעימה. בקול ערב וקול מלה: ויעידון. ויעידון. ויגידון אמתך. אין קדוש כיי כי אין בלתך: זהרי גו. מחוץ ומגו. יקדי להבי רשפים: חקוקי הוד. בלב ומאד. תהלתך מטיפים: טוטפי שיר. לו להשיר. בשחרים ובנשפים: ירהטון. ילהטון. לכן נקראו שרפים: כופפים ראש. בחיל לקדוש. ראות הודו לא זוקפים: לבל ילוזון. ולא יחזון כבודך בלכתך. אין קדוש כה': מלאכים. נערכים. להודות לך נצבים: נאזרים. ונגזרים. מנהל נחצבים: סלסולם. וצלצולם. ענות שירות נקצבים: ענודי חן. ולוית חן. שמחים ולא נעצבים: פאר פוצחים. ומנצחים. סביב מכון לשבתך.

אין קדוש כה' וכו': והחיות וכו'

אופן זה אומרים בסיום:

אראלים. וחשמלים. יתנו שיר לשם האל: בטוב הגיון. לצור עליון. הפודה והגואל: וכן יחד. גוי אחד. ברב שבח וברב הלל: יקדישון. וישלשון. קדשתך בכל יום וליל: ואתה קדוש יושב תהלות ישראל: גדודי רום. יבתירום. לך זמר ותפארה: דמות פניהם. ומראיהם. כמראה אש בוערה:

המון

המון קולם. בסלסולם. לך נאזר בגבורה: ושיר פוצחים. ולך שותחים.
ואומרים כי אין כאל. ואתה: זהרי אור. כעין מאור. פני נשר לארבעתם: חצובי
אש. יצוקי אש. וסוסי אש מרכבותם: שמך יברכון. בעת ילכון. לא יסבו
בלכתם: סוד מבקשים. בעת רוחשים. איה מקום כבוד האל. ואתה: מכוסי
הוד. לך סהוד יסהדון. כי אתה צורם: יהודוך. ויודוך. במהללם וטוב שירם:
כגבריאל. קדוש האל. וסנדלפון מספרם: פאר קושר. בתם ויושר. עם השר
מיכאל. ואתה: לך יחד. גוי אחד. תהלתך יעריצון: מחנותם. ארבעתם. למול
כסאך יתחצצון: נוראים. ונשאים. כעין קלל יתנוצצון: זה יעריץ. וזה ימריץ.
וזה יהלל. וזה יסלסל. ואתה: סגלתך. ונחלתך. לך תמיד ישירו: עבדיך.
מעידיך. כבוד זכרך יזמרו: שרפים. בשש עפים. ברום ארץ יפארו: בקול
הדר. לצור נאדר. אשר אילות יחולל. ואתה: פתוכי אש. מסים בשש כנפים.
ברום זבולך: צהלתם. ורנתם. עורכים תדיר למולך: ועם נושע. שב פשע.
יקדישו כבוד גדלך: ארון הכל. כל יכול. גבורתך מי ימלל. ואתה: קרושים.
כתרשישים. קרואים מלאכי האל: רון רוחשים. בעת רוגשים. ואומרים יה
אכתריאל: ועם נדבות. בני אבות. קוראי שמע ישראל: רצה ניבם. מחל
חובם. מעביר יום ומביא ליל. ואתה: שנאנים. ואופנים. סובבים כם מרכבתך:
תהלתך. וחלתך. מעריצים תפארתך: וגוי קדוש. לך שלוש. ישלשון את
קדשתך: המגיך. ובגיך. נצבים כבל שואל. ואתה קדוש וכו׳: והחיות וכו׳

סס במחבר יוסף אהבה

אלהי ימי שנותי כלו בארך גלותי. כלא ולא אצא מצר לרוחתי. עזוב ולא
עזור ואין בי עזרתי. גולה ואין גולה סוד קץ תשועתי. מנודד בלי
מעדר מאסף חרפתי. דבת עם אשמע ומוסר כלמתי. באמור לי איה אפוא
תקותי. אכן כל היום זאת היא שיחתי. חלקי וצור לבבי ותורתי מנתי. איחל ולא
אחל דברו עד היותי. אצפה ולא ארפה ולאל צפיתי. אמר ליי מחסי ומצודתי:
אלהי. עמי ונחלתי שמתי ביד עוברי רצוני. בפשע יעקב זאת אמר צור קוני. לי
צר ותקצר רוחי לעם עני. קלני מראשי ומזרועי קלני. ואניע בראשי אוי לי
מעוני. ואנקמה מאיבי ואבריתם ביד ימיני. אפיר עצת גוים ומחשבותם אניא.
יזמו והעריםו עצה ולא מני. גוטע אזן הלא קול שמעה אזני. יוצר עין הן כל
ראתה עיני. ראה ראיתי את עני. עמי: אלהי. סברי כך שתי ומתי מתאות נפשי.
ואין דורשי. ובלבבי מבות אש. על הר קדשי. ששמם ונות בית. קן אין לה
אמללה קנת. לי זרים אמרים בגדל ובגאות רוח. על רוח תבטחי ותותרי
בשבי כצבי מדח ומה תקות עם נענה. אענה על דבר אמת וענות צדק. ועל
עקר דת וכל יקר שאת. אל פרבו תדברו אלי בני נעות. סורו ממני מרעים
ואצרה מצות: אלהי. עמי פניתי עניתי אל תפלת הערער. נאם יי לישראל

אהבתי נער . ועד זקנה אני הוא אם מזכות נוער . ארע כי יכבד ואבין כי יצער . עיני בכל עיניו ומסטניו אנער . בהר שעיר אסעיר ושער יתערער . לא לך חויר היער כבוד בית היער . צא איש הקדמים מעמים נבער . לחרפות עולם לחמה ולצער . ואל תבא בשער עמי : וקרבתו וכו׳

פיוט — ע״כ א״ב. ונכוף התום יצחק חזק :

אין כמוך באלמים . דומם ושותק למענימים . צרינו רבים קמים . בהוסדם יחד לנרדפנו . איה מלכנם תרפונו . לא שכחנו ולא שקרנו , אל דמי לך : גרושים מן גו נאו . ועמך בפרך דכאו . משנאיך ראש נשאו . דורשי אובות ואלילים . יאמרו אויבינו פלילים . מה היהודים האמללים . אל דמי לך : הבו לכם עצה . פן תהיו לשמצה . הן לריב ומצה . ואם תהיו כמונו . לנו תקרבו ותפנו . לעם אחד והיינו . אל דמי לך : זעקו לוקים ויענו . לא נשוב ולא נעבדנו . שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו : חי וקים גאלנו . אותו נעבוד ונחטבנו . בעת צרה ישועתנו . אל דמי לך : מבוח ילדים הבינו . ברכת הזבח כונו . שמע ישראל יי אלהינו יי אחד וניחדנו . ועל קדוש שמו הרגנו . לנפול בחרב נשינו וטפנו . אל דמי לך : כהנים לזבח עולתם . עקדו ילדים ואמותם . ושרפו באש את עורותם : לזרוק דמי אחיות ואחים . ולקטר אמורי ניחוחים . את הראש ואת הנתחים . אל דמי לך : מערכה גרושה שזופה . כבירה לא קטומה וגרופה . וכל בית ישראל יבכו את השרפה : נופלים לרשפי שלהבת יה . נועדים למחיצת בני עליה . חנניה מישאל ועזריה . אל דמי לך : סחי שמו תורת משה . ותלמוד רבינא ורב אשי . העל אלה תתאפק ותחשה : עמודים וגוילים לאבחות . ואותיות קדושות פורחות . מכתב אלהים חרות על הלחות . אל דמי לך : פסע אויב בזין . ואבד טובי ושם לאין . ויהרג כל מחמדי עין : ציון לפרט וארשת . צרה אל אחותה נגשת . הבינו לפעמי רשת . אל דמי לך : קץ קדוש נחשון . נגע צר באישון . בעשרים לחדש הראשון : רטשו דורשי חמורות . וקלות ושוות גזרות . החקים והמשפטים והתורות . אל דמי לך : שדי קנא לתורתך . לבש נקמתך וקנאתך . ועוררה את גבורתך : גערת חית נובר . בכליון שוד ושבר . אותו ואת עמו בדבר . אל דמי לך : ימינך רהב מחצבת . הרץ גלגלת במקבת . זאת עדינה היושבת : צח ואדום משעיר . גסובה בבליון תסעיר . כאיש מלחמות קנאה תעיר . אל דמי לך : קנת שנית שרידינו . ברבים נקוך תראנו . שלום תשפות לנו : חמול זרויך קדושנו . ורוח נדיבה תסמכנו . קומה עזרתה לנו ופדנו . אל דמי לך : עזרת וכו׳

גאולה — סם כמחבר שלמה

שביה עניה . בארץ נכריה . לקוחה לאמה . לאמה מצריה : מיום עזבתה . לך היא צופיה : השב שבותה . רב העליליה : ואם עשיריה . תהי שלישיה . ותישקל מהרה . ובשרה באליה : רני בת ציון . הנה משיחנו . לעמה

לנצח

לנצח תשכחנו. יי חננו לך קוינו. יי מלכנו הוא יושיענו: לכל תכלה יש קץ.
ואין קץ לפרצי. כלו שנותי. ואין מתום למחצי. שכנתי בגלות. טבועה בבצי.
ואין תופש משוט. אניה להוציא. עד אנה יי. תאריך קצי. מתי קול התור.
ישמע בארצי. שמך בנו נקרא. אל תניחנו. לסח לנצח: מחוצים לחוצים. סובלי
מעמם. בזוים נזוים נתונים למרמס. עד אנה יי. אזעק חמס. זה כמה שנים
עובדים למס. ישמעאל פאריה. ועשו כחתמם. זה יניחנו וזה יקחנו. לסח לנצח:
הקולך זה הקול גולת אריאל. עמדי וצהלי בתולת ישראל. לעת הרשום.
בספר דניאל. ובעת ההיא. יעמד מיכאל. ויקרא על ההר. ובא לציון גואל.
אמן ואמן. כן יעשה יי האל. כימות עניתנו כן תשמחנו. לסח לנצח וכו':

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאלה לבני בניהם: ברוך אתה יי גאל ישראל:

יוצר לשבת שני אחר הפסח

פ"ס א ב וחתום ס יוסף בר שמואל:

ארנן חסדך לבקר. אמיץ כליות חוקר. בכל קצוי ארץ משוטט וסוקר.
ברבוזו מפרק הרים סלעים ועוקר. גבורותיו אשנן בלי שפת שקר.
גבהי דוק מתח ורקע תבל להתיקר. עשה גדולות עד אין חקר: חוו יוקר ספפירו
ברקים. שכן מושבו ארקים. לימים שם חקים. גאוהו ועזו בשחקים. קדוש:
דגול אל נעלם. דברו נצב לעולם. הוא אלהים חיים ומלך עולם. הכין ופעל
יסודי עולם. אמץ וחזק בריתם ומנעולם. והקריש מצוקים בתקון מפעלם. חסד
יי מעולם ועד עולם. יוקר ספפירו: וזמן משרתיו במרומים. וזהר נגה בהרומים.
חשכה וגם אורה יחדו מתאמים. חלקם למשמרותם וגזרה מקימים. טף אפל
לאשמנים ונגוהות לימים. טוב הצפון לישרים הולכי תמים. חשך יכסה ארץ
וערפל לאמים. יוקר ספפירו: ימים הקוה כלם. יבשה להראות השכילם. כגן
בשעלו מדת משקלם. כגם חצים למעלה וחצים שקע במעקולם. למר בכו
תחתונים ליה כי קלם. לרון תהלה התנה תמורת קלקולם. נשאו נהרות יי
נשאו נהרות קולם. יוקר ספפירו: מלך רב מנה. מארץ דשאים להזמינה. נצנים
דשאים הצמיח ממנה. נשוא קל וחומר וגם בתנוב למינה. סמל בריה צאת
בערבוביא לאו כל הימנה. שורק משמר בענביו צר מהם להטמינה. כי ישר
דבר יי וכל מעשהו באמונה. יוקר ספפירו: ערך מאורי מופתו. עששיות ווהרות
בעפתו. פער האחד לרגל ברעו בשפתו. פעלו הושב בראשו ולא רעננה כפתו.
צאת כמין שופר נגזר בו לחרפתו. צדיקים נקראים בו וגם כחברו ליפותו. והוא
כחתן יוצא מחפתו. יוקר ספפירו: קנין ודגים ואנקה. קרין והשריץ עלי ארקא. רמש
ובהמה נפה וגם דקה. רובץ בהררי אלף הטריפו חקה. שת נחש בריח במצולה
עמוקה. שמור עד יפקדנו מדבר בצדקה. בחרבו הקשה הגדולה והחזקה:
יוקר ספפירו: תמונה גבל משבחה. תבנית אנוש בטפיחה. יצרו בכפו היות בדמו

אלמנה, ותמשיל ידו בכל מערבה ומזרחה, סח לא טוב היותו לבדו במנוחה. פרש לו מצלעו היות גפן פוריה, לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה. יוקר ממסיח:

כששה שכלל כל המנזר. רם אתו אין זר. שם קדשו יבורך שבו נאזר. מאומה מדברו אחור לא חזר. יום מנוחה הנחיל לעם מפוזר. אשר בו בצע אמרתו שגזר. לבש ה׳ עוז התאזר. יוקר ממסיח: הכל יודוך וכו׳

אופן זה אומרים בסיסם ובכרן. שם המחבר יעקב:

יחיד ערץ. יסד ארץ. ברוב חכמה ותושיה: ענותו. וגדלתו. מפורסמת וגלויה: נוראותיו. ונפלאותיו. יהודון דרי נשיה: מלאכים. נערכים. להקדישו ברום עליה: ה׳ אלהי צבאות מי כמוך חסין יה: עליונים. ותחתונים. שמו לעד יתמכו: ואופנים. ברננים. כבוד זכרו יפארו: ממעונו. וחביונו. בחיל זה לזה ידברו: ובנעימות. ובתמימות. תהלתו יספרו: ואין בהם. וביניהם. לשון שקר ורמיה. ה׳ אלהי: קדישין רון חוחשים. עם כרובים ושרפים: והם עומדים ומסלדים. וכסא אל מקיפים: במרכבות. לרבבות. למאות ולאלפים: ורגליהם. בכנפיהם. מסתירים ובם עפים: יקדישון. וישלשון. קדשת רב עליליה. ה׳ אלהי: בעת לכתם. לארבעתם. ואופניהם אצלם: ובעמדם. במעמדם. יקומון המה למולם: ושם ידימון. ויעצימון. ארוגיהם ברום עולם: בקדשה. משלשה. כבוד האל מלא עולם: קדוש יענו. קדוש ישנו. קדוש ישלשו שלישיה:

ה׳ אלהי צבאות מי כמוך חסין יה. והחיות, וכו׳:

מאורה שם המחבר שמואל כהן

אומתי שמח ועלזי כי בא עת הדרך. קרוב יום ישעך ופעלת שכרך. הנה מלכך יבא אל שערך: התפתחי ציון מוסרי צוארך. קומי אורי כי בא אורך. אומתי: אילותי שמחתי ערבה וגלה מקום מקדשי. שבת משוש חגי שבתי וחדשי. וסתם רחשי ופס קרבן אשי. אויב דלקני בי נקם כי כחשי. ראית והומת מלכי וקדושי. ותונח משלום נפשי. אילותי: אומתי. מזרות וששמים וכל שטני מזרח. עבודך קבעתי עולם בלי נקרח. אם לא בריתי כתוב הוא ונארח. נחשיתי מעולם לראשון אשר סרח. עת בא אתוי נדברים אשר זרח ממזרח. העלם באפל ובעשור נטרח. וכבוד ה׳ עליך זרח. אומתי: אילותי. מן המצר קראתיך ששני. דלנת קץ והושעת המוני. אף כי עמדה לי זכות איתני. ועתה נטשתני וכלו חשבוני. אפסו עתותי וגם עברו זמני. וכצאן לטבח נתתי ביד מעני. המעל אלה תתאפק ה׳. אילותי: אומתי. ועוד איך אניתך חבת יד מוני. כי אליך השיתו והטבעו אדני. פעלתי לסעך כב טוב מצפוני. שמאל בגלותך אבותיך ימיני. ידעתיך בצר לצמצם שם שכיני. בספר תנחומך העידותי אמוני. יום נקם בלבי באה שנת פדיוני. ועליך יזרח ה׳. אומתי: אילותי. אמנם ידעתי כי חסדך נגר. אבן הייתי בוזה בכל מעבר. ואל מי אשנה ואוכל

להתחבר

להתחבר. אם לקנוי ונרצע דינם ורצע ונשבר. כלו כמה שמשים ואלי לא נשבר. הודיעני קצי מתי אתגבר. קום ועשה כי עליך הדבר. אלהי : אוסתי . לבש עזך וצהלי פאר רקמה אתבשך. מהר אשמיעך שובי שובי לנפשך. מבשרת קול יבא מבשר טוב לחפשך. משמיע שלום תשועת קדושך. גאלך כי חזק מלון בית מקדשך: השתחוי לבוראך בשבתך וחדשך. לא יבא עוד שמשך.

אוסתי : אלהי . לעזרתי חושה וגלה קץ פדעי. עזרה בצרות נמצאת רועי. הנה העת יאתה לך להושיעי. איבי חרפוני שובי לתעתועי. כריתות שלוחך עוד כל תושעי. להם אשיב תשובת מדעי. ואני בי אצפה אוחילה לאלהי ישעי.

אלהי : אוסתי . כמום יום נקם צריך להרעילם. כנבואות כהני בתמה להובילם. הן שבועה לנגדי על ידך לשכלם. העת כי תבא אשיב להם גמולם. נתתיך אבן אוסיף שנית לגאלם. נר משיחי יאיר עמוסי להנחילם. והיה לך יי לאור עולם.

אוסתי . אור חדש וכו'

אולת

ע"ס א"ב

אל אל חי ארנן. בלב ובשר אתחנן. שדי דעה חונן. בעמל יתוני הבט. כי בקצה אחבט. הסר מעלי שבט. אל דמי לך: גברה עלי גלות. בחוסר כל ודלות. בראתי כרום זלות: דכאוני ערב ובקר. זכרך מפי לעקר. בהיכלך בלי לבקר. אל דמי לך: הונוני מוני בתלאה. וטנפוני כרבבת חלאה. ואמרו הנה מתלאה: ומה לכם להעלב. נשכחתם כמת מלב. אל דמי לך: זנחתי עדני תענוגם. משתיהם ופת בגם. וכל מועדי חגם: חי עליך הרגנו. וכלי ריק הצגנו. נפש עליך ערגנו. אל דמי לך: טמנו לנו פח ומוקש. ישור כשך יוקש. עבור ממך להעקש: יעוללו עלילות ברשע. בלי עון ופשע. ממך נוחיל יושע. אל דמי לך: כל שמחה ערבה. אלי גיל בלי לקרבה. רעתנו כי רבה: למה תביט בוגדיך. תחריש כבלעם ידידיך. בהתאפק המון חסדיך. אל דמי לך: מעת היכלי שמם. בדד ישבתי ודומם. כל היום משתומם: נטלו זבחים ועולות. ובטלו עונג היכלות. ועטרות חתנים וכלות: אל דמי לך: סוד סנהדרי ערער. וזקנים שבתו משער. מבית לבנון יער: עדן גהפך לעגן. יבטלו שירי נגן. מבית משתאות מגן. אל דמי לך: פקוד גפן וכנתך. גורל חבל מנתך. כרם חמר גנתך: צור ישעך תמרהנה. גיה אורך תנהרנה. לילה ויום תנצרנה. אל דמי לך: קרית משושך בנה. נשר תית קנה. שנית עמך תקנה: רבה כחול צבאיה. וקים חזון נביאיה. חפת כבוד ומקראיה. אל דמי לך: שית פארה כחתן. להושיבה בנוה איתן. ברבוי מהר ומתן: תשיב מלוכה לבעליה. ונזלך תפרוש עליה. וככלה תעדה בליה. אל דמי לך: שלח מעמך פדות. ונשיר שיר ידידות. כאז בצאתי מעבדות: בים רעיתך בגוות. יצאה חפשי בעליזות. קדוש שבחה על זאת. אל דמי לך: עזרת וכו'

גאולה

שם המחבר שלמה חזק:

שנותינו ספו בבלות ובבהלות. לאור נקוה והנה בוז ושפלות. משלו בנו עבדים

ואנחנו

מעונים בגלות. הושיעה יי כי בך אילות: למען שמך יי עשה לטובה אות. יי עד מתי קץ הפלאות: לקחוני זדים לנחלת אחוזה. אזלת יד ונדם עוזה. הייתי לבוזה לשמה ולמזה. נאלמתי כרחל לפני גוזה. עד ישקיף וירא יי צבאות. יי עד מתי: משל כי ששך עד אשר קדם. לכבני שעיר ויון ופרס. הפיצוני בעילם משך ותידס. וגם עוד ישמעאל הדם וגרס. הרי ששים ואחת וארבע מאות. יי עד מתי: הן כל אלה אם משלו בי. ממך אלהי לא נואש לבי. יען כי אתה אלהי אבי. תשוב תרחם ותרפא כאבי. שכחוני ישועות צרות הבאות. יי עד מתי: חשבון קץ ראשון לאב המון נסתר. זמן קץ שני לירמיה נפתר. קץ השלישי לדניאל נעצר. וקץ הרביעי מכל עין נסתר. ישוטט כל דורש ויחסום כל תר. ונעלם החזון ונעדרו המראות. יי עד מתי׳ נכר׳

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאלה לבני בניהם: ברוך אתה יי גאל ישראל:

יוצר לשבת שלישי של אחר פסח

פ״ס א״ב כפול. וחתום בו שלמה הקטן חזק!

אמיץ דר חקים. אבאר לפי ספוקים. בתוך קהל ועד שומרי חקים. בחיל חיעה אביעה מעשיו החקוקים. גבוהים הרקיע ונטם ומראם תמיד ערתקים. גם יחד יסדה יסודות ארקים. דלק ורבח אורה לישרים ולצדיקים: יוו שפר אמר יבטא. לעליונים כרוק נטה. מבין בחכמה מטה. האר כשלמה עטה. קדוש: המים עולם מלמחות. הכין רקיע מתוחות. ובתוך שמהו חצים בבמי חום להשחות. וחצים בים היותם מלתיחות. רגנו ונשבע לקבל מהם שברות. וזמן נעשים רוחות. בלכתם במשלחות. זרם מים מתחלפים בשרתם לאלהי הרוחות. חשוש וקרח ערך למכעיסיו במפלחות: שבן בם אכזר. ליסר עובדי זר. מחליו שאל להחזר. היותם חלקו גזר. קדוש: טוב כראות נסים. טבועות אדן מכסים. ישום בגער במעמקים ונלגלם במכנסים. יהרו עולם להציפה וגבולם חול השים. כבל פני הארץ אילנות ופרדסים. כגן גן בעדן ומאכל עסיסים. להנחיל אוהביו יש לניני אב עמוסים: שאנו בחול נגרדים. לנאמן עדותו מאדרים. משברי ים מהדרים. המשביח שאון אדירים. קדוש: מאורות וכוכבי רננים. מזרות ועתית בנים. נפח ברוח פיו והכניסם בעליונים. נסתר אין מתמתו ומתחל ענגים. סדרם ברקיע לאותות ולמועדים ושנים. סלה למשל להאיר ימים ואישונים. עליונים לכן משקעם. עבור עושי כונים: שמו להלל בראם. לכלם שמות קראם. מסדר. מוצאם ומובאם. המוציא במספר צבאם. קדוש: פקד מים להשריצה. פורשי אברה ונוצה. צפה ארחותמים להרבות ולהפריצה. צר מהם ומהם לעתיד דיצה. קראו זיז במעופפים לעונג נמצא. קש חושב תותח במתניו שחוצה. רעים כרות עליו וביניהם להתחצה: שאון גדל תנינים. לתוך פיו נתנים. מדורו במים התחתונים. הכינו ליום חתונים. קדוש:

שדי לנפש תאוה . שכן שחקים בנאוה . תבל עשה בכחו להוציא צוה . שפע
נפש חיה זמן ליום חדוה . לעת שוב לבצרון אסירי התקוה . מטיל ברזל גרמיו
דמה והשוה . הוא ראשית דרכי אל הכתב והתוה : שמרו לעתיד לבא . לישראל
עם קרובו . מרעהו אלף מסבו . העושו יגש חרבו . קדוש : הבין קרוץ מחומר ,
קדומה הכניסו לשומר . מכום עשר חפות מללו מגדה טומר . נאור צוהו ועבר
ונתחיב להגמר . חנן בעדו שביעי למקים אומר . ומן מיד לאל שיר וזמר . קדש
לכן שבת להזכר ולהשמר : חוו שומר שבת מחללו . לעונותיו מחול לו . מוטב
ונוח לו . העולם הבא להנחילו . קדוש : חכל יחוך וכו'

ואופן — סס המחבר בנימין

לבעל התפארת . מתקן רום בזהרת . מעצימים אהרת . מלאכי השרת . נותים
לו לתשחרת . כהלכה ומסורת . ואני שחרחרת . תהלה בפי סודרת :
לנקרא ראשון ואחרון . מלך אדירירון . מביעים סלד ורון . ביושר וכשרון . ואתם
מטמרון . פסקון אטמון וסגרון . ואני חבצלת השרון . משתחוה פני ארון : ליה
חוצב להבה . נערץ בסוד קרושים רבה . ועירי מרכבה . וקדיש שלהבה .
מתגברים להקשיבה . קדשה כאחת חטיבה . ואני חולת אהבה . ביושר ערבה :
למפליא פלאות . אדון כל הנפלאות . כתים וחילות . בחדרי היכלות . רועשים
בקולות . נועדים במקהלות . ואני חומה ושדי כמגדלות . תשבחות ותהלות :
לנאמן בבריתו . וקים בשבועתו . מתנטלים מאימתו . מגידים אלהותו . חשמלי
שרותו . מתהללים משאתו . ואני לדודי ועלי תשוקתו . ברוך שם כבוד
מלכותו : תהלות ישורון וכו'

אהבה — סס המחבר משלם

סגלתי . מלוכה אורתיך . ולמאד לבבתיך . רחם רחמתיך . על כף חקותיך .
מבור הצלתיך . ואחרי המשכתיך . אהבת עולם אהבתיך . סגלתי :
דודי . שמך עוז בני . והדרך אור פני . ומקחין טוני . לך רב תחנוני . וכל ימי ושני .
לך ארבה רנני . אליך נשאתי את עיני . דודי . סגלתי : לקחתיך לי בשפר . וחבלך
לי שפר . ומחשב צד הופר . אשר בשמי כפר . והוצאתיך מכפר . וצירי לך
ספר . התנערי מעפר . סגלתי : דודי . מנוסי בעת צרה . לך אגום לעזרה . מאד
נפשי קצרה . בכל אום נפזרה . וקוראים לי מרה . און ועצרה . ולא אוכל להמלט
ההרה . דודי . סגלתי : בחסד וברחמים . באמת ובתמים . אקבצך מעמים . ואשבר
על קמים . ושבים ועלמים . ידון לעולמים . לפני כל הימים . סגלתי : דודי .
רצונך תתן לי . אלי וגם גואלי . ושובב את קהלי . מהרה לגבולי . ושלמו ימי
אבלי . קח שמחת גילי . יי אור לי . דודי . סגלתי : הן אני קשבה תפלתך הערבה .
עד זקנה ושיבה . בנחת ובשובה . וכל מיני טובה . לשיתך לרבבה . מים
רבים לא יוכלו לכבות את האהבה . סגלתי : וקרבתנו וכו'

אופן · ע"ס א"ב ובסוף חתום יוסף בר שמואל טוב עלם

אריות הדיחו סורה. מבית לשבות ועורה. מאין אבקש עזרה: באו כלם בברית. נועצים לב להכרית. מבלי תת שארית. חושה לעזרתי:
גבר תמא ואשמה. אויב מקיף לנשמה. שם נפני לשמה: דבים ואריות נקמו. חפצי קרבתך קמו. מעי בים יהמו. חושה לעזרתי: הרסו מרום הרים. ארצי בזאו גדרים. לשפוך דם ממהרים: ותמיד בתוך לבאות. יחלתי לאלהי הצבאות. הראנו לטובה אות. חושה לעזרתי: זדים מאד הליצוני. כעצב נבזה הפיצוני. מה תתבה נאצוני: חלף זמן ועדן. נגרע עונג ומעדן. ארכו קצים ומועדן. חושה לעזרתי: טמנו פח לנשבה. גלות מאד נמשכה. הנה אימה וחשכה: ידידות משכנותיך ירשו. בנים מנו גורשו. על גבי חרשו. חושה לעזרתי: כזכרי בית מנוחה. מקום זבח ומנחה. מלאתי יגון ואנחה: לאבל נהפך כנורי. מתי אגע בצנורי. ואתה תאיר נרי. חושה לעזרתי: מלך עוזר מפורש. רואה עני ורש. איכה תביט ותחרש: נאץ שמך מתאגדים. לשמש וירח סוגדים. למה תביט בוגדים. חושה לעזרתי: סמר בשרי מפחד. הודי נהפך ונכחד. בהוסדם עלי יחד: ערף מאד מקשים. להניא יחודך מבקשים. יספרו לטמון מוקשים. חושה לעזרתי: פרשו מכמרת מצרים. אויב לוחץ עצורים. ישב במארב חצרים: צור אלהי עולם. למה תחשה ותתעלם. סן להם כפעלם. חושה לעזרתי: קבצו עלי געולים. במרירות אותי מעילים. אהלי אדום וישמעאלים: רבתי עם דמומה. מקוה ישעך שוממה. ימין יי רוממה. חושה לעזרתי: שירות היכל גנוזים. פסו נביאים וחוזים. שבת גאון עליזים: תמיד נשמעה צוחה. נפשי לעפר שחה. ערבה כל שמחה. חושה לעזרתי: ידיבי בוססים בפרך. ורותי נבקה ממרך. ספקתי על ירך: פונה לצור מבטה. בשבט אנוש נחבטה. ראה יי והביטה. חושה לעזרתי: שואגים בקול שועה. מחכים ברית ושבועה. והנה רק זועה: אנא חיש עליצותם. להאזין חין מליצתם. כאז מנוף בצאתם. חושה לעזרתי: טוב סוכך באברה. ונותן מלוכה ומעבירה. בידך כח וגבורה: ערכך השב למאנים. למענך חי וקים מושל בגאות הים.

חושה לעזרתי: עזרת וכו'

זולת · סימנו שלמה

שדודים נדודים לציון תקבץ. מכורים בלא הון תשובב למרבץ. השב עבודת לבושי תשבץ. תרעת שמעת משפחות יעבץ: להודות ולזמר לשמך עליון. אתה תקום תרחם ציון. חיש קל מהרה את פדותנו. למה לנצח תשכחנו. יי חננו לך קוינו יי מלכנו הוא יושיענו: לנויי הארצות תחיש שאת נס. יון תגבר ומתניו תשנס. עדרי תאסוף ופוצי תכנס. תחדש גאלה כמאז ותנס. חושה והשב את שבותנו. למה לנצח: משנאי ידבר עזות בפני. מבקש לאבד תוחלת אמוני. ידבני עד אן תוחיל לעיני. ענותיו הן כתוב בספר חזיוני. כי לא יזנח לעולם יי. ישוב ירחם ויכבוש עונותינו: למה לנצח: השב גרושה. לנחלת ירשה. ופקוד אנושה.

דגל צר ענושה . אבולה בכל פה נתוצה ורטושה . וחדש צדקת אבות שלשה .
שמים חדשים וארץ חדשה . ואז נשורר ברננו . למה לנצח :
בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאלה לבני בניהם : ברוך אתה יי גאל ישראל :

יוצר לשבת רביעי אחר פסח

ע ס א״ב ותשרק פו אמתי :

אשיחה כדברי נפלאותיך . אספרה כבוד מעשה אצבעותיך . בעמידה ארנן פני יושבי ביתך . בריאת עולם לבאר כי אין כאמונתך . גבלת אש ומים לכס שכינתך . גוש ושלג הקפאת לדור בריותיך . דליקת נר ערכת מהוד שלמותיך : אזכור זאת ואנהים . מי אל גדול כאלהים . תומך תקרת גבוהים . יסד הדום ונהים . קדוש : הקבשת מעזיבת בנינים . הבדל עליונים מתחתונים . ולא אבו ברצונים . לפיכך נקראו זדונים . וממעל הורדו בבערת עשנים . ומנת בו ביום עדום כנף רננים . וריבת תפתה הכנת משני דינים . חדשים שנים עשר הבוות כל סרבנים : אמנם על שם שא מים . מיוחס שמו שמים . תקיף קולו על המים . יחיד ומיוחד פעמים . קדוש : מכנס חול לרהבים . מרוד אותם ברביבים . יען אילולי הוא עולם מחריבים . יזמן תדשא הארץ אילנות ועשבים . כונו חמש למינהו בלי צאת מערבבים . כי טוב פעמים בפרשה כתובים . להודיע כי נבראת גן לבני שלשת אהובים : אל אמיץ ותמים . מקולו מים הומים . תהלתו לעד נואמים . יה אדיר במרומים . קדוש : מנה חמה ולבנה . מראה אדם להנה . נתינתם ברביעי ובריתם מראש נתמנה . נמשל משל לבונה בית מיד מדליק בוצינא . סיום יהי מאורות למארות נשתנה : סדר מעמדות לפיכך מתענות בתחנה . על אסכרת תינוקות וגמולי שנה : אין כשליחותם . מי ראה כמותם . תדירים במלאכותם . יודעי מועדי ביאתם . קדוש : פץ השרץ אדירים . פורחים שתים טמאים וטהורים . צפים התיר בשנים בקשקשת וסנפירים . צפרים הכשיר בשלשה זפק וקרקבן ואצבע מיתרים . קים מאוזה ומאוזה לעתיד שמורים . קהל בסעודתם חבורת חברים . רמז רמוז באיוב יכרו עליו חברים : אדון אל שדי . מקדים לעולם די . תמך חלק לידידי . ירתיח צול וזיז שדי . קדוש : שמע עוד לאדמה . שרוץ חיה ובהמה . ששר און בשרידיו ונתיעץ בחכמה . תאר גולם ביפיו הכהות גלגל חמה . תרדמה השפתו תבנית מצלעו לרקמה . תיום מצוה אחת לא יכלו לקימה . תחת כן גרמו ליום תולעה ורמה : אדם בל ילין ביקר . מגן גורש והפקר . תמור כי מעקר . נגב ויען כי שקר . קדוש : אמץ יום מימים . אחד אותו לתמימים . מעין עולם הבא עניניו מסימים . מכפל בלחמו וענש ואזהרתו ושיריו הנעימים . תכלו בחבל משנה בכבוד מטעמים . תענוג בלבוש משי ומנוח לעגומים . יהי לנו מורשה לעולמי עולמים . אספר קצת פעולותיו ארבע רשיותיו . שתים שהן ארבע יציאותיו . שלשים ושש אזהרותיו . ארבעים

חסר

חבר את אבות מלאכותיו. להודיע לכל בריותיו. ששקול בכל מדותיו. קדוש:

הכל יודוך וכו'

אופן

שם המחבר יעקב:

ידודון ידודון שנאני שלהבת. עם פתכים ותופים מהסק ארבת: קרנותם. וזיו פניהם. כזיו וזקת שלהבת: יקדישון. וישלשון. עם אופני מרכבת: מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: עטופים. וצעופים. לאחד שש כנפים: בם מכסים. ובם טסים. כפתע חוג שמים: וגופותם. וגבותם. הם מלאות עינים: שבת עוזרים. לצור צורים. תת תהלה מחשבת. מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: קביעתם במשמרתם. תמיד לילה ויומם: לכל יליזון. לכל יזיזון. עדי עד ממקומם: כי צורם. שם סדרם על מעמדם קימם: מיכאל. וגבריאל. סביב כסאו שם שמם: וצד חיות. שם היות. שכינתו מוסבת. מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: ברעישה. וברגעישה. כבוד זכרו יפארו: ועבדיו. בני ידידיו. למשה הם יספרו: בקול קדוש קדוש קדוש יי צבאות יזמרו: וגם יהגון. בקול הגון. וברעת משבת. מי כיי אלהינו המגביהי לשבת: והחיות וכו'

אהבה

סגלתי. אמה נשאתי. ועריה כסיתי. חדרי הביאותי. לבנון הושבתי. ואשכול עשיתי. ויושביו המסיתי. ועתידותיהם שוסתי. סגלתי: דודי. עזבתי גמושה. כאשה מגרשה. חלושה. ואנושה. ביד נוגש ענושה. ומן ישעי חושה. ואקרא דרושה. ותרא איבתי ותכסה בושה. דודי: סגלתי. ראיתיך בכבליך. בצער עלליך. פשוטה מעיליך. פרועה קרליך. ופעמוני זהב עלי תלתליך. מעי המו לך ואבא אליך. ואפרוש כנפי עליך. סגלתי: דודי. באתי במצודה. ברשת צר לכודה. ביד בבל ברודה. ביד פרס נרודה. ביד יון שרודה. באדום גלמודה. שימני כחותם בקדם מספדה. ותגלנה בנות יהודה. דודי. סגלתי: רחם ארחמך. וגם זכור אזכרך. חסתי על געורך. וראיתי מגורך. עוד אפאר תארך. ואצהיר מאד זהבך. ויבא לך צורך. ויחבוש את שברך. התפתחי ציון מוסרי צוארך. קומי אורי כי בא אורך. סגלתי: דודי. אכלוני שני דבים ואריות. ושמו בית קדשי למעון פריץ חיות. מואב ועמלק קדר ונביות. תקרא שנת גאלה לשיות השבויות. וקרבנו לעבודתך כמשר איש ולויות. דודי. סגלתי: נחיתיך בשביה. בבבל צר כלויה. נפוצה וזרויה. בארץ מאפליה. וגותי שבויה. תשוב לעליה. כי יעקב בחר לו יה. סגלתי: וקרבתנו וכו'

אלת

שם המחבר רבינו אפרים ברבי יצחק חזק:

אלהי בך אחבק. כטובע לנמל יאבק. אומר טוב לדבק: בשמך תמיד חללתי. אף כי עליך נקטלתי. נפתולי אלהים נפתלתי. אל תרחק ממני: גרתי עם משך ותובל. נמשכתי ביד שובל. כשה לטבח יובל: דבקתי מאד בשרותיך. הסתופף בכנף מדותיך. קציעות כל בגדותיך. אל תרחק ממני: הרחקתי נדוד ממך. ולבי קרוב לשמך. וראה כי עמך: וצאן ידך נמונה. ואחור לא

נסוגה . רעה את צאן ההרגה . אל תרחק ממני : זכור הרג רב . עליך נפשי נקרב . ונפל
ממני רב . חסידיך ומיחדיך מקרב . בקר וצהרים וערב . עם שרידי חרב . אל תרחק ממני :
פחי תפל ומדוחים . אלי גיל השמחים . ובמשכנות מבטחים : יראיך נסקלים
ונחנקים . ואלו הן הלוקים . פני המדבקים . אל תרחק ממני : כורעים למזרי שמים . יעצוני
בך לבגוד . ולהם לסגוד : לא אצתי לרעות אחריהם . נמתי יבושו כל חבריהם .
רע ירוע כי ערב . אל תרחק ממני : מחמת עפר זוחל . לירתי שוא אני נוחל . ומה כחי
כי איחל : נפשי בך דבקה . כיונק נכנס לרבקה . השביע נפש שוקקה . אל תרחק ממני :
שונאיך בלבות זהוהים . לשונם מדברת גבוהים . שוא עבוד אלהים : עמך
בעצתם לא ישב . ובגוים לא יתחשב . השומרים הבלי שוא . אל תרחק ממני . פליאה
בעיני נשגבה . למדהבה הניש קצבה . הנה קמה וגם נצבה : צועקת הבא מדור .
אומרת לי מה לך נדוד . ומה דודך מדוד . אל תרחק ממני : קומה לצאת כפעם בפעם .
תרועם בשבט רעם . העם אשר זעם : רודף אחרי כלב יחם . תמיד כי מתרגז
ומתלהם . אכלו עמי אכלו לחם . אל תרחק ממני : שופך דמו לא כסה . נתן יעקב
למשסה . ואוכליו עונו ישא : תועי רוח כלו . רעיתך כהלו ושכלו . והנותרת ממנה
יאכלו . אל תרחק ממני : אלי גואלי דמי דורש . לא יעזוב להם שורש . כלה גרש
יגרש . תוציא אותה אל מחוץ למחנה . אל תרחק ממני : רוממת יחד תציתנה . לירכתי
בור תשפתנה . עוה עוה תשיתנה . יען משכתני בעבדות . נשפטתי בכל מיני
מרדות . הקצור קצרה ידך מפדות . אל תרחק ממני : משכני בעלו השתטח . לתבנית
כל בוטח . מושכות כסיל תפתח : ברבים רחמיך שוב . לנשבח כמת מלב
חשוב . אל אחזת אבותיו ישוב . אל תרחק ממני : ידעתי כי לא לצמיתות . נמכר עמך
לחליטות . וציה ספר כריתות : צא נחשוב עם קונם . מה מכרם ומה קנינם . כי
לקח עמי חנם . אל תרחק ממני : חושה להסעיר בשעיר . ברכת אב תעיר . ורב יעבוד
צעיר : קרן עמך תרים . תקפוץ קץ ותערים . מדלג על ההרים . אל תרחק ממני :
חשבתי ערן עדנים . עיני כלות לזמנים . לפי רוב השנים : זמותי לקץ זה אין
חקר . אך לעת ערב יהיה בקר . נצח ישראל לא ישקר . אל תרחק ממני : קויתי לו אצא
ביובל . ויסר שכמי מסבל . והיתה ציצת נובל : קרן נוגה כאור צהרים . לנדחי
יהודה ואפרים . כיום עלותם מארץ מצרים : אל תרחק ממני : עזרת וכו'

אזולה כהלשי כתגוות שלמה . כשתלקים בהר ובהוקיתי אומרים יקיש בעניו מן גנם חמישי :

שבולה אכולה למה תבכי . הנואש לבך מאשר תבכי . קצי נמשך וארך
חשכי : הוחילי עניה . כי עוד מעט כי אשלח מלאך לפנות דרכי . ועל
הר ציון אסוך מלכי : יי מלך יי מלך . אמרו לציון יי ימלוך . הנה מלכך יבא לך :
לאל אלי במה איחל . ועד אן המשוך גלות החל . ובני רחל גזוזים כרחל . ואני
בכל זאת תמיד איחל . הוחילי עניה לפוקד ומוחל . כי לא לעולם נה אני בוחל .
עוד מעט והיית לי ואני לך . יי מלך : מתי יקרב ויגיע התור . סתום ותתום מתי
תפתור . ארמון וריב מתי תסתור . הוחילי עניה למחסה ומסתור . כי עוד יש לך

מרפא

כרעא ומעותר. ויברח עוד בפתור כיום אי כפתור. והציץ במצותיך ציץ אשר נשבעך. ח' סלך: המוני לפנים באמת נטבע. מנוף ובבל בקרוב נתבע. חיות אני עוד בעינים נצבע. נקבצו עלי שרים ארבע. ואכל בשרי ועוד לא נשבע: תגחילי עגית לצור אשר נשבע. כי בא יבא דוד אשר הלך: ח' סלך וכו'

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאלה לבני בניהם: ברוך אתה יי גאל ישראל:

יוצר לשבת חמישי אחר פסח

י"ש ארב"ע ומסוס כסוף אליה:

אגודה באהליך עולמים. אחסה בסתר כנפיך לילות וימים. בחכמה יסדת הרומים. ובתבונה כוננת מרומים. בנית רקמת אמצת שרשת יפית סמכת חשבת בקיומים. גמרת הכל בשש אותיות המסימים. גנזתם ששתם במטבעת אקיה חתומים. דרוש אותם הדורש על בן הם סתומים: אלו שש מדות. למעשה ידי אמן נמדדות. יען כי נעדרות. התחיל בספר תעודות. קדוש: הצבת גבולות אדמה. השרות שכינתך בהמה. ושם העיר מיום יי שמה. ואחר כן נתעלה וישב בתכמה. זרח אורה לישרים גנוז לתעלומה: ומן כפת רקיע הבדיל שליש המימה. חפצם להשתמש אלו לאלו במהומה: ארון אין בלתך. לא יעברון אדירים גזרותיך. יגוסון מגערתך. המקרה במים עליותיך. קדוש: טבע ערוך מקדמונים. טירתו מהלך אלפים ומאה שנים. יחסו שבע שמות ובתוכו חמשה בתי דינים. יחד כלם נגלו לבן אמוץ בחזיונים. כנן תשעים ושנים אלף לארבעה מבונים. כנס למקום אחד כל מים התחתונים. ליבשה קרא ארץ וימים למקוה זידונים: אתה מושל בהם. לדכאות כחלל רהביהם. יהמו ויחמרו מימיהם. השבחת שאון גליהם. קדוש: מגיא הדשיא ורעונים. מטע נטעי נעמנים. נטע כל עץ מאכל וכל מיני עדונים. נבראו לקומתם ומאליהם פרי טעונים. סדורים לקץ שלחן לחבורת רבנים. שש בעל המלאכה בצאת הכל בעניינים. עשות חפצו ורצונו כלם נכונים. אל מלא רחמים. לפי מעשיו העצומים. יתהלל בצדקו בתמים. המתקן מזון לכל יקומים. קדוש: פקד בשמי זבולים. פאר שני מאורות הגדולים. צו למשול ביום בחלון כל גבולים. צוה אור בערפים. בגרודי תלים. קשט ממשלתו מהיות שקולים. קשקשת ומעופפים שרצו נוזלים. רשש תנין ליום נחמה לסעודות משכילים: אין מי ימשול בו. לשום אליו ארבו. יצוק כפלח לבו. העושו יגש חרבו. קדוש: שכלל עוד במאמרות. שקצים ורמשים וחיות ובהמות טמאות וטהורות. שלשה מיני בהמה לקרבן נבחרות. תכלית כלם ברא מושל כל יצירות. תכן כל צבאיו על עבודתן סדורות. תלל מלאך בראש כלם וגבריאל בראש שורות. וכל שבחות בגרונם ובפיהם טעמי שירות: אין ערכו ואין זולתו. לא ימצא ציר במותו. יגיד עליו אמונתו. הכל יפה בעתו. קדוש: אפד אפריון אהליו. אבני

יקרה מסובתו ועצי פרי וכוליו . לבנה ואלונים לפרות מאליו . לבר מעץ הבעת שדא הגריל בגורליו . יעודתו השיאתו באהל בל יצען ונתקו חבליו . יום מנוחה באה לצרה נולד וחשך מרשת מעגליו . לכן שר לנוח בו שבטי תליו : אדון איום ונורא . לעמו חקק עונש ואזהרה . יחד לקדשו בזכירה ושמירה . היות חציו לעונג וחציו לשמירה . קדוש : הכל יודוך

אופן סס כמחבר חתום בראשי החרוזים יעקב :

יקודי אש . כידודי אש . יצורי צור כרובים דר : עיניהם . ומראיהם . כעין סוהרת וכעין בדר : קול ינפפון . ויתעופפון . עשות חפץ אל נאדר : בטוב שירה . ברון וזמרה . ישוררון איש בלי נעדר . קול יי בכח קול יי בהדר : עצבתם . וקומתם . וקופה בקומת תמר : ליל ויום . למול איום . מטיבים שבח וזמר : המולות . מחילות . ומחנות כילק סמר : מצבם . ומושבם . משמר לעמת משמר : כי קונם . התקינם . ומערכותם סדר . קול ה' בכח קול ה' בהדר : קול ירימון . ויעצימון . לאל כביר ממקומו : ועל מעונו . וחביונו . זה ישאל כנאמו : והם עומדים נבהדים . מפחדו ומאימו : יעריצון . ויקדישון . כבוד יי ממקומו : כי סכו . מכה ומכה . כסופה וסער לנדר . קול ה' בכח קול ה' בהדר : ונשר ויציד . ושור וכפיר . מובנים במרכבתו : ותחנותם . ומחנותם . סביבות תכונות שבתו : לפניהם . אופניהם . סובלי כס תפארתו : לשרת פני המחנה . והסדר הנסדר . קול ה' בכח קול ה' בהדר : בימינו . על שכנו . שת מחנה מיכאל : ולשמאלו . וממולו . גבריאל ואוריאל : ומאחריו . במשמריו . הכין מחנה רפאל : יקדישון . וישלשון . קדשה בעתות האל : לדר חביון . לאל עליון . שמו מרומם ומהודר . קול ה' בכח קול ה' בהדר : תתחזה

אהבה סס כמחבר חתום בראשי החרוזות מנחם חזק :

סגלתי . משכתיך חסר עטרת הלומים . התכללי בשלך שתים מתאמים . וגם שתים שלי בכתרך משלמים . בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים . סגלתי : דודי . נשבעת ובאת בברית כרת . ואותי כאלתה אתך העברת . לכל תמימתי ולא אמירך גזרת . כן תעשה כאשר דברת . דודי : סגלתי . חקותיך על כף כנסת מי מנה . אני אם אשכחך תשכח מימנה . חטיבה מול חטיבה . גמלתיך לי למנה . וארשתיך לי באמונה . סגלתי : דודי . מצאתי הנך היות אמתך . ומי אנכי למול עוז אימתך . לשמך תן כבוד על חסדך ועל אמתך . ופרשת כנפיך על אמתך . דודי : סגלתי . חוקתיך בדבק ובאהבה כסכן . ובדבור על לב ובחשק להסכן . ארבעת אלה וכאלה בתוכן . אהבת עולם אהבתיך על כן . סגלתי : וקרבתנו וכו'

זולת ע"ס א"ב וחתום בסופו אמרים ברבי יצחק !

אלהים לא אדע זולתך . מושיע אין בלתך . גאל לך את גאלתך : ביתך קדש נאוה . היה לאש ולהבה . הר האלהים חרבה . עד מתי יי : גם כי אזעק ואשוע . מיד נפשי קובע . ואני עני ונגע : יתה להעביר בקש . דחו

בתלתול ועקש. זה לנו למוקש. עד מתי ה': הייתי כנתק לרעיה. כנוס לכפת
דודיה. נתיתי בארץ נכריה: ואהי נגוע כתוכחות. מפני שכר טוחות. הרות
על מלחות. עד מתי ה': זדים אומרים מתי ימות. ואבד שמו על מות. חכמות נבל
אמות: מי רוכב על עב קל. המירו באליל נקל. ולו פנים קלקל. עד מתי ה':
שופלי שכר כלם. המכעיסים בהבלם. שם יי עולם: ירצצו כל קדושים. לנפשם
עולים לראשים. על גבי חרשו חורשים. עד מתי ה': כמה עלי יעבור. אהבה ולא
אעבור. חק עולם ולא יעבר: לנפשי הגיעו זדונים. ערכו עלי כידונים. בעלונו
זולתך אדונים. עד מתי ה': משולים תורך ויונך. בניך כגי בחוניך. שורך טבות
לעיניך. נא הבט ממעלותיך. טבחה טבחה סגלתך. התיצב על עולתך.
עד מתי ה': שנאתי מעשה תעתועים. והדמים מודיעים. לבקרים ולרגעים: עליך
הרגי נמלקים. קול דמיהם צועקים. והנה עבדיך מכים. עד מתי ה': פתח שער
אנך. מוני כלה בחרונך. מתקוממים בימינך: צרור את מחלליך. ועל כל
הקמים עליך. שא נא רגליך. עד מתי ו: קנא בעריץ בער. מתעה כרען יער.
ומקוע לא יבער: רוקף פליטה הנשארת. השכם לו כבמחתרת. ועשית לו
מסגרת. עד מתי ה': שלח ברשת רגליו. שלם כרוע מעלליו. וחמישיתו יוסף עליו:
תבער מארצי קמים. ורשע מדרי בשמים. כי ארכו לו שם הימים. עד מתי ה':
אהלי שדד אכלו. יגיע כפי כלו. בנבליהם אשר נבלו: פערו לבלעני חנם. חרקו
עלי שנם. תנה עון על עונם. עד מתי ה': ראה תראה בעני. דלפה לך עיני. אך
אם אתה לו שמעני: ימינך מחיקך כלה. ותגדיל לעשות עם אלה. אתה האל
עשה פלא. עד מתי ה': מה ארך עלי פרך. כבשו עלי דרך. והלכו גוים לאורך:
בקול עלה נדף. הייתי תמיד נהדף. והאלהים יבקש את נרדף. עד מתי ה': ראיתי קץ
לכל תכלה. ואין קץ ליושבת כגולה. חפשה לא נתן לה: רחמיך מיום ליום
צופה. למתי תעלה תרופה. עושה שחר עיפה. עד מתי ה': בידו לפדות עם
קרובו. ועד מתי אצפה ליום שובו. ולא אין לבא: יערה ממרום רוחו. וירם
קרן משיחו. השב המלך את נדחו. עד מתי ה': צוה ישועות עמך. עזרתי היתה
מעמך. אין גואל קרוב ממך: חי גואלי חכחה. נפשי לך כלתה. כי גואל
אתה. עד מתי ה': קים קול צופיך. עוד תעבורנה אלפיך. ופרשת עלי כנפיך: קרב
שנת הגאלה. הסר מעלי כלי גולה. כי לך משפט הירשה והגאלה. ועתה יי: עזרת וכו'

לס בהר ובחקותי מלוקס לומרים כאן שבולה מן שבת רביעי:

גאולה נרלבי: בתמוזם יצחק:

יקדש בעניו. ולכבוד כפת חבלו. וצבי עדיו. הודו ועגילו. ופאר חליו. הפשט ומעילו. ונתפש על מריו. ונשבה על מעלו. מתי משביו תעלהו עלה.
אחי נמכר גאלה תהיה לו: צואר עבדים בפרך אין פתות. לקונם כי לא נמכרו
לצמיתות. כי בשביעית יצאו משחיתות. או בשנת יובל חפשי לחליטות.
נעבת שם קדש לעד בתוך עבדות. ומעוך וכרות ונתוק וכתות. אפסו שבפתיר

ובטל

ובטל יובלו: אחרי נמכר גאלה תהיה לו: חק שמת למסכן בעניו ומרודו. ותנהו במכרח
שדה אחזת יולדו. גאלה תהיה לו אם מצאה ידו. או ביובל ישוב לירו ועבדת.
ואם לעקר נמכר באפס כל מאדו. אז קרובו פדו. דודו או בן דודו. וזה כמו
שנים לא רמה ידו. נטושה ביד בוגדו. נחלתו וחבלו: אחרי נמכר גאלה תהיה לו: קרוב
אם אפסו הן אתה נותרת. גואלי אם פסו הן אתה נשארת. ומי יחמול אם לא
חמלת. אם לזדון שרת. ועון שמרת. אי ברית כרת. וחסד נשבעת. הלא
מלך אתה. צור ישראל וגואלו. אחרי נמכר גאלה תהיה לו:

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאלה לבני בניהם: ברוך אתה יי גאל ישראל:

יוצר לשבת שלפני שבועות

ע ס א״ב וחתום כסף בנימין:

אהלל בצלצלי שמע לאל אלהים יי. אותיות תורתו אבאר לעם המוני. אשר
הפליא והגדיל ומסר למשה מסיני: אלף אות ראשונה אחת היא ונקראת
בשלש. רמז ליחוד השם הנקדש בקדשות שלש. זה פרושו אחד ואתיות שלש:
בית בין שתים מנויה וטעמיה מודיעים. כי עתיד עולם לחרב פעמים בשקועים.
אחת בדור המבול ואחת בששת אלפים ושלש ותשעים: גימל גמול חסדו אשר
גמל בעולמו. מכין נשמות ומחיה ועצה מעמו. ושאר צרכי יצוריו החוסים
בשמו. קדוש: דלת דמות פניה למה כלפי הא מובא. כי כל מצליח בזה יבל
לעולם הבא. כגון עשו וחבריו עושי רעה רבה: הא הגיונה משנה מכל האותיות.
בכלם הרגש שפה ובהא אינו מצוי להיות. ללמדך כי בהא נבראו תולדות תחת
ועליות: וו ווי עמודי אש אשר צנים פני אל אלים. הם שמות המפורשים ומכל
שמות מעלים. בסוד רזיהם משתמשים אראלים: זין זה כח שש עשרה
מפתחות. כגון רחם ומטר וקברי מתי רוחות. ואחרונה שבכלם מפתח עלוקות
שוחות: חית חטא פרושו אשר חוטאים רשעי ישראל. עתידים לעשות תשובה
ולהעיד אין כאל. ומיד יחשבו כשאר צדיקי ישראל: טית טיט העולם הבא
שחסידים ממנו נצמחים. כתות וחבורות יקרים ומשבחים. וריח לבושיהם כריח
ניחוחים: יוד יד ושם ועטרת תפארת. יעניד לסגלתו בראיה ומסורת. שם עולם
אתן לו אשר לא יכרת: כף כפיו אל יספוק בשמח אום מאמות. בנחלת שלש
מאות ועשרה עולמות. ותענוג זיו שדי לויתן ובהמות: למד לב אדם שקול ככל
האברים. בעין ואזן ודבור וברוב שאר דברים. ובו סמוכה ותלויה יראת משפיל
ומרים: מם מה טעם משל לשנים דרים באחד מדור. כי בכסא הכבוד מקדשים
ושותחים לסדור. מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור: נון נר
אלהים נשמת אדם ולא נשמת בהמה. אף כי לפי מיתתם זו לזו דומה. לתחית
המתים לרוח אדם תקומה: סמך סוד משכן שסומכין לו אמנה. מחנה יהודה
מזרחה ומחנה ראובן תימנה. ומחנה אפרים ימה ומחנה דן צפונה: עין עץ חיים

תיא לעושיה כאפרכסת אזנים. מעידה על עון ומכרעת צדק במאזנים. מצות יי ברה מאירת עינים: פא פה של כבד פה וכבד לשון. פן תגה לי שיחה כי לכך נוצר הלשון. ויושיבו מי שם פה לאדם הראשון: צדי צדקת אלהינו עם בשר ודם. מלפרט הודך צדק ורב טוב להעתידם. גבורות מפעלותיו להודיע לבני אדם: קוף קרן עוד פני פרה הקיף כל דבר חכמה. דבורו כצאת שלהבת ופניו כזיו החמה. להקל עול הכבד מעל יונה תמה: ריש ראשית תבואת בני שלשת אבות. נתונים לכל אמה לראש ולא לזנבות. היושבים ראשונה במלכות רוכב ערבות: שין שלשה ענפים יש לה כמו כסא משבר. כי שלשה פעמים שני רשעים ישבר. ולעמו יתרון הכשר ותלים יגבר: תיו תאות אדם מתאוה לדברים רבים. לעושר וגדלה וכבוד וגבורות חצובים. ובמותו לא ילווהו כי אם תורת ומעשים טובים. כבן אשר בחן ועד בהם כל מלאכתו. נטע חוג להרומו ושחק למכון שבתו. יפה צר ואור ומזלות ממשלתו: מימות שעלו לצד העולם הששים. ישב ומלא כל קצות ארץ ואפסים. נפש לסוף פעל ושבת מכל המעשים: ניסל גמול חסדו אשר גמל בעולמו. מכין נשמות ומחזה גבורה ועצה מעמו. ושאר צרכי יצוריו החוסים בשמו. קדוש: הכל יודוך וכו'

אופן פ"ס א"ב

אורחות אראלים. יקדישו ברדתו לסיני. מלא כל הארץ כבודו: ברואי ברקים. ירעדו בבואו לסיני. מלא כל הארץ כבודו: גנזי גלגלים. הקלו והומו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: דגלי רבקים. יאירו בפוצצו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: המוני הדורים. מפארים בשורו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: ורצים ושבים. מתיחדים בבשורתו לסיני. מלא כל הארץ כבודו: זקי זהרים. זרזו בהשגיחו על הר סיני. מלא כל הארץ כבודו: חבורת חשמלים. רעשו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: טפסרי טפוחים. רקדו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: יקרים יוקדים רצו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: קהל קדושים. קמו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: רכב רבותים. אלפי שנאן בסיני. מלא כל הארץ כבודו: שאג שופרות. שמעו בסיני. מלא כל הארץ כבודו: תורה תמימה. תכבדתם בסיני. מלא כל הארץ כבודו: כבודו נגלה על הר סיני. ומלכותו על הר סיני. אמון אצלו מתנת סיני. ודברות עשרה שמעו בסיני. ויקבלו הלכה למשה מסיני. קדוש: והחיות וכו'

במקצת מקומות כשחל פרשת נשא קודם שבועות לא אומרים אשר יהרו. אבל אזי יהיו מן שבת אחר שבועות:

אהבה סימן ר' יצחק בן ר' יהודה:

אימתי. יונה יעלת חן מה לך כי תבכי. משיחך יבא לך קומי לך ולכי. כי אני מושיעך וגואלך אשר תחכי. ועתה אמנם כי גואל אנכי. אימתי אלותי צופים אשר צפו נבואה החרושה. לקרא לעזובה אשר היום גרושה. חשוקה לדיות עוד וגם תהיה דרושה. כי לך משפט הגאלה והירשה. אלותי: אימתי חשקתיך יפיפיה אותך בראתי. בעברי עליך כרתי את בריתי. ועוד אני אקבצך אל בית מנוחתי. אל המקום אשר הכינותי. אימתי: אלותי קרב ציר נאמן תנתנו

תושיה: וצוני להיות טהורה ונקיה. אם תשמורי ואם לא תלכי בשביה. ויהי
כאשר פתר לנו כן היה. אילתי: אותי בחונה בכור עני במסגר מעולך. עוד
תעדי עדיך בזמר מהללך. עטרת תפארת אשר היא מכלולך. טוב תתי אותה
לך. אותי: אילתי נדיבה הייתי מקושטת בכל פאר. יצאוני בני גין וגבר ושאר.
בחשך בור עמוק אין לי מי יאיר. והאבן גדולה על פי הבאר. אילתי: אותי רעיתי
צאי לך מבין ידי צרים. אשר מפתים לך בפתוי דברים. יען לא אבית דלוק
אחרי זרים. לבלתי לכת אחרי הבחורים. אותי: אילתי ואני בגלות עצורה ברזות.
בהבלם פתוני ויענוני עזות. לעזוב את שמך ואת עד חזות. יי אלהי אם עשיתי
זאת. אילתי: אותי הן כי נשבעתי לאסוף נכבשי. הלא אז המלכים לך יובילו שי.
הן עד לאמים שמתי לקדושי. הנה ראיתי בן לישי. אותי: וקרבתנו וכו'

אלה ע"ס א"ב וחתום בו שמואל בר' יהודה חזק בתורה אמן:

אלהי אקראך במחשב. שיר מעני להקשב. ואתה קדוש יושב: בעזך
תפאר בהמוני. מכלל יופי בהגיוני. מקוה ישראל יי. אל דמי לך:
געוני ימי עברה. וצר בזדון נתגרה. כי דבר סרה: דאו מארץ רחוקה. אנפי
תימן להחזיקה. יום צרה ומצוקה. אל דמי לך: המון חיל שעיר. להקתם בכלה
להסעיר. קול שאון מעיר: ועדו לקרן אפלה. בכבודם להתהללה. והנה אימה
חשכה גדולה. אל דמי לך: זעו ונתפקצו אבידים. רשע כאסוף עדרים. עבר בין
הגזרים: חבל ילדי שעשועים. ישרי לב מדעים. על משכנות הרועים. אל דמי לך:
טבחה בצאן נחשבו. המסלאים בפז נסחבו. האמת והשלום אהבו: יחדו שמך
לקדש. ונפשם השלימו להרש. ביום אחד לחדש. אל דמי לך: כל אלופי תורה.
דורשי מצוה ברה. יראת יי טהורה: ליום מצות הגבלה. הזכתו בני הקהלה.
מנורת זהב כלה. אל דמי לך: משחקת קרועה ושרופה. רמוסה וכדם הוצפה. אמרת
אלוה צרופה: נוצריה הקדשו להתחיב. וזללו תוללו לריב. כי גבר האויב.
אל דמי לך: סמוך לחג השבועות. קראוני רבות רעות. בישראל בפרוע פרעות:
עיניך פקח איום. ביתה להחיש פדיום. כי עליך הורגנו כל היום. אל דמי לך: פרחי
לוים וכהנים. תמו בהסתר פנים. חדשים וגם ישנים: ציון שערי תעודה. רעוצים
בישיבת ברודה. ואני שכולה וגלמודה. אל דמי לך: קרב קץ הפלאות. הצל עמך
מתלאות. גואלנו יי צבאות: רחפם באברתך להנחות. אמצם להשיג רוחות.
ארח חיים ושבע שמחות. אל דמי לך: שאון קמיך הדק. מהר בנה עיר הצדק.
לחזק את בדק: תמלא שמך בערץ. געם כסאך להתרץ. עליון על כל הארץ.
אל דמי לך: שנת חמשים וששה. מחץ מכתי אנושה. יי לעזרתי חושה: חזון וקוף
מטוי קרננו. כימות עניתנו שמחנו. האל ישועתנו ועזרתנו: אל דמי לך: עזרת וכו'

מאלה סס כמתגל יהודה:

תנה נשאתה על כנפי נשרים. וחנה בתוכך בחדרי חדרים. למה נטשתה
נרודה ביערים. ומכל עברים. פורשי מכמורים. יסיתוך זרים. לאלהים
אחרים

אתרים . והיא במסתרים . תבכה לבעל נעורים : ותשא אישון . לבעלה הראשון .
ובין אצר ודישן . תחליק לו לשון : למה תעזוב נפשי לשאול . וארעה כי אין
זולתך לגאול : הלנצח תמה . תהא גלוית צמה . מונה ושמה . לבזה ושמה . ובן
האמה . בעתני אימה . כי ביד רמה . קשת רמה . ואהלי במה . לאהליבמה .
ואהליבה . מה תיחל עוד וכמה : אין מופת ואין אות . ואין חזות ומראות . ואם
אשאל לראות . מתי קץ הפלאות . יענו נבואות : הקשית לשאול . וארעה כי אין
זולתך לגאול : ובנות עדינות . הגלו ממדינות . וממטות רעננות . ומנוחות
שאננות . תפורו בינות . עם דמיונות . בלעגי שפה ולשונות שונות . איך שומרי
אמונות . כם היו טמונות . ולאלילי תמונות . אין חפצם לענות : למה במרחק .
תעמוד דד שחק . דודי רחק . ורודי רחק . ולקץ הימין נשאל נשאול . וארעה : הגל
אהבה . מעלי הוסר . ורגל גאוה . עלי על מסר . ואני מיסר . באכזריות מוסר .
גולה ונאסר ומר ונעף וסר . אין מגור ומספר . אין קצין ואין שר . צר אלי סר . וצור
מני סר : הקדיב בקצפו . מקום מדרך כפו . והצית בזעפו . מזוזתו וספו . ואש
קדחה באפו . ותיקד עד שאול . וארעה : הלעולמים יזנח יי . האין קצה לשופת
חזוני . קומה יי . ויפצו שוטני . ושוב אל מעוני . אל היכל לפני . והשב לשונאיך
גמולות יגוני . ותגלה לעיני . כבואך מסיני : ובטל ישע רד . על ירא וחרד .
ומכסאי הורד . בן האמה מורד . עד לא ארד . בינון אל שאול . וארעה כי אין זולתך לגאול :
בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאלה לבני בניהם : ברוך אתה יי גאל ישראל :

יוצר לשבת אחר שבועות

פ״ס א״ב עם סמוכו מאיר ברבי יצחק :

אדיר ונאה בקדש קדשת מתנאים . אות ודוגמא דגול ברבבות קדש
משכחים תאים . אמן מופלא משבח בסוד בנאים . באמנותו פליאה
דבר הסתר והאסם . בכבוד מלכים חקר כבורם לפרסם . בשבח מלך עולם תוך
לכסם . גאותו לנצח להשכיל שיר ידידות . גבורה ועשר שלו חכמה וחסידות .
גדלתו אין לפרש מקראות כמה לעדות : מלך הכבוד מלכי המלכים אבלוסיו .
אמן לממלכת כהגים שעשועי עדוסיו . יתרומם רם ומתנשא לראש קלוסיו .
קדוש : דעתו נקיה כנתישבה אותיות לצרף . דקדק נתיבותם בשלשים ושתים
לספף . דבק במועצות דת ונם ושרפרף : הארץ ומלואה לכבודו הקנה וקנאה .
האור כי טוב וכו נתגאה . הבדילו כמלך לבנו מנה נאה : והן באלה קצות
דרכיו שנן . ובהבראם בוראם שבחם ומי מגנן . ובעם גבורותיו מי חכם ויתבונן :
ביום הראשון באין המשל ונפחד . ביחידי מתח ורקע יום אחד : נשגב לבדו כן
בהוראות נתיחד . קדוש : זמן לחצות לחים והקדישם באמצעם . וכך רקע ומעל
נבם הציעם . זויות ים השאיר והקליט והסיעם : חלד עשות רצון קונה רצתה .
חדשה ענוה בעין לא חזתה . חד במעשיו תהלה לו יאתה : טיב מאותות ואחד
להטעם

להטעם זמן . טבעו יצא להתחדש ולהתקדש נאמן . טכסו בכפרה ובלניון לציון סמן : יהי אור הלבנה כאור החמה בעצומו . צדקה ומרפא בכנפי החמה בצמצומו . יחבוש יי את שבר עמו . קדוש : יוצר הכל פעלו תמים מבצר . יחדו להרנין בריות במים צר . יום אחרון לשחק לויתן יצר : כביר כח מושל ושליט בתבל . בעברה המליטה בטרם יבא חבל . כחו במתניו לסעודת נחלת חבל : לכל תכלה השגיח ממכון שבתו . ללבו ערב הכל לצביונו ולדעתו . לכנות ולשבח ואין מסב בסעודתו : חסד וצדק לגיונו שוכן ארץ . וקוהו לבראת אדם שבחו לתרץ . יי אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ . קדוש : מציון מכלל יופי חותם הופיע . ממקום טהרה תרמו ותכמתו השפיע . משכו לעדן עסקו בצפונות מופיע : נצטוה שש וראו זה לזה ספר . נזדווגה לו לולא הזקיקתו להפר . נועם יום נופש המציאם כופר . שגיא כח חסדיו מעולם וחמלתו . סבב לרוות היום בעבור נחלתו . סיני להעמידה שבת להתאים לסגלתו : לבאי עולם אנוה נויותיו ושבחו . מאז זכתי חלק יפה במקחו . יוסיף אומץ יגדל וישר כחו . קדוש : עת דודים כהגיע ופרק אישות . עקב ענוה עניו נתבקש בדרישות . עדת קדש לקדש בקדשה ופרישות : פדויה מצוען תשה הכנס לתושיה . פנוקים שלשה חדשה ונתרפאה שלישיה . פתח וראית גרות שחרור ושביה : צנת שלג ביום בכורי קציר . צינן לשולח ולמשתקח כבי ציר . צפונה לקבל חמדה אלפים האציר : מפתנה אל הנחילות באש ובמים . ירד זכה וזכה בשעשוע יומים : יתרה חבה חביבין לאביהם שבשמים . קדוש: קרבו להר סיני בלב שוה . קול ערב השמיעו ומראה נאוה . קדמו נעשה לנשמע באהב לחוה : רדו מלאכי צבאות שנונים בתרכם . רשם ואות כבם מסים בקרבם . רבותים אלפי שנאן אדני בם : ששים רבוא הוכפלו למגלי סתרם . שקדו בשמחת עולם להעטירם כתרם . שמעיה הסופר הנבילם ורזם והתרם . מסיני בא בקדש נאה וזותן . את פני כלה להקביל כחתן . יתרומם שמו לפי הגדלה ענותן . קדוש : תאום עשרת הדברים בכללם הקדם . תוקף שאי אפשר לבשר ודם . תעצומות למרעים בקולו נפלאות ליסדם : מתוך שנראה בים כגבור כנלחמים . אתא לסיני בזקן מלא רחמים . יציאת מצרים לכך הזכרה בנאמים . ראו עתה אנכי בלי סבה . בורא וסובל כל עד זקנה ושיבה . יחיד במלכות קדם ותוך ולבא . בזכרי רוב כבודו לבי יתיחם . ביום חתונה נתקדשתי בסיני להתחם . אקוה בגלותי באנכי אותי ינחם . קדוש : ראוי למלך צרכי חילותיו לספק . בחבה לקבל מלכותו רצונו להפק . יקר תפארתו להשלים עליו ולהתרפק : יחוד אלהותו קבלו שוב חדד . צווי גזרותיו כמלך בשלטנותו גזר . לא יהיה בך אל זר : חק על פני עתיק יומין . חי וקים לעולם ולעולמי עולמים . קנא ונוקם שליט בקנאה ובנאומים : יצאה מכת מורדיו ורבוצה במקצבותיו . חסד וברית שמורים לאלפי רבבותיו . קבועים לעולם לאהביו ולשומרי מצותיו . קדוש : השם בשתי מדות אמור בענין . קודם קבלת שבועה

בְּרָתָמִים מָגֵן. טִכֵּד לְשֶׁבַע נַעֲשָׂה לוֹ רִין: יָמִים יוּצָרוּ וְלֹא בָּהֶם אֶחָד: וְכוֹר
וְשָׁמוֹר לְפָנָיו וּלְאַחֲרָיו יַחַד. כְּבְיָכוֹל הִכְתִּיב לְעַצְמוֹ תְּמוּנָתָהּ נִתְיַחַד: הִקְדִּישׁ אָב
נָאֵם לְכָבוֹד וּמוֹרָא. לְחַיֵּי עַד לְהַאֲרִיךְ בְּקַלָּה כְּבַחֲמוּרָה. לְבֵית דִּין בְּמַטָּה אֵינָן
בְּאוּהֲבָה: מַלְכֵי אֶרֶץ הוֹדוּ לְמֶלֶךְ עוֹלָם. יִשְׁרוּ מַאֲמָרוֹת הָרִאשׁוֹנִים לְקַיְּמָם
לְעוֹלָם. רֹאשׁ דְּבָרְךָ אֱמֶת נִצָּב לְעוֹלָם. קָדוֹשׁ: אֵשׁ דָּת כְּנִתְּנָה בִּפְרָט וְחִבּוּר.
מִכֹּחַ הָאֵשׁ נִרְתָּעִים וְשָׁבִים הַצִּבּוּר. נְאוּמִים מְכַבְּדִים וּמְחַבְּבִים אֶת הַדִּבּוּר: אֲזוּרַת
בֶּטַח וְתוֹקֶף שֶׁמָּעְנוּ בַּאֲרֶשֶׁת. בְּשׁ"שׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת. נִלְמַד
לְגוֹנֵב נְפָשׁוֹת סְתוּמָה מִמְּפוֹרֶשֶׁת: סִיַּם דִּין וְחֶשְׁבּוֹן בְּלֹא תַעֲנֶה. לִכְלָל וּפְרָט
וּכְלָל תַּחְמוֹד לְהִמָּנֶה. הַפְּרָט מְפוֹרָשׁ דְּבַר קוֹנֶה וּמִקְנֶה. חֲמִשָּׁה מוּל חֲמִשָּׁה
בַּלּוּחוֹת הַסְּדוּרִים. זֶה כְּנֶגֶד זֶה מְכוּוָּנִים כְּסִדְרָם. קָדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל לְזַכּוֹתָם הִגְדִּילָם
וְהֶאֱדִירָם. קָדוֹשׁ: מְנַשְּׁקוֹת פֶּה נִבְחָרָה סְעוּדַת מֶלֶךְ. אוֹתָהּ נַפְשִׁי בְּצִלּוֹ חִמַּדְתִּי
לְהִמָּלֵךְ. יֵין הַטּוֹב חִכֵּי לְדוֹדִי הוֹלֵךְ: רְצוּיָה הָיִיתִי אָז כְּמוֹצְאֵת שָׁלוֹם. יָחִיד
לְאֹרֶךְ יָמִים עֲזָבַנִי הֲלוֹם. מָתַי אָבֹא וְאֵרָאֶה לְאֵל עוֹלָם: בְּרֶגֶג נִכְסְפָה נַפְשִׁי
חֲצֵרוֹתָיו לְדָרְשָׁה. בְּיוֹם הַבִּכּוּרִים לְהַקְרִיב מִנְחָה חֲדָשָׁה. אֲרוֹן עוֹלָם יָחִיד
לְהַמְלִיכוֹ בִּקְדֻשָּׁה: מִמְּעוֹנוֹת אֲרָיוֹת יִרְאֶה יְשַׁלֵּם נִכְלָאִים. חָשׂוּף וְרוֹעֶה קַבֵּץ
וְנַהֵל טְלָאִים. וְעָרְבָה לַיְיָ מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלָיִם. קָדוֹשׁ: חכל יודוך

אופן בםשקל יתד ושתי תנועות:

כְּבוֹדוֹ אוֹת. בְּרִבּוֹאוֹת. מִשְׁבָּחוֹת וּמְפֻלָּאוֹת: בְּהֵיכָלוֹת. מְשֻׁכְלָלוֹת. בְּסַלְסוּל
הוֹד וְנִפְלָאוֹת: וּבָם כִּסְאוֹת. מְנֻשָּׂאוֹת. בְּכָל כָּבוֹד מְסֻלָּאוֹת. וּמִתְעַלּוֹת.
בְּנוּי מַעֲלוֹת. שִׁבְעָתָן אוֹר מְמֻלָּאוֹת: פְּאֵר אוֹרָה. וְהֵם נוֹרָא. שְׁבִיעִית הִיא
לְהַעֲלָאוֹת: וְשָׁם אֵימָה. וּבִדְמָמָה. פְּלָדוֹת אִצְטַבְלָאוֹת: יְיָ בָּם. וְעַל לִבָּם. שְׁמוֹ
חָקוּק בְּטַבְלָאוֹת: וּבָם נָאוֹת. בְּצָבָא נָאוֹת. לְהִקָּרְאוֹת בְּמוֹרָאוֹת: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ
קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת: בְּסָמוּךְ לָהּ. יְקַר מַעֲלָה. וְכֵן מַלְכוּת לְחֵי עוֹלָם: בְּזָוִיּוֹת כְּבוֹד
חַיּוֹת. כְּתָו חוֹוֶה בְּמִפְעָלָם: וּבַחֲמִישִׁית. הֲדַר הַשִּׁית. וְכֵם צֶדֶק לְכָל נֶעְלָם:
וְשָׁם יָדִין. אֱמֶת הַדִּין. כְּבָט מַשְׂכִּיל בְּקֵץ עוֹלָם: רְבִיעִית לָהּ. כְּמוֹ כַלָּה. וְכֵם
קָדוֹשׁ בְּשִׁכְלוּלָם: וְהוּא כּוֹנֵן. לְכָל גַּנָּן. לְמוּל הַזְּבוּל וּבֵית עוֹלָם: וְשָׁם יוֹשֵׁב. וְגַם
יַקְשִׁב. לְתֵת אָבוֹת וְהִלּוּלָם: מְקוֹם מְקֻדָּשׁ. וְשִׁיר חָדָשׁ. לְמַלְאָכִים וְאֶרְאֶלָּם:
קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת: מְשֻׁלֶּשֶׁת. מְקֻדֶּשֶׁת. בְּרֶכֶב אֵשׁ וְכֵם נָאוָה: גָּאוֹן
זִהְיוֹן. וְעֹז חֶבְיוֹן. לְשֵׁם יוֹשֵׁב בְּמַעֲרָבָה: וְהוּא נִפְתַּח. וְגַם נִמְתַּח. בְּהַר סִינַי
בְּאֵשׁ לַבָּה: וְשָׁם מוֹדִים. וְגַם קוֹדִים. מְאוֹרֵי אוֹר וְלֶהָבָה: וְהַשֵּׁנִית. לְהוֹד תַּבְנִית.
בְּכֵם גְּדֻלָּה וּמְרֻבָּה. וְשָׁם הַשַּׂר. שְׁנֵים עָשָׂר. כְּלַ"שׁ צִמְחָן וְכָל צָבָא: וְרִאשׁוֹנָה.
בְּהוֹד יְשָׁנָה. בְּכֵם גְּבוּרָה לְהִתְיַצְּבָה: וְשָׁם פְּשׁוּטָה. בְּעֹז קְשׁוּטָה. לְמוּל שָׁבִים
לְהַשִּׁיבָה: מָזוֹן מִחְיָה. לְכָל בְּרִיָּה. בְּתִקּוּן רַב לְהִתְחַשְּׁבָה. וּבוֹ זַכִּים. מַלְאָכִים.
קְדֻשָּׁתָהּ לְהַקְשִׁיבָה: קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת: בְּהַגִּיעַ. לְהַפְגִּיעַ. וְיוֹם נָבוֹן
בְּמוֹצָאוֹ: אַנְשֵׁי גְּעִים. בְּקוֹל רְעִים. אֱלֵי חַיּוֹת בְּבִרְצָאוֹ: כְּבוֹד כִּסְאוֹ. הֲדַר שִׂיאוֹ.

תנו כבוד לנמצאו : דמות כנף . עדי יצנף . בקול יעקב ותאצאו : בעת עמדם . במעמדם . לבון לב למוראו : שאת עינם . למשענם . להקדישו במקראו : אזי פונה . ואז יהגה . בעולמו אשר בראו : בענותו . וחבתו . מנשק זיו מקוראו :

קדוש קדוש קדוש יי צבאות : והחיות וכו'

כשחלין בסמוך בשבת אחר שבועות אומרים אשר יצר למאורה . ולפרשת נשא אחר שבועות אשר יחדו למאורה . סמוך בשבת חנוכה :

מאורה

אשר יחדו . עם ידידיו . עובדים לו אחד שכם : אל יראיו . ביד נביאיו . פן ירום לרחמכם : אל תיראו . עת תראו . מפלת שונאיכם : זה חלקם . יום נקם . שנת שלום לריב עירכם : והרג רב . בגוי חרב . משכני אשר בתוכם . שמי על בני ישראל נצח ואני אברכם : בעדת אל . ישראל . ישאו קול כהני . אמור להם . לבניהם . יברכך יי : וישמרך . ויחיך מצריך . ורוממה ימין יי אלהיך . באהליך . יאר פניו יי : ויחנך . ושגך . ישא ברחמיו יי : ויום מהומה . למזה ושמה . ותקמה ביד גאלכם . שמי על בני : רבות גדלך . וישם לך . שלום לחזות בנועם : להם נשבע . על ארבע . לאב המון בכל העם : לשום שמו . בתוך עמו . ממצוקות להושיעם : בלי להכרית . שומרי הברית . ביום צרה עברה וזעם : שמי יקראו . והם יראו . ברבות כחול זרעם : בגיל ורנה . תביאנה . בהיכל מלך צורכם . שמי על בני : החזקתי . ועקתי . לפני שוכן מרומים : פן יקשיב . שבות להשיב . מפוזרת במתקוממים : ובא לכנם . עומד לנס . ונשא נס לעמים . אז יאמרו . לכו ובחרו . ארחות יעקב תמימים : כי מלכם . הדריכם . להתהלל בנעימים : מעון האל . בישראל . מחמד הוא בכל אמים . שמו אהבו . לכו ושובו . לכם לאהליכם : שמי על בני ישראל נצח ואני אברכם : אור חדש

אלות

פ"ס א"ב וחתום ס יוסף בן שמואל :

אור ישראל וקדושו . בפארן הרקיע ודשו . גלה כל מעם וחדושו . עוז ותפארת במקדשו : דת צרופה ומזקקה . הדור באצבעו חקקה . ומדוי דדיה ללקקה . השביע נפש שוקקה : וזהר השמיע בארקים . חרות בשני פרקים . טסי שלהבת נזרקים . ויהי קולות וברקים : ימה נרמה בשפתו . כשלח בני אשפתו . לסין רעננה כפתו . כחתן יוצא מחפתו : מנה למאמרו חרד . נתעטף בבגדי השרד . נתם אצלו מקהפרד . ויט שמים וירד : סדר והודיע למי מנה . עדות יי נאמנה . פרשת דרכים מזמנה . ארך ימים בימינה : צעד ארץ בזעמו . קדושים הרעיד ברעמו . רחומים הבטיח בנאמו . כי חלק יי עמו : שפל הגביה בזקיפה . שתותיו כגינת כפה . תחתיו צוה להקיפה . מי זאת הנשקפה : ידידים נוגנים ושרים . ונזר תהלה קושרים . ששים בקבלת מכשרים . פקודי יי ישרים : בתשפך אדיר ורעך . נבהלו נחפזו מרעיך . שבטים נהלת במרעך . מה יקרו רעיך : וכמו חזקת אורתי . אספת מנוף פזורתי . לציון תמהר חזרתי . כי אתה עזרתי : עזרת וכו'

לפרשה כסמוכה מאורה אשר יצר המנה בשבת שניה של חנוכה :

ר״פ ילשת חוק :

שֵׁשׁ מֵאוֹת . נִקְרָאוֹת . כְּבַת הָאֵל יְסוֹדֵיהֶם : לְבַת מִי זֹאת . נִרְמָזוֹת . עַל כַּנְפֵי רְדִידֵיהֶם : מְחֻקָּקוֹת . מְזֻקָּקוֹת . כְּמוֹ צִיצִית פִּקּוּדֵיהֶם : הִזְהִיר אֵל . לְיִשְׂרָאֵל . חוֹק שָׁמוּר בִּידֵיהֶם : וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם . שָׁמוּר לָבָן . כְּמוֹ דַּרְבָן . מְקוֹם תְּכֵלֶת הַנִּצְבָּע : לָךְ נִפְתָּר . סוֹד נִסְתָּר . חוּט צִיצִית הֱיוֹת מְרֻבָּע : מִשְׁפָּטָיו . הֱיוֹת חוּטָיו . כְּפוּלִים תּוֹךְ שָׁלֹשׁ אֶצְבַּע : הַמְשֻׁלְשָׁל . יְהִי נִכְשָׁל . כְּבַי אֶצְבָּעוֹת אַרְבַּע : חוֹק סְדִינָה . כְּרַב קְטַנָּה . כְּבַת צִיצִית לֹא נִקְבַּע : וְקוֹף עֶרֶךְ . לְחוּט כֶּרֶךְ . עֲלוֹת מִמְּנִינֵיהֶם . ויעשו להם ציצית : שְׁקוֹד עָנָף . עֲלֵי כָּנָף . וּמִקְּצֵה יְהִי נִגְבַּל : לֹא יַרְחִיק . אֲבָל יַרְחִיק . כִּמְלֹא קֶשֶׁר אֲגוּדָל . מְנַת טַלִּית . נִכְפֶּלֶת . כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן פָּטוּר וְחָדֵל : הֵן כְּפָלָהּ . וְתָפַר לָהּ . וּמִצִּיצִית לֹא תֶחְדַּל : חוּט בֶּגֶד . וְעוֹר נֶגֶד . כְּמִין בֶּגֶד לְחוֹק תִּגְדַּל . חֲקוּקֵי עוֹר . וְנֵחַ וְנֵעוֹר . וְאִם בֶּגֶד בְּכַנְפֵיהֶם . ויעשו להם ציצית : שְׁלֹשִׁים יוֹם . כְּבַת אָיוֹם . כְּסוּת שְׁאוּלָה מְעַכֶּבֶת : לְעֵת הָלַךְ . כָּאן וְאֵילָךְ . הֲלֹא צִיצִית חוֹבֶבֶת : מְכוּרַת שׁוּק . לְעַם חָשׁוּק . כְּחֻקָּה הִיא נֶחְשֶׁבֶת : הֲמוֹן תַּגָּר . וְגוֹי מִתְגַּר . כְּשֵׁרָה הִיא מְחֻשֶּׁבֶת : חוֹק נִפְרָץ . וְחוּט נִקְרָץ . פְּסוּלָה הִיא וְנֶעֱזֶבֶת : זָכוֹר וְהָתֵם . וּרְאִיתֶם . פְּרַט לְלַיְלָה מְעַכֶּבֶת : קֵץ נִקְבַּע . עַל אַרְבַּע . וְלֹא שָׁלֹשׁ בְּסוֹדֵיהֶם :

ויעשו להם ציצית וכו׳ . וקרבתנו וכו׳ :

אהבה לפרשת חוקת

אֵל מְחוֹלְלִי . שְׁמַע קוֹלִי . כְּפִי חֵילִי . אֲהַלְלָה : אֶת שִׁמְךָ . אֲרוֹמִמְךָ . כִּי מִמְּךָ לִי תְהִלָּה : אַזְכִּיר אוֹת . וְנִפְלָאוֹת . כִּצְבָאוֹת . צוּר נִגְלָה : הוֹשַׁעְתָּם . אֶת בְּנֵי תָם . בַּעֲלוֹתָם . מַעְלָה : בְּבוֹאָם אֶל . מְקוֹם בֵּית אֵל . הֶרְאָם אֵל . הַגְּדוֹלָה . אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל עֲלִי בְאֵר עֱנוּ לָהּ : הֵן אֶפְתּוֹר . נֵס לִפְתּוֹר . בְּבוֹא הַתּוֹר . עַם לַחְמוֹל : הָרְשָׁעִים . נִקְבָּעִים . בְּתוֹךְ סְלָעִים . עֹמֶק קָמוֹל : יָעַצְתָּ . וְדִבַּרְתָּ . וְהֵשַׁבְתָּ . לָהֶם גְּמוּל : עַם פְּלִיאִים . הֵם בָּאִים . בְּתוֹךְ חֲצוּיִם . יָמִין וּשְׂמֹאל : הֵן יָצְתָה . הַר אַדְמָתָהּ . לִקְרָאתָהּ . לְהַקְבִּילָה : אז ישיר ישראל עלי באר ענו לה . נִדְכְּאוּ . עַד שָׁאוּ . וְהֵם רָאוּ . בְּשׂוֹנְאֵיהֶם : נִקְמָתָם . הוֹדַעְתָּם . מַפַּלְתָּם . לְאַחֲרֵיהֶם : בְּאֵר הָלְכָה . וְהוֹלִיכָה . אֶת דַּכָּא . לִפְנֵיהֶם : כְּמוֹ חָווּ . אֲנִי עַם זוּ . כֵּן יֶחֱזוּ . פְּלָאֵיהֶם : בְּאַהֲבָתְךָ . וְחִבַּתְךָ . בְּבַרְאוֹתְךָ . אֶת פְּלִילָה : אז ישיר ישראל עלי באר ענו לה , וקרבתנו וכו׳

יוצר לשבת נחמו

פ״ס א״ב ופ״ס ולתס כדנקס . ותהוס ט מגרם ציון ברבי מכיר חזק :

אֵל אֵל שַׁדַּי אֶתְחַנֵּן מְזָרֵחַ כְּבוֹד נְוֵהֶיכֶם . אוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים וְרָצוֹן לְקַמֵיהֶכֶם . נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם : בְּנוּיָה וְנִשָּׂאָה לְמַעְלָה עַד כִּסְאוֹ מֵאֵלֶיהָ . בְּאֹרֶךְ בְּרוֹחַב נוֹטֶה לְהַחֲזִיק בָּנֶיהָ אֵלֶיהָ . דַּבְּרוּ עַל לֵב יְרוּשָׁלַיִם וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ : גְּאוּלֵי אֲנַהֵל וַאֲנַהֵג עַל מַבּוּעֵי עֵינָי . גְּנוּנִים עֲנוּגִים כְּיוֹם עֲלוֹתָם מִפֶּרֶךְ מְעַנָּי . קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְיָ : וְאַתֶּם מַטַּע נֵצֶר חֶמֶד שַׁעֲשׁוּעֵי נְעֻמוֹ . דְּהַרְהָךְ אֵם לְנַחֵם וְאָב לְרַחֵם תְּרַחֲמוּ . כֵּן אָנֹכִי אֲנַחֶמְכֶם וּבִירוּשָׁלַיִם תְּנֻחָמוּ . קָדוֹשׁ : דְּגָלַי אוּלֶיךָ

בעמוד אש להאיר כל יאפלו. כדכי הדורים אישר ומעקשי עקוב יקפלו. כל
גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו: השכילו זה הדרך לכו עמי יבשר. הן לא יכנף
עוד מורה מוסר. ונגלה כבוד יי וראו כל בשר: והחדש נהפך מיגון לששון
ולשמחה יקרה. ויחגו חדש ושבת קרא מקרא. קול אומר קרא ואמר מה
אקרא: הדבקים ברוב ישועה יתענגו בדשן חלבם. מכהני יי יקראו בעת שהכל
בם. ינחם אותם וידבר על לבם. קדוש: זה עומד אחר כתלנו מחרכיו מציץ.
וזבול בית יער הלבנון יפריח פטורי ציץ. יבש חציר נבל ציץ: חוה אבן כדכד
שמשות היכל ואולם. חוצבים משרתיו לשער מזרח אקדח משלם. ודבר
אלהינו יקום לעולם: טעם ישמיע לבת ציון מלך מלך. טירת הר הקדש התראי
פנים כקדם. על הר גבוה עלי לך: ביי מבטח נצחך חמלתו על עמך. ברחמים
ינחמך משד ושבר קורות ועמך. מי כמוך ירפא לך לבהמך ומי ינחמך. קדוש:
יכנס נדחי ישראל מיד כובשו ואויבו. ישיב את שבותו עד עיר מבוא. הנה אדני
אלהים בחזק יבא: כחתן יוצא לקראת כלה כלולת משבץ. כן יקדים אתי
מלבנון תבואי למרבץ. כרועה עדרו ירעה ובזרועו יקבץ: לנו יעמוס אחורים
שכר ופעלת יומים. לפי כוחו וגדלו הסובל ארץ ושמים. מי מדד בשעלו מים:
אלהיכם משמח ציון בבניה נחומים ירחם. סמן ועיש על בניה תנחם. כי נחם
יי עמו ועניו ירחם. קדוש: מהרה יקים צמח צדיק על שוקדני. מלך טוען
ברתים מריח ודן דיני. מי תכן את רוח יי: נעים שמו לפני שמש ינון מנהו.
נכתב בשש מידי בהוד והדר קונהו. את מי נועץ ויבינהו: שכל ירום ונשא
ונבוה ממלאי עינים. שורק לנם עמים ידרשוהו לשמע אזנים. הן גוים כמר
מדלי וכשחק מאזנים: חיים בשאלו נתת לו צפה תחכמוני. רבית מאד כבודו
יעטר ראשו בהמוני. חרב גדרתו ותשוב אפך ותנחמני. קדוש: עתק דוברת
חית קנה גבוה למעלה. על מוקדה היא העולה ריח מעלה. ולבנון אין די בער
וחיתו אין די עולה: פוקד עון יסחיף אביריה ויגע חלדו. פורה בבצרה לא
קלטת ידרוך לבדו. כל הגוים כאין נגדו: ציצית אדרת שער ילבש שר המנאל.
צונחו ומורידו מבין כוכבים ושרה בפנואל. ואל מי תדמיון אל: כלכם מצבים
נגד חיל צבא מעוני. בראתי אלה בינו עם שעוני. מספר כלם יריתי באלה
דיני. נחם יי. קדוש: קדושנו רחוק וקרוב לשמוע נושא באהב. קורם כרע
קרוב ורחוק נסכל להתיהב. הפסל נסך חרש וצורף בזהב. רב כח וגבורה עושה
עיפה שחר. רקוע אין לו שחר ונשבר כפחר. המסכן תרומה עץ לא ירקב
יבחר: שחו נכרים וזרים כמות יראתם ויגועו. שדי חלק יעקב חלקם בחיים
נודעו. הלא תדעו הלא תשמעו: היום אם בקולו תשמעו יחישנה ברצון. אולם
נכון יביא בעתה כגשם בציון. ונחם יי את ציון. קדוש: תקיף בערבות אות
ברבבות נערץ בשנונים. תולה ארץ על בלימה ומדביק רגבים. היושב על חוג
הארץ ויושביה כחגבים: חיל קדר וארום פושטי ידיהם בנוהו. זוקף מוסר כגער

רוחף להינם במשהו . המון חונים לאין שופטי ארץ כתוהו . יאספו לירושלים כל המצידים ושם יפרעו . מצוי דינם ישפטו מקום אשר הרעו אף בל נטעו אף בל זרעו : אל מלך נאמן ומהימן בנחומי כפלים . מבשר טוב נחץ מה נאוו לו ברגלים . נחם יי עמו וגאל ירושלים . קדוש : בת ציון עזבני שכחני למה תאמר . איה צרתה ומי מנושי בה התעמר . ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר : רבוא כוכבים לגמטריא כימות חמה ברה . השטרתי חיל לגיון קרטון וכהטון בעבורה . שאו מרום עיניכם וראו מי ברא : אשה עולת רחם האשכח להיטיב בנך . מאמר נעשה ונשמע אזכור בשור מלובבך . גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך : אמת מה נחמד ברור ביע מרחמכם . כונן ירושלים שם שלום גבול תחומכם . אנכי אנכי הוא מנחמכם . קדוש : הכל יודוך

אופן

שאו מנחה . משבחה . ביום מנוחה . התשירו : מרום דר . בעוז נאדר . הוד והדר . הכשירו : עיניכם . לנגדיכם . עפעפיכם הישירו : וראו אור . צר נאור . מאורי אור . תשירו : מתני שפר . וכוכבי צפר . שיר חדש ישירו : והחיות ישוררו וכרובים יפארו : מי מסר . שנים עשר . מזלות ברקיע : ברא למול . בני תם ומול . אשר בחשן השקיע : אלה הם . חליהם . משרשים התקיע : המוציא גלגל . חצי עליל . וחצי משקיע : במספר כן . אפוד תכן . שבטים חצים הבקיע : נגדו לכן . הם בהכן . בגלגל האירו : והחיות ישוררו וכרובים יפארו . צבאם נצור . בתוך צר צור . יצו שהימו למעלה : לכלם חיל . שומרי חיל . וחומות עיר על תלה : בשם יפקוד . שמור ושקוד . תמיד יום ולילה : יקרא לצאן . שנת רצון . אל תתנו דמי סלה : חשמלים . ואראלים . איש את רעהו יעוזרו : והחיות ישוררו וכרובים יפארו . מרוב חיל . הלא מזחיל . זיע חיות מפכה : אונים לו . והלולו . שוכן את דכא ונכה : ואמיץ יה . בני עליה . לפניו אשרי זוכה : כח רב . למי נקרב . במנין לו כל תוכה : איש איש כבר . ויש בלא בר . נכנס במראית סוכה : מליצי עם . הן בנעם . יגשו או ידברו : והחיות ישוררו וכרובים יפארו . לא מורשים . תרשישים . בשיר כתבים אמונים : נעדר אך . כל מלאך . רון להתמיד בכל זמנים : ברוך שמו . בברכימו . אחרי קלוס משננים : כבוד עמדם . בעת עם דם . תרפינה כנף רננים : יי שם . בהקדישם . פעם אחת נמנים : ממקומו . יתמהו למו . חיות לשאלם פונים : און אביר תם . בכם נחתם . ובאלהי ישראל יזכירו : והחיות ישוררו וכרובים יפארו :

מאורה לפרשת ואתחנן והיא גם מאורה לפרשת יתרו סמנא לעיל :

אהבה

שם המחבר חתום בראשי החרוזים שלמה בר יהודה :

שתי פעמים . מקימים . בכל יום על המוננו : ליחד צור . בלב עצור . בתקיון לשוננו : ממקומו . ממרומו . ישלח אור לעינינו : הוא לבדו . יצו חסדו . באזן קול רנונינו . בקראי שמע ישראל יי אלהינו : שאר יעקב . לך אקוב . בית אל אשר נתן : לכה ושמע . תורת שמע . אשר נחלו בני איתן : מצותיה . לקרותיה .

לטפלי גן הביתן: הגה ערבית. אל תשבית. כתנאים במשנתן: בהבנם. כתני גם. לאכול בתרומתן: רשות נועד. לקרא עד. עלות שחר כמו תתן: יסד מרבע. לה נקבע. לעד לא להבריתן: הן ערוכות. שתי ברכות. לפנית בהלכתן: וחוק כרותה. לאחריתה. שתי ברכות להורתן: דת וחוק. מרחוק. דגות בה על מלוגנו. בקראי שמע ישראל ה' אלהינו: שתי ברכות. נערכות. בראש שחרית להתהלל: לאחריתה. בבריתה. סמוך אחת להתפלל: מסובתה. הליכתה. עם הנץ מאור הילל: הלא נמעד. לקוראי עד. שלש שעות להתחולל: כעת הלך. כאן ואילך. לא הפסיד ולא חלל: רוחשים כה. איש כדרכו. והלכה כבית הלל: יד יפסוק. אשר יעסוק. בראש פרקים להתהלל: היה רץ. ולא יחרץ. אבל יעמוד ויפלל: וכה יפעל. קרוא עד על. לבבך מסתולל: דין נשמע. תוכת שמע. בכל לשון להתמלל: הלא נודעה. בארבעה. אשר פרשו זקנינו. בקראי שמע ישראל ה' אלהינו: שם אחד. ירא ופחד. והשמר באותיותיו: לבד החת. אל תשחת. האריך כלית בחקותיו: מאריכו. להמליכו. על ארבע רוחותיו: המפחד. לא יכחד. באמצעו שאלותיו: ברית יקים. בין פרקים. להשיב לכל שלומותיו: הוח יקים. בין דבקים. וידקדק באותיותיו: ירא נעשה. כרבי יוסי. והאונת למצותיו: הקורא. אל יורה. באצבעותיו ושפתותיו: ואם טעה. בארבעה. יחזור לראש קריאותיו: דת ספק. להתאפק. הלא יחזור לראשיתיו: הלך אן. ומצאן. והן קוראין לעמתיו: הוי עסוק. בפסוק. הראשון כדיננו:

בקראי שמע ישראל ה' אלהינו: וקרבתנו וכו'

אולה . ע"ס א"ב. וחתום בסופו מאיר בר רב יצחק חזק ואמץ:

אמרת משל היה. באמתת קדמוני משליכם. גבר תם וישר דמיון קרית מושליכם. הכפל במשנה נחמות וביד הנביאים אליכם. נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם: זורו גבר חכם בעוז. חסות באה לנחם. מכסה במשכנות שלמה ידיד מבית להם. כמה וכמה יאמרו. לירושלים כבודך בהתנחם. נחם יי עמו ועניו ירחם: משוח מחבריו לבשר נבואותיו ונחמותיו בכפלים. שוש אשיש התעוררי עורי ירודה פלאים. פורץ עלה מנחם צדקנו מהור שולים. נחם יי ציון ובחר עוד בירושלים: קבוע בזה וכזה רום עשרים ארבותיה. שמשותיה לאבני חפץ שלום לשום גבולותיה. תקן מדברה כעדן כגן יי ערבותיה. נחם יי ציון נחם כל חרבותיה: מאהביה ירוון הדשן מנחל עדני נחומיה. ברצותך תנחומים לדבר על לב רחומיה. יצדקו ויתהללו בך חובי קשוט תחומיה. תינקו ושבעתם משוד תנחומיה: חזיון קדושים עשרה עמך בהשתתף בקימתנו. ואותיות מצטרפות לתנחומיך לצאנך וכרמך כסימתנו. בשיר ותודות אומתך כאז מנוה הקמתנו. כי אתה יי עזרתנו ונחמתנו: עזרת וכו'

אהבה לפרשת עקב

חלמי סת״וים יהודה :

ידיד עליון. שמע תניין. כאשר אשמיעך: כבן מליון. כבת תפלין. בבמדת שעשועיך: וארבעה. לראש קבועה. ונצרם לרגעיך: ושל היד. יהי אחד. ליד כהה בקבעך: כחותם על לבך. וכחותם על זרועך: הדר תפלין. היות אצולין. ממתר לפי קדושים: והעמידם. והפרידם. היות לארבעה ראשים: וראשי שין. כמו רישין. מרבעים משלשים: ולצור דלית. אל תחלל. ויוד מיד אל תאשים: עשה לשמם. עד תמם. ומצותם לאנשים: הבי מהם. פטורים הם. קטנים עבדים ונשים: ותתנים. ומתאוננים. ואשר למצוה חמשים: ולא נתן. לעשותן. לתשעה הם מפורשים: ושים אותות. עלי אותות. בתגין כתבנית גרשים: רצועיהם. לבר פניהם. לכל הפציהן דרושים: ואין לחזקם. בהתפסקם. אבל לעשותן חדשים: כזאת תרבה. ולא תכבה. ובחול ימי זרעך: כחותם על לבך. הרצועות. יהו צבועות. שחורות למשה הלכה: רצועת יד. קשורה עד. אצבע צרדה ארכה: והרצועה. לראש ידועה. עדי טבור ממשכה: ודת שתיהן. ברחביהן. כארך שעורה ארוכה: והתותרא. ומעברתא. היות בשער נברכה: קשור קשרן. ותן סדרן. כאשר אצו אהבה: שמע והיה. תן בתוליא. לפאת ימינך סמוכה: ותן מסול. פאת השמאל. קדש לי וכי יביאך: ואל תמר. והשמר. מלהחליף ומלהפכה: וגם תדרוש. ליד ולראש. אחת היא הברכה: ודינם אם לא תתאים. ברכה להחזיר צריכה: כן נאמר. וכן נגמר. וגם אני מודיעך: כחותם על לבך. דרוש ומצא. אנוש רצה. בחקת אל כהקרכתם: חוב עליו. היות תפליו. עלי קלף כתיבתם: דת ודין. תפור בגידין. ואין שרטוט בתודתם: ודין להיות. לאותיות. אויר מכל סביבותם: ואל יורד. מראש ליד. לכל תקל קדשתם: ומעשר. עד עשר. וארבע קין תפירתם: ועת שומם. בעוד יומם. אנוש חיב בברכתם: ויד יקדים. בעת יעדים. וראש עת יחלוץ אותם: וזאת בזאת: לא אחוזות. ולא מעכבות חובתם: ושבתות. וימי אותות. די להם באותם: ותופשיהם. אסורים הם. לקבוע תגומתם: תגה רעיתך. ומחשבתך. ושים בם שעשועיך: כחותם על לבך. הוי זהיר. באור בהיר. צח אין עליו ענה: דת נתונה. לך למנה. כהר מר גבעת לבונה: ודת תפלין: אל תעלים. פן תעבור בשמונה: צר למגן. לך למגן. יהו כמו כנפי יונה: ומודאך בלב ראיך. בשם שדי אל אמונה: כך כתר. ולו אחר. לנאות ברכה צפונה: ציר כשלח. לך ברוח. אין בפיהו רק נכונה: ואם ענך. על עונך. בריתו לך נאמנה: אל תירא. כי מהרה. קל יבאון ימי עדנה: והאהבה. כטל נדבה. בראשונה ובאחרונה: כן יאמר. צור שמר. ברית לאיתנים נתונה: גוי אחד אל תפחד. כי אני מושיעך. כחותם על לבך. וכחותם על זרועך: ויקימנו וכו׳

ע״ס א״ב כפול ובסוף חתום יצחק ..רבי משה חזק:

אל אלהים יי דבר ויקרא. אל השמים מעל והארץ במאמרו ברא. שמעה שמעך
ואדברה: ברורו שפרו שבעתים ויחדו עמדו. ברוח פיו כל צבאיו ועת.
התהללו בשם קדשו והודו: גאות לבש וכסא מאז נכון. גבורות ערכם לספר
מי יכון. לך דומיה תהלה אף תכון: עדותיך נאמנו מאד ונסיך. תהלות שמך
יספרו תוקיך. דור לדור ישבח מעשיך. קדוש: הנך זו אלך השכילני. ודבקתי
בעדותיך לפני. הנה פקודיך הבינני: הן מקצה השמים ועד ירכתיהם. הגביל
חמש מאות שנה אפאיהם. מקצה הארץ ועד קצה מדיהם. ותכן אחד שם
במעביהם. ואויר חללים ותקופותיהם. לשמש שם אהל בהם: לכו חזו
מפעלות אלהים והשכילו. נוראות בהקפותם יהלו. יראי יי הללו. קדוש:
זכרתי שמך ובו אתהללה. זמר לשמך סלה. מפעלות תמים דעים נורא
עלילה: חבל מדת שבעה רקיעים ושבעה אוירים. חוק שנים למדתם מעוררים.
חשק שבעה ארצות מחוזרים: טובו הערף בם בחסדו מגבר. טיב כל תבניתם
לא יעדרו דבר. טוב העמידם לעד לעולם חק נתן ולא עבר: ידודון משרתיו
וצבאיו בכלם ליחדו. והוא אלהים חיים ואין בלעדו. כי נשגב שמו לבדו.
קדוש: יקוב שם ראשון וילון שמים. יהד בו שבעה מחנים. ישמעו לשבעה
שומרים על שבעה כסאותים: כלם לשם נורא יקדישון. כבוד שגובו ישלשון.
כל אשר יצום ירשון: להטם האש ומהאש יצאו. למצותיו המה ימלאו.
למלאות דברו בשם יקראו: קומה יי אלהים ורדוף איביך עד חובה. ותפוצו
איביך בלי סבה. אל נערץ בסוד קדושים רבה. קדוש: מה נורא מעש יוצר
כל בהפלא ופלא. מעלות שתים עשרה ברקיע שני אלה. מלאכי זיע וחתת
על כל מעלה לעלה. נראים בו אוצרות ברד ושלג וכפור אלה וכאלה. נוראים
מלאכים מלא. נורא מנה שמרים עליהם דברו למלא: סוד אלהים ליראיו
להשכיל. ספר עזוז שמו כח מי יכיל. ספרו עזו סודות צבאיו אלהים זמרו
משכיל: חקר כבוד אלהים נורא. מצות יי ברה. כל הנקרא בשמו לכבוד
ברא. קדוש: עוצם שחקים אוצרות ערפל ורוחות. עזוז ברקים ורעמים ברא
מגיד שיחות. עמידת שלשה על כסאות שלשה מ כחות: פאר לשם קדשו
יתנו. במר ואימה ישאו קול וירננו. פנות למשלחתו יזמנו: צחצוחי זבול נטוי
ברוח סערה. צמודים בו גנזי גבורה. ואוצרות טללים ונהרי אש ומים מזה ומזה
בעברה: יי שלום עשה במרומיו. להלל לשם קדשו צבאיו ומחניו. מי ישרוך
להודות הלוליו ורנניו. קדוש: קרן מכון יקר מעלה. במלאכי הוד וגאוה
מפלא. חילות מהללים לבורא אלה: רבי נשיאים שנים עשר. שלש לכל רוח
שר. מכנים על חדשי תריסר: ששי מעון ואוצרותיו מלאים נופת. לצדיקים
לאות ולמופת. ואור גדול ורבותים אלפי שנאן לעוף בעופת: שונים שיר
ותשבחות במוראות. ליוצר הכל ועשה נפלאות. הוא המלך יי צבאות. קדוש:

תוקף ערבות אורו אור שבעתים . וכסא על חיות באדיר ארבעתים . נושא ונראה נשא לעינים : תוכו אוצרות חיים ונפשות . וכתות מלאכים משרשים קדשות . ועיניהם נוצצים כברק אשות : יושב במעון קדש קדוש ונורא . דורש אמונת ומשפט עושה כשלמה אורה . כל לא שרים תמונתו ותמונה ממנו לא נסתרה : צדיק מכלם שופט באמונה . סגרי אש פתוחים לפניו הנה והנה . וכתות שובלים בנהר טהר ומתעטפים אש לבנה . להקדיש קדוש : חלק יי עמו יעקב חבל נחלתו . קדוש : צוה להם לעולם בריתו . ברבי תורותיו להשתעשע אום סגלתו : משך לעמו חסדו ותגלה סוד דתו . הוקם אחד בשביעי למשפט בריתו . חיים כגמל לנוצר ראשון בדמותו . וכרון חוק לעולם בריתו . דברו נצב לכל תולדתו . למשפט עמוד תמידים מתרדתו . קדוש : לרחמים לדור ודור אמונתו . תקעו בחדש ליום חגנו כסה . והחרדו לשוב באמת מרוע מעשה . על כל יביא במשפט יושב על כסא . קדוש : הכל יודוך וכו'

חזן שם המחבר יצחק ברבי :

שאו לבבכם . לכפיכם . ורחצו נא והזכו : והסידו . והעבירו . מראות שוא והדבקו : ביראת אל . ישראל . הישירו לב והצדיקו : ביום כי בא . חקור חובה . ויושר לב ותם תזכו : והבו עוז . למלך עוז . ותפארת במקדשו . רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו : והתקוששו . והקדישו . לחי יושב על כסא : ותקעו . והריעו . ביום חגנו כסה : והחרדו . והתודו . להסיד רוע מעשה : ולב קרעו . והדמיעו . פני אל שן נשא : כי על כל . יעביר קול . ושלם אותו בראשו : רוממו ה' אלהינו . ירומם צור . בלב עצור . בקרא מקרא קדש : צמוד תחנון . ועם רנון . בשי קרב בקדש . חפוץ לטהר . לב נמהר . ורוח נכון חדש : קנה עמך . בך נסמך . פרוש ביראה והתקדש : בר לבב . חשוב נעלב . כזבח שי בקדש : ביום יקרב . שן רב . באחד לשביעי לחדש : משוך חסדך . לבן עבדך . ברוח חדשה לחדשו : רוממו ה' אלהינו . בני מעלה . בעוז גדלה . מיכאל וגבריאל : בעד עמכם . שאו קולכם . בני יעקב וישראל : ערוך תפלה . מהללה . רפאל והדרניאל : ושרפים . לאלפים . צעוק חושו לעזיאל : והחיות . בכל פיות . ערוך תחן למלכיאל : בנות עירו . ברוב הדרו . אשר עמו לו שואל : ונפוצים . נקבצים . במאמרו ימלא אל : עבור מלכם . ביום חקם . ויי ילך בראשו : רוממו ה' אלהינו . בקול ירון . מטטרון . לפתוח במשרים : זכות אבות . ואמהות . ונזכר חסד נעורים : והרוגים . ושרופים . באש יוקד מבערים : לקדוש שם . מאד נגשם . בכל כחם מתעוררים : והתורה . הטהורה . בפי העם נחזרים . התעודד זכות ללמד . עלי הוגים מצועדים : ברוב צרות . ומחסורות . אשר גולים לכל שערים : שפוך תחנון . פני חנון . לפאר מקום מקדשו : רוממו יי אלהינו והשתחוו להר קדשו : ותחזינה וכו'

שלה ע"ס א"ב ונכוף חתום יצחק ברבי משה חזק הלוי:

אלהים אלי אתה אשחרך. באשמורת אהגה בכל תגמוליך. תנחומיך ישעשעו נפשי ורחמיך. גדול חסדך עלי מעולם וצדקותיך. דרכיך יי הודיעני למען אמצא חן בעיניך: דרכי טובך מעולם המה הראשון אדם חננתו. וברוב טובך יום האבכתו. לעולם דברך נצב לחוק ומשפט כוננתו. סוד יי ליראיו להודיעם בריתו: זכר דבר לעבדך אמת נצב לעולם. חנון תולדותיו במשפט כי תביא על כל נעלם. טוב טעם ודעת מדת שחת משלם. רחמיך יבאום ותטה לארץ מנלם: יבואוני רחמיך ואחיה ליום כסה יבא. כונן למשפט חוק לישראל בו. למשפטיך עמוד אשר בקרבו ישים ארבו. יתנחם על עונו פשעו מטמון בחבו: מכל מלמדי השכלתי דברך נצב בשמים. נאמנו עדותיך להחיות לשביך מיומים. סעד ימינך פשוטה לקבל תוהים על עון עקבים. שובו בנים שובבים ארפא משובתים: פלאות עדותיך ביד נביאך השכם ושלוח. צדקו ישראל ושובו אל יי כי ירבה לסלוח. קראנוך השיבנו אליך ואתה תשמע השמים ברא לנו לב טהור ונוח: ראה עניי וצרי רבו חרשו על גבי. שתוני תועבות למו ויבזו טובי. תחת רדפי טוב השקוני רוש במסבי. קרבו רודפי זמה וחציהם נחתו בי: יבשו שקר עותוני כי לדברך יחלתי. צר ומצוק המציאוני ואני אליך שועתי. חליתי פניך בכל לב לא תבזה ולא תשקץ ענותי. קרבה אל נפשי גאלה כי אתה אלהי תשועתי: ברבים צוקותי עיני נגרה ולא תדמה. משך מעניתם ארכו עלי במה. הקם דברך הטוב לעבדך לך הומה. שיטה דמעתי בנאקך בספרתך להומה. חשבתי דרכי יגרתי מאימת דיניך. זכרתי משפטיך ליום כסה בא לפניך. קול שופר לחרדה חשתי לשמור מצותיך. באור פניך יהלכון להודות לך על משפטי צדקך: קדם ידעתיך חנון לדל עזרתה. שערי דמע ואנח לא נעלת. ואמונה מאד נגד עיניך שתה. אל תשכח קול צורריך עולה תמיד עולתה: על עמך יערימו סוד ועל צפוניך יתיעצו. עליך הרגו ושמך לא נאצו. שפכו דמם כמים ויצוריהם רצצו. ובכל זאת שמך לא שכחו ואת קדשתך יעריצו: עורה למה תישן הקיצה לפקוד כל הגוים. הובע בעמים עזך וישמחו רבים איים. לא יבשו קויך הנפוצים ארץ ומרחקים. וידעו כי עזרי מעם יי עשה ארץ ושמים: עזרת וכו'

יוצר לשבת תשובה

ע"ס א"ב ונכוף חתום מנחם ברבי מכיר:

אשחר אל אל כל שנות עדני. אלהי מרחוק נמצא וקרוב מצדיקי בדיני. שובה ישראל עד יי: בטרם יעלה הבימה לנרדון לדון התחשבו. אנא דרשו מעל ספר ובצלו שבו. קחו עמכם דברים ושובו: גדל חסד מטה כלפיו בפיד שועינו. גבר טוב חסיונו מבטיחת אדם שעוגנו. אשור לא יושיענו: מושיענו נקיון הטוי מקננו נפשנו מלהדאבה. באור בטוי קוי וסמכי רוח

נדיבת

יוצר לשבת תשובה

נדיבה. ארפא משובתם אוהבם נדבה . קדוש: דולקים הצבאים על אריאל יקדו כשנה . דבקים צבאות ישדי אל יפקד כבראשונה. אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה: הלב יבן למעלה מעלות שמיר ושית . תחול חלחוליות מגרים ידים יקציע מבית. ילכו יונקותיו ויהי בזית: ותיקיו יעצים וישגיב בכחו ברצונו להצילו . ומורה דרך לשובבים עד כסאו אצלו . ישובו יושבי בצלו : ומוחות גמויות זרע קדש מגי צודים ובורות חצובים . ורעי קום מאחרי שבת בלתם העצבים . אפרים מה לי עוד לעצבים: חנון חפץ לצדקם ולהחיותם בלי לכלות . תוה מדשו שפתו מעשיכם בעשרה תלה. מי חכם ויבן אלה: טוב שלומו לרחוק ולקרוב מקדים להחילו. טלאים שובו לאביכם ליחדו להללו . יי נתן קולו לפני חילו: ישולם והייתי עד ממהר כסטי לבלעדי . ישובו ואני נעשה עד לטובה לעדי . וגם עתה נאם יי שובו עדי: כליל זבחיו רוח נשברה ונדכאים לו הקשיבו . כבוד שמושו כלים שבורים שברו חשבו . קרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו: להקשיב מחלב אלים כדברי בן ירחם . לשלם פרים שפת ומודה ועוזב ירחם. מי יודע ישוב ונחם: מתנה גבורה אשר כח מעצימים עצום . משובבים בנתים בדברי כבושים בחרט לפצום. תקעו שופר בציון קדשו צום: נושא נעשה נושה וכסה עון תהל. נחשבו כל הבגידות מור וקציעות ואהל . אספו עם קדשו קהל: סדר תשובה ותפלה וצדקה בכפרתן להשתבח. סבר נשבר ונדבה כמעלה חלבו ומזבח. בין האולם ולמזבח: ערך מועדים כהקרבה וכסה בעשיה טעמו . עולים בדימוס נעשים בריה חדשה בנאמו . ויקנא יי לארצו ויחמל על עמו: פלואי ימי תשובה כמוספי עשרה צולח . פגע במו פשוט יד יקבלנו סולח. ויען יי ויאמר לעמו הנני שולח: צור מכשול סתת בו לכבשו מהמעילכם. צדקו עד אעבירו ורוחי תחדש מעלליכם. ואת הצפוני ארחיק מעליכם : קו עולם בנטותו להחריט יסודותיו ולהתמה . קרקסיו לא עמדו עד תשובה קדמה. אל תיראי אדמה : רעים המשתוקקים עליה לבלתי מוט יסודי . רועם ישבית ארבע חיות הארץ מחסידי . אל תיראו בהמות שדי: שפולים מארץ דוברים ויתנערו מעפר ויצמחו. שלמים בספר החיים יכתבו ולא ימחו . ובני ציון גילו ושמחו: תמימיו עוד יאמנו ויתמכו גדבר ודתבר . תמלא בטנם צפון חלקם ומתנם המדבר . ומלאו הגרנות בר: תמנינה ותתמנה שני רעה אדם שנים . תתמוד אמרו יאמן לשמחנו בנגדם מדשנים . ושלמתי לכם את השנים: תתברו ותנקו בצורים חצבתם וגבעות חוללתם. תביאו טרף בביתי ראשית קצירכם ותחלתם . ואכלתם אכול ושבוע והללתם: את שם מכבר ונורא צדקתו כהדרי אל . ירח בניחוח מנחת מנותתו באריאל והבראל . וידעתם כי בקרב ישראל . קדוש : הכל יודוך וכו'

אופן — ע"פ א"ב וכקדיש בסוף כל חרוז סיים לשון מפסוק פ' השי"ת :

האזינו אבירים בני אלים מורא מקדש כמקינו . בהדרת קדש שמו פניכם

לתלפיות

לתלפיות גבהנו ׃ גם במקדש מעט השירו עפעפי גיהנו . והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי אלהינו ׃ יערף דבב לקח לקוחה . ונפת תטוף למתקה . העת יושבת בגנים קול קלוס לותקה . ועודים חברים מקשיבים מחשים דממה דקה ויגבה יי צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה ׃ כי שם יי אקרא זה יושב תהלות חלף גיאותיו גאני . חין קדשות שלשתן להתפאר בם נשאני . מכם שתים מהם גמול טוב הראני . והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ׃ הצור ידורון מלאכי צבאות מרצתם בלי לעקב . כוון עת רצון בני רקיעים לקוב . להעריץ להמליץ סגלה מכתב מבאר לנקב . יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ׃ מסים באלפי שנאן בקדושי רבי רבואות . נורא בבני אלים בתוך צבאו אות . סובבים כסא כבודו בשלוש כתות להגאות . קדוש קדוש קדוש יי צבאות ׃ והחיות וכו׳

זולת סס במתגר מנחם ברבי מכיר חזק ׃

ארעה כי אין זולתך לגאול נצורי כאישון . בעוטה ולעוטה ועבוטה בין אצר ודישון . גועה אחרי שובי נחמתי בלב ובלשון . ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון ׃ דמתה לאשה עזובה ועצובה התשכח בעזבך . הנך לא שנית ולא תאלמן מהשיבך . ותחזור לחבתה הראשונה ספר כריתות כהבזיבך . שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך ׃ זמנת לה תשובה תלבין כסוף מאדם . חשבה בשבעה קדומים תעלה לבשר ודם . טרם הרים ילדו ותחולל ארץ ותקדם . תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם ׃ ידידות סגלת נערות חולת אהבה בלהלוהי . כמער איש ולויות הוראות חבת שלהי . לבעבור גדלת כחך לשא כבר מבלהי . השיבנו ואשובה כי אתה יי אלהי ׃ מרוד ומרוד בפתוי גרש און לאלה . נורא לא יתכונן כיד פשעו לשלה . סיעו בבא לטהר וטהרו במקוה שלה . וישוב אל יי וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח ׃ עון בעלי תשובה יכבוש ויעביר לפשול . פשעי זדונות עשה כחטא שגיאות לרשול . צרור זצפונה ומסית יבער ינער לנחשול . שובו והשיבו מכל פשעיכם ולא יהיה לכם למכשול ׃ קווי זה אחר זה יעל במחשבותיכם . רחום יחון חנם וצדקה ירצה תשובותיכם ׃ שאון קולו יפוצץ בכל מחנות מושבותיכם . שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם ׃ תמיד הולך שובב גבוהה ועתק להשיחה . תכליתו מרעתו נחם ובא כפוף להשתחה . תוחלתו חיך כתוק מגמור בראשיתו המיחה . בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה ׃ תמימיו בעתרם נעתר להם להטיב אות ׃ תחדות ברחמנות יהפוך כעתר לתבואות . תוהים מדרכם בשובם נכונו לנחומי נבואות . שובו אלי ואשובה אליכם אמר יי צבאות ׃ תקיף ידידך רצה ומכשול הרם והדם . תודת חוגג זבנו נעבר בסך ונדדם . תשוב קנגו כמטוף תביאנו מים ומקדם . השיבנו יי אליך ונשובה חדש ימינו כקדם ׃ עזרת וכו׳

יוצר לשבת בין יום כפור לסוכות

מיוסד ע״פ א״ב כפול וסי׳ המחבר מאיר בר יצחק :

את השם הנכבד והנורא נאה לתהלותיו . אביע זכר רב טוב מפעלותיו .
המכונן בשמים מעלותיו : בכתרת מלכים נתיעץ ונמלך בסודה . בחכמת
אמריה תאמר נאה והסודה . ואגדתו על ארץ יסדה : גבה תקרה קרה במקרא
אל . גבולות הקדים הצפון והציב בהר אל . למספר בני ישראל : מאהב יראיו
בהר בפסוס שעינתו . ידידות ציון חמד קדשת שכינתו . בשלם סכו ומעונתו .
קדוש : תלים סכות סביבותיו הקיף והתקיע . דמיון קרח הנורא האיר והרקיע .
והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע : הרי בשמים הטביר וכביר הצביר . הצמיח
משמח ומסער ופנים מסביר . וברכה לראש משביר : ותגי מלכים בקו משקלת
עקם . ויתרון הכשר בחשר אשר פעלם . כירח יכון עולם : מעשה אצבעותיך
פלאים תמהים ונאוים . ירח וכוכבים יקר כבודך מחוים . וצבא השמים לך
משתחוים . קדוש : זריז ומשבח השביח שפע ימים . זיו וברים להאריח לברת
מטעמים . חבלים נפלו לי בנעימים : חלד הוציאה מקנה ומנת סבר . חביב נברא
בצלם הוגד לגבר . כי הוא רודה בכל עבר : טכסו בקשב חברים גנת ישיבת .
טרדו בהמראה ובמזרחית קלמת שבת . מזמור שיר ליום השבת : מאין כמוך
לך יאתה להאמר . רב מהולל כל בתחל ובגמר . טוב להודות ליי ולזמר .
קדוש : ידיד אתוי בהררי קדש לעשרים הנסכתי . יחוד הכליל וחוט משלש
סכות . ויעקב נסע סכתה : כאילן מברך שתילי זית העטר . כמעשה לבנת
הספיר בשעבודם נטר . למחסה ולמסתור מזרם וממטר : לקץ פראם דבר
בחזון לחסידו . ולא נחם בברך ארץ יסודו : ברוך יי כי הפליא חסדו : מאהבה
יתרה רצם והחליף השורה . בקהל רב יבשר צדקו להבשירה . חסדי יי לעולם
אשירה . קדוש : מנהג עולם תלמיד טוען פנם . מרחיץ ומנעיל ומלביש משפר
ומכנם . נתת ליראיך נס : נס ודוגמא להראות לאמות נשי . נתת לכבוד עברי
שעבוד קשי . ואתה יי מגן בעדי כבודי ומרים ראשי : סכות לראשי לך
אדרוש תהלות . סלסולך להגות בסוד חסידי קהלות . חסדי יי אזכיר תהלות :
מענם אגדת יצתה אשכלותיה שפרו . רב עליה באגד דמיקם יתכפרו . עם זו
יצרתי לי תהלתי יספרו . קדוש : ענני כבוד שבע ועטר אדני . ענית הלל שבע
אענדנו בעדני . כעל כל אשר גמלנו יי . פקד אבי סוכו בטובות כפלותיו . פעלתו
להודיע לרוממו בבית תפלותיו . זכר עשה לנפלאותיו : צדק אמן לפועלי
ושבתו אסדיר . צופה ושוקד לזכות ישראל תדיר . למען צדקו יגדיל תורה
ויאדיר : ממשלת אדיר מתאמצת בישיבת ממלכתו . בהתאסף ראשים בישרון
יצחצחו קדוש הליכתו . נטעים ונברה עם המלך במלאכתו . קדוש : קביעות
הסדר תקן כי טוב . קרות ודרוש בענין היום לחטוב . ודבר בעתו מה טוב : ראיה
וזכות מקחת אזוב נסכמים . ראה מעמדה וכמה ברבוע מחכמים . קטני ארץ
והמה חכמים : שביעי חביב לשבועת אתנים אחות . שבע במצות ובכל טובות

נִצְמָחוֹת . אֹרַח חַיִּים שֹׂבַע שְׂמָחוֹת : מֶלֶךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אֶרֶץ יְסוֹדוֹ . אָז יְרַנְּנוּ אִלָּנוֹת בְּקִלּוּסָם בְּהִוָּסְדוֹ . הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ . קָדוֹשׁ : תִּכָּתֵב זֹאת לְעַם נִבְרָא לְהִתְכַּפֵּר . מָה עָלֵינוּ לָקַחַת לוּלָב וָשׁוֹפָר . לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל תּוֹדָה וּלְסַפֵּר . עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכֻפֶּלֶת . יְרוּשָׁלַיִם בִּרְצוֹתְךָ תָּקִים וְתָאִיר מֵאֲפֵלֶת . סֻכַּת דָּוִד הַנּוֹפֶלֶת : בִּירוּשָׁלַיִם תִּהְיֶה פְּלֵיטָה וּבַשְּׂרִידִים קוֹרְאֶיהָ . יְקַר צְפִירַת קֹדֶשׁ קוֹרְאֶיהָ . מְכוֹן הַר צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאֶיהָ : מֵחַיִל אֶל חַיִל יְטַיְּלוּ בְּמַחֲזֶה . יִרְאוּ שְׁכִינָתְךָ בְּאֶצְבַּע נֶהֱנִים מִזִּיוְךָ לֶחֱזֶה . וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה .

קָדוֹשׁ : הכל יודוך וכו׳

אופן שם המחבר חתום בראשי חרוזות יהודה :

יַחַו לָשׁוֹן . חָזוּת אִישׁוֹן . אֲשֶׁר יֶחֱזֶה פְּלָאֶיךָ : כְּפִי כֹּחוֹ . יָשִׂים שִׂיחוֹ . וְלֹא כְּפִי מוֹרָאֶיךָ : לְךָ מַעְגָּל . בְּרוּם גַּלְגַּל . וְהוּא לֹא יְשָׂאֶךָ : כָּל נוֹצָר . הֲלֹא תִּבָּצֵר . מִתַּחַת לְכִסְאֶךָ : וּמִפָּעָלְךָ . יָעִיד לָךְ . נֶגֶד כָּל בּוֹרְאֶיךָ : וְעֵדוּתָם . כִּי בְרָאתָם . וְלֹא יָדְעוּ אֵיכָה : כָּרִאשׁוֹנִים כָּאַחֲרוֹנִים . יַחַד בְּאֵימָה עוֹנִים : הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים : הַזְּמַנִּים . מִשְׁתַּנִּים . וְהוּא לֹא יִשְׁתַּנֶּה : הַמְּקָרֶה . שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה . וּמַעֲלוֹת בְּשִׁבְעָה בּוֹנֶה : וּבְחָכְמָה . כְּסִיל וְכִימָה . שִׁבְעָה עוֹלִים בְּקָנֶה : וְהַשֶּׁמֶשׁ . כִּי יֶאֱמֹשׁ . עַל פִּיו יִסַּע וְיַחֲנֶה : וְיִתְהַלֵּךְ . כְּמוֹ מֶלֶךְ . מִמַּחֲנֶה אֶל מַחֲנֶה : וְאוֹר סַהַר . לְטַהֵר . בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה : וּמִסְּבִיבָיו . כּוֹכָבָיו . לְכֻלָּם מִסְפָּר מוֹנֶה : וּפֶלֶךְ רַב . לְמוּל מַעֲרָב . בְּכָל יוֹם יִפְנֶה : מִשְׁתַּחֲוֶה . וּמְהַוֶּה . כִּי לַכֹּל יֵשׁ קוֹנֶה : וְאִם נֶעֱלָה . הֲלֹא נִגְלָה . בְּמַעֲשָׂיו פָּנִים בְּפָנִים : הוא אלהי האלהים . וְשָׁם קֻבָּה . בִּמְסִבָּה . וְתָלָה בְּתוֹכָהּ אֲדָמָה : וְתַעֲמוֹד . עַל גַּד לֹא יְסוֹד . אֲבָל תְּלוּיָה עַל בְּלִימָה : כִּי כְבֵדָה . לָכֵן יָרְדָה . וּבִקְּשָׁה לְמַטָּה מְקוֹמָהּ : וְאֵשׁ דָּרְשָׁה . אֶת שָׁרְשָׁהּ . וַתַּעֲלֶה לְמָרוֹמָהּ : וְתוֹךְ שְׁתֵּיהֶן . וּבֵינֵיהֶן . הָאֲוִיר וְהַמַּיִם מָה : לְכָל פְּרוּדוֹת . וּצְמוּדוֹת . וְהֵם יְסוֹדוֹת לְהֵמָּה : וּבָם צָמַח . כָּל צֶמַח . הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה : וְאֵד יַעֲלֶה . וִיכַלֶּה . לְרַחֲמִים אוֹ לְנָקָמָה : כִּי חִצָּיו . בְּלֵב מוֹצְאָיו . חֲנוּנָיו הֵמָּה חֲנוּנִים : הוא אלהי האלהים . דּוֹר נִשְׁמַד . וְדוֹר עָמַד . וְהוּא קַיָּם לְדוֹר דּוֹרִים : בְּרֹאשׁ כָּל אֵל . הוּא הָאֵל . וְאַחַר כָּל הַדְּבָרִים : לֹא בְכֹחַ . כִּי בְרוּחַ . יוֹצֵר כָּל הַיְצוּרִים : הַנְּשָׁמוֹת . וְהַחָכְמוֹת . וְהַשֵּׂכֶל הַמְּאִירִים : וְהָרָקִיעַ . הָרְקִיעַ . וַעֲלֵיהֶם מַיִם חוֹזְרִים . מְאוֹרוֹת וּמַזָּרוֹת . עֲלֵי אֶרֶץ מַזְהִירִים : וְאֶרְאֶלִּים . וְחַשְׁמַלִּים . שֵׁם כְּבוֹדוֹ מַזְכִּירִים : וְתַרְשִׁישִׁים . מְפָרְשִׁים . שָׁם אוֹמְרִים וּמַאֲמִירִים . וּשְׂרָפִים מַקִּיפִים . וּכְרוּבִים וְאוֹפַנִּים : הוא אלהי האלהים . הָאוֹמֵר . וְהַגּוֹזֵר . וְהַמַּגִּיד אֹתִיּוֹת : וְהַצּוֹפֶה . רַע וְיָפֶה . וְיוֹדֵעַ מָה לִהְיוֹת : אֱסוֹף עֶדְרְךָ . לְתוֹךְ חֶדְרְךָ . מִבֵּין שִׁנֵּי אֲרָיוֹת : הַשְּׁוּוֹת . הַשְּׁבוּיוֹת . אֱלֵי קֵדָר וּנְבָיוֹת : כִּי בְתִתָּם . וְצִדַּפְתָּם . וְהוֹרַדְתָּם בְּתַחְתִּיּוֹת . הֵן בְּכָל זֹאת בְּךָ אֲחוּזוֹת . וְלִישׁוּעָתְךָ צוֹפִיּוֹת : קְדֻשַּׁת שִׁמְךָ . בְּעוֹלָמֶךָ . קוֹרְאוֹת בְּרֹאשׁ הוֹמִיּוֹת : קוֹל מְרִימוֹת . לְהַדְמוֹת . לִכְרוּבִים וְלַחַיּוֹת : מַקְדִּישִׁים וּמְשַׁלְּשִׁים . כֶּתֶר לְיוֹצְרָם נוֹתְנִים : הוא אלהי האלהים . והחיות וכו׳ .

אזכרה מקדם פלאיך לשמך ולזכרך תשק. בך גילה שלמה מחמד חפצי חשק. גאלת בזרוע עמך גבלת בחסד משק. עז ישועתי סבות לראשי ביום נשק: הדך ארץ שגית סבדת משחק נטחן. השל עולה ומתפסס עלומות מלבין ובוחן. ומדי יום ביום פניך להקביל בתחן. דשנת בשמן ראשי תערוך לפני שלחן: זיו ענן כבוד צריך אחד לכנם. חדר לפנים מחדר קרן עמו כפנם. טהר תהן ומשלים רמז לשבת בהכנם. מפני קשט סלה נתת ליראיך נם: יחוקקו נדיבי עם שירת הבאר לתפלה. כמין כברה קטנה מחזקת ומעגנת בסלסולה. תקפת עבור בציות שנים עשר מסלה. גדרות תבקע ארץ שבעות מטות אמר סלה: ידידות קדמוניות זכר פליאות גמילות חסדיך. ציון סבת דוד הישיבה כסודך לחסידיך. חדש עז מיחדך כבים צפים כבודך. קומה עזרתה לנו ופדנו למען חסדך: עזרת וכו׳:

יוצר לברית מילה

אות בריתות שלש עשרה. בכרות אל רם. אמר לעבדו זקן ביתו קום לשמרם. ולא יקרא עוד את שמך אברם: בתמו הלך צדיק שב בא בימים. באמור לו אל היה חתן דמים. התהלך לפני והיה תמים: גוזר אומר עליו המלאכה לגמור. גם אל בעצמו הואיל ברית לשמור. כרת יי את אברם ברית לאמר: אחרי בלותו רבה האל מעדניו. ברבים יעשה צחוק לגדול כהניו. ויפול על פניו. לפני קרוש: דם ברית את יום מנוחתו. דוחה את הנגע בבראותו. וביום השמיני ימול בשר ערלתו: הפליא חסדיו שם המפורש לעילום. הבין למקנא כם כשמש ויהלום. בריתי היתה אתו החיים והשלום: ולקח הכהן בשר בריתו ודמו. ומיכאל השר מקריב במרומו. משפט עמו ישראל דבר יום ביומו: זה דם הברית אשר בו יערב. זבח פסח צעיר ורב. בהמול לו כל זכר ואז יקרב: חלק כחלק יאכל איש במסבו. חלץ מהם איש גבר מלבו. וכל ערל לא יאכל בו: טמאת בשרו איש בעפר יעפר. טובו ויפיו עצמו מלספר. כי הדם הוא בנפש יכפר: יבלת נתחבת לזבחי שלמים. יעשה בן לבני שמונת ימים. ויחדו מלמטה יהיו תמים: כל ספירות בלימה במילה יסדו. כמה מקראי קדש אמת יעידו. אשר חכמים יגידו ולא כחדו: לולי דם ברית אמר אלהים נחמתי. לבלתי עשות ארץ ושמים לא רוממתי. חקות שמים וארץ לא שמתי: מילת מעור ולב ולשון הפה. מכריעים בין החמשים שמה: יי יתן חכמה: נערי ישראל בחוק בריתותיהם. נמולים אשר לא ימותון אחיהם. אשר יעשה אותם האדם וחי בהם: שה תמים נמול ראשון לשמונה. סעדוהו מלאכי שלום בתנינה. על ירך המזבח צפונה: ערלת בן איש טוב פשה תפשה. עברה קראתהו וארון קשה. ניבקש להרוג את משה: פנימה כבודה פשפשה

במעלליו. פדיון נפשו שתה עליו. את ערלת בנה ותגע לרגליו: צדיק בן נון מל שנית נדיבים. צור ישועתם שמרם מכף אויבים. ביום השלישי בהיותם כאבים: קם על נדיבות נפשו מערתו נבהלה. קדמוהו סעפיו במשוש ברית מילה. תשואות חן חן לה: ריחו ניחוח כצרור המור. רבה תהלותיו לאל לאמר. למנצח על השמינית מזמור: שיבת ציון אל בהשיבו. שבטי יה יגהרו אליו ואל טובו. ערל לב וערל בשר לא יבא: תורת הברית שמורה וערוכה. תעשה בעברי מהול ככה. כי שם צוה יי את הברכה: אך אם אין איש וזמן עובר. בנשים משפחות תהיה אחת גבר. תבורך מנשים אשת חבר: רוח יי דבר על פי נביא. המול ימול וערל וכותי וערבי. יכלא העם מהביא: הן גאלת אל בדמי שירים. כל בית יהודה ושארית אפרים. הנדחים בארץ מצרים: ועתה למה אלהי הצבאות. בגיך החתומים בברית ואות. נתונים לעם אחר ועיניך רואות: שלח מבור אסירים בדם ברית חתומים. עם אחד מפזר ומפורד בין העמים. כי ארכו לו שם הימים: אנחנו כורתים ברית אל באהבתו. והוא ימול לבבנו ליראה אותו. ויזכור לעולם בריתו. קדוש: הגל יחיד וכו'

אופן

אזורי אימה ברואי יראה. אמיצי כח כבודו לנשאה. אימים רועדים ועובדים ביראה. אומרים למלכם תהלה נאה. ועמו כורתי ברית. מהללים לזוכר הברית: למלך המהלל מי לא יהדר. למלך המשבח מי לא יאדר. למלך הקדוש לעדה ולהדר. לסלסל ולפאר שבחו לסדר: ועמו ערבית ושחרית. מיחדים לזוכר הברית: יתגברו יתגברו משרתי עליון. יתנשאו יתעלו בעלי זהיון. יפארו יבארו להללו בצביון. ישאו כנור עלי הגיון: ועמו כטל שארית. מפארים לזוכר הברית: עירי גבורה מפעמי שכינה. עוטרי כתרים לאלהי מעונה. עליון מרננים בגילה ורנה. עשים מלאכתם באמן אמונה: ואום בת עברית. מהדרת לזוכר הברית: זמרה וברכה שבח והודאה והלל. זיקי חשמלים פוצחים למלל. זהרי מעלה מכתירים לכלל. זהירים זריזים גדלו למלל: ואום נאוה שחרחורת. משבחים לזוכר הברית: רכב אלהים אלפי רבותים. רוגשים קדוש קדוש במתנותים. רוחשים ברוך בלי עצלתים. רועשים ומניעים ספי אמותים. ואום חתומה בברית. מברכת לזוכר הברית: והחיות וכו'

זולת

אות ברית שלשתי למרפא עולם. בעגינת קשת לזוכר ברית עולם. גזרה ויום נופש נתן כנגדלם. ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם: דודי עם מעטרים בחודי בחוני. המסמנים ומאתתים להנצל מרשפי בזיוני. וכל רואיהם יכירום מתממים לפני. כי הם זרע ברך יי: זכרו צורים חמשה לבריה בשרים. חצב אבות שנים הפה היוצרים. טהורה שלשה ובן נון שתים הרים. ויעש לו יהושע חרבות צרים. יוסבו צרים לחרבות במו להמול.

כאשר

כאשר מלו בצור שלשום ותמול. לכן סמכם בצווי משרת למול. עשת לך חרבות צרים ושוב מול: מטיב לנגן איש הבינים כפלחו. גובענו חמשתן נעשו אחת לצלחו. סלק הברזל עצמו כובר אורחו. ותטבע האבן במצחו: עסק מילה שבת דוחה עשיתה. פריעתה ומציצתה רחיצתה ואספלניתה: צוך מלאכה שאי אפשר מבערב לעשותה: לקרבה אל המלאכה לעשות אותה: קנית קדם נחלתך מבין חמורים. ראותך תבוסת דם בהכותך בכורים. שדי תפדנו ואויבינו תפסג גורים. כאשר שמע למצרים יחילו צורים: אל יקום בחסדו ניבו שנית למלאות. יחיש לרחמנו למקמנו מתלאות. כימי קדם יראנו נפלאות. גואלנו קדוש שמו יי צבאות: עזרת וכו'

גאולה לפרשת בשלח ולברית מילה

יום ליבשה נהפכו מצולים. שירה חדשה שבחו גאולים: הטבעת בתרמית. רגלי בת ענמית. ופעמי שלמית. יפו בנעלים. שירה: וכל רואי ישרון. בבית הודי ישורון. אין כאל ישרון. ואויבינו פלילים. שירה: דגלי בן תרים. על הנשארים. ותלקט נפורים. כמלקט שבלים. שירה: הבאים עמך. בברית חותמך. ומבטן לשמך. המה נמולים. שירה: הראה אותותם. לכל רואי אותם. ועל כנפי כסותם. יעשו גדילים. שירה: למי זאת נרשמת. הכר נא דבר אמת. למי החותמת. ולמי הפתילים. שירה: ושוב שנית לקדשה. ואל תוסף לגרשה. והעלה אור שמשה. ונסו הצללים. שירה: ידידים רוממוך. בשירה קדמוך. מי כמכה יי באלים. שירה חדשה שבחו גאולים:

בגלל אבות תושיע בנים ותביא גאולה לבני בניהם. ברוך אתה יי גאל ישראל:

יוצר לשבת וראש חודש

ע"פ א"ב מרובע ובסוף כמתכל מאיר:

אילת השחר. אורה בהצהר. ארומם במשחר. אמן מבחר: בבראשית קנינו. בינותי בנינו. באר מעינינו. בחבורת מגינו:

מאמרי ירצה ושבחי. חלף זבחי. קדוש:

גבורות שדי. גאו מדי. גדלתו ודאי. גמור בבדי: דרך שם. דורשם מבשם. דעה שם. דומיה ומחסם: האמן מדעתו. הכל בעתו. השכיל ברתו. הסכימה חמדתו: ומרם קנאו. ועולם מנאו. ויעד תנאו. ובחסד בנאו: זקק מטלת. זיהר טלית. וזה אצטלית. זכרו מעולת: חשר לובן. חבר מלבן. חמוש מתלבן. תבוי לבן: טפח הגליד. טפוחים הטליד. טיבק והקליד. טוען ומוליד: יערץ בסודם. יחיד יסדם. יקדו בסדם. יוצק יסודם: כבירים הבזיק. כנסם כבזיק. בהחזיק העזיק. כאזיק מחזיק: ליבשה

פרסם

פרסם. לבלב ובסם. לערבת הבשם. ליראיו אסם: מאורי פנם. משטרם
הגנם. מצד נכנם. מאוח גוגם: נקרא בנמוסו. גלוה ברמוסו. נתכפר
בעמוסו. נאה לקלוסו: סובב בהקפתו. סדר תקפתו. סדר תביפתו. סמר
כפתו: עשוי למועדים. ערכיו מיעדים. עבורו מועדים. עדה ועדים: פועל
מפלא. פלג מלא. פרץ להעלה. פורח ונשלה: צהל נוגים. צפן לתענגים.
צירו בקנגים. צלצל ותנגים: קים לעד. קנינו ייעד. קדם ויעד. קרואיו
למסעד: רבת עשר. רמש והבשר. רצוי התשר. ראשית אשר: שר
מדורו. שכלל חדרו. שלחן בסדורו. שבתו בהדורו: תרוד עפר. תקן כפר.
תרם ושפר. תאמו בשפר: מצוה כהדרים. מדד מארים. מורהו הדרים:
מנות התרים: ארח מוסר. אוהביו מסר. ארבעים אסר. אבת חסר: יתרת
מעלה. יפה פעלה. יחיד עלה. יתרומם במעלה: ראש החדש. רצוף לקדש.
הגן בהתחדש. רם יתקדש: מאמרי ירצה ושבחי. חלף זבחי. קדוש: הכל יודוך וכו'

אופן פ"ס א"ב

אביר תביר. אשר העביר. עלי ארץ מלכותו: בידו און. וכל גאון. מעוזה הוא געו
שבטו: גדל כם. פקח קם. משוטט כל במבטו: דברו רץ. בהוד נערץ. בסוד
קדשים מצבתו: הלא ערוך. בפי ברוך. כבוד מלך במרכבתו: מפי חדש בחדשו ומפי
שבת בשבתו: ומי יורה. דרוש אחרי. הרכב והמחנה: זכור נלהט. אשר רהט. דרוש
חשמל והוא מקנא: חשוק ושתוק. אכול מתוק. כדבק ולא תענה: טעון סלול. בלי חלול.
במרכבת המשנה: יבורך אל וידו לאל בכל מקומות ממשלתו: מפי חדש. כבוד אלהים.
ברום גבוהים. שבילי אש במעלותיו: לבדו דר. בעוז נאדר. ערפל שת למרגלותיו: מאד
מקרין. מקום עירין. וקדישין במעגלותיו: נהר נחל. אש יזחל. ושם הדריך מסלותיו: שאו
זמרה. לאל נורא. בכס ממלכת שבתו: מפי חדש. עלי כסא. הוא מנשא. פני אריה למול כון:
פני השור. בהוד מישור. כמו בכתב הנשתון: צפיר יהלום. עשות שלום. באש ומים אשר
ערבן: קדושית הם. לאלפיהם. ישמשו רבוא רבבן: רשות אין. לכל עין. ראות רמיו
דברסן: שמו מעלה. והוא פלא. שער ראשו מאד לבן: תהלות כל. יתנו בקול. ונמתה
תשובתו: מפי חדש בחדשו ומפי שבת בשבתו: והחיות וכו'

זולת

אמונתך אמתי רבה בסוד קדושים מתקדש. בהציבך ציון ישע בעמוד השחר המתחדש.
גאולים יאמירוך ויאמרו מפי שבת וחדש. עדותיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש:
דרך פרי תאר תת כנר למאור. הלוך השמשות המנורות כבו גבול לתאר. וסמוך לבקר אערוך
ואצפה לך נאור. פי עמך מקור חיים באורך נראה אור: זהר מקום כבודך יראה לבחיריך
כפעלם. חלונות מקטינות ומרחיבות כנה וכנה לעלם. טעם חונך יאמן צר ואור להתעלם. כי יי
יהיה לך לאור עולם: יוף מכלל דבירך ישב יסד שתיותכם ושם השלם מהשתמש בשתי אותיות.
לעבדיך שם חדש כחדשים נחדשה אותיות. רנו שמים כי עשה יי הריעו תחתיות: מראש אמנת
ולפנים גליות משבים בהשחל. נקבה תמוגב גבר ארק שיר נחל. סוד נהוג עלמות בעלמות תופפות
אתר חיל. עיר עז לנו ישועה ישית חומות וחל: פת פקידה בחנם העירה ברית ישנינו. צמח צדיק
קרב שנים תחדש שנינו. תהלוך מורא כמלך וארים נטיל שנינו. אז ימלא רנה ושחוק פינו ולשוננו:
ברביצת פוך וספיר חזק חיק עזרתי. ברוש תדהר ותאשור רהיטי ברותי חברתי. ובמען שיר
מטיבים באז בים גזרתי. החזק מגן וצנה וקשת בעזרתי: עזרת וכו'

ע"ס א"ב גם סמנו שלמה חזק

אל נשא. אתן בהתעלסה. אמן עשה. אגיד בכנסה: בסוד ערה. בישר
אתחברה. בראשית ברא. באר ולדברה: שיתו לב לעבד. למלך
הכבוד. קדוש: גדול הלל. גבורותיו גמלל. גיה וליל. גדלו גסלל: דרוש
כעד. די מעצד. דל יעצר. דעה מהתקצר: האל בחשבו. העולם לישבו.
התיעץ במחשבו. המשכנת במושבו: ורצוה עשה. והסכימה במחשבה.
ולבראות השיבה. ורוחו נשבה: זממו הדר. זהו כדר. זמן מוזהר. זבולי
טהר: חלד האריק. חוד הוריק. חין הבריק. חלף מעריק: טפול הקדיש.
טיעתו השריש. טמונים להגריש. טרד להפריש: יצר נצחים. יחודו לנצחים.
ימן קדוחים. יפר נדחים: כגס באגדי. כבירי כדודו. כהודם נגדו. כבשם
בפתחו: לראשי הגשי. לח הדשיא. להרבות ולהפשיא. לבוריע ומקשיא:
מעשים וקנם. מאמר יקנם. מאורות והמונם. מרוחו כנם: נעלץ צעד. נאמן
עד. נתרים מועד. נתקפים מהמעד: סלק מחבואים. שחים ודאים. סמן
לנבראים. סוד משבאים: ערוך בבד. עיניו בשחר. עתיד לסחר. עמוסי
משחד: פעל בחכמה. פקד אדמה. פלט ביחומה. פראים ובהמה: צאלים
יסכוהו. צפה לערכהו. צדו לנכהו. צנועים לכוהו: קדוש מארצו. קוצע
קרוצו. קוממיות הפריצו. קלטו משריצו: רק בשבת. רוחו נפחת. רשת
שחת. רדת לחבת שלם פעלו. שבת בזבולו. שביעי עלו. שמר מחללו:
תגוי שפר. תמור שפר. תת כפר. תאב עפר: שמרו להנחילו. לעם נחילו.
מן בהשחילו. השמיעו התחילו: התענג להתנאות. קלט יציאות. טען
משאות. נח מלאות: שיתו לב לעבור. למלך הכבוד. קדוש: הכל יודוך וכו׳

ואופן

שאלו שחקים ושיחו לאדמה. לכם יספרו כבוד זרוע רמה. מותח דוק וחלד
ותולה על בלימה. הגוף מפח ונפח בו הנשמה: אשר בידו נפש כל
חי ורוח. יוצר הרים ובורא רוח: לבדו היה בטרם יומים. ועד לא עשה חוג
שמים. ובאין מעינות נכבדי מים. בשום חשך על פני תהום ורוח: אשר בידו.
מקום ממשלתו מעלה הצים. ובדמות אבן ספיר חצבו. ורוח וענן ואש שם
סביבו. נאור העם עבים רכובו. המהלך על כנפי רוח: אשר בידו. הכין כרום
מלאכי רוח. וחיה נשאת אופן ברוח. אל כל אשר יפנה שמה הרוח. ושבים
ורצים ומסים ברוח. להקדיש ליוצרם בנחת רוח: אשר בידו וכו׳, והחיות וכו׳

זולת ע"ס א"ב ובסוף חתום שלמה הקטן יגדל בתורה חזק ואמץ:

אחשבה לדעת עמל ודברים יגעים. למה כאבי נצח אנוש מתרגעים.
ברית באים יסורים ונגעים נגעים. ורשות רפאים נתנה לפגעים
פגעים: גזו גם נגזו מבשלי הסמנים. סרו אף חסרו סרחו האמנים. דרכי
נוספה אבד אצל ממנים בחזרת. שאלת מצא תשובת מונים: השאננים

בטח ובעמל אנוש אינמו . ועם אדם לא ינגעו אונימו . ובריאים כמריאים יצא
מחלב עינימו . יביעו ידברו רע ועמר ענוגימו : זאת העיזה ומצחה לא בישן . לא
ניבעת בק הבית דישן . תחול בב היותם ונגע ידשן . זה כמה שנים ישן נושן :
מעתי אחריהם חיתם לא פסקת . כפחם לגחלים ועצים לאש נסוקת . ירעותיך
שבני בשבונה לא נזוקת . וספרי רפואתך מה תינעי עוסקת : בלי יפיך במכת
לא שלטת . בחן אם תבקשי השלוה מחלטת . לבת לבי אף בי קלטת . קרבתך
לי טוב חלטת פלטת : מהלי ולכם מחן הדגל . צף הטנפת פגל ולא התגלגל .
נעים וטוב מה מתוק מתרגל . מצוי לרצוי צב לבן ימרגל : ספירת החשבונות
אף לפי כלתה . וארוכת בת עמי לא עלתה . ענין חבה לו מצבת גלתה . תאוות
נפש חבת דוד לא חלתה : פתגם זה פרתי בלבי המצע . המכות אשר הכתי
רב המרצע . צור מדות שונות מרם הקציע . כנן מטלת מקציע . ואספלנית
הציע : קשר קמיע מומחה ולחישות מעלות . דברו ברוק ומהימן כמה מעלות .
רפא אמן לו נתכנו עלילות . אשר בידו נרתק רב תעלות : שקצתי חיי משבשת
מרב בשת . טעונה כלמות ורק מני כבשת . תבע אשית עד יבשת תתכבשת .
צמר המכה צדקה לה תלבשת : שפט לטרף טרף עיניו תצפינה . לא לשחת
בריותיו דרכיו תרפינה . מתוך דין לרחם מדותיו תסבינה . הוא יכאיב ויחבש
ימחץ וידיו תרפינה . המפליא לעשות עם ברא ואמל . קרובים רחמיו ולא
בחציר קמל . טריה לרמיה יגלגל בו באזמל . נס בתוך נס ינוסס וחמל : יצוריו
חיבים להודות חסד גמל . גלי ים יורדים ונכנסים לנמל . דרך תועים יישר יישר
וכרמל . לכותים ירפא ומתיר חבוש ועמל : בין ושמר אלה עם נבון וחכם . פר
בנף מכאובם ובבשר משכם . וינחם לבטח וים כסה פרכם . רגלם המדברה
וארבעים ספק צרכם : חזקו ויאמץ לבבכם מיחלים לו קוים . סלו לרכב בערבות
מבכל יהבים . הודו לזכר קדשו מחץ רהבים . כעל זאת רצו ושבחו אהובים :

עורת וכו'

אהבה לפרשת וירא

כמחבר שמואל וכו' ר' שמואל ב"ר אברהם הלוי :

שננו לשונם . בני אונם . וצאת אונם . לא השבת : זה כמה . עליהם מערבות
מאז רכבת : ובידך מבת . כשה למבח . בלי רוח . בן עזבת : ונלוה תם
נם על נחם . והוא בי נלחם . ואתה לא רבת : אתרי אהב . ברשפי להב . כי
ואהב . צור כתבת : יה רם ונאה . הקריבה אלם רחוק . אליו אמרת : ובן
קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת : מלכות אמר . כיין חמר . מר לי מר .
וארעל : ובנב אשא . סבלות משא . נשיאי משא . בן ישמעאל : זה דמם .
וזה רמס . וזה מאס . וזה נעל : חשב יעלם . כי עד עולם . אהיה נכלם . ותל
אל נעל : וכאיש יעבד . חנם עבוד . יום יום עד אבוד . כתו פועל : על בן
תמנע . פה לא ימנע . מגר ונע . קרא לו מוצל : יה העירה . ונם תגבירה . כיום

סיסרא. בימי יעל: וקנה נוי מיד ארומי. קרב כאשר מיום קרבת: ובכן קח נא.
מיסוד ושפו. ותדד ועפו. צפו צפה. וקבבוני: ניגש ידוש. נסוכה מראש.
והשקוני ראש. ויענוני: ובן עלה. עמם גלוה. בני קדר. וילחמוני: זה בי
יכפור. וזה לי יתפור בו. וכצפור. צוד צדוני: פעמי געים. ואור לי געים. לי
מרשיעים. זו שדוני: אלה בשגיון. ואלה בהגיון שוא קנאוני: ובפחוותם.
ובחוזתם. ובעליזותם. יכעיסוני: יה בם ריבה. ויד הרחיבה. כי מראש בצר
הרחבת: ובכן קח נא. אלוף נחת. ומנחת. מאין נחת. כארי פורק: ומבשם אתם.
יך עם געתם. יאמר געתם. קץ ואין פורק: זה מורט. וזה שורט. וזה פורט.
ושן חורק: וזה יורה חץ. לבבי מחץ. וזה לוחץ. ואבן זורק: ובני זמרן.
יועצים בחוברן. ויתרן וכרן. זה לזה שורק: הקילו משאת. כבד ושאת. ויעקרו
את מטע שורק: ובפיהם כי כאישון חשבי. יהיה דרכי. ובטחוני רק: אן נוראות.
יד הקנאות. ולשם ולאות. ים הרחבת: ובכן קח נא. למה תישן. ובני דישן. וניני
יקשן. רדו רדה: נפשי נקטה. מעול ומוטה. כי בי נטה. אל אל ידו: באמור
איבי. אך אני נביא. ורוח אל בי. ודבר סודו: ובן האמה. קם על במה. וביד
רמה. הביא ערו: ויה אל מקנא. כאשר שנא. כי שם יענה. עליו אידו. לאו
ילאו. מתים כי יגעו. ועיניו יראו. עדי כידו: ובושה עדה. היא לא עדה. על
ריק כבה. מלב כדו: ואת האהבה. עוררה. כי בא מועד וצבא. אשר קצבת:
ובכן קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת: וקרבתנו וכו'

יוצר לשבת ראשון של חנוכה

מיוסד ע"פ א"ב כפול תשרק. שם המחבר יוסף בר שלמה:

אודך כי אנפת בי ותשב. אונך המית שועי לקשב. אויבתי בקש בעלעלת
לנשב: אבינה ואזכרה ימי קדם. אשר קראוני בנכתם אדם. אודותם
אגידה ולא ארדם: אשיחה צרות ונקמת אנטיוכס. אכח חסידיו ומשיחי נכס.
אילי עמי בהקריצוני להרכס: יען ועד סוסי פלדות. כמו רכבים שנוסי לפידות.
מופת הראת בעיר נכבדות. קדוש: באו אכן פריצים ללשן. בחרי אף המלך
לעשן. בעד להכרית שרוצי גושן: כערה חמתו ויתא בפתע. כלה בשרי
ותיתי שסע. כיערים חקאתי כבהמות להתע. בכירתו להשמיד עם ולרפס.
כאר לשר צבאו פליפוס. ברית להעבירי ופסלו לתפוס: גזר מי בחזיר יפגל. גם
מושך ערלה מלעגל. גויתו להשאיר והמסאן מלסגל: גאלו בכפת בגו ובאליל
חיה. גברו כתמם שת לשאיה. גרע וכלה נצרי תושיה: גבירות שתים בניהם
מלו. גלל כן בשדיהן נתלו. גורים ואמותם ממגדל הפילו: דמו לטנף בזבחיהם
אלעזר. דתו שמר ועז נאזר. דח ויבז דברי האכזר: דבב דאבתי על נפשך.
דרוש אדרש מבשר קדשך. דום כמו האמנתי ואנטשך: דקף בן תשעים שנה
אבי. דחול אלהי במרמה תמליכי. דברך כלה ונתחים מהפכי: הלוה יאחז

צדיק בדרכו. הטהור יוסף אמץ ברכו. הישיש בשורו נהרג בערכו: העל אלה לא תפקוד. הצפיר והשעיר בחרונך ליקוד. הראש והרגל הזקן והקדקוד: הכט וזכור את כל התלאה. ההשיגה עדת צולעה ונהלאה. הלעולמים תונח ברבת חלאה: ואביעה עוד מקרה שבעה ותיקים. אחים תמימי דעה. וקלם באש כשוא נתעה: ועל לא אכלו מזבחו. וידבקו בעשה חבל בכוחו. ושפם נבל באכזריות רוחו: ומחבת נחשת באור רתח. וינפש הראשון נתח נתח. ועור ראשו חשף בתותח: זמם להרוג ששת אחיו. זד יהיר בעברת טוחיו. זבחם ככבש אלוף בחותיו: זמם אפתה השביעי קטנם. זהב אעשירך אליו נם. ומנתיך לי למשנה קונם. זרו העלם הטוב לבחר. וזעק הרגני נא למה תאחר. ונתתי להשתחות לאל אחר: חם ויחר מושל רשע. חזק מכותיו בלי פשע. חסן הילד ולסובלם שועשע: חותה הורתם משפטי בניה. חמטה נפשה על ניניה. חלפה ותשב רוחה לקוניה: חמסי אם גבר מלעבור. חסידים אלו הריגתם זכור. חנון כרויי בלחך וכור: טפש עוד מרון מגרה. טפטופי אשר לא ימרה. טימוסי יוני התי יקרא: טכס זוכר שמו יהודי. טבוח וקרוץ כמו גדי. טריה ובקרת להכביד בשלדי: טהר טבילות מקוה החדיל. טמו קרושים מגשיהם להבדיל. טרחם סקרת נם להגדיל: יחיד ונשא שוכן שמים. יזמן לכלם מקואות מים. יען חסידיו מיחדיו פעמים: יוסיף ידו לתעב המון. ידידות בית לאיש כזמון. ישכבנה אז תחלה ההגמון: יתד זאת נתקעה לגרש. ירחים ארבעים וארבעה חדש. יהודה הסיע כהן הקדש: כנתמלא ספק ושדי תנן. כנס לחשמנאי בת יוחנן. כנסום לחפה במשתה להתרונן: כל עדיה פתחה הכלה. כוס מונה לקרואי הלולה. כבשו פניהם מהביט צלה: כבר שצף האת לעמה. כבידים קרואים פה להנעימה. כנגדם איך עמדת כקדשה ערומה: למו השיבה נות יפיפיה. לי איך תמסרוני ברמיה. לערל וטמא תשגילוני הלילה עריה: לבשה רוח אז יהודה. לבו מלאו גבורה ועגודה. לחש ויקנא קנאה כבדה: לקט הדס ומיני בשמים. להכין כמו בגיל והנומים. להתעות על חקו משלימים: מרחוק כשקפם מזמרים ומחננים. מלל אלה השרים והמנהיגים. מעתה יכנסו בנמוסי ערוגים: משרתיו ומחנהו חוצה הנים. מתתיהו ואחיו פנימה הכנים. מכבי יהודה גבורה השנים: מואסת כל עץ הרקיר המונה. מעכו לגמרים רדף המחנה. מחצם וכלם ויגד לאלפרנה: נסע ויאסוף המונו להקמיל. נח קרוב מציון מיל. נע לדבי כיער וכרמיל: נדבו העם לשוב למחוללם. נאנחים בצום ובכי כלם. נחמדים מפז הגו בפלפולם: נבא למלך הגמונו אביור. נדיב יועץ דכס ואפיור. נצרו חקם ונציתוך כביור: סוטן בהאזין עליו הגעיר. סח להוקיע כבודו להבעיר. סמוך מבא שער העיר: סחף למחר הקריה כאנחיל. סיפי בראש זה יתחיל. סנגרון משנאי תמור השחיל: סבבתני בקילה היא יהודית. סודה ברוך וטעמה עידית. סותרה

לעטה

לעשה ולין לפדית: עוד וישכיה בכשר בחוצתה. עלתה ותולך עמה שפחתה. על יי השליכה יהבתה: עמדה בראש מחנות האויב. עליצותיו להפג ותלותיו להיטיב. על ראשו גמולו להשיב: עדי יפיה הגידו למלך. עלמה שאין כמוה במלך. ערבה עליו ולהביאה הלך: פץ מה דרכך השמיעני. פצתה ממשפחת נביאים אני. פותרים עליך מלכי וקציני: פתע פתאום בבוא מחר. פגוזיך יתצו העיר כפחר. פסעתי לבשרך לבל תאחר: פורה תדרוך כמו חמתך. פקוד ומכור את אמתך. פרחי משפחתי ישרתוך בביתך. צפצף כל שאלתך אמלא. צביוני אם תעשי מלכה. צאצאי בית אביך אעלה: צוחה לו איני טהורה צו להעביר קול ונזרה. צורו מהגיע בעלמה המטהרה: צהל כסוס מזין ומכרכר. צבאיו במשתה שמנים השכר. צוארו לצוד שתה וישכר: קפחתו אז שנת תרדמה. קרואיו נמו הנערה לפגמה. קדקדו השכיב וכישן נרדמה: קמו חיש ופנו לדרכם. קלו רגל מעל מלכם. קרמו וירצו לאהלי סכם: קרואה יראת יי ומשכלת. קצצה גלגלתו כראש שבלת. קחתו והביאתו להטיב תוחלת: ראוהו ולא האמינו לה. רצו לאיש אשר בקצפו תלה. רחש הוא ראשו באלה. רמש ההוא גדלו שמחות. רחקו וינסו יגון ואנחות. רודף ומתנקם כחרף למחות: רקדו וחדו כל הלילה. רגן הנעימו לנורא עלילה. רחפם ופקדם בפסוח וחמלה: שחר כהקרין והבקר אור. שאגו בקול חזק ונאור. שמע ישראל יי לבאור: שודדים כשמעם המולת ההמון. שקדו להקיץ המלך ולכמון. שנפוהו מת משכב בארמון: שאונם נכנע ותברח רוחם. שחתו ותגרו בפחד אבחם. שוביהם רדפום והכום לפלתם: תמום והרגום תלי תלים. תודות והלל סימו סגולים. תקף הנס קבעו משכילים: תממו הלל לגמור שמונה. תכן נרות להעלות ברננה. תמיד בכל שנה ושנה: תאמו היום שבת (ראש חודש) וחנכה. תפאר מעניהם מענגה ורכה. תעירך נצח כי לך המלוכה: יחידך וידידיך סלה פקדוך. בל נדמית שנבוך לבדוך. משבי הדרירים והכל יודוך קדוש: והכל יודוך וכו'

אופן ע"פ א"ב:

כבודו אור יזריח במקדש קדש. גיה נרות נחוה דולקים בקדש. השב כהנים למחלקותם וישרתוך בקדש. זרוזך יקבצו חזות חנכת מקדש קדש. טכם מצות נרות שבעה יערכו בקדש. כהנים קדשים לבושי בגדי קדש. מנורת זהב כלה נרותיה שבעה בקדש. שרד מכרבלים עת תשיב בקדש. פאר מגבעות ציץ נזר הקדש. קרב לתבואת ראשית קדש. שובה ברחמים לעיר הקדש. תתפאר ותתקדש כפי שרפי קדש: והחיות וכו'

מאורה סי' כמחבר שלמה:

שני זיתים נברתים. בגן געול יצהירו: לראש קהתים ואפרתים. שתי עטרות יכתירו: מול מנורה הטהורה. כמו נרות יזהירו: הן במתנה אל מול פני המנורה יאירו: לכן אפרת ציץ נברת. אשר היה כציץ טבל: לכן המשח

אשר

אשר השח. כמו אניה בלי חובל: זכור מראה אשר ראה. זכריהו בעיר בבל:
כמו זכרתם והושעתם. אני על יד זרבבל: זכור ורעם להושיעם. וגם תקרא
שנת יובל: ושים אותם מקום אבותם. היות מושלים כתבל: ומעל יד איש
ציד. טבעתם יקירו: חן בטחנה ממלכה ממשכה. לעיר ציון תשיבנה. ובת
כבודה ברוב עבודה. לבית אמה תביאנה: והצפירה והגבירה. בראש כהן
תקימנה: ומצנפת מעטפת. בראש אהרן תשימנה: והתמיד אזי תעמיד.
והמנחה תרימנה: והמרקחת אשר לקח. ולא ראיתיו עד הנה: והנרות
במנורות. בני אהרן יבעירו: חן בטחנה הנבאה והצמאה. אשר תמיד לך תיליל:
סמוך ידה כבן דודה. הנקרא שמו תכליל: והכניסם לגן בשם. והפתם בהוד
תכליל: ותוליכם ותמליכם. בהר ציון והגליל: וחק ישר אזי יושר. עלי נבל וגם
חליל: ועם אהבי שמך. ועוזבי חוון שקר שוא ואליל: ואום פרוכים יהיו
פרוכים. וכל ראיהם יכירו: הן במחנה אל מול פני המנורה יאירו: אור חדש וכו׳

פלת ע״ס א״ב גם כמחנר שלמה הקטן ברבי יהודה חזק:

אין צור חלף. תבנית כל גולף: לכושל חיול חולף. למכשל חית שולף:
בעשר שקד לסכף. עם דת אלף: מעט פרחי חלף. גבר מרוב אלף:
גמוצי שיתות כר. שלש עשרה קרקר: ראות ברכות סקר. בענוי נפש נקר:
דבר שם יקר. כל המוכיר יוקר: ואז לרחוב הפקר. מרוד כפור בעקר: הערים
סוד בליעל. להוני חן יעל: סמוך סף בעל. חיימו המר והרעל: ועוד הוסיף
מעל. לאל מהד שעל: בטל עוד מהעל. קרבן תמיד מועל: זרע קדש התרץ.
חכמו קבי מרץ: גזור אצבע קרץ. כותב כתבת פרץ: תבול טמאת שרץ. גן
נעול השרץ: שתוק אסוף הפרץ. ומה ספק ארץ. טסו תרגולי ילק. ומכי
הבקק והבלק: כנץ על צפור דולק. גוזלי בתר והמלק: יקדו כהבהבי עלק.
תרתר ריב וחלק: עקור מתן חלק. חג ומנורה דולק: כניים שפני סלע. הומדו
תגיני בלע: לבאי שן ומתלע. תבואת קדש ילע: לאיד הכינו צלע. נטוש
מדני גלע: בשר קדש קלע. מעם משול תולע: מדת חמס גמלו. כן גמול
הגמלו: כסיף יאור קמלו. כראש שבלת נמלו: נטיון רעות נכלו. כל יוכלו
סבלו: כקש יבש אכלו. כלו בעשן כלו: סוד שם לחלל. תמור רשע מתחולל:
ליום הפך ליל. בכן יגמר הלל: עז בבן יתהלל. מפי יונק ועולל: למשבית צר
ומתעולל. כל הנשמה תהלל: פלגו לשבעה חלוצים. וקבעו שמונה מליצים:
נגד שקודת ניצים. ותקופת שנת קצים: צערו כעקרבי עקצים. וצערו כנמלי
שמצים: להקטו כעצי קצצים. דעכו כאש קוצים: קהלים נוסדו מדני. בשנים
עשר עדני: רב ריבם יי. על חושבי סוטני: שפוט כן דיני. אין עוד זולתך אדני:
תאבד כן זדוני. כל איביך יי: שמור לפי מדים. הט הקשב קובלים: מרוד נוף
בחולים. יחיל רוזני בעלים: יציאת יום הדולים. וקבע דין הוללים: חזות קרוא
במהללים. מי כמוך באלים: עזרת וכו׳

אודך

יוצר לשבת שני של חנוכה

פיס א"ב כפול עם סימן מנחם ברבי מכיר חזק

אודך כי עניתני חייתני ולא כליתני. אויבי לא שמחת עלי. ומשאול העליתני. ארוממך יי כי דליתני: בנית מרחוק לחוק דבר מכון. במרם תבאנה חדשות אמרת כן. ועודדתי בגיה ציון על בגיה יון. גאלתני כראש מחדר ולבנת פיבסת ואון. גם כי מיון מצולה פועלי און. מבור שאון ומטיט היון: מנורה ותת חק ושם מנעו לשמור. נתנני חלק שבעה ושמונה הלל לגמור. למנצח על השמינית מזמור. קדוש: דברת מלכות שלישית חלם חמורות בפרושים. דמות נמר ארבע כנפים להרשים. ויראני יי ארבעה ראשים: הראה שנית צפיר גדל ועצם להתאימה. הקרן הגדולה ורוחות ארבע פתחיה לקימה. צפונה ונגבה וקדמה וימה: וזה החלם לעשות במשול בעלי מתני. ויצוו חקוק בקרן השור ובבריתי אפרני. אין לכם חלק ביי: זר מלך עז מששך וששך. זהר למשגהו גזרותיו על עמי משך. ויכם את עין כל הארץ תתחשך: חדש ושבת חשב להפר חוטא ואשם. חק ויעבר קול וגם במכתב רשם. ואמר הס כי לא להזכיר בשם: מכסיסי חפה וברית נועד יהרגו קוסמנר. מחורים נסדו בהתאסף עם בששנוס להסתנר. קול רחים ואור נר: יעצו לבטל מבילת עם בזוי ומשסה. יזמו לעשות נבלה ארסה טרם תנשא. לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה: כנס אלעזר חנה בת סגנים וחורים. כנס אנשי המקום למשתה שמנים מבחרים. כי כן יעשו הבחורים: לוית חן לעיני הקרואים ראש פרעה. ליונה מסבה ברמיה על אורות הרעה. וכתונת הפסים אשר עליה קרעה: מכל יהודה אחיה חנה למה תבכי. מה לך איפה כשבורת תשתוחחי ותשתפכי. ותאמר לא אדני אשה קשת רוח אנכי: נבל פן יתעולל בי ביום חפתי. נמצאתי מחללת את אבי ומצאת לשרפתי. ואנכי אנה אוליך את חרפתי: שיחת מרת נפש בבכי ובתחנונים זעקה. שם אחיה ללבו ויחבר חרדה מעקה. ויכר יהודה ויאמר צדקה: עצה הבו לכם בקנאת עשה נוראים. עמדו השרים משחו מגן חטא יראים. ויחרדו ויקומו כל הקרואים: פצו חוק ונתחזק בעד עדתנו. פן תתחללנה בנותינו ויתערבו בנו משחיתנו. ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו: צבאו פתח ארמון הגמון מעדן נבל וכלי. צהל לקראתם ואמר באו לברכה אלי. ויקרא הוציאו כל איש מעלי: קפצו יהודה ואחיו במרמה כבאים לחתונו. קרב ולקח אשרה העומדת לפניו לשטנו. ותתקעה בבטנו: ראשו כרת אלעזר וישלך חוצה לנדוף. ראו עבדיו כי מת אדניהם וינסו להדוף. ויקח את אחיו עמו וירדף: שדדום ויכום ויכתום ומגידם החרידו והתגיזו. שלטו היהודים בשונאיהם אשר אתם בזזו. באו על החללים ויבזו: תקף המלך ורכב פילו הטוב והמבחור. תשועת חץ בא בשריו ויקוב חור. ויפול רוכבו אחור: מכה ונשבר עצמות ברח ויצא יצא. מרדו עבדיו ולארכום הניסוהו רצא. וישב בבשת פנים אל ארצו: נלחמים באנטוכיא עיר

נדולה

גדולה בעם והוהים: נצחו בנים יוצאים לצבא בשארו כמהים: וישמעו את
קול יי אלהים: חולת יושבת יחד תקועה להצעיר ולהסעיר. חרבה עקרון
סעקר קסרי בת שעיר. על כן קרא שם העיר: מאז כבשוה קציני בשם יי נסי.
מסבת שם נקראת אחודת מגדל נשיא. והיה כאלוף ביהודה ועקרון כיבוסי:
בהלכד צור וצידון ושבי דיכתם. כרבים יושבים לפני יי ילמדו תורתם.
במצריהם ובטירותם: רוננים עשו בשונאיהם כרצונם כמשפט ארונים. רדו
בגות שידם ועברום ועגו מדינים ומדנים: ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים:
בעבור נמכרו יונים ליונים שנים מאה ושמונים. ברצי כסף להתרפס יאתיו
חשמנים לחשמונים. נתנו לאוצר המלך זהב דרכמונים: ידידות ממלכת
כהנים וגוי קדוש המדבר. ישבו מאה ושלש ולמו שלחו כר. מנחה ישיבו
מלכי שבא וסבא אשכר: מחמשים חלצו חמשים עד חג שלו. מצבא המלחמה
באו בעשרים וחמשה בכסלו. וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב: כל אבני
מזבח אשר שקצו יונים. כנסום וגנזום במזרחית צפונית לשכת חונים. ולקחו
אבנים אחרות והביאו אל תחת האבנים: יחד לוים נאספו לשיר ולשבח.
ישרים משרתים באו להקריב ולזבח. את קרבנם לחנכת המזבח: רצוי הגדול
מאחיו מותין קמיו בכליון. רצה בפעל מלאו ידיו כדת גליון. לחם ויין והוא
כהן לאל עליון: חיל פריצים כבא לחלל בית היער: חל סורג היה גבהו
עשרה במשער. פרצו ויעברו שער: ידידים כחזקו שלש עשרה בתקן לגדש.
יען כן תקנו למספרם השתחויות לחדש. והשתחוו ליי בהר הקדש: האויב
וכל חילו עת מחה גמחה. הרצים יצאו לבשר בגבולים ישועה צמחה.
להביאם לירושלים לעשות חנכה בשמחה: חנכו וכבדו את ההיכל להעלות
נרות באמן. חפשו ומצאו בשיתין פך שיש נסמן בטמן. כי אם אסוך שמן:
והרח מצא בגם לימים שמונה לשקדוני. קבעו לכן הימים האלה לדורות עדני.
להזכיר גבורות ולהודות ולהלל ליי: מכהניך ילבשו צדק כהציתך שמיר
ושית. נצחת חסידיך וירננו בהדליקם שמן זית. מזמור שיר חנכת הבית.

קדוש: הכל יודוך וכו׳

אופן תמוס שמו נרס"ה אברהם:

אמצו בתוקף: בשתים יעופף. ראשו כופף. ותארו חופף. אומר ברוך
כבוד יי ממקומו: בחיות כסא. נשא מנשא. והוא נושא. משאות
כסא. יי צבאות מלא כל הארץ כבודו: רוחש חשמל. אשר חש ומל. שבתו
למל. ומעצומו יאמל. אומר ברוך כבוד יי ממקומו: המון גרודים. סביביו
מתגודדים. תהלתו מגידים. וקדשתו מיחדים. יי צבאות מלא כל הארץ כבודו:
מחנות צבא. ליושב מרבבה. משוחדים באהבה. שיר ערבה. אומר
ברוך כבוד יי ממקומו: והחיות וכו׳

ע"ס א"ב סס"ס אפרים בר יצחק :

אשר יצר . אור וצר . וגר עורכים . לך לפני : בני יצהר . לך צהר . הלא ממך מאור עיני : גבול שמש . לך ישמש . ומה יפו לך שמני : דברה אור . ומה מאור . אשר ערכו לך כהני : הלא תהלך . בני חלך . בעמוד אש לפני : ומי יאיר . לך מאיר . ואתה נרי יי : זבול מקדש . אשר יחדש . וממנו אור יקרות : חזות אשנב . ותוכו . שקופים פני המאורות : טהר טהר . והזהר . לך בחשכה אורות : יקר חסדך . לאיש חסידך . בלאותיו לך מאירות : באהבתך . וחבתך . תצוה לערוך נרות : לך איום . באישון יום . שמש ומגן יי . ומי יאיר : מלון שדי . בין שדי . והיה לעד נר מערב : נות בית . כאור זית . לער אלהים מלך רב : ספות חלק . בנר דולק . ולא יכבה בכל חבריו : עריכתו . כמדתו . חצי רובע במשוריו : פנות ערב . הלא יקרב . להדליק בו בכל עבריו : צבאותיו . ונפלאותיו . לכו ונלכה באור יי . ומי יאיר : קנה מקשה . פני ששה . למול פונה למערבו : ראשון הוא . באורהו . ואחרון הוא בהיטיבו : שביעי עד . בבית מועד . לישראל עם קרובו : תהלה לכל . ולא יכול . מאור נגה בשלהבו : אשר ברכו . לפי ערכו . להעלות נר בלהבו : פלאתיו . ושחותיו . לבן נבחר לו בטובו : רצון שוכן . כבן סוכו . אשר אביו לא עצבו : ידיד משעשע . בך נושע . כיונק ואביו אהבו : משוך אליו חסדך . נסה עליו . באור פניך יי . ומי יאיר : בנה אריאל . וחיש גואל . שלח אלי ממך פדות : רצה והמצא . לעמך פצה . פדהו מן ידי עבדות : רכות הסרו . לבן ידידו . לנתקהו מכבדות : יחלצהו . ויפצהו . ידיצהו מבור ודוה : יצו אורו . לבן בכורו . חבוש מוחו . בכל מרדות : חסדים גמול . כמו מתמול . במשכנותיך ידידות : קני מנורה . אשר לאורה . עוד תהיה לי לעדות : אני מקדש . לאור חדש . ועלי

יזרח יי . ומי יאיר : אור חדש וכו' :

זולת ע"ס א"ב מתמנו ר' מנחם ברבי מכיר :

אין מושיע וגואל . זולתך אלהים אל . הפליא פלאות האל . על אדות ישראל : ברוב עלילותיו אשעה . עולל ביון הרשעה . ואל שעתי שעה . ויהי לי לישועה : גוי גבל וכלים . נשתרנו בבהל כפלים . שפן וצעירת תגלים . צבאו על ירושלים : דמו לטורף בנהימה . שקוח שן במהומה . ולהם סמני בהמה . מעלה גרה בקמה : העמידו יון ותרשישים . עקרבים כשוך נחשים . ושרצו ופרצו אשישים . כל נפש ששים : והצו דברי ריבות . אצו פתח חרבות . והמציאו ערות כבות . וחשכו הראות בארבות : זדו אנשי מרמה . וערפו טמאה בבמה . והביאו את דמה . אל הקדש פנימה : חשבו להגיא תורתי . ולטמאות את טהרתי . נתנו געול בברותי . הפרו את בריתי : טמש מושל מקרן . בגרון הגזיק בידון . ואמר מי ארון . ויהי איש מרון : ישוך כשוך שפיפון . חבלו כסן לספון . נוטף יחו לאפון . הר ציון ירכתי צפון : כלו לרם העיר . לצאנר רב

וצעיר

ותאיר. לבלע פיהו הפעיר. ויסבו את העיר: לצו ולחצו לרפסה. אמרת ישועתה אפסה. נעלה ונבקיעה לתפשה. להלחם עליה לתפשה: מונים לנוקם להעלילו. נוסדו יחד למולו. התבינו עלילות מעללו. הבה נתחכמה לו: נועצו לב למעלה. בגדל עצה ופליליה. לנאץ שמו ולחללה. השחיתו התעיבו עלילה: שפה אחת מזמתם. לרכוב פילים בבהמתם. ולסוף כרם וזהמתם. וזרמת סוסים זרמתם: ערוב וחיה לשברנו. וכוכבים ומלאך ליסרנו. לא יגרה לצערנו. כי לא יראנו: פועל כל אתות ומסות. שחק עליהם לנסות. איך נכליהם להמסות. כל אשר יזמו לעשות: צאוי רקש ואופן. מנגוע שרף ואופן. חיתם לשד ולכפן. וישב עליהם אופן: קשרם התיר לפרום. לנמלם הערים ערום. כפות שריהם במרום. צבא המרום במרום: רצעם במחבט אשו. ופקדם נפשו בנפשו. כל אחד להאשישו. ויכו איש אישו: שודדי עם בקרבם. בבלי משחית קרבם. חצם שם בקרבם. חרבם תבא בלבם: תלשם נטשם כעוללות. נטפם קטפם במלילות. צופה צפונות כעלילות. ולו נתכנו עלילות: מותר נסיו לספר. איה שוקל וסופר. חקוקים במגלת ספר. הנותן אמרי שפר: מופתי בת מררי. למטה ראובן הבכורי. יחוסה לשבח בארי. יהודית בת בארי: ברוכה במעגה בך. כיעל בכל מערך. בידה צורר נפרך. מגשים באהל תבנך: מכירי רוח תמהו. חוותם ישע במהו. קדושנו אין כמוהו. עזרם ומגנם הוא: עזרת וכו׳

נשלה לפרשת בשלח המלה לעיל מגל יוצר לברית מילה:

מאורה לפרשת יתרו ופרשת ואתחנן

אמרות האל טהורות. מפנינים הם יקרות. בלבבות הם צרורות. בנפשות הם קשורות: יגעו כל הדברים. מדלוק אחר שבחיו. מה קרן ימים ספורים. אחרי נצח נצחיו. בשחקים מעפרים. גבהו מני ארחיו: מה קדעות החסרות. ותבונות הקצרות. לאחוז דרכי גבורות. הגבוהות והבצורות: הם לפני כל מדבר בו. ואבד רעיונו. אך במפעליו יחבר קול וירחיב את גרונו. ובדברי שיר יגבר פיו ויאריך לשונו: הלשונות מאמירות. מעריצות ומעטירות. הנשמות מאדירות. בין להבין ולהורות: ובמה אכף אקדם. אדבר לפני יי׳. בית אלהים אדנם. בעגלים קרבני. משאול יאמר אפנם. אהיה כאב לבני: מן כל ארצות לזרות. מבלי הקריב טהורות. תבנה ראשית עירות. פתחו שש בעזרות: הללו חכמות ותרבו. מלבב כלכל ותדע. כל אשר זמו וחשבו. לא כמו חשב וידע. מעשיו עצמו ורבו. מחקר חכמה ומדע. נפלאותיו לא ספורות. יום ליום רבות ופרות. תנו תמיד זמרות לו. ולא ידעו ספורות: הא לך שרים ברורים. מלאו כל הר וגבע. כי בכל צורות יצורים. יש לאל חותם ושבע. ותרי כל מאורים. שבע לשבע: כאשר שבע המאורות. כן לשבע המנורות. שם לעינים מאירות. לחזות את המאורות: אור חדש וכו׳

נימוקי הגרי"ב

חדושי הג"ם ישעיה ברלין זצ"ל שכתב על גליון מחזור כל בו הנדפס באלטונא שנת תקמ"ג תמצא בכי"ק בבהמ"ד בברעסלוי. ונדפס ע"י חברת מקיצי נרדמים בקובץ על יד שנת י"ט (תרס"ג). ובאו לידינו באמצע הדפסת הסדור.

ישלח לקץ ימין משיחנו. על שם הפסוק שנאמר בסוף דניאל וז"ל רש"י פירושו לקץ הימין כמו באחרית הימים ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי הוא מנוי במסורת וכו' ע"ש. ודע דבפסחים נ"ו איתא דביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין כתב רש"י בזה"ל קץ הימין שיחזיר ימינו לפניו שהשיב אחור ימינו מפני אויב ע"כ. והנה בזה י"ל דרש"י בפירושו אליבא דגמרא ניחא לי' לפרש בפשיטות דקאי היד ימינית, רק אליבא דקרא בדניאל הוכרח לפרש כמו ימים משום שמנוי במסורת הכי, מיהו בסנהדרין צ"ב ע"ב כתב (הא דאיתא התם מניין לתחיית המתים וכו' מקרא ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין) בזה"ל ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד וגם רמז לו שיחזור ויעמוד לאחר מכן לקץ שעתיד הקב"ה להחזיר ימינו לפניו שהשיב אחור ימינו ע"כ. הרי מבואר בפירושו דקץ לשון דהשיב נקרא פי' קץ הימים, ועל קץ הימין פי' יד הימנית נגד המסורה וקל"ע שהרי הרב המפרש בכ"ב שכתב לקץ הימין שהוא קץ ישר ונכון וכו'. קץ הימין וכו'. רצה לפרש הימין כמו המיומן (דמליצ בחולין נ"א ע"א מיומן שבכהן וכן עוד שם קל"ד ע"ב המיומן שבזרוע) לא ידענו למה לא פירש כרש"י ע"פ המסורה או כפרש"י בסנהדרין הנזכר:

ד"ה רופא כל בשר. כתב המפרש לפי שאין תינוק נולד בלי ריסוק אברים, נ"ב פי' חולין נ"א ע"א בים הרחם אין בו משום ריסוק אברים וכו' תינוק יום אחד מטמא בזיבה וכו' והכי קימ"ל ועיי"ש בתוס' ד"ה בית הרחם וכו'. מוכח דלגמרי בין באדם ובין בבהמה אין בנולד איכות ריסוק אברים וא"כ פי' של המפרש צריך עיון, אכן הב"י א"ח סי' ו' פירש על שם הנקבים שברא בו לשלא פעולת מאכלו וכו'. ע"ש:

לעולם יהא אדם כו' עד ומעתים ע"כ נדפס. וצריך להוסיף, ראיתי בספר תניא בזה"ל מיהא בסדר אליהו רבא הפסוקים. ברכת ברא כל תולעת אין רעב אלא מדברי תורה כמו שנאמר הנה ימים באים נאם ה' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה' ועל אותו הדור אמור לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ישכים אדם ויעריב ויאמר רבון כל העולמים וכו'. ומנהגינו להתחיל קודם זמירות לעולם יהא אדם ירא שמים וכו'. ויש אנשים שמתחילין רבון כל העולמים ואינם אומרים לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר מפני שאומרים וכי בסתר יהא אדם ירא שמים ולא בגלוי ודעה טעות הוא שזהו טוב והגון לומר לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר פירוש לצנוע עם האדם להיות ירא שמים ולהיכא בסתר ודובר אמת בלבבו כגון שפסק בלבו לתן דינר או מעה לקופה של צדקה אע"פ שלא הוציא בשפתיו יקיים, ומקרא מלא הוא ודובר אמת בלבבו ויש אומרים שלפי לומר בסתר שלא אמר אבא אליהו אלא כנגד דורו של שמד שגזרו שלא לקרות קריאת שמע ולא היו יכולין לקרותו בגלוי ע"כ הוסיפו וזריזו לקבל עליהם עול מלכות שמים בסתר וכו'. וע"כ הוא אומר המקדש שמו ברבים לפי שבעצמם השמד אין שמו מקודש ברבים אלא בסתר ואין לשנות המנהג עכ"ל ספר התניא:

ד"ה (זרע). כתב בספר תניא בזה"ל מה שאנו אומרים זרע יצחק יחידך יחיד בשמך שקראתו לו אבל אברהם ויעקב לא היו יחידים בשם אחד אברהם הנקרא יעקב ישראל וכן גמרא בירושלמי בברכות בסוף פ"א למה נשתנה שמו של אברהם ויצחק לא נשתנה מפני שקראו הקב"ה בעצמו וי"מ יחידך על שם שנתייחד לקרבן:

ד"ה (ישורון). השם שנקרא ישורון. ראיתי שכתב הרמב"ן בפירוש התורה דברים ב' פסוק י"ב ובספיר יבנו כחולים וגם השמות ימכרו בשם ויחליפו המלות כמו זרח וצחר וכן ישעו לשבח יכנו יעקב שהוא לשון מרמה או לשון עקלקלות ויקראו אותו ישורון מן שם ויושר ע"כ ובתחילת פ' עקב כתב הרמב"ן ולכן יקראו יעקב ישורון כי הנה העקוב למישור וכו' ע"ש:

יחיד חי העולמים. עיי' תוס' יו"ט סוף תמיד כתב הנכון לומר חי בציר"י ודע שהמג"א סי' ר"ז בברכת בורא נפשות וכו' כתב לומר חי העולמים הח' בציר"י שהוא דבוק וכ"ה בתוי"ט סוף תמיד עכ"ל ול"ע שלא כתב זה לא בסימן נ"א גבי ברוך שאמר ולא בסי' נ"ג גבי ישתבח דשם התוי"ט כ"כ לסדיא בנוסח ב"ש ובנוסח ישתבח. ודע דבספר אגו' רבא סי' נ"ד כתב שמע מאדם נאמן שהזהיר התוי"ט שלא יאמרו הי בפת"ח. אכן אמנם מודה כי בס' אור חדש הביא דברי התוי"ט לאומרו חי בצירי והניח ידיו על זה בכתב מקומות שאין עליהם תשובה דבכל מקום שאומרים חי "העולמים" צריך לומר חי בצירי אבל במקום שאומרים חי "עולמים" כגון האדרת והאמונה לחי עולמים יאמרנו בפת"ח:

באז ישיר ה' ימלוך לעולם ועד. יש מסדרין לומר כאן כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. והנה בלבוש לא רצו להוסיף — רק במג"א סי' נ"א הק"ק כתב בשם ס' הכוונות טוב לומר עם השירה כי בא סוס פרעה וכו'. והעתקתי עוד בבאר היטב סי' נ"א ומצאתי שכתב סק"ו בזה"ל בספר נגיד ומצוה בשם האר"י ז"ל כתב שיש לומר ג"כ תרגום פסוק זה דהיינו שנים מקרא ואחד תרגום ויש לומר פרשה כי בא סוס פרעה שגם פרשה זו מעיקר שירה ע"ש ועיין בינת ולדים חלק א"ח כלל כ' סי' ח' עכ"ל. הנה גוף הספרים הללו אינם לפני עתה לעיין ותהבאתי אלי דבהם בבא שניה דלכאורה לפי הטעם שכתב ברמ"א בהגה שם סעי' ז' בזה"ל וכופלין פסוק "כל הנשמה תהלל יה" לפי שהוא סוף פסוקי דזמרה וכן פסוק "ה' ימלוך לעולם ועד" ע"כ וכן לשון הלבוש וכופלין הפסוק ה' ימלוך לפי"ז וכו'. וכן הטעם דכופלין ה' ימלוך לעולם ועד להודיע בגמרנו השירה. וע"כ מעתה נאמן המוסיפין לומר כי בא סוס פרעה וס"ל שגם פרשה זו מעיקר השירה יקשה למה כופלין ה' ימלוך לעולם ועד כי לדבריהם כלה הטעם של הרמ"א ולבוש אכן אם אמרינן התרגום על כך הפסוק יש עיקר דכופלין כדי שיהיה שנים מקרא ואחד תרגום ובזה הוכחתי על פי גמרא לבא שמעתי ממנו מוטד ומהלל והוסיף לומר כי בא סוס וכו'. ומהתרגומא דהאי קרא לא ידע כלום ולא אמרו והגדתי אליו דלא יצא ידי חובתו עד"ל דבתם הכופל

פסוק ה' ימלוך לע"ו. תלה: בגמר השירה ואע"ג מה שמוסיף עוד ועושה פסוק דאמרו רבנן בתפלה לפי"מ אמן דקא מוסיף עליהן זה לא שייך קושיא רק כאשר שיאמר ג"כ התרגום אחר שאמר בעברי "ה' ימלוך לעולם ועד" ולכן אמר פה לשון התרגום יי' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא ואגב גררא אסבירו אסברי' ליתן טעם לכל לב מבין. דהרמ"א והלבוש כתבו שיאמר השירה בפסוק ה' ימלוך לע"ו העיקרי לא כפי' הרשב"ם באומרו בזה"ל כי בא סוס פרעה וכו'. ויעלו בני ישראל ככה הלכו ביבשה בתוך הים אז ותקח מרים הנביאה וגו'. וכמוהו כאשר צוה ה' את משה וינחהו אהרן לפני העדות למשמרת (פ' בשלח ט"ז פסוק ל"ד) וכן בירמיה. והנה לפי' הרשב"ם שפיר כתבו הרמ"א והלבוש דכופלין פסוק ה' ימלוך לעולם ועד להודיע שנגמרה השירה אמנם כמה המחוקקים והאחרים אינם אומר ג"כ פסוק כי בא סוס פרעה אבל דס"ל כפי' הר"א מביאו הרמב"ן בזה"ל כי בא סוס פרעה אמר ר"א הנה זה מן השירה כי היו משוררים ואומרים כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והוא גם כן סוף גם וכו' ע"כ:

יתגדל וכו'. כתב הרמ"א ריש סי' נ"ו כשמתחיל יש לומר ועתה יגדל נא כח וגו' זכור רחמיך וכו'. וכתב המ"א דאין לאמרו בין ישתבח ליוצר אור בין גאולה לתפלה ובכל מקום שאסור להפסיק (של"ה וב"ח בשם רמ"ל) ובתשובה כתב רמ"ע שאומרים אותו בין ישתבח ליוצר עכ"ל וכ"ה במג"א סק"ו דהא שכתב הרמ"א כשמתחיל י"ל ועתה וכו'. כוונתו קודם שמתחיל דהיינו שאומר קודם יתגדל צריך להמתין ולשתוק וכו' ע"ש. אמנם זה בתשובת רש"ל סי' ס"ד לא משמע כן שכתב בזה הל' והפסוקים שאומרים דהיינו כשהש"ץ אומר יתגדל אז אומר ועתה יגדל נא וכו'. עוד כתב שם אומר אני אילו הפסוקים אפי' בתפלת יוצר וכו'. אבל בתפלת ערבית דבעינן סמיכת גאולה לתפלה אין לאומרם ואף שהרשב"א (כתב) דבעינן סמיכת גאולה לתפלה בתפלת ערבית שהיא רשות אכן כבר כתבתי בחיבורי הגדול בפ"ק דבמה מדליקין שאין חילוק בתפלת י"ח עכ"ל וע"ע כמ"ש ס"ק ד' ועתה יגדל נא וכו'. ומהרי"ל כתב שאין לומר כלל ועתה יגדל ופסק סוף מסיק דבקדיש בין ישתבח ליוצר ובקדיש שקודם תפלת ערבית אין לאומרו אבל באחר קדישים אומרים וכ"ה בשל"ה דף רנ"ד ע"ב:

ד"ה ונותנים. כתבו תוס' חגיגה י"ג ע"ב ד"ה מיומן על היום ויוצאים ממש מלאכים ואומרים שירה תמיד נבראים וכדי מ"ש במדרש איכה חדשים לבקרים שבורא מלאכים בכל יום ואומרים שירה ונעדרין לאו כדאמר בפסק משום שיש אים נמלאכים הקבועים שמתחילים זה. לזה לומר שירה ואלו המחדשים שאינם יודעים כ"כ מתחלין לשורר ומתחייבו כל"ה ושיעו אחר שקטו ויתן א"ע כבוד הגדולה ונותנין רשות זה לזה קדושה כולם כאחד עונים ואומרים:

ד"ה ובנו. כשיאמר "ובנו בחרת" יכוין במעמד הר סיני שאז בחר בנו מכל העמים וקרבנו לקבל תורתו. "לשמך הגדול" יכוין מעשה עמלק כי אין השם שלם עד שימחה שם של עמלק. "להודות לך" יכוין מעשה ולשון נבלה. כדי להודות ולהלל שמו ולא לדבר לשון הרע ובזה יזכור מעשה מרים, וזכירת מצרים יכוין באמונה. ויום על פסוק אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (בשם ספר הכוונות) וכתב המג"א

סי' ס' שצריך ג"כ לכוין זכור את אשר הקצפת וכו'. ויכוין זה באומרו באהבה לתקן פגמו שעה שלא היה באהבה ע"ש:

ד"ה ברוך בתפלה מתוקנת ע"ש. משום שאומרים אלהי אבי כל אחד ולא הוי לשון ואומר אלהי אברהם יצחק ויעקב משמע מבואר בפנים מאירות סי' נ"ט דמצינו דאמר דוד נגד בד"ה א' סי' כ"ט ע"ב ואמר שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו הטעם שאין לאדם להאמין באלוה מצד מנהג אבותיו כי זה מנהג באומות אלא מצד החקירה ע"ש שורשיו שקודם בהיה על הבורא יתברך ויתעלה שמו ולכן אמר דע את אלהי אביך מצד החקירה ומצינו באברהם שהוא היה תיקן להאמין באלקותו והוא הודיע אלקותו בעולם כי בימיו היו עובדים לע"ז ואם היינו אומרים אלקי אברהם יצחק ויעקב הייתי יכול לומר שאברהם היה העיקר להאמין שחקר אלקותו ויצחק ויעקב בניו שמעו על אמונת אביהם ותפסו ולכן אנו אומרים אלקי אבל כל אחד ואחד כדי להודיע שכל אחד מצד עצמו עמד על החקירה וגלה האמת והוא אמונתו בקודש עכ"ל. ומפני שאני השגתי מצאי אבל הכל בספקותי לענין הגאון ומ"ש דבריו על גודל הנודר הכתוב ה' לי בדבר שיש לי מקום ע"ש וגם כשלעצמי עליו מפני מה אין אומרים אלקי אבותינו ואלקינו כי בסדר כל שמוקדם מוקדם לברכה וכן הוי מן הראוי להקדים אבותינו ואלו ברוך רחמי כי ישכן להקדים אלקינו כדי להורות כי לא מצד המנהג ומפני אבותינו בידים וכמ"ש בפנים מאירות בשם מחבירים ולכאורה יש ליישב עוד מ"ש מ"מ הסוגי' ברכות מ' ע"ב ד"ה אמר אביי וכו' וברכות של י"ח וכו'. אבל אלקי אברהם הוי כמו מלכות דאברהם הגיס שהמליך הקב"ה על כל העולם כולו שהודיע מלכותו וכו' ע"ש וא"כ כיון דמשה הברכות בכל מקום אלקינו מלך העולם לכן מקדים הכא ג"כ לומר אלקינו קודם לאמר ואלקי אבותינו אלקי אברהם. [דהא כמו מלכות מודיע מלכותו של הקב"ה] אך זה דלקמן ברכות מ"ם ע"ב כמו הסוג' בד"ה ברוך וכו'. וברכות של י"ח כללים כולם שמות לברכה אל חי וקיים אי נמי אלקי אברהם מלכות וכו'. הכי דלפירושם נאמר קושיתנו אחרכה ומו בלאו הכי קשה מי מספה יהי רצון שאנו אומרים אחר המעביר שינה וכו'. ויהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שתרגילנו בתורתך וכו'. יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שתצילני היום וכו'. וכן ביצירה וכן מה שאומרים בכל תפלה ערבית שחרית מוסף ומנחה בשבת וכן בכל תפלות ימים טובים אלקינו ואלקי אבותינו רצה במנוחתנו וכו'. ובכולם מקדימין אלקינו קודם לאלקי אבותינו אכן ליישב קושייתא שהלכתי לפי מה שכל בדעת והבן:

בתפילת י"ח אמירת מודים בסוף בא"י הטוב נאה להודות. כמול ומ"ש ש"ס ריש סי' סקמ"ו איתא דש"ץ מסיים בא"י הטוב לשמו ישראל נאה להודות וכתב הטו"ז דהסידורים שלנו יש הגהו בסי' ע"ז ס"ט לשמו ישראל מיהו המ"א כתב דטעות הי' הרמב"ם וכן בתפלה הטוב בשם נאה וכן הוא בסידורים עכ"ל. וכגם במלינו ג"כ לא סברי אלא כתב בזה"ל ריש סיק חקס"ז כמור ומ"ש לשמו ישראל ובסידורים שלנו הטוב שמך נאה כנוסחת הרמב"ם עכ"ל. אמנם זה לפענ"ד שא"י ליה מקס"ם בשם של ט דבשני יש פ"ג אותיות כנגד פ"ג אותיות שיש בפסוק וכו'. ובמודים כתב נגד פ"ג אותיות שיש בה' אנשים וכו'. ולע"ד דגם

נרשה

מרפא וכו'. ובפירש"י פ"ב היטב לסגן תאלו שב"ל. א"כ
יש ראיה לנוסחת הרמב"ם וכדאיתא במחזורים וקדמונים
שיקיים הש"ץ הטוב כמה לרה:

באבינו מלכנו ה' כל שקרי. עיין השלחנות שוטה
בפירוש שמחזור אבל העיקר והנכון כמו שנדפס
בסידו"ק תחת הש"ץ וש"א תחת הפי"ת ולר"י תחת הרי"ש
והר"כ ששבי ול"ע שקר ומופיס כל האומרים שקר
ע"ש שהאריך וכן הספרים על ידו מחלה דודי וקיני
הגאון מוה"ר משה ו' פ"א דנ"ת:

ד"ה קרע רוע גזר דיננו. יש לומר „רוע גזר"
בנשימה אחת ע"ש בפו"ח סי' הרכ"ג פ"ק ב'
מילתא בפשטא כי שייכא להדדי דהיינו שיקרע הוא רוע
שיש בגזירה ומה שנאמר בגזירה יהיה לרחמים וכו'.
וכן ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה
אבל ג"כ בדרך הזה ולא כמו ערבים שמפסיקים בניגון
בין רוע וגזירה דזה אינו נכון וכו'. ע"כ צריך להתום
בפרש כמו"ש שלא יעשו כן ע"כ. ולאיתי בקיצור של"ה
דשם מיוחדת שנת תק"י לפ"ק ד' פ"ד כתב בזה"ל
כהאומרים בא"מ קרע רוע גזר דיננו יש לומר קרע
רוע בנשימה אחת כי שייכן להדדי דהיינו שיקרע הקב"ה
רוע שיש בגזירה ומה שנאמר יהיה לרחמים עכ"ל ואולי
השם נפל בדפוס וכן צריך להיות יש לומר „קרע רוע
גזר" בנשימה אחת וכו'. ויהיה דבריו מכוון:

אמר ר' אליעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים
מרבים שלום בעולם. ג"ב גרסת ס"ד פ"ג יבמות
קכ"ב ע"ב נזיר ס"ו ע"ב כריתות כ"ח ע"ב. בכל
המקומות האלו איתא אמר ר' אלעזר (בלא יו"ד והיינו
ר"א בן פדת אמוראי תלמידו של ר' יוחנן חבירו של
ר' חנינא. דאלו ר"א ביו"ד הוא ר"א בן הורקנוס הוי
זמן רב קודם לר' חנינא) ודע דבש"ס שלפני דשם פ"ה
דמיין היתה במעיד ל"ב ע"ב אמר ר' אלעזר בן עזריה
תלמידי חכמים מרבים וכו'. והמגבי בבקוני כלי"ס של"ם
דנדפס נפשות ובלקוט בעין יעקב סוף פ"ד דמסכת
תמיד מצאתי יותר אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא ת"ח
מרבים וכו'. ובסדרם סידורי תפלות הנדפסים נריכין
ליקון בזה לאומרו בשם אומרו אמר ר' אלעזר אמר
ר"ח ת"ח מרבים שלום וכל האומר דבר בשם אומרו
מביא גאולה לעולם.

ועל ידי עבדיך הנביאים וכו' ובקיעי דמם וכו'. צריך
ביאור שמקדים נביאים לכתובים ובדין הוא להקדים
כתובים לנביאים כמו שאנו מסדרים נזכרונות מלכיות
ושופרות וסמכו כתוב' ר"ה ל"ב ע"א ד"ה משסיל וכו' שמה
לדבר דקבלה נמסלים מסלי אזנ קדמי לנביאים וכו'
ע"כ. ובקונטרס מעלי המאמרין (ובמחזורי יש סדר
לשמחת ש"ס מ"ז דבנימין) קנסתי מכתבתים דיש קרידה
גבכי מסוניה דמתנים. וי"ן פ"א דפליך מכלי יונה בהר
חד ושלמה הוי ע"ש מקדים לו' נביאה פ"ם גם מה
שיסד ידין בגוים מלא גויות וכו'. כן ק"א כתיב
תהלים ק"י ופרש"י דקאי על פרעה וכו'. אין ראיה
שהו על האומות המה מחללם מצרים מהמל בדרך ישעיה
הגיעם היום אלא עוזם ע"כ ידים ראיה שהיה מסגלה
וכו'. עוד פרש"י פירוש שני דקאי על שאמרו בימי
גוג והוא רואה על ירוחם אמר מהמל בדרך היה
שותה שמהמל קדמו והלוחמו מימי סידרן על כן ירים
ראש היה מהלכה והמאמר בגדלו פ"ה כרי קרא זה
ליתו מבין שעסק כהסבר של הכתיב רק לסדר' תורה
של הכבר והוא לפרש סלא דבר ואם כזמן י"ל בקרא
ידין בגוים מלא גויות מחן ראש על ארץ רבה דכתיב

נפסוק ו' הביאו שמיסד של זכך כאלה והסיבו של
שמיד אבל מה נאמר נאידך קרא בביאה שוך מנחל
בדרך ישתה דכתיב נפסוק ז' באין לו שום פירוש כי
אם ע"י פירוש שכתב רש"י ז"ל על פרעה או על שנתיב
ולכן אסמיך מה שכתב שתרגום כהונים על פסוקים
כלנו [ידין בגוים] אסמיה לדיין על ע:מיה מלי ארעא
גושמי רשיען קטילין מחא רישי מלכיא על ארעא סגיאן
לחדא: [מנחל בדרך] מפום נבייא באורחא אולפן יקבל
משול שיכנא יזקוף רישא. ואולי על דרך זה יסד המחבר
וגוה כפירש רש"י ואב"ע ושאר גדולי המפרשים:

ד"ה בשיר שהלוים היו אומרים וכו'. אמירת שיר
הלוים בכל יום ויום שעמים מבואר בכל בברייתא
ר"ה ל"א ע"א פ"ע פלוגתא בין ר' נחמיה ור' יהודה ולכן
במסכת סוף תמיד מבואר כפי' הרמב"ם והרב מברטנורא.
ועיי' מש"כ במחזורי יש סדר לתמים:

ד"ה מזמור שיר ליום השבת ע"ש. נברייתא דר"ה ל"א
ע"א תניא ר' יהודה משום ר"ע בשבת היו אומרים
מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת (בתמיד להיות
כמו שם הרב ואין אדם וכל המלאכות בוטלות ועל אותו
יום אומרים שיר של שבת. רש"י) אמר ר' נחמיה מה
ראה ר"ע לחלק בין הפרקים הללו (שכל ששת הימים
נאמרין הפרקים הללו על שם שעבר ושל שבת על שם
להבא. רש"י) אלא וכו' נשביעי על שם ששבת. ובגם
לפי מה שקיים המשנה בשבת היו אומרים וכו' ליום
שכולו שבת וכו' מוכח דס"ל כר"י וכן אומרים על
לעתיד לבא וכ"מ בפירוש הרב מברטנורא כ"ש ואבר
על כן לא הביטו מ"ש המפרש על שם השבת בר
ובמדוייקי שהלכתי בס"ד גם במחזורי יש סדר למשנה
בסוף תמיד באמתי בזה.

בוחן לב ד"ה אמר רבי יוחנן בכל מקום וכו'.
מגילה ל"א ע"א אמר ר"י בכל מקום שאתה מוצא
גבורתו של הקב"ה וכו'. וכן בילקוט וכ"כ רש"י בפרשת
עקב וכו'. שאתה מוצא גבורתו וכו'. ועיין מהרש"א
במ"א מיהו מה שכתב המהרש"א דברי רש"י בפרשת
עקב בצריך עיון יעויין היטב ע"ש מ"ש בפסוקי הכתוב
ע"ש ובפי' הע"א שגרת בפסוקי הפסוקים מתאמות ברש"י
שלפנים וכן זה שכתב רש"י ואוהב גר וכו'. שם דיבור
בפני עצמו ולא כמו שהבין המהרש"א דשייך לדיבור
שלפניו וכל זה מבואר להמעיין באלה יכוב עכ"ש כא
דעינה המסדר הכא להפסיק גדולתו במקום גבורתו
צריך ביאור, מיהו בזה ולא יפה עשה שסידר דבני
תורה הפסיק וכתיב במרי' אבי יתומים וכו' אבל בני
על נביאים לא הפסיק וכתיב בהריב ועמם לבנה
דבתורה ובנביאים כתיב נורא בפסוק אחד ובקרא
הפסוק כתיב הטעם מהאל"כ בנביאים (ישעי' נ"ז) כה אמר
נורא ושמם נחד קרא והלכך דוגא מלהפסיק דלא בעין
וכתיב נמרים וכו'. ובגמרא מלא כונה אלא אורח
סימן מריבה דקרא תוכר יש סימן לומר וכתיב
נסרי' אבן המסדר הכא בהפסיק כל הפסוק למען דעת
כל עמי הארץ אחד הגמים ואחד נסים להגדול ועד קטן
המבין הפסוק לפיכך מוכרח לפסוק כמסקנא וכתיב
בסריס וזה עמם בגור וכגאון יחזקאל להגרי' אב"ד
דק"ק פראג הכביס על זה והאריך עד ליישב בטוב
דעינה המסדר להפסיק נדו:שו במקום גבורתו דאיתא
בגמרא והאן אין מקום לנקבל אריכת ובמחזורי שבחו
חכמי ישראל ממנה מבואר כתיב בס"ד:

במוסף לר"ה ואת מוספי ראש חודש נאם שהיה
של אחד איל אחד ד' כבשים והשיל אבל הכא
קמייב

קתני מעשי תודה דהיינו הבאים בר"ה בשביל כחם התודה ומן פרים שנים ואיל אחד וכבשים ז' ושעיר אחד ושונה מקפרם אחד פבר ותוס הביאו הוס' בזה ר"ה נגד רבינו משולם פי' ר"ה ח' ע"ב ד"ה שהקדש וכו' וזה דמע"כ התוס' בזה התוספתא דריש שעשים בלשים שעירים מקריבים ישראל בכל שנה וכו'. נ"ל בזמים ושנים, גם בתוס' מנה ע"ז ע"א ד"ה אזה יט'. השגיון בזה התוספתא ל"ו שעירים כי כך איתא בתוספתא [שבועות פ"א] כתבון י"ב שעירים לי"ב חדשי השנה ז' בפסח וח' בחג ב' ביום הכפורים אחד בר"ה ושנים בעצרת אחד בגלל (לחם הפנים ול"ע) שתי הלחם ואחד בגלל היום ע"כ:

(רבש"ע ס' רפאל כמוקיפו מלך יהודה). סשמה שלפנינו חמוס דלא נחזר על סדר הדורות והקדים חזקיה למליש ונסמך למשה רבינו, והנה בנוסחא הנה' דברסם ר"ה ע"ב הם על הסדר רק במה דהקדים חזקיהו לאלישע צ"ע אכן בהרא"ש פרק הרואה הי' ה' איתא רפאנ כמו מרים על ידי משה רבינו וכלכלם מרים על ידי משה וכלכלם נעמן ע"י אלישע וכולה על יחזקיהו שעשמה אמר שפיר על הסדר. אמנם ג"טם הי' ק"ל איתא רפאנ כמי מרים ע"י מרע"ה ומי יריחו ע"י אלישע וכמרים מצרעתה והנעמן מצרעתו וכחזקיהו מחליו וכן איתא בטור וכן הוא על הסדר הזה בכ"י בקצת סידורי נוסחא ולאחי בגליון הבה הק"ס שהסכים לנוסחא הנדפס וכתב הא דמשנו מי יריחו קודם למרים הייט לסתוך מי יריחו למי מרה ע"ש (ואולי אם ראה האר"י נוסחא שכתב הרא"ש שהעתקתי היה מסכים לו) ודע עוד מש"כ המג"א בסימן קי"ל ס"ק ב' דיאמר התפלה בין שאמרי על אחיה דצריך לנקוף על חב לו. התפלה שלק ע"ז בא"ר הנ"ל בשקל וכתב הנוסחא שלפניו בין שאמרי על שתי וכו' הוא העיקר. ודע דבחיבורי יש סדר למנין ע"ו ע"ש דבריהם בקונטרס אחרי כמוס"ין בתפלי בספייסה דעמים ראיה חזקה מספנים ד' י"ו דצריך מכרי יונה בצד חוץ ובנחמה הוא אחי כפמא מקדים ליה ומתרץ משום דבעי למיחתם וכו' ע"ש. הכי מוכח דאיכא קפידה כהם שלא לשנות בתפלה מסדר הדורות ודי בזה להבין ולאורות:

הגהות הג"ם ישעיה ברלין ז"ל שנדפסו מכי"ק בסידור דפוס אלטונא (והוא יקר המציאות כאר) נעתקו ע"י הרהג"ם אליעזר ליפמאן פרינס שליט"א מאמשטרדם. כעת בפר"ם ובא לידנו באמצע הדפסת הסדור:

יהי רצון שאומרים אחר ההפטרה מנהג נכתב בלבו ברכות י"ז:

באבינו מלכנו חטאנו. אין להטות כהכריע על הפוח בר"ה דאין זה וידוי וכת"ב בחזור והביא מג"א סימן תקפ"ה ס"ק ב' [עיין שם פרי מגדים] דאפי' וידוי הא אין מתודין בר"ה. אמנם הפלא"ה בדרוש אמשכרדס (דף כו ע"ב) [צ"ל דף רי"ד ע"א מס' ר"ה עמוד הדין ד"ה ולאחי] הוא פי' דרך וידוי ול"ע דאיל גם שחיט מסק דשלא בשעת תפלה מותר להתודות:

קרע רוע גזר. רוע גזר צ"ל בנגינה אחת עיין ש"ז סימן תרכ"ב:

והוא רחום שאומרים בב' וה' אומרים אותו בלחש. עיין בש"ע א"ח סימן קל"ד ובמג"א:

ה' אלהי ישראל כשאומרים והוא רחום אומרים ה' אלהי ישראל והכהן אומרים מתחלין ואנחנו לא נדע:

הבט משמים וכו'. כתוב בס' שבלא רזא דשבת כי השת כשאומרים זה מקדימין לו התיבות ד' אלהי ישראל שהם בגימטריא ה"ש והמזכירין הרי"ש הקב"ה מסרם שכינתו ושב מחרון אפו:

אל ארך אפים צריך לאומרו מעומד משום שיש בו וידוי מג"א ר"ס קל"ד:

קצת דיני ספר תורה:

בשבת יכולין להוסיף. בר"ה בי"ט בב' וה' אין מוסיפין. לחצן אין קוראין כהן לבהכ"נ הפילון. ומי שאביו מומר לע"ז קורין אותו בשם אבי אביו אם קוראין לכהן וקורא ק"ש קורין ישראל במקומו וכן במנחה אם אין הכהן משמש קורין ישראל ואף שיש הכהן בבהכ"נ אם אין לוי בבהכ"נ קורין לכהן שנית במקום לוי ויברך שנית. אם הפסיק לקרות כ' ויצא מקצתם בו ידין. נמצא טעות בס"ת אם כבר קרא שם ג' פסוקים ואפשר להפסיק פוסקין שם ומברך ומוציאין אחרת הקרואים בס"ת אחרת אם אין ס"ת אחרת שם או בתפלה שעות בשבילי, ישלים ז'. קדושים בש"ם זה ובשביעי יאמר מפטיר ודוקא שמפלה שעות באור במקום כתב כבר הקהל ידעו וביוצא בו אבל מאות חסירות ויתירות שאין ספרן והלפין מכמנה או נדבק אות באות אין להוציא ס"ת אחרת עיין ביו"ד סימן רע"ה:

אין אומרים למנצח בר"ח כל זה מבואר בש"ע א"ח סי' קל"א וסי' תרצ"ג אמנם הא דפורים קטן ומרבי יו"ט כתפיונקיטבר סי' תל"ה ס"ב וש"ך חכ"מ שם לא מצאתי שרי:

ובא לציון אין לאדם לצאת מבהכ"נ עד אחר קדושת ובא לציון:

ומקבלין כל לבין תרגום דהכא אין לאומרו בקול רם עי' קל"ב בש"ע א"ח:

ברוך אלהינו שבראנו. ברוך אלהינו יאמר בכוונה ובשמחה הלב שזכינו לכל זה ועל ידי זה ישתכר לעולם עליו כוס הקב"ה ויבא לידי הכנה גדולה ויתן בו טעם כהלג שאת כוס לפעלים בהטב ויברך על קדושת השם והקב"ה מעלה אותו:

אין גומר ועתה יגדל וגו' בשעה שהאומר הש"ץ יתגדל אך יש לשמוע ולכוין ולענות אמנם יש לאומרו קודם שמתחיל הש"ץ. ב"ע א"ח סימן נ"ו הס' א' מ"א ס"ק ז':

אמן יהא שמיה רבא יכון ריוח בין אמירת אמן ליהא שמיה רבא כמבואר בשל"ה:

ונחמתא עי' פל ונחמתא שמלא נשוב סי' נ"ז:

עושה שלום עושה לאחוריו ג' פסיעות בכריעה אחת ולא יאמר עושה שלום בשעת פסיעה אך אחר כפסיעה ג' פסיעות יעמוד נגד שמאל ויאמר עושה שלום במרומיו ושוחה נגד ימין ויאמר הוא יעשה שלום עלינו ושוחה לפנים ויאמר ועל כל ישראל וכו':

בענין קדיש דרבנן עי' בפי' המשניות להרמב"ם סוף פרק ו' דאבות ומה שכתבתי שם על גליון בש"ס דפוס דיהרנפורט:

שמור וזכור. ר"ת ה"ה שמותם ך :

תמיד ימלוך. נוסח המג"א סי' רל"ז יקרא מלך תמיד להפך תמיד ימלוך והא"ר כתב שיקראנו למעלה :

ברוך ה' לעולם אע"ג דצריך לומר אבל אם התפלל עם הצבור וקרא אח"כ ק"ש וברכותיה אז יאמר ברוך ה' לעולם דוקא משמע פי' מג"א סימן רל"ו ס"ק ב' :

המלך בכבודו תמיד. מלת תמיד יקרא למעלה תמיד ימלוך עליו סימן רל"ז מג"א ס"ק ד' :

תה:לת עליון של שבת. שא דהמגידים קלה שהתפלה קל בשכנות וי"א ספד להם כמהרש"א חידושי אגדות (בעין יעקב ברכות סי' פ"ה ד"ה כנגד י"ח אזכרות ע"ש) אך לא יגביהו קולם יותר מדאי עי' במ"ב א"ח סי' ק"א סעיף ג' בהג"ה :

אתה קדוש. לענין תפלה צריך להמתין בין לענין בתפלה שלא יהא נראה כמוסיף לתפלה ח"ו (ע"ש מס' שבת) :

היכל אלהים — אם יום השביעי יחול שלא ירצה אלהים על אם שלא יבנה בהמ"ק על את מאד כן יחריב העולם ח"ו (עיי"ש שם) :

לעברך באמת. במג"א וא"ר סי' תס"ח הביאו בשם ספר חסידים סי' תתפ"ב לומר לעובדך מלא בוא'ו וכן שבת קדשך :

במה מדליקין. דיני במה מדליקין בש"ע א"ח סימן רע"ד :

קדוש יום השבת נ"ל במדה :

הברכה לפני ההפטרה אחר באמת אין לענות אמן כמ"ש התוס' פסחים ק"ד ע"א :

יהי רצון קודם ברכת החדש אמר והמנהג לומר נוסחא דרב ברכות טז ע"ב :

מי שעשה. במנהגים מקדש החדשות כמנין אותם בגמטריא אך טוב ובפי' התפלה איתא כ"ב תיבות וא"כ אין לדלג תיבה בקבוב :

טעם הקטרת. כריתות ו' ופ"ש איזה עשים :

כשפותחין הארון הקודש לומר אנשים אמירות ל"ב פי' פ"ז יור"ד סי' רמ"ב ס"ק י"ג שכ:ב דבזמן הש"ס טוכח בארון הקודש אפ"ה שהוא פתוח אין צריך לעמוד אלא שהעולם טועין כן דכן כיוד לעמוד כל זמן שהארון הקודש פתוח ואין חיוב כדבר הכ"ל :

ויהי בן זקנה ובהמות. פי' תיבה י"ד כתוב אחד אומר לבוקים כשלג חור וכו' לא קשיא כאן בישיבה וכו'. ועי' בפי"י יעלו ל' פסוק ב' אשר שנאתיך וכו' דשה בין הבין את אשר נשיך שמלוך בכוח מיוחם ויפה כך וכו' זקנה ביום דין וכו' :

קשר תפילין. ברכות ז' מנחות ל"ה גבורים את אחו:י שלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין :

קודם קוראת כתב מי ה' והכון עדי הכלל ולא בשמוש עולם דף פ"ו :

ושירות ליום שבת כלוך ה' יום יום. ימים לא נא"ר כי אם ושב וקבן. מגילה כ"ט ושם איתא והושיב לא נאמר :

מנחות וקודשים לפתח נ"ם. פי' בית יוסף בסי' רל"ב בשם הפוסקים שם לומר יום מנחות ועי' אמרו שומר יום קודש כ"ל נקנן ויעשו גם טבל שלחן

טלמעלה לשון נקבה ובספר אליה רבה מסכים לומר יום מנוחה ומיבא קושיות כמ"ז ע"ש :

צדקתך. במור ס' רל"ב כתב מנהג הספרדים אומרים תהלה לדקתך כסדרי ואחריו לדקתך לדק והסכים הטור משום לפי שאומרים על הסדר בכתובים בספר תהלים ואני בקונטרס שכרי שמאחרין עלי נתתי טעם לדבר על מנהגנו :

ברוך אתה נפיר חגים ליתן טעם על סיוף סדר הפסוקים ממה שכתובים בתורה :

אז תשמח בתולה. ז"ל ספר חסידים סימן קפ"ח אל תערב בנים עם בנות פן יחטיאו. בתולה במחול לבד ובחורים וזקנים יחדיו עכ"ל(*) :

ברכת הלבנה שופל אמת סנהדרין מ"ב ושם איתא שופלי אמת שפעולתן אמת ותוס' כתבו הגירסא פועל אמת והטור הביא שני הגירסאות ולא הכריע :

דוד מלך ישראל חי וקים. ר"ה כ"ה. אמר המעתיק שמעתי לכך שלח רבי השיבנא דוד מלך ישראל חי וקים בסימן הלז שהוא בגימטריא תשי"ע ורש"י אמר בשם מורו שנאמר שעד במקומו שלא יקדשו את החודש כאשר הסימנים ראש חודש הוא נ"ל בגימטריא תשי"ע כן שמעתי הסב' המביב כמר מיכאל ביגג נר"ו :

תנא דבי ר' ישמעאל אלמלא סנהדרין מ"ב ע"א אלמלי פי' תוס' מגילה כ"א :

פעם אחת בחודש בגמ' איתא כל חודש וחודש :

מוסף ר"ח זכרון לכלם יהיו באבודכם זכרון לכלם יהיה על פי הכתוב ובראשי חדשיכם וגו' והיו לכם לזכרון :

ולכפרת פשע בס' א"ר סי' תכ"ג כתב לאומרו כל שנת העיבור אמנם נהגו לאומרו אך כל חודש העבור נ"ל הטעם לפי שהוספה זו נגד חודש כ"ג כמ"ש הא"ר וכדי שידעו שהשנה מעוברת וכיון שאחר אדר שני אין תועלת בהודעה זו לכך לא נהגו לאומרו :

עירוב תבשילין ויתן ביד אחר לזכות שאינו מאכלי עלמו פי' בא"ח סי' תקכ"ז וסי' שס"ו סעיף י' :

אחר כך לברכה נ"ל נס ולפתוח :

ותודיענו פי' תוס' פסחים ק"ד ד"ה נפי :

ברכת כהנים בין שלומותי הא"ר סי' קל ס"ק ג' מסכים לטעמא דהכא שלפניו הוא עיקר ודלא כמג"א שם ס"ק ג' :

שושנת יעקב אמר כל החוטים בן ארור המן ארורים כולן כ"ה בירושלמי :

וגם חרבונה זכורים כל הכתובים ברוכים כל הצדיקים כ"ה בירושלמי :

ברכת המזון מגדיל טעם לשנת שאומרים בשבת מיגדול שמעתי מפי אבא מארי הגאון ימ"ד בזמנו ז"ל פ"ח משום דקי"ל שבת קט"ו אין קורין בכתובים בשבת אבל בנביאים כדי וידוע דבתהלים י"ח נאמר מגדיל ובשמואל ב' כ"ב נאמר מגדול לכך אומרים בשבת מגדול ודפת"ח ולדבריו אומרים גם בר"ח ובחה"מ מגדיל ועי' במג"א סימן קפ"ט בשם אבודרהם :

ברכת אירוסין וקידושין נ"ל בכל פעם בקדושין והגית ועי' כ"ב האלקה מפוקק בש"ס סי' נ"ד ס"ק ב' :

ברכת טבא לחצות נ"ל ושכרון כמאמר נבואה שלום עלי וכן יאמר לפי השלומים ·

סדר הלמוד ליאר צייט

סדר הלמוד על אביו ועל אמו כל י"ב חדש וביום שמת בו אביו או אמו שקורין יארצייט. משנה ללמוד משניות הפרות · והפרק כ"ד מן מסכת כלים שלשה תריסין הם משנה יותר מפני שיש בו י"ז משניות וכל משנה ומשנה מסתיימת טהור מכלום או טהורה מכלום וסוף הפרק בין מכניס בין מבחוץ טהור · כך שמעתי בשם הרה"ק מק"ק רוזין ז"ל זי"ע · ומי שיש לו פנאי ילמוד הפרקים המתחילים באותיות שם הנפטר · ומשניות המתחילים באותיות נשמה הם לקמן בפרק ז' דמקואות :

ר"ע מברטנורה | כלים פרק כד | לקוטים מתוי"ט

פרק כד שלשה תריסין הם · **תרים הכפוף** · **טמא מדרס** · **ושמשחקין בו בקונפון** · **טמא טמא מת** · **ודיצת הערביין טהורה מכלום :** **ב** שלש עגלות הם (ב) · **העשויה בקתדרא טמאה מדרס** · **כמטה טמאה טמא מת** · **ושל אבנים טהורה מכלום :** **ג** שלש עריבות הן · **עריבה משני לוגין עד תשעה קבין שנסדקה טמאה מדרס** · **שלימה טמאה טמא מת** · **והבאה במדה** · **טהורה מכלום :** **ד** שלש תיבות הן · **תיבה שפתחה מצדה** · **טמאה מדרס** · **מלמעלן** · **טמאה טמא מת** · **והבאה במדה** · **טהורה מכלום :** **ה** שלשה תרבוסין הן · **של ספרין טמא מדרס** · **שאוכלין עליו טמא טמא מת** · **ושל זיתים טהור מכלום :** **ו** שלש בסיסות הן · **שלפני המטה** · **ושלפני סופרים** · **טמאה מדרס** · **ושל דלפקי** ·

פרק כד שלשה תריסין הן · ג' דינים חלוקים זה מזה יש בתריסין דהיינו מגינים : **תרים הכפוף** · כמגוין אגלגו שמקיפים את האדם משלש רוחות : **טמא מדרס** · דעשוי לשכיבה שמוכבים עליו במלחמה וכ"ש שטמא טמא מת · דקיי"ל כל הטמא מדרס · טמא טמא מת : **שמשחקים בו בקומפון** · נשדה של עמק המלך נאים שנים כל אחד תריס בידו · ומכים קטן שנגל שאינו כשוף בידו בשמאלים ולמדין לכהן כל אחד בתריסו שלא יכהו חבירו וקורין לו אשגרימ"ל 1) בלע"ז: **טמא טמא מת** · וה"ה שטמא שמאם עבן ונכלה (א) ואחר מיתאום כלן · אין מתדרס שאינו נעשה אלא לשומאה אם שכב עליו · זה לא ישב אלא כאוין כמגנו של זה : **ודיצת הערביין** · תרים קטן ביותר · שהערביים עושין לגילה ולשמחה ולשחוק ואינו כלי של תשמיש : **ב בקתדרא** · שהיא קתדרא ומוקפת משלש רוחות : **טמאה מדרס** · דמיוחדת לישיבה : **כמטה** · שהיא ארוכה ומיוחדת לנשיאת כס פרקמטיא · והשוכב בה אומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו : **ושל אבנים** · שעשויה להוליך בה אבנים : **טהורה מכלום** · לפי שפרוצה מתחתיה נקבים גדולים כמוליא רמון : **ג שנסדקה טמאה מדרס** · דכיון שנסדקה ואינה ראוי' לעיסה · מיחדין אותה לישיבה : **טמאה טמא מת** · דכלי תשמיש היא : **הבאה במדה** · שמחזקת ארבעים סאה (ג) כלס · מכן טהייה כינה : **טהורה מכלום** · שמפני כבדה וגדלה אינה מיטלטלת מלאה · ואכן דומיא דשק בעינן · דמיטלטל מלא וריקן : **ד תיבה שפתחה מצדה** · משמשת ישיבה עם מלאכתה שיכולים להשתמש בה כשהיא יושב בזמן שפתחה מלדה משא"כ כשפתחה מלמעלן : **והבאה במדה** · דתנינן במתני' שהיא טהורה מכלום · אלינה מיוחדת למדרס קאי דטמאה מדרס אפי' באה במדה לעולם היא טמאה (ד): **ה תרבוסים** · כלים של עור כמין אגנים , **של ספרים** · מקיזים דם : **טמא מדרס** · נגזל הוא והוי לישיבה או לשכבת מלים (ה): **שאוכלים עליו** · כלי תשמיש הוא (ו): **ושל זיתים** · שכותשין בו הזיתים (ז) לא חשיב כלי של משמשי אדם : **ו בסיסאות** · ואת כנו מתרגמינן וית בסיסיה : **ושל דלפקי** · כלי עץ שמשימים בו אגוזים ואפיטות ואוכלים ומשקים וממתו טבלים ונותנים על השלחן והנכים שלפניו אינו לישיבה (ח) שבל עולם כלי

1) אשגרימ"ד · פעכטען ·

פרק כד (א) וכה דנקט טמא מת משום דלא בטומאה קלה וה"ק אבל בטומאה ע"י מת ולא ע"י זב. רש"י · (ב) **שלש עגלות** כו' ואע"ג דלא חשיב עגלה של קטן דאין חשבין כאן כ"א למאן ג' עגלו' שיש להם ג' דינין ואינם יורד למטת כל העגלות · הר"ש : (ג) ל' הרמב"ם שהיא גדולה ביותר שמחזקת מ' סאה כמו אמבי מדות: (ד) וי"ל דכ"ע דברתאויים למדרס לא איירי דאותן שמאין בכל בין במדרס בין במת דכל הטמא מדרס כו' וכה דרסך נ"ל דכיון דהוו ראוין לשאר תשמישים ומקבלו יצאו מזה הכלל ונשארו רק בטומאת מדרס ועי' תוס' י"ט : (ה) הכלים לסקת : (ו) ואומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו · כ"מ : (ז) והר"מ פי' שכותשין עליו הזיתים : (ח) אלא לנחית עליו תפלים

טמאה טמא מת · ושל מגדל טהורה מכלום: ז שלש פנקסיות הן · האפיפורין טמאה מדרס · ושיש בה בית קבול שעוה · טמאה טמא מת · וחלקה טהורה מכלום: ח שלש מטות הן · העשויה לשכיבה טמאה מדרס · של זגגין טמאה טמא מת · ושל סרגין טהורה מכלום: ט שלש משפלות הן · של זבל טמאה מדרס · של תבן טמאה טמא מת · והפוחלץ של גמלים · טהור מכלום: י שלש מפצים הן · העשויה לישיבה · טמאה מדרס · של צבעין · טמא טמא מת · ושל גתות · טהור מכלום: יא שלש חמתות · ושלש תורמלין הן · המקבלים כשעור · טמאין מדרס · ושאינן מקבלים כשעור · טמאין טמא מת · ושל עור הדג · טהור מכלום: יב ג' עורות הן · העשוי לשטיח · טמא מדרס · לתכריך הכלים · טמא טמא מת · ושל רצועות · ושל סנדלים · טהורה מכלום: יג ג' סדינין הן · העשוי לשכיבה טמא מדרס · לוילון טמא טמא מת · ושל צורות טהור מכלום: יד שלש מטפחות הן · של ידים טמא' מדרס · של ספרין טמאה טמא מת · ושל תכריך א)(ושל) נבלי בני לוי טהורה מכלום: טו שלש פרקלינין הן · של צידי חיה ועוף טמא מדרס:

א) פי' נ"ב.

בו עליו: ושל מגדל · הולך על פי האחרונים 1) גלמ"ש: טהורה מכלום · דלאו כלי עץ ופשוטי הוכחת עליו: ז שלש פנקסיות הן · הטבלאות שכותבין בהן כמו חטוי על פנקס: אפיפורין · לוח שמניחים עליו הבגד של ספר (ט) וסוחבים בו הסגנונות וגדול הוא וראוי לישיבה · שיש לה בית קבול שעוה · לוח שמוחין עליו בדונג ורושמין על הדונג בחרט. וחלקה · שאין בה שעוה וכותבים עליה בדיו ואין לה בית קבול: ח של זגגים · שמניחים עליה כלי זכוכית: (י) סרגין · עושי המרכבות בערבי קורין למרכב סרג · וי"מ שמסרגים את המטות ומהורה מכלום לפני שאינה מתשמשי אדם: ט משפלות · קופות עשויות להוציא בהם זבלים לשדות: של זבל טמאה מדרס · לפי שראוי' לישיבה: והפוחלץ · עשוי כמין סכל עשוס רשת (יא) וכנקבים שלו רחבים יותר תמשלם של תבן ואינם ראוים אפילו לקבל תבן שנקבים רחבים ביותר וגם אינם ראוים לישיבה שהגלים שלה קשים ואין ראוין לישב עליהן הלכך טהורה מכלום: י מפצים · כמין מחצלאות (יב) עשויות מחילף ומסיב וקני' ונימא וגמי וכיוצא בהן: ושל צבעים · שהצבעים שוטחים עליהם הבגדים: טמא טמא מת · כאינם מיוחדים לישיבה אבל הורת כלים יש להן: ושל גתות · עשויות לכסות בהן ענבים וזיתים (יג): יא חמתות · נאדות של עור: תורמלין · כיסין גדולים של עור שהרועה מניח חפציו לתוכן: המקבלים בשיעור · כמפורש למעלה בריש פרק כ"ה כהחת של ענבת קביה והתורמל של חמשת קבין · וכ"ש אם מחזיקים יותר דלא משמשים ישיבה עם מלאכתן אבל פחות מכאן לא: ושל עור הדג טהורים מכלום · דכל הנה תכניות בהים טהור: יב לשטיח · להצוע כאוהלן ליסב עליו: לתכריך הכלים · נכרכן בו את הכלים כגון סכינים ומספרים ותחמים כדי לשמרן: ושל רצועות ושל סנדלים · עור שעומד לחתוך ממנו רצועות וסנדלים טהור מכלום דמחוסר מלאכה הוא · אבל רצועות המתוקנים כבר טמאות כדמוכח במס' נגעים פרק י"א: יג לוילון טמא טמא מת · העשוי למסך לפני הפתח טמא · לפי שהעשוי מתעטף בשלו לפעמים ומתחמם בו: של צורות · נגד שהוא כיד רוקם ובו מיני צורות כדי לראות בו לעשות כמותו בנגד אחר: יד של ידים טמאה מדרס · לפי שפעמים שוכבים על הכסא וישן עליה: ושל תכריך נבלי בני לוי · שהיו כלוים טורכים כלי השיר שלהן במטפחת ודרך אחר כ"א לעשות לכן תיק של עור ואף כן טהורים (טו): טו פרקלינין · ערוה יד של עור שהציידים ליידי עופות כבתופסים בידיהן העוף שקורין אנמו"ל ואספרוי"ר ובו יונאים לצוד חיה או עוף: טמא מדרס · לפי שנשען עליו:

תגלים · מסר"מ: (ט) וגרס פיר"ש כלא של פקקים וכסלון פי' כרשא קטן לגבי חיבת ס ח תל כר"מ פנקסיות הן כל כ' לוחות מזדוגים יחיו לבוסר או לשלחן וגם פנקס של סלסדת למנם הוא לסוס: ואפיפורין הוא כלא של פרקס כהבר יתפשט יחין כ' לוחות וישב כסוסר עליו וכאשר יתקנן ישב לוח א': (י) וקשה מ"ש מזגוגין דמ"ם דטהור מכלו' מפני שאינה מתשמשי אדם: (יא) יפסיק אתי על הגמלים כר"מ · והר"מ פי' שהוא כלי תסור גמלים ותחזיק מ' סאה ואינו מיוחד לישיבה ולכן טהור: (יב) ואין המחן בכלל כלים ואף על פי כן טמא הוא במדרס דכזיב כל המשכב וכן במת וכאשר סותרו מדגריבן בכל שבוטי כלי עץ וזה בכלל גדול כל המטמאה מדרס טו' פר"ש: (יג) ולא ידענא זיהים מאי שייכי הכא דהא לא הגן אלא בגתות. (יד) של סדרין כו' · אינה מטמאה מדרס שאין משמשם לשכיבה וטמאה טמא מת שמשמים עושין אותו כמין תיק וטמנו בתיקן ומתחמם בה כמו שאמרו לענין כלוי': (טו) והר"מ גרס ליה ופי' תכריך הכריכי טמא: (טז) כדלעיל פט"ו מ"ו ·

1) ארמרי"א"ו · סרחנק קאסטען ·

ושל תבנים · שעושים לצבור תבנים וטהרים אותן מט : ושל קוצים · לנקט קוצים ולתת דנבוסי על קיניים המיוחדים פירות הקיץ · כגון שעושים נחוגרות ומוקשים נעדם : מן סבכות : כפה שמשמשות הנשים על ראשן עשויות כמין רשת שיש גם נקבים דקין : של ילדה · ראוי לשיבה שלכן מטמא מדרס : של זקנה · שמשים מוכיחים עליה שאינה ראויה לשיבה · ונמוקבתה הגיה על זקנה מטמא מדרס שאינה מקפדת עליה ושמתים יוצבת עליה (יז) : ושל ילדה · מתקפדת על כליה אינה יושבת עליה ולכך מטמא טמא מת : ושל יוצאת החוץ · שיצל שנותנות הנשים על ראשן כשיוצאות לחוץ ר"ת יוצאות החוץ · מכנוס שנה נפסקה ככה · כלומר סבכות של זונות : טהורות · לפי שאינן חשובות כלי פ"ה סבכות שנקרעו ורוב שער הראש יוצא לחוץ באינן מקבלות רוב שער הראש של אשה : יז מהוהה · נגד ימן ובלוי : שטליה · כמו שמלאה מלשון טלאי על גבי טלאי · כלומר שיש תיקנה טלאי על החדשה : הולכים אחר הבריאה · דינן אותה כדין הבריאה · אם טמאה טמאה · ואם טהורה טהורה (יט) : קטנה על הגדולה · בין שהיתן תפוחות · בין שהיתן בריאות : הולכים אחר הגדולה · ואם הגדולה נקובה כמוציא רמון · שבשבילה לא נטהרה גם הקטנה המחוברת עמה טהורה אע"פ שהיא שלימה · ואם הגדולה שלימה · והרי היא מקבלת טומאה אף הקטנה המחוברת עמה טמאה אע"פ שהיא נקובה כמוציא רמון : הולכים אחר הפנימית · אם טמאה הפנימית טמאה החיצונה · ואם הפנימית טהורה · החיצונה נמי טהורה : רש"א כף מאזנים · לפרושי מלתא דת"ק קאתי · והכף שאוגים של מתכות טמאה איירי (כ) דאם טלאה בתחתית החיצה נפנים טמא החיצה · ואם טלאה מבחוץ טהור החיצה : טליה על צידה · שהדביק הטלאי על דפנות החיצה לא בתחתיתו בין מבחוץ בין מפנים טהור · ומסקנא דכולה פרקין · וטעמא דכולהו יש טמא מדרס וטמא טמא מת וטהור מכלום כאמורים כאן הוא דכל דבר הראוי לשכיבה והוא שיהיה עשוי לשכיבה או לישיבה או להשען עליו טמא מדרס לבד אם הוא כלי חרס · דאינו מטמא מדרס · דהכי ילפינן מקרא דכתיב (ויקרא טו) ואיש אשר יגע במשכבו מקיש משכבו לו מה הוא שיש לו טהרה במקוה אף משכבו שיש לו טהרה במקוה · יצא כלי חרס שאין לו טהרה במקוה והמפץ העשוי לשכיבה אע"פ שאין לו טהרה במקוה מדכתיב (שם יא) כל כלי אשר יעשה מלאכה בהם במים יובא והאי נמי כלי הוא מכל מקום טמא מדרס דמרבינן ליה מקרא דכתיב כל המשכב כל לרבות את המפץ ואין לו טהרה עד שיתכך ויאמר תמות שאות תעשה על ששה · וכלי אבנים וכלי גללים וכלי אדמה טהורים מכלום וכן דבר הבא מן הים טהור · וכלי עץ הבא כמדה שמחזיק ארבעים סאה בלח שהם כורים ביבש נמי טהור מכלום · לפי שאינו מיטלטל מלא · וכן דבר שאין עליו תורת כלי · או שיש לו תורת כלי · ואינו מתשמישי אדם · אלא מתשמישי תשמישיו טהור . כגון תרטופין של זיתים ומפץ של גתות וסדין של טורות דאמרינן במתני' שהן טהורים מכלום · דלא חשיבי כלים של תשמישי אדם :

של חגבים טמא טמא מת · ושל [א]קיצין טהור מכלום : טז שלש סבכות הן · של ילדה טמאה טומאת מדרס · של זקנה טמאה טמא מת · ושל יוצאה לחוץ טהורה מכלום : יז שלש קופות הן · (יח) מהוהה שטליה על הבריאה · הולכין אחר הבריאה · קטנה על הגדולה הולכין אחר הגדולה · היו שוות · הולכין אחר הפנימית · רש"א כף מאזנים שטליה על שולי הם חם · מבפנים טמא · מבחוץ טהור · טליה על צדה · בין מבפנים בין מבחוץ טהור :

[א] נ"א קוצין ·

פ"ה · וכ"ל דל"ד לסבכין הכלים דמיי' : (יז) וכ"ה לקמן פרק כ"ח מ"ט · פי"ה ג (יח) מהוהה · מל' הוהו ובהו · ר"ל דבר שאין בו ממש מהר"מ (יט) שירוב · פירושים כאן שפי' לא וגי' הוא מהר"ש ופי' הרב הוא מהר"מ · ועי' תוס' יו"ט . (כ) ותימה דת"ק נגנד איירי ואתי ר"ש ואיירי לפרושי בשל מתכות ובהר"מ נגא"י היא ואין הלכה כר"ש · ועי' תוס' יו"ט ·

למוד לאבל וליאר צייט

בספר עלי עדן ומעשה אורג מהרש"ק דק"ק קאמארנא שנדפס בק"ק לבוב בגליון המשניות כתוב בזה"ל קבלנו מרבותינו שקבלו מרבן ורבן מאליהו ז"ל שבפרק זה פרק ז' דמקוואות מעלין הנשמה של הנפטר למקומה · לכן האבל כל י"ב חדש · ילמוד בו לתקן נשמות אביו ואמו וקרוביו ואוהביו · ביאר צייט וכיוצא · וראשי תיבות של שלשה משניות הראשונות קי"ם · ים · אלו · הדיח · וראשי תיבות של ארבעה משניות האחרונות נ'ש'מ'ה' · נפל · שלשה · מקום · הסכיל · ויכוין בלימוד משניות אלו להעלות הנשמה למזל עליון הנקרא חי"ם (ע"ד היה מקום כבודו ור"ת של תיבת חי"ם · האחרת יסוד אבא · כ"ש בספר קהלת יעקב) (וע"ש בספר מעשה אורג שהאריך

למוד לאבל וליאר צייט

(עס ע"ד הקבלה) ובמשנה הרביעית של פ' ששה ר"ת סוד נתן לאביונים ישרים לצדקה לנשמות נשמת הנפטר ממשפחתו · ע"י הצדקה · ועל אביו ועל אמו ילמוד זה הפרק בכל מוצאי שבת אחר הבדלה · בכל י"ב חדש · וביאר ליום ובערב שבת קודם מנחה לעת הצורך להחיות נפש כל חי אמן · עכ"ל:

ליקוטים מתוי"ט | מקואות פרק ז | ר"ע מברטנורה

פרק ז יש מעלין · משלימין למ' סאה: ולא פוסלין · בג' לוגין שאובין וכולהו מפרש ביה"ד: הכפור · גשמים שיורדין נקפים: גליד · מים שקפאו על פני הארץ · או על פני המים: טיט הנרוק · טיט רך ורקיק שנשפך כמו רוק: אבן הברד כמים · כמים שאובים דאמרינן לקמן פוסלים ולא מעלים ואין הלכה כר' יוחנן בן נורי · והלכה כעדותן של אנשי מידבא שעושין מקוה מן השלג אפי' לכתחלה: נמצאו מעלין · שהשלימוהו: ולא פוסלין · בג' לוגין שאובין שהרי סאה היא הרבה יותר מג' לוגין ולא נפסל המקוה בכך: ב המים · שאובין בין טמאין בין טהורים: מי כבשים · מים שכבשו בהן זיתים · או מיני ירקות: ומי שלקות · מים ששלקו בהן שלקות (ד): והתמד · חרצנים וזגים או שמרים שנתן עליהן מים: עד שלא החמיץ · דאם החמיץ נדון כמי פירות: קרטוב · א' מס"ד בלוג: פעמים מעלין · כדמפרש כגון במקוה מ' סאה מים כשרי' ונתן בו סאה מי פירות ואח"כ נטל סאה ממנו מים ומי פירות מעורבין יחד הרי כל הסאה של מי פירות שנשארה במקוה משלימי' את המקוה (ה): פעמים אין מעלין · כדקתני במקוה שיש בו מ' סאה חסר אחת: ג ושנו את מראיו כשר · דהדחת כלים לא חשיבא שינוי מראה: ואין פוסלים אותו בשנוי מראה · משו' דלצבוע ליה היא ממשה: מוחל · מים היוצאים מן הזיתי': ימתין עד שירדו גשמים · דנתמלא בכמה מ"מ (י) דנחסר מסקינן שהוא

פרק ז יש מעלין את המקוה ולא פוסלין (א) · פוסלין ולא מעלין · לא מעלין ולא פוסלין · אלו מעלין ולא פוסלין · השלג והברד והכפור והגליד · והמלח · והטיט הנרוק (ב) · אמר ר' עקיבא היה ר' ישמעאל דן כנגדי · לומר השלג אינו מעלה את המקוה · והעידו אנשי מידבא משמו (ג) · שאמר להם צאו והביאו שלג ועשו מקוה בתחילה · ר' יוחנן בן נורי אומר אבן הברד כמים · כיצד מעלין ולא פוסלין · מקוה שיש בו מ' סאה חסר אחת · נפל מהם סאה לתוכו והעלהו · נמצאו מעלין ולא פוסלין: ב אלו פוסלין ולא מעלין · המים בין טמאים · בין טהורים · ומי כבשים · ומי שלקות · והתמד עד שלא החמיץ · כיצד פוסלין ולא מעלין · מקוה שיש בו מ' סאה חסר קרטוב · ונפל מהם קרטוב לתוכו · *לא העלהו · ופוסלו בשלשה לוגין · אבל שאר המשקין · ומי פירות · והציר · והמורייס · והתמד משהחמיץ · פעמים מעלין · ופעמים שאינן מעלין · כיצד מקוה שיש בו מ' סאה חסר אחת · נפל לתוכו סאה מהם =לא העלהו · היו בו מ' סאה · נתן סאה ונטל סאה · ה"ז כשר: ג הדיח בו סלי זיתים · וסלי ענבים · ושנו את מראיו כשר (ז) ר' יוסי אומר מי הצבע · פוסלין אותו בג' לוגין · ואינן פוסלין אותו בשנוי מראה · נפל לתוכו יין · ומוחל (ח) · ושנו את מראיו · פסול · (ט) כיצד יעשה · ימתין לו עד שירדו גשמים · ויחזרו מראיהן

*גמ' ולא . =גמ' ולא

פרק ז (א) ולא פוסלין · פי' ואצ"ל שאין פוסלין ואע"ג כיון דחשיב להו מים דמעלין מ"מ לא הוי כשאובין · כ"מ דמקוה מים הוא דאפקא למעין מה מעין בידי שמים אף מקוה כו' אבל שאר משקין לא · הה"ק · הר"ש: (ב) הנרוק · אפילו נרוק היינו פוסל · טור: (ג) והעידו כו' · והאמנם מה שכיב חולק על ר"ע הוא במשה ומהן של הדין ועל זה הוכיח · לא היסבור כך · הר"ש בנא"י: (ד) הר"מ · ועדיין לא פירשו מהם ירקות · והכא הר"ש מי הם שכבשו בהן פירות וירקות או נשלקו: (ה) ולא נחסר ממנו כ"א א' ממאה לפי חשבון וכה"ג בעלמא אמרינן דכשר עד רובו אבל ביותר מרובו לא כיון דלא חזי לטבילה כלל דמקוה מים כתיב אבל מים אפילו ביותר מרובו · הר"ש והרא"ש: (ו) והרי המים כשרים כשהיו וזהו דקתני הר"ש יש דברים דלא מעלין ולא פוסלין · הר"מ: (ז) כשר · מפני שאין בהם מגוף כדבר המשנה את מראיו · הר"א: (ח) ומוחל · ואפילו למ"ד יוצא מהקוה · דכל שאין עושין הימנו מקוה פוסל בשינוי מראה · גמ': (ט) פסול · משום דמתחזי כמקוה של שאר משקין ומקוה מים כתיב · הר"א: (י) וקי"ל הא אסור בכמהכה גרי' בפיב מ"ו וצ"ל דמתני' אליבא

שהרי נפסל בג' לוגין: ממלא בכתף. דמקוה שלם אין השאובים פוסלין אותו לעולם: ד אם אין בו מראה מים מ' סאה. אם אין במקוה מ' סאה שיש בהן מראה מים לא יטבול בתוכו מקוה שאין בתוכו כדי שיעור בו מראה מים. ואם טבל לא עלתה לו טבילה: ה ונפלו למקוה לא פסלוהו. שהחלב וכן נראין כיין. ומי פירות אין פוסלין בג' לוגין: הכל הולך אחר המראה. אע"פ שאין החלב פוסל המקוה ואין

למראה המים. היו בו מ' סאה. ממלא בכתף. ונותן לתוכו עד שיחזרו מראיהן למראה המים: ד נפל לתוכו יין. או מוחל ושנו מקצת מראיו. אם אין בו מראה מים מ' סאה. הרי זה לא יטבול בו: ה שלשה לוגין מים ונפל לתוכן קרטוב יין. והרי מראיהן כמראה היין. ונפלו למקוה. לא פסלוהו (יא) שלשה לוגין מים חסר קרטוב. ונפל לתוכן קרטוב חלב. והרי מראיהן כמראה המים. ונפלו למקוה. לא פסלוהו. רבי יוחנן בן נורי אומר הכל הולך אחר המראה: ו מקוה שיש בו ארבעים סאה מכוונות. ירדו ב' וטבלו זה אחר זה. הראשון טהור. והשני טמא. ר' יהודה אומר אם היו רגליו של ראשון נוגעות במים אף השני טהור. הטביל בו את הסגום והעלהו. מקצתו נוגע במים. טהור. הכר והכסת של עור. כיון שהגביה שפתותיהם מן המים. המים שבתוכן שאובין (יג). כיצד יעשה. מטבילן. ומעלה אותם דרך שוליהם: ז הטביל בו את המטה. אף על פי שרגליה שוקעות בטיט העבה. טהורה. מפני שהמים מקדמין. מקוה שמימיו מרודדין כובש אפילו חבילי עצים אפילו חבילי קנים כדי

החלב פוסל במים שיעור ג' לוגין לפסול. אע"פ כיון שיש כאן ג' לוגין שנראין כמים. הכניסו לגו כאילו טבן מים ופוסלין. ואין הלכה כר' יוחנן בן נורי: ו השני טמא. דודאי חסר שיעור המקוה בטבילתו של ראשון: אף השני טהור. דאמרינן גוד אחית. והוי כאילו המים שהעלה הראשון בגופו הן מחוברין למי מקוה. ולא נחסר משיעורו כלום. ופירשו בגמ' דחגיגה (דף יט) דלא פליג ר' יהודה אלא במעלות דרבנן כגון טהור לחולין וטבל לטהרות אסור לחולין וטבל למעשר. או טהור למעשר וטבל לתרומה. אבל לטבול מטומאה גמורה לטהרה דברי הכל טמא. ואין הלכה כרבי יהודה: סגום. בגד גמל עב. שקורין לו בערבי אלבורנו"ס. ובולע מים הרבה: מקצתו נוגע במים טהור. ובמקום שיש בו ארבעים סאה מצומצמות איירי. וטבל בו אדם לאחר שהטביל בו את הסגום. טהור. האדם הטובל. אע"פ שנחסר שיעור מקוה בטבילת הסגום. מאחר שמקצת הסגום נוגע במים. ואליבא דר"י דאמר גוד אחית (יב): המים שבתוכן שאובים. חוזרים ופוסלים את המקוה בשלשה לוגים. שהרי לא

אליבא דר"ע נסבה. ותוי"ט. (יא) לא פסלוהו והוא שלא שינו מראה המקוה. הרא"ש: (יב) כלומר ואין הלכה כמותו והר"מ פסק לקולא דספק: (יג) שאובין. שהרי צריך שיהא נכנס המים: (יד) לפי שבשהגביה במקוה לא נחסר וכשחזרו ונתוסף דרך שוליו הן לא מיקרי מים שבתוכו שאין מתקבלין בתוכו: (טו) כלומר בטיט לבדו אבל כשהמים לטיט ע"ג מטבילין בו: (טז) וקשה דמ"מ מאי מהני כיון דלא כיתה המטה כולה במים ואין כולה בבת אחת בטיט. ולשון הרא"ש קדמו המים ונגעו ברגלי המטה ואחר כך המים מחוברים למקוה הלכך לא הוי חציצה כדתנן בס"פ כאלו נאדם כו' שם כדיתא ידיו טהורים: (יז) כדפסקינן בכפרא. ותוי"ט: (יח) וקשה דא"כ מאי אפילו כו' דוקא עצים וקנים אבל לשון הר"ש לא מיבעיא אבנים אלא אפילו עצים וקנים. שהמים ביניהם לא הוי הפסק ומצטרפין המים שביניהם למ' סאה ובלבד שלא יחלקו כל המקוה בע"פ שהמים שבין הנגרים מתחבר אין שם

הוו בו אלא ארבעים סאה מכוונות. והוחסר כשהגביה שפתותיהן מן המים: ומעלה אותם דרך שוליהם. כדי שלא יפלו המים שבתוכן למקוה ויפסלו כל מימיו (יד): ז הטביל בו את המטה. ורגליה גבוהות. ואי אפשר להטבילה כולה כאחת במקוה קטן כזה ששיעורו מצומצם. אע"ג רגליה שוקעות בטיט: העבה. שהוא כזוק ואין מטבילין בו: (טו) שהמים מקדמין. להטביל הרגלים קודם שישקעו בטיט (טז). והמים שסביבו: שמימיו מרודדים. שאין המים עמוקים מחמת שהמקום רחב. והמים מתפשטים בתוכו ואע"פ שיש בו מ' סאה. אין כל גופו מתכסה במים בבת אחת (יז): כובש. לצד אחד של מקוה: אפילו חבילי עצים וקנים. ואע"ג דנראה כמקוה שחלקו. אפילו הכי כוחל והמים מצטרפין ביניהן (יח) לא הוי חלוק. וכובש דנקט מפני שהעצים והקנים צפים על פני המים. וצריך לכבוש עליהם

ים חסר כו׳ (וכל סק מלגריס) ועי׳ תוס׳ יום טוב : (יח) שיתפתו · כלומר שיפלו כמין ספוס ויסו פנוקים מלך ח׳ ושלל כסס · פר״ש : (כ) ולג׳ סי׳ כמוסים מקום ע״י דכר סנקכל מומלא ומידי דסוס לסויל פס כלי בידיו נשון כמקום שלא סריך טהורים דה״ע עיקר כמקום כמקשו וכל לא כסלם לגמרי · ועיין תוס׳ יום טוב :

שיתפתו (יח) המים ויורד וטובל · מתם שהיא נתונה על מעלת המערה · היה מליך ומביא במים · כיון שעבר עליה הגל טהורה :

מליסם אגליס כדי שיכנסו תחת המים : היה מוליך ומביא במים · ומנענע המים בידיו : (כ) כיון שעבר הגל · של מים על כמעלה של מקום שכמחם מונח בה ולפו מי הגל על כמחם : טהורה · ולפי שכמחם דקה וקטנים ויכלו מן כשל במים · דרך נכסבילס כן :

ולה״נ לומר אל מלא רחמים וכיוס שלג״ל התנון לומ״ריש זס :

מנוחה נכונה. בישיבה עליונה. תחת כנפי השכינה. במעלות קדושים וטהורים. כזוהר הרקיע מאירים ומזהירים. וחילוץ עצמים. וכפרת אשמים. והרחקת פשע. והקרבת ישע. וחמלה וחנינה. מלפני שוכן מעונה. וחולקא טבא. לחיי העולם הבא. שם תהא מחיצת וישיבת נפש לזכר (פלוני) הנולד מן האשה (פלונית) לנקבת (פלונית) הנולדת מן האשה (פלונית) השם טוב. רוח ה׳ תנחנו בגן עדן דאתפטר מן עלמא הדין ברעות אלהא מריה דשמיא וארעא. מלך מלכי המלכים ברחמיו ירחם עליו ויחוס ויחמול. מלך מלכי המלכים ברחמיו יסתירהו בצל כנפיו ובסתר אהלו. לחזות בנועם יי ולבקר בהיכלו. לקץ הימין יעמידהו. ומנחל עדניו ישקהו. ויצרור בצרור החיים את נשמתו. וישים כבוד מנוחתו. יי הוא נחלתו. וילוה אליו השלום. ועל משכבו יהיה שלום. כדכתיב יבוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו. הוא וכל שוכבי עמו ישראל בכלל הרחמים והסליחות וכן יהי רצון ונאמר אמן :

מפתחות הפרקים ע״פ א״ב